

वीर सेवा मन्दिर
दिल्ली

★

क्रम संख्या

४४६८

काल नं०

०३०८ और

खण्ड

पांच

वृन्दाकरकल्पवादिवृन्दवन्दितचरणकमल—सर्वतन्त्रस्वतन्त्र—कलि-
कालसर्वज्ञकल्प—जङ्गमयुगप्रधान—श्रीसौधर्मवृद्धतपागच्छीय-
जैनश्वेताम्बराचार्य—श्रीमद्भट्टारक—श्री श्री १००८ श्री
श्रीमद्विजयराजेन्द्रसूरीश्वरविरचितः

अभिधानराजेन्द्रः

(कोषः)

तस्य पकारादिशब्दसङ्कलने पञ्चमो जागः ।

स च

श्री सर्वज्ञप्ररूपितगणधरनिर्वर्तितायश्चीनोपसृज्यमाना-
शेष—सूत्र—तन्त्रियुक्ति—जाप्य—तूर्णि—वृत्त्यादिनिहित
सकलदार्शनिकसिद्धान्तैतिहास—शिष्टप—वेदान्त-
न्याय—वैशेषिक—मीमांसादिप्रदर्शितपदार्थ-
युक्तयुक्तत्वनिर्णायकः ।

उपाध्याय—श्री श्री १०८ श्रीमन्मोहनविजयोपदेशतः—

मुनिश्रीदोषविजय—श्रीयतीन्द्रविजयाचार्यां

संशोधितः

श्रीजैनश्वेताम्बरसमस्तसङ्केत सङ्ग्रहपरिश्रमतः प्राकाश्यं नीतश्च ।

*** रतनामस्य—श्रीजैनप्रज्ञाकर यन्त्रालये मुद्रितः ***

श्रीवीरसम्बत् २४४८

श्रीराजेन्द्रसम्बत् १५

}

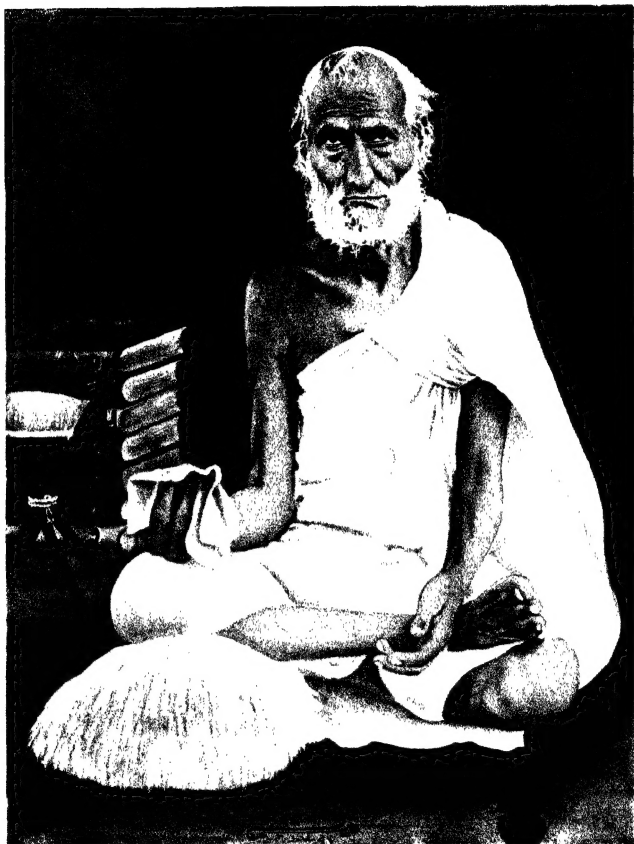
सुल्यम् ८०२५

}

श्रीविक्रमानन्द १९७८

खिस्ताब्द १९२१

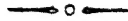
मुनिरितप्रार्थनक्रवकचटामणि कलिकालमवेजकल्प-परमयोगिगज-
जगत्पुत्र्य-गुरुदेव-प्रभुश्रीमद्-विजयराजेन्द्रमूर्गेश्वरजी महाराज ।

प्रधानविषयदन्दिदमने पञ्चाननप्रामणी-राजेन्द्राभिषकोठासंप्रणयनागमन्दीपतिनश्रुतः ।
यद्गुणोपकृतिप्रयोगकरणे भित्त्यं कृत्वा तादृशः को न्यः खरिपदाङ्कितो विजयराजेन्द्रान्तरः पृथ्वान् ? ॥ १ ॥

जन्म १९०५ अरुणपुर १९०५ पन्थासपत्न १९०५ उदयपुर १९०५ कियोडा १९०५ ज्ञानरा १९०५
दीक्षा १९०५ उदयपुर १९०५ श्रीपुण्यपदवी १९०५ आरोग्य १९०५ निर्वाण १९०५ राजगद् १९०५

आभार-प्रदर्शनम् ।

सुविहितसूरिकुसुमितलक्षणमान-सङ्घजैनागमपाठश्व-आवासब्रह्मचारी-जङ्गमयुगप्रधान-प्रातःस्मरणीय-परमयोगिराज-क्रियाशुश्रूषकारक-श्रीसौधर्मबृहत्तपोगच्छीय-सितपटाचार्य-जगत्पूज्य-गुरुदेव-जट्टारक श्री १०८ प्रभु श्रीमद्विजयगजेन्द्रसूरीश्वरजी महाराजने 'श्रीअजिधानराजेन्द्र' प्राकृत-मागधी महाकोश का सङ्कलनकार्य मरुधरदेशीय श्रीसियाणा नगर में सवत् १९४६ के आश्विनशुक्लदिनीया के दिन शुज लग्न में आरम्भ किया। इस महान् संकलनकार्य में समय समय पर कोशकर्त्ता के मुख्य पट्टधर शिष्य-श्रीमदधनचन्द्रसूग्गिजी महाराजने भी आपको बहुत सहायता दी। इन प्रकार कराव साठ चौदह वर्ष के अविश्रान्त परिश्रम के फलस्वरूप में यह प्राकृत बृहत्कोष सवत् १९६० चैत्र-शुक्ला १३ बुधवार के दिन श्रीसूर्यपुर (सुरत-गुजरात) में बनकर परिपूर्ण (तैयार) हुआ।

मालवियर-गियासत के राजगढ (मालवा) में गुरुनिर्वाणोत्पन्न के दर-मियान सवत् १९६३ पौष-शुक्ला १३ के दिन महोत्पन्नी-मुनिश्रीरूपविजयजी, मुनिश्रीदीपविजयजी, मुनिश्रीयतीन्द्रविजयजी, आदि सुयोग्य मुनिमहाराजाओं की अध्यक्षता में मालवदेशीय-छोटे बड़े ग्राम-नगरों के प्रतिष्ठित-सद्गृहस्थों की सामाजिक-मिटिंग में सर्वानुमत से यह प्रस्ताव पास हुआ कि-महंम-गुरुदेव के निर्माण किये हुए 'अजिधानराजेन्द्र' प्राकृत मागधी महा-कोश का जैन और जैनेतर समानरूप से छात्र प्राप्त कर सकें, इसलिये इसको अवश्य छपाना चाहिये, और इसके छपाने के लिये रतलाम (मालवा) में सेठ जसुजी चतुर्जिजजीत्-मिश्रीमलजी मथुरासालजी, रूचंदजी रखवदासजीत्-जागरथजी, बीसाजी जवचंदजीत्-प्यारचंदजी और गोमाजी गंभीरचंदजीत्-निहालचंदजी, आदि प्रतिष्ठित सद्गृहस्थों की देख-रेख में श्रीअजिधानराजेन्द्र-कार्यालय और 'अजैनप्रज्ञाकरप्रनिग्रेस' स्वतन्त्र खोखना चाहिये। कोष के संशोधन और कार्यालय के प्रबन्ध का

समस्त-भार महम्म-गुरुदेव के सुयोग्य-शिष्य-मुनिश्रीदीपविजयजी (श्रीम-
द्विजयजुषेन्द्रसूरिजी) और मुनिश्रीयतीन्द्रविजयजी को सौंपा जाय। वस,
प्रस्ताव पास होने के बाद सं० १९६४ श्रावणसुदी ५ के दिन उक्त कोश को
छपाने के लिये रत्नलाम में उपर्युक्त कार्यालय और प्रेस खोला गया और
उक्त दोनों पृथ-मुनिराजों की देख-रेख से कोश कमशः छपना शुरू हुआ,
जो सं० १९८१ चैत्र-वदि ५ गुरुवार के दिन संपूर्ण छप जाने की संकलता
को प्राप्त हुआ।

इस महान् कोश के मुद्रणकार्य में कुवादिमतमनंगजमदजजनकेसरी-
कजिकालसिखान्तशिरोमणि-प्रातःस्मरणीय-आचार्य-श्रीमदधनचन्दसूरि-
जी महाराज, उपाध्याय-श्रीमन्मोहनविजयजी महाराज, सखारित्री-
मुनिश्रीटीकमविजयजी महाराज, पूर्णगुरुदेवसेवाह्वारु-मुनिश्रीहुकुमविज-
यजी महाराज, सत्क्रियावान्-महातपस्वी-मुनिश्रीरूपविजयजी महाराज;
साहित्यविशारद-विद्याज्योष-श्रीमद्विजयजुषेन्द्रसूरिजी महाराज, व्या-
ख्यानवाचस्पत्युपाध्याय-मुनिश्रीयतीन्द्रविजयजी महाराज, ज्ञानी ध्यानी
मौनी महातपस्वी-मुनिश्रीहिम्मतविजयजी, मुनिश्री-लक्ष्मीविजयजी,
मुनिश्री-गुलाबविजयजी, मुनिश्री-हर्षविजयजी, मुनिश्री-हंसविजयजी,
मुनिश्री-अमृतविजयजी, आदि मुनिवर्गों ने अपने अपने विहार
के दरमियान समय समय पर श्रीसंघ को उपदेश दे दे कर तन,
मन और धन से पूर्ण सहायता पहुँचाई, और स्वयं भी अनेक
जैति परिश्रम उठाया है, अतएव उक्त मुनिवर्गों का कार्यालय आभारी है।

जिन जिन ग्राम-नगरों के सौधर्मबृद्धत्तपोगच्छीय-श्रीसंघ ने इस
महान् कोषाङ्कन-कार्य में आर्थिक-सहायता प्रदान की है, उनकी शुभ-
सुवर्णाक्षरी नामावलि इस प्रकार है—

श्रीसौधर्मबृद्धत्तपोगच्छीय श्रीसंघ-मालवा—

श्रीसंघ-रत्नलाम।

श्रीसंघ-बाँगराद।

श्रीसंघ-राजगढ़।

„ जाबरा।

„ बारोदा-बड़ा।

„ आवुवा।

શ્રીસંઘ-વહનગર ।

” શ્વાચરાંદ ।

” મન્દસોર ।

” સીતામઝ ।

” નિમ્બાહેડા ।

” હન્દૌર ।

” ઉઝ્જૈન ।

” મહેન્દપુર ।

” નયાગામ ।

” નીમચ-મિટી ।

” સંજીત ।

” નારાયણગઢ ।

” ચરડાચડા ।

શ્રીસંઘ-સરસી ।

” મુંજાગ્વેડી ।

” ચ્વરસોદ-ચહી ।

” ચીરોલા-ચડા ।

” મકરાવન ।

” ચરડિયા ।

” (ભાટ)પચ્છલાના ।

” પટલાવદિયા ।

” પિપલોદા ।

” દશાઈ ।

” ચડી-કડોદ ।

” ધામણદા ।

” રાજોદ ।

શ્રીસંઘ-ભક્ષણાવદા ।

” કૂકમી ।

” આલીરાજપુર ।

” રીંગનોદ ।

” રાણાપુર ।

” પારાં ।

” ટાંઢા ।

” ચાગ ।

” ચ્વવાસા ।

” રંભાપુર ।

” અમલા ।

” ચોરી ।

” નાનપુર ।

શ્રીસૌધર્મવૃદ્ધતપોગચ્છીય-સંઘ-ગુજરાત—

શ્રીસંઘ-અહમદાબાદ ।

” વીરમગામ ।

” સૂરત ।

” સાણંદ ।

” ચમ્પઈ ।

” પાલનપુર ।

શ્રીસંઘ-ધિરપુર (ધરાદ) ।

” વાવ ।

” ખોરોલ ।

” ધાનેગ ।

” ધોરાજી ।

” હુવા ।

શ્રીસંઘ-દામા ।

” દુધવા ।

” વાન્યમ ।

” વામણ ।

” જામનગર ।

” લંખાત ।

શ્રીસૌધર્મવૃદ્ધતપોગચ્છીય-સંઘ-મારવાડ—

શ્રીસંઘ-જોધપુર ।

” આહોર ।

” જાલોર ।

” ખેમવાડા ।

” રમણિયા ।

” સાંકલેસર ।

” દેવાવમ ।

” વિશનગઢ ।

” માંદવલા ।

શ્રીસંઘ-બીનમાલ ।

” સાંચોર ।

” ચાગરા ।

” ધાનપુર ।

” આકોલી ।

” સાથુ ।

” સિયાણા ।

” કાણોદર ।

” દેલંદર ।

શ્રીસંઘ-શિવગંજ ।

” કોરટા ।

” ફત્તાપુરા ।

” જોગાપુરા ।

” ખાંદા ।

” પોમાવા ।

” ચીજાપુર ।

” ચાલી ।

” શિવેલ ।

श्रीसंघ-गोलरी	श्रीसंघ-मंडवारिया।	श्रीसंघ-सांडेराव।
” साहेला।	” बलदूट।	” खुडाला।
” आलामण।	” जावाल।	” राणी।
” रेवनडा।	” मिंगोही।	” मिमाडा।
” धाणसा।	” सिराही।	” कोशीलाव।
” वाकरा।	” हरजी।	” पावा।
” मंदरा।	” गुडावालोतरा।	” एंदला का गुडा।
” धलवाड़।	” भूति।	” चणंद।
” मंगलवा।	” तमनगड।	” हुडर्मा।
” सुराणा।	” मेदरिया।	” भाँवला।
” दाधाल।	” गेवाडा।	” जोयला।
” धनारी।	” भावरी।	” काचोली।

इनके सिवाय हमारे भी कई गाँवों के संघों के तरफ से मदद मिली है, उन सभी का कार्यालय शुद्धान्तःकरण से पूर्ण आभारी है।

श्रीअभिधानराजेन्द्रकार्यालय,

रत्नलाम (मालवा)

श्रीसोमेश्वरदेवप्रसादः—श्रीमद्विजयधनचन्द्रमूर्तिः महाशयः ।

२४. सत्त्वनाशकं च पित्तप्रतापं, चन्द्र-कृत्वा नैविसमं धनं चन्द्रसन्निभम् ।

2006	16.0 (4.0%)	21.0 (5.3%)	20.0 (5.0%)	20.0 (5.0%)	20.0 (5.0%)
2007	16.0 (4.0%)	21.0 (5.3%)	20.0 (5.0%)	20.0 (5.0%)	20.0 (5.0%)

श्रीअभिधानराजेन्द्रः ।

वीरं नमेऊण सुरेसपुजं, सारं गदेऊण तयागमाओ ।

साहूण सहाण य वोहयं तं, बोच्छामि जागामि य पंचमस्मि ॥ १ ॥

—:१:—:१०:—:१:—

प

पट्टा

पकार

प-प-पुं । पन्-पा-वाङ् । पवने, पातरि, पणै, पाने च । वा-
च० । सुरै, शोपणे, पणै, पानाले, वरणे च । परिवाणे, क्रमे,
तत्रे, निपाने, पट्टमकुले, उच्छदेशे, व्यले च । " पः सुरै शो-
पणे पणै, पानाले वरणेऽनिले । परिवाणे क्रमे क्रमे, निपाने
पट्टमकुले ॥ ८० ॥ " एका० ना० । पवने, कणै, प्रकोरे, शुभ-
शब्दे च । " पुंलिङ्गे तु पकारः स्यात्, पवने पवने कणै ॥
५६ ॥ प्रकोरे शुभशब्दे च, पात्रकौस्तुभयोरपि ॥ (५७) " ए-
का० र० । " प स्ति य पावयज्जले । " प इति पावयजने, आ०
म० १ अ० ।

प्र-अव्य० । " सर्वत्र लवणमव्य० " ॥ ७ । १ । ७६ ॥ इति रजो-
पः । आत्किमणि, जं० प्रणमिताः, नमयितुमारब्धा इत्यर्थः । प्र-
शब्दस्याऽऽदिकर्मवत्त्वात् । जं० १ वत्त० । उत्त० । प्राथम्ये, स-
र्वतो भावे, सपत्नी, क्यालौ, व्यवहारे च । वाच० । प्रकथे, स-
जं २ कु० १ अ० । इत्त० । आवा० । रा० । नि० चू० । प्र-
ज्ञा० । प्रभवणे, " विष्णोस्तुहि " इत्यत्र प्रशब्देन प्रभवणप्र-
ज्ञात् । औ० ।

पय-पुं-पयस्-न० । " स्तमदामशितोभः " ॥ ८ । १ । ३२ ॥
इति पयसः प्राकृते पुंस्यम् । प्रा० १ पाद् । जले, दुग्धे
च । वाच० ।

प्रयागपुत्र-प्रयागनर-न० । " कणजज० " ॥ ८ । १ । ७७ ॥
इत्यस्य प्रथिकत्वाच्च गलुक । प्रयागाऽऽपत्तोर्यराजस्यग-
आयमुत्तोरकं, प्रा० १ पाद् ।

प्रचार-प्रचार-पुं० । " प्रचारः शब्दार्थः, प्रा० १ पाद् ।

प्रकार-पुं० । " वस् वृद्धिर्वा " ॥ ८ । १ । ८८ ॥ इति वृद्धि-
मित्यस्य वृद्धिकपस्याऽऽकारस्याद् वा 'पवार' शब्दे वृद्ध-
माणेऽर्थे, प्रा० १ पाद् ।

प्रभावे-प्रभापति-पुं० । " कणजजतदपयर्वा प्रायो लुक । " ॥
८ । १ । १७७ ॥ इत्यादिना जलुक । प्रा० १ पाद् । " अवर्णो य-
लुतिः " ॥ ८ । १ । २०० ॥ इति अवर्णस्थाने लघुप्रत्ययनरय-
कारानां प्रा० १ पाद् ।

पद्-पति-पुं० । पतिरकृति नामिति पतिः । जलोरि, सत्त० १ अ० ।
एकस्याः स्त्रिया एक एव पतिर्भवति । मृते पत्यो पत्नी ब्रह्मवर्षे
चरतीति स्मृतिः । एतादृश आचारश्च, परं प्राक्कार्त्विग्नदेशे ए-
कस्याः स्त्रिया अनेके भर्तार आसन् । तदुच्यते- " येरे मौरियपुत्रे
वामिष्ठपुत्रेण शत्रुघ्नश्च समणस्यार्थं वापह । येरे मौरियपुत्रे
कामवगुत्तयेण शत्रुघ्नश्च समणस्यार्थं " इत्यादि । मौरिकर्मैवपु-
त्रयोरैकमातृक्येन आभोरपि निमग्नोऽभिधाने पृथक् जन्तुका-
पेक्षया । तत्र मौरिकस्य पिता धनदेवा, मौरियपुत्रस्य तु मौर्य
इति । अभिषेकं च तत्र देशे एकस्मिन् पत्यो मृते द्वितीयपति-
वरणमिति लुङ् । कथं २ अर्थः ८ कथं । " पदे भस्मा " ॥
प्रा० ना० २५३ माथा ।

पद्म-देशी-मरितेन, रथचकं च । दे० ना० ६ वर्गं ६४ माथा ।

पद्मवत्तु-प्रतिज्ञण-अव्य० । प्रतिज्ञमव्यमित्यर्थे, स्या० २ उा०
१ उ० । कमे० । ध० ।

पद्मवत्तु-प्रतिज्ञण-पुं० । भूतविरोधे, प्रज्ञा० १ पद् ।

पट्ट-प्रतिष्ठ-पुं० । सुपार्श्वार्थेऽर्थः सप्तमर्थाकारस्य पतिर,
प्रव० ११ द्वार । स० । आवा० । ज्ञातरसे, विरले, मार्गे च । दे०
ना० ६ वर्गं ६६ माथा ।

पट्टवत्तु-प्रतिष्ठापन-न० । प्रतिष्ठापने, क्षीबा० १ अर्थः ० ।

पट्टा-प्रतिष्ठा-क्षी० । " प्रयादी मः " ॥ ८ । १ । २०६ ॥ इति-
तस्य डः प्राप्तेन, प्राथिकत्वात् । प्रा० १ पाद् । अवस्थाने, प-
ञ्चा० ८ विष० । स्या० । संसारधर्मणविरतो, सुच० १ कु० ११
अ० । सर्वशमुणाप्यारोपे, जी० १ प्रति० । (जिनायमवधाप-
नं, प्रतिष्ठाविधिश्च 'वेदश्च' शब्दे तुनायमो १२६६ पुष्टे उक्तः)
(तत्कल्पस्तु प्रतिष्ठाकल्पप्रवाद्वाच्यः) प्रतिष्ठापने प्रतिष्ठा, अ-
पायावधारितस्यैवापस्य हृदि प्रमेधेन प्रतिष्ठापने, न० । प्रति-
ष्ठस्यस्यामिति प्रतिष्ठ । आशये, औ० ।

पट्टाण-प्रतिष्ठान-न० । प्रतिष्ठने प्रासादोऽस्मिन्निति प्रतिष्ठा-
नम् । पांठे, प्रब० १४८ द्वार । घ० । आचारः, रा० । स्थान० ।
सूत्र० । विस्तीर्णसूत्रप्रदेशे, आ० म० १ अ० । स्थान० ।
जं० । जी० । संसारकर्त्तापत्तःप्राणियगस्याऽऽचारे, तं० । प्रति-
ष्ठानं सम्प्रकृत्यम्, तस्य तथाकल्पस्याम् । तथापि-यथा पयःपय-
म्नं पृथ्वीतलगतगत्तोरूपकरहितः प्रासादः सुट्टो न भव-
ति, तथा धर्मदेवद्वयमपि सम्प्रकृत्यकप्रतिष्ठानपरित्यक्तं
निश्चलं न भवेदिति ॥ प्रब० १४८ द्वार । आ० चू० । भावे
लुप्युः । अवस्थाने, स्थान० ६ ग्रा० । स्थितौ, आच० ४ अ० ।
पुरजदे, नागदत्तां नागवसुपुत्रो जिनकल्पं प्रतिपद्य चण्डः । आ०
क० । यत्र वा शालिवाहनो राजाऽऽसीत् ॥ " पट्टाणे नगरे
शालिवाहो राजा । सो वरिसं वरिसं भयवच्छे नयरे नर-
वाहणं राधाण रोहड ॥ " विश० । कल्प० । आच० । आ० म० ।

पट्टाणपट्टण-प्रतिष्ठान-पत्तन-न० । महाराष्ट्रविषयप्रधानपुत्रे, ती० ।
" जीयाक्षेत्रं पत्तनं वृत्तमेतद्-होद्वाच्यो श्रीप्रतिष्ठानसंज्ञम् ।
रत्नाऽऽसीत् श्रीमहाराष्ट्रपुत्रकृष्णः, रस्यैरुपेतैर्नरैर्यथैव चैव ॥ १ ॥
अष्टौ पाण्डौकिका अत्रतीर्थाः, त्रायश्चाशुजिह्वे चात्र वीराः ।
पुष्पोशास्त्रं न प्रवेष्टोऽत्र वीर-क्षेत्रेन प्रोदने सांस्त्राणाम् ॥ २ ॥
नव्यतानि पृष्टदेवतं न स्मृतम्, पाण्डोऽज्जनमानः कित्तवर्गम् ।
बाणनाथ भृगुचक्रमण्ड-ह्राजोऽनो जिनपतिः कमण्डलुः ॥ ३ ॥
अभिज्ञानाज्ञानवर्तेनवश्या, अन्त्येज्ज शम्भो जिनमोक्षान् ।
कालावर्षेऽपि वाषिष्ठायाः, पञ्चमोऽप्यष्टशुक्लचतुर्थीम् ॥ ४ ॥
तत्तदायतनपङ्क्तिविक्रान्-द्वरं सुज्जितं जनो विचक्रणः ।
तत्तन्नाम् सुतविमानधारिण-श्रीविमानकाविषयं कुतूहलम् ॥ ५ ॥
सातवाहनपुत्रस्मरानुपा-धिव्रकारिचरित्ता इहाभवत् ।
देवतैर्बहुविधैः प्रतिष्ठितं, चात्र सत्तमदत्तापनकदाः ॥ ६ ॥
कपिलाऽऽव्यवृष्टस्पर्धिन-पञ्चाश इह महीभृदुपराणान् ।
स्पर्धनश्च (२) चतुर्लोक-प्रयाथै र्शोकमेकमकथयत् ॥ ७ ॥ "

स चायं श्लोकः-

" जीर्णं भोजनमाभ्येयं, कपितः प्राणिनो दयाक्ष ।
बृहस्पतिरविश्वामसः, पञ्चालः स्त्रीपु मादयम् ॥ ८ ॥ "

इह-

जयति दशोऽमृत-चट्टा सुरवर्हिणां पयोदघटा ।
जीवितस्वामिप्रतिमा, श्रीमत्सुमुद्रमनस्य इत्यमर्थः ॥ ९ ॥
अर्घ्यामेकादश, लङ्कापथ्ये युवानि स्वाङ्गानि ।
अर्घ्यं शान्तिं यद्-पञ्चशान्तिर्यजनि काशोऽज्जाः ॥ १० ॥
इह सुव्रतजिनचैत्ये, यात्रामासुपु वरिष्ठविश्वमहाहम् ।
अव्यवस्थैत्यर्थेदिक-पात्रात्रिकशमसंपत्ताः ॥ ११ ॥
प्रासादोऽत्र श्रीजिनराजो, चात्र च कामनि लेप्यमयानि ।
विश्वस्वप्रतिविम्ब-प्रतिफलं हि दृष्टानि जिनानाम् ॥ १२ ॥
अस्या देवी क्षेत्रावगति-क्षेत्रावगतिश्चापि क्व (?)
" श्रीप्रतिष्ठानार्थस्य, श्रीजिनममृत्युः ।
कल्पमेतुं (विचर्या-वस्तुतये) सनाम् ॥ १३ ॥ "

श्रीप्रतिष्ठानपट्टणपट्टण ॥ १०-२२ कल्प-

विस्तरेण तु-

" श्रीसुव्रतजिने नमः, प्रतिष्ठो प्राणः किनौ ।
प्रतिष्ठानपुत्रकृष्ण-दक्षः कल्प यथाभूतम् ॥ १ ॥ "
इह भारते वर्षे दक्षिणक्षरम् मङ्गापुरदेशान्तं श्रीमत् प्रति-
ष्ठानं नाम पत्तनं विद्यते, तच्च निजतुल्या अभिस्तपुहृत्पुत्र-

मपि कालाभ्यन्तरेण कुलकप्रामप्रायमज्जनिष्ठ । तत्र चैकदा ह्यै-
देशिकजिज्ञी समागत्य विषयया स्वसा साकं कस्यचित् कु-
म्भकारस्य शालायां तन्मिथ्यानी, कण्ठवृत्तिं विधाय कण्ठम् स्न-
सकृपनीयं तत्कुनाऽऽज्ञाप्रापकेन समये यापयतः स्म । अन्त्येष्टुः सा
तथाविधयोः स्वसा ज्ञाऽऽज्ञादणाय गोदावरी गता, तस्याः स्वसाः
स्वक्षपमप्रतिमरूपं निरूप्य स्मरपर्वशोऽन्तर्द्वासां शोयो नाम
नागराजो हृदाभिगम्य विदितमनुष्यवपुस्तया सप्त बलादिभि-
संभोगकैलमकलयत, मखितव्यताविश्रसितेन तस्याः सप्तधातुर-
हितस्याऽपि तस्य विषयकाक्षया शुक्लपुत्रसञ्ज्ञाद्वयोऽऽधानमन-
वत् । स्वनामधेयं प्राकस्य व्यसनसंकटे मां स्मरेतिविधाय च
नागराजः पाताललोकागममत्, सा च स्वशुद्धं प्रथमचक्रम् । श्रीहा-
र्षिप्रिता च सा स्वप्राज्ञं तं वृत्तातं न खलु उपेक्षयत् । काकमेव
सोऽर्थादर्थो गर्भेऽस्मिन्नामि बोद्धुं सा जालमभ्यवस्रवत् । उपा-
यस्तु नमानं शङ्का जाता-यदि यं खलु कनीयसोऽप्युक्तेति, शङ्क-
नीयान्तराज्ञावात् । यद्यप्यसोऽपि चेत्तत्सं समज्जनि विकल्प-
नमेवा उपायमा सह विनष्टशिक्षेयं विवः कण्ठपिताऽऽशयै वि-
हाय तामाकाशिकीं पुण्यं देशान्तरमयासिष्टाम् । साऽपि प्र-
क्षेमनमगमौ परमांशेरेषु कर्माणि निर्माणं प्राणवृत्तमकरोत् । क्र-
मेण पुणैर्देहिनि सत्त्वलक्षणज्ञांतां प्रसूतं तनयम् । स च क-
माष्टपुया शुणैश्च वक्रमतः सवधोमी रममाणौ बलक्षीया स्व-
यं शूनीयु नैरेषो चाहन्ता किरिन्तरगर्भाऽऽसीत् । कुत्रिमा-
नि दत्तवानानं, समोनेदंनार्थेवाहोकेः सातवाहन इति व्यपदे-
श लाभतः स्यजन्तया पालयमानः सुखमवास्थत ।

इतश्चोच्चिन्त्यां श्रीविष्णुमाऽऽदित्यस्यावगतिनरेदितुः सख्यं क-
श्चिन्मालकः सातवाहनं प्रतिष्ठानपत्तने भाषितं नरेन्द्रमादि-
कृतम् । अथतस्यामिषं पुण्यमिषः स्थावरविषयः स्याऽऽमुचमामनस्यस्य
चतुरः स्मृतनयानाष्टौ प्रोवाचान्-यथा वन्मा । मयि पराऽऽर्थापि
मर्त्याशयार्थोऽप्येकदक्षिणपादादाश्रयं चतुर्गामां पादानामधो
वत्तमानं कक्षचतुष्टये युष्माभेदार्थाष्टौ विनश्य प्राक्ष, येन
भवतां निर्यादः संपन्नोपयते । पुत्रं स्तु नथेष्टदेहाः क्षीयकैः पितुः ।
तस्मिन्नुपरते तस्यैर्देहिनि कृत्वा प्रयोदशेऽहनि भुवं स्वा-
त्वा यथापथं चतुरोऽपि निचिकलशालं जगृहिरे । यामुद्बुद्ध्या-
द्य निमात्रपथेनाथप्रथमेन कुञ्जस्य कनकम्, द्वैतीयकस्य
कुण्डस्यसुस्ना, तृतीयस्य वृषो, तुरीयस्य चाऽऽसीत् सदाशरं, तदनु
उपायमा साकं जतरे त्रयो विचरन्ते स्म-वक्ष्यस्वमपि विज्ञेय
कनकं विररेति । तस्मिन्श्चाविनरनि सति तेऽप्यनपतेनः धर्माधिक-
रणमुपस्थितता । तत्रापि तनयो वार्दानिधीयः समवादि । तत्रश्च-
त्वारोऽपि ते महाराष्ट्रजपदमुपाभेःसम् । सातवाहनकुमारस्तु-
कुनामस्तु । इत्यथश्च यमुत्तमानवर्हं विदधानः कुलाग्रशाला-
यां बालकोऽा दुर्लभितः काश्चित्स्थानतयस्यसमयः । ते च द्विज-
तनुजाः प्रतिष्ठानपत्तनमुपेत्य परितस्तमस्य चक्रजानवशाला-
यां तस्थिवांसः । सातवाहनकुमारस्तु नामभेदेक्षेत्राकारहान-
कुशलः प्रोवाच-नो विप्राः ! किं भयनः चिन्मापन्ना इव बी-
भृशन्ते । तेऽस्तु जगदे-सुजग । कथमिव ययं चिन्माऽऽकान्तचेत-
स्ययाऽऽक्षिप्तस्मिहि । कुमारं य जनेन-दङ्गितः । किमेव नावय-
स्यने । तेऽक-युक्तमेतत् । परं भवतः पुरो निवेदितेव किं चि-
न्माऽऽपहतिः । चिन्ताऽप्यमो पापं बाध्यमानं, इति मोक्षोचत् ।
तनस्ते तन्नचनैर्विज्ञीहन्तुदद्याः सकलमपि स्वस्वकथं निधि-
निर्णयाः सा तन्नेवप्रतिपद्य विधाद्विनिर्णयसं तस्मै निवेदि-
वन्तः । कुमारस्तु स्मृतवस्फुरिताऽधरोऽवर्द्धित-नो विप्राः ।

अहं योमां कंकटकं निष्पयामि, वृत्तामवाहितः--यस्य ता-
वत्समाप्तः कनककणः स तैव विभुनोऽस्तु, यस्य कलशो
लुण्ठयुक्ता निरगात् स केशकेशराऽऽदीनं गृह्णातु, यस्य
तु पुत्रं स कोष्ठाभारयत धाम्नानि सर्वोऽपि वीकुरुताम् ।
यस्य चास्त्रेभिः निरगुः सोऽध्वगो महिषी वृषभमासीदाऽऽदि-
कमुपादात्तमिति युष्मज्जनकस्याऽऽसीत् । इति कौरवयोर्कं
धुत्वा सूत्रकण्ठाभिः श्रुतिविवादास्तद्वचनं प्रतिश्रुत्य तमनुज्ञाप्य
प्रयाययुः स्वनगरीम् । प्रयिता सा तद्विवादानियेयकया पु-
र्याम् जातः ? तैरुक्ताऽऽम स्वाभिम् । कन निर्णीत इति
नृपेणोदिते सातशाहनस्वरूपं सर्वमपि यथानुष्ठयमवकथयन् ।
तदाकण्ठे तस्मात् शिशोरपि वृक्षैर्मयं विभाज्य प्रागुक्तं दैवज्ञेन
नर्य प्रतिष्ठाने राज्यं भविष्यतीत्यनुस्मृत्य ते स्वप्रतिपत्तिनमा-
कलयन् कुम्भितमनाऽनुरोपयिष्यकमाचम्यतश्चिरं नरेश्वरः ।
अभिस्वरऽऽदिप्रयोगैर्मार्गिते चास्मिन्नवश्यं क्वात्रवृत्तिरिति-
भवेतामिति विचार्य सन्नतनुः क्वचमूमहोऽवन्मीपतिः प्र-
स्थाप्य प्रतिष्ठानपत्तने येष्टमेष्टयत्, तद्वलोक्य ते प्रा-
स्थाप्यस्ताभिरनयति स्म-रः कुर्यापयमेतावानुष्टेयः सको
पस्य मातृवशस्य, न तावदत्र राजा, राजभ्यो वा वीरः,
न च नाश्वर्युपादि चेति जन्मयन्तु तेषु मात्रवशप्रहितो वृ-
त्तः समर्थः सातशाहनमवोचन्-तोः कुमारः । तुभ्यं नृपः
कुष्ठः प्रताप्यो मारयिष्यत्यतो युदाऽऽश्रुपायचित्तनाशहितेन ज-
यता ज्ञायमानि । म च कुवाऽपि दुर्नाकं निमग्ननिनरं क्रीडजे-
वाऽस्तु, अत्रानरे विदितपरमार्थो नै तामाजुलालिनेनरं प्रति
विगतदुर्गिकदयो पुनः प्रतिष्ठानमगतां परचक्रे हृदयः जगिनीं प्रो-
चतु-दे वस्मः । यन दिव्यकला तवाश्च तनयो दत्तस्त्वमस्मर ।
यथा स एवास्य साहाय्यं विधत्ते । सोऽपि तद्वचसा प्रा-
चीनं नागपतेवैवः स्मृत्या शिरसि निवाशितवष्टा गोदावरी
नागहृदं गत्वा स्नात्वा च तमेव नागनायकमारोपयन् । तत्प-
क्ष्णः प्रागजः प्रत्यक्षीकृत्य वाचमुवाच ब्राह्मणोऽप-को हेतुर-
हमनुस्मृत्यया ? तथा च प्रत्यक्ष यथास्थितमभिहिते बभावे
शोपराजः-मपि प्रतिपातरि कस्तव तनयमभिभवितुं क्षमः ?
हृदयदीर्घं तद्वचसादाय हृदयनिर्ममस्य पौत्रकुलमाय सुधया
घटमाधुपाऽऽनीय तस्यै दत्तवाच, गदितवर्गभानेनऽमृतेन सा-
तवत्कुरुमृगयाश्वरध्वजपदनिजाजितप्रायश्चैः, यथा तत्
स्वजीवं ज्ञाया परबन्धनमिह, मृत्युपुत्रं च प्रतिष्ठानपत्तनरा-
ज्येऽयमेव पौत्रघटोऽजिष्यथानि, प्रस्तावे पुनः स्मरणीयो-
ऽहमित्युक्त्वा स्वाऽऽपहममगदं भुजगुज्ज्वलः । साऽपि सुधा-
घटमाधुपाऽऽनीय सन्मोषय नैत तमयं स्य-महैयमभुजुयामास ।
प्रातर्दिश्यानुतावतः, सवेतनोऽय तस्येयं संमुखं गत्वा युयुषे ।
परार्थाकृत्या सार्द्धं तथा सातवादनपुनतया भगवन्मोहा-
तुल्यं, विक्रमनृपतिरपि पक्षारव यथावर्त्तनी, तदनु सात-
वाहनोऽपि कर्मण दक्षिणपथमनुर्षु विधाय तापीतीरपर्यन्तं
चोपरापयं सावधिरया स्वकीयसंस्कारं प्रावीचुतत, जैनश्च
समजनि, श्वकीकरवच जनिजतनयनशैल्यानि जितवैश्यानि,
पञ्चाशद्वीरा अपि प्रत्येकं स्वल्पनामाकर्त्तानाभ्यन्तर्गतं कार्याव-
धुषुजितमवतानि । इति प्रतिष्ठानपत्तनकथनः । ती० ३२ कथ ।

पंडितापट्टण-प्रतिष्ठानपट्टण-० । महासाधुः शेषपालनगरे, ती०
३३ कथ ।

पंडितापट्टण-प्रतिष्ठानपट्टण-पुं० व्यवस्थापके, औ० । राजाऽऽदिस्मरं
स्वपदनिवेशनेन प्रतिष्ठाकारकं, क्वा० १ कु० १८ प्र० ।

पंडितापट्टण-प्रतिष्ठानपट्टण-न० । व्यवस्थापने, पञ्चा० ७ वि० १ ।
संस्थापने, पञ्चा० ८ वि० १ ।

पंडितापट्टण-प्रतिष्ठानपट्टण-प्रत्येकं स्थितिं प्राति प्रातिस्थितिः । को-
पसायं योयतावींसापदायानि वृत्तसादृश्येऽव्ययीजावः । एक-
कस्मिन् स्थितिष्वपि । "पंडितापट्टणसंज्ञासमा ।" कर्म० १ कर्म०
पंडितापट्टण-प्रतिष्ठानपट्टण-वि० । व्यवस्थापने, आचा० २ शु० १
अ० ७ उ० । स्था० । आ० म० । उ० १ । प्रतिवष्टे, आचा०
२ शु० १ अ० १ अ० ७ उ० ।

पंडितापट्टण-प्रतिष्ठानपट्टण-वि० । अवश्यं भाविनि, प्रतिनियतवि-
वसभाविनि, " इहाहमहा पायं, परिश्रयोऽस्तुता हति ।"
आ० म० १ अ० ।

पंडितापट्टण-प्रतिष्ठानपट्टण-वि० । विज्ञेय, वृ० १ उ० १ प्र० १ ।

प्रतीति-वि० । प्रकथेन नास्ति, आचा० १ अ० ७ अ० ३ उ० ।
वैपुल्ये, दे० ना० ६ अ० ७ गाथा ।

पंडितापट्टण-प्रतिष्ठानपट्टण-न० । प्रतिज्ञातार्थप्रतिषेधे परं कृते तत्रै-
व धर्मिणि धर्मो नै साधनीयमभिदधतो निग्रहस्थानभेदे, स्था० ।

पंडितापट्टण-प्रतिष्ठानपट्टण-अ० । उत्सर्गे, " उत्सर्गे पंडितापट्टण-
भाविनि, अवशानि निरूपकहा प्रत्येकं ।" नि० कू० ४ क० ।

पंडितापट्टण-प्रतिष्ठानपट्टण-वि० । अनायलिकावष्टे, द्विविधा नरकाः-
आयलिकाप्रविष्टा, प्रकीर्णकाश्च । स्था० ६ डा० । तीर्थहृत्सा-
मान्यस्युक्तने प्रत्येकं, तं० । (प्रकीर्णकस्य 'तदुद्भवेष्वपि')
शब्देऽस्मिन्नभेदो २१६० पृष्ठे गता ।

तथा च प्रकीर्णकानि-

एवमाद्याः चउगासीं पंडितापट्टण-भगवत्तो अर-
हत्तो असहमापिस्म आहतिस्थयस्म । तहा संविजाई
पंडितापट्टण-भगवत्तो मज्जिमज्जिजवराणं । चोसपपंडितापट्टण-
स्माणि मयणस्म जगवत्तो वक्कमापामापिस्म । अहवा-
जस्म जजिया सीसा उपत्तियाए वेणुडियाए कम्मियाए
पारिणापियाए चउजिहाए वुक्कीए उववेया, तस्म तजियाई
पंडितापट्टण-भगवत्तो, पत्तेयवुक्का वि तजिया चव ।

(एवमाद्याः इत्यादि) कियन्ति नाम नामप्राप्तमात्रानुशक्यन्ते
प्रकीर्णकानि, तन एवमाद्यानि चतुरशीतिप्रकीर्णकसहस्राणि ज-
गवतोऽहेनः श्रेष्ठान्तरवाऽऽमानः तीर्थकृतस्तथासंख्येयानि प्रकीर्ण-
कसहस्राणि मयमानामजिताऽऽदीनां जितवरेन्द्राणाम् । एतानि
च यस्य यावन्ति जगन्ति तस्य तावन्ति प्रथमानुयोगो वेदित-
व्यनि । तथा चतुरशीतिप्रकीर्णकसहस्राणि भगवतोऽहेनो व-
र्त्तमानस्यावन्ति । इवमत्र भावना-इह भगवतः श्रुतस्वा-
मिनः चतुरशीतिसहस्रसंख्याः अमणा आसीद् । ततः प्रकी-
र्णकपाणि चापयनानि कालाकोष्ठाश्रिकमेदाभिरानि सय-
संख्या चतुरशीतिसहस्रसंख्यापञ्चवत् । कथामितं चत्तु ?
उच्यते-इह यज्ञगवदहं हृष्टपिदं धुतमनुसृष्य भगवतः अमणा
विरचयन्ति, तस्यैव प्रकीर्णकसुच्यते । अथवा-धुतमनुसृष्यो
यदात्मनो वचनकीशनेन धर्मदेशनाऽऽदिषु ग्रन्थपठनिकपतया
भाषत तदपि सर्वं प्रकीर्णकं, भगवत्तच्छ्रुतमस्वाभि-

न उक्तुष्टाः श्रमणसंपदासीद् चतुरशीतिसहस्रप्रमाणान्, ततो घट्टने प्रकीर्णकान्यपि भगवतः चतुरशीतिसहस्रसंख्यानि । एवं मध्यतीर्थकुतारमपि संख्येयानि प्रकीर्णकसहस्राणि भावनीयानि । भगवतस्तु वर्तमानस्वामिनः चतुर्दश-श्रमणसहस्राणि, तेन प्रकीर्णकान्यपि जगत्तच्छतदशसहस्राणि । अत्र द्वे मेने । एकं सूरयः प्रज्ञापयति-इदं किल चतुरशीतिसहस्राऽदिकं वृषमाऽऽदितीर्थकुतारं श्रमणपरिणामं प्रधानस्वामि-रखनसमर्थान् श्रमणानधिकृत्य वेदितव्यम्, इतरथा पुनः सामान्यप्रमणाः प्रवृत्तता अपि तस्मिन् ऋषमाऽऽदिकाले आसीरन् । अपरे पुनरेवं प्रज्ञापयति-ऋषमाऽऽदितीर्थकुतारं जीवतामिदं चतुरशीतिसहस्राऽदिकं श्रमणपरिणामं, प्रवाह-तः पुनरैकैकस्मिन् तीर्थे नृपांसः श्रमणा वेदिताः । तत्र ये प्रधानस्वामिरचनशक्तिसम्पन्नाः सुप्रालम्बद्वयया अतर्का-लिका अपि तीर्थे वसन्तमान्स्तेऽवाचितुता इष्टव्याः । एतदेव मतानुपदेशशब्दः- (अथ वेयादि) अथ वेति प्रकारानु-गेपदेशः । यस्य श्रुतमाऽऽदिकतीर्थकुतारं यावन्तः शिष्याः तीर्थे श्रित्यपत्तक्या वैतथिक्या कमेजया पारिणामिक्या चतुर्थि-या बुद्ध्या उपपेताः समन्विता आसीरन्, तस्य ऋषमाऽऽदिकती-र्थकुतः तावन्ति प्रकीर्णकसहस्राणि अगमन् । प्रत्येकबुद्धा अपि तावन्त एव । अत्रैकं व्याचक्रुः-इदंकेकस्य तीर्थकुत-स्तीर्थे श्रमणपरिणामं प्रकीर्णकानि जगन्ति, प्रकीर्णककारिणा-मपरिमाणत्वात्, केवलमिदं प्रत्येकबुद्धरचनायैव प्रकीर्णका-नि इष्टव्यानि, प्रकीर्णकपरिमाणेन प्रत्येकबुद्धपरिमाणप्रतिपा-दनात् । व्यादत्तव-प्रत्येकबुद्धानां शिष्यभावात् विकल्पेन, तदेव-हसमाचीनम्, यतः प्रज्ञाऽऽचार्यमेवार्थकृत्वा शिष्यभावात् नि-श्चितम्, न तु तीर्थकरोपदिष्टा समनप्रतिपत्तिर्भाष्यः । ततो न क-श्चिदोच्यः । तथा च तेषां प्रमथः-“इह तिथेः अपरिमाणा प-ट्टसगा पट्टसगस्याभिप्रपरिमाणसगमो, किं तु इह सुते पत्न-यबुद्धपूर्णं पट्टसगं भाजियत्वे । कम्हा जम्हा । पट्टसगपरिमा-णेण चैव पत्नयबुद्धपरिमाणं करेति । इय ज्ञानय-पत्नयबुद्धा वि तत्तिया चैव । चैयस आह-ननु पत्नयबुद्धानां सिम्समावे-विहज्जय । आयसिय आह-निधगएवणोयसासगपरिकवन्न-सेण उते तस्सीसा हवन्तीति ।” अग्रे पुनरेवमाहुः-सामा-येन प्रकीर्णकैस्तुल्यत्वात् प्रत्येकबुद्धानामवर्गमिधानं, न तु नियोगान्, प्रत्येकबुद्धचित्तान् प्रत्येकप्रकीर्णकानि । न । प्रज्ञा । प्रकीर्णककथापयोगाङ्गानकपदे, दश-२४० । (प्रकीर्ण-कसंख्या ‘उदेम’ शब्दे द्वितीयभागे ७६६ पृष्ठेऽपि गता)

पट्टसगत-प्रकीर्णकपट्ट-नं । व्याकृतो भिषुप्रतिमावत्स्व-एनिपिके तपोनेद, पञ्च-० १६ विष- । (‘नियपर-’ (६) इ-त्यादिनाम् । तिथयरणिगमनव’ शब्दे चतुर्थभागे २३१३ पृष्ठे व्याख्याता)

पट्टसपट्ट-प्रकीर्णप्रज्ञा-त्रि- । विस्मिच्छेदभुतरहस्ये, ४० ।

अथ प्रकीर्णद्वारमाह-

सोऽं अणजिगतार्णं, कट्टेइ अमुगे कट्टिजई इत्यं ।

एम् उ पट्टसपट्टो, पट्टमविज्जो उ सव्वं पि । ७७३ ॥

योऽधमसम्यक्तां राहलिकप्रमथार्थं भुत्वा राहियनः सखनजिगता-नामपट्टसपट्टो कट्टेइशानः कथयति । यथा-अमुकं प्रमथप्र-ह्णादिकमत्र सूत्रे कट्टपनीयतया कथ्यते, एष प्रकीर्णप्रज्ञः, प्रकी-

र्णप्रज्ञश्चेदेव-प्रकर्षेण ज्ञायते उत्सर्गापवादतत्त्वमयेति व्युत्प-ण्या जेद्वुत्तुने शुभरहस्यवचनपद्धतिरुच्यते, सा प्रकीर्णां विाकृता येन स प्रकीर्णप्रज्ञः । प्रकीर्णप्रज्ञ इति वा पाठः । तत्र चापरिणतैः किमेतद् रहस्यतत्त्वमत्राभिधीयते इत्युल्लेखेन पृच्छयत इति प्र-श्नः जेद्वुत्तुनाः पातो रहस्यार्थः, स प्रकीर्णां येन स प्रकीर्ण-प्रज्ञः । तथा प्रकीर्णविद्यस्तु सर्वप्रमादरानन्दय पन्तं यावत् जेद्वुत्तुमुत्सर्गापवादसहितमपरिणतानां कथयति, विद्याशब्दे-न चात्राखण्डच्छेदभुतमभिधीयते, प्रकीर्णां विद्या येन स प्र-कीर्णविद्य इति ॥ ७६३ ॥

अथ द्विविधस्यापि प्रकीर्णव्याकर्तुर्दोषानाह-

अपस्वओ अकिरी, जिगाण ओहाव मल्लणा चैव ।

उल्लहवोहाओ, पावंति पट्टयागमणं । ७७४ ॥

अपरिणताऽऽदीनां राहलिकेषु पदेषु ज्ञापयमानेषु अपस्व-योऽविश्रवामो भवन्ति-पूर्वापरनिरुद्धादं शास्त्रं, यत् पूर्व न कल्पते तालप्रत्यक्षं प्रतिशुद्धीतुमां प्रत्ये पञ्चात् कल्पते इत्यनुज्ञायाः प्रतिपादनम् । यथा-‘वेनद्वितीक, तथा सर्वमपि जितपवचनमोहादमेवेति । ते चैवं विचारणतः सन्तो जितानां तीर्थकुतारमकीर्षि कुर्युः-कुत एषां सर्वकृत्वं, धीरदृष्टा पूर्वापर-व्याहत भावितमिति ? । ततश्च (‘ओहाव’) शययायनमनु-प्रमज्जने कुर्वन् । अथ नेपप्रमज्जकस्यापि (मल्लणा सि) तस्मात्प्राप्यपरिणतत्वादपवादपदं श्रुत्वा अपरिणामकत्वं वा शङ्काऽऽदिश्यते । ज्ञानाऽऽदीनां मालिनी मालिन्यं क्यादाति । त-तत्त्वमप्रत्यक्षपदिक, जनयन्तो उल्लेखयोगिकम् प्राप्नुवन्ति । क एते इत्याह-प्रकीर्णव्याकरणः प्रत्येकपरितोदभुतरहस्या-निश्चिन्नाः, प्रकीर्णप्रज्ञाः, प्रकीर्णविद्याश्चतुर्थः । व्याख्यात प्रकी-र्णद्वारम् ॥ ७६४ ॥ वृ-० उ-० १ प्रक- ।

पट्टसगपट्ट-प्रकीर्णप्रज्ञ-त्रि- । विक्रिमच्छेदभुतान्तःपातरह-स्यार्थे, वृ-० उ-० १ प्रक- ।

पट्टसगमरण-प्रकीर्णव्याकरण-त्रि- । प्रस्तारितच्छेदभुतरह-स्यार्थे निवेचने, वृ-० उ-० १ प्रक- ।

पट्टसगविज्ज-प्रकीर्णविद्य-त्रि- । विद्याशब्देन चात्राखण्डं जेद्व-भुतमभिधीयते, प्रकीर्णां विद्या येन स प्रकीर्णविद्याः । वि-क्षसमप्रच्छेदभुते, वृ-० उ-० १ प्रक- ।

पट्टसा-मनिज्ञा-स्त्री- । प्रतिज्ञाने प्रतिज्ञा । साध्यवचननि-

र्देशे, दश-० ।

धम्मा मंगलमुक्कि-इं ति पट्टसउत्तवयणनिर्देशो ।

सो ष इदं व जिगमप, नन्नय पट्टसपविमत्ती । १४३ ॥

धर्मो मङ्गलमुक्कमित्ति पुत्रवत्, इय प्रतिज्ञा । आह-कथं प्रतिज्ञेति?, उच्यते-आपवचननिर्देश इति । तथाऽऽसोऽप्रतारकः, अप्रतारक-आशयरायाऽदिकथाज्ञेयतीति । उक्तं च-‘आगमो हासवचन-मासि हासकथाज्ञेयुः वातरागोऽमुनं वाक्यं, न श्रुत्यैक्यमज्ञेयम् ॥१॥’ तस्य वचनमास्यवचनं, तस्य निर्देशः आपवचननिर्देशः । आ-ह-अयमागम इत्युच्यते, विमलपद्ममप्रतिनिर्माणनिश्चयतत्वेन एव प्रतिज्ञेति नैव हासः । पाठात्तरं वा-स्वापवचननिर्देश इति । सा-ध्यत इति साधकः, उच्यते इति वचनमर्थो यस्मात् स पदोऽव्ये-त्, साध्यं च तद्वचने च साध्यवचनं, साध्यार्थ इत्यर्थः । तस्य निर्देशः,

प्रतिज्ञेयुकः प्रथमोऽवयवः । इत्यादि । दश० १ अ० । आ० म० । आ० । नियमे, सूत्र० २ कु० ४ अ० । ("लज्जाम०" इत्यादिश्लोकः चतुर्थमाने २७०० पृष्ठे गतः)

पक्ष्याविरोह-प्रतिज्ञाविरोध-पु० । निमहस्थानभेदे, स्या० । "प्रतिज्ञाविरोधः प्रतिज्ञाविरोधः ॥४॥" गौ० सू० २३०० अ० । अथ च प्रतिज्ञाहेतुपदे कथाकाशीनवाक्यपरे, तथा च कथायां स्ववचनाविरोधः प्रतिज्ञाविरोधः, यद्यपि काञ्चनमयः पर्वना वहिमान् पर्वतः काञ्चनमयवह्निमान् द्वेदो वहिमान् द्वदत्त्वात् पर्वतो वहिमान् काञ्चनमयधूमादित्यादौ । हेत्वाभासात्तरसादृश्ये, तथाऽप्युपप्रेयसद्वरेऽप्युपाधिरसद्वर्याङ्गं दोषः । न चास्त्युक्तौ स्थलाभावः पर्वना न वहिमान् धूमान्, यो वा धूमवान् स निरतिरित्युदाहरणं निरतिमहत्वायिप्युपपन्नं तत्संस्वरात् एवं निगमनेऽपि बोध्यम् । वा० पु० । वाच० ।

पक्ष्याविरोध-प्रतिज्ञाविरोध-पु० । अत्रिप्रवृत्तिशेषे, पक्षा० १ निब० । पक्ष्यासप्तम-प्रतिज्ञासप्तम-पु० । चतुर्थे निमहस्थानभेदे, स्या० । "पक्ष्यासप्तमं प्रतिज्ञासप्तमं प्रतिज्ञासप्तमः ॥५॥" गौ० सू० ४०२ अ० । पक्षस्य स्यादभिहितस्य परेण प्रतिपेक्षे कृते तत्परिजिहीर्षया प्रतिज्ञातस्यापेक्षयापतयमस्यपलाय इत्यर्थः । वाच० । पक्ष्यादृष्टि-प्रतिज्ञादृष्टि-स्थि० । हेतव्येकात्मिकादृष्टेः प्रतिज्ञादृष्ट्यन्ते स्वदृष्टान्तेऽप्युपगमकृतां निमहस्थानभेदे, स्या० । (अथ 'निमहदृष्टाण' शब्दे चतुर्थमाने पृष्ठे बृहदारण्यक)

पक्ष्यासप्तम-प्रकाशितपामा-स्थि० । अत्रिप्रवृत्तिदृष्टिगतायाम्, पं० पू० । पक्षिद्वय-प्रतिद्वय-अ० । अष्टमिंश, पक्षा० २ निब० । पक्षिण-प्रतिदिन-अव० । प्रवहमित्यर्थे, पं० व० १ द्वार । पक्षिणिकिरिया-प्रतिदिनक्रिया-स्थि० । प्रतिदिने प्रवहं क्रिया चेष्टा प्रतिदिनक्रिया । प्रयोजितानां चकवातसामाचारव्याप, पं० व० १ द्वार ।

अथ भावकस्य प्रतिदिनक्रिया । तत्रापि निवसतः प्रतिदिनकर्तव्यमाह-

अथकारेण विबोहो, आगस्रगं सचर्या बगई मे ।
जोगा चिद्वंदयमा, पञ्चकलायं च विधिपुत्रं ॥४२॥

नमस्कारेण परमोष्ठपञ्चकनमस्त्रिक्रिया, प्रात्ययिकनमस्त्रिक्रिया-कार्यभूतया परममङ्गलाध्याया वा विबोहो जागरणं, कार्य इति शेषः । पञ्चमुत्तरत्रापि । इह चाविरोधेणैकं नमस्कारपार्यं प्रकथयन्ति । अथै आह- "नवकाराचरणं नाम-नसमि सैजगामण कायवर्त्तः । सुखाविशुद्धचित्तो, निवारिया होइ एवं तु ॥१॥" तथाऽनुस्मरणमनुचित्तं नमस्कारकृत्यप्रवृत्तिहेतुभूतम् । किंस्वरूपं तदित्याह-भावकः आहोइ, तथा जगन्पण्डिताऽऽदिनियमाः, (मे) मम, सत्कीर्ति शेषः । उपसृक्कणं चैतत् । तेनाह-कुलोऽहमहः शिष्यभेदाद्विद्वत्पणः, समुद्र प्रामशुहाऽऽर्वावति क्षेत्रतः, प्रभातमिदमित्यादि कालतः, सूत्राऽऽदिवाधानां का वा-भेत्यादि ज्ञाततः । ततो योगः कार्यकार्यसंगोष्ठाऽऽदिपुत्रो व्यापारः । एवं हि देहवाधापरिहारतः समाधेयव्यवहाराऽऽदीनां प्रावापुत्रानता । तत्तत्तैत्यवन्दनं पूजापुस्तकमहोद्विगमवन्दनम् । अथ इति निवारो मायापुत्रार्थः । ततः प्रात्ययिकनमसप्रसजं, चर्यास्रः समुच्चये । विधिपूर्वमागमिकविधानपुस्तकसं, न तु यथा-कर्णश्चैव । एतच्च विरोधोऽप्यवन्दनं प्रात्याकाने च संवधनी-मम । विविध तयोस्तत्प्रकरणयोग्यं वदमास इति गाथाऽर्थः ॥४२॥

ततः-

तह चेईहरगमणं, सकारो वेदणं गुरुसगासे ।

पञ्चकलायं सवणं, नष्टपुच्छा उचियकरणिजं ॥४३॥

तथा तेन प्रकारेण विधिपूर्वककर्मणः । चैत्यपुद्गलमनं जिन-विम्बमवबे यानं, प्रवेष्टव्यं । तत्र यानविधिः- "सव्याद इहोप स-व्याप दिष्टोप सव्याप जुनीप सव्यसमुत्पणं" इत्यादि । एवं हि प्रवचनप्रवाधाना कृता भवति । प्रवेशावधिस्तु- "सचिस्ताणं इत्थानं विउत्तरणाप, आचिस्ताणं इत्थानं अविउत्तरणाप, ए-गसागियणं उत्तरावेगेणं, चकलपण्णवे अजलिपण्णवेणं, मणुसो एगसागियणं ति ।" तत्र च संस्कारा मादयाऽऽदिनिरवच्छेद-म्, अहस्पतिमाया इति गम्यते । वन्दनं प्रसिद्धविधाना चैत्यव-न्दनम् । ततो गुरुसकाशे गुरुसमये प्रत्याकाने स्वयं शुहाऽऽदिशृङ्गप्रत्याकानस्य गुरुमाङ्गिकत्वावधानमित्यर्थः । ततः अवगमकर्मणं गुरुसकाशे एवाऽऽगमकर्मणं गम्यते । एवं हि स-न्ध्यानिवर्तने सर्वबोधो भवति । ततो घटिपुच्छा साधुशरीर-संयमवाचोऽप्रवृत्तम् । एवं हि विनयः प्रयुक्तो भवति । तत्र चोच्च-तकरणीयं विहितकलेवर्त्तयन्तेनानवाऽऽश्लेषप्रदानोपदेशा-ऽऽदिषुपेक्षम् । अन्यथा पुच्छाया नातिसाधकता स्यादिति गा-थाऽर्थः ॥४३॥

ततः-

अविरुद्धो ववहारो, कासे तह भोगणं च संवरणं ।

चेइहराऽऽगम सवणं, सकारो वेदणइ य ॥४४॥

अविरुद्धः प्रागुपदेशितपञ्चशक्तिकर्मोऽऽदिनपरिहारोऽनवद्य-प्राया व्यवहारः । वृत्तिनिमित्तप्रवृत्तिः, कासे इति शेषः । अमृदा धर्मवाधा, प्रवचनहीना च स्यादिति । कासे शरीराऽऽऽभ्यासगु-णे, प्रत्याकानानां निमहसमयव्यवहारे वा । आकाशमोजने हि धर्म-काययोग्याद्या स्यादिति । तथा तेन प्राणतत्प्रकरणं । तद्यथा- "जि-ण्णुयाविचरणां, परिचरसंभासण उचियकिंणं । ठाणुवेवेसां य तहा, पञ्चकलाणस्स संभरणं ॥ १ ॥" इत्यादि । ज्ञानमा-हाराभ्यवहारः, प्रकारान्तरभोजने ह्यप्येव । चर्यास्रः समुच्च-ये । संवरणं तदन्तर्गतं संभवतो प्रसिद्धाहताऽऽदेः प्रत्याकान-स्य ब्रह्मं प्रमोदपरिजिहीर्षो हि प्रत्याकानं बिना न युक्तं स-खमप्यासितम् । ततोऽवसरे चैत्यशुहाऽऽगमश्च प्रतीतः, अवगं च साधुसमये जित्वाऽऽगमऽऽगमकर्मणं, चैत्यशुहाऽऽगमश्च अवगमः । अथवा-चैत्यशुदे आगमस्य अवगमोक्ति विप्रदः । चैत्यशुदे हि प्रायः आगमव्याख्यानां प्रवर्त्तित्यागमव्याख्यानस्यान्तरीप-लक्षणार्थं चैत्यशुदेमहयम् ।

बृहद्-

"जथ पुण अतिस्सकम्, पूरितं तहिं समोसरणं ।

पूरितं समोसरणं, अथास्स हिस्सकेइएस्स पि ॥ १ ॥

इहहा लोगविरुद्धं, सङ्गानेगो य सङ्गणे ।"

न च चैत्यशुहाऽऽगमपूर्वकमागमध्वनं विधेयमितो ह्यापका-चैत्यशुदे एव साधुध्यावतिष्ठत इति निश्चेतव्यम्, यतो व्यव-हारजायव्यवचनमेवं स्थितम्-

"जहं वि त आइकम्मं, जसिक्कयं तह वि वज्जयं तेहि (वेव) ।

अन्तो अल्लु होइ कथा, इहहा आसाणा पयमा ॥ १ ॥

उच्चयमिधमस्रसावि, तपुत्तरपेसऽऽपणाणिया ।

उत्तरावां वा उववो चेत, तणं ठाणं न चएय ॥ २ ॥

तत्तिथि वा कट्ठे जाव, पुईओ तिसिस्तोइवा ।

धर्मो तदयं तत्सर्वम् ॥१॥” इत्यादि । तथा धर्मोऽऽचार्यो बोधि-
लाम्भेदतुल्ये शुरो, दुष्करप्रत्युपकारोऽन्धविद्यादिरूपक्षिप्तमन्त्रा-
नां विधेयः । बयोक्तम्- “सम्मत्तदायमाणं, दुत्पाडितारं जने-
सु बहुपसुं । सम्बगुणमेलियादि वि, उवयारसइस्सकोदीहिं
॥ १ ॥” अशुभः समुच्चये । तथोद्यतानां प्रथमवसाधुप्राप्त्य,
उद्यतो वा प्रथमशत्रुं विहारो मासकत्वाऽऽदिचर्या उद्यतविहा-
रः, तत्र । यथोक्तम्- “अग्निपयवसासो समुद्रा-जचारिषा, अन्धाय-
संघं पहरिक्कया य । अणोवदी कलदविबउज्झा य, विहारच-
रिया इसिणं पत्तया ॥ १ ॥” आत्मगते चोद्यते विहारे यथा-
“कश्चा होही सो वा-सरो त गीयत्थगुरुसमांयम्म । स्वववि-
रथं पवज्जिय, विहारिस्सामो अहं जम्मि ॥१॥” धर्मोऽऽचार्य-
विशेषणं बोधनविहार इति । एवं चित्तविम्वसं फलनिर्देश-
क्षणं निगमयन्नाह-एवमननरागेककारं सुखमाद्यथोऽऽदि
सुखादियेधाम्मप्रमादमिन्द्रिआत्तं त एवमाद्यः, तेषु, चित्त-
विम्वसासो मनोनिक्कय एवमात्तचित्तम्यासः । अयमेवमा-
द्विरननरागेकसुखप्रदायचित्तविम्वसासभुत्तिकः, स चासौ
चित्तविम्वसहत्वंयमादित्तम्यासः । किमित्याह-संवेग-
संसारनिवेदो, माक्कानुगो वा, स एव रसायनसमुत्तमजगाम-
रत्तदेतुवामसंवेगरसायनं, तदेवाति प्रयच्छति । एवं हि चित्त-
विम्वसास संवेग उपपद्यते इति माध्यायः ॥ ४६ ॥

ततः--

गोसे जणिओ य विहो, इय अणवरयं तु चेत्तमाणसम् ।
जवविहवोयज्जुओ, जायड चारित्तपरिणामो ॥ ५० ॥
(गोसेः प्रत्युपमि । भणितः, चशब्दस्यैवकारार्थवाद्भणित एव
प्राक् प्रतिपादित एव । विधिः आचक्रापुत्तम् “सवकारेण
विबोहो” इत्यादिरूपः अतः पुनरपि बोध्यत इति हृदयम् । एवं
व प्रतिपादितानुष्ठानं फलप्रदर्शनकारणं निगमयन्नाह-
इति प्राकननप्रकरणे नमस्कारविधीषाऽऽदिना, अनवरतं सत-
तम् । तुशब्दः पुनःशब्दार्थः, एवकारार्थो वा । अष्टमातस्य प्र-
तिशानुष्ठानं विद्यतः, आवकस्येति गम्यम् । किम्?, अन्वविहः
संसारत्रियागस्तस्य बोजभूतो बीजकत्वा, हतुरिययं, सं-
सारविहर्षबीजभूतः, जायते संपद्यते, चारित्रपरिणामः स्यं-
विरतिपरिणामः । एवं हि देशविरतिमजस्यस्य उपायप्रवृ-
त्तेरवश्यं अन्वविहर्षबीजभूतश्चारित्रपरिणामः, तथाऽन्वव वा प्र-
वेदिति हृदयम् । इह वा अन्वड इति तितोऽन्ववोहर्तनद्रा-
ऽऽचार्यश्च कुनेरुड इति माध्यायः पञ्चो १ विव० । (साधोस्तु
विनवधो ‘पोरिस्’ शब्दे वक्ष्यते)

रत्तिं पि चउरो जामे, कुज्जा जिकसु विक्कवणे ।
तत उत्तरमुगं कुज्जा, राज्जामेसु चउसु वि ॥ १७ ॥
पढमपोरिसिं सज्जायं, विहए जाणं क्रियायह ।
तद्याए निवमोक्कवं तु, चउत्थी जुज्जो वि सज्जायं ॥१८॥

एवमेव, नवरं रात्रिमपि, न केवलं दिनमित्यपि कथ्यते ।
क्षितीयां पोर्यां ध्यात इति ध्यानं सुखसुधारणकथं, क्षित्त-
वक्ष्यप्राप्त्यारम्भनाऽऽदि वा । (क्रियायह वा) ध्यानेऽभ्यसनेत् ।
भुतियायां निद्रामोक्षः-पूर्वं निद्राया मुक्तजनना निद्रामोक्षः,
स्वाप इत्यर्थः । तं कुर्यादिति संवेग इक्षमाद्योक्तम् । वृ-
त्तापेक्षं जैनत्वं, सामर्थ्येन तु प्रथमचरमप्रहरजगारमेष । तथा

आऽऽयमः “सर्वे वि पढमजामे, शोणि उ वसभाण जा-
इमा जामा । तइमा होइ गुरुण, वउत्थमा होइ सन्धे-
सि ॥ १ ॥” शवभविष्यद्वाक्यम्-“बहुपण्डितुणाए पोरिस्सीए पु-
दसगासं गंतुण प्रणए-इच्छामि कामासमणो । वीरिंजं जावलि-
उज्जाए निस्सीहिआए मायएण भंयमि । बहुपण्डितुणा पोरिस्सी,
अयुज्जाणइ राइयं संथारयं । ताहे पढमं काइयमिं वक्कवंति ।
ताहे जत्थं संथारज्जुमिं तत्थं वक्कवंति । ताहे उवहिम्म उव-
ओगं करेत्ता पमजिज्जाता ववहीए दोरयं मेडंति, ताहे संथा-
रपइयं उत्तरपइयं व पडिहेहिता हो वि पयथं ज्ञावित्ता उरं-
मि उद्यंति । ताहे संथारज्जुमिं पमज्जंति । ताहे संथारयं अरथ-
रंति सउत्तरपइयं, तत्थं य लम्माए मुहपोत्तियाए सवरिमं का-
यं मज्जंति, डेठिलं रयररणेण, कणं य वामपासे उद्यंति, पुणो
संधारं जनिता भणति जेज्जाइएउत्तो-चउत्ताणं अणु-
जाणिज्जइ, पुणो सामाइयं तिन्नि बारे कडिऊण सुवति ति ।”
सुप्तानां चार्थं विधिः-

“अयुज्जाणइ संथारं, बाहुवहाणेणं धामपासेणं ।
पायपसारणकुक्कुडि-अनरते पमज्जए ज्जमि ॥ १ ॥
संकोए संडायं, उवउत्थीयं कायपलिंहा ।
वउत्थारी उवओगं उम्मासनिदंभगा शोयं ॥” इति सूत्रद्वयार्थः
संप्रति रात्रिजगारचतुष्यपरिहानोपायमुपदर्शयन् समस्तय-
तिहृदयमाह-

जे एण्ड जया रत्तिं, नक्खवं तम्मि एहउचउत्तागे ।
संपत्ते विरमेज्जा, सज्जाय पओसकात्तमि ॥ १६ ॥
तम्पय य नक्खत्ते, मयणे चउत्तागमावमसम्मि ।
वेरत्तियं पि कालं, पडिहेहिता मुणं कुज्जा ॥ २० ॥

यद् नयति प्रापयति, परिस्मात्तिमिति गम्यते । यद्वा रात्रि नक्तं,
तस्मिन्मध्यस्तुभोगे प्रस्रात विमोक्षवर्त्तनं । (सज्जाय ति) स्वा-
भ्यायात् प्रवेशकाले रजनीमुखसमये, प्राक्शब्दादिनि शेषः । तस्मि-
न्नेव नक्तने प्रक्रमः प्राप्ते । क्वथ्याह- (मयणे ति) मगने, कीदृशि?,
चतुर्भागेण गम्यते सावश्यं सोद्धरितं अनुभोगसावशेषं, तस्मिन्,
वैरात्रिक तृतीयय, अविशब्दाश्च जनिजसस्ये प्रवेशकालऽऽदि च
कालं (पडिहेहि तु) ति) प्रत्युपेय प्रतज्जगर्षः, मुनिः कुर्यात् ।
करातेः संधारणयोः शुद्धांशः । इह च काकोपलसज्जहारं
प्रथमाऽऽदि तु नमश्चतुर्भागेण संप्राप्ते वेतरि नक्तं रात्रेः प्रथमा-
ऽऽद्यः प्रहराऽऽद्यश्च शतुक्कं जवताति सुत्रद्वयार्थः ॥ २० ॥

इत्थं सामान्येन दिनरात्रिकृत्यमुपदर्श्य पुनर्विशेषतस्तदेव
दर्शयेत्तावदिहउचउत्तामाह-

पुनर्विज्जमि वउत्तागे, पडिहेहिताणं भंयं ।
गुरुं वेदितु सज्जायं, कुज्जा भिक्खु विक्कवणे ॥ ११ ॥
पोरिस्सीए वउत्तागे, वेदित्ताणं तओ गुरुं ।
अपदिक्कमितु कालस्स, भाणं तु पडिहेहए ॥ २२ ॥

सुप्ताणि सतदसु साधानि, तत्र सुत्रद्वयं व्याख्यातप्रत्ययेन, न-
वरं पूर्वस्मिन् अनुभोगे प्रथमपोर्यलक्षणं, प्रक्रमाह्नकः;
प्रत्युपेय अष्टादश प्राग्वद् वर्षाकत्वाऽऽद्युपधि, आविश्योद्यस्य-
स्य इति शेषः । क्षितीयसुखे च पोर्यवास्तुभोगे, विशिष्य-
माद्य इति गम्यते । ततोऽन्यथे-पादांतपोर्यार्थं भाजनं प्रति-
लेखयेदिति संभवः । स्वाभ्यायादुपर्योक्ते कालस्य प्रतिक-

स्यैव कृपातरमारकष्यमित्याशङ्क्येतात् आह-अप्रतिकष्य
काज्ञस्य तस्मात्तत्कमगार्थं कायोऽसंगमविधाव् अनुपेयो कथ्याम-
पि स्वाध्यायस्य विधास्यमाजन्वात् ॥ २१ ॥ २२ ॥

प्रतिशेखनाधिभिमोऽऽह-

मुदुपेति पडिलेइत्ता, पडिलेइत्ति गोच्छगं ।

गोच्छगज्ञायंगुलिओ, वत्थाइं पडिलेइए ॥ २३ ॥

मुखपौलसर्वा प्रतीनामेव प्रतिशेखन् गोच्छकं
पात्रकोपरित्युपकरणम् । ततश्च (गोच्छगज्ञायंगुलिच सि)
प्राकृतस्वावहूयभिरातो युरातो गोच्छको येन साऽयमङ्ग-
लितात्तगोच्छको वस्त्राणि पटलककपाण प्रतिशेखयेव, प्रस्ता-
न्वात् प्रमाजिवाहस्यथः ॥ २३ ॥

इत्थं तथाऽवस्थितान्येव पटलानि गोच्छकेन प्रमुञ्च्य पुन-
र्यत् कुर्यात्तथाह-

उडुं थिरं अतुरियं, पुडुं ता वस्यप पडिलेहे ।

तो विश्ये पफ्फोह, तथं च पुणो पमज्जिजा ॥ २४ ॥

कण्डं कायो वस्त्रतश्च, तत्र कायत्त उडुं कुरुत्तयेन स्थितत्वा-
ह्मस्त्रतश्च तथैकप्रसारितवस्त्रमात् । उक्तं हि-“ वक्कुमुओ ति-
रियं पेहे जड विजिओ ” । स्थिर इदमहणेन, अस्वारितमजुतं
स्तिमितं यथा भवत्येवं, पूर्वं प्रथमं (ता इति) तावद्वस्त्रं पट-
लककपं, जातविकचनन, पटलकप्रक्रमेऽपि सामान्यवाचकव-
स्त्राश्चाग्निधानं वर्षाकटाऽऽदिप्रत्युपेक्षायामप्ययमेव विधि-
रिति वचनाभ्युम् । एवमशब्दो भिन्नकर्मः । ततः (पडिलेइ सि) प्र-
स्तुपकेनैव, आरतः परतश्च निरुक्तेन, न तु प्रस्फोटयेत् ।
अथवा-विदुशोपदेयवसुना ऊर्द्धाऽऽदिप्रकारेण प्रस्तुपेक्षितं, न
स्वस्थेति भावः । तत्र च यदि जन्तुं पडयति ततो यतनयाऽ-
प्यत्र संक्रमयति, तदर्थं च (तो इति) ततः प्रस्तुपेक्षणादनन्तरं
हिनीयमित्यर्थं कुर्वाण-मुदुत् परिष्कृतः सप्तप्रस्फोटयेत्, तत्प्रस्फो-
टनो कुर्यादित्यर्थः । तृतीयं च पुनरिदं कुर्यात्, यदुत प्रमुञ्चयात्,
कोऽप्यः, प्रत्युपेक्ष्य प्रस्फोट्य च इत्येतत्तादृ माणिनः प्रमुञ्चा-
दित्यर्थः ॥ २४ ॥

कथं पुनः प्रस्फोटयेत्, प्रमुञ्चयेदित्याह-

अणत्ताविं अवाहियं, अण्णाण्णविधिपमोमोहं ।

छ पुरिमा नव खोहा, पाणीपाणिनिमोहणं ॥ २५ ॥

अनन्तिनं प्रस्फोटनं प्रमाज्जनं कुर्वता वस्त्रं वपुशो यथा नति-
तं न भवति, अवाहियं यथाऽऽत्मनो वस्त्रस्य च वालतमिति मो-
दतं न भवति । (अण्णाण्णविधि सि) अननुपेक्षि अननुपेक्षनं
मैरन्त्यलक्षणेन युक्तमनुपेक्षितवस्त्रस्या कोऽप्यलक्ष्यमाणवि-
भागं यथा न भवति (अमोमोह सि) सूत्रवाद्दमशवन्ति-
र्यगृह्यमधो वा कुष्णाऽऽदिपरामशोचयथा न भवति । उक्तं हि-
“ तिरिउच्छट्टणासुसि सि ” । तथा किमित्याह- (छ पुरिमा
सि) वदु पूर्वाः, पूर्वं क्रियमाणतया तिर्यक्कृतवस्त्रप्रस्फोटनाऽऽ-
त्मिकाः क्रियाविशेषा येषु ते वदुःपूर्वाः (नवखोः सि) कोटकाः
सप्तमप्रसिद्धकोटनाऽऽत्मिकाः, कर्तव्या इति शेषः । पाणी पा-
णिनश्चे, प्रमाणानां कुष्णादिस्त्वानां, विधौधनं, पात्रान्तरतश्च प्र-
माज्जनं प्रस्फोटनं त्रिकोत्रकोत्तरकांश्च त्रिकविसस्यं, पाणिप्राण-
विद्योधनं पाणिप्राणप्रमाज्जनं वा कर्तव्यम् ॥ २५ ॥

प्रतिशेखनादीपर्याहारार्थमाह-

आरज्जमा संमदा, वज्जेयथा य मासकी तदया ।

पफ्फोहणे चउत्थी, विविसत्ता वेइया उट्ठी ॥ २६ ॥

आरज्जमा विपरितकरणमुच्यते, त्वरितं वा अग्न्याग्न्यवस्त्रप्रवे-
नासौ भवति । उक्तं हि-“ इतइकणमारमदा, तुरियं वा अण-
मणगहणेण ” । संमदनं संमदो कटिधात्वा क्वालिङ्गता, वस्त्रान्ति-
कोणासंवलनमुपेक्ष्यो उपरि निवदनम् । उक्तं च-“ अतो व-
होज कोष्ठा, निशियण तथेव संमदा ” । वज्जयितव्येति सर्व-
त्र सवस्थते । अः पुरणे । (मोसलि सि) तिर्यगृह्यमधो वा
घट्टना तृतीया, प्रस्फोटना प्रकथंय देमुगुगिरुतस्यैव वस्त्रस्य
आटनावतुर्था, विक्रयेण विक्रिता, पञ्चमीति गम्यते । कटिधा-
त्वा क्वालिङ्गता । उक्तं हि-“ लिङ्गमाश्रयं कोणाऽऽवस्थात् ॥ ”
सा च प्रत्युपेक्षितवस्त्राणां प्रमाज्जप्रत्युपेक्षिते केषणं, प्रत्युपे-
क्ष्यमाणो वा वस्त्राञ्जनं यदुदं क्रियते । धोइका (उडु सि)
वस्त्रौ । अत्र संमदायः-“ वेइया वन्विहा पम्मा । तं जहा-उ-
डुवेइया, अहावेइया, तिरियवेइया, तुहो, वेइया, एमओ वेइया ।
तथा उडुवेइया उवरि जुजगाण हस्ये काऊण पडिलेइति ।
अहावेइया अहा जुजगाण हस्ये काऊण पडिलेइति । तिरियवे-
इया सहासायां प्रजे हस्यं घिण्ण पडिलेइति । उडुनो वेइया
वाधेन अतरि दो वि जुजगा काऊण पडिलेइति । एतानां वेइया
एवं जुजगं वाणमेनरे काऊण पडिलेइति ” । एतमेव वद दोषाः
प्रतिशेखनायां परिहरेत्याह ॥ २६ ॥

नया-

पमिहितपण्डितोला, एमामोमा अणेगणवपुसा ।

कुणइ पपाणि पथयं, भंकिवगणणोवायं कुणा ॥ २७ ॥

अशिष्टिं ताम हंथो यदु उडमग्न्याऽऽदिनं वा वस्त्रं गृह्यते, प्रशब्धो
बहिष्पमप्रहणेन प्रत्युपेक्षमाणवस्त्रकोणान्तरमन, कोणा यदु
भूमौ करे वा प्रत्युपेक्षमाणवस्त्रस्य होत्रगम । अमीयो द्वन्द्वः । ए-
कामशोनेकाग्रमाश्रयप्रत्युपेक्षिता । मध्ये यदुहोवा प्रहणेन
यावदुभयतो वस्त्रस्य यदेककालं सवर्णपमाकर्षणम् । उक्तं च-
“ पडिलिखमघणं अणारा-यत्त च विखमगहणं च कोणे वा । भू-
मी करलोत्तगया, कडुणगहणंयआमासा ॥ १ ॥ ” (अणेग-
वपुण सि) अनेककपा चाऽसौ संख्याघातिकाग्रतो, युग-
वदेकवस्त्रप्रहणो वा धूनता कर्षणाऽऽदिप्रका अनेकरूपधुन-
ता । पश्यते न- (अणेगवपुण सि) तत्र च घृतं कर्षनम्, अग्न्यं
प्रवृत्तं । तथा यत्करोति प्रमाणं प्रस्फोटाऽऽदिस्त्वानां सकृण
प्रमाज्जनवधानं, यच्च शङ्कि प्रमाज्जं प्रमाज्जं त्रिकोत्रको
गणनो कराङ्कुरिखरूपशोऽऽदिनैकाग्रिस्त्वस्याऽऽत्मिकाणुपग-
च्छत्युपयानि गणनोपयं यथा तत्रत्येव गम्यमानत्वात् प्रस्फोटना-
ऽऽदि कुर्यात्, संजायने लिदु । सोऽपि दोषः । सर्वत्र पूर्वप्राङ्-
तुल्यं वर्जनं क्रिया योजनीया । उक्तं च-“ युगण तपड परेण,
बहणि वा घिण्ण एकतो भुगति । खोदणपमउज्जणासु य, भंकि-
यणणे करे एमादी ॥ १ ॥ ” एवं ज्ञानमनोक्तदोषैरविना स-
दोषा प्रत्युपेक्षया, विमुक्ता तु निर्दोषेति धेत उक्तं च ॥ २७ ॥

साधयतं स्वेनामिव भङ्गकनिर्देशनकारेण साङ्कारसदोषां च कि-

ञ्छिद्विशेषनां चारुणमाह-

अण्णुणाइरित पडिलेहा, अवित्रवामा तदेव य ।

पदमं पथे पमस्यं, सेमाण य अप्रसत्थाइ ॥ २८ ॥

(अण्णुणाइरित सि) कृता चासाधनिरिका, चोर्नातीरिका, न तथा
अनुनासिका, प्रतिशेखना । इह च न्यूनताऽऽधिक्ये स्फाटना-

प्रमाजने वेदां वाऽऽश्रित्य वाच्ये । यदुक्तं-“लोकानपमज्जवला-सु
चेव कणाहिया सुतेयस्या” (अविचरवासत्ति) विविधो व्यत्या-
साः विपर्यासाः यस्योऽंसा इत्याद्याः, न तथा विव्यत्यासाः पुन-
रुपार्थावपर्यासरहिताः कस्मैयेति शेषः । अत्र च अभिविशिष्टेषु
पदार्थाव भङ्गाः सूचितान् भवन्ति । स्थापानां नेयम्-पतेषु च कः
शुद्धः को वा अशुद्धः ? इत्याह-प्रथमे पदमिद्वेद्योपदिशनाऽऽद्यज-
कुरुष्व प्रथमं निर्दोषतया श्रुत्यैः शुक्रमिति यावत् । स्थापानं तु,
प्रकामोपदानं, द्वितीयाऽऽदिजङ्गकाऽऽस्मकानि अश्रयस्तानि, तेषु
न्यूतनाऽऽद्यन्यतमोपपन्नमवात् । ततः प्रथममङ्गुपातिव्येव
प्रतिज्ञेखना विधेयेत्युक्तं भवति ।

एषाविधामप्येतां कुर्वतां यत्परिहरेत्यर्थं, तत् काकोपदेष्टुमाह-
पन्तिहणं कुणतो, मिट्ठा कट्ठं कुण्डं जगवयकट्ठं वा ।
देहं व पक्खत्ताणं, नाण्डं सयं पट्टिच्छेदं वा ॥ १७ ॥
प्रतिज्ञेखनां कुर्वन् मिथाः कथां दूरस्परसंवाहणाऽऽस्मिकाः करो-
न्ति, जनपदकथां वा, स्थापानकथोपलक्षणमेतत् । द्वादति या प्र-
त्यक्षस्थानपथे, वाच्यपरपरं थावयानि, स्वयं प्रतीकृति वा
आत्तापकाऽऽदिकं गृह्णाति, य इति गम्यते ॥ १६ ॥

स किमिवाह-

पुढवीआउक्काण, तेऊ-नाऊ-वगमइत्तसाणं ।

पन्तिहणपमतो, छण्डं पि विराहअं होइ ॥ २० ॥

“पुढवी” इत्यादि रूपे, तवरं (पुढवीआउक्काणं (ति) पृथिव्य-
काययोः प्रतिज्ञेखनाप्रसक्तं मिथाः कथाऽऽदिना तज्जनघटितः सन्
पणामार्ग आस्वामिकैकाऽऽदीनामिदं पृथग्शब्दोऽपि विराथकक्षेप-
मसौ हि कुमकारशालाऽऽदीं (स्थितौ) जलभूतजलऽऽदिकक्षे-
पि प्रलोभयत्, ततस्तज्जनेन सृष्टिनिर्वाजकुर्यादयः पलायने,
प्रलानात्त विराथयने, यत्र चानिस्तराऽऽवश्यं वायुनिर्गम्यमान-
मपि छन्द्येतां विराथकनम् । जावनस्तु प्रसक्तयाऽऽवधाय विरा-
थकन्येताः उक्तं हि-“इह दवेषां च उगह, विराहअं जायअं
य इहवा वि । उवउलो पुण साहु, संपत्तीं कुअो होइ ॥ १॥”

पुढवीआउक्काण, तेऊवाऊवगमइत्तसाणं ।

पन्तिहणआउत्तां, छण्डं संरत्तवअं होइ ॥ ३१ ॥

तदेतन् जीवरक्षाऽर्थेनाऽऽप्रतिज्ञेखनायाः कालाच्च प्रमादजन-
कथ्येति हि साऽऽदिदृष्ट्यान्मिथः कथाऽऽदीनां परिहार्यत्वमुक्तम् ।
इयं प्रथमपीरुपेक्ष्यमुक्तं, तदनन्तरं द्वितीयपीरुपेक्ष्यानि-
धानावसरः । तच्च “वीए ऊणं जिगयाह ।” इति वचनेन ध्या-
नमुक्तं, उभयं “नतद्वचनं वक्तुं स्यमस्मन्तीपि पीरुपेक्ष्यमप्ये-
षम्, उत कारणे पयोत्पन्ने ? इत्याशुद्वाऽह-

तइयाए पोर्सिण, भत्तं पाणं गेवेमए ।

छण्डं अन्नयराए य, कारणमि उवट्टिणं ॥ ३२ ॥

“तइयाए” इत्यादि सुगमं, तवरमोत्सर्गिकमेतत्, अथवा हि इय-
विरकल्पिकानां यथा कालमत्ताऽऽदेगवेषणं तथा वाऽह-“सह
काले चरे भिक्खुं (ति) ।” यणां कारणानां (अन्नयराए (ति)
अन्यतरस्मिन् कारणे समुत्थिते संजाते, न तु कारणोत्पत्ति-
विनिर्भावः । नोऽनेन पलङ्कणं चेह भक्तपानवेषणम्, भक्तपा-
नगवेषणं शुश्रूषाणाऽऽद्यर्थमन्यथाऽपि तस्य संभवात्, तथा
आन्यत्र भोजनं पयैतानि कारणान्युक्ताणि ॥ ३२ ॥

३

ताम्येव वद् कारणान्याह-

वेणण-वेयावच्चे, इरियट्ठाए य संजमट्ठाए ।

तह पाणववतियाए, छट्ठं पुण धम्मचित्ताए ॥ ३३ ॥

(वेणववेयावच्चे (ति) सुवृष्यत्ययाद्वेदनाशब्दस्य चोपल-
क्षणत्वात् सुवृष्यापासाजितवेदनापशमनाय, तथा सुवृष्यापासा-
यां न गुवादावैवावृत्त्यर्थेन इति वैयाकृत्याय । तथा इयेति
इयोऽस्मिनि; सैव निर्जरायैऽभिरक्ष्यमानतयाऽऽह; तस्मै, चः
समुच्चये । कथं नामासौ भवतिवति ? इतरथा हि सुवृष्या-
साभ्यां पीडितस्य चक्षुर्भ्यामपश्यतः कथमिवासौ स्यादिति ।
तथा संयमाधाय, कथं नामासौ पालयितुं शक्यतमित्याहुः कुलि-
तरस्य हि ताभ्यां सचित्ताऽऽहरेर्नाच्छात एव स्यात् । तथा-
(पाणववतियाए (ति) प्राणप्रत्ययं जीवितनिमित्तमपि, विविधना
ह्यात्मनोऽपि प्राणोत्क्रमणे हिंसा स्यात् । अत एवांक्तम्-“आवि-
ज्जिणवयणाणं, समसरदियाणं नऽपि ह्नु विसेसो । अपपाणमि
परमि य, नो केह पीरुमुपयि” ॥ १ ॥ वट्ठे पुनरिदं कार-
णं यदुत-धर्मेचित्तायै, जकपानं गवेषयेदिति सर्वत्रानुवृत्त्येन,
अत्र च धर्मेचित्ता-धर्मेध्यानात्तया, धृतधर्मात्तया वा । इयं ह्नु-
भयकृपा आप तद्वाकुलितचेतनां न स्यादात्तध्यानसंभवात्,
इह च यद्यपि वेदनापशमाऽऽदीनां शाब्दया तदुपलक्षित-
भोजनफलत्वेन प्रनाति; तथापि तैर्विना तान्निवृत्तमुत्तनादयो
वृथा कारणत्वमेवयामुपदिशितं जवत्यन एव यद्यमित्यत्र का-
रणमव संविश्रितम् ।

अहैनम्कारणोत्पत्तौ किमवश्यं भक्तपानगवेषणं कर्तव्य-
मुत्तम्येध्याह-

निग्गेया धिदमो, निग्गेयी मावि करेज ठहिं चैव ।

थाहिं उ इमाहिं, अणत्तिकमणाइ स होइ ॥ ३४ ॥

निग्गेयाः यानि धृतिमान् धर्मेचरणं प्रति, निग्गेयी तपस्विनी,
साऽपि कुर्वाद्, भक्तपानगवेषणमिति प्रथमः । यस्मिन्क्षेत्रे स्थानि,
तुः पुनरर्थे, परिभ्रमन्तरे वक्ष्यमाणैः ; किमिदमेतत् आह-
(अणत्तिकमणिति) सूत्रवादान्तिक्रमणं संयमयोगानामनुलङ्घनं,
चशब्दो यस्यादर्थः, यस्मात् (सं (ति) तस्य निग्गेयस्य तस्या
वा निग्गेयस्य भवति जायते, अन्यथा तदन्तिक्रमणसंभवात् ॥ ३४ ॥

पदस्थानां पृथक्वाह-

आयंके उवसगं, तितिवत्तयावम्मचेरमुत्तीसु ।

पाणिदया तवहेठं, सरीरयोच्छेदपाट्टाए ॥ ३५ ॥

आतङ्को उवराऽऽदिदाराः, तस्मिन्, उपसर्गाद् इति स्वजनाऽऽदि-
कश्चित्पुसर्गास्तं अक्षकमणार्थं करोति, विमर्शाऽऽदिहेतोर्वा त-
तस्तास्मिन् इति उभयत्र तन्निवारणार्थमिति गम्यते । तथा ति-
निका सहनं, तथा हेतुभूततया, स्वविषये, इत्याह-प्रक्षाल्यमुत्तिपु,
ता हि ताम्यथा सोढुं शक्याः, तथा (पाणिदया तवहेठं (ति)
प्राणिदयाहेतोर्विषयोऽऽदी निपतत्यपकायाऽऽदिजीवरकायैः, तपश्च-
तुर्थाऽऽदिकृतं तर्कतोऽत्र, तथा शरीरस्य व्यवच्छेदः परिहारः,
तदर्थं च, उचितकाले संस्पर्शनामनशनं वा कुर्वद् भक्तपानग-
वेषणं कुर्वादिति सर्वत्र योऽयम् । कारणत्वभावात् जामोर्वा
प्राचक्ष् ॥ ३५ ॥

तद्वेषणं च कुर्वन् केन विधिना कियत् केन पथेदेत्याह-
अवसेसं भेरुगं गिऊ, चक्षुसुपा पालोहए ।

परमदुजोयणाओ, बिहारं बिहरे मुणी ॥ ३६ ॥

अवशेषं जिज्ञासकमात्रं पात्रनियोगोद्धारितं, अश्वत्थस्य शब्दमा-
नत्वात् शेषं च, न पात्रनियोगमेव । यद्वा-अपगतं शेषमपशयेत् ।
कोऽर्थः ? सम्मस्तं भावद्वयमुपकरणं (गोष्ठं चि) गृहीत्वा, च-
ण्ड्या प्रत्युपेक्षेत, उपलक्षणत्वात् प्रतिश्लेषेण । इह च विशेषेण न
इति गम्यते । स्वाभाव्यतो ह्यप्रत्युपेक्षितस्य प्रदणमपि न
गुम्यत एव यतीनाम्, उपलक्षणत्वाच्चास्य तदादाय परमुक्तप-
क्षेयोजनार्थ्योजनमाश्रित्य, एवञ्चलोपे पञ्चमी । परतो हि
ज्ञेयतातीतप्रशनाऽऽदिभेदत्, विहरण्यस्मिन् प्रदेशे इति बिहार-
स्त (बिहर चि) विहरेतिचरमुनिः ॥ ३६ ॥

इत्थं बिहरेषोपाश्रयं चाऽऽगत्य शुबालोचनाऽऽदि कृत्वा यत्
कुपोलदाह-

चउत्थीए पोरिसीए, णिक्खिविचाण भायणं ।

सज्जाययं तओ कुज्जा, सव्वजानविजावयं ॥ ३७ ॥

चउत्थी पौरुषार्थं निष्कृष्ट प्रत्युपेक्षणपूर्वकं ध्वजा भाजनं
पार्थ स्वाध्यायं ततः कुपोलं, स्वधेभावा जीवाऽऽद्यः, तेषां वि-
भावकं प्रकाशकं सर्वनामविभाजकम् । पठ्यते च-" सव्वदे-
वकविमुक्खणं ति " प्राग्बद्ध ।

पोरिसीए चउत्थीए, वेदिताण तओ गुरुं ।

पदिक्कमिप्ता कालस्स, मेज्जं तु पडिसेहए ॥ ३८ ॥

पौरुषार्थः प्रकमाचउत्थोऽध्यातुभागे चउत्थोऽशेष इति गम्यते ।
बहिर्गता तत इति स्वाध्यायपरकणाद्वनन्तरं गुरुमाचार्योऽऽदि
प्रतिक्रिय कालस्य शब्दार्थं वसति, तुः पूरणे, प्रतिश्लेषेत् ॥ ३८ ॥

पासवणुआरुमि च, पडिसेहज्ज जयं जई ।

ततश्च (पासवणुआरुमि च चि) लुमिशब्दस्य प्रत्येकमभिसं-
वन्त्यात् प्रश्रवणभूमिमुच्चारणमि च प्रत्येकं द्वादशशब्दपिद्वलाऽऽ-
ग्निमकां, चउत्थत्वात् कालभूमिं च स्थायसलत्रयाऽऽग्निमकां प्रतिश्ले-
षयेत् । (जयं चि) यन्मारदमाज्जुपरं यथा भवति तथा यत-
मानो यतिः । एवं च सप्तविंशतिस्थपिद्वलाणां प्रत्युपेक्षणानन्तर-
माधियाऽस्तमेति । तथा कोलम्-

" चउभागऽवसेसाए, चरिमायें पडिक्कमिप्ता कालस्स ।

उडुचारे पासवणे, यमिलचउत्थीसिण पेह् ॥ ३९ ॥

अधियासिवायो" अनी, आराध्यां अनी, कुंजु तिणि जवे ।

तिवेव अणहिवासिया, अनी उ उडु चउत्थीओ ॥ ४० ॥

एमेव य पासवणे, बारस चउत्थीसं तु पेह्सा ।

कालस्स य तिनि अवे, अह मुरो अयमुवयाह ॥ ४१ ॥

इति सार्द्धसप्तदशशब्दार्थः ।

इत्थं विशेषतो दिनकृत्यमभिभाव संप्रति तथैव राजिकन-

यमाह-

काउस्समग्गं ततो कुज्जा, मण्डवकुवविमुक्खणं ॥ ३९ ॥

देसियं च अईवारं, विंतिज्ज आणुपठसो ।

नाणम्मि रंसणे चव, चरिणम्मि तहेव य ॥ ४० ॥

स्वादिभिः प्रशोदश सूत्राणि-कायोत्तरं, ततः प्रश्रवणाऽऽदिभूमि-
प्रतिश्लेषानन्तरं कुपोलं सर्वत्र-आवकांशं, तथात्वं वास्य
कमोपवयहेतुत्वात् । उक्तं च-" काउस्समो जह मु-दियस्स

मञ्जिनि अंगमगादं । तह जिमंति सुविदिया, अट्ठावहं कमसं-
घायं ॥ १ ॥ " तत्र च स्थितो यत् कुपोलदाह- (देसियं चि)
प्रकृतत्वाद्वाक्यलोपे हेतुवसिकम् । यः पूरणं, अतीतवारमातृकम्,
चिन्तयेद् दृष्टायत् । (अणुपठसो चि) आनुपूर्व्या क्रमेण, प्रभातमु-
खवस्त्रिकाप्रत्युपेक्षणतो वाच्यमेष कायोत्तरः । उक्तं हि-
"गोस मुहं उणेतगाह, आलोइयं देसिए य कतिवारे । सव्वेस्समा-
णह्सा, हियए दोसे उविआह ॥ १ ॥ " किंचिदयमतीतवारं चिन्तय-
द्वित्याह-इदं ज्ञानविषयमेवं इदमेव चैव, चारिरे तथैव च ।

पारिक्काउस्समग्गो, वेदिताण तओ गुरुं ।

देमियं तु अतीवारं, आलोएज्ज जट्ठकम् ॥ ४१ ॥

पारितः समापितः कायोत्तरमो येन ह्य तथा, वन्दित्यह
प्रसन्नायाह द्वादशाऽऽवर्त्तवन्दनेन, तत इत्यतीतवारचिन्तना-
दनन्तरं गुरुमाचार्योऽऽदि (वेदिसि चि) प्राग्बद्धेवसिकं, तुः
पूरणे । अतीतवारमालोचयेत् प्रकाशयेत् गुरुणामेव, य-
थाक्रममात्रोचनाऽऽसंबन्धाऽऽनुराधनुलाभ्यकमानांतकमेण ।

पदिक्कमिप्ता निस्सल्लो, वेदिताण तओ गुरुं ।

काउस्समग्गं तओ कुज्जा, सव्वदुक्खविमोक्खणं ॥ ४२ ॥

प्रतिक्रिय प्रतीपमवराधस्थानेभ्यो निवृत्त्य, प्रतिक्रमणं च म-
नसा भावविशुद्धिर्ना, वाचा तत्सुमृषावठनः ; कायेनोत्समाङ्गन त-
मनाऽऽदितः निःशब्दो मायाऽऽदिशब्दयपरहितः सूक्ष्मत्वात् सूत्र-
स्य पद्वन्कपूर्व क्रमयित्वा च, वन्दित्या द्वादशाऽऽवर्त्तवन्दनेन,
तत इत्युत्तविषयनन्तरं गुरुमाचार्योऽऽदि च, कायोत्तरमि इदमेव चारि-
त्रिष्वनुराधनुलाभिसंयुक्तसमगमनलक्षणं, ज्ञातो चैकवचने,
ततो गुरुवन्दनानन्तरं कुपोलं सर्वत्र-आविमोक्षणम् ॥ ४२ ॥

पारिक्काउस्समग्गो, वेदिताण तओ गुरुं ।

मुडुमंगलं च काऊण, कालं संपदिसेहए ॥ ४३ ॥

'पारिय' इत्यादि पूर्वार्द्धं व्याख्यातमेव । स्तुतिमङ्गलं च निद-
मुक्खरूपं च कृत्वा । पाठान्तरं च-" सिद्धाण संधय किञ्च चि "।
सुगमम् । कालमागमप्रतीति (संपदिसेहए चि) सप्रत्युपेक्षेत ।
कोऽर्थः ?-प्रतिज्ञागति, उपलक्षणत्वाद् एषह्सा च, एतद्वन्तश्च
विधिरागमाद्वस्यः ॥ ४३ ॥

पडमपोरिसि सज्जायं, वितिण जाणं जियायइ ।

तडयाए निदमोक्खं तु, सज्जायं तु चउत्थिए ॥ ४४ ॥

"पडम" इत्यादि प्राग्व्याख्यातमेव, तत्र पुनराभिधानस्य पुनः
पुनरुपदेष्टव्यमेव गुरुभित्ति प्रयासो मन्तव्य इति व्यापनाथे-
य ॥ ४४ ॥

कथं पुनश्चतुर्थे पौरुषार्थं स्वाध्यायं कुर्वीद्व्याह-

पोरिसीए चउत्थीए, कालं तु पडिसेहए ।

सज्जायं तु तओ कुज्जा, अओहेतो अमंजए ॥ ४५ ॥

पौरुषार्थं चउत्थी, कालं वैरात्रिकं, तुः पूरणं । (पडिसेहए चि)
प्रत्युपेक्ष्य प्रतिज्ञायर्थे, प्राग्बद्धं गृहीत्वा च, स्वाध्यायं ततः कु-
पोलं, अत्रोपवयश्चतुर्थ्यापवय असेयताम् अगारिचुः, तदुत्था-
पनं तथापश्चात्तेषु तेषां प्रवर्त्तनसंबन्धात् ॥ ४५ ॥

पोरिसीए चउत्थीए, वेदिताण तओ गुरुं ।

पदिक्कमिप्ता कालस्स, कालं तु पडिसेहए ॥ ४६ ॥

पौरुषार्थः प्रकमाचउत्थोऽध्यातुभागे, अयविषयमाग इति शेषः ।

तत्र हि काले वेलायाः संभव इति काला, तस्य ग्रहणं, यन्निष्ठा
ततो गुणं प्रति क्रम्य काष्ठस्य कालं प्राभातिकं, तुल्यशो वषयमाण-
विशेषयोनयः (पडिपकिरिया) यद्युपेतं, प्राग्बद्धं, शुद्धं वा च ।
इह च साक्षात्प्रयुक्तस्यैव पुनः पुनरभिधानं बहुतरविषयत्वात् ।
अत्र च समाश्रयः "तादृशं शुद्धं सत्त्वं गुणं निजं चारिमां जामो
पमो सि । चरिमं जामं सत्त्वं उद्दिष्टा येरास्यं घेनुं सज्जयं करोति ।
तादृशं शुद्धं सुचति । पत्तं पाज्जाइय कालं पाभाइयकालं पेक्केइ, सो
काष्ठस्स पम्किमिउं पाभाइयकालं गिण्ढानं, सेसा काष्ठवेलाए
कालस्स पम्किमिउं, ततो आरक्खयं कुणति ।" मध्यमप्रक्रमपापेकं
च कालत्रयग्रहणमुक्तं, अथवा कालसंगेन उक्तयेण चत्वारो,
जघयंते अथः काक्षाः, अपवाद्गतश्चोत्कर्षेण ह्ये, जघयंते कोऽप्यनु-
ज्ञात एव । यत उक्तम्— "कात्तं चउक्क उक्कां—सपण जहण्णआ
तिण्ण ह्येति बोधत्वा । बोधययामि दुगं तु, मायाभययिप्पमुका-
णं॥१॥" अत्र च तुल्यशोदकस्याप्यनुज्ञा । तथा च क्विण्णकारः— "एवं
अमायाविणो तिण्ण वा अभिगहंतेस्स एक्को नवति ।

एट्ठि च—

"पदमपोतिस्स सज्जयं, बोधं ज्ञायं क्रियायह ।
तथाय निहमोक्खं तु, चउनाए चउत्थए ॥१॥
कालं तु पम्किमिउं, अवादितां अस्सजए ।
कुज्जा मुणी य सज्जयं, सव्वज्जुक्खविमोक्खणं ॥२॥
पारिमीए चउत्थए, सव्वदिशु ततो गुण ।
एडिक्कमित्तु कालस्स, कालं तु पम्किमिउं ॥३॥"
अत्रापि व्याख्या तथैव । पाठग्रन्थे अपि च चतुर्थप्रहरविशेषक-
स्याभिधानप्रसङ्गेन पुनः प्रहरययकृत्याभिधानं नित्यं मन्तव्यम् ।
आग्रए कायवासंमो, सव्वज्जुक्खविमोक्खणं ।
काउत्समग्गं तत्रो कुज्जा, सव्वज्जुक्खविमोक्खणं ॥४॥
आगतं प्रातः, कायव्युत्सगं इति । उपचारार्थं कायव्युत्सगं समयं,
सर्वदुःखानां विमोक्षणमर्थकायवासंमग्नारेण यस्मिन् स तथा
तस्मिन्, शेषं प्राग्वत् । पब्वेह सत्त्वं दुःखविमोक्खणविशेषेण पुनः पुन-
रुपपन्नं, तदव्याप्यतानिजं एतेन व्यवस्थापनायम् । तथैव कायवासं-
मग्नयेन चारित्र्यदेशेन ह्यनुज्ञानं विमुक्तयर्थं कायवासंमग्नं शृणुति ।
तत्र च तृतीये रात्रिकोऽतीतवारोऽभ्यत्यते । यत उक्तम्— "ज्यय प-
ट्ठमां चरित्ते, दंसणसुद्धीयं बोधथां होइ । सुयुष्णस्स य
तइओ, णवरं चित्तेह तथ्य हम् ॥१॥ तइए निमाइयारं ।" इति ।
रात्रिकोऽतीतवारश्च यथा यद्विषयश्च (जित्तगीयः, तथाऽऽह-
राइयं च अइयारं, चित्तं ज अणुपुव्वसो ।
नाणम्मि दंसणम्मियं, चरित्तम्मि तवोम्मियं ॥ ४८ ॥
रात्रौ भवे रात्रिकम् । चः पुरणं । अतीतवारं (चतुर्थम्) (अणुपुव्व-
सं) प्रातुपूर्वा क्रमेण, हानं, दशने, चारित्र्यं, तथास्य, चराण्णाद्धीयं
च, शेषकायवासंमग्नं चतुर्विंशतिस्तथः प्रतीतमित्यतया साधार-
णश्चोत् नोकः ।

ततश्च—

पारियकाउत्समग्गो, वेदिताण तत्रो गुहं ।
राइयं तु अतीचारं, अलोएज्ज जहकम् ॥ ४९ ॥
पम्किपिणु निस्सपण्णो, वेदिताण तत्रो गुहं ।
काउत्समग्गं तत्रो कुज्जा, सव्वज्जुक्खविमोक्खणं ॥५०॥
किं तत्वं पम्किज्जाणि, एवं नत्थ विचित्ए ।
काउत्समग्गं तु पारित्ता, वेदिइ य तत्रो गुहं ॥ ५१ ॥
पारितेत्थादि स्वग्रहणं व्याख्यातमेव । कामासंमग्नित्यतश्च किं
कुर्यादित्याह—किमित्ति किंयं तपो नमस्कारसदित्याह इति प्रति-

पठेऽहमेवं तत्र विचिन्तयेत् । यद्वैमानो हि भगवान् वषमासं वा-
चांस्सरसो विहृत्तवान्, ततः किमहमपि निरससः शक्नोम्येता-
वकालं स्थातुमुप नेति । एवं पञ्चमासाऽऽश्रयं यावन्नमस्कारस-
दितं यावत्पारिजातयेत् । उक्तं हि— "अने चरिमउ किं तथ छम्मा-
खाइ कएणा दीहाणि जा पारिसीतामावा ।" (उत्तराक्षे स्पष्टम् ।

एतज्जुकाथानुवादनः स्वामाचारीशेषमाह—

पारियकाउत्समग्गो, वेदिताण तत्रो गुहं ।

तत्वं संपम्किज्जेज्जा, करिज्ज मिक्खाण संधवं ॥ ५२ ॥

"पारिय" इत्यादि प्राग्वत् । नवरं तपो यथाशक्ति चिन्तितमुप-
वासोऽऽदि, स्वप्रातःपद्याह्निकस्य कुर्यात् । सिक्कां संस्तवे स्तुति-
यकं, तदनु यत्र चेत्यादि सति तत्र तद्वद्भवे विषयम् । तथा
चाऽह ज्ञाप्यकारः— "वेदिशु निवेयेतो, कालं तो चइयाइ जह अ-
ण्ण । तो वेदी कात्तं, जहा तुनेवं पम्किमणं ॥१॥" इति सा-
दृश्यादिसंवाधः ।

संप्रत्यययनार्थमुत्प्रेक्षयाह—

एमा सामायारी, ममासंण वियाहिया ।

जे चरित्ता बहुजीवा, तिण्णा संसारसागरं ॥ ५३ ॥ ति वेमि ॥

(यमा दसविधा साहस्यमायारी पवेइया, जे चरित्ताण निमग्गया
तिण्णा संसारसागरं च वेमि) एवाऽनन्तरं कः सामाचारी इहा-
विशेषकया च पदविभागोऽऽत्मिका चेह नोका, यमेकधातुयोग-
त्वाद्भूत्याः त्रेदृश्यान्तयेत्वाह । तस्याः समासिनं संक्षेपेण, (वि-
याहियं च) व्याख्याता । ज्वैवाऽऽदृश्यापनायमस्याः फलमाह-
यां मामाचारी चरित्ता आमेव्य, यद्विशेषकं जीवास्तीर्णः, सं-
सारसागरं प्रावदिति सूत्रार्थः । इतिः परिलमासं । प्रवीमोति
पुत्रं च । उक्तोऽनुगमः । संप्रति नयास्तेऽपि तद्वद्वरं । उत्तरं
२६ अ० ।

मे जयवं । किं पडिपकिरियं । गोयमा । पायच्छि-
त्तस्म पयाइं संखाइयाइं । से भयवं ! तेमि एं संखाइ-
याणं पायच्छिन्नपयाणं किं पदमं पायच्छिन्नत्तस्म एं पयं ।
गोयमा । पडिपकिरियं । भयवं । किं पडिपकिरियं । गो-
यमा । जणुणमपया अइसिमणोवरमं जाव अणुहुयव्वा-
णि सेवेज्जाणि आरक्खमाणि । मे जयवं । केण अट्ठेण
एवं वुक्कइ—जहा एं आरक्खमाणि । गोयमा । असेसकसि-
णउत्तममवयवकारित्तममवदंसणचारित्तं अचंचेतरावीर-
गकटमुत्तुक्करतवमाहण्णए पवुविज्जंति, निपयिय विभ-
त्तु दिहं परिमएणं कालमपणं पयं पण्णाहनि-
साणमपयमाज्जमं अवस्समेव तिउराइयु कंगंति, अणु-
ट्ठिज्जंति, उवदंसिज्जंति, पवुविज्जंति, पवविज्जंति सययं,
पणं अट्ठेणं एवं वुक्कइ—गोयमा । जहा एं आरक्ख-
माणि, तेसि च एं गोयमा । जे जिकव् कालाहकमेणं वे-
हाइकमेणं समयाइकमेणं अइसाययाणे अणोवउत्ते पवत्ते
आविहोए असेमि च असदं उपायमाणे अक्खपरमाव-
स्समं पमाइय सेवेणं बलवीरिणं सातहोइरुत्ताए अलंभ-

णं वा किंचि मेत्तुणं विराडयं पउरिजयणणं जहत्तया-
लं समणुज्झा, सेणं गायमा । महापायचिञ्चत्ती जवेज्जा ।
महा० १ चू० ।

पड़िणपूयाविहरण-प्रतिदिनपूजाविधान-तः । अनुश्रवसा-
चनकरणे, पञ्च० ८ विव० ।

पड़िदिदं-प्रतिदिग्याह्म-त्रि० । क्षाराऽऽदिना प्रतिदिग्भय-
रिने, सुभ० १ अ० ५ अ० १ उ० ।

पड़िवि-प्रतिविम्ब-पुं० । न० । प्रनिरुद्धायायाम्, “वनमय प-
नयपकुलित-गोलीचलनम्पडविंबे” । प्रा० ४ पाद । ‘प्रतिवि-
म्बाऽऽत्मको भागः, पुंसि भेदाऽप्रादायम् । प्रतिविम्बमानरुद्धाया-
सहस्ररुद्धायामनरोद्धुमवः ॥ १ ॥’ तादृश एव प्रतिविम्बशब्दे-
नोच्यते । द्वा० ११ द्वा० ।

पड़जय-प्रतिजय-पुं० । प्राणिने प्राणिने प्रति भयं यस्मात्स प्र-
तिभयः । प्रतिप्राणिने भयप्रदे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पड़भाम-प्रतिजाम-पुं० । वृत्तपादाविच रजताऽऽदिबुद्धौ, अ-
यथापेक्षाने, सम्म० १ काग्नः ।

पड़मारिया-पतिमारिका-स्त्री० । भर्तृवार्तिकायां स्त्रियाम्, “य-
थैका नमदो तीर्या, जारमङ्गता” । आच० ४ अ० । आ० चू० ।
(‘गिरहा’ शब्दे तुनीयभागे ८५० पृष्ठे उदाहृता)

पड़गिक्त-प्रतिरिक्त-त्रि० । स्थावर्तिविरहितत्वे, उक्त० २ अ० ।
एकान्ते, मुक्तले, प्रचुरे, भक्तवाने, वृ० ४ उ० ।

पड़गिक्तया-प्रतिरिक्ता-स्त्री० । अनेकास्तसंवितायाम्, दश०
२ चू० ।

पड़गिक्तुविहार-प्रतिरिक्तुविहार-त्रि० । प्रतिरिक्ते एका-
न्ते सुखविहारोऽवस्थानशयनाऽऽदिकृत्यो यत्नं स प्रतिरिक्तुव्य-
विहारः । स्त्रीयं प्राकृतस्वान् । एकान्ते विहारयोग्ये, जी० ३
प्रति० ४ अवि० ५ अ० ।

पड़रिक्त-प्रकोटर्ष-अव्य० । चापत्यर्थे, “पड़रिक्तु ज्ञिष्ये पुणा ।”
नि० चू० १ उ० ।

पड़लाइया-प्रतिलादिका-स्त्री० । भुजपरिमपेभदे, प्रश्न० १ पद ।

पड़द्व-पदिक-पुं० । चतुःपञ्चाशत्तमे महाप्रदे, “दो पड़द्व” ।
व्या० २ उ० ३ उ० ।

पड़-प्रतिव-पुं० । स्वनामस्थाने याद्वे, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

पड़व्या-पतिव्रता-स्त्री० । पति भर्तारं प्रत्यथि तमेवाभिग-
च्छामि इत्येवं नियमं करोतीति पतिव्रता । द्वा० १ भू० १६
अ० । आ० चू० ।

पड़मय-प्रतिमय-अव्य० । प्रतिष्ठे, कृत्या० १ अव्या० ।

पड़िणिराकय-प्रतीतिनिराकृत-त्रि० । प्रतीतेरैव विकल्पे वस्तु-
दोषनेदे, बधाऽलम्भः शरी । स्था० १० उ० ।

पड़ि-प्रदीप-पुं० । प्रदीप्यते इति प्रदीपः । “पो वा । ङ । १ ।
२३१ ।” इति पद्म वा । प्रा० १ पाद । दीपकालकायाम्, पि० ।
दीपयन्त्यादिसमुदायः, भ० ८ उ० ६ उ० । तैलदशाजान्ते, ज०
७ श० ८ उ० ।

पड़वस्म णं जेतं । क्रियायमाणस्म किं पदीवे क्रियाइ, स-
द्धी क्रियाइ, वची क्रियाइ, तेद्धी क्रियाइ, पड़िचपणं क्रियाइ,

जोई क्रियाइ ? । गायमा ! नो पदीवे क्रियाइ० जाव नो पदी-
वचपणं क्रियाइ, जोई क्रियाइ ॥

(पड़िचपणं क्रियायमाणस्म सि) ध्यायते ध्यायमानस्य
वा, उचलते कथ्यते । (पड़ीवे स्ति) प्रदीपो दीपयन्त्यादिसमुदायः ।
(क्रियाइ स्ति) ध्यायति, ध्यायते वा उचलति । (सद्धी ति) दी-
घयष्टिः (वची ति) दशा । (दीवचपणं स्ति) दीपयमाणकम् ।
(जोई ति) आश्रि । ज० ८ श० १ उ० । उद्दीप्तदीपे, नि० चू०
१ उ० । “तस्म लोमपर्वस्स ।” प्रकृष्टपदाभिराकाशकार-
त्वात्प्रदीपः । स्म० १ सम० । उक्त० । “पदेवो दीवो ।” पाइ०
ना० २४४ गाथा ।

प्रदीप-त्रि० । प्रत्यनीके, “पड़वचपणं ध्यायो वामा ।” पाइ०
ना० १४४ गाथा ।

पड़िहर-पतिगृह-न० । “दीर्घेह्यो मित्रो वृत्तो” ॥ ङ । १ । ४४
इति वृत्ताविकारावृत्तेकाः । संतुलचने, प्रा० १ पाद ।

पउअ-प्रयुत-न० । चतुरशीतिलक्षगुणं प्रयुताङ्के, अतु० ।
स्था० । दिने, दे० ना० ६ वर्ग ४ गाथा ।

पउअंग-प्रयुताङ्ग-न० । चतुरशीतिलक्षगुणं अयुते, स्था०
२ उ० ४ उ० । अतु० । स्था० ।

पउच्छेत्त-प्रोच्छेत्त-त्रि० । अञ्जनेनाञ्जितं, नि० चू० ३ उ० ।

पउज्जेत-प्रयुज्जत्त-त्रि० । उरुचारयति, “हामिना सधिया
पवेयता आलोयेता पउज्जेता” ॥ जी० ।

पउज्जिता-प्रयोजित-त्रि० । प्रवर्तनशीले, स्था० ५ उ० २ उ० ।
अनर्तनकारितायैवात्वा वा प्रयोजयितार, स्था० ५ उ० १ उ० ।

पउट्टपड़िहार-पउत्तपड़िहार-पुं० । पड़िगृह्य पड़िगृह्यं मृत्वा
तद्वैरोत्पादे, आ० म० १ अ० । “वणस्मभकाइयाआं
पउट्टपरिहारं परिहरति” । पड़िगृह्यं पड़िगृह्यं मृत्वा यस्मि-
न्येव यस्मिन्परिहारस्य परिहारः परिहरति । परिहरति । परिहरति ।
इत्यर्थः । ज० १५ श० ।

पउट्ट-प्रकोट-पुं० । कूर्परान्नभोगे, म० ११ उ० ११ उ० ।
क. त्रिविक्रेशे, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार । न० ‘पड़व्या’ इति श्लोक-
प्रसिद्धं हस्तनयने, कलप० १ अवि० २ कल ।

पउट्ट-त्रि० । “उट्टयादी” ॥ ङ । १ । १३१ । इति ऋत उ-
त्थम् । कृतवर्षे, प्रा० १ पाद ।

पउट्ट-देशः गृहं, दे० ना० ६ वर्ग ४ गाथा ।

पउठा-प्रगुण-पुं० । प्रहृतो गुणो येन, प्रहृष्टो गुणो यस्य वा ।
अतुलनायति, दत्तं च । वाच० । “पउणीकं होमकुडं ।”
दश० ३ तथ ।

पउत्त-प्रयोट-त्रि० । कतिरि, प्रयोगकतिरि, “उवयारस्यबंध-
णपउत्ताओ” । तं० । प्रयुताङ्कः, प्रयोगक्यो वा कथं । तं० ।

प्रयुक्त-न० । प्रयोगे, व्यापारे, ज्ञा० १ अ० १ अ० ।

पउत्तसंतिसिद्धिजोग-प्रयुक्तसन्निधियोग-पुं० । प्रयुक्तः प्रव-
र्तितः सन्निधियोगः सन्निधनस्यापारो येन स तथा । सन्नि-
धियोगप्रयत्नेकं, धो० ६ विव० ।

पञ्चति-पञ्चति-स्त्री० । प्रकृष्ट वतने, अ० १५ श० । " कुतस्तं य
उयंतो, वत्सा य पञ्चतिनाम् । " पा० ३ ना० ६ गाथा ।

प्रमुक्ति-स्त्री० । वार्तावाय, क्रा० १ अ० १६ अ० ।

पञ्चपय-पञ्चात्रिक-पुं० । प्रसिद्धे शिष्यसन्ताने, अ० ११ ख०
११ उ० ।

पञ्चम-पञ्च-न० । " पञ्चमसुर्यद्वारे वा " ॥ ७ । २ । ११३ ॥
इति स्युक्तस्यान्यव्यञ्जनात्पूर्वं उकारः । 'पञ्चमं' बोधम् । 'पा०
३ पादः । " आत्यये " ॥ ८ । १ । ११३ ॥ इति अत आत्वम् ।
पा० १ पादः । सूर्यविकाशिन कर्मणे, आ० अ० १ अ० १ खगमः ।
जी० । आत्वा० । रा० । नविवोऽय कर्मणे. क्री० । कर्मणे पञ्चका-
न्याजाने गन्धद्वयवशये, जी० ३ प्रति० ३ अ० ३ । आ० । तं० ।
क्रा० । प्रज्ञा० । आत्वा० । चतुरश्रान्तिकगुणने पञ्चाङ्क, जी० २
वक्र० । द्या० । अनु० । अ० । अस्त्वामवसर्पिण्यां भरतक्षेत्रे
जानिष्टमं वक्रदेवे, यक्ष स्त्रीनामनो राम इति प्रसिद्धः । प्रव०
२०ए हार । स० । आत्वा० । ति० । आगमिष्यन्त्यामस्तर्पिण्यां
प्रतिपत्ति अष्टमे चक्रवर्तिनि, स० । ति० । ति० । आगमिष्य-
न्त्यामस्तर्पिण्यां प्रतिपत्ति अष्टमे वलदेवे, स० । ति० । ति० ।
पञ्चमतीर्थकृतः प्रथमविष्णुदायकः, स० । स्वनामस्थाने अ-
र्णिकपुत्रस्य काश्यप पुत्रे, ति० ।

तद्वक्तव्यता-

जह तं जने ! समणेणं जाव संपत्तेणं कप्यदिमियाणं
दम अज्जयणा पञ्चत्ता । पदमस्स णं भंते ! अज्जयणास्स
कप्यदिमियाणं भगवया० जाव के अट्टे पमासं । एवं खलु
भंते ! तेणं कालेणं तेणं समणेणं वंसा नामं नययीं होत्था ।
पुञ्जने वेदप, कृष्णिप, राया, पञ्चमाट्टे देखी । तस्स तं वेदप
नयरीणं सेणियस्स रत्तो जज्जा कृष्णियस्स रत्तो लुब्धया-
जया कात्थी नामं देवी होत्था मुकुमाला । तीमे णं कात्थीए
देवीए पुत्ते कात्थे नामं कुमारे होत्था मुकुमाला । तस्म णं
कालस्स कुमार्स्स पञ्चमावट्टे नामं देखी होत्था मुकुमाला
० जाव विहरति । तेणं णं पञ्चमावट्टे देखी अज्जया कपाई
तेमि तामिग्गमे वामपरेमि अविभरतो सच्चिकम्प० जाव
सीहं मुणिए वामिन्ता णं पडिमुक्का, एवं जम्मं जहा प-
डावत्तस्स० जाव नामभिज्जं, जम्हा अम्हाणं इमे दारए काश-
स्स कुमार्स्स पुत्ते पञ्चमावट्टे देखी अज्जए, तं होत्तणं अम्हं
इमस्स दारयस्स नामभिज्जं पठमं २, सेमं जहा महावज्जस्स
अट्टाओदातो जाव उणिए पामायवरगते विहरति । तेणं का-
त्थेणं तेणं समणेणं सामी सपोसरिए, परिसा निगमा, कृ-
ष्णिए निग्गते, पठमं बि जहा महावत्ते निग्गते, तहए अम्मा-
पितिआपुच्छा० जाव पवदए अण्णगारे जाए० जाव
गुचवंभयारी । ततेणं से पठमे अण्णगारे समणस्स जगवतो
महावीरस्स तट्ठास्सुवाणं येराणं अंतिए सामाड्यमादिवाइं
एकारस्स अंग्राइं अहिज्जइ, अहिज्जिता बहुदिं चत्थयज्जम
० जाव विहरति । तते णं से पठमे अण्णगारे तेणं उराजेणं

४

जहा मेहे तट्ठेव धम्मजागरियाचित्ता, एवं जट्ठेव मेहो तट्ठेव
समणं जगवं आपुच्छित्ता विउत्ते० जाव पाओवगते, समण-
स्स जगवओ महावीरस्स तट्ठास्सुवाणं येराणं अंतिए सामाड्य-
मादिवाइं एकारस्स अंग्राइं बहुपटिपुष्पाइं पंच सथाइं सामन्त्र-
परियाए सेलेहणाए सट्ठिं जत्ताइं आपुण्णवीए कात्थगेणं
येरा उत्तिस्सा भगवं गोयमं पुच्छइ, सामी कहइ० जाव सट्ठिं
भत्ताइं अण्णसणे ठेदिता आलोइय उट्ठं चंदिमसूरियाए
साहम्मे देवत्ताए उववज्जे दो मागराइं । मे णं भंते ! पठमे
देवे ताओ देवत्तामाओ आउक्खएणं पुच्छा । गोयमा !
महाविदेहे बासे जहा दट्ठपइ० जाव अंतं काहिंति, तं
एवं खलु जंवे ! समणेणं जाव संपत्तेणं पदमस्स
अज्जयणास्स अयमट्टे पष्ठते । ति० १ अ० २ वर्ग
१ अ० ।

आयवयस्य मौतमगोत्रस्य प्रथमश्रिये, कल्प० २ अधि०
८ ज्ञेय । अष्टमद्वलां विमानमेदे, स० १८ सम० । दिवसस्य
त्रिशन्सु मुहूर्तेषु तवमे मुहूर्ते, उयो० २ पाठ० । रम्भकवपुस्त्वै-
राज्यवनेत्यय पयोऽयस्याचिपतो देवे, द्या० ४ डा० २ उ० । म-
हापञ्चनीयं दारस्य सहप्रजाज्यमाणे, द्या० ८ डा० । तिमव-
तीप्रथमद्वे, द्या० २ डा० ३ उ० । डा० । सुधर्मायां सजायां
वद्याजनेत्यय विमाने स्वनामयथाते विहासने, क्रा० २ अ० १०
वर्ग १ अ० । दक्षिणदक्षकवरपर्वतस्य प्रथमकूटे, द्या० ८ डा० ।

पञ्चम-पञ्चाङ्क-न० । चतुरश्रान्तिकगुणने काशवशये, जी० ३ प्रति० ४
अ० ४ । द्या० । अ० । जी० । अनु० ।

पञ्चकूर-पञ्चकूर-न० । पञ्चकूटे, " दो पञ्चमकूडा । " द्या० २
डा० ३ उ० ।

पञ्चखंड-पञ्चखण्ड-न० । स्वनामस्थाने पुरे, यक्षाओ उये-
ष्टपुत्रो गन्धाद्रयकुमार आसीत् । ग० २ अ० ३ ।

पञ्चगुह्यम्-पञ्चगुह्य-न० । नञ्जिनगुह्यविमानं, द्या० ८ डा० ।
अ० १ । अष्टमद्वलां विमानमेदे, स० १८ सम० । अण-
कपुत्रवीरकृष्णाङ्गजे, स च अणिकपुत्रात् वीरकृष्णाङ्गम् लब्ध्वा
वयः प्राप्नोति । प्राप्नोति के प्रत्यय वपेयं ततपरायं परिपाल्य महा-
शुके सप्तमे कल्पे समुत्पद्य सप्तशशवागरोपमाऽऽयुःपुत्रुवालय
ततः पुनो महाविदेहे सत्स्वर्गातिं सप्तममप्ययमं कटपावर्तनि-
कायाः सूचयन्तीति । ति० १ अ० २ वर्ग १ अ० । महापञ्चनीय-
कृता सह प्रजाज्यमाणे पुरुषमेदे, द्या० ८ डा० ।

पञ्चमोद-पञ्चमौर-त्रि० पञ्चवर्णे, " दो तित्थगारा पञ्चमोरा व-
र्णं पञ्चत्ता । " द्या० ३ डा० ४ उ० ।

पञ्चमचंद-पञ्चचन्द्र-पुं० । पञ्चचन्द्रकुशाऽऽयुःकुशाऽऽयुःपुत्रे, यत्र
धनेश्वरस्योऽऽयुः विगम्भरकथरा अमृवत् । वृहत्कणपट्टीकाकु-
त्तुक्रमकीर्तिमुरिपुत्रस्युग्री, वृ० ६ उ० । त्रयः पञ्चचन्द्रः-एकः
चित्रसनपञ्चावनीवीरककुः पाठकाजवज्जजस्य गुरुः कर्मप्रक-
तिविवरणनामकग्रन्थस्य कर्ताऽऽसीत् । द्वितीयः श्रीकृष्णराज-

विगच्छीयेः प्रमानन्दसूरिगुरुज्ञाना उपाध्यायः । स च वैकुण्ठो १६६१ वर्षे विद्यमान आसीत् । नृनीयश्चन्द्रगच्छीयो जिनशेखरसूरिशिष्यः विजयेन्द्रसूरिगुरुः ध्याऽभ्युदयमहाकाव्यरचयिता । जै० इ० ।

पठमचरिय-पञ्चचरित-न० । दाशरथिरामचरित्रप्रतिबन्धे ग्रन्थमेतद्, ख० २ अधि० ।

पठमजाल-पञ्चजाल-न० । पद्याऽऽत्मके वाससमूह, रा० ।

पठमभाष-पञ्चनाथ-पुं० । विमलवाहने महापद्मे भविष्यति प्रथमतोयंकरे, कल्प० १ अधि० ७ क्षुत् । ती० प्रब० । विष्णौ, अमरः । वाच० ।

पठमतिज्ञा-पञ्चतिलक-पुं० । सोमप्रज्ञसूरिशिष्ये स्वनामकथाते आचार्ये, गच्छ० प्र० ४ अधि० ।

पठमत्यक्ष-पञ्चरथल-न० । मधुरास्ये पञ्चरथे, क० ती० ०८ कल्प ।

पठमदृष्ट-पञ्चदृष्ट-पुं० । जम्बूद्वीपे मन्दिरस्य दक्षिणे श्रीदेवतास्थानसिते महादेहे, स्था० ३ भा० ४ उ० । आच० । कल्प० । "दो-पठमदृष्टा दो पठमदृष्टवासिणो श्री देवी श्री विरीशो । " स्था० ३ अ० २ भा० ३ उ० । ('आयईसंमदीव' शब्दे चतुर्थभागे २७६६ पृष्ठे व्याख्या)

अथ पञ्चद्वदमाननिरुक्तं पुच्छआह-

से केणहेणं जने । एवं बुद्ध-पठमदृष्टे पठमदृष्टे गोयमा । पठमदृष्टेणं तस्य तस्य देसे, तादृं तद्वि बद्धे उपपन्नाऽं जाव सय-साहसपनाई पठमदृष्टवणाई पठमदृष्टवणाई, मिरां आ इत्ये देशी महिद्विआं जाव पलिआवमद्विईआ परिवमइ । से एणउट्टेणं जाव अउत्तरं च णं गोयमा । पठमदृष्टस सासए णामभिजे पखने, ण कयाइ छासि ।

(से केणहेणमित्यादि) अथ केनाऽन्वेन भद्रत ! एवमुक्तये-पठमदृष्टः पञ्चदृष्ट इति ? । गौतम ! पञ्चदृष्टे तत्र तत्र देशे तस्मिन्तस्मिन् देशे बहूनि उपपन्नाणि यावच्छतस्रः पञ्चपन्नाणि पञ्चदृष्टप्रमाणपञ्चदृष्टाऽऽकाराणि, आद्यतचतुर-क्षाऽऽकाराणीत्यर्थः । एतेन तत्र वानस्पृताणि पञ्चदृष्टाऽऽकाराणि पञ्चानि बहूनि सन्ति, न तु केवलपाथिनि वृत्ताऽऽकाराणि महापञ्चाऽऽङ्गोऽथेव तत्र सतीति ज्ञापितम् । तथा पञ्चदृष्टवन्त्ये-षाऽऽमा इतिमासो येषां तानि तथा ततस्मानि तदाकारत्वात् तद्वर्णत्वाच्च पञ्चदृष्टाणीति प्रसिद्धानि । ततस्तद्योगाद्यं जलाशयोऽपि पञ्चदृष्टः । उन्नेयामरि च नामादिना प्रवृत्तत्वेन नेत्रे-सराऽऽभ्यां दोषः । अथ पाथिपञ्चनोऽप्यस्य नामप्रवृत्तिर्ज्ञाताऽ-स्तीति ज्ञापयितुं प्रकारान्तरेण नामनिबन्धनमाह-अथैव द्वौ पञ्चावासाऽत्र परिवसन्ति । ततश्च आनिवासायंयपञ्चाऽऽभ्यवसात् प्रमाणपञ्चिनां च ह इति पञ्चदृष्ट आख्यायते । मयपञ्चद्विणी समासात् समाधानम् । शेषं प्राग्वत् । जं० प्र० ७ वक्ष० ।

पठमदेवसूरि-पञ्चदेवसूरि-पुं० । मानुजसूरिशिष्ये सावित्रप्रज्ञ-प्रबोधिकायोगरहस्यप्रणयः । कारके स्वनामकथाते आचार्ये, अथमाचार्येः सं० ११४० वर्षाद् १२३२ पर्यन्तासीत् । द्वितीयोऽन्वेषणमा नाराचचन्द्रचूडोपसृतिशोधः । तिलकसूरिशि-ष्यगुरुः । जै० इ० ।

पठमकल्प-पञ्चधन-पुं० । महापञ्चतोयंकरे सह प्रज्ञाविषयाने, स्था० ८ भा० ।

पठमपष्टगौर-पञ्चपष्टमगौर-पुं० । पञ्चपञ्चद्व गौरः । जी० ४ प्र-ति० १ उ० । कमलप्रभकान्ते पौते, श्री० ।

पठमपुर-पञ्चपुर-न० । नासिकपुरे, " तथा पठमासनेषं पठ-मपुरं ति निषेचिष्यं । " ती० २६ कल्प ।

पठमपञ्जा-पञ्चपञ्जा-स्त्री० । जम्बूवाः सुदर्शनाया उत्तरपौर-स्थे दिग्भागे प्रथमवनस्यारो दक्षिणस्यां नन्दापुष्करिण्याम्, जं० ४ वक्ष० । जी० ।

पठमपष्ट-पञ्चपञ्ज-पुं० । निष्पष्टकनामक्रीकृत्य पञ्चस्थेव प्रमा य-स्यासौ पञ्चपञ्जः । तथा पञ्चशयनदोहो मातुर्देवतया पुरित इ-ति, पञ्चवर्णश्च भगवानिति पञ्चपञ्जः । ख० १ अधि० । अथस-र्पिण्यां भयतलेखजे पञ्चतोयंकरे, स्था० ४ भा० १ उ० प्रब० । ख० । पञ्चप्रमथ सामान्यतोऽभिधानकारणमिदम्-निष्पष्टकतया पञ्चस्थेव प्रमा वक्ष्य स पञ्चपञ्जः । तत्र सर्व एव भगवन्तो य-थोक्तत्वकान्ताम् विशेषकारणमाह-" पठमस्यपण्डितं जण-णीयं दोहलो तेण पठमाभो । " येन कारणेन तस्मिन् जगत्-ति गर्भगते जनन्या देव्याः पञ्चशयनीये दोहदमत्तम्, तच्च देव-तया संपादितम् । जगत्वात् स्वकृतः पञ्चवर्णस्तेन कारणेन पञ्च-म इतिनामविवयीकृतः । आ० म० २ अ० । अ० वृ० । अतु० । स्था० (' नित्यवर ' शब्दे चतुर्थभागे २४४७ पृष्ठादारभ्य व-क्तव्यतोका)

पठमपष्टमूरि-पञ्चपष्टमूरि-पुं० । सूरतरगच्छीये देवाऽऽनन्दसूरि-शिष्ये, स च वैकुण्ठो १२६४ वर्षे विद्यमान आसीत् । तेन मुनिसुतचरित्रं नाम पुस्तकं रचितम् । जै० इ० ।

पठमभद्र-पञ्चभद्र-पुं० । अलिकपुरसुकुणसत्कपुत्रे, स च वीरा-म्लिके प्रमथ्य वयंचतुष्टये जनपथांयं परिपालय ब्रह्मलोकं प-ञ्चमलोकं दशसागरेणामाभ्युत्थमायुरनुपादय ततश्चतुर्नां म-हाविदेहे स्वरूपतीति कदापयसिक्तयाः पञ्चमाध्ययेन सूचि-तम् । ति० १ अ० २ वर्गे १ अ० ।

पठमभेरु-पञ्चभेरु-पुं० । आनन्दभेरुसूरिशिष्ये राजसम्प्राभ्युदय-महाकाव्यकृतः पञ्चसूत्रसूरिसुरी, जै० इ० ।

पठमरुद्र-पञ्चरथ-पुं० । मिथिलापुरी विजयसेनभूपतेः पुत्रे मद्-नरेखाकुलसिन्धुतस्य युगधातुपुत्रस्य नमः रत्नके स्वनामकथाते राजनि, ख० २ अ० । आच० । आ० वृ० । दर्श० । आ० म० ।

पठमराय-पञ्चराज-पुं० । धातकील्लयभरतकोरापरकहाराज-धानानिवासिनि द्वौपदीहारके स्वनामकथाते राजनि, स्था० १० भा० । पुण्यमागरशब्दे यौगन्धकुलकवृत्तिकृतो हानतिलकगणि-नो गुरो, जै० इ० ।

पठमरुक्मल-पञ्चरुक्मल-पुं० । अतिविशालतया वृक्षकल्पेय पद्मेयु, जी० ३ प्रति० ४ अधि० । पुष्करवर्डीपर्वतोई तद्वृक्षेपानामनि-बन्धनतद्वृक्षोपाधिदेवाऽऽवासशाम्भतपञ्चरुक्माऽऽकृती वस्तुनि, " दो पठमरुक्मले । " स्था० १ भा० ३ उ० ।

पठमसूया-पञ्चसूया-स्त्री० । पाश्चम्याय, ख० १ सख० । रा० । जं० । जी० । पद्याऽऽकारतत्पु, हा० १ क्षु० १ अ० जं० । श्री० । " पठमसूयाभिसिचिषं " म० ११ शा० ११ उ० । पञ्चानि च ख-

ताञ्च पञ्चजान्स्वर्णमिषिच्छिन्निमिषो यस्य स तथा ।
अ० १४ श० ६ द० ।

पञ्चमरवेद्या-पञ्चावर्तसक-७० । पञ्चावर्तोदेवीनिवासस्तुते सु-
धर्मोवां स्वर्गमाप्तव्यते विमानेऽहो २ सु ५ क वर्ग १ अ० ।
पञ्चमरवेद्या-पञ्चमरवेदिका-१०० । वैजगतामृती, ज० १ अ० ७० ।

पञ्चमरवेदिकावर्णकः-

तीसे णं जगतीए उरिप बहुमउभदेसजाए एर्यण एणा
मई पञ्चमरवेदिका पञ्चला सा णं पञ्चमरवेदिया अऊनो-
यणाई उहुं ठवसेणं पंच धनुसयाई विक्खजेणं सव्वर-
याणामई जगतीसमिया परिकखेणं ।

(तीसे णं जगतीए इत्यादि) तस्या यथोक्तस्वरूपाया जगत्या
उपरि उपरितले तले यो बहुमउभदेशाभाः, स्यै पञ्चारास्तता
मागवभाषाङ्कणानुरोधात् । तथा " कवरै आगच्छइ दिस्सक-
खे " इत्यत्र । (पद्य पामिति) अत्र पतामिषं बहुमउभदेशा-
गो, नामिति पूर्ववत् । मइती एका पञ्चमरवेदिका प्रकृता, मया
शेषेण तीर्थकृद्भिः । सा च ऊर्ध्वमुखैस्त्विनादैर्वाजने द्वे गम्यते
पञ्चधनुःशतानि विष्कम्भेण (जगतीसमिया इति) जगत्या
समा समाजा जगतीसमा, सैव जगतीसमिका, परिक्रमेण
परिरथेण, वाचान् जगत्या मय्यजाने परिरवस्तावान् तस्या
भापि परिरथ इति भावः । सर्वस्वतमयो सामस्येन रत्नाऽऽरि-
क्ता । " अऊजा सयहा " इत्यादि विशेषणकश्चक पात्रतोऽर्थ-
तश्च प्रायवत् ।

तीमे णं पञ्चमरवेदियाए अवमेतारूवे वज्जामे पल्ले । तं
जहा-वयरामया नेमा, रिद्धामया पतिट्ठाला, वेरुडियामया
खंजा, सुवस्वरूपमया फल्लगा, सोहिंत्तकमईओ सुईओ,
बइरामया संधी, नाणामणिमया कल्लेवरा कल्लेरसंघाडा,
याणामणिमया रुवा रुवसंघाडा, अंकापया पक्खा पक्खा-
इओ, मोतीरसामया वंसा वंसकवेल्लुगाओ रय्यामयीओ प-
ट्टियाओ, जातम्बमयीओ ओहामणीओ, वईरामयीओ
उवरी पुंछणीओ, सव्वसेयरय्यामए छादने ।

(तीमे णं पञ्चमरवेदिया) तस्याः, नामिति पूर्ववत् । पञ्चमरवेदिकाया
अयं बहुसमाग पदतुष्टः स्वकपो वर्णावासः वर्णः श्लाघा यथाऽ-
वस्थितस्वरूपकर्तितं, तस्याऽऽवासां निवासो ग्रन्थपकतिकपो क-
र्णावासो वर्णकानिवेश इत्यर्थः । प्रकृतः प्रकृतितः तद्वयध्यादिना
तमेव दर्शयति । (बइरामया नेमा इति) नेमा नाम पञ्चमरवेदि-
कारां भूमिजागार्द्धं लिप्तामल्पः प्रवेशः, ते सर्वे वज्रमया वज्र-
रत्नमयाः वज्रशब्दस्य शिष्टं वै प्राकृतम्वात् । पञ्चमरव्यापि छह-
इयम् । रिद्धमयानि रिद्धरत्नमयानि प्रतिष्ठामयानि सुवपादाः (वेरु-
डियामया वंसा इति) वैद्वैरत्नमयाः रुक्म्याः सुवर्णरूपमयानि
फलकानि । सोहिंत्ताऽऽवयरत्नाऽऽरिक्ताः सुव्यः फलकप्रयसंबध-
विघटनभावे हेतुपाङ्कत्वात् । (बइरामया संधी) वज्रमयाः
सम्प्रथः सन्धिमेलाः फलकानाम् । किमुक्तं भवति ? -
वज्ररत्नाऽऽपुरिताः फलकानां सम्प्रथः । (नाणामणिमया कल्ले-
वरा इति) नामानिगमयानि कल्लेवराणि मनुष्यशरीराणि, ना-
नामणिमयाः कल्लेवरत्नकाटाः मनुष्यशरीरयुग्मानि, नामानि-
मयाणि कपाणि कपाणि, नामानिगमयाः कपसङ्काटाः कपयुग्मा-

नि । (अंकापया पक्खा पक्खावाह्यो वा इति) मङ्गो रत्नवि-
शेषस्तस्याः । पक्कास्त्वैकदेशाः पङ्कजावस्थापित्वा तदेकदेशं तुता
एवाङ्कमयाः । आह व मूळटीकाकारः-अङ्कमयाः पक्कास्त-
वैकदेशं तुताः, एवं पक्कावाह्योऽपि वृद्धमया इति । (जोईरसामया
वंसा वंसकवेल्लुगा वा इति) जयातीरसं नाम रत्नं, तन्मया वं-
शा मङ्गलाः पुष्टवशाः (वंशाकवेल्लुगा वा इति) प्रवर्ततां पुष्टव-
शामुभयतस्तस्यैव व्याप्यमाना वंशाः, कवेल्लुगानि प्रतीतानि ।
(रय्यामयीओ पट्टियाओ इति) रजतमयः पट्टिकाः वंशाना-
मुपरिक्रम्यान्मानीयाः (जावकवमईओ ओहामणीओ) जातरुपे
सुवर्णविशेषः, तन्मयः (ओहामणीओ) ब्रह्मपाटिम्बः, आऊजा-
रत्नहेतुकं कोवरी इत्याप्यमानमहाप्राणकिंशिरमस्यानीयाः ।
(वईरामईओ उवरी पुंछणीओ इति) वज्रमयः वज्ररत्नाऽऽ-
रिक्ता अवधाटनीजामुपरि पुष्टवशां निविभरत्नाद्वन्दितुस्तद्वृण-
तरुणविशेषस्यानीयाः । अकं व मूळटीकाकारेण- " ओहा-
मणीओ हारमहणं मइतु, सुखं तु पुष्टनीति । " (सव्वसे-
यरय्यामए छादने इति) सर्वस्वतं रत्नं रजतमयं पुष्टनी-
जामुपरि कवेल्लुकानामथ आच्छादनम् ।

सा णं पञ्चमरवेदिया एगमेणं हेमजाक्षेणं एगमेणं
गवक्खजालेणं एगमेणं ग्विस्विखिजालेणं एवं पट्टजाक्षेणं
पञ्चाव मणिजाक्षेणं एगमेणं पञ्चमरजाक्षेणं सव्वरय-
खाभएणं सव्वतो समंता संपरिकिस्सता तेणं जालतव-
णिउज्जंवेनुमगा सुवस्वपरगमंमिया नाणामणिमयावि-
विधहारत्तहारउवसोहियसमुदया ईसिं अणामणमसंपत्ता
पुव्वावरदाव्हिणउत्तरामतेहिं वाएहिं मंदायं मंदायं ए-
जिन्ना वेरिया कंप्पिता खोभिया चालिया फंदिया
पट्टिया उदीरिया, एतेमिं उराक्षेणं मणुषेणं कसमणमिण्वु-
तिकरेणं सदेणं सव्वतो समंता आपूरमाणा आपूरमाणा
सिरीए अतीव अतीव उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा विद्धति ।

(सा नामत्वादि) सा एवैवस्वका, एतानि वाक्यान्तककारे ।
पञ्चमरवेदिका, तत्र तत्र प्रदेशे एकैकेन हेमजालेन सर्वाऽऽरम्भा
हेममयेन वज्रमयानेन दामसमूहेन, एकैकेन गवाङ्कजालेन गवा-
ङ्काऽऽरम्भनिरवशिष्टपदामसमूहेन, एकैकेन किङ्किणीजालेन कि-
ङ्किण्याः ध्रुवपाण्डिकाः, एकैकेन चण्डाजालेन किङ्किण्येष्वप्य
किङ्किण्यस्यतो चण्डाः, तथैकैकेन मुकाजालेन मुकाफलमयेन
दामसमूहेन, एकैकेन मणिजालेन माणमयेन दामसमूहेन, एकै-
केन कनकजालेन कनकं पीतकपः सुवर्णविशेषः, तन्मयेन दाम-
समूहेन, एकैकेन रत्नजालेन एकैकेन पञ्चजालेन सर्वत्र रत्न-
मयपदाऽऽरम्भेन दामसमूहेन, सर्वतः सर्वासु दिक्षु, समन्ततः
सर्वासु विदिक्षु परिरिक्ता व्याप्ता । एतानि च दाम-
समूहकपाणि हेमजालाऽऽदीनि जालानि वज्रमयानि वे-
दितव्यानि । तथा चाऽह- (तेणं जाला इत्यादि) तानि, सुत्रे
पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि लिङ्गमनियतमिति । जनि-
ति पूर्ववत् । हेमजालाऽऽदीनि जालानि क्वचित् दामा इति पाठः ।
तत्र त हेमजालाऽऽदिकया दामान इति व्याख्येयम् । (तवाणिउज्ज-
ंवेनुमगा) तपनीयमार्गं सुखं तस्यै तमयो वज्रस्यो दामा-
मग्निभागे मयदन्विशेषो येषां तानि तपनीयवज्रसूतकानि ।
(सुवस्वपरगममिया इति) पाम्येनः सामस्येन सुवर्णमयत-

केन सुवर्णपत्रकेण मणिरुतानि सुवर्णपत्रकमणिरुतानि (नाना-
मणिरुतानि विविहाराकारा उभयोऽभिमनसमुदाय इति) इव नाना-
नारूपानां मणीनां रत्नानां च ये विविधा विविधवर्णा इव
अष्टादशसंख्यका अष्टादशा नवसंख्यकाः, तैश्च शोभितः समुदाय-
ो येषां तानि तथा । (हेतुमत्प्रथममसंपादा इति) इव नानाक-
म्बोऽप्ये परस्परमसंपादानां असंख्यानां पुरोपरदक्षिणोत्तरा-
गतिष्वपि तैर्मोदायन्ते मन्दाद्यन्ते इति मन्वं मन्दम्, पञ्चमानानि कम्प-
मानानि भूयाः ॥ ५॥ ४॥ ४॥ इत्यविक्रमे हेऽिः प्रोक्तमन्वादेः ।
इत्यविक्रमे हेतुवचने, यथा पञ्चाति पञ्चनीयम् । एवमुच-
न्वापि । इत्येकपञ्चमवर्गादेव प्रकृतं इतस्ततो मनाकं चलनेन
लम्बमानानि लम्बमानानि, ततः परस्परसंपर्कवशातः शुद्धाय-
मानानि, उद्वारेण स्फुरेण, शब्देनेन योगः । स च स्फुरच्छादो
मनःप्रतिकूलोऽपि ज्ञातिः, तत्त्वज्ञान-मनोहरेण मनोऽनुकूलेन तत्त्व-
मनोऽनुकूलं हेतुतोऽपि व्यावृत्त आह-मनोहरेण मनोऽसि धेतुतां
इति तन्मन्वशं नयतीति मनोहरः । जिदाऽऽप्रेक्षकमित्यप्या-
वृत्तमप्ये । तेन । तदपि मनोहरत्वं कुल इत्याह- "कणमनो-
निवृत्तिकरेण ।" निमित्तकारणहेतुषु स्वार्थां विमर्शनां प्रायेह-
क्षानम् ।" इति वचनात् हेतौ नृणां । ततोऽप्यमर्थे-प्रतिधोतुं क-
र्ष्योमेतन्मन्त्रे निवृत्तिकरः सुखापादकः, मनोमोहकः, तेन इत्ये-
भूतेन शब्देन तात् प्रत्यासन्नम् प्रदर्शय सर्वतो दिक्षु, तत्प्रमत्तो
विशेष आरुच्यते, शब्दस्वप्न आशब्दं कथम् । अत एव विद्या
शोभया अतीव शोभमानानि उपशोभमानानि निरूपीती ।

तीसे णं पञ्चमवर्गवेद्याए तस्य तस्य देवे तद्धि तद्धि पदेने
बहवे ह्यमंवाका गयमंवाका नरमंवाका किरुरसंवादा
किपुरिमसंवादा महोरगमंवाका गंधवांसंवादा उवमं-
वादा सवयरयणमया अचरा सयदा लुगदा घट्टा मट्टा पी-
रया निम्पला निरंका निरंका कुरुवाया सपपजा मसिमरीया
मउज्जाया पासादीया दरिसणजा अनिरुवा पमिरुवा ॥

(तीसे णमित्यादि) तस्याः पञ्चवर्गवेदिकायाः, तत्र तत्र देशे
(तद्धि तद्धि इति) तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे । एतावता
किमुक्तं ज्ञातिः ?-यत्र देशे एकस्यवाग्येऽपि विद्यमाने इति । बहो
ह्यसंवादा ह्ययुग्मानि, सङ्गठनकशरीरं युग्मवार्त्ता, यथा सातु-
संवादा वक्ष्यते । एवं गजनानि किरुपुरमहोरगमयः पञ्चवर्गसंवा-
दा अपि वाच्यः । एते च कथं नृणां इत्याह- (सवयरयणमया)
सर्वाऽऽमना रत्नमयाः, अचरा आकाशरूपदिकवदनिस्वरुद्धाः ।
(जाव पडिक्का इति) यावत्तत्त्वज्ञानम्- "सकदा लभदा अट्टा
मट्टा " इत्यादि विशेषणकदम्बकपरिग्रहः, तत्र प्राग्बन्धम् । एते
स्वेषेऽपि च संवादाः पुरातनविष्णुका उक्ताः ।

संख्येतेषामेव ह्ययाऽऽदीनां पञ्चवर्गवेदिनातिपादनायार्थमाह-

तीसे णं पञ्चमवर्गवेद्याए तस्य तस्य देसे तद्धि तद्धि पदेने
बहवे ह्यमंवाका तंरवञ्जाव पमिरुवाओ, एवं वयवीहीओ
ञ्जाव पमिरुवाओ, एवं ह्यमिहुगगाइञ्जाव पडिक्काओ ॥

(एवं पंतीओ वीहीओ एवं मिहुगगा इति) यथा अर्मावां
हयाऽऽदीनामष्टानां संवादा उक्तास्तथा पञ्चोऽपि वक्ष्यताः ।
वीधयाऽपि, मिषुनकाणि च । तानि धेयम्- तीसे णं
पञ्चमवर्गवेद्याए तस्य तस्य देसे तद्धि तद्धि पदेने बहवाओ

ह्यमंवाका गयपंतीओ " इत्यादि, नवमैकस्यां विद्या या ओणः
सा पञ्चमिधीयते । उभयोरपि प्राश्नोयोरैकैकैर्भावेन यत्
ओणद्वयं सा वीधी, पञ्चसंवादा हयाऽऽदीनां पुरुषाणामुक्ताः ।
साप्रतमेतेषामेव हयाऽऽदीनां स्त्रीपुरुषयुग्मप्रतिपादनाय "मिह-
काइ " इत्युक्तम् । उक्तानेव प्रकरणे हयाऽऽदीनां मिषुनकानि
स्त्रीपुरुषयुग्मरूपाणि वाच्यानि । यथा-"तस्य २ देसे तद्धि तद्धि
पदेने बहवे ह्यमिहुगगाइ गयमिहुगगाइः " इत्यादि ।

तीसे णं पञ्चमवर्गवेद्याए तस्य २ देसे तद्धि २ पदेने बहवे
पञ्चमवाओ नागद्वयाओ एवं अमोयसंपगचूपवणवासेति-
यमतिमुत्तमकुंदुकाओ गिष्वे कुमुभियाओञ्जाव मुविजत्त-
पमिजरीवेहेसकषराओ सवयरयणमतीओ सएडाओ ल-
एहाओ घट्टाओ मट्टाओ णं रयाओ निम्पलाओ निरंकाओ
निरंकाकुरुवाओ सपपजाओ ससिरियाओ सउज्जायाओ
पासादीयाओ दरिसणजाओ अनिरुवाओ पडिक्काओ
तीमे णं पञ्चमवर्गवेद्याए तस्य २ देसे तद्धि २ पदेने बहवे
अवसया मोरिया पण्णा सवयरयणमया अचरा ॥

(तीसे णमित्यादि) तस्याः णमित्येन पुरेवम् । पञ्चवर्गवेदिकायां
तत्र तत्र (तद्धि तद्धि इति) तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे, अ-
ष्टापि " तस्य २ देसे तद्धि २ " इति वदना यत्रैका लता तत्रया
अणि यद्वा लताः सन्तीति प्रातिपादितं दृष्टव्यम् । (बहवाओ प-
ञ्चमवाओ, इत्यादि) बहवः पण्णाः पण्णाः पण्णाः, नालाः तागा
दुमपिशेराः, त एव लताः मिषकशाखाः परसराभावात् नागमत्ताः ।
एवमशोकद्वयाः, वणलताः यणलताः सखिञ्जायाः यमल्लिकालताः
रातपुत्रकालताः, गुडलताः अयतलताः, गिन्ध्या स्वर्णकालः, पट्टापी
रुद्रगुड इत्यर्थः । कुरुमिताः कुसुमानि पुष्पाणि संज्जातान्यादिवाचि-
कुसुमिताः, तारकाऽऽदिदेशानाद्रित्यतः । यावत्तत्त्वज्ञानं तत्र
निरुक्तं मुक्कलितं मुक्कलितं नाम बुद्धिमत्तत्त्वज्ञानं, कालिका इत्यर्थः, नि-
रुक्तं (पण्णवहाओ अति) पण्णावताः, निरुक्तं (तस्य हयाओ इति) सव-
रयणमयाः, गिन्ध्या (गुडहयाओ) गुडलताः, सततक, गन्धम् । गुडकविशेषाः,
गिन्ध्या गुडलताः, निरुक्तं यस्मात्तत्र यमल्लिकालताः सन्ति, यमल्लिकालताः
वोर्गुण्य तत् स्यात्तत्प्रास्यति यमल्लिकताः, गिन्ध्या गुडलता युगलं
सज्जातीयावित्जातीयावोर्गुण्यतयोर्गुण्यम् तथा निरुक्तं स्वर्णकालं फलम-
रणतया इत्यतः गिन्ध्या प्रयुक्ता भवता फलभारंयुक्ता ततः, तथा
निरुक्तं (रुद्रगुण्यकलया) सुविमल्लिकताः सुविमल्लिकताः अतिविशि-
ष्टो मङ्गरीकया योऽन्वेयसकलकरा सन्दादिरियते । एवं सर्वोऽपि कु-
सुमिभिरहयाऽऽदीकौ धर्मैकैकस्या लताया उक्ताः साप्रतमेतेषां कासां-
चित्तानां सकलकुसुमत्वोऽऽदिधर्मप्रतिपादनायार्थमाह- (मिष-
कुसुमिभिरहयाऽऽदीकौ धर्मैकैकस्या लताया उक्ताः साप्रतमेतेषां कासां-
चित्तानां सकलकुसुमत्वोऽऽदिधर्मप्रतिपादनायार्थमाह-)

आधुना पञ्चवर्गवेदिकाऽष्टपञ्चकुलानां मर्षाः क्लृप्ताः पृच्छन्ति-
से केणट्टेण जेतं । एवं वुडह-गोयया । पञ्चमवर्गवेदि-

याए तस्य २ देसे तद्धि २ पदेने वेदियायु वेतियावाहायु
वेतियामीसफलएयु वेतियापुटंतेरुयु स्वमेसु खंमवाहायु
खंमसीमेसु खंजपुनंतेरुयु सूर्यायु सूर्यायुदेसु सूर्याफलएयु

सुयीधुर्त्तरेषु पञ्चमेसु पक्त्वयाहासु पक्त्वायतरेसु बहुय-
 ष्पत्वाऽं पत्रायां जाव सयसहस्रवत्ताऽं सन्वरणामयाऽं
 अच्यष्टां सहायां लण्हायां घट्टायां मट्टायां निरयाऽं निम्न-
 तायां निष्पत्तायां निष्कट्टायाऽं सप्पत्तायां ससिरयाऽं
 ससज्जयाऽं पासादीयाऽं दरसणिज्जायां अभिरुक्तायां
 पंक्तिरुक्तायां महुया वामिककृत्तममाणयां पक्त्वायां सपणा-
 उत्साऽं मे तेण्णहं गोयमा । एवं वुवुहं-पत्रववरंतेदिया २ ।
 अद्भुत्तं च णं गोयमा । पत्रववरंतेदियाऽं सासते नामधे-
 वजे पमाते, जं ण कयावि णासिणं जाव गिथे ।

(सि. के. गणेश) मंतं । इत्यादि) 'सि' शब्दाऽप्यश्रयाऽयं । अय क-
नायैव कः का कारणेन भ्रमः । एषुचवत्प-पञ्चवरवेदिका पञ्चर-
वेदिकिति । किमुक्तं भवति ? पञ्चवरवेदिकेत्येकपञ्च शब्दस्य
तत्र मूलार्थः । किंनिमित्तमिति । एषुमुक्तं भवमाना-हयौत । पञ्च-
वरवेदिकायां तत्र तत्र प्रदेशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्र येषां
काण्ड उपश्रयनयाप्यमन्त्रारण्येषां वेदिकायांभ्यः (वेद्याः)
उत्तरेषु इति । के वेदिके वेदिकायां, तेषामन्त्राणां प्रश्रयन्तरा-
न्नामि वेदिकायांउत्तराणां तेषु, तथा स्तम्भेषु सामान्यः, तथा
स्तम्भभावाहासु स्तम्भभाष्येषु । (संभवोऽसौ इति) स्तम्भशोर्बहु
(संभवोऽनेनैव) इति । ह्यै स्तम्भो स्तम्भेषु, तेषामन्त्राणां तेषु
सुचारि फलकस्यसंघस्यसुचारिभावेतुमादेहेतुपादुकाव्याप्त्या, तासु-
मुचारि फलक तारायांयथाः (सुचारिहेतु इति) अथ प्रदेशे सुचो वक्त-
कं भिरवा मये प्रविशति तमयासन्नो देशः सुचोमूळं, तेषु, तथा
सुचोफलकेषु सुचारिभिरसंघनियमेषु ए फलकप्रदेशास्तेऽ-
प्युपवागन्तु । सुचोफलकाणि, तेषु, सुचोनामप्रवर्तयतेनमित्युत, त-
था (सुचोमुरेतरे इति) हे सुचो सुचारिपुटं, तेषामन्त्रेषु, प-
क्काः पक्काहा धर्मिकेकेदेशास्तेषु बहुनि उपश्रयकानि गर्भका-
नि, मृदुनि पञ्चानि सुचार्योक्तानि, बद्धनि पञ्चानि अच्यविका-
शानि । एषानि तानसुचार्योक्तानिच्यविकारिकानिपुष्करिकशत-
पञ्चसहस्रपञ्चाशदपि बाध्यन्ति । एतेषां च विधेयः प्रागेवप्रदर्शितः
तः । एतानि कथंजुतामितीत्याह-स्वधर्मस्तमयानि सर्वोऽभ्यन्ता रत-
मयानि "अग्रहः" इत्यादिविशेषेणकथं च प्राग्वत् । (मया
थानिकसंज्ञसमायान् इति) महानि महाप्रमाणानि वायिकां
विद्यां कालेषु येषां यानीयस्मरणार्थं दृष्टानि, तानि वायिकां
समि च तानि सुचार्यं च तत्समायानि प्रमत्तानि । हे भ्रमण । हे-
आशुभम् । (सि. के. गणेश) इत्यादि) तदेतानि गौतम । एषुचवत्-
प-पञ्चवरवेदिका पञ्चवरवेदिकिति ।

पञ्चमरवेदिषा णं जंते ! किं सासता,असासता?। गोयमा !
सिय सासता,सिय असासता । से केणुष्टेणं भते ! एवं वुच्चइ-
सिय सासता,सिय असासता ।। गोयमा ! दम्भइयाए सा-
सया,वधुपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रमपज्जवेहिं फासपज्जवेहिं
असासता,से तेणुष्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चति-सिय सासता,
सिय असासता ॥

(पञ्चमखण्डेऽपि णं भन्ते । किं सासया इत्यादि) पञ्चमखण्डेऽपि, णमित्ति पूर्वेष्वन् किं शाश्वती, उताशाश्वती, प्रावन्ततया सुखे नि-
र्द्वेषः प्राकृतत्वात् किं निर्या, उतानित्येति भावः । भगवानाह-
श्रीतम । स्यात् शाश्वती, स्याद्शाश्वती, कथञ्चिन्नित्या कथञ्चि-

इदमिथा इत्यर्थः । इत्याहुःशब्दो निपातः । कथञ्चित् इत्येतद्व्यथा-
ची ॥ "ले कण्ठेण मेने ।" इत्यादि प्रसन्नं सुगमम् । भाषा-
ह-शैतनम् । इत्यथेतया इत्यास्तिकप्रमतेन शाश्वती । इत्या-
स्तिकेत्यादि इह इत्येव तावच्चक्रमभिमतम्, न पद्यान्, इत्य-
चान्वयपरिणामित्यात् । अम्या इत्याद्यायोगात्, अन्य-
विषयाश्च सकलकालमर्वाति प्रवर्ति । इत्याथेतया शाश्वती-
व्यपयोग्यस्तद्व्यस्यस्यमयमानवविशेषरूपैः, एवं गन्धपथ्यादिः
रसपथ्यादिः स्पर्शपथ्यादिः उपलब्धप्रमेतत् तद्व्यवपुस्तत्त्वविच-
नोच्यतेनैव शाश्वती । किमुक्तं प्रवर्ति ?-पथ्यास्तिक-
नयमतेन पथ्याप्रमाणाव्यवकायाभावाभ्यन्तः । पथ्यापार्था-
प्रतिज्ञानभाषिनया, कियत्कालभाषिनया वा विनाशितम् ।
"ले नेनेण्णु" इत्याहुःशब्दोऽप्यर्थः सुगमम् । इह इत्या-
स्तिकप्रमाणाः स्वतन्वप्रतिज्ञानपार्थमेवमाह-"जात्यन्तासत उ-
त्पादो, नापि सतो विद्यते विनाशो वा ।" "नास्ततो विद्यते भा-
वो, नाभावो विद्यन् सतः ।" इति बभूवत् । औ तु इत्येत-
प्रतिबन्ध उपपन्नविनाशी, त्वर्वादिप्रतिभाषमानं, यथा स-
पेक्ष उत्पन्नव्यवकायत्वे, तत्सात्त्व्यं वस्तु निरर्थमिति ।

कियञ्चिरम्-

पञ्चमवरवेद्या णं भंते ! काह्मतो केव चिरं होइ । गोयमा !
 ण कयाति णामि, न कयाति एण्ठिय, न कदाति न जविस्समि,
 जूविं च, जवति य, जविस्समि य, धुवा णियया सासता
 अक्खया अक्खया अबट्ठिया णिच्चा पञ्चमवरवेदिया ।

बन्धं तन्मत्तचित्तानां संशया-किं घटाऽऽदिवत् उवाचैतया
 शास्वती, उत सत्कालमेवंवेति । ततः संशयापनोद्यै भ-
 नवत्तं भूयः पुच्छन्ति- (पउमकखेदिता जगमियादि) पञ्चव-
 रोधिक्का,गामांतं पर्वतम् । भदन् । परमकलयामांगम् ।
 कियन् । कियन् कालं यावत् जयति एवंका कियन्तं कालम-
 वतिष्ठते इति । भगवानाह-गौतम । न कदाचित्वासांतं, सर्व-
 देवाऽऽसंहितिं प्रावः प्रमादित्वात् । तथा न कदाचिज्जवति,
 सर्वदेव वतमानकाचित्वायै भवतीति भावः । सर्वे प्राजा-
 त् । तथा न कदाचिज्जवति, किं तु भविष्यचित्तानां सर्व-
 देव भविष्यतीति प्रतिपत्तव्यम्, अपर्यवसितथात् । तदेवं का-
 लस्यचित्तानां नास्तित्वप्रतिषेधं विधाय संप्रत्यस्तित्वं प्रति-
 पादयति- (भूवि च इत्यादि) अभूच्च,भवति च, भविष्यति वे-
 ति । एवं त्रिकावस्थावैभवात् भूवा भवोविश्वत्, भूवाविश्व-
 त्सर्वैश्च स्वस्वकाले नियता,नियतत्वादेव शाश्वती शाश्वद्भव-
 त्प्राजाव, शाश्वतत्वादेव च स्वतन्त्राङ्गीसमुत्पन्नाप्रवृत्ताद्य-
 र्वापहरीकक्ष इवनेकपुत्रलज्जितेऽपि तावन्मात्रावपुत्रल-
 ज्ज्वातसंजावत्, अङ्गना न विद्यते तेषां यथोक्तान्मात्रा-
 र्थो यस्याः सा अङ्गना, अङ्गत्वादेवावयवा अवयवशाब्दावयवा,
 मन्तार्गाव स्फुटपावचनस्य आनुत्पत्त्यसम्भवात् । अवयवत्वादे-
 व स्वप्रमाणेव स्वस्थाना मानुषोत्तरपर्वताद्विःसमुद्भवत् । एवं
 च स्वप्रमाणेव सत्तावस्थानेन चिन्त्यमाना निम्ना, अस्तीति का-
 याऽऽदिषत् । औ० ३ प्रति० ४ अथि०

पञ्चमवास-पञ्चवर्ष-पुं० । वृक्षानामाकाशोत्पत्ते, “पञ्चमवासे य
वृक्षणवासे य ज्ञासे वासिहिति ।” पञ्चवर्षेः पञ्चवर्षरूपः । ज०
१५ वा० ६ सू० । व्या० ।

* अयमेव स्यादुवाद्गच्छे निर्देक्ष्यते ।

पञ्चमब्रूह-पञ्चमब्रूह-पुं० । पञ्चाऽऽकारे परेषामनजिज्ञासनीये सैन्य-
।व्यासविशेषे, प्रश्न० ३ आश्र० आ० ।

पञ्चमसर-पञ्चसरम्-न० । पञ्चवृत्तं सरः पञ्चसर इति समा-
सः । आ० म० १ अ० । पञ्चयुक्ते सरसि, पञ्चा नि यो-
त्पद्यते । स्वा० १० जा० । कटप० । तीर्थकुम्भान्तराद्युद्देशसु
स्वयंपुर दशमस्वमे पञ्चसरः प्रयुज्यते, तर्हि पञ्चोपलब्धेति सरा-
वरमात्रमुन मानसरोक्षत्पञ्चसरोऽपि द्वीपान्तरे कोऽप्यस्तीति
प्रश्ने, कचरम्-पद्मरुपयुज्यते सरः पद्मसर इति व्याख्यातग-
द्वित्, द्वीपान्तरे तु तन्नामकं सरो नास्तीति । १०६ प्र० । सेन०
१ उल्ला० ।

पञ्चमसागर-पञ्चसागर-पुं० । तयागच्छीये धर्मसागरोपाध्याय-
विषये नवप्रकाशग्रन्थकारके सूरी, स च वैकम्पौ १६५३
वर्षे आसीत् । जै० इ० ।

पञ्चमसिरी-पञ्चश्री-स्त्री० । इत्युपुरे नगरे धर्ममित्राणिजो ज्ञाया-
यां धनश्रीसत्पत्न्याम्, यथा इत्यमरसौधे बोद्धव्यं आचतः ।
आ० क० । आ० ० । आ० ० । नि० ० । (गिरिवलाय
माध्वे चतुर्थभागे २१११ पृष्ठे कथा) मेघरथविधाधरदुहितरि
सुशौमस्य चकवर्तिनो भार्यायाश्च, आ० क० । ('माण' शब्द-
स्फोडादहरणम्) सिंहपुरे नगरे कर्तितधर्मस्य राज्ञो दुहितरि,
इति० ३ तत्प० ।

पञ्चमुत्तर-पञ्चमुत्तर-पुं० । नागपुरीयतपागच्छीये राजमन्त्रा-
भ्युपयमहाकाव्यधातुप्राप्तप्राश्ननायकाव्यजम्बूस्वामिकथानका-
ऽऽदिग्रन्थकृति स्वनामक्याते गणित, जै० इ० ।

पञ्चममेत-पञ्चमेन-पुं० । भीष्मकपुत्रस्य महारुणस्तकपुत्रे, स च
वीरार्जुनके प्रशस्य ज्ञातके कपये उपपद्य महाविदेहे सत्यती-
ति कदावातंसिकानां षष्ठेऽप्ययने स्मृतम् । नि० १ अ० २
वर्गं ३ अ० । पञ्चविशेषकूटाधिपती नागकुमारे देवे, द्वी० ।

पञ्चममेहर-पञ्चशेखर-पुं० । पृथिवीपुरनराजे, पृ० २० ।

पञ्चशेखरमहाराजकथा चैवम्-

“ पुरिस्तुल्यमसवर्णं सुर-जगमदिव किं तु क्षात्रगुणरहितं ।

नीरतिहिनीरसरसि, पुहृदपुरे अरिष इत्युपुरे ॥ १ ॥

सुतश्चो बलयविरहितो, किं तु जडासंगवज्जमा सयव ।

सुतसेहृद एव सारिपञ्च-मसरो नरवरी तथ ॥ २ ॥

सो क्षात्रभावो भो-विजुज प्रावेण गदियजिज्जम्भो ।

रारिसराहपुरो, पञ्चो पञ्चवर्ज जिज्जम्भम् ॥ ३ ॥

वक्त्राण्यह जीवदयं, अप्रमायाश्चो पञ्चवर् मुक्कं ।

बहुलं बहुमाणेन एव वक्त्रह, सया मुक्कं ॥ ४ ॥

क्षता इता संता, वससंता रागरोसपरिचक्षा ।

परपरिचायाविरक्षा, इति मुक्क निष्कमपञ्चा ॥ ५ ॥

ववसमसीयसलिलतपसाहविज्जोव्यकोहज्जगया वि ।

गाहपकडभमविय-रविडाविनिद्रवणद्वन्द्वहा ॥ ६ ॥

निद्रिज्जमयणा वि पत्ति-कासिद्रिबहुसंगमुक्कतदिलिच्छा ।

परिच ससयससंगा, वि सुविदसंगदियकरणधया ॥ ७ ॥

नीसेसजुसंता-नपालने फुरियगयकरणा वि ।

निद्रनुरपमयसिधुर-कुंमपमयल्लणहरिरसा ॥ ८ ॥

तथा-

कंसे संसे जीवे, गवणे वाक्च व सारप सल्लिजे ।

पुष्कलपणे कुम्भे, विहने खम्भे व भादंसे ॥ ९ ॥

कुजरवसहे सोहे, नगराया चैव सागरककोहे ।

चंदे दूरे कदुगे, बहुसुराया चैव सुहृदपुरे ॥ १० ॥

जिणसमप तिदिहा, इच्छाहनिवसंणीहं मुणिवसहा ।

भावेण तेसि मुणव-पणं पि नांसेइ दुरियमरे ॥ ११ ॥

किं च-

मायुलं उत्तमं धम्मो, गुठनायाहसंजुभो ।

सामग्गी पुल्लहा, एसा जणहि हियमपणो ॥ १२ ॥

एयारिसो सुहमुक्क, धम्मार्नं दिट्ठिमोगगमुवेइ ।

एयस्स सवणसुहयं, पियति वयणाभयं धम्मा ॥ १३ ॥

एयस्स महाभुण्णो, उवपसरसयाणं अक्काळण ।

होहो पञ्चायावो, चसे पसे निहाणे एव ॥ १४ ॥

इय जणिपणं तेणं, जिणधम्मो उप्पिओ बहु कोओ ।

पगो पुण सिट्ठिसो, विज्जो नायेण इय भणह ॥ १५ ॥

पवणुदुयवेत्तवल्लं, वल्लं भणं कइ धरेनि मे मुणिणो ।

कइ निययविसए धा-विदाहं उप्पिओ करणह ॥ १६ ॥

वेहए निययकम्मं, सुगए प्रायेणं दुति ॥ १७ ॥

ज पुण भपमायाप्पो, मुक्कस्स पक्कव नयं भणं ।

अइरए तक्कगमउ-सिरसणउवपणो व ॥ १८ ॥

इय सो वायाज्ञतेण, धम्मभिमुहं पि भांसे नोए ।

नीओ निवेण तव्वा-हणयमेव तत्रो विहियं ॥ १९ ॥

जक्क च्चि निययपुरिसो, भणिसो जइ मह इमे अन्नंकारं ।

पक्कवत्तु काउ भित्तं, रयणकरंदिमि तज्जियस्सम् ॥ २० ॥

तेण च्चि तहेव दात्ते, विज्जसे राधणं तज्जो इमिणा ।

पडहणपयाणपुत्रं, नयरे घोसावियं एवे ॥ २१ ॥

जो निवभाहरणं कइ-विल्लम्मप्पस सा दोमयं गिगिह ।

पट्ठा से तणुदुम्भो, इय घोसाविजु वारितं ॥ २२ ॥

सइ पवरेहं मपुरिसा, बुत्ता गिहसेइण्णिमि अइ तेहि ।

विजयगिहे तं दिठ्ठे, सो पुटो तणु किमेयं नि ॥ २३ ॥

स भणइ अहं न याणे, चोरियमवि न मुणिसि सि जणिरेहं ।

निवपसे नीओ ते-हेहि तेण वज्जो स आणत्तो ॥ २४ ॥

न य ते को वि मुयावह, पक्कवत्तो तद्धरु सि तो विज्जो ।

पाक्कत्तजीवियासो, जक्कं पइ अपइ सुदीणो ॥ २५ ॥

मिच्छ निव विज्जोत्ते, हरेणं तुक्कणं वि कइ पि ।

हावसु जीवियं मे, तो जक्कलो भणइ इय निवहं ॥ २६ ॥

हेव मह सुयसु मिस्सं, केण वि हरेणं तो जणह राधा ।

अइ जाइ हम्भो सुगहं, मिस्सो तुह किं न पान्दाइ ॥ २७ ॥

स जणह सुगहं अलं, जीवतो पिच्छं नरो अहं ।

ता हेसु पाणभिक्कं, तो निवहं भणइ कुविय एव ॥ २८ ॥

अइ मम पासाओ ते-अपुणपणं गहिणु विट्ठं पि ।

अचयतो सयलपुरे, भांसे पुण ठवहं मह पुरो ॥ २९ ॥

ता तुह सुयमि मिस्सं, रायाए संतयं कइहं जक्कलो ।

विजयस्स तेणं तं पि पु, पक्कवत्तं जीवियासाए ॥ ३० ॥

ततो निद्रविहारं, सयसपुरं पडमसेइण्णिमि अइ तेहि ।

पडपडहणवर्णाया-इसइडाइमहरिसाहं ॥ ३१ ॥

अइसइहकवल्लवणिम-सुवेसवेसाविहासकविहियं ।

सविहियसुहृदाहं, पए पए पिच्छणसयाहं ॥ ३२ ॥

सो किर विसेरसोभो, तेसु अइमरणभीदो नह वि ।

तेल्लिपिपुणवत्ते, निहियमणो भमिय सत्तलपुरं ॥ ३३ ॥

पत्तो नरवरपासे, पुरको जणेण सुसुत्तं पत्तं ।
 पत्तिओ चत्तणेसु तत्तो, ईसि हसितं निवां मणइ ॥ ३४ ॥
 मन्धनचंचलार्थे, मणकरणाई कहे तुमे विजय ! ।
 मणइवड्डहसु वि भिस्सं, पिउजणाइसु निरुद्धाई ॥ ३५ ॥
 तेणुत्तं सामिप । मर-णभीरणा अहं निवो मणइ जइ ते ।
 यगमवमरणभीए-ण सेविओ एवमपमाओ ॥ ३६ ॥
 ता कइ सेवंति न ते, अणनलमररभीरुणो मुण्णिणो ।
 इय मोवं पत्तिउको, विजओ जाओ पवरसद्धो ॥ ३७ ॥
 इय गुग्गुणगणव-अण परायणो षोहिटं बहुं सोयं ।
 सो पलमसेहूरनिवो, सुगईय आयणं जाओ ॥ ३८ ॥
 भुत्तेवि कुयहसिप्रहणेकमत्तो, ।
 सउजानइ शोचचरिचत्तुतां सुगुणो, ।
 मत्तया जना गुग्गुणं परिकीर्तयन्तु ॥ ३९ ॥ ”
 इति पद्मसौखर्यद्वारापकथा । अ० २० २ अधि० ५ लक्ष० ।

पञ्चमा-पञ्चा-ली० । लक्ष्मण, अमरजीमस्य राक्षसेन्द्रस्य प्रथ-
 मायामप्रमहिष्याम्, म० १० ल० ५ उ० ५ अ० ५ । शुकस्य प्रथमा-
 प्रमहिष्याम्, ज्ञा० १ छ० ६ वर्ग १ अ० ५ अ० ५ । (अनयोः पूर्वो-
 त्तरमवकथा ' अगमहिंसी ' शब्दे प्रथमभागे १७३ पृष्ठे
 उक्ता) अस्याः सुदर्शनायाः प्रथमचनक्षत्रे पूर्वस्यां नन्दापुष्क-
 रियायाम्, ज्ञ० ५ वर्ग ५ जी० । मुनिसुव्रतस्य विशातितमतीघट्टनो
 मातरि, स० ५ ति० । चतुर्दशीधेनुः प्रथमप्रार्थनायाम्, प्रब० १०
 द्वार । ब्रह्मणो प्रार्थनायाम्, द्वितीयचलदेववासुदेवमातरि, ति० ।
 अमनजौववनस्पर्शमेवे, प्रब० १ पद । क्षेत्राजदे, स० ।
 पञ्चमा-पञ्चाज-पुं० । पद्मप्रज्ञाऽस्यै तीर्थकरे, प्रब० ३० द्वार ।
 पञ्चमावर्द्धे-पञ्चावर्त्त-ली० । भीमस्य राक्षसेन्द्रस्य द्वितीयाया-
 मप्रमहिष्याम्, म० १० ल० ५ उ० ५ अ० ५ । (अस्याः पूर्वोत्त-
 रजन्मकथा ' अगमहिंसी ' शब्दे प्रथमभागे १७३ पृष्ठे उक्ता)
 शक्राप्रमहिष्यां च । ज्ञा० २ छ० ७ वर्ग १ अ० । (अस्या अपि
 पूर्वोत्तरजन्मकथा ' अगमहिंसी ' शब्दे प्रथमभागे १७३ पृष्ठे
 उक्ता) चेटकमहाराजद्विहतिरि चम्पेश्वरमहाराजद्विधादन-
 प्रार्थनायाम्, आव० ५ अ० । उ० ५ अ० ५ अ० ५ अ० ५ अ० ५ ।
 यस्या हस्वराहणदोहदोऽनुवृत्तं, ततो हस्वराहृतया घने कर-
 कण्डूनाम कुमारः सुसुप्ते । उ० १० म० १ अ० ५ उ० ५ ।
 (' करकण्डू ' शब्दे तृतीयभागे ३५४ पृष्ठे कथा) हिरण्यना-
 मनगरराजद्विहतिरि कृष्णवासुदेवपट्टराह्याम्, प्रब० १ पद्मा-
 वतीकृते संप्रामोऽनुवृत्तं । तत्र अरिष्टनगरे राममातृवस्य हिरण्य-
 नाभाभिधाननगराधिपस्य दुहित्या पद्मावती बभूव । तस्याश्च
 स्वयन्वसुपशुभ्य रामकेशवावयवे च राजकुमारस्तथाऽऽजन्तुः ।

ततश्च-

“पूर्वह मादिजो, विहीय सो तथ्य रामगुसी ।
 रेवगनामो जेठो, ज्ञावा य हिरण्यनाम्नस ॥ १ ॥
 पिउजा सह पव्वइओ, सो तिरथे नमिजिणस्स गयमोहो ।
 तस्स घरे बयनामो, रामा सीमा य बंधुई ॥ २ ॥
 दुहियामो पढमं विच, दिव्वामो आसि तेण रामस्स ।
 तथ्य य सयंवरसी, सव्वेहि नरवरिणाणं ॥ ३ ॥
 पुरइ विव ते गयइइ, आइ च कुसलाण कथयं कवहो ।
 जायं च पयिथेहि, मज्झं सह जायवाण उअं ॥ ४ ॥
 सव्वयो विहविप, मुहुत्तमिणेण सव्वनरनाहे ।

रामो कञ्जवड्डं, हवी वि पडमावर्द्धकयं ॥ ५ ॥
 गाहउं ताहिं स्समेवा, समागया निययपुरवरे सव्वे ॥ ” इति ।
 प्रब० ५ अ० अ० द्वार ।

जति थं भंते । पंचमस्स वगस्स दस अज्जयणा । पदप-
 स्म णं जेत । अज्जयणस्म के अट्ठे पखेते ? एवं खलु जं-
 वू । तेणं कालेणं तेणं समएणं बारवती नगरी जहा पढमं
 जाव कन्हें वासुदेव आहवबंणं जाव बिहरति । तस्स एणं
 कन्हस्स वासुदेवस्स पडमावती नामं देवी होत्था, वधओ ।
 तेणं काटोणं तेणं समएणं अरहा अरिद्धनेमी सभोसडेणं जाव
 विहरति । कन्हं विनिगते, जाव पञ्जुवासति । तेणं से पडमा-
 वती देवी इमीस कट्टाप लद्धे ममाणे इहउट्ठा जहा देव-
 ती देवी० जाव पञ्जुवासति । अन्त० ५ वर्ग १ अ० ।
 तते णं से कन्हें वासुदेवे अरहओ अरिद्धनेमिस्स अंतिए
 एयमट्ठं सोबा निम्मम ओहय० जाव भियाति कएहादी । अ-
 रहा अरिद्धनेमी कएहं वासुदेवं एवं बयासी-मा णं तुमं देवा-
 णुप्पिया ! ओहय० जाव जियाहि । एवं खलु तुमं देवाणुप्पि-
 या ! तथाओ पुढवीओ जलियातो एगरामाओ अणंतरं उच्च-
 ट्टिता इहेव जंजुवीवे दीवे भारडे वासे आगमेसाए आस-
 पिणीते पुंहेमु जणवएमु सयदुवार एणरे बारसमो अममो
 नामं अरहा जविस्सति । तथ्य णं तुमे बहुई वामाई केव-
 लिपरियाणं पाउणिता ति सिंजिहति । वुजिहट्टिति० जाव
 अंते काहिति । तेणं णं से काहें वासुदेवे अरहओ
 अरिद्धनेमिस्स अंतियाए एयमट्ठं सोबा गिस्सम इहउट्ठा-
 ट्ठा अप्फांनिति २ । दुग्गतिं तिवति छिंदति, छिंदइता,
 सीहनायं करेति, करेतिता अरहं अरिद्धनेमि वंदति, नमंस्-
 ति, नमंसित्ता तमेव अजिसेकं इत्थिरयणं पुरुइति, पुरुइ-
 इत्ता जेणव बारवतीणयरी जेणव रायगिहें तेणव उवा-
 गते, उवागतेत्ता अजिमेयइत्थिरयणाओ पवोहति, जेणव
 बाहिरिया उवाट्ठाणसाला तेणव उवागच्छति, उवागच्छता
 सीहासखवरंसि पुरत्थाभिमुहे निसीयति, निसीयइत्ता कोहुं-
 विष पुरिसे सदावेति, सदावेत्ता एवं बयासी-गच्छहं तुजो
 देवाणुप्पिया । बारवतीए णयरीए सिंघाटण० जाव उग्योस-
 माणे एवं बयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया । बारवतीए णय-
 रीए नवजोयणा० जाव देवलोणात्तयाओ सुरदीवएणं मूसाए
 बीणासे जविस्सति, तं जो णं देवाणुप्पिया । इच्छति वा-
 रवतीए राया वा उवराया वा तल्लरे वा ममंविषा कोहुं-
 विषा इज्जे वा सेट्ठी वा देवी वा कुमरो वा कुमारी वा अरहा
 अरिद्धनेमिस्स अंतिए हुंहेण जाव पव्वइते, तं णं कएहें वा-
 सुदेवे विसज्जेति । पच्छा तुस्स वि य से अहापविचं विचं
 आण्णाणइ, महया इड्डीसकारसमुदएण ये से निक्खमणं
 करेति, करेतिता दोबं पि तवं पि पोसणं पोसेह,

मम एष पञ्चपिण्डः । तते णं ते कोडुंविषा पुरिसां जाव पञ्च-
पिणंति । तते णं से पञ्चमावती अरहंओ अरिहनेमिस्स अं-
ति ए भम्मं सोच्चा निमस्स इट्ठुत्ता जाव रियया अरहं
अरिहनेमि बंददि, नमंसति, नमंसित्ता एवं बयासी-मह-
हामि ए भंते ! निग्गंथं पावयणं से जहेते तुज्जे वदह जं
णवरं देवाणुप्पिया ! कएहं वासुदेवं आपुच्छामि । तते ए
अहं देवाणुप्पिया अंति ते मुंदा भवितां जाव पव्वयामि ।
अट्ठासुहं । तस्स पञ्चमावती देवी भम्मियं जाणण्वरं
दुरुहीत । दुरुहतिता जेणव बारवती णयरी जेणव स ए
णिहे तेणव उवागच्छति, उवागच्छतिता भम्मियातो
जाणाओ पच्चोरुहति, पच्चोरुहतिता जेणव कएहं वासु-
देवं तेणव उवागच्छति, उवागच्छत्ता करयलकट्ट क-
एहं वासुदेवं एवं बयासी-इच्छामि एं देवाणुप्पिया ! तु-
ज्जेहिं अब्भणुष्साया समाणा अरहंओ अरिहनेमिस्स अं-
ति ए मुंदां जाव पव्वइया । त एं मे कएहे वासुदेवं को-
डुंवि ए पुरिसं सहाविति, सहावत्ता एवं बयामी-सिंषा-
मेव पञ्चमावती ए देवी ए महत्थ ए निक्खमणाभिसेवं उव-
ड्वेह, एतमाणसियं पञ्चपिणंति जाव पञ्चपिणंतिता
तमेव कएहे वासुदेवं पञ्चमावती देवी पट्ठं दुरुहीत, अ-
ट्ठमेण सोचणं जाव कलसां जाव महानिक्खमणाभिसे-
एणं अमिसिचति, अमिसिचतिता मव्वालंकारविभूमियं
करेइ, करेइत्ता पुरिमसहस्रगवाहिणं सिचियं दुरुहांयति,
दुरुहावत्ता बारवती ए णयरी ए मज्जं मज्जेणं निग्गच्छति,
निग्गच्छत्ता जेणव रेवयते पव्व ए जेणव महस्सवणं उज्जा-
णं तेणव उवागच्छति, उवागच्छत्ता सीयं उवेति, पञ्चमाव-
ती देवी सिचियातो पच्चोरुहति, पच्चोरुहत्ता जेणव अरहा
अरिहनेमी तेणव उवागच्छति, उवागच्छत्ता अरहं अति-
हनेमि तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करोति, करेइत्ता
बंदति नमंसति, एम एं जंते ! सा मम अगमाहिंसी पञ-
मावती णामं देवी इडा कंता पिया मणुएणा मणाभिरामां
जाव किमं । पुण पासणया, पतेणं अहं देवाणुप्पिया !
सिस्सिणभिक्षवं दलयाभि, पडिच्छंतुं मे देवाणुप्पिया !
सिस्सिणभिक्षवं । अहासुहं । तओ सा पञ्चमावती उत्तर-
पच्छिमदिशिभायं अवक्कयति, अवक्कयत्ता सयमेव आभर-
णासंकरं उम्मायति, उम्मायत्ता सयमेव पंचमुष्टियं झोयं
करेति, करेइत्ता जाव अरहा अरिहनेमी तेणव उवाग-
च्छति, उवागच्छत्ता अरहं अरिहनेमि बंदति, बंदेइत्ता
एवं अलिचेणं जाव भम्मयातिक्खियं । तते णं अरहा अ-
रिहनेमी पञ्चमावतिं देविं सयमेव पञ्चोवेति, सयमेव मुंदा-
वेति, सयमेव जक्खणीए अज्जाए सिंसिणं दलयाति, तते

सा जक्खिणी अज्जा पञ्चमावतिं देविं सयमेव पञ्चज्जां जाव
संजयियव्वं-तते णं अरहा अरिहनेमी पञ्चमावतिं देविं
जाव संजयेति, तते मे पञ्चमावती अज्जा जाया इरिया-
सयियां जाव शुचवेभयारिणी तसा पञ्चमावती अज्जा
जक्खिणीते अज्जाए अंति ए सामाडयमाडयाइ एकारस
अंगाइं अहिज्जति, अहिज्जिता बह्दिं चउत्थउत्थविहिह-
तव अत्ताए जावियमाणा विहरति । तते णं सा पञ्चमावती
अज्जा बहुपिणुसाइं बीसवासांति सामक्षपरियां
पाउणंति, पाउणंता मयियाए सत्तेहणाए अण्णाणं
ज्मेति, झूमेत्ता सट्ठिं भत्ताइं अणमणा तच्छेदंति रत्ता
जस्सट्ठाए कीरति नग्गजावे जाव तमहं आराहेति, चरि-
मुस्सासेहिं सिक्का । अन्तं ५ वगे १ अण । स्था ० ।

अणिकपुत्रस्य कृणिकस्य स्तुपायां कालस्य भार्यायां पद्-
ममातरि, नि० १ भू० १ वगे २ अ० । कृणिकमहाराजभार्या-
याम्, सा च स्वदेववर्येहंविहङ्गुयाः सेचनकाजिघामं हस्ति-
नमपाजहोपमंतां कृणिकं प्रेरितवती, तेन च तदर्थमहाशिखा-
कण्टकसङ्ग्रामः कारितः । अ० ७ श० ६ उ० । ति० । सेसल-
पुराजसेलकभार्यायाम् अ० २० ३ अध० ७ लक्ष० । ('शाय-
क्षापुत्र ' शब्दे चतुर्थभागे २०४१ पृष्ठे कथा गता) अयथाधारा-
क्षा हांसिहस्य राज्यां पुत्रां चत्तरेभ्यस्तानि, अ० २० २
अधि० ६ लक्ष० । हा० । जरते चैवं तेतलिपुरनगरराजकनक-
कुतुआयां, तेतलिसुतेन पोटिल्लायं जातस्य कनकध्वजस्य
मातृत्वेन रक्त्तिकायाः, द्यौः, १ तत्त्व । हा० । आ० क० । ('नेतलि-
य ' शब्दे चतुर्थभागे ५३५२ पृष्ठे कथा) सिपुनवांविं
वोतभयराजस्योदायनस्य भार्यायाम्, अ० १ हा० ७ उ० ।
कौशाभ्वीराजशालांकुतुआयामनुपनायायाम्, विपा० १
भू० ५ अ० । (या वृक्षपतिदत्तेन सगेतेन 'वटफण्डित' शब्दे
कथा) किंशतितनयींधकुते सुनिवृत्तस्य मातरि, अ० ११
हा० । हा० ० । ति० । पाश्वेजनस्य शासनवेधायाम्, सा च
कनकदन्तां कुकुटस्यैवादिना चतुर्थेऽंता पश्चाराग्निनक्षत्र-
गकरद्वयाः, कलाङ्कुशादिद्वित्थामकरद्वया च । प्रव० २७ हा० ।
ति० । स्था० । पाश्चादिभार्यायां निरुचकपथेतस्य सन्धकट्वा-
सिन्यां धिक्कुमार्याम्, जं० ५ वक्क० । स्था० । हा० । आ० क० ।
आ० भू० । रोहीडकनगरराजमहासमार्यायां वीरकृष्णमातरि,
नि० १ भू० ५ वगे १ अ० । ('निसद ' शब्दे चतुर्थभागे २१३७ पृष्ठे
कथा) पुष्कलावतीविजये पुण्डरीकाक्षीराजस्य महाप-
थास्य पट्टाहायां पुण्डरीककण्ठरीकमातरि, आ० भू० १ अ० ।
रम्याविजयराजभार्यायां रम्यो विजयः, पश्चावती राजपुः उन्मत्त-
जला महानवी । जं० ४ वक्क० । तथा पश्चावती किं धरेणकप-
त्नी, उतन्त्या परिशुद्धीतति प्रदेन, उत्तरम्-पश्चावती यशने-
न्द्रस्याप्रमदिवी, न तु साधारणेति । ११२ प्र० । सेन० २२ लक्ष० ।

पञ्चमिति-पञ्चाऽऽकृति-त्रि० । पञ्चसंस्थिते, " अहो णामी
पञ्चमिनी वा । " नि० भू० १ उ० ।

पञ्चमाम्-पञ्चाऽऽसन-न० । पञ्चाऽऽकोर आसने, जं० १
वक्क० । जं० ।

पञ्चमिणी-पद्मिनी-स्त्री० । पद्मलतायाम्, जा० १ भु० १ अ० ।
आत्मा० । कमलभेष्टिस्तुतायाम्, तं० । तैलङ्गजनपदे आमरकुण्ड-
नगरे पृथ्व्यानायां पद्मावस्थां देव्याम्, ती० ।

तत्कल्पः—

“आमरकुण्डकनगरे, तिलङ्गजनपदविभूषणे रुचिरे ।

गिरिशिखरप्लुवनमध्य-स्थिता जयति पद्मिनी देवी ॥

अस्ति स्तोत्रोत्तरमस्त्युपगुणगुणमीरे रत्नेष्वामरकुण्डमे नाम न-
गरमध्यांतिरवश्यमेवेति शब्दभाषिततन्नामऽन्यत् स्थिरचानावि-
धेष्वप्यारवपरकृष्टं मन्त्रमुपगुणगुणकरीलकपरीलकुसुमसिं-
हभस्मसुरभीकृतविश्वलब्धविजयलब्धसहितकस्त्रिसारस्वती-
वरशोभिर्न तुगमकुन्तव्यः विश्वकूपैरैकैर्ज्ञातैः किं वा तस्य पुर-
वरस्य वर्णयामो, यच्च करीलकुसुमसिंघे शुग्मगुणगुणयः सिदि-
हेतुष्विष्टिपुस्तकमतीकसङ्घातार्किकप्रकारलकारकसारसंस्कार-
गुणगुणगोपनीयपुस्तकाष्टशालानालिकरकप्रभृतीनि ह्यु-
क्त्वाद्यानि फालति प्रीतिञ्जनु सौरेष्वनजनिर्करवालिताद्वृत्ता-
ल्लयः फालयः वक्ष्यन्ते परिपक्वकैवर्षिण्यु पदांशुकप्रमुखचैल-
निधयमौक्तिकरत्नाऽऽश्लेषिष्यन्ति पश्चात्, इति यच्च निष्पद्यु-
रङ्गनयपदेशशपेक्षामेकशिलापुष्पसमर्पणं, प्रमदसङ्कल्प-
विष्णुगुणपुष्पम्भिशिलारसस्फराशोभरितः सर्वतो रमणीयः पवने-
पातयितुंमोक्षारः सौम्यदेशवर्तः पवैतराज्जास्त्रे । तदुपरि चि-
न्ताऽऽनन्तरास्तिश्रीश्रीचन्द्रमशानितानायाऽऽतिप्रमत्तमाहङ्कृत्या-
कृतजगन्महप्रसादाः प्राप्ताः शोभन्ते शुशेखः । तत्रैकं पवित्र-
तरे पुरे गतसद्मनि ब्रह्मनिर्मुक्तना भगवति विषययुक्तेरनु-
विनन्दयः सहस्रयाऽऽहर्हितादृशः प्रतिबम्बति स्म जगन्ममो-
क्षककारिषयाऽऽदृशतीति कृतपद्व्यावर्तीदीप्तचर्मप्रतिष्ठा-
मेघवद्भ्रमाभा दिग्गमः प्रतिपत्तिरेकोऽनेकाल्लयपरिषदाया-
सितपदः । स चैकदा धावकगोष्ठीमनुवाप्य प्रतस्थे स्थानाभर-
विद्वद्याप्य, यावत्कथ्यतीमां युग्ममगन्तुं सहस्रान्ऽनन्तरं नाहो-
रानु पुस्तकम् । तन्नाऽऽहो नः प्रमोदोऽकुरता, नेन सुपुस्तकमाय-
व्याप्यार्द्वनि कृणं विषयऽङ्गमेकं कृषियज्ञानं माधवराजना-
मधेयं व्यावसैन्यपुस्तकाऽऽनयना । स च छात्रो बलिवा मठम-
श्रमनिर्वासकप्रदेशिनि साध्व्यपार्थक्यप्राप्तुकपप्रेषाभिरा क्रि-
या तत् पुस्तकसूचार्थं स्थला, यथाऽऽहो नः सुपुस्तकाद्वैतहस्तौ-
प्रदीपे प्रसक्तान् नावद, सा यवार्थिनी तत् पुस्तकं स्वस्वकव-
दश्वमदीशदश, तन्ननु स छात्रो मात्रोसीर्गैर्वावृत्तस्तद्वी बरण-
द्वारा रुक्पाध्यायि तद् प्रदीपे प्राप्नुत । तत्सत्याऽऽप्यवाहोऽ-
न्यमहि विश्वशुचिच्युतः कोऽभिहितश्च-वत् । कमपि ह्यनु तत् तु-
भ्यमहि तत्पद्माङ्गि, तुभ्यस्मि तत् सादसिच्येन । तन्ननु तं शि-
ष्येण निजगद-जगदेकवन्द्यो मद्गुरुः सर्वमहामजिज्ञासितमर्थ-
प्रधानं समर्थं पश्चात्, तत्किमिदं शुजयतीं जयतीं शार्धये
हस्तयिष्य वा अत्रः पुस्तकमाश्रय च आचार्यसिष्यमागच्छत-
तत्किन् सत्स्वर्गं निधेय पुस्तकमाचार्यस्य समापितम् । क-
पणकणाधिपतिरन्वोचत्, जह । सा नखीमात्रं, किं तु भगवती
पद्ममावती देवता सा, तद्वच्च तन्निष्ठतद्यप्यधिगच्छे वत् तस्यै-
दशोचित । गुर्वोदितं तथेति प्रीतिपद्य सद्य एव विनयेन व्यावृत्त-
मते नः गत्वा तस्यै तत्तत्र समर्थं पुरतस्त्वते । ह्येवमप्यवाचय-
त् । यथा-“अष्टौ द्मितसकृन्निग, नवकोट्यः पवत्तव । जगदे-
काल्लसत्सकृन्निग, कोशाक्षरैः प्रदीयताम् ॥१॥” अगस्त्यसि-
पत्ययेमवधारय तस्मा जनेवामिने चतुरगस्तुतः प्रवहः । जगदे-
काल्ल-यशेनमभिरुद्धा जयन्तु जयाम, यदप्ये निमिन्मासते त-
व

[illegible]

पञ्चिणीसिंह-पञ्चिनीखण्ड-पुं० । स्वनामख्याते सद्याने, यत्र
वीरो भगवान् निष्क्रान्तः । ति० ।

पञ्चमुत्तर-पञ्चोत्तर-पुं० । मन्दरस्य पर्वतस्य भद्रशालाखने प्रथ-
माक्षिणस्ति कूपपर्वते, जं० ४ वक्० । द्वा० । स्थानं । (' भद्र-
शालाखण ' शब्दऽस्य वक्तव्यता) दक्षिणाधुराजि स्वात्पाप-
तौ विष्णुकुमारमहापद्मयोः पितरि, तौ० २० करप । महाप-
द्मो नभमचक्रवर्ती । स० ।

पञ्चमुत्तरा-पश्चोत्तरा-स्त्री० । शर्कराभेदे, हा० १ शु० १७ अ० ।
प्रहा० । जी० ।

पञ्चमुपपन्न-पञ्चोत्पन्न-न० । पञ्चोत्पन्नच्छन्दे, ग्रहन० १ आश्व०
 द्वार । “पञ्चमुपपन्नसरित्पत्नीसाससुरदिव्यया ।” पञ्चं कमलमु-
 त्पन्नं नीलोत्पन्नं, यद्वा-पदं पदमकाभिधानं गन्धद्वयम्, उत्पन्नं

च उत्पलकृष्टं, तयोर्गन्धेन सौरभेण सहस्रः समो यो निश्वास-
स्तेन सुरभिगन्धि बद्धं मुखं येषां ते पदमोत्पलगन्धसहस्रनि-
श्वाससुरभिबद्धाः । तं० । जी० ।

पउय-प्रयुत-पुं० । चतुरशीतिलक्षगुणिते प्रयुताङ्गः, स्या० २
ठा० ४ ष० । जी० ।

पउयंग-प्रयुताङ्ग-न० । चतुरशीतिलक्षगुणिते अयुतशतसह-
स्रे, जी० ३ त्रि० ४ अधि० ।

पउर-प्रचुर-त्रि० । प्रभूते, आ० म० १ अ० । औ० । प्रह० । अ-
तिप्रभूते, स्व० ३ ष० । ज्ञा० । बहुलः, स्या० २ ठा० ४ ष० ।

पौर-त्रि० । "अउः पौराऽऽदौ च" ॥ १ । १६१ ॥ इत्यौतोऽउः ।
"पउरो" । पुरोद्भवे, मा० १ पाद । विशिष्टगतिनिवासिभ्यो, आ०
म० १ अ० । "पउरजणबालमुमुक्षुमुयनुरिपहावियवियलाउ-
ल्योलबहुलं ननं करते ।" पौरजनाश्च, अथवा प्रचुरजना-
श्च बाला बुद्धाश्च ये प्रमुदितस्त्वरितप्रधाविताश्च शीघ्रं गच्छ-
न्तः, तेषां व्याकुलाऽऽकुलामात्रनिश्वाकुलानां यो बालः स बहुलो
यत्र तत्तथा, तदेवंभूतं नमः कुर्वन्ति । अ० १ श० ३३ उ० ।

पउरगोवर-प्रचुरगोचर-पुं० । प्रचुरचरणभूमौ, म० १२ श०
७ उ० ।

पउरित-पौरुष-न० । पुरुषस्य आवे, "अउः पौराऽऽदौ च" ।
॥ ८ । १ । १६२ ॥ इत्यौतोऽउः । प्रा० १ पाद । "पुरुषे रोः"
॥ ८ । १ । १११ ॥ इत्युकारव्येकारः । प्रा० १ पाद ।

पउरिषेण-प्रचुरेभ्य-न० । बहुलकाष्ठे, उ० ३३ अ० ।

पउरुस-पौरुष-न० । "पउरिस" शब्दाद्यैः, प्रा० १ पाद ।

पउ(ओ)झ-पटोल-पुं० । अमृतजीववनस्पतिनेत्रे, प्रहा० १ पद ।

पउ(त्त)झट्टि-प्रतोत्रयट्टि-स्त्री० । प्राञ्जनकद्वये, दशा० १० अ० ।

पउलण-प्रचेटन-न० । पञ्चविशेषे, प्रह० १ आ० द्वार ।

पउलिअपक-प्रचोदिपक-त्रि० । वरुणे, पुलुठं "पउलिअ
३६" । पा० १० ना० २०० गाथा ।

पउरस्त-प्रद्विषत्-त्रि० । प्रवेष्टुमुपयति, प्रति० ।

पउठ-देशी । न० । गृहे, दे० ना० ६ ष० ६ गाथा ।

पपस-प्रदेश-पुं० । प्रलब्धो देशः । उ० ४ ष० । निविभागे भा-
गे, अनु० । आ० म० । स्वा० । विशे० । घर्माघमाऽऽकाशजीवबु-
द्धगानां निरवयवे (स्या० ३ ठा० ३ उ०) निरक्षे घर्माऽऽघर्मा-
ऽऽकाशाजीवानां देशोऽवयवविशेषे, स्या० १ ठा० । विशे० । जी० ।
आ० म० । निरक्षावयवे परिभाषे, स० ५ अ० । प्रमितपरिभा-
षे, स० । जघनरत्नागे, म० ९ श० ३३ उ० । जनपदकदेशे,
स्या० ३ ठा० ३ उ० । कानिकाऽऽदिकूपे, (कर्म० १ कर्म०)
इत्संस्वये, कर्म० ५ कर्म० । अं० ।

जीवानां समदेशत्वाप्रदेशावम्-

जीवे णं जेतै । कालादेसेणं किं सपपमे, अपपमे । गो-
यमा ! नियमा सपपमे । नेरइय णं जेतै । कालादेसेणं किं
सपपमे, अपपमे । गोयमा ! सिय सपपमे, सिय अपपमे,
एवंजाव सिद्धे । जीवा णं जेतै । कालादेसेणं किं सपपमा,

अपपमा । गोयमा ! नियमा सपपमा । नेरइया णं जेतै ।
कालादेसेणं किं सपपमा, अपपमा । गोयमा ! सत्त्वे वि-
ताव होज्ज सपपमा । अहवा-सपपमा य, अपपमे य । अहवा-
सपपमा य, अपपमा य । एवंजाव यणियकुमारा । पुद-
विकाइया णं जेतै । किं सपपमा, अपपमा । गोयमा !
सपपमा वि, अपपमा वि । एवंजाव वणस्सइकाइया, सेसा
जहा नेरइया तद्धा सिद्धा, आहारमाणं जीवेगिदियव-
ज्जो तियजंगो, आणाहारमाणं जीवेगिदियवज्जना छम्भंगा
एवं जाणियन्वा-सपपमा वा १, अपपमा वा २ । अहवा
सपपमे य, अपपमे य ३ । अहवा सपपमे य, अपपमा य
४ । अहवा-सपपमा य, अपपमे य ५ । अहवा-सपपमा य,
अपपमा य ६ । सिद्धेहिं तियभंगो-जवसिच्छी य, अजव-
सिच्छी य, जहा ओहिया, नोजवसिच्छी य, नोअजवसि-
च्छी य । जीवसिच्छेहिं तियजंगो, सञ्जीहिं जीवादिअहे
तियभंगो, अमसिपहिं एगिदियवज्जो तियजंगो, नेरइय-
देवमाणुएहिं छम्भंगो, नोसन्निनोअमसि जीवे मणुय-
सिच्छेहिं तियभंगो, सज्जेसे जहा ओहिया कण्ठसेसा
नीलेसेसा काउसेसा जहा आहारओ, एवरं जस्म
अत्थियाओ तेउसेसाए जीवाइओ तियजंगो, एवरं
पुदविकाइएस्स आउवण्णएस्स छम्भंगा, पम्भसेसे सुकल्ले-
स्साए जीवाइओ तियभंगो, असेस्सेहिं जीवसिच्छेहिं ति-
यजंगो, माणुएस्स छम्भंगा, सम्मदिट्ठीहिं जीवादिओ तिय-
जंगो, विगल्लेदिएस्स छम्भंगा, मिच्छादिट्ठीहिं एगिदियव-
ज्जो तियभंगो, सरमापिच्छदिट्ठीहिं छम्भंगा, संजएहिं
जीवादिओ तियभंगो, असंजएहिं एगिदियवज्जो तिय-
भंगो, संतयासंजएहिं जीवादिओ तियजंगो, नोसंजय-
नोअसंजयनोसंजयासंजयजीवसिद्धेहिं तियजंगो, सक्-
साइएहिं जीवादिओ तियभंगो, एगिदिएस्स अजंयभं,
काउकसाइहिं जीवेगिदियवज्जो तियभंगो, देवेहिं छम्भं-
गा, माणकुमाइमाइकसाइहिं जीवेगिदियवज्जो तिय-
भंगो, नेरइयदेवेहिं छम्भंगा, होहकसाइहिं जीवेगि-
दियवज्जो तियजंगो, नेरइएस्स छम्भंगा, अकमाइजी-
वमाणुएहिं सिच्छेहिं तियजंगो, ओहियाणाणं आजि-
विओहियाणाणं सुयनाणे जीवादिओ तियभंगो, विग-
ल्लिदिपहिं छम्भंगा, ओहियाणाणं मणपज्जवणाणे केव-
लणाणे जीवादिओ तियभंगो, ओहिए अष्ठाणे मतिअ-
ष्ठाणे सुयअष्ठाणे एगिदियवज्जो तियभंगो, विभंग-
णाणे जीवादिओ तियजंगो, सज्जेहिं जहा ओहियो म-
च्छजोगिवइजोगिकायजोगिजीवादिओ तियभंगो, एवरं
कायजोगी एगिदिया, तेसु अजंयकं, अजोगी जहा अ-

लेसा, सागारोवञ्चअणारावञ्चलेहिं जीवेगिदियवञ्जो
तियजंगो, सवेयगा जहा सकसाहिं इथीवेयगपुरिसवेयगन-
हुंसगवेयगसु जीवादिओ तियभंगो, एवर् नुंसगवेदे इति-
दिएसु अमंगयं, अवेयगा जहा अकसाहिं, ससरीरी जहा
ओहिओ, ओरालिपवेठुविचसरीराणं जीवेगिदियवञ्जो
तियभंगो, आहारगसरीरे जीवपुणुपुसु ठुमंगा, वेयगकम्मगाहिं
जहा ओहिओ, असरीरीहिं जीवसिच्छेहिं तियभंगो, आहा-
रपञ्चनीए सरीरपञ्चनीए इंदियपञ्चनीए आणापाणपञ्च-
नीए जीवेगिदियवञ्जो तियजंगो, जासापणपञ्चनी जहा
सबी, आहारअपञ्चनी जहा अणाहारगा, सरीरअपञ्चनी-
ए इंदियअपञ्चनीए आणापाणअपञ्चनीए जीवे एगिदि-
यवञ्जो तियजंगो, नेरइवेदमणुएहिं ठुमंगा, भासापण-
अपञ्चनीए जीवादिओ तियजंगो, ऐरइवेदमणुएहिं
ठुमंगा । " सपएसहारगजवि-यससिखेसदिच्छिंज-
यकसाए । नाणे जोगुवओगे, वेए य सरीरपञ्चनी ॥१॥ "

(जीवे गिमित्वादि) (कालाहेसंते ति) कालप्रकारेण, काल-
मात्राभ्यन्तरेणः । (सपएसे ति) सविभागः । (निवमा सप-
एसे ति) अनादिदेवन जीवस्यामनसमपरिचितकथासप्रदे-
शना, यो लोकसमबन्धितः सोऽप्रदेशः । आदिदिसमयस्थितिस्तु
सप्रदेशः । इह चानया माधया भावना कायाः- " ओ जस्स पद-
मसमय, बहूद जावस्स सो ङ अपएसो । अणम्म बहमाणो,
कालापेण सपएसो ॥ १ ॥ " नारकस्तु यः प्रथमसमयोरप-
सोऽप्रदेशो, आदिदिसमयोरप- पुनः सप्रदेशः । अत उक्तम्-
"सिय सपएसे तिय अपएसे" । एए तावद्वेकवे जीवाऽदि-
सिद्धावसानः पद्विष्टातिदण्डकः कालसप्रदेशावाऽऽदिता वि-
तितोऽपामयेव तथैव पृथक्त्वेन चिन्त्यते- (सवे वि ताव
होअ सपएस ति) उपयातविरहकाऽसह्युक्तानां पूर्वोप-
पन्नां जावांसर्वेऽपि सप्रदेशा जन्तुः तथा पूर्वोपपन्नो मये
यदेकोऽप्यो नारक उपपद्यते तदा तस्य प्रथमसमयोरप-
स्येनाऽप्रदेशावच्छेदार्थां च आदिदिसमयोरपस्येन सप्रदेश-
त्वावुच्यते- (सपएसा य अपएसे य ति) एवं यदा बहव उ-
पपन्नाः सवर्गिते तस्येव- (सपएसा य अपएसे य ति)
उपपद्यते वैकदैकाऽप्यो नारकाः यदाह- " एगो व दो व ति-
जि वि, संलमसंखा व एगसमएण । उपवज्जेतवइया, उव्वज्ज-
ता वि एवेव ॥ १ ॥ " (पुट्टिकावच्छिन्नमित्यादि) एकेन्द्रि-
यार्थां पूर्वोपपन्नानामुपपन्नानां च बहूनां सम्भवत् " सप-
एसा वि अपएसा वि " इत्युच्यते । (लेसा जहा नेरइया इया-
दि) यथा नारका अभिशापत्रयेणाकालस्या शेषा द्वीष्ट्याऽऽ-
द्यः सिद्धावसाना बाध्याः, सर्वेषामां विरहसमजवादेकाऽऽ-
पुण्यच्छेदो, एवमाहारकानाहारकशब्दविशेषितावेवेकस्व-
पृथक्स्वरूपकवाधयेयो । अथयनक्रमध्यायम्- "आहारए णं जं-
ते । जीवे कालापेणं कि सपएसे, अपएसे ? । गोयमा । सि-
य सपएसे, तिय अपएसे । " इत्यादि स्वविधा बाध्याः । तत्र
यदा विप्रदे, केवलिसमुदाते वा अनाहारको दूत्वा पुनराहा-
रकत्वं प्रतिपद्यते, तदा तस्यप्रथमसमयेऽप्रदेशोऽस्तितावद्विषु तु
सप्रदेश इत्यत उच्यते- (सिय सपएसे, सिय अपएसे ति)

एवमेकस्य सर्वेष्वपि साविभावेयुः अनादिप्रावेयु तु- " निव-
मा सपएसे " इति वाच्यम् । पृथक्स्वरूपको त्वेवमभिला-
पो दृश्यः- " आहारया णं जंते । जीवा कालापेणं तु नियमा
सपएसे " इति वाच्यम् । पृथक्स्वरूपको त्वेवमभिलापो इत्य-
" आहारया णं जंते । जीवा कालापेणं कि सपएसा, अपएसा ।
गोयमा । सपएसा वि, अपएसा वि " इति । तत्र बहूनामाहारक-
त्वेनावस्थितानां भावात्सप्रदेशाध्यम्, तथा बहूनां विप्रहगतेरनन्तरं
प्रथमसमये आहारकत्वसम्भावप्रदेशावभावात्कारणां अ-
न्यत इति सप्रदेशा अपि असप्रदेशा अप्रीयुक्तम् । एवं पृथिव्याद-
योऽप्यप्येथाः । नारकाऽऽद्यः पुनर्विकल्पनयेन बाध्याः । तद्यथा-
" आहारया णं जंते । नेरइया णं कि सपएसा, अपएसा । गोय-
मा । सवे वि ताव होअ सपएसा । अहहा-सपएसा य, अपएसे
व । अहहा-सपएसा य, अपएसा य । इति । एतदेवाऽह- (आहा-
रमाणं जीवेगिदियवञ्जो तियभंगो ति) जीवपरमकेन्द्रिय-
पदपञ्चकं च वज्रविरवा विकटयो मज्झिकनज्जे, जल्लकचं
वाचमित्यर्थः । सियपदे रिह व वावयं, तेथामनाहारकावाह-
नाहारकदण्डवृत्तयेवमनुसरणीयम् । तथानाहारको विप्रहग-
त्वापनः समुत्थागतगतकेवलो भयोमी सिद्धो वा स्यात्स चानाहा-
रकत्वप्रथमसमयेऽप्रदेशः, द्वितीयाऽऽदिषु तु सप्रदेशस्तु स्यात्स-
प्रदेश इत्याहुच्यते । पृथक्स्वरूपको विशेषमाह- (अणाहारग-
णमित्यादि) जीवानेकेन्द्रियांश्च वज्रयन्तीति जीवेकेन्द्रियव-
ज्जस्तान्वजैरित्यर्थः । जीवपदे, एकेन्द्रियपदे च- " सपएसा
य, अपएसा य । " इत्येवंरूप एव एव जल्लको, बहूनां विप्रहग-
त्वापन्नां सप्रदेशानामप्रदेशानां च लाजान् । नारकाऽऽदीनां,
द्विन्द्रियाऽऽदीनां च लोकतराणामुत्पादः, तत्र वैकल्यादीनामना-
हारकाणां जावात् पदव्यक्तिकासम्भवा, तत्र जौ वृत्तवचनान्ते, अ-
न्ये तु चत्वारः, एकवचनबहुवचनसंयोगात्, केवलैकवचन-
कथाविदं न स्तः, सप्रदेशस्याधिकृत्योपपन्नत्वात् । (सिद्धि-
यभंगो ति) सप्रदेशपदस्य बहुवचनान्तस्यैव सम्भवात् । (जव-
सिद्धि य अमवासिद्धि य जहा ओहिप ति) स्वमयः-सौधिक-
दण्डकवद्वेषां प्रत्येकं द्वयकद्वयं, तत्र च भयोऽनयो वा जीवो
नियमात्सप्रदेशो, नारकाऽऽदिस्तु विभक्त्यन्तः, एकेन्द्रि-
याः पुनः प्रदेशाश्चाप्रदेशाभ्येककम्मा एवेति । सियपदे तु व
वाच्यं, सिद्धानां ज्ञानान्वयविशेषणानुपपत्तेरिति । तथा- (नो-
मवसिद्धि य नो अमवासिद्धि य ति) एतद्विशेषणं जीवाऽद्वि-
दण्डवृत्तमध्ययम् । तत्र चाजिज्ञासो- (नो जवसिद्धि य नो अम-
वासिद्धि य णं जंते । जीवे सपएसे अपएसे इत्यादि) एवं पृथ-
क्स्वरूपकद्वयोऽपि, केवलमिह जीवपदे सिद्धपदं वेति इत्येवम्,
नारकाऽऽदिपदानां नोमवमनामधिकृत्योपपन्नत्वात्तुपपत्तेरिति ।
इह व पृथक्स्वरूपको पूर्वोक्त मज्झकचमनुसत्तस्यम्, अत्र एवा-
ऽह- (जीवसिद्धि ति तियजंगो ति) संक्षिप्तं यो द्वयको तयोर्द्वि-
तीयद्वयको जीवाऽद्विषेयु जल्लकचं जवतोत्यत आह- (स-
विद्धि इत्यादि) तत्र सिद्धानो जीवाः सिद्धयः सप्रदेशा भ-
वन्ति । विशेषज्ञानवेद्य उपपादिविरहानन्तरं वैकल्पोपपत्तौ त-
स्याप्यस्य सप्रदेशाश्चाऽप्रदेशाभ्येति स्यात् । बहूनामुपपत्तिप्राथम्ये
तु सप्रदेशा सप्रदेशाभ्येति स्यात्तदर्थं जल्लकमिति । एवं सवे-
पदेयु केवलमेतयोर्द्वयकोरेकेन्द्रियविकलेन्द्रियसिद्धपदमि-
न वाच्यमिति, तेषु सङ्क्षिप्तविशेषणस्यासम्भवादिति । (असकीहिं
इत्यादि) अथमयः-असङ्क्षिप्त असङ्क्षिप्तविषये द्वितीयदण्डके

सम्भवादिनि । (संजएहिं इत्यादि) संत्येषु संत्यतश्चाद्येति-
तेषु जीवाऽऽदिष्वप्येव निष्कम्भः, संत्यं प्रतिपद्यानां बहुनां प्रति-
पद्यमानानां चैकाऽऽदितो भावात् । इह च जीवाश्चाप्रदेशाभ्युपदे एव
वाच्ये, अन्यच्च संत्यतश्चाभावादिनि । अन्त्यवर्तिनियतशरके
(अस्तञ्जर्ह इत्यादि) इहासंयतत्वं प्रतिपद्यानां बहुनां संयतत्वा-
वितिप्रमाणातेन नप्रातिपद्यमानानां चैकाऽऽदितो भावाद्भूतक-
त्रयम् । ऐक्यनिष्पादितेषु त्र्युक्तोक्तयुक्ता समप्रदेशाभ्यप्रदेशाभ्येक-
एव जगद्भूति । इह सिद्धपदं नाप्येवम्, अस्मभवादिनि । संत्यना-
संयतबहुत्वदृष्टके- (संज्यासंयतइत्यादि) इह देशादि-
रिति प्रतिपद्यानां बहुनां संत्यमाहसंत्यमात्रा निवृत्त्ये तां प्रतिपद्य-
मानानां चैकाऽऽदितो भावाद्भूतकत्रयसम्भवे । इह च जीवाप्येव-
स्तिवयितेष्वनुत्पत्त्यवधारणायैवायिनि, तद्व्यत्यज संत्यनासंयतत्वस्य
प्राभादिति । “ नोसंजए ” इत्यादौ सैव प्राधान्यं, नवरसिद्ध जीव-
सिद्धये एव वाच्ये, अत एवोक्तम्- (जीवसिद्धेहिं तियमं गो ति)
(सकसाहस्यहिं जीवाश्चो तियमं गो ति) अयमर्थः- सकषायः-सकषाया-
नां सदापिदित्यतत्वात् समप्रदेशाभ्येको भङ्गकः, तथोपशममधे-
षीतः प्रचयवमानत्वे सकषायात्वे प्रतिपद्यमाना एकाऽऽदयो ल-
क्ष्यन्ते, ततश्च समप्रदेशाभ्यप्रदेशाश्च, तथा समप्रदेशाश्चाऽप्रदेशा-
भ्येत्परमभङ्गकद्वयमिति, नारकाऽऽदिषु तु प्रतीत्येव भङ्गकत्वम् ।
(एमिदिएव अमर्थं गो ति) भङ्गकानामजावोऽभङ्गकः, समप्र-
देशाभ्यप्रदेशाभ्येक एव विकल्प इत्यर्थः । बहूनामर्थवस्थानानामु-
त्पद्यमानानां च तेषु लक्षणमिति । इह च सिद्धपदं नाप्येवम्, अक-
षायत्वात् । एवं कोषाऽऽदिदृष्टकैर्यथा- (काहकसाहस्यहिं जीव-
सिद्धिर्वाच्यो तियमं गो ति) अयमर्थः- काहकषायांर्वाचित्यद-
भक्त- जीवपरं पृथक्कारिष्वप्येव समप्रदेशाभ्यप्रदेशाभ्येक-
एव भवति । शेषेषु तु जगत् । ननु सकषायजीवचरवचरार्थमिदं
भङ्गकत्वं च लज्जनेति । उच्यते- (इह मांमायालोभेश्वो निवृ-
त्ताः कोषं प्रतिपद्यमाना बहव एष लक्ष्यन्ते, प्रत्येकं लक्षादौ-
नामननप्राज्ञ स्वेकाऽऽदयो, यथोपशमभ्रष्टाः प्रचयवमानाः
सकषायित्वप्रतिपक्षार इति । (वेदहिं उभमं ति) शेषपदेषु
कषाऽहस्यति वद्भङ्गः तेषु कोषोद्भवमात्रमपवर्गेनैकत्वे बहु-
त्वे च समप्रदेशाभ्यप्रदेशावर्थः सम्भवादिनि । मानकाया-
माकाषायाधित्तीयदृष्टके- (नेरश्यदेर्हिं ह्युभेग ति) ना-
रकाणां देवानां च मध्येऽप्य एव मानमायाद्वयवर्त्ता भव-
न्तीति । पुर्वोक्त्यात्मात्वं बहु भङ्गा भवन्तीति । (लोहकसर्हिं
जीवनिर्णयवजो तियमं गो ति) एतच्च कोषचरवचरत्वात् । (नेरह्यहिं ह्युभेग ति) नारकाणां लोभोदयवतानमवस्थापु-
ष्कोत्ताः परं भङ्गा भवन्तीति । आह- (वः कोदे माणे माया, वा-
चमणा सुरगणहिं उभेग) मां माया लोभं, नेरह्यहिं ति उ-
भमना भः । देवा लोभप्रमुखाः, नारकाः कोपप्रमुखा इति । आक-
षायधित्तीयदृष्टके- जीवमनुष्यासकपदेषु भङ्गत्रयस्य, अश्वेयाम-
सम्भवात् । एतदेवाऽऽह- (अकसाह इत्यादि) (कोदियमानां सा-
निनिबोहिदयानां ह्युयानां जीवाश्चाहो तियमं गो ति) औघिक-
ज्ञानं मयापि अस्मिन्निश्चितं, तथा मतिपुत्रज्ञानमोक्षं बहुवृत्तदृष्टके ।
जीवाऽऽदिपदेषु त्रयो भङ्गाः पुर्वोक्ता जगत्ति, तत्रौघकज्ञानमि-
तिपुत्रज्ञानानां सदाऽऽर्थात्थत्वेन समप्रदेशानां जावात् समप्रदेशा-
भ्येकः, तथा मिथ्याज्ञानामय्यादिज्ञानमात्रं, मय्यज्ञाना-मातिज्ञा-
नं, भूनाज्ञानाच्च भुतज्ञानं प्रतिपद्यमानानामेकाऽऽदितो लोभास-
प्रदेशाभ्यप्रदेशाश्च, तथा सदाऽऽहसाभ्यप्रदेशाभ्येति आहस्य-
त्रयमिति । (विगिर्हिद्विहिं उभं ति) द्वित्रचतुरि- (क्येषु)

[illegible][illegible]

मनोयोग्यानि द्रव्याणि शुद्धिवा मननसमर्थो भवति तस्य कर-
णस्य निष्पत्तिर्मनोपर्याप्तानि । (आहारपञ्चज्ञानाद्यादि) इह
जीवपदे पृथिव्यादिपदेषु च सप्रदेशा अप्रदेशाभ्येक एव
भङ्गकोऽनवरते विग्रहगतिमानाहारापर्याप्तमानां बहुनां हा-
मात्, शेषेषु च परः भङ्गः पूर्वोक्त एवाऽहारापर्याप्तमानम-
हवत्यात् । (सरीरअपञ्चसीय इत्यादि) इह जीवेष्वेकेन्द्रिये-
षु चैक एव भङ्गोऽप्यत्र तु त्रयं शरीराऽऽपरापर्याप्तकानां काष्ठतः
सप्रदेशानां सदेव हाभाप्रदेशानां कदाचिद्वैकाऽऽदीनां च हा-
मात् तारकदेवमनुष्येषु च परैर्विभि । (भासत्यादि) भा-
षामनोऽपरापर्याप्तपरापर्याप्तकान्ते येषां जितिता भाषामनोयोग्यत्वे
स्मृति तर्ह्यस्मात्, ते च पञ्चैन्द्रिया एव, यद्दि पुनर्भाषामनसो-
रभावमात्रेण तदपरापर्याप्तका अभ्यावश्यकत्वेनेन्द्रिया अपि तेऽभ-
विष्यन्तस्तत्र जीवपदे तुतीया एव भङ्गः स्यात् । उच्यते च-(जी-
वा इहो त्रियमंगो स्ति । तत्र जीवेषु पञ्चैन्द्रियतयिषु च ब-
हुनां तदपरापर्याप्तपञ्चानां प्रतिपक्षमानानां वैकाऽऽदीनां हा-
मात्तुर्वैकमेव भङ्गवयम् । (नेरुद्वयदेवमनुष्येति उभयम् स्ति) नै-
र्यिकाऽऽदिषु मनोऽपरापर्याप्तकानामप्यनवरत्वेन सप्रदेशाप्रदेशाना-
मेकाऽऽदीनां लाना त एव परः भङ्गः । एषु च पर्याप्तपर्याप्तिद-
गुरुकेषु सिद्धपदे माध्यमसम्भवमिति । पूर्वोक्तद्वाराणां सप्र-
हगथा- (सपरेस्येत्यादि) । (सपरेस्य स्ति) कालतो जीवाः
सप्रदेशाः, इतरे च एकत्वबहुत्वाऽप्यनुल्लाः । (आहारका स्ति)
आहारका अनआहारकाश्च तथैव । (भविव स्ति) भव्या अ-
भव्या उभयानिपद्याश्च तथैव । (मस्ति स्ति) सङ्कोमोऽङ्गितो द्र-
व्यनिपद्यन्तश्च तथैव । (स्रेस स्ति) सलेख्याः कृष्णाऽऽदिश्रेया
अलेख्याश्च तथैव । (दिङ्ति स्ति) दृष्ट एतैः सप्रहगुप्यादिकान्
तुद्वन्ततथैव । (संजय स्ति) संयता असंयताः मिश्राअय-
निपेथिनश्च तथैव । (कसाय स्ति) कषायिणः कषायाऽऽदिमन्तः,
अकषयाश्च तथैव । (नाण स्ति) हासिन आसिनश्चाकषा-
ऽऽदिनिनः ५, अहासिनो मल्यहानाऽऽदिमन्तश्च तथैव । (जोग
स्ति) सयोगा मनझादियोगिनोऽयोगिनश्च तथैव । (उवओगस्ति)
साकाराऽन्कारोपयोगास्तथैव । (वेद स्ति) सवेदाः अविदाऽऽ-
दिमन्तः ३, अवदाश्च तथैव । (ससरीर स्ति) सशरीरा आ-
द्वारिकाऽऽदिमन्तः ५, अशरीराश्च तथैव । (पञ्जस्ति स्ति)
आहाराऽऽदिपर्याप्तमन्तः ५, तदपरापर्याप्तकाश्च तथैवोक्ता इति ॥
ज० ६ श० ४ उ० ।

लौकाऽऽकाशप्रदेशाः-

केवद्या णं जंतं ! होयमासपणमा एएणत्ता ? गो-
यमा ! असंखेज्जा होयमासपणमा पणत्ता । एगमे-
गस्स एं जंतं ! जीवस्स केवद्या जीवणएसा पणत्ता ? ।
गोयमा ! जावड्या लोयमासपणमा एवमेगस्स णं जी-
वस्स एवड्या जीवणएसा पणत्ता ।

(केवद्या णमित्यादि) (असंखेज्ज स्ति) यस्मात्सङ्ख्येय-
प्रदेशाको लोकान्तस्तस्य प्रदेशा असङ्ख्येया एवेति । प्रदेशा-
धिकारादेवेदमाह- (एगमेगस्सेत्यादि) एकैकस्य जीवस्य
तावन्तः प्रदेशा यावन्तो लौकाऽऽकाशश्च, कथम्, यस्माज्जीवः
केवलसमुद्रुपात्तकाले सर्वे लोकाऽऽकाशं व्याप्यावतिष्ठते,
तस्मात्लौकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणस्त इति । ज० ८ श० ० उ० ।

अत्रोए णं भंते ! किं जीवा एवं जहा अत्थिकायउद्देए

अलोगागामे तदेव एिरवमेसेंजाव अणंतजागृणे । अहे-
लोयखेत्तलोयस्स एं भंते ! एगमि अगामसपदे किं जीवा
जीवदेसा जीवणपदेसा, अजीवा अजीवदेसा अजीवणपदे-
सा ? । गोयमा ! णो जीवा जीवदेसा वि जीवणपणमा वि,
अजीवा वि अजीवदेसा वि अजीवणपदेसा वि, जे जीवदेसा ते
णियमं एगिदियदेसा, अहवा एगिदियदेसा य वेदंदिपस्स
देसे, अहवा एगिदियस्स देसा य वेदंदिपाण य देसा, एवं
मच्छिन्नविहोओं जाव अण्णिदिएसुं जाव अहवा ए-
गिदियदेसा य अण्णिदियाण य देसा, ज जीवणपणमा ते
णियमं एगिदियणदेसा, अहवा एगिदियणपणमा य वेदं-
दियस्स देसा, अहवा एगिदियणपदेसा य वेदंदिपाण य
पणसा, एवं आदिअविहोओं जाव पंचिदिएसु य अ-
ण्णिदिएसु य तियजगे । ज अजीवा ते दुविडा एएण-
त्ता । तं जहा- रुवी अजीवा य, अरुवी अजीवा य ।
रुवी तदेव । जे अरुवी अजीवा ते पंचविडा पणत्ता । तं
जहा-णो धम्मत्थिकाए धम्मत्थिकायस्स देसे धम्मत्थि-
कायस्स पणमा । एवं धम्मत्थिकायस्स वि अक्कासपण ।
तिरियलोयखेत्तलोयस्स एं जंते ! एगमि अगामसप-
देसे किं जीवा, एवं जहा अहेलोयखेत्तलोयस्स तदेव,
एवं उद्धोयखेत्तलोयस्स वि, णवर्ं अक्कासपणो नत्थि
अरुवी चउव्विडा, लोमम्म जहा अहेलोयखेत्तलोयस्स
एगमि अगामपणमे । अत्रोगण णं भंते ! एगमि
अगामसपणे पुच्छा ? । गोयमा ! णो जीवा णो जीवदेसा
तं चेवो जाव अण्णेतहि अगुरुद्धुयगुणंहि संजुत्ते मव्वा-
गासस्स अणंतजागृणे,दव्वओ णं अहेलोयखेत्तलोए अ-
ण्णता जीवदव्वा अण्णता अजीवदव्वा अण्णता जीवाजीव-
दव्वा, एवं तिरियलोयखेत्तलोए वि, एवं उद्धोयखेत्तलो-
ए वि । दव्वओ एं अत्रोए णेवत्थि जीवदव्वा, णेवत्थि
अजीवदव्वा, णेवत्थि जीवाजीवदव्वा, एगे अजीवदव्वदेमे
जाव मव्वागासस्स अण्णतागृणे । काष्ठओ णं अहेलोय-
खेत्तलोए जावण कयाणि पाणिं जाव एत्थिचे, एवं जाव
अत्रोए । जावओ णं अहेलोयखेत्तलोगे अण्णता वणप-
ज्जा जहा खंदए जाव अण्णता अगुरुद्धुयपज्जा एवं
जाव लोए । मावओ णं अत्रोए णेवत्थि वणपज्जा
जाव णेवत्थि अगुरुद्धुयपज्जा एगे अजीवदव्वदेमे
जाव अण्णतागृणे ॥

(अलोए णं भंते ! इत्यादि) इदं च एवं जेत्याद्यतिदेशाद्व
द्वयम्-“ अलोए णं भंते ! किं जीवा जीवदेसा जीवणपदेसा,
अजीवा अजीवदेसा अजीवणपदेसा ? । गोयमा ! णो जीवा जाव
नो अजीवपदेसा । एगे अजीवदव्वदेसे अगुरुद्धुयपज्जा अण्णेतहि
अगुरुद्धुयगुणंहि संजुत्ते मव्वागासे अण्णतागृणे स्ति । ”
तत्र सर्वोऽऽकाशमन्तभाषा नित्यस्थायमर्थः-लोकलक्ष-

पद्मसि (५)

पद्मसि (५) - प्रदेक्षित-० । स्वनामक्याते श्वेताम्बिकानग-
रीराजं प्राच्यमन्वे स्वर्णमन्वे, २।० ।

तत्कथा-

महिद्विष महज्जुतीए महाजसे महासोबले महायुजागे
सूरियाजे देवे । अहो नं भंत । सूरियाजे देवे महिद्विषं जाव
महायुजावे, सूरियाजे नंत । देवेणं सा दिव्वा देवही
सा दिव्वा देवजुई दिव्वा देवायुजागे किष्पा
हन्वे किष्पा पत्ते किष्पा अजिसमसागतं, पुव्वभवे के
आसि, किष्पाए वा, किंगुत्तएणं वा कयरंमि वा
गामंसि वा ० जाव सप्पिमेसि वा किं वा दत्त्वा किं वा
भुत्त्वा किं वा समायेरता कस्स वा तद्दुक्खस्स वा सम-
णस्स वा मात्तणस्स वा अंतिए एगमवि आयरियमुत्तयणं
सोच्चा थिस्सम्म तेणं सूरियाजेणं देवेणं सा दिव्वा दे-
वही ० जाव देवायुजागे हन्वे पत्ते अजिसमसागते । गोयया-
दिममणं जगवे महत्तीरे भगवं गोयम त्ति आभंतेत्ता एवं
बयासी-एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं
इहेव जंबुद्वीवे दीव्य भारहे वासे केकयक्के खाम जगवए
होत्वा रिक्खित्थिमियसमिक्के तत्थं नं केकयक्के जगवए
सेयंविवाया खामं खगरी होत्वा रिक्खित्थिमियसमिक्का
० जाव पक्खिवा । तीरे णं सेयंविवाए खगरीए बहिया
उत्तरपुरच्छिमे हिंसीजाए एत्थं णं मिगवणे खामं
उज्जाणे होत्वा रम्मे नंदयवणपणासे सन्वाउयपुण्ण-
फलसमिक्के सुहसुरभित्तीयज्ञाए उज्जायाए सव्वतां वेव सम-
णवक्के पासादीए ० जाव पक्खिवा । तत्थं णं सेयंविवाए ख-
गरीए पएमी खाम रावा होत्वा महया हिमवंतं
जाव विहरति अपम्मिए अयमिदं अथमक्काई अप-
म्माणुए अपम्मपलोई अथमपजणुए अथममंझिमसुयारे
अथम्मणु वेव विंति कप्पेमाणे हणं डिदं जिदं पवत्तएपावे
कपे वेव रोहो खोदे ओहितपाणं । साहसिए उक्कंखणवंच-
णमायागिभकिङ्करकउदसंयओगवहुत्ते णिस्समिन्ने णि-
ज्वत्ते णिग्गुत्ते णिम्मरे णिपक्कलाणपासहोववासे बहुणं वु-
पयवउत्पयमिषपमुक्खिसरीसवाणं धाताए बहाए उच्छे-
यणए अपम्मकेरु समुद्रिए गुरूणं णो अन्नुत्तेति णो
विणयं पंजंज, सयस्स वि णं जगवयस्स णो सम्मं करं वा
अरं वा विंति पव्वत्ते । तस्स णं पदेसिस्स रत्तो सूरियकंता
खामं देवी होत्वा सुकुमालपाणिपाया, धारिणीवत्तओ ।
पएसिणा रत्ता सत्किं अणुत्ता ० जाव विहरति । त-
स्स णं पदेसिस्स रत्तो जेट्ते पुत्ते सूरियकंताए देवीए अत्त-
ए सूरियकंतं खामं कुमारं होत्वा सुकुमालपाणिपाए ० जाव
पक्खिवा । से णं सूरियकंतं कुमारं युवराया वि होत्वा । प-

सिस्स रत्तो रत्तं च रत्तं च बलं च वाहणं च कोमं च
कोट्टागारं च पुरं च अंतोउरं च जणवयं च समेव पच्चु-
वेक्खपाणे पच्चुवेक्खपाणे विहरति । तस्स णं पदेसि-
स्स रत्तो जेट्तापउत्तयंसए चित्तं खामं सारही होत्वा अ-
हं ० जाव बहुजणस्म अपरिजुए साममेयदंउत्तयपपाण-
अत्थमत्थईहामइवियारए उत्तयियाए वेणइयाए कम्मियाए
पारिणाभियाए चउत्तवियाए बुद्धीए उव्वेते पएसिस्स रत्तो
बहुमु कज्जेमु य कारणंमु य कुट्टेमु य मंतमु य गुज्जेमु
य रहस्संमु य लिच्छएसु य ववहारंमु आपुच्छगिज्जे पडि-
पुच्छगिज्जे भेदीपमाणे आधारे आलंबणे चक्खुत्तए सव्व-
हाणसव्वज्जमियासु लक्खपच्चए विदिथिवियारे रत्तजुरवि-
त्तए यावि होत्वा । तेणं कालेणं तेणं समयेणं कुणाज्जा खामं
जणवए होत्वा रिद्धित्थिमियसमिक्के । तत्थं नं कुणाज्जाए
जणवए माक्खी खामं खगरी होत्वा रिद्धित्थिमियसमि-
क्का ० जाव पक्खिवा । तीरे णं सावत्थीए खगरीए बहिया
उत्तरपुरच्छिमे हिंसीजाए कोट्टए खामं चेदए होत्वा पो-
राणे ० जाव सुरम्मे पासादीए दरिमिज्जे । तत्थं णं माव-
त्थीए खगरीए पएसिस्स रत्तो अंतवासी जियसत्तु खामं
राया होत्वा, महया हिमवंतं ० जाव विहरत्तए णं पदेसी
राया अणुया कपाई महत्थं मग्गं महरिहं विउदं रायागं
पाहुदं सज्जावेइ मज्जावेइत्ता चित्तं साराहं सहावेइ, सहावेइत्ता
एवंबयासी-मग्गइ खं तुमं चित्ता ! सावत्थं खगरी, जियम-
त्तुस्स रत्तो इमं महत्थं ० जाव पाहुदं उव्वेहि । जाई तत्थ
रायकज्जाणि य रायणित्ते य रायववहारे य ताई जियम-
त्तुणा सत्किं समेव पच्चुवेक्खपाणे पच्चुवेक्खपाणे विह-
राहिं ति कट्ठे विस्सज्जेति । तए णं से चित्तं सारही पएसि-
णा रत्ता एवं उत्तं समाणे इहत्तु ० जाव पक्सिज्जा तं
महत्थं ० जाव पाहुदं गिहइ, पएसिस्स रत्तो अंतियाओ
पक्षिक्खलमइ, पक्षिक्खलमिन्ना सेयंवि खगरी मज्जे
मज्जेणं जेवण सए भिहं तेणव उवागच्छइ उवागच्छित्ता
तं महत्थं ० जाव पाहुदं उव्वेहि, कोट्टेविपुत्तिसे मदावेति, सदावे-
इत्ता एवं बयासी-विपामेव जो देवाणुपिया ! सअत्थं
जाव चाउग्गं आमरहं जुत्तामेव उव्वेइव ० जाव पच्च-
रियइ । ततं णं ते कोट्टेविपुत्तिसा चित्तसाराहंस एयमइ
विणएणं पदिदुत्तेति, पक्सिमुहइत्ता इहत्तु ० जाव द्वियाया
विपामेव सअत्थं ० जाव जुत्तमज्जे चाउग्गं आमरहं
जुत्तामेव उव्वेइवेति, तमाणत्तियं पच्चपिण्णति । तेने णं से
चित्तं सारहो कोट्टेविपुत्तिसं अंतिए एयमइ संजाणि-
स्सम इहत्तु ० जाव हियए एहाए कयवलिक्कमं कयकाउय-
मंगसपायाच्छेवे संणक्खक्खस्मियकयउपपिण्णियसरास-

पापदृष्टिपिच्छेविजत्रिभिलवराचिन्धयेद गहियाउडपहरणे
महत्त्यं जाव पाहुमं गिलहृद, गिएहृत्ता जेणव चा-
उग्येद आसरहं तेणव उवागच्छ, उवागच्छइत्ता चाउग्येद
आसरहं वुरूहति, वुरूहिपुरिसेहिं सय्यकं जाव गहियाउड-
पहरणेहिं सयि संपरिवुदं सकोरंमद्वदामेणं उच्येणं धरि-
उजमणेणं महया जरुचमगरहपहृकरवंदपरिक्खिचे मयातो
गिह्वातो गिगमच्छति, सेयेवियाए एगरीए मज्जे मज्जेणं
गिगमच्छ, गिगमच्छइत्ता मुह्दिं वासेहिं पायरासए-
हिं एडविकट्टेहिं अंतरावासेहिं वसमाणे केवयडरुस
जणवयस मज्जे मज्जेणं जेणव कृणात्ता एणम
जणवए जेणव सावत्थी एगरीए तेणव उवागच्छति,
तेणव उवागच्छता सावत्थीए एगरीए मज्जे मज्जेणं
अणुपविमति, जेणव जियसत्तुस रसो गिह्दे जेणव वा-
हिरिया उवट्ठाणसाला तेणव उवागच्छति, उवागच्छतिता
वडे उवेति, रहं उवेत्ता रहतो पबोकरुजति ते महत्त्यं जाव
पाहुमं गिएहृद, जेणव अदिमतरिया उवट्ठाणसाला जेणव
सत्तुस राया तेणव उवागच्छति, उवागच्छतिता जिय-
मत्तुस कयमलपरिगहियं जाव बहु जणं चित्रणं व-
च्छाद, वच्छादइत्ता ते महत्त्यं जाव पाहुमं उच्येणं । तेणं से
जियमत्तु राया चित्तस्म सारहिस्म ते महत्त्यं जाव पाहुमं
पदिच्छइत्ति चित्तं सारहिं सकारिणि, सम्भाणेति, पकिबिसज्जे,
रायमगमोगाहं आवासे दस्यति । तेणं से चित्ते सारही
विमज्जिए ममाणे जियसत्तुस रसो अंतिपाओ पकिणि-
कयमद, जेणव वाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणव चाउग्येद आ-
सरहं तेणव उवागच्छ, उवागच्छता चाउग्येद आसरहं वुरू-
हति, वुरूहइत्ता सावत्थीए एगरीए मज्जे मज्जेणं जेणव
रायमगमोगाहं आवासे तेणव उवागच्छ, उवागच्छ-
त्ता नुरए गिगमहृद, रहं उवेति, उवेत्ता रहतो पबोकरुजति,
एहए कयमदिकम्म कयकालयमग्नपापच्छित्तं सुकृपावेसा-
हं भंगलाहं वत्थाहं पवरपरिहते अपमहम्याभरणालोकितस-
रंरिं जियियभुत्तुतरागए वि स णं समाणं पुष्पावरह-
कालममयेमि यंचवहिं एणमहिं उवजिज्जमाणं उव-
गाउजमाणे उवलाजिज्जमाणे इहे मरुपरिस्मरुवमंभे
पंचविहे माणुसए कामजोगे पबुणवममाणे विहरति ।
तेणं काज्जेणं तेणं ममएणं पासावच्चिज्जे केसी एणम कु-
मारसमणे जाइसंपणे कुट्टसंपणे वलसंपणे रुवसंपणे वि-
णयसंपणे जणसंपणे दंसणसंपणे चरित्तसंपणे हज्ज-
संपणे लायवसंपणे ओपेमी तेयसी वचंसी जसंसी
जियकोहं जियमाणे जियमाणे जियलो जे जियणिदे जिति-

दि ए जियपरीमहे जीवियामरण भयवियुक्क तवप्पहा-
णे गुणप्पहाणे करणप्पहाणे चरित्तप्पहाणे गिगमहप्पहाणे
पिच्छयप्पहाणे अज्जवप्पहाणे मव्वप्पहाणे लायवप्पहा-
णे खंतिप्पहाणे मुत्तिप्पहाणे विज्जप्पहाणे मंतप्पहाणे वं-
जप्पहाणे वेदप्पहाणे एयप्पहाणे गिगमहप्पहाणे सव्वप्पहाणे
(पायप्पहाणे) सोयप्पहाणे नाणप्पहाणे दंसणप्पहाणे चा-
रित्तप्पहाणे चउदसपुव्वं चउणाणावगए पंचहिं अण-
गारसएहिं सयि संपरिवुदं पुष्पाणुपुव्वि चरमाणे गामा-
णुगामं इज्जमाणे सुहं सुहं विहरमाणे जेणव सावत्थी
एगरी जेणव कोहए चेदए तेणव उवागच्छ, उवागच्छ-
इत्ता सावत्थीए एगरीए वडिया कोहए चेदए अहापिदरुव-
उगहं उगिगहत्ता मंजमेणं तवमा अणायं भावमाणे
विहरति । तए णं सावत्थीए एगरीए भिंयामगतिपचउ-
कचवरचउम्मुहमहापहेसु महया जणमहेद वा जणकलकलेइ
वा जाव पारिसा पज्जुवासति । तेणं तस्म चित्तसारहिस्म
महाजणमं च जणकलकले च सुणेत्ता पामेत्ता इमेया-
रुव अज्जत्तियए जाव ममुपज्जित्या-किं एणं अज्ज सा-
वत्थीए एगरीए इंदमहेद वा खंदमहेद वा एवं रुदमहेद
वा मउदमहेद वा वेमणमहेद वा एणमहेद वा जयमहेद
वा जवत्तमहेद वा पुज्जमहेद वा चेदयमहेद वा रुक्ख-
महेद वा गिरिमहेद वा दीरमहेद वा अवहमहेद वा एदी-
महेद वा सागरमहेद वा जेण इमे बहवे उग्गा उग्गात्ता
जोगा राइत्ता खसिचा इक्खागुकारव जाव इच्चा इज्ज-
पुत्ता एहाया कयमदिकम्मा जहोववाइ तहेव अण्येगइया
इयमवा जाव अण्येगइया पादचारविहारिणं महया वंदा
वंदएहिं गिगमच्छति, एवं संपेहेद, संपेहेइत्ता कंजुपुरिसं
सहावेद, महावेइत्ता एवं बयासी-किं एणं देवाणुप्पिया ! अज्ज
सावत्थीए एगरीए इंदमहेद वा जाव सागरमहेद वा
जेण इमे बहवे उग्गा गिगमच्छति । तेणं से कंजुपुरिसं
केहिस्म कुमारसमणस्म अणयपयोगियं विणच्छिवंति चित्तं
सारहिं करवत्तपरिगहियं जाव वच्छावेत्ता एवं बयासी-
णो खजु देवाणुप्पिया ! अज्ज सावत्थीए एगरीए इंद-
महेद वा जाव सागरमहेद वा, जेण इमे बहवे जाव वंदा
वंदएहिं गिगमच्छति, एवं खजु देवाणुप्पिया ! पासावच्चिज्जे
केसी एणम कुमारसमणे जातिसंपणणे जाव इज्जमाणे
इहमाणे जाव विहरइत्ता तेणं अज्ज सावत्थीए बहवे उग्गा
जाव इच्चा इज्जपुत्ता अण्येगइया वंदणवत्तियाए जाव
महया वंदा वंदएहिं गिगमच्छति । तेणं से चित्ते सारही
कंजुपुरिसम अंति एयमहं सोषाणिसम इहकुट्टं जा-
व हियए कोमुवियपुरिसं महावेद, महावेइत्ता एवं बयासी-
खिप्पावेव भो देवाणुप्पिया ! चाउग्येद आसरहं जुषाम

उवडवेह ० जाव सत्यओ जाव उवडवेति । तेत एं से चिते सारही एहाए कयसिकक्रेप कयकोउपंगलपायचिउते सु-
 क्कपायसाई मंगलाई वत्याई पवरपरिहते अयमहुग्याभर-
 खासिकयसरिरे जेणव चाउग्येदे आमरई तेणव उवाग-
 चउड, उवागचउडा चाउग्येदे आमरई दुखइति, दुखइ-
 चा सकोरिंदमद्वामेणं छत्तेणं धरिउजमणेणं मइया भ-
 रुचमगरहपहगरबंदपरिखित्त सावत्यीए पयरीए मउजं पउजे-
 णं एिगगच्छइ, जेणव कोछए चेइए जेणव केसं कुमारसम-
 णे तेणव उवागचउड, उवागचउडा केसिम कुमारस्स
 समणस्स अदूरसामंते तुरए एिगगइति, रई उवति,
 रहाओ पवाइइति, जेणव केसं कुमारसमणं तेणव
 उवागचउड, उवागचउडा केसि कुमारसमणं तिकखुत्तां
 आयाहिणपयाहिणं करेइ, वेदति, णमंसति, णमंसत्ता
 णच्चासणे णाइइरे सुसूयमाणे णमंसमाणे अजिमुदे
 पंजलिउदे विणएणं पउजुवामेइ । तेत णं केसं कुमारस-
 मणे चित्तस्स मारहिस्स तीमं मइतिमहाउयाए महउयाए
 पारिसाए चाउजनामं धम्मं कइइ । तं जहा-सव्वाओ पा-
 णाइवायाओ वेरमाणं, सव्वाओ सुमावायाओ वेरमाणं,
 सव्वाओ अदिण्णादाणाओ वेरमाणं, सव्वाओ महुण्डाणा
 ओ वेरमाणं । तेत णं सा मइतिमहाउया महउपरिमा के-
 भिकुमारस्स समणस्स अतिप धम्मं सोच्चा उहुउहु ० जाव
 इयया वेदिता णमंसित्ता जामेव दिमि पाउउभ्या ताभेव
 दिमि पदिमया । तेत एं से चिते सारही केसिम कुमा-
 रसमणस्स अतिप धम्मं सोच्चा णिमम्म उहुउहु ० जाव दि-
 यए उड्डाए उड्डेति, केसि कुमारसमणं तिकखुत्तां आयाहिण-
 पयाहिणं करेइ, वेदइ, णमंसति, णमंसित्ता एवं बयामी-स-
 हहामि णं भंते ! णिगंये पावयणे, पत्तियामि एं जंते ! णिगंये
 पावयणे, रोएपि णं जंते ! णिगंये पावयणे, अरुउदेमि णं
 जंते ! एवमेयं जंते ! तहमेयं जंते ! अविनहमेयं भंते !
 असंदिद्धमेयं जंते ! इच्छियपदिच्छियमेयं जंते ! सन्नेणं
 एसमहे, से जहा तुवेने वयइ ति कहु वेदइ, णमंसति, एवं
 बयामी-जहा णं देवाणुप्पियाणं अतिप बइवे लग्गा
 जागा ० जाव इब्बा इकनपुत्ता चिच्चा हिरेणं विच्चा सुवणं
 एवं धणअणवलवाहुकसं कोड्डागरं पुरं अंतउरं
 चिच्चा विउलं अणकणगरयणमणिमोत्तियं संखसिलप्प-
 वासं संतसारमावतेयं विच्छइत्ता विगोवत्ता दाणं दा-
 इत्ता परिमाइत्ता मुंदे जविता आगाराओ अणगारियं
 पव्वयंति, एणं खलु अइं तथा संवाएमि विच्चा हिरणं तं चेव
 जाव पव्वइत्ता अई णं देवाणुप्पियाणं अतिप पंचाणु-
 व्वइयं सत्तसिकखावयं उवालसावेहिं गिदिधम्मं पाडिबजि-
 णप । अहामुइं देवाणुप्पिया ! मा पदिबंथं करेइ ।

तेत एं से चिते सारही केसिम कुमारसमणस्स अ-
 निप पंचाणुव्वइयं जाव गिदिधम्मं उवसंपजिज्जा एं
 विहरति । तेत णं चिते सारही केसिकुमारसम-
 णस्स एं वेदति, णमंसति, जेणव चाउग्येदे आमरई तेणव
 पहाउखमणाए चाउग्येदे आमरई दुखइति, जामेव दिमि
 पाउउभ्या ताभेव दिमि पदिमए । तेणं से चिते सारही
 समणोवासमं जाते अहिगयजीवाजीवे उवइउपुणपावे
 आसवसेवरणिउजरणिकिरियाहगरणवंधमोक्खकुमसे अ-
 साइउने देवामुण्णागजक्खक्खमकिण्णरकिंपुरिमगुल्लमं-
 धव्वमहारागाइपहिं देवगणेहिं एिगंयाओ पावयणाओ अ-
 णतिकपणिउजे णिगंये पावयणे णिस्समकिप णिकंकिप
 णिचिचिनिगिउते लच्छेइ गहिउदे अहिगयडे पुच्छियडे
 विणिच्छियडे अड्डिमिजपेम्मागुरागरते अयमावसां ! णि-
 गंये पावयणे अडे अयं परमहे, मेमे अणदे, चाउहसहुसु-
 दिउपुत्तिमासिणीमु पदिपुमपोमं सभं अणुपालेमाणे
 उमियकलिहे अवगयउवारं चियत्तेउरपरमण्वेसे समणे
 णिगंये फामुण्णं एसणिउजेणं अमणपागस्साइमाइमेणं
 पीढकल्लगसेउजासंसारणं वत्थपडिगुहकंउवापापुंछणेणं
 ओमहभेमउजेणं य पडिउजासेमाणे पडिउमेमाणे वइहिं
 सीलव्वयणुपेवरमणपच्चक्खाणपामदेवावेसंहिं अण्णाणं भा-
 वेमाणे जाइ नय रायकउजाणि य ० जाव रायववहारं
 वि जियमत्तुणा सद्धिं सयमेव पत्तुउक्खमाणे वि-
 हरति । तेत णं से जियमत्तु राया आया कयाइ मइत्थं ०
 जाव पाहुइं मउजेइ, चित्तं सारहिं मदावेइ मदावेइत्ता एवं
 बयामी-गच्छइ एं तुमं चित्ता सेयंविंयं एगारं पपमिस्स
 रमो इमं मइत्थं ० जाव पाहुइं उवगोहिं, मय पाउग्गहणं जहा
 जणियमवित्तइयमदिक्कं वयणं विमंवेहिं ति कहु विमंजिज्जा
 तेत णं से चिते सारही जियमत्तुणा रमो विमंजिज्जा
 समाणे तं मइत्थं ० जाव गिहइइ, जियसत्तुस्स रमो अंतियाओ
 पदिनिकवमति, सावत्यीए पयरीए मउजं मउजेणं जेणव
 रायमग्गमागडे आवासं तेणव उवागचउड, उवागचउडा
 तं मइत्थं ० जाव उवेइ, एहाए ० जाव सरिरे सकोरिंदछत्तेणं
 पायचारविहारेणं मइया पुरिसपरिसपरिक्खत्ते रायमग्ग-
 मोगादाओ आवासमाओ एिगगच्छइ, जेणव कोछए चे-
 इए जेणव केसं कुमारसमणे तेणव उवागचउड, के-
 सीकुमारसमणस्स अतिप धम्मं सोच्चा ० जाव उड्डाए
 उड्डिण ० जाव एवं बयामी-एवं खलु अइं भंते ! जि-
 यमत्तुणा रमो पपमिस्स गणो इमे मइत्थं ० जाव उवणेहिं
 ति कहु विमंजिज्जा । तं गच्छामि एं अइं भंते ! सेयंविंयं ए-
 गरं, पासदी णं जंते ! सेयंविंया पयरी, एवं दरमणिउजा णं

जंत । सेयंबिया णगरी, अभिरुवा णं जंत । सेयंबिया ण-
गरी, समोसरह णं जंत । तुज्जे सेयंबियं णगरि । तत्ते णं
केमी कुमारसमणे चित्तेणं साराहिणा एवं वुत्ते समाणे
चित्तस्स साराहिस्स एयमहे णो आदाति, णो परिज्जाणाति,
तुसिणीए संविट्ठति । तत्ते णं से चित्ते सारही केमि कुमार-
समणं दोब्बं पि एवं बयासी-एवं खलु अहं जंत । जियस-
त्तुणा पएसिस्स राणो इमं महत्तयं जाव विमज्जिए, तं चेव
जाव समोसरह जंत । तुज्जे सेयंबियं णगरि । तए णं
केमी कुमारसमणे चित्तेणं साराहिणा दोब्बं पि तत्तं पि एवं
वुत्ते समाणे चित्ते साराहिं एवं बयासी-चित्ता । मे जहा-
णामए वणमंके मिया किण्हं किण्होभामिं जाव पक्किरुवे, मे
नूणं चित्ता । वणमंके, तेसिं बहुणं दुपयचउपयमियपमुय-
क्खिमरीसिवाणं अजिगमणिज्जे । हंता अजिगमणिज्जे ।
तेनि च णं चित्ता । नूणमंकेमि बह्वे चिल्लुगा एणम-
पावमुपणा परिवर्मानं, जे णं तेसिं बह्वे दुपयचउप-
यमियपमुयक्खिमरीसिवाणं चेव मममाणियं आहारंति, मे
णामं चित्ता । वणमंके तेसिं बह्वे दुपयचउपयसरीसिवा-
णं अजिगमणिज्जे एति(?) कम्हा? जंत । मांत्वमणे । एवा-
मेव चित्ता । तुज्जं पि सेयंबियाए णगरीए पदेमी एामं
राया परिववड अयम्मिपं जाव णो मम्मं कअरअवित्ति प-
वतेति, णं कट्ठं अट्ठं चित्ता । सेयंबियाए णगरीए समो-
रिस्सामि । तए णं से चित्ते माग्गो केमी कुमारसमणं एवं
बयासी-किं णं जंत । तुज्जे पएसिणा कायमं? । अ-
त्थि णं जंत । सेयंबियाए णगरीए अस्से वट्ठे ईय-
रत्तत्तवरं जाव सत्थवाएप्पजित्तिता, जे णं देवाणुप्पिए ।
बंदिरुमंति, णमंरिस्संति० जाव पज्जुवासिस्संति, विउल्लेणं
अमणपाणत्ताइममाइमेणं पक्किज्जासिस्संति, पाइडहारिएणं
पीडक्कममेज्जासंथारएणं उवणिमंतिस्संति । तत्ते णं से के-
सी कुमारसमणे चित्ते सारहो एवं बयासी-अविआइ
चित्ता । समोसरिस्सामो । तए णं से चित्ते सारहो ।
केमी कुमारसमणं वेदइ, एणंसद, केमिस्स कुमारसमणस्स
अतिपाय्मो कोट्टयाओ चैयाओ पक्किक्खमइ, जे-
णेव सावत्थी णगरी जेणेव रायवममांगे आवा-
से तेणेव उवागच्छइ, कोट्टियपुुरिसे सहावेइ, महा-
वेइत्ता एवं बयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ।
चाठम्यं आसरेहं जुत्तामेव उवट्ठेवइ, जहा सेयंबियाए
णगरीए णिगच्छइ, तहं जाव समाणं कुणालाए ज-
मावयस्स मज्जं मज्जं जेणेव केयय्के जणवए जेणेव
सेयंबिया णगरी जेणेव मियवणे ठज्जाणे तेणेव उवा-
गच्छइ, उवागच्छइत्ता ठज्जाणपात्रए सहावेइ, सहावे-
इत्ता एवं बयासी-जया णं देवाणुप्पिया । पासावविजे

केमी णामं कुमारसमणं वंदेज्जाइ, एमंसिज्जाइ, वंदित्ता
एमंसिता अट्टापक्किरुवं उगहं अणुज्जाणेज्जाइ, अ-
णुज्जाणित्ता पाइडहारिएणं पीडक्कमं जाव उवणिमंति-
ज्जाइ, एयमाणचित्ते खिप्पामेव पक्किप्पिण्णा । तत्ते णं
ते उज्जाणपात्रे चित्तेणं साराहिणा एवं वुत्ता समाणा
इहनुट्ठां जाव हियया करयत्तवग्गिहियं० जाव एवं ब-
यासी-तुहं चि आणाए विणएणं चेव वयणं पक्किमुणं-
ति । तत्ते णं चित्ते मारहो जेणेव सेयंबिया णगरी तेणेव
उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता सेयंबियाए णगरीए मज्जं म-
ज्जं अणुपविसइ, अणुपविसइत्ता जेणेव पएसिस्स र-
एणो गिहो जेणेव वाट्टियया उवट्टाणमात्ता तेणेव उवा-
गच्छइ, उवागच्छइत्ता तुरए णिगिएहइ, तुरए णिगिएहत्ता
रहं उवेइ, उवेइत्ता रट्ठातो पक्कोरुइ, पक्कोरुइत्ता महत्तं०
जाव गिएहइ, जेणेव पदेसी राया तेणेव उवागच्छइ, उवा-
गच्छइत्ता पएसि रायं करयत्तं जाव वक्खित्ता महं० जाव
उवणेति । तत्ते णं मे पएसि राया चित्तस्स साराहिस्स तं म-
हत्तं० जाव पाटिच्छइ, पक्किच्छइत्ता चित्ते सारहिं सकारिइ,
सम्माणइ, पक्किसिज्जेइ तए णं मे चित्ते सारही पदेसिणा
रप्पा विमज्जितेव समाणे इहनुट्ठां जाव हियए पएसिस्स र-
प्पो अतिपायो पक्किक्खमइ, जेणेव चाठम्यं आसरेहं
तेणेव उवागच्छइ, चाठम्यं आसरेहं उरुहति, उरुहइत्ता
सेयंबियाए णगरीए मज्जं मज्जं जेणेव सए गट्ठे नेखेव उ-
वागच्छइ, तुरए णिगिएहइ, रहं उवेइ, रट्ठाओ पक्कोरुइ, एहाए
जाव उएि पासाववरमए कुट्टामेहिं सुइगमत्थएहिं बत्तीमं
विहवट्टएहिं एाहणं वरतरुणं मंपउत्तेहिं उवगिज्जमाणे
उवगिज्जमाणे इहे सदे करिमे० जाव विहरति । तत्ते णं
केसी कुमारसमणे अस्सया कयाइ पाकिट्टारियं पीडक्कममे-
ज्जासंथारं पक्किप्पेइ. सावत्थीतो कोट्टयाओ चित्तिपायो
पक्किक्खमइ, यंवाहिं अणुगासएहिं जाव विहरमाणे जे-
णेव केयय्के जणवए सेयंबिया णगरी जेणेव मियवणे
ठज्जाणे तेणेव उवागच्छइ, अट्टापक्किरुवं उगहं उगि-
हत्ता संजयेणं तवसा अण्णामं जावमाणे विहरइ । तत्ते
णं सेयंबियाए णगरीए सिंघाडमं जाव महया जणसहेइ
वा० जाव परिसा णिगच्छइ । तत्ते णं ते उज्जाणपात्रे इ-
मंसे आमप्पिणीए कच्छइ. समाणा इहनुट्ठां जाव हियए
जेणेव केसी कुमारसमणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता
केसी कुमारसमणं वंदइ, एमंसइ, अट्टापक्किरुवं उगहं अणु-
जाणति, पाइडहारिएणं जाव संथारएणं उवणिमंतेइ, णामं
गोयं पुच्छति, पुच्छइत्ता धारंति, अण्णामएणं एवं बयासी-
जस्स णं णामं देवाणुप्पिया । चित्ते सारही दंसणं कंसद, दं-
सणं पत्थेइ, दंसणं पीडइ, दंसणं अजिज्जसइ, जस्स णं णामो-

यस्मिन् वि सवणयाए हट्टुट्टु० जाव हियए जवह, सेणं केसी कुमारसमणे पुब्बाणुपुब्बि चरमाणे मामाणुगामं वृद्धजयाणे इहमाए, इह मंयेण, इह समोसइ इरेव मेयेवियाए गमरीए वदिया मियवणे उब्बाणे अहापदिक्खं० जाव विहरइ। तं गच्छामो णं देवाणुपिया ! चित्तस्म सारहिस्स एयमहं पियं णिवेदो, पियं ते जवह, अणममस्स अंतिए एयमहं पदिपुणं-ति, पदिमुणंतिता जणव सेयेविया गमरी जेणेव चित्तस्म सारहिस्स परे जेणेव चित्ते सारहं। तेणव उवागच्छइ, चित्तं सारहिं करयइ० जाव बद्धावेति, बद्धावेइता एवं बयामी-जस्स णं देवाणुपिया ! दमणं केवति० जाव अजिलमति, जस्स णं णामगोयस्स वि सवणयाए हट्टुट्टु० जाव भव ह, से णं अयं पासावजिजे कीं नामं कुमारसमणे पु-ब्बाणुपुब्बि चरमाणे० जाव समोसइ० जाव विहरति, तए णं मे चित्तं सारहं। तेसि उज्जाणपासगणं अंतिए एयमहं सोत्ता णिमम हट्टुट्टु० जाव आसणाओ अउट्टेइ, पा-यपीडाओ पवोक्कति, पाठयाओ मुयति, मुयइत्ता एगमादियं उत्तरासंगं करइ, करइत्ता अजिलमउलियहण्ये केसीकुमार-समणाभिमुहे सत्तट्टयाइ अणुगच्छइ, अणुगच्छइत्ता कर-यइपरिगहिये एवं बयामी-णमांज्जु एणं अरहंताणं० जाव सेपाणं, एणमांज्जु एणं केमिस्स कुमारसमणस्स मम धम्मया-रियस्स धम्मोवर्णमिस्स, वेदामि णं भगवं तय य इहगए नि कइ वेदति, णमंमति, उज्जाणपालए चित्तोणं वय्येयधम्म-हांकारेणं सक्कारेति, पम्माणेति, चित्तोणं जीवितारिहं पीड-दाणं दइयति, परिक्खिमज्जेति, कोकुविजपुरिमे सहविइ, सदा-वेइत्ता एवं बयामी-स्वियामेव जो देवाणुपिया ! चाउग्गंटे आमरहं जत्तामेव उवट्टवेइ० जाव पक्खिणह ! ते णं ते कोकु-विजपुरिमे स्वियामेव सच्छत्तं मज्जये० जाव उट्टवेत्ता तए त-माणात्तियं पक्खिणंति । मे चित्तं सारहं। कोकुविजपुरिमाणं अंतिए एयमहं मोच्छा णिमम हट्टुट्टु० जाव हियए गहाए कयवलिकम्म० जाव सरीरे जेणेव चाउग्गंटे० जाव उरुहत्तिता सकोरिं० मट्टया जरुक्ककरेणं तं चव पञ्जुनासइ, धम्मक-हा० जाव । तए एणं से चित्तं सारहं। केमिस्स कुमारसमणस्स अंतिए धम्मं सोच्छा णिमम हट्टुट्टु तइए एवं बयामी-एवं खलु जंते ! अस्महं पदेमी राया अधम्मिए० जाव स-इस्म वि जणवयस्स णो सम्मं करजरं पक्वत्तेति, तं जइ णं देवाणुपिया ! पदेमिस्स रणो धम्मपाइक्खेज्जा बट्टुगु-त्तरं खलु होइता पदेमिस्स रणो, तेसि णं बट्टुण य उययचउपयविगपपुणवित्तसरीसिवाणं, तं जाइ यो देवाणु-पिया ! पदेमिस्स रणो धम्मपाइक्खेज्जा बट्टुगुत्तरं फलं होइता तेसि णं बट्टुणं समणमाहणजिक्खुयाणं, तं जइ

णं देवाणुपिया ! पदेमिस्स बट्टुगुत्तरं होत्था जणवयस्स । तए णं केमी कुमारसमणे चित्तं सारहिं एवं बयामी एवं खलु चउहं उणेहिं चित्ता ! जीवा केवल्लिएणत्तं धम्मं णो द्वाये-ज्जा सवणयाए, तं जहा आरामगयं वा उज्जाणगयं वा स-वणं वा माहणं वा णो अजिगच्छति, णो वेदंति, णो णमंमति, णो सक्कारेति, णो मंमाणेइ, णो कट्ठाणं मंगळं देवयं चइयं पि ब पञ्जुनासति, णो अट्टातिहेहं पि सणिएवागणइ पुच्छइ, एणं उणेणं चित्ता ! जीवे केवल्लिएणत्तं धम्मं णो द्वायति सवणयाए । उरस्सयगयं समणं वा तं चेव० जाव एणं बीपट्टाणं चित्ता !० जाव केवल्लिएणत्तं ध-म्मं णो लभति सवणयाए । गोयगमयं समणं वा० जाव णो पञ्जुनासइ, णो चित्तोणं असणपाणत्ताइमसाइमं पडित्ताजेइ, णो अट्टाई० जाव पुच्छति, एण वि उणेणं चित्ता ! जीवे केवल्लिएणत्तं धम्मं णो लभइ सवणयाए । जस्य वि एणं समणेणं वा माहणेणं वा सच्छि अभिममणा-गच्छइ, तस्य वि य णं इत्येण वा नय्येण वा अप्पाणं आ-वरित्ता चिउइ, एणं उणेणं केवल्लिएणत्तं धम्मं णो सजइ सवणयाए । एणं चउहं उणेहिं जीवे केवल्लिए-णत्तं धम्मं णो द्वायति । चउहं उणेहिं जीवे केवलि-एणत्तं धम्मं लजइ सवणयाए । तं जहा-आरामगयं वा लवणं वा माहणं वा वेइइ, णमंसइ० जाव पञ्जुनासति, अ-ट्टाई० जाव पुच्छइ । एणं उणेणं चित्ता !० जाव लजति सवणयाए । एवं उरस्सयगयं गोयगमयं समणं वा० जाव प-ञ्जुनासति चित्तोणे० जाव पडित्ताजे अट्टाई० जाव पुच्छइ, एण वि दाणेणं० जाव सवणयाए जस्य वि एणं समणेणं वा माहणेणं वा अभिममणागच्छइ, तस्य वि य णं हो इत्येणं वा० जाव आवरेत्ता एणं चिउइ, एण वि उणेणं चित्ता ! जीवे केवल्लिएणत्तं धम्मं लभइ सवणयाए । नुच्छं णं चित्ता ! प-क्खी राया आरामगयं वा तं चेव मव्वं जाणियव्वं अट्टा-णं गमण० जाव अप्पाणं आवरेत्ता णं चित्ता, तं कइं गु चित्ता ! पपमिस्स रणो धम्मपाइक्खेज्जा ? । तते एणं मे चित्ते सारही केमीकुमारसमणे एवं बयामी-एवं खलु भंते ! अपया कयाइ कंवाएहिं चित्तामि आमा उवणये उवणीया, ते मए पपमिस्स रणो अणणया चेव विणएइया तएणं खलु जंते ! काणेणं अहं पपमिस्स रणं रायं देवाणुपि-याणं अंतिये इहवाणत्ताइमसामो, तइहा णं देवाणुपिया ! नुज्जे पपमिस्स रणो धम्मपाइक्खेज्जा, वेदे एणं जेते ! नु-ज्जे पपमिस्स रणो धम्मपाइक्खेज्जा । तते एणं केमीकुमारसम-णे चित्तं सारहिं एवं बयामी-अविद्याइ चित्ता ! जाणिस्सामो । तते एणं मे चित्ते सारही केमीकुमारसमणं वेदइ, णमंमति,

बेडित्ता जममडत्ता जेणव चाउम्येत् आसरहे तेणव उ-
वागच्छत्, उवागच्छत्ता चाउम्येत् आसरहे दुर्गहत्, उ-
रुडत्ता नामव दिमि पाठवण्ण तावव दिमि पाठवण्ण
तने णं से चित्ते सारही कल्लं पाठवण्णाय रयणीए फुट्ठु-
पल्लकपन्नकामेणु म्पिण्णियमि अहे णंदुरे पजाए कयणियमा-
डवस्मए सहस्मरस्मिस्मि दिणयरे तेयसा जह्मंन साओ गे-
हाओ णिगच्छत्, णिगच्छत्ता जेणव पणमी राया तेणव
उवागच्छति, उवागच्छत्ता पदेमिगयं कयलण्ण जाव कट्ठु
जएणं विजएणं बच्चविड, बच्चविडत्ता एवं वयामी-एवं खलु
देवाणुपिया । णं कंचाण्हि चत्तारि आमाओ उवयणं उवणी-
या, ते य मए देवाणुपियाणं णिवेइए एहि णं मामी ! आमेआ
इहिया पासह । तए णं से पणमी राया चित्तं सारहि एवं वया-
सी-गच्छाहि णं तुक्मे चित्ता ! तेहि चउहिं चव आमेहिं
आमरहे जुत्तामिव उवट्टेइ, उवट्टेइत्ता जाव पबोपियाहि ।
तने णं चित्ते सारही पणमिया रणा एवं वुत्ते समाणा ह-
उट्टुइयए जाव उवट्टेवित्, उवट्टेइत्ता एवमाणितियं
एवोपियाति । तने णं से पणमी राया चित्तस्म सारहिस्म
आंतए, एवमहं सोच्चा निमस्म हट्टुट्टुजाव अप्पमट्टया-
भरणालं कियमरीरे साओ गिहाओ निगच्छति, निगच्छ-
त्ता जेणमिव चाउम्येत् आमरहे तेणमिव उवागच्छत्, उ-
वागच्छत्ता चाउम्येत् आमरहे दुर्गहत्, मेयंविआए ण-
मरीए मउं मे मउंनं णिमगच्छत्, तने णं से चित्ते सारही तं
रहं अणेगाडं जायगाडं उवत्तामेइ । तने णं से पदेमी राया
उएहेण य तएहाए रहवाएणं परिकिलस्मति समाणे चि-
त्तं सारहि एवं वयामी-चित्ता ! परिकिलंते मे मरीरे, तं प-
रावत्तेहि रहं । तए णं से चित्ते सारही रहं परावत्तेति, जेणव
मियवणे उज्जाणि तेणव उवागच्छत्, पणसिं रायं एवं व-
यामी-एव णं सामी ! मियवणे उज्जाण, एउयं आमाणं
तमं किंलायं सम्मववणीमा । तए णं से पदेमी राया चित्तं सार-
हि एवं वयामी-एवं होउ चित्ता ! तए णं से चित्ते सार-
ही जेणव मियवणे उज्जाण जेणव केसिकुमारसमणस्स
अदूरमामंते तेणव उवागच्छत्, तुए णिगएहत्, रहं उवेइ,
रहाते पबोउभट्ट, तुए मोएति, मोएत्ता पणसिं रायं एवं
वयामी-एहि णं सामी ! आमाणं तमं किंलायं सम्मववणे-
मा । तने णं से पदेमी राया रहाते पबोउभट्टेति, चित्तेणं सार-
हिणा सद्धिं आमाणं तमं किंलायं सम्मववणीमाणे पासह
जस्य केसी कुमारसमणे महतिवडाशियाए मणुस्मपरिमाए
मउज्जणए य महया महया सदेणं धम्ममाइक्खमाणं पासति,
पासित्ता इमेयारूवे अउभत्तिए संकपे मणुपज्जित्ता-जहा
खलु जो जमं पज्जुवासंति, पुंजा खलु भो मुंनं पज्जुवासंति,
मुहा खलु भो मुंनं पज्जुवासंति, अपंकिआ खलु जो अपंदिणं
ए

पज्जुवासंति, निविणो खलु जो निविणोण खलु जो
निविआणाणं पज्जुवासंति, केसंति इमे, केसं णं एस्स
पुरिसं जेडं भूडे भूडे अपंदिते निविणोण भिरीए हि-
रीए उवगए उवपमसी ? , एव णं पुरिसं किमाहरेति,
किं खाइ, किं पिबति, किं दउयति, किं पउच्छति, जेण
एस्स पुरिसं महतिवडाशियाए मणुस्मपरिमाए मउज्जणे
महया सदेणं वयाइ ? , एवं संपेहेइ, संपेहेइत्ता चित्तं सारहि
एवं वयामी-चित्ता ! जहा खलु भो जमं पज्जुवासंति जाव
वयाइ साए वि य णं उज्जाणज्जमीए णां संचाएमि सम्मं
एकामं पवियरित्तए । तए णं चित्ते सारही पणमिया एवं व-
यामी-एव णं सामी ! सवविजे केसी नाम कुमारसमणे जा-
निमंयणं जाव चाउमाणोवगते अहोहि ए अण्णमीवी । तए
णं से पदेमी राया चित्तं सारहि एवं वयामी-अहोहिं च व-
यामी चित्ता ! , अण्णमीवियत्तं वयामी चित्ता ! इत्ता ! सामी !
अहोहिंयत्तं वयामि, अण्णमीवियत्तं वयामि । अभिमम-
णिजे णं चित्ता ! अमे एस्स पुरिसं इत्ता ? , सामी ! अभिमम-
णिजे । अभिमगच्छामो णं चित्ता ! अउहे एव पुरिसं ? ।
हन्ता सामी ! अभिमगच्छामो । तने णं से पणमी राया
चित्तं सारहिणा सकिं जेणव केसी कुमारसमणे तेणव
उवागच्छत्, उवागच्छत्ता केमिस्म कुमारसमणस्स अदूर-
सामंते उवा एवं वयामी-तुक्मे णं भंते ! अहोहिआ अण्ण-
मीविया ? । तए णं केसी कुमारसमणे पणमिया एवं वयामी-
से जहानामए अंकवाणियाइ वा सखवाणियाइ वा दंतवा-
णियाइ वा मणिवाणियाइ वा मुक्कं जेजेउ कामा नो सम्मं पंथं
पुच्छंति, एवमिव पदेमी ! तुमं पुच्छंति वणयं जेजेउं कामे नो
सम्मं पुच्छंति, मे वणं तव पदेमी ! मम पासित्ता अयमेयारूवे
अउभत्तिए जाव मणुपज्जित्ता-जहा भो जमं पज्जुवासंति
जाव पवियरित्तए । पदेमी ! एव अउहे समट्ठे ? । इत्ता अरिय ।
तए णं से पदेमी राया केसी कुमारसमणे एवं वयामी-ने केणं
जेते ! तुक्मे णाणं वा दंनं वा, जेणं तुक्मे मम एयारूवे
अउभत्तियं जाव मंकपे सपुण्यं जाणह, पासह ! तेतए णं से
केसी कुमारसमणे पणमिया एवं वयामी-एवं खलु पदेमी !
अउहे समणायं निगंथाणं पंचविडे णाणं पणुत्ते । तं जहा-
आजिणिबोहिंयणाणे, सुयणाणे, ओहिणाणा, मणपज्ज-
वणाणा । से किं तं आजिणिबोहिंयणाणे ? । आजि-
णिबोहिंयणाणां वउत्तिंइ पणुत्ते । तं जहा-उमह, इहा,
अवाए, धारणा । से किं तं उमह ? । उमहटे दुविडे पणुत्ते । तं
जहा नंदे । एउजाव सेत्तं धारणा । सेत्तं आजिणिबोहिंयणाणां ।
से किं तं सुयणाणां ? । सुयणाणां दुविडे पमात्तं-अंगपविडं च,
अंगवाहिरं च सव्वं आणियवव्वं जाव दिडिहाओ । ओहिनाणां
से किं तं सुयं खयावसमियं च जहा नंदीए । मणपज्जवणाणे

* नन्दीसुखं यथा कृता तथा उपायं कर्तव्या ।

इतिहे पण्मते । तं जहा-उज्जुपत्ती य विपु तपती य । तदेव केव-
लानां भाणियव्वे । एत्थं जं से आभिणिवोदियनाणे मं णं
मम अत्थि, एवं चेव सुयणाणे आदिणाणे माणपज्जवणाणे वि
य, तत्थं जं से केवलानां से एं मं नत्थि । मे एं अरहंताणं
भगवंताणं । इधेएणं पदेसी । अई तव चउत्तिहेणं ठाउपत्थे-
एणं नाणेणं इमेयारूवे अरुपत्थियं ० जाव समुपन्नं जाणामि,
पासापि । तए णं पदेसी राया केसिकुमारमणं एवं वया-
सी-अरहं एं भंते । इह उव्विमामि । पदेसी साए उज्जान-
ज्जीए तुमंमि चेव जाणए । तं एं मे पदेसी राया चित्तेणं
सहिषा मादि केसिकुमारमणस्स अट्ठमंभंते । उव्वि-
सति उव्विसिचा केसिकुमारमणं एव वयामी-तुत्ते एं
जंते । समणाणं निग्मंथाणं एमा मरगा एमा पतिणा एमा
दिट्ठी एमा रुई एम हेज्ज एम उव्वमे एम मं कए एम तुत्ता एम
माणे एम वमाणे एम समोमरणे जहा अन्नो जीवो अणं
सरीरं, नो तज्जीवो तं सरीरं । तेणं केसी कुमारमणं पदे-
सि रायं एवं वयामी-पदेमि । अरुहं समणाणं निग्मंथाणं
एमा समानं जाव एम समोमरणे-जहा अन्नो जीवो अणं
सरीरं, नो तज्जीवो तं सरीरं । तेणं पदेसी राया केसिकु-
मारमणं एवं वयासी-जति एं जंते । तुत्ते समणाणं
निग्मंथाणं एमा समानं ० जाव एम समोमरणं, जहा अन्नो
जीवो अणं सरीरं, नो तज्जीवो तं सरीरं, एवं खलु मय अ-
ज्जे होत्था इहेव जंभुइवि दावे सेयंविषाए नयरीए अ-
धम्मए ० जाव सममम वि य एं जगवयस्स नो समं
करज्जविजि पव्वत्तं, से एं तुत्ते वत्तव्वयाए सुवहुणां
कम्मं कलिकलुमं समज्जिणिता काळमामे कालं किंचा अ-
अयरेसु नरएसु नेरइत्ताए उव्वणे । तस्म एं अज्जगस्स अहं
नत्तुए होत्था इहं केन पिए माणुं मणामे थिज्जे वेमा-
सिए सम्मए बहुमते अणुमए करइममाणे जतिउस्मविण
हिययणंदिनणणे तुवरएदुत्तं पि व दुत्तमे सवणयाए किमं
पुण पासणयाए । ते ज इ एं से अज्जए ममं आगंतुं वप-
ज्जा-एवं खलु नत्तुया । अहं तव अज्जए होत्था इहेव मं-
यंविषाए नयरीए अधम्मए ० जाव नो समं करज्जविजि
पव्वत्तं, तेणं अहं सुवहुणां कम्मं कलिकलुमं समज्जि-
णिता ० जाव उव्वणे तं माणं गलुया । तुमं पि जवादि अधम्मी
० जाव नो समं करज्जविजि पव्वत्तं माणं तुमं वि एवं चेव
सुवहुणां कम्मं ० जाव उव्वज्जिहिमि, तं जया एं से अज्जए म-
मं आगंतु एवं वपज्जा, तेणं अहं मइइजा, पत्तिज्जा,
रोएज्जा जहा अन्नो जीवो अणं सरीरं, नो तज्जीवो तं सरीरं,
जहा ण से अज्जए ममं आगंतुं नो एवं वयामी, तओ सुपति-
द्धिया मे पण्मा समणाउमो । जहा तज्जीवो तं सरीरं, नो अन्नो
जीवो अणं सरीरं । तेणं केसी कुमारमणं पदेमिरायं एवं

वयामी-अत्थि एं पदेसी । तव मूयिकंता नामा देवी । इहा अ-
त्थि जया एं तुम्हं पदेमि तं मूयिकंते देवि एहायं कयवलि-
कम्मं कयकोउयमं गल्लपायाचित्तं सर्वज्ञांकारविज्जुमियं केणइ
पुमिणं एहाएणं ० जाव सर्वज्ञांकारविज्जुमियं सत्तिइहं
सदफारिसक्कवंधे पंचविहे माणुस्मए कामांधो पव्वणु-
व्ववमाणं पासिज्जामि, तस्म एं पदेसी । पुरिसस्स कं देहं
निव्वत्तेज्जोमि । अहं एं भंते ! पुरिमं दत्थचित्तमणं वा
पायाचित्तमणं वा मृत्तान्जिज्जमं वा एगाहक्कं कूडाहं जी-
विषाओ ववववेज्जा । अहं एं पदेसी ! मे पुरिसं तुमं एवं व-
पज्जा मां तुम्हं मामो । मुमुहुत्तं दत्थाचित्तमणं वा ० जाव
जीविषाओ ववरोवेहि जाव ताव अहं पित्तनाडियमम-
याणमंवेधिपरिजणे एवं वयामि-एवं खलु देवाणुपिया !
पावाइ कम्मां समायरित्ताइ इमेयारूवे आवयं पाविज्जा-
मि, तं माणं देवाणुपिया । तुत्ते केड पावाइ कम्मां म-
मायरउ, माणं से वि एवं चेव आवयं पावेज्जामि य जहा
एं अहं । तस्म एं तुमं पदेमी ! पुरिसस्स खगमवि एयमहं
पदिसुणंज्जामि । नो इणहं समहं कम्हा एं भंते ! अय-
गहीणं मे पुरिमं । एवामिव पण्मी ! तव अज्जए होत्था
इहेव मेयंविषाए नयरीए अधम्मए ० जाव नो समं करज-
जविजि पव्वत्तं मे एं अहं वत्तव्वयाए सुवहुं ० जाव उव्वमं
तस्म एं अज्जगस्म तुमं नत्तुए होत्था इहं केन ० जाव
पासणयाए मं दच्छइ माणुस्ममं होमं हव्वमाणच्छति, नो चेव
एं मंचापति, हव्वमाणच्छति । तेणं चउहि ठाणेहि पदेमो !
अहुणाववणे नए नएतिण इच्छइ माणुस्ममं होमं हव्वमाण-
च्छति ते अहुणाववणे नए नेरइण समचूवेयणं वेयमाणे
इच्छइ माणुस्मं होमं हव्वमाणच्छत्तए नो चेव एं मंचापति
हव्वमाणच्छत्ते, अहुणाववणं नए निगंतिण नएगया-
हं गहिं तुत्ते । तुत्ते समहिउज्जमणं इच्छइ माणुस्मं होमं
हव्वमाणच्छत्तए नो चेव एं मंचापति हव्वमाणच्छत्तए
अहुणाववणं नए नएण निज्जेमि कम्ममि अक्खो-
णमि अवउयंमि अणिउज्जमं इच्छति माणुस्मं होमं ह-
व्वमाणच्छत्तए नो चेव एं मंचापति, एवं विषयाउयंमि क-
म्ममि अक्खोणमि अवउयंमि अणिउज्जममि इच्छइ मा-
णुस्मं होमं हव्वमाणच्छत्तए नो चेव एं मंचापइ हव्व-
माणच्छत्तए । इहं चउहि ठाणेहि पदेमो ! अहुणाववणे
नए नएण इच्छइ माणुस्मं होमं नो चेव एं मंचापइ,
हव्वमाणच्छत्तए, तं मइहाहि एं तुमं पदेमो ! जहा अन्नो
जीवो अणं सरीरं, नो तज्जीवो तं सरीरं । तेणं से पदेमो ।
राया केसी कुमारमणं एवं वयामी-अत्थि एं जंते !
एम पण्मत्ती उव्वमा इमेणं पुण कारणं णो उव्वाम-

चउड। एवं खलु भवे! मम अजिनया होत्या इहेव सेयंवि-
यानयरीए धम्मियांजाव धम्मणं चेव विंत्ति कपेमाणा म-
मणोवासिया अट्टिगमजीवाजीवा सव्वो वण्णो०जाव अ-
प्याणं जविमाणा विहरति। से णं तुलं वत्तवयाए सुवहु
पुण्णोववयं ममजिणिता कासमासे कालं किञ्चा अन्नपरंमु
देवलोएमु देवत्ताए उववन्ना। तीमे णं अजिनयाए
अहं एत्तए होत्या इहे कंते जीवपामणयाए, ते जइ एं
अजिनया मम आगंतु एवं वउज्जा। एवं खलु नत्तया। अहं
तव अजिनया होत्या इहेव सेयंविवाए नगरंए धम्मियां
जाव विंत्ति कपेमाणी समणोवासियां० जाव विट्ठगमि,
तए णं अहं पुण्णोववयं ममजिणिता अन्नतरंमु देवलोएमु
उववन्ना, तं तुं पि एत्तया। जवाहि धम्मं ०जाव विट्ठराडि,
तओ एं तं पिवि एवं चेव सुवहुपुण्णोववयं ममजिणितां०
जाव देवलोएमु उववन्नाइमि। ते जइ णं मा अजिनया
मम आगंतु एवं वउज्जा, तो णं अहं महेउज्जा, पलिप-
ज्जा, रोएज्जा, जहा अन्नो जीवो अणं सरिं, नो तज्जीवो
ते सरिं, जम्हा अजिनया ममे आगंतु नो एवं वयासो। त-
म्हा सुपण्डिया मे पण्णा जहा तज्जीवो ते सरिं, नो अन्नो
जीवो अन्नं सरिं। तए णं कमी कुमारमणो पदमीराय एवं
वयासो-जया णं तुं पपमी! एहायं कथवत्तिक्कं कयका-
उपमं गलपायच्छत्तं उल्लपससायगमिगारं कहुच्छयहत्ययं
देवकुलम पुण्यविममाणं केदपुसिं ववयंमि ठिवा एवं वप-
ज्जाइताव सामी। इह मुत्तुत्तं आमयइ वा, मयइ वा, चिद्ध
वा, निमीयइ वा, तुपट्टइ वा, तस्म तुं पपमी। पुमिस्स ख-
ण्णायप्यमहं पस्सिमुण्णज्जा मि। एा इण्णे मपडे। कम्हा णं
जंते! अमुत्तो ते सामंते। एवामं पपमी! तव वि अजिनया
होत्या इहेव सेयंविवाए नयरीए धम्मियांजाव विहरति। सा
णं अहं वतयाए सुवहु०जाव उववन्ना। तीमे णं अजिनयाए
तुम्हं एत्तए होत्या इच्छति माणुमं लोमं हववमागच्छए, नो
चेव णं संचारएति हववमागच्छए। चउडिं चणं ठाणेडिं पदे
सी। अहुणाववमए देव देवलं एमु इच्छेज्जा माणुमं लोमं
नो चेव णं मंचारएति हववमागच्छए, अहुणाववमए
देव देवलोएमु इच्छेज्जा माणुमं लोमं नो चेव णं मंचारएति
हववमागच्छए, अहुणाववमए देव देवलोएमु दिव्वेहिं
कामभोगेहिं मुच्छिते गदंते अज्जोववमए, मे णं माणुस्मए
कामभोगे नो आहगति, नो परिज्जाणति, मे णं इच्छेज्जा
माणुमं लोमं नो चेव णं संचारएति अहुणाववमए देव देवलो-
एमु दिव्वेहिं कामभोगेहिं मुच्छिते जाव अज्जोववमए। त-
स्स णं माणुस्मए पिम्मं वोच्छिमे जवति, दिव्वे पिम्मं स-
कंते भवति, से णं इच्छेज्जा माणुमं लोमं, णो चेव णं स-

चाएइ अहुणाववमए देव दिव्वेहिं कामभोगेहिं मुच्छिते०
जाव अज्जोववमए। तस्म णं एवं भवइ इयाणगत्य मुहुत्ते-
ए गच्छेतेणं कासेणं इहिं अप्पाठया कालधम्मणा संजुत्ता
जवति, मे णं इच्छेज्जा माणुमं लोमं नो चेव णं संचारएइ
अहुणाववमए देव दिव्वेहिं ०जाव अज्जोववमए। तस्म णं
माणुस्मए उरासे गंधे पत्तिकले पत्तिकले विव भवति उड्ढं पि
य णं ०जाव चत्तारि पंचनोयणमयाइ अमुसे माणुस्मए गंधए
अजिममागच्छइ, मे णं इच्छेज्जा माणुमं लोमं णो चेव णं स-
ंचाउज्जा, इवहिं चउडिं ठाणेडिं पपमी! अहुणाववमए देव
देवलोएमु इच्छेज्जा माणुमं लोमं हववमागच्छए, नो चेव
णं संचारएइ हववमागच्छए ते सद्धाहिं णं तुं पपमी। जहा
अन्नो जीवो अन्नं सरिं, नो तज्जीवो ते सरिं ॥ तए णं मे
पपमी राया केसिकुमारसमणं एवं वयासो-अत्थिणं जंते।
एवा पपमी उवमा, इमेणं पुण कारेणं नो उवागच्छइ, एवं खलु
जंते। अहं अन्नया कयाइ वाहिरियाए उवहाणमाहाए व-
हुहिं गण्णायगदं कणापगं मरत्तववमाहं विपकोमु वयइव-
मह्तिमेणवइ मत्तववाहं विमहामं तिगण्णगदो वारिय अमवपीड-
महत्तनगर्गनिगमयं मंधियाइहिं मच्छिं संपरिवुमे विहरामि।
ममं नगरगुत्थिया ममक्कं सहेइं मंगेवज्जं अवाउमं व-
धणवच्छं चोरं उवगेतिः तए णं अहं ते पुरिमं जीवंते चेव
अउकुंभीए पक्खिवावेमि, अओपपणं पिहाणेणं पिहावेमि,
अएण य तण्णए य कयावेमि, अयपक्खिपएहिं पुरिसेहिं
रक्खिवावेमि, तए णं अहं अन्नया कयाइ जेणव सा अओ-
कुंजी तेणव उवागच्छामि, तेणव उवागच्छित्ता ते अओकुंजि
उगलच्छावेमि, उगलच्छावेत्ता ते पुरिमं सयमेव पासामि,
नो चेव णं तीमे अयोकुंभीए केउं उरुमेउ वा, विवेइ
वा, राइ वा। जओ णं से जीवे अंतोहिं तो बहिया
निगए। जइ णं जंते! तीसे अयोकुंजीए होउज्जा केइ
छिइइ वा ०जाव राइ वा, जओ णं से जीवे अंतोहिं तो नि-
गते, तो णं अहं महेउज्जा, पलिपज्जा, जहा अन्नो जी-
वो अन्नं सरिं, जम्हा णं जंते। तीसे अयोकुंजीए नत्थि
केउं उरुमेउ वा ०जाव निगए, तम्हा सुपण्डियाय पवि-
आ जहा-तज्जीवो ते सरिं, नो अन्नो जीवो अन्नं सरिं।
तेत णं कमी कुमारमणो पपमिरायं एवं वयासो-जे जहा-
नामए कूलागारमाहा मिया उल्लओसित्ता गुत्ता मुत्तद्वारा
निवायंमपीया, अहं णं केउं पुरिमे जेरि च दंनं च गट्ठाए
कूदसालं अंतो २ अणुपविसति, अणुपविसिता तीसे कूदा-
गारसालाए मव्वअं समेता घणनिचयनिच्छिइइं दुवारवय-
णाइं पिथेति, पिथेइत्ता तीसे कूदागारसालाए बहुमज्जेसभा-
ए उच्चिता ते जेरि दंनं मट्ठा मट्ठा मट्ठा तादंज्जा, से नू-

णं पदेसी ! सहे अंतोदितो बहिया निगच्छइ ?। हंता निग-
च्छइ । अस्ति णं पदेसी ! तीमे कृपागरमालाए केइ छिहं
जाव राई वा । जहा णं मे महे अंतो बहिया निगर्ता, ए-
वामेव पदेसी ! जीवेवि अण्णमिद्वयमी पुदवि जिवा भिन्ने
जिच्चा पव्वयं भिच्चा अंतोहिता बहिया निगच्छइ, ते म-
हहाहि णं तुमं पदेसी ! जहा अयो जीवो अन्नं शरीरं,
नो तज्जीवो ते सरीरं ३॥ तए णं पदेसी राया केमी-
कुमारसमणं एवं वयासी-अस्ति णं भंते ! एसा पणत्ती
उवमा, इमेणं पुण कारणेणं नो उवागच्छइ । एवं खनु
जंते ! अन्नया कयाइ बाहिरियाए उवढाणमाज्ञापणं जाव
विहरामि । तते णं मम नगरमुत्तिया समकखं जाव उव-
णेइ, तने णं अहं ते पुरिसं जीविताओ वररोविमि, जीवियाओ
वररोविता अयोकुमीए पक्खिवेमि, अयोवणं पिडाएणं
पिडावेमि जाव पव्वइएहि पुरिमेहि रक्खवावेमि । तए णं अहं
अन्नया कयाइ जेणेव अयोकुं नी तेणव उवागच्छामि, उ-
वागच्छिता तं अयोकुं ज्ञानमच्छावेमि, ते अयोकुं नी
भित्तमकुं विव पासामि, नो चेव णं तीमे अयोकुं नीए
केइ छिहं वाण जाव राई वा । जयो णं ते जीवा बहियाहि
अंतो अण्णविडा । जति णं तीमे अयोकुं नीए हाउजा
केइ छिहं वाण जाव अण्णविडा, तो णं अहं सहउज्जा ज-
हा अन्ना जीवो ते चेव, जम्हा णं तीमे अयोकुं नीए नस्ति
केइ छिहं वाण जाव अण्णविडा तम्हा सुपण्डिया मे
पड्या जहा तज्जीवो ते सरीरं ते चेव । तने णं केमी कुपार-
समणे पणसि रायं एवं वयासी-अस्ति णं तुम्हे पयसी राया
अयं धंते पुब्बे वा, पयसावि पुब्बे वा ?। हंता अस्ति । से
नृणं पयसी ! अयो धंते समाणे सव्वे अयपि पणिते जव-
ति । हंता भवति । अस्ति णं पदेसी ! तस्म अयस्म केइ छिहं
जाव राई वा, जे णं से जीवा बहियाहि नो अंतो अण्णविडे,
एवामेव पयसी ! जीवेवि अण्णमिद्वयमी पुदवि भिच्चा
भिन्ने जिवा पव्वयं भिच्चा बहियाहि अण्णविडे, ते
सहउज्जाहि णं तुम्हे पयसी ! तदेव ४ ॥ तए णं मे पदेसी
राया केसिकुमारसमणं एवं वयासी-अस्ति णं जंते ! एसा
पणत्ती उवमा, इमेणं पुण कारणेणं नो उवागच्छइ जंते !
से जहानामए केइ पुरिमे तरुणे जाव सिण्वावगए
पञ्च पंचकण्ठं निमरित्तए हंता पञ्च । जति णं भंते ! मे
चेव पुरिमे बालेण जाव मंदविष्ठाए पञ्च हाउजा पंचकण्ठं
निमरित्तए, ततो णं अहं महउज्जा, पत्तिएज्जा, जहा अन्नो
जीवो ते चेव, जम्हा णं भंते ! मे चेव बालेण जाव मंदविष्ठा-
ए नो पञ्च पंचकण्ठं निमरित्तए, तम्हा सुपण्डिया मे पतिष्ठा
जहा तज्जीवो ते चेव मरीरं । तने णं केमी कुपारसमणे प-
देसि रायं एवं वयासी-पदेसी ! से जहानामए केइ पुरिमे

तरुणे जाव सिण्वावगए नवणं धणुणा नवियाए जीवाए
नवणं उणुणा पञ्च पंचकण्ठं निमरित्तए ?। हंता पञ्च । सो
चेव णं पुरिमे तरुणे जाव निजणसिण्वावगमे कोरिण्णएणं
धणुणा कोरिण्णए जीवाए कोरिण्णएणं उणुणा पञ्च पंच-
कण्ठं निमरित्तए ?। सो इण्णमिद्वयमी पुदवि जिवा भिन्ने तस्म पु-
रिस्म अण्णमिद्वयमी उवगण्णं भवति, एवामेव पयसी ! सो
चेव पुरिमे बालेण जाव मंदविष्ठाए अण्णमिद्वयगणे नो पञ्च
पंचकण्ठं निमरित्तए, ते सहउज्जाहि णं तुम्हे पयसी ! जहा अन्नो
जीवो ते चेव ५ ॥ तए णं पयसी राया केमी कुपारसमणं एवं
वयासी-अस्ति णं जंते ! एसा पणत्ती उवमा इमेणं पुण
कारणेणं नो उवागच्छइ । भंते ! से जहानामए केइ पु-
रिमे तरुणे जाव सिण्वावगए पञ्च एमं महे अयजारं वा
तत्तयजागं वा मीमभारं वा खारजागं वा परिवहित्तए,
जइ णं जंते ! सो चेव णं पुरिमे जुमे जज्ञियदेहं मिदि-
त्तवत्तिताए विणट्ठगत्तए दंरुपरिगयहस्ये पवरत्तपरिगय-
यदंते मही आउरि पतिवत्ति दुव्वे उवपिक्खिते पञ्च
एमं महे अयभारं वा जाव परिवहित्तए, तो मे महउज्जा, प-
त्तिएज्जा तदेव, जम्हा णं भंते ! सो चेव पुरिमे जुमे जाव कि-
लंते नो पञ्च एमं महे अयजारं वा जाव परिवहित्तए, तम्हा
सुपण्डिया मे पतिष्ठा तदेव । तए णं केमी कुपारसमणं पदे-
सी रायं एवं वयासी-से जहानामए केइ पुरिमे तरुणे जाव
सिण्वावगए नवियाए वट्ठमियाए नवणं सक्खएहि न-
वणं पत्तिउवापिट्ठएहि पञ्च एमं महे अयजारं वा जाव
परिवहित्तए ?। हंता पञ्च । पयसी ! सो चेव णं पुरिमे तरुणे
जाव सिण्वावगए जुमियावत्तिताए पण्णोए खंनियाए
वट्ठमियाए जुमणं पत्ति उवापिट्ठएहि मिदिलवयापण्डिहि
सक्खएहि जुमिहि थूणावट्ठएहि पत्तिउवापिट्ठएहि पञ्च एमं
महे अयभारं वा जाव परिवहित्तए ?। सो इण्णमिद्वयमी पुदवि जिवा भिन्ने तस्म पु-
रिस्म अण्णमिद्वयमी उवगण्णं भवति, एवामेव पयसी ! सो
चेव पुरिमे जुमे जाव किलंते जुमोवगणं णो पञ्च एमं
महे अयजारं वा जाव परिवहित्तए, सहउज्जाहि णं तुम्हे प-
यसी ! जहा अन्नो जीवो अन्नं मरीरं ६ ॥ तए णं मे पदेसी
राया केमी कुपारसमणं एवं वयासी-अस्ति णं जंते ! जाव
नो वा गच्छइ एवं खनु जंते ! जाव विहरामि । तने णं मम
नगरमुत्तिया चोरं उवणेति । तने णं अहं ते पुरिमे जीवतं
चेव तुम्हे नृणं जहा उवचित्ते अकुव्वपाणा जीविताओ वव-
रोपमि, जीविताओ वररोविता ययं तुलेमि, तुलेज्जा नो चेव
णं तस्म पुरिस्म जीवितस्म वा तुलियस्म ययस्म वा तुलिय-
स्म नस्ति केइ अण्णत्त वा नाणत्त वा उम्मेत्त वा गरुत्त वा
अदुत्त वा । जति णं भंते ! तस्म पुरिस्म जीवितस्म वा तुलिय

यस्स,मयस्स वा तुलियस्स होउजा केइ अद्यत्ते वा० जाव
अहुयत्ते वा,तो णं अइं सहेउजा पणिएउजा, तं चैव जम्हा णं
जंते । तस्स पुरिसस्स जीवियस्स वा तुलियस्स मयस्स वा तु-
लियस्स नत्थि केइ अद्यत्ते वा अहुयत्ते वा,तम्हा सुपतिट्ठिया मे
पतिष्ठा जहा तज्जीवो तं चैव सरिंरं तणं केसी कुमारसमणे
पएसिंरायं एवं बयासी-अत्थि णं पदेसी । तुम्हे कयाइ बत्थी
अंतपुण्वे वा? इता । अत्थि णं पदेसी । तस्स बत्थिस्स पुण्यस्स
वा तुलियस्स अपुण्यस्स वा तुलियस्स केइ अद्यत्ते वा० जाव
अहुयत्ते वा? । नो ति णं । एवमेव पएसी ! जीविस्स विगुरुयस-
सुयं पकवियत्ते जीवितस्स वा तुलियस्स मयस्स वा तुलिय-
स्स० जाव नत्थि केइ अद्यत्ते वा० जाव अहुयत्ते वा,तं सद्दा-
हि णं पदेसी ! तं चैव० रा । तणं पएसिं राया केसीकुमार-
समणं एवं बयासी-अत्थि णं भंते । एस जीव णो उवागच्छइ,
एवं खलु जंते ! अन्नया० जाव बोरं उवथेति,तणं अइं तं
पुरिसं सव्वओ समंता समजिलोएमि,नो चैव णं च जीवं
पामामि,नेते णं अइं तं पुरिसं बुहा काशियं करेमि,सव्व-
तो समंता समजिलोएमि, नो चैव णं जीवं पामामि, एवं
निहा चउहा संखिजम्हा फालियं करेमि० जाव नो चैव णं
तं जीवं पामामि,जति णं जंते ! अइं तं पुरिसं दुहा
वा तिहा वा चउहा वा संखेजम्हा वा फालियं वा
जीवं पामामि, तो णं अइं सद्दिहा तं चैव० जम्हा णं
भंते । अइं तं पुरिसं बुहा वा तिहा वा चउहा वा सं-
खेजम्हा वा फालियं वा जीवं नो पामामि तम्हा सुप-
ट्ठिया मे पदन्ना जहा तज्जीवो तं सरिंरं तं चैव । तणं
केमि कुमारसमणे पएसिं रायं एवं बयासी-मूढतराए णं तुमं
पदेसी । ताओ तुच्छतराओ केणं भंते । तुच्छतराओ पदेसी ।
से जहानामए केइ पुरिसा बण्ठयी बणोपजीवा बणगवेसणा
तया णं जोइं च जोइजायणं च गहाय कट्ठाणं अइं वि
अणुपविट्ठा,तणं णं ते पुरिसा तीमे अकामियाए जाव किं-
चि देसं अणुपत्ता समाणा एमं पुरिसं एवं बयामी-अम्हे
णं देवाणुप्पिया । कट्ठाणं अरुविं अणुपविट्ठा, एतां णं
तुमं जोइजायणाओ जोइं गहाय अमणं साहेउजासि अइं
तं जोइजायणे जोए विज्जाएइ एत्तो णं तुमं कट्ठाओ
जोतिं गहाय अम्हं असणं साहेउजासि कि कइ कट्ठाणं
अरुविं अणुपविट्ठा । तते णं से पुरिसे तओ मुहुत्ततरस्स
तेसिं पुरिसाणं असणं साहिमि । कि कइ जेणव जोइजायणे
तेणेव उवागच्छइ, जोइजायणे जोइं विज्जायमेव पासति ।
तणं णं से पुरिसे जेणव से कट्ठे तणेव उवागच्छइ, उवाग-
च्छइत्ता तं कट्ठे सव्वओ समंता समजिलोए नो चैव णं जोइं
पासति,तते णं से पुरिसे परियरं बंधइ, परियरं बंधइत्ता

परसुं गेहइ,गेहइत्ता तं कट्ठे दुहा फालियं करेइ, करेइत्ता
सव्वओ समंता समजिलोए नो चैव णं जोइं पासति, एवं०
जाव संखेजफालियं करेइ,करेइत्ता सव्वओ समंता समजि-
लोएइ,नो चैव णं जोइं पासति,तते णं ते पुरिसे तं पुरिसि
दुहा फालियं वा० जाव संखेजफालियं वा जोतिं अ-
पासमाणे संते तं ते परिते निक्खिस्स समाणे परसुं एगते पदेति,
एमेइत्ता परियरं सुयति, सुयइत्ता एवं बयामी-अहो मए
तेसिं पुरिसाणं असणे यो साहिए ति कइ ओइयमणसंकेपे
चित्तामोगसागरं संपविट्ठे करयसपट्टहत्थसुइ अट्टकाणेवग-
ए जूयोगयविट्ठिए क्रियायइ । तते णं ते पुरिसा कट्ठाइं डिंदितं,
छिंदइत्ता जेणव से पुरिसे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता
तं पुरिसे ओइयमणसंकेपं० जाव क्रियायमाणं पासति,पास-
तित्ता एवं बयामी-किं णं तुम्हं देवाणुप्पिया । ओइयमणसं-
केपं० जाव क्रियायति । तणं णं से पुरिसे एवं बयामी-मुक्के
देवाणुप्पिया । कट्ठाणं अइं वि अणुपविट्ठासमाणे मय एवं बया-
सी-अम्हे णं देवाणुप्पिया । कट्ठाणं अरुविं० जाव अणुपविट्ठा,
तते णं अइं तओ मुहुत्ततरस्स तुम्हं असणं मोहमि कि कइ
जेणव जोइजायणे० जाव क्रियायि, तते णं तेसिं पुरिसाणं
एमे पुरिसे णं छेए दक्खे पट्ठं० जाव उवएसलक्के ते पुरिसं एवं
बयामी-गच्छइ णं तुम्हे देवाणुप्पिया । एहाया कयबलिक-
म्मा० जाव इवमागच्छइ, जा णं अइं तुम्हं असणं साहिमि
कि कइ परियरं बंधति, बंधइत्ता परसुं गेहइ, सरं गेहइइ,
अरणिं करेइ सरएणं अरणिं महेइ,महेइत्ता जोइं पानेइ,जोइं
संभुक्खेइ संभुक्खेइत्ता तं पुरिसाणं असणं साहेति, तते णं
ते पुरिसा एहाया कयबलिकम्मा० जाव पायच्छिता जेणव से
पुरिसे तेणेव उवागच्छइ,तते णं से पुरिसे तेसिं पुरिसाणं सुहा-
सथावरगयाणं ते विउल्लं असणं पाणं खाइमं साइमं उवथेइ तते
णं ते पुरिसा तं विउल्लं असणं पाणं खाइमं साइमं आमाएमाणा
बीसाएमाणा० जाव विहरंति निमित्तमुत्तुत्तरागया वि य णं
समाणा आयाता बोक्खा परमसुइज्जा तं पुरिसं एवं बया-
सी-अहो णं तुमं देवाणुप्पिया । जमे मूढ अणंठिते नि-
ब्बिन्नाणे अणुवदेसलक्के,जेणं तुमं इच्छइ दुहा फालियं
वा जोइं पासितए । से तेणइणं पएसि । एवं बुबइ-सूढतराए
णं तुम्हं पएसि । ताओ तुच्छतरात्ता तणं पदेसी राया केसी-
कुमारसमणं एवं बयासी-जुत्तं णं तुम्हं जंते । अइच्छे-
याणं दक्खणां पतिट्ठाणं कुसलाणं मेहावीणं विणोयाणं
विणाएपणाणं उवदेसट्ठाणं अहं इमीसाए महत्थियाए
महत्थए परिआए मज्जे उवावएहिं आउमेहिं आउतिचए,
उवावयाहिं उक्खिणं उक्खिणं उक्खिचए, एवं निम्भयणाहिं
णिच्चोमराहिं । तणं णं केसी कुमारसमणे पदेसीरायं एवं

बयासी-जाणामि णं तुम्हं पएसि ! केइ परिसाओ पक्कताओ । तं जहा-
खत्तिपपरिसा, गाढावतिपरिसा, माहणपरिसा, इसिपरिसा । जाणामि णं
तुम्हं पएसि ! रायासि चउएहं परिसाणं कस्स का दंसनीती पक्कता ? इता । जाणामि, जेणं खत्तिपपरिसा-
ए अवरज्जइ से णं हत्थसिद्धए वा पायसिद्धए वा सी-
सिद्धिए वा सुत्तातिगए वा सुद्धजिणए वा एगाहवे
कूदाहवे जीवित्ताओ ववरोदिज्जावे । जेणं गाढावडपरिसाए
अवरज्जइ ते से णं तंतेण वा वेदेण वा पन्नालेण वा वेदिता
अगणिकाएणं जायिज्जइ । जेणं पाहणपरिसाए अवरज्जइ
से णं अण्णिट्ठाहिं अकंताहिं जाव अमणमाहिं वग्गुहिं
उवाअंतिता कुंदिआअंतेणए वा सुणगलंतेणए वा कीरड,
निव्विसए वा अण्णविज्जइ । जे णं इमिपसिए अवरज्जइ
से णं नाडअण्णिट्ठाहिं जाव नाडअमणमाहिं वग्गुहिं उवा-
लव्वज्जति । एवं च ताव पदेसी ! तुमं जाणामि तट्ठा । वि णं तुमं
वामेणं दंसणं पस्सिक्खेणं पटिलेमिणं विवच्चां विवच्चासेणं
वट्ठमि । तते णं पदेसी केसीकुमारमणे एवं बयासी-एवं
खलु अहं देवाणुपिपट्ठि पट्ठिमिएणं चेव वागारेणं * से
उवज्जइ, तेणं ममे इमेयाम्बे अज्जत्थिएणं जाव संकप्पे समु-
प्पज्जित्था-जट्ठा जहा णं एयस्स पुरिमस्स वामं वामेणं
जाव विवच्चासेणं वट्ठिमस्सि तदा तट्ठा णं अहं णाणं च
नाणोवज्जं च चरणं चरणोवज्जं च दंसणं च दंसणोवज्जं
च जीवं च जीवोवज्जं च उवज्जिमस्सामि, त एएणं अहं कार-
णेणं वामं वामेणं जाव विवच्चां विवच्चासेणं वट्ठे । तते णं
केसीकुमारमणे पदेसिरायं एवं बयासी-जाणामि णं तुमं
पएसि ! कति ववहारमा पक्कता ? इता । जाणामि चत्तारि
ववहारमा पक्कता । देवि एमिमे णो सम्भवेति ? , सखवे-
ति नामेगे नो देति २, एगे देति वि सणवेति वि ३, एगे
नो देति नो सणवे ४ । जाणामि णं तुमं पएसि ! चउएहं
पुरिसाणं के ववहारी, के अववहारी ? इता । जाणामि, तत्थ
जे मे पुरिसे देति एा सणवे, मे णं पुरिसे ववहारी ।
तत्थ जे मे पुरिसे नो देइ सणवे, मे णं ववहारी २,
तत्थ जे मे पुरिसे देति वि सणवे, वि मे णं ववहारी ३,
तत्थ जे मे पुरिसे नो देति नो सणवे, मे णं
अववहारी ४ । एवमेव पएसि ! तुमं पि अववहारी ८ ।
तए णं पएसि ! राया केसीकुमारमणे एवं बयासी-तुम्हणं
भते ! अइच्छं दक्खानं जाव उवपमत्तादा, समत्था णं भते !
मम करयलंति वा आमल्लयं जीवं सरं राओ अज्जिनिव्व-
ट्ठिता णं दंसिचए ? । तेणं काअेणं तेणं समएणं प-
एसिस्स खलु अट्ठारसामि वे वाउआयसंजुचे तणवण-

स्मइकायए एवं चउए, फंदइ, घट्टइ, उदीरइ, तं जावं प-
रिणुमइ । तए णं केसीकुमारमणे पएसिरायं एवं बया-
सी-वाममि णं तुमं पदेसी ! एतं तणवणस्सित्तायं
एवंतं जाव तं भावं परिणमते ? इता । पासामि । जाणामि णं
तुमं पएसि ! एवं तणवणस्सित्तायं किं देवो चाअेइ, अमुरा
वा वेएइ, नागो वा किन्नरो वा चालेइ, किं पुरिमो वा महो-
रगो वा गंधवो वा चालेइ ? इता ! जाणामि एो देवो
चालेइ जाव गंधवो नो चाअेइ । वाउकाइओ चालेइ ।
पाससि णं तुम्हं पएसि ! एयस्स वाउकाइयस्स
सखुस्सि मक्कमस्स सरागस्स समोहस्स संवेयस्स मत्ते-
स्स सरीरस्स रुवं ? नो इण्णइ । जइ णं तुम्हं पदेसी !
एयस्स वाउकायस्स रुवं न पासामि, तं केहं पदेसी !
तव करयलंति वा आमल्लयं जीवं उवदंसेस्सामि, एवं खलु
पएसि ! दम ट्ठाणं हउवत्थे णं मणुस्से सव्वभावेणं न
जाणइ, न पासइ । तं जट्ठा-धम्मत्थिकायं, अधम्मत्थि-
कायं, आगामत्थिकायं, जीवं असरीरवत्, परमाणुपोग्गं,
महं, गंधं, वायं, अयं जिणे भविस्सइ, अयं सव्वजुक्खं
अंतं कस्मिइ वा, नो वा । एयाणं चेव उप्पन्नानां दंसणधरे
अरट्ठा जिणे केवली सव्वभावेणं जाणइ, पासइ । तं जहा-
धम्मत्थिकायं जाव नो वा करिस्सइ, तं सहहाडि णं तुमं
पएसि ! जहा अओ जीवे तं चेव ६ । तए णं मे पदेसी राया
केसीकुमारमणे एवं बयासी-से नृणं भते ! इत्थिस्स य
कुंयुस्स य ममे चेव जीवे ? इता ! पएसि ! इत्थिस्स य कुंयुस्स
य ममे चेव जीवे । मे नृणं जेत ! इत्थीओ कुंयु अप्पकम्मतरा
चेव अप्पकिरियतरा चेव अप्पामवतरा चेव एवं आहारनी-
हारकमासनीमासइही अप्पा जुनी य अप्पतरा चेव ; कुंयुओ
इत्थी महाकम्मतरा चेव महाकिरियां जाव महजुइ अंतरा
चेव ? इता पदेसी ! इत्थीओ कुंयु अप्पकम्मतरा चेव, कुंयुओ
वा इत्थी महाकम्मतरा चेव तं चेव । कम्हा णं भते ! इत्थिस्स
य कुंयुस्स य ममे चेव जीवे ? पदेसी ! से जहानामए कू-
दागारसाला (मियां) जाव गंधीरा, अइ णं केइ पुरिसे नो-
इयं दीवचंपणं गहाय तं कूदागारसालं अंतो अंतो अप्प-
विस्स, तीसे कूदागारसालाए सव्वओ सपंता पणनि-
चयनिरंतरे निच्छइइ दुवारवण्णाइ पिण्डेइ, पिण्डेत्ता नीसे
कूदागारसालाए वट्ठपज्जइसजाए तं पदीवं पडोवज्जजा,
तए णं मे पदीवा तं कूदागारसालं अंतो अंतो ओजामति,
उज्जोवेइ, तवति, पहासिइ, नो चेव णं बाहिं । अइ णं से पु-
रिसे तं पडिं इदुरएणं पिण्डेज्जा, तते णं से पडिं तं इदु-
रयं अंतो ओजामति, नो चेव णं इदुरगस्स बाहिं, नो चेव णं
कूदागारसालं, नो चेव णं कूदागारसालाए बाहिं, एवं किल

* ' जरा खलु भो जर्मएज्जुपासति ' इत्यादिना पूर्वोक्तम् ।

अए णं गोकलिणं गंमपाणियाए पिडएणं आइएणं
अच्छादएणं पत्थएणं चउज्जाइयाए सोलसियाए उ-
त्तोसियाए चउसड्डियाए, तए णं से पुरिसं तं पदीवं दी-
वचंपकं पत्ते थं; तते थं से पदीवे दीवचंपमं अंतो अ-
भासति थो नो चेव णं दीवचंपगस्स बाहिं, नो चेव णं
चउमड्डियं, नो चेव णं कूडागारमासं नो चेव णं कूडागार-
झाए बाहिं, एवमेव पणसी ! जीवो जं जारिसयं पुव्वकम्म-
निव्वत्तोहिं निव्वत्तेदं, तं असंखेज्जेहिं० जाव पदेसेहिं स-
विता करइ खुड्डियं वा महासयं वा, तं सदहादि णं तुमं
पदेसी ! जहा अओ जीवो तं चेव ?० तए णं पणसी राया
केसिकुमारसमणं एवं बयासी-एवं खलु जंते ! अज्जगस्स
एमा सप्पा० जाव समोसरणं जहा तज्जीवो तं सरिं, नो अ-
ओ जीवो । तयागंतरं च णं मम पिउयो पि एमा सप्पा० जाव
तं सरिं । तयागंतरं च णं मम वि एमा सप्पा० जाव समोसरणं,
तं नो खलु अहं बहुपुरिसपरंपरायं कुलानिस्सयं दिद्धिं
छडेइस्सामि । तं णं केसी कुमारसमणे पदेमिरायं एवं बया-
सी-माणं तुमं पणसी ! पच्चाणुताविण जेवेज्जासि जहा से
पुरिसं अयइए । के णं जेतं ? अयदारं ? । पणसी ! से जहा-
नामए केइ पुरिसा अत्थयिस्सया अत्थगवसिस्सया अत्थलुक्कमा
अत्थकंविस्सया अत्थपिवाविस्सया अत्थगवसेसणया विउल्लं
पणियजंमपायाय सुवहं जत्तायाएपत्थयणं गहाय एमं मई
अकामियं छिन्नावीर्यं दीदुमदं अरुवि अणुपविट्ठा, तते णं
ते पुरिसा तीसे अकामियाए अटवीए किंचि देसं अणु-
पत्ता समाणा एमं महेतं अयआगरं पावति, अएवं स-
व्वओ समंता आइंछं विणिच्छिज्जं सज्जं उव्वंरं फुदं अणु-
गाइं पासति, पासिता इट्ठुट्ठु० जाव हियया अस्समणं सदा-
वेति, सदावेत्ता एवं बयासी-एस णं देवाणुप्पिया ! अये-
डे इट्ठं कंते० जाव मणामे, ते सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अ-
म्हं अयभारं बंधितए । त्ति कट्टं अस्सममास्स एयमहं पदि-
मुणेति, अयजारं बंधति, अट्टाणुपुञ्जीए संपत्तिया, तेणं से
पुरिसं अकामियाए० जाव अरुवीए किं वि देमणुपत्ता
समणा एमं मई तउआगरं पासति, तउएण आइंछं तं
चेव सदावेत्ता एवं बयासी-एस णं देवाणुप्पिया ! तउए
जंटे० जाव मणामे अण्णं चेव तउएणं सुट्ठु अए लज्ज-
ति, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं अयभारं उरुदे-
त्ता तउयत्ते बंधितए । त्ति कट्टं अन्नमन्नस्स अंविण एयमहं
पादिमुणेति, पदिमुणंता अयभारं छडेति, छडेइत्ता तउ-
यजारं बंधेति । तत्थ णं एगे पुरिसं नो संचाएति अय-
जारणं उट्ठेत्ता तउयं जारं बंधितए तते णं पुरिसा नं पुरिसं
एवं बयासी-एस णं देवाणुप्पिया ! तउए जंटे० जाव सु-
बहुं अए लज्जति, तं छडेति णं देवाणुप्पिया ! अयजा-

रगं, तउजारणं बंधाहि । तते थं से पुरिसं एवं बयासी-इराहने
मए देवाणुप्पिया ! अए विराहने मए देवाणुप्पिया ! अए,
मादबंधणे बन्धे मए देवाणुप्पिया ! अए, धणियं बंधणं-
धे मए देवाणुप्पिया ! अए, नो ति खलु देवाणुप्पिया !
संचाएमि अयजारणं उट्ठेत्ता तउयजारं बंधितए । तते णं
ते पुरिसा तं पुरिसं जहा नो संचाएति बहुहिं आधवणा-
हिं पसवणाहिं आपवित्तए वा पव्ववित्तए वा ताहे अहाणु-
पुव्वाए संपत्तिया एवं ए तंवागरं रुप्पागरं सुवखागरं रय-
खागरं वयारागरं । तते थं ते पुरिसा जेणव सया सया
जणवया जेणव साइं साइं नगरां तेणव उवागच्छइ, उवाग-
च्छत्ता वयरविकणयं करंति, सुबहुं दासीदासगोमहिंसग-
वेत्तां गिणहइ, अट्ठतल्लमुस्सियपासायवनेसगे कारवेत्ते, एहा-
या कयवत्तिकम्मा उट्ठिं पासायवरगया फुट्टामाणेहिं मुइंग-
मत्थएहिं बत्तोसं बच्छएहिं नादएहिं वरतकणीसंपउ-
त्तेहिं उव्वनइमाणा उव्वगिज्जमाणा उव्वलालिज्जमाणा
इट्ठमइकरिसं जाव बिहरंति । तते थं से पुरिसं अय-
भारयं जेणव सए नगरे तेणव उवागच्छइ, अयभारणं
गहाय अयविकणयं करंति । तंसि य अण्णमाद्वंसि निड्डियं-
सि भिषपपरिव्वए, ते पुरिसं उट्ठिं पासायवरगते० जाव
विहरमाणे पासति, पासइत्ता एवं बयासी-अहो णं अहं
अधमो अणुप्पे अकयत्थे अन्नसयलकखणे हिरिसिरिपरिव-
ज्जिए हीणुप्पे चाउद्दिंसिए नुरंतपंतलकखणे । जति थं
अहं भित्ताण वा नाइंए वा नियगाण वा वयणं मुणेज्जा,
तो णं अहं पि चेव उट्ठिं पासायवरगते० जाव बिहरंते । से
तेणहेणं पणसी ! एवं वुच्चइ-मा थं तुमं पणसी ! पच्चाणुतावि-
ए भवेज्जासि जहा च से पुरिसं अयभारं ? ? । एत्थ
थं से पदेसी राया मुबुक्के केसीकुमारसमणं बंदइ० जाव
एवं बयासी-नो खलु जंते ! अहं पच्चाणुताविण भविस्सा-
मि जहा व से पुरिसं अयभारं, तं इच्छामि णं देवाणु-
प्पिया ! अंते केवलित्थएणं धम्मं निजामित्तए । अहासुहं
देवाणुप्पिया ! मा पदिबंधं करेइ धम्मकइ जहा वित्तस्स तहेव
० जाव गिहिधम्मं परिवज्जए जेणव सेयंविद्याणगरी तेणव
पहारेत्थगमणाए । तते णं केसी कुमारसमणे पदेमि रायं एवं
बयासी-जाणामि थं तुम्हं पणसी ! केइया आरिया पन्नत्ता ? ।
हंता ! जाणामि । तओ आयरिया पन्नत्ता । तं जहा-कलायरि-
ए, सिप्पायरिए, यम्मायरिए । जाणामि थं तुम्हं पणसी ! तेसिं
तिहं आयरियायं कस्स का विणयपक्खित्ता पजंजियव्वा ? ।
हंता ! जाणामि कइयायरियस्स सिप्पायरियस्स उव्ववेणं वा
समज्जणं करेज्जा, पुक्काणि वा आणवेज्जा, भुंजेज्जा वा,
भोयावेज्जा वा, विउल्लं जीवियारिहं पीइज्जां दण्णज्जा, पु-
त्ताणं पुत्तियं वा विविं कण्णज्जा, जत्थेव यम्मायरियं पासेज्जा

आढाड, नो परियाणइ चि नुमि गीए मंछिइति । नंतं णं से सु-
रियकंताए देवीए इमेयास्सुवे अमभारियए समुपज्जित्या-मे णं
सुरियकंते कुभारे पदेस्मिस्स रणो इमं रट्ठस्स तेयं करिस्सती-
ति कट्ठु एपस्मिस्स रणो छिन्नाणि मग्धाणि रट्ठपाणि त्रि-
वराणि अंतराणि य पत्तांगरेमाणी पत्तांगरेमाणी विहरति ।
तते णं सुरियकंता देवी अयाया कपाइ पदेस्मिस्स रणो
अंतरं जाणइ, असणं जाव साइमं सव्ववत्थं पध्पदाइं करिस्स-
विसय भोगं पजंइ, पदेस्मिस्स रणो एहायस्समं जाव पायच्चि-
त्तस्स सुहायमाणवरगयस्स तं विसमंजुत्तं अमणं पाणं खाइमं
साइमं वत्थं जाव अन्नंकारं णिस्सरति । तते णं तस्स
पदेस्मिस्स रणो तं विसमंजुत्तं अमणं पाणं खाइमं
साइमं आहारयस्स मयाणस्स सरीरगंमि वेयणा पाउब्भूया
उज्जला विउला पयाडा कक्कया कूह य चंदा तिच्चा दुक्खा
उग्गा उड्डादियाया चित्तज्जपरिगयमरीरे दाइवकंते पावि
विहरति । तथ णं मे पपूर्वी राया सुरियकंताए देवीए मण-
सावि अपादुस्समाणे जेणं योसइसात्ता तेणं च उवागज्ज-
ति, उवागज्जतिता पोसइनाइं पमजइ, पोसइसालं पम-
जज्जता उवापरासवणज्जुमि पमिन्नेहेति, दवन्नस्थारगं सं-
यणइ, दवन्नस्थारगं उरुइति, पुरत्थातिमुंइ संपत्तिथं कनि-
सने करयत्तपरिगइयं भिरवावत्तं पत्तए अज्जइ कट्ठ एव
चयानी-नयोऽप्यु णं अरिइंताणं जाव संपत्ताणं, णमोऽप्यु
णं केनिकुमारस्स मयणस्स भग्मायारियस्स भग्मो वंइमणस्स,
वंदाभि जं जगवंतं तत्तय गयं इह गए, पासउ मे जगवंतं तत्तय
गए इह गयं ति कट्ठु वंइति, एमंमति, णमंसातिता
पुवि पि णं मए केनिकुमारसमयणस्स अंतिए धूत्तए पा-
णातिवाए पच्चक्खामिं जाव परिगइ, इयाणि पि णं त-
स्सेव भगवतो अंतिए सव्वपाणातिवायं पच्चक्खामिं
जाव परिगइं सव्वं कोहं जाव (पच्छादिसमयसंज्ञं अकर-
णित्तं जोगं पच्चक्खामिं, सव्वं असणं चउट्ठिहं पि आ-
हारं जावजीवाए पच्चक्खामिं, जे पि य मे मररिं इट्ठं जा-
व फुसति, एयं पि य णं चरंमिं ऊसामनंसासेमंइ नोमि-
रामि चि कट्ठु आलोइयपमिन्ने ममाइपिप्पे काइपामे काइं
किवा सोइमंमे कणं सूरियामे विमाणं उववायमभाए जाव
उववणे । तते णं सूरियाजे देवे अण्णोववणणए वेव स-
माणे पंचविट्ठाए पज्जवीए पज्जतिभावं गच्छति । तं जहा-
आहारपज्जवीए, सरीरपज्जवीए, इडियपज्जनीए, आण-
पाणपज्जवीए, भायामपज्जवीए, तं एव खलु गोयया !
सूरियाजेणं देवेणं सा दिव्वा देवइ, दिव्वा देवजुती दि-
व्यं देवाणज्जावे अक्के पत्ते अत्तिस्समपाणए ।

(रायगसेनीदीक्षा पद्मनाभार्थबोधिनीत्युपेक्षिता) रा० । आ०
११

[illegible]

पणमोगाढ-प्रदेशावगाढ-पुं० । एकत्र प्रदेशे क्षेत्रम्यांशवि-
शेषे अवगाढा आश्रिता एकप्रदेशावगाढाः, ते ख परमाणु-
रूपाः, स्कन्धरूपाश्च । कथा० १, ३।० ।

पपनोदय-प्रदेशोदय-पुं० । कर्मणा प्रदेशेन उदयकरणे, पं० सं० ५
 द्वार । क० प्र० ('उदय' शब्दे द्वितीयभागे ७७७ पृष्ठे ज्ञेय उक्तः)
 पपनोदीरगा-प्रदेशोदीरगा-स्त्री० । प्रदेशावयवे लोहोर्णा-
 करणे, पं० सं० ५ द्वार । ('उदीरगा' शब्दे द्वितीयभागे ६५९
 पृष्ठेऽस्या व्याख्या गता)

पञ्चमः-प्रयोगः-पु० । प्रयोजनं प्रयोगः । जीवव्यापारे, स्था० ३
 त्वा० ३ च० । ज्ञा० । स० । आ० सु० । पुरुषव्यापारे, ज० ६
 श० ३ उ० । चेतनावृत्तौ व्यापारे, विशेष० । आ० म० ।

तद्देश:-
कनिष्ठेदे एं भेत ! पञ्चमे पणत्ते ? । गोयमा !
पमारनविदे पणत्ते । ते जट्टा-मच्चमणपण्णओगे, अमच्चम-
णपण्णओगे, सच्चामोमणपण्णओगे, असच्चामोमणपण्ण-
ओगे वि । एवं वडपण्णओगे वि चउहा । ओरालियम-
रीरकायपण्णओगे, ओरालियमीमसीरकायपण्णओगे, वेउठिव-
यमसीरकायपण्णओगे, वेउठियमीमसीरकायपण्णओगे, आ-
हागमसीरकायपण्णओगे, आहागमीमसीरकायपण्णओगे, क-
म्ममसीरकायपण्णओगे ।

कतिविधः कतिप्रकारे, सामिति वाक्यालङ्कारे । भदन्त ! प्रयोगः प्रज्ञः ? प्रयोग इति प्रवृत्त्युत्पत्ति योनि इत्यस्य ध्वनन्त्यस्य प्रयोगः । वररूपान्, क्रिया, शब्दमथापर इत्येते । अप्रथम प्रकरणे उपर्युते व्याख्याते क्रियासु सम्बन्धने वा सांसारिकीयाप्यक्रमण्य सहोऽस्मादन्तेनेति प्रयोगः । “ पु-आस्मि च ” ॥३. ३. ३००॥ इति कश्चिद्यस्य भगवान्ना-वपञ्चदशविधः प्रज्ञाः । नन्वेव पञ्चदशविधे दृश्यतेति- (सम्भ-मज्यप्यशोरे इत्यादि) सन्तां मुनयः, पदार्था वा, तेपु वधासं-क्ये मुक्तिप्राप्त्यन्तर्न यथाऽस्मिन् धनवस्तुष्वेककाम्यमित्तमं च सा-नु सत्यमस्मिन् जीवः सत्सङ्गो ह्येवमाश्रयायादिकपतया यथाऽवस्थितवस्तुनोचितमन्तरं, सत्यं च तत् मनश्च सत्य-मनः, तस्य प्रयोगो व्यापारः सत्यमनःप्रयोगः । (असत्तममन-प्रयोगो इति) सत्यप्रतिपत्तिसमर्थो-नाऽस्मिन् जीव एकात्मत-द्वूपध्वस्यैतिहासकहासपरः, तस्य नसमर्थः, तस्य प्रयोगोऽव-स्थानःप्रयोगः । (सद्यमेव सत्यमन्यप्रयोग इति) सत्यस्य स-मर्थ्यास्य, यथा धनवस्तुपदालायाऽऽदिमिधेषु बहुव्ययशोकेषु अशोचकमनमेवमाति विकलमन्तरं, तत्र द्वि कतिपयाऽंशो-क-वृत्तायो वृत्तायाः । तत्तत्तन्मन्यमर्थोऽपि प्राप्नुय । तथा- (अ-

सञ्चामांसमण्यपञ्चमो हति । यन्म सत्यं नापि मृषा तदसत्यामृषा । इह विप्रतिपत्तौ सत्यं वस्तुप्रतिष्ठाऽऽश्रया सञ्चमत्तानुसारेण विकल्पते । यथा-अस्ति जीवः सदसत्त्वं इत्यादि, तात्काल सत्यपरिभाषिकमात्राधिकत्वात् । यद्युपविप्रतिपत्तौ सत्यं वस्तुन प्रतिष्ठाऽऽश्रयाऽपि सर्वकर्मनोत्पत्तिं विकल्पेन, यथा नास्ति जीवः, एकात्मन्या वा इत्यादि । तदसत्यम्, विराधकत्वात्, यत्पुनर्वस्तुप्रतिष्ठाऽऽश्रयान्तरेण स्वकृपमात्रपरालोचनपरं, यथा देयदत्तात् घट आनिवयो, गीर्वाणनीया इत्यादि चिन्तनपरं, तत् असत्यमृषा । इदं हि स्वकृपमात्रपरालोचनपत्त्यात् न यथाकलङ्कणं सत्यं, नापि मृषा यतदपि स्वव्यहारनयमतापेक्षया द्रष्टव्यम्, अन्वया विप्रतारण-शुद्धिपूर्वकसत्येऽनन्वितं, अन्यथा तु सत्ये, तच्च तन्मनस्य, तस्य प्रयोगोऽसत्यमृषामनःप्रयोगः । (एवं यद्व्यवहारो वि चउहा इति) यथा मनःप्रयोगश्चतुर्धा, तथा वाक्प्रयोगोऽपि चतुर्धा तद् यथा सत्यवाक्प्रयोगः, मृषावाक्प्रयोगः, सत्यमृषावाक्प्रयोगः, अनन्यमृषावाक्प्रयोगः । एताश्च सत्यवागादयः सत्यमनःप्रभु-निवद् भावनीयाः पूर्ववद् प्राविता इति । (ओरालियसरीरकाय-पञ्चमो हति) औदारिकाऽऽदिशश्चर्ममे वक्तामः । औदारिक-मेव शरीरम् औदारिकशरीरम्, तदेव पुनश्चकम्भममुदायक-त्वात्, उच्यतेयमानत्वात् च काय औदारिकशरीरकायः, तस्य प्रयोगः औदारिकशरीरकायप्रयोगः । अयं च तिरश्चां मनुष्यस्या च पयोस्य औदारिकशरीरकायप्रयोग इति । औदारिकं च तन्मित्रं च औदारिकमित्रं, कन सह मित्र-तमिति चेत् ? उच्यते-कामेनम् । तथा चोक्तं निरुक्तिकारेण शुक्लपरिहाऽयमेन-“ओएण कम्मपणं, इदं कण्ठतरं जीये । तेण परं मिससेण च, आण सरीरस्स निफुत्तो ॥ १ ॥ ” न तु मिश्रयमुभयनिष्ठम् । तथाहि-यथा औदारिकं कामेन मि-त्रं, तथा कामेनयौदारिकेण मित्रं, ततः कस्मादौदारिकमि-त्रमेव । यच्चयते-न कामेनमित्रं ? उच्यते-इह यद्व्यवहार-बर्तनीया येन विवक्षितायं प्रतिपत्तिमिच्छतिपक्षी श्रोतृणां मुपजा-यते, अन्यथा सन्देहाऽऽपत्तिनो विवक्षितायां प्रतिपत्त्या न तथा नेष्टुकारः कृतः स्यात्, कामेनं च शरीरमांससारम-चिच्छेदेनावलम्बत्वात् सकलैवपि शरीरेषु सम्भवति, ततः कामेनमित्रमित्युक्तं, न ज्ञायते किं नित्यं भुज्याणामप्योसाव-स्थायां तावन्नित्यमुत देवनारकाणां हि । न तु उपलब्धमाभि-स्यौदारिकस्य प्रधानत्वात्, कादाचित्कत्वात् मिच्छतिपक्षवति तां प्रतिपत्त्यर्थमौदारिकेण व्यवहित्वेति औदारिकमिमांसेति । तथा यदौदारिकशरीरो वैकियलब्धसम्पन्नो भुज्यातिवैक्य-ञ्जिह्वः पयसकवादरवायुकायको वा वैक्यं करोति तदा किलौदारिकशरीरप्रयोग एव वर्तमानप्रदेशान् विकल्प्य वै-कियशरीरयोग्यान् पुनरानुयाय्य वैकियशरीरपयोपया यावच्च पयोसमुपगच्छति तावत् यद्यपि वैकियेण मिश्रनौदारिकस्यो-भयनिष्ठा तथाऽप्यौदारिकस्य प्रारम्भकत्वात् प्रधानत्वात् तेन स्वपदेश औदारिकमिति न वैकियेणेति । तथा आहारकमपि शरीरं यदा कश्चिदाहारकलम्बिमान् पूर्वघरः करोति तदा य-द्यप्याहारकेण मिश्रयमौदारिकस्योभयनिष्ठं, तथाप्यौदारिक-मारम्भकत्वात् प्राधान्यमिति, तेन स्वपरमेश्वरपुत्तिरौदारिकमि-त्रमिति, न त्वाहारकेणेति । औदारिकमित्रं च ननु शरीरं चेत्प्राप्यै पूर्ववत् । वैकियशरीरकायप्रयोगो वैकियशरीरपयो-पया पयोसस्य वैकियमिश्रशरीरकायप्रयोगो देवनारकाणाम-

पयोसावस्थायां, मिश्रता च तदानीं कामेनेन सह वेदित-व्या । अत्राक्षिपपरिहारो प्राभवत् । तथा यदा मनुष्यमित्येक-पञ्चमिहो, वायुकायको वा वैकियशरीरानुयाय कृताकारो वैक्यं परिजिह्वैरौदारिकं प्रवेष्टुं यतते, तथा किल वै-कियशरीरबन्धनेन औदारिकोपादानाय प्रयतते इति वैक्य-वस्य प्राधान्येन स्वपदेशो नौदारिकेणेति वैकियमिभ-मिति । तथा आहारकशरीरकायप्रयोग आहारकशरीरप-योपया पयोसस्य आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोग आहारका-रौदारिकं प्रविशतः । एतदुक्तं अत्र-यदा आहारकशरीरी-ज्ज्ञा कृतकार्यः पुनरप्यौदारिकं गृह्णाति तदा यद्यपि मि-श्रयमुनयनिष्ठं तथाऽप्यौदारिकं प्रवेश आहारकबन्धनस्याहा-रकस्य प्रधानत्वात्तेन स्वपदेशो नौदारिकेनाऽऽहारकमिभमिति । एतच्च विज्ञानमिप्रायेणोक्तं, कर्ममिच्छाकाः पुनर्वैकियस्य प्रार-म्भकाले, परित्यागकाले च वैकियमिभमाहारकशरीरस्य प्रार-म्भकाले, परित्यागकाले च औदारिकमित्रं न त्वेकस्याप्य-वस्थायामौदारिकमिभमिति प्रतिपन्नाः । तेजसकामेनशरीरप्र-योगां विप्रदहनां समुद्रुत्तावस्थायां वा सवर्गकवसिनस्तु-तीयचतुर्थपञ्चमसमयेषु इह तेजसकामेन सहान्विमिश्राति युगपत्तेजसकामेनप्रदहन् ।

अमुनेव पञ्चदश प्रयोगान् जीवाऽऽदिषु स्थानेषु विन्ययन्नाह-जीवाणं भेते । कतिविधे पञ्चमे पञ्चते ? । गोयमा । एकरम-विहे पञ्चमे पञ्चते । तं जहा-सम्भयणपञ्चमोऽं जाव कम्भसरीरकायपञ्चमो ।

“जीवाणं जने । कतिविधे पञ्चमे पञ्चते ” इत्यादि । तत्र जीवपदे पञ्चदशापि प्रयोगाः, नानाजीवापेक्षया सदेव पञ्च-शानामपि योगानां लभ्यमानत्वात् ।

नेरुयाणं भेते । कतिविधे पञ्चमे पञ्चते ? । गोयमा । एकरम-विहे पञ्चमे पञ्चते । तं जहा-सम्भयणपञ्चमोऽं जाव असम्भ-यणपञ्चमो । वदप्यञ्चमो चउहा । वेउच्चियमरीरकाय-पञ्चमो, वेउच्चियमीसरीरकायपञ्चमो, कम्भसरीरकायप-ञ्चमो । एवं अमरकुमागण विं जाव यणियकुमारानं । पुदविकाइयाणं पुच्छा । गोयमा । तिविहे पञ्चमे पञ्चते । तं जहा-ओरालियसरीरकायपञ्चमो, ओरालियमीसरीर-कायपञ्चमो, कम्भसरीरकायपञ्चमो । एवं जाव वणहसइ-काइयाणं, नवरं वाउकाइयाणं पंचविहे पञ्चमे पञ्चते । तं जहा-ओरालियकायपञ्चमो, ओरालियमीसरीरकायप-ञ्चमो, वेउच्चिय दुविहे, कम्भसरीरकायपञ्चमो । बंदि-याणं पुच्छा । गोयमा । चउच्चिवहे पञ्चमे पञ्चते । तं जहा-अमरकुमामवस्यञ्चमो, ओरालियसरीरकायपञ्चमो, ओ-रालियमीसरीरकायपञ्चमो, कम्भसरीरकायपञ्चमो । एवं जाव चउच्चियियाणं पंचविधितिरिक्खओणियाणं पुच्छा । गोयमा । तेरमविहे पञ्चमे पञ्चते । तं जहा-सम्भयणपञ्चमोऽं जाव अ-सम्भामसमणपञ्चमो । एवं वदप्यञ्चमे वि । ओरालियसरीर-कायपञ्चमो, ओरालियमीसरीरकायपञ्चमो, वेउच्चियस-रीरकायपञ्चमो, वेउच्चियमीसरीरकायपञ्चमो, कम्भसरी-

रकायप्यभोगी । मणुस्सां पुच्छा । गोयमा । पञ्चरसविद्दे प-
ञ्चमे पञ्चमे । तं जहा-सम्बन्धपञ्चभोगी० जाव कम्मासरीरका-
यप्यभोगी । बाणमंतरांइसियेमाणिपाणं जहा नेरइयाणं ।

मैरयिकएके पकाइय ओदारिकीदारिकमिमाऽह्महारकाऽह्महा-
रकमिभयोमाणां तेषामसम्भवात् एवं सर्वेष्वपि भवनपतिभ्य-
भनरज्योतिष्कवैमानिकेषु जायमीयम् । पुन्यस्याविषु वायुकाय-
ज्येष्ठेकिमृयेषु प्रत्येकं प्रत्येकं त्रयस्त्रयः प्रयोगाः ओदारिकीदारि-
कमिभकामिण लक्षणा वायुकायिकेषु पञ्च वैक्रियवैक्रियमिभयो-
रपि तेषां सम्भवात् । त्रिविचतुरास्त्रिकाणां प्रत्येकं चत्वार
ओदारिककर्मदारिकमिभं कामेषुसमस्यामृषानाया च शेषा-
स्तु सत्याऽह्मयो आचारस्तेषां न अस्मज्जन्त, "मिकलेषु असत्त्वा
मांसं" इति वचनात् । पञ्चैन्द्रियतियेयविकारिणां त्रयोदश आ-
हारकारिकमिभयोस्तेषामसम्भवेऽस्तुद्वैतपूर्वाधिगमासम्भवा-
त् । मनुष्येषु पञ्चदशापि मनुष्याणां सर्वमायसम्भवात् ।

अनुवा जीवाऽऽदृशु पदेषु नियतप्रयोगाज्जाविक्रियापुनरिमाह-
जीवा णं भंते । किं सम्बन्धपञ्चभोगी० जाव किं कम्मास-
रीरकायप्यभोगी । गोयमा । जीवा सत्वेऽपि ताव होज्जा
सम्बन्धपञ्चभोगी वि० जाव वेठवियमीससरीरकायप्य-
भोगी वि, कम्मासरीरकायप्यभोगी वि । अहवेगे य
आहारगसरीरकायप्यभोगी य, अहवेगे य आहारगसरीर-
कायप्यभोगिणो य २, अहवेगे य आहारगमीससरीर-
कायप्यभोगी य ३, अहवेगे य आहारगमीससरीरकायप्य-
भोगिणो य ४ चठजंगो । अहवेगे य आहारगसरीरका-
यप्यभोगी य, आहारगमीससरीरकायप्यभोगी य । अ-
हवेगे य आहारगसरीरकायप्यभोगी य, आहारगमीससरीर-
कायप्यभोगिणो य २, अहवेगे य आहारगसरीरकायप्य-
भोगिणो य, आहारगमीससरीरकायप्यभोगी य ३, अ-
हवेगे य आहारगसरीरकायप्यभोगिणो य, आहारगमीससरीर-
कायप्यभोगिणो य ४ । ए ए जीवाणं अह्वं अंगा । नेर-
इया णं जंते ! किं सम्बन्धपञ्चभोगी० जाव किं कम्मासरीर-
कायप्यभोगी । गोयमा । नेरइया सत्वे वि ताव होज्जा सम्ब-
न्धपञ्चभोगी वि० जाव वेठवियमीससरीरकायप्यभोगी वि ।
अहवेगे य कम्मासरीरकायप्यभोगी य २, अहवेगे य कम्मा-
सरीरकायप्यभोगिणो य । एवं असुरकुमारा वि० जाव य-
थियकुमारा । पुढविकाइया णं जंते ! किं ओरासियसरीर-
कायप्यभोगी, ओरासियमीससरीरकायप्यभोगी, कम्मासरी-
रकायप्यभोगी । गोयमा । पुढविकाइया णं ओरालिय-
मरीरकायप्यभोगी वि, ओरासियमीससरीरकायप्यभोगी
वि, कम्मासरीरकायप्यभोगी वि । एवं जाव बणस्सह-
काइयाणं, नवरं बाटकाइया वेठवियमीससरीरकायप्य-
भोगी वि, वेठवियमीससरीरकायप्यभोगी वि । बेइदिया णं
जंते ! किं ओरासियसरीरकायप्यभोगी० जाव क-
म्मासरीरकायप्यभोगी । गोयमा । बेइदिया सत्वे वि

ताव होज्जा असत्त्वाभोसवइयभोगी वि, ओरालियसरीर-
कायप्यभोगी वि, ओरासियमीससरीरकायप्यभोगी वि । अ-
हवेगे य कम्मासरीरकायप्यभोगी वि । अहवेगे य
कम्मासरीरकायप्यभोगिणो य । एवं जाव चठरिदिया
पंवैदियतिरिक्खजोथिया जहा नेरइया, नवरं ओरासिय-
मरीरकायप्यभोगी वि, ओरासियमीससरीरकायप्यभोगी वि,
अहवेगे य कम्मासरीरकायप्यभोगी य, अहवेगे य कम्मास-
रीरकायप्यभोगिणो य । मणुस्सा णं जंते ! किं सम्बन्ध-
पञ्चभोगी० जाव किं कम्मासरीरकायप्यभोगी । गोयमा ।
मणुस्सा सत्वे वि ताव होज्जा सम्बन्धपञ्चभोगी वि० जाव
ओरालियसरीरकायप्यभोगी वि, वेठवियसरीरकायप्य-
भोगी वि, वेठवियमीससरीरकायप्यभोगी वि । अहवेगे
य ओरालियमीससरीरकायप्यभोगी य, अहवेगे य ओरा-
सियमीससरीरकायप्यभोगिणो य । अहवेगे य आहारग-
सरीरकायप्यभोगिणो य, अहवेगे य आहारगमीससरीर-
कायप्यभोगी य । अहवेगे य आहारगमीससरीरकाय-
प्यभोगिणो य, अहवेगे य कम्मासरीरकायप्यभोगी य,
अहवेगे य कम्मासरीरकायप्यभोगिणो य २ । एते अह्वं जं-
गा पत्तेयं । अहवेगे य ओरासियमीससरीरकायप्यभोगी य,
आहारगसरीरकायप्यभोगी य, अहवेगे य ओरासियमीस-
सरीरकायप्यभोगिणो य, आहारगसरीरकायप्यभोगी य,
अहवेगे य ओरासियमीससरीरकायप्यभोगिणो य, आहा-
रगसरीरकायप्यभोगिणो य, अहवेगे य ओरालियसरीर-
कायप्यभोगी य, आहारगमीससरीरकायप्यभोगी य,
अहवेगे य ओरालियमीससरीरकायप्यभोगी य, आहा-
रगमीससरीरकायप्यभोगिणो य, अहवेगे य ओरा-
सियमीससरीरकायप्यभोगिणो य, आहारगमीससरीरका-
यप्यभोगी य । अहवेगे य ओरासियमीससरीरकायप्यभो-
गिणो य, आहारगमीससरीरकायप्यभोगिणो य । एते च-
चारि भंगा । अहवेगे य ओरासियमीससरीरकायप्यभोगी
य, कम्मासरीरकायप्यभोगी य । अहवेगे य ओरासि-
यमीससरीरकायप्यभोगी य, कम्मासरीरकायप्यभोगिणो
य । अहवेगे य ओरासियमीससरीरकायप्यभोगिणो य,
कम्मासरीरकायप्यभोगी य । अहवेगे य ओरालियमी-
ससरीरकायप्यभोगिणो य, कम्मासरीरकायप्यभोगिणो य ।
एते चचारि जंगा । अहवेगे य आहारगसरीरकायप्यभोगी
य, आहारगमीससरीरकायप्यभोगी य । अहवेगे य आहा-
रगसरीरकायप्यभोगी य, आहारगमीससरीरकायप्यभोगिणो
य । अहवेगे य आहारगसरीरकायप्यभोगिणो य, आहा-
रगमीससरीरकायप्यभोगी य । अहवेगे य आहारग-
सरीरकायप्यभोगिणो य, आहारगमीससरीरकायप्य-

[illegible][illegible]

य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य ८ । एवं एते वि तिय-
संजोएणं चत्तारि अहं भंगा । सत्वे वि मिलिया वत्तीमं जंगा
जणियव्वा ३२ । अहंवेगे य ओरास्त्रियमीससरीरकायप्प-
ओगी य, आहारगमसरीरकायप्पओगी य, आहारगमीससरी-
रकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य ? । अहंवेगे
य ओरालियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमसरीरकाय-
प्पओगी य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीर-
कायप्पओगी य, आहारगमसरीरकायप्पओगी य, आहारग-
मीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य ३ ।
अहंवेगे य ओरास्त्रियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारग-
मसरीरकायप्पओगी य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य,
य, कम्मासरीरकायप्पओगी य ४ । अहंवेगे य ओरा-
लियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमसरीरकायप्पओ-
गिणो य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीर-
कायप्पओगी य ५ । अहंवेगे य ओरालियमीससरीरकाय-
प्पओगी य, आहारगमसरीरकायप्पओगी य, आहारग-
मीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य ६ ।
अहंवेगे य ओरालियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमसरीर-
कायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य ७ । अहं-
वेगे य ओरालियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमस-
रीरकायप्पओगी य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य,
य, कम्मासरीरकायप्पओगी य ८ । अहंवेगे य
ओरालियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमसरीरकाय-
प्पओगी य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मास-
रीरकायप्पओगी य ९ । अहंवेगे य ओरालियमीससरी-
रकायप्पओगी य, आहारगमसरीरकायप्पओगी य, आ-
हारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगि-
णो य १० । अहंवेगे य ओरालियमीससरीरकायप्पओ-
गिणो य, आहारगमसरीरकायप्पओगी य, आहारगमीस-
सरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य ११ ।
अहंवेगे य ओरालियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमसरीर-
कायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य १२ ।
अहंवेगे य ओरालियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमसरीर-
कायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य १३ । अहंवेगे य
ओरालियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमसरीर-
कायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य १४ । अहंवेगे य ओरा-

स्त्रियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमसरीरकायप्पओ-
गिणो य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीर-
कायप्पओगी य १५ । अहंवेगे य ओरालियमीसस-
रीरकायप्पओगी य, आहारगमसरीरकायप्पओगी य,
आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्प-
ओगी य १६ । एवं एते चउत्तंजोएणं सोलम जंगा
भवन्ति । सत्वेसिणं संयिकिया असोई भंगा जयन्ति ।

“ जीवा णं भंने । ” इत्यादि प्रअसूचं सुगमं, निर्वचनसूत्रे स-
र्वेऽपि तावद्भवेयुः सत्यमनःप्रायोगिण इत्यादिरेको जङ्गः ।
किमुक्तं भवति ?-सदैव जीवा बहुव एव सत्यमनःप्रायोगिणो-
ऽप्यसत्यमनःप्रायोगिणोऽपि यावद्वैकियमिश्रशरीरकायप्रायोगि-
णोऽपि लभ्यन्ते; न च सदैव वैकियमिश्रशरीरकायप्रायोगिणो ना-
रकाऽऽदीनां सर्वेषोपपातोत्तरवैकियाऽऽरम्भसम्भवात् । सदैव
कर्मणशरीरकायप्रायोगिणः सर्वदैव वनस्पत्यादीनां विप्रदेहा-
वान्तरगतौ लघुप्रमानत्वात् । आहारकशरीरी च कदाचित् स-
र्वेधा न लघुयन्, परमानात् यावदुत्कर्षेनान्तरजावान्, यदाऽपि
लभ्यते तदाऽपि जन्मपदे एको हो वा, उत्कर्षतः सद्गन्धपृ-
थक्त्वम् । उक्तं च-

“ आहारमई जोए, छम्मासे जा न होति वि कयाई ।

उत्तोसेणं नियमा, एक्के समयं जइअणं ॥ १ ॥

होनाई जइअणं, एक्के हो तिलि पंच व हवन्ति ।

उत्तोसेणं उ डुगवे, पुडुत्तमेत्तं सहस्सत्ताणं ॥ २ ॥

ततो बह्व आहारकशरीरकायप्रयोगी, आहारकमिश्रशरीर-
कायप्रयोगी चैकोऽपि न लभ्यते, तथा वचनविशिष्टप्रयोद्वा-
प्राप्त्यस्य एको भङ्गः, तयोश्चपदानामपि सर्वेषु बहुवैक्याव-
स्थितत्वात् । यदा त्वेक आहारकशरीरकायप्रयोगी लभ्यते त-
दा द्वितीयः । तेऽपि यदा बहुवो लभ्यन्ते तदा तृतीयः । एवमेव
आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगिपदेनपि द्वौ जङ्गौ लभ्येते, इत्ये-
कयोगे चत्वारो भङ्गाः । द्विकसंयोगेऽपि प्रथमेकमेकवचनबहुवच-
नाभ्यां चत्वार इति सर्वसंख्यया जीवपदे नव भङ्गाः । नैरयिक-
पदे सत्यमनःप्रयोगप्रभृतीनि वैकियमिश्रशरीरकायप्रयोगेऽ-
पि पर्यन्तामि सदैव बहुवचनेन दृशपदान्यवस्थितानां त्येको
जङ्गः । न च वैकियमिश्रशरीरकायप्रयोगिणः सदैव कथं लभ्य-
न्ते, हादृशमौर्हतिकगन्धुपपातविरदकात्मत्वात् ? उच्यते-उत्त-
रवैक्यापेक्षया । तथापि यदापि हादृशमौर्हतिको गन्धुपपातवि-
रदकात्मत्वात् तदानीमपि उत्तरवैक्याऽऽरम्भेनः सत्यम-
नः, उत्तरवैक्याऽऽरम्भे च प्रवधारणाय वैकियमिच्छं तद्वचने-
नान्तरवैक्याऽऽरम्भनात् भवधारणीयप्रदेशे चोत्तरवैक्यं वैक-
ियमिच्छुत्तरवैक्यवचनेन भवधारणीयप्रवेशात् । तत एवमुत्तरवै-
क्यापेक्षया जन्धारणीया उत्तरवैकियमिच्छसम्भवात्, तदानीमपि
वैकियशरीरमिश्रकायप्रयोगिणो नैरयिका लभ्यन्ते, कर्मणश-
रीरकायप्रयोगी च नैरयिकः कदाचिद्कोऽपि न लभ्यते, हा-
दृशमौर्हतिकगन्धुपपातविरदकात्मत्वात् । यदाऽपि लभ्यते त-
दाऽपि जन्मपदे एको हो वा, उत्कर्षतोऽस्तद्व्येयाः । ततो यदा
एकोऽपि कर्मणशरीरकायप्रयोगी न लभ्यते, तथा प्रथमो भङ्गः,
यदा पुनरेकमन्ता द्वितीयः, यदा बहुवस्तदा तृतीय इति । अत एव
त्रयो भङ्गा भवनपतिव्यन्तरज्योतिःकर्मैवान्तिकेषु जायन्तीनाः । पु-
थिव्यन्ते जीवायुचनस्पतिषु औदारिकशरीरकायप्रयोगिणोऽपि,

बलयोगप्रवृत्तयो वषपमानेयु परिवर्धते स्पष्टं कथयता तदप्र-
योगप्रवृत्त्यर्थक्यम् । तत्कं च-“ होह पञ्चमो जोगो, तदा-
र्थावबद्धाण्ये जो उ रत्तो । परिबद्धे जीवे, पयांगकहू तव
वेति ॥ १ ॥ ” तस्य पञ्च अनुयोगपाराणि । तथा-अविभाग-
प्रकृषणा, वर्णनाप्रकृषणा, स्पष्टं कथयना, अन्तरप्रकृषणा, सान-
नप्रकृषणा चेति । (२३ गा०) क० प्र० १ प्रक० ।

पञ्चोगपरिचय-प्रयोगपरिचय-वि० । जीवव्यापारेण तथावि-
धपरिचयमुपनीतायां यथा पटाऽऽदिषु कर्माऽऽदिषु वा । वि-
विचयपुत्रलभेदे, स्या० ३ डा० ३ उ० ।

पञ्चोगवर्ष-प्रयोगवर्ष-पुं० । जीवप्रयोगकृते वर्षभेदे, म० ८ डा०
उ० । जीवव्यापारकथे, म० ८ श० ६ उ० । जीवप्रयोगेण कृष्याणां
वर्षभेदे, म० ८ श० ६ उ० । (‘भागवत्य’ शब्दे चकस्यता)

पञ्चोगमर्ष-प्रयोगमर्ष-स्त्री० । वार्त्विष्यकपरिहारे, ‘पञ्चो प-
ञ्चोगमर्षी, चउन्विह होह आष्टुपदीय । आययुरिसं च जेत्तं,
वन्तु चिय पञ्जय वाचं ॥ १ ॥ ” उत्त० १ अ० । दशा० । स्या० ।

पञ्चोगमंषया-प्रयोगमंषय-स्त्री० । गणिसंषयेदे, स्या० ८ डा० ।

(‘गणिसंषया’ शब्दे नृनीवभागे प२३ पृष्ठे व्याख्याता)

पञ्चोजग-प्रयोजक-वि० । काव्यऽऽदौ भूत्याऽऽदीह प्रयुङ्क्ति, प्र-
युज-पशुह । निकृष्टस्य भूत्याऽऽदेः प्रेरके व्याकरणोक्ते हेतुसंके-
कर्तारि, प० व० १ डा० । आ० म० ।

पञ्चोजग-प्रयोजन-न० । प्रयोजयते येन तत्प्रयोजनम् । काव्ये,
तदर्थमेव हि प्रयोजयते । आ० १ अ० । कारणे, नि० १ अ०
३ उ० । येन प्रयुक्तः प्रयत्नः । सुप्र० १ अ० १२ अ० । विशेष० ।

प्रय० । (‘यमोक्ता’ शब्दे चतुर्थ्यागे २४४ पृष्ठे तत्प्रयोजन-
मनुक्तम्) (‘पूर्वमेवैह सम्बन्धः, सावित्र्येव प्रयोजनम् । मङ्गलं
चैव शास्त्रस्य, प्रयोगस्य प्रवर्तकम् ॥ १ ॥ ” दशा० १ अ० ।

जी० । तत्र प्रयोजनं द्विधा-परम्, अपरं च । पुनरेकैश्चिदा क-
र्तृवत्तम्, भोग्यतम् च । तत्र पूर्ववार्त्तिकनयप्रत्ययानां चानामाग-
मस्य नित्यव्याकृत्येनाव एव । तथा चोक्तम्-एषा द्वावधाही
न कदाचिन्नासीत्, न कदाचिन्न जन्विषति न कदाचिन्न

प्रवति ” इति वचनात् । पर्यावास्ति कनयप्रत्ययानां चानायां
आनित्यावद्वच्यभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानायां तु

सुखार्थोभयकृत्वात् स्वार्थकृत्वा त्वनित्यत्वाकथञ्चित्कर्तृ-
निश्चिः । तत्र च सुखकर्तृवत्तत्त्वं प्रयोजनं सत्त्वानुग्रहः
परं स्वपर्यवर्तमानः । “ सर्वज्ञोऽप्येवमंश, च सत्त्वामनुग्रहम् ।

कर्तेति कुत्रातसानां, स प्रान्तोऽत्यचिराद्विद्यम् ॥ १ ॥ ” तदर्थप्र-
तिपादकस्य अगवत्तोऽहंनः किं प्रयोजनमिति चेत् १, वच्यते-
न (कश्चित्, कृत्कृत्वात्) प्रयोजनप्रत्ययेनाभिप्रायपानप्रयत्नासो

न समीचीन इति चेत् । न । तस्य तार्थिकरत्नमकर्मविपाकीव्य-
प्रभवत्वात् । वक्ष्यति च-“ तं च कर्हं वेदजह, अगिलाए धम्मवे-
सनादीहि । ” इति । भोतृणां प्रत्ययः प्रयोजनमावश्यक-
प्राथम्यपरिहारात्, परं निःशेषसाक्षिः । कथमिति चेत् १, उच्यते-

इह ज्ञानक्रियाभ्यां भोक्तृः सत्त्वगवशोऽपुनरसत्त्वप्राधान्यवशो-
गमिषु/सिप्रवृत्त्यर्थं सवितुः स्वरिकैरेतज्ज्ञानादिकाः साक्षि-
ज्ञकानामिह कर्मपरमागुतामवश्यमुपशोकोपपमसंभवात्, ज्ञान-

क्रियाधारवार्त्तिविभक्तिऽऽवश्यकमुपपन्नमावत्वात् । तयोश्च ज्ञान-
क्रियाधारवार्त्तिविभक्तिऽऽवश्यकमुपपन्नमावत्वात्, जायते-
नान्यथा, तत्कारणत्वात् तद्वासेत्, अत एव अगवशो भज्ज,

बादुस्वामिनः परमकृपणापरो तत्वेतस्य परैर्युगान्तानामुप-

काराव आवश्यकस्य व्याख्यानरूपामिमां नियुक्तिं कृतवन्तः,
अथवा सत्यकृपरिहारात्वात् साध्याणां भोक्तृवधप्रत्युपकृ-
त्प्रसक्तः, कारणदेव कार्यसिद्धिमाभात् । अहं च भाव्यकृत्-

“नामोक्तिरिवाहिं भोक्तृणां, तस्मयमावश्यकं जतौ तेन । पञ्च-
कक्षाधारमो, कारणतो कक्षासिद्धिः ॥ ३ ॥ ” ततः भोतृणांमपि

परस्परया युक्तिमावाङ्मूर्त्ति तेषां परं प्रयोजनं निःशेषसाक्षि-
रिति प्रयोजनवान् आवश्यककारमवश्यमासः । आ० म० १ अ० । प्र-
वर्त्तने, “ उत्तमं गहणार्थं च, भोगे लिगमभ्योयनं ” सत्त० २३ अ० ।

पञ्चोत्तर-प्रतोत्तर-पुं० । शक्यतेऽतः, ज्ञा० १ अ० १ अ० ।

पञ्चोत्ती-प्रतोत्ती-स्त्री० । गृहणां प्राकारस्य आन्तरेऽप्यहस्त-
विस्तारे इत्यदिपञ्चवारमार्गविरकियाय, अनु० । ज्ञा० । “ गोउरं

पञ्चोत्ती च । ” पाद० ना० २६० गाथा ।

पञ्चोत्त-प्रेतृव-पुं० । प्रकृतेऽपि प्रेतृवः । सत्त० २३ अ० । आ० ।

मत्सरे आ० ४ अ० । स्या० । स० । आनु० । अस्त० । रा० । प्रीती,
कर्म० १ कर्म० । कथायं, “ कोहार्हो कसामो ” स्या० १० उ० ।

प्रदीव-पुं० । प्रकृष्टार्थे, प्रदीविके, आ० १० उ० ३ अ० ।

“ सत्यं पञ्चोत्तं । ” पाद० ना० २३६ गाथा ।

पञ्चोत्तजाण-प्रदेवधान-न० । प्रकृतेऽपि प्रदेवस्तस्य ध्यान-
मिच्छन्तुर्नि प्रति कमउत्सवे धर्मावीर्यप्रति कर्मायाः कटशङ्कायं

क्रियतो गोपस्येव दुष्टार्थेन, आनु० ।

पञ्चोत्तर-पयोधर-पुं० । रत्नेन, जं १ वत्त० । प्रश्न० । “ पञ्चो-
हरा तह यथा सिंहाया । ” पाद० ना० १०६ गाथा ।

पंक-पङ्क-पुं० । पङ्क्यतीति पङ्कम् । पापे, सुप्र० २ अ० ३ अ० ।

प्रश्न० । क० । कर्मने, स्या० ८ डा० । आ० । आ० । आ० ।
अ० । तं० । श्रो० । चिक्कल्ले, वृ० ६ उ० । श्वेदाऽऽर्कमले, सत्त० २

अ० । संधा० । प्र० । “ पंको द्वावभावातो, इदमथो चत्तली, भाव-
थो अस्त्रजम् । ” नि० १ अ० १ उ० । “ जवालो जंजयो पंको । ”

पाद० ना० १२६ गाथा ।

पंकजगणियपञ्ज-पङ्कजलनियपञ्ज-न० । कर्मप्रवाजले,
बोहने, प्रश्न० ४ आ० डा० ।

पंकपभा-पङ्कपभा-स्त्री० । पङ्कस्य प्रमा वर्यां सा पङ्कप्रमा ।

पङ्कमकथ्योपलक्षितया चतुर्थनरकपृथिव्याय, अनु० । स्या० ।

प्रश्न० । म० । व० ।

पंकवहुल-पङ्कवहुल-वि० । पङ्क्यतीति पङ्कं पापं, तद्वहुल-
स्तथा । बहुलपापे, पापमयैरे, सुप्र० २ अ० ३ अ० । दशा० । रत्न-

प्रभावाः पृथिव्याः प्रथमकाण्डे, जी० ३ प्रति० १ आ० १ उ० ।

पंकव-पङ्कज-न० । पङ्के जाते पङ्कजम् । विशेष० । अरविन्दे,
संथा० । विशेष० । (अर्थेकार्यकानि चतुर्थ्यागे “ गतिन ”

शब्दे २७२ पृष्ठे गतानि)

पङ्करय-पङ्करज-न० । पङ्कः कर्ममः, स एव रजः पञ्चसकपोपरजः ।

नात् अङ्गुष्ठाऽवयवत्वेन वारेणुमुद्यत्वात् । पङ्कुरे रज्जलि, श्री० ।

पङ्कवर्ध-पङ्कवर्ध-स्त्री० । मन्दरस्य पूर्वेण सीताया महानद्या

चत्तरेण बहस्वामन्तलेनाम, स्या० २ डा० ४ उ० । वेगवत्या-
“ हो पङ्कवर्धे । ” स्या० २ डा० ३ उ० ।

पंकापयण-पङ्कापयन-न० । पङ्कस्थाने, यत्र पङ्किलप्रदेशे भो-
का अर्थां जेतनाऽऽदिक्पि कुर्याति । आ० २ अ० ३

अ० ३ अ० ।

पंकावर्द्ध-पञ्चवर्ती-खी० । पञ्चोऽतिशयस्वनास्त्यस्यामिति पञ्चाव-
ती । शराऽऽदिस्वाङ् दीर्घस्व । महाविदेहे वृतीयान्नर्थाय, जं० ।

कहिं णं भेत । महाविदेह वास पंकावर्द्धकुंभे धामं कुं-
भे पश्यते । गोअमा । मंगलावत्तसस पुरस्थियेणं पुक्खल
विजयसस पच्चाच्छिमेणं णससत्तस दाहिणं णित्तंवे एत्थ णं
पंकावर्द्धं जाव कुंभे पञ्चत्तं, तं चव गाहावर्द्धकुंभपाणं० जाव
मंगलावत्तपुक्खलसविजए छुटा विधयमाणी विजयमाणी, अ-
वसेत्तं तं चव गाहावर्द्ध । जं० ४ वक्क० ।

पंकिंय-पङ्क्ति-वि० । आर्द्धमसोपेतं, अ० ६ शा० ३ व० । अङ्ग-
मलप्रस्ते, नि० ख० १ उ० ।

पंल-पल्ल-पुं० । पङ्क्तिमात्रवचने बहुवचसाधने, आ० अ० १ ख० ।
पञ्चदशस्वहोरात्रेषु, स्वा० २ पाठु० ।

पंलासण-पल्लासन-त० । येयामधोभागे मानास्वक्याः पङ्क्ति
रूपविशालि तेषु, रा० ।

पंलुकी-देशी-पञ्च, दे० ना० ६ वर्ग ८ नाथा ।

पंगु-पङ्गु-वि० । अगमिनिवृत्तपाववाद्यवचविज्ञाने मृगापुत्रच-
त्येकृताशुनकमाद्यादिताहितप्रासिपरिहारविभुत्वेऽतिक्रमणं
दशमं प्राप्तं, आचा० १ छ० १ अ० २ व० । पाई० ना० ।

पंगुरल-प्रावरण-त० । "प्रावरणे अंगवाङ्, " ॥ ८ । १ । १७३ ॥
हिं प्रावरणशब्दे आदेः स्वरणे सस्वरस्वजनेन सह अङ्गवा-
देः । उत्तरीयवस्त्रे, प्रा० १ पाठु० ।

पंगुल-पङ्गुल-वि० । चङ्क्रमणोऽसमर्थ, प्रका० ५ सख० द्वार ।
पादगमनशक्तिविकल्पे, प्रव० १२० द्वार । ग० । गमनासमर्थ, प्रका०

१ आ० द्वार । स्वा० पादजहाहीनि, नि० ख० १ उ० । "कम्यदी-
लेण पंगुलिया जाया समरिया नियजानो ।" आ० अ० १ अ० ।

पंगुलअ-पङ्गुलक-पुं० । गमनाऽसमर्थ, पाई० आ० २३० नाथा ।

पंच-पञ्च-वि० । सवशाविशेषवस्तु दशाक्षं, नं० । नि० ख० ।
अनु० । उत्त० । जाव० ।

पंचंग-पञ्चाङ्ग-पुं० । पञ्चाङ्गान्यवयवा विवक्षितस्वाधारवन्ति
यत्र स पञ्चाङ्गः । पञ्चावयवे जानुज्याऽऽदीनि भूस्वृष्टानि कृत्वा
अष्टप्राति, पञ्चा० ४ विव० । सख्या० । ("पंचंगे पञ्चिवांगो"
इत्यादिगाथा "पञ्चिवाय" शब्दे व्याख्यास्यते)

पंचंगमुद्रा-पञ्चाङ्गमुद्रा-खी० । पञ्चाङ्गान्यवयवाः करजानु-
द्वयोत्तमाङ्गसङ्गणानि विवक्षितस्वाधारवन्ति यस्याः सा तथा ।
पञ्चाङ्गे अङ्गविन्यासविशेषे, ख० २ अङ्गि० ।

पंचंगुलि-देशी-परगवृक्षे, दे० ना० ६ वर्ग १७ नाथा ।

पंचंगुलिय-पञ्चाङ्गुलीय-पुं० । अङ्गुलिपञ्चकशालिनि इस्ते,
अथय पञ्चाङ्गुलिं दाद । "गोसीससरसत्तवंदवृद्धद्विपञ्च-
शुलितं ।" आ० १ छ० १ अ० । रा० । स० ।

पंचंगुलिया-पञ्चाङ्गुलिका-खी० । वलीभेदे, प्रका० १ पद ।

पंचकलिय-पञ्चवृत्तलिक-पुं० । कलिकास्तु जातपञ्चकस्याने कु-
मुधनाथे, स्वा० ५ उ० १ उ० ।

पंचकप्य-पञ्चकदप-पुं० । मध्यकाङ्क्षामिना नवमपूर्वाक्षिपदे
पञ्चविधकप्यप्रतिपादके ग्रन्थभेदे, संघदासगणितज्ञाप्यवि-
भूषिते निर्गुणग्रन्थभेदे, पं० प्रा० ।

पंदामि जहवाङ्, पाई० चरिय सगल्लमुपनार्णि ।

मुत्तस्स कारगमिस्सि, दसाण कप्य य ववहारे ॥ १ ॥

कप्यंति नापनिष्कसं, महत्थं वत्थुकायओ ।

निज्जुहगस्स जचीए, मंगलद्वारं संभुति ॥ २ ॥

तित्यगरणमोकारो, सत्थस्स ठ आइए समक्खाओ ।

इइ पुण जेणऽज्जयणं, निज्जुदं तस्स कीरति तु ॥ ३ ॥

सत्थाणि मंगलपुर-स्मराणि सुहस्रवणगणधरगुणाणि ।

जम्हा भवेति जेति य, सिस्सपसिस्सेहिं पचयं च ॥ ४ ॥

जची य सत्थकचरि, ततो ठवओगमोरोरं सत्थे ।

एवम कारणेण, कीरइ आदी एमोकारो ॥ ५ ॥

वद-अहिवाद-पुतीए, सुभस्येणेगहा तु परिगीतो ।

वदण-पूण-जमणं, युल्लं सकारमेगहा ॥ ६ ॥

भदं नि सुंदरं नि च, तुल्लत्थो जस्स सुंदरा बाहु ।

सो होति धरबाहु, गोमं जेणं तु बाले ॥ ७ ॥

पाएण य अविस्सज्जइ, वेसलधावो तु बाहुल्लुवल्लस्स ।

उववएणमतो नामं, तस्सेयं जहवाहु चि ॥ ८ ॥

आएणे चि जहवाहु-विसेसणा गोतगणइपाइयं ।

अप्येवमि वदिमिस्से, विसेसणं चरमसगल्लमुत्तं ॥ ९ ॥

चरिमो अपपिओमो स्वयु, बोदमपुव्वाव होति सगल्लमुत्तं ।

सेवाच बुदासहा, मुत्तकरज्जयणमेयस्स ॥ १० ॥

किं वेण कयं तं तु, जं जएणति तस्स कारणां सो तु ।

अथेति गणधरादि, सव्वसुयं चव पुव्वकत्तं ॥ ११ ॥

तथा विप निज्जुदं, अणुमाइहोए संपचजतीणं ।

तो मुत्तकारओ सल्लु, स भवीत दमकप्पववहारे । १२ ॥

वेदे तं भववंतं, बहुजजमुभदमववओजइ ।

ववयणइयमुयकेत्तं, सुयणाणपभावगं धारं ॥ १३ ॥

वदिसदो पुव्वजणिओ, तदीतं चव नामगोचेहि ।

इस्मरियाइगुण जगो, सो स अस्सि ति तो भववो । १४ ॥

जदं कल्लोणं ति य, एगदं तं च सुवहुदं जम्मे ।

सो होति बहुभदो, सोजस्स भदो मुजरो ति ॥ १५ ॥

खीरासवमादीणि तु, सुभाणि जहाणि तस्स ठ वहुहि ।

सव्वओ इहपरलोए, जदं वो सव्वतोभदो ॥ १६ ॥

आमोसहादि इइए पगलोए होतऽणुत्तसमुदादी ।

मुक्कुलुप्पची यतओ, ततो य पच्छा यणिवाणं ॥ १७ ॥

जाति ति भदमहवा, भादीं णाणादिपदि मो जम्हा ।

सो होति जहनामो, कुव्वइ भदाणि वो जम्हा ॥ १८ ॥

पवयण दुवात्तसंगं, तस्स हितां ते करे ति वोच्चिजि ।

संघो तु पवयणं तु, हितोपदेमं अतो तस्स ॥ १९ ॥

केतूसदो जमिए, ओमियमत्तं तस्स ओमृदं तु ।

इहसंगे परलोमे, सो जगवं होति परमसुही ॥ २० ॥

वायव्यपञ्चावर्णया, सुतनाणगुणा य ते वदति क्षोण ।
विभुसपरिमार्थं यजते, सुतनाणपञ्चावर्णा पन्ना ॥ २१ ॥
किं कारणं तस्य कथा, महता भवति तु लघोकारा ।
जम्हा ते शिञ्जुदा, अम्ह हियट्टा य सुत्त इमे ॥ २२ ॥
आचारदसाकणो, ववहगो नवपुण्डरीमदी ।
चारित्तकखण्डा, स्यकडम्भुवर्ति उविपादं ॥ २३ ॥
अंगदसा अण्णा विहु, उवासापादीण तेण तु विमेषो ।
पं० भा० १ कटप ।

मङ्गलाऽऽर्चनि सखाणि, एवाभिहितानि मङ्गलानि, ए-
वता चास्मिन् तस्मै कलराऽऽग्रे शोचनियत्ने निरूपे भग-
वन्तः तीर्थकरा आचरताऽऽद्याः कृतायाः कृतकथा इति कृत्वा
नेषां नमस्कारः कृतः । अमुनाऽऽस्मिन्महाविष्णवे निक्षेपे पञ्च-
कल्पसङ्केते येनैवं दशाकल्पसुं प्रवचनहितार्था एवाद्वाहने
तस्य नमस्कारं करोमि प्रत्येकशः साहाय्यवक्तुः । तत्राऽऽद्या गा-
था-(यदाभि महवाहु)वदि स्तुत्यनिवादनयोः बन्धनमर्थेन प्राण-
धान इत्यर्थः । निर्देशं करोति-भयव हू, प्राञ्जानामनि-प्राञ्चो-
जनपदः चरमं यः पश्चिम इत्यर्थः । सकलसुयानि सकलं
कृष्णं निरवशेषमित्यर्थः; तानि च चतुरैशपुत्राण, तन्मनेन
भगवता पुत्रधारकन नवमापूर्वाप्रत्याख्याननामजेषाद्वाहने,
साण य कर्त्तव्यवहारानि य धयणउवमाहकाराणि जविसंस्तु-
शीति वट्टुत्तेण भगवता निजज्झाणि, नेत कारणेन कार्यवत्तु
पचार इति कृत्वा स एव भगवान् प्रवचनोपग्रहकताः; नेण
मदता जनीए ज्जणे वि समेकारं तस्मै करोमि-(वेदे न जग-
येन माता)भगवन् इति यथाम् आश्रय, भगवन्तः यशोवन् इत्य-
र्थः । अथवा-जगवान् इति । यस्मात् सकलसुयानोरनामयमोती
जीवलोकाः काममोगारमित्पुत्रमार्द्धिमुत्कृतायुगपजतेत ज-
गवता ज्ञात इतीयतो भगवन् इति । वट्टुज्ज इति । भाद्र क-
ल्याणे सुखे च । वट्टु सुखे साधारण्यसत त्रिषां यस्यासौ
साधनाध्यामभयुयन इत्यन्ता वट्टुज्जः । नेत च तद्वत् च निर्याण,
भद्रसङ्केतः शोचने च इत्यन्तः सुभद्रः । सर्वतोभद्र इति । स-
धेतः सर्ववत्स एषं निरुपद्रवं चेतत् इत्यतः सर्वतोभद्रप्रव-
चनमिति द्वादशः कृतः । अथवा-भगनसङ्घः, तस्य हितसुख-
केतुक उच्यते । कस्यासौ केतुभूतः-यस्यासौ भूतज्ञानं दशा-
कल्पवयवहारानिजीयमार्द्धकल्पयूषाऽऽद्याः प्रवचनानिहितानि
सिद्धा इत्यर्थः । भूतज्ञानमवाकाः ते इत्यनुपपत्तेः । भू भवणे ।
ज्ञा अवाभवे । मा दीसौ । यी भूतिरित्यर्थः । पं० च्चु १ कटप ।
(पञ्चविवकल्पग्रन्थे पञ्चाधिकाराः-तथा च पञ्चकलराः,
सन्निधिकलराः, वृशविषकलराः, विज्ञानविषकलराः, द्वाचत्वा-
दिद्विविधकलरा इति । ते च स्वस्वस्थाने दक्षिणां तेषां नामनि-
देशसुतः 'कटा' शब्दे नृतीयमानं ३२५ पृष्ठे कृतः) महत्पञ्च-
कल्पग्रन्थं सङ्गृह्यसङ्गमभ्रमणविरचितं समाप्तमिति । " गा-
हमोयं पंचवीससत्तारं चउडहारां २५७४ । सिलोयमोयं
वर्षासिलताणि दससहस्रहियां ३२५६ । पं० जा० ४
कटप । पञ्चकल्पचूर्णिः समाप्तः । प्रथमप्रमाणं सहस्रत्रयं शत-
मकं पञ्चविंशत्युत्तरम । पं० च्चु ५ कटप ।

पंचकट्टाण्य-पञ्चकट्टाण्य-० । कानिश्चनमते तत्र हि भ-
गवती विमलनाभस्य कवचजननराज्याभिषेकदीप्ताकवलज्जान-
नलक्षणाणि पञ्च कट्टाण्यानि जानामीति पञ्चकट्टाण्य-
मिति तत्प्रसिद्धमिति । ती० २४ कटप । तपोविशेषः जीत० ।
१३

अमुना पञ्चकट्टाण्यकट्टायाश्चित्तमिदं विचारस्थानानि
गाथायुगलेनाऽह -

दपेणे पंचदिय-ववरायणं सौकिमिद्वक्त्रम्य ।

दीहद्धाणमेवी, गिलाण कट्टावमणो य ॥ २५ ॥

सत्त्वावट्टिकल्पमि य, पुरि मत्ताऽपेणे य चमिमाए ।

चाउम्भामि वरिसि, य मोहणे पंचकट्टाणं ॥ २६ ॥

इषां वाचनवदमनेपनाऽऽदि प्राक्याख्यातः, तं कुर्वता पञ्चवन्दि-
व्यपगोपण विधातनं कृतं स्यात्तस्मै इषेण पञ्चवन्दि-
व्यपगोपणे, सङ्क्रिष्टं कर्म यद् गाहनस्य लिङ्गस्य करपरिमर्द-
नेन युक्तपुल्लानिकारणं करकर्मनि यदुच्यते । चकारात् लि-
ङ्गस्य स्नेहाऽऽदिना प्रकृणाऽऽदि कृतं स्यात्तस्मै सङ्क्रिष्टकर्मणा(दी-
हद्धाणासंवि) पक्षस्थाने प्रथमा । ततो दीर्घाध्वनि यथावा-
कर्म अथवाकट्टाऽऽदि कृतं यत् शुक्लकट्टाकट्टाऽऽदिधरणाऽऽमकं
तदासंविनः, शानकट्टावसानं च शानकलरां शानाऽऽचारः,
आध्यात्मिककाष्ठपथ्याऽऽपुत्रजीवनमनितोभूतचूर्णस्थाऽऽसंविनं
वा तस्य शानकट्टाऽऽचारसंविनः, नारीगतिवै जानि सतीत्यर्थः वा
समुद्योय । सद्योपायः इति च यदाऽऽरम्भं विताप्य सद्योपयः क-
ट्टाहानेन कृतं सति (पुरि मत्तापेणे य चरिमाए) मूचकट्टाव
सुवस्य (पुरि सि) पौरुष्याः, (चरिमाए/सि) चरमज्ञानायाः,
प्रथमपादानप्रदं सतीत्यर्थः । मात्रावृत्तौ मात्रकस्य मित्रा-
वाकस्य प्रमादेनाप्रतिस्तेने तथा चातुर्भासिके वार्षिके च
पर्ययमाऽऽरूपं पञ्चाणं बुद्धौ प्रकाशतायां सत्त्वव्यत्येतु पृष्ठे
शायकं पञ्चकट्टायाक प्रायश्चित्तम् । अत्राऽऽह-दपेणः पञ्चवन्दि-
व्यथाऽऽदी दीपनं नाम प्रायश्चित्तं, चातुर्भासिकवार्षिके चो-
चित्ताराभावे कथं प्रायश्चित्तमिति । अत्रोच्यते प्रादोषिकाक-
रात्रिकवारात्रिकप्राज्ञानिकाऽऽरूपकाज्ञानां कदाचिदग्रहणं युवाथ-
पौरुष्ये जात्वकरणमप्रतिस्तेनऽऽप्रतिस्तेनऽऽदि स्यादादि
सुहृदमतिचारान् कृतातिपि यने न जानाति, न वा स्मरति,
ततश्चातुर्भासिकवार्षिके च निरतिचारस्यापि प्रायश्चित्तं भवति ।
चकार इयं चाद गाथायां समुद्योय । " पुरि मत्तापेणे
य, चरिमाए । " इत्यत्र यश्चकारः सोऽनुक्तसमुद्योयः,
तेन यदुपोषितः कश्चिद्वरमायां पाश्चात्तयापि पात्र-
काण्ये न प्रतिस्तेयति, आरानां प्रथमायां, तदा तस्यैकं क-
ल्याणं दीयत इति समुद्योयः । जात० ।

पंचकोट्टग-पञ्चकोट्टग-पुं० । पञ्चमः काण्डकेयुके पुरुषे, पुरुषस्य
हि पञ्च कोट्टका प्रवर्ति । तं ।

पंचत्वं-पञ्चस्कन्ध-पुं० । कृपाऽऽदिपु स्कन्धेषु, सुभ० १ सु० १
अ० १ उ० । " पंचस्त्रेयं वयंतेन । " पञ्चस्कन्धप्रकरणपुरःसरं
तस्मिन्कारणं 'साणयवा' शब्दे नृतीयमानं ७०६ पृष्ठे दृष्टव्यम् ।

पंचचित्त-पञ्चचित्त-पुं० । पञ्चतु स्ववनाऽऽर्द्धदिनेषु चिन्तामह-
विशो यस्य स पञ्चचित्तः चिन्तायु जातपञ्चकट्टाण्ये, पदमभ-
व चिन्ता न कृतं व्यवनाऽऽदिपु पञ्चतु स्थानेषु भवतीति । इथा०
५ टा० १ उ० । सत्त० ।

पंचताप-पाञ्चजन्य-पुं० । पञ्चजने दैत्ये भवः-यश्च । वि-
ष्णुसङ्केतः, वाच० । वासुदेवशङ्खः, का० १ सु० १६ अ० । स्था० ति० ।

पंचनाम-पञ्चनाम-पुं० । हिसासत्यऽस्तेयप्रसन्नयोऽपि प्रह-
रितिकस्य प्रथमाध्यायार्थकथने, इथा० ७ टा० । (चातुर्थ्यमो
धर्मः 'चाउज्जाम' शब्दे नृतीयमानं ११६० पृष्ठे उक्तः ।

पंचणद-पञ्चनद-पुं० । पञ्च नद्यो यत्र । " विसस्तेराधनाच-
न्द-भारा मन्दं सन्दिश । दानदुश्चि विप्राशा च, तेन पञ्चनदः
स्मृतः ॥ १ ॥ " इत्युक्ते (पञ्चाव) इति कथात रुद्रदेवो, पञ्चा-
ना नदीनां समाहारः । काशीस्थासु " किरणा धूमपापा न, सु-
प्तनोधा मरस्वतो । गङ्गा च यमुना चैव, पञ्च नद्यः प्रकीर्तिनाः
॥ १ ॥ " इत्युक्तसु विन्दुमाधवतीर्थमाश्रित्यासु पञ्चसु नदी-
षु, वाच० ।

पंचणाम-पञ्चनामन्-न० । पञ्चविधे नामनि, अनु० ।

मे किं ते पंचनाम ? । पंचनाम पंचविधे पणत्ते । ते जहा-
नायिकम्, नैपातिकम्, आरुण्यातिकम्, औपमार्गिकम्, पि-
श्रप । अश्व इति नायिकम्, खट्विति नैपातिकम्, धावती-
त्यारुण्यातिकम्, परीत्यापमार्गिकम्, संयत इति मिश्रम् । ते
ते पंचनाम ॥ १५६ ॥

ईहाश्व इति रिकम् ?- नायिकम्, वस्तुयाचकत्वात् । खट्विति
नैपातिकम्, निपातपु पाठित्वात् । धावतीत्यारुण्यातिकम्, क्रिया-
प्रधानत्वात् । परीत्यौपमार्गिकम्, उपसर्गपु पाठित्वात् । संयत
इति मिश्रम्, उपसर्गनामसमुदायविशेषज्ञानादिति । एतेरपि स-
ख्येय श्रोत्राकरणपञ्चनाममर्थं ज्ञानोपयम् । " से ते पंचनाम " इति । निगमनम् ॥ १२६ ॥

पंचतिथी-पञ्चतीर्थी-स्त्री० । तीर्थपञ्चकं, भट्टेदगिरिसन्धिषे हि
तीर्थपञ्चकं यथास्थानं व्याख्यानम् । ज० २ अधि० ।

पंचत्-पञ्चत्-न० । पञ्चानां पुष्टिपदादिभूतानां भावः पञ्चत्वम् ।
मरणे, तत्र हि देहाऽऽश्मकभूतानां स्वस्वांशस्य स्वेषु स्वेव
प्रवेशः इति तस्य पञ्चकत्वात् । इथा० ८ ठा० ।

पंचदमी-पञ्चदशी-स्त्री० । पञ्चव्य पुणिमायाम्, सू० प्र० १०
पाहु० १४ पाहु० पाहु० । वेदान्तग्रन्थे, वाच० ।

पंचद्रिष्ट-पञ्चद्रिष्ट-न० । वसुधारावृष्टिः १, चेन्नोक्तैः २
व्योम्नि देवदुःकृतिः ३, मण्योदकपुण्यवृष्टिः ४, आकाशे अहो-
रान्मानि शौचार्थं ५ चेति देवदुर्नाजनाभिकादातृमकाराधिक-
वस्तुपञ्चके, कल्प० १ अधि० ३ क्षण ।

पंचपुत्र-पञ्चपुत्र-पुं० । मरुतयवर्चनोन्निधये, स्थान० उ० १० ३८ ।

पंचपुत्रसाह-पञ्चपुत्रप्राद-पुं० । पुत्रांप्रादसु ज्ञातव्यतनाऽऽ-
दिकल्याणपञ्चके शांतलज्जिते, स्थान० उ० १ ३० ।

पंचपुम-पञ्चपुम-पुं० । पुष्टसु संजातव्यवनाऽऽदिकल्याणप-
ञ्चकेषामाजने, स्थान० उ० १ ३० ।

पंचनृपशाह-पञ्चभूतवादिन्-पुं० । भूतपञ्चकमाश्रयाऽङ्गीका-
रणाऽऽत्मनः पदाध्यांतरवर्तमानेष्वेकं नास्तिके, सूत्र० १ श्रु०
१ अ० १ ठा० ।

पंचप-पञ्चप-त्रि० । पञ्चानां पूरके, पञ्चानां पञ्चाऽऽदिकल्याणां
निर्देशकममाश्रित्य पुरणः पञ्चमः । अथवा-पञ्चसु नाश्यादि-
षु स्थानेषु गतीनि पञ्चमः । स्वरजदे, " वायुः समुन्धितो ना-
भ-रुरोद्दृष्टकाग्राशरोदनः । पञ्चस्थानस्थितव्यास्य, पञ्चमसं-
विधोयते ॥ १ ॥ " स्थान० उ० १० ३८ ।

पंचमग्नमहासुयकम्वध-पञ्चमहत्तममहाश्रुतस्त्वध-पुं० । पञ्चप-
रमोद्धवमस्कारगमं श्रुतस्त्वधे, प्रति० । (अस्य विषयः " गुप्ता-

कार " शब्दे चतुर्थभागे १८३३ पृष्ठे विलोकनीयः ।
अस्य विनयोपनिधानविषये विशेषः " उवहाण
" शब्दे द्वितीयाभागे १०४६ पृष्ठे गतः) " अगुरुवयण-
विनिगमयं विगुयाऽऽदिकमहामणपारिआसुहोयमसदं अ-
णमसोमसनायुवंगवाहद्वेयणधोरदुक्खद्वारिहिकलेसंगमं-
जागतरामणयसज्जितिसाहदुसलवयमहोममवोर्हातरेड-
गमूय इणमो सज्जामममज्झययस मसज्जसोसोवहययुद्धि-
पारिकपियकुमणियअधममाणअसस्सहेउदिहंतुत्ता । विरुद्धं स-
णिकुपयस्सस्स पचमंगममहासुयकवयस पचमज्जयणं स्यू-
लापरिक्खितस्स पचपचयमदेवयार्हादुअस्स निपद्यमपरिउ-
अमालावगसत्तकवरपरिमाणं यणतागमपज्जयपमहासं स-
चमहासितपवरविज्जाणं परमपविद्यमूअ-नमो अरिहताणं " नि
पद्यमज्झयणं आहउज्जयध्वं, ताहउधे अ आयांयनेण पारिअयं ।
तदेव वीयादिणं अणगाहस्ययुगुपणकखरपरिमाणं-णमो सि-
काणं " नि वीय अज्झयण आहउज्जयध्वं, ताहउधे अ आयांयिज-
ण पारियध्वं । तदेव तज्जआदिणं अणगाहस्ययुगुपणवयध्वं अ-
णतमरियध्वमहासं अणतरे तेणव कस्सण निपयपारिउअ-
मालावगसत्तकवरपरिमाणं-नमो उवज्जायाणं " नि वीयमज्झय-
णं अरिउज्जयध्वं, ताहउधे अ आयांयनेण पारिअयं । नमो होए
सज्जसाहणं नि पंचममज्जयणं पंचमदिणं आयांयनेण तदेव ताह-
उज्जाणामिअहोकारसपयपरिउत्तमं ति आलावर्तानांमकखरव-
परिमाणं " एसो पंचमसुकारो, मयथावपणणासणो । मगनाणं
च सव्वेवि, पद्यम हवउ मगन ॥ १ ॥ " इति । चूल नि छुटसत्त-
मदिणं तेणव कम्मविमाणं आयांयिर्हाह अरिउज्जयध्वं । एयमेव
पचमगममहासुयकम्वधं मयज्झपयकवरमज्झाविउट गुहणी-
वयध्वं मुक्खवट कौणममहाज्जाणं नहा कायध्वं उहाऽऽ-पु-
पुव्याए पट्ठागुपुव्याए अणगुपुव्याए ज्ञायामो ?) तारिउज्जातयो
तेणवउणेर म्मणयिदिह कस्समहुलणकवत्तज्जागममससिचज-
उत्तुयरिदिशो गोनि उअआहाववाउकमेण अट्टमत्तसेणं समपु ज्ञा-
गविउ ज गीयमा । मइया वयवण सुपरिदुणं निज्जेण अवादिअं
सुत्तरयं अणमोऽा मोकुण धारयध्वं । एयाए विहाए पंचमगमसस्स
णं गोयमा । विणश्रोवहाणेण कायध्वं इत्यादि, तत्र यममकमुत्तमिको
धमोत्तिकापयदनादि रत्ननतीयंकर गणचरपुर्ववरेव इति शिख-
रमा पञ्चमज्झममहाश्रुतस्त्वधो यैरपमत्तये तेनमाय्यव्याउपु-
पममोधि गोलागुगमलोत्तमस्थानिजेशुतुल्य इति श्वेयस । प्रति० ।
महा० ।

पंचपय-पञ्चपय-न० । पञ्चममेव पञ्चमकम् । प्राकृतनवा-
स्त्वार्थे कप्रत्यये । पञ्चसंबधायुरो, आ० म० १ अ० प्रश्न० ।
पंचपव्वन्प-पञ्चपव्वान्तिक्त-पुं० । पञ्चयामे धर्मे, सूत्र० २
श्रु० ९ अ० ।

पंचमहवय-पञ्चमहावय-न० । सर्वप्राणातिपातिविरयादिक-
पेषु पञ्चसु महावयेषु, " पंचमत्तवयविसाजसाहे । " पञ्च
महावयानि एव विशाखा विस्तीर्णाः शाखाः शाखा यस्य स
तथा । प्रश्न० ५ सव्व० ज्ञा ।

पंचपहाजुय-पञ्चपहाजुत-न० । शृण्व्यन्तेजोवाध्वाकाशलक्ष-
णेषु भूतेषु, विशेष० । सूत्र० । प्रश्न० । स्त्री० ।

पंचपामिग-पाञ्चपामिक-पुं० । पञ्चसु मासेषु अतीतेषु भवे,
आचा० १ श्रु० १ अ० १ ठा० । ज्ञा० चू० ।

पंचमुद्रितोय-पञ्चमुद्रितोच-पुं० । पञ्चभिर्मुष्टिभिः शिरःके-

पञ्चवर्णा-पञ्चवर्णा-स्त्री० । सप्तदशतीर्थकरस्य निष्कमणशि-
विकायाम्, स० ।

अणयोगगणाणक्षा, संलेहण मौ अ इइ पंच ॥ ५ ॥

प्रज्ञयायाः वक्ष्यमाणलक्षणाया विधानमिति विधिः तथा-
तिर्दिनाक्येति, प्रतिदिनं प्रत्यहं क्रिया चेष्टा प्रतिदिनक्रिया, प्र-

प्रजितानामेव चकालसामाचारोति जावः तथा-मनुष्ये स्वापना
चति । हिंसाऽनुत्तरेयाऽप्रजपरिग्रहेऽप्ये विरतयः प्रजानि, तेषु
स्थापना सामायिकसंयतोऽप्युपस्थापनस्थः । ननु कथं प्रजानां
स्थापनेति युक्तं, तत्र तेषामारोप्यमाणावात् । उच्यते-सामान्येन
प्रजानामनदित्वासेषु तस्योपस्थाप्यमानावादिप्रमत्तव्योप
एष । तथा-अनुयोगाग्राह्योति, अनुयोगजनमुपयोगः स्वरूप नि-
जेनाभिधेयेन संबन्धेन, व्याख्यानमित्यर्थः । गणस्तु गच्छोऽ-
भिधीयते, अनुयोगश्च गणध्यानुयोगणौ, तयोस्तु प्रव-
मोक्तं विधिना स्वातन्त्र्यानुज्ञानमिति । संलेखना चेति-सं-
लेख्यते शरीरकथायाऽऽदि यथा तपःक्रियया सा संलेखना, यद्यपि
सर्वत्र तपःक्रियेत तथाऽप्यत्र चरमकालमात्रेण विंशत्यैव सं-
लेखनोच्यत इति । 'मो' इति पूरणार्थो निपातः । इति पञ्चेति-
इति पञ्चमनैव क्रमेण पञ्च वस्तूनि । तद्यदि-प्रमत्तविधाने
स्ति सामायिकसंयतो भवति, संयतस्य प्रतिपन्नं क्रिया क्रि-
यावतश्च प्रनेषु स्थापना, प्रतस्पर्य वाऽनुयोगगणानुज्ञे संभ-
वतश्चरमकाले च संलेखनं ग्राह्यः ॥ २ ॥

सामप्रतममीयमेव वस्तुव्यप्रतिपादनायमाह--

एष चैव य वस्तु, संती एषु नाणमाह ।

जं परमगुणा पञ्चा-णि हेतुकज्ञानवज्रो हुंति ॥ ३ ॥

एनाम्येव प्रमत्तविधानाऽऽदीनि शिष्याऽऽचार्याऽऽदीनि ज्ञोवक-
व्याऽऽप्रत्यासत्तस्वतृप्तावस्तूनि, एतेष्वेव भावशब्दाद्योप-
पन्नेऽन्या वाऽऽह-वस्ति एतेषु प्रमत्तविधानाऽऽदिषु ज्ञानाऽऽ-
द्यः ज्ञावदेशनविरत्नकृपाः । यद्यस्मात्परमगुणा प्रधानगुणा
एवमप्येतेष्वेव व्याख्यानमनुभवः, अविचरनसम्यग्दृष्ट्यादिवि-
धानाऽऽदीनि विशिष्टस्वर्गमनसुकुलमत्यायानुपबोधिनामा-
ऽऽदीनामपि च वस्तुवादिप्रतदाशङ्कयाऽऽह-शिष्याण्यवि-
चरनसम्यग्दृष्ट्यादिविधानाऽऽदीनि हेतुकलभावने भवति ।
अविचरनसम्यग्दृष्ट्यादीनि हेतुनायतः कारणभावेन, विशिष्टस्व-
र्गमनाऽऽदीनि तु फलभावतः कार्यजावेन वस्तुनि ज्ञवन्ति ।
तथा-आविचरनसम्यग्दृष्ट्यादिविधानाऽऽदिकायाणि प्रमत्तविधा-
नाऽऽदीन्यानि वस्तु कारणत्वात्तयामपि वस्तुत्वमेव विशिष्टस्व-
र्गमनाऽऽदीनि तु प्रमत्तविधानाऽऽदिकायाण्यतो वस्तुका-
र्यत्वादीनामेव वस्तुनापत्तिः । उपचरनसम्यग्दृष्टानुसृतस्ववि-
धानमेव वस्तुत्वमिति ग्राह्यः ॥ ३ ॥ पंचं यं १ द्वार ।

इय पंचवत्युयमिति, उच्छ्रितं सुअसमाधौ ।

आयाणुसारण्यं, अविरहं इच्छमागेण ॥ १७१ ॥

(३) एवमुक्तेन प्रकारेण पञ्चवस्तुकादिमुक्तकृष्णमुद्गु-
त्तं पृथगवस्थापितं सुतस्मादुच्छ्रितोनां तु श्रुतादयः । किमर्थ-
मित्याह-आत्मातुस्त्वर्गार्थमात्मानुस्त्वर्गया प्रमत्तविधिनाऽऽदिविधा-
नाऽऽदीनां अविरहं संसारव्यभिचरता तस्य भगवत्त्वत्तो-
पयोगाऽऽदिसाध्यतात् । इति ग्राह्यः ॥ १७१ ॥

साधुगं पृथ इत्यं, एवर्गं गणितं ताविति ॥ १७१ ॥

सीमाण हिअट्टाप, सत्तरम सयाणि माणेण ॥ १७१ ॥

समाप्ता चयं पञ्चवस्तुकाद्वृत्तीका शिष्यहिता नाम, कृति-
धर्मो याकिमिह चराचरायुसायं हिमद्रव्य । 'कृत्वा टीका-
मेनां, यदवाप्तं कुशलमिह मया तेन । मास्वयं दुःखाविरा-
द्व्यानुत्तरी भवतु लोकः ॥ २ ॥ ' इति पञ्चवस्तुकाटीका संपू-
जा । पंच व ५ द्वार ।

पंचवर्मी-पञ्चवृत्ती स्त्री० । पञ्चानां वटानां समुदाये, नासिक्वपु-
रान्तिके गोदावरीतीरे रामसंताप्यमावासीकृते वटपञ्चके,
तौ २७ कटप ।

पंचवर्मि-पञ्चवर्ष-पुं० । पञ्चवर्षपर्याय, ६०० ३ उ० ।

पंचविह-पञ्चविध-त्रि० । पञ्चेति संशयावच्छन्तः, विधानानि वि-
धा भेदाः । पञ्च विधा अस्थेति पञ्चविधम् । पञ्चप्रकारे, अनु० ।
प्रश्न० । नं० ।

पंचसंगह-पञ्चसहस्र-पुं० । पञ्चानामाधिकाराणां संग्रहः
यत्र प्रत्ये स पञ्चसहस्रदः । शतकाऽऽदिपञ्चप्रधानां सहस्रह-
प्रत्ये, पंचं सं० ।

" अशेषकर्ममुद्राहृदाश्च, समस्तविक्षाजगत्सर्वभावम् ।

विधूनां शेषकुर्ताधिमानं, प्रणश्ये ह्येवं जिनवन्दमानम् ॥ १ ॥

संलग्नकोपदमप्रजन्तु-स्त्वामोदुपपूना इममिवावलम्ब्यम् ।

जैनाऽऽमं बाहिनशेषात्स्व-म्यनायमापुण्ययाथेवाहम् ॥ २ ॥

विबुधोमि पञ्चसंग्रह-मतिमिपुण्यमभोरुहयपुनरिपि ।

शास्त्रांतरटीकातो, मुकुपदेशाच्च सुखबोधम् ॥ ३ ॥ "

इह शिष्टाः क्वचिद्वि वस्तुनि प्रवर्तमानाः सन्त एष्टदेवताम-
मकारपुरस्सरमेव प्रवर्तन्ते, न चायमाचार्यो न शिष्ट इति
शिष्टसमयपरिपालनाय । तथा- 'अयं सि बहुविधमिति भवति ।
उक्तं च- 'अयं सि बहुविधमिति, भवति महतामपि । अश्वेतसं
प्रवृत्तानां, क्वपि यस्मिन् विनायकाः ॥ १ ॥ ' इदं च प्रकारं
सम्यग्ज्ञानं नानुवाच्यं अथैतन्मोमा जूहव विभं इति वि-
प्रविनायकोपाश्रित्ये चेष्टदेवनाममकारकाः । तथा-न प्रेक्षापूर्व-
कारिणः प्रयोजनाऽऽदिविहिते प्रवर्तन्ते, ततः प्रेक्षावर्ता प्रवृत्त-
यं प्रयोजनाऽऽदिकं च प्रतिपादयिष्युदावावामां गायामाह-

नमिष्ठण जिणं वीरं, सम्मं लुट्टकम्पनिद्वयं ।

बोच्छामि पंचसंगह-मेय महत्त्वं जहत्यं च ॥ १ ॥

सम्यक् त्रिकरणयोगेन तत्रा तमस्कृष्य, शूर वीर विक्रान्तौ ।
वीरयति स्म कथायोपसंगपरिप्रेक्ष्याऽऽदिशुभ्रगुणजयं प्रति
विक्रामति स्मेति वीरः । अथवा-हैर गतिप्रकरणाय, विशेषेण ह-
रयति गमयति स्फोटयति कर्म, प्रापयति वा शिष्ये, प्रेरयाव शि-
वानिमुक्त्वमिति वा वीरः । अथवा-हैर गतौ । विशेषेण अणु-
नमोयति इत्येवमयति स्म शिष्याविति ग्राह्यः । न, स चामातोऽपि
कश्चिज्जयति, तत्तत्तद्व्यवच्छेदार्थं विशेषणमाह-जने रागाऽऽदि-
शुभ्रजन्ताज्जिनस्ते, सोऽपि धूनायार्थमात्मानाऽऽदिकोऽपि संभवति,
तस्यापि यथासंभवं रागाऽऽदिशुभ्रजनयत्, तत्तत्तद्व्यवच्छेदार्थं
विशेषणमाह-इष्टाऽऽदिकर्मनिष्ठतां कुट्टाणामाशानां कर्मभ्यां
निष्टापकां विनाशकाः, तं, कर्वालाजिनमित्यर्थः । नन्वेतदेव विशे-
षणमास्तौ पुष्टत्वाद्वा जिनप्रदणेत । उच्यते-इह न्यसारमोच-
काऽऽद्यो हिंसामपुनाऽऽदिकोऽपि कुट्टादिकर्मभ्यानां शमिच्छमि,
संसारमोचकस्याऽपि हिंसा यत्कृत्वा शान्तमित्यादिवचनभ्र-
णत् तत्तत्तद्व्यवच्छेदार्थं जिनप्रदणम् । जिन एव रागद्वेषाहाना-
ऽऽदिशुभ्रजनयकं सृज्य कुट्टादिकर्मविनाशकाः, यथाप्या, न न-
स्याः । कर्मत्याह-वक्ष्यामि (वयं तं) विभक्तिषोप आत्मावत्, एत-
न्मस्तत्त्वनिष्ठं पञ्चसंग्रहं, संयुक्तमेनेनेति संग्रहः, 'पुनांस्त्रो' ॥
५ । ३ । ३३० ॥ इति करणे चरत्ययः, पंचानां शतकमपि
काकायात्राजुतसकमपि कृतिलक्षणानां प्रध्यानाय, अथवा-पञ्चा-

नामधेयकाराणां यामोपायविषयमंगलावधकश्चन्द्रश्च-
हेतुवन्धविश्रज्जनायां संग्रहः पञ्चसंग्रहः । यथा-पञ्चानां प्र-
स्थानामधेयकाराणां वा संग्रहः । यत्र ग्रन्थे स पञ्चसंग्रहस्तम् ।
कथञ्चनानामयाह-महाय महान् गणनायेष्टो वीक्ष्यते, यथा-
च यथावस्थितः प्रवचनाधिरोधो अथो यस्मिन् तम । यथा-
अवश्य प्रवचनोक्त्यामतिक्रमणेन, न च्चमनोपायका यथायं,
चः समुच्चये, इह पञ्चसंग्रहोऽभिधेयः, तत्परिज्ञानं श्रोतुमनन्तरं
प्रयोजनं कर्तुः परानुग्रहः । परमप्रयोजनं नूतनयोगिनिधेय-
स्वाभिः, सन्धश्चरुपायेयज्ञकणः । तथाहि-वचनरूपाऽऽपेक्षं
प्रकरणमुपायस्तत्परिज्ञानं चोपयमिति ॥ १ ॥

संप्रति प्रकरणस्य यथाधोभिधाननामावेदयति-

सयगाइ पंच गेया, जहरिहं जेग एत्य सल्लिच ।

दाराणि पंच अहवा, तेण जहरियाजिहणमिणं ॥ २ ॥

शतकाऽऽद्यः पञ्च प्रधाः पूर्वोक्ता यथाहं यथायोगेन येन कारणे-
नाऽत्र प्रकरणं संक्षिप्तः संग्रहीताः । अथवा-वचनमात्रस्यवा-
णि पञ्च दाराणि यथाहंमत्र भक्तिमान्, तेन कारणेन इदम-
भिधानं पञ्चसंग्रहलक्षणं यथायं सामर्थ्यमिति ॥ २ ॥ पं० स०
१ द्वार ।

संप्रति यथेदं प्रकरणं समाप्तिमुपगन्तुं तथोपदेशयन्नाह-

सुयदेविपमायाआं, पगरणमंयं समापआं जणियं ।

समयाओ चंदरिणिणा, मर्मइविभवाणुमारोणं ॥ १११ ॥

श्रुतं द्वारद्वारं, तद्वया देवी भुतं देवी, तस्याः प्रसादस्तत्तद्विष-
यमतिक्रम्यमानवदाम्मुच्छ्रितविशेषकमस्योपशममावत एत-
त्पञ्चसंग्रहाऽऽत्म्यं प्रकरणं, मया चन्द्रविनाम्ना साधुना, स-
मस्तु । सिद्धिना, तत्र यद्यपि सिद्धिर्नामनेकेऽर्थाः प्रवक्ष्यतेः
प्रवृत्तास्तथापि न तेषामादृशा सावक्येनोक्तं शक्यते, इत्या-
दिनाथमाह-समर्थावजवावुसारणं समासतः संक्षेपतः संक्षि-
प्तार्थजनानुसंख्या भणितः ॥ १११ ॥

"जयाति संक्षलकमंक्रोशसंपकमुक्तः,

रुक्मिरितचित्तशुद्धिज्ञानसंभारलक्ष्मीः ।

प्रतिनिहृतकुन्तीपाशोद्यमार्गवार्धः,

शिवपदमधिकदो वर्यमाभो जिनन्दः ॥ १ ॥

गणपदार्थं जिनमा-विनाथमल्लहाऽऽगतमङ्गल्यकलितम् ।

परतीधानुसमता-रुतिमभिगतुं शासने जैनम् ॥ २ ॥

अहर्षमहर्षशब्दं, प्रकरणमसद्वृत्तिवृत्ततां लल्लिचम् ।

यदवापि सत्ययिगिरिणा, सिद्धिं नेनाहनुनां लोकः ॥ ३ ॥

अहंते मङ्गलं सिद्धिः, मङ्गलं मम साधवः ।

मङ्गलं मङ्गलं धर्म-स्तम् मङ्गलमशिशियः ॥ ४ ॥ "

इति श्रीमत्सर्गार्गोपदेशोऽत्र पञ्चसंग्रहटीका समाप्तेति । पं०

सं० ५ द्वार ।

पंचमंगह-पञ्चपंचमंगह-पञ्च० । प्राणतिपाताऽऽदिपञ्चमहा-

मनोपेत्यभ्यास पञ्चप्रकारसम्बन्धितः, सूत्र० १, सु० १, अ० ५ उ० ।

पंचसमिय-पञ्चसमिति-त्रि० । इत्यासमियद्विभिः पञ्चभिः स-

मितिभिः समिते, भाव० ३ अ० । पं० सू० ।

पंचमर-पञ्चमर-पुं० । कामदेवे, "मयवदन्तां ज्ञणगे, रर-

णाहो वरमहां कुलुसमाणो । कन्वो पंचसरो, मयणो संक-

दजणीयं व ॥ ७ ॥ पाहो नां ७ पाथा ।

१५

पंचमिह-पञ्चमिश्र-पुं० । पञ्चसु स्थानेषु राततशिक्षं कुमारैः,
सूत्र० १, सु० ७ अ० ।

पंचसीम-पञ्चसीपि-न० । द्वीपसमुद्रविशेषाधिपते, द्वी० ।

पंचसुमा-पञ्चसुम्य-न० । पञ्चानां सुमानां समाहारः पञ्च-
दृश्यम् । समाहारविषयका एकत्वम् । सुमापञ्चकं, प्रय० ३५
द्वार । शुद्धस्थानां सुल्लयार्थिकाः पञ्च सुमाः प्राणविषयस्था-
नाति । सूत्र० १, सु० १, अ० ४ उ० ।

पंचसुत्तग-पञ्चसुत्तक-न० । पापप्रतिघातगुणयोक्ताऽऽधानसुत्ताऽऽ-

दीनां पञ्चानां समूहः, पं० सू० । "प्रणश्य परमाऽऽमानं, महा-

वीरं जितेश्वरम् । सर्वज्ञसूत्रकथाख्या, समोत्तमं विधि-

यते ॥ १ ॥ "आह-किमिदं पञ्चसूत्रकं नाम ॥ उच्यते-पापप्रति-

घातगुणोक्ताऽऽधानसुत्ताऽऽधानसुत्तम् १, साधुसुत्तपरिभाषनासुत्तम् २,

प्रवृत्त्याप्रवृत्तिविषयसुत्तम् ३, प्रवृत्त्यापरिभाषनासुत्तम् ४, प्रवृत्त्या-

फलसुत्तम् ५, इति । आह-किमर्थमेवेतितामुपगमाः ॥ इत्यथोच्य-

ते-एतदर्थंस्थेयमेव तत्रतो भाव इति व्यापनाय, न हि प्रायः

पापप्रतिघातेन गुणयोक्ताऽऽधानं विना तत्रतत्तत्तद्वृत्त्याभावप्रे-

रः, न चास्त्यस्मिन्साधुधर्मपरित्यागः, न चाविभक्तिमान्-

धुवर्धस्य प्रवृत्त्याप्रवृत्तिविषयकारः, न चातिप्रवृत्ततां त-

स्यालताय यवने, न चापालने एतत्फलमालोकोति प्रवचन-

सार एव सज्जनार्थकार्योक्तम् । अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः इत्येवमस्यसंख्याभाव

न चेतदेवं, सर्वप्रधानां निश्चयमात्रात् । निश्चिष्टं प्रधानं

फलं प्रवृत्त्यापरिपालनस्य, साधुसुत्तकं तु सुदेयत्वाऽऽदि । य-

थाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

देयथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः अथवा-अनार्थमिति संसा-

सुगुनीर्मा ता हस्तीसराः ताश्च पञ्चसु स्थानेषु गभीरस्थानसंहरणजम्भदीकाज्ञानोत्पत्तिरूपेषु संभृता अतः पञ्चहस्तीसराः । आचारः १७०७ अ० ३० । भगवति धीरे तस्य हि गभीरऽध्यानाऽऽदिपु पञ्चसु स्थानेषु उत्तरफाल्गुन्याः सत्त्वान् । कहेप० १ अध्या० १ कृष्ण । स्थानं ।

पंचाणप-पञ्चाणन-पु० । सिंहः, "पंचाणणो मयारी, मयाहिवा केसरी कीहो ।" पाठ० ता० ४३ गथा ।

पंचामेन्नियपरिमंनिवाभिगम-पञ्चापीनिकपरिमादितानि-राप्-वि० । पञ्चजिग्राषीमकाभिहञ्चूकामिः परिमाणमेत आनिरामे रश्च च । स० ७ उ० ६ उ० ।

पंचायाम-पञ्चाप-पु० । पञ्च यामा द्यतानि यत्र स पञ्चायामः । "दीपद्वये नियो वृत्तौ" ॥ ८ । १ । ४॥ इति प्राकृत-लक्षणवशात्कारस्य र्धायाम् । पृथोक्तिसमर्थकरयोः पञ्चमहावृत्तिके धर्मः, "पंचायामो धर्माः, पुरिमस्स य पञ्चमस्स य (विगम्सु)" ॥ ४० ६ उ० ।

पंचाज्ञ-पञ्चाज्ञ-पु० । कामिपयपुरजघानीप्रतिष्ठेषु आद्यज-नपदेसु प्रज्ञा० १ पदः पञ्चाज्ञा यत्र कामिपयं नगरम् । ज्ञा० १ ध्रु० ८ अ० । आचारः १७०७ । पञ्चाज्ञेदाराज्ञे, आद्य० १ ध्रु० ८ अ० ७० । नो० । प्रज्ञा० । स्वानसयाने जाककप-मिदने, यत्र श्रीमार्द्धाधर्मं स्तेककक रश्चिन्तम् । "जिणं भोजन-माद्यस्य, कापिप्रः प्राणिनां दयाम् । बृहस्पतिरावश्याम, पञ्चाज्ञः स्तेपु मादेवम् ॥ १ ॥" आ० चू० १ अ० । आ० म० ।

पंचाज्ञाय-पञ्चाज्ञराज-पु० । कामिपयतगानायके पञ्चाज्ञ-जपदराज्ञे, स्थानं ७ उ० ।

पंचाणप-पञ्चाणन-स्थी० । "मोणाऽऽदयः" ॥ ८ । २ । १७४ ॥ इति तथाकृपां निपातः । पञ्चाधिकपञ्चाशति, प्रा० २ पादः, इ० ना० ।

पंचासं-पञ्चाशान्-स्थी० । पञ्च युतायां दशमंस्थायाम्, तत्सं-कथ्ये च । "पंचासं अज्ञियासाहर्म्मः ॥" स० ४६ सम० ।

पंचामग-पञ्चाशक-न० । पञ्चाशद्वयाधायपरिम सतया स्वनाम-कयानेषु हरिभद्रसुरिचित्रेषु ग्रन्थेषु, तानि चकानविशतिहरि-भद्रसुरिचिन्ताम्यमयंयमृषिदीकिरानि पञ्चा० ।

"सदृष्टहीनो समस्तार्थो, गोर्नियस्य प्रकाशितः ।

न नया श्रीमहर्षिरे, निमग्नैर्म तर्मापहृष्ट ॥ १ ॥

बृहदाक्यानुसारेण, वृत्तिं यद्वयं समासतः ।

पञ्चाशकाऽऽहारास्त्वस्य, धर्मशास्त्रादिसंमर्षः ॥ २ ॥"

इह हि विस्तुरस्त्रियानिशयनेजोधामनि कुपमाकालविपुल-जलपट्टजलपल्लवमालमहिमनि निगरामनुपुत्रकज्ञानपुर्व्वनाऽऽ-जिह्वदुलमग्रन्थवाधेतरकानिकरे पारङ्गुतमादितऽऽसमाखरे प-दुतमबोधोत्तोलनतया सुपुद्गलितनामयेया भगवान् श्रीहरिभद्रमू-रिस्तथाविधपुक्वाधेनिद्वयिनामपटुदृष्टीनामुक्तमिगजिज्ञासाबु-द्धिकमधराणामेदंयुगीनमानवानामामोपलब्धयामाण विद्याका-लाधेनार्थसाधनमयार्थं कतिपयप्रवचनाधेनारकारकविशेषा-नुवादिदशयिषुः पञ्चाशक्याधपरिमाणतया पञ्चाशकज्ञानाना-नि प्रकरणानि विविपुत्र्यस्कनभावकधर्मो यन्निधर्मयोग्या ज-बतीति न्यायमाश्रित्य आवश्यकमपेक्षकं तावदादितो विभाणपु-

मङ्गलसम्बन्धाजिषेयप्रयोजनाजिषायिकामिर्म गायामाह--"न-मिङ्गुल वक्रमाणां, स्वावयधमं समासमो वोक्छुं । सम्मत्ताई भाव-रन्धसंगम्य सुसर्णाई ॥ १ ॥" पञ्चा० १ विष० । "सा-वयधमं" शब्दे अस्या न्यासाय ।

"यस्मिन्नतोने धृतसंयमश्रया-

वरापदुवव्यापपर तर्थाविधम् ।

स्थस्याऽऽश्रयं संवसतोऽतिदुश्चिधे,

श्रीपद्विमानः स यतीश्वराऽस्यत् ॥ १ ॥

शिष्याऽश्रवणस्य जितेश्वराऽऽक्यः,

सूरिः कुनानिन्धायोचनशास्त्रः ।

मन्त्रा निगलम्बोहारवर्नी,

चन्द्रोपमश्नन्कुलशिवरस्य ॥ २ ॥

अन्येऽपि विना भुवि वृत्तिसाराः,

पारोड्यचारिचतुर्गैरनुयैः (?) ।

शब्दाऽऽद्विधमप्रतिपादकानय-

ग्रन्थप्रणता प्रवरः ज्ञामावाप् ॥ ३ ॥

तथारामो शिष्यवरस्य वाक्याद्,

वृत्तिं व्यधात् श्रीजितचन्द्रः ।

शिष्यस्यथोरे विमुग्धवृत्ति-

ग्रन्थाधोक्षेऽन्यदवसूरिः ॥ ४ ॥

वाधो न शास्त्रोपगमोऽस्ति तादृशो,

न तद्वर्जो वाक्पटुर्ऽस्ति मे तथा ।

न कामिना टीकेन न वृद्धगिरिना,

हेतुः पर मेऽत्र कृतो विजोर्ध्वः ॥ ५ ॥

यादृक् कमपि दृष्टं वृत्तमन्त्राद्विकृतं,

मयि नाहिनक्यास्तकधनाः शोधयन्तु ।

निपुणमनिमतोऽपि मावशः सावृत्तः स्याद् ।

न हि न मानवमोहः किं पुनर्मोहऽक्यः ? ॥ ६ ॥

चतुरश्रकविशिनियुते, वर्षमहत्वे शक्ते च निन्द्यम् ।

अथलक्षपुरं वसतो, धनपण्यां वृत्तुलपार्श्वकयोः ॥ ७ ॥

अणदिज्ञपाटकनगरे, संघर्षेर्भगमातृवृत्तमुर्ध्वः ।

श्रीद्विणाऽऽचार्योऽयविचित्रः शोधिता यति ॥ ८ ॥

पञ्चा० १५ शिष्यः ।

पंचामवपरिमाय-पञ्चाऽऽश्रवपरिज्ञात-वि० । पञ्चाऽऽश्रवा हि-साऽऽदयः परिक्रान्ता द्विविधया परिज्ञया परि समन्ताच्च ज्ञाना येनने पञ्चाऽऽश्रवपरिज्ञाताः, आदिनाम्यादेराकुनितगणमाद् निष्ठायाः पूर्वाविपात इति समासो युक्तः । परिक्रान्ताऽऽश्रव-पञ्चकेषु, इश० ३ अ० ।

पंचमीड-पञ्चाशीति-पु० । पञ्चाधिकपामशीते, स० ८५ सम० ।

पंचाह-पञ्चाह-न० । पञ्चानामङ्गां समाहारे, आचार० १ ध्रु० २ अ० ३ उ० ।

पंचिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रिय-पु० । पञ्च स्पर्शरसनग्राणचक्षुःश्रोत्रक-पाणीन्द्रियाणि धेयानि ते पञ्चेन्द्रियाः । जी० १ प्रति० । प्रश्न० । पं० सं० । मन्थमकरकलमसहस्ररसनसुरारकाऽऽदिषु जी-बन्धेषु, कर्म० ४ कर्म० । विश० । आचार० १० ।

पञ्चेन्द्रियवक्तव्यतामाह-

पंचिन्द्रिमा उ मे जीवा, चतुर्विधा ते विपाट्टिया ।

इसो कालविजामं तु, तेसि वुच्छं चउत्थिहं ॥ १८८ ॥

संतंइ पप्प णाईया, अपज्जवसिया वि य ।

उंइ पडुक्क सार्इया, सपज्जवसिया वि य ॥ १८९ ॥

पलिओवसस्स भागो उ, अमंखेज्ज इमो भवे ।

आउड्हिं खइयराणं, अंतोमुहुत्तं जहसिया ॥ १९० ॥

असंखभागो पडियस्स, उक्कोसण विपाट्टिया ।

पुव्वकांभी पुहुत्तेणं, अंतोमुहुत्तं जहसिया ॥ १९१ ॥

कायड्हिं खइयराणं, अंतरं तेसिमो जये ।

कालं अणंतमुक्कोमं, अंतोमुहुत्तं जहस्यं ॥ १९२ ॥

एपमि वसतां चव, गंधो रसकासतो ।

संठाणदेसतो बावि, विहाणं सहरसआ ॥ १९३ ॥

सूत्राणि पञ्चविंशतिः व्याख्यातप्रायास्येव । नवरमाद्य सूत्रत्रय-
मुद्देशतो भेदात्मनस्तत्र ग्रन्थसम्बन्धं चाभिदधाति । अथ स-
मुक्तेन संमुच्छं अतिशयमुदना, तथा निवृत्ताः संमुच्छिमाः ।
यद्वा वा-समिपुःपत्तिस्थानपुच्छैः सहैकीभावेन समुच्छिन्ति,
तपुत्रलोपचयात् समुच्छिन्ना भवन्तीति औणादिक इमपत्येव
संमुच्छिमाः, ते च ते तिर्यञ्च्य संमुच्छिमांतयेज्जा ये मनःपर्याप्य-
भावतः सदा संमुच्छिना इवावतिष्ठन्ते । तथा गर्भे व्युत्क्रान्तिरुप-
स्थित्यर्थां ते गर्भेऽव्युत्क्रान्तिकाः । जले चरन्ति गच्छन्ति, चरेभक्तुम-
प्यर्थे इति जस्यन्ति चेति जलचराः । एवं स्थलं निजन्तो नृमा-
नस्तस्मिंश्चरन्तीति स्थलचराः । तथा-लखहव (लि) सूत्रेणात्
खमाकाशं, तस्मिंश्चरन्तीति खचराः । “यथोद्देशो निर्देशः” इति
जलचरभेदानाह-मन्स्या मीनाः, कच्छपाः कुर्मः, शुक्लन्तीति
प्रादा जलचरविशेषाः, मकराः सुसुमारा अपि तद्विशेषा एव ।
“लोपयदेत्” इत्यादि सूत्राणि यद् कृत्वाकालभावाविजायानि, त-
थेदं पुष्पकवं द्विपभूया नवाभ्यं स्थलचरभेदानाह-परि स
समतस्तस्मैति गच्छन्तीति परिसर्पाः । एकलुगः५५इत्यञ्च हयाः५५-
दिप्रज्जुतिर्नैषाकम् योजयन्ते, तत एकः लुरश्चरणां योवस्येदिध-
विशयो येषां ते एकलुगः हयाः५५याः, एवं द्विलुगः गवाययोः,
गण्डीपदा कर्णिका, तद्वद् वृत्तया पदानि येषां ते गण्डीपदा
गजः५५याः (लघुपय लि) सूत्रेणात् सह नखेनखेनागमकेवैष्यन्त
इति सनखाश्चपाविधाणि पदानि येषां ते सनखपदाः सिहाः५५-
इयः । (भूमीरुगपरिसर्पा य लि) परिसर्पश्रेयः प्रत्येकमभि-
सम्बन्ध्यते । ततो भुजा इव भुजाः शरीरावयवविशेषाः, तेऽपि-
सर्पेण इति लृजपरिसर्पाः, उरो वल्लस्तेन परिसर्पेन्तीति उ-
रःपरिसर्पाः तस्यैव तत्र प्राध्यायात् गोवाः५५इयः अहिः सर्प-
स्त्वदाइय इति यथाक्रमं धाराः । एते चैकैक इति प्रत्येकमनेकधा
अनेकभेदा गोपेरकनकुलाः५५इतिरेवतो गोखसहायप्रज्ञापाः५५दि-
अनेकश्च, पदार्थपमानि तु त्रयपुच्छेण तु साधिकाणि पुर्वकांटीप-
थकृत्योक्तकण्ठेण पदार्थपमाः५५युषे हि न पुनस्तत्रैवोपपद्यन्ते, ये
तु पुर्वकोष्ठापुत्रो मुखे तत्रैवोपजायन्ते तेषां सप्तपद वा त्रय-
प्रहणानि यावत्पञ्चोत्पन्नपरिध्यामाधिकनिरन्तरमवात्तराल-
मनवात् । उक्तं हि- “सत्तु जना उ निरियमणुय लि ।”
अत एतावन् द्वाधिकस्य सप्तस्य इति भावना । खच्चरणाह-
(चरमे उ लि) प्रकृताचरमेपक्षिणः चरमे चरमाप्रभृतयः, चरम-
कथा एव हि तेषां पक्षा इति तथा-रोमप्रधानाः पक्षा रोमपक्षा-
स्तस्मिन् रोमपक्षिणो राजहसाः५५यः समुद्रपाक्षिणः समुद्रकाः५५-

कारपक्षिणः, ते च मानुषोत्तराद् बहिर्द्वीपवासिनः । वितनपाक्षि-
णो ये सर्वदा बिस्नारितान्त्र्यामेव पक्षाऽभ्यासास्ते, इह ख यत्
क्षेत्रस्थित्यन्तराः५५इति प्रत्येकं प्राकृतनसदृशमापि पुनः पुनरुच्यते,
न पुनरतिदिश्यते, तत् प्रपञ्चितकृतिविनयाऽनुप्रदार्थम् । एवं यथा
आप प्रज्ञापनीया एव, इतिरूपानर्थं खेत्यदुष्टमिति विनाश-
नोपमिति पञ्चविंशतिस्तुथाः । उक्तं ६ ब्र० ।

पंचिदियरायण-पञ्चोत्पन्नयस्स-न० । वक्कयस्मिन् वांयंतः ख-
जात्युकुष्ठे पञ्चोत्पन्नये एकैकस्य पञ्चोत्पन्नस्य सदा पञ्च-
न्द्रियरत्नानि-सन्ता यतिरुहपातियेवकिः पुरोहितः स्त्री अश्व-
हस्ती चेति । इथा० ७ ठा० ।

पंचिदियमेवरण-पञ्चोत्पन्नयस्स-न० । रस्येनाऽऽदिन्द्रियनि-
ग्रहणे, ध० ३ अथि० ।

पंचुवरी-पञ्चोत्पन्नी-स्त्री० । पञ्चानामुदुम्बराणां खमाहारः
पञ्चोत्पन्नी । यद्यप्यप्यलोदुम्बरपक्षिकाऽदुम्बरीफलरूपे उ-
दुम्बराऽऽदिपञ्चकैः, सा मशकाऽऽकारमूकमयहुजोवभृत्तयाद्
वर्जनीया । प्र० ७ डार । पञ्चा० ।

पंचोववारजुत्त-पञ्चोववारयुक्त-प्र० । “दो जाणु दोगि करा,
पंचमयं होइ वत्तिमं तु ।” एवमेति पञ्चजिकपचारिः युक्ते प-
ञ्चाङ्गप्रणिपाते, “सावत्ताणं दृग्वाणं विजस्सरणया” इत्यादि-
कैरागमोक्तेः पञ्चानिर्बन्धवस्थानुक्ते, पञ्चा० । १ विव० ।

पंजर-पञ्जर-न० । लोहवंशशलाकाऽदिनिर्मिते पल्लिवनप्र-
स्थापने, वत्त० २२ अ० । सू० प्र० । हा० । प्रश्न० । जी० ।
वंशाऽऽदिमयप्रच्छादितविशेषः, रा० । “नाहं रमे पक्खिण
पंजर वा, संताणुञ्जि चरिससि मोग्गं ।” उक्त० १४
अ० । आ० म० ।

पंजरग-पञ्जरग-न० । पञ्जरमुखे, आ० म० । अ० २ खण्ड ।

पंजरिरोहण-पञ्जरनिरोधन-न० । पञ्जरं रोधयित्वा प्राणिमां-
दपदने, प्रश्न० । आ० ७ डार ।

पंजरदीव-पञ्जरदीप-पुं० । अञ्जपटसाऽऽदिपञ्जरयुक्ते दीपे,
हा० १ कु० । अ० । म० ।

पंजरजग-पञ्जरजग-पुं० । यथा पञ्जरे शकुनेः शस्त्राकाऽऽदि-
निः स्वच्छन्दमगमे निवारयन्ते तथाऽऽचार्याऽऽदिपुष्टयगच्छ-
पञ्जरे क्षात्राण्यशलाकया सान्नायकपद्मानागमनं निवारयन्ते
तद्वज्रं यत् । यतमानसाधनां मूलादागते, परिमन्त्रां वा
मूलादागते, व० १ उ० ।

पंजरमूलिय-पञ्जरमूलित-वि० । वंशाऽऽदिमयप्रच्छादित-
विशेषात् पञ्जराद् बहिष्कृते, जी० ३ प्रति० ४ अथि० । म०
प्र० । “पंजरमूलिय व ।” पञ्जरादुन्मूलितमिव बहिःकृ-
तमिव पञ्जरमूलितमिव, यथादि किं किमपि वस्तु पञ्ज-
राद् वंशाऽऽदिमयप्रच्छादितविशेषाद् बहिःकृतमव्यनमयिन-
प्रच्छादयत्वात् शान्तेन, एवं तदपि विमानमात्रं भावः । च०
प्र० १८ पाठ० ।

पंजल-प्राञ्जल-वि० । समे, विशेष० । अनु० ।

पंजलि-प्राञ्जलि-पुं० । प्रकृष्टे प्रधाने ललाटतटघटितस्थेनाञ्ज-
लौ, ज० १ वक्क० । विनयार्थितकरसंपृष्टे, ध० २ अथि० ।

ज्ञा०। आच०। प्रकृताऽज्ञलौ, आ० सू० ५ अ०। प्रकृता-
ज्ञलौ, येन हि प्रवृत्तौऽऽज्ञतिः। इय० १ उ०।

पंजलिउद-प्राज्ञजिकृत-ति०। प्रकृष्टः प्रधानो ललाटनटच-
टितस्वेन भञ्जलिहस्तव्यासाद्यशेषः कृतो विहितो येन सः।
अभ्यासिहताऽऽविद्वशनाप्राज्ञजिकृतः। म० १ श० १ उ०। आ०
म०। विनयराचितकरपुट, छ०। प्राद्वगतपञ्चम, दृश० ६ अ०
१ उ०। ग०। बह्मऽज्ञलौ, उक्त० १ अ०। च० प्र०। ज्ञा०। प्रज्ञा-
लिपुट, पं० सू० १ कल०। उक्त०। सू० प्र०। "सूक्त्ये गेयहो,
कुण भञ्जलि पंजलिउदो नु।" पं० भा० १ कल०। प्रकल्पान्तः
प्राप्त्यामकेन कृतौ विहितोऽज्ञलरज्ज्वरकर्मो ललाटऽऽत्मको-
ऽनेनेति प्रकृतपञ्जलिः। प्राकृतवाचक कृतशब्दस्य परनिपातः,
विनयराचितकरपुट, उक्त० १ अ०।

प्राज्ञजलिपुट-वि०। प्रकृष्टनाभाभितलयाऽज्ञलिपुटमस्येति
प्राज्ञजलिपुटः। बह्मऽज्ञलौ, उक्त० १ अ०।

पंदम-परदक-पुं०। 'पंदम' शब्दायै, पा० १ ना० २३५
गाथा।

पंदम-परदक-पुं०। ननुसकभेदे, ध० ३ अधि०। स्या०। छ०।
विशे०। पं० ज्ञा०। ग०। प्रव०। नि० सू०। "तद्विषं पंदमं निवि-
हो, लक्ष्मण दूतिय तद्विषयाश्रयो य।" पं० भा० १ कल०। (ल-
क्षणपरदकः 'लक्ष्मणपंदम' शब्दे लक्ष्यः) (द्वितियपद-
कः 'दूतियपंदम' शब्दे चतुर्थेनाम २६०६ पृष्ठ गतः)।
(उपधानपरदकः 'उधवायपंदम' शब्दे द्वितीयपत्रगे ८०१
पृष्ठ विस्तरण प्रतिपादितः)। (सर्वेऽपि पण्डकाः प्रवत्याऽ-
यंभ्याः इति 'पवज्ज्ञा' शब्दे बह्व्यते)

पंदमवण-पण्डकवन-न०। पर्यन्ते गच्छति जितजन्मानिषे-
कस्थानायेन सर्ववनेष्वनिशायायामिति णकप्रत्यय पण्डकं,
नच वनमिति। जं० ४ वक्ता०। सौमनस्यनादूर्ध्वं यद्विशिष्टो-
जनसहस्राणि उपसृज्याप्रातरे मेरोरुपरितने तले योजनसह-
स्रविस्तारे च्युत्तिकायाः सर्वास्तु दिक्षु मेरो चतुर्थं स्थनाम
स्थाने वने, उयो० १ पाठु०। प्रज्ञा०। "हं पंदमवण।"
स्या० २ ता० ३ उ०। जं०।

तक्षक-

कहि णं भंते। मन्दरे वरुण पंदमवणं णामं वणे पणसे ?।
गोयमा ! सोमणमवणसमं बहुसममणिज्जाओ भूमिनागा-
ओ छणीसं जोअणसहससादिं उहं उण्णहा एत्थ णं मं-
दरे पवणं सिहरतले पंदमवणे णामं वणे पणसे चला-
रि चउणउए जोअणसए चकवालिविसंजंणे बहू वल्ल-
याकारमेठाणमंतिए, जे णं मंदरचुलिअं सव्वओ समेता
संपरिक्खित्ता चं विट्ठइ, तिणि जोअणसहससादिं एणं च
वान्तिं जोअणसयं किंचि विसंसादिं भं परिकेववेणं, सेणं
एणाए पवमरवेदंआए एणेण य वणसंवेणं जाव किएहदे-
वा आसपेति। जं०।

(मन्दरचुत्तिकायाः 'मंदरचुत्तिका' शब्दे बह्व्यते)

'कहि णं' इत्यादि प्रश्नः प्रोक्तः। उक्तशब्दे सौमनस्यनस्य
बहुसमरमणीयः भूमीभागादूर्ध्वं यद्विशिष्टो जनसहस्राणि

उत्सृज्य तत्र देशे मन्दरे पर्वने शिखरतत्र मौलिभागे पण्ड-
कवने नाम वने प्रकृतम्। चत्वारि योजनशतानि सतुनं वन्य-
धिकानि चक्रवाजविषकमेतत्। एतदुपपत्तिस्तु सदृशयोजनप्र-
माणान् शिखरव्यासात्मन्यस्थितच्युत्तिकासूत्रव्यासे द्वादशया-
जनप्रमाणं शीर्षधनेऽवशिष्टोऽर्धकृतं यथाकं मानं, यत्परदकवनं
मन्दरचुत्तिकां सवेतः समन्तात् संपरिक्लिप्य तद्वृत्तिं, यथा
नन्दवनं मेघं सवेतः समन्तात् संपरिक्लिप्य विष्टं, तथेदं
मेघच्युत्तिकांमति। त्रीणि योजनसहस्राणि एकं च द्वावष्टि द्वा-
वष्ट्याधिकं योजनशतं किञ्चिद्विशेषाधिकं परिकल्पेति। अ-
थास्य वर्णकमाह- (से णं हत्यादि) इत्यम्।

अथ प्रस्तुतवने प्रवनप्रासादाऽऽविश्वकर्मणोचरन्मन्त्र-

मंदरचुत्तिकाया एणं पुरिचिउमणं पंदमवणं पमानं जाअणहिं
ओहिता एत्थ एणं पदं एणं जणं पणसे, एवं जं चेव मो-
यणमे पुववणिओ गमो भवणाणं पुक्खरिणीणं पामाय-
वंडेमगाणं य, सो चेव णेअव्वो जाव सक्किसाणवडेमगा,
तेणं चेव परिमाणेणं।

(मंदरचुत्तिकाया इत्यादि) मन्दरचुत्तिकायाः पूर्वतः परद-
कवने पञ्चाशद्विजान्मणवगाश्च अत्रान्तरे मन्दकं भवेत् सि-
न्हाऽऽवतने प्रकृतम्, पञ्चमुक्तानि। एतेन य एव सौमनस्यवने
पूर्ववर्णिता नन्दवनप्रस्तावोक्तौ गमः कूटवर्जः सिन्हाऽऽवतना-
ऽऽविश्वकर्मणोऽप्यायकः सहस्राऽऽज्ञापकः पात्रः, स एवात्रापि
प्रवतानां पुरिचिणीनां प्रासादावर्तकानां च हानव्यः, यावच्छि-
केशानप्रासादावर्तकस्तत्तैव प्रमाणेनेति। अत्रेदानीं नामानि
प्रागुक्तानि। सूत्रेऽष्टाव्यपि प्रत्यास्तरे लोच्यन्ते। तथा-
पि प्रासादावर्तकसंज्ञिकमेव पुनरा १ पुनर्मन्त्रा २ शुरुका ३
रुकावर्ती ४। आश्रितप्रासादे-कीररसा १ शुरुका २ अश्विनर-
सा ३ बाहुनी ४। त्रैलोक्यप्रासादे-शङ्खलोतरा १ शङ्खका २ शङ्ख-
कावर्ती ३ वज्राहका ४। वायव्यप्रासादे-पुष्पोत्तरा १ पुष्पवर्ती २
सुपुष्पा ३ पुष्पमालिनी ४ चेति। जं० ४ वक्ता०।

पंदमवणपंत-पण्डकवैजयन्त-पुं०। पण्डकवने शिरसि व्यव-
स्थितं वैजयन्तीकल्पं पताकाभूतं सत्यं स तथा। पण्डकव-
नमण्डितशिरस्के, "सत्यं सदस्सा णजोयणाणं, तिकरुणे
पंदमवज्जयन्ते।" सूत्र० १ भु० ६ अ०।

पंदमण-देशी-कदे, इ० ना० ६ वर्ग २३ गाथा।

पंदम-पण्डक-पुं०। कीरवरहोपदेव, सू० प्र० १६ पाठु०। चं० प्र०।

पंदव-पण्डव-पुं०। "मांसाऽऽविश्वनुस्वारे" इ० २। १० ३०।

इति हस्तः। प्रा० १ पादः। पण्डवोऽप्ययं पाण्डवः। पण्डराज-
क्षेत्रज्ञायाः कुम्भ्याः पुत्रेषु युधिष्ठिराऽऽविषु, स्या० १० ता०।
अस्त०। ज्ञा०। आच०। आ० म०। ('दुवह' शब्दे चतुर्थ-
भागे २५८८ पृष्ठे कथांका)

पंदविज्ज-देशी-जलाऽऽक्ष, इ० ना० ६ वर्ग २० गाथा।

पंदिय-पण्डित-पुं०। पावाङ्गुलः पण्डितः। सत्यं, म० ७ श०

२ उ०। संधिधरते, इ० ३ उ०। पापातुष्टानाहोयसि, सूत्र० १
भु० २ अ० २ उ०। सदसद्विषयके, आच० १ भु० १ अ० २
उ०। सूत्र०। परमार्थक, सूत्र० २ भु० २ अ०। तत्त्वज्ञे, उक्त० ६
अ०। भावविपुर्बिरहिते, आच० १ भु० ४ अ० ३ उ०।

७८० । पापेपादानपरिहारनाय सम्यक्पदार्थैः, आचा० १ सु० ६ अ० ३ उ० । सूत्र० । सकलाद्यपरिवर्जकैः, अ० १ श० ४ उ० ।
 बुद्धिप्रति, आचा० १ सु० ८ अ० ८ उ० । विवेकिनि, सूत्र० १ सु० १० अ० । हेयोपादेयतत्त्वज्ञे, आचा० २ सु० १ सू० ३ अ० १ उ० । परमाध्यात्मिनि (दश० ९ अ० ४ उ०) साधौ, अनु० ।
 विदुषि, दश० १ अ० । पण्डितः कुविः संज्ञाताऽप्येति पठितः ।
 सत्त्वं १ अ० । शास्त्रार्थे, दश० ६ अ० ४ उ० । दर्शनपरि-
 णामवति, दश० २ अ० । "पठकः पाठकश्चैव, ये आन्यं तत्त्ववि-
 न्तकाः सत्त्वं स्वसन्तिना राजन् । यः क्रियावान् स पाण्डितः ॥१॥"
 स्थान० ४ ठा० ४ उ० । पण्डितः पदनाम्न्यभवनाभावे पण्डितपद-
 व्यस्य पुरो म्यूनाधिकपर्यायाणां सामान्यतानां संज्ञानम्न-
 नां लघुपाण्डितानां च क्रियानि क्रियानि क्रियाकार्येण कृतानि
 शुद्धवर्तमानि प्रश्न, उत्तरम्-पाण्डितपदनाम्न्यभवनाभावेऽपि शु-
 द्धपाण्डितस्य पुरः प्रतिदिनक्रियमाणानि सर्वाण्यपि धर्मकार्या-
 णि सर्वेषां कृतानि शुद्धानि, श्रोत्रोपस्थापनास्वाध्यायप्रति-
 ष्ठाप्रतिमाप्रतिष्ठाऽऽदिकानि तु कृत्यानि मन्त्रसाधेयकृत्याश्च शुद्ध-
 णीति परस्परं, सांप्रतं तु केचन वृत्तगणयोऽप्युपासकतस्य पुरः
 क्षामणानुष्ठानाऽऽदिकं न कुर्वन्ति, तत्प्रवृत्तस्तु प्रवाहप्रवृत्तति
 निवारणानुष्ठानाश्च, परं शास्त्राङ्गानुसारं लघोऽपि पाण्डित-
 पुरो कृतानामपि वर्णनां तत्करणं नानौचित्यमस्त्वतीति । १६
 म० । सेन० २ उल्ला० ।

पंडितज्ञान-परिदत्तज्ञान-तु० । विज्ञज्ञने, पञ्चा० १६ विव० ।

पंडितपदवाह (ण)-परिदत्तपदवादिन्-प्रि० । पण्डितानि-
 मानिनि, आचा० १ सु० २ अ० ४ उ० ।

पंडितपाण्डु-परिदत्तपाण्डु-न० । पण्डिताः सर्वविरतास्तेषां मर-
 णं परिदत्तमरणम् । स० १७ सप्त० । आनु० । सर्वविरतमरणे,
 अ० १३ श० ७ उ० । उत्तमाध्याप्रतिपत्तौ, संध्या० । " स किं तं
 पंडित्यमरणे ? पंडित्यमरणं दुर्विहं पण्डितं । तं जहा-पाश्चात्तमग-
 णे य, जन्तुपञ्चक्षणं य । " अ० २ श० १ उ० । ६० प० ।

पंडितपाणि (ण)-परिदत्तपाणिन्-प्रि० । पण्डितमागमानं
 मण्यते इत्यर्थेऽश्लः परिदत्तमानौ । सत्त्वं १ अ० । आश्रानं पण्डि-
 तं मण्ये ज्ञानादुत्कारधारिणं, उत्त० ६ अ० । श्रोत्र० । सूत्र० ।
 आ० म० । बुद्धिदंष्ट्र, वृ० १ उ० ।

पंडितपाण्य-परिदत्तपाण्य-न० । संक्षिप्ताभिधाने विज्ञोक्तौ, सू-
 त्र० १ सु० १ अ० १ उ० ।

पंडितपाण्यीर्य-परिदत्तपाण्यीर्य-न० । अनमाराणां वीर्यं, सूत्र० १
 सु० ८ अ० ।

दत्तो अकम्पविरियं, पण्डिणां सुखे मे (६)

द्विपे बंधुमुमुक्षुः, सत्त्वञ्चो चिन्तन्वर्धने ।

पण्डित्ता पवर्कं कम्पं, संशुं कंतति अंतसो ॥ १० ॥

अत ऊर्ध्वमकम्पणां परिदत्तानां यद्वीर्यं तत् मे मम कथयतः
 गृह्यन्त यूयमिति ॥१॥ यथाप्रतिज्ञातमेवाऽह- (द्विपे इत्यादि)
 कृत्वा नमो मुक्तिमन्तयोऽयः । " ऊर्ध्वं च मण्यः " इति
 दक्षव्यासः । रागद्वेषविरहाद्वा ऊर्ध्वभूतोऽकथयतीत्यर्थः । यदि
 वा वीतराग इति । वीतरागोऽप्येकवाय इत्यर्थः । तथा चोक्तम्-
 " किं लज्जा वा युजे, सरागधम्ममि कोह अकसायी । सते

वि जो कसाप, निगिपहर्ह सोऽपि तत्तुल्यो ॥ १ ॥ " स च कि-
 म्भूतो भवतीति दर्शयति-बन्धनाकषायाऽऽत्मकात्मनो बन्ध-
 नोन्मुक्तः । बन्धनं कथायाणां कर्मस्थितिहेतुत्वात् । तथा चो-
 क्तम्- " बंधर्हि कसायससा । " इति । यदिवा-बन्धनोन्मुक्त इव
 बन्धनोन्मुक्तः । तथा-सत्तत्त्वं सर्वकारेण सुखमवाप्तरूपं छि-
 त्तमपनोति बन्धनं कथायाऽऽत्मकं येन स छिन्नबन्धनः । तथा-प्र-
 सुख प्रेयं पापं कर्मकारणभूतान् वाऽऽश्रयानपनीय शब्दवचन्यस्य
 शेषकं कर्म तत् कृत्यतत्पनययमशो निरवशेषतो विघटयति ।
 पाठांतरं वा- (सत्त्व कंतह कम्पणां) शब्दभूतं यद्विप-
 कारं कर्म तत्प्रमनः सत्त्वचित्तं कृत्यति चित्तनीत्यर्थः ॥१०॥

पटुपादाय शब्दमपनयति तद्वशीयतुमाह-

नपाठ्यं सुअस्त्राण्यं, उवादाय समीह ॥

पुत्रो ह्यजो दुष्टावामं, अमुहं तं तदा तदा ॥ ११ ॥

(नेवावयमित्यादि) नयनशीलो नेता, नयनेऽनाच्छौलिकस्तु-
 त् । स चाऽत्र सम्यक्दर्शनज्ञानचारित्र्याऽऽत्मको मोक्षमार्गः, पुन-
 र्चारित्र्यरूपो वा धर्मो मोक्षनयनशीलवान् गृह्यते । मार्गं धर्मं
 वा मार्गं प्रति नेतां सुष्ठु नीत्येकराऽऽदिनिश्चयानं स्वाक्यात्,
 तमुपादाय शुद्धीत्वा सम्यक् मोक्षाय चक्रेत् ध्यानाध्ययनाऽऽदा-
 यमं विधेत् । धर्मेत्यानाऽऽदाहवाऽऽह्वनायाऽऽह-भूयां सूत्रः धी-
 नःपुत्रेन यत्कृतवीर्यं तदनीतानागतानन्तमवब्रह्मेण तुःस्त्वमा-
 बासयतीति तुःस्त्वाऽऽवाप्तं वर्तते । यथा यथा च शालवीयेषां
 नरकाऽऽदिषु तुःस्त्वामेषु पर्यटति तथा तथा चास्याऽऽभ्य-
 यसायिनादुशुभमेव प्रवर्धते इत्यर्थं संसारसुखफलमुद्विग-
 मस्य धर्मधर्मोत्तमं प्रवर्तत इति ॥ ११ ॥

साऽत्रमनन्तिधमाध्यामयिच्छत्वाऽऽह-

ठाणी विविडठाणाणि, वृषसंति ए संसओ ।

अरियंते अयं वामे, पाणपहिं सुहीदि य ॥ १२ ॥

(ठाणी विविडत्वादि) स्थानानि विविधे येषां ते स्थानिनः ।
 तथा-वैवश्लोकं कम्पः, नरसमानानि वयस्त्रिगुणावध्यादिनि,
 मनुष्येष्वपि चकचर्चिबलदेवचासुखेवदामरुलकाऽऽदीनि ।
 तिथिर्वाप्य यानि कानिचिद्विद्वानि भोगभूतमार्गाः स्थानानि,
 तानि सर्वाण्यपि विविधानि नानाप्रकाराण्युत्तमाध्यामधमार्गानि,
 तेषु स्थानिमस्त्वर्थयति नात्र संशयो विधेय इति । तथा चो-
 क्तम्- " अशाश्वतानि स्थानानि, सर्वाणि हिमे वेह च । दे-
 वास्तुमनुष्याणां-मृत्युश्च सुखार्थं च ॥ १ ॥ " तथाऽहं ज्ञाति-
 मिः सत्त्वपुत्रभिः सार्धं महापथैश्च मित्रैः सुहृद्भिः स्वास-
 कोऽन्योऽऽश्रयत इति । तथा चोक्तम्- " सुखिरतमुपिवा
 बन्धवैर्विप्रयोगाः, सुखिरमपि हि रम्यः नास्ति मोगेषु सुतिः ।
 सुखिरमपि हि पुष्टं वातं नातं शरीरं, सुखिरमपि विवि-
 दस्यो धर्मं एकः सहायः ॥ १ ॥ " इति । चकारो धनधाम्याद-
 पचतुष्टादशरीराऽऽद्यान्तयत्त्वभावनाथी, अशरणऽऽशयमाह-
 नाथं वाऽऽनुक्तसमुच्चयायमुपात्ताविति ॥ १२ ॥

एवपादाय मेहावी, अपण्णो गिद्धिमुद्धरे ।

आरियं तुवमं पजे, सत्त्वधम्ममोकोविद्यं ॥ १३ ॥

(एवमादित्येवादि) अनित्यानि सर्वाण्यपि स्थानानीत्येव-
 मादायाचनार्थं मेहावी मर्त्यादायवस्थितः, सत्त्वधम्मोको वा
 आश्रमः सत्त्वधम्मो गृहीतं मार्गं ममत्वमुद्धरेद्वनयेम्येद-

महमस्य स्वामीत्येवं ममत्वं कथयितुं न कुर्वत् । तथा-आ-
राक्षातः सर्वदेयधर्मस्य इत्याद्यो मोक्षमार्गः, तनुपसम्पत्तेश्च-
चित्तित्वेन समाश्रयेदिति । किन्तु मार्गमित्याह-अर्थः कुनी-
यिकचर्मरक्षापितोऽप्यतिष्ठति, स्वमाहिम्नश्च दृषयितुमशक्यत्वात्
प्रतिष्ठां गतः । यदि वा-सर्वधर्मैः स्वमाहिम्नश्चान्नैवैरपोषितं
कुसितकर्मत्वात्प्राप्तवत् प्रकटमित्यर्थः ॥ १३ ॥

सुधर्मपरिहानं च यथा भवति तदर्थमित्युमाह-

सह संमदं लब्ध्वा, धर्मसारं शृणुत वा ।

समुपदिष्टं च अग्रगारे, पक्वलायकुपाय ॥ १४ ॥

(सह संमदं इत्यादि) धर्मस्वसारः परमाद्यो धर्मसारस्तं,
ज्ञायाश्चकुपय । कथयितुं दृश्यमिति-अहं सम्मत्या स्वमाया वा
विशिष्टाऽऽज्ञिनिबोधिकज्ञानेन भुक्तानेनाश्रयिकज्ञानेन वा स्वपरा-
वशोपकृत्यात् ज्ञानस्य, तेन सह धर्मस्य सारं ज्ञानमर्थः ।
अन्येभ्यो वा तीर्थकरणधराऽऽज्ञायाऽऽदिष्टं इत्यानुव्रजत्
(तत्कथा ' इत्यानुव्र ' शब्दे द्वितीयजाने ६३२ पृष्ठे गता)
श्रुत्वा चित्तानुव्रजत्वा (तत्कथा " चित्तानुव्रज " शब्दे
तृतीयजाने ११८८ पृष्ठे दृश्यते) धर्मसारमुपगच्छति । धर्म-
स्य वा सारं चारितं, तत्प्रतिपद्यते, तत्प्रतिपद्यते च पूर्वोपास-
कमहृदये पण्डितवीर्यस्यको रागाऽऽदिष्टमनविमुक्तो बाह्य-
वीर्यरहित उत्तरोत्तरगुणसंपत्त्यै समुपदिष्टतोऽग्रगारः प्रवर्त-
मानपरिणामः प्रत्याभवात् निराकृतं कुपायकं साध्यानुव्रजणं
येनाऽस्मी प्रत्याभवात्तापायको प्रवर्तते ॥ १४ ॥

नं किनुव्रकर्म माणे, आउकसंमत्स अग्रणो ।

तस्मैव अंतरा स्वर्पं, सिकखे सिकखेज पंडित ॥ १५ ॥

(अं किनुव्रकर्ममित्यादि) उपक्रम्यते संवर्धने कृपमुपनी-
यते आयुषेण स उपक्रम्यते च कृष्ण जीनीया । कस्य ?
प्रायुःक्रमस्य स्वायुष इति । इदमुक्तं भवति-स्वायुषकस्य येन
केनचित्कारणोपायको मायी यस्मिन्ना काले तत्परिह्राय, त-
स्योपक्रमस्य कालस्य वा अन्तराले किमेषवाऽनानुकूलो जी-
वितानार्थोऽपि पठितो विवेको संलेखनानुपूर्वा शिक्का, प्र-
कारपरिहृत्कृतमरणाऽऽदिकं वा शिक्के । तत्र महणशिक्षया व-
धावमरणविधिं शिक्षयाऽऽसंवेनमाशिक्षया सेवेतेति ॥ १५ ॥

किं वाच्यम्-

अहा कुम्मे अ संगारं, सए देहे समाहारे ।

एवं पावाइं मेधावी, अऊज्जणेष समाहारे ॥ १६ ॥

(अहा कुम्मे इत्यादि) वधेत्युदाहरणप्रदर्शनार्थः । यथा कु-
म्मे कच्छपाः स्वायुषाणि शिरोधराऽऽह्नीने स्वके देहे समाहरे-
न्नोपयेद्व्यापाराणि कुर्वन् । एवमन्यैव प्रक्रियया मेधावी मयो-
दायान् सर्वसर्विको वा पापानि पापकपायवतुनामन्यपा-
त्मना सम्यक् धर्मज्ञानाऽऽदिज्ञानया समाहरेदुपसंहर्ममरण-
ज्ञे चोपास्यते सम्यक् संलेखनया सहचित्तकायः पण्डि-
तमरणेनाऽऽस्मान् समाहरोति ॥ १६ ॥

सहरणप्रकारमाह-

सारे हत्थपाय ए, मणं पंडेदियाणि य ।

पावकं च परीणामं, जासादोसं च तारिसं ॥ १७ ॥

(सारे इत्यादि) पाह्योपायमेव, इक्षितमरणे, जपपरिह्रायं,

शेषकाले वा कर्मवद्वक्तौ पादौ च सहरेद्व्यापाराश्रित्येव ।
तथा मनोऽन्तःकरणं, तथाऽऽकुलसंध्यापारेभ्यो नियतेव । तथा-
शब्दाऽऽदिविषयेभ्योऽनुकूलप्रतिभुक्तोभ्योऽरकाचित्तया भोजे-
न्द्रियाऽऽह्नीने पञ्चाऽऽपीन्द्रियाणि । चशब्दः समुच्चयः । तथा पा-
पकं परिहाराभेदिकाऽऽनुष्मिकाऽऽंसाकूपे संहरति । एवं भा-
वादीयं च तादृकपापकं संहरत्, मनोवाकाययुतः सन् कुल्लभं
संयममवाप्त्यै पठितमरणं वाऽशेषकर्मकृत्यायै सम्यगनुपाहवे-
दिति ॥ १७ ॥

तं च संयमे पराक्रममाणं कश्चित् पूजासत्काराऽऽदिना
निमग्नयेत्, तथाऽऽमनोऽर्थो न कार्य इति दर्शयितुमाह-

अणु माणं च मायं च, तं पंडियाय पंडिए ।

सातागरीवण्डुए, उवसेतेऽणुदे चरे ॥ १८ ॥

(अणु माणं चेत्यादि) चकवर्त्यादिना सत्काराऽऽदिना पूज्य-
मानेनाऽणुपरि स्तोकोऽपि मानोऽहंकारो न विधेयः, किमुत
महान् ? यदि वा-उत्तममरणोपायितेनोत्तप्रतिपद्यतेदेव वा अ-
होऽहमित्येवंपरः स्तोकोऽपि गवो न विधेयः । तथा-“ पाण्डुरार्य-
या ” इत्यस्तोकाऽपि माया न विधेया, किमुत महतीति ? एवं क्रोध-
लोत्प्रायं न विधेयाविति । एवं द्विविधयाऽपि परिहृत्वा कथाया-
स्तद्विधाकांश्च परिह्राय तेभ्यो निवृत्तिं कुर्वदिति । पाठांतरं
वा-“ अहमाणं च माहं च तं परिह्राय पंडिए । ” अर्थात् मानो-
ऽतिमानं सुप्ताऽऽह्नीनामिह (अत्र ' सुप्तम् ' शब्दो मान-
शब्दश्च द्रष्टव्यः) तं कुल्लभइमित्येवं ज्ञात्वा परिहरेत् । इदमुक्तं
भवति-यद्यपि सारागस्य कदाचिन्मानोऽवः स्वात्तयाऽऽनुव्रज-
सस्य विफलिकरणं कुर्वदिति । एवं मायायामन्यायोपम । पाठ-
न्तरं वा-“ सुयमे इहमेगसि, एवं वीरस्य वीरियं । ” येन
बलेन संग्रामोत्तरसि महति सुभटे परानीकं विजयते, तत्परमा-
यतेनो वीर्ये न भवति, अपि तु येन कामक्रोधाऽऽह्नीन् विजयते तद्वी-
रस्य महत्पुरुषस्य वीर्यमिहेवाऽऽस्मिन्नैव संसारे अनुपपन्नमनि-
वैकेना तीर्थकराऽऽह्नीनां सम्बन्धि वाक्यं मया ध्रुतम् । पाठांतरं
वा-“ आशतुइं समादाय, एवं वीरस्य वीरियं । ” आशतो मो-
क्षोऽप्यर्थसिततावस्थानत्वात्, स वासावर्धेष्ट तद्व्यो वा तत्प्र-
योजनो वा सम्यग्दर्शनज्ञानाचारिणमार्गः, स आयतार्थः, न हृष्टा-
ऽऽदाय शूरिहवा यो धृतिबलेन कामक्रोधाऽऽदिविजयाय च
पराक्रम्यते, तद्वीरस्य वीर्यमिति । वीरस्य वीरस्यमिति,
तद्यथा जयति तत्तथाऽऽकषातम् । किञ्चान्यत्-सातागरीवमम
सुखशीलता, तत्र निश्चितः, तदर्थमनुपुक्त इत्यर्थः । तथा-क्रोधा-
ऽऽविजयावुपशान्तः शीतोद्भूतः शब्दाऽऽदिविषयेभ्योऽप्यनुकू-
लप्रतिक्रियेभ्योऽरकाचित्तवोपशान्तो जितेन्द्रियत्वात्तेभ्यो नि-
वृत्त इति । तथा-निहन्त्यते प्राणिनः संसारे यथा सा निहा मा-
या, न विद्यते सा यस्याऽऽसाविर्ज्ञा, मायाप्रपञ्चरहित इत्यर्थः ।
तथा-मानरहितो लोभजित इत्यपि द्रष्टव्यम् । स चैकभूतः
संयमानुद्भूतो चरद कुर्वदिति । तदर्थं मरणकाले अन्यथा वा
परितो वीर्यवान् महाज्ञेवृत्तः स्यात् ।

तथाऽपि प्राणुतिपातविरितरेव गरीयसीनिकृत्वा तत्प्रति-
पाह्यार्थमाह-

“ उहमुदे तिरिचं वा, जे पाया तसयावार ।

सवस्य विरिति कुआ, संति निव्वाणमाहिचं ॥ १८ ॥ ”

अयं च श्लोको न सूत्राऽऽद्यैषु दृष्टः, टीकायां तु दृष्ट इति कृत्या
होक्तः, उक्तार्थोऽस्ति ॥ १८ ॥ सूत्रं १ सु० ८ अ० ।

तथा किञ्चाभ्युत्-

कर्म च कज्जमाणं च, आगामिस्सं च पारमं ।

सर्वं तं छाणुजाणं, आयुगुत्ता जिहंदिवा ॥ २१ ॥

(कर्म वेत्तादि) साधुदृष्टेन वदपरैरनायकल्पैः कृतमनुष्ठितं पापकर्म, तथा-वर्तमाने च काष्ठे क्रियमाणम्, तथा-आगामि च काले यत्करिष्यते, तस्मै मनोवाक्कायकर्मभिर्नानु-जानन्ति नाभ्युदयिन्ति, तदुपयोगपरिहारेणैति ज्ञातव्यं । यद्यप्या-स्माच्च पापकर्म परैः कृतं, क्रियते, करिष्यते च । तद्यथा-श-शोः शिराश्चिन्ने, चिप्यते, छेत्स्यते वा । तथा-चौर्यं, हतौ हन्य-ते, हनिष्यते वा इत्यादिकं परानुष्ठानं नाऽनुजानन्ति, न च ब-हुं मन्यन्ते । तथाहि-यदि परः कश्चिद्व्यक्तेनाऽऽदिराणांनिम-न्त्रयेत्तस्मिन् नातुमन्यते इति । एष बभूता प्रवर्तन्तीति दृश्य-ति-आत्माऽऽकृष्टमनोवाक्कायानिरोधेन गुप्तो येषां ते तथा । जिज्ञासि वशीकृताणि इन्द्रियाणि भोज्याऽऽशीनि येन ते तथा, ए-ष बभूताः पापकर्म नाऽनुजानन्तीति स्थितम् ॥ २१ ॥

अन्यवच-

जे अयुक्ता महाजागा, वीरा असमत्तंदिमिणो ।

अमुक्ते तेसि परकंते, अफसं होइ सव्वमो ॥ २२ ॥

(जे अयुक्ता इत्यादि) ये केचन अयुक्ता धर्मं प्रत्यविज्ञातपर-माधी व्याकरणशुक्लकलाऽऽदिपरिज्ञानेन जाताऽवशेषाः पश्चि-तस्तस्मात्तस्योपि परमाधीवस्तुतत्त्वज्ञानवशाद्वायुका इत्युक्तम् । न च व्याकरणपरिज्ञानमात्रेण सम्बन्धवतिरिक्तेण वस्तुतत्त्वज्ञ-वाद्यो भवन्तीति । तथा चोक्तम्-“ शास्त्राव्याहपरिचय-तत्परोऽपि, नैवाऽभ्युचः समानिगच्छति वस्तुतत्त्वम् । नाना-प्रकाररसआगत्याऽपि द्रव्यै, स्वादं रसस्य सुचिरादपि नैव बोधि ॥ १ ॥ ” इति वा-मनुज्या इव बालबोधवन्तः । तथा महात्तत्त्वं ते भागाश्च भागशायिः । भागशायः पूजावचनः । तत्तत्र महापूज्या इत्यर्थः, लोकविभूता इति । तथा-वीराः परानीकमेदिनः सुगुटा इति । इदमुक्तं भवति-पण्डिता अपि रथागाऽऽदिभिर्गुणैर्लोकपूज्याः । अपि च । तथामुभयद्वारं बह-स्तोऽपि सम्यक् तत्त्वपरिज्ञानविकलाः केचन भवन्तीति दर्श-यन्ति-न सम्यगसम्यक् तद्भाषोऽसम्यक्त्वम्, तद्वद्वृत्तं शीघ्रं ये-षां ते तथा, मिथ्यादृष्टय इत्यर्थः । तेषां च बालानां यत्किम-पि तपोदानाश्च वनयत्नमित्यमाऽऽदिषु पराक्रान्तमुद्यमकृतद-ष्टद्वयमिच्छुकारि, प्रयुज्य कर्ममार्ग्यान् भावोद्वाहकान् सानिहा-नत्वाऽस्ति कुचिदाजिक्ताऽपि पराक्रान्तानुबन्धीनि, तच्च तेषां परा-क्रान्तं, सह फलेन कर्मबन्धेन बद्धं इति सफलम् । सर्वथा इति । सर्वथाऽपि तत्क्रिया तपोमुद्यनाऽऽदिका कर्मबन्धायैवन्ति ॥ २२ ॥

साम्प्रतं पश्चित्तवीरिणाधिक्कयाऽऽह-

जे य बुद्धा महाजागा, वीरा सम्मत्तंदिमिणो ।

मुदं तेसि परकंते, अफसं होइ सव्वमो ॥ २३ ॥

(जे य बुद्धा इत्यादि) ये केचन स्वयंबुद्धास्तीर्थकराऽऽवा-स्तस्मिन्वा वा बुद्धबोधिता गणधराऽऽदयो महाजागा महा-पूजाभाजो वीराः कर्मविशालसदृशेषु चोदानाऽऽदिभिर्वा गु-णैर्विराजन्त इति वीराः । तथा-सम्यक्त्वदर्शिनः परमाधि-तत्त्ववेदिनः । तेषां भगवतां यत्पराक्रान्तं तपोऽध्ययनयत्निय-त्ताऽऽदिवशुद्धिं तद्व्यक्तमवगतं निरुपराधं सातमीरवशस्यक-

वायाऽऽदिद्विषयाऽऽकलङ्कितं कर्मप्रतिबन्धमफलं भवति, तन्निरनु-बन्धनिजराशेभ्यः भवतीत्यर्थः । तथाहि-सम्पद्यदृष्टीनां स-र्वमपि संयमतपःप्रधानमनुष्ठानं ज्ञाति, संयमस्य चानाभय-कृत्वात् तत्पक्षे निजराकलन्तादिति । तथा च पठ्यते-
“ संयमेण एहवफले तवे वोदायफले ” इति ॥ २३ ॥

किञ्चाभ्युत्-

तेसि पि तवो अयुक्को, निरखंता जे महाकुला ।

जन्नेवऽस्स विवाणंति, न सिलोमं पेवज्ज ॥ २४ ॥

(तेसि वीर्यादि) मरुत्कुलमिदवाकादिकं येषां ते महाकुला लोकविभूताः शौर्याऽऽदिभिर्गुणैर्विस्तीर्ययशस्वस्तेषामपि पूजा-सत्काराऽऽचार्यमुक्तीर्ननेन वा यत्पस्तद्व्यक्तं ज्ञाति । यच्च क्रियमाणमपि तपो नैवाऽप्ये दानभावाऽऽदयो जानन्ति तत्त-थाभूतमात्मायिना विषयम्, अतो नैवाऽऽऽमत्तायां प्रवेष्टव्यं प्रकाशयेत् । तद्यथा-अदमुक्तमहर्लान इत्यो वा साम्प्रतं पु-नस्तपोनिष्ठतद्देह इति, एवं स्वव्यापिष्करणेन न स्वकीय-मनुष्ठानं फलयुतामापाद्येदिति ॥ २४ ॥

अपि च-

अप्यपिक्कामि पाणाम्, अप्यं जामेज्ज मुक्कव ॥

स्वतेऽज्जिनिव्वुदे देतं, वीतिगच्छी सदा जण ॥ २५ ॥

(अप्यपिक्काम इत्यादि) अल्पं क्लृप्तं पितृमर्यादां शीलम-स्वाऽऽलाभपिपदमाही, यत्किञ्चनार्थाति भावः । तथा वाऽऽग-मः-“ ई जंतव आसीय, जन्तव च तस्य व सुहोवगयनिदा । जे-ण व तेण व मुत्ता, वीर । मुत्तास्स ते अप्पा ॥ १ ॥ तथा-“ अठ-कुक्कुरिहोमगमसत्पाम्नां कथल आहरेमाणे अप्पाहारि, दुवा-ल्लसकधेदि । आवक्कोमोपरिया सोल्लेहि दुभागपत्तं च-उदीसं ओमोद्विचं संपमाजवत्ते, वशीसं कथला संपुम्माहा-रे । ” इति एकैककलहाऽऽद्यादिनोद्भूता विषया । एवं वागे उपकरणे । वाचोनेद्वरतां विद्वथादिति । तथा चोक्तम्-“ धो-वाहारी धोव-भणिणो अतो होइ धोवनिदा अ । धोवो-बहिउपकरणे, तस्स दुदेवा वि पणमंति ॥ १ ॥ ” सुमत्तः साधु-रत्नं परिमिं दिवं च भावेत्त, सर्वथा विद्वत्पराहितो भवे-दित्यर्थः । तत्रादीर्घमर्थमधिकृत्याऽऽह-भावतः क्लृप्ताऽऽपुपशमात् ज्ञान-तः क्षान्तिप्रधानः, तथाऽर्जितविभूतो लोभाऽऽदिजयाभ्रगानुरः, तथा इन्द्रियोऽदिभिर्यवमनाहतेन जितेन्द्रियः । तथा चो-क्तम्-“ कथाया यत्तव न चिज्जज्ञा, वयस माऽऽवयस मनः । इ-न्द्रियाणि न गुप्तानि, प्रयुज्या तस्य जयितवम् ॥ १ ॥ ” एवं विगता युद्धाविवेषु यस्य स विगतयुद्धिराशंसोऽपराहितः, सदा सर्वकालं संयमानुष्ठाने, यत्तव यत्तं कुलादिति ॥ २५ ॥

अपि च-

जाणजोमं समाहृदु, कापं विउसेज्ज सव्वमो ।

तितेक्कं परंणुत्ता, आमाकमाय परिक्कव ॥ २६ ॥

(आणजोममित्यादि) ध्यानं चित्तरोषसङ्कल्पं धर्मस्यानाऽऽ-दिकं, तत्र योगो विंशत्यष्टमोऽकाशयस्यापारः तं ध्यानयोगं स-माहृत्य सम्यगुपायाय, कावं देहमकुलालयागप्रवृत्तं, द्युस्तुजे-व परित्यजेत् । स्वतः स्वभावाऽपि प्रकारेण, इत्तवाहऽऽदिकम-पि परपीडाकारिण व्यापारयेत् । तथा-तितित्तां क्कामिं परीय-दोपसमं सहेनकपां, परमां प्रधानां, हात्वा, आमांकायाऽऽशेष-

कमेक्यं यावत्परिव्रजेदिति संयमानुष्ठानं कुर्यात्संभिति । सु०
१ सु० ८ अ० ।

पंथिया-पाण्डिता-स्त्री० । पृथिविदेहे पुष्कलावतीविजये पुष्कर-
रीकिया नगर्यां यज्ञसमन्वकर्मिणः सुतायाः श्रीमत्या अ-
म्बायाऽयाम्, आ० म० १ अ० १ खपट ।

पंथु-पाण्डु-पुं० । युधिष्ठिराऽऽशीनां कुन्तीमाझीसुतानां पितरि,
स्था० १० ग्रा० । अन्त० । अन्तवर्णं, केतकीपुत्रिसन्निभे पीत-
वर्णाऽर्कवर्णभेदे, तद्भाति । त्रि० । नागभेदे, अन्तर्हस्तिनि, रोग-
भेदे, पटोलवृक्षे च । पुं० । माघपक्ष्यां, वाच० । "संभ्रं सिस्रं
मलकम्, अवदाय पंडुधवलं च ॥" पाठ० ता० ६३ गाथा ।

पंथुकेवलसिद्धा-पाण्डुकम्बजशिला-स्त्री० । मेरुचुलिकाया द-
क्षिणतः पयस्कचक्रदक्षिणात्यपर्वतेऽनितकशिलायाम्, जं० ।

कदि णं भंते ! पंडगवणे पंडुकंबजसिद्धा णामं सिद्धा प-
षत्ता ? । गोअमा ! मंदरचूलिआए दक्षिणं णं पंडगवण-
दाहिणंपरंते पत्थं णं पंडगवणे णं पंडुकंबजसिद्धा णामं
मिद्धा पषत्ता, पाईणपनीछायया उत्तरदाहिणवित्थिष्सा ।
एवं ते चेव पमाणं, वत्तवया य जाणिअन्तां जाव तस्म
णं बहुममरमाणिउत्तस्स भूमिजागस्स बहुमज्जेउत्तसाए पत्थ
णं महे एगे सीहामणे पषत्ते, नं चेव सीहामणपमाणं । तत्थ
णं वद्धि भवणवद् जाव० भारहगा तित्थयरा अहिंसिद्धंति ॥

"कदि णं" इत्यादि प्रश्नः प्रतीतः । उत्तररूपे मेरुचुलिकाया
दक्षिणतः पयस्कचक्रदक्षिणात्यपर्वते पाण्डुकम्बजता नाम्नी
शिला प्रकृता । प्राक् पश्चिमाऽऽयता उत्तरदक्षिणवित्तीर्णा,
आया तु प्राक् पश्चिमवित्तीर्णा उत्तरदक्षिणाऽऽयतेत्येतद्भ्रष्टो-
त्तरवृत्तं विहायान्यत्र प्रागुक्तमिति दृष्टाति । पश्चिमवोकाजिला-
पेन तदेव प्रमाणं शिलायाः पञ्चोत्तराशताऽऽयामाऽदिकं व-
त्तव्यं, सा चाऽन्यस्वर्णवर्णाऽऽदिका मयिन्त्या यावत्तस्य बहु-
समरमणीयस्य भूमिमागस्य बहुमध्यदेशमभिःप्राप्तरे महर्कं
सिंहासनं प्रकृतं, तदेव पञ्चधनुःशतधिकं सिंहासनप्रमाणमु-
क्त्वाऽऽद्ये क्रैयम्, तत्र बहुभिर्भवनपत्यादिभिर्देवैर्मरुतका
मरुतजैरेपप्रास्तीर्यकृतीऽनियिचयन्ते । ननु पृथ्वीशाल्यां सिं-
हासनमयम्, अत्र तु एकं सिंहासनं किमात ? । उच्यते-एषा
हि शिला दक्षिणदिगभिमुत्ता, तदिगभिमुक्तं च क्षेत्रं भार-
ताऽत्ययं, तत्र चैककालमक एव तीर्थं कृत्यपद्यते इति तदभि-
पेकानुरोधेनैकव्यं सिंहासनमस्येति । जं० ४ वक्र० । आ० । स्वा० ।

पंथुग-पाण्डुक-पुं० । स्वनामकथाते महाविजयी, स्था० ९ ग्रा० ।
ति० । "गान्यसस्" (३) इत्यादिगाथा 'गिदि' शब्दे च-
तुर्थभागे २१५१ पृष्ठं इवाक्यता) पण्डुकापत्ये संपदेदे, आ०
वृ० १ अ० । प्रव० । दश० ।

पंडुपत्त-पाण्डुपत्त-न० । पुराणस्येन पाण्डुवर्षधने, अणु० ४० ।

पंडुजट-पाण्डुजट-पुं० । आर्यसंनृतिविजयस्य ब्राह्मणे शिष्ये,
"ये तह पंडुभेदे य" कण्ठ० १ अधि० ४ कृण ।

पंथुमहिषा-पाण्डुमुत्तिका-स्त्री० । देशविशेषे या भूमिकया स-
त । पाण्डुरिति प्रसिक्ता, तद्भासका जीवा अण्वेनेद्रेष्वभारता पा-
ण्डुमुत्तिका । पृथ्वीकावर्णं, आ० १ प्रति० । प्रहो० ।

पंथुमहुरा-पाण्डुमहुरा-स्त्री० । कृष्णदेशात् पाण्डुवैविंशिते
भारतवर्षस्य दक्षिणादिबेलाते स्वनामकथाते सन्निवेशे, आ० १
अ० १६ अ० । आ० । आ० म० । अन्त० । आ० वृ० ।

पंथुग-पाण्डुक-पुं० । "पंथुग" शब्दादेः, स्था० ९ एठा० ।

पंथुर-पाण्डुर-त्रि० । अकलङ्कं, जी० । "पंथुरससिक्कल-
विमलनिम्बसंस्वगोमरीरफेकुन्ददगरयमुणाशियाधवलदंत--
सिद्धा ।" पाण्डुरमकलङ्कं यत् शशिशकलं सन्दलसदं वि-
मल आगन्तुकमलरहितो निर्मलः स्वभावोत्थमलरहितो यः
शकलगोलीरफेनः प्रतीतः, कुन्दं कुन्दकुसुमं, दकरज उद-
ककणाः, मृणालिका विशमं तद्वत् धवलं इत्यर्थोपयोग्यां ते
पाण्डुरशशिशकलविमलनिम्बगोलीरफेनकुन्ददकरजोमुणा-
लिकाधवलदन्तश्रेणयः । जी० ३ प्रति० । ४ अधि० । शुक्लं,
आ० १ अ० १ अ० । सुधाधवलं, आ० १ अ० १ अ० ।
औ० । कटव० ।

पंथुरा-पाण्डुराङ्ग-पुं० । अस्मोदूतितगात्रे पाण्डुराङ्गि, ग०
३ अधि० ।

पंथुरज्जा-पाण्डुराऽऽर्या-स्त्री० । स्वनामकथातायामाव्याम,
यथा भक्तप्रत्याख्यानं कृतवत्या मायादीपण कविशिविकेपु जन्म
लेभे । आ० म० १ अ० २ खपट । "माया" शब्दं उदाहृतम् ।

पंथुरत्थिय-पाण्डुरास्थिक-पुं० । बलीवर्द्धेनास्थिप्रमाण्या-
स्वनामकथाते प्राप्ते, यक्षाऽस्थिकप्राप्तेति संज्ञां भेजे । आ०
वृ० १ अ० ।

पंथुरपवपारण-पाण्डुरपटपारण-पुं० । पाण्डुरो धौतः पटः
प्रावरणे येषां ते तथा । मत्तपरीपहासदिष्टिणुताऽऽदिकृतत्वाद्
निर्मलोपवी, ग० २ अधि० ।

पंथुरय-पाण्डुरक-त्रि० । अन्ते, "केसा पंथुरया हवति ते ।"
उत्त० ३ अ० ।

पंथुराय-पाण्डुराङ्ग-पुं० । माझीकुन्तीपत्नी युधिष्ठिराऽऽशीनां पि-
तरि इतिनापुराजं, आ० १ सु० १६ अ० ।

पंथुरीग-पाण्डुरीग-पुं० । उर्वरविशेषेण शरीरस्य पाण्डुवर्णता-
याम्, जं० १ वक्र० । प्रव० ।

पंथुलुगितमुद्द-पाण्डुकितमुल्ल-स्त्री० । आ० म० १ अ० १
खपट । पाण्डुरीजतवदनायाम्, विषा० १ अ० २ अ० ।

पंडुसिद्धा-पाण्डुसिद्धा-स्त्री० । नन्दनवने प्रथमाभिपेकशिला-
याम्, जं० ।

कदि णं जंते ! पंडगवणे पंडुसिद्धा णामं सिद्धा
पषत्ता ? । गोअमा ! मंदरचूलिआए पुरस्सिमे णं पं-
गवणपुरस्सिधंपरंते पत्थं णं पंडगवणे पंडुसिद्धा णामं
मिद्धा पषत्ता, उत्तरदाहिणायया पाईणपनीछावित्थिष्सा
आक्कचंदंसाणसंतिअप्पे पंचजोअणसयाइं आयापेणं
अह्वाइसाइं जोअणसयाइं विकसंभेणं वत्तारि जो-
अणायं बाहुअणं मवकणगार्माइं अक्खा वेदआ वणसं-
देणं सव्वओ समंता संपरिकित्ता, वधओ । तीसे णं पं-

कुसुमपत्रचङ्गिर्हि चत्वारि तिस्रोवाणपदिरुक्ता पञ्चचाण
जाव तोरणा । वषभो । तौसे णं पंमुसुलिता ए उण्णि बहु-
समपण्णिजे नृभिजागे पञ्चसे णं जाव देवा आमयन्ति, मयन्ति ।
तस्म णं बहुसमपण्णिजस्म नृभिभागस्म बहुमज्जतेसजा-
ए उत्तरदाहिणे णं एत्थ णं दुव सीहामणा पण्णा ।
पंचवण्णुमयाई आयामविकल्लेणेण अद्वाइज्जाई धण्णुमयाई
बाह्ण्णेण सीहासणवषभो जाणि अन्धो, विनपद्वसवज्जो ।
तत्थ णं जे मे उत्तरिद्धि सीहामणे तत्थ णं बहुहि भवण-
वदवाणमंतरजोइसिअवेमाणि एहि देवेहि देवाहि अकच्छा-
इआ तित्थयरा अजिभिचोति । तत्थ णं जे से दाहिणिद्धि
सीहामणे तत्थ णं बहुहि जवणं जाव वेमाणि एहि देवेहि
देवाहि अकच्छाईआ तित्थयरा अजिभिचोति ।

“ कहि णं ” इत्यादि प्रश्नः प्रणीतः । उत्तरमूले मन्दरचूलि-
कायाः पूर्वतः पण्डकवनपर्वपथेनैव पागकुशिला नाम शिला प्र-
कृता । उत्तरतो दक्षिणतश्चाऽऽयत्ना पूर्वतोऽपरतश्च विस्तृता, अ-
र्धचन्द्रमृच्छान्तोऽस्ति यत् पञ्चयोजनशतानामप्यामेन सुखवि-
ज्रागेन, अर्धतृतीयानि योजनशतानि विषकम्पेन मध्यज्रागेन,
अर्धचन्द्राऽऽकारहेताणामेव परमव्याससंज्ञानां, अत्र पञ्चस्थाः
परमव्यासः शरत्पेन लम्बोः, ज्ञावापेन परिहेपो, धनुःपुष्पेन
लङ्कणरीत्या अनेतव्या । तथा चत्वारि योजनानि बाह्वयेन
परितः सर्वोऽस्मन्ना कतकमया प्रस्तावाद्भुजसुवर्णमयो अर्च्य
वेदिका वनखण्डेन सर्वेन समन्तात् संपरिर्कृता । यकना च
चूल्मिकाऽऽनन्ना, मन्त्रना तु स्वस्वदक्षिणामिधुना, वणकश्च
वेदिकावनखण्डयोर्वेत्तव्यः, चतुर्थोऽन्तोऽप्युना च शिला दूरा
रौद्रा रोहकाणामित्याह—(तौसे णामित्यादि) तस्यां शिलायां
चतुर्दिशि चत्वारि त्रिस्रोपाणप्रतिकृपाणि प्रक्षपानि । तेषां च
वर्णो वाच्यो यावन्नोरणात् । अथास्या भूमिर्मात्रमभिवे-
द्यत्वाह—(तौसे णामित्यादि) तस्याः पागकुशिलाया उपरि
बहुसमपण्णयोः त्रिमभागः प्रक्षमो यावदेवा आसने, शेरने
इत्यादि । अथात्रात्रियेकाऽऽसनवर्णनायाऽऽह—(तस्म णामित्यादि)
तस्य बहुसमपण्णयस्य त्रिमभागस्य बहुमध्यदशभागं उ-
त्तरतो दक्षिणतश्च अग्रतरे द्वे अभिमेकांसिहामने जिनज-
न्माभिवेकाय पीठे प्रक्षेपे, पञ्च धनुःशतान्यायामविषकम्पाम्,
अर्धतृतीयानि धनुःशतानि बाह्वयेन, उच्चवेनेत्यर्थः । अत्र च
विहाऽऽसनवर्णो मीमांस्यः, त्वं च विजयद्वयजः । उपरि
ज्रागे विजयनामकं चन्द्रोदयवर्णनागतं इत्यर्थः । शिला सं-
हृत्वाऽऽनन्तामत्राच्छिदादेशं स्थिरयात् । अत्र च सिंहाऽऽनन्ता-
नायामविषकम्पयोस्तुल्ये समे चतुरङ्गताका । नन्त्रैकेन-
च सिंहाऽऽसनेनात्रियेकांसिहः किमर्थं विहाऽऽसनवर्णमित्रयाह-
(तत्थ णामित्यादि) तत्र तयोः सिंहाऽऽसनयोर्मध्ये, “सं” इति
ज्रागश्चकारे । यदात्तराह सिंहासने तत्र बहुममेवमपतित्य-
भरयोनिष्वैमार्नि केदेवेदोभिश्च कञ्जाऽऽदिविजयाष्टकजा-
ताश्चैकका कजिणियपपने जमोत्सवार्थं स्तप्यते । यत् दा-
क्षिणात्ये सिंहासने, तत्र यच्छाऽऽदिका इति । अत्रायमर्थः—एषा
हि शिला पूर्वदिमुखः, एतद्विभागमिच्छं च क्षेत्रं पूर्वमहाविदेहा-
ऽऽनन्ना, तत्र च युगध्वजगुह्युगं सुभभागं ज्ञातं, तत्र शीतो-
त्तरादिवर्तिविजयजो जगद्गुरुत्तरादिवर्तिनि सिंहासनेऽ-

जिणियपते, तस्या एव” इति णादिवर्तिविजयजानो जगद्गुरु-
र्दक्षिणदिश्वर्तिर्नाति । जं० ४ वक्र० ।

पंमुसेण—पागकुमेन—पुं० । पञ्चवानां पागवृत्तानां दौषण्यं जाते
पुत्रे, हा० १ भू० १६ अ० । स च दौषया मह प्रयोजनेषु पा-
वमवेषु राजा जातः । अ० क० ४ अ० । अ० च० ।

पंत—प्रान्त—पुं० । प्रकृष्टोऽन्तः । शंषसीमायाम्, वाच० । प्रकृष्टम-
न्तं प्रान्तं प्रुकावशयेनैव, एयुपतत्वेन वा प्रकपेणाऽन्यत्वेन-
त्वात् प्रान्तम् । अ० १ श० ३३ उ० । स्वानाविकरसरहितं अ-
ल्पे एयुपिने वा बहुचणकाऽऽदौ, आचा० १ भू० ५ अ० १ उ० ।
पञ्चा० । प्रान्त० । ज्ञा० । स्थानं । “ णिण्कावचणकमाई,
अने पने तु होइ वाचनं ” निष्पावा यज्ञाः, चणकाः प्रवर्तनाः, आ-
विशब्दान् कुटमायाऽऽदिकं चातमित्युच्यते, प्रान्तं पुनस्तदेव
व्यापकं विप्रथम् । आचा० १ ध्रु० २ अ० ६ उ० । “ पताणि च-
च स्वेज्जा मीयपिर्मं पुराणकुम्भासं ” साधुर्थापनाय शरीर-
निर्वादाय प्रान्तानि सौरसानि अन्नपानोद्यानि सेवेन, च पुन
रन्याम्यपि सेवेत । उत्त० ६ अ० । अपमदे, हा० १ भू०
६ अ० । “ मा एयं साहु पंत देवया जनेहि ” नि० च० १ उ० ।
“ पने सेजे सेवितु । ” प्रान्तो शरयो वसति शून्यगृहाऽऽदि-
कामन्तकोपपञ्चोपद्विताम् । “ आमणगां च पनाई । ” आ-
सनामि यायुःकरशर्करातोऽऽद्युपचिताणि कष्टानि दुर्घातना-
म्यासेवितवान् । आचा० १ भू० १९ अ० ३ उ० ।

पंतकुल—प्रान्तकुल—न० । चाण्डालाऽऽदिनामपसद्वकुलं, स्थानं
उ० । अ० म० ।

पंतग्गाम—प्रान्तग्गाम—पुं० । आर्यदेशर्माभ्याम्, “ प्रान्तग्गामेऽप्ये-
कस्मिन्, आगच्छन्ति स्म साधवः । ” अ० क० १ अ० ।

पंतचगम—प्रान्तचगम—पुं० । प्रान्तं चरति तद्गवेषणाय गच्छ-
तीति प्रान्तचरकः । अभिप्रद्विशेषात् प्रान्तमात्राद्विहङ्गे, स्थानं
४ उ० १ उ० । सूत्र० ।

पंतजीवि (ण्) प्रान्तजीविन्—पुं० । प्रान्तं जावितु शक्तिमाज-
न्मापि यस्य स प्रान्तजीवि । स्थानं ९ उ० १ उ० । अन्तप्रान्त-
वचणकाऽऽदिर्जाविनि, सूत्र० २ ध्रु० ५ अ० ।

पंतदूषमा—प्रान्तदूषमा—न्या० । सकलसालम्बनसमाधिपय-
न्तभूमिर्विषयाम्, ज्ञा० २४ उ० ।

पंतवरथ—प्रान्तवरथ—न० । परिजोग्योचोचरे, भू० २ उ० ।

पंतविंगम—प्रान्तविंगम—पुं० । देहाश्रमनामात्मनो वा सर्वसं-
योगानां बुद्ध्या विवेचनं, ग० १ अधि० ।

पंतावण—प्रान्तावन—न० । प्रहारदानं, निगमऽऽदिनिष्वन्ने, ग०
१ अधि० । पिट्ठे, स्थानं १ उ० । यष्टिमुष्टिकशाऽद्विना तारुनं,
ओघ० । नि० च० । वृ० ।

पंतावणसंकप—प्रान्तावनसंकप—पुं० । यष्टिमुष्टिकपरप्रहारैर्द-
न्तीति चिन्तायाम्, नि० च० १ उ० ।

पंताहार—प्रान्ताऽऽहार—पुं० । प्रकपेणान्तं पञ्चवेषं प्रुकावशेषं
एयुपिने वाऽऽहारा यस्य सः । औ० । प्रान्तमाहारयति, प्रान्तं
वाऽऽहारा यस्य स प्रान्ताऽऽहारः । अतिप्रद्विशेषात्प्रान्ताश-
नि, स्थानं ५ उ० १ उ० । सूत्र० ।

नमोपपातिकस्य साधुवर्णनाधिकारे "पंताहारः" इत्यस्य ह-
सोऽप्युचिन्तं वल्लभस्युक्तोक्तिं व्याख्यानमस्ति । तथा च-पयुपि-
तपुषिकाभङ्गनाऽऽदराणां आधाऽऽद्रेऽन्तो तद्विषयदोषोऽवृद्धन्तं कथं
युक्तमस्ति । अत्र "निष्काचचणकमई, अन्ते पंते च हार्द वा-
चः" इति वृद्धकल्पनाये जिनकालिकाधिकारे । एतद्वृत्तौ च-
"वाचस्य" शब्देन विनयमिति व्याख्यातमस्ति, तत्रच तु तत्वावि-
ष्टय, आत्मनां तु वयुपिन्त्याग्रहोऽविच्छिन्नवृक्षपरपराऽऽरा-
धनं, संस्कारिणोऽपि तदोपवर्जनं च गुणवैवर्ति बोधयत् । हो-
३ प्रका० । आ० क० ।

पंति-पङ्क्ति-स्त्री० । "ऊज्ज्वलो व्यज्जने" ॥ ८ । १ । २५ ॥ इति
ऊज्ज्वलोऽनुस्वारः । प्र० १ पादः । पङ्क्तौ, आ० १ सु० १ अ० ।
"ओलो माला राई, रिङ्गलो आबलो पंती" पाङ्० ना० ६३
गाथा । स्थान० । अन्तु० । जी० । (उपोत्तिकायां पङ्क्तयः "जो-
हसिव" शब्दे चतुर्थनागे १५९३ श्लोकाः)

पंती-देशी-वेद्ययाम्, हे० ना० ६ धर्म २ गाथा ।

पंथ-पयिन्-पुं० । मातो, ज० १० श० २ र० । स्वा० । उत्त० ।
नि० चू० । अध्वनि, आनु० । "दुविहो य हाह पयो, जिम्नछान्,
नरं अजिम्नं च । जिन्नाम् नयिष्य किञ्चो, अजिम्नपदलोहिं च-
इहाहि ॥ ५०११ ॥" इति "विहारः" शब्दे व्याख्यास्यते । सु० १
उ० ३ प्रका० । ध्व० । नावतः सम्यक्त्वे, सुत्र० १ सु० ११ अ० ।
"भगो पंथो सरणी, अज्जाणं वसिणी पदो पवन्ती" पाङ्० ना०
५२ गाथा ।

पान्श-पु० । पथिके, "सो नेमि पंथं गुणे कहेइ, एगो पंथो
उत्तुगो, एगो वेको" । आ० म० १ अ० २ खलम् ।

पंथकोट्ट-पन्थकोट्ट-न० । साधघाने, विषा० १ श्रु० १ अ० ।

पंथग-पान्थक-पुं० । ब्रह्मसत्त्वकिमार्थाया नागयशसो जनके,
(सत्त० १३ अ०) स्थापयान्पुत्रसहप्रजने, हा० १ श्रु० ५ अ० ।
"वञ्चवालोपुत्रस्स पंथगस्स जत्तं नेज्ज" । आव० ४ अ० ।
धर्मस्य सार्थवाहस्य स्वनामस्थाने वासंश्चेत्क, हा० १ श्रु०
५ अ० ।

पंथो सुमीमसदो, एवं कुण्ठितेन पंथगेणाऽपि ।

गाढपमाडणो वि हु, सेतामुरिसि संसेण ॥ १२३ ॥

प्राप्तो अन्धः "सुविषयः" इति शब्दो विशेषणम्, एवं पुरोभूयोऽ-
पि चारित्र्ये प्रवृत्ति कारयना पन्थकेन पन्थकान्ना सविबपु-
क्क-वसायुना, अपिशब्दाद्वैरपि तथाविधैः । यतोऽभावि-

"संज्ञक कथावि गुरु, तं पि सुखीसा सुनिउगमदुरीहि ।

ममं उवति पुणरपि, जह सलगपंथगो नाथ ॥ १ ॥"

तमेव विशिष्ट-गाढप्रमाजिनोऽप्यतिशयशैष्यवयवतोऽपि,
शैलकसुरैः शिष्येणेति श्वकमेवेति गाथाकुराधः । आधार्थः
कथानकादशसंयः ।

कथानकं चेदम्-

"कथिकुलकाविकलियं, सेलगपुरमथि सेलसिहरं व ।

तथ पयावसिपयसि, सेलउ ध्व सेलशो राया ॥ १ ॥

सकमकमंथजिय-उठमा पठमावई पिया तरुल ।

सर्शोदनागवल्ली-इ मंढको मङ्गो पुत्तो ॥ २ ॥

अउसुखदुखिसोसि-रुपंथा पंथागणो आसि ।

रजमभरणसज्जा, सुमंतिगो पंचसयसंला ॥ ३ ॥

थावसासुयगणहर-समीवपदिबलसुद्धिदिधम्मो ।

सेलगराया रउज, तिबग्गसारं बिरे कुणइ ॥ ४ ॥

अज्जिणे थावसा-सुयपहुयवसिसुयगुरुसमी ।

पंचाई मंतिस्सपई, पंथगपमुहेहिं परियारिओ ॥ ५ ॥

मङ्गपुत्ते रज्ज, उविकणं गिपहए वयं राया ।

इकारस अंगारं, अहिजिज्जो वज्जिया वज्जो ॥ ६ ॥

पंथगपमुहाण तम्भो, पंचमुणिसयाण नायगो उविसो ।

सुयमुणिवरेण सेलग-रायारिसी जिणसमयविहिणा ॥ ७ ॥

सुयसुरी च महप्पा, समप आहारवउत्तणं काउं ।

सिरिवमज्जसिहरिसिहरे, सहस्ससिहो सिबं पत्तो ॥ ८ ॥

अह सेलगरायारिसी, अणुचियज्जसाइभोगोसंय ।

इहज्जाराइतविओ, समागमो सेलगपुरम्मि ॥ ९ ॥

उज्जाणमि पसस्ये, सुभूमिभागम्मि तं समोसरवं ।

सेल्लस्य पडिउमणो, विणिग्गसो मङ्गो रावा ॥ १० ॥

कथंउणाइकिञ्चो, सीरवत्तं विधानिउं गुरुणो ।

विज्जवट्ट एह भने । मम गेहे ज्ञानसास्त्रासु ॥ ११ ॥

जसोसहाइयाई, अहापचचिहिं तथ त्थहाणं ।

कारेमि जेणु किंरयं, धम्मसरीरस्स रक्खहा ॥ १२ ॥"

तथा चोक्तम्-

"शरीरं धर्मसंयुक्तं, रज्जनीयं प्रयत्नतः ।

शरीराच्छ्रवणे धर्मे, पर्वनासल्लसं यथा ॥ १३ ॥"

"परिव्रजामि गुरुणा, पारुडा तथ सत्तमा किंरया ।

निष्कमदुगाइहि, आहारिदि सुविज्जोई ॥ १४ ॥

विज्ञान कुलसयाए, पयोत्तपपागाइबुल्लामा ।

धोवदियहोई एसां, जाओ निरुओ य बलवं च ॥ १५ ॥

नवरं सियिउपेसल-आदाराइसु मुच्चिओ धणिय ।

सुइसीलयं पवणो, नेच्छइ गामंतवहारं ॥ १६ ॥

बहुसो वि ज्ञाणज्जतो, विरमओ नो जाव सो पमायाओ ।

ताहे पंथगवज्जा, मुणियो मंतेनि एगय ॥ १७ ॥

कम्मई नूण घणचि-ऊणाई कुमिलाई वज्जसाराई ।

नाणद्वये पि पुरिसं, पंथाओ वपहई निंति ॥ १८ ॥

नाऊण सुयबसेणं, करयलमुत्ताहलं व भुवणयलं ।

अहइ निवर्तनि केवि हु, पिच्छइ कम्मस्स वजियत्तं ॥ १९ ॥

सुत्तण रायारिकं, सुक्खसां ताव एस पव्वाओ ।

संवह अट्ठपमाया, विहरियपओयणो जाओ ॥ २० ॥

काते न देइ सुत्तं, अर्थं न कंहेइ पुक्कमाणाणं ।

आवस्सगाइभसि, मुणुं बहु मज्जप मिहं ॥ २१ ॥

सारणवारणपरिओ-यणाइ न मणं पि देइ गच्छस्स ।

न य सारणाइरहिप, गच्छे वासो खणं पि खमो ॥ २२ ॥"

तथा चाऽऽगमः--

"जहिं निधि सारणा वा-रणा य पडिओयणा य गच्छम्मि ।

सो जं अगच्छो गच्छो, संजमकामोहिं मुत्तवो ॥ २३ ॥"

"उमगारी य द्दमिमो, अट्ठहाणं धम्मभरणहेउत्ता ।

मुणुं घिणुं च इमं, उतु सित कुदं न याणामो ॥ २४ ॥

अहवा किं अट्ठमां, कारणहिण्ण नोयवासंण ।

गुरुणो वेयावधे, पंथगसाहुं निउजित्ता ॥ २५ ॥

पयं चिय पुच्चित्ता, बिहारां उज्जाया वयं सवे ।

कालहरयं पि कीरइ, जा वेयइ एस अण्णणं ॥ २६ ॥

सामर्थ्यकृत् एव, पंथगसाहुं त्विषु गुरुवासे ।
 ते सन्धे वि ह सुनिषो, अन्धस्य सुदं पविद्वंसु ॥ २७ ॥
 पंथगमुणी वि गुरुणो, वेयावचकं जहोचियं कुण्ड ।
 असत्तज्जोगमुनो, सत्ता अणुणं च निवारियं ॥ २८ ॥
 कसियचालम्मासे, सूरी हृण्ण निजमदुराई ।
 परिहरियस्यस्यकिञ्चा, सुतो नोसत्तुसत्तवंगो ॥ २९ ॥
 आवत्तसंगं कुण्ठो, पंथगसाहु वि क्षामणनिमित्तं ।
 स्वीलेण तस्स पाए, आघट्टइ विणयनयनिउणो ॥ ३० ॥
 तो कुविञ्चो राधरिसी, जंपइ को एस अज्ज निज्जज्जो ।
 पाए आघट्टेनो, निश्वियिं मइ पयट्टो ॥ ३१ ॥
 रुद्धं इट्ठुं सुदि, महुरागिरं पंथगो इय मणेइ ।
 आउम्मासियक्षामण-कए मए हम्मिया तुण्णे ॥ ३२ ॥
 ता एगं अवराहं, समह न काहामि परिस्सं वीयं ।
 हुंति क्षमासीलं चिय, उल्लमपुरिसा जसो लोए ॥ ३३ ॥
 इय पंथगमुणिययण, आयत्तसत्त तस्स सूरिस्स ।
 सूरुगमे तमं पि च, अन्नायं दूरमोस्सियं ॥ ३४ ॥
 बहसो निदिय अयं, सविस्सेस्सं जायसज्जमुज्जो ।
 क्षामेइ पंथगमुणि, पुणो पुणो सुखपरिणामो ॥ ३५ ॥
 वीयदिणे मङ्गुगनिव-माणुच्चियं वी वि सेलगपुराओ ।
 निक्खंता पारखा, उग्गाविहारण विहरेंडं ॥ ३६ ॥
 अवगयत्तमुत्तं, संपसा सेसमंतिमुणिणो वि ।
 विहरिय चिरं सुयदिणा, आकटा पुरुरीयगिरि ॥ ३७ ॥
 होमासकयाणसणो, सेलेसि काळ सेलगमदंदि ।
 पंथस्यसमणसाहिज्जा, लोयगगडियं पयं पयो ॥ ३८ ॥
 “एवं पंथगसाहुवृत्तममलं भुत्वा चरितोऽज्जवत्तं,
 सत्त्वानाऽऽदिगुणानिर्गतं गुरुकुलं सेसयमुज्जेतया ।
 सो भोः साधुजनाः । गुरोरपि यथा सत्संघमे सीदतो,
 निस्तराय कदाचन यमवत इदुज्जदुगुणभेणयः ॥ ३९ ॥ ”
 इति पंथकसाधुकथानकम् । अ० १० ३ अधि० ७ ल० ॥
 पंथपायण-पंथघातक-त्रि० । पथि लोकार्णां मारक, प्रथनं ३
 आश्र० द्वार ।
 पंथच्छेपण-पथिच्छेदन-न० । मार्गच्छेदने, मार्गातिक्रमणे, स्थानो
 ५ ग्रा० ३ उ० ।
 पंथजाइ-पथियायिन्-पुं० । स्वसमयबोधविशिष्टे युग्याऽऽचार्ये,
 स्थानो ४ ग्रा० ३ उ० ।
 पंथउज्जाण-पथिध्वान-न० । अल्पकाशमयऽध्वा पन्थाः, तस्य
 सन्निभ वा ध्वानं पथिध्वानम् । पौतनापुरमार्गं गमययतो व-
 द्दकलचाराण इव दुध्वांने, आनु० ।
 पंथण्डिजाइ (ण)-पथिनिध्वायिन्-पुं० । गुरोः कचिद् ग-
 तस्य पन्थानं निर्धातुं शीलमस्येति पन्थनिध्वायि । गुरुमार्गप्र-
 तोच्छुके, आचा० १ भु० ५ अ० २ उ० ।
 पंथाण-पन्थान-पुं० । महति विषये चाप्यनि, आनु० ।
 पंथाण्ठाण-पन्थापन्थान-न० । महान् विषयमन्वाध्वा पन्था-
 नस्तस्य ध्वानम् । सनत्कुमारं गयेपयतो महंरुसिंहस्येव प्रज्झ-
 दत्तं वा धरधनस्येव कुप्योने, आनु० ।
 पंथिय-पान्थिक-पुं० । पन्थानं निरर्थं गच्छतीति पान्थिकः ।
 नित्यपथिके, ज्ञा० १ ध्रु० ८ अ० ।

पंथुच्छुहणी-देशी-श्वगुरकुले प्रथमाऽऽनीतायां यथायाम्, दे०
 ना० ६ वर्गे ३५ गाथा ।
 पंथुअ-देशी-दीपे, दे० ना० ६ वर्गे १२ गाथा ।
 पंथुक्षिअ-देशी-गवेविते, दे० ना० ५ वर्गे १७ गाथा ।
 पंसण-पांसन-त्रि० । पसि-व्युद-पुषो० । “मांसाऽऽदिध्वानुस्वा-
 रे” ॥ ८ ॥ १ ७० ॥ इत्यातोऽत् । प्रा० १ पाइ । दूषके, “कुस-
 पांसनः” बाज० ।
 पंमु-पांगु-पुं० । “मांसाऽऽदेवो” ॥ १८ ॥ २६ ॥ इति अनुस्वा-
 रस्य लुग्या । पाव् । पंम् । प्रा० १ पाइ । रेणौ, जं० ३ वृज्ज० ।
 ध्रुमाऽऽकारे अचित्तरत्नसि, आ० चू० ४ अ० । जं० । आवा० ।
 नि० चू० । “पंम् अचित्तरत्नो” । पांशवो नाम ध्रुमाऽऽकारमापा-
 रम्भचित् रजः । इय० ७ उ० । पाइ । ना० ।
 पंमुपिसायज्य-पांगुपिशवत्त-त्रि० । ध्रुववर्णपदनशरीर-
 स्त्वेन मलिनवस्त्रत्वेन भूतनुद्वे, उल्ल० १२ अ० ।
 पंमुमुलिय-पांगुमूलिक-पुं० । पांगुमूलिकापत्ये वेताक्ष्यपर्वत-
 वासि विद्याधरमनुष्ये, आ० चू० १ अ० ।
 पंमुलिया-पांगुशिका-क्षी० । पाश्चांश्चि, अणु० ३ वर्गे १
 अ० । तं० । “वारस पंमुलिया करंदाया इह” इह शरीरे
 द्वादश पांगुलिकाकपाः करणमका वंशको भवति । प्रब०
 २५ इ द्वार । वारस पंमुलिया करंटे लघ्वंमुलिय कडाह
 विहरिययाकुळी । ” तं० ।
 पंमुसियाक-पांगुशिकाकट-पुं० । पाश्चांश्चिनां कटके, अणु०
 ३ वर्गे १ अ० ।
 पंमुसी-पांगुसी-क्षी० । व्यभिचारिण्ययाम्, “आहसारिआ अ-
 ज्जयणा य पंमुसी विरिई य दुस्सलीता” । पाइ० ना० ५६ गाथा ।
 पंमुवुदि-पांगुवुदि-क्षी० । धूलिवर्षे, जी० ३ अति० ४ अति० ।
 पांगुवुदिनां यदचित् रजो निपतति । इय० ७ उ० । प्रब० ।
 पांगुवुदिरनिष्कसत्त्वचित्ते शास्त्रे, सूत्र० २ भु० २ अ० ।
 पकं (गं) य-प्रकथ-पा० । जुग० । निम्दायाम्, “पलि,
 यं पकथं अदुवा पकथे ।” प्रकथयेज्जुगुप्येत् । तद्यथा-भोः कौ-
 तिक प्रशंसन । न्ययपि मया साङ्गमेवं जल्पयि । अथवा-ज-
 कारवकाराऽऽदिभिरपैः प्रकथ निम्दाप्रकाशविषयं । आचा०
 १ अ० ६ अ० ३ उ० । “पांथय पंथं अदुवा पगथ” प्र-
 कथयेदं नूनस्त्वमित्यव्यथा वा कुतःपण्डिताऽऽदिभिर्गुणमुखावि-
 काराऽऽदिभिर्वा प्रकथयेदिति । आचा० १ भु० ६ अ० २ उ० ।
 पकथय-प्रकथक-पुं० । अश्वविशेष, स्थानो ४ ग्रा० ३ अ० ।
 पकथ-प्रकथ-पुं० । क्रोधे, आव० ४ अ० । विशेषे, आव० ४ अ० ।
 पकपिय-प्रकपित-त्रि० । विधूते, आव० ३ अ० ।
 पकहण-प्रकर्षण-न० । आकर्षणे, नि० चू० २० उ० ।
 पकत्थन-प्रकत्थन-न० । आत्मनः स्थापयाम्, सूत्र० १ ध्रु०
 ४ अ० १ उ० ।
 पकथ-प्रकथ-पुं० । प्रकथः कथ्य आचारः । स्थानो ४ ग्रा०
 ३ उ० । आचा० । नि० चू० । निशोधाध्ययने, इय० ३
 उ० । “ इदमि पकथे सि द्वारं । प्रकथेण कथयः प्रक-

स्यः, प्रकल्पनेत्यर्थः । प्रकल्पे कल्पो वा प्रकल्पः, प्रधान इत्यर्थः । प्रकर्षेण वा कल्पनं प्रकल्पः, उद्देश इत्यर्थः । प्रकल्पाद्वा कल्पनं प्रकल्पः । नवमपूर्वात् नृनां यवस्तुन आचारप्रभृतान्, एव प्रशब्दाधिवाहुल्याद्यथासंभवं बोधयम् ।

तस्मै शिक्खेव-

शामं उज्जा कपो, दत्ते खेत्ते य काले भावे य ।

एसो उ पक्ष्यस्स, शिक्खेवो छविहो होति ॥ ९६ ॥

आमपकपो, उज्जापकपो, दत्तपकपो, खेत्तपकपो, कालपकपो, भावपकपो, चसहो समुच्चये । एसो पक्ष्यस्स शिक्खेवो छविहो भणियो । तुसहो प्रवधारणार्थे ।

शामपक्ष्यभो गतातो । दत्तपक्ष्यस्सिमेण विहिणा

पक्ष्यणा कायव्वा-

सामित् करण अभिकर-ए तै य एगत्त तथ पुहत्ते य ।

दत्तपक्ष्यविजासा, खेत्ते कुलिसादि किट्टं तु ॥ ९७ ॥

सामितं नाम-आमलाम्भः, यथा घटस्थ घटत्वेन । करणं नाम-क्रिया, येन वा क्रियते, यथा प्रयत्नवक्ताऽऽदिभिष्टः । अभिकरणं नाम, आधारः, यथा चक्रमस्तकं घटः । अस्माभिस्ताद्विभामास्त्रयः ते एगत्तपुहत्तेहि गेया । एगत्तं नाम एगत्तं, पुहत्तं नाम पुहत्तं, एतेहि णिदि विभोगेहि दत्तपक्ष्य-एवम् विभासा-गुणवर्षायां चरतीति द्रव्यम् । तु दुग्गो । इवेने वा दत्तमेवुः सत्ता, तस्या अवयवो वा द्रव्यम्, संपन्नऽऽदि-कारयुक्तं वा द्रव्यं, गुणसंज्ञो वा द्रव्यं, ससह इत्यर्थः । भावयोर्ग्यं वा दत्तम् । अर्नात्पयोयवपदशब्दा द्रव्यम् । कपोत्तं कपो, प्रकल्पनेत्यर्थः विविचमनेगपगारा भासा विभासा, अयस्याकथा इत्यर्थः । दत्तस्स वरुदो दत्तपक्ष्यः । दत्तपक्ष्यस्स विभासा दत्तपक्ष्यविजासा । सा य सामिताद्विभमेण करयते । इमो दत्तपक्ष्यो दुविदो-जीवदत्तपक्ष्यो य, अर्जावदत्तपक्ष्यो य । तस्य जीवदत्तस्स जहा देवदत्तस्स अगकेसदत्तस्या कपो करेति, अर्जावदत्तस्स परस्स द्वाण कपोत्तं । एवं एगत्ते पुहत्तं जहा देवदत्तजसुत्तविगद्धुमत्ताण अगकेसदत्तस्या कपोत्तं । अर्जावदत्तस्या बहूण पमाण द्वाण कपोत्तं । शयं सामितं । इदं हि करणे । एगत्तं-जहा दावेण सुगति, पिप्पलकेण वा दत्ताकपोत्तं करेति वा । पुहत्ते द्विज्जेनितं, परसुद्धि वा कक्के कपोत्तं । गये करणे ति । इदं हि अदिकरणे-एगत्ते जहा गंती यजेज्ज तस्य तणादीन् कपोणा कज्जति, कलगे वा दसाण कपोणा बहुते तिमार्गिमाओ उवेत्ता तेहि तणाण दसाण वा कपोणा कज्जति । एसा दत्तपक्ष्यविभासा गता । इवाणि खेत्तपक्ष्यो-खेत्तं ति इक्कलुणेतहि । कुलिसं नाम-सुरह्दा-सिक्खे पङ्कथप्याणं कटं, तस्स भन्ते अयक्कीला, तेषु एगामभो एगहरो य लोहपट्टो अडिज्जति । सो जावनियं शब्बादि तणं तं सत्वं जिदंनो गच्छति । एवं कुलिसं । आदिसहा इलदंताला छेप्याति । किट्टं नाम बाहिर्तं । वातियं वा । अहवा

पमात्ति जेजुद्वि, दीवममुहाण तस्य व पक्ष्यः ।

एसो खेत्तपक्ष्यो, जत्तय पक्ष्हाण पक्ष्यस्स ॥ ९८ ॥

पक्ष्यवणं पणत्ती, पक्ष्यवणं बहुते विसेसयं कज्जति । जंबूदीवपणत्ती, तस्स जं वक्काणं सो खेत्तपक्ष्यो । दीवा जंबूदीवा धामइसंदाणो, उदहो समुद्रा, तै य क्वणाइयो, ते-
१७

सिं जेण अज्जयणेण पणत्ती तमज्जयणं दीवसागरपणत्ती । तह व ति । जहा जंबूदीवपणत्ती खेत्तपक्ष्यो भवति तथा दीवसागरपणत्ती वि । एवो खेत्तपक्ष्यो शिक्खेवयणं । अहवा जत्थ नि क्खेत्ते, वगारो विकल्पादसंखं करेति । कहणं व्याख्या पक्ष्यजम्भयस्सति वक्कसं । खेत्तपक्ष्यो गते ।

इयाणि काशपक्ष्यो-

पष्यत्ति चंदमूरे, पासियमादीहि जम्मि वा कासे ।

मूलत्तरा व जावे, परुवणा कएणेगट्ठा ॥ ९९ ॥

पक्ष्यवणं पणत्ती, विसेसेण चंद्रपणत्ती, सुरपणत्ती । पष्यत्ति-सहो पक्ष्यं नेसि, जं वक्काणं सो कालपक्ष्यो । अदथा सुत्रिगमादीहि पासिय ति चंदिहा । आदिसहातो जावा-लमेहि जिणकपियाद्यो वा सुवज्जियकरणं गतागने कालं जानीते । अहवा-जम्मि कासे आचारपक्ष्यो वक्काणिज्जति, जहा विनियपोरसिप, सो काशपक्ष्यो । गतो काशपक्ष्यो । इयाणि भावपक्ष्यो । भावपक्ष्यो दुविहो-आमभो, गोभामभो य । आमभो जाणए उउत्ते । गो आमभो इमे खेव आचारपक्ष्यज्जयणं, जेणथ मूलत्तरजावपक्ष्यणा कज्जति । मूल-गुणा अदिसादिमहव्या पंथ । उत्तरगुणा इमे-“पिरस्स जा विसोदी, समितोभो भावणा तसो दुविहो । पमिमा अतिग-हा वि य, उत्तरगुणसो वियाणाहि ॥१॥” एते खेव मूलत्तरगुणा भाव भवति । पक्ष्यवणं ति वा पक्ष्यवणं ति वा एगट्ठा । पक्ष्यवणं ति दारं गते । निं ७० १ उ० । अय्यवसाये, स० २८ स० । अवरकरे, पं० भा० ३ कट्ठा पं० ७० । अ-दासीतिहाप्रमाणं हापक्षासमे, पं० प्र० १० पाहुं । कट्ठा । अदे, निं ७० १ उ० । पिरमविश्वक्यादि प्र-कल्पनीये, एपा ५ टा० १ उ० ।

पक्ष्यगंध-प्रकल्पग्रन्थ-पुं० । निशीथं जं० १ प्रति० ।

पक्ष्यजड-प्रकल्पयति-पुं० । अर्थात् निशीथाऽप्ययने पराऽशोय-तीयांस्तीरतीयधर्मानां शायिनि साधो, “धम्मो जिणपणत्तो, पक्ष्यजडहा कहेयवो ।” थ० १ अथि० ।

पक्ष्यपट्टिप-प्रकल्पसिद्ध-त्रि० । प्रकल्पनं प्रकल्पः, अदे इत्यर्थः, तं स्थितं प्रकल्पस्थितः । अपवादसहितं कल्पे स्थितं, निं ७० १ उ० ।

पक्ष्यणा-प्रकल्पना-स्त्री० । प्रकल्पेण कथना प्रकल्पना । सप्रमेद, प्रकण्यायाम्, निं ७० १ उ० ।

पक्ष्यपथ-प्रकल्पपथ-पुं० । शोधकरो निशीथाप्ययनोक्तप्राय-श्चित्तदायि, निं ७० २० उ० ।

पक्ष्यपमा-प्रकल्पमान-न० । निशीथाऽप्ययने, “एवं पक्ष्य-नामो, पक्ष्यपमानस्स विधरणं वट्ठे । पुत्रायारियकयं चिन्न, अहं वि तं खेव व विसंसे ॥ १ ॥” निं ७० १ उ० ।

पक्षाम-प्रक्षाम-न० । इत्यर्थः, “प्रक्षामं हाउं ।” भ० ६ श० ३३ उ० । यथेच्छे, उ० १४ उ० ।

प्रक्षामनिकरण-प्रक्षामनिकरण-न० । प्रक्षाम ईप्सितार्थोऽप्राप्ति-तः प्रवर्धमानतया प्रकृष्टोऽभिलाषः, स एव निकरणमिष्टार्थसा-

धर्कं क्रियाणामभावात् यत्र तत्प्रकामनिकरणं तद्यथा भवतीति । प्रकामनिकरणवर्था वेदनायाम्, अ० ७ श० ७ उ० । (समर्थोऽपि किं प्रकामनिकरणवेदनां वेदयतीति 'अक्षमाणुरण' शब्दे प्रथमभागे १२४ पुष्टे उक्तम्)

पकामरसभोगि (ण)—प्रकामरसभोगिन्—त्रि० । प्रकाममर्थ्य रसानां मधुराऽऽदिभेदानां भोगी भोक्ता प्रकामरसभोगीति । मधुराऽऽदिभेदरसानामर्थ्य भोक्तिरि, अ० ७ श० २ उ० ।

पकिट्ट—प्रकृष्ट—त्रि० । प्रायत्ने, विशे० । आ० क० ।

पकिम्—प्रकीर्ण—त्रि० । उते, "जिह्वं पकिष्ठा विरुहंति पुष्पाः ।" उक्त० १२ अ० । उते, उत० पा० १२ अ० । वाच० । न० । प्र-कृ-ना-ने-त-त् । चामरे, भिन्नजानिधानां मिश्रणं च । पुनिकरजे, पु० । कर्मणि क्तः । विक्तिं, विस्तृते, भिन्नजानांयः मिश्रितं च । त्रि० । स्वायं कृन् अत्र । चामरे, न० । अश्वे, पु० । वाच० ।

पकिप्रतव—प्रकीर्णतव—त० । अण्येऽदिनिप्रतवचनार्द्रादिभेदे स्वशक्त्यपेक्षे तपान्, यत् कथञ्चित् विधीयते, तच्च नमस्कृतसहिताऽऽदिपुत्रपुत्रविरिते यवमध्यव (जै) ज प्रतमऽऽदि च । उक्त० २० अ० ।

पकिस्त्रिप—प्रकीर्णित—त्रि० । तांश्चक्रेः कथिते, उक्त० २ अ० ।

पकिरिया—प्रक्रिया—स्त्री० । प्र-कृ-शः अधिकारे, प्रकरणाद्यै, राज्ञां उक्तप्रकरणेनाऽऽदिशपारे च ॥ "अत्रादिनिधनं प्रक्ष, शब्दस्य यद्वत्तम् । विवर्तनेऽप्यभावेन, प्रक्रिया जगतां यतः ॥१॥" वाच० ।

पकुर्वन्त—प्रकुर्वन्—त्रि० । खपदराः कृतवाऽऽननः सुखमुपादयति, सुख० १ ध्रु० १० अ० ।

पकुर्वमाण—प्रकुर्वाम—त्रि० । प्रकर्षेण कुर्वणे, सूत्र० १ अ० १० अ० । आवा० । विदधाने, आवा० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

पकुर्वय—प्रकुर्वे—पुं० । आलोचिनेत्पराधेषु प्रायश्चित्तदानतो विमुक्तिं कारयितुं समर्थं, अ० २५ श० ७ उ० ।

पकुर्वि (ण)—प्रकुर्विन्—त्रि० । आलोचितादिचाराणां प्रायश्चित्तप्रदानेन शुक्तिप्रकर्षेण व्यापारयन्त्रिभ्यश्च श्रुतिः । आचारवादिगुणयुक्ताऽपि काश्चिच्छ्रद्धां नानुपगच्छन्तीत्येतदवयवच्छेदार्थं प्रकुर्वीत्युक्तम् । म० २ अ० । आलोचिने शुद्धिकरणस्यैव समर्थे आलोचनप्रदके, स्या० ८ डा० । आलोचनलोचनतपराधेषु यः समर्थः प्रायश्चित्तप्रदानेन आलोचनस्य विशुद्धिमुपजनयति सः । २५० १ उ० ।

पकोट्ट—प्रकोट्ट—पुं० । प्रगतः काष्ठम् । कुर्यात्प्रायोजनस्ये मणिबन्धयने हस्तयवने, शृङ्गावर्णके च । वाच० । कलाविकायाम्, स्त्री० ।

पक्क—पक्क—त्रि० । "पक्काङ्गललाटे वा" ॥ उ० १ । ४७ ॥ इति आदिन इत्यम् । 'पक्क' । पा० १ पा० । पाकयते, आवा० १ अ० २ अ० ६ उ० । राज्ञे, जी० ३ प्रति० ४ अ० ।

"पक्कं नाय-जं अगिष्ठा पञ्चालय ।" त्रि० सू० १४ उ० । प्रव० ।

निकृपः-

नामं त्वया पक्कं, इत्थे जात्रे यद्दो नायवर् ।

उत्समपादं ते चिय, पक्किण्णजोगतो पक्कं ॥

नामपक्कं, व्यापनापक्कं, उद्यपक्कं, भावपक्कं, वा प्रवति कृतव्यम् । तत्र नामव्यापने गतायै । उद्यपक्कं तदेवोत्समपादाऽऽदिपक्कं यदायं भजितम् । किमुक्तं भवति—यद् उद्यपामम् उत्समपादमसंस्वोत्समपस्कृतपर्यायाऽऽसमंदाश्चतुर्कां भोगेन तदेव यदा । इत्यनसंयागात्पक्कमुपजायते तदा उद्यपक्कं मानव्यम् । गते उद्यपक्कम् ।

भावपक्कमाह-

संजयवृत्तिभोगा, उगममहां । य जावपक्कं तु ।

अनो वि य आरामो, निरुपकमजीवमणं तु ॥

संभयथायाः प्रत्युपपत्ताऽऽद्यपक्कश्चित्रं च मूलोत्तरगुणक सुविशुद्धमाद्यपक्कमवयते, गायथां वथाऽऽनुलोभ्येन चारित्रशब्दस्य व्यथायाने निदेशः । यद्वा-या उद्गमाऽऽदीनां दोषाणां शुद्धिस्तद्भावपक्कम् । अन्योऽप्योदेशो वक्तव्यः, येन यदायुक्तं निवृत्तिं तत्समवेतमुपादय चित्रमागस्य निरुपकमाऽऽनुलोभ्यस्य यस्मिन् तद् जावपक्कम् । अत्र च उद्यपक्कानाधिकारः, तत्रापि पर्यायपक्केण, तत्रापि वृत्तपर्यायपक्केण । निर्गते पक्कपदम् । पु० १ उ० २ प्रक० । दुर्ध्ववर्द्धारिभेदे, २५० ।

फलमिव पक्कं पडम्, पक्कस्सइवा न गच्छण पागं ।

ववहारो तज्जोगा, समिगुत्तमिरी व मंगामे ।

पक्कुत्तावज्जया वा, कज्जे पि न मेमया उत्तीरिणि ।

पक्कस्य व्यवहारः फलमिव पक्कं पतति, न पुनः स्थितोऽवतिष्ठते । अथवा-तज्जोगाद् वववहाः पाकं न गच्छति । यथा ज्ञानकथस्य सकाशे शाश्वतगुणैः चन्द्रगुणस्य लक्ष्म्याः । अत्र एव एतेन पाको गमनेन वा पक्ककलसरदध्यवहारकारणान् स पक्क इति व्यवदिष्यते । अथवा-यस्य पक्ककलापनयात् कार्यमपि न शेषका उत्तीरयति मुने स पक्कः । किमुक्तं भवति—पक्कपक्कानि तादृशानि स ज्ञायते, यैः भावनाः सन्नांभ्ये सन्नादिनस्पर्णाका आसते, ततः पक्कैरज्ञाप्योगात्स पक्क इति । २५० ३ उ० ।

पक्कं—प्रक्रान्त—न० । प्रकृते प्रकृते, आवा० ४ अ० । "पक्कं पिकं परिणयं ।" पा० ८ ना० १४३ गाथा ।

पक्कप—पक्कपुन—न० । औपधेः पक्कं सिद्धार्थकं आमशकाऽऽदि-संभयिनि पाकावस्थां प्रापिते घूतं, घ० २ अ० ।

पक्का—पक्का—पुं० । अन्तर्गतेऽश्वभेदे, अनायदेशोऽप्येव मनुष्यभेदे च । का० १ ध्रु० १ अ० । आ० स० । प्रव० । प्रश्नः । सूत्र० ।

पक्काजल—पक्काकुल—न० । मानकपृष्ठे, कृ० ३ उ० । गहिनकुले, "पक्काकुले वसतो, सज्जो इयरो वि मराहस्यो होह ।" आवा० ३ अ० ।

पक्का—पक्का—न० । अस्मिन्कृतान्ते, पक्काप्रदणकालः कुत्र प्रत्येऽस्मिन्नाति प्रश्ने, उत्तरम्—पक्काप्रदणकालः आकविधौ कायितोऽस्मिन्नाति । २० प्र० । सेन० ४ उ० ।

पक्किञ्च—पक्किञ्च—न० । लात्तार्दिच्छपपक्कनैवे, घ० २ अ० ।

पक्कप—प्रकृप—पुं० । प्र-कम-घञ्, न वृक्तिः । कमे, अवसरे, उप-कमे, वाच० । चरणे, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० १ उ० । प्रकर्षेण प्र-जयते, सा० १० डा० ।

पञ्चमहुर-पञ्चमहुर-त्रि० । पञ्च इव मयूर, पञ्च सति मयुरे च ।
स्था० ४ टा० १. उ० ।

पञ्चन-समर्थ-त्रि० । गोणाऽऽदिवाल् समर्थस्थाने पञ्चज्ञाऽऽ-
देशः । शके, प्रा० २ पाद । “पञ्च सहा समर्थः, य पञ्चला
पञ्चला पादा ।” पादो ना० ३६ शाखा ।

पञ्चोत्थि पञ्चोत्थि-त्रि० । यस्मिन्संस्वाऽऽदिनाः प्रकामितुमारब्धे,
कदम्ब० १ आ० ४ लण । ज० । विपा० । अन्त० । ज्ञा० ।

पञ्चोत्थर-पञ्चोत्थर-न० । पञ्चोत्थरकष्टदे, ध्य० ४ उ० ।

पञ्चोत्थ-पञ्च-त्रि० । स्थोऽं इत्यप्रत्ययः । आश्रिता कृतपाके, उत्स०
४ अ० ।

पञ्च-पञ्च-पुं० । पञ्चपनेन पञ्चः । उत्स० ४ अ० । तनुरुदे,
“जायपञ्चला जहा हंसा ।” उत्स० ११ अ० । पाश्च०, स्था० ४
उ० ३ उ० दक्षिणवासाऽऽदिपाश्च०, स्था० २ टा० ४ उ० कल्प-
विदेकदेशान्ते, रा० । ज० । पञ्चदशाहोरात्रप्रमाणं (स्था०
२ टा० ४ उ० । विशेष०) मामार्द्धे, ज० १ वक्र० । पञ्च-
दशाहोरात्रप्रमाणं, स्था० २ टा० ४ उ० । विपा० । कर्म० ।
“पञ्चास्य सहास्रा पञ्चला, द्वा पञ्चला प्रासा ।” अ० ६ श० ७
उ० । न० । अन्त० । आ० म० । म० । “पञ्चमेकस्व णं भेदे ।
कति पञ्चला ? गोथमा । द्वा पञ्चला पञ्चला । न जहा-
चतुर्गपञ्चले, सुकृपञ्चले य ।” जी० २ प्रति० । दश० । “सिवा-
धायिपथा द्वापथा, सिद्धिपथ न विद्यते । स पञ्चस्त्र त्रिभिन्व-
ज्ञानादनुमानमेव ॥१॥” इत्युक्तलक्षणे हेतुमाध्याधिकरणे अनु-
मानापाक्ये पञ्चप्रयोगः । रत्ना० ३ परि० । “ज्ञातव्यं
पञ्चधर्मव्ये, पञ्चो धर्म्यजिषीयते । व्याप्तिकाले ज्ञेयधर्मः, साध्य-
भिर्द्धौ पुनरुच्यते ॥” रत्ना० ३ परि० । “अनुमानं” शब्दे प्रथ-
मताने ४०२ पृष्ठे पञ्चस्वरूपमुक्तम्)

पञ्चस्व-पञ्चान्तम्-अव्य० । दक्षिणाऽऽदिपञ्चमाश्रित्येत्यर्थे, उत्स०
१ अ० । दश० । पाश्च० इत्यर्थे, दश० ८ अ० ।

पञ्चस्वित-पञ्चादन्त-न० । अन्त्यनरस्माद्विजयजान्ते, “अजन्तर्द-
द्वियजायं पञ्चस्वितं भाग्यः ।” नि० कृ० ६ उ० ।

पञ्चस्वितर-पञ्चास्वितर-न० । पञ्चाविशेषः, आ० म० १ अ० २ लण ।

पञ्चस्वित-प्रस्कन्द-धा० । प्रस्कन्द आक्रमणं, “अगणि व
पञ्चस्वितं पञ्चमणि ।” अगिन् प्रस्कन्दश्च वाऽऽसकमथ । उत्स० ११
अ० । “पञ्चस्वितं जलितं जहो, धूमकेतुं दुरालय ।” प्रस्कन्द-
नि अथयस्वयन्ति प्रस्कन्दितं, प्राकृतवाते प्रस्कन्दयुः । उत्स०
१२ अ० । दश० ।

पञ्चस्वित-प्रस्कन्द-न० । चाविन्वा पनेन, “परुणं तु त्वप-
तिता, पञ्चस्वितं चाविऊणं जं पद्वि, जं पुणं सद्वाशो आधा-
यिता परुणं तं पञ्चस्वितं । अद्वा उपाश्च पञ्चस्वितं, तं पुणं
गिरिस्मि नुज्जह, रुक्मस्त्रियहसा जं त्वपहसा परुणं तं पञ्चस्व-
द्वि, हृष्येहि वा लेखितं जं अद्वालेहसा परुह, तं वा पञ्चस्वितं
मरणं ।” नि० कृ० ११ उ० ।

पञ्चस्वित-पञ्चापान्दोक्त-पुं० । यत्र पञ्चिण आगत्याऽऽसमान-
माग्दोलयन्ति तस्मिन्, जी० ३ प्रति० ४ अ० ।

पञ्चस्व-पञ्चग-त्रि० । मासार्द्धमविनि, “पञ्चलगा संज्ञलगा
कस्या ।” कर्म० १. कर्म० ।

पञ्चस्वजपाण-पञ्चाश्रयान-त्रि० । भङ्ग्यमाणे, सूत्र० १ ध्रु०
५ अ० २ उ० ।

पञ्चस्वित-पञ्चापान्दोक्त-पुं० । बाहुव्यकायपण्डे, उत्स० १ अ० ।
जानुज्जोपरिवस्त्वयेनाऽऽसकं योगपदं द्वाऽऽश्रयक, बाहुव्यनेच
कायव्याऽऽसकं वाऽऽसकनेदे, “नव पटहस्थिप कुञ्जा,
पञ्चस्वितं च संज्ञः ।” वत्स० १ अ० ।

पञ्चस्व-पञ्चा-पुं० । अश्वऽऽर्द्धानां तनुत्राणाविशेषे, विपा० १ ध्रु०
२ अ० ।

पञ्चस्व-देशी-पुरगसनाह. दे० ना० ६ वर्ग १० गा ।

पञ्चस्वज्ञान-प्रस्वज्ञान-त्रि० । अश्वपानाऽऽर्द्धै प्रयतति, “यस्मिन्ते
य सं तथ, पञ्चस्वज्ञते य संज्ञः ।” दश० ५ अ० १ उ० ।

पञ्चस्वज्ञान-प्रस्वज्ञान-न० । गत्या त्रिमसंप्राप्तौ, “त्रिमस्य अ-
संप्रसं पने वा ह्यधजगुमाद्दि पञ्चस्वज्ञं पायध्वं ।” भू-
मायमप्राप्तं हस्तजानुकाऽऽर्द्धिनाः प्राप्तं वा प्रस्वज्ञनं ज्ञानव्यय ।
वृ० ६ उ० । स्था० ।

पञ्चस्वज्ञान-प्रस्वज्ञान-स्त्री० । प्रकण्ठे स्थलस्थायम्, गत्या
गच्छन्त्या भूमावसंप्राप्त्याम्, वृ० ६ उ० । स्था० ।

पञ्चस्वज्ञान-प्रस्वज्ञान-त्रि० । नृपगर्वाय पञ्चस्वमन्विने, ध्य० १ उ० ।

पञ्चस्वज्ञान-प्रस्वज्ञान-त्रि० । पञ्चमेकपञ्चाश्रितिवशं पानयति
तरस्करोतीति पञ्चाश्रितौ । कर्वाचद्वि चिष्टे क्वचिदुत्तरकेनैकप-
ञ्चानुरागिणि, स्था० ।

पञ्चस्वज्ञान-प्रस्वज्ञान-पुं० । अनुमोदनधर्मे आचारे, “जह वि न-
गार्मि न अर्वा, न पञ्चस्वज्ञानं अगम्यअगुसु ।” ध० २ अ-
धि० । “न अर्वायै त्ववि पञ्चज्ञानः, न द्वयमात्रादर्थः परेषु ।
यथावदास्तवपरीक्षा तु, त्वामिव वीरं प्रहृमाअयामः ॥१॥” अ-
ध० ११ अ० ।

पञ्चस्वज्ञान-पञ्चाश्र-पुं० । वेदिकैकदेशविशेषे, ज० १ वत्स० ।
जी० । पञ्चैकदेशविशेषे, रा० । जी० ।

पञ्चस्वज्ञान-पञ्चाश्र-पुं० । अर्द्धमासप्रभृती, आदिशब्दास्तुमासा-
ऽऽदिग्रहः । पञ्चा० ११ वि० ।

प्रस्वज्ञान-स्त्री० । यशसि, औ० ।

पञ्चस्वभास-पञ्चाऽऽज्ञान-पुं० । पञ्चद्वारविशेषे, रत्ना० ।

पञ्चाऽऽज्ञानमावदः-

तत्र प्रतीतिनिराकृतानां पितृतासाध्यधर्मविशेषणस्य प-
ञ्चाऽऽज्ञानाः ॥ ३८ ॥

प्रतीतिसाध्यधर्मविशेषणः, निराकृतसाध्यधर्मविशेषणः, अन-
जीविनसाध्यधर्मविशेषणश्चोति त्रयः पञ्चाऽऽज्ञाना भवन्ति । अ-
प्रतीतिनिराकृतानां पितृतासाध्यधर्मविशेषणमिमांसा सत्यपञ्च-
त्वेन प्राप्नुवन्ति तत्राज्ञेतां च तद्विपरिन्त्याम् ॥ ३८ ॥

तत्राऽऽर्थ पञ्चाऽऽज्ञानमुदाहरन्ति-

प्रतीतिसाध्यधर्मविशेषणो यथा-आर्द्धतान् मृत्यवधारणवर्जं
परेण प्रयुज्यमानः समसि जीव इत्यादिः ॥ ३८ ॥

अवधारणं वर्ज्येत्या परीत्यस्तत् समस्तोऽपि बाह्ययो-

ग आह्वानात् प्रसीतमेवायं प्रकाशयति । ते हि सर्वे जीवाऽऽद्य-
स्वस्वनेकान्ताऽऽसम्पत् प्रतिपन्नाः, तत्तत्प्राप्त्यवधारणार्हाऽन्ति प्रमा-
णवाक्यं, सुनयवाक्यं वा प्रयुज्यमानं प्रसिद्धमेवायमुद्गाहयती-
ति व्यर्थस्तदप्रयोगः । सिद्धसाधनं, प्रसिद्धसंबन्ध इत्यपि सं-
ज्ञाव्यवस्थाधिकृतम् ॥ ३६ ॥

द्वितीयपक्षाऽऽभासं ज्ञेयतो नियमयन्ति-

निराकृतसाध्यधर्मविशेषणः प्रत्यक्षानुमानाऽऽगमलोकस्व-
चनाऽऽदिभिः साध्यधर्मस्य निराकरणार्थेनैकप्रकारः ॥ ४० ॥

प्रत्यक्षनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणः, अनुमाननिराकृतसाध्य-
धर्मविशेषणः, आगमनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणः, लोकनिराकृत-
साध्यधर्मविशेषणः, स्ववचननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणः आदि-
शब्दात् स्मरणनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणः, प्रत्यभिज्ञाननिराकृत-
साध्यधर्मविशेषणः, तर्कनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणश्चेति ॥ ४० ॥

एषु प्रथमं प्रकारं प्रकाशयन्ति-

प्रत्यक्षनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा-नास्ति जूतविल-
क्षण आत्मा ॥ ४१ ॥

स्वसंवेदनप्रत्यक्षेण हि दृश्यव्यतेजोवायुभ्यः शरीरत्वेन परि-
णतेभ्यो भूतेभ्यो विज्ञकणोभ्य आत्मापरिच्छिद्यत इति । त-
द्विज्ञकणाऽऽगमनिराकरणप्रतिज्ञाऽनेन बाध्यते । यथाऽनुष्णो-
भक्तिः इति प्रतिज्ञा बाह्येन्द्रियप्रत्यक्षेण ॥ ४१ ॥

द्वितीयप्रकारं प्रकाशयन्ति-

अनुमाननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा-नास्ति सर्व-
ज्ञः, बीतरागो वा ॥ ४२ ॥

अथ हि यः कश्चिच्छिन्नानिशयवान्, स्व कवित्वकारणजनि-
तसिद्धलक्षणेन यथा-कनकाऽऽदिमलो, निर्लोमातिशयवती च दो-
षाऽऽवरणे इत्येतानुमानेन सुखसंयमैः, बाधा एतस्मात्स्ववृत्तमा-
नाद्यत्र क्वचन पुरुषवीर्ये दोषाऽऽवरणयोः सर्वथा प्रकृपप्रसि-
द्धिः, स एव सर्वज्ञः बीतरागश्चेति । एवमपरिणामी शब्द-
इत्यादिरपि प्रतिज्ञा परिणामी शब्दः कृतकत्वाप्यध्यानुपपत्तेरि-
त्याद्यनुमानेन बाध्यमानाऽत्रोपादहरणीया ॥ ४२ ॥

अथ तृतीयं जेदमाहुः-

आगमननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा-जैनेन रजनिभोज-
नं जजनीयम् ॥ ४३ ॥

"अस्यं गयडेम आहके, पुरथाय व अगुग्गए । आहाग्गमायं
स्ववं, मणसाऽपि न पयए ॥ १ ॥" इत्यादिना हि प्रसिद्धप्रा-
मायेन परमागमवाक्येन कृपाभक्त्यपेक्षः प्रतिस्तिष्यमाण-
त्वाच्च साध्यत्वात्कन्यते । एवं जैनेन परकत्तवमतिशयणायमि-
त्याद्युदाहरणीयम् ॥ ४३ ॥

चतुर्थं प्रकारं प्रथयन्ति-

लोकनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा-न पारमार्थिकः
प्रमाणप्रमेयव्यवहारः ॥ ४४ ॥

लोकप्रदेशनाश लोकप्रतीतिरूप्यते । ततो लोकप्रतीतिनिराकृत-
साध्यधर्मविशेषण इत्यर्थः । सर्वेऽपि हि लोकस्य प्रतीतिरि-
दृशी यस्याप्यार्थिकं प्रमाणं, तेन च तत्सातथ्य विवेकाः पारमार्थि-
क एव क्रियते । तनु लोकप्रतीतिरप्रमाणं, प्रमाणं वा ? । अ-
प्रमाणं चेत्, कथं तथा बाधः कस्यापि कर्तुं शक्यः ? । प्रमाणं

चेत्, प्रत्यक्षाऽऽद्यविरक्तिः, तद्व्यवहारः । न तावदाद्यः पक्षः, प्र-
त्यक्षाऽऽद्यविरक्तिप्रमाणस्यासंज्ञवात् । अन्यथा-^१ प्रत्यक्षं च परीक्षं
च ।" इत्यादिविभागस्याऽऽसम्पत्तस्याऽऽवृत्तेः । द्वितीयपक्षे तु
प्रत्यक्षनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणाऽऽद्यपक्षाभासपक्षेवास्यान्तर्भू-
तत्वात् न वाक्यः प्रकृतः पक्षानास इति चेत् । स्वयमेव न, किं
तु लोकप्रतीतिरव्याकलितमेव प्रतीजानीति । विनयमनीयो-
न्मीलनाद्यमस्य पार्थक्येन निर्देशः । एवं ब्रुचि नराशरः कथा-
सप्रसन्नं, प्राण्यङ्गत्वात्, शब्दश्रुतिवैध्याद्यापि दृश्यम् ॥ ४४ ॥

पञ्चमप्रकारं कील्यन्ति-

स्ववचननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा-नास्ति प्रमेय-
परिच्छेदकं प्रमाणम् ॥ ४५ ॥

सर्वप्रमाणाभावमनुपपन्नकृतः स्वमपि यच्चनं स्वाभिप्रायप्र-
तिपादनपरं नास्तीति वार्त्तयमत्रमेव तस्य श्रेयः । प्रमाणस्तु
नास्ति प्रमाणं प्रमेयपरिच्छेदकमिति स्ववचनं प्रमाणोक्तयेन
भूत इति स्ववचनैवेयासीं व्याहर्यते; एवं निरन्तरमहं मीनी-
त्याद्यपि दृश्यम् । ननु स्ववचनस्य शब्दरूपावाचाभिराकृत-
साध्यधर्मविशेषणः पक्षानासः प्रागभिज्ञानाऽऽगमनिराकृतसाध्य-
धर्मविशेषण एव पक्षभासऽन्तर्भवतीति किमर्थमस्य भेद-
न कथनमिति चेत् । एवमेतत्, तथापि शिष्यशमूहोविकीर्ता-
यमस्यापि पार्थक्येन कथनमिति न दोषः । आदिशब्दमन्वि-
तास्तु पक्षभासास्तथः स्मरणप्रत्याभूतान्तर्कनिराकृतसाध्यध-
र्मविशेषणाः । तत्र स्मरणनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा, स
सहकारकः फलशून्य इति, अन्य पक्षः स्ववचनसहकारक-
तत्वं फलभ्रष्टाजिष्णुं सस्यक स्मृतुः स्मरणेन बाध्यते । प्र-
त्यभिज्ञाननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा, मरुदेशेऽपि क्वचन-
न वस्तुनि क्वाचन कज्जनाधिकृत्योपेतानामागम्यन्तर्भावा पक्षी-
कुरुते, तदेवेदमिति । नस्याऽप्यं पक्षस्तिस्रधकृत्तानामायाग्र-
न्धिना तेन सदृशसिद्धिमिति प्रायमिद्विज्ञाने निराकृत्यते । त-
र्कनिराकृतं साध्यधर्मविशेषणो यथा, यो यस्तुष्टुप्रः, स
इयाम इति व्याप्तिः समीचीनेति । अस्याप्यं पक्षो यो जन-
न्युपनृकशाकाऽऽद्याहारपरिणामपूर्वकस्तुष्टुप्रः, स इयाम इति
व्याप्तिर्ग्राहिणा छस्यक तर्केण निराकृत्यते ॥ ४५ ॥

द्वितीयं पक्षानासं समेक्षमुपवर्धय तृतीयमुपश्लेषयन्ति-

अनजोऽप्येतासाध्यधर्मविशेषणो यथा-स्याद्वादिनाः शास्त्र-
तिक एव कलशाऽऽदिरशःशक्ति एव वेति वदतः ॥ ४६ ॥

स्याद्वादिनां हि सर्वत्रापि वस्तुनि मित्यस्यैकान्तः, अनि-
त्यैकान्तो वा नामादितनः, तथाऽपि कदाचिदस्यैव सभा-
सोऽऽद्वैतवर्मापि वदेत् । एवं निरयः शब्द इति तात्पर्यमस्य
वदतः प्रकृतः पक्षानासः । ये त्वप्रसिद्धावशेषणार्थासिद्धि-
शेष्याप्रसिद्धोभयाः पक्षानासाः परैः माचिरे, नामो समीची-
नीनाः । अप्रसिद्धस्यैव विशेषणस्य साध्यमानत्वात्, अन्य-
था सिद्धसाध्यताऽवतारात् । अथाऽत्र सार्वत्रिकः प्रसिद्धभा-
वो विवाकृतो न तु तत्रैव धर्मिणः, यथा साक्ष्यस्य विनाश-
त्वं कर्त्तव्य धर्मिणं न प्रसिद्धं, निरोधोभयमात्रस्यैव सर्वत्र तेना-
भिधानात् । तदुक्तम् । एवं सति कृष्णकर्ता साधयतो भवतः
कथं नाप्रसिद्धविशेषणस्यैव दोषो भवेद् ? , कृष्णकतयाः सपक्ष-
कत्वात्प्रसिद्धेः । विशेष्यस्य तु धर्मिणः सिद्धिर्विक्रमद्वारपि
प्रतिपादितेति कथमप्रसिद्धताऽस्य ? । एतेनाप्रसिद्धोभयोऽपि
परःस्तेः ॥ ४६ ॥ रत्ना ० ६ पृ. १ ।

पञ्चसारिण-पञ्चारिण-पुं० । अनायदेदशविशेषे, तद्देशजा हास्ती
पञ्चारिणी । "पञ्चसारिणी" । २० ।

पञ्चसालाण-पञ्चासाल-न० । धावने, आवा० १ भु० ८ अ० ४
उ० । सूत्र० । औ० ।

पञ्चसार्वादिभ-पञ्चाऽऽपतित-त्रि० । अन्धतरस्य पाश्चे पतिते,
"पञ्चसार्वादिभं नास्तु" । प्रा० ४ पाद ।

पञ्चसालण-पञ्चसामन-न० । येवामधोभागे नात्राकपाः पक्कि-
णस्तेषु आसन्नजरेषु, जी० ३ प्रति० ४ अग्रि० । जं० ।

पक्कि (ण)-पक्किन-पुं० । स्त्री० । पतय्यनेन पक्कः, सो-
ऽस्पास्तीनि पक्का । वच० १ अ० शुद्धाऽऽदिषु, आवा० १ भु०
६ अ० २ उ० । अनु० ।

चडाविहा पक्खी पणत्ता । तं जहा-चम्मपक्खी, सोपप-
क्खी, मयुग्गपक्खी, निपयपक्खी । (स्था० ४ ठा० ४ उ०)

तिविहा पक्खी पणत्ता । तं जहा-अंढया, पोयया, मम्मच्छि-
मा । अंढया पक्खी तिविहा पणत्ता । तं जहा-इप्पी, पुरि-
मानपुंमगा । पोयया पक्खी तिविहा पणत्ता । तं जहा-इप्पी,
पुरिमा, गुपुंमगा वि । एवमेणं अभिज्ञावेणं उरपरिस्पा
वि जागियव्वा, नुयपरिमप्पा वि भाणियव्वा ।

पक्किणोऽण्डजाः हंसाऽऽदयः पोतजा वरगुणीप्रतयः, स-
म्मुत्तमाः खड्गजकाऽऽदयः, वज्रिजम्भेऽपि तेषां सम्मुत्तिजम-
नस्यापदेशो ज्ञान्यय, उज्जिजाऽऽदनां सम्मुत्तजविशयका-
दिनि । स्था० ३ उ० १ उ० । ("खहयरे" शब्दे तृतीयभागे
७३४ पुष्टे वक्तव्योक्ताः)

पक्किनाय-पक्किजात-न० । एष्टाऽऽदी पक्किणि, स्था० ४ ठा०
२ उ० । नि० सू० ।

पक्किणिमेविय-पक्किनिषेवित-त्रि० । विविधविहङ्गेरतिशये-
नाऽऽश्रिते, वच० २० अ० ।

पक्किपह-पक्किपय-पुं० । पक्किमार्गे, यत्र भारहदाऽऽदिपक्किभ-
देशात्तरमवाप्यते । सूत्र० १ भु० ११ अ० ।

पक्किपय-प्रक्किपय-अप्र० । निःकाशेत्यर्थः । सूत्र० १ भु० ५ अ०
१ उ० ।

पक्किनाय-पाक्कि-न० । पक्केऽर्कमेवे भवं पाक्किम । पञ्चा०
१४ बिब० । अ० । पक्के पक्के अवे, कटप० ३ अग्रि० ६ हण । प-
क्क्यामित्यं पाक्किम । प्रथ० ४ डार । पत्तामिचारनिवृत्तिं प्र-
तिक्रमणे, आवा० ४ अ० । (तत्र पाक्किप्रतिक्रमणे कदा कथं
कतेऽयमिति 'पक्किमण' शब्दे बह्व्यने) अथ वत्सकृत्तमआस्त-
कुत्तराणि च यथा-आद्धाः पाक्किदिने अनीचाराद् कथयन्ति,
तत्र पष्टे दिव्यमं, दशमं च देशावकाशिकं, तद्व्ये नाक्कीकुवेति, पद-
तन्त्रयं कथितमस्ति तद्व्यावकाशैः कथितं, यवद्यमनं यावच्छी-
घप्रत्यायकं, दशमं तु दिनेप्रत्ययिकमित्यपि नाक्कीकुवेति तत्र
का युक्तिः ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-धीश्वरावश्यकं आबकप्रता-
धिकारे देशावकाशिकमताऽऽज्ञापकः कथितोऽस्ति, स लिख्यते ।
यथा- 'द्विदिश्ययगाथियस्स द्विस्पापरिणाप्रस्स पक्षिणि प-
रिमाणकरणं द्वैसावगासिअं, द्वैसावगासियस्स समणोवासप-
णं इमे पंच अद्वैआरा जाणियव्वा, न समायारिवव्वा । तं ज-
१८

हा-आणवणुप्पमां १, ऐसवणप्पमां २, सहाणुवाप ३, रुवा-
णुवाप ४, बाह्वाणुवणुक्कमेवे ५ । "एतदालापकानुसारेण पष्ठं-
गुवतस्य संक्षेपदेशावकाशिकं स्पष्टतया ज्ञायते, तथा योग-
शास्त्राऽऽनेककल्पेषु यष्टादिमनसंक्षेपदेशावकाशिकं काय-
तमस्ति । तथा धीऽपवासकदेशाङ्गे आनन्दमनोवर्त्ताधिकारे
सामायाकाऽऽदिचतुष्कमनाऽऽज्ञापकविस्तारो न कथितः, तस्मा-
त्कचन नाक्कीकुवेति, तत्पु तद्दशममेव, यतो वत्तावाराऽऽदी एवं
पाठोऽस्ति- " अइं षं देवाणुप्पयां अंतिप पंचाणुवइयं
सत्तसिक्कावइअं दुवाअसविहं सावयधम्मं पारिवाज्जस्सा-
मि ? अहासुहं देवाणुप्पिमा । मा पडिबधं करेह । " तथा-त्र-
तोऽकारानन्तरमेवं पाठोऽस्ति- " तप षं आणुहं गाढावइं सम-
णस्स भगवसो महावीरस्स अंतिप पंचाणुवइअं सत्तसि-
क्कावइयं दुवाअसविहं सावयधम्मं पारिवाज्ज, पडिबज्जत्ता
समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंमह । " एतदालापकव्ये डा-
दशमोक्तवार्ताङ्गीकारः कथं घटते ? यदि देशावकाशिकमनं न
भवति तर्हि पञ्चानीचाराः कथं कथिताः ? तस्मादानन्देन
चत्वारि ज्ञानं सविस्तराणि मोक्षचरितानि, यस्माद्विनं बा-
रं वारमुच्चार्यते पुनः संक्षेपतरुनदुश्चरितान्येवेति हेयम् ।
७३ प्र० । सन० ४ उच्छा० ।

पक्किवत्तवणा-पाक्किस्सामणा-स्त्री० । " इत्थमि खमासम-
णो ? पिपं च मे जं जं इच्छां तुच्छां अपपायंकाण " इत्यादि
अभुताऽऽभिमतकार्यं पाक्किप्रतिक्रमणस्यान्ते ज्ञामणायाम्, ('प-
क्किमण' शब्दे व्याख्या) पाक्किज्ञामणाऽऽवसरे आद्धाः प्रत्ये-
कं नमस्कारान् मनोमध्ये कथयेयुः, किं वा नेति प्रश्ने, उत्तर-
म्-ज्ञामणाऽऽवसरे यत्तिसङ्घावे आद्धा नमस्काराद् न पवति, किं
तु यत्तिनिः पठ्यमानं ज्ञामणकपाठं शृण्वन्ति, यस्मान्नामभावे
तु नमस्कारं पाक्किस्तुत्रस्थाने प्रतिक्रमणस्यैव परस्परया प-
ठनीत्यवश्येयम् । २१ प्र० । सन० १ उच्छा० ।

पनिखयपाकिमण-पाक्किप्रतिक्रमण-न० । पक्तामिचारनिवृ-
त्ते चतुर्दश्यां क्रियमाणे प्रतिक्रमणे, अ० २ अग्रि० । लुवन्नसु-
रीस्मृतिव्याप्यसमादनुपाक्किप्रतिक्रमणे ज्ञानाऽऽदिशुणयुताना-
मिति स्तुतिः । आन्विकानिरपि पठ्यते, न वेति प्रश्ने, उत्तर-
म्-पाक्किप्रतिक्रमणे ज्ञानाऽऽदिशुणयुतानामिति स्तुतिः आर्वा-
काभिः स्थावीरिरपि च कथ्यमानाऽस्तीति । ४०३ प्र० । से-
न० ३ उच्छा० । अथ सुन्नतसङ्कटानुयोजनानि, तत्प्रतिपञ्चा-
सि च । यथा-सर्वैः पाक्किप्रतिक्रमणे शांतिरवश्यं कथ्यते,
कैश्चिदुपनम्यस्मिन् दिनेऽपि कथ्यते, तत्किमस्तीति प्रश्ने, उ-
त्तरम्-पाक्किप्रतिक्रमणे परस्परया शांतिरवश्यं कथ्यते इत्ये-
स्मिन् दिने तु कथनमाधित्य नियमो नास्तीति । ५७ प्र० ।
सन० ४ उच्छा० ।

पक्किपपोसह-पाक्किपोपय-पुं० । पक्के भवं पाक्किमर्कमा-
सिकं पञ्च, तत्र पोपयः पाक्किपोपयः । चतुर्दश्येऽमीषु पोपय-
मते, दशा० ४ अ० ।

पक्किपपोसहिय-पाक्किपौपधिक-पुं० । पाक्किपोपयोऽस्ति
येषां ते पाक्किपौपधिकः । एतेषु कृतपोपयवसेषु दशा० ।
यतश्चत्वारि- " पाक्किपयं पाक्किपयय, पाक्किपयं पोसंहा पक्किप-
पोसंहा चाऽऽहसिअमसु बा । " अत्रापि स पयोधः यथा-पक्के
अक्कंमाले भवं पाक्किं, तत्र पाक्किं पोपयः पाक्किपोपयः,

स्वभावत एव परोपकरणशीले, भ० १ श० ६ उ० । स्वभावत एव परानुपगतकाव्यात्मनोऽपि, भा० १ भु० १ अ० । जी० १ न० ।

पगइज्जपया-प्रकृतिजकृता-स्त्री० । स्वभावेन परानुपगतापि-
तायाम्, द्या० ४ टा० ४ उ० । श्री० ।

पगइमपय-प्रकृतिमृदुक-त्रि० । स्वभावत एव भावमादिविके,
न० १ श० ६ उ० ।

पगइमद-प्रकृतिमन्द-पुं० । स्वभावेन कर्मवैविध्यात् सहृदिरहि-
ने, " पगइय मंदा वि ज्ञेयंति एते, रुद्रा वि य, जे सुभ्रुजोव-
वेया । (३) दश० ६ अ० १ उ० ।

पगइविजुच-प्रकृतिविजुक्त-त्रि० । स्वनन्तरिजापया सकलज्ञानाऽ-
वर्णोपाऽऽदिमूलोत्तरमेव प्रकृतिजैरविजुक्ते, परतन्त्रपरिभाषया
सत्त्वरजस्तमसां सांख्यावस्था प्रकृतैरित्यनया विजुक्ते, " नित्यप्रकृ-
तिविजुक्ते, ओकाशोकावज्ञाकनाऽऽभोगम् । " यो १६ बिय० ।

पगइविणीय-प्रकृतिविनीत-त्रि० । स्वभावेन, न तु परोपदेश-
तः विनययुक्ते, तं० भ० ।

पगइविमपा-प्रकृतिविमपा-स्त्री० । आवश्यकोक्तपतिमारिकाव-
त् स्वभावेन वक्तृभावयुक्तायां स्त्रियाम्, तं० । (पतिमारिकावृ-
त्तम् ' गारिहा ' शब्दे तृतीययाग एव० पूष्टे गतम्)

पगइमकप-प्रकृतिमकप-पुं० । प्रकृतेः सकृद्व्यमाणायाः सकाशा-
त् दलिक परमाववात्मकं समाकृत्याऽऽयां प्रकृतिं पतङ्गप्रकृतिः
स्वभावस्वरूपक्रमः प्रकृतिसंक्रम इत्युच्यते । पं० सं० ४ द्वार ।
सक्रमनेदे, स्था० ४ टा० २ उ० । पं० सं० ।

पगइमकम्प-प्रकृतिमकम्प-न० । मूलोत्तरप्रकृतौनां सत्ताक-
र्मणि, क० पं० १० प्रक० । पं० सं० ।

पगइमोम्प-प्रकृतिमोम्प-पुं० । प्रकृत्या स्वभावेन सौम्योऽनपणा-
ऽऽकृतिः । विभक्तसमीपकृते बहु अवकशेषे, एवविधश्च प्रायेण न
पापव्यापारे व्याप्रियते, सुखाऽऽभ्यर्थोपपन्न इति । प्रथ०
२६६ द्वार । स्वभावतोऽपापकर्मणि, घ० १ अधि० । स्वभावेनैव
शशभरवदानन्दकारिणि, दश० २ तत्र ।

अथ नृनीयं प्रकृतिसौम्यवगुणमाह-

पयईमोममहावो, न पावकम्प पवत्त पयं ।

द्वय सुहवेवणिज्जो, पसमनिमित्तं परमं वि ॥ १० ॥

प्रकृत्याऽऽश्रित्यभावेन सौम्यस्वभावाऽनीपमाऽऽकृतिविभक्तसमी-
पकप इत्यर्थः । (न) ज्ञेय, पापकर्मव्यापकोशयज्ञाऽऽदी हिंसाद्योपाऽऽ-
दौ वा प्रवर्तने व्याप्रियतेमात्रां बाहुल्येन निधायाऽऽदिकरणम-
न्तरेण । अत एव ज्ञाति सुखमेवनीयोऽङ्गसाराऽऽभ्यः प्रशमनिमि-
त्तमुपशमकारणं च अविशशब्दोऽहं समुक्त्वायकस्य योगात्, परे
पाम-पवाममिहशानां भवेत् विजयअधिवत् । घ० र० १
अधि० ३ गुण । (विजयअधिवत्) ' विजयलोहि ' शब्दे ।

पगउ-प्रकृति-पुं० । पतिविशेषे, आह च सूच्यतीकाकारः " प्रक-
रुतौ पतिविशेषौ । " वृत्तिकारस्येवमाह-आदशेषुसो पयंन्ताव-
नतप्रदेशी । जी० ३ प्रति० ४ अधि० । जी० १ रा० ।

पगय-प्रगृह्य-पुं० । प्रगते ग्रन्थे, स्था० ६ टा० । " पक्षिणं पयंये
अज्जया पयंये । " भा० १० १ अ० ६ अ० २ उ० ।

पगद-प्रकृति-त्रि० । सर्वजनदृष्टे, तं० । प्रकृत्यति प्रकाशयति,
विश० ।

प्रकृत-त्रि० । प्रकर्षेण विहिते, उत्त० १३ अ० । प्रकर्षेण बद्धे,
उत्त० १३ अ० । आ० १० ।

पगदण-प्रकृति-न० । प्रकाशे, प्रकाशके च । न० ।

पगदत्थ-प्रकृति-पुं० । उत्तानार्थे, च० प्र० १९ पादु० ।

पगदि-प्रकृति-स्त्री० । पर्याये, " पगदि सि वा, पज्जाय सि वा,
जेद सि वा पगडा । " भा० सू० १ अ० । आ० १० ।
सत्त्वरजस्तमसां सांख्यावस्थायाम्, सूत्र० १ भु० १२ अ० । उ-
त्त० । आ० १० । " प्रकृतेर्महोत्तमोऽहंकारः । " प्रका० २२ पद ।
ज्ञानाऽऽवस्थाऽऽदिकर्मप्रकृतिषु, भा० प्र० १ अ० १ अखड ।

पगद-प्रगते-पुं० । महागते, भा० १० १ भु० ३ अ० ३ उ० ।

पगत-प्रगत-त्रि० । अधिकारे प्रयोजने, नि० सू० १ उ० ।

पगप-प्रकल्प-पुं० । प्रादुर्भूते, सूत्र० १ भु० ३ अ० ३ उ० ।

पगपिता-प्रकर्षयितु-त्रि० । घृष्टेद्वाराऽऽदेः कर्त्तयितरि, " हंता
जेसा पगपित्ता, आपसायागुणमिणा । " सूत्र० १ भु० ८ अ० ।
पगपित्य-प्रकर्षित-त्रि० । प्रकृतिपे प्रस्थापिते, सूत्र० १ भु०
३ अ० ३ उ० ।

पगद-प्रगद-पुं० । आद्यैर्षष्टये, सूत्र० १ भु० ७ अ० । आ-
० । अर्थात् परिपुष्टे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० । घृष्टनां याते,
सूत्र० १ भु० २ अ० ३ उ० ।

पगदज्ञा-प्रगदज्ञा-स्त्री० । आद्यैर्षष्टये, सूत्र० १ भु० २ अ० ३
उ० । पापकरते, घृष्टनायाम्, सूत्र० १ भु० २ अ० २ उ० ।

पगदभा-प्रगदभा-स्त्री० । स्वनामक्यनायां पार्श्वेनाद्यात्तेबा-
सिन्ध्याम्, यथा कृषिकसंविशेषे उपसृष्टौ वीरस्वामी ज्ञातः ।
आ० म० १ अ० २ अखड । न० ।

पगदभिय-प्रगदभिय-त्रि० । घृष्टनां गते, प्रमादयति च । " कि-
वणेण समं पगदभिया, न वि जागुंति समादिमुत्तमं । " सूत्र०
१ भु० २ अ० ३ उ० । आद्यैर्षष्टये, सूत्र० १ भु० १ अ० १ उ० ।
आद्यैर्षष्टये, सूत्र० १ भु० १ अ० २ उ० ।

पगय-प्रकृत-त्रि० । अधिकृते, द्य० ७ उ० । विशेषे । प्रस्तुते,
अनु० । सूत्र० । विशेषे । भावे कः । प्रस्ताये, सूत्र० १ भु०
१२ अ० । अधिकारे, सूत्र० १ भु० ११ अ० । भु० । आ० १० ।
प्रधाजने, विशेषे । भुनविशेषे, द्य० ६ उ० । (कृतपश्यवहारयोः
प्रकृतानि ' अद्वयस्य ' शब्दे प्रथमभागे २६ पुष्टे दृष्टानि)

प्रगत-त्रि० । प्राप्ते, द्या० ४ टा० १ उ० ।

पगरण-प्रकरण-न० । प्रक्रियन्तेऽर्थां अस्मिन्निति प्रकरणम् ।

अनेकार्थाधिकारावत् कायप्रकरणाऽऽदौ, दश० ४ अ० । आ० १० ।

पगरणसम-प्रकरणसम-न० । हेत्वाभासनेदे, रन्ता० ६ प-
रि० । अस्य हि लक्षणम्-यस्मात्प्रकरणचिन्ता स निर्णया-
र्थमपदिष्टः प्रकरणसम इति । यस्मात्प्रकरणस्य पक्षप्रतिपक्ष-
योचित्वा विमर्शोऽऽसिम्बिका प्रवर्तते, कस्माच्चालो प्रवर्तने १,
विशेषानुपलम्भात्, स एव विशेषानुपलम्भो यदा निर्णयार्थम-
पदिश्यते तदा प्रकरणसमन्वितवर्तमानत्वात् प्रकरणसमो ज्ञानि,
प्रकरणे पक्षे प्रतिपक्षे च स्वमस्तुत्य इति। यथा-अनियः शब्दे नि-
स्वधर्मानुपलम्भैरित्येकोक्तं, द्वितीयः अऽऽ-पद्यमेन प्रकरणा-

परिवेषकण स्वायत्तरेव वदन्तुः ॥ ५५ ॥ दिना उत्कृष्टं परेण च
युद्धेन यमाजितया दापितम् । यद्वा-भोक्ता स्वयं भोक्तुं स्वक-
रेण यद् युद्धात्तमशनाऽऽदि तद् युद्धेना भिक्षायाऽप्यु० ३ अधि०
पमिगम्ब-प्रायस्-अप्य० । "प्रायसः प्राठ-प्राह्व-प्राह्व-प-
मिगम्बः" ॥ ८१ ॥ ४१ ॥ इति प्रायसः पमिगम्बाऽऽदेशः ।
"पमिगम्बश्च मणोरहरं, दुष्कर दृष्ट करेष्ट" ॥ प्रा० ४ पाद ।
पर्यमण-पर्यवेण-न० । पुनः पुनर्वर्षेण, "एकं दिवं आवर्षसं,
दिवं दिवं पर्यसणं" ॥ नि० चू० ३ उ० ।

जे शिकस्व गिरगंये दंते अमउत्थियस्म गारत्थियस्म वा
आपिसेउज वा, पर्यवेउज वा, आप्येसावंत वा पर्यमावंत वा
साऽज्ज ॥

गन्धकस्थे इवपुनः पुनर्वा घर्षयेत् ॥ नि० चू० १७ उ० । आचा०
पचं-प्रचरु-त्रि० । प्रकापनशीले, वय० ८ उ० ।

पचत्तर-देशी-चाटी, सुहरे, दे० ना० ६ वगं २१ गाथा ।

पचिन्निय-प्रचिन्नित-त्रि० कस्मिन्, कस्मिन् । "पचिन्नियश्चकम-
तुडिमकेऊरमउमकुडल सि ।" तत्र प्रचिन्नितानि भगवद्दर्शनेन
अधिकसत्त्वमवधात् कस्मिन्नानि (चरकम सि) वराणि कट-
कानि कङ्कणानि श्रुतिः ॥ बाहुरककाः (बाहिरस्वा इति श्लोकः)
केयूराणि बाहुनादि (बाहुवन्थ इति श्लोकः) (मउड सि) मुकुटं,
कुण्डलं च प्रसिद्धं, एतानि प्रचिन्नितानि यद्य स तथा । कस्मिन्
१ अधि० १ कृण ।

पचाप्तेभाण-पचालयत्-त्रि० । प्रकर्षेण जालयति, भ० १७
श० १ उ० ।

पचोद्ध्य-प्रचोदित-त्रि० । प्रेरिते, "अयमे होइ गव पचोद्ध्य" ।
सूत्र० १ ध्रु० २ भ० ३ उ० ।

पचश्च-प्रत्यय-पु० । "त्योच्चये" ॥ उ० २ । १३ ॥ इति त्यस्य
चक्रः । प्रा० २ पाद । सर्वजनप्रतीतौ, प्रश्न० ४ सख० द्वार ।

पचोद्ध्य-प्रत्ययिक-पु० । प्रत्ययादिभिन्नानिऽत्यलक्षणार्थाभि-
न्नाज्ञातः प्रात्ययिकः । व्यवसायभेदः, रथा० ३ ठा० ३ उ० ।

पचंगिरा-प्रत्यङ्गिरा-अ० । देवीभेदे, वाच० । अन्यत्र लग-
नीयस्य होचरथाऽऽभिनि लगने, "पचंगिरसोगमुहुरा" । अ-
थान्य साधुभोतः सन् निहुने अपलपति, न कथयतीत्यर्थः ।
१० १ उ० । नि० चू० ।

पचंत-प्रत्यन्त-त्रि० । सीमामभिधत्तनि, वय० १ उ० । "पचं-
ता मिलस्सु बोहिदा" । प्रत्यन्तदेशवासिनो श्लेष्मः । १०
१ उ० । सीमाप्रान्तस्थं नगरं प्रत्यन्तनगरम् । आच० ४ अ० ।
पचंतय-प्रत्यन्तक-पु० । नीचके, आच० ४ अ० ।

पचत्तर-प्रत्यन्तर-न० । अनुपदेशलोकस्थे विमानभेदे, स०
५ स० ० ।

पचंतराय-प्रत्यन्तराज-पु० । सीमाराजं, "अमुगो पचंतराय-
उत्थेदो अयं जे तारिस्वा पुरिस्सा" ॥ आ० म० १ अ० १ अणम् ।

पचचत्त-प्रत्यक्त-न० । अक्रामिद्वयं प्रतिगतम्-दिद्वयाधीनतया
यदुपपद्यते तत्प्रत्यक्तमिति तत्पुरुषः । ननु-प्रक्रियश्चादपि प्रति-
पूर्यते-प्रतिपरसमनुभयोऽङ्गः । (ग०) "इत्यवधीभावसमा-
सान्ते दृष्टि प्रत्यक्तमिति सिध्यति, तदिकं न कर्तव्यमिति-ः, न
क्षिप्तं स्थापनाऽऽदिप्रत्यक्तं नैतच्छब्दावयवै स्थापदिति वाच्यं, त-
१६

त्यवृत्तिनिमित्तस्य स्पष्टस्य तत्रापि भावेन तच्छब्दावयवोप-
पत्तेः । द्युपस्थितिनिमित्तमात्रतया ह्यत्राक्रियः शब्दधत्ते, क-
थमन्यथाऽङ्कशब्दापदानिऽप्यनिश्चितप्रत्यक्तस्य तच्छब्दाव-
यवता चतुरस्या स्यात् ? अथ कथमेवं प्रत्यक्तः प्रेक्षाकृणः,
प्रत्यक्ता वधवाङ्गीति स्वीयसुभावाः ? अस्यावधीभावस्य सदा
नपुंसकत्वात् । नैव, प्रत्यक्तमन्यस्यास्तीति अत्राक्रियेनान्द-
त्वात्तदभावात् । अत्रोच्यते परमापि प्रत्यक्तो बोधः, प्र-
त्यक्ता बुक्तिरित्यत्र पीसंस्त्रैषे च न प्राप्नोति, न ह्यत्र मत्व-
धीयायां घटने, प्रत्यक्तस्त्वकस्यैव वेदनस्य बोधपुद्गलशब्दा-
भ्यामाभिधानात् । रत्ना० २ परि० । विशेष० । सूत्र० । साक्षाज्ज्ञा-
ने, आचा० १ ध्रु० १ अ० ५ उ० । "अशुद्ध" व्याप्तिः, अस्तुते, ज्ञा-
नाऽऽभेदात् स्वानिर्धानं व्याप्नोतीत्यक्तः । अथवा-अशु ज्ञाते ।
अस्मात् स्वान् यथायोगं लूकं पालयति चेति अक्तो जीवः ।
तज्जलान्ध्यायाऽऽदिकः सक्तप्रत्ययः । तमक्तो जीवं प्रति साक्षात्
वर्तते यत्तत्प्रत्यक्तम् । "अव्यादः कान्नाऽऽद्ये द्वितीयया
(वा०)" इति समासः । अतु० । इन्द्रियमनोनिर्पेक्षे आत्मनः
साक्षात्प्रत्यक्तमिति ज्ञानभेदः, न० । अस्यावधीनते व्याप्नोति अर्था-
न्त्यक्तं आत्मनः प्रति यद्वर्तते ज्ञानं तत्प्रत्यक्तं, निश्चयनोऽवधि-
मनःपर्यायकत्वाति अक्राणि चिद्विषया प्रति यत्तत्प्रत्यक्तम्,
व्यवहारान्तस्तत्र चक्षुरादिप्रजवमिति । लक्षणमिदमस्य-"अपरे-
कृतयाऽप्येव, माहूकं ज्ञानमिदं ह्यस्य । प्रत्यक्तामतरद् द्वेयं, परो-
त्तं प्रदमे तथा ॥ १ ॥" रथा० ४ ठा० ३ उ० । ज० । जीवस्या-
धेसात्साकारित्वेन वर्तमाने ज्ञाने, अतु० ।

(१) तत्र प्रत्यक्तस्य लक्षणमाह-

जीवो अक्तो अत्य-व्यावर्तजोयणगुणसिद्धो जेण ।
तं पइ वट्ट नाणं, जं पचचत्तं तयं निविहं ॥ ८८ ॥

अक्तस्तावज्जीव उच्यते । केन हेतुना ? इत्याह- (अत्यव्या-
वर्तयादि) अत्यव्यापनोऽजन्तगुणाविततो येन, तेनाक्तो जीवः ।
इदमुक्तं भवति-अशुद्ध इत्यादि । अस्तुते ज्ञानाऽऽभेदात् सर्वार्थो-
न् व्याप्नोतीत्येनाऽऽदिकनिपातनादक्तो जीवः । अथवा-अशु
ज्ञाते । अश्वनाति समस्तत्रिलुचनान्तर्गतिनो देवलोकसमु-
द्भवादीनर्थात् पालयति भुङ्क्ते वेति निपातनादक्तो जीवः, अ-
स्मान्मौजनाधेवाऽङ्गजेष पालनाभ्यवहाराधेवादिनिर्भावः ।
इत्येवमवधीनतयाऽजन्तगुणयुक्तो जीवस्याक्तत्वं सिद्धं निश्च-
ति । तमक्तो जीवं प्रति साक्षाद्गतमिन्द्रियनिर्पेक्षे वर्तते यद्
ज्ञानं तत्प्रत्यक्तम् । तथावाधमनःपर्यायकत्वेनलज्जानेदावधि-
त्रिकारम्, तन्मयं साक्षादपरिचिच्छेदकत्वेन जीवं प्रति साक्षा-
द्वर्तमानत्वादिति गार्थाः ॥ ८८ ॥ विशेष० । १० । आ० चू० ।
दृश० । सूत्र० । आ० म० । (अवधिज्ञानस्वरूपम् 'ओ-
हिणाण' शब्दे तृतीयनागे १५६ पृष्ठे गतम्) । (मन-
पर्यायज्ञानस्वरूपं 'मणपज्जवणाण' शब्दे वक्ष्यते) । (कवल-
ज्ञानविस्तरः 'कवलस्य' शब्दे तृतीयनागे ६४२ पृष्ठे गतः)

प्रत्यक्तं लक्षयति-

स्पष्टं प्रत्यक्तम् ॥ २ ॥

प्रश्नतरङ्गानाऽऽवर्तनीयान्तराधयोः ज्ञापयशमानं कथाया स्फ-
ष्टानिर्वाशेष्टं वेशायाऽऽस्पर्शभूते यत् तत् प्रत्यक्तं प्रत्येयम् ॥ २ ॥

स्पष्टमेव स्पष्टयति-

अनुमानाऽऽयाधिर्येन विशेषपकाशने स्पष्टत्वम् ॥ ३ ॥

अनुमानाऽऽदिश्यो वक्ष्यमाणपरोक्षप्रकारेभ्योऽतिरेकेण यद्विशेषाणां नियतवर्णसंस्थानाऽऽद्यर्थाऽऽकाराणां प्रतिभासने क्षान्तस्य तत् स्पष्टत्वमिति ॥ ३ ॥ रत्ना० २ परि० ।

(२) अत्र वैशेषिकाऽऽद्यः प्राऽङ्कु-ननु 'अकृमिन्दिष्य भोतो ह-
र्षीकं कर्णं स्मृतं', ततोऽस्यानामिच्छायां या साङ्काडपुत्राणिः
सा प्रत्यक्षा, अर्कामिच्छां प्रति वशीते प्रत्यक्कामिति घट्टात्तः तथा
व सति सक्कल्लोको प्रसिक्तं साङ्कादिन्दिष्यऽसिप्रति घट्टाऽसिद्विज्ञानं
प्रत्यक्कामिति सिद्धम् । तत्तदनुकूलं, कश्चिद्रथायामुल्लम्बयत्तत्-
सम्भवमिच्छेत नित्यम् । तथा चानुस्रयाः यदन्वयेते तत्रोपलब्धं च,
यथा घट्टाऽन्वेतानामि च द्रव्येन्द्रियाणि, न चायमर्थोऽस्ति हे-
तुर्नृतो नाम द्रव्येन्द्रियाणि निवृत्त्युपकरणरूपाणि, निवृत्त्युप-
करणे च पुल्लम्बये, यथा चानयोः पुल्लम्बयता तथापि-
वर्तते । पुल्लम्बयत च सर्वमेवेतन्तं, पुल्लगालं च काङ्दिण्यायोः-
रूपतया चेतस्यं प्रति धर्मीयायां गतः । धर्मीनुरुपे हि सर्वत्रा-
दि धर्मी, यथा काङ्दिष्यं प्रति पृथिवी, यदि पुल्लनुरुपतया-
भावेऽपि धर्मधर्मिभ्यां भवेत्ततः काङ्दि-यज्जलभावेऽपि स
भवेत्, न च भवति, तस्माद्वैततः पुल्लगलः । उक्तं च-

"बोद्धसहावममुत्तं, विसयपरिच्छेपग च नेयज्ञं ।

विचारीयसहावाणि य, भूयाणि जगत्पसिद्धाणि ॥ १ ॥

ता धम्मभस्मिभावो, कहमेसि घडइ तइऽञ्जवगमं य ।

अणुरुक्ताभावे, काठिन्यजन्ताण किं न जने ? ॥ २ ॥” इति ।

नामि सन्दिश्यान्ति कान्तिकता हेतोः शङ्कुनीया, अञ्जनस्योपल-
म्भकपशकवायोनात् । उपलम्भकत्वं हि ज्वेननाया धम्मैः, ततः
स कथं तस्मात् नञितुमर्हति । आह-प्रयत्नाधाधनेयं प्रतिज्ञा,
साक्षाद्विप्रियाणामुपलम्भकत्वेन प्रतीतेः । तथाहि-चक्रं कर्णं
शृङ्गावृषधाम्नः कण्ठशरीरविलसितम् । तथा हि-आयाम् शरीर-
रिद्वयः सहाम्योऽप्यायुत्प्रेतेन व्यस्येद्यतः, ततोऽयमात्माऽमृति-
चन्द्रयाणि इति विवेकुमशङ्कुवन्तो बालिशमतयः, साक्षादुप-
लम्भकान्तिधियाणां हि मयतेन, परमाश्रयः पुनरुपलब्धा तत्रा-
ऽऽमेव । कथमेतद्व्यसोपते इति चेत् । इत्यने-तन्निगमेश्वरितु-
पल्लवध्यायंस्तरणान् । तथाहि कांसिपुं पूर्वं चक्रया विज्ञातमर्थ-
ं गृहीतवान्, ततः काश्रान्तेनैवैवाविशयोक्त्यक्तुवोपगमेश्वर-
स तमर्थमनुवर्तते । तत्र यदि चक्रं च छद्मस्यतश्चक्रुवोऽभावे
तदुपलब्ध्यायंनुस्मरणं न भवेत् । न ह्यायमात्माऽऽमृतोऽनुजुतः,
किं तु चक्रया, चक्रुपपवसात्तात्तदुपवेतोपगमात्, न चाभ्य-
नानुजुतेनैवैवस्य स्मरणं मा प्राप्रादिति प्रसङ्गः । अपि च-मा
नृचक्रुवोपलम्भकमस्तथापि यदि चक्रुवै छद्म तः स्मरणमात्मो
न जनेत्, अयनातनुजुतेनैव अयस्य स्मरणायागात्, भवति च
स्मरणमायाम्, चक्रुः स्मरन्तीनाप्रतीतेरननुपगमाच्च, तस्मा-
दात्मोपल्लवया, तेनैवयति । तथा चाप्रयोः-यो यैपुपरते-
श्वरित तदुपलब्धनान्योन्यं स्मरति स तत्रोपलब्धया, यथा यवा-
च्छास्त्राव्यातामयानामनुस्मरति देवदत्ताऽनुस्मरति च इत्येव-
व्योपल्लवध्यायंनुस्मरणं स्मरति स तत्रोपलब्धया, यथा यवा-
द्वनमर्थश्च-प्रतीतिर्विषये चाप्रसङ्गो बाधकप्रमाण, अनुजुते-
विषये यदि स्मरन्ति भवेद्यतोऽनुजुतत्वव्ययोपास्य सार्वभौ-

णाऽऽदेरपि स्मरणं न वेदित्यतिप्रसङ्गः, तस्माद् अव्यङ्ग्या-
पगमेऽपि तदुपलब्धार्थानुस्मरणादात्मोपलब्धेति स्थितम् ।

सुक्तं च-

“ केसि चि इंदियाइं, अकखाइं तदुवमरूपचचकसं ।

तन्नो तां जमचे-यणार्णं जाणंति न घडो व ॥ १ ॥

सुबलदा तच्छाया, तद्विगमे तदुबलदमरणाश्रो ।

[illegible]

ज्ञातु, हस्तो हि कवचप्रक्षेप एव स्वाधियते, न पारिवर्द्धेक्षया-
 वा । अक्षयमिवाऽहोरात्रोऽप्येवोऽपि येन व्यसनी भवेत्,
 ततो वेद्यवत् साक्षात्कारोक्तिरव्याधियते । इह तु ध्वनानामुप-
 स्थितकनोभ्याः साक्षाद्गोद्विषयाऽनुपपत्त्यावगमनामुपशान्ताप-
 न । ततो व्यसनाभावात् साक्षात्पुलकक आत्माति । निर्वृत्त-
 र्धमप्युपसृष्टप्रकरणं, सूत्रं ह्यन्तरमयमिन्द्रियाऽऽश्रितं ज्ञानं प्रत्य-
 क्षमुपसृष्टम् । नो । आ । म । स्था । वि । शो ।

(३) तथाहि-इन्द्रियतोऽइन्द्रियप्रत्यक्षम्-

से किं तं पञ्चकम् ?। पञ्चकत्वं दुर्विद्धं पण्यत्वं। तं जहा-
इन्द्रियपञ्चकत्वं, नोऽन्द्रियपञ्चकत्वं च। से किं तं इन्द्रि-
यपञ्चकत्वं ?। इन्द्रियपञ्चकत्वं पंचविद्धं पाण्यत्वं। तं जहा-
सोऽन्द्रियपञ्चकत्वं, चर्खिलद्वयपञ्चकत्वं, घाण्डियद्वयपञ्च-
कत्वं, जिह्वेन्द्रियपञ्चकत्वं, फासिन्द्रियपञ्चकत्वं। से तं इन्द्रि-
यपञ्चकत्वं ?। से किं तं नोऽन्द्रियपञ्चकत्वं ?। नो-
इन्द्रियपञ्चकत्वं निर्विद्धं पण्यत्वं। तं जहा-आहिनाण-
पञ्चकत्वं, मणपञ्चकत्वं, मणपञ्चकत्वं, केवलनाणपञ्चकत्वं।

प्रत्यक्षं त्रिविधं प्रथमम् । तद्यथा—इन्द्रियप्रत्यक्षं, नोऽन्द्रियप्रत्यक्षं च । (नं०) इह च त्रिविधमपि षड्वभावात्कामिन्द्रियं गृह्यते, एकतरङ्गव्याप्यत्वे इन्द्रियप्रत्यक्षत्वानुपपत्तेः । तत्रेन्द्रियस्य प्रत्यक्षमिन्द्रियप्रत्यक्षं, नोऽन्द्रियप्रत्यक्षं यन् इन्द्रियप्रत्यक्षं न भवति । नोऽहम् । नोऽहम् । सर्वानपेक्षवाची । तेन मनसोऽपि कथञ्चिद्विन्द्रियत्वाद्युपगमात्तदार्थितं ज्ञानं प्रत्यक्षं न भवतीति सिद्धम् । (सं किं तस्मिन्नादि) अथ किं तान्द्रियप्रत्यक्षम् इतिन्द्रियप्रत्यक्षं पञ्चविधं प्रथमम् । तद्यथा—ओन्नेन्द्रियप्रत्यक्षत्वमित्यादि । तत्र ओन्नेन्द्रियस्य प्रत्यक्षं ओन्नेन्द्रियप्रत्यक्षं, ओन्नेन्द्रियमित्यसिद्धयप्युपपन्नं ज्ञानं तत् ओन्नेन्द्रियप्रत्यक्षकृतं तस्मात् । पञ्च शेवत्यपि साधनानिपुणं पतनञ्च स्ववहातर उच्यते, न परमाधत्तं यदन्तर्गतमेव प्रानुमुक्तं । आह—अन्तरान्नसन्नप्राणचक्षुःओन्नेन्द्रियाणीति क्रमः । अयमेव च समीचीनः, पूर्वपूर्वज्ञानं पञ्चोत्तराज्ञानं तन्मया । ततः किमप्युक्तमप्येवमित्यादि । कृताः उच्यन्ते—“मांसं पूर्वानुपूर्वा, अस्ति यथाशुपूर्वा” इति न्यायप्रमाणमर्थः । अथ च—शुभंन्द्रियप्रत्यक्षत्वा ओन्नेन्द्रियं पटु । ततः ओन्नेन्द्रियस्य प्रत्यक्षं नञ्चोन्नेन्द्रियप्रत्यक्षत्वापेक्षया २४६ । सवेदनस्यैव संवेदनं चोपपद्यमानं विनयेः सुखानुभूत्युपपन्नं तत् सुखप्रतिपत्तये ओन्नेन्द्रियाऽन्द्रियप्रत्यक्ष उक्तम् । (सं किं तं नोऽन्द्रियप्रत्यक्षं इत्यादि) अथ किं तन् नोऽन्द्रियप्रत्यक्षं ? नोऽन्द्रियप्रत्यक्षं त्रिविधं प्रथमम् । तद्यथा—अर्वाधानप्रत्यक्षमित्यादि । नञ् सत्यमेतत् वैशेषिकऽऽदिस्मरन्तम्, किं तु इह लोकोपकरणमप्येवार्थकं, न परमाधत्तं । तद्यादि—यदिन्द्रियान्नमपरव्यवधानरहितं ज्ञानमुच्यते, तल्लोके प्रत्यक्षमिति ध्ववास्थितम्, अपरव्यवधानरहितं ज्ञानमप्येव तन्मया साक्षादिन्द्रियाभिव्यक्त्यैव प्रवृत्तम् । यत्सुखान्द्रियव्यापारेऽप्यपरं धूमाऽऽदि कर्मद्वयाभ्यामादित्यपि ज्ञानमुच्यते, तन्नां के पराज्ञानम् । तत्र साक्षादिन्द्रियव्यापारेऽप्यनभ्यात् । यत्सुखान्नमप्यनभ्यात् साक्षादुपगमात्, तत्परमाधत्तं । प्रत्यक्षं, नञ्वावधारिकं त्रिकारं, ततः संव्यवहारमविकृत्यैन्द्रियाऽऽद्यन्तं ज्ञानं प्रत्यक्षमुक्तं, न परमाधत्तं । अथ कथं नञ्चमीयं—संव्यवहारमविकृत्यैन्द्रियाऽऽद्यन्तं ज्ञानं प्रत्यक्षमुक्तं, न परमाधत्तं । उच्यते तत् वैशेषिकस्याप्यपेक्षां चोक्तम् । तद्यादि—प्रत्यक्षमैव तस्मिन्नाद्यन्तरं

तत्र सूत्रम्-“परोक्षं द्रुविहं पञ्चत्वं । त्र जहा-आभिनिर्वाहवर्गानि
सुखानि ॥” इत्यादि । तत्राऽभिनिर्वाहिकमग्रहाऽऽदिकम्,
अग्रहाऽऽदिकम् आग्नेन्द्रियाऽऽद्याऽऽद्यास्तत्र बाणिताः, नञ्चि श्रे-
ष्ठाऽऽन्द्रियाऽऽद्यश्च ज्ञान परमाद्यैः प्रत्यक्षं, तत्कर्मचरं, अग्रप-
्रहाऽऽद्यः परोक्षत्वेनाग्रश्रमहात्वात्, तस्मादुत्तरेन्द्रियाऽऽद्यश्चिन्त-
ज्ञानस्य परोक्षत्वाभिधानाद्द्रुविहोत्तरे प्राप्तिऽऽद्याश्चिन्त ज्ञाने
संश्लेषवहातः प्रत्यक्षमुक्तिः, न परमाद्यैः । आद्यं च भाष्यहृत-
“यगनेन परोक्षं, लुगिगमोहादयश्च पञ्चवक्षः । ईन्द्रियगण-
मन्वे ज्ञं, तं खेवहारपञ्चवक्षः ॥९॥” इति । आ०म० १ अ० १
खगद्विबि० अमुत् । वृ० । आ० चू० नि० दू० । “द्रुविहं
पञ्चवक्षनानां पञ्चत्वं । त्र जहा-कैवल्यनाणं खेव, नोक्तैवल्यनाणं
खेव ।” इत्या० १ उ० ।

(४) वैष्णोःशक्तिभिः सह प्रत्यक्षविषयकः शास्त्रार्थः-यदपि सन्निहितमप्येवमनवरथमर्थतः, नामाऽऽदिकं च विशेषणमसन्निहितानामिति, न ततोऽनामकमवतरणं कृत्वा प्रतिज्ञाति, तथेष्टपि यदि सन्निहितमप्यनुकल्पवत् पदमनुमतपरिचयकत्वात्। अस्मिन् शक्तिभिः नितानन्तरं, अथ यत् प्रतिज्ञाः सयोग्यं वस्तु नदवावयतेतत् । न च स्तुत्याऽदिकं व्यवहृतमपि योग्यमित्येतदेव कुतः । स्तुत्याऽद्रेः प्रतिभासनात् तद्योग्यता व्यवस्थाप्यते, तर्हि तस्मिन्निभासने कुतो व्यवस्थाप्यमिदं? येन तद्विहितं चेन्न तत्प्रतिभासः संवेद्यते । तत्तत्र योग्यमित्यवयवव्यवस्था या तस्मिन्निभाससिद्धौ नैव कोऽप्यगतिः । एवं यद्यसन्निहितस्यापि नामाऽऽदिविद्येयं तस्यापि मन्तव्यप्रतिभासः का विरोधः? अथ तत्सर्वेन विरोधे वा चिरान्तीतमविषयद्वेष्टाशो-रसन्निहितस्य बुद्धयेवेदमप्रतिभासनादप्युक्तताविराधस्तस्यापि भयं? अथ विशदयामः तज्ज्ञानस्य विरोधोऽप्यविरोधात्, तद्विशेषणविशिष्टायां प्रभासित्वस्यैव प्रमाणम् । एतेन वाच्योक्त्या प्रमाणितः पूर्वकालस्य उपाधिभेदाद्वाहना ज्ञानेनासन्निहितत्वेनाप्रधानतः च विशेषणविशिष्टायां प्रतिष्ठितव्यवस्था-कृतातिशेदाद्वा संवेद्यतांति प्रत्युत्पन्नम् । बुद्धकालोऽप्यानेनया येन वैशद्याभावतोऽन्यत्सनाऽऽपेक्षः । न चासन्निहितस्यापि विशेषणस्याप्यर्थः प्रतिभासे कस्याप्यसन्निहितस्य प्रत्यक्षः, यतो यस्यैवासन्निहितस्यापि प्रतिभासः संवेद्यते तस्यैव तत्र प्रतिज्ञातीत्युच्यतेनहितम् । अस्यां अन्तर्नतीनात्पक्षेणाप्यवप्रतिभासे विल्लान्तीतस्याप्यतीतया प्रतिज्ञा शास्त्रार्य-नाधत्ता तज्ज्ञानपरम्पराप्रतिभासरूपं वा । तदसङ्गतम् । न होक-स्य व्यवहारस्य प्रति तादृगप्यर्थो ज्ञेयत्व, यद्य वाचो ध्या-पितयाऽद्वयानुमानया च नार्थतोऽसन्निहितं तदनेनैव सा प्रतिभातीति तस्मिन्नेव साधितम् । यद्य व्यवहितयास्तु वाक्यप्रतिज्ञां निश्चिन्तानतीतार्थपरम्पराप्रतिभासिनामिति । तत्सङ्गतम् । न होकस्य व्यवहितस्य प्रतिज्ञां प्रतिज्ञातकृत्तुवत् सौ-क्यस्य व्यवहितस्य चिरान्तीतकृत्तुवत् प्रतिभासः संभवो-क्त्युक्त्या । यद्य समनन्तरप्रत्यया च बोधरूपस्य च वाक्य-प्रतापि वाचकस्मृतिसन्निहितत्वा मविष्णुनाति । तत्पुद्गलमेव । यद्य हेतुविषयजैरादकस्मृतिप्रभवसंवेदनसमणयोजैदप्रसक्ति-रिति । तदसङ्गतम् । चकुरूपालोके मनसकणपदस्येव यथा कपडानस्य हेतुभेदेऽप्येककालमनजन्यत्वादभेदत्वात् विशिष्ट-शब्दसारगुणमनस्कारमिचवसामपिप्रत्ययस्य रूपमप्युल्लेखवतो विशदस्यैकतया प्रतिभासनापि किमिति ज्ञेयं ज्ञेयम् । यथा हि चकुरोप कपडस्य प्रति नित्यम् बोधार्थचकुरता प्रलोकादिश-रूपोऽप्यानेकधर्माऽऽकृतस्य कृपान्तस्यैककृततया प्रलोकादिश-

देकनया नथा विशिष्टार्थस्मरणजनककाराद्रूपमिति विशिष्टोद्देशः-
ऽऽकात्मन्यैकनया प्रतीयमानत्वात् बोधविशेषस्यैककृपता युक्तिसङ्ग-
तिर्वा । सामग्र्यजननकारणमात्रेऽपि सामग्रीप्रत्यक्षस्य कारणस्या-
निरूपणात् । यदापि तदव्यवहारकृताविशिष्टा वा अर्थमात्रा गृह्यते,
वाच्यपननाप्रा वा । तत्पक्षकृतमन्युपगमात्परिस्तम्भ, विशिष्ट-
शब्दावचनयत्वा तु विशिष्टकृतोपशमनस्यैकैकिक्यप्रतिपत्त्या-
ऽर्थमात्रा गृह्यते एव, तदाव्यवहारवाऽप्यत्रात्रा कथाञ्च-
दनमिच्छते नितो धर्म इति प्रतिपादितं शब्दप्रामाण्य व्यव-
स्थापर्याप्तः केवलं तद्व्याख्याप्रतिपत्तिस्तत्सा मतिः भूतं वेत्यत्र
विचारः । स च यथास्थानं निरूपयिष्यते । अतः प्रभवानुक्रममि-
दमिति प्रतिपादयितुं शब्दावचनयत्वाविशिष्टाऽप्यत्रात्रा कथाञ्च-
वेदनाऽव्यवहारकृतोपशमन एव, अस्या अपलापे स्वसंवेदनामात्रस्या-
व्यवहाराप्रसक्तैः शून्यतामात्रमेव स्यात् । न च शब्दोचरोऽर्थ-
हृदयविवक्षः, सामान्यविशेषाऽऽमनस्तस्यासामग्र्यप्रतिपत्तौ
प्रतिपत्तिस्तान् न च प्रतिज्ञासमानावधिप्रत्ययम, अतिप्रसङ्गा-
त् । तच्च न संविदितरप्रतीतोऽर्थः संविदन्तरप्रतीतस्य वि-
शेषणम् । तदयुक्तमेव । विशिष्टशब्दावचनयत्वाविशेषणस्य रूप-
स्य कथामिदमित्येकप्रतीतिविषयवत्वाभ्युपगमात् । अत एव
कथं तदनुक्तमेति विकल्पयथे यद्वाप्राप्तियान्, तदनभ्युपग-
मादेव निरस्तम् । यदपि यदि नाम, परिगृह्यता यस्य सकलमा-
र्थस्य संविददाऽर्थसंवेदमेव न भवेदिति द्वाविभिधानम्, तद-
प्यनभ्युपगमात्परिस्तम्भ । न हि शब्दानुविज्ञानप्रतिपत्तिरिव स-
विदप्रतिपत्तौ, तथाऽभ्युपगमे सविकल्पप्रतीतिपरिचय न भवेदि-
त्युक्तं प्राक् । अग्रहोतसंकेतस्य पुंसोऽर्थेप्रतिपात्तविकल्पिका, तथा
च विकल्पप्रतीतो माप्रतिपत्तिः ग्राह्यदोऽर्थविकल्पलेख्यापि प्रति-
विहितमेव । व्युत्क्रामेवदपि वाक्यकृता चेदित्यादिदोषार्थमात्र-
न, तत् सिद्धसाधयत्वा निरस्तम् । यच्च सामान्यकालोपायां भा-
वयोः विशेषणविशेष्यभावमिति न्यतिप्रतिपत्तिरविगच्छति, भिन्न-
कालयोऽपि पक्षद्वयेऽपि द्वाविभिधानम् । तदप्यसङ्गतम् । यत्र
हि समानसमानकालविशेषणविशिष्टाऽर्थः अवाविताकारा-
हकप्रतिपत्तौ प्रतिभाति, सा तद्व्याख्याऽऽभ्युपगम्यते नान्ये-
ति कुतोऽतिप्रसङ्गशेषावकाशः, यथा च स्तम्भनाऽऽकारी-
त्येकपरमाणुग्रहणप्रवृत्तं संवेदनं भिन्नदेश परमाण्वन्तरम-
वभासस्यति, अन्यथा प्रतिभाऽतिविरतिप्रसङ्गात् । तथाहि-
विशेषप्रणप्रवृत्तं विशेष्यार्थमात्रं तदभ्युपगमनम्, अन्यथा
विशेषणविशेष्यार्थवभासानावो भवेदित्युक्तं प्राक् । न च विश-
यविशेष्यभावस्यानवधानाद् न समानकालयोऽपि तयोः
सङ्गावप्रतिपत्तिः, अनेकधर्मकलाऽऽकात्मन्य वस्तुनो विशि-
ष्टसामग्रीप्रभवप्रतिपत्त्या प्रतिभियनधर्मविशान्तया ग्रहणत्वात् ।
न च, ऽयोग्यदृग्दर्शनं अशेषधर्मयोग्यास्तवस्तुस्वरूपप्रतिभासः
कस्याचित् कथाञ्चिद् कथाञ्चिप्रतिपत्त्या, यथा तयोपनामग्रह-
णात् । न च तत्प्रतिपत्त्याऽगृह्यमाणस्याऽऽव्यतिरिक्तस्ततो भेदः,
अस्तत्वाच्चाऽऽदेरपि प्रतिपत्तिपत्त्याऽप्रतीतिवभासस्य तदाव्यव-
हारित्युक्तत्वात् । यदपि पुरोवर्तिनि रूपं प्रवृत्तमज्ञं यद्यतीति
विशेषणाऽऽदौ प्रतिपत्तिमुपजनयति, अतिविरतिमुपगमनात् यदा
परम्परारूपमिति प्रतिपत्तिमुपजनयति । तदप्युक्तमभिधानम् । यतो
भवेव ह्यज्ञमनो परिस्तुदौ प्रतिभाति तन्नेवाक्यं प्रतिपात्तु-
रवश्यतीति व्यवस्थाप्यते, अन्यथैकस्मिन्परिगणित्यापक्षेपरमा-
नुष्यग्रहणजननप्रवृत्तमकं तदपरपरमाणुग्रहणजननमन्
सकलपदार्थमाह्वानजननेऽपि प्रवर्तते, अर्थाविशेषाद्, ज्वद्-

भ्युपगमेनानन्तरातीतकृष्णग्रहणजननप्रवृत्तं वा सकला-
नीतकृष्णग्रहणजननमेव प्रवर्तते, अतीतत्वाविशेषात् । अथ
यदेव तज्ज्ञानं प्रतिभाति, जनन एव तस्य व्यापारः परिक-
ल्प्यते, तदितरत्रापि समानम् । न च विशेषणाऽऽव्यवहारऽऽस-
हिता एवैकान्ततो येन तान् प्रति प्रत्यक्षकृत्तिनरात्रयमे न-
वेत् । निरव्यवहारकृष्णस्य सिद्धिः कदाचित् कथाञ्चिदनुगतस्य च
प्रसाधितत्वात् । यदपि सुखाऽऽदिद्वयतिरिक्तत्वात्कथाञ्चिदनुगतस्य च
स्याधोवभासकत्वं प्रतिपादितं, तदपि सिद्धसाधनमेव । यच्च
सुखाऽऽदिद्वयकृतोऽपि नाथेसाक्षात्करणस्वभाव इत्यत्र यथावि-
शेषणं विकल्पमात्रं विधेयते तदा सिद्धसाधनम् । अथ
प्रकृतौ विकल्पस्तद्व्याप्तिः, तत्प्रत्यक्षेण परित्याग्येसाक्षात्कारिणा-
ऽविकल्पव्याप्तावात् । यदपि यदि नाम पुरोवर्तिनमर्थं विक-
ल्पमात्रिकृतोऽपि । तथा किया समर्थकया अपरिच्छेदात्
तत्र प्रवृत्तिमारभयितुं कुमेति । तदप्युक्तम् । अर्थेकियास-
मर्थकतया एव परिच्छेदप्रत्यक्षं प्रवर्तकत्वात्तदनुगतप्रवृ-
त्तेरभावप्रसङ्गात् । नामन्तरस्य कस्याचित् प्रत्ययस्य तद्व्य-
योगादपि प्रतिपादनात् । अत एव यदि नयनप्रसरमनुस-
रन्ती प्रथमा मतिर्न तत्र प्रयेति, पञ्चादपि नैव प्रयेत्य-
निरस्तं सहायकत्वाऽपि, तत्प्रत्यक्षं विषयवर्तमानं प्रा-
प्यजनकत्वादित्यादि सर्वे प्रतिक्रिया, स्मिरस्मृतावाभ्यव-
प्रवर्तकत्वात्तदनुगतः प्रसिद्धः । तथाऽपि तत्प्रत्यक्षात्प्रतिपत्तिव-
यमेव संवेदनस्य स्वसंवेदनाध्यक्षविषयनाऽपि न भवेत् । अथा-
विनप्रतिपत्तिविषयत्वाऽपि च स्वसंवेदनाऽपि समानम् । अथ
स्वसंवेदनं वेदनाभावेन दृष्टमिति तत्प्रत्यक्षं, संवेदनं तु विषय-
याज्ञतत्त्वस्य । ननु? कृष्णकतिरिक्तोपरमाणुकारसंवेदनाभा-
वे तत्र दृष्टतु तद्विरतिप्रवृत्तसंवेदनाभावः । यथाष्टः पक्षः-स न
युक्तः, संवेदः तदनुगत एव तस्य दृष्टः अथ द्वितीयमन्तः । तद्विर-
तिः यथा स्मिरस्मृताऽऽकारसंवेदनात्वात् अभवत् स्वसंवेदनं
तत्प्रत्यक्षं सिद्धति । स्थिरस्मृताऽऽकारसंवेदनं किं न तत्प्रत्य-
क्षं सिद्धति, येन लोकनामविषयत्वं तत्प्रत्यक्षं भवेत् । यथा पूर्वदि-
ग्देवादर्शनाद् नानाग्रहोऽप्यादीनानुद्दर्शनेन स्मरप्राप्त्य तत्प्रत्य-
क्षः प्रतीयते, तथाऽनेन तस्य तत्संवृत्तता किमिति नावगम्यत
इति न युक्तम्, पूर्वदर्शनाद्यप्रतीति तद्वद्व्याप्तिऽपि तस्य प्रत्ये-
दितं शक्यमित्यार्थानयानम् । यदि प्राप्याप्रतीतिर्वा दृष्टवर्त-
नेन स्मरप्राप्त्य तत्प्रत्यक्षं प्रतीयते, अन्यथा तदाविसंवादाऽका-
योगात् प्रमाणं न स्यात्, किमितिपक्षेक्यादर्शने तत्समर्थकया
प्रतिपत्तिरनेन प्रकृतिविकल्पप्रवृत्तमेव भवेत् । यदापि स्मरप्रा-
प्त्यार्थस्य सखान्तिकेस्तद्वृत्तिस्मरणानन्तरमाविनाऽव्यवहारस्य
तत्प्रत्यक्षादीतरताभ्यवहारं प्रति, तत्प्रत्यक्षं वेदनं युक्तम् । तथा
हि-संवेदस्य सत्यत्वे तत्संवेदनस्य सत्यवेदना, तस्याञ्च
तत्सत्यात् कथं नेनेतराभ्यवहारम्, यथा च द्विकृतिभ्यामाह्वित-
तनोरनुमतिरविशेष्यवभासा पुण्यवर्तमाने, तथा प्रकृतविक-
ल्पात् प्रमाणविकल्पा मातः कदाचित्प्रवृत्तं युक्तम् इति । तत्स-
त्यमेव । निरश्रुतापक्षेकपरमाण्ववभासस्यसत्यप्रतिपादनात् ।
यदपि न चाऽपि सिद्धतः पञ्चादिकस्य प्रवर्तनमात्रादिवि-
शेष्यधिरयोप-यसं तत्सर्वमयुक्ततया स्थितम् । यदपि ज्ञात्वा-
देरनावासात्तद्व्याप्यप्रतिपत्तिः, सविकल्पका संवेदनतीति । त-
दपि प्रतिपादितमेव । यच्च दर्शनपरिगणित्यवगतसकल-

पञ्चवख

[illegible]

१॥ पुरुषस्य चैतनसि स्थितेन शाकदेवतः । एतासवशोऽयमुपेत-
हन्ति स्य विषयभूतोऽर्थशब्देनाजिनेनः । नायमाद्यः, तेन सन्निकर्ष-
त्वात् सन्निकर्षाद्व्यस्येति । अतः च इयदाहताश्रयपक्षध्या स-
त्त्वात् सृष्टकृता प्रतिपादितः । तत्सङ्गः सिकं परिश्रयत्वात्
तत्संयोगाऽऽदिकहपना, परिश्रयशोऽन्वयं सार्कं द्व्यस्य सं-
योग एव, अमुनसि चत्वात् । गुणाऽऽनां द्व्यस्य समर्थनात् ।
संयुक्तसंयोगा द्व्यस्येति सति अत्र समवायात्, तत्समवेतेषु सं-
युक्तसमर्थनसमवाया एतासवशोऽयमाहताश्रयः प्रसिधित-
त्वात् शब्दे समवाय एवाऽऽकारास्य आश्रयत्वेन व्यवस्थापि-
तत्वात्, शब्दस्य च गुणाभावात्, गुणत्वेनाऽऽकाराश्लिङ्गत्वा-
दाकारास्य समवायस्य निश्चितमिति समवाय इत्युक्तं शब्दस्य
समर्थनसमवाया एव परिश्रयपक्षे सृष्टकणे च तद्विधानः कथ-
मेतल्लक्षणं व्यवच्छिन्नस्तीत्यर्थव्यवच्छेदायमिति स्यादर्थसन्निकर्षः
कारणमित्यभिप्रायेत । कारणस्यैव सर्वज्ञावर्षाऽऽकारवि-
शिष्टीयेऽयमनस्यव्यापिकरणवचनः न स्वयनस्यव्यापिकरण-
निष्ठसिद्धसंयुक्तस्यव्याप्यसन्निकर्षस्यैव कारणस्याभिधाने, न-
तत्सन्तःकरणेऽप्यसंयुक्तस्य तस्य व्यापकत्वात् । अत्राप्यकारं तु
शुद्धाऽऽदिकानां एतावत् संयोगात् । अयं चेतनप्रप्रदणमेवास्तु सं-
प्रदणं व्यपेक्षे न संशयाऽऽदिकानि निवृणुते चेत्तान् संशयोपादानम् ।
तथा हि-समर्थन जिकपेः सति येषां । समर्थक्यं तु तस्य यथोक्त-
विशेषणविशिष्टफलजनकत्वेन नैतद्विचारऽऽदिवर्षापादानवैय-
र्थ्यप्रसक्तः, तद्व्यस्य संशयोपादानादिव लब्धत्वात् नास्त्यन्वि-
तऽऽदिविशेषणोपादानमन्तरं तत्समर्थकस्य ज्ञातुमर्थाः, त-
द्व्यस्य संयोगात्कारणत्वात्तद्व्यस्य समर्थक्यं शा समर्थ-
कार्यज्ञानैव निश्चितं इति तत्प्रतिविशेषणार्थमेवमविचारऽऽ-
दिवर्षापादानं कारणं साधुत्वाद्वागमनत्वापारः । नन्वेवमपि संश-
योपादानां शेषतः, अर्थानविचारऽऽदिवर्षापादानात् । अथ तत्-
पक्षस्य विशेषणवैयर्थ्यं समर्थकस्य सन्निकर्षपट्टकप्रान्त्यात्-
त्वादेवेव सन्निकर्षपट्टं ज्ञानोपादेयं समर्थकस्य, न संयुक्तसंयो-
गाऽऽदिकमिति समर्थकाल्लभ्यते । नन्वेवमपि तद्व्यस्यप्रहणार्थकस्य
नानुमानस्यवच्छेदायैवत्वात् । तथा हि-अर्थसन्निकर्षादुपसर्गकिय-
न्धियमानं अनुमानं शतप्रसक्त इतीन्द्रियप्रहणम् । इन्द्रियविषये-
ऽथ संयुक्तस्यऽऽदिवर्षात्वे ज्ञानं तत्प्रत्यक्षमुपमानाऽऽदिवर्षः व्य-
वच्छेदेन इति । न चानुमानिकमिन्द्रियसंवेद्यार्थाद्व्यवधिष्यं सनु-
त्पद्यत इति । तथाऽऽद्यप्रहणमनर्थकमिति चेत् । न । स्मृतिरूप-
सन्निकर्षनिवृणुयथेत्वात् । न ह्यात्मनः करणसंवेद्यार्थं स्मृतिरव-
ज्ञायत इति जनकस्यापि प्रत्यक्षं स्वात्ममाय्यप्रहणं, तेषोऽ-
द्यार्थप्रहणमनर्थकसन्निकर्षेज्ज्ञातुः, अनतीतस्यि स्मर्यमाणत्वात्-
स्य च तदा सत्त्वाद्युत्पत्तिप्रहणं कारकात्ज्ञापनायम्, ज्ञानप्रहणं
सुखाऽऽद्विनिवृणुयथेति । न च तत्पक्षप्रहणजम्बवत् ज्ञानसुखाऽऽदी-
नामकत्वमिति, तन्निवृणुयथेति ज्ञानप्रहणं न कार्यम् । तुल्यकरणज-
न्यात्यस्यसिद्धत्वात् । एवमिति च चतुर्थेऽध्याये-“एकयोगस्य पा-
कजाः, ” न च तत्समर्थकत्वमिति व्यभिचारः, प्रत्यक्षविरोधाच्च सुप्रसि-
क्त एव । तथा हि-आसादऽऽदिवर्षसंख्याः सुखाऽऽदयोऽनुभूयन्तः,
प्राणतया च, ज्ञाने स्वयंविषयसंवेद्यमानं प्राकृतयाऽनुभूयते इति
ज्ञानसंख्याणोपपत्त्युक्तिसिद्ध एव, विशिष्टाष्टककारणजम्बवत्
सुखाऽऽदयः सुखाऽद्विजित्याद्याश्च न भिन्नेतुज्यमसिद्धं, ज्ञान-
सुखाऽऽदयोऽतो धोषजनकस्य आप्यायः क्षान्तस्यैव, अल्पदेश-
प्रहणमनर्थकताजनकवृथस्य, ह्यपदेशः क्षान्तस्तेन सिद्धायैव स-
न्निकर्षणं चोपादितमनर्थकं शब्देऽनतर्भावात् स्यात् तन्नि-

“विशेषणविशेषं च, संबन्धं लौकिकां स्थितिम् ।
 गृह्णन्वा संकल्पयैतत्, तथा प्रत्ययै नान्यथा ॥ १ ॥
 संकेतस्मरणोपायं, दृष्टसंकल्पनाऽऽत्मकम् ।
 पूर्वापरपरादर्श-श्रूयै तथाश्रूयै कथम् ॥ २ ॥” इति ।
 अतोऽयं सन्निधानमाधेयं । प्राधान्यायं प्रमत्ता विकल्पाः ।
 मत्ता भूयत् राज्ञाऽऽधिकविकल्पाऽयं प्रमत्ताः इत्यादिविकल्पा-

अथ न्यायिकाऽमध्याधिति-कासद्वयविकल्पकत्वं परस्वाधिति-
प्रत्यम्, किं शब्दस्य संयोगोऽनुत्पन्निमासात्त्वम् । आहांसिद्विषय-
प्रत्यम्नाध्याधित्वं, किं विशेषणविशिष्टाध्याधितिमासात्त्वम् । अता-
ऽऽकारान्तरावृत्तकलत्रासकत्वम् । तत्र यथायः एकस्मिन्दा व-
क्तव्यम्-किमिदं शब्दस्य संयोगोऽध्याधितिमासात्त्वं किं विशेषण-
परिभाषिकमुत्पादकत्वम् । यद्यपि परिभाषिकं तदा न युक्तम्,
परिभाषायाः अन्वयान्वयताम् । अपर भावित्वं, तद्विषयप्रमाणभा-
वात् अवयुषा तस्य तद्वृत्तत्वं, तथैतत्पथं कथमनभ्यवृत्तत्वम् । श-
ब्दार्थोऽसामर्थ्यात् नुत्पत्तात् तदनुपेक्षो विकल्पानां । तदसंभवा-
ध्याधिकात् । ननु नोऽऽदिद्विज्ञानन्युप शब्दार्थप्रतिभासात्वेऽपि
संयोगोऽन्यप्रत्ययत्वं, तेषां स्वलक्षणगतिरिति कश्चाद्विषयमासात्त्व-
प्रमाणं तत्र प्रत्ययत्वं तेषामिति चेन्न, नन्वेवमसद्व्यप्राहित्वं कथनता-
प्रत्यक्तम्, तथा सामान्याऽऽदिः स्वप्रतीपादनाशिरस्तज्जातिविशि-
ष्टाध्याधित्वस्य शब्दार्थेनैव प्रतिपादनात् । तद्वभाषित्वेन ज्ञान-
स्य कथमनभ्यवृत्तत्वं पर्यवर्तते कल्पनार्थं जवेत् । न चार्थाभावेऽपि
विकल्पानामुपपत्तेः नाप्यत्रावयव, अविकल्पस्याप्यध्याधित्वेऽपि
भाषानर्थक्यप्रत्यक्तम् । अथ तद्वृत्तत्वं प्रमाणमेव नाऽनुपपत्ति-
र्यते, तर्हि विकल्पानामप्यध्याधित्वं न्यायः समानः, तेषां स्वतर्था-
ध्याधिकात्प्रमाणतयाऽऽनुपपत्त्यर्थम् । असत्यत्वं च विकल्पार्थक-
त्वयोर्ध्याधिकात्प्रमाणत्वस्यैव, तथा च न प्रवर्तते तस्मात् कथमस-
द्वर्धता । एतेन द्वितीयोऽपि विकल्पः प्रतिविद्यते । अथ विशेषण-
विशिष्टाध्याधित्वं कथनत्वं, तद्विषयविशिष्टाध्याधितिमासात्त्वम् तद्व-
प्रतीपादनात् ज्ञानस्य विकल्पकत्वम् । आहांसिद्विषयविशिष्टाध्याधिति-
नैवेति वक्तव्यम् । आध्याधिकात्वे सिद्धत्वात्पत्त्या असत्यप्रती-
हित्वाः प्रत्यक्तप्रमाणत्वेनाभ्युपगम्यते । न च द्वितीयोऽपि तद्वृत्त-
कात्तरः येषांऽऽनुपपत्त्यर्थे, सोऽपि न युक्तः, नीत्ताऽऽदिज्ञानस्यापि
अप्रत्ययकत्वप्रत्यक्तम् । अथास्य न विशेषणविशिष्टाध्याधिति, ननु
विशेषणविशिष्टाध्याधित्वात्कथनत्वमप्युक्तव्यम् क्व विरोधः । येन तद्व-
प्रतीपादित्वाऽऽध्याधित्वास्यानभ्युपगम्यते । अथ विशेषणविशिष्टाध्या-
धित्वेऽपि विशयकत्वप्रत्ययत्वरूपम्, अर्थसामर्थ्योऽनुत्पन्नस्य वि-
चारकत्वायोगात् । असद्वर्धता विशेषणविशिष्टाध्याधित्वात्सिद्धत्वं
विकल्पकत्वत्वं विचारकत्वायोगात्, स्मरयुः । अनुत्पन्नत्वं च यथा-
समर्थस्य प्रमानुपपत्तिवारकत्वात्, कथं विशेषप्रवृत्त्यापि सामग्रीप्र-
त्ययस्य तस्याप्रवृत्तत्वाविशिष्टाध्याधितिमासात्त्वमासात्त्वप्रत्यक्तम् । क्व
कृपाऽऽलोकात्मनस्कारसापेक्षत्वाविकल्पस्याप्युक्तताप्रमातिः ।
न च विशेषणाऽऽदि सामर्थ्यन्यप्रत्ययत्वं तद्वृत्तत्वं प्रत्यक्तम्, प्रतीपनयस्य
सामर्थ्यन्यप्रत्ययविशिष्टाध्याधित्वावभाषित्वोऽपि तत्प्रत्ययविशिष्टा-
ध्याधित्वात् । अप्यथा-कृपाकृपायाऽऽलोकात्मनस्कारसापेक्षत्वात्पत्त्यर्थं रसज्ञा-
नं सामर्थ्यन्तरसापेक्षमनभ्यवृत्तत्वं स्यात्, विनिश्चयत्रावयवसामग्री-
सापेक्षत्वात् । न च विशेषणविशिष्टाध्याधित्वेन विशेषणविशेषो-
क्तत्वात्किं किं किं द्वितीयोऽपि परामर्शः, यतः-विशेषणविशेषोक्त-
कृपायां न स्वलक्षणार्थो विशिष्टाध्याधित्वात् प्रमाणमेव, अपि तु

स्तत्कालेऽपि प्रमाणत्वं प्रसिद्धं लोके, तथा सुवर्णाऽऽदेः प्रमेयः च तुलना प्रामाण्यवहिति प्रामाण्यं प्रतिपादितं सूचकता । सूचक्यं चाऽऽ-
न्यः-यथा सुवर्णाऽऽदि परिचिन्त्यते तदा तुलना प्रमाणं, प्रमाणं चा-
मुत्तमाभावापूर्वकं वक्ष्यामः । सूचिहानस्याऽऽदिहानसंनिध्यायैस्तत्कालपरिचि-
न्त्यात्, तत्प्रामाण्यवहितेऽपि भावात् । तथा प्रमेयं च यदा सुवर्णाऽऽदिना तुलनाभूतं निमित्तमनुमीयते, तदा सुवर्णाऽऽदि-
हानस्य प्रत्यक्षं प्रामाण्यं परिचिन्त्यते । स्मृतिस्तथाशयविपर्यया-
हीऽऽनं निन्द्यायैस्तत्कालपरिचिन्त्ये सह व्यापारे विशिष्टाभिप्राय-
त्वेन प्रत्यक्षतैरपि यते । तथाहि—संशयविपर्यययोरपि बाह्ये विषये
स्वाऽऽह्वरस्यैव स्वावच्छेदके कालेनेन्द्रियायैस्तत्कालपरिचिन्त्ये सह व्यापा-
रः । तत्र प्रत्यक्षप्रमाणत्वं चाऽऽनयो विशेषणत्वेन विशिष्टप्रती-
तिज्ञानकत्वेन प्रत्यक्षतायाः । न न च तयोः सुवर्णाऽऽदिहानस्यविषयो-
भ्यतासंदिग्धविषयिष्यसम्भाव्यावदिति व्याप्तिरपि यदेन्द्रियायैस्तत्क-
लायैव लिङ्गादनुमितिमिद्वयं प्रतिपद्यते, तदा साधकसुवर्णाया-
विशेषयोगात् साधकैवज्ञानात् । सूचिहानस्य ज्ञानस्य तथा-
विशेषफलतया कस्य प्रसिद्धिर्वाऽऽदेः, तदेन्द्रियवत् इति
समासामाश्रयेण कृत्वा प्रष्टव्यमिति । स्वकपविशेषणपूर्वकं जने-
कदावाऽऽपत्तिः । अथ ज्ञानप्रामाण्यवगादिनिमित्तं प्रत्यक्ष प्रामा-
ण्यमिष्यत् एवेति नास्ति प्रमाणत्वाऽवकाशः । तथाहि—तत्सङ्गा-
द्विषयविशेषणवहिति लोकस्वसिद्धान्तां, यच्च तथापि विषयवि-
धिमते कटणं तत्प्रमाणं, निर्णये त्वसति तद्विधितिरिति स-
त्यं प्रमाणात् । अत एव नास्त्युत्तरात्तरकल्पनादेवाऽनुपक्रांतिर-
नैतत्समाधि । यतो निर्णये कति योऽयं विषयाधिगतिस्त्वभिधानः स-
ति साधकतमभावात् । निमित्तं तदाऽतिविषयाधिगतिस्त्वभिधान-
वदिति संदेहो, विशेषहेत्वभावात्, साधकतमस्यैव स सिद्धे । त-
न्नामाध्यायावगातिः । अथ विषयाधिगतिसम्भाव्यत्वेनैव निर्णयस्य
विषयाधिगम्यत्वमिमानां, न साधकतमप्रमेयत्वेन प्रतीतोऽपि विशेष-
वैधानां निवृत्तानां च स्वभावात्प्रत्यक्षतयाऽऽनित्यमिति भावो-
देव विषयाधिगतिरिति सिद्धेः । तथा च धूमाऽऽज्ज्वालाऽऽभिरिति व्यप-
पदिसिद्धां कठफलपत्तेः, नाग्निज्ञानादित्येवं च धूमाः प्रदीपाऽऽदे-
र्याऽऽपकारे विषयाधिगतिरिति सिद्धेः । तथा च धूमाऽऽज्ज्वालाऽऽभिरिति
व्यपपदिसिद्धां कलसिकेच्यो भाग्निज्ञानाऽऽदिति परच्छेदे ब्रह्मो-
पकारभावेन तत्तत्कालस्य साधकतमस्यभावात्तत्कालस्य प्रमाणा-
त्ता । अथापि स्यात् साधकतमज्ञानजनकत्वेनापि धूमाऽऽदीनां
तथा व्यपदेशः संभवतीति तस्यैव ततः साधकतमस्यसिद्धिः ।
तथा च धूमसङ्गाथे विषयाधिगतिरितिस्त्वभिधानात् सति
स्वप्रज्ञाने साधकतमस्यभावादेऽपि भावाद्द्विषयाधिगम्यत्वमिमा-
नेऽनन्तरवृत्तसमर्थज्ञानमेव साधकतमं, न विषयाधिगती ज्ञानस्य
साधकतमता, विषयाधिगतिरिष्यकत्वात् । तस्य न च लिङ्गि-
हाने स्वकपे साधकतमं, तत्रोत्तिष्ठविषयाधिगानं च प्रमाणप्राप्तम् ।
अथ स्वकपे स्येव प्रतीतितावदापादाय फलस्यैव प्रमाणाप-
कारः । उक्तं च—“सव्यापारप्रतीतत्वात्, प्रमाणं कलमेव सत् ।
सव्यापारस्त्वभिधानात्, स्यापारेण स्वकर्मणि ॥८॥ ” इति चेद । न
मुख्यसम्भवे उपचारपरिचयकत्वात् । कीदृक्पक्षे न मुख्यं सा-
धकतमं कवेदिति लिखितमिति नोपचारः । अस्मत्तमे तु धू-
माऽऽदीनां साधकतमस्यैव प्रमाणकलायामेव प्रसज्यते, न च

मन्त्रोऽभिहः । यच्च धूमाऽऽदिभाय विषयाधिगततन्मात्रात्
तन्नायं च भावादिभ्युक्तम् । तद्वर्णनम् । यतो नैव सर्वज्ञानस-
ञ्ज्ञाये कश्चित् तज्जन्मविषया विषयाधिगतः, धूमाऽऽदिस्मृज्ञोच-
त् तत्स्याः साक्षादन्तरसुखप्रपन्नत एव । अतो धूमाऽऽद्येव सा-
धकतमम्, अस्मिन्नस्तु ज्ञानानन्तरसुखजायमानो धूमाऽऽदिभावे-
ऽन्यनुपपन्नमानो ज्ञानस्य न साधकतमत्वं प्रकाशयति, अपि त्व-
र्याधिगमस्त्वकत्वताम् । तथा हि-प्रथमिध्यानाद्यन्तोऽधिगत इत्यभि-
मतः प्रत्ययः । ननु धूमाऽऽदिभावात्तो विषयाधिगतत्वज्ञानादनेनैव
प्रकारेण भावाच्च तदभावाच्च तद्गतौ साधकतमत्वं ज्ञानस्थिति-
निमित्तये कथं कृतताप्रसक्तिरेत्या तत्त्वत्वेन । किं च-सुप्तावस्थोत्तर-
कालं घटाऽऽदिज्ञानोत्पत्तिं यद्यद्योष्यते तज्जनकं प्रमाणं नैवेत्येव,
तदा प्रागप्यदिज्ञानस्याभावात् कस्य तत्फलं भवेत् । घटाऽऽदिज्ञाना-
भ्यज्ज्ञानस्य घटज्ञानं कृतमिति चेत् । ननु घटत्वज्ञानं किं प्रमाण-
म्, तत्तद्वैति केदंकस्य प्रमाणकृतताप्रसक्तिरभ्युपगम्यत एवेति ।
अथ विरोधेऽप्यनङ्गीर्येति तत्प्रसङ्गः । न च विशेष्यज्ञानोत्पत्तौ वि-
शेष्यवृत्त्याकृत्य प्रमाणत्वमिति तज्जनकमिध्यानाद्यन्तोऽधिगत इति
कत्वपरिमिच्छया धैर्यसन्निकर्षोऽन्तरं घटत्वाऽऽदिज्ञानस्यागम्यत्वं ज्ञानस्य
ज्ञानात्तत्र सत्त्विकस्यैव प्रमाणत्वपरत्वेन, अज्ञानत्वाच्चेति चेत्, वि-
रोधज्ञानं विशेष्यवृत्तान्तोत्पत्तौ प्रमाणत्वं, तथा सन्निकर्षवत्ताऽपि
विशेष्यज्ञानोत्पत्तौ तन्तोत्पत्तौ प्रमाणत्वं, तद्यथा-सन्निकर्षवत्तायां
विशिष्टज्ञानसत्ताकारणत्वाद्द्विषेयज्ञानत्वस्य ज्ञातृ प्रमाणत्वाभ्युपगमे
कारणनिमित्त्याऽऽदीनां प्रमाणत्वं स्यात् । न च स्वयं संवेद्यत्वेन
तेषामजनकतामपि प्रमाणत्वेन । अर्थमन्तरकक्ष्यादिरहानिमित्त-
कृत्य । न च नैवापि कर्षोऽन्तरमपि वैदिकस्य कक्षमभ्युपगम्यते । त-
दभ्युपगमे वा तत्पक्षे निरासोऽर्थप्रतिपत्तिरित्य एव । अतो ज्ञानप्र-
माणत्वादिहः सुषुप्तावस्थोत्तरकालं घटत्वाऽऽदिज्ञानाभावात्सत्वे-
र्घटाऽऽदिज्ञानस्याव्यवधानप्रसङ्ग इत्यशेषस्य ज्ञातृ प्रागप्याऽऽपत्तिः ।
न च सुषुप्तावस्थायाम् ज्ञानसत्तायानाशं दत्तवत्, अन्वेयेन ज्ञानस्यैव त-
द्व्यवस्थायं तस्य सत्तायासिद्धेः । न च ज्ञानमन्तरमेव तत्सत्तायाऽ-
वसोयते, तस्य तत्प्रतिबन्धासिद्धेः । तत्कार्यत्वाच्च प्रतिबन्ध इति
चेत् । विशेष्यैः सन्वेद्य ज्ञानस्य ज्ञातृत्वविषयकत्वान्ननुपगमाद्द्विषे-
यज्ञानाऽऽदीनाम् विशेष्यज्ञानाऽऽदिपूर्वत्वे नान्येषां प्रतिबन्धा-
प्रागप्यात् । तद्वत्प्रताप्रतिबन्धादि चेत् । बोधोऽवस्थाभादापि बोध-
व्योत्पत्त्यविरोधात् । अन्यथा धूमस्त्वनावाद्द्विषेयोऽन्तोत्पत्तिं न ज्ञेय-
त, तस्य तज्जनकत्वभावाद्वाद्वा इति चेत् । इतरथाप्यस्य समानत्वा-
त् । तथा धूमोऽऽदिस्मा कारणसामग्री बोधजनकत्वभावात्
जनयितुमिति न प्रतिबन्धः, तस्मादपि बोधाऽऽदिस्त्वस्यापि प्रमा-
नस्यभ्युपगम्यतइत्यस्यैवपक्षत्वं अङ्गुणदोषः, तस्य स्वविशेष्य-
वपक्षोऽपि युक्तिरङ्गुणः, नापि सामग्रीविशेष्यवपक्षः, तत्राद्योप-
चारिकत्वात् । तथा हि-सामग्रीविशेष्यवपक्षे इतिव्याधैर्यसन्निकर्ष-
विषयसत्ताऽऽपत्तिमिति व्याख्येयम् । तथा युक्तम् । उत्पत्त्यवस्थेयं स्वक-
पत्तिरप्यौ प्रसिद्धत्वात् । तथा-ज्ञानवृत्तौऽपि सामग्रीविशेष्यवपक्षं
ज्ञानजनकत्वात्सामान्यं ज्ञानमिति व्याख्येयम् । एवमर्थप्रसिद्धि-
व्यवस्थायाऽऽपत्तयश्च सामान्ये तथाविधप्रकृत्यजनकत्वाद्द्वयवपक्ष-
मिति, तदन्वयेन सहसिद्धत्वात् । तद्वत् सुत्रेणापि विशेष्यवो-
मिति सामान्यस्यैव तत्प्राविषयफलस्य जनकेन न स्वत इति न यु-
क्तिरप्युक्तोऽपि । तद्वत्तद्वत् सुवद, न । फलविशेष्यवपक्षव्योपपत्ति-
न तथाऽपि स्वत इत्यप्याहरोऽस्त्येव दोषो न तावन्मन्त्रेण, सत्त-
द्वोषाधिककृत्यमप्युक्तमिति । अतस्तथापि च ज्ञानं यतो भ-
वति तदि प्रत्यक्षमिति सक्तसदोषाधिकत्वं प्रत्यक्षकलकं

सिद्धम्, नखैतस्त्रिष्वपि पक्के हानस्य प्रामाण्यं न सम्पद्यते, इष्टं च नश्य प्रामाण्यम्, यदा हानं प्रमाणं तदाऽऽदिदुष्यतः फलमिति वचनात् नैव दोषः । हानस्यापेक्षयविषयफलजनकत्वेन प्रमाणत्वात्तुल्यहान्यं राज्ञायाः स्मृत्येतस्या चार्थमित्येव हानमिन्द्रियार्थसन्निकर्षेणैवार्थप्रत्यक्षं फलम्, तस्मिन्नेतु प्रत्यक्षप्रमाणता, सुखदुःखसंज्ञकस्मृत्येन्द्रियद्वारासन्निकर्षसंज्ञाकारिण्याभाया ध्वेयमिति । साकृत्पहानजनकत्वेनाध्यक्षप्रमाणता साकृत्पहानस्य च सुखसाधनोऽयमित्यानुमानिकफलजनकत्वेनानुमानप्रमाणात् । न च सुखसाधनत्वहानमिति केचित् । अपरे तु बाह्योऽप्यर्थे विशेषोऽप्युक्तप्रमाणसिद्धिर्नेति विशेषेण मनः प्रवर्तते इति मनोव्रजकणमिन्द्रियार्थसन्निकर्षजन्यवृत्तप्रमाणफलमेतत् हानमिति संप्रतिपत्त्या । नन्वेवमप्यव्यापकं लक्षणमात्रसुखाऽऽदिविषयहानस्याप्रत्यक्षफलत्वात् । तच्च मनसोऽनिर्मिष्टव्यर्थं मनस इन्द्रियसूत्रेऽपरिचितत्वात् प्रत्यक्षत्वं तावत्तु इन्द्रियहानस्याऽऽदिप्रमाण्यमेतत् । असत्वेन । मनस इन्द्रियवर्गेत्यनेत्येन्द्रियत्वादिधनतानाधिगतविषयप्रादिकर्मिन्द्रियप्रमाणः, स च मनसि विद्यत एव, तेनोद्भूयद्योपेतस्य सर्वस्यैव प्रत्यक्षसूत्रे इन्द्रियप्रदेशेनातिरोधः । ततः प्रत्यक्षसूत्र एवोद्भूयत्वं मनसः सिद्धं, तस्मिन्नेति च नित्यातिव्रजकणदेशः । इन्द्रियसूत्रे च मनसोऽप्यति, तत्सुखस्य नानास्येन्द्रियार्थानां लक्षणपरत्वात्सुखदेशेन हि जात्येवैक्या सूत्र एवाच्यते । तेन लक्षणसूत्रसमूहोद्देशार्थं तत्सूत्रं, तथा च जिघ्रसेतेतिव्यापकं ज्ञतं गन्धोपसंज्ञार्थं कारणं प्राणमित्यादिधीयमानं सन्निकर्षप्रसङ्गः । तस्मिन्नुपपत्ते भूतमिति ज्ञतस्यमात्रं विशेषणम् । एवं च ज्ञानेनेति चकृकपोषणार्थं कारणं सन्निकर्षे प्रसङ्गः, तस्मिन्नुपपत्ते भूतप्रदं सन्निकर्षनीयं प्रदीपे प्रसङ्गलक्षित्विषयमिन्द्रियानामिति वाच्यम् । एवं त्वगादिष्वपि योऽयम् । एवं च सुखकणलक्षणमलक्षणार्थं प्रत्येकमिन्द्रियार्थानां न पुनर्विभागधर्मः, आदिसूत्रोद्देशस्य ज्ञेयत्वो विभागव्युत्पन्नमात्रं विभक्तिविभागो चानवस्थाविभागार्थं वा बाह्यानामित्यव्याहारः कार्यः, स्वलक्षणसामर्थ्यात् । मनसस्तु तदनन्तरं लक्षणानुपदेशः वैषम्यम् । तच्च नस्या भूतत्वात्तदव्याप्त्युत्पत्तिरिति तदव्याप्त्येन्द्रियार्थि व्यक्तव्युत्पत्ते भूतमेव इति वचनानि तु मनस एतल्लक्षणमिति । ज्ञत एव सर्वविषयत्वं मनसो न त्विन्द्रियार्थि बाह्यानि सर्वविषयार्थानि तत्प्रत्युक्त्या वा । मनसोऽभिधानं परमतप्रतिषिद्धमनुमतमिति हि तत्र युक्तिः । न चैवं प्राणोऽऽदीनामप्यभिधानं प्रसज्यते, प्राणाऽऽदेशेनानभिधानं स्वमतस्यैवाभावात् परमतमिति व्यपदेशात्सम्भवात् । "अस्ति युगपज्जानानुपपत्तिरिति लङ्गम्" इति वचनात् । मनसोऽभिधानमिन्द्रियत्वेन, इन्द्रियान्तरं त्वमभिधानं वैषम्योद्दिष्टयुक्तम्, तत्राव्याप्तिर्होष इति स्मृतम् । ओषादिद्विस्तुतिरपिकल्पिकेति विमर्शवासिप्रत्यक्षलक्षणमनैव निरस्तम् । तथा हिः आचकलिका शाक्यदृष्टवाऽप्यक्षकमेव, तच्च युगमत्ताऽऽद्यवस्थास्यपि विद्यत इति तदाऽप्यध्यक्षप्रमाणप्रसक्तिरिति सुखाऽऽदिदृष्टवहारोऽच्छेदः । अथ व्यतिरिक्ता तस्यो वृत्तित्वात् वक्तव्यः-किमसौ तेषां धर्ममात्रम्, आहोऽस्मिन्निर्मुक्तम् । यद्यथाऽपकृत्वा वृत्तेस्तत् सर्वस्यो वक्तव्यः । यदि तादात्म्यं, तदा ओषादिप्रसङ्गमेवासाधनं पुत्रोक्तो दोषः । अथ सन्नायः, तदा पुनः सिद्धिमसिद्धिरित्यपि ओषादिसंज्ञाये सति नियतदेशावृ-

त्तिराज्ञव्यवयत इति । एवमेतदर्थं संयोगः, तदाऽऽध्यान्तरप्रसङ्गिकरिति न तच्चो वृत्तिर्मेव । अथाध्यान्तरं वृत्तिः, तदा नानसौ वृत्तिः, अथाध्यान्तरत्वात् पटाऽऽदिवत् । अथाध्यान्तरत्वेऽपि प्रानियतविशेषसंज्ञाभावात्प्रामाण्यं वृत्तिः । नन्वसौ विद्योपेयदि ओषादिविषयप्रसन्निकर्षः, तदेन्द्रियार्थसन्निकर्षोऽभिधानादितरेण प्रतिपाद्यते । स च यद्यप्यभिधायाऽऽदिविषयवर्णविशिष्टार्थोपलक्षितजनकः प्रत्यक्षं प्रमाणमभिधीयते, तदा असत्पक्ष एव समाधितो भवेत् । अथ तथाज्ञोतपहस्य जनको न तर्हि प्रमाणम्, असाधकतमत्वात् । अथाध्यान्तरापरिणतिः ओषादीनां वृत्तिः, तदाऽऽप्रापि वक्तव्यम्-किमसौ परिणतिः ओषादिसंज्ञाऽनुनन्दम आहोऽस्मिन्निर्मुक्तमिति पक्षप्रत्येयं च पूर्ववद्वाध्याभिधानं विषयम् । न च ओषादीनां विषयाऽऽकारापरिणतिः परपक्षेऽसंप्रतिपत्तेः, परिणामस्य व्यतिरिक्तस्याऽऽप्यतिरिक्तस्य सत्संज्ञादिनिर्प्रतिपादितत्वात् । प्रानितयत्ताध्यवसायस्येतु ओषादिसमुद्ध्योऽध्यक्षफलं, न पुनरप्यति प्रमाणम्, असाधकतमत्वात् । विशाद्योपलक्षितनिर्बन्धकत्वेन (अध्यक्षे) असत्प्रमाणमेव समाधितं भवेत्, तत्र साहचर्यमनानुसारि कतिपयमप्यध्यक्षलक्षणमुपपन्नम् । ज्ञानमिन्द्रियकारिणमपि प्रत्यक्षलक्षणं सत्संज्ञप्रत्येयं पृथक्स्येयं संज्ञावर्णितमिति निर्णयः । यिरपि सत्यार्थं च संज्ञाऽऽद्युपयोगः निवारण इत्यादिना तल्लक्षणं व्याख्यातं, तेषां प्रयोगादितिन्द्रियव्यापकस्य कार्यं न विशिष्टफलमन्तरं ज्ञातुं शक्यं, फलविशेषणत्वेन च न किञ्चिदप्युत्पद्यते इति न कार्यज्ञारेणोऽपि तत्प्रत्यक्षत्वावगातः, बुद्धिजननः प्रमाणत्वं तु न सम्भवत्येव । बुद्धिर्ज्ञानोत्पत्तापरलक्षणयोः पूर्वमेव प्रमाणत्वनिश्चितम् । येन नन्दं प्रत्यक्षलक्षणविधानं किं तु लोकादिसिद्धप्रत्यक्षानुवादं न प्रत्यक्षधर्म प्रत्यानिमित्तविधानमिति व्याख्यातं, तैरपि वाच्य-कतरस्य प्रत्यक्षस्य धर्म प्रत्यानिमित्तत्वं विधीयते किमस्योद्देशप्रत्यक्षस्य, उत योगिप्रत्यक्षस्येति । यत्र यथायाः पक्षः, स न युक्तः । सिद्धसाध्याप्रसक्तोऽस्ति यत्तदप्युक्तः, योगिप्रत्यक्षस्य स्वमतेनिसिद्धत्वात् न वा सिद्धस्यानिमित्तत्वाविधानम् । अथवा लक्षणविधानोऽद्वैतः प्रत्यनिमित्तविधिर्मेव । न च योगिप्रत्यक्षं परिणाम्युपगतमिति प्रतीतस्य तदनिमित्तत्वं साधन इति वक्तव्यम् । इति विषयमाहिसंज्ञायादेष्टुपराजस्य तु चकृष्टेऽपि चक्षुः योजनशतावस्थस्य भूये रामावणाऽऽदी । न च कादृश्योऽऽदृश्यः कादृश्यप्रादृश्यप्रमाणनेति न तस्मिन्प्रसङ्गा वस्तुन्यवस्था, तारताऽपि प्रमाणभूतेऽप्यार्थस्य संयुक्तत्वात् स्वाध्यायप्रतिपादकत्वेऽपि च तारता, तस्यैव प्रमाणत्वेन तदनिमित्तत्वं नरा प्रमाणप्रसिद्धस्य जवतोऽपि प्रसिद्धत्वात् कथं नदनिमित्तत्वात् सिद्धिः, अतः पवानीन्द्रियं वस्तुनाङ्गाकुर्वतोऽपरप्रतिपत्ते वस्तुन्यानिन्द्रियेऽस्ती प्रमाणं प्रदध्यं, चेत्, तस्य भूते, तदस्त्वङ्गीकर्णवत् । अथ न कृते, तदा तस्य प्रमाणमावादेशसिद्धिर्नेतल्लक्षणप्रमाणप्रतिपत्त्या । न ह्यानीन्द्रियं वस्तुनि प्रमाणं प्रतिषेधविधायां प्रवर्तितुमुत्तमं इति । अथोऽसिद्धादिदेशे विराजतावत् । अथाऽपि स्वात्तु भवेदेष दोषः स्वतन्त्रत्वावगातः । न निर्वृत्तत्वं साधनमापि तु प्रसङ्गसाधनम् । तच्च स्वतोऽप्रसिद्धेऽपि वस्तुनि परप्रसिद्धेन परस्यानिष्ठाऽऽपानमिति परैरभ्युपगन्तं यथा सामान्याऽऽदिनिर्णये । एतदप्युक्तम् । एतान्स्याव्यासिद्धिः यथा च सामान्याऽऽदिनिर्णयेन प्रसङ्गसाधनं प्रवर्तते तथा नैवार्थिकः प्रतिपाद्यते सामान्याऽऽदिविराजता । किं च-प्रसाधनानुपपत्तिरत्र । अतः प्रसङ्गः सर्वोऽपि विषयव्यक्त इति पूर्व-

[illegible]

दृश्यं कृत्वप्रत्याख्यानम् । आदिशब्दात्तत्राऽऽदिप्रतिषेधापरिग्रहः । निन्ताऽऽदीनामदाने (आदिच्छत्ति) भिक्षुं भिक्षां प्रजृप्तिको-
च्यते आदिशब्दाद्ब्रह्माऽऽदिपरिग्रहः । तेषामदाने सति आदि-
स्तेति वचने आदिस्तेति प्रत्याख्यानम् । (भावे पुणं छविर्द-
त्ति) भाव इति द्वारपरामर्शः । जावप्रत्याख्यानं पुनर्द्विविधम्-
तत्र जावप्रत्याख्यानमिति-जावस्य सावद्ययोगस्य प्रत्याख्यानं
जावप्रत्याख्यानं, भावतो वा शुभप्रतिष्ठाभोत्पादात् भावहेतो-
र्निर्वाणार्थं वा भाव एव वा सावद्ययोगावतिरक्षणं प्रत्याख्यानं
जावप्रत्याख्यानम् । इति गाथायः ॥ ९७ ॥

साम्प्रतं द्वैविध्यमेव दर्शयन्नाह-

मुञ्ज नोमुञ्ज सुअद्विहे, पुव्वमपुव्वं तु होइ नायव्वं ।
नोअपपक्खलाणं, मूले तह उत्तरगुणे ॥ एए ॥

(सुअणोअसुअत्ति) भूतप्रत्याख्यानं नोभूतप्रत्याख्यानं च (सु-
अद्विहे ति) भूतप्रत्याख्यानं द्विविधम् । द्वैविध्यमेव दर्शयति-
(पुव्वमपुव्वं तु होइ नायव्वं ति) पूर्वभूतप्रत्याख्यानम्, अपुव्व-
भूतप्रत्याख्यानं च अयति क्षातव्यमिति । तत्र पूर्वभूतप्रत्याख्यानं
प्रत्याख्यानसंज्ञितं पूर्वमेव । अपुव्वभूतप्रत्याख्यानं त्वानुदप्रत्याख्या-
नाऽऽदिकमिति । तथा- (नोअपपक्खलाणं ति) नोभूतप्रत्याख्यानं
च, भूतप्रत्याख्यानान्दिशयति । (मूले तह उत्तरगुणे यत्ति) मूल-
गुणप्रत्याख्यानम्, उत्तरगुणप्रत्याख्यानं च तत्र भूतलगुणप्रत्याख्या-
नं च देशसर्वभेदमू, देशतः भावकाणां, सर्वैकतु संयनानामिति ।
इहाधिकृतं सर्वम्, सामायिकानन्तरं सर्वशब्दापादानादिति गा-
थायः ॥ ९८ ॥ इव च वृद्धसंप्रदायः-“ पक्खलाणं उदाहरण-
ग्राह्यपदपरिसे मसं न खविणं । पारणए अणगाणं जावणं
घाअं काओ, ल दूहि संवेदिद्या पव्वइया । पुव्वं दव्वपक्खलाणं,
पक्खा भावपक्खलाणं जातं । ” इति कृतं प्रसङ्गन । प्रत्याख्यानमि-
ति व्याख्यानः सुत्रावयवः । आखं ६ अ० । आ० म० । १०० ।

अत्र सूत्राणि ।

कद्विहे णं जंते ! पक्खलाणं पणत्ते ? । गोयमा ! दुविहे
पक्खलाणं पणत्ते । तं जहा-मूजगुणपक्खलाणं य,
उत्तरगुणपक्खलाणं य । मूजगुणपक्खलाणं णं जंते ! क-
द्विहे पणत्ते ? । गोयमा ! छविहे पणत्ते । तं जहा-मव्वम-
लगुणपक्खलाणं य, देममूजगुणपक्खलाणं य । सव्वम-
लगुणपक्खलाणं णं जंते ! कद्विहे पणत्ते ? । गोयमा !
पंचविहे पणत्ते । तं जहा-सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरम-
णं जाव सव्वाओ परिगहाओ वेरमणं । देममूजगुण-
पक्खलाणं णं जंते ! कद्विहे पणत्ते ? । गोयमा ! पंचविहे
पणत्ते । तं जहा-पूजाओ पाणाइवायाओ वेरमणं जाव
पूजाओ परिगहाओ वेरमणं । उत्तरगुणपक्खलाणं णं जंते !
कद्विहे पणत्ते ? । गोयमा ! छविहे पणत्ते । तं जहा-सव्वत-
रगुणपक्खलाणं य, देमुत्तरगुणपक्खलाणं य । मव्वत-
रगुणपक्खलाणं णं जंते ! कद्विहे पणत्ते ? । गोयमा ! द-
संवहे पणत्ते । तं जहा-

“ अणगाणपङ्कनं, कोदीमहिणं निषट्ठिणं च ।
सामारमणागारं, परिमाणकं निरव्वसेत् ॥ १ ॥

संकयं चैव अच्चाए, पञ्चकलाणं जंवे दसहा । ”
देमुत्तरगुणपक्खलाणं णं जंते ! कद्विहे पणत्ते ? । गो-
यमा ! सचविहे पणत्ते । तं जहा-दिसिस्वयं, लवजोगपरि-
भोगपरिमाणं, अणत्त्यदंवरमणं, समाइयं देसावगासियं,
पासहोववामो अतिहिंसविज्जाणो, अपच्छिममारणत्तियसं-
सेट्ठणाजुसणाराहणत्ता ॥ ज० ७ श० २ उ० ।

ऊवप्रत्याख्यानम्-

द्ववनिमित्तं दव्वे, दव्वजूआ उ तत्थ रायमूआ ।

ऊवनिमित्तं प्रत्याख्यानं वत्ताऽऽदिऊवयमित्थेयः । यथा
केवाञ्छित् कृपकाणां तथा प्रत्याख्यानं तथा भूयसादी व्य-
वस्थितं करोति तथः द्रव्यभूतमुपयुक्तः स न करोति, त-
द्व्यभोधकवर्तितत्वाद्द्रव्यप्रत्याख्यानमुपयुक्तं । तुशब्दाद् ऊव-
स्य द्रव्याणां छव्येण द्रव्येति । भूतमिति गोत्रं । (तथ
रायसुयंति) अत्र कथनकम्-“ एगस्स रत्तो धूता अमस्स
रत्तो दिमा, सो य मत्तो, ताहे सा रत्ता पिबता आणाया,
धम्मं पुत्तं ! करेहि सि जणिया, सा पासंमाणं दाण देइ, अण-
या कित्तो धम्मसासो सि मसं न खामि सि पक्खलाणं । तथ
पारणए दंजिणं अणेगाणं सतमहस्सणाणं मेसत्ताए उयणां-
याणि, ताहे भत्तं दिज्जा, जो तुज्जं तस्स ताणाविहाणं मत्ता-
णि दिज्जानि, तत्थ साधु अद्वं वालत्ता निमत्ता, ताहे
भत्तं गाहिं, मसं नेच्छंति । सा रायभूया भण-“ इत्तं मुत्तं न
ताव कत्तियमासो पुइइ ? ने भणंति-जावज्जावाए कत्तियो सि ।
किं वा, कद्वं वा ? ताहे न धम्मकद्वं कहंति, मेमदोसं पारिकद्वं-
ति, पक्खा मव्वुका पवइया । एवं तीसे दव्वपक्खलाणं पक्खा-
जावपक्खलाणं जायं । ” आखं ६ अ० । वि० ० ।

(४) अथना अदिस्साप्रत्याख्यानं प्रतिपाद्यते, तत्रैव गाथाद्वयम्-

अदिहापक्खलाणं, बंजणमपणाणं अद्वं ति ॥ ३ ॥

अदिस्साप्रत्याख्यानम्-हे ब्राह्मण ! हे अश्मण ! अदिस्तेति नाम
दातुमिच्छा न तु नास्ति, यज्ज्वला याचितं, तस्याद-सैव वस्तुनः
प्रतिषेधाऽऽतिरिक्तं कृत्वा प्रत्याख्यानमिति गाथाद्वयार्थः ।

अथना प्रतिपद्यप्रत्याख्यानव्याचिख्यासंयद् गाथाश्चक्रमाह-
अमुणं दिज्जतं मज्जे, नत्थि ममेतं तु होइ पणित्तेहा ।

अमुकं घृताऽऽदि दीवतां महाम् । इतरस्साह-नास्ति मम त-
द्विनि, न तु दातुं नेच्छा, एव अथभूतो भवति प्रतिषेधः, अथ-
मपि वस्तुनः प्रत्याख्यानमेव प्रतिषेध एव प्रत्याख्यानम् ।

(५) इदानीं भावप्रत्याख्यानं प्रतिपाद्यते तत्रैव गाथाद्वयम्-
मेमपयाणं य माहा, पक्खलाणस्म जावमि ।

शेषपदानामासमभोआगत्यार्थानां साक्षाद्भातुकानां प्रत्या-
ख्यानस्य संबन्धना गाथा, कार्येति वाक्यशेषः । इह गाथा प्र-
तिषेधोपेतं निश्चिनित्यर्थः । “ गाधु ” प्रतिष्ठातिष्ठत्यर्थेति धा-
तुवचनात् । (भावमि सि) द्वारपरामर्शः । भावप्रत्याख्यानं
इत्यर्थः । आखं ६ अ० ।

अपेसा चाविधिषेआ-परिणामस्तथैव च ।

प्रत्याख्यानस्य विज्ञास्तु, बीयांजावस्नधापरः ॥ २ ॥

अपेसा पट्टिकाऽऽमुष्मि कार्यकाऽऽतिमिका अविधिविधितिरंकाः,

विधिविधायक-“ गणहृद सयं गिरी य, काश्च विणयण सम्मुख-
बन्तो । अणुभासंनो पवह-युज्जगुणो जाणगवशास ॥ १ ॥ ”
अग्नि-समुच्चयार्थः, एवकारोऽवधारणार्थः । तस्य चैव प्रयो-
गः-विधिरिव च, न तु विधिरवार्थः, तथा अग्निनामः-
प्रत्याख्यानप्रतिपत्तौ निजधकाङ्कपरिणामाभावः । तथैव-यथा
अपेक्षाऽऽद्यो जावप्रत्याख्यानविधानः, तथैवायमपीति । अशब्दः-
समुच्चये । प्रत्याख्यानस्य भावो न निश्चयस्य, विधनास्तु प्रतिधा-
ता एव, ऊच्यप्रत्याख्यानदत्तव एते अपेक्षाऽऽद्य इत्यर्थः । वीर्य
वीर्यान्तरायकृत्योपशमाऽऽदिसमुद्यो जीवपरिणामः, तस्याभावो
वीर्यान्तरायः, तथेति यत्प्रकारा अपेक्षाऽऽद्यस्तत्प्रकारः प्रत्या-
ख्यानविधानोऽप्रोक्त इति । अयं च परिणामे सत्यपि प्रत्या-
ख्यानपरिपालनहेतुर्न प्रत्याख्यानविधानो भवतीति ॥ २ ॥

अपेक्षाकृतप्रत्याख्यानं निष्कृत्वाप्रधानतयाऽऽद्यप्रत्याख्यान-
मित्यस्यार्थस्य प्रतिपादनायापेक्षा निन्द्याह-

लक्ष्याद्यपेक्षया ह्यन-दभयानामपि कश्चित् ।

श्रूयते न च तत्किञ्चिद्विषयपेक्षाऽत्र निन्दिता ॥ ३ ॥

लक्ष्यमोजनताऽऽदिलान् आविर्भावो यथाऽपेक्षाऽऽदीनां ते लक्ष्या-
दयः, तेषु तेषां वा अपेक्षा स्पृहा लक्ष्यापेक्षा, तथा, दिश-
म्नो यस्मादर्थः । एतत् प्रत्याख्यानम्, अभयानामपि सिद्धिगम-
नायोगानामपि, अर्थाभावात्प्रतिपक्षिष्यार्थः । एवञ्चिद-
वस्थान्ते, यथाऽपेक्षाकरणेन अर्थप्रदेशमागतानां, भवते आगम-
मे आकर्षणं । तथाहि-“असंजयमर्थवद्व्यवधानं भवेत् । देवसो
यत्तु त्ववज्जमाणां कश्चिदववधानं पश्यते ॥ गोयमा । अहर्भ्रं
जगत्तु यम्, उक्तमेव त्ववधानमेवेत्युक्तम् ॥ इह चासंयतम-
धिकऽऽद्यदेवा अभयः सन्तो ये देवतेन भाविनस्ते भ्या-
ख्यातः । तथा-“ एतमेवस्तेन भवेत् । मणुस्मृत्यैव मेवेज्ज-
देवस्य केवदेवा नृविधिवा अर्था ॥ गोयमा । अणत्तं लि । ”
ऊच्येतिष्याणि च त्वगाहानि शरीरानां तापयेम । प्रियको-
पपातस्य साधुजिह्वैव, तत्र च प्रत्याख्यानमवश्यं भवतीति ।
आह च-“ आणीहणाणुता, मुक्ता मेवेज्जमेव स सरीरा । न य
तथासंयुता-ये साहुकिरियाये उववाओ ॥ १ ॥ ” ततश्च किमि-
त्याह-न च न पुनः, तदपेक्षाजनितप्रत्याख्यानं, किञ्चिद्वस्तु मनु-
कुविचक्षणमोक्तज्ञान स्वफलप्रसाधकत्वात् । स्वफलप्रसा-
धकं हि वस्तु एतत्त्वमानांति, न पुनरप्यप्रत्यक्षप्राप्तुमर्हति ।
इतिप्राची इत्यर्थः । ततश्च यतोऽपेक्षाकृतप्रत्याख्यानमफलमतो
पेक्षा भावप्रत्याख्यानं विधत्तुता, अत्र प्रत्याख्यानविषये, जि-
नशास्ते वा, निन्दिता गर्हितेति ॥ ३ ॥

अथ विधेर्भावप्रत्याख्यानविधित्तामाह-

यथैवाविधिना लोके, न विश्वग्रन्थाऽऽदि यत् ।

विषयफलत्वेन, तथेदमपि भाव्यताम् ॥ ४ ॥

यथैव यैव प्रकारेण, अविधिना अविधानेन प्रसिद्धेन, लोके
सामान्यजने, विद्याग्रन्थः, ऽऽदि विद्याग्रन्थोपादानाऽऽदि, यत् कि-
मपि यच्छब्दस्येह दर्शनात्तद्विषयकं च गम्यमानत्वाच्च नैव त-
द्विद्याग्रन्थऽऽदिकं भवति, स्व स्वभावं न लभत इत्यर्थः । कथ-
मिथाह-विषयस्येव आदिजनफलविपर्ययस्य, फलं वस्तु तद्विप-
र्ययफलं, तज्जावस्तुत्वेन, मन्त्रादिफलत्वेनेत्यर्थः । आध्यात्मि-
कयोर्जनामाह-तथा तेनैव प्रकाऽऽदयेन, अमत्याख्यानत्वेनेत्यर्थः ।

इदमपि अविधिकृतप्रत्याख्यानमपि, भाव्यतां निकल्पयामिति ।
प्रयोगक्षेपस्य-अविधिप्रत्यख्यानमप्रत्याख्यानमेव, विषयफल-
त्वात् । यद्यपि विषयफलं तत्तत्र भवति अविधिप्रत्याख्यानमतः
प्रत्याख्यानं न जवतीति ॥ ४ ॥

अपरिणामकृतप्रत्याख्यानस्य ऊच्यप्रत्याख्यानतामाह-

अज्ञोपशमात् त्याग-परिणामं तथा सति ।

जिनाऽऽज्ञाजिकमिवेग-वैकल्यादितदप्यसत् ॥ ५ ॥

कथं उदीर्घस्य विद्यावारकर्मणा विनाशः, तेन सदोपश-
मस्त्वैवातुर्दोषस्य विपाकाद्यपेक्षया विपाकजनितोऽयत्तव-
ज्योपशमः, तन्निवेष्टाज्ञोपशमात्, त्यागपरिणामे प्रत्याख्येयव-
स्तुविषयपरिणामो, तथा तेन प्रकारेण देहासर्वविपरिणामस्कार-
सहितोऽऽदिप्रत्याख्यानप्रतिपत्तिलक्षणः, असति अविद्यमाने । अ-
नेन देहासर्वविपरिणामप्रत्याख्यानयोस्तथा तद्विरोधे वृद्धिभ्रम-
योर्नमस्कारसहितोऽऽद्युत्तरगुरुप्रत्याख्यानस्य च ऊच्यतेऽन्ता ।
अथवा-तथेति यथाविधित्तयोपशमे सति त्यागपरिणामो भवति,
तथाविधे त्यागपरिणामो असति । एतेन आविरतस्यमृच्छांतां
यातुदेवाऽऽदीनानामप्याऽऽदीनां च प्रत्याख्यानस्य द्रव्यताका । अत्र
कथञ्चित् प्रत्याख्येयवस्तुत्यागपरिणामेऽपि स्वत्यभ्याऽऽदेः कथं
ऊच्यप्रत्याख्याननेत्याहुषाऽऽदि-जिनाऽऽज्ञायामाऽऽज्ञानमेव भि-
न्नेहमात्रो जिनाऽऽज्ञाभक्तिः, सा च संवेगा मोक्षमिमांशो जिना-
ऽऽज्ञाभक्तिसंवेगो जिनाऽऽज्ञाभक्त्या साक्षात्संवेगो जिनाऽऽज्ञा-
जिकसंवेगः, तयोस्तस्य वा वैकल्ये विरहितत्वे जिनाऽऽज्ञाभक्ति-
संवेगवैकल्यम्, तस्मात् । एतदुक्तं भवति-अमप्याऽऽदीनां त्याग-
परिणामस्य संवेगाऽऽदिविकल्पतया अपरिणामत्वात्तद्व्यव-
स्थाख्यानमिति । एतदपि न केवलमवधिप्रत्याख्यानपरिणामप्र-
त्याख्यानमपि, असत् अशोभनं, जावप्रत्याख्यानोपेक्षया अप्र-
धानं ऊच्यप्रत्याख्यानमित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ वीर्यान्तरायस्य द्रव्यप्रत्याख्यानहेतुतामाह-

उदग्रवीर्यविरहात्, क्रिष्टकर्मोदयेन यत् ।

बाध्यते तदपि ऊच्य-प्रत्याख्यानं प्रकीर्तितम् ॥ ६ ॥

उदग्रमार्कः यदीर्य वीर्यान्तरायकर्मोपशमसंयुताऽऽमपरिणा-
मलक्षणं, तस्य विरहो विकृष्ट उदग्रवीर्यविरहः, तस्माद्विषयः,
क्रिष्टकर्मोदयेन तीव्रवीर्यान्तरायाऽऽदिकर्मोपेक्षाकेन कर्तुंभूतेन,
यत् प्रत्याख्यानं प्रतिपन्नमपि सत् बाध्यतेऽभिप्राये, वीर्यो-
ष्ठानेन हि जीवः क्रिष्टं च शोषयति तदभावेन च क्रिष्ट-
कर्मोदयो भवति । तेन च प्रत्याख्यानं बाध्यते इति वीर्या-
भावः प्रत्याख्यानबाधने हेतुः । अथवा-क्रिष्टकर्मोदयेन वा वी-
र्याभावस्तस्मात् प्रत्याख्यानं यद्बाध्यते जीवेनेति, तदपि न
केवलमविधिप्रत्याख्यानं वीर्याभावप्रत्याख्यानमपि, ऊच्यप्र-
त्याख्यानमुक्तलक्षणं, प्रकीर्तितं तत्रैवदिभिः, अयैस्तु व्याख्या-
तं कालान्तरेण भावप्रत्याख्यानकारणत्वात् ऊच्यत्वम्, अथ
सक्तसंज्ञानो हि भावान्तरं जनयति । यदाह-“ सप्तसंज्ञा
भावो, पायं भावन्तरं जज्ञो कुणह । ” इति । इह च द्रव्यधार्म्यं
योग्यतावाच्यं द्रव्यम् इति ॥ ६ ॥ उक्तं ऊच्यप्रत्याख्यानम् ।

अथ भावप्रत्याख्यानमाह-

एतद्विपर्ययाज्ञाह-प्रत्याख्यानं जिनादितम् ।

सम्यक्-चारित्र्यरूपत्वा-नियमात्मकसाधनम् ॥ ७ ॥

एतद्विपर्ययाज्ञाऽऽदिकृतप्रत्याख्यानविपर्ययात्, अनेदका-

ऽऽदिष्टानमित्यर्थः, भावप्रत्याख्यानमुक्तशब्दाद्यै, भवतीति गम्य-
यः किञ्चन च ?-जिनोदितय-आसत्प्रतिमितम् ॥ ३४ ॥ च प्रयोग-
व्यवस्थ विषयेयज्ञेन तत्प्रत्याभावेऽवश्यं भवति । यथा-जायाया
कभावे सत्यातपः, द्रव्यप्रत्याख्यानविषयेयज्ञेन च भावप्रत्याख्या-
नमिति द्रव्यप्रत्याख्यानभावेऽवश्यं भवति प्रत्याख्यानसाध्या-
यै सतीति । तच्च जाग्रप्रत्याख्यानं किंफलमियाह-निवमाद्व-
श्यंस्वयन मुक्तिसाधनं मोक्षकारणं साक्षात्प्राप्त्यर्थं वा कुत
इत्याह-सम्यक् चारित्र्यरूपत्वाच्छोभनचरणरूपमात्रत्वात्सधा-
नूतध्यानाऽऽदियोगवद्भित्ति दृष्टान् ऊहा इति ॥ ३५ ॥

द्रव्यप्रत्याख्यानं किमनर्थकमेव ? तस्याह-

जिनोक्तमिति सङ्कल्पया, ग्रहणं द्रव्यतोऽप्यदः ।

वाधयमानं भवेन्नैव-प्रत्याख्यानस्य कारणम् ॥ ३६ ॥

इहैवमकुरुष्वतना-अद एतत् प्रत्याख्यानं, ग्रहणं उपादानं, द-
व्यतोऽपि न केवलं भावः, परं साऽऽदियोगेन द्रव्यतोऽपि गृहीतम-
पीत्यर्थः, भवेद्भावाप्रत्याख्यानस्य कारणमिति योगः । कथंज्ञेन
सहित्याह-जिनोक्तमासप्रणीतमिति । एवमुक्तस्त्वयनी या सती
शोभना प्रशस्ता भक्तिरूढमाविशेषा सा जिनोक्तमिति सङ्क-
लिः, तथा । अथवा-जिनोक्तमिति हेतोः, शेषं तथैव । वाधयमानं
निराक्रियमाणं, जनेतु स्यात् । जाग्रप्रत्याख्यानस्य परमार्थप्रत्या-
ख्यानस्य, कारणं निमित्तं, जिनोक्तमिति सङ्कलिः द्रव्यप्रत्याख्यान-
नहेतुत्वात्पेक्षाऽऽदिभावानां चिकित्सा, अतो यत्र सा स्यात् तेषां
निवृत्तेनैव प्रत्याख्यानो भवति, न सर्वमेवैव भावनेति ॥ ३७ ॥
॥ ३८ ॥ ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥

(६) ते दुर्विहं सुअ नोसुअ, सुअं लुहा पुव्वमेव नोपुव्वं ।

पुव्वसुअ नवमपुव्वं, नोपुव्वसुअं एव चैव ॥ १ ॥

तज्जाग्रप्रत्याख्यानं द्विविधं द्विधाकारम्- (सुअं नोसुअं नि) भुन-
प्रत्याख्यानं नोभुनप्रत्याख्यानं च । भुनप्रत्याख्यानं द्विधा जवति-
पूर्वभुनप्रत्याख्यानं, नोपुव्वं भुनप्रत्याख्यानं च । (पुव्वसुअं नवम-
पुव्वं) पूर्वभुनप्रत्याख्यानं नवमपुव्वं, प्रत्याख्यानपूर्वमित्यर्थः । (नो-
पुव्वसुअं एव चैव) नोपुव्वं भुनप्रत्याख्यानानाध्वनयमिति । एतद्योप-
सङ्गनन्यथाऽऽनुरप्रत्याख्यानोऽऽदि पूर्वभावाभिमिति गार्थार्थः ॥ ४४ ॥

कपुना नोभुनप्रत्याख्यानप्रतिपादनायाऽऽह-

नोसुअपव्वरत्ताणं, मूलगुणा चैव उत्तरगुणे अ ।

सूत्रे सर्वं देसं, इतरियं आवकहिअं च ॥ ६ ॥

मूलगुणा वि अ दुविट्ठा, समथाणं चैव सावयाणं च ।

ते पुण विजज्जमाणा, पंचविट्ठा हुंति नायव्वा ॥ ७ ॥

(नोसुअपव्वरत्ताणं नि) भुनप्रत्याख्यानं न भवति नोभुन-
प्रत्याख्यानम् (मूलगुणे चैव उत्तरगुणे य) मूलगुणांश्चाधि-
कृत्य उत्तरगुणाश्च मूलसूता गुणाः, त एव प्राणानि पाणाऽऽदिविभुक्त-
रूपत्वात् प्रत्याख्यानं वर्तते । उत्तरसूता गुणास्त एवाऽऽद्युप-
सङ्गनिष्ठाऽऽनुरप्रत्याख्यानं, तद्विषयं वा अनागताऽऽदि वा द-
र्शाविषयसुत्तरगुणप्रत्याख्यानम् । (सूते सर्वे देसे नि) मूलगुणप्र-
त्याख्यानं द्विधा-सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानं, देशमूलगुणप्रत्याख्यानं
च । सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानं पञ्च महाभूतानि, देशमूलगुणप्रत्या-
ख्यानं पञ्चाणुभूतानि । इदं बोधरक्तं वर्तते, यत् उत्तरगुण-
प्रत्याख्यानमपि द्विविधं-सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानं, देशोत्तरगुण-
प्रत्याख्यानं च । तत्र सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानं द्वाविधम्-“अना-

गम्यमर्हन्” इत्याद्युपरिष्ठाद्व्यापारः । देशोत्तरगुणप्रत्याख्यानं
सप्तविधम्-भोगिगुणभूतानि, स्वार्थार शिक्काभान्मप्युपार्थं वषाया-
ः । पुनस्तत्तरगुणप्रत्याख्यानमोचनो द्विविधम्-“इत्तरियावक-
रियं” यदित्थं साधूनां किञ्चिद्विनिग्रहऽऽदि, आधकाणां तु आ-
स्वार्थार शिक्काभूतानि । यावत्काधिकं तु नियन्त्रिणं यत्कामाभारदुर्जि-
क्काऽऽदिविषय न भवत्येव, भावकाणां तु भोगिगुणभूतानांति
माध्यायः ।

साम्प्रतं लक्ष्यतः सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानमुपदर्शयन्त्याह-

पाणवट्ठं भुमावाए, अदत्तं मेहुण परिगमे चैव ।

समणाणं मूलगुणा, ति विहं ति विहेण नेयव्वा ॥ ८ ॥

प्राणा द्विष्ट्याऽऽह । तथा लोकम्-“पञ्चमिद्व्याणं त्रिविधं
वत्तं च, उच्चोत्तमिद्व्याणं मध्यमं दायुः । प्राणा इतीते भवकुरु-
का-स्तेषां विद्योत्तराणं तु हिमा ॥ १ ॥” तेषां वधः प्राणवधो
जीववधः, तस्मिन्, मृत्युवधः । मृत्युवधस्तस्मिन्, स्वसर्वादिना
इत्यर्थः । (अदत्तं नि) उपलब्धत्वाद्दत्ताऽऽदिते परस्वापह-
रित्यर्थः । (मेहुण नि) मेधुनमप्यस्त्वने (परिगमे चैव नि)
परिग्रहे चैव । एतेषु विषयवृत्तेषु भ्रमणानां साधूनां मूलगुणाः
प्रथमगुणास्त्रिविधात्रिविधं योगव्यवहरणवयेन नन्या अनु-
सर्गायाः । इयमत्र भावना-भ्रमणः प्राणातिपाताऽऽदिविरति-
विषयं त्रिविधं “तथ ति विहे नि-न करं न कारवकं न करेन
पि अन्नं समसुज्जायः ति विहेण नि मणेण, वायाए, कावणे”
एवमन्यथा योजनीयमिति माध्यायः ॥ ८ ॥ इह तावदुप-
रिं सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानम् ।

अधुना देशमूलगुणप्रत्याख्यानानुसर, तच्च भावकाणां जवती-
ति कुरुवा विनेयातुमहाय तदुर्मावोपरिवाधनः प्रतिपादनायः ।
आव० ४ अ० । आ० चू० । आ० ।

तत्र प्रत्याख्यानद्वारे मूलगुणप्रत्याख्यानोद्धारणमाह-

कोरीवीरिसें चिन्हाए, जिणदेवे रयणपुच्छं कइणा य ।

साए प सुत्तजप-वरे कइणा य संवोहं ॥ १ ॥

“साकेतनगरे कील-शत्रुः शुभ्रस्रजो मृपः ।

जिनदेवः भावकाऽप्य-कोटीवपुरेऽजितुम् ॥ १ ॥

नत्रातायश्चिन्हातो राट्, तस्य रज्जायट्टीकयत् ।

विस्मिनस्तेचिन्हातोऽप्य, केनानीति तमप्रवीत् ॥ २ ॥

जिनदेवोऽप्यथादुस्म-काप्ये स्मिन् भट्टयापि ।

सोऽप्यथादुस्मप्येवेमि, तत्र रज्जाणि वीकितुम् ॥ ३ ॥

परं विभेमि ते राहो, मा भैरिपतिं सोऽप्यवीत् ।

तेन विक्रितो मा प्रिय, राहस्तेनोक्तमप्यस्य ॥ ४ ॥

भावकेण स आतन्ये, तदानीं च जिनैवदः ।

भीवीरः समवासाप्य-रात्र शत्रुसज्जो मृपः ॥ ५ ॥

सर्वकालं निर्यथै गत्तुं, वीराद्वचं सपरिकट्टयाः ।

जिनदेवं चिन्हातोऽप्य-प्राक्को कुप्येनेनोक्तमप्यस्य ॥ ६ ॥

ऊपुं रज्जानि सोऽवादी-सतो ह्यावपि नौ गतौ ।

हट्टुं समवसरणं, चिन्हातोऽप्य-विस्मिनः ॥ ७ ॥

प्रभु प्रणम्य रज्जानि, यप्रच्छाद्य सविस्तरम् ।

तस्याऽऽप्युप्यरज्जानि, भावरज्जानि च प्रभुः ॥ ८ ॥

माधं सामाधिकं सारं, सचतुर्विंशतिस्त्वयम् ।

तातीयीकं धन्यकं, प्रतिफलमसङ्कतम् ॥ ९ ॥

काथोत्सर्गस्तथा प्रयां-ख्यानं रज्जानि भावतः ।

नेजःप्रज्ञावयुक्तानि, मुद्राणाऽऽत्मवितृषणम् ॥ १० ॥
चिन्ताः प्रविष्टोऽथ, जायतश्चाव्ययः ।
महाप्रज्ञानिरज्ञानि, स्वामी तस्य ततो वदे ॥ ११ ॥ ”

उत्तरगुणप्रत्याख्यानोद्धारणमाह—

बाह्यारसी अ नयरी, अगमारे धर्मधोसधर्मजमे ।
मासस्स य पारणप, गोडलंगगादअणुकेपा ॥ १ ॥

“ बाह्यारस्यां चतुर्मासी, धर्मधोपमुनिः स्थितः ।
तथा धर्मयज्ञास्ती द्वौ, मासनासाश्च भोजनौ ॥ १ ॥
तुयंपारणकस्याहि, मा लूव नित्यवाग्निनौ ।
कृत्वा मृषांपेरीरुप्यो, निरणपां महाक्रूरौ ॥ २ ॥
आरक्षेनाऽऽनपेनाया-अयादती वाधिनी नृपा ।
जाहवामुनरन्तो तौ, मनसाऽप्यस्यैकजन्तौ ॥ ३ ॥
गङ्गा देव्यावृता तीरे, घोषाविमोयं पैकियात् ।
आजुहवन्तीं त्रिक्वाथं, एतदा तानुपयुज्य च ॥ ४ ॥
ज्ञाया दूरी निराकृत्य, प्रस्थानावध देवता ।
नवकेऽनुकम्पया वर्षा, वादैनैर्मिरादित्ता ॥ ५ ॥
शीतं वातश्च तैराप्या-यितौ तौ प्रामोमयतुः ।
मित्रा नत्राऽऽन्दे ताप्यां, नैवोत्तरगुणाः कृताः ॥ ६ ॥ ”
अ० १० क० ४ अ० ।

(९) आरकधर्मः—

सावगधर्मस्स विहिं, वुच्छामी धीरपुरिमपक्कं ।
जे वरिऊण सुविहिंभा, गिहिणं वि मुहाई पावेति ॥ ६ ॥

तत्राच्युतसम्पत्तयः प्रतिपञ्चाष्टावोऽपि प्रतिदिवसं यतिभ्यः
सावधानतानमनगारिणां सामाचार्यैः शृणोतीति आरक इति ।
उक्तं च— “ यो ह्यच्युतेनः सम्पत्तये, योऽर्थभ्यः प्रयत्नं कर्तुम् ।
शृणोति धर्मसंज्ञा-मसौ आरक उच्यते ॥ १ ॥ ” आरकाणां
धर्मः आरकधर्मः, तस्य विधिः, तं च बह्वेऽतिधास्ये, किन्तुम् ?
धौगुरुवप्रज्ञं महासम्पदमाहुचित्तीरुगणधरप्रकृतिमित्यर्थः,
तं चरित्वा सुविहिता रहिणोऽपि सुखलोपेदिक्ताऽऽमुष्मिकाणि
प्राप्नुवन्तीति गार्थार्थः ।

तत्र—

साभिग्गहा य निरिभि-ग्गहा य ओहेण सावया कुविहा ।
ते पुण विपज्जमाणा, अइविहा हुंति नायत्था ॥ १० ॥

अभिगृह्यन्त इत्यभिग्रहाः प्रतिज्ञाविधेयाः, सह अभिग्रहेव-
सेत्त इति साभिग्रहाः, ते पुनरनेकभेदा जवन्ति । तथाहि-दे-
शशृंगुणोत्तरगुणेषु सर्वेष्वेकस्मिन् अवस्थेय तेषामभिग्रहाः,
निर्गता अभिग्रहा येत्यस्ते निरभिग्रहाः, ते च केवलसम्पत्त्यर्थ-
जिन एव, यथा कृष्णसार्थाक्रोशिकाऽऽदयः, इत्यमोघेन भावका
द्विविधा जवन्ति, पुनर्द्विविधा अपि विभज्यमाना अभिग्रहप्रहण-
विशेषण निरूप्यमाना अष्टविधा भवन्ति ज्ञातव्या इति गार्-
थार्थः ।

तत्र यथोद्दिष्टाव भवन्ति तयोपदर्शयन्माह—

उविहतिविहेण पदमो, कुविहकुविहेण बीअओ होई ।

उविहं एगविहेणं, एगविहं चेव तिविहेणं ॥ ११ ॥

एगविहं कुविहेणं, इकिक्कविहेण वट्ठओ होई ।

उत्तरगुणमत्तपओ, अविरपओ चेव अट्ठमओ ॥ १२ ॥

२३

इह योऽर्सा कञ्जनाभिग्रहं शुद्धानि, स होवविधं द्विविधमिति कृ-
त्कारी, तत्रिविधेनेति मनसा वाचा कायेनेति । एतन्मुक्तं भवति-
स्थूलप्राणानिपातं न करोत्यामना, न कारयत्यधैर्मनसा वाचा
कायेनेति प्रथमः, अस्यानुमातिरप्रतिपत्तिः, अपत्यादिप्रग्रहसद्-
भावात्, नन्द्यापालनकरणं च तस्यानुमतिप्रसङ्गाद्, इत्यथा स्वप-
रिग्रहाद्यप्रग्रहोपरिशेषेण प्रज्जितानाऽप्रज्जितयोरभेदापत्तेरिति
भावना । अत्राऽह-ननुमगवस्थादावागमां त्रिविधेनेति प्रत्या-
ख्यातमुक्तमगारिणस्तथा बभूवुनोक्तवादनवधमेव, तदिह क्रमा-
शोक्तं नियुक्तिकारेणानि । अशोच्यते-तस्य विशेषविषयत्वात् । त-
थाहि-कल यः प्रविष्टजिबुरव प्रतिमां प्रतिपद्यते पुत्राऽऽदिस्तेन-
तिपातनाय, स एव त्रिविधत्रिविधेनेति करोति, तथा विशेषं वा
किञ्चिदस्तु स्वयंभूरमणप्रत्याऽऽदेकं, तथा स्थूलप्राणानिपाता-
ऽऽदेकं, चेत्यादि, न तु सकलमावयव्यापारावरमणमप्युक्त्येति ।
ननु च नियुक्तिकारेण स्थूलप्राणानिपाताऽऽदावपि त्रिविधं त्रि-
विधेनेति नोक्तो विकल्पः, “ योरव्यपधिम एते, वक्तासं सावया
मणिवा । ” इति वचनाद्, अथवा पुनरर्थकाः स्मृतिनि । अत्रो-
च्यते-सत्यमन्तु, किं तु वाक्यपक्रमेयाङ्कोक्त्यर्थं नियुक्तिकारे-
णाच्ययार्थं, तत्पुनरवस्थाविशेषं बदादिद्वय समाच्यते, न सुष्ठु
साधुसामाचार्यनुपति, तत्रोक्तं बाहुल्येन तु द्विविधे (योरयो
इति) द्विविधमिति स्थूलप्राणानिपातं न करोति, न कारयति द्वि-
विधेनेति मनसा वाचा । यद्वा-मनसा कायेन । यद्वा-कायेन वाचा ।
इह च प्रपानोपमं जन्माविविधक्यायं चार्थो वाऽऽशयः, तत्र यदा
मनसा वाचा त्रिविधेनेत्यादिभिरवैक्यमभिहितं सर्वस्वमगारि-
णः सर्वमेव प्रत्याख्यातं भवतीति न किञ्चिदप्युक्तं प्रसङ्गं ।
प्रकृतं प्रस्तुतम्—(द्विविधद्विविधेणं) न करोति न कारयति, तन्म-
नसाऽऽभिसन्धिधरहितं एव, वाचावपि साहितकमप्यधनेव कायेनैव
कायेन दुष्कृष्टिनाऽऽदि न करोत्यमं विवक्षत । यदा तु मनसा कायेन
च न करोति न कारयति तदा प्रमैवास्तिसन्धिधमिष्वेक करो-
त्यनुमतिश्रुतिनिरपि सर्वत्रैवास्तीति भावना । एवं होवा वि-
कल्पा अपि भावनीया इति । (द्विविधमेगविहेण ति) द्वि-
विधमन्विधेन, एकविधं चैव त्रिविधेनेति गार्थार्थः । (एग-
विहउविहे ति) एकविधद्विविधेन (इक्केकविहेन वट्ठओ होई)
एकविधमेकविधेन पष्ठो भवति भेदः । (उत्तरगुणसत्तपओ)
प्रतिपञ्चात्तरगुणः सत्तपः । इह च संपूर्णासंपूर्णोत्तरगुणमे-
दमनादय सामा-यैनेक एव भेदो विवक्षितः । (अविरपओ अ-
ट्ठमओ ति) आवरतञ्जैवाद्यम इति आवरतसम्पत्तिरिति
गार्थार्थः ।

इत्यमोतेऽष्टौ जेदाः प्रवर्तिताः, एते एव विभज्यमाना

द्वित्रिंशद्वन्ति ।, कथामयत्त आह—

पणम चउक्के वि तिगं, कुगं च एगं च गिएहइ वयाई ।

अहवा वि उत्तरगुणं, अहवा वि न गिएहइ ते वि ॥ १३ ॥

(पणमा) पञ्चाष्टुज्जानि समुद्दिताभ्येव शुद्धानि काश्चिन्मो-
कलक्षणानि वद् जेदा जवन्ति । (चउक्के वि ति) तथाऽणु-
ज्जतचतुष्टयं शुद्धान्यपरस्तत्त्वापि पदेव, एवमणुज्जतत्रयं शुद्धान्य-
त्रापि पदेव । (कुगं च ति) इत्यमणुज्जतत्रयं शुद्धानि, तत्रापि
पदेव । (एगं च ति) तथाऽय एकमेवाणुज्जतं शुद्धानि, तत्रापि
पदेव । (गेएहइ वयाई) इत्यमनेकया शुद्धानि ज्ञानानि, विचि-
न्नावाङ्मायकधर्मस्य । पवमेते पञ्चवट्ठकाः त्रिंशद्वन्ति । प्रतिपञ्चा-
त्तरगुणेन सहैकविंशत् । तथा चाऽह (अहवा वि उत्तरगुणे ति)

अथवाचरमुणाश्च शुण्णताऽर्द्धिलक्षणं शुक्लानि, केवलमस्य-
मदशोना सह द्वाविंशद्वर्गानि । तथा चाऽऽह- (अहवा विन
मगहर्दन्ते वि) अथवा न शुक्लानि तान्यसुरमुणानानि के-
वलमस्यमृदुष्टिर्वानि माध्याः ।

इदं च पुनर्मूलमुणाश्चमुणानामाधारसम्यक्त्वं

वर्त्तते । तथा चाऽऽह-

निर्ममकिञ्च निर्विजिअ, निर्विजिअच्छा अमुददिद्वि अ ।

वोरवधामि एए, वत्तीमं सावया भणिम्या ॥ १४ ॥

शुद्धाऽऽदिस्वरमुपाहरणद्वारंगोपाधुशुद्धयामः । वोरवचने
अगव-मदावोरवचमानस्यामिप्रवचने, एन अन-नरं-कटात्रि-
शदुपासकाः आवकाः भणिता उक्ता इति माध्याः । " एए
ज्व वत्तीमं निविहा-कर्मणनियोजननियक्षानिपण य वि-
स्मिज्जमाणा मीयास समगोपासमस्य य भयानं । कट्ठ ? पा-
णाद्वयानं करेड मणसा १, अहवा-पाणानियातं न करेड
वायाए २, अहवा-पाणानियातं न करेड काएण ३, अहवा-पाणा-
पाणानियातं न करेड मणसा वायाए य ४, अहवा-पाणा-
पाणानियातं न करेड मणसा काएण य ५, अहवा-पाणानियातं
न करेड वाया काएण य ६, अहवा-पाणानियातं न करेड
मणसा वायाए काएण य ७ । एते सत्त भेगा कणमं । एवं
कारवणं वि एते ज्व सत्त भेगा ७ ॥ १४ ॥

अमुभायमण वि सत्त भेगा २१; अहवा-न करेड न कारवेड मन-
सा १, अहवा-न करेड न कारवेड धयसा २, अहवा-न करेड न
कारवेड काएण ३, अहवा-न करेड न कारवेड मनसा वयसा ४,
अहवा-न करेड न कारवेड मनसा कायन ५, अहवा-न करेड
न कारवेड वयसा कायन ६ । अहवा-न करेड न करेड
मनसा वयसा कायन ७ । एते कर्माकारणं सत्त भेगा ।
एवं कारणाणामपणे वि सत्त भेगा ७ । एवं कार-
णाणामपणे वि सत्त भेगा ७ । एवं कारणाणामप-
णे वि सत्त भेगा ७ । एवमेते सत्त सत्त भेगा पणुण-
पणामविगया भवेति । तथा इमा पणुणपणामा विगया-
पाणानियातं न करेड, न कारवेड, कर्ते वि अणं न समुज्ज-
जानति । मणसा वायाए काएण नि, एव अमिभविगया ४५५
पांडमाधिवमस्य समगोपासमस्य निविहं निविहणं नव-
तीति । एवं अतीताए काले पमिऊमत्तस्य पणुणपणामा भ-
वेति । एवं पणुणपणे वि काये पणुणपणामा नयति । एवं अणम-
ने च काये पणुणपणे य नस्य पणुणपणामात्रां तिणं ॥ १४ ॥

मीगालं वेगनयं, पञ्चखाण्डमि जम्प उवन्नदं ।

सो खलु पञ्चखाण्डि, कुमलो मेना अकुमसा ७ ॥ १५ ॥

तिज्जि तिअा तिज्जि ट्ठआ, तिज्जिक्किअ य हूँति जेगमु ।

ति ट्ठ पणे ति ट्ठ पणं, ति ट्ठ पणं नेव करणं ॥ १६ ॥

पढे लउवड पणो, भेदेमु पणमु तिअ तिअ तिअ ति ।

दो नव तिअ दो नववा, तिगुणिअमीआलजंममये ॥ १७ ॥

सीयासं मातयमये हउड सीयासंनेगमवग जम्प थिमोदीए
हाड उवन्नदं, सो मातु पचक्खणां अकुमसा ७ पणं एण
पचहि अणुअयेहि शुणय सत्त सयाणि सावयाणि भवेति ।
अहवा-अणुअए ज्व पडकुव एकादिमज्जोगदुवारं एज्-
तनरा जेदा निदंतिउज्जति ॥ तत्रेथेमकाऽर्द्धसंयोगपरिमाणप्र-
क्षेपेनपराऽन्यकर्तुंकीयाथ । आया० ६ अ० ।

अथेदं प्रत्याख्यानं यनिशुद्धमयं त्रिदंनं व्यवस्थापयन्नाह-

कणनिगेमकेकं, कालनिगे तिपयंमंविपमिमीणं ।

सत्वं ति जअं गहिंयं, मीयासमयेपुण गिहीणं ॥ १४० ॥

अत्र न करामि न कार्यामि इत्यादिकमेकैकं यागं मनःपशुनिता
करणत्रयेण सह कालत्रिके चारयेत् । तत्रश्च त्रयाणां यो घनः
समविशानिलकृत्; तत्प्रत्ययकं नङ्गकल्पमाश्रित्य तत्प्रत्ययप्र-
माणमूर्धनां साधूनाम् अनुवृत्त्ये इति शेषः । कस्यादु? इत्याह-यतः
सर्वे सावया यागं प्रत्याख्यामि, इति साध्याः प्रत्याख्यानं गृहीतं,
तत्तत्प्रत्याख्यानमङ्गलानामेव प्रत्ययप्रमाणानां, अमयंसाव-
यायाप्रत्याख्यायितं पुनरुद्दिगां प्रत्याख्यानस्य सत्त्वचन-
रिशदधिकं नङ्गकशानं विक्षयमानं । इयमत्र भावना-त्रि-
विधं त्रिविधेनयनेन सर्वसावयायाप्रत्याख्यानादर्थतः सा-
धुप्रत्याख्यानस्य समीपशानमङ्गः सूचिताः । ते ज्व भयानि-
यस्य करणि तत्प्रत्ययसाध्या कायन, एवं न कार्यायथि म-
नसा वाचा कायन, एवं न समनुजानोते च मनसा वाचा
कायन इत्येव वर्त्तमानकाले नव भङ्गा भवन्ति, एवमर्त्त-
ऽपि नव भविष्यन्त, त्रिविधप्रत्यय नव, इत्येव सत्विशानि-
भङ्गाः साधुप्रत्ययप्रत्यय भवन्ति । शुद्धिणस्मादं कथं सत्त्व-
चनरिशं नङ्गकशानमर्त्तं चेदं ? उच्यते शुद्धं सावया याग
न करानि, न कार्यानि, नाप्ये समनुजानोते, मनसा वाचा का-
यनं चेत्येका भङ्गाः १, अथवा-न करानि न कार्यानि ता-
नुजानोते मनसा वचसा च २, अथवा-मनसा कायनं च ३,
अथवा-वचसा कायनं च ४, अथवा-न करानि न कार्या-
नि नानुजानोते मनसा ५, अथवा-वचसा ६, अथवा-कायनं
७, अथवा न करानि न कार्यानि मनसा वाचा कायनं ८,
अथवा-न करानि नानुजानोते त्रिभर्गयः कर्णः ९, अथ-
वा-न कार्यानि नानुजानोते त्रिजरीयः कर्णः १०, अथवा-न
करानि न कार्यानि मनसा वचसा ११, अथवा मनसा का-
यनं च १२, अथवा-वचसा कायनं च १३, अथवा-न क-
रानि नानुजानोते मनसा वचसा १४, अथवा-मनसा कायनं
१५, अथवा-वचसा कायनं १६, अथवा-न कार्यानि ता-
नानुजानोते मनसा वचसा १७, अथवा-मनसा कायनं १८,
अथवा-वचसा कायनं १९, अथवा-न करानि न कार्या-
नि मनसा २०, अथवा-वचसा २१, अथवा कायनं २२,
अथवा-न करानि नानुजानोते मनसा २३, अथवा-वचसा
२४, अथवा-कायनं २५, अथवा-न कार्यानि मनसा २६, अथ-
वा-वचसा २७, अथवा कायनं २८, अथवा नानुजानोते
२९, अथवा-न करानि मनसा वचसा ३०, अथवा-वचसा कायनं
३१, अथवा-वचसा कायनं ३२, अथवा-न कार्यानि मनसा वच-
सा ३३, अथवा-मनसा कायनं ३४, अथवा-वचसा कायनं
३५, अथवा-नानुजानोते मनसा वचसा ३६, अथवा-मनसा
कायनं ३७, अथवा-वचसा कायनं ३८, अथवा-न करानि म-
नसा ३९, अथवा-वचसा कायनं ४०, अथवा-न करानि म-
नसा ४१, अथवा-वचसा ४२, अथवा-कायनं ४३, अथवा-न
कार्यानि मनसा ४४, अथवा-वचसा ४५, अथवा-कायनं
४६, अथवा-नानुजानोते मनसा ४७, अथवा-वचसा ४८,
अथवा-कायनं ४९, एवमेते वर्त्तमानकाले एकोनपञ्चाशद-
ङ्गा दृशिताः, एवमर्त्तानि त्रिविधानि च प्रत्येकमेतं द्रष्टव्याः ।

ततः सर्वेऽपि सप्तस्वर्गारोहो दानं जहानां भवति । अत्र चा-
यं ज्ञायाथः-

“ निविहं निविहेण पदमो, निविहं दुविहेण वीअथो होहं ।
निविहं एकविहेणं, दुविहं निविहेणं ति उअथा ॥ १ ॥
दुविहं दुविहेणं पंचम, दुविहं निविहेणं छठथा होहं ।
एक (दु) विहं निविहेणं, दुविहेणं य सप्तमछठम ।
एकविहमकविहेणं, नवमो पदमस्मि, एकतेनो य ।
संसंखु निजि तिअय, तिअय नव नव य नह तिजि ॥ ३ ॥
नव नव य होति कमसो, एए सव्वे वि एणुणव्वत्ता ।
कालनिपण गुणिथा, सोयालसय तु भगानं ॥ ४ ॥
आहं कह पुण मग्गमा, करणे कारावणे अणुमंथं य ।
जहं वटणुजोमिहं, करणाइ नह भवे मणसा ॥ ५ ॥
नदहोणत्ता वयनणु-करणाङ्गमहव मणकरणे ।
सावज्जजोगमणणे, पणत्तं योयराहोहं ॥ ६ ॥
कायणे पुण मग्गमा, विनेइ पदमस्मि, पम मायजं ।
चित्तं ज अ करआ, मुट्टु कय अणुमंथं होहं ॥ ७ ॥ ”
इत्यत्र विस्तरणं । तदर्थेना तु प्रकाश्यादिस्थाः समनुसर-
णीया इति ॥ ३२४ ॥

एते च ननुः यथार्थेनोऽवगतोः स एव सामायिकप्रत्याख्यानकु-
शलं प्रति दर्शयन्नाह-

मीयासं जगमयं, पञ्चस्वर्गाणमि जप्प उवन्नकं ।
मो गमापयकुमसो, मेमा सर्वे अकुमसो ॥ ३२५ ॥
गतार्था ॥ ३२४ ॥

अत्र त्रिविधं त्रिविधेनेति गुरुस्थप्रत्याख्यानस्य प्रथम ज-
क्षम श्रित्याऽऽप्यपराहः-
कलम श्रित्याऽऽप्यपराहः-

केडं मणंति गिहिटो, निविहं निविहेणं चि सर्वणं ।
ते न जओ निहिटं, पणत्तं विनेमेडं ॥ ३२६ ॥
तो कट्ट निणफत्ताण-ऽणुपट्ठनिवेहो चि मो मविमयस्मि
मापणोणञ्जस्य उ, निविहं निविहेणं को दोमो ॥ ३२७ ॥
पुत्ताऽमेनट्ठनिमि-त्तमिच्छाकारिणं पवक्षम ।
जंयंति केड गिहिटो, दिक्खाजिसुहम्प निविहं ति ॥ ३२८ ॥
एताः निष्ठाऽपि पूर्वमुपादने “ कि कविहं ” इत्यादि-
शाधार्थं कस्य भ्रातार्यक भवतिनिष्ठाः विस्तरां दशालाया
पव, तवरे स्वाभाषयेत् स्वरूपविषयभोगि किन्नामुस्वुय
प्रत्यक्षानि क्रियमाणे नित्युपायमुनिनिषेध उक्तः अन्वयः तु वि-
शेषतो विषयवर्धभोगि त्रिविधं त्रिविधेनेति न दोष इति ।

अथरस्वर्गाह-

जुत्तं मंपयमिस्मं, सर्वमं कट्टमत्तायिमसं तु ।
कट्टमउगवत्तनेयं, कए व न कट्टं मुमावाओ ॥ ३२५ ॥
शुक्तं साधनेत्यनोः कालयोः सावद्ययोगस्य संवरणं प्रत्या-
ख्यानं, तयोस्तस्याऽष्टाष्टनसंविधेत्वात् । अनीलकाविवयं तु
तत्कथं युक्तम्, पर्यमेव तस्याऽऽसेचित्तत्वात् । कथं च तदानी-
न्मावद्ययोगप्रत्याख्यानमेकानपञ्चाशदेव शक्तुं युज्यते, सूत्रत
एवासंज्ञत्वात्, क्वं वा तस्मिन्मनीतसावद्यप्रत्याख्यानं कथं न
सुधावादः, असत्तृतीयवयत्वादिनि ॥ ३२४ ॥

अत्र परिहाराग्रह-

निदणमईयविसयं, न केमिभाइवणओउ भिहियं ।

अणुपट्ठमंवरणं वाऽ-नीतस्म करेमि जं जणियं ॥ ३२५ ॥

अनीतसावद्ययोगं न करोमि न कारयामीत्यादिचिन्तनाऽतीत-
तकृतसावद्ययोगविवयं निन्दतमहीमदानीं करोमीत्यभिहितं सु-
ष्ठु तदा सावद्ययोगाऽऽसेचनं प्रया कुतम् इत्येवंप्रया अनुमतेनो
संवरणमनीतस्य सावद्ययोगाऽऽसेचनस्य इदानीं करोमीति य-
द्वर्णितं भवति-न करोमि इत्यादिना अनीतस्य संवरण क-
रोमीत्येवमुक्तं अनीतार्थः ॥ ३२४ ॥

परिहाराग्रह-

अहता तयविहंओ, विरमं मंपयमईयविसयाओ ।

मंपमावज्जा इव, पवज्जाओ को मुमावाओ ॥ ३२५ ॥

अथवा तस्मात् सावद्योगाद्विरतिस्तद्विरतिः तस्याकल-
विरतिरनीतविययायाः साधनसावद्यादिव विरमामि साधन-
महत्तियेवमनीतकालावयप्रत्याख्यानं प्रथमानस्य को सुधा-
वादः, न काश्चिदिति ॥ ३२४ ॥

आह-“ ननु न करंति न कारयेमि न समगुज्जाणामि ” इत्ये-
तावनैव विवक्षितार्थः “ करंति पि अन्नं ” इत्येतान्कि-
मर्थमुक्तम् ॥ इत्यादिप्रकाश्याऽह-

न समगुज्जाणंति गण, करंनमन्नं पियं मुण्डमिहियं ।

मंभावणेउविमहो, तदिहो जयमइमइज्जत्थो ॥ ३२४ ॥

“ न करोमि न कारयेमि न समगुज्जाणामि ” इत्येतावनैव
गते निजे पर-“ करंति पि अन्नं ” इति प्रस्तुतसामायिक-
श्रुतेऽस्मिन्नहं, तदिह “ करंनमन्नं ” इत्युपशब्दयोर्मध्यस्थो
मर्थो वर्तमानः, अपिशब्दः संभावने यथा स्यादित्येतदर्थम-
वगन्तव्यमिति ॥ ३२४ ॥

किं पुनर्यमधिकं संभावयतीत्याह-

न करंति पि चि न का-रयेनमवि नावि याणुज्जाणंति ।

न समगुज्जाणमि न का-रयामि अवि नाणुज्जाणामि ३२५ ॥

अन्ने पि अणयं पि व, सहमाकाराणो पवत्तं ।

इह सर्वो मंगहियो, कत्ताकिग्यापरंवरओ ॥ ३२६ ॥

यथा-आत्मानं सहसाऽऽकारादिना सावद्ययोगे प्रवर्तमानं मुष्टु
कुतमित्येव न समगुज्जाणामि, किं तु मिथ्यादुष्कृतद्वानाऽऽदिना
नतो निवर्तयामि, इत्येव कुर्वन्मार्गशब्दाकारयन्मार्ग अ-
नुज्ञानतत्त्वमप्ययं न समगुज्जाणामि, यथा चायं कुर्वन् न
कारयामि, एवमपि शब्दाकारयन्मप्ययं न कारयामीत्याह-
यथा चायं नातुज्जाणमित्येवपिशब्दात्तुज्ञानतत्त्वमप्ययं नातु-
ज्जाणामि, इत्यादिप्रकारेण स्वभव सर्वथाऽपि कर्तृकापरव्य-
रकादिपशब्देनैव समुदीतं इति ॥ ३२५ ॥

अथवा त्रिकालोपसंग्रहार्थमपिशब्द इति दर्शयन्नाह-

न करिंति वा जणिण्.अविमहा न कयवेत्तिमिहाइ ।

मपईयमापमिस्मं, तह न करिस्मं तपिवाइ ॥ ३२६ ॥

अथवा कुर्वन्मप्ययं न समगुज्जाणानीति वर्तमानकालमा-
श्रित्य अणने अपिशब्दात्स्ममनीतमपि कालसमुत्पद्य नत्वं उच्य-
ते, कुतस्तत्त्वमप्यादिशब्दाकारितवन्तमप्यनुज्ञानतत्त्वमप्ययं नातु-
ज्जाणानीति । तथा-आर्गमप्यनमपि कालमङ्गकाऽऽदिशब्दा-
देनत्वं इत्ययं, करिष्यन्मप्यादिशब्दात् कारयिष्यन्तत्त्वमप्यनुज्ञा-
नतत्त्वमप्ययं नातुज्जाणानीति ।

अथवा-अन्यथा त्रिकालोपसंग्रह इत्याह-

सन्धे पञ्चरत्नाणि, त्ति वा त्रिकालोपसंग्रहोऽभिप्रायः ।

अजिसहाओ तस्मे-व कचकिरियाऽभिप्रायः । ३६५३ ।

अथवा-सर्व साधयः योगं प्रत्याख्यामि इत्यनेन सामान्याभिधानेन त्रिकालसंग्रहोऽभिप्रायः, अस्मादेव सामान्याभिधानादतीतं संग्रहितं भविष्यति च काले सर्व साधयः योगं प्रत्याख्यामोति गम्यन् इत्यर्थः । इदानीं तु " करेत पि अज " इत्यादिप्रादेश्वास्त्यैव कालत्रयस्य संबन्धं कर्तुं क्रियाऽग्निधानमजिहति, यथा वर्तमानकाले अहं न करोमि, न काश्चामि, कुर्वन्तमस्यं न समनुजानामि, तथा अप्रतिप्रादेश्वातीते प्रविष्यति च काले न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमस्यं न समनुजानामि इति प्रत्येकमवगतव्यमिति ॥ ३६५२ ॥

अत्राऽऽक्षेपं परिहारे चोऽह-

एवं सचस्सासे-सविनयभोऽनीयणाणमसुं पि ।

पावइ सवनिमेहो, भणइ ते नाववापाओ ॥ ३६५३ ॥

नन्वेवमुक्तप्रकारेणातीतनागने च सर्वस्मिन्नपि काले आसेचित्तव्याऽऽसेचित्तप्रमाणस्य च सर्वस्यापि सावधयोगस्य निषेधः प्राप्नोति । कुतः ? इत्याह- (सचस्सेत्यादि) सर्वस्य सर्वशब्दस्याशेषविषयवाद्देशोपविषयत्वेन पूर्वमिदं व्याख्यातव्यमित्यर्थः । न चैनपुनरुक्तं-अनीतसावध-योगस्याऽऽसेचित्तव्याद्, आसेचित्तस्य प्रत्याख्याने मृगयावाहाऽऽदिहोषप्रसङ्गाद्, भविष्यन्तश्च तस्य सर्वस्यापि प्रत्याख्यानादेश्वावयुङ्गादिति । अवयवोऽप्यस्य-तद्वत्त्वं प्राप्नोति । कुतः ? इत्याह-अपवादाद् अपवादाधितत्वादिति ॥ ३६५३ ॥

तमेव आपवाद् देशयति-

भूयस् पठिकमणाऽ-भिहाणओऽणुणइमेत्तमागहिंयं ।

जावज्जीवमहणा, एहमस्म य मरुमज्जाया ॥ ३६५४ ॥

" तस्म ज्ञेते । पठिकमणि " इत्यादिना प्रस्तुत एव सामाधिक्यस्य प्रतिक्रमणस्याग्निधानो ज्ञेयत्वातीतसावधयोगस्यानुमतिमात्रमेव प्रत्याख्येयत्वेनापुहोतीतं न पुनः, सर्वोऽपि सावधयोगः, तदनुमतेश्च प्रत्याख्याने न कश्चित्प्रवादाद् इत्यन्तरमेव प्रायुक्तं यावज्जीवमहणापुनोत्पत्तोऽपि सर्वसावधयोगस्य प्रत्याख्याने मरुमय्यादापवादाद्, यावज्जीवेव तं प्रत्याख्येयं परत इति ॥ ३६५४ ॥

अथवाऽस्मिन्नेव सामाधिक्यस्य निरवशेषवचनोऽपि सर्वशब्दः प्रतिनियतविषयत्वेन व्यवस्थापित इति वक्ष्यन्नाह-अदुवा जावज्जीव-गट्ठाणओऽण्णायावरोहोऽयं ।

संपइ कालमहणं, न करोमिचोऽहणओ ॥ ३६५५ ॥

भूयस्म पठिकमणा-इणा य तेणइ सचस्सहोऽयं ।

नेओ विसेसाविसओ, नओ य सुत्तरेऽजिहियं ॥ ३६५६ ॥

अथवा सुख एव यावज्जीवमहणादनागतकालस्यायमवरोधः सृष्टीरुपसमागतकालो यावज्जीवमहणाद् ज्ञेयत्वविधानेन विशेषे व्यवस्थापित इत्यर्थः । " न करोमि न कारवाम " इत्यादिवचनात् सांप्रतकालमहणमिति " तस्म ज्ञेते । पठिकमणि " इत्यादिसावधयोगे च भूतत्वातीतस्य सावधयोगस्य प्रतिक्रमणाऽऽदिना, आदिप्रादेश्वाभिप्रायः । अहोऽग्निधानेन च विशेषविषयगतमभिमतीकालमहणमिति शेषः । यदेवं, तेनेद् निरवशेष-

वचनोऽप्ययं सर्वशब्दो विशेषविषयो ह्येव । ततश्च भविष्यत्कालसावधयोग इदं जीवितभयपर्यन्त एव निरवशेषसंबन्धेन पुहीनः, अनीतसावधयोगोऽप्यनुमतिमात्र एव निरवशेषः, तेन कोऽप्युक्त इति भावः । पूर्वमुत्सर्जनः कालत्रयगतः समस्तसावधयोगविषयं सर्वशब्द इत्यादि अपवादेन वाधा प्राप्नोति, इदं तु सामाधिक्यस्य नियमनाशङ्कणं प्रथमत एव देशतो निरवशेषविषयता सर्वशब्दस्य दर्शिता, इत्येतावन्मात्रं व्याख्यात्रयस्य विशेषोऽवश्यं इति ॥ ३६५५ ॥ ॥ ३६५६ ॥

इत्थं चैतदहोकरुष्यं, यतः सृष्टात्तरेऽप्यभिहितम् । किम् ? इत्याह-

समदियं पठिकमण, पचुप्पणं च संवरइ ति ।

पञ्चरत्नाइ आणाय-मवे इडइ पि विषयं ॥ ३६५७ ॥

सुबोधा, नवरमतीतप्रतिक्रमणेन तदनुमतिमात्रप्रत्याख्याना-मुक्तम् " पञ्चरत्नाइ अणाययं " इत्यत्र " पाञ्चरत्नाय " इति शेषः । तदहं देशतो निरवशेषविषयः सचशब्दः सिद्ध इति ।

" तस्म ज्ञेते " इत्यादेश्वाख्याताधेमाह-

तस्म ज्ञेति स संवरइ, जोगो सावज्जी एव ज्ञोऽहिमओ ।

तमिति विद्यादिगारा-दभिधेयं किमिह तस्म ज्ञेति ॥ ३६५८ ॥

" तस्म " इत्यादासावधयुक्त एव सावधोऽयं संबन्धने । अत्र परः प्राश्न-तनु प्रतिक्रमातीति क्रियायोगतो द्वितीयाधिकारात्म्यमिधेये वक्तव्यं किमिह पठित्वेनैहास्तस्यान्यत्वम् ? इति ॥ ३६५८ ॥

गुरुहा-

संबन्धज्ञरत्नाण, उट्ठीए-अवचलरत्नाण वा ।

मपतीयं मावज्जी, संबंज्जोवेइ न उमेमं ॥ ३६५९ ॥

इदं संबन्धज्ञरत्नाण अवचलरत्नाण वा वक्ष्या समतीतकालविषयमेव सावधयोगं संबन्धयति । इदमुक्तं भवति-तस्य त्रिकालगतयोगस्य संबन्धितं तदवयवभूतं वा अतीतसावधयोगं प्रतिक्रमातीति सामान्येन संबन्धलक्षणा अभावचलक्षणा वा वष्टुता तस्येवप्रातीतसावधयोगं संबन्धयति सूत्रकारः । न तु शेषं यत्तमानमेवत्यतः वा, तस्य संज्ञियमाणत्वात्, प्रत्याख्यामानत्वाच्च प्रतिक्रमणस्य चानातिविषयत्वादिति । ॥ ३६५९ ॥

अत्र केषाञ्चित्समुपपत्त्यस्य दूषयन्नाह-

अविशिट्ठं सावज्जी, संबंज्जोवेनि कइ उट्ठीए ।

तज्ज एवमोयणाजा-वओ तहा मयगुरुपाओ ॥ ३६६० ॥

पठित्तस्म पठिकमण-णओ य पायं न ज्ञयविसयाओ ।

तीयपठिकमणाओ, पुणरुत्ताप्पसंगाओ ॥ ३६६१ ॥

इह केचनाप्याचार्यदेश्यास्तस्येवत्र वक्ष्या अविशेषमेव वैकालिकं सावधयोगं संबन्धयति । तदेतज्ज युक्तं, अविशेषाद्वैकालिकसावधयोगसंबन्धस्येह प्रयोजनमाभावात्, तदसावधानीतस्यैव प्रतिक्रमणसंबन्धात् । अथ सामान्ययोगं संबन्धय पञ्चाद् विशेषेणातीतस्यैव तस्य प्रतिक्रमणं व्याख्यास्यति इति आशङ्क्याऽह-तथा सति अन्धपुरुषाप्रसङ्गादिति । किञ्च- (पठित्तत्वादिति) प्रायश्चित्तस्यैव प्रतिक्रमणरूपत्वात्, प्राय-

अस्मिन्कर्ममेव हि प्रतिक्रमणं, नान्यदित्यर्थः । ततः किमप्याह-
प्रायश्चित्तस्य च प्रायो जुताविषयस्यादासंवितासावधयोगाविष-
यत्वात्किमिह सामान्यसावधयोगसंस्थेनेति ? प्रायोऽग्रहणं
अहं मिथ्यादुष्कृतद्वानाऽऽदेवंसमानसावधयोगाविषयत्वात्पीति ।
तथा "नीय पदिक्रमइ पदपुष्पसं संवरइ अणगयं पञ्चकखाइ ।"
इत्यादिप्रतीतिस्थेय प्रतिक्रमणोक्तैर्नहं त्रैकाक्ष्यसामान्यसावध-
योगसंबन्धः, पीनरुक्कायादिद्वयप्रसङ्गाच्च । सामान्यसावधयोगो
हि "सम्बन्ध सावधानं जोग पञ्चकखाइ ।" इत्यनेनैव प्रत्याख्यातः
किं तस्यैवपुनरपि ग्रहणेनेति भाव इति ॥३५६० ॥ ३५६१-
उपसङ्हरमाह-

तन्मा पदिक्रमायि, चित्तत्वावसर्गं कम्पामिषद्वस ।

भवत्पदिह कम्पणा नै, च ज्ञपसावज्ञ ओऽणञ्ज ॥३५६२॥
तस्मात्तस्य प्रतिक्रमामोहस्य शब्दस्यावश्यं कर्मणो जाड्यम् ।
ततः प्रकृतं किमप्याह-तच्च कर्म पुनोक्तविषयक्या तस्यानोत्तमा-
मन्यसावधयोगस्यावयवभूताद् भूतसावधयोगादुक्त्यावेना-
न्यत्र स्मर्त्तवान्, तस्माद्विद्वानोत्तमैव सावधयोगस्य संबन्धो,
नेतरयोरिति गाथायः ॥ ३५६२ ॥

"अथ-निविहं निविहेणं" इत्यत्राऽऽकृपपरिहारात्वाह-

निविहेणं ति न जुषं, पदपविट्टिणा सभाहियं जेण ।
अत्यविगप्पणयाए, गुणभावणय चिं कौ दांभा ॥ ३५६३

आह-ननु निविधेनेति न युक्तं, निविधं निविधेनेति यस्मिन्
प्रथममुद्दिष्टे न तु युक्तमित्यर्थः । कुतः ? इत्याह-येन यस्मात्प्रवि-
पदिर्वायेनैतत्समाहितं समगपितम् "मणेंण वायाए काएणं न
करोमि न कारवेमि, करंयं पि अणं न समणुज्जाणमि ।" इत्यने-
नैव प्रातिपदनिर्देशेन सिद्धमेतदित्यर्थः । अत्र पारहासमाह-अ-
त्यविगहयतया अर्धभेदोपदेशात्तद्गुणज्ञानतया वा गुणज्ञानात्ततः
को बोधो, न कश्चिदित्यर्थः । इयमेव भावना-एवं लुक् सामा-
न्यविशेषज्ञेद्वयस्य संस्वयाप्यर्थस्य दर्शितं भवति, "तिविहं
तिविहेणं" इत्यनेनैव वस्तुनः सामान्यव्यपत्तादित्याह, "मणे-
ण वायाए" इत्यादिना तु तस्य विशेषव्यपत्ताप्रकाशनादिति ।
अन्यच्च-एवमिह पुनरतिहिते सामान्यव्यपत्तकृते यो गुण-
स्त्वस्य स्वाभिप्रेती भाषना निविरुद्धास्माऽऽत्मन्यपराधिता
जयतीति न कश्चिदोपः । इति त्रिगुहिकगाथायः ॥ ३५६३ ॥

सावधानांतरमाह-

अह्ता मणसा वाया, काएणं मा जये जहामखं ।

न करोमि न कारवेमि य, नाऽऽणुजाणं यपत्तयं ३५६४ ॥

अथवा-"मणेण वायाए" इत्यादिमज्जक एवोक्तं मनसा न
करोमि, वाचा न कारयामि, कायेन नाजुज्जाणामि, इत्येवंज्ञ-
पमार्थं यथासंख्यं मा लुङ्गिति "तिविहं तिविहेणं" इत्यति-
हितं, यतश्च मनसा न करोमि न कारयामि नाजुज्जाणामि इत्येवं
वाचा कायेन सह योगव्यवस्थ प्रत्येकं संबन्धोऽभिमतः, स
नार्भावप्येति ॥ ३५६४ ॥

ततः किमप्याह-

तो तिविहं तिविहेणं, जणइ पदपसपापणाहेजं ।

न करोमि चि पदिपयं, जोगविभागेण वा सज्जं ॥३५६५॥
तत्रास्त्रिष्विहं निविधेनेति भगवते । किमर्थम् ? इत्याह-प्रति-

प्रभु

पदसमापनेहेतोः मनसा न करोमि, न कारयामि, नाजुज्जा-
मि, एवं वाचा कायेन च सह योगव्यवस्थ प्रत्येकं संबन्ध-
हेतोरित्यर्थः । निविधं निविधेन इत्यस्याभावे कृपाणांतरमप्याह-
(न करोमि इत्यादि) । अथवा-निविधं निविधेन इत्यस्याभावे
न करोमि इत्यादि प्रतिपदं योगानां करणकारणानुमतिलक्ष-
णानां यो विज्ञातो विच्छेदस्तो न प्रस्तुताभिमतं वस्तु साध्यं
स्यात् । तथा च सति प्रतिपत्तिगीरवं स्यादिति शेषः । इदमुक्तं
जयानं-निविधं निविधेनैतत्स्याभावे "न करोमि मणेण वा-
याए काएणं, न कारवेमि मणेणं वायाए काएणं, नाजुज्जा-
णामि मणेणं वायाए काएणं ।" इत्येवमेकैकयोगविच्छेदेन
करणव्यवस्थे यथासंख्यनिरकरणेन प्रस्तुताभिमतोऽर्थः
साध्या भवत्युः । एवं च सति प्रतिपत्तिगीरवं स्यात् । अतः सु-
खप्रतिपत्त्यर्थं कर्तव्यं निविधं निविधेनेति ॥ ३५६५ ॥

समाधानान्तरमाह-

अह्ता केतपन्ने, न समणुज्जाणोऽविदहओ नेयं ।

अत्यविकप्पणयाए, विमेषओ तो समाजोञ्ज ॥३५६६॥

अथवा "करंयं पि अणं न समणुज्जाणामि" इत्यत्रावि-
शङ्कान् यत् पूर्वं त्रिकासावयव्यं हेतुमुक्तम् । (तो ति) वि-
भाकिव्यवस्थादिद्वानयाऽर्थविकल्पनया निरोपतः समाजोऽयम् ।
कथमिति चेत् ? उत्पन्न-अनीतं कृतस्य कारितस्यानुमत-
स्य च स्वविधिनोऽनुमतिनिर्दिष्टां प्रत्याख्यायते, न तु कर-
णकारणे, तयोः कृतकारितत्वात् । इतरकालेऽपि तु करणकार-
णानुमतयः प्रत्याख्येयत्वेन न वार्यन्ते, अत्रिकत्वाद्दुःस्वस्याप्य-
र्थस्य दर्शनाथं निविधम् इत्यादि कर्तव्यमिति ॥३५६६॥ विशेष-

(८) समगोवासमस्य जं जेतं ! पुब्बविषयं गुणं पाणाइवाए
अपव्वत्खाइ जवइ । मेणं भेतं ! पच्चा पवाइखमाणे किं
करइ ? गोयमा । तीयं पदिक्रमइ, पदुपसां संवरइ, अणगयं
पञ्चवखाइ । तीयं पदिक्रममाणे किं तिविहं तिविहेणं
पदिक्रमइ १, तिविहं तिविहेणं पदिक्रमइ २, तिविहं
एगविहेणं पदिक्रमइ ३, दुविहं तिविहेणं पदिक्रमइ ४,
दुविहं तिविहेणं पदिक्रमइ ५, दुविहं एगविहेणं पदिक्रमइ
६, एगविहं तिविहेणं पदिक्रमइ ७, एगविहं दुविहेणं
पदिक्रमइ ८, एगविहं एगविहं पदिक्रमइ, ९ ।
गोयमा ! तिविहं तिविहेणं पदिक्रमइ तिविहं वा दुवि-
हेणं पदिक्रमइ । तं च पञ्चा एगविहं एगविहेणं प-
दिक्रमइ । तिविहं तिविहेणं पदिक्रममाणे न करइ, न कार-
वेइ, करंयं नाजुज्जाणइ मणसा वयसा कायसा ? । ति-
विहं दुविहेणं पदिक्रममाणे न करइ, न कारवेइ, करंयं ना-
जुज्जाणइ मणसा वयसा २ । अह्ता न करइ, न कारवेइ, ना-
करंयं नाजुज्जाणइ मणसा कायसा ३ । अह्ता न करइ-
३ वयसा कायसा ४ । तिविहं एगविहेणं पदिक्रममाणे
न करइ ३ मणसा ५ । अह्ता न करइ ३ वयसा ६ ।
अह्ता न करइ ३ कायसा ७ । दुविहं तिविहेणं पदिक्रम-
माणे न करइ, न कारवेइ, मणसा वयसा कायसा ८ । अ-

[illegible]

स्वक्खाइ, एवं तं चेव जंगा एगूणवणं जिणियव्वां
जाव अट्ठाव करंतं नाणुजाणइ कायसा । समणोवा-
सगस्स णं जेतं । पुब्बामेव थूलए सुसावाए पच्चक्खाए
भवइ । से णं भेने ! पच्छा पच्चाइक्खमाणे एवं जहा पा-
णाइवायस्स सीयाहं जंगसये जिणियं, तहा सुमावायस्स
वि जिणियवणं, एवं अदिग्गदाणस्स वि, एवं भूअगस्स
मेहुणस्स वि परिगइस्समं जाव करंतं नाणुजाणइ कायसा,
एए खलु एरिसगा समणोवाग्गमा जवंति, तो खलु एरि-
सगा आजीवियोवाग्गमा जवंति ।

(समर्थोपास्यस्य भूतं नि) तृतीयाध्यायवापद्युष्माः, अग्निर्मा-
पासकैर्नरैः यथैः। समर्थ्यमाश्रितवत्तया वा पद्युष्म (पुत्राभिष-
पति) प्राज्ञान्तरं सत्यकृष्णप्रतिपत्तिस्मननरैर्मयेष्यते । (अ-
पचक्रवक्ष्ये पति) न प्रत्यावृत्तानो ज्ञाति, तेषां देशविरान्तरि-
गामस्याजानन्तात्। नतश्च- (सं नि) स अग्नीर्मापासकः पश्चा-
त्प्राणातिपानाविरानकास्ते (पचक्रवक्ष्यमाणे नि) प्रत्यावृत्तानोः
प्राणातिपानमिति गम्यते, किं करोति तत्र प्रश्नः। वाचनान्तरं तु-
“अपचक्रवक्ष्ये” इत्यस्य स्थाने-“पचक्रवक्ष्ये”। “पचक्रवक्ष्य-
माणे” इत्यस्य च स्थाने-“पचक्रवक्ष्यामाणे नि” इत्यनेन ।
तत्र च प्रत्यावृत्तानः स्वयमेव, प्रत्यावृत्तार्थेनैव गुणेषां हेतुत्वात्
प्राणातिपानप्रत्यावृत्तानं मुख्योद्देश्यमानं प्रादुर्भविष्यते इति ।
(नतीतिभिरादि) अन्तीतिभिरानाकालकुलं प्राणातिपानं प्रतिकाम-
ति, ततो निम्नद्वारेण निवर्तत इत्यर्थः । (पद्युष्मं नि) प्रत्यु-
ष्मं वृष्टिमात्रकाक्षानं प्राणातिपानं संवृणोति, न करोतीत्यर्थः ।
अनागतं भविष्यत्कालविषये प्रत्यावृत्तयति, न करिष्यामीत्यादि-
प्रतिज्ञानतोऽपि । (तिविधे तिविधेर्गणमर्यादौ) अत्र त्रिविधं वि-
ह्वलः तत्र माथा-“तिविधिं निषा तिषि द्युषातिषि य पक्षा ह्वंति
जोगेसु ति प उ पक्षेति कु एकं, ति कु एकं त्वेव करणार्थं ॥१॥”
येन तु च विह्वलैश्चक्रादश विह्वल लभ्यते । आह च-“एको
तिविधि य तिरया-दी नवगता तदं य तिषि नव य भोगनवरास्य
एवं, भेगा एगुलपक्षास्ते ॥ १ ॥” स्थापना । तत्र- (तिविधे नि-
विह्वेण नि) त्रिविधे अत्रिकारं करणकारणानुमितमेवात् प्राणा-
तिपानं प्राणमिति गम्यते, त्रिविधं मनोवचनकायलक्षणै-
करणेन प्रातिकामति, ततो निम्नद्वारं विरमति । (तिविधे नि-
विह्वेण नि) त्रिविधे करणादभिमेशत, द्विविधेन करणेन मन-
प्रभूतानामेकतरवर्जिततयेन । (तिविधे एगावर्हेण ति)
त्रिविधं तस्यैव एकविधेन मनःप्रभूतानामेकतमेन करणेन ।
(द्विविधे तिविह्वेण ति) त्रिविधं कृतः अद्वैतानामव्यतयव्यवर्धं योगं
त्रिविधं मनःप्रभूतकृतिकरणेन । एवमर्थः पति । (तिविधे तिविधं
पडिक्रममाणे इत्यादि) न करोति न स्वयं विधुद्वाप्त्यतीताकाले
प्राणातिपानं मनसा हा दनीदं, येन मया तथाऽस्यां नृहत इत्येव-
मनुष्मात्पानत, तथा न वै करणति मनसैव यथा-हा न युक्तं. कृतं
नवस्यो परेषु न धातित इति चिन्तनात्, तथा कुर्वन् विधुद्वाप्त्यु-
पलक्षणैश्चक्राकरयन्तं वा समनुजानन्तं वा प्रत्यास्थानं वा प्राणा-
तिपानं नानुजानाति नानुमोद्यति, मनसैव यथातुस्मरणेन तद-
नुमोदनात् । एवं न करति, न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति
वचसा, तथाविधवचनप्रत्येनान्ता । एवं न करोति, न कारयति,
कुर्वन्तं नानुजानाति कायेन । तथाविधाह्वयकारकराद्विधि

न केह यथासंख्यन्यायो न करोति मनसा, न कारयति बन्धसा, नानुजानाति कायेन इत्येवंसंख्यानुरसणीयो, बहुविधक्यापीन-
स्वास्वर्धन्यायानां बहुव्यसाणविकल्पयोगाभावात् । एवं त्रिविधं
त्रिविधेनेत्यत्र विकल्प एक एव विकल्पः, तद्वन्तु पुनर्हिती-
यतुनीयवस्तुयुषु त्रयस्त्रयः, पञ्चमपञ्चयोनं नव, सप्तमं त्रयोऽष्ट-
मनवमयोनं नवति, एवं सर्वेऽप्येकानपञ्चाशत् । एवमेकमतीत-
द्वानिभूतेः कृताऽऽदिस्तौ करणाऽऽदिस्तौ जना । अथ चैवमेवाऽतीतकाशे
मनःप्रभुतीमां कृतं कारितमनुजानं वा यद्यं कमेण न करो-
ति, न कारयति, न वानुजानाति, तन्निन्दनेन तदनुमीद्वानि-
धेतस्तानि निवर्तते इत्यर्थः, तन्निन्दनस्याभावे हि तदनुमी-
द्वानिभूतेः कृताऽऽदिस्तौ करणाऽऽदिस्तौ जना । अथ चैवमेवाऽतीतमा-
नकाशं त्वाश्रित्य सूर्यादिभ्यो भिष्यत्कालापेक्षया स्वैवमसौ न
करोति मनसा, ते हानिध्यामीत्यस्य चिन्तनात्, न कारयति,
मनस्य तमहं घातविषयमीत्यस्य चिन्तनात्, नानुजानाति मन-
सा भाविनं वधमनुभूय हृदिकरणान्, एवं वाचा, कायेन च
नयोस्तथाविधयोः करणादिति । अथ चैवमेवा भिष्यत्काले
मनःप्रभुतिना करिष्यमाणं कारिष्यमाणमनुभूयमानं वा
यद्यं क्रमेण न करोति, न कारयति, न वानुजानाति । ततो
निवृत्तिमनुपगच्छनीययोः, सर्वेषां मांसेन सप्तव्यारंशद-
धिकं नङ्ककशतं भवति, इह च त्रिविधं त्रिविधेनेति विक-
ल्पमाश्रित्याऽऽक्षेपपरिहारी वृत्त्यां तावधम्-

“ न करेऽन्नादित्यं, गिहिणो कहे दोरे दसधियरस ।
अमहं विसयरस बहिं, पदिसिहो अणुमहं चि ॥ १ ॥
कहे अनति गिहणो, तिविहं तिविहण नति संवरणं ।
तं न जसो निदिहुं, इहेव सुते विसेले उ ॥ २ ॥
तो कहे मिजुनीय-पणुमहनिसेहो ति सेसं विसयसि ।
सामस्ये वऽणुधर्यो, तिविहं तिविहण को दोसो ॥ ३ ॥ ”
इह च-“ सविषयसि (ति) स्वीयस्ये यथानुमतिरस्ति ।
(सामस्ये व ति) सामस्ये वा, अविशेषे प्रत्याख्यानं सति
(अणुधर्यो ति) विशेषे स्वयंनुरमणजलधिमस्थायी “ पु-
ताइसंतेधिमि-समसमेगारसि पचस्स । अंपति कहे गिह-
णो, दिक्कभिमुदस्स तिविहं चि ॥ १ ॥ ” यथा च त्रिविधं
त्रिविधेनेत्यत्राऽक्षेपपरिहारी कृतौ, तथाऽऽव्यत्रापि कार्यौ । यत्रानु-
मतेरनुमेशोऽस्तीति । अथ कथं मनसा करणाऽऽदि, उच्यते-
यथा-वाक्यावधेति । आह च-

“ आह कहे पुण मनसा, करणं कारावधमणुमं य ।
जह वहतणुजोमहिं, कसणां नह भवे मनसा ॥ १ ॥
तयहीणसा वहतणु-करणार्हं च अहं मलकरणं ।
सावज्जजोगमरणं, पणसं वीयरगोहिं ॥ २ ॥
कारावण पुण मनसा, वित्तह करेउ एस सावज्ज ।
चित्ते य कए णण, सुउउ कयं अणुमहं होह ॥ ३ ॥ ” इति ।
इह च पञ्चस्वरुपेण प्रत्येकं सप्तजवादिशदधिकस्य अ-
ङ्ककशतस्य आवाङ्मूलां सप्तशतानि पञ्चभिसद्विधानि
भवन्तीति यत् ह्ययिरा आजीविके अमणोपासकगतं वस्तु
पूरा गीतमानं च अग्रास्तसावज्जकयं, अग्रान्तराक्षशाः
अमणोपासका एव भवन्ति । न पुनराजीविकोपासकाः । आ-
जीविकानां गुणत्वेनाभिमतता अप्रापि दृश्यसाह- (एव अणु
इत्यादि) एते अणु एत एव परिहृयमाना निग्रन्थस्तका
हरयोः (परिसग र्वा) ईदृशकाः प्राणातिपाताऽऽध्वत्तीतम

तिकप्रयाऽधिमन्तः (नो अणु ति) नैव (परिसग ति) उ-
ककया अक्षय्योनामपरिहानात् । (आजीविकोपासक ति)
गोशान्तकशशेषवकाः ॥ भ ० उ श ० ५ उ ० ।

तत्रैवमेकादिसंज्ञोगपरिमाणप्रदर्शनपरान्यकर्तृकीगया-

एवैहणुव्यापणं, एकगुणनिगच्छकपणएहिं ।

एवं य तह दस पण ५-कगो य संजोगो नापक्खा ॥ १० ॥

चरातीए वक्खणं पंचहं अणुव्यापणं पुव्वमणियाणं ए-
कगुणतिगच्छकपणएहिं वितिज्जमाणं पंच य इस
पण एकगो य संजोगो नापक्खा । एकेण वितिज्जमाणानं
पंच । संजोगा कहे? पंचधरपसु धंगमा एवेव हवति, दुगण वि-
तिज्जमाणं इस वेव । कहे? १. पदमवितियधरणं एका १, प-
दमतइयधरणं २, पदमवचउथधरणं ३, पदमपंचमधरणं ४, वि-
तियतियधरणं ५, वितियचउथधरणं ६, वितियपंचध-
रणं ७, ततियचउथधरणं ८, ततियपंचमधरणं ९, चउथ-
पंचमधरणं १०, तिगेण वितिज्जमाणानं इस वेवा कहे? । पद-
मावितियतइयधरणं एका १, पदमावितियचउथधरणं विति-
आ २, पदमावितियचउथधरणं ३, पदमततियचउथधरणं ४,
पदमततियपंचमधरणं ५, पदमचउथपंचमधरणं ६, वितिय-
ततियचउथधरणं ७, वितियमततियपंचमधरणं ८, वितिय-
चउथपंचमधरणं ९, ततियचउथपंचमधरणं १०, चउथगेण
वितिज्जमाणानं पंच हवति । कथं? । पदमावितियततियचउ-
धरणं एका १, पदमावितियततियपंचमधरणं २, पदमावितियत-
तियचउथपंचमधरणं ३, पदमततियचउथपंचमधरणं ४, वि-
तियततियचउथपंचमधरणं ५, पंचगेण वितिज्जमाणानं ए-
का वेव अहं इति गाययोः ॥ १० ॥

एतथ य एकगेण व जे पंचसंजोगा, दुगेण व जे दस इत्यादि
एयसि चारणियावओएण अणयपक्खणा होति ।

वयइक्कमसंजोगा-ण हुंति पंचएह तीसई जंगा ।

दुमसंजोगाण दस-एह तिनि सट्ठी सया हुति ॥ ११ ॥

तिगसंजोगाण दस-नह भंगसप एकवीस इकसट्ठा ।

चउसंजोगाणं पुण, चउसट्ठिसयापि अंसियाण ॥ १२ ॥

सत्तत्तरी सयाई, उत्तत्तराई तु पंचसंजोगे ।

उत्तरगुण अवरियमे-तियाण जाणाहि सव्वमं ॥ १३ ॥

सोसस चेव सहस्सा, अट्ठ सया चेव होति अट्ठडहिया ।

एसो उ सावगाणं, वयमहणविही सपसेणं ॥ १४ ॥

एताश्चतस्रोऽप्यव्यक्तताः सांप्रयोगा इत्युच्यन्तेताः । “ एमांसि
भाचणाविही इमा-तावादिषे रूपापना-संपदं चारणिवा कज्ज-
ति-पुण्णं पाणातिपानं दुबिहं तिविहं १, दुबिहदुपिहं २,
दुबिहं एकविहं ३, एकविहं तिविहं ४, एकविहं दुपिहं ५,
एकविहं एकविहं ६, एवं धूलगमुसावाइमहेदुणपरिमहेसु
एककय भेदा । एते सर्वे वि मित्रिमा तीसं हवति । तत्तच्च य-
दुक्तं प्राक्-“ वयपककगसंजोगा-णं, पंचहं तीसह भंग ति”
तद्विहितं । इदानीं दुगकारणिवा-धूलगपाणातिपानं धूलगमु-
सावाइ पंचककवाइ दुबिहं तिविहं १, धूलगपाणातिपानं
दुबिहं तिविहं २, धूलगमुसावाइ पुण दुबिहं दुपिहं २,
धूलगपाणातिपानं २ धूलगमुसावाइ पुण दुबिहं एकविहं ३,
धूलगपाणातिपानं २३, धूलगमुसावाइ पुण एकविहं ति-

पत्तये पत्तये वावसुरि, सव्वे वि मेलिता ववसुरि सत्त व-
त्तास हव्वीत्। एवं वूलगपाणात्तावो तिगसज्जेणं वूलगा-
दाणाणे सव्ववारिओ। इवाणि वूलगमेदुणं सव्व वा-
रत्ति-वूलगपाणात्तावो वूलगमेदुणं वूलगपरिगमं ह व-
क्खत्ता दुविहं तिबिहेणं १, वूलगपाणात्तावो वूलगमेदुणं च
२३, वूलगपरिगमं पुण दुविहेणं २। एवं पुव्वकमेण उ-
म्मंग। एवं वूलगमेदुणपदमधरममुं वमाणेण लक्का विनियदि-
त्तु पत्तये पत्तये उ, सव्वे वि मेलिता उत्तासं। एवं वूलगपा-
णात्तावपदमधरममुं वमाणेण लक्का वीयात्तु वि पत्तये पत्तये
उ, उत्तासं ३ सव्वे वि मेलिता दांतया सोलसुत्तरा, एवं वूल-
गपाणात्तावो तिगसज्जेणं वूलगमेदुणं सव्ववारिओ प-
याव ? तिगमंजो पाणात्तावो। इवाणि मुसावाहं चित्तिज्ज-
ति-तथ वूलगमुसावाहं वूलगात्तादाणं वूलगमेदुणं च प-
क्कल्लत्ता तिबिहं तिबिहेणं। वूलगमुसावाहं वूलगात्तादा-
णं च २३, वूलगमेदुणं पुण दुविहं दुविहेणं २, एवं पुव्वकमे-
ण उम्मंग। एवं वूलगपरिगमं पुण वि मेलिता वुल्लसं,
एव व वूलगात्तादाणपदमधरममुं वमाणेण लक्का विनिया-
दित्तु वि पत्तये पत्तये वुल्लसं, सव्वे वि मेलिता वावसुरि।
एव वूलगमुसावाहपदमधरं अमुं वमाणेण लक्का विनियादि-
त्तु वि पत्तये पत्तये वावसुरि, सव्वे वि मेलिता वत्तारि स-
या वत्तास। एवं वूलगमुसावाधो तिगसज्जेणं वूलगात्ता-
दाणेण सव्ववारिओ। इवाणि वूलगमेदुणं सव्ववारिज्जि-
त-तथ वूलगमुसावाहं वूलगमेदुणं वूलगपरिगमं च पक्कल्ल-
त्ता तिबिहं निविहेणं १, वूलगमुसावाहं वूलगमेदुणं च २३,
वूलगपरिगमं पुण दुविहं दुविहेणं २ एवं पुव्वकमेण उ-
म्मंग। एवं वूलगमेदुणपदमधरममुं वमाणेण लक्का विनियादि-
त्तु वि पत्तये पत्तये उ हव्वीत्। सव्वे वि मेलिता लुक्कं। एते
वि वूलगमुसावाहपदमधरममुं वमाणेण लक्का विनियादित्तु
वि पत्तये उत्तासं उत्तासं दांत, सव्वे मेलिया दो सया सोलसुत्तरा
वारिओ, तिगसज्जेणं वूलगमुसावाधो। इवाणि वूलगात्ता-
दाणाद्विहं चित्तिज्जति-तथ वूलगात्तादाणं वूलगमेदुणं वूलग-
परिगमं च पक्कल्लत्ता २३, वूलगात्तादाणं वूलगमेदुणं च २३,
वूलगपरिगमं पुण दुविहं दुविहेणं २ एवं पुव्वकमेण उ मंग।
एव वूलगमेदुणपदमधरममुं वमाणेण लक्का वयादित्तु पत्तये प-
त्तये उ, सव्वे वि मेलिया उत्तासं, एव वूलगात्तादाणपदमध-
रमुं वमाणे लक्का वीयादित्तु पत्तये उत्तासं उत्तासं लुक्कं, सव्वे मे-
लिया दो सया सोलसुत्तरा। एव व वूलगात्ता दांत सव्वे वि
अदत्ता सव्वया वत्तासत्तल्लया सोलसुत्तरा दांतया वत्तास-
त्तल्लया चत्तया सोलसुत्तरा दो सया २। मेलिया एववांसयाहं
सत्तासं मंगणं हव्वीत्। सत्तय उट्ठकं मंग। उत्तसं योमया वत्ता-
पदं दांतया एकविंसो सत्तासं। तिदत्ताद्विहं। इवाणि वत्तज्ज-
वारणि या-तथ वूलगपाणात्तावो वूलगमुसावाहं वूलगात्ता-
दाणं च पक्कल्लत्ता दुविहं निविहेणं ? वूलग-
पाणात्तावत्ताव २३, वूलगमेदुणं पुण दुविहं दुविहेणं २, एवं
पुव्वकमेण उम्मंग। वूलगपरिगमं वि उ, एव व मेलिया वु-
ल्लसं। एव व वूलगात्तादाणपदमधरममुं वमाणेण लक्का,
विनियादित्तु वि पत्तये पत्तये वुल्लसं वुल्लसं, सव्वे वि मे-
लिया वावसुरि, एव व वूलगमुसावाहपदमधरममुं वमाणेण लक्का
३२, वीयादित्तु वि पत्तये पत्तये वावसुरि वावसुरि, सव्वे

मेलिया चत्वारि सखा बत्तीसा, एष पूरगपाणाहवायपदमघर-
ममुचमाणेण लद्धा बीयादिस्तु वि पत्तेयं पत्तेयं चत्वारि स-
खा बत्तीसा, सत्वे वि मेलिया दो सहस्सा पंचसखा वाण-
उया । इयाणि अन्नो विगणो-पूरगपाणाहवाय पूरगमुसावा-
य पूरगमेहुण पूरगपरिभाहं पञ्चकक्षाह दुविहं निविहं पूर-
गपाणाहवाय २३, पूरगपरिभाहं पुण ड्वाहं ड्वाहयेण २ प-
त्तेयं कमेण उम्मेगा, एष पूरगमेहुणपदमघरममुचमाणेण ल-
द्धा बीयादिस्तु पत्तेयं पत्तेयं ३, सत्वे वि मेलिया उत्तीसं ।
एष पूरगमुसावाय पदमघरममुचमाणेण लद्धा विनियार्दिस्तु
वि पत्तेयं पत्तेयं तीसं २। सत्वे वि मेलिया दो सखा सोलसुत्तरा ।
एष पूरगपाणानिवायपदमघरममुचमाणेण लद्धा बीयादिस्तु वि
पत्तेयं दो सखा सोलसुत्तरा, सत्वे वि मेलिया ड्वाहससखा उ-
त्तया । इयाणि अन्नो विगणो-पूरगपाणातिवाय पूरगम-
घत्तादाणं पूरगमेहुणं पूरगपरिभाहं च पञ्चकक्षाह, दुविहं
निविहं पूरगपाणाहवाय पूरगादत्तादाणं पूरगमेहुणं च २३
पूरगपरिभाहं पुण दुविहं दो। एष पुञ्चकमेण उम्मेगा, एष पू-
रगमेहुणपदमघरममुचमाणेण लद्धा बीयादिस्तु पत्तेयं पत्तेयं
३ मेलिया उत्तीसं, एष पूरगादत्तादाणपदमघरममुचमा-
णेण लद्धा बीयादिस्तु वि पत्तेयं पत्तेयं ड्वाहसं २, सत्वे वि मेलि-
या दो सखा सोलसुत्तरा । एष पूरगपाणाहवायपदमघरममुच-
माणेण लद्धा बीयादिस्तु वि पत्तेयं पत्तेयं दो सखा सोलसुत्तरा,
सत्वे वि मेलिया दुवालसखा उत्तया । इयाणि अन्नो विगणो-
पूरगमुसावाय पूरगादत्तादाणं पूरगमेहुणं पूरगपरिभाहं पञ्च-
कक्षाह दुविहं निविहं १, पूरगमुसावायादि २३, पूरगप-
रिभाहं पुण दुविहं दुविहं २, एष पुञ्चकमेण उम्मेगा, एष पू-
रगमेहुणपदमघरममुचमाणेण लद्धा बीयादिस्तु वि पत्तेयं पत्ते-
यं ३ मेलिया उत्तीसं । एष पूरगादत्तादाणपदमघरम-
मुचमाणेण लद्धा बीयादिस्तु वि पत्तेयं पत्तेयं उत्तीसं उ-
त्तीसं, मेलिया दो सखा सोलसुत्तरा, एष पूरगमुसावा-
यपदमघरममुचमाणेण लद्धा बीयादिस्तु वि पत्तेयं दो दो
सखा सोलसुत्तरा, सत्वे वि मेलिया दुवालसखा उत्तया, ए-
ष मूलामो प्रारभत सत्वे वि दो सहस्सा पंचसखा वाणउ-
या दुवालस सखा उत्तयाह मेलिया ३ सहस्सा चत्वारि
सखा भत्तीसा । "ततश्च यदुक्तं प्राक्- "तत्र संज्ञाणां चञ-
चलित्वाणि अस्मायाणि चि ।" तज्ज्ञानिम । इयाणि पंचग-
क्षारणिषा-तस्य पूरगपाणाहवाय पूरगमुसावाय पूरगाद-
त्तादाणं पूरगमेहुणं पूरगपरिभाहं च पञ्चकक्षाह दुविहं
निविहं १, पूरगपाणाहवायादि २३, पूरगपरिभाहं पुण
दुविहं ड्वाहयेण २। एष पुञ्चकमेण उम्मेगा, एष पूरग-
मेहुणपदमघरममुचमाणेण लद्धा बीयादिस्तु वि पत्तेयं प-
त्तेयं ३, मेलिया उत्तीसं, एष पूरगादत्तादाणं पदमघरममुच-
माणेण लद्धा बीयादिस्तु पत्तेयं पत्तेयं उत्तीसं ३, मेलिया
दो सखा सोलसुत्तरा । एष पूरगमुसावायपदमघरममुचमा-
णेण लद्धा बीयादिस्तु वि पत्तेयं पत्तेयं दुवालसखा उ-
त्तया, सत्वे वि मेलिया सस च सखा ड्वाहसखा । "ततश्च
यदुक्तं प्राक्- "सत्तरिसखा लहत्तराह तु पंचसज्जो । "

तद् भाषितम् । उत्तरगुणमभिरयमिषियाण जाणादि सत्त्वमं
ति । उत्तरगुणमादित्याह यगो केव भेदोऽविरचसम्मदिदी बी-
जो, यदहं मेलियानं सत्त्वसि पुञ्चप्रणिषाण भेदानं जा-
२५

साहि सत्त्वमं इमं पञ्चमे पञ्चम, तं पुण इमं सोलस केव
सहस्साहदि गाथा भाषितार्थेति । आद्यो १ अ० । २५० ।
अयऽऽहारभेदप्रकरणार्थो सत्त्वो यद् जयति तदहं यन्माह-
तिविहाऽभेयमो लघु, एतय इमं वरिणयं जिणदिहं ।
एत्तो चिचप नेरमु चि, इहमं ति बुहाणपविरुक्ते ॥ ३३ ॥

शिवधः पावकवज्रोऽऽहार आदित्यस्य स तथा । आदिहा-
द्वाचचतुर्बिधपरिग्रहः । स चासौ जन्ध्र विशोपस्त्रिधाऽऽ-
दिभेदः, तस्मात्तथास्त्रिय । अतुर्वाक्यालङ्कारः । अत्र प्रयत्ने, इ-
दमाहारप्रत्याख्यानं, वर्णितमुक्तम्, जितन्द्रेष्टिजनायकैः । पा-
नकाऽऽहारं प्रत्याकारपदस्य वर्णितत्वाति । (एत्तो चिच पति)
इत एव विविचस्य चतुर्बिधस्य वाऽऽहारस्य प्रत्याख्याना-
नुज्ञानात् । भेदस्वाप्य अज्ञानाऽऽदिगतीद्वानाऽऽदिविशोपेयवि न
कवले शिवधोऽऽदिन्द्रेत एवेदम्, मयिद्वज्जमिति ध्यायि । य-
था-एतावन्मयेवौद्धाऽऽद्विद्वयायेतनपरिमाणयेव च प्रदो-
पयामीति । आह-च- "लेखमलेवमं वा, अममं इदं च
आइत येथामी । अमुणय च द्वाडेण उ, अह द्वागभिगहो ना-
म ॥ १ ॥ " इति । किमयेवमित्याह-सुदममिति निरुणमिति
कृत्वा । बुधानां विवेकिनाम्, सविद्वदभिरिववविशेषतो-
ऽप्रमादबुद्धादितुयादिति गाथायः ॥ ३३ ॥

इहाथि विप्रतिपत्ति द्वाधमाह-

अमो भर्षति जतिणी, ति विहाऽऽदिरस्य ए लघु जुतमिणं ।

सत्त्वविरुद्धं पूर्व, जेयगहणं कटं मा उ ॥ ३३ ॥

अथे जैनविशेषयोऽपर दिगम्बरा इत्यर्थः, भगमिति प्रयत्ने किं त-
दित्याह-यनेः साधोः विविधाऽऽहारस्य पावकवज्जस्य, तस्मै जेव,
युक्तं सङ्गतम्, इहं प्रत्याख्यानं, कुन एतवेवमित्याह-सर्वविरतः स-
मस्तवस्तुगतिनृत्तसत्त्वात् । कथं कथं द्याह-एवमुक्तं, यथैव
विभेदाऽपि प्रत्याख्यानं स्यादित्यभ्युपगमसङ्गतेन । भेदप्रहणे
विविधाऽऽहारस्येयेविशेषप्रतिपत्ति । कथं तु कथं पुनः प्रकारे-
ण १, न कथाऽद्विद्वयः सा सर्वविरतिः । तुयऽहः पुनरर्थः, नक्ष-
प्रयोगश्च दक्षित एव । एतदुक्तं भवति-विविधाऽऽहारस्य प्रत्या-
ख्यानं सर्वोऽऽहारस्य प्रत्याख्यानोदसर्वविरतित्वं स्यात् । इति
गाथायः ॥ ३३ ॥

अत्रोत्तरमाह-

अपमायवुज्जिजगमं, एयं एतयं ति दोसियं पुर्वं ।

तत्त्वोपगमिसंकरणं, मेसखाया तज्ज्ञो आदिगो ॥ ३४ ॥

अपमाद्वुक्तेजिनकप्रमसत्त्वोत्तरार्थसंवाक्यम्, एतद्वाहारप्रत्या-
ख्यानम्, अत्र सर्वसाधययोगविरतिकये सामायिके सत्यमपाति,
एतद्विगतमुक्तम्, पुं प्रक् । तथया- "सामाह ए वि साव-अ-
न्नामकये उ गुणकरं एयं । अपमायवुज्जिजगमं-पन्थेण आणा-
उ विवर्षं १ ॥ " इति । ततश्च तज्ज्ञं ग एव पानकाऽऽहार
एव तज्ज्ञगमात्रं, तस्य करणं विधानं तज्ज्ञगमात्रकरणं, तत्र
सति, शेषस्यागादशुनाऽऽवाहारवधपरिहासोऽसंसाधप्रमादः,
अधिकः सर्वविरतिसामायिकप्रतिपत्तिप्रजयाप्रमादापेक्षयाऽभि-
जनरो जयति, अतः सर्वसाधययोगविरतेरप्यापितत्वाद्वाप्रमा-
दविशेषोत्पादकत्वाच्च सर्वविरतस्यापि विविधाऽऽहारप्रत्याख्या-
नमसङ्गत्तं न भवति । इति गाथायः ॥ ३४ ॥

इहात्तुपुगमे परवचनमाशुक्त्य परिहरन्नाह-

एयं कटंवि कजे, बुविहस्य वि वे ण हांमि चित्तिमिणं ।

सर्वं जङ्गो लुवरं, पाण्डुण अण्डपरिमो ॥ ३५ ॥

एवमनेन प्रकारेण प्रसन्नं ब्रुवि जनकया त्रिविधाऽऽहारप्रत्या-
क्यानामुपगमे, कथञ्चिन्नामप्रकरणे धानानिमयाऽऽदिना,
कार्ये प्रयाजने धानास्याऽऽदौ । पाठादन्तरेण कश्चित्कार्ये, त्रिवि-
धस्याप्यन्यासादिमकस्याप्याहारस्य, आसन्नं त्रिविधस्य, त-
त्प्रत्याक्यानाम्, न भवति न जायते, विषयं वन्तनीयम् । इदमे-
तद् जन्ममन्तं, भवत्येव द्विविधाऽऽहारस्यापि तदिति परामिप्र-
याः । अत्रोत्तरमाह-सत्यमेवैतत् । एवं प्रसङ्गमनुपगम्य तत्रैव
विशेषमाह-यतेः साधोः, नवरं केवलम्, प्रायेण बाहुव्येत, वि-
शिष्टताऽऽप्यवस्थां मुक्त्वा (न) तैव, अण्डपरिमोऽऽधानपा-
नकापिक्याऽपरस्य आदिमस्यादिमाऽऽहारस्य ओजसमास्तं, वेत्ता-
ऽऽदिश्याहारप्रदणकारणेषु आदिमस्यादिमयोराध्यातकतया-
जुष्यते, गेयत्वा । यत्तिप्रदण्णेन आवकस्य द्विविधाऽऽहारस्यापि
प्रत्याक्यानमनुपगतम् । इति माथाऽऽर्थः ॥ ३५ ॥ पञ्चा० ५ विष० ० ।
(सम्प्रकृत्यप्रतकमणम् "समगोवात्सो पुत्रावेव मिच्छन्तः आ-
पत्तिमश्नुते ।" इत्यादिना त्वेण आवकस्य प्रत्याक्यानं 'सम्प-
न्नं' शब्दे वक्ष्यते) (आवकमगानि स्वस्वस्थाने रुज्यन्ति)
अथाना सर्वोत्तुगप्रत्याक्यानमन्वये । अथवा देशोत्तरगुण-
प्रत्याक्यानं आवकानामेव भवन्ति न तदधिकार एवोक्तम्, सर्वो-
त्तरगुणप्रत्याक्यानं तु देशतः समस्य आधारमिति तत्त्वद्विचि-
त्तस्याह-

पञ्चकत्वात् उत्तर-गुणेषु स्वमण्डलं अणुगविहं ।

तेषु य इहयं पण्ये, तं वि अङ्गो दमविहं तु ॥ १ ॥

प्रत्याक्यानं प्राक्कान्तिनामशाश्वतं, उत्तरगुणेषु उत्तरगुणवि-
धेयं, प्रकरणात् साधूनां तावद्विमितं कृपणऽऽदि, कृपणप्रदं
कतुषोऽऽदिनक्तपरिप्रदः आदिप्रदण्णः/किञ्चिन्नामप्रदः । अने-
कविधमित्यनेन प्रकारेण, प्रकाराच्च व्यवस्थानां, तेन चानेकविधेन,
वशाद्वा तुल्यकृतेन च, अनेन सामान्येनाप्यनुगप्रत्याक्यान-
निरूपणाधिकारे । अथवा-चशब्दस्यैवकाराश्रयात्तैव, अनेन
सर्वोत्तरगुणप्रत्याक्यानप्रकमे प्रकृतमुपयोगाधिकार इति प-
र्यायः । तदपि चेदं दशविधं तु मुद्रापक्या दशप्रकारमेव । इति
माथाऽर्थः ॥ १ ॥

समुना दशविधमेवोपपन्नस्याह-

अनागतपदार्थं, कोटीगद्विं निमृत्तिञ्चैव ।

मागारमणुगानं, परिमाणकदं निरविमं ॥ २ ॥

संकेतं चैव अक्षा, पञ्चकत्वात् तु दमविहं ।

सयमव-उपुपलागिञ्च, दाणुवपमे जट्ट मपाहो ॥ ३ ॥
हार्गहादुगं ।

भाविअभिगवयगणं, मंत्तरादिआ नत्थिहु विमेमो ।

अप्याणमि परम्व अ, तो वत्ते पीरमुजओ वि ॥ ४ ॥

अनागतकरणद्वयगतं, पशुपुत्रऽऽदावात्तयोऽऽदि वैषाद्युपक-
रणात्मनोयसङ्गायादौ न एव तत्परःकरणमित्यर्थः । एवमितिका-
न्तकरणादित्तिप्रमाणम् । भावना प्राप्तम् । (कोटीसहितमित्ति) को-
टीभूतं सहितम् २ । मिति लोभयप्रमाणमप्यकारित्वमुक्तोऽऽविद्यन्तु-
र्थाऽऽदिकरणमेवेत्यर्थः ३ । नियन्त्रितं चैव नितरां यन्त्रितं निय-
न्त्रितं, प्रतिज्ञातदिग्दर्शः ३ । आनाऽऽद्यस्तथातावेऽपि नियमः कतं-

व्यमिति इदम्य ४ । साकारमाक्रियन्त इत्याकाराः, प्रत्याक्या-
नापवादेतत्तदोऽनाभोगोऽऽद्यः सहकारः ५ । तथा कथिद्यमाना-
कारमनाकारम् ६ । परिमाणकृतमिति द्रव्यादिकृतपरिणाममिति
भावना ७ । (निरविमं सति) सममात्राणाऽऽविधियम् ८ ।
इति माथाऽर्थः ॥ २ ॥ संकेतं चैवैतं केतं विहमन्तुऽऽदि, सह-
केतनं संकेतं, विहमित्यर्थः (अक्षादितः) कक्षाऽऽध्यमक्षा-
भिर्य पौरुषशक्तिकालानामित्यर्थः १० । प्रत्याक्यानं तु दशविधं,
प्रत्याक्यानशब्दः सर्वत्रानागतोऽऽदौ संबध्यते । तुशब्दस्यैवकारा-
धेयत्वाच्चहितोपपत्त्यासादृशविधमेव । इह कोपांघमेदास्पद एव
नेह इति न पुनरुक्तमाशङ्कनीयमिति । आह-इदं प्रत्याक्यानं प-
रिणिपानाऽऽदिप्रत्याक्यानमवत् किं तावत्स्वयमकरणऽऽदिमे-
भिन्नमनुपालनीयमाहोस्मिदम्यथा ?, स्वयमेत्याह-स्वयमनु-
पालनीयं, न पुनरप्यकारापणे, अनुमती वा निषेध इत्याह- (द्रा-
णुवपमे जट्ट मपाहो) इत्याह-इति अस्याऽऽहारस्येन यत्तिप्रदानोपपत्तौ
यथा समाधिर्यथा समाधानात्मनोऽप्यपीक्या प्रवर्तितव्यमि-
ति वाक्यशेषः । उक्तं च- "आविर्भावोऽप्यपण्यं, ममत्तरादि-
याण नत्थिहु विसेसो । अस्याणमि परम्व अ, तो वत्ते पी-
रमुजओ वि ॥ १ ॥" इति माथाऽर्थः । आह-० ६ अ० । (अ-
नागताऽऽदीनां व्याख्या स्वस्थाने)

अद्याप्रत्याक्यानम्-

इह पुण अक्षात्, नवकाराऽऽदि पतिदिनोपमो गति ।
आहारगोप्यं जट्ट-गिर्दण जणिवो इमं चैव ॥ ३ ॥

इहास्मिन् प्रकरणे, पुनःशब्दो विशेषयितव्यः, स चायम्-अक्षा-
कात्, सैव रूप समावो यस्य तदक्षकम् । सङ्गाद्वर्णां च प्रप्रा-
क्यानस्य तत्परिमाणानुपपत्तिरिति निश्चयविवक्षयति । किं ता-
स्याह-(नवकारा इति) नमस्कारसहितप्रभृति दशधाः आह च-
"नवकार पोरिसी, पुरिमन्तुक्कासनेकटाणे य । आयांवल-
मन्तु, चरिमे व अन्निगदे विगई ॥ १ ॥" ननु नमस्का-
रसहिताऽऽद्यां न स्वयमप्यङ्गप्रत्याक्यानम्, एकाशनाऽऽद्या-
इत्याऽऽदेः परिमाणकृतमिन्द्रिणाप्रत्याक्यानमवत्क्यात्वात् । यदाह-
"इसीदि" य कथलई" य, चोर्दि" निष्कर्षादि अहव दम्भे-
हि । ओ जत्तपरिकवाये, करई परिमाणकमेव ॥ १ ॥
इति । तत्कथमुक्तमाह- "नवकारा इति" ? । अगोचरते-
अद्याप्रत्याक्यानमनुक्तं प्राय एकाशनाऽऽदि प्रतिपद्यते । तेन न-
मस्काराऽऽदिक दशविधमप्यङ्गाकृतव्योक्तमिति न दोषः । अत्र
शेषमेदृश्यागेन नमस्कारसहिताऽऽदिकमेव कस्माद् ज्ञयते ?,
इत्याह-प्रतिद्वयनमोदिसमुपयोगि प्रयोजनवत् प्रतिद्वयोपयो-
गि, इतिशब्दो हेतुर्थः । प्रतिद्वयोपयोगिभ्यमेवास्य कृतः १, इ-
त्याह-आहारगोप्यमशनाऽऽद्याहारविषयम् । यत आहारश्च प्रा-
यः प्रतिद्वयोपयोगिनि । अथ किं यतीनामेवेदृशं १, नियम्, अत-
आह-यतिद्विद्वयानुसन्धधारणमित्यर्थः । ज्ञानेन च ये आ-
काणां नमस्कारसहिताऽऽदिप्रत्याक्यानं न प्रतिपद्यते, तन्मत-
मप्यस्तम् । तत्र कोपयतिः प्राणुपदशिता । (अणिमो ति)
अनागः, पदमेवाननरयाथोक्तया प्रत्याक्यानमेव । चैवशब्द-
व्याख्याः । एवकाराच्च प्रत्याक्यानाद् व्यतिरिक्तस्य पदा-
व्याप्तिस्य प्रजननीयतया व्ययच्छेदार्थः । इति माथाऽर्थः ३ ॥
पञ्चा० ६ विष० ० अ० ० । १० । को० । उपा० । ७ । ० ।
रात्रौ मुक्तिर्मात्रं प्राप्तनमस्कारसहिताऽऽद्युपयोगप्रसङ्गप्रत्या-
क्यानं शुद्धमिति, न वा ? इति प्रश्ने, उच्यते-प्रत्याक्यानं शु-

कृति, परं स्वजानतेति । १०० २ प्रका० । आकानामष्टमा-
न्यप्रत्याख्यानेऽप्यभाष्यं कल्पने, न बा १, इति प्रश्ने, उत्तरम्-
आकानामष्टमास्तपसि अवभाष्यं न कल्पते, आचरणया
अभाषात् । १०० २ प्रका० ।

(१) आद्याः प्रत्याख्यानं कदा शुद्धन्ति-

प्रतिकामकस्य च प्रत्याख्यानोच्चारार्थं सचिन्ताऽऽदिचतु-
र्हानियमप्रवृत्तं स्यात्, अतःप्रतिकामकेनापि सूर्योद्यात्माकं च-
तुर्हानियमप्रवृत्तं यथाशक्तिनमस्कारसहितप्रतिप्रत्यक्षिनाऽऽदि-
ह्यावात्मिकाशुनाऽऽदिप्रत्याशुहीनसचिन्तकप्रवृत्तिरित्येवादि-
नियमोच्चारणकं देशानुशासिकं च कार्यमिति आद्यविधि-
वृत्तिरिति तानुवादः । क्रोडकमध्यम-यनो नमस्कारसहितवि-
ध्यादिकप्रत्याख्यानं सूर्योद्यात्माकं सहाचरित्युक्तं, न तु
तत्रास्यात्, कालप्रत्याख्यानस्य "सुरे उन्माय" इति पा-
ठलात् सूर्योदयनैव संबध्यतेति, शेषाणि संकताऽऽहानि
तु पञ्चादयि कृताणि बुद्धयन्ति । यतः आद्यविधितुल्यो- "न
मस्कारसहितविध्यादिकप्रत्याख्यानं सूर्योद्यात्माकं यद्युच्चा-
यते तदा शुद्धन्ति, नाम्यथा, शेषप्रत्याख्यानानि सूर्योद-
यापञ्चादयि क्रियन्ते, नमस्कारसहितं यदि सूर्योद्या-
त्मागुच्चारितं तदा तत्पूर्वस्वरूपैकस्यादिकालप्रत्याख्यानं
क्रियते सत्त्वाविधमध्यं नमस्कारसहितोच्चारं विना सूर्योद्या-
त्तु कालप्रत्याख्यानं न शुद्धन्ति । यदि त्रिनोद्यात्मागं नमस्का-
रसहितं विना पौर्णमासि कृतं तदा तत्पूर्वकल्पमपरं कालप्र-
त्याख्यानं न शुद्धन्ति, तन्मध्ये तु शुद्धयति बुद्धयन्तः ।
आद्यविधिरुद्धेऽपि- "पञ्चखाणं तु ज्ञेयं" इति गाथा-
र्थार्थान्वाचनयमेव वेला प्रतिपादिता संभाव्यते । प्रवचन-
साराङ्गारमुत्साधयि- "उच्चैः काष्ठे विहिण्णि" । गाथास्या-
ख्यायुक्तेन काष्ठे विहिना प्राप्ते यत् स्पृष्टं तद्विजयम् ।
इत्युक्तं यदिति-स.पुः श्रावको या प्रत्याख्यानमन्त्रार्थं सम्य-
गवबुद्धमानः सूर्योद्युज्जत एव स्वसाक्षितवा चैत्यत्वापनाऽऽ-
चार्यसमूहं वा स्वयं प्रतिपन्नविचारितप्रत्याख्यानः पञ्चाद्या-
रित्रपवित्रगान्धर्वनीनामैव सूर्योः समीपे सुषोकाविनिभा कृति-
कामाऽऽदिविनयं विज्ञाय रामाऽऽदिप्रतिनः सर्वेषोपयुक्तः प्राञ्ज-
लिपुटो लघुतरशाब्दो मुखचवनमुच्चार्य यदा प्रत्याख्यानं
प्रतिपद्यते तदा स्पृष्टं भवतीति । तथा प्रत्याख्यानपञ्चाश-
कवृत्तायपि- "गिरहह सत्यं गदीयं काष्ठे" । चि गाथा, शु-
चद्वाति प्रतिपद्यते, प्रत्याख्यानमिति प्रकृतं, सत्यं शुद्धीतमात्म-
ना प्रतिपद्ये, विकल्पमात्रेण स्वसाक्षितवा वा चैत्यत्वापनाऽऽ-
चार्यसमूहं वा, कदा शुद्धानतीत्याह-काष्ठे पौरुषादिके आ-
वामिनि सति, न पुनस्तद्वर्तिकमे, अनागतकालस्यैव प्रत्याख्या-
नविषयत्वात्, अतीतवर्तमानयोस्तु निन्द्यासंवरणविषयत्वा-
दिति । अर्थं च बहुप्रत्याख्यानपारेण कालप्रत्याख्यानं सूर्योद्या-
त्मागोच्चार्य, नाम्यर्थो तत्रम् । ५० २ अधि० । चैत्यपूजाऽन-
न्तरं जितशुद्धे प्रत्याचक्षते । अथ शुद्धचैत्यपूजाऽनन्तरं याक-
तस्य तदाह-तत इत्यादि । ततो वैद्यपूजाऽनन्तरं स्वमात्मना
जिनामात्मनाः पुनस्तस्मादिकमिति यावत् । प्रत्याख्यानस्य
नमस्कारसहिताऽऽद्यस्य कल्पस्य प्रत्यक्षहिताऽऽदिः संकेतकस्य
च कालमुच्चारणं, विशेषतो शुद्धिधर्मो भवतीति पूर्ववतिज्ञानेन
संबध्यः ५० ३ अधि० । नमस्कारपौर्णमासि दिवसप्रत्याख्या-
नं न शुद्धन्ति, शुद्धीना वा विचारयति, तर्हि गाथाविधेर्नि-

विहितकम् । ५० १ उ० । (अद्याप्रत्याख्यानम् 'अद्यापच-
ख्याण' शब्दे प्रथमभागे ५६४ पृष्ठे गतम्)

इदानीमुपसंहराम-

जगिर्भं दसविहमेभ्रं, पञ्चखाणं गुरुवत्सेणं ।

कथपञ्चखाणविरिं, इतो वुच्छं समासेणं ॥ १७ ॥

मणितं द्वाविधमन्तप्रत्याख्यानं गुरुप्रदेशेन कृतं प्रत्याख्यानं
येन स तथाविधस्तम् । अत ऊर्ध्वं वक्ष्ये समासेन संक्षेपेणैति गा-
थार्थः ॥ १६ ॥ आष० ६ अ० । (साकारद्वारम् 'सागारक' शब्दे)

(१०) प्रत्याख्याविधौ दानविधिः । अथ प्रत्याख्यानविधि
प्रातिपदादयिपुस्तद्व्याख्यायाह-

गद्वेण आगारेभुं, सामऽए चैव विहितमावृत्तं ।

भेष्ट भोगे मथया-लगायै अमुकं यजेथ य ॥ ४ ॥

ग्रहणमङ्गीकरणं तद्विषये । विधिसमायुक्तं प्रत्याख्यानं ज-
णाम इति प्रकृतम् । एवमुत्तरपदेष्वपि योजना कार्या । तथा
आकारेण प्रत्याख्यानापवादेषु । (सामऽए चैव 'चि' सामा-
यिक एव च सामायिकप्रत्याख्यानं सत्यपि त्रिपुलस्त्यमेवै-
मस्यादिलक्षणो विधिरिति गमः । (विहितमावृत्तं ति) एते-
षु ग्रहणाऽऽदिषु यो विधिर्विधानं, तेन समायुक्तं समन्वितं य-
त्त सत्या, तथा त्रये अनामन्त्राहारभेदे, तथा भोगे भोजने,
तथा स्वयं पाननायामात्मनैवाऽऽनयाति, तथाऽनुपपन्नो भोज-
नोत्तरकाशमपि स्वाध्यायाऽऽदिसद्व्यापारमिष्यङ्गात् प्रत्या-
ख्यानपरिणामाविच्छेदः । प्रत्याख्याताऽऽहारस्य हि स्वाध्याया-
ऽऽदि न निर्वहेति । ततो मुक्यायपि यदि तमेव करोति तदा प्र-
त्याख्यानोऽनुपपन्नोऽवसीत्य इति । तदेवमुत्तरपुष्टस्य ज्ञायः
सत्ताऽनुबन्धभावः, तत्र च विधिसमायुक्तमिति प्रकृतम् । चराम् ।
समुच्चये । इति दारणायाः समासार्थः ॥ ४ ॥

एतामेव हेतवो व्याचिख्यासुर्यदणविधेः प्रतिपादनार्थं तावदाह-

गिरहिति सत्यं गदीयं, काष्ठे विण्णं सममुपवउतो ।

अमुजान्मते पद्व-त्युजणयो जाणगसगासे ॥ १७ ॥

शुद्धाति प्रतिपद्यते, प्रत्याख्यानमिति प्रकृतम् । स्वयं प्रदीतमा-
त्मना प्रतिपद्ये, विकल्पमात्रेण स्वसाक्षितवा वा चैत्यत्वा-
पनाऽऽचार्यसमूहं वा । कदा शुद्धानतीत्याह-काष्ठे पौरुषादिके
आगामिनि सति, न पुनस्तद्वर्तिकमे, अनागतकालस्यैव प्र-
त्याख्यानविषयत्वात्, अतीतवर्तमानयोस्तु निन्द्यासंवरणविषयत्वा-
दिति । तथा विनयेन वदन्कदाऽऽदिना, अनेन प्रत्याख्या-
नस्य विनयतः शुद्धिरुपदिष्टा । (पञ्चा०) यस्तु वस्तु
मति प्रतिवस्तु, यस्तु च पुरिमाऽऽद्याऽऽदि । इदं चातु-
भाषमाण इत्यनेन ज्ञायक इत्येव न च संबन्धनीयम् । तथा
ज्ञायको ज्ञाता, शुद्धाति प्रकृतम् । ज्ञानेन च ज्ञानगुणिरस्या-
का, ज्ञानस्य दर्शनपूर्वकत्वाद्दोषशुद्धिः । पञ्चा० ५ वि० ।
ज्ञायको ज्ञायकसमीप इत्युक्तम्, इह च चक्षुरो भङ्गा भव-
तीति तदुपदर्शनायाऽऽह-

एत्थं पुण चउभंगो, विषेओ जाणोमेयगमो ठ ।

मुकासुका पदव-तिमा उ सेसेमु उ विजामा ॥ ६ ॥

अथ ज्ञायको ज्ञायकसमीप इत्यत्र प्रदणविधेरवयवे, पुनःश-
ब्दोऽस्यैव विधौपोतार्थः । स चायम-वत्पुनो जन्ममुपभोगः,

जातावेकचक्षुः । चत्वारो जङ्गका भवन्तीत्यर्थः । विज्ञेयो
ज्ञातव्यः । किञ्चित्पुत्रोऽसौविष्याह-ज्ञायकः प्रतिवस्तु ज्ञाता,
इतराश्चाज्ञायकः, नौ, गत आभिन्नो ज्ञायकेनरगतः । तुशब्दोऽव-
धारो । तेन ज्ञायकेनरगत एवेति श्यात् । ते चाभी-ज्ञायकसमीपे
ज्ञायकः १, ज्ञायकसमीपे अज्ञायकः २, अज्ञायकसमीपे ज्ञा-
यकः ३, अज्ञायकसमीपे अज्ञायक इति ४ । एतेषां च शुक्ले-
सरविभागमाह-बुद्धाद्भुते (निर्दोषसदोषौ), क्रमेण प्रथमाग्नि-
मात्रेयाऽऽयचरमात्रेयः, आद्यस्य सम्यग्ज्ञानयोगात् । बुद्धवत् ।
अग्निमस्य तु तत्रेया ज्ञानाभावाद्बुद्धवत् । विरतो ज्ञानस्त्वेषमः,
अमुक्तिरनुवादिनि । तुशब्द एवकारार्थः, तत्प्रयोगो दर्शित एव ।
शेषयोस्तु प्रथमाग्निमात्रमस्ययोः पुनर्ज्ञेयानुनोपयोगीत्य-
र्थः, किमिच्छाह-विभाषा-बुद्धवत् । अत्र विषये विविधं भाष्यम् ।
कार्येति शेषः । इदमुक्तं नवति-कथञ्चिच्चक्षुःशुद्धौ च तौ
स्यातामिति गार्ग्यः ॥ ६ ॥

विभाषामेव स्पष्टयन्नाह-

निष्टं जाणोते, ओहेनं तद्वै जेदुगाश्चिम ।
कारणञ्च उ ए दासो, इहारा होइ ति गहणविही ॥१॥

ज्ञातव्ये ज्ञायकसमीपे अज्ञायक इत्येवमकृते भङ्गके, न दोष इति
संशयः । कथम् ? ज्ञापयिष्वा ओयेन सामायेन, विशेषज्ञापनस्य
प्रत्याख्यानानुसरं कर्तुमशक्यत्वात् । प्रत्याख्येयप्रसादिकमर्हं
प्रत्याख्यानप्रतिपत्तारं, प्रत्याख्यानं न भिन्नं गम्यम् । तथा तृतीये
अज्ञायकसमीपे ज्ञापक इत्येवमकृते भङ्गके न दोष इति सं-
शयः । कथंविष्याह-उपेयक आचार्योऽप्यदसंख्यो बुद्धज्ञाता,
आदिशब्दास्त्वानुगत्यपितुषुपुत्रोऽप्यदिशब्दः । तत्र विषये, कार-
णं एव पुत्रोऽप्यभ्यनेतव्यं शुक्राणो पुत्रोऽप्यभ्यस्य पुत्रा कृता
भवन्तु, अतस्तेनोपभास्य परिदुष्टाभिमित्यार्थविरक्षणं, न तु यथाक-
थञ्चित् । तुशब्द एवकारार्थः । प्रत्याख्यानं प्रतिपद्यमानस्येति
शेषः । न दोषो नारायणः । "अज्ञाणो अज्ञाननसगास" इत्या-
हानङ्गको भवति । अथोक्तिरप्येवमाह-इतराऽप्यथा अ-
ज्ञापयित्वा प्रत्याख्यानं पचञ्चलः, तथाऽऽश्रयनातावेऽऽवक्ष्यसमीपे
तद् बुद्धं हस्यर्थः । भवति जायते दोषविशेष इत्येवोऽनन्तरा-
कः प्रहणविधिः प्रत्याख्यानोऽऽनविधानमिति । एवमाद्यहं
निगमितमिति गार्ग्यः ॥ ७ ॥ पञ्चा ५ क वि ६ ।

आह जह जीवपाए, पचवखाए न कारए अचं ।
कण्ठयाऽसणदाणे, पुत्रकायं ति न तु दोसो ॥२०॥

प्रत्याख्यानधिकार एवाऽह वस्तु । किमाह-यथा जीवघाते
प्राणानिपाने प्रत्याख्याते मत्स्यसौ प्रत्याख्यानं कारयत्यस्मिन्नि
कारवात जीवघातमस्यप्राणिनामिति । कुतः ? भङ्गनयप्रत्याख्या-
नमङ्गमप्यदिनि भाष्योः अद्यत इत्यवगमोऽस्ति । तस्य दा-
मश्वनदानं, तस्मिन्मश्वनदानं, अश्वनशब्दः पानाऽऽश्वपञ्चकण्यर्थः ।
तत्तत्तदुक्तं नवति-कृतप्रत्याख्यानस्य अत्यसौ अशनाऽऽदिहं
पुत्रं कारणमित्यवश्यं भुञ्जिकवाकारणम्, अशनाऽऽदितानं स-
ति भोक्तुं शुञ्जिकवास्योऽद्यत इति । अत्र ति शब्दो विज्ञेयः तु दोषः,
प्रत्याख्यानङ्गोऽप्येव इति गार्ग्यः ॥ २० ॥ आश ६ अ ० ।

निज्याकारणमयी, महररा नो करंति आगारं ।

कतारविनिदुग्गिनस्स-याइ एअं निरागारं ॥ १४ ॥

निज्येन यातमपगतं कारणं प्रयोजनं वाच्यमसौ नियान-
कारणः, तस्मिन्साध्या, महत्तराः प्रयोजनविशेषाः, तत्फलभावाच्च

कुर्वन्त्याकारं, कार्यभावादित्यर्थः । कान्तारवृक्षो, दुर्मिकतायो
च दुर्मिकतावे वेति भावः । अत्र ज्ञितये एतदेवैतन् प्रत्याख्यानं
निराकारम् । इति गार्ग्यसमासार्थः । आश ६ अ ० ।

नो कयपचवखाणो, आयरिअग्निगण दिज्ज असण्णो ।

न य विवरइ पाण्णओ, वेआवचं पट्ठाणयरं ॥ २१ ॥

यत्तद्वैवमतः न कृतप्रत्याख्यानः पुनराचार्योऽऽदिश्यः, आदि-
शब्दादुपाधायनपक्षिशेषकम्लानबुद्धाऽऽदिपरिहृयः । इयाव,
किम् ? अशनाऽऽदिहः स्वादेतद्बुद्धो वेयावृषलाम् हस्यत आह-
न च विरितपालनाद्वैयावृषं प्रधानतरं, सत्यं पितृभावे किं न ?
इति गार्ग्यः ॥ २१ ॥

एवं विनियजनहिताय पराभिप्रायमाशङ्क्य शुक्राह-

नो तिविंइ तिविहंणं, पचवखाइ अज्जनाण कारवणं ।

सुक्कम उ तं मुण्णिणो, न होइ तवमं गदेउ त्ति ॥२२॥

न त्रिविधं करणकारणानुमतिभेदमिव, त्रिविधेन मनोवा-
ह्यायोगवशेन, पत्याख्यानात् प्रयाचदे प्रकाशप्रशनाऽऽदि, त-
तोऽनन्तुपगतोवात्ममञ्जोदकमतं (?) यत्तद्वैवमन्यसौ दानमस्य-
दानम्, अशनाऽऽदिहः त गम्यते, तेन हेतुभूतेन कारणं तृतीया-
गोचरमवदानकारणं, तच्चक्षुःस्याऽऽसोनाऽऽदिदापराहृतस्य, त-
त्तस्मन्मनुनः साधोने भवति तद्बुद्धेः प्रत्याख्यानतद्बुद्धेः,
तथाऽनन्तुपगतमिति गार्ग्यः ॥ २२ ॥

किं च-

सयमेरऽणुपात्ताणिअं, दाणुएण य नैह पविमिच्छा ।

ता दिज्ज उवडमिज्ज व, जहासमाहीइ अवेमि ॥२३॥

स्वमेवाऽऽमैकवानुपात्तार्थं प्रत्याख्यानमित्युक्तं निर्मुक्तिकारणं,
दानोपदेशो च नैह प्राप्तयिष्ये, तत्राऽऽमना आनयित्वा दानं आ-
ह-कऽऽदिकुशऽऽख्याने दूतदेश इति वसादेशे तस्माद्व्याह-
र-पदिशत वा, यदासमाधिना यदासामर्थ्येन, अन्वेषका दाहना-
ऽऽदिभ्य इति गार्ग्यः ॥ २३ ॥

अमुमेवापि स्पष्टयन्नाह-

कयपचवखाणो वि अ, आयरिअग्निगणबाण्णनुवणां ।

दिज्जाऽणपाइ संते, साजे कयविरिआयारो ॥ २४ ॥

संविगम्यमप्येवो-इआण दंमिज्ज सहगकुण्णं ।

अतरंते वा संभो-इआण देमि जह समाही ॥ २५ ॥

निगदित्वा ॥ २४ ॥ "वश्यं पुण्णं सामागारो-सत्यं अमुज्जतो
वि सङ्गमं आणेत्ता भसपणं देज्जा, संते धीरियं विग-
हितस्यं, अपण्णो संते धीरिये अशो माणवेयसो, जहा अज्जो
अमुगस्स आणितं देहं, तस्मा अण्णो संते वारिय आयरि-
यणिगाणावाण्णुवणाण्णुणयाइणं गच्छस्स वसमानं कुर्वन्ति
असप्रायहिं वासकिमप्येवो आणेत्ता देज्जा वा, एवावेज्जा वा,
परिमेषु संतु खण्णं वा द्वाविंअं । दामेति गम्यं । अहंसेज्जा
वा संविगम्यमप्येवोवाणं, जहा-पयणियं हाणकुणाणं सङ्गम-
कुणाणं वा अतरंते संभोरावाणं वि देसेज्ज, न दासो, अह-
पाणुगस्स सज्जभूमिं वा गतेन संखमी सुता दिट्ठा वा हो-
एज वा, तादे सङ्गमं अमुगस्यं संकाइ ति एअं उव-
दित्तेज्ज । उवदित्तेति गम्यं । जहा समाही नाम-दाणे उवप-
से प जहासामर्थं जह तरह आणेत्तं देहं, अह न तरह ते
देवावेज्जा वा, उवदित्तेज्जा वा, जहा जहा सङ्गमं अपण्णो

एरेंडिं छदिं ठाणोई, पञ्चकलाणं न दूषिअं जं तु ।
तं सुक्कं नायव्वं, तण्णव्वकखे अमुक्कं तु ॥ ३४ ॥

एभिरन्तरव्यापणितः पञ्चः स्वानैः श्रज्जानाऽऽदिभिः प्रत्या-
क्याप्तं न दूषितं न कल्पितम्, यत्तु यदेव तत्तु चैतत्तु ज्ञातव्यं, तत्र-
तिपक्वे श्रज्जानाऽऽदि सति अमुक्कं तु इति गार्थायः ॥ ३४ ॥

परिणामेन वा न दूषितमित्युक्तं, तत्र परिणामं प्रति-
पाद्यञ्चाह-

यंजा कोदा अणानोमा, अणपुच्छा असत्ते ।

परिणामा इ अमुक्को-पाओ तम्हा विउ पमाणं ॥ ३५ ॥

स्तम्भानामात, कोषास्त्रनीतात्, अनाजोवाहिरस्त्रे, अनापृ-
च्छताः, अत-तने; परिणामतः अमुक्कोपायो वा निमित्तं व-
त्सादेवं तस्मात्प्रवाक्यानां चिन्ताया विज्ञाप्रमाणं निश्चयनय-
द्वयेन विहृ इति गार्थानामासायः ॥ ३५ ॥ 'यजेणं एसो माणि-
उज्ज-अहं पि पञ्चकलाय, तो माणिविउज्जसामि । कोहेण प-
णिवायणादिअं बाणिओ नेच्छइ जेमत्तं, कोहेण अमकच्छ क-
रेइ । अणुभोगेण न याणाइ किं मम पञ्चकलायं नि ज्जिनि-
एण संभरिअं अमं पञ्चकलायं । अणपुच्छा ताम-अणपुच्छा-
ए लुज्ज-मा वारिउज्जादामं जहा तुते अमनत्तो पञ्चकलाओ ।
अहवा-अजेमं सो अणोदामि वीसरिअं पि, तत्थि अथ किंचि
जोत्तव्वं, एव पञ्चकलायति । परिणामो अमुक्कं सि दारं, सो
पुच्छवत्तयो, इह लोपजन्तकिसिमादि । अहवा-पलेव यथादि-
अवाउ सि-अहं पि पञ्चकलायि, मा तिलुम्भोदामि सि अ-
हवा-पञ्चकलाइ, एव न कप्पइ, विउ नाम जाणुणं, तस्स
सुक्कं जवति, सो अज्झा न कोइ । कट्ठा ॥ उम्हा जाणओ
तम्हा वि पमाणं, जाणुओ सुहं परिदेइ किं अणियं होइ,
सो पमाणति ।' तस्य युक्तं भवतीत्यर्थः पञ्चकलायं सम्मत्तं ।
अहवापञ्चकलायां प्रत्याक्याप्तमित्ति शूरं व्याख्यातम् । येषाणि तु
प्रत्याक्याप्तानाऽऽदिनि पञ्च द्वाराणि नामभिस्त्वप्रतिज्ञेयान्तर्गतान्य-
पि वृत्तानुगमोपदि व्याख्यास्यामि । किमिति १, अत्रोच्यते-येन
प्रत्याक्याप्तं परमार्थतः स्वानुगमने समाप्तिं वाच्यति । आयो
३ अ० ।

(३३) मनसा वचसा-

हुविहे पञ्चकलाणे पणोरे । तं जहा-मणमा वेगे पञ्चकला-
ति, तयमा वेगे पञ्चकलाति । अहवा-पञ्चकलाणे हुविहे प-
णसं । तं जहा-दीहं एगे अक्कं पञ्चकलाति, रहसं एगे
अक्कं पञ्चकलाति ।

(हुविहे पञ्चकलाणे इत्यादि) प्रमादप्रानिक्त्वेन मनोव्याख्या-
नं कथनं प्रत्याक्याप्तं, विचिन्तितेष्वपि वा प्रानिक्त्वेयः । तच्च
कथनो मिथ्यादष्टेः सप्रवृत्तेष्वप्यनुपपत्त्यस्य कृतचतुर्मानप्र-
त्याक्याप्तानां पारणकदिने मांसदानप्रवृत्त्याया राजद्रुदितुरिचि-
ति । भावप्रत्याक्याप्तानुपपत्त्यस्य प्रवृत्तेरिति, तच्च देशमवसृज्य-
णोत्तरानुगमेदादनेकार्थमपि कारणमेतद् द्विविधम् । आह च-
मनसा चैकः प्रत्याक्याप्तं यथाऽऽदिकं निवृत्तिविधीकरोति,
शेषं प्राप्तिवति । प्रकारान्तरेणानि तद्वाह- (अद्वैतेत्यादि)
सुप्रमम । स्था० २ उ० १ उ० ।

तिविधे पञ्चकलाणे पञ्चवे । तं जहा-मणमा वेगे पञ्च-
कलाइ, वपसा वेगे पञ्चकलाइ, कपसा वेगे पञ्चकलाइ ।

एवं जहा गरहा तद्वा पञ्चकलाणे वि दो आलावगा भा-
णियव्वा ।

(मणसेत्यादि) " कायसा वेगे पञ्चकलाइ पाबाणं क-
म्माणं अकरण्याए " इत्येतदन्त एकः । " अहवा-पञ्च-
कलाणे तिचिहे पञ्चवे । तं जहा-दीहं एगे अक्कं पञ्चकलाइ,
इत्थं एगे अक्कं पञ्चकलाइ, कायं एगे विसाइरइ पाबाणं
कम्माणं अकरण्याए । " इति द्वितीयः, तत्र कायमप्येकः प्र-
तिसंहरति पापकर्मकरणाय । अथवा-कायं प्रतिसंहरति पा-
पकर्मस्याऽकरणतायै तेषामेवेति । स्था० ३ उ० १ उ० । (नम-
स्कारसाहितप्रत्याक्याप्तानम् ' जामोक्कारसादिव पञ्चकलाण ' शब्दे
चतुर्थमाणं १ उ० १ पृष्ठे " सुरे भगव " इत्यादि सूत्रे व्या-
ख्यातम्)

अमुना स्वस्पर्शकानित्युक्येदमेव निरूपयञ्चाह-

असणं पाणं चैव, स्वादिं सादिं तद्वा ।

एसो आहारविदी, चउत्विहो होइ नायवो ॥ ३६ ॥

अशनं मणकीदनाऽऽदि, पानकं चैव आहारानाऽऽदि, स्वादिं
पलाऽऽदि, सादिं मुखे गुहाऽऽदि, एव आहारविधौ चतुर्विधो
नवति कृतव्यः । इति गार्थायः ॥ ३६ ॥

साग्रसं समयपरिमाणया शब्दाधिक्यकरणयाऽऽह-

आसं सुहं मेइ, अमणं पाणाणुवग्गह पाणं ।

खे माइ खाइं ती, माइइ गुणे तम्हा साइ ॥ ३७ ॥

आगु शीमं च्छं सुनुहो समयनीत्यशनं, तथा प्राणानामि-
न्द्रियाऽऽदिसंज्ञानामनुग्रहं उपकारः, इत्येतत् इति गम्यते । त-
स्यानमिति । यामिज्याकाशं, तच्च मुखविवर्धमेव, तस्मिन्ममातीक्ष्-
णादिसम् । स्वादयति गुहाः न रसाऽऽदि संयमणस्याह यत-
स्ततः स्वादिमं हि तत्रैव तद्देवाऽऽद्यादयनीयधः । विचिन्तित-
कियाज्जं जमति गैति तद् समर इत्यादिप्रयोगदर्शनात्सासुरे-
वायमन्वधः । इति गार्थायः ॥ ३७ ॥ उक्तः पदार्थः । पदविग्रह-
स्तु समासमाकपदविषय इति नान्तः ।

अमुना चालनामाह-

सवो वि अ आहारो, अमणं सवो वि वुच्चई पाणं ।

सवो वि स्वादिं सि अ, सवो वि अ सादिं होइ ॥ ३८ ॥

यद्यन्तरादिनपञ्चायांवेकया अजनाऽऽदीनोति, यतः सर्वोऽपि
चाऽऽहारश्चतुर्विधोऽपि तद्वयमशनं, सर्वोऽपि चोदयते, पानकं,
सर्वोऽपि च खादिमं, सर्वे एव च स्वादिमं भवति, अन्वर्था-
विशेषात् । तथाहि-यथैवाजनामोदनमण्डकऽऽदिं च्छं समययति,
एवं पानमपि तत्रैव जहादीरपानाऽऽदि, खादिममपि पलाऽऽ-
दि, स्वादिममपि गुहाऽऽदि, यथा च पानं प्राणानामन्वधे दत्तं स-
यमशनं आदिस्यति । तथा अन्वर्थापि से मान्ति, चत्तयैव चा-
ऽऽद्यादयति, आस्वाद्यते किं न किमिन्द्रियेणैव तस्मादप्युक्तमेव
नेह इति गार्थायः ॥ ३८ ॥ इयं चालना । प्रत्यक्षस्थानं तु य-
थाप्यतरेव, तथापि तुरप्यार्थमात्रावपि कथितप्रयोजनं च
संयमोपकारकमस्यैव कथनया, अन्वया दोषः ॥ ३८ ॥

तथा चाऽऽह-

जइ असणं सिअ सव्वं, पाणममि व वज्जणमि मेसाणं ।

इवइ विसेमविगे, तेण विज्जणाणि चउरो वि ॥ ३९ ॥

यद्यशनमेव सर्वमाहारजातं शुद्धतः, ततः शेषापरिभोगेऽपि

पातकऽऽदि चर्जने उक्तापरिचयागे शेषाणामाहारभेदात्, निवृत्तिर्न कृता भवतीति बाध्यशेषः । ततः का नो हानिरिति चेत् १, जयति विशेषविषयः, प्रकृति च शेषाऽऽहारेभ्यः परिचयागः, शेषाणां पराजयात् प्रेक्षापूर्वमेतत्कुङ्कुट्याः पश्यते, अस्मै प्रसन्नय कल्पत इत्यपरिणतानां आशानां च न जायते (?), एवं सा-भार्यविशेषनदिकपरया सुखावसर्गं सुखार्थं च भवति । इति गाथायः ॥ ३६ ॥

तथा चाऽऽह-

अस्य पाणमं चैव, सायमं सायमं तदा ।

एवं परविग्रम्भी, सहहिरे जं सुहो होइ ॥ ४० ॥

अयमं पातकं चैव सायमं स्वादिभं तथा, एवं प्रकृते सा-भार्यविशेषमात्रनाश्याने तथावर्षायात् अहानं सुखं भवति-सुखेन अहः प्रथमेति, उपलक्षणार्थयाहीयते, पादयते च सुखम् । इति गाथायः ॥ ४० ॥

आह-मनसाभ्यधा संप्रधारिते प्रत्याख्याने त्रिविधस्य प्रत्याख्याने करोमिति वागम्यथा विनिर्गता वृत्तिविषयेति मुखाऽपि तथैव दत्तमत्र काः प्रमाणम् ? उच्यते-साध्यस्य समेगतो भाव इति । आह च-

अनस्य निरदिष्टं च-जगमि ओ खलु मणोगमो जावो ।

तं खलु पञ्चखाणं, न पमाणं वेनयं कृत्वा ॥ ४१ ॥

अन्यथ निमित्ते इवञ्जने त्रिविधप्रत्याख्यानविधेयां वृत्तिविषयव्याप्तिं निमित्ते शब्दे यः खलु मणोगतो जावः प्रत्याख्यायितुः, खलुगमो विशेषणे । अधिकतरसंभवायकारणं हितचेतसोऽप्यथ निमित्ते, न तु तथाविधप्रमादात् यो मनोगतो भावः । नत्वेतु प्रत्याख्यानं न प्रमाणम्, अनेनाप्यनरात्मन्युदयित्विकाऽन्तरप्रतिषेधमाह । साध्या एव प्रत्येक-त्वात् स्वयंहादृशोऽस्य चाधिष्ठितत्वात्, प्रतो न प्रमाणं इवञ्जने तद्विज्ञाऽऽवायवचनम्, किमिति ?, लुङ्नाऽस्मै ६५८जनमात्रं, तदस्यधाजावसङ्गात् । इति गाथायः ॥ ४१ ॥

इदं च प्रत्याख्यानं प्रथानं निर्जराकारणमिति चि-

धिरदनुवाहनीयम्, तथा चाऽह-

फासिअं पासिअं चैव, सोहिअं तीरिअं तदा ।

किंचिअमाराहिअं चैव, परिसम्पि पयइअरं ॥ ४२ ॥

एवमुक्तं प्रत्याख्यानमहणकाले चिन्तना प्राप्ते, पार्श्वतः चैव पुनः पुरुषपदयोगमतिजागृष्येन चिन्तनं, सोहिअं पुनरिदं प्रत्यक्षेण भोजनाऽऽलेखनेन, तीरितं तथा-पूर्वोपि कार्यायै किञ्चित्प्रत्याख्यानं, कीर्तितं भोजनवेलायाममुक्तं प्रत्याख्यानं तत्पुणंमधुना भोज्ये, इत्युच्चारणे, आराधितं चैव-एभिरेव प्रकाशः संपूर्णेतिष्ठानं नीतं, यस्मादेवंभूतमेतदाज्ञापानान्तरप्रमादाच्च महत्कर्मजन्यकारणं तस्मात् फासिअं प्रयत्नितव्यमिति पबंभूत एव प्रत्याख्यानं यज्ञः कार्य इति गाथायः ॥ ४२ ॥

अथिअं काश्चि विदिणा, जं एत्तं फासिअं तयं जणियं ।

तह पाहिअं च अस्सदं, मम्मं उअओगपदिअरिअं ॥ ४३ ॥

गुरुदत्तसेजसोअण-सेजणयाए अ सोहिअं जाण ।

पुअं चि थोवकाला-वयाया तीरिअं होइ ॥ ४४ ॥

ओअणकाश्चि अमुगं, पञ्चखाणं ति सरइ किट्ठीअं ।

आराहिअं पयारेहिअं, समयेहि निठविअं ॥ ४५ ॥

गाथात्रयमन्यत्कुङ्कुटम् ।

साश्रयतमनन्तरं, पारम्येण च प्रत्याख्यानमुत्तमाह-

पञ्चकखाणमि कए, आसवदाराइं हुंति पिहिआइं ।

आसववृच्छेण य, तम्हा वुच्छेअणं होइ ॥ ४६ ॥

प्रत्याख्यानं कृते सम्यक् निवृत्तौ कृतायां किमाश्रयद्वाराणि भवन्ति पिहितानि तद्विषयप्रतिबन्धानं कर्मसंघद्वाराणि भवन्ति अणितानि, तत्राप्रवृत्तेराश्रयवृच्छेदेन च कर्मसंघद्वाराण्यगनेन, संवरणेन वेत्त्यर्थः किम् ?, तद्व्यवच्छेदं भवति तद्विषयभिलाषनिवृत्तिर्भवति । इति गाथायः ॥ ४६ ॥

तम्हा वुच्छेण य, अउओवसमो जेवे मणुसाणं ।

अउओवसमेषु पुणो, पञ्चकखाणं हवइ सुक्कं ॥ ४७ ॥

तथावच्छेदं च तद्विषयभिलाषनिवृत्त्या च अतुलः अन्त्यसदृश उपशमः मायसदृशपरिणामो जवति मनुष्याणां पुरुषाणां जायते । पुरुषप्रणीतोः पुरुषप्रधानश्च धर्म इति व्याप्यार्थं मनुष्यप्रदणम्, अन्यथा स्त्रीणामपि प्रवत्येव । अतुलोपशमः न पुनरन्त्यसदृशमायसदृशपरिणामिनः पुनः प्रत्याख्यानमुत्तमकृणं भवति शुक्लं जायते निश्चयद्वयम् । इति गाथायः ॥ ४७ ॥

ततो चरितधर्मा, कम्माविषेगो तओ अणुणं च ।

तओ केवलानाणं, तओ सुक्खो सया सुक्खो ॥ ४८ ॥

ततः प्रत्याख्यानत् सुक्खव्याप्तिप्रथमः, स्फुरतीति वाक्यशेषः । कर्मविषयः कर्मनिर्जरा, नतश्च आरिप्रथमतः, ततोऽपि हिरावतेन, तन्नाम नशाच्च कर्मविषेकात् अपूर्वमिति कमेणापूर्वकरणं भवति । ततः अपूर्वकारणाच्छ्रेणिममेण कवत्तानां न, ततोऽप्यवज्ञानाद्गोपरादि कर्मसुखेण मोक्षः सदा लोक्यः अपवर्गो नित्यसुखो भवत्येवमित्दं प्रत्याख्यानं सकल-कर्मकारणमतो यज्ञेन कर्तव्यमिति गाथायः ॥ ४८ ॥ आ-वो ६ अ० । ४० ।

एवमपि शुद्धमानेन प्रत्याख्यानं कार्यमतस्तत्फलं प्रश्नपूर्व-कमाह-

पञ्चकखाणेणं जंते ! जीवे किं जणयइ ? पञ्चकखाणेणं

आसवदाराइं निर्दभइ, पञ्चकखाणेणं इच्छानिरोहिं जणयइ, इच्छानिरोहिं गणं जीवे सबवद्वेषेसु विणीयतइं सीय-लत्तए विहरइ ॥ १ ॥

हे जन्तव ! प्रत्याख्यानं मूलमुक्तं सरगुणप्रत्याख्यानव्येण जीवः किं जनयति ? । मुक्ताह-हे शिष्य ! प्रत्याख्यानं आश्रयद्वाराणि निवृत्तानि अतिशयेन आह्वयति । अत्र प्रत्यन्तरे कुत्रचित् अयं प्रश्नोऽस्ति-हे स्वामिन् ! प्रत्याख्यानं जीवः किं जनयति ? । अत्रोत्तरम्--हे शिष्य ! प्रत्याख्यानमेवेच्छानिरोधमाहाराऽऽदिवा-ज्याया निरोधं जनयति, इच्छानिरोधं प्राप्ते जीवः सर्वकर्मेषु वि-मोक्तपुणो भवति-युनरामांतस्येन विनीता स्फोटिता नृणा येन स सुविनीतपुणः-आयन्तद्विकृतपुणः सः शीतली-भूतो विहरति-बाह्याभ्यन्तरसत्तापरहितो विचरति ॥ १ ॥ उच्यते २६ अ० ।

इदं च प्रत्याख्यानमिदोपाधिमेदाद्गणयितं भवति; आ-कारसमन्वितं च गृह्यते पादयते च । अत इदमभिधायसुखा-नमुकारपोरिनीय, पुरिषमेकाराणेणगणये अ ।

आयंविधिं पण्डे, चरमे अ अजिगहे विगइ ॥ ४९ ॥

दो वक्ष सप्त अष्टय, सप्तऽष्टय पंच वृत्त पाणमि ।

चर पंच अष्ट नव य, पंचत्रे पिरप नव य ॥ १० ॥

दो चैव ननुकारे, आगारा छव पेरिरीए उ ।

यस्ये च पुरिमि, एगामगणमि अष्टेन ॥ ११ ॥

सचैगजगणस्त इ, अष्टयानिरेन्नम आगारा ।

पंच अक्षरद्वन्द्वेन उ, छु प्यागे चरमि चचारि ॥ १२ ॥

नमस्कार इत्युपचरुण्णवाद् नमस्कारसहिते पीरुत्थां पुरि-
मार्क एतन्ने एरुदधामि च आचारोत्तमकार्ये चरमे च अ-
भिज्ञे (कल्लो, किम् ?), यथास्मभ्यमेते आकाराः-ओ पट् सप्त
अथो नम अथो च पञ्च पट् पागे, यतुः पञ्च अथो नम प्रत्यक्षं
पिरपयेत् नमः । इति गायत्र्याऽङ्कारः । आचार्यमाह-
द्विष्टे नमस्कारे आकारो, इह नमस्कारप्रदण्णत्वं नमस्कारज-
हितं युज्यते । तत्र द्विविधाऽङ्कारो, आकारो हि नाम प्रत्याख्या-
नेऽपवादे हेतुः ॥ १० ॥ आचो ६ वं । आ० चू० ।
पञ्च ॥ १० वं । (पीरुत्थादिप्रत्याख्यानवृत्तादि स्पष्टवदधानि
वृत्तयानि)

(१३) अथ सामायिकविधिरभिधीयते । तस्य चैवं प्रस्तावना-
न्तु सामायिके सक्तसप्तययोगविरतिके एणि किमेना-
ऽऽहारप्रत्याख्यानं, सकलमुगमं सामायिकेनाऽऽक्षिप्यात् ।
अत एव कैश्चिदुपुप्यते- 'रागैर्यो बधि आतः, तत्तत्र किं प्र-
योजनम् ? तावैव यदि न स्यात्ता, तपसा किं प्रयोजनम् ? ॥१॥'
इत्याशङ्क्याऽऽह-

सामादपे वि हु साव-ज्जाचारुवे उ गुणकरं एये ।

अपमावपुत्तिजग-चणोण आणाउ विणोये ॥ ११ ॥

सामायिके आगमपरिणामविशेषं, अविशद उत्तरर सभ-स्थने ।
बुधसो वाक्पालादुरि । किञ्चने, सावध्यागकपेअपि निखि-
स्वपावश्यापरिहारस्वभावांशपि, न केवलं देशविरतिसम्प-
त्कथ्यन्तसामायिकेऽपि, तुशब्द एवकारार्थो, निप्रक्रमश्च । गुण-
करमधोपकारकमेव, एतद्वाहारप्रत्याख्यानमननोक्तम् । कथ-
मिदमेवमित्याह-अप्रमादुत्तिजगज्जनकारेनाप्रमत्ताप्रकार्यार्थ-
कत्वात् । अनुभवगति च साधवोऽनुतोऽप्रम. इवृजिम् । तथा आ-
णाः सर्वविदादेशात् । आदिष्टं च सर्वविदा सामायिकवृत्तामे-
तच्चतुष्टोऽपि, तपसामादेशात् । आह-अ- 'तवहउ चउद्या-
ह, आय च उमालसिओ तवो हां । ' त्रिहं आत्तव, गुण-
करमिति योगः । अतः सामायिके कथ्यशीर्षं युक्तम् । इति
गाथाऽर्थः ॥ १३ ॥

न चाप्रमादुत्तिजनकत्वमवस्थान्त्वमित्याह-

एसो च अपमाओ, जायइ एत्यमिह आकुसो पायं ।

विरीरीसएणपशणे, सुइविचीनविच्छको ॥ १४ ॥

इतिवचनोक्तोऽहप्रमावृत्तात् । तुदाहः, यशो या पुन-
रर्थः । अप्रमाहोऽप्रमत्ता, आयते विशेषेण संप्रपन् । आप्रमा-
हो पाते ?, एकाह- (इतत्ति) अत्र सावधयोगविरतिके आ-
जातके । अथ किं-ह प्रमाणमित्याह-इहाकिमप्रत्याख्यानव्या-
प्र-हदपनकहोऽर्थे अतुः । एतत्तद्वन् प्रमाणम्, प्रायो
बाहुर्वेन, चोत्तरागागामप्रमादस्य जातस्या, अनुपयुक्तप्रा-
प्तं वा न जायतेऽसौ, प्रत्याख्यानं सत्यपीत्यप्रमादविशेषानु-

प्रभाभावेऽपि स्याद्, एतत्सुखनर्थं प्रायोप्रणमम् । किञ्चिधो-
ऽसावप्रमाह इत्याह-विरतिस्मरणप्रधानः प्रत्याख्यानार्थनिवृत्ति-
रुत्तिपरमः । प्रत्याख्यानज्जाग्रामादौ हि विरतिं स्मरणपर्येष,
अनेन चात्तरे कलमप्रमादस्योक्तम् । तथा मुक्कपुत्तुलेनपद्या-
नुष्ठानस्य समृद्धिः संपूर्यता कनं यस्य स तथा । इत्येते च
प्रत्याख्यानज्जाग्रामाद्वचनौ सत्यपुत्तुलेनपद्याः । अनेन पुनरस्य
बाह्यं कलमुक्तम् । इति गायार्थः ॥ १४ ॥

अभिदमाहारप्रत्याख्यानं त्रिविधाऽऽहारानुदेनेन गृह्यमाणमम-
त्वाख्यातायतनाऽऽहारविषयेऽभिध्वङ्गभावयुक्तं नैव नम च द्वे-
भवावेचित्तवेन सामायिक भाषते, सर्वत्र तस्य निरभिध्वङ्ग-
तास्वजावत्वादिप्रत्याशङ्क्याऽऽह-

वा च सामादपेयं, वाइइ जेयगोहे वि सवत्तय ।

सप्तजापशिशिणिणि-वि आनओ ङाणमणं ॥ ११॥

न च नैव, सामायिकं तत्तभायलक्षणं कर्मेनाऽऽनप्रथ, एतद्वा-
हारप्रत्याख्यानं कर्तुं, आचने विकाशयति । अनेन त्रिवि-
धाऽऽहारिष्वङ्गविषयकानां प्रथमं प्रतिपत्तिः प्रेरकप्रत्यं, तथा-
पि, न केवलं अनुपपिःऽऽहारप्रणमं पदेति अतिहा कुन एतद-
र्थादिहाह-ए- 'ऽऽहारोऽसौ सभामेन प्रत्याख्यानितःऽऽहार-
निर्दोऽनुपपरिणामेन च प्रवृत्तिर्भवति । कतिनाः प्रत्याख्यानप्र-
थ, यथातथैवोः प्रवर्तनमिदमेते, तथायौ जायः सत्तावः, स तथा,
तस्मात्समभावप्रत्युत्तिजगिभूतिभाषत इति हेतुः । समभावान् च
प्रत्याख्यातुः प्रत्याख्यातेतनाऽऽहारविषये चेदन्वैवावृत्त्याऽऽदि-
नाऽऽनष्टोपसमोऽऽदिना च शाश्वतोऽऽहरत्येतेन प्रवृत्तेर्भूतोऽत्र
स्यात्तमेने प्रतीते इव स्थानमनमनविनि एरणः । यथा हि
छत्रभाषत एव एतद्वत् स्थानं गतं केनेनरपरिहारवर्षा
न सामायिके वाचने, यथानुभवमिति । प्रयोगेऽन-वासम-
भावपूर्वकमगुणं तत्तसामायिकं न वाचने, स्थानमनेन इव
समभावपूर्वकं च भेदप्रत्याख्यानम् । इति गाथाः ॥ १५ ॥

अथाऽऽहारप्रत्याख्यानवस्तसामायिके आकारः किमिति नोका
इति वचनमाशङ्कमान आह-

सामादपे आगारा, महत्तनरेगे वि णेह पवथा ।

जसिथा अपपतरे वि हु, एत्तकाराऽन्मि तुत्तमिणं ॥ १६ ॥

सामायिके सर्वविरतिके, आकारो अपवादाः, (महत्तनर-
गे वि वि) आहारप्रत्याख्यानविषया महत्तरकेऽपि बृहसरे-
ऽपि, महत्तरकं च तस्य यावच्छासितत्वा त्रिविधं त्रिविधेन च
प्रतिपत्तिः । न नैव, इह प्रत्याख्यानविचारः, प्रथमाः प्रकृति-
ताः, महत्तरकं च त्रिविधं ते प्रकृतिविषया अन्वर्तानि इत्युक्तम् ।
अथिना च प्रकृतिताः पुनरुत्तरेऽर्थान्तगतमुच्छेदपि, अपिशिष्टो-
ऽत्राऽऽहारप्रत्याख्यानस्याऽऽनन्तरत्वेनाऽऽकारमगुणमार्थयतास्त्वं-
सुखमयः । तुशब्दो वाक्पालाङ्कारार्थः । नमस्काराऽऽदौ नम-
स्कारसहितपीरुत्तिप्रवृत्तिः, तदेव तुच्छमसामयि नमस्कारस-
हितऽऽद्वैतकारजनेन सति सामायिके तद्वचनेन युक्तिरहः
तत्वादिनि गायार्थः ॥ १६ ॥

अक्षोत्तरमाह-

ममभावे क्षियते जे, जायइ सवत्तय आनकहिंयं च ।

ता तस्य ण आगारा, पणुत्ता किपिहु तुच्छंति ॥ १७ ॥

समताव एव रागाऽऽदिधिदिनवैषम्यविरहितपरिणाम एव स-
ति, नास्ति । तत्सामायिकम्, यद्यस्मात् जायते ज्ञाति । किं
विषये समभाव इत्याह-सर्वत्र सर्वेषु पदार्थेषु शब्दभिन्नाऽऽदिधु,
अनेन द्वयाद्याभिर्य सामायिकमुक्तम् । अथ कालतत्त्वदेहा-
ऽऽह-भावकथिते यावज्जीविकम् । अथाह-समुच्चये । तज्जा-
यते इति वक्षते । तत्समाकारगुणान्, तत्र सामायिकं नाकारा
मायवादाः, प्रकृतः प्रकृतिताः, जैवेतिरित गम्यम् । तत्र च किम् ? ,
न किञ्चिद्विषयः । इहाऽऽकारविचारे, तुल्यमसारे युक्तियुक्त-
त्वादिनि । अयमत्र जायते-सामायिकं नाकारा न मुक्ताः,
तस्याजन्त समभावकत्वात् । तथाह-यदि तुल्यभावनाऽऽन्त-
रान्तो रान्तःऽऽवबध्यायं प्रशस्ताऽऽलम्बनः काश्चित्प्रतिषेधां-
करोति, तदा तस्य समभावावस्थितत्वेन सामायिकस्यावधि-
तत्त्वार्थिकं महत्तराऽऽकाराऽऽदिकरणेन । यदि च सामायिकप्र-
तिपातकाले सर्वे स्वायत्त योगं प्रत्यावर्तयन्ति तत्रैव प्रतिपा-
काराऽऽदिकरणेन साकारं यमासाऽऽदि भावद्वित्यवधिरो-
ध्यादा प्रत्यावर्तयति तदा वैतर्क्याऽऽदि यमासाऽऽदिकरणतत्त्व सम-
भावाभावात्सामायिकं नास्तीत्येवमाकारकणमनर्थकमित्येवं
सामायिकं नाकारात्तावः । इति माथाऽर्थः ॥ १७ ॥

यतएव सामायिकस्य सर्वोन्निर्भरिभक्त्यैव वायत्किधर्क-
त्वं स्पष्टयन्तः-

तं खलु गिरिजिसंगं, समथाण नृवज्जाविसयं तु ।
काज्ञावद्विम्बि वि परं, जंगमथा एवद्विषेण ॥ १८ ॥

तत्सामायिकम्, खलुरवधारणे, जिज्ञासकम् । निर्भरिभक्त्यैव
निगम्यसमयः । तथा समतया इहानिर्धायं तुल्यतया हेतु-
जुतया, तत्त्वजाविसयं समस्तवस्तुनां च समैव । क्वचित् उच्यते-
(समताविसयं ति लि) तत्र निर्भरिभक्त्यैव तत्समतया
सर्वेनाभाव्यमिति कृत्येति व्याख्येयम् । अनेन 'समभावे धिय
तं जं, जाय इत्यर्थः' ज्ञातिवत् । ननु तस्य कथं निर्भरिभक्त-
त्वं जीवने यावदेव निवृत्तिभावेन तत् परतोऽन्तिभक्त्यभावाद् ?
अथोच्यते-काज्ञावधारणं यावज्जीवतत्त्वैवंभूतमार्थायामपि,
किंभूतं काज्ञावधारणं-परमिति जीवनापरतः, भङ्गनया-
रप्रतिष्ठासंज्ञात्वा, कृते सतीति दायः । नावचित्वेन न तु-
ल्यमार्थायान्, परतः सावधं कस्मिंशमन्येवं कृतेति शेषः ।
निरतिभक्त्यैव तद्विनि प्रकृतम् । अनेन च (भावकथितं
ति) भावविमिति माथाऽर्थः ॥ १८ ॥

अथ निश्चयेन सामायिकमाकाराणां विषय इति दर्शयन्नाह-
मरणजयऽऽकृतमियसुहृ-नजावत्तुमिह हीणणाएण ।

अन्यथाएण वि सिसर्ग, भावेयत्वं पयस्य ॥ १९ ॥

मयं वा मया जयो वाऽऽवाप्त इत्युल्लेखेन रणावसरे
प्रत्यजयो सुत्रुरिजुवजावपवसितौ येन सुमतेन स त-
या, तस्य यो भावेऽप्यवसायाः, तस्य तुल्यं सर्वशं यत्तत्त-
था । इह लोकं, हीनकृतेन तुल्योदाहरणेन, इतिता वास्य
तज्जेनव्यस्यैकभावेकत्वात्, रागाऽऽदिविचारोत्पत्तिरतन्त-
कल्पस्यात्, पदाकारकरणपरयत्वात्, सामायिकवत्त्वैतद्वि-
परीतावत्, तदेकाग्र्यवसायनामात्रेणैव च साधयम् । यत्त-
न्मनोऽपवादानामाकाराणाम्, न विषयो गोचरः, तथाविधैक-
कृत्वात्, नावधितत्वं भावनीयम्, एतत् प्रयत्नेनाऽऽदरेण । न

हृद्युदादेयविशेषे उपायविशेषेनः प्रवर्तमान आहृकावाज् न-
वति । इति माथाऽर्थः ॥ १९ ॥

यत एवेदमित्थं महत्तरमन एवाऽऽह-

एतो शिप पदिमेदो, ददं अजोगाए वमिओ समए ।

एयस पाङ्गो वि ह्यु, वीर्यं ति विही य अइसइया ॥ २० ॥

यत एवेदं सुनदभावतुल्यमत एव कारणाप्रतिषेधो निषा-
रणा दानं प्रति, दृढतत्त्वैव, अयोग्यानां सुदृढसत्त्वतया सुम-
दभाववर्जितानां, वीर्यानां समितः, समये सिद्धाते । कस्य
प्रतिषेध इत्याह-एतस्य सामायिकस्य । ननु यद्येवमयानामे-
नानिषेधो वर्जितत्वात् कथं गमयता महावीरेण अजोगा-
रविदारितसिद्धजीवा जीरस्य सामायिकप्रतिपातवतोऽपि सामा-
यिकदानविधारादिषु नैतन्मयम् ? इत्याहृकावाऽऽह-पानि-
ऽऽवबधं सामायिकान् प्रतिपत्तनशीलस्यापि, आत्माभितरस्य ।
हृद्युदाऽऽहृकारार्थः । बीजमिति मुक्तिप्राप्त्यवस्थकारणमयं
सामायिकं नावधितम् अविषयशीलत्वात् । विविध सामायिक-
दानव्ययत्वं च । वर्जित इति प्रकृतम् । अमिश्रयिना केवलित्वा
अगमना महावीरेण । अतो विमिश्रितोपकारहेतुत्वं विज्ञाय
केवलित्वा तद्विधेः कृतत्वात् तत्र भङ्गद्वये, प्रकृत्यैव तस्य
भावाद्, युगस्यैव तत्राधिकत्वात्, मारणानिकसन्निपाते स्म-
निकार्यधिकतानवत् । इति माथाऽर्थः ॥ २० ॥

ननु यदि सुनदभावतुल्यत्वात् सामायिकेनाऽऽकारा जयति,
तदा सामायिकवतो नमस्कारसहिताऽऽहृकपि तेन न
मुक्ताः, सुमदभावतुल्यजवावधारणत्वात्
तेषामित्याहृकावाऽह-

तस्म उ पेवेसणिगमप-वारणजोगेसु नहु उ अववाया ।

पूनावाहाए तहा, एवकाराऽम्भ आगारा ॥ २१ ॥

तस्य तु तस्यैव सुमदस्य, प्रवेशश्च संग्रामे जयार्थिनः प्रवे-
शने, निर्गमश्च तत्र एव जयार्थिन एव निर्गमनं, वारणं च
विशिष्टावसरप्राप्तये प्रदरतः स्वतन्त्र्य शत्रोर्वी निवारणं, यो-
गश्च तस्यैव प्रयोगो व्यापारणं, प्रवेशनिर्गमवारणयोगाः, प्र-
वेशनिर्गमवारणयोगे वा योगा व्यापाराः प्रवेशनिर्गमवार-
णयोगाः । अतस्तेषु वैरिनिराकरणे, यावज्जीवने सामायिकसं-
कृपावभूतनमस्कारसहिताऽहृकत्वेपु, यथा तु यथैव, अ-
पवादा आकारास्तत्कारणमजनाल्लगना महत्तराऽऽकाराऽऽदि-
कदा जयति । कदाचित्वाह-मुक्तावाधया भूतभूतस्य मत्स्यं
जयो वाऽऽवाप्तय इत्येवमङ्गलस्य अथवसायस्याविवर्तिततया,
तथा तैवैव प्रकारेण, नमस्काराऽऽदौ नमस्कारसहिता-
ऽऽदौ प्रत्याख्याते । आकारा अपवादा महत्तराऽऽदिलक्षणा
मुक्तावाधया सुनदभावकल्पसामायिकावाधया अवन्तीति
माथाऽर्थः ॥ २१ ॥

मुक्तावाधयेव स्पष्टयन्नाह-

ए य तस्म तेसु त्रितहा, गिरिजिसंगो उ होइ परिणामो ।

पदिवारहिमासिद्धो, उ धियमओ अमहास्को ॥ २२ ॥

न च नैव, तस्य सामायिकतः सुनदस्य च, तेष्वपवादे-
ष्वपि सत्यु, आस्तान्मय्य । तथा तत्प्रकार इहानिर्धायतुल्य-
ताकरो, जीवितानेपकृष्य, निर्भरिभक्त्यैव निराशेन एव स-

बाध्यालङ्कारे । न भवति न ज्ञानेन, एतदप्रत्याख्यानम् । कुत
इत्याह-क्षिप्रहेतुः काले वा, सर्वभोगादिनि संशयः । नियमेना-
खयनया । कुत एतदेवमित्याह मिथ्या विरत्यपेक्षया विपरीत-
तया संसृजितं सामस्येन गगुणितम् । पाठाभ्रणे-“संसृजितं”
जीवेन स्वप्रदेशेयु संशयितम्, यत्कमे आरित्रमोहोऽऽदि तत्तथा,
तस्यास्मिन्नासंसृजितकर्मतो मिथ्यासंसृजितकर्मतो वा । तथा
तेन केनापि विशिष्टेन प्रकारेणाशकटाऽऽद्यावपि शकटाऽऽद्या-
कारभेन तत्कल्पनाऽऽदिता, सर्वेषां समस्तानामसंभाव्यमानभो-
गनाशानां शकटाऽऽदिप्रत्याख्येयार्थानां भोगः सर्वभोगस्तस्मा-
त् । इति गायःऽऽधः ॥ ४९ ॥

नन्वेवमपि प्रत्याख्यानं निष्कलमेव, मिथ्यासंसृजितकर्मतः
सर्वस्य भोगभावेनावश्येनया तस्य जङ्गलसंभवाद्-

एवाशङ्काऽऽह-

विरहं संवेगा, तत्कल्पञ्च जोगविगमजात्रेण ।

सफसं सत्त्वस्य इमे, भवविरहं इच्छामागमम् ॥ ५० ॥

विरहेः प्रत्याख्येयार्थेयु निवृत्तिपरिणामादेतः । तथा सं-
वेगाद्विरतिप्रतिपत्तिकारणभूताभोगाभिमिश्रकल्पव्यवस्थान्तात् ।
किमित्याह-तस्य मिथ्यासंसृजितकर्मणः कृपस्त्वकृपस्त्व-
स्त्वाकर्मणः कारणात् । किम् ? भोगस्य विरतिविषाद्यक-
स्य कर्मजन्यस्य प्रत्याख्यानाद्योपभोगस्य, विगममात्रो विया-
गलता भोगविगमजात्रेण हेतुना, सफसं कलवत् । सर्वत्र स-
त्त्वविद्यमानाविद्युत्प्रत्ययेषु इदं प्रत्याख्यातम् । कस्येवाह-
प्रविरहं संसारविशोगम्, इच्छाऽभिलषनः, नन्वेवस्य इ प्र-
त्याख्यानाप्रतिपत्तेः । प्रतिपत्त्यापि स्वासारिकफलसाधकत्वात्
परमार्थेनसंनिष्ठप्रत्ययनैवेति गायः ॥ ५० ॥ पञ्चांशः ५ विषयः ।
आवक्ष्य प्रतिक्रमम् । ५०२ अष्टिम् । (प्रत्याख्यानविषये नि-
हानेन सह विरतिपत्तेः ‘अवधिष्य’ शब्दे प्रथमभागे
६०२ पृष्ठं दर्शयत)

(१५) यत्कर्म-प्रत्याख्यानपरिणाममेव विधीयमानं श्रेयो जव-
ति, इति । नत्र प्रतिधीयते-

किमपरिमाणं सती, अप्रागवच्छा अहापरिच्छिन्नो ? ।

जद जावदस्य सती, नो ननु सत्त्वेय परिमाणं ॥ ५१ ३३ ॥

सत्तिकिरियापेक्षो, काशो सुरकिरिवाद्युमेक्षो च ।

ननु अपरिमाणहाणी, आसंसा चेत्तदवस्था ॥ ५२ ३३ ॥

किमिदं नामाऽपरिमाणम् ? किं शक्तिर्बाधककृतोमीत्यप-
रिमाणम् ? उत सर्वोऽप्यनागतता, आहोस्त्विदपरिच्छिन्नः ?
इति त्रयो गतिः । तत्र यदि बाधवृत्ति शक्तिस्तावद-
मिदं न सेविष्ये इत्यपरिमाणमिष्यते, कात्र एतच्छब्दं ननु सेव
शक्तिः परिमाणमापन्नम्, अतो यदेव निविध्यते तदेवाच्युप-
गममिति ॥ ५१ ३३ ॥ कुतः ? इत्याह- (सर्वाभ्याम्) ‘ बा-
धककृतोमीतावदिदं न सेविष्ये’ इत्येवंयुक्त्या इति शक्तिः
क्रियया प्रत्याख्यानाद्यविषयः कात्र एतच्छब्दोक्त-यावत्
कालं शक्तिस्तावत् कालमिदं न सेविष्ये इत्यर्थः । इष्टान्त-
माह-यथा सूर्याऽऽदिगताक्रियया समयावलिताऽऽदिः का-
लोऽनुमीयते, तथाऽप्रापि शक्तिक्रियया प्रत्याख्यानावाधिका-
लपर्ययः । असर्वेभ्योमिदं चेत् । तदुक्तम् यतो नन्वेव सति
स्था प्रतिज्ञातस्याऽपरिमाणस्य स्वहानिः प्राप्नोति, शक्तिक्रिया-
भूमितकालपरिमाणस्येदानीं स्वभवाच्युपगमादिति । यत्क-

म्-“ तं बुद्धं आसंसा होह ।” इति । अथाऽऽह-(आसंसेत्यादि)
ननु शक्तिकृते अपरिमाणेऽपि स्वयंप्रमाणे आशुसाक्षोवत्-
इत्यर्थ एव, शकेश्वरकालमिदं सेविष्ये इत्यासंसायाः त-
द्वचस्थावदिति ॥ ५२ ३३ ॥

शक्तिकृते परिमाणेऽप्युपगम्यमाने न केवलं जवतः स्वयङ्क-
हानिः, किं स्वयमेव हि दोषः । के ? इत्याह-

जह न जयभंगदोसो, मयस्त तद्ध जीवञ्चो वि सेवाय ।

वयभंगनिष्प्रयाओ, पञ्चकस्त्राणाणवत्या य ॥ ५३ ३३ ॥

इत्तिपेक्षी सती, ति नाद्वारो न यावि पच्छित्त ।

न य सत्त्वव्यपनिपयो, एणेण वि संजयत्त ॥ २५ ३१ ॥

यथा सूनस्य पञ्चत्वमुपगतस्य सुरलोकादौ सुरकामिनीसंभो-
गाऽदिभोगात् नुज्जतोभस्वपक्षे दोषो न भवति तथा शक्तिकृप-
मपरिमाणमप्युपगच्छन्त्य मते जीवतोऽपि भोगोपसेवायो
न दोषः प्राप्नोति, एतावत्येव मम शक्तिः, अतो माऽप्राप-
कालस्य पुष्पेयाजीवशक्ति मुनिमि जोगात्, इत्यभिप्राय-
वतस्तदभ्युपगमेन जीवतोऽपि जोगानासेवमानस्य दोषानुष-
ङ्गो न स्यादित्यर्थः । न चेत्तद्वदृष्टिं वा जिनशास्त्रे ।
किं चेत्प्रत्यक्षमुपगमे एतावती मम शक्तिः, इत्यवष्टम्भवतो
ममभङ्गनिष्प्रयास्याख्यानामवस्थेय इत्याह, एतावती मम
शक्तिः, इति भोगासेवनात्पुनः प्रत्याख्यानात्पुनरप्यासेवना-
त्पुनः प्रत्याख्यानादिति । किं च-प्रतानामतिचारः, तदाचरेण
च प्रायश्चित्तम्, एकमनतद्ध सर्वजनभङ्गनिषेधेन सर्वोप-
पि प्रतानि पादनीयानीति ॥ ५३ ३३ ॥ यदगममदं तत्सर्व-
मापि भवदभिप्रायेण न प्राप्नोति तत्सर्वलोकं वक्ष्यताह-
(इतिपेक्षेत्) इत्याह- (एतावत्येव मम शक्तिर्नाशिका, इ-
त्यवस्थासंज्ञेन प्रतिसर्वां कुर्वतोऽपि साधोः शक्त्यपरिमा-
णवादिनो जयतोऽभिप्रायेण नातिचारो, न चापि व्रतज-
ङ्गः, न चापि विशिष्टः, तथा सर्वजनपरिपालननिषमस्य
न स्यात्, शक्त्यवष्टम्भनात्, एकमनपरिपालनमपि स्वदिप्रियाण्ये
संयतस्यादिति ॥ ५५ ३३ ॥

अथ सर्वोऽप्यनागताका अपरिमाणमपि द्वितीयो विकल्प
इत्यने, सोऽपि न युक्त इति दर्शयताह-

अदवा सन्नागागय-कालमहणं मयं अपरिमाणं ।

तेणपुस्यपक्षो, मओ वि जगज्जवओ नाम ॥ ५४ ३३ ॥

सिद्धो वि संनेत्रो चित्त्य, सन्नागागयकसंवरश्चरत्ति ।

उत्तरगुणसंरणा-भावेो विप सक्का चेव ॥ २५ ३१ ॥

अथ सर्वस्याप्यनागतकालस्य ग्रहणमपरिमाणं भवतः, तेन
साक्षिं सुतोऽपि देवलोकाऽऽदि जोगानासेवमानः, ‘नाम’ इत्याम-
भवे । अतो जगज्जव एव साधुः, अप्रपञ्चमिदं स्यात्, सर्वमप्य-
नागतकाल तदपरिपालनादिति सुव्यक्तमेवेति ॥ ५४ ३३ ॥
अवि सेव सिद्धोऽपि संयत एव प्राप्नोति, सर्वानागतकाल-
परिपालनवाह, अस्यापि सर्वोऽप्युद्गीतप्रत्याख्यानाकालाभ्यन्तरव-
र्तिभावविरुद्धः, बाधकजीवमुद्गीतविरतिकालाभ्यन्तरवर्तितापु-
रहित इष्टान्तः स्वयमेव प्रत्यक्षः । मयनु सिद्धः चयतः, कोदो-
षः ? इति चेत् । तदुक्तम्, “ सिद्धे नोसंभवय, पओसंजयसंजय,
नोसंजयसंजय ।” इति वचनादिति । अपि च-अप्योऽपि दोषः
का ? इत्याह- (उत्तरगुणेत्यादि) उत्तरगुणः पौर्णवीरिमा-

हैकाननकोपवासाऽऽदिनोरूपः संवरणं बहुभिराकरैर्गृही-
तस्यैकाऽऽसनकाऽऽदिप्रत्यास्थानस्य जोजनाननरमाकारसं-
क्षेपेण सङ्कपम्, उत्तरमुणञ्च संवरणं चोगुणसंवरणं, तयोरे-
व सर्वानागताऽऽप्रत्यास्थानतत्कालेष्वुपगम्यमाने सर्वधैर्यावा-
प्राप्तौति, पौर्णमासिषु सर्वानागतकाऽऽप्रत्यास्थानानुपपत्तेः,
एकाशनकाऽऽदिषु पुनस्त्वद्विनाशेण सर्वोऽपराधानेषु संवरणं
कदाचिदपि न घटन इति श्रव्यकर्मोति ॥ २५३ ॥

अथापरिच्छेदाऽपरिमाणमिति तृतीयपञ्चमपकर्तुमाह-

अपरिच्छेदं वि समा-ए एम दोमो जशो सुए तेणं ।
वयभंगजयाउ चिचय, जावज्जीवं ति निदिहं ॥२५४०॥

यनाऽपरिच्छेदरूपेऽप्यपरिमाणमप्यन्ये एव सर्वाना-
गताऽऽप्रत्यास्थानोक्तदोषः समान एव । तथाह-कालापरिच्छेदे-
नापि प्रत्यास्थानं कृते किं घटिकाऽऽदिमात्रं काश्चित्कालं प्रती-
ह्य प्रतिज्ञां करोतु, आहोस्वित्सर्वमप्यनगतानाऽऽप्रत्यास्थानं
पालयतु ? । यथायः पङ्कः, तथैववस्त्रा, यावच्च घटिकां प्रती-
कृते तावच्च ह्ये अपि घटिके किं न प्रतीकृते ? , यावच्च ह्ये
प्रतीकृते तावच्च तिस्रोऽपि किं न प्रतीकृते ? , इत्यादि । अथ कि-
तीयः पक्षः, तर्हि मूलस्यापि भोगानासंभवमानस्य अतश्च ह्येव,
स्वित्सर्वमपि संयतवत्, उत्तरमुणसंवरणभावश्चेति त एव
दोषाः । उपसंहरन्नाह- (सुए तेणोयादि) तेनेताम् परिमाण-
प्रत्यास्थानदोषानांविद्येयं अतश्चमप्यादेव विवक्षयित्वायेन
क्षुत आगमे-“ सर्वे सावज्जे जोगं पचक्कमाणि जावज्जी-
वाः ” इत्यत्र साधुप्रत्यास्थानस्य सावज्जीवमिति परिमाण-
सार्धदृष्टम्, अतो मुच्यमानपरिमाणताम्रह इति ॥ २५४० ॥

आह-ननु सपरिमाणं प्रत्यास्थाने मयाऽऽशंसितज्ञाने
दोष उक्त एव, स कथम् ? , इत्याह-

नासंसा सेविस्ता-मि किं तु मा ये मयस्स वयभंगो ।
होही सुरेमु को वा, वयावगानो विपुक्कस्स ? ॥२५४१॥

यावज्जीवावधिना प्रत्यास्थानं कुर्वतो मरणान्तरमहं भो-
गान् सेविष्ये इत्येवेज्जा हन्ति । न क्विदाशंसा वर्तते-नैवं-
जृतेन परिणामेन सावर्जिकं प्रत्यास्थानं करोतीत्यर्थः । किं तु मा
मे मूलस्य-सुरेमुपवज्जस्य समो भोगानासंभवमानस्य अतश्च
अविपक्वः, इत्यर्थसमायेन मां मे मूलमङ्गलम् ज्ञेयाद्, इत्येव-
नैव युज्यपरिणामेनेत्येव जृते प्रत्यास्थानं करोतीत्यर्थः, अतस्तत्र
का आशंसा ? । हि स विस्तरावारकमरणः ज्ञेयोऽहमावस्थ-
यावत्तु स्वायत्तः, सुरलोकात् स्ववश्यं तदुदयापरावत् इत्यनः
शक्यमाद् यावज्जीवावधिना प्रत्यास्थानं, परतस्त्वशक्यत्वात्
प्रत्यास्थानं, इति कथमाशंसादेषवानयम् ? , इति । अथैवं ब्रुवा-
त्स्व-किमितीर्थं अतश्चाहोऽयमेव ? । अयं हि तृतीयो मुक्ति-
वाक्यति, तत्र च कामभोगाभाधान्नमङ्गलसंज्ञ एव, इति क-
ल्पस्य अतश्च ह्येव ? । तदयुक्तम् । तत्तदुक्तं मुक्तिगमना-
संभवात्, मदाविदेत्यपि सर्वस्यापि तद्वर्तमानायागमादिति,
अथ कोऽपि तावत्मुक्तिं गच्छति, तस्य च निमुक्तस्य । मदाभिमाने-
परिमाणे प्रत्यास्थाने गृह्यमाणे मुक्त्यापि मदाज्ञानानुगमादप-
रिमाणप्रत्यास्थानस्य सफज्जना भविष्यतीति चेदित्यथाऽऽह-
“को वा वेधेया” योऽपि मुक्तिं गच्छति तस्यापि निमुक्तस्य
निष्ठिगार्थस्य को व्रतानामवकाशः ? , किं व्रतानां साफल्यम् ? ,
तत्कार्यस्य सिद्धत्वात् किञ्चिदिति भावः । तस्मान्मुक्तिगमि-

नमपि प्रत्यसंगतमेवाऽपरिमाणप्रत्यास्थानमिति । तदर्थं सुष्ठु-
मांसं वा इवक्याऽनपेक्ष्य सामान्येनैवापरिमाणप्रत्यास्थाने
दृष्टान्त्युक्तम् ॥ २५४१ ॥

अथ निर्दोषं किञ्चिदर्थकं मतिं ब्रूयमाणमाह-

जो पुणरुक्खयभावं, मुणमाणोऽवस्सभाविनं जणइ ।
वयमपरिमाणमेवं, पचक्कं सो सुसायई ॥ २५४२ ॥

यः पुनरपेक्षि किञ्चित्काश्चपरिकर्मितमतिविहो अने गृह्या-
नि, विहन्त्यादेव च बोधेयतः सुरलोकोन्मय गच्छति, इत्यवशु-
द्धमानः स्वेषु चाप्रतभावमविरतिभावमपेक्ष्यनातिनं मुणत्
जानानोऽपि अने प्रत्यास्थानमपरिमाणं यावज्जीवपरिमाणर-
हितं जगत्पुञ्जरिति स एव ब्रूयमाणः प्रत्यक्तं साक्षादेव ब्रूवा-
चादी, अस्याथा भविष्या अस्याथा करणदिति ॥ २५४२ ॥

अपि च-

जावो पचक्खणां, सो जइ मरणपरयो वि तो भग्गं ।
अहं नित्यं न निदिहंइ, नावज्जीवं ति तो कीमं ॥२५४३॥

भावश्चेन्नमिको विरतिपरिणामः प्रत्यास्थानमुच्यते, न च
प्रत्यास्थानानुर्याजोवाचार्थमिति, उत मरणपरतोऽपि वि-
वक्ष्यम् । यत्ननतपस्तस्यैव भावे तस्य प्रत्यास्थानम्, सुर-
लोकाऽऽदी भोगमेवनादयर्थेनाथी तद्वृत्त इत्यर्थः । अथाऽप्य-
पचक्कं हि यत्नेन अपि यावज्जीवम्, इति परिमाणं प्रमुण-
न्यायेन किं न तिदिह्यते किं न क्रियते, येनाप्यचैतन्यस्यपु
वचनेनोच्यते ? , इति ॥ २५४३ ॥

अथ भावोऽभ्यधा, वचने न्ययथा प्रोच्यते, तर्हि मायैव
केवलमिति दृश्यमाह-

जइ अजदेव जावो चेतयओ वयपपच्छा माया ।
किं वाऽभिर्हणं दोमो, जावओ किं वओ गुरुयं ? ॥२५४४॥

हन्ति । यद्यप्येव यद्यप्यजोवाचार्थक एव चेत्तन्मि जायः प्र-
त्यास्थानवर्णिनामा, अन्वयश्च च यावज्जीवावाचार्थपरामर-
हितमेव वचनं, तल्लोचनयोः जानयः केयमेव माया मि-
श्रिते । नाप्यप्यक्त इदमेव, अन्वया विचिन्त्यायथा ज्ञाष-
णादिति । अथया-अपेक्ष्योऽसि त्वम् किं भावे तथा स्थितेऽपि
“यावज्जीवा” । इत्यादिभूते द्वापः काश्चिद्विषयमे भवता, येन
वचनेनापि नेदमभिधीयते ? । यदि वा-किं ज्ञाषणकाशान्
(वडं ति) यत्नेन गुरुकं प्रयानं पश्यामि त्वं, येन भावेऽ-
प्यथा स्थितेऽपि यत्नेनन्यथा अभिधीयते ? । एतच्चानुक्तम्,
आगमे भावस्थेनं प्रमाप्येन, यत्नेन स्व स्वमाप्येनानुपाना-
दिति ॥ २५४४ ॥

कः पुनरयमागम इत्याह-

अजस्य निवडिणं वे-जणमि जो खलु मणोगओ भावो ।
ते खलु पचक्खणां, न पमायं वेणयं छज्जणा ॥२५४५॥

इह केनापि श्रितिचाऽऽदाराऽऽदिप्रत्यास्थानं कर्तुमशक्य-
तम्, अथकतरसंभवकरणऽऽऽक्षिप्ततत्त्वा पुनश्चनुविधमाह-
प्रत्यास्थानात्पादित्यद्वयं शब्दं वक्ष्यामिः । एवं च मानसज्ञा-
नानुलूपा इवज्जने शब्देऽप्यत्र निपतिते अन्वयवपथे समुदा-
रिते यः खलु प्रत्यास्थानविषयानेककृत्यमाविष्टान्निष्ठानः स्वर-
हः प्रत्यास्थानुमेवोक्तो ज्ञावस्तदेव प्रत्यास्थानं प्रमाणं, स एव

प्रत्याकथानुविज्ञितप्रत्याकथानविवयो मनोगतो भावः प्रमाणं,
न तु ध्वजं, हादृ रूपं । कुतो न ध्वजं प्रमाणम् ? ।
प्रत्यक्षता-उल्लेखः तद्व्यञ्जितोऽप्रमाणः, भावानुसारेण
वस्तुस्थितिः । ननो यमगोप्येष चक्षन्प्रामाण्येनोक्तः, तां यां
धावउज्जीवाधको मनसो भावस्वरूपस्ये तद्वा चक्षनेतापि
यावउज्जीव इत्युक्त्यातो, किं मिथ्यामह्ये ? , इति॥ २५४॥
विशेषः अत एव-तरनज्जीविमह गय-विसेस्त्रा संसयज-
ह्जाओ । जावउज्जीवाभिरयं, ता पञ्चक्षन्तामि सावउजं ॥२॥
अतः ॥ २५० ॥

(१६) अव्यक्तज्ञानोऽपि सदापः, तेनापि प्रस्थाप्यमानव्यम-

सुयं मे आश्रयतेणं भगवया एवमकलायं—इह खलु पच-
कलायकिरिया एवमज्जयते, तस्म एं अयमन्ते पक्षते—
आया अपचकलायं यावि जवति, आया अकिरियाकुसल
यावि जवति, आया पिच्छांति यावि भवति, आया एयं-
तदं यावि जवति, आया एयंतवाले यावि जवति, आया
एयंतमुत्त यावि जवति, आया अविचारमणवणकायवत्ते
यावि भवति, आया अपमिद्वयपचकलायायवत्ते
यावि भवति। एव खलु जवता अस्वया अमंते अ-
यिंते अपमिद्वयपचकलायायवत्ते सकिं ए अमंते
एयंतदं एयंतवाले एयंतमुत्त, मे बाह् अविचारमणवण-
कायवत्ते सुविणुमवि ण पस्सति। पावे प स कम्मे कज्झां॥१॥

इहामिन् प्रपञ्चमे, मुच्यन्तांश्चैवा, स्मरित्वानिवाक्यालङ्कारैः ।
प्रत्ययान्तराणां नामऽप्येवम्, तस्यावस्थोऽप्यवस्थानां कृणोतः ।
अनीत्यात्मना जीवः प्राणश्च, च आनां प्रत्यास्थावर्तिप्रमाद्य-
ध्यानुगतप्राणः स्मर्यान् एवाप्रत्यक्षस्याप्यस्ति जवति, अवि-
शुद्धात् एव कुत्रश्चिद्विस्तारप्रत्याख्याप्यते । तथाऽऽमप्र-
हृणमप्यदर्शानमुद्गृह्णातीत्येव । तथाहि—नरियानामप्रत्ययान्तर-
स्थिरैरक्षरैवावभास्यते । स च नृपकुञ्जकिरणैरत्यन्तमर्थेन-
या किञ्चिद्वैजात्यं प्राप्यमानकियायं विनियुज्यते । बोद्धा-
नामप्यवभासः जवात् इहास्य च लोकाण्यनायास्येतेरना-
यासः कुतः प्रत्याख्यानाक्रियेति । एवमप्यविशेष प्रत्यक्षयाक्रि-
याया अभासो वाक्यः । तथा सन्नुत्पन्नं क्रिया, तस्यां कुतः प्र-
क्रियाकुलः, तमतिषेवावर्तिप्रक्रियाकुलान्तरावस्था जवति । तथाऽऽ-
ममिथ्यावोद्भवसंस्थितो जवति । तथैकान्तान्तरावस्था-
प्रस्थितो दृष्टयनीति दृष्टः, तदर्थभूतश्चात्मा जवति । तथा अना-
दनावस्थावर्तनाङ्गत्वेवाऽऽकुलितवाद्, बालवद्, बालात्मा भ-
वति । सुप्तवस्तुतः । तथाहि—असुप्तसुतः शरावद्, शरीरवद् न
जानाति । हितादप्रतिशरिहरिबलिकश्च । तथा—आयुक्तान्तरा-
मैवभूत एव प्रवर्तति । एवमपि चारुण्यार्थान्तराभूततया नि-
कुलपारिवात्यपर्यालोचनीयानि मनोवाक्कायवाक्यवयवस्य यस्य स
तथा । तस्मिन्नेवाऽऽकरणं, वायुं वाणीं, काको देहः, अर्थेयसि-
याद्यैः पदसमूहाऽऽत्मनो वाक्यमर्थो चिन्तनं सुखम् । वा । तत्र
ह्म, प्रहर्षमेव वाक्यपार्यस्य गतार्थेवाधपुनर्वाक्यप्रहर्षं करोति
तदेव ह्माप्यति—इह वायुवायुपार्यस्य प्रवर्ततया प्राधान्यं, प्रा-
वर्षास्तस्मिन्प्रवृत्तये प्रतियेषधिधानेन तथोत्प्रेषां प्रवर्तनं भव-
ति । तदेवप्रत्याख्याप्यतेऽप्यस्य चतुः शब्दाऽविचारोन्मोक्तोवाक्य-

यथावकाशादि भवतीति । तथा-प्रतिहतं प्रतिस्खलितं प्रत्या-
कषाते विनिर्गमनपरया पापकर्मोद्भवमुत्पन्नं येन सः प्रतिह-
तः प्रत्याकषातपापकर्मो, तत्प्रतिषेधायद्विप्रगृह्यप्रत्याकषात् भव-
ति । तदर्थमप्य पूर्वेकाऽस्येत्यंशविरतोऽप्रतिहृतप्रकृतपापकर्मो
सकृदिः सावधानमुनेनः तथाभूतपाकाऽसंबन्धो मनोवाक्कायै-
रगुताऽऽगुताऽऽत्मनः परेषां च दृग्दहेतुवाहकम्, तदेवंयुत-
सन् प्रकान्तेन बालवद्वयायः क्षुत्तपसादयः पुरुषस्तदेवं-
भूतश्च ब्रह्मसूतपापविशिष्टाऽप्यविशिष्टातिरन्तरणीयानि परमार्थ-
विचारगुण्या सुकृष्या वा विप्रदत्तमानि मनोवाक्कायवाक्काय-
निष्ठस्य स तथा । यदि वा-परमार्थमविज्ञोविज्ञमनोवाक्का-
यवाक्कायः सन् क्रियासु प्रसन्ते, तदेवंयुते निधिवेकतया पण्ड-
विष्णोऽपान्तेः स्वर्णमाप न पश्यति, तस्य वादस्यक्रिद्धान-
व्य स्वर्णमप्यपश्यतः पापं कर्म धष्यते, तैरेवंयुतेनाप्यवृत्ति-
क्रान्तिनाप्य पापं कर्म क्रियत इति भावः ॥ १ ॥

अत्र चाऽऽचार्याभिप्रायं चोदकोऽनृत्य निषेधयति-

तस्य चोद्य ए पञ्चगं ण्वं वयामी-अमत्तएणं मणेणं पाव-
एणं,अनंतीयाए वचीयाए पावियाए,अमत्तएणं काएणं पा-
वरणं अह णं तस्स अमणवत्थस्स अविचारमणवत्थकायव-
क्कस्स सुविणमवि अपस्सओ पावक्कमं णो कज्जइ । कस्स
खं ते हेउं । चोद्य ए एवं वदीति-अवयरेणं मणेणं पावएणं
मणवत्तिए पाव कम्म कज्जइ, अवयरीए वत्तिए पावि-
याए वत्तिवत्तिए पाव कम्म कज्जइ, अवयरेणं काएणं
पावएणं कायवत्तिए पाव कम्म कज्जइ । इणंतस्स सम-
खवत्थस्स मवियारमणवत्थकायवक्कस्स सुविणमवि पासओ,
एवंगुणवत्तीयायस्स पावे कम्म कज्जइ । पुणरवि चोद्य
एवं वतीति-तस्य खं जे ते एवमाहुंसु-असत्तएणं मणेणं
पावएणं असत्तीयाए वत्तिए पावियाए,अमत्तएणं काएणं
पावएणं अहुणंतस्स अमणवत्थस्स अविचारमणवत्थकाय-
कायवक्कस्स सुविणमवि अपस्सओ पावे कम्म कज्जइ,तस्य
खं जे ते एवमाहुंसु पिच्छा ते एवमाहुंसु ॥ २ ॥

(अन्यनपणं इत्यादि) अविद्यमानेनाऽसत्ता मनसाऽसत्प्रवृत्तेनाऽप्यभिप्रेतम् । तथा-बाबा कायेन च पापेनाभ्यस्त । अतस्त्वात्-
स्वत्वात्-प्रवृत्तस्तथाऽसत्प्रवृत्तकस्याऽनविद्यामनोवाङ्मायवाक्चक्षुष्य-
स्वप्नप्रत्यक्षपश्यताम् स्वप्रवृत्तिकं च कर्म नोपपद्ये यतीत्येवम-
व्यक्तव्यवृत्तान्तरस्याऽपि, पापं कर्म न भवत्येव । एवंतुनाऽविज्ञानेन पापं
न क्रियते इति बाबाह । कस्य हेनोः कर्म हेतुना क्त कारणेन
तत्पापं कर्म भवत्येव ? नात्र कश्चिद्व्यवस्थितवृत्तान्तरात्पापं-
भव्यहेतुरिति आवः । तद्वच्चोक्त एव स्वामिन्प्रायेण पापकर्म-
बाधहेतुमाह-(अक्षयरेणुमिस्त्यादि) कर्माऽऽवष्टब्धः प्रवृत्तेर्भोवा-
ङ्मायस्वकर्मभिः कर्म भवत्य इति दर्शयति-अक्षयरेणुं क्लिष्टेन
प्राणवृत्तिपापेनाऽऽसत्प्रवृत्ता मनसा बाबा कायेन च तदपत्यवृत्तिकं
कर्म भवत्यतर्हति । इदमेव स्पष्टतरमाह-अनतस्त्वरागमनमनक-
रानस्वैतद्वद्गुणजातयस्य पापं कर्म भवत्येव न पुनरेकस्मिन्वाङ्मा-
यवाङ्मायस्वऽऽपकर्मं चोच्यते इति । तथा पापकस्य मनोवाङ्मा-

यथापात्रस्याऽज्ञायात् । अथैनच्छापात्रमन्तरणाऽपि कार्यवन्ध
रूपेण, एवं च सति मुक्तानामपि कर्मवन्धः स्यात्, न चैतदि-
प्यते, तस्मात् तेषु स्वप्राणिनकमात्रायां च न कर्म बध्यत इति ।
तत्र यथेवं ज्ञेयं मनोयाक्षायाऽपारिः कर्मवन्धोऽभ्युपगम्यते
तदेवं व्यवस्थिते स्मिन् ये ते एवमुक्तवन्तः, तद्यथा-अविद्यमान-
रेवाऽप्येवमैः पात्रं कर्म क्रियते, मिथ्या त एवमुक्तवन्त इति
स्थितम् ॥ २ ॥

तदेवं बोद्धकेनाऽऽवयवपक्षं दृष्टयित्वा स्वपक्षे
व्यवस्थापने सत्याचार्य आह-

तस्य पञ्चपत्र चोद्यं एवं वयामी-तं सम्मं जं मण पुत्रे
वृत्तं-असंतपणं मणोयं पावण्यं असंतियाण वसियाण
पावियाण अनेतण्यं काण्यं पावण्यं अहणंतस्य अ-
मणकस्सम अविचारमणयकायवहसस सुविगमवि अप-
स्सन्नो पात्रे कर्म कज्जति, तं सम्मं । कस्म एतं ते हेतुं ।
आधरिय आह-तस्य खलु जगवया तज्जन्तविगिकायहेतु
पमात् । तं जहा-पुडविकाऽप्योऽजाव लज्जादाया, षोएहिं
अहिं जीविकाएहिं अया अपमद्वयपवक्यायपाव-
कस्म निचये पमद्वित्वातचित्तेदं । तं जहा-पागाति-
बाएण्जाव परिगहे, कोट्टेण्जाव मिच्छादणमम्लं ॥ ३ ॥

तत्राऽऽचार्यः स्वमतमनूय सरोपर्याप्तं नापयितुमाह-
तं सम्ममिथ्यादि । यदुत्तममयोक्तं प्राम् यथा स्वपक्षोपयुक्त,
योगानामपि कर्म बध्यते, तस्मैक शोभनं शक्तिस्त्विति ।
एवमुक्ते पर आह-कस्य हेतोः केत कारणेन तत्सम्प्रतिनि-
धत् । आह-(तस्य खलु इत्यादि) तत्रानि वाचरोपपत्त्यासाध्यम् ।
खलुगच्छो वाक्याल्लकारे । भगवता वारवद्वैतात्मनोऽभिना
बहुनिधिकायाः कर्मवन्धेदनुबन्धोपपत्त्यन्तः । तद्यथा-पृथिवी-
कारिका इत्यादि, वायवप्रसकारिका इति । कथमेतं पद आव-
निकायाः कर्मवन्धस्य कारणमिति । आह-(वक्ष्येहामिथ्यादि)
इत्येतेषु पृथिव्यादिषु पदजीविकायेषु, प्रतिदत्तं विहितं प्र-
त्याख्यातं नियमितं पात्रं कर्म येन स तथा । पुनरपि समासे-
नाऽप्रतिदत्तप्रत्याख्यातपावकमां य आत्मा जन्तुः, तथा तज्ज-
त्वादेव नियतं सर्वकारं प्रकल्पेण शतः, तथा व्यतिपाते प्राण-
व्यपरांशो वित्तं यन्म स व्यतिपातचिन्तः, स्वस्वरूपकहेतुत्वा-
द्वाक्यः, प्रशुद्धाऽसौ व्यतिपातचिन्तस्वरूपकचित् कर्मधारयः ।
इत्येतदेव प्रत्येकं दृष्टयितुमाह-(तं जेदस्यादि) तद्यथा-प्रा-
णानिपाते विषये प्रशुद्धिस्तपसः । एवं सुवाचाद्वाङ्मात्राभे-
द्युतपरिमहेश्वरि वाच्यम् । याद्विमिश्रदशशतस्यमिति तेषामि-
हेकद्विपयिकेतिप्रत्याऽऽतीतामितिस्तत्त्वमिह, शराविरितिप्रमा-
दकाययोगादुत्तरतरे द्रष्टव्यम् । तत्राचार्यः ते कथं प्राणानिपा-
ताऽऽद्विपयवत्तया अवयवज्ज्ञाना अपि स्वनाऽऽवयव्याभित्तिने
कर्मवन्धका एव । तदेवं व्यवस्थितं व्यप्राप्तुकं प्रवेण-यथा ना-
व्यवस्थितज्ञानाममननाममनस्त्वानं कर्मवन्ध इत्येवम् ॥ ३ ॥

साम्प्रतमाचार्यः स्वपक्षमिच्छे हृष्टान्तमाह-

तस्य खलु जगवया बहए रिद्धंते पणत्ते । से जहाणामए
बहए सिया गाहावस्स वा गाहावडपुत्तस्स वा रम्मो वा रायपु-
रिस्स वा खणं निहाणं निहाए पावेमिस्सामि, खणं
अक्खणं वारस्सामि पहरांमाणे, से किं तु हुनामे से बहए

तस्स गाहावडस्स वा गाहावडपुत्तस्स वा रम्मो वा रायपु-
रिस्स वा खणं निहाए पावेमिस्सामि, खणं लद्धं बहि-
स्सामि, पहरांमाणे दिया वा राओ वा सुत्ते वा जागर-
माणे वा अमित्तभुत्ते मिच्छामिंउत्ते निचये पमद्वित्वाय-
चित्तेदं भवति, एवं विभागरेमाणे समियाए विभागरे
चोद्यं इत्ता । जवति ॥ ४ ॥

(तस्य खलु भगवया इत्यादि) तत्रेति वाक्योपपत्त्यासार्थः । ख-
लुगच्छो वाक्याल्लकारे । जगवतैर्हवयोऽऽद्विगुणोपेतं चतुःशि-
शद्विंशत्यसममितेन तीर्थकृता वधकहृष्टान्तः प्रज्ञतः प्रकृति-
तः । तत्त यथानाम वधकः कश्चिन्त्यादि । कुतश्चास्मिन्ताऽऽ-
पितः सन् कस्मश्चिन्नधारेणतः कश्चिन्नधरो जयति । यस्याऽ-
सौ वधकस्ते विशेषेण दृष्टयितुमाह-(गाहावस्स वा इ-
त्यादि) शुद्धस्य पतिशुद्ध्यतिस्त्वानुत्तं वा । अनेन सामान्यतः
प्राक्तनपुरुषोऽभिहितः, तस्योपरि कुतश्चास्मिन्ताऽऽवधकः कश्चि-
त्संज्ञाः, स च व्यवहारमाणपरिणामोऽपि कस्मश्चिन्नधरो
पकारिणमेतं चातिविश्रामिति । तथा-राद्धाः, तत्पुत्रस्योपरि क-
पित एतत्पुत्रोऽवत्वाह-(खणं निहाय इत्यादि) कृष्णमवसरम्
(निहायस) प्राप्य तथाविधस्य पुरे गृहे वा प्रवक्ष्या-
मीत्येवद्व्यवसायी जयति । तथा-तज्जमवसर रिद्धाऽऽदिकं व-
धस्व लक्ष्म्या तदुत्तरकाले तं वधे हविष्यामीत्येव स्मर्या-
रयति । एतत्पुत्रं भवति-गृहोपनेः सामान्यपुरुषस्य, राद्धो वा
विशुद्धमवसर कर्णखड्गव्यापिणोऽप्यप्राप्तोऽवसरः ह्यह्वाऽ-
परकार्यं भवति । तथा-वधस्य च शिष्टमप्येकमात्रमव-
सरपेक्षी (कश्चिच्छात्रमुदात्तः, स च तस्मै दास्यति) कुण्डोऽ-
परकार्यं प्रति व्यपनेताः संस्मरिष्यवसरं वधे प्रवर्तयति-
ज्ञानो जयति । स चैवं भूतोऽपि तथा तं वधे प्रति नित्यमेव प्रश-
तुत्तयितानिचित्तद्वसो भवति । एवमत्रिगमनिरपि प्रवेणैर्गर्भ-
योगैर्कश्चापि कलः इव । इत्येवमप्युदाहरा अपि मिथ्यासा-
धिरतिप्रमादकाययोगादुत्तरतरे व्याप्राप्त्यानिपातनाऽऽद्विपयवन्तो
भवति । स च तदवसरमप्युदाहरा उदासीना इत्यर्थोऽपि नो
भवतीति । अत्र च व्यववधकयोः कुण्डोपकृता चत्वारो
भङ्गाः । तद्यथा-वधस्योऽजन्तवरो, वधकस्य च, उभयोर्गो-
तवन्तरो, द्वयोश्चपवसर इति । नागतुनीयास्तु पठान्त-"अ-
प्यथा अक्खणात्तया एतस्म ना पुरस्सम रिद्धं कस्ममाणे
तां बहेदं, तं जया मे खणो प्रियस्मह तस्स पुरिस्सस रिद्धं
चित्तिस्सामि, तथा मे स पुरिस्स अक्खणं बहइत्येव मिच्छाद-
मणो पहरांमाणे ।" इति गुरुं निगमसिद्धम् । साऽप्रतमाचार्य
एव स्वाभिनेतव्यं परमपञ्चपत्रकमात्रायां चपत्राह-(स किं
तु इत्यादि) आचार्योः स्वतो हि निर्णयार्थोऽनूयया परं
पुद्गलित-किंमिति परवक्ष्ये, तुरिति वित्तं, गृहादौ वाक्या-
ल्लकारे । किमनौ वधकपुरुषावसरपेक्षी रिद्धमवसरं प्रधार-
यन् पर्यालोचयप्रहर्षिणं सुप्तो जाग्रदवस्थो वा तस्य शुद्धपते
राद्धो वा वधस्याभिप्रेतुं मिथ्यासंस्थितो निर्यं प्रशतव्यति-
पातचित्तद्वसो । अत्रयाहोस्त्वित्येवं पुष्टः परः समतया मा-
धवस्यमवसरममनो यथाऽवस्थिममेव व्यापृणीयात् । तद्य-
था-इत्त ! आचार्य ! तवस्सामावमित्तभुत्तं दृष्टयित्वा ॥ ४ ॥

तदेवं हृष्टान्तं प्रवक्ष्ये दास्यन्तिकं दृष्टयितुमाह-

जहा से बहए तस्स गाहावडस्स वा गाहावडपुत्तस्स वा

रश्मो वा रायपुरिमस्स खणं निद्दाए पविसिस्सामि, खणं
लक्ष्णं वडिस्सामि ति पट्ठारमाणे दिवा वा रात्रौ वा
सुप्ते वा जागरमाणे वा अमिच्चज्जूए भिच्छामंति ते निब्बं
पमदविट्ठवायचित्तंदे, एवमेव वाट्ठे ति सव्वेसि पाण्णाणं
जाव सव्वेसि सत्ताणं दिवा वा रात्रौ वा सुप्ते वा जागरमा-
णे वा अमिच्चज्जूए भिच्छामंति ते निच्चं पमदविट्ठवायचित्तंद-
के । तं जहा-पाण्णातिवाएणं जाव भिच्छार्दसणसंन । एवं खलु
भगवाण् अक्खवा अन्नंए अन्निए अप्पनिहयपच्चक्खा-
यवाकम्मे सकिरिए अन्नंएमे अमंतादं दे एगंतवाए एगंत-
सुप्ते यावि लज्ज, मे याट्ठे एगंतवारयएययणत्तायवके सु-
विण्णमवि ए दस्सं, पावे य मे कम्मे कज्जइ ॥ १॥

[illegible]

तद्वयं दृष्टान्तबार्हस्पितिकप्रदर्शनेन पूर्वप्रतिपादिनाथस्य निग-
मनं कृत्याऽधुना स्वर्षामेव प्रत्येक प्राणिनां दुष्टऽस्मा भवति,
इत्येव तत्प्रतिपादयितुकाम आह-

जहा से बड़ए तस्स बा गाहावत्स० जाब तस्स बा
 रायपुरिस्स पत्तेयं पत्तेयं चित्तं समादाय दिया बा
 राख्यो बा सुत्तं बा जागरमाणे वा अमिच्चज्जे मि-
 ष्कासंठिते निब्बं पसद्विचित्रवायचित्तदं जव, एतेमेव
 बाले सव्वेभि पाणाणं जाब सव्वेभि सत्ताणं पत्तेयं पत्ते-
 यं चित्तं समादाय दिया बा राख्यो बा सुत्तं बा जा-
 गरमाणे वा अमिच्चज्जे मिष्कासंठिते निब्बं पसद्विचित्र-
 वायचित्तदं भवइ ॥ ६ ॥

(जडा से बहण इत्यादि) यथा असौ बधकः पराऽऽमनोरथसरा-
सेकी तथाऽस्य राहपतेः तत्पुत्रस्य वाऽऽपार्दितस्य वा राजाऽऽप्रे-

तत्प्रत्यक्षं चैकमेकं पृथक् पृथक् संस्पृश्य वषष्येयं घातकचित्तं समाधाय प्राप्तावसरोऽहमेव धैर्येण ममाधिपतित्वेन वानविस्था-
मन्त्येव वषष्यादिव रात्रौ वा सुप्ते वा जाग्रदा सार्वत्रयकथा-
संवेगमेव वषष्यामीं प्रत्येकमामिदृशोऽवसरपेक्षितया धनमपि
मिथ्यासंस्थितो नित्यं प्रशस्त्यतिपातविचलदयो भवति । इति
रागद्वेषाऽऽकुलतो बाह्यवद्वक्तोऽज्ञानाऽभूत् एकस्मिन्प्राश्नहिर-
ति सर्वेषामेव प्राणिनां विरतेऽवभासघातोऽयमवस्था प्रत्येकं वषष्येयं
घातकचित्तं समाधाय तस्मिन् श्रुतश्रुतविपानविचलितो भव-
तीति । इत्यमुक्तं जवति-तथाऽसौ तस्माद् गृह्यपतिराज्ञानुबता-
नुपपत्तयः काऽत्रावसरपेक्षितया वषष्यकुशलोऽप्यविरहितस्-
त्वात्तद्विराजन्वसन्ते, तत्प्रत्यक्षं चैकमेकं पृथक् पृथक् वषष्यते, एवं मु-
खावाद्वाऽऽदिपद्मेनमुपपत्त्युद्देशेन च प्रतिज्ञां प्रशस्त्यतिपातवि-
चलनमार्थविधानेन पञ्चावयवस्यं वाक्यमिति । द्वेषे पञ्चावयव-
स्यं सूत्राणां तिज्ञां कृष्यतः । तद्यथा- "आया अपचवक्याणी
यावि भवति ।" इत्यत आरभ्य यावत् "पाथे व से कम्मं कज्झइ
" इत्थं प्रतिज्ञा । तत्र पर-प्रतिज्ञासमसूत्रेण कम्मकुलम-
मिति कृत्वा कोदयति । तद्यथा- "तथ बोधाय पणवणं एवं
वयासी ।" इत्यत आरभ्य यावत् "जे ते एदमावुत्तं निच्छे ते ए-
वमया वुत्तं ।" तत्र प्रत्यक्षकोदकं प्रत्येव वदन्ते । तद्यथा-ब-
न्धया वुत्तं प्रतिज्ञां तत्प्रत्यक्षं चैकमेकं पृथक् पृथक् वषष्यते, केन हेतुना च-
त्तं, तत्र हेतुमाह- "तस्य सन्तु जमवया उज्जीविन सयंउकु पवसता ।"
इत्यत आरभ्य यावत् "भिच्छावणवणसत्तु" इत्यर्थे हेतुः ।
हेतोरेवेकास्ति कम्ममुपपत्त्यां स्वपक्षे सादिर्दृश्यति । इष्टास्त-
माह-अथवा- "इहा सन्तु जमवया वदए विद्वंते पवसते ।" इत्ये-
तद्वारभ्य यावत्तथा "सखं पणवणं वदिस्सामि पहागमणे-
" । तदेवं इष्टास्ते प्रत्येव, तत्र च हेतोः सत्तां रयामिदंते
परेण जगिद्विमुदाह- "से किं तु जाम से वदए ।" इत्यादि-
वारभ्य यावत् "इता भवति ।" तदेवं हेतोःप्राप्तौ तस्यै-
वलाभ्य हेतोः पक्षममेतं दर्शयिमुपपत्तयार्थं इष्टास्तधर्मणि
हेतोः सत्तां परेणाप्युपगतामुपवदति- "इहा व से वहाए ।"
इत्यत आरभ्य यावत् "पिच्छं पसद्विजवयाविचल्लहे सि ।"
इत्यत प्रतिज्ञां पक्षममेवमाह- "एवमेव वास्रे यावि ।" इत्या-
दीत्यत आरभ्य यावत् "पाथे व से कम्मं कज्झइ ।"
तदेवं प्रतिज्ञाहेतुप्राप्तौपरमप्रतिपाद्यकानि वधानिभिन्नुत्तंणि
विभागतः प्रदर्श्यामुता प्रतिज्ञाहेत्येवः पुनश्चत्तं निजममन्त्ये-
तत्तत्प्राप्तिपाद्विमुदाह- "जहा व से वदए तस्मा गमाहावस्सल ।"
इत्यादि यावत् "जिण्वं पसद्विजवयाविचल्लहे सि ।" एता-
दि प्रतिज्ञाहेतुप्राप्तौपनयितव्यमन्त्याप्येतः सुधेः प्रदर्शिता-
नि । प्रयोगार्थं कृष्यत-जन्ममिद्विहृत्प्रत्यक्षप्राप्तिक्रियं ज्ञामा
वापानुवर्त्यते प्रतिज्ञा, तस्मात्तद्विहृत्प्रत्यक्षप्राप्तौ प्रशस्त्यतिपा-
तात्तत्तद्विहृत्प्रत्यक्षं हेतुः, स्वप्राप्त्यवसरपेक्षितया कदाचि-
द्व्यावाक्यप्रापि राज्ञाऽर्थावयवकथयति । इष्टास्तः यथाऽसौ वष-
ष्यात्तामादिवषष्यत्वाद्यवसरपामिदृशं तत्प्रत्यक्षं वापि विरतेऽ-
वभासार्थवैचित्र्यं सत्प्रत्येयं नित्यं प्रशस्त्यतिपातविचलद्वय-
इत्युपपत्तयः । तत्र एवं तस्माद् वापानुवर्त्यते निगमयते । एवं
मुखावाद्वाऽऽदिपद्मेनपि पञ्चावयवस्यं येज्जीयमिति । कुलवं मुखा-
वाद्वाऽऽदिपद्मेनप्राप्तं विधेयतः, तत्राभ्येन विधित्वा नित्यं
प्रशस्त्यतिपातविचल्लद्वयप्राप्तः, तथा नित्यं प्रशस्त्याऽऽदान-
विचल्लद्वयप्राप्तः । ॥ ३ ॥

तत्रैव सर्वाऽभ्युपगमा वदन्वपि जीवनिर्कायेषु प्रत्येकमभिधत्तु-
तया पापापुनरिच्छाये प्रतिपादिते इत्यभिचारं दर्शयन्नाह-

एषो इण्डे समष्टे, चोदकः । इह खलु बह्वे पाणा जे
इमेणं सरीरसमुत्सर्पणं एषो दिट्ठा वा सुया वा नाजि-
मया वा विस्माया वा, जेसि एषो पत्तेयं पत्तेयं चित्तं स-
नायाय दिया वा राओ वा सुवे ना जागरमाणे वा अ-
मिच्छते, मिच्छासंतिरे तिचं पसहविउवाथीचत्तदं । तं
जहा-पाणातिवाए० जाव मिच्छादंमणसद्धे ॥ ७ ॥

(जो इण्डे समष्टे इत्यादि) नायमर्थः समष्टे इति प्रतिप-
त्तुं योग्यः । तद्यथा-सर्वे प्राणिनः सर्वपापेभ्यः स्वर्गानां प्रत्येक-
मभिधत्तुना इति । तत्राऽपि स्वपक्षसिद्धये सर्वेषां प्रत्येकं मि-
च्छासत्त्वं दर्शयितुं कारणमाह-इहसिस्मत्पुनरुत्तराऽयमर्थे श्लोके
बह्वेषोऽन्यताः प्राणिनः सुहृत्समादरेनभिन्नाः सन्ति । यथैव त-
त्ता किमप्याह-ते च देशकालस्थानाविप्रकृष्टास्तपाज्ञता बहवः
सन्ति ये प्राणिनः सुहृन्नाऽऽदिभिप्रकृष्टाऽऽद्यवत्त्वा अनुमानादरस-
मुच्छ्रयणेत्यनेनेहमाऽऽह-प्रत्यक्षाऽऽसन्नवाचित्वादिदृष्ट, अनेना-
र्वादिशितज्ञानसमन्वितसमुच्छ्रयेण न कदाचिद्, वृष्टाच्छ्रुता, न
श्रुताः अन्वेगच्छयेण, विशेषतो नाजिमत इष्टा न च विज्ञानाः
प्रतिनेहज्ञानेन स्वयमेवेत्यतः कथञ्चित्प्रत्ययः, नरव मित्र-
साधः स्यात् । अतस्तेषां कदाचिद्विज्ञानानां कथं प्रत्येकं ब-
धं प्रति चित्तलमादानं न भवति । न चाऽऽपि तात् प्रति नित्य-
प्रशस्यतिपातचित्तदृष्टो ज्ञेयतीति । शेषं सुगमम् ॥ ७ ॥

एवं व्यवस्थितेन सर्वविषयं प्रत्याख्यायानं युज्यते, इत्थेवं प्रति-
पादिते परेण सत्यावाये आह-

तस्य खलु भगवया इवे दिट्ठना पणत्ता । नं जहा-सन्धि-
दिट्ठेयं, असन्धिदिट्ठेयं य । से किं ते सन्धिदिट्ठेयं ? जे इमं
मन्धिर्भेदिता पणत्ता, एतेमि एं ज्जजीवनिक्काए पड्ढं० नं
जहा-पुड्वीकायं० जाव तमकायं, से एगइओ पुड्वीकाएणं
किच्चं करेदं वि, कारावेदं वि, तस्स णं एवं भवइ-एवं खलु
अहं पुड्वीकाएणं किच्चं करोमि वि, कारावेमि वि, एषो चैव
एषो मे एवं भवइ इमेणं वा, से एतेणं पुड्वीकाएणं किच्चं क-
रेदं वि, कारावेदं वि, से एं तातो पुड्वीकायाओ अनंश्य-
अवरिअर्याकइयपञ्चकखाणपापकम्मे यावि जवइ । एत्तं
जाव तमकाए ति भाणियव्वं । से एगइओ जजीवनिक्काएदि
किच्चं करेदं वि, कारावेदं वि । तस्स एं एवं जवइ-एवं
खलु अहं ज्जजीवनिक्काएदि किच्चं करोमि वि, कारावेमि वि,
एषो चैव एं से एवं जवइ, इमेणं वा से य तेहिं ज्जजीवनि-
क्काएदि० जाव कारावेदं वि, से य तेहिं इहिं जीवनिक्काएदि अ-
संजयअवरिअर्याकइयपञ्चकखाणपापकम्मेहिं । तं जहा-
पाणातिवाए० जाव मिच्छादंमणसद्धे, एम खलु भगवया
अक्कवाए अमंजए अवरिअर्याकइयपञ्चकखाणपापकम्मे
पुविण्णमि अपस्सओ पावे य से कम्मे कज्जइ । सेत्तं स-
न्धिदिट्ठेयं ॥ ८ ॥

(तस्य खलु भगवया इत्यादि) यद्यपि सर्वेष्वपि देशकालस्थ-
भावविप्रकृष्टेषु वषट्कचित्तं मोचयते । तथाऽप्यसत्ताविवरितप्रत्या-
ख्येयत्वात्पञ्चमुक्तवैर एव जवति । अथ चार्थस्य सुखप्रतिपत्त-
ये भगवता नोपेक्षता इह दृष्टान्तो प्रसूतः प्रकल्पितः । तद्यथा-
संज्ञिहृष्टान्तोऽसंज्ञिहृष्टान्तश्च । अथ कोऽयं संज्ञिहृष्टान्तः । ये क-
चन इमे प्रयुक्तासन्नाः वरुभिरपि पर्याप्तभिः पर्याप्ता जहा-
ऽऽदिविमशक्याः, सन्ना विद्यन्ते येषां ते सन्तिनः, पञ्चेन्द्रियाण-
येषां ते पञ्चेन्द्रियाः करणपर्याया पर्याप्तकाः, एषां च मध्ये
काश्चिदकः परस्मैविनिकायात् प्रतीत्यैवभूतां प्रतिज्ञां नियमं
कुर्यात् । तद्यथा-वदन् जीवनिर्कायेषु मध्ये पृथिवीकायैर्नैकेन
बासुकाशितोपल्लवणाविस्वरूपेण कृत्यं कार्यं कुर्यात् । स
चैवंकृतप्रतिज्ञानेन तस्मिन् तस्यां वा करोति, कारयति च,
शेषकार्येऽहं विनियुक्तः, तस्य च कृतनियमस्यैवभूतो भवत्य-
भवसायः । तद्यथैवं खल्वहं पृथिवीकायैर्न कृत्यं करोमि,
कारयामि च, तस्य च सामान्यकृतप्रतिज्ञस्य विशेषान्मार्थेनैव
भवति । तद्यथा-अनुना कृत्यानुना इवेनेन पृथिवीकायैर्न
कार्यं करोति, कारयति च स तस्यापृथिवीकायादिनियुक्तोऽ-
प्रतिहृतप्रत्याख्यातपापकर्मा जवति, तव खननस्यानन्यदन्त्य-
वनेनोत्सारप्रश्रवणाऽऽदिकरणप्रियासङ्गान् । एवमपि जीवा-
बायुवनस्पतिश्चापि वाच्यम् । तत्राप्यायैर्न स्नानपानाध्याहन-
भाण्डोपकरणेष्वान्नाऽऽदिषु प्रयोगः, तेजःकार्यापि पचनपाच-
नप्रकाशनाऽऽदिषु । बायुनापि व्यवज्जताऽनुत्तेत्यादिद्वयावारा-
ऽऽदिषु प्रयोजनम् । वानरानां च कम्बुमूलपुष्पफलप्रशक्ता-
हास्वाऽऽप्युयोगः । एवं विकल्पेन्द्रियपञ्चेन्द्रियवत्प्रायोरप्यभि-
ति । तथैकः कश्चित् वदन्त्ये जीवकार्येऽपि अवरितोऽस्यतया
तैरसौ कार्यं भावयुष्टानं स्वयं करोति, कारयति च परैः, तस्य
च क्वचिदपि निवृत्तेरभावार्थेवभूतोऽप्यवस्यो भवति । तद्यथैवं
खल्वहं वरुभिरपि जीवनिर्कायैः सामान्येन कृत्यं करोमि,
न पुनस्तद्विशेषप्रतिज्ञां । स च नैव वरुभिरपि जीवनिर्कायव्यव-
हारेऽप्रतिहृतप्रत्याख्यातपापकर्मा भवति । एवं मृदायादेषु वा-
च्यम् । तद्यथैवं मया वत्तद्व्यमोहदन्तं तु न वत्तद्व्यम । स च
तस्यामृदावादाविनियुक्तत्वाज्जन्यं भवति । तथाऽऽत्तादा-
वमत्त्वाभित्य वत्तद्व्यम । तद्यथैवं मयाऽऽत्ताऽऽनने प्राप्तामिहं तु
न प्राप्तामिति । एवं मेषुनपरिदृष्टवर्ति । तथा क्रोधमानमादा-
र्त्तामिहैव स्वयमभ्यूष्य वाच्यम् । तद्व्यमत्तः । हिसाऽऽप्युत्तेन-
द्वयविरतहासप्रत्यायकं कामं चित्तोत्तीति । एवं देशकालवत्त्वमा-
वप्रिकृष्टव्यतिः अतुल्यमिह वदन्तीति । अथति, तत्प्रत्ययकं च कामं
चित्तोत्तीति, सोऽयं संज्ञिहृष्टान्तोऽभिहितः । स च कदाचिदकमेव
पृथिवीकायैर्न व्यापाद्यमानं, शेषेषु निवृत्तः कदाचिद्व्यम । एवं जि-
काऽऽदिकः संयोगा जणनीया यावत्सत्तापि व्यापाद्यतीति ।
स चैवम्-सर्वेषां व्यापाद्यकत्वेन व्यवस्थाप्यते, सर्वविषया-
ऽऽप्यनुत्तेः, तत्प्रवृत्तिरपि तद्विनियुक्तः । यथा काश्चिद् ग्रामया-
नाऽऽदि प्रवृत्तः, यद्यपि च न तेन विप्रकृतकत्वेन केचन पुष्टा
दृष्टास्तथाऽप्यसौ तत्प्रवृत्तिनिवृत्तेरभासत्तत्त्वमप्यथा तद्वानक
इत्युच्यते, इत्थेवं दार्ष्टान्तिकोऽप्यव्ययम् ॥ ८ ॥
संज्ञिहृष्टान्तान्तरमसंज्ञिहृष्टान्तः प्राणुपम्यन्तः, सोऽनुना
प्रतिपाद्यते-

से किं ते अमन्धिदिट्ठेयं ? जे इमे अमन्धिओ पाणा । तं जहा-
पुड्वीकाया० जाव वणस्सइकाइया, छहा वेगइया तसा पाणा

जेसि णो तकाइ वा सभाइ वा पभाइ वा मणाइ वा वई वा
पावे वा सये वा करणाए अघोई वा कारावतए करंते वा
समणुत्ताणित्तए ते विणं बाले मव्वंसि पाण्णाणं ० जाव सव्वे-
सि सत्ताणं दिवा वा रात्रौ वा सुते वा जागरमाणे वा अग्नि-
चतुत्तमिच्छामंठिया निचये पसइविउवाविचिदंदा ज्वंते ।
तं जहा-पाण्णाइवाते ० जाव पिच्छाईसणसुहे, इव्वेव ० जाव
णो चेव माणो, मां चेव वई पाण्णाणं ० जाव सत्ताणं दुक्खण-
णाए सोयणत्ताए जूणाणाए (तिपावणत्ताए तिपण्णाणाए
पिट्ठणत्ताए पारितण्णाणाए, ने दुक्खणमसोवण ० जाव परि-
त्तणवणववणपरिकिल्लेमाओ अप्पविउवा ववंति ॥६॥

(सं किं त्वं अमखिदिने इत्यादि) संज्ञानं संज्ञा, वा विधा-
ने येषां ते संज्ञिनः, तत्प्रतिषेधोऽसंज्ञिनो, मनसो ह्यवयवता अना-
यातोऽनाऽनो प्राप्यवयवता यथोक्तवद्विज्ञानः प्रमुसमस्तु विज्ञानोऽवि-
ज्जानि । ये इमे संज्ञिणः । तद्यथा-पृथ्वीकायिका यावद्वनस्प-
निकायिकाः तथा वष्टा अर्थकाः जनाः प्राणिनां विकल्पेन-
या यावत्संज्ञिकताः पञ्चविद्याभिः स्वैरेव प्रवर्तमानाः, येषां न
नर्कऽसंज्ञिविचारो मोर्माभिर्वा एवमिदं विद्यते । येषां-कश्य-
चित्संज्ञिनो मन्मन्मन्काश्च स्वाशुपुष्पोक्तिं देशे किमर्थं स्वा-
शुभं पुण्यं ? इत्येवमात्मकं कुड्मलकाः स्वमन्त्रानि, चैव तेषाम-
संज्ञिनो तयोः संज्ञयस्त्विति । तथा संज्ञानं संज्ञा-पूर्वोक्तव्याधौ
न तुल्यकारणयोर्लोचनम् । तथा ब्रह्मनं प्रज्ञा-रक्षुयोऽप्येकजग-
म एवायंमत्तयेत्युक्तं प्रज्ञाचैव । तथा मनसो, मनिरित्यर्थः ।
आ चावप्रज्ञाऽऽदिरुपाः तथा प्रस्पृष्टयोर्वा वाक्, सा च न विद्यते
तेषामिति । यद्यपि यं चोद्दिष्टाऽऽदौर्वा जिह्वेन्द्रियज्ञाविशेषाऽ-
दिकमस्ति तथाऽपि न तेषां प्रस्पृष्टयर्गस्यम् । तथा च 'यैर्वा पापं
हिसाऽऽदिकं करोमि कारवासां येषून्मन्त्राणां कश्चिद्विधा कस्तिः
तथा स्पृष्टं करोम्येवौ कारवासां कुप्यं वा समनुजामासीत्ये-
वं भूतोऽप्यवसायो न विद्यते तेषामिति । मध्ये तस्य संज्ञिनो बालयु-
क्ताः सर्वेयां प्राणिनां घातनिवृत्तेरभावात्तद्योयत्तया वा नका
व्यापादकता तयादि-श्रीमिन्द्रयाऽऽद्यः परोपकारो भवन्ति । मदेव त-
द्वृत्तयाऽऽदिना अनुत्तमायणमपि विद्यते, तेषामविरतत्वात्, केवलं
कामपरान्तर्भावां वागमावाः । तथाऽऽत्माऽऽत्मापि तेषामवस्थेय-
वर्थाद्विज्ञानम् । तथेदमस्मदीयमिदं च पारक्यमित्वेवंभूतव्य-
वधानावाधिति । तथा नोत्तरोपकरोद्विज्ञानावाधित्वेनेह भू-
तसंज्ञायाऽपि । तथाऽऽत्माऽऽदौः स्वापान्तरिग्रहसंज्ञा ० इति ।
एव चोद्यमानमायादीनां यावद्विज्ञादौ नोद्यमसंज्ञायाश्च तेषा-
मवगत्यः । तज्ज्ञायाश्च ने दिवा वा रात्रौ वा सुप्ता वा जाग्रदव-
स्था वा तिर्यग् प्रशङ्कयित्वासां विज्ञाद्विज्ञानावन्ति । मदेव इ-
शंयनुमाह- (तं जहा इत्यादि) ने ह्यसंज्ञिनः कश्चिदपि वि-
ज्जुतत्वात् सात्त्व्याधिक्यमवस्थापेन भवति । तद्यथा-प्राणा-
निपाते रात्रिस्मिद्व्यादौ शैतल्यवदन्तो भवन्ति । तद्वत्तया च क-
स्यापि वैशिष्ट्यमनोवागमापारहिततास्तथापि सर्वेषां प्राणि-
नो दुःखोऽवस्थान्तया, तथा शोचनगत्या शोकाप्यदमनेन, त-
था जूतनयाः, कुर्यं यथोद्दिष्टवत् तत्परणशीलतया, तथा
त्रिभ्यो मनोवाक्कायेष्व पतन विधानं तज्ज्ञावस्तया ।
आदि वा- (तिपण्णाणाए ति) परिषदन्तया । तथा (पिहण-
णाए) मुष्टिजोषग्रहणे, पारितपनतया वरिस्तथा पीडया,

ते चाऽसंज्ञिनोऽपि यद्यपि देशकालस्थानावविप्रकृष्टानां न स-
र्वेषां दुःखं समुपादयन्ति, तथाऽपि विरतेरभावाद्यद्यो-
तया दुःखपरित्यागकृताऽऽदौ प्रतिविश्रता ज्वन्ति, तत्संज्ञायाश्च
तत्त्व्यायेकेन कर्मणा भवत्येव ॥ ६ ॥

तदेव विप्रकृत्यविषयमपि कर्मवत् प्रदर्शयति संज्ञिदोपुराह-
इति खलु से असंज्ञिणो वि सत्ता अहोनिमि पाणा-
तिवाए उवक्खाइज्जंति ० जाव अहोनिमि परिगंहे उवक्खा-
इज्जंति ० जाव पिच्छाईसणसुहे उवक्खाइज्जंति । एवं भूतवादी
सर्वजाणिया वि खलु सत्ता सन्निगो हुज्जा असंज्ञिणो हो-
ति, अमसिणो हुज्जा सन्निगो होति होव्वा सन्नी अ-
दुवा अमसो । तस्य से अवि विविता अवि भूणिता अमसु-
विता अणुमुताविता असंज्ञिकायाओ वा सन्निगायं
संकपंति, मन्निकायाओ वा अमन्निगायं संकपंति, सन्नि-
कायाओ वा सन्निगायं संकपंति, असन्निगायाओ वा
असंज्ञिकायं संकपंति । जे एव सन्नी वा अमसो वा सव्वे ते
पिच्छायारा निचं पसइविउवाविचिदंदा । ते जहा-पाणा-
तिवाए ० जाव पिच्छाईसणसुहे । एवं खलु जन्तया अक्खाए
असंज्ञं अरिहए अपादिहए पचकत्वायपावकम्पे सकि-
रिए अम्वंहे एगंतदंमे एगंतवाले एगंतमुत्ते, से बाले अ-
विदारणवयकायवत्ते सुविणमवि ण परसइ, पावे ये से क-
म्पे कज्जइ ॥ १० ॥

(इति खलु ते एवमपि) इतीकपवर्तमाने । अस्तुयुद्धो वाक्या-
हमुर, विशेषण वा किं विशिष्टमिदं ? ये इमे पृथ्वीकायाऽऽ-
द्योऽसंज्ञिनः प्राणिकनन्येषां न तयोः न संज्ञा, न मनो, न वाक्, न
स्वयं कर्म, नाभ्येन कारयितुं, न कुर्वन्तमनुमन्तुं वा प्रवृत्ति-
रस्ति । ते चाहर्निशममिषत्तया मिथ्यासां कृता नित्यं प्रशङ्क्य-
निवाचनित्यवद्वा दुःकोत्पादजनया यावत्परित्यापनपरिकृताऽऽ-
दौ ब्रह्मनिवृत्तता, असंज्ञिनोऽपि सन्तोऽपि सर्वकायमेव प्रा-
णातिपाते कर्मत्वे तद्योयत्तया तदसंज्ञायापि प्राग्भागत-
वहुवाक्यावन्ते, नावन्मिथ्यादर्शनशक्तये उपाधयान्त इति ।
इवाक्यान्ते वा संज्ञिनोऽपि योयत्तया पापकर्मनिवृत्तेर-
स्तिप्रमाणः । तदेव इति दृष्टान्तस्येव तत्प्रतिषेधकप्रमाणेनैव
प्रतिषेधयितुं शक्यं कियते । तद्यथा-किमेते सर्वज्ञा संज्ञिनश्च
अवा ० अवयववत्तिवत्तया एवाऽऽहोनिम्यसंज्ञिनो भूत्वाऽसंज्ञि-
ज्ञानवदन्ते, असंज्ञिनोऽपि सत्त्व्यामिथ्येव चोदित सत्त्व्या-
ऽऽवर्ते (अवयवजोषिया वि खलु इत्यादि) यादं या-सर्वेवं-
ज्जा वरततवायं य एवं प्रतिपादयन्ति-“ पुरुषः पुण्यवम-
श्नुते, पशूनां पशुत्वमिति । ” तद्वत्तया संज्ञिनः संज्ञिन एव भ-
विष्यत्संज्ञिनोऽयं संज्ञिन इति नमस्तद्वयवज्ज्ञेदाद्येमाह- (सद्य-
जोषिया बोधादि) यदि वा-किं संज्ञिनोऽसंज्ञिकमैकवत् प्राकृते
सत्यं कर्मणि कुर्वन्ति, किं वा नोत्त । एवमसंज्ञिनोऽपि संज्ञिक-
मैकवत् प्राकृते सत्येव कुर्वन्ति, आहोनिम्यस्य तद्वत्तयाऽऽह-
 (सद्यजोषिया बोधादि) सर्वं योयत्तयेषां ते सर्वयोय-
संज्ञिविज्ञानो मनोवाक्कायोऽयं सत्त्व्याऽऽदौऽऽदौऽऽदौ योय-
इत्यर्थः । ते वा नारकादिजन्तयः, अविश्व्यादौ शैलिकयो-
नयोऽपि । अविश्वेति विशेषणे । एतद्विज्ञानदि-तज्ज्ञाभापेक्षया

सर्वेयांशोऽपि सत्याः पर्यायव्यवहारा यावन्मनःपर्याप्तं न निष्पद्यते तावत्संज्ञनः करणतः सत्यः पञ्चासंज्ञिनो भवन्त्येकस्मिन्नेव जन्मनि अन्यजन्मापेक्षया त्वेकैकदेश्याऽऽदयोऽपि सत्यः पञ्चासंज्ञिभ्योऽऽदयो भवन्तीति । तथाभूतकर्मपरिणामात् पुनर्भवाजन्मव्यवहारे व्यवस्थानियमः, भव्याभवव्यवहारे हि न कर्माऽऽपेक्षते, अतो नातपोर्व्याधिचारः । ये पुनः कर्मवशादास्ते संज्ञिनो नृत्वाऽसंज्ञिनो भवन्त्येकैकदेश्याऽसंज्ञिनाः संज्ञि इति वेदान्तादिमतस्य प्रत्यक्षेणैव व्याधिचारः समुपपन्नम्यते । तद्यथा-सहस्रपि कश्चिन्मूर्खाऽऽद्यवस्थायांमसंज्ञित्वं प्रतिपद्यते, तद्वगमे तु पुनः संज्ञित्वमिति, जन्मान्तरे तु सुतरां व्याधिचार इति । तदेवं सहस्रसंज्ञिनोः कर्मपरतन्त्रावाप्त्यन्यानुगतिरिच्छते । यथा प्रतिबुद्धो निजोदयात्स्वापिति, सुप्तश्च प्रतिबुध्यते इत्येवं स्वापप्रतिबोधोपरिचयऽन्यानुगमनम् । एवमिहापीति । तत्र प्राक्तनं कर्म यद्वर्णिष्ये यच्च वदन्मास्ते, तस्मिन् सत्यं तद्विचित्र्यापृष्टक-कृत्य तथा तद्विषयाऽऽसंज्ञित्वेऽऽस्त्युत्पत्तिः, यत् चाविचित्र्यापृष्टक-कृत्यतरोऽप्येकार्थिका अवस्थाविशेषे चाऽऽश्रित्य भेदेन व्याख्यातव्याः । तदेवमपरिचयत्प्राक्तनकर्मणोऽसंज्ञिकायाःसंज्ञिकायां संक्रामयितुं, तथा संज्ञिकायादसंज्ञिकायमिति । तथा-नारकाः स्वावशेषकर्मणो यत् नरकादुद्गुह्यं प्रयतुवेत्येतुं निर्यक्ष्यन्त्येते । एवं हेवा अपि प्रायश्चित्तकर्मशेषतया बुज्यन्तिनृपपद्यन्त इत्यवगम्यमयम् । अत्र चतुर्लोकसंज्ञं च सुषेणैव दर्शयति-साध्वनमध्यनार्धमेषुसंज्ञिषुः प्राक् प्रतिपन्नमर्थं निगमयग्राह- (उ एते सेत्यादि) ये ते सर्वानिपि पर्याप्तिसिः पर्याप्त इत्यथा करणेन च विकलाश्चापरायतां अन्वेष्य संक्रमजनाः संज्ञिनोऽसंज्ञिनो वा सर्वेऽप्येते मिथ्याऽऽचाराः, अप्रत्याख्यातित्वादिः यमिप्रायः । तथा सर्वजीवेष्वपि निर्ययं प्रशुभ्यतिपातचित्तवदन्मा अवस्थान्येवंभूतज्ञा प्राणानिपातांशु सत्त्वगन्धस्पर्शरूप रसंस्त इति, तदेवं व्यवस्थिते यत्तदुक्तं बोद्धेन तद्यथाव्यवस्थामाऽऽद्यु-अभ्यागसंज्ञे कथं पापं कर्म भव्यत इत्युत्तरात्प्राकृत्य विरतेनराजासद्योमृतया पापकर्मसङ्गावं दर्शयति- (एवं खलु इत्यादि) । एवमुक्तनीत्या, खल्ववधारणे, अग्रज्ञा वा । अगवता तथैकतेराद्यादिना यत्प्राक् प्रतिज्ञातं तदनुवदति-बाधत्वापं च कर्म क्रियत इति ॥ १ ॥

तदेवमप्रत्याख्यानिनः कर्मसंज्ञावास्तवंभवत् नारकतियेहन-रामरगतिलक्षणं ससारमवगम्य संज्ञातवेत्तार्यश्चोदक आचार्यं प्रति प्रणम्यतेः प्रश्रित्युत्तरमाह-

मे किं कुर्वं किं कारवं कटं संजयविरपपदिहयपचक्वा-यपावकम् भवद् ? ।

आचार्य आह-

तत्पुनस्तु जगवया उज्जीविणकार्यहेतु पमत्ता । तं जहा-पुद-बीकाइयां जाव तसकाइया । मे जहाणामए मम अस्मानं (?) इहेणं वा अड्डीण वा मुट्ठीण वा सेलुण वा कवासेण वा आ-तादिज्जमाणस्स वां जाव उद्विज्जमाणस्स वां जाव झो-मुक्खण्डमायमवि हिंसाकारं दुक्खं भयं पदिमंवेदेति, इवेवं जाणंतां सत्त्वे पाणां जाव सत्त्वे सत्ता इहेण वां जाव कवा-सेण वा आतादिज्जमाणं वा इहममाणं वा तज्जिज्जमाणं वा तासिज्जमाणं वां जाव उद्विज्जमाणं वां जाव लोमुक्खण-

णमायमवि हिंसाकारं दुक्खं जयं पदिमंवेदेति, एवं पञ्चा म-त्त्वे पाणां जाव सत्त्वे सत्ता न इहेण जाव उद्वेयवत्त्वा, एव धम्मं धुवे थियए सासए समिच्च झोगं खेपभाहिं पवेदिए । एवं से जिवम् विरते पाणाइयायातो जाव भि-च्छादिसणसञ्जाआ, मं भिक्खू णो दंतपक्खसंज्ञां दंते प-क्खासेज्जा, णो अज्जं णो वमणं णो धूयणं नं पि न आदत्ते, से जिवम् अकिरिए अलुमए अकोहे जाव अज्ञांते उवमं-ते पणिउवुक्के, एस खलु भगवया अक्खाए संजयविरप-दिहयपचक्वायपावकम् अकिरिए संवुडे एयंतपेणए, यत्ति भवद् इति वपि ॥ १ ॥

(स किं कुर्वमित्यादि) अथ किमनुष्ठानं स्वतः कुर्वन्, किं वा परं कारयन्, कथं वा कर्म प्रकारेण स्वतःविरतप्राप्तहृत्पा-पकर्मो जन्तुर्भवति । संयतस्य हि विरतिमज्जावांसायार्थाक्या-निवृत्तिः, तत्रिषुस्तेष्व कृतकर्मसंचयाभावात्, तदभावाश्चरकाऽऽदिगयज्जाव इत्येवं पृष्टे सत्याचार्य आह- (तथ खलु इत्यादि) तत्र सयममज्जावं परज्जीविकाया जगवता हेतुत्वेनो-पपन्नताः । यथा प्रत्याख्यातनराहृतस्य परज्जीविकायाः संसा-रगतनिष्पन्नतत्त्वेनोपपन्नता एव त एव प्रत्याख्यानिनां मो-क्षक्य भवन्तीति । तथा बोक्त्व- " जे जलिया य हेतु, अव-स्स ते जेव तेत्तया पाक्खं " गणणया लोगा, दाहह विपुद्धा भवे तुज्जा ॥ १ ॥ " इत्यादि । इदमुक्तं प्रवर्ति-यथाऽऽद्यमां द्वाडाऽऽद्युपपत्तिः तुःसमुपपत्तिः, एवं सत्त्वमात्रं प्राणबालिभवांशोयमया तदुपपत्तिःअवर्तने, एव धम्मः सत्त्वो-पायश्चाश्रयणो धूवंऽऽस्त्युत्पत्तिःप्राकृष्टिरवस्थावां निर्य इति । परिणामादित्यथायापि सत्यां क्ताऽऽद्यव्यवहारात् । तथा आ दिव्यादितिरिव शब्दज्ञवाच्छास्त्राः, परेः क्वाचोद्व्यवह-रिताः, युक्तिसंगतत्वावर्त्यजप्रायः, अयमेवेतत्तत्र धम्मः समेत्या-वगम्य लोकं चतुर्दशरज्ज्वाकं खद्वहिः सवेहः प्रवेदितः, तदेवं स भिक्षुनिवृत्तस्य सत्त्वोऽभवद्वैरेभ्यां द्धमप्रज्ञालनाऽऽदिकः । क्रिया अकुर्वन् सावर्थाक्याया शब्दावाचक्रियोऽक्रियत्वाच्च प्रा-णिनामनुपेक्षोऽप्यापठकः यावदेकान्तैनायसो पागुदता भवति । इतिः परिसमाप्त्यर्थे । असीमंति पृष्ठवत्त्वाः । यथाः प्रायश्चद्व्यवहारे-याः । मृच ० २५० ४ ५ ० ।

(११) जीवाः किं मूलगुणप्रत्याख्यानिनः ? इतरुकाः- अर्थांशो-भे-देन प्रत्याख्यानिनं तद्विषयेण च जीवाऽऽदिपदानि विशेष्यग्राह-जीवा एव भेदे । किं मूलगुणपञ्चकत्वाणी, उत्तरगुणपञ्च-कत्वाणी ?, अपचकत्वाणी ? । गोयमा ? जीवा मूलगुणपञ्च-कत्वाणी, उत्तरगुणपञ्चकत्वाणी, अपचकत्वाणी वि । न-इयायं जेतं । किं मूलगुणपञ्चकत्वाणी वि पुच्छ ? । गो-यमा ? नरइया नो मूलगुणपञ्चकत्वाणी वि, नो उत्तरगुण-पञ्चकत्वाणी वि, अपचकत्वाणी वि । एवं जाव चउरिदि-या पंवेदियातिरिक्तजोणिया, मणुस्स य जहा जीवा वा-णमंतरजोडनियमेमाणिया जहा नरइया ।

(जीवा णामत्वाद्) (पंचद्विधानिःकलजोणिया मणुस्स य जहा जीव ति) मूलगुणप्रत्याख्यानिनं उत्तरगुणप्रत्याख्या-

मिनोऽप्रत्याख्यानिनश्च, नवरं पञ्चेन्द्रियतिथ्यञ्चो देशत एव मूलगुणप्रत्याख्यानिनः, सर्वविरनेस्तेष्वामावात् । इह चोक्तं पाथया-
“तिरिथाणं चारिचं, निवारिचं अह य नो पुणो तेसि ।
सुवच बहुयाणं चिचय, महवयाणां च समए ॥ १ ॥”

परिहारोऽपि पाथयेव-

“ए महुवयसस्सणावे वि चरणपरिणामसंभवो तेसि ।
न बहुगुणाणं पि जहा, केवलसंजुपरिणामो ॥ २ ॥” इति ।
(१८) अथ मूलगुणप्रत्याख्यानाऽऽदिमतामेवावपत्त्वाऽऽदि-
चिन्तयति-

एएसि एं जंते ! जीवाणं मूलगुणपञ्चकखाणीणं उत्तर-
गुणपञ्चकखाणीणं अपञ्चकखाणीणं य कपेरं कपेरि-
त्तोऽ जाव विसेसाहिया वा ? । गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा
मूलगुणपञ्चकखाणी, उत्तरगुणपञ्चकखाणी असंखेज्जगुणा,
अपञ्चकखाणी अणंतगुणा । एएसि एं भंते ! पंचिदियति-
रिक्खजोणियाणं पुच्छा ? । गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा पंचि-
दियतिरिक्खजोणिया मूलगुणपञ्चकखाणी, उत्तरगुणपञ्च-
कखाणी असंखेज्जगुणा, अपञ्चकखाणी असंखेज्जगुणा ।
एएसि एं जंते ! मणुस्साणं मूलगुणपञ्चकखाणीणं पुच्छा ? ।
गोयमा ! सव्वत्थोवा मणुस्सा मूलगुणपञ्चकखाणी,
उत्तरगुणपञ्चकखाणी संखेज्जगुणा, अपञ्चकखाणी असं-
खेज्जगुणा । जीवाणं जंते ! किं मूलगुणपञ्चकखाणी, दे-
समूलगुणपञ्चकखाणी, अणंतगुणपञ्चकखाणी ? । गोयमा ! जीवा
सममूलगुणपञ्चकखाणी वि, देसमूलगुणपञ्चकखाणी वि,
अपञ्चकखाणी वि । नेरइयाणं पुच्छा ? । गोयमा ! नेरइया
नो सव्वमूलगुणपञ्चकखाणी, नो मूलदेसगुणपञ्चकखाणी,
अपञ्चकखाणी वि । एवं जाव चउरिदिया । पंचिदिय-
तिरिक्खपुच्छा ? । गोयमा ! पंचिदियतिरिक्खा नो सव्व-
मूलगुणपञ्चकखाणी वि, देसमूलगुणपञ्चकखाणी वि,
अपञ्चकखाणी वि । मणुस्सा जहा जीवा, बाणभंतरजोइ-
मियवेमाणिया जहा नेरइया । एएसि एं जंते ! जीवाणं
सव्वमूलगुणपञ्चकखाणीणं देसमूलगुणपञ्चकखाणीणं अ-
पञ्चकखाणीणं य कपेरं कपेरं जाव विसेसाहिया वा ? ।
गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा सव्वमूलगुणपञ्चकखाणी,
देसमूलगुणपञ्चकखाणी असंखेज्जगुणा, अपञ्चकखाणी
अनंतगुणा । एवं अपावहुमाणि तिथि वि जहा पढावे-
हए दंरूप, नवरं सव्वत्थोवा पंचिदियतिरिक्खजोणिया,
देसमूलगुणपञ्चकखाणी अपञ्चकखाणी असंखेज्जगुणा ।
जीवाणं भंते ! किं सव्वत्तरगुणपञ्चकखाणी, देसुत्तरगुण-
पञ्चकखाणी, अपञ्चकखाणी ? । गोयमा ! जीवा सव्वत्त-
रगुणपञ्चकखाणी, तिथि वि पंचिदियतिरिक्खजो-
णिया मणुस्सा, एवं चैव सेमा अपञ्चकखाणी जाव
वेमाणिया । एएसि एं भंते ! जीवाणं सव्वत्तरगुणपञ्च-

कखाणीणं अपावहुमाणि तिथि वि जहा पढे दंरूप
जाव मणुस्साणं ॥

(एएसि एमियादि) (सव्वत्थोवा जीवा मूलगुणपञ्चकखा-
णी ति) देशतः सव्वतो वा ये मूलगुणवन्तस्ते स्तोकाः, देश-
सर्वोच्चासुत्तरगुणवनामसंख्येयगुणवन्ताः । इह च सर्वविरने-
षु ये उत्तरगुणवन्तस्तेऽवश्यं मूलगुणवन्ताः, मूलगुणवन्तस्तु
स्यादुत्तरगुणवन्ताः, स्यादादिकखाः, य एवं च तद्विक्रान्त
एवैव मूलगुणवन्तो प्राह्याः ते जेतव्यः स्तोका एव, बहुतरय-
तीनां दशविधप्रत्याख्यानमुक्तत्वात् । तेऽपि च मूलगुणव्यः सं-
ख्यानगुणा एव, नामंख्यानगुणाः, सर्ववतीनामपि संख्यानत्वात् ।
देशावरनेषु पुनर्मूलगुणवद्भ्यां जिज्ञा अप्युत्तरगुणिनो लभ्य-
न्ते, ते च मधुमांसादिचिचिज्जानप्रदवशाद्दुत्तरा अवन्तीनां
ऊवा देशविरिता मूलगुणवतोऽप्युत्तरगुणवन्ता मूलगुणवद्-
भ्यां संख्यानगुणवत् भवत्यन एवाऽऽह-“उत्तरगुणपञ्चकखाणी-
असंखेज्जगुणं ति, अपञ्चकखाणी अणंतगुणं ति ।” मनुष्यपञ्च-
न्द्रियतिथिष्वेव एव प्रत्याख्यानिनोऽप्युत्तरगुणवन्तिन एव, व-
नस्यापि प्रजातिरित्यादिनामनगुणवन्तिना । मनुष्यस्ये-“अ-
पञ्चकखाणी असंखेज्जगुणं ति ।” यदुक्तं तस्मिन्मूर्तिप्रदणना-
वसेयम् । इतरथा संख्यातव्यविति । (एवं अपावहुमाणि तिथि
वि जहा पढमिज्जरूपं ति) तत्रैकं जीवानामिदमेव, द्वितीयं
पञ्चेन्द्रियतिथ्यां, तृतीयं तु मनुष्याणाम् । एतानि च यथा
निर्दिष्टपणमूलगुणाऽऽदिप्रतिपदे दृष्टके लभ्यन्ति, एवमिह
जीवयि वाच्यमिति । विशेषमाह-“अवममियादि ।”

(पंचिदियतिरिक्खजोणिया मणुस्सा य एवं चैव ति) यथा
जीवाः सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानादिव लभ्या एवं पञ्चेन्द्रियति-
थ्यो मनुष्याश्च वाच्यः । इह पञ्चेन्द्रियतिथ्योऽपि सर्वोत्त-
रगुणप्रत्याख्यानिनो अवन्तीत्यवश्यम् । देशविरिताणां देशतः
सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानस्याभिमतव्यविति । ॥ ७ उ श २ उ ०

(१९) जीवाः ? प्रत्याख्यानिनोऽप्रत्याख्यानिनो वा-

जीवा एं भंते ! किं पञ्चकखाणी, अपञ्चकखाणी, पञ्चकखा-
णाऽपञ्चकखाणी ? । गोयमा ! जीवा पञ्चकखाणी वि, अप-
ञ्चकखाणी वि । एवं तिथि वि, एवं मणुस्सा वि । पंचिदिय-
तिरिक्खजोणिया आदिद्विविरिदिया एवैव अपञ्चकखाणी
जाव वेमाणिया । एएसि एं जंते ! जीवाणं पञ्चकखा-
णीणं जाव विसेसाहिया वा ? । गोयमा ! सव्वत्थोवा
पञ्चकखाणी, पञ्चकखाणापञ्चकखाणी असंखेज्जगुणा, अप-
ञ्चकखाणी अणंतगुणा । पंचिदियतिरिक्खजोणिया सव्व-
त्थोवा पञ्चकखाणापञ्चकखाणी अपञ्चकखाणी असंखेज्ज-
गुणा, मणुस्सा सव्वत्थोवा पञ्चकखाणी, पञ्चकखाणापञ्च-
कखाणी संखेज्जगुणा, अपञ्चकखाणी असंखेज्जगुणा ।
ज ० उ श २ उ ० ।

जीवा एं भंते ! किं पञ्चकखाणी, अपञ्चकखाणी, प-
ञ्चकखाणापञ्चकखाणी ? । गोयमा ! जीवा पञ्च-
कखाणी वि, अपञ्चकखाणी वि, पञ्चकखाणापञ्च-
कखाणी वि । सव्वजीवाणं एवं पुच्छा ? । गोयमा ! नेरइया

अपञ्चकलाणीं षाव चउरिदिया । सेसा दो पञ्चसेद्वेय-
षवा पञ्चिदियसिरिक्खजोणिया नो पञ्चकलाणीं, अपञ्च-
कलाणीं वि, पञ्चकलाणापञ्चकलाणीं वि, माण्ड्या निमि
वि सेसा जहा नेरइया ।

(जीवाणमित्यादि) (पञ्चकल्याणि चि) सर्वविरताः । (अ-
पञ्चकल्याणि चि) अविरताः । (पञ्चकल्याणापञ्चकल्याणि चि)
वैशविरता इति । (स्वेता देवा पञ्चसंहयस्ये चि) प्रत्याख्यानदे-
शप्रत्याख्यान प्रतिषेधनीयं, अविरतस्वाचारकाऽऽत्मीयमिति ।
प्रत्याख्यानं च तज्ज्ञानेन सति स्यादिति ज्ञानसूत्रम्-

जीवा एं भंते ! किं पचचक्खाणं जाणंति, अपचचक्खाणं जाणंति, पचचक्खाणपचचक्खाणं जाणंति ? गोयमा ! जे पंचिंदिया ते तिणि वि जाणंति, अवभेसा न पचचक्खाणं जाणंति । जीवा एं भंते ! किं पचचक्खाणं कुब्धंति, अपचचक्खाणं कुब्धंति, पचचक्खाणपचचक्खाणं कुब्धंति ? जहा ओदिया तद्वा कुब्धा ।

तत्र च (ज पणिदिया ते तिंजि वि ति) नारकाऽऽद्यो दृक्कको-
कपञ्जेन्द्रियाः समनस्कृत्यात्मनश्चक्षुःश्रुते चति इति पण्डितः। प्रत्या-
क्षयाऽऽदित्रयं जानन्तीति। (अयमेतेत्यादि) एकोन्विचदिक-
सेन्द्रियाः प्रत्याक्षयाऽऽदित्रयं ज जानति, अयमनस्कृतादिति।
कृते च प्रत्याक्षयाः भवन्तीति। तत्कारणमूत्रं प्रत्याक्षयमनामु-
र्ध्वधेतुर्ना भवतीत्यायं सम-

जीवा नं जने । किं पचक्ष्वाणनिवत्तियाउया, अपचक्ष्-
क्ष्वाणनिवत्तियाउया, पचक्ष्वाणपचक्ष्वाणनिवत्तिया-
उया । गोयमा ! जीवा य, वेमागिया य, पचक्ष्-
क्ष्वाणनिवत्तियाउया, तिषि बि अउमेमा पचक्ष्वा-
णनिवत्तियाउया । गाहा-

“ पञ्चवक्त्राणां जाणह, कुञ्जति तेषां च आडनिवृत्तिः ।

सपप्सुहेनमि य, एमेप दंढगा चत्तरो ॥ १ ॥ ”

तत्र च (आवा जेत्यादि) जीवपद आवाः प्रत्यक्षशब्दाऽऽदि-
 क्षयनिश्चाऽऽपुष्पा वाक्याः, येनानि कथं च येनानि का कथं च
 प्रत्यक्षशब्दाऽऽदिक्षयवर्गानि तेष्वप्याह (अन्वयः) वा-
 काऽऽदिप्रत्यक्षशब्दानि निवृत्ताऽऽपुष्पा, यस्मिन् तु येनानि क्षय-
 वस्तुवन्ति इति । अ० १०६ वा० आ० १०७ वा० आ० १०८
 १२१) प्रत्यक्षशब्दानि पदं वि क्षयनिवृत्त-

से ज्ञानं भंते । पञ्चपात्रोहिं सपञ्चस्येहिं सपञ्चजीवाहिं सपञ्च-
 सत्तेहिं पञ्चकलायामिति वदन्नास्य स्युपपञ्चकलायं जगत्,
 तथा दुपपञ्चकलायं । गोदमा । सपञ्चपात्रोहिं जात्र सपञ्च-
 चोहिं पञ्चकलायामिति वदन्नास्य मित्र स्युपपञ्चकलायं
 छद्म, सिय छुपञ्चकलायं अद्म । से कोट्येणं भंते । एवं
 बुद्ध-सद्वात्रोहिं जात्र सपञ्चस्येहिं जात्र सिय छुपञ्च-
 कलायं अद्म । गोदमा । जस्तनं सपञ्चपात्रोहिं जात्र स-
 च्चलचोहिं पञ्चकलायामिति वदन्नास्येनो एवं अभिममणा-
 गायं भवद्-इमे जीवा, इमे अजीवा, इमे तथा, इमे यावरा, तत्स-

यं सत्त्वपाणेहिंजाव सत्त्वसत्तेहि पचचक्त्वायमिति वद-
माणस्म नो सुपचचक्त्वायं दुपचचक्त्वायं भवइ । एवं खलु से
दुपचचक्त्वाएण सत्त्वपाणेहिंजाव सत्त्वसत्तेहि पचचक्त्वाय-
मिति वदमाणो नो सत्त्वपामं जासइ, मोसं आमं जामइ, ए-
वं खलु स मुसावाइ सत्त्वपाणेहिंजाव सत्त्वसत्तेहि ति-
विहं निविहेणं असंजयविरस्यपडिहयपचक्त्वायपावकम्पे
सकिरिए असंजुइ एगंतहं एगंतवालं यावि जवइ । ज-
स्स थं सत्त्वपाणेहिंजाव सत्त्वसत्तेहि पचचक्त्वायमि-
ति वदमाणस्स एवं अजिसग्गसाणयं भवइ-इमे जीवा, इमे
अजीवा, इमे त्वा, इमे आवरइ, तस्स थं सत्त्वपाणेहिं
जाव सत्त्वसत्तेहि पचचक्त्वायमिति वदमाणस्स सुपचच-
क्त्वायं भवइ, नो दुपचचक्त्वायं जवइ, एवं खलु से सुपचच-
क्त्वाइ सत्त्वपाणेहिंजाव सत्त्वसत्तेहि वधपाणं सत्त्व-
जामं भासइ, नो मोसं जामइ, एवं खलु से सत्त्ववाइ सत्त्व-
पाणेहिंजाव सत्त्वसत्तेहि तिबिहं निविहेणं संजयवि-
रस्यपडिहयपचचक्त्वायपावकम्पे अकिरिए संजुइ एगंतपडि-
ए यावि भवइ, से तेषुहेणं गोयया । एवं तुक्कइ जाव
मिय दुपचचक्त्वायं भवइ ।

[illegible]

(६१) साम्प्रतं प्रस्थापयतव्यम् ॥ मध्यम्ययने ज्ञातव्यार्थमाह-
दृष्टे जावे अ लुहा, पञ्चकवायव्ये तृ त्रिनेये ।
हवस्मी अमणार्ह, अन्नाणार्हं ल जावस्मि ॥ ६९ ॥
सोहं लवर्द्धिआए, शिणीअवशिवत्तलुवत्तसाए ।
एवंविद्धपिमाए, एव्वकवाये कहेअन्वं ॥ ७० ॥

अव्यतो भावतया द्विधा प्रत्याख्यातस्य तु त्रिरूपम् । अव्यप्रत्या-
ख्यातस्य चतुर्धाऽऽदि, अक्षानाऽऽदि तु भावे, भावप्रत्याख्यातस्य त्रि-

ति माघाऽथः ॥६९॥ मुखद्वारायायां गतं तुल्योद्धारम् । इवाणि
परिसा, साय पुष्पवन्धिया सामाद्वयनिज्जुलीय लेखयणकुम्भ-
वाक्षणि इवादि । इह पुण खसिसेलं भवइ । परिसा दुविहा-
उवठिया, अणुवठिया य । उवठियायाय कहेयव्वं, अणुव-
ठियाय न कहेयव्वं । आ उवठिया सा दुविहा-सम्भोवठिया,
मिच्छोवठिया य । मिच्छोवठिया जहा अज्जोविही, ता-
रिसाण न वट्टइ कहेउं । सम्भोवठिया दुविहा-माविषा, अ-
भाविषा य । अताविषाए न वट्टइ । भाविषा दुविहा-विणी,
या, अविणीया य । अविणीयाय न वट्टइ । विणीयाए कहेयव्वं ।
विणीया दुविहा-वाक्खिता, अवाक्खिता य । वाक्खिता सुणेइ
कम्म न किंचि करेइ, छिपं ति वा अन्नं थावारं करेइ । अवा-
क्खिता न किंचि अन्नं करेइ, केवलं सुणेइ । अवाक्खिताए
कहेयव्वं । अवाक्खिता दुविहा-उवठता, अणुवठता य । अ-
णुवठता जा सुणेइ अन्नमयं वा वितेइ । उवठता जा त-
च्छिता तम्मणा । उवठताए कहेयव्वं । " तथा चाइ- " सोउं उ-
वठियाए (माहा ७०) " यताओ । एवमेवा उवठिया सम्भोवठि-
या जाविषा । विणीया अवाक्खिता उवठता य पढमपरिसा-
जोगा कइयाए, सेसाओ तेवठि परिसाओ अजोगाओ अ-
जोगाया इमा पढमा उवठिया सम्भोवठिया भाविषा । नि-
गाया अवाक्खिता अणुवठता एसः पढमा अजोगा । एवं
सैमाट्टि पि माणियव्वाओ । उवठिया सम्भोवठिया भाविषा । वि-
णीय ए होइ वाक्खिता उवठिताया य जोगा । मिला अजे-
गाओ तेवठि । एवं पञ्चकल्याणं पढमोविणीय कइज्झि । त-
थेवठियाए न कहेयव्वं । न केवलं पञ्चकल्याणं, सम्भवति आ-
नसय, सम्भवति सुयताणं । " मूलद्वारायायां पण्यदिति
गनम् । अणुना कथनविशिष्टपत्ये । तत्रायं वृत्तवाङ्- " काय
विदीप कहेयव्वं, पढमं मूलगण कइति पि पाण्यन्यायसम-
गानि । नता साधुयमे कइते पढमा अणुविट्ठस्स सावगय-
म्मा, इयइहा कइउंते सविट्ठो वि साययधम् पढमं सोउं
तत्तथ विविधिं करेइ, उवठगुणसु वि छम्मासियं आइकाउं
जं जस्स जोग पञ्चखाणं तं तस्स असहेण कहेयव्वं । "

॥ ७० ॥ आ० ६ अ० । आ० ७० ।

अथवाऽयं कथनविधिः-

आणानिज्जो अन्था, आणाए चेव सो कहेयव्वो ।
इड्ढतिय दिट्ठता, कइणविहि विराइया इहरा ॥ ७१ ॥
आइः अयम्, तदुप्राध्वनद्विनिज्जोऽयं-अनागतताकिता-
स्याध्वानाऽऽदिः, आर्ह्येवाऽऽगमैगैवाऽसौ कथयितव्यः, न ह्य-
ध्वानेन तथा दार्शनिकः ह्यध्वस्तपि ब्रह्मेयः प्राणानिपाताऽऽध्वनिबु-
धामांतेन दोषाभयस्यैववादिः दृष्टान्तात् ह्यध्वानेन कथयितव्यः ।
कथनऽयं विधिरेव कथनप्रकारः प्रत्याख्यायः । यद्वा-सामान्यः,
मैत्राऽऽनाप्राज्ञाऽयं सौधम्यऽऽदिप्राकृत्येवासौ कथयितव्यः, न ह-
द्यध्वानेन, तत्र तस्य वस्तुतोऽसम्भवात् । तथा दार्शनिक उपा-
हऽऽध्वनात्मना, वस्तुत्वाद्, घटवर्तित्वेयमादिह्यध्वान्तात् कथयि-
तव्यः । एवं कथनविधिः, विराधना इतरथा विपर्ययोऽन्यथा,
कथनविधेरप्रतिपत्तिरित्युक्तात् अधिकतरसंमोहादिति माघा-
ऽयं ॥ ७१ ॥ मुखद्वारायां पण्यस्त उक्तः कथनविधिः ।

(२२) प्रत्याख्यानफलम्-

पञ्चखाण्डाणि च, एह परलोए अ होइ छुविहं तु ।
इहलोए धम्मिस्सारी, दामकम्माइ परलोए ॥ ७२ ॥

प्रत्याख्यानस्योक्तफलज्ञापकस्य फलं कार्यमिह लोके परलो-
के च भवति द्विविधं द्विप्रकारम् । तुभ्यम् स्वगतानेकमेव प्र-
दशोनाथः । तथा वाऽऽह-इदंलोके धम्मिस्सारीऽऽद्य इहाह-
रणम् । दामकम्माऽऽद्यः परलोके इति माघाऽऽहाराथः ॥ ७२ ॥
कथानं के तु- " धम्मिस्सोदाहरणं धम्मिस्सुद्धिमीओ ॥ नायव्वं ।
आदिशधत्तो आमोसहिमाइया चेप्यति । दामकम्मादाहरणं तु-
रायपुरे नयरे एमो कुलपुत्तगजानीओ, तस्स जिणदानो
मिच्छां, तेण सो साहुससासं नीओ । तेण मच्चमं सस्स पञ्च-
क्खाणं गहिं । तुभिक्खे मच्छाहारी लोमो जाओ । इधो वि
सालपहि महित्ताए य खिसिज्जमायो मज्झो उविओ इहं म-
च्चं वट्टे, पुयराचणी जाया । एवं तिखि दिवसे तिखि वारे
गहिया, मुक्का य । अणसयं काउं रायगिहे नयरे मणियार-
सेठिपुओ दामकम्मा नामेण जाओ । अउवारे सस्स कुलं मणीओ
जिहं, तथेव सागरपोयस्सराइहस्स गिहे जिहइ । तथ रा-
यगिहे साहु भिक्खुं पडिउ । साहुणा संवायवक्खस्स कहियं-
पयस्स गिहस्स एस दारओ अहिंथी भविस्सइ । सुयं स-
त्थवादेण, पच्चं चंभात्ताय अविओ । नेहि दूरं नेउं अणुजि
नेपुं जेसिओ निव्विसओ कओ, नासंतो तस्सं च मोमं पियण
गहिओ, तुतो सि जेववणथो जाओ । अणया सागरपोओ तथ
मओ । ने इट्ठण उवायण पियणं पुच्छ-हो एस । " किय
अनाहो लि इहामर्थः इमे । सोऽतिनीओ लेहं दाउं चरं पाय-
हि सि खिसिज्जो । मज्झारायगिहस्स वाहिं परित्तेना देवउते
सुयइ, सागरपोयभूया विना नाम कज्जा, तीए अणुजियावाव-
काए दिओ पिउमुत्तुहिन्नेहं इट्ठे वाइइ-पयस्स अस्सोहियमंक्खिपवायस्स यिंलं दायव्वं, अणुत्तराणुसुगोवि
मुइहं नगं पाडिउ वि सा अणणं विवाडिंया । आमाओ सागर-
पोयओ, माइएअणुविज्जजण सागरपोयस्स प्तमण
उत्तं सागरपोओ दिउउमहेण मओ, रत्ता दामकम्मा घरसांमि
कओ, भोगसमिकी जाया । अणया पुवावरएट्ठे मणियहिं पु-
रओ से उमयी- " अणुपुत्तमावइता, वि रुणत्ता तस्स वहुणुगा
होति । सुइदुक्ककउपुमओ, जस्स कयंते वट्टइ पक्खं ॥ ॥ "
सोउं सयसहस्स मणिययाणं देह । एवं तिखि वारा तिखि सय-
सहस्साणि । रत्ता सुयं पुच्छियण सत्थो रत्तं सिट्ठे, तुट्ठेण रत्ता
सेही ठावो । बीडिजातो, पुणो धम्माणुट्ठणं, देवलोमारामं-
एवमाइ परलोए अइया सुहेण पञ्चखाणेषु देवलोमारामं पुण
बीडिजातो सुकुलपण्यवादिः सोक्खपरं परेण सिद्धिमणं, केसि
व पुण तेणव जइगहणेण सिद्धिमणं जव्वोति । "

अत एव प्रधानफलोपदर्शनेनोपसंहराह-

पञ्चखाण्डाणि से-विऊण जेविण जिणवसिहं ।

पचा अणंतजीवा, मामपयुत्तवं लुं मुत्तं ॥ ७३ ॥

प्रत्याख्यानमिदमनन्तरतो, यत्तरेव ज्ञानेनानन्तरणेन जिनचरो-
द्विधं तीर्थेकरकथितं प्राप्तं अनन्तजीवाः, तीर्थेष्वपकथनं एव प्र-
सूतिहेतुत्वात् तत्रोक्तमिदमनन्तराद्येवैतरे विस्तरणां लकोऽनु-
गमः । आ० ६ अ० (प्रत्याख्यानं मुवावादि) पत्तिसेवणा शब्धे वक्ष्य-
ते । तीर्थेकतो महाप्रतकपस्य प्रत्याख्यानस्य परिमाणम् । अणुप
प्रत्याख्यानद्वारमाह-प्रथमजितस्य अणुपनस्सामिनीऽऽनिमज्जि-
रुव बीरस्सवामि इहं प्रत्याख्यानं-यज्जुल पञ्च यमाः, प्राणाति-
पानविज्जुवाविनि पञ्च महाज्जतानि, शेय्यामाज्जतानि, सायामाज्जतानि-
॥ धम्मिस्सुद्धिइहं निमकमयात् । यथावसुद्धिपट्ठो ।

भूमीनां मध्यमानां द्विविधानिर्धेयानां चत्वारो यमाः, मैथुन-
मनचर्जाणि शेषाणि चत्वारि महाव्रतानीत्यर्थः । तेषां मैथुनस्य
परिमर्दप्रभाविषयकत्वात् "नापरिगृहीता स्त्री परिहृत्यते"
इतिन्यायात् । अं० म० १ अ० १ खण्ड ।

(२३) साम्प्रतं प्रत्याख्याता उच्यते-

पञ्चखाण कया, पञ्चखाणवितैप नि सूया उ ।

उभयमपि जाणमग्र, चउजंगो गोणिदिट्ठो ॥६५॥

मूलगुण उत्तरगुणे, सत्वं देसे अ तह य सुद्ध ॥

पञ्चखाणविहिन्नु, पञ्चखाया गुरु ढोइ ॥६६॥

प्रत्याख्याता गुरुः, तेन प्रत्याख्याता कृता प्रत्याख्यापित-
व्यपि शिष्ये सूया उल्लिखिता । इति प्रत्याख्यातं प्राच्यो गुरुशिष्या-
चरन्तरेण भवमविति । अग्रे तु-"पञ्चखाणं कयं" इति पठन्ति,
ननुपरयुक्तम् । प्रत्याख्यातः नियुक्तिकारेण साक्षात्पुण्यस्त्वान्ता ।
सूत्रानुवृत्तः प्रत्याख्यापयितुं प्रति तदन्तरङ्गवादिनि । अत्र च
ज्ञानप्रज्ञातिरेव चतुर्भङ्गा भवति । तत्र चतुर्भङ्गे गौहृष्टान्त
इति गाथासमासाधः ॥ ६५ ॥ भावार्थे तु स्वयमेवाऽऽह-
मूलगुण उत्तरगुणं च (सत्वं देसे य त्ति) सत्त्वमूलगुणं दे-
वमूलगुणं च, एवं सर्वोत्तरगुणं देशोत्तरगुणं च । तथा
च गुरुः पट्टिधारां भ्रष्टाताऽऽदित्तत्वायां प्रत्याख्यानविधिः
आत्मन्विषय प्रत्याख्यानविधिषोत्सेत्यर्थः, प्रत्याख्यातीति प्रत्या-
ख्याता गुरुमेवति आचार्या नवति । इति गाथायाः ॥६६॥

किङ्कमाइविहिन्नु, उवआणपरो असदभाओ अ ।

संविग गिरपडो, पञ्चखावितंओ जणिओ ॥६७॥

इत्थं पुण चउजंगो, जाणो इअरम्मि गोणिनाएणं ।

सुप्पासुद्धा पढेम-तिभा उ मेसेसु अ विजानाम् ॥ ६८ ॥

कुत्तिकमोऽद्वि विधिः बन्धनाऽऽकाराऽऽविप्रकारक इत्यर्थः ।
उपयोगपरञ्च प्रत्याख्यान एवोपयोगप्रधानञ्च, अथतयावञ्च,
गुरुचित्तश्च, संविज्ञो माङ्गार्थः, स्थिरप्रतिज्ञः न भाषितमन्यथा
करोति । प्रत्याख्यापयतीति प्रत्याख्यापयिता शिष्य एवंभूतो
भगिनस्तीर्थकरणयैरिति गाथायाः ॥६७॥ । एत्थं पुण पञ्च-
खायितस्स, पञ्चखलावितस्स य चउमंगो, जाणमस्स पञ्चखाइय
सुद्धं पञ्चखाणं, जम्हा दो वि जाणति किमपि पञ्चखाय नमो-
कारमहिंय, पोरिसिमाइयं वा, जाणमा अजाणमस्स जाणवउं
पञ्चखाइ, जहा नमोकारमहिधारीयं अमुप पञ्चखायं ति सुद्धं,
अजहा प्रसुद्धं । अयाणमां जाणमस्स पञ्चखाइ सुद्धं, पडुसं-
दिट्ठादिषु विभासा-अयाणमां अयाणमस्स पञ्चखाइ असुद्ध-
मेव । एत्थं दिट्ठो गोवीओ । जह वि गावीणं पमाणं सामिआं वि
जाणइ, गोवालो वि जाणइ, दोहइ वि जाणमाणं । भित्तिमोद्धं
सुद्धं सामिओ इह, इयरो गेगइह इहलोइए चउमंगो । एवं जाण-
मां जाणमेण पञ्चखावेइ सुद्धं, जाणमां अयाणमेण कारणेण
पञ्चखावितो सुद्धा, निकारणेण सुद्धइ, अयाणमां जाणमेण प-
ञ्चखावइ सुद्धो, अयाणमां अयाणमेण पञ्चखावेइ न सुद्धो
इति गाथायाः ॥ ६८ ॥ अत्रा० ६ अ० ।

(२४) प्रकीर्णकवार्ताः--

कमिस्वारणकोत्तरपारणकयाभैकाशनं विना "सुरे उमाए
अमत्तं" । प्रत्याख्याति, यदा पारणकोत्तरपारणकयाभैकाशनं
करोति तदा "चउत्तयत्तं" प्रत्याख्याति इति रीतिर्हृदयेत ।

तथा-"उट्ठनत्तं" इत्यादिकस्थाने तु नास्ति, तदा पारणको-
त्तरपारणकयाभैकाशनेन विनाऽपि "उट्ठमत्तं" इत्यादि प्रत्या-
ख्याति, तत्र का इतिरिति प्रश्ने, उत्तरम्-यदैकाशनकसहि-
तोपवासे करोति तदा "सुरे उमाए चउत्तयत्तं अमत्तं" ।
प्रत्याख्याति पुनरेकाशनकरहितं करोति तदा "सुरे उमाए
अमत्तं" प्रत्याख्यातीहयतिविप्रकारपरम्परा दृश्यते । पठनप्रमुख-
प्रत्याख्याने तु पारणके उत्तरपारणके वैकाशनं करोति, अथवा-
न करोति तथापि "सुरे उमाए उट्ठमत्तं अमत्तं" इति
कथ्यते, तदङ्कगणि तु श्रीकल्पसूत्रसामाख्यरीमथ्ये सम्पाति बो-
ध्यम् । ५८ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । केवल वदन्ति-नमस्कारस-
हितप्रत्याख्याने वदिते सूर्ये भोक्तुं कल्पने, योगशास्त्रे स्वहो मुखे-
ऽवसाने च घटिकाद्यमथ्ये भोक्तुं न कल्पने, घटिकाद्यप्रार-
म्भोऽपि किं प्रातः करेरेकाशनात् न सुयोदयत्त इति ? प्रश्ने,
उत्तरम्-नमस्कारसहितप्रत्याख्यानां सुयोदयत्तं सुप्रकारं
प्रत्याख्याननङ्गमयाङ्गोक्तुं न कल्पने, "उमाए सुरे नमुक्कारस-
हिं अमत्तं पञ्चखाणि" इत्यादि सूक्त्याख्याने, योगशास्त्र-
स्यादी च नथैव दर्शनादिति । १११, प्र० । सेन० ३ उल्ला० । मुक्त-
लत्रावका नमस्कारत्रयेण नमस्कारिकाऽऽदित्प्रत्याख्यानं नय-
न्ति, तदङ्कगणि कसन्तीति प्रश्ने, उत्तरम्-मुक्तलत्राका न-
मस्कारत्रयेण नमस्कारिकाऽऽदित्प्रत्याख्यानं पारमर्त्यावचि-
त्तपरम्पराऽस्ति, परमेतदङ्कगणि कुत्रापि दृष्टानि न स्मरन्तीति ।
३ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । त्रिषिधाऽऽदित्प्रत्याख्यानवर्ता आदानं
राशौ परमस्वित्तजलपानं तत्किं ग्रन्थसमुत्त परम्परागतं, तत्र
कया युक्त्वा दिवसे सवित्तजलं न वृद्धयति, राशौ च वृ-
द्धयतीति प्रश्ने, उत्तरम्-दिवससंबन्धी त्रिषिधप्रत्याख्याने न-
ह तिर्विहं पञ्चखाणे नमामि प्रत्याख्यानं अगारा" इ-
ति वचनात् "अपाणस्स" इत्युच्चारो भवति । तथा च
प्रासुकमेव जलं कल्पने, रात्रिकत्रिषिधाऽऽदित्प्रत्याख्याने तु
"पाणस्स" इत्युच्चारजावात्सवित्तजलमपि कल्पत इति ।
११२, प्र० । सेन० ३ उल्ला० । चम्पकाऽदित्पुष्पाभित्तवारिक-
लादवस्तुप्रत्याख्यानवतः आदृश्यं पातुं कल्पने, न वेति प्रश्ने,
उत्तरम्-सकलाऽदित्पुष्पाभित्तवारिकलादवस्तुप्रत्याख्यानं कल्पने पातुमि-
ति । २६८ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । योगशास्त्रनुनीयप्रत्याख्यातुर्त्तौ
"मुचिः पुष्पाभित्तोऽद्वि वमत्तयत्तं वेदमति" । इति १२४ क्लो-
ष्याख्याने पूर्वे गण्डपुष्पाऽऽदिकं कृत्वा पञ्चाप्रत्याख्याने प्रोक्तमस्ति
तत्कमिति प्रश्ने, उत्तरम्-योगशास्त्रे मुचिजन्मप्रकारो लोकप्र-
सिद्धोऽनुवादपरतया प्रोक्तोऽस्ति न स्ववर्धं विधेयनयेति प्रत्या-
ख्यानवर्ता गण्डपुष्पकरणं विनाऽपि देवपुत्रा वृद्धयतीति न काश्चि-
द्विरोधः । २३५ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । गुरुकालवेलायां नम-
स्कारसहितप्रत्याख्याने कृतं भवति । ततो घटिकाद्यं शृण्वते,
किं वा सुयोदयाद्यु घटिकाद्यं शृण्वते, तद् व्यकत्वा प्रसारयामि
प्रश्ने, उत्तरम्-गुरुकालवेलायां नमस्कारसहितप्रत्याख्याने कृतं
भवति, तत आरभ्य घटिकाद्यं शृण्वते इति । ८६ प्र० । सेन० ४ उ-
ल्ला० । नमस्कारसहितप्रत्याख्यानस्य फलमर्थकं भवति, न वेति
प्रश्ने, उत्तरम्-नमस्कारसहितप्रत्याख्यानस्य जन्मवृत्ताक्षमां
घटिकाद्यं कथितमस्ति । यदा नमस्कारं गणयति तदा प्रत्या-
ख्यातं पूर्णं नवतीत्यपि कथितमस्ति, तस्माद् घटिकाद्यस्यापि
वाक्फलमुपयोगवान् । सेन० । पार्थिवकथादो द्विती-
यदिने प्राभातिकप्रतिक्रमेण द्वाशनाऽदित्प्रत्याख्यानमिषाऽगामि-
विषयं देशा वकाशिकप्रकला कुट्टेते, अथ प्रत्याख्यानस-

वद्यथायस्त्वाऽऽनामिद्वयमपि न कुरुन इति चेत्तर्हि सामा-
यिकस्य कथं कुर्यादिति प्रश्ने, उत्तरम्-अथाप्येवमुक्तमनु-
वर्तयति ननु प्रायोजनव्यवस्थितिः । ७३ प्र०। सेन० १ उल्ला०।
आर्यकृष्णकैटकाऽऽनामिद्वयमपि घटिकाद्यान्तरं प्रा-
सुकानि भवन्ति । तथा त्रिविधाऽऽहारऽऽहारप्रत्याख्यान-
नामिकाशनमध्ये तानि कल्पन्ते, न चेति प्रश्ने, उत्तरम्-आमा-
र्यकृष्णानि निर्वाजीकृतान्यपि घटिकाद्यान्तं प्रासुकानि न भवन्ति
यतः कटाहजीवस्तपैव निष्ठति । तथा त्रिविधाऽऽहारिकाशनके न
कल्पन्ते । द्विविधाऽऽहारिकाशनकेऽपि सचित्रप्रत्याख्यानानि न
कल्पन्ते । एककलानि निर्वाजीकृतानि घटिकाद्यान्तरं त्रिवि-
धाऽऽहारप्रत्याख्यानानि कल्पन्ते इति । ७५ प्र०। सेन० ४ उल्ला०।
अनन्यनिश्चयस्य त्रिविधाऽऽहारप्रत्याख्यानं कारयित्वा राज-
कुण्डानि यथानुशासनस्य दृष्टयं लगति । न चेति प्रश्ने, उत्तर-
म्-तथा कारयेनाशनस्य दृष्टयं न लगतीति । १३७ प्र०।
सेन० ४ उल्ला०। अशनप्रत्याख्यानकर्ता बान्नी जातायां द्वितीय-
वारं जुह्वे, न चेति प्रश्ने, उत्तरम्-तस्मिन्नेव स्थानके स्थिते
यदि वातिर्भवति, मुखद्वयं कृत्वा जवति, तदा द्वितीय-
वारं जोकं कल्पते, नाप्यथा चेति । १४८ प्र०। सेन० ४ उल्ला०।
प्रथमदिने चतुर्विधाऽऽहारो वासं कृत्वा द्वितीयदिने पञ्चासमेकी-
कृत्य षष्ठ्यष्टमाऽदिकं प्रत्याख्याति, न चेति प्रश्ने, उत्तरम्-प्रथम-
दिवसे चतुर्विधाऽऽहारकोपवासं प्रत्याख्याति, द्वितीयदिवसे ए-
कमेव प्रत्याख्याति, न तु षष्ठम् । यदि द्वितीयदिने षष्ठाऽदिकं,
तर्हि अग्रे तृतीयोपवासः कृतो युज्यते, इदंशौ सामाचार्यस्तीति ।
१४१ प्र०। सेन० ४ उल्ला०। कश्चाप्रातः कुनमस्कारि-
कासहितप्रत्याख्यानं प्रतिज्ञेयत्वं त्रिविधाऽऽहारप्रत्याख्या-
नं करोति, स संघर्षार्थं, किं वा प्रत्याख्यानं विदधा-
तीति प्रश्ने, उत्तरम्-एकाशनाऽऽहारप्रत्याख्यानं, चिद्विप्र-
तिलंस्त्वानिविधाऽऽहारप्रत्याख्यानं च संघर्षार्थं पानकाऽऽ-
हारप्रत्याख्यानं करोति । अकृतप्रतिज्ञेयत्वं त्रिविधाऽऽहारप्रत्या-
ख्यानस्य चतुर्विधाऽऽहारप्रत्याख्यानं करोतीति परस्परऽस्ति ।
१६६ प्र०। सेन० ४ उल्ला०। कथं प्रत्याख्यानं त्रिविधाऽऽहारप्रत्या-
ख्यानानां पानं गृह्यति, न चेति प्रश्ने, उत्तरम्-त्रिविधाऽऽहार-
प्रत्याख्यानानां तत्पानीयमानं गृह्यति, परमात्मनामाचरण-
मार्त्तानि १६ प्र०। सेन० ४ उल्ला०। तथा केनचित् आर्चनं यो-
जनशानादुपरि गमनप्रत्याख्यानं कृतं, तस्य धर्माधर्मप्रतिष्ठं गन्तुं
कल्पते, न वा, यदि गच्छति, तदा केन विधिर्नैति प्रश्ने, उत्तर-
म्-प्रत्याख्यानकरणसमये विवेको विलोक्यते, तेन प्रायो मु-
क्तवृत्त्या प्रत्याख्यानं सांसारिकाऽऽस्तनस्य भवति, न तु धर्मक-
स्यस्य, यदि च सामान्यतः कृतं, तदा नियमिप्रज्ञेयोपरि यतनम् ।
गच्छति, तत्र च गतः सांसारिककृत्यं न करोतीति । ३६३ प्र०।
सेन० ३ उल्ला०। पञ्चविकृतिप्रत्याख्यानानि घटिकाद्यान्तरं
गुरुभिक्षितच्युरिमं कल्पते, न चेति प्रश्ने, उत्तरम्-पञ्चविकृ-
तिप्रत्याख्यानं घटिकाद्यान्तरं गुरुभिक्षितं च्युरिमं तद्धिने न
कल्पते इति । ३६३ प्र०। सेन० ३ उल्ला०। येषां कटाहविकृ-
तिप्रत्याख्यानं भवति तेषां मोक्षिायस्यतेललाजितपक्कावाऽऽ-
दिकं कल्पते, न चेति प्रश्ने, उत्तरम्-मोक्षिायस्यतेलविकृ-
तिर्न भवति तत्र तैलमिषण्यं पक्कावाऽऽदिकं विकृतं न भवतीति
सेन०। मनुष्यलोकाद् बहिः कथिद्यात्रिवं कथिद्विषे । तत्र
कथिद्यात्रिवं, रात्रिभोजनप्रत्याख्यानं च घटते, न चेति प्रश्ने,
उत्तरम्-मनुष्यलोकाद् बहिः कथिद्यात्रिवं रात्रिभोजनप्रत्या-

ख्यानं वेदव्यापेक्षया सपञ्चालस्वर्गपरिहाने भवत्यस्यथा तु
संकतप्रत्याख्यानमिति । १२५ प्र०। सेन० १ उल्ला०। जित्वाऽऽलये
प्रत्याख्यानं पारयितुं गृह्णाति, न चेति प्रश्ने, उत्तरम्-मुह्य-
ति संप्रदाय इति । १०४ प्र०। सेन० ३ उल्ला०। पावज्जीवं रा-
त्रौ चतुर्विधाऽऽहारप्रत्याख्यानवतः स्त्रीसेवने भङ्गो, न चेति प्रश्ने,
उत्तरम्-स्त्रीसेवने कोष्ठपुष्पकेन सति प्रत्याख्यानभङ्गो भवति,
नाप्येति आहविधिबन्धनोदिति । २२० प्र०। सेन० ३ उल्ला०।
चतुर्दशानियमेषु द्वित्राऽऽदीनि सचिन्तानि प्रातः प्रत्याख्यानं कि-
यमाने मुखलानि रक्षितानि तान्यहम्येष सर्वाण्यपि पु-
र्णोत्तानि, अथ रात्रौ तेषां कार्यं समुपपन्नेष्वप्यप्रमाणोक्त-
व्यवस्थायादां कल्पन्ते, न चेति प्रश्ने, उत्तरम्-आद्यानां
चतुर्दशानियमेषु द्वित्राऽऽदीनि सचिन्तानि प्रातः प्रत्याख्यानसम-
येऽहारावधि मुखलानि रक्षितानि भवन्ति, तदा तावतां दि-
वा परिजनो रात्रावधिकांशं न कल्पते, यदि च संख्याऽऽप्येव
तावन्ति मुखलानि रक्षितानि, तदा रात्रावधिकांशमपि न कल्प-
न्ते इति । ४११ प्र०। सेन० ३ उल्ला०।

विषयसूची-

- (१) प्रत्याख्यानमधिकृत्य द्वारमाथा ।
- (२) प्रत्याख्यानशब्दैकार्याः ।
- (३) द्रव्यप्रत्याख्यानम् ।
- (४) अस्तिप्रत्याख्यानम् ।
- (५) भावप्रत्याख्यानम् ।
- (६) ज्ञानप्रत्याख्यानस्य अतः प्रत्याख्याननोऽनुरूपप्रत्याख्यानेन
हैमिष्यम् । मूलोत्तरगुणप्रत्याख्यानं बोधाद्वारम् ।
- (७) आश्वकधर्मः । आश्वका अष्टविधाः, तेऽष्टौ भेदा वि-
अत्रयमाना द्व्यविशतश्च । यति गृहस्थयोर्नैव न प्र-
त्याख्यानम् । गृहप्रत्याख्यानस्यापि जङ्गमाभित्य वै-
लिकप्रत्याख्यानं-“तिविहं तिबिहणं” इत्यत्र चा-
स्तेप करिष्यात् च ।
- (८) येन आर्चने प्रकाले न प्रत्याख्यातः स पञ्चाकाले
प्राणतियतं प्रत्याख्यातः किं करोतीति प्रश्नः ।
आहारभेदप्रकृषणा, सोऽस्य दिग्भ्वरायां विप्रतिप-
त्तिश्च । प्रत्याख्यानस्य दृष्टविधयश्च ।
- (९) आद्याः प्रत्याख्यानं कदा गृह्णाति ।
- (१०) प्रत्याख्यानविधौ दानविधिः ।
- (११) अनेकप्रमाणमन्येनियमितप्रत्याख्यानवद्भवः भव्यः शु-
क्तप्रत्याख्यानं प्रपद्यते ।
- (१२) प्रत्यानङ्गुः बह्विधश्च, द्विविधश्च, त्रिविधश्च ।
अत्रोत्तरम् ।
- (१३) सामाधिकं सत्याहारप्रत्याख्यानेन किम् ? आहार-
प्रत्याख्यानवत्सामाधिकं आकराः किमिति नोकाः,
अत्रोत्तरम् । निर्द्युततः सामाधिकमाकारानाम-
विषयः ।
- (१४) मय कोऽपि धृत्या-विद्यमानार्थं विषयमेव प्रत्याख्या-
नमुपपद्यते । निजुत्पत्तिकत्वात् ।
- (१५) यदुक्तम्-प्रत्याख्यानपरिणाममेव विधीयमानं भव्यो
भवतीति । तत्र प्रतिविधीयते ।
- (१६) अनेककलानोपेक्षः स्यात् । तेनाऽपि प्रत्याख्यातव्य-
म् । स्वपक्वसिक्केषु दद्यात्तद्वर्गमित्येकैः, संक्षिप्तद्वयम् ।

अस्तिष्ठन्तौ च । अग्र्याक्यानिनः संसारमवग
म्य संजातवरायश्चोद्वाकः स्फुरि प्रति पुच्छति ।

(१७) जीवाः किं मूलगुणप्रत्याख्यानिनः ? इत्यादि ।

(१८) मूलगुणप्रत्याख्यानादिमतमस्त्वयादि ।

(१९) जीवाः प्रत्याख्यानिनोऽप्रत्याख्यानिनो वा ।

(२०) प्रत्याख्यानं पदेदि कथनीयम् ।

(२१) प्रत्याख्यानविधिः ।

(२२) प्रत्याख्यानफलम् ।

(२३) प्रत्याख्याता ।

(२४) प्रकीर्णकर्ताः ।

पञ्चक्खाणकिरिया-प्रत्याख्यानकिरिया-स्त्री० । किर्याभेदे, (प्र-
त्याख्यानिनैकेषः 'पञ्चक्खाण' शब्देऽनुपदेभेव मतः)

मूलगुणेषु य पण्ये, पञ्चक्खाणे ईह अधोगारो ।

होहज्जु तपच्चन्दा, अप्पञ्चक्खाणकिरियाओ ॥

मूलगुणः प्राणान्तिपातविरमणास्तेषु, प्रकृतमधिकारः, प्राणा-
तिपाताऽभेदः प्रत्याख्यानं कर्तव्यमिति यावत् । इह प्रत्याख्यान-
किरियाऽभ्ययनेनार्थाधिकारः, यदि मूलगुणप्रत्याख्यानि न कियते न-
भोपायं दर्शयितुमाह-प्रत्याख्यान भावेऽनियन्ताच्चातिक्रान्तका-
रितया तत्प्रत्ययिका लज्जिमत्ताभावाद्गुणधत्तेऽप्रत्याख्यानकि-
रिया साध्यानुष्ठानक्रिया तन्प्रत्ययिकश्च कर्मत्ववृत्तांश्चित्तञ्च
संसार इत्यतः प्रत्याख्यानक्रिया समुत्पन्ना विधेयति । मुख०
२ अ० ४ अ० । द्वितीयो भुतस्त्वयि सत्त्वकृतभुतयुऽभ्ययने, भा० ४ अ० ।

पञ्चक्खाणजंगगु-प्रत्याख्यानाभ्ययने-न० । प्रत्याख्यानप्रति-
पादके आचर्यकभुतस्त्वयि पष्ठेऽभ्ययने, भा० ५ अ० ।
आ० ५० ।

पञ्चक्खाणपोसहोववास-प्रत्याख्यानविषयोपवास-पुं० । पौ-
रुपादिविषयप्रत्याख्यानपर्वदिनोपवासयोः, अ० ७ श० ६ उ० ।

पञ्चक्खाणप्पवाय-प्रत्याख्यानप्रवाद-न० । प्रत्याख्यानं सम-
भेदं यद्वदति तत्प्रत्याख्यानप्रवादम् । नचमे पूर्वे, "पञ्चक्खा-
णपुवस्स णे वीसं वत्थुं पम्मात्ता ।" पदपरिमाणं चास्य प-
काकोटिरशीतिश्च पदसहस्राणि । न० । आ० १० । स० ।

पञ्चक्खाणजंग-प्रत्याख्यानजङ्ग-पुं० । प्रत्याख्यानं गृहीत्वा
प्रत्याख्यातप्रतिषेधनानां भज्यते, वि० ५० ।

जे भिक्खु अज्जिक्खणं अज्जिक्खणं पञ्चक्खाणं, भंज
जेज्जेतं वा साउज्जहं ॥ ३ ॥

अभिक्खणं नाम पुणो पुणो, नमुक्काराऽपञ्चक्खाणं भंज-
तस्स चत्तलहुं, आणादिया य दोसा ।

इमं सुलफासो-

पञ्चक्खाणं निक्खु, अभिक्खणाऽऽउट्टायाय ज्ञो भुंजे ।

उत्तरगुणिष्फणं, मो पावति आणुवादिणि ॥ ११ ॥

आउट्टाया वास आभोगो, ज्ञानान् इत्यर्थः । नमोकाराऽ उत्त-
रगुणपञ्चक्खाणं, एवं मद्भवया मूलगुणपञ्चक्खाणं । इह उत्त-
रगुणपञ्चक्खाणोपादिगारो ।

इमा अभिक्खाऽऽसेवा-

सकि जंजणम्मि सहुओ, पासो वितियाम्मि सोगुरुक होति ।
सुत्तणिवातो ततिप, चरमं पुण पावती दसहि ॥ १२ ॥

समिति एकस्मिन् भजमानस्स मासजहुं, एवमुत्तणिपा-
तो, चउत्तवारे चउगुहं, पंचमवारे कडुवारे सत्तमवारे छेओ,
अठमवारे सूरं, नवमे अणुवट्ठं, दसमवारे चरिमं; परं चोत्तयपे
आणादिया य दोसा ।

इमे य-

अप्पच्चओ अवषो, एसगदोमो य अदहओ धम्मो ।

माया य मुमावाओ, होति पइसापको य ॥ १३ ॥

जहा एस नमोकाराऽ भंजहं तदा मूलगुणपञ्चक्खाणं
विभज्जहं, एवं धर्मावनिर्गहत्याणु अपञ्चक्खं ज्ञानज्ञावर्धयेत चेन स
वर्णः, तत्प्रतिपक्षः अवर्णः । सो अप्यनो सादुजं च, पञ्चक्खाण-
संगेण संगेण मूलगुणे वि भंजहं, पञ्चक्खाणधर्मे समग्रधर्मे
वा अदहत्तं कथं भवहं, अन्नं पइसं पमिवज्जहं अन्नं वा करे
त्ति माया, अन्नं नासह अन्नं करेहं ति मुसावाओ । एते दो वि
जुगओ लवन्ति । पोरिसिमाइ पइसापयसोभो कओ भवहं,
एसा भंजमनिगहणा, पञ्चक्खाणं भंजहं ति देवथा प
छा खित्ताहं करेज्ज ।

कारणे पुण भवुजे वि काले भंजहं ।

वितियपट्ठयाप्पज्जे, ज्ञेज्जं आविवावेते व कप्पज्जे ।

केतारोऽमगिद्धाणे, गुरु छिओमा य जाणे वि ॥ १४ ॥

खमणं खाभिये वः, निक्खीयति छव्वेहं वि नाज्जे ।

उत्तरमं वा सट्ठा, छुक्कयमपि र विनरिं ॥ १५ ॥

अणपज्जे सेहो वा अज्जाणतो भुंजहं नथि होसो कतारे नि-
अज्जाणपमिवज्जस्स पञ्चक्खाय पच्छा मत्तं पट्ठपणं, दूरं च
मत्तत्वं । अतरे य भत्तत्वं भवो भयि, एवं भुज्जेतो सुखो ।
अमे वि कट्ठं न भयिस्सहं ति साहारगच्छा भुंजहं । गिलाणो
धि विगइमाऽपञ्चक्खायं विज्जुचपमा भुंजहं । अतिगयसाधं
वा राभो भुंजहं । आयरिओवसेण वा तुरियं कहिं वि ग-
तयं, तत्थ पोरिसिमाइ अपुणे ज्ञोनु गच्छुं । नमसो वा मा-
साइखवणे कते अहं किलतो अपुणे सेव भुंजविज्जहं । पु-
व्वलसरिस्स वा विगइमाऽपञ्चक्खायं विगइ रिज्जहं । उत्तर-
सेहो दुक्खं गमिस्सहं ति काउं नमोकारे सेव वितरति,
खीरादया वा विणासि दव्वं विरकालमपइ अपुणे पोरि-
सिमाइपञ्चक्खाणं समोकारो सेव वितरति । नि० ५० १२
उ० । प्रातः प्रतिकर्मणे तपसः कायांसमेमध्ये उपवसाद्य-
मुकं तपः करिष्ये, ईदृशं विविच्य कायांसगे पारयति, पश्चा-
त्कर्मविदाग्रहात्कामितान्दन्त्यं तपः करति । नस्य प्रत्याख्या-
नजङ्गो लगति, न वेति ग्रहणे, उत्तरमः प्रत्याख्यानजङ्गो भय-
तीति । ८६ प्र० । सेत० २ उक्ताः ।

पञ्चक्खाणविहिणु-प्रत्याख्यानविधिक्का-त्रि० । प्रत्याख्यान-
विधिचेत्तारि, भा० ६ अ० ।

पञ्चक्खाणपञ्चक्खाणि (ण)-प्रत्याख्यानः प्रत्याख्यानिन-
पुं० । ईश्वरिते अ० ६ श० ४ अ० ।

पञ्चकलायावरण-प्रत्याख्यानावरण-पुं० । आङ्गे मयैवेद-
यम्वात् आसर्वैरितप्रत्याख्यानावर्थाद्या । अथवा-ईषत्सावध-
योनानुमतिमात्रं विरतिरूपं प्रत्याख्यानावृण्वन्ति । प्रत्याख्याना-
वरणा इति ष्युपसर्गे विशेषः । "सर्वेसावधविरतिः, प्रत्याख्या-
श्रमेदोऽपत्ते । तदावरणसंज्ञात-स्तुतीयेषु निवेशिता ॥१॥" र-
मुकस्वरूपेषु कंधाऽऽदि कथायेषु, कर्म० १ कर्म० दर्श० विशेषः ।

पञ्चकलायावरणगामधिवज-प्रत्याख्यानावरणगामधेय-त्रि० ।
प्रत्याख्याने सर्वविरतिलक्षणं, तस्यावऽऽरणा बतदेव नामधेयं
येषां ते प्रत्याख्यानाऽऽवरणनामधेयाः । प्रत्याख्यानावरणशब्दा-
र्मिधेयेषु, विशेषः ।

पञ्चकलाणि (ण्)-प्रत्याख्यानिन्-त्रि० । सर्वविरते, अ० ६
शा० ४ उ० ।

पञ्चकलाणी-प्रत्याख्यानी-स्त्री० । यावत्मानस्य प्रतिषेधवचने,
धो ३ बोध० । यावत्मानस्यादित्वा मेऽनो मा यावत्स्वयम्वादि
प्रत्याख्यानकथायां भाषायाम्, अ० १० श० ३ उ० । संथा० ।

पञ्चकलाजास-प्रत्यङ्गजास-पुं० । प्रत्यङ्गस्य स्वकथामासे,
रत्ना० ।

सांयवहारिकप्रत्यक्षभासं तावदाहुः-

सांयवहारिकप्रत्यक्षमिव यदाभासं तदाभासम् ॥२७॥

सांयवहारिकप्रत्यक्षभासं प्रत्याख्यानस्य निषेधनतया द्विपकारं
प्रागुपार्थितस्वरूपम् ॥ २७ ॥

उदाहरणम्-

वयाऽऽम्बुधरेषु गन्धर्वनगरज्ञानं, कुःमे सुखज्ञानं च ॥२८॥

अथाऽऽयं निदर्शनमिच्छन्निषेधनाभासस्य, द्वितीयं पुनर-
निर्दिष्टानिषेधनाभासस्य । अथप्रदाज्ञासाऽऽदयस्तु तद्विदाः
स्वयमेव प्रार्क्ष्यविज्ञायाः ॥ २८ ॥

पारमार्थिकप्रत्यक्षजासं प्रादुर्भूयन्ति-

पारमार्थिकप्रत्यक्षमिव यदाभासं तदाज्ञाम् ॥२९॥

पारमार्थिकप्रत्यक्षं विकलसकलस्वरूपतया द्वितरे प्रागुक्तम् ॥२९॥
उदाहरणम्-

यथा शिवारूपस्य राजर्षेरसंख्यातद्वीपममुकेषु समुद्रीप-
समुच्छ्रानम् ॥ ३० ॥

शिवऽऽशये राजर्षिः स्वसमयप्रसिद्धः, नस्य किञ्चिन्निरुद्धा-
परपर्यायसंभवभासं तादृशं चेदन्मात्रवर्त्येत्वाहुः सैद्धा-
तिकाः । मनःपर्यायकेषु प्रज्ञानयोस्तु विषयैव कदाचिन्न संभ-
वति, एकस्य संयमार्थस्यैव प्रज्ञानत्वेन, अथस्य समस्तऽऽ-
वरणज्ञेयमनुग्रह्यात् । नतश्च नात्र तदाभासां कल्पनाऽवकाशः
॥ ३० ॥ रत्ना० ६ पट्टे १ ।

पञ्चकलाय-प्रत्याख्यात-त्रि० । निराकृते, सूत्र० १ श्रु० ८ अ० ।
सर्वविरतप्रतिषेधनः प्रतिषेधोत्त, श्रौ० । निवर्तिने, सूत्र० २
श्रु० ४ अ० ।

प्रत्याख्यात-त्रि० । प्रत्याख्यातनि, "पञ्चकलायण कथा
पञ्चकलायिष्य ॥" भाष० ६ अ० ।

३१

पञ्चकलायापावण-प्रत्याख्यातापाक-त्रि० । प्रत्याख्याने निरा-
कृतं पापकं सावधानुष्ठानं येनासौ प्रत्याख्यातापाकः । सूत्र० १
श्रु० ८ अ० । पापकर्मप्रत्याख्यातवति, श्रौ० ।

पञ्चकलावित्तत्र-प्रत्याख्यापयितृ-त्रि० । प्रत्याख्यापयतीति
प्रत्याख्यापयिता । प्रत्याख्यानकार्यायतरे, भाष० ६ अ० ।

पञ्चकलि- (ण्)-प्रत्यङ्गिन्-त्रि० । प्रत्यङ्गज्ञानेन आगमव्यव-
हारिण, व्य० १ उ० ।

पञ्चकलीनृप-प्रत्यक्षीनृप-अव्य० । साक्षात्ज्ञानविषयतां
प्राप्यत्यर्थ, भा० म० १ अ० १ खगद ।

पञ्चकलेय-प्रत्याख्येय-त्रि० । प्रत्याख्यानावयवे धस्तुनि, भा-
ष० ६ अ० ।

पञ्चग-प्रत्यग्र-त्रि० । नवीने, "पञ्चमा इतिष्यं च सञ्जुक्तं ।"
पाद० शा० १६२ गाथा ।

पञ्चच्छम-पाश्चात्य-त्रि० । पश्चिमभाषावतिनि, अ० १६ शा०
३ उ० ।

पञ्चच्छमा-पश्चिमा-स्त्री० । दिग्भेदे, क्या० १० उ० ।

पञ्चच्छमुत्तरा-पश्चिमोत्तरा-स्त्री० । दिग्भेदे, क्या० १० उ० ।

पञ्चद-सूर-धा० । संकल्पे, "सूरः खिर-भर-पञ्चद-पञ्च-
रु०" ॥ ८ ॥ १७३ ॥ इत्यादिना सूरधातोः पञ्चडाऽऽदेशः "प-
ञ्चद्वइ" । सूरति । प्रा० ४ पाद ।

पञ्चदु-शु-धा० । "गमेः अङ्-अच्छाणुल्लवजसोऽङ्कुसा-
वकुसवचचङ्कु" ॥ ८ ॥ १६२ ॥ इत्यादिना गमधातोः पञ्चदुऽऽ-
देशः । पञ्चदुइ । गच्छति । प्रा० ४ पाद ।

पञ्चद्विषा-मल्लङ्घिका-स्त्री० । मल्लानां करणविशेषे, विशेषः ।
शा० म० ।

पञ्चणुजवमाण-मत्यनुजवत-त्रि० । प्रत्येकं धेयमाने, जा०
३ प्रति० १ श्रुति० २ उ० १० । "पञ्चणुजवमाणे विदुरइ ।" वि-
पा० १ श्रु० १ अ० क्या० । (इष्टान्प्राऽऽदिषु द्रुमकः 'बोई-
वयण' शब्दे वक्ष्यते)

पञ्चरिय- (ण्)-प्रत्यङ्गिन्-त्रि० । अयिनेः प्रतिकूलं, यः पर-
स्य मूर्ध्निवा न किमपि प्रत्यङ्गति । व्य० १ उ० । पाद० मा० ।

पञ्चरितिय-प्रत्यङ्गि-पुं० । प्रत्येकं प्रतिबाधाऽऽहो, व्य० १
उ० । नि० चू० ।

पञ्चस्तुप-प्रत्यवस्तुत-न० । आच्छादिते, जा० ३ प्रति० ४ अ-
धि० । पुनःपुनराच्छादिते, शा० १ श्रु० ८ अ० ।

पञ्चपण-प्रत्यपण-न० । निषेधेने, विशेषः । आका० ।

पञ्चरिपणमाण-प्रत्यपयितृ-त्रि० । आर्द्रकथायैसादनेन नि-
षेधने, क्या० ६ शा० २ उ० । रा० । म० । आच्छा० ।

पञ्चकज्ञाम-प्रत्याप्यास-पुं० । प्रात्युत्कारणे निगमने, विशेषः ।

पञ्चचिन्ता-प्रत्यभिज्ञा-स्त्री० । स पद्यायमित्याकारे ज्ञाने, विशेषः ।

प्रत्याभिज्ञाप्रमाणम्-

यद्यपि-

"प्रत्यक्षाऽऽदिरुपलब्धिः, प्रमायाभाव उच्यते ।

साऽऽप्तमनोऽपिनामो वा, विज्ञानं वाऽप्यवस्तुनि ॥ १ ॥ ”

संति प्रत्यक्षाऽऽप्यनुपलब्धे, आत्मनो घटाऽऽदिप्रादकनया प-
रिणामाभावेः प्रसज्य पक्षे, येषुदासपक्षे पुनरप्यस्मि-घटव्य-
विकलाऽऽप्ये वस्तुपञ्चाशे घटो नास्तीति विज्ञानम्, इत्यभा-
वप्रमाणमभिधीयते । तदपि त्वयास्मत्प्रत्यक्षाऽऽप्यन्योन्यमेव ।
तथाहि-“ गृहीत्वा वस्तुसङ्घातं, स्मृत्या च प्रतियोगिनम् ।
भावने नास्तिताङ्गान्, मानसं स्मृत्यवशेषकम् ॥ १ ॥ ” इति-
यमभावज्ञप्रमाणजनिका सामग्री । तत्र च भूतज्ञाऽऽदिकं वस्तु
प्रत्यक्षेण घटाऽऽदितः प्रतियोगिभिः संस्पृष्टम्, असंस्पृष्टं वा
गृह्येन ? । नायः पक्षः-प्रतियोगिसंस्पृष्टस्य चूतलाऽऽदिव-
स्तुतः प्रत्यक्षेण ग्रहणे तत्र प्रतियोग्यभावप्रादकत्वेनाज्ञा-
वप्रमाणस्य प्रवृत्तिविरोधात् । प्रवृत्तौ वा न प्राप्ताण्यं, प्र-
तियोगितः सत्वेऽपि तत्प्रवृत्तः । किन्तुपक्षे तु-अभावाप्र-
माणयिष्यते, प्रत्यक्षेणैव प्रतियोगिनां कृत्वाऽऽदिनामभावप्रति-
पत्तेः । अथ न संस्पृष्टे नाप्यसंस्पृष्टे प्रतियोगिनि चूतलाऽऽदिवस्तु
प्रत्यक्षेण गृह्यते, वस्तुभावस्य तेन ग्रहणादुपपन्नमदिति चेत् ।
तदपि दुष्टम्, संस्पृष्ट्यासंस्पृष्टयोः परस्परपरिहारादधिकृत्य-
त्वेनैकनिधेयपरिधानस्य परस्परैकशक्यत्वात्, इति तद-
सम्भूतस्यग्रहणप्रपणेन प्रत्यक्षेणैव वेद्यते । किंचतु तदग्रह-
भूतत्वमिति स्मरणेन, तदेवेदमघटं चूतलमिति प्रत्यभिज्ञानेन
“ योऽपिप्राज्ञ भवति, ताऽसौ भूतवाङ् ” इति तर्कः, “ नात्र धु-
मोऽनन्तः ” इत्यनुमानेन, गृहे गौं नास्तीत्यागमेनाभावस्य प्रतीतेः
ज्ञाऽऽप्यः प्रमाणं प्रवर्तताम् । संभवति च संस्पृष्टेन समु-
दायिनोऽवगम इत्येवेलक्षणः । “ संभवति स्वार्थो क्षोणः ।
इत्यादिनाऽनुदानाद्युक्ततायामि-स्वारी क्षोणवती, स्वारीत्वात्,
पुनर्वपक्षव्यवहारवत् । वैशि-त्यादिप्रत्यक्षप्रवृत्तवाप्यारम्भयि-
मि-हीनुपलब्धे । यथा-“ इह वदेः कस्य प्रतिसत्त्वं ” इति ।
तदप्रमाणम्, अनिदिप्रत्यक्षमुक्तत्वेन सांशयिकत्वात्, आस-
प्यकृत्यारम्भस्येव त्यागम् इति । यदपि प्रातिभमकज्ञिज्ञावद-
व्यापारानेकमकम्प्राये “ अथ मे महीपतिप्रसादो जायते । ”
इत्याद्यारं स्पष्टतया वेदन्मुदयेन, तदप्यनिश्चित्यनिश्चय-
तया मानसमिति प्रत्यक्षमुक्तिनिश्चितमेव । यत्पुनः प्रियाप्रिय-
प्रतिप्रभुतिरुक्तेन सादि गृहीताप्यथाऽनुपलक्षिकामनःप्रसादि-
क्षेयाऽऽदित्वाद्गृहेति, तत्पिपीलाकापटं नान्यपेणेत्यज्ञानवद्व-
ष्टमनुमानम् । इति न प्रत्यक्षपरीक्षलक्षणैर्विधेयानिष्का-
शकेणापि कर्तुं शक्यः ॥ १ ॥ रत्नां २ परि० । तत्र
प्रत्यक्षिज्ञाप्रामाण्यकथनम्-न च प्रत्यभिज्ञानं प्रमाणम् । “ तत्र
पूर्वाभिज्ञानं, निश्चिन वाधवर्जितम् । अदुष्टकारणऽऽरब्धं, प्र-
माणं लोकसम्मतम् ॥ १ ॥ ” इति प्रमाणलक्षणयोगात् । प्रत्यक्षं च
प्रत्यक्षिज्ञाऽऽप्येतिप्रार्थनया-चातुर्विधानोत्तरस्यप्रत्यक्षयोगि-
कम् । न च स्मृतिपूर्वकत्वात् एवायमित्यनुपपन्नाऽज्ञानस्य
प्रत्यक्षत्वमयुक्तमिति वाच्यम् । सत्प्रत्यक्षपञ्जनकत्वेन स्मरण-
पञ्चाङ्गाविनोऽप्यङ्गप्रत्यक्षस्य कोक प्रत्यक्षत्वेन प्रसिद्धत्वात् ।
अर्चं च-“ न हि स्मरणेन यत्राकं प्रत्यक्षमितीदृशम् ।

वचनं राजकीयं वा, लौकिकं नापि विद्यते ॥ १ ॥
न चापि स्मरणान्यक्षा-दित्यस्यैव प्रवर्तनम् ।
यद्येते कनचिवापि, न तदानीं प्रवृत्त्यति ॥ २ ॥
तेनोद्भवायैवबन्धा-प्रामर्शं चापि यत् स्मृतेः ।
विज्ञानं जायते सर्वे, प्रत्यक्षमिति गम्यते ॥ ३ ॥ ”

इति । अनेकदेशकालावस्थासमन्वितं सामान्यं, ऊर्ध्वाऽऽ-
दिकं च वक्ष्यमप्यत्र प्रमेयमित्यपूर्वप्रमेयसङ्गः । तदुक्तम्-

“ गृहीतमपि गोवाऽऽदि, स्मृतिस्फुटं च यद्यपि ।

तथापि स्थितिरकेण, पूर्वभाषास्मृतौयते ॥ १ ॥

देशकालाऽऽदिभेदेन, तत्रास्त्यवसरो मितेः ।

यः पुनमवगतो गौः, स च नाम प्रतीयते ॥ २ ॥

इदानीन्तनमस्तिरत्वं, न हि पूर्वेष्वप्याऽऽगतम् ॥ ” इति ।

नन्वेवं जिज्ञाभिज्ञवस्तुविषयो निश्चयनप्रत्ययः प्राप्तः, इत्यत एव
चेत्तत् । यतो न भिन्नान्न प्रत्यभिज्ञानमभिज्ञस्येऽपि न प्रमेयभेदः ।
प्रत्यभिज्ञाऽप्यपदेशोऽप्यस्य भेदाऽऽप्यन्यतमेव द्योतयति, यतो नै-
ककालिकप्रमेययोचरणाभिधप्रमाणन्यवर्थाज्ञानानां प्रत्यभिज्ञेति
व्यपदेशो, नापि सर्वथा निश्चिषु घटपटाऽऽदिव, न च कालस्थायी-
श्रित्यवस्थाद्वैककालिकप्रमेयप्रभाभजानेन प्रमेयातिरेक इति वक्ष-
्यम् । यतो यद्विषयं न कालस्थित प्रमेयानिर्दिष्टं, तथापि घटाऽऽ-
द्यः कदाचिदुपलक्षिताऽऽकारा अमृदाऽनुपलक्षमाणाः सदस-
त्त्वा संदेहविवेचनामापद्यन्ते, तत्त्वभावावधिक्ता च प्रत्यभिज्ञा
तेषां संदेहविवेकयत्तामाकुवाणुः प्रमाणनामवस्तुन, यतो न विप-
र्यातरक एव प्राप्ताप्यनिश्चयनं प्रापयति, किं तु संदेहाभावा-
रणमपि सिद्धिश्च । यदा स्वावरोत्पलक्षिमन्तानः पुनः पुनर-
नेन संदेहसङ्काः प्रत्याभिज्ञायन्ते भावास्तदा संदेहावच्छेदाधिक-
कज्ञावाप्यम् । त्वप्रत्यभिज्ञाप्रमाणम् । न च सर्विकहरकमेवैक प्र-
त्यभिज्ञाज्ञानम् । अलिकद्वयकस्याप्यप्रतिग्रहिणः प्रत्यभिज्ञाज्ञान-
स्य सङ्गत्वात् । तथाहि-एकप्रमाणानुसंधिप्रथमप्रत्ययानिश्चिष-
याऽऽकारा तु जयतोऽनुकृष्टार्थभाषाविकलप-ज्ञानमनुगत्य एव,
एकत्वप्रादि च ज्ञाने प्रत्यभिज्ञाज्ञानमुक्तं इति क्षणिकानिश्चय-
किंचपि शुद्धभावात् । लोचनप्रत्ययभाषागतमेव स्थितं, न एवा-
यमित्यनन्तरमनुसंधानं विकल्पोपसिद्धशमात् । तथाहि-अथ-
संसर्गानुसारिणोऽनुसन्धादुपजाताप्रालंबिकलपकाक्षापाराऽनु-
सारिणो यथा नोज्ञानुभवव्यवस्था सौगतेनऽनुपगमा तथा पूर्वदृष्टं
पश्चात्प्राप्त्यनुसन्धानोऽनुसन्धानविकल्पोपसिद्धशमात् । तदुप-
स्थापयजामिनः, तथा अन्यधर्मिगतिकल्पं किमिति न व्यवस्था-
प्यते, पूर्वदृष्टमेव पश्चात्प्राप्त्यनुसन्धानोपजायमानोऽप्यनुसंधा-
नप्रत्ययः न प्रत्यभिज्ञाऽप्यज्ञानमनुभवति । सम्प्र० १ कायम् ।

पञ्चमिह्यानाम-प्रत्यभिज्ञाऽऽभास-पुं० । अथार्थधर्माभि-
ज्ञाने, रत्नां ० ।

प्रत्यभिज्ञाऽऽभासं ग्रहयामि-

तुल्ये पदार्थे स एवायमिति, एकस्मिन्नेव तेन तुल्य इत्या-
दिज्ञानं प्रत्यभिज्ञानाऽऽभासम् ॥ ३ ॥

प्रत्यभिज्ञानं हि तिर्यगुक्तं सामान्याऽऽदिगोचरमुपवर्णितं
तत्र निषेकज्ञानाभावाऽऽस्तिज्ञाने भावे स एवायमिति कर्तव्य-
सामान्यस्यभावे वैकल्यस्य ऊर्ध्वं तेन तुल्य इति ज्ञातम्, आ-
दिशब्देविज्ञातीयकमप्यधि ज्ञानं प्रत्यभिज्ञानाऽऽभासमि-
ति ॥ ३ ॥

उदाहरति-

यमलकजातवत् ॥ ३ ॥

यमलकजातयोरेकस्याः स्त्रिया एकदिनोत्पत्त्योः पुनर्योग्य-
वैकल्यं किन्तोवेन तुल्योऽप्यमिति जिज्ञासिते स एवायमिति,
अपरञ्च स एवायमिति बुद्धिमिते तेन तुल्योऽप्यमिति च
ज्ञानं प्रत्यभिज्ञानाऽऽभासम् ॥ ३ ॥ रत्नां ० १ परि० ।

पञ्चमाण-पञ्चमान-त्रि० । विपाकावस्थां प्राप्ते, उत्त० ३२ अ० ।
अव्याकुलीक्रियमाणे, उत्त० २३ अ० । "पञ्चणेरद्वयानं, अ-
द्विगणितं पञ्चमाणानां ।" सुत्र० १ अ० ५ अ० १ उ० ।

पञ्चय-प्रत्यय-पुं० । अयमोषे, स्था० १ डा० । विश्वासे, डा०
१४ डा० ४४० । प्रतीति, अविमंश्यादिवचनत्वे, डा० १ सु० १ अ० ।
संश्लिष्टानिधानमनीन्द्रियाभ्यां पदशोभायां निधारि चैवं जिन-
प्रवचनमित्येव कथायां प्रतिपत्तौ, स० १० अ० । प्रत्ययिनाऽऽदी,
विशे० । प्रत्यापयतीति प्रत्ययः । अन्तर्भूतप्रत्ययान्तरप्रत्ययः ।
आ० २० १ अ० १ अगक । विदो० । प्रतीयनेभ्योनाथ इति प्र-
त्ययः । ज्ञानकारणे, उत्त० १ अ० । अने० । प्रव० ।

अथ प्रत्ययद्वारमन्त्र-

पञ्चयनिक्रमेण खड्ग, द्वावन्मौ तत्तयाऽऽमगाईओ ।
भाक्स्मि ओद्विमाई, तिविहोपगयं तु जावेणं ॥२१३१॥
केवलनाथीति अद्वै, अद्विहा सामाग्यं परिकहेऽ ।
तेमि विपञ्चओ खड्ग, मव्वण्ण तो निसामिति ॥२१३२॥

प्रत्यापयतीति प्रत्ययः, प्रत्ययनं वा प्रत्ययः, तन्निष्कृतेऽप्यन्वयासः,
खलुशब्दस्यापिशब्दाद्यन्वयासोऽपि तन्निष्कृत्यः कारणानिष्ठैव-
आमत्वापनाऽऽदिभेदाद्वास्तुविधेयः तत्र नामस्थापने प्रतीति । ऊर्ध्वे
उपवर्त्यते प्रत्ययो हृदारीरमव्यशरीरकपः सुमन्मा । तन्निष्ठैरि-
क्तन्तु तत्तमात्रकाऽऽदिः, आदिभेदेन घटन-कुलकवर्णाऽऽदिः
व्यपारप्रदः । ऊर्ध्वे च तन्प्रत्यापय प्रतीतिर्द्वैतवास्तव्ययथा द्र-
व्यप्रत्ययस्तत्तमात्रकाऽऽदिरेव, ततो वा प्राप्यवृत्तगतप्रत्ययः ।
(नाथमन्त्रः) । नाथे नाथप्रत्यये विचार्योऽप्यादिविधिवो
प्रावप्रत्ययः । अविधमनःपर्यायकेवलज्ञानमव्ययकृणो बाह्याल-
ङ्गनपेक्ष एव प्रत्यापयति, अस्मान्तरिकप्रत्ययस्याज्ञाव्यप्रत्य-
यस्त्विविध इत्यर्थः । मनिष्ठे तु बाह्यतन्त्रं करणमपेक्ष-
प्रत्यापयतः, न साक्षाद्, अतः किञ्चान्न विचार्यते । प्रकृतं प्र-
स्तुतेऽप्यांगस्तु सामायायकमक्रोक्त्यभावेन भावप्रत्ययेनेति ।
॥ २१३१ ॥ अत एव केवलज्ञानव्याप्तिं स्वकीयादेव केवलज्ञ-
कणाज्ञाव्यप्रत्ययादन्तं साक्षादेव सामायायिकाद्यमुपलब्धय सामा-
यिकं परिकल्पयति, तेषामपि ओन्मैगणधराऽऽदीनां हृत्कलादे-
वसंशयपरिच्छिन्ना स्वहेतु इति प्रत्ययो बोधनिष्ठयो भवति ।
ततो यस्मात्तत्त्वज्ञप्रत्ययास्तं निराशयान् भूयर्थान् सामायायिकम्,
अत एव यथैवाहुव्यते । "स्वहेतोऽस्मादिति हेतुतत्काद्वेऽपि
भुवुत्तयति । यज्जानेयव्यवज्ञान-राद्वैतमव्यते विचार्यते ॥१॥" इ-
त्यादि । तदु भुवुदस्तं भवति । अयथा भुवुद्वैतोऽयमव्यद्विज्ञो-
व्यवहारोऽनुपपत्तौ इति निर्मुक्तिग्राह्यार्थः ॥ २१३२ ॥

अथ नाथम्-

द्ववस्त द्वावन्मौ वा, द्वावेण व द्वावपञ्चओ नेओ ।
तविचरिओ जावे,सा विहु नाणाईओ तिविहो ॥२१३१॥
प्राप्यव्य पुनर्वलङ्गणस्य प्रत्ययः प्रतीतिर्द्वैतप्रत्ययः, तथा क-
व्यालसमायकाऽऽदिः, द्रव्येण वा घटाऽऽदिना प्रत्ययो ऊर्ध्वप्रत्ययो
हेतुः । यस्तु बाह्यद्रव्यादेव बाह्यद्रव्येण वा न क्रियते, किं तु
तद्विपर्ययनिरपेक्ष एव साक्षादुपलभ्याद्भावेन स भावकः
प्रत्ययो भावप्रत्ययः । स बाधविधमनःपर्यायकेवलज्ञानमव्यद्वि-
विध इति । अमेनैव च नाथप्रत्ययेनेत्यादिकारः ॥ २१३१ ॥

तथा वाऽऽह-

केवलनाथिस्तुष्टो, अप्य चिप पञ्चओ जिणिदस्म ।
तत्पञ्चकलत्तुष्टो, ततो चिप गायमाई ॥२१३१॥

जिनेन्द्रस्य तीर्थैकरस्य केवलज्ञानित्वात्सामायायिकं साक्षा-
दुपलब्धय कथ्यत आमेव प्रत्ययो भाव्यः, केवलज्ञानाऽऽमना
भावप्रत्ययावष्टम्भेन तस्य सामायायिकप्रकृपणमिति । गौतमाऽऽ-
दीनामपि ओन्मैगत एव केवलज्ञानलङ्गणाज्ञाव्यप्रत्ययात्सामा-
यायिकप्रवणमिति गद्यते । कुनः १, इत्याह-तस्य केवलज्ञानिनः
प्रत्ययत्वं तत्प्रत्ययत्वं, तस्मात् । इदमुक्तं भवति-स्वसंशयपरिच्छे-
दाऽऽदिना केवलज्ञानस्य सौ, इदमुक्तं नवप्रत्ययकृतादेव गौतमादयो-
ऽवगच्छन्त्येव, ततस्तेषामपि वस्तुनः केवलज्ञानलक्षणमा-
व्यप्रत्ययादेव सामायायिकप्रवणं प्रवर्तन इति ॥२१३१॥

आह-ननु कथमव्ययादेवे चिचिओ भावप्रत्ययः

यावता मतिभुने अपि प्रत्यायनकृत्वा-

स्त्वयं न भावप्रत्ययः १ इत्याह-

जेणाद्विदिमिहं, सापद्यं तोऽद्विहाइतिसयं तं ।
न तु मडमुपपञ्चकयं, जं ताई पराकलविसयां ॥२१३२॥

येन यस्मात्कारणाज्ञाव्यपर्यायत्वात् जीवस्य व्याप्सत्त्वादात्ता-
न्विधमिन्द्रियाविवयो न भवति सामायायिकम्, इतीह तस्य-
वेदिनां, तस्माद्व्यव्याद्विज्ञानानामेव तद्विधयः । मतिभुनप्रत्ययं
तु तत्र भवति, यस्मात्सं मतिभुने परीक्षादेविवयो, इन्द्रिय-
द्वारेणैवाप्यस्मरति ॥ २१३२ ॥

अथ प्रेरकः प्राऽऽह-

जुतमिह केवजं चे-व पञ्चओ नोडि-माणसं नाथं ।
पोगम्वेत्तचित्तिसयो, सामायायकतया जं च ॥२१३३॥

ननु यद्येवं, ताई जीवपर्यायत्वात्समन्वितं सामायायिकं केवल-
ज्ञानस्यैव विषयः, अतस्त्वेवैकं भावप्रत्ययो युक्तं, न तस्य-
विधमनःपर्यायज्ञाने, तयोः पुनस्तत्तावविषयत्वात्, कृपिप्रव-
विषयवतिरित्यर्थः । सामायायिकमपि पौञ्जिकं भविष्यति, न,
इत्याह-यदु यस्यावकाशवताऽम्भेता सामायायिकस्य, जीव-
पर्यायत्वादिभुक्तमेवोति ॥ २१३३ ॥

सुरिहा-

जे ओमापरिणामो, पायं सामाग्यं जवय्यस्य ।
तत्पञ्चकलत्तुष्टो, तेमि तो ते वि पञ्चकलं ॥२१३४॥

यद्यस्याद्वैतस्यैव ज्ञानोः संश्लिष्टं प्रायो ऊर्ध्वहेतुवाजित एव
परिणामोऽप्यवसायः सामायायिकम् । सिद्धस्याद्वैतपारिणामो-
ऽपि सत्यकथसामायायिकं भवति, अतस्तदुपलब्धयेति ज-
वस्यप्रदणम् । अवस्थस्याप्यप्योगिकेवमिहोऽद्वैतपारिणाम-
कपे अपि सत्यकथपरिणामायायिकं भवतः, ततस्तन्निरासार्थं
प्रायोऽद्वैतः, यस्मात्प्रायो ऊर्ध्वहेतुवाजित एव परिणामो जव-
स्थस्य सामायायिकम् । (तो ते वि पञ्चकलं ति) ततस्त्वपि सा-
मायायिकं प्रत्ययम् । केवाम १, इत्याह-(तस्मिं ति) नेकमवधिमत-
पर्यायज्ञानिनम् । कुनः १, इत्याह-(तत्पञ्चकलत्तुष्टो ति) तासौ
ऊर्ध्वहेतुवाजितं प्रत्ययकृत् तत्प्रत्ययकृत्, तस्माच्च प्रत्ययकृत् । इदमु-
क्तं भवति-अवधिमनःपर्यायज्ञानिनोऽपि सामायायिकपरिणामजन-
कानि हेतुवाक्यव्याप्तिं साक्षात्प्रवर्तित, ततस्तद्विद्वारेण तज्जितत-
परिणामकं सामायायिकमपि हेतुवत् प्रत्ययकृत्पद्यते । मतिभुने तु

स्वाकाशं किञ्चिदपश्यत इत्येतावता जेदनं तथोर्नावप्रत्ययत्वे
नोक्तमिति ॥ २१३७ ॥

एवमप्यन्यदनिष्टमुत्पादयन्नाह परः-

आह्लापचयं चिय, जड तं न सयं पि पञ्चओ पत्तो ।

पञ्चकखनागिब्रज-स्म तेण वयणं न सञ्चयं ॥२१२॥

ननु यशुकन्यायेनावध्यादिज्ञानत्रयद्वयमेव सामार्यिकं, ततः भुवज्ञानमपि ह्यन्येन प्रत्ययः प्राप्तः । मा प्रापत्, किं नः कुतश्च ? इति चेत् । उक्त्यन्ते-तेन ततः प्रत्यक्षमार्थमनवययैक्यविरूपं ज्ञानं येषां ते प्रत्यक्षज्ञानिनः, तद्वैज्यं तावदुक्त्येतिहा, अन्वयश्च कन्यापि ध्वनिं न अष्टये प्राप्तवान्, तच्च महान्, अनुदेशश्चरःऽऽदिवचनश्च प्रमाणत्वेनात्त्यादि- । ॥ ११ ॥

अत्रोत्तरमाह-

सयमिह मामङ्गं निष, पञ्चङ्गं जं तद्धौ य तव्वयणां ।

परचक्रव्युत्पत्तिः। अथ, परचक्रव्युत्पत्तिः ॥२१॥

[illegible]

यद्यपि, तर्हि किमिदं स्थितिम् ?-किं भुतं सर्वथैव प्रत्ययत्वेन
नेहाधिकस्तव्यम् ? इत्याह-

ॐ ह्राड्पञ्चॐ त्रि य, जणि ए तो तं पि पञ्चॐ ऽ जहियं ।

ओद्वाडतिगं च कदं, तदनावे पचओ होजा ॥२१४०॥

तत्त्वदीयं ध्रुव प्रत्यययोगादित् प्रत्ययवर्तमानायादित् जयति ।
किं साक्षाद् दत्तं, साध्यायात् । कथम्, अथाशङ्कयाह-अव-
धादिप्रत्यययोगे प्रत्ययवर्तमानेति शेषः । योगतत्त्वयोगः श्रुतम-
ति अर्थो धामनः, किं पुनस्तदनेनोपेतो नोपेतः । अथाह-
अवधा तन्मात्रं अत्रानां अत्रायादित्त्ववर्गमपि कथं प्रत्ययो-
यति । इदमुक्तं भवति-अवधायादित्यर्थं प्रत्यय इति उच्यतेअवधा-
पदस्य प्रत्ययान्तं, तद्वाच्यं स्वध्यायादित् भवत्यवधामात्रः प्रत्य-
यवर्तकं पदस्य त्रितयादायेषु न शङ्क्युः, न चाप्रतिपादितं तत्-
प्रत्ययवर्तकं सिद्धम्, यदाश्रुतमपि चापेक्षया ध्रुवमात्रेऽन्य-
वति । अत्रोपव्याधि प्रत्ययवर्तकत्वसाधनं ध्रुवमात्रेण प्रत्य-
यवर्गमवधारयति । अत्रैवं 'सुयगात्' इति पदस्य, कश्चन-
वर्तमानः । अत्रायां य पदस्य, कश्चन तत् पदमात्रम् ॥ ३ ॥
इति । तदेवमवध्यादित्यर्थः प्रत्ययाः साक्षाद् दत्ताः, ध्रुवप्रत्य-
यान्तं सामर्थ्यादादित् ॥ २२॥ ॥

अथवाऽन्यथा त्रयः प्रत्यया भवन्तीत्याह-

सप्यच्चकवत्तणओ, सीमाण उ तिप्पयारो वि । २१४१ ॥

वा इत्यथवा, आत्मा, गुरुवः, शास्त्रम्; इत्येवं त्रयः प्रत्ययाः ।

नत्रऽऽत्म आद्य एवाऽऽत्मलक्षणः प्रत्ययो जिनस्य केवलस्यैव स्वप्रत्ययत्वाद्, आत्मावगुह्येनैव जिनः सामायिक कथ्यतीत्यर्थः । शिष्याणां तु गणधर्माच्चतुष्पदीश्रयाऽऽदीनाम, आत्म-गुरुशस्त्रलक्षणस्त्रिप्रकाशेषि प्रत्ययः । विहङ्ग इति ॥ ११४१ ॥

तत्र सर्वोऽपि प्रज्ञायान् 'गुरुमिदम्' इत्यात्मना ज्ञात्वाैव प्रायः
सामायिकप्रकरणश्रवणाऽऽदिकार्ये प्रवर्तन् इत्यात्मप्रत्ययस्त्वंशु-
द्धेयवद्वन्द्वमिति पञ्चाङ्गद्वयानि, अतो यथा गुरुप्रत्ययस्त्वथा
दिवर्त्तयितुमर्गप्रायेण तावदाह-

एतद् गुरुत्वं तद्वत्त्वं, पञ्चत्वं सत्त्वं मनस्यश्नुयात् ।

भयरागदोषरहितो, तद्विगतवश्रो जं च ॥ २१४७ ॥

अणुवक्यपरागग्रह-१०१ पमाणं च नं तिष्ठयणस्म ।

मायादयन्त्रणमे. तस्मा गच्छेयन्नयनो ज्ञि ॥ २१४३ ॥

मणशरणां दीपिकरं मुनिः । तस्मै तत्प्रत्यक्षयेन सामाजिकं
 द्रुमवन्तः । किं विधिष्ये तं तस्य प्रत्यक्षयमुपकृतमायनं ?
 इत्यह- एषोऽश्माकं मुनिः स्वदेशः प्रपन्नमुत्सवांघः स्व-
 मन्त्रायच्छेदाद् शरणं च मायगाडधरणेनोप्यं । शास्त्रप्रतिज्ञा-
 भासिनापराधमदकः पण्योऽप्युत्तिष्ठाम्भावात् । तः सर्वेश्वर-
 भयनात् । अदिर्दोषैरेवमुत्तमं मायमनुत्तं कदाचित् प्राप्यते ।
 अह- मामासिनापराधं अर्थमायनमिति वदन् । ॥ २४७ ॥
 तथा- अनुपुन आम्भोपकारि निरपठः एव परानुत्तरः, प्रमा-
 णं च सकलवित्पुनस्य यस्मात् । ततः सामाजिकोपदेशोऽश्मा-
 कं अर्हयेत्यननः । एव जम्बूप्रमथाऽदीनामपि शिष्यप्रशिष्याणां
 निजमि जम्बूयु संभवन्ति । श्रयनप्रियं कं सामाजिकशरणप्रत्य-
 ष्ठ भागिनोऽपि ॥ २४८ ॥

श. अत्रभ्य कथं ते प्रत्ययश्चमनगभ्य प्रवर्तन्ते ? इत्याह--

मयं च मन्त्रमसौ-वर्गादिद्वयावगात्रिमेहं ।

सर्वगुणऽऽदायकत्वं, सर्वं सामाज्यऽऽकृत्याम् ॥७१४४॥

शास्त्रं सर्वं सर्वस्वशास्त्राणां, तथा पुराणराशिनां च, सर्वगुण-
प्रदुणफलं च सर्वमर्थतत्त्वार्थार्थप्रयत्नम्, अतः प्रमाणम-
स्मःकम्, इत्येवं शास्त्रस्य प्रत्यक्षमन्वयार्थं ननुयुगं प्रयत्न-
शिष्याः । आह-उक्तं श्रुतस्य शास्त्रस्य प्रथममेव कथं सर्वस्वशा-
स्त्राकारकत्वात्तदनु गूणनं शिष्या जानन्ति ? सर्वे शास्त्रं ज्ञात्वा
श्रोतवन्ति चेत् ननु कथं शिष्याः ? अत्र शास्त्रं ननुयुगं प्रयत्नस्य
निष्कृतत्वात्, तन्मन्त्रणात् ननुयुगस्य प्रवृत्तत्वात् । ननुद-
यन्तं वर्णिकाप्रवृत्तितः कियदायं शास्त्रं श्रुत्या ननुयुगं प्रयत्न-
शिष्याः, ततः शेषं श्रुतवन्ति, आदिवाक्यात् वा समुदायात् वा
गुणादित्येव श्रुताः श्रुतान्ति । शास्त्रं ननुयुगं ज्ञात्वा ननुयुगं
प्रयत्नम् इत्युदाहरणं । २१४४ ।

अथ शिष्याणामात्मप्रत्ययव्यमाद-

वज्रक्रामो णं निजमिव, विष्णोणं संभयादजावाभ्रो ।

कम्पस्वस्त्रोवमस्त्रो,य द्रोह सप्पस्त्रो तेषि॥१५॥

वदुधामदे संविज्ञानरूपतया सामायािकाध्ययनमवगच्छामः ।

किमिवेत्याह निजमिष घटाऽऽदिज्ञानमन्येवज्ञानः स्वप्रत्यय
आत्मप्रत्ययस्तेषां शिष्याणां भवति, कुतो हेतोः पुनरयं स्वप्र-
त्ययस्तेषां भवतीत्याह-संशयाऽऽद्यभावांसंशयः सिपयैयान-
धयवसायानाद्यन्येतास्याधयतमेषां सिद्धत्वादित्यर्थः । क-
मेक्षया यस्माद्धा कुनश्चिदेवज्ञानः स्वप्रत्ययस्तेषां प्रवर्तानि
अयं दशगाथाः । विशेषः । आ० म० । कार्ष्ण, त० । निमिष,
आ० ५ शा० १ उ० । विशेष० । अनु० । हेतोः, अध्या० २ ता० ४
उ० । आ० । विशेष० । आनु० । प्रत्ययशब्दः कारणात् । यत
उक्तम्-“ प्रत्ययः शपथज्ञान-हेतुत्वश्चास्तिष्येव । ” न० ।
मध्यकृप्रत्यययुक्तिश्चिन्त्याधिकृत्याऽऽह-

तथाऽऽत्मगुरुलिङ्गानि, प्रत्ययस्त्रिविधो वनः ।

सर्वत्र सद्गुणानि, योगमात्रं विशेषतः ॥ २३१ ॥

तथेति वक्तव्यान्तरसमुच्चये, आत्मगुरुलिङ्गानि-आत्मा च गुरु-
रुद्ध लिङ्गानि चेति सम्भासः । प्रतीयते भाषायां यस्मादिति प्र-
त्ययः त्रिविधः स्वप्रकारेण वनः । सर्वत्र सद्गुणानि फलान्नसंवा-
दिनि प्रयोजने, योगमात्रं प्रस्तुत पय, विशेषतो विशेषण मत
इति । आरभ्य सर्वसद्गुणानिशाशयित्वात् ॥ २३१ ॥

एतदेव त्रिविधं प्रत्ययं भावयन्नाह-

आत्मा तदभिलाषी स्याद, गुरुगद तदेव तु ।

तद्विज्ञाननिपातरच, संपूर्णं सिद्धिवाचनम् ॥ २३२ ॥

आत्मासद्गुणानाऽऽदिभिः पुनोऽप्यन्तराऽऽधारणः, स्वत एव
तत्तत्प्रतिपत्तिः । सद्गुणानि नानावचन, स्याद्वेत्तु, ततो
गुरुत्वमिदं दृष्ट्वाह दृष्टे तदेव तु यदेवाऽऽत्ममात्रमिति तन्निपा-
तम् । तद्विज्ञाननिपात-नन्व्यातिरिक्तपित्तस्य सिद्धिस्तत्त्वज्ञानि लि-
ङ्गानि यान-“ तद्विज्ञानं पुनरुक्तं इदं यत् सद्गुणमहं यत् ।
निगारजसचामर-भूतपदमा पवत्याह ॥ १ ॥ ” इत्या-
दिस्वरूपज्ञान, तेषामुपनिपातः सिद्धिर्दत्तः । चः समुच्चये ।
किंस्याह-सम्पूर्णं समस्तम् । सिद्धिवाचनम् । विवक्षितफ-
लनिष्पत्तिस्तत्त्वकम् ॥ २३२ ॥

अथ सिद्धिमेव ज्ञाययन्नाह-

सिद्धयन्तरस्य सङ्कीर्णं, या सा सिद्धिर्विद्वोच्यते ।

ऐकान्तिकमन्यथा नैव, पातशक्यनुवचतः ॥ २३३ ॥

सिद्धयन्तरस्य फलान्तरमिदं रूपस्य, सङ्गमन्ये वाजे हे-
तुर्वा सा सिद्धिर्हि विद्वद्वक्तो उच्यते । किंहीत्याह- (ऐ-
कान्तिकी) नियमेनार्थाङ्कपरिहारवन्ति । अन्यथा सि-
द्धयन्तरसङ्कीर्णज्ञानेनैव न सर्वथा सिद्धिर्भवति । कुत्र इ-
त्याह- (पातशक्यनुवचतः) क्षयसामर्थ्यानुवचत्वात् । यथा हि
तथाविधतासादाऽऽद्यस्थयादिशब्दोपपातान्महता यन्तेनोपा-
न्यमाणार्थं नोदयमासादयति किं त्ववश्यं पतति, एवं निव-
क्षितसिद्धिरपि मिथ्याऽस्तिनिवेशऽऽदिपातशक्यनुवचत्वात् नि-
र्वाणवसानकृत्या संपद्यते ॥ २३३ ॥

अमुमेवमविद्वत्त्वाऽऽह-

निदधन्तरं न संपद्ये, या साऽन्यथे पतत्यतः ।

तत्तत्कृत्याऽप्यनुविचैव, पातोऽनौ तत्त्वतो मतः ॥ २३४ ॥

सिद्धयन्तरं प्रस्तुतकार्यसङ्घेः कार्यान्तरसिद्धिरूपम् । (न)
नैव, संपद्ये घटयति, या सिद्धिः, साऽन्यथे नियमेन, पतति
नियमेनोपवश्यं पातासङ्कृत्याऽपि पातशक्याऽपि, अनुवि-
द्वे

का व्याप्ता । एवशब्दस्य भिन्नकमास्तत्ततः पात एव, असौ सि-
द्धिः, संप्रत्यपातेऽपि परतस्तावत्पात एवेत्यविशदशब्दः । तत्त्व-
तः परमाद्यतः, मतः सप्रमाणं विदुषाम् । यथा हाविद्यमानपु-
त्रपौत्राऽऽदिस्त्वान्तः पुमान् स्वकाङ्क्षेऽपतन्नापि पातशक्यनुवच-
त्परमार्थतः पात एव, तथा प्रस्तुता यमनियमाऽऽदिस्तिरित्ये-
तन्नुवचविकला योजनीया पातस्त्वेति ॥ २३४ ॥

अथैतद्विपर्ययमाह-

सिद्धयन्तराङ्गसंयोगात्, साधनौ चैकान्तिकी ज्ञासा ।

आत्माऽऽदिप्रत्ययोपेता, तदेषा नियमेन तु ॥ २३५ ॥

सिद्धयन्तराङ्गसंयोगात् सिद्धयन्तराणां प्रस्तुतमिदं स्वरूप-
सिद्धिः शिष्याणां यात्युक्तानि हेतवस्तेषां संयोगात्मीलनात् सा-
धनौ सङ्गता पुनः । ऐकान्तिकी सिद्धिः पातविकला, भूदाम-
त्यथे परस्परयाऽऽधिसिद्धिरुपरिहारात् । आत्माऽऽदिप्रत्ययो-
पेता आत्मगुरुलिङ्गप्रतीतिसङ्गता, तत्तत्तत्मात्, एषा ऐकान्तिकी
सिद्धिः, नियमेन स्वयमेव तथैव वतते, आत्माऽऽदिप्रत्ययवैष्यं
सिद्धयन्तरावश्यमेतदनुत्वात् ॥ २३५ ॥

एतदेव समर्थयते-

न त्वुपायान्तरोपेय-मुपायान्तरतोऽपि हि ।

ह्यतिज्ञानमापि यत-स्तत्प्रत्ययपरो ज्ञेयत् ॥ २३६ ॥

न हि नैव, उपायान्तररोपेयं त्वुपायकाऽऽनुपायान्तरसाध्य-
ताऽऽदिकार्यमुपायान्तरतोऽपि हि त्वुविषयाऽऽनुपायान्तरादपि
जयति, ह्यतिज्ञानमापि यत्ताकाकारिणां, किं पुनरुक्तं यथाचा-
रिणांमिथोपशब्दार्थे यतो यस्मात्, तत्प्रत्ययपर आत्माऽऽदिप्र-
त्ययपरायणः, अथेव स्वविद्वत्कीं सिद्धिमानित्वमुपेता, त-
स्यान्तरेकहेतुत्वात् । यथाह कुम्भकाराऽऽदिस्तिरहितमुपेयका-
ऽऽदिसंयोज्यकरणोऽपि न पटाऽऽदि साधितुमन्न, तदुपकर-
णाभावात् । तथा आत्मादिप्रत्ययवैष्यं तत्तद्व्यानुष्ठानवानपि
योगा नैकान्तिकी सिद्धिमाश्रययतुं समर्थः स्यात् ॥ २३६ ॥

अथामुमेव पुरस्कृत्याह-

पठितः सिद्धिर्द्वेनोऽयं, प्रत्ययो त्व एव हि ।

मिद्धिद्वस्तावद्वाम्बध, तथाऽन्यैर्मुख्ययोगिभिः ॥ २३७ ॥

पठितो निरूपितः, सिद्धितः सिद्धिसमागमहेतुः, अयमात्मा
ऽऽदिप्रत्ययः हि स्फुटतः, अत एव शैकान्तिकीमिद्धिहेतुत्वादेव
हेतोः, सिद्धिहेतुत्वावलम्बनसंज्ञा तथोपपत्तिमादऽऽह इ-
वाऽऽनुमनसं इत्याद्यन्तरेकहेतुत्वात् । चः समुच्चये । तथेति तत्प्र-
कारेणैवेनैवपथमात्रमेतत्ताऽस्माद्विद्वद्वोमुख्ययोगिभिः शुद्धमात्र-
वर्तिनया तत्प्रत्ययोपेतामिद्धिरिति ॥ २३७ ॥ योऽपि ॥

पञ्चयज्ञो-प्रत्ययतुम्-अव्य० । प्रतीयते इति प्रत्ययो ज्ञानका-
रण घटाऽऽदिः, सर्वथा निरालम्बनज्ञानमात्रेण तद्विधानावि-
त्वात् ज्ञानरूपः । ज्ञानविषयमात्रेणैवेत्यर्थः, उक्त० १ अ० ।

पञ्चयज्ञः-प्रत्ययकोऽपि-ने० । दृष्ट्यापेक्षेण प्रतीत्युपादनेऽह० ।

१ अ० १४ अ० ।

पञ्च-प्रत्यय-वि० । समर्थे, आचा० १ शु० २ अ० ३ उ० ।
पाद० ना० ।

पञ्चविंश-प्रत्युत-अव्य० । प्रत्युत्पन्न पञ्चविंश त्ति आ.

देशः " सा व सलोणी गोरमी, नवखी काँव विसगाँव । भद्र-
पचकसिउ सो मरह, जासु न लग्गइ कोइ ॥ १ ॥ " प्रा०४ पाइ ।

पचकवत्पय-प्रत्यवस्तुत्-त्रि० । आच्छादिते, आ० म० १ अ०
१ खग्नः ।

पचकवत्पयाण-प्रत्यवस्थान-न० । प्रतीति परोक्तदूषणप्रतिकूल्ये-
नावस्थायितेभ्यः भूतव्यथावत्प्रत्ययत्वे युक्तिपुरस्सरं निर्दोष-
मेतदिति शिष्यबुद्धावाशोप्यते येन तत्प्रत्यवस्थानम् ।

प्रतिवचने, वृ० १ अ० । सामाची, स्या० १ उ० ।
" तस्मै सद्यःप्रायाधो, परिहारो पचवत्पयाण
॥ १००७ ॥ " (तस्मै नि) तस्य ज्ञातनस्य परिहारः ।
प्रत्यवस्थानं, दृष्टिगतसिद्धिरित्यर्थः । कस्माद्योऽस्माँ परिहारः ।
इत्यार-शब्दाधेयान्यतः-शब्दविधायिना न्यायेन शब्दसंभवि-
भ्या युक्त्या शब्दनाश्वरस्य परिहारः, अर्थविधायिना
न्यायेनार्थसंततिभ्या युक्त्याऽप्येतददूषणस्य परिहारः प्रत्यव-
स्थानं, दृष्टितसिद्धिरिति भावार्थः । नयमताविशेषाच्च शब्दार्थ-
गतदूषणस्य परिहारः प्रत्यवस्थानमन्यपि द्रष्टव्यम् । इदमुक्तं
भवति- करोमि नष्टम् । सामाधिक्यं इत्यादौ शुर्वात्मनश्च-
वन्नो भद्रतःशब्द इत्युक्ते, काश्चित्कालतां करोति-तत्पक्षे ताहं गुरु-
विभवे भद्रतःशब्दाऽनाभिज्ञानसङ्गः, अभिधाने वाऽऽनर्थक्याऽऽ-
दिदोषमङ्गः । अत्र प्रत्यवस्थानमुच्यते-त्राचार्योऽत्रावे स्थापना-
ऽऽचार्यस्य पुरतः स्यात् । सामाचारी कियन् इति ज्ञापनार्थः
मिदम् । अन्यत्रापि चोक्तम्- उतथा आर्यस्यैव, सामाचारी
पक्षेऽत्र पय " इत्यादि । तथा इत्यनेन चार्हभावेऽङ्गप्रतिभोप-
वेशनार्थम् । अथवा-शुर्वावरहस्य स्थानन्यायिण्यां, विनय-
मूलधर्मोपदेशनार्थं च गुरुगुणज्ञानोपयोगो विधेय इत्येतच्चा-
नेन ज्ञाप्यते । यदि वा-नाम-स्थापना-द्रष्टव्य-ज्ञानमोदाद्यनुवि-
धा आचार्यः, तत्राऽऽचार्योपयोगरूपो योऽस्माँ भावाऽऽचार्यः शि-
ष्यस्य मनसि वर्त्तते, तादृशप्रत्यवस्थानम्, मनोनिवेतनमात्र-
गुणमयाऽऽचार्यनिबन्धनमिति ज्ञातव्यं । अतो शुर्वावरहोऽप्यत्रा-
सिद्ध एवेति भावः । इत्येवमन्यत्रापि चालनाप्रत्यवस्थाने
यथान्तर्भवमभ्युद्ये इति । तदनेन " साहित्यं च पदं चैव, पदा-
र्थः पदविग्रहः । चालनप्रत्यवस्थाने, व्याख्यानं तत्रस्य पद-
विधा ॥ १ ॥ " विशेषः । गुरुकथने, दश० १ अ० । नातितः
पृष्ठसंशयनिरासे यथा युज्यन् एवेतिभिः । ल० ।

पञ्चवर-देशी-मुशले, दे० ना० ६ वर्ग १५ माथा ।

पचववाय-प्रत्यववाय-पुं० । अमर्षे, द्वा० १६ द्वा० । व्य० । आ०
म० । उन्मार्गोऽगममङ्गशङ्कणेष्वनपैषु, पञ्चा० ४ विच० । क-
दव० । आवा० । आये० । उपधातुहेतुप्राप्त्यवसायाऽऽदिषु,
उत्त० १० अ० ।

पचवा-पत्या-स्त्री० । चमरस्य पलस्य च लोकपात्रानामप्रतिष्ठी-
णां च सर्वपाद्यानां पंधि, स्या० ३ उ० २ उ० ।

पचवाइक्खमाण-प्रत्याचक्षाण-त्रि० । प्राणानिपाताऽऽदिप्रत्या-
ख्याने कुर्वाने, ज० ८ श० ५ उ० ।

पञ्चाउट्टणया-प्रत्यावर्त्तना-स्त्री० । आवर्त्तनं प्रति योगेनार्थ-
विधेयेषु चत्तरोत्तरेषु विधत्तानां प्रायप्रत्यासन्नता वा वि-
शेषात्ते प्रत्यावर्त्तनास्तदर्थः प्रत्यावर्त्तनात् अवायाऽऽवये प्रा-
भिनिधौ चकङ्कामभेदे, न० ।

पचवाउर्दन-प्रत्यापतत्-त्रि० । प्रतिवर्त्तमाने, श्री० ।

पचवाएम-प्रत्यादिश-पुं० । उद्धान्ते, पाइ० ना० २१६ माथा ।

पचवागच्छगया-प्रत्यागमनता-स्त्री० । आगच्छतो गौरव्यस्या,
भिमुखगमने, म० १४ श० ७ उ० ।

पचवागय-प्रत्यागत-न० । प्रत्यागमे, उत्त० ३० अ० ।

पचाअरण-प्रत्यास्तरण-न० । समुखाद्रिय युक्तकरणे, व्य० १ उ० ।

पचवापिच्छिय-प्रत्यापिष्टित-न० । तृणाविशेषस्य कुट्टितव-
हमये रजोहरणे, स्या० ४ डा० ३ उ० ।

पचवामित-प्रत्यामित्र-पुं० । शत्रुघ्ने प्रतिवेशिकराजे, द्वा० १
छु० १ अ० । स्या० । श्री० ।

पचवामितया-प्रत्यामित्रता-स्त्री० । अमित्रस्तहायतायाम्, ज०
१२ श० ७ उ० ।

पचवायाइ-प्रत्यायाति-स्त्री० । प्रत्यागमने, ज०, स्या० ४
डा० १ उ० ।

प्रत्यानाति-स्त्री० । ज०, स्या० ४ डा० १ उ० ।

पचवार-उपाग्नभूत-उप-आ-अ-धा० । असनः सनो वा
होपस्याभिधाने, " उपाग्नभूतः उपाग्न-वेल्वाः " ॥ ८५ ।
१५६ । इत्युपाग्नभूतेः पचवारोऽऽदेशः । 'पचवारः उपाग्नभूतः'
उपाग्नभूतः । प्रा० ४ पाइ ।

पचवारण-उपाग्नभूत-न० । प्रतिभेदे, पाइ० ना० २६५ माथा ।

पचवारुहन्-प्रत्यारोहन्-त्रि० । अवनरति, श्री० ।

पचवाऽदीड-प्रत्यालोड-त्रि० । यद् नाममूढमनसो भुक्त्वाप्राय-
द्विक्लमूर्तेः पञ्चमुख्यपमार्गानि, अन्तरा वा, अत्रापि क्रयारवि-
पात्र्यः पञ्च पादास्तनः पूर्वप्रकारेण युज्यन् तत्प्रत्यालोडम् ।
युक्तस्थानभेदे, व्य० १ उ० । आ० न्यू० । आ० म० ।

पचवावद-प्रत्यावर्त्त-पुं० । एकस्याऽवस्थस्य प्रथममुखेऽव-
र्त्ते, ज० ३ प्रति० ४ अ० । आ० म० । प्रतिपुत्रलाऽवर्त्ते, द्वा०
१२ द्वा० ।

पचवामति-प्रत्यामति-स्त्री० । सादृश्ये यत्र, १ अ० ४ अ० १ उ० ।

पचवाऽक्षत्-प्रत्यामक्षत्-न० । प्रत्यासत्तां, सादृश्ये, विशेषः ।

पचवामि (कृ)-प्रत्याशित्-त्रि० । प्रार्थशतं शीलमन्येति
प्रत्यार्थी । चान्तमन्त्रके, " पारम्भाय पमार्थ पञ्चाली । " आ-
वा० १ धृ० २ अ० ५ उ० ।

पचवाट्टार-प्रत्याहार-पुं० । योगशास्त्रप्रसिद्धे इन्द्रियाणां स्व-
स्वविषययोः निराकरणे, वाच० । " प्रत्याहारो हृषीकाणा-
मेतदायतनाफलः " (१) द्वा० २३ द्वा० । (अस्यार्थः
' धिरा ' शब्दे चतुर्थतम २४० पृष्ठे गतः)

पचवुत्तरिवा-प्रत्यवर्त्तरी-अव्य० । नीचैर्मन्यर्थे, रा० ।

पचवुत्थ-देशी-प्रत्युत्थे, दे० ना० ६ वर्ग १३ माथा ।

पचवुत्थय-प्रत्यवस्तुत्-त्रि० । उपरि आच्छादिते, कदव० १
अ० ४ अ० ।

पचवुत्पाम-प्रत्युत्पन्न-त्रि० । सास्त्रमुत्पन्ने, अतु० । वर्त्तमाने,
आव० ४ अ० । सूत्र० । वर्त्तमानकाक्षीने, विशेषः कदव० ।

पञ्चुपञ्चगाहि (ए)-प्रत्युपपञ्चगाहि-त्रि० । साम्प्रतमुपपन्नं प्रत्युपपन्नमुच्यते, वनेमानकालनाविशयेः । तत्तु यदातु शान्तिस्थितिः प्रत्युपपन्नग्राहो । वनमानकालनाविश्वस्तुग्राहिणि अस्तुत्रये, अस्तु० । ग० ।

पञ्चुपञ्चिहण-प्रत्युपपन्न-अथ० । प्रतिशेक्येयर्थे, "वसाहि पञ्चुपञ्चिहण य संपपञ्जा" महा० १ वृ० ।

पञ्चुरस-प्रत्युरस-न० । उरसोऽभिमुखं प्रत्युरसम् । करोऽभिमुखं, अथ० ।

पञ्चुवंगार-प्रत्युपकार-पुं० । प्रत्युपकृते, स्थानं ४ ठा० ४ व० ।

पञ्चुस-प्रत्युस-पुं० । "प्रत्युस वक्ष्यं हो वा" ॥८॥ २ ॥ १४ ॥ इति त्यक्त्वा चः तत्साम्येतिवत् पश्य हः । पञ्चुहो । पञ्चुसो । प्रा० ३ पाद । राजेश्वरमप्रहरे, स्थानं ४ ठा० २ व० । आच० ।

पञ्चुकाञ्जसमय-प्रत्युपकालसमय-पुं० । प्रत्युपकालसमयो यः समयोऽवसरः । कालो १ अ० १ अ० । प्रमानसमये, कल्प० १ अथि० ३ कृण ।

पञ्चुह-प्रत्युह-पुं० । विशेष, कालो १६ कालो । आचान् । विशेषे । सूर्ये, पुं० । पाद० ना० ६ वर्ग १ माथा ।

पञ्चुह-देशा-मुल्लेखे, वे० ना० ६ वर्ग १५ माथा ।

पञ्चोदय-प्रत्योदित-त्रि० । परिक्रमिन्ते, संघा० ।

पञ्चंगिलमाण-प्रत्युपगिलत्-त्रि० । ज्योत्प्यस्वाद्यति, वृ० ५ उ० ।

पञ्चोषियत्त-प्रत्युपनिवृत्त-त्रि० । ऊर्ध्वमुत्थमुत्थत्तत्रैव पुनः पुनः पतिन्ते, कल्प० १ अथि० ३ कृण । उत्पद्य निपतिन्ते, प्र-अ० ३ अथ० द्वार ।

पञ्चोतरित्त-प्रत्युवर्त-त्रि० । अथोवर्त० । उच्येयर्थे, "जाण-विमानासो पञ्चोतरित्त ।" आचान् २ अ० ३ वृ० ।

पञ्चोप-प्रत्युप-न० । तत्सममिपवाचिन्ते अमुपगतप्रदेशे, जौ० ३ प्रा० ४ अथि० । रा० । "कालिपपन्नपञ्चोप" स्फटिकपटलावच्छादितः । रा० ।

पञ्चोहसिता-प्रत्युवहस-अथ० । माये प्रविश्येयर्थे, जौ० ३ प्रा० ४ अथि० ।

पञ्चोवपमाण-प्रत्युवपत्त-त्रि० । अथपत्ति, "पञ्चोवपमाणा जाहं तथ पाणाहं जावजीवितासो बधरोयेह ।" अ० १७ श० १ उ० ।

पञ्चोपकिञ्चा-प्रत्युवपत्त-अथ० । प्रत्युवसप्येयर्थे, इवाव-येयर्थे, अ० १२ श० ६ उ० ।

पञ्च-पठ्य-न० । "हस्वात् इय-अ-स्त-सामिन्धले" ॥ ८ । २ । ११ ॥ इति ध्वस्यानि वृद्धाः हिते, प्रा० ३ पाद ।

पञ्च-पञ्चा-अथ० । "पञ्चादेवमेवेदानी-प्रत्युपतसः पञ्चह यम्बह जि यम्बहि पञ्चलिउ पत्तहे" ॥ ८ । ४ । २२० ॥ अ० १२ श० पञ्चापञ्चस्य स्थाने पञ्चह इयदिशः । प्रा० ४ पाद । प्रथमाऽद्यधुत्तेरपराद्यधुत्तेर्यथे, आच० ।

पञ्च-गम्-आ० । गतो, "गमेर०-" ॥ ८ । ४ । १६२ ॥ इत्य-दिना गमपातोः पञ्चवृत्ताऽऽदेशः । पञ्चद्व० । गच्छति । प्रा० ४ पाद ।

पञ्चभाग-पञ्चाकाग-पुं० । दिवसस्य पञ्चाकाने भागे, अं० प्र० १ पाद० ३ पाद० पाद० ।

पञ्चवत्पुग-पञ्चाद्वास्तुक-न० । पञ्चाद् गृहे, प्रअ० ४ संघ० द्वार ।

पञ्चण-प्रक्षण-न० । ह्रस्वे त्वसो विदारये, कालो १ अ० १३ अ० । विप्रा० ।

पञ्चण-प्रक्षण-त्रि० । अथकटे, "पञ्चणं पदियरह ।" आ० म० १ अ० १ अथ० । रदसि, स्थानं ३ ठा० ४ व० ।

पञ्चणपड-प्रक्षणपति-पुं० । जारे, "यते जाभयणिकरूपा, पञ्चणं पडं महिलिपायुं ।" सूत्र० १ अ० ४ अ० १ उ० ।

पञ्चणपतिसेविनी-प्रक्षणपतिसेविनी-स्त्री० । प्रक्षणं प्र-तिसेवते इति प्रक्षणप्रातिसेविनी । आरेण गृहमैद्युनकारिण्यां स्त्रियाम्, सा ख गर्भे न धरेत् । आच० ४ अ० ।

पञ्चणपाव-प्रक्षणपाव-त्रि० । कूटप्रयोगकारिणि, असद्वृत्तं गुणवन्तमारमानं क्यापयति, गुणरहितमारमानं वा यो गुणवन्तं क्यापयति, न तस्मादपरः प्रक्षणपापोऽस्ताति आच० ४ अ० ।

पञ्चोवाह-पञ्चाह्वयाह-न० । पञ्चाहुक् गन्था प्रत्यान-तलक्षणभेदे, आ० वृ० १ अ० । "जहा जीवति भंते । जीवे जी-यति । गोयमा । जीयति ता नियमा जीवे, जीवे पुण तिय जी-वति, सिय नो जीवति ।" आ० वृ० १ अ० ।

पञ्च-पञ्च-पुं० । वक्ष्यविशेषं, "चित्तरिचक्षयपरिचक्षेयं" अ० ७ श० ६ उ० । "पिच्छोरी" इति क्वाते कालो १ अ० १६ अ० । उत्तरपटे, ह० ।

पञ्चपाव-पञ्चात्ताप-पुं० । स्वययङ्कं जुगुप्सायाम्, आ० म० १ अ० २ अथ० ।

पञ्चा-पञ्चा-अथ० । अनन्तरे, अ० ३ श० २ उ० । कल्प० । पर्यन्तसमये, संघा० । विभक्तिकालस्याऽनन्तरे, तं० । पर-लोके, "पञ्चा कुरुयिवागा ।" इत्यत्र यथा पञ्चाच्छब्दस्य परभावविशेषत्वम् । प्रति० । पाद० ना० ।

पञ्चा-पञ्चा-दित-त्रि० । आचञ्चदिते, "पञ्चाहसन्मिमा-हं ववमहं ।" पाद० ना० १३६ माथा ।

पञ्चात्त-पञ्चात्तायुक्त-न० । तद्गामनकालादनन्तरमायुक्ते, पञ्चात् १० विच० ।

पञ्चा-पञ्चा-न० । पञ्चात्कृतवृत्तिपरिचयय शु-हवासं प्रतिपन्नः वृ० १ उ० । मुकालके, जीवाम् ११ अथि० । अ० । "पञ्चाकटे तु वोचामि । सोऽविशो बोधवो, मि-इय साकविष्ये च ।" पञ्चाकृते तु बध्वाभि, पञ्चाकृतौ द्विषिः । तद्यथा-शुहस्यः, साकपिकस्य । अ० ४ अ० । नि० वृ० । भावार्तोते, आच० ४ अ० ।

पञ्चाकम्म (गू)-पञ्चाकमेत्-न० । पञ्चात् दानानन्तरं क-मे जाजन्तवापनाऽऽदि बध्वाशनाऽऽदौ तत्पश्चात्कर्म । प्रअ० ४ संघ० द्वार । अकदानात् पञ्चात् यमिनिमित्तं हस्ताऽऽदिबध्वा-

ने, ध० ३ अधि० । पश्चात्तज्जलोज्ज्वलकर्मणि, आच० ४ अ० ।
प० सू० । " कजेण गिह्णिणसिउज्जा-यतस्य वर्यमि मइ-
सिए गिह्णिणे । उरुसणधोवाणादी, करेज्ज पञ्चाङ्गकर्म
तं तु । " प० भा० १ कटव ।

असंसृष्टेण हृत्येष, द्वर्वीए जायणेण वा ।

दिउज्जापाणं न इच्छेउमा, पञ्चाङ्गमं जहि जवे ॥३५॥

असंसृष्टेन हस्तेन अश्राद्धदिभिरलिसेन द्वर्वा भाजनेन वा दी-
धमानं नेच्छेत् । किं सामान्येन ?, तेत्याह-पश्चात्कर्ममभवति
यत्र द्वर्वादी, शुष्कमण्डकाऽऽदिवत् तद्वत् द्वौ परहितं शुद्धो-
पादिति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥

संसृष्टेण य द्रव्येष, द्वर्वीए जायणेण वा ।

दिउज्जापाणं पक्खेउजा, जं तत्तेसणियं भवे ॥ ३६ ॥

संसृष्टेन हस्तेन अश्राद्धदिभिरलिसेन तथा द्वर्वा भाजनेन वा दी-
धमानं प्रतीच्छेत् शुद्धोपात् । किं सामान्येन ?, तेत्याह-यत्त्रयणी-
यं भवति तद्वत्पश्चादिति मत्वर्थः । इदं च वृत्तसंस्कारा-
यं संसृष्टे इत्येव संसृष्टे मल सावसेसे इत्येव, संसृष्टे
हृत्येव संसृष्टे मल गिरधसेसे इत्येव, एव अष्टमंगा, एव प-
द्धमभेगा संयुक्तमो, अष्टसु वि जय सावसेसे इत्येव तथा
विप्रादण इत्येव पञ्चाङ्गकर्मोपासाधो । " इति सूत्रार्थः दशा०
४ अ० १ उ० ।

कर्मण्यपि विप्रिमाह-

संसृष्टमसंसृष्टे, सावसेमे य गिरधमेमे य ।

हृत्ये मलं द्रव्ये, सुक्ष्ममुक्ते निगद्धाणे ॥ १०३ ॥

इह जिज्ञासातुः संवर्षी हस्तः संसृष्टो वा जयेवसंसृष्टो वा
येन च कादियकाऽऽदिना मात्रकण जिज्ञातं दद्याति तदपि सं-
सृष्टमसंसृष्टे वा, क्षयमापि सावशेषे वा व्याप्यवशेषे वा,
अतः संसृष्टासंसृष्टसावशेषानिरवशेषपदे इदं मात्रकद्रव्यावयवे-
रशौ नञ्जा अभवति । तद्यथा-संसृष्टो हस्तः संसृष्टे मात्रकं सा-
वशेषे क्षयम् १, संसृष्टो हस्तः संसृष्टे मात्रकं निरवशेषे क्ष-
यम् २, संसृष्टो हस्तः असंसृष्टे मात्रकं सावशेषे क्षयम् ३
संसृष्टो हस्तः असंसृष्टे मात्रकं निरवशेषे द्रव्यम् ४ । एवम-
संसृष्टापि हस्तेन व्यथारो नञ्जाः प्राप्यन्ते च । एतस्यामष्ट-
अङ्गार्थं यानि षोडश स्थानानि इदं मात्रकद्रव्यरूपाणि, तैरेव
पश्चात्कर्मोपादौ न भवति ते नञ्जकाः शुद्धाः, इतरं अशु-
द्धाः ॥ १०३१ ॥

असुमेवार्थे स्पष्टयति-

पदमे भंगे गहाणं, मेमेसु य जत्य सावसेमे तु ।

अनेसु तु अङ्गमहाणं, अनेतसुवसेसु ऊ गहाणं ॥ १०३२ ॥

असुमेवार्थे यः प्रथमो भङ्गः सारपि पदेः शुद्धस्त-
न ग्रहणं भवति, शेषेऽपि अङ्गकेषु वल सावशेषे द्रव्यं
भवति तत्र प्रदीप्तं कल्पते । पश्चात्कर्मसंभवात् अन्येषु
निरवशेषपदेषु युक्तेषु नञ्जकग्रहणं, न कल्पते प्रदीप्तिमिति
भावः । इयमल भाषा-इह इदं मात्रकं वा द्वे वा स्वयमेव
संसृष्टे वा न तद्वशेन पश्चात्कर्म संभवति, किं नहि क्षयवशे-
न । तथाहि-यत्र क्षय सावशेषे तत्रेव सावश्यं अरागिते
अपि न द्वावी प्रकाशयति, भूयाऽपि परिवेषणसंभवात् ।

यत्र तु निरवशेषं, तत्र साधुदानादन्तरं नियमतो हस्तं मात्रकं
वा प्रकाशयति । ततो द्वितीयाऽऽदिषु समेषु भङ्गेषु पश्चात्कर्मसंभ-
वात् कल्पते, प्रथमाऽऽदिषु तु विषयेषु नञ्जकु नदसंभवात्कल्पते
प्रदीप्तिमिति । यदि चेत्येवमपि यदन्तपठनं सत्तुमपेक्षाऽऽदि, यत्र
शुष्कं गुरुपिषरुकाऽऽदि, तथोरपि ग्रहणं कल्पते । उक्तं परिकर्मे-
हाम् ॥ १०३२ ॥ सु० १ उ० । प० सू० । (अत्र विशेषः 'प्रा-
गुत्तरिथय' शब्दे प्रथमभागे ४६२ पृष्ठे गतः) पश्चात्कर्म
सांस्नग्धादकारूपं चतुर्मेदम्, अथ प्रायश्चित्तमाचाराऽलम् ।
जीत० । " पुरकर्ममेव पञ्चाङ्गमेव य चउल्लङ्घं । " प० सू० १
कल्प० । " ज पुत्रकर्ममेवं तं पञ्चाङ्गकर्म, तं पुत्रकर्ममेवं जं निषकु-
पामयाए वट्टमाणा । " इत्यम्यत्र । आच० २ ध्रु० १ सू० २
अ० ३ उ० । पश्चात्कर्मोऽऽदि तं गुपदियाधतुर्मा पिपरेपया ।
आच० २ ध्रु० १ सू० १ अ० १ उ० । यदि निजकानां सम्भ-
व्यो ज्ञानो, वैद्यो वा निजकोऽन्यस्य कुरुते चािकर्त्ता, तत्र नि-
श्चिते पश्चात्कर्म । व्य० ६ उ० ।

पञ्चाङ्ग-पञ्चाङ्ग-पु० । प्रावरणरूपे कल्पे, " तिस्रव पञ्चा-
ङ्गा । " ध्रु० ३ उ० । प० सू० १ प्रव० ।

पञ्चाङ्ग-पश्चाद्गति-रु० । शस्त्रोऽनुगमनं विनयमेवे,
ह्रा० २६ ह्रा० ।

पञ्चाङ्गिवाइ (ए)-पश्चात्तिपातिन्-वि० । प्रमज्जाप्रदान-
न्तरं चारित्र्यतो लिङ्गो वा निपतनशाले, आच० १ ध्रु० ४ अ०
३ उ० ।

पञ्चाङ्गुताव-पश्चादनुताप-पु० । हा मया छपे कर्म कुनमित्येव-
मनुतापे, उक्त० २० अ० । रा० । " पञ्चाङ्गुतावेण सुमउज्जसा-
णं । " आ० म० १ अ० २ सध० ।

पञ्चाङ्गुध्वि (ण)-पश्चादनुपूर्वी-रु० । वाध्यायादरज्य
प्रतिज्ञाम व्यत्ययेनानुपूर्वी परिगताः क्रियन्ते यस्यां सा पश्चा-
नुपूर्वी । साऽनुपूर्वीमेवे, अनु० । (अत्रोदाहरणमुक्तमेव भवति
इत्युक्तम् 'आणुपूर्वी' शब्दे द्वितीयभागे १४१ पृष्ठे)
पञ्चाताव-पश्चात्ताप-पु० । अनुतापे, आध० ४ अ० । आ० म० ।
आ० सू० ।

पञ्चातावित-पश्चात्तापिक-पु० । पश्चात्तापवित्, प्रश्न० ३ सं०
ह्रा० ।

पञ्चाङ्गाङ्ग-पश्चाङ्गाङ्ग-पु० । पाश्चात्यत्राङ्ग, ह्रा० १ सु० १ अ० ।

पञ्चाविकुत्वाणा-पश्चाद्विकुर्वणा-रु० । पश्चाद्विक्रिया-
याम्, म० ।

पञ्चाविस्रि-पश्चाविस्रि-रु० । मृतकसंज्ञौ, प्रमाण
न्तरं बहुभोजनार्थं महारसप्रत्याम्, आच० २ ध्रु० १ सू० १
अ० २ उ० ।

पञ्चाविस्रि-पश्चाविस्रि-पु० । इवशुश्रावऽदिकृते संवन्धे,
आच० १ सु० १ अ० ३ उ० । सूत्र० ।

पञ्चाविस्रि-पश्चाविस्रि-पु० । " जे पञ्चा इतरा । " मा-
याडुलित्रादिमन्त्रे, " नि० सु० २ उ० । पश्चाविस्रि-पु० ।
पञ्चाविस्रि-पु० । " संवन्धे " शब्दे यत्रापि)

पञ्चाविस्रि-पश्चाविस्रि-वि० । श्वशुरकुलसंवन्धे, आच० २
सु० १ सू० १ अ० ४ उ० ।

अन्वेषामपरेषामाचार्याणां मतेन पुनःशुद्धौ विशेषणार्थः । स एव यथापराधः कृतो भवो जन्म तद्भवः तस्मादपराधजनवाद्भ्योऽपरो यो ज्ञवोऽभागतः स तदन्वयः, तद्भवश्च तदन्वयश्च तद्भवतद्भवौ, तयोरेकज्ञऽऽभयणं तद्भवतदन्वयपक्षेण, तथा । ये जीवाः, अयं तथा इत्यनुतिना एव, इतिशब्दस्यावधारणार्थत्वात् । कस्यैवाह-चरणस्य चारित्रस्य, ते जीवाः, इमे येन पाराश्रिका उच्यन्त इत्यर्थः । अस्तुवाक्याशङ्ककारः । कैश्चरणा-योग्या इत्यत आह-स्वस्तिष्ठं च साधुल्लिखं, चित्तिश्च चैतन्यमहं प्रतिमा, तथोयो भेदो विधेयतः, स तथा, तदादिभिस्तत्प्रभृतिभिः, आदिशब्दात्प्रवचनोपघातपरिग्रहः, तत्र स्वस्तिष्ठमेव रूपेण ज्ञानेन, लिङ्गमीभवेन्न च । चित्तिभेदश्च प्रतिमाविनाशनेन, ज्ञयैक्यव्यतिशानेन च, भवन्ति चैतन्यकारिणो यस्मान्नन्वयं ज्ञानेनैव च चरणयोर्भाष्यः, इतिवाक्यस्यावधारः । आह च-“ संज्ञं च उच्यते, चैवदद्वेयं य पवयगुणैः । रिचि-चायणे चक्षुषे, मूलमी बोहिहाभस्त ” ॥ १ ॥ इति गाथा-र्थः ॥ २४ ॥

अधोर्ध्व समर्थयशाह-

आसयविचित्तयाश्च, कतिष्ठिप ए तदेव कर्माण ।

अत्यस्त संज्ञानां, गुणं पि अमगं चैव ॥ १५ ॥

आशयविचित्तया परिणामविचित्रया, कृष्टतया दुष्टतया, निरवकमन्तर्ध्वः । तथैतत् समुच्चये । कर्मणा मोहनीयाऽऽ-दीनाम् । किमन्याह-अर्थस्य तद्भावयमन्वयव्यवहारः । तदाज्ञानस्य, संभाव्युपपन्नमन्यतया न नैव, इदमपि आचा-र्यमन्तरात्पाराश्रिकलक्षणमीय, आत्मनस्मृत्युक्तम् । अनङ्ग-तमेवाऽनुक्तमेव । चैवशब्द एवकारार्थः । इति गाथा-र्थः ॥ १५ ॥

अथ प्रायश्चित्तस्य विविक्तोपश्रवणेन मत्तत्प्रमेव सम-र्थयशाह-

आगममाई य जनो, वदहरो पंचहा विणिदिष्टो ।

आगम सुय आणा धा-रणा य जीए य पंचमए ॥ १६ ॥

एयाणुसारतो खलु, विचित्रमेयमिह वणिण्यं समए ।

असिक्काऽऽदिज्ञेदा, तं पुण सुत्तात्त एःषण्णं ॥ १७ ॥

आगमाऽऽदिश्च ज्ञानविशेषप्रभृतिः । प्रकारो लाङ्गिकः । चकाराश्च मुक्यतस्समुच्चयार्थः । यतो यस्माद्धेतोः, इय-य-हाराः प्रायश्चित्तसमाचारः, पञ्चपञ्चपञ्चभिः प्रकारैः, विनिदि-ष्टोऽभिहितो जितो पञ्चधातस्समाह-आत्मशुद्धिर्नामधेयार्थो गम्यते परिदृष्टान्तेऽर्थो येनासाधयामः केवलमनःपांथा-वधिचतुर्दशदशवर्षयन्तः । इत्यहारात्त चारय इय-हारेहेतुत्वात् । तथा धुनं पुनर्ज्ञानं श्रेयमज्ञानहर्त्रेभ्यम् । इह पञ्चदशेऽपि प्रथमैकचक्रभाष्ये द्रष्टव्यः । तथा-आणा य जीताथो देशास्तरुण्यगतीत्यर्थश्च तत्सम्प्राप्यगमनाय स्वा-निवारणार्थं शुद्धाधिकारानां निवेदनार्थमगीतार्थमाज्ञा-पयन्, सा च तत्प्रवृत्तिरुत्तरदानार्थमिति । तथा चार-णा वदगुणं तिथोऽन्ताऽन्तियाऽन्तयः शुद्धिनामधारणम् । तथा जीवो गीतार्थमपि प्रवर्तितशुद्धव्यवहारः । अशुद्धौ स-मुच्छेदकार्योः । पञ्चम एव पञ्चमकः ॥ १६ ॥ तत्र एतदनुसार-तः पञ्चविधपञ्चदशानुसारेण । अष्टवक्त्राशङ्ककारे, विचित्रं

बहुप्रकारमेतत् प्रायश्चित्तम् । इह प्रत्यक्षं आर्हेत इत्यर्थः । यानिऽमुक्तं, समर्थे लिकाये । कथमित्याह-आसिक्काऽऽदि-भेदान् प्रतिषेधापुनरुपप्रभृतिभेदेन । तत्पुनः प्रायश्चित्तवि-चित्रत्वम्, सुषादागमात्, कृतार्थं विक्षेपमिति । तत्राऽऽ-गमस्यवहारिणां प्रत्यक्षज्ञानित्यात् समानेऽप्यपराधे आध्यानु-सारेण प्रायश्चित्तत्वानाह तस्य विचित्रता, अन्ताऽऽदिद्वयवहारी-णां तु धुनमाज्ञाऽऽदिप्रामाण्यव्यवहारित्वात्, एवं प्रतिषेधाया आ-कुट्टित्वेन प्रमादकृतभेदेन चतुर्विधत्वात्, द्रव्यकृतकालजाव-हेन वा । एवं पुरुषस्याऽऽचार्योपाध्यायवृत्तनिमुक्तसकमेद-भिन्नत्वात्, एवमेकीकृत्यादिवाराभेदात्, अतः प्रायश्चित्त-संज्ञणविचित्रत्वादिपुनरुत्तरं नास्मत्तमिति गाथाद्वयार्थः ॥ १७ ॥

अयोक्तविधित्वादिचक्षुष्ये परमार्थं प्रातिपादयशाह-

एयं च एतत् तत्तं, अमुदृज्जवणाणाम्भो हवन्ति वंशो ।

आणाविगहणाणुम-यं पि य हेति दृष्टवं ॥ २८ ॥

सुहभावा तद्विगमो, रो वि य आणाणुमो शिष्यमेण ।

पच्छिन्नमेव सम्मं, विमिद्वो चैव विण्णो ॥ १८ ॥

एतदर्थं पुनः, अथ प्रायश्चित्तविशेषे, तत्वं परमार्थो, य-दुनाऽऽशुभाध्वयसानेनः अङ्गुष्ठपरिणामात्, भवति स्यात्, ब-न्तोऽशुभकर्मव्यवधानम्, (एयं पि य ति) इह पुनरशुभाध्व-यसानम् । आहाराविराधनामामोऽदेशानुपालनमनुगच्छ-त्यनुत्तरतोऽपराधविराधनामुगम, भवति स्यात्, द्रष्टव्य-यमिति ॥ १८ ॥ शुभभावाऽऽशुभाध्वयसानात्, तद्विगमोऽशु-भकर्मविराधो भवति । (रो वि य ति) स पुनः शुभभा-वाः, आहाराऽनुग आगमानुसारी भवति । नियमेन नियमेन, अनाङ्गुष्ठपरिणामं यत्ति भावः । प्रायश्चित्तं च विमिद्वोः पुनः, एव एव शुभभाव एव सत्यं यथान्त । कि स-वं एव, नस्याह-विशिष्टो विनिषयान्, चैवशब्दो नि-योजितान्वयः, विहोयो हेयः । इति गाथाद्वयार्थः ॥ १८ ॥

विशिष्टः शुभाध्वयसानः प्रायश्चित्तमित्युक्तम् । अथ विशिष्ट-त्वमेव तस्य दशयशाह-

अमुदृज्जवणाणाम्भो, जो सुहतावो विममभो आहियो ।

सो इह होति विमिद्वो, ए ओहोता ममयशीतो ॥ १९ ॥

अशुभाध्वयसानाङ्कुरावसेवननिरवधनमहेसासकाशात्, यः शुभभावः प्रायश्चित्ततया विवर्जितस्पर्शनामः, विशेष-ततो विशेषेणाऽधिकोऽगमस्ततः । स शुभभावः, इह प्रायश्चित्तप्रक्रमे, जयति वर्तते, विशिष्टोऽभिनेत्यकारः, न नैव, अतः सामान्येन, शुभभावासाधारण्यः । समर्थोऽन्या-ऽऽज्ञान्ययेन । इति गाथा-र्थः ॥ १९ ॥

अथानेक दोषमाह-

इहग वंजादीर्णं, आरम्भयकरागतो उ ओहेण ।

पच्छिन्नं ति विमुक्को, ततो ए दोमो समयसिक्को ॥ २० ॥

इतरथाऽप्यथा, शुभभावासाधारण्यं प्रायश्चित्तत्वमेव इत्यर्थः । प्रायश्चित्तनामादिदशगुणवृत्तवृत्तनाम् । आशिक्षात्सु-ध्याद्विपरिग्रहाः । किमन्याह-आरम्भयकरागत एव प्रतीनाम् । तु-शब्द एवकारार्थः । ओघेन सामान्येन, विशिष्टरश्मिनाभा-वार्थमेत्यर्थः । प्रायश्चित्तं शुद्धयमनुष्ठानं कृतमर्थव्यवस्थम् । इति कृत्या, विमुक्किः कर्मव्यवस्थाव्यवस्थ, ततो विमुक्कि-

सकाशान्, न नैव, दोषो दृष्यम्, समयविक्रममागमो-
क्तः कोऽनलक्षणोऽस्यविषयः, इति न ह्यननावस्यं शुद्धिर्नामि-
च्छामि ॥३१॥ (अत्र ब्राह्मणानामः 'बन्धी' शब्दे वक्ष्यते)

अधोपसंहरकाद-

ता एयस्मि पयसो, कायश्चो अयपयसा ए च ।

मतिबलजोगेण तद्वा, संवेगाविमसजोगेण ॥ ३२ ॥

यस्माद्विशिष्ट एव ह्यनभावः शुद्धिर्नामिच्छा भवति । तस्मादे-
तस्मिन् विशिष्टशुभभावं, प्रत्यक्षः समुद्यमः, कर्तव्यो विधेयः,
अप्रमत्ततया स्वप्रसादमैव, स्मृतिषडयोगेन स्मृतेतराऽऽद्यति-
चारस्मरणसामर्थ्ययुक्ततया, तथैति समुच्चयः । संवेगविशेष-
योगेन जयमयातिशयसंशयेन । इति गाथाऽर्थः ॥ ३२ ॥

अथ कस्माद्विशिष्टशुभभावं अप्रमत्ततयाऽऽदिता
यतां विधेय इत्याह-

एतेण परागेण, संवेगादयमजोगतो चेव ।

अद्विगयविमिष्टजातो, तदा तदा हेति श्रियमेण ॥ ३३ ॥

यतोऽनेन प्रकारेणाऽप्रमत्ततयाऽस्मृतिषडयोगेन सङ्गुणेन । संवेगा-
तिशययोगात्तस्यैव संवेगप्रकर्षसंश्लेषत एव च, इह चेतन प्रकारे-
णोपनैवेन संवेगमधोगम्य प्रहणे यत्पुनः साक्षात्तद्वृष्टणं,
तत्तत्पदं विशिष्टशुभभावजननं मुख्यकारणताप्रतिपादनाधम् ।
आधकृतविशिष्टभावां विशुद्धहेतुप्रस्तुतप्रवृत्तुभावाध्यवसायः ।
तथा तथा जीवयोरिति श्रुत्यं, जयति स्यात्, जयमेनावश्यंजा-
येन । इति गाथाऽर्थः ॥ ३३ ॥

ततश्च-

ततो नदिरगमो खलु, अणुर्वाधवर्णयं व होजाहि ।

जे इय अणुवकरणं, जायति मेढा । व विदियफला ॥ ३४ ॥

ततो विशिष्टशुभभावात्, तद्विगमः खलु अणुवाधवर्णयजात-
कर्मविनाश एव, अणुवधापनयन वाऽशुभभावाज्जातकर्मोनुष-
न्वयवच्छेदो वा, वैतान्विकरणायां जयेन्म्यात्, संवेधा तद्विगमा-
भावे । अथ कथं तद्विगमो भवतीत्यह-यन् यस्मादेताः,
इत्यमुता प्रकारेण विशिष्टशुभभावजनकत्वेन, अपूर्वकरण-
मध्यगुणस्थानकमपुर्वेवामध्यवसायविशेषाणां स्थितिघाताऽऽ-
दीनाभावं करणतन्त्रम्, जायते भवति, अग्रेयधोपसमकृत्यक-
र्षणकथा, विहितफला सिद्धान्तनिरूपितप्रयोजनानुत्तरसौख्य-
निर्वाणफला । इति गाथाऽर्थः ॥ ३४ ॥

अथ प्रायश्चित्तकशुभभावावयव एवविधि महाधर्तौ दृश्यशाह-

एवं निकाश्याण वि, कम्पाणं जणियमेत्य खवणं ति ।

तं पि य लुज्जि एवं, तु भाविपववं अओ एपं ॥ ३५ ॥

पथमित्यनेनैव म्यायेनापुर्वकरणधर्माणजननरूपेण, निका-
श्विनातामपि उपशमनाऽऽदिकरणविरागविरागनेतिरां ब्रह्मा-
सामपि, आस्तामनिकाश्विनातां कर्मणो ह्युपाऽऽवरणऽऽदीनाथ,
जणितमुक्तमागमे- " तयसा च निकाश्याणं पि " इति वच-
नान् । अथ प्रायश्चित्तकशुभभावं, कृपणं संवेधा कृतो भवती-
ति यत्तद्विच, अर्धनिकाश्वनकृपणं तु निर्विचारमित्यपि अ-
शब्दार्थः । मुख्यतः संगच्छते, तत्तस्यैव तु एवमेव कर्मविग-
मकर्मोनुष-धापनयनहेतुस्त्वैवं, जावयितस्यं पणोलोचनीय-

मनो निकाश्वनकर्मकृपणहेतुत्वात्, एतत् शुभभावरूपं प्राय-
श्चित्तमिति गाथाऽर्थः ॥ ३५ ॥

अथाऽऽदितानुष्ठानेषु शुक्तं प्रायश्चित्तं, न तु विदियेषु भि-
क्काचर्याऽऽदिष्विति परमत्तमादृश्येकाह-

विदियाणुछाणम्मी, एत्थं आलोयणाऽऽदि जं जणियं ।

तं कठं प्रायश्चित्तं, दोसाचावेण तस्म चि ॥ ३६ ॥

अहं तं पि मदोम चिय, तस्म विहाणं तु कहुणु समयस्मि ।

न य एो प्रायश्चित्तं, इमं पि तह किच्छाओ तु ॥ ३७ ॥

विदितानुष्ठाने आगमोक्तकियायां भिक्षाचर्याऽऽदिकार्यायां,
अत्र प्रायश्चित्तसाधिकां, आलोचनऽऽदि आलोचनाकार्या-
न्तर्गमप्रवृत्ति, यथापञ्चिकं, भगिनमुक्तमागमे- " अतः पाणे
सयणा-सणे व अरइतसमणसज्जालु । उच्चारे पाट्ठणे,
पणवोसं होति कतासा ॥ १ ॥ " इति वचनान् । तत्तत्तं प्रा-
यश्चित्तम् । न कथञ्चित् घटन इत्यर्थः । दोषाभावेन नि-
र्दोषत्वेन हेतुना, तस्य निकाश्वनाऽऽदिविदितानुष्ठानस्य, इति-
वाक्यमसार्थं ॥ ३६ ॥ अथ क्वे, तदपि विदितानुष्ठानमपि,
आस्तां नदृश्यत् । सर्वोपमय सानिचारमेष, तस्य निकाश्व-
दनाऽऽदिविधानमुद्देशः, कथं केन प्रकारेण ? तु इति वितर्कः ।
समये सिद्धान्तं न तद्विधिः प्राप्नोतीत्यर्थः । सन्ध्यालोचनाऽऽ-
दिप्रायश्चित्तमेव न जयतिप्रायश्चित्तऽऽह-न च नो, प्रायश्चित्तम्
पि तु प्रायश्चित्तमेव, इदमप्यालोचनाऽऽद्यपि, आस्तां तप प्रा-
दि, कृत इत्याह-तथा कीर्तनात् तु प्रायश्चित्तत्वेन संशुद्धेना
देव । नचादि- " आलोचयणपरीक्षमाणे मीलनियेने । " इ-
त्यादि । इति गाथाऽर्थः ॥ ३७ ॥

- अरिराह-

चल्लद प्रायश्चित्तं, विदियाणुछाणगोपदं वेयं ।

तस्य वि य कि तु मुहुधा, विराहणा अत्येतीहं इमं ॥ ३८ ॥

अथेतर्धमधीयते अत्रोत्तरं प्रायश्चित्तम्, न तु न प्रायश्चि-
त्तम् तथा विदितानुष्ठानगोचरं च विधियक्रियाविषयम्, अशब्दो
विशेषणसमुच्चये । तत्र प्रथमविशेषणेन- " त कदवायच्छिन्नं " इ-
त्यादिप्रायश्चित्तकृपणं बह्वमणयुक्तिष्वानुष्ठानम् । द्वि-
तीयेन तु " अहं तं पि " इत्यादि विदितानुष्ठाननृपणमिति ।
एतदालोचनाऽऽदिप्रायश्चित्तं, किं तु केवं तत्राऽपि च विदि-
तानुष्ठानाऽपि च, आस्तामित्यत्र, सुक्याऽऽद्या, विराधना अ-
रुना, अस्मि विधत्ते, अतस्त्वस्या विराधनायां, शुद्धयमि-
दमेतदालोचनाऽऽदीति गाथाऽर्थः ॥ ३८ ॥

अथ कथमुपयुक्तस्यापि सूक्ष्मा विरा-

धना स्यादित्याशङ्कयाऽह-

सत्तावस्थाणु जओ, पायं बंधो जवयनीयानं ।

जणितो विचित्तजदो, पुक्कायिरिया तहा चहुं ॥ ३९ ॥

सत्तावस्थाणु सत्तावतीतराणाऽऽदिमस्मनपयोयेव, यतो यस्मा-
केतोः, प्रायो बाहुयेतेनायोयावस्थायां बन्धो न स्यादपीति
स्वनायं प्रायोप्रहृष्टः । कथं कथमन्धो, जवयनीयानां
संसाररिज्जन्तां, न तु सिक्कां, जणित उक्तः सिक्काने । किञ्चि-
द्विहाह-विचित्तजदो बहुप्रकारः, कुत एतत्सिद्धिमप्याह-पु-
क्काऽऽद्याऽपि अतोमस्मयः, तथा च कथमन्धोविचित्ततायेत्येव
आहुर्वचने । इति गाथाऽर्थः ॥ ३९ ॥

यदाहस्तदेव दृश्यन् गाथापञ्चकमाह-

सचविहवंषा हौं-ति पाणिणो आउवज्जियाणुं तु ।

तह सुदुमसंपराया, छविहवंषा विणिहिद्धा ॥ ४० ॥

सचविहवंषाः सप्तप्रकारकमात्रज्ञाः, नवस्ति स्तुः, प्राणिनां जीवाः, आमुज्जितानां त्वायःकर्मविह्वितानामेव, शेषाणां ज्ञानाऽऽवरणाऽऽशीनां, नाह एकत्र भवे सकृदेव बध्यते । तथातः समुच्चयः । स्वमसंपराया दशममुगस्थानवर्त्तिनः, पक्षिषो बन्धा येषां ते तथा । विनिहिद्धा उक्ता आगमः ॥ ४० ॥

कथं पक्षिष्वन्धा इत्याह-

मोहाऽऽनुपवज्जाणं, पगरीणं ते उ बंधमा जणिता ।

उवसनखीणमोहा, केरसिणो एगविहवंषा ॥ ४१ ॥

मोहाऽऽनुपवज्जाणं मोहनीयाऽऽनुपवज्जितानाम्, प्रकृतीनां कर्मभेदाभां, ते तु स्वमसंपरायाः पुनः, बन्धाका आबर्जकाः, भणिता उक्ताः, तथा उपशान्तः स्वबंधाऽऽनुपवज्जितः क्रीणश्च निर्जितः । मोहो मोहनीयं कर्म येषां ते तथा । केरसिनश्च सयोगिकवर्त्तिनः, एकविहवंषा इत्यन्तर्मात्रं ॥ ४१ ॥

ते पुण पुगमपगित्थि-ए बंधमाण पुण संपरायस्म ।

मलेमापडिदामा, अबंधया हौंति विणेया ॥ ४२ ॥

ते पुनःप्रयोगे विह्वी नमयो पन्धोऽर्थावशिष्टो स्थितिरवस्थानं परस्व नृत्तिसमयस्थितिकं योगप्रत्ययं सान्धेयनीयस्थित्यर्थः, तस्य, बन्धाका अज्ञाताः, न तु न पुनः, संपरायस्य कथयप्रत्ययस्य, उपशान्तक्रीणकथायावस्य, तथा दोहेनययोरवस्थानात्तत्रः करणविशेषमन्तं प्रतिपद्या आभिधाना ये न तथा ते, अबन्धाकाः कर्मबन्धरहितानः, नवस्ति स्तुः, विह्वेषा व्रतव्या इति ॥ ४२ ॥

एवं प्रकृतिव्यवपेक्षया सर्ववस्थासु बन्ध

उक्तोऽयं स्थित्यवपेक्षया नमोह-

अपमत्तमज्जाणं, बंधित्थी हौति अद्ध उ मुदुत्ता ।

उक्कीणि जडणा, तिणमुदुत्तं तु विण्णया ॥ ४३ ॥

अपमत्तमज्जाणं अपमत्तमुगस्थानकवत्, बन्धनः स्थितिवैकल्य कर्मवोऽऽवस्थानम् । भवति स्वद, अद्ध तु अद्धवेव, मुदुत्तान् नानाकाद्वयमानान्, उक्कीणिः कर्षकः, जडणा तु सर्वोऽवस्था पुनः, मित्रमुदुत्तमत्तमुदुत्तं यावत् । तुधब्दः पुनरर्थो योजित एव, विह्वेषा अवस्थया, कथायाणां स्थितिव्यवपेक्षया विद्यमानत्वादिति ॥ ४३ ॥

जे उ यत्ताऽगाउ-हियाए बंधंति तेमि बंधित्ति ।

संवच्छराणि अद्ध उ, उक्कीमियरा मुदुत्तं ॥ ४४ ॥

ये तु ये पुनः, प्रमत्ताः प्रमत्तसंयताः पट्टगुग्मस्थानकवर्त्तिनः अननुद्विष्टा अनुपेत्यकणेन प्राणनिपाताऽऽशी वसमाना बन्धन्यावर्जयन्ति कर्म, तेषां बन्धावस्थाः कर्मबन्धावस्थानं संवत्सरान् योजित, अद्ध तु अद्धवेव, उक्कीरा उक्कृष्टा भवन्ति, इतरा जडया पुनः । मुदुत्तान्तरमत्तमुदुत्तं यावदिति गाथापञ्चकार्यः ॥ ४४ ॥

अस्तुतयोजनामाह-

ता एवं चिय एयं, विहियापुट्टाणमेत्थ हवइ ति ।

कम्मापुवंधेयण-मथ हं आलोएणऽऽदितुयं ॥ ४५ ॥

यस्मात् सर्ववस्थासु कर्मवन्धाऽस्ति, कर्मवन्धानुमेया च विराधना, इत्यने वासी ऊच्यते । वीतरागस्यापि सुखस्थस्य चतुर्णामपि मनोयोगाऽऽशीनामभिधानात्, तस्मात् । (एवं चिय ति) एयमेव विराधनायाः शोधनीयत्वेन यत्किञ्चाऽऽदि-कम्, विहितानुष्ठानं विधेयकिया । अथ कमापनयनप्रक्रमे, ज्ञानं स्याद्, इतिशब्दः समाप्यर्थो गाथाऽन्ते योज्यः । किं-विधं भवनीयाह-कमानुबन्धच्छेदनं कर्मसत्ताऽवच्छेदकम्, अनयमर्थां, परिकल्पणमात्रात् । किञ्च सदित्याह-आलोचनाऽदियुगमात्रोचनाप्रतिक्रियाऽदित्याद्यैश्च समन्वितानि गाथाऽर्थः ॥ ४५ ॥

इदं चार्थं परममाशङ्क्य परिहरन्नाह-

विहितानुष्ठानं, तस्मि वि एवं ति ता कद्ध एयं ।

पच्छित्तं णणु भगति, समयस्मत्तहा विट्ठानाओ ॥ ४६ ॥

विहितानुष्ठानं विधेयकियावत्, तस्याप्यालोचनाऽदित्याद्यैश्च तस्याऽपि प्रमाणं, आलोचनिकाऽऽन्ताऽऽदित्येव समुक्तव्यायेन, विहितानुष्ठानमात्रोचनाऽदित्युक्तं सत्कमानुबन्धच्छेदनं भवतोऽवच्छेदकत्वेन, इतिशब्दो वाक्यसमाप्तिः । यत् एव न तस्मान्, कथम्, न कथञ्चित्स्थितं, वन्धावलोचनाऽदित्याद्यैश्च न तत्सुष्ठव इति परः । स्मृतिरह-नान्विति परमताकृमायाय, भगवते उच्यते, उत्तरमत्र समये निश्चयते, तथा तेन प्रकारेण प्रायश्चित्तत्वेन, विधानाद्विहितव्यादिना गाथाऽर्थः ॥ ४६ ॥ अथवा प्रायश्चित्तमपि विहितानुष्ठानमेवेति दृष्टव्याह-

विहियापुट्टाणं चिय, पापचित्तं तद्गहा ण जये ।

समए अभिहाणाओ, इट्ठयपसाहं णियमा ॥ ४७ ॥

विहितानुष्ठानमेव विहितकियेन, प्रायश्चित्तमात्रोचनाऽदित्येव कर्मणि प्रतिज्ञा, समये निश्चयनेऽभिधानादुक्तव्यादिना देवः, तिकाऽऽन्ताऽऽदित्यादिना हृत्तानोऽऽवच्छेदः । चियपेयं वाचकमाह-तस्याद्यैश्च तस्मै, तस्याद्यैर्विहितानुष्ठाने स्मि, न जयं ज्ञानेन, इष्टधर्ममात्रं कर्मविशेषकमित्यर्थः । नियमावच्छेदयतेति । यदिष्टधर्माधिकं न ज्ञयति तद्विहितानुष्ठानमपि न ज्ञानं, यथा हिमाऽद्वि, इष्टधर्मावच्छेदः प्रायश्चित्तमेव, अतो विहितानुष्ठानमिति । अथवा पूर्वोक्तधर्मं भावयन्नाद्विहितानुष्ठानमेव प्रायश्चित्तम्, तस्याद्यैश्चित्तमप्या विहितानुष्ठानस्याभावे न भवेद् अभिहितानुष्ठानस्यावेति । नन्वेवं विहितानुष्ठानमेव प्रायश्चित्तस्य तिकाऽऽन्ताऽऽदित्येवच्छेदनीयं क्वाश्च शोधकत्वेनाहव्याऽह-समये अभिधानाच्छेदकतया प्रायश्चित्तस्याऽऽभिधानादित्यादिप्राधेयप्रसाधकं, नियमाद्विधायकमेव तदिति गाथाऽर्थः ॥ ४७ ॥

अथ प्रायश्चित्तस्य विहितानुष्ठानमर्थमात्रेयाह-

सत्ता वि य पवज्जा, पापचित्तं भवत्तरकामां ।

पापाणं कम्माणं, ता एयं णिये दामां ति ॥ ४८ ॥

सर्वोऽपि च समस्तोऽपि च, न केवलं तदेकदेशः । प्रमत्तमा महाप्रमत्तमात्राणः, प्रायश्चित्तं विशुद्धितुत्येन, कथाभि-त्याह-नयान्तरकृताणां जन्मान्तरापातानाम्, पापाणां ज्ञान-बन्धनत्वेन दुष्टानाम्, कर्मणां प्रसक्तानाम्, यत् एवं तत्समाद्, अथ प्रायश्चित्तस्य विहितानुष्ठानमेव, आलोचनार्थां न विद्यते दूषणं, प्रमत्तमात्रस्य प्रायश्चित्तस्य विहितानुष्ठानस्याप्युपगमात् इतिशब्दः समाप्तिः । इति गाथाऽर्थः ॥ ४८ ॥

किं पुनः सन्ध्याकृत्यन्तस्य प्रायश्चित्तस्य लिङ्गमित्याह-
चिन्मसं गवरि लिङ्गं, इमस्म प्राणणमकराण्या तस्म ॥
दोमस्स तठा अग्ने, नियमं परिमुच्छं विंति ॥ ४९ ॥
चांण्डस्य सन्ध्याकृत्यन्तस्य, (नवांशिकं) केवलं, लिङ्गं चांण्डस्य
सन्ध्या प्रायश्चित्तस्य, प्रायेण ब्राह्मणेत्येः प्रायेणान्तराणांकारण
सिं नन्तायेत्येः अक्षरकामस्येति, तस्य, यथास्थित्यं प्रायश्चित्तं
प्रतिपद्यते, दोषस्यापराधस्य प्रायश्चित्ताहंभ्य, तथेति सन्ध्याकृत्य
अग्नेऽपरे सूर्याः, नियमं दोषस्याकारणयेत्येवंब्रह्मण्य, प्रा-
येणेति प्राशुनविशेषाकारणात्तदुः, पार्श्वरूपकं विशुद्धंऽयमेत-
दोम इति प्रक्रमः ॥ ब्रूयतेऽभिदधति ॥ अग्न्यं तु इष्यावगति-नि-
यमकृत्यन्तियमस्य, आर्यासं तद्दोषाऽऽसन्वान्त, पारिगुण्ये
दोषावगुण्यते ॥ इति नाराऽऽयः ॥ ४९ ॥

अयं दमिषि मनमनसं मङ्गलमेवेति इत्येषाह-
 शिचन्द्रपुष्पं मंत्रपञ्चाशत्प्राप्तं तस्मिन् जुञ्जति इयं पि ॥
 तद्देवेन प्रयत्नात्, नच विरहदुःखं मादूयं ॥ ५० ॥
 तिस्रश्चयनस्तत्पवनमनेन, परिणामत इत्यर्थः ॥ संयमस्या-
 माश्रयान् चरन्त्युद्विगेषोपप्राप्तिनां सति, युगपदेतं संगच्छते,
 इदमपि आचार्यान्तरमनमपि, आनन्दमनसमुपपन्नं केवाश्रित-
 हन्त्येव संयमप्राप्तोपादिव, प्रवृत्तानां व्यापृतानां, भववि-
 ररपराणां संयमसंछेदप्रयत्नानाम्, माधुर्यां संयतानामिति
 माधुर्यद्वयं च ॥ ५० ॥ प्रश्नः ॥ १६ विप्रः ॥ "वार्वाक्ष्यं आहूय
 शिचन्द्रपुष्पं च ॥ ५० ॥ उ. क. इति ॥ अथाः ॥

प्राग्विज्ञानसम्प्रदायम्-

चनुविधे पायच्छित्तं पश्यते । तं जहा—माणपायच्छित्तं
दंशणपायच्छित्तं, च्छित्तं पायच्छित्तं, वियत्तं किंवे । चनुविधे
पायाच्छित्तं पण्णत्ते । तं जहा पद्मिसेवणापायच्छित्तं,
संयेवणापायच्छित्तं, आशेवणापायच्छित्तं, पल्लिं च पाया-
पायच्छित्तं ।

[illegible]

शिक्षम् । तथा संयोजनमेकजातीयानिचारमौलनं संयोजना
यथा अयानरणिणोऽपि दृष्टिनाः सोऽप्युक्ताऽऽद्रेष्टव्याऽऽदिनः
सोऽप्यव्याहृतः, सोऽप्याध्यामिकः, तत्र परायाश्चिन्तितु संयो-
जनाप्रायश्चित्तम् । तथा आरण्यकानि च प्रायश्चित्तं पुनः पुनः
रानिबन्धनं विज्ञातीयप्रायश्चित्तत्वात्परापोषणमात्रेण । यथा—प-
ञ्चरात्रिधिं प्रायश्चित्तमापन्नः पुनस्तस्मैवेन दशरात्रिधिं च, पु-
नः पञ्चदशरात्रिधिं दद्यात् यावत् परायासः सत्, तत्तस्मैकस्मिन्
तपो देयं न भवति । अग्रितु शेषतपसां तु तत्रैव भस्मर्जनीयानि ।
इदं तीर्थं वरपासास्त्याग्न्यापस इति । कर्त्तव्यं—पंचाश्व
रोषणे, नैयस्यां अथ द्वाविंशमासाः । तेषु परमप्रभियां, उपहृ-
तौ चैव क्रौञ्चं कुञ्जं ॥ १॥ इति । आरण्यपन्थाः प्रायश्चित्तमात्रो-
पपन्थाप्रायश्चित्तमिति । तथा परिक्लृप्तमनमपराधस्य क्षेत्रकाल-
नानासर्गोपायमनमपन्थाः सान्प्रथया मणनं परिकुञ्चना, परि-
क्लृप्तवाच । कर्त्तव्यं—द्वैषं क्लेशे काष्ठे, जात्रे पलितञ्जलं च
उपविष्य वा ॥ १॥ तर्थाह—सन्निधौ ब्रह्मिणे, जणवपस्मि-
न्सेवियं च अद्यापि । सुमिन्मले दुर्मिन्मले, हठेण तह गि-
त्तारणेण ॥ २॥ इति । तस्याः प्रायश्चित्तं परिकुञ्चनाप्रा-
यश्चित्तम् । विशेषोऽयं त्वयहा परितोद्वेषस्य इति । प्रायश्चित्तं च
काजापे, यथा वीर्यं इति कालनिषेधोपायसूत्रम् ॥ तत्र प्रमियते
परिक्रिञ्चते येन वर्षशतपद्योपमाऽऽदि तत्प्रमाणं, तद्वै कासः
प्रमाणकालः स च अष्टा काशनिषेधो वै दिवसाऽऽद्विगुणौ
मनुष्यैकवर्त्तमानेति । कर्त्तव्यं—दुर्विहो पन्थाकालः, दि-
वसपन्था च ईशं राई च । च पात्रोऽलशो दिवसां, दि-
व उपोऽग्निस्त्री च २॥ १॥ इति । स्थानं ६ गतं १ उ० ।
(४) अथ प्रायश्चित्तमिति काः शब्दायैः १, नतिविधं
प्रायश्चित्तमिति प्रश्नमुपजातः प्रायश्चित्तनिरुक्ताऽऽदिद्वारकृत्पा-
त्रपतिपादनाय द्वारपायाभाह-

पायच्छिन्ननिरुत्तं, भेया जत्तो परुवणावहुत्तं ।

अज्जपणाल विसेमो, तदरिहपारिमा व सुत्तत्थे ॥ ३४ ॥
 प्रथमः प्रायश्चित्तनिरुक्तं प्रायश्चित्तसहाय्यं वक्तव्यः । ततः
 प्रायश्चित्तस्य भेदाः प्राप्तिरूपान् उच्यते । तदनन्तरं य-
 त्वा निमित्तप्रायश्चित्तस्य भेदः । किमुक्तं भवति-यत्नेना-
 निमित्तप्रायश्चित्तस्यः स्याज्जनप्रायश्चित्तं, आलोप्यप्रायश्चित्त-
 यः, परिहृज्यप्रायश्चित्तं च पृथगुपपद्यते, तद्वक्तव्यम् । ततो-
 नन्तराः कदाचित्पनपञ्चद्वारान्पश्यन्तं परिशिष्टो नामाश्व वक्तव्य-
 यः, तदनन्तरं नद्वारोप प्रायश्चित्तार्थाः पारवद् वाच्या, त-
 र्वाः सुत्रावः, यथा श्रमणाशंसंकोपायः । इत्याशौ तु प्राति-
 र्गं वक्ष्यति ॥ ३४ ॥

तत्र निरुक्तद्वारप्रतिपद्वनार्थमाह-

पानं क्षिद्वज्जम्हा, पायच्छिन्नं तु भस्मते तेषां ।

पाण्या वा वि चित्तं, त्रियोदश तेन पच्छित्तं ॥ ३५ ॥

वस्मान् शोचिरूपो व्यवहारोऽपराधः स्तुतिर्न पापं क्षिनति
विनाशयति, तेन कारणेन प्रायश्चित्तं भवत्येव । प्रायश्चित्तः
दिव्योत्तमं कर्मापादः । अथ प्रायश्चित्तं प्रायश्चित्तमस्ति चेन्न
जीवमथ चित्तमश्नेन "चित्तचित्तवतोऽपराधोऽपराधः" जीवो
प्रायश्चित्तः । तथा चाऽऽत्मा चित्तमस्ति जीवमपराधः
न, विशेषशब्दव्यवहारमल्लभ्यते करोति, तेन कारणेन, प्रा-

* कालनिरूपणा सूत्रं स्थानाङ्गमूलपाठतो हेयम् ।

मानस्य यस्यायश्चित्तं, तस्य ये भेदाः प्रतिभेयनासंयोजनाऽऽ-
द्यस्ते वर्णिताः, ये पुनस्तस्य प्रायश्चित्तस्याहो घोषाः पुरुष-
काराः, पुरुषभेदा इत्यर्थः । ते इमे वक्ष्यमाणस्तथा भवन्ति ।

तानेव दूरीयति-

कृतकरणा इयरे वा, सायकत्वा स्तुतु तदेव निर्वेकत्वा ।
निर्वेकत्वा जिगमादीं सायकत्वा आयरियमादीं ॥१६८॥

कृतकरणा नाम-पष्ठममाऽऽदिनिर्दिष्टतपोविधानैः प-
रिकर्म्मिनशरीराः इतरे अकृतकरणाः पष्ठममाऽऽदिभि-
स्त्वपोविधेयपरिकर्म्मिनशरीराः । तत्र ये कृतकरणास्ते
द्विधाः । तद्यथा सापेक्षाः स्तुतु, तथैव निरपेक्षाः, सह
अपेक्षा, गच्छन्त्येति गम्यते । येषां ते सापेक्षा गच्छन्वास्तिनः ।
निर्गता अपेक्षा येऽन्येते निरपेक्षाः, ते त्रिविधा जित्ना-
ऽऽद्यः । तद्यथा-जिनकलिकाः, शुद्धपरिहारकाः, यथा-
लङ्कहिकाश्च । एते नियमाः कृतकरणाकृतकर-
णानामन्यतमस्यापि कल्पस्य प्रतिपत्त्येवात् सापेक्षा अपि
त्रिविधा आचार्योऽऽद्यः । तद्यथा-आचार्याः, उपाध्यायाः,
निकृषाश्च । एते प्रत्येकं द्विधायास्तद्वर्जवन्ति । तद्यथा-आ-
चार्याः कृतकरणाः, अकृतकरणाश्च । उपाध्याया अपि-कृत-
करणाः, अकृतकरणाश्च । निकृषाऽपि कृतकरणाः, अकृतकर-
णाश्च । तत्र कृतकरणात् चित्तयमानत्वाद्दृष्ट्या माध्यायमेने
कृतकरणा प्राह्याः ॥ १६८ ॥

अकृतकरणा नि बुद्धिर्वा, अणहिंगया अहिंगया य बोधका ।
जं सेवेद आहिंग, अणहिंगप अतिरिप इच्छा ॥ १६९ ॥

इहाऽऽचार्या उपाध्यायाश्च कृतकरणा अकृतकरणा चापि-
मादौ सार्याः, स्थिराश्च, नत इहाकृतकरणा निरुक्त एव प्रा-
ह्याः । ते अकृतकरणा भिन्ना द्विविधाः । तद्यथा-अनधिग-
मनाः, अधिगमनाः । अनधिगमना नाम अर्गतायाः । अधिगमना
गीतार्थाः । आपशब्दः संबोधने । स चेतत् संज्ञाययति-ये
निकृषाऽधिगमनास्ते द्विविधाः । तद्यथा-स्थिराः, अस्थिराश्च ।
स्थिरा नाम धृतिमल्लनसंपन्नाः, तद्विपरिता अस्थिराः स-
धियताः अपि द्विधा-स्थिराः, अस्थिराश्च । कृतकरणा अपि
निकृषे द्विधा-अधिगमनाः । अनधिगमनाश्च । अनधिगमना अपि
द्विधा-स्थिराः, अस्थिराश्च । अधिगमना अपि द्विधा-स्थिराः,
अस्थिराश्च । अत्रैव संज्ञेयतः प्रायश्चित्तज्ञानविधिसाह-
(उन्मेष इत्यादि) यस्यायश्चित्तस्थानं सेवने अधिगतो
गीतार्थाः उपलक्षणमतत् कृतकरणा, स्थिराश्च । तस्मै, तदेव प-
रिचयते । तदेव प्रायश्चित्तस्थानं प्राप्त अधिगमने अस्थि-
र, चशब्दादकृतकरणे च गुरोः प्रायश्चित्तज्ञानविधौ इच्छा स-
आपशब्दाशुभाश्रये स्थेयः । तद्यथा-यदि श्रुतौपदेशानुसारतः
कृतकरणाः स्थिराऽधिगत इति वा । कृतकरणादपि समर्थ इति
निकृषाऽधिगत, तदा यदेव प्रायश्चित्तमापन्नस्तदेव तस्मै दी-
यते । अथासमर्थ इति परीक्षितस्ततो यस्यायश्चित्तं प्राप्तस्त-
त्त्वात्कर्मनमस्तरं दीयते, तत्राऽप्यसमर्थतायां, ततोऽन्यमस्तरं,
तत्राऽप्यसमर्थतायां ततोऽन्यमस्तरम् । एवं यथा पूर्वं कमेण तावत्तथैव
यथात्रिचिकित्सा, तत्राऽप्यसमर्थतायां पौरोयप्रायश्चित्तवाचनं, तत्रा-
प्यशक्तौ नमस्कारसहितं गार्हपान्त्याऽऽदिना, तस्याप्यसमर्थे
यस्मैवाऽऽलोचयामाश्रये कृद्वापादनामिति ॥ १६९ ॥

३५

संप्रति पुरुषभेदमार्गस्थामेव प्रकारान्तरमाह-

अहवा माविक्खियरे, निर्वेकत्वा सचच्चा उ कयकरणा ।

इयरे कयाऽकया वा, यिराऽयिरा हौति गीत्तया ॥ १७० ॥

अथ येति प्रकारान्तरमिदं पूर्वं कृतकरणाऽकृतकरणभेदावा-
दा कृता पुरुषभेदमार्गणा कृता । अथ तु सापेक्षानिरपेक्षभेदा
तथा चाऽऽह-(साविक्खियरे ति) द्विविधाः प्रायश्चित्तकाराः पुरु-
षाः तद्यथा-सापेक्षाः, इतरे च । सापेक्षा गच्छन्वास्तिनः । ते च
त्रिधा-आचार्याः, उपाध्यायाः, निकृषाश्च । निरपेक्षा जिनकलिप-
काऽऽद्यः । तत्र ये निरपेक्षास्ते सर्वशः सर्वार्थमना कृतकरणाः ।
तुसादस्य स्तुतुयथापेक्षाद् अधिगमनाः, स्थिराश्च । इतरे
सापेक्षा द्विविधाः । तद्यथा-"कयाकया वा" इति पद-
कदेश पदसमुदायां चारात् कृतकरणाः, अकृतकरणाश्च ।
चशब्दः संज्ञेयतः कृतकरणा अपि द्विधा-स्थिराः, अस्थि-
राश्च । एकैकं द्विधा-गीतार्थाः, अनार्गताश्च । स्वे गी-
तार्था इत्युपलक्षणम् । ततोऽनार्गताया अपि विवृताः ॥ १६९ ॥

अथ किंस्वरूपाः कृतकरणाः ? इति कृतकरणास्वरूपमाह-

उट्टुट्टमापण्हि, कयकरणा ते उजयपरिषाण ।

आहेगयकयकरणात्, जोगा य तवारिहा केड ॥ १७१ ॥

कृतकरणा नाम ये पष्ठममाऽऽदिनिस्तपोविधेयैरुभयपथांवे,
आमपथे, गार्हस्थ्ये पथोये वेत्यर्थः । परिकर्म्मिनशरीरास्ते ज्ञान
व्याः, तद्विलक्षणा इतरे सामर्थ्यादकृतकरणाः । अथैव प्रमाणर-
माह-(अहिगण इत्यादि) केचिन्नाचार्या ये अधिगमनास्ते जिनमात्
कृतकरणा इत्यधिगमनाकृतकरणस्यमप्यति । कस्यादिति
चेदन्त आह-(जोगा य तवारिहा इति) "निमित्तकार-
णतनुषु सर्वोसां विजक्तीनां प्रायां दर्शनामति" वृ-
त्त्येवकरणप्रवादो हेतवश्च प्रथमा । ततोऽप्यमर्थ-यतस्ते-
मेहाकृतकरणाऽऽलोचयताका योगा वस्तुदृष्ट्याः, तत आये-
तकयोगाहो अजर्वाश्रित नियमतोऽधिगमनाः कृतकरणा-
इति । तदेवं कृता पुरुषभेदमार्गणा । सांप्रतन्मार्गो प्राय-
श्चित्तज्ञानावधिर्विकल्पः तत्र ये निरपेक्षा जिनकलराऽऽद्यस्ते
यस्यायश्चित्तमापन्नस्तदेव तेभ्यो न दीयते, द्विविधया गुरुत्वा-
नविधौ तद्विधया गुरुत्वाधर्वाकृता कर्तव्या ॥ १७१ ॥

तत्र यांनि प्रायश्चित्तानि दातव्यानि तानि

संज्ञेतां गाधुद्विपनाऽऽह-

निविइए पुरिमहे, एकामाणे अविशे चट्ठथे य ।

पण्णं दस पवरसा, बीसा तह पवसीमा य ॥ १७२ ॥

मानो लहुआ गुरुगो, चउरो मासा हवांति लहुगुरुग ।

उम्पामा लहुगुरुग, उदो मुलं तह लुगं च ॥ १७३ ॥

निर्विकृतिक विज्जितप्रत्याख्यानं, (पुरिमहं नि) विषसपूर्वाह-
प्रत्याख्यानम् । एकाशनाऽऽसालक्ष्णतुष्टानि प्रतीतानि । (पण्णं
ति) रात्रिद्विपानां पञ्चकम् । (लहुगुरुयं ति) वक्ष्यमाणं पदम-
त्रापि व्याख्यातानां विशेषप्रतिपासंरति विभक्त्यपरिणामेन सं-
बद्धाने । (रगुगं ति) लघु रात्रिद्विपञ्चकं च । तत्र लघु रात्रि-
द्विपञ्चकमावास्तवे, एकद्व्यादिदिनेषां हीनं परिपुण्यम् । गुरु
रात्रिद्विपञ्चकम् । एवं सात लघु रात्रिद्विपञ्चकम् । गुरुरा-
त्रिद्विपञ्चकम् । (पवरससि ति) लघु रात्रिद्विपञ्चकविंशतकम्,
(मासो लहु गुरुसि) लघुमासो, गुरुमासः । अचारी लघु-

मासश्चयारो गुरुमासाः पञ्चमासाः लघ्वर्गः, षष्ठमासाः गुरुवर्गः । तथा-ऽहोः कतिपयपर्यायस्य सूर्यः, सूर्यपर्यायकभेदेन प्रयाऽऽगो-पणम् (तद्वा द्रुग व त्ति) । अथवस्थाप्य, पाराश्रितं च । इह पारा-श्रिः प्रायश्चित्तसूत्रं प्रायश्चित्तकालिकविधानकूपको वर्तते । उक्तं च-“पाराश्रितं पण्यो, इत्यादि जिज्ञासाप्यपराङ्मुखता ।” इति । अथवस्थाप्यप्रायश्चित्तसूत्रं प्येवैवगुणः । उक्तं च-“मंथयण विरिय आगम, सुत्तविहीण, जो समुत्तुते । निम्नोद्भूतो तयस्वो, पञ्चयणस्तरे राहित्यस्थो । १ ॥ तिलतुल्यनिर्मासितो, वि जम्भ अतुषो न विज्जण जावो । निःसुहृत्तारो सो, सन्ने निःसुहृत्ता रायि । २ ॥ एयगुणमपञ्चतो, पावड वणउपमुत्तमगुणोहो । एयगुणविपद्दोहो, तारिमगम्भो, जव सुत्त ३ ॥” इति । एतौ चैकामनो निरपेक्षौ । सापेक्षायां त्वय प्रायश्चित्तज्ञान-विधिः कथयितुमुपकारकः, ततो सूत्रादाराय प्रायश्चित्तज्ञान-विधिरूपेण । तथा चाऽऽह-

पहमस्य होड मत्तं, विडण मत्तं व वेदो ल्ळगुणा ।

जयणो होड सुच्छो, अजयणगुणा तिविदो भेदो ॥ १६६ ॥

प्रथमस्याऽऽचार्यस्य कृतकरणस्य सापेक्षत्वं महत्त्वपरपराधे सा-पेक्षत्वाभावात्स्थितं सूत्रम् । उक्तं कृतकरणेन-नेत्यादिवाक्यकृत करण-स्थानमर्थेयात् । वेद इत्यपि द्रष्टव्यम् । द्वितीय उपध्यायि कृतकरणे तथाकार्याधृतिवत्त्वमर्थगतार्थं सूत्रम्, इतरथा वेदः । अकृतकरणे गुरुपश्मान्तिकम् । इहाऽऽचार्य उपध्यायो बाध्यं पवनया करणे देशकालानुसृतं प्रायश्चित्तस्थानिऽ-पिह, तद्वा सुद्धो, न प्रायश्चित्तविषयः, यतनया कारणप्र-कृतेः अयतनया तु प्रायश्चित्तस्थानं प्रवृत्तौ सूत्रं, वेदो वा आचार्यस्य उपध्यायस्य गुरुकारादर्थान्तः, प्रकारेण श्रवितः प्रायश्चित्तस्य तदः, परगुरु, अहो, सूत्रं च । एवमुक्तानुसारं मि-कुर्वाय प्रायश्चित्तज्ञानाधाररुमरणीयः ।

एतदेव स्थापनान्न आह-

गच्छेमि अविमिद्धा, आविच । तेग पहमया मुत्तं ।

साविके गुरु सूत्रं, कपाङ्क होड पुण छेओ ॥ १६७ ॥

साविको ज्ति न काउं, गुरुस्य कयजोगिणो जवे उदो ।

अकयकरणमि ल्ळगुरु, इह अट्टाकमि ए नेथे ॥ १६८ ॥

इति प्रायश्चित्तज्ञानविधिकप्रकरणे कथयितुमर्हो यथा सर्वेषामाचार्याऽऽनामापास्तः प्रायश्चित्तस्याप्राप्तनविशि-ष्टा, सापेक्षायां च महत्त्वपराधे सूत्रं तामनवस्थाप्य, पाराश्रि-तं वा । ततः प्रथमतया सर्वेषां सूत्रमापन्नमविशिष्टमधिकृत्य गुरुताप्रवृत्तिनया प्रायश्चित्तज्ञानविधिकरूपेण । तत्र सापेक्षं गुरो आचार्ये, माध्यायं विमर्शकालोः प्राकृतमात्रं । कृत कृतकर-णे । “प्रायश्चित्तं सूत्रं सापेक्षं” इति वचनात् । मत्प्यपरपराधे गुरो सापेक्षत्वात् सूत्रमेव प्रायश्चित्तं, न त्वनवस्थाप्यं, परा-श्चित्तं वेति ह्यपितम् । एतदेव चोपज्ञीय प्रागपेक्षमस्मान्नि-र्वाहयाम । अकृते अज्ञाकरणे, गुराविधि संबन्धादाचार्ये अ-वति प्रायश्चित्तं होडः । (साविको ज्ति व कपामिदो) अथ गुरुशब्देनोपाध्यायः प्रोच्यते, आचार्यस्योक्तत्वात् । गुरुताप्रा-यस्य, कृतयोगिनः कृतकरणस्य, सूत्रं प्रायश्चित्तमापन्नम्या-पि सापेक्षं इति क्त्वा प्रायश्चित्तं वेदो जवति । तस्यापि

कृतकरणस्य मनाकु निरपेक्षतायां सूत्रमिति प्रायश्चित्तम् । “वि-ह ए मल च वेदो ल्ळगुणा (१६६)” इति वचनात् । अकृतकरणे तु तस्मिन्नेवोपाध्याये सूत्रमापन्नेऽपि प्रायश्चित्तं पदं गुरुकाः । गुरुवः षष्ठमासाः, प्राकृतकरणतया वेदप्रायश्चित्तस्याप्यनङ्-त्वात् । इति एवमनुना प्रकारेण (अहोकार्कमि ए इति) इह एकैकं सिद्धाचार्याऽहो । स्थानेऽकृतकरणकृतकरणमदतो हे हे प्रायश्चि-त्तं । तयोह च द्वयोरकमात्रं प्रायश्चित्तमपकमति । द्वितीयं चो-त्तरस्थानेऽनुवर्तते । एक च द्वयोर्कर्मिदोपकारक्या, केय प्रा-यश्चित्तज्ञानम् । इदमिति मक्षितनुक्तमिति । विनयजनानुप्राय-स्यककृतनया विशापनो भावयते । तत्र स्यवकविधानमिदम्-नियंद्वाद्वाह्य गुरुकाणि क्रियन्ते । अर्थोऽस्य च विशतिगुहाणि । एवं च द्व्यह्यगुहात्मकाणि विशतिगुहाणि । एव च द्व्यह्यगुहा-त्मिका विशतिगुहापङ्क्तयो जाताः । तत्र विशतिनामार्थं पङ्क्तं दक्षिणतोऽस्मिन् यं हे गुरुके ते मुक्त्वा तस्या अथस्तात् द्व्यह्यगुहात्मिका एकविंशतिना पङ्क्तः स्यात् । तस्याप्येकविंशतिनामार्थं पङ्क्तं यं हे अस्मिन् गुरुके ते मुक्त्वा अथस्तात् अष्टगुहात्मिका द्विविंशतिना पङ्क्तिः स्यात् । तस्यापि यं हे अस्मिन् गुरुके ते मुक्त्वा तस्या अथस्तात् परगुहात्मिका त्र्यविंशतिना प-ङ्क्तिरस्मिन्नाया । तस्यापि यं हे गुरुके ते विमर्श तस्या अथस्तात् चतुर्गुहात्मिका चतुर्विंशतिना पङ्क्तिः स्यात् । तस्यापि यं हे अस्मिन् गुरुके ते परिमर्श तस्या अथस्तात् द्विगुहात्मिका पञ्चविंशतिना पङ्क्तिः स्यात् । तस्या अथस्ता-देकगुहात्मिका षट्त्रिंशतिना पङ्क्तिः । एवं षट्त्रिंशत्पङ्क्त्याम-कस्य यत्रकस्य सर्वोपरि तत्पञ्चमपङ्क्तिकारि प्रथमगुरुके कृतकरण आचार्यः स्थापनीयः । द्वितीयं गुरुके अष्टकरणः । तृतीयं कृतकरण उपध्यायः । चतुर्थं स एवाकृतकरणः । पञ्चमं अधिगतस्थिरभिष्टुः कृतकरणः । षष्ठं स एवाकृतकरणः । सप्तमं अधिगतस्थिरभिष्टुः कृतकरणः । अष्टमं स एवाकृतकरणः । नवमं अधिगतस्थिरभिष्टुः कृतकरणः । दशमं स एवाकृत-करणः । एकादशं अधिगतस्थिरभिष्टुः कृतकरण । द्वादशं अधिगतस्थिरभिष्टुः कृतकरणः । एव स्थाप-यित्वा कृतकरणस्याऽऽचार्यस्य सूर्यं, तस्मिन्नापाराधे-ऽकृतकरणस्य वेदः । उपध्यायस्य सूत्रमापन्नस्य कृत-करणस्य वेदः । अकृतकरणस्य षष्ठमासगुरु । तत्र-वापाराधे त्रिकोणस्थितस्य कृतकरणस्य षष्ठमासगुरु । अ-कृतकरणस्य षष्ठमासगुरु । अधिगतस्य भिक्षोरस्थिरस्य कृत-करणस्य षष्ठमासगुरु । अकृतकरणस्य कृतमासगुरु । अन-धिगतस्य त्रिकोः स्थिरस्य कृतकरणस्य चतुर्मासगुरु । तस्यैव अकृतकरणस्य चतुर्मासगुरु । अधिगतस्य त्रिकोः स्थिरस्य कृतकरणस्य चतुर्मासगुरु । तस्यैव अकृतकरणस्य चतुर्मासगुरु । तस्यैवाकृतकरणस्य मानगुरु १२ । एव प्रथमपङ्क्तं सूत्रादर्थ्य मानगुरुके निष्ठितम् । द्वितीयपङ्क्तौ प्रथमं गुरुकं छुः । द्वितीयं परगुरु । तृतीयं परगुरु । चतुर्थं परगुरु । पञ्चमं परगुरु । षष्ठं चतुर्गुरु । सप्तमं चतुर्गुरु । अष्टमं चतुर्गुरु । नवमं चतुर्गुरु । दशमं मानगुरु । एकादशं स्य मा-सगुरु । द्वादशं मानगुरु । अथ वेदादाराध्यमासगुरुके निष्ठि-तम् । तृतीयपङ्क्तौ प्रथमं गुरुके पद्गुरु । द्वितीयं परगुरु । तृतीयं परगुरु । चतुर्थं चतुर्मासगुरु । पञ्चमं चतुर्मासगुरु । षष्ठं म.म. लघु । सप्तमं प.प. नवमासगुरु । अष्टमं मासगुरु । दशमं मा-

वाञ्छेत् । पञ्चमे पूर्वाह्णे । षष्ठे निर्विकृतिकम् । चतुर्विंशतितमपञ्चमे प्रथमं गृहकं एकाशनम् । द्वितीये पूर्वाह्णे । तृतीये पूर्वाह्णे । चतुर्थे निर्विकृतिकम् । पञ्चविंशतितमपञ्चमे प्रथमं गृहकं पूर्वाह्णे । द्वितीये निर्विकृतिकम् । षष्ठे विंशतितमपञ्चमे पूर्वे निर्विकृतिकमिति । तदेवम्—“कयकरणा इधरे वा ।” इत्यादिना ये पुनरभेदाः प्रागुक्तैरेतेषां प्रायश्चित्तदानविधिरुक्ताः ।
संप्रति—“जं सेवेह अहितम् ।” इत्यादि यद् गाथोत्तरार्जुनैः सुकं तद्व्याख्यानायमाह—

अकयकरणा व गीया, जे य अगीया य अकय अयिरा या
तेसा वांच अण्तर, वटुयंतरियं व जोसो वा ॥ १६६ ॥

ये गीतार्थाः । अविगता इत्यर्थः । अकृतकरणाः । ये च अगीतार्थाः, अनविगता इति भावः । (अकय सि) अकृतकरणाः । चशब्दात् कृतकरणाश्च । अस्थिराश्च अकृतकरणाश्च, तेषां कदाचित् आपत्तिप्रायश्चित्तं द्योते । यन् एतं प्रायश्चित्तमात्रं तदेव द्योते । इति यावत्कदाचित् कृतकरणाविधयां समर्थतायां यथाप्रायश्चित्तमात्रेण तन्वाचार्कगतमन्तरं द्योते । कदाचिन्मृतायामसमर्थतायां बहुतरित बहुभिः प्रायश्चित्तेनान्तरितमन्तरेण द्योते । अस्त्यत्नात्ममेतत्तथा “क्षोषी” वा, सवे, स्य प्रायश्चित्तस्य परित्यागः । आसौ चनामादौ णव तस्यामवस्थायां तस्य मुक्तिमाप्तवान् यथा कृतकरणस्योपाध्यायस्य मूलमापन्नस्य तथा विषयोप्यनयां मूलं द्योते । अकृतकरणस्य पुनरसमर्थे इति कृत्वा छेदः, तथाप्यसमर्थतायां परुहः । तत्राप्यसौ परुहश्च । एवं तावत् मेयं यावज्जिज्ञातिकम् । तत्राप्यसौ पौरुष्यं । तत्राप्यसमर्थतायां तन्मकारसहितम् । तस्यापि यावज्जानत्यामप्यतोऽन्यत्र पञ्चमपञ्चाशद्विंशतितमः सुचिह्नितः । तदेवम्—“कयकरणा इधरे वा ।” इत्यादिगाथाद्वयं सकलमपि भावितम् ।

अथवा—“सवेदक्षा आरियमाही ।” इति यदुक्तं, तत्र पर-
स्वाऽऽक्षेपमाह—

आरिययादीं तिबिहो, सवेदक्षाणं तु किं कसो भेदो ? ।
एषं सि पञ्चिज्जे, दाणं चऽएणं अतो तिबिहो ॥ १७० ॥

मन्वाचार्याणां पाथयोरपि मित्रकुलस्यावस्थितत्वात् तदग्रहणे यथोचि प्रहर्षमिति । किं कस्य सवेदक्षाणं त्रिविध आचार्याऽऽदिक आचार्याणां पाथयोपाध्यायौ कृता भेदाः परं चतुके सुतराह—(एषं सि इत्यादि) एतेषामाचार्याऽऽदीनां यत् आज्ञवति प्रायश्चित्तं, यच्च तस्य प्रायश्चित्तस्य समर्थोत्पत्त्युद्भवऽऽपेक्षं दानं तन् पृथक् पृथक् अग्र्यन्, अतः सवेदक्षाणामाचार्याऽऽदिकस्त्रिविधो भेदः कृतः ।

यतदेव सविशेषमाह—

कारणकारणं वा, मयणाऽन्यथा न नित्य अग्रियत्थो ।
एषण कारणेण, आरिययादीं भवे तिबिहो ॥ १७१ ॥

इदं कारणं प्रतिषेधनया इदमकारणं, तथा इयं यतना, इय-
मयतना इत्येवस्मिन् अगीतार्थे अगीतार्थस्य तु, अग्र्यान् गी-
तार्थस्थानेति प्रतीयते । तत्राऽऽचार्याणां पाथयोपाध्यायौ, विदु-
र्गीतार्थोऽगीतार्थश्च । कारणं यतनया कारणं अयतनया पृथ-
क् पृथक् अग्र्यप्रायश्चित्तं सहासहपुनराऽऽपेक्षानुसृत्यपि प्रायश्चित्तं आद्यमाने पृथगप्ये दानार्थं धरत एतेनाऽऽचार्या-

स्त्रिविधा जयन्ति सूत्रे इति । बहुत्रेऽप्येकयचने प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि यचनव्यत्ययः कश्चिद्व्यतीतिः ।

एतामेव गाथां व्याख्यायन्ति—

कजाकज जयानय—अविजाणतो अगीउ जं सेवे ।

सो होइ तस्य दण्णो, गीओ दण्णो अए दोसा ॥ १७२ ॥

कार्यं नाम प्रयोजनं, तत् अग्रिजानुज्ञेः प्रयोजकत्वात् कार-
णम् । अन एवाव्यक्तिकम्—“कारणं नि वा, कज्जं ति वा एगदु” ।
ततोऽप्यर्थः—अगीतोऽगीतार्थः कारणं न जानाति यस्मिन् प्रा-
प्ते प्रतिषेधना न कियते, तथा कारणे अकारणे वा प्राप्ते, यनां कुर्वन् यतनामयतनां वा न जानाति, एतामेव जानातो यः सेवते तस्य दण्णो भवति । सा तस्य दण्णित्वात् प्राप्ते-
सेवना भवतीति भावः । गीतार्थः पुनः सर्वोत्पत्त्यन्तान् जा-
नान्, ततः कारणे प्रतिषेधने नाकारणं कारणेऽपि यतन-
या न पुनरयतनया । ततः स गृह्य एतन् प्रायश्चित्तविषयः
अगीतार्थस्य त्वज्ञानतया दण्णे प्रतिषेधमानस्य प्रायश्चित्तं,
यदि पुनर्गीतार्थेऽपि दण्णं प्रतिषेधने कारणेऽप्ययतनया वा,
तदा तुल्यमगीतार्थेन सम तस्य प्रायश्चित्तम् । तथा चाऽह—
“गीए दण्णा अए दोसा ।” गीते गीतार्थे, दण्णेन प्रवृत्ते-
रिति प्रतिषेधनायामिति गम्यते । कारणेऽपि प्रतिषेधनाप्रय-
तमाने अगीतार्थेन तुल्यं तस्य प्रायश्चित्तमिति ज्ञायः । प्र-
तिषेधनमिति तुल्ये वस्तुनि दण्णायपि क्रियमानायां प्रतिषे-
धनायां यतनया प्रवृत्ते । न तुल्यं प्रायश्चित्तम् । कारणे पुनर्य-
तनया प्रवृत्तमानः कुत एतन् प्रायश्चित्तविषयः । तत्राऽऽचा-
र्या उपाध्यायश्च नियमात् गीतार्थ इति गीतार्थोपाध्याय-
समा, कृतं प्रतिषेधनमिति वस्तु प्रतीयं विमोक्षं । मित्वा ग-
तार्थोऽगीतार्थश्च भवति । प्रतिषेधमपि वस्तुप्रवृत्त्यै नृ-
द्वि । वस्तुनन्दनो गीतार्थश्च पृथक् । विभिन्न विभिन्न प्राय-
श्चित्तं सहासहपुनराऽऽपेक्षया तुल्येऽप्याजवातं प्रायश्चित्तं
पृथगपि त्रिंशं प्रायश्चित्तदानम् ।

दामपिदेवाणुस्वे, होए दंसा वि किमुन उत्तरिण ।

तन्नुज्जेदो इहारा, निराणुकेया नय विमोहो ॥ १७३ ॥

दण्डोऽपि इति, आपश्चद्वयं निष्क्रम्यत्वात् लोकः पाथयेव च,
एष्यः, लोकऽपि दण्डो दायः विमवानुक्तः । तथाहि—महापथ-
महान् दण्डोऽप्येवदण्डाय, तथा लोकोऽपि होय अष्टपथ-
स्याहो महान् दण्डं घनम् महान् । लोकोऽपि तावदेवं विमोक्षं किं
पुनरौत्तरिकं लोकान्तरसंस्थानं इवद्वारे, तत्र सुतरां होय,
सामर्थ्यानुक्तः दण्डः, तस्य सकलज्ञानानुक्रमयाः प्रमाणत्वात्,
यदि पुनरुल्लेखेऽपि होय महान्दण्डः, महत्पथोपायः, तथा
यदि समानेऽप्यपराधं कृतं करणवत्कृतकरणस्य वाऽऽचार्याणां-
व्यायोरौत्तरिकेण कृतकरणवत्प्रमाणवत्प्रमाणवत् स्थि-
रवस्थितरूपं वाऽनपेक्षं तन्नुक्तो दण्डः स्यात्, किं तु
तुल्य एव, तदा व्यवस्थाया अभावतः समानप्रवृत्त्यसंभवे
तौरेवेहः स्यात् । तथा निरनुक्रमया अज्ञातः प्रायश्चित्त-
दायकस्य अलसस्य त्रिपुनभृतानामनुग्रहात् । न च तस्य
प्रायश्चित्तदायकस्य विज्ञातिः प्रायश्चित्तस्य, प्रायश्चित्तोऽप्य-
तिमात्रप्रायश्चित्तस्य दानतो महान्दण्डानामनुग्रहात् । “अप-
चिन्ते य इह पञ्चज्जे पञ्चिजे, अस्मत्तं आमायाणां तस्म-
दनी उ ॥” इति चञ्चलतः । ततः सापेक्षा आचार्याऽऽद्य आधिप-
तयः ।

तत्रैव प्रकारान्तरमाह-

अहं वा कलाकृते, नृणां नयंते यः कोविदो गीतो ।

दृष्ट्वा जतो निसेवे, अणुस्त्वं पावण दोमं ॥ १७४ ॥

अथेवेति प्रकारान्तरे, गोत्रो गोत्रार्थः, स कारणमपि ज्ञा-
मानि, अकारणमपि ज्ञानानि, यत्नमापि ज्ञानानि, अयत्न-
मपि ज्ञानानि एव कार्ये यथायत्नं काविवशं गोत्रार्थोयद्विदुष्ये-
ष्ट प्रतिभिन्यते, कारणेऽप्ययत्नतया, तदा स दृष्टोयत्नतया निवेद्य-
मानानुक्रमेण द्वावे प्रायश्चित्तं प्राप्नोति; द्वाप्यायत्नानिभयव-
त्तमं प्रायश्चित्तं दीयते इति भाष्यः ।

कपे य अकप्पम्मि य, जो पुण अविणिच्चित्तो अकज्जं पि ।

कज्जमिति मेवमाणे, अदोमवन्तो अमहभावां ॥१७५॥

यः पुनः कदा अनिर्वाच्यतः किं कल्प्ये किमकल्प्यामिति
 विनिश्चयराहतः सांकायमपि, अकल्प्यामिति जायः । कार्यम-
 ति कलिरकमिति बुद्ध्या सेवमानोऽशुभभावः । अत्र हेतोः प्रथमा ।
 अशत्रुभावस्याशुंशवान न प्रायश्चित्तभाजनवतोति भावः ।

जे च दोमपयाणंतो, दृढं नृश्रो निमेषई ।

निदोमव कंण हुज्जा, विवाणतो नमायारं ॥ १७६ ॥

वेदद्वयो नाम गुणद्वयपरिज्ञानयत्कोटोऽष्टतमः । सत्यं
 राघवज्ञानानो निषेधेन प्रतिसेवेन तमेव दोषं विज्ञातान्
 कोऽवद गालार्थं श्रावयन् भ्रमाच्चरन् केन हेतुना निर्दोषवान्
 न् दापयामासो निर्दोषं तद्व्याख्यास्य निर्दोषवान् भवेत्
 नैव भवत्यति त्रावः । तौ त्रिदृष्टाश्चैव ध्यायामावात् । न खलु
 ज्ञातान्तराभिप्रायध्यायमायमन्वेष्टुं तथा प्रवर्त्तते ।

तदर्थं ह्यष्टान्तमभिधाय पुनर्दर्शान्तिकयोजनामाह-

एमेव य नृत्ताम्बि वि. अवगाहपयम्बि नृट्टिया दो वि ।

नम्र वि जहाणुस्त्वं, दक्षिणं दंढं दूरेणं वि ॥१७७॥

पुष्पध्वजान्तव प्रकरणे, अन्तैव हृष्टान्तेन भावः द्वाविप जनाः
 आन्तामक इत्यपि शब्दः । तुल्येऽपि समानेऽप्यपराधपदं च
 निन्ता, तत्रापि तुल्येऽप्यपराधपदं द्वयोरपि, ततो यथाऽनुरूपं
 गान्तायोगोऽर्थयतनासंहननविशेषानुरूपं द्यम्, दक्षयित प्र-
 यत्तुम् ।

नन्मस्यप्रायश्चित्तमेवतः प्रायश्चित्तज्ञानमेवतद्व्याख्याऽऽदि-
क्यत्वविधौ भेदः कृतः, तदेवमाख्याऽऽदिष्वभिप्रेत्यमर्थना-
योकरूपदृष्टान्तवशतो गीतार्थाऽऽदिमेवत आगत्यप्रायश्चित्त-
स्तानात्वं व्यापकशितम् । इदानीमन एव दृष्टान्ताद्व्याख्यामेवत
गीतार्थ एव केवले शोधनानामप्यपदेशयति-

एनेव तु दिदृतां, तिविहे गीयम्पि सोहिनाणत्तं ।

वत्युमरिमो न दंडो, दिज्जइ लोए वि पुञ्चुत्तं ॥१७८॥

गाने गतिरिति प्रियविधे विप्रकारे बालतरुणवृद्धलक्षणे यत्
 शोभिमानाभां तद्विषय एव प्रबालनमनोहितमवस्था दृष्टान् ।
 तथाहि-यथा कल्पकावलयप्रियमप्रीक्षावाचिकलोकावस्थनीयमप्री
 कतयायमिति वृद्धा प्रतिस्वयमाना न होषभां नमयति । कावि-
 दस्तु कल्पकावलयो जनानां संकटानीयं प्रतिस्वयमाना होषभावा-
 लमप्यथा तुल्यं प्रतिस्वयमाना वस्तुना तरुणे यत्नं प्रायश्चित्त-
 सप्रवर्थात् । बालवृद्धयोः लोकात्मकमनमर्थं । न त्वैव-
 म्यार्यं, यनां लोकमपि वस्तुनमदशः पुत्राणुपकुपो ब्रह्माणां ।
 तथाहि-बालं वृद्धे च महत्स्यपि अग्रवर्षं कदापिऽऽस्वस्थ-
 ४६

सु स्तोको द्वाभ्याम्, तदुक्तं महान् । एतच्च (पुस्तुत्तमिति) प्रा-
गेदोक्तम्—“ दोसविहवाणुधो । ” इत्यादिना, ततो म्याय्य-
मनन्तरोदितमिति ।

सम्प्रत्याचार्योपाध्यायभिक्षुणामेव चिकित्साविषये विधिना-
नात्वं दर्शयति-

तिर्विहं तं गच्छामी, उज्जुयवावद्वण साहृणा चैव ।

पञ्चवक्त्रमणिच्छते, दिष्टंता भूमिपाण्डि ॥ १७६ ॥

विनिषेध त्रिककारे आचार्योपाध्यायसिक्तुलक्षणे, विनिषेधस्त्व-
मानं, गीताये इति मन्थने । (उद्गुप्य १८) ऋजु संस्तुदमेव
ह्यापुनस्तुषान्वा व्यापुनकथाकथनं नश्यम् । इत्यत्र आचम-
नोपाध्यायः मुद्राध्यायानां गीतायां न भिक्षुना चिकित्समानो-
नां यदि युद्धं प्राशुकमेवर्णायं लक्ष्यते, तदा समीचीनमेव, न
तत्र विचारः । अथ प्राशुकमेवर्णायं न लक्ष्यते, प्रवश्यं च चि-
कित्सा कर्तव्या, तदाऽशुद्धमप्यानां दीयते, तथातूते दीयमान-
स्तुदमेव निषेधते-इदमेवमुक्तिमिति, तेषां गीताध्याय-
स्याप्युपाध्याय-व्याख्यातव्या । अर्गोनायोक्तव्यः पुनः शुकाग्रामे
चिकित्सामाप्नुतेन कुर्वतो मुक्तवृत्रज्ञा यतनां कुर्वन्ति, न चा-
शुद्धं क्षीयति । यदि पुनः कथयस्वयतनया कुर्वन्ति, त-
दा सोऽपि परिणामत्वाद्वादिचरन्त्यं एव आगच्छाद्विपरिणाम-
नमनुत्तर्हति, तस्मात्सर्वं प्रायश्चित्तमप्युपाध्यायः तेषां मुनिवृत्रना-
शाम् । यद्वाऽनतिपरिणामतया सोऽतिप्रसङ्गकृत्स्नस्माद कथयो-
यं, नाप्यतनया कर्त्तव्या । अथ कथयति तन्नाशोपायमेव भिक्षु-
या ज्ञानं भवेत्, अथ अस्मिन्कामनीयं सम्यं दीयते इति
तदा नदीचरन्त्यं प्रह्लादमेव । तथा चाऽह- (प्रायश्चित्तमप्युपाध्याय-
इति) अर्कालकमानिचरन्त्यगीताये । भिक्षोः प्रह्लापता कर्मव्या-
पथा ग्लानार्थं यद्कालिङ्गकमापि यततया लब्धते तत्र युद्धा-
न्वाने यततया प्रवृत्तस्त्वपीयान् दोषोऽशुद्धप्रह्लादात्, सोऽपि
च पश्चात् प्रायश्चित्तने शोषयिष्यते, न चऽसावपिदोषाद्
दोषो नाङ्गीकर्त्तव्यः, अतर्कालं प्रवृत्तमप्युपाध्यायः न । तथा-
हि-चिकित्साकरणनः प्रवृत्तौ नूतः सन् परिप्राप्तियध्यसि ।
चिकित्सां सोयमथ । सम्यग्रप्रभावेनैव कदाचिद्धश्यते तद्वज्र-
एव मांशो यदि पुनः चिकित्सा न कारयिष्यसि ततस्त्वद्वक-
णोः मृतः समन्वयतो भविष्यति, अम्येयत्वं न्यायकर्मैव
न्यतनयाप्रवृत्तेन यच्छेत्स्वर्णामातुल्लङ्घनया लक्ष्यमानः । तर्क-
च-“ अयेन बहूर्मनउत्ता, एष पंडितस्तत्त्वज्ञमिति ।” एवं
प्रह्लापानां तत्त्वो विद्यमानः । यः पुनर्दोषः स वास्तवात्
यथामानेन करोष्येति । यस्तु युद्धस्थाने वासिनां प्रवृत्तयोऽभि-
कर्त्तव्यः स प्रोक्तस्त्व-मदानुभावं । कुरु भक्तप्रवृत्तयानां,
साधयन्त्यं पूर्वमहाविपरीतोत्तमार्थं तस्मिन्वचनार्थायमफलमि-
ति । यदि पुनरेवमुत्तमस्त्वामातुऽपि न भक्तप्रवृत्तयश्चतुःकुमि-
च्छति, तदा भण्डिपीताज्यां दद्यात्तः कर्णियाः त्रण्डाः
सिन्धुः, पोतः प्रवहन्, दृष्ट-कण्ठः चापे ग्रन्थकारः स्वयमेव द-
र्शयिष्यति । एष गाथासमासायः ।

साम्प्रतमेनामेष गाथां विवृणोति-

सञ्ज्ञाज्ञानेऽर्थात्. अत्रयणक[रणक]द्वये च वे गुरुगा ।

कृत्वा च अतिपद्मं, अमं व माणे च असमाहं ॥ १८० ॥

अनीते अनीतये भिक्षौ शुद्धाखाने प्रासूकैः पणीयाज्ञाम्. अ-
श्वेन र्वाकृतस्यमाने यदि अयतना क्रयते, कथ्यते वा तदा

मुनिवृत्तानामयतनाकारिणां कथयतां प्रायश्चित्तं भवति
शुक्राश्चर्यानां मासगुरुः । इयमेव भावना-यदि अयतना-
करणतोऽङ्कुरणतो वा ज्ञानं भवति-यथा समाऽशुद्धेन चिकि-
त्सा क्रियते, तदा तेषां मुनिवृत्तमाणां स्वस्रोतः गुरुकाः । एत-
त्कालमाचारोऽप्रवृत्तिनिषेधाच्च प्रायश्चित्तम् । या पुनरनिच्छतां-
समाधिप्रवृत्तेरागादाऽङ्कुरावरातनापनानिषत्कल्पयेत् पुष्टांगानि ।
यदि वा सांस्तपारणमकत्वादिप्रसङ्गं कुपोत् । अथवा-
चिकित्सायाः प्रतिषेधतोऽकल्पनोपसंभवान् रोगवृत्तिवशा-
त्समाधिलक्ष्य इत्यतः, अस्मादहितस्य च कुगानिषयानां, त-
स्मात्संस्थितं यतनया कल्पयेत्, न च कथनीयमिति ।

साध्यते यद्गुरुं भवतीपोतार्यां दृष्टान्तः कल्पयेद् इति, तत्र भ-
एशीदृष्टान्तं भावयति-

जा एगदोमे प्रदृश उ भंकी,
सीलपण मा उ करं कज्जं ।
जा दृब्धज्ञा भंउविवा वि मेतो,
न तं तु मोहंति विमल्लदहं ॥ १८१ ॥

या भगवी गम्भी, एकदेशं कथयितुं अदृढा, सा शीलपणे
तस्याः परिशीलनं कार्यते, तुशब्दे यस्मादर्थः, यतः सा तथा
शीलित्वा भगी करोति कार्यम् । या पुनः संस्थापिता भगी
दुर्बला न कार्यकरणात्मा, तां विपलदहं नैव, तुशब्द एव-
काराद्यो भिन्नकर्मवाद्भव संवधने । शीलयान्तः, कार्यक-
रणाङ्कुरवात् । एव गद्दीदृष्टान्तः । एतदनुपाखणं पानदृष्टा-
न्तोऽपि भावनीयः ।

तद्यथा-

जो एगदोमे अदृढो उ पोतो,
सीलपण सो उ करं कज्जं ।
जो दुब्धज्ञो भंउविवा वि मेतो,
न तं तु मोहंति विमल्लदहं ॥ १८२ ॥

दाष्टान्तिकजाज्ञात्वेवम-यदि प्रभूतमायुः संताप्यते, प्रभु-
णीकृतश्च देहः संवधनयोगेभ्यः समर्थ इति ज्ञायते, तदा
चिकित्सासंयमपरिहापनाया युक्ता चिकित्सा, अदो न प्रभु-
तमन्वेषोदधि वचनात् । यदा स्वायुः संदिश्य, न च प्र-
गुणीकृतोऽपि देहः संवधनयोगाङ्कुरमन्वेष्टं प्रकापना नि-
ष्कला चिकित्सति, न चिकित्सा कारयितुमुच्यते ।

अथयथा-

भंदेहियमारोगं, पउणो वि न पवत्तो उ जोगाणं ।
डड सेवतो दपो, वट्टड न य मां तहा कज्जं ॥ १८३ ॥

सांक्षिप्यमारोग्यम् अतिरोगप्रस्तत्तान् । न च प्रगुणोऽपि प्रगुणी-
कृतोऽपि योगात् संवधनयोगापरिहापना करणं प्रत्यक्षं । समर्थ इति
जानानो यदि यतनयाऽप्यकल्प्य प्रतिषेधते, तदा स उच्यते
वत्तते । न च स तथाकथो दपो गीतार्थेन करणीयः, दर्श-
कप्रतिषेधनया दीर्घसंसारमूर्खादिति प्रज्ञाप्यते ।

यदि पुनर्यवमपि प्रकाप्यमानो नावबुध्यते, तदा यतनया समा-
धिमुपायाद्वाङ्कुरयोजितस्यम् । यः पुनरुक्तो मनाक वृद्धो वा
प्रगुणीकृतः सन् तपःसंयमाऽभेदेषु प्रत्यक्षां भावितेति ज्ञायते
तदा न चिकित्सासमप्रतिपद्यमानं प्रत्यक्षं ज्ञापना-
काहं अस्थितिं अदुवा अहीहं, तत्रविहाणुयु य उज्जमिस्सं ।

गणं व नीर्दयं मारविस्सं, माज्ञेयवैवी समुवेइ मुक्खो ॥ १८४ ॥

यो भवान् सख्यमवबुध्यते समर्थो ज्ञानः स आस्थिति
प्रभूतलोकाप्रमाजनाऽद्विना तां योऽवबुध्यते करिष्यामि (अदु-
वेति) अथवा-अस्मत्पथेभ्यः सुशान्ताऽप्यनश्च द्वादशाङ्गं, दृशानं-
प्रभावकाणि वा शस्त्राणि, यदि वा तपोलक्षणिसमन्वितवान्
तपोविधानेषु नामाप्रकारेषु (उज्जमिस्संति) उद्यमिष्येति
उद्यमं करिष्यामि । गणं वा गच्छे वा नीत्या सुमोकया
सारविषयमि शुणः प्रबुद्धं करिष्यामि । स एव सालम्भ-
सेवी एतैरनन्तरादौ तेरासम्बन्धेन यतनया चिकित्सायमकल्पयामि
प्रतिषेधमानः समुपेति प्राप्तिं माहं चिकित्सितम् ॥ १८४ ॥
गतां नामनिषयान् निषेधः । इयं १८३ उ १ प्रक० ।

सम्प्रति सुशान्तापकनिरास्य निषेधस्यावसरः, स च सूत्रे स्मृति
भवति । सुषं चाऽनुगमे । न चाऽनुगमे द्विवा-सुशानुगमे,
नियुक्त्यनुगमश्च । तत्र नियुक्त्यनुगमस्त्रिविधः । तद्यथा-निको-
पनियुक्त्यनुगमः, स्वस्वपक्षिकनियुक्त्यनुगमः, उपोद्धानियु-
क्त्यनुगमश्चादयः । आर्याद्यादयः सवयमनश्यः । तद्यथा-

उदेमे निदेने, य निग्गमं वेत्तकाऽणुपुरिमे य ।

कारणपथयल्लक्खण-नए सभायारामाऽणुमए ॥ १ ॥

किं कविहं कस्म कदिं, केमु कादिं केविहं इडड काहं ।

कम्मंतराणमविरहियं, जवागरिसफामणनिरुत्ती ॥ २ ॥

अनयोर्थे आबध्य कटीकानोऽवमेवः, मदर्धत्वात् । सुवस्व-
दिक्तियुक्त्यनुगमसुप्रवृत्तौ तत्रसुषं भवत्सुशानुगमे, न चावस-
रमास एव, युगपच्च सुवाऽऽदयः व्रजन्ति । तथा चोक्तम्-“ सु-
त्त सुताऽणुमं, सुत्तलावगकनो य निक्खंथो । सुत्तफालस्य-
निज्जु-सत्तया य समं तु वञ्छंति ॥ १ ॥

विषयविभागः पुनर्यममापामवसानवयः-

होइ कयथो वोणुं, सपयच्छेय जंय सुयाणुमं ।

सुत्तलावगनासो, नामादिवासविधिणआग तरे ।

सुत्तफालस्यनिज्जु-सत्तयाओ मेवखो पयथइरे ।

पाये सो विद्य नेगम-नयारिदसयोरं डोह ॥ २ ॥

आवाऽङ्कुरपरिहारः । सामायिकार्ययमे निष्कापनाविनि नेह वि-
तायेने । सुशानुगमे वाऽस्मत्त्रिताऽऽदिगुणोपेने सुवस्वधारणायम् ।
तच्च सुवस्व-

जे तिकम्प मासियं परिहारद्वारां पदिमेविता आओएल्ला
अपण्ठिउत्थियं आओपमाणस्स मासियं, पलिउत्थियं आ-
होपमाणस्स दोमामियं ॥ १ ॥

अस्य व्याख्या-तल्लक्षणं चेदम्-“संहिता च पदं चैव, पदार्थः
पदविग्रहः । चावना प्रत्यवस्थानं, व्याख्या सुवस्व पाठुषा
॥ १ ॥ ” तत्राऽस्मत्प्रतिपक्षधारणं संहिता । सा चैवम्-“ जे-
निकम्प मासियं ” इत्यपि पाठः । अथुता पदार्थ-यः नि-
ष्कर्मासिकं परिहारस्यानं प्रतिषेध्य आशंस्येत् । अपारि-
कु-इय आलोचयमानस्य मालिकं, परिकुलस्य आलोचयमानस्य
मालिकमिति (१) । अथुता पदार्थः-अस्मिन्प्रस्तान्त्रे यथा-
निकायामुक्तम्-“ सुत्तपथो ” इति उरस्स, तद्वर्णितम् । य
इति सवेनाम, अनिर्दिष्टतन्त्रा निर्देशः । निष्कार्यां पाठ्यायाम्,
यमनियमव्यवस्थितः कृतकारितानुमोदितपरिहारं भिन्नं इत्ये

पंथीनां निज्जुः "सङ्गिनाऽऽशुं नवः" ॥१२३३॥ इति उपस्ययः ।
यदि वा-नैककं च शब्दस्युपासः-लुप बुद्धिज्ञायाम् । बुद्धिनि
बुद्धिर्बो मुक्तुमस्मृतिं चतुर्गतिरूपेण स्वस्वरस्मादेति
संप्रदायिनाम् । कुतः । अष्टप्रकारं कर्म, तं ज्ञानदर्शनचरि-
त्रनयोर्निर्भेदभावेति निज्जुः "पुत्रोदराऽऽदयः" ॥१३॥ १५५॥
इतीदृशपरिपासः । मासेन निर्बलं मासिकम् । "तेन नि-
बुद्धं न" ॥६॥ १७॥ इतीदृशम् । परिपासः परिस्पृश्यते, गुरु-
सूतं गत्वा यत् ननु परिहारविषयम् "अकर्सिच कार०" ॥३॥
३१॥६॥ (प०) इति कर्मणि घञ् । तिष्ठन्ति जन्तवः कर्मकलुषिता
अस्मिन्निति स्थानम् । "करुणाऽऽदयः" ॥४॥ ३१२॥ इत्यनन्त-
परिहारः स्थानं परिहारस्थानम् विशेषणसमासः । (पञ्च-
संविसेति) प्रतिशब्दो भूशार्थे, प्रकपे वा । संविस्था प्रति-
सेधः । "यतिवचस्पस्तत्पुद्वयः" ३॥ १॥ ४२॥ इति समासः ।
"अनसत्तुक्चो यत्" ३॥ २॥ १५४॥ इति कश्चो यवदेशः ।
सुत्रे गतः प्रकृत्यात् । अन्तर्भावश्च । लोचुं दर्शने । युवाऽऽदि-
त्यात् । निज्जुः । आह मयोद्यायम् । आ मयोद्या "जह बालो
जानो" इत्यादिपद्या आश्रित्येत्यु । यथाऽऽमनस्तथा गुरोः ।
प्रकटीकृत्या । यद्यप्यस्तस्मादप्युक्तोऽनोऽत्र तस्येति साम-
र्थ्यादिवक्तव्यम् । तस्य (पलित्वा चि) कुञ्ज कुञ्जु कौटि-
ह्यालोनाययोः । परि मयेना भावे । परि समन्तात् कुञ्ज-
त्वा कौटिह्यमात्रे परिकुञ्ज्य । सुत्रे "रुहच आगुपाद्वीनाम्" ॥
इति विकनपवचनतो रेफस्य इकारभावः । न परिकुञ्ज्य
आगुपाद्व्य, आगुपाद्व्य आश्रित्ययमास्य मासिकं लघुकं
गुरुकं वा प्रान्तवचनानुसारतः प्रायश्चित्तं द्वादशित शेषः ।
परिकुञ्ज्य कौटिह्यमात्रेण आश्रित्ययमास्य द्वैमासिकं द्वा-
यात्, मायकण्ठतोऽस्यकस्य गुरुवात्स्य भावात् । तथाहि-
यः प्रातिकुञ्ज्यप्राज्ञोऽस्मिन् तस्य यदाप्यक्ष इहयेत । अन्त-
श्च मायाप्रत्ययो गुरुको मास इति । उक्तः पदार्थः । अधुना
पदविग्रहः-स च समासो भाष्यपदेषु भवेतीति परिहारस्था-
नामस्य परिकुञ्ज्येत्यत्र च छट्वाः । स च यथा भवति
तथा दर्शित एव । सप्रति बालनामस्वरस्य तत्र चादिक आ-
ह-यदि परिहार एव स्थानं ततो द्वयोरेवकाश्चेत्यात् परि-
हारशब्दस्यैव प्रदणमुच्चयम् । परस्योक्तार्थोक्तप्रयोगः ।
"उक्तार्थानामप्रयोगः" इति व्याख्या । अत्राऽऽचार्यः प्रत्ययव्या-
न कर्ताति-स्वामिशब्दो नाम शुद्धशक्तिस्वामिपदार्थकविशेषाऽऽ-
धारस्मात्प्रातिभाषी । तेनेतद् धनवति-अनेकप्रकाराणां सा-
म्यं मासिकप्रायश्चित्तनोपपत्तिः प्रयोजनं कदाप्यवबोक्तव्य-
कर्ममामिकप्रायश्चित्तविवक्षायाऽऽलोचनयोरानुष्ठानमुपक-
र्मात्, अतोऽत्र स्थानप्रदणम् । पुनरप्यप्यः किं कारणं मासिक प्रा-
यश्चित्तमधिकृत्याऽऽदिशुत्रोपनिषत्सु कृतः । अथ मन्-जुष्य-
मिदं प्रायश्चित्तमत एतद्विचक्षणं कृतं, जघन्यमध्यमार्हपेषु
प्रथमतो जघन्यस्यानिष्ठानुसृज्यतेत्यात् । तत्तत्प्रत्ययः रात्रिन्दिव-
पञ्चकस्य जघन्यस्यात् ।

अत्र भाष्यकृतं प्रत्ययस्थानार्थोक्तिमहा-

बुद्धतो भिष्यल्लेखे, मामियमोऽहो ज वषिण्या कपे ।

तस्य पुण इमं दाणं, जहियं आश्रोयणविही य ॥१॥

कदाप्यवयने आदिस्त्रे- "आमे तालपल्ले" इत्यादिकपे
प्रसङ्गमेव प्रकयेन बुद्धिं यानि बुद्धोऽस्मादेति प्रसङ्गं सूच-
य- "अकीरि-" ॥३॥३॥६॥ इति (प०) वक्ष्यमवयवतस्मिन्,

उपपन्नकृणमेतत्-नालो वृक्षस्तत्र भवं ताम्रम-ताम्रवृक्षफलम् ।
तस्मादपि प्रायश्चित्तस्य दानार्थविराजोक्त्याविधेयं वक्तुमुप-
कालः, ततो यद्वादी कदाप्यवयने मासिकं प्रायश्चित्तमुक्तं,
तस्य पुनः इत्यादि पुनःशब्दो विशेषणे । स चेत् विशेषेण दात-
यति-तत्र हि सामान्येन एव मासिकं प्रायश्चित्तमुक्तम्,
न दानार्थविराजोक्त्याविधेयेति । इह पुनर्येवहारे तस्य मा-
सिकस्य प्रायश्चित्तस्येदं दानं भणितमालोचन्याविधेयम् । न
केवलमस्यैव मासिकस्य प्रायश्चित्तस्य, किं तस्येवमात्रं मा-
सिकप्रायश्चित्तानां तत्रोक्तानां सामान्येन सूत्रस्य प्रवृत्तत्वात् ।

एतत् सप्तपुत्रं वि, सुतेषु कृणे नाम अञ्जयणे ।

जहियं मासियआविची, तोसं दाणं इहं भणियं ॥ ३ ॥

एवमेव क्रमेणैव प्रकारेण, कपे नामान् अथयने यानि शेषाणि
सूत्राणि "सपरिकक्षेयं जवाहिरिप कपेइ हेमन्तिगडात् मासं
वष्यए जइ मासकणं भिइ जगं मासलहुं । एवं निमार्शोण वि-
तदा ।" अत्र (सपरिकक्षेये इति) सपरिकक्षेयेऽपि सुनिवर्-
णकाऽऽदिसमाचिते अश्वतो श्रामस्यायमनमवाहिरुते, उपाश्रये
इति गद्यते । (वष्यए इति) वस्तुम् । शेषं मुगमम् । तथा
"अभिमतिप्रगडाए भइए जगं मासलहुं ।" अत्र "अभिमति-
गडाए" इति । अभिमतिप्रगडायां पुष्पशिविकज्जारायां वसन्ता-
गिर्यथेः । तत्र शेषावुपायि सूत्राण्युच्चारणार्थानि । तेषु शोभ-
न्यायं स्पष्टे (जहियं) अशुद्धोपनिषदोऽप्येवशब्दः साम-
र्थ्यात् बोधोऽयं गमयति, शेषसूत्राणामिति प्रभूत्यात् । ततो-
ऽयमर्थः-यत्र यत्र मासिको आचलिकत्वा (तोसं इति) अ-
त्राऽपि विलोपात् छट्वाः, तच्छब्दस्य यच्छब्दापेक्षात् ।
तस्यास्तस्या इह आदिस्त्रे दानं प्राणितमुपबुद्धकृणमेतत्-आ-
लोचनार्थादिव ।

उट्ठे अपपिउमसुत्तं, निणथराणं उट्ठे ममक्खाया ।

तदियं पि हाइ मामं, अपमरतो मो उ निण्कणे ॥१॥

पष्ठे पष्ठोद्वेकं, अपपिउमसुत्रे जिनानां जितकल्पिकानां,
स्थविराणां च स्थितिः स्मरारुपाता । तत्राऽपि यद्वा जिनानां
स्थविराणां च स्वकल्पस्थानुपपत्तिसामान्यैक्यम्, ततो ज्ञानं
मामोमममममप्रायश्चित्तम् । तथा चाऽऽह- (अनेको सो व
निण्करो) स पुनर्लोकां मयोदासितक्रमतः स्वसहस्रावि-
त्यनुकुरा सामाचार्यानिक्रमत इत्यर्थः । निष्पल्लस्यऽप्य-
सिद्धादिसूत्रे दानमालोचन्याविधेयः । अतोऽप्यं
मासिकं प्रायश्चित्तमधिकृत्याऽऽदिशुत्रोपनिषदः कृतः । एव
सूत्रार्थः ॥ १ ॥

अधुना निर्युक्तिर्भावस्तरं वक्तुमाम आह-

जेति व मेति व केति व, निन्दमा होति एवमाशीया ।

जिकलुस एक्खणया, जे जे कए होइ निन्देमा ॥३॥

'जे इति वा' 'से इति वा' कियन्तो नामग्रहं दर्शयितुं
शक्यन्ते । तत्र आह-एवमादिकाः आदिशुत्राद् "एते" इत्यादि-
पि प्रदाद निन्देमा भवति, सामान्यार्थे इति गद्यते । तत्र ये इति
निन्देमा यथा अत्रैव सूत्रे । अत्रैव "जे जे मने" पर कल्प-
नयणं अवगच्छायणं अम्भकपाङ्गा । "इत्यादि "से" इति
निन्देमा यथा- "से मामसि वा नगरसि वा ।" इत्यादि ।
'के' इति यथा- "के आगच्छद्विक्कणे ।" इत्यादि । सामान्यं च

विशेष निर्दिष्टम्नो "जे" इति निर्देशो कृते त्रिकोभेति निर्देशो, यो भिन्नमर्थे इति तस्य च मित्रोक्तया निर्दिष्टस्य प्रकृणा नामाऽभिनिक्षेपकया कस्येव। २०० १ उ०३ प्र०० । नि०७० । (भिन्नमात्मन्याप्रतिस्तेवनाऽऽनोचनार्थं व्याख्या स्वस्वभावे) (१) अथ कस्य समीपे आलोचना दातव्या। उच्यते-आगमव्यवहारिणः, भुनक्ष्यवहारिणो वा ? । तथा वाऽऽह-

आगमसुपववहारी, आगमनो ढविहो उ ववहारी ।

केवलमणोहिचोदन-दसनवपुवो उ नायववा ॥ १३५ ॥

"आगमसुपववहारी"ति व्यवहारिणः प्रत्येकमनिसंस्थाने । आलोचनाहो द्विविधः । तद्यथा-आगमव्यवहारी, भुनक्ष्यवहारी वा । तथाऽऽगमनो व्यवहारी पठित्वः । तद्यथा-केवली, केवलज्ञानी । (मणोहि ति) पदैकदेशे पदसमुदायोपचा-रात् भूमापयोक्तृज्ञानी, अवधिज्ञानी । (चोदयदसनवपुवो इति) पूर्विशब्दः प्रत्येकमनिसंस्थाने । चतुर्दशपूर्वा, दशपूर्वा, नवपूर्वा वा । ज्ञानव्याः एते वाऽऽगमव्यवहारिणः प्रत्येकज्ञानिन उच्यन्ते, चतुर्दशाऽऽदिपुत्रेष्वसमुपस्थाऽपि ज्ञानस्य प्रत्येकनुपपत्त्यति । तथाहि-येन यथा योऽतिबाराः कृतस्तं तथा सर्वमेते जानन्तीति ।

पम्हुट्टे पविमरण, अपविमज्जतपं न खलु मोर ।

जइ पविमज्जइ सार, छुविहोऽपि सार पि वक्खवी ॥ १३६ ॥

प्रत्येको प्रत्यक्षज्ञानी, आगमव्यवहारिणोऽर्थः । द्विविधमपि मूलगुणविषयसुखगुणविषय वाऽतिचारमालोचनीयम् । (पम्हुट्टे ति) विस्मृतं भवति । तत्प्रत्येकमनिसंस्थाने प्रतिसारणं करोति । यथाऽऽमुकं तवाऽऽलोचनीयं विस्मृतमिति तदया-लोचयति । केवलं यदि केवलज्ञानाऽऽदिव्यमेतन्नु ज्ञानानं तदैव प्राप्तिनः सन् छुद्रपापवशात् सम्पदं प्रतिपद्यते । "वर्तमानमाद्यर्थे वर्तमानवच्चाः" इति वचनतो भविष्याति वर्तमानविधानात् प्रतिपत्त्यने इति तदा स्मारयति । यदि पुनरेतद्वस्यच्छ्रुति-यथैव भणितोऽपि सन् न सम्पदं प्रतिपद्यते इति, तदा तत्रप्रतिपत्त्यमानं न खलु नैव स्मारयति, निष्कलपवद्वा । समुद्रतटस्थो हि भगवानागमव्यवहारी । अत एव इत्यामप्यालोचनार्थं यथाज्ञोचकः सत्यमावृते ज्ञान-रूपतस्तस्मै प्रायश्चित्तं प्रयच्छति । अथ न प्रत्यावृत्ततां न प्रयच्छतीति भुनक्ष्यवहारिणः ।

प्राऽऽह-

कल्पकणी उ सुण, आत्तापौवैति ने उ निरत्तुणे ।

सरिसत्थमपलिउंघी, विमरिसपणिमत्तो कुंघी ॥ १३७ ॥

कल्पप्रज्ञेन दशाधुनकल्पकल्पववहारा शृतीनाः । प्रकल्पप्रज्ञेन निशीयः । कल्पवत् प्रकल्पवत् कल्पप्रकल्पम् । तदेवमपि कल्पप्रकल्पितः । दशा कल्पववहाराऽऽदिस्वाध्यायवहाराः । नृपद्वयवद् महाकलाधुनमहाकलानर्थाथतिपुकि-पीठिकाधाराश्च । भुनक्ष्यवहारिणः प्रोच्यन्ते । तथाऽलोचकं विष्कृष्यच्छादं वारान् आलोचयन्ति । ते श्रेष्ठे हि ब्राह्मणाऽऽलोचिने-अनेन प्रतिकृञ्चनवाऽऽलोचनमप्रतिकृञ्चनया वेति विशेषं न वुध्यन्ते । तत्तच्छादं वारान् आलोचयन्ति । कथमनिसंस्थानं, उच्यते-प्रथमवैश्यां मित्रायमाण इव शृणोति । ततो ब्रूते-निद्राप्रमादं गतवानहमिति न किमप्यश्रीवमतो ब्रूयादप्या-

लोचय । द्वितीयवारमात्रोचिने भणति-न सुपु सयाववा-रितमनुपयोगितावाद्, अतः पुनरप्यलोचय । एवं त्रिविधं वारेषु यदि सद्यश्चात्रमात्रोचिने ततो ज्ञानयमैवोपतिकृञ्चनमायावी । अथ विसदृशं तर्हि ज्ञानव्यवहारिणामनः कुञ्जी कुटिलमायावी । अथैकं ज्ञेयं वा वारानात्रोचनान्दापेन मायावी अपायावी वा किं नोपलभ्यते, येन बोधवारानन्तरुक्तम् ? उच्यते-उपलभ्यते परं स्फुटतरौपलब्धानमित्तं त्रौन्यवारानालोचयन्ते । तस्याऽपि च प्रत्ययो भवति-यथाऽहं विमद्व्यभयनेन मायावी ज्ञातिनः, ततो मायानिष्पन्नं मासगुरु प्रायश्चित्तं पूर्वं दातव्यम्, तदनन्तरमपराधानमित्तं प्रायश्चित्तमिति ।

अत्रैवाप्यं दृष्टान्तमाह-

तिथि उ वारा जइ दं-दियस्म पलिउंघियम्पि अस्सुवना ।

सुक्कस्म होइ माभो, पलिउंघितं चिम्बे वडम् ॥ १३८ ॥

इतिशब्दो नाम कथनपतिः, तस्य यथा अण्व्यायपिहितं करणमुपरिच्यतम् किं मायादेश्योऽप्यायावी चेति परिहृता माया-स्वाराणव्यायमुद्योगान्तरुक्तमायोगः । एवं भुनक्ष्यवहारिणा-ऽपि अनीकारशब्दपिहितं प्रायश्चित्तव्यवहाराद्यमुपस्थितमेव प्रातिकृञ्चनपरो, न वेति परिहृतामर्थं त्रिभारानुद्योगयितुं संरम्भः । ततो यदा भुनक्ष्यवहाराभिन्नाऽन्यथा आलोचना-प्रदानेनाऽऽगमव्यवहाराभिः प्रथमवैश्यामप्यागमवर्तनेन तस्य प्रतिकृञ्चितं कौटिल्यज्ञानं भवति, तदा तस्मिन् प्रतिकृञ्चिने ज्ञानोऽश्वेषमा अवष्टुष्टान्तः क्रियते । यथा आचार्यः (?) शृणु तावद्विमुदाहरणम्--" जहा कस्मदं श्रेष्ठं एवो । अस्मै सर्ववृक्षवृक्षसंस्तुतो धावणपत्रणसमर्थो, तस्मै ज्ञानस्य गुणं अजयो सो राया सर्वं सामेतराणो ब्राह्मण्यति । ताहे सामेतराणो अण्वणयो सन्नस्य भणित-नश्रेष्ठं कोह वरिष्म वस्मो, जो नं हरित्ता आगुजं सर्वविहं भणियवो भो पुरिमपज्जगरो चिच्छ । तथं सो पवने सक्को हरिउ । एवस्म वस्मो एवेण पुरिमेण भाणय-जइ सो मारेयश्वो तो मारिम । ताहे रत्ता भाणयवो अस्म तस्स वा भवउ वाहणत्त । ततो सो तथं भग्गो । एवस्मपदसंक्षिप्तं उच्यते-यथा इषीकाश्च अत्रमागे जुज्जकएदं प्रांतं कृत्वा दिक्कयधरुणुण मिल्लेइ, तेण जामो विच्छो, इषीका अस्ममाहम्य पतिता रत्ताणि काकगउ-कोऽवहारिणं पुराप्रतिष्ठे । ततोऽस्मै अस्मै तेण अस्मत्समूहेण परिहाइइ एतुयगज्जगमभणमपि वरमो । ततो विच्छस्म अस्ममातो । वेज्जेण पारिविनिज्जेण भाणयं-तथि ज्जमो कोह रोवो, अस्मत्समवज्जो कोह सत्तु । ताहे वेज्जेण सो जामो जमगसमगुपरिमेहि विच्छस्मत्तेण आपिणावतो । ततो जंथ एदमं सुक्कं दिट्ठं, तथं पालित्ता अयणीतो सो जुज्जकएदको-मल्लो । जइ सो अस्मो समल्लो न मज्जे सामेतरायां निज्जिणं उ पुवेस्समपि तस्य प्रातिकृञ्चनं ज्ञानं भवति तदानीन्तनं अवष्टुष्टान्तः क्रियते, व्यभावत एवाक्यं सत्यपालोचकान्तरुक्तं । तस्य तु शुद्धस्य मासिकं पारिदारक्यानां प्राप्तिरूपं प्रायश्चित्तं भवति मासः । इतरपि तु कृतप्रातिकृञ्चनस्य तस्याप्यं मासिकं प्रायश्चित्तमिदं चान्यद् माथानिषय मासगुरु । इति गाथाधेः ।

अपि यत्कुरु " जइ दंनयस्म " इति तद्विज्ञापयति-

अनुपपत्त । अमरिम-नित्येयणे दंनो पच्छ ववहारी ।

इयलोउपरियम्पि वि, कुं वज्जनां तु दंनेति ॥ १३९ ॥

व्यवस्थेन यस्यादिति उपपत्तिः, अथैवयोग्यत्वव्यवहार उच्यते, तद्व्यापयोग्यैः कारणव्यवहारे अत्यवधानेनैव द्रव्यः । इय-
मत्र भावना-यथा कोऽपि पुरुषोऽप्यव्याप्यपीडितो राजकर-
णमुपस्थितो निवेदयति-अथ देवदत्तनाऽप्यव्याप्येन पीडितः ।
ततः कारणकाः पृच्छन्ति-कथमव्यापः संवृत्तः । सोऽन्व-
यम् कारित्वेन करणः प्रतिबन्धेन, पुनः कथय । ततो भूयः कथयति ।
ततः पुनरापि श्रो-भूयोऽपि कथय । तत्र यदि निरूपयति
यत्नात् सदृशं यत्किं ततो ज्ञायते-यथा अनेन यथावस्थितः
संज्ञायाः कथितः । अथ विलक्षणं, ततो ज्ञानानि करणयति, एष
प्रतिकुलस्य कथयति; ततः स निरन्तरमर्थानि किमिति राजकुलस्य
समाप्तत्वेनैव सुखा वदन्तीति पूर्वं मायासुखाप्रत्ययं दत्तं ते (पच्छ
वचनो इति) पश्चाद् व्यवहारः कथ्यते । व्यवहारोऽपि यदि
यस्यो जिनो जयति ततो द्वितीयवैद्वत्तकथने । एष दृष्टान्तः ।
दृष्टान्तिकयोऽज्ञानमाह- (इयं व्याधिः) एवमुक्तकारणं लोकां-
कारोऽपि वाच्यमात्रोऽप्यज्ञानेन यत् किञ्चित् भावो ज्ञानो
भवति । ततस्ते कुञ्जितनाथं कुञ्जितभावः ज्ञानात् पूर्वमा-
त्रायां निरन्तरमर्थानि-किमर्थानि-ज्ञानात्प्राप्तयेन । सुखा वद-
ति । ततः (देवदत्तः) प्रथमतो मायातन्त्रेन मानमुद-
प्रायश्चित्तेन दृष्टयति, पश्चाद् यदापक्षं मासिकं, तेन द्वि-
तीयवैद्वत्तं द्रव्ययति ।

अथ दारव्यमात्रोऽज्ञानात्प्राप्तयेऽपि कथं भूतव्यवहा-
रिणो मायामन्त्रेणैव संज्ञयन्ति । तत्र आह-
आचार्यगिरेः प्रोक्तं यत्, पुनरावृत्त्यादिना य निराहं ।
नाहं कुञ्जितनाथं, परीक्षितनाथो वदन्ति ॥ १४० ॥

आकाराः गुरुरव्यतः ज्ञावाचशेषाः, तत्र यः शुद्धस्तस्य स-
र्वेऽप्यकाराः संविज्ञानायां पदोक्तो ज्ञानात्, इतरस्य तु न
सदृशः । स्वरा अष्टमात्रोऽव्यतः शुद्धस्य व्यक्ता विभक्ता अष्ट-
मताश्च विस्मयन्ति, इतरस्य स्वव्यक्ता अष्टमया कृतिभ-
वाद्वाश्च । तथा शुद्धवाणी पूर्वापराऽव्यादुता, इतरस्य तु पूर्वा-
पराव्यवसायिनी । तत एवं परीक्षितनाथः भूतव्यवहारं आ-
कारैः स्वैः पूर्वापरव्यादुताश्च गोमिस्तेऽप्यव्यादुताश्च कृ-
त्तुञ्जितनाथं कुञ्जितनाथं ज्ञावा तथा व्यवहारितः पूर्वं माया-
प्रत्ययेन प्राश्चित्वत्तद्वैद्वत्तं द्रव्ययति, पश्चाद् दारव्यप्रत्ययेन
प्राश्चित्वत्तद्वैद्वत्तं भावः ।

द्वैमासिकं प्राशचित्वत्तम्-

जे निष्कम्बु दोमामिथं परिहारद्वयं पदिमेवित्ता आशो-
एजा, अपलिउंचियं आशोएमाणस्स दोमामिथं, पलि-
उंचियं आशोएमाणस्स निमामिथं ॥ २ ॥

यो निष्कम्बुर्भासो मासार्थं निर्वृत्तं द्वैमासिकं परिहारस्थानं
प्रतिबन्धकं आलोचयति, तस्याप्रतिकुलस्य ज्ञानाप्रज्ञाना आ-
लोचयतो द्वैमासिकं प्राशयित्ते, शुद्धवात् । प्रतिकुलस्यऽज्ञा-
नस्यैव द्वैमासिकम्, प्रातःकुञ्जितनाथं । अस्य गुरुमासस्य प्रकीर्तनात् ।
इह द्वैमासिकं परिहारस्थानमात्रस्य प्रतिबन्धकस्य दृष्टान्तः ।
काञ्चित् नाम तावत्तः । तद्यथा-“कुञ्जितो साधवो, सो फलाणं
अद्याव अरुति मनो, तेन नदीयं सय मनो मवच्छो विद्धो ।
मन अणुसामागियं पइसा खइतो, तस्स तेण अणुचिया-
हारेण अज्जरतेण गेअत्तं जाय, तेण विज्जो पुच्छिअो । वेज्जो
पुच्छइ-कि ते खइयं, जतो सोतो उपाइओ ॥ १ ॥ तवसो भणइ-फ-

लार्हो मोए अत्तं न किंवि खइयं । वेज्जो भणइ-कंदापोहि
ते निहिरिसियं सरीरं, सो थयं पियाहि तेण पीयं सुदुहरं ।
गिराणोभूतो पुणो पुच्छित्तो विज्जो । तेण भणियं-सम्मं कइदि ।
काहियं-सम्मो मे खइतो । ततो विज्जो संसंहरणवमणविरेयण-
कारिहि लट्ठिको । इमो उचयओ । जो पालंउंचइ तस्स
पच्छिकारिआ न सक्कइ गुणं काहं सम्मं । पुण इयरे सोमं आ-
लोचयंतस्स सक्कइ ॥”

द्वैमासिकम्-

जे निष्कम्बु तेमामिथं परिहारद्वयं पदिमेवित्ता आ-
लोएजा, अपलिउंचियं आलोएमाणस्स तेमामिथं, पलि-
उंचियं आलोएमाणस्स चउमामिथं ॥ ३ ॥

(जे निष्कम्बु तेमामिथं परिहारद्वयमित्यादि) अत्र व्या-
ख्या पूर्ववत् । तत्र द्वैमासिकमिति विमिश्रोद्वैतवृत्तं द्वै-
मासिकम् । शेषे तथैव । केवलं त्रयो मासा अयस्थिताः, अथो
मायाप्रत्ययान्तरप्रसन्नतुयो मासो गुरुदीयेते इति वातुमो-
सिकम् । अत्र प्रतिकुलस्य दृष्टान्तः । तद्यथा-“हो राया-
णो संगामं संगामेति । तथ एवम्सं गयो एव एखो मूरत्तणे-
ण अन्तंय वल्लभो, सो बह्वि सल्लहि सल्लो । ते तस्स सल्ले वेज्जो
अयणेइ, अर्वाणज्जमाणेहि य सल्लहि मोदीय दुक्खमाधिउजइ ।
ततो पच्छिम अथ सल्लो विज्जमाणो वि दुक्खमाधिज्जामि । स
वेज्जस्स न काहंतो तादे सो तेण सल्लेण विज्जमाणेण सल्लं
न गेअइ, दुक्खो अवति । पुणो तेण पुच्छमाणेण नि-
व्येधे कइयं । मोणितो सल्लो, पच्छा बल्लवं जानो ॥” अत्राप्यु-
पपत्तयः प्राशय्यत् ।

चातुर्मासिकम्-

जे निष्कम्बु चाउमामिथं परिहारद्वयं पदिमेवित्ता आशो-
एजा, अपलिउंचियं आलोएमाणस्स चाउमामिथं, पलि-
उंचियं आलोएमाणस्स पंचमामिथं ॥ ४ ॥

अस्य व्याख्या प्राशय्यत्, तत्र प्रतिकुलानिर्णयकः पञ्चमो
गुरुमासोऽधिको दीयेते इति पाञ्चमासिकम् । अत्र प्रात-
ःकुलस्य दृष्टान्तो माहाकारः-“हो भालागारा, कोमुदीयारो आस-
काभूतो स पुक्काणं बह्विणं आरामातो उच्छवाचित्ता सो-
हीए कट्ठुणं पंगेण पागडाणि कयाणि । दीयेण न पाग-
डाणि कयाणि । जेण पागडाणि कयाणि तेण बहुज्जालो खलो, जेण
न पागडाणि कयाणि तस्स न कोइ कयो अल्लो, तेण न अल्लो
ज्ञातो । पवो जो मूलगुणवरादे, उत्तरगुणवरादे य न पगड्डे
सो निववाणल्लानं न लहइ ॥”

पाञ्चमासिकं पागमासिकं च-

जे निष्कम्बु पंचमामिथं परिहारद्वयं पदिमेवित्ता आशो-
एजा, अपलिउंचियं आलोएमाणस्स पंचमामिथं, पलि-
उंचियं आलोएमाणस्स छम्मामिथं ॥

(जे निष्कम्बु पंचमामिथं परिहारद्वयमित्यादि) इदमपि
तथैव, नानाव्यापक-प्रतिकुलनाथं परो गुरुमासोऽधिको दी-
येते इति पागमासिकम् । अत्र प्रतिकुलस्य दृष्टान्तः । यथा-
“मिथो मज्झिता नामेणो नो वरिसिना । एवं तुमपि आशोपामं सि
माज्झसा निज्जत्तं काहं आलोउममडत्ते, पलिउंचिंसा मा वि-
पत्तं भवहि, सम्म आलोपदि ॥”

एतानेव दृष्टान्तान् गाथापूर्वाद्यैर्नाम्यकृदाह-

कुञ्चिरे नोहै मास्त्रा-गारं मेहे^१ पलिउञ्चिरे तिण्डाणा (१४१)

हैमासिकाऽऽदिपरिहारस्थानेषु प्रतिकृष्टिषु यथाक्रममेव प्रपन्नं प्रतिपक्षकस्य दृष्टान्तः कुञ्चिकत्वापत्तिः । हैमासिकं परिहारस्थानमापन्नस्य योऽर्थः । चतुर्मासिकं परिहारस्थानमापन्नस्य मालाकारः । पाञ्चमासिकं परिहारस्थानमापन्नस्य मेघः । (पालउच्चयति) प्रतिकृष्ट्यायां कृत्यायामाचार्येण सम्प्रयासोच्य मा प्रतिकृष्ट्य मा प्रतिकृष्ट्यां कार्यरि-
त्युपात्तस्य स सम्पद प्रत्यावर्त्तने-भगवन्मिथ्या मे कुप्यते, सती चेदना सम्प्रयासोच्यमिति । ततः स भूतव्यवहारी प्र-
तिकृष्टिने कृते ते तथःप्रत्यावृत्ते सन्ते पुनरपि त्रिन्वारान् आशोच्यते । तत्र यदि त्रिभिरपि वारैः सप्तशमशोच्येति ततो ह्यनयो, यथा-सम्प्रयोगे प्रत्यावृत्त इति । तदनन्तरं च यदैवं प्रायश्चित्तं दृष्टान्तमिति । अथ त्रिसप्तशमशोचयति, ततो भगवन्-अथरत्नं त्वं शोभिं कुरु, नाहं तव शक्तोऽप्यहृद्यो आशोच्यते । सङ्काचमज्ञानिनः शोभिं क-
र्तुमिति । अथवा शिष्यः वृत्तुति-तपवन् । एतानि मामाऽऽनि परमात्मव्यवस्थानं परिहारस्थानानि कुतः प्राप्तानि ? स्मृतिह-
(निगद्यते) उक्तमाऽऽदिकृत्वात् स्यात् । किमुक्तं भवति ? उक्तमाऽऽदिकृत्वात् यत् अकृताप्रतिवेचनया अनाचार-
करणं तस्मादेतानि प्राप्तेति ।

साम्प्रतं पाश्चात्तकं परिहारस्थानसुवभाह-

तेज परं पलिउञ्चियेण वा अपलिउञ्चियेण वा ते चेव
उत्तमास्मा ॥ ए ॥

(तेज परं पलिउञ्चियेण वा अपलिउञ्चियेण वा ते चेव उत्तमास्मा) तेजोवशस्य तत् इत्यर्थः । ततः पाञ्चमासिकात् परिहारस्थानात् परममेतदप्यस्य सप्तम्यर्थप्रधानम्, परस्मिन् वापमासिकं परिहारस्थानं प्रतिवेचिन् आशोच्यते-काले प्रतिकृष्टिने, प्रतिकृष्ट्या वा आशोच्यते इत्यर्थः । ते एव प्रतिवेचनान्तराः स्थिताः परमासाः, नापिक प्रतिकृष्ट्यानिमित्तमाराधनम् । कस्मादिति चेत् ? उच्यते-इह जित-
कर्तव्यस्य-यस्य तौरिकस्य यावत्प्रमाणमुत्कृष्टं तपःकरणं तस्य तथैव तावदेव शेषायावृत्तामुत्कृष्टं प्रायश्चित्तमाह । चर-
मतीत्येकस्य तु भगवतो यस्मात्प्रमाणं उत्कृष्टं तपः वा-
पमासिकं, ततोऽस्य तथैव स्वोक्तदृष्ट्याय प्रायश्चित्तदानं प-
रमासा एवेति वापमासिकं परिहारस्थानं प्रतिवेच्य प्रतिकृष्टवत्वाऽऽवाशोच्यते नापिकाराधनमनन्तरं च परमासाः
स्थिता उक्ताः ।

बहुमासिकम्-

जे भिस्सु बहुमां मामिये परिट्टापणाणं पकिमेविचा
आलोपणा, अपलिउञ्चिये आलोपणाणस्म मामियं, प-
लिउञ्चिये आलोपणाणस्म दोमावियं ॥ ६ ॥

यो जित्बहुशोऽपि विप्रमुत्तिवारानपि, आन्तामेकं, द्वौ वा वापविशिशिष्याः । मासिकं पाह्यारस्थानं प्रतिवेच्य आ-
शोच्यन्ते, तस्याप्रतिकृष्ट्याऽऽलोचनो मासिकमेकं प्रायश्चि-
तम् । प्रतिकृष्ट्याशोच्यतामप्यशो गुरुमामो दीयते इति हे-
मासिकम् । इयमत्र भावना-कनापि गीतार्थेण कारणं अयतनया

श्रीनारदबहुत्वा वा वारान् मासिकं परिहारस्थानं प्रतिवेचि-
तम्, आलोचनकाक्षे वाऽप्रतिकृष्टवत्वाऽऽलोचनं, तस्मै एकमेव
मासिकं प्रायश्चित्तं दीयते, न तु यावतो वारान् प्रतिवेचनार्थं
मासिकस्य कृतवत् । तावन्ति मासिकानिति, कारणं प्रतिवेच-
नायाः कृतत्वात् । अथ प्रतिकृष्ट्यावाऽऽलोचनयति ततो द्विती-
यां मामो मायाविषयो मुच्यते इति हैमासिकम् । एवं
शेषावयपि हैमासिकाऽऽदिविषयाणि क्वचानि सूत्राणि ज्ञानी-
यानि । तत्रैव हेमासिकस्य तुतीया मायाविषयो गुरुमासो
दीयते इति हैमासिकम् । हैमासिकस्य चतुर्थी मायाविषयो
मास इति चातुर्मासिकम् । चातुर्मासिकस्य पञ्चमी मायाप्रत्यय
इति पाञ्चमासिकम् । पाञ्चमासिकस्य षष्ठी मायाविषयो गुरु-
मास इति षाण्मासिकम् । ततः परं षाण्मासिकं परिहा-
रस्थाने आलोचनकाक्षे प्रतिकृष्ट्यायां वा त एव स्थिताः
षण्मासा इति ।

अमीषां पञ्चानामपि सूत्राणां सूचकामिदं गाथायाः पञ्चार्कम्-
पंच गमा मेयव्वा, बहुहिं उवस्सकपाहिं वा ॥ १४१ ॥

पञ्च गमाः सूचकारा ज्ञानव्याः । कथमस्याह- (बहुहिं इ-
त्यादि) " उवस्सकपाहिं " इति देशीपदमेतत् पुनः पुनः शब्दा-
र्थे इत्ययम् । उक्तं च- " उवस्सकपाहिं वा लुजो लुजो वा पु-
णो पुणो ति वा पण्ड " । पुनः पुनः शब्दाथेयं वारं वारं बहु-
मिवैविशेषितः बहुश इति; बहु इति पदविशेषिता इत्यर्थः ।

अत्र चोदक आह-

बहुपुण एवणा, रामो एककदाथो दामो उ ।

एवमगीते चोगा, गीयस्मि य अजनेनविस्म ॥ १४२ ॥

ननु युयं न मध्यस्थाः रागद्वेषकरणाः । तथाहि-बहुशः प्रति-
सेवितव्येषु पञ्चसु सूत्रेषु मासिकेषु परिहारस्थानेषु बहुशः
शब्दाविशेषितव्ये एकमेव मासं प्रयच्छथ, हैमासिकेषु परि-
हारस्थानेषु बहुशः प्रतिवेचितव्येकं हैमासिकम्, हैमासिकेषु
परिहारस्थानेषु बहुशः प्रतिवेचितव्येकं हैमासिकम्, चातु-
र्मासिकेषु परिहारस्थानेषु बहुशः प्रतिवेचितव्येकं चातुर्मासि-
कम्, पाञ्चमासिकेषु परिहारस्थानेषु बहुशः प्रतिवेचितव्येकं
पाञ्चमासिकम् । एवं बहुषु बहुशः प्रतिवेचितेषु मायाविषय-
परिहारस्थानेषुकदापि एकैकस्थयाकस्य मासिकाऽऽदौनोवै-
कं प्रयच्छथ तेषु रागः । आशेषु पञ्चसु सूत्रेषु एकैकदापि एकै-
कवारं यत् प्रतिवेचिन् मासिकाऽऽदि तस्य परिपूर्णस्य
दानेनैव प्रयच्छथ तेषु विषये द्वेष एव । तुशब्द एवका-
रार्थः । न च रागद्वेषजनः परेशं शोभिमुपादित्यु-
क्ताः, सत्येक प्रायश्चित्तदानविषयकरणादिति । अत्र स्मृ-
तिह (एवमस्यादि) अतो चोदक ! एवमादिकेषु पञ्चसु
सूत्रेषु यावत्मात्रं प्रतिवेचितं तावत्मात्रस्य परिपूर्णस्य दान-
मगीते अगीतोऽयं प्रतिवेचकः । यत्पुनर्बहुशः शब्दविशेषितेषु प-
ञ्चसु सूत्रेषु बहुशः प्रतिवेचिन्, पिमासिकाऽऽदिषु स्थानेष्वप्य-
कैकस्थयाकस्य मासिकाऽऽदौनोवैकं गीते गीतार्थे अय-
तनचित्ति अयतनया प्रतिवेचकः । ततो गीतार्थोनाथैर्भेदेन
प्रतिवेचकस्य भेदादिषु प्रायश्चित्तविधानमित्यर्थः ।

मन्त्रेवाथे दृष्टान्तमाह-

जो जसिएण रोगो, पमइ तं देइ जेमजं विजो ।

द्वेषाध्यवसानेन मासिकं स्थानं प्रतिसेवितं, तस्य प्रासः परि-
पूर्णो दीयते । अपरेण मन्त्राध्यवसानेन द्वे मासिकं स्थाने प्रति-
सेविते, तस्य एकैकस्य मासस्य अर्धमासं द्विनि श्रुद्वा
मासो दीयते इत्यादि । ततो भवति सूर्ये रागद्वये । एष सक-
लद्वेमासिकाऽर्धसूत्रेषु बहुशः सूत्रेषु च काष्ठाऽपतनाप्रतिसे-
विनो रागद्वयश्रुद्धानि उपयुज्य बहुविस्तरं नक्तयम् ।

तदेवम् "राहस्यं" इत्युच्यते । अनुता "अज्ञातस्यैवमि-
दृश्याद्वेषाध्यवसाये-गीतार्थानुष्ठानं, उपलक्षणमेतत् अन्वयसि-
न्वा कारणान्तरे यद्वचनया प्रतिसेवितं तत्र बहूनि मासिक-
स्थानान्प्राप्नोति, तानि चाऽऽलोचनाकाले सर्वोपपत्तिके-
लायामासोचिनि, श्रुद्वाऽऽलोचनाप्राप्तविशेषतो ज्ञानानि-
वशेय गीतार्थः, कारणं च प्रतिसेवना कृता परमयत्नया,
ततोऽपतनाप्रमङ्गनिवारणार्थं सर्वेषामपि मासानां समवि-
षमतया दिवसान् श्रुद्वा मास एकमस्ते इत्यः, अगोतार्थो
वा मन्त्राध्यवसानेन बहुनि मासिकस्थानानि प्रतिसेव्य तीव्रेण
वाऽध्यवसानेन प्रतिसेव्य हा दुष्ट मया कृतमित्येवमादिभि-
र्नित्यैरालोचनान्वा, सोऽप्येकेन युज्यते । तथा गीतार्थोऽ-
परिणामको वा चिन्तयेत् द्वौ मासिकावाप्योऽहं कथमेकेन
मासेन श्रुद्वामि ? ततः भुतव्यवहारो तस्य प्रत्यक्षकषाधर्म-
कक्षान् मासाभक्तिपयान् चिन्तयन् श्रुद्वा मासमेकं
प्रयच्छति, यथा द्वयोरेव मासयोः प्रतिसेवितयार्थकस्या-
हं मासमहं मासं श्रुद्वा इति । एवं हि सर्वेषां मासाः स-
फलकुता इति तस्य महती धृतरुपजायते । यस्मात्प्रमद-
वहारो, स न द्वेमासिक प्राप्तय द्वावपि मासौ सफलकरोति,
हि त्वेकं प्राप्नोति, द्वितियं स्पृजति । स हि प्रमदजानी, ततो
न तच्च जने कस्यऽप्यश्रुद्वाश्रुद्वा । यद्वा पुनः तीक्ष्णव्यमानो
निष्कारणप्रतिसेवितस्य मासोऽऽदिकमाश्रय्य पापपूर्णं मा-
साऽऽदिकमेव दीयते-

बीमुं दिसे पुच्छा, दिष्टो न तस्य दंलनिष्णा ।
दंदा रक्खा नेति, जयजगणं चैव मेमां ॥१४७॥

एवं गीतार्थानामगीतार्थानां च कारणे निष्कारणे वा पृथक्
पृथक् प्रायश्चित्तं इत् (पुच्छति) शिष्यः पुच्छति-किं कारणं गी-
तार्थानां कारणे निष्कारणे च विमदो प्रायश्चित्तं दत्तमिति ?
अत्र "हो हो गारुडिय" इत्यस्य व्याख्या अत्रत्यः ।
स्त्रिराह- (दिष्टो न स्य दंलनिष्णा) तत्र पुच्छते न वि-
सदशः प्रायश्चित्तदाने दृष्टान्ते दण्डनानिको दण्डो लानो
श्रुद्वा न येन स दण्डलान्, सुखाऽऽदिकानां निष्ठान्तस्य
परिणामः । दण्डलान्, प्राकृतत्वात् स्वाधिक इकप्रत्ययो, यथा
पु पयार्काया इत्यत्र । तेन दण्डनानिकेन श्रुद्वा दण्डनेन राज्ञा
ऽप्यर्थः । यथा तेन दण्डनानिकेन राज्ञा राजकार्ये प्रवृत्तानां
माप तेषां दण्डानां रक्षा भवतु, मा त्वो श्रुद्वा कोष्ठाराणां
विनिवारणार्थं, तथा शेषाणां जयजनने च भयोपाद्वध्य-
प्रत्येवमर्थे रत्नोको दण्डः कृतः, तथा गीतार्थस्याऽऽदिवारेण प्र-
वृत्तस्यायत्नप्राप्तज्ञानवारणार्थम्, अगोतार्थस्य मन्त्राध्यवसा-
नप्रतिसेविनो दुष्टाध्यवसायप्रतिसेवनां वा बहुभिर्दिर्दिष्टा
ऽऽलोचनस्य प्रमादनिवारणार्थं मासानां समविषमतया दिव-
सान् श्रुद्वा मासो दीयते । यथा च न राजा शेषस्य राज-
कार्याप्रवृत्तस्य कोष्ठारालूपकस्य सर्वाऽऽमना दण्डं करोति,
एव वा निष्कारणप्रतिसेवी तस्य मासाऽऽदिको दीयते ।

अयं के त दृष्टाः, कथं च तेषां राजा दण्डं कृतवा-

निति तत्प्रधानकर्मिद्वा गार्वाक्ष्यमाह-

दंलनिम् तु पुरातिगे, उविषे पचचपरनिवारंहे ।

जत्तत्तीस तीसं, कुंजगह आगया जेष्ठ ॥१५०॥

कामं ममेव कज्जं, कथचित्ति ए वि कीम मे गाहयं ? ।

एव पमादो नृकनं, दस दस कुंभं दलदं ॥१५१॥

परास पयस्वरुष पञ्चतिशो राया विरुधो । ततो तेण पच-
डण रक्षा तस्स पञ्चासणमेषु तिष्ठ पुरं तु निशं दंदा विम-
ज्जिया । गच्छेद । पुराणि रक्खेद । ततो नेसु नथरेसु पसेयं ए
डिया पचतिशराणां ते आगंतुं रोहिवा । नेदि रोहिप-
हि ज्ञाणमसेहि जे जे पुरेसु पयस्स रक्ख कोठागारा
तेहि तो पसेयं पसेयं धणहस तोसे तीसं कुंभा गाहिया ।
ततो तेहि सो पचंतिशो राया जितो, आगया रक्षा समीधं
काडियं सव्वे सविथरं । तुठो राया । पुणो तेहि काडियं-नुज्ज
कज्जं करेदिधं चने गाहयं । रक्षा विरुधं-जह एदिसे देको । न
कीर द ता मे पुणो पुणो उ अरुणपुत्रोयोगेदि कोठागारा विलुपे-
दिनि, न य अचंभि जयं भवति, तस्मा मे दंदा कायवो । एवं
चिन्तिज्जण भण्ड-कामं मम कज्जं, तथा यि तुज्जं मय विजं ।
कथा आसं, ततो कयचित्तिहि कीम मे धणं मज्ज गाहियं ?
तुज्जं एव पमासो । ततो अणवप्यपचंतिशारण्यं भवति-
एव तुज्जं दंदा-ममं धणं देह । एवं भण्णा राया आगुमाहं
करह । जेहि कोठागारोदिनो तोसं कुंभा गाहिया, तेषु अण्णाण-
उत्तमं अन्नस्स दमकुंभं पक्खेदिह, वीमं वीमं कुंभा मुक्का ।
अकुराजोना हेवम-प्रयत्नपचंतिशारवरोधामितं दण्डनिकं
पुरात्रिकं स्थापितं, तेन च प्रत्येकं अर्धमासं (तीस तीसं कुंभ-
माह ति) विधानविशेषः कुम्भानां प्रहो प्रहणे कृतम् । तत-
स्ते प्रयत्नपचंतिशार आगतानि दण्डा राजानि निक्षिप्तवानां
यथा युष्मदकार्यादि विश्वं कुम्भा श्रुद्वाः । राजाऽऽदिक-कामं
मम तत्कार्यं, परं युष्माहं मया वृत्तः कृता आसीदिति कृत-
कृतमिः (ने) भवतिः किमर्थं मम धान्यं श्रुद्वा तम् ? युष्माक-
मेव प्रमादस्माद् दण्डं दश दश कुम्भा ददत । एव दृष्टान्तः ।

अथमर्थोपपत्त्यः-

नित्ययग रायागो, तद्गो दंदा य काय कोट्ठो ।

अभिवादि तुमहा पुण, अजयपपायारुहं देको ॥१५१॥

तीक्ष्णरा राजानो राजस्थानीयाः, स्वाध्वो दण्डाः दण्ड-
स्थानीयाः, कायाः पृथिव्याकायिकाऽऽदयः कोष्ठाराणां
कोष्ठारालूपकः, अशिवाऽर्धनि कारणानि युक्त्वहः प्रत्यक्ष-
परजोग सत्ये वदुद्वहदन्तन्वस्थानीयानि, अयत्नपमाद्वारो-
चनार्थं गीतार्थयत्नप्राप्तज्ञानवारणार्थमाधमार्थित्यं प्रमा-
दनिवारणार्थं सर्वेषां प्रतिसेवितानां मासानां समविषमतया
दिवसान् श्रुद्वा मासो दण्डो दीयते इति ।

अत्र पर आह-

बहुवृद्धि वि मामेदि, एगो जद दिज्जती न पच्छिज्जं ।

एवं बहु संविता, एकसि विरुधं वोएद ॥१५२॥

यदि गीतार्थस्य कारणं अयत्नपचं बहुकेवपि मासेषु सूत्रे
नृनीया सप्तमर्थं प्राकृतम् । प्रतिसेविनेषु एकैव गार्वाक्ष-
ज्ञातिना इति कृत्या एको मासः प्रायश्चित्तं दीयते । ततः

इनः प्रभृति वयं बहुनि मासिकाऽऽर्थनि प्रतिसेव्य (एकांसि) एकवेलायां विकटोपध्यामः । तत एकमेव मासऽऽर्थिक लक्ष्यामहे इति चोदयति चोदकः ।

अत्राऽऽचार्ये आह-

मा वय एवं एकमि, वियेदो मुवदुए वि मेविता ।
लज्जिसि एवं चोयम !, देतो खल्लादखहमं व ॥१५॥

मा बहु मा चादौरेवम्-यदुत सुवदुह्यायि मासिकाऽऽर्थनि स्था-
मानि सेविस्वा प्रतिसेव्य (एकांसि) एकवेलायां विकटोपध्यामो,
येनेवमेकमासिकाऽऽर्थिक लक्ष्यामहे इति । यत्न एवं कुर्वन् चोद-
क ! लक्ष्यसे महान्तमपराध, अन्वदेव कहुकां द्वाप्त इव । अत्र
“ कुत्र य खल्लाद ” इत्यस्यावसरः । औ अन्वदायाव दृष्टान्तः ।
“ एगो अल्लादो तेथोलवाणिययो पवे विणिणइ, सो एकेण
आरभउपेण पवे मणितो । अरे कल्लादवाणिया । पवे
देह । तेण सक्साएण न दिआ । अजे जणति-थोवा दिआ ।
ततो तेण कसिएण आरभउपेण कल्लादसिरे कहुगा दिआ,
उक्करा दिअति बुत्तं भवति । वाणियएण चितियं-जह
कल्लाद नि मो मे एस हुमितो मरेआ । तम्हा च वीएण वे-
रनिउजामणं करमि । एवं चितिकण उटिता इत्यो से मे-
विस्वा, वयजुयसं से विणं, पत्तुप पट्टिओ-बहुं च से तं-
बासं विणं । बारजउपेहो पुच्छइ-कि कारणं तुमं न कट्ठो,
पच्छुद्धं ममं पुपसि १, पाएसु य पकिंसि ति ? वाणियएण भणियं-
अहम् इति स सम्बल्लाम्हायमेरिसा वेव विन्ति । आरभ-
उपेण चितियं-लखो मय जीवणोवाओ । ततो पुणो चितियं-
नारिसमस्स कहुगं इमि, ओ मे अदरिहं करेआ । ताहे तेण
एगसम् उक्कुरस्स खल्लादगस्स अहुगा दिआ । तेण मारितो ॥”

एतद्वाऽऽह-

खल्लादगमि खहुगा, दिआ तंवांसियस्स एगेण ।

सकारिता जुवसे, दिअं निदिएण वारितो ॥ १५॥

एकत आरभउपेतेन ताम्भूलिकस्य शिरसि अन्वदेव क-
हुगा दिआ, तत्तस्तेन वणिआ ताम्भूलिकेन सत्कार्यं
तस्मै वल्लपुगसं इत्तम् । इतिथेन अन्वदेवेन अपरोदितो मारि-
तः । एव दृष्टान्तः ।

अप्रमथोपनयः--

एवं तुमं पि चोयम !, एकमि पदिसेवित्तु मासेण ।

मुच्चिहिमि बिद्वयं पुण, लज्जिहिमि मूलं तु पच्छिन्तं ॥ १६॥

एवं स्वमपि चोदक ! (एकांसि) एकं वारं बहुनि मासिका-
नि प्रतिसेव्य एकवेलायां सर्वोपध्यामोचितानि मासे-
न मुक्तो द्वितीयवारमुपेय प्रतिसेव्य तथाऽऽलोचयन् लज्जि-
तस्वनायो मूलं, तुलाष्टान् ठेवं वा, लक्ष्यसे, यथा लक्ष्यान्
आरजतो मरणम् । अथवा स्व आरभउपेत एकं मरणं प्रा-
प्तवान्, एवं पुनः संसारि अनेकानि मरणानि प्राप्स्यसि, त-
स्मात्प्रतिसेवकपरिणामानुपेय एव प्रायोज्यस्तद्दानवार्थनो-
ऽऽलोचनामात्रविशेषः कृत इति नाम्थया प्रमाजनीयः ।

एतद्वाऽऽह-

असुहपरिणामजुसे-ए सेविए होइ एगमो ल ।

दिउजइ य बहुसु एगो, सुहपरिणामो जया सेवे ॥ १७॥

असुहपरिणामजुकेन सेविने निष्कारणमयतनया प्रतिसे-
विनेत्यर्थः । एकस्मिन् मासे एको मासः परिपूर्णां दीयते,

दुष्टाध्यवसायेन प्रतिसेवनात् पुनः प्रत्यावृत्तेरभावात्, यदा
पुनः सुहपरिणामः सेवते, पुष्टमाश्विनमासस्य प्रतिसेवते
इत्यर्थः । दुष्टाध्यवसायेन सेविता पश्चाद् बहुमन्त्रित्वं करो-
ति, तस्य बहुवपि मासेषु प्रतिसेविष्येको मासः दीयते ।

इदं काश्चिद्दृष्टवान्दानादानमपञ्चजानाद्यानं कुञ्जितं

मन्यते, तं प्रति दूरकानादानफलमाह-

दिएणमदियो दंको, सुहदुइजणणो उ दांएह वग्गणं ।

सादुणं दिअं सुहो, अदिअं सुखं गिहत्थाणं ॥ १८॥

औ वगीं । तथा-साधुवर्गो, सुहस्वर्गश्च । तयोद्वयोर्बो-
धोर्द्वयोर्दो एतोऽद्वयश्च यथायोगं सुखदुःखजननः । तत्र
साधूनां दत्तः सन् दूरकः सुखः सुखहेतुः, अदत्तः सन् दुःख-
कारणमिति सामर्थ्याभ्यस्तः । सुहस्यानामदत्तः सन् दूरकः
सुखं सुखावहः दत्तः सन् दुःखावह इति सामर्थ्यात् प्रत्येयम् ।

कस्मादेवमिति चेत्त आह-

उत्थियदंको साह, अचिरंण उवेइ मामयं ठाणं ।

सो थियऽणुत्थियदंको, संसारपपट्ठो हाइ ॥ १९॥

उत्थियदंको गिहत्थो, अमणवमणविरहितो बुद्धो हाइ ।

सो च्चियऽणुत्थियदंको, असणवमणजोगवं हाइ ॥ २०॥

उज्जुन उत्पाटितो गृहीतो दम्भो येन स उज्जुनदहरः
साधुरचिरं स्तोकेन काशेनपेति शश्वत् स्थानं, प्रायश्च-
त्तप्रतिपत्त्या अतीवारमहापगमकरणत उत्तरांतरविद्युत्सं-
यमज्ञाभ्याम् । स एव साधुरनुकुलदृष्टः संसारप्रवर्तको भवति,
अनीवारजातस्य संसारकारणत्वात् । तथा-उज्जुनदृष्टो गृह-
स्थाऽऽशुनवसन्निवृत्तो ज्ञानवश्यापदिहोऽतो दुःखोज्जवति
स एवाज्जुनदृष्टोऽशुनवसन्निवृत्तः भवति ।

सुत्रम्-

जे भिक्खु मासियं वा दोमामियं वा तेमामियं वा चउ-
मामियं वा पंचमामियं वा तेसिं परिहाराणाणां अखयरं
परिहाराणां पदिसेविता आलोएजा, अपपिठंविं
आलोएमाणस्स मासियं वा दोमामियं वा तेमामियं वा
चउमामियं वा पंचमामियं वा, पलिठंविं वा आलोएमा-
णस्स दोमामियं वा तेमामियं वा चउमामियं वा पंचमा-
सियं वा छम्मासियं वा, तेण परं पडिठंविं वा अपलि-
ठंविं वा ते चेव छम्मासा ॥

(जे भिक्खु मासियं वा दोमामियं वा तेमामियं वा इत्यादि, यो
भिक्खुसिक्कं वा द्वैमासिकं वा त्रैमासिकं वा चातुर्मासिकं वा
पाञ्चमासिकं वा। वाशब्दाः सर्वे विकल्पाः) तथा चाऽऽह-एतेषां
परिहारस्यानाममन्यतमं नयेति सामर्थ्यादेषां सत्यं । यद-
भ्यस्व तच्छब्दापेक्षित्वात्, अप्रतिपुत्रस्य आलोचयतो मासिकं
वा द्वैमासिकं वा त्रैमासिकं वा चातुर्मासिकं वा पाञ्चमासिकं वा,
प्रतिपुत्रस्य आलोचयतः सर्वत्र आपन्नप्रायश्चित्तपेक्षया प्रथितो
मासाणिपञ्चो गुरुमासो दीयते इति द्वैमासिकाऽऽर्थिकमेषाऽऽ-
ह-द्वैमासिकं वा त्रैमासिकं वा चातुर्मासिकं वा पाञ्चमासिकं वा
वागमासिकं वा । (तेन परमियादि) ततः पाञ्चमासिकास्त्य-
हारस्यानान्यत्र परस्मिन् वाचमासिकं परिहाराद्येन प्रतिसेविने
आलोचनायां प्रतिपुत्रित्वेन प्राप्तकुञ्जिते वाऽत एव स्थिताः व-
दमासाः, तत ऊर्ध्वमस्मिन् नीये आरोपणया प्रलेखनात् ।

योगाऽऽदिस्त्राणि, षट्पञ्चाशद् वा शते संयोगसूत्राणाम् । साम्प्र-
तमुद्धातुद्धातमिधकाभिधानेन संयोगसूत्राणि वक्तव्यानि ।
तानि चैवमुच्चारणायानि—“जे भिस्सु उडायमासियं अणुघा-
वमासियं वा परिहारणं पस्सिंविता आहापेज्जा, अप-
लिउंविंयं आहोपमाणस्स उडायं वा अणुघादयं वा,
पस्सिंविंयं आहोपमाणस्स उडायं पदमासियं वा अ-
णुघादयदोमासियं वा । जे भिस्सु उडायमासियं वा परि-
हारणं पस्सिंविता ।” इत्येवमुद्धातितपदमुद्धाता अनुद्धा-
तसैमासिकाऽऽद्येऽपि वक्तव्यानि । एवमेते जङ्गाः पञ्च, एते च
उद्धातितमासिकेऽनुद्धातितमासिकेऽसैमासिकाऽऽद्येऽपि पञ्च,
चातुर्मासिकेऽपि पञ्च, पञ्चमासिकेऽपि पञ्च, षष्ठ्युभयो-
रप्येकसंयोगेन सर्वसंख्या जङ्गाः पञ्चविंशतिः । तथा-
उद्धातितमासिके, एवमुद्धातितमासिके सैमासिकाऽऽद्येऽपि
संयोगे भङ्गा दश । एवमुद्धातितसैमासिके सैमासिके चातुर्मा-
सिके पञ्चमासिके च प्रत्येकं दश द्युति सर्वसंख्या उद्धा-
तितैकसंयोगे अनुद्धातितैकसंयोगे जङ्गाः पञ्चाशत् । इह
एकैकस्मिन् अनुद्धातितसंयोगे उद्धातितमासिके सैमासिकाऽऽ-
द्येऽपि पञ्च पञ्च जङ्गा लघ्यन्ते । ततो येऽनुद्धातिते त्रिकसंयोगे
दश भङ्गस्ते पञ्चभिर्गुण्यन्ते, जातास्तत्र जङ्गाः पञ्चा-
शत् । चातुर्मासिके जङ्गाः पञ्च पञ्चभिर्गुण्यन्ता जाताः
पञ्चविंशतिरैकः । पञ्चकसंयोगे जङ्गाः पञ्चभिर्गुण्यन्ते
जाताः पञ्च । सर्वसंख्या उद्धातितैकसंयोगे भङ्गानां पञ्च-
पञ्चाशदधिकं शतम् १५५ । तथा पञ्चानां त्रिकसंयोगे जङ्गा-
दशमुद्धातिते त्रिकसंयोगाच्चत्वारिंशदधिकैकस्मिन् अनुद्धातित-
संयोगे जङ्गा दश दश लघ्यन्ते इति अनुद्धातिते एकसंयोगे पञ्च,
त्रिकसंयोगे दश, त्रिकसंयोगे दश, चातुर्मासिके पञ्च, पञ्च-
कसंयोगे दश, प्रत्येकं दशभिर्गुण्यन्ते इति ज्ञानं प्रमेयं जङ्गा-
नां पञ्चाशत्, शतं, शतं, पञ्चाशत्, दश वा ५० । १०० । १०० ।
५० । १० । सर्वसंख्या उद्धातिते त्रिकसंयोगे भङ्गानां त्रिंश
शतानि दशोत्तराणि ३० । तथा पञ्चानां पदानां त्रिकसंयोगे,
५भि भङ्गा दशमुद्धातिते त्रिकसंयोगाच्चत्वारिंशदधिकैकस्मि-
न्ननुद्धातितसंयोगे जङ्गा दश दशैकसंयोगे पञ्च, त्रि-
कसंयोगे दश, चातुर्मासिके पञ्च, पञ्चकसंयोगे एकः ।
प्रत्येकं दशभिर्गुण्यन्ते जाताः क्रमेणैवं पञ्चानां संख्या पञ्चाश-
शतं, शतं, पञ्चाशत्, दश । ५० । १०० । १०० । ५० । १० । अ-
त्रापि सर्वसंख्या भङ्गानां त्रिंश शतानि दशोत्तराणि ३० ।
पञ्चानां चातुर्मासिके जङ्गाः पञ्चान् (?) उद्धातिते चातुर्मास-
िकसंयोगाच्चत्वारिंशदधिकैकस्मिन् अनुद्धातितसंयोगे भङ्गाः पञ्च
पञ्च लघ्यन्ते इति । तत्रैकसंयोगजाः पञ्च, त्रिकसंयोगजाः
दश, त्रिकसंयोगजाः दश, चातुर्मासिके पञ्च, पञ्चकसंयोगजाः दश,
पञ्चसंयोगजा एकम्, प्रत्येकं पञ्चभिर्गुण्यन्ते, ततो जाता
क्रमेणैवं भङ्गानां संख्या पञ्चविंशतिः, पञ्चाशत्, पञ्चाशत्,
पञ्चविंशतिः, पञ्च । ५५ । ५० । ५० । ५५ । ५ । सर्वसंख-
या उद्धातिते चातुर्मासिके जङ्गानां पञ्चपञ्चाशदधिकं शतम्
१५५ । पञ्चकसंयोगे पञ्चानां पदानामेकं जङ्ग इत्युद्धातिते
पञ्चकसंयोगाच्चत्वारिंशदधिकैकस्मिन् अनुद्धातित एकसंयोगे पञ्च, त्रिकसंयो-
गा दश चातुर्मासिके पञ्च, पञ्चकसंयोगे एकः, प्रत्येकमेक-
कैन गुण्यन्ते, एकैन च गुणितं तद्वच भवतीति सैव भङ्गसंख्या ।

तथा—पञ्च दश दश पञ्चकः, एककः । ५ । १० । १० । ५ ।
१ । सर्वसंख्या उद्धातिते पञ्चकसंयोगा एकत्रिंशत् ३१ । सू-
क्ष्म आरभ्य जङ्गानां सर्वसंख्या नवशताधिकपष्टाधिक-
ानि ६६१ । एतावन्ति किं सूत्राणि पञ्चस्वादिमेषु सर्वसंख-
येष्वनुसंयोगानो जानाति । एतावन्त्येव बहुशःशब्दविशो-
दितेष्वपि पञ्चसु सूत्रधर्मेनैव विधिना सूत्राणि कष्टव्यानि
९६१ । सर्वसंख्यापिबुद्धेन मिधकसूत्राणं द्वाविंशत्यु-
त्तराणि एकानि विंशतानि १६२२ । एतानि च तुल्यवच-
तुयेऽनुद्धातितसंयोगानि न तत्र पृथक् मिधकसूत्राणां सं-
ख्यः । तद्वचसमां मिधकसूत्राणामेकानि विंशतिशतानि द्वा-
विंशतानि १६३२, यदुक्तं च शते प्राक्तनसूत्राणामिति स-
र्वसंख्या सूत्राणामेकविंशतिशतानि पञ्चोत्तराणि २१०८ ।
तथा यस्माद्वपरां द्विषा । तथा—सूत्रगुण, उत्तरगुणे च ।
तत्र एतानि सर्वोपपन्नमनरादिनि सूत्राणि सूत्रगु-
णापराधादिनाप्यनिधातव्यानुत्तरगुणापराधादिनाप्यनिधा-
पीत्येव राशिचोदयं गुण्यन्ते, जानानि चत्वारि स-
हस्राणि द्वे शते योऽशोऽशरे ४२१६ । अपराधोऽपि च
यस्मात्सूत्रगुणमुत्तरगुणेषु च द्वयं कवतो वाऽप्यवश-
नया तत्र पञ्च राशिर्नो द्विषां गुण्यन्ते । जानात्यर्थे सह-
स्राणि चत्वारि शतानि द्वाविंशदधिकानि ८४३२ । एतावती
संज्ञेपतः सूत्रसंख्या प्राणिता ।

इयं तैत्तरीयै भङ्गकवशाःप्रायेण जाता, ततो

भङ्गकवशाःप्रायेण माद-

एष्य पस्सिंविताओ, एकगदुमातिगचउकपणणेहि ।

दस दस पंचम एकम्, अदुव अणगाउ एयाओ । १६५॥

अत्र तैत्तिस्मिन् सूत्रसमूहे एतावदाः प्रतिस्वना एवं-
ख्याः पस्सिंविताप्रकाराः पञ्चानां पदानामेककृत्त्रि-
कचतुष्कपञ्चकैकैककृत्त्रिकचतुष्कपञ्चकसंयोगैर्वै ज्ञानं
भङ्गाः क्रमेण (दस दस्यार्थे) इदं कसंयोगे जङ्गाः पञ्च सा-
क्षात्सु एव दर्शिता इति नोक्तः सामर्थ्यावसरेषां, ततो-
ऽधमर्थः पञ्च, पञ्च, दश, दश पञ्चक इति तेषां पञ्चसंख्याः ।
यथाऽप्यवसातव्यास्तथा प्रायेभोक्तः । (कद्रुव अणगाउ ए.
याओ इति) अथवा न केवलमेतावत् एवेताः प्रतिस्वित्ताः, प्रति-
स्वित्तासामिति प्रावादेनका एता द्रष्टव्याः ताःआवाः, प्रसि-
वना इमाः—“ जे भिस्सु पचारादियं पस्सिंविताओ आहोपज्जा,
अपलिउंविंयं आहोपमाणस्स पंचरादियं पस्सिंविंयं आ-
होपमाणस्स पंचरादियं मासियं ।” एवं दशपञ्चदश-
विंशतिपञ्चविंशतिरात्रिंशद्वेष्वपि सूत्राणि वक्तव्यानि ।
एवमेव पञ्च सूत्राणि बहुशःशब्दमिधकापदानां ज्ञानादित्यानि,
तदन्तरं तुल्यं संयोगसुं वक्षिंशितसूत्राऽऽत्मक वक्तव्यम् ।
ततश्चतुर्थे संयोगसुं वक्षिंशितसूत्रात्मकं बहुशःशब्दविशो-
दितम् । एवमेतानि सामान्यतो द्वाविंशः सूत्राणि अग्रेष्वत-
दन्तरमुद्धातुद्धातमिधकसूत्राणामेकविंशतिपञ्चकसंयोगे प्रागुक्तप्रकारेण ता-
वत्सूत्राणि वक्तव्यानि यावदर्थे सहस्राणि चत्वारि शता-
नि द्वाविंशदधिकानि परिपूर्वानि भवन्ति । अत्र पञ्चकाऽऽद्येनि
मासिकेऽसैमासिकादिभिः सह न आरयितव्यानि, यत उपरि
पञ्चमं स्मृतिरैकसुं बध्यति । तत्र च स्मृतिरैकता पञ्चका
ऽऽदिभिरिति पुनरुक्तता स्मृतिरिति ।

सम्मतमेतेषां सुश्राव्यार्थावयमेतत्कलितमङ्गः
सन् शिष्यः पुच्छति-

अहं मये बहुमो मा-मियाई सेविचु बहुई ठवरि ।

तह हेट्ठा परिहायइ, दुविहं तिबिहं च आम्ति ॥१६५॥

इह मासिकद्वैमासिकाऽऽदिप्रायश्चित्ताऽऽपत्तिः प्रतिसेवकपरि-
णामानुक्त्या ततोऽहं मन्ये चिन्तयामि-यथा येन प्रकारेण बह्वि
मासिकानि प्रतिसेव्य कदाचित् मासिकमेव प्रायश्चित्तमा-
पद्यते, मन्दाध्यवसायेन प्रतिसेवनान्, कदाचित्पुनरि बह्वि ।
तद्यथा-कदाचित् द्वैमासिकं तामिणाध्यवसायेन प्रतिसेव-
नायाः कारणान् द्वैमासिकं यावन् प्रायमासिकं वा कदाचि-
द्विदुष्टाध्यवसायेन प्रतिसेवमान्, तच्छेदं वा, कदाचित् मूं
वा, यावत्कदाचित्पाराश्रितं वा । तथा तेन प्रकारेणाध्यस्ता-
पि परिहीयते इतिमुपपन्नमिति । तद्यथा-मासिकं प्रतिसेव्य
कदाचित्प्रतिमासमापद्यते, कदाचित्पञ्चाशद्विशतिराश्विंश, वा-
चत्त रात्रिभिरवपञ्चकम् (कुविहं तिबिहं चेति) द्विविधौ प्रकारौ
मासलक्षणं यस्य तत् द्विविधं, द्वैमासिकमित्येव । तत् एवं
त्रिविधं द्वैमासिकं, चशब्दात् चातुर्मासिकं वाञ्छमासिकं वा-
चशब्दसिक्तं च प्रतीत्योक्तस्यैव प्रायश्चित्तबुद्ध्युक्तं । अतः । त-
द्यथा-द्वैमासिके कथानि प्रतिसेविते कदाचित्छेदं द्वैमासि-
कमापद्यते, कदाचित् द्वैमासिकं, कदाचित् चातुर्मासिकम्,
एवं यावन् पाराश्रितम् । अध्यस्ताकथानि, एवं द्वैमासिकं प्रति-
सेव्य कदाचित् मासिकं प्रायश्चित्तं जनने, कदाचित् निष्क-
मासिकम्, एवं यावत् पञ्चरात्रिमेवमासं (एवं द्वैमासिकं चातुर्मासि-
कमाञ्चमासिकं कदाचित्प्रायश्चित्तं विधातुं भवतीत्यर्थः । तथाऽऽचार्य-
आह-(आम्ति ति) आम्तिशब्दाऽनुमती, सम्मतमेतद्भस्मात्
सर्वमिति ज्ञातः ।

केण पुण कारणेण, निपपन्नत्वाणि काणि पुण ताणि ।

निण जाणंति उ ताहं, चोयण पुच्छा बहु नाहं ॥१६६॥

शिष्यः पुच्छति-केन पुनः कारणेन मासिकाऽऽदौ प्रायश्चित्त-
स्य बुद्धिर्हानी वा नयतः ? । आचार्य आह-आत्र कारणाणि
त्रिमण्डलानि सर्वेहोपदिष्टानि । काणि पुनस्तानी चेत् ? । उच्यते-
त्रिमण्डलैर्वाऽऽदौ । तथार्थ-रणाप्यवसानार्थं चोपयुक्तिं बु-
द्ध्या, यदि वा सिद्ध्यापादकस्यैव पञ्चाद्वैवृद्ध्या मासिकप्रति-
सेवनामप्युत्तरात्तत्प्रायश्चित्तमुत्तिष्ठति । तथा प्रथमत एव
रणाप्यवसानदानितो वा, यदि वा पश्चात्- "हा दुष्ट कथं हा
दुःखं करियं दुष्टं अमुमयं वेत्ता" इत्यनुपायकारणतो मासिकव-
त्प्रत्येकनायामपि भिन्नतः पञ्चविंशतिर्वा त्रिंशद्विंशति । एवम-
वाऽऽद्यस्तात् प्रायश्चित्तदानमेवति । ततो रागद्वेषहर्षाऽऽदौभ्येव
बुद्धिनिमित्तं कारणानि । पुनः शिष्यः पुच्छति-ननु यदि
प्रायश्चित्तबुद्धिर्हान्युप रागद्वेषहर्षाऽऽदौनि बुद्धिनिमित्तं कार-
णानि, ततस्तानि प्रतिसेवकगतानि परमार्थतो जिना एव, तु-
साधु एव कारणाणि निमज्जमत्तानि संभवन्ते । केवद्वयविधमनः
पर्यायत्वानि ननुद्वैशब्दानुपपत्तिर्ना ज्ञानमि केवहाऽऽदिब्रह्मा-
वात् । अत्राऽऽचार्यप्रतिसेवनम-तेऽपि ज्ञानमि तदुपदिष्टुञ्जना-
यमायुक्तः । तथाहं-तेऽपि वाच्यमार्गान्तेषां हापयतः पुनोप-
देशानुसरणतोऽवबुध्यन्ते रागद्वेषाऽऽद्यव्यवसायस्थानानां बुद्धि-

हानि चेति । (चोयण पुच्छा बहु नाहं ति) बहुशः तद्विधिविनेषु
सूत्रेषु बहुशब्दाऽऽस्ति तमर्थतो हानुम् ।

आदकस्य पुच्छा-यथा-अमयन् । । तेषु तेषु सूत्रेषुपातस्य
बहुशब्दस्य कोऽर्थ इति ? । आह-

तिबिहं च होइ बहुणं, जहन्मयं पविज्जं च उक्कोसं ।

जहणं तस्मिं बहुणा, उक्कोसं पंच सुलसीया ॥१६७॥

त्रिविधं बहुकं भवति । तद्यथा-जघन्यं, मध्यमं, उत्कृष्टं च ।
तत्र जघन्येन त्रीणि बहुनि । किमुक्तं जघति ?-जघन्येन त्रयो मा-
सा बहवः, उत्कर्षतः पञ्चमास्तनानि चतुरशीनानि चतुरशी-
त्यधिकानि । एतेषां मध्ये यानि प्रायश्चित्तस्थानानि चतुराशीनि
यावत्पञ्चशतानि इत्यशीत्यधिकानि तानि मध्यमनः ।

संप्रति यथा प्रायश्चित्तं दीयते तथा भग्ननीयम् । तत्र मासाद्वा-
रज्यं यावत् वयमास्तावत् स्थापनाऽऽरोपणाऽऽतिरिक्तं केषां
सूत्रमेव दीयते, ततः पराण तु यानि सप्त मासाऽऽदीनि प्रा-
यश्चित्तानि मध्यमानि, उत्कृष्टं च वयमायश्चित्तं तत् स्थापनाऽऽ-
रोपणप्रकारमेव दीयते इति, तदपिप्राप्यपञ्चाह-

उवणासंचपरासी-माणौ पृथु य कित्तिवा सिक्का ।

दिद्धा निसीदनामे, सव्वे वि तद्वा अण्णायारा ॥१६८॥

स्थापयते इति स्थापना-व्यवसायेनाऽऽरोपणाप्रकारेण सुक्ती-
भूतेऽयः संवयमासोऽयं यो शेषा मासास्तेषां प्रतिनियतद्वि-
सपरिमाणतया स्ववस्थापनम् । स्थापनाप्रवृत्ते आरोपणादि
शुद्धानि ह्युच्यता, परस्परमनयोः संबन्धात् । तत्र आरोप्यते
इत्यारोपणा, बहुव्यमाणेन गणितप्रकारेण संवयमासानां
वदन्तु मासेषु सव्विधमनया प्रतिनियतद्विविधसमूहणतोऽय-
वस्थापनम्, ताव्यां स्थापनाऽऽरोपणाभ्यां संवयनं संकल्पनं सं-
वयः । किमुक्तं भवति ?-यथा मासानामुपरि प्रतिसेवनार्थं
कुतोऽपि पञ्चाशद्विशदश रात्रिभिराश्विनि, कुतोऽपि द्वाद-
श, कुतोऽपि पञ्च शुद्धानां स्थापनाऽऽरोपणविधानेन वयमासपूरणं
संवयः । तथा- (रासि सि) एष प्रायश्चित्तसाराः कुत उ-
पयते ?, इति वक्तव्यम् । तथा मानानि प्रायश्चित्तस्य वक्त-
व्यानि, यथा प्रथमतोऽपेकृतस्तीर्षं प्रायश्चित्तमानं स्ववसरः,
मध्यमासमष्ट मासाः, तथा चरमस्य वयमासाः । तथा प्रम-
बः प्रायश्चित्तदाने कथामिहः केषांकिमुत्तमो वदयताः । त-
था- (कित्तिवा सिक्का इति) कियन्तः कस्य प्रायश्चित्तत्रे-
दाः सिद्धा इति वक्तव्यम् ? । तथा एते सर्वेऽपि प्रायश्चि-
त्तभेदा दृष्टा मिश्रयन्ति मध्यम्येन केवलमेतन्, कि तु त-
था सर्वेऽप्यन्तारो अनीकारा अतिक्रमाऽऽद्यो निशीथना-
ग्नि दृष्टाः । एष द्वारगाथासंक्षेपायः ।

संप्रति प्रतिष्ठारं व्यासार्थो जगनीयः, तत्र आह प्रतिस्था-
पनाऽऽरोपणे कियन्ते तानुपदर्शयति-

बहुपदिसेवी संयो, वि अगोता अवि य अपरिणामो वि ।

आइवा अतिपरिणामो, तत्पञ्चयकारणे उवणा ॥१६९॥

इह प्रायश्चित्तप्रतिपत्तारः पुरुषा इमे । तद्यथा-गीतार्थः,
अगीतार्थः, पारणात्मकः, अपरिणामकः, अतिपरिणामकः ।
तत्र यः प्रायश्चित्तप्रतिपत्तः बहूनां मासिकस्थानानां प्रतिसेवां
पकस्मिन् हि मासिके कथानि प्रतिसेविते प्राथो न स्थापनाऽऽ-
रोपणादिभिरततो बहुसेवास्तुक्तम् । सांति वागीतोऽभातायः,

[illegible]

नया चाऽऽह-

एगम्पिऽएगदाणं—ऽएगमेसु य एगदाणुमेगेमं ।

जं दिज्जइ तं गेहइ, गीतमगीता अपरिणामी ॥१७०॥

योऽनांशंयंयि परिणामो तस्मै एकस्मिन्मासे प्रतिनैविते
 रात्रौद्वेपवांसरोत्तरद्वया प्रतिनैवनात् यद्वि अककदानम्-
 अनन्तं बहुवा मासा दीयन्ते, अनेकेषु वा मासेषु प्रतिसे-
 वितेषु कारणे मन्त्राध्यासाद्यैव वा प्रांतसेवनात् तोषाय-
 यत्नानतः प्रतिसेवनायां वा पश्चाद् वा दुष्टं मया कृतमित्या-
 दि बहुनिम्बनादेवप्रांतमको मासा दीयन्ते। अथवा-एते-
 स्मिन्मासे प्रतिसेविते एककानामेक मासे दीयन्ते। अथवा-एते-
 षुमासेष्वेवमेव प्रांतसेवितुं पश्चाद् हर्षाग्रेष्वेवप्रांतमकवा-
 नैकमासादावायोगात्। उपलक्षणमेतत्, तैस्तद्वा ऋद्धयम्-
 दुष्टं मासेषु सत्तादाऽस्मिन्ष्वेव प्रतिसेवितेषु यदि बहुवा मा-
 नसः पदं पदं चत्वारो वा दीयन्ते, तदापि तत्सङ्ख्या-
 दृष्टान्ति, अथये तद्वि प्रांतोऽहमिति। तत्तत्तयोने स्था-
 नानाऽऽरोपणादस्मिन् प्रायश्चित्तदानमिति। एषि पुनर्यथाभा-
 वप्रतिनिपरिणामे वा अगतीनां न स्याप्रांतोऽऽरोपणप्रकरणे
 प्रायश्चित्तं दीयन्, तदा बहुवा दीयाः।

तत्रापरिणामके दोषं दर्शयति-

बहुएषु एगदाणे, सो चिय सुद्धो न सेसया मासा ।

अपरिणामे च संका, सफला मासा कया तेन ॥१७१॥

बहुकुल मासेषु प्रतिस्थितेषु यदा प्रागुक्तकारणवशात् एको
मासः स्थापनाऽऽरोपणार्थं किं कारणं परिणामकं दीयते तदा
तस्मिन्कारणार्थकं पञ्चमाशुक्तः कृत्वा-यथा यस्यैकस्यैक
मेघं प्रायश्चित्तं स एवैको मासः स्थानं न शोभायामास, त-
तो नाशप्यहं कृत् इति । तस्मादेवंभूता आशुक्ता मा भूतिर्य-
परिणामकं स्थापनाऽऽरोपणार्थकारेण सर्वे मासाः सत्कलाः
स्मृताः, समस्तमाससत्कलं करण्यं तत्र स्थापनाऽऽरोपणे किये
ते इति भावः ।

अतिपरिणामके दोगानुपदर्शयति-

ठवणामित्तं आरो-वणं ति नाकणमतिपरीणामो ।

कुला व अद्रपमंगं, बहुयु मेवितु मा विमदं ॥ १७३ ॥
अनिपरिणामकंऽपि यदि बहुकषु भालेषु प्रतिबन्धितेष्वे-
का मासः स्थापनाऽऽरोपणार्थात्करणेन दीयते, ततः सोऽप्येवं
विनश्यत्, भाषेत वा यथा-यद्येतदगमे गीयेत (मात्रोप-
पत्ति णि) प्रायश्चित्तमिति । ततः स्थापनामात्रं, भाषोप-
पत्त्याप्यर्थः विभान्तेस्तुद्ववाचि । यद्वाह तन्तिषाष्युंकिहृत-
‘मात्रोपपन्नस्तुद्ववाचि ।’ यथा हि स्थापना कथाऽऽहः शक्यः शक्यः
तन्तिषाङ्गनाश्विकवाङ्मन्या, येषुमाऽऽरोपणोपयोगेन मीयमाना-
नाश्विककथाऽङ्गनाश्वः बहुष्वपि मांशुः प्राप्तर्वाचयेत्पक्षकस्य भास्वस्य
प्रधानात् । यद्वा-स्थापनामात्रमारोपणोत्ति क्त्वात्वा क्षतिपरिणा-
माऽऽप्रसक्तं कुप्यात् पुनःपुनस्तत्रैव प्रवर्त्तत, बहुकष्वपि
भालेषु प्रतिबन्धितेष्वेकस्य प्रायश्चित्तलभाम इति युक्तः । यद्वा-
मरुत्स्य प्रतिबन्धनया बद्धं भालान् प्राप्तर्वाचयेत् सर्वान् शर्वा-
नाम्नः वा विकटयेत् नाऽऽल्लोचयेत्, किं त्येकमेव, बहुष्वपि मा-
लेषु प्रतिबन्धितेष्वेक एव प्राप्तस्त्वतः प्रायश्चित्तमित्यवग-
मः । तस्माद्वपरिणामकंऽतिपरिणामकं च सत्कलमाससकली-
करणाय स्थापनाऽऽरोपणमिति नैव प्रायश्चित्तं दातव्यम् ।
इह स्थापनायाश्चास्वति स्थानानि । तथाचा-प्रथमं त्रिशूल-
स्थापनाऽऽमर्कं, द्वितीयं वयश्चिंशःस्थापनाऽऽमर्कं, तृतीयं पञ्च-
त्रिंशःस्थापनाऽऽमर्कं, चतुर्थमनाश्वीयधिकस्थानागतं अमर्क-
मात्रं । आरोपणया अपि चत्वारि स्थानानि । तथाचा-प्रथमं त्रिंश-
स्थानाऽऽमर्कं तृतीयं, पञ्चत्रिंशःस्थापनाऽऽमर्कं चतुर्थमेकना-
श्वीयधिकस्थानकमात्रमात्रम् । सामन्तमेतेषां चतुर्थी
स्थापनास्त्वधानां चतुर्थी चाऽऽरोपणस्थापनां यानि अष्ट-
स्थानि स्थानानि तानि प्रतिपादयति-

ਤਰਾਸ਼ੀ ਵੀਸਰਿਯ ਪਕਿਸ੍ਵਰਯ, ਪੰਚਿਯ ਈਸ਼ਾਹਿਯਾ ਤੁ ਬਾਂਧਨ੍ਵਾ ।

[illegible]

इह न जायते कस्मिन् जघन्ये स्थापनास्थाने किं जघन्यमा-

पेक्षास्थानं भवति, तत्प्राज्ञानार्थमिदमाहु-

पंचादे पंचादं. एगादे चैव एगादं ॥ १७४ ॥

[illegible]

एषाधिकदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा एकोनविंशतमा स्थापयत् । पृथोऽसरोपणानो ह्यध्वमासोपणानां पञ्चविंशत्यधिकानि स्थो-
पि वि- नु-दनातीत्येकोनविंशदध्वमासोपणानां स्थापनास्थानो-
नानि । तथा पञ्चविंशतीनांयामासोपणानां जघन्या विशिष्टा क-
स्थापना, ततोऽन्या पञ्चविंशतिनिना मध्यमा, ततोऽन्यस्या
विशोद्भादिना । एवं पञ्च पञ्च परिवर्धयन्ता तावत्तथैवापञ्च-
पञ्चाशदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टाऽष्टविंशतितमा स्थापयत् । अथ-
पि हि प्राकृत्युक्त्याऽष्टविंशतिः स्थापनास्थानानि । एवमु-
त्तरोत्तराऽसरोपणान्मेकान्तावन्तिममन्तिमे स्थापनास्थानं परि-
रहन्ता तावत्तत्तथैव यावत्पञ्चदिनशतमानायामासोपणानां जघ-
न्या विशिष्टा स्थापयेति । यथा च प्रथमे स्थापनास्थाने, आ-
रोपणस्थाने च प्रत्येकं संवेद्यन्तश्च आवना कृता, तथा द्वितीये,
तृतीये च कर्तव्या । अथात्र-द्वितीये स्थापनास्थाने जघन्या
स्थापना पाकिङ्का, ततः पञ्चकप्रक्रोपेभ्या विशानिदिना, ततो-
ऽपि पञ्चकप्रक्रोपेभ्या पञ्चविंशतिनिदिना । एवं पञ्च पञ्च प्राक्कि-
पन्ता तावत्तत्तथैव यावत्पञ्चसप्तविंशदिनशतप्रमाणे त्रयस्विं-
शतमा स्थापयेत् । तथा द्वितीये स्थाने जघन्या आरापणाय
पञ्चाहिका, ततः पञ्चकप्रक्रोपे दशाहिका, ततोऽपि पञ्चकप्रक्रोपे
पाकिङ्का । एवं पञ्च पञ्च परिवर्धयन्ता तावत्तथैव यावत्पञ्च-
पञ्चदिनशतमाना त्रयस्विंशतमा सर्वोत्कृष्टा आरोपयन्ति । इदानीं
संवेद्यमावना-पाकिङ्कायां स्थापनानां जघन्या पञ्चा-
हिका आरोपणा, ततोऽन्या द्वादशदिना मध्यमा, ततोऽन्यस्या
पाकिङ्का । ततोऽन्यस्या विशानिदिना । एवं पञ्च पञ्च परि-
वर्धयन्ता तावद् गन्तव्यं यावत्पञ्चद्विंशतमा पञ्चविंशदिनशत-
माना सर्वोत्कृष्टा आरोपणा । अन्त्यं त्रयस्विंशदसरोपणान्वा-
नि । तथा विशिष्टायां व्यापनानां जघन्या पञ्चाहिका आरो-
पणा, ततोऽन्या द्वादशदिना, ततोऽन्यस्या पाकिङ्का । एवं विशिष्ट-
कानामनुमुञ्चन्ता पञ्च पञ्च परिवर्धयन्ता तावत्तत्तथैव या-
वत्पञ्चद्विंशतमाना सर्वोत्कृष्टा द्विंशतशतमा आरोपयन्ति । अ-
न्योऽपि पञ्चविंशदसरोपणानां जघन्या पञ्चाहिका आरोपणा, ततोऽन्या मध्यमा
द्वादशदिना, ततोऽन्यस्या पाकिङ्का । पञ्चपञ्चविंशतिनिदिना
व्यपनानमुमुञ्चन्ता पञ्च पञ्च परिवर्धयन्ता तावत्तथैव यावत्
पञ्चपञ्चाशदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा एकविंशतमा आरोप-
यन्ति । एवमुत्तरोत्तरस्थापनासकान्तावन्तिममन्तिमे स्थानं प-
रिहरन्ता तावत्तथैव यावत्पञ्चसप्तविंशदिनशतमानायां
स्थापनायामेव जघन्या पाकिङ्का आरोपयन्ति । तथा पञ्चाहिकायामारो-
पणानां जघन्या पाकिङ्का स्थापना, ततोऽन्या मध्यमा विशानिदिना, ततोऽन्यस्या
पञ्चविंशति-
निदिना । एवं पञ्चाहिकारोपणामपारंयजन्ता पञ्च पञ्च प-
रिवर्धयन्ता तावद् गन्तव्यं यावत् पञ्चसप्तविंशतमानां स-
र्वोत्कृष्टा त्रयस्विंशतमा स्थापना, तथा द्वादशिकायामारो-
पणानां जघन्या पाकिङ्का स्थापना । ततोऽन्या मध्यमा विश-
तिनिदिना, ततोऽन्यस्या पञ्चविंशतिनिदिना । एवं द्वादशिकाया-
रोपणामनुमुञ्चन्ता पञ्च पञ्च परिवर्धयन्ता तावद् गन्तव्यं यावत्
सप्तविंशतमाना सर्वोत्कृष्टा द्विंशतशतमा स्थापना । अ-
न्योऽपि द्विंशदशैव स्थापनास्थानानि, पृथोऽपणानतोऽस्यामारो-
पणानां पञ्चकप्रक्रोपेमे पञ्चानां नु-दनात् । एवमुत्तरोत्तरा-
ऽसरोपणानसकान्तावन्तिममन्तिमे स्थानं परिहरन्ता ताव-

[illegible]

ततोऽभ्या खिदिना । एवं खिदिनां स्थापनामनुसूचना एकैकं परिवर्धयता तावद्भव्यं यावद्देकनाशीर्यधिकदिशानतमा सर्वोक्तुष्टा अष्टमस्तितान्नमा आरोपयत् । अथप्रथमप्रसूतनिप्रमाणान्तराध्यापनास्थानाऽऽसीत्, पृथक्स्थानातोऽप्या स्थापनायामेकस्य परिवृक्षेरन्ते एकस्य मुद्रितवाज् । एवमुत्तरोत्तरस्थापनस्थापनसंक्रान्ता अभिममन्निमं स्थानं परिहृतता नावङ्गान्तव्यं यावदेकनाशीर्यधिकदिशानतमायां स्थापनायामेकं जघन्या एकदिना आरोपयेत् । तथा एकदिनायमारोपणायो जघन्या स्थापना एकदिना, ततोऽभ्या मध्यमा खिदिना, ततोऽभ्या खिदिना । एवमेकदिनामारोपणामनुसूचना एकैकं परिवर्धयता तावद्भव्यं यावद्देकनाशीर्यधिकदिशानतमा सर्वोक्तुष्टा एकनाशीरितिदिशानतमा स्थापयत् । अथयामेकनाशीर्यधिकदिशानसंस्थापि स्थापयन्ति । तथा स्थापनायमारोपणायो जघन्या स्थापना एकदिना, ततोऽभ्या खिदिना मध्यमा, ततोऽभ्या खिदिना । एवं खिदिनामारोपणामनुसूचना एकैकं परिवर्धयता तावद्भव्यं यावद्देकनाशीर्यधिकदिशानतमा सर्वोक्तुष्टा अष्टमस्तितान्नमा आरोपयत् । अथप्रथमप्रसूतनिप्रमाणान्तराध्यापनास्थानाऽऽसीत्, ततमं प्रगुक्तमनुसंभव्यम् । एवमुत्तरोत्तराऽऽरोपणस्थानसंक्रान्ताभिमन्निमं स्थानं परिहृत्य तावत्तन्त्र्यं यावदेकनाशीर्यधिकदिशानतमायमारोपणायामेकं जघन्या एकदिना आरोपयेत् । उक्तैकस्मिन् स्थापनास्थाने आरोपया जघन्या, मध्यमा, उद्देकं च प्रतिपादयत् ।

ततः साकप्रतमुत्कृष्टाऽऽरोपणापरिज्ञानार्थमाह-

जा ठवणा लुदिट्टा, उम्मासा कणिया भवे ताए ।

आरां वण उकोसा, तीसे ठवणारें नायन्वा ॥ १७८ ॥

पक्षां मानानामशौतं विषमशतं भवति, ततः स्थापयित्वा १६०० या स्थापना दहिष्यते । यस्याः स्थापनाया उक्त्या आरोपणा क्वातुमिष्टा सा उद्दिष्ट्यमिष्यते; उद्दिष्टा ईध्मस्य क्वातुमिष्यते । तथा परमाणाः वषमासिर्वषमाः क्तनकाः ति-
यन्ते । किमुक्तं भवति ?-तामुद्दिष्टां स्थापनां वषमासिर्वष-
मस्योद्दिष्ट्याधिकसम्प्रमाणेनैव स्थापयन्, ततः पक्षेभ्यश्चरि-
तम् । तत्कस्या ईध्मनायाः स्थापनाया उक्त्या आरोपणा
अवति क्वातुमिष्टा । तथा विंशतिर्दश्याः स्थापनाया उक्त्या आरो-
पणा क्वातुमिष्टा ततो विंशतिर्दश्याधिकसतात् वषमासि-
र्वषमस्यैवानूवात् शोध्यते, जातं पक्ष्यधिकं शतम् । यथा वि-
शिकायाः स्थापनाया उक्त्या आरोपणा, ततः परमारोपणा-
या अन्तर्गतम्, विद्याया सह पक्ष्यं मासनांति परिपुष्कान्तं आ-
धात्, वषमासाधिकस्य च प्रायश्चित्तस्योद्दिष्टान् । तथा प-
क्षविंशतिर्दश्याः स्थापनायाः किञ्च उक्त्या आरोपणा क्वा-
तुमिष्टा, तनाऽग्निस्यधिकसतात् पक्षविंशतिः शोध्यते, जातं
पक्षवषमासाधिकं शतम् । तथा पक्षविंशतिर्दश्याया उ-
क्त्या आरोपणा, यत् सर्वत्र नावर्ज्यते ।

साम्प्रतमारोपणस्थाने संकुष्टस्थापनार्पाङ्कानाथमाह-

આરોગ્ય હરિદ્રા, સમ્માના કાળગા મેવે તાપ ।

आरावणाएँ तीसे, उवणा उकांसिया होइ ॥ १७६ ॥

याऽऽरोपणा उद्दिष्टः, यस्या आरोपणाया उक्त्या स्थापना हा
स्ति। एति नावः। तथा एवमासा कतकाः क्रियन्ते, सा पश्चा-

सर्वविभेदः शोषते इत्यर्थः । ततो यद्वैयर्थ्यमस्तद्वृत्तं तस्यैव ईदृशत्वात् आरोपणत्वा उक्त्या स्थापना प्रवर्ति । यथा पञ्चदशदिनाया आरोपणत्वा उक्त्या स्थापना ज्ञातुमिच्छा, तथा पञ्चदश अश्वीयधिककृत्वापत्तौ न्येत, ज्ञातं पञ्चदशैव पञ्चदशैकं ज्ञानं, तावत्प्रमाणं पञ्चदशदिनाया आरोपणत्वा उक्त्या स्थापना । तथा विशतिदिनाया आरोपणत्वा उक्त्या स्थापना किल ज्ञातुमिच्छेति विशान्तिशश्वीयधिकज्ञानादपत्तौ न्येत, ज्ञानं पञ्चदशैकं शम्भु । यत्नायति शश्वीयदिनाया आरोपणत्वा उक्त्या स्थापना । एवं सर्वत्रापि प्रवर्तनीयम् ।

साङ्ग्रहं प्रथमे स्थाने कियन्ति स्थापनास्थानानि, कियन्त्यारो-
पणास्थानानि । कियन्तो वा स्थापनाऽऽरोपणास्थानानां
संघर्षतः संयोगा इत्येतत्प्रकरणार्थमाह-

तीमं ठवणाठाणा, तीमं आरोंवणाएँ ठाणाइं ।

ठवणाणं संवेदो, चत्तारि सया उ पस्यद्वा ॥ १८० ॥

प्रथमे स्थाने त्रिशत् स्थापनास्थानानि, त्रिंशत्साऽऽरोपणाऽपि
स्थापनानि। एतच्च प्राग्वहानेकसौ भाव्यतमिनि न भूयाः स-
न्त्येते। (उपभाषाणभाषि) स्थापनास्थानारोपणमिः सह-
संवेधाः संयोगाः भव्यसंयुक्ता चत्वारि शतानि पञ्चपट्टानि
भवन्ति ४६६। तथाहि-प्रथमे त्रिशतिदिनरूपे स्थापनास्थान-
निश्रित्यारोपणास्थानानि, द्वितीये पञ्चत्रिशतिदिनरूपे प-
कानिश्चत्, तृतीये अष्टात्रिंशति। यवमेवेककपहास्था तावत्तुल्यं
यावत्तुल्यं वाचस्पतिदिनशनरूपे त्रिंशत्समं स्थापनास्थाने पकमा-
रोपणस्थानम्। एतानि सत्वार्यप्येकत्र तिंशतिना यथोक्त-
कथाकानि भवन्ति। स्थापनाग्रहण साऽऽरोपणाऽपि गृह्यन्ते; अ-
न्येः परस्परं संवेधानां। तत्प एतार्थं द्रष्टव्यम्-आरोपणास्था-
नानां स्थापनानिः सह संवेधाः सर्वसंयुक्ता चत्वारि शतानि
पञ्चपट्टानि भवन्ति। तथाहि-प्रथमे पञ्चदशदिनरूपे आ-
रोपणास्थाने त्रिंशत्स्थापनास्थानानि, द्वितीये त्रिंशतिदिनरूपे
पकानिश्चत्, तृतीये अष्टात्रिंशति। यवमेवेककपहास्था तावत्तुल्यं
यावत्तुल्यं वाचस्पतिदिनशनग्रहणे त्रिंशत्समं आरोपणास्थाने प-
कनिश्रितदिन स्थापनास्थानम्। एतच्च सर्वं प्राग्वहं सम्यक्
भावितम्। एतानि च सत्वार्यप्येकत्र तिंशतिना यथोक्त-
कथाकानि भवन्ति।

यथोक्तसंवेधसंख्यापरिहृतार्थमेव करणगाथायाह-

गच्छुत्तरमंत्रम्, उत्तरहीणम् पक्खित्वं आहं ।

अंतिमधर्मादिजुअं, गच्छद्गुणं तु सव्यधणं ॥१८१॥

इह यथापि प्रथमे स्थाने त्रिशद्वारोपणाख्यानां, द्वितीये एकोनविंशत्, तृतीये अष्टविंशतिरिति क्रमः, तथापि संकलनायां यथोक्तगृह्येति नियमनयेन त्रयेकाष्टपञ्चादिकम् । तत्र गच्छत्स्त्रिंशत्त्रिशतोऽष्टक्यानां सावत् उत्तरमेकम्, एकोनसत्त्वात् त्रयो वृत्तं सावत् द्वितीयम्, अष्टोक्त्यानां सावत् त्रयो वृत्तं गच्छत् त्रिंशत् उत्तरम् एकेन संवर्गे गुणनं गच्छत्संवर्गस्तस्मिन् । किमुक्तं भवति ? त्रिशदेकं शतयत्नः, एकेन च गुणनं तत्रैव मयानि ज्ञाताः त्रिशद्वत् । तत्र (उत्तरहीनामिति) उत्तरौगैकेन हीनं तास्मद् कृते एकेन हीनं त्रिशद्वत् त्रयेत्यर्थः इत्यर्थः । ज्ञाता एतद्विषयः ततः प्राकृपवद्विषयमेकं ज्ञाता यथास्त्रिंशत् । यत्नश्च विनियममनन्तरमेककथायां

परिमाणम् । एतत् आदिना एकैव युज्यते, आता एकविंशत्
षष्ठ्यं विंशत्यस्यैव पञ्चदश, सा एकविंशता गुण्यते, आता-
नि संबधानां चत्वारि शतानि पञ्चषष्टानि ४६४ ।

अथ साधयन्मयो गणितप्रकारः-

दो रासी आबेजा, रुबं पुण पक्खिवादि एगत्तो ।

जसो य देइ अक्के, तेण गुणं आण संकोलियं ॥९८॥

राशिगणक इत्यनर्थोत्तरम् । ततो द्वौ राशी स्थापयेत् । किमुकं
भवति ?-द्वौ वाराभुषयेषां भागेन भिन्नं स्थापयेत् । तत ए-
कत एकस्मिन् राशी कृपं पुनः प्रकृषेत्, जातः स एकविं-
शत्, एतच्च यस्माच्च राशेरुत्तमात्मानं ददाति, तस्याकं
पृथक्, तत्रैव भिन्नद्वयमेवमित्, तैकविंशतिं त्रिशतेऽष्टौ
पञ्चदश शुद्धन्ते, तत्र त्रयो राशेरैकविंशद्वयं गुण्यते, गु-
णितं च सति यत् जायते तत् जानीह संकलितं सर्वं
संयथैककर्म, तच्च चत्वारि शतानि पञ्चषष्टानि ४६४ ।

इह चत्वारि स्थापनास्थानानि, चत्वारि चाऽऽरोपणास्थानानि ।
तत्र कस्मिन् स्थापनास्थाने क्रियन्ति स्थापनापदानि क-
स्मिन् आरोपणास्थाने किमर्थोपपत्तिपदानि तत्पराङ्मनाय
करणमाह-

आनीया दिवममया, दिवसा पदमाण उवणरुवणाणं ।

सोहित्तुरनइए, उणा दुरइ पि रुजुवया ॥९९॥

पक्षां मासानामशीनं विवससत् भवति, तस्मादशीनात्
दिवसशतात् प्रथमयोः स्थापनाऽऽरोपणयोर्विवसस्तादृशो-
पचदश, शोधयिष्या च यत्र यत्तुल्यं बुद्धिस्तत्र न उत्तरम्, त-
त्राऽऽप्यु त्रिषु स्थापनास्थानेषु त्रिषु चाऽऽरोपणास्थानेषु प-
ञ्चोत्तरा बुद्धिरिति । तत्रोत्तरं पञ्चः चरिमे स्थापनास्थानं चरिमे
चाऽऽरोपणास्थाने पदानां कोत्तरा बुद्धिरिति तत्रोत्तरमेकः । त-
न सन्तोत्तरेण भक्ते सति एतावच्छति तानि कृपयुतानि द्वयो-
रपि स्थापनाऽऽरोपणयोः स्थानानि । एष गार्थायः । आवाधे-
स्वयम्-यस्तु मासेषु किञ्च दिवसानामशीनं शतमित्यशीनं
घानं भ्रियते १००, ततः प्रथमे स्थाने प्रथमायाः स्थापनाया
दिनाति विनातिः, प्रथमाया आरोपणायाः पञ्चदशोत्पन्नमी-
लने जाता पञ्चविंशत्, सा शोधयते, जातं पञ्चचत्वारिंशं शतं,
तत् उत्तरेण पञ्चदशैकने भागो द्वियते, तस्या एकोविंशत्,
सा कृपयुता क्रियते, प्रथमस्थापनाऽऽरोपणयोः प्रथम एव शो-
धित्वा, जाता त्रिशत्, एतावन्ति प्रथमे स्थाने स्थापनाप-
दानि, एतावन्त्येव चाऽऽरोपणापदानि । तथा द्वितीये स्थाने प्र-
थमस्थापनाया दिवसाः पञ्चदश, प्रथमाऽऽरोपणायाः पञ्च उभ-
येषां मीलने जाता विंशतिः, अशीतिशतात् शोधयते, जातं
षष्ठं शतं, तस्योत्तरेण पञ्चदशैकने भागो द्वियते, तस्या द्वि-
शत् कृपयुता क्रियते, आता त्र्यविंशत्, एतावन्ति द्वितीये
स्थाने स्थापनापदानावन्त्येव चाऽऽरोपणापदानि, तृतीये
स्थाने प्रथमस्थापनाया दिवसाः पञ्च, प्रथमाऽऽरोपणाया अपि
पञ्च । उभयमीलने जाता दश, ते अशीतात् शतादपनी-
यन्ते, जातं सप्ततं शतम् १७० । तस्योत्तरेण पञ्चदशैकने
भागो द्वियते, तस्या चत्वारिंशत्, सा कृपयुता क्रियते,
आता पञ्चविंशत्, एतावन्ति तृतीये स्थाने स्थापनापदाना-
वन्त्येव चाऽऽरोपणापदानि । चतुर्थे स्थाने प्रथमस्थापनाया एकं

दिनं, प्रथमाऽऽरोपणाया अपि एकम् । उभयमीलने जाते द्वे दिने,
ते अशीतात् शतात् शोधयते । आतामष्टसप्ततं शतम् १७० ।
तस्योत्तरेण एकदशैकने भागो द्वियते, तस्यामष्टसप्ततं शतं,
तत् कृपयुज्यते क्रियते, आतमेकोनाशीनं शतमेनाशेन चतुर्थे
स्थाने स्थापनापदानि, एतावन्त्येव चाऽऽरोपणापदानि ।

“ उत्तरमइए ” इत्युक्तम्, तत्र कस्मिन् स्थाने
किमुत्तरमित्युत्तरावभायकरणाध्यामाह-

उवणरुवणाण तिण्डं, उत्तरं तु पंच पंच विषेया ।

एगुत्तरिया एगा, सक्का वि इवेति अट्टव ॥९८॥

निष्पन्नामाद्यानां स्थापनायां निष्पन्नामाद्यानामारोपणानां
च पञ्चविंशत्यामुत्तरं पञ्च पञ्च विषेया, निष्पन्नाप-
दानां यथोत्तरं पञ्चोत्तरद्वयं प्रवृत्तमाह । एका चतुर्थी
स्थापना, एका चतुर्थी आरोपणा, एकोत्तरिका एकोत्तरद्वयं
प्रवृत्तमाता, तत्तत्तत्रोत्तरमेकं जानीयात्, सर्वसंख्या च
सर्वा अपि स्थापनाऽऽरोपणा अष्टौ भवन्ति; अनयः स्थापना-
अनय आरोपणा इत्यर्थः ।

संप्रति करणवशात् यद् अथ पदपरिमाणं तद् दर्शयति-

तीमा तेतीमा वि य, पणतीसा अणणसा य सयमेव ।

एए उवणाण पया, एवइया वेव रुवणाणं ॥९८॥

एतानि चतसृणामपि स्थापनायां यथाक्रमं पदानि । तद्यथा-
प्रथमायास्त्रिशत् द्वितीयायाश्चत्वारिंशत्, तृतीयायाः पञ्चविं-
शत्, चतुर्थ्या एकोनाशीनं शतम् । एतावन्त्येव चतसृणा-
मनारोपणानां यथाक्रमं पदानि । तद्यथा-प्रथमायास्त्रिशत्,
द्वितीयायाश्चत्वारिंशत्, तृतीयायाः पञ्चविंशत्, चतुर्थ्या ए-
कोनाशीनं शतमाति ।

अथ का स्थापना, आरोपणा च ? किमु मासेषु प्रतिसे-
वितेषु दृष्टव्येनपरिहृताध्यामाह-

उवणाऽऽरोपणदिग्मे, माणाओ विमोहइणु जे सेसं ।

इच्छियरुवणाए नए, असुज्जपाणे खिइ जोनं ॥९९॥

मातात् पक्षां मासानां दिवसपरिमाणादशीत्यधिकशतकपात्
विवक्षितायाः स्थापनाया विवक्षितायाचाऽऽरोपणाया य दिव-
सस्तादृशोपचदश, विनाश्व च यच्चतुपुलकयते तत्
हंसितया अचिक्रयता, यथा दिवसाः पूर्वे विंशोविनास्तथा
इत्यर्थः । आरोपणाया जनेते, जगं द्विवात् । जगं च हते
यदि राशिर्निर्लेपः शुद्धानि तदा न किमपि प्रकृष्यते, क-
र्षणं सा आरोपणा कृत्स्नभागद्वरात् कृच्छेति स्वयद्वि-
यते । यदि पुनर्निर्लेपो न शुद्धानि ततः क्षिपति ऊर्ध्वं, यस्मि-
न प्रकृतिरेवमां भागद्वारा भवति स राशः समकरणो ऊर्ध्वः ।
उक्तं च-“ कोसति वा समकरणं लि वा एवढं । ” वा
आरोपणा अकृत्स्नभागद्वरात् अकृच्छेति व्यवहर्तव्यम् ।

तथा च यथोक्तस्वरूपमेव ऊर्ध्वमुपदर्शयति-

जेसियेसेणं जो, सुक्कं भगं पयच्छनी राभी ।

तत्तियेसेणं पक्खिस्व, अकसिणरुवणाए जांसमं ॥९८॥

यद्यस्मान्नेन प्रकृतिरेव शोधितराशिः शुद्धं निर्लेपं मागं प्र-
कृतिं तावन्मात्रं प्रकृष्य, एतत् अकृत्स्नाऽऽरोपणाया उक्तव्या-

शेषा जीवाश्च जीवपरिमाणम् । यथा केनापि पृथक्-विशिका स्थापना, पाक्षिका वाऽऽरोपणा कतिभिर्मार्गैः प्रतिनिवर्तेनिष्पन्नाः । उच्यते-यथाश्रयिर्मार्गैः कथमेतन्वक्ष्यते इति चेत्, उच्यते-इह वर्षा मासानामशानं दिवसशानमियशानं शनं तिष्ठते १२०० मनो विशिकायाः स्थापनाया विधानदिनानि, पाक्षिकायाऽऽरोपणायाः पञ्चदश दिनानि शोध्यन्ते, उच्यतेऽऽरुणदिवसे माणा-अविरोहश्च । इति वचनात् । शनं जातं पञ्चवचनानि शानम्, ततः " इच्छियरुवणाई जय " इति वचनात् । अधिकृता या पञ्चदशदिनया आरोपणया भागो ह्रियते । तत्र कोपरित-मो राशिः शुद्धं भागं न प्रयच्छति, पञ्चसु च प्रतिकेसु प्रयच्छन्ति पञ्चसु च प्रतिकेसु प्रयच्छन्तीति पञ्चवारिमाणोऽयं भोगः प्रक्षिप्यते । ततो भागे ह्येते लब्धाः दश भागाः । तथा " दिवसा पंचाईदं मरया, तुलसीदा उ ते जने मासा । " इति वचनमात्रवचनात् स्थापनादिवसानां विधत्तेः पञ्चभिर्नामो दिव्यते, लब्ध्याश्चकारः, ते द्विकपहीनाः कियन्ते, स्थितौ द्वौ भागौ स्थापनायाः । तथा पञ्चदशदिनया आरोपणयाः पञ्चभिर्भागो दिव्यते, लब्ध्याश्चकारः द्विकपहीनाः कृता जाता एका, लब्ध आरोपणया एका भागः, तेन, यदि वा प्रथमेयमारोपणेति लब्धमासा दश, एकेन गुण्यते, जाना दश-ए " एकेन गुण्यते तदेव जयति " इति न्यायात् । ततो द्वौ स्थापनामासायिक आरोपणमासा दश प्रागुक्ता इति लब्धः प्रतिनिविता मासाश्चोदश । पुच्छति-विशिकास्थापना पञ्चविशतिदिना वाऽऽरोपणा कतिभिर्मार्गैः प्रतिनिवर्तेनिष्पन्नाः । उच्यते-त्रयोविशतिमासा तथा हि-स्थापनादिवसा विशिकारोपणादिवसाः पञ्चविशतिरने निश्चितः पञ्चवचनानि शानं, ते वगमासविसेषयोऽर्थोनिशानसेवेभ्यः शोध्यन्ते, ज्ञानं शनं पञ्चविशतिरने, ततो यदधिकृतः पञ्चविशतिदिनया आरोपणया तस्य भागो ह्रियते । तत्रोपरितमो राशिः शुद्धं भागं न प्रयच्छति, पञ्चदशसु च प्रतिकेसु प्रयच्छन्तीति पञ्चदशवारिमाणोऽयं भोगः प्रक्षिप्यते, लब्धः परमासाः । तथा अविहृतऽऽरोपणयाः पञ्चभिर्भागो दिव्यते, लब्धः पञ्च ते द्विकपहीनाः कियन्ते जानाश्च, एतावन्त आरोपणया भागाः, यदि वेयं तु जीवाऽऽरोपणं " तुल्य वि गुणसु लब्धं दिव्यरुवणाह जय मासा । " इति वचनमात्रवचनात् ते वगमासाश्चिभिर्गुण्यन्ते, जाता अष्टादश, द्वौ स्थापनामासौ त्रयोऽऽरोपणमासा इति सर्वसंख्यया त्रयोविशतिमासाः ।

अथवा अन्यथा जीवपरिमाणं कथयति-

उच्यते दिवसे माणा, विमोहस्ताण जयह रुवणा ।

ओ उयसर्वविभो, अकमिह रुवणाई मो जोसा ॥ १८८॥

मानात् परमासादिवसपरिमाणान् अशोभनानां स्थापनादिवसानां अधिकृतस्थापनाभावरान् विशेष्य, विशेष्य च वच्छेदमयतिष्ठते तत् आरोपणया यदधिकृतऽऽरोपणादिवसेन ज्ञानाहोते कुर्यात्, भोगं च ह्येयः शुद्धं अशानां विच्छेदः । इह विच्छेदे कृते सति यदवतिष्ठते तदपि विच्छेदतो ज्ञानवाद् विच्छेदः स तावन्मार्गोऽस्तुस्माऽऽरोपणया जीवः । यथा परमासादिवसपरिमाणं तुल्य अशानशानं विशिष्टायाः स्थापनायाः दिवसा विशतिरिति, ततो विधानः शोध्यते, ज्ञानं व-एणधिकं शनम् १२०० । ततः पाक्षिकयमारोपणया सर्वययमा हातुमिष्टा इति पञ्चदशभिर्भागो ह्रियते, स्थिताः शेषा दश, अ-

धत्ताम् देवः पञ्चदश, तेजयो दश विच्छिप्यन्ते, स्थिताः पञ्च, आगते पाञ्चदशियमा कृत्स्नाऽऽरोपणया पञ्चको भोगः । तथा अशोभनानां स्थापनादिवसा विशतिः शोध्यन्ते, ज्ञानं वच्छेद शनम् १२०० । ततः पञ्चविशतिदिनया आरोपणयाः सर्वय-मासा हातुमिष्टा इति पञ्चविशत्या भागो ह्रियते, तथा शेषा दश अष्टोदशस्तापञ्चविशतिः, तस्या दश भागैरुच्यन्ते स्थिताः पञ्च-दश, आगते पञ्चविशतिदिनया आरोपणया पञ्चो भोगः । एवं सर्वत्र भाव्योयम् ।

जय पुष्ट देह सुद्धं, भागं आरोपणा उ सा कमिया ।

दाएई पि गुणसु लब्धं, इच्छियरुवणाई जय मासा ॥ १८९॥

यस्यां पुनरापोपणायामुपरितमो राशिः शुद्धं भागं प्रयच्छति, न किञ्चनपञ्चाशदव्ययतिष्ठते इति भावः स्या आरोपणा कृत्स्ना-प्रागद्वर्णात् कृत्स्नेति प्रतिपत्तया, तथा विशतिदिना । तथा हि-केनापि पृथ विशिका स्थापना विशिका वाऽऽरोपणा कतिभिर्मार्गैः प्रतिनिवर्तेनिष्पन्नाः । उच्यते-अष्टादशभिर्भागैः कथमेतन्वक्ष्यते इति चेत्, उच्यते-वर्षा मासानामशानं दिवसशानं, तेजयो विशतिदिनानि स्थापनाया विशतिदिनानां पञ्चायाः शोध्यन्ते, ज्ञानं शनं वचनानि शानम् । ततः " इच्छियरुवणाह भय " इति वचनात् विशिकया आरोपणया भागो ह्रियते, भागं च ह्येते उपरितमो राशिर्निर्लेपः शुद्धः, एषा कृत्स्नाऽऽरोप-णा, लब्धः सप्त भागाः । ततः " दोयह वि गुणसु लब्धं, इच्छियरुवणाई जय मासा । " इति वचनमात्रवचनात् इयमारोप-णा प्रागुक्तक्रमेण द्वाभ्यां मासाभ्यां निष्पद्यते सप्त भागा द्वा-भ्यां गुण्यन्ते जानाश्चतुर्दश भागाः । ततो द्वौ स्थापनामासौ द्वौ वाऽऽरोपणमासाश्चोदशसमुद्दिनाश्चारास्ते कर्तुंशुद्धं प्राक्षिप्यन्ते आगते विशिका अथवा विशिका वाऽऽरोपणा अष्टादशानि-मार्गैर्निष्पन्नाः । (दाएई तु इयादि ।) द्वारोपि आरोपणयोः कृत्स्नाऽऽरुणदिवसोऽर्थोऽस्ति तथा आरोपणया यति मासा य-तिर्मासेनोपदिशतऽऽरोपणा निष्पद्यते यावत्, तानिभोग्यय, ययकेन मासेन निष्पन्ना तत एकेन गुण्य इति, द्वाभ्यां भा-गाभ्यां निष्पन्ना तर्हि द्विकनापि, अथ त्रिभिस्तन्त्रिभिश्चयादि । शयवा-द्वयोरपरोपणयोः कृत्स्नाऽऽरुणदिवसोऽर्थो यतिमासास्तत ईदितनया आरोपणया गुण्य, यदि प्रथमा तत एकेन गुण्य-ते, अथ द्वितीया ततो द्विभ्याम्, अथ तृतीया ततस्त्रिभिश्चयादि । एतच्च प्रमाणं जातिवत् । तदेववशीनिशतात् स्थापनाऽऽरोप-णादिवसेषु शोध्यन्तेषु वच्छेदं तद्वक्तव्यमेतत् ।

संप्रति स्थापनाऽरोपणादिवसेष्वो यथा भासा भागव-न्ति, मासेष्वो यथा दिवसास्तथा प्रमाणं द्रव्यति

दिवसा पंचाईदं जयया, तुलसीदा उ ते जने मासा ।

मासा तुलसीदश्या, पंचगुणा उ जने दिवसा ॥ १९०॥

स्थापनाया आरोपणयाहव दिवसाः पञ्चभिर्भाग्यन्ते, पञ्च-भिर्भाग्यो भागो ह्रियते इति भावः । ततो भागे ह्येते व सस्था-स्ते द्विकपहीनाः कियन्ते, ततो रूपद्वय स्फोटयते इति ज्ञातः । कृत्स्नैकं वा स्फोटितं यद्विशिष्टयते ते भवेद्युमासाः, यथा वि-शिकायाः स्थापनाया दिवसा विशतिः, तेषां पञ्चभिर्भाग्यो ह्रियते, लब्ध्याश्चकारस्ते द्विकपहीनाः कियन्ते, स्थितौ द्वौ, आगते विशिकास्थापना द्वाभ्यां भागाभ्यां निष्पन्ना । तथा पाक्षिका आरोपणया दिनानि पञ्चदश, तेषां पञ्चभिर्भाग्यन्ते, लब्ध्याश्च-

थः, ते द्विकर्षहीनाः क्रियन्ते, स्थित एव, अगमं पाक्षिकी आ-
रोपणा एकेन मास्येन निष्पन्नाद्विशिकाऽऽरोपणा विशिकास्था-
पना च द्विमासान्तरपक्षा भावनीया । तृतीयायाः पञ्चविंशति-
दिनाया आरोपणाय दिवसाः पञ्चविंशतिः, तेषां पञ्चत्रि-
भिर्माहरो, लब्धाः पञ्च, ते द्विकर्षहीनाः कृताः, स्थिताः स्युः ।
अगमं पञ्चविंशतिदिना तृतीयाऽऽरोपणा त्रिभिर्मालैर्निष्पन्ना ।
एवं सर्वत्र ज्ञानवीर्यम् । (मासा तु कुरुवर्षाद्या इत्यादि) यति
मासाः स्थापनायमारोपणयोर्वा योऽधिकृतकणवशात् लब्धा-
स्ते दिवसाऽऽनयनाथ द्विकर्षहिताः क्रियन्ते, ततः पञ्चगुणा-
स्ते भवेयुषांका दिवसाः । यथा विशिकायाः स्थापनाया
ह्यै मासः, तौ द्विकर्षवदितौ क्रियन्ते, आताश्चत्वारः, ते पञ्चभि-
रगुण्यन्ते, अगमं विशिकायाः स्थापनाया विशतिर्दिनानि,
तथा पाक्षिका आरोपणाय एका मासः, ते द्विकर्षहिताः
क्रियन्ते, आताः स्युः, ते पञ्चत्रिभिर्गुण्यन्ते । अगमं पाक्षिका
आरोपणायः पञ्चदश दिनानि, तथा पञ्चविंशतिदिनाया
आरोपणाय तस्यां मासास्ते द्विकर्षयुताः क्रियन्ते, ज्ञानः
पञ्च, ते पञ्च पञ्चत्रिभिर्गुण्यन्ते, अगमं पञ्चविंशतिदिनानि ।
एवं सर्वत्र ज्ञानवीर्यम् ।

तद्वं करणाभ्यभिषायेपमहारमाह-

उवणाऽऽरोपणमहिषा, मंचयमासा इवति एवद्या ।

कतो किं महिषं यि य, उवणामाने ततो मोह ॥१९॥

पृथम् "उवणाऽऽरोपणदिवसे माणा उ विसोहहृत्" इत्यादि
करणवशात् ये लब्धा मासास्तेऽनन्तरौकककखशदानानां, ये
स्थापनाऽऽरोपणामासास्तस्मिन्नाः क्रियन्ते, ततः शिष्येभ्य एवं
प्रकृत्य-अभ्यां स्थापनायामासां चाऽऽरोपणायामागमः सं-
वयमासाः सर्वप्रायश्चित्तसकलनमासा जवति, तद्वं यति-
भिर्मालैः प्रतिसेवितैर्यो स्थापना आरोपणा च निष्पन्ना, त-
देतद्विपादितम् । अमुना तस्यां तस्यां स्थापनायामारो-
पणयोर्वा च संवयमासानां मध्ये कुतो मासात्किं गृहीतमि-
ति प्रतिपादनार्थमाह- (कतो इत्यादि) शिष्यः पृच्छति-
तस्यां तस्यां स्थापनायामारोपणयोर्वा च संवयमासानां मध्ये
कुतो मासात्किं गृहीतम् ? । अत्र सूरिराह- (उवणा मासे
नतो मोह) ततः संवयमाससंख्याः स्थापनामासज्ञं शो-
धयेत्, शोचिन्ते च सति-

दिवसेहि जहद्वै मासो, निष्फो लुहइ सव्वरुणाय ।

तहाइ गुणिया उ भासा, उवणादिणजुया उ छमासा । ॥२३॥

सर्वोपमाऽऽरोपणानां यतिभिर्दिवसैर्मालो भवति निष्पन्नस्त-
तिभिर्गुणितान्ते मासाः कलैर्याः पुनः स्थापनादिनयुक्तास्त-
स्ते पञ्चमासा भवन्ति, यथा प्रथमायमारोपणाय त्रयोदश
संवयमासाः, तेष्वः स्थापनामासौ ह्यै शोचिती, स्थिताः प-
ञ्चोदकादश । अत्राऽऽरोपणायामेका मासः, स पञ्चदशभिर्दिनै-
र्निष्पन्न इति, ते एकादश पञ्चदशभिर्गुण्यन्ते, ज्ञानं पञ्चदशं शतम्,
ततो विशतिर्दिवसाः स्थापनासक्त्याः प्रक्रियन्ते, ज्ञानं पञ्चा-
शीतं शतं, पञ्च ऊंय इति । तद्व्युक्ता ज्ञानाः वषमाणा, अग-
मं द्व्याभ्यां स्थापनायामासां मासाभ्यां दश दश दिनानि
गृहीतानि, शेषेभ्यस्त्वैकादशभ्यः पञ्चदश पञ्चदश दिनानि,
केवलं तत्रापि पञ्चदश पञ्चदश ऊंय कृताः, पञ्च दिनानि इत्युक्ता-
नीति भावः । ऊंयशब्दस्य तत्त्वतस्तथागार्थात्कामात् । अत

एव च वाच्यमूनि पञ्चदिनानि त्यक्तानि, तत्पञ्च प्राक् रा-
शिस्मकण्याथै प्रकृतातीनि समकरणः प्रक्षेपणीयो राशि-
ऊंयशब्देनोक्तः । एवं सर्वत्र ऊंयमात्रमा ज्ञाननीया । तथा
विशिकायां चाऽऽरोपणायामष्टादश किस संख्या मासाः, तेभ्यो
ह्यै स्थापनामासौ शोचिती, ज्ञानाः पञ्चोदकादश पञ्चविंशति-
दिनाऽऽरोपणा द्विमासेभ्येकेका मासो दशभिर्दिनैर्निष्पन्नः, तत-
स्ते योऽर्थः दशभिर्गुण्यन्ते, ज्ञानं पञ्च शतम् १६० । ततः
स्थापनादिवसा विशतिः प्रक्रियन्ते, ज्ञानमशीतं शतम्,
अगमतमत्र द्व्याभ्यां स्थापनामासाभ्यां दश दश वासरा गृही-
ताः, शेषेभ्योऽपि योऽर्थोऽर्थो गमनो दश दशोति । तथा वि-
शिकायां स्थापनायां पञ्चविंशतिदिना चाऽऽरोपणाय त्रयोविं-
शतिः संवयमासाः, तेष्वो ह्यै स्थापनामासौ शोचिती, ज्ञाना
पञ्चोदकादशविंशतिः पञ्चविंशतिदिना चाऽऽरोपणा त्रिभिर्मालै-
र्निष्पन्नैर्येकेका मासः, स त्रिभिर्मासैर्गुणितानि निष्पन्नः, तत-
एकविंशतिरष्टभिर्गुणितानि ज्ञानमष्टदशं शतं, त्रिमासगुणितं च अ-
ष्टाः सप्त, तेऽपि तत्र प्रक्रियन्ते, ज्ञानं पञ्चसप्ततयं शतं, त-
च्च विशतिः स्थापनादिवसाः प्रक्रियन्ते, ज्ञानं पञ्चनवतयं
शतम् १९५ । अत्र पञ्चदश दिनानि ऊंय इति, तत्पञ्च-
नीयन्ते, ज्ञानमशीतं शतम्, अगमतमत्र द्व्याभ्यां स्थापनायामासाभ्यां
मासाभ्यां दश दश रात्रिदिवानि गृहीतानि, शेषेभ्यस्त्वैक-
विंशतिमासेभ्यो गमनः सर्वत्रागार्थात्पञ्चोदकादश रात्रिदिवानि,
केवलं तत्रापि पञ्चदश दिनानि ऊंयकृतानि । तद्वं स्था-
पनातः शेषमासेभ्यो गमनो यद् गृहीतं तस्मिन्निपादितम् ।

अमुना शेषमासेभ्यो यद् येषो विशेषतो गृहीतं तस्मिन्नि-
पादार्थं करणमाह-

हवणाइ जहमासा, तहजगं तं करे तिपंचगुणं ।

संसे च पंचगुणियं, उवणादिवसाजुया दिवसा ॥२३॥

स्थापनामासेषु शोचिनेषु यच्छेषमवतिष्ठते तत् आरोपणा-
यां यतिमासास्ततिभागं तावत्संख्याकभागं करोति, कृत्वा
चाऽऽयं जगं त्रिपञ्चगुणं करोति, शेषं तु समस्तमपि पञ्च-
गुणम् । एतच्छेषं कृच्छेयम्-प्राप्तिकर्थादध्वारोपणानु यत्रि-
पुनरेकविंश द्विदिना यावच्छतुर्दशदिना आरोपण, तदा य-
तिर्दिना आरोपणा, तनिगुणं कृत्यात्, ततस्ते दिवसा स्था-
पनादिवसयुताः क्रियन्ते, ततो दिवसाः वषमासदिवसा
भवन्ति । तद्यथा-प्रथमायां स्थापनायां प्रथमायां चाऽऽरोपणा
यां त्रयोदश संवयमासाः, तेष्वो ह्यै स्थापनामासौ शोचि-
ती, ज्ञाना एकादश, अग्रे तु द्वयेन त्रयाभ्यं कुक्षसंख्याः-य-
थेकस्मात् मासाइ निष्पन्ना आरोपणा, ततः प्रतिसेवितः
संख्यः स्थापनायाः आरोपणायामेका मासः शोचितीत्येका । अथ
द्व्यादिमालैर्निष्पन्नाऽऽरोपणा, ततः प्रतिसेवितमासं स्था-
पनामासा एव शोच्यन्ते, चाऽऽरोपणमासा इति । ततस्त्वमेव
ह्यै स्थापनामासावेकचाऽऽरोपणमास इति त्रयः संवयमान-
भ्यः शोच्यन्ते, ज्ञाना दशोति । तत्र स्वमते अत्रिद्विदिनाऽऽरोपणा ए-
कमासान्तरपक्षेति एकादश एकमासेन क्रियन्ते, एकजगत्तं च
तत्संख्याकमेव ज्ञानतीति ज्ञानाः सस्युदिना एव ते एकादश,
ततः त्रिपञ्चगुणमिति वचनात् पञ्चदशभिर्गुण्यन्ते, ज्ञानं प-
ञ्चनवतयं शतम् १६५ । तत्र स्थापनादिवसाः विशतिः प्रा-
प्तं पञ्चाशीतं शतम् । ततः पञ्चरात्रिदिवसश्च ऊंयकृतानि-

ति, ताम्यपसार्यते, जातमशीनं शतम् । मतामन्तरेण तु ते दश
मासा एकमासीकृताः पञ्चदशमासैरुपपन्ने, जाते पञ्चाशं शत-
म् १५० । ततः स्थापनादिवसा विशतिरापोपनादिवसाः प-
ञ्चदश प्रतिक्रियन्ते, जाते पञ्चाशीतं शतम् १८५ । पञ्च दिनानि
जीव हन्ति तानि ततोऽपनयन्ते, जातमशीनं विषसप्तत्यः, आग
तोमत्र द्वात्र्यां स्थापनीकृताभ्यां मासाभ्यां दश दश दिनानि
शुद्दीतानि, शेषभक्ष्यस्वच्छमासाभ्यः पञ्चदश पञ्चदश दिनानि,
केवलं पञ्चद्विंशति जोषीकृतानि । तथा विशिकायां स्था-
पनायां विशिकायां चाऽऽरोपणाग्रमाष्टकां संवयमासाः, तेषां
द्वौ स्थापनामासावपनीनौ, जाताः पौकश, ततोऽष्टाऽऽरोपणा
द्वात्र्यां मासाभ्यां निष्पन्नानि पौकश द्वात्र्यां मागाभ्यां क्रियन्-
ते, एकतोऽष्टवष्टाघ्र, तथोपगतमघ्रं अगति, " पंचगु-
णमिति " वचनात् पञ्चदशमासमुपपन्नं, जाते विशं शत-
म् १२० । अचननतास्त्वष्टी, " संस्वं व पंचगुण्यं " इति
वचनतः पञ्चद्विंशति शतम्, जातश्चत्वारिंशत् ४० । उभय-
मौलते जातवष्ट शतम् १६० । अत्र स्थापनादिवसा विशतिः
प्रक्रिता, जातमशीनं शतम्, आगतमघ्रं द्वात्र्यां स्थापनामासा-
भ्यां दश दश रात्रिदिनानि शुद्दीतानि, अष्टाभ्यो मासेभ्यः
पञ्चदश पञ्चदश, अष्टोपस्थस्वष्टाघ्रः पञ्च पञ्चति । तथा विशिका-
यां स्थापनायां पञ्च, विशिकायां चाऽऽरोपणायां त्रयोविंशतिः
संवयमासाः, तेषां द्वौ स्थापनामासी शोविनौ, जाता पश्चा-
देकैवशतिः, अष्टाऽऽरोपणां त्रिंमसौलैनिष्पन्नेति कृत्वा ते एक-
विंशतिः संवयमासाश्चमागाः क्रियन्ते, जातास्तथाः सप्तकाः पु-
ञ्जाः । तत्र प्रथमे सप्तान् पञ्चगुणमिति वचनात् पञ्चद-
शमिगुण्यन्ते, जाते पञ्चोत्तरं शतम् । अत्र पञ्चो जीव हन्ति
पञ्चदश शोपन्ने, जाता त्रयानिः ६० । शेषे व द्वौ भागी
मत्तदौ सत्वे च पञ्चगुणमिति वचनात् प्रत्येकं पञ्च-
मिगुण्यन्ते, जात उभयत्र प्रत्येकं पञ्चविंशति, उभयमीलने
जाता सप्तानि, सा पूर्वराशौ प्राकृता, अतः पञ्चप्राथिकं शत-
म् १६० । अत्र विशतिः स्थापनादिवसाः प्राकृताः, जातमशीनं
शतव, आगतमघ्रं द्वात्र्यां स्थापनामात्राभ्यां मासाभ्यां दश दश
बासरा शुद्दीताः सप्तत्यः मासेभ्यः पञ्चदश, चतुर्दशभ्यो मा-
सेभ्यः पञ्च पञ्च पञ्चदश बासराश्च जीवाकृता इति, एवं स-
र्वत्र जातमशीनम् । तदेवं वा स्थापना आरोपणा च यति-
निर्मातेः प्रतिलेखितेनिष्पन्ना, यस्यां च स्थापनायामारोपणा-
यां च संवयमासानां मध्यं यतो मासात् यत् शुद्दीतं तत्
तत्स्वष्टे प्रतिपादितम् ।

अनुना यतः स्थापनाया आरोपणायाम् मासाऽऽनयनाय कर-
णमुक्तं, "दिवसा पंचदि भूषण" इत्यादि तत्प्रथमस्यात एव
स्वाऽऽत्मना व्यापि, न द्वितीयाऽऽदिषु स्थानेषु, तेषु क्वचित् स-
प्यसित, क्वचिद्व्यथाऽपि, ततस्तत्रोभयं दिवसः प्रथमतस्त-
व-
अदेव करणमाह-

दिवसा पँचढि जइया, कुरुवहीणा य ते भवे मासा ।

माया कुरुवसहिया, पंचगुणा ते भवे दिवसा ॥ १६४ ॥

अस्या व्याख्या पूर्ववत् ॥१७२॥

अथ य दुरुत्तराणि, न होज्ज जागं च पंचहिं दिज्जा ।

तद्धिँ उवाच कृष्णमामो, एगो च दिष्टा च ते चैव ॥१६५॥

यत्र पुनः स्थापयान्ताु आरोपयान्ताु च पञ्चदिनाऽऽदिकास्तु पञ्चभिर्गो हने यद्युक्तं तत् द्विपञ्चदश न ज्ञेयम् । पञ्चदिनाऽपि द्वाकास्तु न चतुर्विंशत्येवमाहुः यथायत्र क्रयोपलक्षणमेवात, दशदिनाऽपि द्वाकास्तु न चतुर्विंशतिरप्यन्तास्तु द्विपञ्चदशिनतायां श्रुत्याऽऽपेक्षः । यदि वा-यास्तु स्थापनास्मारोपयान्ताु वैकान्तिनाऽऽदितु चतुर्विंशत्यन्तास्तु पञ्चदिनायोगमुपदिशन्ते । वैश्वानरऽहम्, स्तोत्रकाणां तत्र तास्तु स्थापनास्मारोपयान्ताु रक्षां भासते द्रष्टव्यः । (जिष्वा । तत्रैव सति) दिनान्यपि ताभ्यं यान्युपासन्ति, न पुनर्मोक्षसंख्यां द्विपञ्चदिनायां कृत्वा पञ्चभिर्वा गुणयित्वा दिनान्यन्ते-तत्प्राज्ञानि भावः ।

अथ कियन्तो दिवसाः स्थापनायामारोपणाय च प्रागुक्त-
रणमन्तरैषैवमेवैकस्मात् मासात् प्रतिपन्नध्याः । तत आह-

एकादीया दिवसा, नायव्वा जाव हॉति चउदमञ्चो ।

एकातो मासाओ, निष्फला परतो दुगहीणा ॥१६॥

एकस्मात् मासत् निष्पन्ना दिवसा एकाऽऽद्यो जातव्याः, यावच्चतुर्धा भवन्ति । किमुक्तं भवति? एकदिनाऽऽदिक्रान्त्युद्-
शान्तिपयः। स्थानात् कारोपणञ्च दिवसाः । पचादि भ-
वन्ति । इत्युक्तं प्रयोगादिभ्योऽप्येवमेव एकस्मात् मासत्
प्रतिपद्यथा इति (परतो दुग्गाहीयं च) परतः पञ्चदशदिनाऽऽ-
दिक्रान्त्युद्शान्तिपयः। अथ च । “दुग्गाहीयं च” परिक्रेशो
पञ्चसूत्रायोपयोगात् । “दिवसा एवाहं” इत्यादुक्पूर्वाणां ।
इति क्रान्त्युद्शान्तिपयः प्रत्येत्यथा ।

अथैव प्रकाराभ्तरमाह-

जइ वा दूरवहीणै, कयम्पि होजा जहिं तू आगासं।

तत्थ त्रि एगो मासो, दिवसा ते चैव दोएहं पि॥१॥५॥

[illegible]

प्रथम योऽप्युक्तं स्थापनाऽऽरोपणाभ्यामेव प्रथमं मास्त्रानां परिपूर्णं भवनात् “उच्चारावर्णानि च, माणा उ चित्तेऽदृष्टुं न संशयः” इत्यादिकरणं प्रवर्तते, तदप्रकृतौ च कथं स्वयमसासककलनं करिष्यम ? तत आह-

उक्तोमारुवणं, मासा जे होंति करणनिदिद्धा ।

ते उवणामासजुया, संचयपासाओ सञ्जासि ॥१९८॥

सर्वामासुक्तानामारोपणानां ये मासा भवन्ति कर्णानि-
र्दिष्टाः, "दिक्पमा पंचादि भव्या" इत्यादिना आरोपणाकर-
णेन निर्दिष्टाः, ते स्थापनामासयुताः, स्थापनायां ये कर्णवशतो
लक्ष्यमासस्तुक्ताः, संनयमासा इष्टव्याः। यथा शिक्षाकायां
पठ्यदिनशतमासमारोपणानां चात्रिंशन्मासाः। तथाहि-स्थापना-

यां शै मासौ ह्यधौ, नै च प्रागेव भावितौ । आरोपणायाः पञ्च-
भिर्मयो द्विपने, लब्धा द्विशित् । सा द्विकपहीना क्रियते,
जाता त्रिसन्, स्थापनामासौ तत्र प्रकृतिस्वागतं चाभिशिप्रतिस्ते-
षिना मासः । अथात्र कुनो मासाधिकं शुद्धोत्तमः ? उच्यते-शै द्वा-
विशतः संवत्समालेख्यः स्थापनामासौ शोधयेत् । स्थिताः प-
ञ्चदश विशन् मासाः । तत्र ह्ययमारोपणा विशाना मासैर्निष्पन्ना
विशसप्तमा येति विशद्विभागः क्रियते, आगत एकैकस्मिन् भागे
एकेका मासाः । तत्र प्रथमतो भागः पञ्चदशभिर्गुण्यते, जाताः
पञ्चदश, एव एकोनविंशत् पञ्चभिर्गुण्यते, जातं पञ्चचत्वारिंश-
शतम् । उभयमालेखने पञ्च शतम् १६० । अत्र स्थापना-
द्विषसा विशतिः प्रकृता, जातमशौते शतम्, आगतमत्र द्वा-
त्रिंशं स्थापनीकृतात्रयो मासाभ्यां दश दश विवत्सा शुद्धीताः
एकस्मात् पञ्चदश, शोधयेत् पञ्च पञ्चति । एवं संवत्स जावनीयम् ।
तत्र प्रथमे स्थाने यावन्ती प्रथमा स्थापना, यावन्ती च प्रथमा-
ऽऽरोपणा, यावन्तश्च तत्र संवत्समासास्तेष्टप्रतिपदिष्यति-

पदमा उवणा बीसा, पदमा आरोपणा भवे पक्खो ।

तेरसहिं मासेहिं, पंच उ राहंदिवा जोसे ॥ १७७ ॥

प्रथमे स्थाने प्रथमा स्थापना विशिका विशतिदिना, प्रथमा चा-
ऽऽरोपणा भवति पक्कः पक्कप्रमाण । एषा स्थापनाऽऽरोपणा च
अथोद्देशानिमित्तैर्निष्पन्ना । तथा एषाऽऽरोपणा अकृत्स्ना, ततोऽव-
श्यमेव स्यात् कोऽपुंदिनि औपपरिमाणमानम्, पञ्चरात्रिद्विद्वानि
औपः । एतद्विषया भावना प्रागेव कृता, न भूयोऽपि क्रियते ।

अधुना प्रथमस्थाने एव प्रथमस्थापनायां द्वितीयाऽऽरोपणा
यावद्दिना जगति, यावद्विंशत् संवत्समामैः स्थापनाऽऽरोपणा
च निष्पन्ना, तत्रैतद्विपदिष्यति-

पदमा उवणा बीसा, विद्वा आरोपणा जवे बीसा ।

अट्टारस मासेहिं, एमा पदमा भवे कसिणा ॥ १७८ ॥

प्रथमे स्थाने प्रथमस्थापना विशतिदिनीया आरोपणा भवे-
द्विशिका विशतिदिना । एषा स्थापना आरोपणा च निष्पन्ना
अष्टादशभिर्मोसैरेषा चाऽऽरोपणा कृत्स्ना प्रथमा च सर्वोक्तं
कृत्स्नाऽऽरोपणानामिति । एतद्विषयाऽपि जावना प्रागेव कृतं
न भूयः क्रियते ।

संप्रति प्रथमे स्थाने प्रथमायां यावद्दिना तृतीया आरोपणा, य-
तिभिश्च संवत्समालेखने उने अपि निष्पन्ने तत् प्रतिपाद्यन्ति-

पदमा उवणा बीसा, तदया आरोपणा उ एणबीसा ।

तेवीसा मासेहिं, पक्खो उ तदि जवे जोमां ॥ १७९ ॥

प्रथमस्थाने एव प्रथमा स्थापना विशतिदिना, तृतीया चाऽऽ-
रोपणा पञ्चविंशतिदिना । एषा प्रथमा स्थापना तृतीया चाऽऽ-
रोपणा त्रयोविंशतिमासैर्निष्पन्ना । इयमप्यकृत्स्नाऽऽरोपणा इ-
ति जोषोऽत्राऽभूत्, अतो जोषपरिमाणमाह पक्का, तत्र तस्यां
तृतीयायामारोपणायां जोष इति शेषस्थापनाऽऽरोपणानां वि-
नपरिमाणे संवत्सपरिमाणौ वाऽतिद्विंशपरिमाणमाह-

एवं एवामिषा, गाहाओ होंति आणुपुण्णिए ।

एण कमेण जवे, चत्तारि सया उ पण्डा ॥ २०१ ॥

अधुना प्रथमे स्थाने द्वयोऽनन्तरदिनौ दिवमानाऽऽद्विकृत्तयोः
४१

गमः प्रकारो यासां ता वनद्विपिका गाथा भवन्त्यानुपूर्व्याऽ-
नुक्रमेणाभ्या अपि ज्ञातव्याः यथा-“पदमा उवणा बीसा,
चाथी आरोपणा भवे तासा । उवणीना मासेहिं, बी-
सहरांदिवा जोसे ॥ १ ॥” इत्यादि । अद्यान्त प्रकारं
क्रियत्संवत्सका गाथा अनुगन्तव्याः ? तत्र आह-(ए-
णस्याह) एतेन क्रमेण चत्वारि दानि पञ्चद्विद्वानि गा-
थानां भवन्ति । इयमत्र भावना-विशिकां स्थापनामनुष्ठ-
ता पञ्च, पञ्च आरोपणायां प्रकृता तावन्तव्यं याव-
द्विद्वाना आरोपणा । एतासु च संवत्समासाऽऽनयनाय प्रा-
गुत्तरणलक्षणं प्रयोजकम् । तद्यथा-अशौतात् दिवत्सश-
तात् प्राक् स्थापनाऽऽरोपणाद्विषसा शोधयत्तव्याः । ततो य-
कृत्समवातपुनरे तस्याधकृताया आरोपणाया भागो द्वेभ्यः,
तत्र यदि शुक्लं भागं न प्रयच्छति, ततो यावन्ता प्रकृतेन प-
रिपूर्णा भागः शुद्धति, तावन्मासो जायः प्रकृत्पूर्णाः । त-
त्प्रकृत्वानन्तरं च भागे द्वे ये लब्धा मासास्ते यतिभिर्मो-
सैरारोपणा निष्पन्ना तानिर्गुणयितव्याः, ततः स्थापनाऽऽरो-
पणामासा अपि तत्र प्रकृष्यन्ते, ततः समागच्छन्ति प्रातस्त्रि-
तमासपरिमाणमिति कुनो मासात् किं शुद्धीतमित्यस्यामपि
जिह्वाभ्यां संवत्समालेख्यः प्रथमं स्थापनामासाः शोधयि-
तव्याः, ततः शेषा ये मासास्तिष्ठन्ति ते यतिभिर्मोसैर्निष्प-
न्ना वत्संवत्सका वा आरोपणा तावन्तो भागाः कर्तव्याः ।
तत्र प्रथमो भागः पञ्चदशभिर्गुणयितव्यः, शेषाः सर्वेऽपि
पञ्चभिर्गुणनीयाः । एते सर्वेऽपि दिवसा एकत्र मोक्षयि-
व्याः, यच्च जायः प्रकृतेः स शोधयितव्यः । ततः स्था-
पनाद्विषसाः प्रकृत्पूर्णायाः । आगतकृत्समव्यर्थं कथनीयम्-यति-
भिर्वत्सैः स्थापनामासौ निष्पन्नस्तात् दिवसाः स्थापनी-
कृतेभ्यो मासेभ्यः प्रत्येकं शुद्धीताः, यावन्तश्च मासाः पञ्चदश-
भिर्गुणस्तावत्पञ्च पञ्चदश पञ्चदश, शोधयेत् पञ्च पञ्चति,
एवं पञ्चविंशिकायामपि स्थापनायां पाक्षिकायाश्च आरोपणा
कृत्स्वा, यावच्चरमा पञ्चपञ्चाशदिनशतमानाः, विशाभ्यां स्था-
पनायां पाक्षिकायाश्च आरोपणा यावत्पञ्चाशदिनशतमानाः एवं
तावदावच्छेदमायां स्थापनायां पञ्चपञ्चदिनशतमानायां पाक्षि-
क्येकाऽऽरोपणा । एतासु च पूर्वभोगतेन प्रकारेण चत्वारि दाना-
नि पञ्चद्विद्वानि गाथानां कर्तव्यानि । इति प्रथमं स्थापनाऽऽरो-
पणास्थानं समाप्तम् ।

संप्रति द्वितीयं स्थापनाऽऽरोपणास्थानं
प्रतिपत्तिपादाद्यनुपूर्व्याह-

तेचीनं उवणपया, तेचीसाऽऽरोपणाएँ उणाण् ।

उवणाणं मेवहा, पचेव मया उ एण्डा ॥ १८० ॥

द्वितीये स्थाने त्रयोविंशस्थापनायादिनि, त्रयोविंशस्थाऽऽरो-
पणायाः स्थानानि पदानि । एतच्च प्रागेव जातिवतिमिति न भूयो
भाव्यते । संप्रति संवत्सपरिमाणमाह-(उवणाणमिदं) स्था-
पनानामारोपणातिः सह संवेधाः सर्वसंख्यया भवति पञ्च-
शतान्येकपदानि एकपदभाषिकानि २६१ । कथमेतत्सवातय-
मिति चेत् ॥ उच्यते-इह संवेधसंख्ययाऽऽनयनाय प्रागुक्ता “म-
कृत्समवातपुनरे” इत्यादि करणमाधा । गच्छन्त्याश्च प्रकृष्यन्ते ।

तथा गच्छाऽऽनयनाय पुर्वसुप्रदक्षिणैश्च करणगाथा-
उवणाऽऽरोपणविजुषा, उम्मासा पंचजाम्भया ने ।

नुपुष्पं क्रमेण जवन्त्यस्या अयि हातव्याः । कियत्संवयाकास्ता
पनेन क्रमेण हातव्याः । इत्याह-पनेन क्रमेण भवन्ति पञ्चश-
तान्येकपट्टीनि गायामाभिन्ति । इत्यस्य आचन्या पात्राङ्कौ स्था-
पयामनुज्जना आरोपणयोः च पञ्च पञ्च प्रतिपत्ता तावन्नेत-
द्वयापान्त्तु भव्यशिशुन् मासाः, पञ्चपट्टादिनशतमाना आरोप-
णा । ततो विशतिदिनां स्थापनामनुज्जना पञ्चादिकायामारोप-
णयोः पञ्च पञ्च प्रक्रिपणा तावद्द्वयस्य यावत् द्वाविंशत्तमा व-
ष्टिदिनशतमाना आरोपणा । एवं स्थापनासु पञ्चपञ्च प्रक्रि-
पता आरोपणानु कैकेकं स्नानमुपरितनमागारपरिहरता ताव-
न्नेतस्य यावत्त्रायानां पञ्चशतान्येकपट्टानि जवन्ति । जितौ च स्था-
पनाऽऽरोपणं स्थानं समाप्तम् ।

संप्रति तृतीयं स्थापनाऽऽरोपणास्थानं प्रतिपादयन्निदमाह-
पणतीसं त्रयणपया, पणतीसाऽऽरोपणाहं ज्ञाणम् ।
उत्रणाणं संवेदं, छेत्रं सया जवेतीसा ॥ २०॥

तृतीये स्थाने पञ्चविंशत्स्थापनापदानि, पञ्चविंशत्ऽऽरोपणया
स्थानानि पदानि । एतद्वाप एवैव भाव्यम् । सप्रति संवेध-
परिमाणमाह- (उत्रणाणमित्यादि) स्थापनानामारोपणाजि-
सह भवेध्याः सर्वसंख्याया जवन्ति वदशतानि त्रिंशानि ६३० ।
एतानि च "गच्छत्तरसंविधे" इत्यादिकणवशादेतिव्या-
नि । तत्र गच्छः पञ्चविंशत् । कथामिति चेत् ? उच्यते- "उत्रणा-
रोपणाभिजुया ।" इत्यादिकणवशात् । तथाहि-अग्नीनात् शतान्
पञ्चाद्विंशान् प्रथमस्थापनायाः, पञ्चदिनानि प्रथमाऽऽरोपणया
अभयमीलने दश शोष्यन्ते, जातं सप्तशतम् ॥ ७३० ॥ तस्य पञ्च-
विंशयोगो न्हियते, लब्धं चतुर्विंशत् ॥ सा कपपत्ता क्रियते,
आगत्य पञ्चविंशत् गच्छः । उत्तरमेक आदिस्थेकः । ततः
पञ्चविंशत् एकं गुण्यते । एकेन गुणितं तदेव जवन्तीति
ज्ञात्वा पञ्चविंशद्वयं, सा चत्वर्येकान होता क्रियते, जानाश्च-
तुर्विंशत् तत्राऽऽदिममेकं प्रक्रियते । ज्ञायाऽभवत् पञ्चविंशत् ।
एतन् अतिमधनमग्निमेऽङ्कस्थाने परिमाणम् । एतद्वादि-
शुत्त क्रियते, जाना वदशिशुन्, सा गच्छास्तेन गुणयितव्या । त-
त्र गच्छादिशिवमन्वारपरिपुण्यमग्निं न वृत्तान्ति वदशिशु-
र्द्धीक्रियते, जाना अष्टदश, तं गच्छेन परिपुण्यं गुणयन्ते, जा-
तानि वदशतानि त्रिंशदधिकानि ।

सप्रत्यग्मन्त्र तृतीये स्थाने क्रियदिना प्रथमा स्थापना, प्रथमा-
ऽऽरोपणा च, सा च स्थापनाऽऽरोपणा च क्रियद्भिः संख्यमासैः
प्रतिस्नानैर्निर्लिप्यन्तेत्यदिनामाध्यायराह-

पदमा उत्रणा पंच उ, पदमा आरोपणा जवे पंच ।

उत्तीणा मासिंहं, एसा पदमा जवे कामिणा ॥ २० ॥

तृतीये स्थाने प्रथमा स्थापना पञ्चपञ्चदिनप्रमाणा, प्रथमा आ-
रोपणा भवति पञ्चपञ्चदिना । एषा स्थापना आरोपणा च
निष्पत्ता वदशिशुना मासैः प्रतिस्नानैः । कथामिति चेत् ? उच्यते-
मशानात् शतान् पञ्च स्थापनादिवसाः पञ्च आरोपणादि-
वसाः, अभयमीलने दश शोष्यन्ते, जातं सप्तं शतम् ॥ ७३० ॥
एतस्य पञ्चदिनया आरोपणया भागो न्हियते, लब्धं चतु-
र्विंशत्मासाः, एकः स्थापनायां पुनःप्रक्रियत्त मासः, एक आरो-
पणायामिति द्वौ मासौ तत्र प्रक्रियौ, जाना वदशिशुन् मा-
साः । अथ कुतो मासार्थिकं गृहीतव्यं ? उच्यते-प्रतिस्नानैर्निष्पत्ता

पञ्चः वदशिशुन् एकः स्थापनामासः शोषितो, जानाः पञ्च-
विंशत्, ते यथेकद्विपदादिना आरोपणा पञ्च दिना द्वाद-
श मा, तत्रमयेवाऽऽरोपणया संख्यमासा गुणयन्ते इति
वचनादहं पञ्चदिनाऽऽरोपणेति पञ्चविंशुपयन्ते, जातं पञ्च-
सप्ततं शतम् ॥ ७३१ ॥ स्थापनादिवसाश्च पञ्च तत्रैव प्रतिपत्ता
ज्ञानमशीतं शतमागतमेकैकमास्यात् पञ्च पञ्च रात्रिदि-
वानि गृहीतानि । अत्र भागः शुभः पतित इति कृत्स्नैः ऽऽरो-
पणा सर्वासां च कृत्वाऽऽरोपणानामाद्येति प्रथमा । तथा
चाऽऽह-" एसा पदमा भवे कामिणा ।"

पदमा उत्रणा पंच उ, विद्या आरोपणा भवे दस उ ।

एगुणवीसमासिंहं, पंचाहं राहदिया जोसो ॥ २१ ॥

तृतीये स्थाने प्रथमा स्थापना पञ्चपञ्चदिना, जितौ वा आरोप-
णा जवन्ति दश दशदिना । एषा स्थापना जितौ वा ऽऽरोपणा
निष्पत्ता एकौदिवशाया मासैः प्रतिस्नानैः । तथाहि-अग्नीनात्
शतान् पञ्च स्थापनादिवसाः । अभयमीलने पञ्चदश शोष्यन्ते,
जातं पञ्चपष्ठं शतम् ॥ ६५ ॥ अस्य दशविंशयोगो न्हियते । तत्र
परिपुण्यं भागो न पततीति पञ्चरात्रिद्विद्वानि ऋषयः प्रक्रियन्ते ।
तथा चाऽऽह-"पंचाहं राहदिया जोसो" जोषे च प्रक्रियते लब्ध्याः
सप्तदश मासाः एकः स्थापनाया मासः, एक आरोपणया इति द्वौ
मासौ तत्र प्रक्रियौ, जाना एकौदिवशितरागतमेकौदिवश्या प्र-
तिस्नानैर्निष्पद्यन्ते । अथ कुतो मासार्थिकं गृहीतम् ? उच्यते-
प्रतिस्नानैर्निष्पत्ता पञ्चरात्रिद्विद्वानि ऋषयः प्रक्रियन्ते लब्ध्याः
सप्तदश मासाः । अथ दशदिनाऽऽरोपणेति ते दशविंशुपय-
न्ते, जातमशीतं शतं, पञ्चवासरा जोष इति पञ्च ततोऽपमादिना
जातं पञ्चसप्ततं शतम् । तत्र स्थापनादिवसाः पञ्च प्रक्रियः, जा-
तमशीतं शतम् । अगतं स्थापनाकृतमासापञ्चरात्रिद्विद्वानि
गृहीतानि । पञ्चऋषीकृत्य जोषेयव दश दशरात्रिद्विद्वानिति ।

पदमा उत्रणा पंच उ, तदया आरोपणा भवे पक्खो ।

तेरसाहं मासिंहं, पंच य राहदिया जोसो ॥ २१ ॥

तृतीये स्थाने प्रथमा स्थापना पञ्चपञ्चदिना, तृतीया चाऽऽरो-
पणा भवति पञ्चः पञ्चप्रमाणा, एषा प्रथमा स्थापना तृतीया चा-
ऽऽरोपणा प्रयोदशानिः प्रतिस्नानैर्निष्पत्ता । तथाहि-अग्नी-
नात् द्विसप्ततान् पञ्चस्थापना दिवसाः, पञ्चदश आरोपणा
दिवसाः । अभयमीलने विशातिः शोष्यन्ते, जातं पष्टि शतम् ॥ ६५ ॥
तस्याधिकृतया पञ्चदिनया आरोपणया भागो न्हियते, तत्र लि-
ख्यो ज्ञागो न पततीति पञ्चऋषयः प्रक्रियन्ते । तथा चाऽऽह-"पंच
य राहदिया जोसो" । जोषे च प्रक्रिये लब्ध्या एकदश एक-
स्थापनाया मास एक आरोपणया इति द्वौ मासौ तत्र प्रक्रि-
यावागतं त्रयोदशविंशमेकैः प्रतिस्नानैर्निष्पत्ता । अथ कुतो
मासार्थिकं गृहीतम् ? उच्यते-प्रतिस्नानैर्निष्पत्ता तस्यापञ्चदश
एकस्थापनामासः शोषितः, स्थानाः पञ्चात् द्वादश आरोपणा
एकमासनिष्पत्त्येकमासार्थिक्रियते, अष्टदश भागः पञ्चदश-
भिः क्रिये गुणयितव्य इति पञ्चदशभिस्ते द्वादशविंशुपय-
न्ते, जातमशीतं शतं, पञ्च ऋषयः-जातं ततोऽपनीयन्ते जा-
तं पञ्चसप्ततं शतं, तत्र पञ्चस्थापनादिवसाः प्रक्रियन्ते
ज्ञानमशीतं शतमागतमेक स्थापनाकृतमासापञ्च दिवसा
गृहीतानि, शेषेभ्यस्तु द्वादशमासैः पञ्चऋषीकृत्य पञ्चदश
पञ्चद्वयेति ॥

एवं एयामिया, गाहाओ हुंति आणुपुर्वी ।
एष्य कमेय जने, ज्वेब सयाई तीसाई ॥ ११३ ॥

एयमुक्तेन प्रकारेण एतन्मिका अनन्तरोदितयाद्या आनुपूर्वा क्रमेणान्या अपि भवन्ति ज्ञातव्याः । कियत्संख्याकाः १, इत्याह-
एतेनानन्तरोदितेन क्रमेण जवन्ति गायानां पदशतानि विज्ञानां ।
किमुक्तं भवति-पञ्चदशस्थापनाममुक्त्वा आरोपणार्थं च य-
योत्तरं पञ्च पञ्च प्रक्रिपता तावद् गन्तव्यं यावत्पञ्चविंशत्या-
ना पञ्चसप्ततशतदिना आरोपण । पुनर्दशदिनां स्थापनां कृत्वा
यथोक्तप्रकारेण तावन्नेवं यावत्पञ्चविंशतमा सप्ततशतशत-
आरोपण । एवं स्थापनासु पञ्च पञ्च प्रक्रिपता आरोपणाल्ले-
कमुपरितनं स्थानं हापयता तावन्नेवं यावत् गायानां पद-
शतानि विंशद्विकानि भवन्ति । तृतीयं स्थापनाऽऽरोपणा-
स्थानं समाप्तम् ।

सम्यक् चतुर्थं स्थापनाऽऽरोपणास्थानं प्रतिपिपाद्यधुस्त्रिद्व्याह-

अठ्ठाणीस्यं उवगा-ण सयं आरोवणा वि तह चव ।
सोन्नस चव सदस्मा, दसुत्तर सयं च मेवेहो ॥ ११४ ॥

चतुर्थे स्थाने एकोनाशीतं स्थापनापदानां शतं भवति,
आरोपणार्था अपि तथैव ज्ञातव्यम् । किमुक्तं भवति-१-आरोपणा-
नामपि पदानां शतमेकोनाशीतं भवतीति । एतच्च प्रागेव
आचिन्तम् । सप्रति संवेधार्थमात्रमाह-स्थापनामस्यारोपणभिः
सह संवेधे संयोगाः पोदसहस्रंआण दशोत्तरं शतम् १६११०
जवन्तीति । एवं संख्याकाश्च संवेधाः "गच्छत्तरसंवेधो" इत्या-
दिस्वरणशब्दादिनव्याः । गच्छत्तर एकोनाशीतं शतम् ।
तथाहि-अशीतात् शतान्प्रथमस्थापनादिवच्य एकः प्रथमाऽऽरो-
पणादिवच्य एक इत्युभयमीकने हो शोधितौ, जातमष्टमस-
तं शतम् । तस्य "चरमा दसतामेको" इति चतुर्थादेकं भागो
हियते, षष्ठमष्टमसतमेव शतम् । तत्र पुनं रूपं प्रकृत, जान-
मेकोनाशीतं शतम् । तत्तरमेक आदिरप्येकः, तत्र गच्छ
एकोनाशीतशतसङ्ख्या उत्तरणेकं गुणयते, जानं तदेव एकोना-
शीतं शतम्, तत एकेन होनं कियते, जातमष्टमसतं शतं, तथाऽऽ-
दिमेकं प्रक्रियते, चतुस्तदेवा दुदेकोनाशीतं शतम्, एतद्विंशमघ-
नम्, एतत् आदिना एकेन युते कियते, जातमशीतं शतं गच्छा-
शिरच विषय इत्येवमशीतस्य शतस्याहं कियते, जाना नवतिः,
सा गच्छेन परिपूर्णं एकोनाशीतशतप्रमाणेन गुणयते,
आगतं पोदसहस्राणं, शतं दशोत्तरमाति ।

तथार्थास्मद् चतुर्थे स्थाने कतिदिना प्रथमा स्थापना, क-
तिदिना च प्रथमाऽऽरोपणा, कतिदिना सा प्रथमा स्थापना, आ-
रोपणा च प्रतिनैवित्तममिनिष्पन्नेत्यत्र आह-

पदमा उवगा एको, पदमा आरोवणा भवे एको ।
आसीया मासमया, एमा पदमा जने कसिणा ॥ ११५ ॥

चतुर्थे स्थानं प्रथमा स्थापना एको दिवसः, एकदिनप्रमा-
णा इत्यर्थः । प्रथमा आरोपणा भवत्येक एकदिना । एषा स्था-
पना आरोपणा च अशीतात् शतान्पञ्चविंशकान् मासश-
तात् निष्पन्ना । तथाहि-अशीतात् शतान् एकः स्थापनादिव-
सः, एक आरोपणादिवस इति हो शोधितौ, जातमष्टमसतं

शतं, तस्य एकदिनप्रमाणयाऽऽरोपणया भागो विद्यते, ज-
ष्ठमष्टमसतमेव शतम् । एकः स्थापनामास एक आरो-
पणामास इति हो तत्र प्रकृतौ, षष्ठमशीतं मासशतम् । अथ
कुनो मासास्तिकं शूहीतम् १, उच्यते एकैकस्यामासादिकं हो दि-
वसः अत्र भागः शुद्धः पतित इति कुत्साऽऽरोपणा । अमावस्या-
यां कुत्साऽऽरोपणानामादौ प्रथमा । तथा चाऽह- " एसा
पदमा भवे कसिणा । "

पदमा उवगा एको, विद्या आरोवणा जने दोषि ।

एगनउपमामेहि, एगो उ तहि भवे जांसो ॥ ११६ ॥

चतुर्थे स्थाने प्रथमा स्थापना एक एकवामरा, द्वितीया
आरोपणा भवति द्विदिने द्विदिनप्रमाणा । एषा स्थापना आ-
रोपणा च निष्पन्ना एकवतिमासैः । तथाहि-अशीतात् एक-
स्थापनादिवसो, चारोपणादिवसाः, उभयमीकने त्रयः शो-
धयते, जानाः पञ्चाशद्विंशतिमासा द्विदिना आरोपणेन द्विद्वयं
गुणयते, जातमशीतं शतम्, एको जोष इति स ततः शोधयते,
ततोऽनवदेकोनाशीतं शतम् । तत्र स्थापनादिवस एकस्वत्र प्र-
क्रितो, जातमशीतं शतम् । आगतमेकस्मात् स्थापनाकृतात् मा-
सात् एको दिवसो शूहीतः, शोधय एकं जोषाकृत्य हो हो
दिवसाविति ।

पदमा उवगा एको, तस्या आरोवणा जने निषि ।

एगष्टी मायेहि, एगो उ तहि भवे जांसो ॥ ११७ ॥

चतुर्थे स्थाने प्रथमा स्थापना एकः एकीदिना, तृतीया आ-
रोपणा त्रिणि दिना । एषा स्थापना आरोपणा च निष्पन्ना
एकषष्टिमासैः । तथाहि-अशीतात् दिवसशतान् एकः स्थाप-
नादिवसस्य आरोपणार्थाः, उभयमीकने त्रयः शोधयते,
जानं पदमसतं शतम् १२६१। तस्य त्रिंशमीको विद्यते, आरोपणा-
यास्त्रिदशान्पञ्चपञ्चात् । तत्र भागः शुक्तं न पतनीत्यंको जोष प्र-
क्रियते, जानं सप्तसप्तं शतम् १७७। भागो हुने षष्ठ्या एकोन-
विंशतिमासः एकः स्थापनाया मास एकस्वारोपणया इति हो म-
सी तत्र प्रकृतौ, अगन्मकषष्टिमासैः प्रतिनैवित्तं निष्पन्ना ।
अथ कुनो मासास्तिकं शूहीतम् १, उच्यते-संख्यामासस्य एकपदि-
संख्याकंभ्य एकः स्थापनामासः शोधयते, जाना षष्टिदिना
आधिक्यना आरोपणेन त्रिंशदिगुणयते, जातमशीतं शत-
मेको जोष इति । एकस्मत्तोऽपनीनो, जातमेकोनाशीतं शतमेकः
स्थापनादिवसः, तत्र प्रकृतौ जातमशीतं, शतमागन्मकस्याह
स्थापनोक्तमासात् एकदिनं शूहीतः, शोधयः षष्टिमासस्य
एकं दिनं जोषाकृत्य त्रिणि त्रिणि दिनानीति ।

एवं खलु गमियाणं, गाहाणं हुंति सोन्नससहस्मा ।

मयमेगं दससहियं, नेवयं आणुपुर्वी ॥ ११८ ॥

एयमुक्तेन प्रकारेण गमिकानामुक्तपदमोपेयानां गायाना-
मानुपूर्वा क्रमेण खलु निश्चितं भवति ज्ञातव्यान् पोदश-
सहस्राणं, शतमेकं च दशाधिकमात्रं । एतद्वक्तं भवति-एक-
दिनां स्थापनाममुक्त्वा आरोपणार्था यथोक्तप्रकारेण आरोपणा
तावन्नेवं यावदेकोनाशीतदिनशतम् अस्माऽऽरोपणा, द्विदिनाऽऽ-
रोपणं स्थापनाल्लेकाऽऽदिनाऽऽरोपणा तावद् होषा यावत्पञ्च-
वरमा आरोपणा । एवं पोदश सहस्राणि गायानां शतमेकं च
दशोत्तरं पूरणीयमिति । एतासु च स्थापनाऽऽरोपणाला मास-
करणं कुवता एकाऽऽदिदु चतुर्दिनपर्यन्तासु पञ्चमसं गमयन्त-

मासु पञ्चदिनाऽऽदिषु तद्वर्तिनपर्यन्ता शुक्रवर्तिन, कपालवृत्ते दशदि-
नाऽऽदिषु चतुर्दशदिनपर्यन्तम्, कपालवृत्तवृत्ते त्रयसप्ताने शुभेये-
मास पञ्चमे प्रदीतम् । एवं पञ्चदशदिनाऽऽदिष्विष्यते कर्त्तव्यमास-
वर्तिनपर्यन्ताम्, कपालवृत्तवृत्ते त्रयसप्ताने शुभेये-
मास वृत्ते मासो । एवं तद्वर्तिन पाश्चात्त्येन परंपर्यन्ते तावत्
पूर्वसंख्याकरं मासवृत्तान् वृत्तान् तत् पूर्वे कर्त्तव्यमासं कृत्वा-
त्ता नामवर्णीयम् । तद्वैश्वम्भरीं स्थापयतां मासवृत्तपञ्चदशम् ।

अधुना राशिद्वयमाह-

असमाहिदाणा स्वधु, सबला य परीसहा य मोहे ति ।

पल्लिओवमसागरां वय-परमाणु ततो असंखेज्जा॥९॥

एष यावद्विस्तारः कुतः । उच्यते—यानि कश्चनसाधिका-
नानि विशुद्धिः, श्रुतयुक्तः संभावितः स जैनसंन्यासवति-प्राप्त-
कथातानि देशकालपुरुषनेत्रतोऽस्माद्विस्तारानि एवमेकविंश-
तिः श्रवणानि, द्वाविंशतिः परीक्षयाः तथा मोहं मोहानि क-
र्मेण ये प्रष्टव्यवर्ततेभेदाः । अष्टत्रयोविंशतिविशुद्धिस्त्या-
गानि, एतेष्वष्टोऽन्यवस्थानिपय एष प्राक्विस्तारोऽप्युच्यते ।
भूयः शिष्यः पुष्टानि-कियन्ति कस्य तावत्संयमश्चर्यानां ।
उच्यते—(पलितोऽप्येवमाह) पदोपमे सान्नोपमे च
यावन्ति बालप्राणि तावन्ति न जयन्ति, किं तु श्वा-
हारिकपरमाणुमात्राणि यानि बालप्राणं कण्ठानि ते-
भ्योऽन्येभ्योयानि । इयम् ज्ञाना-यावन्ति श्रुत-
पदो बालप्राणि तावन्त्यसम्पन्नस्थानानि भवन्ति । नायमपि
समर्थः । यावन्ति सान्नोपमे बालप्राणि तावन्ति । यद्येवं तर्हि
तान्नोपमेभ्यो बालप्राणि श्रेयसकर्मसंयमश्चर्यानि कियन्ते,
तानि च कण्ठानि सन्त्येवहृदिपरमाणुमात्राणि तावन्ति
जयन्ति । नायमप्यर्थः । किञ्चिन्नुत्तरानि भवन्ति । उच्यते—
तेनोऽप्यलक्षयेद्युगानि । अथ्ये तु भुज्यते-परमाणुमात्राणि क-
ण्ठानि सृष्टमपरमाणुमात्राणि चक्षुष्यानि । तत्सम्बन्धः । सृष्टम-
परमाण्वो हि तन्नाशनेऽपि, अलक्षयेद्युगानि शार्कवतोऽप्यल-
क्षयेद्युगानिः । उक्तानि सृष्टमप्राणि । इति ततोऽप्युत्तरम् ।

अथ मानद्वारमाह-

बारस अष्ट य वृक्षग, माणं जणियं जिण्ठिं सोडिकरं ।

तेन परं जे मासा, संहस्यंता परिसमंति ॥ ११० ॥

[illegible]

संप्रति प्रज्ञापयामाह-

केवलमप्यपञ्चवना-पिण्डो य ततो य ओद्दिनापविष्य ।

53

चोहमदसनबपुव्वी, कप्पधर पक्कधारी य ॥ २२१ ॥

(केशवमयपञ्चवर्णानां) च। हानशब्दः प्रत्येकमज्ञितव्यते,
केवलज्ञानिनो मनःप्राप्यज्ञानिनश्च, तत्तत्प्रतिनन्दनस्यवि-
ज्ञानिन जिनश्च अविज्ञानजिनः। जिनशब्दो विमुक्त्या-
विवर्तनार्थकः, विमुक्त्याविवर्तना इत्यर्थः। तत्तत्तुन्दशब्दयोः,
दशपञ्चिमा नवपञ्चिमा। इहाऽप्यत नवपञ्चिमा न पञ्च-
पञ्चनवपञ्चराः, किं तु नवमस्य पूर्वस्य च तूनीयमाचार-
नामकं वस्तु नाममात्राचारिणोऽपि नवपञ्चिमा। सदा कल्पयमा-
कल्पय्यद्वाराचारिणः, प्रकटयो निशङ्काध्वमनं, तद्वाराचिः।
केशवोऽनुक्तस्यकथयार्थः।

तदेवानुकं चशब्देन सूचितं दर्शयति-

घेष्यन्ति च न हंणं, निज्जुत्तीसुत्तपेदियथरा य ।

आणाधार जीते, य द्योति पद्मो न पच्छिन्न ॥२२॥
 वशब्देन युक्तान्ते निवृत्तिसूत्राष्टकाधराः । तत्र निवृत्त्यो भ-
 वत्तुल्यविकृताः, सुषुप्तिं च निशेषकस्यवहारा प्रथम-
 र्तिष्ठिकायाः आधराः । तथा आहारायाः चोत्ते जीते च व्य-
 र्तिष्ठः-माहारावहाराः, आरणायावहाराः, जीतव्यवह-
 रणस्य । येन प्रायाः अन्तर्धाने प्रभवः । तद्वत् गते प्रवृत्तारम् ।

इदानीं कियन्ति सिद्धानि प्रायश्चित्तस्थानानांति द्वारायसरः ।
 तत्र शिष्यः पृच्छति-कियन्ति सखु प्रायश्चित्तानि ? आचार्य आह-
 प्रथमोऽपरिग्रहानि सूत्रनः पनरिदं परिमाणम्-

अणयाऽयमामाणं, दो चैव सया हवन्ति वावसा ।

निम्नि सया बत्तीभा, हंति अ उग्याड्याणं पि॥२२३॥

पञ्चमया चलसीया. सव्वेणि मामियाण बोधव्वा ।

तेषां परं वरुणासी, चानम्यासाण संखेवं ॥ ५५४ ॥

अनुदाहिता नाम गुरुभ्यः, उदाहिता लभ्यः । निशीथमात्राक
अभ्ययने प्रथमदेशके अनुदाहिता गुरुवो मासा अमिहिताः,
नेषामकत्र संज्ञितानां द्वे शते हापञ्चाराष्टकके भवतः । द्वि-
तीयतृतीयवत्सप्तपञ्चमदेशके तु उदाहिताः मासा उकाः, त्रि-
मुदाहिताः मासानामकत्र संज्ञितानां त्रिंशः क्षणाः, द्वि-
मुदाहिताः त्रिंशः । यतेश्च सवैषामप्रमुद्घातिनामासानामनुद्घातिनामा-
सानां वैकत्र मीनेने मासिकानां प्रायश्चित्तानां बोधद्वयानि
पञ्चशतानि कतुर्योतानि पृथक् । (तेषु परमिस्याद्वि) अतः
परं ज्ञानमासिकानां संक्षेपं वक्ष्ये ।

प्रतिष्ठातमेव निर्वाहयति-

कृत्वा मया चांयाला, चाठम्मासाण होतिऽणुग्याया ।

सत्त्वमया चतुर्वीमा, चातुष्मासाण उग्याया ॥ २७५ ॥

वेसमस्य अठमद्या, चाउम्मासाण होंति मन्वेसि ।

तेषां परं वृत्तायां, सव्यसर्वासेण संखेवं ॥ ११६ ॥

पञ्चसम्यायमवयवशरीरैकादशोद्देशकेषु अनुस्यूतानि चानु-
 त्थुमसिद्धाः युक्तानि। एतेषामेकं संज्ञितानि भवन्ति चतुर्नाम-
 अनुस्यूतचरित्रानि ४४४। तानामर्थं 'होतिःपुत्राणां'। 'हयश्च'
 पञ्चमे प्रथमा, प्राक्तनसिद्धा। पञ्चममार्गस्यैव शाश्वतमुद्देश-
 चरित्रशरीरस्यतदाप्रादेशकोनिरूपितमनुस्यूतमुद्देशकेषु उ-
 द्ज्ञातिसिद्धानुमसिद्धा उक्ताः। नेवमेकं संज्ञितानि चतुर्नाम-
 अनुस्यूतानि ३३३। उद्ज्ञातिसिद्धामनुस्यूतानामुद्देशं च सर्वेषां
 चतुर्नामामेकं संज्ञितानि भवन्ति चतुर्नाम-
 अनुस्यूतचरित्रानि ४४४। तानामर्थं 'होतिःपुत्राणां'। 'हयश्च'

दृष्टानि १३६८ । (नेण परमित्थादि) ततः परं सर्वेषां मांसिकानां चातुमांसकानां च यः समासो भोजनं तेन संक्षेपे सर्वसंख्यासंग्रहं वक्ष्ये ।

प्रतिज्ञानमेव निर्योद्धयति-

नव य सया य सहस्रं, उणांशं पद्विचित्रो होति ।
बावमा उणांशं, सचिद्धं आरोपणा कसिणा ॥३३७॥

स्नानानां मासाऽऽदिप्रायश्चित्तस्नानानां प्रतिपत्तयः प्रतिपादनान् सहस्रं नव च शतानि द्वापञ्चशतं स्थानानि १९५२ भवन्ति । तथाहि-सर्वाणि प्रायुक्तानि मासाऽऽदिप्रायश्चित्तस्नानान्येकत्र मोलितान्येवावन्तीति । स्वर्गभिः पुनरापराणां कृत्स्ना । अथ कोऽस्य सूत्रस्यानन्तं वक्ष्यते ? उच्यते-नन्वेव एव संवत्सः कियन्ति प्रायश्चित्तस्नानं सिद्धानि कियन्त्याऽऽरोपणा जघन्या, जघन्योक्त्या, तथा कृत्स्ना अकृत्स्नाश्च सिद्धानि । नत्र प्रथमे स्नापनाऽऽरोपणे स्थानि एका जघन्या, विशत उक्त्या । एकैकस्यां स्थापनायामारोपणाभिः सह संवेधे एकैकस्या उक्त्याया लप्यमानव्यवस्थितानि चतुस्त्रिंशद्विंशतानि ५३४ । द्वितीये स्थापनाऽऽरोपणास्थाने एका जघन्या, त्र्यविंशत् उक्त्या अत्र जघन्योक्त्यानां पञ्चशतानि जघन्यानि विशत उक्त्या ५२९ । तृतीये स्थापनाऽऽरोपणास्थाने एका जघन्या, पञ्चविंशत् उक्त्या, अत्र जघन्योक्त्यानां पञ्चशतानि चतुर्विंशतानि ५६४ । चतुर्थे स्थापनाऽऽरोपणास्थाने एका जघन्या एकौनाशतिं शतमुक्त्यानां पञ्चदश-सहस्रानि नवशतानि विशानि १५३० अत्र जघन्योक्त्यानां तथा प्रथमे स्थापनाऽऽरोपणास्थाने सप्ततिरारोपणाः कृत्स्नाः, भाग-हस्तिरिव इत्यर्थः । आरोपितरहिता इति यावत् ।

तश्चैवमा-

सर्वेभि उणांशं, उक्तीमाऽऽरोपणा जवे कसिणा ।
मेमा चत्ता कसिणा, ता खनु निपमा अणुकोमा ॥२२८॥
प्रथमे स्थापनाऽऽरोपणास्थाने विशतं स्थापनास्थानानि, नवौ च सर्वेषामपि स्थानानामेवमाऽऽरोपणा उक्त्या नवति । ताश्च सर्वसंख्यया विशत् । एताश्च नियमतो भोज्यपरिहृति इति कृत्स्नः । शेषाश्चोक्त्याऽऽरोपणाव्यतिरिक्तानामारोपणानां मध्ये भोज्यपरिहृततया कृत्स्नाऽऽरोपणाश्चाव्यतिरिक्तं । ताश्च अन्त्ये निरमाश्रयेन प्रमुक्त्या, जघन्या मध्यमा वा इत्यर्थः । एता उक्त्याः, ता भोजनं जाता सप्ततिः ।

अथ कास्ना अनुक्त्याश्चाव्यतिरिक्तं कृत्स्नाः ३, इत्यत्र आह-

बीमाए ऊ बीमा, चन अमीया य तिणि कसिणाओ ।
तोमाए पक्ख पणवी-म तीम पणा य पणमयी ॥३३६॥
चत्ताए बीम पणती-म मत्तरी चव तिणि कसिणाओ ।
पणयालाए पक्खी, पणयाला चव ती कसिणा ॥३३०॥
पणाए पण्णटी, पणपणाए य पणबीमा य ।
सट्ठित्तणार्णे पक्खी, बीमा बीमा य चत्ता य ॥३३१॥
सयरीए पणपणा, तत्तो पणत्तरीए पक्ख पणबीमा ।
अमतीए ठवणाए, बीमा पणुबीम पणगामा ॥३३२॥
नउट्टे पक्ख तोमा, पणयाला चव तिणि कसिणाओ ।
सनिपार्णे बीम चत्ता, पणुत्तरी पक्ख बीमा उ ॥३३३॥
दम्भुत्तरसट्ठयाए, पणतीसा बीसउत्तरे पक्खी ।

बीमा बीमा य तद्वा, कसिणाओ विणि बीए य ॥२२३॥
तीमुत्तरी पणबीसा, पणतीस पक्खिया जव कसिणा ।

चत्तालोसा बीसा, पणासं पक्खिया कसिणा ॥३३५॥

विशिकायां विशतिविशिन्यां स्थापनायां विशतिविशतिदि-
ना । एवं चत्वारिंशद्दिना, अशीतिदिना च । एतास्तत्त्रोऽव्या-
रोपणाः कृत्स्नाः । तथा विशतिं विशद्दिनायां स्थापनायामिमः
पञ्चाऽऽरोपणाः कृत्स्नाः । तद्यथा-पक्वः पञ्चविशतिस्त्रिंशत्पञ्चा-
शत्पञ्चसप्ततिश्च ५ । तथा चत्वारिंशति स्थापनायामिमस्त्रिंश
आरोपणाः कृत्स्नाः । तद्यथा-विशतिदिना, पञ्चविंशद्दिना, स-
प्ततिदिना च । तथा पञ्चवत्वारिंशति स्थापनायामिमं द्वे कृ-
त्स्ने आरोपणे । तद्यथा-पक्वः पञ्चप्रमाणा, पञ्चचत्वारिंशत् प-
ञ्चचत्वारिंशद्दिना च । पञ्चाशद्दिनायां स्थापनायामेका पञ्च-
पण्चदिना कृत्स्ना आरोपणा । पञ्चपञ्चाशद्दिनायामेका पञ्च-
विंशतिः १ । पण्चदिनायां स्थापनायामारोपणाः कृत्स्नाः चत-
स्रः । तद्यथा-पक्वो विशतिस्त्रिंशत् चत्वारिंशत् । सप्ततिदिनायां
स्थापनायामेका पञ्चपञ्चाशद्दिना कृत्स्नाऽऽरोपणा ५ । पञ्चस-
प्ततिदिनायां स्थापनायां द्वे कृत्स्ने आरोपणे-पाक्षिको, पञ्च-
विंशद्दिना च २ । अशीतिदिनायां स्थापनायां त्रिभः कृत्स्ना
आरोपणाः । तद्यथा-विशतिः, पञ्चविंशतिः, पञ्चाशद्दिना । नवति-
दिनायां स्थापनायामिमस्त्रिंशः कृत्स्ना आरोपणाः-पक्षिग्रा-
तुपञ्चचत्वारिंशत् । दशतिकायां स्थापनायां द्वे कृत्स्ने आरो-
पणे-पञ्चविंशतिदिना, चत्वारिंशद्दिना च २ । पञ्चोत्तरश-
तिकायां पुनः स्थापनायामिमं द्वे कृत्स्ने आरोपणे पाक्षिको,
पञ्चविंशतिदिना च ३ । दशोत्तरशतिकायां स्थापनायामे-
का पञ्चविंशत्कृत्स्नाऽऽरोपणा १ । विशत्युत्तरशतिकायां स्था-
पनायामिमस्त्रिंशः कृत्स्ना आरोपणाः । तद्यथा-पाक्षिको, विश-
तिदिना, विशद्दिना च । त्रिंशदुत्तरशतिकायां स्थापनायामेका
पञ्चविंशतिदिना कृत्स्नाऽऽरोपणा १ । पञ्चविंशदुत्तरशत-
तिकायां स्थापनायामेका पाक्षिकारोपणा कृत्स्ना १ । चत्वारि-
शदुत्तरशतिकायां स्थापनायां पुनरियमेका कृत्स्ना आरो-
पणा विशतिदिना १ । पञ्चषाशदुत्तरशतिकायां स्थापनाया-
मेका पाक्षिकारोपणा कृत्स्ना । एवमेतास्तत्त्रोऽविंशत् त्रिंश-
दुत्तरशतिकायां, सर्वेभिर्युक्ताः सप्ततिः कृत्स्ना आरोपणाः । शेषाः पञ्च-
सप्ततिविंशतिर्युक्ता अकृत्स्नाऽऽरोपणाः । एवं शेषेष्वपि स्थाप-
नाऽऽरोपणास्थानेषु कृत्स्नऽकृत्स्नाऽऽरोपणानां परिमाणमुपलभ्य
परिमावर्त्तयामासि ।

अतः परमेतासां सर्वोत्तमपि स्थापनाऽऽरोपणानां स्वरूपं य-
न लक्ष्यते तद्विधिमपुनरिदमाह-

सर्वार्थं ठवणाणं, एत्तो सामञ्जलक्खणं वुच्चं ।

मायमं जोममं, होणाहीणे य गहणे य ॥ २३६ ॥

चतुर्विधे स्थापनाऽऽरोपणास्थानेषु याः स्थापना आरोप-
णाभ्यामप्यनुवेचनं भवति, तासां सर्वोत्तमपि स्थापना-
नामारोपणानां च ३१ ऊर्ध्वं सामायेन लक्षणव्यापितया लक्ष-
णं-लक्ष्यते येन तासां स्वरूपं तद्वत्तदनुक्तं स्वरूपं वक्ष्ये ।
हेतुः । मायमे प्रतिवेत्तितस्य चयमासनां परिमाणं, तथा प्रति-
क्षेपितमासाऽऽनन्तरमिति लक्ष्यमाऽऽरोपणाद्वयमेव । विद्यमाने
कियति प्रक्षेपे वृद्धं भागं दास्यतीति । एवं जोमये जोमपरि-
माणं लक्षणं वक्ष्यम् । तथा होणाहीणे च ग्रहणे च । हीन-

प्रहणं नाम विषमप्रहणम्, अहीनप्रहणं समप्रहणम् । एतच्च
यथा संचयमासेषां भवति तथा लक्षणं वक्तव्यम् ।

तत्र मासपरिमाणविषये लक्षणमाप्त्युत्तरं पूर्वोक्तमेव
तावत्तु-इ-

जडिं भवे आरुवणा, ततिभागं तं करे तितपंगुणं ।

सेसं पंचिं गुणप, उवणदिणजुया उ छम्मासा ॥१२३॥

इयमर्थतः प्रागेव व्याख्याता, परमपथा कियान् शब्दसं-
भे इति लुयाऽपि व्याख्यायते-संचयमासेष्यः व्यापनामा-
सेष्ये शुद्धेय यच्छेयमार्तद्वये तत् (५ लि) यति मासा
भवत्यारोपणा । किमुक्तं भवति ?-यतिभिर्मार्तसिंघेय आरोंप-
णा गतिमायं तावत्संख्याकं भागं करोति, कृत्वा चाऽऽद्य (त्रि-
पञ्चगुणमितं) त्रिपञ्चगुणं पञ्चवदशगुणं करोति शेषं समस्त-
मनेकमासाऽऽसकमपि त्रिपञ्च पञ्चविंशगुणवत् । ततः व्या-
पनादिनयुताः पथमासा ज्ञायन्त । एतत्कर्म पञ्चदशाऽऽदि-
प्यारोपणात् कर्तव्यम्, एकाऽऽदिषु चतुर्दशदिनपथेतासु पुन-
रांरोपणात् यथाव्यारोपणादिनाम तावत्त्रिगुणयितव्यम् । एवं
संचयमासानां मध्ये यावत् मासात् यत् शुहीतं तद्दिनप्र-
माणानभिधानतो मासपरिमाणविषयलक्षणमभिहितम् ।

संप्रत्येतदेव प्रकारान्तरेणाभिहितुमाह-

अतिमे जवे आरुवणा, ततिजागं तस्म पन्नरसिं गुणप ।

उण्णऽऽरवणसहिवा, छम्मासा हौति नायव्वा ॥१२४॥

ये संचयमासास्ते पूर्व दृष्टापनाऽऽरोपणमासाभिमुक्ताः कर्तव्याः
नन्ते (अतिमितं) यतिमा प्रथमा हिंसायां तृतीया इत्यादि आ-
रोंपणा, ततिभागस्थान्ते कर्तव्याः । तत्र यद्येकभागस्थास्ततः म-
नानपि पञ्चदशभिर्गुणयति, गुणमे च कृते व्यापनारोपणाऽऽदि-
वससाहताः जोषविशुकास्ते पथमासा भवन्ति । प्रथमेकभाग-
स्थाः तर्हि तस्य अनेकभागस्था आद्य भागं पञ्चदशभिर्गुणयते ।
शेषात् समस्तानपि, पञ्चगुणां तावत् वाक्यशेषः । ततः स्थापना-
ऽऽरोपणादिवससहिताः पथमासा ज्ञातव्या भवन्त । तद्यथा-
विशतिदिनायां स्थापनायां पञ्चदशदिनायां चाऽऽरोपणायां
प्रयोदश संचयमासाः, तेनैव एक आरोपणमासा, द्वौ स्थापना-
मासौ । उभयमीह नव्यो मासाः शेषिता ज्ञाता दश मासाः । इ-
यमारोपणा प्रथमे स्थाने प्रथमेति ते दश मासा एकभाग-
स्थाः कियन्ते, कृत्वा पञ्चवदशभिर्गुण्यन्ते, जातं पञ्चवदशं शत-
म् १५० । अत्र जोषपञ्चवदशं पञ्च ततो विशोभिता जातं
पञ्चवत्वारिंशं शतम् १४५ । तत्र स्थापनादिवसा विशतिः,
आरोपणादिवसाः पञ्चदशति मोजिताः पञ्चविंशति तं प्राक्किय-
न्ते, जातमशानं शतमिति । तथा विशतिदिनायां स्थापनायां
पञ्चविंशतिदिनायां च आरोपणायां त्रयोविंशतिः सञ्चय-
मासाः, तेभ्यो द्वौ स्थापनामासौ, त्रय आरोपणमासाः, उभ-
यमीहाने पञ्च मासाः शेषिता ज्ञाता अष्टादश । इयमारोपणा
प्रथमे स्थाने तृतीयेति जिनमस्या कियन्ते, जाना पैक-
भिन्द भागं पद वट । तत्राऽऽद्य भागः पञ्चवदशभिर्गुणयते, जाता
नवाति । अत्र पञ्चो ऋषे इति तेभ्यः पञ्चवदश शेषिता ज्ञा-
ता पञ्चसप्ततिः ७५ । शेषे ऋषिपि भागौ पैकभ मोजितौ,
जाता द्वादश, ते पञ्चवभिर्गुणयन्ते, जाता पविध, ते पूर्वराशौ
प्राक्कियन्ते, जातं पञ्चविंशतम् । तत्र स्थापनादिवसाः विशति-

आरोपणादिवसाः पञ्चवदशतिः । उभयमीहाने पञ्चवत्वारिंशत्
प्राक्किया, जातमशानं शतम् । एवमप्यत्रापि भावनीयम् । नवरम-
तकमे क्वचिदेव प्रतिनियतेषु पदेषु कर्तव्यं, नावश्यं सर्वेति ।

संप्रति गुणकारवशेन यथा कृत्स्नाऽऽरोपणा परिक्रानं भव-
ति, तथा प्रतिपादयति-

जेण उ पण्ण गुणिया, हि क्थं सोण हेति गुणकारो ।

तस्सुवरि जेण गुणे, हौति समं सो उ गुणकारो ॥१२५॥

(जेण उ पण्ण गुणिया हि) विशतिकायां स्थापना-
यां पाक्षिका आरोपणा दशभिर्गुणता, जातं पञ्चमां सतम्
१५० । तत्र स्थापनादिवसा विशतिः प्राक्किया ज्ञातं सप्ततं
शम् १७० । तदेवं दशभिर्गुणने ज्ञाताः पथमासाः, एका-
दशभिर्गुणने क्वचिदा इति पाक्षिकप्यमारोपणायां समक-
रणं प्रतीत्येवदशाऽऽदिको गुणकार इतीयमकृत्स्नाऽऽरोप-
णाति प्रतिपक्षव्यम् । (तस्सुवरि इत्यादि) तस्याधिकृतस्य
विशिः काऽऽदिवसस्य पदस्यापि त्रिशष्टभूतिके स्थापनापदे
येन गुणकारेण दशाऽदिवसगुणेन गुणने पथमासादिवस-
परिमाणं समं भवति स तत्र गुणकारः, तेन गुणकारेण
सा आरोपणा तस्मिन् स्थापनापदे कृत्स्नेत्यवगम्यतया । यथा
पाक्षिकेयवाऽऽरोपणा त्रिशष्टस्थानायाम् । तथा हि-पञ्चदशदि-
नाऽऽरोपणा दशभिर्गुणता जान पञ्चमां शते, त्रिशष्टस्थाना-
दिवसाः प्राक्किया जातमशानं शतम् । एवं पञ्चवत्वारिंश-
दिने स्थापनापदे नवभिः पण्डितेऽशभिः, पञ्चसप्ततिदिने स-
प्तभिः, नवतिदिने पद्भिः, पण्डितराशदिने पञ्चभिः, विशयु-
स्मशानदिने चतुर्भिः, पञ्चत्रिशष्टस्मशानदिने त्रिभिः, पञ्चदश-
शतदिने द्वाभ्यां, पण्डितराशदिने एकेन समं पथमासादिवसपरि-
माणं भवतीति पञ्चवत्वारिंशदिवसु स्थापनापदेषु पाक्षि-
क्यारोपणा कृत्स्ना प्रतिपत्तव्या । तथा विशतिकायमारोपणा-
यां विशतिदिने स्थापनापदेऽशभिः, अश्वरिंशदिने सप्तभिः,
पण्डितेने पण्डितराशतिदिने पञ्चभिः, शतदिने चतुर्भिर्विशति-
शतदिने त्रिभिश्चत्वारिंशशतदिने द्वाभ्यां, पण्डितराशदिने ए-
केन समं पथमासादिवसपरिमाणं ज्ञवतीति विशिकाऽऽयारो-
पणा विशिकादिवसु स्थापनापदेषु कृत्स्नेत्यवगम्यतया । एवं शेषा
आरोपणा गुणकारिर्विचारयितव्या इति ।

एतदेव सुखचकतरमाह-

जडिं गुण आरोवण, उवणजुत्ता इति छम्मासा ।

तावद्वाऽऽरुवणाओ, द्वेति सरिसाजिन्नावाओ ॥१२६॥

यतिनिर्धोवत्त्रिगुणकारेणैवपथमे सम गुणा गुणिता आरोपणा त-
दनन्तरं स्थापनायुक्ता स्थापनादिवसयुक्ता पथमासा भवन्ति,
तावत्येव गुणकारसंख्यातुद्वयस्ता आरोपणाः, कृत्स्ना इति
गम्यते । प्रतिपत्तव्याः । कथंभूतास्तास्तावत्याः कृत्स्नाऽऽरोपणा
इत्याह-सदृशभिन्नायाः, एकभिन्नाया इति भावः । यथा पाक्षि-
कौ आरोपणा विशदिनाऽऽदिवसु दशाऽदिवसभिर्गुणकारेण गुणिताः त-
दनन्तरं च स्थापनादिवसयुक्ताः पथमासापूरयन्तीति दश
कृत्स्ना आरोपणाः सदृशभिन्नायाः, एवमप्यत्र अपि तैस्तेगु-
णकारैस्तावत्संख्याकैस्तेषु तेषु स्थापनापदेषु गुणिताः, तदन-
न्तरं तत्संस्थापनादिवसयुक्ताः पथमासापरिक्रान्तावत्संख्या-
काः कृत्स्ना आरोपणाः सदृशभिन्नाया भावनीयाः ।

संश्रिति वाऽऽलोचकमुक्त्वा प्रतिसेवितमासार्धं भुत्वा तत् मा-
सार्धं स्वापनायामारोपणार्थं च स्वापयिष्याऽऽरोप्य च परस्मै
विधिकमुपदेश्यैद्विस्तुपदेशमाह-

उपशाऽऽरोपणमासे, नाऊणं तो भणहि मासगं ।

जेण समं ते कसिणं, जेण अहियं ते च जोसगं ॥१५४॥

आलोचकमुक्त्वा प्रतिसेवितमासपरिमाणमुक्त्यै तदनन्तर-
मेतावन्तो मासाः स्वापनायामेतावन्त आरोपणायामिति ज्ञा-
त्वा ततः सञ्चयमासार्धं विधिकमालोचकाय भण्य प्रतिपादय ।
यथा-अप्राप्याशत् प्रतिसेवितमासाः, आलोचकमुक्त्वादुपलब्धेऽपि
तत आचार्येण स्वापनाऽऽरोपणाल्लेखेन विधिका स्वापना, प-
ञ्चाशदधिक वाऽऽरोपणा स्वापिना, न च स्वापनाऽऽरोपणावि-
धिसान्निभिक मीलेने जानं सतने शतम् १७० । ततः पचमास-
द्विसंख्येऽशीतशतसंख्येभ्यः शोधितं, स्थिताः पञ्चाशद् दश,
तेषामधिकृतया पञ्चाशदधिकया आरोपणया भागो द्रियते,
तत्र भागो न लभ्यते इति चत्वारिंशद् शतं प्रक्षिप्तम् । ततो
भागो ह्येतत् एकौ मासः, इयमांशोपणा अप्राविशान्तिमास-
निष्पन्ना अप्राविशान्तिमासेति एकोऽप्राविशत्या गुणितो, जा-
ता अप्राविशतिः पृष्टा तत एवमालोचकाय कथयति-यथा ह्यौ
स्वापनामासौ, अप्राविशान्तिरारोपणमासाः । एते मिलितान्ति-
शत्, अप्राविशान्तिरूपे मासा आरोपणार्थं भागे ह्येतत् लब्धः ।
एवं सुवर्ण संचयमासप्रमाणलोचकाय विधिकं भणनीयमिति ।
येन पुनरांशोपणाजागृहादरेण भागे द्विद्वयमासं कोषविरेहेण
समं शुद्ध्यां तत् कृत्स्नमारोपणं कृष्टव्यम् । येन यावत्प्र-
माणेन तु द्विसमीलनविन्यायं पचमासपरिमाणमाधिकं भ-
वति तच्च तावत्प्रमाणं पुनर्नोपार्धं कोषपरिमाणमवसानव्य-
म् । यथा विधिकायां स्वापनायाः परिधिका आरोपणार्थो
पञ्चोत्तरः । एतेन ऊपरिमाणलक्षणमुक्तं कृष्टव्यम् ।

अस्य तु छत्रवर्हीणान् हौत तस्य तु हवति मानार्वा ।

एकई जा चोदम, एकातो संस जुगहीण ॥१५४॥

इह सर्वोऽसौ स्वापनायामारोपणार्थं च दिवसेभ्यो मासा-
नामुपदानाय पञ्चजिनार्थो हस्त्यः । तत्र भागे ह्येतत् यज्ञस्य
तन्त्रियामाहुः छिक्रपदीनं कर्त्तव्यम् । यत्र पुनरांशोपणा शुद्धिर्हीना
लब्धमासा न भवति, एकाऽऽदिपु चतुर्दिनपर्यन्तासु पञ्चजि-
नार्थादिक एवासंभवतः । पञ्चदिनाऽऽदिपु नवदिनपर्यन्तासु
पञ्चजिनार्थो ह्येतत् लब्धस्वापिना (१) द्वयोः कथयोरसंज्ञकत्वात् । एकादि-
नाऽऽदिपु चतुर्दिनपर्यन्तासु छिक्रिकापसरणे शून्यस्य भा-
वात् । तथा एकाऽऽद्य एकदिनाऽऽद्यो वायव्यनुराशदिनपर्यन्ताः
स्वापना आरोपणार्थं स्वाभाविक्य एकस्मात्मासाः कृष्टव्याः ।
किमुक्तं प्रवर्ति-स्तन्नाविषयः, न तु मासोपादानोभित्तिरुप-
योगत एकस्मात्मासाभिर्बुद्ध्या प्रतिपत्तव्या इति ॥ संस जुगही-
ण (२) शेषाः पुनः पञ्चदशदिनाऽऽद्यः स्वापना आरोपण-
ार्थं छिक्रहीना कृष्टाः, पञ्चमिमांसे ह्येतत् लब्धस्य छिक्रपदीन-
त्वाभावात् उपचारतोऽहिकहीना उक्ताः ।

उपरि तु पंचभदए, जई ममा तस्य केड दिवमा उ ।

ते सर्वे एमासां, मासातो हुंति नापचवा ॥ १५५ ॥

पञ्चदशदिनायाः स्वापनाया आरोपणायाश्च उपरि चो-
रुशदिनाऽऽदिपु स्वापनाऽऽरोपणासु पञ्चजिनार्थो ह्येतत्, उपरिभ-

गल्लभ्येभ्यः शेषा ये एकद्विजाऽऽद्यो हृष्टव्यन्ते, ते सर्वे लब्धा-
नां पूरणयुतसादिकमाहुः मासाः कृष्टव्यन्ति ज्ञातव्याः । किमुक्तं
भवति ? तेषु ऊपरानुनेष्वपि स एवेका मासो गृह्यते यः प-
ञ्चदशदिनायां लब्ध इति । एवमकविशान्तिदिनाऽऽदिष्वपि
भावनीयम् ।

संश्रिति हीनाहीने ग्रहणे लक्षणे प्रतिपिपाद्विषयुधार्थास्वापना-
ऽऽरोपणमासेभ्यः शेषसंचयमासेभ्यश्च दिवसप्रहणं क्रियते,
तथा प्रतिपादयति-

होइ समे समगटणं, तह वि प पडिसेवणा उ नाऊणं ।

हीणं वा अहियं वा, सवत्थय समं च गणैज्जा ॥१५४॥

स्वापनाऽऽरोपणार्थं दिवसपरिमाणं समं तुल्ये, यासु स्वाप-
नाऽऽरोपणासु मासेभ्यो दिवसप्रहणं समं भवति तावन्तः
स्वापनामासेभ्यः प्रत्येकं दिवसा शुद्धिर्हीना, तावन्त आरोप-
णामासेभ्योऽपि भागः । स्वापनासेभ्यो दिवसप्रहणं समं वि-
षयं वा । यथा सप्तदिनार्थो स्वापनायां सप्तदिनार्थो वाऽऽरोप-
णायाम्, तथा द्वादशपूर्वकरणप्रयोगतः षड्विंशति संचयमासो लब्धः,
तत्र स्वापनाऽऽरोपणमासास्यो सप्त सप्त दिनानि शुद्धीतानि, ये
वाऽऽरोपणया भागे ह्येतत् लब्धाद्यनुर्विशेषितमासास्त्वेकस्मात्प-
ञ्च दिनानि शुद्धीतानि, द्वयोर्दिनयोर्कोषे वा नित्यत्वात् । शेषेभ्यः
सप्त सप्त दिनानि । एवमवस्थिति स्वापनाऽऽरोपणासु तुल्ये
दिवसपरिमाणे स्वापनाऽऽरोपणमासेभ्यस्तुल्यं दिवसप्रहण-
म् । शेषमासेभ्यस्तुल्यं विषयं वा जावनीयम् । कासु चिपुनः
स्वापनाऽऽरोपणासु यद्यपि दिवसपरिमाणं समं भवति, तथा-
पि प्रतिसेवनां ह्येतावत् कस्यापि मासस्य कौडीशो प्रतिसेवना-
न्तकृष्टरागाऽऽद्यस्यवसाया, मन्दरागाऽऽद्यस्यवसाया वा इति
ज्ञात्वा तदनुगच्छन्तः स्वापनाऽऽरोपणासु दिवसप्रहणं कदाचि-
त्कानं कदाचिदतिरिक्तं वा ॥ किमुक्तं जवत-कदाचिद्वारोप-
णार्थं दिनं, स्वापनायामधिक्यं । यथा विधिकायां स्वापनायां
विधिकायामारोपणायाम् । अत्र हि द्वादश्यामपि स्वापनामासाभ्यो
प्रत्येकं दश विवसा शुद्धिनाः । आरोपणमासयोस्त्वेकस्मात्प-
ञ्चदश, एकस्मात्पञ्च । अथ स्वापनायां मासयोरैकस्मात्पञ्चदश
दिवसा शुद्धिनाः, अपरस्मात्पञ्च । आरोपणमासास्यार्थं तु कास्यार्थं
प्रत्येकं दश त्रयोति प्रतिसेवनाविषयेष्वप्यनेन तु स्वापनामा-
सास्यामारोपणमासास्यार्थं च प्रत्येकं दश दश दिवसा शुद्ध-
वन्ते इति । (संश्रय समं च गणैज्जा) कदाचिपुनः सप्त
स्वापनायामारोपणायाम्, तथा आरोपणया भागे ह्येतत् लब्ध-
मासास्तेषु च समं दिवसप्रहणं भवति । यथा प्रथमे स्थाने स्वा-
पनायां विधिकायामारोपणार्थं, द्वितीये स्थाने पाक्षिक्यां
स्वापनायां पाक्षिक्यामारोपणार्थं, तृतीये स्थाने पञ्चदिनार्थो
स्वापनायां पञ्चदिनयामारोपणार्थं, चतुर्थे स्थाने एकदिनार्थो
स्वापनायां एकदिनयामारोपणार्थं वाऽऽरोपणायाम् । एवमवस्थिति द्वि-
विदिनासु स्वापनाऽऽरोपणासु यथायामं भावनीयम् ।

विममा आरवणाओ, विममं गटणं तु होइ नायव्वं ।

सरिसे वि सेविषमी, नह जोसो तह सवु विमुक्को ॥१५५॥

इह आरोपणाग्रहणेन स्वापनाऽपि शुद्धिना कृष्टव्या । तत्र प्र-
तिसेवनां कुलेना यद्यपि सर्वेऽपि मासाः सप्तशतपरिमाणसे-
वनेन प्रतिसेवित्वाः, तथाऽपि सदृशे सेविनेऽपि सदृश्यामपि
प्रतिसेवनायां वाः स्वापनाऽऽरोपणाः परस्परं दिवसमानं वि-

यमाः, तावद्वस्तुनुरोपेन आरोपणया भागे हने ये ह्यधमा-
स्तस्मै च दिवसप्रहणं विषयं भवति कालत्रयं, स्वापनाऽऽरोप-
णादिवसानां परस्परविषयमवस्थानेनैव विप्रणं विषयं भव-
तीति प्रतिपत्तयामिति भावः । एवं विषयमात्रं कृत्स्नाऽऽरोपणा-
वस्थितिः, याः पुनरारोपणा विषया अकृत्स्नाश्च, न च दिवस-
प्रहणं कुर्वता यथा ऊर्ध्वा विमुक्त्यति, तथा स्त्रु निश्चितं क-
ल्प्यं, नाम्येति ।

एवं खलु उच्यते, आरुचणाया विषयसतो ह्येति ।

तर्हि गुणा तावद्व्या, नापक्वा तद्देव जोमा य ॥२४६॥

यमुक्तप्रकरणे स्थापनान् आरोपणा विशेषतो भवति-वि-
शेषतया भवति । तथाहि-यथा स्थापनामासङ्ख्याः शेषाः
मासा यावन्मोक्षकृत्वायमारोपणार्थं मासास्त्वनवस्थयाका
जायाः कियन्ते, कृत्वा च प्रथमो जागः पञ्चदशगुणः कियते,
शेषाः पञ्चगुणाः यदि वा सर्वा अरारोपणादिवसगुणा मासाः
कियन्ते, एवमारोपणया दिवसपरिमाणं लब्धं भवति,
तदा एतावद्भिः स्थापनादिवसैः प्रकृतिः परमासाः पूर्वेभ्य इति
तदनुसारतः स्थापनादिवसाः स्थाप्यन्ते, तत्र आरोपणानु-
रोधना स्थापनाति स्थापनान् आरोपणा विशेषवर्त्तते । तथा
काऽऽह- (तर्हि गुणा तावद्व्या इति) तद्विरोपणायासं-
ख्याभिः, आरोपणादिवससंख्याभिर्वा आरोपणया भागे हने
ये ह्यधमा मासास्ते गुणा गुणिताः कृत्वा पुनरारोपणादिवसयु-
क्तास्त्वनवः संख्यमासा आगच्छन्ति, न तु स्थापनामास-
संख्याभिः स्थापनादिवससंख्याभिर्वा गुणिताः, ततो विशेष-
वत्यः स्थापनाभ्य आरोपणा इति । (नापक्वा तद्देव जोमा य
इति) ओषा अपि तथैव कालव्याः । तथा-आरोपणया भागे
हियमाणं यावता भागो न शुद्धयति तावदमासा कालव्या
ओषा इति ।

कमिणुआरुचणाए, समग्रहणं होति तेषु य मामेसु ।

आरुचनाऽऽरुचिणाए, विषयं जोमो जहा मुज्जे ॥२४७॥

कृत्स्ना आरोपणा नाम या ओषावहिता, तस्यां कृत्स्नाया-
मारोपणायाम्, आरोपणया जागं हने ये लब्धमासास्तेष्वेकजा-
गः, तद्विचि वाक्यशेषः । समं दिवसप्रहणं ज्ञेयम् । अथ
ह्यारोपणमासास्ततः प्रत्येकं जागेषु स्वप्रहणं कृष्टव्यम् ।
तथा-आद्यभागनेषु मासेषु प्रत्येकं पञ्चदशदिवसप्रहणं,
शेषभागनेषु पुनः सर्वत्र पञ्चदिवसप्रहणमात्रं ।
अकृत्स्नायमारोपणार्थं पुनर्नियतो दिवसप्रहणप्रहणं, न-
वावस्थमायि विषयं दिवसप्रहणं ऊर्ध्ववशाद्भवति । तथा
काऽऽह-ऊर्ध्वा यथा शुद्धयति तथा दिवसप्रहणं भवति, ततो
विषयमिति दिवसप्रहणविषयं च कथमभिदम् ।

अहं इच्छुमि नाऊणं, उचणाऽऽरोचणं जहाहिं मासेहिं ।

गहियं नदिवसेहिं, तस्मादेहिं हरे भागं ॥ २४८ ॥

कथयति-यदि दिवसप्रहणं अनुमितकृत्वा, ततः स्थाप-
नाऽऽरोपणाः स्थापनाऽऽरोपणमासमासैश्चः संख्यमासेभ्यः
जहाहिं, परिचयश्च कृत्वा मासांश्च शुद्धीकरोति जिज्ञासा-
र्थं तद्विषयेभ्यः स्थापनाऽऽरोपणागुच्छावसंख्यमासदिवसे-
भ्यः । किमुक्तं तवति-यवमासदिवसेभ्यः स्थापनाऽऽरोपणादि-
वसवर्हिदेभ्यः तस्मात्सैः स्थापनाऽऽरोपणादिवसमाहिशेषव-
द्मासदिवसमासैः स्थापना, उचणायासमासङ्ख्यावसंख्यमासै-

भागे हरेत् । तत्र यद्युच्यं तान् दिवसान् जानीहि, शेषं पुन-
जानीयात् दिवसभागान् स्थापनाऽऽरोपणादिवसास्ताम्
स्थापनाऽऽरोपणमासैरेव भागो हसंभ्यः, तथापि यद्युच्यं,
ते दिवसाः, यत्प्रेषं, ते दिवसभागान् इति यथा प्रथमे
स्थितिं विधिकार्या स्थापनार्थं आऽऽरोपणार्थं पूर्वप्रकरणे
त्रयोदश संख्यमासा ह्यथाः, तेषुः स्थापनामासो ह्य-
वेक आरोपणमासः, उचयमीलने त्रयः शोधयन्ते, जानाः प-
ञ्चाहः । ततः स्थापनाऽऽरोपणादिवसाः पञ्चत्रिंशत्, तर्हि इति
ये यवमासदिवसाः पञ्चचत्वारिंशत् शतम् १४४, ते किल तदि-
वसाः, तद्व्यस्तमासैस्ते शोधयन्ते शोधयन्ते सैर्दिवसैरेव यथाः जा-
गो हियन्ते, हने च जागे लब्धमासप्रदश, शेषास्तद्व्यस्त पञ्च-
भागानमेकैकमासं मासात् चतुर्दश चतुर्दश दिवसाः शुद्धीताः,
पञ्च पञ्च दिवसस्य दश भागाः । यदि वा एकमासं मासात्
चतुरः सात्तु दिवसान् शुद्धीत्वा शेषेषु मासेष्वेकैकं प्र-
क्रियत्, तत्र भागनं नवजया मासत्रयः प्रत्येकं पञ्चदश दि-
वसाः शुद्धीता एकमासदशः पनतुमासकृत्वा मासत्रयम् । स्थापना-
वसानां विशतेः स्थापनामासाभ्यां भागो हियन्ते, लब्धा एकै-
कस्मिन्मासे दश दश दिवसाः, आरोपणमासस्त्वेक पञ्च । त-
त्र पञ्चदश दिवसा लब्धाः, भागनं स्थापनामासाभ्यां दश दश
दश दिवसा लब्धाः, भागनं स्थापनामासाभ्यां दश दश
दिवसा शुद्धीताः । आरोपणमासापञ्चदश । एवं विषयदिव-
सप्रहणं सर्वथाऽऽनेतव्यम् । यत्र पुनः स्थापना आरोपणा च
नास्ति, अकृत्स्नत्वात् । यथा-सज्जिता मासा ज्ञायन्ते, तत्रा
शतस्य शतस्य सेवितमासैर्जागं हने दृष्टव्यं तद्विषयप्रहणं
प्रत्येक मासेभ्योऽनुगमनवत्यम् । उक्तं च-“ जहं नरिय उचण
आरो-चना य नज्जति सेविया मासा । सेवियमासेहिं त्रय,
अस्सीवं लक्षमां गहियं ॥ १ ॥ ”

एवं तु समाप्तं, जागर्थं सामन्तज्ञकणं वीर्य ।

एणं ह्यखलेणं, जोमेयव्वा उ सव्वाओ ॥२४९॥

यमुक्तेन प्रकारेण सामन्यैवैव, तुराश्च एवकारार्थो निज-
कर्मत्वादिषं संख्ययने-सामान्यलक्षणबीजमिष बीजं सकलसा-
मान्यलक्षणायामप्रारोहसमर्थं किञ्चिद्व्यतिथम्, यत्नामन्तरो-
जितेन वाजकद्वयन लक्षणेन स्या अपि कृत्स्ना अकृत्स्नाऽऽ-
रोपणाः भागयानव्याः सुवृत्ती शिष्यवृत्ती च यथाऽवस्थततया
प्रकृषणीयाः । तदेवं कियन्तः सिद्धा इति ह्यारमुक्तम् ।

अधुना “ दिहं निशोहनामे ” इति ह्यारं व्याख्यायितुमाह-
कमिणाऽऽरुचिणा एया, सिद्धाओ जवे गणपनामपि ।

चउरो अतिक्रमादी, निष्ठा तथैव अज्जयणे ॥२५०॥

कृत्स्ना अकृत्स्नाऽऽरोपणा एता अनन्तऽऽरोपितमासाम्यलक्ष-
णाः प्रकल्पनास्ति निशोऽप्ययने सिद्धाः प्रांसज्जाः एतेन “दि-
ह्वा निमोहनामे ” इति व्याकथयितम् । अधुना “ तथैव नहा
अनीयारा ” इति व्याकथयति-चउरो इत्यादि) अनीयारा
ये चान्वारोपितक्रमाऽऽह्यस्तेषु सप्रयाश्च भेदास्तैरेव प्रकल्प-
नाम्यलक्षणेन सिद्धाः ।

संप्रातं तान्वानिक्रमाऽऽदीहं वशोयति-

अतिक्रिपं वशेयं चैवं, अतिथारिं तथा अणायारे ।

गुरुओ य अतीयारे, गुरुयारां अणायारे ॥२५१॥

अतिक्रमणं ज्ञेयः भवत्यतो मयोरङ्गकर्ममतिक्रमः । विशेषेण
पञ्चभेदकरणतोऽतिक्रमो व्यतिक्रमः । तथा अतिचरणं प्रहण-

तो द्वन्व्यातिक्रमणमनीचारः । आचारस्य मापवाचरस्याभा-
वः परितोगतो ध्वंसोऽनाचारः । एते चानिक्रमाऽऽद्य आधा-
कर्मोपक्रमेभ्यो व्याख्याताः । आधाकर्मणो निमित्ततः सन् यः
प्रतिश्रुतीति सोऽनिक्रमं वनेते, तद् ग्रहणनिमित्तं पदेभ्यं कृ-
तेन अनाक्रमेण शुद्धातोऽनीचारे लुप्ततातोऽनाचारे, एवमप्यद्वि-
परिहारस्थानमधिक्रम्यातिक्रमाऽऽद्यां कृतवत्याः । एतेषु च प्रा-
थम्यात्मिकाः अतिक्रमे मासगुरु, स्थानिकमासगुरु, काले
लघु । अनीचारे मासगुरु द्वार्यां विशेषतः । तथापि तयोः गुरु,
कालगुरु च । अनाचारे चतुर्गु, यस्मात् गुरुकानोऽनाचारे, चतुर्धा-
ऽनुक्तसमुच्चयः । स चेत्तु स मुञ्चिनाति-अतिक्रमात् व्य-
तिक्रमो गुरुकः, तस्माद्वि गुरुकानोऽनीचारे इति । ततोऽप्यनीचा-
राद् गुरुरनराऽनाचारः ।

तत्र इत्ये प्राथम्यविशेषः-

तस्य जने न उ मुने अतिक्रमादीं उ यामिया केड ।

चोपग मुने मुने, अतिक्रमादीं उ जेपजा ॥ २५२ ॥

तत्र एवमकृत प्रकारेण भवेत्प्रतिश्रुतकर्म, यथा न तु
नैव सूत्रे निशाधाप्यनलक्षणं, कालादिक्रमाऽऽद्य उप-
पत्तिताः स्यात्, ततः कथं चत्वारोऽनिक्रमाऽऽद्यस्वरूपेवाप्यनं
सिद्धा इति । मुरिराद-चोदक । सर्वोऽप्ये प्राथम्यगणो-
पतिक्रमाऽऽद्येण भवति, ततः साकानुक्रमा अपि सूत्रे सूत्रे तान्
अनिक्रमाऽऽद्यन् योजयेत्, अर्थतः सूचितत्वात् ।

कथमर्थतः सूचिता इत्याह-

सर्वे द्वि य पञ्चिक्ता, जे मुने ते पञ्चुपणापारं ।

थेराण भवे कये, जिनकप चवमु वि पयसु ॥ २५३ ॥

यानि कालचित् सूत्रेऽनिक्रमानि प्राथम्यस्थानि तानि सत्रो-
पपत्तिं यथावराणां केडे स्थानकलिङ्गकालानामाचारे प्रतीय
जवमि, यतः स्थानिकारकानां त्रिधातिक्रमाऽऽद्य पदेषु पदेषु
प्राथम्यं न ज्ञायते । तथाहि-यानिधुनयति याद सतः
परतो वा प्रतिषेधतः पदभेदे न कुरुते, कुरुपि वा पदभेदे
नेतेन शुक्रानि, शुचीतेऽपि यथा न तुक्ते, किन्तु परिस्वापयति,
तदा स मिथ्यादुष्कृतमात्रप्रदानेनापि शुक्लानि न सूत्राभिहित-
तप्राथम्यस्थानि, लुप्ततात्मनाचारे वनेते इति तस्य सूत्रो-
क्तप्राथम्यस्थानि, जिनकलेपे जिनकलिङ्गकानां पुनश्चतुर्थ्य-
निक्रमादिषु पदेषु प्राथम्यं भवति, किं विद् प्राथम्यं न कु-
प्यत् । तद्वत् सर्वमपि सूत्राभिहितं प्राथम्यं, यतोऽनाचारमधि-
कृत्य प्रवृत्तम्, यथाचारानिक्रमाऽऽद्यविनाभावी, ततोऽर्थतः
सूचितत्वात् प्राथम्यमतिक्रमाऽऽद्यां योजनीया इति स्थितम् ।

ननु यथेवमर्थे निशांथि सिक्के, ततो निशांथमपि कुतः सि-
द्धमित्यत्र आह-

निस्सीहं नवमुक्त्वा, पञ्चवागएव तद्वयव्युक्ता ।

आचारानामपेक्षा, वीनडया पाहुदच्छेया ॥ २५४ ॥

प्रत्याख्यानस्याभिधायकं यत्तमे पूर्वं प्रत्याख्याननामकं तस्मा-
त्, तत्रापि तृतीयादाचारनामप्रथमादनुक्तः, तत्रापि विशालित-
माप्राप्तुनच्छेदाभिधायकमप्यनं सिद्धम् । इवमत्र भावना-व-
स्थादपूर्वाऽऽदीनि चतुर्दश पुत्राणि, तत्र नवमे पूर्वं प्रत्याख्यान-
नामकं, तस्मिन् विशालितवस्त्वनि, यस्मिन् नाम प्रथमाधिकाराव-
श्याः, तेषु विशाली वस्तुषु तृतीयमाचारनामप्रथमं वस्तु, तत्र
विशालीः प्राभुनच्छेदाः परिमाणपर्यायलक्षणाः प्राजुतशब्दाव्या-

हरेण अर्थच्छेदाः, तेषु यो विशालिततः प्राभुनच्छेदः, तस्मा-
न्निशांथि सिद्धमिति ।

अत्राऽऽह स्थित्यः सर्वे साधूक्तं, किन्तु-

पत्तेयं पत्तेयं, एष एष भासितोऽप्यत्राह ।

तो केण कारणेण, दोसा एगत्तमावसा ॥ २५५ ॥

एकोनविंशतुद्देशकेषु पदे पदे सूत्रे सूत्रे, यदि वा उद्देशक प्र-
त्येकं प्रत्येकमेकस्य शेषस्य प्रति प्रत्येकम् । अत्राभिमुख्ये प्रति-
शब्दो यथा प्रत्याज्ञाशब्दमाः पत्तेयस्यत्र, न बोधनायततः प्रत्ये-
कशब्दस्य वाप्याविशङ्कायां द्विवचनम् । अपराधात्, अपराधे
सांत मासाऽऽदिकं प्राथम्यं दीयते इति उपचारतः प्राथम्य-
स्थान्येवापराधशब्दोक्तानि, तान् भागित्वा यथा केषुचिह-
पराधेषु मासत्रय, केषुचित् मासगुरु, केषुचित् चतुर्मासगुरु ।
एव सूत्रातोऽर्थतश्च केषुचित्पुण्यं, केषुचिद् गुण्यपञ्चकम् । एवं
यावत् केषुचित् मित्रमासगुरु, तथा केषुचिदपराधेषु पदत्रय,
केषुचित् केडं, केषुचिद् मूलं, केषुचिदनवस्थायां, केषुचिदपरा-
क्षितम् । एवं दीयते प्रत्येकं प्रत्येकं प्राथम्यस्थानि भावत्वा भूय
इदमुक्तं, यथा एकां पुरुषां गुरुकं सामिकमापन्नोऽपरो लघुमा-
सिकं, तयोर्द्वयोपि कदाचित् गुरुकं सामिकं दद्यात्, कदाचित्
लघुमासिकं, तथा एकां लघुपञ्चकमापन्नोऽपरो गुरुपञ्चकं,
तयोपि कदाचित्पुण्यं दद्यात्, कदाचिद् गुण्यपञ्चकं, तथा
एकः पञ्चकमापन्नोऽपरो दशकं, तयोर्द्वयोपि कदाचित्पञ्चकं
दद्यात्, कदाचित् दशकम्, एवं पञ्चदशकविंशतारानुक्रममास-
मासलक्षमात्रमासचतुर्मासपञ्चमासपञ्चमासच्छेदाऽऽदिकं जेण
नापञ्चाद्ये यावत्पराक्षितम् । तथापि-एकः पञ्चकमापन्नोऽपरो
पाराक्षितं, तयोर्द्वयोपि कदाचित्पञ्चकं दद्यात्, कदाचित्परा-
क्षितम् । एवं दशकऽऽदिकमपि स्थानं गुरुलघुविकल्पतः
परस्थाने पञ्चदशऽऽदीनां सद् वक्तव्यं यावत्पराक्षितम् । एतच्च
तदोपपत्तये यथा द्वे पाणामिकं भवति, तच्च दुष्कृपावमतः
पृच्छति- (तो कणेत्वादि) यतो होपेपु प्रत्येकं प्रत्येकं प्राथम्य-
स्थानमुक्त्वा पञ्चात् शोवाणामिकं सतीव प्राथम्यस्थान्युक्तानि,
ततः कथय केन कारणेन दोसाः परस्परं गुरुगुरुराऽऽदि-
तथा महदन्तरा अपि एकत्वमावसाः ।

मुरिराद-

जिण चोदम जानीप, आलांयण दुव्वले य आवरिण ।

एगण कारणेण, दोसा एगत्तमावसा ॥ २५६ ॥

जिनं प्रतीय (चोदम स्ति) चतुर्दशपुत्राणां उपलक्षणमेत-
त्, यानिधुनयदपुत्राणां प्रतीयं, तथा- (जानीप स्ति) एकजा-
तीयं प्रतीयं, तथा आशोचनो प्रतीयं, दुव्वले प्रतीयं, आचार्य
प्रतीयं वाप्यामन्यथात्वमपि भवति, तत्र पतेन जिनाऽऽद्या-
द्यणलक्षणं कारणेन, दोसा एकत्वमावसाः, जिनाऽऽद्या-
तीयं शोवाणामिकं प्रतीयं भावः ।

तत्राऽऽद्यमर्थमाक्रमं चतुर्दशतारिकादृष्टान्ते, अपरयोस्तु त्रयो-
व्यंश क्रममेकानिकं छद्ममकालेकनिधायकं च विषय इति दृश्यते ।

यत्तुदुग्गा उ जिणस्मा, चोदमपुत्रिवस्मा नाप्तिमा होड ।

सर्वे एगमयोगा, निमज्ज एसा अणोगा य ॥ २५७ ॥

जिनस्य जिनविषये चतुर्दशकं दृष्टान्तः, चतुर्दशपुत्राणां
नालिका भवति दृष्टान्तः, एकजानोपस्य एकानिकद्वयविष-
यः, आशोचनायामेकानिकनिधायविषयः ।

नञ यथा जिनं प्रतीत्य होषा एकस्मादप्रास्तथा विन-
द्विप्रयुक्तयुक्तयुगलदृष्ट्यानेन भगवते-

उपपत्तिरोगाणां, तस्मिन्नेव आसिद्धे य विवर्जनी ।
नादं तिविद्विदमामयीषां, देव तदा आसिद्धगणं तु ॥२९८॥

मिथ्यादृष्टिप्रपञ्चावधिर्मङ्गो, स हि चिकित्सां करोति, न
साधुरिति तदुपादानम् । विभक्त्या विभक्तज्ञानिनो रोगाणामु-
त्पत्तिम्, उत्पद्यन्ते रोगा अस्या इत्युत्पत्तिः निदानं, तां ह्यास्या,
तथा नादित्यनेन रोगाः संशयवन्ते, शस्यन्ते उपशमं नीयन्ते
रोगा येस्तानं शमनानि, औषधानि तेषां रोगाणां शमनानि
तस्मिन्नेतानि तानि औषधानि, यथायत्नं ह्यास्या विविधानाऽऽदि-
जन्मरोगयोगसंस्त्रप्रकाराः, आसयो रोगः स येषां विद्यते ते
आसिद्धाः, विविधास्त ते आसिद्धाः, तेषां विविधाऽऽसिद्धाः
तथा औषधगण इति प्रयच्छन्ति यथा नियमनो रोगोपशमो
भवति ।

औषधप्रदाने च चत्वारो जङ्गाः तथ्या-

एकेणैको जिज्ञासु, एकेण अणेगोऽगोऽगि एको ।

एगेहि वि अणेप, पक्षिसेवा एव मार्गेहि ॥ ३०० ॥

कञ्चित् एकेन घृतकुटेन एको वाताऽऽदिको रोगविद्वन्,
एव प्रथमो भङ्गः । कञ्चिदेकेन घृतकुटेन अनेक लघोऽपि वा-
ताऽऽदयो दोषाऽऽवृत्तवन्ते, रोगो विज्ञतीयः । तथा कञ्चिदनेकेघृत-
कुटेनेकोऽऽवृत्तमरुगोदो रोगो वाताऽऽदिकश्चेदमुपयानि, एव
तृतीयः । कञ्चिदनेकेघृतकुटेनेके वाताऽऽदयो रोगा उपशम्य-
न्ति, एव चतुर्थो भङ्गः । एव प्रातस्त्वाऽप्येकानेकमासविषया
चतुर्भङ्गकया एकानेकैर्मसैः ब्रुवन्तीति घृतकुटदृष्टान्त उ-
पलक्षण, नेन सामान्यत औषधदृष्टान्तोऽपि दृष्टव्यः । तत्राऽपि
चतुर्भङ्गका ।

नामेवाऽऽद-

एकामेहेण जिज्ञासु-ति केवि कुर्विया उ तिमि वायाऽऽदी ।

वदुष्टिं जिज्ञासी, वदुष्ट एकेकनो बावि ॥ २९० ॥

एकनौपनेन तथाविधेन कञ्चित् वाताऽऽदयस्त्रयोऽपि कुपिता-
द्विष्टवन्ते, उपशमं नीयन्ते इति भावः । एष द्वितीयो भङ्गः ।
तथा बहुविधरोगैर्बद्धो वाताऽऽदयो रोगाद्विष्टवन्ते । एष चतु-
र्थो भङ्गः । तथा- (एकेकनो यावि स्ति) एकनौपनेनको वा-
ताऽऽदिको रोगः चेदमुपयानि । एव प्रथमो भङ्गः । भङ्गत्रयम-
हणाचतुर्थोऽपि भङ्गः स्मृतो दृष्टव्यः । स वायम्-अनेकैरौष-
धैरको वाताऽऽदिको रोगोऽप्यन्तमशगादद्विष्टवन्ते । एष तृतीयो ज-
ङ्गः । इयमेव भावना-यथा विभक्तज्ञानिनः सर्वरोगाणां निदान-
मेकानेकौषधत्वमर्थं वायुधृष्यमाता उपसंपन्नानां रोगिणां घृ-
ताऽऽदौषधगणं प्रयुज्जते, नेन च प्रयुज्यमानेन घृतकुटेन औष-
धेन वा कदाचिदेकेनको रोगो उपशमं नीयते, कदाचिदेकेन अनेक, कदाचिदनेकैरकैः, कदाचिदनेके । एवं भ-
गवन्तोऽपि जिनाः केवलिनो मासार्हैः रागाऽऽदिभिरासंविनो
मास इत्ययमवश्यं मानेन शुद्ध्यतीति ज्ञानास्तस्मै मासं
प्रयच्छन्ति, एव प्रथमो जङ्गः । तथा यद्यपि बहुषो मासाः
प्रतिसेविनास्तथाऽपि ते मर्यादुभावेन प्रतिसेविताः, यदि वा
पञ्चाहं हा दुष्टं कृतमित्यादिनैरुद्वेगैः प्रतिघृकृताः, तत एव
एकेन मासेन शुद्ध्यतीति ज्ञानात् एकं मासं प्रयच्छन्ति । यदि

वा-पञ्चरात्राऽऽदिकम्, एष द्वितीयो जङ्गः । एकेन मानेन, पञ्च-
रात्राऽऽदिना वा बहुना मासकाऽऽदिपरिहास्यमानाप्रयुक्तमात्र-
त् । तथा येन नौपने रागाऽऽदयश्चस्तिन एको मास एव वा प-
ञ्चरात्राऽऽदिकं प्रतिसेवितं, स किलैकेन मानैकेन पञ्चरात्राऽऽ-
दिना वा न ब्रुवन्तीति तस्मै अनेकान् मासान् प्रयच्छन्ति । उपर्यु-
परि रागत्रेयाऽऽदिकं पश्यतकठेऽपि मूलमपि यावत्पाराञ्चि-
तमाप प्रयच्छन्ति, एव तृतीयो भङ्गः । अनेकैर्मसैरेवेदाऽऽदि-
भिर्वा पाराञ्चिन्तप्यन्तैरेकस्य मानस्य पञ्चरात्राऽऽदिकस्य वा
शोधनात् । तथा बहुषु मासेषु प्रतिसेवितेषु मूलमेव बहुभि-
र्मसैः योधिमासाद्विषयतास्यवबुध्यमानाः ह्यापनाऽऽरोपणा-
व्यतिरेकेण चरोमासात् प्रयच्छन्ति, वस्तुतः तपःप्रायश्चित्तज्ञान-
क्यासंजनात् । एष चतुर्थो जङ्गः, अनेकैर्मसैरेकैर्वा मासा-
नां शोधनात् ।

उपनययोजनामाह-

विवर्जनीय जिणा खलु, रोगी साहू य रोग अवराहा ।

साद्री य ओसहादं, तीए जिणओ विमोहिंति ॥ ३०१ ॥

इह विचारमकमे विमङ्गितव्याः खलु जिनाः प्रतिपत्तव्याः,
रोगिणां रोगितुल्याः साधवाः, रोगा रोगितुल्या अवपरा साहू-
गुणोत्तरगुणापराधाः औषधानि औषधतुल्याः शोधयः प्राय-
श्चित्तलक्षणाः, यत्तस्या शोधवा कृत्वा जिना अपि शोधयन्ति,
नैवमेव, तत औषधस्थानांवा शोधिः, एवं जिनं प्रतीत्य होषाः
एकव्यवसायिनः ।

संप्रति यथा चतुर्दशपूर्वविनामधिकृत्य दोषाणामेकावं भवति
तथा प्रतिपादयति-

एमेव य दिष्टो, विवर्जनीयौहिं विवर्जमर्येहि ।

विमजा करोति किरियं, साहिंति तद्वेव पुठवरा ॥ ३०२ ॥

एष एव घृतकुटजङ्गण औषधलक्षणां वा दृष्टान्तचतुर्दशपूर्-
विणोऽपि योजनीयः यतो यथा विमजो विमथरा विमङ्गक-
तैर्दशशब्दैर्भाङ्गवत् चतुर्दशविकल्पेनावितथो रोगापन-
यनक्रियां कुर्वन्ति, तथा चतुर्दशपूर्वधरास्त्रयोदशपूर्वधरा वा-
वहशपूर्वधरा यावदभिन्नदशपूर्वधरा (जिनोपादि) शाल्वजिना
इव चतुर्भङ्गविकरनः प्रायश्चित्तप्रदानेन प्राणिनोऽपराधमाह-
नात् शोधयन्ति, ततस्तत्रापि घृतकुटदृष्टान्तः केवलौषधदृष्ट-
ान्तो वा योजनीय इति । आह परा-केलुः केव-
लज्ञानसामर्थ्येनः प्रायश्चित्ते रागाऽऽदिदृष्टदशपूर्वधरा पश्यन्ति,
ततस्ते चतुर्भङ्गविकल्पनः प्रायश्चित्तं ददतु, तथा शुद्धि-
र्शानात् । चतुर्दशपूर्वधरात् साक्षात्वा वेकृन्ते, ततः कथं
ते तथा दृष्टयेति । नैव दोषः । नेषामपि ज्ञानात् ।

तथा चात्र नास्तिकादृष्टान्तः-

नाद्रीए पस्वगया, जह तीए गनो उ नउनए काओ ।

तह पुठवरा भावे, जाणोति निमुज्जए जेण ॥ ३०३ ॥

नास्तिका नाम घोटका, तस्याः पूर्वं प्ररूपणा कर्तव्या,
यथा पादोन्नतकृतविवरणे कालकृते । सा वैषम्य-

॥ इतिमयुष्माऽऽसारा, लोहमयी नास्तिका उ कायव्या ।

तोस्त तलममं छिदुं, छिदुपमाणं च मे सुख ॥ १ ॥

उन्नतययुष्मालो-हं तिषस्तज्जायायै ययुष्मारीए ।

उन्नतययुष्मालोहं, कायव्यं नास्तियच्छिदुं ॥ २ ॥

अथवा दुवस्सजाया-दं गयकुमारोर्दं पुच्छयालेहि ।
विहिं विहिं गुणहिं तोहिं उ, कायव्वं नालियाडिउं ॥ ३ ॥
अथवा सुवस्समासे-हिं वउहिं वउरं गुला काय चुं ।
नासिस्सस्समासी, कायव्वं नासियाडिउं ॥ ४ ॥ इत्यादि ।
तथा भाषिकया यथादकसंगलनेन दिवस्सस्य रात्रेर्वा
गतो वा अनीतो वाऽप्राशुषिष्ठो वा कालो ज्ञायते । य-
था-एतावत् दिवस्सस्य रात्रेर्वा गतमेतावत्तिष्ठति इति ।
तथा पूर्वपरा अथ चतुर्दशपूर्वपराऽद्वय आलोचयन्तौ प्राव-
मजिमायं दुरुपलक्ष्यमप्यगमवन्नतः सम्पद्य जानन्ति, ज्ञाने च
भावे यो येन प्रायश्चित्तेन शुभयेन, तस्मै तच्चतुर्भुविक्रय-
तो जिना इव प्रथक्प्रतीति न किञ्चिदनुपपन्नम् । तदेवं च-
तुर्दशपूर्वमभिक्रय होवा एकस्वमापन्ना इति भावितम् ।

अमुना यथा जातिं प्रतीत्य होषा एकस्वमापद्यन्ते, तथा प्र-
तिपादयति-

मासचउमामिण्ढिं, वड्ढीहं वेगं तु दिउमए मरिसं ।

असण्ढाईं इच्छाईं, विसरिसवत्थुसु नं गरुवं ॥ ३६४ ॥

जातिहिंवा-प्रायश्चित्तैकजातिर्द्वयजातिश्च । तत्र प्रायश्चि-
तैकजातिमधिकृत्यैवमुच्यते-मानचतुर्मासैकैवहरिण प्रति-
भिक्षितरेकं मासं चतुर्मासाऽऽदिक्ं होयते । इयमत्र ज्ञावना-
बहुषु लघुमासिकेषु प्रतिस्वातन्त्र्येकैकस्यायामालोचनेषु प्रति-
स्वभावात् महातुमावहृत्प्राप्त्य, प्रतिस्वभावात्मानामपि स्व-
हारात्वात्, आलोचनयामपि सर्वेषामशमनावनेनैकत्वेनायामा-
लोचनेत्वात्, एकं लघुमासिकं दातव्यम् । एवं बहुषु गु-
हमासिकेषु प्रतिस्वतन्त्र्येकं गुरुकं, बहुषु लघुषु त्रैमासिके-
ष्वेकं लघु त्रैमासिकं, बहुषु लघुगुरुद्वैमासिकेष्वेकं गुरु त्रै-
मासिकम् । एवं त्रैमासिकचतुर्मासिकाप्यष्टमासिकाप्यारमा-
निकेष्वपि आशनीयम् । (विचारिसवत्थुसु जे मयमिति) वि-
शदशस्तुषु यत् गुरुकं नदानव्यम् । तद्यथा-बहुषु लघुगुरुमा-
सिकेषु प्रतिस्वतन्त्र्येकं गुरुकं, बहुषु लघुगुरुद्वैमासिकेष्वेकं गुरु
त्रैमासिकम् । एवं त्रैमासिकचतुर्मासिकाप्यष्टमासिकाप्यारमासि-
केष्वपि आशनीयम् । बहुषु मासिकेषु त्रैमासिकेषु
त्रैमासिकेषु चतुर्मासिकेषु पाञ्चममासिकेषु पाण्णमासिकेषु प्रति-
स्वतन्त्र्येकं पाण्णमासिकमिति । सम्यक् द्वयजातिमात्रकृत्य हो-
वाणमेकव्यं प्रावयन् (अनण्ढाईं इच्छाईं इति) द्वय्याणि अशना-
ऽऽदीनि अशनपानखादमखादिभिनि ताप्येकाप्येकान्यधिकृत्य
होवाणमेकव्यमुपजायते, तत्रैककृत्यमधिकृत्यैवम् । अनेकानि अ-
शानैककृत्यविधयारवायाधार्माकर्मिकाम्भक्त्य तत्रैकमाधार्माकर्मिकं
चतुर्गुहं दीयते । यदि वा बहुषाह्वानान्यमयन, तत्रैकमाह्वाननिय-
मं मासिकं दीयते । एवमुदकाऽऽद्वैराजपिमाऽऽद्वैर्यापि भाव-
नीयम् । अनेककृत्याप्यधिकृत्यैव अशनमाधार्माकर्मिकं खादिमा-
धार्माकर्मिकं प्रातस्तेवन्ते, नैषु सर्वैरकतेलमासोर्वाचनेषु एकमा-
धार्माकर्मिकं चतुर्गुहं दीयते । एवं बहुष्वनेककृत्याप्यधिकृत्यैव उदकाऽऽ-
द्वैर्यु एकमुदकाकृत्यनियमं मासिकम् दीयते । एवमेतैककृत्यविषये-
ष्वपि स्वापमोहोऽंशकाऽद्वैर्यापि भावनीयम् । "विसरिसवत्थुसु
ऊं गुरुवं" इत्येतदभाषि सर्वव्यते । तद्यथा एकमशनेन राजपि-

वहोऽपरमशनमाह्वानमव्यमुदकाऽऽद्वैर्यपमाधार्माकर्मिकम्, औष-
कमव गुरुमशमाधार्माकर्मिकनियमं चतुर्गुहं दीयते । एवं पानका-
ऽद्वैर्यापि भावनीयम् । एतदेककृत्यमधिकृत्यैव अनेककृत्या-
प्यधिकृत्यैव अशनमाधार्माकर्मिकं, पानं चोजाऽद्वैर्यनस्यात-
ममिधं, खाद्विमे स्थापितं स्वापिमोहोऽंशिकम् । अत्राप्येकमा-
धार्माकर्मिकनियमं चतुर्गुहं दीयते । अत्र बागारीहृष्टान्तः । यथा-
"यसो रदकारो, तस्स जउआए वड्ढु अवराहा काया, नय भणुणा
माया । अजया सा चरे उअमाइदुवारे पमेऊं पमायाओ सयअ-
यचरे तिथा । तत्थ य चरे साणो पविडो । तस्समयं च पई आ-
गतो । तेषु साणो विडो । पच्छा सा अगारी आगया, अवरा-
हकारिणीति भणुणा पिण्डउमारका । सा चिन्हेअ-अण्णे विमे वड्ढु
अवराहा अरिथा, ते विमाणाउं एस पिण्डिइहा इयाणि खेअ
सम्मा कदेमि । गावो वळ्ळुण होआ, वासो हारिया, कंसमा-
जवमवि इअरानो पारिवं । अन्नं, पेओ वि तुअणं नदो ति ।
एवमादिअवराहसु पळ्ळमरा कापेसु तेषा सा पळ्ळवारं पि-
ट्ठिया ।" एवं लोकान्तराणि अनेकैववराधगधैवैकैः प्रायश्चित्त-
दण्डो दीयते । तदेवम्-" दग्धे पयमणो न ति" गतम् ।

इदानीमाशोचनाऽऽदीनि नीणि डारणि वक्तव्यानीति तेषां

यथाकमिमिमे दृष्टान्ताः-

आगारीदिट्ठो, एगमणेग य ते य अवराहा ।

जंरी चउकंभंगो, सामीपत्ते य तेषमि ॥ ३६५ ॥

आलोचनयामगारीहृष्टान्तः । येषु चापराधेषु विषयेषु अगार-
ीहृष्टान्तस्ते अपराधा एकेऽनेके वा । उच्येते भगवद्भट्टहृष्टान्तः ।
तत्र च जगन्ना चतुस्कनकः, भङ्गचतुष्टयमिति भावः । आ-
चार्ये स्वाभिस्वप्राप्तं स्तेनहृष्टान्तता ।

तथाऽऽशोचनाविकल्पा इमे-

निस्सुज्जे विषदण्ण, एगमणेग य होइ चतुंगो ।

वोसिर उरन्मयप, विट्ठपिचरिमे भिया दां वि ॥ ३६६ ॥

इह स्त्रीवैर्यापि पुंसवै प्राकृतत्वात्, निषद्यावां विकटन्यावां च
जयति चतुर्दशी, चतुर्थी भङ्गनां समहारचतुर्दशी, गायत्रां
स्त्रीवैर्यापि पुंसवै प्राकृतत्वात् । कथं चतुर्दशीत्यत आह-ए-
काऽनेका च । एका निषद्या अनेका च । तथा एका विकट-
ना, अनेका वा । इयमत्र ज्ञावना-एका निषद्या आशोचना । इहा
ऽऽलोचनो द्वाविन गुरोनिषद्या कन्यया, यावत्तत्र वाराद् आलो-
चनो द्वाविन तावतो वाराद् निषद्यां विवर्तयितुं करति । तत्र यदा
विधिना अशवानप्यनीवार्य निषदेकत्वेलायामालोचयति
तदा एकस्यामेव निषद्यायां सर्वानीवार्याऽऽशोचनान् प्रथमो य-
थोक्तो प्रकः । (वोसिर उरन्मयप विषय तिष्ठि) द्वितीयो-
भङ्गो विष्मृतो, तृतीयो प्रक उरन्मयप प्रभृतपदेषु । किमुक्तं
मवति-(-द्वितीयो प्रक एका निषद्या, अनेकैऽऽशोचनान् एव वि-
स्मृत्यतिचारस्य । यदि वा-मायाविन आलोचय यन्दिने गुरो
पुनः स्मरणतो प्राचाविनः पञ्चास्यप्यालोचनपरिमाणपरिण-
तस्य गुरो तथा चिन्तयेद् एव यन्ननकं तथा आलोचनतो
चोदन्त्यः तृतीयो प्रकः । अनेका निषद्या, एका आलोचनान्, एव
प्रभूतेन कालेन प्रतिस्विते बहुकस्य एकदिनेनाऽऽलोचनमाया-
रयतोऽप्योक्तस्त्वस्मिन् दिने । तद्यथा दृष्टाऽऽशोचनतो भावनी-
यः । यदि वा-निषद्यन् निषद्या, गुरो बहुवैकं कायिकयुधि

गतप्रयागेत अनेका निषया एका आलोचनेति । (चरिमैल-
या हो वि) चरमभङ्गे अनेका निषया 'अनेका आलोचनाः,
हृदयेकपि अशरज्जायोतैत्यस्य स्यातां' इति कारणे-विष्णु-
तन्त्रे, यदि बापराध्याहुदयम् । इदमुक्तं जवालि-प्रवृत्तकाक्षे-
न प्रवृत्तमांसितमतो बहुविष्णुनमिस्त्वयस्मिन् दिने स्मृत्वा
आलोचयतः, यदि वा-अपराध्याहुदयत एकादिनेनाऽऽलोचयतु-
अपराधयोऽपरस्मिन्नह्यलोचयतो यथातत्स्वरूपमनुभूतो ज-
ङ्गः । तत्र एका निषया एकाऽऽलोचनेति प्रथमे भङ्गे एक-
मेव गुरुतरं प्रायश्चित्तं दीयते शेषाणां सर्वेषामपि प्रायश्चि-
त्तानामाच्छादकम् । तथा चोक्तम्-“न चमं मोहादण दिज्जह ।”
इति । अस्यायमर्थः-नदेवैकं गुरुतरं प्रायश्चित्तं शेषाणां प्रा-
यश्चित्तानामवघाटनमाच्छादकं दीयते इति । अत्र हृदयान्तः
कारयोगः । यथा हि पञ्चायनयनाय प्रयुक्तः कारयोगोऽथेवमपि
मङ्गं शोधयति तथैकमप्यवघाटनं प्रायश्चित्तानि शोधयतीति ।
उक्तं च-“जहा पकावणयणपउत्तो कारजोयो मेसमसं पि मो-
हेऽण जहाडणपाच्छलं वि मयपच्छिन्ने मोहेह ॥” इति ।
अथवा स एवागारीहृदयान्तः-यथा सा अगरी एकापराधे
हृदयमाना अन्यान्पराध्यान् कथयन्त्येकवारं पिठ्ठ्ठ्ठा, यदि
पुनर्वेहाऽपराधाः कृता इत्यन्वस्मिन्नयमिह दिवसे एकैकम-
पराधं कथयेत् तर्हि यावन्ता वारान् कथयेत् तावन्ता वारान्
हृदयेत् । एवमथापि यथैकमपराधमसहस्रालोचनेत् ततो
यावन्तोऽपराधास्त्वावन्ति प्रायश्चित्तान्यानुयादेकनिषयायाम् ।
एकालोचनार्थं यथैकमेव गुरुतरं प्रायश्चित्तं दीयते इति ।
द्वितीये भङ्गे बहुवर्तमानावतमशठन सता पूर्व न स्मृते यथा-
पि पञ्चाशालोचनार्थं तथापि, यथा तथैव भङ्गे गुरुतरकमे-
कं शेषाण्यश्चित्तानामाच्छादकं दत्तं, तथाऽत्रापि, अशठमविन-
नालोचनयाम् ततो यावन्ति प्रायश्चित्तान्यालोचनार्थं ता-
वन्ति इत्यनेन इति । तृतीयाऽपि भङ्गे बहुवर्तमानेतिमनोऽश-
ठव सत एकानिपययाऽऽलोचना न समाप्तमुपगता, ततो
यस्मिन् दिने समाप्तनुयाति तस्मिन् दिने प्रथमभङ्गक
इयैकं गुरुतरं प्रायश्चित्तं दातव्यम् । अथ शठतया अन्य-
स्मिन्नप्यस्मिन्नहृदयालोचयति तर्हि यावन्त्यपराधपराध्या-
लोचयति तावन्ति प्रायश्चित्तानि दातव्यानि । चरमभङ्गे-
ऽपि यथशठमावन्ते विष्णुतया, बहुवर्तमानेतिमनो वा अने-
कानु दिवसेऽनेकाऽऽलोचना समाप्तिं गच्छति, ततस्तथाऽपि
प्रथमभङ्गक इयैकं गुरुतरमवघाटनं प्रायश्चित्तं देयम् । अथ
मायावित्तया, ततो यावन्त्यपराधपदाणि तावन्ति प्रायश्चित्ता-
नि दातव्यानीति ।

य इह अगरीहृदयान्तः पूर्वमुपकिणस्तमिहार्त्ता कथयति-

गात्रो पीया वामी, य हारिया भायणं च ते भिक्षं ।
अज्जेव मपे सुहयं, करंदि पक्खो णि ते नडो ॥ १२६७ ॥
एगावराडिदं, अजे य कहेपगारि इमंती ।
एवं वेगपपु वि, देवो होगुत्तरं एमो ॥ १२६८ ॥

अगरी गृहस्था रथकारस्य भार्यो एकापराधवशे हृदये गृ-
हे प्रविष्टा इत्येकस्यापराधवशे दण्डे विहितस्तद्वत् भर्ता कि-
मपाने इत्यमानाश्चित्तयत्-बहवोऽपराधा मया कृताः, त-
तो मा प्रातिदिवसमेषां मां हृदय, किं त्वयैवं मां सुहृता
५५

करोतु, एवं चिन्त्यित्वा अन्यान्पराध्यान् कथयति । यथा-
लोक्येन पीता । किमुक्तं भवति-गां वस्सा धावितवात् । तथा
वासी च हारिना क्वापि मुक्ता, कस्मै समर्पिता वा न जा-
नामि । तथा जातनमपि कस्यैवाज्जनमपि ते तव सर्वधि, य-
त्र जवान् पृच्छे, हस्तारणितं सत् जन्मम् । तथा पटोऽपि तव
सर्वधी न हृदये, केनाऽपि हुन इति भावः । एवं लोकोत्प-
रेऽपि एकानिपययामकाऽऽलोचनायाम्प्रायश्चित्तमुपेक्ष्यम-
प्रायश्चित्तोऽनेकपराधपराधेषु बहू एका गुरुतरका दीयते ।
अथवा-अत्रैवाऽऽलोचनावशेषेऽयमर्थो हृदयान्तः-

योगासु चोरियाधुं, मारणदंनो न मेसया दंनो ।

एवमाणपपुसु वि, एको दंनो न उ विरुत्ते ॥ १२६९ ॥

“एगो चोरो, तेन यदुयाधो चोरियाधुं कथाअ । नं जज्जह
कस्सह माणं हारियं, कस्सह पधुअ, कस्सह पधुअ, कस्सह
रुपं । अथया तेण रायउले खलं सारणियं, रयणा हिंया । दिट्ठो
आरक्खणंदि, मादिना, रमो उवचिउयो, नस्समयं च अमो वह-
वा उवचिउया अमो-अइह वि एएण हम् । ततो रक्खा रयण-
हारि ति काउं तस्म मारणदंनो एको आणत्तो, तस्से चो-
रियाधंदा तथेव पविट्ठा ॥” तथा चाऽऽह-अनेकासु चोरिका-
सु रज्जुचोरिकानिमित्तं तस्यैको मारणदण्डः प्रयुक्तः, न शेव-
चोरिकाऽऽहः, तयो नत्रैव प्रयुष्टवान् । एवं लोकोत्परेऽप्य-
नेकपदेषु गुरुकपदांमिह एको दण्डोऽपि वरुद्धः, योऽपराधानां
तथैव प्रयुज्यते । तदेवमात्रेचनां प्रत्येकाव दोषानामुपपदिनम् ।
सर्वान् दुष्टान् प्रतीत्य भार्येन भर्ताहृदयान्तः, तथाऽपि भङ्ग-
कपुत्तयम् । तथा-अगरी चरिका, वलीवर्दा चरिकाः, जण्डी च-
रिका, वलीवर्दा चरिकाः, १. जण्डी चरिका, वलीवर्दा चरिकाः, २.
जण्डी चरिका, वलीवर्दा चरिकाः । तत्र प्रथमे भङ्गे
बाह्योपपत्तौमात्रेचनां द्वितीये भङ्गे यावन् वलीवर्दा आ-
कपुत्तयन्ति तावदात्रेचनां । तृतीये भङ्गे यावन् अगरी-
पिनं भण्डं न त्रयन्ते तावदात्रेचनां । चरमभङ्गे यावन्मा-
त्रेण न भण्डं भङ्गमुपयानि, यावन् वलीवर्दा आकपुत्तयन्ते,
तावदात्रेचनां । एव हृदयान्तः ।

अयमुपनयः-

संघयणं जह मगं, धिनीउ पुज्जिदिं होति उवणीया ।

वियतियचरिमं जगे, तं दिज्जइ ज तरइ वोहुं ॥ १२७० ॥

यथा शक्यं तथा संदहनं, शकटस्थानीयं संदहनमित्यर्थः ।
धुनयो धुनौ चौर्येभ्यः स्मृत्पुनीनाः, चौर्यतुल्या धुनय इति भा-
वः । अत्रापि भङ्गकपुत्तयम् । तत्र प्रथमभङ्गे यावदापेक्षं तस्यैव
दीयते, द्वितीये धुन्युत्तयम्, तृतीये संदहनानुत्तयम्, चतुर्थे धुनिसं-
दहनानुत्तयम् । तथा चाऽऽह- (वियतिय इत्यादि) द्वितीये तृतीये
चरिमं च जङ्गे तस्याश्चित्तं धुन्याधुन्युत्तयं दीयते यत् शक्नोति
बोद्धुमिति ।

साऽयमप्यर्थमपि विदुषः दोषानामेकत्वं यद्योपपद्यते तथा
प्राप्यते । तत्र स्वाभिमित्यप्राप्तस्तनहृदयान्तः, तमेवाऽऽह-

निवमरणं सूत्रदेवो, आमेऽधिवासं य पट्टिन उ दंनो ।

संकापियगुस्सदंनो, मुच्चइ जं वा तरइ वोहुं ॥ १२७१ ॥

“एगधय नगरे राया अजुत्तो मतो, तथय य काउं चित्तयादि देव-
याऽऽराहणमिह आसो अधिवासिओ, इत्थी य । इतो सूत्र-

देवो चोरिषं करोते आरक्षस्वमेहि गहिनी । तेहि रजज्जितमेहि
बभूवो भाणत्तां नवरं हिंसाविजइह । इतो य सो आत्मा इत्थी य
मुक्तातो, अद्भुतसवयवपरिचारेदि दिट्ठो सुखदेवो । आमेण हे-
सियं पढी आइया, हयिण गुणुमुखात्थं । गोपेत्तं करे सेण
अहिसित्तो, खंधो य आइत्तो । " सामुद्रकलक्षणपाठकैरादिष्ट
'एव राजा' इति तस्य चौरिकापराधाः सर्वे मुक्ताः, राउये
स्थापितः । तथा चाऽऽह-तुयमरणमभूत् ततोऽम्बोऽधिवासि-
तोऽम्बाधिवसे कृते तेन श्वेन मूलदेवस्य पुष्टं दत्तं, ततो मूल-
देवो राजा बभूव, न पुनस्तस्य चौरिकावयवः कृतः । एव
दृष्टान्तः । अयमुपनयः एकस्य साधोर्बहुभृतस्य अपराधे
प्रायश्चित्तं दत्तो गुरुकः सकाहवतः, प्राचायाश्च कावगताः, स
चाऽऽचार्यपरोपयोग्य इत्याचार्यः स्थापितः, गच्छ च सुतार्थ-
तनुमयाऽऽदिभ्यः संभ्रतः कर्तव्यः । ततो यच्छक्रोति वोढुं तद्दी-
यते । अथ न शक्रोति तर्हि न किञ्चिद् दीयते । तथा चाऽऽह-
(संकपेत्यादि) संकल्पितगुरुदण्ड आचार्येणैव स्थापितः सन्
एवमेव मुच्यते, यद्वा शक्रोति वोढुं तद्दीयते इति । एवमा-
चार्यमधिकृत्य देवा एकस्वमापन्नाः । अत्राऽऽह चोदकः-साधू-
कामिदं होषैकम्यकारण, किमनया एतावत्प्रमाणया आपनान्ऽऽरो-
पणाभ्यामाकुष्टिविकृष्टया इतः पञ्च विवसा गृहीता इतो द्रोश्या-
दिकपना । गुरुणा ह्यागममनुसृत्य यत्प्रायश्चित्तमाभेवति तत्कथा-
पनाऽऽरोपणाभ्यामन्तरेणैव दीयताम-इदं ते प्रायश्चित्तमिति ।

अत्र सूरिराह-

चोयग ! पुरिमा दुविट्ठा, गीयागीय परिणामिं इथरे य ।
दोएह वि पक्कयकरणं, सव्ये मफला कया मासा ॥२७२॥

चोदकः पुरुषा द्विविधाः । तथ्या- (गीयागीयं च) गीताधीः,
अगीताधीश्च । अगीताधी द्विविधाः-परिणामिनः, इतरे च ।
इतरे नाम-अपरिणामाः, अनिपरिणामाश्च । तत्र गीताधीना-
मर्य च परिणामिकानां परिहासवानमापन्नानां यन् दान्त्यं
नरस्यापनाऽऽरोपणाभ्यामाकुष्टिविकृष्टया चिन्ता दायते । अत्र
दृष्टान्तो वणिक्- "एवो वणिग्यो, तस्म यीसं भरीओ एगजा-
तीयभेइमोपान्ना सत्ताभ्यां समनागामो । तस्स गच्छतो सुं-
कहाणे सुंकियओ ववट्ठितो जणह-सुंके देखि । वणिगो जणह-
किं दायये ? सुंकिओ जणह बोसित्तो जगो । ताहे वणिगणे
सुंकिरणे य परिचुत्ता मा श्रोयारणवपाराहसु विक्खेवो ह-
वउ ति एका भरी सुके विहा । एवं सव्वेसि गीयथाणम-
गीयथाण य परिणामाणं विणा आकट्ठिविकट्ठेण पाय-
ठित्तं दिज्जइ । ज उण अगीयथा अपरिणामा च, ते जइ
जणह मासाणं परेण अवाष्ठा तेसि दोगहं पक्कयकरणट्ठो
सव्ये मासा उपमाऽऽरोपणावधिगणेण सफलकाठं दिज्जे-
न ।" तथा चाऽऽह- (दाएह बोल्यादि) इयानामपि अ-
परिणामकानामिति परिणामिकानां च प्रत्ययान्तानां स्यादिति
हेतोः सर्वे मासाः स्थापनाऽऽरोपणाभ्यां सफलाः कृताः ।
अत्र दृष्टान्तो मूलमदन्ते " मुक्कल्लगस्स योसं जेहोओ
एगजातीयभेइमरियाओ सत्ताभ्यां सममाराओ । तस्स ग-
च्छुक्कस्स सुंकाणे सुंकिओ ववट्ठितो भणइ-एयं जेकि दाउं
वव, किं मम श्रोयारणविकखेवण । मुक्कल्लमरुगो मसुह-आयारि-
त्ता एक्कजानो बोसइमे जायं वेणहसु । सुंकिरणे तस्स सव्व-
भेओओ आयारित्ता एक्कओओ बोसइमो जायो गहिने । म-
कमसरिज्जा अगीया, सुंकियसरित्तो मुक्का अइवाव निदिदिट्ठ-

तो कज्जाकजे जयमाणाजयमाणासु । एक्केण वाणिएण निही
उक्कणमिनी, न अवेहि नाउं रओ निवेइव, वणिगो दिंत्तो, निही
य सेहो । एवं मरुएण वि निही दिट्ठो, रओ निवेइओ रओ
पुच्छित्तो, तेण सव्व कहिये । मरुगो पुहत्तो, निही वि से दाह-
णा दिहा । एवं जो कजे जयमागारी तस्स सव्वं मरुगस्सेव
मुचर, जो कजे अजयमागारी तेसु वि जो अकजे जयमागारी
य, अजयमागारी य, वणिगस्सेव पच्छित्तं दिज्जइ, नवरं कजे
अजयमागारीस्स लघुतरं दिज्जइ ।

एतदेवाऽऽह-

वणिमरुगनिही य पुणो, दिट्ठता तत्थ होति कायव्वा ।

गीयत्थपीयाण य, उववएणं तेहि कायव्वं ॥ २७३ ॥

गीतार्थानामगीतार्थानां च विषये वणिक्पुरुषनिषयः पु-
नर्दृष्टान्ता मवर्ति कस्यथाः । तत्र वणिजा गीतार्थानामुपनयनं
कस्य, मरुगजाऽगीतार्थानाम्, एवमन्वयान्तरमेव भाविष्यति ।

तत्र वणिक्मरुगदृष्टान्तामेव भावयति-

वीसं वीसं जेहो, वणि मरु सत्ता य सुल्लज्जाओ ।

वीसज्जाणे सुंमरु-मसरिज्जा इहमगीता ॥ २७४ ॥

वणिजा मरुकेण च प्रत्येकं विशानिभाएवो गत्यः कृताः ।
कथंजनाः ? इत्याह-सर्वान्मरुद्वयभक्ताः तुल्यकथाणकाः, तत्र
शौचिकको विशानितमे भागे प्रत्येकमेकैकं विशानितमे भागं या-
चितवान्, वणिक् एका भाकामेव दत्तवान्, मरुकस्तु प्रत्येकं
प्रत्येकं भक्ताज्च एकैकं विशानितमे प्रागम् । अत्र वणि-
कनरुशो गीतायो मरुकसदृशाः (इहमगीत इति) पुनरिह
अगीतोऽगीतार्थः ।

अथवा-कार्याकार्येण यतनाऽयतनयोर्विशिष्टाभे यौ वणिक्म-
रुको तौ दृष्टान्तौ कस्यौ । तथा चाऽऽह-

अथवा वणिमरुएण य, निहिसंभ निवेइए वणिए दंको ।

मरुए एव विस्मज्जण, इय कज्जमकज्ज अयमभ्यो ॥२७५॥

अथयेति प्रकारान्तरे । तत्र प्रकारान्तरे इदम्-पूर्वे गीतार्थानो-
त्तथयोर्वणिक्मरुकदृष्टान्तानुत्पात्तवर्त्तनी तु कार्याकार्येण य-
तनायामयतनयोर्वा च निश्चिन्ताजोवसन्नौ वणिक्मरुकदृ-
ष्टान्तानुवृत्ते इति । वणिजा निश्चिन्तामे शान्तिवेदितं वणिजो रा-
हा दृष्टः कृतः, मरुकेण निश्चिन्तामे निवेदितं तस्मिन्मरुके रा-
हा पुत्रा कृता, विस्मजनं च प्रधानं निधेः मरुकाय कृतम् ।
इतिरेवममुना दृष्टान्तेन कार्यमकार्यं याविक्क्य यतमानोऽय-
तमानइत्योपनेतव्यः । यः कार्यं यतनाकारी स मरुक इव पूज्यः,
सर्वमपि च तस्य प्रावहिन्नमुच्यते । कार्यं अयतनाकारी
अकार्यं यतनाकारीव वणिगिव दृश्यते, नवरं कार्यं यतना-
कारिणः स्तोको दृष्टः ।

अत्राऽऽह-किमिति आचार्यस्य सर्वं मुच्यते, किमिति च
शेषः सावधः सर्वं प्रावहिन्नं वाङ्मनः ? अत्र निश्चिदृष्टा-
न्तः । तथा चाऽऽह-

मरुयसमाणो उ गुरु, मुचइ पुव्वं पि सव्वं से ।

साह वणिओ ब जहा, वाहिजाइ सव्वपच्छित्तं ॥२७६॥

कथानकं प्रशुक्रमेव । उपनयस्त्वयथा-यथा मरुको नि-
श्चिन्ताजोवदनेन राहोऽनुमदं कृतवान्, तथाऽऽचार्योऽपि ग-

यदि उत्तरगुणानिचारा अशुद्धा इति कृत्वा चरणश्लेशका भव-
न्ति, ततो मूलमनातिचारान्तरचरणश्लेशका न प्राप्नुवन्ति, उत्तरगु-
णानिचाराणां चरणश्लेशकतया प्रतिपन्नत्वात् । तथा च सति
मूलमनातिचाराः किं जिनशास्त्रे प्रतिकुषाः?, दोषाभावात् ।

अथ स्वरिह-

मृगगुण उत्तरगुणा, जम्हा भंमंति चरणसेदीश्री ।

तम्हा जिछीहँ दोष वि, पकिड्डा सव्वमादूणं ॥२०४॥

यस्मात् मूलगुणा उत्तरगुणा वा पृथक् पृथक् युगपद्वा अनि-
व्ययमाणाश्चरणश्लेशाः संयमश्लेषातो श्लेशाणां । साधून्ततो
जिनैः सर्वज्ञैरेवेऽपि मृगगुणानिचारा उत्तरगुणानिचाराश्च प्रति-
कुषाः । अन्यच्च-मूलगुणेर्ध्वान्तचर्यमाणेषु मृगगुणास्तावदना एव ।
किं तु उत्तरगुणा अपि दृश्यन्ते । तेषां विनाशो उत्तरगुणेष्वतिचर्य-
माणेषु उत्तरगुणास्तावदना एव, किं तु मूलगुणा अपि दृश्यन्ते ।

तथा चाऽन्यदृष्टान्तमाह-

अगमयाओ हणे मूत्ते, मृगयातो उ अगमं ।

तम्हा खलु मृगगुणा, न मेति नय उत्तरगुणा या ॥२०५॥

यथा तालद्वयस्याप्रस्तद्व्यापानां मूत्रं हन्ति, मृगधातोऽपि चात्र
हन्ति, एवं मृगगुणानां विनाशो उत्तरगुणानपि नाशयति, उत्त-
रगुणानामपि विनाशो मूलगुणाञ्च, तस्मात् मूलगुणानिचारा
उत्तरगुणानिचाराश्च जिनैः प्रतिकुषाः । अथ चेद्विक्र आह-यन्ति
मूलगुणानां नाशो उत्तरगुणानामपि विनाशः, उत्तरगुणानां
नाशो मूलगुणानामपि, तस्मात्ततो न अह्नु नैव मूलगुणाः
स्यान्ति, नाप्युत्तरगुणाः । यस्माज्जातिन स संयतो यो
श्लेशोत्तरगुणानामन्यतमं गुणं न प्रतिसेवते, अन्यतमगुण-
प्रतिसेवने च द्वयानामपि मूलोत्तरगुणानामभावाः, न्यामन्य-
भावे सामायिकाऽऽदिन्ययमाज्ञावः, तदनावे वक्तुः ॥२०६॥ निमि-
स्थानामभावाः । ततः प्राप्ते तीर्थमचारिभूमिति ।

स्वरिह-

चोयण ! छकायाणं, तु मेनेमा डाऽगुधावणं नाव ।

मूलगुण उत्तरगुणा, दोषि वि अणुधावणं ताव ॥२०६॥
चाद्वक् ! यावत् पट्टजीविकायाप्यु संश्लोऽनुधावति अणु-
गच्छन्ति प्रबन्धनं वनेत, तावत् मूलगुणा उत्तरगुणाश्च द्वयेऽ-
प्येते अनुधावन्ति प्रबन्धनं वनेते ।

इत्तरमायाइयुं यमंजता तड् दुव नियेत्ता य ।

वचपनिवेत्ता ता, अणुमज्जेत य जातिर्ये ॥ २०७॥

यावत् मृगगुणा उत्तरगुणाश्चानुधावन्ति तावद्विस्तरसामा-
यिकच्छेदसंयतायनुधावनः यावच्छेदसामायिकच्छेदोपस्था-
नमेयमो तावत् द्वौ निमिस्थानवनुधावनः । तथा-च वक्तुः, प्रति-
सेवकश्च । तथाह-यावत् मूलगुणप्रतिसेवना तावत्प्रतिसेवको,
यावदुत्तरगुणप्रतिसेवना तावद्वक्तुः । ततो यावत्तद्वि-
तावद्वक्तुः प्रातिसेवकाश्च अनुसञ्जति अनुवचन्ते, ततो
माचारिश्च प्रसक्तं प्रवचनमिति ।

(८) मूलोत्तरगुणप्रतिसेवार्था प्राथम्यस्य-

अथ मूलगुणप्रतिसेवनामुत्तरगुणप्रतिसेवनार्था वा चा-
रितश्लेशाऽन्तरक कश्चिद्विषयो उत नास्ति ? । अस्त्योति ह्यमः ।
कोऽस्माविशयाह-

मूलगुणो दृश्यमगदे, उत्तरगुणो मंन्ते सरित्तवाई ।

छकापरकलण्डा, दोसु वि मुक्के चरणमुच्छी ॥२०८॥

मूलगुणेषु दृष्टान्तः हन्ति शकटं च केवलम्, उत्तरगुणा अपि
तत्र दशोचितव्याः । उत्तरगुणेषु दृष्टान्तो मण्डपे सेवेयाऽऽदि ।
आदिशब्दात् शिखाऽऽदिप्रतिग्रहः । तथापि मूलगुणा अपि दृश्य-
यितव्याः । इयमत्र भावना-पकेनापि मूलगुणप्रतिसेवनेन तरु-
णादेव चारिप्रशंसा उपजायते, उत्तरगुणप्रतिसेवनार्था पुनः
कालेन । अथ दृष्टान्तो हन्तिकः । तथाह-यथा हातक वृ-
क्षकधुतः पञ्चमहाद्वाराः, तेषां महाद्वारानामेकस्मिन्नपि द्वारे मु-
त्तकलोभने तरुणादेव रिक्तो भवति, सुचरणांनककालेन पुन्येन ।
एवं महाद्वारानामेकस्मिन्नपि महाद्वारे अतिचर्यमाणं तत्तत्तत्तादे-
व समस्तचारिप्रशंसा भवति, एकमूलगुणायति सर्वमूलगुणानां
धातात् । तथा च शुरुषो व्यावस्यते एकजननङ्गं सर्वजनभङ्ग इति
एतन्निश्चयनवमतम् । व्यवहारतः पुनरेकजननङ्गं तदेवैकं भग्न प्र-
तिपत्तयस्य, शेषाणां तु भङ्गः क्रमेण, यदि प्राथम्यप्रतिपत्तयथा
नानुसंधेयते इति । अन्ये पुनराहुः-चतुर्थमहाद्वारप्रतिसेवने त-
त्कालमेव एकद्वारिचरित्रं, शेषेषु पुनमेतन्महाद्वारिचरणप्रति-
सेवनया महयतिचरणे वा वेदितव्यः । उत्तरगुणप्रतिसेवनार्था
पुनः कालेन चरणश्लेशो यदि पुनः प्राथम्यप्रतिपत्तयथा नोऽनुधा-
वयति । एतदेव कुतोऽवसेयमिति चेत् ? । उच्यते-शकटदृष्टा-
न्तात् । तथाह-शकटस्य मूलगुणा द्वे चक्रे, उर्ध्वौ, अग्रश्च । उ-
त्तरगुणा चक्रकालकालेहृत्पदऽऽद्यः । एते मूलगुणोत्तरगुणेष्व-
सुपप्रयुक्तं सत् शकटं यथा जारवहनकृमं भवति, मागे च
सुखं भवति, तथा साधुषा मूलगुणोत्तरगुणेष्वपि सुपप्रयु-
क्तः सत् अग्रदृष्टशीलाङ्गसहस्रभारवहनकृमं भवति, वि-
शिष्ट उत्तरोत्तरसंयमाध्ययसाधनानप्येव च सुखं भवति ।
अथ शकटस्य मूलाङ्गनामकमपि मूलाङ्गं नष्टं भवति, तदा
न भारवहनकृमं, नापि मागे प्रवर्त्तते, उत्तराङ्गपु कैश्चाङ्गना-
ऽपि शकटं कियत्कालं भारकृमं भवति, प्रवहति च मागे,
कालेन पुनर्महत्तनाऽप्याप्यपरिश्रमनादप्येवमेव नदुपजायते ।
एवमिहार्था मूलगुणानामेकस्मिन्नपि मृगगुणे हने न साधुना
मृगदृष्टशीलाङ्गसहस्रभारवहनकृमना, नापि संयमश्लेषादेव
प्रवहनम्, उत्तरगुणेष्वपि कश्चित् प्रातिसेवितरपि भवति किय-
त्त कालं चरणभारवहनकृमना, संयमश्लेषादेव प्रवर्त्तते च ।
कालेन पुनर्महत्तना तथाप्यपरिश्रमनादप्येवमेव नानुधावन्तो भवन्ति
समस्तचारिप्रशंसा, ततः शकटदृष्टान्तादुपपाद्यते मूलगुणाना-
मेकस्यापि मूलगुणस्य नाशो तत्कालं चारिप्रशंसा उत्तरगुणानाशो
काशकमेव । इति तदेव मण्डपपर्ययाऽऽदिदृष्टान्तात् । तथा
ह-पराकाऽऽदिमात्रेण यथेको द्वौ बहवो वा सर्वया, उपलक्षण-
मेतत्-निलनपट्टलाऽऽद्यो वा प्रकाश्यन्ते, तथापि न मण्डपो
नक्षमापद्यते, अतिप्रदूनेन क्वाङ्काऽऽदिसंयमकालेन जयेते (?) । अथ
तत्र महती शिखा प्राद्व्यते, तदा तथैकयापि तत्तत्तत्तादेव ध्व-
समुपयाति । एवं चारिप्रशंसादेव अत्यन्तदृष्टान्तादुपपाद्यते मूलगुण-
प्रतिसेवार्थानेन भङ्गुभिरनु कालकमेवनाति-
चर्यमाणेन जयेते, शिखाकल्पेन पुनरेकस्यापि मूलगुणस्यानि-
वारमेतत्कालं ध्वंसमुपगच्छतीति । तदेव यस्मात् मृगगुणा-
तिचरणे किंप्रथ-उत्तरगुणानिचरणे कालेन चारिप्रशंसा भवति
तस्मान्मृगगुणा उत्तरगुणाश्च निरतिचाराः स्मृति-च-
ट्टकायश्चकृणोपि सम्यक् प्रयतिनस्यम् । पट्टावरकृणे हि मृगगुणा
उत्तरगुणाश्च दृष्टा भवन्ति, नेषु च तदेवैव दृश्यते, अथ

माधायामेकचक्षुः प्राकृतस्यात् । प्राकृते हि चक्षुःशब्दस्योऽपि भवतीति । चरणशुद्धिश्चास्ति शुद्धिः ।

अत्र शिष्य आह—ये प्राणातिपाताऽऽदिनिवृत्त्यात्मकाः पञ्च मूलगुणस्तैः ज्ञाताः । ये तु उत्तरगुणास्तान् जानीमः, ततः कति उत्तरगुणा इति ? सूरिराह—

पिन्दुस्य जा विमोही, समीतीओ जावणा तवो छविहो ।

पदिमा अजिगमहा वि य, उत्तरगुण मो विपाणाहि प्रए

पिण्डस्य वा विमोहिनीश्च समीतय इयं सप्तम्यादिकाः, पाञ्च भावना महाप्रतानां, यच्च द्विमेवं तपः, याश्च प्रतनमाभिधूणां ज्ञातव्यं, ये चाभिप्रज्ञा ऊच्यन्तेऽऽदिभेदविभ्रान्, एताश्च उत्तरगुणाश्च "मो" इति पादपूरणे । विज्ञानीहि ।

एतेषां चोत्तरगुणानामेवं क्रमेण संख्या—
बायाला अट्रेव उ, पणवीला बार बारस य चेव ।

दव्वाड-चउरजिगमह, भेया म्बु उत्तरगुणाणं । १६० ॥

उत्तरगुणानां प्रागुक्तानां पिण्डविशुद्ध्यादीनां क्रमेण खटव-
मो भेदाः । तद्यथा—पिण्डविशुद्धेः द्वाच-वारिश्च द्विदा—चोदश-
विध उद्गमः, पौरुषविधा उत्पादना, दशविधा पवणा च ।
समितीनामपि भेदाः । तद्यथा—पञ्च इयं सप्तम्यादयः, तथा मनः-
समितिः, वाक्समितिः, कायसमितिः इत्येते । भावनानां भेदाः
पञ्चविंशतिः, एकैकस्य महाप्रतनस्य पञ्चपञ्चभावाभावात्मज्ञा-
त् । तपसा द्विविधस्यापि सर्वसंख्या भेदा द्विदश । द्विविधे हि
तपो, बाह्याऽऽभ्यन्तरी भेदात् । बाह्याऽऽभ्यन्तरस्य च प्रत्येकं
पञ्चोदश इति । प्रतनानां भेदा द्वादशानि च—"मासाई सलेना ।"
इत्याद्यादयश्च प्रप्रतनो भेदिनव्याः । आभिप्रज्ञेद्वाक्ष्यत्यो ऊ-
च्यन्तेऽऽदिकाः—ऊच्यन्तप्रतनः, केषाजिप्रज्ञा, काज्ञाभिप्रज्ञा, आ-
भाभिप्रज्ञा । तद्वैयमुक्ता उत्तरगुणाः ।

संप्रति यद्यवस्थाप्रायश्चित्तमुपवर्षितं तद्गतानां पुरुषाणामि-
मे विधाया इति प्रतिपादयति—

निगम्य वट्टेना वि य, संवदया म्बु तद्वा अमंवदया ।

एकैका ते छविहो, उग्याय तद्वा आगुग्याया ॥१६१॥

ये प्रायश्चित्तं वहन्तीति ते द्विविधाः । तद्यथा—निर्गताः, वसं-
माना । निर्गता नाम ये तपोऽई प्रायश्चित्तसमाप्त्यनुभेदाऽऽदि-
प्राप्ताः । वसंमाना ये तपोऽई प्रायश्चित्तं वनेने । तत्र ये वसंमाना-
स्ते पुनर्द्विविधाः—संवायिताः, असंवायिताश्च । संवायः संज्ञान प-
र्याप्तित्वा संवायिताः, तस्मात्तद्विशोनादित्तु प्रत्ययः । ये पक्षां
मासानां परतः सप्तमास्त्याऽऽदिकं यावदुत्कर्षतोऽशीतशतं मासा-
नां प्रायश्चित्तं प्राप्तास्ते संवायिताः, तेषां मासेष्वः स्थापनाऽऽरोप-
णाकारेण दिवसादुद्गीक्षा पक्षमासाधिकं प्रायश्चित्तं दीयते ।
असंवायिता नाम—ये मासिके द्वैमासिके त्रैमासिके चातुर्मासिके
पञ्चमासिके षण्मासिके वा प्रायश्चित्तं वन्ते । ते संवायिता अ-
संवायिताश्च एकैके द्विविधाः—उद्वृत्तास्तथा अनुद्वृत्ताः । उद्वृत्ता
नाम—लघुः अनुद्वृत्ता मुक्ताः तत्र ये संवाये असंवाये च उद्वृत्ते वसं-
ते ते संवायिता असंवायिताश्च वक्ष्याताः । ये च पुनरुद्वृत्तास्ते
संवायिते संवायिता असंवायिताश्च ते अनुद्वृत्ताः ।

साम्प्रतमेनामेष गार्था यथोक्तव्याख्यानेन वक्ष्याम्यसि—
येषां ईश्वराणां, उ निगम्या त तवा उ बोधव्या ।

मे पुण वट्टेति तत्र, ते वट्टेता मृणेत्यव्या ॥ १६२ ॥

मासादी आवण्णे, जा उम्मासा अमंचयं होइ ।

उम्मासा उ परेणं, संवदये तं मुण्यकं ॥ १६३ ॥

ये वेदाऽऽदिप्रायश्चित्तमापन्नास्ते निर्गता उच्यन्ते । कुतस्ते निर्ग-
ताः, इत्याह—(त तवा उ बोधव्या) ते निर्गतास्तपस्तपोऽर्थात्प्रा-
यश्चित्तस्य बोधव्याः । ये पुनर्बसन्ते तपस्त तपोऽई प्रायश्चित्तं
ते वसंमाना ज्ञातव्याः । (मासादीत्यादि) मासाऽऽदिकं प्रायश्चित्त-
स्थानमापये मासादाभ्य यावत्प्रथमासाः, तावत्तप्रायश्चित्त-
समसचयम्—असंवायसंज्ञं भवति । वषमासात् पट्ठयो मासे-
पयः परेण परतो यथाप्रायश्चित्तं तत्संवायितं ज्ञातव्यम् । उद्वृ-
त्तानुद्वृत्तविशेषत्तु सुप्रतीत इति न व्याख्यातः ।

संप्रति संवायासंवायेद्वातानुद्वृत्तयो प्रस्थापनीयं विचि-
रिदमाह—

मासाऽ अमंचयणं, संवदं छंदि तु होइ पट्ठव्या ।

तेर पय असंचदणं, संवाय एकारस पयाई ॥ १६४ ॥

असंवायिते प्रायश्चित्तस्थाने प्रस्थापना मासाऽऽदि मासप्रभृति-
का, संवायिते पुनः प्रस्थापना निवसतः षट्मासोत्सर्गवति । प्रस्था-
पना नाम वानम । उक्तं च निशीथचूषी— "पट्ठव्या नाम द्वाणं
ति ।" इयमत्र भावना—असंवाये प्रायश्चित्तस्थानावपि यो
मासिकं प्रायश्चित्तस्थानमापन्नस्य मासिकी प्रस्थापना, द्वौ
मासावापन्नस्य द्वौमासिकी, त्रीं मासानां पञ्चस्य त्रैमासिकी ।
एवं यावत्पक्षमासानां पञ्चस्य षण्मासिकी । यः पुनः संवायाऽऽ-
पन्नस्तस्य त्रितयमात् षण्मासिकी प्रस्थापना । तत्राऽऽसंवाये प्र-
स्थापनायाः पदानि त्रयोदश, सचये एकादश ।

तत्रासंवाये प्रस्थापनायाः पदानि त्रयोदशानि—

तत्रितय उत्रयितं यं, मृत्तयितं अययउत्रायणितं च ।

चर्म प एकस्वरं, पट्ठं तत्रवज्जियं विदये ॥ १६५ ॥

नपच्छिकं तद्वद्विकं मूलत्रिकमनवस्थाप्यत्रिकं चरमे
पाराश्चित्तं तत् एकस्वरमेकवारं दीयते । इदमुक्तं जयति—
असंवाये उद्वृत्ते मासाऽऽदिकमापन्नस्य प्रथमवेलायामुद्वृत्तातो
मासा दीयते । द्वितीयवेलायामुद्वृत्तचतुर्मासिकं, तृतीयवे-
लायामुद्वृत्तपञ्चमासिकं, चतुर्थवेलायां वेदः, पञ्चमवेलायामपि
वेदः, षष्ठवेलायामपि वेदः । सर्वेषां श्राणि श्राणि दिनानि वेदः ।
सप्तमवेलायां मृत्तय, अष्टमवेलायां मूल, नवमवेलायामपि मृत्तय,
दशमवेलायामनवस्थाप्यम्, एकादशवेलायामनवस्थाप्यम् ।
द्वादशवेलायां पाराश्चित्तमिति । पञ्चममुद्वृत्तितेऽपि । संवाये त्रयो-
दश पदानि प्रस्थापनायां वक्ष्यामि । (पट्ठं ति) प्रथममसं-
वाये पट्ठं गतं, द्वितीयां संवाये पट्ठं (तत्रवज्जियं ति) मासचतु-
र्मासज्जग्राभ्यामादिमासार्थं द्व्यभ्यां पदान्यां वक्षितमेकादश-
पट्ठं भवति ।

एतदेव व्याख्यायति—

विदये संवचयं म्बु, ते आदपएहि दौहिं रहियं तु ।

उम्मासतवादीयं, एकारसपणीदं चरमेहि ॥ १६६ ॥

द्वितीयां म्बु संवायितमुच्यते, तद् द्व्यभ्यामादिपदार्थां रहि-
तं षण्मासतपश्चादिकं षण्मासतपःप्रभृतिकं चरमेकाराशुप-
दिकं चरमे । तत्राऽऽप्यां भावना—संवायिते प्रायश्चित्तस्थानमाप-

नस्य प्रथममुद्धानं पाएमाश्रितं ततो वीथये, द्वितीयवेलायां
देहः, तृतीयवेलायां देहः, चतुर्थवेलायामपि देहः, पञ्चमवेलायां
मूत्रं, षष्ठवेलायां मूत्रं, सप्तमवेलायामपि मूत्रम्, अष्टमवेलायामन-
वस्थाप्यं, नवमवेलायामनवस्थाप्यं, दशमवेलायामनवस्थाप्यम्,
एकादशवेलायां पाराञ्जितमिति ।

एतदेवाऽऽह-

छम्मास ततो छेदा-ऽपान तिग तिग तद्देक चर्यं च ।

संवद्विषावराहं, एकार पया उ संचइए ॥ १७७ ॥

संचयिते, कथं ज्ञेयं ? इत्याह-संवर्तितापराधे संवर्तिताः पि-
रामीज्ञता अपराधा यत्र तत् संवर्तितापराधम् । तथाहि-बहुषु
प्राप्तेषु प्रतिसेवितेषु व्यापनाऽऽरोपणाप्रकारेण तेषां मासेष्व-
शितानि दश दश पञ्च पञ्चेत्यादिकृतवता सुदोर्वा पाएमा-
श्रितं तयो निष्पाद्यते, ततो भवान् संचयितं संवर्तितापराधं,
तस्मिन्नेकादशपदार्थेन जयति-प्रथमवेलायामुद्धानं पगमासि-
कं तपः, ततः देवाऽऽदीनां श्रितं शिकम् । किमुक्तं भवति ?-तद्-
नमनरं बेलात्रयमपि यावत् देवत्रिकं, तदनमनरमनवस्थाप्यत्रिकं,
तथा एकमेकवेले वा चरम पाराञ्जितमिति । एवमुद्धान्ति-
तेऽपि संचयिते एकादश पदानि वाचयानि ।

संप्रति येऽत्र प्रायश्चित्तस्थानाः पुरुषास्तान् प्रतिपादयति-

पञ्चिन्तस्म उ अरहा, इमे उ पुरिमा उज्जिह्वा ह्वति ।

उजयतर आयतरगा, परतरगा अपतरगा य ॥ १७८ ॥

प्रायश्चित्तस्थाहो योग्या इमे चतुर्विंशतिस्थाः पुरुषा
भवन्ति । तद्यथा-उभयतरगाः, आमततरगाः, परतरगाः, अन्यत-
रगाः । तत्र ये कुरुतेः परमात्मान् प्रापि यावत्तपः कुर्वन्-
तोऽभ्यासाः सन्तः आचार्याऽऽदीनामपि वैयक्त्यर्थं कुर्वन्ति,
तस्मात्पुनरेतान् ते उभयमात्मानं परं चाऽऽचार्याऽऽदिकं तारय-
न्तीत्युभयतराः, पुरोदशऽद्विष्टाहं ह्रस्वः । ये पुनः तपोबलि-
वैयक्त्यर्थं त्रिंशदीनान् तप एव यथोक्तं कुर्वन्ति, न वै-
यक्त्यर्थमाचार्याऽऽदीनामित्यात्मनः केवलं तारयन्तीत्यामतराः,
स्वार्थिकप्रत्ययविधानात् आमततरगाः । ये पुनरुपः कर्तुमर्था-
वैयक्त्यर्थं चाऽऽचार्याऽऽदीनां कुर्वन्ति ते परं तारयन्तीति परतर-
गाः । यथा न तपसि वैयक्त्यर्थं च सामर्थ्यमस्ति केवलम्, उजये
पुनराकर्तुं न शक्नुवन्ति, किं त्वयतरत्, ते एकस्मिन् काले आ-
त्मपरदारभ्यमन्यतरं तारयन्तीत्ययतरगाः ।

आयतर परतरं वि य, आयतरं अजिगुहे य निक्षिप्ये ।

एकैकमनवदप, संवय उग्यायमपुण्याया ॥ १७९ ॥

आमततरश्च स परतरश्च, आमततरपरतरः, उभयतर इत्यर्थः ।
यथाऽऽमततरः परतरा वा, ततो ज्ञापि प्रायश्चित्तवहनाभिमुखी
भवति, तस्मिन्किमन्यतरं प्रायश्चित्तमभिमुखमुच्यते । यस्तु
परतरोऽयतरको वा यावद् वैयक्त्यर्थं करोति, तौ च तयोः प्रा-
यश्चित्तं निक्षिप्ये किंपते, किं तन्निक्षिप्यमभिधीयते । एकैकमनि-
मुख, निक्षिप्ये च द्विधा-संचयितमसंचयितं च । पुनरैकं द्वि-
धा-उदात्तमनुद्विधानं च । तदेतन् संज्ञेत उक्तम् ।

इदानीं चिस्तरोज्ञिषेयः, तत्र यः प्रथम उजयतरः, तस्येवं
दृष्टान्तमाचार्याः परिकल्पयन्ति-

जह मासओ उ छेदो, सेवयपुरिसेख जुयलपं चेव ।

तस्म छुवे तुद्धीओ, चित्ती य कया जुयलपं च ॥ १८० ॥

" एषो सेवयपुरिसेखो राधं भोलगाह, सो राधा तस्म
चित्ति न देह, अथवा तेण राधा केणह कारणेण पारितो-
सितो, ततो तेण रक्षा तस्म तुणेण पद्विषमं सुवधमासयो
विनी कया, पदानं च से वधजुयलपं छिन्नं ।" तथा चाऽऽह-
(अहेत्यादि) यद्यपि दृष्टान्तोपपत्तेः, भावकः सुवधमास-
कः सेवकपुरुषस्य द्विधो, युगतं च वस्त्रयुगलं च । तस्य च
सेवकपुरुषस्य द्वे तुष्ट्यौ जाते, एकं वृत्तिः कृता, द्वितीयं वस्त्र-
युगलमिति । यत्र दृष्टान्तः ।

अयमुपनयः-

एवं उजयतरस्सा, दो तुद्धीओ उ सेवगरसेव ।

सोही य कया मे ची, बैयावसे निठतो य ॥ १८१ ॥

एवं सेवकपुरुषदृष्टान्तप्रकारेण उभयतरस्य सेवकस्येव से-
वकपुरुषस्येव द्वे तुष्ट्यौ जयतः । तथाया-एकं तावत्मे प्रायश्चित्त-
वदानेन शोषः कृता, द्वितीयं वैयक्त्यर्थे नियुक्तस्य महती मे नि-
र्जरा भविष्यति ।

अथ प्रायश्चित्तं बह्वं वैयक्त्यर्थं च कुर्वन् यदि अन्यदपि प्रा-
यश्चित्तमापद्यते तदा कथम् ? । उच्यते-

सो पुण जइ बहमाणो, आवज्जइ ईदिआडिहं पुणो वि ।

तं पि य से आरुहिज्जइ, भिन्नाई पंचमासंतं ॥ १८२ ॥

स पुनरुजयतरः प्रायश्चित्तं बह्वं वैयक्त्यर्थं कुर्वन् यदि
पुनरापि ध्यानादीनां पञ्चानभिभिन्नापानामप्यतमेनेहिज्जेव, आ-
दिशब्दात् कोऽपिऽदिशब्दः, स्तोत्रं बहु वा प्रायश्चित्तमापद्यते ।
तत्र स्तोत्रं विशतिशान्तिमित्रवाचनारूपं पञ्चानुपुष्यां यावत्
पञ्चशान्तिमित्रं, बहुवारान्तिवाचनारूपं पञ्चानुपुष्यां यावत्
मासिकं तदापि (सं) तस्य आरुह्यते, भिन्नाऽऽदि भिन्नमासाऽऽदि,
आदिशब्दात्सकलमासाऽऽदिपरिग्रहः । पञ्चमासान्ते पञ्चमास-
पथंभम् । इयमत्र ज्ञातव्या-स्तोत्रं बहु वा यथोक्तस्यैव यदि
प्रायश्चित्तस्थानमात्राः, तथापि तस्य भिन्नमासाऽऽदि दीयते ।

कम्पार्दानं चेदं ? अत्र आह--

तवबलिओ सो जम्हा, तेण र अप्पे वि दिज्जई बहुअं ।

परतरओ पुण जम्हा, दिज्जइ बहुए वि तो यावं ॥ १८३ ॥

यस्मात्स उभयतरकः प्रायश्चित्तप्राप्त्यर्थे धृतिस्मरमन्त्रलि-
ष्टः, तेन कारणेन । हेतुः पादपूर्णे ॥ " हेतुः पादपूर्णे " ॥ ८
॥ ११७ ॥ इति यस्मान् । कुरुतेऽपि पञ्चशान्तिमित्राऽऽदिकं प्रा-
यश्चित्तस्थाने, बहुकं जिज्ञमासाऽऽदि दीयते । यस्माच्च परतः पर-
माचार्याऽऽदिकं वैयक्त्यर्थकरणतस्तारयति, ततो बहुकं अपि पा-
राश्रितिकं प्रायश्चित्तं प्राप्ते स्तोत्रं भिन्नमासाऽऽदि दीयते ।
तदेवं स्तोत्रं बहुकं वा प्रायश्चित्तस्थाने प्राप्ते भिन्नमासाऽऽदि
दानं कारणमुक्तम् ।

संप्रति जिज्ञमासाऽऽदि यथा दत्तं, तथा प्रतिपादयति-

बोमडारस जहुगुह-जिज्ञाणं पायियाणमावज्जो ।

सत्तारस पत्तारस, जहुगुरुया मामिया ह्वति ॥ १८४ ॥

स उभयतरकः प्रख्यापितं प्रायश्चित्तं बह्वं वैयक्त्यर्थं च
कुर्वन् यदि स्तोत्रं बहु वा उदात्तमुद्धानं प्रायश्चित्तस्थान-
मन्यापन्नः, ततो यदि पुरेप्रस्थापितं प्रायश्चित्तमुद्धानं, तमु-

ज्ञानो भिन्नमासो दीयते । यदि पुनरप्यापद्यते , ततो भूयोऽपि भिन्नमासो दीयते । एवं विशानिवारान् भिन्नमासो वात इयः २० । यदि विशतेष्वेभ्यः परतोऽपि जूय आपद्यते , ततः स्नोक्तं बहुके वा प्रायश्चित्ते प्राप्ते लघुमासो दीयते, एवं जूयो भूयस्नायव् यावत् सप्तदश वारान् १७ । नवमस्य स्नोक्तं पञ्चमाऽऽदिकं भिन्नमासान्, बहु त्रिमासाऽऽदि पाराजितान्ते, ततः परतो यदि पुनरपि भूयो जूय आपद्यते, ततोऽयत्न सप्तदशवारान् त्रैमासिकं दातव्यम् । अथ स्नोक्तं पञ्चमाऽऽदि लघुमासपर्यन्तं, बहु त्रिमासाऽऽदि पाराजितान्तम् । एवं त्रैमासिकाऽऽदिष्वप्यधस्तनानि स्थानानि स्नोक्तमुपरितनानि बहु बन्धितव्यानि । ततः सप्तदशवारंभ्यः परतो यदि जूयः पुनः पुनरापद्यते , ततस्त्रैमासिकं सप्तदशवारान् दीयते १७ । ततोऽपि परतो यदि पुनः पुनरापद्यते, ततः सप्तवारान् लघु वानुद्धान्तं दीयते ७ । ततोऽपि परतो यदि पुनर्जुयो जूय आपद्यते, ततः पञ्चवारान् लघुपञ्चमासिकं दीयते । यदि स्नोक्तं परतो जूय आपद्यते, तत एकवारं लघुपञ्चमासिकं दीयते । तदनन्तरं यदि पुनरपि जूयो जूय आपाद्यते, ततस्त्रीं वारान् छेदो दीयते ३ । यदि ततः परमाप पुनः पुनरापत्तिस्तत्स्त्रींवारान् द्वे दीयते ३ । ततोऽपि परतो जूयो जूय आपत्तौ त्रीं वारान्तनवस्थाप्यदानं , तदनन्तरं यदि पुनरापद्यते तत एकं वारं पाराजितदानमिति । एवमन्वेषयितुमुद्धान्तं गन्तम् । अथास्त्वयितमनुद्धान्तं प्रस्थापितं ततोऽप्येवं बहु वा यदि प्रायश्चित्तस्थानमापद्यते, तर्हि शुक्रो भिन्नमासो दीयते, ततः पुनः पुनरापत्तौ सोऽष्टादश वारान् दीयते १८ । ततः परं जूयो जूय आपत्तौ पञ्चदश वारान् शुक्रमासिकम् १५ । ततः परं पञ्चदश वारान् शुक्रमासिकम् १५ । ततः परं पञ्चदश वारान् शुक्रमासिकम् १५ । ततो जूयोऽपि परं पञ्चवारान् शुक्रवानुमासिकम् ५ । ततः परं यदि जूयो जूय आपत्तिस्तत्स्त्रीं वारान् शुक्रपञ्चमासिकम् ३ । तदनन्तरं एकवारं पञ्चशुक्र १ । ततः परं जेद्विकं, ततोऽनवस्थाप्यत्रिकं, ततः परमेकं वारं पाराजितम् । संप्रत्यक्षराधो विधियते-यदि पुनःप्रस्थापितमुद्धान्तमनुद्धान्तं च प्रायश्चित्तं बहन् वैवाक्यं च कुर्वन्नुपभूतः स्नोक्तं बहु वा जूयो जूयः प्रायश्चित्तस्थानमापद्यते, ततो यथास्वयमुद्धान्तं प्रायश्चित्तं बहन् लघुभिन्नमासं मासिकानो विशानिवारान् प्रदानम् । अनुद्धान्तं प्रायश्चित्तं बहन् शुकभिन्नमासं मासिकानां मष्टादश वारान् । तदनन्तरं भूयो भूय आपत्तुद्धान्तं प्रायश्चित्तं बहन् सप्तदश वारान् लघुमासिकां ज्ञान्ति, अनुद्धान्तं प्रायश्चित्तं बहन् पञ्चदश वारान् शुक्रमासिकाः ।

उग्याऽयमासाणं, नत्तरसेव य आणुम्युपेत्येणं ।

णायव्वा दांणि तिथि य, गुरुषा पुण हौति न पारस ॥ ३०५ ॥

सप्त षडङ्का उग्या-इयाण पंचेव हौतऽणुग्याया ।

पंच लघुया उ पंच उ, शुक्रमा पुण पंचमा तिथि ॥ ३०६ ॥

उद्धान्तितमासानामनुद्धान्तितमासिकानां ये सप्तदश वारान् स्नानमुद्धान्तं दातव्यो द्वौ मासौ, त्रयश्च मासो ज्ञातव्याः ये पुनःशुक्रो द्वौ त्रयश्च मासस्ते पञ्चदश वारान् ज्ञातव्याः । किमुक्तं भवति ?-उद्धान्तितं प्रायश्चित्तं बहन् मासिकान्तरं जूयो भूय आपत्तौ द्वौ मासौ सप्तदश वारान् दीयते । ततोऽपि जूयो भूय आपत्तौ सप्तदश वारान् त्रीं मासान् ।

अथानुद्धान्तितं प्रायश्चित्तं बहन् तर्हि शुक्रमासिकान्तरं जूयो जूय आपत्तौ द्वौ शुक्रो मासौ पञ्चदश वारान् दीयते, तदनन्तरं पञ्चदश वारान् त्रीं शुक्रमासिकानिति । (अनुदानितानाम्, अथ गायार्थं प्रथमा पद्यार्थं । वतुत्काः पञ्च भवन्ति । लघुः पञ्च मासाः पञ्च वारान् भवन्ति । शुक्रः पुनः पञ्चमासः पञ्च मासाः त्रीं वारान् भवन्ति । इदमुक्तं भवति-उद्धान्तं प्रायश्चित्तं बहन् त्रैमासिकान्तरं भूयो भूय आपत्तौ सप्त वारान् लघुकाश्चत्वारो मासो दीयन्ते । तदनन्तरं पञ्च वारान् लघुकाः पञ्च मानाः । अनुद्धान्तितं प्रायश्चित्तं बहन् त्रैमासिकान्तरं पुनः पुनरापत्तौ पञ्च वारान् शुक्रकाः पञ्च मानाः, तदनन्तरं त्रीं मासान् पञ्च शुक्रमासाः ।

साध्यतमत्रैवास्त्वये उद्धान्तानुद्धान्तऽप्युपस्थानानां सुखाय-गमोपायमाह-

उक्तासाउ पयातो, उणे उणे छुवे परिदरेजा ।

ह्वं वृणपरिहाणी, नेयव्वा जाव तिषेव ॥ ३०७ ॥

उत्पद्यं नाम-उद्धान्तभिन्नमासगतं विशानिसङ्कणं, तस्माद्वारान्पञ्चान्तगतं यथाने यत्पुच्छं तद्वेकया अनुद्धान्तंतेषु स्था-नेषु द्वौ द्वौ परिहायेत् । एवं द्विकपरिहासितवत् ज्ञातव्या यावदुद्धान्तगतपञ्चकांकाष्टपञ्चका अनुद्धान्तं त्रय इति । इयमथ भावना-उद्धान्तं भिन्नमासे विशानिः, अनुद्धान्तं द्विकपरिहास्या अष्टादश, तयोद्धान्तं मासे सप्तदश, अनुद्धान्तं पञ्चदश । एवं त्रिमासे त्रिमासेऽपि । तथा उद्धान्तं वतुमासे सप्त, अनुद्धान्तं पञ्च । तथा उद्धान्तं पञ्चमासे पञ्च, अनुद्धान्तं त्रय इति । तदेवमापत्तिस्थानान्मुक्तानि ।

(९) उद्धान्तानुद्धान्तदानविधिः । साम्प्रतमेतेषां दानविधिसाह-

अष्टद्व उ अयणेत्ता, ससा दिज्जति जाव उ तिमामे ।

जय्यऽट्ठगावहारो, न होज तं जोमए सव्वे ॥ ३०८ ॥

ये भिन्नमासाऽऽद्यो विशत्यादिवारान् आपञ्चास्तेष्वः प्रत्येक-मष्टावष्टापत्येत्, अपर्तीय शेषा दीयन्ते, एवं तावत् वाक्यं यावत्त्रिमासाः त्रैमासिकम् । अयमत्र जावार्थः-विशानिवारः किञ्चिद्धाना भिन्नमासा आपञ्चाः, तत्राष्टौ भिन्नमासा ज्ञेयिनाः, शेषा द्वादश दीयन्ते । तेऽपि आपञ्चाऽऽरोपणाप्रकारेणाधिकं परिहात्येषामासाः कृत्वा दीयन्ते, तथा अष्टादश अनुद्धाना भिन्ना मासा आपञ्चाः, तेष्वोऽष्टौ त्यक्त्वा, शेषा दश भिन्नमासाः प्रदातव्याः । तेऽपि स्थापनाऽऽरोपणाप्रकारेणाधिकं समस्त-माप त्यक्त्वा षण्मासाः कृत्वा दानीया इति । तथा सप्तदश वारान् लघुमासाः प्राप्ताः, तेष्वोऽष्टौ परित्यज्य शेषा नव लघुमासा दीयन्ते । पञ्चदश वारान् शुक्रमासा आपञ्चाः, तेष्वोऽष्टौ परित्यज्य शेषाः सप्त शुक्रमासा देयाः । एवं त्रैमासिक-त्रैमासिकेऽपि वाक्यम् । सर्वत्र स्थापनाऽऽरोपणाप्रकारेणाधिकं त्यक्त्वा षण्मासाः कृत्वा देयाः । अथाष्टकोपणाभिधानं किमर्थम् ?-एतदेव कस्मात्कोकम्-विशत्यादिभ्यो भिन्नमासाऽऽद्यः आपञ्चाऽऽरोपणाप्रकारेण षण्मासोक्त्यर्थं दातव्या इति । उक्तवते-मध्यमन्तःपेक्षतामष्टमासिको या तपोदातुः, तदनुदयःपेरित्य-दोषः । उक्तं च विशोपचर्युक्ती-“अष्टमासिना मरिक्कमा तवोऽभू-मो, तौए अणुणहृकत्तरथमदुग्गमाहउत्तंजसा कया ।” इति । यत्र पुनश्चतुर्मासिके वा पाञ्चमासिके वा अष्टमाहपदो न

भवेत्, अष्टानामेवाममवात् । तं सर्वं जोषयेत्-सर्वमपि तत्परिग्रहेत् ; न किमपि तत्र दानं भवतीति भावः ।

येषां ऽष्टकापहारे यद्व्यतिष्ठते, तदेतद्वचनं वक्ष्यामि-
वा-सुदृश नव चैव, सचैव जङ्गमाहं ऽर्थात् ।

वा-सुदृश नव सतरस-पञ्चरत्न एणं बोधव्या ॥३०६॥

द्वादश दश नव सत्येयमूनि जयन्थानि स्थानानि बन्धव्यानि, जघन्याना चैषां विश्रान्थाद्यपेत्याऽर्थावां स्तोक्तव्यात् । केषां स्थाने इत्याह-विश्रान्थाद्यष्टासत्तशपञ्चदशस्थानानां स्थाने । इदमुक्तं भवति-विश्रान्तिस्थानामष्टकापहारे द्वादश स्थानानि, अष्टादशानामष्टकापहारे दश, सत्तदशानामष्टकापहारे नव, पञ्चदशानामष्टकापहारे सति ।

पुणरपि जे अयसेना, जे, जेहि पि अहं मामाण ।

उपरि जोसेऊण, अम्माना सस दावण ॥ ३१० ॥

अष्टकापहारे कृते सति पुनरपि येषां मासानामुपरि येऽवशेषा माना वर्तन्ते (जेहि जेहि पाव्यादि) अनुग्रहकृत्स्नविषयमेतत् । ये यैरपि च दिवसेमासेषां पूर्वं स्थापितानां येषां मासानामुपरि गच्छति, तत्सर्वं स्थापनाऽऽरोपणाप्रकारेण ऋणयित्वा ययमासाः शेषाः दातव्याः । अनुग्रहचिन्त्यां पूर्वं स्थापितवयमासो ज्युद्विवसैः सह परिपूर्णाः कुर्या ययमासाः शेषा दातव्याः । निरनुग्रहकृत्स्नचिन्त्यां परिपूर्णा ययमासाः शेषा येषां, ऋणस्तु पूर्वं प्रस्थापितवयमासविषय इति ।

छिहं दिवमेहिं गएहिं, अहं माणाण हुंति पक्खेवो ।

अहिं चैव प दिवमेहिं, अहं मा ण पक्खेवो ॥ ३११ ॥

सुते वृत्तीया सत्ययस्य । ततोऽयमर्थः-यदसु दिवसेषु गतेषु ययमासानां भवति प्रक्षेपः । ययमव प्रक्षेपनायेत प्रस्थापिताः ययमासाः, तेषां यद दिवसा ज्युदः, तदनन्तरमप्यन ययमासानामप्यनः, ततः पूर्वं प्रस्थापितवयमासानां पञ्चमासानां चतुर्विंशतिदिनाह च जोषयते, जोषयित्वा च तत्र पादव्याताः ययमासः प्रक्रियन्ते । ते च यथा प्रक्रियन्ते यथा पूर्वप्रस्थापितवयमासा ज्युद्विवसैः सह ययमासाः भवति, एवं पादव्यातानामपि ययमासानां यद दिवसा ऋषिता इति । एतत् भूतिसंहननार्थां पुनर्मुपेयानुग्रहकृत्स्नम् । एष मित्रवाचककृत्स्नमप्यन नामादेशः । साधुराक्षितगणकामपनाः पुनरेवं भवने- (छिहं चैव येमादि) यदसु चैव दिवसेषु ययमासानां प्रक्षेपः । इदमुक्तं भवति-ये पूर्वं प्रस्थापिताः ययमासास्ते यद्विजिह्वसैः कृताः परिपूर्णा ज्युदः, शेषाः यद्विवसास्ते स्मृताः । अत्रानन्तरं अयानं ययमासापञ्चस्ते ययमासानां, तेष्वेव यदसु दिवसेषु प्रक्रियन्ते । किमुक्तं भवति !-तेषां येषां मासानां यद दिवसाः प्रायश्चित्तं शेषं समस्तमपि ऋणितं, पूर्वप्रस्थापितवयमासानामपि यद दिवसाः ऋषिताः । एतत् भूतिसंहननमुपेयमेकानुग्रहकृत्स्नमिति ।

संप्रति निरनुग्रहकृत्स्नमाह-

एवं वारस माया, छिह्विम्मा य जेत्त पट्टणा ।

छिह्विमगएऽणुगह, निरनुग्रहस्यागते सेवो ॥ ३१२ ॥

इह निरनुग्रहकृत्स्ने आदेशश्चयम् । एकस्मादवयवादेशा-पूर्वं प्रस्थापितानां ययमासानां यद दिवसा ज्युदः, तेषु यदसु दिवसेषु ज्युदेषु अन्यत् साधमासिकमासं, ततः पूर्वप्रस्थापिताः च-

ययमासास्तेष्वेव यदसु दिवसेषु ज्युदेषु परितस्माप्यन्ते । किमुक्तं भवति ?-ये ज्युदः यद दिवसास्ते ज्युदः एव, शेषाः पञ्च मासाः इवतुर्विंशतिदिवसा ऋषिताः । यत्पुनरन्यथासाधमासिकं, तत्परिपूर्णा वीथयः । ययमासाः यद्विजिह्वसैरपि भवति । एतत् भूतिसंहननबलिष्ठस्य निरनुग्रहकृत्स्नम् । द्वितीया आदेशा-पूर्वं प्रस्थापितानां ययमासानां यद दिवसाः शेषास्ते स्मृताः । अन्यत्सर्वमपि ज्युदः, ततोऽन्यात् ययमासाः स्मृताः, ततो ये शेषाः यद दिवसास्ते ज्युदः । पादव्यातं साधमासिकं परिपूर्णा वीथयः, भूतिसंहननबलिष्ठस्यात् । एवं च ययमासाः यद्विजिह्वसैरपि पूर्वाप्यपिताः, पादव्याताः परिपूर्णा ययमासाः । ततः सर्वसंकलनया द्वादश मासाः यद्विजिह्वसैरपि जयन्ति । एषा उपेक्षा प्रस्थापना । नातः परा तपोऽहं प्रायश्चित्तं उच्छृणुता प्रस्थापनाऽस्तीति ज्ञात्वा । अत्रापि सानुग्रहानिरनुग्रहचिन्त्यां कुर्वेत्वा, छिह्विमगए इत्यादौ पूर्वं प्रस्थापितानां ययमासानां यदसु दिवसेषु शेषेषु ययमासाः येषां ययमासाऽऽर्थां तत्पत्तद्विषयान्, पूर्वप्रस्थापितानां ययमासां, तेष्वेव यदसु दिवसेषु ज्युदेषु परितस्मात्ताः क्रियन्ते । यदसु ग्रहकृत्स्नम् । यत्पुनः यदसु मासेषु यद्विजिह्वसैरपि ययमासाः ज्युदेषु यद दिवसाः शेषा अन्यथाः सति, अन्यथा समस्तमपि ज्युदमिति ज्ञात्वा । अत्रानन्तरं अन्यत् साधमासिकं, साधमासिकं तत्परिपूर्णा वीथयः, यद दिवसाः सत्ययस्य, ते । एतन्निरनुग्रहकृत्स्नमिति ।

चोण्ड रागमेदं, दुब्बल वल्ल प याणाए चक्खू ।

यिक्खे खंवागमि प, माय चउमाणि चैमे ॥ ३१३ ॥

परब्रह्मोदयति-स्य रागद्वेषवन्तः । तथार्थः-यस्य येषां मासानां यदसु दिवसेषु शेषेषु अन्यथासाधमासिकमासपञ्च यदसु दिवसेषु परितस्माप्यन्ते, तस्य दुर्बलस्योपरि ययमासाः, यथा स्य जातोद्य-एष बलिः सत् सुखं विनयेवैवावृणु कर्ताति । अन्य पुनः पूर्वप्रस्थापितवयमासानां पञ्चसु मासेषु चतुर्विंशती दिनेषु ज्युदेषु यद दिवसाः शेषेषु मासेषु ऋषिताः, अन्यत् साधमासिकमासापि नम्, तस्य बलिष्ठस्योपरि यिक्खे । अत्रापि जानोद्य-यथैव तस्य कृत्वा शरीरां नामकां शक्तिं वैयावृत्य कर्तुं, नन्माहीयतामस्य निरनुग्रहप्रायश्चित्तमाह । एवं च भवन्तः कुर्वन्ता नूनं चतुर्मलं कुरुषु । चतुर्मलो नाम-यदेकं चतुर्गुणमिदं यति, अपरं निमीलयति । एयमेकं सानुग्रहप्रायश्चित्तदानेन जीवापयय, अपरं निरनुग्रहप्रायश्चित्तदानेन प्रायश्चित्तं । अत्राऽऽचार्य आह-"निष्" इत्यादि पदवाचकम् ।

"मिषो नाम-न चित्तात्मरामनिमेषधनेन सर्वविनाशः । स यथा महान् काष्ठाऽऽदिकं प्रकृते तदनुममसमर्थो भवति, शीघ्रं च विधायति । स एव तदनुममसमर्थोऽऽदिकं चतुर्मासं प्रकृतिमाप्यनु क्रमेण प्रवर्त्त उपजायते । एकपञ्चाशन्नाम-मदप्राप्तं प्रवर्त्तयाऽऽदिकं पञ्चाशत् पात्राणामन्तः स महत्प्राय काष्ठाऽऽदिकं प्रकृते तदनुममसमर्थो भवति, प्रवर्त्तः प्रवर्त्ततरव्योपजायते । एवं दुर्बलस्य यदसु मासेषु पूर्वप्रस्थापितेषु बहुषु ज्युदेषु यदसु दिवसेषु शेषेषु ययमासाः । ययि वा-यदसु मासेषु पूर्वप्रस्थापितेषु यदसु दिवसेषु ज्युदेषु ययमासिकं ततः पुनरपि ययमासाः, तत्सामिषोऽऽदिकं विधीयति, भूतिसंहननमुपेयमेव । यस्य पुनः यदसु मासेषु ज्युदेषु यदसु दिवसेषु शेषेषु ज्युदेषु अन्यथासाधमासिकं ततः, स भूतिसंहननार्थां भवति, यान्ति न चित्तात्, न च विधाद्यनुपपद्यते चतुर्मासं ।

तथा हो चैते । तद्यथा-मानजान्, चतुर्मासजानश्च । तत्र यदि मासजानस्य षष्ठस्य चतुर्मासवेदाऽऽहो दीयते तदा सोऽस्त्रीयं विद्वान् । चतुर्मासजानस्य मासजानवशादहो दीयते तदा स तेषाऽऽहोपेन ताऽऽहोमासं सन्ध्यायितुमशक्नोति । एवं यो दुर्बलस्तस्य यदि चांशुः प्रायश्चित्तं दीयते तदा स विद्वान्, पुंस्त्वन्मासिकवेदवत् । ब्रह्मिण्यायि यदि दुर्बलं प्रायश्चित्तं दीयते तदा स तावता न विद्याभ्यासादयनोऽप्यनुद्याय विधीयते । ततो बध्ना निष्ठाग्नौ प्रवृत्तामश्वत्थं, तथा मासजाने वेदे स्तोत्रमाहारं च-तुर्मासजाने प्रवृत्तामहारं प्रयच्छन्तो न रागद्वेषवज्ज, योग्य-ताऽनुकुरं प्रवृत्तेः । तथा दुर्बले बलं च पथोकरं प्रायश्चित्तं दद्यात् न बध्ने रागद्वेषवज्जः । इति उक्तं उभयतरकः ।

(१०) इदानीमात्मनःकाऽऽद्यां वक्तव्याः, परमुभय-तरसदृशोऽप्यनर इति न पञ्चोक्तस्य प्रथमो अरण्ये । तस्य स्वर्कप्रदम्-यथा एकेन स्वकण्डनं द्वे कापिर्वा यगपत्, योर्द्वे न शक्नोति, तथोऽप्यवकाशः प्रायश्चित्तं यथावत् यगपत्कुरं न शक्नोति, स च त्वेवा-तमन्वेद्यते वा प्रायश्चित्तमापन्नः । अथ च तदा गुरु-णाप्रमथो वैयानुयकरो न विद्यते तत्तद्वशात्पंचं प्रायश्चित्तं निश्चितं क्रियते । एतेन पुनश्च कर्त्तव्याः कर्त्तव्यमिति तद्भावितावश्यम् । गुरुणा वैयानुयं कर्तव्ये, तच्च वैयानु-स्यं कुपुंस्वर्गद्विषयाऽऽदिभिरन्यथापद्यते तस्यैव तु जोष्यते । यथा नु वैयानुस्यं समाप्तं भवति तदा तस्मान्निश्चितं प्रायश्चित्त-मुत्क्रियते ।

तच्च बह्वृ यदीन्द्रियाऽऽदिभिरन्यथापद्यते तदाऽनेन विधि-ना दानवधम्-

सच चउक्ता उभ्या-ऽप्याण पंचेव हौतऽणुमया ।

पंचं ह्यष्ट पंचं गुरुगा, गुरुगा पुण पंचगा तिष्ठि ॥३१॥

सत्तारम पठारम, निक्षेवा द्रुति मामियायं तु ।

वीनऽद्वारस जिज्ञे, नेण परं निक्षिखणया ॥ ३२॥

सोऽन्यतः पूर्वप्रस्थापितं प्रायश्चित्तं पदहृ यद् स्नोकं बहु उद्घात वा प्रायश्चित्तस्थानमापन्नः, ततो यदि पूर्वप्रस्थापितं प्रायश्चित्तमुद्घातस्तत् उद्घातो भिक्षमालो दीयते । यदि पुनरापद्यते तद् जूयोऽपि भिक्षमालागमः । एवं जूयो जूय आप-पत्तो विशतिवाराहं भिक्षमाला दत्तव्याः २० । तदनन्तरं स-सदृशं वारा लघुमासाः १० । एवं द्विमासाभिमाला अपि बल-व्याः । तदनन्तरमपि जूयो जूय आपपत्तो सप्त वाराश्चतुर्मासाः ७ । ततः परं पञ्च वाराः पञ्च लघुमासाः ५ । तदनन्तरं अ-विचारो देवः । ततः परं वारत्रयं सूक्ष्मम् । तदनन्तरं वारत्र-यमनवस्थाप्यम् । तदनन्तरमेकं वारं पाराश्रितमिति । अथ तस्य पूर्वप्रस्थापितमुद्घातं, ततोऽऽहश्च वारा गुरुभिक्षमा-ला दत्तव्याः १० । तदनन्तरं पञ्चदश वारा गुरुमासाः १५ । एवं द्विमासाभिमाला अपि बलव्याः । तदनन्तरं पञ्च वारा-श्चतुर्मासाः ५ । ततोऽपि परं विचाराः पञ्च गुरुमासाः ५ । ततो वारत्रयं देवः ३ । तदनन्तरं वारत्रयं सूक्ष्मम् । ततः परं वारत्रयमनवस्थाप्यम् । एवं संवयितेऽप्युद्घाते ऋतुद्घाते च बलव्यम्, नवरमादिमास्तपोमेधा बलव्याः । किन्तु प्रथमत-एव पाराश्रितिकं, तदनन्तरं देवद्विचाराऽऽदि अष्टकाहारा-ऽद्विचः पूर्वप्रवृत्तव्यम् । अथानाङ्कनमनिका-इह विविधा व्या-

ख्याप्रवृत्तिरिति पञ्चाशानुपूर्व्या व्याख्या विधेयः । पूर्वप्रस्था-पितमुद्घातमुद्घातं च बहवो यथाक्रमं भिक्षं भिक्षमाल-विषये दानं विशिष्यद्वाराणां । किन्तुं भवति । पूर्वप्रस्थापि-तमुद्घातं प्रायश्चित्तं बहवो विशिष्टवाराहं भिक्षमाला दत्तव्याः । अनुद्धानं बहवोऽहश्च वारा भिक्षमालाः । (नेण परं प्रमयात्) ततो भिक्षमालासदृशं पञ्चाशानुपूर्व्या परं, प्राप्तिं भावयति । निष्पन्नता निश्चितता आसीत् विशिष्यद्वाराणां नान्यतरं च उद्धानं पूर्वप्रस्थापितं बहवो मासिकानां लघुनां मासिकैर्मा-सिकानां समदृशं निक्षेपा प्रवर्तते । सप्तदशवारं दानं प्र-वर्तितव्यम् । अनुद्धानं पूर्वप्रस्थापितं बहवो मासिकानां निक्षेपाः पञ्चदश भवन्ति, पञ्चदशवारं मासिकानां दानां प्रवर्तते । तथा उद्धानां निक्षेपाः चतुष्का मासचतुष्टयानि सप्त प्रवर्तन्ते । अनुद्धाना-मासचतुष्काः पञ्च प्रवर्तन्ते, तेषां पञ्च मासा लघुकाः पञ्च गुरुकाः पञ्च जवन्ति । गुरुकाः पुनः पञ्चकाः पञ्च मासास्तथा । इतस्तु भ-वति-पूर्वप्रस्थापितमुद्धानं बहवोऽस्मिन्मासानन्तरं सप्तवारा-श्चतुर्मासा लघुमासा दानव्याः । तदनन्तरं पञ्च वाराः पञ्चमासा लघवः । अनुद्धानं पूर्वप्रस्थापितं बहवो गुरुमासभिमालासद्वि-नन्तरं पञ्चवारा लघवश्चतुर्मासा दानव्याः, ततः परं गुरुवः पञ्चमासाश्चतुर्मासा इति । तदेवमेकमासमात्राणां व्याख्या-नुपदेशितम् । अन्ये पुनरेव व्याख्यायन्ति-अन्यतरो नाम द्विच-आत्मनः, परतरश्च । तत्र आत्मनस्य प्रायश्चित्त-दानविधानमिदम्- (सप्त चउक्ता उभ्याऽप्याणमिदं) यदि पूर्वप्रस्थापितमुद्धानं बहव जूयो जूयोऽप्युद्घापद्यते प्रायश्चित्तं तदा प्रथमत एव सप्त वारा उद्धानां लघुनां मासालां च तुष्का दत्तव्याः । सप्तवारा लघवश्चतुर्मासा दत्तव्याः, तदनन्तरं पञ्च वारा लघवः पञ्चमासाः, तदनन्तरं वारत्रयं देवः, ततः परं वारत्रिकं सूक्ष्मं, ततो वारत्रिकमनवस्थाप्यम्, तदनन्तरं पाराश्रितम् । अथानुद्धानं पूर्वप्रस्थापितं बहव पुनः पुनराप-द्यते प्रायश्चित्तं तत आदौ पञ्चवारा अनुद्धानां गुरुवश्च-तुर्मासा दाने भवन्ति, तदनन्तरं अन्तः पञ्च वारा पञ्चमासा गुरुवः, ततो वारत्रयं देवः, तदनन्तरं वारत्रयं सूक्ष्मं, ततो वार-त्रयमनवस्थाप्यम्, तत एकवारं पाराश्रितम् । अथानुद्धानं पूर्वप्रस्थापितं बहव यदि जूयो जूयो स्नोकं बहु वा प्रायश्चित्तमुद्घातयते तस्य पञ्चदश वारा भिक्षमालासद्वि-चानां निक्षेपा भवन्ति, सप्तदशवारं त्रैमासिकं दीयते इति भावः । तदनन्तरं जूयो जूय आपपत्तो सप्तदश निक्षे-पा त्रैमासिकानाम् । तदनन्तरं सप्तदश निक्षेपा मासिकानाम् । ततः परं निक्षेपे दानं निम्ने भिक्षमालस्य विशात-वारात्, ततः परं वारत्रयं देवः, तदनन्तरं वारत्रयं सूक्ष्मं, तदनन्तरं वारत्रयमनवस्थाप्यम् । तत एकवारं पाराश्रितम् । अनुद्धानं पूर्वप्रस्थापितं बहव यदि जूयो जूयो स्नोकं बहु वा प्रायश्चित्तमुद्घातयते तस्य पञ्चदश वारा भिक्षमालासद्वि-चानां निक्षेपा भवन्ति, पञ्चदशवारं त्रैमासिकं गुरु दीयते इत्यर्थः । ततः परं निक्षेपे दानं भिक्षमालां गुरुमासद्वि-चारात्, ततः परं वारत्रयं सूक्ष्मं, ततोऽनवस्थाप्यम्, तत एक-वारं पाराश्रितमिति उक्तोऽन्यतः । सांप्रतमात्मनस्य प्रायश्चित्तस्य लघुचयते-संवायनमन्वेद्यते वा प्रत्येकमुद्घातम-नुद्धानं वा बहव यदि जूयो जूयो स्नोकं बहु वा प्रायश्चित्तमुद्घात-यति प्रायश्चित्तमापद्यते तदा सप्तवारं लघुमासिकं दी-

यने । ततः परं द्रव्यो ज्ञेय आपसौ चतुर्वारं लघुषु चतुर्मासं, ततः परं वैद्विजिकं, तदनन्तरं मूलविजिकं, ततोऽनवस्थाप्यात्रकं, तत एकवारं पाराश्रितं, यदि पुनः पूर्वप्रस्थापितमुद्धृतं बहन् स्तोत्रं बहु वाऽन्यदापद्यते ज्ञेयो ज्ञेयस्ततः पञ्चवारान् वृथामन्त्राणां द्वायेत, ततः परं त्रीन् वारान् चतुर्गुणकं, वारत्रयं वैद्विजिकं, तदनन्तरं वारत्रयमनवस्थाप्य, तत एकवारं पाराश्रितम् ।

एतदेवाऽऽह—

आयतरमाश्याणं, मासा लघु गुरु सप्त पंचेव ।

चतु तिग चाऽम्मासा, ततो य चतुर्विधो भेषो ॥३१६॥

आमनरो नाम-यस्य वैद्यावृष्यकरणे लघ्विज्ञोऽस्ति । आदि-वाद्यन्तरपरिग्रहः । आमनर आर्द्रयन्तं आत्मनराऽव्ययः, आमनराः, परतारक्षेयार्थः । तेषामामनराऽऽर्द्राणां प्रायश्चित्त-दानार्थाधिरुच्यते । तत्राऽऽमनराणामप्यस्य उद्धृतं पूर्वप्रस्थापितं बहतां सप्त वारान् लघुमासा द्वायेत । तदनन्तरं चतुरो वारान् चतुर्मासा लघवः । ततश्चतुर्विधो भेषः वैद्विज्ञानवस्थाप्यपाराश्रितलक्षणो दातव्यः । अनुद्धातं पूर्वप्रस्थापितं बहतां पञ्चवारान् गुरुमासो द्वायेत । तदनन्तरं त्रीन् वारान् गुरुव-हचतुर्मासाः । ततो यथोक्तपञ्चविंशतिभ्यो भेषः । संप्रति पर-तरस्य प्रायश्चित्तदाननिष्ठार्थमर्थोपेतं-परतरो नाम-यस्य वै-द्यावृष्यकरणे स्निग्धरश्मि, न तपामि, ततः स यदा तपः क-रोति न तदा वैद्यावृष्यं कर्तुं समर्थ इति । अत्रापि एकस्म-न्मन्त्रेण कापान्ताद्वयं बोधुं न शक्यमिति दृष्टान्तो वक्तव्यः । यथा प्रायश्चित्तं मन्त्रोपनिषत्संविपित्वा ताऽऽपसमन्त्रं यावद् वै-द्यावृष्यं करोति तावांश्चित्तं क्रियते, वैद्यावृष्यं च कुर्वन् य-वन्मन्त्राद्यन्ते तत्सर्वं श्रोयते, वैद्यावृष्यं च समाप्तं तत् पूर्व-निष्क्रिय प्रस्थाप्यते, तत्र बहन् यादं भूयो भूय इति वाऽऽदि-भिरन्यदापद्यते तत उद्धातं पूर्वप्रस्थापितं बहन् सप्त वारा-न् लघुमासिकं द्वायेत । तदनन्तरं पञ्च वारान् चतुर्गुणकम् । ततः परं वारत्रयं मूलं, ततः परं वारत्रयमनवस्थाप्यम् । तत एकवारं पाराश्रितमिति । अनुद्धातं पूर्वप्रस्थापितं बहन् षड् वारान् गुरुमासिकं द्वायेत । तदनन्तरं चतुरो वारा-न् चतुर्गुणकम् । ततः परं वारत्रयं वैद्विजिकं, तदनन्तरं वारत्रयं मूलं, ततः परं वारत्रयमनवस्थाप्यम्, तत एकवारं पाराश्रितम् ।

एतदेव सुख्यकार्यमाह—

आवमो ईद्विष्टि, परतर ए जांसणा तउ परेण ।

मामगुहगा य सत य, लक्षेव य हुति मामगुरु ॥३१७॥

मामगुहगाप्यं पणं, चतुगुराणं तदा चतकं च ।

ततो देवादीर्यं, हां च चतकं गुणोपय ॥३१८॥

परतरको वैद्यावृष्यं कुर्वन् यदीष्टिवाऽऽदिभिः स्तोत्रं बहु वा आपद्यते प्रायश्चित्तं, ततस्मिन्स्मरणरक्तं ततो वैद्यावृष्य-करणाद्वारत्रयं यावद्वैद्यावृष्यं करोति तावत्तारोपकाराणि स्तोत्रं बहु वा यदन्वदापद्यते तस्य सर्वस्य जीवणता परिश्रमाः । ततो वैद्यावृष्यसमाप्यनन्तरं पुनर्निष्ठं प्रायश्चित्तमुद्धातं बहन् ज्ञेयो भूय आपसौ मासलघुकाः सप्त भवन्ति दात-व्याः, सप्त वारान् लघुमासो द्वायेत इति भावः । अनुद्धातं बहन् षड् जगति मासगुरो देवाः, षड् वारान् गुरुमासो द्वायेत इत्यर्थः । (चतुर्गुणमाश्यादि) उद्धातं बहन् स-

तवारलघुमासिकदानानन्तरं ज्ञेयो भूय आपसौ चतुर्गु-कानां पञ्चकं दातव्यम्, पञ्चवारान् चतुरो मासा लघुका दा-तव्या इत्यर्थः । अनुद्धातं बहन् षड् वारगुरुमासिकदानान-न्तरं चतुर्गुणकाणां चतुष्कं चतुरो वारान् गुरुकं देव, ततः परमुपवस्थापितं वैद्विजिकं चतुष्कं वैद्विज्ञानवस्थाप्यपाराश्रि-तलक्षणं भवति पूर्वप्रकारेण ज्ञानानुद्धातं दातव्यम् ।

साऽग्रतः “ओसणा तउ परेण,” एतस्य व्याख्यानार्थमाह—

तं च व पुनर्मणियं, परतर एण्णि एगर्वाधी ।

दो जो ए अवयते, वैद्यावृष्यद्वया जोनो ॥३१९॥

यत्पूर्वमन्यतरकं जगितं यथा नास्त्येनत् यत् (एगर्वाधी) एकंन एकमेव एककालं द्वे काशं द्वे कापोनो न उद्यते इति तदेव परतरकंऽपि सर्वे जगनीयम् । ततो द्वौ योगी तपःकर-णवैद्यावृष्यलक्षणौ युगपदशकचतुर्विधं वैद्यावृष्यं जीवः, त्यागः ।

व्यादेवमुच्यते—

तवतीपममद्विष्टि, तवक्षिण चेव होऽ परिआए ।

दुव्वेक्षं ऊपरिणामि, अस्थिर अवहृस्तुए मूलं ॥३२०॥

यो मासाऽऽर्द्रिकं पश्चात्समयेन तपोऽनीतो ष्युक्ताः । किमु-क्तं जवाति-मासाऽर्द्रिकेनापश्चात्समयेन तपसा यो न बुद्ध्याति, तपोप्रदक्षुपप्रदक्षुणम् । देशचन्द्रमपि योऽनीतो, देशचन्द्रोऽनीतो यो न बुद्ध्यानीतो भावः । तस्य मूलं द्वायेत इति सर्वत्र समर्थम् । तथा (असहृष्टि एति) तपसा वा शुद्ध्यानीति पतनो न अह-ध्याति तस्मिन्पञ्चदश्याते मूलम् । अथवा-अहध्यानां नाम-मि-ध्यातार्थः, ततो योऽहध्यान एव सन् मनेषु स्थापितं पश्चात्स-मयस्य प्रतिपन्नः सन् सम्यगावृष्यो भवति तस्य मूलं देयम् यथा गोविन्दवाक्यस्य दत्तमिति । (तवक्षिण एति) तप-सा बालको बालवृत्तनपौत्रिकः । किमुक्तं जवाति-महताऽपि तपसा यो न बुद्ध्याति यत्र तत्र वा स्वस्य प्रयोजनं तपः करिष्यामि इति विचिन्त्य प्रतिनिवेन । यदि वा वागमासिकं तपमि दत्तं बहति-समर्थोऽहमन्यदापि तपः कर्तुं तदपि मे देही-ति तस्मिन् तपोबालके मूलम् । (परिआए इति) यस्य अहेन जि-रमातः पर्यायो न पुन्ये, स्तोत्रकत्वात् । अथ वा वैद्विषयां बा न सम्यक् अह्यानि-यथा कोऽयमर्कजगतो यो व्यायः क्रियत-यायस्य क्रियते, क्रियमेति । यदि जिघाते तर्हि मूलत एव जिघात-म्, यदि वा न किमपीति । यदि वा बाल-रत्नाधिकोऽहं हस्त-ऽपि परिचिन्ते पर्याये अस्ति मे दातव्यः पर्याय इति न किमपि हेतुमति, तस्य सर्वस्थापि पर्याये हीनस्य पर्याये अकारणित्वस्य पर्याये गर्हितस्य सुलम् । तथा यो बहुप्रायोहवत्तपाम्ना-प्यं च धृतिसेहननाऽप्यं दुर्बलत्वात् तस्मिन्समयेऽस्मिन्मूलं दुर्बलं सुलम् । तथा योऽपरिणामात्त्वात् एते-यदेतत्तपः वागमा-सिकं युष्माजिमे दत्तमेतन्नाहं न बुद्ध्यामि, प्रायश्चित्तस्य बहु-त्वात् । तस्मिन्नन्यपरिणामे मूलम् । तथा यो धृतिदुर्ब-लतया पुनः पुनः प्रतिनिवेन तस्मिन्नादिशेते धृष्ट्यवष्टन-दिने सुलम् । तथाऽबहुभूतोऽनीतोऽपि । अथवा-अन्यस्था-प्यं पाराश्रितं वा आपनः, तस्य बालवृत्तनतया तद्दाना-भ्यात, तस्मिन्पञ्चदश्याते सूनं दातव्यमिति ।

साऽग्रतमाश्यायं विशेषं दर्शयितुकामो यदेवापस्तत्तावत्तकं तदेव पृच्छन्माह—

जह ममो मासियं से-विऊण एणेण सो उ निग्गच्छे ।

तद् मन्त्रे मामिषं से-विष्णु चरमेण निगच्छे॥३१॥

चोदको वाक्-अहमंभं मन्त्र-यथा मासिकं परिहारस्थानं
सेविष्या सोऽपि हतः प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्या एकं, मासेनेति ग-
च्छति । निगच्छति शुद्ध्यति । तथा आस्तामन्त्रेण द्वैमासिकाऽऽदि-
ना । एतद्वत्पदं मन्त्रे । आनश्यव्यापनार्थं भूयो मन्त्रे इत्युपादानम् ।
मासिकं सेविष्या चरमेण पाराङ्मनेन निर्गच्छति शुद्ध्यति ।
एवं चोदकेनापेक्ष सत्याचार्य आह-सम्प्रयतत्, यथा मासि-
कं सेविष्या कदाचित्चरमेण शुद्ध्यति । इह मासिकं सेवि-
ष्या मासेन शुद्ध्यतीत्यादिगमे शुद्ध्यतीति, मासिकं सेविष्या च-
रमेण शुद्ध्यतीत्यन्तगमः । आद्यन्तग्रहणे मध्यमस्यापि प्रह-
णमिति शया अपि गमः सृजताः, मासिकप्रहणेन तद् द्वे-
मासिकाऽऽदिभ्यपि । तद्यथा-यथा मासं सेविष्या मासेन नि-
गच्छति, तथा मासं सेविष्या द्वाभ्यां मासाद्यथा निर्गच्छति,
मासं सेविष्या त्रिभिर्मामेर्निगच्छति, मासं सेविष्या चतुर्भि-
र्मामेर्निगच्छति, मासं सेविष्या पञ्चभिर्मामेर्निगच्छति मासं
सेविष्या षडभिर्मामेर्निगच्छति, मासं सेविष्या षडेन नि-
गच्छति, मासं सेविष्या मूलेन निर्गच्छति, मासं से-
विष्या अनवस्थाप्येन निर्गच्छति, मासं सेविष्या चरमेण
पाराङ्मनेन निर्गच्छति । तथा द्वैमासिकं सेविष्या द्वा-
भ्यां निर्गच्छति, त्रैमासिकं सेविष्या त्रिभिर्मामेर्निगच्छति ।
एवं यावद् द्वैमासिकं सेविष्या चरमेण निर्गच्छति ।
तथा त्रैमासिकं सेविष्या त्रिभिर्मामेर्निगच्छति, त्रैमासिकं
सेविष्या चतुर्भिर्मामेर्निगच्छति । एवं यावत्त्रैमासिकं सेवि-
ष्या चरमेण निर्गच्छति, यावच्चरमेण निर्गच्छति । तथा पञ्चमा-
सिकं सेविष्या पञ्चभिर्मामेर्निगच्छति । एवं यावच्चरमेण
निर्गच्छति । तथा षाण्मासिकं सेविष्या षडभिर्मामेर्निगच्छति,
यावच्चरमेण निर्गच्छति । तथा षडे सेविष्या षडेन निर्ग-
च्छति, यावच्चरमेण निर्गच्छति । मूलं सेविष्या मूलेन निर्गच्छति,
यावच्चरमेण निर्गच्छति । अनवस्थाप्यं सेविष्या अनवस्थाप्येन
निर्गच्छति, अनवस्थाप्यं सेविष्या चरमेण निर्गच्छति ।

अत्र शिष्यः माऽऽह-यस्मिन्नापेक्ष यत्तदेव दीयते तत् प्राप-
त्तिमं दानमुचितम्, अन्यथादृशे त्वासेविते यदस्याहो दीयते
तत्र को हेतुः ? आचार्य आह-

जिग निष्लेवणकुरप, मामे अपभिलिचमाण सङ्गाण ।

मासेण विमुक्तिर्हि, तो दैति गुरुवरमेण ॥ ३२ ॥

जिनाः कंवलिनो, जिनप्रहणाद्वर्धमानः पर्यायकानिनः चतुर्द-
शनधर्मेधरा शूहीताः । एते यथावस्थितानः सङ्गेश्विशोऽधिप-
रिज्ञाने अपराधनिषण्डं मासिकाऽऽदि, भावनिषण्डं च द्वैमासि-
काऽऽदि यथा विद्युप्यति तदा तद्विशोऽधिनमसं प्रायश्चित्तं द-
द्वति । नप्राध्वयसानेन मासे प्रतिमेविते यद्यपि कुञ्जतमाहा-
वयति तनस्तनमिजालोचनायामप्रतिकुञ्जतः स्वस्थानं मास-
मेव प्रपच्छति । अधवा-यानि द्वैमासिकाऽऽदीनां प्रायश्चित्त-
माहादहोष्यव्यवसायस्थानानि तैमासः प्रतिसेवितान्, तत एव
द्वैमासाऽऽदिभिर्मामेर्निगच्छतीति जिनाः केषङ्गऽऽदिब्रह्मन्, सु-
लक्ष्म्यहारीणो वा शुद्धपरोक्षोपिकमापि प्रायश्चित्तं प्रयच्छन्ति ।
अत्र आर्थे- (निष्लेवणकुरप इति) निर्लेपनकुट्टहस्तानः निर्लेप-
को रजकः, कुटो अग्रभूतः घटः । यथा जलकुट्टेवैष्णवे रज-

कः प्रक्षालयति, तथाऽपराधपदानि जिनाऽऽदीनां मासाऽऽदिभिः
शोधयन्ति । अथवा-निर्लेपनं लेपव्य मलस्यानामः, कुटो अग्र-
कुटः, स हृद्यस्तः । अत्र चत्वारो रजकाः । एकं वस्त्रमेकं ज-
लकुटेन निर्लेपनं कियते १ । एकं वस्त्रमैकैर्जलकुटे २ । अने-
कानि वस्त्राणि एकं जलकुटेन ३ । अनेकानि वस्त्राण्यनेकै-
र्जलकुटे ४ ।

तत्र प्रथमद्वितीयतृतीयाध्यानाध्याह-

एगुत्तरिया घट्ट-कण छयादि होति निगमणं ।

एपीहं दसवुड्डी, कपिपञ्जं दाहिं ठाणहिं ॥ ३३ ॥

एकोत्तरिका घट्टस्याकुच्छिष्टेष्वदने परिसमापयितव्या ।
इयमत्र जावना कोऽप्यद्वयमसः पट एकं जलकुटेन शु-
ध्यति, स शुद्ध एव प्रकाश्यते । एव प्रथममङ्गः ।
ततो मातनतरः कठिनमसो वा पटो द्वाभ्यां कुट्टाभ्यां कुक्षिमा-
साद्वयान्, सोऽपि शुद्ध एव प्रकाश्यते । ततोऽपि मालिनतर-
स्यामिः कुट्टः, सोऽपि शुद्ध प्रकाश्यते । एवमेकोत्तरिका वृक्ष-
स्तावज्जवा यावत्कोऽपि मालिनतरः पटर्जलकुटे शुद्ध्यति,
सोऽपि शुद्ध एव प्रकाश्यते । अत्र वस्त्रस्थानीयान्यपराधप-
दानि मलस्थानीयानि रागद्वेषाध्यवसायस्थानानि, तज्जिनो
वा कस्मैस्वयः, जलकुट्टस्थानीयानि मासिकाऽऽदीनि प्राय-
श्चित्तानि । तथाहि-अल्पमपराधपदमेकं मासेन शुध्यति, ततो
गुरुपराधपदं द्वाभ्यां मासाभ्यां, गुरुतमपराधपदं त्रिभिर्मामे-
र्निगच्छति । (छयादि होति निगमणमिति) ये माहादहनराऽऽ-
दिमलाः पदास्ते शुद्धाभिरग्य बहिः स्तरितमलाऽऽदिगत्वा भूत-
तप्रनूतनैः क्लृप्तोभूताऽऽदिनिर्देहबुधुपरैरपटोदपटिनाऽऽदि-
भिर्महामहत्तममयैः शुक्लिनास्तृष्यन्ति । तथाऽपराधव्याप्यपि
माहादहनराध्यवसायावस्थानानि क्षेत्रज्ञानव्याप्यपराध-
नैः पर्यायाऽऽदिभ्यो निष्काशनेन शुध्यन्ति । ततो निर्गमतुल्याः
क्षुद्राऽऽदी भवन्ति । अथ कथं जलकुट्टाहर्निर्गमतुल्यो मासा-
ऽऽदिक्षुद्राऽऽदि इति । अत्राऽऽह- (एपीहं इत्यादि) पटभ्यामन-
तराद्वितीयां द्वाभ्यां स्थानाद्व्यां मासाऽऽदिक्षुद्राऽऽदिप्रक्षुब्धान्यां
दोषवृद्धि स्वीयतीमनतरागद्वेषाध्यवसायवृद्धिः, तज्जिनो कर्मो-
पचयवृद्धिर्वा कल्पते क्षिपते, ततो मासाऽऽदिक्षुद्राऽऽद्व्यां
जलकुट्टनिर्गमतमनाः ।

साभ्यतत्तम् " एगुत्तरिया घट्टकणं छयादि होति " व्याख्यानयति-

अप्यपलो होइ मुई, कोइ पमो नञ्जकुटेण एकण ।

महापरिवुड्डीं जं, कुरपरिवुड्डी तु जा छन्नु ॥ ३४ ॥

कोऽपि पटोऽद्वयमसः सन् एकं जलकुटेन शुचिर्नवति
शुद्ध्यति । एव प्रथममङ्गः उक्तः । महापरिवुड्डीं कुरपरिवुड्डी-
र्भवति । सा च तावत् यावत् । नृशब्दे विशेषणार्थः । स चै-
तद्विशिनञ्च-एकं यावत् पटस्य शुद्धिर्द्वय एव कियते । इय-
मत्र जावना-बहुमसपटो द्वाभ्यां जलकुट्टाभ्यां शुद्ध्यति । बहु-
मलनक्षत्रिजलकुट्टेऽप्यं महापरिवुड्डी जलकुट्टपरिवुड्डीव्या-
वद्वयमेवा यावद् बहुमलतमः यज्जलकुट्टः एव च शुद्ध एव प्र-
काश्यते । एवमपराधपदाव्यापि मासिकाऽऽदीनि स्थापुनां स्व-
पर्यायमसम्प्रदायविरुपे शुद्धे एव स्थितानि मासिकाऽऽदिभिः
प्रायश्चित्तैः शोधयन्ते । एतेन द्वितीयां भङ्गं चर्चयितुः ॥

ह- (नेदि तु इत्यादि) ते रागद्वेषैस्त्रीमनोमनरवैराऽऽदिशो-
बुद्धेः कर्मोपचयबुद्धेरुपात्तरनो यथा यथा रागद्वेषपचयसा-
यबुद्धिरनया तथा प्रायश्चित्तस्यापि बुद्धिः, यथा यथा च
रागद्वेषहानिस्तथा तथा प्रायश्चित्तस्यापि हानिरिति ।

पतदेवाऽऽह-

मिण निक्षेपणकुदए, मोमै अपलिउंचमाणे सट्ठाणं ।

मासेण विमुज्जिह्वेदि, तां देति गुरूवरपेणे ॥ ३३० ॥

जिनाः केवलवर्षाधमन पर्यायज्ञानप्रभुनयः ते केवलाऽऽदिब-
लनो यथाऽऽविश्विनरागद्वेषाऽऽयवसशयहानिवृद्धीरुपलभमाना
निलेपनकुदन् प्रागुक्तप्रकारेण वृष्टान्तोक्त्यवो यथा सुधु-
न्ति तदमे तथा प्रायश्चित्तं प्रवच्छन्ति । तथाहि-मासाहं रा-
गद्वेषाऽऽयवसायमिति प्रतिस्तेष्वने तदनन्तरमात्रोचनायामप्र-
तिबुद्धिं जिनाः केवलाऽऽदिबलनः कृत्वा यथाहारीणां गुरुपदेश-
नः, पाठान्तरं-“जिनोपदेशेन” मासेष्वेव विशेष्यन्तीति निश्चाय
स्वस्थानं मासिकमेव प्रायश्चित्तं ददति प्रवच्छन्ति । यदि पुनर्ह-
मासिकं वायव्याग्राऽन्येन वा मासाऽऽदिरेव रागद्वेषाऽऽयवसायै-
रुपेना हीनस्तेष्वने प्रतिस्तेष्वनम् । यदि वा-पञ्चाहं हा उभु कृतमि-
त्यादिप्रतिबुद्धेः प्रनृनृकने तथा जिनाः केवलाऽऽदिबलनः, सु-
तऽऽवहारिणां गुरुपदेशनस्तथा निश्चाय तस्मै मासं भिन्नासं
वायव्येति निर्विकृतिकामपि प्रवच्छन्ति, ततो न कश्चिदोषः ।

पुनरप्याहं चोदकः-

पत्तेयं पत्तेयं, एए ए चामिज्जण अवराहे ।

तो केण कारणेण, हीणाऽऽनेहिया ए पट्टवणा ॥ ३३१ ॥

पदे पदे सूत्रगतं प्रत्येकं प्रत्येकमपराधान् भाषित्वा नतस्त-
दनन्तरमर्थः केन कारणेन हीना अपराधका वा प्रस्थापना
भाजनः । यथा स्तोत्रं प्रायश्चित्तस्थाने बहु प्रवच्छय, बहु-
क वा स्तोत्रक, यदि वा सर्वथा जीवं कुरुषेति ।

अत्राऽऽचार्य आह-

मया पर मोहि मिणं वा, चउदमं दसुपुत्तिर्यं च नवपुत्ति ।

धरं च समान्जा, ऊणऽऽनेहिया च पट्टवणा ॥ ३३२ ॥

मनःपर्यायज्ञानेन परमावधि प्रज्ञावधि जिन वा केवलज्ञानिनं
चतुर्दशपूर्वेण दशपूर्वेण नवपूर्वेण च स्वधाराहं समासाया-
ऽऽश्रय्य हीना अपराधका वा प्रस्थापना भवति । इयमत्र याव-
ना-मनःपरमावधिजिनाऽऽह्वयः प्रत्येकज्ञानिनः, ततः ते प्रतिस्तेष-
केषु रागद्वेषाऽऽयवसायस्थानानां हानिं वृद्धिं वा साक्षाद्वेकमा-
थाः। तस्यैवपराधपर्यायः रागद्वेषानुरूपं हीनमधिकं वा प्रस्थापय-
न्ति; द्वातीयर्थः ।

अथ ये मनःपरमावधिजिनाऽऽह्वयः प्रायश्चित्तज्ञानस्तेषामेतन्
मुक्तम्, रागद्वेषाऽऽयवसायबुद्धिहान्या साक्षाद्वेकज्ञानः । ये
पुनः स्मरिष्यन्ते कथं रागद्वेषाणां हानिं वृद्धिं वा जानीयुः ।
उच्यते-बाह्यवश्याः पाऽऽदिबलनः, तत्र हानिपरिहानलिङ्गं
वश्यात्तापाऽऽदिबलमाह-

हा दुट्ठं कथं हा उ-ट्ठं कारियं दुमुपमुयं मे सि ।

अतो अतो रुज्जइ, पच्छात्तावेणं ववतो ॥ ३३३ ॥

प्राप्तोपपत्तायाऽऽदि कृपा, कार्याया, अनुमोषा च तदुत्तर-
कांसं हा इति विधारे, दुट्ठं अशोभनं मया कृतम्, हा उ-ट्ठं का-
रितम्, हा दुट्ठं अनुमतत्वं मे ममेत्यर्थं कथनेन पञ्चात्तापेन पञ्चा-

॥ “जिणावपत्तेयं” इति पाठान्तरम् ।

त्तापवशित्वा वेगमानः पञ्चात्तापकरणत एव कल्पमानोऽभ्यन्तर-
श्चित्तमध्ये दृष्टाने ततो ज्ञातये स्वधिरैरेतस्य रागद्वेषहानिरिति
तदुत्तरे प्रायश्चित्तं प्रस्थापयेत् ।

वृत्तिपरिहानलिङ्गमाह-

जिणपण्णे भवे, असद्वहनसं तस्य पच्छिन्तं ।

हरिममिह वेदयेतो, तद्वा तद्वा वट्ठए उवरि ॥ ३३४ ॥

तस्य प्रायश्चित्तप्रतिपत्तौ जनेः सर्वज्ञैः प्रत्येकं ज्ञाताः प्रज्ञाता भावा
जीवाऽऽदिबलान् जिनप्रज्ञानान् भावान् अश्रद्धधानस्य । तथा
प्राणातिपाताऽऽदि कृत्वा आत्मानं तदुत्तरकालं किं भ्यालोचना-
यामपि नि-धिलमे हर्षमिव वदयमानस्य यथा यथा हर्षममनं
तथा तथा प्रायश्चित्तमुपयुक्तिं वदन्ति । किमुक्तं नवति ? स्व-
धिरा अपि जिनप्रज्ञानभावाश्चक्षुर्मानेन तथा तथा हर्षममनेन च
प्रतिस्तेष्वनस्य रागद्वेषाणां वदयमानस्य वा तदुत्तरकालमुप-
युक्तिं प्रायश्चित्तं प्रवच्छन्ति ।

सुधम्-

जे निक्खं चात्तममसियं वा सातिरेगचाउममसियं वा पं-
चममसियं वा सातिरेगपंचममसियं वा एमं परिहारट्ठाणां
अस्यरे परिहारट्ठाणां पंचमं विचा आलोपेत्ता, अपलि-
उंचिय आलोपेत्ता एममस्य चाउममसियं वा सातिरेगचाउ-
ममसियं वा पंचममसियं वा सातिरेगपंचममसियं, पलिउं-
चिय आलोपेत्ता एममस्य पंचममसियं वा सातिरेगपंचममसियं
उममसियं वा, तेण परं पलिउंचिय वा अपलिउंचिय ए वा
तं च व छम्मासा ॥ ३३५ ॥ (५)

यो अत्रोक्तानुमार्गिकं वा सातिरेकचातुर्मासिकं वा पा-
ञ्चमासिकं वा सातिरेकपाञ्चमासिकं वा एतेषां परिहार-
स्थानानामनन्तरं परिहारस्थानमालोचयेत्, तस्याप्रतिबु-
द्ध्याऽऽज्ञातव्यः चातुर्मासिकं वा सातिरेकचातुर्मासिकं वा
पाञ्चमासिकं वा सातिरेकपाञ्चमासिकं वा, इत्याह इति शेषः ।
यत्प्रतिस्तेष्वने तदुपदिष्टं भावः । तयोश्चैरेवाऽयवसायैस्त-
स्य तस्य प्रतिस्तेष्वना, आलोचनायां वा तत्प्रतिबुद्ध्याह । प्रति-
बुद्ध्याऽऽज्ञातव्यं चातुर्मासिकप्रतिस्तेष्वनस्य पाञ्चमासिकं सा-
तिरेकचातुर्मासिकप्रतिस्तेष्वनस्य सातिरेकपाञ्चमासिकं, मा-
यानपञ्चस्य मुक्तमासस्याधिकस्य जानात् । पाञ्चमासिकप्रति-
स्तेष्वनस्य सातिरेकपाञ्चमासिकप्रतिस्तेष्वनस्य च चापमासिकं,
यममासादरेव नववर्द्धमानस्माभिर्तोये तयोदानस्यासंभवा-
त् । (नेण परमित्यादि) ततः पाञ्चमासिकाऽऽद्यानापराधसंभवा-
धमासिकं सातिरेकं वा चापमासिकं प्रतिस्तेष्वने आलोचनाकाले
प्रतिकृञ्जेऽप्रतिकृञ्जिते वा न एव स्थिताः वषमासाः प्रदान-
व्याः, परतस्तपोदानस्य निषेधनात् । तदेवं पञ्चमसूत्रमुक्तम् ।

इदानीं पुनः सूत्रमाह-

एवं बहुतो वि वेपयं ।

एवममुना प्रकारेण बहुदाऽपि बहुदाऽशब्देन विशदयामि सूत्रं
वष्टवकथम् । तथैवम्-

“जे निक्खं बहुतो चात्तममसियं वा बहुतो सातिरेगचाउ-
ममसियं वा बहुतो पंचममसियं वा बहुतो सातिरेगपंचममसियं वा
वापस्ति परिहारट्ठाणां अस्यरे परिहारट्ठाणां पञ्चमे विचा
आलोपेत्ता, अपलिउंचिय आलोपेत्ता एममस्य चाउममसियं वा
सातिरेगचाउममसियं वा पंचममसियं वा सातिरेगपंचममसियं वा

पश्चिञ्चिप आलोच्यमाणस्य पंचमांशस्य वा सात्तिरेगपंचमांशस्य
यं कृष्णमांसिं वा तेन परं पाश्चिञ्चिप वा अपश्चिञ्चिप वा ते
चैव कृष्णमासा इति । ”

अस्याङ्गरामनिका पञ्चसूत्रातुसारतः कर्तव्या, नवरं बहु-
शोऽपि चातुर्मांसिकं प्रतिसेविने यद्येकं चातुर्मांसिकं दत्तं
तत्र बहुशोऽपि प्रतिसेवनाया मन्दागुनायकृतत्वात् आलोचना-
बलायामप्येककालं सर्वेषामाशोचितत्वात् । एवं सात्तिरेकचा-
तुर्मांसाऽऽद्यावपि भावनीयम् ।

(११) आलोचनायां इत्येकपुरकथानकम् । संप्रति वक्तव्यविशेष-
मभिधीयते-
एषो निकायणा मा-वियाण जइ योमणं पुहविपाओ ।
दंतपुरे कामी या, आहरणं तत्थ कापव्वं ॥ ३३५ ॥

इत इति तृतीयर्थे पञ्चमी । ततोऽयमर्थः पनिरननरो-
दितैः सर्वैरपि सुवर्मांसकानां मासांनप्यष्टानां मांसक-
क्षेमांसिकमैसासकथावत्प्राणमांसकानां निकाचनाका । नि-
काचना नाम-यत् मांसिकाऽऽहं प्रतिसेविनं तन् यावद्वापि
आलोचनाईरूप पुरतो नाशोच्यते तावद्वनिकाचिनमवसेयम् ।
आलोचनं तु निकाचिनं, नत “ आलोचउज्जा ” इत्यादि-
पदैर्निकाचना भाविता दृष्टव्या । तत्र आलोचनायामाहरणं
ज्ञानं कर्तव्यम् । किं तद्विद्याह- (जइ योस्यमांसियाह) यथे-
स्याहरणोल्लोचपदंशनं; दन्तपुरे पत्तने शुधवांशानां राज्ञा दन्त-
पक्षमासा घोषणामकार्थीन् दत्ता न कनापि कृतव्याः, इव-
चुद्धं वस्त्रतः समवेणीया इत्येवंकुर्यादित्यदि । तच्छब्दम्- “ द-
न्तपुरं नगरं, दंतवल्ली राज्ञा, तस्मै सत्त्ववर्त्तनी देवी, तस्मै दो-
हलो जाओ-जइ अहं सत्यद्वंद्वमए पाप्माए कोलज्जामि,
रहो कहियं । रक्षा अमच्छो आगत्ता-सिग्गं मे दंतं उवदवे-
ह । तेन तगरे घोसावियं-ज्ञो अग्गो दंतो किण्ड, न देह वा
घरे भने, तस्स सारीरो देहो । तथ नगरे धणमत्तो सत्थ-
बाहो, नत्स हो भउजाओ-धणमिरी, पउममिरी य । अश-
या तमिस्स दुग्धं वि कइहो जामो । तथ धणमिरीय पउम-
मिरी मणिया-किमेवं गव्वमुवइस, किं ते सत्त्ववर्त्तनी विव
दंतमयो पाप्माओ कतो । तदिह पउममिरीय अस्सग्गहो गाह-
तो-जतं मे दंतमत्तो पाप्माओ न किण्ड, तो अलं मे जीविष्-
णं । न देह धणमिस्स वि उज्जाव । तस्स वयमो ददामिस्सो
नाम, नत्स कहियं । नेण जणियं-अहं ते इच्छं पुरीम, उज्जुविवा
अस्सग्गहो तदिह सो ददामिस्सो वणयरे णाणमत्तोनाए करे-
ह । तेदि जणियं-किं आगमो, किं वा पइउज्जामो । तेण जणियं-
दंत मे देह । तेदि य ते दत्ता खरुपुयमहिं गोविधा, सगइ
अरियं, नगरदारे पवोसिउज्जताण यमो खरुपुयमो सि गोष्ण-
ण गइतो, दंतो पमिस्सो । चोरो ति रायगुरसोहिं वणपरो ग-
हितो, पुच्छतो-कस्सेने दंतो । सो न साइह, एत्थेनरे ददामिस्सो
ण जणियं-मम पदे दंतो, पस कम्मकरो, नतो वणयरो मुक्को,
इदमिस्सो गहिने । रग्गा पुच्छिउज्जामो कस्सेने दंतो ? सो जणउ-
मम ति । एत्थेनरे ददामिस्स गदियं सोत्तण धणमिस्सो आगमो, रग्गो
पुरतो जणइ-ममेने दंतो, मम दंतं सारीरे वा निगइ करेह ।
इदमिस्सो सणइ-अदमम न ज्ञानमि, मम सन्धिया, दंतो मम
निगइ करेह । एवं ते अशोकावहत्त्वकाद्या रग्गा मज्झि-
ओ । कुम्भे निरपराधा, भूयस्यं कहेह । तेहिं सव्वं जइभूय

कहियं । तुहेण रक्षा मुक्का । उम्मुको जइ सो ददामिस्सो नि-
रबन्नापो, अवि य मरणमध्वुवगतो, न य परावराहो सिज्जो,
तइ आलोचयणारिण अपरिस्साविता जविषयं । जइ सो
वणमिस्सो भूयस्यं कहेह-ममेतोऽवराहो सि । एवं आलोच-
मेण मुक्कुरावाह । अपश्चिञ्चिपमाणे जइदद्या कहियव्व । ”

निकाचना किञ्च तत्रैव आलोचनाहीऽलोचकाश्चां विना
न ज्ञवतीति त्रितयमपि सप्तपञ्चं विवक्षुर्दिग्माह-

आलोचणाभिहो आ-लोचयओ आलोचणापे दोसविही ।

पणमातिरण जा प-सवोम सुत्ते अइ विमेषो ॥ ३३६ ॥

आलोचनाहीं याह्म वक्तव्यः, तथा आलोचकश्च यथावस्थि-
तो याह्यो भवति तादृशोऽभिधानव्ययः, आलोचनाया दोषवि-
षयो विधिः दोषजेटा वक्तव्यः । तथा (अहं सि) एव स्वे वि-
शयो-युद्धन चातुर्मांसिकस्य पाश्चात्मांसिकस्य वा पञ्चकाऽ-
निरको राक्षिन्दिवपञ्चकेनानिरकोऽप्यर्थलता । एवं पञ्चकृत्त्या-
ऽनिरकस्तावद्वक्तव्यो यावत्पञ्चविंशतिः, पञ्चविंशत्यातिरेक इ-
त्यर्थः । इयमत्र भावना-स्वै चातुर्मांसिकस्य पाश्चात्मांसिकस्य
च वा सानिरकेना मा द्विनां पञ्चकेन दशकेन पञ्चदश-
केन विशत्या पञ्चविंशत्या वा दृष्टयेत ।

साधनमालोचनाहीं याह्मनविता तादृशमुपदर्शयति-

आलोचणाभिहो खलु, निगत्तावी उ जइ उ ददमिस्सो ।

अइहीं चैव गुणेहि, इमहिं जतो उ नायव्वो ॥ ३३७ ॥

आलोचनाहीः खलु निरपराधा-अपलपनीत्येवशोऽप्युपराधी,
निश्चिनमपराधीनि निरपराधा, अवमत्तोऽपराधोनि ज्ञावा-
यो तथैव, नुरवकाशयोः । इदमिस्सोऽनन्तरकथानकतन्तथैव
दृष्टव्यः, स आद्यमिस्सोऽनन्तरः वक्ष्यमाणस्वरूपयुक्तो ज्ञानव्यः ।
तानैव गुणानाह-

आयारव आहारव ववहारवऽवीलप पकुर्वी य ।

निजव अवययंनं, अपरिस्सवो य सोयव्वो ॥ ३३८ ॥

आचारो क्लान्तऽस्वचारऽऽदिकः पञ्चप्रकारः, सोऽस्यास्तीति
आचारवान् । आ सामर्थ्येनाऽऽलोचितापराधानां धारणमाधारः,
सोऽस्यास्तीत्याचारवान्, आलोचकेनाऽऽलोच्यमानो यः सव्यव-
धारवान् स आधारवानित्यर्थः । व्यवहृत्यनेपराधजानं प्रा-
याश्चलप्रदानतो येन स व्यवहार आरामोऽऽदिकः पञ्चप्रका-
रः, सोऽस्यास्तीति व्यवहारवान्, यः सव्यवहारमाऽऽव्यवहारं
जानाति, हावाय सव्यवक्तृ प्रायाश्चलप्रदानतो व्यवहरति, स व्यव-
हारवानिति ज्ञायः । तथाऽप्यमीदृशान् लज्जां मोचयनीम्यप-
मोडकः, आलोचकं लज्जयाऽतोऽचारान् आरामोपायन्तं यो विवि-
धमधुराऽऽविचलनप्रयोगैरुपेक्षया कथञ्चनावि बकि वधा स ल-
ज्जामपहाय सव्यमालोचयति सोऽप्यमीक इत्यर्थः । (प-
कुर्वी य स्मि) ‘ कुर्वे ’ इत्यागमप्रसिद्धो धातुरस्ति, यस्य यिकृ-
वैणति प्रयोगः । प्रकुर्वतांवेवं शीलः प्रकुर्वी । किमुक् मय-
नि । आलोचकेनालोचनेत्तपरिधेयुः यः सव्यवक्तृ प्रायाश्चलप्रदा-
नत आलोचकस्य विद्युत्तिसृजयति स प्रकुर्वीति । (निजव
स्मि) निश्चिनं यापयति प्रायाश्चावशिष्टेषु वाप्यमालोचकं करो-
ति निर्वोदयनीति यावद्विनि निर्वापः, अन्वप्ययः । अप-
राधकारी यद्योक्तं प्रायाश्चलं कर्तुमसमर्थो यथा निर्देहति त-
था तनुचिनप्रायाश्चलप्रदानतः प्रायाश्चलं कारयति स
निर्वापक इति भावः । तथा इह लोकेऽप्याश्च दशेति इ-

स्वेयं गीतोऽप्रायश्चित्तं । किमुक्तं जवति १-यः सप्रयगाशोचयति, कुञ्जितं वा आलोचयति, दत्तं वा प्रायश्चित्तं सप्रयगं करोति, तस्य, यदि त्वमसप्रयगालोचयिष्यसि प्रतिकुञ्जितं वा करिष्यसि, दत्तं वा प्रायश्चित्तं न सप्रयगं प्रायश्चित्तं, तत्स्वेयं त्वया मासिकाऽऽदिको द्युक्तो ज्ञेयस्त्वतीत्येवमिह लोकापायाऽन्त्यायाः संसारे जन्ममरणोऽदिकं स्वया प्रजूनमनुमतिवत्, दुर्लभमोचिना च तथैव मांश्चयतीत्येव परलोकपायाश्च दर्शयति, सोऽप्रायश्चित्तं भावः । तथा न परिश्रवतीत्येयं शीलोपरिधावी, आशोचिन्तं गोप्यमगोप्यं वा योऽप्यस्मै न कथयति सोऽप्रायश्चित्तं प्रावः ।

साधनमालोचकमभिधित्सुराह-

आशोच्यते एषो, दमर्दिं गुणैर्दु त्वां इदं उच्यते ॥

जाडकुसविगुणानो-दंसणचरणोटिं संपन्नो ॥ ३३९ ॥

स्वेन दंतं अमाई, अप्रवृत्तायी य होति बोधवो ।

आलोचणां दोने, एषो वृद्धं समामेणं ॥ ३४० ॥

इत ऊर्ध्वमालोचकमालोचको वक्तव्यः, स च दशमिधु-
रूपेण यत्तु युक्त एव भवति । तुरेयकाराणो भिन्नकर्मभा-
वप्र संभवन्ते । तान्नेत्र गुणानुपदसंयति-(जाड इत्यादि)
जातिस्वपन्नः, कुलस्वपन्नः, मातृपुत्रो जातिः, पित्रुक्तः कु-
लम् । वित्तस्वपन्नः, ज्ञानस्वपन्नः, दर्शनस्वपन्नः, चरणम-
पन्नः । कौत्सः, दान्तः, अमायी, अप्रवृत्तायी च बोध-
व्यः । अथ कस्मादालोचकस्यैतावान् गुणममूर्तोऽपि स्वपन्नः ?
उच्यते-जातिस्वपन्नः प्रायोऽङ्गाय न करोति, अथ कथमपि
कुनं तर्हि सप्रयगालोचयति । कुलस्वपन्नः प्रतिपन्नमायश्चित्त-
निरुद्धं उवाचयते । वित्तस्वपन्नः । त्वया दान्ताऽऽदिकं वित्तं
सर्वं करोति सप्रयगालोचयति । ज्ञानस्वपन्नः भूतानुसारं स-
प्रयगालोचयति, अमुकभूतेन मे तद्दत्तं प्रायश्चित्तमत्तः शुकोऽ-
हर्मानं च जामेने । दर्शनस्वपन्नः प्रायश्चित्तात् शुद्धिं अङ्गते ।
चरणस्वपन्नः पुनरतिचारं प्रायं न करोति, अमालोचितं चारि-
त्रं मे न शुद्धयति सप्रयगालोचयति । कौत्सो नाम कृमायु-
क्तः, स कर्मभिः प्रयोजने गुणैर्दिभिः करपरुषमपि भगिनः
सम्बन्धकं प्रतिपद्यते, वदति च प्रायश्चित्तमगोपितं तत्सप्रयगव-
दानीं प्रायश्चित्तपतः । कथं कार्यमासीति, स प्रायश्चित्तपतः सप्र-
यगं करोति । माया अस्यास्तीति मायी, न मायी अमायी, सो-
ऽप्रतिकुञ्जितमालोचयति । अप्रवृत्तायी नाम यः पञ्चाव-
रतितापं न करोति-हा दुष्टु कृतं मया यत् आलोचनमि-
दानीं प्रायश्चित्तपतः । कथं कार्यमासीति, सप्रयगं प्रायश्-
कृतपुण्याऽहं यत्प्रायश्चित्तं प्रतिपन्नयामिनि । अत ऊर्ध्वमालो-
चनाया द्वापान् समासेन सकृदेण बध्यं ।

प्रतिज्ञातमेव निर्वोहयति-

आर्कपट्ट अणुमा-माष्ट्र जं दिष्ट बापरं सुहृदं ।

उभं सहाउक्षगं, बहुजण अवचत्त तत्संवी ॥ ३४१ ॥

आवर्जितः सन् आचार्यः स्तोत्रं मे प्रायश्चित्तं दास्यतीति ह-
उ-यैवावृणुकरणाऽऽदिमिरालोचनोऽऽत्मापनाकम्य आराधय-
न् आलोचनार्थेव आलोचनादोषः ४ । तथा अणुमाप्य अणुमानं
कृत्वा लघुतरापरार्थमिवेदनातो मुहुदग्रप्रदायकत्वाऽऽदिसं-
कृपमाचार्यत्वाऽऽकृष्टत्वा द्वालोचनार्थोऽप्यालोचनादोषः ५ ।

तथा यत्तु दृष्टमपराधजातं कियमाणमाचार्योऽऽदिना तदेवाऽऽलो-
चयति नापरिमितं तुनीय आलोचनादोषः ३ । (बायर (स)
बादरं दोषजातमालोचयति, न सूक्ष्मं, तत्रावृणुकरणादेष च-
तुर्थमालोचनादोषः ४ । (सुहृदं) सुहृदं वा दोषजात-
मालोचयति, न बादरम् । यः किल सूक्ष्ममालोचयति स
कथं बादरं नाऽऽलोचयिष्यतीत्येवंप्रपञ्चसंपादनाधममाद्येव-
ति । एष पञ्चम आलोचनादोषः ५ । तथा (अणुमिति) प्रवृत्त-
मालोचयति । किमुक्तं भवति १-लज्जालुनामुपद्वयं प्रपञ्चम-
सपश्येन तथाऽऽलोचयति यथा कवलमांसं वृणोति, न गु-
रित्येष षष्ठ आलोचनादोषः ६ । (सहाउल (स) शम्भुकुल
वृद्धकृष्णं यथा भवत्येवमालोचयति । इदमुक्तं जवति-मह-
ता शब्देन तथा आलोचयति यथा अन्येऽप्यगतीतोऽऽऽ-
यः गुणवतीत्येव सप्तम आलोचनादोषः ७ । तथा (बहुजण
(स) तथा बहुजनमध्ये यदालोचनं तद्बहुजनम् । अथवा-
वदता जना आलोचनागुरा यत्र तत् बहुजनमालोचनम् ।
किमुक्तं जवति-एकस्य पुरत आलोच्य तदपराधपञ्चासम-
स्याभ्यस्य पुरत आलोचयति, यथाष्टम आलोचनादोषः ८ ।
(अव्यस्य (स) अव्यक्तोऽगतीतोऽस्तस्याव्यक्तस्य गुरोः पुरे
यदपराधाऽऽलोचनं तद्व्यक्तम् । एष नवम आलोचनादोषः ९ ।
(तस्मैनीति) शिष्यो यमपराधमालोचयिष्यति तमेव सेवते
यो गुरुरसौ तस्मैत्री, तस्य समीपे यदपराधाऽऽलोचनमेव म-
मातिचारेण तुल्यस्ततो न किमपि मे प्रायश्चित्तं दास्यस्व-
त्यं वा दास्यति, न च मां खरएट्टिष्यति-यथा यिरुषं
कृतं त्वयि तुल्यं यदालोचनं तत्संवी । एष दशम आ-
लोचनादोषः १० । तदेवमालोचनाविधिदोषा उक्ताः ।

संप्रति यथाभूतेषु छत्र्याऽऽदिनालोचनं तथाभूतछत्र्याऽऽदि-
प्रतिपादनाधमाद-

आशोच्यणविहाणं, तं चियं जं दव्य खित्त कासे य ।

जावे मुद्धमसुके, ससण्णे सातिरेमाई ॥ ३४२ ॥

आलोचनाविधानं तदेवात्राऽपि सविस्तरमभिधातव्यम् । यत्तुक्तं
प्रथमसूत्रे-"द्वेवाहि चउरनिभाह" इत्यादिना ग्रन्थेन । ततः प्रा-
गुक्तदोषवर्जिता आलोचना प्रशस्ते छत्र्यं केन कासे भावे
च प्रागुक्तस्वरूपे दान्त्या, नाप्रशस्ते इह प्रतिसेविनं द्वि-
जा जयति-छुक्कम्, सुहृदं च । तत्र यत्तु शुकेन जावेन प्राप्ते-
सर्वं यतनया च तत्तु कुं, तत्तु कुञ्जदोषं न प्रायश्चित्त-
विषयः । यत्तुशुद्धं भावेन प्रतिसेविनमयतनया च तत्तुशु-
के, तत्तुच प्रायोश्चित्तविषयोऽऽकुलत्वात्, तस्मिन्वाच्युके प्राय-
श्चित्ताति केवज्जानि मासिकाऽऽदीनि सातिरेकाणि च । तत्र सा-
तिरेकाणि (समाण्डे हां) सस्मिन्नेह हस्ते मात्रके वा सति
तेन भिक्षाग्रहणः, उल्लङ्घनमन्-तेन वाजकायसंघटनाऽऽ-
दिनाऽऽपि सातिरेकाणि कृष्यन्ति ।

तत्र सातिरेकनामं भावयति-

पण्णेणुऽह्तिओ पायो, दस पक्खेणं च वीम जिणेणं ।

संजोगा कायव्वा, पुरुल्लहूमांसीद्वै य अण्णेगा ॥ ३४३ ॥

इह मूलं आरक्ष्यामूनि सवाण्यणालोचनासुत्राणि किल
सर्वसंख्यादा इव भवति । तथाऽऽद्यानि चत्वारि सुत्राणि
साक्षात्सुत्रत एव परिपूर्णान्युक्तानि, शृणानं तु पदं सुत्राण्या-
न्यां श्रव्यां सुत्राभ्यामर्थैः सूचितानि । तानि चामूनि-सा-

सिंहं दलगततिरेगमासिंयं वा परिहारद्वान् पक्षिसिंखा भ्रा-
ह्मोपजा ।" इत्यादि । एवं मासिकं पञ्चकं वा । हैमासिकं प-
ञ्चकदशकपञ्चदशकविंशतिपञ्चविंशति वाः सह पञ्च स्र्वा-
णि वक्तव्यानि । एवं त्रैमासिकं । चातुर्मासिकं पञ्चमासिकं च
प्रत्येकं पञ्च पञ्चैवि हैमासिकेन पञ्चकेन विंशतिस्त्राणि
संख्यानि । एवं दशकेन पञ्चदशकेन त्रिंशत्वा । त्रिंशत्-
विंशत्सिंखाणि लक्ष्यन्ते, इति पञ्चविंशत्यः शतम् । अतश्च
हैमासिकं पञ्चकमुमुञ्जना त्रैमासिकं पञ्चदशकपञ्चदश-
कविंशतिभिन्नासौः सह पञ्च स्र्वाणि । एवं चातुर्मासिकं पञ्च
पञ्चमासिकं दश वंति पञ्चदश स्र्वाणि वक्तव्यानि । एवं
दशकं पञ्चदशकं विंशति पञ्चविंशति चाऽमुञ्जना पञ्चदश-
स्र्वाणि लक्ष्यन्ते ; इति स्र्वादीनि पञ्चसप्ततिस्त्राणि । तथा
त्रैमासिकं पञ्चकाऽऽदिजिः सह पञ्च स्र्वाणि, पञ्च पाञ्चमा-
सिकपञ्चकाऽऽदिजिः सहैति दश स्र्वाणि । एवं दशकाऽऽदिजि
पञ्चमुञ्जना प्रत्येकं प्रत्येकं दश दश लक्ष्यन्ते, इति पञ्चाश-
त् स्र्वाणि । तत्पुनरं चातुर्मासिकं पञ्चकमुमुञ्जना तानि
चतुर्मासिकपञ्चकाऽऽदिजिः सह पञ्च स्र्वाणि वाचयानि । एवं
दशकऽऽदिज्यमुमुञ्जना प्रत्येकं पञ्च पञ्चैवि स्र्वाणि । सर्वैस्ते-
ष्वयापञ्चमुनीयाणि शतानि स्र्वाणां भवन्ति । एतावन्ति अष्ट-
पञ्चकाऽऽदिजितेषां मास्येषु गुरुपञ्चकाऽऽदिजितेषां स्र्वा-
न्येषु यथा पञ्चादादधिकानि सप्ततानि स्र्वाणाम् । एतानि च मा-
सिकहैमासिकपाऽऽदीनां गुरुलघुविशेषाणां भवेत्तन् लघ्वानि । ततो
मासिकाऽऽदीनां लघुविशेषावकायावकायाविनि स्र्वाणि ल-
क्ष्यन्ते । एतावन्त्येषु च गुरुविशेषावकायावकायापि । सर्वैस्ते
द्वविंशशतानि पञ्चादादधिकानि ३२५० । तन्मन्तरम्-
“ जे भिक्षू पण्णातिरेगमासिंयं वा पण्णातिरेगमासिंयं
वा एयंति परिहारद्वान् पञ्चयत्तं परिहारद्वान् संविता ।”
इत्यादिजि सिंखोपगविवधायणि । “ जे भिक्षू पण्णातिरे-
गमासिंयं वा पण्णातिरेगमासिंयं वा पण्णातिरेगमासिंयं
वा एयंति परिहारद्वान् पञ्चयत्तं परिहारद्वान् संविता ।”
इत्यादिनि चतुःसंयोगवधायणि । “ जे भिक्षू
पण्णातिरेगमासिंयं वा पण्णातिरेगमासिंयं वा पण्णा-
तिरेगमासिंयं वा पण्णातिरेगमासिंयं वा पण्णातिरे-
गमासिंयं वा एयंति परिहारद्वान् पञ्चयत्तं परिहारद्वान्
संविता ।” इत्यादिनि च गुरुलघुपण्णातिरेगमासिंयं परिहारद्वान् वक्त-
व्यानि । एतानि च अष्टलघुपण्णातिरेगमासिंयं परिहारद्वान् वक्त-
व्यानि । संप्रति अष्टगुरुपण्णातिरेगमासिंयं परिहारद्वान्
“ जे भिक्षू लघुपण्णातिरेगमासिंयं वा पण्णातिरेगमासिंयं वा परि-
हारद्वान् पञ्चयत्तं परिहारद्वान् संविता ।” इत्यादि । “ जे भिक्षू
लघुपण्णातिरेगमासिंयं वा पण्णातिरेगमासिंयं परिहारद्वान् ।” इत्यादि ।
“ जे भिक्षू लघुपण्णातिरेगमासिंयं वा पण्णातिरेगमासिंयं परिहारद्वान्
” इत्यादि । पञ्चमासिकं लघुपञ्चकं वाऽमुञ्जना तावद्व-
क्तव्यं यावद् गुरुजिन्नासौ । एवं मासिकमुमुञ्जना पञ्चकाऽऽ-
दीनां सर्वे द्विकसंयोगाः, तदनन्तरं सति चतुर्कसंयोगा वाव-
रस्ये तत्रकसंयोगा वक्तव्याः, ततः परमेकादशकसंयोगो वाव-
क्तव्यः । ततो मासलघुमुमुञ्जना पञ्चकदशकविंशतिपञ्चविं-
शतानां गुरुलघुपण्णातिरेगमासिंयं द्विकाऽऽसंयोगा द्वाकसंयोगा-
मपर्वण्यः सर्वे वक्तव्याः, ततः पर्यं मासगुरुमुमुञ्जना
वक्तव्याः एवं हैमासिकाऽऽदिजितेष्वपि प्रत्येकं संयोगात्त-
स्र्वाकाऽऽदीनां सर्वे संयोगाः कसंस्थाः । पञ्चमेकसंयोगाऽऽ-

त्मकं सूत्रम्; एवं दशमसूत्रमपि बहुशः सकलबहुशः सातिरेक-
संयोगरूपं वक्तव्यम् ।

तत्र येषु स्थानेषु पञ्चकं भवति तानि स्थानान्युपदर्शयति-
सगणित्वा वीयघट्टे, काण्ठं मीसणसु परित्तविण ।

इत्तर मुहूर्त सरस्वते, पाण्ड्या एमाद्या हन्ति ॥ ३४४ ॥

सस्तिनमे प्रोजनमात्रेकं सातिरेकमिक्काग्रहणं, तथा बीजघट्टे बीजकायसंघट्टं कुर्यात्: सक्काशात् मिसाऽऽप्नोति, तथा कायसु परीसेषु मांससेषु, मिशेषु वा सस्तिर्मांसमरुपेण परीसकायसु परिरूपापिते परपररूपापिते, इतरस्मिन्मांसतररूपापिते शुभामासि, तथा (सुहृत्सु) मृत्तमप्राभृतिकाग्रहणं, (मरुत्सु) मज्ज-स्केन हृत्तनं मास्येकं वा मिक्षाग्रहणं, सर्वत्र पञ्चकं भवतीति वाक्यप्रशयः । किमेतद्वच्यमानेन पुञ्चकं भवति किं वाऽप्ये-
न्यतीति चेत्तु? सचन्येनैव श्यसेयंति । तथा वाऽऽइ- (पणमा एमाइया-
हुति) पञ्चकायमेवमार्जानं एवमाशयपरशेदुक्तमिति भवति ।
एवमादौवच्यं पणमाशयसु पञ्चकं हृत्तमपितुं भाव्यायः ।

साप्रतमाहोचनाऽर्हस्य यथा पञ्चकाऽदि परिक्लृप्तं, यथा स
 प्रायश्चित्तदानविधिस्तथा प्रतपादयति-

समशिखमादि अष्टियं, पारंगम्भी मोच देति अष्टियं तु ।
हं। णाष्टियं तुश्च वा, नाचं भावं तु पञ्चकखी ॥ ३४५ ॥

परमपूज्य विषयेषु ज्ञप्तं पारंगत्, पारंगत् विषये ज्ञानं तदस्यास्तीति पारंगत्। धनव्यवहारं, शर्यातंरं पिण्डाऽऽदशधिकं सन्निभऽऽदि आलोचकमुत्तरं श्रुत्वा प्राप्तं पञ्चकाश्रमिभिर्यक्यं, तुल्यकारणं। इदं प्रयच्छन्त, आलोचकमुत्तरं श्रुत्वा अनुसरन्तः प्राप्यन्त तस्य प्रायश्चित्तद्वयविधिप्रसङ्गं। पुनः प्राप्यन्तः प्रायश्चित्तज्ञानं केवद्वयैः स पञ्चकाश्रमिभिर्यक्यं आलोचनं भाग्येन, तुल्यकारणैः। रागद्वेषपरिणामलक्षणं, ज्ञात्वा रागद्वेषपरिणामानुसरन्तः प्रयच्छन्तः। होममन्त्रकं वा, यदि वा प्रसिद्धेयानुत्तरं प्रयच्छन्तः।

साम्प्रतमस्मिन्नर्थतो नवमे सुत्रतः पञ्चमे सूत्रे संयोगविधि-
प्रदर्शनार्थमाह-

एत्थ पदिमेवणात्तां, एक्कगद्दुगतिगच्चनुक्कपणगेहिं ।

सुकुगमत्तगअट्टग-नवदसगेहिं अणंगाओ ॥ ३४६ ॥

इहाथंनो नवमे सुवतः पञ्चमे सूत्रे स्वाकाङ्क्षसंयोगस्यान्तिमा-
नि चत्वारि पदान्यापानानि । तत्र पञ्चदशकसंयोगाः कथितः । अ-
थाष्टम-मासिकम् १ । सान्निरेकमासिकम् २ । हैमासिकम् ३ ।
सान्निरेकमासिकम् ४ । त्रैमासिकम् ५ । सान्निरेकमासिक-
म् ६ । चातुर्मासिकम् ७ । सान्निरेकचातुर्मासिकम् ८ ।
पञ्चमासिकम् ९ । सान्निरेकपञ्चमासिकम् १० । तेन च द्वा-
हसंयोगेन षष्ठा अष्टककाऽऽष्टयः संयोगाः स्मृतिनास्त-
नन्तरेण द्वाहकसंयोगविकल्पस्यास्त्वन्मात्रं । तथा चात्र पूर्वमुरयो
कल्लुहृष्टानमुपपन्नस्थितिः, स च प्रायश्चात्तमैव । तत्र द्वाह-
कप्रतिष्ठापितोऽथनो नवमे सूत्रेन पञ्चमे सूत्रे, प्रातस्समेक-
द्विप्रातस्समेकमुक्तकालकाः, वसुतलाः उच्यन्ते कर्मकशरनेकाः प्र-
तिसेवना उपायवन्ताः । किमुक्तं यद्यनि-दृशायां पदानामेकद्वि-
काऽऽसि संयोगो यो यावन्तो नृणांका जनांत तापभयः प्रतिसे-
वना कथितं त्वेतेन उच्यते । दृष्टव्याः ।

तत्रैकाऽऽदिस्त्रयोणेष्टु भङ्गसंख्याऽऽनयनाय करणमाह—
करण एव य इणमा, एकोऽऽनया दस उवेष्टे ।

देहा पुण विवरीयं, काष्ठ रुचं णुणयवं ॥३४॥

अत्र तेष्वेकाऽऽदिस्त्रयोणेष्टु भङ्गसंख्याऽऽनयनाय करणमित्यम्—
एकाऽऽदिनिकोत्तरान् एकोत्तरदशक्या प्रवर्द्धमानान् दशकपर्यन्ता-
महान् स्थापयित्वेत्यर्थः । अथस्वान्त पुनर्विपरीत राशि कु-
त्वाः किमुक्तं भवति?—य एककाऽऽद्य एकोत्तरदशकपर्यन्ता अ-
ङ्ककाः पृथानुपूर्व्या उपरि स्थापितान्भवयामधस्तात् पश्चानुप-
र्या एककाऽऽद्य एकोत्तरदशकपर्यन्ता अङ्ककाः स्थापनीयाः ।

स्थापना—

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

अत्र परितना आह पुण सायनं, अथस्वान्त भागहाराः । तत्रैक-
कसंख्योत्पत्त्यामिच्छन् अष्टवर्कं नवकं कृतं स्थापयेत् । स्था-
पयित्वाऽभितान दशमेन गुणकारेण गुणयितव्यम् । तेन तस्य
गुणने जाता दशैव, एकस्या गुणने तदेव भवति । न चचनात् ।

दशैर्दं गुणज रूपं, एकैणऽद्वियमि भागे तं लक्षं ।

तं परिनालजयं, पुण त्वि नैर्दं गुणयव्वं ॥ ३४८ ॥

दशजिं गुणयित्वा कथमेकैनाधस्तनेन भागहारेण ज्ञातो हर-
खीयः, ज्ञागे च हने शब्दश्च तत्परितराशिक्रियते, लब्धाश्चात्र
दश, “एकेन भागहारिण्य पदेष्टोपरि तदेव लभ्यते ।” इति व-
चनात् । लब्धा एकलसंयोगे भङ्गा दश, त एकान् स्थापनीयाः,
तान् प्रतिराश्य एकान्ते स्थापयित्वा द्विकसंयोगे भङ्गसंख्या-
मिच्छन्ना तन् मातराशिकृतं दशकलक्षणमङ्कस्थानं पुनरपि
नवामगुणयितव्यम्, ज्ञाना नवति ।

दशैर्दं हरिकुण जायं, परिनालेकजं तं पि तं ब्रह्मं ।

एण कमेणं तू, कायव्वं आणुव्वीए ॥ ३४९ ॥

तस्या नवनेष्टयस्तनेन द्विकेन ज्ञागे हृत्वात्, भागे हृतं लब्धाः
एवञ्चत्वारिंशन्, भागेन द्विकसंयोगे एवञ्चत्वारिंशद् भङ्गाः ।
तत्रैवं सूत्रन उच्चारणीयाः—“जे निक्खू मासियं च सातिरेग-
मासियं च १ । जे निक्खू मासियं च द्वामासियं च २ । जे भि-
क्खू मासियं च सातारंगदामासियं च ३ । जे भिक्खू मासियं च
तेमासियं च ४ । जे भिक्खू मासियं च सातिरेगंमासियं च ५ ॥” इत्यादि । ततो एवञ्चत्वारिंशत्तुल्यं तत्रिकसंयोगे
अङ्कसंख्यामिच्छन्ना प्रतिराशिकसंघं, प्रतिराश्यापरितनवाद्य-
केन गुणयेत् । एतेनानन्तरादितेन क्रमेण संघेष्टवत्तदुत्थाने-
स्थानुपूर्व्या सर्वे कर्तव्यम् ।

कैरित्याह—

त्वरिमगुणकोरिं, वेड्डिंरिं व जागहारिं ।

जा आरमं तु ठाणं, गुणितं इमं हाति मेजंगा ॥३५०॥

उपरितनैर्गुणकरितस्तस्य प्रतिराश्याकृतस्य क्रमेण गुण-
नं नवैवम्, गुणनं च कृतेऽवस्तुनैर्भागेदरिभागे हनेव,
भागे च हृतं यन्मभ्यते तैर्विभक्तितस्य त्रिकसंयोगोऽऽदेर्भङ्गः ।
एतच्च तावत्कर्तव्यं यावदादिममङ्कस्थानम्, तत्रैवमुपरितनैर्गुण-
कारैः गुणिते, उपलक्षणमेतन्—अथस्तनेर्गोहारिभागे हृतं
इमे वधस्मान् संख्याकाः क्रमेण संयोगे एककाद्विकाऽऽदिस्त्रयो-
नमहन्ना ज्ञयन्ति ।

तानेवा—उह—

दस चेव य पणयासा, बीसासस्यं च दोन दसअदिथा ।

दोसि सया वावसा, दसुगगा दोसि उमया ॥३५१॥

बीमालस्यं पणया—दोसं दस चेव हाति एकां य ।

तेवीन च वटस्सं, अजुव्व अण ॥ ३५२ ॥

एककसंयोगे वटा भङ्गाः, द्विकसंयोगे एवञ्चत्वारिंशत् ४४,
एते प्रागेव भागितः । त्रिकसंयोगे (बीसासस्यं चेति) वि-
ंशत्युत्तरं शतम् । तत्रैवम्—एवञ्चत्वारिंशत् अष्टकेन गुणिता
ज्ञानानि त्रिंश शतानि पञ्चदशकानि ३६० । तेषां त्रिकेनाऽथ-
स्त्रिंश भागे ते द्वयं विंशतिशतम् ११० । सप्तकसंयोगे भङ्ग-
कानां च शते दशऽधिकं ३१० । तथा—त्रिकसंयोगे लब्धे
शतं प्रतिराशिक्रियते, प्रतिराश्यापरितनैर्न सप्तके ३१०, एतेन, ज्ञा-
नान्येषां शतानां सत्वारिंशदधिकानि ३६० । एतेषामधस्तनेन
चतुष्टकेन ज्ञागे विह्वये, लब्धे शते दशोत्तरं । एवं सर्वत्र ज्ञा-
यता कथा । एककसंयोगे भङ्गकानां च शते द्विपञ्चाशदधिकं
२५२ । पञ्चकसंयोगे भङ्गकानां दशोत्तरं च शते २१० । सप्तकसं-
योगे विंशत्युत्तरं शतम् ११० । अष्टकसंयोगे पञ्चचत्वारिंशत्
४४ नवकसंयोगे दश १० । दशकसंयोगे एकः । सर्वैर्भक्त्या भ-
ङ्गानां त्रयोविंशदधिकं सहस्रम् । (अट्वा) अष्टवा—अनेका
ह्यतोऽर्थात्प्रच्युतसंख्याकाः प्रतिनिधनाः ज्ञानव्याः । कथमिति
अहं १, उच्यते—एता द्वि अन्तराश्याः प्रतिनिधनाः सामान्यत
उक्ताः, तत एता एव तस्य लब्धानां विशेषणविशिष्टा ज्ञानव्याः,
एता एव आनुद्व्यानां विशेषणविशिष्टाः । तत्तत्परमेतेका उद्घा-
तानुद्व्यातसंयोगाविकल्पताः, ततः सर्वा अपि विशदोक्त्या भूत-
गुणोत्तरगुणपराधाभ्यां गुणयितव्याः । ततो द्वैकसंयोगे प्राप्ति-
यानिका भवन्ति । अष्टवा—अनेकप्रतिनिधनाऽऽनयनाधर्मस्य विशा-
स्यवाऽऽस्मिकता रचना कर्तव्या—मासिकम् १ । एवञ्चत्वारिं-
शतमासिकम् २ । दशतिमानिरेकमासिकम् ३ । पञ्चदशतिमा-
निरेकमासिकम् ४ । विंशतिमानिरेकमासिकम् ५ । त्रिंशत्मा-
सानिरेकमासिकम् ६ । एवं त्रैमासिकमासिकानुमासिकपा-
ञ्चमासिकेषु प्रत्येक पद पदस्थानानि विदितव्यानि पञ्चकपदानि
त्रिंशत् । एतेषु च विंशतिपदेषु करणमनन्तरादितं प्रवर्तये-
तव्यम् । तत्र सर्वेषामागतकानामेकत्र संपिपदनेत्येव सूत्रसंख्या
“ कोऽहसस्य सप्ततीसं, (?) च हाति लक्ष्माई ।
एशाहोससदस्सा, अट्ठस्सा अद्वियतेवीसा ॥ १ ॥ ” एता अपि
सामान्यतः प्रतिनिधना उक्ताः, तत एता एवोद्घातविशेषण-
विशिष्टा ज्ञानव्याः, तत्तत्परमेतेका एवानुद्व्यानां विशेषणविशिष्टा-
ः, ततोऽनेकानुद्व्यातसंयोगतः, ततः संपिपद मूलोत्तरा-
पराधाभ्यां गुणयितव्याः, तत्तत्परं दृष्टकदाप्येवम् । एवम-
नेकाः प्रतिनिधनाः । ३५० १ उ २ प्रक० ।

(२२) आलोचनो भूत्वा प्रायश्चित्तं यथा दद्यान्—

सो ववहारविहिंसू, अमुमजिच्चा सुतोवदेसणं ।

सीसस्स देइ छाणं, तस्स उमे दोहं पाच्छित्तं ॥३५३॥

स आशेषस्याऽऽश्रमार्थं व्यवहाराविधौः कथयत्परारा-
ऽऽत्मकं देहधृते चतुस्रय पुराणपुराणोक्तचनेन सुतनारायणेन
अत्रोक्तं सुतोवदेशेन रागद्वेषादोऽप्यथा तस्य पूर्वमेवितस्य
स्वस्थिस्थाऽऽहं दद्यान्—यथा गत्या तत्पक्षे प्रायश्चित्तं देहि ।
किं तदित्याह—

पदमस्य य कज्जसस य, दमविहमाहोयणं निपावेसा ।

नक्खसे चे पीसा, सुके पामं तवं कुणुसु ॥३५४॥

प्रथमस्य कार्यस्य दृष्टेयलक्षणस्य संश्लिष्यन्तीं यथाऽऽदिपदमेव नो
दृष्टाविषां दृष्टप्रकारमात्मोक्त्या निशम्याऽऽकर्ण्य परिभाषितं य-
था नक्षत्रशब्देन मासः सूचितः, मासे मासप्रभेदे प्रायश्चित्त-
विषये (जे) भवनः पीडा भवनद्वयीया कल्प्याऽऽदिपदपूर्विका
वा आसीत् । साऽपि च (छुक्तं) शुक्ल इति सांकेतिकी
संज्ञात् बुद्ध्याऽतीतं मासं तपः कुर्यात् ।

यदि चातुर्मासं पञ्चमासं वा अष्टमाश्विमासमापको भवेत्, तद्व-
त्कथयति-

पदमस्य य कजस्तस्य य, दसविहमाश्वोऽयं निसामेता ।

नक्षत्रं मे पीडा, चतुर्मासतवं कुणमु सुकं ॥६३॥

पदमस्य य कजस्तस्य य, दसविहमाश्वोऽयं निसामेता ।

नक्षत्रं मे पीडा, चतुर्मासतवं कुणमु सुकं ॥६३॥

मासादयमपि व्याख्यातायम् ।

एवं त. उगमाए, आधुमाए ताणि चेत् कियहस्मि ।

मासचतुर्मासछम्मा-मियाणि छयं अतो बुद्धे ॥६३५॥

यवमुक्तेन प्रकारेण नाथन् उदात्ते लघुरूपे मासचतुर्मास-
चतुर्मासलक्षणं प्रायश्चित्ते समापनितेऽस्तिहितम् । अनुवृत्तानि
शुद्धे समापनिते तायेव मासचतुर्मासपञ्चमासाणि " किहह-
स्मि " इत्यनेन पदेन विशेषानां वक्तव्यानि ।

तदथा-

" पदमस्य य कजस्तस्य य, दसविहमाश्वोऽयं निसामेता ।

नक्षत्रं मे पीडा, कियह मासं तवं कुणमु ॥ १ ॥

पदमस्य य कजस्तस्य य, दसविहमाश्वोऽयं निसामेता ।

नक्षत्रं मे पीडा, चतुर्मासतवं कुणमु कियह ॥ २ ॥

पदमस्य य कजस्तस्य य, दसविहमाश्वोऽयं निसामेता ।

नक्षत्रं मे पीडा, छम्मासतवं कुणमु कियह ॥ ३ ॥

(जेय अतो बोद्धंति) अतः परं उद्देशः । उपलक्षणमेतत्-
भूलाऽऽदिक्तं च वक्ष्ये ।

तदथा-

जिदंतु व मे जाणं, गच्छंतु व तस्म साहुणो मूळं ।

अन्वावना व गच्छे, अन्विहया वा पविहंतु ॥६३६॥

वाशब्दा विकल्पने । अथवा-यदि उद्देशप्रायश्चित्तमापको भ-
वति तदैव संदिशत-भवनतो माजनं क्षिप्यतु ।

अत्र विशेषव्याख्यानाद्यर्थमर्थं गाथाद्वयमाह-

" जाणंऽगुल पणं देस-राएं तिजाण अक्क पमसे ।

बीसाए तिजाणुणं, छम्माणुणं तु पणबीमा ॥१॥

मासचतुर्मासछम्मा, अंगुल चरो तेहं उ खेव ।

एए जेयविपप्पा, नायक्का जह कमेणं तु ॥२॥ "

पञ्चमे पञ्चरात्रिदिवसप्रमाणे उद्देशे समापने एवं संदेशं
कथयति-माजनरूपस्याह्मपदनामं क्षिप्यतु । दशरात्रे च
उद्देशे समापनिते त्रिमासमाहुतस्य आजनं क्षिप्यतु । पञ्चदशे
पञ्चदशरात्रे उद्देशे अर्धमासकृतस्य विश्वतो त्रिंशत्तरात्राब्द-
बच्छेदे त्रिमासो नमस्कृत्य लम् । पञ्चविंशतो पञ्चविंशत्तरात्राब्द-
बच्छेदे पदमासो नमस्कृत्य लम् । मासे मासप्रमाणे उद्देशे प्राप्ते परि-
पूर्णमेककृत्य लम् । चतुर्मासे चत्वार्यङ्गुलानि । पञ्चमासे पञ्चङ्गु-
लानि षेयानि संदिशति । एवमेते यथाक्रमेण उद्देश-
व्याः संदेशा ज्ञातव्याः ।

(गच्छंतु व तस्म साहुणो मूळमां) यदि मूलं प्रायश्चित्त-
मापको ज्ञातुं तदैव सादृशानि-योऽप्यो दूरे साधुगच्छा-
धिपातिर्विश्रान्तिं तस्य मूलं समापं गच्छन्तु, तस्य समीपं ग-
त्वा मूलं प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यन्ति भावः । (अथायथा च
गच्छे इति) अथानवस्थाप्यं प्रायश्चित्तमापन्नस्तन एव कथ-
यति संदेश-यथा गच्छे अस्यापुना भवन, किञ्चित् कालं ग-
च्छस्य वत्समासिकमावहन्तिस्तच्छन्तु (अन्विहया वा पविहंतु
इति) पराश्रिता प्रायश्चित्ताऽऽपतो पुनरेव संदिशति-किञ्चि-
त्कालमजिनोपका एकाकिनः प्रविहरन्तु । तदैव दृष्टेयाऽऽस-
वितं प्रायश्चित्तम् ।

अधुना कल्पये यतनया मेविने प्राऽऽह-

विडयस्म य कजस्तस्य य, ताहं चउवीसति निसामेता ।

नमुकारे आउता, जवंतु एवं भणिज्जासि ॥६३७॥

चित्तावस्थ कार्यस्य कल्पयलक्षणस्य संश्लिष्यन्तीं अनुवृत्तानि
निशम्याऽऽकर्ण्य तदैव संदिशति-नमस्कारे भवन्त आयुक्ता
जवन्तु, एवं भणन्तु ज्ञायत ।

एवं गंतुं वट्ठं, जहावपेण देहि पच्छित्तं ।

आणाएँ एस भणितो, वड्डाहो धीरपुरिमोहि ॥६३८॥

यवमुक्तप्रकारेणाऽऽचार्यवचनमुपशृत्वा तत्र गच्छे यद्योपदेशेन
दद्यात् प्रायश्चित्तम् । एष आचार्य व्यवहारः पुरुषैर्मातः ।

एसाऽऽचार्यवहारी, जहावपं जहकं जणितो (६३९)

एष आचार्यवहारी यद्योपदेशं यथाक्रमं जणितः कथितः स्य-
१ उ ३ प्र ६ क ० ।

(१३) संप्रति तेनां चातुर्मासिकं प्रतिवेद्याऽऽतोच्यते-

जे भिक्खु चाउम्मासियं वा मातिरेगचाउम्मासियं
वा पंचमासियं वा सातिरेगपंचमासियं वा एवेसिं परि-
हारइणाणं अद्यपरं परिहारइणाणं पमिसेविता आलाएज्जा
अपलिउंतीचि आलोएमाणस उरंणं उइत्ता करंजि
वेयावदियं ० जाव पुच्चं पमिसेविय पच्छा आलांइयं ० जाव
पलिउंतीचिमाणस सव्वमेयं मगयं साहियं ० जाव आरु-
हियक्वे मिया ॥२०॥ जे भिक्खु बहुसो चाउम्मासियं वा ०
एवं तं खेव आरुहियक्वे सिया ॥ २१ ॥

इदं सूत्रं परिहारप्रायश्चित्ततपःप्रतिपादकमतस्तद्विधेयमा-
ह-- (उर्वाज्जं उवहत्ता इत्यादि) यः परिहारतपः-
प्रायश्चित्तस्थानमापन्नस्तस्य परिहारतपोदानार्थं सकलसत्ता-
धुसाध्वीजनपरिहाराय सकलगच्छतमकं निरुपसंग्रस्ययं
कार्यात्मगः पूर्वं क्रियते, नक्षत्रानुसूतं च शुद्धये-अहं ते
कल्प्यस्थितोऽयं च साधुगुरुरिहारकरः, ततः स्थापनीयं स्था-
पयित्वा यत्नेन सह नाऽऽचारणीयं तत्स्थापयते इति
स्थापनीयं बह्व्यमाणमात्मोचनपरिवर्तनोऽऽदि तत् सकलगच्छ-
समसं स्थापयित्वा कल्प्यस्थितेनानुपरिहारिकेण च यथाया-
गमनुशिक्षेत्पुत्रपालभे परिहरयत् बह्व्यमाणवैद्यावृषं करणी-
यम्, नाश्वं किंचमाणं ऽपि वैद्यावृषं स्थापितेऽप्याशोचनाऽऽहो
कदाचिद्विष्णोः प्रमिसेविता गुरोः समीपमुपनिष्ठेव-यथा भ-
गवन् ! अहममुक्तं प्रायश्चित्तस्थानमापन्नः नतः (से वि सि ६)

॥ ३६६ ॥ गाथापुत्रोक्त्यर्थं सुषं व्याख्यायते ।

तदपि कृष्णं परिहारनपत्ति उद्यमाने आरोहयितव्यमात्रोपपाया
स्यात् । स्यादित्यवयवमत्राधारणे । आरोहयितव्यं केवलं, त-
त्कृष्णमारोहयितव्यमनुग्रहकृष्णनेन निरनुग्रहकृष्णनेन तस्य प्र-
तिसेवितस्य गुरुसमकालोचनार्थां चतुर्भङ्गा । तामिवाऽऽह-(पु-
र्यं पदिसिंघमिरादि) पुण्यामि पदिकदेशे पदसमुदायाप-
चारात् पुर्वानुपूर्व्येति कथ्यम् । ततोऽयमर्थः-गुरुलघुपराधोच-
नार्थामानुपूर्व्यां लघुपञ्चकाऽऽदिक्रमेण प्रतिसेवितं पूर्वं पुण्यां-
पूर्व्यां, प्रतिसेवनानुक्रमेणातः भावः । आलोचनम् । एष प्रथ-
मा भङ्गः । तथा पूर्वं गुरुलघुपराधोचनया पुर्वानुपूर्व्यां मास-
लघुकाऽऽदि प्रतिसेवितं, तदनन्तरं च तथाविधावप्रयोजनो-
त्पत्त्या गुरुलघुपराधोचनयेत् लघुपञ्चकाऽऽदि प्रतिसेवितम् ।
आलोचनार्थं तु पश्चात् पश्चात्पुण्यां आलोच्यते । पूर्वं लघुप-
ञ्चकाऽऽद्यालोचनं पश्चात् लघुमासाऽऽदीनि भावः । एष द्विती-
या भङ्गः । तथा पश्चात् अनुपूर्व्यां प्रतिसेवितं गुरुलघुपरा-
धोचनमास्तरेण पूर्वं गुरुमासाऽऽदि प्रतिसेवितं पश्चात् लघु-
पञ्चकाऽऽदीनि भावः । आशोचनार्थेऽप्यत्र तु पुण्यांपूर्व्यां आ-
लोचनं पश्चात् गुरुमासाऽऽदीत्यर्थः । एष तृतीया भङ्गः । त-
था पश्चादनुपूर्व्यां प्रतिसेवितं, गुरुलघुपराधोचनोचनोचनो-
यथाकथञ्चन प्रतिसेवितमिति भावः । पश्चात् पश्चादनुपूर्व्यां
आलोचनं, प्रतिसेवनाऽनुक्रमेण वाऽऽशोचनम् । अथवा स्मृत्या
स्मृत्या यथाकथञ्चनार्थालोचनमित्यर्थः । एष चतुर्थो भङ्गः ।
इह प्रथमचरमभङ्गं वर्गानुकुञ्जवर्गा, द्वितीयतृतीयभङ्गां
प्रतिकुञ्जनाप्रतिकुञ्जवर्गां चतुर्भङ्गा कृता । तामिवाऽऽह-(अप-
लिङ्गिचिप अपलिङ्गिचिपमित्यादि) यथा अग्रपादानापन्न आ-
लोचनार्थमिमुल्लेखितं काश्चित् संकाशपत्रवाङ्-मया सर्वेऽ-
पराधा मया आलोचनीयाः । एवं पूर्वं संकल्पकांश्च अग्र-
प्रतिकुञ्जने आलोचनार्थेनायामप्यप्रतिकुञ्जितमालोचयति । एष
प्रथमो भङ्गः । तथा पूर्वं संकल्पकांश्च अप्रतिकुञ्जितम् । आलो-
चनार्थेनायं तु प्रतिकुञ्जितमालोचयतीत्यर्थः द्वितीयाः । पु-
र्वं संकल्पकाले केनाऽपि प्रतिकुञ्जितं यथा मया सर्वे-
ऽपराधा आलोचनीयाः । एवं पूर्वं संकल्पकाले प्रतिकुञ्जने
आलोचनार्थेनायं जावपराधुल्लेखितमप्रतिकुञ्जितमालोचय-
ति । एष तृतीयो भङ्गः । तथा पूर्वं संकल्पकाले केनाऽपि प्र-
तिकुञ्जितं-यथा मया सर्वेऽपराधा आलोचनीयाः । तत एवं
संकल्पकाले प्रतिकुञ्जितं आलोचनार्थेनायामपि प्रतिकुञ्जित-
मालोचयति । एष चतुर्थो भङ्गः । तथा प्रतिकुञ्जितमप्रति-
कुञ्जितमालोचयतीति वाच्यं कथ्यते इत्यादि ज्ञेया । ततोऽयमर्थः-
निरवशेषमालोचयतः सर्वमेतत् यथापराधपराधजातम्,
यदि वा-कथमपि प्रतिकुञ्जना कृता स्यात्, ततः प्रतिकुञ्जना-
निष्पन्नम् । यच्च गुरुणा सहऽऽलोचनार्थेनायं मयासेनोऽऽह-
समनिरवशेषं, यथाऽऽलोचनार्थालोचनमालोचनोचनोचनं च,
सकलमेतत्सर्वमामना अपराधकारिणा कृतं लङ्घनम् । (साद-
र्णिया इति) संहत्य एकत्र मिलापय्या, यदि संशयितं प्राय-
श्चित्तत्वात्मापन्नस्ततः पापमालिङ्गं प्रायश्चित्तं कथ्यात् । यत्पुनः
वर्गमासतिरिक्तं तत्सर्वं कोपयेत् । यथा मासार्थिकं प्रायश्चित्त-
त्वात्मापन्नस्ततश्चैवमिति वाक्यशेषः । (ज एथाव इत्यादि-
ति) यः साधुरेतया अनन्तरदिनेषां वारमासिक्यादिकया
वा प्रस्थापनया प्राक् कृतानुपराधस्य विषये स्थापना प्राय-
श्चित्तदानप्रस्थापना कृता प्रस्थापितः प्रायश्चित्तकरणे प्रवर्ति-

ते । तामिवाऽऽह-प्रायश्चित्तमुपनुजानः, कुर्वाण इत्यर्थः ।
यत् प्रमादतो विषयकयाऽऽदिभिर्यो प्रतिसेविते, ततस्तस्यां
प्रतिसेवनार्थां यथाप्रायश्चित्तं सेवितं, तदपि कृष्णमनुग्रहकृष्ण-
न निरनुग्रहकृष्णनेन वा तत्रैव पूर्वप्रस्थापने प्रायश्चित्ते आ-
रोहयितव्यं स्यात् । चट्टापयितव्यमित्यर्थः । एष संज्ञकतः
सुत्रार्थः ।

व्यासार्थं तु जाप्यकारोयदन्-" जे भिक्षू " इत्यादि-
सुत्रावयवस्य व्याख्यामतिदेशत आह-

जे शिष्य मुच्यतिनासा, ऐतिह्यमुपमि वक्ष्यामि ॥३॥
म शिष्य इहं पि नेया, नागतं उवगपरिहारे ॥३॥

यैवैवा सुत्राविभावा-" जे भिक्षू " इत्यादिसुत्रं यद्यवस्था-
स्या एककृष्णाऽऽदिसंयोगोपशयंरुपा अधस्तनमेव अनन्त-
रोदितसुवे वर्णिता, सैव इहापि अस्ति-नपि सूत्रं वर्णयित-
व्या, यदि सैव वर्णयितव्या ततः को विषयः ? तत् आह-
मानार्थं पूर्वसूत्राद्विशेषः स्थापनापरिहारे । एवं १ उ ० २
प्रक ० ति ० चू ० (परिहारतपोव्याख्याऽप्यत्र)

(१४) ततः-

एवं च कीरमाणे, अणुमहोर्द्धं नैववक्ष्यम् ।

को विषय पदमेवेजा,मेवि य कर्मिणेऽऽहर्द्धपर्वो ॥३॥

एवमापि यथागममन्तरेणितेनापि प्रकारेण अनुविष्टव्या-
दा । अत्रैव विचार्यते किमपि काऽपि प्रतिसेवितं, प्रायश्चित्त-
त्वात्मापयेत इति भावः । (स विषय कर्मिणेऽऽहर्द्धपर्वो इति)
तदपि कृष्णमारोपयनवयम् । कृष्णं नाम निरवशेषम् । एतन्-
" ठावप पदमेवेजा स वि कर्मिणे तथेव आरुदियवै
लिया । " इति सूत्रपदं व्याख्यायाम् ।

कृष्णमभ्युक्तम् । तत्र कृष्णप्रकरणार्थमाह-

पदिमेवणा य मेचय, आरुण अणुमहर्द्धे य बोधवै ।

अणुयाप निरवशेषं,कर्मिणं पुण ठाववै होइ ॥३॥

पारंविषयमासीयं, कृष्णमासा खण कृद्दिणगपदि ।

कालगुरु निरंतरं वा,अणुमहर्द्धं जवे कृद्दि ॥ ३७० ॥

अनयोर्गोचरयोर्धासंभवेन पदयोर्ज्ञाता । मा विषय-कृष्णं,पुनः
शब्दो वाक्यभेदादर्थः,स च वाक्यभेदे एवमर्थेयैवाण्यपि क्रियमाणे
प्रतिसेविते ततस्तत् कृष्णमारोपयेत् । तत् पुनः कृष्णं वक्तुं च
वदुपकारं जयति । तथा-प्रतिसेविते प्रतिसेवनाकृष्णम्, एवं
संक्षयकृष्णम्, अरोपणाकृष्णम्, अनुग्रहकृष्णम्, अनुज्ञातकृष्ण-
म्, निरवशेषकृष्णमिति । तत्र पराजिज्ञ प्रतिसेवनाकृष्णम्, ततः
परमावश्यक प्रतिसेवनास्थानव्यासं भव्यात् । संक्षयकृष्णम्,
आश्रितं मासशतं, ततः परस्मै संक्षयकृष्णमावात् । आरोपणा-
कृष्णम्-पापमालिङ्गं, ततः परस्मै अग्रवचनो वर्तमानवर्तमान-
स्तीये आरोपणस्याभावात् । अनुग्रहकृष्णम्-यत् पश्चां मासा-
नामासोपितानां वदु विवत् । मासस्तद्वनन्तरमग्राह्यं पश्चात् मास-
त् आपन्नस्ततो यत् अग्रहं तत्समस्तं जेषितं पश्चात् य-
द्वयम् । वापमासिकमापन्नस्तद्वदिति । तथा वाऽऽह-(उद्दिणग-
पदि ति) अत्र तृतीया सप्तम्यर्थः । पूर्वपश्चात्माससंक्षयपु वदु-
दु विवत् गतेषु यद्वयम् । वापमासिकमारोपितमुद्घाते, यत्
वसात् वद्वयमासाभ्युपगच्छितदिवासाभ्यारोपितास्तत एतत्-

मुमुक्षुः कल्पन्ते । अनुग्रहकल्पनप्रदो जगन्निमुग्रहकल्पनं प्रोक्तं
 कथयन् । तदर्थं भाषनीयम्-पद्मस्य श्रित्याचार्यो पद्मः सा-
 त्त्विकश्रुतिप्रतिष्ठितः सद्गुरुः, तदनुरोधेन श्रुत्यामासिक-
 मायामन्त्रसंज्ञितं पूर्वेष्टमासास्य पदं विष्णुसा जीषासः । अनुग्र-
 हकल्पनम्-यत् कालगुरुः यथा मासगुरुकाऽऽदि । अथवा-गिर-
 न्तं दानमुक्तं तादृकगुरुम् । अथ मासगुरुकाऽऽद्यं गिरन्तं वि-
 ष्यामासगुरुमासगुसात्तमम् । यथा का-अनुग्रहं विष्णुः त-
 था-कालगुरुः तत्पुण्ड्रं, जनयगुरुः तं कालगुरु नाम-यत्
 प्रीष्ट्याऽऽदि कर्कशो कालं विधेयम् । तत्पुण्ड्रं पदष्टमाऽऽदि विधेयम् ।
 गिरन्तं यथा, काभयगुरुः-यत् प्रीष्ट्याऽऽदि कालो गिरन्तः यः दानम् ।
 गिरन्तं योऽनन्तं नाम-यथापत् तस्यैकमप्युक्तमासगिरिकं विधेयम् ।

अथऽत्र कतमेन कृत्स्नेनाऽऽरोपयितव्यम् ? उच्यते-

एतां समारुहेज्जा, अण्णमहकसिण्णं विच्छेदसम्मि ।

आप्तोयणं सुखेत्ता, पुरिसञ्जायं च विष्णाय ॥ २८८ ॥

“पवो” इति प्राकृतशैलीभाषासु वक्ष्यते पञ्चमी । अमीयां वक्षी कृत्स्नानां मध्ये अनुसङ्गकस्तेन प्रागारोपितस्य बीजोदिवेषु दिव-
सेषु आरोपयत् । किं कृत्वा कस्यप्राकृतकस्तेनाऽऽरोपयत्, इत्यतः
आह-पञ्चमीजनानां हा दुषु कृत्स्नमित्यादिभिरनवपुरस्चैः, भूषा आ-
कृत्य, यथा पुत्रजातं धृतिसहजनानां दुर्गमं विहाय । इत्यनन्तरं
आजना-यदि वक्ष्यामिआपञ्चो धृतिसहजाऽप्यां दुर्गमकस्तेन तस्यै
अनुसङ्गकस्तेन शीघ्रम् । अथ तीक्ष्णवक्षसायेन प्रातरेविषेन, रा-
त्रयेवाभ्यवसायकधृतितेन वाऽऽर्शाचते, धृतिसहजनानां च
दुर्गमः, तत्तस्यै निरनुसङ्गकस्तेनाऽऽरोप्यते, वक्ष्यु दिवसः (?)
अतः, एवमेव इति आह ।

संप्रति प्रतिस्वेचनाऽऽज्ञानाविषयस्तनुर्भक्तिकाकारसूत्रम्—“पु-
त्रं यदि सोऽयं।” इत्यादि व्याख्यानयति—

पुनराणुपुवि द्विविहा, पविसेवणए तहेव आलोए ।

परिसेवण आत्मोपण, परित्र पदना व चतुर्भंगो ॥३८॥

सूत्रे पूर्वमिति पदैकदेशे पदसमुदायेऽप्यकारात्, पृथानुपूर्वाति
प्रतिपत्तयाम् । पृथानुपूर्वी नाम-अनुपरिधादिः सा श्रित्विधा । तत्त-
त्त-आ-प्रतिसेवने, तत्त-व आलोचने-आलोचनायाम् । तत्र प्रति-
सेवने, आलोचनायां च पूर्वं पश्चादिति उपर्याध्यां अनुमेषः । सा च
प्राया लूते प्राया उच्चारयितव्या । परं सूत्रे पूर्वशब्दः पश्चाच्च-
न्त्यसा कालादुपरात्, पूर्वशब्दश्च पूर्वानुपूर्वाभावात्; पश्चादन्त्य-
सा पश्चादनुपूर्वनिधायी । तत एव भङ्गाकारश्च ऋधस्य-पूर्वा-
नुपूर्वयोः प्रतिसेवितं पृथानुपूर्व्यं आलोचनम् १ । पृथानुपूर्व्यं प्र-
तिसेवितं पश्चादनुपूर्व्यं आलोचनम् २ । पश्चादनुपूर्व्यं प्रतिसे-
वितं, पृथानुपूर्व्यं आलोचनम् ३ । पश्चादनुपूर्व्यं प्रतिसेवितं,
पश्चादनुपूर्व्यं आलोचनम् ४ ।

चतुर्भङ्गीभाषणार्थमेवाऽऽह-

एवमाक्षुपुष्पि पदमो, विवरीष विद्वत्तद्वय गुरुगो ।

आवरियकारणा वा, पच्छा पच्छा वसुधो न ॥३॥५॥

या पूर्वानुपूर्वा प्रतिषेधनायाः प्रालोचनायां च, एष प्रथमो भ-
ङ्गः । अदृश्यं चिदं मावना-मीतायः कारणं समुत्पत्ते सति तत्पु-
नरुपपत्तीकोवनापुरस्सरं तत्पुनरुपपत्त्याऽद्विषयतया प्रतिषेधते,
एषा प्रतिषेधनाऽनुपूर्वी । तद्वत्परं मुद्रसत्ताको वत्तु यथा प्रतिषे-

वितं तस्यैवाऽङ्गोऽवयति, एषा आङ्गोऽन्वयाऽनुपूर्वी (विचर्या व वि
इव तातिव चि) यदाक्रमस्य पूर्वयोः पदयोर्विचरितं, आन्वय-
प्रधानोऽयं निवेदिता । वैचरित्ये, द्वितीयान्वयप्रज्ञो पूर्वानुपूर्व्या प्र-
तिशेषोऽप्येव प्रकाशानुपूर्व्या आङ्गोऽन्वयमिति द्वितीयः । पश्चादनु-
पूर्व्या प्रतिशेषितं पूर्वानुपूर्व्या आङ्गोऽन्वयमिति तृतीय इति भा-
षा : तथैव द्वितीयमङ्गकभाषाया पूर्व लघुगुरुपूर्वोऽङ्गोऽन्वेन ल-
घुगुगुमाऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गो यतया तस्य प्रतिशेषम, तदनन्तरं तथाधि-
वकारोऽप्येव लघुगुगुगुमाऽङ्गोऽङ्गो, आङ्गोऽन्वेतायां प्रत्येतो ल-
घुगुगुगुगुमाऽङ्गोऽङ्गो कथयति, एषावा मासाऽङ्गो । कक्षायां क-
थयतीति चेतः । उक्तये-आभाऽङ्गोऽन्वेतायां । तथाहि-एषि आभाः
ऽङ्गो कथायतिष्यति पूर्व पश्चादपश्चादऽङ्गोऽङ्गो, तत् एव गुरुङ्गो चित्ते
स्वप्रतिशेष-तथा एव गुरुमासा प्रतिशेषो, कथयन्मासाऽङ्गो मा-
साऽङ्गो प्रथमनः प्रतिशेषितवाङ् । ततोऽस्तनानिष्यत्वं च द्वे प्रा-
याश्चत्ते मङ्गं दधुरिति पूर्वानुपूर्व्या प्रतिशेषिते, पश्चात्तानुपूर्व्या
आङ्गोऽन्वेता । तृतीयश्च त्रिवं ज्ञानया-पूर्व गुरुङ्गाक्षमन्मा-
सिकलता प्रथममनो गुरुमासाऽङ्गोऽङ्गो प्रतिशेषितमिति, तदनन्तरं
गुरुमासाऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गो प्रतिशेषितमिति, तदनन्तरं
प्रतिशेषनकाराविति ज्ञात्वा अयनानिष्यत्वं प्रतिशेषनकारा-
निष्यत्वं चेति आर्याविक्रमचर्यं दधुरिति कुप्यता । अथवा-
नवमाङ्गोऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गो गुरुमासाऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गो
यतनया प्रातर्देवितवाङ्, ततो न प्रायश्चित्तप्राप्तिरिति न
मङ्गं प्रायश्चित्तं वा द्वाहयन्ति । ततो द्वितीयमङ्गं तृतीयमङ्गं
च दधुरिति तर्हीयेत, मायां च कुतश्चरतितां पादमितिष्यत्वं
गुरुक इति गुरुमासोऽङ्गोऽङ्गो दीयेत । अथवा-“पच्चा प्रतिशेषित-
पुरेव आङ्गोर्ह्ये” इत्यत्र न पूर्वशब्दाः पूर्वानुपूर्व्येति प्राप्ताः, नापि
पश्चादङ्गः पश्चाद्वानुपूर्व्याऽङ्गोऽङ्गो, किं तु प्रसिद्धा-
नविशेषः । ततोऽयमप्यः पश्चादङ्गं प्रतिशेषितं पूर्वो प्राक्
माऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गो । एष मङ्गः कथं जवतीति चेत् । अप्र भाग-
(आर्याविक्रमकारणा वा इति) वाशब्दस्तृतीयमङ्गस्य प्र-
कारावन्वयप्राधान्याः । आचार्यकारणतः, उक्तलक्षणमे-
तत् आन्वयमङ्गाः कारणात्-पश्चादप्यप्रतिशेषिते च पूर्वमाङ्गोऽङ्गो-
ति । इत्यत्र माया-आचार्याऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गोऽङ्गो-
कायाः । वाहं वा-कायाणां च समुत्पत्ते साति विवृतिमाहाह-
वितुकाया आचार्याः । ननुपति-इच्छामि न जन्म । शुभानि-
रनुकूलतः प्रादुर्भूतं तेन कारणेन समुक्तं विवृतिमेतावन्तं काह-
नवाहावितुमिति । एव पूर्वमाङ्गोऽङ्गो पश्चादप्यप्रतिशेषोऽङ्गोऽङ्गो ।
अथवाऽयं तृतीयो मङ्गः शुभ एव दृढस्वः, तथाऽनु-
कूलमापति कुतश्च प्रतिशेषनानन्तरं नृप आङ्गोऽङ्गोऽङ्गो । न-
था वाऽङ्गो-इत्यत्र च सुतो ११) पश्चादप्यप्रतिशेषन, पृ-
थमाङ्गोऽङ्गो-इत्यत्र च जङ्गः तुल्यकारायाः ।

तत्र षड्भुक्तम्-“पुष्ट्याणुपुष्टिं पठमो” इत्यस्य व्याख्यानमाह-

पश्चिन्तऽक्षुष्यीष्ट, जयणापिसेवणाएँ अक्षुष्यी ।

एमेन विगुरुणाए, वितियतइय पाइणो गुरुनो ॥ ३९१ ॥

गुह्यलघुप्रायश्चित्तप्रकरणे प्रायश्चित्तानुपूर्वार्थः प्रायश्चित्तानुप-
रिपाठ्या, गुह्यलघुपञ्चकप्रवृत्तिकर्मोपर्यः । इदं यतनया प्रति-
लेखितमेव । प्रतिलेखनायामानुपूर्वार्थः । एवमेव यथैव प्रतिलेखि-
तान् तथैव इदं आलोचयति, एषा विकटनायामानुपूर्वार्थ-
ति । द्वितीयतन्त्रायनमः पुनर्यथापन्नं तावन्नियमतो द्विष-

ते, केवलं मायिनो मायाविनस्तौ भङ्गविति द्वयोरपि भङ्गयोरधिको गुरुको मासो दीयते ।

सःप्रतमनयोरपि जङ्गयोर्नाम्नामाह-

पुर्वं गुरुणि पक्षिसे-विष्णु पञ्चा लघुणि सेविता ।

सहृष्ट पुर्वं कष्टप, मा मे दो देज्ज पच्छिन्नं ॥ ३९७ ॥

अत्र ऋतीयजङ्गनावनाथो गुरुस्तस्यो वृहदभिधायो लघुगुह्योऽप्यव्याचक्रः । ततोऽयमर्थः-पुर्वं गुरुणि लघुमासिकाऽऽदीनि प्रतिसेव्य पश्चात् लघुनि लघुपञ्चकाऽऽदीनि प्रतिसेवते । प्रतिसेव्य च तदनन्तरमाशोचनयेत्तायां लघुकाणि लघुपञ्चकाऽऽदीनि कथयति, पश्चात् लघुमासकाऽऽदीनि । कस्मादेवं कथयतीति चेत्, अत आह- (मा मे इत्यादि) पुर्वं मासलघुकाऽऽदि कथिते अवतनया प्रतिसेवितमेतत् गुरुणा विज्ञायेत, ततो ह्ये प्रायश्चित्तं गुरुद्वयान्-अवतनानिष्पन्नं, प्रतिसेवनातिष्पन्नं च । तस्मात् मा मे ह्ये प्रायश्चित्तं दद्यादिति पुर्वं लघुपञ्चकाऽऽदि कथयति । तृतीयजङ्गनावनाथो त्रिव्यं व्याकर-गुरुसमुप्यालोचनान्मन्त्रेण गुरुणि मासगुरुकाऽऽदीनि प्रतिसेव्य पश्चात् लघुपञ्चकाऽऽदीनि प्रतिसेवते, प्रतिसेव्य च पुर्वं लघुकाणि लघुपञ्चकाऽऽदीनि कथयति, पश्चात् गुरुमासाऽऽदीनि । कस्मादेवं कथयतीति चेत्, अत आह- " मा मे " इत्यादि पुर्ववत् ।

अथ वा इयं तृतीयमङ्गं विशेषणो भावना-

अद्वाहा जयपक्षिपरि, चिं नेव दाहोते मज्ज पच्छिन्नं ।

इयं दो मज्जिमभंगा, चरमो पुण पदमपरिमो उ ॥ ३९८ ॥

अथ चेति प्रकारान्तरे, यतनया प्रतिसेवो प्रतिसेवनाकारातिज्ञाया नैव मम हास्थनि प्रायश्चित्तम् । उपलक्षणमेतत्-कल्पं वा हास्थनि प्रायश्चित्तमिति होहोक्तेन प्रकारेण कथयति, तत इति एवममुना प्रकारेण ह्यै मध्यमङ्गं द्वितीयतृतीयमङ्गौ, मायाविन इति शेषः । चरमः पुनर्मङ्गः पश्चादालुपुर्वो प्रतिसेवितं पश्चादातुपुर्वोऽऽज्ञोचनमित्येवैकः प्रथमसहस्रः । यथा प्रथमे मङ्गे यथैव प्रतिसेवना तथैवाऽऽज्ञोचनेत्यमायाविनः स भङ्गाः, तथा चरममङ्गेऽपि प्रतिसेवनाकर्मणोऽऽज्ञोचना मायावशतोऽप्यथेयेषोऽप्यभायन एवेति प्रथमसहस्रावचरममङ्गः । तद्वं यतः प्रथमचरममङ्गावमायाविनो, द्वितीयतृतीयमङ्गौ प्रतिकृञ्जनायामनः प्रतिकृञ्जनाप्रतिकृञ्जनाविषयचतुर्मङ्गी-स्रज्जालम्- " इत्यादि ।

पदद्वं व्याख्याताभ्यामाह-

पलिच्छं चरमो, बाहो गोणी य पदमो मुच्छो ।

तं चैव य मच्छरिते, मद्मा पलिच्छंवाणे उ ॥ ३९९ ॥

प्रतिकृञ्जनमधिकृत्य विधिर्वातेवाभ्यां चतुर्मङ्गौ मायायां पुर्ववत् । तद्वैतः प्राकृतवात् । सा चतुर्मङ्गी यथा सूत्रे तथाकारणीया । तथाया-अप्रतिकृञ्जिते अप्रतिकृञ्जितम्, अर्थाङ्गुच्छने प्रतिकृञ्जितम्, अर्थाङ्गुच्छने अप्रतिकृञ्जितम्, प्रतिकृञ्जितं प्रतिकृञ्जितम्, अर्थाङ्गुच्छने च चतुर्मङ्गनां व्याधयो, गोणी, चक्षुस्तान् भिक्षुकी च दृष्टयः । तत्र व्याचष्टाहोतः-अयम्- " जहा द्याहोतः कस्स ईसरस्स कयचित्तीतो मंमे उवणे ॥ अथया सो याहे मंमे सुन्दरं घेणुं ईसरसमीये सपटिओ । चिनेइ य-इमस्स सव्वं मंमे दायव्वं ति । पत्तो ईसरसमीयं । त्तेण आनङ्को, स्यापत्ते सुखागतं उवविषाहिं ति । वाहेणं तुहेण सव्वं मंमे दिणं । एवं कोइ सावराहो भाहोइयकामो आचारयसगाणं पट्ठितो, चिनेइ य-

सुद्धमवायाया सव्वे अइयारा मय आलोइयव्वा इति । पत्तो आचारयसमीयं, आचारयणं सुद्धं आदाहोतः-अधोति तुमं, संपवोसि तुमं न सुन्दरं जं सव्वं आलोइज्ज । ततो तुहेण सव्वं जहा चितिय पलिच्छंयमालोइय । " इह चिन्तावेद्यायामप्यप्रतिकृञ्जितमालोचनावेद्यायामप्यप्रतिकृञ्जितामिति प्रथमतः श्रुतः । (तं चैव य मच्छरिते इत्यादि) यदेव प्रथममङ्गं व्याधयोवाहुर्यं व्याधय्वाऽऽगमन तद्वं द्वितीयमङ्गं इति वक्तव्यम् । तथैवाप्रतिकृञ्जितमुच्छा व्याध आगत इति वक्तव्यमित्यर्थः । तथा- " बाहो सुदरं मंमे घेणुं ईसरसमि-मुदं संपटितो, चिनेइ य-सव्वं मंमे इमस्स दायव्वं ति । पत्तो ईसरसमीयं । " तेन च ईश्वरेण कारणे अकारणे वा सहसा पूर्वोत्तरमप्यालोच्य मस्सरितो, मस्सरस्त्येत्यादितां, यथा किमिति स्वमुत्तरे समागतः, इति ।

खरटगजीतो रुद्धो, सकारं देति ततियपदेसे ।

जिकखुणि पाह चउत्थां, सहसा पलिच्छंवाणे उ ॥ ३९९ ॥

स उक्तप्रकारेण मस्सरितः सन् खरटगजीतो-खरटगजन-मुक्तप्रकारेण निभयंते, तेन भीतः खरटगजीतो, रुद्धो रोषं गतवान् । ततस्तेन रुद्धेन प्रतिकृञ्जितं, न सर्वं मांसं दत्तम् । ततस्तस्मिन् सहसा मस्सरिते खरटगजीतो रुद्धे प्रतिकृञ्जितं द्वितीयमङ्गोपनयः कार्यः । स चैवम्- " आलोचनो वि आ-गना, पुच्छितो-कन कारणेन आगतोमि ति भणियम्-अवराहमा-लोचः । आचारयणं खरटगजीतो-कोस तदा विचारिये, जहा अवराहं पत्तो ? आलोचनो वा खरटगजीतो ततो तेन न सज्ज-मालोइयं । " इति गतो द्वितीयमङ्गः । तृतीयजङ्गनावनाथमाह- (सकारं देति ततियपदेसे) । तृतीयमङ्गं स ईश्वरस्तस्य व्याधयस्य सकारं कृतवान्, ततः स व्याधस्तस्मै अग्रयं स-मस्ते मंमे दत्ति । पत्तोऽकार्यः । मावधंस्त्वयम्- " तदेव बाहो भेपट्ठितो मासं घेणुं, चिनेइ य त मज्ज मंमे मय दाय-व्वं ति । पत्तो ईसरसमीयं । ईसरेण सुद्धं आदाइतो । तेण स मज्ज मंमे दिणं । एवमालोचनो वा भेपट्ठितो पाए पाहुं माहुं पुच्छ-अमुगस्स आचारयस्स मज्जण आगतोमि ? मं भणइ-आमं । केरिमो सो आचारतो-सुहादिगमो, न वांत् । तेण भणिये-जुराहगमो । ताहे तेणं चितियेन सव्वं मय आलोइयव्वं ति । आगतो गुरुसमीयं तेण सज्जमादाहोतः, पुच्छितो य-किमामणं ? तेण जणिये-आलोइइ ताहे आचारयणं सुद्धं उवव्वं-अधो-अधोति तुममिच्छादि विभासा । तेण तुहेण सव्वं सज्ज आलोइयं । " यतः तृतीयमङ्गः च-तुर्थमङ्गस्य त्वेवा भावना- " सो बाहो मंमे घेणुं पट्ठितो, चि-तेइ यन सव्वं मंमे मय दायव्वं । एवं पलिच्छंय आगतो । ईसरेण अर्द्धितो । तेण य खरटगजेण पुक्कपलिच्छंयमावेण न सव्वं दिणं । एवमालोचनो वि लक्षणो कार्यव्वो । " मं-प्रति चतुर्थेऽपि मङ्गे पुद्गाहनाभावना- " जहा गोणी दाहिइ-कामा पण्डया आगतया, सामिणा उ वज्जिया । " शूदे प्रावहा-नी मधुपमाणया नाम्ना उवाह्ता, आकरिना इत्यर्थः । " ततो इत्येण पुद्गा धूमादिइ य उवगाहया वल्लमत्ताए व निउत्ता । मज्जं नियोजिता इत्यर्थः । " ततो सव्वं खारं प-रहुया । " एवमालोचकस्य प्रागुक्तानुसारेण स्वयमुपनयो भा-वनयोः । " विवहा गोणी दाहिइकामा पण्डया आगतया, ना-दावया, पिट्ठिया वयंसदि । तोइ न सव्वं खारं दिणं " ।

एवमाशेषकः प्युपनयो भावनीयः । " तस्या गोणी अशोहउ-
कामा आगया, संभारं वप्रिमत्ताए निवसा सव्यं पट्टया ।
एवमालोचय वि विभासा । चउथी गोणी अशोहउकामा आ-
गया, सामिणा पिट्टया, सत्तरं न पट्टया । " अत्राव्याशेष-
कं तथैवापनयः । अधुना चतुर्थेऽपि अङ्केषु निजुक्तीदृष्टा-
न्तो जायन्ते-- " काह वि निक्खुणी कस्सइ पुणपरिचयस्स
घरं नतिगया । तोए पसरिके खोरियं वितियं दिइ । गहियं
च, गया निपं त्राणं । पट्टा से भावां परिणतो, अप्पेमि नि घरं
गया । नेह आढाइया । तुट्टाए दिणं खोरियं । एवमालोचये वि
विनासा । अण्ण भिक्खुणी कस्सइ पुणपरिचयस्स घरं
गया । तोए पसरिके खोरियं खोरियं । वितियं च णए हायस्यं
ति घरं गया । भा नाढाइया खरंटाया य । इय तोए न दिणं ।
एवमालोचये विभासा । तद्वाए निक्खुणीए खोरियं गहियं,
वितियं च-न हायस्यं घरं गया । स्वगतं सुखगतम् उव-
विसाहिं ति आगयाहिं आढाइया । तोए दिणं । एवमा-
लोचये वि उवणमो ३ । चउथीए भिक्खुणीए गहियं खोरियं ।
वितियं च-णए न हायस्यं ति घरं गया नाढाइया य । न दिणं ।
एवमाशेषके वि विभासा । " भिक्खुणि चाइ । " इत्यादिचतु-
र्थेऽपि अङ्केषु अङ्कः व्यापः । उपलक्षणमेतन्-गीतं दृष्टान्ते
भावनीयः । यथा च भिक्षुकाऽऽदिषु त्रैश्रवाणं दृष्टान्तेषु स्वयं
भिक्षुकादीं प्रतिकुञ्जितस्यामिना स्वाधेक्षणानां सदसा अ-
नादरः, खरगटना वा कृता, तथा आलाचकेऽपि चतुर्थेऽङ्के
स्वयं प्रतिकुञ्जित्याचयेण सदसा कृतोऽनादरः, खरगटना वा
याजतोयति ।

पतदेव विभावयिषुदिमाह-

अपलितंचिय पतिउं-चियमि चउरो इवति भंगा ठ ।
वाह य गोणि भिक्खुणि, चउमु वि जंगेमु दिट्ठता । ३४६ ।

अप्रतकुञ्चनं च प्रतिकुञ्चनं च अप्रतिकुञ्चनप्रतिकुञ्च-
नं, तस्मात् । किमुक्तं जयति? - अप्रतिकुञ्जितप्रतिकुञ्चित्तादृशं च-
त्वारि भङ्गा भवन्ति, चतुर्थेऽपि अङ्केषु प्रत्येकं व्यापः, गो-
णी गौर्भिक्षुकी च दृष्टान्ताः ।

पदमतइएमु प्या, खिमा इयरेमु पिमियपयखोरे ।

एमेव उवणमो खलु, चउमु वि जंगेमु विपयेने ॥ ३४७ ॥

पिसनं मंसं, पयः खोरं, खोरकं इत्याकारो जाजनविशे-
षः । एतेषां समाहारो छद्वा तस्मिन्निवयं यद्यकमं ये व्याप-
नोभिष्ठुकीदृष्टान्तरूपं यथा प्रथमे तनीच च जङ्गे पूजा
स्वाध्यादिना कृता, इतरयोस्तु छयोद्वितीयचरमयोभङ्गयोः
भित्ता खरगटना । एवमेव भवेनैव प्रकारेण चतुर्थेऽपि जङ्गेषु
विहट्टव्यालोचयति खलुपनयः कर्तव्यः ।

तत्र व्यापदृष्टान्तमधिकृत्योपनययोजनामाह-

ईतरसरतो उ मुकु, बाहो साहु पदियेवणा मंसं ।

ज्मणया पलिउंचण, सकारी पीलणा होइ ॥ ३४८ ॥

ईतरसदृश इतरस्यानीयो मुकुटयोऽथ व्यापस्यानीयः साधुः,
प्रतिभवाद्यास्थानीयं मंसं च । (भुमकथेति) देशीपदमेतत् ।
व्यगनभित्तेः । स्थगनस्यानीया प्रतिकुञ्जना, सत्कारः स-
त्कारस्यानीया ब्रीहता, स्थगनविषये ज्ञाऽऽप्यायेन भवतीति ।
संप्रति-- " अपालितंचिय आशोपमाणस्स सव्वमेयं सकयं सा-

हणिजे पयए पट्टवणाए पट्टवि निविजमाणे पडिसेविने, से
वि कणिणं तव्वे य आरोहेयस्से मिया । " इति व्याख्यानयथाह-
आलोचया वि य पुणां, जा एसा अङ्कुचिया उभयतो वि ।
सच्चेव होइ सोदी, तत्थ येवरा इमा होति ॥ ३४९ ॥

(आलोपमाणस्मति) किमुक्तं भवति? - आशोचयता सा पु-
नरेषा आलोचना या उभयतः--संकटपकाले आलोचनाका-
ले च अप्रतिकुञ्जिता-न विघ्ने प्रतिकुञ्जितं प्रतिकुञ्चनं यत्र
सा, प्रतिकुञ्चनरादिता इत्यर्थः । सेव भवति श्रुतिः, उभयत्रापि
प्रतिकुञ्चनवा अभावात् । इयमत्र जावना-संकटपकालेऽ-
प्यप्रतिकुञ्चितमालोचनाकालेऽप्यप्रतिकुञ्चितमालोचयति । य-
दि वा-उभयत इति प्रतिसेवनाऽनुशेमतः प्रायश्चित्तानुशेमत-
आप्रतिकुञ्जितमालोचयति । एष एव तत्त्वबुद्ध्या श्रुतिः, मायाल-
सह्याप्यभावात् । सा चाऽऽलोचना आचार्यशिष्यभावे भवति ।
तत्र च शिष्याऽऽचार्योऽप्येवमार्था समाचारी ।

तामेयाऽऽह-

आयारिए कपसोही, सोढाण्ण वसजकोट्टाण्णे ।

अइरा वि सहावेणं, निपेसुए मासिया तिप्पि ॥ ४०० ॥

आचार्य आलोचनाऽऽऽचार्यसमीये यदा आशोचक आशोच-
नां प्रत्युक्तं तदा कथं शृङ्खः । उपलक्षणमेतन्-कथमश्रुतिं भ-
वतीति । उच्यते-आचार्यश्रियः । तद्यथा-सिंहानुगा, वृषना-
नुगाः, कोपुकानुगाः । कोपुकः शृगालः तत्र यो महर्षा निपद्या-
यां स्थितः सन् स्वमयं वा वाचयति तिष्ठति वा स तिहा-
नुगाः । यः पुनरेकस्मिन्कटवे स्थितः । सन् वाचयति तिष्ठति वा
स वृषनानुगाः । यस्तु रजोहरणनिपद्यायामौघप्रहिकादयो-
कटवे वा स्थितो वाचयति तिष्ठति वा स कोपुकानुगतः ।
इह यदा आचार्य आलोचनाऽऽहो न प्राप्यते तदा वृषनस्या-
पि पुरत आलोचनाऽऽदेया, तत्राप्येव गीतायेस्य भिक्षुरपीति वृ-
षनतिष्ठ । अपि आचार्यवत् सिद्धवृषमकोपुकानुगतः प्रायेकं
त्रिविकल्पी वाचयै । आलोचका अपि त्रिविधाः । तथा-आ-
चार्यो वृषमा भिक्षवश्च एकैकं त्रिविकल्पाः-सिद्धानुगाः, वृषना-
नुगाः, कोपुकानुगाश्च । नवरं कोपुकानुगे विशेषः । स यदा
निपद्यायां गार्हापत्येन वा उक्तुकुतो वा आलोचयति, तत्र
वयुक्तुकुतः सन् आशोचयति ततः शुद्धिनिपद्यावाद्गोष्ठन-
योस्तु भजनम् । किमुक्तं भवति? - निपद्याचार्यो, महाश्वः, वृषभो, यदि
वा भिक्षुरपि श्रान्त आलोचयति, आशोचनाऽऽहेण च कि-
यतेऽनुका, तदा शुद्धिः, शेषकप्रमशुक्तिरिति । (अथवा वि
समावेण निपेसुए इति) अथवा स आचार्यो वृषभो । न-
कुर्वी स्वनायेन, स्व आरम्भीयो जावः स्वभावाः, स्वशीलमि-
त्यर्थः । तेन, कोपुकानुगो भवेत् । यदि वा-कोऽपि धर्म-
अथवा निपद्यायामुपेष्टुं नेच्छति, तस्य किं निपद्या कसेवा,
किं वा न कसेवा? । सच्चेव भवतु यो दा स या, निथमेन तस्य
निपद्यां कृत्वा आशोचकनाऽऽलोचयितव्यम्, यदि पुनरेव करो-
ति ततः प्रायश्चित्तमप्यप्नोति । अत्र दृष्टान्तो निःशम्भुकी रा-
जा-- " जडा एवो राया निम्मंसुभो, तस्स कायवन्नी कासथो,
सो परिभवेण न कयाइ उवट्ठानि, वालो नारिधं सि कावं सो
विणासितो । " एवमिहापि यो निपद्यां न करोति स प्राय-
श्चित्तपदेन दूरयते । " अण्णो कासया कनो, सो सत्तमे स-
त्तमे दिवसे उवट्ठार, सो रथा पृत्तो । " एवमिहापि गो नि-

वर्षा करोति, स विनीतोऽयमिति यथा प्राप्नोति । परलोके कर्मफलपतनः सिद्धिमिति । तत्पुनः प्रायश्चित्तं शोचि मा-
सिकमिति, तानि च सहस्रे सहस्राण्ये सहस्राण्यस्य पुरत आ-
लोचयति बोद्धव्यानि । कथमिति चेत् ? उच्यते-सिंहाण्यस्या-
ऽऽचार्यस्य सिंहाण्यस्य ऽऽचार्ये आलोचयत्येकं मासकम् ।
बृजत्रस्य बृजमाणस्य बृजत्रस्य बृजमाणस्य आलोचयति द्वि-
तीयम् । भिक्षोः कौष्टुकाण्यस्य त्रिंशद्वयं कौष्टुकाण्ये आलो-
चयति तृतीयमिति । एतत्संस्थानं प्रायश्चित्तमुक्तम् ।

एवानीं स्वस्थानपरस्थानहान्यां स्वस्थानपरस्थानेषु प्राय-
श्चित्तं वक्तुमाह इदमाह-

सङ्गाण्यस्य के, पराण्यस्य के गुरुवादी ।

सन्निशिजाए कथ्या, पुंननिशिजाए उक्कुमुआ ॥४०१॥

गुरुवादी गुरुवृषभमित्रः केसिस्सत्थानानुगाः, केसित् परत्था-
मानुगाः । तत्र आचार्यस्य सती शोभना निषद्या सन्निपद्या, त-
स्यां स्थितस्य स्वस्थानानुगतबृजत्रस्य कस्ये स्थितस्य भिक्षोः पा-
दप्रोक्षकस्य निषद्यायां रजोहरणनिषद्यायाम् । यदि वा-युज्ज-
गुर्वादी गुरुवृषभमित्रः । इयमेव ज्ञानमा- आचार्यस्य महत्यां
निषद्यायापुविष्टस्य यत् सिंहाण्यस्य स्वमेतत्स्वस्थानम् । बृजत्राण्य-
गतस्य, कौष्टुकाण्यगतस्य च परत्थानम् । बृजत्रस्य कस्येऽवस्था-
तस्य यत् बृजत्राण्यस्यमिदं स्वस्थानम्, यत्पुनर्महत्यां निषद्या-
यां पादप्रोक्षकसिद्धेयं यथा भिक्षोः स्वस्थानानुगतम् । वद, प्रोक्ष-
कनिषद्यायां चोपवेशनम् । सिंहाण्यस्य, कौष्टुकाण्यस्य च
यत् तत् परस्थानम् । भिक्षोः पादप्रोक्षकस्य रजोहरणनिषद्याया-
मुक्कुमुआस्थानस्थितस्य यत् कौष्टुकाण्यगतस्य तत् स्वस्थानम्, य-
त् कौष्टुकाण्यस्य कस्ये चोपवेशनम् सिंहाण्यगतम्, बृजत्राण्य-
गतं च तत् परस्थानम् । तत्र सिंहाण्यस्याऽऽचार्यस्य सिंहाण्य-
स्य सङ्गाण्यस्य आलोचयति एष प्रथमः । सिंहाण्यस्या-
ऽऽचार्यस्य बृजत्राण्यस्य सङ्गाण्यस्य आलोचयति एष द्वितीयः ।
सिंहाण्यस्याऽऽचार्यस्य कौष्टुकाण्यस्य सङ्गाण्यस्य इति तृतीयः
३ । (?) बृजत्राण्यस्याऽऽचार्यस्य सिंहाण्यस्य सङ्गा-
ण्यस्य आलोचयति तृतीयः ४ ।

एतेषां नवानामाचार्याणामलोचयतां यथामन्त्रमिदं प्राय-
श्चित्तम्-

मानो दोषि तु सुच्छे, च तल्लु ल्हुओ य अंतिमा मुद्धो ।

गुरुया ल्हुया ल्हुगे, भेया गणियो नव गणम्मि ॥४०२॥

गणिन्याचार्ये आश्रयताऽहं गणिन आचार्यस्याऽऽलोचयत्येव न
वा नव, ते आनन्तरमेवोपदिशताः । एतेषां च यथाक्रमं प्राय-
श्चित्तमिदम्-(मासे हत्यादि) सिंहाण्यस्याऽऽचार्यस्य पुरतः
सिंहाण्यस्य आलोचयन् आचार्यस्य प्रायश्चित्तं मासकम् ।
बृजत्राण्यस्य आलोचयन् द्वौ मासः । कौष्टुकाण्यस्य आलोचय-
न् मृदः । बृजत्राण्यस्याऽऽचार्यस्य पुरतः सिंहाण्यस्य आ-
लोचयन् आचार्यस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघवा लघुमासाः ।
बृजत्राण्यस्य आलोचयन् लघुको मासः । कौष्टुकाण्यस्य आ-
लोचयन् मृदः । कौष्टुकाण्यस्याऽऽचार्यस्य पुरतः सिंहा-
ण्यस्य आलोचयन् आचार्यस्य चत्वारो लघवा लघुमासाः, कौष्टु-
काण्यस्य आलोचयन् लघुको मासः ।

काण्यगतस्याऽऽलोचयतो लघुको एको मासः । एष पादप्रोक्षके र-
जोहरणनिषद्यायां वा कौष्टुकाण्यस्य आलोचयताऽहं ऽऽचार्यस्य सङ्गा-
ण्यस्य उपविष्टस्य वेदितव्यः । यथा पुनर्कौष्टुकाः सङ्गाण्यस्य
तदा मृदः एव । एतानि च प्रायश्चित्तानि तपसा कालेन च
गुरुकालेन च गुरुकालेन कृष्टव्यानि । तथा सिंहाण्यस्य बृजत्रा-
ण्यस्य कौष्टुकाण्यस्य त्रयाणामाचार्याणां भिक्षुकोऽप्यलोचका न-
व, तेभ्योऽपि यथाक्रमं तस्मैव प्रायश्चित्तानि, नवरे तपसा
लघूनि कालतो गुरुणि ।

तथा वाऽऽह-

दोहिं वि गुरुणि एते, गुरुम्म नियमा तवेण कसेण ।

वसभम्मि य तवगुरुगा, कालगुरु होति जिक्खुम्मि ॥४०३॥

गुराणाचार्ये आलोचके, जातावेकवचनम्-गुरुषु आचार्येषु
आलोचकेषु नवसु नियमादितानि यथाक्रममन्तरादितानि प्राय-
श्चित्तानि द्वाभ्यां गुरुकालेन कृष्टव्यानि । तद्यथा-तपसा, का-
लेन च । बृजत्रे, आचार्ये जातावेकवचनम् बृजत्रेषु तपसा गुरुका-
लेन, कालतो लघूनि-सामर्थ्यावकालेन । भिक्षोः, भिक्षुषु का-
लतो गुरुणि, सामर्थ्यावकालेन लघूनि भवन्ति । तदेवमालो-
चनाऽहंमाचार्ये तृतीयाऽऽचार्येषु त्रिकुललोचकाऽहंमाचार्ये
इति प्रायश्चित्तस्थानानि प्रतिपादितानि ।

अपुनः सिंहाण्यस्य कौष्टुकाण्यगतस्या त्रयाणामलोचनार्थानां
बृजत्राणां यं पुरकमेण ऽऽचार्या आलोचका नव भवन्ति, तेषां
यथासंख्यं प्रायश्चित्तमाह-

लहुया लहुओ मुद्धो, गुरुया लहुओ य अंतिमा मुद्धो ।

उद्धुओ चउद्धुओ ल्हुओ, वसभम्म उ नवमु त्ताणम्मि ॥४०४॥

बृजत्रस्याऽऽलोचनार्थस्य सिंहाण्यस्याऽहंमाचार्यस्य सिंघिष्य न-
वसु स्थानेषु त्रिकुललोचनेषु यथाक्रममिदं प्रायश्चित्तम् । तद्यथा-
बृजत्रस्य सिंहाण्यस्य पुरतः सिंहाण्यस्य आलोचयन् आचा-
र्यस्य चत्वारो लघुमासाः । बृजत्राण्यस्य आलोचयतो लघुको
लघुमासः । कौष्टुकाण्यस्य आलोचयन् मृदः । (?)
बृजत्रस्य कौष्टुकाण्यस्य पुरतः सिंहाण्यगतस्याऽऽलोचयन्
आचार्यस्य प्रायश्चित्तं वद लघवो लघुमासाः । बृजत्राण्यस्य
ऽऽलोचयन् चत्वारो लघुमासाः । कौष्टुकाण्यस्य आलोचयतो
लघुको मासः ।

दोहिं वि गुरुगा एते, गुरुम्म नियमा तवेण कसेण ।

वसभम्मि य तवगुरुगा, कालगुरु होति जिक्खुम्मि ॥४०५॥

गुरौ नवप्रकारे आलोचयति नियमादितानि यथाक्रममन्तरा-
दितानि प्रायश्चित्तानि द्वाभ्यां गुरुकालेन प्रतिपद्यन्ति । त-
द्यथा-तपसा, कालेन च । बृजत्रस्येव सिंहाण्यस्य, कौष्टुकाण्यस्य
त्रिंशद्वयस्याऽऽलोचनाऽहंमाचार्यस्य पुरतो बृजत्रे नवप्रकारे आश्रय-
ति यथाक्रममन्तरादितानि प्रायश्चित्तानि तपसा गुरुणि,
सामर्थ्यावकालेन लघूनि वेदितव्यानि । तथा बृजत्रस्येव सिं-
हाण्यस्य कौष्टुकाण्यस्य त्रिकुललोचनस्य पुरतो नवप्रकारे सिंहाण्य-
लोचयति यथासंख्यमुक्तानि प्रायश्चित्तानि कालतो गुरुणि,
सामर्थ्यावकालेन लघूनि भवन्ति प्रतिपद्यन्ति । तदेव बृजत्र-
आलोचनाऽहंमाचार्ये तृतीया नवानामाचार्याणां नवानां बृजत्राणां नवा-
नां भिक्षुणामलोचयतां प्रायश्चित्तमुक्तम् ।

इदानीं सिंहवृषजकोपुकानुगतया त्रयाणामासोचनाऽऽर्हाणां
भिक्षूणां ये पूर्वं क्रमेणाऽऽचार्या आलोचका नव, तेषां प्रार्याश्च-
त्तमाह--

चउगुरु चउग्रहु सुप्पो, उद्धहु चउगुरुग अंतिमो सुद्धो ।
 षग्गुरु चउलाहु ऋहुआ. भिक्खुस्स उ नवमु ठाणेसु । ४०६ ।

मिश्रोलांभवाऽहस्यं सिद्धयुग्मकाष्टकानुगतया श्रितिकल्प-
स्य नवसु रम्यान्पुन नववामात्रैकेषु यथाकाममिदम् । तद्यथा-
निकोः सिद्धानुगतस्य पुरतः सिद्धानुगतया श्रोत्रोचयत आचार्य-
स्य चत्वारो गुणकाः । वृषभानुगतया श्रोत्रोचयत आचार्यस्य
चत्वारो गुणकाः । वृषभानुगतया श्रोत्रोचयत नवचत्वारो लघुका लघु-
मात्राः । काष्टकानुगतयाऽश्रोत्रोचयत गुणकाः । निकोर्वृषभानुगतस्य पुर-
तः सिद्धानुगतया श्रोत्रोचयत आचार्यस्य चत्वारो लघुमात्राः ।
वृषभानुगतयाऽश्रोत्रोचयत चत्वारो गुणका गुणमात्राः । का-
ष्टकानुगतयाऽश्रोत्रोचयत गुणकाः । मिश्रोः काष्टकानुगतस्य
पुरतः सिद्धानुगतयाऽश्रोत्रोचयत आचार्यस्य प्रायश्चित्तं चत्-
वारो गुणमात्राः । वृषभानुगतयाऽश्रोत्रोचयत नवचत्वारो लघुमात्राः ।
काष्टकानुगतयाऽश्रोत्रोचयत चत्वारो लघुमात्राः । सोऽथालो-
भवाऽहस्यः सहाऽहस्यनैव सति प्रतिपत्तयः । उक्तुष्टकस्त्रालो-
चनं च । एतानि च प्रायश्चित्तानि तपसा कान्तेन च गुणका-
नि द्रष्टव्यानि । तथा सिद्धानुवृषभानुगतया चत्वारो त्रयाणामा-
लंभवाऽहसाः । मिश्रोः वृषभः अष्टाश्लोकका नव । नेषामिव य-
थाक्रममन्यैव प्रायश्चित्तानि, नवरं नपसा गुणानि कालानो-
ल्लभानि । तथा त्रयाणो सिद्धानुगाऽदिकानां मिश्रणमालोभ-
वाऽहसाः । निकोर्वृषभानुगतया चत्वारो लघुमात्राः । नेषामिव यथाक्रममन्यैव
प्रायश्चित्तानि, नवरं तपसा लघूनि कान्तेन च लघूनि ।

तथा आ ११५-

द्रोहिं वि गुरुया एते, गुरुम्मि नियमा तवेण कालेण ।
 धमम्मि य तवगुरुगा, कालगुरू ह्येति भिक्षुम्मि । ४०७ ।
 मतार्थः ।

संप्रति व्याख्या प्रायश्चित्तसंज्ञकणप्रतिपादनार्थमाह-

सर्वत्रत्यं वि मृदाणं, अमुंचमाणस्म मामियं लङ्घयं ।

पराणस्मि य सुखो, जइ उच्चतरो जने इयरो ॥४०८॥

स्वस्थानं नाम स्वाधितमुपयुज्यत आधोव्यवधि यद्दि न
 व्यस्यति । ततस्तद्व्यस्यतः स्वधायि सधैर्यथावाप्यसाऽतिष्ठ
 व्यस्यति । पुराप्रवृत्तं मासिकं ह्युपु । इयमनावाना-यथास्तु
 वनाऽहोस्वाऽव्यस्यस्य सिंहाज्यस्य पुरातः सिंहाज्य एव स्वधा-
 वायं क्षालांश्चयति , तथा वृषभस्य वृषभानुमस्य वृषभ एव
 पुरातनुग आधो-चयति , तथा शिकोः कांशुकानुमस्य शि-
 कांशुः कण्टकानुग आधो-चयति , तत एतेषु चिन्धिष्य स्मा-
 द्यु प्रत्येकं प्रायश्चित्तं मासिकं ह्युपु एतच्च^१ मासिधा तिष्ठति
 तं प्राधोव्यक्तम् । परधानं च वनेमानः स्वधैर्यमुक्तं यद्दि ती-
 रगन्तुगः स्वक्षालांश्चयति । इतर एकाशीतिपञ्चाशद्द्वैः पुरुषकृतानुगुणं
 पुरावेत् । तदेवं विभागत एकाशीतिपञ्चाशद्द्वैः पुरुषकृतानुगुणं

इदानीं मोक्षतां सवविधं प्रायश्चित्तमाह-

चउगुरुय मासो वा, मासो ढल्लङ्ग चउगरू मासो ।

उभयगुरुयं कृष्णद्वयं, चतुर्गुरुयं यात्रि वितिएयं ॥ ४०॥

सिद्धानुगस्य पुरतः सिद्धानुगो नृपः यथासौचयति, ततश्च-

तुर्गुर्ग प्रायश्चित्तं, सिंहालभुगस्य वृषमानुगुर्गभ्याऽऽलोचयतो। मास-
लघु। सिंहालभुगस्य कौष्टुकानुगुर्गभूय पाद्माऽनुनं रजोऽनन्य-
निधायार्थं वा स्थितन्याऽऽलोचयतो। मासलघु। उन्कटुकः स्र-
ज्जालोचयन्तुऽनुनं वृषमानुगस्य पुरतः सिंहाल्लुगु भूत्वा यथाशौ-
चयति ततः बहल्लघु परमासा लघवः प्राथमिकवर्गः। वृषमानु-
गस्य पुरतोः वृषमागुर्गभ्याऽऽलोचयन्तुर्गुर्गकृष्णवारी गुमदात्मः।
वृषमानुगस्य कौष्टुकानुगुर्गभ्याऽऽलोचयतो मासो लघुमासः।
कौष्टुकानुगस्य पुरतोः यदि मिडानुगु भूत्वा आलोचयति
ततः बहल्लघु परमासा मुखः। कौष्टुकानुगतस्थं च पुरतो
वृषमानुगुभ्याऽऽलोचयतः बहल्लघु परमासा लघवः। कौष्टु-
कानुगस्य पुरतोः कौष्टुकानुगुभ्याऽऽलोचयन्तुर्गुर्ग। एतन्न स-
दृशाऽऽखनपरिमदो मृतिपतयम्। यदि पुनरुन्कटुकः स्रज्जालो-
चयति तदा शुद्धः।

अत्रैव व्याख्या प्रायश्चित्तप्रकरणमाह-

सर्व्वतय वी समामणै, आलोपंतस्म चउगुरु हुंति ।

त्रिमयानां नीचतरे, अकारणे अविहिण् मामां ॥४१०॥

सर्वथाय सिंहाणुषे वृषमाणुषे च ममे भासने उपविष्टस्य सत
काशोचयतः । किमुलं भवान् ?-यादृशं आसने निर्गच्छ आशोच-
नाहं, भाशोचकाऽपि यदि तादृशं पदान्ऽसने उपविष्टः सन्ना-
शोचयति ततः तस्य प्राक्पक्षे नवति वृत्तुङ्गं कवारां
गुह्यभावाः । अत एव प्राक् सिंहाणुषे वृषतः सिंहाणुगृहस्य-
ऽसलोचयतो, वृषनस्य वृत्तोः वृषमाणुगृहस्यऽसलोचयतः, क्रौ-
ष्टकाणुगृहस्य पुनः, क्रौष्टकाणुगृहस्य समाप्तऽसनस्यऽसलोचयतः
अनुगृहस्य पुनः । अथ विषमस्यैव आसने स्थितः सन् आशोच-
यति ततः परस्त्रु, यदगुह्यम् । तत्र वृषणुगृहस्यऽसलोचयतः
यद् अष्ट्रु, क्रौष्टकाणुगृहस्य वृत्तः सिंहाणुगृहस्यऽसलोचयतः यद्-
गुह्य । यदनुत्तरानि रक्तापि सामर्थ्यादयं मानस्य । तत्र विषमं प्रा-
सने नीजित्वं स्थितः सन्नाशोचयति ततः प्रायश्चित्तं मासो अष्ट्रु-
मासः । यन्मासकारणे निर्वातं येति तदयम् । कारणं निर्वा-
तम् शुद्धय । तथा आशोचनकाशे ये शेषा अप्रमाज्जनाऽऽ-
वृत्तऽविवर्तयन्ति प्रत्येकं प्रायश्चित्तं मासस्य ।

संप्रति " ज एषाए पटुवणाए पटुविए निविस्समाणे पडिसे-
विने से वि कम्मिणे तत्थेव आरादेयध्वं सिया । " इत्येत-
प्रवक्ष्यामिमाह-

मासादो पट्टविण्, जं अक्षं मेवए तयं मव्वं ।

साहायिकं मामा, न हि जने परे कामा ॥ ४११ ॥

प्रागुक्तया प्रस्थापयता प्रायश्चित्तदानसंक्रान्त्या प्रस्थापिते प्रायश्चित्तकरणे प्रवर्तिते यद्व्यन्यं मासाऽऽदि च सेवते प्रति-
सेवने तत्सर्वं संहृत्य एकत्र मीलयित्वा वर्षमासा दीयते,
यत्पुनः वर्षमासेष्वयः परं तस्य समस्तस्यापि, गाथायां सप्तमी
वर्षार्थे । ऊनः परित्यागः ।

सुत्रे "षट्त्रे" इत्युक्तम् । ततः प्रस्थापनाया भेदानाह-

द्वित्रिहा पद्मवणा खलु, एगमनेगा य होइ उगेगा य ।

तृतीय परियत्तिगं, तेरस ऊ जाणि य पयाणि ॥४२॥

सा प्रायश्चित्तप्रस्थापना द्विविधा । तथा-एका, अनेका च ।
तत्रासंख्यिता या सा नियमान् पाप्मासिकीत्येकाविधा । साऽपि

स्वभेदविभक्त्या द्विधा-वहताः, अनुहता वा । अनेका पुनरियम्-
(तयतिर्यामिस्वादि) तत्र पञ्चकाऽऽदिषु भिन्नासास्तेषु परिहा-
रतोषे न भवति किं तु मासाऽऽदिषु, ततो मासिकमेकं तपःस्थान-
म् । तस्मात्सिकाऽऽदिषु यावत्मातुर्मासिकमेतद् द्वितीयं तपःस्थान-
म् । अष्टमासिकं षडमासिकं च तृतीयं तपःस्थानम् । एतावपि
प्रत्येकं द्विविधानि । तद्यथा-उद्घातानि, अनुद्घातानि च । एतत्
तपश्चक्रम् । (परिचयानिंति) प्रपञ्चपापार्थयस्य परावृत्तः,
तस्य चिक्रं परिचयचक्रम् । तच्च-उद्देशिकं, मूलचक्रम्, अन्तः-
स्थाप्यचक्रं च । तेषां द्विधा-उद्घातः, अनुद्घातो वा । पारा-
ञ्चित्तकम् । एतानि चानि त्रयोदश पदानि । प्रयोगानिहितानि
नि, किमर्थमिह पुनरुक्त्यायेति । उच्यते-स्मरणार्थम् । अथवा-य-
ज्ञेनैतद्व्यापिनोऽपि प्राप्तस्य तत् कृत्स्नमनुग्रहकृत्स्नेन निरनु-
ग्रहकृत्स्नेन वा आरोप्यते । प्राक्तनं त्वनुग्रहकृत्स्नैवाऽऽरोप-
तामिनि ज्ञापनार्थम् । इह “अपलिङ्गिच्य” इत्यादि सूत्रम्-
“अपलिङ्गिच्य अपलिङ्गिच्ये” इति प्रथममङ्गानुगतमुक्तम् । ए-
तच्चोपपत्त्यर्थम्-तेन द्वितीयोपायमङ्गानुगेन अपि सूत्रं वक्त-
व्यम् । तच्चैवम्-“जे निभक्त चाऽम्मासियं वा सातिरेगचाऽम्मा-
सियं वा” इत्यादि “०जाव पलिङ्गिच्य अपलिङ्गिच्य, अपलिङ्गि-
च्य पलिङ्गिच्य, अपलिङ्गिच्य अपलिङ्गिच्य, पलिङ्गिच्य प-
लिङ्गिच्यमातोपमानस्य सवयमेव साहाजिप० जाव आरोह्य-
ध्वे सिया” । “तृतीयमङ्गानुगमपि सूत्रमेवमुच्चारणीयम्-“ न-
थरं पलिङ्गिच्य अपलिङ्गिच्यमातोपमानस्य ।” इति वक्तव्यम्,
शेषे तथैव । चतुर्थमङ्गानुगतं तु सूत्रं साक्षादाह-“जे भिक्ख-
चाऽम्मासियं वा” इत्यादि । अस्मै व्याख्या निरवशेषा प्राप्स्य-
त्, नवरमेवात्र विशेषः-“पलिङ्गिच्य पलिङ्गिच्यमातोपमानस्ये-
ति ।” शेषं तथैव । एवमममूनि चत्वारि सूत्राणि चतुर्भुजिक-
रूपेण कृताणि । एवं मासिकद्विमासिकसुखाण्यनुपपुत्रं चतु-
र्भुजिकरूपेण तः सवितरं भवनीयानि । एवं बहुशुःशब्दविशिष्टा-
भ्यपि प्रथमचतुर्भुजिकरूपेण चत्वारि सूत्राणि वक्तव्यानि । तत्र
प्रथममङ्गानुगतसुत्रं प्रयोगानिर्देशनं कृतम् । द्वितीयतृतीयम-
ङ्गानुगते सूत्रे प्रावृत्त्यर्थम् । चतुर्थमङ्गानुगतं सूत्रं साक्षादनि-
र्देशनं आह-“ एवं बहुसो वि ।” इति । एवमनन्तरोदित
सूत्रप्रकारेण बहुशुःशब्दविशिष्टमपि सूत्रं वक्तव्यम्
। तद्यथा-“जे भिक्खु बहुसो चाऽम्मासियं वा बहुसो
सातिरेगचाऽम्मासियं वा बहुसो पंचमासियं वा
बहुसो सातिरेगपंचमासियं वा एतसि परिहारद्वानां
अन्तरं परिहारद्वानां पडिमेविसा आसोपेज्जा अपलिङ्गि-
च्य आलोपमाये उगणिजं उवहसा कगणिजं वेवावदियं ठ-
यिप पडिमेविसा से वि कसिणे तथेव आरोह्यध्वे ठ-
या पुव्वं पडिमेवियं पुव्वं आलोहयं जाव गच्छा पडिमेवियं
पच्छा आलोहयं अपलिङ्गिच्य अपलिङ्गिच्ये ० जाव पलिङ्गिच्य
पलिङ्गिच्यं आसोपमानस्य सवयमेव सकव साहाजिज एवाप
पडिमेवाप० जाव तथेव आरोह्यध्वे सिया” । इति । तत्तन्तरं
मासिकद्विमासिकाऽऽदिभ्यपि सूत्राणि सम्यगनुपपुत्रं विस्तरतो-
ऽनेकानि वक्तव्यानि । आह-“से वि तथेव आरोह्यध्वे सिया” ।
इत्युक्तम् । तत्र कति भेदा आरोपणायाः ? उच्यते-पञ्च ।

तथा चाह-

पडिमेविया य उविद्या, कसिणऽकमिणा तथेव हादहका ।

आरोपण एवविहा, पापच्छिन्नं पुरिसजाते ॥ ४१ ॥

आरोपणा पञ्चविधा पञ्चप्रकाराः । तद्यथा-प्रस्थापितिका, स्थान-
पिता, कृत्स्ना, अकृत्स्ना, हादहका च । एषा पञ्चप्रकाराऽप्यारो-
पणा प्राप्यविश्लेषः । तच्च प्राप्यविश्लेषं पुरुषजाते कृतकरणाऽर्था-
यथायोग्यप्रवृत्तयः । एष गाथासंक्षेपायाः । ४० १ ३०८ प्रका०
(स्त्रीणां विषये विशेषः ‘इत्या’ शब्दे चित्तीवभागे ६१०
पृष्ठे द्रष्टव्यः)

(१५) अथद्विधा कृतमफलम्-

जयवं ! मंदसदेहि, पापच्छिन्नं न कीरइ ।
अह काहिंति किंजिदमणे, नाणुकुपं विरुज्जए ? ॥
नारायादीहैं संगामे, गोयमा ! सएण नरे ।
सखुदधरणं जने दुज्वं, नाणुकुपा विरुज्जए ॥
एवं संसारसंगामे, अंगोवंगं तु बाहिंरं ।
जावमस्सुद्धरिताणं, अणुकुपा अणोवमा ॥
जयवं ! सएणम देहत्यं, दुविखए होति पाणिणो ।
जे मयं निक्कमे सद्धं, तखलणा सो सुहो भवं ।
एवं तित्थयेरे मिदे, साहु धम्मं पि वंचिउं ।
जे अकळं कपं तेणं, निस्सरए स सुहो जवे ॥
पापच्छित्तेण को तत्त, कारिएणं गुणे जवं ।
जेणं पोवस्स वी देसि, पुक्करकरं दुएणुधरं ॥
उच्छिउं गोयमा ! सद्धं, वेदणमंगो जाव गो कयो ।
वणपिंही पट्ठवंचं क, ताव णो किं पक्कभए ॥
भावसल्लस वणपिंरं, पट्ठुओ इमो भवं ।
पच्छिवो दुक्खरोहं पि, जाव वणं सिण्णं परोहए ॥
भयवं ! किमणु विज्जेते, सुचर्चे जाणिएइ वा ।
सोदेइ सव्वपापार्हं, पाच्छिउं सव्वन्तुदेसि ॥
सुसाउ सीयझे लदगे, गोयमा ! जाव गो पिप ।
णरो मिद्धे विषागंते, ताव तएहा ए उवममे ॥
एवं जाणिणु पाच्छिउं, अमदभावेण अं चरे ।
ताव तस्स तपं पावं, वड्ढए उण हाएण ॥
जयवं ! किं ते वडेज्जा, एं पमादण कएइ ।
आगवं पुणो आउतस्य, तेतिपं किं न उायए ? ॥
गोयमा ! अइ पमाएणं, अणिच्छंता अहिदक्षिए ।
आलुत्तस जहा पच्छा ॥ विसं वडे तह वेव पावमं ॥
जयवं ! जे विदिपपरमस्ये, सव्वपच्छिन्नजागेणे ।
ते किं परमि साहंति, नियमकज्जं जहइयं ? ॥
गोयमा ! मंतवेहिं, दिडे ओ कांइ सुददं ।
से वि दिडे विगव्वह, धारिक्खोहि सद्धिए ।
एवं सीलुत्तज्जे साहु, पच्छिउं नेव वड्ढए ।
अभेमि निउल्लसत्तयं, साहंती ववहारओ ॥ ४१ ०२ अ० ।

* “अर्यतेस्स जहा पच्छा” । इत्यपि पाठः ।

(१६) कीदृशः कथं पावकस्य -

एवं स पेमपावेहि, बद्धो मावग जलनं ।
जहोवद्वं करमागे, दसअदिए वा दिणे दिणे ॥
पन्निवाङ्किण संकिणे, गुरुभासूचं पवमई ।
संपवं बोहिओ सो वि, दुम्भुदेण जहा तुमं ॥
धम्मं लोगस्म साहेमि, अत्तकज्जम्मि बुज्जसि ।
नृपं विकेणयं धम्मं, जं सयं याणुचिद्धमि ॥
एयं सो वयणं सोबा, दुम्भुहस्म मुज्जसियं ।
हरयरस्म करंतो, निदिउं गरहिउं चिरं ॥
हा हा हा हा अकलं मे, भट्टमीलेण किं कयं ॥
जेणं तु मुत्तप्पमं, गुंमिओ उप्पुकिपी जहा ॥
धी धी धी धी अहंसां, पेच्च जं मेडुचिद्धियं ।
जब्बकचगसमं नाणं, असुं सारंसे मए कयं ॥
खणजंगुरस्म देहिस्म, जा विवत्ती ए मेजवे ।
ता तित्थयरस्म पाभूतं, पायचिद्धत्तं चरापि हं ॥
एममागच्छवी एत्थं, चिद्धंतागेव गोयमा ।
सोरं चरिक्कण पच्छित्तं, संभिग्गो ओज्जापिओ ॥
घोरवीरं तवं काठं, असुहकम्पं खवेत्तु य ।
सुक्कज्जाणं समासहिं, केवदं पप्प मिज्जुह्ठी ॥
ता गोयम ! एापणं, बहवं पाविचारिया ।
डिगं गुरुस्म अप्पेयं, नंदिमेणेण जह कयं ॥
उस्मग्गं ता तुमं बुज्ज, सिद्धंते य जहट्ठियं ।
तवंतराउदये तस्म, मट्ठं आसि गोयमा ॥
तहा वि जा मेपहंजे, तवे पोरं महातवं ।
अट्ठगुणं तेणमणुचिद्धं, तो विसएण णिज्जए ताहे ॥
विमज्जक्खणं कुत्तपदगां, अणमणं तेण इच्छियं ।
इयं पि चारणसमणेहिं, चेव मे जाव मेहिओ ॥
ताव य गुरुस्म रयइरणं, अड्ठियसं देसंतरं गओ ।
एते ते गोयमा ! वाए, सुयनिवच्चे विपाणए जहा ॥
जाव गुरुओ रयइरणं, एवज्जना य ए अग्ने य ।
ताव कज्जे न कायध्वं, डिगमवि जिणदेसियं ॥
अनरय ए उज्जेयध्वं, गुरुणा मोत्तूण अंजहिं ।
जइ सो उवतामि वं सको, गुरु ता उवतामइ ॥
अट्ठ अन्नो उवतामिउं, सको तो वी तस्म कहिज्जई ।
गुरुणा वि तयं ए अन्नस्म, गिरा वयध्वं कयाइ वि ॥
जो भमिया वी य परमइहा, जगहिइ विपाणगो ।
एयाइं तु एयाइं जा, गोयमा ! एं विरंभए ॥
मायाए वंचणं तेण, सो भमिही आमइओ जहा ।
जयवं ! न याणमो को वि, मायामीसो दुया सओ ॥
किं वा निमित्तमुपचरिउं, तो जमे बहु दुइहिओ ।

चारियास्मन्तस्म तित्थम्मि, गोयमा ! कंचणच्छवी ॥
आयरिओ आसि तूइक्खो, तस्म सीसो सया सओ ।
मइम्भयाइं थित्तूणं, अइ मुत्तयं अहिज्जिया ॥
ताव कोऊइं जायं, एणं बएहि पीडिओ ।
चित्ते जइ सिद्धंते, एरियो देसओ विही ॥
ततो तस्म पमाणेणं, गुरुज्जं रंजितं दइं ।
तद्वक्कणुणं काठं, पदणाणसणं थिसं ॥
कहेहामि तहाइं पी, देवयाए निवारिओ ।
दीहाऊठिन्मपच्चू, भोगं जुंज अहिच्छिक्कए ॥
डिगं गुरुस्म अप्पेयं, अन्नं देसंतरं वये ।
जोगइसं वेइया पच्छा, घोरवीर तवं चरे ॥
अइवा हा हा अइ म्हां, आयमक्खेण सड्ठिओ ।
समणाणं णेरिसं जुत्तं, समयमवी मणसि पारिओ ॥
पच्छा तओ मे पच्छित्तं, आलोइता सहु धरे ।
अइवा गं ग आलोउं, पायावी जत्तिओ पुणे ॥
ता दस वासे आयायं, मासखमणस्म पारणे ।
वीमाअंविज्जमादीहिं, दो दो मासाए पारणे ॥
पणवीमं वासे तत्थं, चेदायणत्तेण य ।
जट्ठकपदमपाइं, अट्ठवासे अणुणणे ॥
महाघोरेरिसपच्छित्तं, सयमेवेव अणुचर ।
गुरुपाभूते वि एत्थेयं, पायचिद्धं मे ए अगमसं ॥
अइवा तित्थयरंणस, किमइं चाइओ विही ।
जेणयमहीययाओइं, पायचिद्धत्तसं मेहिओ ॥
अइवा सो वि जाणिज्ज, सम्भन्नु पच्छित्तं मे ए अगमकं ।
पुरा जप्तिष्णं पुट्ठु चित्तियं, तस्म मिच्छा मि दुक्कइं ॥
एवं तु ते कइं पोरं, पायच्छित्तं सयं मवी ।
काऊणं पि सड्ठो सो, बाणमंतरियं गओ ॥
हिड्ठिओ चरिमेगेवेव-विमाओ तेण गोयमा !
वेयंतो आलोइता, जइ ते पच्छित्तं कुम्बिया ॥
बाणमंतरदेवता, चइऊणं तु गोयमा !
संइओसहुतो तित्थेय, नरिद्वरमागओ ॥
निधं तत्थ वदवाणं, संयइणदोसा तहिं ।
वेसणिवाही समुप्पओ, किमो एत्थ समुदियए ॥
तओ किमिण्णो खज्जंतो, बाणदेवम्मि गोयमा !
शुक्काहोरो सिइं जेमे, विपाणंतो ताव साहुणो ॥
अइरेणेव जेजे द-इण जाइं मग्गु य ।
निदिउं गरहिउं आया, अणसणं पविज्जिया ॥
कोगसाणोहिं खज्जंतो, सुच्छभावेण गोयमा ।
अरइंतवति परमा-णो सयं उज्जियं तप्पं ।
कालं काऊण देविद-पहाओससमापिओ ।

जाओ तं दिव्यदेवाहिं, समणुजोत्तुत्तुओ ॥
 लववओ वेसताए जा, सा नियकीण पयकिया ।
 तओ वि मरेऊण बहु-अंतपंतकुले उओ ॥
 कालकमेण महुगए, मिचंदेदम दयापणे ।
 मुओ ङोऊण पबिबुद्धो, मायकाऊम्मि पबिबुद्धो ॥
 एयं तं गोयमा ! मिच्छं, नियकीपुं तु आमके ।
 जेय सच्चं तु सुहजएण, वयणे मणसा विरविण ॥
 कोऊहलेणं विसयाणं, पाउण विसएहिं पबिओ ।
 सच्छंदायपणितेण, भयियं जवपरं परं ॥
 एयं नाऊणमिक्कं पि, सिच्छंतिगमाद्भावगं ।
 जायमाणो ह उम्ममं, कुज्जा जे सेविषाणि उ ॥
 ओ पुण सुखा सुयमागं, अट्टं वा खाखा वएज्ज मग्गेण ।
 तस्स अहीणं वच्च, ॥
 एयं नाऊण मलमा, विममं नो पवत्तए । चि वेमि ।
 जयवं ! अकिचं काऊणं, पच्छिन्नं ओ करेज्ज वा ।
 तस्म लच्छपरं पुरओ, जं अकिचं न कुवण ।
 ता जुत्तं गोयमा ! मणमा, वयणं मणमा विचारिउं ।
 जहा काउमकत्तव्वं, पच्छिन्तेण वि सुजिक्कयं ॥
 ओ एयं वयणं मोखा, सद्धं अणुचरेड वा ।
 भट्टसालाण सच्चं, सत्त्ववाहो स गोयमा ! ॥
 एते काउं पि पच्छिन्नं, पाणमदेहकारयं ।
 अणोअराहोए दीवमिद्धं, पविमे सत्तापो जहा ॥
 भयवं ! ओ वलं विरियं, पुरिसवारपरक्कमी ।
 अणुगुहंते तवं चरड, पच्छिन्न तस्म किं भवे ? ॥
 तस्मयं होड पच्छिन्ते, अमइजावस्स गोयमा ! ।
 ओ तं घामं विषाणेत्ता, वेगी मत्तववेक्कया ॥
 ओ वलं वीरियं सत्तं, पुरिसवारं नगहए ।
 सो सपच्छिन्नपच्छिन्ता, सद्धंलो नराहपो ॥
 नीयागोत्तं उहं वोरं, निरिण मुक्कामियं छिति ।
 वेदेता तिरियजोणीए, हिंसिज्जा चउमईए सो ॥
 से भयवं ! पावये कम्मं, परं वेड सुद्धरे ।
 अणुगुहण एो मोक्खं, पायच्छिन्न किं तद्धि ? ॥
 गोयमा ! वासकोमिद्धं, जं अणुगुहं मेविरे ।
 तं पच्छिन्नरवीपुं, पावुद्धिणं विओयई ।
 णणवारंथवारतपतिमसा, जहा सुस्स गोयमा ! ।
 पायच्छिन्न रदिसव, पावकम्मं पाउस्सए ॥
 खवरं जडं तं पच्छिन्नं, जह भणियं तह नमुचरे असइजावो ।
 अणुगुहिय लवीय पुरिसावारपरक्कमं ॥
 अन्नं च काउ पच्छिन्नं, सच्चं योयमाणुचरं ।
 ता वुक्कियसद्धो, अणुमो दीहं चाउमगइयं पदे ॥

जयवं ! कस्माहोएज्जा, पच्छिन्नं को व दिज्ज वा ।
 कस्स व पच्छिन्नं देज्जा, अलोवेज्जा कहे पुणो ॥
 गोयमा ! अलोवाणं ता के-वलोणं च वहुसु वि ।
 ओपणमएहिं गत्तं, सुद्धंवाडं दिज्जए ॥
 चउनाणीं तथा जावे, एवं ओहिमईसु वि ।
 जस्म विमण्यरे तस्म, तारत्तमेण दिज्जई ॥
 उम्ममं पक्कितस्म, उस्सग्गे पडियस्स य ।
 उस्समगरयणे चैव, मवज्जावेतरहिण ॥
 उवमेतस्म दंतस्म, संजयस्म तवस्मिणो ।
 सविती गुत्तीपहाणस्म, ददवीरियस्म अमइजाविणो ॥
 अलोएज्जा पक्कित्तेज्जा, देज्जा दाविज्ज वा परं ।
 अहभिमं तदुद्धिं, पायच्छिन्नं च अणुचरे ॥
 स जयवं ! कत्तियं तस्म, पच्छिन्नं इव निच्छियं ।
 पायच्छिन्नस्स उणाई, केवइयाडं कहेहि मे ॥
 गोयमा ! जं सुमोझाणं, समणाणं दनएह उ ।
 खड्डियागपपच्छिन्नं, संजं तं नवं गुणं ॥
 एको पावेड पच्छिन्नं, जह सुमंलो ददव्वओ ।
 अड मंझि विराहेज्जा, ता तं इव सयगुणं ॥
 ताए पंचेदिया जीवा, जोगोमज्ज निवामिणो ।
 सामजं नवज्जक्याडं, मच्चं पामति केवडी ॥
 केवलनाणस्म ने मग्गा, केवडी ताडं पामति ।
 ओहिनाणीं विषाणेड, एो पामं मणपज्जवी ॥
 ते पुरिसा संघट्टी, कोहं गमि तिले जहा ।
 मच्चंस्स सुसुरावेड, रंतुं मत्ता अहवया ॥
 चक्कपतीह गाहाडं, काउयं वामिरिन्त य ।
 बावाइज्जाडं दो तिलि, ममाई परिवाड ॥
 पायच्छिन्नस्स उणाई, संखाइयाई गोयमा ! । महा०६ अ० ।
 जयवं ! ता एयनाएणं जं जणियं आमि ये तुमं
 जहा परिवाहीए तत्थ किं न अक्खन्ति पायच्छिन्नं तत्थ
 मज्झवी हवड ? गोयमा ! पच्छिन्नं जह तुमं तपाक्षपमि
 नवरं धम्मविषारो ते कज्जा सुविषारां फुमो होइजा एत्थ
 पच्छिन्नं पुणरवि पुच्छेज्ज । गोयमा ! नंदेह जाव अछिन्नं
 ताव निच्छयं मिच्छन्तेण वि आजिनुए तिलयस्म वि भा-
 सियं वयणं ओपिणु विवरियं वा पत्ता थं पविसति घोरतपति-
 मिरवडलेथवारं पायालं । नवरं सुविषारिणं काउं तिलयरा
 सयमेव य जणंति । तं जहा-चैव गोयमा ! नमगुहणं ।
 अत्थगे गोयमा ! पाणी, पवज्जय जहा तहा ।
 अविहीए तह चरे धम्मं, जह संसाराणमुत्तए ।
 स जयवं ! कपरं से विहा भिलागो ! गोयमा ! इमे थं ।
 से विहीसिंसागो ! तं जहा-

(१७) प्रायश्चित्तमकालम्-

से एं छुरतपंतन्नकखणे अद्दच्छे म्हापावकम्पे पारं-
विण् अद्दा णं म्हातवस्मीं हवेज्जा तन्नो सयरं पासकख-
मणाणं सयरं दसमाणं सयरं अद्दमाणं सयरं अक्खट्ठाणं स-
यरं चउत्थाणं सयरं आयंविताणं सयरं एगद्धाणाणं
सयरं सुच्चायामेसणाणं सयरं निव्विगइयाणं जाव णं
अणुलोभेणं निहिसेज्जा एयं च पायच्छित्तं जे एं
भिकख् अवी सतां समणुज्जेज्जा, से एं आसम्भपुरेक-
हेणए । महा० १ वू ।

(१८) प्रायश्चित्तमुपदिशेत्-

से एं जयवं ! इण्णो सयरं अणुलोभपरिलो-
भेण केवइयं कासं जाव समणुट्ठि य ! गोयमा !
जाव णं आचारपमं वाज्जा । जयवं ! उरुं पुज्जा ! गो-
यमा ! उरुं केइ समणुट्ठज्जा से णं बंदे से णं पुज्जे से णं
दड्ढवे से णं सुपमत्तपंगळे सुगइयनपधेज्जा तिएहं पि
लोगायं बंदणिज्ज जि, जे णं तु णो समणुट्ठे से णं पावे
से णं म्हापावे मे म्हापावपावे से दुरंतपंतन्नकखणे जाव
खं अद्दच्छे ति । जया णं गोयमा ! इण्णो पच्छित्तसुत्तं
वाच्छिज्जिहइ तथा एं चेदाइच्चगइरिक्खत्तागराणं सत्त
अहोरत्ते ते य णो विण्णुरिज्जा, इप्पसं णं वाच्छे गोयमा !
कसिणसंजमसं अजावो जन्नो णं सक्खपावण्डवव-
पच्छित्ते सक्खसं णं तवमंजमाणुद्धाणसं पट्ठाणमंगे प-
रमसिधोहए पवथणसंसावि णं गवणीयसारत्तूप पन्नचे ।
इमे सक्खमवि पायच्छित्तं गोयमा ! जावइयं एगत्थ सं-
पिदिंयं हवेज्जा तावइयं चेव एगसं णं गच्छाहिवदो म-
यहर पवत्ताणीय य चउगुणं उवइजेज्जा जन्नो सक्खमवि ए-
एमिं देमियं हवेज्जा । अद्दासमिमं चेव पमायवसं गच्छे-
ज्जा तन्नो अन्नेमि सम्मेधावन्नवीरिए सुत्तुत्तरागयसुत्तुत्तरा-
गयमभुज्जमणुट्ठेज्जा, अद्दा णं किंचि मुमहंतमवि तन्नोणु-
द्धाणमंभुज्जमंज्जा ता णं न तारिसाए धम्मसच्छाए किं तुप-
दुद्धाए ममणुट्ठेज्जा जगपरिण्यसं नित्यगमेव काय-
कांसे जम्हा णं तद्दा उ अचित्ताणंतणिरणुवंधि-
पुणपजावेणं संजुज्जमाणे वि माहुणो न मंजुज्जति,
एवं सक्खमवि गच्छाहिवपार्दांणो दोमेणव पवत्तेज्जा । ए-
एवं पवुवह गोयमा ! जहा खं गच्छाहिवपार्दांणो इण्णो स-
क्खमवि पच्छित्तं जावइयं एगत्थं संपिदिंयं हवेज्जा तावइयं
चेव चउगुणं उवइजेज्जा । मे भयवं ! जे णं गणं अ-
एयमाद । हवेज्जा णं सुयाणुमारं जहुत्तविद्धानोहिं चेव
सययं अहस्मिं गच्छं न सारविज्जा, तस्म किं पायच्छित्त-
मुवइसिज्जा ! गोयमा ! अण्ठत्ती पारंविंयं उवइजेज्जा । से

भयवं ! जस्स उण गणिणो सव्वपमायालं वणविण्णुकस्मा-
वि णं सुयाणुमारं जहुत्तविद्धानोहिं चेव सययं अहस्मि-
सं गच्छं सारविमाणे सो उ केइ तहाविद्दे उद्धमंझे न समयं
ममायरिज्जा तस्म वायं किं पच्छित्तमुवइसेज्जा ! गोयमा !
उवइसेज्जा । से जयवं ! केणं अद्देणं ? गोयमा ! जओ तेणं
अपरिक्खिक्खणुणदोमे निक्खमाए हविज्जा एएणं । से भ-
यवं ! किं तं पायच्छित्तमुवइसिज्जा ! जे णं एवं गुणकलिए
गणी से णं जया एवंधिहे पावमीझे गच्छे तिविहं तिविहेणं
वासिरिज्जा णं आययिहं न समणुट्ठेज्जा, तथा णं संयव-
ज्जे उवइसेज्जा । से जयवं ! जया णं गणिणा गच्छे तिवि-
हेण वासिरिए हविज्जा, तथा णं ते गच्छे असारेज्जा, अह
संविमं जविता णं जहुत्तं पच्छित्तमणुपरिज्जा णं अक्खस
गच्छाहिवपार्दां उवमं पविज्जा णं समगमणुसरेज्जा तन्नो
णं आयरिज्जा, अद्दा णं सच्छंदाए तहेव विद्दे तन्नो णं
चउविहस्म वि समणसंप्पस वज्जंतं गच्छं आयेरेज्जा ।
महा० १ वू ।

से जयवं ! किं तं सविमंसे पायच्छित्तं जाव णं ययामि !
गोयमा ! वासारत्तियं पंथमामियं वसाहपासिभोगियं म-
च्छायाअइक्कमणं संथायारपडक्कणं गुचीजयपयणं स-
व्वमंदलपथ्याअक्कमणं अणायत्तपयण, जणायडुमीअमंभो-
गयं अविहीए पवत्ताज्जाणावत्ताज्जायं अउससगा सु-
त्तलो जयपवत्ताज्जायं अणाययणक्ककलणविरत्ताज्जायं
देवमियं राइयं पक्खियं मामियं वाउम्मासियं भंरच्छरियं
एट्ठियं परस्सोइयं मूलुगुलविराहणं आजोगाणाजोगयं
आउट्ठिपयायदण्णकणियं वयममणधम्मसंजमतवमियम-
कमायदंयगुचीयं मयजरगावदंदिजं वमणाइकं रो-
इट्ठज्जाणरागदोसमोद्धमिच्छत्तुदुद्धूज्जवमायसमुत्थं म-
मत्तमुच्छापरिगट्ठारंभंजं असमिहत्तं पट्ठोसं मासित्त-
धम्मतरायसंताउवेज्जगा समाहाणुप्पायगं संवाइय
आसायणा अक्खयरा आमायणयं पाणावत्तमसुत्थं
सुमावायमसुत्थं अद्दात्ताणमट्ठणमसुत्थं मेहुणसेव-
णामसुत्थं परिगट्ठकरणमसुत्थं राइभायणमसुत्थं मा-
णमियं वाइयं काइयं असंजमकरणकारावणअणुमस-
सुत्थं जाव णं नाणदंमणचरित्ताइयारसमुत्थं किं बहुणा
जावइयाइं तिगाज्जिचइवंदेयादअओ पायच्छित्तणाणं
पक्खत्ताइं नावइयं च पुणो विमेवेणं गोयमा ! असंखेय-
हा पक्खिज्जति एवं संधारेज्जा जहा णं गोयमा ! पा-
यच्छित्तमुत्तसं णं संखेज्जाओ निज्जत्ताओ संगहणओ
संखिज्जाइं अणुआगदाराइयं संखेजे अक्खरे अण्ठते प-
ज्जने जाव णं दंसिज्जति उवइसिज्जति आययिज्जति

पत्रविजमन्ति कालाभिगाहिताए दृक्वाभिगाहिताए भावा-
भिगाहिताए जाव पां आणुपुर्वीए आणुपुर्वीए जहा-
कुआं गुणट्टाणेसुं ति वमि । मे भयवं ! एरिमे पच्छिन्न-
त्तवाट्टुहं । से जयवं ! एरिमे पच्छिन्नसंघटे, से जयवं !
एरिमे पच्छिन्नसंगहये, अरिय केइ जे पां आहोइत्ता एं
निदिता एं गरहिता एं जाव एं अट्टारिहं तवोकम्मं पा-
यं च्छन्नमणुचरित्ता एं सामन्नपाराहेज्जा पवयणपाराहि-
ज्जा (?) आराहिज्जा जाव पां आयहिउट्टयाए ठवसंप-
ज्जित्ता एं सकज्जं तमहं आराहेज्जा । महा० ? वृ० ।

से जयवं ! एरिसं पण्य, विमोहिं उत्तवं वरं ।
जे पपाया पुणो अमरं, कत्थं उक्के खल्लिज्ज वा ॥
तस्म किं भवे मोदिपये, मुच्छं चेव पल्लिखए ।
उत्ता हृणो ममुल्लिखं, संयमेवं विवागरे ॥
गोयमा ! निदिं गरहिदं, सुहरं पायच्छिन्नं चरित्तु णं ।
ज्जिक्खायि य तह वुच्छामि, एवं पाणं नरक्खए ॥
सो सुगिगंयगत्तेण, गंधोदयविमलनिम्मलपविचे ।
मज्जितव गारसमुदं अमुगिगइए जइ पट्ठ ॥
ता पुण तस्म सामणं, ।
अह हाज्ज देवलोमो, अमुदं गंधं मुत्तुप्परिस्सं ॥
एवं कयपच्छित्ते, जेणं उज्जवात्कायवयनियमे ।
दंसणनाणचरित्तं, सील्लो गे वा जनेवे वा ॥
कोहेण व माणेण व, माहालोमे कमायदेमिणं ।
रागेण पओसेण व, अत्ताणं मोहिपिच्छं ।
हामेणं वावि जएणं, अट्टवा रुद्वपट्ठेणं ॥
एएहि य अजेठि व, गारवमाभवेणेहिं जो खेवे ।
सो सव्वट्टविधाया, पत्तं अत्ताण एणं निरए य ॥
से भयवं ! किं आया संरक्खेयवे उयाहु छज्जोवनिका-
यमाइसंजयो रक्खेयवो ? गोयमा ! जेणं उक्कायसंजमे
संरक्खे से णं अणंतल्लुक्खपओमाओ दोमगगमणाओ
अत्ता संरक्खे, तम्हा उक्कायाइसंजमेयं रक्खेयव्वं होइ ।
महा० ? वृ० ।

(१५) अत्र परः प्राह-यदेतस्माद्विचलं भजितं किमेतावता
पर्यवसितं, किं वा नेति । तथा चाह (न्युत्तुपकारः-

सत्तारत्तं तवो होइ, तओ तओ पडावई ।
तेएण छिन्नपारिपाए, तओ मूलं तओ दुगं ॥ ७१५ ॥

सत्तारात्रामिने जानायेकवचनम् । ततोऽपमर्षः-त्रीणि सत्तारात्रा-
णि यावच्चतुर्गुणैर्दिकं तयो भवति, किञ्चापि सत्तारात्रेषु गतेषु व-
चनपुत्रेण । ततः सत्तारात्रययानन्तरं देहः, तयोराचार्यपराजिसुखं
करवेण आयाति प्रजावति, छेदेनापि यस्य प्रभुत्वत्वात् पर्यो-
यां न छिद्यत, तास्मात्तयो देहनाशश्चाप्यपराजयेनेव विव-
सेन मृतं, ततो द्विकमनयस्याप्यपाराजिकमुग्रम् ।

अथैनं क्लृप्तं विचरिषुराह-

एकेकं सत्तदिगे, दाऊण अडिच्छयेति उ तत्रमि ।

पंचाहं होइ छेदो, केमि वि जहा कमां ततो ॥ ७१५ ॥

एकेकं तपश्चतुर्गुणैर्दिकं सत्त सत्त दिनानि कथा तन्मन्य-
प्रायोज्ज्वलितकामेन पञ्चकाऽऽदिकं देहो भवति । केवादिच्छाया-
योनामयमादेश-प्रथा यत एव स्थानात्तपः कृतं प्रादश्यं तत्
आरज्य देहोऽपि होयते, चतुर्गुणैर्दिव्यैः । इयमत्र त्राव-
ना-तयोराचार्ययोः प्रथमतः सत्तारात्र यावद्भवते दिवसे चतु-
र्गुणैः, यथेतावति गते केतावपरेण गोनर्थेन आचार्यो न क-
ल्पते अचतुर्गुणयातीतार्थस्य वा गणं दास्यं आरयितुं वा नतः
प्रतिपद्यते, संप्रथापि प्रायश्चित्तमिति प्रहोषितो ह्ययं वा वसु-
परतो ततः प्रायश्चित्तमप्युपरतम् । अथ नोपगम्यत ततो द्वितीयं
सत्तारात्र दिने दिने पदं लघवः । तृतीयं सत्तारात्रं प्रत्यहं पदं गुरु-
वः । यथेनौ क्लीनौ ततः सुन्दरये, नोक्तेस्ततः कृतः प्रधावति, त-
त्रैके आचार्यो पञ्चरात्रिन्द्विवादाराज्य देहं प्रस्थापयन्तं, अपरे
पुनः-चतुर्गुणैर्दिकं पञ्चरात्रिन्द्विप्रस्थापयन्तं न्युपेक्ष्यादेश-
मुग्रम् । तथया-केतवदाचार्यो लघुज्यः, केतुश्च गुरुज्यः पञ्चरात्र-
त्रिन्द्विज्यः देहं प्रादभ्यते । तत्र लघुपञ्चरात्रिन्द्विप्रस्थापना
प्रथमतो भाव्यते-सत्तारात्रययानन्तरं तृतीयं सत्तारात्रं लघुपञ्च-
कच्छेदः, पञ्चमं गुरुपञ्चकः, षष्ठं लघुपञ्चरात्रिन्द्विः सप्तमं गुरु-
द्वारात्रिन्द्विः, अष्टमं लघुपञ्चकः, नवमं गुरुपञ्चदशकः, दशमं
लघुविशानरात्रिन्द्विः, एकादशं गुरुविशानरात्रिन्द्विः, द्वादशं
लघुपञ्चविशतिकः, त्रयोदशं गुरुपञ्चविशतिकः, चतुर्दशं लघु-
मासिकः, पञ्चदशं गुरुमासिकः, षोडशं लघुमासिकः, सप्तद-
शं चतुर्गुणमासिकः, अष्टादशं लघुमासिकः, एकोनविंशं स-
त्तारात्रं गुरु पायमासिकच्छेद इति सर्वसंख्या त्रयोविंशत-
महोरात्राणां भवति । गुरुपञ्चकप्रस्थापनायां तु सत्तारात्र-
ययानन्तरं सत्ताहोरात्राणं प्रथमत एव गुरुपञ्चकच्छेदः, ततः
सत्ताहं लघुदशकः । एवं पूर्वोक्तविधानां गुरुदशकाऽऽद्येऽपि
बहुगुणकान्ताहच्छेदः सत्ताहं सत्ताहं प्रत्येकं कृष्टव्य इति । अत्र
आष्टादशनिः सत्तारात्रैः षोडशं शनं रात्रिन्द्विर्भागां नवति ।
यदा तु यतः प्रभृति तपः प्रायोज्ज्वलितकामेन तत आरज्य देह-
विधया कियते तदा चतुर्थं सत्तारात्रं प्रथमत एव चतुर्गुण-
देहः, पञ्चमं पदं लघुकः षष्ठं पदं गुरुकः । एवं षड्भिः सत्तारात्रैः
अष्टादशदिनानि नयाम् । इत्थं त्रयाणामादेशानामन्यत-
मेनाऽऽदेशेन त्रिचमनोऽपि न्युपेक्ष्यता यदा पर्यायो न विप-
ते, ततो यद्यपि देशोत्पत्त्येकोटप्रमाणः पर्यायोऽवशिष्यते,
तथाऽपि स स्योऽपि युगपदेकदिनेनैव विद्यते इति सर्वच्छे-
दसङ्गणं, ततो मृतं, ततो द्वितीयं दिवसेऽनयस्याप्यम, तृ-
तीये वाराश्चित्तम् । अथ सामान्यनस्तपःस्थानानि, छेदस्था-
नानि च परस्परं किं तुल्यानि, किं वा हीनाधिकानि । उदयते-
तुल्यानि ।

यत आह-

तुल्ला चेव उ ठाणा, तवेत्रेयाणं हरेति दोहं नि ।

पणगाइ पणगुच्छी, दोहः वि उम्मोहं निदधका ॥ ७१६ ॥

तपश्चतुर्गुणैर्द्वीरापि स्थानानि तुल्यान्यत भवन्ति, न ही-
नानि नाप्यधिकानामप्येवमद्वयैः । कुत इत्याह-पण्यमाइ-

कम्, तत्र यथा ग्लानिर्भवति तथा प्रणिपादयति- (लघ्वन्-
वाय इत्यादि) तस्याऽपि कृतस्य साधोः तत्प्रथमतया प्र-
वेत्- ' कथमहमेतत्प्रायश्चित्तं ब्रूयामि ' इत्येवंकथने । यदि वा
बहून् तपसा कृत्वाः सन् ग्लानो भवति । तत्रैव यत्ना-
प्रायश्चित्तो इवो भवतिः सन् यदि ग्लायति, ततस्तस्य विस्-
जन्ना क्रियते; प्रायश्चित्तं सूर्यकालं क्रियते इति भावः । अथ
बहून् कृशयति तपस्तस्य वहनोऽनुविधिर्द्विषते-यथा मा
नृषीः, बहु गते, स्नोको निष्ठानि । यदि वा-यं स्वाहादेव कति-
पयसा इत्यादि । अथैवमुत्तिष्ठमाणाऽपि यथेन किञ्चिन्नो
भूयात्, ततस्तस्य यथेन क्रियन् स्वतन्त्रैकित्वं चिकित्साकर्म
कारयितव्यमिति । १२० २ ३० ।

(२१) प्रायश्चित्तो उदाहरणम् । प्रायश्चित्तस्तद्वारोदाहरणमाधा-
तुर्वाधमाह-

पापच्छित्तपस्कृत्य, आहरणं तस्य होड धनगुत्वा ।

“ मावाया धनगुत्वाऽप्येकत्र नगरेऽभवत् ।

उपस्था अपि दातुं ते, प्रायश्चित्तं विदुस्त्वा ॥ १ ॥

सुद्विरेतावाऽऽपुत्र, क्वाक्येनोक्त्वाऽऽर्चयत् ।

पार्थिवं वहति यन्मेयो, स निस्तरति तत्सुखम् ॥ २ ॥

शोधयत्यनितारं वा-ऽधिकं वाऽऽप्यानि निर्गुणम् ।

एवं प्रायश्चित्तं कृत्वा-वदमाधोगसमग्रः ॥ ३ ॥ ” आ०क० ४ अ० ।

(२२) इत्यामी प्रायश्चित्तमन्त्रिनः । अमुना “ न ह्यसह धातुपण
विनाः ” इति व्याख्यानार्थमाह-

जह् अस्मि न दीमन्ती, केड केरतस्स वगिज्जदिट्ठो ।

सन्तममेतं विहिण्णा, पोयंता दो वि मुञ्चति ॥ १५४ ॥

चोदकः प्रायश्चित्तं प्रायश्चित्तं नः कस्माकं चित्तकु-
र्वन्ता न हृदयन्ते । त्विराह-उपायेन कुर्वन्त, नतो न हृदयन्त ।
नया वाज् अभिनेतुं दृष्टान्तः; धारकं कृत्यकानि च विभवे
नो च धारका ज्ञाययत् सङ्घिभवास्तद्विधो विधानो मोक्ष-
मात्रो मृग्यमुच्यते ।

एतदेव भावयति-

सन्तविभवो उ जाहं, पगिगतो ताहे वदेति ते सज्जं ।

जा पुण अमन्तविज्जो, तस्य विमसो इमो होड ॥ १५५ ॥

अनिरूप्य सौ धारको संभवतः । तद्यथा-सङ्घिभवोऽसङ्घिभ-
वश्च । तत्र यः स यदैव याचयते तदैव तत्सर्वं दातव्यं
ब्रूयति । यः पुनरसङ्घिभवस्तत्राथं ब्रूयमाणां विज्ञो भवति ।

समवाऽऽह-

निरपेक्षो तिप्पि चयती, अपणा धगगमं च धारणम् ।

सावेवो पुण रक्खइ, अपणा धं च धारणम् ॥ ५६ ॥

आनेको द्विवा-सपेत्तो निरपेक्षश्च । तत्र सावेवो नाम-
वो धारकाद्वन्द्वावात् अमुनायेन पृष्ठानि, निरपेक्षः-क-
लापेण धनस्य दही, तत्र निरपेक्षश्चापि त्यजति । त-
द्या-आमार्ता, यथाऽऽमि, धारकं च । सापेक्षः पुनस्वी-
ययि रक्षयति-आमार्ता, धनं, धारकं च ।

कथामस्याह-

जो उ अमन्तवि जना-पु येण पदड पादेणं ।

सो अपणा धं पि य, धारणं च नोसिनि ॥ ५७ ॥

सो धानको निरपेक्षोऽसङ्घिभवश्च यद्वो पृष्टीया आसीय-

पादेन सह वपा पातेन पतति स आमार्ता, धनं, धारकं
च नाशयति । यतः स तथा किञ्चिदयमात्रं धानकं जीविताऽऽ-
द्यपराडे नश्यत, यदि वाऽऽमार्ता विनाशयति, यद्वा-उभयमपि ।
ततस्तस्यस्यापि विनाशः ।

जा पुण सहती कालं, सो अत्थं तथ नि रक्खइ ने च ।

न किस्मिह व सथं पी, एव उवातो तु मवत्थो ॥ १५८ ॥

यः पुनर्धानको धारकमवच्छिन्नं कृत्वा उपायमाभ्युदय-
पादयामात्रं विविच्य कालं सहने अद्यमानप्रकरणे कालं
सहत सांध्यं लभते, न च धारणं रक्षति, न च स्वयमपि
किञ्चिदयति । एवमुपायः पुनरेव सव्यं कर्तव्यः ।

अथ कथं कालं सहने इत्याह-

जो तु धारेज्ज बट्ठेनं, अमन्तविभयो मयं ।

कुणपाणो उ कम्मं तु, निव्विमं करिमावणं ॥ १५९ ॥

अणमपेण काणेण, सो तं तु विमोयणं ।

दिट्ठेमो जणितो, अत्थोवागमो इमो तस्स ॥ ६० ॥

यो धारणको कृपकृशं दातव्यं धनिकानुमाया प्रतिमा-
स वा कालानुबुद्ध्या यथ्यमानं धारयति स्वयं वा सङ्घिभ-
वो धनिकस्य प्रवेशयति सोऽप्येन कासेन तत् श्रुत्यं मोक्षयति एव
दृष्टान्तः । अयमप्युपायस्तस्मै ।

सन्तविभवो तुह्वा, धिनिमयपणेहि जे उ सपन्ना ।

ते आवप्ता मव्वं, वहन्ति निरुण्णइ धीरा ॥ ६१ ॥

ये धुनिमहनताम्यं संपन्ना युक्ताः सन्निभैवस्तुत्यास्ते धीराः स-
वैमपक्षप्रायश्चित्तं नियुप्रहमुप्रहरतिं वृत्तान् । १५०१०३०।
प्राक् वाधमात्मिकं प्रायश्चित्तमात्मनः, इत्यामी तु न यथा, तत्र शो-
धिदृष्टान्तमाह-“ पुच्छि इमाम्भेहि, परिहरणं वा । ” परिहारनपणा
वा शोधयति, इत्यामी निधिकानाऽऽर्द्धिभारं च शाधिः
पञ्चवत्याणकदृशवत्याणकाऽऽर्द्धिमात्रमात्मिकद्वान्यवधारात्
शोधयिष्य एव । १५० ३ ३० ।

(२३) कुपो नियुक्ताणि प्रायश्चित्तानि कदा विनष्टवन्तिः तत्र
प्रथमतो यत्र प्रायश्चित्तमार्जितं तदार्थमावृत्तमाह-

मव्वं पि य पच्छित्तं, पक्खवाणस्स ततिवप्युत्थिम् ।

तत्तो वि य निज्जइ, पक्ख कप्पो ववहारां ॥ ३३३ ॥

सर्वमपि प्रायश्चित्तं नष्टमस्य प्रत्यावृत्तमात्रमप्य पूर्वस्य
तृतीयं वस्तुनि तत्र एव निर्मूढं दृश्यं, प्रकटो निशोधावस्थानं,
कटपो इत्युदाहरणम् ।

सन्ति “ कि धरति किं च पच्छित्तं ” इत्यस्य व्याख्यामार्थ-
माह-

सपयपकृत्य अणुम-उज्जायं यम चोह अहं दुड् दुप्पसहं ।

अस्मि न दीनइ धणिए-ण विधा निव्वं च निज्जवए ॥ ३३४ ॥

स्वपदं नाम निजं स्थानं, तत्र च प्रज्ञापकस्य प्रायश्चित्तम् । त-
थाहि आग्निव्यं प्रयत्नकः प्रज्ञापक उच्यते । प्रज्ञापनं ज्ञानी-
व प्रायश्चित्तज्ञान इति स्वयं प्रज्ञापकस्य प्रायश्चित्तं, तस्य
प्रकृषणा कर्तव्या । तथा यावच्च वक्ष्यते यः नावद्विज्ञानमपि
प्रायश्चित्तज्ञानमनुवृत्तना । अज्ञानमस्तिमाह कथयामां यावद् दु-

प्रसन्न आचार्यस्तावदनुपज्जना । यद्व्ययुक्तं-दहनः कुण्ठो
वा द्योति न दृश्यन्ते कस्मैनि । तद्व्ययुक्तम् । यत आह-
(मरिचि लि) सन्नि तेषु केचित् न दृश्यन्ते, उपायेन यद-
नात् । अत्र च विनोतिद्वयानो धमिकेन वक्ष्यः । तथा
निर्ये च चारित्रसहितमनुवर्तते । यद्व्ययुक्तम्-निर्यामको ना-
स्तीति । तद्व्ययुक्तम् । यत आह- (निश्चय लि) निर्यामकोऽ-
स्ति । एव द्वारगायास्तद्व्ययुक्तम् ।

साधनमेनामेव विवरीषुः " सपयपकवत्ता " इत्यस्य द्वा-
व्याख्यामाह-

पसवगस उ मपयं, पवित्रं चोयगस तमगिहं ।

तं मपयं पि विज्जइ, तद्वा जहा म निमापेहिं ॥३३५॥

प्रसापकस्य स्वयं प्रायश्चित्तम् । एतत् प्रागेव आचिन्तम् । न-
क्षोदकस्यानिष्टं नास्तीति समाकृतम् । तच्छायायाम् । यतः सा-
धनमपि तद्विषये यथा कथयन्ति निर्यामयम् ।

पामायस उ निर्यं, भिहाविपं चित्तकारणं जहा ।

लीलाविहणं नवरं, आगारां हौं सो चैव ॥ ३३६ ॥

चक्रवर्तिना यद्वैकान्तनेन प्राप्ताद्वा निर्यामपिनः, तन्मये राजा-
नो दृष्ट्वा आश्चर्यान् वरुहीनादिशान्ति-यथा चक्रवर्तिनः प्रा-
सादाः, इहाश्च अस्माकं प्रासादान् कुरुन तेऽष्टवर्-देव । स
सादाः प्राप्ताऽस्मान्निरे दृष्ट्वा, तथा कथाप्यालेख्य दृष्ट्वा, येन
तं दृष्ट्वा तदनुकरात्प्रासादाश्चिन्मापयामः । ततस्ते राजनिष्क्र-
यानिगरे प्रविष्टैः स्वस्वकीयैश्चक्रवर्तिनः प्रासादस्य निर्या-
मणं फलकेषु लिखापि, निर्यामानचक्रवर्तिनां समर्थान्, ते-
रपि तदनुकराः प्रासादाश्चिन्मापयन्, परं यद्यपि लीला च-
क्रवर्तिप्रासादस्य न नास्तीति तेषाम् । तथा चाऽऽ-तेषां प्राकृत-
वर्द्धकनिष्पादितानां प्रासादानां निर्यामणं नवरं लीलावि-
हानं जानय, आकारः पुनर्नवनि स एव यादृशश्चक्रवर्तिनः प्रा-
सादस्य ।

एतदेव किञ्चिद्वाचयति-

जुंजइ चकी भोए, पामाए निःपरयणनिम्विण ।

किं न च कारेइ तद्वा, पानाए पागयज्जो वि ॥ ३३७ ॥

चकी चक्रवर्ती शिखारत्ननिर्मापते वर्द्धकनिष्पादने
प्रासादे स्थितः सत्तु भोग्यं रक्तं, तं च यथा दृष्ट्वा किं प्रा-
कृतजनीमपि प्राकृतराजलोकं गच्छति तथा प्रासादान् न कार-
यति कारयत्येति श्रावः । परं तदनुकराश्चैव कर्तव्योऽपि ।

ततः किमप्याह-

जह रुवादिनिमेमा, परिहीणा हौंति पागयज्जनस ।

न च तेन हौति गेहा, एमव डमं पि पासापो ॥ ३३८ ॥

यथा प्राकृतजनस्य प्राकृतवर्द्धकिलोकस्य तथाकृतस्य च-
परिहृताभावनेन काऽऽश्रयितोऽपि कृतव्याः तथा परिहृताः
प्रासादानां जयन्ति, न च तेन अवति गेहाः प्रासादाः एवमि-
हमाप प्रायश्चित्तं पश्यामः ।

एतदेव सावयति-

एमेव य पारोवली, तयाणुवे तु सो वि ववहरति ।

किं पुण ववहरिपव्वं, पायिष्ठिं इमं दसहा ॥ ३३९ ॥

एवमेव वर्द्धकिलोकागतेन पारोव तदनुकं प्रसङ्गाऽगम-

द्वयवहारानुक्रमेण पारोकी पारोवली व्यवहरति । किं पुनर्यव-
तस्यम्, उच्यते-इदं व्यवहारं दृष्ट्वा दृष्टकारं प्रायश्चित्तम् ।

तद्वाऽऽह-

आलोचनापठिकमणे-भीसविनेगे तद्वा विउसमगे ।

तत्रेयेमूल आगव-हुपायपारविणं चैव ॥ ३४० ॥

आलोचना प्रायश्चित्तं, प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतप्रदानलक्षणं,
मिथ्यालोचनाप्रतिक्रमणऽऽमकः, विवेकः परिहृतापमं, सुसमगे ।
तत्रेयेमूलानुसङ्गिपयमासपयन्तम् । तत्रेः प्रमत्तापययव दिने-
मासिर्वा परिहृताः । मूलं पुनर्निर्यामणम् । अन्वयस्यायं, पार-
विणं वा आमीयां च दशानां स्वरूपं प्रमत्तः पठिकायामुक्तं, क-
स्याप्ययमे वा, ततस्तस्माद्व्यवहारम् । तदेवम् " सपयपकव-
त्ति " गतम् । ३४० १०० । (" अल्लुखल्लया " इत्यादि माथाः
' तिथाणुखल्लया ' इति २३१७ पुष्टे इत्येवमात्रम्)

(२४) आयकस्य प्रायश्चित्तमस्ति । अथ त्रये-पठिवाऽऽवश्यकम-
निवारकृद्विषये वर्तते । न च आयकानामालोचनाऽऽदिशुप्रकार-
रक्षुर्देमप्यधिकार्य कदाऽऽदिप्रपञ्चलक्षणम्, न च तेषामनि-
वार घटने, सज्जमानोदय एव तेषामुत्तरवात् । अत्रोच्यते-यद्यपि
आयकानां प्रकटाऽऽदिषु कृत्वा इदं दृश्यते, तथाऽप्यसौ आयक-
जीतकदाऽऽदिः सकाशाद्व्यवहारं पुनरगम्यथा, अन्वयवासक-
दशासु यदुक्तं किं अगम्य गीतमनुमिरानन्तु आयकं प्रत्य-
वाहति- " तुमं णं आय्हादि ", एतस्मिन् अदुस्मिन् आलोच्यते
पठिकमादि निहादि गेहादि अहादिह तयोक्तम् पाय-
विज्जं पठिउज्जहि । " इति कथं घटते ? अत्र एव आप-
कादिनिवार अपि तेषां भवन्तीति सिद्धम् । यथा वा अतिवा-
रा असज्जमानोदयेऽपि भवन्ति तथा प्राप्नुतम् । किञ्च " सज-
नि मायज्जण, विरिं अल्लु जस्य सविक्का नरेषा सो स-
वविक्कावि । कुहरे देसं च मव्वं च ॥ १ ॥ " इत्यनया सा-
धया सामाजिकस्य सर्वशब्दवज्जं आयकस्याक्तम् ॥१॥ चतु-
र्विंशतिस्तनस्य सव्यगुणशतशुक्तिनिर्मितस्यान, सव्यगुणशतस्य
च आयकस्यापि शोधनीयत्वात्, कर्तुविशेषस्य ज्ञानाभि-
तत्वाभावात् एवास्य । किं च-ईयापि कर्तुमशक्यस्य ग-
मनाऽगमनशब्देन जगत्पथां शब्दार्थावधानकं पुष्कलभाषक-
कृतत्वेन दृष्टितत्वाद्गमनाऽऽगमनशब्दस्य वेगोपाधिकोपयोग्यत-
या जगत्पथामेव तेषु तत्पथानकेषु आयकशुक्तिमुक्त्या च
प्रसिद्धत्वाद्वायोपाधिकीकार्योन्मोहं च चतुर्विंशतिस्तनस्य प्रा-
यश्चित्तनीयत्वात्मा सिद्धिः इति ॥ २ ॥ अन्तर्गतमायं पुण्यव-
निर्वातरूपत्वाद् गुणव्यतिरिक्तसंस्थ आयकस्याप्यविरुद्धत्वात् कु-
ष्णाऽऽदिनिष्ठ तस्य प्रवर्तितत्वात्सङ्गतमेवाप्य । मनु "पंचमह-
व्ययजुतो, अतस्तस्मात्परिवर्जितमर्हं न । संविगविज्ज-
रही, किञ्चकममरकी हव्वं साहु ॥ १ ॥ " इति । अनया निरु-
दिगायया साधुप्रवर्णेन आयकस्य व्यवहारेण सङ्गतं तस्य
अन्तर्गतम् । नैवम् । यतः साधुप्रवर्णं तत्र तद्व्यवहारकोपपन्न-
कृति, यादृत्तु व्यवहारेणैवमविवक्षितं साधया प्रापि व्यवहारे-
होऽनविषयम् । न कार्त्ता सङ्गता, मातृपुत्रेण वन्दनकर्मिषा-
त् । तथा- " पंचमहव्ययजुतो " अनेन यथा महाजनप्रदणा-
दल्लुमनयुक्तस्य व्यवहारेः तथा पञ्चमदणायुमहाजनयुक्त-
स्य प्रवर्तनीयत्वाधारेण व्यवहारेः स्यात्, न चेतादृशमिष्यते
निर्विघ्नं बन्धकमपि ॥ ३ ॥ ४० २ आयं ० । पञ्च ० ।

(१४) भावकस्य प्रायश्चित्तमस्ति । इत्यस्य सप्रतिविधानं
विस्तृतमुत्तरम् ।

पच्छिस्तकरण-प्रायश्चित्तकरण-न० । प्रायश्चित्तप्रवृत्तये योग-
सङ्ग्रहे, स० ३२ स० ० । प्रश्न० । (' पच्छिस्त ' शब्देऽनुप-
मेव कथोक्ता)

पच्छिस्तव्यवहार-प्रायश्चित्तव्यवहार-पुं० । व्यवहारपदे, इय० ।

पच्छिस्ते व्यवहारं, सुग वच्छ । समासतो वुच्छे ॥ १७६ ॥

प्रायश्चित्ते व्यवहारं समासतो वक्ष्ये, तच्च वसत् । व-
क्ष्यमाणं शृणु-

सो पुण वृष्टिदो द-व्य त्वित काले य हांइ जाव य ।

तच्चित्ते अचित्ते, दुविहो पुण हांइ दव्यस्मि ॥ १७७ ॥

स पुनः प्रायश्चित्तव्यवहारश्चतुर्विधः । तद्यथा-कथ्ये, केषे,
काले, भावे च । तत्र कथ्ये पुनर्विधयो ज्ञाते । तद्यथा-
सचित्ते, अचित्ते वा ।

तत्र प्रथमतः सचित्ते विवक्षुरित्वाह-

पुष्टविदग्भगणिसारय-वगस्मन्नेममु हांइ सचित्ते ।

अचित्ते पिंठ ठवहीं, दम पम्परमेव भोलमगे ॥ १८० ॥

संशङ्कपरियावगा-इवगाऽऽहत्याऽऽहत्यापुं सहाणं ।

दाणं तु चउत्थाऽऽसी, तत्तियमित्त च कट्ठाणा ॥ १७९ ॥

पुष्टिप्रादीनां संशङ्कनाऽऽदौ प्रत्येकं यदापन्नं प्रायश्चित्तं त-
त्स्वस्थानमिदमुच्यते । तच्च-- " उपकाय चउससुद्धा " इत्या-
दिना प्रमेयानिहातम् । इह तु दानप्रायश्चित्तमभिधीयते । कि-
न्दिस्थाह-चतुर्थाऽऽदि । तद्यथा पुष्टिप्रादिकं वनस्त्वपिप्यस्त-
मैकैन्दिमपद्रावयति जीयित्वा तु व्यपरायति तदा अस्मा-
धः । इति कथमपद्रावयतः शृणु । अस्मिन्मपद्रावयतऽसमम् ।
चतुरिद्विपे दशमम् । पञ्चाङ्क्ये द्वावशमम् । तत्तियमित्ता च
कट्ठाणाः ॥ इति । अथवा यस्य वाचस्ति इन्द्रियाणां तस्य
तत्तच्च कल्याणानि प्रायश्चित्तम् । तद्यथा-एककल्याणक-
मैकैन्द्रियाणां पारतापने, द्वे कल्याणके द्वैकैन्द्रियाणां, पुत्राक-
मित्यर्थः । त्रीणि कल्याणकानि त्रीन्द्रियाणाम्, एकशतकमि-
ति बावः चतुरिन्द्रियाणाम्वाचश्रमः । पञ्चाङ्क्याङ्कमनकावः ।
अथपदे यजेतायां सचित्ते प्रायश्चित्तम्-

अहवा अह्मरम्यं, पुदिने इत्यंमु वजिया वीमुं ।

दसगं च तपुंसेमुं, आरावण वक्षिया तस्य ॥ १८० ॥

यजेता नाम-प्रजाजनायां निपत्रः । तत्र पुष्टये अष्ट-दशकं व-
जितम् । अष्टपुंजिता निशानः । दशकं सप्तकेषु । तत्राऽऽराव
वागप्रायश्चित्तं प्राक्कल्पयत्यने सप्रपञ्चमभिहातमिति ततोऽव-
धार्यम् ।

" अचित्ते पिंठ ठवहीं (१७८) इत्यादि । अचित्ते प्रायश्चित्तं पि-
ष्टविषयमुपविषयं च । कथाह-दशकं, पञ्चदशकं, षोडशकं
च । इयमत्र भावना-विषममुपि वा दशानिरेपणादौ, प-
ञ्चदशजिपदमदौ, इहाव्यवसायपूरकस्य मिश्रमभौवि-
षयं तु पञ्चदशजिपुच्यते । बाह्यशमक्यादनावांस्त्रि-
शुक्लं शुक्लं सत्यं प्रायश्चित्तं, तदायं च प्राक्कल्पयत्यने

अभिहितमिति न भूयो भवत्येव । तदेवं सचित्ते कथ्य-
इति द्वारकयं गतम् ।

यम् ।

अधुना क्षेत्रद्वारं, कालद्वारं वाऽऽह-

जगवयअच्छाणोपण, ममात्ताप य होति स्वेत्तमि ।

दुम्भिकले य मुभिकले, दिया व राती व काश्मि ॥ १८१ ॥

जनपदे अच्यतिरोपके माणाऽऽनीने य स्य प्रायश्चित्तं त-
त् केषे क्षेत्रविषये भवति । इयमत्र भावना-जनपदेऽपि व-
सत् संस्तरादि चापान प्रातिपक्षानां यः कदाचित्प्रमाचरति,
अथवा प्रतिपक्षा या न यतनं करोति, इयं वाऽऽपानं प्र-
तिपद्यते । तथा रोपकेऽपि निनासुत्तर या विषयमाहृत्यनं न
करोति । माणा नीने क्षेत्राऽऽनिमाणा नीने क्षेत्रातिक्ताः प्रमाणाऽऽ-
हिकमाहृत्यनं यत्नेषु यः प्रायश्चित्तं नत् तत्रावप्यमिति । संप्रति
कालद्वार-दुम्भिके सुभिके इति राशौ च काले कामाच-
यम् । किमुक्तं भवति ? सुभिकेऽपि काले संस्तरादि दुम्भि-
कम्, अयतनं करोति । तथा दिवसे यः कदाचित्प्रमाचरति
रज्ज्यामपि यः कदाचित् दिवा अथवा यो दिवसकदम्बकं
मूलमधिकं वा करोति । एवं रात्रिकदम्बमपि । यत्नेषु यः प्रायश्चित्तं
नत् कामाविषयम् ।

साधनमेनामेव वाधां विवृणोति-

वगमे वि च विहिरकरणं, मेयरमाणां च म्वसपच्छिस्तं ।

अच्छाणि अजयणां, पवसणां चैव दपणां ॥ १८२ ॥

काल्मिप उ संयरणं, पर्मिमेव अजयणावपमसि ।

दियनिमिमेराऽऽकरणां, ऊणऽहिये वा वि कासेण ॥ १८३ ॥

यनिमेऽपि संस्तरणतोऽपि यद्वर्थाविकरणं तद्विषयं क्षेत्र-
प्रमाणाश्चतुर्धा । तथा अयानेऽप्येव अयतनायामध्वनः प्रपदेन
वा शाने वा दप्येव प्रायश्चित्तम् । तथा काले सुजिके संस्तर-
णोऽपि दुम्भिककथं समाचरति, दुम्भिके वा समाचरति-
यतना दिवाभिशाम्यादौ अकरय दिवसस्य कदम्बक्य रात्रौ
रात्रिकदम्बस्य दिवसे समाचरणाभिति प्रायः । यद्वि-रात्रिकक-
ल्पस्य रात्रिकदम्बस्य जनमधिकं वा कथं तत्राप्येवं का-
लविषये प्रायश्चित्तम् ।

भावविषयमाह-

जोगतिप करणतिप, दप्ये पपपि पुमिं भावस्मि ।

एस्मि तु विभगं, वुच्छामि अह्माणुपुव्वी ॥ १८४ ॥

योगात्रिकं मन्त्रावाकायकृते, करणात्रिकं करणकारण-
कारणानुमोहमाहृते, तन्प्राक्कारणमकल्पयत्य प्रतिभेद्यम्,
प्रमादः पञ्चविधाः पुरुषा गुणोद्भवाः कथं यमाह, यत्नेषु अ-
र्थाहृत्यं तद्वर्थाविकथम् । साधनमेतेषामेव पदात्तां चित्तगण-
समासेन वक्ष्ये ।

तत्र योगात्रिककरणविकारणमाह-

जोगतिप करणातिप, मुजामुमे तिविहकालनेपण ।

सत्तावीमं मेगा, दृगुणा वा बहूचरा वा वि ॥ १८५ ॥

योगात्रिकं करणात्रिकं प्रत्येकं पुंमे अशने च । भावयकात्म-
नेन स्ववर्थायोगे संप्रविकारिभेदा भवन्ति, द्विगुणा वा, ब-
हूचरा वा । तद्यथा-मनसा करोति १, मनसा कारयति २, म-

“अहकुर्वन् मनसा जानाति ३। एवं च बलसा ३, कायेन ३
य ३। तत्र स्वयंस्वयया नव । एते बासीतानागतवर्तमानकृपा-
क्षमिके चित्तमनसाः सत्ययुगतिर्भवति । एते वा शुजिष्या-
पारसमाचरन्निषयेऽपि छट्ठमम् । यथा न करोति का-
लप्राप्तमपि च स्वयं शुनं व्यापारम् १, न च कारव-
नि ३, कुर्वन्तं नानुजानीते ३ । इत्यादि । तथैव उभययो-
राने चतुःपञ्चासम् उक्तम् । द्विगुणा वा एते एककसंयोगे
द्विक्रियकसंयोगे च बहुतरा जयन्ति । ते चाऽऽवश्यक-
टीकायां प्रत्याकृष्यान्वितायामिष प्राबन्धीयाः । ततोऽद्यादि
बहुतरा वास्यि ।

अथ मनसा कथं करणमुत्पन्नं वा १। तत आह-
वायेमऽसंभवणं, मणमा करणं तु होयऽनुते वि ।
अणुजागमु जेणुण्ड, मणकारण मो अवारेते ॥१८६॥
कोऽपि संवतः कश्चिन्मन्त्रं दृष्ट्वा चिन्तयति-अस्मिन्मन्त्र-
काशेऽहमाज्जयं बपामि, यथापि तेन तथा चिन्तयित्वा
मोसमाज्जयं तथाऽपि तत्तेन मनसा क्लमिति मनसा क-
रणम् । तथा कर्तावद् गृहस्थेन संवत उक्तो यथा संवतः ।
यदि त्वमनुजानीसि तत एतस्मिन्मन्त्रकाशे आज्जयं बपामि
तस्मादनुजानीहि येनोप्यने इति एवमुक्ते वाङ् निवारयति
तद्वाचरं, अथवाऽनुतेऽपि मनसा कारापणं छट्ठमम् ।

तदेव भावयति-

मागहा इंगिएणं तु, पेहिएण य कोसला ।
अजुत्तण उ पेवात्ता, नाणुत्तं दक्खिणावहा ॥ १८७ ॥
एवं तु अणुत्ते वी, मणसा कारावणं तु बोपव्वं ।
मणसाऽणुत्ता साह, ज्ञयवणं वुत्त वुपति वा ॥ १८८ ॥
मागहा मणधेदोशुवाः प्रतिपञ्चमप्रतिपञ्च वा इक्षिताऽऽकार-
विशेषण जानति । कोशुवाः प्रकृतेन अवलोकनेन ।
पञ्चाला अक्कोकेन । नानुक्तं इक्षिणापथाः, किं तु साक्षाद्-
बलसा इवकीकृतं ते जानते, प्राये जडप्रकृत्यात् । तत एवं सति
बलसाऽनुतेऽपि निवारणमावात् मनसा कारापणं बो-
द्धव्यम् । संप्रति मनसाऽनुज्ञाते भावयति-जुतवनमुत्तं पूर्व-
भावापितम् । यदि वा-उपपत्तेः आरोप्यमानं तिष्ठतीति ज्ञात्वा
साधु चिन्तयति-शोजनं यदिह जूतवनमुत्तमुपपत्ते वा । एषा
मनसाऽनुज्ञा ।

एवं वयकायम्मी, तिविहं करणं विजास जुडीए ।
हत्थाऽऽदिसिक्क ओटि, इय काए कारणमाणा ॥१८९॥
एवमुक्तप्रकारेण बवसि काये च श्रिविषं करणं करणकार-
णानुत्तमनभक्षणं हवहुत्था विभाषेत । तत्र बवासि सुप्रतीतम् का-
ये तु दुर्विभावमिति तज्ज्ञानमाह- (हत्थादि इत्यादि) अ-
त्रापि कायेन स्वयं करणमिति प्रतीतम् । ततः कारणमाह-
हत्ताऽऽदिसिक्का कायेन, गाथायां सप्तमी वृत्तीयायै । कारणम् ।
तथा-छोटि नखच्छोटिका ददतः कायेन अनुज्ञा ।

एवं नवजेएणं, पाणाइवायादिने ठ अइयारे ।
निरवेक्कमणेण वि प-च्छित्तमियेरिसि उभएणं ॥१९०॥
मधमुत्तेन प्रकारेण नवभेदेन, समाहारोऽयम् । नवभिभेदेः प्राणा-
३३

तिफाताऽऽदिके अतोवाये यथायामिन्तं तज्ज्ञानविषयमिति ज्ञायः ।
तत्र निरपेक्षायां प्रतिमाप्रतिपक्षाऽऽदीनां मनसाऽप्यतीचारखेपने
प्रायश्चित्तम्, इतरथा गच्छस्थितातामुभयेन वाचा वता-
तीचारसेवेन प्रायश्चित्तमिति ॥ १९० ॥

वायामवगगाणादी, धावण केवणं य होइ द्येणं ।
पंचविहवमायम्मी, जं जहि आबज्जई तं तु ॥१९१॥

धीश्वरकारणं व्यायामवहनाऽऽदि करोति । यदि वा-भावने,
उपने वा ओछाऽऽदेः प्रक्षेपणं तक्षिप्यं प्रायश्चित्तं भवति ज्ञातव्य-
म् । इत्येव तथा पञ्चविधे पञ्चप्रकारे प्रमादे च प्रमादमापद्यते
यत्र तज्ज्ञाने प्रमादविषयं प्रायश्चित्तम् ।

संप्रति पुरुषानाह-

गुरुमाईया पुरिसा, तुल्लऽवगाहे त्रि तेमि नाणं ।
परिणामगाइया वा, इद्धिमनिकवलं असह वा ॥१९२॥
पुमं वास्य पिरा वेव, कयजोग्गा य सेयरा ।
अहवा मभावतो पुरिसा, होति दाहण जइया ॥१९३॥

गुरुमाईयाः पुरुषास्तेषां तुल्येऽप्यपराधे प्रायश्चित्तमधिकृत्य भव-
ति नानावयम् । अथवा-त्रिविधाः पुरुषाः परिणामकाऽऽवयः ।
परिणामकाः, अपरिणामकाः, अतिपरिणामकाश्च । तेषामपि
तुल्येऽप्यपराधे प्रायश्चित्तम् । अथवा-अप्यथा जयति । अथ-
वा अनेकाविधाः पुरुषाः । तथा-आस्मिन्मिक्षाः, अस्मिन्-
मिक्षाः, अस्मिन्मिक्षाः । असहा, असहाश्च । पुरुषाः स्त्रीपुंलुप्तकानि
च, बालास्तदुपाश्रय, स्थिरा अस्थिराश्च, कृतयोगा अकृतयो-
गाश्च । सेतरा नाम-प्रतिपक्षाः । एतेषामपि तुल्येऽप्यपराधे पुरुष-
भेदेन प्रायश्चित्तभेदः । अथवा-स्वभावतः पुरुषा द्विविधा भ-
वन्ति । तथा-दाहणाः, अहकाश्च । तत्र तुल्येऽप्यपराधे दाह-
णानामप्रत्यर्थाश्च तन्म, अन्यद् अहकाणामिति ।

उपसंहारमाह-

पायच्छिताऽऽजवती, बवहारोमो समासतो भणितो ।
जेणं तु बवहारिज्ज, इयाणं तं तु पवक्खामि ॥१९४॥
एषोऽनन्तरादिः प्रायश्चित्तो आभवति च प्रत्येकं पञ्चविधो
व्यवहारः समासतो भणितः । इदानीं तु येन व्यवहितेते नं
व्यवहारं प्रवक्ष्यामि । वयं १० वं । (स च “बवहार” शब्दे
दर्शयिष्यते)

पच्छिताणुपुव्वी-प्रायश्चित्तानुपूर्वी-ली० । प्रायश्चित्तानुपरि-
पाठ्यां गुरुलघुपञ्चकाऽऽदिक्रमः, वयं १ वं ।

पच्छिपिदय-पञ्चपिटक-नं । पक्षिकातज्ज्ञानपिटके, अं ७
शं ८ वं ।

पच्छिम-पश्चिम-त्रि० । पञ्चान्त-डिमस् ॥ “हत्तात्थ्य-अ-रत्स-
प्लामनिश्चले” ॥ च । २ । २१ ॥ इति अत्रामस्य वज्रः । प्रा०
२ पाद् । पाञ्चात्ये सर्वान्तिमे, नं । ज्ञा० । व्या० । आ० म० ।

पच्छिमओ-पश्चिमन्-अव्य० । पश्चिमज्ञां, पञ्चा० ३ विव० ।

पच्छिमंत-पश्चिमन्त-नं । पञ्चादानीं, “पञ्चमन्तपन्नामाह-
रहे” । पश्चिममाने पञ्चादानीं कस्वापि शिञ्जगीयोः पताका-
हरणमन्ते ज्ञापय प्रणीतं, संथा० ।

पश्चिमखंभ

पश्चिमखंभ-पश्चिमस्कन्ध-पुं० । पश्चिमशरीरे, आ० ख० । अथ कोऽयं पश्चिमस्कन्धः ? इति प्रश्ने व्याख्यायने-औदारिक-भक्तियाऽऽतुरकित्तवस कामेयाणि शरीराणि स्कन्ध इत्याचक्षते । पश्चिमशरीरं पश्चिममन्त्र इति यावदुक्तं स्यात्तावदिदं पश्चिमस्कन्ध इति कथमिह यस्माद्वयमनाहौ संसारे परि-जन्मन् स्कन्धान्तराणि भूयस्ति शृङ्गानि मुञ्चति च तस्याऽऽद्यस-मयमवाप्य स्कन्धमाविर्भावसाधारणज्ञानद्वान्तराचरितवतीत्युच्य स्कन्धान्तरमध्यदामनोपादत्तं स पश्चिमस्कन्ध इति । आ० ख० १ अ० ।

पश्चिमग-पश्चिमक-पुं० । चरने, आ० ख० ५ अ० १ उ० ।

पञ्चरी-स्त्री० । देशी-पेटिकायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १ गाथा ।

पञ्चछेय-न० । देशी-पाथवे, दे० ना० ६ वर्ग २४ गाथा ।

पञ्चपपाण-प्रज्ञहृत्-त्रि० । प्रज्ञहृत्पनकारकं, म० ११ श० ११ उ० ।

पञ्चपिय-प्रज्ञहृत्-त्रि० । प्रज्ञहृत्पन, शृ० १ उ० ३ प्रक० ।

पञ्चगाय-प्रज्ञनट-न० । प्रज्ञनटोऽनेनापत्यं प्रज्ञनम् । सिञ्चे, शिञ्चे, सूत्र० १ भु० ४ अ० १ उ० । मेदने, आ० ३ उ० ३ अ० विशे ।

पञ्चगायपुरिस-प्रज्ञनटपुष्प-पुं० । प्रज्ञनटोऽपत्यं येन तत्प्रज्ञ-नने शिञ्चे लिङ्गम्, तत्प्रधानः पुष्पः, परपुष्पकार्यद्वितत्वात् । पुष्पमेदे, सूत्र० १ भु० ४ अ० १ उ० ।

पञ्चहृत्प-प्रज्ञातव्य-त्रि० । त्यक्तव्ये, “ लोको जह वज्रहृत् जह यत् पञ्चहृत्पत्वं । ” आ० १ भु० १ अ० १ उ० ।

पञ्च-पञ्च-त्रि० । उन्मोहितवत् वाक्ये, यथा विमुक्ताध्ययनम् । आ० ४ उ० ४ उ० ।

सधुना पद्यमाह-

पञ्जं तु ङोडं तिविहं, सममकसमं च नाम विसमं च ।

पाण्डिं अक्षरं विहं, य एव विहम् कर्हं वेति ॥ १७ ॥

पद्यम्, तुहादो विशेषणार्थः । भवति त्रिविधं त्रिप्रकारम्-स-मम्, अर्द्धसमं च, ताम विषमं च । केः सममित्यादि । अत्राऽऽ-ह-पाण्डिंरक्षत् । पाण्डिचतुःपादाऽऽदिभिः, अर्द्धरुक्लालुभिः । अये तु व्याचक्षते-समं यत्र चतुर्धापि पाण्डि समाप्यङ्काराणि । अर्द्धसमं यत्र प्रथमतृतीययोर्द्वितीयचतुर्थयोश्च समाप्यङ्काराणि । विषमं तु सर्वेष्वप्येव विषमाक्षरमित्येवं विधिनाः उन्मोक्तप्रकाराः कथया भूवत इति गाथायाः ॥ १७ ॥ दृशां ६ अ० । वृत्ताऽऽदिगीयने यत्र तादृशो गयमेदे, जं० १ वृत्तः । पाद्य-न० । पाद्विहितं पाद्यम् । पादप्रज्ञास्तानां च, ज्ञा० १ भु० १ अ० ।

पञ्जत-पर्यन्त-पुं० । “ वल्लभ्युत्तरपर्यन्ताऽऽव्यये वा ” ॥ २१ ॥ ५ उ० । इति आहरेत् एवम् । “ परेनां । पञ्जतां ” प्रा० १ पादः । प्राप्ते, ज्ञा० । आद्यन्तलक्षणं प्राप्ते, विशे० ।

पञ्जग-न० । देशी-पाने, दे० ना० ६ वर्ग ११ गाथा ।

पञ्जगाय-पायन-न० । जलनिबोधने, “ नवपञ्जगायणं । ” नभं प्राप्यग्रं(पञ्जगायणं) त्रि(पञ्जगायणं) योऽनककुनेन त्रीङ्गणिकुनस्य वायनं जलनिबोधनं यद्यपि तत्रवापायनं, तेना० १ भु० ५ उ० ।

पञ्जगाय-पायनता-स्त्री० । निष्पन्नस्य वक्ष्य-खलिकापायकं, शृ० १ उ० ।

पञ्जगुग्राग-पर्यनुये(ग)-पुं० । प्रश्नाऽऽदिद्वारेण विचारणायाम्, सम्म० २ कारक । विशे० । आ० ३ अ० ।

पञ्जगुजुपेक्षुग्राग-पर्यनुये(ग)पेक्षुग-न० । ऊर्ध्वदिशितम् निग्रहस्थानमेदं, स्या० । निग्रहस्थानप्राप्तयेपेक्षुगं, “ नि-ग्रहस्थानप्राप्तस्यानिग्रहः पर्यनुये(ग)पेक्षुगम् । ” (गीत० सु० ५ ॥ ११ ॥ १२) पर्यनुये(ग)पेक्षुगं लक्षयति-निग्रह-स्थानं प्राप्तवतोऽनिग्रहः, निग्रहस्थानानुद्भावनिमित्तयेः । यत्र त्वनेकनिग्रहस्थानपाते एकनगंद्भावने तत्र न पर्य-नुये(ग)पेक्षुगम् । अयमेदे निग्रहस्थानानुद्भावनायाश्चिन्ताज्ञा-वक्ष्यैव तत्पादा । ननु वादिना कथमिदमुद्भाव्यं, स्वकीयमविच-रणस्यानुक्तत्वादिनि चेत् । सत्यम् । मध्यस्थं नैवमुद्भाव्यम् । वाद-स्य स्वयमुद्भाव्येऽप्येदोऽपः । इति विषयवाचकतत्त्वम् । वाच० ।

पञ्जग-पर्यनुये-पुं० । सेचने, दृष्टे, मंचे च । वाच० ।

“ अग्रिणं मेते । पञ्जगे कालवासी मुद्रिकायं पकरेति ? इति आदि । ” ज्ञा० १४ शृ० २ उ० ।

पञ्जज-पर्याप्त-त्रि० । पर्याप्तयो विषये यस्यासौ पर्याप्तः ।

“ अत्राऽऽदिभ्यः ” ॥ ३ ॥ १४ ॥ इति मन्वर्थयोऽप्यर्थः । न० ।

“ चर्यर्थो जः ” ॥ ७ ॥ १४ ॥ इति लक्ष्यने जः । प्रा०

१ पादः । पद पर्याप्तोः परितस्तमपत्तिः, आ० म० १ अ० ।

कर्म० । प्रज्ञा० । पं० सं० । समलपर्याप्तजः पर्याप्त स-

ज्ञानं, आवा० १ भु० ४ अ० २ उ० । सर्वे जीवाः पर्याप्तक-पर-

र्याप्तकश्चेति द्विविधाः । प्रज्ञा० १ पदः । लक्ष्ये, अष्टा० ७ वर्ग १ अ० । परिपूर्णं, ज्ञा० १ भु० १ अ० । आ० “ पञ्जजं च पञ्जुत्तं । ”

पा० १ ना० १८४ गाथा ।

पञ्जज-पर्याप्त-त्रि० । पर्याप्त एव पर्याप्तकः पर्याप्तनामकमाद-यात् । आ० १ ना० २ उ० । (‘अपञ्जज’ शब्दे प्रथमभागे ४६३ पुष्टे द्यमक उक्तः) अत्राप्तपर्याप्तं, आवा० १ भु० १ अ० १ उ० । “ गारय-देवतिरियमष्ट-गमभजा ज अस्मत्समाभयो । एव अष्टपञ्जता ललु, लववा एवेष वोऽपश्वा ॥ ” आ० । पर्याप्तनामकमादयाश्चि-नितपर्याप्तित्युक्ते, कर्म० १ कर्म० ।

पञ्जजगाम-पर्याप्तनाम-न० । पर्याप्तयो विषये नेपां ने । “ अ-त्राऽऽदिभ्यः ” ॥ ३ ॥ १४ ॥ इत्यप्रत्ययः । पर्याप्तः, तद्विषयकश्चैवैव पर्याप्तनाम । कर्म० । चतुर्विंशतिनामनामकमेदे, पञ्ज-यात् स्वपर्याप्तित्युक्तम् । भवति जीवास्तत्पर्याप्तनाममित्येवं । ते च पर्याप्ता द्विधा-लक्ष्या, करणहव । तत्र ये स्वयोर्यपर्याप्ताः स-र्वा अपि समर्थे प्रत्यक्षे नावात् न इतिप्रयोजनाः, ये च पु-नः करणानि शरीरेन्द्रियाऽऽदिनि निवर्तिनवन्तस्ते करणपर्याप्ता इति । कर्म० १ कर्म० । प्रत्य० । आ० । पं० सं० । (एतेनैव शरी-रोच्छ्रयायोः सचयोः शरीरनामाऽऽदिपृथगुपादानं ‘नामकम्’ शब्दे चतुर्थेनागं १६६६ पुष्टे निहतम्)

पञ्जज-पर्याप्त-स्त्री० । सामर्थ्ये, सूत्र० १ भु० १ अ० ४ उ० ।

आहाराऽऽदिपुष्टलप्रदणपरिणामहेतुरात्मनः शक्तिविशेषः, स च पुष्टलपचयादुपजायते । किमुक्तं ज्वरति ?-उत्पत्तिदेशमागने प्रथमं ये शरीराः पुष्टलक्ष्णेषां तथाऽऽवयवमापि प्रतिममय शृङ्ग-माणानां तत्प्रसङ्गान्तस्तदुपया जानानां यः शक्तिविशेष आहाराऽऽदिपुष्टलप्रदणसकृताऽऽपादानेऽनुयोऽप्यात्मगतानां पुष्ट-

विशेषाणामाहारपुष्पलक्ष्मणरसकपानापरिणमहेतुः सा पर्याप्तिः सा च बोद्धा । तद्यथा-आहारपर्याप्तिः, शरीरपर्याप्तिः, इन्द्रिय-पर्याप्तिः, प्राज्ञापानपर्याप्तिः, आवापर्याप्तिः, मनःपर्याप्तिश्च । इति । जी० १ प्रति० । प्रब० । प्रज्ञा० । नो० । पं० सं० । कर्म० । दश० । स्या० । (आत्मं इवाव्या स्वस्वस्थाने) । (जीवद्वारेण) शब्दे चतुर्थमने १, २४८ पृष्ठे विशेषः । स्वस्वस्थानपर्याप्तिपर्याप्तिना-याम्, रत्न० ३ अ० । प्रब० । आहारशरीराऽऽदीनां निवृत्तिः, न० ३ शो० ३ उ० । आ० म० ।

पञ्जवैष-पञ्चवैष-पुं० । उग्रो निषङ्ककावरचने, ज्ञा० १ श्रु० ३ अ० ।

पञ्जय-पार्जक-पुं० । पितुः पितामहे, ज० १ श्रु० ३ उ० । ज्ञा० ।

"अज्ज पञ्जय वा वि, चणो खुल्ल पिज्जति य ।" बृ० ७ अ० ।

पञ्जपत्रो-पर्यायपत्रो-पुं० । परिणतिसंक्षेपे, सप्त० १ काण्डम् ।

पञ्जयमपास-पर्यायमपास-पुं० । यद्दि द्रव्यादयः पुनश्चानाविजा-गपलिकेना नानाजीविषु बद्धा लज्जन्ते तेषां समुदायः, वृ० १ उ० । लज्जयप्राप्तस्य सुखविनाशो जीवस्य यस्यसेवजस्य मृत-मात्र तस्मादप्यत्र जीवान्तरे य एकः पुनश्चानांशो विभाग-पलिकेद्वयं वधेने, तस्मिन्, कर्म० १ कर्म ।

पञ्जरद्-देशी-स्त्रायति, दे० ना० ६ यमं २ एण गाथा ।

पञ्जरय-पञ्जर-पुं० । सीमान्तप्रमाणरकण्डके पुर्वावलिक्ता-या पञ्चविंशत्तमं महानरकण्डके, स्या० ६ उ० ।

पञ्जरयमज्ज-पञ्जरकमध्य-पुं० । सीमान्तकमध्यादुत्तरावलि-क्तासु पञ्चविंशत्तमे नरकण्डके, स्या० ६ उ० ।

पञ्जरयावद्-पञ्जरकाऽऽवृत्ते-पुं० । सीमान्तकाऽऽवृत्ताऽवलिक्तायां पञ्चविंशत्तमे नरकण्डके, स्या० ६ उ० ।

पञ्जरयावसिद्ध-पञ्जरकावशिष्ट-पुं० । सीमान्तकावशिष्टाक्षिणा-यां पञ्चविंशत्तमे नरकण्डके, स्या० ६ उ० ।

पञ्जज्ञत-प्रवृत्त-वि० । जाउदयमाने, कल० १ अधि० ३ कृण ।

पञ्जलगा-प्रवृत्त-पुं० । प्रवृत्तयति क्षीपयति वर्णवाङ्करणेन भागवदिति प्रवृत्तः । तस्मिन्, स्या० ४ उ० १ उ० ।

द्विपित-पुं० । अवष्टम्भकः, स्या० ४ उ० ३ उ० ।

पञ्जस्रिय-प्रवृत्त-पुं० । जाउदयमानः, ग० २ अधि० । आच० ।

पञ्जव-परिव-पुं० । परि सर्वतो मावे, अवनमयः । तुत्रादिभ्यो लक्काविर्यकारः, "अकितो वा ।" इत्यनेन औणादिकोऽकार-प्रत्ययः । अत्रे, गमने, वेदनमित्येति पर्यायाः । अय वा-

पर्ववर्णः पर्ववः, आव० १ श्रु० ३ अ० २ उ० । परिकेदे, आ० म० १ अ० । प्रज्ञा० । अनु० । स्या० । धर्मे, पर्यायाः पर्ववाः पर्वया धर्मा इत्यनयोऽन्तरम् । ज० २५ श्रु० ५ उ० । अ-

नु० । विशेषे, आवा० १ श्रु० ३ अ० २ उ० । पर्याया गुणा वि-शेषा धर्मा इत्यनयोऽन्तरम् । प्रज्ञा० ५ पद । विशेष० । ज्ञानाऽऽदि-विशेषे, स्या० १ उ० । आच० । स्वपरभेदभिन्नं तत्पराणाऽऽदौ

च, स० ५ अङ्ग । पर्ववा द्विविधाः । तद्यथा-गुणाः, पर्यायाश्च । स्वधर्मिनो गुणाः, शुक्लाऽऽदयः । कर्मवर्तिनः पर्यायाः, तत्पराणाऽऽदयः । तत्र गुणाः स्थूलाः । पर्यायास्तु तत्सूक्ष्माः । आ० म० १ अ० । आच० ।

कविविधाः पर्ववाः १, इति-

कविविहा णं भेते । पञ्जवा पञ्चत्ता । गोयमा । कुविहा प-

ञ्जवा पञ्चत्ता । ते जहा-जीवपञ्जवा य, अजीवपञ्जवा य ॥

(कविविहा णं भेते । पञ्जवा पञ्चत्ता । इति) अथ के-नाभिप्रायेण गौतमस्वामिना भगवानेवं वृष्टः । उच्यते-उक्तमाशौ प्रथमपदं, प्रज्ञापना द्विविधाः प्रकृताः । तद्यथा-जीवम-ज्ञापना, अजीवप्रज्ञापना चेति । तत्र जीवाश्च, अजीवाश्च कस्याणि । कस्यलक्षणं वेदम्-“गुणपर्यायवद् द्रव्यमिति ।” ततो जीवाजीवपर्यायनेदावगमार्थमेवं वृष्टवान् । तथा च भगवानपि निवेचनमवगाह- (गोयमा । कुविहा पञ्जवा पञ्चत्ता । ते जहा-जीवपञ्जवा य, अजीवपञ्जवा य इति) तत्र पर्याया गुणा विशेषा धर्मा इत्यमन्यतरम् । तत्र स्वस्थं प्रतिपादयतदमुकम्, इह त्वो-द्विकाऽऽदिनावाऽअवपर्यायपरिमाणबाधरणं प्रतिपाद्यत इति । औदायिकाऽऽद्यश्च भावा जीवाऽऽद्यवस्तुनो जीवपर्याया एव भ-व्यन्ते । अथ चाभिप्रायेण निवेचनसूत्रे द्रव्यानामपि पर्याया उक्ताः । ततो न सुन्दराः सम्बन्धाः । तदयुक्तम् । अभिप्रायापरिज्ञानात् । औदायिका इति भावः पुनश्च कृतिरापि भवति, ततो जीवाजीवभेदेनौदायि-कभाधस्य द्विविधस्य सम्बन्धः, कथं न निवेचनसूत्रयोर्विरोधः ।

अप्रति सम्बन्धपरिमाणबाधमाय पुनश्च-

जीवपञ्जवा णं जते । किं संखेज्जा, असंखेज्जा, अणं-

ता । गोयमा । नो संखेज्जा, नो असंखेज्जा, अणंता ।

से केण्डे णं जते । एवं वृष्ट-जीवपञ्जवा नो सं-

खेज्जा, नो असंखेज्जा, अणंता । गोयमा । असं-

खेज्जा ऐरइया अमंखेज्जा अमुरा असंखेज्जा नागा

असंखेज्जा सुवसा असंखेज्जा विज्जुकुमारा असंखेज्जा अ-

गिकुमारा असंखेज्जा दीवकुमारा अमंखेज्जा उदइकुमा-

रा असंखेज्जा दिमाकुमारा अमंखेज्जा वाउकुमारा असं-

खेज्जा थणियकुमारा असंखेज्जा पुदविकाइया असंखे-

ज्जा अउकाइया असंखेज्जा तेउकाइया अमंखेज्जा

वाउकाइया अणंता वणस्मइकाइया असंखेज्जा वेइदि-

या असंखेज्जा तेइदिया असंखेज्जा चउरिदिया असं-

खेज्जा पंविदियातिरिक्खेज्जाणिणा असंखेज्जा मागुस्सा अ-

संखेज्जा बाणमंरा असंखेज्जा जोडमिया असंखेज्जा बे-

माणिया । अणंता सिद्धा । मे एणण्डे णं गोयमा । एवं

वृष्ट । तेषां एता संखेज्जा, नो असंखेज्जा, अणंता ॥

(जीवपञ्जवा णं जते । किं संखेज्जा इत्यादि) इह यस्माद्व-नरुपासिद्धवर्जं सर्वेऽपि नैरयिकाऽऽदयः प्रत्येकमसंखेयः, अमुपेक्ष्य सर्वेऽप्येवं संसृजिमप्रतुषावेक्या, वनस्पतयः सिद्धा-श्च प्रत्येकमनन्ताः ततः पर्यायिणामनन्तत्वाद् व्युत्पन्न्यन्ता जी-वपर्यायाः, तदेव गौतमेन सामान्यतो जीवपर्यायाः वृष्टा जगवा-नपि च सामान्येन निवेचनमुक्तवान् ।

इदानीं विशेषविषयप्रश्नं गौतम आह-

ऐरइयाणं जते । केवइया पञ्जवा पञ्चत्ता । गोयमा । अणं-

ता पञ्जवा पञ्चत्ता । से केण्डे णं जते । एवं वृष्ट-ऐरइयाणं

अणंता पञ्जवा पञ्चत्ता । गोयमा । ऐरइए ऐरइयस्स द्वब्ब-

याए तुष्टे पदेसत्तयाए तुष्टे उगाहणद्वयाए सिय हीणे सिय तुष्टे सिय अञ्जहिए, अदि हीणे अमंसेज्जनागाहीणे वा मंसेज्जनागाहीणे वा संसेज्जगुहीणे वा अमंसेज्जगुगुहीणे वा, अह अमंभिए अमंसेज्जनागमञ्जहिए संसेज्जनागमञ्जहिए वा अमंसेज्जगुगुगुमंभिए संसेज्जगुगुमंभिए वा, उट्टए 'सिय हीणे सिय तुष्टे सिय मञ्जहिए, अह हीणे अमंसेज्जनागाहीणे वा संसेज्जनागाहीणे वा मंसेज्जगुगुहीणे वा अमंसेज्जगुगुहीणे वा, अह अञ्जहिए अमंसेज्जनागमञ्जहिए वा संसेज्जनागमञ्जहिए वा अमंसेज्जगुगुमंभिए वा मंसेज्जगुगुमंभिए वा । काञ्जवणपञ्जवेहिं सिय हीणे सिय तुष्टे सिय मञ्जहिए, अदि हीणे अणंतभागीणीं वा अमंसेज्जनागाहीणे वा मंसेज्जनागाहीणे वा संसेज्जगुगुहीणे वा अमंसेज्जगुगुहीणे वा अणंतगुगुहीणे वा, अह अञ्जहिए अणंतजागमञ्जहिए वा अमंसेज्जनागमंभिए वा संसेज्जनागमञ्जहिए वा संसेज्जगुगुमंभिए वा अमंसेज्जगुगुमंभिए वा अणंतगुगुमंभिए वा । नीलवणपञ्जवेहिं सोट्टियवणपञ्जवेहिं पीयवणपञ्जवेहिं सुकिं वणपञ्जवेहिं व उट्टाणवडिए, सुत्तिगंणपञ्जवेहिं वुत्तिगंणपञ्जवेहिं उट्टाणवडिए, तित्तरमपञ्जवेहिं कड्यरसपञ्जवेहिं कसापरसपञ्जवेहिं तित्तरसपञ्जवेहिं महुत्तरमपञ्जवेहिं व उट्टाणवडिए, कसंस्फासपञ्जवेहिं महुत्तरफासपञ्जवेहिं गरुफासपञ्जवेहिं लघुफासपञ्जवेहिं सीतफासपञ्जवेहिं ठसिणफासपञ्जवेहिं निद्धकामपञ्जवेहिं लुक्कफासपञ्जवेहिं व उट्टाणवडिए, आभिनिबोदियनाणपञ्जवेहिं सुयनाणपञ्जवेहिं ओट्टिनाणपञ्जवेहिं मङ्गअन्नाणपञ्जवेहिं सुयअन्नाणपञ्जवेहिं विपेगनाणपञ्जवेहिं चक्कसुट्टेमणपञ्जवेहिं अमक्कसुट्टेमणपञ्जवेहिं ओट्टिसणपञ्जवेहिं उट्टाणवडिए । से तेण्डे णं गोयमा ! एवं वुच्चं-गेरइया णं तं संसेज्जना, ओ संसेज्जना, अणंता पञ्जवा पञ्जवा ।

अथ केनाऽभिप्रायेणैवं गौतमः पृष्टवान् ? । उच्यते-पूर्वं किलास्मान्प्रप्रवे पय्यविणामनत्तात्वात् पय्ययाणामानस्यमुत्तम् । अत्र पुनः पय्यविणामनस्यं नास्ति न च कथमिति पृच्छति- (नेरइयाणामियादि) तथाऽपि निर्वचनमिदं-अनन्ता इति । अथ केनायेन केन कारणेन केन हेतुना भद्रेन ! एवमुच्यते-नैरयिकाणां पय्या एवमनन्ता इति । अथानाह- (गौयमा ! नेरइए नेरइयस्स इव्वदुवाए तुष्टे इयादि) अथ पय्यायाणामनस्यं कथं घटते ! इति पृष्टे तदेव पय्यायाणामनस्यं यथा-मुक्कमुपपन्नं जवति तथा निर्वचनीयं, नास्त्यतः, ततः केनाऽभिप्रायेण नववानेवं निर्वचनमवाचि ? नैरयिको नैरयिकस्य च-

धर्थातया तुल्य इति ? । उच्यते-एकमपि लब्धमनस्तर्थाथ-निरयस्य ग्यायस्य प्रदर्शनाथम् । तत्र वस्मात्तर्थापि ना-रकजीवकपथेकसंख्याऽवचकमिदमिति नैरयिकस्य लब्धा-यतया तुल्यो, लब्धमेवाप्यो लब्धाथेस्तत्त्वात् । लब्धाथतया, तथा तुल्य एवं तावद् लब्धाथतया तुल्यवर्तमानात्तुम् । इदानीं प्रदर्शनाथमात्रमिदं तुल्यमाह- (पयसत्तयाए तुष्टे) इदमपि नारकजीवद्वयं होकाऽऽकाशप्रदेशपरिमाणप्रदेशमित्ति प्रदर्शनाथतयाऽपि नैरयिको नैरयिकस्य तुल्यः प्रदेश एवाथः प्र-देशाथः, तज्जावः प्रदर्शनाथतया प्रदर्शनाथतया । कस्मादभिहितमिति चेत् ? । उच्यते-तुल्यद्वैविध्यप्रदर्शनाथम् । तथाहि- द्विविधं लब्धम्-प्रदेशवत्, आप्रदेशवत् । तत्र परमाणुप्रदेशो, द्विप्रदेशाऽऽदिक्तं तु प्रदेशवत् । एतच्च लब्धद्वैविध्यं पुराशास्त्रिकाय एव जवति । शेषाणि तु धर्मोक्तिकायाऽऽहोमिदं प्रख्याति निवमा-स्तप्रदेशानि । (उगाहणद्वयाए सिय हीणे इत्यादि) नैरयिको-ऽन्यथातत्प्रदर्शोऽप्यस्य नैरयिकस्य तुल्यप्रदर्शस्य लब्धाहन्-मवगाहिं शरीरोच्छयोऽवगाहन्मवगाहिं यथाऽवगाहनाथं संस्फाव-हनाथेन, तथा अवगाहनाथतया । (सिय हीणे इत्यादि) स्वा-च्छन्दः प्रशोऽस्तिस्वविवाहविचारणाऽनेकात्मसंशयप्रश्नाऽऽ-दिष्वर्थेषु । अत्राऽनेकात्मसंशयकस्य प्रश्नो, स्वाधीनो, नैकात्मि-हीन इत्यर्थः, स्वाधीनो नैकात्मि तुल्य इत्यर्थः, स्वाध्यापि-को नैकात्मनाऽप्यधिक इति भावः । कथमिति चेत् ? । उच्यते-यस्माद्व्यति-रन्त्यप्रमाणपूर्वधर्मो नैरयिकाणां भवधारणीयस्य वै-कियशरीरस्य जन्मभेदावनादनाया अल्लसंख्यासंख्येयो भाग उ-त्कर्षतः सप्त धर्मा विभो इहनाः पदं चाहुन्नाति । उत्कर्षकास्तु च पृथिवीपृष्ठं क्रियुणं क्रियुणं यावत्सप्तपृथिवीनैरयिकाणां ज-घ्र्यतोऽवगाहनाऽहुस्संख्यासंख्येयो भागः । उत्कर्षतः पञ्चधनुःशा-तानाति । तत्र (इह हीणे इत्यादि) यदि हीनसंख्योऽसंख्येयभागा-हीनो वा स्वात्मसंख्येयभागाहीनो वा संख्येयगुणहीनो वा स्वात्-असंख्येयगुणहीनो वा । अथाप्याधिकसंख्योऽसंख्येयभागाऽप्याधि-को वा इत्यात् संख्येयभागाऽप्याधिको वा सत्येयगुणाऽधिको वा असंख्येयगुणाऽधिको वा । कथमिति चेत् ? । उच्यते-एकः किला नारकः उच्छेस्येन पञ्च धनुःशतानि, अपरस्ताम्येवाऽहुत्तासंख्ये-यभागाहीनानि, अहुत्तुलासंख्येयभागाह पञ्चानां धनुःशतानामसं-ख्येये प्रागं वर्तते, ततः सोऽहुत्तुलासंख्येयभागाहीनः पञ्चधनुःशा-तप्रमाणाऽपरस्य परिपूर्णपञ्चधनुःशतप्रमाणमप्योपेक्षयाऽसंख्ये-यभागाहीनः, इतरास्त्वतरापेक्षयाऽसंख्येयभागाऽप्याधिकः । तथा एकः पञ्चधनुःशतान्मुच्छेस्वेनाऽपरस्तु ताभ्यव द्वाचर्यं त्रिजितं धनुर्जित्स्वेनानि, ते च द्वे त्रीणि वा चर्चणि प-ञ्चानां धनुःशतानां संख्येयभागां वर्तते, ततः सोऽपरस्य परिपूर्णपञ्चधनुःशतप्रमाणस्यापेक्षया संख्येयभागाहीनः, अपर-स्तु परिपूर्णपञ्चधनुःशतप्रमाणः, तदपेक्षया संख्येयभागाऽधिकः, तथा एकः पञ्चविंशतिधनुःशतमुच्छेस्वेनाऽपरस्तु परिपूर्णानि पञ्चधनुःशतानि पञ्चविंशं व धनुःशतं चतुर्भिर्गुणैः पञ्च-धनुःशतानि जवति । ततः पञ्चविंशत्यधिकधनुःशतप्रमाणा-संख्येयपरस्य परिपूर्णपञ्चधनुःशतप्रमाणस्यापेक्षया संख्ये-यगुणहीनो जवति, तदपेक्षया त्वितरः परिपूर्णपञ्चधनुःशतप्र-माणः संख्येयगुणाधिकः । तथा-एकोऽप्योपास्येयस्यामहुत्त-स्यासंख्येयभागाऽप्याधिको वर्तते, अम्वस्तु पञ्चधनुःशतप्रमाणा-न्मुच्छेस्वेनाऽहुत्तासंख्येयभागाऽप्याधिकसंख्येयं गुणैः सप्त प-ञ्चधनुःशतप्रमाणां जवति । ततोऽप्योपास्येयस्यामहुत्तुलासं-

स्वयेवभागप्रमाणेऽवगाह्य वर्तमानः परिपूर्णः पञ्चवतुःशतप्रमाणापेक्षया असंख्येयगुणहीनः, पञ्चधनुःशतप्रमाणस्तु तद्वैप-
 क्रया असंख्येयगुणाभ्यधिकः । (डिग्ग सिय हिया इत्यादि)
 यथाऽवगाहनया हानौ वृद्धौ चतुःस्थानपतितं चकत्तया स्थि-
 त्वाऽपि चकत्थ इति भावः । एतदेवाऽऽह—(जह होणं असंखे-
 ज्ञप्रमाणीयं वा इत्यादि) तत्रैकस्य किल नारकस्य त्रयस्त्रिंश-
 त्सागरोपमाणि स्थितिः, नपरस्य तु ताम्येव समयाऽऽदिन्युनामि ।
 तत्र यः समयाऽऽदिन्युनस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमप्रमाणास्थितिकः स
 परिपूर्णस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकनारकापेक्षया असंख्येय-
 भागहीनः परिपूर्णः, त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकस्तु तद्वैपक्रया
 असंख्येयजगामाभ्यधिकः । समयाऽऽदिनः सागरोपमापेक्षया असं-
 ख्येयभागमात्रत्वात् । तथा असंख्येयः समवेरकाऽर्वातिका,
 संख्यातामिरावशिकाभिरैकं चञ्चुःसिनःस्वासाकासः, सप्तमि-
 रुन्नासिनःस्वासरिकः स्नाकाः, सप्तमिस्ताकेरको स्नयः, सप्तस-
 त्तया ७७ लवानामेको मुहुरैः, त्रिशता मुहुरैर्होरात्रः, पञ्चदश-
 होरात्रिः पक्षो, द्वात्रिंश पक्षायां मासो, द्वादशमासैः संव-
 त्सराः, असंख्येयः संवत्सरैः पटवोपमसागरोपमाणि । समया-
 वर्तनकोट्यासमुद्भूतैर्दिवसाहारोपमसासंख्येयसरतुगेहीनः प-
 रिपूर्णस्थितिकनारकापेक्षया असंख्येयभागहीनो भवति । तद्वैप-
 क्रया विभक्तोऽसंख्येयभागमाभ्यधिकः । तथा एकस्य त्रयस्त्रिंश-
 त्सागरोपमाणि स्थितिः, परस्य ताम्येव पटवोपमैर्युनामि, दश-
 भिश्च पटवोपमकोट्यार्कोटोऽनैरेकं सागरोपमं निपद्यते, ततः प-
 टवोपमैर्युनामि स्थितिकः परिपूर्णस्थितिकनारकापेक्षया संख्येय-
 भागहीनः, परिपूर्णस्थितिकस्तु तद्वैपक्रयाऽसंख्येयभागमाभ्यधि-
 कः । तथा—एकस्य सागरोपममेकं स्थितित्परस्य परिपूर्णानि
 त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि । तत्रैकसागरोपमस्थितिकः परिपूर्ण-
 स्थितिकनारकापेक्षया संख्येयगुणहीनः, एकस्य सागरोपम-
 रूपं त्रयस्त्रिंशत्ता गुणानं परिपूर्णस्थितिकतत्परम् । परिपूर्णस्थि-
 तिकस्तु तद्वैपक्रया संख्येयगुणाभ्यधिकः । तथा एकस्य द-
 शवर्षसहस्राणि स्थितित्परस्य त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि द-
 शवर्षसहस्राण्यसंख्येयगुणं गुणकारेण गुणितानि त्रयस्त्रिं-
 शत्सागरोपमाणि भवन्ति । ततो दशवर्षसहस्रस्थितिकस्य त्रिं-
 शत्सागरोपमस्थितिकनारकापेक्षया असंख्येयगुणहीनः,
 तद्वैपक्रया तु त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकोऽसंख्येयगुणा-
 भ्यधिकः इति । तद्वैपक्रस्य नारकस्य त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि द्र-
 ध्यतो ह्यप्यधेतया प्रदेष्टाद्येतया च तुल्यत्वमुक्तम् । क्षेत्रतोऽ-
 वगाहनं प्रति हीनाधिकत्वेन चतुःस्थानपतितत्वम् । कालतोऽपि
 स्थितितो हीनाधिकत्वेन चतुःस्थानपतितत्वम् । इदानीं ज्ञावाऽऽ-
 भ्युपगम्याधिकत्वं प्रवेष्टाने—यतः सकलमेव जीवकल्पमप्य-
 ह्यव या परस्परतो द्रव्यक्षेत्रकालनानिर्वैभज्यते, यथा घटः ।
 तथा हि—घटो ह्यन्यत एको मातृकोऽपराः कालो राजताऽऽ-
 र्वाव । क्षेत्रत एक इहस्यः, नपरः पाटलिप्रुक्तः कालत यकोऽ-
 ननोऽप्यन्येवमः पटवतो वा । जायत एकः इधमोऽपरस्तु र-
 काऽऽदिः एवमवयवैः । तत्र प्रथमतः पुष्पमिवोपाक्रियामकमौद्य-
 निमित्तजीवोद्यिकमावाऽऽभ्येते हीनाधिकत्वमाह—कासचय-
 मज्जनेहिं हिय होणं सिय तुल्ले सिय ममहिणं । अस्वाक्षर-
 मट्टना पुर्ववत् । तत्र यथा हीनत्वमवयविकत्वं वा तथा प्रति-
 पाद्यति—(जह होणेत्यादि) इह भावोपेक्षया हीनाधिक-
 त्वस्थित्यां हानौ वृद्धौ च त्रयेकं पटुस्थानपतितत्वमावा-

व्यतः । पटुस्थानके च यत् तद्वैपक्रया असन्तभागहीनं तस्य
 सर्वजीवानन्तकेन भागे ह्यते यल्लभ्यते तेनानन्तमेव भागेन
 हीनं, यच्च तद्वैपक्रया संख्येयजगामहीनं तस्यापेक्षणीयस्थान-
 स—संख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणेन राशित्वा प्रागे ह्यते यल्लभ्यते
 तावता भागेन न्यूनम् । यच्च तद्वैपक्रया संख्येयजगामहीनं त-
 स्यापेक्षणीयस्थानोक्तसंख्येयकेन प्रागे ह्यते यल्लभ्यते तावता
 हीनम् । गुणानसंख्येयानां तु यद्यनः संख्येयगुणं तद्वैपक्रयत-
 मुत्कृतेन संख्येयकेन गुणितं सत् यावद्भवति तावदप्रमाणम-
 वसातव्यम् । यच्च यतोऽसंख्येयगुणं तद्वैपक्रयमसंख्येयम-
 कोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणेन गुणकारेण गुण्यते, गुणितं सत् यावद्भवति तावदप्र-
 माणं ह्यल्लभ्यम् । तथा चैतदेव क्रमप्रकृतिसमाहृष्टयां यद्व्याप्तक-
 प्रपणायवसरे प्रागद्वारगुणकारस्यपुनर्गुणितम्—'सर्वजीवाणां
 तमसंख्येयलोकेऽवगाहनं जट्टस्स भागो तिस्र गुणानां कृणुं शति' ।
 सप्रत्यक्षितुस्तथाकपटुस्थानपतितत्वं भाव्यते—तत्र कृणवर्ण-
 पयोपपरिमाणं तत्रानांऽनन्तसंख्याऽऽक्रमकमप्यल्लभ्यतावसातव्यम्
 किं दश सहस्राणि १०००० । तस्य सर्वजीवानन्तकेन शतप-
 रिमाणपरिकल्पितेन भागो षष्ठयेन, स्रष्टव शतम् १०० तत्रैकस्य
 किल नारकस्य कृणवर्णपयोपपरिमाणं दशसहस्राणि, अप-
 रस्य ताम्येव शतेन हीनानि ६००० शतं वा सर्वजीवानन्तभा-
 गद्वारसंख्येयजगामहीनं भागः, ततो यस्य शतेन हीनानि दश
 सहस्राणि सोऽपरस्य परिपूर्णदशसहस्रप्रमाणकृणवर्णपयोप-
 रस्य नारकस्यपेक्षयाऽनन्तभागहीनः, तद्वैपक्रया तु सोऽपरः कृ-
 णवर्णपयोपमानं जगामाभ्यधिकः । तथा कृणवर्णपयोपपरि-
 माणस्य दशसहस्रसंख्याकृणवर्णपयोपेक्षयाऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमा-
 णपरिकल्पितेन पञ्चाशत्परिमाणेन भागशतेन भागो विहसते,
 लब्धं द्वे भागे । एवोऽसंख्येयतमो आसन्तैरेकस्य किल नारक-
 स्य कृणवर्णपयोपया दशसहस्राणि शतद्वयेन हीनानि ६००० ।
 अपरस्य परिपूर्णानि दशसहस्राणि १०००० । तत्र यः शतह-
 यहीनदशसहस्रप्रमाणकृणवर्णपयोपस्य स परिपूर्णकृणवर्णपयोप-
 यनारकापेक्षयाऽसंख्येयजगामहीनः । परिपूर्णकृणवर्णपयोपस्तु त-
 द्वैपक्रयाऽसंख्येयभागमाभ्यधिकः २ । तथा तस्य कृणवर्णपयोप-
 योदशसहस्रसंख्याकृणवर्णपयोपपरिमाणकल्पितेन द-
 लक्षपरिमाणेन भागद्वारेण भागे १६०००, स्रष्टव सहस्रम् । एव
 किं संख्याततमो भागः तत्रैकस्य नारकस्य किल कृणवर्णप-
 योपपरिमाणं नवसहस्राणि ६००० । अपरस्य दशसहस्राणि
 १०००० नवसहस्राणि तु दशसहस्राणि सहस्रेण हीनानि । स-
 हस्रं च संख्येयतमो भाग इति नवसहस्रप्रमाणकृणवर्णपयो-
 पपरिपूर्णकृणवर्णपयोपयनारकापेक्षया संख्येयभागहीनः, तद-
 वैपक्रया त्विततः संख्येयभागमाभ्यधिकः । तथैकस्य नारकस्य किल कृ-
 णवर्णपयोपपरिमाणं सहस्रम्, अपरस्य दशसहस्राणि, तत्र स-
 हस्रदशकेनोक्तसंख्यातकल्पितेन गुणितं दशसहस्रसंख्या-
 कं जयतीति सहस्रसंख्येयकृणवर्णपयोपयो नारको दशसहस्रसं-
 ख्याकृणवर्णपयोपयनारकापेक्षया संख्येयगुणहीनः, तद्वैपक्रया
 परिपूर्णकृणवर्णपयोपयाः संख्येयगुणाभ्यधिकः । तथा एकस्य किल
 नारकस्य कृणवर्णपयोपयास्रष्टव भागे, अपरस्य परिपूर्णानि दश
 सहस्राणि द्वे च शतेन संख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणपरिकल्पि-
 तेन पञ्चाशत्परिमाणेन गुणकारगुणितेन दशसहस्राणि जायन्ते ।

[illegible]

इदानीमसुरकुमारेषु पर्यायाग्रं पिपृच्छिषुगाह-

अमरकुमारार्णं जेतुं ? केवड्या पज्जवा पयसा ? । गोय-
मा ! अणंता पज्जवा पयसा । से केण्ठे खं जेतुं ? एवं
वृद्ध-अमरकुमारार्णं अणंता पज्जवा पयसा ? । गोयमा !
अमरकुमारं अमरकुमारस्स दव्वड्याए तुल्ले, पदेसवड्याए
तुल्ले, ओगण्णहाए चण्डाणवडिए, ठिंए चण्डाणवडिए, को-
पाम्भस्सपज्जवेहि बड्यावडिए । एवं नंत्तवपज्जवेहि हिो-
द्विहाहाक्षिपवपज्जवेहि सुक्षिणवपज्जवेहि सुजिणंथप-
ज्जवेहि सुजिणंथपज्जवेहि तिचरपज्जवेहि कट्ठरसप-

उजवेहिं कसापरसपजवेहिं अविखरसपजवेहिं महरसप-
जवेहिं ककलहफासपजवेहिं मउपफासपजवेहिं गवपफा-
सपजवेहिं लहृयफासपजवेहिं सीतफासपजवेहिं उमि-
णफासपजवेहिं निरुफासपजवेहिं लुखफासपजवेहिं
आजिणिवोहियनाणपजवेहिं सुयनाणपजवेहिं ओहिना-
णपजवेहिं मउआणपजवेहिं सुयअन्नाणपजवेहिं वि-
भंगनाणपजवेहिं चकसुदंमणपजवेहिं अचकसुदंमणपज-
वेहिं ओट्टिदंसणपजवेहिं य छछाणवदिण । स तेणट्ठे णं
गोयमा ! एवं वुब्ब-असुरकुमाराणं अणंता पज्जवा पप्प-
त्ता । एतं जण एरइया जहा असुरकुमारा तथा नागकुमारा
विजो जाव थयियकुमारा । पुढविकाइयाणं भंते ! केवइया प-
ज्जवा पप्पत्ता । गोयमा ! अणंता पज्जवा पप्पत्ता । मे
केणट्ठे णं एवं वुब्ब-पुढविकाइयाणं अणंता पज्जवा पप्प-
त्ता । गोयमा ! पुढविकाइए पुढविकाइयस्स दव्वडयाए तु-
ल्ले, पदेसडयाए तुल्ले, ओगाणण्डयाए मिय हीणं सिय तुल्ले
मिय अमभहिण । जइ हीणं असंखेजजनागहीणं वा मंखे-
जजभागहंणं वा मंखेजजगुणहीणं वा असंखिजजगुणहीणं
वा । अह अमभहिण अमंखेजजभागअवट्टिण वा मंखे-
जजभागअवट्टिण वा संखेजजगुणममभहिण वा असंखि-
जगुणममभहिण वा । डिणं मिय हीणं सिय तुल्ले मिय अ-
मभहिण । जइ हीणं असंखिजजभागहीणं वा मंखेजजभाग-
हीणं वा मंखेजजगुणहीणं वा । अह अमभहिण अमंखे-
जजभागअवट्टिण वा मंखेजजजगुणअवट्टिण वा संखे-
जजगुणममभहिण वा वमोहिं मंथेहिं रमेहिं फासंहिं मइअन्नाण-
पजवेहिं सुयअन्नाणपजवेहिं अचकसुदंमणपजवेहिं छ-
ट्टाणवदिण । आउकाइयाणं भंते ! केवइया पज्जवा पप्प-
त्ता । गोयमा ! अणंता पज्जवा पप्पत्ता । मे केणट्ठे णं भंते !
एवं वुब्ब-आउकाइयाणं अणंता पज्जवा पप्पत्ता । गोय-
मा ! आउकाइए आउकाइयस्स दव्वडयाए तुल्ले, पदेसड-
याए तुल्ले, उगाणण्डयाए चउट्टाणवदिण, डिणं तिट्ठाण-
वदिण वन्नगंधरसफासमइअणाणसुयअन्नाण अचकसुदं-
सणपजवेहिं य छट्टाणवदिण । तेउकाइयाणं पुत्ता ! गोयमा !
अणंता पज्जवा पप्पत्ता । से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुब्ब-तेउ-
काइयाणं अणंता पज्जवा पप्पत्ता । गोयमा ! तेउकाइए तेउ-
काइयस्स दव्वडयाए तुल्ले, पदेसडयाए तुल्ले, ओगाणण्डयाए
चउट्टाणवदिण । डिणं तिट्ठाणवदिण वन्नगंधरसफासमइअ-
णाणसुयअन्नाण अचकसुदंमणपजवेहिं य छट्टाणवदिण ।
वाउकाइयाणं पुत्ता ! गोयमा ! वाउकाइयाणं अणंता
पज्जवा पप्पत्ता । से केणट्ठे णं जेते ! एवं वुब्ब-वाउका-
इयाणं अणंता पज्जवा पप्पत्ता । गोयमा ! वाउकाइए

बाउकाइयस्स दब्बहट्ठाए तुल्ले, पदेमट्ठायाए तुल्ले, ओगाह-
णहट्ठायाए चउट्ठाणवदिए । ठिईए तिह्ठाणवदिए वमगंधर-
सफासमइअसाणसुयअसाणअचक्खुदंसणपज्जवेहिं य उ-
ट्ठाणवदिए । वणस्सइकाइयाणं भंते ! केवइया पज्जवा
पसत्ता ? गोयमा ! अणंता पज्जवा पसत्ता । से केण्ठे णं
भंते ! एवं बुबइ-वणस्सइकाइयाणं अणंता पज्जवा पस-
त्ता । गोयमा ! वणस्सइकाइए वणस्सइकाइयस्स दब्बहट्ठायाए
तुल्ले, पदेमट्ठायाए तुल्ले, ओगाहणहट्ठायाए चउट्ठाणवदिए ।
ठिईए तिह्ठाणवदिए, वमगंधरसफासमइअसाणसुयअ-
साणअचक्खुदंसणपज्जवेहिं य उट्ठाणवदिए । ते तेण्ठे णं
गोयमा ! वणस्सइकाइयाणं अणंता पज्जवा पसत्ता । वे-
इंदियाणं पुच्छा ? गोयमा ! वेइंदियाणं अणंता पज्जवा
पसत्ता । से केण्ठे णं जंते ! एवं बुबइ-वेइंदियाणं अणंता
पज्जवा पसत्ता । गोयमा ! वेइंदिए वेइंदियस्स दब्बहट्ठाया-
ए तुल्ले, पदेमट्ठायाए तुल्ले, उगाहणहट्ठायाए सिय हाणे सिय
तुल्ले सिय अम्भहिं । जदि हीए अस्संवेज्जनागहीणे
वा संवेज्जनागहीणे वा संवेज्जगुणहीणे वा अस्संवेज्जगु-
णहीणे वा । अह अज्जंहए अस्संवेज्जनागमज्जहिं वा
संवेज्जनागमज्जहिं वा संवेज्जगुणमज्जहिं वा अस्सं-
वेज्जगुणमज्जहिं वा । ठिईए तिह्ठाणवदिए, वमगंधर-
सफासमभिणिबोहिन्याणसुयअसाणअचक्खुदंसणपज्जवेहिं
य उट्ठाणवदिए । एवं तेइंदि-
याणं वि, एवं चउरंदियाणं वि, एणंरं दो दंसणा च-
क्खुदंसणहिं अचक्खुदंसणपज्जवेहिं य उट्ठाणवदिए । पंचि-
दियतिक्खजोणियाणं पज्जवा जट्ठा एरइयाणं तथा
णियव्वा । मणुस्साणं जंते ! केवइया पज्जवा पसत्ता ?
गोयमा ! अणंता पज्जवा पसत्ता । से केण्ठे णं जंते !
एवं बुबइ-मणुस्साणं अणंता पज्जवा पसत्ता । गोयमा !
माणुस्स दब्बहट्ठायाए तुल्ले, पदेमट्ठायाए तुल्ले, उगाहणहट्ठायाए
चउट्ठाणवदिए । ठिईए चउट्ठाणवदिए, वमगंधरसफा-
समभिणिबोहिन्याणसुयअसाणओहिन्याणमणपज्जवनाण-
पज्जवेहिं य उट्ठाणवदिए, केवइनाणपज्जवेहिं तुल्ले तिहिं
असाणेहिं तिहिं दंसणेहिं उट्ठाणवदिए, केवइदंसणपज्ज-
वेहिं तुल्ले । वाणमंतरा ओगाहणहट्ठायाए ठिईए चउट्ठाण-
वदिए, वज्जादीहिं उट्ठाणवदिआ, जोइसिपवनाणिया वि
एवं चेव, नवरं ठिईए चउट्ठाणवदिए तिह्ठाणवदिआ ।

(असुरकुमारानं भंते ! केवइया पज्जवा पसत्ता इत्यादि)
उक्त एवाधः प्रायः सर्वेष्वप्यसुरकुमाराऽऽदिषु, ततः । लक्ष्यम-
पि चतुर्विधनिर्दग्गकसूत्रं प्राग्भूतलक्ष्मीयं, यस्तु विशेष उप-
दश्यते न च यत् पृथिवीकायिकाऽऽदीनामवगहनाया अह्मजा-
सत्त्वैष्येयभागप्रमाणाया अपि चतुःस्थानपतितत्वं तदह्मजा-

संख्येयभागस्यासंख्येयभेदभिन्नत्वादवसेयम् । स्थित्या हीनत्वम-
धिकत्वं च त्रिस्थानपतितं, न चतुःस्थानपतितम्, असंख्येयगुण-
बुद्धिहायोरसमजपात् । कथं तयोरसम्भवं इति चेत् ? उच्यते-
इह पृथिव्यादीनां सर्वत्रजन्मनायुः क्षुब्धकमवप्रदणं, क्षुब्धक-
प्रवप्रदणस्य परिमाणमावत्तिकानां द्वे शाने वदपञ्चाशदधिके
सूदने च द्विष्टिकाप्रमाणं, सर्वसंख्यया क्षुब्धकमवप्रदणानां प-
दवर्णसदृशानि पञ्चाशदानि पदविशद्विधिकाणि ६५५३६ ।

उक्तं च-

“ शोक्षि सयाई नियमा, छप्पन्नाई पमाणो होति ।

आवलियपमाणेणं, खुबुगज्जवमाहणमेवं ॥ १ ॥

पञ्चाट्टि य सहस्साई, पंचेव सयाई तह य ज्जासी ।

खुबुगज्जवमग्गदणा, इति एते सुल्लेखे ॥ २ ॥ ”

पृथिव्यादीनां च स्थितिकर्तृताऽपि संख्येयवर्षप्रमाणा,
ततो मासंख्येयगुणवृद्धिद्वान्योः समजः । शेषबुद्धिहानि-
त्रिकभावना त्वेवम्-एकस्य (एक पृथिवीभागाविधितिः
परिपूर्णाणि द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि, अपरस्य तावच्च स-
मयन्तूनाणि । ततः समयस्यूनद्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकः
परिपूर्णाद्विंशतिवर्षसहस्रस्थितिकापेक्षया असंख्येयजग-
हीनः, तदपेक्षया त्वितरोऽसंख्येयभागाधिकः, तथा एक-
स्य परिपूर्णाणि द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि स्थितिरपरस्य ताव्य-
बाह्यमूर्तुद्वौऽऽदिनोनानि । अन्तर्मूर्तुऽऽदिकं चाविंशतिवर्षसह-
स्राणां संख्येयतमो जगः, ततोऽन्तर्मूर्तुऽऽदित्यूनद्वाविंशतिवर्ष-
सहस्रस्थितिकः परिपूर्णाद्विंशतिवर्षसहस्रस्थितिकापेक्षया सं-
ख्येयभागाहीनः, तदपेक्षया तु इतरः संख्येयजगादधिकः । तथा
एकस्य द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि स्थितिरपरस्यान्तर्मूर्तुसं मासो
वर्षे वर्षसहस्रं वा, अन्तर्मूर्तुऽऽदिकं नियतपरिमाणया संख्येया
गुणिनं द्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिप्रमाणं भवति, तेनान्तर्मूर्तु-
ऽऽदिसंख्येयभागाधिकः । परिपूर्णाद्विंशतिवर्षसहस्रस्थितिकापे-
क्षया संख्येयगुणहीनः, तदपेक्षया तु परिपूर्णाद्विंशतिवर्षसह-
स्रस्थितिकः संख्येयगुणाधिकः । एवमप्यादिकऽऽदीनामपि
चतुरिन्विधपथेभ्यस्तानां स्वस्वोक्तस्थित्यनुसारेण स्थित्या त्रि-
स्थानपतितत्वं भावनीयम् । तिर्यक्पञ्चैन्द्रियाणां मनुष्याणां
च चतुःस्थानपतितत्वं, तथासुरकर्मवत्तन्नां पदयोगाभिनि स्थि-
तिः । पदयोगं चासंख्येयवर्षसहस्रप्रमाणमनोऽसंख्येयगुणवृ-
द्धिहायोरपि सम्भवाद्गुणघने चतुःस्थानपतितत्वम् । एवं
इत्यन्तराणांमपि तेषां जन्मनतो दशवर्षसहस्रस्थितिकादुत्क-
र्षतः पदयोगमस्थितिः, उद्योतिष्वेमात्तिकानां पुनः स्थित्या
त्रिस्थानपतितत्वं, यतोऽद्योतिष्काणां जघन्यमायुः पदयोगमा-
ध्यायः, उत्कर्षतो वर्षलक्षाधिकं पदयोगं, वैमानिकानां जघन्यं
पदयोगमसूक्तं अथलक्षस्तारापमनां दशकोटाकोटोत्त-
रं पदयोगमसूक्तं च, सागरोपमनस्तेषामप्यसंख्येयगुणवृद्धि-
हायसम्भवात् । स्थितिः त्रिस्थानपतितता । शेषसूत्रमाध्या तु
सुगमत्वात् स्वयं भावनीया, तदेव सामान्यतो नैराधिकाऽऽदीनां
प्रत्येकं पदयोगाऽऽनन्तरं प्रतिपादितम् ।

इहानां जघन्यमाऽऽद्यवगादनाऽऽद्यचिह्नस्य तेषामिव प्रत्येकं
पदयोगं प्रतिपद्यद्विधिराद-

जट्ठनोगाहणाणं भंते ! एरइयाणं केवइया पज्जवा प-
सत्ता ? गोयमा ! अणंता पज्जवा पसत्ता । से केण्ठे णं जं-

ते ! एवं वृक्षद्व-जहन्नेगाहणयाणां गेरइयाणं अमंता प-
ऊजवा पएणत्ता ?। गोयमा ! जहन्नेगाहणयाणं गेरइए जह-
न्नेगाहणस्स गेरइयस्स दब्बट्टयाए तुल्ले, पेदेमट्टयाए तुल्ले,
ळग्गाहणट्टयाए तुल्ले, डिईए चउट्ठाणवक्किए, बसम्मपरसफा-
सपञ्जवेहिं तिहिं पाणिहिं तिहिं अएणाणेहिं तिहिं दंस-
येहिं छुट्ठाणवक्किए । उक्कोसांगाहणयाणां जंतं ! गेरइ-
याणां केवइया पऊजवा पएणत्ता ?। गोयमा ! अणंता प-
ऊजवा पएणत्ता । से केंकेट्ठं जंतं ! एवं वृक्षद्व-उक्कोसां-
गाहणयाणां गेरइयाणां अणंता पऊजवा पएणत्ता ?। गोय-
मा ! उक्कोसांगाहाए गेरइए उक्कोसांगाहणस्स गेरइय-
स्स दब्बट्टयाए तुल्ले पेदेमट्टयाए तुल्ले, ळग्गाहणट्टयाए
तुल्ले । ठित्तीए मिय हीणे मिय तुल्ले सिय अच्चहिए ।
जदि हीणे असंखेजजजागहीणे वा संखेजजजागहीणे वा ।
अइ अब्भहिए असंखेजभागअच्चहिए वा संखेजजजाग-
मच्चहिए वा, बन्नंगयरसफासपऊजवेहिं तिहिं नाणेहिं ति-
हिं अएणाणेहिं तिहिं दंसयेहिं छुट्ठाणवक्किए । अजइनु-
क्कोसांगाहणयाणां जंतं ! गेरइयाणां केवइया पऊजवा पएण-
त्ता ?। गोयमा ! अणंता पऊजवा पएणत्ता । से केंकेट्ठं भं-
ते ! एवं वृक्षद्व-अजइनुक्कोसांगाहणयाणां अणंता पऊजवा
पएणत्ता ?। गोयमा ! अजइनुक्कोसांगाहणयाणं गेरइए अज-
इनुक्कोसांगाहणस्स गेरइयस्स दब्बट्टयाए तुल्ले पेदेमट्टया-
ए तुल्ले ओगाहणट्टयाए मिय हीणे मिय तुल्ले मिय अ-
च्चहिए । जइ हांणे असंखेजजजागहीणे वा संखेजजज-
जागहीणे वा संखेजजगुणहीणे वा असंखिजजगुणहीणे वा ।
अइ अच्चहिए वा असंखिजजजागमच्चहिए वा संखे-
जजजागमच्चहिए वा संखिजजगुणअच्चहिए वा अमं-
खिजजगुणमच्चहिए वा । ठिईए मिय हीणे मिय तुल्ले
सिय अच्चहिए । जदि हीणे असंखेजजजागहीणे वा सं-
खेजजजागहीणे वा असंखेजजगुणहीणे वा संखेजजगुणहीणे
वा । अइ अब्भहिए असंखेजजजागअच्चहिए वा संखेजजज-
जागअच्चहिए वा संखेजजगुणअच्चहिए वा असंखेजजगुण-
अच्चहिए वा, बन्नंगयरसफासपऊजवेहिं तिहिं नाणेहिं
तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसयेहिं छुट्ठाणवक्किए । से ते-
थेट्ठेणं एवं वृक्षद्व-गोयमा ! अजइनुक्कोसांगाहणयाणां गे-
रइयाणां अमंता पऊजवा पएणत्ता । जहएणडियायां भंते !
गेरइयाणां केवइया पऊजवा पएणत्ता ?। गोयमा ! अणंता प-
ऊजवा पएणत्ता । मे केंकेट्ठं भंते ! एवं वृक्षद्व-जहन्ने-
हिईयाणां गेरइयाणां अणंता पऊजवा पएणत्ता ?। गोयमा !
जहन्नेहितीए नेरइए जइनडिप्पए गेरइयस्स दब्बट्टया-
ए तुल्ले, पेदेमट्टयाए तुल्ले, ओगाहणट्टयाए चउट्ठाणवक्कि-

प । तिईए तुहमे, वन्गंघरसफासपजजवेहिं तिहिं नाणेहिं
तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं उडाणवदिए । एवं उ-
कोमहिईए वि, अजहन्नुकासहिईए वि एवं, नवरं सडाणे
चउडाणवदिए । जहएणगुणकालयाणं भंते । नेरइयाणं के-
वइया पजजवा पमत्ता । गोयमा ! अणंता पजजवा पमत्ता ।
से केणछेणं जंते ! एवं वुचइ-जहएणगुणकालयाणं नेर-
इयाणं अणंता पजजवा पएणत्ता । गोयमा ! जहएणगु-
कालए नेरइए जहएणगुणकालगमं नेरइयस्स दव्वइयाए
तुल्लं, पदेसछयाए तुल्लं, ओगाहणइयाए चउडाणवदिए,
तिवीए चउडाणवदिए । कालवमणपजजवेहिं तुल्लं, अवेसे-
सेहिं वमणंघरसफासपजजवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्ना-
णेहिं तिहिं दंसणेहिं उडाणवदिए । से तेणछेणं गोयमा !
एवं वुचइ-जहन्नुगणकालयाणं नेरइयाणं अणंता पजजवा
पमत्ता । एवं उकोमगुणकालए वि, अजहममणुकोस-
गुणकालए वि एवं चेव, नवरं कालवमणपजजवेहिं उडाण-
वदिए एवं, अवेसमा चत्तारि वमदा दों गंधा पंच रसा
अच्छ फामा नाणियव्वा । जहमाभिणोबोहियनाणीणं भं-
ते ! नेरइयाणं केवइया पजजवा पमत्ता । गोयमा ! अणंता
पजजवा पमत्ता । से केणछेणं जंते ! एवं वुचइ-जह-
माजिणोबोहियनाणीणं नेरइयाणं अणंता पजजवा पम-
त्ता । गोयमा ! जहमाभिणोबोहियनाणीं नेरइए जहन्ना-
जिणोबोहियनाणस्स नेरइयस्स दव्वइयाए तुल्लं, पदेस-
इयाए तुल्लं, उगाहणइयाए चउडाणवदिए, तिवीए च-
उडाणवदिए, वमणंघरसफासपजजवेहिं उडाणवदिए । आ-
हिं उडाणवदिनाणपजजवेहिं तुल्लं, सुयनाणं ओहिंदिनापजज-
वेहिं उडाणवदिए । एवं उकोसाजिणोबोहियनाणीं वि,
अजहममणुकोसाजिणोबोहियनाणीं वि एवं चेव, नवरं आ-
जिणोबोहियनाणपजजवेहिं सडाणे उडाणवदिए । एवं सुय-
नाणीं, ओहिंनाणीं वि एवं चेव, नवरं जस्स नाणा तस्स अ-
प्पाणा नत्थि, जहा नाणा तथा अप्पाणा वि आणियव्वा, न-
वरं जस्स अप्पाणा तस्स नाणा नत्थि । जहमचक्खुदंस-
णाणं भंते ! नेरइयाणं केवइया पजजवा पमत्ता । गोयमा !
अणंता पजजवा पमत्ता । से केणछेणं जंते ! एवं वुचइ-
जहमचक्खुदंसणाणं नेरइयाणं अणंता पजजवा पमत्ता ।
गोयमा ! जहमचक्खुदंसणाणं नेरइए जहमचक्खुदंसणि-
णस्स नेरइयस्स दव्वइयाए तुल्लं, पदेसछयाए तुल्लं, ओ-
गाहणइयाए चउडाणवदिए, तिवीए चउडाणवदिए,
वमणंघरसफासपजजवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं
उडाणवदिए, चक्खुदंसणपजजवेहिं तुल्लं, अवचक्खुदं-
सणपजजवेहिं ओहिंदंसणपजजवेहिं उडाणवदिए । एवं

लकोमचक्रवर्त्तसणी वि, अजहस्यमणुकोमचक्रवर्त्तसणी वि एवं चैव, नवरं सङ्गाणे छद्वाणवदिप । एवं अचक्रवर्त्तसणी वि, अहोहिदंसणी वि । जहस्योगाहणगाणं भंते । अ-
सुरकुमारणां केवइया पञ्जवा पञ्चत्ता । गोयमा । अणंता पञ्जवा पञ्चत्ता । से केण्डेणं भंते । एवं वुबइ-जहस्यो-
गाहणगाणं असुरकुमारणां अणंता पञ्जवा पञ्चत्ता । गोयमा । जहस्योगाहणं असुरकुमारं जहस्योगाहणगसम
असुरकुमारसम दव्वइयाए तुल्ले, पदेसइयाए तुल्ले, उग्गा-
हणइयाए तुल्ले, उडिंए चउडाणवदिप, वस्योदिं हडा-
णवदिप, आचिण्णिबोहियेनाखमुयनाण अहोहिनाण पञ्जवेहिं
तिदिं नाणेहिं तिदिं अस्साणेहिं तिदिं दंसणेहिं य उडा-
णवदिप । एवं उकोसोगाहणं वि, एवं अजहस्यमणुको-
सोगाहणं वि, नवरं उकोसोगाहणं वि असुरकुमारं उ-
तीए चउडाणवदिप, एवं जाव यणियकुमारो । जहस्यो-
गाहणगाणं जंते । पुदविकाइयाणं केवइया पञ्जवा प-
ञ्चत्ता । गोयमा । अणंता पञ्जवा पञ्चत्ता । से केण्डेणं
भंते । एवं वुबइ-जहस्योगाहणगाणं पुदविकाइयाणं अ-
णंता पञ्जवा पञ्चत्ता । गोयमा । जहस्योगाहणं पुदवि-
काइए जहस्योगाहणगसम पुदविकाइयसम दव्वइयाए तुल्ले,
पदेसइयाए तुल्ले, अगाहणइयाए तुल्ले, उतीए तिडा-
णवदिप, वस्यंभरसफासपञ्जवेहिं दोहिं अस्साणेहिं अच-
क्रवर्त्तसणपञ्जवेहिं य छद्वाणवदिप । एवं उकोसोगाहणं
वि, अजहस्यमणुकोसोगाहणं वि एवं चैव, नवरं सङ्गाणे
चउडाणवदिप । जहस्यउतीयाणं जंते । पुदविकाइयाणं पु-
चत्ता । गोयमा । अणंता पञ्जवा पञ्चत्ता । से केण्डेणं भंते ।
एवं वुबइ-जहस्यउतीयाणं पुदविकाइयाणं अणंता प-
ञ्जवा पञ्चत्ता । गोयमा । जहस्यउतीयाणं पुदविकाइए जह-
स्यउतीयासम पुदविकाइयसम दव्वइयाए तुल्ले, पदेसइयाए
तुल्ले, अगाहणइयाए चउडाणवदिप, उडिंए तुल्ले, वस्यं-
भरसफासपञ्जवेहिं मतिअस्साणमुयअस्साणअचक्रवर्त्तसण-
पञ्जवेहिं य छद्वाणवदिप । एवं उकोसहितीए वि, अ-
जहस्यमणुकोसहितीए वि एवं चैव, नवरं सङ्गाणे तिडाण-
वदिप । जहस्यमणुकोसालयाणं भंते । पुदविकाइयाणं पुचत्ता ।
गोयमा । अणंता पञ्जवा पञ्चत्ता । से केण्डेणं जंते ।
एवं वुबइ-जहस्यमणुकोसालयाणं पुदविकाइयाणं अणंता प-
ञ्जवा पञ्चत्ता । गोयमा । जहस्यमणुकोसालयाणं पुदविकाइए जह-
स्यमणुकोसालयासम पुदविकाइयसम दव्वइयाए तुल्ले, पदेसइयाए
तुल्ले, उग्गाहणइयाए चउडाणवदिप, उतीए तिडाणव-
दिप, कालावसपञ्जवेहिं तुल्ले, अवसेमेहिं वस्यंभरसफासप-
ञ्जवेहिं छद्वाणवदिप, दोहिं अस्साणेहिं अचक्रवर्त्तसणप-

ञ्जवेहिं य छद्वाणवदिप । एवं उकोसमणुकोसालयाणं वि, अ-
जहस्यमणुकोसमणुकोसालयाणं वि एवं चैव, नवरं सङ्गाणे उ-
डाणवदिप । एवं पंच वस्यो, दो गंधा, पंच रसा, अहं फासा
भागियव्वा । जहस्यमणुकोसालयाणं जंते । पुदविकाइयाणं
पुचत्ता । गोयमा । अणंता पञ्जवा पञ्चत्ता । से केण्डेणं भं-
ते । एवं वुबइ-जहस्यमतिअस्साणी पुदविकाइए, जहस्यम-
तिअस्साणियसम पुदविकाइयसम दव्वइयाए तुल्ले, पदेसइ-
याए तुल्ले, अगाहणइयाए चउडाणवदिप, उतीए ति-
डाणवदिप, वस्यंभरसफासपञ्जवेहिं उडाणवदिप, मति-
अस्साणपञ्जवेहिं तुल्ले, सुयअस्साणपञ्जवेहिं अचक्रवर्त्तस-
णपञ्जवेहिं उडाणवदिप । एवं उकोसमतिअस्साणी वि,
अजहस्यमणुकोसमतिअस्साणी वि एवं चैव, नवरं सङ्गाणे उ-
डाणवदिप । एवं सुयअस्साणी वि, अचक्रवर्त्तसणी वि
एवं चैव । एवं जाव यणियकुमारो । जहस्योगाहणगाणं
भंते । वेइदियाणं पुचत्ता । गोयमा । अणंता पञ्जवा पञ्च-
त्ता । से केण्डेणं भंते । एवं वुबइ-जहस्योगाहणगाणं वे-
इदियाणं अणंता पञ्जवा पञ्चत्ता । गोयमा । जहस्योगा-
हणं वेइदिप जहस्योगाहणगसम वेइदियसम दव्वइयाए
तुल्ले, पदेसइयाए तुल्ले, अगाहणइयाए तुल्ले । उतीए ति-
डाणवदिप, वस्यंभरसफासपञ्जवेहिं दोहिं नाणेहिं दोहिं
अस्साणेहिं अचक्रवर्त्तसणपञ्जवेहिं उडाणवदिप । एवं उ-
कोसोगाहणं वि, नवरं नाणा नटिषा । अजहस्यमणुको-
सोगाहणं जहा जहस्योगाहणं एवरं सङ्गाणे अगाह-
णाए चउडाणवदिप । जहस्यउतीयाणं जंते । वेइदिया-
णं पुचत्ता । गोयमा । अणंता पञ्जवा पञ्चत्ता । से केण्डेणं
भंते । एवं वुबइ-जहस्यउतीयाणं वेइदियाणं अणंता प-
ञ्जवा पञ्चत्ता । गोयमा । जहस्यउतीयाणं वेइदिप जहस्यउति-
यासम वेइदियसम दव्वइयाए तुल्ले, पदेसइयाए तुल्ले, अगा-
हणइयाए चउडाणवदिप । उतीए तुल्ले, वस्यंभरसफा-
सपञ्जवेहिं दोहिं अस्साणेहिं अचक्रवर्त्तसणपञ्जवेहिं उडा-
णवदिप । एवं उकोसहितीए वि, नवरं दो नाणा अज-
हिया । अजहस्यमणुकोसहितीए जहा उकोसहितीए, नवरं
उतीए तिडाणवदिप । जहस्यमणुकोसालयाणं जंते । वेइदि-
याणं पुचत्ता । गोयमा । अणंता पञ्जवा पञ्चत्ता । से केण्डे-
णं जंते । एवं वुबइ-जहस्यमणुकोसालयाणं वेइदियाणं अणंता
पञ्जवा पञ्चत्ता । गोयमा । जहस्यमणुकोसालयाणं वेइदिप ज-
हस्यमणुकोसालयासम वेइदियसम दव्वइयाए तुल्ले, पदेसइयाए
तुल्ले, उग्गाहणइयाए चउडाणवदिप, उतीए तिडाणवदिप ।
कालावसपञ्जवेहिं तुल्ले, अवसेमेहिं वस्यंभरसफासपञ्जवे-
हिं दोहिं नाणेहिं दोहिं अस्साणेहिं अचक्रवर्त्तसणपञ्जवेहिं

उट्टाणवदिप, एवं उकोसगुणकालप वि, अजहसमणु-
कोसगुणकालप वि एवं चैव, नवरं सङ्गाण उट्टाणवदिप,
एवं एवं वधा दो गंधा एवं रमा अट्ट फामा जाणियन्वा ।
जहसाभिणिबोहियनाणीं भंते । वेदिद्याणं केवडया
पज्जा पमत्ता । गोयमा ! अरुता पज्जा पमत्ता । से
केणट्ठेणं जंते ! एवं वुड्डे ! गोयमा ! जहसाभिनिबोहिय-
नाणी वेदिप जहसाभिनिबोहियनाणी वेदिपस्स दव-
डयाप तुल्लं पदेसडयाप तुल्लं ओगाहणडयाप चउट्टाणव-
दिप डिईप तिङ्गाणरदिप, वधागंधरसफासपउज्जवेहिं छ-
ट्टाणवदिप, आभिणिबोहियनाणपज्जेवेहिं तुल्लं सुयना-
णपज्जेवेहिं उट्टाणवदिप, अचकखुदंसणपज्जेवेहिं उट्टाणव-
दिप, एवं उकोमाभिणिबोहियनाणी वि, अजहसम-
णुकोसाभिनिबोहियनाणी वि एवं चैव, नवरं सङ्गाण छ-
ट्टाणवदिप, एवं सुयनाणी वि, सुयअस्माणी वि, मति-
अस्माणी वि, अचकखुदंसणी वि, नवरं जत्थ नाणा तत्थ अ-
न्नाणा नत्थि, जत्थ अन्नाणा तत्थ नाणा नत्थि । जत्थ
दंसणं तत्थ नाणा वि अम्माणा वि एवं चैव, तेदिद्याण
वि एवं, चउरिदिद्याण वि एवं चैव, नवरं चकखुदंसण-
मउज्जहिं ।

“जहसोगाहणाणं भंते !” इत्यादि सुगमम् । (नवरं डिईप
चउट्टाणवदिप इति) जघन्यावागहानो हि दशवपेसहस्राणि
स्थितिकोऽपि जयति, रत्नमयायामुत्कृष्टस्थितिकोऽपि, सप्तमन-
रकपुष्पेयं तत्रोपपद्यते, स्थित्या चतुःस्थानपतितत्वात् ।
(तिङ्गि नामाहिं तिङ्गि अस्माणाहिं ति) इदं यदा गमेयुत्क्रा-
न्तिकसङ्क्रियेच्छेच्छित्वा नरकेषूपपद्यते तदा स नारकाऽऽयुःसं-
वेदनमवसमस्य एव पूर्वगुहीनोद्वारिकशरीरपरिशादं करोति,
तस्मिन्नेव समये सम्यग्दृष्टेच्छाणि ज्ञानानि मिथ्यादृष्टेच्छाणि
अज्ञानानि समुपपद्यन्ते, ततोऽपिप्रदेष्टुं विप्रदेष्टुं वा शक्य-
वैकियशरीरसङ्क्रान्तं करोति, यस्तु समुत्क्रिमासङ्क्रियेच्छेच्छि-
त्यो नरकेषूपपद्यते तस्य तदानीं विमङ्गलानां नास्तीति जघ-
न्यावागहनयाज्ञानानि भजनया छुट्टयानि हे वीणि वेत ।
उट्टाणवगाहनसुखे स्थित्या हानौ वृद्धौ च द्विस्थानवतितत्त्वम् ।
तद्यथा-असक्तयेयज्जागहानपं वा सहस्येयभागाहिन्तं वा,
तथा असक्तयेयज्जागधिकत्वं वा सहस्येयज्जागाधिकत्वं वा,
न तु सहस्येयसक्तयेयगुणवृद्धिहानौ । कस्मादिति चेत् । उ-
च्यते-उट्टाणवगाहना हि नैर्यतिकाः प्रपञ्चभुजानप्रमाणं, ते च
सप्तमनरकपुष्पेयं, तत्र जघन्या स्थितिद्विविश्रुतिसागरोप-
माणि, उट्टाण वयस्त्रिशासगरोपमाणि, ततोऽसक्तयेयसक्त-
येयभागाहानिवृत्तिरेव घटेत, न सक्तयेयगुणहानिवृत्तिरेव
वोत्क्राणवगाहनां वीणि ज्ञानानि प्रपञ्चभुजानं वा नियमात्र-
वित्तव्यानि, न भजनया, भजनाहेतोः समुत्क्रिमासङ्क्रियेच्छेच्छि-
त्योत्पत्त्यस्य तेषामसम्भवात्, अजघन्योत्क्राणवगाहनसुखे यद्व-
गाहनया चतुःस्थानपतितत्वं तदेवम्, अजघन्योत्क्राणवगाहनो
हि असक्तयेयज्जागहानस्य यावद्वृत्त्यासक्तयेयज्जागहन्यानि पञ्च-

भतुःशतानि तावद्वचसेव; ततः सामान्यनैरधिकस्य द्वात्रा-
ऽयुपपद्यते अवगाहनतत्त्वतुःस्थानपतितत्वा, स्थित्या चतुः-
स्थानपतितत्वा सुप्रतीता, दशवपेसहस्रं च आरभ्योत्क्राणव-
यस्त्रिशासगरोपमाणाभिपि तदानीं लक्ष्यमानत्वात् । जघन्य-
स्थितिस्थेऽवगाहनया चतुःस्थानपतितत्वं तस्यावगाहनया
जघन्यतोऽङ्गुलासक्तयेयभागाद्वारभ्योत्क्राणवः सप्तपदानिपु-
योऽवाप्यमानत्वात्, अत्रापि त्रीयज्ञानानि कयाश्चिद्वार्याच-
त्कतया छुट्टयानि, समुत्क्रिमासङ्क्रियेच्छेच्छित्वेयस्य उट्टाणाना-
मपयोस्तावस्थायां विमङ्गल्याऽज्ञात्वात्, उट्टुष्टस्थितिस्थित्या-
मवगाहनया चतुःस्थानपतितत्वं, उट्टुष्टस्थितिकस्याऽवगाह-
नाया जघन्यतोऽङ्गुलासक्तयेयभागाद्वारभ्योत्क्राणवः पञ्चानां पुनः-
शतानामवाप्यमानत्वात् । (अजहसुत्क्राणवदिप वि एवं चै-
त्यादि) अजघन्योत्क्राणस्थित्यापि वक्तव्यं यथा जघन्यस्थिति-
सुखे उट्टुष्टस्थितिसुखे च, नवरमयं विशेषो-जघन्यस्थिति-
सुखे उट्टुष्टस्थितिसुखे च स्थित्या तुष्टयमभिहितमत्र तु
स्वस्थानिऽपि स्थितापि चतुःस्थानपतित इति वक्तव्यम्, सम-
याधिकदशवपेसहस्रं च आरभ्योत्क्राणवः समधानप्रयस्त्रिशास-
गरोपमाणावगाप्यमानत्वात् । जघन्यगुणकालिकाऽऽदिसुवाणि
सुप्रतीतानि, नवरम् (जस्स नाणा तस्स अस्माणा नत्थि ति)
यस्य ज्ञानानि तस्याज्ञानानि न सम्तीति । यतः सम्यग्दृष्ट-
ज्ञानानि मिथ्यादृष्टेरज्ञानानि । सम्यग्दृष्टत्वं च मिथ्यादृष्टत्वा-
पमदेन भवति, मिथ्यादृष्टत्वमपि सम्यग्दृष्टत्वोपमदेन जय-
ति । ततो ज्ञानसङ्गावे अज्ञानाभावः, एवमज्ञानसङ्गावे
ज्ञानाभावः । नत उक्तम्-“ जहा नाणा तदा अस्माणा
वि भाणियेव्वा, नवरं जस्स अस्माणा तस्स नाणा न
भवेति ।” इति । शये पाठोक्तम् । एवमहुरकुमारोऽर्हसुत्क्रा-
णयपि भावनीयानि, प्रायः समानगमत्वात् । जघन्यवगा-
हनाऽऽदिसुवाण्येवसुखे स्थित्या विप्रधानपतितत्वं, सक्तयेय-
योऽऽयुक्तत्वात् । एतच्च प्रागेव सामान्यपुष्पेयवोकाधिकसुखे
भावेत्तम् । पर्यायविन्यायमज्ञाने एव मयज्ञानश्रुतज्ञानलक्षणं
वक्तव्यं न तु ज्ञाने, तेषां सक्तयस्यस्योऽपि, नेषु मध्ये सम्य-
क्त्वसहितस्य चोपादासम्भवात्, “उज्जाभावां पुट्टाणवदिपसु”
इति वचनात् । अत एवेतदेवोक्तमत्र- (दाहिं अस्माणेहिं
इति) जघन्यावागहननैर्यतिसुखे- (दाहिं नाणाहिं दाहिं अस्मा-
णेहिं इति) द्विस्थित्या हि कयाश्चित् अपयोस्तावस्थायां सा-
स्वान्नसक्तयस्यभावात्वे सम्यग्दृष्टेच्छां हाने लप्यते शेवापा-
मज्ञाने । तत उक्तम्-“ आभ्यां ज्ञानाज्यां ज्ञावपमज्ञानाज्या-
मिति ।” उट्टाणवगाहनयोऽपयोस्तावस्थायां अस्मात्वात् सा-
सादान्नसक्तयस्यं नापाद्यते तत्तत्तत् ज्ञानं न वक्तव्यं । तथा चा-
ऽऽह- (एवं उकोसितोगाहणप वि, नवरं नाणा नत्थि तथा) अत्र
अजघन्योत्क्राणवगाहनं किं प्रथमसमयावृत्तं जयति इति अ-
पयोस्तावस्थायापि तस्यासम्भवात्, सासादनसक्तयस्यवर्तनां ज्ञाने,
अन्येषां चाज्ञाने इति ज्ञाने चाऽज्ञाने च वक्तव्यं । तथा चाऽऽह-
 (अजहसुत्क्राणवगाहणप जहा अजहसोगाहणप इति) तथा ज-
घन्यस्थितिसुखे हे अज्ञाने एव वक्तव्यं न तु ज्ञाने, यतः सर्वजघ-
न्यस्थितिको लक्ष्यपयोक्तो भवति । न च लक्ष्यपयोक्तसु ल-
क्ष्ये सासादनसक्तयस्योत्पद्यते । किं कारणमिति चेत्, उच्यते
लक्ष्यपयोक्तो हि सर्वसंक्रुष्टः सासादनसक्तयस्यद्विष्य मनाक्
सुमपरिणामस्ततः स तेषु मये नोत्पद्यते, तेनाज्ञाने एव लक्ष्येने

म हाने । उत्कृष्टस्थितिषु पुनर्मध्ये स्वास्वादसम्पत्कव्यसहितोऽप्यु-
त्पद्यते इति तत्सूत्रे ज्ञानेऽहानि च वक्तव्ये । तथा चाऽऽह—(ए-
वं उक्तोऽसिद्धिर्द्वयं वि नवरं दो नाणा अवभाहिया इति) एव-
मेवाजगन्मोक्षकृष्णतिसुत्रमपि वक्तव्यम् । जावमुत्राणि पाठसि-
क्ताणि । एवं श्रीहिन्दुचतुरिन्द्रिया अपि वक्तव्याः, नवरं चतुरि-
न्द्रियाणां चतुर्दशेनमाधिकम्, अन्यथा चतुरिन्द्रियत्वाभोगा-
दिति चतुर्दशेनमाधिकमपि सूत्रं वक्तव्यम् ।

जघन्यावगाहना नियेकपञ्चेन्द्रियसूत्रे—

जहमोगाहणगां भंते ! पंचिदियतिरिक्खजोगियाणं
केवइया पज्जवा पणत्ता ? । गोयमा ! अणंता पज्जवा
पणत्ता । से केण्हणं जंते ! एवं बुचइ—जहणो-
गाहणगां पंचिदियतिरिक्खजोगियाणं अणंता पज्जवा
पणत्ता ? । गोयमा ! जहणोगाहणए पंचिदियतिरि-
क्खजोगिए जहणोगाहणमस्स पंचिदियतिरिक्खजोगि-
यस्स दव्वट्टयाए तुल्ले पदेसट्टयाए तुल्ले ओगाहणट्ट-
याए तुल्ले उट्ठिए तिहाणवदिए, वन्नमंभरसफासपज्जवेहिं
दोहिं नाणेहिं दोहिं अन्नाणेहिं दोहिं दंमणेहिं उट्ठा-
णवदिए । उक्तोसोगाहणए वि एवं चेव, नवरं तिहिं
नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं उट्ठाणवदिए ।
जहा उक्तोसोगाहणए तथा अजहन्नमणुकोसोगाहणए वि,
नवरं ओगाहणट्टिए चउट्ठाणवदिए उट्ठिए चउट्ठाणवदिए ।
जहणएट्ठितोयाणं पंचिदियतिरिक्खजोगियाणं केवइया
पज्जवा पणत्ता ? । गोयमा ! अणंता पज्जवा पणत्ता ।
मे केण्हणं जंते ! एवं बुचइ—जहणएट्ठितोयाणं पंचिदि-
यतिरिक्खजोगियाणं अणंता पज्जवा पणत्ता ? । गोयमा !
जहणएट्ठितोए पंचिदियतिरिक्खजोगिए जहणएट्ठितोय-
स्स पंचिदियतिरिक्खजोगियस्स दव्वट्टयाए तुल्ले पदेसट्ट-
याए तुल्ले उट्ठाणवदिए चउट्ठाणवदिए उट्ठिए तुल्ले,
वणमंभरसपज्जवेहिं दोहिं अणणाणेहिं दोहिं दंमणेहिं
उट्ठाणवदिए । उक्तोसट्ठितोए वि एवं चेव, नवरं दो अ-
णणाणा दो दंसणा । अजहणएणमणुकोसट्ठितोए वि एवं
चेव, नवरं उट्ठिए चउट्ठाणवदिए । तिण्ण नाणा ति-
एण अणणाणा तिण्ण दंसणा । जहणएणुणकासगाणं
भंते ! पंचिदियतिरिक्खजोगियाणं पुच्छा ? । गोयमा !
अणंता पज्जवा पणत्ता । से केण्हणं जंते ! एवं बुचइ
जहणएणुणकासगाणं पंचिदियतिरिक्खजोगियाणं अ-
णंता पज्जवा पणत्ता ? । गोयमा ! जहणएणुण-
कासए पंचिदियतिरिक्खजोगिए जहणएणुणकासमस्स
पंचिदियतिरिक्खजोगियस्स दव्वट्टयाए तुल्ले पदेसट्टयाए
तुल्ले ओगाहणट्टयाए चउट्ठाणवदिए उट्ठिए चउट्ठाण-
वदिए । कासएणपज्जवेहिं तुल्ले, अवसेसेहिं वणमंभर-

सफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अणणाणेहिं तिहिं
दंसणेहिं उट्ठाणवदिए । एवं उक्तोसणुणकासए वि, अ-
जहणमणुकोसणुणकासए वि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे उट्ठा-
णवदिए । एवं पंच वणणा दो गंधा पंच रसा अच फा-
सा । जहन्नाभिणोहियनाणीं जंते ! पंचिदियतिरि-
क्खजोगियाणं केवइया पज्जवा पणत्ता ? । गोयमा !
अणंता पज्जवा पणत्ता । से केण्हणं भंते ! एवं बुचइ ? ।
गोयमा ! जहन्नाभिणोहियनाणी पंचिदियतिरिक्खजो-
णिए जहणणाजिणोहियनामिस्स पंचिदियतिरि-
क्खजोगियस्स दव्वट्टयाए तुल्ले पदेसट्टयाए तुल्ले ओगा-
हणट्टयाए चउट्ठाणवदिए । उट्ठिए चउट्ठाणवदिए, वन्न-
मंभरसफासपज्जवेहिं उट्ठाणवदिए । आजिणिओहियना-
णपज्जवेहिं तुल्ले, सुयनाणपज्जवेहिं उट्ठाणवदिए । च-
क्खुदंसणपज्जवेहिं अचक्खुदंसणपज्जवेहिं उट्ठाणवदिए ।
एवं उक्तोमाजिणिओहियनाणी वि, णवरं उट्ठिए तिहा-
णवदिए । तिण्ण नाणा तिण्ण अणणाणा ति-
एण दंसणा सट्ठाणे तुल्ले, सेसमु उट्ठाणवदिए, अजह-
न्नुकोसाजिणिओहियनाणी जहा उक्तोसाजिणिओहियना-
णी वि, नवरं उट्ठिए चउट्ठाणवदिए, एवं सुयनाणी
वि । जहणोहिनाणीं भंते ! पंचिदियतिरिक्खजोगि-
याणं पुच्छा ? । गोयमा ! अणंता पज्जवा पणत्ता । से के-
ण्हणं जंते ! एवं बुचइ ? । गोयमा ! जहणोहिनाणी पं-
चिदियतिरिक्खजोगिए जहणोहिनाणियस्स पंचिदि-
यतिरिक्खजोगियस्स दव्वट्टयाए तुल्ले पदेसट्टयाए तुल्ले,
ओगाहणट्टयाए चउट्ठाणवदिए, उट्ठिए तिहाणवदिए,
वन्नमंभरसफासपज्जवेहिं आभिणोहियनाणसुअनाण-
पज्जवेहिं उट्ठाणवदिए, ओहिनाणपज्जवेहिं तुल्ले अ-
न्नाणा नत्थि । चक्खुदंसणपज्जवेहिं अचक्खुदंसण-
पज्जवेहिं उट्ठाणवदिए । एवं उक्तोहिनाणा वि,
अजहण्णुकोसोहिनाणी वि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे
उट्ठाणवदिए । जहा आजिणिओहियनाणी तथा मइ-
अन्नाण, सुयअन्नाणी य । जहा ओहिनाणी तथा विभंग-
नाणी य, चक्खुदंसणी, अचक्खुदंसणी य । जहा आजि-
णिओहियनाणी ओहिदंसणी तथा ओहिणाणी । जत्थ
नाणा तत्थ अन्नाणा नत्थि, जत्थ अन्नाणा तत्थ नाणा
नत्थि । जत्थ दंसणा तत्थ नाणा वि अन्नाणा चि अत्थि
त्ति जाणियव्वं ।

इह त्रिपञ्चोत्तियसङ्ख्येयवर्षाऽऽयुष्क एव जघन्यावगाहना भ-
वति, नो सङ्ख्येयवर्षाऽऽयुष्कः किं कारणमिति चेत् ? उच्यते—
असङ्ख्येयवर्षाऽऽयुष्कः हि महाशरीराः, कङ्कडुतिपरिणामत्वा-
त्, पुष्टाऽऽहाराः, प्रबलयात्रापचयाः, तत्तत्तेषां लुप्य शुक्रवियेको

त्रितीये चट्टाणवदिपे, वषणपरसफामपञ्जवेहिं छटा-
णवदिपे, आभिणिबोहिपनाणपञ्जवेहिं तुल्ले, सुयनाण-
पञ्जवेहिं दोहिं देसणेहिं उट्टाणवदिपे । एवं उक्कोमाजि-
णिबोहिपनाणी वि, नवरं आभिणिबोहिपनाणपञ्जवेहिं
तुल्ले, त्रितीये तिट्टाणवदिपे, तिहिं नाणेहिं तिहिं देस-
णेहिं उट्टाणवदिपे । अजजहनपण्णकोसाजिणिबोहिपना-
णी जहा उक्कोमाभिणिबोहिपनाणी, नवरं त्रितीये चउ-
ट्टाणवदिपे, सट्टाणे वि छट्टाणवदिपे, एवं सुय-
नाणी वि । जह्णोहिनाणीं जंते । मण्णमां केवइया
पज्जवा पण्णत्ता । गोयमा । अण्णता पज्जवा पण्णत्ता ।
से केणट्टेणं जंते । एवं बुच्चइ-गोयमा । जह्णोहिनाणी
मण्णसे जह्णोहिनाणिस्स मण्णस्स दवसट्टयापे तुल्ले
परेसट्टयापे तुल्ले ओगाहणदट्टयापे तिट्टाणवदिपे,
त्रितीये तिट्टाणवदिपे, वन्नमं परसफामपञ्जवेहिं दोहिं
नाणेहिं उट्टाणवदिपे, ओहिनाणपञ्जवेहिं तुल्ले, मणप-
ज्जवनाणपञ्जवेहिं, उट्टाणवदिपे तिहिं देसणेहिं उट्टा-
णवदिपे, मट्टाणे छट्टाणवदिपे । एवं उक्कोमाहिनाणी वि,
अजजहमण्णकोमाहिनाणी वि एवं चेव, नवरं ओगाहण-
दट्टयापे चउट्टाणवदिपे, मट्टाणे उट्टाणवदिपे । जहा
ओहिनाणी तट्ठा मणपज्जवनाणी वि जाणियव्वं, नवरं
ओगाहणदट्टयापे तिट्टाणवदिपे, जहा आभिनिबोहिपनाणी
तट्ठा सुयअण्णानीय जाणियव्वं । जहा ओहिनाणी तट्ठा वि-
जंजनाणी वि जाणियव्वं । वक्खुदंसणी, अक्खव्वुदंसणी
य । जहा आभिणिबोहिपनाणी ओहिदंसणी तट्ठा ओहि-
नाणी । जत्थे नाणा तत्थे अण्णाना नत्थि, जत्थे अण्णाना
तत्थे नाणा नत्थि । जत्थे दंसणा तत्थे नाणा वि, अण्णाना वि ।
केवल्लनाणीं भंते । मण्णस्मां केवइया पज्जवा पण्णत्ता ।
गोयमा । अण्णता पज्जवा पण्णत्ता । से केणट्टेणं जंते ।
एवं बुच्चइ-केवल्लनाणीं मण्णस्मां अण्णता पज्जवा प-
ण्णत्ता । गोयमा । केवल्लनाणी मण्णस्से केवल्लनाणिस्स
मण्णस्स दवसट्टयापे तुल्ले परेसट्टयापे तुल्ले ओगाहण-
दट्टयापे चउट्टाणवदिपे, तिहिं तिट्टाणवदिपे, वन्नमं-
धरमफामपञ्जवेहिं छट्टाणवदिपे, केवल्लनाणपञ्जवेहिं
केवल्लनाणदमपञ्जवेहिं तुल्ले । एवं केवल्लदंसणी वि मण्णस्से
माणियव्वे । बाणमेतरा जहा अमुक्कमारा । एवं जोरंसिया
वेसाणिया, नवरं सट्टाणे तिहिं तिट्टाणवदिपे जाणिय-
व्वं । सेचं जीवपज्जवा ।

अज्जयावगाहनमनुष्यसूत्रे (त्रितीये तिट्टाणवदिपे इति) निर्यकप-
पञ्चमपञ्चमनुष्योऽपि अज्जयावगाहनो नियमात् सक्खयेयवर्षा-
ऽऽयुष्यकः सक्खयेयवर्षाऽऽयुष्यकश्च आत्थ्या विस्मानपतिन पवेति ।
(तर्हि नाणेहिं इति) यद्वा यदा काश्चात्थिकोऽनुसृतोपपातिक-
द्वेषो वा अपतिततन्वाविहातने अज्जयावगाहनावगाहनायुष्य-

घटे, तदाऽवधिज्ञानमपि लभ्यते इति त्रिभिर्होमैरित्युक्तम् । विज-
ह्णानसहितस्तु नायकादुद्बुद्धो अज्जयावगाहनमगाहनयोऽनो-
त्पद्यते, तथास्वाभावात्ततो विजह्णानं न लभ्यते इति ज्ञो-
ध्यामज्ञानाध्यामित्युक्तम् । उक्कट्टावगाहनमनुष्यसूत्रे-“ तिह-
ए सिय होमे सिय तुल्ले सिय अण्णमहिपे जह होये अस्स-
केल्लमागदो जह अण्महिपे अस्सकेउज्जमागमज्जहिपे । ”
उक्कट्टावगाहनो हि मनुष्यास्त्रिपुण्याऽनुसृतोऽनुसृतानां स्थि-
तिजेषन्वतः पद्योपमासंख्येयभागदीनामि त्रीणि पद्योपमा-
नि, उत्कथेतस्तान्येव परिपूर्णाणि त्रीणि पद्योपमानि । उक्तं च
जीवाभिगमे-“ उत्तरकुठरेवकुटुरा मण्णस्साणं जंते । केवइये
कार्त्तं तिहे पज्जवा । गोयमा । अहणेने तिहिं पल्लिमावगाहना प-
लिआवमस्स अस्सकेउज्जमागहोणाहिं उक्कोसिणं तिहिं पल्लिमा-
वगाहना इति । ” पद्योपमासंख्येयभागश्च अत्राणी पद्योपमाना-
मसंख्येयतमे जाग इति पद्योपमासंख्येयभागदीनः पद्योप-
मवर्षस्थितिकाः परिपूर्णेपद्योपमवर्षस्थितिकापेक्षयाऽसंख्ये-
यजगदीनः, उत्तरस्तु तत्पेक्षयाऽसंख्येयभागस्थिकाः, दोषा दुर्ल-
भानयो न गण्यन्ते (दो नाणा दो अण्णाना इति) उक्कट्टावगाहनो
हि असंख्येयवर्षाऽऽयुष्योऽसंख्येयवर्षाऽऽयुष्यो वाऽऽपिचित्तमज्जा-
स्समवः, तथास्त्वानाध्याइतो के एव ज्ञाने हे वाऽज्ञाने इति । त-
था अज्जघयोऽनुसृतोऽनुसृतः संख्येयवर्षाऽऽयुष्योऽपि अस्सके-
ख्येयवर्षाऽऽयुष्योऽपि गण्यन्तस्त्रिपुण्याऽनुसृतः, ततोऽवगाहनया-
ऽपि वतुऽस्मानपतितत्वं स्थित्याऽपि तथाऽऽपिच्छतुभिर्मित्तमुत्पन्ना-
धिमनःपथेयकेहीरुतिः वट्टस्थानपतितः, तेषां वतुणामपि ज्ञाना-
नां तत्त्वद्वयाऽऽदिसापेक्षयोऽप्युत्पन्नमिदं पद्योपमात्तत्पेक्षयाऽपि
वत्त्वज्ञानपथेयस्तुतयनाः शेषस्वावधारणकृतयः, प्रत्यस्तप्ये केवल-
ज्ञानस्य भेदाभावात् शेषं सुगमम् । अज्जघस्थितिमित्तमुत्पन्ना-
(दोहिं अण्णानेहिं इति) अज्जयावगाहनाध्याममज्ञानमुत्पन्ना-
नद्वयाऽपि वट्टस्थानपतिताना वक्तव्या, तत्त्वज्ञानाध्यामाः कस्मादिति
चेत् । उच्यते-अज्जघस्थितिका मनुष्याः सममूर्द्धिमाः, सममूर्द्धि-
ममनुष्याश्च नियमतो मिथ्यावद्व्यवस्ततः, तेषामज्ञाने यत् न
ज्ञानं । उक्कट्टस्थितिमनुष्यसूत्रे- (दो नाणा दो अण्णाना इति)
उक्कट्टस्थितिका हि मनुष्यास्त्रिपुण्यापमाऽऽयुष्यपदेनोक्तं तावच्च
ज्ञाने नियमेन, यदा पुनः पद्योपमावद्वयोऽऽयुष्यो वेमानिकेषु वक्ता-
ऽऽयुष्यस्तदा सत्यपक्वस्वाभावः हे ज्ञानं लभ्यते, अथचित्तमज्जा प-
द्यासंख्येयवर्षाऽऽयुष्यो न स्त इति त्रीणि ज्ञानानि त्रीण्यज्ञानानी-
ति नोक्तम् । अज्जघयोऽनुसृतस्थितिमनुष्यसूत्रमज्जघयोऽनुसृत-
गाहनमनुष्यसूत्रमिव भावनीयम् । अज्जघाऽर्धमनिषं धिकमनु-
ष्यसूत्रे हे ज्ञानं वक्तव्ये, हे दर्शने । किं कारणमिति चेत् । उच्यते-
अज्जघाऽर्धमनिषोऽधिको हि जीवो नियमादधिमनःपथेयज्ञानवि-
कलः प्रवृत्तज्ञानाऽऽवरणकर्मोदयस्तत्त्वावस्थया अज्जघाऽर्धमनि-
षोऽधिकज्ञानमप्ययोगात्, ततः शेषज्ञानदर्शनामवभावाऽभिषो-
धिकज्ञानपथेयस्तुतयमुत्पन्नानपथेयवैशोऽप्यो दर्शनादपि च वट्ट-
स्थानपतिना उक्ता । उक्कट्टाऽर्धमनिषोऽधिको- (तिहिं तिट्टा-
णवदिपे इति) उक्कट्टाऽर्धमनिषोऽधिको हि नियमासंख्येयवर्षा-
ऽऽयुष्यसंख्येयवर्षाऽऽयुष्यः, तथा जवस्वाभावात्, सर्वोऽनुसृतऽऽनि-
षोऽधिकज्ञानसंभवात् सत्यपक्वस्वाभावऽऽयुष्यकः आमुक्तयोः स्थित्या
विस्मानपतिना इति अज्जघाऽवधिपदे उक्कट्टावधिपदे च अ-
वगाहनया विस्मानपतितो वक्तव्यः । यतः सर्वजन्मोऽवधि-
यथोक्तस्वरूपो मनुष्याणां पारमयिको न भवति, किं तु तज्ज-

ब्रह्माश्री, सोमधिपे च पर्याप्तवस्त्रध्यायम्, अथर्षोत्तावस्त्रध्यायं तथोग-
विशुद्धमावातम् । अष्टश्लो ध्येयविधिर्न तस्माद्विरिञ्चनतनो जगत्प्रग-
ष्टिचक्रकृष्णार्वायश्चगहनया विद्यानपतितः । अजघ्नपयःकृ-
ष्टवस्त्रध्यायः । वारानां कृष्णपयः सदनपतिः, ततोऽप्यर्वायवस्त्रध्या-
यः सोमि तस्य सन्नपतितः, अजघ्नपयःकृष्टवस्त्रध्यायः । अहवया चतुः-
स्त्रधानपतितः, स्थित्या तु अजघ्नपयःकृष्टवस्त्रध्यायः । अजघ्नपयःकृष्ट-
वस्त्रध्यायः विद्यानपतितः, असंख्येयवर्षाऽऽनुषासितः संसर्जनाय, सं-
ख्येयवर्षाऽऽनुषासितः विद्यानपतितः । त्वत्पात्रः यमनः पर्यवहान्नी, उ-
त्कृष्टवस्त्रध्यायः । अजघ्नपयःकृष्टवस्त्रध्यायः । स्थित्या विद्यानपतितः, चारित्रिध्यायः सन्नपतितः । अहवया सन्नपतितः, चारि-
त्रिध्यायः संख्येयवर्षाऽऽनुषासितः । अहवया सन्नपतितः तु- (भो-
माहण्डुयाय उच्छादनार्थं इति) केवलसमुद्रान्तं प्रतीत्य ।
तथाहि- (केवलसमुद्रान्तः केवली- (केवलीनां श्रेयाऽसंख्येय-
वर्षावहानः, तत्संख्या तु गेयाः केवलानां संख्येयवर्षाणां इति-
व्यावृत्तः, स्वध्यायः तु गेयाः केवलानां स्थित्यानपतितः ।
विद्याय विद्यानपतितस्य, संख्येयवर्षाऽऽनुषासितः, इयन्तया
पात्राद्गुरुतयाः उन्मोक्तः सैमानिका अपि तथैव, नरवं-
ते विद्याय विद्यानपतितः वक्तव्यः । एतच्च प्रामां प्रमित्तम् ।
उपसंहारमाह- (सत्तं जीवपञ्चया इति) तेषां जीवपञ्चयाः ।

संप्रत्यजीवान् पृच्छति-

अजीवपञ्चाशं जेतं । कश्चिदा एषण्णा । गोयमा ।
 दुस्सिदा एषण्णा । तं जहा-रुक्खिअमीवपञ्चाशं, अरुक्खि-
 अमीवपञ्चाशं । अरुक्खिअमीवपञ्चाशं जेतं भूतं । कतिविट्ठा-
 पञ्चाशं । गोयमा । दम्विड्ठा एषण्णा । तं जहा-धम्मस्सि-
 काए, धम्मस्सिकायस्स देवै, धम्मस्सिकायस्स पदेसा, अय-
 म्मस्सिकाए, अयम्मस्सिकायस्स देवै, अयम्मस्सिकायस्स प-
 देसा, आगामस्सिकाए, आगामस्सिकायस्स देसं, आगामस्सि-
 कायस्स पदेसा, अय्मास्सपण्णा । रुक्खिअजीवपञ्चाशं जेतं । क-
 तिविट्ठापञ्चाशं । गोयमा । चउत्तव्वहा पञ्चाशं । तं जहा-
 खंथा, खंधेमा, खंधेपदेसा, परमाणुपोग्गला । तेणं जेतं । किं
 संखेज्जा, असंखेज्जा अण्णता । गोयमा । नां संखिज्जा,
 नां असंखिज्जा, अण्णता । ने केण्हण्णं जेतं । एवं बुद्ध-
 मो संखिज्जा, नां अमंखिज्जा, अण्णता । गोयमा । अण्णता
 परमाणुपोग्गला, अण्णता दुवण्णमिया खंथां जाबं अण्णता
 दसपदेमिया खंथा, अण्णता संखिज्जपदेमिया खंथा, अण्णता
 अमंखिज्जपदेमिया खंथा, अण्णता अण्णतपदेमिया खंथा । से
 तेण्हण्णं गोयमा । एवं बुद्ध-तेणं नां सेवज्जा नां अ-
 संखेज्जा अण्णता ।

(अजीवपञ्जवा जं इत्यादि) (कविजजीवपञ्जवा य अकवि
जजीवपञ्जवा य इति) रूपमिति, उपाङ्गकृणमेतत्-वर्णगन्ध-
स्पर्शसौख्य विद्यन्ते येषां ते कविषः; ते च ते जावाश्च कृत्य
जीवाः, तेषां पर्यावा कृत्यजीवपर्यावा इत्यर्थः । ताद्विपरीता
अकृत्यजीवपर्यावाः, अकृत्यजीवपर्यावा इति भावः । धम्मसिध-
का इत्यादि) धर्मास्तिकादि इति परिपूर्वमवयवि कृत्यं धर्मा-
स्तिकादयस्व दृष्ट्वा, परस्परवाङ्मन्यद्वयोर्वाभावाः धर्मास्तिकादि

एष प्रवेशास्तस्मैव निदिध्याका भाताः । एष विक्रमधर्मोऽस्मिन्का माकाशस्तिकायै च भावनीयः । एतावता । अथोऽध्या-
नुगमः । अस्मिकायै वाच्यः वाच्यवैत्सर्क्यधर्मोऽस्मिकायाऽऽत्मिकं वाच्यं प्र-
तिपादितम् । दशमोऽस्मकमयः । नन्वेव पर्याया वक्तुमुपकाशतः
स्तकथं पञ्चमार्गप्रणयः कुतः ? उच्यते-पर्यायपर्यायोक्तः
कथाञ्जलिमेववापनीयः । एवमुक्तरोक्षि प्रयः । आह च सूत्र-
टोकात्-“अत्र संशयं प्रसङ्गं प्रसङ्गं कथाञ्जलिमेववाप-
नीयोऽन्तरं सूत्रोपमास्त इति । परमायतेतस्मिन्नु द्रष्टव्यम्-धर्मो-
दितिकायं धर्मोऽस्मिकायदेशम् । धर्मोऽस्मिकायदेशश्चार्थव्यतिरा-
दः । (ने नं मेते । किं संशयः का कथाऽऽदि) कथञ्चाऽऽद्यः प्रत्येकं
किं संशयोऽयं अन्तर्गतायाः अन्तःताः । निगतायाश्च-अन्तःताः । एत-
देव भावयते-“सं केणुतेन मेते ।” इत्यादि । वाञ्छासंज्ञा । सं-
प्रति एवककममय परमागुपुत्राऽऽदीनां पर्यायाऽऽन्तर्नीयाः । ह-
वृत्तकममयः प्रथमतः सांमन्तः परमायवाच्यव्यतिरागर्भावाः ।
तन्मन्तरमेव एकदशऽऽष्टवाष्टाः । त एवकमयाऽऽष्टिः व्यति-
काः । तदन्तरमेकगुणकात्मिकाऽऽद्यः । ततो अष्ट-याऽष्टवाष्ट-
मात्रकतः । तदन्तरं अष्ट-याष्टिः पर्यायादिमेदेन । ततो अष्टयगुण-
काऽऽष्टिः कथम् । तदन्तरं अष्टयदेशऽऽदि-निगता । तत्त-
“अगुणाऽऽष्टिः । ततो अष्ट-याष्टिः पर्यायासंज्ञायाः ।

जहन्नावगाहस्यार्ह-ण श्रेष्ठ जहन्नावगाहस्यार्हः ॥ १ ॥ "

अथवा अक्षरमार्गिका-प्रथमतोऽष्टाशदीनां विभक्ता कथंवा, तदन्तर्गतं केचनऽष्टविप्रश्नसङ्ग्रहमाह । अथाऽऽष्टविप्रश्नाकामभावपरिग्रहः । ततोऽष्टविप्र-प्रथमतः क्षेत्रप्रदेशेकाऽष्टविप्रः सङ्ग्रहानां विभक्ता कथंवा, तदन्तर्गतं कालप्रदेशेकाऽष्टविप्रश्नाः ; ततो भावप्रदेशैरेकमुष्णकालाकाऽष्टविप्रिर्जिति । तदन्तर्गतं जलस्थानाद्वानाऽष्टीनांमिति । अत्र-वायिशब्देन मध्यमाऽऽष्टविप्रश्नाऽहना जलमध्यमाऽऽष्टविप्रश्नजलमध्यमाऽऽष्टमुष्णकालिकाऽष्टविप्रश्नाः परिग्रहाः । ततो जलमध्यमाऽष्टविप्रश्नां जलमध्यप्रदेशानां मध्यमप्रदेशानामजलमध्यप्रदेशानामिति ।

अत्र प्रथमतः क्रमेण परमाश्रयादीनां चिन्तां कुर्वन्नाह-

પરમાણુપોમલાળે જંતે ! કેવડયા પવનવા યણ્ણત્તા ા
 ગોયધા ! પરમાણુપોમલાળે અણ્ણત્તા પવનવા યણ્ણત્તા
 મે કણ્ણટ્ટણે ંતે ! પરં વુચ્છડ-પરમાણુપોમલાળાં અનંતે
 પવનવા યણ્ણત્તા ા ગોયધા ! પરમાણુપોમલે, પરમાણુપોમ-
 લસમ દચ્છડયાં તુણ્ણ, પદેમદયાં તુણ્ણ, ઓળાણ્ણદયા-
 ણ તુણ્ણ, ડિંડિં મિય ઢીણે મિય તુણ્ણ મિય અચ્છડિં
 જડ ઢીણે સંલેચ્છજામળાંદીણે વા અમ્પેલેચ્છજામળાંદીણે વા
 સંલેચ્છજમળાંદીણે વા અમ્પેલેચ્છજમળાંદીણે વા, અદ્ધ અ-
 ંજાંદિં સંલેચ્છજામળાંદિં વા અમ્પેલેચ્છજામળાંદિં વા અમ્પેલેચ્છજામળાંદિ-
 ણ વા સંલેચ્છજમળાંદિં વા અમ્પેલેચ્છજામળાંદિં વા
 હિં વા ! કાલચવપવજતેવેંડિં મિય ઢીણે મિય તુણ્ણ
 મિય અચ્છડિં ! જડ ઢીણે અનંતજામળાંદીણે વા અમ્પે-
 લેચ્છજામળાંદીણે વા સંલેચ્છજામળાંદીણે વા સંલેચ્છજમળાં-
 દીણે વા અમ્પેલેચ્છજામળાંદીણે વા અનંતજામળાંદીણે વા,
 અદ્ધ અચ્છડિં અમ્પેલેચ્છજામળાંદિં વા સંલેચ્છજા-
 મળાંદિં વા સંલેચ્છજમળાંદિં વા અમ્પેલેચ્છજામળાંદિં વા અમ્પેલેચ્છજા-

गुणमब्धिए वा अणंतगुणमब्धिए वा । एवं अवसेस-
न्नगंधरसफासपञ्जवेद्वि हृद्वाणवदि । फामाणं सीयड-
मिणनिष्ठलुक्खेद्वि वट्ठाणवदि । मे तेणद्वेणं गोयमा !
एवं वुच्चइ-परमाणंपाग्गत्ताणं अणंता पञ्जवा पक्खता ॥

(परमाणुगोचरतायां जेतं इत्यादि) स्थिमा अन्तःस्थानप-
तितत्वं परमाणोः समन्यावरणोक्तयोऽन्यकथ्येयकालमव-
स्थाभावात् । कालाऽऽदिगोचरयोः वद्व्यापनविशेषात्, एक-
स्यापि परमाणोः पर्यायाऽऽनन्यविशेषात्तान् परमाणुमहेशो-
गीयते ततः कथं पर्यायाऽऽनन्यविशेषां, पर्यायाऽऽनन्यनि-
श्चयतः अद्वैतज्ञानसक्तोऽतदनुक्तम्-अन्ततत्वापारकतायाम् । (प-
रमाणां हि प्रवेशो गीयते अद्वैतकथनया सांशो न प्रवर्तते । त-
त् कालानुवाचयामिति । "अप्रत्यक्षं वस्तुदृष्टम् च" इति वचना-
त् । ततः कालानुवाचयो तत्प्रदेशेऽपि सक्तः कालविशेषः तथा प-
रमाणां शिवासे स्थानप्रदेशकः कथयमेतानां केषाञ्चिदन्त-
र्देशकानामपि वद्व्यापनं तथा एकप्रदेशाभावाद्वा न यावत्सं-
प्रदेशाभावाद्वा न शिवासेष्वन्यककालाभावात् न शेषः ।
इति तत्रैव परमाणवर्णनां वद्व्यापनपतितता अवस्था, न शेषः ।

द्विप्रदेशकसकन्धसूत्रे-

दुपदेसियाणं पुच्छाः। गीयमा । अर्ण्याता पञ्जवा पम्पत्ता । से केण्ठेणं भंते । एवं वुच्चइ-गीयमा । दुपदेसिए, दुपदे-
मियस्स दव्वइयाए तुल्ले, पवइयाए तुल्ले, आंगाहणइया-
ए मिय हीणे मिय तुल्ले मिय अम्भइए । जइ हीणे प-
महीणे, अह अन्नइए पदेसमन्नइए, त्रिनी चउ-
ट्ठाणवदिए, वन्नादिं उवगिह्ठिं चउफामंइ य इट्ठा-
णवदिए । एवं तियपमिए नि, नवरं उगाहणट्ठाए मिय हीणे
मिय तुल्ले मिय अन्नइए, जइ हीणे पदेसहीणे वा कु-
पपसहंणे वा, अह अम्भइए पदेमम्भइए वा, एवं नाव
दसपदेसिए, नवरं आंगाहणाए पदेमपरिउत्थी कायवाउजा-
व दसपदेसिए, नवरं पदेसहीणे ति । संखेज्जपदेसियाणं
पुच्छाः। गीयमा । अर्ण्याता पञ्जवा पम्पत्ता । से केण्ठेणं भं-
ते । एवं वुच्चइ-गीयमा । संखेज्जपदेसिए, मंखेज्जपदेसि-
यस्स दव्वइयाए तुल्ले, पदेमइयाए मिय हीणे मिय तुल्ले
मिय अम्भइए, जइ हीणे संखेज्जभागइणे वा संखे-
ज्जगुणहीणे वा, अह अम्भइए एवं चेव, आंगाहणट्ठा वा वि
दुट्ठाणवदिए, त्रितीए चउट्ठाणवदिए, वन्नादिउवविह्ठे
चउफामपञ्जवहिं य इट्ठाणवदिए । असंखेज्जपदेसियाणं
पुच्छाः। गीयमा । अर्ण्याता पञ्जवा पम्पत्ता । से केण्ठेणं भं-
ते । एवं वुच्चइ-गीयमा । असंखेज्जपदेसिए स्वैरे अ-
संखेज्जपदेसियस्स स्वैस्स दव्वइयाए तुल्ले, पदेसट्ठायाए
चउट्ठाणवदिए, आंगाहणट्ठायाए चउट्ठाणवदिए, व-
न्नादिउवविह्ठे चउफामेहिं य इट्ठाणवदिए । अणंतपदे-
सियाणं पुच्छाः। गीयमा । अर्ण्याता पञ्जवा पम्पत्ता । से के-
ण्ठेणं भंते । एवं वुच्चइ-गीयमा । अणंतपदेसिए स्वैरे

अथनपदेसियसम खंचसम दव्वट्टयाए तुल्ले पदेसट्टयाए उट्टाणवडिए, ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवडिए, त्रिणीए चउट्टाणवडिए, बसगंधरसफसपज्जवेडिं छट्टाणवडिए । एगपदेसोमाढाणं पोमगझाणं पुच्छा? गोयमा! अणंता पज्जवा पससता । से केणट्ठेणं भंते! एवं बुच्चइ? गोयमा । एगपदेसोमाढे पोमगळे, एगपदेसोमाढसम पोमगझसम दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए उट्टाणवडिए, ओगाहणट्टयाए तुल्ले, त्रिणीए चउट्टाणवडिए, बसादिबवरिस्स-चणकासंहेयि चउट्टाणवडिए । एवं छुपपसोमाढे बि-ओण दसपदेसोमाढां । संखेज्जपदेसोमाढाणं पुच्छा? गोयमा । अणंता पससता । से केणट्ठेणं भंते! एवं बुच्चइ? गोयमा ! संखेज्जपदेसोमाढे पोमगळे संखिज्जपदेसोमाढसम पोमगझसम दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए उट्टाणवडिए । ओगाहणट्टयाए उट्टाणवडिए, त्रिणीए चउट्टाणवडिए, बसादिबवरिस्स-चणकासंहेयि उट्टाणवडिए । असंखेज्जपदेसोमाढाणं पु-च्छा? गोयमा । अणंता पज्जवा पससता । से केणट्ठेणं भंते! एवं बुच्चइ? गोयमा ! असंखेज्जपदेसोमाढे पोमगळे, असंखे-ज्जपदेसोमाढसम पोमगझसम दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए उट्टाणवडिए, ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवडिए, त्रिणीए चउ-ट्टाणवडिए, बसादिअट्टकासोमिं छट्टाणवडिए । एग-समयतिट्ठियाणं पुच्छा? गोयमा । अणंता । से केणट्ठेणं जंते ! एवं बुच्चइ ? गोयमा । एगसमयतिट्ठिए पोमगळे एग-समयट्ठियसम पोमगझसम दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए उट्टाणवडिए, ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवडिए, त्रि-णीए तुल्ले, बसादिअट्टकासंहेयिं छट्टाणवडिए । एवं ओण दसमयतिट्ठिए । संखेज्जसमयतिट्ठियाणं एवं चेव, नवरं त्रि-णीए छउट्टाणवडिए । असंखेज्जसमयतिट्ठियाणं एवं चेव, त्रि-णीए चउट्टाणवडिए । एगगुणकालगाणं पुच्छा? गोयमा । अणंता । से केणट्ठेणं जंते ! एवं बुच्चइ ? गोयमा । एग-गुणकालए पोमगळे, एगगुणकाझसम पुगझसम दव्व-ट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए उट्टाणवडिए, ओगाहणट्टयाए, चउट्टाणवडिए त्रिणीए चउट्टाणवडिए, काझबसपज्ज-वेडिं तुल्ले, अवसोमिं बसगंधरसपज्जवेडिं उट्टाणवडिए, अट्टाहिं फामेडिं उट्टाणवडिए । एवं ओण दसगु-णकाझए, संखेज्जगुणकाझए वि एवं चेव, नवरं सट्टाणे उट्टाणवडिए । एवं अमंखिज्जगुणकालए वि, नवरं सट्टाणे चउट्टाणवडिए । एवं अणंतगुणकालए वि, नवरं सट्टाणे उट्टाणवडिए । एवं जहा कालवट्ठसम वत्तवया तणिया, जहा सेसाण वि बसगंधरसफाणं वत्तवया तणियससा जहा अणंतगुणकालवे । लक्षोमाहणयाणं भंते । दपेदे-

मियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अण्यंता । से केणट्ठेणं भंते । एवं
बुच्चइ ? गोयमा ! जहसोमाहणए दुपदेसिए खंघे जहसो-
माहणएस्स दुपदेसियस्स खंघस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले, पदेस-
ट्ठयाए तुल्ले, डिईए चउट्ठाणवदिए, कालवन्नपञ्जवहिं उ-
ट्ठाणवदिए, सेसवन्नपञ्जसकामपञ्जवहिं उट्ठाणवदिए, सी-
गसिएणिकुल्लसकसोदिं उट्ठाणवदिए । से तेणट्ठेणं
गोयमा ! एवं बुच्चइ-जहसोमाहणयाणं दुपदेसियाणं पो-
गलाणं अण्यंता पञ्जवा पत्तत्ता । उक्कोसोमाहणए वि एवं
चेव, अजहन्नमणुक्कोसोमाहणओ नत्थि । जहन्नोमाहणयाणं
जंते । तिवपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अण्यंता । से केणट्ठे-
णं जंते । एवं बुच्चइ ? गोयमा ! जहा दुपदेसिए जहन्नोमा-
हणए उक्कोसोमाहणए वि एवं चेव, एवं अजहन्नमणुक्को-
सोमाहणए वि । जहसोमाहणयाणं जंते । चउपदेसियाणं
पुच्छा ? गोयमा ! जहन्नोमाहणए दुपदेसिए तद्वा उक्कोसो-
माहणए चउपपेसिए वि, एवं अजहन्नमणुक्कोसोमाहणए
वि चउपदेसिए, गावरं उग्गाहणट्ठयाए सिए हीणे मिय
तुल्ले सिय अन्नहिंए, जउ हीणे पदेसहीणे, अह अन्नहिंए
पदेसअन्नहिंए, एवं जाव दमपदेसिए खयव्वं, नवरं अजह-
न्नमणुक्कोसोमाहणए पदेसपरिवुद्धं कायव्वां जाव दमपदे-
सियस्स सत्त पपमा परिवुत्तिजंति । जहसोमाहणयाणं जंते !
संखेजपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अण्यंता । से केणट्ठेणं
भंते ! एवं बुच्चइ ? गोयमा ! जहसोमाहणए संखेजपपेसिए,
जहसोमाहणएस्स संखेजपदेसियस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले, प-
देसट्ठयाए उट्ठाणवदिए, ओमाहणट्ठयाए तुल्ले, डिईए
चउट्ठाणवदिए, वग्गादिचउकामपञ्जवहिं उट्ठाणवदिए ।
एवं उक्कोसोमाहणए वि, अजहन्नमणुक्कोसोमाहणए वि
एवं चेव नवरं सट्ठाणं उट्ठाणवदिए । जहन्नोमाहण-
याणं जंते ! असंखिजपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अ-
ण्यंता । से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चइ ? गोयमा ! जह-
न्नोमाहणए असंखेजपदेसिए खंघे, जहसोमाहणएस्स अ-
संखिजपदेसियस्स खंघस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले, पदेसट्ठयाए
चउट्ठाणवदिए, ओमाहणट्ठयाए तुल्ले, डिईए चउट्ठाण-
वदिए, वग्गादिचउवदिं उक्कोसोमाहणए वि, एवं उक्कोसो-
माहणए वि, अजहन्नमणुक्कोसोमाहणए वि एवं चेव, नवरं
सट्ठाणं चउट्ठाणवदिए । जहन्नोमाहणयाणं जंते ! अण्यं-
तपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अण्यंता । से केणट्ठेणं जंते !
एवं बुच्चइ ? गोयमा ! जहन्नोमाहणए अण्यंतपदेसिए खंघे,
जहसोमाहणएस्स अण्यंतपदेसियस्स खंघस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले,
पदेसट्ठयाए उट्ठाणवदिए, ओमाहणट्ठयाए तुल्ले, डिईए
चउट्ठाणवदिए, वग्गादिचउकामपेहिं उट्ठाणवदिए । उक्को-

सोमाहणए वि एवं चेव, नवरं डिईए वि तुल्ले । अजह-
न्नमणुक्कोसोमाहणयाणं भंते ! अण्यंतपदेसियाणं पुच्छा ?
गोयमा ! अण्यंता । से केणट्ठेणं ? अजहन्नमणुक्कोसोमाह-
णए अण्यंतपदेसिए खंघे, अजहन्नमणुक्कोसोमाहणएस्स अ-
ण्यंतपदेसियस्स खंघस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले, पदेसट्ठयाए
उट्ठाणवदिए, ओमाहणट्ठयाए चउट्ठाणवदिए डिईए व-
ग्गादिचउकामपेहिं उट्ठाणवदिए । जहन्नडिईयाणं भंते !
परमाणुपोगलाणं पुच्छा ? गोयमा ! अण्यंता । से केणट्ठेणं ?
गोयमा ! जहन्नडिईए परमाणुपोगलाणं, जहन्नडिईयस्स
परमाणुपोगलाणस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले, पदेसट्ठयाए तुल्ले, उ-
ग्गाहणट्ठयाए तुल्ले, डिईए तुल्ले, वग्गादिचउकामपेहिं य
उट्ठाणवदिए, एवं उक्कोसडिईए वि, अजहन्नमणुक्कोसमहि-
ईए वि एवं चेव, नवरं डिईए चउट्ठाणवदिए । जहन्नडि-
ईयाणं दुपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अण्यंता । से के-
णट्ठेणं ? गोयमा ! जहन्नडिईए दुपदेसिए, जहन्नडिई-
यस्स दुपदेसियस्स खंघस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले, पदेसट्ठयाए
तुल्ले, उग्गाहणट्ठयाए सिए हीणे मिय तुल्ले मिय अन्न-
हिंए, जउ हीणे पदेसहीणे, अह अन्नहिंए पदेसट्ठयाए
अन्नहिंए, डिईए तुल्ले, वग्गादिचउकामपेहिं य उट्ठाणव-
दिए । एवं उक्कोसडिईए वि, अजहन्नमणुक्कोसमहिंए वि एवं
चेव, नवरं डिईए चउट्ठाणवदिए, एवं जाव दमपदेसिए,
नवरं पदेसपरिवुद्धं कायव्वा, ओमाहणट्ठयाए तिसु वि गम-
एसु जाव दमपदेसिए नव पदेमा वुत्तिजंति । जहन्नडि-
ईयाणं भंते ! संखेजपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अ-
ण्यंता । से केणट्ठेणं ? गोयमा ! जहन्नडिईए संखेजपदेसि-
ए, जहन्नडिईयस्स संखेजपदेसियस्स खंघस्स दब्बट्ठयाए
तुल्ले, पदेसट्ठयाए उट्ठाणवदिए, ओमाहणट्ठयाए उट्ठाणव-
दिए, डिईए तुल्ले, वग्गादिचउकामपेहिं य उट्ठाणवदिए वि,
एवं उक्कोसडिईए वि, अजहन्नमणुक्कोसमहिंए वि एवं चेव,
नवरं डिईए चउट्ठाणवदिए । जहन्नडिईयाणं जंते ! असं-
खिजपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अण्यंता । से केणट्ठेणं ?
गोयमा ! जहन्नडिईए असंखिजपपेसिए, जहन्नडिईयस्स
असंखेजपदेसियस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले, पदेसट्ठयाए चउट्ठाण-
वदिए, ओमाहणट्ठयाए चउट्ठाणवदिए, डिईए तुल्ले, वग्गा-
दिचउकामपेहिं उट्ठाणवदिए, एवं उक्कोसडिईए वि,
अजहन्नमणुक्कोसमहिंए वि एवं चेव, नवरं डिईए चउ-
ट्ठाणवदिए । जहन्नडिईयाणं अण्यंतपदेसियाणं पुच्छा ?
गोयमा ! अण्यंता । से केणट्ठेणं ? गोयमा ! जहन्नडिईए
अण्यंतपदेसिए जहन्नडिईयस्स अण्यंतपदेसियस्स दब्बट्ठयाए
तुल्ले, पदेसट्ठयाए उट्ठाणवदिए, ओमाहणट्ठयाए चउट्ठाण-

बन्दि, डिईए तुझे, बन्नादिअङ्कासेहिं छडाणबन्दि, एवं
ठकोसङ्किईए वि, अजहन्नमणुकोसङ्कितीए वि एवं चेव,
नवरं डिईए चउडाणबन्दि । जहन्नगुणकासगणं परमा-
णुपोगलणं पुच्छा ? गोयमा ! अणंता । से केणुणं ? गो-
यमा ! जहन्नगुणकासए परमाणुपोगले, जहन्नगुणकासग-
स्स परमाणुपोगलस्स दव्वट्टयाए तुझे, पदेमट्टयाए तुझे,
ओगाहणुट्टयाए तुझे, डिईए चउडाणबन्दि, कासवन्न-
पञ्जवेहिं तुझे, अबसेमा बन्ना नत्थि, मंथरसफासपञ्जवेहिं
छडाणबन्दि, एवं उकोसगुणकासए वि, एवं अजह-
न्नमणुकोसगुणकासए वि, नवरं सडाणे छडाणबन्दि ।
जहन्नगुणकासयाणं भंते ! बुपदेसियाणं पुच्छा ? गो-
यमा ! अणंता । से केणुणं ? गोयमा ! जहन्नगुणकासए
बुपदेसिए, जहन्नगुणकासगस्स बुपदेसियस दव्वट्टयाए
तुझे, पदेमट्टयाए तुझे, ओगाहणुट्टयाए सिय हीणे सिय
तुझे मिय अज्जहिए, अह हीणे पदेमहीणे, अह अज्ज-
हिए पदेमअज्जहिए, डिईए चउडाणबन्दि, कालवणप-
ज्जवेहिं तुझे, अवसेमवसादिउवरिण्णचउफासेहिं य छडाणब-
न्दि, एवं उकोसगुणकासयां वि, अजहन्नमणुकोसगुणका-
सए वि एवं चेव, नवरं सडाणे छडाणबन्दि । एवं जा-
व दसपदेसिए, नवरं पदेसपरिवृद्धी ओगाहणा तहव ।
जहन्नगुणकासयाणं जंते ! संखेज्जपदेसियाणं पुच्छा ?
गोयमा ! अणंता । से केणुणं ? गोयमा ! जहन्नगु-
णकासए संखेज्जपदेसिए, जहन्नगुणकासगस्स संखेज्जपदे-
सियस्स दव्वट्टयाए तुझे, पदेमट्टयाए तुडाणबन्दि, ओ-
गाहणुट्टयाए तुडाणबन्दि, डिईए चउडाणबन्दि, कास-
वणपज्जवेहिं तुझे, अबसेमाहिं वसादिउवरिण्णचउफामेहिं
छडाणबन्दि, एवं उकोसगुणकासए वि, एवं अजहन्नम-
णुकोसगुणकासए वि, नवरं सडाणे छडाणबन्दि ।
जहन्नगुणकासयाणं भंते ! अमंलिअपदेसियाणं पुच्छा ?
गोयमा ! अणंता । से केणुणं ? गोयमा ! जहन्नगुणका-
सए असंखेज्जपदेसिए, जहन्नगुणकासगस्स असंखेज्जप-
देसियस्स दव्वट्टयाए तुझे, पदेमट्टयाए चउडाणबन्दि,
डिईए चउडाणबन्दि, कालवणपज्जवेहिं तुझे, अबसेमाहिं
वसादिउवरिण्णचउफामेहिं य छडाणबन्दि । एवं उकोस-
गुणकासए वि, अजहन्नमणुकोसगुणकासए वि एवं चेव,
नवरं सडाणे छडाणबन्दि । जहन्नगुणकासयाणं जंते ! अ-
णंतपदेसियाणं पुच्छा ? अणंता । से केणुणं ?
गोयमा ! जहन्नगुणकासए अणंतपदेसिए, जहन्नगुणका-
सगस्स अणंतपदेसियस्स दव्वट्टयाए तुझे, पदेमट्टयाए
छडाणबन्दि, ओगाहणुट्टयाए चउडाणबन्दि, डिईए च-

उडाणबन्दि, कासवन्नपञ्जवेहिं तुझे, अबसेमाहिं य वसा-
दिअङ्कासेहिं छडाणबन्दि । एवं उकोसगुणकासए वि ।
एवं अजहन्नमणुकोसगुणकासए वि एवं चेव, नवरं सडाणे
छडाणबन्दि । एवं नीलकोहियहालिरसुकिल्लमुक्किजंथ-
मुक्किजंथतिसकन्धकमायस्सिन्नमहूरसपज्जवेहिं य वस-
वया जाणियव्वा, नवरं परमाणुपोगलस्स मुक्किजंथस्स
उक्किजंथो न भण्ति, उक्किजंथस्स मुक्किजंथो न भण-
ति, तिसस्स अबसेमा न भण्ति, एवं केडुयादीनि वि,
सेसे तं चेव । जहन्नगुणकस्सत्ताणं अणंतपदेसियाणं पु-
च्छा ? गोयमा ! अणंता । से केणुणं ? गोयमा ! ज-
हन्नगुणकस्स अणंतपदेसिए, जहन्नगुणकस्सलदस्स अ-
णंतपदेसियस्स दव्वट्टयाए तुझे, पदेमट्टयाए छडाणबन्दि,
ओगाहणुट्टयाए चउडाणबन्दि । डिईए चउडाणबन्दि, व-
समंथरसेहिं छडाणबन्दि, कस्सलसफासपज्जवेहिं तुझे, अब-
सेमाहिं सलसफासपज्जवेहिं छडाणबन्दि, एवं उकोसगुण-
कस्सवे वि, अजहन्नमणुकोसगुणकस्सवे वि एवं चेव, नवरं
सडाणे छडाणबन्दि । एवं मत्तयसुत्तलद्वए वि जाणिय-
व्वं । जहन्नगुणसीयाणं जंते ! परमाणुपोगलाणं पु-
च्छा ? गोयमा ! अणंता । से केणुणं ? गोयमा ! जह-
न्नगुणसीयाणं परमाणुपोगले जहन्नगुणीयस्स परमा-
णुपोगलस्स दव्वट्टयाए तुझे, पदेमट्टयाए तुझे, ओगाह-
णुट्टयाए तुझे, डिईए चउडाणबन्दि, वन्नमंथरसेहिं छडा-
णबन्दि, सीतफासपज्जवेहिं तुझे, उसिणफासो न जवंति,
निच्छलुक्कलसफासपज्जवेहिं छडाणबन्दि, एवं उकोसगुण-
सीते वि, अजहन्नमणुकोसगुणसीते वि एवं चेव, नवरं
सडाणे छडाणबन्दि । जहन्नगुणसीताणं बुपदेसियाणं पु-
च्छा ? गोयमा ! अणंता से केणुणं भंते ! ? गोयमा !
जहन्नगुणसीते बुपदेसिए, जहन्नगुणसीयस्स बुपदेसियस्स
दव्वट्टयाए तुझे, पदेमट्टयाए तुझे, ओगाहणुट्टयाए मिय
हीणे सिय तुझे मिय अज्जहिए, अहिं हीणे पदेमहीणे,
अह अज्जहिए पदेमअज्जहिए, डिईए चउडाणबन्दि, वस-
मंथरसपज्जवेहिं छडाणबन्दि, सीयफासपज्जवेहिं तुझे,
उसिण्णिच्छलुक्कलसफासपज्जवेहिं छडाणबन्दि । एवं उ-
कोसगुणसीते वि, अजहन्नमणुकोसगुणसीते वि एवं चेव,
नवरं सडाणे छडाणबन्दि । एवं जाव दसपदेसिए, नवरं
ओगाहणुट्टयाए पदमपरिवृद्धी कायव्वा० जाव दसपदेसि-
यस्स नव पदेसा बुद्धिजंति । जहन्नगुणसीयाणं संखेज्जप-
देसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अणंता । से केणुणं ?
गोयमा ! जहन्नगुणसीते संखेज्जपदेसिए, जहन्नगुणसी-
यस्स संखेज्जपदेसियस्स दव्वट्टयाए तुझे, पदेमट्टयाए

[illegible]

इहगस्स पोमगलस्स दब्बकप्पाए तुल्ले, पेदसट्ठप्पाए ङडाणवडिए, आगाहण्डप्पाए तुल्ले, डिईए चउडाणवडिए, बग्गादिउवविक्खफामदि ए ङडाणवडिए, उक्कोसोगाहणए वि एवे चेव, नवरं डिईए तुल्ले । अजइहसमणुक्कोसोगाहणमायं भंते । पोमगलायं पुच्चां गोयमा । अणंता । मे केण्हंते । गोयमा । अजइहसमणुक्कोसोगाहणए पोमगले, अजइहसमणुक्कोसोगाहणगस्स पोमगलस्स दब्बकप्पाए तुल्ले, पेदसट्ठप्पाए ङडाणवडिए, आगाहण्डप्पाए चउडाणवडिए, डिईए चउडाणवडिए, बग्गादिउक्खफामपज्जवेदि ए ङडाणवडिए । अइहन्निट्ठियायं भंते । पोमगलायं पुच्चां गोयमा । अणंता । मे केण्हंते । गोयमा । जइहन्निट्ठिए । पोमगले, जइहन्निट्ठियस्स पोमगलस्स दब्बकप्पाए पयसट्ठप्पाए ङडाणवडिए, आगाहण्डप्पाए चउडाणवडिए, डिईए तुल्ले, वन्नादिअट्ठफामपज्जवेदि ए ङडाणवडिए । एवं उक्कोसडिईए वि, अजइहन्मणुक्कोसडिईए वि एवं चेव, नवरं डिईए चउडाणवडिए । अइहन्मणुगकालयायं भंते । केवडया पज्जवा पयसा ? अणंता । मे केण्हंते । गोयमा । जइहन्मणुगकालए पोमगले, जइहन्मणुगकालगस्स पोमगलस्स दब्बकप्पाए तुल्ले, पेदसट्ठप्पाए ङडाणवडिए, आगाहण्डप्पाए चउडाणवडिए, डिईए चउडाणवडिए, कालवन्नपज्जवेदि तुल्ले, अवमेमेदि वन्नगंधकापपज्जवेदि ङडाणवडिए, मे तेण्हंता गोयमा । एवं तुवुइ-जइहन्मणुगकालयायं पोमगलायं अणंता पज्जवा पयसा । एवं उक्कोसमणुगकालए वि, अजइहन्मणुक्कोसमणुगकालए वि एवं, नवरं सट्ठागे ङडाणवडिए । एवं जहा कालवत्थपज्जवायं वत्थवया भाजिया तहामेसाण वि वत्थगंधसकामायां वत्थवया माणियापव्वा, एताव अजइहन्मणुगकालमुक्खे मट्ठाणं ङडाणवडिए । स तं रुविअनीवपज्जवा । मे स अनीवपज्जवा ।

द्विप्रदेशककथञ्चसूत्रे- (आगाहणञ्चएव निये होंगे तिच
 तुद्धि नये अग्रभाइए हवाइ) यदा ह्रावपि द्विप्रदेशकी
 कथयति द्विप्रदेशवागादापि स्यात्वा वा जवत्तत्तदा तु-
 द्दकथावाहनी, यदा त्वेका द्विप्रदेशवागादकथना एकप्रदेशवा-
 गादौ द्विप्रदेशवागादापि स्यात्वा प्रदेशहीनौ, द्विप्रदेशवागादञ्च
 तदपेक्षया प्रदेशाव्यधिकः, शेषे प्राग्वत् ।
 (आगाहणञ्चएव निये, होंगे हवाइ) यदा ह्रावपि त्रिप्र-
 देशकी कथयति त्रिप्रदेशवागादौ द्विप्रदेशवागादापि कथयति-
 वागादौ वा तत्रा तुल्यौ, यदा त्वेका त्रिप्रदेशवागादौ वा द्विप्र-
 देशवागादौ वा उपरस्तु त्रिप्रदेशवागाद एकप्रदेशवागादौ वा
 नदा द्विप्रदेशवागादपि कथयति स्याद्विदौ । यद्यन्तः त्रिप्रदेशवागा-
 दाद्विप्रदेशवागादापेक्षया एकप्रदेशहीनौ, त्रिप्रदेशवागादाद्विप्र-
 देशवागादौ वा तदपेक्षया एकप्रदेशाव्यधिकः, यदा त्वेक-
 त्रिप्रदेशवागादौ उपर । एकप्रदेशवागादौ द्विप्रदेशवागादापेक्ष-
 या । द्विप्रदेशहीनप्रिप्रदेशवागादाश्च तदपेक्षया द्विप्रदेशाव्य-

धिकः। एवमेकप्रदेशपरिवृत्त्या चतुःप्रदेशाऽऽदिषु स्कन्धेष्वव-
गाहनामधिकृत्य इतिवृत्तिर्वा तावच्छक्यया यावद्व्यप्रदेश-
स्कन्धः। तस्मिन् द्व्यप्रदेशस्कन्धेष्वेव वक्तव्यम्—“ जह
हीणे परसहीणे वा पुपयसहीणे वा० जाव नवपयसहीणे
वा, अह अमहिए परसममहिए वा पुपयसममहिए वा०
जाव नवपयसममहिए इति ।” भावना पुष्पकोक्तुसारणे स्वयं
कनेभ्या। सङ्ख्यातप्रदेशस्कन्धसूत्रे—“ आगाहणद्वयाय दुष्टा-
णयामिए इति । सङ्ख्येयभागने सङ्ख्येयगुणेन वेति । अस-
ङ्ख्यातप्रदेशस्कन्धे—“ आगाहणद्वयाय अचछाणवामिए इ-
ति । असङ्ख्यातभागने सङ्ख्यातभागने सङ्ख्यातगुणेनाऽस-
ङ्ख्यातगुणेना । अनन्तप्रदेशस्कन्धेऽप्यवगाहनायतया चतुः-
स्थानपरितता, अनन्तप्रदेशावगाहनायाऽसम्भवात्तान्तरागा-
नमनुभाष्यो वृत्तिहान्यसम्भवात्, (एतत्परस्ताडाद्यं पोम-
ज्ञानं भवेत् । इत्यादि) अन्न- (इवच्छवाय तुल्ये पदेसच्छवाय
ब्रह्मणश्च इति) इदमपि विष्णुवैकैकप्रदेशावगाहणपरमावगा-
हिकं द्वयमिदमप्यपैकप्रदेशावगाहं द्विप्रदेशाऽऽदिकं कष्टव्य-
मिति । कस्याथेतया तुल्यता प्रदेशाथेतया पदस्थानपरितता, अ-
नन्तप्रदेशकस्याऽपि स्कन्धेष्वेकस्मिन्नाकाशप्रदेशेऽवगाहसंभ-
वात् । शेषं सुगमम् । एवं विधित्तान्ताऽऽध्यायवधिं सुत्राणि
उपयुज्य भावनीयानि (जहङ्गाहणायं भवेत् । पुपयांसवा-
गमिन्याः) जहम्या द्विप्रदेशस्कन्ध स्कन्धस्वावाहना एक-
प्रदेशाऽऽदिकम्, अङ्कहा द्विप्रदेशाऽऽदिकम् । अन्न अपान्तरा-
नःस्तौति मध्यमा न जायते । तत् उक्तम् (अजहणुक्कोसो-
गाहणमो नरिय इति । त्रिप्रदेशस्कन्ध अजहणवगाहना एकप्र-
देशका, मध्यमा द्विप्रदेशका, अङ्कहा त्रिप्रदेशका । चतुःप्रदेश-
स्कन्ध जहम्या एकप्रदेशका, अङ्कहा चतुःप्रदेशाऽऽदिकम्, मध्यमा
द्विधा—द्विष्वक्प्रदेशाऽऽदिकम् च, त्रिप्रदेशाऽऽदिकम् । एवं च
स्तौति मध्यमागाहनक्षतःप्रदेशको मध्यमावगाहनचतुःप्रदेशा-
पेक्षया यदि हीनस्नहिं प्रदेशो हीनो नवति, अष्टावधिक-
स्नतः प्रदेशतोऽधिकः। एव पञ्चप्रदेशाऽऽदिषु स्कन्धेषु मध्यमा-
वगाहनामधिकृत्य प्रदेशपरिवृत्त्या वृत्तिहानिश्च तावच्छक्यया
यावद्व्यप्रदेशस्कन्धः सतप्रदेशपरिवृत्तिः । सा चेव वक्तव्या-
“ अजहणमकोसोगाहणाय इत्यपयसिए अजहणमकोसो-
गाहणस्त इत्यपयसिएव कनेसव आगाहणद्वयाय निय
हीणे निय तुल्ये निय अमहिए, जह हीणे परसहीणे पुपयस-
हीणे० जाव सतपयसहीणे, अह अमहिए परसममहिए
पुपयसममहिए० जाव सतपयसममहिए ।” इति । शेषं सूत्रं
स्वयमुपदि भावनीयं, सुगमत्वात्, नवरमनन्तप्रदेशकाङ्कहाव-
गाहनाचिन्तायाम्—(त्रिरे वं तुल्ये इति) । अङ्कहावगाहना-
कलानन्तप्रदेशकः स्कन्धः स उच्यते यः समस्तकोकयायी
स चाविलमहास्कन्धः, कवांसमुद्रातकर्मस्कन्धो वा, तयोर्भो-
भयोरपि इवङ्कपाटमथान्नपूरणकलक्षणक्षतःसमवप्रमाण-
मेति तुल्यकालता । शेषस्वभावावधारितमार्गः प्राशुकभावानु-
सारणे स्वयमुपयुज्य परिभाषनीयम् । प्रहो० १ पद । (लह-
नानां पर्यायस्वरूप, निम्नानां परिहारवृत्त्यादिकस्य च पर्याय-
द्वारं स्वस्थाने)

आभिनिर्वाधिकाऽऽदिहानपर्यायाः—

केवइया णं भंते । आभिनिर्वाधियणापञ्जवा पणत्ता ।
गोयमा । अणत्ता आभिनिर्वाधियणापञ्जवा पणत्ता ।

केवइया णं भंते । सुपनाणपञ्जवा पणत्ता । एवं चेव, एवं०
जाव केवइयाणस्म, एवं मइअन्नाणस्म सुपअणाणस्म
य । केवइया णं भंते । विभंगनापञ्जवा पणत्ता । गोय-
मा । अणत्ता विजंमनापञ्जवा पणत्ता ।
आभिनिर्वाधिकाहानस्य पर्यायाः विशेषधर्मो आभिनिर्वाधिकाहा-
नपर्यायाः। ते च द्विविधाः, स्वपरपर्यायमेवात् । तत्र येऽवग्रहऽऽव-
योमनिविशेयाः कृत्योपशमवेतिव्याप्ते स्वपर्यायाः, ते चाऽनन्ताः।
कथम् ? एकस्माद्व्यग्रहादेरन्योऽवग्रहऽऽदिरनन्तजागृद्व्या वि-
शुद्धोऽन्यत्वं संख्येयभागवृद्धाऽपरः संख्येयजागृद्व्या अन्यतरः
संख्येयगुणवृद्धया तद्व्याऽसंख्येयगुणवृद्धयाऽपरस्त्वनन्यगुण-
वृद्धयति । एवं च सकयातस्य संख्यातमेवद्व्यवसंख्यातस्य खा-
ऽसंख्यातमेवद्व्यवसंख्यातस्य आनन्तमेवद्व्यवसंख्यातस्य विशेषा ज्ञ-
यन्ति, अथवा—पञ्चव्यवस्थानन्तत्वाप्रति कृत्वं च तस्य विद्यमान-
त्वात्, अथवा मतिज्ञानमविनागपरिच्छेदेवृद्धया विद्यमानमन-
न्तत्वेन भवतीत्येवमनन्तास्वपर्यायाः, तथा ये पर्यायास्तप-
र्यायास्ते तच्च परपर्यायाः, ते च स्वपर्यायेभ्योऽनन्तगुणाः, प-
रेशामनन्तगुणत्वादिति । ननु यदि ते परपर्यायास्तदा तस्येति
न इवपदेवृद्धं युक्तं, परस्मन्विधावा । अथ तस्य ते, तदा न परप-
र्यायास्ते इवपदेवृद्धाः स्वस्मन्विधाविति; अत्रोच्यते—यस्मात्त-
न्नास्मन्वास्ते तस्मात्तथा परपर्यायव्यपदेशो, यस्माच्च ते परि-
त्यज्यमानत्वेन तथा स्वपर्यायाणां स्वपर्याया पतद्वित्वेन वि-
शेषणं हेतुत्वेन च तस्मिन्नुपयुज्यते, तस्मात्तस्य पर्यावा इति व्य-
पदिश्यन्ते, तथा आसम्भवापि धनं स्वधनमुपयुज्यमानत्वादि-
ति । आह च—

“ जह ते परपञ्जवा, न तस्य अह तस्स न परपञ्जवा । ”

आवाये आह—

अं तस्मि अस्मन्वा, नो परपञ्जवा, नो परपञ्जवा ॥ १ ॥

आवसपञ्जवाविले—सजाणा तस्स जुवपुज्जति ।

सपञ्जवाविले, हवति तो पञ्जवा तस्स ॥ २ ॥ इति ।

(केवइयाणं भंते । सुपनाणेत्यादि) (एवं चेव स्मि) अनन्ताः पु-
तन्नापपर्यायाः प्रहता इत्यर्थः, ते च स्वपर्यायाः परपर्यायाः। तच्च
स्वपर्याया ये भुनक्तानस्य स्वगता अकुरधुताऽऽद्यां जहाः, ते चा-
नन्ताः, कृत्योपशमवेतिव्याप्तेऽवग्रहत्वात् पुनानुसारिणां बो-
धानामनन्तत्वादि विभाषणलच्छेदनिन्दयाच्च, परपर्यायास्त्वन-
न्ताः सर्वेभ्योऽपि प्रतीता एव । अथवा—भूतप्रमाणानुसारिकां क-
तज्ञानं, अनुग्रहप्रमाणानुसारिकां सुकराणि वाऽऽकाराऽऽदिनि,
तेषां वैकैकमकरं यथायोगमुद्रातानुदासत्त्वात्तन्मेवद्व्यवसंख्या-
सिक्कनिरनुनासिक्कमेवद्व्यवग्रहप्रत्ययनमहाप्रत्ययमेवद्व्यवसंख्या-
संयुक्तसंयोगसंयुक्तयोगजेवद्व्यवग्रहसंयोगमेवद्व्यवसंख्या-
नन्त्याच्च त्रिधामनन्तमेव भवति, ते च तस्य स्वपर्यायाः प-
रपर्यायाऽन्यत्वं अनन्ता एव । एवं चाऽनन्तपर्यायं तत् । आह च—

“ एकैकमकरं पुण, सपरपञ्जवाज्जेषो भिम्भं ।

तं मइवइवपञ्जवा—वरात्सिमाणं गुणकत्वं ॥ १ ॥

अलभे केवली से—समस्यसहिभो य पञ्जवेगारो ।

ते तस्स मपपञ्जवा, ससा परपञ्जवा तस्स ॥ २ ॥ इति ।

एवं चाकुराऽऽमकत्वेनाकुरपर्यायापेतत्वादनन्ताः भूतज्ञानस्य
पर्याया इति । एवं “ जाव ” स्मि करणार्थं इदम्य—“ केवइयाणं
भंते । मोहिमानपञ्जवा पणत्ता । गोयमा । अणत्ता मोहिना-
थपञ्जवा पणत्ता । केवइया णं भंते । मपपञ्जवापञ्जवा

पञ्चसा ? गोयमा ! अर्णना मणपञ्चवा पञ्चसा । केव-
वा शुं जेतं ! केवलनाणपञ्जवा पञ्चसा ? गोयमा ! अर्णना
केवलनाणपञ्जवा पञ्चसा चि । " तत्राविज्ञानस्य स्वपर्याया-
वेऽविज्ञानजेषां भवप्रत्ययकृषोपशमिकभेदाचारकानियमनु-
पपदेव कवस्थात् । स्वाभिनेदवादसंभयातभेदनिश्चयतूतकैकाल-
निहादननभेदतत्त्वविषयकपञ्चपर्यायजेषां द्विभागापलक्ष्येऽद्या न
सैवमनन्ता इति । मनःपर्यायज्ञानस्य केवलज्ञानस्य च स्वप-
र्यायाः ये स्वाध्यादिभेदं स्वगता विरोधास्ते आनन्ता अन-
नद्वयपर्यायपरिकल्पेऽपेक्षया आविज्ञानापलक्ष्येऽपेक्षया वेति ।
एवं मध्यज्ञानाऽऽदित्रयऽप्यनन्तपर्यायत्वमुपार्जयति ।

अथ पर्येवाणामेवमद्वयवृत्तिकपञ्चसाऽऽह-

एषसिं शुं भंते ! आभिनिर्बोह्येयनाणपञ्जवाणं ओहिना-
णपञ्जवाणं मणपञ्जवनाणपञ्जवाणं केवलनाणपञ्ज-
वाणं य कयरे कयरे ऽजाव विसेसाहिया वा ? गोयमा !
सत्त्वस्थोवा मणनाणपञ्जवा, ओहिनाणपञ्जवा अणंत-
गुणा, सुयनाणपञ्जवा अणंतगुणा, आजिणिर्बोह्येयना-
णपञ्जवा अणंतगुणा, केवलनाणपञ्जवा अणंतगुणा ।
एषसिं शुं भंते ! मद्अस्माणपञ्जवाणं सुयअस्माणविभे-
दनाणपञ्जवाणं य कयरे कयरे ऽजाव विसेसाहिया वा ?
गोयमा ! सत्त्वस्थोवा विज्ञेयनाणपञ्जवा, सुयअस्माणप-
ञ्जवा अणंतगुणा, मद्अस्माणपञ्जवा अणंतगुणा । एषसिं
शुं भंते ! आभिनिर्बोह्येयनाणपञ्जवाणं ऽजाव केवलना-
णपञ्जवाणं मद्अस्माणपञ्जवाणं सुयअस्माणपञ्जवाणं वि-
ज्ञेयनाणपञ्जवाणं य कयरे कयरे ऽजाव विसेसाहिया वा ?
गोयमा ! सत्त्वस्थोवा मणनाणपञ्जवा, विज्ञेयनाणपञ्जवा
अणंतगुणा, ओहिनाणपञ्जवा अणंतगुणा, सुयअस्माण-
पञ्जवा अणंतगुणा, सुयनाणपञ्जवा विसेसाहिया, मद्-
अस्माणपञ्जवा अणंतगुणा, आभिनिर्बोह्येयनाणपञ्जवा वि-
सेसाहिया, केवलनाणपञ्जवा अणंतगुणा, सैवं भंते भंते चि ।

(एषसिं लमियादि) इह च स्वपर्यायाधिक्यैवामणपञ्चवृत्त-
मवस्थेयं, स्वपर्यायपर्यायैव सत्त्वं तत्त्वपर्यायत्वादिनि । तत्र स-
र्वस्त्वोक्ता मनःपर्यायज्ञानपर्यायाः, न तस्मैनामाविषयत्वात् ।
तेऽप्येव विज्ञानपर्याया अनन्तगुणाः, मनःपर्यायज्ञानापेक्षयाऽव-
विज्ञानस्य द्वयपर्यायानोऽनन्तगुणविषयत्वात् । तेभ्यः भुत-
ज्ञानवर्गना अनन्तगुणाः, तत्त्वस्य कृत्तृकपिच्छविषयत्वान-
न्तगुणविषयत्वात् । ततोऽप्यभिनिर्बोह्येयज्ञानपर्याया अनन्तगु-
णाः, तत्तत्स्वार्थनिज्ञात्वापत्तिनाप्यद्वयऽऽदित्रयविषयत्वेनानन्तगु-
णविषयत्वात् । ततः केवलज्ञानपर्याया अनन्तगुणाः, सर्वद्वयव-
धाविषयत्वात् । तस्य । एवमज्ञानमप्यद्वयऽप्यनन्तगुणाः, तत्तत्स्वार्थ-
निज्ञात्वापत्तिः प्राप्यतेऽप्यभिनिर्बोह्येयनापर्याया अनन्तगुणाः,
मनःपर्यायज्ञानापेक्षया, विभक्त्यवच्छिन्नमविषयत्वात् । तथा हि वि-
भक्त्यामसूत्राणि उपरिममविषयकारकस्य सप्तमयुधिष्यते केने
निर्वक्त्वावाङ्मयातटीपसमुद्रपुं केने यानि कपटव्याणि तानि
कानि विज्ञानात्, कानि स्वपर्यायात्, तानि च मनःपर्यायात्

नविषयापेक्षयाऽनन्तगुणानीति । तेभ्योऽवविज्ञानपर्याया अनन्त-
गुणाः, अथैवः सकलकपिच्छप्रतिरुद्धासङ्गतापरेष्वविषय-
स्येन विज्ञापेक्षयाऽनन्तगुणविषयत्वात् । तेभ्योऽपि भुतज्ञान-
पर्याया अनन्तगुणाः, भुतज्ञानस्य भुतज्ञानवर्गोऽप्येतेन सम-
स्तभूतोऽप्येतेन द्वयपर्यायविषयत्वेनावविज्ञानापेक्षयाऽनन्तगु-
णविषयत्वात् । तेभ्यः भुतज्ञानपर्याया विशेषाधिकाः, केषांश्चिच्छु-
ताज्ञानविषयोक्तपर्यायाणां विषयीकरणात् । यतो ज्ञानस्येन स्प-
ष्टभावासं तत्त्वभ्योऽपि मध्यज्ञानपर्याया अनन्तगुणा यतः भुत-
ज्ञानमभिलाष्यवस्तुविषयमेव, मध्यज्ञानं तु तद्वन्नन्तगुणानाम-
जिज्ञाप्त्ववस्तुविषयमपीति । ततोऽपि मत्तज्ञानपर्याया विशेषा-
धिकाः, केषांश्चिदपि मध्यज्ञानाविषयोक्तभावानां विषयीकर-
णात्किं मध्यज्ञानापेक्षया ऋतुतरमिति, ततोऽपि केवलज्ञान-
पर्याया अनन्तगुणाः, सर्वोक्तानि चोक्तं समस्तद्वयपर्यायाणां-
मन्यत्साधारणावभासेनावभासनादिति । भ० अ० ३० १ ३० ।
पञ्चवृत्त्य-पर्यवैक-न० । पर्यायापेक्षयभूते एकैक, उ० ४
३० ३ ३० । (व्याख्या 'एक'शब्दे तुनियमागे २ पृष्ठे कृष्ट्या)
पञ्चवृत्तिसिण-पर्यवैक-न० । चतुर्दशपञ्चमकं चित्तभुते,
"पञ्चवृत्तिसिणसमासा, पञ्चवृत्तिसिणं तु चोद्दिता पुत्रा । सामाह-
यं य कप्यो, इति समासां सुषेययोः । पञ्चवृत्तिसिणं सिविहं,
सुप्त अथ ये ननु जय चैव ।" पृ० भा० ५ कतप ।
पञ्चवृत्तिय-पर्यवैक-पुं० । पर्यायापेक्षयभूतं यत्र परमावभा-
सो विरुद्धा बहवस्नाहंशे सङ्गते, आच० ५ अ० ।

पञ्चवृत्तित-पर्यवैक-पुं० । त-वि० । पर्यायाज्ञानाऽऽदित्रयो जाता
यस्य पर्यवैकजातः । आदिनाभ्यां द्रव्यात् जातशब्दस्योत्तरपदत्व-
म् । अथवा-पर्यवान पर्यवैक वा यातः प्राप्तः पर्यवैकजातः ।
अथवा-पर्यवैक परिरक्षा परिरक्षा विज्ञान वा । पर्यवैकजातः,
स्या० १ उ० । जातविशेषः, न० । "सुप्ते वा म पञ्चवृत्तिय-
मविस्मरहं ।" स्या० ५ उ० ३ उ० । स्वार्थे प्रकृतिः, स्या० ५
उ० १ उ० । पर्यवैकशब्दात्तर जातो यत्र तत्पर्यवैकजातम् । कृ-
राऽदिकं, उद्धारिते, इत्यादिना विमिश्रिते कस्मादऽदिकं पर्या-
यात्तरमापादिते, अथमप्यैहिककमेव कुतः पादितः । प्रश्न०
५ सं० ३० । उ० । उ० । उ० । उ० । उ० । उ० । उ० । उ० ।
पञ्चवृत्तिय-पर्यवैक-पुं० । पर्यायापेक्षयभूतं यत्र परमावभा-
सो विरुद्धा बहवस्नाहंशे सङ्गते, आच० ५ अ० ।

पञ्चवृत्तियमप्य-पर्यवैक-पुं० । शब्दाऽऽदित्रयविषयाणि पर्य-
वा विशेषान्तेषु तानि मितं जातशब्दम् । शब्दाऽऽदित्रयविषयोऽप्य-
दनाय प्राप्नुयथातकाचतुष्टानि, आच० १ भू० ३ उ० ।
पञ्चवृत्तियमप्य-पर्यवैक-पुं० । पर्यवैकजातशब्देदृक्-पुं० । पर्यवैक-
शब्देदृक् । पर्यायापेक्षयभूते, यः शब्दाऽऽदित्रयपर्यायानि-
मकस्तरापरिहारापुष्टानि च शब्दाभूते केनि सोऽप्युपधान-
कत्वात्-संयममप्यवशं नृतासामप्यपेक्षां केनि सुत्रमत्र,
" जं जयस्य, स पञ्चवृत्तितत्त्वस्येयं म अ सत्यस्य सत्ये
सं पञ्चवृत्तितत्त्वस्येयं ।" आच० १ भू० ३ उ० ।

45

नित्यशुद्धपर्यायाधिकोऽस्मि । किं दशः ? , कर्मोपाधिनि-
मुक्तः-कर्मणः कर्त्ताधिकानामुपलब्धत्वात् कुतश्चास्मत्प्रत्ययान्त-
मुपाधिः साहचर्ये, नेन विनिर्मुक्तो रहितः कर्मोपाधिनि-
मुक्तः । (यथेति) यथाशब्देन दृष्टान्तविषयोकारोति-यथा
भवी-अथः संसारोऽस्मन्ति भवी संसारी, जन्तुः प्राणी, ति-
क्तः कर्मोपाधिनिमुक्तस्य सिद्धस्य, यथेतिः समः शुचिर्नि-
र्मलः, संसारे संसृतः प्राणनोऽपि कर्मोपाधिं प्राणिं प्राणिं
विचार्यमानमुपाधिकप्राणिं वर्तन्ते, यद्धन् अन्नेः शुद्धद्वयस्या-
ऽऽत्मानं सत्त्वगजान्तो धूमो भवोपाधिक एव सत्त्वस्थेने तदधि-
हापि विद्यमानास्यपि कर्मोपाधिं प्राणामुपाधिनिमुक्तप्राणिं प्राणिं
नि, अतस्तेभ्यो योऽपि अयुक्तत्वा विविच्यमानः प्राणि
सिद्ध यथेति कर्मोपाधिरागः सपुपि न विवक्षणीयः । अथ
यः ज्ञानदर्शनसम्प्राप्तिना उन्नाशयति बहिः प्रकटयति विद्यक्ति-
त्यात् ततो नित्यशुद्धपर्यायाधिकोऽस्मि । किं दशः संप्रत्ययः ॥६॥

अथ पर्वोपाधिकस्य पञ्चमोपादिकनिर्णयः-

अमुदक्ष तथाऽनित्य-पर्यायार्थिकोऽनित्यः ।

यथा संपरिणः कर्मोपाधिसापेक्षिको जनुः ॥ ७ ॥

(अमुदक्षे) कर्मोपाधिसापेक्षोऽमुदक्षो विभक्त्यवस्थावन्तित्यः पञ्चमनित्यमादौ कृत्वा अमुदक्षं ततो वाङ्मयत्वा पर्वोपाधिकः एवमनित्यमपि तदा पञ्चोपादिको भेदोऽनित्यारूपपर्यायार्थिको निरूपयते । अथ तस्योदाहरणमाह- यथा संपरिणः संपरिणः संपरिणः संपरिणः कर्मोपाधिसापेक्षिकं प्रवर्तते, जन्ममरणव्याधयो वर्णमात्राः पर्यायाः सन्ति सत्त्वित्वाविशालित्वात्, पुनरमुदक्षः कर्मसंयोगजनितत्वात् भवस्थानां प्राप्तिर्ना भवतीति । अत एव सौकार्थिको जीवाः जन्माऽऽदि-पर्वोपाधौ विनाशाय ज्ञानाऽऽदित्वा मोक्षं यतते, तस्मात् कर्मोपाधिरनित्यमिति अमुदक्षः तैः संपरिणः जन्माऽऽद्या अतियममुदक्षं नयं योजनया निश्चयो नयेति अनित्याद्युक्तपर्यायार्थिकः कथ्यते इत्यर्थः ॥ ७ ॥ उदाहरणं ६ अथवा- (पर्वोपाधिकनयनं सामर्थ्यिकोदाहरणेन 'सामर्थ्य' शब्दे) (पर्वोपाधिकनयनपथे विशेषः 'सुखपञ्चवाटियमयत' शब्दे दृष्टोपपन्नः)

पञ्चवटाय-पर्यवन्त-पुं । परं समन्ताद्वनमयः पर्ववो विशेषः पञ्चवटाय वक्तुं वा तयो नातिः पर्यवन्तः पर्वोपाधिकनयः, 'कृत्वा' उदाहरणं पञ्चवट-शब्दो यत्स्यात् विपञ्चजम् । 'सम्' १ काण्ड । अथ- (विदोषाणांमुपपत्तयल्लक्षणपरिच्छेदे, सम् १ काण्ड ।

पञ्चवटाय-पर्यवन्त-पुं । नामभेदे, अतः ।

से किं तं पञ्चवटाय-पञ्चवटाय एगमुणकाक्ष-दुग्गुण-काक्ष-तिगुणकाक्षपुं जाव दमगुणकाक्ष भंजिगुणकाक्ष-ए असीत्तिगुणकाक्ष-अयंतगुणकाक्ष, एवं नास-कोहिअह्मातिगुणकाक्ष वि भाणियवो । एगमुणसुरजि-गंधं दुग्गुणसुरजिगंधं तिगुणसुरजिगंधं जाव अयंतगुणसुरजिगंधं । एवं दुग्गुणगंधं वि भाणियवो । एगमुणतिचे-जाव अयंतगुणतिचे । एवं ककुअकसायअंजिगुणमद्वर वि भाणियवो । एगमुणकखे-जाव अयंतगुणकखे । एवं पञ्चवटायअह्मातिगुणकाक्ष-पुं ककुअ वि जा-णियवो । स तं पञ्चवटाय ।

परिः समन्ताद्वनमयमज्जितं, न तु द्रव्यवत् सदैववाचि-ष्ठत्वं इति पर्यवः । अथवा-परिः समन्ताद्वनानि गमनानि ऊ-द्वरव्याधिरनिरासकगुणिय पर्यवः एकमुणकाक्षपुंऽऽद्यः, तेषां नाम पर्यवनाम । यत्र तु पर्यायनामि पाठः, तत्र परिः सम-न्ताद्वनमयमज्जितं न पुनः उच्यते सदैव विष्ठत्वं इति पर्यायः । अथवा-परिः सामर्थ्येन एवमिगज्जितं व्याप्नोति वस्तुनामि-ति पर्याया एकमुणकाक्षपुंऽऽद्य एव, तेषां नाम पर्यायनामि । तत्र हि गुणशब्दोऽप्यर्थः, तत्र सर्वव्यापि श्रेष्ठकथनकाल-म्यस्यासत्कथनया पिबित्तस्य य एकः-सर्वव्यापि गुणोऽश-क्तेन कालकः परमावधारितकगुणकाक्षः-सर्वव्यापिकृष्ण इति । द्वार्थो गुणार्थो तदाशब्दो काक्षकः परमावधारित-मुणकाक्षकः । एवं तावत् नये वावदमनेषु ईदृशैः कालका-मुणकाक्षकः स एवेति, एवमुक्तानुसारिणमुणकीलका-ऽऽदीनामि ककुअसुरजिगंधाऽऽदीनां च सर्वत्र भावना कथ्येति ।

आह-गुणपर्यायोः कः प्रातिपदशेषः ? उच्यते-सदैव सहव-त्त्वाद्गुणवत्त्वाऽऽद्यः सामर्थ्येन गुणा उच्यन्ते । न हि स्तुं वस्तुनि यथाऽऽदिकमात्रं कदाचिदपि स्थविरव्यते एक-मुणकाक्षपुंऽऽद्यस्तु हिगुणकाक्षपुंऽऽद्यवत्त्वात् निर्वर्तते एवेत्येनः क्रमवृत्तित्वात्पर्यायाः । उक्तं च- " सह वसिंतो गुणाः, यथा जीवस्व जेतयामुत्तमाऽऽद्यः । क्रमवर्त्तनः पर्यायाः, यथा तस्यैव नारकस्थानियमादय इति । ननु यथे-ताई वर्णाऽऽदिसामर्थ्यवत् भवतु गुणत्वं तद्विशेषाणां तु कृष्णाऽऽदीनां न स्यात् अतियतत्वात्साम् । सत्यम् । वर्णाऽऽदिसामर्थ्यभेदानामपि कृष्णांलाऽऽदीनां प्रायः प्रवृत्तका-लं सहवर्त्तित्यात् गुणत्वं विवक्षितमित्यलं विस्तरणः ।

आह-भवत्येव, किन्तु पुनर्लादिकप्रत्ययस्यैव सत्त्वस्थेन गु-णपर्यायाः किमानि गुणपर्यायानामप्येतादाहताः ? न धर्मास्ति-कायाऽऽदीनाम, न च वक्तव्य-तेषां तं न सतीति, धर्माधर्मा-ऽऽकाक्षजीवकालव्यवस्थां यथाक्रमं गतिस्थिरव्यवस्थादोषो-गवर्त्तनाऽऽदिगुणानां प्रत्यक्रमनतामानुक्रमणपर्यायानां च प्रसिद्धत्वात् ॥ सत्यं, किन्याऽऽद्यप्रत्ययक्रमव्यवस्थां सुप्रतिपा-द्यतापुनरुच्यव्यवस्थां गुणपर्याया उदाहृता न शोषणमित्य-लं विस्तरण, तस्मादधिकमात्रं नाम नैव संपर्णापि उच्यतामना गुणानामना पर्यायनामना वा भवितव्यं, गतः परं किमपि नामा-स्तितनः सर्वव्यापानेन समुदात्तं जितानिदुच्यते ॥ अतः ।

पञ्चवटाय-पर्यायानिः सामान्य-नया पर्याय-द्विगुण-न-तिगुण-सामान्य-संप्रद्वयक-पर्यायवचन-नयपर्यायानिः साम-ान्यम् । पर्यायश्च-द्विगुणपर्यायवत्त्वात् उच्यते-नाऽऽदि शेषः, स एव निश्चितं सामान्यं वचनम् । द्रव्यव्याप्यव्याप्यव्याप्य-नयपर्यायानिः उपाधिककामानुपादिकं वचनं, सम् १ काण्ड । (" पञ्चवटाय-सामान्यम् (७) " इत्यादिगद्यायाः ' गय ' शब्दे चतुर्थेनाने १८८ पुष्ठे विस्तरः ।

पञ्चवटाय-पर्यायवत्-पुं । पर्यायवचनानुसारिण नय-विशेषः, " उपपत्तिविगमप्रोद-सपाप संप्रवचनः उपपत्तिवि-गमवचनं, मते पर्यायवत्तिनः ॥ १ ॥ " उत्तं १ अं ।

पञ्चवटाय-पर्यवन्त-पुं । तिगुणकलं, प्रश्नो ४ सप्त ४ डार । अन्ते, स्यात् १ डार १ डार ।

पञ्चवटाय-पर्यवन्त-पुं । पर्यवन्तं पर्यवन्तम् । भावं क-प्रत्ययः । नं । स्यात् । समर्थिमणतोऽनुमणरणं वादशने, स्यात् १ डार १ डार ।

पञ्चा-पञ्चा-पञ्चा । ' जो अः ' ॥ ८ । १ । ७३ ॥ इति कृष्-वर्त्तितो अथ लुक् । अत्रिये । पञ्चा । लुक्पर्यायः सः । पञ्चा । प्रत्ययुक्ता, प्राप् १ पाठः ।

पञ्चा-पञ्चा । अत्रिये, 'पञ्चा अह्मातिगुण' । पार्श्वे २२० पाथा अत्रिये-द्विगुण, दे १० १ वगे ।

पञ्चा-पर्याय-पुं । परि समन्ताद्वनमय-उपपन्न-न पुन-उच्यते-सर्वव्यापि विष्ठत्वं इति पर्यायाः । अथ वा-परि सामर्थ्येन एवमिगज्जितं व्याप्नोति वस्तुनामि पर्यायाः । " धर्मव्यो-उक्तः " ॥ ७ । २ । १४ ॥ इति पर्यायाने उक्तः । एकमुणकाक्षपुं-विषय, अतः । अजीवानां मानुषवत्त्वव्याप्याऽऽदिपुं च जीवानां कालकृतानुपपत्त्यल्लक्षणपर्यायः, स्यात् १० १० १० । पर्याया भेदा-धर्माः, बाह्यवस्त्वानुपपत्त्यवस्था इत्यर्थः । अतः १० १० १० ।

न० । पर्यायो विशेषो धर्म इत्यर्थोऽन्तरश्च । स्वा० पु
 ज्ञा० २ उ० । अमु० । विशेषः । कवरपर्यायाऽऽद्योऽनेन कृपाकाः
 पर्यायाः । विशेषः । ते च पर्याया चित्तिज्ञा०-कुरसाऽद्योऽनेन
 वगर्ज्ञातव्येन, लघुपर्यायाऽऽद्येन च क्रममात्रेण । पुनः शब्दार्थप-
 र्यायेनेदं न्यवेदयि द्विविधाः । तत्र इन्द्रो दुहव्यवने इतिदि-
 त्वादिनामर्थोऽत्रैतत्पर्यये ते सर्वेऽपि सादृश्यभावाः । ये त्वभिज्ञा-
 यन्ते तु लक्षणेनैव श्रुतकानां वदन्तस्तान् कान्ताः कैवशाऽभिज्ञा-
 नविषयास्तेऽर्थभावाः । पुनरनेन द्विविधाः स्वपर्यायाः, परप-
 र्यायाश्च । पुनरनेनैव कैवल्याभाविकाः, कैवल्यपूर्वापराभ्यांश-
 ष्वन्तवाऽप्येककाः । पुनरनेन सर्वेऽप्यन्तानां निवर्तनाकांक्षान्दि-
 ग्निविधाः । विज्ञो० म० । प्रा० म० । (अन्तरकर्म के स्वपर्याय
 के परपर्याया इति 'अक्षर' शब्द प्रथमज्ञां० १५१
 पृष्ठे ऊक्तम्) गुणपर्याययोर्मेदः-लक्ष्मिनां गुणाः, क्रमवर्तिन-
 लभ्य पर्यायाः । प्रा० म० १ अ० । लक्ष्मिनां गुणाः शुद्ध-
 भाऽऽद्यः । क्रमवर्तिनः पर्याया लघुपर्यायाऽऽद्यः । प्रा० अ० १
 अ० । (इति 'गुण' शब्दे लुनीयज्ञां० ६०६ पृष्ठे विस्तरः)

दूरे ता अस्मत्तं, गुणमहं चैव जाव पारिच्छं ।

किं पञ्जवाहिणं हो-उज पञ्जवे चैव गुणसम्पत् ॥९॥

द्वे तावत्तु गुणगुणिरोक्ताः तेनान्यत्स्वम्, अस्मन्नास्तीत्यमिति,
यावद्गुणाऽऽत्मक इत्यप्रत्ययवर्धो धनत्वादेरित्युक्तं गुणगुणिनेदृश्यं।
न च स्मन्नास्तीति तावत्तुऽऽत्मकमेव पाठोऽप्यमिति। किं पयो-
प्राशयिते गुणशब्दे उत पयस्य एव प्रयुक्त इति अभि-
प्रायम्। न पयोप्राशयोऽन्तः, पयोप्राशयौ कश्चिद्वै कृत्वाऽऽ-
त्मकम् इति विकल्पः कुतः। यदि पयोः गुणशब्दोऽन्तः।

दो पण नया भगवया, द्वाष्टिगपज्जवट्ठिया नियया ।

एतां य गुणविभेदे, गुणद्वयगत्रां च जुज्ज्जो ॥ १० ॥

इवेव मूलतया जगत्ता द्व्यर्थिकपर्यायार्थिकौ नियमितौ त-
 ज्ञातः पर्यायादधिके गुणविशेषे प्राप्ते सति तद्व्यापकगुणा-
 ल्लिख्योऽपि नियमितं युज्यमानः स्यात्, अन्यथा अव्यापकत्वं
 मयानां भवेत्, अर्हता वा तद्व्यतिष्ठानं प्रत्ययेत् ।

न च नगधत्ताऽस्मात्क इत्याह-

जं च पुण अरिहया ते-सु तेसु सुत्तेसु गोयमाईणं ।

पञ्चवसन्ता गिरिया, वागरिया तेण पञ्जाया ॥ ११ ॥

यतः पुनर्भगवता तस्मिंस्तस्मिन्पुत्रे “ बहवपञ्चोर्वि गंध-
ज्योतिर्ह ” इत्यादिना पर्यायपञ्चा निगमिता वर्गोऽऽदिसु गौतमा-
ऽऽदिचर्या व्याकृता, ततः पर्याया एव वर्गोऽऽद्यो भूया इत्यभि-
प्रायः । अयं तत्र गुण एव पर्यायशब्देनोक्तस्तुल्यार्थत्वाद्गममा-
य एव पर्यायः स एव गुण इत्यादिकात् ॥ ११ ॥

एतदेवाऽऽह-

परिगमणं पञ्चाश्रो, अष्टोत्तरशतं गुणो ति एगत्थं ।

तह वि न गुण जित जगद्वि, उज्जवगयदेवार्थं जन्मना ॥२॥
परि समन्तात्सहभावाभिः, क्रमभावात्तद्वह जेयेधैस्तुतः प-
रिगतस्य गमनं परिकेदं सः स पर्यायो विषयविषयिणोरवे-
द्वैते ककपयया यस्तुतः करणं करोरेहांनार्यवः उहांनं, विषयवि-
षयिणोरवेदवेद्ये गुण इति तुवार्थं गुणपर्यायवस्तु तथापि न
गुणाधि क इत्यभिहितस्तीत्युक्ता, पर्यायवस्तुत्तरेण्ये देहना
यसात् कता नगवद्वि।

गुणद्वारेणाऽपि देशानायां भगवतः प्रवृत्तिरुपन्यस्यते, न गुणा-
भाव इत्याह-

जंपंति अतिथि ममये, एगगुणो दमगुणो अणंतगुणो ।

रुर्वाङ्परिणामो, भस्मः तद्गुणविस्मयो ॥ १३ ॥

अप्यस्ति कश्चिमुणाभ्यन्वधाविनो-विद्यत एव सिकास्ते " एग
गुणकालय दुगुणकालय " इत्यादि कृपाऽऽवै ध्यपदेश-
स्तस्माद् कृपाऽऽदिगुणविशेष एवेत्यस्ति गुणाधिको नव उ-
द्दिष्टश्च भगवतेति ।

अत्राऽऽह सिद्धाभवात्-
 ॥

गुणामहमंतरेण त्रि, तं तु पञ्चत्रयमेसमंस्वाणं ।

सिद्धम्भइ एवरं संखा-ण सत्यधम्मो न य गुणो ति॥^१ ध॥

कथाऽऽपि गुणशब्दयनिरुक्तेणाप्येकगुणकाल इत्यादि (?) तत्पु
पर्यायविशेषसंख्यावाचकं वचः सिध्यात्, न पुनः गुणास्तिकन-
यप्रतिपादकत्वेन, यतः संख्यानं न गुणः शास्त्रधर्मेत्वादित्येयः।

हृष्टान्तद्वारेणामुभेयार्थं दृढीकर्तुमाह-

जह दससु दसगुणम्मि य, एम्मि य दसत्तणं सपं चेव ।

अद्वियम्नि त्रि गुणसद्दे, तद्देव एयं पि ददृब्धं ॥ १५ ॥

यथा दशसु रुद्रेषु एकस्मिन् वा रुद्रे दशगुणिते गुणश-
ब्दानिरुक्तस्य दशस्य सम्मेषे तथैवेतद्वि न विद्यते परमाह-
रेकगुणकत्वाऽऽदित्येकाऽऽदित्यश्चाऽऽदिकस्य गुणपर्यायश-
ब्दयोः, वस्तु नुक्तयोः भुवमिति ज्ञावा, न च गुणानां
पर्यायत्वं वाचकमनुसृत्य गुणपर्यायवद् द्वयमिति विद्यते, गुणपदमुपगतत्वविषयांश्चिधप्रतिपादनाद्यन्त्यात् तस्य । न
चैवमपि मनुष्यानामव्यविभिरुपयोगिनिरित्यर्थोऽन्येऽन्य-
त्वात् । अथवा प्रमाणान्तरात् सन्नामस्य वस्तुल्लक्षणार्थ-
यानेदात्तकथ्यविशयोत्तरेऽपि जेम्भिन्नेन वस्तुल्लक्षणार्थः ।

एवं दृश्यपर्याययोर्भेदकान्तप्रतिषेधे मजेद्वैकान्तवाद्याह-

एगंतपक्खवाञ्चो, जो पुण दब्बगुण जाइजेयम्पि ।

अह पञ्चं पद्मिहो, उ आहरणमेत्तमयं तु ॥ १६ ॥

एकान्तव्यतिरिक्तच्युतप्रवाहो यः पुनरिदंयुगजातिभेदे-
 धु स यद्यपि पूर्वमेव प्रतिक्रियोऽनैकान्तप्रादुक्प्रामाण्यात्,
 भवेदप्रादुक्तस्य च सर्वे ?

पिच्यपत्तनसिभञ्जय-जाळुणं पगपरिससंबंधो ।

ए य से षगस्स पिउ, त्ति सेमयाणं विया होइ ॥ १७ ॥

पितृपुत्रनप्तृनामिनेयभ्रातृभिर्भ्य एकस्य पुरुषस्य संबन्धस्तेना-
सावेक एव पित्रादिव्यपदेशमासाद्यति । न चासावेकस्य पि-
तापुत्रसंबन्ध इति शेषाणामपि पिता भवति ।

एव संवत्सरि पितृ सो पितृ सो पितृ सभा न पिह मया

ब्रह्म ब्रह्मणि विद्यमानं कृत्वा धर्ममेव पणं ब्रह्म ॥ १७ ॥

यथा प्राग् दृशित इति संबंधविशिष्टः पित्रादिद्व्यपेक्षमाश्रित्या-
स्तौ पुरुषः पुरुषरूपतया निरतिशयोपि संस्तथा ह्ययमपि इ-
न्द्रियगतं ज्ञानरसत्वकृत्वस्वकृष्टोत्तमसंश्रयवाप्य उपरसगन्धस्पर्-
शशब्दस्वयपदेष्टुमात्रं जज्ञते ह्ययस्वरूपेणाविशिष्टमपि, न हि

शक्तेः ५५ दिशब्दभेदात्कीर्वाणनाथस्यैव कृपाऽऽदिशब्दभेदात्
स्तुभेदात् युक्तः, तथा द्रव्याद्वैकान्तस्थितेः कथञ्चित् भेदादां
कवचगुणयोर्मिथ्यायाद् इति ॥ १८ ॥

अथ निराकरणायाऽऽह-

होश्वा हि पुगुमपहुरं, अणंतगुणकाक्षयं तु जं दम्बं ।

न च नहरग्रो महत्तो, होई संबंधग्रो पुरिसो ॥ १९ ॥

[illegible]

अत्राऽऽह भैरवास्तवादी-

जस्यै संबंधवसा, जइ संबंधित्वं अणुमयं ते ।

नष्टु संबंधविसेसं, संबंधिविसेसणं निद्धं ? ॥ २० ॥

संबन्धिसामान्यवशात् यदि संबन्धित्वसामान्यमनुमतं तब, ननु संबन्धविशेषाकारेण तथैव संबन्धिविशेषोऽपि किं माभ्युपगम्यते ? ।

सिद्धान्तवाद्याद-

जुजुड संबंधवसा, संबंधिविमेसणं एण पुण एयं ।

एयणाइविसेसगओ, रुवाइविसेसपरिणामो ॥ ७१ ॥

संबन्धविशेषवशात् युज्यते संबन्धविशेषः यथा-दृष्टान्त-
ऽऽदि-संबन्धविशेषजनितसंबन्धविशेषसमासादिनः संबन्ध-
विशेषोऽवगतः । इत्यादौतवादिनस्तु संबन्धविशेषेनाऽपि सब-
न्धविशेषः संगच्छते इति कुतो रसनाऽऽदिविशेषसंबन्धजनि-
तो रसाऽऽदिविशेषपरिणामः (?) ।

मन्वनेकास्तथादिनोऽपि कपरक्षाऽऽदेरन्तद्विगुणाऽऽद्वैवश्य-
परिणतिः कथमप्यग्नेत्याह-

जननः विमलपरिणयं, कठ एयं होहिइ त्ति लक्षणीयं ।

तं होइ परणिमित्तं, न व त्ति एत्थ स्थि एगंतो ॥ ७७ ॥

[illegible]

तदाह-

दध्वस्त त्रिं जम्प त्रि-गमो य गृण्यस्वस्वतां त वसत्वं ।

एवं सः केवलिणो, जुञ्जइ तं णो उ दन्नियस्स ॥७३॥

अथैव लक्षणं स्थितिः, जन्म विग्रहो लक्षणं गुणानाम्, एवं
स्थिति केवलिनो युज्यत एतल्लक्षणं, तत्र किल केवलाऽऽत्मना
स्थित एव चेत्तत्तात्वेनतत्तुपा अय्यंशं कृत्यमावेनोत्पाद्यन्ते, अत्र
सकृपतश्चाऽऽदिवत् (?) कथं वा केवलिनः सकलहेयप्राप्तिनां

नैतल्लक्षणं युज्यते, न चाऽपि ह्यवस्थास्तेनस्य गुणगुणिनोरत्य-
न्तभेदे मसत्त्वाऽऽपत्तेरसतोऽभ्यवधारणायऽऽदेरिष लक्षणा-
संभवात् इति द्रव्यार्थान्तरच्युतगुणवादिनः ।

दधत्थंनरज्जुया, मुत्ताऽमुत्ता व ते गुणा ह्येवमा ? ।

जड मुक्ता परमाणु, एतत्ति अ सुसंसु अगहनं ॥२४॥

प्रव्याध्यातमभूना गुणा मूर्ता अमूर्ता वा भवेयुः। यदि मूर्ताः,
परमाणवो न तर्हि परमाणवो भवन्ति, मूर्तिमहृषाऽऽवाधार-
त्वात्, अनेकप्रदेशकसंख्याकस्यैव। अथाऽमूर्ताः, अमहर्षे तेषां,
कथाश्च भवन्, यथाक्रमेणानुक्रमस्यैवस्यत्वात्, कथाश्च-
भेदोऽपि, रूपाऽऽपत्यना तद्वत्तया रूपाऽदीनां च कस्या-
ऽऽत्मकतया तेषांतेरतया लक्षणावाऽप्येते।

सतः-

सीममईवित्थारण-मित्तत्थोऽयं कम्मो समुत्थावो ।

इह रा कहामुहं चे-व नत्थि एवं ससमयस्मि ॥७५॥

[illegible]

न वि अत्थि अन्नवादो, न वि तद्व्याघ्रां जिनोवपमस्मि ।
तं चेव यमन्न्ता, अवमन्न्ता नयाणं ति ॥ २६ ॥

नैवाक्यस्यवाद्। शुभमणिनानांप्रत्ययवाद्, जिनोपदेशो ङा-
शाङ्के प्रथमेन, सर्वत्र कथादिदिश्याभ्युत्पत्तौ तदर्थः। यद्वेति वा
मन्थयमाना श्राममन्थयमाना वातिनोऽप्युपगतत्वव्याप-
कधार्तित्वाद्वाङ्मा भवति, अत्र्युपगमनीयस्यवस्तुत्ववर्तमानत्वा-
दकषायनिमित्तापदिहानात्, मृदावादिदिति तात्पर्यार्थः।
सम्भोऽन्ते काण्डे।

परस्परं द्रव्यपर्याययोरत्यन्तं जेदः १, इत्यत्र युक्तिमाह-

उत्पायाइमहावा, पञ्जाया जं च सामयं दृष्टं ।

ते तप्यध्वान तयं, तप्यध्वं तेण ते जिम्ना ॥७६५॥

(अणायोयादि) यस्मात्तुष्याद्व्यवपारिणामस्वभावाः पर्वो-
याः, शास्त्रं नित्यं पुनरेवमयम् । आचर्य नैव गुणान्नन्येन ।
या कृष्णायाम्महाऽऽत्मकताम् । न पुनस्तद्वृत्त्यं तन्मन्त्रं मुखे-
न्यां लब्ध्वाऽऽत्मस्वभावाः । तेन तस्मादुक्त-यायेन परस्परं अभि-
स्वभावमात्रं जिज्ञास्ते कस्यपयोथा अयोऽप्यव्यतिरेकतु-
रिति ॥२६६॥३॥ कस्यपर्वोपाधिकमयस्तथा, विश्वे । एकाधिके,
आ० १० १ अ० । विश्वे । अथ यथाभिधानं किमर्थम् । उच्यते-
तत्तस्माद्विपरिणामयर्थे । नया पार्थः शशोऽतिशङ्करा-
निकर उदुपतिरित्येवमादिषु कस्यपयोर्येषु, आदिषुः सविता
मरुतो दिनकर इत्येवमादिषु सूर्योपायेष्वपिदिनेषु कस्यपु-
र्वोपायाभिज्ञः सन्न एवमस्मत् शशिपयोर्येषु कदाप्युक्तं समस्त-
सूर्योपायैर्भूतान् कस्यपयोर्येषु सत्तेषु नया वा सूर्योपायैः
एकस्मिन् कदाप्युक्तं समस्तकस्यपर्वोपायैर्योगेन सत्तेषु सूर्य-
ोपायैर्येषु सत्येवमां भवान्, न तु मुष्णान् । आ० १० १ अ० ।
येते, आच० ६ भ० । पर्वोयां भेदो भाव इत्यथायान्तरम् ।
विश्वे । आ० १० ।

अथ पर्वोद्यमेष्टानाह-

नत्वा भिनं प्रवृत्त्यामि, पर्वोद्योक्तौतेन मुदा ।

व्यञ्जनार्थैर्जिदेन, तत्र द्विभेदं समासतः ॥ १ ॥

जिनं बीतरागं, नत्वा समस्तकथं, पर्वोद्योक्तौतेन पर्वोद्याणा-
मुक्तौतेन पर्वोद्यास्कीर्तेन, मुदा ह्येण, प्रवृत्त्यामि, चित्तुत्तरा-
पेक्षायां, तत्पर्वोद्यास्कीर्तेन, समासतः संक्षेपात्, व्यञ्जनार्थैर्जि-
देन-व्यञ्जनं चाऽऽर्थेभ्यः, तयोर्जिमेभ्यः प्रत्येकं योजना, व्यञ्जनमे-
ष्टेनार्थेनेष्टन, तत् कौतेन पर्वोद्यस्य द्विभेदं द्विप्रकारमित्यर्थः ॥ १ ॥

तत्र व्यञ्जनपर्यायः, त्रिकाक्षरपर्वशो मतः ।

चित्तिवश्वार्थपर्वो, वर्तमानानुगोचरः ॥ २ ॥

तत्र तयोर्द्वयोक्तौतेनयोर्मध्ये आद्यो व्यञ्जनपर्यायः त्रिका-
क्षरपर्वशो मतोऽनुगतकालकल्पितः कथितः । यस्य हि त्रिकाक्ष-
रपर्वशः पर्यायः स च व्यञ्जनपर्यायः । यथा हि घटाऽऽशीनां सु-
खादिपर्वो व्यञ्जनपर्यायो-मूल्यः, सुवर्णोऽऽदिघातुमयो वा
घटः कालत्रयेऽपि मूर्धादिपर्वोयस्य व्यञ्जयति । तथा त्रितोयो
भेदोऽप्यपर्यायः वर्तमानानुगोचरः सूक्ष्मवर्तमानकालवर्ती अर्थ-
पर्यायः । यथाहि-घटाऽऽद्वैतस्तत्कालवर्ती पर्यायो यस्मिन् काले
वर्तमानतया स्मितस्तत्कालाग्रेषा कृतविद्यमानवेनाधेपर्याय
कथयन् इत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तयोः प्रत्येकं द्वैविध्यं दर्शयन्नाह-

द्रव्यतो गुणतो द्रव्या, शुक्लोऽऽशुक्लतस्तथा ।

शुक्लद्रव्यव्यञ्जनोऽऽख्य-ध्वेतन मिदन्ता यथा ॥ ३ ॥

द्रव्यतो द्रव्यपर्यायो भवति, तथा गुणतो गुणपर्यायोऽपि
भवति, एवं द्वेधा द्विप्रकारः स्यात् । तथाहि-द्रव्यव्यञ्ज-
नपर्यायो, गुणव्यञ्जनपर्याय इति । तथा-पुनर्द्वैविध्यं प्रकारेण
शुक्लतः शुक्लद्रव्यव्यञ्जनपर्यायः, अशुक्लतोऽशुक्लद्रव्यव्यञ्ज-
नपर्यायश्च द्विप्रकारः । तत्र नेषु भेदेषु शुक्लद्रव्यव्यञ्जनोऽऽख्यः
शुक्लद्रव्यव्यञ्जनपर्यायः, कस्मिन् भवति ।, चेत्तेन, यथा सिंख-
ता-चेतनद्रव्यस्य यथा सिखपर्यायः । अथ हि केवलभावात्
हेतुः ॥ ३ ॥

पुनर्भेदोपदेशमाह-

अशुक्लद्रव्यव्यञ्जनो, नराऽऽदिर्बहुधा मतः ।

गुणतोऽपीत्येवमेव, केवल्यं मतिचिन्मुखः ॥ ४ ॥

अशुक्लद्रव्यव्यञ्जनपर्यायोऽशुक्लद्रव्यव्यञ्जो नराऽऽदिः, आदिश-
ब्दात् हेतुनारकित्येवाद्यो बहुधा मताः, नर्बहुकथा नराऽऽदि-
र्बहुधा मतः । अत्र हि द्रव्यभेदः पुञ्जसंयोगजनितोऽस्ति, मनु-
ष्याऽऽदिर्भेदेन भेदः । गुणतोऽपीत्येवमेव । गुणव्यञ्जनपर्यायो द्वि-
प्रकारः । तत्र प्रथमं शुक्लगुणव्यञ्जनपर्यायः केवल्यं केवल-
ज्ञानोऽद्वैतः, द्वितीयोऽप्यशुक्लगुणव्यञ्जनपर्यायो मतिचिन्मुखः
मतिभ्रान्नाशमनःपर्यायक इति ॥ ४ ॥

पुनः कथयति-

अनुसूचमनोऽर्थ-पर्यायः कृणुवृत्तिमान् ।

आचिन्तरः शुक्ल इति, वदन्त्योऽशुक्ल ईरितः ॥ ५ ॥

अनुसूचमनश्च अनुसूचाऽऽदेशोऽधपर्यायः, आचिन्तरः शुक्लो-
ऽधपर्यायः कृणुः, चिन्ताम कृणपरिवर्तः । तद्व्यवहृदिविरक्तोऽशु-
१५

क्ल ईरितः, यो यस्माद्व्यवहृदिकस्यार्थो पर्यायः स च तस्माद्व्यवहृ-
दिव्यवहृता अशुक्लार्थपर्यायः कथ्यते ॥ ५ ॥

अत्र पुरुषजननसंमतिं दर्शयति-

नरो हि नरशब्दस्य, यथा व्यञ्जनपर्यायः ।

बाह्याऽऽद्विकोऽर्थपर्यायः, सम्मतो नष्टितस्त्वयम् ॥ ६ ॥

नरो हि नरशब्दस्य यथा व्यञ्जनपर्याय इति । यथा पुरु-
षशब्दश्चाप्यजम्बरशुक्लपर्वस्य एकोऽनुगतनरत्वपर्यायः, स च
पुरुषस्य व्यञ्जनपर्यायोऽस्ति, संमतिवियय बाह्याऽऽद्विकस्तु पुन-
रधपर्यायः कथितः । अयमिति इदमः प्रत्यक्तं नास्तीत्यं-
मनो हृष्टः इति । अत्र गत्या-“ पुरितस्मि पुरितसहो, जम्भः
इमरकालपञ्जतो । तस्स त बाह्याऽऽया, पञ्चजनेया बहु-
विगत्या ॥ ३२ ॥ ” ॥ ६ ॥

अथ केवलज्ञानोऽद्विकः शुक्लगुणव्यञ्जनपर्याय एव भवति, त-
त्राद्यपर्यायो नास्तीत्येतादृशो कस्यचिद् द्विघटाऽऽभासस्याऽऽ-
शुक्लोऽस्ति तां निराकरोति-

वद्गुणहानिर्मुक्तिर्न्या, यथाऽशुक्लपुस्तथा ।

पर्यायः कृणुनेदाश्च, केवलाऽऽख्याऽपि संमतः ॥ ७ ॥

पुरुगुणहानिर्मुक्तिश्चाशुक्लपुस्तथाः यथा कथिताः पुरु-
गुणहानिर्मुक्तिर्न्या अशुक्लपुस्तथाः सूक्ष्मार्थपर्याया इति-
वत् पर्यायः कृणुनेदाश्च केवलाऽऽख्याऽपि संमतः कृणुनेदाश्च
केवलज्ञानपर्यायोऽपि भिन्न एव दर्शितः । यतः-“ पदम-
समयेऽयोगिवत्पदकेवलनाणे मपदमसमये स्वयोगिवत्पद-
वचनाणे । ” इत्यादिबचनात् । तदनुसूचाऽऽदेशेन शुक्लगुणव्य-
ञ्जनपर्यायो मन्तव्यः ॥ ७ ॥

सद्रव्यव्यञ्जनोऽशुक्ल, शुक्लपुञ्जलपर्यायः ।

शुक्लोऽऽशुक्ला गुणाः स्वीय-गुणपर्यायसंयुताः ॥ ८ ॥

सद्रव्यव्यञ्जनोऽशुक्लः शुक्लद्रव्यव्यञ्जनपरमाणुः शुक्लपु-
ञ्जलपर्यायः तस्य नाशो नास्ति । तथा शुक्लोऽऽद्विकः
अशुक्लद्रव्यव्यञ्जनपर्यायः संयोगजनितत्वात् । कीदृशः ?
स्वीयगुणपर्यायसंयुताः पुञ्जलद्रव्यस्य अशुक्लगुणव्यञ्ज-
नपर्यायस्ते निजनिजगुणाऽऽश्रिता मन्तव्याः । यतः परमा-
णुगुणो यः स च शुक्लगुणव्यञ्जनपर्यायः, तथा-द्विभे-
दाऽऽदिगुणो यः स चाशुक्लगुणव्यञ्जनपर्यायः ॥ ८ ॥

सूक्ष्मार्थपर्यायः सन्ति, धर्माऽऽदीनामितीह ये ।

कथयन्ति न किं तेऽपि, जानन्त्यात्मपरार्थतः ॥ ९ ॥

धर्माऽऽदीनां धर्मास्तिकायाऽऽदीनां सूक्ष्मार्थपर्यायः शुक्लद्रव्य-
व्यञ्जनपर्यायः सन्ति, इतीह ये कथयन्त्यादृशं हन्ते कुर्वन्ति
तज्जा हन्ते त्यक्त्वा धामपरार्थतः निजपरम्पराहनुसूचाऽऽ-
देशेन चाऽपि कृणपरिणतिकरं पूर्वोक्तमर्थपर्यायमपि केवलज्ञाना-
ऽद्वैतवत् न किं, किमिति कथं न जानन्ति, हन्ते त्यक्त्वा कथं ना-
क्नोकुर्वन्ति ?

किं च-नेषु धर्मास्तिकायाऽऽद्वैतपक्ष्याऽशुक्लपर्यायोऽपि
भवति, न चेतद्वा परमाणुपरिणतिविश्रामः पुञ्जलद्रव्येऽपि न
भवतीत्यनिमार्थेण कथयन्नाह-

यथाऽऽद्विकतिष्ठ धर्माऽऽदी, शुक्लो व्यञ्जनपर्यायः ।

लोकरस्य व्यञ्जसंयोगा-दशुद्धोऽपि तथा जवेत् ॥ १० ॥

धर्मास्तिकायाऽऽदेशाद्विज्ञाऽऽशुक्लमानसंस्मरणकया यथा च-

तंते तथा शुक्रो ध्यञ्जनपथैः शुक्रद्वयस्यऽञ्जनपर्यायः कथ्यते परमिरेकस्मिन्नेति । तथा-शोकस्य द्रव्यसंयोगात् लोकवर्ती द्रव्यसंयोगात् शुक्रद्रव्यस्यऽञ्जनपर्यायोऽपि तथा शोकस्य द्रव्यसंयोगात् निरपेक्षस्य कथयत् विरोधं नोत्पादयति, विरोधः कोऽपि नास्तीत्यर्थः ॥ १० ॥

अथाऽऽकृतिः पर्यायो न विधायति, संयोगः पर्यायो न भविष्यतीत्याशङ्कं परिहरन्नाह-

आकृतेरिव संयोगः, पर्ययः कथ्यते यतः ।

उत्तराध्ययनेऽप्युक्तं, पर्यायस्य इह लक्षणम् ॥ ११ ॥

संयोगोऽप्याकृतेरिव आकृतिवत्पर्यायः कथ्यते । यतो हेतोः पर्यायस्य लक्षणं, हीति निश्चितम्, उत्तराध्ययनेऽप्युक्तम् कथितम् । ततोऽस्य लक्षणं सन्नैवमपि औत्तराध्ययनादेषावसेयमिति ॥ ११ ॥

पुनस्तदेवाऽह-

एकत्वं च पृथक्त्वं च, संख्या संस्थानमेव च ।

संयोगश्च विभागश्च-तौत्यं मनसि चिन्तय ॥ १२ ॥

एकत्वं, पृथक्त्वम् एतद् द्वयं तथा पुनः संख्या संस्थानम् । एतद् द्वयं, च पुनः संयोगः विभागः-एतद् द्वयं च, इत्यादि बद्धं द्विरपरिणतं मनसि चिन्तय, स्वचेतोर्गोचरोऽनुभवेत्यर्थः । तथा च तत्र गाथा-"यमसं च पुद्गलं च, संज्ञा संज्ञायेव च । संज्ञा गो व विभागो व, पञ्चमार्गं तु लक्षणम् ॥१२॥" इत्येतद्वाचोक्तपर्यायमेव भावना भावयितव्या ।

पुनः प्रकृतमेवाधर्माह-

उपचारी न वाऽऽकृते, यद्यप्यन्याऽऽश्रितो भवेत् ।

असकृता मनुष्याऽऽत्मा-स्तदा नाऽऽकृत्योगकाः ॥ १३ ॥

उपचारी न भवति अशुचो यद्यप्यन्याऽऽश्रितो भवेत् परद्रव्यसंयोगो ह्येव तदाऽप्युपचारी अशुक्तो नास्ति । अथ च यद्येव कथाविवक्षया यद् यदि च धर्मास्तिकायाऽऽदीनां परद्रव्यसंयोगोऽस्ति, तदुपचारीतपर्याय इति कथ्यते, परं तदशुद्धपर्याय इति न कथ्यते, द्रव्यातत्वात् तदेतदुपचारीतपर्यायस्येवाऽऽस्तीति, तत्सम्माद् मनुष्याऽऽदिपर्यायोऽप्यशुद्ध इति न कथ्यते, असद्वृत्तवहारनयप्राप्तत्वेनासद्वृत्त इति कथ्यते । तच्च तस्मादिदयोपपदे कद्रव्यजनकावयवसङ्गतस्वेवाऽऽकृत्यस्यऽञ्जनपर्यायस्य च कथयन्ते चतुरस्रं लगेदिति । तस्मादेवाऽऽनपेक्षाभ्यां शुद्धाऽऽज्ञानेकान्तरापाकत्वमेव श्रेय इति । तदेवाग्नेतेन पद्ये प्रतिपादयिष्यति । पुनरुत्तरार्धसंक्षेप-असद्वृत्ता मनुष्याऽऽत्मास्तदा अशुक्त्योगका मेति ॥ १३ ॥

पुनः कथयति-

धर्माऽऽदेरन्यपर्याये-णाऽऽत्यपर्यायोत्तरेऽन्या ।

अशुक्तताविशेषो न, जीवपुद्गलतयापि ॥ १४ ॥

धर्माऽऽदेर्धर्मास्तिकायाऽऽदेरन्यपर्यायेण परपर्यायेणाऽऽत्यपर्यायेणाऽऽत्यपर्यायतः स्वपर्यायात्तस्या विषयस्य विमलकृतत्वं ज्ञातव्यम् । यतः कारणद्वयकृतताया विशेषो नास्ति, यथा-जीवपुद्गलतयापि विषय अशुक्तताविशेषो नास्ति ॥ १४ ॥

अथ प्रकारान्तरं चतुर्विधपर्याया नयत्वेकं कथिता, तानेव दृश्यन्नाह-

स्वजातेश्च विजातेश्च, पर्याया इत्यपथैकं ।

स्वजातेश्च विजातेश्च, गुणो चत्वार एव च ॥ १५ ॥

इयममुना प्रकारेण स्वजातेः पर्यायाः सज्जानीयद्रव्यपर्यायाः, विजातेः पर्यायाः विजातीयद्रव्यपर्यायाः, अथैकं द्रव्यैकद्रव्यविषये भवति । स्वजाताश्च पुनर्विभावादिनि स्वभावगुणपर्यायाः, विभावगुणपर्यायाः, इत्थं चत्वारो ज्ञेया द्रव्यगुणभेदादयोऽप्यावा कथनीयाः, स्वजातीयद्रव्यपर्यायाः, विजातीयद्रव्यपर्यायाः, स्वभावगुणपर्यायाः, विभावगुणपर्यायाः, इति चत्वारो द्रव्यगुणभेदा भावनीया इति ॥ १५ ॥

अत्र पूर्वोक्तानां भेदानामुदाहरणमाह-

इयत्तुर्कं च मनुष्याश्च, केनञ्च मतिचिन्मुखा ।

दृष्टान्तः प्रायिकास्तंषु, नाशुरन्तर्भवत्कचित् ॥ १६ ॥

(इयत्तुर्कं चेति) द्विपदेशाऽऽदिस्कन्धः, स च सज्जानीयद्रव्यपर्यायः, कथं तत् ? इत्योः परमाशयोः संयोगे सातं द्रव्यैकमेतावता द्रव्यद्वयं सङ्ख्यैकद्रव्यं भवतीति सज्जानीयद्रव्यपर्यायः १ । मनुष्याश्च मनुजाऽऽदिपर्याया विजातीयद्रव्यपर्याय इति, जीवपुद्गलयोगे मानं मनुष्यत्वव्यवहारो जायते, एतावता विजातीयद्रव्यद्वयं सङ्ख्यैकद्रव्यं निष्पन्नमिति विजातीयद्रव्यपर्यायः २ । अथ कथमिति केनज्ञानं स्वभावगुणपर्यायः कथ्यते । कथं तत् ?-कर्मणो संयोगादितत्वात् स्वभावगुणपर्यायः ३ । अथ मतिचिन्मुखा मतिज्ञानाऽऽद्यः पर्यायाः विभावगुणपर्यायाः कथ्यन्ते । कथं तत् ?-कर्मणां परतन्त्रत्वात् विभावगुणपर्यायाः ४ इति । एते हि चत्वारो दृष्टान्तः प्रायिका ज्ञानतः । परमाशयस्तु परमाणुवत्पर्यायः, येषु चतुर्षु नास्तीति नुमतेति, विजागजनितापर्यायत्वात् । तदुक्तं समन्तो-"अणुः अणुपरिदृश्ये, आस्तेति अणुश्च इति विद्वंसः । ततो अणु विभक्तो, अणु ति जातो अणु हां ॥ ३५ ॥" (अस्या अर्थः "अणुमेव वाच" शब्दे प्रथममागे ४२९ पृष्ठे गतः) इत्यादिकं सर्वं विमृश्य विज्ञेयमिति । आरब्धद्रव्यपर्याये अणुद्रव्यसंयोगे स्ति अणुर्कं निरूपयते, त्रिभिर्द्रव्यैकद्रव्यत्वं जायते, त्रिभिर्द्रव्यैकत्वं तदुक्तमुत्पद्यते, एवं महती पृथगो महत्य आपो, महान्तो वायव इत्यादि नैवाधिकैः प्रणीतत्वात् ॥ १६ ॥

पुनः प्रतिपिपादयिषुराह-

गुणानां हि विकाराः स्युः, पर्याया द्रव्यपर्यायाः ।

इत्यादिकथयन् "देव-सेनो" जानाति किं हृदि ? ॥ १७ ॥

गुणविकाराः पर्याया एवं कथयित्वा तेषां भेदाधिकारे पर्याया विविधाः-द्रव्यपर्याया गुणपर्यायाश्चेति कथयन्नाह "देवसेनो" विगम्भाऽऽचार्यो नयत्वेकमन्यकना हृदि चित्ते किं जानाति ?, अपि तु संभ्रान्तियार्थं, न किमपि जानातीत्यर्थः । पूर्वोपरविच्छेदाभावात्सप्रमायाय पदेदमित्यामप्रायः । किं च-द्रव्यपर्याया एव कथनीयाः परं तु गुणपर्याया इति पृथग्नेहोक्तं न कतेभ्यः, द्रव्ये गुणवाचिरोपाद्, गुणे च गुणत्वाभावादिनि निषेधः ॥ १७ ॥ द्रव्यो १४ अथाः १ । क्रमे, परिपाद्यैः, पर्यायः परिपाद्यैरन्यथास्मिन्तरह । क्रो १ । क्रो १ अ ० ।

पञ्चाङ्गलोग-पर्यायलोक-पुं० । “दशगुणकंसपञ्चव-पञ्चगु-
भावे यः पञ्चपरिणामे । आण उचिहमिमं, पञ्चवर्णोऽयं समा-
सेधः ॥१॥” इत्युक्तलक्षणे लोकभेदे, आ० म० २ ख० ।

पञ्चाशद्व-पर्यायशब्द-पुं० । एकार्थकशब्दं, आ० म० १ अ० ।

पञ्चावस्त-पर्याकृत-त्रि० । "मवा यो द्यः" ॥ ८ । ४ । २६३ ॥

इति रसस्य स्थाने यो वा । 'पञ्जाडस्रो । पञ्चाकुलो ।' परितो
व्याकुले, प्रा० ४ पाद ।

पञ्जाभाइता-पर्याभाउय-अव्य० । भागं कृत्स्नेष्वर्थे, " दातारे-
सुणं दायं पञ्जानातिता ।" भा० ०२ सु० १ अ० ३ उ० ।

पञ्जालेखा-प्रज्ञासूय-अथ० । प्रकर्षेण उवाचयितुमिच्छये,
 "अगणिकायं उज्जालेखा पञ्जालेखा कायं आयावेज्जा ।" आ-
 न्धा० १ अ० ८ अ० ४ व० ।

पञ्चाक्षर-प्रवाह-मध्य० । पुनः पुनः प्रवाहानं कृत्यर्थे,
दश० ५ अ० १ उ० ।

षडिजजमाणा-पाठ्यमान-त्रि० । पानं कार्यमाणे, सूत्र० १ अ०
५ अ० १ न० ।

पञ्जिया-प्राजिका-खी० । मातुः पितुर्वा मातामह्याम्, दश०
७ अ० ।

पञ्चम-प्रथम-तः । "मनोर्ध्वः" ॥ ८२ । ३३ ॥ इति मन्त्रान्ते णः । प्राः २ पादः । अक्षिकविषयानाम् ब्रह्मद्वयविक्रियां भार्यायाम्, वसन् १३ अक्षः । कृष्णवासुदेवपुत्रे, स्व कृष्णाद्विक्रियावासुदेवपुत्राद्विन्दतेत्यन्ते कः प्रपञ्चः वासुदेवे विष्णुः कथ्यते । इहास्तु वसुदेवे वर्गे पष्ठेऽप्यन्ते सुखितम् । अन्तः ४ वर्गः । आ० चू० । आ० म० । आ० क० । (कमलाभेनोद्वाहपत्येऽक्षिकप्रद वसपः)

पञ्चमखमासमण-प्रशुभ्रकृपाश्रमण-पुं० । निशीथशूर्णिककृपा-
देशकः, “ सविसेसायग्जुसं, काउ पणामं च अथदाइस्स ।
पञ्चमखमासमण-स्स अरणकरणाणुपासस्स ॥ २ ॥ ” नि-
शु० १ उ० ।

पञ्जमुष्मगिरि-प्रद्युम्नगिरि-पुं० । ऋजयन्तशैलाऽव्ययभवे, "गिरिपञ्जमुष्मवायारे, अविभ्रमास्तमपयं च नामेजं ।" ती० ३ कटप ।

पञ्चकुसुमसुरि-प्रधुस्रसुरि-५० । चण्डकुसुमाहारयशोदेवसुरि(शि-
ष्ये, गण) सुसुप्तः प्रधुस्रार्जुनध्वज यशोदेवसुरिसिष्यः सूरिसत्तो-
व्याससु । ग०३० ब्राह्म० । श्रयमासुरीय विक्रमसंस्कृत-८०७ मिने
नरमान् आसीत् । द्वितीयोऽनैकभासा । विचारसारानामुपनिषद्-
संस्कृतचित्ता, तुल्योयस्य राजगण्डे अनयदेवसुरिगुहः, स च वै-
द्यकादेः परिनिष्ठित आसीत्, तत्पुत्रः बभूवुषः प्रधुस्रसुरिप्रक-
रनप्रधुस्रसुत, पञ्चमोऽनैक यः कण्ठगुह एव कनकप्रसन्नसुरिशिष्यः ।
स च विक्रमसंस्कृत-१३२२ तमे विद्यमान आसीत् । वै. इ०

पञ्जुदास-पयुदास-पुं०। परि-उद्ध-अस धञ्। निवारणे, कत-
प्रत्ययायामुच्यतया जेदायंकनञा बोधे, "प्राधान्यं हि विवे-
चनं, प्रतिषेधप्रधानता। पयुदासः स विज्ञेयो, बन्तोत्तरपदे न
नञ् ॥ १३ ॥" इत्युक्तकृते निषेधः च। बाह्यः विज्ञेः०। (वि-
स्तरस्तु वाचस्पत्ये अस्ति)

पञ्जुवद्विन्य-पर्युपस्थित-त्रि० । परि सामस्वयेनोपस्थित उपर-
तः । परिसमाप्ते, अ० १५ श० । " पुत्तं रउते तथेकणं, सामन्ने
पञ्जुवद्विवा । " आमाएवे आरिजे पर्युपस्थिताः, आरिजयोम्य-
किवा अनुष्ठानतत्पराः । वस० १८ अ० ।

पञ्जुवासाण-पर्युपासन-न० । सेवायाम्, दशा० १० अ० ।
स्था० । सूत्र० । नि० । का० ।

पञ्जुवासनकल्प-पर्युपासनकल्प-पुं० । पर्युपासनसामाचार्याम्,
पुं० ज्ञा० ।

पञ्जशासनकप्यो, सुप्ते कप्यो तद्वा चरित्ते य ।

अज्जयण्णहेसम्मि य, कप्पो तह वयणाए य ॥

कप्यो पदिच्छणाए, परियदृष्टुपेदृष्टाए कप्यो य ।

ठितमदिउएसु दोसु वि, एते सव्वे जवे कप्पा ॥

जातमजाभो अद्भुता, दोषि वि एते समं तु वसन्ति ।

जातं णिप्पसं ति य, पगदुं होति नायव्वं ॥

जातमजातं करणं, जाते करणे गती तिह त्रिष्ठा ।

अज्जाणं करणम्मि तु, अस्सतरी तं गती जाइ ॥

जाइं खलु णिप्पसं, सुत्तं एत्थेण तद्भरणं च ।

चरणेण य संजुक्तं, बतिरित्तं होति अज्जातं ॥

जातिकरणेण निष्ठा, एरगतिरिक्त्वा गती उ दोष्मि भवे ।

अहवा वि तिहा विष्णा, नरगतिरिक्खा मणुस्सगती ॥

दोवेसु वि तिष्ठि गतो, विष्ठा वंमाणिएसु लवलत्ती ।

चउसु वि गतीसु गच्छति, अष्टतरि अजातकरणेणं ।

इसो जातयजाते, कप्पो अजिहितो इयाणि वक्खाणि ।

पं० जा० ६ क० ।

पञ्जुवासमाण-पर्युपासीन-त्रि० । सेवमाने, भ० १ श० १ उ० ।

श्री० । म० प्र० । ख० प्र० । तथाहं भ्रमणं पर्युपासीनस्य पर्यु-
पासना किंकर्षा ? म० २ श० ५ उ० । ('समणपज्जुवासणा'
शब्देऽस्य विस्तरः)

पञ्जसवन। कप-पुष्पपात्रकप-पर्वोसवन। कप-पुं०। पर्वोया
भूतबुद्धिका द्रव्यत्रेयकालभाषसम्प्रतिष्ठितं सन्त्युपस्यते उक्तम्-
ये यस्यां सा निरुक्तिविधिना पर्वोसवना। अथवा-परीति
सर्वतः क्रोधाऽऽदिभावेऽत्र उपशम्यते यस्यां सा पुष्पपशमना।
अथवा-पर्वः सर्वेषां एकैकेन अध्ययतः सप्ततिदिनिर्ज, सङ्क्रमणः
यमनासात् वसनं निरुक्तादेव पुष्पेष्वा। तस्याः कल्पभाषायां,
मयोद्वैत्यार्थः। पर्वोसवनाकल्पः पुष्पपशमनाकल्पः। “सक्तोऽसौ
जोयधः विपश्चनयधः” इत्यादिकं यथाकस्येव, स्था०१०० टा। न्यु-
मोदरताकरणाविकृतिनयकपरित्यागप्राप्तकालाऽऽदिनिस्ततरा-
ऽऽपत्तिनिरत्यादिकं वर्षाकल्पे, स्था० ५ उ० ५ ख०।

(१) अपर्युषणायां पर्युषयति-

जे भिक्षू अपजोसवणाए पज्जासवेइ, पज्जासवंतं वा
साइज्झइ ॥ ४७ ॥ जे भिक्षू ए पज्जासवेइ, ए पज्जासवंतं
वा साइज्झइ ॥ ४८ ॥

“जे भिक्षू अपञ्जोसवणाए पञ्जोसवति” इत्यादि दो सु-
ता सुगमं वक्ष्यन्ति । इमो सुसत्यो ।

गाहा-

पञ्जोसवणाकाशे, पञ्चे जे भिक्खु गो वसेज्जाहि ।

अप्यसप्ततीते वा, मो पावति आणमादीणि ॥ ५२१ ॥

जे निक्खु पञ्जोसवणाकाशे पणे ण पञ्जोसवनि, अप-
ज्जोसवण ए ति अपसत्ते अतीने वा जो पञ्जोसवति तस्स
आद्यादिवा होसा, चउत्तु पडिअं, एस सुणथो ।

(२) एकार्थिकाणि तत्र इमा णिउत्तुसिगाहा-

पञ्जोसवणाए अ-क्खराह् होति उ इमाह् गोणाह् ।

परियायद्ववणाए पञ्जोसवणा य पागइवा ॥ ५२२ ॥

पविमणा पञ्जुवणा, पञ्जोसवणा य वामो य ।

पवमसोवरणं ति य, उवणा जेट्ठोगट्ठगट्ठा ॥ ५२३ ॥

(पञ्जोसवण ति) एतेसि अक्खराणि इमाणि पर्यायानि
गोणणामाणि अष्ट भवन्ति । तं जहा-परियायद्ववणा, पञ्जो-
सवणा य, परिवसणा, पञ्जुवणा, वाभावासा, पवमसोवरणं,
द्ववणा, जेट्ठोगट्ठा इति । एते पर्यायानि । एतेसि इमा अर्थो-जहा-
पञ्जोसवणादिवस्स पवमसोवरणपर्यायो व्यपदिश्यते द्वव-
णाप्यते संज्ञा दासिवा वरिमा मम उट्ठवाविवस्सति । तज्जहा-
परियायद्ववणा भवति, जहा उट्ठवाविवस्स व द्ववणे-
सकलभावा पञ्जया, एय परि समता ओसविउज्जति, प-
रित्यज्जतीत्यर्थः । अथ य द्वावदिवा पुरिसकालपायंगा येषु
आयउज्जति तज्जहा एयजेस चत्तारि मासा परिवसन्तीति, त-
ज्जहा परिवसणा जणयति, उट्ठवाविवस्समीवान्ता जहा
पुरिमेय उवति स्ववदिमासु परिमाणपरिउज्जति तज्जहा प-
ञ्जुवणा भवति, पञ्जोसवणा इति गतायम् । एवं इति यथा-
कालः तस्मिन् वासः ३ प्रथमं आरम्भयवद्वृत्तं समीवान्ता स-
मासरणं, ते य हो समोसरणं-एवं वामासु, वित्तिं उ-
ट्ठुक्क, जतो पञ्जोसवणातो वरिस्स आट्ठप्यति अतो पवम
समोसरणं भवति, वासकल्पानो जहा अथा वासकल्प-
मेरा उवउज्जति तज्जहा उट्ठुक्के एक मासं खेतो उगहो भव-
ति, वासावासानु चत्तारि मासा तज्जहा उट्ठवाविवस्स ओमाहो
जेट्ठो भवति । एतां उपज्जन्तानां नामान्तरं त्वर्थः । एतेसि पर्याय-
पाणं एवं उवणाएवं परिउद्यति, तस्मिन् णिक्खिते स्ववणिक्ख-
त्ता जवति । नि० खू० १०० । स खैवम्-“पञ्जोसवणाकल्पो”
इति (६ गाथा) पञ्जा० १७ (जिव०) परि सामस्येन
उवणा वचनं पयुवणा, तत्र पयुवणाशब्देन सामस्येन व-
स्तेन, वार्थिकं एव वा व्ययमाय करणेन, तत्र वार्थिकं
एवं भाद्रपदस्मितपञ्चम्यां, कालकन्तूररत्नरत्ने चतुर्यामेति,
सामस्येन वचनजगताश्च । पयुवणाकल्पो द्विविधः-सामस्य-
मा, निरात्म्यमन्त्र । तत्र निरात्म्यमन्त्र, कारणभाववात् इत्यर्थः ।
स द्विविधः-जघन्यः, उगट्ठुक्क । तत्र जघन्यमात्रमात्रमात्र-
कप्रतिक्रमणादारभ्य कार्त्तिकचतुर्मासप्रतिक्रमणं यावत्
सप्तति ७० दिनमानः उगट्ठुक्क चतुर्मासिकः, अथ द्विविधो
निरात्म्यमन्त्रः अतिरकालपायकानां, जिनकल्पिकानां तु एको
निरात्म्यमन्त्राचतुर्मासिकः, सालम्बनस्तु कार्त्तिक इत्यर्थः ।
यत्र क्षेत्रे मासकल्पः कृतमन्त्रैव चतुर्मासकल्पे चतु-
र्मासकालमन्त्रं व मासकल्पकरणे पाणमासिकः, अयमपि स्थ-
विरकविः कानामेव, तथा पञ्चवक्त्रकचक्रद्वया शुद्धिता-

हताऽऽदिविस्तरस्तु मात्र लिखितः, सऽप्रत्यं सहाऽऽहया तस्य
विषयुक्तास्तथाऽस्तत्रयाश्च विशेषाधिना व कल्पकरणाव-
व्याधयो विज्ञेय्याः, एवं सर्वथाप हेयम् । अथैवं वर्णितस्व-
रूपः पयुवणाकल्पः प्रथमप्रतिमज्जन्तयो नियतः, शेषाणां तु
अनियतः, यतस्ते हि शेषानावे एकस्मिन् क्षेत्रे देशानां पुर्व-
कोटि यावत्तुष्ठितं, वापसज्जाये तु न मासमपि । एवं महा-
विदेहऽपि द्विविधोऽनियतस्त्वर्थेयं जिनमां कल्पपञ्चस्था
हेया । कल्प० १ अखि० १ कण । (कल्पसूत्रस्य वाचनोपलब्धं
‘कल्पसुत्र’ शब्दं तृतीयभागे २३६ पृष्ठे उक्तम्)

(३) प्रथमं पयुवणा कदा विधेयस्याह-

तेणं कालेणं तेणं समएणं समए भगवं महावीरे वा-
साणं सवीसइराए मांमे विउक्कंते वासावासं पञ्जोसवेइ
॥ १ ॥ से केणट्ठेणं जंते ! एवं तुब्बइ-समणे जगवं महावीरे
वासणं सवीसइराए मांमे विउक्कंते वासावासं पञ्जोस-
वेइ ? । जओ णं पाएणं अगारांयं अगाराइं कदियाइं
उक्कपियाइं उक्काइं जिचाइं पट्ठाइं मट्ठाइं संपपुमियाइं
खाओदगाइं खायनिद्वपयाइं अपयणां अट्ठाए परिणा-
मियाइं भवंति, से तेणट्ठेणं एवं तुब्बइ-समणे भगवं स-
हावीरे वामणं सवीसइराए मांमे विउक्कंते वासावासं प-
ज्जोसवेइ ॥ २ ॥ तहा णं गणहरा वि वामाणं सवीस-
इराए मासं विउक्कंते वामावासं पञ्जोसविति ॥ ३ ॥
जहा णं गणहरा वि वामाणं सवीसइराए मांमे पञ्जोस-
विति, तहा णं गणहरमीमा वि वामाणं जाव पञ्जा-
सविति ॥ ४ ॥ जहा णं गणहरमीमा वामाणं जाव
पञ्जोसविति तहा एं येरा वि वामाणं जाव पञ्जोस-
विति ॥ ५ ॥ जहा एं येरा वामाणं जाव पञ्जोसविति
तहा णं ज इमे अज्जचाए समणा णिग्गंथा विहरंति,
एते वि अ एं वामाणं जाव पञ्जोसविति ॥ ६ ॥ जहा णं
जे इमे अज्जचाए समणा णिग्गंथा वि वामाणं सर्वा-
सइराए मासं विउक्कंते वासावासं पञ्जोसविति, तहा
एं अट्ठं पि आपरिया उवउज्जति वामाणं जाव
पञ्जोसविति ॥ ७ ॥

अथ सामान्यरीतिकृणं तृतीयं वाक्यं यत्कृत् प्रथमं पयुवणा
कदा विधेययाह-“तेणं कालेणं” इत्यादिनां “वासावासं प-
ज्जोसवेइ” इति पर्येतम् । तत्र आषाढचतुर्मासकदिनादारभ्य
विशतिरात्रिसाहेने मासे इयत्तकाले जगवात् (पञ्जोसवे-
इ ति) पयुवणाप्रकार्यैव । (से केणट्ठेणमित्यादि) तत्के-
नाथेन केन कारणेन इति शिष्येण प्रश्ने कृते गुरुदत्तं वा-
त्तुं सूत्रमाह ॥ १ ॥ “जओ खं” इत्यादिनां “पञ्जोसवेइ-
ति” यावत् । तत्र यतः प्रायेण अगारिणां शूद्रस्थानासां-
राणि शुद्धाणि (कदियाइं ति) कटयुक्तानि (उक्कापयाइं-
ति) धवलितानि (उक्काइं) तुणाऽऽदिनि (जिचाइं ति) उग-
णाऽऽदिनि (गुताइं ति) वृत्तिकरणाऽऽदिनिः (पट्ठाइं) विषम-

सामिजजन्ता (महार्नि) पाषाणकान्नेन युक्तं सूक्तमाश्रिता-
नि (संप्रभुमियाई) सौगन्ध्याय धूयेर्वांसितानि । (आश्रयार्थाई)
कृत्प्रणालाकृत्प्रणालागोष्णि (आयान्दम्यार्थाई) सौजजन्ता-
नानि, एवं विधानि (अप्येना अष्टाय सि) आश्रयार्थाई । (काश्रई)
गृहद्वयेः कृत्प्रानि पाकर्मितानि (परिप्लुत्ताई) परिप्लुक्तानि (प-
रिणामियाई) परिणामितानि, आश्रयार्थानि, इहवाणि यतो
गृहाणि भवन्ति (ये तेणज्ज नि) तेनाडयेन तेन कारणेन भग-
वान् महावन्तो यथानां यथोकाश्रय विहातिताने पुके मायेयनि
काम्ने वयुर्थशामकार्थान् । यतोऽस्मि प्रायुक्ता आश्रयकरुणाया
मुनिमाश्रय न क्युः ॥३॥ "जहा ये" इत्यादि का "पञ्जोसविनि
सि" पर्यन्ता सप्तमूर्धे सुगमा । नवरं वष्टुध्वं- (अज्जलाय सि)
अथ काश्रानि, आश्रयया वा अस्थायिवरत्नेन वर्तमाना । कष्टप० ३
अधि० ५ कृत् ।

(४) पुरुषवशास्थापना-

उत्तगाणं गिकसेवो, उक्को दृक्वं च दृक्गणिकसेवो ।
येवं तु अस्मि सेवे, काले कालो जहि जोओ ॥
ओहइयादीयाणं, भावानं जो हि ठाणजावेण ।
जेणेव पुणो जावे, उवेउज ते भावउत्तगा तु ॥
माधिसयकरणमि य, अह करणं होति उभेया ।
पगत्तपुहत्तई, दृक्वं सेवे य भावे य ॥१५४॥

उत्तगाणं उवेइहा निक्खेवो । तं जहा-णामउत्तगा, इवउत्तगा,
जेत्तउत्तगा, काश्रद्वयणा, भावउत्तगा । णामउत्तगाओ गयभा ।
इवउत्तगा दुविहा-भागमनो, गोभागमनो य । भागमनो जा-
णए अणुवत्तलः णाभागमनो तिवाणि । तं जहा-आणमस-
रउत्तगा, भवियसरीउत्तगा, आणमसरीभवियसरीउत्तगा-
निरिता । आणमसरीभवियसरीउत्तगिरिता इवउत्तगा इ-
मा-इववं च इवगिकसेवो । इव परिमाणेन स्याद्व्यमानं इ-
वउत्तगा भवति, वसहोऽणुकरिमि, किं अणुकरिसयति ? इ-
रागने-इमं इवंच वा गिकक्षममाणं इवस्स पावस्समं गामस्स
अंतरं पतिपायकरणे खेत्त पगत्तवहूमिने इवस्स उत्तगा,
इववा च उत्तगा । जहा-कोह साहु एगसंधाराणिगहणं उ-
वेति, पुञ्जानिययेः । इवगाणं उत्तगा जहा-संधारानिगहणं
आरगहणाजिगहणं स्यामिने उवेति । करणं जहा इवे-
ण उत्तगा, इवेहि वा उत्तगा । तस्य इवेण वाउत्तमांसि
जावेति । इवेहि कूरकूलसेविं वा वातुम्मानं जावेति, अ-
हवां वडउ मांसं तु पक्क मायविणं पारेत्ता नेसकालं अमत्तई
करोति, एवमागमानं स्यापवतीत्यर्थः । इवेहि वेहि आश्रयि-
लेहि वाउत्तमांसं जावेति । आश्रयकरणे इव उत्तगा इवेणु वा
उत्तगा, तस्य इवे जहाणामए कलहमएणु उविषयं, इवेणु
जागुमिने संधारमएणु उविषयं । एवं उभेया उत्तगापुहत्तई
इवे भगिणं । इद्वाणि जेतत्तउत्तगा- (जेत्त तु जाम्म जेतसि) जेत्त
मय्थिओमेन परित्यामेन वा वहीत्येते । जाम्म वा जेतत्तउत्तगा
जावउज्जति सा जेतत्तउत्तगा । सा य सामिसकरणआश्रयकरणेहि
एगत्तपुहत्तई उभेया भागियेव्वं । इधानि काश्रउत्तगा-
(काओ जहि ओओ नि) काश्र काश्रो, तस्य वि सामिसकरणअ-
श्रयकरणेहि एगत्तपुहत्तई उभेयाऽणुभवन्ति । भावे उभेया-
सामिते जेतस्स एगगामस्स पारजोगो, जेतानं तिमाइमि
सूक्तगामस्स पावस्समामस्स अंतरं पतिपाय करणं जेतण

एगत्तपुहत्तं । एत्थ न किंच सम्भवति । आश्रयकरणे वरं अर-
जावणमेराए गंतु पडि वत्तए पुहत्तकरणे दुमादी मज्झा-
यवं गंतु एमिए वा काश्रस्स उवणा । आश्रयकरणे एगत्तं
वरं उउक्कं वा मेरा सा वडिउज्जति, स्याप्यते
इत्यर्थः । काश्रानं वडयं मायानं उवणा उविउज्जति,
आश्रयनेनेत्यर्थः । काश्रं आसाइपुष्पिमा काश्रं उयं-
ति, काश्रेहि वडिहि पंचाहेहि गते उयति । काश्रमि पावमे
उयति, काश्रं कारण आसाइपुष्पिमातो वीसइमासिद्वयस्स
गतेणु उयति । प्रावस्सोइद्वयस्स उवणा, भावाणं कोहमा-
णमाथलोआश्रानं । अइवा-णाममादीनं गहणं । अइवा-
आइयं भावं संकामेनस्स सेसाणं प्राणाणं परिउज्जणं भवति ।
आवेण निज्जएत्ताए एगसेने उयति वोऽंति । भावेहि सं-
गद्वत्तवत्तइणज्जराणिमं भाणा अरुति । प्रावमि आश्रिप वा
उवणा भवति, प्रावेणु गथि उवणा । अइवा-खोओवसमिए
भावे सुकानो प्राधानो सुउत्तरं भावं संकामेनस्स भावेणु उवणा
भवति । एवं इव्वानिउवणा समासेन ज्ञानता । इयाणि एते वेव
विस्धारणं प्रणीहामि । तस्य पदमं कालउवणं ज्ञामि । किं
कारणं ? जेण एगं सुत्तं कालउवणाए गते ।

एथ ज्ञानि-

काओ सवयादीओ, पगयं काश्रमि तं पकूवेस्मं ।

गिकस्समये य पवेसे, पाउस सरए य वोऽंजामि ॥१५५॥

कल्लं काश्रः, कश्चित्तीति वा कालः, काश्रस्सलो वा
कालः । सो य समयादी । समया पट्टसाकिवायान्तादिनेणं
सुत्ताएसेनं पकूवेव्वं । आदिमाहजानो आश्रयिणा पुहुत्तो प-
क्को मासो उक्क अयणं संवत्तरो जुगं एवमाह । एत्थ जेण पगयं
ति आश्रयकारं समए निज्जं तमहं पकूवेस्मं । उवुवाअवयवसिमा-
स्यकल्हेत्तातो पाउसे गिकक्षमणं वासा, सेत य पाउसे वेव
पवेसे वोऽंति । वासांजेत्तातो सरए गिकक्षमणं उवुवाअवयव-
पवेसे सरए वेव वोऽंजामि । अथवा सरए गिकक्षमणं पाउसे
पवेसे वोऽंजामोत्यर्थः ।

माहा-

ऊणाऽतिरित्तमामे, अट्ट विहरिऊण गिहं हेमंते ।

एगं ई पंचाई, मामं व जहासमाइए ॥ १५६ ॥

वत्तारि हेमंतिना मामा, वत्तारि गिरिहया मासा । एने अट्ट
ऊणाऽतिरित्ता वा विहरित्ता अमत्त-पाउसमिक्खमाणं ए-
माहा, अहात्तारिवाए पंचाहो, जिनकप्पिवाणं सुउपरिणया-
ण योगे य मामो, जस्त जहा णाणदंमणकचित्तसमाहा ।
जवति सो महा विहरित्ता वासांजेत उवेति; कहं पुण ऊ-
णातिरित्ता वा उवुवाअिवा मासा जवाते तस्य ऊणा ।

माहा-

काऊणं मामकणं, तत्थेव उवगयाण ऊणाणं ।

चिक्खत्तवासरोहं-ए वा वित्ती एत्ता णुणं ॥१५७॥

जय जेने आसाइमासकहणे कतो तथेव जेने वासा-
वाससेण उवगया । एवं ऊणं अट्टमासा, आसाइमासे ज-
मिक्कटतो सत्त विहरणका भवनीत्यर्थः । अथवा-जेमेहि प-
गारेहि ऊणा अट्ट मासा इवेज्ज, स चिक्खत्तपया वासं वा

अञ्ज विनोदमते, नयनं वा रोहिणे, बाही वा अस्त्रिवादि-
करणा, तेषु मर्मास्त्रे सखे दिवा अतो पोसादिषा अस्मा-
दा सत्त विराहणाकाशा भवेति । इयाणि जहा अनिरिक्ता
अट्ट मासा विहारो नहा भवति ।

गाहा-

वासिखेचालंजे, अट्टापादीसु पत्तमहिगाभो ।

सावयवाघातेण व, एपादिक्कमित्तु जति वयति ॥५२॥

आसादासुवासिवासपाउगा खेत्तं मगनेहि अट्टं ताव जाव
आसादाउम्मासातो परतो सवोभनोराने मासे अतिक्रमे
अट्ट, ताह अहवयाओ इस्सपंचमीए पज्जोवति । एवं एव मा
सा बीसतीराना विहरणकालो विट्ठो । एवं अनिरिक्ता अट्ट
मासा । अहवा साह्य अहणया पडिहवा सत्तुवसेणं आसा-
दाउम्मासातो परेण पंचादश वा जाव पंचरात्रे वा मासे
वासिखेत्तं पत्ताणं अनिरिक्ता अट्ट मासा विहारो भवति ।
अहवा-वासवज्जाए अहवुट्ठिए आसाए कलियणमयाण अट्ट
अनिरिक्ता भवति । वसहवाघाते वा कलियं आउम्मासियस्स
आओ खेव निगमाया । अहवा-आयिरयाण कलियपण्णमाए
परतो वा साह्य णज्जत्तं जवति, अथ वा रोहमादिक्ता । एव
मासायं जतिगुण कलियवाउम्मासियं अपादिकमियं जया
वयति ततो अनिरिक्ता अट्ट मासा जवेति ।

" एपादि पंचमासं च जहासमाहोए " ति । अथ इयास्या
गाहा-

पदियापिकिस्साण य, एपाहो पंचहो नहा लेटो ।

जिणुसुत्ताणं मासां, गिक्कारणतो य थराणं । ॥५३॥

जिण ति जिणुकणिया, सुट्ठाणं ति सुट्टपरिहाहियाण । पंचसि
मासकलविहारो (महासायं) कात्यामासा । वाघाते पुन धेर-
कणिया ऋण अतिरिक्तं वा वासं अर्थात् ।

गाहा-

ऊणाऽतिरिक्त मासा, एवं थराण अट्ट नायज्जा ।

इयरेसु अट्ट रिद्धिं, गिण्या चत्तारि अत्यति ॥५३०॥

एवं ऊणातिरिक्ता थराण अट्ट मासा नायज्जा । इतरिक्ता न
परिमा पडिहवा, अहासदिषा विट्टुपदिहविया जिणक-
णिया च जहा विहारिण अट्ट रीट्ठु वासासत्तिवाचरा सखे
लियमा अर्थति ।

वासिबासे कम्म खेत्ते कम्म काले पाविसियव्वं अतो
भवति । गाहा-

आमादपुमिमाए, वासावासासु होति उयव्वं ।

मग्गमिबल्लदममी-तो जाव एक्कमि पेत्तमि ॥५३१॥

(उयव्वं) ति उम्मगणेण पज्जोसवेय्ये अहवा प्रवेष्टव्यं, तस्मि
पविट्ठाओ तस्मगणे कलियपुत्तिमा जाव अर्थति । अववादे-
ण मग्गसासं बहुद्वन्द्वमी जाव ताव तस्मि पयज्जे अर्थति । द-
सराग्गहणानि अथवातो कंसिने, अग्गे वि हो इमरता अ-
रथेज्जा, अववातेण माग्गिपिरमासं तथैवास्स्येत्थं । नि० सू०
१० उ० ।

(४) आवासाऽऽयुल्लरूद्वयमीए उकुम्भ-

जहा णं अट्टं वि आयिरिया उव्वताया वासाणं • जाव प-

उज्जोमविंति, तहा णं अट्टे वि वासाणं सर्वोसराए मासे वि-
इक्केने वासावासं पज्जोसवेमो, अंतरा वि य से कण्ड, नो
से कण्डे तं रयाणि उवाइणावित्तए ॥ ८ ॥

"जहा णं" इत्यर्थः । "उवासाणवित्तए ति" पर्यन्तं सूत्रद्वयम् ।
तत्र (अनरावि य ति) अवांसाय तन् पयुषणाकरण कल्पने
परं कल्पने तां रात्रिं ताडयुक्पञ्चमीरात्रम् । (उवाइणा-
वित्तए ति) अतिक्रमायतुम् । तत्र परिमासमर्थेन उषण वसन्तं
पयुषणा । सा जेषा सुदृश्यज्ञाना, सुदृश्यज्ञाना च । तत्र
सुदृश्यज्ञाना यस्यां यथायथ्यपीनकस्रकाऽदी मासे कल्पान्क-
ल्पयकत्र कात्रमायमयापना । कल्पने, सा चाऽऽवाइण्णिमायां, यो-
रुक्केशाताये तु पञ्चपञ्चाङ्गनवकुवा दृशपर्वणिफमणेण यावत्
आवगृह्णदृश्यमायव । सुदृक्षाना तु जेषा-लोचस्तरिक्का-
त्यविशेष, सुदृक्षानमात्रा च । तत्र सविस्तराकट्टयानि- "स-
वस्तराप्रतिकामि-होञ्जं चाऽयमे तपः । सर्वादिक्कापुञ्जं च,
सवस्तरा कामे णिधः ॥ १ ॥" एतदुक्त्याविशिष्टा नान्दमित्त-
पञ्चमायव, काजिकाऽऽवायाऽऽदृशानुध्यामियि, केवत्त सु-
दृक्षाना तु मा यत्त आसिवादिक्ते धर्मे वतुमोसकदितादारा-
ध्य विशिष्या दिवैयमस्र स्थिताः स्मेति पुक्कनां सुदृक्षानां
पुरां वदन्ति, तद्वि ज्जाट्टणकानुसारेण, यत्तस्मि युग्म-
ध्ये योयो, युगान्ते चाऽऽवाहो वदन्ते, नान्य मासाः, नट्टवत्त-
कं तु कुत्तुवा सस्यरा न ज्ञायन्ते, ततः पञ्चाशतेव दिनेः प-
युषणा युत्तं कुत्तुवा । अत्र कश्चिदह-नतु आवणकुट्टो
आवणसितचतुर्ध्यामेव पयुषणा युक्ता, न तु ताडान्तराव-
ध्या, दिनामासोत्थापत्तेः, "वासाणं सर्वोसराए मासे वि-
इक्केने" इति चत्तवाथा स्यादिति चेत् १, अत्र, अहो देवानु-
सृत्य इयं कन्ये, यस्मात्कालिस्तचतुर्विधं कणे तु दिना-
नां शताऽऽपथा "समग मयं महासरे वासाणं सर्वोस-
राए मासे विइक्केने स्मरारादिति सेमेहि ।" इति स-
मवाथाङ्गवचनवाथा स्यात् । न च वाक्यं वतुमोसकानि हि
आवाइऽऽदमासप्रतिबधानि, तस्मात्कालिकचतुर्मासक कालि-
कलितचतुर्विधमय युक्तदिनगणनायां त्यक्त्या मासः कात्रचू-
लेत्यविवक्षणादिनामां समतिरेयति कुतः समवाथाङ्गवचनवा-
था इति, यतो यथा वतुमोसिकानि आवाइऽऽदमासप्रतिबधा-
नि तथा पयुषणादिप भाटपदमासप्रतिबद्धा तत्रैव कन्येया,
दिनगणनायामात्रमासः कालचूलेत्यविवक्षणादिनामां पञ्चा-
शदेव, कुतोऽहं निगानोऽपि, न च भाटपदप्रतिबद्धं पयुष-
णाया अयुक्तं, बहुवाचनमेषु तथा-प्रतिपादनात् । तथाहि- "अ-
थवा पज्जोसवगादिदले आगए अज्जकात्रगेण सालिवाहणे
अणिओ भट्टनयज्जुहपंचमीए पज्जोसवणा, " इत्यादि पयु-
षणाकन्येयम् । तथा- "तथ य सालिवाहणे राया, सो अ
सावगो, सो अ कात्राउत्त ने इने सोऊण निगामो अजि-
मूहो, समगमयो अ, महोविमूहए पविट्ठो कात्रगउत्तो, पविट-
ठि अ मणिअ- " अहवयसुत्तपंचमीए पञ्चासंवाइह । समग-
मयेण पडिहवम्, ताह रग्गा भणिअं, तदेवसे मम लोणाणु-
वपीए रदो अणुज्जाणवयोऽं होहि ति साद्व चेइए ण
पज्जोसिस्सं, तो उट्ठोए पज्जोसवणा कज्जए । आयिरिवहि
जणिअ-न वट्ठति अतिक्रामेत् । ताह रग्गा भणिय-तो अणान-
यचउर्थीए पज्जोसविउत्तो । आयिरिवहि गणिय-एव नेवउ,

ताह चउधीए पञ्जोसविनं । एवं जगत्प्राणैर्हि कारणे चउ-
 र्थो पञ्चालिया, सा चवायुसना मन्त्रसाङ्गम् ।" इत्यादि श्रीनि-
 शिष्यैश्चैरशमोद्देशकैः । एवं यत्र कुत्रापि पञ्चपञ्चानिकरणं
 तत्र ज्ञातव्यविशोक्तमेव न तु कदाप्यमं "मध्ययसुद्धि-
 चमीए पञ्जोसविज्ञहंति" पाठवत् "अभिवाङ्मयविरसि
 सावणसुद्धिचमीए पञ्जोसविज्ञहंति" पाठ उपपद्यते,
 नतः कर्तृकमासप्रतिपद्यन्तुमासकृत्यकरणे यथा नाधि-
 कमासः प्रमाणं, तथा भाद्रपदप्रतिपद्यन्तुमासकरणेऽपि ना-
 धिकमासः प्रमाणमिति न्यज कदाग्रहं, किं चाधिकमासः
 किं कान्तेन भक्षितः, किं वा तस्मिन्मासे पापं न लगति,
 ऋतं बुधुक्तं न लगति, इत्याद्युपपन्नसमा स्वकीयं ग्राह्यत्वं
 कष्टव्यं, यत्स्वर्गमात्रं अधिकमासं सति त्रयोदशसु मासेषु ज्ञा-
 तेष्वपि सांव्यस्विकत्वात्मे- "वारमगह मासान्" इत्यादि-
 क वदधिकमासं नाङ्कयति । एवं चतुर्मासकत्वात्मेऽधि-
 कमाससङ्गवेऽपि "चउग्रहं मासान्" इत्यादि, पातककामण-
 -ऽधिकमासमन्वेऽपि- "पञ्चमगहं दिवसागमिति" श्रूयं ।
 तथा नवकृत्विहाराऽऽदिशोक्तसरकार्येषु "असादे मासं दुप-
 या" इत्यादि, न्युत्तराऽपि तथैव, लोकऽपि दीपांतिकाऽकृतनु-
 याऽऽदिपञ्चसु धनकत्वात्तराऽऽदिषु च अधिकमासां न गणय-
 ने, तथापि त्वं ज्ञासामि, अन्यच्च सर्वानि पुनःकार्याणि अ-
 भिवर्द्धिते मासे ननु संक इति कृत्वा उपातिः शाल्ये निषिद्धानि ।
 अत्रमरमासमन्वेऽभिवाङ्किते, भाद्रपदबुद्धौ प्रथमो भाद्रपदे-
 ऽपि अग्रमाणमेव, यथा-चतुर्दशोबुद्धौ प्रथमं चतुर्दशमव-
 णरत्रिंशद्वार्या चतुर्दशमात्रं प्राकृतकृत्यं क्रियते, तथाऽत्रापि । ए-
 धं तर्हि अग्रमाणं मासं द्वेषु ज्ञातुमिदानीं भाद्रपदकाऽऽदिकार्यम-
 पि न कार्यम्, इत्यपि वक्तुं भाद्रपदं चालस्य, यत्तानि हि दि-
 नप्रतिपद्यन्तं द्वेषु ज्ञातुमिदानीं भाद्रपदकाऽऽदिकार्यानि तानि तु प्रतिदि-
 नं कल्पेनैव, यानि च संख्याऽऽदिममप्राप्तं भवति तानि आ-
 वश्यकाऽऽशीति तत्रापि यं कक्षेन संख्याऽऽदिनमयं प्राप्य कर्त-
 व्यात्यर्थं, यानि तु भाद्रपदाऽऽदिमासप्रतिपद्यन्तं तानि तु त-
 द्दृश्यमन्वे कस्मिन् क्रियते इति विचारं प्रथममवधार्य ज्ञात-
 यं क्रियते इति सप्रत्ययवधारय । तथा च पश्य अचनेना
 वनस्पतयोऽधिकमासं नाङ्कयन्ते, येनाधिकमासं प्रथमं प-
 रित्यज्य ज्ञातं एव मासे पुन्यन्ति । यत्कृत्वावश्यकमित्युक्तौ-
 "जहं पुल्ला कण्ठारया, चूषग आदिमासयमिं पुष्टमि । तु-
 ह न स्मं कुष्ठं, जहं पञ्चत करिंति रुमराः ।" तथा
 च कश्चिन् "अतिवृद्धिमयं योस, इवरोसु मवीर्यं मासो ।"
 इति वचनश्लेन मासाभिवृद्धौ विशत्या निरिवेयं शब्दाऽऽ-
 दिकृत्यविशिष्टां पञ्चपञ्चानं करति, नदप्ययुक्तम् । येन "अभिव-
 द्धिमयं योस" इति वचनं गृह्णतान्मासप्राप्यकृत्या, अवधार-
 "सासःकामपि पञ्जोसविनि एव उग्रहं, सप्तकालं
 पञ्जोसविनिगणं अववाञ्छति ।" "निशोद्यस्युग्निदशमेदशक-
 चवतादाप दपुर्णिमायामेव लोचः भाद्रपदकाऽऽदिपञ्चपञ्चानं क-
 ल्पेया इत्यतः प्रसङ्गेन । कलेशोका द्रष्टव्येककासमाव-
 र्ण्यपना चैवम् कल्पेनपञ्चपञ्चानं-तूणरमलसारासुद्धाऽऽशीनां प-
 रिशोभाः, सविताऽऽशीनां च परिदारः । तत्र सचित्तद्रव्यं हौ-
 क्तं न प्रत्ययते, अतिवृद्धं राजानं राजाचार्यं च विना,
 अधिकपश्यं वर्याऽऽदि न गृह्यते, मिश्रद्रव्यं सोपचिकः शि-
 ष्यः । कलेशपञ्चपञ्चानं-सकार्यं योजनं राजन्येद्योपधाऽऽदिकारणं
 चर्यापि पञ्च वा योजनमिति ।

कालस्थापना चत्वारो मानाः भावस्थापना-श्रोयाऽऽशीनां वि-
 श्वेकः, द्वयोऽऽऽशिसमिधेषु कोपयोग इति । ॥ ८ ॥ कष्टव्यं ३ अ-
 धि० ९ लक्ष ।

(६) भाद्रपदपञ्चमीविचारः-वर्षायाद्योज्यप्रवेशः- "कहं
 पुण वासायावमं खेतं पविस्सति ? इमेण विणिजा-

वाहिट्ठिया वसते-हिं खेतं गदेतु वासपाठमं ।

कपं केहेतु उवणा, सावणवहुलस्म पंचाहो । ॥ ९३ ॥

वाहिट्ठिनंति । जप्य असादमासकल्यां कृतो समर्थ वा
 आसस्ये चित्ता वाससामायारिखेतं वसमेहं गदेति, ज्ञाव्येती-
 त्यर्थः । असादपुष्पिमाए पविट्ठा पञ्चवायाओ भारम्ब पंच
 दिणा संधारमहारमक्षाऽयं गेहदति, तस्मिन् चैव पणगताए
 पञ्जोसवणाकृत्यं कर्हति, ताहं सावणलहुपंचमीए वासकाल-
 सामायारि उवांति ।

गाढा-

एत्थं अणजिगहियं, वासतिरायं य बोसतीमासं ।

तेण परमजिगहियं, गिहिणातं कलिओ जाव ॥ ९३ ॥

एत्थंति । एत्थं असादपुष्पिमाए सावणवहुलपंचमीए वास-
 पञ्जोसविवरं वि अण्णो-अणजिगहियं, अहवा-ज्जि गिहधा
 पुच्छति-अउजो । तुज्जे एत्थं वरिसाकालं ठिया, अहण ठि-
 या । एवं पुच्छपहं अणजिगहियंति सदिश्यं वक्तव्यं; इह
 अन्यत्र वाऽऽद्यापि निश्चयं न भवतीत्यर्थः । एवं सविश्यं कि-
 यत्कालं वनद्वयं उच्यते-वासतिरायं बोसतिमासं जातं अभि-
 वाङ्मयविरसि तं बोसतिरायं जाव अणजिगहियं अहं चेद्व-
 रिसं तोसतोसतिरायं जाव अणजिगहियं जवति (नेण-
) तत्कालापरतः अण्णो अणजिगहियं गृह्णति अविष्टु-
 हतिं इह व्यवस्थिता इति इह विषयं मां वारिसाकालं

किं पुन कारणं तिथीसनिरातव माम् । अण्णो अवि-
 गहियं गिहिणातं वा कहेति, आरतं न कर्हति ? उच्यते-

असिवादिकारणं हि, अहं व एण वामं न मृदु आरक् ।

अहिवाङ्मयमि बोभा, इयरस्म तु विमती मासे ॥ ९४ ॥

कथाह अस्मिन् जने, आदिगहणातो रायदुद्वाह । वासतासं
 सुदुद्ध आरकं वासितं । एवमाशीर्हि कारणे हि जहं अण्णं तो
 आणादिया होस । अहवाज्जि गिहधंति ततो गिहध्या न्णति-प-
 ते सव्यण्णपुत्तणा न किंचि जाणंति, मुसावायं च ज्ञासं-
 ति । जिनामो ति भणित्ता जेण जणित्ता । लोंगो वा जणज्जा-
 साहं वर्यं वारिसारसि तं जिता अवसं वासं अविस्सति, त-
 तो धम्यं विक्कणति, लोंगो घरादोणि ठुदंति, हत्तादिक्कमाणि
 वा संठेति । अणजिगहियं गिहिणाते य आरतं कते ज-
 म्हा एवमादिया अधिकरणशोभा तद्वा अभिवङ्मयविरसं
 बोसतिराते योने गिहिणातं करति । तिसु चंद्वारसे सव्यो-
 निराने मासं योने गिणिणातं करति, जप्य आध्यात्मको प-
 रुति वारसे तं अभिवङ्मयविरसं भगवति, जप्य ए पर-
 ति तं चेद्वारसे, सो य आध्यात्मको माससो जुगस्समां-
 ते मज्जे वा भवति, जातं तो जियमा हो असादा भगवन्,
 अहं मज्जे हो पोसा । सोसो पुच्छति-कश्चा अभिव-
 ण्यविरसि बोसतिरान, चंद्वारसे सव्योसतिमासो ? उच्यते-
 जम्हा अभिवङ्मयविरसो गिह्मे चेव सो मासो आतिहत्ते

तस्या बोसद्विधा भणितमार्थं यं कीरति, एषेसु तिस्रु
क्षेत्रेभ्यो विस्तिमासा इत्यर्थः ।

गाहा-

एष्य तु पणं पणं, कारणियं त्रासवीसती मामो ।
मुद्दसमीत्रिया व, आसादोपुमिवा सवणा ॥१३७॥

अथ उ आसादपुत्रिमाय त्रियं इयसादीयं गेहहति पञ्जोसव-
णाकल्पं च कहति एव दिवा ततो सावणवृद्धलपेचमीय पञ्जो-
सवेति, संक्षिप्तमात्रे कारणे पणमेसु पुंते इत्यमीय पञ्जो-
सवेति, एवं पणरसीय, एवं पणगवक्षित पञ्जति जा वास-
वीसतिमासो पुणो, सो य सवीसतिमासो नृवपयसुच्येच-
मीयं पुजति, अह आसादमुद्दसमीय वासावेचं पविट्टा । अ-
हवा-जया आसादमासकल्पो कमेतं वासपात्रग केचं
अयं च गणिय वासपात्रगं तां तथेव पञ्जोसवेति, वासं च
गादं अणुवरय आहते तां तथेव पञ्जोसवेति, एकारसीओ
आहते उरगसादीयं गेहहति, पञ्जोसवणाकल्पं कहति
नाह आसादपुत्रिमाय पञ्जोसवेति । एव उरस्यमी । सेस-
काहं पञ्जोसवेतिग अववातो । अववाते वि सवीसतिगमा-
समीनो परेण अतिक्कमेतं ग वक्षति सवीसतिराते मासे पुण्ण,
जति वासवेचं ग लभति नो कव्वहेट्टा वि पञ्जोसवय-
यं, ते पुत्रिमाय पंचमीय इत्यमीय एवमाहपवेसु पञ्जो-
सवेत्यर्थं, णो अपवेसु । सीनो पुत्रुक्ति-इयाणि कहं वरथीय-
ए अपवे पञ्जोसविउज्जति । आधारीसो भणति-कारणिया
चउथो अउज्जकागयारणय पणायो । कहं ?, जन्मे कारण ।
कालमाधारीओ विहरतो उउज्जिणं गतो, तथ वासायामंतरं
इतो, तथ गयरीय वरामसो राया, तस्व कणिहो मायो
भाणुमितं जुवराया, तसि भगिणो भाणुसिरीणामा, तस्व
पुलो बलभाणु नाम, सो य पणिनभद्विणीययाय साह
पञ्जुवासति, आधारीएडि से चमम कहितो पडिपुडो पववा-
नो य, तदि य बलमितभाणुमितेहि कालगया पञ्जोसायं
गिर्विस्मिनो कतो । कति ?, आधरिया जगति-जडा बलमित-
भाणुमिते कालमाधरियाण आगिणउज्जा अवेति, माउल वि
काहं महंन आधर करेति, अणुपुट्टायादय नत्रापुट्टाहयस्व अ-
पुत्रिये, भणति य-यस मुद्दपासेडो वंतातिनाहरे रथो भ-
गतो पुणो पुणो उडुवतो आधरिएण गिणहंसारकरो
कतो, तासो सो पुगिहितो आधरिएस्व पड्डो रायाणं अ-
णुलोमेहि विपरिणामेहि नि, एते सनो महाणुभाश, एते ज-
णय पहेणं पच्छति तेण पहेणं जनि रथोणगकच्छति ताणि
वा अणुहति तो अस्मिन् जवति, ताहे गिणगना । एवमादियाण
कारणाण अणनमेण गिणगना विहरता पतिघाणं गवमेनेण
पट्टिना पतिघाणममनसवस्व य अउज्जकावेदि सिद्धि-
आसाहं आगउज्जि ताव तुज्जेहि णो पञ्जोसाययव । तथ ये
सावणहति राया सावना, सो य कासगजं एनं सोउं गि-
गगतो, अमिमुहो समनसंघो य, महया विभूरीय पविट्टो का-
सगजो । पावेडिह य गणिच-नृवपयसुच्येचमीय पञ्जोसवि-
उज्जति । समलसवेण पदिवसं । ताहे रथा भणिय-तद्विचं
मम लोगाणुवरीय इदो अणुजएयवको हांतिहि साह वेति तेण
ए पञ्जुवासास्सं तो उडोय पञ्जोसवणा कउज्ज । आधरियहि
अणियं-ग वक्षति अतिकमिउतं ताहे रथा भणियं-तो अण-

गयवक्षरीय पञ्जोसविउज्जति । आधरिएण भणियं-एवं ज-
वड । ताहे वरथीय पञ्जोसायिं । एवं जुगप्योहि व-
उथो कारणे पक्षिा स वेवाणुमता सवसाधुण । रथा भं-
तेपुरायाओ जणिता-तुउरं भट्टमासाय उववासं कातुं पडि-
वयाय सववक्षजोउज्जवीहि साधु उरपरारणाय पदि-
आमेसा पारेह, पञ्जोसवणाय अउमं ति काउं पाडवयाय उ-
रपरारणयं जवति, नं च सववक्षीयणि कियंतेतो पमिंन
मरद्विषिय सःखपुवउं ति वणो पवसो ।
इयाणि पंचगपरिघाणिमधिकृत्य कासावग्रह उच्यते-

इय सत्तरी जहसा, असीति नउती दहृत्तरसं च ।

जति बामति भगसिरे, दसराया तिषि उक्कोसा ॥१३८॥

पमासा पदिवज्जड, चउरह मामाण पउज्जओ ।

ततो तु सत्तरी होति, जहसो वा सुगमहो ॥ ६३७ ॥

काऊण मासकल्पं, तथेव विषासती तु भगसिरे ।

सालंबेणाण उम्मा-सिओ अउटो उ उमहो होइ ॥१३८॥

इह इति उपप्रश्नेन, जे आसादवाउम्मासियातो सवीस-
तिमामो पक्षमं दिवसा ते वीसुतरमउज्जानो साधितो, ससा
सत्तरी, जे अहवचडुहसमीय पञ्जोसायति तसि अमी-
तद्विवा मउक्कोसा वासाकालोभो भवति, ते सावणपुत्रि-
माय पञ्जोसवेति, तसि गिणतो जेव वासाकालोभो भ-
वति, ते सावणवृद्धसमीय पञ्जोसवेति, तसि दसुतरं दिव-
ससमं उट्टो वासुगहो जयड, सेसतरेल दिवसपमाणं वक्षयं,
पमाणानिपयारीह वरिसारी- पणञ्जे कालयचउमसाय-
द्विवाय अवसं गिग्मंतव । अह भगसिरेमामे वामनि, वि-
क्कलउज्जसा आधरिया तो अववातेण पक्कं उक्कोसेण तिषि वा
इसराया जाय मासि केचं अयति, मासिपरिघेणमामं या
वेयथः । भगसिरेपुत्रिमाय उ परतो जति वि सववक्षसा
धा, वामं या गादं अणरयं वामनि, जति विवतवे नदिं तहा
वि अवस्सं गिग्मंतव, अहण गिग्मंतवति तो चउरुगना । प-
वं पंचमासीनो उट्टोमहो जानो कऊण मासगाहो, जमि
खले कतो आसादमासकल्पो, न च वासावपाउमं खल
अणुमि अलके वासपाउमो खेन जय आसादमासकल्पो
कतो तथेव वासावामं जिता, तमे वासावामं विक्कलउज्ज-
यहि कारणेहि तथेव भगसिरे जिता, एवं सावणवाका क-
रणा, अववाते उम्मासितो उट्टोमहो भयतीत्यर्थः ।

गाहा-

जति अस्थि पयविहारी, चउपादिवयमि होति गिग्ममं ।

अहवा वि अस्थिनम उ, आरोनखयाए गिहिट्टा ॥१३९॥

वासवेसे गिर्विषयेण वउरो आस्थितु कालयवा-
उमसं परिकमिउं ममासिबहुलपदिवयाय गिग्मंतव । ए-
को खेव वउपादिवयो, चउपादिवय अणिनाता आस्थिदा-
तो एसेव चउलह विविधो, जडा पुवे वांछओ, विनि-
वसुत्तं सेमोगुणो वा तदा वायवो चउपादिवय, अण्यत्ते
अतिहंत वा किने कारणे गिहोसा ।

तथ अपत्ते उमे कारणा-

राया कुंय सपे, अगणि मिलाणं य धंदिलसमउमनो ।

एएहिं कारणेहि, अणपे होति निग्ममं ॥ १३९ ॥

राया डुट्टो, सप्पो बसहि पविट्ठो, कुण्डो वा बसही संसत्ता, अगणीण वा बसही, दण्डु, गिण्णस्स पविज्जणट्ठो, गिण्णस्स वा ओलहट्ठो, पण्डिलस्स वा असति, एतेहि कारणेहि अप्पेत्त चउत्पादिवए णिग्गमणं भवति ।

अइवा इमे कारणा-

कायचुमीसंया-ति ए य संसत्तडुल्लभं जिकवे ।

एण्हिं कारणेहि, अप्पत्ते हाति निग्गमणं ॥ ५४१ ॥

कायभूमिसंघाए संसत्तो डुल्लभं वा भिक्खं जातं, आयपरस-सुखेहि वा दोसेहि मोहोदशो जाओ, आसवं वा उप्पसं । ए-तेहि कारणेहि 'अप्पत्त' णिग्गमणं भवति ।

चउत्पादिवए अतिकंते निग्गमो इमेहि कारणेहि-

बासं वण उवरमत्तो, पंथा वा हुरगमा सच्चिकल्लो ।

एण्हिं कारणेहि, अतिकंते हाति निग्गमणं ॥ ५४२ ॥

असिने ओमोयरिप, रायडुट्टे जए व गेल्लो ।

आगाढकारणेणं, अतिकंते होइ निग्गमणं ॥ ५४३ ॥

अतिकंते बासाकालं वासं नोवरमत्त, पंथो वा हुरगमो अइजल्लेण सच्चिकल्लो व । एवमाप्येहि कारणेहि चउत्पा-दिवए अतिकंते णिग्गमणं जवति ॥ ५४२ ॥ अइवा इमे कारणा-असिने ओमं वा बाहि वा रायडुट्टे बोहिगाऽऽ-दिभयं वा आगाढं, आगाढकारणेण वा सुणिग्गमणं । एतेहि कारणेहि चउत्पादिवए अतिकंते अ णिग्गमणं जव-ति । पत्ता सत्ताउवणा गता । नि० सू० १० उ० ।

येन शुक्रपञ्चमी उच्चारिता भवति स यदि पशुपण्यायं द्वितीयांताऽष्टमं करोति तदैकान्तेन पञ्चम्यामेकाशनकं करोति, उन यथा कथ्यते ? प्रश्ने, उत्तरम्-अथ येन शुक्रपञ्चमी उच्चारिता भवति तेन मुखवृथा तृतीयांताऽष्टमः कार्योऽथ कदाचित् द्वितीयातः करोति तदा पञ्चम्यामेकाशनकरण-विषयो वास्ति, करोति तदा ज्ञयमिति ॥१५॥ ही० ४ प्रका० ।

(३) वर्षासु सक्रोश योजनमवप्रहः-

वामात्रामं पञ्जोसविद्यायं कण्ठ निग्गयाण वा नि-ग्गयीण वा मव्वओ समता सक्रोमं नोअणं उगगहं ओगिणिट्ठवा ए विट्ठिठे अट्ठासंमवि उगगह ॥ ५॥

(वासावासं ति) वर्षावासं चतुर्मासकम् । (पञ्जोसवि-याणं ति) पशुपण्यां स्थितानां निग्गम्यानां साधूनां, नि-ग्गयीनां सार्धानां वा सवनेअतस्सु दिक्षु समन्मान विदिक्षु व सक्रोशं योजनमवप्रहं अवगृह्य (अहलंभमवि ति) अयमवप्रहः, सन्द्याभ्यन्त काल उच्यते, तत्र यावत्ता काशेनोदकाऽऽरुः करः शुष्यति तावत्कालो जघन्ये लब्धं, व-आहारात्ता वनृधे लब्धं, तन्मये अतस्सु दिक्षु समन्मा-काशं यावत् स्तोकाकालमपि अवप्रह इत्याहुं कल्पते, न तु अवप्रहाद् बहिः अपिशुश्र्वाव असन्दर्माप बहुकालमपि याव-त्परागासानेकावप्रहं स्यात् कल्पते, नावप्रहाद् बहिः, गजे-श्र्मपदाऽऽदिगिरेमेल्लप्राप्रामखितानां वटसु दिक्षु उपाध्यात्-सारकौशुद्रयं, गमनाऽभामने पञ्जोशोअवप्रहः यत्तु विदिक्षु इ-त्युक्तम्, तद् उवाच । रिकविदिगेष्वयातैभ्यधिकविदिशामकम-

६१

देशाऽऽसमकथेन तत्र गमनासंभवात्, अट्ठवीज्ज्वाऽऽदिमा व्या-घातेषु श्रिदिको द्विदिक एकदिको वा अवप्रहो भाव्यः ॥ ५॥ कटप० ३ अ० ६ कृण ।

(८) क्षेत्रस्थापना । इयंति क्षेत्रस्थापना-

उभओ वि अण्जोयण, अण्णकोमं व तह जवति खेत्तं ।

होति सक्रोसं जोयण, मोवूणं कारणजाए ॥ ५४४ ॥

उभओ सि । पुत्रावरेण दक्षिणगुल्लेण वा । अइवा मउओ सि सव्वओ समता अण्जोयणं सह अण्णकोसेण पग-दिसाए खेतपमानं भवति, उभयतो वि मेल्लितं गताग-तेन वा सक्रोसजोयणं भवति, वासासु एरिसं खेतप-चणं उवेति, क्षेत्रावप्रहं शुद्धातीत्यर्थः । सो व खेत्तावभाहो सं-ववहारं पडुअ उहिसं भवति ।

जओ प्रथमि-

उडुपहोतिरियमि वि, अण्णकोसं इदति सव्वतो खेत्तं ।

इदपदमादिपुंसु, उहिसि सेसेसु चउ पंच ॥ ५४५ ॥

उडु अहो पुत्रावओ य तिरियदिसाओ चउरो । एतेसु उ-सु दिसासु गिरिमउक्किताणु मउरतो समता सक्रोसं जो-यणं खेत्तं भवति । तं च इदपयपव्वत्ते उहिसि संजवति, इद-पयपव्वतो गयमपव्वतो ज्ञयति । तस्स उवरि गामो । एतं उ-हिसि पि गामं संभवं जवति । आतिगमगहतां मव्वो वि ओ एरिसो पव्वतो जवति तथा वि उहिसाओ संभवंति । संसेसु पव्वत्तेसु चउदिसं वा पंचदिसं भवति । समसुमीए वा णिडवा-घाएण चउहिसि संभवति । वाषां पुण पडुअ नो भवति ।

तिमि हुं पक्का वा, वाघाएणं दिसा हवति खेत्तं ।

उउजोणतो परेणं, उहिसमहं तु अक्खेत्तं ॥ ५४६ ॥

एगदिसाए वाघाते निसु दिसासु खेत्तं जवति, हासु दिसासु वा-घाते हासु दिसाखेत्तं भवति, निसु दिसासु वाघाते एगविजं खेत्तं भवति । को पुण वाघातो ? महाडवो पव्वनादि, विसमं वा समुदादि विसमं समुदादिजं वा । एतेहि कारणेहि ना च-उहिसाओ रुदाओ, जेण गामगोकुलादी न्नाथं, उ दिस वाघातो तं दिसं अणुज्जाण (१) जाव खेत्तं भवति, परओ प्रखेत्तं उ उहिसमहं गाम-जस्स गामस्स नगरस्स णिग्गमस्स वा उगगहं सव्वासु दिसासु अयो गामो णथि, गोकुलं वा, तथऽपि मरुवं तं च अखेत्तं भवति ।

एदिमादिजेसु । इमा विओ-

दगघट तिमि मत्त व, उउवागामु ए हण्णति ते खेत्तं ।

चउरुदादिदण्णतो, जं पेट्ठे को वि तु परेणं ॥ ५४७ ॥

दगघटो गाम-जथ अउजंजा जाव उदणं, उउवदो तिथि दग-संघट्टा केतोवघातं ण करेति ते भिक्खायरियाए गयाणएण य भवति ण हण्णति य खेत्तं वासासु सव्वदगसंघट्टाओ व ह-णाति खेत्तं, ते गयागनेषु चाइलसट्ठुबेओ चउरो दगसंघट्टाओ व हण्णति खेत्तं, ते गयागनेषु अट्टवासासु अट्टदगसंघट्टा उ व हण्णति खेत्तं, गयागनेषु सोल्लस, जथ सघट्टातो परतो उद-गनेण एगेण वि उट्ठुबेओ वासासु चउवहं संगवति खेत्तं सो य खेत्तो भवति । गता खेतपवणा । नि० सू० १० उ० ।

(ए) भिक्षुकेश्वर-

वासवासे पञ्जोसविषाणं कण्ड निगमथाण वा णि-
गंणीए वा सव्वओ समंता सकोसे ओअणं निक्खया-
रियाए गंतुं पकिनियत्तए ॥ १० ॥

“ वासावास ” इत्यादिनां “ गंतुं पकिनियत्तए ” इति पर्यन्तं
सुगमम् ॥ १० ॥

पञ्चमहाण्वसुत्रम्-

जल्य नई निच्चोयगा निच्चसंदहा नां मे कण्ड स-
व्वओ समंता सकोसे जोअणं निक्खयापरियाए गंतुं पकि-
नियत्तए ॥ ११ ॥ एरावई कुणालाए, जल्य चकिआ
भिक्षा-एगं पायं जझे किआ एवं पायं थल्ले किच्च एव
चकिआ एवं एणं कण्ड सव्वओ समंता सकोसे जो-
अणं गंतुं पकिनियत्तए ॥ १२ ॥ एवं च नां चकिआ एवं
से नां कण्ड सव्वओ समंता गंतुं पकिनियत्तए ॥ १३ ॥

“ जल्य नई ” इत्यादिनां “ निचत्तए ” ति । यम नदी (नि-
चोयगा) नित्योदका प्रचुरजला (निचसंदहा ति) नित्य-
स्नाना नित्यस्नानशीला, सततवादिनीत्यर्थः ॥ ११ ॥ “ ए-
रावई ” इत्यादिनां “ निचत्तए ति ” यावत्सुत्रद्वये । तत्र यथा वे-
रावती नाम्नी नदी कुणालायां पुर्यां सदा द्विकोशवाहिनी
तावती नदी लङ्घयन्ती कण्डया, स्तोकाज्जगत्तात् । यतः (जल्य
चकिअ ति) यत्र एवं कर्तुं शक्यताम् । किं तद्विषयः (निय-
त्त) यदि (एवं पायमित्यादि) एकं पादं जल्ले कृत्वा जलान्नः
प्रक्षिप्य, द्वितीयं च जलादुपरि उपाट्य (एवं चक्य ति)
एवं गंतुं शक्यताम्, तदा तामुत्तीर्य परतो जिज्ञाचर्या क-
रन्ते ॥ १२ ॥ यत्र चैवं कर्तुं न शक्यतामजलं विज्ञेयमम-
नं स्थानत्र गन्तुं न कल्पते, यतो जङ्घादीं यावदुदकं दृक्-
संचह्यो, तामेवावल्लेख्यो, नाभिरपरि, लेपोपरि, तत्र शेषकाले त्रि-
जिह्वकसघट्टे स्निज्जं नोपहस्यते, तत्र गन्तुं कल्पते इति प्राञ्चः ।
कथाकाले च सप्तासः सत्र नोपहस्यते, चतुर्थे अष्टमे च
दृक्कसघट्टे स्निज्जं सत्रमुपहस्यते एव, लेपस्तु एकांशे क्षेत्रमु-
पहस्यति, तानिर्वायजलसञ्ज्ञाये तु गन्तुं न कल्पते एव, किं
पुनर्लेपोपरि नाभिरपरि जलसञ्ज्ञाये ॥ १३ ॥

वासवासे पञ्जोसविषाणं अस्थेगइयाणं एवं वुत्तपुक्कं
भवइ, दावे जेतं ! एवं मे कण्ड दाविचत्त, नां मे कण्ड
पणिगाहित्तए ॥ १४ ॥ वासावासे पञ्जोसविषाणं अ-
स्थेगइयाणं एवं वुत्तपुक्कं जवइ, पणिगाहे जेतं ! एवं मे
कण्ड पणिगाहित्तए, नां मे कण्ड दाविचत्तए ॥ १५ ॥
वासवासे पञ्जोसविषाणं अस्थेगइयाणं एवं वुत्तपुक्कं भवइ
दावे जेतं ! पणिगाहोहि भेतं ! एवं मे कण्ड दाविचत्त वि
पणिगाहित्तए वि ॥ १६ ॥

वासवासमित्यादिनां “ पणिगाहित्तए ति ” पर्यन्तस्य
सुत्रत्रयस्य शब्दाः सुगमः । आचार्यस्त्वयम्-चतुर्मासीस्थि-
तानाम् । (अस्थेगइयाणं ति) अस्थेतव यत् एकं वा साधु-

नां गुरुजिरेवम् (सत्तपुक्कं ति) पुरुषं प्रथमि यत् (भेतं
ति) इ मदनं कल्याणिन् शिष्य ! (दावे ति) एवं स्थानाय
आनामऽदिकं दद्यात्तदा दातुं कल्पते, न तु स्वयं प्रतिग्रहीतुम् ।
यदि चिद्यमुक्तं प्रवर्ति यस्वे स्वयं प्रतिग्रहणीयाः स्थानाय अ-
न्यो दारयति तदा स्वयं प्रतिग्रहीतुं कल्पते, न तु दातुम् । य-
दि च दद्याः प्रतिग्रहणीयाश्चेत्युक्तं प्रवर्ति तदा दातुं प्रतिग्रहीतुं
उभयमपि कल्पते । १४ । १५ । १६ ।

(१०) तवरसविकृतिनिषेधः-

वासवासे पञ्जोसविषाणं नां कण्ड निगमथाण वा नि-
गंणीए वा दृष्टाणं आरुग्गाणं वडियसरिंराणं इमाओ
नव रसविगइओ अभिक्खणं अजिक्खणं आराहित्तए । तं
नहा-त्तीरं २ द्वाइ २ नवर्णाओ ३ सत्ति ५ तिक्खं ५ गुडं ६
महुं ७ पज्जं २ मंसं ॥ १७ ॥

वासवासमित्यादिनां “ मंसं ति ” पर्यन्तम् । तत्र (दृष्टाणं
ति) दृष्टानां तत्त्वार्थेन समर्थानां, तदुणा अपि कौचको-
गिणो निबलशरीराश्च सचिनः । अत उक्तम्- (आरोग्याणं व-
सिद्धसरिंराणं ति) आरोग्यानां बलवत्कृशराणां मीदृशानां
साधूनामिमा वज्रयमाणाः नवरसप्रधाना विहृतयोऽभीक्ष्णं २
वारं वारमाहारयितुं न कल्पन्ते, अभीक्ष्णप्रधानाः कारणा कल्प-
न्तेऽपि, मद्यप्रकारादिविषयकांश्च शुद्धानेऽपि, तत्र विकृतयो द्वे
धा-साञ्जयिकाः, असाञ्जयिकाश्च । तत्राऽसाञ्जयिका या बहु-
कालं रतनुमसकथा दुःखार्हावपकाऽऽक्याः । भ्रान्तये गुरुका-
साऽऽपुष्यप्रहर्या आखा प्राश्नाः । साञ्जयिकास्तु घृतनैलगुहा-
क्यास्तस्मिन्नाश्च प्रतिलक्षणयत् शुद्धो वाक्यो मद्राकाः।
इति, ततो भ्रान्ताऽऽदिनिमित्तं प्रहोष्यामः, स्वयं तु शुद्धी-
त चतुर्मासी वाक्प्रवृत्ताः सन्ति, ततो प्राश्ना भ्रान्ताऽऽदीनां
च देयाः, न नरुणानाम् । यद्यपि मधुमांसमद्यनवनीतवज्जं या-
वज्जीवमस्येव तथापि अयन्नापवाददशायां बाह्यपरिभो-
गाऽऽप्ये कदाचिद् ग्रहणेऽपि चतुर्मास्यां सर्वथा निषेधः कल्प्यो
३ अधि ६ क्षण ।

(११) इयाणि दववडवणा-

दववडवणाऽऽद्वारं, विगिनी मंथारमत्तए ओए ।

सन्धिसे अचिन्ते, वोसिरणं गहणवडवणादी ॥ ५४८ ॥

आहारे विगिनीसु संथारगो सत्तयां शोयकरणे सन्धिचो सं-
हा डगल्लाऽऽदिवाण य अचिन्तानं, उडुबकं गहीवाण वोसि-
रणं, वासावाउयगाणं संथारगदियाणं गहणं, उडुबकं वि गहि-
वाणं वन्थयायादीणं धरणं डगल्लादिवाण य कारणाणं ।
नि ० चू ० १० ७० ।

इहाणि विगिनिउयण ति दारं । सन्धिचि सति माघापचक्रकं वि-
गिनीं उविहा-सन्धितया, अस्सन्धितया य । तन्थ अस्सन्धितया की-
रदहिमंसणवणीयं केह उग्गाहिमगा य । सेसा उ वयमुत्त-
मज्जकज्जगत्तहाणा य सन्धितयाशां । तन्थ महूमज्जमं-
ठाना य अणसम्माओ । सेसा कीरादिवा वमस्थाशा । पस-
स्थासु वा कारणं पमाणपत्तासु वयपमाणासु दववडवणा क-
ता प्रजाति ।

निष्काणे अक्षतरावगतिमाह दोष उच्यते-

विगतिं विगतीजीतो, विगतियं जो तु जुंजेत जिक्खु ।
विगती विगतिसहावा, विगती विगति बन्ना नेति ॥१५०॥
विगतीए गहणम्मि वि, गरहियविगती य होइ कज्जम्मि ।
गरह्हा साज पपाणे, पच्चय पावप्पमीपारो ॥ १५१ ॥
पस्सत्थविगतिगहणं, तत्थ वि य असंचइयजाओ तु ।
संचतिथ ण गएहंती, गिज्ञापमादंण कज्जह्हा ॥१५२॥

विगतिं खीरानियं, बीजच्छा विगता वा गतीति विगती । सा य निरियगती, नरगमती, कुमाणुसत्वं, कुदेवत्वं च । अहवा विविधा गती, संसारत्ययेः । अहवा संजमो गती, तस्स भीतो विगतियं ति विगतिप्रकाराभित्यर्थः । विगती वा जित्तिम् इव गता न विगतिम् अस्तीति । तं पुन अचं पाणं या, जो तं विगतिं विगतिगतं भुंजति तस्स इमे दोसा विगतिमसमाव ति खीरान्तिया नुत्ता, जइहा संजमसमावा तो विगतिमसमावं करोति । कारणे कज्ज उच्यरित्ता पटि-
उज्जति-विगती विगतिसमावा । अहवा-विगतियमसमावा । तं विकृतस्वभावं विगतसमावां जो भुंजति तं सा बला नर-
गतिं विगतिं भेति, प्रापयसीत्यर्थः । जइहा एते दोसा तइहा विगती छादरेयत्वा । तो उदुबेक वासासु विसे-
न्ना जइहा साधारणे काले अतोथ मेहुज्जाओ भवति । वि-
ज्जुमाजिज्जाधएदि य तम्मि काले मांहे दिप्पति । कारणे वितियपयण मेहुज्जा, आहाररेज्ज वा मेहुज्जा मेहुज्जा गिज्ञाणे वा आहाररेज्ज । एवं आधिरयबालबुद्धुब्बन्नस्स वा सक्कोदमहा छेप्पत्ता । अथवा सक्काणुबधेण गिमेज्जा । प-
सन्त्याहि विगतीहि तन्धिया विधी पसन्त्याविगतोतो खीरं हहि णवणां च यं मुत्तो तेल्लं छागाहमगे व अपपसत्था उ महुमज्जमेसा आधिरयबालबुद्धादियाणं कजेसु पसत्था अ-
संचइया उ खीराइया छेप्पति । सचतिथा उ चयादिया उ ण छेप्पति । तासु खीणासु जया कज्जमया ण जम्भ-
ति तेन ताओ छेप्पति । अह सक्काणुबधेण भणेज्ज ताह ते वसन्त्या । जया गिज्ञाणानिकज्जं जविस्सति तथा चेत्यामो, बालबुद्धसहाण य बह्णि कज्जाणि उणउज्जति । महंतो य काओ पत्तो तं वप्पे कथेण चेत्यामो ति ताह सक्का भयेति अइध एते अत्थि अचिंतं, विगतिद्वयं च पभूतमत्थि आवि-
क्या तय मेवहह, गिज्ञाणकज्जं वि दाहामो । एवं भणित्ता संचइयं पि गिहंति । मेवहंताण य अविच्छिन्नजावे भवति-
अहिंता पज्जत्तं । सो य गिहित्ता बालबुद्धुब्बन्नाणं दिज्जति बलियतरुणाणं ण दिज्जति । एवं पसत्थविगतिगहणं महुमज्ज-
मादिगहणविधिविगतोणं गहणं । आगाडे गिज्ञाणकज्जं गरहा लाभममाणेति गरहंतो मेवहंति । अहो कज्जमिणं, किं कुणि-
मो, अज्जहा गिलाणो ण पयपइ । गरहियाविगितिलाभे य प-
माणपत्तं मेवहंति, यो अपरिमितमित्यर्थः । जावति ता गिज्ञाण-
स्स उचउज्जति, तंमयाए चेत्यमाणीए दातारस्स पक्कयो भ-
वति जाव अप्पणो भिज्जालो तस्स य पडिवाओ कओ भवति । पावइटीणं वा पडिवातो भवति । पुत्तुत्ता एते गि-
ज्ञाणगा मेवहंति, यो अहंलोत्ताया पि । एवं विगतिचवणा ग-
ता । नि० चु० १० ड० ।

(१२) आहारत्थापनम् । “आहारं ति” ४६मे द्वारम् ।

अस्य व्याख्या-

पुव्वाहारोसवणं, जोगविबद्धी य सति ठगहणं ।

संचनियमसंचतिप, दन्वविबद्धी य सत्थाओ ॥१५४॥

जो उदुबहुतो आहारो, सो ओसवेयवो । ओसारियवो, परि-
त्यागेत्यर्थः । जइ सो आबस्सगपरिहाणीं णु नवति, तो चवरो सं-
उववासी अत्थ । अह न तस्स तो चचरि मासा दिवसुणा ।
एवं तिथि मासा अत्थित्ता पारेउ । एवं जइ जोगपरिहाणीं नो
दोसा सा अत्थ मासं वा अतो परं दिवसहाणीं जाव दिणं
दिणे आहारोमो जोगविबद्धीए इमा जोगविबद्धी जानमोका-
रत्तो सो पोरिसीए पारेउ । जो पोरिसिओ पुरिमहेण पार-
उ । जो पुरिमहुत्तो एक्कासणं करेउ । एवं जइहासीए
जोगविबद्धीए कायव्वा । किं कारणं ? वासासु विक्खन्नावि-
सिचित्ते दुक्कं भिक्खागहणं कज्जति, सखाभूमिं च दुक्कं
गम्मयंइला इरियमांतपहिं दुक्कित्ते । (?) अज्जा भवति ।
आहारउचयं ति गये । नि० चु० १० ड० ।

नित्यज्जिककाऽऽर्शनाम-

जे भिक्खु पज्जोसवणाए इत्तरियं पि आहारंति, आ-
हारंते वा साइज्ज ॥ ५१ ॥

गाहा-

इत्तरियं पीऽऽहारं, पज्जोसवणाए जो न आहारं ।

तयचूतिविट्ठुमादी, सो पारति आणमादीणि ॥ ५११ ॥

इत्तरियं णम-थोवं, पगसिवमवि अल्लइवणादि वा । अ-
हवाऽऽयारे तइहामे संतिमितियं चुणगादि जूनिमेत्तपणुमे
विट्ठुमं । तयेति तिलनुसत्तमागमो । जूतिरिति पसमागम-
हुत्तपदेशोमिसंस्कृतं नस्स शुण्णि । पानके विट्ठुमात्रमपि
आदिगहणातो आतिमं पि थोवं जो आहारंति पज्जोसव-
णाए, सो आणादिया दोसा पावति, चउमुं च पच्छिज्जं ।

पुव्वेसु तच्चं करेत्तस्स इमां शुणो भवति-

उत्तरकरणं एग-गता य आलोपयेति वेदुया ।

यंगल्लभमकहा वि य, पुव्वेसु य तइमा होति । ५११ ॥

अहुत्तचउत्तयं सं-वत्तरचाउत्तमासपक्के य ।

पासइय तवे जणित्ते, वितियं अमहु गिज्ञाणे य ॥ ५१२ ॥

उत्तरगुणकरणं कतं भवति, पगमया कया भवति, पज्जोस-
वणासु य वरिसिया आसोयणा दायव्वा । धरिसालकास्स व
आदीए मंगलं कतं भवति । सक्काणु भमकहा कायव्वा । पज्जोस-
वणाए जइ अहुमं न करोति तो चउमुक, वाउत्तमासिए उठं
न करोति तो चउल्लइ, पाक्खए चउत्थं ण करोति तो मासमुं ।
अइहा एते दोसा तइहा जइहाभानतो तवो कायव्वा । वितियं
अववादेण ण करेज्जा, उववासस्स असहू न करेज्जा, गि-
ज्ञाणो वा न करेज्जा । गिज्ञाणपडियराओ वा सो उववासं वे-
वावक्कं व हो वि काठं असमयो । एवमादिपहिं कारणेहि
पज्जोसवणाए आहारंतो सुक्को । नि० चु० १० ड० ।

(१३) एवमाहारविधिमुक्त्वा पानकविधिमाह-

वामावातं पज्जोसाविपस्स निबन्नत्तिपस्स जिक्खुस्स क-
त्थेति सवार्हं पाणमां पदिमादिचए, वासावातं पज्जो-

सवियस्म चउत्थनचित्तियस्म जिक्खुस्म कण्ठिं तओ पा-
णगां पडिगाहित्तए । तं जहा-आसिउपे, संसइमं, चानुलो-
दमं । बामावासं पज्जोसवियस्म छुड्ढाचित्तियस्म भिक्खु-
स्म कण्ठिं तओ पाणगां पडिगाहित्तए । तं जहा-ति-
होदमं, तुमोदमं, जवोदमं वा । बासावामं पज्जोसवियस्म
अट्ठमपचित्तियस्म भिक्खुस्म तओ पाणगां पडिगाहित्तए ।
तं जहा-आयामं वा, सोवीरं वा, मुक्खवियमं वा ।
बामावासं पज्जोसवियस्म विक्किट्ठपचित्तियस्म भिक्खुस्म
कण्ठिं एगे उभियवियमं पडिगाहित्तए । से वि य एं
अभित्तये-नो वि य एं सभित्तये । बामावामं पज्जोसवि-
यस्म जत्तपडिगाहित्तियस्म भिक्खुस्म कण्ठिं एगे उभिय-
वियमं पडिगाहित्तए, से वि य एं अभित्तये-नो चेव
णं सभित्तये । से वि य एं परंपरिपू-नो चेव णं अ-
परिपू-से वि य एं परिमिपू-नो चेव णं अपरिमिपू ।
से वि य एं बहुमपक्के, नो चेव एं अबहुमपक्के ॥ १५ ॥

वासिध्यादिनाः "संपन्ने" इति यावत् । तत्र नियमकिकस्य
स्वांगि पानकानि कल्पन्ते, स्वांगि च आचारार्ज्जुकानि
एकविंशतिरवद्यममाणानि नव वा । तत्राऽऽचारार्ज्जुकानि
द्वयानि-

"उत्तरेइमं ससेइमं, तंजुललित्तुसज्जोदगयायामं ।
सोवीरं सुज्जवियमं, अवयं अवामग्ग कविडं ॥ १ ॥
माउभिमं वक्खं दामिमं-खज्जुत्तं जालिकेरं कयेरं बोदज्जलं ।
आमज्जमं बिबा पा-णगां पडमं" भगिआदि ॥ २ ॥

एषु पूर्वाणि नव तु अलोकानि, तत्र उत्तरेदिमं-पिण्डाऽऽदिभूतद-
त्ताऽऽदिभावजज्ञं, ससेदिमं-यस्यणाऽऽसुत्ताकादशश्रीतोदकेन सं-
कथते तज्जज्ञं, चाउत्तोदं तं तु उपावनजज्ञम् । तिस्रोदकं-तिज्जपाक-
जज्ञं, तुरोदकं-श्रीआदितुपपावनजज्ञं, यथोदकं-यवपावनजज्ञम् ।
आयामकोऽवभाषणं, सोवीरं काज्जि मं, मुक्खविकटम-उपणोदकम् ।
एषु चतुर्भक्तिकस्य उत्तरेदिमसस्वेदिमतज्जुलोदकाख्यानि
त्रिणि पानकानि कल्पन्ते । षष्ठमक्तिकस्य तिलतुपयवांदका-
नि, अष्टममक्तिकस्य आयामकोऽवभाषणविकटानि, ततः
परं विक्किट्ठमक्तिकानां तु एकमुष्णोदकं कल्पन्ते, तद्व्याप्ति-
कथम् यतः प्रायेणाष्टमोऽहो तपस्विनः शरीरं देवताऽभिनिष्ठानि ।
(अत्तपडिगाहित्तियस्म सत्ति) प्रयास्यतामस्तस्य, अनशनि-
न इत्यर्थः । तस्याऽपि एकमुष्णोदकं कल्पन्ते, तदपि अजि-
कथं, तदपि परिपुनं वक्खमज्जमम् । अपरिपुनं तुणाऽऽद्वेगोत्त-
नानात्, तदपि परिमितम्, अन्यथा अज्जीमं स्यात्, तदपि बहु
संपूर्णम् ईवपरिसमाप्तं संपूर्णम् । अतस्तेको हि तुयमात्र-
स्याऽपि नोपशम इति ॥ २४ ॥

(१४) दत्तिसंख्यया प्राश्नामहणम्-

बासावासं पज्जोसवियस्म संखा दत्तियस्म जिक्खुस्म क-
ण्ठिं पंच दत्तीओ नोयणस्स पडिगाहित्तए पंचपाणगस्स,
अट्ठवा चत्तारि जोअणस्स पंच पाणगस्स, अट्ठवा पंच
ओअणस्स चत्तारि पाणगस्स । तत्थ एं एगा दत्ती होखा-

सायणमित्तमवि पग्गाहिआ सिया, कण्ठिं से तदिवसं
तेणेव जत्तउत्तेणं पज्जोसवित्तए । नो से कण्ठिं उच्चं पि
गाहाइकुसं भत्ताए वा पाणए वा निक्खमित्तए वा, प-
विमित्तए वा ॥ १६ ॥

बासावासमित्थादिनाः "पविसित्तए ति" यावत् । तत्र
(संखा दत्तियस्सेति) दत्तपरिमाणवत् इत्यर्थः । तत्र
दत्तशब्देनाऽल्पं बहु वा यदेकवारं दत्तयेत तदुच्यते इत्या-
ह-(लोणासायण ति) अल्पं किंल स्तोकं दत्तयेत । यदि
तावन्मात्रं जलपानस्य शुकृति साधयि दत्तयेत्यनेन, पञ्चोत्प-
लकोणं, तेन चतस्रोऽस्तस्रो द्वे एका पदं सप्त वा यथा आभि-
प्रदं वाच्यता । समग्रस्य च सुखस्य अयं ज्ञायाः-यावद्योऽभ-
स्य पानकस्य वा दत्तयो रजिता अयमिति तावत्स्य एव त-
स्य कल्पन्ते, न तु परस्परं समावेशः कर्तुं कल्पते । न च द-
त्तिसंघातिरिक्तं प्रहीतुं कल्पते ।

(१५) सप्तशुद्धिमथे निषेधः-

बासावासं पज्जोसवियाणं नो कण्ठिं निग्गंथाण वा नि-
ग्गंथीण वा जाव उवस्सयाओ सत्तघरंतरं संखदिं सखि-
अट्ठवारिस्स इत्तए एगे पुण एवमाईसु-नो कण्ठिं जाव उव-
स्सयाओ परेणं संखदिं सभिन्यट्ठवारिस्स इत्तए । एगे
पुण एवमाईसु-नो कण्ठिं जाव उवस्सयाओ परंपरेणं
संखदिं संनिअट्ठवारिस्स इत्तए ॥ १७ ॥

बासावासमित्थादिनाः "इत्तए ति" यावत् । तत्रो-
पाध्यादारभ्य (सत्तघरन्ति) सप्तशुद्धिमथे (संखदिं
ति) संस्कृतिरौदनपाकः, तां गन्तुं सप्तोन्न कल्पन्ते, तिस्रो
तत्र न गच्छेदित्यर्थः । एतावता शर्याद्वरं शुद्धमन्यानि च
बहु शुद्धानि यज्येदिति । नेयामासख्येन साधुपुणानुरागं
तथा उन्मत्ताऽऽदिद्वयसंभवात् । कथंभूतस्य स्यात्? (सखि-
अट्ठवारिस्स ति) निषेधशुद्धयः सभिवृत्तः संस्कारनि-
वस्तस्य, प्रतिषिद्धवज्जैकस्यायथः । बाह्यस्त्वेषं स्यात्तु-
सप्तशुद्धानरे संखदिं जनसकुलजैनमवागलज्जनां गन्तुं न
कल्पते । अत्रापे सुवकुलमाग्नरायहाह-(एगे पुणेयादि) हि-
तीयमेतं-(परेणं ति) शर्याद्वरं शुद्धम्, अन्यानि च सप्त शुद्धानि
यज्येत् । तुरीयमेतं-(परंपरेणं ति) शर्याद्वरं शुद्धं, तत एकं शुद्धं
ततः परं सप्त शुद्धानि यज्येदिति भावः ॥ २७ ॥ कण्ठिं ३
अधि १ क्षण ।

(१६) उद्गम-

बामावासं पज्जोसवियाणं नो कण्ठिं निग्गंथाण वा नि-
ग्गंथीण वा उदमउट्ठेण वा सभियाण्हेण वा काएणं असणं
वा पाणं वा स्वाइमं वा साइमं वा आहाहित्तए ॥ १८ ॥ से किं-
माहु भंते । सत्तमिण्हापयणा पक्खा । तं जहा-पाणी, पा-
णिमहा, नहा, नहमिहा, जख्खहा, अट्ठकहा, उत्तकहा । अट्ठ पु-
ण एवं ज्ञाणिउज्जा-विगओदए मे काए छिअसिणेहे, एवं मे
कण्ठिं असणं वा पाणं वा स्वाइमं वा साइमं वा आहा-
हित्तए ॥ १९ ॥

(बासावासमित्थादि) तत्र (उदमउट्ठेणेत्यादि) उदकाऽऽ-
हेण गच्छन्निदुपुत्तल सन्निभयेन ईवदुदकपुत्तल कायेना-

अनाऽऽदिकमाहारयितुं न कल्पते ॥ ४२ ॥ (से किमाहु भेत-
ति) तत्र स तीर्थकरः किकारणमाह ? इति शिष्येण पुत्रे
गुहाराह- (संतत्यादि) सप्त स्नेहाऽऽयनानि ज्ञावावस्थानवत्त्वा-
नानि प्रकृतानि जिनैर्येषु चिरेण जलं शुष्यति तमिति । त-
च्चाह- पाप्यो हस्ती, पाप्यरेखा आयुरेखाऽऽद्यः, नासु हि चिरं
जलं तिष्ठति, नखा अस्त्रास्त्रा नखाशुष्कास्नद्वज्राणाः, अमुहा मू-
नेषां ह्येवमाणि । (अहच्छुद्धा) द्वाहिका (उलकछुद्धा) हस्त-
णि । अथ पुनरेवं जानानि-यन् विगतोऽहो विन्दुराहिनः छि-
न्नस्नेहः सर्वथा निजेतो मम कायः संज्ञानः तदा कल्प-
ते अनाऽऽद्याहारयितुम् ॥ ४३ ॥

सूक्ष्माणि-

बामावांसं पञ्जोमवियाणं इह खलु निगम्याणं वा नि-
गम्याणं वा इमांश्च अष्ट सुहृदां जादं छत्रतयेणं नि-
गम्येण वा निगम्याणं वा अभिक्खणं अजिक्खणं जा-
णियव्वाइं पामियव्वाइं पक्खिहियव्वाइं जवति । तं
जहा-पाणसुहृदं १, पाणसुहृदं २, वीयसुहृदं ३, ह-
यिसुहृदं ४, पुण्णसुहृदं ५, अंमसुहृदं ६, लेणसुहृदं ७,
मिण्हसुहृदं ८ ॥ ४४ ॥

(अष्ट सुहृदां इत्यादि) अष्ट सूक्ष्माणि (अभिक्खणं नि)
वारं वारं यथावस्थानाऽऽदिकं करोति तत्र तत्र ज्ञानव्याप्तं स्-
वभावदेशेन (पालियव्वाइं नि) चतुषा द्रष्टव्यानि (पडिह-
दियव्वाइं नि) ज्ञाया हृष्टा च प्रातिक्षेपितव्यानि परिहृ-
त्त्वयथा विचारणीयानि । कट्ठा ३ अष्टो ए लण ।
(प्राणसुहृदाऽदीनां व्याख्या स्वस्वस्थाने)

(१.७) तिकुरिच्छेदं सुहृदपिकल्लम-

बामावांसं पञ्जोमवियाणं भिक्खु इच्छिज्जा गाहावडकुलं
अत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविमित्तए वा,
नो मे कपपइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा उवज्जायं वा
थेरं वा पवित्ति वा गणि वा गणद्धरं वा गणावच्छेदयं जं वा
पुरओ काउं विहरइ, कपपइ से आपुच्छित्तं आयरियं
वाउ जाव जं वा पुरओ काउं विहरइ-इच्छामि णं
भंते ! तुज्जेहि अन्नणुणाए समाणे गाहावडकुलं
जत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पवि-
मित्तए वा, ते य मे वियरिज्जा एवं मे कपपइ गाहा-
वडकुलं जत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविमित्त-
ए वा ते य मे नो वियरिज्जा, एवं मे नो कपपइ गाहावडकुलं
अत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविमित्तए वा,
से किमाहु भंते ! आयरिया पचचायं जाणति ॥ ४५ ॥

अथ अतुल्यवर्षाकालयोः सामान्या सामाचार्यी, वर्षासु
विशेषोपचयन-वासामान्यादिनः " जाणंतीति पयंनं
सुखम् । तत्र (आयरियं वेत्यादि) आचार्यः सुत्रार्थज्ञाता,
किमावांसो वा । उपाध्यायः सुत्राध्यापकः, स्वधिरा ज्ञाना-
ऽऽदिषु सोऽदौ स्थिरीकर्ता, जयनानामुपबृंहकश्च; प्रवक्तो
ज्ञानाऽऽदिषु प्रवर्त्तयिता; गनी यस्य पार्श्वे आचार्योः सुखाय-
६३

अवस्थितिः; गणधरस्त्रीयैकचित्कथः, गणावच्छेदको यः सा-
धुर्गृहस्थादिः क्षेत्रे आकने, गच्छार्थं क्षेत्रोपधिर्माणाऽऽ-
दौ प्रधावनाऽऽदिकतां सुभाषोभयवित्तु, यं वाप्यं यथाःपर्या-
याज्यां लघुमपि पुरतः कृत्वा शुक्लेन कृत्वा विहरति त-
मापुच्छयेव अत्तापानाऽऽद्यर्थं गन्तुं कल्पते, न स्थनापुच्छयः ।
केनाल्लेखेनेत्याह- (इच्छामि णमित्यादि) इच्छाऽप्यहं भवजिह-
नुहानः सन् भक्तपानाऽऽद्यर्थं गन्तुम् । (ते य से वियरिज-
ति) ते आचार्याऽऽद्यः (मे) तस्मै विनयेयुरनुक्तो वपुः, तदा
कल्पते, अथ न विनयेयुः, तदा न कल्पत । (से किमाहु
भंते ति) तत्कुतो हेतोरिति शिष्यप्रश्ने गुहाराह- (आयरिया
इत्यादि) प्रत्ययायम्-अपयं तत्परिहारं च जानन्तीति ॥ ४६ ॥

एवं विहारज्जमि वा विआरज्जमि वा अणं वा जं किंचि
पओयणं एवं गामाणुणामं द्दुज्जितए ॥ ४७ ॥

(एवमित्यादि) तत्र प्रथमसूत्रे विहारज्जमिजिनैरेव गमनम्,
" विहारो जिनसंज्ञात् " इति वचनात् । विचारज्जमिः शरीरवि-
प्ताऽऽद्यर्थं गमनम् । (अणं वेत्यादि) अण्डा लोपस्वीयनमि-
क्षनाऽऽदिकम्, कट्ठासामाऽऽदिवर्जं सर्वमापुच्छयेव कस्मैद्यामिति
नयम् । (एवं गामाणुणामं द्दुज्जितए ति) ग्रामानुग्रामे हि-
परितुं तिकुऽऽद्यर्थं मलानाऽऽदिकारणं वा, अन्यथा वपुसु
ग्रामानुग्रामेऽपि वरुनमनुचितमेव ॥ ४७ ॥

बामावांसं पञ्जोमवियाणं भिक्खु इच्छिज्जा अन्नयरिं
विगइ आट्टारित्तए, नो से कपपइ अणापुच्छित्ता आ-
यरियं वाउ जाव जं वा पुरओ काउं विहरइ, कपपइ मे
आपुच्छित्ता आयरियं जाव आट्टारित्तए-इच्छामि णं भंते !
तुज्जेहि अन्नणुणाए समाणे अन्नयरिं विगइ आ-
ट्टारित्तए, तं एवइयं वा एवइसुतो वा, ते य से विय-
रिज्जा, एवं से कपपइ अन्नयरिं विगइ आट्टारित्तए
ते य से नो वियरिज्जा, एवं मे नो कपपइ अन्नयरिं वि-
गइ आट्टारित्तए, से किमाहु भंते ! आयरिया पचचायं
जाणति ॥ ४८ ॥

चित्तीयै विद्वत्साधारणसुत्रे- (तं एवइयं ति) तां विद्वानि-
तावतीम् (एवइसुतो ति) एतावतीं वारान् इत्यादि (ते अस्मै
इत्यादि) यथा ते तस्य विनयंति आहो वदन्ति, तथा अ-
न्यतरां विद्वानिमाहारायितुं कथरंत, नाम्यथा ॥ ४८ ॥

बासावांसं पञ्जोमवियाणं भिक्खु इच्छिज्जा अन्नयरं
तेगिच्छं आट्टारित्तए, नो चैव सर्वं जाणियव्वं ॥ ४९ ॥

तृतीयै चिकित्सासूत्रे- (अन्नयरं तेगिच्छं आट्टारित्तए ति)
'आट्टारित्त' धातुः करणार्थे सैद्धान्तिकः, ततः अन्यतरां चिकि-
त्सां कारयितुम् आह्वयैव कल्पते ।

बासावांसं पञ्जोमवियाणं भिक्खु इच्छिज्जा अन्नयरं
ओरासं कट्ठाणं मिवं धनं मंगलं सस्मिपरिं महाणु-
जावं तत्रोक्कम् उवसपज्जित्ता णं विहरित्तए तं चैव सर्वं
जाणियव्वं ॥ ५० ॥ बासावांसं पञ्जोमवियाणं भिक्खु
इच्छिज्जा अपचिक्खमारणंति असंसेहणं रूसणाणुसिए

भक्तपाणपदिद्यद्विषय पात्रोत्तरम् काष्ठं अणवर्कव-
माणं वि विहारित्तम् वा निक्खमित्तम् वा पविमित्तम् वा
अमणं वा पाणं वा स्वाप्तं वा साप्तं वा आहारित्तम्
वा उच्चारं पामवणं परिट्टवित्तम् वा, सज्जायं वा
करित्तम्, धम्मजागरियं वा जागरित्तम्, नो से कप्पइ अ-
णापुच्छित्ता तं च व सव्वं ॥ ५१ ॥

एवं तपःसूत्रेऽपि । सत्त्वसत्त्वसूत्रे—(अपचिक्षुमस्यादि)
अपचिक्षुमं चरमं मरणम् । अपचिक्षुमं मरणं न पुनः
प्रतिक्रमनायुर्दित्कालोत्तवत्कृगमायौचित्मरणम् । अपचिक्षु-
मं मरणम् एवान्तस्मृत्य भवा अपचिक्षुममरणान्तिकी,
स्फूर्तिवर्तने कृशिक्रियते शरीरकषयाऽऽद्यतेति सत्त्वसत्त्वा,
मा च कृष्यमायमेतद्विज्ञा । (चत्तारि वि चित्ताई
स्यादि) का तस्या (कून्वण लि) जौषणं सेना, तथा
(कून्वण लि) कृपितशरीरात् एव प्रत्यावृत्तान्तकपालोऽन्त
एव काष्ठं जीवितकालं मरणकालं वा अनवकाश्चकृष्णमजिण-
पायइतुमिच्छत्तद्वि गुर्वोक्षयति तपम् (धम्मजागरिय नि)
धर्मध्यानेन जागरिका धर्मजागरिका, तामाप जागर्तुं गुर्वो-
क्षय कल्पते ।

रक्षाऽऽदि शुक्लान्-

वामावासं पञ्जामविषाणं जिकखुं इच्छित्ता वस्ये वा
परिगहं वा कंवलं वा पायवृद्धं वा अन्तपरिं वा
उवहिं आयावित्तम् वा पयावित्तम् वा, नो से कप्पइ एगं
वा अणेगं वा अप(डि)सवित्ता गाहावइकूले भत्ता वा
पाणाए वा निक्खमित्तम् वा पविमित्तम् वा अमणं वा
पाणं वा स्वाप्तं वा साप्तं वा आहारित्तम् वडिवा विहा-
वभूमि वा विवाराभूमि वा सज्जायं वा करित्तम्, काउ-
स्समं वा ठाणं वा ठाउत्तम्, अग्नि इत्य केऽ अट्टास-
न्निद्वि एगे वा अणेगं वा कप्पइ से एवं वडत्तम्-इमं
ता अजो ! मुहुत्तमं वा जाणाहि जाव ताव अहं गाहा-
वइकुलं जाव काउस्समं वा ठाणं वा ठाउत्तम्,
मे अपरिसुणेज्जा, एवं मे कप्पइ गाहावइकूले तं च व स-
व्वं जाणियव्वं, मे अप से नो परिसुणेज्जा, एवं से नो कप्पइ
गाहावइकुलं जाव ठाणं वा ठाउत्तम् ॥ ५२ ॥

वासवा तन्मियादितः “ ठाउत्तम् लि ” पर्वन्तम् । तत्र
(वायं वेत्थम्दि) पादुपेयुत्तं रजोद्वरणं, ततो घञ्चाऽऽदि-
कृत्पुधिमनापयित्तमकारम् आनं दान्त्, प्रनापयित्तु पुनः
पुनरातये दान्त् मच्छति, अनातायेन कृत्पुधिमनाऽऽदिदोरात्तम् ।
तदा वपञ्चो आनं दत्तं सति पक्वं वा अनेकं वा साधुमप्रतिहा-
प्य मोचराऽऽदी गन्तुं यावत्कायोऽस्मरेऽपि स्थानुं न करोते, बुद्धि-
अथात् । अस्यत्र कोऽपि यथा सन्निहितस्त्वमेवं वक्तुं कल्पते-यत्
कायं । अस्यपि तावत्सुदृग्मात्रं जातोऽपि विजायते । (जाव
ताव लि) यावदर्थं (मे व परिसुणेज्ज लि) स प्रतिशुणु वा-
त् सङ्गोच्छात्, तत्तस्स सत्यापत्ते, तदा करोते मोचराऽऽदी
गन्तुमशानाऽऽयादारायितुं, विहारभूमिं विचारभूमिं वा गन्तुं,

स्वाध्यायं वा कायोऽस्मरे वा कर्तुं, स्थानं वा वीराऽऽसन
ऽऽदिकं स्थानम् ॥ ५२ ॥

शय्यायं स्तारः-

वामावासं पञ्जामविषाणं नो कप्पइ निग्मथाण वा नि-
ग्मथाण वा अणानिग्मद्वियमिज्जामगियणं हुत्तम्, आ-
याणमेयं, अणानिग्मद्वियमिज्जामगियणस्य अणुष्ठा-
इअस्म अणुष्ठावधिअस्म अपियामगियणस्य अणाता-
वियस्य अनवियस्य अतिक्खणं अतिक्खणं अपरिक्खे-
णामीलस्य अपपज्जागामीलस्य तदातट्ठारुवाणं से-
जम् दुगाराइए जवइ ॥ ५३ ॥ अणायाणमेयं अजिगा-
हियमिज्जामगियणस्य उच्चकुडियस्य अट्टावधिअस्य मि-
यामगियणस्य आयावित्तम् समियस्य अतिक्खणं अ-
तिक्खणं पदिक्खेणामीलस्य पमज्जागामीलस्य तदा तदा
मेजम् मुआराइए जवइ ॥ ५४ ॥

वासवा तन्मियादितः “ भवइ लि ” यावत् । तत्र (अ-
णानिग्मद्वियमिज्जामगियणं) न अतिगृहीते शय्यायामने येन सः
अनामिगृहीतशय्यासनः, अनामिगृहीतशय्यासन एव अनमि-
गृहीतशय्यासनः, स्वाधे इकपत्ययः । तथावधेन साधुना
(हुत्तम् लि) भवितुं न करोते । वपत्तुं अणुकृष्टिनेऽपि पो-
ठकृत्तामिज्जद्वयेन भाव्यम्, अन्त्या हीनतायां भूमि श-
यने च कुत्वाविश्रयधनोत्पत्तेः । (आयाणमेयं लि) कमे-
यं वीपाणं वा आदानकालमेतद् अनामिगृहीतशय्यास-
निकप्यम् । तदेव कथयति- अणानिग्मद्वियमिज्जाम-
गियणस्य अतिक्खणं अतिक्खणं अतिक्खणं अतिक्खणं
(अणुष्ठा-
कुडियस्य लि) उच्च इत्याऽऽदि यावत् येन योगिकऽऽदिदेशो
न स्यात्, सर्पोऽऽदिदेशो न स्यात् । अकुवा “ कुच-
परिभण्डं ” इति वचनात् । परिभण्डं हिता, निश्चयं यावत् ।
ततः कमेयः । उच्च कुचा शय्या कम्पाऽऽदिमयः । मा नो वि-
रति यथा स अणुष्ठाकृत्ता नो वसपरिभण्डशय्यायाः, तस्य
(अणुष्ठावधिअस्य लि) अनर्थः शय्यधनः पतमधेय अन-
र्थक निष्पद्यतेनमेकवारोपरि हीनोऽनुतोरा वारान् कथयत् व-
पत्तुं ददाति, वपुर्गोपरि वपत्तुं अट्टाकालं वा यज्जानति । तथा
च स्वाध्यायनिष्ठशय्यासनाऽऽदिदेशः (?) दोषः । यदि वैकाङ्क्षिकं
वपुर्गोऽऽदिदेशं लभ्यते तदा तत्र शय्या, यन्मनाऽऽदिदेशमन्थ-
परिहारात्, (अमियासावधस्य लि) अमियान्तिकस्य
अवकाऽऽमन्थस्य मुहुर्मुहुः स्थानान् स्थानान्तरं गच्छते । हि
सर्ववधः स्थानं अनेकानि वा आसनानि सेवयानस्य (अ-
णातावियस्य लि) संस्कारकपात्राऽऽदिनामातये अदातः (अ-
नामियस्य लि) इत्याऽऽदिषु समितिषु अनुपयुक्तस्य । (अमि-
कल्लणं लि) धारं वारमन्तलेखनाऽऽदिशय्य इष्टुः अनायासा-
जनेयीत्यर्थं रजोहरणाऽऽदिना, इहाऽऽद्य साधोः सर्वमो
दुराराधो जवति । अत्र किरणावलोऽपिकाकारायां दुरा-
राधो दुःप्रतिपाद्यः इति प्रयोगो लिखितः, नो चिच्छेत् । “ दु-
स्तीयनः कृच्छ्रः कृच्छ्रः पामाखलः ” ॥ ५१ ॥ १३३३ इति मृगण-
वत्तमयथाऽऽमन्तनं दुराराध इति दुःप्रतिपाद्य इति भवनात् ।
न च वाच्यम् आकां प्रतिया च प्रतिषेधयामाखलं न भवत्य-

तेति, "उपसर्गा न व्यवधायीति" यावात् । किं च-समागच्छ-
नोत्थत्वा आङ्का व्यवधानेन " नमो गमृच्छन्नायाम् " ॥१३॥१॥
इत्यादिनाऽऽत्मनपदाप्रतिरेकस्य स्वायत्त्यातिव्याप्ताद्व्योपस-
र्गस्य व्यवधायकत्वं भविष्यतीत्यपि न वाच्यम् । न हि अवि-
ष्ये उपसर्गस्य व्यवधायकत्वम्, " उपसर्गात् आद्यप्रयोगः " ॥ ४ ॥ १०७॥ इति सूत्रेण हेतुप्रसङ्गेन दुष्टप्रत्ययस्यापि प्र-
योगगुणनादिति दिक् । आदानमुक्त्वा अनादानमाह-"अग्रा-
द्यापिभ्यादिति" सुआराहणं ननु इति यावत् । तत्र कर्मणां
होषाणां वा अनादानमकारणमेतत्-अभिगृहीतशब्दात्मनिक-
त्वम्, उच्चारणशब्दावर्त्तं संप्रयोजनं पक्षमध्ये सकृच्च शब्दाव-
र्त्तकत्वमिति । तद्वै च दृढयति-अभिगृहीतशब्दात्मनिकरूप उच्चा-
द्यापिभ्यादिति । अत्रानो भिनात्मनिकरूप आतापिनो वक्ष्या-
ऽऽदेरात्पे द्वातुः सामनस्य समितिषु हनोपयोगस्याभीष्टेन प्र-
तिलेखनाशीलस्य प्रमाजैनाशीलस्येदृशस्य साधोः तथा तथा
नेन तेन प्रकारेण संभवः सुखाऽऽराधो भवति ॥ ४४ ॥ कदप्य
३ कृण ३ अचि० ।

(१८) इदं विधिं संधारम ति दारं-

करणे उद्ग्राहिते उ-जिह्वकणे गेहृति आधपरिमार्मि ।
दावं गुरुम तिणिण च, सेमा गेहृति पक्षेकं ॥५५३॥

उद्ग्राहकाले जे संधारणा कारणे गहिना ते बोसिरिखा
अध्वे नंधारा अगहिमार्मे बासा जे गेहृति गुरुम तिणिण
हाउ निवाये पवाये निवायपवाये से साधु अहाराडणिगा-
य पक्षेकं गेहृति । नि० चू० १००० । (अतुल्यकिकं शर्या-
स्तस्तारमन्त्रं नयन्ती । सिद्धासंधारं शारे वच्यते)

(१९) उच्चारप्रवचनमूमीः-

वासामासं पञ्जोसविषाणं कल्पे निगंधाण वा नि-
गंधीण वा तत्रो उच्चारवासमवज्जमीओ पमिद्वेदित्तए,
न नद्धा हेमंतिगिह्मायु नद्धा णं वासासु, से किमाहु जंते !
वासामु णं ओसमं पाणा य तणा य वीया य पणमा य
हरियाणि य भवंति ॥ ५५ ॥

(उच्चारवासमवज्जमीओ ति) अनभिसद्विष्णोतिस्त्रोऽन्तः, अ-
भिसद्विष्णोति बाह्विस्तः दृष्टयाघाते मया भूमिः तद्व्याघा-
तः ताऽऽवज्जति । आसमप्यद्वेमेदादिनिर्विबा भूमिः प्रतिले-
खितव्या (न नहेत्यादि) न तथा हेमंतप्रोषणयोर्ध्या ध्या-
सु (मे किमाहु अने ! णं) तत्कृत इति प्रश्ने गुरुदाह- (वा-
सासु णं इत्यादि) ध्यासु (ओसमं ति) प्रायेण प्रा-
याः शब्द्वनकच्छोः पद्वेद्व्याघातः, तुषाणि प्रतीतानि, बीजानि
तत्तद्वनस्वर्तानां नध्यांश्च आनि किशलयानि । एतका उक्ता-
यो, इतितानि बीजंभ्यो जातानि । एतानि ध्यासु बाहुल्येन
जयन्ति ॥ ५५ ॥

(२०) मात्रकक्षारम्-

बासामासं पञ्जोसविषाणं कल्पे निगंधाण वा निगंधीण
वा तत्रो पत्तगाई गिह्मिहत्तए । तं जद्धा-उच्चारमत्तए,
पासमत्तए, खेलमत्तए ॥ ५६ ॥

(तत्रो पत्तगाई ति) श्रीणि मात्रकाणि उच्चारप्रवचन-

सुध्यायैव । मात्रकाभावे वेलाऽतिक्रमेण वेगधारणे आ-
त्मविराधना, यवैति च बहिर्गमने संयमावराधनेति । कदप्य
३ अचि० ९ कृण ।

इयाणि मत्तए ति दारं-

उच्चारपासमत्तए-क्षमत्तए तिणि तिणि गेहृति ।

संजम-आपसद्धा, जिज्जंज व सेम उज्जंति ॥ ५५४ ॥

धरिसाकाळे उच्चारमत्तया तिणि, पासममत्तया तिणि,
तिणि जेक्षमत्तया । एवं चेतइया । इमं कारणं-जं संजमणि-
मिस् बरिस्ते एगस्मि वाहृति विनिय तनियसु कज्जं करेति ।
अमिवाऽऽदिकारणयसु वा । आपसए आगमसु क्लपज्जा,
समेहि अप्पणो करेति । एगमादिभिषेण वा सेवेहि कज्जं
करेति । एवं सेमा जे उद्ग्राहकगहिना ते उज्जंति । उमञ्जा का-
जं पडिसेहया कज्जनि-दिया, रातो वा । अवास्ते जति प-
रिभुजति ना मासलहुं । जादे वा संपन्ति ताहे परिभुजति ।
जण अभिग्राहो गहिना से परिछवेति । उज्जा ण विष्कि-
यवो, अपरिणवसेहानं ण वाइजति । मत्तए ति गमं । नि०
चू० १००० ।

(२१) कौबः-

वासामासं पञ्जोसविषाणं नो कल्पे निगंधाण वा नि-
गंधीण वा परं पञ्जोसवणाओ गोक्षोमपमाणिमते वि के-
से ते रयणि उवापणावित्तए अज्जेणं खुरमुंण वा लुक्क-
मिरएणं वा होयव्वं मिषा पवित्तया आरोवणा, माभिण्
खुरमुंके, अद्धमासिण कत्तरिमुंके, छप्पमासिणं होए, संव-
च्छरिं वा थेरे कपे ॥ ५७ ॥

वासामासं पञ्जोसविषाणमित्यादित् । "संवच्छरिणं थेरे कपे
ति" यावत् । तत्र (परं पञ्जोसवणाओ ति) पुरुषणान् परमा-
बाह्वन्तुर्मांसकावन्तर्गोक्षोमप्रमाणं अपि कौशं न कथापनी-
याः, आस्तां दंष्ट्राः । "खुरमुंको उज्जाणं, निष्कं धेराण वा-
सवासु (५४५ नि०चू०)" इति वचनान्तः । यावत् तां रज्ज्वां
आकसितपञ्चमीरात्रिमः साऽग्रतः तु चतुर्थीरात्रिं नातिक्रमयेत्,
चतुर्थ्याश्च अग्रं लोचं कारयेत् । अथ ज्ञावः यदि सन्ध-
स्त्वा ध्यासु नित्यं लोचं कारयेत् । असमर्थोऽपि तौ रात्रि नो-
क्नुयेत् । पुरुषाणां पुरुषे लोचं विना प्रतिक्रमण्याऽऽवश्यमक-
ल्पत्वात् । कोशोपि अक्तायविराधना-तत्संसाधकं युकाः सं-
युज्येति, तासु कण्डूयमामो दन्ति, शिरसि नखजते वा स्था-
यि । यदि क्षुरेण मुखमपयति कस्यो वा तदाऽऽङ्गाज्ज्वाऽऽद्या
होयाः । संयमाऽऽत्मविराधना-यूकाद्विद्यन्ते, मापतश्च पञ्चा-
त्मकं करति, वासनापञ्चाजना च । ततो लोचः (?) शिरोजम ।
अपवात्तौ बाह्व्यानाऽऽदिता मुष्टिदांशोऽजम ज्वलितव्यं स्यात्
तत्र कथं प्रासुकोदकं एव श्रेयात् । यदि चासिद्विष्णुलोकं कृते
उवाऽऽदिवो स्यात् कस्याचित् बाहो वा गृध्रात्मं वा त्यजेत-
तो न तस्य लोचं इत्याह- (अज्जेणमित्यादि) आयेण साधुना
(लुक्कमिरएण ति) उत्सर्गेनो लुक्कितशिरः प्रक्षालय नापि-
तस्यापि तेन करो क्लायति । यस्तु क्षुरेणापि कारयितुम-
समर्थो, प्राणादिमच्छिरा वा, तस्य कशाः कस्यो कल्पनीयाः ।
(पञ्चमश्च आरोवणः ति) कोऽपः १, पसे पक्षे संस्तारकद्व-

रक्षाणां भव्या मोक्षव्याः, प्रतिवेक्षितव्याभ्येत्यर्थः । अथवा-
आरापणाप्रायश्चित्तं पक्षे पक्षे प्राह्य सर्वकामं, यथासु विशेषणः ।
(मासिप खुरमुने णि) अस्मिन्पुनः मासि मासि सुगन्धं
कारणीयम् । (अद्भ्यमासिप कस्तूरिमुने णि) यदि कस्तूर्या
कारयति तदा पक्षे पक्षे गुप्तं कारणीयम् । खुरकस्तूर्याश्च लोचि
प्रायश्चित्तं निशीथोक्तं यथामन्त्रं लघुगुरुमासकृत्तं हेयम् ।
(उष्मासिप होय णि) बाष्पासिपका होचः । (संवत्सरिप
वा येरे कल्पे णि) इयविराणां वृक्षानां जराज्जरेत्वेनासा-
मर्थ्याद्दृष्टिरास्यं च । (संवत्सरिप वा येरे कल्पे णि) मांसस-
रिका वा लोचः, स्थाविरकल्पे स्थितामायति, अधोपकृतानां
चातुर्मासिक इति ॥५३॥ कल्पः ३ अष्टिः ६ कृण । नि० सू० ।

धुवश्रोत्रो ऽ जिणाणं येराणं निष्ठ वामवामासु ।

अमह गिणाणयस्म य, तं रयणि तू नातिकम्पे ॥५५॥

इह्यणि होय णि । उदुवच्छे वासासु वा जिणकल्पिवाणं
धुवश्रोत्रोऽदिने दिने कुर्वन्मोक्षार्थः । येराण वि वासासु धुवश्रोत्रां
भव । अमहगिणाणाण पञ्जोसवणराणि शातिक्रमात्, आउक्क-
इयविराडणजवा संसज्जमया य वासासु धुवश्रोत्रो क-
रन्ति । होय णि गन् । नि० सू० १० व० ।

अथ पञ्चवणायां कशोभोः-

जे जित्व पञ्जोसवणाप गोलाभाइ पि बाझाई उवा-
यावेइ, उवायणावेनं वा माइज्झ ॥ ५० ॥

गोलोममाया अपि न कस्तव्याः, किमुत दीर्घा । अहवा हस्त-
प्रायाः । अविशुद्धं विशेषयति । (उवायितायावेत णि) पञ्जो-
सवणावस्थिति अतिक्रामोक्त्यर्थः ।

माहामुचं-

पञ्जोसवणाकेमे, मावोलोमपमायामेचे च ।

जे भिक्खुवातिगतं, सो पावति आणमादीणि ॥५१॥

तस्स वड्ढं पच्छुत्तं, आणादिया य होसा ।

गोलोमविशेषणार्थमाह-

ण वि भिगुण्डासलो, ण अरिय पुच्छेण वरियया वात्ता ।

मुजसवणीरागाप, सेस गुरु हाति हाणीप ॥ ५१ ॥

णिमुदेते आउवपो, उड्ढसु य उपादा तु मुच्छन्ति ।

ता कहुयं विराइ, कुञ्जा व खयं तु उपादे ॥ ५२ ॥

धुवश्रोत्रो ऽ जिणाणं, वरिमासु य होति गच्छवामीणं ।

उदुवरणे वडपासो, खुर कत्तरी उड्ढह गुरुगा ॥५२॥

कंठा । वासासु होय अकञ्जो इमे होसा-आवकाप णिसुद्धे
आदने भाउविराहणा, उड्ढसु य वातेसु कृपयासो संमुचं-
नि, कंठमरो वा ऊवडादा विराहेत, कंठमरो वा खयं
करेउज्जा, तस्य कायविराहणा । जम्हा एते होसा तस्सा, धुव-
लोत्रो गहा । उदुवच्छे वासासु वा जिणकल्पिवाण धुवश्रोत्रो,
येरकल्पिवाण वासासु धुवश्रोत्रो, धुवश्रोत्रायामन्या वा ते
रयणि नातिकम्पे, येरकल्पिवाण तस्मै उदुवच्छे उक्कोमेणं चउइ
मासाणं लोचं करावेति । येरस्स पि एवं, णवरे उक्कोमेणं कृ-
म्मासा, जति उदुवच्छे वासासु वा खुरेण कारावेति, तो मास-
ज्झः कर्षीय मासगुणं, आणादिया य होसा । ण्यतिगाण वि-
राहणा पच्छकम्पदा य । आद्वेत्तरण कारावेति, तो उड्ढह,

कस्तरीय वडगुरुमासा, लोचं कारवेतेण एते होसा परिह-
रिया भवन्ति ।

माहा-

पाक्खियमासियकम्मा-सिप य येराण तू भवे कपो ।

कत्तरी खुर लोए बा, वितीए असद्द गिलाए य ॥५३॥

(विनियंति) विनियपरेण होयं ण कारवेज्जा, असद्द होयं
ण कारवेज्जा, असद्द होयं ण तरणि अविशयेउं, भिरोरोगेण
वा, भेदचक्खुणा वा, लोचं वा आसदं तो धम्मं सुइज्जा, गित्ता-
णस्म वा होत्रो ण कउज्जित, होयं वा करेति गिलाणो हवेउज्ज ।
एवमादियदि कारणेहि जइ व कस्तरीय करेति तो पक्खे पक्ख ।
अह खुरेण, तो मामे मासे । पढमं खुरेण वा कस्तरीय लोचक-
रस्स मद्दोरादयं हत्थपोवणं विउज्जितं, पच्चा कम्मपरिहरणार्थं ।
भववायेण होमो छम्मासेण कारावेज्जो । येराण एस कप्यो
संवत्सरिप भाणतो । नि० सू० १० व० ।

(२२) अघिकरणम्-

इवाणि अघिकरणं णि । अघिकरणं कज्जहो भवति । न च जहा
चउयोहमए वाण्यं नहा इहावि सविधरं वड्ढवं । न च ण
कावळं, पुणुपणं च ण उदीरियवत्तं, पुणुपणं जइ कयापड-
ककसाए ण कामियं तो पञ्जोसवणासु अयस्म विउवा-
वयवत्तं । अघिगणे इमे विट्ठना-ऊक्कयामोवलाक्खियं पणोते
हो मञ्जो य । तस्य दुक्कयवति उदाहरणं । आरिययज्जणयस्म
अतंगामा एक्को कुमारो, सो कुलालाणं जग्गुण पञ्चवणा-
मे दुक्कवं णामय गता ।

ताइ व दुक्कसावेदि मोदेहि एयं वड्ढं हरिउकामेहि भवति-

एगवइत्थं भेदि, पासह तुक्को वि कउज्ज खलहाण ।

हरणे कामण जाणग, पोसणता पण्डुउक्केसु ॥५६॥

जो मो पेच्छह इमं मच्छेर-एणं वड्ढेणोमो भेरी गच्छन्ति
तेण वि कुंजकारेण भाणयं-पेच्छह जो इमस्म गामस्स
खलहाणणि कउज्जित । अतिगाया भेरी गाममक्के जित्ता । तस्स
ताइ दुक्कयवतिहि विहं हसियेण पो वड्ढो हसो, विक्कयं गया
कुलालाणो य गामिअया जाचित्ता वेह वड्ढं । ते भवन्ति-तु-
मं एकेण वड्ढेण आगयो । ते पुणो जातित्ता जाइ ण दे-
नि नाहि सरयकासे सववणाणि खलधारणसु कवाणि, ताइ
अमो दिअं । एव तेण सत्त वरिमाणि कविता खलधारणा ।
ताइ अट्टमं वरिले दुक्कयगाममखण्डि मल्लतुक्कमं वड्ढमाण
भागो भाणतो-घोमदि सो जस्स अउइहि अवरेउं, ते आ-
मेमो, जं च गदेयं ते देमो, वा अहं भावह, देइअं । ततो
भागवण उम्मांसयं । कुंजकारेण भाणयो भवितो-भो
इमं घोमदि-

अपिण हतं वड्ढं, उरुणो तस्म कुंजकारस्म ।

मा जे कइति वंणप, अणाण वि सत्त वरिसाणि ॥५६॥

ज्ञानेण उषोसियं, तं नाहि दुक्कयवत्तेहिं सो कुंजकारी
खमिता, विअं य स वड्ढो । इमो उवमहागा-त्रात ता तेहि अ-
संजापहि अणाणीहि होइहि कामियं, तेण वि खमियं, कि-
मग ! पुण संजएहि माणीहि जयं कयं तं नवत्तं पञ्जोसव-
णाप कामियवत्तं, कामियवत्तं च । एवं कारेताइ संजमाराहणा
कता जवात ।

अदवा-इमो विद्वतो पञ्जोसस्येति-

चंपा कुमारपांदा, पंचदच्छरा धेरणपण दुमवलए ।
विह्वासायण सवग,इंगिणि उववाय थंदिवरं ॥५६॥
पेहण पन्मोदायण, पभाव उण्पाय देवदत्तपेदे ।
मरणुववातो वस-नयणं तट्ट भिसणा समला ॥५६॥
मणारिगिरी देवय-पन्मिमा गुप्तिमा गिलाणपडियरणं ।
पजोयडरण कुक्करण,गणयण गओ उवसणा ॥५६६॥
नि० लू० १० उ० ।

(अत्र चर्यानगरीवास्तव्याऽनङ्गनेनवृत्तं 'दसहर' शब्दे चतु-
धेनागं २४७७ पृष्ठे गतम् । तस्यैवामङ्गसेनस्य कुमारनदीति
मामांनरम्) (दीक्षास्वाध्यायनवृत्तान्तमात्रमुपपद्येत्यर्थः) सिन्धु-
सौवीरदेशाधिपतिदेशमुकुब्जचतुर्पसेव्य उदयनराजो विष्णुमा-
लिस्मार्पेतिधोवीरप्रतिमाऽन्वेताऽऽगततीरगोत्रीयनगरधाराध्याका-
पिनमुद्रिकाभक्षणो जातादुभुनकपायाः सुवर्णमुद्रिकाया
देवाधिदेवप्रतिमायुताया अपहृतांरं मालयेशचतुर्पसेव्यं
अगहप्रयोरारजं देवाधिदेवप्रतिमाश्रयात्मकमप्यसमग्रामं
बद्धा पञ्चादागच्छन् दशपुरे बर्षासु तथैव, धार्पिकपर्वण्यं च
स्वयमुपवासं चक्रे । त्वाऽऽदृष्टव्यकारेण जेजनायं पुरेन च-
गडप्रयानेन विपयिष्या आरुह्य समप्यगोपवासं इति प्राक्ते पु-
नः साधर्मिकेऽप्यस्मिन्नकर्मणि मम प्रतिकर्मणं न हृदयतीति तत्स-
व्यंस्मदानतस्तज्ज्ञेन मम दासोपतिरित्यङ्कुराऽऽच्छादयामास स्वमु-
कुटपट्टदानतश्च धीरुदयनराजेन धीरचन्द्रप्रभोतः ज्ञामिनोऽत्र
भीउदयनरः जस्येनाराधकत्वं, तस्यैवपशान्तपताम् ।

कविचोमधोरेयाराधकत्वम् । तथाहि-अन्यथा कौशाम्भ्यो सुवै-
राममसौ स्वभिमानेन धीवीरं वाम्भुत्तं समागच्छन्तः स्मः चन्दना
च दक्षिणस्तसमयं विहाय स्वकीयस्थानं गताः । मृगाधनी च सु-
खैकगमनात्मस्येति विस्तृते सान् रात्रि विहाय भीना उपाभय-
मागयिष्योपयिक्तीं प्रतिकर्म्य मिद्वर्णां चन्दनां प्रवर्तिनीं कृ-
दवतां ममापराध इत्युक्तवती । अश्ननाऽपि भवे ! कुलीनाया-
स्तवेदशं न युक्तमित्युवाच । साऽप्यन्वे-भूयो नेदशं कविष्ये,
इति पादयोः पतिताना तत्राना प्रयतिम्या निद्राऽमात् । तथा
च तथैव क्रमेण केवलं प्राप्ते, स्वपक्षोपाकारापसारणव्य-
तिकरेण प्रबोधिना । प्रबोधिन्त्यपि कथं स्वपक्षोद्धारोति वृ-
क्षतीति तस्याः केवलं ज्ञात्वा मृगावतीं क्षमयती केचन-
माससाद । तेनेदशं मिथ्यादुष्कृतं देयं, न पुनः कुम्भकार-
रगुलकद्वन्द्वेन । तथाहि-कविश्च न हृष्टको माण्डानि का-
णीकुर्वन् कुम्भकारेण निवारितो मिथ्यादुष्कृतं ददोऽपि न पुन-
स्तनां निवर्तते, ततः स कुम्भकारोऽपि कदरेः क्षुल्लकक-
र्णमोटनं कुर्वन्पुनः पुनः क्षुल्लेन वीक्ष्येऽहमिहकोऽपि सुधा-
मिथ्यादुष्कृतं ददौ ॥५६॥ कलप० ३ अर्थि० ६ सण् । (विस्तरस्तु
'अहिरण्य' शब्दे प्रथममागे एव ३ पृष्ठे उक्तम्)

कपाया न कर्तव्याः-इदं हि वाच्यं हि हारं । तैलं चउकणि
कलेषो पुष्यं वक्ष्ययथा । जहा यद्वृणो कदो चउकियो । कदग-
रास्समाणो, पुडविरास्समाणो, वासुआरास्समाणो, पव्ववरा-
स्समाणो वा । नि० लू० १० उ० ।

(२३) उपाभयाः-

वासवासे पञ्जोससियाणं कप्य निगंथाण वा नि-

६३

गंथीण वा तओ उवस्सया गिहिलए । तं जहा-वेउ-
विवा पन्सिहा, साइजिजा, पमउज्जा ॥ ६० ॥

"वासवासे पञ्जोससियाणं" इत्यादिनः "पमउज्जा ।" इति
वाच्यः । तत्र वर्षासु त्रय उपाभया प्राज्ञाः, जन्तुसंस्कारा-
दिभवाकामिति पदं तथेवार्थः । तत्र त्रिषु उपाभयेषु (वेउवि-
वा पन्सिहा ति) द्वौ पुनः पुनः प्रतिषेधौ कल्प्यौ इति भावः ।
(साइजिजा पमउज्जा ति) ' साइजिज ' भातुरास्वा-
दने । तत उपलब्धमानो य उपाभयस्तत्पन्सिधानी प्रमाजना
कार्यो, यनो यस्मिन्नुपाभये साचरस्तिष्ठति तं प्रातः प्रमाज-
यन्ति, पुनर्मिक्षां गतेषु साधुषु, पुनस्तृतीयप्रहरान्ते कति वा-
रजयम् । ऋतुबले च बारहपम्, अस्सकेऽयं विधिः, सं-
सके च पुनः पुनः प्रमाजयन्ति, श्योवोपभयद्वयं तु प्रतिदिनं
दशा पश्यन्ति, कोऽपि तत्र ममत्वं भा कार्यादिनि, तुनीयति
च पादोऽच्छिन्नेन प्रमाजयन्तीति । अतः सकम् (वेउविवा प-
न्सिहा ति) ॥६०॥ कलप० । (आज्ञां शुद्धिवा मोचरचर्वा गन्त-
व्या इति 'गोचरचरवा' शब्दे तुनीयमागे १००४ पृष्ठे कल्प्याम्)

(२४) योजनायवग्रहः-

वासवासे पञ्जोससियाणं कप्य निगंथाण वा नि-
गंथीण वा मिद्वारुहेठं जाव चत्तारि पंच जेअण्णाइं
गंतुं पन्तिनियत्तए, अंतरे वि य मे कप्य वत्तव्वए, नो
से कप्य तं रणयि तत्थेव उवायणावित्तए ॥ ६२ ॥

" वासियादिन उवायणावित्तए ति " पयेन्तम् । तत्र- (जावे-
त्यादि) वर्षाकदाचित्पंचेऽऽवर्षे भानसारीकरणाथं वा या-
वच्चत्तारि पञ्च वाजानानि गत्वा प्रतिनिर्वर्तिन्तुं कल्पने, न तु
तत्र स्नातुं कल्पते । स्वस्नानं प्राप्तमकृतमेष्वेव । तस्यानतराऽपि
वस्तुं कल्पते, न पुनस्तत्रैव । एवं हि वीर्योऽऽचाराऽऽगधनं
रूपादिं यत्र दिने वर्षाकदाऽऽदि लब्धं न्हितरात्रि तत्रैव ना-
निक्रमयितुं कल्पते, कार्यं जाते सद्य एव बहिनिर्येत्येतिष्ठेदे-
ति भावः ।

इत्थं संवच्छरिअं धेरकप्यं अट्ठासुत्तं अट्ठाकप्यं अट्ठा-
मगं अट्ठातत्तं सम्मं काएण फासित्ता पासित्ता सो-
निच्चा तीरत्ता किट्ठित्ता आराट्ठित्ता आणाए अणुपा-
लित्ता अत्यंगइया समणा निगंथा तेणव भवगहणए
सिज्झति, वुज्झति, मुच्चति, परिनिव्वयति, सव्वकुक्का-
णत्तं करिति, अत्यंगइया दुच्चणं भवगहणए सि-
ज्झति० जाव अंतं करिति । अत्यंगइया तदएणं जग्गह-
णोणं जाव अंतं करिति, सत्तट्ठनवगहणार्हं पुण नाइ-
कमति ॥ ६३ ॥

(इत्थं संवच्छरिअं धेरकप्यं) इतिकप्यप्रदर्शने । तं पूर्वोप-
दिनं सौवस्तरिकं वर्षोपाराधिकं स्नावरकल्पम् । (अट्ठासुत्तं)
यथा स्वैव मणितं तथा, न तु सुत्रधिकम् । (अट्ठाकप्यं) य-
था अत्राक्तं तथा करणे कल्योऽयथा स्वकथं इति यथाक-
ल्पम् । एतन्नुक्तमत्र (अट्ठासुत्तं) ज्ञानाऽऽदिनयस्यमाणं मार्गं इति
यथामार्गम् । (अट्ठातत्तं) सत एव यथातथं, स्वयमित्यर्थः ।

(सप्तमं) सप्तम्यं यथावस्थितम् (बाधणं) उपलक्षणत्वात्का-
याहमन्तवैः (फासिस्) स्पृष्ट्वा आसंय्य (पालिस्)
पालांपर्याया अतिचारंप्रयो रक्षयित्वा (मोजिस्) शोभयित्वा
विचित्रकरणेन (तीरिस्) तीरयित्वा बाधज्ज्ञातवम् आराध्य
(किट्टिस्) कीर्तयित्वा अग्नेश्च उपविश्य (आरादिस्)
आराध्य यथोक्तकरणेन (आषाए अणुवाजिस्) आषाया
जिनेपदेशेन यथा पूर्वैः याज्ञितं तथा पश्चात् परिपादय (आ-
रथेयद्वा समधा निगंथा) सत्यैकै वै असुप्तमया तदनुपाल-
नया धमणा निगंथाः (तेणय सभगाहणं सज्जति) तस्मि-
न्नेव जवग्रहणेन भवेत्सिद्धयति कृतार्थो भवति । (जुज्जति)
जुद्धयन्ते केवलज्ञानेन (मुञ्चति) मुच्यन्ते कर्मपञ्चगत् (प-
रिनिश्चयावति) परिनिर्वाणित कर्मकृतः सर्वनापोपसमनात् शी-
नोभवति (सत्थजुद्धयामन्ते कर्ति) सत्यैः क्षान्तौ शारी-
रमानसानामन्ते कुर्वन्ति (आरथेयद्वा जुज्जते जवग्रहणेनं
जाव भ्रमे कर्ति) सत्यैकै वै उचमया तु तत्पालनया पि-
नयजवग्रहणे सत्थयति बाधतु भ्रमे कुर्वन्ति । (आरथेयद्वा
तद्वर्णे जवग्रहणेनं जाव भ्रमे कर्ति) सत्यैकै वै स-
भयमया तत्पालनया तृणोपभवे बाधतु भ्रमे कुर्वन्ति । (सत्-
थजवग्रहणै पुण नाहकर्मति) जयम्यपार्थि एतद्वाराधनया
सत्ताद्वज्रवोस्तु पुनः नानिक्कामन्तीति भावः ॥ ६३ ॥

अथैवं पठ्यकः स्वबुद्ध्या न मोचयते, किन्तु जगदुपवेशपार-
सत्प्रत्येयत्वाद्-

तेणं काझेणं तेणं समएणं समणे जगवं पट्ठावीरे रायमिह
नगरं गुणसिद्धए चेइए बहूणं समणाणं बहूणं समएणां
बहूणं मावयाणं बहूणं सवियाणं बहूणं देवाणं बहूणं देवीणं
मज्झए वेव एवमाइएवइ, एवं ज्ञासइ एवं पव्वइ, एवं
पक्वेइ पउजोवसणाकप्यो नामं अज्जएणं सअदं सहेउअं
सकारणं समुत्तं सअत्तं सउभयं सवागरएणं जुज्जो जुज्जो
उवदंमेइ ति चेमि ॥ ६४ ॥

(तेणं कालेणं) तस्मिन् काले चतुर्थारकपर्यन्ते (नेणं सम-
एणं) तस्मिन् समये (समणे भगवं महावीरे) भ्रमणो भ-
गवान् महावीरः (रायमिहे नगरे) राजगृहनगरे सन्नयस-
रणावसरे (गुणसिद्धए चेइए) गुणशैले नाम क्षेत्रे (बहूणं स-
मणाणं) बहूनां भ्रमणानां (बहूणं समणाणं) बहूनां भ्रमणी-
नाम् (बहूणं मावयाणं) बहूनां आवकाणाम् (बहूणं स-
वियाणं) बहूनां अविवाणाम् (बहूणं देवाणं) बहूनां दे-
वानाम् (बहूणं देवीणं) बहूनां देवीनाम् (मज्झए वेव)
मध्यमेन एव, न तु कोणकं प्राविश्य प्रवृत्तयेन जावः ।
(एवमाइएवइ) एवमावयाति कथयति (एवं ज्ञासइ) एवं
भावेन चार्थागेन (एवं पव्वइ) एवं प्रज्ञापयति फलकथने-
न (एवं पक्वेइ) एवं प्रकथयति दर्पणे इव श्रोतुइइये स-
हकामयति । (पउजोवसणाकप्यो नामं अज्जएणं) पशुपणा-
कप्यो नाम अश्वयनम् (सअदं) अथैवं प्रयोजनेन सादत्तं, न
तु निश्चयोजनम् (सहेउअं) सहेउकं हेतुवा निमित्ताति, य-
था शुक्लं पट्टम् सर्वं कर्तव्यं, तत् केन हेतुना, यत आचा-
र्याः प्रत्यपायं जानन्तीत्याद्यो देववस्तेः सात्तय (सकार-
णं) कारणमवाधो यथा ' अंतरा वि से कप्ये ' इत्यादिः, ते-

न सहितम् (समुत्तं) स्वसहितम् (सअत्तं) अथैवसहितम्
(सउभयं) उभयसहितं च (सवागरणं) व्याकरणं पृष्टा-
यकथनं तेन सहितं सव्याकरणम् (जुज्जो जुज्जो उवदं-
सेइ ति चेमि) भूयो भूय उपदर्शयति इत्येदं श्रवीर्माति
श्रीमच्छाहुस्वामी स्वशृणुयात् प्रतीदुषुवाचेति । कलरं ३
अधिः ३ कृण ।

(५५) सचिचलनामः-

इयाणि सचिचेली । जो पुराणो भावियसद्धो वा एने मोक्षुं
सचिचेलो सेसाण चित्ताण पव्वाविउज्जति, अइ पव्वाधिति
सेसदि क्षान्तो चउगुहं, आणानिथा य दांसा । वासासु प-
व्वाधितो मा होदि ति णिद्धम्, तेण ए पव्वाविउज्जति ।
कइ निद्धम् भवेति ? क्वयते-वासंसेमणीहि आउआ-
इयविराइणा भवति, ताइ सो भणति-जइ एते जीवा तो
विस्समागणे किं भिक्खं मेइइइ, विचारअमि वा मज्झइ, कइ
वा तुज्जेइ सका साहवो य वासासु बल्लणे धोवन्ते, पाबने-
इयाए णिज्जिहति ? ताइ सो भणति, असुक्कं विक्खसु
मइज्जण पाप ए धोवन्ति, असुइयो एतो समसस्स य कओ
धम्मो । एवं विपरिणतो उ विक्खस्यति । अइवा सागारि-
काउं साहवो पाप धोवन्ति, ततो असमायारी, पाउसओ-
सो य, असमंजसं ति काउं य सइति, णिद्धम् भवति, भो-
वणं मोय य उइइइति, वासे पदंते भ्रमाविने सेइ वसही-
तो अणिते अइ मेइलीए जुज्जति तो उइइइ करेति, पा-
णाइवाए परोएरसंकटं जुज्जति, अइ ति चेमि विट्ठालितो,
ताइ विपरिणमति, अइ मेलीए न जुज्जति, ताइ असमाया-
री समयाणं कता भवति, जति वा ते साहवो विस्समागणे
मज्झए उच्चारापसवणाणि आयरंति, मोय त दइउ वि-
परिणामउज्ज, उणिकव्वसं, उइइइ क र्णेति । अइ साहवो
सागारयं ति काउं धरंति, तो आयविराइणा । अइ णिद्धमणे
वेव णिसरंति, तां संजमविइइणा । अइवा एवमादीं होसा
तइवा वासासु पउजोसविने ए पव्वावेण्यो । पुराणे सद्धुं सवु-
ष्सा एने होत्ताण भवन्ति, तेण ते पव्वाविउज्जति कारणे पउजो-
सविने पउजोसविउज्जति अनिसनी जाणि काऊल जथ पुव्वुष्सा
दांसा णरिथ तं पव्वावेति । अनितिसनी वि अवाच्छि-
त्तिमाइकारुहेहि पव्वावेण, इमं च जयणं करेति, विचिचं
महति वसइ मेइइति, आसक्कायजीवकांसेण पव्वाविउज्जति,
असरीरो धम्मो णरिथ ति काउं मेइली मोएसु जुसं करेति,
अस्माए वा वसहीए उज्जति, जलण य उवचरंति । सविसे ति
गये । इइति अचिचेली दूरं । उरउगलमल्लमाइणां गहणं,
वासाउव्वुक्कादिद्याण वोसरण, वरथातिपाण पररेण, उरउ-
याण जति ए मेइइति तो मालज्जइ, आयवे विष्णा गिलाणादि-
याण विगइणा, मायवे वि निरायिने लेवेण विष्णा, तइवा स-
न्धाविथारो माइतो पगको जेय्यो कउज्जति, जति ए कउजं त-
लिवादितो वि गउज्जति, अइ कउजं ना हिनो उरपुज्जस्स म-
उजं उविउज्जति, पणवमादिस्संवज्जणपथाओ भयं काउं तइइया
उगलं च सउवं गमिहेइति, भवे संजोएसा अप्पाइउज्जमाण-
या हेइया पुष्पकं कीरातं, जंरण य उ गुविउज्जति, सइ मायगे-
ण पांसोइउज्जति, अइपरिउज्जमाणं मायणं णरिथ, ताइ मल्ल-
यं विपिणं ए पमिइइये जरिउज्जति । एवं काणइ य गहणं काणइ
वोरिसरणं, काणइ गहणं धरणं । दव्वउवणा गता ।

इयानि भावतया-

इरिएमभासाणं, मणवयसा कायप य दुक्खि ।

अट्टिकरणकसायाणं, संवच्छरिं वि ओसमणं ॥४५८॥

इरियासिनी, एसाणसमिती, भासासमिती । एतेष्वि गहणे भासाणनिष्कलणासमिती, पारिचावणिवासमिती य गहिवासा एसासु पंचविदसमितीसु वासासु समिपण भविष्यन् । एवं उक्ते बोधकाऽह-उदुक्खे किं असमितेण प्रवित्तवन्, जेण वासासु पंचसु वि समितीसु वासाउपसंखं भविष्यमिति भणसु ।

आचार्य आह-

कामं तु सव्वकालं, पंचसु समितीसु होति जतियव्वं ।

वासासु य अहिकारो, बहुपाणा मेदिणी जेणं ॥४५९॥

कामं तु काममनुमतार्थे । यथापि सव्वकालसमितां प्रवति तथा वि वासासु विस्सेसे अधिकारो करिती, जं णं तदा बहुपाणा मेदिणी भावासमेति चि पुट्ठे । एवं ताव सम्वासि सामयणं भणियं ।

इयानि एकेकार समितीए होसा जण्ठि-

जासणे ऐति वट्ठो, दुप्पेअणुदुप्पेअं ततियाए ।

इरिए चरिमासु दोमु य, अपह अपसज्जणे पाणा ॥४६०॥

(जासणे नि) वासमिती ते असमियस्स असमज्जस्स भास्मानस्य भिक्षुणादिभयानिमासु मुहे पविसंताण वधो जवति । आदिगहणानां आउकायं कुत्सिा सविज्जपुत्रवत्सं सविज्जवतो य मुहे पविमात् । नतिवाससमिती पडिक्कमण-उज्जयणे सुत्ता हिताणुक्कमेव वासासु सव्वस विरादणा, किं पुण अणुपवत्त-उउउउपुक्कमेव च इयममण येहवस्संयं इक्कं जाणति, किंअधकात्तमा दुक्खे दुक्खेयः आउक्क-इक्कज्जेऽ परिउमानं, अविचीभवतीत्यर्थः । (इरिए नि) इरियासमितीयए अणुपवत्तो कुज्जीवणिकां विराहेति । (चरिमासु नि) आयाणे भिक्षुवेषणासमिती, पारिचावणिवासमिती च । यतो हे चरिमाओ यथासु अणुपवत्तो जह पडिहेइणपमउज्ज-जं करेति, दुप्पदिस्सदियदुप्पमज्जियं करेति च । एयासु वि एवं कुज्जीवणिकायविरादणा भवति ।

पंचसमिती आहणानां जहा आधस्सए-

मणवयसकायगुत्तो, दुक्खरितासि च खेषमालोए ।

अट्टिकरणसु दुक्खग, पजोए चेव दमप य ॥ ४६१ ॥

मणवे वायाए कायण य जो गुणो गुणीणं उदाहरता जहा आधस्सए । जं किंचि मूळगुणेष्वरगुणसु ममितीसु गुत्तिस्सु वा उदुक्खे वासासु उदुक्खरिं त वासासु निण्यं आलो-बध्वं । नि० सु० १० व० ।

(२६) इमं च वासासु कायध्वं-

पच्छिजे बहुपाणा, कासो वल्लिओ चिरं वि ठायव्वं ।

सज्जायमजमत्तवे, धणियं अप्पा निओयव्वो ॥४६२॥

अट्टसु उदुक्खिणसु मासेसु जं पच्छिजं सविषं णट्ठं नं वासासु डोडध्वं । किं कारणं न वासासु वृत्तमे ? भस्से-जेष वासासु बहु पाणा भवति, त दिदंतेहि वाहिज्जति, सीयाणुभावेण

च कालो वल्लितो, सुतं मथ पच्छिजं धोतुं सकृत्ति, एगव्वेचे चिरं अविषयव्वं, तेसु वासासु पच्छिजं वृत्तानं । अयि य-सायध-गुणेषु पलिया इदिवाइ भवति, तहण्णिरीहणुत्तं तवो कज्जानं, पंचपासारसज्जाए उउज्जमियव्वं, सत्तरमविहे य संजमे वारस्स-विहे य तवे अप्पा धणियं सुदुद्ध णिओयव्वो, णिणुज्जतव्व-मित्यर्थः ।

गाहा-

पुरिमचरिमाण कप्पो, उ मंगलं वक्कपाणित्थमि ।

तो परिकाट्टिया जिणपरि-कहिणं थेरावत्तो चेत्य ॥४६३॥

पुरिमा उल्लसत्तामिणो सिस्सा, चरिमाणं चरिममाणिणो । एतेसि एस कप्पो भव, जं वासासु पज्जोसविज्जति वास्सं पडव, मा वा । मज्जिमाणं पुण जणितं पज्जोसवेति वा, ण वा । जति होमो अस्थि तो पज्जोसवेति वा, ण वा । जति इहरहा णो मंगलं वक्कमा-यासामित्थं भवति, जण य मंगलं तेषु सम्वाजिणायं चरितादि कहिउज्जति, समोसरणायि च । सुवम्मदिवायाण थेराणं आध-सिया कहिउज्जति ।

एतथ सुणणिषंवे य इमो कप्पो कहिउज्जति-

सुत्ते जहा निवंधो, गम्मारियजत्तपाणमगहणं ।

णाणट्टि तवस्सि अण-दियासि गम्मारिए गहणं ॥४६४॥

जो कयति (नगमयाण वाणिमग्गीण वा गम्मारियवुट्टिकायांसि पादावतिकुलं वा भत्ताए वा पाणाए वा भिक्षुसमिते वा) पविस्स सए वा । गम्मारियं गुाम-जं निण्णि वास्सं पदति, जत्थ वा णिंस्स वासकप्पो वा गमति, जत्थ वा वासकप्पं मेणुणं भनो कार्यं उल्लेति, एवं गम्मारियवासं चरिसे कयति भत्तपाणं धेणुं, सुत्ते जहा विण्णो तो दहा न कत्तनीत्यर्थः । अगम्मारिए पुण भत्तपाणमगहणं कावं कयति, से अणुवुट्टिकायांसि सत्त-कत्तरासं, सत्तरामिनि अंतरकप्पो, उत्तरामिनि वासकप्प-कवली । इमेहि कारणेहि चितियपदे गम्मारियवुट्टिकाए वि भत्तपाणमगहणं कउज्जति-णाणट्टो पचव्वं । (णाणट्टि नि) जहा कोति साहू भज्जयणं सुत्तं संधमंग वा अदिज्जति, गम्मारिय-वासं पदति, ताहे सो गम्मारिए वि दिइति । अइवा-इहासु अणुधियासो गम्मारिए हिइह । एने निण्णि गम्मारिते सत्तकत्तरा हिइति । सत्तकत्तरस्य धयाथा पुंवेवत् । अइवा-इह सत्तरं हासनीए चउथमाही करेति, उत्तरमिति बाहसुचादिपण अरंति ।

गाहा-

संजयस्सेत्तुपाणं, णाणट्टि तवस्सि अणदियासी य ।

आसज्ज निक्खकासं, उमूक्करणेण जतियव्वं ॥ ४६५ ॥

संजयस्सेत्तुपा व जं णाणट्टो तवस्सो अणदियासीया, जो-एते सध्वे भिक्षुकासो सत्तरकरणेण भिक्षुमगहणं करेति ।

के य पुण संजये जेतं-

ओषियवासाकपं, लाउयपातं न लज्जती जत्थ ।

सज्जाएमणसोही, वरिसइ कासे य तं खेतं ॥ ४६६ ॥

जत्थ केने उषियवासा कप्पा लज्जति, जत्थ मजाउ-पाता चाउकासो य सुउज्जति, सज्जाओ जत्थ य जलादीयं स-ध्वं एसाणासु उ उज्जति, तदियं च धम्मसाधोपकरणं जत्थ

कर्मणि। कालवस्ति णाम-रातो वामह, ण दिवा। अहवा नि-
क्यावेत्ते, सखाभूमिगणवेत्ते ण मोयु थासत्त। अथवा-वाससु
वासिनि, णो उडुवेदे, म्कालांतराए य । संजमखेसंतानो
सत्तिवादिकारणेहि सुता णाणह्णवस्तिअधियासत्ति तिथि
वि एगमाहाए वक्खण्णिने।

गाहा-

पुव्ववादीये णामति, एवे व जातो ण पच्चसो पत्तुं ।

स्वमागम्य पारणए, चरती असहू व वासादी ॥१८७॥

सुभानिभूयस्स पारिवादि अकुञ्चतो पुव्ववादीये णामेति,
अतिणवे वा सुत्तये छानो प्रदीतुमसमयो भवति, सम-
वाराणए वा वसति, बालादी असहू वा वा भंत असम-
स्या उववासं काठं, ताहे इमेण उत्तरकरणेण गच्छन्ति ।

गाहा-

बालेसु य तेमडवती, कुड पत्ताम छत्तए य पाच्छिमए ।

णाणह्णिया तवस्सी, अणहियासि अह उत्तरविमेयो ॥१८८॥

चरिते उववासो कायखो, अलहु कारणे वा (बाले ति) उ-
त्थिवासाकरणेण पारतो अमति, उत्थिवास्स अस्सि उट्टि-
ए ण अमति, उट्टियास्सि कुलवेणं, जाहे य एये पत्तामव-
कोहि बामेणे वि णो उत्तयं कीरइ, तं सिरं काउं हिमनि ।
तस्स उमति विश्रमादिउत्तयेणं हिउति । एमो संजमखे-
सत्तादिथाण वामसु वासंत उत्तरकरणेसिसेओ भजितो ।
सखो य एस पञ्जोसवणाविधी भजितो ।

वितियएवेण पञ्जोसवणाए ण पञ्जोसवेति, अपञ्जोसवणाए वा
पञ्जोसवेज्जा, इमेहि कारणेहि-

असिबे ओमोपरिए, रावण्डे भए व गेत्ताञ्ज ।

अद्वागरोहए ता, दासु वि सुत्तेसु अप्पवहू ॥ १८९ ॥

पञ्जोसवणाकासे पसे असिब इहाइति ति णो तेसु प-
ञ्जोसवणा ओमएसु वि एवे अतिकंते वा पञ्जोसवेज्जा,
महज्झाणतो वा बिरेण गिम्पया, तेण पञ्जोसवणाए पञ्जो-
सवेज्जा, बोहियभएण वा गिम्पया अतिकंते पञ्जोसवेति। ए-
वं दासु वि पसेसु अप्पवहू गाऊण पञ्जोसविति, अपञ्जो-
सवणाए वा पञ्जोसवेति । ति० सू० १० उ० ।

पयुपणाकण्डपामायारी-

जे निक्खु अस्सउत्थिएण वा गारत्थिएण वा पञ्जोसवेज्ज,
पञ्जोसवेतं वा साउज्जइ ॥ १९० ॥

गाहा-

पञ्जोसवणाकण्डे, पञ्जोसवणा य जो तु कहेउज्ज ।

गिहिअस्सित्थिएओस-समंजतीयं व आणादी ॥१९१॥

पञ्जोसवणा पुठवे वसिन्ता, गिहस्थानं अस्सित्थियायानं गिह-
स्थानं अस्सित्थियायानं ओससाण य संजतीयं य जो एने प-
ञ्जोसवेति । एयामप्रतः पयुपणाकण्डे पठनीत्यर्थः । तस्स
अवगुह्य, आणादिया य दोसा ।

गाहा-

गिहिअस्सित्थिएओस अ भुगवेगुण्हिउणुववेया ।

सम्मीववासंका-दिथो य दोसा समणिवग्गे ॥१९२॥
गिहस्था गिहस्थीसो एयं भुगं, अहवा अस्सित्थियाया अण-
नित्थिओओ। अहवा-ओससा, ओससीओ एते दुगा। संजमगु-
णेहि अणुववेया तेण तेसि पुरतो ण कहुञ्जति। अहवा-ए-
तेहि सह समीववासे दोसा भवति, इथीसु व संकमा-
दिया दोसा भवति, संजतीओ जह संजमगुणेहि उववेयाओ
तथा वि समीववासोदीओ, संकादोसो य ।

गाहा-

दिवमतो न वेव कएपि, खेवं पडुव सुणेउज्जमे तेसि ।

अमती पडः तारसि, दंडगमादित्थियो कहे ॥१९३॥

पञ्जोसवणकण्डो द्विचलो कहुउज्जति, तस्य वि साहू ण
कहुति, पासरो कहुति, तं साहू सुणेउज्जा, ण दोसो, पाम-
स्थाण वा कहुमस अमेति द्विगेण वा अज्झादुओ, सहुहि
वा ताहे दिवसतो कहुति ।

(२७) पयुपणाकण्डकण्ठे सामासारी-

पञ्जोसवणकण्डकण्ठे इमा सामासारी-अपणो उवस्सए पा-
दांसिए अवस्सए कते कालं घेत्तुं कासे खुडे वा पडुवेत्ता
कहुउज्जति । एवं चासु वि रातोसु । पञ्जोसवणरातो व पुण
कहुए सखे साधु समयावणीयं काउस्समा करेति । पञ्जो-
सवणकण्डस्य समयावणी करम काउस्समा जं खंखं जं
विराहयं जं एरियं सखो दंडो कहुपञ्जो जाव वांसिए
मि ति "ओमस्सुउज्जोकरं" विरसण उस्सारेत्ता पुणे "ओ-
यस्सुउज्जोकरं" कहुत्ता सखे साहवो विरामोयं, जम क-
हुतो सो ताहे कास्स पडुक्कमाय, ताहे वारसाकाउव-
खे उवउज्जति । एसा विधी भावना । कारणे गह्वरअजात-
त्थियपासथे य पञ्जोसवेति । कहे ? जगति ।

गाहा-

वितियं गिहिओमसा, कहुउज्जतिमि रत्ति एज्जाहि ।

अमती अमंजतीणं, जयणाए दिवमतो कण ॥ १९० ॥

संजितो कहुउज्जति गिहस्था अस्सित्थिया ओससां वा आना-
कोज्जा तो वि ण उवेज्जा । एवं मेज्जियमादिहाथीसु वि संजतीतो
ति अपणो पदस्सए वेव रातो कहुति । जह पुण संजता-
ण संभोतियाण कहुनिथाण होउज्ज तो अहःणाणं कुत्राण आ-
सखपडुवदारे संतोए साधुणाक व अंतरे चित्तोमि दावे
दिवसतो कहुउज्जति, पूर्ववत् ।

जे निक्खु पदममोमसरणुदेसपत्ताइ चीवराई पदिमाहइ,
पदिमाहइतं वा साउज्जइ ॥ १९१ ॥

वितियमोसरणं बुद्धकं, तं पडुव वासाओमोमहो पद-
ममोसरणं जगति । सेसा सुत्तपदा कंजा । तं वयपादा-
दिगहणं सेवमाणं आवज्जति प्राप्नोति चउमालेहि णिण्ण-
खचावम्मालियं अणुष्ठाति यं शुद्धं पावत ।

इमो सुत्तयो-

पडं ति समोसरणे, वरये पायं व जे पदिमाहि ।

सो आणा अणवत्थं, मिच्छुत्तविराहयं पावे ॥ १९२ ॥

जो गह्वर सो आणाहक्कमे करेति, अणवत्था य तेण कता स-
यति, मिच्छुत्तं च जयोति, न यथा वादिनस्तथा कारणे इति
आविराहणं च पावत ।

पहमे सरणे उवह्री,ण कपत्ती पुव्वगहियअतिरित्ते ।

अप्पसाणं तु गहणं, उवहिस्सा सातिरेगस्स ॥३०५॥

अहं पदमसंगसंरक्षे कपति उवधी घेत्तुं तो किं कायवन् ? उ-
वधते-पुव्वगहितो अतिरित्तो उवधी परिमोक्षः । कथं पुन लो
अतिरित्तो उवधी चेतसो ? उवधते-अप्पसोहि नि केलकाले अप-
पत्तपेहि खउन्नगो कायवधो । सो इमो चउन्नगो-खेललो नाभेगे प-
त्ता लो कासलो ? कासलो नाभेगे पत्ता न खेततो २, एगे खेललो
वि कासलो वि पत्ता ३, एगे खो खेललो गो कासलो पत्ता ४, इमो
पदमंगो उवुवहितो चरिममासकप्यो जण्य कतो अखलेत्ता-
सनीए कारणतो वा, तत्थेय वालं काउमाणो खेललो, इमो त-
नियमंगो-अ चरिमखेलं आसादपुष्पिमा जाता एते कासलो ए-
त्ता, खेलतो इमो तनियमंगो-अ वारखेलं आसादपुष्पिमाए
पविट्ठाने उमएण वि पत्ता आसादपुष्पिमा अपएण अतरे अ-
साणे बद्धमाणाए एवे उमएण वि अपएण चरिमंगो भव-
ति । नि० चू० १० उ० ।

(२८) अथ यस्मिन्काले वर्षावासे स्थानव्यं वाचन्तं वा कालं
येन वा विधिना तदेतज्जपदश्यायित-

आमादपुष्पिमाए, वामामु य इति अतिगमणं ।

मग्गमिग्गबहुलदममी-उ जाव एक्कमि खेलम्मि ॥एए०॥

आषाढपुष्पिमायां वर्षावासप्रायोगे क्लेशे गमनं प्रवेशः कलेशं
भवति । तत्र चाऽपवादान्ते मार्गशीर्षबहुलदशमीं यावदेकत्र खे-
लं वसन्त्यम् । एतच्च चिकण्डवर्षाऽऽदिकं वर्षप्रमाणं कारणमङ्गी-
कृत्योक्तम् । उत्तमगतस्तु कालिकपुष्पिमायां निगन्तव्यम् ।

इदमेव भावयति-

बाहिट्ठिय वमजेहि, खेतं गाहिनु वामपाउग्गं ।

कपं कहित्तु वक्को, सावणबहुलस्स वंचाहे ॥ एए ? ॥

वर्षाऽऽषाढमासकल्पं कृतस्तरात्रयत्र वा प्रत्यासन्नमासं स्थिता
वर्षाक्षेत्रं वृषभैः साधुसामाचार्यं प्राद्वयन्ति, ते च वृषना वर्षा-
प्रायोगे संस्तराकलण्डगलक्लामल्लकाऽऽदि कमपुषि शुक्लानि,
तत्र आषाढपुष्पिमायां प्रविष्टाः प्रातएव आरभ्य पञ्चविंशतिजि-
ह्वस्यैः पुष्पिणाकल्पं कथयित्वा आषणबहुलपञ्चम्यां वर्षाका-
लसामाचार्यं स्थापनां कुर्वन्ति, पुष्पिणयन्तीरयैः ।

एत्थ य अणजिग्गहियं, वंसितिराषं मवीणं मायं ।

तेण परमभिग्गहियं, मिहिजायं किंसउं जाव ॥ ३६७॥

अत्रेति आषणबहुलपञ्चम्याह आत्मना वसुधितेऽपि मनजि-
गृहीतमवधारितं शुद्धस्थानं पुरतः कल्पयम् । किमुक्तं भवति ?
यदि शुद्धस्था वृष्टेयुः प्रायो यूपमत्र स्थिता वा न वेति एवं पृष्टं
स्ति स्थिता वयमत्रेति सावधारणं न कर्तव्यं, किं तु साकारं, यथा-
नामापि कोऽपि निश्चयः, स्थिता अस्थिता वेति । इत्थमन-
भिगृहीतं कियन्तं कालं वक्तव्यम्, वक्तव्यं-यद्यजिह्वितोऽसौ
संवत्सरस्ततो विशतिराभिगृह्णीति । अथ चण्डोऽसौ, ततः स-
विंशतिरात्र मासं यावद्वनमिगृहीते कर्तव्यं (नेणं ति) विजिह्व-
व्याघातानः परं विशतिरात्रात् सविंशतिरात्रमासाहोऽह्नेमभि-
गृहीतं निश्चितं कर्तव्यं, गृहीतातं च शुद्धस्थानं पञ्चम्यां स्थापना
कर्तव्या, यथा वयमत्र वर्षाकालं स्थिताः । एतच्च शुद्धज्ञान
कार्तिकमासं यावत् कर्तव्यम् । किं पुनः कारणमियति काले व्य-
तीत एव शुद्धज्ञानं कियते, नाशो गितं ? । अत्रोच्यते-

१५

असिबाह्कारणेहि, अहवा खा थासं सुद्ध आररत्तं ।

अजिचिह्वियमि बीसा, इपरं सु सवीतीमानो ॥ एए १ ॥

कदाचित्तर क्लेशे अशिशं जनेषु, आदिशब्दात्, राजद्विष्टाऽऽ-
दिकं वा अभ्युपजायते, एवमादिनिः कारणैः । अथवा-तत्र ख-
त्रे न सुष्टु वर्षं वर्षितुमारभ्यं, येन धान्यनिष्पत्तिकपजायते, तत्र-
अ प्रथममेव स्थिता वर्षाभ्युक्तं पञ्चादशवाऽऽदिकं कालं स्तुप-
स्थिते याद गच्छन्ति ततो लोको ह्यथा-अहो एते आत्मानं
सर्वकुपुत्रेयत्वा स्थापयन्ति, परं न किमपि जानते, सुधावार्धं
वा भावन्ते-स्थिताः स्म इति जणित्वा संप्रति गच्छन्तीति
कृत्वा, अषादशवाऽऽदिकारणेषु संजातेष्वपि तिष्ठन्ति, तत्र आ-
होऽऽद्यो होषाः । अपि च-स्थिता स्म इत्युक्तं गृहस्थाभिरन-
येयुः-अवश्यं वर्षं भविष्यति, येनैव वर्षात्रं स्थिताः, ततो
धान्यं बिक्रीणीयुः, गृहं वा क्वात्रयेयुः, इलाऽऽद्रीनि वा संस्था-
पयेयुः । यत एवमनोऽभिवर्तितवर्षं विशतिरात्रे गते, इत्येषु
च त्रिषु चन्द्रसंवत्सरेषु सविंशतिरात्रे मासे गते शुद्धज्ञाने
कुर्वन्ति ।

अत्थ उ पणमं कारणि-गं जाव सवीसनी मासो ।

सुद्धदमपीउयाण व, आमाढा पुष्पिमा सवणे ॥ ए३४॥

अत्रेति आषाढपुष्पिमायां स्थिताः पञ्चादं यावद् दिवा सं-
स्तराकडगलाऽऽदि शुक्लानि रात्रौ च पुष्पिणाकल्पं कथयन्ति,
ततः आषणबहुलपञ्चम्यां पुष्पिणे कुर्वन्ति । अथाऽऽषाढपु-
ष्पिमायां क्षेत्रं न प्राप्तास्तत एवमेव पञ्चरात्रं वर्षावासप्रायो-
ग्यमुपपि गृहीत्वा पुष्पिणाकल्पं च कथयित्वा इत्यर्थं पु-
ष्पिण्यभित्ति । एवं कारणक राजादिवानां पञ्चकं पञ्चकं च
स्थिता तावदेव यावत् सविंशतिरात्रं मासः पूर्यः । अथवा-
आषाढशुद्धदशम्यामेव वर्षाक्षेत्रे स्थितस्ततस्तेषां पञ्चरात्रेण
रुद्राऽऽद्रीं शुद्धीं पुष्पिणाकल्पं च कथिते आषाढपुष्पि-
मायां समवसरणं पुष्पिणं ज्ञाति, एव उत्तरमं, शेषं कालं पु-
ष्पिणमनुतिष्ठतां सर्वोऽपवादः । अपवादाऽपि सविंशतिरात्राद्
मासान् परतो नातिकर्मायत्तुं कल्पते, यद्येतावतोऽपि गत-
वर्षाक्षेत्रं न सम्भ्यते ततो वृत्तमुनेऽपि पुष्पिण्यतिष्ठेत् ।

अथ पञ्चकवरेद्वानिमधिकृत्य येष्टकदवाचमद्रमणमाह-

इय सत्तरं जहन्ना, असनी छाउं दि सुत्तरसयं च ।

जति बासनि मग्गसिरे, दम राधा तिप्पि उक्कोसा ॥ एए १ ॥

इतिकपप्रक्षणेन, ये किष्वापाढपुष्पिमायां सविंशतिरात्रे मा-
से गते पुष्पिण्यतिष्ठन्ति, तथा सप्तमीदिनसप्तमि जयन्तः वर्षा-
वासवप्रदो भवति, आढपद्वयपञ्चम्या अनन्तरं कार्तिकपु-
ष्पिमायां सप्तमिदिवसस्तद्भावात् । एवं ये आढपद्वयपञ्चम्यां
पुष्पिण्यतिष्ठन्ति तेषामशीर्वादिवत्सा मध्यमा वर्षाकालावप्रदः ।
आषणपुष्पिमायां नवातिदिवसाः आषणबहुलदशम्यां द्वाविं-
शतिदिवसश्च मध्यम एव वर्षाकालाऽऽवप्रदो भवति । शे-
वात्तरं विवत्सपराया माथायामनुक्रमयन्तं वक्तव्यम्-
आढपद्वयमावर्षायां पुष्पिण्ये क्रियमाणे पञ्चसप्तमिर्दिवसाः,
आढपद्वयबहुलपञ्चम्यां पञ्चाशीतिः, आषणबहुलदशम्यां पञ्चनव-
तिः, आषणमावर्षायां पञ्चोत्तरान्, आषणबहुलपञ्चम्यां पञ्च-
दशोत्तरं शतम्, आषाढपुष्पिमायां तु पुष्पिणे विशासुत्तरं वि-
वत्सशतं भवति । एवमेतेषां प्रकाराणामन्यन्तं वा वा सममेक-
क्षेत्रे स्थित्वा कार्तिकचातुर्मासिकप्रतिपादं निगन्तव्यम् । अथ

मार्गशीर्षे वर्षे वर्षेति, कर्त्तव्यजज्ञाऽऽकुलाऽऽप्यानाः, ततो-
ऽपवाद्देनेकं दशरात्रमवधिगच्छेत् । अथ तथापि वर्षे नोपरमने
ततो द्वितीयं दशरात्रं तथाऽऽसते, कथं वर्षाणामपि वर्षे न तिष्ठान्ति, तत-
श्चतुर्थीयमपि दशरात्रमासते । एवं त्रीणं दशरात्राणि तृष्-
वैतरुत्रं क्षेत्रं आसितव्यं, मार्गशीरःपूर्वमासौ यावद्विषयः ।
तत ऊर्ध्वं यद्यपि कर्त्तव्यऽऽकुलाः अप्यानाः, वर्षे वा मादमनु-
परने वर्षेति, यद्यपि च पार्त्तयैः पूर्वमाणाः तदानीं गच्छत, त-
न्माप्यवश्यं निर्गच्छन्त्यम् । एवं पाञ्चमासिको ज्येष्ठकल्पावप्रह-
संपन्नः ।

अथ तमेव वारमासिकमाह-

काऊण्य मासकल्पं, तस्यैव उताणजीतमगमिरे ।

मालवणाण उम्मा-मिश्रो उ जिट्टोगमदो हेति ॥५६६॥

यस्मिन् क्षेत्रे आषाढमासकल्पाः कृतः तत्पूर्वावासोऽयमन्यत्र
तथाविधं क्षेत्रं नास्ति ततो मासकल्पं कृत्वा तत्रैव वर्षावासं
स्थानान् । ततश्चतुर्मासान्तरे कर्त्तव्यवर्षाऽऽदिभिः कारणैरनीने
मार्गशीर्षमासे निर्गच्छन्ति सालम्बानाममेवैषाऽऽलम्बनसहि-
तानां वारमासिको ज्येष्ठकल्पावप्रहो जयति, एककुत्रे अन्यस्थान-
मित्यर्थः ।

अह अस्थि पदविचारो, चउरस्त्रियमि होति निगमणं ।

अहवा वि अतिताणं, आरोवण पुण्वनिदिडा ॥५६७॥

अथास्ति कर्त्तव्यवर्षाऽऽदिकरणमावापदविचारः, ततश्चतुर्थी
मासालांपरेते यावद् प्रतिपद्य तावत् निर्गमन कर्त्तव्यम् । अथ
ते पदप्रचारसंज्ञेऽपि निर्गच्छन्ति ततोऽतिगच्छन्तां पूर्वनिर्दिष्टा
मासकल्पे प्रकृते प्रागाजिता चतुर्थीतुकाऽऽख्या आरोपणा
मस्तव्या । वृ० ३ उ० ।

(२५) अथ द्विचिपं पयुषणाद्वारमाह-

पञ्जोसवणाकण्यो, हेति त्रितो अद्वितो य धेराणं ।

एमेव जिणाणं पि य, कपो जितमद्वितो हेति ॥५६८॥

पयुषणाकल्पः स्वविरकल्पिकानां जिनकल्पिकानां च भवति ।
तत्र स्वाविराणं स्थितेऽस्थितश्च जयति, एवमेव जिनानामपि
स्थितोऽस्थितश्च पयुषणाकल्पः प्रतिपत्तव्यः ।

इदमेव भावयति-

चाउम्मासकोसे, सचिरे रादिधिया जहणेणं ।

जितमद्वितोमत्तरे, कारणं वच्चासितऽमत्तरे ॥५६९॥

अकर्तव्यः पयुषणाकल्पश्चतुर्मासं यावद्भवति, आषाढपूर्णि-
मायाः कार्तिकपूर्णिमां यावद्विषयः । जयन्तः पुनः सप्तति-
रात्रिदिनेभिः माऊप्यशुक्लपञ्चमायाः कार्तिकपूर्णिमां यावद्-
विषयः । एवंविधे पयुषणाकल्पे पुनरपिमासवाचः पुनरस्थि-
तास्ति हि यत्र वर्षारात्रो भवति तत एकत्र तत्र तिष्ठन्ति,
अन्यथा तु विहरन्ति । पूर्वपक्षिमा अथम्यतरस्मिन्नशिया-
ऽऽदी कारणे समुत्पद्ये एकतरस्मिन् मानकल्पे पयुषणाकल्पं वा
व्यत्यसितं विषयस्तमपि कुर्यात् । किमुक्तं भवति ?-अशिया-
ऽऽदिभिः कारणे श्रुतवदे मासमनुमधिकं वा तिष्ठेयुः, वर्षा-
स्वपि तत्रैव कारणीकृत्यमासपुरायाऽपि निर्गच्छन्ति, परमा-
भात् तत्रैव क्षेत्रे तिष्ठन्ति ।

इदमेवाऽऽह-

धेराण मत्तरी खलु, वामासु त्रितो उद्विमा मासा उ ।

वच्चासितो तु कज्जे, जिणाण नियपऽह चउरो य ॥५७०॥

स्थविरेणां स्थविरकल्पिकानां प्रथमपक्षमतीर्थकरसक्तानां
सप्ततिदिनानि, खलु शब्दः जयन्त इत्यस्य विशेषस्य पोत-
नाथं, वर्षासु पयुषणाकल्पो भवति । तमेव श्रुतवदे मा-
समेकत्रायस्थानकपो मासकल्पः स्थितो भवति । कार्ये पुनर-
शियाऽऽदौ म्यासितो विषयस्तोऽपि भवति, हीनाधिकप्रमाण इ-
त्यर्थः । जिनानां तु प्रथमचरणतीर्थकरसक्तजिनकल्पिकाना-
श्रुतवदे नियमादौ मासकल्पाः, वर्षासु तु चत्वारो मासा
म्युनाधिकः स्थितः कल्पतया मन्तव्याः, निरपवादाऽनुष्ठाम-
परत्वाविधमिति भावः ।

दासासति पज्जिपणा, अत्थती जाव पुण्वकोदी वि ।

विश्रंति य वासासु वि, अकइमे पाणरुडिप य ॥५७१॥

जिष्म पि मासकल्पं, करंति तण्णं पि कारणं पण्य ।

जिनकल्पिका वि एवं, एमेव मदाविदेहेसु ॥५७२॥

यसु मध्यमा अस्थितकल्पिकाः सावचरमे दोषाणाममीतिकप्र-
तिपत्त्याऽऽदीनामन्यथावै पुनकोटिमास्यकत्र क्षेत्रे आसते, त-
था वर्षास्वाप अकइमे पुनः चिकित्सने प्राणरहिते वसुधानले
जाते सति विचरन्ति विहरन्त, श्रुतवदेऽपि यद्यप्यन्यथा
वसन्त्येषांतां वा भयेन, तत एवमादिकं तनुकल्पि मृक्ष-
मपि करणं प्राप्य मासकल्पं मिश्रमपि कुर्वन्ति, सागुर्यान्मा
निर्गच्छन्तीत्यर्थः । (जिनकल्पिका अपि मध्यमतीर्थकर्मकाः
एवमेव मासकल्पे पयुषणाकल्पे वा स्थिताः प्रतिपत्तव्याः । ए-
वमेव मदाविदेहेसु ये स्थविरकल्पिकाः, जिनकल्पिकाश्च त-
ज्ज्यास्थितकल्पिकाः प्रतिपत्तव्याः । गते पयुषणाकल्पद्वारम् ।
वृ० ६ उ० । प्रव० । य० । प० । भा० प० । वृ० । पञ्चा० । जी० ।

विषयगुची-

- (१) अपयुषणायां पयुषणे विचारः ।
- (२) पयुषणेकार्यकानि ।
- (३) प्रथमं पयुषणा कदा विधेया ।
- (४) पयुषणास्थापना ।
- (५) आचार्याऽऽद्यनुसाराद् वयमपि प्रकृतेः ।
- (६) अःकूपपञ्चमीविचारः । वर्षायाःऽप्युत्तरप्रदेशश्च ।
- (७) वर्षासु सर्वांशं योजनमवप्रहः ।
- (८) क्षेत्रस्थापना ।
- (९) त्रिकोणस्थम् ।
- (१०) नमरसविश्रुतिनिषेधः ।
- (११) चउपस्थापना ।
- (१२) आहारस्थापनम् ।
- (१३) पानकार्त्तयः ।
- (१४) दलिसंख्या प्राग्ग्रहणम् ।
- (१५) ससुश्रुतमप्येतिषेधः ।
- (१६) उदकादौ च सन्तमयेन वा कायेनाऽऽशुनाऽऽदिकर-
णविषयः ।
- (१७) भिक्षुरस्त्रेद् गृहपतिकुम्भम् ।

(१८) श्रुतुषट्काले संस्कारप्रवृत्तयविषयविचारः ।

(१९) उच्चारप्रवृत्तयः ।

(२०) मात्रकप्रारम्भः ।

(२१) लांघविचारः ।

(२२) अक्षिकरणम् ।

(२३) उपाध्यायः ।

(२४) बांजनाम्यवग्रहश्च ।

(२५) सांख्यलक्षणः ।

(२६) वर्षासु यत्कर्तव्यं तन्निकषणम् ।

(२७) पशुवृणाकल्पकपणं सामाचार्यः ।

(२८) यास्मिन् काले यथावान् स्थानं यथावन्तं वा कालं येन वा विधित्वा तदुपदर्शयम् ।

(२९) द्विविधपशुवृणाद्वारानुक्रमम् ।

पञ्जमवणाकप-पशुवृणाकल्प-पुं० । वर्षाकालसामाचार्याम्-
पञ्चा० १७ विधौ ।

पञ्चादय-प्रद्योतित-पुं० । वह्निना उवाहिते, सूत्र० १ श्रु० ५
अ० १ उ० ।

पञ्चोत्त-प्रद्योत-पुं० । प्रकाशे, स० १ समो प्रो० सूत्र० १ दत्तः स-
क्याने बह्निर्नाराज, श्रेणिकर्मायाश्चेत्तल्लणाया मन्त्रिन्यादिश-
कायाः पार्था, (आचरणकानिर्मुक्तिरुपेक्ष्य मूलगाथायामियं कथा)

“ प्रद्योतनत्वेच्छास्ति, दिव्या रत्नचतुष्टयं (१८)

लोहजड्वा लोखहागि, अग्निमीदृशस्य धरायः ।

सौरज च शिवा देवी, गजोऽनलग्निः पुनः ॥ १९ ॥

लोहजड्वाऽप्यदाऽगच्छद्, श्रुतुकच्छे नृपालया ।

द्वयोर्तद्विशोऽहंभ्य, पञ्चविंशतिर्वाजनीम् ॥ २० ॥ ”

आ० क० ४ अ० । आ० ग० । आ० दृ० । अ० । नि० पु० ।

आ० । (अर्णकशब्दं विस्तरः) (राजसुहृदपराधरोधो-
ऽभ्यकुसारेण तत्पराजयोऽन्यत्र)

पञ्चायगर-प्रद्योतकर-वि० । प्रद्योतं करोतीति प्रद्योतकरः ।
प्रकाशकरे, ज० १ श्रु० १ उ० ।

पञ्चायगारि-प्रद्योतकारि (ण) -पुं० । धीरामशयनार्थं पूज्य-
मानवर्धमानप्रतिमायाम्, ती० ४३ कल्प ।

पञ्चायण-प्रद्योतन-पुं० । चन्द्रलीने देवचरिणिष्वे, ग० ३
आधि० ।

पञ्जकण्ठा-प्रभञ्जकायमान-वि० । शब्दायमाने, ज० १ वक्त० ।

पञ्जर-प्रजर-पुं० । जलप्रवृत्तयमार्गविशेष, प्रज्ञा० २ पद ।

पञ्जरिअ-प्रकुरित-वि० । पतिते, “ निद्रुश्च क्षिरिअं पिपिअं
अ नीसिंदं पञ्जरिअं ” । पाद० ना० ८० गाथा ।

पञ्जाय-प्रध्यात-न० । चिन्तिते, अनु० ।

पञ्जुत्त-प्रयुक्त-वि० । क्वचित्, “ वेअदिअं पञ्जुत्तं, क्वचिअं
विअुत्तरिअं जदिअं ” । पाद० ना० ८० गाथा ।

पट्ट-पट्ट-पुं० । सुवर्णसूत्रे, (‘ कलावर्ण ’ इति भाषायाम्) स्या०
५ ग० ३ अ० । तत्पञ्चरे वस्त्रे, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० । श्रु० । पट्ट-
सुवर्णवस्त्रे, म० ११ श्रु० ११ अ० । शाकं, सूत्र० २० पाङ्क० ।

ज्ञा० । परिधानपट्टे, विपा० १ श्रु० ३ अ० । त्रयः पट्टाः । तथा-
संस्कारपट्टः, उत्तरपट्टः, चोलपट्टश्च । पि० । पं० श्रु० ।

पट्टो वि होइ इको, देहपमाणेण सो य जइयव्वे। (४०१)

पट्टोऽपि गणनैयको जवति, स च पर्यन्तभागवतिवाटकव-
न्धवः । पशुवृत्तं चतुरङ्गुलप्रमाणः । समतिरिक्तो वा दक्षिणं तु
स्त्रीकटीप्रमाणः, स च देहप्रमाणेन प्रकल्प्यः, पशुलकटीमाणा-
या शीर्षेः संकीर्णकटीमाणायास्तु ह्रस्व इत्यर्थः । (४०१) श्रु० ३
अ० । नि० श्रु० । ललाटाऽऽभरणे, विपा० १ श्रु० ६ अ० ।

पट्टद्-देशी-चा० । पिबन्तीत्यर्थे, दं० ना० ६ वर्ग १४ गाथा ।

पट्टद्व-पट्टवत्-पुं० । भूमिकरनिबन्धनपट्टोऽस्त्यस्य । प्राकृते म-
त्वर्थीय इक्षः । प्रधानकृत्यके राज्ञां प्रकृतेः, जं० ३ वक्त० ।

पट्टकार-पट्टकार-पुं० । पट्टकचक्रविन्दे, प्रज्ञा० १ पद ।

पट्टण-पत्तन-न० । पतन्ति तस्मिन् समसदिग्धयो जना इति पत्त-
नम् । उत्त० ३० अ० । “ पट्टं वा ” । उभयत्रापि प्राकृतत्वेन निर्दे-
शस्य समानत्वात् । प्रज्ञा० १ पद । जलस्थलनिर्गमप्रवेशो,
जलस्थलशोरमथनरेण पर्याहारप्रवेशो, आवा० २ श्रु० १ श्रु० १
अ० ३ अ० । कल्प० । विविधदेशाऽऽगतपशुवृत्तान्, ज० १ श्रु०
१ अ० । विविधदेशपशुवृत्तानाम्यत्र पतन्ति तादृशे नगर-
विशेषे, स० ४८ सम० । रत्नकोषायाम्, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।
रत्नक्षेत्री, उत्त० ३० अ० । ग० । स्या० । “ जलपट्टेण च पत्त-
पट्टेण च मये पुर्विदं । ” पत्तं द्विधा-जलपत्तन, स्थलपत्तनं च ।
यत्र जलपत्तनं नावादिवाहनपट्टे जाग्रदुपैति तज्जलपत्तनं प-
था द्वीपे, यत्र तु स्थलपत्तनं शकटाऽऽर्द्धा स्थापिते जाग्रदुपै-
याति तत् स्थलपत्तनं, यथा आनन्दपुरम् । श्रु० १ श्रु० २ प्रक० ।
नि० श्रु० । जलपत्तनं यज्जलमप्यवर्ति, यथा काननद्वीपः ।
स्थलपत्तनं च निर्जलभूमौमागवि, यथा मधुका । उत्त० ३०
अ० । स्या० । आवा० । जलस्थलनिर्गमप्रवेशो, यथा श्रुतु-
कण्ठः । उत्त० च- “ पत्तनं शकटैर्गम्य, घोटकैर्नौजिरेव च । नीमि-
रेव तु यद् गम्य, पट्टेन तत्प्रचलते ॥ ११ ॥ ” अ० १ उ० । ओष्ठ० ।
प्रज्ञा० । जी० । आवा० । ह्यादनकांशक, औ० ।

पट्टवैध-पट्टवन्ध-पुं० । यस्य शिरसि पट्टो बद्धः तस्मिन्, प्रधान-
राज्ञाय बन्धोन्मुक्ताय उदायनराजेन मस्तके पट्टो बद्धः । “ त-
त्पविर्हं पट्टवद्धा रायाणां, पुत्रं ममदबद्धा आसां । ” आ० म०
१ अ० । आ० श्रु० ।

पट्टसंस्थि-पट्टसंस्थित-वि० । पट्टवत् शिलापट्टकाऽऽविद्यत्, शि-
लापट्टकाऽऽकृतौ, “ पट्टसंस्थिपत्तस्य विविधपिबुलसोपांशो । ”
पट्टवत् शिलापट्टकाऽऽविद्यत् संस्थिता पट्टसंस्थिता प्रशस्ता
प्रशस्तलक्षणोपेतत्वात् विस्तीर्णा कर्त्तव्याः पशुसा दक्षिणांस्-
तः श्रोणिः कटेरप्रमागो यासां ताः पट्टसंस्थितवस्तीर्णपशु-
लक्षणायः । जी० ३ प्रति० ४ उ० ।

पट्टमुत्त-पट्टमूत्र-न० । मलयकीटजे सूत्रे, आ० म० १ अ० अनु० ।

पट्टाकिद्-पट्टाऽऽकृति-वि० । पट्टसंस्थिते, स्या० ६ ना० ।

पट्टावलि-पट्टावलि-स्त्री० । पट्टपरम्परायाम्, ताभ्यानेकविधा
अनेकैरनेकत्र दक्षिणाः, यथा मण्डाऽऽचारटीकाकृता विजयवि-
मलगाणिना गच्छाऽऽचारद्वयवत् ।

अथ प्रशस्तिर्लक्षयते-

प्रकटितजगदानन्दः, सुतरुमणिमुराजमहिमरमणीयः ।
 प्रणते हितप्रणेतार, शासननेता जयति वीरः ॥ १ ॥
 तत्पट्टोदयमानु-गोपी सुधर्मो २ यथाधनामाऽनृतु ।
 बाधितशरशतवीर्यः, श्रीजगन्केवली ३ वरमः ॥ २ ॥
 श्रीमान् प्रभवस्वामी, ४ गणपथो गुणमणः सलिलनाथः ।
 शयनयोग्यं चरितं, रमणकविता ५ सज्जितः ततः ॥ ३ ॥
 निजगतिनिर्जितनन्दः, कुनन्दः श्रीगोपी यशोभद्रः ६ ।
 तत्पट्ट श्रीमन्तः, संतुष्टविजयसुमन्त्राहङ्गक ७ ॥ ४ ॥
 भुवनेवलीह वरमः, स्थूलभद्रस्तथोविनयोऽनृतु ८ ।
 शिष्योत्तमो लवीयो, सूरिमहागिरिसुहृदस्तिगुरु ९ ॥ ५ ॥
 जिनकहरपरिकर्मप्रथमः, प्रथया चितः प्रथयति स्म ।
 अणिकतः प्रति संप्रति-नृपे (द्वितीयः स्म बोधयति ६ ॥ ६ ॥
 तदनु च सुदृष्टिशिष्यो, कीदृशकाकन्दकावजायेनाम् ।
 सुस्थितसुप्रतिष्ठी, कीदृशकण्ठस्ततश्च समभूत् १० ॥ ७ ॥
 तत्पट्टदिशमुरि ११-भगवान् श्रीद्विसंज्ञकुरीन्द्रः १२ ।
 तस्य पदे सिंहगिरि-गिरिरिवाऽप्यारो गिरि गम्भीरः १३ ॥ ८ ॥
 समजनि यज्ञस्वामी, जुष्टकन्दवर्षितस्फुरतिष्ठः ।
 बाह्वेऽपि ज्ञानजाति-स्मृतिः प्रभुश्चरमदशपूर्ण १४ ॥ ९ ॥
 श्रीयज्ञस्नेनसंज्ञ-स्तत्पट्टपूर्वादिप्रभुलिकाऽऽदित्यः १५ ।
 मूलं चापकुलस्या-जनि च तत्तन्त्रादसुरिगुरुः १६ ॥ १० ॥
 पुत्रगतश्रुतजनि-ध-स्नस्मात्सामन्तजसुरीन्द्रः १७ ।
 श्रीमन्त्र देवसुरि-स्तदीयपट्टोऽभवत् बुद्धः १८ ॥ ११ ॥
 प्रधानमार्गिधानः १९, ततोऽपि देवताऽनृतुमानदेवाऽऽभवः ।
 शान्तस्नेन मारि, यो जह्मे देवताऽनृतुप्रथमः २० ॥ १२ ॥
 श्रीमानतुङ्गसुरिः, कर्त्ता भक्तारम्भ गणजतो २१ ।
 श्रीमान् वीरः सुरिः २२, ततोऽपि जयदेवसुरीन्द्रः २३ ॥ १३ ॥
 श्रीदान-वगुरु २४-विक्रमसूरी २५ गुरुश्च नरिन्द्रः ।
 बाधितद्विषकयज्ञः, २६ तपणकजता समुद्राऽथ २७ ॥ १४ ॥
 हरिभद्रमिश्रमजय-स्तारः पुनरेव मानदेवगुरुः २८ ।
 विभुप्रथमश्च सुरिः, २९ तस्मात्सूरिर्जयाऽऽनृतुः ३० ॥ १५ ॥
 श्रीमद्रविप्रमगुरु ३१-गौरिमाळङ्कारगुरुयशो-देवः ३२ ।
 सुधुमनः प्रमुष्ठा-निधश्च सूरिस्ततोऽप्याभिव ३३ ॥ १६ ॥
 विहातोपधानवाचय-प्रत्यस्तस्माच्च मानदेवाऽऽभवः ।
 सुरिः समजनि नृत्यो, मानवदेवाभिनः सततम् ३४ ॥ १७ ॥
 (कचिद्विदं सूरिजयमिह न वदति)
 तस्माच्च विमलचन्द्रः, सहस्रमन्त्रिबन्धुव सूरिबरः ३५ ।
 उद्वृत्तान्तश्च सुरिः, दुरीकृतदुरिनाह्वरकृष्टः ३६ ॥ १८ ॥
 अक्षयुगमनन्द ३६६ मिने, वर्षे विक्रमम् गदितक्रान्ते ।
 पुर्यान्ततो विहरन्, सोऽनुदसुरिगिरिः सावधमागात् ३७ ॥ १९ ॥
 तत्र वटेलीकेटक-सोमाम्ब नित्यस्थवरवटायः ।
 सुमुहूर्त्तं स्वपदेऽष्टौ, सूरान् संस्थापयामास ३८ ॥ २० ॥ (युगमय)
 स्वातन्त्रतो गणोऽयं, वटगच्छाङ्गोऽपि वृद्धगच्छ इति ।
 अमवधश्च प्रथमः, सुरिः श्रीसूरिदेवाङ्गः ३९ ॥ २१ ॥
 रूपशरितं नृपति-प्रदक्षविक्रान्तं देवसुरिभूम् ३८ ।
 अक्षयदेवसुरि-जह्मे पुनरेव गुरुचन्द्रः ३९ ॥ २२ ॥
 जातौ तस्य विनेयो, सूर्यशोजनक्षत्रमन्त्राऽङ्गो ४० ।
 ताभ्यां स्तुतीभ्यः श्रीमुनि-वन्द्यो भूयो गुरुः समभूत् ४१ ॥ २३ ॥
 श्रीभ्रजितदेवसुरिः, प्राकृतस्तस्माद् बन्धु शिष्यवतः ।

बादीनि देवसुरि-द्वितीयाशिक्षस्तदीय इह ४२ ॥ २४ ॥
 तत्राऽऽदिमाद् बभामे, गुरुभिक्ष्यां सह इति मुनिपतिहः ४३ ।
 तस्याप्युभौ विनेयौ, बन्धुवन्तुर्भविष्यताम् ॥ २५ ॥
 कथातस्तत्र शताथैः, सोमशुनसुरिगुरुवचः प्रथमः ।
 श्रीमशिरत्नगणीभ्यो, गुणगणमार्गिनरिधिरन्यः ॥ ४४ ॥ २६ ॥
 विद्या मशिरन्तुरो-स्ततो जगच्चन्द्रस्तथोऽनृतुवत् ।
 जूनलक्षितता नूनन्-वैराग्याऽऽवेगमाजते ॥ २७ ॥
 अश्विचगणाम्भोयो, विधुपमाहैवभक्तगणिमिच्छात् ।
 उपसंपाक्षाकारणं, विधिमा संवेगवन्मत् ॥ २८ ॥
 आचार्याऽऽकृत्यतपोऽग्नि-प्रदक्षतो व्युत्थितसुप्रमत्ताः ।
 शारकरितरणि-१२८५ वर्षे, कथातस्तत्र हति तपामकः ४५ ॥ २९ ॥

(विशेषपत्रम्)

॥ तेषामुभौ विनेयो, देवसुरगणीभ्यजिबन्धनाऽऽङ्गो ४६ ॥
 आदिदेवसुरगिरि, शिष्यो द्वौ जूनलक्ष्यताम् ॥ ३० ॥
 श्रीविद्यानन्दगणी, प्रथमोऽप्यो धर्मबोधसुरिरिति ४७ ।
 अथ सोमप्रमसुरिः ४८, तस्य विनेयस्तु चत्वारः ॥ ३१ ॥
 श्रीविमलप्रमसुरिः (१), श्रीपरमानन्दसुरिगुराजः (२) ।
 श्रीपद्मलक्ष्मणसुरि (३)-गणतिलकः सोमलक्ष्मणसुरिः ॥ ३२ ॥
 श्रीसोमप्रमसुरिः, पट्टे श्रीसोमलक्ष्मणसुरिः ४९ ।
 तेषां त्रयो विनेया-स्तत्र श्रीचन्द्रशेखरः प्रथमः ॥ ३३ ॥
 सूरिजयानन्दोऽप्य-स्तुतीयका देवसुरा गुरुवतः ।
 श्रीसोमलक्ष्मणसुरि-स्त एव पट्टाभराऽऽदित्यः ५० ॥ ३४ ॥
 तेषां पञ्च च शिष्याः, प्रथमं श्रीज्ञाननागारा गुरुवतः ।
 कुलमगधना द्वितीयः, श्रीगुरुनानास्तुतीयाश्च ॥ ३५ ॥
 तृतीयो अद्वयवीर्योः, गुरुवतः श्रीसोमसुन्दरप्रमथः ।
 चात्तश्च पञ्चमा अपि, गुरुवतः श्रीसाधुनानाऽङ्गः ॥ ३६ ॥
 श्रीदेवसुन्दरगुरोः, पट्टे श्रीसोमसुन्दरगणीभ्यः ।
 नमवत् युगप्रमसुरिः ४१, शिष्यास्तथा च पञ्चेति ॥ ३७ ॥
 श्रीसुसुन्दरसुरिः, १, श्रीजयचन्द्रो गुरुगिरिधाम २ ।
 श्रीभुवनसुन्दरगुरु ३-जिनसुन्दर ४ सूरिजनकीर्तिः ॥ ३८ ॥
 श्रीसोमसुन्दरगुरोः, पट्टे सुसुसुन्दरो युगप्रमथः ५२ ।
 तत्पट्टमुकुटरनयः, रत्नशेखरो गुरुसंस्तः ॥ ३९ ॥
 श्रीश्च विधुसुवृष्ट्या-धनेकसङ्ख्यानिर्मितविष्टिः ५३ ।
 लक्ष्मीनागरसुरि-स्तपदमशङ्कनमतिगिरिः ५४ ॥ ४० ॥
 आसीत्तदीयपट्टे, गुरुगुणौ सुमतिसूरीभ्यः ५५ ।
 अहंभविमलसुरि-स्तदीयपट्टे गुरुः समभूत् ५६ ॥ ४१ ॥
 अथ दुःषमोऽथेवोपात्तः, प्रमाद्वयशचेतना ममवभूतः ।
 अमवभूतयः प्रायः, स्वाचार्याऽऽकृत्यगणैश्चिद्यः ॥ ४२ ॥
 कौञ्जिकीद्विषयममकजसं तत् ।
 शास्त्रार्थसूत्रैः प्रतिभोऽङ्गनैश्च ।
 लुङ्काऽऽध्यापयित्वात्मनश्चक्रेऽ-
 प्यप्येतिवोक्चः वाततं प्रष्टुः ॥ ४३ ॥

इतश्च--

श्रीदेवविमलसुरि-दुरीकृतकलयः समसुरिगुणम् ।
 ज्ञान्वा योयं तूर्णं, धर्मस्याऽऽनृतुप्रसङ्गि ॥ ४४ ॥
 सोमार्थमायसुरि संवेग-तरङ्गीरगिरिनिधिम ।
 आनन्दविमलसुरि, निजपट्टे स्थापयामास ५७ ॥ ४५ ॥ (युगमय)
 धन्या नागरसंकाशा-स्तर्पणजिह्वस्तनैर्भुम् ।
 स्थूलभक्तोपमाः नवैः, प्रह्ला-चयंगुणैरपि ॥ ४६ ॥

धीमदान्द्विमल-प्रत्ययः शास्त्रान्दु गुरोः ।
 शस्त्रं शुचो कियौ कनु-मकुर्वन्तिधल मनः ॥४७॥ (युग्मम्)
 अथ कुपार्गपतजननोक्तौ, विनयभावमावाप्य सहायकम्,
 सविनय नयनिर्मलमानसं, मुदमयाक्षिर्वां गुरुपुत्रवः ॥४८॥
 आंवनभवायसंज्ञेः, विह्वरैः भुंजताः सहायैस्ते ।
 समतासहिता हित्वा, वञ्चाऽऽदिपांशुदे समताम् ॥ ४९ ॥
 आधिकमनुपकाशान्, भुजनगशराशिर १५८२ मिते गते वर्षे ।
 अकुक्षरणाद्वरण, शरणं संवेगवगतमा ॥ ५० ॥ (युग्मम्)
 तदा च तेषां जगदुत्तमानां, संविभनासारसप्रसक्तः ।
 स्त्राणि गताऽपौह चरित्रधर्म-कहपदुमः पल्लविनो बभूव ॥५१॥
 स गुरुपरिमौहाय-द्वेषोऽऽदिगुणसवधिः ।
 निर्ममस्वः शरीरैऽपि, तपस्तेप सुदुस्तपम् ॥ ५२ ॥
 अथ तच्छ्रुयतां किञ्च-शालोच्य स्वरायकः ।

कृतचानुपवक्षाणा-मशीत्यभ्याधिकं शतम् ॥ ५३ ॥
 अहंदादिपद्माय, विशालस्थानकं तपः ।
 निधिकारककरिप, चतुःस्तपचतुर्थिके ॥ ५४ ॥
 अक् पुनस्तपस्तद्विपरिप्रेष्येः चतुष्टनप्रसमितेः ।
 विशालवर्णान तना, विह्वरिजनं समाश्रित्य ॥ ५५ ॥
 तोषात्रिपयार्गविभोः, पट्टान नवेकलक्षण २२६ मितानि ॥
 पांशुकुसुम्बु पवेत्, पट्टानि बहानि चायानि ॥ ५६ ॥
 डांशानि प्रभुः पञ्च, वक्त्रे प्रथमकर्मणः ।
 तानि पञ्चास्तारस्य, नवेव दशमानि तु ॥ ५७ ॥
 दशनाऽऽपरगण्यापि, मोहनीयस्य कर्मणः ।
 अष्टाविशानिस्त्रयाणि, विशिष्टाष्टमकानि च ॥ ५८ ॥ (युग्मम्)
 अष्टमदशमाग्येवं, येषां गात्रे तथाऽऽयुषि बहूनि ।
 कान्तान् नयवाज्जम्भान, न च जङ्गलमण्डपे तपः ॥ ५९ ॥
 तपार्गमरवे विह्वरैर्नकै-रनुत्तरेः आंगुस्तुजजराऽसौ ।
 येषु शृङ्गावास्तसस्तनदोषः, समं सप्रभृद्विरैः स्वकीयम् ॥ ६० ॥
 बहूनि तस्येति जना निर्वाह्य, निर्गहनाज्ञानपर्याक्याऽऽकृत्य ।
 अथातरत् सर्वगुणः किमिव-
 भीमान् जगच्च-कुपुर्कर्मिण्यः ॥ ६१ ॥
 मरुस्थिताः मातृव्यूहं प्रापः, सौगण्ठमुख्येऽपि मण्डलेषु ।
 हस्तमग्न्युदमपास्तदोषः, स सुविभानुसंहराक्षिरा ॥ ६२ ॥
 इतिनलमिलकः भीम-लवहमयावाहसंज्ञिते कच्छे ।
 विक्रममुपेतः समति-कस्ते रत्नवताधिपः ॥ ६३ ॥
 विचिन्ता विह्वरानशूनः, भीमानानान्द्विमलसुरिः ।
 ॥ ६४ ॥

किल गच्छतेन ।

आमानं स सुरिस्तु बभूव सप्त-
 निशा बृहद्गच्छपसर्वदेव ३७ ॥ ६५ ॥
 नयोऽभिधाऽऽदिविषयह पञ्चकल्या-
 रिशो ४५ जगच्च-द्रमुनो गच्छवत्तः ।
 ततः क्रियोकारकतो मुना-क्षा-
 स्योदशाः भीमुरयो बभूव ५६ ॥ ६६ ॥
 एवं भीवीरजिनः, सन्तिहृद् गच्छनायगुदगणये ।
 आनन्द्विमलशूरवः, भीमस्तः सप्तपञ्चाशः ५७ ॥ ६७ ॥
 कासंस्तवीयपट्टे, प्रत्यभ्यविजयदानसुरिभ्याः ।
 सर्वत्र विजयवन्तो, नवयन्तः समयवन्तश्च ५८ ॥ ६८ ॥

तेषां पट्टे संप्रति, विजयते सर्वसुरिपारीक्षाः ।
 सुविह्वलस धुमनयः, भीमस्तो होरविजयाऽऽज्ञाः ॥ ६९ ॥
 बीमाभ्यमनुत्तरं, भाग्यमसाधारणं सदा येषाम् ।
 वैराग्यमुत्तमं, चरित्रमुत्तरतमं च ॥ ७० ॥
 येषां दोषाश्च गुणान्, शक्तौ लक्षमज्जना न जायेताम् ।
 वर्णयितुमस्त्रावा-दप्रमत्तैश्चापि पुण्यानाम् ॥ ७१ ॥
 आविजयसंनसुरि-प्रमुखैर्नितुक्पुत्रैर्विगतद्विषैः ।
 संविनपदारविन्दः, आंगुरवस्ते जयन्ति तराम् ॥ ७२ ॥
 तेषां भीमसुरकणां, प्रमादमासाद्य सञ्जनाम्बुः ।
 वेदाङ्गिरस-कु १६३४ मिते, धिक्मज्जपज्ञतो वर्षे ॥ ७३ ॥
 शिष्या दूरिगुणानां, युगोत्तमाऽऽनन्दविमलसुरिणाम् ।
 निर्मितवन्तः कृत्स्निमा-मुपकारहते विजयविमलः ॥ ७४ ॥

(युग्मम्)

कोविद्विधाविमलाः, विधिविमतानिधाय विज्ञांसः ।
 आनन्दविजयगणयोः, विविस्तयन्तो गुरौ त्रिकम् ॥ ७५ ॥
 शोधमलिखताऽऽदिधिया-वत्या वृत्त-अर्थयुः समुद्योगम् ।
 क्युं शब्दमाद्वरणाः, उपनतक्रयद्वक्तृताः ॥ ७६ ॥ (युग्मम्)
 प्रत्यक्षं गणनया, वृत्तमोर्न ससुवकम् ।
 सखाः पञ्चमाकोनि, शान्त्यष्टावनुष्ठानम् ॥ ७७ ॥
 याव-महीतरे मेरु-यावच्चन्द्राव्याकरो ।
 तावदुत्तरिचं धीरि-वोच्यमाना धृता जयेत् ॥ ७८ ॥ "गो ४
 आधो ॥ अ० ।

पट्टिजनं-पाटयमान-त्रि० । सिरिकललिकाऽद्विधाश्चप्रका-
 रेण वाद्यमाने, आ० चू० १ अ० ।

पट्टिया-पाटिका-आ० । चतुर्थेष्टौ, कौ० । "सरसणपट्टिआ" ॥
 ज० ३ वक्त्र० । वंशानामुपरि कस्याध्यामीयेष्ये, जी० ३ प्रति०
 ४ उ० । रा० ।

पट्टिपंग-दंशो-ककुदे, ताम्रव्याने, दे० ना० ६ वर्ग २३ गाथा ।

पट्टिम-पट्टिश-पुं० । प्रहरणविशेषे, उक्त० १६ अ० । प्रश्न० ।

पट्टुहिम-कृच-त्रि० । सकर्दमजलं, "खउरिअं सकिच-
 लयं पट्टुहिअं ज्ञान कलसजलं ।" पाठ० ना० ८५ गाथा ।

पट्ट-पुष्ट-त्रि० शरीरावयवविशेषे, ज्ञा० १ श्रु० ६ अ० । उपरि-
 तननागं, प्रश्न० ३ आश० द्वारा उपरिजनं, दूष० १ श्रु० ५
 अ० १ उ० । "तस्मिं पट्टे च तलं ।" पाठ० ना० १२३ गाथा ।

प्रपु-त्रि० । वार्धमानि, कुशलं, जी० ३ प्रति० ३ उ० । कार्याणां-
 भावलम्बितकारिणं, रा० । प्रधानं, ज्ञा० ३ अ० । अप्रसरे-
 कला० १ आध० ३ कृणु । अप्रमानिनि, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।
 प्रश्न० । पुं० । प्रश्ने, स्था० ।

प्रश्नविभागमाह-

उविन्दे पट्टे पाठते । तं जहा-संसयपट्टे, वृग्महपट्टे, अणु-
 जोगी, अणुलोमे, तद्वर्णाने, अतद्वर्णाने ।

(कृत्रिविहयादि) प्रच्छन्नं प्रश्नस्तत्र संशयः प्रश्नः कालिद्वयं सं-
 शये सति या विधीयते । यथा- "अहं तवसा आंदाणं, संजम-
 आंगो तवो ति ते कहणु । देवसं जति जई, मुकराह सं-
 रागसंजमआ ॥१॥" इति । अणुद्विप्रश्ने मिथ्याभिनिवेशान्, विप्र-
 तिपरेष्वर्थोऽपरकद्वयार्थं याः कथयत प्रश्नः स अणुद्विप्रश्नः ।

पथा—“ सामञ्जसो विलेखो, श्लोकश्लेष इव होज्ज जइ अश्व । सो मणिय श्रवणं विव, श्लेषो सामञ्जमेव तथं ॥ १ ॥” इति । अनुयोगाति । अनुयोगोऽप्युक्तवान्, प्ररूपणोति यावत् । स यथा-स्ति, तदर्थे यः क्रियते इति ज्ञायः । पथा—“ चउहि समएहि कोसो ।” इत्यादि प्ररूपणाय “ कदाहि समएहि ” इत्यादि प्रत्यकार एव प्रवृत्तयति । अनुलोमेऽनुलोमोऽर्थमनुकूलकरणाय परस्परं यो विधीयते, यथा क्रम भवनामित्यादि । (तद्वन्मते लि) यथा प्रवृत्तनीयाथै प्रपञ्चस्य ज्ञानं तथैव प्रवृत्तस्यापि ज्ञानं यत्र प्रवृत्तं स तथाज्ञानं, ज्ञान-प्रश्न इत्यर्थः । स च गौतमाऽऽदेयथा—“ केवहकालेणं भने । चमरचन्ना रायधाना । विरहिद्या उववाएणं ।” इत्यादिरिति । एतद्विपरिणामन-धाक्षिनेऽज्ञानप्रवृत्त इत्यर्थः । कंचिद् “ कृत्स्नं कष्टं ” इति पाठस्तत्र संशयाऽऽदिभिरप्यो विरोधणीय इति । अधो ७ उता ।

पट्टवणा—प्रस्थापन-नं० । प्रारम्भे, “ इमे पुण पठवणे पडुच्च । ”

इदं पुनः प्रवृत्तं प्रस्थापने प्रारम्भे प्रतीत्यु आश्रित्य । अनु० ।

पट्टवणा—प्रस्थापना-त्वं० । प्रायश्चित्तदाने, “ पट्टवणा नाम दा-
यति ।” इत्यं १ उ० । प्रस्थापनाभेदाः ।

प्रस्थापनाया भेदानाह—

दुविहा पट्टवणा खलु, एगमेसमा य द्योयऽगमा य ।
तवतिपपरिस्सत्तिणं, तेरस ऊ जाणिय पयाहि ॥

सा प्रायश्चित्तप्रस्थापना द्विविधा । तद्यथा—पथा, अनेका च । तत्राऽस्मिन्वायना सा त्वयमात्तु वासमात्मिकार्थकविधा । सा-
ऽपि स्वभेदविधयः द्विधा—उद्यथा, अनुद्यथा च । अनेका
पुनरिति भवति—यामिण्यादि । तत्र पञ्चकाऽऽदिषु भिन्नमात्मन्यु
परिहारतपो न भवति, किं तु मामाऽऽदिषु, तत्रां मात्मिकमेव
तपः स्थानकं क्रियात्मिकाऽऽदि यावत्त्वानुमात्मिकमेतत् द्विती-
यं तपःस्थानम् । वाष्पमात्मिकं पयमात्मिकं च तृतीयं तपःका-
नम् । एतन्मयि प्रत्येकं द्विविधानि । तद्यथा—उद्यत्तानि, अनु-
द्यत्तानि च । एतत्तपश्चिह्नं (परिस्सत्तिणं ति) प्रवृत्तपथा-
यस्य परावर्तस्तस्य त्रिकं पर्वतत्रिकम् । तच्च उद्यत्तकं, सुस-
त्रिकमेतद्व्याप्यत्रिकं च । हेतुः द्विधा—उद्यत्तः, अनुद्यत्तः वा ।
पाराधिक्यमेकमेतानि यानि त्रयोदश पदानि एवा पाराधि-
तयैः अनेका प्रस्थापना । अधिनानि त्रयोदश पदानि प्रागेवा-
निदितानि, किमर्थमिह पुनरुक्तयानि ? उच्यते—स्मरणार्थम् । अ-
थ वा—यदेतत्प्रस्थापितेऽपि प्रातिभवेत् तत्प्रवृत्तमनुग्रहप्रवृत्तेन
निरनुग्रहप्रवृत्तेन वा आश्रित्य, प्रावृत्तत्वं त्वनुग्रहप्रवृत्तेनैव-
ऽऽश्रित्यतिमिति ज्ञापनार्थम् । इत्यं १ उ० ।

प्रस्थापितकाऽऽदिनेद्वयपुत्रं व्याख्यानयति—

पट्टविनिधा वड्ढे, वेयविक्किया उविनिधा उ ।

कसिणा जामविहिया, जड्ढं जामो मा अकमिणा उ ॥

यदारापनं प्रायश्चित्तं वहति एवा प्रस्थापिनिका आरोप-
णाया विद्यावृत्तकरणद्विविधपत्रः आचार्यप्रवृत्तनीं वैद्यवृत्तं
कुर्वन् यदप्रायश्चित्तमप्राप्तस्त्वाऽऽरोपनमपि ते क्रियते, याव-
त् वैद्यवृत्तपरिस्समाप्तिर्भवति । द्वौ योमाविककालं कर्तुं प्रसम्य
इति कृत्वा सा आरोपणा स्थापनिका । इत्यं १ उ० ।

प्रथमथा वेदमाररन्ते, पापकर्मप्रस्थापनः—

जीवा ए जंते । पावं कम्मं किं सपायं पड्विमु सपायं

गिह्विमु ? । सपायं पड्विमु वि सपायं गिह्विमु ५ ।
विमपायं पड्विमु सपायं गिह्विमु ३ । विमपायं पड्विमु
विमपायं गिह्विमु ४ ? । गोयमा । अत्येगया सपायं पड्वि-
मु सपायं गिह्विमु ० जाव अत्येगया विमपायं पड्विमु
विमपायं गिह्विमु ४ । मे केणट्ठेणं जंते । एवं तुच्चइ-
अत्येगया सपायं पड्विमु सपायं तं चेव ? । गोयमा । जीवा
चत्तव्विहा पमत्ता । तं जहा—अत्येगया सपायया समोव-
वणाया, अत्येगया सपायया विमोववणाया, अत्येग-
या विमपायया विमोववणाया । तस्य णं जंते सपाय-
या समोववणाया ते णं पावं कम्मं सपायं पड्विमु सपायं
गिह्विमु; तस्य णं जंते सपायया विमोववणाया
ते णं पावं कम्मं सपायं पड्विमु विमपायं गिह्विमु ।
तस्य णं जंते विमपायया समोववणाया ते णं पावं कम्मं
विमपायं पड्विमु सपायं गिह्विमु । तस्य णं जंते विम-
पायया विमोववणाया ते णं पावं कम्मं विमपायं पड्विमु
विमपायं गिह्विमु; से तेणट्ठेणं गोयमा । तं चेव । मल्ल-
स्या णं भंते । जीवा पावं कम्मं एवं चेव । एवं मव्विहाणे-
मु विं जाव अणमारोववत्ता एते सव्वे वि पया पया-
ए वत्तव्वयाए जाणियत्ता । मारुट्ठयाणं भंते । पावं कम्मं
किं सपायं पड्विमु सपायं गिह्विमु पृच्छ ? । गोयमा ।
अत्येगया सपायं पड्विमु, एवं जड्वं जीवाणं तद्वं भाणि-
यव्वं जाव अणमारोववत्ता । एवं जाव वेमाणिया जस-
जं अरियं ते एणं कमेणं जाणियव्वं, जहा पावेणं कम्मसं
दंद्रं, एवं एणं कमेणं अट्ठसु वि कम्मपगहीसु अट्ठ
दंद्रं भाणियव्वं, जीवादिषा वेमाणिया पजजवणाया ॥

(जीवा णं जंते । पावं कम्मं) (सपायं ति) समकं वड्व-
या जीवा युगपदित्यर्थः । (पड्विमु लि) प्रस्थापितवन्तः प्र-
थमतया वेदयितुमारभ्यवन्तः । तथा समकमेव (निधिमु
ति) निष्ठापितवन्तः निष्ठा मोचनं इत्यर्थः । तथा समक
प्रस्थापितवन्तः (विस्म ति) विषये यथा भवति विषम-
व्यर्थो निष्ठापितवन्त इति द्वितीयः । एवमर्थः द्वौ । क्रायग-
इया समाया इत्यादि) अनुनेह । तथा (समाउ लि) समा-
युग उद्यपेक्षया समकालाऽऽयुक्ता इत्यर्थः । (समोवव-
णा लि) विवृक्ताऽऽयुगः कृत्यं समकमेव ज्ञानान्तर उपपन्नाः
समापपन्नकाः, ये चिरादप्यस्ते समकमेव प्रस्थापितवन्तः, स-
मकमेव च निष्ठापितवन्तः । नन्वायुः कर्मैवाऽऽश्रित्येवमुपपन्नं
भवति न तु पाप कर्म, तर्हि नाऽऽयुक्ता इत्यपेक्षं प्रस्थाप्यते, निष्ठा-
प्यते चेति । नैयम् । यत्ने भवापेक्षः कर्मणामुदयः कृत्येष्टेयः । उ-
क्तञ्च—(उद्यत्ययकृत्वा योवममप्यादि) अत एवाऽऽह—(तस्य णं
जंते सपायया समोववणाया ते णं पावं कम्मं सपायं पड्वि-
मु सपायं गिह्विमु लि) प्रथमः । तथा (तस्य णं जंते विम-
पायया विमोववणाया लि) समकालाऽऽयुक्ता इत्यर्थः विषम-
या परभवापेक्षा मरणकालविषया । (ते सपायं पड्विमु
लि) आयुष्कालविशेषस्य सपायवापापकर्मवेदनाविशेषस्य

(विसमायं गिष्ठविंशतिं) मरणवैभवयेण पापकर्मैवमविशो-
पस्य विपत्तयः निष्ठासम्भवादिति द्वितीयः । तथा- (वि-
समाउया समोववसणं) विषमकालाऽऽयुष्मकाद्याः समका-
लमवाप्तास्तत्प्रत्ययः (ते णं पावं कम्मं विसमायं पटविंशु, स-
मायं (नट्टविंशु)) द्वितीयः । चतुर्थस्तु ज्ञानं पथति । इह
क्षेतात् नृककात् प्राक्तनशतनृककात् आऽऽश्रयं वृक्षैरुत्तम-

“ पशुवसणं किं हू दु. समाउउववसणं चउत्तमो ।
किं च समउज्जणं सुप, गमणउज्जा अत्थमो भंगा ॥ १ ॥
पशुवसणं भंगा, पुज्जा भंगा एल्लोमभां वच्चा । ”

यथा पूज्याभङ्गाः समकप्रस्थापनाऽऽद्यो न बाध्यन्ते, तथेह
समाऽऽयुष्काऽऽद्योऽप्यत्र भव्याया व्याख्याता आप व्याख्येया
इत्यर्थः । ज० २७ श० १ उ० ।

अणेतरोववसणं जेतं ! एतद्वयाणं पावं कम्मं किं स-
मायं पटविंशु, समायं गिष्ठविंशु पुच्छा ! गोयमा ! अत्येगइया
समायं पटविंशु समायं गिष्ठविंशु, अत्येगइया समायं पटविंशु
विसमायं गिष्ठविंशु । स केणट्ठणं भेतं ! एवं वुव्वइ-अत्ये-
गइया समायं पटविंशु तं चेव ! गोयमा ! अणेतरोववसणा णे-
रइया उविट्ठा पणत्ता । ते जहा-अत्येगइया समाउया समो
ववसणा, अत्येगइया समाउया विसमोववसणा । नत्थ णं जे
ते समाउया समोववसणा ते णं पावं कम्मं समायं पटविंशु,
समायं गिष्ठविंशु । नत्थ णं जे ते समाउया विसमोवव-
सणा ते णं पावं कम्मं समायं पटविंशु, विसमायं गिष्ठ-
विंशु, ते तणट्ठणं तं चेव । सल्लस्मा णं भेतं ! अणेतरो-
ववसणा गेरइया पावं कम्मं एवं चेव० जाव अणागारा-
वउत्ताए । एवं असुरकुमारा वि । एवं जाव वेयागिया,
घावरं जं जस्म अत्थि तं तस्म भाणियव्वं । एवं एणाव-
रणिजेण वि दंढओ । एवं गिरवसेसं जाव अंतगइए णं से
वं भेतं । जेतं चि० जाव विहरइ । एवं एएणं गमएणं २ जं चेव
वेधिमण उडेसमपदिवासी सव्वा वि इह वि जाणियव्वा
० जाव अचरिमां । चि । अणंतउडेसमाणं चउत्तमं वि एगाए
वत्तवया, मेसाणं सत्ताहं एका वत्तवया ।

(अणेतरोववसणाणमित्यादि) द्वितीयः । तत्र चाऽनन्तरोप-
पन्नका द्विविधाः- (समाउया समोववसणं) अनन्तरोपप-
न्नानां सम एव आऽयुक्तयो भवति, तद्वैषम्येऽनन्तरोपपन्नत्वमे-
व न द्यादयुःप्रथममवधत्तित्वात्कामम् । (समोववसणं)
मरणोऽनन्तरं परमोत्पत्तिर्मात्रं भवति, न च मरणकाले ज्ञानपुण्य-
मत्याऽनन्तरोपपन्नका उच्यन्ते । (समाउया विसमोववसणं)
विषमोपपन्नकत्वमिहापि मरणवैषम्यादिति तृतीयचतुर्थौ भ-
ङ्गावन्तरोपपन्नानां न सन्तवताऽनन्तरोपपन्नत्वादेवेति चित्ताप-
चहेतुः, एवं शेषा अपि (नवरं अणेतरोहेसमाणं चउत्तमं वि
चि) अनन्तरोपपन्नान्तराववादान्तराऽऽहारकान्तराववा-
काहेतुकानाम्- (कम्मपटवणसयं) कर्मप्रस्थापनाऽऽद्यर्थप्रति-
पादनं शतं कर्मप्रस्थापनशतमकान्तविशं शतं वृत्तितः समा-
प्तम् । ज० २६ श० २ उ० ।

पटवण-प्रस्थापक-पुं० । प्रारम्भकं, “ पटवणं ओ अद्विसो । ”
(९) प्रस्थापनकश्च प्रारम्भकश्च द्विविधः । आश्व० ६ अ० ।

पटविय-प्रस्थापित-न० । प्रवर्तितं, ति० न्यू० ७ उ० । स्थि-
रीकृतं, भ० १२ श० ४ उ० । मनुष्यगतिपञ्चोऽन्यज्जातिप्रस्था-
पनप्राप्तिसमुभगाऽऽद्येयश कतिनामसोऽद्यत्वेन व्यवस्था-
पितं, मङ्ग० २१ पद० ४ भ० ।

पटविधा-प्रस्थापिता-स्त्री० । बहुवचरोपितेषु यस्मात्समुदादि-
प्रायश्चित्तप्रस्थापयति योऽुमारभते तद्वैकल्याऽसौ प्रस्थापिता ।
आरोपणान्द्रे, रूपा० ५ ठा० २ उ० । “ जं वहति पच्छिन्नं सा-
पचवितिका जप्पति । ” ति० न्यू० २० उ० ।

पटविय-प्रस्थापित-त्रि० । “ रथछा-यक-चिठ-निरप्पाः ”
॥ ४ ॥ १६ ॥ इति सूत्रेण रथास्थाने ठेव्यादेशः । प्रा० ४
पाद० । प्रकर्षेण रथापते, सूत्र० २ सु० ६ अ० ।

पट्टि-पट्टि-स्त्री० । “ स्त्राणां स्त्राः प्रायोऽपञ्चशे ” ॥ ७ ॥ ४ ।
३२६ ॥ इति सूत्रेण स्त्रकारस्य रथादेशः । प्रा० ४ पाद० ।
आ० न्यू० । “ द्वितीयतृतीयोपरि पूर्वः ” ॥ ८ ॥ २ । ६० ॥ द्वि-
तः । यतुर्धर्माद्विषयसक्तं ऊपरं पूर्णं भवतः । द्वितीयस्योपरि प्र-
थमस्योपरि रूपापरि तृतीय इत्यर्थः । इति त्रकारोपरि त्रकारः ।
प्रा० २ पाद० । प्राकृतत्वात् पृष्ठशब्दस्य ‘ पठति ’ आदेशः ।
“ पठ ” इति चत्वारं शरीरावयवैः, उत्त० ३ अ० ।

पट्टिअ-प्रस्थित-त्रि० । “ रथः ठा-यक-चिठ-निरप्पाः ” ॥ ७ ॥
४ । १६ ॥ इति रथास्थाने दुः । प्रा० ४ पाद० । प्रयाते, आ०
म० १ अ० ।

पट्टित्त-पट्टित्ता-स्त्री० । “ क्वः त्तः ” ॥ ७ ॥ ४ । ३२२ ॥ इति
पेशाव्यां क्वाप्रत्ययस्य त्नाऽदेशः । भगिनेत्यर्थः, प्रा० ४ पाद० ।
पट-पट-पुं० । उत्तरीयवस्त्रं, क्ता० १ सु० १६ अ० । पुष्टलवस्त्रं,
क्ता० १ सु० १ अ० ।

पटंचा-प्रत्यञ्चा-स्त्री० । प्रत्यञ्चायाम्, “ सिस्थं नीवा गुणो
पटंचा य । ” पा० ना० १२२ गाथा ।

पटंत-पतंत-त्रि० । झस्यति, अतु० ।

पटंतिय-पटकान्तर-न० । वस्त्रविशेषान्तरे, तं० ।

पटंतुआ-प्रतिश्रुत-स्त्री० । प्रतिक्रियं भूयते श्रुति- ॥ “ पथि-
पृथिवी-प्रतिश्रुतविक-हरिक्ता-विभोतकं शुभ्रं ” ॥ ७ ॥ १ ।
८८ ॥ इति इकारस्यात्वम् । “ वक्राऽऽह्वानतः ” ॥ ७ ॥ १ । २६ ॥
इत्यनुस्वारः । “ सर्वत्र लघ्वारमन्त्रः ” ॥ ७ ॥ २ । ७७ ॥ इति
रजुकु । “ श्रवोः सः ” ॥ ८ ॥ १ । २६० ॥ इति वष्य सः ।
“ स्त्रियामाद्विपुलः ” ॥ ८ ॥ १ । २६ ॥ इति तस्य आ । “ प्रयादी
डः ” ॥ ७ ॥ १ । २०६ ॥ इति तस्य ङ । प्रा० ६ उ० १ पाद० ।
ज्यायाम्, दे० ना० ६ वर्गं १४ गाथा ।

पटकार-पटकार-पुं० । तन्तुवायं, प्रह० २ आश्व० द्वार ।

पटकर-देशी-श्याकप्राये विवृण्वाऽऽदी, दे० ना० ६ वर्गं १ गाथा ।

पटक-देशी-अवले, दे० ना० ६ वर्गं १ गाथा ।

पटकम-देशी-गिरिगह्वरे, दे० ना० ६ वर्गं १ गाथा ।

पटकडा-देशी-चरणोऽध्याते, दे० ना० ६ वर्गं ८ गाथा ।

परमस-वंशी-सुसंयमिते, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

परमुञ्जा-देशी-चरणऽऽघाते, दे० ना० ६ वर्ग ८ गायः ।

पदन-पतन-० । पाते, नि० सु० १. ० । "पद्मं लि वा स-
उभयं लि वा पगुं ।" नि० सु० ५. ० । बाह्वेः शङ्खुव्हेः
ऽऽदिना पाते, तं । वणाऽऽदिविनाश, हा० १. सु० १. ० । मर-
णमेवे, "पदनं तु उपर्यसि ।" (५०६ गा० ।) सक्तं उपलसि।
ओ गृह्य बल्लभमनं द्विगिरिकयत्तं पुण पदनं ।" नि० सु०
१. ० । "बालमरण" शब्दे विस्तरः ।

परमंरुव-पटमएरुप-पुं० । पटमये मण्डपे, आ०क० १ अ० ।

परमाणु-पतत्-त्रि० । पतितुकामे, वृ० ६ उ० । आद्या० ।

पर्याण-पटनानक-न० । पर्याणस्याधो दीयमाने अश्वो-
पकरणे, जा० १ भु० १७ अ० ।

पदम्-पदल-न० । संवे, सूत्र० २ श्रु० २ अ० । वृन्दे, अत्रु०
समानजातयवृन्दे, अत्रु० ५ अ० । समुद्रे, इ० १ श्रु०
१२ अ० । घ० । भित्ताऽवसरे पात्रप्रज्ञादकेषु, ग्रन्थ० ५ सप्तमः
शार । यानि त्रिकां पथेदुभिः पात्रोर्पागं स्थाप्यन्ते । वृ० ३ अ० ।
मात्रे, दे० ना० ६ वर्ग ५ गाथा । पाद० ना० ।

पटञ्जकानां प्रमाणमाह-

तिविद्वद्भिः कान्तरेण, विविधा परज्ञा तु ह्येति पातस्म ।
गिम्हसिनिस्वासासुं, उक्तांमज्जिमजघत्ता ॥२८८॥

त्रिविधे कालखण्डे काश्चिन्नामो त्रिविधानि पटञ्जकानि पात्र-
ण्य भवन्ति । इदमेव श्यान्त्रपु-श्रीशमशोशरवर्षासु प्रत्येकमुक्त-
हानि मध्यमानि जघन्यानि च, तत्र यान्यन्यन्तद्वहानि तानि ।

गिएहासु तिनि परुन्ना, चउगे हेमेटे पंच वामासु ।

उक्तमगा उ एते, एतां वोच्छामि मज्झिमगा ॥२८॥
 प्रीथमेषु चतुर्थ्यु मानेषु त्रीणि पटवानी नवन्ति, कावस्था-
 एत्यन्तस्मिन्पश्चात्, चत्वारि हेमन्ते, पञ्च वर्षाःसु, पतान्यु-कृष्टानि
 मन्तव्यानि, अत ऊर्ध्वं मध्यमानि वक्ष्ये ।

प्रतिज्ञातमेवाऽऽह-

गिम्हाम्बु ह्येति चउगे, पंच य ह्येते उच वामाम्बु ।

मज्झिमना खलु एते, एतो न जहन्नाप वाच्छं ॥२९०॥

प्रीक्षेयुः सन्धारि पटलकानि, हेमन्त पञ्च, वर्षाषु षट्, मनाक
जर्णितया प्रज्ञततराणामेव स्वकार्यसाधनात्, एतानि खलु म-
ध्यमकानि मन्तव्यानि ।

अन ऊर्द्ध उघन्यानि बह्ये-

गिम्द्रासु पंच पडत्ता, हेमंते ऋच सप्त वामासु ।

तिविहम्मि कालच्छेप,तिविहा परुत्ता उ पातस्स । २७१ ।

ग्रीष्मेषु पञ्च पटलकानि, हेमन्ते षट्, वर्षासु सप्त, पतान्ति ज-
न्यन्ति । एवं त्रिविधकाञ्चस्त्वे त्रिविधानि पटलकानि पात्रस्य
भवन्ति । तत्तत् पटलकानां गणनाप्रमाणम् ।

अथ प्रमाणाप्रमाणं, तत्र च विशयचूर्णितः—“एथ निगया च-
सुरंसा पमसा तं ताण मडिभमप देठा अठ अंगुलाई लं बांति, ग-

कञ्जासीणं जं उग्गाहिणं समणं चत्तं हि अंगुलीं हि जंतुणं न
पावंति । अहवा-वाइसाणेषु अद्वाइज्जाहिं क्कुरद्वणेण दिव-
ह्मा हेत्थो । ” ३० । नि० चू० । प्रव० । ओ० । ध० ।
प० च० ।

परलग-पटलक-न० । पटलपुष्पजाजने, स्था० ७ ठा० ।

परुवा-देशी-पटकुट्याम, दे० ना० ६ खगे ६ गाथा ।

परमात्म्य-पट्टाष्टक-पु० । पट्टकयः शाटकः पट्टशाटकः ।
शाटको द्वि शतकारकोऽप्युच्यते, इति तद्व्यवहृद्दार्थं पट्ट-
प्रदणम् । अथवा-शाटको बस्त्रमात्रं, न च पुत्रुवः पटोऽभि-
धीयते पट्टशाटकः । म० ६ श० ३३ उ० । परिधानं, सू० १
उ० २ प्र० । पट्टश्च शाटकश्च द्वयः । उत्तरीयपरिधानवस्त्रयोः,
ज्ञा० १ अ० २ प्र० ।

पठन्-पठद्-पु० । आतोषविशेषे, पङ्का० ३३ पद । आनम्भ्यं,
 “ढाल” इति कथ्यते, स्थ० ७ शा० । न० । आ० म० । विशेष ।
 ज्ञानपटवे, “नयाङ्क” इति कथ्यते, श्रौ० । म० । स च किञ्चि-
 दाद्यन् उपर्यवश्य समग्रमाणाः । आ० म० । १ श्र० ।

पनामा-पताका-खी० "प्रयादो डः" भा० १२०६ इति तत्त्व
डः। प्रा० १ पाद । "विधादे वेत्रांतीभो, पञ्चाषा केउगो घवा
हुमुमा ।" पाद० ना० ६८ गाथा । चक्रामिहाऽऽदिद्राज्जुनापे-
ते, मन्देशा० ३३७० । गणनमिहाऽऽदाविल्लसने, खी० । धवल-
कणराहते, प्रायः हस्तिनापुरावरिचिनि (ज्ञा० १ ध्रु० अ०)
निर्घृकट्यये लोकप्रसिद्धे, रा० । प्रज्ञा० ज्ञा० । श्या० म० ।
विषा० मन्त्रधरे, सौ० १ प्रति० डा० ।

पद्माङ्गपद्माङ्ग—पद्माङ्गतिपद्माङ्ग—अङ्ग०। मध्यमेन्द्रे, अङ्ग० १
प्रति०। “स्वपद्माङ्गपद्माङ्गमङ्ग”। सह पद्माङ्गय वर्यत वर्यति
स्वपद्माङ्ग, तच्च तेषां पद्माङ्गमतिपद्माङ्गया पद्माङ्गा सा अति-
पद्माङ्गा, तथा मङ्गिर्यत यत्नयति प्रकृ० १ पद०।

पदानाहरण—पताकाहरणम्—न०। पताकायाश्चरित्राऽप्यध्वनि-
जनयत्याह्वये ग्रहस्य पताकाहरणम्। चित्रिणीयया पताकाह-
रणे, 'एषाम् महत्पुण्ड्रवस्त्रवाणां वस्त्राणाह्वयः' लोकं विमल-
हृदयः समुज्ज्वलः वस्त्रमामयः इत्येव। पञ्चजने वस्त्रेण, प्रत्येयं यत्
युष्माकंशिरसां गुणेन प्रकल्पयान् स हृदयपर्यं पुराणं दृष्ट्वा युष्माकानि
पताकां हरीन्मुज्ज्वलान् एवमस्मिन् पतिङ्गलाऽऽह्वये मुद्रावधेयः
नारकः समुज्ज्वलचरित्रिणीयस्त्रिप्रकः। मायुः प्रयत्नतोदात्ता-
श्चरित्राऽप्यध्वनापताकाया हृदये कल्पन्ति। मायुः स्रष्टा० च०।

पङ्क्याण-पर्याण-न० । “ पर्याणे मा वा ” ॥ ८ १ । २५३ ॥ प
र्याण रम्य डा इत्यादेशो भवति वा । णि रम्य विशिष्टस्य मः ।
“पङ्क्याणं । पल्लवाण । ” प्रा० १ पाद ।

पहाडी-पट्टा-खां० । पट्टममूहं, ६५० ।

मुत्तूणं माधूणं, तेणं गदितो पञ्चत्थम् ।

हेह्वा उवरिम्मि ठिंन, मीमम्मि पन्नाल्लिववहारो ॥५०५॥

साधूनामवकाशः मुक्त्वा तेन पूर्वव्यामिता शयनारणेन वक्रयिक-
स्य नाटकं गृहीतं; गृहीत्या च प्रोषितं; तांस्-प्रोषितेन अवस्ताह-
क्रयिकस्य नाममुपरि मास्ते साधवः; अथवा-अवस्ताह साधूनां
लिताः साधवः उपरि मास्ते वक्रयिकस्य दक्षम, एताभिः प्रमुक्त-
यः

ते। एवमिधे स्त्रियानां यदा शास्त्रायां साधय उपरि मांशे वक्रयि-
कस्य आपन्नं तदा पडाशो गन्तवि भागमस्योपरीति न काचित्सा
भूतो जनिः । अथ वक्रायकस्य आपन्नमथस्त्राय शास्त्रायामुप-
रि मांशे निष्ठुति साधयः पडालीं च गन्तवि तदा वक्रायकस्त्रि-
त्ययि उपरि मांशे पडाशो गन्तवि, तत्र साधूनां कष्टं, मम तु भा-
गमथस्त्राय शास्त्रायां ततो विनश्यतीति एव चिन्तयित्वा प-
डालीं न जादयति, तत्र यद्यप्येवमिधे कश्चित् न जादयति तदा इव
बहाराः कर्तव्यः, इव बहारेण जादयितव्य इति । इयं ७ उ० । वृ० ।
पत्नी, दे० ना० ६ वग ६ माथा ।

पदि-प्रति अर्थः ० । "प्रत्याशः ॥" । उ० । १२०६ ॥ इति तस्य
हः । प्रतीये, प्रतिफलये भयः । आभिमुखये, अ० प्र० २० पाहु० ।
प्रतिपेक्षे, विशेषे । आचा० । बोधायाम्, आ० म० १ अ० ।
प्रतिपाद्यते, आ० सू० ४ अ० ।

पडिअ-देशी-विधा-देन, दे० ना० ६ वग १२ माथा ।

पडिअगम-अनुगम-ध० । अनुगमने, "अनुगमनेः पडिअगमः"
। ना० ४ । १०७३ इति सूत्रेण 'पडिअगम' आदेशः 'पडिअगमइ'
अनुगमजानि । प्रा० ४ पाद ।

पडिअउज्जअ-देशी-उपाधाय, दे० ना० ६ वग ३१ माथा ।

पडिअमित्त-प्रत्यमित्त-पुं० यः पूर्वमित्त भूत्वा पक्षादमित्तं
यातः तस्मिन् शब्दे, आ० सू० १ अ० । जी० ।

पडिअर-देशी-सु० मुल, दे० ना० ६ वग १७ माथा ।

पडिअस्त्री-देशी-स्त्रीरति, दे० ना० ६ वग ७ माथा ।

पडिआगय-प्रत्यागम-न० । प्रत्यागमने, आ० सू० १ अ० ।

पडिआयगय-प्रत्यागमनियत-त्रि० । आगमनमागमने प्र-
नियतफलस्य, उक्तं, इति ११ उ० ।

पडिआर-प्रतीकार-पुं० । चिकित्सायाम्, आ० व० ४ अ० ।

पडिअत्तरण-प्रत्युत्तरण-न० । नास्ति कयाऽसकृत्तस्य, नि० सू०
१ उ० ।

पडिअल्लिअ-देशी-कृतार्थे, दे० ना० ६ वग ३२ माथा ।

पडिकता-प्रतिकर्तु-त्रि० । चिकित्सक, इति १७ उ० । ४ उ० ।

पडिकरिय-परिकृत-त्रि० । कृतसंज्ञाऽऽदिनामप्राक्, विपा० १
सू० २ अ० । म० ।

पडिकस्य-परि (प्रति) कर्त्तु-न० । शुभाश्लोत्पादने, इति १०
उ० । यस्मात्पाऽऽद्वैतद्वैतसाधनाऽऽदि, इति १५ उ० २ उ० ।
सद्द्वैतसाधनाऽऽदि के पाटीप्रसिद्धे, इति १५ उ० ३ उ० । वसत्यादि-
संरक्षणे, इति १० उ० ।

पडिकमविमुक्ति-परि (प्रति) कर्मविमुक्ति-स्त्री० । परि-
कर्मणा वसत्यादिसंरक्षणलक्षणं क्रियमाणं संवस्य विमु-
क्तौ, इति १० उ० ।

पडिकमावधाय-परि (प्रति) कर्मावधान-पुं० । यस्मात्पाऽऽद्वे-
तद्वैतसंवाऽऽदिनाऽऽकृत्यायाम्, इति १५ उ० २ उ० ।

पडिकय-प्रतिकृत-न० । प्रत्युत्तरारे, इति १५ उ० ३ उ० ।

पडिकिति-प्रतिकृति-स्त्री० । स्थापनायाम्, आचा० १ सू० २
अ० १ उ० । कृते कार्ये यः क्रियते विनयः स प्रतिकृतिरूपत्वा-
त् प्रतिकृतिः । औपचारिकविनयमर्थे, इति १ उ० ।

पडिकुड-प्रतिकुष्ठ-त्रि० । निवारिते, पडा० ४ वि० ० । नि० सू० ।
स्था० । निराकृते, इति १ उ० तत्र । पि० ।

पडिकुडकुड-प्रतिकुष्ठकुड-न० । हिरेनमाय निषिद्धकुलं, प्राति-
कुष्ठकुलं द्विविधम्-इत्यरं, यावत्तदधिकं च । इत्यरं सूतकमुक्तम् ।
यावत्तदधिकमभ्यासम् । इति १५ अ० १ उ० ।

पडिकुडिल्लगदिअस-प्रतिकुष्टदिवस-पुं० । इत्यस्यैव प्राकृते स्वा-
र्थे प्रतिकुष्टा एव प्रतिकुष्टदिवसाः, ते च प्रातिकुष्टदिवसाः ।
प्रतिपिकृतिवत्संबु, "पडिकुडिल्लगदिवसं, पञ्जडा अर्धमि च नव-
मि च । उडि च चरति या-रति च होमि पि पक्वत्वां ॥१॥"
इति १ उ० । सेवाऽऽदित्याह वा द्विविधम् । प्रा० २ पाद ।

पडिकूलग-प्रतिकूलग-त्रि० । स्वयाऽद्विष्टात् वा द्विष्टम् । प्रा०
२ पाद । प्रातिपत्तिरिति, प्रश्न० १ अ० ४ द्वार । प्रत्यनीक, इति ३
उ० ४ उ० । विपरीतवृत्तां, इति ४ उ० ३ उ० । अनाभिमेते,
आचा० २ सू० १ सू० २ अ० २ उ० । द्विपिणि, आचा० १ सू०
२ अ० ३ उ० ।

पडिकूलमामि (ण)-प्रतिकूलजापित्त-त्रि० । प्रतिकूलं प्राति-
लोमे मायेन वक्तव्यंशीलः प्रतिकूलतार्या । उक्तं १२ अ० ।
सम्मुखवादिनि, "अउक्तं यथायं पडिकूलजासी, पनाससं किं
तु सगांसि अर्धे ।" उक्तं १२ अ० ।

पडिकुल्लया-प्रतिकुल्लया-स्त्री० । विरोधितायाम्, इति १४ उ० ।

पडिकुल्लयण-प्रतिकुल्लयचन-न० । प्रस्तुतस्य मधुपेयचोभिर्मा-
समर्जितपाथमानस्यरतिपुरभाषणं, इति १७ उ० तत्रैव ।

पडिकुल्लिय-प्रतिकुल्लित-त्रि० । प्रातिभाषितं, नि० १ सू० १
वग ६ अ० ।

पडिकुल्लित-प्रतिकुल्लित-त्रि० । निवृत्ते, आ० म० १ अ० । आ०
सू० । मर्वातिचारप्रतिनिवृत्ते, पा० ।

पडिकुल्लित-प्रतिकुल्लित-त्रि० । निवृत्तस्य, मिथ्याजुष्टते
दातव्यं, आ० म० १ अ० ।

पडिकमण-प्रतिक्रमण-न० । प्रतीत्यगुपसरोः प्रतिपाद्ये वर्त-
ते । "कमु"वाह्यकृपेस्य लुप्तकृतस्य प्रतीये प्रातिकुल्लितं वा क्रम-
णं प्रतिक्रमणम् । एतदुक्तं, जयति-शुभयोग्याऽशुभात् संक्रा-
न्तस्य शुभेष्वेव प्रतीये प्रातिकूल वा प्रक्रम प्रतिक्रमणमिति ।
उक्तं च-

"स्वस्थानाद्यत् परस्थानं, प्रमादस्य वशाद्गतः ।

तत्रैव क्रमणं नृपः, प्रातिक्रमणमुच्यते ॥ १ ॥

साथोपशमिकाट्टावा-द्वैतविकस्य वशं गतः ।

तज्जाऽपि च स पवार्थः, प्रातिकूलं गमात्समुत्तः ॥ २ ॥

प्राति इति क्रमणं वा प्रतिक्रमणं, शुभयोगगु प्रातिप्रतिफलमित्य-
र्थः उक्तं च, "प्रतिप्रतिचिन्तनं वा, शुभयोगयोगेण मोक्षकं हेतु । नि-
शत्यस्य वतये-तज्जा कृते प्रातिक्रमणम् ॥१॥" शुभयोग्याऽशुभा-
योगान्तरं क्रान्तस्य शुभेष्वेव योगेषु गमने, आ० ४ अ० । य० ।

प्रतिनिवृत्तौ, उक्तं २६ अ० । स्वाद्यं प्राणं मिथ्यादुष्कृतदाने, ग०
१ अथि० । स्वा० । पंच० । स्वा० । पञ्च० । प्रच० । अ० । प्रतिकाम-
कप्रतिक्रान्तव्यौ । प्रतिक्रामकव्याख्या—“युद्धमंग्रे” स्तुतिप्रथम् ।

(१) इह च यथा करणान् कर्मकर्त्रोः सिद्धिः तद्वदतिरेकण
कारणत्वात्पुनरेव, एवं प्रतिक्रामादपि प्रतिक्रामकप्रतिक्रान्तव्य-
सिद्धिरित्यतस्त्वयमव्याप्त्युत्तराह नित्यकरः—

पडिकमणं पडिकमणो, पडिकमिअव्वं च आणुपुण्णीए ।

तीए पच्चुप्पवे, अणगाए चेव कात्तामि ॥ १ ॥

प्रतिक्रमणं (निरूपितशब्दाद्यर्थम्, तत्र प्रतिक्रमयतीति प्रतिक्राम-
कः कर्ता, प्रतिक्रामितव्यं च कर्म अशुभयोगलक्षणमातुपुण्यां
परिपाठ्या अनीने अनिक्रान्ते प्रत्युत्पन्ने वर्त्तमानेनागते चैव
एवमेव, काले प्रतिक्रमणाऽऽदि योयमीति वाक्यशेषः । आह-
प्रतिक्रमणमनीतिविषयम् । यत् उक्तम्—“अनेने पडिकमामि प-
च्चुप्पवं संयोराम, अणगाय पच्चक्खामि ।” इति । तत्कथमिह का-
लश्रेये योयमेव इति ? उच्यते—प्रतिक्रमणशब्दो हाशुभयोगवि-
निवृत्तिमाश्रयः सामान्यपदः परिशुद्धत, तथा च सत्यान-
विषये प्रतिक्रमणं निश्चङ्कारणाऽशुभयोगविनिवृत्तिरेव प्रत्युत्प-
न्नविषयमपि सेवरङ्कारणाऽशुभयोगविनिवृत्तिरेव अनागतविषय-
मपि प्रत्याख्यातङ्कारणाऽशुभयोगविनिवृत्तिरेवेति न दोष इति गा-
थाऽङ्कार्यः ॥ २ ॥

साम्प्रते प्रतिक्रामकलक्षणप्रतिपादनायाऽऽह—

जीवो उ पडिकमणो, असुहणं पावकम्पयोगाणं ।

जाणपसत्था जोगा, जे तेन पडिकमे माह् ॥ २ ॥

जीवः प्राक्निरूपितशब्दाद्यर्थः । तत्र प्रतिक्रामनीति का-
मकः, तुष्टशब्दो विशेषणार्थः । न सर्व एव जीवः प्रतिक्राम-
कः किं तर्हि समग्रहृष्टिरप्युक्तः । केषां प्रतिक्रामकः ? अशु-
भानां पापयोगानामसुहृष्टारणां पापकर्मव्यापाराणामित्यर्थः ।
आह—पापकर्मयोगा अशुभा एव जवन्तीति विशेषणानर्थ-
क्यम्, न, स्वकृपास्वाक्यानामपराधस्य, प्रशक्तौ च तौ योगौ
ह भवान् च प्रशस्तयोगौ च भवानप्रशस्तयोगा ये तानश्चि-
कृत्य न प्रतिक्रमेत न प्रतीये वर्त्तेत साधुः, अपि तु तान् सं-
येत, प्रमोयोगप्राप्त्याप्यकृपावर्त्ता येन पुनश्च भवानग्रहण, प्रशस्त-
योगोपादानात् भवानमपि धर्मशुक्लनेदं प्रशस्तमवगमनमर्थम् ।
आह—यथोद्देश निर्देशः—“इति स्वायमुल्लङ्घ्य किमिति प्रतिक्र-
मणमनभिर्धाय प्रतिक्रामक उक्तः ? तथाऽऽद्यगाथागतमातुपुण्य-
प्रदं चानिश्चित्य इति ? उच्यते—प्रतिक्रामकत्वाल्लवकत्वा-
त्तत्प्रशोधनस्याथ क्रियाया इत्यर्थः । इत्यर्थेनोपस्थासः क-
रमाश्च क्रियत इति चेत् ? प्रतिक्रमणाध्वनानात्तानिपन्नानिक्के-
पवधानशालस्येयत्वं विस्मरणेण शायार्थः । उक्तः प्रतिक्रामकः
साम्प्रते प्रतिक्रमणव्यावसरस्तत्त्वदर्शयं पथोपदेश्यैः चकवः सु-

राह—

पडिकमणं पडिचरणा, परिट्टरणा चारणा निअत्तो अ ।

निंदा गरिहा सोढो, पडिकमणं अट्टहा होइ ॥ ३ ॥

प्रतिक्रमणं तत्पन्नां निरूपितमवाप्तुना ज्ञेयं निरूपयते, तन्-
पुनर्नामाऽऽदिभेदतः शोका जनिता । तथा चाऽऽह—

नामं उवणा द्वापे, खिचे कोडे तद्देव जावे अ ।

एमा पडिकमणस्य य, निक्खवे ठव्विहो होइ ॥ ४ ॥

तत्र नामस्थापने गतायेः, उच्यते प्रतिक्रमणमातुपुण्यसमग्रहृष्ट-
प्रवादिनिमित्तं वा तपपुण्यस्य निहृष्टस्य पुस्तकाऽऽदिव्यक्तं वा ।
केचप्रतिक्रमणं याम्भन्ने केच व्यावर्धयेत क्रियते या, यतो वा प्रानि-
कम्यते खलाऽऽदेरिति । काश्चप्रतिक्रमणं हेथा ध्रुवम, अध्रुवं च ।
तत्र ध्रुव जरेरान्वेष्टेयुः प्रथमजर्मनीयकर्तो ध्रुवपराधा भव-
तु वा मा वा ध्रुवमुत्पत्तकालं प्रतिक्रम्यते । प्रथमनीयकर्तोयैषु
तु अध्रुवं कारणजाले प्रतिक्रमणमिति । सावप्रतिक्रमणं हेथा-प्र-
शस्त, चाप्रशस्तं च । अप्रशस्तं मिथ्यात्वाऽऽदेः, प्रशस्तं सत्यत्वा-
ऽऽदेरिति । अथवाचन एवोपपुण्यस्य समग्रहृष्टरिति प्रशस्तेनाश्च-
अधिकारः । प्रतिक्रमणा व्याकथयते—“चर” शान्तभक्तुणोर्धिरस्य-
स्य प्रतिपुष्टस्य ह्युत्पन्नस्य प्रतिक्रमणेन जवति, प्रान्तेषु तेष्व-
धेषु चरयं गमनं तेन तेनाऽऽमिवप्राप्रकारेणिति । आचवे ४ अ० ।
आ० म० । (प्रतिक्रमणाऽऽदीनां व्याख्या स्वचरस्थाने)

सम्प्रति विनेयानुग्रहाय प्रतिक्रमणाऽद्विपदानां यथाकर्म हृष्टा-
न्तान् प्रतिपादयिष्याह—

अच्छाणे पामाण, दुष्काए विमोओअण तलाए ।

दो क्खोअणो पद्माणि—अयं य वर्यं अ अग्रप अ ॥ १ ॥

अधानः प्रामादः दुष्कथायः निषतो जतनकाण द्वे कस्य प-
निमारका च खल्वे चागदश्च । आचवे ४ अ० ।

तत्र प्रतिक्रमणं पद्मदृष्टान्तः—

“पुणे काऽपि नृपः काऽपि, सीधं कर्मसुता वदिः ।

सुत्रमाचोदयिष्ये, दिने न्यास्य च रक्ताकृतः ॥ १ ॥

ऊचे च यदि कोऽप्यतः, प्रविशे-मार्थ एव सः ।

अपमर्पयैत्येकै-सैरैव मोक्षः पुनर्लभः ॥ २ ॥

व्यासिमानां च निर्णो द्वौ, श्राव्योः प्रविशतां नैव ।

रक्तैर्दृग्गदृष्टा-वृत्तां तैः क्षिप्यासाज्जिः ॥ ३ ॥

अरे ! प्रविष्टा किमिह, घृष्ट एकोऽव्यक्तयोः ।

दोषः कोऽपि निर्विशेष-नैर्दृश्यस्त इतः स तैः ॥ ४ ॥

जीतो द्वितीयस्तेष्वेव, पदेष्वप्यष्टाङ्गमात्रं तान् ।

अज्ञानं प्रविशं मा मा, हतस्याऽऽदेशकारणम् ॥ ५ ॥

उत्त, स्तेयार्थं नैरेव, पदेष्वप्यवसर्पसि ।

तस्मिन्नेत्येव भीतोऽस्ते, तथाऽपि दुर्मोक्षकैः ॥ ६ ॥

जोगमोर्ग स मज्जे-ज्जायोगो च परोऽप्यन् ।

इयं उच्यते प्रतिक्रान्ति-मार्गे चोपनयः पुनः ॥ ७ ॥

राजा तीर्थक्षोऽप्याथ, संशयो रस्य इत्यवक् ।

प्राश्नेषणं व्यतिक्रान्तः, स एकेन कुमायुना ॥ ८ ॥

सुहते रक्तैः गता-द्वेषाऽऽदेः सुविचिरे भवे ।

कल्पते दुर्मौलैर्म-मरणानि पुनः पुनः ॥ ९ ॥

यस्तु प्रमाददोषेण, जायतेनिक्रान्तस्ययमः ।

प्रतिक्रामति समार-भीकनैरेव दृग्गदैः ॥ १० ॥

स निषाणसुखाऽऽमोर्ग, जायते मुनिपुङ्गवः ।

अर्था प्रतिक्रमणायां, दृष्टान्तो दृष्टितोऽस्तु ॥ ११ ॥ ”

आ० ५० ४ अ० ।

साम्प्रते प्रत्येदं यथा अमणनेयं शुद्धिः कर्तव्या तथा मालाका-
रदृष्टान्तं चेतस्त्रिनिषायप्रतिपादयिष्याह—

अज्ञोअणमालुब्धेण—विअभीकरयं च भावसेही अ ।

अलोलोऽभिम आरा-हणा अणालोहप भयणा ॥१९॥

अवलोकनमाशुञ्चने विकट्टीकरणं च ज्ञावशुद्धिश्च, यथेदं क-
श्चिन्नपुष्पमाश्राकारः स्वस्याऽऽयामस्य सदा तद्विषयमवलोकने
करांत- किं कुसुमानि सममुत्त नैति दृष्ट्वा तेषामाशुञ्चने करांत,
प्रधानमियथः । ततो विकट्टीकरणं विकालनमुकुलानां च सुकुल-
तामां जेदने विभजनमित्यर्थः । यशुद्वात् पश्चाद् ग्रन्थने
करांति, ततो प्राडका शुद्धेन, ततोऽस्याभिलषिताथेताभो
प्रवर्तते । भावशुद्धिश्च चित्तप्रसादलक्षणम्, अस्या एव विवर्जि-
तत्वात्, अयंस्तु विपरीतकारी मालाकारस्तस्य न भवति, एव
साधुरपि कृतापार्थक्ययुक्तम् । ऽऽद्वैत्यापारां सुखाराऽऽदिनुमिप्र-
त्ययपुत्र्या प्रातविरोहः कायास्तस्योऽनुप्रेक्षते, सूत्रं गुरौ तु स्थिते
द्वैतिकाऽऽवश्यकस्य मुख्यविक्षेपाप्रत्ययपुत्र्याऽऽद्वैतः कायास्त-
सैनस्ववर्णकं करोति, पश्चादाशुञ्चने स्पष्टद्वैताऽपराधप्रवर्णनं,
ततो विकट्टीकरणं मुकुलधूमामपराधानां विनञ्जनं, चशब्दा-
लोचने प्रतिनेचनामुलंभिते प्रथने, ततो यथाकमं गुरौगिनिपे-
करोति, एव । कुर्वते भावशुद्धिपत्रायने, औदयिकभावात्
ज्ञायांमार्गिकप्रारम्भित्यर्थः । इत्यमुक्तं प्रकारेणाऽऽलोचने
गुरौपराधशब्दे निवेदिने आश्रयता मोक्षमार्गाऽऽख्यकृता भवति,
अनालोचने आनिवेदिने भजना विकल्पना-कदाचिद् भवति,
कदाचिच्च भवति ।

तत्रैवं भवति-

" आश्रयणापरिणामो, सम्मं संपट्टिमो गुरुमगासं ।
जह अत्रो ह कांक्षे, करेज्ज आराहभां तहं वि ॥ १६ ॥ "
पथं तु न भवति ।
" इहं प मारयेणं, यदुत्तुयमवण वा वि डुक्कचियं ।
जा न कहं ड गुरुयं, न ह्वां सा आरादभां भणिआ ॥ १७ ॥ "
इति गाथायः ।

इत्थं चाऽऽलोचनाऽऽदिना प्रकारेणोभयकालं नियमत एव प्र-
थमचरमनीयकरतोयं सानिचारेण निरनिचारेण वा साधुना
शुद्धिः कर्तव्या, मध्यतोयकरतोयं तु पुनर्वि किं त्वत्तत्त्वाचरत
एव शुद्धिः क्रियते । आश्र० ४ अ० ।

सपट्टिक्रमणो धम्मो, पुरिमस्स य पट्टिक्रमस्स य जिणस्स ।

मज्झिमयाणं जिणानां, कारणजाए पट्टिक्रमणं ॥ १८ ॥

सप्रतिक्रमणो धर्मो कर्तव्यः, कस्य च जिमस्स ततोयं सा-
धुना ईर्यापथ्यागतेन सुखाराऽऽद्वैतविके कजनकालं चापराधो
भवतु वा, मा वा, नियमतः प्रतिज्ञातव्यं, शुभवाप्रासादबहु-
त्वाच्च । एतेष्वेव स्थानेषु मध्यमानां जिनानामजिनाऽऽदीनां पा-
श्रव्यर्थ्य-तानां कारणे जाते अपराध एवापेक्ष सति क्रमणं
तद्वै भवत्यशङ्क्यात्, प्रमादरहितत्वात् इति गाथायः ॥ १८ ॥

तथा चाऽऽद्वैतप्रत्यकारः-

ओ जाहं आवसो, मो हु अन्नपरमि उणम्मि ।

मो ताहं पट्टिक्रमं, मज्झिमयाणं जिणवराणं ॥ १९ ॥

यः साधुरिति योगः यदा यमिककाले पूर्वाह्णऽऽदीं आपणः
प्रसाभ्यतः प्रसिद्ध्यानि प्राणालिपानाऽऽदीं स तद्वै तस्य स्थान-
स्य एकाग्रयेव गुरुप्रत्यक्षं वा भित्तिभाति, मध्यमानां जिन-
वराणांमिति गाथायः । आश्र० ४ अ० । जीत० । कस्य० ।
कु० । प्रव० ।

अथ प्रतिक्रमणद्वारमाद-

सपट्टिक्रमणो धम्मो, पुरिमस्स य पट्टिक्रमस्स य जिणस्स ।

मज्झिमयाणं जिणानां, कारणजाए पट्टिक्रमणं ॥ १९ ॥

सप्रतिक्रमणः सत्यकालं यद्विद्याऽऽवश्यककरणयुक्तो धर्मः पू-
र्यस्य पश्चिमस्य च जिनस्य तोयं भवति, ततोयं साधुनां प्र-
मादबहुलत्वात्, शरुत्वाच्च । मध्यमानां तु जिनानां तोयं का-
रणजाने तथापि अपराधे उत्प्ले सति प्रतिक्रमणं भवति, त-
तोयं साधुनामशङ्क्यात्, प्रमादरहितत्वाच्च ।

अथाऽस्यामेव पूर्वाह्णं व्याचष्टे-

गमणाऽऽगमणविषये, सायं पात्रो य पुरिमचरिमाणं ।

नियमणं पट्टिक्रमणं, अतिवारां होह वा मा वा ॥ २० ॥

गमनाऽऽगमनेषु चैत्यवन्दनाऽऽद्वैतकार्येषु प्रतिश्रयानिर्गत्य हस्तश-
तापवरतां गत्वा भूयः प्रयागमने (विषयं सि) हस्तशतमये-
ऽप्युच्चारणाऽऽद्वैतः पट्टिक्रमणे कृते नवा सायं संख्यायां प्रातश्च
ज्ञाने पूर्वेचरमाणं साधुनामनिचारां भवतु वा, मा वा, तथापि
नियमनैतेषु प्रतिक्रमणं भवति ।

परः प्राऽऽद्वैत-

अतिचारस्स उ अमती, एणु होति गिरत्तयं पट्टिक्रमणं ।

ए भवति एवे चोदगं, तस्य इमं होति छातं तु ॥ २१ ॥

अतिचारस्याऽऽमत्यजाये न तु निरर्थकं प्रतिक्रमणं भवति ।
सुराहा-ए चोदगं । एवं त्वत्कं प्रतिक्रमणस्य निरर्थक्यं
न भवति न घटते, किं तु सार्थकं प्रतिक्रमणम् । तत्र च
सार्थक्ये इदं ज्ञानमुदाहरणं जयति ।

मति दोमे होअगदो, मति दोमो गलिय तो गदो होति ।

वितियस्स हणात दोमे, ए गुणं दोसं व तदभावा ॥ २२ ॥

दोसं हंतुं गुणं, करोति गुणमेव दोसरहिते वि ।

ततियं तित्तिगच्छकरस्स उ, रमायणं दीक्किसुत्तस्स । २३ ॥

जति दोसो तं उदिति, असेतदोसमि एज्जं कुणइ ।

कुसलनिगिच्छिरमायण-सुवर्णाधिभिदं पट्टिक्रमणं ॥ २४ ॥

यमस्स रसो पुनो अहं वल्लो । नेण वि तथं अणाययं किं वि
तहाविदं रमायणं करायेवि जेण मे पुनस्स कयाहं रोगो न
हों सि येजा लहाविद्या । मम पुनस्स (तान्तिगच्छं करेह) जेण नि-
होसं होह । ते भगिनि-करेमां । राया जणह-कोरसायि तह आ
सहाणि ? एवो मणह-मम ओत्तदोसं जहं रोगो अरिय तो च-
वसमिह, अहं तनियं ते चैव जीवंतं मारेह । विहो मणह-मम
ओसहं जहं रोगो अरिय तो चवसमिह, अहं तनियं तो न गुणं न
होसं करेह । तहो जणह-जहं रोगो अरिय तो वल्लुज्जोव-
णलावसुणवा पारंणमह, अपुवोयं य रोगो न पाउधमल्ल । एवमा-
यणिकरक्षा तस्या वरजेण किरिया कारिया । एव मम पि पट्टिक्र-
मणं जहं अहयारोदोसो अरिय तो तमि विमोहिं करोति । अहं
नरिय अहयारां तो चारिस्सं विसुत्तं करेह । अजिनयकम्मरा-
कस्स य आगमं निहंमह । अथाक्षरगमनिका-मध्यमवैश्वर्यो-
वक्षेन सति दोषे रोगसंश्रये जगत्पुत्र्यमाने अगदो तारोगो भ-
वति । यदि पुनर्दोषो नास्ति ततः प्रत्युत गदो रोगो भवति ।
द्वितीयस्य तु वैश्वर्यवत् रोगं हन्ति तदभावे दोषाभावे

शुणं न दोषं करोति । तृतीयस्य तु दोषं इत्या शुणं करोति, दोषरहितेऽपि च शुणमेव वर्णाऽऽदिपुष्टयभिनयराभावाऽभ्यक्तं करोति । तत्तत्तृतीयसमाधिकरस्य तृतीयस्य वैयस्य रसायनं क्षयकस्तुनस्य योषोमिति कृत्वा राक्षा कारिणम् । एवं प्रतिकमणमपि यद्यनोचारसङ्गत्या दोषा भवन्ति ततस्ते जिनास्ति, अथ नास्ति दोषः ततोऽस्ति दोषे मदनो कर्मानन्तरं करोति; एवं कुशलाचारिकमस्य तृतीयवैयस्य रसायनेनोपनीतम् । पनयं प्रापितमिदं प्रतिकमणं मतमस्यम् । तं प्रतिकमणमुद्धारम् । ५०६ उ० ।

(२) पञ्चविधप्रतिकमण-

पञ्चविधे पट्टिकमणे पद्यते । तं जहा-आमन्दारपट्टिकमणे, मिच्छतपट्टिकमणे, कसायपट्टिकमणे, जोगपट्टिकमणे, जात्रपट्टिकमणे ।

इदं च विषयमेवार्थवच्चयेति । तत्राऽऽध्वजद्वाराणि प्राणातिपा-
नाऽऽदीनि, तेषां प्रतिकमणं निवर्त्तनं, पुनरुत्पन्नमित्यर्थः । आ-
ध्वजद्वाराप्रतिकमणमनयमप्रतिकमणमिति हृदयम् । मिथ्यात्वम-
निकमणं यदाभोगानामोपसङ्गमाकृतिमिथ्यात्वमनं तद्विपु-
ल्वरेव कथाप्रतिकमणम् । योगप्रतिकमणं तु यन्मनोयजनका-
वयथापाराणामशोभनानां व्यवर्त्तनमित्याध्वजद्वाराऽऽदिप्रतिक-
मणमेव विधत्तान्पशुषां भावप्रतिकमणमिति । आद्य च-

"मिच्छन्तं न गच्छत, न य गच्छादह नापुञ्जाह ।

जं मणयइकाण्ठि, तं भाणय जावपट्टिकमणं" ॥ १ ॥ इति ।

विशेषविधत्तायां तृका पत्र कारो ज्ञेयाः । यदाह-

मिच्छन्तपट्टिकमणं, तद्वैव अम्यजमे पट्टिकमणं ।

कसायान पट्टिकमणं, जोगान च अप्यस्त्रधानं" ॥ १ ॥ इति ।

स्था० ४ उ० ३ उ० ।

(३) पञ्चप्रतिकमणम-

छविद्वे पट्टिकमणे पद्यते । तं जहा-उच्चारपट्टिकमणे, पासवपट्टिकमणे, इत्तरिप, आवकट्टिप, जं किंचि वि-
कृतासामणित्तिप ।

(छविद्वे पट्टिकमणेऽप्यादि) । प्रतिकमणं द्वितीयप्रायश्चित्त-
प्रेक्षकणं मिथ्यादुष्कृतकरणमिति ज्ञायः । तत्रोच्चारोत्तरं
विधाय यदायोपायका प्रतिकमणं तद्विचारप्रतिकमणमेवं प्र-
क्षयविषयमपति । उक्तं च-

"इत्तारं पासवप, भूमीप बोसिरिणु उवउत्त ।

ओसरिणु तंता, इरियावाहियं पट्टिकमणं" ॥ १ ॥

बोसिरद मन्तगच्छद, न पट्टिकमणं य मन्तग जो उ ।

साह पट्टिकमणं, तन्मण पाट्टिकमे सो उ" ॥ २ ॥ इति ।

(इत्तरिप ति) । इत्तरं स्थकट्टिकादि कैवल्यकरात्रि-

काऽऽदि (आवकट्टिप ति) । यावत्पक्षिकं यावज्जीविकं महा-

प्रतमत्परिहानाऽऽदिदृष्य, प्रतिकमणायं वाऽप्य निवृत्तिसङ्गणा-

स्वर्णयोगादिति । (जं किंचि मिच्छति) खेलमिषणावाधिविजि-

सिणोऽभोगानामोपसङ्गमाकाराऽऽद्यमयमस्वरूपं यतिकज्जिम्-

दया असम्बद्ध तद्विषये मिच्छेदमित्येवं प्रतिकमणपूर्वकं मिथ्या-

दुष्कृतकरणं यन् किञ्चिमिथ्याप्रतिकमणमिति । उक्तं च-

"संजमेजोगे अष्टु-द्विपस्स जं किंच तद्वयमायिरियं ।

मिच्छ-पयेत्ति दिया-णिकुण मिच्छन्त कायव्यं" ॥ १ ॥ इति ।

स्था० ६ उ० ।

तथा-

खेलं सिषाणं वा, अथमिलेहापमजिज्जं तह य ।

बोसिरिय पट्टिकमण, तं पि य मिच्छाकर्द इ" ॥ १ ॥ इत्यादि ।

तथा- (बोमणतिप ति) स्वापमानिकं स्वयनस्य सुसिक्कि-

याया अमनऽवमाने अयं स्वापमानिकम् । सुसिस्थिना हि इयं

प्रतिकमणि साधव इति । अथवा-स्वप्नो भिक्खवो विक्ख-

स्वरुपाऽस्ती विजिगः स्वप्नस्तव जयं स्वापमानिकम् । स्वप्नवि-

शेष हि प्रतिकमणं कुर्वन्ति साधवः । यदाह-"गमणागमण-

विहारं, सुते वा सुमिणदमणे राओ । नाया मइसनारे, इति-

यावद्विषया पट्टिकमणं" ॥ १ ॥ यतः-"आउलमाउत्तयाप सा-

वणवत्तिवाप" इत्यादि प्रतिकमणमुच्यते । तथा स्वप्नप्रणायानि-

पानाऽऽदिव्ययंया प्रतिकमणद्वारा कायासंगेन कृणप्रतिकम-

णमेवमुक्तम् । पणियइमुसावाप, अद्वस्मेदुपुगपराह खेव ।

सयमेग तु अणुणं, ऊतासाणं भवेउत्ताह । १ ॥" स्था० ६ उ० ।

(४) अधुना यत्तुक्तं सप्रतिकमणं धमे इत्यादि तत्प्रतिकमणं

दैवानिकाऽऽदि भेदेन निरूपयथाह-

पट्टिकमणं देसिअ ग-इअं च उत्तरिअपावकट्टियं च ।

पट्टिकमणं चाउत्तमाभिअ-नवच्छरि उत्तमपे अ ॥ २ ॥

प्रतिकमणं प्राकृतिकपशुशङ्कायै वैयमिकं द्विवर्त्तमानं, रा-

त्रिकं रजनिनन्दनम्, इत्तरं स्वप्नकारालिकं द्वैवात्मिकप्रतिकम-

णमिदं यावज्जीविकं यनाऽऽदिलक्षणं, पट्टिकं पञ्चानुचार-

निवृत्तम् । द्वैवात्मिकेनैव शोचिन् सप्रतिकमणं पात्तिकाऽऽदि क-

मथमे शिष्यतेन गृहगृहगोत्र- "जह गेदं पट्टिकमणं पि साहियं

नह वि पक्खन्तरीप । मादिज्जो सविनन, पव इहं वि नाय-

व्यं ॥ १ ॥" एवं चानुमानिक मन्त्रस्विकम् । पनानि हि प्रानता-

न्येव, उत्तमायं च भक्तप्रणयन्येन प्रतिकमणं भवन्ति, निवृ-

त्तिरूपवात्तस्येति याथासमुदायः ॥ २ ॥ आद्य० ४ उ० ।

यावत्पक्षिकं प्रतिकमणम-

उच्चार पासवणं, खेलं मिषाणप पट्टिकमणं ।

आजोगमणाजोगं, महमकारं पट्टिकमणं ॥ २४ ॥

उच्चारं पुरीये, प्रधनं सूत्रं, खेलं श्रेष्ठमणं, सिङ्गलिकं ना-

सिकोद्वेव श्रेष्ठमणं द्युत्तरे सति सामान्येन प्रतिकमणं भ-

वान्ति ॥ २४ ॥ आद्य० ४ उ० ।

आजोगं जाणते-ण ओ अउआरं कओ पुणो तस्म ।

जायस्म उ अणुत्तरे, पट्टिकमणमनायासा इयरे ॥ २८ ॥

प्रमुषेकनाऽऽदिविधिविचये तु न दृष्टानि, तथा आभोगे क-

नाभोगे सहसकारे सति योऽनित्यारस्तस्य प्रतिकमणम-

"आजोगं जाणते-ण ओ अउआरं कओ पुणो तस्म । जातस्म

उ अणुत्तरे, पट्टिकमणमजगताया इयरे" ॥ २८ ॥ अनाजोगः

सहसकारो इयं लक्षणं पुष्ट्य अपासितं णं लुक्क पादिसि ज

पुणो पास न य तरह, नियते तु पायं सहसकारणमेतं" नसि-

क्ख सति प्रतिकमणम् । अर्थं याथाऽङ्कुरार्थः । इदं पुनः प्राकारा-

कम्-"पट्टिकमणं पमज्जिय भलं पाणं च बोसिरिणुं वसदी-

करयवरमं च नियमेन पट्टिकमं साह । इत्यमथा आगनु

च मुत्तुत्तं जहि जिउ । पये या पक्कतो, नदीसरतरे पट्टिक-

मणं ॥ १ ॥ आद्य० ४ उ० ।

प्रतिक्रान्तव्यमुच्यते, तत्पुनरोद्यतः पञ्चाश भवतीत्याह

निपुत्रिकारः-

मिच्छन्नपरिक्रमणं, तद्देव उरस्यमे पत्रिकमणं ।

कसायाण पत्रिकमणं, जोगाण य अप्रपमत्थाणं ॥३२॥

संसारपत्रिकमणं, चतुर्विहं होऽ आणुपुत्रवै ।

भावपट्टिकमणं पुण, निविहं निविहेण नेअम्भं ॥३३॥

मिच्छात्वमोहनीयकर्मपुत्रसत्त्वाच्चैवविशेषादात्मपरिणामो मिच्छात्वं तस्य प्रतिक्रमणं तत्प्रतिक्रान्तव्यं वनेन, यदा जोगानां गोसहस्रकारिर्मिच्छात्वं गतस्तस्य प्रतिक्रान्तव्यमित्यर्थः । तथैवास्वयमे अस्वयमविवर्ष्य प्रतिक्रमणम् । अस्वयमः प्राणातिपाताऽऽदिक्रमणः प्रतिक्रान्तव्यो वनेन, कसायाणां प्राज्ञानकपिनः प्राज्ञाध्यानां काष्ठाऽऽदिनां प्रतिक्रमणं, कसायाः प्रतिक्रान्तव्याः, योगानां च मनेवाकाशानामप्रशस्तानामशोभनायां प्रतिक्रमणम्, ते च प्रतिक्रान्तव्या इति गाथायः ॥ ३२ ॥ संसरणं संसारस्वयं देवतारकामरभवानुभूतिवृत्ततास्तस्य प्रतिक्रमणं चतुर्विधं चतुष्प्रकारं तत्रात्रानुपूर्व्यां परिपाठ्या । एतदुक्तं भवति-नरकाऽऽज्युषो ये हेतवो महाऽऽरकाऽऽदिवः तेषां भोगानां भोगस्तथास्मै करिष्यंति नित्यमथवा वा प्रकृते तस्य प्रतिक्रान्तव्यम् । एवं तिर्यङ्गतारामरेष्वपि विशेषो, नवरं शुननारमराऽऽहं तुभ्यो मायाऽऽयमास्मिन्वनाऽऽदिक्रमणाय । निराशं मेवापस्यो भिलापि गच्छति न प्रतिक्रान्तव्यम्-“भावपट्टिकमणं पुण, निविहं निविहेण नेअम्भं ॥” तदेतदन्तराऽदित्वा भावप्रतिक्रमणं पुनस्तत्रैव विधायैव नैव नेतव्यं पुनः शुद्धैव्यकाराद्येत्वात् । एतदुक्तं भवति-

“मिच्छुत्तादि न गच्छति, न य गच्छायेति साणुजाणाति । जं मणवयकादिह, तं भणियं भावपत्रिकमणं ॥ १ ॥” मनसा न गच्छति न चिन्तयति यथा शोचतिः शाक्याऽऽदिधर्मः, वाचा ज्ञापयति, कायेन न तैः सह निष्पद्योजनं संसर्गं करोति, तथा न गच्छायेति, मनसा न चिन्तयति कथमेव तत्त्वजिज्ञासाऽऽदिः स्यात्, वाचा न प्रवर्तयति यथा तत्त्वजिज्ञासाऽऽदिने च कायेन न तत्त्वजिज्ञासाऽऽदीनामपयति । पाणुजाणाति कश्चित्कचिन्काऽऽदिर्जवति, न तद् मनसाऽनुमोदयति, तूष्णीं स्यात्ते, वाचा न सुपुत्रारब्धं कृतं चेति भणति, कायेन न तत्त्वजिज्ञासाऽऽदि प्रयच्छति । एवमस्वयमाऽऽदिगणयि विभाषा कायेति गाथायः ॥ ३३ ॥

इत्यविश्रवताऽऽदिगोचरं भावप्रतिक्रमणमुक्तमिह च भवमुक्तः कसायाः । तथा चोक्तम्-“कोहो य माणो य अण्णमिदं दया, माया य शोभो य पट्टमाणा । चत्तादि एए कसिणा कसाया, सिंखेत्तु माहं पुणभवस्सम्” ॥ १ ॥ अतः कसायप्रतिक्रमण एव उदाहरणमुच्यते-“कहं हा संजया संगारं काज्जण देवलो गया इओ य एममि नयरे एमस्सं सोट्ठस्स भारिया पुत्तानिमे न नागदेवयाए उववामेण ठिया । ताए भाणियं होहिदि ते पुत्तो देवलो वल्लुओ स्स । तेसिमेग चत्ता ताए पुणो जाओ” “नागदत्तो” निस्स नाम कयं, नाहत्तरिकशाविस्साराओ जाओ, गंधर्वं च से अतिपरिचरियं, तेषां गंधर्वनागदत्तो भवज्ज । तयो सो मिच्छजणपरिचरियो सोऽस्समणु ज्जाति, देवो यणं बहुसो बहुसो पडिवाहेति, सो न समुज्जाति, ताहे सो देवो अस्सत्तल्लिगणं न जज्जए, जाहे स पट्टवयसो जेण से रजोहराएउभनरणां नरिय, स-प्ये चत्तादि करदेवइथो गहेहण तस्स उज्जाणियगयस्स अदूरत्तामेन वीयावयति, मिच्छिह तस्स काहियं-एस्स सत्त्वसंज्ञावगो ६९

सि गतो तस्स सुलं, पुच्छइ-किमेत्थ ॥ देवो भणइ-सण्णो । गंधर्वनागदत्तो जणइ-रमाओ तुम मम वरहिं, अहं न वचवपहिं, देवो तस्सप्पपहिं रमइ, अहो वि न मरइ । गंधर्वनागदत्तो अमरिस्सिओ भणइ-अहं पि रमासि तव संतिपहिं सप्पपहिं । देवो जणति-मरास्स जइ खउज्जसि, जाहे निषेणं समो ताहे मंडलं आस्सिहिं देवेण, चउत्तिमि पि करइया ठियि, पच्छुआ से सव्वं मिच्छसयणंपरियणं मेलेऊणं तस्स सत्त्वसंज्ञं इमं भणइ ।

गंधर्वनागदत्तो, इच्छइ सप्पेहिं खेसिठं इहयं ।

सो जइ कहिं ति खज्जइ, इत्थं हू दोसो न हायवो ॥ ३४ ॥

गंधर्वनागदत्त इति नाम इच्छत्यजिज्ञासते सपिः सार्द्धं कश्चिन्नुमत्र स खल्वयं यदि कथाश्चैकस्मिन्प्रकारेण खल्वते भव्यते (एत्थं हू) अस्मिन्नुत्ताते दायां न कर्तव्यो मम भवद्भिरिति गाथायः ॥ ३४ ॥

यथा चतसृष्वपि द्विकुस्थापितानां, सर्वाणां माहात्म्यमसत्त्वकथयत् तथा प्रतिपाद्यशाह-

तर्ह गीदशायरनयाणां, विजुलुयाचंचसमाजीहाहो ।

घोरमहाविष दादो उ-का इच पज्जिअरामो ॥ ३५ ॥

तद्युद्धिवाकरवद्विजयवद्विनाऽदित्यवशिष्यते लोचने यस्य स तदुद्धिवाकरनयनो, रकाज्ज इत्यर्थः विपुल्वेत न चत्ता जिह्वा यस्य स विपुल्वता चत्ता प्रजिह्वा, घोरा रौद्रा महाविषाः प्रधानविषयुक्ता इदृश आर्या यस्य स घोरमहाविषयुक्ता । उक्त्व नितान्तजालं प्रवर्तितो रोपो यस्य स तथोच्यते इति गाथायः ॥ ३५ ॥

रुको जेण माणुसो, कयमकयं वा न जाणइ बहुं पि ।

अहिस्समाणवप्पुं, कइ गिज्जसि तं महानागं ॥ ३६ ॥

(रुको) दृष्टो येन सर्वेण मनुष्यैः कृतं किञ्चिदकृतं वा न जानीते स बहुविध अहवयमानोऽयं करण्डस्थो मृत्युवर्तने मृत्युहेतुः स्याः मृत्युः यतश्चैवमनं कथं दृष्टीष्यति त्वं महानागं प्रधानसर्पमिति गाथायः ॥ ३६ ॥

अयं च क्रोधसर्पः पुरुषेषु भोजना स्वयुद्धा कार्या, क्रोधसर्पमन्विनस्तदुद्धिवाकरनयन एव जवतीत्यादि-

मेरुगिरितुंगसरिसो, अट्टकणां जमलवुअलजीहालो ।

दाहिणपासम्मि जिअ, माणेण विअइ नामो ॥ ३७ ॥

मेरुगिरिस्तुङ्गस्थोऽद्विजितानि तेः सहस्रः मेरुगिरितुङ्गसहस्रः, अ-द्विजित इत्यर्थः । अष्टौ कणा वयसाऽसौ भटकणः, जालिकुल-पत्रसाम्भुद्धिवाकरवद्विजयवद्विनाऽदित्यवशिष्यते, तज्जनाः यमे मृत्युः मृत्युहेतुत्वात् । ‘ला’ शब्दाने वमं ज्ञातीति आदिद्वीति यमश्रयुक्ता जिह्वा यस्य स यमलयुग्माज्जः । करसदकन्यासमात्रक-त्वाऽऽह-दक्षिणपाशे स्थितः दक्षिणादिद्वयसम्भूतं दाहिणप-त्रं उपरोधयति । मानप्रकृतेरन पवाऽऽह-मानस हेतुभूतेन व्या-वर्तते नागः सर्व इति गाथायः ॥ ३७ ॥

दको जेण माणुसो, यदो न गणेइ देवरायमपि ।

तं मेरुपवयनिमं, कइ गिज्जसि तं महानागं ॥ ३८ ॥

(दको) दृष्टः येन सर्वेण मनुष्यैः स्तव्यः सन्न गणयति देवराज-मपि इन्द्रमपि, तस्मिन्भूते मेरुपर्वतमिव कथं दाहिण्यसि त्वं महातामं प्रधानसर्पमिति गाथायः ॥ ३८ ॥

किरियं पञ्चोत्तिजकामो देवो भणति-विदे गह्रा । सि-
कान्मुक्तकामकृत्स्व संसारस्थाब्धये महाविद्या केवालचनु-
दशपुत्रविप्रमुत्तमः, तांश्च नमस्कृत्य, चक्षुषं दृष्टाकियां
सधेविपनिवारणं विद्यामिति गाथायै ॥ ५१ ॥ सर्वे
सपुत्रे प्राणातिपातं प्रयाचन्वाति अथावधे एव महामेति,
अमृतवचने च, सर्वे चादत्ताऽऽदानम्, भग्नपरिमदं च
प्रत्यावधे स्वाहेति गाथायै ॥ ५२ ॥ एवं मणिप्रो उटिप्रो
अम्मापिचिह्नि से कदिये-न सहति पच्छा पहाविप्रो पडिप्रो,
पुणो वि तदेष देवेष उठाविप्रो, पुणो वि पहाविप्रो, तो पडि-
प्रो, तस्याप वेलाए देवो नेव्वनि, पासाइप्रो उठाविप्रो, पडि-
स्सुपं अम्मापियरं पुटिठ्ठा तेण समं पहाविप्रो, पगमि वण-
समे पुत्रमयं कदेति, रुंमुदो पलेयुदो जाओ । देवो वि
पडिप्रो । एवं सो ते कसाए सरीरकडिपे छुंविण कप्रो वि
सचरिचं न देति, एवं सो भीरियस्स आवस्स अकरणायाए
अणुठ्ठिप्रो पडिप्रो होइ, हीहेण सामभवियाएणु सिजो । एवं
जावपट्टिकमणं ।

(४) प्रतिकमणिनिमित्तम्-

आह-किं निमित्तं पुणो एणो पट्टिकमणइ, जहा मज्झिमाणं
तहा कोल न कजे पडिक्कमिअइ । आहरिय आह एत्थ वेजेण
इहुंत्वं । एगस्स रओ पुत्तो असीव पिओ, तेण चित्थि-मा स
रोगो भविस्सति, किरियं करायेमि । तेण वेज्जा सहाविद्या, मम
पुत्तस्स निगिठ्ठ करेइ, जेण निरोगो होइ । ते भणति-करेमो ।
राया भणति-केरिवा तुक्क जेमा । एगो भणति-जइ रोगो अ-
रिथि ता ववसामेति, जइ मरिथ ते वेव जीवितं मरिंति । त्विओ
भणति-जइ रोगो अरिथि उवसामेति, अजहा न पुणं न दोसं क-
रेति । त्विओ भणति-जइ रोगो अरिथि उवसामेति, अइ मरिथ
तो वज्जवज्जोव्वणहाववसाए परिणमेत्त । किरिया किरिया
अणगयपिरिमाणे भाणियवत्ते । नतिएण रत्ता किरिया किरिया
एवमिमं पि पडिक्कमणं, जति होसा अरिथि ता विसोहिज्जंति,
जइ मरिथ तो सोहिचरिस्स सुकापरिया भवइ । उक्कं सप्रस-
ङ्गं प्रतिकमणम् । अग्रान्तेर अश्वयनशब्दायौ निरूपणीयाः ।
स चाऽऽश्वयनं पक्षेण प्रकृपितस्त्वहोऽधिक्यते । गतो नामान-
वषाकं निक्षेपः । सामन्ते सुत्रालापकविप्रब्रह्म मिलेपस्याऽव-
सरः, स च सुत्रे सति भवति, त्वं च सुत्रागम इत्यादिप्रपञ्चो
वक्तव्यः । अथ ० ४ अ० । अ० ४० ।

(६) प्रतिकमणविधिष्वैवं प्रतिकमणहेतुमार्गोऽङ्को उक्तः-
सापुना आधकणापि अनुयोगद्वारगतः " तद्विषयकरणे
इति पदस्य करणानि-तत्साधकसामानि देहरजोहरणमुक-
षत्सिकाऽऽदीनि, तत्सत्त्वेषाऽऽवश्यकं यथोचितव्यापारवि-
शेषकार्यानिमित्तानि नित्युक्तानि येन स नर्पितकरणेः सम्पद्य य-
थाऽवस्थानान्यस्तोपकरण इत्यर्थे इति वृत्तिः । तथा " जो सुह-
कोषिअं अपडिळोहिसा वध्दं हेइ तो मुठ्ठं नत्स पडिठ्ठं ।"
इति व्यवहारमुच्यते । "पोसहसालाए उठिउ उवणवारिचं मुहपु-
सिअं पमज्जा सीहो गिगहइ पोसहं ।" इति विवाहश्रुतिका,
" पावणं मोत्तुं, गिगहिसा मुहपोसिअं । वायकायविसुकीय,
करेइ पोसहाइअं " ॥१॥ इति च व्यवहारश्रुतिरित्येवमादि-
न्यप्रामाण्यवाच्यं मुक्कश्रुतिकाजोहरणाऽऽविसुकेन विस्रंसं वि-
धिना प्रमाजितोऽङ्को रथा जे जातु तद्वामेयं पि सत्साक्षिकं कृत-
मनुष्ठानमर्थतः दृढं जायत इति मुक्कश्रुतिका, तद्वामे च नम-

स्कारपूर्वं रथापनाऽऽचार्य रथापयित्वा पञ्चाऽऽचारिविशुद्धयै
प्रतिकमणं विधेयम् । अत्र ऽऽह कश्चित्-(च०) तथा तत्रैव यद्-
परमुक्तम्-" चउत्तरं निगुणं च कुपेवं प्रतीककमणं "
इत्यादि । तदपि न युक्तं भवेद् । यतश्चतुःशीर्षयं चन्द्रकदागु-
प्यनीकचक्रसङ्गात्रे सति भवति, न तु साक्षाद्भुवमां रथापना-
चार्यस्याऽऽनन्वयगमे च, एवं त्रिप्रवेशैकानिकमणे अपि दू-
रापास्ते एव, अत्रविभूतमुरोः रथापनाऽऽचार्यस्य वाऽऽज्ञावात् ।
न च हृदयमय एव गुरुहस्तीनि वाक्यं, तथा सति प्रवे-
शनिगमयोरविषयत्वादिति । तस्मात् " भक्त्वं वराडप वा,
कटे पुत्रे अ वित्तकम्मे अ । सञ्जावमसम्भवं, मुठ्ठनया इ-
त्ताऽऽनकम् ॥१॥ " इतिवचनप्रामाण्यं साधुधावकारणं रथाप-
नाऽऽचार्यत्वापनं समानमेवेति व्यवस्थितम् । पञ्चाऽऽचार्याश्च हा-
नदशुनचारित्रितयोर्बीर्षोऽऽचार । इति । न च सामाधिक्येन चारि-
त्राऽऽचारक्यं श्रुतिः कियते, न तु विशिष्टस्त्वने दशानऽऽचार-
स्य २, चन्द्रनकेन हानाऽऽचारक्यमात्रे, प्रतिकमणेन तेषा-
मनिवारापनयनकथा ४, प्रतिकमणुनाश्रुजानां तद्विचारणां
कार्यसंगेण ५, तेषाचारक्य प्रत्यावधानेन ६, बीर्षोऽऽचार-
स्यैभिः सर्वैरणी । यतश्चतुःशरणप्रकीर्णक-" चारितस्स
विमोहो, कीरइ सामाएण इह किरियं " इत्यादि गाथाः
प्रसिद्धाः । तत्र चाऽऽवश्यकाऽऽस्तेरमे अथवम्भानाधिकारोक्तोऽऽ-
गमवचनप्रामाण्यम्-

" जइ मममागमहाइ, आओइ निविक्कण मरहिसा ।
डा छुट्ठेहिअ कयं, मिट्ठाउक्कामिअ जणिसा ॥ १ ॥
तह काउस्समेणं, तथकुवपडिक्कमणुचरिसा णं ।
जो आयहिअं चिरइ-इणाइ गुठिज्ज उववत्तो ॥ २ ॥
इवक्खणे पविस्सि, करेइ जइ काउ वज्जणुसुत्ति ।
जाववत्तं तु कुज्जा, तह इरअणए विमलावत्तो ॥ ३ ॥
इत्यादियुक्तेषु पूर्वमीयाधिक्यं प्रतिकमणि । प्रतिकामना च
तां मनसोपयोगं देवा बोद्ध वाराड पदःपासभूमिः प्रमाजनी-
या, एवं च तां प्रतिकम्प साधुः कृतसामाधिक्यकं आश्रय अ-
र्धो धीदेवगुरुवन्दनं विधत्ते, सर्वमप्यनुष्ठानं धीदेवगुरुव-
न्दनविनयवहमानाऽऽह भक्तिपूर्वकं सफलं जयतीति ।

आइ च-

" विणयाहीअ विज्जा, इति फज्जं इह परे अ लोगमि ।
न कलति विणयहीणा, सरसाय च तोयहीणाणि ॥ १ ॥
जसीइ जियवराणं, छिज्जेनी पुव्वसंविज्जा कम्मा ।
आयिरअमुक्कारेण, विज्जा मेता य सिज्जेता ॥ २ ॥ "

इति हेतोः-

" पदमहिमारे वधे, जात्रिणे १ बीअए उ व्वज्जिणे २ ।
इगेवइअउवज्जिणे, तद्वचउपमि नवजिणे ३-४ ॥ १ ॥
तिहुअणउवज्जिणे पुण, पंचमए ५ विहरमाणजिण उठे ६ ।
सत्तमए सुभानां ७, अट्ठमए सव्वासंजुट्ठे ८ ॥ २ ॥
सत्तादिहिवराणुत्ते, नवमे ए इमे अ उवज्जतुट्ठे १० ।
अट्ठावराण इगदसि ११, सुदिठ्ठिउरसमरणा चरमे १२ ॥ ३ ॥
नमु १ जे अइअ २ अरिहं ३,
लोग ४ सव्व ५ पुक्क ६ तम ७ सिक्क ८ जो देवा ९ ।
अक्क १० चत्ता ११ वया-
वच्च १२ अविद्यापदमपथा ॥ ४ ॥ "

इति केववम्भानाध्वगाधोवेज्जदशभिरधिकारे पूर्वोक्त-

विधिना देवात् यन्त्रिणा चतुराङ्गिकमाधमणेः श्रीगुरुं प-
न्दते । लोकऽपि हि राज्ञः प्रधानाऽऽदीनां च बहुमानाऽऽदिना
स्वसमाहितकार्यानिष्ठैर्भवति । अत्र राजधानीयाः श्रीतोषे-
कराः, प्रधानाऽऽदिभ्यानीया आचार्याऽऽद्य इति । आकुरुन्तु तव
“समस्तभार्यो नार्ह” इति भगुति । ततः चारित्राऽऽचारऽऽदिशु-
क्तिं विविधसुत्तिसिद्धिभिर्निरुपमायश्चारित्राऽऽचारऽऽद्याराधकान्
सम्पद्य प्रथुपयानीचारनगरमित इवाचनकायार्थद्वेष्टिनिहि-
तशिराः सकृद्विचारवीजम्-“ तत्त्वम् विद्वांस्य” इत्यादि
सूत्रे भगवता मिथ्यादुष्टकृतं दत्ते । इदं च सकृद्विचारमणयो-
जकभूते वेद्यम् । अथवाऽऽपि च प्रस्थाऽऽदी आदीं बीजस्य द-
शानात् । तत्र उपायं ज्ञानाऽऽदिषु चारित्रं गरिष्ठं, तस्य मुक्त्यनन्त-
कारणस्य । ज्ञानाऽऽदिषु परस्परकारणत्वात् । (४०) इति
हेतोरादी चारित्राऽऽचारविशुद्धयर्थम्-“ करं मेन ! सामा-
द-“ इत्यादिसूत्रयः पठित्वा बहुनो वपुषा ज्ञानस्य शुचि-
रिणामेनोऽनुनोच्यते । बहुयमाणवृत्तकण कार्यात्मनि कुर्यात्, का-
योत्सर्गे च साधुः प्रान्तस्त्वपि नित्यतयाः प्रभुनि विवसान-
चारिर्भवेत्यति । यतः-“ पादाद्विचारपट्टिकमणान्तरमुहपुंसप-
सुहकज्ञेयु । जाय इमो तस्मिन्ना, अत्रार नाव जितेजा ॥१॥ ”
इति भनसा संयथारथेभ, “ सयणासणे ” इत्यादिगाथावित्त
ननः । (४०) एतद्विचारविचनं मयना, संकलनं च
श्रीगुरुनमस्सामां चार्थम्, सयथा तत्त्वस्य न स्यात् । लोक-
ऽपि हि राजाऽऽदीनां किमपि विज्ञप्य ममसा संयथार्थः, काय-
ःऽऽदीः लिखित्वा वा विज्ञप्यते इति । तत्र नमस्कारपूर्व्यं का-
योत्सर्गे पारयित्वा चतुर्विंशतिभ्यः पठेत्, तदनु जातुपार-
स्यमार्गारिष्टकाऽऽदि प्रमुद्योपायव्यय च श्रीगुरुणां वन्दनकदा-
नार्थं मुखवस्त्रिकां काय च द्वावप प्रत्येकं पञ्चविंशतिना प्रति-
नित्यं पुष्पोक्तौषमा वन्दनकं दत्तुम्, पञ्चद्वन्दनं च कायो-
त्सर्गायचारितानीचाराऽऽद्योचनार्थं, तत्तत्र सव्ययवतज्ञाः पूर्व
कार्यात्मनि स्वमनोऽवधारितान्, देवसिक्तार्ताचारान्-“ इ-
च्छाकारेण संक्षिप्तं भगवन् । देवसिक्तं ज्ञानोपायम् ” इत्या-
दिसुत्रं चारित्रविशुद्धिस्तु कमुच्यते, श्रीगुरुनमस्तसामां चेतुः ।
एवं देवसिक्तार्ताचाराऽऽदी चनानन्तरं मनोवचनकायमकशा-
त्तचारसंग्राहकम्-“सव्ययम विदेवसिक्त” इत्यादि पठेत्, “इ-
च्छाकारेण संक्षिप्तं भगवन्” इत्येतानां चनराऽऽदीनां चरातीचारा-
प्रायश्चित्तं च मार्गयेत्, गुरुवच-“ पट्टिकमण ” इति प्रतिक-
मणकपं द्वाविधमार्गवित्तं द्वितीयं प्रायश्चित्तमुपदिशन्ति । त-
च्च मिथ्यादुष्टकृताऽऽदिहकम् । (४०) प्रथमप्रायश्चित्तं त्वालो-
चनाकारं प्राक् कृतमेव, गुरुः सहाऽऽदिना प्रायश्चित्तं ददते, तत्
“पट्टिकमण” इति नापस्ते इत्युक्तं दिनचर्यायां, तथा च तत्राद्या-“म-
भीरिमगुणनिहिता, मणयथकायां विविधस्वमसावा । पट्टिक-
मणं स्ति न अत्र, त्रानं त पदे गुरु कृता ॥ १ ॥ ” इति इव जण-
नीयः । ततो विधिनापविश्य समस्तभार्यास्येन सव्ययपु-
कमनसाऽनवकायप्रसङ्गमीतेन पदे पदे संयममापयमानेन दश-
मशकाऽऽदीं ददं उपायना आर्चनं सर्वं पञ्चप्राप्तुनमस्कार-
पूर्वं कर्म कृतव्यमित्यादीं स पठ्यते, समवायस्येन च
प्रतिक्रमिनामरतः सामयिकत्वं ज्ञाप्यते, तदनन्तरं
देवसिक्ताऽऽद्याचारानामाऽऽद्योचनार्थम्-“ इच्छामि प-
ट्टिकमणं जो मे देवसिक्तो अत्रारो कस्रो ” इत्यादि
भगवते, तदनु आकप्रतिकमणसुं पठ्यते, यावत्-“ तस्म
अमरस ” इति । साधुस्तु सामायिकमृत्तानन्तरं मङ्गलार्थं

“ चत्वारि मंगलं ” इत्यादि भगुति, तत्र आद्योऽनीचाराऽऽ-
द्योचनार्थम्-“ इच्छामि पट्टिकमणं ” इत्यादि, विभामाऽऽद्यो-
चनार्थं तु तदनु ईर्ष्यापायिकां, ततश्च शोषारोऽनीचारा-
निकमणार्थं मूलनाधुनिकमणसुं पठति, आचरणाऽऽदिदेव
चेयं जिज्ञासीः प्रतिकमणसुं च तथा भगवती, यथा
स्वस्य पत्रः शृण्वतां च परेषां स्वयमग्राह्यामज्ञां जवति ।
तदुक्तं दिनचर्यायां-“ पमणं तदा सुखं, न केचनं तेसि
तह व अर्थसि । जह नयजनलवेण, पप पप हुंन रोमचो
॥ १ ॥ ” इति । तदनु सकृदाविचारनिष्ठराऽपगतनङ्गरा लघु-
भूत उल्लिखितं, एवं चतुर्वतो भावनश्रोण्याय “ आम्भुद्विर्वा-
मि ” इत्यादिसुत्रं प्राप्यं यावत्पठति । ततः प्रतिक्रमिनां चार-
ः श्रीगुरु स्वकृतापराधकमणार्थं वन्दनं कृत्वा, प्रतिकमणं
हि सामान्यनक्षत्रादि वन्दनकानि छिककृत्वाणं भुव, तत्र प्र-
थमनालोचनवन्दनकम् १, द्वितीयं कृतमवन्दनकम् २, तृती-
यमाचार्याऽऽदिसर्वसङ्गस्य तपणकपूर्वमाश्रयणाय ३, चतुर्थं प्र-
स्थावचनवन्दनकम् ४, इति । ततो गुरुं कर्मपाणि रोमचो-
यिना, तत्र पञ्चद्वन्दने तु उद्वेष्टयेव कम्, आचीर्णामप्रायेण-
वदुक्तम्, अथवा तु गुरुमार्ति कृत्वा उद्वेष्टानुक्रमेण स्वां
कृतमेव, पञ्चपठति । तसु श्रीं गुरुमभूतीं कृतमेव, इदं
च पद्वन्दनम्-“ आज्ञाभवगर्वदण्य ” इत्युक्तं, आचार्याऽऽ-
दीनामभयणायैवयं इत्युक्तं पवचनोच्चारयन्ती । ततश्च का-
योत्सर्गकार्यार्थम्-“ पट्टिकमणं १ मङ्गल २, काउत्समसाय-
राह ३-४ पाहुण ५ ” इत्यादिवचनाकम्पनकानुपूर्वकं पुमि
प्रभुय-“ जो मे कद कस्या ” इत्याद्युत्तरसंयत्तं कथावचन-
पुयापरीपं कमणमनुकुर्यात् च पाश्चात्यपदेशप्रदाहतिर्नित्य
“ आचारिणवद्वज्जप ” इत्यादि सूत्रं पठति । तत्राऽऽद्य-
चारित्रशुद्धे कायोत्सर्गो विधीयते । चारित्रं च कथाविरहि-
तं शुद्धं जति, तदनावे तस्याऽऽद्याचारः । (४०) नत-
श्च चारित्रकर्मपठेन कथायांशमाय च “ आचारिणवद्वज्जप-
” इत्यादिगाथायः पठित्वा चारित्रातिचारणां “ पट्टि-
मणुत्तारणं ” इति वचनात्, प्रतिकमणं ग्राह्यानां शुद्धि-
मितं कायोत्सर्गं विधीयते-“ करं मेन ! सामाद-“ इ-
त्यादिसूत्रयः च पठित्वा कायोत्सर्गं कर्तानि । सामायिकत्वे
च सर्वं यमोत्तुनां नमोपारिणामं स्थितस्य सकृदम्, इत
प्रतिकमणस्यऽऽदी मध्यऽवसानं च पुनः पुनस्तस्मैत्यु-
द्यायामां गुणवृद्धये एव । आह च-

“ आदमकाउत्सर्गं, पट्टिकमणं आ कादं सामादम् ।
तो कि कद्वि विद्व, तद्वयं च पुणो वि वन्दनम् ॥ १ ॥
समभावसि विद्व, उत्सर्गं करि प्रो आ पट्टिकमण ।
एमेव य समनावे, त्रिप्रसन्न तद्वयं पि वन्दनम् ॥ २ ॥
समकायकणवचनो-सर्वेसु उत्रारसुपुष्टयायुतु ।
समुत्तुकाकणेषु पु, त हुनि पुणहदतोना च ॥ ३ ॥ ”
इति कायोत्सर्गं च-“ वेदु निमनस्यम् ” इत्येनं चतुर्विंश-
तिन्वन्दनं चारित्राचारविशुद्धये विनयति, पारयित्वा च
कायोत्सर्गं, सव्ययपुष्टयस्य सव्ययकानर्हदुत्पत्तिज्ञानाज्ञानं ग-
रिष्ठम्, इति ज्ञानाचारार्थं दृष्ट्याचारविशुद्धये मरतज्ञात-
स्त्वेनालोचनपारिष्वास्त्रिक्यनार्तिद्विष्टुनिकं चतुर्विंशतिस्तथ-
म्, “सव्ययपुष्टयं चारित्रावद्वज्जप” इत्यादि सूत्रं च पठित्वा तद-
र्थमेव कायोत्सर्गमेकचतुर्विंशतिस्तथोचननकपं करोति । तं च
तथैव पारयित्वा सामायिकं कादं चतुर्विंशतपुष्टयेतत्पुणज्ञानाचार-

नमो अरिहताणं १। करेमि जंते ! सामाइयं ० । २ ।
 चत्तारि मंगलं-अरिहंता मंगलं, सिष्ठा मंगलं, साहू मंग-
 लं, केवलपण्णो भग्गो मंगलं । चत्तारि लोगुत्तमा-
 अरिहंता होगुत्तमा, सिष्ठा लोगुत्तमा, साहू होगुत्तमा,
 केवलपण्णो भग्गो लोगुत्तमा । चत्तारि सरणं पवज्जामि-

45

अरिहते सरणं पवज्जामि, मिच्छे सरणं पवज्जामि, माहू-
सरणं पवज्जामि, केवलपिपासं धम्मं सरणं पवज्जामि । १ ।
(करेमि जेने,) सामादयं इत्यादि । जाव बोसिरामिस्ति) अस्य
व्याख्या । ननु कृत्तुं चेद्दम् "संदिता च पदं वैव" इत्यादि । अ-
धिकृतसुखस्य व्याख्यानलक्षणया योजना सामायिकवद्दृष्टव्या ।
आहं ई स्वस्थान एव सामायिकाध्ययन उक्तं, सूत्र, पुनः किमभि-
धीयते ? । पुनरुक्तत्वाप्रसङ्गः न । उच्यते-प्रतिपत्तिः उक्तं विवेक-
विस्मयाभावस्थितेनैव प्रतिपत्तिरित्यमिति ज्ञापनार्थम् । अथवा-
यद्विषयतायां मन्त्रपदे न पुनरुक्तत्वावशं, तद्व्याख्याविषयं
पुनरुक्तमनुष्ठेयमप्ययम् ।

रागविषयं चेद्द यतश्च मङ्गलपूर्वं प्रतिपत्तिरित्ययम् । अतः सूत्र-
कार एव तदभिधिसूत्राह-

(वच्चारि मंगलं) मङ्गलं प्राकृतिकपित्तशब्दाद्यर्थम् । तत्र चत्वारः
पदार्थाः मङ्गलमिति । क एते चत्वारः ? । तान् प्रदर्शयन्नाह-(अ-
रहता मंगलमित्यादि) अथाकाशपट्टमाप्तिरित्यादिपु-
जाभेदोक्त्याहन्तेऽस्मैने मङ्गलम् । सितं ध्यानं येषां न सि-
कस्ते च सिद्धा मङ्गलम् । निषाणसाधकान् योगान् साध-
यन्ति साधकस्ते च मङ्गलम् । साधुप्रहाराचान्वास्यापध्याया
युहीता एव हृष्टव्याः, यतो न हि तेन साधकः । धारयन्तीति धर्मः
केवलमेषां विद्यत इति कर्वालान्, कर्वालानिः स्वयैः प्रकृतः प्रक-
रितः कर्वालप्रकृतः, काऽसौ धर्मः शुभधर्मः, चारित्र्यमङ्गलं
मङ्गलम् । अनेन कपिज्ञादिप्रकृतधर्मव्यवच्छेदमाह । अर्हदादीनां
च मङ्गलम् ।

नेत्रय एव हितमङ्गलास्तुल्यमिति, अत एव च लोकोत्तमत्वात्प्रा-
प्तिः, आह च-"वच्चारि लोमुत्तमम्" । अथवा-कुपः पुनरर्हदा-
दीनां मङ्गलमिति, लोकोत्तमत्वात् । तथा चाऽऽह-"वच्चारि
लोमुत्तमम्" चत्वारः स्वस्वन्तरोक्ता वक्ष्यमाणा वा लोकस्य
आवश्याकार्हेरुत्तमाः प्रधाना लोकोत्तमाः । क एते चत्वारः ? ।
ताम्प्रदर्शयन्नाह-(अरहता लोमुत्तमा इत्यादि) अर्हन्तः प्रा-
कृतिकपित्तशब्दाद्याः । लोकस्य भावलोकास्य उत्तमाः प्रधानाः ।
तथा चोक्तम्-

" अरहता ताव नदि, तु उत्तमा होति भावलोयस्स ।
कम्हा जं सव्वानि, कम्मपगमंही सव्वथां । १ ।
अणुभावं तु पणुच्च, वेयणियाकं यं णामगोत्तरस्स ।
प्रावस्सोद्वयस्स, नियमा ते उत्तमा होति । २ ।
एवं वेव यं जूओ, उत्तरपगनीविनेसणविमिद्धं ।
अज्झं हु सवमलं, समसओ से निमांहे । ३ ।
सायमणुयाहं होओ, उ ताम इगनीसमा पसवथा य ।
मणुयगतिपणिदिज्जाइ-ओराणियनेयकम्मं च । ४ ।
ओराणियेयुगं, समचउरंसे तद्व सज्जा ।
वहोसमसंघयणं, यण्ण रसगघकासा य । ५ ।
अणुत्तलहु उवथारं, परछाउलासविहगमपसवथा ।
तसवयपरजलण-पेयवयपारिधरां च । ६ ।
सुममुज्जीयं सुज्जं, सुस्सरं चापउ तद्व य जमकिओ ।
तसो णिमिन्नरथग-रणाम इगनीसमिहां । ७ ।
तसो उक्कागोय, चोत्तोसोद्व सव उदयमवधि ।
ते उत्तमा पढाणा, अणणुत्तल जनेवीह । ८ ।
उवसमिओ पुण भाओ, अरहंताणं न विउजप सो हु ।
आहणायसव दुणो, आवरणाणं दुपेयंति । ९ ।

तह मोहभंतरास्य-निस्सेसखं पणुच्च एतेसि ।
भावखर लोयस्स उ, इधेति ते उत्तमा नियमा । १० ।
हवह पुण सज्जवाप, उद्वयभावे हु जं भणिया ।
पुव्व अरहंताणं, जं भणिया खड्धा भावा । ११ ।
तद्व सया जोगेणं, निणउज्जहं मज्जवाओ जयो ।
तस्स वि य भावलोग-स्स उत्तमा होति नियमेण । १२ । "

मिच्छाः प्राकृतिकपित्तशब्दाद्याः एव, तेषु च लोकोत्तमस्य क्वा-
यिकभावलोकास्य चोत्तमाः प्रधाना लोकोत्तमाः ।

तथा चोक्तम्-

" लोउत्तमसि सिद्धा, ने उत्तमा होति खललोयस्स ।
तेलोकमत्ययथा, जं भणियं होति ते नियमा । १ ।
निस्सेसकम्मपगती-ण वा वि जं होति खाइओ भाओ ।
तस्स वि हु उत्तमा ते, सव्वपयविउजिया जम्हा । २ । "

साधकः प्राकृतिकपित्तशब्दाद्या एव, ते च दर्शनज्ञानचारित्र्य-
जावश्याकार्य उत्तमाः प्रधाना लोकोत्तमाः । तथा चोक्तम्-

" लोमुत्तमात्त साहु, पणुच्च ते भावलोयमेण तु ।
वस्सणाण-
वस्सिता-णि निजि जिणइद्वेजोणयाणि । १ । "

" केवलप्रकृतो धर्मः प्राकृतिकपित्तशब्दाद्याः । स च ज्ञायापशामिकापशामिकज्ञा-
यिकभावलोकास्य उत्तमाः प्रधाना लोकोत्तमाः तथा चोक्तम्-"ध-
म्मो सुयचणं य, दुहावि लोमुत्तमां ति तावयंते । स्वस्वम-
भिभावसमिप-सव्य च पणुच्च लोगेणु । " यत एव लोकोत्तमाः

अत एव सरयथाः । तथा चाह-"वच्चारि सरण पवज्जामि "

अथवा-कथं पुनः लोकोत्तमत्वम् ? । आधरणं यत्त्वान् । आ-
धर्याणाम्यवयवप्रदर्शयन्नाह-(वच्चारि सरणं पवज्जामि) चतु-
रः संसारनयपरित्राणय शरण प्रपद्ये, काश्चय गच्छामि । जेनेन
तानुपदर्शयन्नाह-(अरहन्तमित्यादि) अर्हन्तः शरणं प्रपद्ये स्त-
सारिकदुःखत्राणायाहन्तः आश्रयं गच्छामि, तत्किं करोमिऽपद्येः ।
एव मिच्छा शरणं प्रपद्ये । साधुन् शरणं प्रपद्ये । कर्वालप्र-
कृतं धर्मं शरणं प्रपद्ये ।

इयं कृतमङ्गलोपचारः । प्रकृतं प्रतिपत्तिमन्त्रमाह-

इच्छामि पट्टिकमिद्धं, जो मे देवमिओ अइयागे
कओ, काइओ वाइओ माणमिओ, उस्सुओ उम्मग्गो
अकपो अकरणिज्जां पुत्तमाओ दुविचिंतिओ अणायारो
आणच्छिण्णवो असपणपाउग्गो, नाणे दंमेणे चरिते सुप
मामाइण, तिहं गुचीणं चउहं कसायाणं पंचहं महव्वयाणं
छाहं जीवनिकायाणं सत्ताहं विदेमणाणं अइयहं पयवण-
पाऊणं नवहं वंचेचेरगुचीणं दमाहं समणधम्मं समणाणं
जोगाणं जं खंदिं जं विराहिंयंमप मिच्छा मे पुक्कदं । ४ ।

" इच्छामि पट्टिकमिद्धं " इत्यादि यावत् तस्स मिच्छा
मे पुक्कदं नि " इच्छामि प्रतिपत्तिमुत्तं यो मया देवमिक्क
अतिचारः कुपः इत्येवं पदानि वक्तव्यानि । अथुता पदार्थः-इ-
च्छामि अतिव्यापामि, प्रतिपत्तिमुत्तं निर्वर्तिमुत्तं, कथं ? यः, इत्यति-
चारमाह-मयेत्यामनिर्देशो, विषयेन निर्वृत्तौ । विषयपरिणामो
वा देवमिक्क, अतिचरणमतिचारः, अतिक्रम्य गमनमित्यर्थः ।
हतां निर्वर्तिनसस्येति योगः, अनेन कियत्कालमाह-"मिच्छा-
मे पुक्कदं " अनेन तु निष्ठाकालमिति भावना । स पुनरतिचार
उपाधिनेत्यानेकाया नववत्त आह-कथंन शरीरेण । निवृत्तः का-

विषयः, कायकृत इत्यर्थः । याचा निर्गुणो वाचिकः, प्राक्कृत इत्यर्थः । मनसा निगुणो मानसः, स एव (मानसिवा सि) मानसिको, मन-कृत इत्यर्थः । ऊर्द्धे मूत्रादुत्पन्नः, सूत्रयुक्त इत्यर्थः । मार्गः क्वापोशमिको जाय, ऊर्द्धे मार्गोऽुत्पन्नः, क्वापोशमिक-आश्रयायोगैर्वायिकजायसकम इत्यर्थः । कल्पन इति कल्पः, स्वरूपः कल्पो विधिदाचारकल्पणकल्पणत्वात् न कल्पोऽकल्पः, अत्र रूप इत्यर्थः । करणीयः सामान्येन कर्तव्यः, न करणीयोऽकरणीयः । हेतुहेतुमत्त्वश्चात्र । यत एवमस्तुत्र अत एवमार्गः इत्यादिकस्तथावकायिको वाचिकश्च । अधुना मानसमाहः 'दुष्टे ध्यानां दुष्ट्यान्, प्रातेरीक्षकृष्णः । एकाग्रचित्ततया, दुष्टो विचिन्तितः दुर्विचिन्तितः, अग्रम एव चक्षुचित्ततया । यत एव अग्रमोऽत एवानाचारः, आचरणीय आचारान् न आचार अनाचारः, साधूनामनाचरणीयः । यत एवानाचरणीय अत्र एवानेष्टव्यः, मनागपि मनसापि न प्राथेनीयः । यत एवेधेभूतोऽनेष्टव्य अत एवासवधमणप्रायोध्या न अमणप्रायोध्या अमणप्रायोध्या, तत्परव्युत्तित इत्यर्थः । किं विषयोऽयमनाचारः ? इत्याह च- (नाणे दम्भे चरिते) हानद्वयनचारित्र्यविषयः । अधुना जनेन व्याचष्ट- (सुरात्) अन्विषयः, सूत्रग्रहणं मत्प्रादिकानोपलक्षणं, तत्र विपरीतप्रकृपणा अकालस्वध्यायादिर-निवारः । (सामाहृत्ति) सामायिकविषयः, सामायिकप्रमाणस्य कथं सामायिकवार्त्तसामायिकग्रहणम् । तत्र स्वयम्कथनामायिकानिचारः, शङ्कादिः चारित्र्यसामायिकानिचारं तु भेदेनाह- "तिष्ठे शुक्लण" इत्यादि । निगुणो गुणीनो तत्र प्रविचारप्रविचाररूपा गुणयः । वतुर्गो कथायां क्रोध-मानसायां मानः । पञ्चानां प्रवचनानां प्राणातिशयान्तिगुणित-लक्षणानां यस्मां जीवनाकायां पुष्यार्थायिकादीनां । सत्तानां परिदेषणानामसमुद्धानां । तावन्माः- "संसदमसंसदः" इत्यादि । (सप्त पिदैवगानां व्याख्या 'एलणा' शब्दे तुर्नायमात्रे ३१ पृष्ठे द्रष्टव्या) (आ३०) एव खलु समा-साध्यः । व्यासायस्तु ग्रन्थान्तरादवस्यः । सत्तानां पार्थिव-गानां, कैवल्पयन्ति, ता अपि वैधेयना एव, नवरम्-वतुर्थ्या नावास्त, तत्र ह्यायामसंविचारकादिनिर्लेपं विहङ्गयति । अग्रानां प्रवचनप्रमाणः । तावन्माः प्रवचनमातरः, तिष्ठो गुणयः, तथा पञ्च समितयः । तत्र प्रविचारप्रविचाररूपा गुणयः । समितयः प्रविचाररूपा एव । तथा चोक्तं- "यस्योक्तो निध्यागो, गुको समित्यलणमि भवत्यर्थः । कुमलं वक्ष मुदेरितो, जं च निगुणो सतिस्त्रा वि॥" नवानां प्रवचनयुग्मीनां वसतिक्थादीनाम्, आलो स्वकवमुपरिष्ठच्छ्यायामः । दशविधे दशप्रकारे, अमणधर्मे साधुधर्मे कान्वायिकि, मत्प्रापि स्वकवमुपरिष्ठच्छ्यायामः । आभन्तु त्रिष्टुल्यादिषु ख ये आमणा योगाः, अमणानामेते आमणास्तेषां आमणानां, योगानां व्यापाराणां स्वयम्कप्रति-षेधममणप्रकृपणालक्षणानां, यत्, अग्रित्तरे देशानां अम्भे, यद्विरा-धितं सुतानां अमृतं पुनरेकान्ततोऽसायमापादितं, तस्य अग्रद्वन-विराधनद्वाराऽऽयानस्य चारित्र्यानिचारस्यैव तद्विचारस्य ज्ञाना-दिगोचरस्य च द्वैतसंकीर्णप्रकृत्यायतना । क्वाकालमाह-तस्यैव- "मिच्छा मे दुक्कं" नि । अनेन तु निष्ठकालमाह-मिच्छेति प्रतिक्रमामाति दुष्कृतमनस्कन्वयादिमत्यर्थः ।

अमेयं सूत्रपार्श्वका गाना-

पत्तिस्त्रिदाणं करणे, क्वापणकपणे अ पत्तिकर्णम् ।

अस्मच्छाये तद्वा, विवरीयप्रकृपणा ए य॥

प्रतिषिद्धानां निवारितानामाभ्यासाध्यायदीनामतिचाराणां, करणे निषादने आसेवन इत्यर्थः । किं ? प्रतिक्रमणमिति योगाः प्र-त्तापं क्रमणं प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्तौः कृत्यानामासेवनीयानां का-लस्वध्यायाध्यायानां योगादीनामकरणेऽनिषादनेऽनासेवने प्रति-क्रमणम्, अग्रद्वाने च तथा केशिपिणीतानां पदार्थानां प्रतिक-मणमिति वर्तते, विपरीतप्रकृपणार्थं च अन्यथा पार्श्वकथनायां च प्रतिक्रमणमित्यर्थः । अनया च माधया यथायोगं सत्स्वजा-यनुगन्तव्यानि । तद्यथा-सामायिकस्य प्रतिषिद्धौ रागद्वेषौ तयोः कारणे, कृत्यस्तु तन्निग्रहः तस्याकारणे, सामायिके मोक्ष-कारणमित्येवञ्चाने, 'अममनावलकृणे सामायिक' इति विष-रीतप्रकृपणार्थं च, प्रतिक्रमणमिति । एवं मङ्गलानिस्तुषेधव्या-योऽयम् । चत्वारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिषिक्तोऽमङ्गलाध्यवसायस्त-त्करण इत्यादिना प्रकारेण । एवमेवातिचारस्य समासेन प्र-तिक्रमणमुक्तम् ।

(८) सौतन्त्रमस्यैव विमोक्षेनयते, तत्राग्रे गमनाऽऽगमना-निवारमपिच्छ्याह- "छट्ठामि पत्तिकमिडं इरियावहियाए" इत्यादि स्वधार्थं प्रतिक्रमणमुच्यते- (इत्थीयजगो 'इरियावहिया' शब्दे ६३० पृष्ठे छट्ठयम्) इत्ये गमनाऽऽगमनानिचारप्रतिक-मणमुक्तम् । आच० ४ अ० । ४० ।

(९) अत्रैव प्रायश्चित्तम्-

इरियाए अग्रदिहोत्ताए नतनागाएवं आलोएज्जा पुरिम-हं । ममरक्खेहि पाएहि अप्पमज्जिएहि इरिअं पत्तिकमज्जा पुरिमहं । इरियं पत्तिकम्पे, पिच्छाकारां तिस्सि वाराओ वा । चत्तणगाणं हेट्ठिपं संमज्जागंण पमज्जेजा पिचिच्चिदं । क्खे-ट्टियाए वा, मुदुगंमतेण वा, विणा इरियं पट्टिकं, पिच्छा-कर्म, पुरिमहं वा । मुदुदममदालं विवेकाणं दंकाचुत्तणं च दविक्कण इरियंण पत्तिकमज्जा पिचिच्चिदं । एवं इरियं पत्ति-क्केनेत्तु दिवमवसेसिपि ए सत्वेरज्जा आयापं पहा० १ चू० ।

प्रतिक्रमणे अग्रोचनानन्तरं "ऊणे कमेण" इत्यादि कथ-यित्वा गमनागमनानां चनादेशो मायेते । तत्र केचित्कथयन्ति न मायेते । तदार्थास्य यथा जवति तथा प्रसाद्यते, तथा केचि-त्कथयन्ति इतश्चान्तरं इदमेतेन गमनागमनाञ्चोचनादेशो मायेते, केचिच्चाप्रजितं दुर्गममेतेन इत्येतदार्थावपि यथाचिन्तं प्रवाच-मिति । अत्रोत्तरम्-प्रतिक्रमणं अग्रोचनानन्तरं "ऊणे कमेण" इत्यादि कथयित्वा गमनागमनानां चनादेशो मार्गणीयो ज्ञाय-ते । तथा पीयवचनस्य व्याकरणादिकायै वादिताया अगमना-मन्तरे गमनागमनानां चने ज्ञायत इति ॥ ६२॥ ॥ १०८४३१०॥

(१०) अमुना स्वयन्तन्त्रानां निवारयतिक्रमणं प्रतिपादयच्छाह-इच्छामि पत्तिकमिडं पगाममिज्जाए निगाममिज्जाए उ-व्वट्ठाए परिचट्ठाए आउंठए पमारणाए उग्रइमंयट्ठा-याए कुए कक्काए छीए जंभाए आदोमं ममरक्खना-योमं आउलवाउत्ताए मोपणवात्तिपाए इत्थोविपरिसामि-याए दिट्ठिपरिपरिसायाए मणविपरिसायाए पाण-जोयणविपरिसायायाए जो मं देवसिअं अग्रियां कओ, तस्म मिच्छा मे दुक्कं ।

इच्छामि प्रतिफलितं पुत्रवत्, कस्य ? इत्याह-प्रकामशयवया हेतुभूतया, यो मया देवशिक्षाऽतिचारः कृतस्तस्येति योगः । अनेन किवाकालमाह- (मिच्छामि न कुक्कं नि) अनेन तु मिच्छाकालमेवेति ज्ञातया । एवं तदेव योजना कार्याति । (आव०) ('पगामसिञ्चाए' इति व्याख्या 'पगामसञ्जा' शब्दे मत्तानुपदे-मेव) तथा हेतुभूतया व्याख्यायाः चकारणतत्त्वहीनताचारः प्राति-दिवसं प्रकामशयव निष्कामशयवचने तथा हेतुभूतया, आश्वा-प्यतिचारः एवंवत् । उद्धनेन तत्रप्रथमतया वासपाश्वेन सुप्तस्य हस्तिपपाश्वेन चनेनमुद्धनेनमु, उद्धनेनमेवेत्युद्धनेना तथा । परिवर्तनेन पुनर्वासपाश्वेनैव चनेन तद्वय परिवर्तना तथा, आश्वाप्यप्रसूत्य कुवे-त्ताऽतिचारः । आकुञ्चन गात्रसङ्घननसङ्कणं तदेवाकुञ्चना तथा, प्रसारणमङ्कना विक्षेपः तदेव प्रसारणा तथा, अथ च कुक्कु-दिदृष्टान्तप्रतिपादितद्विधिमकुञ्चनेऽतिचारः ।

(११) तथा चोक्तम्- (कुक्कुदिदृष्टान्तः)

"कुक्कुडिपावपसारं, जड आगमे पुणो वि आउंटे ।
एव वमसि कृणं, आगमे पुणो वि आउंटे ॥ १ ॥
अनिकुंठियात्ति तदि, जहिय पावस्स पण्डिया जति ।
तदिय पमाज्जकण, आगमेण तु नेकणं ॥ २ ॥
पावं उणपु तदि, आगस एव पुणो वि आउंटे ।
एवं विहिमकरोत्ता, अतियात्तिय स होत्ति ॥ ३ ॥"

पट्टपदिकामां यूनां सङ्कटनमविधिना स्पृशेन पट्टपदिकामंघ-
कृत तद्वय पट्टपदिकांभेघट्टना तथा, तथा (कुक्कु पत्ति) कृजिते
मत्ति योऽतिचारः, कृजिते कामिने तास्समाविधिना सुखवस्त्रि-
का कया मुने ताऽऽप्याय कृत इत्यर्थः । विप्रमा धमवतीत्यादि
शब्दाद्योषाधारणं कर्कशायितमुच्यते तस्मिन्सति योऽतिचारः,
इह चात्यन्तानुजोऽतिचारः । धृते अविधिना कुंठने, ('आभो-
से' 'सस्तरक्का' व्याख्या 'आभोस' शब्दे क्रियायोगे २६२ पुष्टे
मना) एवं ज्ञानोतिचारमेवमविधिरूपोक्तम् । अथुना तृप्तस्यो-
च्यते- (आउ० सांयण० इधोवि० वनेनां व्याख्या स्य २ शब्दे
दृष्टव्या) स पुनर्मूलगुणोत्तरगुणविवयो ज्ञायन्तो मेहेन तद्-
भायकद- (होविधिर्यासियाए स्ति) स्त्रिया विधेयान् स्तो-
विधेयान् विधेयान् आउत्तनेन तस्मिन् अवास्तिविधेयान्मका
तया, स्त्रीवशानुरागतः तद्वयलोकने दृष्टिविधेयान् तस्मिन् ज-
था दृष्टेयधर्मिको तथा, एवं मत्तया अणुपवातो ममोविप-
योमः तस्मिन् अथा ममोपेयव्यासयो तथा, एवं पानभोजन-
पेयधर्मिकया रात्रौ पानभोजनपरिग्रहो एव तद्विधेयान् अ-
नया हेतुभूतया, य इत्यतिचारमाह-मयेत्यादिमिदं, दिव्यभे-
न निवृत्तो दिवसपरिमाणो वा देवसिकः, आन्तरणमतिचारः,
अतिक्रम इत्यर्थः, कृतो निर्वर्तितः । (तस्मिन् मिच्छा मे कुक्कं
ति) पृथिव्यः । आह-दिया शयनस्य निविज्यात्समवपवा-
स्यातिचारवय नापवादविषयव्याद्वय ? तथाह-अव्यातः
सुपत एव । विद्यावनादेवदादाद्विदमेव वचने ह्यपकम् । आ-
व० ४० म० ।

(१२) अथ च त्रिषष्ट्यधिकपञ्चशतीमितानां जीवानामेवं वि-
ध्यापुच्छन्तं क्षीयते, तद्देहाश्च-अष्टादश लताः चतुर्विंशति-
हस्ताः एकं शतं विशतिश्च १८२४१२० भवन्ति । तद्यथा-
सुप्तसकलमथाः पर्योताऽपर्योतामेदेन १४, भुजलजलनवाच-
नन्तवनस्पतयः पर्योताऽपर्योतसूक्ष्मवाद्देदे २०, ग्रन्थकवन-
रुपातत्रिषष्ट्यधिकपञ्चशतीमितानां जीवानामेवं वि, जलस्य-

लक्षवरा उरोभुजपरिसर्पाश्च संवयसंविषयोऽपर्योतामेदाव२०,
एवं त्रिषष्टिमेदाः ४८, कर्मयुवः १५, कर्ममयुवः ३० अन्तरही-
पाः ५६, वयम् १०१, एवां वर्गजानां पर्योताऽपर्योततया २०१,
संस्तुजन्तेन सः ३०३ मनुष्यमेदाः, भवतपतयः १०, स्वप्तराः
१६, अस्तिरभवेतिअत्रयोऽतिचकाः १०, कल्पजवाः १२, ग्रन्थ-
कमाः ६, अणुलक्ष्मणोपपानिनः ५, लोकोक्तिनकाः ९, हविर्वयिकाः
३, भरतेश्वरनवेतात्तदशकस्थाः- "अत्र १ पाणो २, स्यणो ३,
वयं ४ लोणं ५, पुष्प ६, कज ७, विज्जा ८ । बहुकल ६ अ-
वियत्तनुमा १०, जंगमा दम्बिहा हुति ॥ १ ॥" ति । जुम्मे-
काः १०, परमाध्यामिकाः १५, सर्वे पर्योताऽपर्योतमेदाव १६८
देवमेदाः । सर्वे मिलिताः ४६३ जीवमेदाः (चतुर्थमागं 'जीव')
शब्दे १५३६ पुष्टेऽनुक्तम् । "अनिहयेयान्ति" १० पदगुणिताः
५६३०, रामद्वयगुणिताः ११२६०, योगत्रयगुणिताः ३२७८०,
कृताकारिनामुमतिभिर्गुणिताः १०१३४० । एते च कालत्रयगु-
णिताः ३०४०२०, नेऽद्विंशकसप्तपुत्रवर्गपामसिक्तानिर्गुणिताः
१८२४१२० ज्ञाताः । एतद्वर्गमिधायन्यो मायाः । यथा-
"चउदस्यव अद्वचना, निगोदअत्तियया सयं च अद्वनडयं ।
चउगइदस्यगुणमिद्वत्ता, वणसहसा छुवपतीला य ॥ १ ॥
मेरइया सत्तावहा, पउजअपउजसंमण चउदसहा ।
अरुवत्ताइं संखा, तिरिनदेवाण पुण एयं ॥ २ ॥
भुदग्गिपाउण्णता, बीसें मत्तकोविगअउट्टे ।
गमेअरपउजए, जने १ यत्तइ नहइ उरउभुमा ५वीसें ॥ ३ ॥
एनरसतासज्जपा, कम्माऽकम्मा नदंनहोवा ।
गमवपउजअउजता, मुक्कअपउजता तिसयतिणि ॥ ४ ॥
मवणा परमा जेतय, वणयर दस एवम दस य संलमयं ।
अविपरजोहस दममे, किज्जिस्स त्रिअ नव य सोमनां ॥ ५ ॥
कथा मेविज्जोणुणर, वारम नवण पउजअउजता ।
अनउत्तसयं, अविइय-वत्ति प्रमाहोइ दमगुणं ॥ ६ ॥"

एवं च-

अभिहवपयाऽद्वमगुण, एणसहसा छुवपतीला येसा ।
ते रागद्वेषमदुग्गता, इकारमद्वीमया मणी ॥ ७ ॥
मणवयकाए गुणिआ, तिस्सोत्तमहस्ससत्तमयऽस्सिआ ।
कयकारणाणुमइए, लक्खसहस्सा निमयकासा ॥ ८ ॥
कात्तानिणं गुणिआ, तिलक्खचउत्तममयीसअहिआ य ।
कारहत्तिलक्खाम्भू, देयुक्कअपउजमवणी ॥ ९ ॥
अद्वुक्क अक्खारि, चउयोससद्वमवगयोसहिआ ।
इरिया मिच्छा दूक्क-पमाणमअं सुव अणिआ ॥ १० ॥"

अस्यां च विधामाएकाल्लज्जतपदानं 'इच्छा-सम-पाण-को-
सा, जमे एमिदिअमिइया तस्म । अस्स संपवचोत्तंसं, एवाह
वज्राण सङ्कमयं ॥ १ ॥" ध० २ अत्रि० ।

(१३) एवं स्वप्ननेनस्थानातिचारप्रतिक्रमणमभिधायद्वानां
गात्रातिचारप्रतिक्रमणं प्रतिपादनावाह-

पडिक्कामो गोयचरियाए जिक्खाचरियाए उग्गाद-
क्कादग्गादणए साणावच्छादारांसंघट्टणाए भोदियपा-
हुदियाए बलिपाहुमियाए उवणावहुदियाए संकिप्
सहमागरे अणेनणाए पाणुजोवणाए बोधोयणा-
ए हरियभोयणाए पच्छाकम्मियाए पुरेकम्मियाए अदि-
हद्वदाए दगमंमद्वहदाए रयमंसद्वहदाए पारिसाद्वीयाए

परिहावणियाए आहासखजिक्खाए जं उगमेषं उपा-
यणसणाए अपरिमुक्तं पदिगाहिंयं परिमुक्तं वा जं न प-
रिमुक्तं तस्य पिडा मि मुक्तं ।

प्रतिक्रमाभि निवर्तयामि, कस्यां ? गोचरवर्थायां योऽतिचार
इति गच्छते, तस्येति योगः । गोचरघरणं गोचरः चरयं चर्या
गोचर इव चर्या तस्यां गोचरवर्थायां, कस्यां भिक्षां चर्या
जिक्खाचयां तस्यां, तथाहि-ज्ञाज्ञानाजिनरेपुः खद्वदीन-
विज्जां मुनिरुत्तमाधमध्वमेपु कुल्लेपविद्यानिपेपु वस्तुपु राग-
द्वेषागमनेन भिक्षामटनीति । कथं पुनस्तव्यामतिचारः ? इत्याह-
(उग्मादकवाहुयारणाए) उग्मादकवाहुयारणाएवत्ययिनं वा,
किं तु क्पाटं तस्याद्वातेन सुनरां प्रेरणमुद्गाटकपाटोद्गाट-
नमिदमेवोद्गाटकपाटोद्गाटना तथा हेतुनृत्या, इह व्याप्रमाजिता-
ऽऽदिज्जां उतिचारः । तथा श्वरसद्वारकसंघट्टयेति प्रकटाध्वं,
मण्डीप्राप्तिकया, वलिप्राप्तिकया, रथापनाप्राप्तिकया, आसां
स्वरूपम्-

“ मंडोपाहुमिया सा-हुमि आगए अगमकर्मडी य ।
अग्रंम भायणम्मि, काउं तो देह साहुस्स । १ ।
तस्य पवत्तणदीप्पो, न कपप तारिसाणु सुविडियाण ।
सतिपाहुमिया अग्रह, चउडिस्सि काउं अवचणिये ॥ २ ॥
वलिपमा विजिक्का, सिस्से तो देह साहुणो जिक्क ।
सा विन कपप उवणा, जा भिक्खयराण उविया च ॥ ३ ॥ ”
आधाऽऽकर्मोदीनामुक्कमाऽऽदिहोपाणाम्भयमेन संकिते गृहीते
सति योऽतिचारः । सदसाकारे वा सत्यकपपणे गृहीत
इति अत्र च तदपरिचयजोऽविधिना वा परिचयजो भोतिचा-
रः, अनेन प्रकरणेनपणया हेतुनृत्या, तथा- (प्राणोपाणोप-
सि) प्राणोने रसजादयः, भोजने दग्धादनादौ, संघट्टयते
विराधयते व्यापारयते वा यस्यां प्राप्तितायां सा प्राणि-
भोजना तथा, यस्यां च संघट्टनाऽऽदिहानुप्राप्तिकप्रभवं विक्षेप-
मन यवानिचारः । एवं (वीथीयगुणाए) प्राणिनो जोजने यस्यां
सा बीजभोजना तथा, एवं इरितभोजनाय, (पक्काकमियाय,
पुरेकमियाय एव) पक्काकर्म यस्यां पक्काजलोज्जकर्म अवति,
पुरः कर्म यस्यामाद्विधिति, (अदिहोद्गाए सि) अदिहोऽऽनुया अ-
दिहोऽऽपिभोजपमातिःतस्यर्थः । तत्र च सप्रभंघट्टनाऽऽदिनाऽति-
चारसंभवाः (द्गसंल्लुद्गाए सि) उद्कसंल्लुद्गाऽऽमिताया, इस्त-
मात्रगतोद्कसंल्लुद्गा वा ज्ञाना । एवं रजःसंल्लुद्गाऽऽनुया । न
वरम-रजःपृथिवीरजोऽभिगृह्यते, (पारिस्मागणीयाए सि) परि-
शाट उज्जतसंल्लुः प्रतीत एव तस्मिन् ज्ञा परिशाटनिका तथा,
(पारिडावणियाए सि—(आवां) अयोऽस्य ‘ पारिडावणिया’
शब्दे) (ओहासणजिक्खाए सि) विशिष्टद्वयवाचनं, समयपारि-
भाषया ‘ ओहासणं ति अग्रह’ तत्प्रधाना भिक्षा तथा, कियद्व
अणिप्यामो भेदानामेवंप्रकाराणि बहुद्वयतायं च सर्वेऽपि यस्या-
ल्लुद्गादीप्रादनेपयास्ववत्तस्यत आह- (अं उगमेषं इत्यादि) यत्
किञ्चिद्दशनादि, चक्रमेनाऽऽप्याकर्मोऽऽदिलक्षणं, कपादनया
आऽवादिक्कया, पणया राहुऽऽदिलक्षणया, अपरिमुक्त-
मयुक्तिकं, प्रतिमुक्तीं तथा, परिमुक्तं वा, यत्र राहापितं, कथ-
ञ्चिद्वातिमुक्तीतमपि यमोक्तिं, परिमुक्तमपि च भावतोऽनुम-
क-रणाऽऽदिना प्रकारेण नोक्तिं, एकमेव प्रकारेण यो जातोऽति-
चारः, “ तस्य मिच्छामि मुक्तं ” इति पूर्ववत् । आवां ४ अं ।

गोचरपरिमुक्तं कहे वा विकहे वा उभयकहे वा पत्या-
वेज्जा वा, उदीरेज्जा वा, कहेज्जा वा, निमावेज्जा वा कहे ।
गोयमा । गोभ्यो यत्तं वा, पाणं वा, भसजं वा, जं जेष
विचियं, जं जहा यविचियं, जहा य पदिगहिंयं, तं तथा-
सत्वं अणाऽऽसोएत्ता पुरिमहं । महां ० चूं ।

(१४) एवं गोचरातिचारप्रतिक्रममुक्तं, अमुना स्वाध्या-
याद्यतिचारप्रतिक्रमं प्रतिपादय आह-

पद्मिकमामि चाउकासं मज्जायस्म अकरणायाए, उनओ
काळं जेवोवगरणस्स अपरिलेहणाए दुप्पदिलेहणाए अ-
प्यमज्जायाए दुप्पमज्जायाए अऽकमे शक्कमे अइयारे अणा-
यारे जो मे देवमिओ अइयारो कओ । तस्य मिच्छामि मुक्तं ।

प्रतिक्रमाभि पूर्ववत् । कस्य चतुष्काशं, दिवसरजनीप्रथमचर-
मयामेविकथ्यते । स्वाध्यायस्य सूत्रपरीक्षीतकृत्याकरणया,
अनास्वेनया हेतुनृत्येयथः । यो मया देवासि कथितेचारः कृतः,
तस्येति योगः, तथा उभयकासं प्रथमपाश्चमपरीक्षीतं, जा-
यडोपकरणस्य पात्रवत्त्वादेः, अप्रत्युपेक्षणया दुःप्रत्युपेक्षणया ।
तत्राऽऽप्रत्युपेक्षणा मूलत एव चतुष्पाऽतिरीक्षणा, दुःप्रत्युपेक्षणा
तुमिरीक्षणा तथा, अप्रमाजनेया-दुःप्रमाजनेया-तत्राप्रमाजने-
मूलत एव रजोहरणाऽऽदिनाऽऽपेक्षणा, दुःप्रमाजनेना-तत्राविधिना
प्रमाजनेति, तथा-अतिक्रमे, ध्वनिक्रमे, अनिचारे, अनाचारे, यो
मया देवासि कथितेचारः कृतः, तस्य मिच्छा दुष्कृतमित्येतप्रा-
प्यत् । आवां ४ अं । धं । (अतिक्रमाऽऽशीनां स्वरूपे ‘ अश्रद्धा’
शब्दे गतम्)

(१५) अयं चानिचारः संक्षेपेन एकविधः विस्तरतस्तु हि-
विधाविधाविधौ यादवसंभवेयविधः । संक्षेपविस्तरतो पुनर्हि वि-
धं प्रति संक्षेपः, एकविधं प्रति विस्तरः, इत्येवमन्यत्रापि यो-
ज्यम् । विस्तरतस्वन्तन्त्रविधस्यै एकविधाऽऽदिभ्यःप्रतिक्रम-
प्रतिपादनायाऽऽह-

पद्मिकमामि एमविहे-असंजने । पद्मिकमामि होहिं बंध-
णेहि-रागबंधणेणं, दोसबंधणेणं । पद्मिकमामि तिहिं देहेहि-
मणदेणेणं, वयदेणेणं, कायदेणेणं । पद्मिकमामि तिहिं गुनी-
हिं-मणगुत्तीए, वयगुत्तीए, कायगुत्तीए । पद्मिकमामि तिहिं
सहोहिं-मायासंल्लेणं, रियाणसंल्लेणं, मिच्छादंसल्लेणं । प-
द्मिकमामि तिहिं मारवेहिं-इड्डीगारवेणं, रसमारवेणं, साया-
मारवेणं । पद्मिकमामि तिहिं विराहणाहिं-नाणविराहणाए,
दंसल्लविराहणाए, चरित्तविराहणाए ।

(पट्टिक ० एगविं) प्रतिक्रमाभि पूर्ववत् । एकविधे एककारे
असंयमेऽविरतिलक्षण्ये सति प्रतिपत्करणाऽऽदिना यो मया
देवासि कथितेचारः कृत इति गच्छते । तस्य मिच्छादुष्कृतमित्येति
संभवाः । बहुवति च- (सज्जाए न सज्जाइवं तस्य मिच्छामि
मुक्तं) एवमन्यत्रापि बोजना कारां । आवां ४ अं ।
(एकविधाऽऽसंयमस्वरूपम्- असंजम ’ शब्दे प्रथमभागे
उग्रं ३ पृष्ठे गतम् । असंयमस्य बहुधा भेदा अपि तैश्च प्रतिपा-
दिताः) (रागद्वेषजनेन वन्धनद्विविधस्यम्- बंधण ’ शब्दे-
बहुवते । तत्र रागवन्धनद्वयवृत्तिः- रागबंधण ’ शब्दे कट्टया ।

लेखयन्मन्युत्पत्तिः- होसवन्धन' शब्दे वतुथभागे ३६४१ पृष्ठे गता) (हयस्वल्पम्- वण्ड' शब्दे वतुथभागे २४२० पृष्ठे विस्तरतः प्रतिपादितम् । तत्र मनोदयः- 'मणदं' शब्दे वक्ष्यते । वचोदपः- 'वदय' शब्दे, तत्रोदाहरणं चापि तथैव । कायदण्डः- 'कायद' शब्दे तृतीयभागे ४६२ पृष्ठे गतः) (गुप्तशब्दाः- 'गुप्ति' शब्दे तृतीयभागे ६३३ पृष्ठे गतः । तत्र मनोगुप्तिविशेषम्- 'जंग' शब्दे वतुथभागे १६२६ पृष्ठे गतम् । बागुमितः- 'वदय' शब्दे सोदाहरणं व्याख्यायामि । कायगुप्तिः- 'कायगुप्ति' शब्दे तृतीयभागे ४४९ पृष्ठे प्रतिपादितम् । (शब्दभेदाः तद्वन्मुत्पत्तिः- 'सङ्ग' शब्दे । तत्र मायाशब्दम्- 'मायासङ्ग' शब्दे । निदानशब्दम्- 'नियानसङ्ग' शब्दे वतुथभागे ३१०८ पृष्ठे गतम् । मिथ्याद्वन्द्वशब्दम्- 'मिथ्याद्वलणसङ्ग' शब्दे वक्ष्यते । (गौरवस्वल्पम्- 'गारव' शब्दे तृतीयभागे ८०० पृष्ठे गतम् । तत्र आदिगौरवशब्दः- 'हृदिगारव' शब्दे द्वितीयभागे ४८२ पृष्ठे गता । रत्नगौरवस्वल्पम्- 'रत्नगारव' शब्दे । सातगौरवस्वल्पम्- 'सातगारव' शब्दे वक्ष्यते । (विराधनास्वल्पम्- 'विराधना' शब्दे वक्ष्यते । तत्र ज्ञानविराधना- 'ज्ञानविराधना' शब्दे वतुथभागे १६६३ पृष्ठे गता । वरानविराधना- 'वर्णविराधना' शब्दे वतुथभागे २४३५ पृष्ठे विशेषतोऽस्ति । आरित्रविराधना- 'विराधना' शब्दे)

पठिकमणि वचिहि कसाएहि-कोइकसाएणं, माणकसाएणं, मायाकसाएणं, लोभकसाएणं । पठिकमणि वचिहि सत्ताहि- अद्याहारसत्ताए, जयसत्ताए, मेहुणसत्ताए, परिगहसत्ताए । पठिकमणि वचिहि सिगाहि- रत्नीकहाए, जचकहाए, देसकहाए, रायकहाए । पठिकमणि वचिहि जाणेहि- अद्वेणं जाणेणं, रुवेणं जाणेणं, धमेणं भाणेणं, सुकेणं भाणेणं । (कायवस्वल्पं तज्जेदा- 'काय' शब्दे तृतीयभागे ३९४ पृष्ठोदाहरणतः । तत्र क्रोधकथा- 'कोइकसाए' शब्दे तृतीयभागे ६८५ पृष्ठे प्रतिपादितः । मानकथा- 'माणकसाए' शब्दे वक्ष्यते । मायाकथा- 'मायाकसाए' शब्दे ब्रह्मः । लोभकथा- 'लोभकसाए' शब्दे विस्तरतः प्रतिपादयिष्यामि) (संज्ञास्वल्पम्- 'सणा' शब्दे । 'तत्राऽऽहारसत्ता' 'आहारसत्ता' शब्दे द्वितीयभागे ४२७ पृष्ठे गता । अवसंज्ञा- 'अवसत्ता' शब्दे छट्ठ्या । मेहुण- 'मेहुणसत्ता' शब्दे । परिगहसंज्ञा- 'परिगहसत्ता' शब्दे । (विकथास्वल्पम्- 'विगहा' शब्दे । तत्र स्त्रीविकथा- 'इरियकहा' शब्दे द्वितीयभागे ४८६ पृष्ठे छट्ठ्या, तज्जेदाख्याति तत्रैव । अविकथा विस्तरतः- 'अवकहा' शब्दे । देशिकथा- 'देलकहा' शब्दे ३६२० पृष्ठे गता । राजविकथा- 'रायकहा' शब्दे । (ध्यानशब्दार्थः तज्जेदाः स्वल्पं च- 'जाण' शब्दे वतुथभागे १६६१ पृष्ठे गताः । तत्राऽऽध्यानस्व- 'अध्याकाण' शब्दे प्रथमभागे २३३ पृष्ठे गतम् । रौक्ष्यानस्व- 'रौक्षजाण' शब्दे धर्मश्यानस्व च- 'धम्मज्जाण' शब्दे वतुथभागे २७१६ पृष्ठे गतम् । शुक्कश्यानस्व- 'सुक्कज्जाण' शब्दे वक्ष्यते)

पठिकमणि पंचहि किरियाहिं० (आ०) पठिकमणि पंचहि कामगुणेहि- सरेणं, रुवेणं, रसेणं, गंधेणं, फासेणं । पठिकमणि पंचहि महुवर्णहि- पाणाद्विषयाभ्यो वेरमणं, सुपा- रायाभ्यो वेरमणं, आदिभादायाभ्यो वेरमणं, मेहुणाभ्यो वेर-

मणं, परिगहाभ्यो वेरमणं । पठिकमणि पंचहि समिहेहि- इरिआसमिहेहि, भासासमिहेहि, एसणासमिहेहि, आयाणभंड- मचनिकलेवणासमिहेहि, उभारपासवणलेखजल्लसिणापरि- द्वाणियासमिहेहि । पठिकमणि वचिहि नीवकिपाहि- पुडवी- काएणं, आउकाएणं, तेउकाएणं, राउकाएणं, वणस्स- इकाएणं, तसकाएणं । पठिकमणि वचिहि लेसाहि- किएह- लेसाए, णंलेसाए, काउलेसाए, तेउलेसाए, पम्हले- साए, सुकलेसाए ।

(किरियाशब्दार्थः स्वल्पं तज्जेदा- 'किरिया' शब्दे तृतीयभागे ४३३ पृष्ठे, तत्रातिवर्णं चाऽपि ४५० पृष्ठेऽस्ति । तत्र काविकथा- 'काविकी' शब्दे तृतीयभागे ४०४ पृष्ठे गता । अधिकारविकथा- 'अधिकारविकथा' शब्दे प्रथमभागे ८०५ पृष्ठे गता । आदिशब्दार्थः- 'पाउसिबा' शब्दे । पारितापनिकथा- 'पारितापनिकथा' शब्दे वक्ष्यते । प्राणानिपातिकथा- 'प्राणाद्विषयाभ्यो किरिया' शब्दे । (कामगुणशब्दार्थः- 'कामगुण' शब्दे तृतीयभागे ४३४ पृष्ठे गतः । तत्र शब्दस्व- 'सह' शब्दे । रूपस्व- 'रूप' शब्दे । रसस्व- 'रस' शब्दे । गन्धस्व- 'गन्ध' शब्दे तृतीयभागे ७३४ पृष्ठे गतम् । स्पर्शस्व- 'फास' शब्दे । शब्देऽस्मि- ज्ञेय भागे वक्ष्यते) (पञ्चमहाप्रज्ञाशब्दार्थः- 'पंचम- हव्य' शब्दे । तत्र प्राणानिपातिकविरमणम्- 'प्राणाद्वि- यवेरमण' शब्देऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते । सुपावादि- विरम- णम्- 'सुपावादि- वेरमण' शब्दे । अद्विषाद्विषयविरमणम्- 'अद्विषाद्विषयवेरमण' शब्दे प्रथमभागे ४४० पृष्ठे गतम् । मेहुणविरमणम्- 'मेहुणवेरमण' शब्दे । परिगहविरमणम्- 'परिगहवेरमण' शब्देऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते । (समितिशब्दार्थः- 'समिह' शब्दे । तत्रेयांसमितिस्वल्पम्- 'हिरियासमिह' शब्दे द्वितीयभागे ६३१ पृष्ठे गतम् । भाषासमितिशब्दः- 'भाषासमिति' शब्दे वक्ष्यते । एषणास- मिनेविस्तरः- 'एषणासमिह' शब्दे तृतीयभागे ७२ पृष्ठे गतः । आदानापदमात्रकनिक्षेपणासमितिशब्दार्थः- 'आदानमन्त्र- शिक्कलेवणासमिह' शब्दे ८० आ० २१६ पृष्ठेऽवलोकीया । उ- भारप्रसन्नवलेखशिष्टाणजल्लपादिष्टापनिकासमितिशब्दार्थः- 'उ- भारपासवणलेखशिष्टाणजल्लपादिष्टापनिकासमिति' शब्दे द्वि- तीयभागे ७३३ पृष्ठे विस्तरतः प्रतिपादिता । (वज्रजीविकाभ्य- व्याख्या- 'जीवणिमाय' शब्दे वतुथभागे १४२ पृष्ठे गता । तत्र पृथ्वीकाविकथा- 'पुडवीकाव' शब्देऽस्मिन्नेव ज्ञा- ने वक्ष्यते । अण्काविकस्वल्पम्- 'आउकाय' शब्दे द्वितीयभा- गे २० पृष्ठेऽस्ति । तत्र तेजस्काविकविस्तरः- 'तेउकाय' शब्दे वतुथभागे २३४ पृष्ठेऽस्ति । वायुकाविकशब्दः- 'वाउ- काय' शब्दे छट्ठ्या । वनस्पतिकविकथा- 'वणकहा' शब्दे । वणप्लवकाय' शब्दे च वक्ष्यते । जसकाविकशब्दार्थः- 'त- सकाया' शब्दे वतुथभागे २२१४ पृष्ठे गतः ।) (ज्ञेयाविस्तरः- 'लेसा' शब्दे । तत्र हणलेखाऽर्थः- 'किरिलेसा' शब्दे । नीजलेखाव्याख्यानम्- 'णीलेसा' शब्दे वतुथभागे २१५४ पृष्ठे गतम् । कापाललेखा च- 'काउलेसा' शब्दे तृतीयभागे ४२८ पृष्ठे गता । तज्जेलेखाऽर्थविस्तरः- 'तेउलेसा' शब्दे । पल्लेखा च- 'पम्हलेसा' शब्दे । कुकलेखा च- 'सुक- लेसा' शब्दे) ।

पडिक्रमणि सत्ताहि भयङ्गाणेहि । अडहि मयङ्गाणेहि । नवीहि वंजवेरगुचीहि । दसविहे सयणधम्मे । इगारसहि उवासगपडिमाहि । बारसहि भिक्खुगुण्डिमाहि । तेरसहि किआठाणेहि । चउदसहि जूअगामाहि । पन्नरसहि प-
माहम्मिएहि । सोल्लसहि, गाहासोल्लसहि । सत्तरसविहे असंजमे । अटारसविहे अबंभे । एगुणवीसाए साय-
ज्जयणेहि । बीसाए असमाहिङ्गाणेहि । एगवीसाए सभ-
लेहि । वावीसाए परीसएहि । तेवीसाए सूअगज्जयणेहि ।
चठवीसाए देवेहि । पणवीसाए भावणाहि । ठव्वीसाए द-
साकपववहाराणं उदेसणकाझेहि । सत्तावीसाए अणगा-
रगुणेहि । अट्ठावीसाए आचारपकणंहि । एगुणतीसाए पा-
वसुअपसंमेहि । तीसाए मोहणिष्ठाणेहि । एगतीसाए सि-
प्पाइगुणेहि । बत्तीसाए जोगसंगहेहि । तेत्तीसाए आमाय-
साए । अरिहंताणं आमायणाए० (आव०) सज्जाए प
सज्जाइयं तस्स मिच्छाभि दुक्कं । (आव० ४ अ०)

(सतययत्थानभेदाः-‘अयङ्गाण’ शब्दे वक्ष्यन्ते) (अष्टौ मव-
त्थानभेदाः-‘मयणा’ शब्दे द्रष्टव्याः) (नव प्रक्षालयंशुसय-‘बंभ-
चेरगुण’ शब्दे कष्टव्याः) (दशविधश्च भजनधर्मः-‘सम-
णधम्म’ शब्दे कष्टव्यः) (एकादशोपाशकप्रतिमानां भेदाः,
स्वकप च-‘उवासगपडिमा’ शब्दे द्वितीयनागे १०६४ पृष्ठे
कष्टव्यम्) (द्वादशभिन्नुप्रतिमानां विशेषः-‘भिक्खुपडिमा’ शब्दे
वक्ष्यन्ते) (त्रयोदश क्रियास्थानानि-‘किरारहाणा’ शब्दे तृती-
यनागे ४४३ पृष्ठे गतानि) (चतुर्दश भूतप्राणाः-‘जुयगाम’ शब्दे
वक्ष्यन्ते) (पञ्चदश परमाध्यात्मिकनिरूपणम्-‘परमाहिम्मय’
शब्दे कष्टव्यम्) (षोडशभिः साध्यांश्चोदयैः सुवकृताङ्गाद्यभूतक-
स्याध्वयैः । तेषां स्वकपम्-‘गाहासोल्लसय’ शब्दे तृतीयभा-
गे ८७४ पृष्ठे गतम् ।) (सप्तदशाऽसंयमभेदाः-‘असंजम’
शब्दे प्रथमनागे ८२३ पृष्ठे गताः) (अष्टादशविधप्रमह-‘अबंभ’
शब्दे प्रथमनागे ६७४ पृष्ठे गतम् ।) (एकोनविंशतीविधं
ज्ञाताध्वयनिविवरणम्-‘णायउक्कणय’ शब्दे अतुर्थनागे १००३
पृष्ठे गतम् ।) (विंशतिरसमाधिरथानानि-‘असमाहिष्ठाण’
शब्दे प्रथमनागे ७४२ पृष्ठे कष्टव्यानि ।) (एकविंशतिः शा-
बलपरीक्षणात्मिकाः-‘सभलेपररीह’ शब्दे कष्टव्यानि ।)
(द्वाविंशतिपरीषदाः-‘परिषह’ शब्दे अस्मिन्नेव भागे वक्ष्यन्ते)
(त्रयोविंशतिः सुवृत्ताङ्गाप्ययननामानि-‘सुयगम’ शब्दे कष्ट-
व्यानि ।) (चतुर्विंशतिर्देवभेदाः-‘देव’ शब्दे अतुर्थभागे २६१३
पृष्ठे गताः) (एकविंशतिर्भोगानाः-‘आवहा’ शब्दे कष्टव्याः)
(एकविंशतिर्दशाकल्पव्यवहारोद्देशनकाः-‘वहेसणका’
शब्दे द्वितीयभागे ८२४ पृष्ठे गताः) (सप्तविंशतिरनमा-
रगुणाः-‘अणगारगुण’ शब्दे प्रथमनागे १७८ पृष्ठे गताः)
(अष्टाविंशतिविधमावाचकप्रकरणस्वकपम्-‘आचारपकण’
शब्दे द्वितीयभागे ३६६ पृष्ठे गतम् ।) (एकोनविंशजिह्वं पाप-
क्षयप्रसङ्ग-‘पावसुयपकण’ शब्दे अस्मिन्नेव भागे वक्ष्यन्ते)
(त्रिंशत्सोदनीयस्थानभेदाः-‘मोहणिज्झाण’ शब्दे कष्टव्याः)
(एकविंशतिस्त्वानामादिगुणाः-‘किदका’ शब्दे वक्ष्यन्ते)
(द्वाविंशद्योगसंग्रहाः-‘जोगसंगह’ शब्दे अतुर्थभागे १३५०

पृष्ठे गताः) (त्रयोविंशद्वाशतनाभेदाः-‘आसायणा’ शब्दे
द्वितीयनागे ४७१-४७२ पृष्ठे, अर्द्धादीनामाशतनाभेदकपे, त-
द्विचरणं च-‘तस्मिन्नेव शब्दे ४८३ पृष्ठे, तथा-‘सज्जाइए सज्जा-
इयं पाठोऽपि तस्मिन्नेव शब्देऽस्ति । विचरणं च-‘असज्जा-
इय’ शब्दे प्रथमभागे ८२७ पृष्ठेऽस्ति) तथा (सज्जाइए स-
सज्जाइयं ति) तथा-स्वाध्यायिकं अस्वाध्यायिकविषययत्नकृते
न स्वाध्यायितं, इत्यभासातनाया योऽतिवारः कृतः, तस्य
मिथ्यादुष्कृतमिति किया पूर्ववत् ।

“एवं सुताण्डिषडं, अथेणं भं वि होइ विमोक्षं ।
तं पुण अस्वामोह-रथमोहको संवपक्खामि ॥ १२ ॥
तिलीसाए उवरि, चोलीसं बुक्कवयणकतिसेसा ।
पणवीसवयणअइसय-ऊलीसं उसरज्जयणा ॥ १३ ॥
एवं जह समवाए, जा सयभिरिक्ख होइ सयतारं ।
(तथाचोक्तम्-‘सतभिसया णक्खने सतेगतारं तदेव पण्णे ।)
अ संखअसंखेहि, तह य अण्तेहि जाणेहि ॥ १४ ॥
संजममसंजमस्स य, पडिबिङ्गाइकरणाइआस्स ।
होइ परिक्रमणं तं, नेलीसेहि तु ताई पुणे ॥ १५ ॥
अवताहपदेहं तु, अंतगया होति थियम सव्वे वि ।
सव्वं वि अमारगणे, दुगसंजोगादिजं एसो ॥ १६ ॥
एगविहस्साऽसंजम-स्स इवइ इह होइ पज्जवसमुदो ।
एवीमआरविस्सहि, काउं कुणतो खमोक्कारं ॥ १७ ॥”
आव० ४ अ० ।

अथवा प्राक्तनाया अशुजाऽऽसेवनायाः प्रतिक्रान्त अपुनःकर-
णाया प्रतिक्रामन् नमस्कारपूर्वकं प्रतिक्रमणं प्रांतक्रामयन्काह ।
अत्र सूत्रम्-

नमो चठवीसाए तित्थयराणं उसजाइ-पडावीर-पज्जव-
साणाणं, इणमेव निगमं पावयणं-सव्वं, अणुत्तरं, केवलियं,
पडिपुणं, नेयाउयं, संसुक्कं, सद्वागतणं, सिद्धिमणं, मुत्तिमणं,
णिज्जाणमणं, निव्वाणमणं, अजितह-पडिसेधि सव्वबु-
क्क-एपडिणीयमणं ।

(नमो चठवीसाए तित्थयराणं उसमाहमहावीरपज्जवसाणा-
णं ति) नमश्चतुर्विंशतिनां श्रेष्ठैरेव अष्टनादिमहावीरपर्यवसा-
नेभ्यः, ‘प्राकृते पट्टो अतुट्ठयेयं एव भवति । तथा चोक्तम्-‘वहु
वयणेण तुव्वयणं, उट्ठिविअलीएं मसइ चउत्थी । जइ हत्था तह
पाया, नमोत्तु दुवाहिदेवाणां ॥ १ ॥’ इत्यं नमस्करं प्रमुत्तस्य गुण-
व्यावर्तेनायाऽऽह-‘इणमेव निगमं पावयणं सव्वं अणुत्तरमि-
त्थादि’ । इदमेवेति सामायिकाऽऽदिप्रत्याख्यानपर्यंतं द्वादशाङ्ग-
वा गणिपटकं, निग्नेथा बाह्याभ्यन्तरप्रत्यनिर्गतः साधयः
निग्नेथाभिर्दे नैग्नेयं, प्रावचनमिति प्रपञ्चणार्जितविधोच्य-
न्ते जीवादिषु । यस्मिन्स्तथावचनम् । इदमेव नैग्नेयं प्रावचनं
किम्, अत आह-सतां हितं सत्यं, सन्तो मुनयो गुणाः पदायां
वा सवुज्जं वा सत्यमिति । नयदशनमपि स्वविषये सत्यं नव-
त्येव । अत आह-(अणुत्तरं ति) नास्त्यस्योत्तरं सत्तन्तं । यद्यन-
इत्यनुत्तरं, यथावास्थितसमस्तवस्तुप्रतिपादकत्वाद्बुद्धमस्मिन्-
थः । यदि नाभेदमित्यं जूनमप्यद्वयेवभूतं सविधनानि । अत
आह-(केवलियं ति) केवलमद्वितीयं, नापरमिजं जूनमित्यर्थः ।
यदि नाभेदमित्यं तत्तं तथानववस्थाऽसंभवात्सत्योत्तरात्पवसंग्रामकै-
र्गुणैः प्रतिपूर्वी न जविष्यतीति । अत आह-(पडिपुणं ति) प्रांत-

पुण्यमयमप्रापकैर्गुणैर्भूतमित्यर्थः । भूतमात्रं कदाचित् आत्म-
स्मरणया न तत्रायनशीलं भविष्यतीति ? अत्र आह—(नेत्रा-
उपंति) नयनशीलं नैयायिकं, मातृकप्रकाशित्यर्थः । नैयायिक-
मध्यमं शुद्धं संकीर्णं ताऽऽकृष्य नैयायिकं भविष्यतीति । अत्र
आह—(ससुखं ति) सामर्थ्येन शुद्धं ससुखं, एकान्ताच्छुद्धमित्य-
र्थः । एवं भूतमात्रं कदाचित् तस्यास्यामात्रात् भवति, बन्धन-
विह्वलनाय ? त्रिविधमनस्य आह—(सज्जनस्येति) कृतनी-
ति कर्त्तव्यं शर्यानि मायाशर्याऽऽहन्ति तेषां कर्त्तव्यं शर्यकर्त्तव्यं,
भवति बन्धनमायाशर्याशुद्धकर्मित्यर्थः । परमनित्यं प्राप्य
त्वाऽऽह—(सिकर्मणं मुक्तमर्थं) सधनं सिद्धिः क्षितार्थयाति,
निकर्मणि सिकर्मणि । मोचनं मुक्तिः, आह्वयार्थकर्मविच्यु-
तिसकस्या मातां मुक्तमर्थं इति । मुक्तिर्मात्रं—कथं ह्यज्ञात-दिशि-
तां प्रयाति द्वारेण । अहं कर्मविच्युतिद्वारेण च मोक्षमात्रकर्मिति
भावना । अनेन च केवलज्ञानाऽऽविष्टकलाः स्वकर्मकाश्च मुक्ता
इति कुण्डलिनिरासमाह—(यत्र पतिविरासाद्यं मयाह—(निजान्ना-
मग्नं, निजान्नामग्नं) यानि तद्विनिधानं, "कृत्यस्युद्धः बहुलम्"
॥३॥३॥३॥ इति वचनात्, कर्मणि स्युद्धं निरूपयमानं निधान-
म् । इदं प्राप्यमात्राऽऽह्यं मोक्षप्रदमित्यर्थः । तस्य मार्गो नित्योपमाय
इति । नित्योपमायं विशिष्टार्थानुप्रासिकारणमित्यर्थः अनेनानि-
यतसिद्धिस्तत्रातिशयानुप्रासिकारणमात्रमाह—(निजान्नामग्नं
नि) निवृत्तिनिर्वाणं, स्वकर्मकर्मस्य प्रत्यक्षमात्रकर्ममित्यर्थः ।
नित्योपमायं मार्गो नित्योपमायं इति, नित्योपमायं परमनिवृत्ति-
कारणमिति हृदयम् । अनेन च निरुत्सुखज्ञाना मुक्तमानः, इति
प्राप्तप्राप्यकुण्डलिनिरासमाह—(निजान्नामग्नं—इच्छं च । अविन-
ह—मविर्भावस्य प्रत्यक्षमात्रकर्मणः) अविनश्यं सत्यम्, अविर्भ-
वि अविर्भावश्च, सर्वत्राऽऽपराधेहाऽऽहं तु भावित । सत्यदुःख-
प्रज्ञानमार्गं सर्वदुःखप्रज्ञानं मोक्षः, तत्कारणमित्यर्थः ।

साधनं पदार्थकरणद्वारेणस्य चिन्तामणिस्तमुपदर्शयन्माह—
इत्येति अत्रा जीवा, भिज्जति, तुज्जति, सुबोति, परि-
णिज्जयति, मव्वदुक्कणाणमपेत्तं करेति । तं धम्मं सद्दामि,
पत्तियामि, रोएमि, काममि, पल्लमि, अणुपल्लमि । तं धम्मं
मद्दहेत्ता, पत्तिथेत्ता, रोपेत्ता, फामेत्ता, पालेत्ता, अणुपालेत्ता ।
तस्मै धम्मस्मै केवलप्रतिपत्तय, अवजुड्ढिओमि आराहणाय ।
विरओमि विराहणाय ।

(इत्येति अत्रा जीवा निज्जति ति) अत्र नैरेष्यते प्राप्यते चिन्ता
जीवाः भिज्जयन्तीति, अणुमाऽऽहं नित्यमकल प्राप्यते । (तुज्जति
ति) बुध्यते, केवलितो जवति । (सुबोति ति) मुर्यते, जवप्रप्राह-
कर्मणः (परिणिज्जयति ति) परि संन्यासार्थायति । (किमुत्तं अव-
ति—(मव्वदुक्कणाणमपेत्तं करेति ति) सर्वदुःखानां शारीरमानस-
भेदात्तामपेत्तं विनाशं कुर्वन्ति निवेष्टयन्ति । इत्यर्थमभिधायऽनुनाम
चिन्तामणि कर्त्तव्यं कर्ममग्नप्रज्ञानसमर्थमात्रज्ञानं च अक्षानामवि-
रुद्धं आह—(तं धम्मं सद्दामि ति) य एव नैरेष्यते प्राप्यते प्राप्यतत्रक-
र्त्ता धम्म उक्तः तं धम्मं अद्दामहे सामर्थ्येनैवमं गायमिनि । (प-
त्तियामि ति) प्रतिपत्तामहे, प्रतिपत्तयद्वारेण । (रोएमि ति)
रोजयामि अविज्ञानान्तरिणाऽऽलेखनविमुखयया प्रीत्या अत्र

* भूतमात्राभ्यां च पाठान्तरम् । एकान्ताच्छुद्धमित्यर्थं
हृदयपि पाठः ।

प्रीतिः खिञ्जि मित्र एव । यतः—खिञ्जिद्वयादौ प्रीतिस्तद्व्यापेति न
सर्वदा खिञ्जि । (फामेति ति) स्फुरामि, आसन्नमाहारित्य-
ति । (अणुपालेति ति) अनुपालयामि पौनःपुन्यकरणेन । (तं
धम्मं सद्दहेत्ता इत्यादि) तं धम्मं अद्दयानः, प्रतिपद्यमानो,
रोजयन्, स्फुरन्, अनुपालयन्, (तस्मै धम्मस्मै अणुपल्लमि
आराहणाय ति) तस्य धम्मस्य प्राप्यकस्य, अणुप्राप्यतां अस्मि
आराधनायामाऽऽराधनाविषयं, (विरओमि विराहणाय ति)
विरतोऽस्मि निवृत्तेऽस्मि, विराधनायां विराधनाविषय ।

यतदेव भेदेनाह—

अमंजमं परियाणामि । संजमं उवसंपज्जामि । अवंमं
परियाणामि । वंनं उवसंपज्जामि । अकपं परियाणा-
मि । कपं उवसंपज्जामि । अण्णाणं परियाणामि ।
नाणं उवसंपज्जामि । अकिरियं परियाणामि । किरियं उ-
वसंपज्जामि । मिकुत्तं परियाणामि । सम्पत्तं उवसंपज्जामि ।
अवोहं परियाणामि । वोहं उवसंपज्जामि । अमग्गं परि-
याणामि । मग्गं उवसंपज्जामि ।

(अमग्गं परियाणामि, संजमं उवसंपज्जामि ति) अम-
ग्गं प्राणानि पातऽऽदिकृपं परिजानामि, हृषोरहृषाव-
ज्ञाय, प्रत्याक्षयानपरिहृषाप्रत्याक्षयार्थः । तथा—संव्यं
प्रमुक्तम्वक्यं उवसंपज्जामि प्रतिपद्यामहे इत्यर्थः । तथा—अव-
मं परियाणमि, येन उवसंपज्जामि अज्ज्ञं तस्य नित्यमलक्षणस्य
विपरितं ज्ञानं पुनरुक्तं । यत्नानां संयत्ताऽऽज्ञानाश्चाक्षिण्यं इति वा ।
तत्परिहृषार्थमननरत्नं वाह—अम्यं प्रमुक्तवादेऽहं—(अक-
पं परियाणामि । कपं उवसंपज्जामि) अकपऽऽहं तस्यावधानं,
अपेक्षया वा, कदाचित् कृपामिति । इदानीं ज्ञानं च प्रकारणमा-
भियाऽऽहं—यत उक्तम्—(संसंयमो य एको, अण्णाणं नाणं उवसंप-
ज्जामि य इतिहं तु) इत्यादि । (अण्णाणं परियाणामि, कपं उवसंप-
ज्जामि) अज्ञानं सम्प्रयुक्तमादित्यन्तं ज्ञानं तु भगवद्भजनं
तद्ज्ञानं तद्विपरिहृषार्थमाह—(अकिरियं परियाणामि, किरि-
यं उवसंपज्जामि) अकिरिया तास्वकवादः, किरिया स्वयंवादः ।
तुनीयं च प्रकारणमाभिराऽहं—(मिकुत्तं परियाणामि, सम्प-
त्तं उवसंपज्जामि) मित्राणां पुत्राणां, सम्प्रयुक्तमपि पतद-
त्वादेवाऽहं—(अवोहं परियाणामि, वोहं उवसंपज्जामि) अयो-
ध्यामिध्याकायं, बोधिरुत्तं सम्प्रयुक्तमिति । इदानीं सामा-
न्येनाऽहं—(अमग्गं परियाणामि, मग्गं उवसंपज्जामि) अमा
मित्रात्वादिः मार्गस्तु सम्प्रयुक्तमादित्यन्तं ।

इदानीं ज्ञानस्यार्थादपराधपशुद्धयमाह—

जे संजरामि । जं च न संजरामि । जं पटिकामि । जं च न
पटिकामि । तस्मै सत्त्वस्य देवसिपस्य अद्दयारस्मै, पटिक-
मामि । समणोऽहं, मंजय—विरय—पटिहय—पञ्चखाय—पाव-
कम्पा, अणुपाणं, दिट्ठिपत्तो, माया—मोम—विजोअओ ।

(जं संजरामि, जं च न संजरामि) यत्किञ्चिद्भ्रमं जय, यद्व-
ज्जस्सोऽज्ञानमोघेति । तथा—(जं पटिकामि, जं च न
पटिकामि) बलवत्तमायाऽऽज्ञानमादित्यन्तं याद्वदिनं, यच्च
न प्रतिक्रमामि मुक्तं यद्वदिनं । अनेन प्रकारेण या क-
श्चिद्विचारः कृतः (तस्मै सत्त्वस्य देवसिपस्य अद्दयारस्मै

पांडिक्रमामि ति) कथयन् । इत्थं प्रतिक्रम्य पुनरकुशल-
प्रवृत्तिपरिहारायाऽऽप्तमानमालोच्यब्रूह- (समणोऽहं, संजय-
विषय-परिहृत्य-यत्कथंकाया-पावकस्मा, अपिथाया, दिद्विस्वपयो,
मायामोसविषयिभ्यो ति) भयमोऽहं तत्रापि न चरकाऽऽदिः कि-
त्तिहं, संतप्तः, सामस्येन यतः, इदानीं विरतो निवृत्तः, अतीत-
स्यैषस्य च निम्न-संवरणद्वारेण । अत्र एवाऽऽह-प्रतिहत-प्रत्या-
क्यात-पापकर्म प्रतिहन्निदानीमकरणतया, प्रत्याक्यातमतीत-
निन्दया, एषमकरणतयेति, प्रथानोऽयं होय इति कृत्वा । तच्छ्रु-
यतामात्मनो जेदेन प्रतिपादयच्छाह- (अनिषापो णि) निन्दानरहितः,
सकल गुणमूल दूतगुणयुक्तो दृश्यब्रूह-दृष्टिसंपन्नः, सम्यग्दृ-
श्ययुक्त इत्यर्थः । बहुयमाणकृपयवन्दनपरिहारायाऽह माया-
सृष्टाविषयजैकः, मायागर्भसृष्टायादपरिहारीत्युक्तं भवति ।

एवंभूतः सर्व-कर्म-भ्रष्ट-सूत्रम् ।

अद्वाऽजेयु दीव-मनुद्वेषु पणरससु कम्पयूमीषु ।

जानंत के वि साहू, रयहरण-गुच्छ-परिमहधारा ॥१॥

पंचमहव्यधारा,

अद्वासरमहपत्नीलंगधारा ।

अद्वैतयाऽऽधार-चरित्वा,

ते सर्वे सिरसा मणसा मन्यन् एव वंदाभि ॥२॥

अद्वा० दीव० (व्याख्या 'अद्वाऽज्ञदीव' शब्द प्रथमनामो २५०
पृष्ठ) पञ्चम० (व्याख्या 'कम्पयूमीष' शब्दे तृतीयनामो २५० पृष्ठ)
यावन्तः केचन साधवो रजोहरण-गोचर-प्रतिप्रहाराणि । नि-
ह्वायाऽऽदिव्यवच्छेदायाऽह-पञ्चमहव्यधाराणि, पञ्चमहाव्रता-
नि प्रतीनानि, अत्रस्नेदकाङ्क्षाविकलप्रत्येकबुद्धाऽऽदिसंप्रदाय
आह-अष्टादशालीङ्गसहस्रधारिणः । तथाहि काचिद्व्यगर्थता
रजोहरणाद्विधारिणो न भवन्त्यपि । तानि चाष्टादशालीङ्ग-
सहस्राणि दृश्य-मे-तत्रैव करणमाया- 'ओय करणे' इति गाथा-
('अष्टारसलीङ्गसहस्र' शब्दे प्रथमभागे १५१ पृष्ठे सटीका
गताऽस्ति) स्थापना नियम- ('गुरुकुलवास' शब्दे तृतीयभागे
ए५० पृष्ठे समुपपद्यस्तास्ति) इत्येव ता भावना-

'मणेण ण करेह आदरसण्णविषयजठो सोऽद्विषसंखो पुढवी-
कायसंरक्षणभो क्षंतिसंपभो', 'एवं आउककायसंरक्षणभो
क्षंतिसंपभो २, एवं तेज ३ वाउ-४ वणस्सह-५ वि-६ ति-७
चउ-८ पंजिदिय-९ अजीवेसुस १० भेदा । एते क्षंतियमसुयतेण
लका । एवं महवादिषु वि शिकेसहस्र २ सम्मति, एवं सय १००,
एवं सोऽद्विषमसुयतेण लका १०० । एवं चक्खुद्विधादिषु वि
शिकेससयं जाया पंचसया ५०० । एते वि आदरसणाअपरि-
माणेण लका । अयादिसप्रादित्ति वि पत्तेयं, एवं पंच २ सत्तं,
जाना दो सहस्सा २०००, एव (ए करेति) एतेण लका । ण
कारयेति एतेण वि दो सहस्सा २००० । करंतं णाऽणुजानाति प-
तेण वि दो सहस्सा २०००, जाता लसहस्सा ६०००, एते मणेण
लका, वाया, कायदि वि उलसहस्रसि (६०००) (६०००)
जाता आदरस सहस्रसि १०००० ।' अद्वाऽऽधारचारवि-
णः अद्वाऽऽधार एव चारित्र्यम्, तान् सर्वान् गच्छगते-निर्ग-
ताऽऽदितेनान् शिरसोसामाङ्गेन, मनसाऽन्तःकरणेन, मस्तकेन
बन्ध इति वाचा ।

इत्थमभिषय साधून् पुनरोद्यतः सकलसर्वज्ञमणिति
प्रदर्शनायाऽह-

स्वाभेभि सच्चजीवे य, सर्वे जीवा खंयुं मे ।

मिषी मे सच्चजेषु, वेरं मज्जत न केण ॥ १ ॥

निगदसिद्धा एवेयम् । नवरम्- (इति सटीका गाथा 'सामणा'
शब्दे तृतीयभागे ७३० पृष्ठे गता) " सर्वे जीवा खंयुं मे सि "
मा नेपायमस्मान्निषयस्यः कर्मबन्धो भवति तं कथयेदमाह ।
समासौ स्वकपप्रदर्शनपुरस्सरं मङ्गलमाह-

एवमहं आहोय-निर्दिधाराद्विच्युत्तिर्यं सम्म ।

तिविट्टेण पटिकेतो, वंदाभि निणि चउत्तीर्यं ॥

निगदसिद्धा । एव वैधर्मिकं प्रतिक्रमणमुक्तम् । रात्रिक्रमप्ये-
वंभूतमेव । नवरम्-यत्रैव वैधर्मिकाऽतिचारोऽनिहितस्तत्र त-
स्मिन् रात्रिकातिचारो यतः । आह-यथेयव- " इच्छामि
पटिकमिदं गोयवचरियाय " इत्यादिसूत्रं तत्रानर्थकं, रात्रा-
वस्य सम्मवादिनि । उच्यते-स्वभावात् संन्यादित्वाद्येष इ-
त्युक्तोऽनुगमः । नयाः प्रावन्त । इति शिष्यहितार्था (चूकोऽ) प्रति-
क्रमणाप्ययनम् । आ५० ४ अ० । ४० । (वैधर्मिक-प्रतिक्रमण-
वेला च तत्परिसमाप्तिदर्शयकरणप्रत्युपेक्षणसमन्तरमावि-
स्योद्वयपरिमेषा । यतः "आवस्सयस्स समप, णिहामुहं व्ययति
आयिरिआ । तद संकुण्णि जह दस, पटिकेहाणंतरे सूरौ ॥१॥ "
इति । ४० ३ अर्थः ।

(१६) रात्रिकप्रतिक्रमणविधियथा-

पाश्चात्यनिशायामे पौषचशास्त्रायां गत्या स्वस्थाने वा स्था-
पनाऽऽचार्यान् संस्थाप्य ईर्ष्यापाथकीप्रतिक्रमणपूर्वं सामायि-
कं कृत्वा क्रमाश्रमणपूर्वम्- " कुतुमिणकुसुमिणसहदावलि-
भे राश्रयायच्छिन्नविमोहणार्थं काउस्समं करेमि " इत्यादि
प्रणित्वा चतुर्विंशतिस्त्वचतुष्कचित्तनकप शक्तोत्पन्नसमान,
स्त्रीसंवाऽऽदिकृत्स्वपत्न्यभमे तु अष्टशतोच्चासमानं कायोत्सर्गं
कुर्यात् । रात्राऽऽदिमयः कृत्स्नः, द्वेवाऽऽदिमयो दुःस्वप्नः । एत-
द्विचिन्तनमस्कारेणव्यवशेय इति प्रथमद्वार उक्त एव । इह
च-सर्वे आदिव्यवच्छेदपूर्वं सफलिमिति वैश्ववर्दाना विधाय
क्रमाश्रमणद्वयपूर्वं स्वाध्याय विधये, यावत्प्राज्ञातिक्रमप्रतिक्रमण-
वेला । नवतु चतुर्दातिक्रमाश्रमणेः श्रीगुरुदीर्घाद्विष्टा क्रमाश्र-
मणपूर्वम्- " राश्रयादिक्रमणहं ठाउं " इत्यादि भणित्वा भूति-
हितशिराः- "सर्वस्व वि राश्रम्" इत्यादिस्वप्नं सकलरात्रभूतिनिशानि-
तिचारशीजकज्ञं पठित्वा शक्तस्तवं भवति । "प्राक्तनं चैत्यव-
न्दनं तु स्वाध्यायाऽऽदिधर्मैकस्य प्रतिक्रमं, न तु रात्रिकाऽऽव-
श्यकस्यति " एतद्वारमे मङ्गलार्थं पुनः शक्तस्त्वेन संक्षेप-
देववन्दनं, ततो ह्येतत् प्रावन्तस्त्राध्याय- " करेमि भते । सामा-
श्रम् " इत्यादिसूत्रपाठपूर्वं चारित्र-दर्शन-ज्ञानातिचार्यावच्छेदय
कायोत्सर्गं करोति । प्रथमे द्वितीये च कायोत्सर्गं चतुर्विंशति-
स्त्वमेकं चिन्तयति । "साय सयं गोलकमिति" वचनात् । तृती-
ये तु सायप्रतिक्रमणान्तोक्तवर्द्धयान्तस्तुतिप्रवृत्त्यभूतिनिशानि-
चारोऽस्मिन्त्ययति । "यतः-द्विसावस्सयभन्ते, अं कुदितभगंतनि-
साहसारे य जाव त्रिय उस्समं, चिन्तिउस्सु ताव सस्यारेति " ।
इह च पूर्वोक्तमुक्त्या चारित्राऽऽधारस्य ज्ञानाध्यायारण्यो वैशि-
ष्ट्यऽपि यदेकस्यैव चतुर्विंशतिस्त्ववस्य चिन्तनं, तदासौ प्रायः-
ऽऽप्यध्यापारत्वेन चारित्रातिचारणां स्वध्यायाऽऽदिना संज्ञायते ।
ततः कायोत्सर्गं पारयित्वा सिद्धस्तवं पठित्वा सर्वशक्यमाज-
नपूर्वमुपविशति । अत्र च प्राभातिकप्रतिप्रमणे प्रादोषिकप्रतिक्र-
मणप्रथमे चारित्रातिचारविष्णुकिपायोत्सर्गं निशानिचारवि-
स्तनं यत्र कृतं, तत्रिद्धामिन्तस्य सम्यग् स्मरणं न स्यादिति ।

तृतीयं कार्यात्मं च सावधानीभूतत्वात्स्मर्यग्न्यादिति । तत्र निशानिचारीचमननमिति हाद्रेषु । यत्नं बलं समयविद्धि-“नि-
हामणे न सरह, अशारे मा य घट्टं” मुञ्ज । किञ्चकारणे
दोषा वा, सोसारे तिष्ठि उल्लसगा ॥१॥” (पद्मागथा ‘काउस्स-
ग’ शब्दे तृतीयभागे ४२, १ पृष्ठे सटीकाऽस्ति) इति ततः पूर्ववत्-
मुखवस्त्रिकाप्रतिभेक्षणम्, एवं वन्दनाऽर्चनविधिः, प्रतिक्रमणसूचा-
ऽनन्तरकार्यात्मं यावत्तु हेयः । एवं चारित्र्याचारार्थां प्र-
त्येकं शुद्धये पृथक् कार्यात्मयोगां कृतत्वेन सम्यक् तेषां
समुद्दितानां प्रतिक्रमणनाम्नशुद्धानां शोधनायाश्च कार्यात्मगः
समास्यते, अथ च कार्यात्मं श्रीवीरकृते पादमासिकं तपश्चि-
नयति-हे जीव ! श्रीवीरेण पादमासिकमुत्कृष्टं तपः कृतं, तत्त्वं
कुरुं शक्नोषि न वेत्यादि ? , जीवो वक्रिन् शक्नोमि । तदिदं
कदिनो न पादमासिकं कर्तुं शक्नोषि ? न शक्नोमि । एवं द्वि-
चतुःपञ्चविनैकं पादमासिकं कर्तुं शक्नोषि ? , पुनर्वैकं न शक्नो-
मि । तदिह षट्सप्ताष्टनवदशदिनो न पादमासिकं कर्तुं शक्नोषि ? ,
न शक्नोमि । एवमेकादशतः पञ्चपञ्चदशदिनपञ्चदश क्रमेणकोनविं-
शदिनानि यावद्विचमनयति । एवं पञ्चमे, चतुर्थे, तृतीये, द्वितीये,
मासेऽपि । प्रथमे तु-हे जीव ! त्वमेकमासिकं कर्तुं शक्नोषि ? , न
शक्नोमि । ततः पद्विदशदिनो कर्तुं शक्नोषि ? , न शक्नोमि । एवं पाव-
त्त्रयोदशदिनो न कर्तुं शक्नोषि ? , न शक्नोमि, तदिह चतुर्विंशत्सप्त-
मं कर्तुं शक्नोषि ? , न शक्नोमि । द्वाविंशत्सप्तमं, त्रिंशत्सप्तमं, अष्टाविं-
शतितमं षट्विंशतितमं, चतुर्विंशतितमं, द्वाविंशतितमं, विंशति-
तमं, अष्टादशं, दशमं, चतुर्दशं, चादशं, दशमं, अष्टमं, षष्ठं, चतुर्थं,
कर्तुं शक्नोषीत्यदि विचिन्त्य यत्तपः कृतं स्वात्तु करणेष्टद्वयापि
करिष्ये इति वक्ति । अथवा तु-शक्नोमि । परं नाष्टमं चतुर्न
इति । एवमाचारानिर्वर्तिरुक्तैः कार्यात्मैऽष्टेषु यथ मने ज-
यति तत्त्वमिति नियमं पारयित्वा च, कार्यात्मं मुखयोगिकाय-
तिलेखनापूर्वं वन्दनं करेत् दत्त्वा मर्माभ्यन्तिप्रप्रावधानं विधत्ते ।
यत्नं उक्तं दिनचर्यायाम्-

“सामाह अल्लुमास्तन-पुस्सल्लगुधपुत्तिवन्दनं ।

उल्लसमाभित्तियतथो-विहाणमऽहं पवचक्काणम् ॥ १ ॥

गणवेचाइदिणुणं, पण मासं चइत्तु नेह दिणइडुं ।

अडतीसाइदिणुणं, चित्तवक्काइसिधं जा ॥२॥” यन्त्रे अवि० ।

(एषस्तपश्चिन्तनविधिः ‘काउस्सग’ शब्दे ४२, १ पृष्ठेऽप्यस्ति)
तद्वत् “इच्छामे अणुवर्त्ति” प्रणिध्यापविश्य स्तुतित्रया-
ऽऽर्पणपूर्वकं चैत्यानि वन्दते । इदं च प्रतिक्रमणं मन्त्रस्मरणेण
कुर्यात् । अथवाऽऽर्चनार्थां जागरणेनऽऽर्चनप्रवृत्तेः । ततश्च
साधुः, कृतपौषः आचक्रं वा क्रमाभ्रमणद्वयेन भगवन् ! “बहु-
वैलं संदिस्सामे, बहुवैलं करेमि” इति मणति । बहुवैलंमास-
विनं चोच्छ्वासाऽऽर्चनं कार्याणि ‘बहुवैलं’ इत्युच्यन्ते । ततश्च
चतुर्भिः क्रमाभ्रमणैः श्रीगुर्वीरान् वन्दते । आदस्तु “अल्लुइत्तेसु”
इत्यादि च पठति । इति रात्रिकप्रतिक्रमणविधिः । यन्त्रे अवि० ।

(१७) पाक्षिकाऽऽवित्तु प्रतिक्रमणम्-तथा चः आचक्रं नियमेन
प्रत्यहं प्रतिक्रमणं कुर्यात् । यवति तस्मात्कालेत्वायां सं-
ध्याप्रतिक्रमणविषयस्य कियतीं रात्रिं यावत्तुच्यतेति ? । अ-
त्रोत्तरम्-कारणविशेषं विस्मृत्वा वा, रात्रिप्रहरद्वयं यावत्तुच्यते
ह्युच्यतेति । १०७ ४ प्रका० ।

अथ पाक्षिकाऽऽर्चनप्रतिक्रमणविधिः-

तानि च दैवासिक-रात्रिकायां शुक्री सत्यामपि सूक्ष्माभ्यादा-

निचाराज्जातस्य विशेषणं शोधनार्थं युक्तमित्येव । यतः-“अहं
नेहं पइविस्सं, पि सोहियं तह वि पक्खसधोसु सोहइउअइ
सविस्सं, एवं इहं पि नायव्वं ॥१॥” अथ पाक्षिकं पुनर्विह-
सप्रतिक्रमणं प्रतिक्रमणसूचान् विधत्ते । ततः क्रमाभ्रमणपूर्वकम्-
“वैवासं च आओइम पडिक्कता इच्छाकारेण संदिस्सइ भगवन् !
“पाक्षीं मूढपत्तां पडिक्कइ” इत्युक्त्वा तां कायं च प्रविशित्य भगवन्-
नके दत्त्वा संबुद्धान् श्रीगुर्वीरान् क्रमयितुं क्रमाप्रधानं च सर्वम-
मुद्धानं सफलमिति हापयितुम्-“अल्लुइत्तिसा मि संबुद्धास्सामणेणं
अभिनतरपक्खिअं खामेइ” इति जणित्वा “इच्छं खामेमि पक्खि-
अं पन्नरसएहं दिवसाणं पन्नरसएहं राहं, जं किंवि अपत्तिअं”
(एतत् क्रामणामुत्सृज्य तृतीयभागे ४२, १ पृष्ठे गतमस्ति)
इत्यादिना गुरुभिः स्वापनाचार्यं क्रमिने, शिष्यः आद्यो वा श्रीगु-
र्वीरान् क्रमयति, श्रीन् पञ्च वा । यदि द्वौ शोयै, ततः सध्याय
“इच्छाकारेण संदिस्सइ जगवन् ! पक्खिअं आआणमि ? , इच्छं
खामेमि, जो मे पक्खिअं” इत्यादिस्मृतं भगवन् ! संक्षेपेण
विस्तरेण वा पाक्षिकानतीचाराणां शोधनं “सव्वस्स वि प-
क्खिअं” इत्यादि जणितं, गुरुराह-“पक्खिमहं” ततः “इच्छं
ति” प्रणिध्या “अउरवेणं” इच्छादिना गुरुवत्तुमुपासादि-
रूपे प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यते । ततो वन्दनकथनपुरस्सर प्रत्येकतः
मणकानि विधानं गुरुभ्यो वा उपेष्टः पुनमुपायोद्धत्स्विन् एव
मणति-“वैवसिअं आओइमपडिक्कता, इच्छाकारेण संदिस्सइ
जगवन् ! अल्लुइत्तोअं अभिनतरपक्खिअं खामेइ “इच्छं” इच्छ-
कं क्रम्य कृत्वा पठति । स अर्थात् “मणयितुं वेदां” क्रमा-
भ्रमणपूर्व । गुरुराह-“अमुंहुत्तं मि पत्तअस्सामणेणं अभिनतर-
पक्खिअं खामेइ” सोऽपि “अहमि खामेमि तुम्हं” ति
भगित्वा भूमिबिहितशिराः पुनर्मणति-“इच्छं खामेमि पक्खिअं,
पन्नरसएहं दिवसाणं पन्नरसएहं राहं” इत्यादि । गुरुस्त-
“पन्नरसएहं” इत्यादि “उत्तासमे स्वमासो” इति पइव्वयउअं
अथति, एवं सर्वेऽपि स्वायत्तः परस्परं क्रमयन्ति । तन्नुपायाना-
चार्येण अहं प्रतिक्रामनां साधुनां गेष्टः प्रथमं स्वापनाचार्यं क्रम-
यति, ततः सर्वेऽपि सध्यात्वाधिकम् । गुर्वभाये तु स्वामाग्नसाधुः
प्रथमं स्वापनाचार्यं क्रमयति, यावद् द्वौ शोयै । एवं भावका अपि ।
परं गुरुभावाक्रीमुक्तप्रमत्तमस्तथावकात् “वाहुं वाहुं” इति
भगित्वा “अमुंहुत्तं मि प्रत्येकस्सामणेणं अभिनतरपक्खिअं
खामेइ” (जणति) इतरे च अयमिति-“अहमि खामेमि तुम्हं”
ततो गुरु इतरे चेति क्रमेणैव जणित-“पन्नरसएहं दिव-
साणं पन्नरसएहं राहं अस्मां जाअयं मिच्छा मि तुक्कइ”
ततो वन्दनकथनपूर्व “वैवसिअं आओइमपडिक्कता इच्छा-
कारेण संदिस्सइ भगवन् ! पक्खिअं पडिक्कतावहं ?” गुरुम-
णति-“समं पडिक्कमहं” ततः-“इच्छं ति” कथनपूर्व सा-
मयिकमुच्यते-“इच्छां पडिक्कमिउ जो मे पक्खिअं”
इत्यादि भगित्वा स्वामाग्नपूर्व-“इच्छाकारेण संदिस्सइ
भगवन् ! पक्खिअसुअं कडुमि पि” उक्त्वा गुरुस्तदाऽऽर्चि-
ऽयो वा साधुः, सावधानमना व्यक्ताकरं नमस्कारत्रिक-
पूर्वं पाक्षिकसूत्रं कथयति, इतरे च क्रमाभ्रमणपूर्व “सव-
लमि पि” जणित्वा यथाशक्ति कार्यात्मसंगोऽद्रीं स्मिन्वा गु-
रुयति । पाक्षिकसूत्रमभ्यनानतरम्-“सुअदेवया जगवइ” इति
स्तुति आणत्वोपविश्य पूर्वविधिना पाक्षिकप्रतिक्रमणसूत्रं पठि-
त्वाऽप्याय च तच्छेषं कथयित्वा “करेमि जंते । सामाहं इ-
त्यादिसूत्रार्थं पठित्वा च प्रतिक्रमणसूत्राणां मतीचाराणां

[illegible]

सिक्तयोः पञ्चसांवत्सरिके च सप्तगुण्याः क्रम्याः, यदि द्वौ
शेषौ तिष्ठत इति चातुर्मासिकसांवत्सरिकप्रतिक्रमणक्रमः ।

(१६) पदविहितसंवादिपञ्चमेः पूर्वोऽप्यवर्धनीता मायाः—
पंचाङ्गोऽप्यारविशुद्धिर्गर्भमहं साहू साधवो वा वि ।
पदिकपयं सह गुरुणा, सुखविरहं कुण्डल इत्यको वा वि ॥ १ ॥
दादुपुं संद्वयह, दाउं चउ राखए अभासलपण ।
भूविहिसरियो खयल्ला—इ—अभिपञ्चाकनं देह ॥ २ ॥
साध्याइअपुवविमल्लुमि डाउं काउरसुसामिपव्वाइ ॥
सुउं जणिसि एअसि—मुअकुपरपरिअरुअरिअ ॥ ३ ॥
उउणमाइअइसं—हिं विराडं तउं करेइ उअसां ।
मादिअइउं आणुइ, सअरंमुअठविअकपिअ ॥ ४ ॥
तअए ए अरेइ दिअए, अइअकमं विअकए अ अइअण ।
पारेइ नमो—कारेउं, पअए चउवीअसयं वुं ॥ ५ ॥
अंदासरे एमडिअ, उअविभिअ अअणविअअणइउसो ।
सुअपंतयं व पारयं, वेअए पंचवीअसहं ॥ ६ ॥
उउडिअंकां सयंअयं, विहिणा गुरुणा करेइ किअकमं ।
एअंअंअरंदिअं, पववीआअवसअसिअसुउं ॥ ७ ॥
अइ सअमवअयंगो, करउणविहिअरिअपुअसुरयइरणो ।
पारिअिअअइयारे, अइअकमं गुरुणो, विअअ ॥ ८ ॥
अह उअविअिअसु सुअं, साध्याइअमाइअं पडिअअपयको ।
अणुअडिओ सिहं उअएअ, पडहं उअसो सारो विहिणा ॥ ९ ॥
दाणए वंदंतो ता, पयणइअइ उअसु तिअप तिअि ।
किअकमं करिअएरिअ—माइमाहातामं पडहं ॥ १० ॥
अह सअमाइअअसं—गाउसुसमुअचरिअ काउसअगाइअ ।
अिअ उअओअडुमं, अरिअअअअरसुअिअ ॥ ११ ॥
विहिणा पारिअसअं—असुअिअउं अ पडहं उअओअं ।
तहं सअवलोअअरं—उअअअआइअणुअमअं ॥ १२ ॥
काउं वओअमअं, किअइ पारेइ सुअकममसो ।
पुअअअरदोअयं, अइअ सुअअंअअंअमिअसो ॥ १३ ॥
पुअ पयवीअसुअसं, असअं कुणइ पारेइ विहिणा ।
तो रायअकुअताकिअका—असाण सिराए पडहं ययं ॥ १४ ॥
अइ उअसअिअिअउं, सुअअवीअ करेइ असअं ।
अिअ तमोआअरं, अणइ वअइ व तीअ सुअं ॥ १५ ॥
अयं अिअसुअीअ, असअं कुणइ सुणइ देहं सुअं ।
पडिअण पंचमअअ—अअविअसइ अमअ संदासं ॥ १६ ॥
पुअअविअपेअ पेअिअ, पुअिं दाऊण वंदंग गुरुणो ।
इअअं अणुअसि, ति अअंअं अअंअंअं तो आइ ॥ १७ ॥
गुरुअणइये पुअं ति—अि अअमअअअरअसरो पडहं ।
सअअययअं पडिअ, कुणइ व पडिअअअसअं ॥ १८ ॥
अयं ता वेअसिअ, राअअअय अअमव मअरि तदि ।
पअमं दाउं मिअा—अि अकमं पडहं सअअयं ॥ १९ ॥
उअइअ करेइ विहिणा, असअं अंअिअ अ उअओअं ।
अीअं अंअणसुअीअ—अिअए तअथ अमअं ॥ २० ॥
सिअए मिअारअरं, अइअमं अिअिअण पारेइ ।
सिअअयं पडिअ, अमअ संअअसुअमविअ ॥ २१ ॥
पुअं व पुअिपेअण—अंअमओअंअसुअपअणं अ ।
वंअणआमअवंअए—माहातिअपअणअसअं ॥ २२ ॥
तअथ व अिअइ अंअम—अंआण अ हांअ अणं मे हांअ ।
नं पडिअअमिअं तहं, अअसअं ता न काउअसं ॥ २३ ॥

पगाइगुणतीसु-णयं पि न सहो न पंचमासमिव ।
 एवं चउ-ति-मुमासं, न समर्थो पगासममिव ॥ १४ ॥
 जा तं पि तेरमुणं, चउतीसइमासं बुढाणीय ।
 जा चउत्थं तो आर्य-बिलहइ जा पोरिसि नमो वा ॥ २५ ॥
 ज सकं तं दिअय, चरेसु पारेइ पेइय पुसि ।
 दाहं बंदइमसको, नं विअइ पवकखण विहिणा ॥ २६ ॥
 इच्छामो अणुसुद्धिं नि भणिअ उअविअिअ पढइ तिअि पुई ।
 मिउसइणं सक्क-त्ययाइ तो बेइए वंदं ॥ २७ ॥
 अइ पक्खिअं चउइ-स-दिणांम पुणं व तत्थ देवसिअं ।
 सुभंतं पडिकमिउ, तो सममिमं कयं कुणइ ॥ २८ ॥
 मुण्णपी बंदणयं, संबुका आमणं तहाइसोणं ।
 बंदणपणेअमम-णं च बंदणमह सुनं ॥ २९ ॥
 सुत्तं अणुत्ताणं, उस्समो पुसिबंदणं तह य ।
 पण्णिअममणयं, तह चउरो ओअबंदणया ॥ ३० ॥
 पुण्णविहिणेव सव्वं, देवसिअं बंदणाइ तो कुणइ ।
 सेजसुरी उस्समो, सनिधयपढणे अमो अ ॥ ३१ ॥
 एवं विअ चउमामे, वरिसे अ जइकमं विही णमो ।
 पक्खचउमामरिसं-नु तवुरि नाममि नाणम ॥ ३२ ॥
 तह उस्सममुओअ, बारम वासा ममंगलम चत्ता ।
 सउत्तामणं निपनत्तमाहुण जइमसं ॥ ३३ ॥ ७२ अथ ०
 (२०) पक्काप्तादिपञ्चदशं प्रतिक्रमणं कतेष्वभिनि सकारणं
 सोदाहरणं च प्रदाशितम् ।

शिवशर्मैकानिमित्तं, विघ्नोद्यधधानि नं जितं नया ।
 बद्ध्यामि सुखाविबोधो, पाकिक्कमस्य क्षितिममो ॥ १ ॥
 एतच्छृणुयं नुसाराहु, प्रथाप्तादिचवरणानुसाराह ।
 प्रायो विवरणमेत-द्विधीयते मन्त्रमातनऽपि ॥ २ ॥

तत्र चादौ नृपयवतानुमासिषावः सकलपामस्रसूलसाव-
 षयोगनिवृत्ता अपि सुविवर्तमानाकाव्यवृत्तयोऽप्यनामोपम-
 माद्वेदे सताशत्रुप्रतिपक्षकरणकृत्यकरणशुद्धिना समुपपन्नस्य
 सूत्रोत्तरगुणोत्तरस्य बादरेतरातिचारजातस्य विशेषधनार्थं
 सदा दिवसनिशावसानेषु प्रातिक्रमणं विधधाना अपि पक्का-
 वतुमान-संचयसराग्नेषु विशेषप्रतिक्रमणं कुर्वन्ति, उत्तरकर-
 णविधानाथम् । तथादि-यथा कश्चित्पुरुषस्तेजोमग्नजलादिभिः
 कृतशरीरसंस्कारोऽपि पृथग्विनिर्गमनमुपगमयत्तादिनिरुत्तरकर-
 णविधये, एवं साधयोऽपि प्रातिदिनप्रतिक्रमणेषु विमुक्तच-
 रणा अपि पाकिक्काऽऽदिषु विशेषप्रतिक्रमणोत्तरकरणं कुर्व-
 न्ति । श्लोकिविशेषं कुर्वन्तीत्यर्थः । किञ्च—“अह गेहं पर-
 दिवसे, पि सोदिथं तद पि पक्खन्धोत्ता । सोदिउज्जइ
 सविसेसं, एवं इहव पि नावड्ढं ॥ १ ॥” तथा-नि-
 त्यप्रतिक्रमणे सुद्धो बादरो वाऽतिचारोऽनामोमादिना वि-
 स्मृतेन जनेषु । स्मृतौ वा जयगोविदादिना गुरुसमकृतं न प्रतिक्रा-
 म्नः स्यात् । प्रातिक्रान्तेऽपि परिणाममायादिसम्पन्नं प्रातिक्रा-
 न्तः स्यात् । अतः पाकिक्काऽऽदिषु विशेषप्रतिक्रमणं प्राति-
 क्रामन्ति । अथवा-पाकिक्काऽऽदिषु विशेषप्रतिक्रमणेषु प्राति-
 क्रामन्तो विस्मृतमप्यतिचारो स्मरन्ति प्रायशः । अथवा प्रथमचर-
 मतीर्थेकुराणां काव्यविशेषनियतेऽर्थे विधिः, यदुत पाकिक्काऽऽदिषु
 विशेषेण प्रतिक्रमितेष्टम् । अथा-सुखाय-वीर्याय-प्रत्येकपूजादीनि
 प्रतिनियतकालकर्तव्यान्नुत्तमान्ति । अथवा-अतिचारोऽजा-
 दैऽपि युक्तं पाकिक्काऽऽदिषु विशेषप्रतिक्रमणं, तृतीयधैर्योपक्रिया-

तुल्यत्वात् । यथा किल-धनधाम्यसमुज्ज्वलजनसमाकुले वि-
 धिधीराजोरमणीये प्रचुराकासुरमन्दिरशुशारिवाजते किति-
 प्रतिष्ठिते नगरे, शौर्यादिगुणरत्नसारस्य सदाऽऽलङ्घितनीतिवेला-
 वल्लयस्याऽऽसाधारणमाजनीयशालिनीऽप्युपेक्षावधयमाजः पा-
 योनिधिरिव जितशत्रो राक्षो, मनोरथशताऽऽसौ बहुविधोपया-
 चितविधिसिन्धः सकलान्तपुरकमलतन्वाजहंसिकाया इव धा-
 रिगोविद्या आत्मज्ञः स्वकीयितव्यादर्थप्रतिप्रियः कुमारः सम-
 स्ति सः । तेन च राक्षा, मा मम पुत्रस्य कष्टनाऽपि रोगो भ-
 विष्यति, ततोऽज्ञानमेव केनापि निपजा क्रियां कारयामीति
 विचिन्त्य वैद्याः शक्तिताः, भणितश्च “मम पुत्रस्य यथा क्रियां
 कुरुत यथा न कदाचनाऽपि रोगसंनवो भवति” तैरप्युक्त-
 कर्मः । ततो राक्षाऽभिहितं कथयत तर्हि, कस्य कोऽर्थः क्रियते ?
 तत्रैकेनाऽभिहितम्-मद्वीर्योपधानि यद्यपि रोगो भवति, ततस्त-
 माशु शमयन्ति । अथ नास्ति, ततस्तं प्राणिमकाएक एव भार-
 यन्ति । ततो राज्ञानमज्ञेनैरीषोः स्वहन्तोऽप्यभिहितं शूलव-
 योऽथापनम्यायतुर्ह्ये । द्वितीयोक्तम्-यद्यस्ति रोगः ततस्त-
 नुपशमयन्ति । अथ नास्ति ततः प्रयुक्तानि प्राणिनां न द्रापे, ना-
 ऽपि कञ्चन गुणं कुर्वन्तीति । राक्षा बोक्तुम्-यैरपि भस्माऽऽहुति-
 कर्तैः पर्योत्तम् । तृतीयेन च दैन्येन-मद्वीर्योपधानि यदि रोगे
 सति प्रयुज्यन्ते तदा तं रोगं निमूलकाय कथयन्ति । अथ न
 विद्यते रोगस्यापि तस्य दैहिकस्यानि प्रयुक्तानि ब्रह्मच-
 र्य-यौवन-लावण्ययुता परिणमन्ति । अनागतव्यधिप्रतिष-
 न्धाय च जायन्ते । एवं बोधपुण्य राक्षा तृतीयभिपज्जा स्वपु-
 त्रस्य क्रिया कारिता । ज्ञानश्च ध्यङ्गवैराग्य-पलित-खरैरन्या-
 दिदोषवर्जितो निरामयकमनीयद्युतः प्रकृष्टवृत्तशशो नव-
 नीरदोहारस्वरश्चेति । एवमिदमापि प्रातिक्रमणं यथातत्वादि-
 याः सन्ति ततः तादृशोधयन्ति, यदि न सन्ति ततश्चा-
 रिषे शुक्तर करोतीति । ततः स्थितिमिदमिति चारो भवन्तु
 वा, मा वा, तथापि प्रथमचरमनीयैर्दुरतीर्थेषु पक्काप्तादिषु
 प्रातिक्रमणं कतेष्वप्येवेति ।

(२१) आवश्यक-पाकिक्कानुपार्यानिप्रायेण पाकिक्कादिप्रतिक्र-
 मणविधिः ।

केन पुनर्विधयेति चेत् ? उच्यते—“इह किर साहुणां
 कपस्यलवेषांलथकरणिज्ञा सुरधमणवेल्लोप सामायाइसु
 तं कट्ठिता दिवसाइयारावित्तणं काउस्समं करेति । तत्थ
 य मोसमुहणेनगाइयं अहिणयवेत्ता काउस्समणपज्जयसायां दिव-
 साइयारं बित्ति । तथो नमोऽकारिण पासिजा चउवीमत्थयं पढं-
 ति । तन्नां संज्ञासेवे पडिलेहिणा उक्कटुपनिवत्ता ससीसकरियं
 कायं पमज्जेति । तथो परेण विणएण तितारणविसुत्तं किक्क-
 म्मे करेति । एवं बंदिता उट्थाय वमयकरणादियरओइरण भा-
 ङ्गावण्यकाया पुण्णपरिचितोप होसे जइरायाणियाय संजयजा.
 साए जइ गुरु सुगतिं तहा पवसुणमसंवेगा मायामयंविमुक्ता
 मप्यतो विमुक्किमिज्जमाओयति । जइ नहिअ अइयारो हा-
 हे सोसेणं संहिसहसि त्रणिए शुक्किं पडिकमहसि त्रणि-
 यव्वे, अह अइयारो तो पायडिद्धं पुरिमहाइ दिति । तथो
 मुक्किंशूरुवसपायडिद्धा विहिणा निसिहत्ता समजायडि-
 या सम्ममुववत्ता अणवत्थपसंजयजा पए पए संवेगाभाज-
 माणं संसमसाइ हेइ अगगेमाणा पयं पएण सामाइय-
 माणं पडिकमणसुत्तं कट्ठुति । जाह तस्स धम्मससि पदं,
 तथो वड्ढाडिया अणुट्ठिओ मि आराहणाय इष्साइयं जाह

'वंदामि जिणे चउत्थीस' नि भणिसा गुरु निविसंति । तत्रो
साहु वंदिता भूयन्ति-इच्छामि समासमणे उवचिच्छो मि
अभिनरपाक्कलं खांमे । गुरु भणइ-अदमवि खांमे ति तुं-
सि । तादे साहु भयानि-"पणसरहं दिवसाण, पणसरहं रा-
इणं जे किंवि अपणितं परपणितं" इत्यादि । एवं जहणं
तिष्ठि वा, पंच वा, चारुमालिए संवच्छरणे य सत्त, उ-
क्कोसणं निष्ठि वि उण्णुसो च्वे खांमेज्जि । एवं सवुद्धाखा-
मणे राक्षणयस्स भणिये । पण कणिट्टेण जेठो खांमेयवो
सि पुणं भवइ । तत्रो कयकिइकस्मा उच्छ्रिया पणयसामण
करंति । तस्य य इमो विही-गुरु अणो वा जे गच्छमज्जे जे-
ठो पदममुट्टेण उच्छ्रिया च्वे कणिटं भणइ-अमुत्तममेवा ।
अभिनरपाक्कलं खांमेमां पणसरहं दिवसाण, पणसरहं
राइणं" इत्यादि । "इमो वि भूमिनिंदियज्जालोसरो कयज्जो
भणइ-भयनं । अदमवि खांमे ति तुंमे पणसरहं" इत्यादि ।
सोमो पुच्छइ-किं गुरु उच्छा खांमेइ ? उच्यते । "संवज्जजा-
णाणयं जहा एल महण्णा मोमुमहंकारे जहा दव्वेओ अणुत्ति-
ओ खांमेइ, एवं नावओ वि समुत्तिओ खांमेउ सि । किं च-जे गुरु-
समोयाओ जहाइयाहं उत्तमग, मा ते चित्तज्जा-एल सोयतरो,
अमहे उत्तम सि काउं पणयसिरो खांमेउ । एवं ससा वि
अहारायणियाए खांमेते० जहं दुचरिमो चरिमं ति । ताहे
संवे कयकारकस्मा जण्यति-"देवासंये आलोएउं पक्किता
पक्कलं पक्किमामो ? गुरु भणइ-समं पक्किमह ।" इति पा-
क्किमुत्तमियायाः । आयस्यकांमिप्रायस्सु-१ गुरु उच्छेज्ज
जहारायणियाए उच्छ्रियो च्वे खांमेइ । इयरे वि जहाराय-
णियाए संवे वि अणयउत्तमेणा जण्यति-"देवासंये पड्डिक्कं
पाक्कलं खांमेमां पणसरहं दिवसाण" इत्यादि । एवं से-
सा वि जहारायणियाए खांमेति, पच्छा वंदिता जण्यति-दे-
वासंये पड्डिक्कं पक्कलं पड्डिकमणं कइइ । तत्रो गुरु, गुरुस-
दिट्ठो वा पक्कलं पक्किमणं कइइ । सेसगा जहासि
काउत्तमेणाइसंडिया धम्मउज्जाणवगाया सुणंति ।"

तथेदं सूत्रम्-

निर्णयकरे य तित्थे, अतित्थमिदं य तित्थसिद्धे य ।

मिक्के जिणे रिंसी महे-रिंसी य न्नाणं च वंदामि ॥१॥पा० ।

(२८) पालिकं चतुर्दश्यामेव-

तत्रापि पालिकं च चतुर्दश्यामेव, यदि पुनः पञ्चदश्यां स्वा-
कदा चतुर्दश्यां पालिके कोपवासस्योक्त्यात् पालिकमात्रं
वष्टेन स्यात् । तथा च-"अट्ठम-उच्छ-चउत्थं, संवच्छरणाउत्तमसप-
कन्नासु ।" इत्याद्यामभिरुपः । तथा यत्र चतुर्दशी गृहीता न
तत्र पालिकं, यत्र च पालिकं न तत्र चतुर्दशी । तथाहि-"अट्ठमी-
चउत्थसि उववासकरणं" इति पाक्किमण्यौ । तथा-"सा-
गरचंदं कमलामेला वि सामिसगासो धम्मं सोज्जु गहिहाउ-
पुव्वथायि सावगाणि संभुताणि, तथो सागरचंदो अट्ठमि-च-
वइत्तोसु सुखघरेसु मसाणसु एगाराइं पडिमं ठाइ सि
सो अट्ठमि-चउत्थसि उववासं करेइ" इति । "अट्ठमिचउत्थसि
अरहेता साहुणो अ वंदेअव्वा ।" इति काउत्तमेणवच्यौ । तथा-
"संते वृत्तवारिअपुरिसक्कापरकमे अट्ठमि-चउत्थसि-णाण-
पंचमी-पउजोसवण-चाउत्तमसिए चउत्थउच्छ्रुट्टमे न करि-
उत्ता, पडिच्छं ।" इति अट्ठमिचउत्थस्ये प्रथमं पञ्चममेव ।

इति पालिककृत्योपलक्षणचतुर्दशीशब्दप्रतिपादकाङ्गारणा ।
तथा-"चउत्थउच्छ्रुट्टमकरणे अट्ठमिपक्कलचउत्तमसवरिंसु" ।
इति वयद्वाराभाष्यवृद्धादेशकं च । तथा-"पक्कलस
अट्ठमी खलु, मासस्स य पक्कलं मणेअव्वं ।" इत्या-
दिवाक्यायां वृत्तौ चतुर्थी च पालिकशब्देन चतुर्दश्या
व्याख्याता, नतश्चतुर्दशीपालिकयोरेक्यमिति निश्चयते, अन्यथा
तु कश्चिदुपपादानमपि स्वादेव । चातुर्मासिकतासिद्धिरिति
तु पुर्वं पुण्यमापञ्चम्योः क्रियमाणे अपि श्रीकालिकाऽऽचार्या-
ऽऽचरणतश्चतुर्दशीचतुर्थ्याः क्रियेते । प्रामाणिकं चेत्तत्, सर्वस्म-
त्तत्वाद् । उक्तं च कट्टभाष्य-"असदेण समइणं, जं कयइ
कणं असावज्जं । न निवारिअमशोहं, वहुजणमयमेवमायि-
अं ॥१॥" इति । तथा ध्रुवाध्रुवजेदादृ द्विधा प्रतिक्रमणसु । तत्र
ध्रुवं जरतेरन्तेषु प्रथमचरममार्थं करतोऽप्येव, अपराधो भवत्त मा
वा, परम उजयकालं प्रतिक्रमणं कतेत्यम् । अथर्वं मध्यमार्तोऽप्ये-
करतोऽप्येव विदेहेषु च कारणं जाते प्रतिक्रमणम् । य दाह-"स-
पक्किमणो धम्मो, पुरिमस्स य पडिक्कमस्स य जियस्स । म-
उक्किमगाण जिणाणं, कारणजाए पडिक्कमणं ॥१॥" ध०२अवि० ।
संमति नृतीयमधिकारं पालिकविचारणं ब्रह्मणं गाथात्रयेणाऽह-
पक्खपडिक्कमणकए, विवरेती केड्णेय ज्ञाणंति ।

णियधम्मधणं अमहे, हारामो जजयत्ता जेण ॥ १ ॥

सत्थजणिये पि जे नो, आयरिये पुव्वसुरिपवरहेहिं ।

ते नो जुज्जइ काउं, अणवत्ता जेण तक्करेण । २ ॥

जे वि णु हु वुव्वसुरी-हिं णिच्छिये तं पि धम्मनिरयाण ।

न हु णिच्छइतं जुज्जइ, उउमत्थाणं विसेमेण ॥ ३ ॥

पक्कप्रतिक्रमणकृते परस्परं विवद्वन्ते । तथाहि-कश्चित् पालि-
कातिचारप्रतिक्रमणं पञ्चदश्यां विधीयते, अन्ये तु चतु-
र्दश्याम्, अन्येवामपि सुमतं, स्वोक्त्यात् । केऽपि न सर्वे, नैव
न च जानन्ति बुद्धये न निजधर्मधनं स्ववृत्तवत्सु (अमहे
चित्) वयं हारयाम उद्वृत्त कणतः स्फोटयामः, उभय-
या पञ्चदश्यपरिमहं चतुर्दशीग्रहणेन च । येन यस्मात् कार-
णान् शास्त्रजितमपि, आस्तामभिनतिम्यपिशार्थायः शय-
निकगणाऽऽदिकं यत् (ननु) नैवाऽऽचरितं लेखितं पुर्वेस्मिन्नि-
रन्तनाऽऽचार्येन प्रतिक्रमणऽऽदिकं (नो) नैव कर्तुं युज्यते, ता-
दृशकरणे तु अनवस्था अप्रतिष्ठा, पतयद्वयव्या कट्टियेत्येवं
कृत्वा, येन यस्मात्करणे पृथक् ऽऽचार्याभिमतमित्येव, अभ-
तीति क्रियाऽप्याहारे इष्यते । यदपि (न हु) नैव पुर्वेस्मिन्नि-
भुतचिरन्तनाऽऽचार्यभिन्ने तदपि न केवलं स्वधर्मनिमित्तं
न निश्चीयते इत्यर्थः । धर्मेनिरतानां प्रधानोपशमाभूततल-
क्ष्मण्डानां (न हु) नैव निश्चितुमवधारयितुं युज्यते, उक्त्यामभ-
तीतिज्ञानवर्जनायां, विशेषेणाऽऽदरेण । तथाहि-पञ्चदश्यां
पालिकं चतुर्दश्यां वा पालिकमिति निर्णये नोक्तम्, पालिकं तु
श्रोकं सामान्येन तत्र दृशाभ्युपस्कन्धे तावद्विध्यम्-"पक्कल्यो
सहिपसु समाहिपणाणं जियवत्तायं समुपपज्जेज्जा ।" इदं सूत्रम् ।
वृत्तिरस्य-"पक्के भवं पक्कलं, पक्कल्य पोसहो पक्कल्य-
पोसहो चाउत्तमसिअट्ठमी वा ।" समाहिपणाणं" ति नां इत्स-
व चरिते समाहिपणाणं ति नाणं वहुमाणाणं क्रियावत्ता-
णां इमां दृशं चित्समाहिद्विहाणां असमुपपज्जवत्ताणं स-

सुपञ्जज्जा । " अत्र पात्तिकं निजम्, चतुर्दशी अष्टमी च भिक्षे-
इति केचिद् व्याचक्षते । पौषघटशब्देन चतुर्दश्यष्टयोः संव-
न्धकरणात् " चाउद्दिष्टिअष्टमीसु वा पोसहा " इत्येवं व्या-
ख्याने पञ्चदश्यां पात्तिकम् । अत्र तु पात्तिकशब्देन संवन्ध-
करणात् चतुर्दश्यष्टयोः " चाउद्दिष्टि अष्टमीसु वा पक्षिण-
यपोसहा " इति पात्तिकं चतुर्दशी काशयति परमत्र मते
चतुर्दशीप्रहणं निरर्थकं नवति, पात्तिकशब्देनैव चतुर्दश्या प्र-
हणात् " अष्टमीय वा " इत्येतदेव भागितव्यं स्यात् । पूर्व-
व्याख्याने तु पौषघटप्रस्तावाच्छतुर्दश्यष्टमीपौषघटमपि प्रतिपादि-
तमित्यनियमः, व्यवहारेणैवं भगितम् । कारणेनाऽऽचार्यः पृथ-
शकाकां एकरात्रादिकं वसतीत्येतस्मिन् प्रस्तावे—

" विजज्ञां परिवाही, पव्वे पव्वे व देति आययिया ।

मासज्जासासिया, पव्वे पुज होइ मज्जे तु " १ । "

पक्खा पव्वस्स वि मज्जे गाहा-

" पक्खस्स अष्टमी स्सलु, मासस्स य पक्षिण्यं मुत्तयेव्वं ।

अंशे पि होइ पव्वे, उव्वारो चंदसुराणं " १ । "

पक्खपव्वस्स मज्जे--अष्टमीबहुलास्या मासं लि कावं मासस्स
मज्जे पक्षिण्यं किह्वउद्दिष्टीय विजज्ञासाहोणवयारो । "

आह--यथेयम्--" पगारायगद्वे कायव्वं दुरायं तिरायं बति न
वसत्तं " अत उच्यते गाहा--" चाउद्दिष्टिमहा होइ-ह कोइ अहवा-
यि सोलसिग्गणं । वसे तु अणउज्जे, होइ दुरायं तिरायं वाहि । "

इवं गाथा व्याख्यानाहो, परं न व्याख्याना, कण्ठेऽप्युक्तम् । सं-
व्यवस्थितस्य किञ्चिद्व्याख्यानस्यापि पुनर्यः कायतथः क-
थने-विधानां देवनाऽऽद्यविहितमार्गाणां परिपाटि परावर्तनं

पर्यन्तं पर्यन्तं चतुर्दश्याप्रहणं, वकारोऽन्यधारेण, स च व्यवह-
तो योऽयं दृश्यते, अनेकाधरेत्याहान्तां कुर्वन्ति, आचार्याः सु-
खः । पर्वस्वरूपमाह--मासाज्जासासिकायाः पर्वं पुनर्नवति मध्ये

वक्खवमाणम् । तुः एरणे । तदेवाऽऽह-पक्ख्यं प्रतीतस्य, अष्टमी
निधिलिगणा, खलुरवधारणे स च जिनगता । मासस्य पुनः प्र-
तीतस्य पात्तिकमनिश्चितरूपम् यदि पुनरत्र चतुर्दशी पञ्चदशी वा

जगिष्यते ततो निश्चितः स्यात् । यत्तुं चूर्णिकृता पात्तिकव्या-
ख्यां कुर्वता--" मासस्स मज्जे पक्षिण्यं किह्वपक्खस्स च उद्दि-
ष्टीय विजज्ञासाहोणवयारो " तच्च सत्यम् नास्वगम्यते । तथाहि-

यदि कृष्णचतुर्दशी परिपाटी पात्तिकमित्युच्यते ततो " विजज्ञा-
साहोणवयारो " अत्र उपचारशब्दो नावबुध्यते । न हि उपचार-
शब्देन परिपाटिभेदस्यैव स्वस्वमवधारणः । किं व्याख्याने

शुक्लचतुर्दशीपात्तिकशब्दव्याख्यां न स्यात्, भग्यते च तन्मते
शुक्लचतुर्दश्येव पात्तिकम् । पृथगात्र वर्धित-उपचारशब्देन पूर्व-
सेवाश्च भग्यते, ततः कृष्णचतुर्दश्यां पूर्वसेवा नूतनमन्त्रप्रहण-
जनककृपा क्रियते । पात्तिकं च पञ्चदशीशुक्लणे परिपाटिः पराव-
र्तनं विधीयते, इत्थं व्याख्याने पौर्णमास्यापि पात्तिकं भवति, परि-

पाटीव पठने शुक्लचतुर्दश्यां तु पूर्वसेवा न क्रियते इति सर्वजनप्र-
तीतिः । कृष्णचतुर्दश्यां चारुस्तुरो मन्त्रो भवत्यनस्तत्र पूर्वसेवा
न क्रियते इति द्विरात्राधिकायास्या अपि पृथग्व्याख्यां चतुर्द-
श्यां कृपायां प्रहोऽमितविविद्याग्रहयाऽऽदिक्रपो भवति जायते

कोऽप्यतिहिंसेनामा, अथवा, अपिनि विक्रमार्थः । पौर्णमां प्रती-
तायां, प्रहणं नृयोऽपि रागलक्षणं भवति लि संवध्यते । व्यक्तं स्पष्टं,
पञ्चदश्यां पौर्णमां वा प्रहणं जातमित्यहोयमानेऽनवबुध्यमाने

द्विरात्रं त्रिरात्रं वा भवति वसितव्यमाचार्यस्य । इत्थमभिप्रायः-
यादि कृष्णचतुर्दश्यां ततो प्रहणं न कृतं भवति, ततः पञ्चदशी-

पौर्णमास्यदिनद्वयम् । कृते तु प्रहणे कृष्णचतुर्दशीसहितं तदेव
त्रयमज्ञातं नवति । ज्ञाते तु यदि कृष्णचतुर्दश्यां प्रहणं पूर्वसेवा

लक्षणं ततो दिनद्वयं, कृते त्वेकमेवेत्यादि प्रहणे तु ज्ञाते एकं
दिनमज्ञाते तु दिनद्वयम् । न हि शुक्लचतुर्दश्यां पूर्वसेवा भवति ।

येतु चतुर्दश्यां पात्तिकं वर्धितं ते चन्द्रप्रहणदिनद्वयं पौर्णिमा-
प्रतिपद्युक्तमन्त्रान् त्वेकमेव, शुक्लपक्षे परिवर्तने नैतदुभयोरपि

मतत्वात् । आदित्यप्रहणे च ज्ञाते दिनद्वयमज्ञाते तु दिनत्रयं
भवति । किं च-यस्मते चतुर्दशीपात्तिकं तस्मते चतुर्दशाग्रहणं

" चाउद्दिष्टिमहा होइ कोइ " इत्यत्र तत्रिरर्थकं स्यात्, चतु-
र्दश्या व्यवस्थितत्वात् किं न प्रहणं । अन्यच्च प्रहो भवार्थं

वर्धन्ति-यदा सांस्वरिकं पञ्चम्यामासीत् तदा पात्तिकानि
पञ्चदश्यां सञ्चापयन्भूवन् । यतः--" इय सत्तरी जइसा " इत्येतत्

पदमिथं घटते । तथाहि-नाऽप्युद्दिष्टानि द्वा, अश्वयुक्ताकार्ति-
कामासदिनपक्षा, मीलने च सप्ततिर्भवति । " आसदिनपक्षमि

थोसा, इयरमि सतीसथो मासो । " एतदपि युज्यते, यतः आ-
षणः परिपूर्णः, भाऽप्युद्दिष्टानि च विंशतिर्मीलिते च पञ्चाशत् ।

एवमनामवर्धितं, आसवर्धितं तु विंशतिरेव आवणदिनराहता ।
साध्यतं चतुष्टयी पुरेपका, नतश्चतुर्दश्यां पात्तिकानि घटन्ते ।

यतो भाऽप्युद्दिष्टान्येकादश, अश्वयुक्तादिनां त्रिंशत्, कार्ति-
कदिनाम्येकोनत्रिंशत्, सर्वेषां मीलने सप्ततिः, सविंशतिर्मास-

श्च । एकमाग्रादित्यं, आषाढदिनानि त्रिंशत् । भाद्रपदस्य त्वेकोन-
त्रिंशत्, मीलने च सविंशतिर्मासं भवति विंशतिर्भवति । " आसदिनपक्षमि

थोसा, इयरमि सतीसथो मासो । " एतदपि युज्यते, यतः आ-
षणः परिपूर्णः, भाऽप्युद्दिष्टानि च विंशतिर्मीलिते च पञ्चाशत् ।

एवमनामवर्धितं, आसवर्धितं तु विंशतिरेव आवणदिनराहता ।
साध्यतं चतुष्टयी पुरेपका, नतश्चतुर्दश्यां पात्तिकानि घटन्ते ।

यतो भाऽप्युद्दिष्टान्येकादश, अश्वयुक्तादिनां त्रिंशत्, कार्ति-
कदिनाम्येकोनत्रिंशत्, सर्वेषां मीलने सप्ततिः, सविंशतिर्मास-

श्च । एकमाग्रादित्यं, आषाढदिनानि त्रिंशत् । भाद्रपदस्य त्वेकोन-
त्रिंशत्, मीलने च सविंशतिर्मासं भवति विंशतिर्भवति । " आसदिनपक्षमि

थोसा, इयरमि सतीसथो मासो । " एतदपि युज्यते, यतः आ-
षणः परिपूर्णः, भाऽप्युद्दिष्टानि च विंशतिर्मीलिते च पञ्चाशत् ।

एवमनामवर्धितं, आसवर्धितं तु विंशतिरेव आवणदिनराहता ।
साध्यतं चतुष्टयी पुरेपका, नतश्चतुर्दश्यां पात्तिकानि घटन्ते ।

यतो भाऽप्युद्दिष्टान्येकादश, अश्वयुक्तादिनां त्रिंशत्, कार्ति-
कदिनाम्येकोनत्रिंशत्, सर्वेषां मीलने सप्ततिः, सविंशतिर्मास-

श्च । एकमाग्रादित्यं, आषाढदिनानि त्रिंशत् । भाद्रपदस्य त्वेकोन-
त्रिंशत्, मीलने च सविंशतिर्मासं भवति विंशतिर्भवति । " आसदिनपक्षमि

थोसा, इयरमि सतीसथो मासो । " एतदपि युज्यते, यतः आ-
षणः परिपूर्णः, भाऽप्युद्दिष्टानि च विंशतिर्मीलिते च पञ्चाशत् ।

एवमनामवर्धितं, आसवर्धितं तु विंशतिरेव आवणदिनराहता ।
साध्यतं चतुष्टयी पुरेपका, नतश्चतुर्दश्यां पात्तिकानि घटन्ते ।

यतो भाऽप्युद्दिष्टान्येकादश, अश्वयुक्तादिनां त्रिंशत्, कार्ति-
कदिनाम्येकोनत्रिंशत्, सर्वेषां मीलने सप्ततिः, सविंशतिर्मास-

श्च । एकमाग्रादित्यं, आषाढदिनानि त्रिंशत् । भाद्रपदस्य त्वेकोन-
त्रिंशत्, मीलने च सविंशतिर्मासं भवति विंशतिर्भवति । " आसदिनपक्षमि

थोसा, इयरमि सतीसथो मासो । " एतदपि युज्यते, यतः आ-
षणः परिपूर्णः, भाऽप्युद्दिष्टानि च विंशतिर्मीलिते च पञ्चाशत् ।

एवमनामवर्धितं, आसवर्धितं तु विंशतिरेव आवणदिनराहता ।
साध्यतं चतुष्टयी पुरेपका, नतश्चतुर्दश्यां पात्तिकानि घटन्ते ।

यतो भाऽप्युद्दिष्टान्येकादश, अश्वयुक्तादिनां त्रिंशत्, कार्ति-
कदिनाम्येकोनत्रिंशत्, सर्वेषां मीलने सप्ततिः, सविंशतिर्मास-

श्च । एकमाग्रादित्यं, आषाढदिनानि त्रिंशत् । भाद्रपदस्य त्वेकोन-
त्रिंशत्, मीलने च सविंशतिर्मासं भवति विंशतिर्भवति । " आसदिनपक्षमि

थोसा, इयरमि सतीसथो मासो । " एतदपि युज्यते, यतः आ-
षणः परिपूर्णः, भाऽप्युद्दिष्टानि च विंशतिर्मीलिते च पञ्चाशत् ।

एवमनामवर्धितं, आसवर्धितं तु विंशतिरेव आवणदिनराहता ।
साध्यतं चतुष्टयी पुरेपका, नतश्चतुर्दश्यां पात्तिकानि घटन्ते ।

यतो भाऽप्युद्दिष्टान्येकादश, अश्वयुक्तादिनां त्रिंशत्, कार्ति-
कदिनाम्येकोनत्रिंशत्, सर्वेषां मीलने सप्ततिः, सविंशतिर्मास-

तद्व्यथा न क्रियते, तदाचरणाभावात्: कृते तु क्रियते । यथा बहुगुणं भवति तथा न एव जानते इति माथा-र्थः । समर्थितस्तृतीयः पालिकविचारणलक्षणोऽधिकारः । जीवाः ३ अधि० ।

जं य इमं गुणयशः-सायरमिवादिऽणु निमसंसार ।

ते मगलं करिता, अहमवि आराहणाभिमुहो ॥२॥

(जं य इमं इति) ये महामुनयः, चशब्दो मङ्गलान्तरसमुच्चयार्थः । इमं जैनशासनप्रसिद्धं (गुणयशसायरं ति) गुणा महाप्रताऽऽप्यस्त एव रत्नानि विशिष्टफलहेतुवात्सर्ववस्तुसारत्वाच्च गुणरत्नानि तान्येव बहुव्याप्ताग इव सागरः समुद्रो गुणरत्नसागरः, तम् । किमन्याह-अविवाद्य अहमण्डमनुपाल्य, तीर्थसंसाग लङ्घितभयोद्धया जातास्तान् परमान्तो मङ्गलं कृत्वा, शुभमनोवाकायगोचरं समानीयर्थः । अहमपि, न केवलमुक्त्यायेनाऽऽप्यकृत्वा न तीर्थभवाणंवा, किं न्वहमपि संसागल्लक्षणार्थमेवाऽऽगधनायाः संपूर्ण-मोक्षमार्गानुपालनाया अभिमितः संमुखः, कृतीष्टम इत्यर्थः, आगधनाऽभिमुखः संज्ञान इति ॥ २ ॥

तथा-

मम मंगलमरिहता, सिद्धा साह सुयं च धर्म्मो य ।

वंती मुत्ती मुत्ती, अजवया मडवं चैव ॥३॥

(मम इति) मम मे, मङ्गलं धेयः कल्याणमिति यावत् । क एते ? इत्याह- (अरिहते नि) अशोकाऽऽप्यमहाप्रानिहार्योऽऽदिरूपं पुत्रामहेन्त्याहन्तस्तीर्थेनायकाः । तथा- (सिद्धा इति) सिद्धं बद्धं कर्म धर्म्मं येषां ते सिद्धाः, शुद्धयानान-लर्निर्धकमेन्धना मुक्तिपदभाजो जीवाः । तथा- (साह सि) निर्वाणसाधवान् योगान् साधयन्तीति साधवो मुनयस्त-रुहणाश्चाऽऽचार्योपाध्याया अपि गृहीता एव द्रष्टव्याः । य-तो न हिते न साधवः । तथा- (सुयं च सि) श्रूयत इति श्रुतम्, सामायिकाऽऽद्यागमः । चशब्दस्तद्वत्तत्वेदप्रदर्शनार्थः । तथा- (धर्म्मो य सि) धारयति दुर्गती प्रपतन्तन्मायानमिति धर्म्मधारिचलक्षणं, चशब्दः स्वभेदप्रदर्शकः । तथा-ज्ञानिः कोधपरित्यागो, गुप्तिः सेल्लानता, मुक्तिर्निर्लोभता । कापि " अहिंसा वंती मुत्ती " इति पाठः स च सुगम एव । आ-र्जवता मायावर्जनं, मार्दवं मानस्यागः, चः भसुच्चयः, एवशब्दः पूरणं, अनेनापि गाथाद्वयेन मङ्गलमुक्तम्, तत्प्रयोजनं च पराजितं । न चाऽत्र स्तोत्रव्यपदानां पीतकृत्यचिन्ता कार्या, स्तुतिवचनेषु पुनरुक्तदोषानभ्युपगमात् । आह च- "सउभा-यउभाणतवो-सहसु उवपससुधपयाणसु । संतगुणकित-शासु य, न होति पुणरुक्तदोसा उ ॥ २ ॥ "

अथाऽऽराधनाङ्गभूतामैव महाप्रतोच्चारणं कर्तुकाम

इदमाह-

लोगम्मि संजया जं, करेति परमरिसिदेसियसुयारं ।

अहमवि उवडिओ तं, महवयउच्चारणं काउं ॥४॥

लोकं तिर्यग्लोकलक्षणे, सत्यग्यताः संयताः साधवः, यां महाप्रतोच्चारणं प्रत्यहमुभयकालं विशेषनस्तु पञ्चाताऽऽदिषु, कुर्वन्ति विद्वद्भिरिति, किंविशिष्टं महाप्रतोच्चारणम् ? अत आह-परमरिसिस्तीर्थकरणलक्षणेदेशिता कथिता परमरिदिशिता, तां

पुनः कथं भूताम् ? उदात्तां विशिष्टकर्मस्यकारणव्याख्यानाम्, अत एव चाऽऽराधियमेव प्रतिज्ञाता । अस्या धृतकीर्तनीऽऽदे-रूप्य करिष्यमाणत्वात्, अहमपि न केवलमर्थ साधय इत्य-पिशब्दार्थः । उपस्थितः प्रद्वीभूतोऽभ्युद्यत इति यावत् । तां पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टां महान्ति वृष्टिनि तानि च तानि य-नानि च नियमा महाप्रतानि, महत्त्वं चैतेषां सर्वजीवाऽऽदि-विषयेन महाविषयत्वात् । उक्तं च " पदमम्मि सत्त्वजीवा, वीणं चरिमे य सत्त्वद्वारा । मेसा महवया खलु, तदेकदे-सेण द्रव्याणं " ॥ १ ॥ इति (तदेकदेसेणं ति) तेषां द्रव्याणा-मेकदेशेनान्यर्थः । तथा यावज्जीवं विविधं शिविवर्धनं प्रत्या-कृपानरूपत्वाच्च तेषामिति, देशविरतापेक्षा महतो वा गु-णितां यनानि महाप्रतानिनि, तेषामुच्चारणा समुक्तानि महाप्रतोच्चारणा महद्वक्तोच्चारणा वा, तां कर्तुं विधातुमिति ।

(२३) महाप्रतोच्चारणा-

तद्वदमादिस्वप्नम्-

से किं नं महवयउच्चारणा ? महवयउच्चारणा पंचविहा पञ्चता रार्थिभोगविरमणुद्ग्रा ॥ ४ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः प्रस्ताव इत्युच्यते प्रसूचमिदं, एतत्त्वादनुपपत्त्यस्यसिद्धे आपर्याप्तं, पृच्छते मध्यस्थस्य बु-द्धिमताऽऽश्रितं विनयेस्य भगवद्वदुपदिष्टस्वरूपणा का-र्या नान्यस्य । तथा चांक्तम्- " मध्यस्थे बुद्धिमानर्थी, श्रोता पात्रमिति स्मृतम् " इति । पार्थमेवयऽऽश्रितकारि कोच्यते; तस्माद्दमप्यप्यनं देवमिति । आह-यु माध्ययनप्रदानाधिकारि समभावव्यवस्थितानां सर्वत्र सत्यहिताय चोद्यतानां महापु-रुषाणां किं योग्यायोग्यीवमार्गानिरीक्षणं, न हि परहितार्थ-मिह महाप्रदानंयता महीयांनोऽप्युपमयेव शान्तिकार्यां प्रयत्नं देयालव इति । अत्रार्चयते-ननु वत एव शुभाध्ययन-प्रदानाधिकारि समभावव्यवस्थिताः सर्वसत्यहितोद्यताः महापुरुषाश्च गुरुवोऽन एव योग्यायोग्यविभागानिरी-क्षणं न्याय्यं, मा भूदयोग्यप्रदानं नित्यसर्वायोगात्तमार्थिज-नाऽनर्थ इति । न खलु तत्त्वतोऽनुचितप्रदानेन दुःखहेतुना विवेकिनमर्थिजनमनुयोजयन्तोऽप्यनवगतपरार्थसंपादनोपा-याः पुरुषा भवन्ति दयालव इत्यवधूय मिथ्याभिमानमालो-च्यतमितिर्दिष्टं । आह-क इवायोग्यप्रदाने दोष इति । उच्य-ते-म ह्यावमर्थिचिन्तामसि कल्पमनकभयशतमहक्रोपात्तानि-ष्टदुष्टाष्टकर्मराशिजनितदोषलक्षिच्छेदकमपीदमर्थग्यवाद-वाप्य न विधिबशासेवते, लांय वास्मात्सावापाद्यति, ततो विधिभमासेवक इव कल्याणम् अविधिभमासेवको महदक-ल्याणमासादयन्तीति । उक्तं च-

" अमि घडे निहते, जहा जले तं घडे विणसिह ।

इय मिहं नरहस्यं, अप्पाहारं विणसिह ॥ १ ॥ "

ततोऽप्याय पुनप्रदाने दातुं कृत्यं वस्तुतस्तस्य तदकल्या-णमित्यले प्रमंजनं । प्रकृते प्रस्तुतः-तत्र ' से ' शब्दो मागध-देशीप्रसिद्धो निपातोऽथशब्दार्थं द्रष्टव्यः, स च वाक्योपग्या-साधोः, किमिति परप्रश्ने । ततश्चायं वाक्यार्थः-अथ किं तद्वस्तु महाप्रतोच्चारणा, प्राकृतंशैल्याऽभिधेयवसिद्धवचना-नि भवन्तीति न्यायादेवं द्रष्टव्यम् । अथ का सा महाप्रतो-च्चारणेति ? एवं सामान्येन केनचित्प्रश्ने कृते सति भगवा-न्मुक्तः शिष्यवचनानुसारेणाऽऽद्वयार्थं किञ्चिच्छिष्योऽं प्रत्यु-

चत्वार्योऽह-महायानोच्चारणाऽभिहितस्वरूपा पञ्चविधा पञ्चप्रकीर्ण प्रस्तावकप्रतिपात, न चतुर्विधा, प्रथमपक्षिमतोऽह-कर्मतीर्थयोः पञ्चानामेव महायानानां भावान् । यथाह-
 "पञ्च नाम पदमर्तनम-जिज्ञासा संस्मारा चत्वारि ।" इति ।
 अनेन चाष्टुक्तिविध्याभिधानेन निर्वचनसूत्रेणतदाह-न सर्व-
 येव सूत्रं गणधरप्रश्नतीर्थेकरनिर्वचनरूपः किं तर्हि ? किं-
 शिद्वेय, यादुष्येन तु तदुपधेयम् । तथा चाहम- "अथ-
 भासा अरहा, सुगं र्थेन गणहारा एतिउल्ले ।" इति । ततश्च
 यदोक्तिरङ्गगणधरा एव प्रक्षेपेणैवमाहस्तदाऽयमर्थोऽव-
 सेयोऽस्मिन्तीर्थीरङ्गगणधराः प्रकल्पिते । यदा पुनस्तथा-
 कश्चिदाचार्यस्तन्मतानुसारी प्रक्षेपितं प्राह-तथा तीर्थङ्गग-
 णधारेरेव देशितनियमयो द्रष्टव्यः । किं विशिष्टा माऽस्या-
 दा-रात्रिभोक्तविरमयो निशि प्रेमनयजनं पष्ठं यस्यां मा-
 रात्रिभोक्तविरमयपष्टा ।

अथ रात्रिभोजनविरमणपद्यं पञ्चविधन्वमुपदर्शयन्नाह-
तं जहा-सच्चाओ पाणाइवायाओ वेरमणं १, सच्चाओ
मुसावायाओ वेरमणं २, सच्चाओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं
३, सच्चाओ मेहुणाओ वेरमणं ४, सच्चाओ परिग्गहाओ
वेरमणं ५, सच्चाओ गढीभेयणाओ वेरमणं ६ ।

तद्व्यवस्थुपदेशनार्थं । सर्वस्माद्विश्वशेषात्प्रसव्यावरमुद्भ-
वापरभेदविभाक्तृत्वः (तस्मान्नुमतिभेदाच्चेत्यर्थः) । अथवा-द्र-
व्यतः पृथङ्जीवितव्यवस्थायाम्, क्षेत्रनिर्वाणोक्तप्रभावात् ।
कालान्तःस्तीनाऽऽदे राध्याद्विप्रभवाद्वा, भावनां रागंघ्रंयसमु-
त्थानं प्राणानामिन्द्रियोच्छ्वासाऽऽवुरादीनामनिपातः प्राणिन-
सकाराद्विभ्रंशः प्राणानिपातः । प्राणिप्राणविव्याजनिर्गम्य-
तन्माहिरगम्ये मय्यज्ञानअज्ञानपूर्वकं निवर्तनमिति ॥ १ ॥
तथा-सर्वस्मात्कृतः प्राणिपेपाऽऽवुरादीनामनिपातऽऽन्त्य-
रागिर्गृहार्थभेदाकृताऽऽदिभेदाच्च, अथवा-द्रव्यतः सर्व-
धर्मास्तिकायाऽऽदिद्रव्यविषयात्, क्षेत्रतः सर्वलोकाणां-
गोचरत्वात्, कालान्तःस्तीनाऽऽदे राध्याद्विर्तिनो वा, भावना-
कारयनोक्तप्रायाऽदिप्रभवान् सृष्टाऽऽनन्तं वर्धनं वादी सृष्टा-
वाद्दन्तस्माद् विग्रमेण विरतिर्गति ॥ २ ॥ तथा-सर्वस्मात्कृता-
ऽऽदिभेदाद्, अथवा-द्रव्यतः संवतनःच्यवनद्रव्यविषयात्, क्षेत्र-
तन्तं प्रागनगराणयाऽदिसम्भयात् कालान्तःस्तीनाऽऽदे रा-
ध्याद्विप्रभवाद्वा, भावनां रागंघ्रंयोहसमृत्तात् अन्तं स्वाभि-
नाऽवित्तिनं तस्याऽऽदानं ग्रहणमदत्ताऽऽदानं तन्माहिरग-
ममिति ॥ ३ ॥ तथा-सर्वस्मात्कृतःकारितानुमतिभेदान्, अ-
थवा-द्रव्यतो दिव्यमात्रावर्तनंअभेदात् रूपरूपसमवतभेदाद्वा,
क्षेत्रतस्त्रैलोक्यसम्भवान्, कालान्तःस्तीनाऽऽदे राध्याद्वि-
सृत्ताः भावनां रागंघ्रंयप्रभवान्, मिथुनं स्त्रीपुंरादिकं, तस्य
कर्म भेद्युतं, तन्माहिरगममिति ॥ ४ ॥ तथा-सर्वस्मान् कृ-
ताऽऽदे, अथवा-द्रव्यतः सर्वेद्रव्यविषयात्, क्षेत्रतो लोकसं-
भवात्, कालान्तःस्तीनाऽऽदे राध्याद्विप्रभवाद्वा, भावनां राग-
क्रेयविषयात् परिशुद्धान् आदीयेन परिग्रहणं वा परिग्रह-
स्माहिरगममिति ॥ ५ ॥ तथा-सर्वस्मात्कृताऽदिरूपादिवा-
गृहीतं दिवा भुक्तम् १ दिवा गृहीतं रात्रौ भुक्तम् २ रात्रौ गृ-
हीतं दिवा भुक्तम् ३ रात्रौ गृहीतं रात्रौ भुक्तमिति ४ यनुम-
त्तृरूपाच्चेत्यर्थः । अथवा-द्रव्यतःअनुविधिऽऽकारविषयात्, क्षेत्र-

व्रतः समयक्षेत्रगोचरात्कालतो राज्यादिसंभवात्, भावतो रा-
गद्वेषप्रभवात् रात्रिभोजनान् रजनीजंमनाद्विरमणमिति ॥६॥
एवं सामान्येन व्रतषट्कमभिहितम् ।

अथ विशेषतस्तत्स्वरूपनिरूपणार्थमाह-

तत्थ खलु पढमं भंते ! महव्वए पाणाइवायाञ्चो वरमणं,
मव्वं भंते ! पाणाइवायं पच्चक्खामि, से सुढमं वा वायरं वा
तसं वा थावरं वा नेव सयं पाणै अइवाणज्जा, नेव उन्नेहि पा-
णै अइवायाविज्जा, पाणै अइवायंते वि अन्ने न समणु-
जाणमि ।

तत्र तेषु पदसु वनेषु मध्ये, खलुशब्दादन्त्येषु च मध्यम-
प्रथमैकरूप्येणैतत्तु चतुर्थांशेषु, वाक्यान्तङ्कार्थो वा खलुशब्दः,
प्रथमे मृत्रकप्रभामाशयादाधे, “अंतिं ति” गुणोऽभ्यन्तश्चम् ।
अस्य च साधारणश्रुत्यात्तद्वद्वन्तः भवान्, भवान् इति वा
संस्कारा विधेयः, तत्र भवन्नः कल्याणः सुखलब्धोऽच्यते, त-
द्वत्त्वात्तदेतुत्वाद्वेति, तथा-अस्य संसारस्यान्ता भवान्ति-
शस्तेनाऽऽचार्यः समाधिगतसत्यानां क्रियेति भवान्ति भवान्-
कस्या भवान्, तथा-अभ्यन्तपरत्वं कदापिनाकस्मादश्रो-
काजीविकाभारम्भेभान्त्यन्तथा वधयमाणलक्षणम्, एतस्य स-
प्तविधभयस्य यमावर्त्ये प्राप्यान्तो भवन्ति स भयान् इति
एतच्च गुर्वाभ्यन्तेषु गुरुस्वास्तिकेव व्रतप्रतिपादः सार्धोऽपि
ज्ञानार्थं सर्वेषुशान्तुशान्तप्रतिपादनाप्रतिपादनां चेति ।
सहचरं तत्र व्रतं च तस्मिन्महाव्रतं, महत्त्वं चास्य श्रावक-
सम्बन्धव्यवधानपर्यवर्ति । श्रवान्ते मन्त्रव्यापिशब्दवि-
श्रव्यान्त्यामभूशताधिकारः, तच्छास्त्रपिण्डाङ्कयामः । प्राणा
इन्द्रियाऽऽद्वयसंस्कारप्रतिपातो विनाशः प्राणनिपातो जीव-
स्य महादुःखोपादानं, न तु जीवनिपातः एव, तस्माद्वि-
मर्गे सत्यगज्ञानश्रद्धानपूर्वकं सर्वथा निवर्तनम् । भववर्त-
कमितिप्रायः । यतश्चैवम उपायंमन्तदिति विनिश्चित्य
सर्वं निर्वचशेषः, न तु परिश्रुधूरमेव, भवन्तेति गुर्वाभ्यन्तेषु,
प्रतिपदमनुवृत्तिज्ञानार्थं च पुनरस्योपास्यान्तः, प्राणनि-
पाते जीवितविनाशः, प्रत्यास्यामि पवित्रज्यामीत्यर्थः । श्रध-
वा-प्रत्यावर्तं संतुत्वाऽऽमा साम्प्रतमनागतप्रतिपदस्या-
ऽऽद्वयविभित्तेन करोमीत्यर्थः । अनेन व्रताथेपिज्ञानाऽऽदि-
गुणयुक्तो व्रतार्ह इत्येवमिति । उक्तं च-

“ पढिष कश्चिद् अहिगय, परिहृय उवडावणार्ण कप्यां नि ।
 लुक्कं तिहिं विसुद्धं, परिहृय नवपण्ण भेषण ॥ ६ ॥

पडपासाउरमार्द, दिट्टता हुंति वयसमारुहण ।
जह मलिणाइसु दोमा, सुज्जाइसु नेयमिहइं पि ॥ २ ॥ "

एतासि लेखाश्च विचित्रं पदियाणं सन्ध्यास्तत्राणं छुञ्जी-
यस्याणं वा, तैषां चैव कहियाणं गुरुणा यक्षस्याणं वा,
अस्त्रियाणं अश्वत्थीं पश्चिमाणं, सम्मं पाण्डुरङ्गो उव्ठु-
यणाणं कथो ज्ञांगो, परिहरामेय यक्षस्याणं (छुञ्जं नि) छु-
ञ्जीयस्त्रिकाणं, तिग्निं मणयवकाणं, विबुधं परिहरं नवप-
णं भेषणं पत्तये मण्डपक्यकारियाणामभस्वनेषां, सम्मं च
परिक्लिङ्कणं उव्ठुविजिह्वं नऽण्णहा, इमे य इत्थं विद्वन्। म-
हन्ता पडो न रोगिज्ज, सन्धिश्चिं चैव रोगिज्ज। आसोहिणं
मूलपाणं पासासो न कीरहं, सोहिणं चैव कीरहं। यस्याहं-
हिं असातोहिणं आउरं असाहं न दिज्ज, सोहिणं चैव दिज्ज।

आहसहाओ असंठविए रयणे एडिबंधो न किज्जह, संठविए चेव किज्जह । एवं पडियकहियादाहिं असोहिए सी-से न बयावगेवणं किज्जह, सोहिए चेव किज्जह । असोहिए य करणे गुरुणे दोसो, सोहियापालणे सीसस्स दोसो । इति कृतं प्रसङ्गेन । प्रकृतमुच्यते-तत्र यदुक्तं सर्वं भद्रम् । प्राणानिपातं प्रत्याख्यामि तदेतद्विशेषितोऽभिधित्सुराह- (से सु-हम् वेत्यादि) 'से' शब्दो मागधदेशीप्रसिद्धोऽधश्चाद्यर्थः, स चोपन्यासः । तद्यथा-सुम्मा वा बादरं वा बसं वा स्थावरं वा । अत्र सुम्माऽल्पः परिगृह्यते न तु सुधमनामकर्मोदयात्सुधम्, तस्य कथेन व्यापादनात्संभवात्, बादरोऽपि स्थूलो, वाशब्दो परस्परपेक्षया समुच्चयः, स वैकौटो द्विधा-त्रयः, स्थावरश्च । तत्र सुधमस्यः कुन्धादिः, स्थावरो वनस्पत्यादिः, बादरस्तु त्रयो गवादिः, स्थावरः पृथिव्यादिः । अत्रापि वाशब्दो समुच्चयः । वतान् पृथोक्तान्, नैव स्यमात्मना प्राणिनो जिवान् (अश्वाएज्ज सि) विभक्तिव्यत्ययादतिपातयामि विनाशयामि, मायामीति यावत्, नैवाप्येवामत्यतिरिक्तजनेः प्राणिनोऽतिपातयामि, प्राणिनोऽतिपातयतोऽप्यन्यान् परात्र समनुजानाम्यनुमोदयामि । पा० । (विशेषतः प्राणानिपातस्वरूपं 'प्राणाइवाय' शब्दे वच्यते)

कथमन्याह-

जावजीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करोमि न कारोमि करंतं पि अन्नं न समज्जुगाम्मि तस्स भंतं । पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं बोसिरामि । (जावजीवाए इत्यादि) " जावजीवाए सि " प्राकृतत्वाजीवनं जीवः प्राणधारणं यावजीवो यावजीवम् "यावदित्यस्य" ॥३१॥३२॥(सिद्धहे०) इत्यनेनाव्ययीभावममासः । तत्रश्च यावजीवं प्राणधारणं यावत् । अथवा-अलाल्पिकवर्णलोपाद्यावजीवं भावो यावजीवता, तथा यावजीवतया आ प्राणोपरमादित्यर्थः । परतस्तु न विधिर्नोपि प्रतिषेधो, विधावाशंसादोप-प्रसङ्गान्, प्रतिषेधे तु सुराऽऽदिषु अवरितेष्वप्यस्य अङ्गप्रसङ्गान् । किमित्याह-तिष्ठो विधा यस्य, प्राणानिपातस्याति गम्यते, असौ त्रिविधस्तं त्रिविधेन, एतद्वै दर्शयति-मनसाऽत्मनः करुणेत, वाचा वचनेन, कथेन शरीरेण । अस्य च करणस्य कर्म उक्तलक्षणः प्राणानिपातः, तमेव । अस्तु वस्तुतो निराकार्यतया सूक्ष्मैव दर्शयन्नाह-न करोमि स्वयं, न कारयाम्यन्यैः कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानामि नानुमम्येऽहमिति । अत्राऽऽह-किं पुनः कारणमुद्देशक्रमनिलक्ष्य व्यत्ययेन निर्वेशः कृतः । इति । अत्रोच्यते-करुणाऽऽयत्ता कृताऽऽदिरूपा क्रिया प्रवर्तत इति दर्शनार्थम् । तथाहि-कृताऽदिरूपा क्रिया मनःप्रभृतिकरणवशा एव करणानां भावे क्रियाया अपि भावात् अभावे चाभावात्करणानामेव तथाक्रियारूपेण परिगृह्यतेति भावः । अपरस्त्वाह-न करोमि न कारयामि कुर्वन्तं न समनुजानामीत्येतावता ग्रन्थेन गतेऽपि अग्रन्यमित्यतिरिच्यते, तथा चातिरिक्तेन सूत्रेण नार्थः इति । अत्रोच्यते-साभिप्रायकमिदमनुक्रुत्याप्यर्थस्य संग्रहार्थं, यस्मात्संभवाद्यर्थोऽन्यमपिशब्द उभयपरमार्थस्य एतद्विधेयति-यथा कुर्वन्तं नानुजानामि, एवं कारयन्तमप्यन्यमनुज्ञापयन्तमप्यन्यं न समनुजानामीति तथा यथा वस्तमानकाले कुर्वन्तमन्यं न समनुजानामीति, एवमपिशब्दादतीतकाले कृतवन्तमपि अनु-

कृतवन्तमपि, एवमनागतकालोऽपीति, तथा न क्रिया-क्रियावर्तोभेद एवातो न केवला क्रिया संभवतीति व्याप-नार्थमन्यग्रहणमिति । तथा तस्य त्रिकालभावितोऽधिकृत-प्राणानिपातस्य संभवितवन्तीतमवयवः, न तु वस्तमानमनागतं वा, अतीतस्यैव प्रतिक्रमणत्वात्, भदन्तेति सुवोमन्त्रणं प्रावत्, प्रतिक्रमामि मिथ्यादुष्कृतं तत्र प्रयच्छामीत्युक्तं भवति, तच्च द्रव्यतो भावतश्च संभवति ।

तत्राऽऽह कुलालोदाहरणम्-

"किं पगया एगस्स कुंभगारस्स कुडीए साहुणो डिया । तथेगो चिळ्ळो चवलत्तण्ण तस्स कुंभगारस्स कोलालाणि अंगुलियधणुगएणं पाहाणेहिं विवेह । कुंभगारेण पडिज्जिगिओ दिट्ठो मणिओ-सुदुग्गो । कीस मे कोलालाणि काणेसि ? सुदुग्गो भणइ-मिच्छामि दुक्कडं न पुणेो विधिस्सं मण्णं पमायं गम्भो मि सि । एवं सो पुणेो वि केली-किलत्तण्ण विधेऊण वोअओ मिच्छामि तु दुक्कडं देइ । पच्छा कुंभकारेण सट्ठो सि नाऊण तस्स सुदुग्गस कम्भामोडओ दिओ । सो भणइ-दुक्खविओऽहं । कुंभकारो भणइ मिच्छामि दुक्कडं । एवं सो पुणेो पुणेो कम्भामांडयं दाऊण मिच्छामि तु दुक्कडं करंइ । पच्छा चिळ्ळो भणइ-अहो सुंदरं मिच्छामि तु दुक्कडं ति । कुंभकारो भणइ-तुम्ह पि परिसं चेव मिच्छामि तु दुक्कडं ति । पच्छा डिओ विधेयव्वस्स ।" किं च- " जं दुक्कडं ति मिच्छामि, तं चेव नित्सेवरे पुणेो पावं । पच्च-क्खसुमावरे, मायानियडोपसंतां य ॥ १ ॥ " इदं द्रव्यप्रतिक्रमणम् ।

भावप्रतिक्रमणे तु मृगावन्तुदाहरणम्-

" भगवं वडमाणुसामी कोसंसीए ममोसरिओ । तथ चे-दुग्गो भगवओ वंदया सविमया ओहइता तथ मिगावरे अज्जा उदयणमाया उ दिवसो सि काउं चिरं डिया । से-साओ साहुणीओ तिन्धगरं वन्दिऊण पडिगयाओ, चन्ध-सूरा वि सट्ठारणं पत्ता । तहिं सिग्गमेव वियालीहयं मिगावरे वि संभत्ता गया सोचस्सयं, साहुणीओ वि कयावस्सयाओ अर्थंति । तत्रो मिगावरे आलाएउं पवत्ता अज्जचंदणए भणइ-कोस अज्ज चिरं डियासि ? जुत्तं नाम तुज्ज उत्तमकुलपण्याए एगामिणीए एचिरे अर्थंउं ति । सा सम्भावेण मिच्छामि तु दुक्कडं भगमाणी अज्जचंदणए पाएतु निवडिया । अज्जचंदणए वेतिविनाए बेलाए संथारगयाए निहा आगया, मिगावरे वि नित्यसंवेगमावकाए पा-यवीडियाए चेव केवलनारं समुपणं । सणो य तणं मणेणं समागओ, अज्जचंदणए संथारगओ हत्थो लवेइ । मिगावरे मा लज्जिहि ति सो हत्थो संथारनं चडाविओ । सा विबुद्धा भणइ-किमेयं ति, अज्ज वि तुमं अण्यसि सि ? मिच्छामि तु दुक्कडं, निहापमाणं न उडुवियासि । मिगावरे भणइ-एस सणो मा मे साहिइ ति अओ हत्थो चडाविओ । भणइ-कहिं सो ? सा दाएइ । अज्जचन्दणा अपिच्छमाओ भणइ-अज्जे ! किं न अइसओ । सा भणइ-आमं । तो किं छाउं मणिओ, केवलिओ सि । सा भणइ केवलिओ सि । पच्छा अज्जचन्दणा मिगावरेण पाएतु पडिउं भणइ-मिच्छामि तु दुक्कडं, केवली आसाओ सि ।" इदं भावप्रतिक्रमणम् ।

किञ्च- " जह य पडिक्कमियव्वं, अवरस काऊण पावयं कम्मं । तं चेव न कायव्वं, तो होइ एए पडिक्कतो ॥ १ ॥ " तथा-

(निन्दां गरीहामीनि) अत्राऽऽत्मलक्षिकी निन्दा, परमा-
लक्षिकी गरीहो जुगुप्सोच्यते । निन्दाऽपि द्रव्यतो, भावतश्च
संभवति । तत्र द्रव्यनिन्दा विप्रकर्शदायिका इव-
“सा किर विचिन्तगदायिना ओषधयं पविषिऊणं कवाडाणि
पिडिऊणं विरालणं मण्णयणं चीरालि यं पुरञ्चं काउं अण्णाणं
निन्दियायथा जहा-” तुमं विचिन्तगदायिना ! एयाणि ते पि-
इमंतिथिणि चेलाणि आभरणगणि यं, इमा पुण पडंनु-
यरयसमाया रायभिरौ, अश्राश्रा य उअयकुलपसुयाश्रा
रायवधूयाश्रा मण्णं राया तुमं अणुयत्तर ता मा गव्यं क-
रेसि ति । एसा इयमिदा ।”

भावनिन्दा-

“ साहुणा अण्णा भविद्व्यो-” जीव ! तए हिडनेण नारय-
निरियगईसु कह वि माणुनने सम्मननाणवरिन्ताणि लजा-
णि, जेसि यमाएण सव्वलेण माणणिज्जां पुयणिज्जां य, ता
मा गव्यं काहिसि-जहाऽहं बहुसुअश्रा, उत्तमवरिन्तां व ति ।
“ तथा-” हा दुइदु कयं हा दुइ-डु कारियं अणुमयं पि हा दु-
दुडु अन्तो अन्तो डउअह, सिगं व्व दुमो वणद्वेणं ॥१॥ इति ।

गरीहोऽपि द्रव्यतो भावतश्च भवति-तत्र द्रव्यगरीहोयं मरु-
क-उदाहरणम्-

“ आणंदपुरे नयरे एगो मरुअो, सो सुहाएण समं संया-
सें काऊण उवज्झायस्स कहंइ, जहा-सुविणएण सुहाएण समं
संवासं गअो मि ति ।” भावगरीहोयं तु सायुक्तादहरणम्-
“ गंतुल गुरुसगसे, काऊण य अंजलिं विययमूलं । जह
अण्णां तह परं, आणपयसा एम गरिहं ति ॥ १ ॥” किं
जुगुप्सा ? इत्याह-आत्मानमतीतप्राणानिपातक्रियाकारि-
णमरुताप्यम्, तथा व्युत्सजामीति विविधं विशेषणं वा
भूयो त्यजामि, अतीतप्राणानिपातमिति गम्यते । आह-य-
न्यव्यवस्थितप्राणानिपातमरुताप्यमात्रमस्य सूत्रस्यैवप्रत्ययं, न
प्रत्ययप्रत्ययवर्गमनागतप्रत्ययस्थानं चेति । नैतदेवम्-“सव्वं
भंनं ! पाणाइवायं पचचकस्वामि” इत्यादिना तदुभयमिद्विदि-
ति । अपरस्त्वाह-ननु सर्वं भदन्त ! प्राणातिपातं प्रत्याख्या-
मीत्युक्ते प्राणातिपातनिवृत्तिरभिधीयते, तदनन्तरं च व्युत्स-
जामीनिशब्दप्रयोगे वैपरिन्त्यमागम्यते । तत्र यस्मान्मांसा-
ऽऽदिविरमणक्रियाऽनन्तरं व्युत्सजामीनिप्रयुक्ते तद्विपक्षत्यागो
मांसमक्षणनिवृत्तिरभिधीयते । एवं प्राणातिपातविरम्य-
नन्तरमपि प्रयुक्ते व्युत्सजामीनिशब्दे तद्विपक्षत्यागोऽगम-
स्यत इति न कश्चिदोप इति । व्युत्सजोऽपि द्रव्यभावभेदाद्
द्विधा । तत्रोदाहरणं प्रसन्नचन्द्रो यथा-

“ निविपवड्डिए नयरे पमन्नचन्दो राया । तत्थ य भगवं
महावीरो समोसदो । तअो राया धम्मं सोऊणं संजायसे-
वेगो पव्वअश्रो गीयअो जाअो । अअया जिणकणं पडिव-
ज्जिउकामो सत्तमावणए अण्णायं आवे । तेणं कालेणं तेणं
समण्णं रायमिहं ममाणं पडिमं पडिअश्रो । तत्थ भगवं म-
हावीरो समोसदो । विरइयं देवेहिं समोसदो । लोणो य
वदंता नीह, दुवे य वाणियगा मुसुह-दुम्मदनामाणो खि-
इपरइयनगराअो तथेय आणया । पमन्नचन्दं पडिमड्डियं
पाप्मिऊणं सुसहेण भणिणं-एसां सो अअहाणं सामी जो त-
हाविहं रायलच्छि पच्छिअय तपसिणं पडिअश्रो, अहो सं
अअया, अहो से कयपुअय ति । दुम्महेणं भणिणं-कुतो एयस्स

धअया?, जो अन्नंजायवलं पुत्तं रज्जे उडिऊणं पव्वअश्रो, सो
तवस्मी दाएएहिं परिअविज्जो, नगरं च उत्तमं सयं प-
डिवअं, ता एवमणं बहुलोणो तुसं विअश्रो, ता स-
व्वहा अदुड्वेया एसां ति । तांहे तस्मै रायरिन्तिा कावो
जाअो, चितियं चाणंण-को मम पुत्तस्स अवकरं ति नू-
णमुगतां ता किं तेणं एयावअं गअं वि णं वावाण-
मि । माणसमंमाणं हेडुआणं पव्वश्रो । हत्थिणा हत्थि
आमिण आसं वावाण ति विमाना । इत्थंतेरं सेलिअो भग-
वअो वंदिउं निगच्छइ, तेणं दिट्ठो वंदिअो य । तेणं ईसि पि
न निज्जाइअो । तअो सेलिणए चितियं-मुक्कज्झाणो-
वगअो भगवं ता ईदिसिम्मि भणं कालगयस्स का गरं भव-
इ ति भगवंते पुच्छिस्सामि । तअो गअो वंदिऊणं पुच्छि-
अो-अण्णेण भगवं जमि भणं तिअो मए वंदिअो पमस-
चेदो नमिं मयस्स कहिं उववाअो भवइ ? । भगवया भ-
णिणं-अहे सत्तमपुटवीय । तअो सेलिणए चितियं-हा किमं
यं ति । पुणो वि पुच्छिस्सं । एत्थंतेरमिं पमसचेदस्स माणं
संगां पहाणनायणं सहावडियस्स अविस्सत्तचककण-
णापमुहाइं खयं गयाइं पहरणाइं, तअो तेणं सिगन्ताणं वा-
याएमि ति पगमुनियसुनमेणं जाव लोयं कयं पाप्मिं तअो
संयममावयो अचंतेविमुक्कमाणं गिन्ताणि अनाणं निदिउं
पयट्ठो समाहियमणेण पुणगवि मुक्कज्झाणं । एत्थंतेरमिं से-
लिणए भगवं पुणो वि पुच्छिअो-जामिं भणं संपइ पमस-
चेदो वटइ तारिमे मयस्स कहिं उववाअो ? । भगवया भ-
णिणं-अणुनत्तसुरं । तअो सेलिणए भणिणं-देवो किमदत्ता
परुविं उयाऊ भया अअहाऽवहारिणं ति । भगवया भ-
णिणं-नअत्ता परुविं तावि तयं अअहाऽवययं । तअो सेलिणए
भणिणं-कहंमयं । तअो भगवया सअो पुत्तो माहिरि ।
एत्थंतेरमिं पमसचेदंमहिरिणां समं विट्ठो देवदुडु-
हिमणाहो महेतकलपलो आडुइअो । तअो सेलिणए
भणिणं-भयवं ? किमं यं ति । भगवया भणिणं-तस्सव वि-
मुक्कमाणं गिन्तामस्स केवलनाणं समुत्तणं । तअो देवो
से मडिं नं करं ति । एवं प्राग्वचन्द्रो द्रव्यव्युत्सर्गभा-
वव्युत्सर्गयोऽम्भदाहरणं विशेष इति । पा० । (प्रत्याख्यानभेदाः
‘पचचकस्वामि’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे २६४ पृष्ठे गताः)

प्रकृतसूच्यते-इह च सूक्ष्मे वा वादं धन्यादिना द्रव्यप्राणा-
तिपातोऽनेन केचनप्रेण तजानीयप्रहणमिति न्यायाच्चनु-
विचः प्राणातिपात उपलक्षित इत्यतस्त्वभिधानायाऽऽह-
मे पाणाइवाप चउञ्चिह पन्नंते । न जहा-द्व्यअो, वित्त-
अो, कालअो, भावअो । द्व्यअो णं पाणाइवापं छमु जीव-
निकाएमु, खेतअो णं पाणाइवापं सव्वलोपं, कालअो णं
पाणाइवापं दिआ वा गअो वा, भावअो णं पाणाइवापं
रागेण वा दोमेण वा ।

(सं ति) स पूर्वोक्तः प्राणातिपातः प्राणिप्राणाययोगः,
चतुर्विधश्चतुःप्रकारः प्रज्ञां ज्ञेयमभिधानः । तथथा-द्रव्य-
तो द्रव्यपधानतामाधित्य, क्षेत्रतः क्षेत्रमहौक्य, कालतः
कालं प्रतीय, भावतः भावपूरणीक्य । एतान्व व्यावर्त-द्र-
व्यत इति व्याख्येयवद्वयमर्थः, शांतिं चाक्यालङ्कृतं । प्रा-
णातिपातः पदमु पदमेव्येषु जीवनिर्कायेषु सूत्रमाऽऽदिभ्य-

श्रेयु प्राणिगणेषु, संभवतीति शेषः । क्षेत्रतो, शमिभ्यलङ्कारे प्राणनिपातः सर्वलोके निर्घणत्वाऽऽदिभेदभिन्नं भुवनं भवतीति । कालतो, शमिति प्राग्बन्, प्राणानिपातो दिवा वामे, रात्रि समुच्चये । रात्रौ रज्यां, वा समुच्चय एव स्यादिति । भावतो, शमिति प्राग्बेदव, प्राणानिपातो रमणे मांवाऽऽदिभक्त्याऽऽपिमायलक्षणं, द्वेषण शत्रुहन्ताऽऽदिपरिणामस्वरूपेण, वाशब्दी समुच्चये, स्यादिति । द्रव्यभाषादसमुत्था चतुर्भङ्गिका वाच्य । तथा- द्रव्यतो हिंसा भावश्च १, तथा-द्रव्यतो न भावतः २, तथा-भावतो न द्रव्यतः ३, तथा-न द्रव्यतो न भावत इति ४ । तत्रार्थे भङ्गकभावार्थः-द्रव्यतो, भावतश्चेति । ' जह केह पुरिमि मियवहाण, परिणते मियं पमिन्ता आयप्रायद्वियकाद्वज्जिंसे सरे निमिरेज्जा, से य मिये तेण सरेण विदे मण, मिया एसा दव्वञ्चो हिंसा, भावञ्चो वि । ' या पुनर्द्रव्यतो न भावतः सा स्वर्वायाऽऽदिसमित्य साधोः कारणं गच्छत इति ।

उक्तं च-

" उच्चालियम्म पाण, इरियाममियस्स संकमट्टण । वावज्जेज्ज कुलीयी, मरेज्जे तं जोगमासज्ज ॥ १ ॥
न उ तस्स तीक्ष्णमिन्तो, वेणो सुट्ठो मे देमिञ्चो समण । अणवज्जेतो उवञ्चो-णं मयवभावणं से जम्हा ॥ २ ॥ " इत्यादि । या पुनर्भावनो न द्रव्यतः स्यम्-^१ जहा केह पुरिमि मेदमेद्वयान्ते पणत्ते संदये इमि वल्लवकायं रज्जुं पालिसा एम अहि नि तथा हण्णपरिणामपरिणण निक्कट्टिया जपेत्त दुर्यं दुर्यं छिदिज्जा, एसा भावञ्चो हिंसा न दव्वञ्चो । " चरममहस्तु शन्य इति ।

एवं प्राणानिपाते भेदतोऽभिधायोऽथ तस्यैवातीतकालविहितस्य मयिशागनिन्दप्रतिपादकं सूत्रमाह-

जं मए इमम धम्मम केवलपञ्चनसम अहिंसा-
कवणस्स सञ्चाहिद्वियस्स विणयमूलस्स खंतिपहाणस्स अहिरक्षसोवन्नियमस्स उवसमपभवस्स नववंभेचरगुत्तस्स अपयमाणस्स भिक्खाविमिस्स कुक्खीसंवलस्स निरगि-
सरणस्स संपकवालियम्म चत्तदोसस्स गुणगाहिणस्स निव्वियारस्स निव्विनीलकखणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स असं-
निहिमचयस्स अदिसंवाइयस्स संसारपागागामिस्स निव्वा-
णमपापज्जवसागाफलस्स पुट्ठे अपाणयाए असवण-
याए अरोहिण अणभिगमणं अभिगमणं वा पमाणं रा-
गदोसपडिबद्धयाए वालयाए मोहयाए भंदायाए किट्टयाए तिगारवगरयाए चउक्कसाओवगएणं पविदियओवसट्ठेणं पडुपन्नभारियाए सायासोक्कवमणुपालयनेणं इह वा भवे
अबेसु वा भवगाहणेसु पाणाइवाओ कओ वा कागविओ वा कीरंते वा परेहिं समणुण्णओ । तं निंदामि गरिहामि
निविहिं निविहेणं मणेणं वायाए काएणं ॥

अत्र च यो मयाऽस्य धर्मस्य केवलप्रवृत्त्याऽऽदिहविशतिविशेषपरिशेषितस्य पूर्वमेवावतारोऽऽदिभक्तिभूतयोः प्रमादाऽऽदिभिर्भेदादशभिः कारणैः प्राणानिपातः कृतस्तं निन्दामीत्यादिशब्दबन्धो द्रष्टव्यः (जं ति) विभक्तिव्यत्यायाः प्राणानिपात

इति योगः । भाषामात्रे वा यदिति पदं व्याख्यायम् । मयेति प्रतिक्रामकमाधुर्यामाने निर्विशति । अस्य स्वहृदयमः यक्षस्य धर्मस्य प्रकामान्वेषचारित्राऽऽत्मकस्य, अत्र च-^१ " जं पिय मए इमस्स धम्मस्स " तथा " जं पिय य अहमेहिं धम्मस्स धम्मस्स " इत्यादि । पाठान्तरायुक्तानुगतानः स्वयं व्याख्यायानीति । किंविशिष्टस्य ? केवलप्रवृत्तस्य सर्वश्रेष्ठपरिष्टस्य । १ । तथा-अहिंसा प्राणिमैरङ्गणं लक्षणं चिह्नं यस्यासीति अहिमालक्षणः सत्त्वातुक्कम्पानुमेयमेषव इत्यर्थस्तस्य । २ । तथा-सत्येनावितथभाषणेनाविहितः समाश्रितः सत्त्वाधिष्ठितः सत्यवचनव्याप्त इत्यर्थस्तस्य । ३ । तथा-विनयो विनीतता मूलं कारणं यस्यासीति विनयमूलं विनयप्रभव इत्यर्थस्तस्य । ४ । तथा-ज्ञानिः क्षमाप्रधाना सागृहीता यस्यासीति ज्ञानिप्रधानस्तस्य । ५ । तथा-हिरण्यं रजतं सौवर्णिकं सुवर्णमयं कनककलशाऽऽदि, न विद्यते हिरण्यसौवर्णिकं यथाऽसौ अहिरण्यसौवर्णिकः, उपलक्षणव्यामर्शपरिग्रहहित इत्यर्थस्तस्य । ६ । तथा-पशुम इन्द्रियतोऽहन्द्रियजन्यसमाश्रयप्रदो जन्मोत्पत्तिर्यस्यासीति उपशमप्रभव इन्द्रियमनोनिग्रहलभ्य इत्यर्थस्तस्य । ७ । तथा-नवब्रह्मचर्याणि गुणिश्रद्धापात्रं धमनिकाऽऽद्या नवब्रह्मचर्यगुणवस्तुभिर्गुणैः संरक्षितो नवब्रह्मचर्यगुणितस्तस्य । ८ । तथा-न विद्यते पचमानाः पाचका यथासौ अपचमानाः, पाकक्रियायिनिवृत्तवश्यानेवित इत्यर्थः । अथवा-पचनं पचमानं, न पचमानोऽपचमानो धर्मः, धर्मधर्मिणोऽभेदोपवागन्, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यम् । ९ । अत्र एव भिक्षावृत्तभिक्षया भक्षाऽऽद्यः पतनो यावदेन वृत्तिर्वर्तते धर्मसाधककायपालनं यथासौ भिक्षावृत्तिस्तस्य । १० । तथा-कुत्सविष बहिः सञ्चयाभावाज्जटोर एव शयनं पांथये यत्रासीति कुत्सिष्वलस्तस्य । ११ । तथा-निर्गतमग्रेः पावकाच्छरणं शतानाऽऽदिपरिवारेण यत्र । अथवा-निर्गतं स्वीकाराभावादिशरणं बहिर्भवने यत्रासीति निर्गमिणस्तस्य । १२ । तथा-मंशप्रक्षालयति कर्मफलं शोधयतीत्यर्थशालः समप्रक्षाली, तस्य, कप्रत्ययोपादानाद्वा सम्प्रक्षालिकस्य, सम्प्रक्षालितस्य वा सर्वदोषमलरहितस्य । १३ । अथ-[तथा] त्यक्त्वा हानिं नीता अभावमापाविता इति यावदोपा मिथ्याव्याज्ञानाऽऽदिदृष्टगुणि येनासीत्युक्तदोषः । अथवा-यत्को द्वेषः सोऽनिलक्षणो यस्मिन्मन्त्रो त्यक्तेप्रस्तस्य । १४ । अत एव गुणश्राहिणः गुणग्रहणशालस्य, कप्रत्ययोपादानाद् गुणग्रहादिकस्य वा पाठान्तम् । तथाहि-प्रकृतधर्मचारिणो गुणवद्गुणोपावृंहणवग एव भवन्त्यन्यथा धर्मस्वेवाभासप्रसङ्गात् । यदाह-^१ " नो खलु अण्यरियडिण, निच्छयओ महीण व सममत्ते " होह तथो परिणामो, जुतेणुश्रुहणइया ॥ १ ॥ " । १५ । तथा-निर्गता विकाराः कामेष्मादलक्षणा यस्मादसीति निर्वाकारस्तस्य । १६ । तथा-निवृत्तिलक्षणस्य सर्वेवावयवयोगोपरमस्वभावस्य । १७ । तथा-पञ्चमहाव्रतगुरुभेदेति प्रतीतेः, नवरम्-अहिमालक्षणस्येत्याद्यभिधानेऽप्यस्याभिधानं महाप्रधानां प्राधान्यव्यापनार्थमगुरुमहाव्रतमंत्रार्थं च । तथाहि-नाभावत्ताऽऽदानं कस्यचिः केनापि विशेषणैर्नाभिहितमतो न्युज्यते अस्य विशेषणव्योपन्यास इति । १८ । तथा-न विद्यते संनिधिमौदकीकक्षज्ज्वररहितकथाः । पुरुषित-

स्य सञ्चर्यो धारणे यथासावर्त्मनिधिसञ्चर्यस्तस्य । १६ ।
तथा-अविसंवादिनो दृष्टाविरोधिनः । पाठान्तरं वा अविसं-
वादिनस्य सद्भूतप्रमाणत्वाविधानस्येत्यर्थः । १७० तथा-संसा-
रपारं भवार्णवतरेण गमयति तदारूढप्राणिनः पौनव्याप-
यतीति संसारपारगामी तस्य, कप्रत्ययोपादानान् संसा-
रपारगामिकस्य वा । ११ । तथा-निर्वाणगमने मुक्तिप्राप्तिः,
पर्यवसाने आनुपद्भिकसुरमनुजसुखाणुभवपर्यन्ते, फले कार्यं
यस्यासीति निर्वाणगमनपर्यवसानफलस्तस्य । १२१ एवंविधस्य
यस्यासीति प्रतिपत्तिकालात्प्राक् अज्ञानतया सामान्यतो-
ऽवगमाभावेन । १ । तथाऽध्वर्युतया प्रज्ञापकमुखादनाकर्ण-
नभावेन । २ । अधवा-अधवेऽपि [अर्वाहोहंति] अर्वाध्या
अर्वाधेन यथावद्धर्मस्वरूपापरिज्ञानेन । ३ । अधवा-अध्वहो-
रतः अध्वर्यावगमसद्भावेऽपि [अणुभिगमणेति] अणु-
भिगमेन, सम्यग्प्रतिपत्त्येत्यर्थः । अधवा- (अभिगमण
वत्ति) विभक्तिव्यत्यादाभिगमे वा सम्यग्धर्मप्रतिपत्तौ वा
प्रमादेन मद्यविषयाऽऽदिलक्षणेन । १ । तथा-गणद्वेषप्रतिब-
धतया रागद्वेषाऽऽकुलतयैत्यर्थः । २ । तथा-शालतया शिशुतया
अग्रविदुततया वा । ३ । तथा-मोहतया विचिन्तया मोहनी-
यकर्मणाऽऽपन्नतया वा । ४ । तथा-मन्दतया कायजडतया, अ-
लततयैत्यर्थः । ५ । तथा- (किट्टपाणि) कीडतया कैली-
किलतया, घृताऽऽदिकीडनपरतयैत्यर्थः । ६ । तथा-विगौरवगु-
कतया श्रुद्धिरससातलक्षणेनैवावोचकमारिकतया । ७ ।
तथा-चतुःकार्यापगमेन कोषाऽऽप्युद्यवशगमनेत्यर्थः । ८ ।
तथा-पञ्चन्द्रिणां स्पर्शना- (किट्टपाणि) मूषा सामीप्येन वश
आयत्तना, वर्णलोपाप्यञ्चन्द्रियेष्वपवशस्तेन यदास्मांसंध्याने,
विदुलतेत्यर्थः । पञ्चन्द्रियापवशात्, येन । ९ । तथा- (पटुपञ्च-
भारिण्यपि) इह प्रत्युपग्रहं वर्त्तमानमुत्पन्नं बोध्यते, तत-
श्च प्रत्युपग्रहशाली भारह, कर्मणाभिनि गम्यते । प्रत्युपग्र-
भारः, स विद्यते यस्यासीति प्रत्युपग्रहारी, तस्य भावः प्रत्यु-
पग्रभारिना तथा, कर्मगुणतयैत्युक्तं भवति । पाठान्तरं
प्रतिपुष्कारितया, भावार्थं पूर्ववत् । १० । तथा-सातात्मा-
तवेदनीयकर्मणः सकाशात्सुखं शर्म सातनुत्पन्नं, अधवा-
सातं च तत्सुखं च सातसुखमनिशयसुखं तदनुपालयता-
ऽनुभवता, सुखाऽऽपन्नमननैत्यर्थः । पाठान्तरं तु, सदा सर्व-
कालं सुखमनुपालयतीति व्यक्रमः । ११ । (इह वत्ति) विन्तु-
लोपात् इह वाऽस्मिन्ननुभूयमाने भये मनुष्यजन्मनि, अन्येषु
वा अस्माज्जन्मनोऽपरेषु भवग्रहेषु जन्मापादांषु प्राणाति-
पातः कृते वा स्वयं मिर्वात्तिनः, कारिणो वाऽप्यविधापितः,
क्रियमाना वा विधीयमानः परंपर्यः समनुज्ञानोऽनुसृष्टि-
तन्त्रे प्राणनिपातं निन्दामि स्वप्रत्यक्षमेव जुगुप्से, तथा-
गर्हाणि गुरुसमक्षं जुगुप्से, त्रिविधं कृतकारितानुमतिभेदा-
भिप्रकारं त्रिविधं त्रिप्रकारेण कारणेन । तदेवाऽऽह-

(२४) साम्प्रतं त्रिकालिकप्राणनिपातविरतिं प्रतिपादयन्नाह-
अद्वयं निन्दामि, पटुपञ्चं संवेदमि, अणुगणं पञ्चकवामि
सर्वं पाशाद्वश्याय ।

अतीतमतीतकालकृतं निन्दामि । तथा-प्रत्युपग्रहं वर्त्तमा-
नमव्ययमभिवर्धनं संवृणोमि, भवन्तं वाच्यामीत्यर्थः । तथा-
अनागतं भविष्यत्कालविषयं प्रत्याख्यामीति पूर्ववत् । किं

तदित्याह-सर्वं समस्तं न पुनः परिस्थूरमेव प्राणातिपातं
जीवितविनाशम् इदमनागतप्रत्याख्याने विशेष्यन्नाह-
जावज्जीवाणु अणिमिस्रोहं नेव सयं पाणे अद्विषाण्णा
नेवब्रह्मि पाणे अद्विषायावेज्जा पाणे अद्विष्यते नि अक्षे न
समनुज्ञाणामि ।

यावज्जीवं प्राणधारणं यावत् अनिधिनोऽहम् इहपरलो-
काशमाविप्रमुक्तोऽहं ममेतो वतानुपालनात्किञ्चिदमगसुखं
वा भूयादित्याकाङ्क्षागहित इत्यर्थः । नैव स्वयं प्राणानमन्
(अद्विषाण्णा ज्जि) उरुहन्तान्गतिपातयामि विनाशयामि,
नैवान्यः प्राणान् (अद्विषायावेज्जि) अतिपातयामि, प्राणा-
ननिपातयतोऽप्यन्याच्च समनुज्ञाणामि, कापि " नेव सयं "
इत्यादि पदानि न दृश्यन्ते । कतिमात्रात् पुनरिदं प्रत्या-
ख्यानमिति चेत्, उच्यते-अहंदादिपञ्चकालिकात्किञ्चिदम-

एतदेव दर्शयति-

तं जहा-अहंतमस्मिन्सिखं सिद्धसिखयं साहुसिखयं
देवसिखयं अप्पसिखयं ।

तद्यथेयुपदर्शनार्थः, अहन्तस्मिन्निर्धरकस्ते साक्षिणः समस्त-
भाववर्त्तिनो यत्र तन्, " शेषाद्वा " । ७ । ३ । १७५ । इति-
कप्रत्ययविधानादहन्तसाक्षिकं प्रत्याख्यानक्रियाविशेषणं च-
तन् । एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यम् । तथाहि-इहोत्तरवर्त्तिनोऽप्युत्तरव-
र्त्तिनो वा तीर्थरुगः केवलवर्त्तमानप्रधानचतुरा ममेदं प्र-
त्याख्याने पश्यन्तीत्यतस्तत्साक्षिकमुच्यते, एवं विज्ञा मुक्ति-
पदं प्राप्ताः साक्षिणोऽदित्यज्ञानभावेन समस्तभाववर्त्तिनो यत्र त-
न्निवृत्तसाक्षिकाः आह उभयप्रत्यक्षिणोऽप्येवं साक्षिकव्यवहा-
रो कृते, न चात्र प्रत्याख्यानकर्तुः विज्ञाः प्रत्यक्षाः, अतीन्द्रि-
यज्ञानोच्चरन्त्यात्पार्थ, तत्कथं न तस्य साक्षिणः । उच्यते-
श्रुतवाचितमतेस्तत्स्वरूपप्रत्यक्षं तस्य नैव भावकल्पनया प्र-
त्यक्षा इवेति कथं न साक्षिण इति । तथा-साधवो मुनय-
स्ते मानिश्यज्ञानवन्त इतरे वा विरतिप्रतिपत्तिममयस-
मीपवर्त्तिनः साक्षिणो यत्र तस्यानुमासिक्कम् । तथा-देवा भव-
नपत्यादयस्ते जिनभवताऽऽप्यधिष्ठातृवन्तिपर्यलोकेमञ्जुरि-
ण्यवो वा विरतिप्रतिपत्तिकर्मभावविशेष्यवन्दनाऽऽप्युपावा-
त्समीपमुपावताः स्वस्थानस्था वा कर्थाश्चैवऽपि समुद्रान् प्रति
प्रयुक्तावधयः साक्षिणो यत्र तदेवसाक्षिकम् । यदाह चू-
णिकारः-
" विरुपाक्षवतिकाले त्रिवेदं वरुणावरोधयोरानु
अवस्ममहाभर्तृनिहया देव्या सन्नहागमिमा भवद अतो
देवसम्पत्तिर्यं भागियं । अहवा-अवगवज्जोत्तरममाण-
या देवा सद्गुणान्या चैव अहापयन्नावहिता दीवं दीव-
पञ्जवेहं समुद्रं समुद्रपञ्जवेहं बहव नागर्यनिर्मयमणुय-
देव य विविहभावस्यपउत्ते पच्छुद्धाणा साहुं पि पाणाइवा-
र्यविरं पडिजज्जमाणं पेच्छुंति, विंसेवशो निरियज्जभगा
दियगशो दिमिविदिमासुं वरंति नि । " तथाऽऽप्ता स्वज्ञो-
वः न स्वसंविद्यत्यक्षविरतिपरिणामपरिणतः साक्षी च न-
दान्मसाक्षिकम् । इह च समाख्यं कृतमनुष्ठानमन्यन्तदहं
जायत इति साक्षिणः प्रतिपादिताः । पुण्यतःऽपि प्रतीत-
मेतद्यदुत साक्षिणो व्यवहारो निश्चलो भवतीति ।

एवं च कृते यत्संपर्कने नदाह-

एवं हवइ भिक्खु वा भिक्खुणी वा संजयविरयपडिहयप-

श्वक्वायपावकमे दया वा राशौ वा एगशौ वा परिसाग-
शौ वा मुत्ते वा जागरमाणे वा ।

एवमित्ति प्रागुक्तप्रत्याख्यानं संपन्नं सति, किमित्याह-
भवति ज्ञायते, क इत्याह- भविष्यति-आरम्भस्यागादभेका-
यपरिपालनाय भिक्षणशीलः भिक्षुः एवं भिक्षुक्यपि, पुरुषोत्त-
मो धर्म इति कृत्वा भिक्षुविशेष्यते । तद्विशेषणानि च भिक्षु-
क्या अपि द्रष्टव्यानीत्याह-संयतविरतप्रतिहतप्रत्याख्यातपा-
पकर्मा-तत्र सामस्येन-यतः संयतः समदशप्रकारसंयमा-
पेतस्तथा विविधमनेकधा द्वादशविधे तपसि रतां विरत-
स्ततश्च संयतश्चासौ विरतश्च संयतविरतः । तथा प्रतिहते
स्थितिहासतो ग्रन्थिभेदेन विनशितं प्रत्याख्याते च हेत्व-
भावेन पुनर्वृद्धयभावेन निराकृतं पापमशुभं कर्म ज्ञानाऽव-
शीयाऽऽदि येन स तथाविधस्तनः पुनः पूर्वपदेन सह कर्म-
भावेन । दिवा वा दिवसे वा, रात्रौ वा रज्ययां वा, एकको
वा कार्ग्यकावस्थायामसहायो वा, पर्यटनो वा साधुसह-
निमत्यवर्ती वा, सुप्तो वा रात्रिमध्यमाह्नये निद्रागतो
वा, जाग्रद्धा निद्रावियुक्तो वेति ।

साम्प्रतं प्राणानिपातविरतिमेव स्तुवन्नाह-

एव खलु पाणाद्वायस्य वेरमणं हिणं मूढं खमे निस्से-
सिणं अणुगामिणं सन्वेसिं पाणानां सन्वेसिं भूयाणां सन्वेसिं
जीवाणां सन्वेसिं सत्ताणां अदुक्खणयाणं असंयणयाणं अ-
जुरणयाणं अनिपणयाणं अपीडणयाणं अपरिमादणयाणं
अगोदवणयाणं महत्थे महागुणे महागुणभावे महापुरिसाणुचि-
णे परमसिद्धेसिणं पमत्थे तं दुक्खणयाणं कम्मखणयाणं मो-
क्खयाणं बोधिलाभाणं संसारुत्तराणानि कट्टु उवसंपजि-
जा णं विहरामि ।

(एवमिति) लिङ्गव्यत्ययादिदमधिकृतम्, खलु निश्चयेन, प्राणा-
निपातस्येति विभक्तिव्यत्ययात्प्राणानिपाताऽजीवहिंसायाः
(वेरमणेति) विरमणं निवृत्तिर्यतः । किमित्याह- (हिणं)
हितं कल्याणं तत्कारिण्यादितं पथ्यमेवाजगवत् । तथा-मुखं
शमे तदेतन्मुखसुखं पिपासितानिलजलपानवत् । तथा-खमं
शुद्धं सङ्गतमुच्चितरूपमिति यावत् । तथा- (निस्सेसिणं)
प्राकृतव्येन यकारलोपान्त्वं निःश्वस्य मांशस्तन्कारणव्याधिः-
श्वस्यं तदेव निःश्वसिकम् । तथा-अणुगामिकमनुग-
मनशीलं भवपरम्पराऽनुवर्तिषुखमुखजनकमित्यर्थः । कथमि-
दमेतद्विधमित्याह-सर्वेषां निःश्वसाणां प्राणा इन्द्रियपञ्चक-
मनःप्रभृतिविधिवलोऽङ्गसतिः स्वास्ताऽऽयुल्लङ्घना अ-
स-यो विद्यन्ते येषां तेऽतिशयानर्थमवधेयार्थात्ययविधाना-
न्तमप्रप्राणधारिणः प्राणाः, पञ्चेन्द्रियप्राणिन इत्यर्थः । ने-
पापं । तथा-सर्वेषां समस्तानामभूयश्च भवति भविष्य-
न्ति चेति भूतानि पृथिवीजलज्वलपवनवनस्पतयः काल-
त्रयव्यापिसत्तासमन्वितास्तेषाम् । तथा-निरुपक्रमजीविनेन
जीवन्तीति जीवाः देवनाट्कोत्तमपुरुषाऽऽरुण्येयवर्षाऽऽयु-
स्तिर्येनरश्मिरमशरीरिल्लङ्घना यथोपनिबद्धजीवनधर्मास्ते-
षाम् । तथा-सर्वेषां लोकोपकारमात्रहेतुसुखोपायितास्तत्त्वाः
सोपक्रमाऽऽयुपरिस्तिर्येभ्यस्तुभ्याः असम्पूर्णेप्राणभाजो द्वित्रि-

चतुर्निन्द्रयाश्च तेषाम् । कायमीमां परस्परमेवं विशेषो दृश्यते ।
यथा-“ प्राणा द्वित्रिचतुःप्रोक्ताः, भूतान्तु तावत् स्मृताः । जी-
वाः पञ्चेन्द्रिया भेदाः, शेषाः सच्चा इतीरिताः ” ॥ १ ॥ ए-
कार्थिकानि वैतान्त्ययादिरक्षणायताव्यापनाय नानादेशा-
विनयानुप्राणाय प्रयुक्तानीति । एतेषां च (अदुक्खणयाणं)
अदुःखनतया अदुःखात्पदानेन, मानसिकामानादुद्विगने-
त्यर्थः । तथा-अशौचनतया शोकानुपदानेन । तथा-अजुरण-
तया शरीरक्षीणत्वाऽविधानेन, दृश्यन्ते वाऽऽऽस्मिन्नेषां जना
भारवाहनाऽऽहारविरोधकशलताङ्गुशाराणिपाताऽऽदिभिरुप-
भोगिष्याभ्युत्थकरभरासमाऽऽदीनां शरीराणि जुरयन्तोऽन-
स्तदकरणेनेति । तथा-अनेपनतया स्वेदलालाऽधुजलक्षण-
कारणपरिवर्जनेन । तथा-अपीडनतया पादाऽऽघातवगाहननं ।
तथा-अपरिपणतया समन्ताच्छरीरसन्नापपरिहारनः ।
तथा अनवद्रावणतया उत्प्राप्तनकरणभावेन, मार्गपरि-
हरणेन वा । किं च-इदं प्राणानिपातविरमणपदे महार्थं महा-
न प्रभूतोऽर्थः फलस्वरूपाऽऽद्यभिधेयं यस्य तन्महार्थं महामो-
चरम् । तथा-महाभासां गुणश्च महागुणः, सकलगुणाऽऽद्य-
व्यामहावजानामिति । तथा-महानिशापी अनुभावेः स्व-
गापवर्गप्रदानाऽऽदिलक्षणं माहात्म्यं यस्य तन्महानुभावम् ।
तथा-महापुरुषस्तीर्थकरणधराऽऽदिक्रिसमन्तरंनुवीर्णमे-
कदाभेयनापश्चादित्यास्मिन्ति महापुरुषानुवीर्णम् । तथा-पर-
मार्थिसंस्तीर्थकराऽऽदिभिरेव देशितं भव्योपकाराय कथितं
परमार्थदेशितम् । तथा-प्रशन्नमन्यन्तशुभं सकलकल्याण-
कलापकारणत्वात्, यतश्चयतस्तत्प्राणानिपातविरमणं दुः-
खक्षयाय शरीरमानसानिकङ्कशविलयाय, कर्मक्षयाय ज्ञाना-
ऽऽवरणाऽऽद्यदृष्टिविषयाय मोक्षाय, पादाभ्यन्तरतो मोक्षाय, प-
रमनिःश्वस्येत्यर्थः । बोधिलाभाय जन्मान्तरे सम्यक्त्वाऽ-
दिसद्वर्त्मप्राप्ते, संसारेत्तारण्य महाभीमभयभयप्रणवारण-
मनाय, मे भविष्यतीति गम्यते, इति कृत्वा इति हेतोः, उ-
पसंगेय तदेव सामस्येनाहोदय, विहरामि सामकल्याणऽऽदि-
ना सुसाधुविहारेण वचं, अन्यथा व्रतप्रतिपत्तेर्यथैवप्रस-
ङ्गादिति ।

अथ व्रतप्रतिपत्तिं निगमयन्नाह-

पहमे भंते । महव्वए उवडिओ मि सच्चाओ पाणाद्वा-
याओ वेरमणं ।

प्रथमं भदन्त । महाव्रते, किमित्याह-उप सामीप्येन तत्परि-
णामाऽऽपत्त्येत्यर्थः । स्थितं व्यवस्थितं ऽस्मिन् शब्दे, ततश्च इत
आरभ्य मम सर्व्वस्माच्च प्राप्ताप्राणानिपाताजीवहिंसाया
विरमणं निवृत्तिरिति । अथ च भदन्त । इत्यनेन गुर्वो-
मन्त्रणवचसाऽऽदिमध्यायसानोपपत्त्येन गुरुमनापुत्रव्य न
किञ्चित्कृत्यं कृतं च तस्मै निवेदनीयमेवं तदाराधितं
भवतीत्येतादह । दोषाश्चेह प्राणानिपातकर्तॄणां नरकग-
मनाहपाऽऽयुवेहुग्रासिकुरुपाऽऽद्यां वाच्याः । इत्युक्तं
प्रथमं महाव्रतम् ।

इदानीं द्वितीयमाह-

अहावरे दोच्चे भंते । महव्वए मुसावायाओ वेरमणं, स-
व्वं भंते । मुसावायं पचकखामि, से कोहा वा १ लोहा
वा २ भया वा ३ हासा वा ४ नेव सयं मुमं वणजा, ने-

वशेहि मुमे वायावेज्जा, मुमे वयंते वि अन्ने न समणुजा-
णामि, जावज्जीवाए ति विहं ति विहेणं भणसे वायाए काए-
णं न करोमि, न कायेमि, करंतेपि अन्ने न समणुजाणा-
मि, तस्स भेते पडिक्कामि, निट्ठामि, गहिहामि, अप्पाणं
वांसिरामि ॥

अर्थानि प्रथममहायानानन्तरं अपरस्मिन्नन्यस्मिन् द्वितीयं
सूत्रकमप्रमाणयाद् द्विसङ्ख्यं, द्वितीयस्थानवर्तिनीत्यर्थः ।
भदन्त ! महावने, किमित्याह-मुपावादादलीकभाषणाद्वि-
मले सम्यग्ज्ञानश्रद्धानपूर्वकं सर्वथा निवर्तनं, भगवतां कर्मि-
नि वाक्यशेषः । स च मुपावाद्बन्धुविधेः । तथा सद्भावप्र-
तिपेक्षः १, असद्भावोद्भावयन् २, अर्थान्तराभिधानम् ३, ग-
होचनम् ४ । तत्र सद्भावप्रतिपेक्षो यथा- 'नास्त्यामा, ना-
स्ति पुण्यं पापं वेत्यादि ।' 'मुपायं चास्याऽऽमाऽऽयमावे-
दानध्यानाध्ययनाऽऽदिसर्वाकार्यावैयर्थ्यसम्पन्नान् । जगद्धे-
व्याभावप्रसङ्गाच्च । असद्भावोद्भावयन् यथा- 'श्यामाकनन्दुल-
माश्च आत्मा ललाटस्थः, हृदयं पदस्थः, सर्वगतो वेत्यादि ।'
अलीकता चाप्य ध्वजम् । श्यामाकनन्दुलमात्रे ललाटस्थं हृद-
यस्थं वाऽऽस्मिन् सर्वेश्वरं सुखदुःखासुप्रदानुपपत्तिरि-
मंनि वस्तुनि वेदानाया अभावान्, सर्वजगद्वापि च सर्वत्र
शरीरानुपपत्तयः सुखदुःखासुप्रदानुपपत्तयः स्यात् चेवं दर्शयन्
तस्मादलीकतेति । अर्थान्तराभिधानम्- 'गामश्वं ब्रूयाण-
स्येवादि' । गहोचनं तु-काणं काणमिव वस्तुकाणमपि वा
काणमाह । एवमन्धकुञ्जद्वानाऽऽदिविधिं भावनीयम् । अय-
वा-परलोकाकम्पनीयत्वं गहोऽऽह- 'वचनं चोच्यते । तच्च-'
'द्व्यन्तो बलीवर्दाऽऽदयः, प्रदीयतां कल्याणं वराण्यत्यादि ।' यन्-
श्रवणमत उपदीयमन्तर्दिनि विनिश्चित्य सर्वं सम्यक्तं भदन्त !
मुपावादमनुत्पन्नं प्रत्याख्यामि । (स एति) तथा-क्रोधा-
द्वा कोपात्, लोभाद्वा अभिषद्वात् । श्रान्तप्रहणश्च मान-
मायापरिग्रहो वेदितव्यः । भयाद्वा भोते, हास्याद्वा हसना-
त्सकाशात्, अनेन तु प्रेमद्वेषकलाभ्याख्यानाऽऽदिविग्रहः ।
वाशब्दाः समुच्चये । अस्माकिमित्याह- (नेव सयं मुमे व-
एज्ज ति) नेव स्वयमात्मना, मुया मिथ्या, वदामि वचिम्,
नैवान्यैः परैरमुषा विनश्वम्, (वायावेज्ज ति) वाद्यामि भा-
षयामि, मुपावदतोऽपि भाषमाणानुपपत्त्यनपानम् न हे-
व समनुजानामि अमुमेदर्यामि । कथमिति-याह-यावज्जीवया,
वज्जयावगमम्, विविधं कृतकारिणानुमतिर्नभेदात् । विप्रकारं
विविधेन मनःप्रभृतिना विप्रकारेण कारणेन । तदेवाऽऽह-म-
नसा, वाचा, कायेनेति । अस्य च कारणस्य कर्मोक्तल-
लाः । मुपावादस्तमपि वस्तुनो निर्गतायेतया सूत्रेणैव दर्शय-
द्वाह-न करोमि स्वयं न कार्याग्नित्यादुमन्तिभेदात् । न सम-
नुजानामि । तथा तस्य विप्रकलावित्तोऽधिकृतमुपावादस्य
संबन्धिनमतीतमवयवं भदन्त ! प्रतिक्कामां भूताम्मुपावादा-
वित्तैःऽहमित्युक्तं भवति । तस्माच्च निवृत्तिर्ननुदमुमे-
विरमणमिति । तथा निन्दामि गहोमीनि । अत्राऽऽसत्सालि-
कित्या, परसालिकी गहो ! आह च- 'मणसा मिच्छादुक्क-
करणे भावेण इह पडिक्कामि ।' सवर्गितपञ्चगुण्यं, निदा-
गनिहा गुरुसमकर्म ॥ १ ॥ 'सवर्गितस्य स्वप्रत्यक्षमेव प-
श्चात्तपो निन्देति । किं उगुमे, इत्याह-आत्मानमतीतमुपा-

वादभाषणं स्वं, तथा व्युत्पन्नजामि भूतमुपावादं परित्यजा-
मि, इह च क्रोधाद्वा भयादित्यादिना भावना मुपावादोऽभि-
हितोऽनेन चैकग्रहणं तज्जानीयग्रहणमिति न्यायाच्चनुवि-
धो मुपावाद उपलक्षित इति । अतस्तदभिधानायाऽऽह-

से मुसावाए चउव्विह पक्कते । तं जहा-दव्वञ्चो, गित्त-
ञ्चो, कालञ्चो, भावञ्चो । दव्वञ्चो णं मुसावाए सव्वदव्वेसु,
खेतञ्चो णं मुसावाए लोए वा अलोए वा, कालञ्चो णं
मुसावाए दिया वा गञ्चो वा, भावञ्चो णं मुसावाए रा-
णं वा दासेण वा ॥

(स एति) स पूर्वोर्मिहता मुपावादबन्धुविधेः प्रथमः । त-
यथा-द्रव्यतो द्रव्यप्राधान्यमाश्रित्य १, क्षेत्रतः क्षेत्रमहो-
क्त्य २, कालतः कालं प्रतीत्य ३, भावतो भावमधिकृत्य ४ ।
द्रव्यतो, गुणमिव्यलङ्कारं, मुपावादः सर्वद्रव्येषु, अन्यथाप्रक-
रणतो धर्माधर्माऽऽदिसमस्तपदार्थेषु । १ । क्षेत्रतो, शक्तिं
सर्वत्रालङ्कारमात्रं मुपावादः लोकं वा लोकविषये, अलोकं
वा अलोकविषये । २ । कालतो, मुपावादो-दिया वा दिवं
अधिकरणभूतं विषयभूतं वा, रात्रौ वा रजस्यामाश्रयभू-
तायां वा । ३ । भावतो, मुपावादो-रागंण वा मायया लोभल-
ज्जेन वा, तौ मायया अस्मत्तोऽपि ग्लानोऽहं ममानेन
कार्यमिति वक्ति, मिच्छाऽऽदन्परिजिहीर्षया वा पादप्रीडा ममे-
ति भाषते इत्यादि । लोभेन तु शोभनतराऽऽल्लभे सति प्रा-
प्तस्यैवर्ण्यीयव्यत्येनपण्यैवर्ण्यमिति स्नेहं दद्यादि । द्वेषेण वा
क्रोधमनास्वरूपेण, तत्र क्रोधेन वर्तते-त्यर्थं वच इत्यादि । मा-
नेन तु अहमुद्युत एव यद्युद्युतेऽहमित्यादि । उपलक्षणान्वा-
यहास्याऽऽदयोऽपीह द्रष्टव्याः । तत्र भयान्किञ्चिदित्यर्थं कृत्वा
प्रायश्चित्तमयात्र कृतमित्यादि भाषते । एवं हास्याऽऽदिविधि-
वाच्यमिति । ४ । द्रव्यभावपदप्रयोगाच्चनुर्मिहता कात्र द्र-
व्या सा पुनरित्यम्- 'दव्वञ्चो नामेगे मुसावाए, नो भावञ्चो ।
भावञ्चो नामेगे मुसावाए, नो दव्वञ्चो । एगे दव्वञ्चो हि, भा-
वञ्चो वि । एगे नो दव्वञ्चो, नो भावञ्चो । तथा कंठं कंठिह-
मुज्जुञ्चो भणइ इयं तए पमुमिगाइणं, वोल्लित्ता नदिट्ठ ति ? ।
सो पुण दयाए दिट्ठेहि वि भणइ-न दिट्ठ ति । एगे दव्वञ्चो
मुत्तवाञ्चो, न भावञ्चो । अवरं मुमे भण्णहामि ति परित्ठञ्चो
महत्त्वा सच्चवं भणइ एते भावञ्चो, न दव्वञ्चो । अवरं मुमे
भिणहामि ति परित्ठञ्चो सुमे च्वं भणइ, एगे दव्वञ्चो हि,
भावञ्चो वि । चरिमभेणो पुण सुञ्चो ति " ॥

जे मए इमस्स धम्मस्स केवलपिपञ्चत्तम् अहिमालवगणस्स
सच्चाहिट्ठियस्स विणयमूलस्स स्येतिपदाम्मस्स अहिगणो-
वलिपस्स उवमपपभवाम नववेवचेरगुत्तम् अपययाणस्स
भिकवाविचित्तम् कुक्खीयेवलस्स निग्गिसराणस्स भंपक्खा-
लियस्स चत्तदोमस्स गुणगहियस्स निविद्याणस्स निवि-
त्तलकवणस्स पंचमहव्वयजुत्तम् असंनिहिमंचयस्स अ-
विसेवाइस्स संसारपारागामिस्स निव्वाणगमणपजवयाण-
कस्स पुब्बि अप्पासयाए अमवणयाए अवाहिए अण-
भिगमेणं अभिगमेण वा पणएणं गगदोमपडिक्कयाए वाल-
याए मोहायाए मंदयाए किट्ठयाए निगारगुरुकयाए चउ-

कसाओवगणं पंचिदिआवमट्ठेणं पट्ठपन्नभारियाए मा-
यामोक्खमणुपालयंतणं इहं वा भवे अन्नमु वा भवगहणे-
सु मुसावाओ भासिओ वा भासाविओ वा भासिज्जेनो
वा पेरहिं समणुत्ताओ तं निंदामि गरिहामि निविहं
निविहेणं मण्णेणं वायाए काण्णं अईयं निंदामि पट्ठ-
पन्ने संवेरमि अणागयं पचक्खामि सव्वं मुसावायं जाव-
जीवाए अणिस्मिओहं नेव मयं मुमं वणज्जा, नेव उओहिं
मुमं वायावेज्जा, मुमं वयंते वि अन्ने न समणुजाणामि ।
तं जहा अरहेतमक्खियं सिद्धमक्खियं माहुमक्खियं देव-
सक्खियं अप्पमक्खियं एवं हवइ भिक्खु वा भिक्खुणी वा
मंजय-विणय पट्टिहय-पचक्खयावपावकम्मे दिया वा राओ
वा एगओ वा परिमाणओ वा गुत्ते वा जागरमाणे वा, एम
खलु मुसावायस्स वेरमणे हिए सुहे खमे निस्सेमिए आणु-
गामिए सव्वेभिं पाणाणं सव्वेभिं भूयाणं सव्वेभिं जीवाणं
सव्वेभिं सत्ताणं अट्टकवखयाए अमेयखयाए अज्जरणयाए
अतिप्पणयाए अपीडणयाए अपरियावणयाए अणोद्वग-
याए महत्थे महागुणे महाणुभावे महापुग्गिमाणुत्तमे परम-
रिसिदेमिए पमत्थे तं दुक्खकवयाए कम्मकवयाए मोक्खा-
ए बोहिंलाभाए संसारुत्तराणाए ति कट्ठ उवमंपज्जित्ता णं
हिरामि । दोच्चे भंते ! महव्वए उवट्ठिओ मि सव्वाओ
मुसावायाओ वेरमणं ॥

एतत् सकलमपि सव्वं सुपायादाभिलाषेन प्राप्तुमस्मत्प्रव-
यमिनः । नवरगमह दंपाः सुपायमणिणां जिह्वाच्छेदाविश्राम-
सकृत्वाऽऽद्या वाच्याः । इदमुक्ते द्वितीयं महाव्रतम् ।

साम्प्रतं तृतीयमाह-

अहावरे तच्चे भंते ! महव्वए अदिन्नादाणाओ वेरमणं,
सव्वं भंते ! अदिन्नादाणं पचक्खामि, से गाभे वा नगरे वा
अरणे वा अण्यं वा वट्ठं वा अण्यं वा धूलं वा चित्तमंतं वा
आचित्तमंतं वा नेव मयं अदिणं गिरहेज्जा, नेव उओहिं अ-
दिणं गिरहावेज्जा, अदिणं गिरहेते वि अन्ने न समणुजा-
णामि, जावजीवाए निविहं निविहेणं मण्णेणं वायाए का-
एणं न करेमि न कारवेमि, करंतं पि अन्नं न समणुजाणा-
मि तस्म भंते ! पट्टिकमामि, निंदामि, गरिहामि, अप्पाणं
वोसिरामि ।

से अदिन्नादाणे चउट्ठिहे पणत्ते । तं जहा-दव्वओ, खे-
त्तओ, कालओ, भावओ । दव्वओ णं अदिन्नादाणं गहण-
धारणिज्जेसु दव्वसु, ग्वित्तओ णं अदिन्नादाणे गाभे वा
नगरे वा अरणे वा, कालओ णं अदिन्नादाणे दिया वा
राओ वा, भावओ णं अदिन्नादाणे राणेण वा दोसेण वा ।
जं मए इयस्स धम्मस्स केवलपणत्तस्स अहिंसात्त-

कवखस्स सच्चाहिंइयस्स विणयमूलस्स खंतिप्पहाणस्स
आहिंस्ससोवन्नियम्स उवसमपभवस्स नववंभचेरगुत्तस्स
अपयमाणस्स भिक्खावित्तिम्स कुक्खीसंवल्लस्स निर-
गिसरणस्स संपक्खालियम्स चत्तोदासस्स गुणगाहिणस्स
निव्वियारम्स निव्वित्तिलकवखस्स पंचमहव्वयजुनस्स
अमंनिहमंसयस्स अविसंवाइयस्स संसारपारगामिस्स नि-
व्वाणगमणपज्जवमाणाफलस्स पुत्तिं अन्नागयाए अमव-
णयाए अवाहिणं अणभिममं अभिममं वा पमाएणं
गगटोमपट्टिद्वयाए बालयाए मोहयाए मंदयाए किड्ड-
याए तिमारवगुवयाए चउकसाओवगणं पंचिदियओव-
सट्ठं पट्ठपन्नभारियाए मायामोक्खमणुपालयंतणं इहं वा
भवे अन्नमु वा भवगहणसु अदिन्नादाणं गहियं वा गाहा-
वियं वा पेपंतं वा पेरहिं समणुत्तायं तं निंदामि, गरिहामि,
निविहं निविहेणं मण्णेणं वायाए काण्णं अईयं निंदामि,
पट्ठपन्ने संवेरमि, अणागयं पचक्खामि, सव्वं अदिन्नादाणं
जावजीवाए अणिस्मिओहं नेव मयं अदिणं गिरहेज्जा,
नेव उओहिं अदिणं गिरहावेज्जा, अदिणं गिरहेते वि अन्ने
न समणुजाणामि । तं जहा अरहेतमक्खियं सिद्धस-
क्खियं माहुमक्खियं देवसक्खियं अप्पसक्खियं एवं ह-
वइ भिक्खु वा भिक्खुणी वा मंजयविणयपट्टिहयपचक्ख-
यावकम्मे दिया वा राओ वा एमओ वा परिमाणओ
वा गुत्ते वा जागरमाणे वा एम खलु अदिन्नादाणास्स
वेरमणे हिए सुहे खमे निस्सेमिए आणुगामिए सव्वेभिं
पाणाणं सव्वेभिं भूयाणं सव्वेभिं जीवाणं सव्वेभिं सत्ताणं
अट्टकवखयाए अमेयणयाए अज्जरणयाए अतिप्पणयाए
अपीडणयाए अपरियावणयाए अणुद्ववणयाए महत्थे म-
हागुणे महाणुभावे महापुरिसाणुत्तमे परमरिसिदेमिए प-
मत्थे तं दुक्खकवयाए कम्मकवयाए मोक्खाए बोहिं-
लाभाए संसारुत्तराणाए ति कट्ठ उवमंपज्जित्ता णं विह-
रामि । तच्चे भंते ! महव्वए उवट्ठिओ मि सव्वाओ अदि-
न्नादाणाओ वेरमणं । पा० ।

(अदत्ताऽऽदानविरमणव्याख्या 'अदत्तादाणवेरमण' श-
ब्द प्रथमभागे ५४० पृष्ठे गता)

अनुज्ञा चतुर्थमाह-

अहावरे चउत्थे भंते ! महव्वए मेहुणओ वेरमणं, सव्वं
भंते ! मेहुणं पचक्खामि, से दिव्वं वा माणुसं वा तिग्गिख-
जाणियं वा नेव मयं मेहुणं सेविज्जा, नेव उओहिं मेहुणं सेवा-
वेज्जा, मेहुणं सेवेते वि अन्नं न समणुजाणामि, जावजीवाए
निविहं निविहेणं मण्णेणं वायाए काण्णं न करेमि, न कार-
वेमि, करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि तस्म भंते ! पट्टि-
कमामि, निंदामि, गरिहामि, अप्पाणं वोसिरामि ॥

अथापरस्मिन् चतुर्थे चतुःसहस्रे भवन्त । महावने मैथु-
नाद्विरमणे जिनैवाक्रमतः सर्वे भवन्त । मैथुनं मिथुनकमे
प्रत्याख्यामि । (से त्ति) तद्यथा-देवं वा मानुषं वा तैर्य-
थ्येनैवैत्येन द्रव्यपरिग्रहः । तत्र देवानामिदं, देवमप्यम-
राऽमरसंवेष्टीति भावः । मनुयाणामिदं मानुषं, स्त्रीपुरुष-
सकृन्मिथुः । तिर्यग्योनी भवं तिर्यगेत्येन, वडवाभ्याऽदिप्रभ-
वमिथुः । (नेव सयमित्यादि) गतापेम् । अत्र च देवं वे-
त्यादिना द्रव्यतो मैथुनसूक्तम् । अत्रन च चतुर्विधं मैथुनमु-
पल्लितमित्यतस्तद्वहकाम आह-

मे मेहुणे चउच्चिहं पणने । तं जहा-द्व्यओ, खितओ, का-
लओ, भावओ ४ । द्व्यओ शं मेहुणे रुवेसु वा रुवसहगणसु
वा, खितओ शं मेहुणे उड्डुलोए वा अहोलोए वा तिरिय-
लोए वा, कालओ शं मेहुणे उड्डुलोए वा राओ, वा भावओ शं
मेहुणे रागेण वा दोसण वा ॥

तन्मेषु चतुर्विधं प्रथमतः । तद्यथा-द्रव्यतः १, क्षवतः २,
कालतः ३, भावतः ४ । तत्र द्रव्यतो मैथुनं रूपेषु वा
रूपसहगणेषु वा द्रव्येषु भवति, तत्र रूपाणि निर्जायानि
प्रतिमास्वरूपान्युच्यन्ते, रूपसहगतानि तु सजीवानि पुरुषा-
ङ्गनाशरीरगण, भूयन्सहितानि तु रूपसहगतानि । क्षेत्रतो
मैथुनम्-ऊर्ध्वलोके वा भूयन्सहगणसंयमेशानाऽऽदिषु संभ-
विषि, अधोलोके वा अधोप्राथमभवनपतिभयनाऽऽदिषु, तिर्य-
गलोके वा क्षीयन्समुद्रान्ताऽऽदिषु । (पठो) ऊर्ध्वलोकप्रमा-
णं स्थितिश्च 'उड्डुलोए' शब्दे त्रितयभागे ७३२ पृष्ठे प्रति-
पादिता] [अधोलोकेचक्षय्यता 'अहोलोए' शब्दे प्रथम-
भागे ६६२ पृष्ठे गता] [तिर्यगलोकचतुर्भुजं 'तिरियलो-
ग' शब्दे चतुर्भागे २६२२ पृष्ठे गतम्] प्रकृतमुच्यते-
कालतो मैथुनं दिवा वा रात्रौ वा म्यान् । भावतो मै-
थुनं-रागेण वा मायया लोभलक्षणं, द्वेषेण वा कोपमानल-
क्षणं । तत्र मायया मैथुनमभये यथा- 'एगो साह एगण
अगारीए संजायमेवंछो वाहुज्जाए गच्छस्स पीर्याएणा-
विरहमहंतो नयिडीए गुके विन्नेवइ । जहा-भयं ! दु-
क्खमइ मे गाहसुदं, ता अणुजाणह जेण पच्चाप्पन्ननिहं
गन्तुं अहापवत्तमिणा एयावेमि । गुरुणा वि अविन्नायपर-
मयेण विमज्जिओ । गन्तुण अगारि पडिमेविचा समाय-
ओ भणइ- 'उवयंता मे वेयण ति । '

लंभितं तु मैथुनसम्भवाऽमुनेत्तादृशेण भावनीयः-

'ताराम् नयरीए अहिंसितो नाम आर्यश्चो विहरइ । त-
स्त ए समीव दत्तो नाम वणिग्यओ भद्दाए भाग्याण पुत्तं
ए अरहन्तएण सडि पच्चाओ । सो तं खुदं न कयावि
भिक्षाए हिडांवर, पडमालियारहि पोमइ, एवं च सो सुकु-
मालो जाओ, साहुण ए अप्पत्तियं, जं सो भिक्षादसु न
हिडइ, परं संतोवररोहेण न तर्गति किंवि भणुं । अन्न-
या सो खतो कालगओ, तओ साहहि तस्स दो तिनिं दि-
वसे भत्तं दाउं भिक्षाए आयागिओ, सो सुकुमालसरीरो
गिम्ह उवरी हट्टो ए उओतो पस्सयज्जलकिंल्लगओ
अनीय तएहाभिसुओ ह्याया वीसमंतो एगण पउयवइयाए
वणिग्यमहिलाए नियमवणइयाए दिट्ठो, आंगलसुकुमालस-
रीरो ति काउं तीस्सं तहि अणुगओ जाओ । तओ के-
डीए सदाविता पुच्छिओ- किं मग्गति ति । नेणत्तं- 'वि-

क्खंति । 'तओ अणुएण दवाविद्या से य मोयगा । तओ पुणो
पुच्छिओ-किं निमित्तं तुमं धम्ममिं करेसि ? सो भणइ-
'सुहनिमित्तं । ' तओ तीए जीयियं-इए एवं तो मए चव स-
माणे भोगं भुंजहि, मा हत्थायं सुहं परिचरइऊण अणु-
गयसंदिक्कसुहासए अणुएण किल्लेसइ ति । सो वि उरहेण
तज्जिओ उवसगिउज्जतो ए पडिम्मणो पच्छन्ने दिओ
भोगं भुज्जइ, साहहि ए मगिणस, न दिट्ठो, पच्छां से
माया उम्मत्तिया जाया पुत्तसंगेण, नयनं भमंती अर-
हचयं विलयंती जं जहिं पासइ तं तहि सव्वं भणइ-अ-
रहचओ दिट्ठो ति । एवं विलवमारी भमइ, जावअया
तेणालोयणएण दिट्ठो, पच्चमिआया । तओ तहि चव आ-
र्यिणा पाणसु पडिओ । सा वि तं पच्छिऊण ताहं चव स-
त्थविचा जाया । ताए भणइ- 'पुत्तय ! पव्वयाहि' मा नि-
त्थयराण माणं विगइय दंमंइ जहिंति । ' सो भणइ- 'अ-
म्मो ! न तरांम वीहकालं संजमं परिवालिउं । इए परं ग-
हियंसंजमो मिथमणएणविहिण्ण कालं करेमि । ' मायाए
भणियं- ' एवं करहि । ' मा पुत्तय ! अस्वजओ भविष
संसारमाणे भिमज्जाहि' यतः- ' वरं पवेदुं जलियं हुयास-
णं, न यावि भिगं विसंविचं वयं । वरं हि मच्छु सुवि-
डकम्मणो, न यावि सीलकथयिस्स जीयियं ? १ ॥ ' इति ।
पच्छां सो गुरुसमांसं आलोचय पडिक्कतो । समारंविषयं-
महज्वयमरो कयासमणो भविता ताहं चव तत्तल्लापये
पाओवगमणं करइ, सुत्तेण सुकुमालसरीरो ति नवगंय-
पिंडो च उरहेण विलोणं ति ।

कापिन पुनर्यथा-

"एगो साह सामंतगओ, गुरुममीवसागच्छतो अंतरा परि-
व्वाहयं संसुहमिति पच्छिय एगए, पव्वणपच्छया वयं भंजा-
मि ति पट्ठुविचो तथेव तं पडिमेविचा गुरुसमांसमागओ
कइइ । जहा- ' मए दुट्ठारिआइयाए वयं भयंति ।

सापिन पुनर्यथा-

एगमि गच्छं एगो नरुत्तसमणो मणोहरगिहं, तं ददुंम-
गा नरुगमहिला अओववसा चित्ते- ' अहो एहाणुय-
णाविमुसाविद्यारीययस्स वि इमस्स माहस्स लावज्जसि-
रि ति । तओ सा तं वडुसो ओभामइ, न य सो तमधि-
लमइ, तओ अत्रया तीए भणियं, जहा- ' कुडं तुमं पुनर्यतो
वि जो दहोसुत्तचित्तं मलहज्जाव्येण पि मे न मासेमि
तओ साहणा वि संजायाहंकरिण सा दहं पडिमेविच ति । "

इह च वेदादप्रभवव्याममैथुनप्रवृत्तयेदं दयन्ता सर्वत्र
समवेत्येति । द्रव्यादिचतुर्मेहो पुनरियम्- 'द्व्यओ ना-
भोगं मेहुणं, नो भावओ । भावओ नाभोगं, नो द्व्यओ । एगे
द्व्यओ वि, भावओ वि । एगं नो द्व्यओ, नो भावओ । त-
न्थ अत्तदुट्ठए इतिथया वला परिमुज्जमारीए द्व्यओ भ-
हुणं, नो भावओ । मेहुणसत्तापरिणयस्स तदसंपत्तीए भा-
वओ नो द्व्यओ । एवं चैव संपत्तीए द्व्यओ वि, भावओ
वि । चउत्थो पुत्त सुखो ति ।

जं मए इमस्स धम्मस्स केवलपन्नतस्स आहिंसाकखण-
स्स सत्ताहिट्टेयस्स विणयमूलस्स सौतपहाणस्स अहि-
त्तामोवविषयस्स उवसपपभवस्स नवमभवेगुत्तस्स अपय-
माणस्स भिक्षावित्तम् कुवसीसंवलस्स निग्गिसरखणस्स

संपक्खालियस्स चत्तदोसस्स गुणगाहियस्स निव्वियार-
स्स निव्विचीलक्खणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स अस्संनिहिस्सं-
चयस्स अविस्वाइस्स संसारपारगामिस्स निव्वाणगम-
णपज्जवसाणफलस्स पुत्तिं अस्साणयाए असवणयाए
अबोहिए अशभिगमेणं अभिगमेण वा पमाएणं राग-
दोसपडिबद्धयाए बालयाए मोहयाए मंदयाए किट्टयाए
तिगारवगरुयाए चउक्कसाओवगएणं पंचिदियवसट्ठेणं
पटुपन्नभाभारियाए सायासोकवमणुपालयंतेणं इहं वा भवे
अभेसु वा भवग्गहणेसु मेहुणं सेवियं वा सेवावियं वा से-
विज्जंतं वा परेहिं समणुन्नायं, तं निंदामि गरिहामि तिविहं
तिविहंणं मणेण वायाए काएणं अर्यं निंदामि, पटुप्पन्नं
संवरेमि, अस्सागयं पक्खस्वामि, सर्वं मेहुणं जावज्जीवाए
अणिमिस्सोहं नेव सयं मेहुणं सेविज्जा, नेवञ्जेहिं मेहुणं
सेवाविज्जा, मेहुणं मवंते वि अन्ने न समणुजाणामि । तं
जहा अरहेतमक्खियं सिद्धमक्खियं साहुमक्खियं देव-
मक्खियं अपमक्खियं एवं हवइ भिक्खू वा भिक्खुणी
वा संजयविरयपडिडयपक्खसायपावकम्पे दिया वा
राओ वा एगओ वा परिसागओ वा सुत्ते वा जागर-
माणे वा एम खल्ल मेहुणस्स वेरमणे हिण सुहे खमे नि-
म्मसिए आणुगायिए पारगामिए मत्तेसि पाणाणं सत्ते-
मि भूयाणं मत्तेसि जीवाणं मत्तेसि मत्ताणं अटुक्ख-
णयाए अस्याणयाए अज्जरणयाए अतिपणयाए अपी-
डगयाए अपरियावणयाए अशोहवणयाए महत्ते महागुणे
महाणुभावे महापुरिसाणुचिणे परमरिमिदेमिए पसन्धे तं
दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मोक्खाए बौहिलाभाए
संसारुत्ताणयाए नि कट्ट उवसंपाज्जिता खं विहरामि ।
चउत्थे भंते ! महव्वए उवट्ठिओ मि सव्वाओ मेहुणा-
ओ वेरमणं ॥

एतत्सकलमपि सूत्रं गतार्थम् : दंपाश्चेष्टाव्रतसेविनां वधन-
व्यनायशः कर्त्तव्यपण्डकव्यवस्थाविधेयत्वाऽऽद्या वाच्यः । इ-
त्युक्तं चतुर्थं महाजतम् ।

अश्रुना पञ्चममाह-

अहावेरं पंचमे भंते ! महव्वए परिग्गहाओ वेरमणं, सर्वं
भंते ! परिग्गहं पक्खस्वामि, से अणं वा वट्ठु वा अणुं वा
धूलं वा चित्तमंतं वा अचित्तमंतं वा नेव सयं परिग्गहं प-
रिगिएहंजा, नेवञ्जेहिं परिग्गहं परिगिएहाविज्जा, परिग्गहं
परिगिएहंते वि अन्नं न समणुजाणामि, जावज्जीवाए ति-
विहं तिविहंणं मणेण वायाए काएणं न करेमि, न कारवेमि,
करंतं पि अन्नं न समणुजाण मि । तस्स भंते ! पटिकमामि,
निंदामि, गरिहामि, अप्पाणं वोसरामि ॥

अथापरस्मिन् पञ्चमे भदन्त ! महाजने, किमित्याह-परि-
हाते स्वीक्रियत इति परिग्रहो, धनधान्यहिरण्योऽऽदिः, तस्मा-
द्विरमर्थं अयगतोक्तमनः सर्वं भदन्त ! परिग्रहं प्रत्याख्यामि ।
(से त्ति) तद्यथा-अल्पं वा बहु वा अणु वा स्थूलं वा
चित्तचवत्ता अचित्तचवत्त्यनेन द्रव्यपरिग्रहः । व्याख्या तु पूर्व-
वत् । " नेव सयं " इत्याद्यपि पूर्ववदेव । अत्र चाप्यं वेत्या-
दिना द्रव्यपरिग्रह उक्तः, अनेन चतुर्विधपरिग्रह उपलक्षि-
त इत्यतस्तदभिधानत्वात् ॥ ५५८-

से परिग्गहं चउत्तिहं पप्पत्त । तं जहा-द्वयओ, सुत्तओ,
कालओ, भावओ । द्वयओ खं परिग्गहे सचित्ताचित्तमी-
सेसु दवेसु, सुत्तओ खं परिग्गहे लोए वा अलोए वा, का-
लओ खं परिग्गहे दिया वा राओ वा, भावओ खं परिग्गहे
अपण्ये वा महण्ये वा रागेण वा दोसेस वा ॥

स परिग्रहश्चतुर्विधः प्रथमः । तद्यथा-द्रव्यतः धा तत्र द्रव्यतः
सर्वद्रव्येषु आकाराऽऽदिसर्वपदार्थेषु । यदाह खुरीका-
मघरंणाइणसेसु ममीकरणाओ आगामपरिग्रहो, चं-
क-मणपपमममीकारकणाओ धम्मद्वयपरिग्रहो, टाणुनिस्सी-
यणुवट्ठणपपसममीकारकणाओ अधम्मपरिग्रहो, माया-
पिडमाहणसु जीचेसु ममनकणाओ जीवद्वयओ परिग्र-
हो, हिणसुवत्ताइणसु दवेसु ममनकणाओ पोगालद-
व्वपरिग्रहो, सीउहवरिसकालसु रिउक्के वा अश्वरयसु-
क्खियस्स कावपरिग्रहो हि । " त्तु वनः परिग्रहो-लोके वा उल्लो-
के वा लोकांलोकाऽऽकाशममन्वकरणुदिति भावः । " " सव्वलोए
त्ति " कवित्याहः । सकृत्तक्षायम् अन्यान्तरैः सह संवादात् । काल-
तः परिग्रहो दिया वा रावो वा, दिनरात्र्यभिलाषादित्यर्थः । प-
ठ्यते च- " रयणिममिसारियओ, चांग परदरिया य इच्छ-
ति । तालायरा सुभिक्वं, बहुधुआं केइ दुट्ठिमक्खं ॥ १॥ " दि-
नरात्र्यधिकरणावच्छया वा कालपरिग्रहो भावनीयः । भाव-
तः परिग्रहो उल्लोकां वा उल्लपमृत्ये महाधं वा बहुमृत्ये द्रव्ये
रागेण वा उल्लपिडमल्लङ्गेन उरणेण वा अप्रीतिल्लङ्गेन, अ-
न्यद्वेयेणेत्यर्थः । द्रव्याऽऽदितुभर्जो पुनरियम्- " द्वयओ ना-
मं परिग्गहं नो भावओ । भावओ नामेगे नो द्वयओ । एणं
द्वयओ वि भावओ वि । एणे नो द्वयओ नो भावओ । तन्थ
असत्तुट्ठस्स धम्मोवगरणं द्वयओ परिग्गहो नो भावओ ।
सुच्छियस्स तदसंपत्तीए भावओ नो द्वयओ । एवं चेव
संपत्तीए द्वयओ वि भावओ वि । चरमभेगेण पुण सुओ । "

जं माए इयस्स धम्मस्स केवलपिअत्तस्स अहिंसालक्खण-
स्स सत्ताहिडियस्स विणयमूलस्स खंतिपहाणस्स अ-
हिरण्यसोवबियस्स उवसमपभवस्स नववभेवरुत्तस्स अ-
पयमाणस्स भिक्खालोचितस्स कुक्खीवलस्स निरगिम-
णस्स संपक्खालियस्स चत्तदोसस्स गुणगाहिस्स नि-
व्वियारस्स निव्विचीलक्खणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स अस्सं-
निहिसंचयस्स अविस्वाइस्स संसारपारगामिस्स निव्वाण-
गमणपज्जवसाणफलस्स पुत्तिं अस्साणयाए असवणयाए
अबोहीए अशभिगमेणं अभिगमेण वा पमाएणं रागदो-
सपडिबद्धयाए बालयाए मोहयाए मंदयाए किट्टयाए

तिगारवगुर्याया चक्रमाश्रवणं पंचिद्विंशोऽवसरेण
पटुपञ्चभारियाया सायामोक्त्वमगुपालयंतं इहं वा भवे
अश्वेषु वा भवमाहोसु परिगहो गहिओ वा गहाविओ
वा पिण्णो वा परेहि समणुआओ, तं निंदापि । गरिहापि
तिविहं तिगिहेणं मणें वायाए काएणं अयं निंदापि,
पटुपञ्चं संवेरेमि, अण्णागं पच्चक्खामि मव्वं परिगहं,
जावज्जीवाए अण्णिस्सिओ हं नेव सयं परिगहं परिगि-
एहेजा, नेवञ्जेहि परिगहं परिगिएहावेजा, परिगहं परि-
गिएहंतं वि अश्वे न समणुज्जाणामि । तं जहा-अरहत-
सक्खियं मिद्धसक्खियं साहुसक्खियं देवसक्खियं अप-
सक्खियं, एवं हवइ भिक्खू वा भिक्खुणी वा मंजय-
विरा-पडिइय-यच्चक्खायपावेकम्पे दिया वा राओ वा
एओ वा परिमाणो वा सुत्ते वा जागरमाणे वा एम
खलु परिगहस्स वेरमणे हिए सुहे खमे निम्मेसिए
आणुणामिए पाणामिए सव्वेमि पाणाणं सव्वेमि भूयाणं
सव्वेमि जीवाणं सव्वेमि सत्ताणं अटुक्खणयाए अमो-
यणयाए अज्जरणयाए अनिप्पणयाए अपीडणयाए अप-
रियावणयाए अणुइवणयाए महन्थे महागुणे महागुभाते
महापुसाणुविमो परमरिमिदेसिए पमन्थे तं दुवलक्खयाए
कम्मक्खयाए मोक्खाए बोहिलाभाए मंसारुत्तराणाए ति-
कट्ट उवसंपज्जिता णं विहरामि । पंचमे भंते ! महव्वण उव-
ट्ठिओ मि सत्त्वाओ परिगहाओ वेरमणं ॥

एतदपि सूत्रं पूर्ववद्वाच्यम् । दोषाश्च परिग्रहिणां कथ-
यन्वनमाराण्डुः खित्तवनरकामनाऽऽद्यौ वाच्याः । इत्थुं
पञ्चमं महाव्रतम् ।

साम्प्रतं पठुं व्रतमाह-

अहावरे छट्ठे भंते ! एए राईभोयणाओ वेरमणं, मव्वं भंते !
राईभोयणं पच्चक्खामि, से अमशे वा पाणं वा खाइमं वा
साइमं वा नेव सयं राई भुंजेजा, नेवञ्जेहि राई भुंजावेजा,
राई भुंजेते वि अश्वे न समणुज्जाणामि, जावज्जीवाए ति-
विहं तिगिहेणं मणें वायाए काएणं न करेमि, न कारवेमि,
करंतं पि अश्वे न समणुज्जाणामि । तस्म भंते ! पडिक्कामपि,
निंदापि, गरिहापि, अपाणं वोसिगमि ।

अथापरस्मिन् पठे भदन् ! भंते, किमन्याह-रात्रिभोज-
नात्-रात्रौ शुक्लानि रात्रौ भुङ्क्ते, रात्रौ शुक्लानि दिवा भुङ्क्ते,
दिवा शुक्लानि रात्रौ भुङ्क्ते, दिवा शुक्लानि दिवा भुङ्क्ते संनि-
धिपरिभोगे, इत्येवंविधमङ्गलचतुष्कस्वरूपाधिराऽभ्यवहारा-
द्विरमणं भगवतोऽक्रमतः सर्वे भदन् ! रात्रिभोजनं प्रत्याख्या-
मि । तद्यथा-अशनं वा पानं वा स्नानं वा स्नानं वा, इत्यनेन
द्रव्यपरिग्रहः । तत्राप्येत इत्यशनमोदनाऽऽदि, पीयेते इति पानं
सूद्विकृतापानाऽऽदि, स्नायत इति स्नानं स्नानेऽऽदि, स्नायत
इति स्नानं ताम्बूलाऽऽदि । एतच्च नैव स्वयं रात्रौ भुञ्जेत्या-

न्ये रात्रौ भोजयामि, रात्रौ भुज्जानान्यन्यान्न समनुज्जान-
मोत्येनत् यावज्जीवमन्यादि च भावायंमधिकृत्य पूर्ववत् ।
अत्राशनं वन्यादिना द्रव्यतो रात्रिभोजनमुक्तम्, अने-
न च चतुर्विधं रात्रिभोजनमुपललितम्, इत्यतस्तदभि-
धातुमाह-

से राईभोयणे चउव्विहे पन्नं । तं जहा-द्ववओ, वि-
त्तओ, कालओ, भावओ ४ । द्ववओ णं राईभोयणे अमशे
वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा, वित्तओ णं राईभोयणे
समयाविसत्ते, कालओ णं राईभोयणे दिआ वा राओ वा,
भावओ णं राईभोयणे तिसे वा कट्टए वा कमाए वा अं-
विले वा महेरे वा लवणे वा रागेण वा दोसेण वा ॥

तद्विभोजनं चतुर्विधं प्रथमम् । तद्यथा-द्रव्यतः, क्षेत्रतः,
कालतो, भावतश्च । तत्र द्रव्यतो रात्रिभोजनम-अशनं वा पानं
वा स्वाधे वा स्वाधे वा, क्षेत्रतो रात्रिभोजनं-समयेन कालीय-
शरणं उपललितं, क्षेत्रे समयक्षेत्रमर्द्धतृतीयर्द्धापरमुद्रलक्षणम् ।
तस्मिन् संभवति, न परतः । मनुष्यलोकाप्रसिद्धिर्नरत्न्य-
भावान् । कालतो रात्रिभोजनं-दिया वा, सर्वाधिराश्रितं
इत्यर्थः । रात्रौ वा रज्ज्यां वा, भावतो रात्रिभोजनं भवति, क-
त्याह-तिक्के वा विर्विर्भित्ताऽऽदी, कट्टके वा आद्रे कनमनाऽऽदी,
कायं वा वज्जाऽऽदी, अमले वा तत्ताऽऽनालाऽऽदी, मधुरे वा
क्षीरद्व्यादी, लवणे वा प्रकृतिसारं तथाविधजलशक्ताऽऽदी,
लवणोक्तं वा अन्यस्मिन् द्रव्ये, रागेण वा भिज्जलक्षणं,
हेरणे वा श्रान्तिभ्यङ्गलक्षणं । कापीदं पदद्वयं न दृश्यत
एव । द्रव्याऽऽदिचतुर्विधं पुनरियम्-“द्ववओ नामसे राई
भुंजेतं मां भावओ । भावओ नामं मां द्ववओ । एते द्ववओ
वि भावओ वि । एते नो द्ववओ नो भावओ । तन्थ अणुणयाए
सुरिए उग्माओ ति, अन्यमिए वा अण्णमिश्रो ति अर-
त्तदुट्ठस्म, कारणओ रयणीए वा भुंजमाणस्म द्ववओ राई
भोयणं नो भावओ । राईए भुंजामि ति सुच्छियस्म तदसं-
पत्तीए भावओ नो द्ववओ । एवं चैव संपत्तीए द्ववओ वि
भावओ वि । चउव्वमं मां सुओ ।”

जं मए इमस्म धम्मस्स केवलपन्नत्तस्म अहिंसालक्ख-
णस्स सत्ताहिडिपस्स विणयमूलस्स खतिपहाणस्स
अहिरन्नासोविजियस्स उवसमपणवस्स नववंपंचेरगुस्स
अपयमाणस्स भिक्खावित्तिसं कुक्खीमंवलस्स निरगि-
मणस्स संपक्खालियस्स चत्तदोमस्स गुणगाहिस्स
निव्वियारस्स निव्वितीलक्खणस्स पंचमहव्वयुत्तस्स अ-
संनिहिमंचयस्स अविमंवाइस्स संसारपारागमिस्स निव्वा-
खमणपज्जवमाणफलस्स पुव्वि अन्नायाए अमवगुयाए
अवाहिए अण्णिभिमणं अगिमणं वा पमाणं रागदो-
सपडिबद्धयाए बालयाए मोहयाए भंदयाए किट्ठयाए
तिगारवगुर्याया चक्रमाश्रवणं पंचिद्विंशोऽवसरेण
पटुपञ्चभारियाया सायामोक्त्वमगुपालयंतं इहं वा भवे
अश्वेषु वा भवमाहोसु राईभोयणं भुंजियं वा भुंजवियं वा

भुञ्जेत वा परंहि समगुणाय नं निंदामि, गरिहामि, तिविहं
तिविहंशे मणेशं वायाए काएणं अर्यं निंदामि, पडप्पंशे
संवेरमि, अणामयं पच्चक्खामि सव्वं राईभोग्गं जाव-
जीवाए अणिसिम्मां हे नेव सयं राई भुञ्जेज्जा, नेवज्जेहि
राई भुञ्जावेज्जा, राई भुञ्जेत वि अणे न समगुणाणामि ।
तं जहा-अरहंतमक्खियं मिद्धमक्खियं माहुमक्खियं दे-
वमक्खियं अप्पमक्खियं एवं हवइ भिक्खु वा भिक्खुणी
वा संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मं दिया वा राओ
वा एग्गओ वा परिग्गाम्मओ वा मुत्ते वा जागग्गाम्मं अ, एम्
खलु राईभोग्गसम्म वेरमणे हिए सुहे खंम निस्सेमि
आणुगामिए सव्वेमि पाणाणं मव्वेमि भूयाणं सव्वेमि
जीवाणं सव्वेमि सत्ताणं अदुक्खणयाए असोग्गयाए
अजूरुणयाए अतिप्पणयाए अपीडणयाए अपरियावणयाए
अणुदग्गयाए महत्थं महागुणे महाणुभावे महापुरिसाणु-
विन्नं एग्गमिदिण एप्तन्थं तं दुक्खलक्खयाए कम्मस्सयाए
मोक्खयाए वेदिहलाभाए संसारान्तराणां नि कइ उवसंपजि-
त्ता णं विहरामि । छडे भंते ! वए उवाडिओ मि सव्वाओ
राईभोग्गयाओ वेरमणं ॥

एतत्सर्वं सकलमपि प्राग्वत् । एतच्च रात्रिभोजनव्रतं
प्रथमव्रतमतीर्थकरतीर्थयोः अनुजडवजडपुरुषापत्न्या मूल-
गुणवत्त्वापनार्थं महाव्रतपरि पठितं, मध्यमतीर्थकरतीर्थे
पुनः अनुप्राप्तपुरुषार्थोपसर्गगुणयोः इति । दोषाश्चेह रात्रि-
भोजनानि पिपीलिकाशूलभाऽऽदिसचविनाशाऽऽद्यो वाच्याः ।
इत्युक्ते पष्ठे व्रतम् ।

अथ समलक्षणाभ्युपगमत्वापनयाऽऽह-

इधेयाई पंचमहत्त्वयाई राईभोग्गवेरमणछंडाई अत्तहिय-
इयाए उवसंपजित्ता णं विहरामि ।

इत्येतान्यन्तरंगदितानि पञ्च महाव्रतानि रात्रिभोजनवि-
रमणपष्ठानि, किमियाह- (अत्तहियदुयाए सि) । आग्नेन जी-
वाय हितो मोक्षस्तदर्थमाप्तहितानांयः, अनेनाप्यार्थं तच्च-
तो व्रतभावमाह, तद्विभलापानुमत्या हिमाऽऽश्वयनुमत्या-
दिभाषाया । उप सामीप्येन संप्रयाङ्गीकृत्योपसम्यथा विहरामि
सुभाषुविहारंण वतंऽहं, तदभावेऽङ्गीकृतानामपि व्रताना-
मभावप्रसङ्गादिति कृता महाव्रतच्छावराणा ।

साम्प्रतं महाव्रतानामिव यथाक्रममनित्वारानुपवर्षयितुमाह-

अप्पमत्था य जे जोगा, परिणामा य दाक्ख्मा ।

पाणाइवायस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥१॥ रूपकम् ।

अथयस्ता हिंसाहेतुत्वादनुद्वेगः, चशब्दो वक्ष्यमाणपदापे-
क्षया समुच्चयार्थः । य केवन येणा अयनवङ्कमणभाषणा-
ऽऽद्यो व्यापाराः, परिणामश्च भूतघाताप्यवसायाः, चःपूर्व-
पदापेक्षया समुच्चये, दाक्ख्मा रीन्द्राः, प्राणानिपातस्य प्राणि-
(प्राण) प्रहाणस्य, विरमणे निवृत्तापेयोऽयमुक्ता भगव-
द्भिः प्रतिपादितोऽनिकमोऽतिचारः, इति मत्वा तान् परिह-
रेदिति भावः । एवमुत्तरत्रापि भावना कार्या ।

द्वितीयव्रतमधिकृत्याऽऽह-

तिव्वरागा य जा भासा, तिव्वदोमा तेहव य ।

मुसावायस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ २ ॥

तीव्वरागा उक्तद्विवययानुवन्ता या काचिद्भाष्यत इति भा-
षा भारती, तीव्वदोमा उपमत्स्वरा, तथैव चेति समुच्चयपूरणा-
र्थान्यव्ययानि, मुसावादस्व चित्तधर्माणस्य, विरमणे वि-
रतांवयोऽयम उक्ता जित्तमेदितोऽनिकमो देशभक्तः सर्वभ-
क्ता चेति भावः ।

तृतीयव्रतमाधिकृत्याऽऽह-

उग्गहं च अजाइत्ता, अविदिमि य उग्गोह ।

अदिण्णादास्सम्म वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ ३ ॥

अवगुह्यत इत्यवग्रह आश्रयः, तमयाचित्वा तस्मान् स्वा-
मिनः स्वामिन्देष्टाहा सकाशादननुत्वाय, तथैव यदवस्था-
नामिति गम्यते । तथा अविदस्स वाऽवग्रहस्वामिनाऽविती-
णेऽवग्रहे प्रतिनियताऽवग्रहमयोदाया बहिरित्यर्थः । यच्च-
एतमिति वाक्यशेषः । अदत्ताऽऽदानस्य विरमणे एव उक्ता-
ऽनिकमो विराधनेत्यर्थः ।

चतुर्थव्रतमङ्गीकृत्याऽऽह-

मदारुवारसार्गंशा-फासाणं पवियारणा ।

मेहुग्गस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ ४ ॥

आकारस्थेहाऽभिमिकत्वान् शब्दाश्च प्रकमाहेणुवीणाकामि-
नीसमुत्थकलत्पनय एवं रूपानि ललनाऽऽदिमन्तेहाराऽऽकृत-
यः रम्याश्च मधुराऽऽदिविशिष्टाऽऽस्वादाः, गन्धाश्च लक्ष्म्यन्-
दाऽऽदिविषयपरिभलाः, स्पर्शाश्च सुदुर्लभोपिदृष्टाऽऽदि-
शोभने तथा, तेषां प्रविचारणा रागागन्धप्रतिषेधना, मैथुनस्या-
प्रभासेवमस्य, विरमणे एव उक्ताऽनिकमोऽतिचारः, तस्माद-
त्ताव कुर्यादिति हृदयमिति ।

परिग्रहव्रतमुरगीकृत्याऽऽह-

इच्छा मुच्छा य गेही य, क्ख्मा लोभे य दाक्खेण ।

परिग्गहस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ ५ ॥

इच्छा मूर्च्छा च गृहिक्ष काङ्क्षा लोभश्च दाक्खेण इत्येकार्थो-
नि अनुधर्वाधनार्थोपपत्त्यन्तामि । अथवा-इच्छा अनागताऽऽ-
न्तरार्थप्रार्थना, मूर्च्छा च हतातीतनष्टपदार्थशोचना, गृ-
हिक्ष विद्यमानपरिग्रहप्रतिषेधः, अग्रामविचारार्थप्रार्थना
काङ्क्षा, तदर्थो लोभः काङ्क्षा लोभश्च, चशब्दाः समुच्चये, कि-
विशिष्टो ? दाक्खेणस्तीवः, परिग्रहस्य विरमणे एव उक्ता-
ऽनिकम इति पूर्ववत् ।

पष्ठव्रतमुरगीकृत्याऽऽह-

अइमचे य आहार, मुस्सेचे य संकिए ।

राईभोग्गस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ ६ ॥

साधूनां हि कवलापेक्षया भोजनमानमिदम् । यदुत-“यत्तीसं
किर कवला, आहारो कुच्छुपुरओ भण्णओ । पुत्तिसस्स म-
हिल्लिया, आडवीसं भवे कवला ॥ १ ॥” पञ्चभागकल्पितज-
डरपेक्षया विदु-“अहं अयणस्स सव्वं, जणस्स कुज्जा
द्वस्स दो भागे । वाउपवियारणट्ठा, छुःभाणं ऊणगे कुज्जा
॥ १ ॥” नतश्चास्माच्छुद्धीयमेतजप्रमाणद्विजोऽतिमा-

अथ पूर्ववद्वाहारां भोजनं, भुक्त इति गम्यते । दिवाऽपि हि सर्वाधिकभोजनं कृतं रात्रौ भुक्तानाग्रगण्योद्वाहाराः प्रजायन्ते, व-
मनं वा कदाचित्, तत्र च रात्रिभोजनदोषः, समुद्रलितगलने
च प्रसूतनरा दोषा इति । मृतस्याऽऽदित्यस्य तेजस्य उद्वासान्-
लक्षणं नभःखण्डं सूर्येण, तस्मिंश्च शङ्कितं उदयतेजसमानं वा,
न वा, अस्तदेशं प्राप्नोति वा, न वा दिनकर इत्येवमेव
आहाराः, भुक्त इति यत्नते । रात्रिभोजनस्य विरमणे उक्तो-
ऽतिक्रम इति व्याख्यानमेव । दर्शिता महाव्रतपरिचाराः ।

साम्प्रतं यथा तान्येवानिचाररहितानि परिपालनानि भ-
षन्ति तथा दर्शयितुमाह-

दंसखनाखचरिते, अविगहिता त्रिओ समणधम्मे ।

पढं वयमणुरक्खे, विरया मो पाणाइवायाओ ॥ १ ॥

दंसखनाखचरिते, अविगहिता त्रिओ समणधम्मे ।

वीयं वयमणुरक्खे, विरया मो मुसावायाओ ॥ २ ॥

दंसखनाखचरिते, अविगहिता त्रिओ समणधम्मे ।

तइयं वयमणुरक्खे, विरया मो अदिबद्धाणाओ ॥ ३ ॥

दंसखनाखचरिते, अविगहिता त्रिओ समणधम्मे ।

चउत्थं वयमणुरक्खे, विरया मो मेहुणाओ य ॥ ४ ॥

दंसखनाखचरिते, अविगहिता त्रिओ समणधम्मे ।

पंचमं वयमणुरक्खे, विरया मो राइभोयणाओ ॥ ५ ॥

दंसखनाखचरिते, अविगहिता त्रिओ समणधम्मे ।

छट्ठं वयमणुरक्खे विरया मो राइभोयणाओ ॥ ६ ॥

दर्शनं च सम्यग्दर्शनं, ज्ञानं चाऽऽभिनिर्वाचिकाऽऽदि, चारि-
रिश्च च सामायिकाऽऽदि दर्शनज्ञानचारित्राणि कर्मेनाऽऽ-
पन्नानि, अविग्राह्य अवगिणितानि परिपाल्य, विग्राहना च
ज्ञानदर्शनयोः प्रत्यनंक्तानाऽऽदिलक्षणं पञ्चविधा । यदाह-
" नाणपडिण्णानिन्दय-अच्चासायणतदंतेतरायं च । कुणमा-
णस्स इयारो, नाणविसेवायजोगं च ॥ १ ॥ " तत्र ज्ञान-
प्रत्यनीकता पञ्चविधज्ञाननिन्द्या । तद्यथा आभिनिर्वाचिक-
ज्ञानमशोभनं, यतस्तद्वर्जनं ज्ञानं कदाचिदन्यथेति, श्रुत-
ज्ञानमपि शीलविकल्पाधिकजिह्वकण्ठवादादिभिरनमेव, अ-
वधिज्ञानमप्यपि द्वयव्योचनगन्धादासु, मनःपर्यायज्ञानम-
पि मनुष्यलोकावधिपरिनिष्ठश्रुतगोचरगन्धादशोभनं, केवलज्ञा-
नमपि समर्थभेदेन दर्शनज्ञानप्रवृत्तनैकसमये अकेवलत्वा-
दर्शोभनमिति । दर्शनप्रत्यनीकता तु सायिकदर्शनिनाऽपि
श्रौतिकाऽऽद्यो नरकमुपपन्ना इत्यतः किं दर्शनमेति निन्द-
या । निहवो व्यपलापः स च ज्ञानस्यान्यस्यकारो अतीतम-
न्यै व्यपदिशनां जायते, दर्शनस्यापि सम्मत्याद्विदर्शनप्रभाव-
कशास्त्रार्थधिकृत्यैवमेव द्रष्टव्यम् । अथाशानता तु ज्ञानस्य
" काया वया य ते चिय, ते च वमाय ऋणमाया य ।
मोक्खाहिगारियाणं, जाइमजालीहि किं कज्जं ॥ १ ॥ " दर्श-
नस्य तु किमेति सम्मत्यादिभिः कलहशक्तेरिति । अन्तरायं
द्वयोरपि कलहास्त्राभ्याययिकाऽऽदिभिः करोति । ज्ञानविसं-
घादयोगोऽकालस्वाध्यायाऽऽदिना, दर्शनविसंघादयोगस्तु श-
ङ्काकाहन्ताऽऽदिनेति । चारि अविग्राहना पुनः सावययोगानु-
मत्यादिलक्षणा विचित्रेति । एतान्यविग्राह्य, किमित्याह-

स्थितः समाकटः सन्, क्वेत्याह-धमणधमे धमणानां सा-
धूनां धमेः सान्ध्यादिलक्षणः समाचारः तस्मिन्, किं करो-
मीत्याह-प्रथममाद्यं वनं यमम् (अणुरक्खेति) अणुर-
क्षामि सर्वातिचारविहितं पालयामि, किंविशिष्टं द्रव्याह-
(विरया मो सि) वचनस्य व्यत्ययाद्विरतोऽस्मि निवृत्तोऽहं,
कस्मात्प्राणानिपाताज्जीववधादिति । एवमव्यवृत्तिं द्वितीया-
ऽऽदिप्रतामिलापि सूत्रपञ्चकमेतदनुसारं समवसंयमिति ।

अथ प्रकारान्तरं तापि महाव्रतरक्षणमभिधातुमाह-

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो त्रिओ समणधम्मे ।

पढं वयमणुरक्खे, विरया मो पाणाइवायाओ ॥ १ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो त्रिओ समणधम्मे ।

वीयं वयमणुरक्खे, विरया मो मुसावायाओ ॥ २ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो त्रिओ समणधम्मे ।

तइयं वयमणुरक्खे, विरया मो अदिबद्धाणाओ ॥ ३ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो त्रिओ समणधम्मे ।

चउत्थं वयमणुरक्खे, विरया मो मेहुणाओ ॥ ४ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो त्रिओ समणधम्मे ।

पंचमं वयमणुरक्खे, विरया मो परिगहाओ ॥ ५ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो त्रिओ समणधम्मे ।

छट्ठं वयमणुरक्खे, विरया मो राइभोयणाओ ॥ ६ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो त्रिओ समणधम्मे ।

तिविहेण अप्पमत्तो, रक्खामि महव्वप पंच ॥ ७ ॥

(आलपेति) सूत्रकन्वादायवर्तनं, सकलकलङ्काय कर्मानल-
यनिर्वाचनार्थः । (एवं विहार इति) यथाकृताविहारं विहरन् ।
तथा-इयाऽऽदिभिर्नितपञ्चकं समितम् । तथा-युक्तो नान्या-
स्नानभूय यनादस्तपवर्तशिखस्तुङ्गमुगडर्गभक्षः धमणमुत्तिप-
पासार्थानाऽऽनयाऽऽदिसहजगुरुकुलवसनाऽऽदिलक्षणः श्र-
मणगुणैः सम्पन्नितः । तथा-गुतित्रयेण गुप्तः, स्थितः व्यव-
स्थितः धमणधमे सान्ध्यादिकं यन्त्यनुष्ठानं, प्रथममाद्यं वनं य-
मम्, अणुरक्षामि स्वातिचारविहितं पालयामि, (विरया
मो सि) वचनव्यत्ययाद्विरतोऽस्मि प्राणानिपातान् । इत्यं-
व शेषसूत्राण्यपि द्वितीयाऽऽदिप्रतामिलापेन नमन्वतानि, नवरं
सप्तमम्बुवस्थात्तज्जं विरोधो, यथा-त्रिविधेन मनोवाक्याय-
लक्षणेन यनोपक्रमतः सुप्रणीतः, रक्षामि स्वजीवभयान्ना-
ऽऽदरेण पालयामि महाव्रतान्युक्तलक्षणानि पञ्चेति पञ्च-
संस्थानीति ।

इदानीमेकाऽऽधेकोत्तरवृद्धिकानां दशान्तानां शुभाशुभस्या-
नानां परिवर्जनाङ्गीकारकरणद्वारेण महाव्रतपरिचाराभि-
धानायाऽह-

सावज्जोगमेगं, भिच्छंते एगमेव अन्नाणं ।

परिवर्जतो गुत्तो, रक्खामि महव्वप पंच ॥ १ ॥

अवयं पापं, सहावयेन यो वनंते स सावयः, स चास्यो यो-
गश्च व्यापारः, तमेकमेकमेव सकलनित्यकर्म्मणां सावययता-
न्वाव्यभिचारिणिति । तथा-मिथ्या इत्येतस्य भाग्यं मिथ्या-
मोहनीयकर्म्मोदयजन्या विपर्यस्तायवसायरूपा जीवपरि-
शयः, तन्निवृत्तलौकिकदेवताऽऽदिवन्दनाऽऽदिरूपा च त-

उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वणं पंच ॥ ६ ॥

(ने लं ति) तेजसीम् (पम्ह लि) पयाम् (सुक लि) शुक्रां वे-
लेनपिचस्वस्तिस्संस्थाः, वशयः प्राप्योजित एव । लेश्याः परि-
गणमविशेषाः, सुप्रशस्ताः शुभस्वकारन्वात्, शुभकर्मवन्धहेतु-
त्वाच्चरिज्ञाऽऽदिशुशलाभप्रत्यक्षान्वात् । शुभार्गनिविधन्तत्वात्-
च्च सुन्दराः । किमिवाह-उपसंस्पर्श इत्यादि पूर्ववदिनि । तत्र
कृष्णवर्णाः स्निग्धजिभूतगुलमव्यालशुभप्राज्जनाऽऽदिस्मि-
मानवर्षीः, रसनीः रंहिणीशुचिबलमृदुकुतुम्बकाऽऽदिस्मि-
कतमरसैः, गन्धनः कुथितगोकडवराऽऽदिस्मधिकतमगन्धैः
स्पर्शतः ककषाऽऽदिस्मधिकतमस्पर्शैः, सकलकर्मप्रकृतिनि-
प्यन्दभूतैः कृष्णद्वयैर्जनितवाक्छाभिधाना । नीला तु वर्ण-
तो नीलात् । कपिलकालौ द्वैर्जनितवर्षावपिच्छाऽऽदिस्मस्पर्शैः,
रसतो मरिचिपण्णलीनागराऽऽदिस्मधिकतरसैः, गन्धतो
मृत्तनुतुषारागैराऽऽदिस्मधिकतरगन्धैः, स्पर्शतो गोहिष्ठाऽऽ-
दिस्मधिकतरकडीरस्पर्शैः सकलकृतिनिप्यन्दभूतैर्नीलद्व-
यैर्जनितवाक्छाभिधाना । कापीना तु वर्णतोऽपनीकुसु-
मपारावतशिरोधराफलनीकन्दलाऽऽदिषुद्रव्यस्यतुल्यवर्षीः,
रसतः तरुणप्रायकपिरिषाऽऽदिस्मधिकतरैः, गन्धतः कुपि-
तससीधुवाऽऽदिस्मधिकगन्धैः, स्पर्शतः ककारपलाशद्वयवा-
दिसमिधुवाऽऽदिस्मैः सकलकृतिनिप्यन्दभूतैः कापीनाऽऽमध्य-
क्षिपश्चत्वात्कापीनां संज्ञा । तेजसी तु वर्णतो बह्विज्ञातशुक्रमु-
क्षुकैश्चकचपाकैर्हृदयपुष्पाऽऽदिहृदिन्द्रियस्ममानवर्षीः, रसतः
परितुष्टाऽऽम्रपुष्पकपिरिषाऽऽदिस्मधिकरसैः, गन्धतो-विच-
किसापालाऽऽदिस्मधिकगन्धैः स्पर्शतः शालसर्पकान्ताऽऽ-
दिस्मधिकस्पर्शैः तेजोमूर्ध्निष्यन्तिपञ्चवर्षाजैः संज्ञा । एषा
तु-वर्णतो हरिद्राहिरिताऽऽदिपित्तोऽप्यमवर्षीः, रसतो वर-
चाहृणीमण्डिदिसमिधुवाऽऽदिस्मैः, गन्धतः शर्षपाकपुटपाकगवाऽऽ-
दिस्मधिकतरगन्धैः, स्पर्शतो नवमीतरुनाऽऽदिस्मवि-
कतसुकुमारस्पर्शैः, पद्मगर्भाऽऽज्जल्यन्तिपञ्चवर्षाजैः वि-
धाना । शुक्रा तु वर्णतः शङ्खकन्दमुद्राक्षरारिजराऽऽदिमह-
शवर्षीः, रसतो श्लोकालङ्घनैश्चैर्भुक्काऽऽदिस्मधिकतम-
शुभरसैः, गन्धतः कर्पूरमासतोमाह्यादिसमधिकतमसुर-
निगन्धैः स्पर्शतः शिरोविषुपाऽऽदिस्मधिकतमसुकुमारस्पर्शैः
शुक्रद्वयैर्जनितवाक्छाबल्लुपाना । पाग (विश्वतो) ले-
ध्याविस्तारः स्वस्ववर्षाभिधाने ।

मणसा मणसच्चविऊ, वायामञ्चण करणमञ्चण ।

तिविहेण वि सच्चविऊ, ग्वखामि महव्वए पंच ॥ ७ ॥

अथ प्राहुन्त्ययमुपाख्यौ ध्याम्येयम्-मनसा शुभमस्वाभाव-
रूपेण वेतसा कष्टानुतेन रतामि महाभावेन उपवर्तितं सर्व-
कर्मणः । निविशति सन्निधौ (मणस्यर्थाव उक्तं) मनसः ।
सत्यं मनःसत्यं, मनःसत्यम् इत्यर्थः । स चाकुरुन्मनोनिर्मा-
धकस्तमानःप्रवृत्तेनलक्षणः, तं वेत्ति सख्ययाभ्यानेतान् ज्ञाना-
मीतान् मनःसत्यविज्ञानं, तथा-वाक्यमनसं कुशङ्कतुल्यलवच-
नोदीरणान्प्रथमलक्षणं सत्त्वययमनसं कर्णयुतेन, तथा-कुरु-
सत्येन क्रियातत्वेन, कायस्यमेवमनस्यः । स च सति कर्तुं उप-
योगान् गमनाऽऽत्मनाऽऽदेविधानं तदभावे तु स्वीतोन्नतक-
रणऽऽऽवृत्तवस्थास्थानं यदिति । अनेन च ननुव्याप्यमानेना-
स्थद्वयं द्विकसंयोगमनङ्कयं सुखमपि । तथा-मानाव्याप्यमाने-

न, मनःकायसत्येन, वाक्कायसत्येन चेति । तथा-(तिथिदेहे
यि सख्यवित्तं) त्रिविधनाऽपि मनोवाक्कायलक्षणं कर-
णेन सत्यावधानं संयमकः, बुद्धसंयमपात्रक इत्यर्थः । अनेन
च त्रिकसंयोगमकः प्रदर्शित इत्येवं सत्यावकलेन संयमेन
रक्षामि परिपालयामि, महाप्रवृत्तिं पश्येति ॥

तथा-

चत्तारि य दुहसेज्जा, चउरो सन्ना तहा कसाया य ।

परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ८ ॥

चतस्रश्चतुःसङ्ख्याः, चशद्वेऽप्युच्ये, शरन्ते आस्वाति श-
रन्ते, दुःखद्वयः शय्याः दुःखशय्याः, ताश्च दृश्यन्तेऽतथावि-
धस्वकष्याः, भावतन्त्रे दुःखार्थवन्तया दुःश्रमणतास्वभावाः
प्रयत्नान्श्रद्धान्परश्रद्धान्प्रार्थनार्थकामाः दुःश्रमणतस्मान्नाऽऽदि-
प्रार्थनविशेषिता मन्तव्याः । (पा०) प्रथमा दुःखशय्या-प्रव-
न्नाश्रदानतया । तथा द्वितीया-पलान्प्रार्थनतया । तथा
तृतीया-कामाऽऽश्रसनतया । तथा चतुर्थी-स्वामाऽऽदिप्रार्थना-
विशेषिता च । पा० । "दुःखमहा" शब्दे चतुर्थीमात्रं २००३ पुष्टं
गता । तथा-अनलक्ष्यतुःसङ्ख्याकाः का इत्याह-संज्ञानानि संज्ञा
प्रदानवेदनीयमाहनीयकमादियजन्त्याश्चेतनान्वाश्याः । ताश्च-
आहारसंज्ञा १, अयमंज्ञा २, मेयुनसंज्ञा ३, परिप्रसंज्ञा
च ४ । (पा०) आहारसंज्ञा, परिप्रसंज्ञा, "दार्शे द्वि-
तीयमागं १२०३ पुष्टं गता । (अयसंज्ञास्वकम् " जयसंज्ञा "
शब्दे दृष्टव्यम् । (मेयुनसंज्ञा " मेयुनसंज्ञा " शब्दे) (परिप्र-
संज्ञा " परिप्रसंज्ञा " शब्दे वक्ष्यते) तथा-कषायार्थेति ।
नेन चतुर्थपरिप्रकारण कषायार्थं परिप्रवर्जयामि । तत्र दृष्य-
न्ति यिल्लिखन्ति कर्मक्षेत्रं सुखदुःखकषयार्थं कलुषयन्ति या जी-
वामिन् निरुक्तवांधवा कषायाः । उक्तं च- "सुखदुःखकषयकलुषसंघे,
कर्मक्षेत्रं कर्मणि तं जग्दा । कुलुषमिन् जं च जीव, तत्र कषाय
इति धुवन्ति ॥ १ ॥ " अथय कषायं हिमन्ति देहिन् इति कथं
कर्म, भवे वा तस्याऽऽयाः स्नाभेतुतयावकाशं वा आययन्ति
गमयन्ति देहिन् इति कथाऽऽयाः । उक्तं च- " कर्मं कस् भवे
वा, कसमाश्रितं जस्रो कषायाः । कसमाययन्ति व जस्रो,
गमयन्ति कस् कषाय इति ॥ १ ॥ " ते कर्म, काश्याः, मानाः, मायाः,
लोकश्च । (पा०) (कोषकषायाः " कषाय " शब्दे तृतीयमागं
३३३ पुष्टं गतः) (मानकषायाः " मानकषाय " शब्दे वक्ष्यते,
" माण " शब्दे च विस्तरः) (मायाकषायाः " मायाकषाय "
शब्दे, " माया " शब्दे च वक्ष्यते) (लोककषायाः " लोक " शब्दे
दृष्टव्यः) " परिप्रज्ज्ञेते " इत्यादि पूर्ववत् ॥ ८ ॥

तथा—

चत्वारि य सुहसिज्जा, चउन्विहं संवरं ममाहिं च ।

उवसंपन्नां जुत्तो, रक्खापि महव्वए पंच ॥ ६ ॥

चतस्रश्चतुःसंख्याः । नः समुच्चये । का इत्याह-सुख्यः श-
 खाः सुखसंख्याः । एतां दुःखशरणावरोहिताः प्रायः प्राणि-
 यावगन्तव्यः । (पा०) (चत्वारोऽपि सुखशरयाः 'सुहसंख्य-'
 शब्दे चतुर्वचने) तथा-चतुर्विंशं चतुःप्रकाराः । किमर्थ-सं-
 रं संयमम (पा०) (संवश्य बहवो नेदाः 'संजम' शब्दे
 'संव' शब्दे च चतुर्वचने) तथा-समाहिं चितं सप्तायां
 समाधिः । प्रशस्तानांरोधोपशमयः स च वीरोक्तानतपश्चार-
 त्रिपथेनशानुविधः, देशोऽऽदीनां समरताया वा आचरोध

इति कृत्वा तमुपसंपन्न इत्यादि पूर्ववदिति । (समाधि-
भेदाः ' समाधि ' शब्दे बह्व्यये)

पंचेव य कामगुणे, पंचेव य अग्रहेव महादोसे ।

परिवर्जतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १० ॥

पञ्चैव भोगेश्चक्षुष्यरसगन्धस्पर्शभेदात्पञ्चसंख्या एव, चश-
ब्दाऽप्यन्तराजिधानसमुच्चयायाः के इत्याह-काम्यते रागाऽऽतुरः
प्राणिमरजिकाङ्गुष्ठान् इति कामा अभिलषणीयपदार्थाः, त
एवाऽऽप्तसंयमनैकहेतुत्वाद् गुणाः सुखतत्त्वतः, आत्मगुणोपधात-
कारणत्वाद्वा गुणाः कामगुणाः । अथवा-कामस्य मद्रवस्थ्या
निलायामाश्रय वा संपादका गुणा धर्माः पुद्गलानां काम-
गुणाः, ते चानर्थहेतवः । (पा०) (नेषामनघहेतुत्वं ' काम-
गुण ' शब्दे तृतीयभागे ४३४ पृष्ठे दृशितम्) तान् कामगुणान्
परिवर्जयन्निति यागः । तथा-पञ्चैव प्राणान्तिपातमृषावाद्दत्ता-
ऽऽप्तसंयमपरिमहभेदात्पञ्चसंख्या एव, के इत्या-
ह-आस्तैत्यादौ के कर्म यैस्ते आश्रया आश्रया इत्ययस्तात्,
किंवाधर्मान्त्याह-महान्तश्च ते दोषाश्च महादोषाः, दारुणदुःख-
हेतुत्वात्प्रकृष्टपुण्यानि तान् । शेषं पूर्ववदिति ।

तथा-

पंचिदियसंवरणं, तदेव पंचविहमेव सज्जायं ।

उवसंपन्नो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ११ ॥

तत्र इन्द्रादिन्द्रो जीवः सर्वविषयोपलब्धिभोगप्रकृणपर-
मैश्वर्ययोगान्तरस्य द्विज्जिमाति इन्द्रियं श्रोत्राऽऽदि । तच्च द्विविध-
म-इन्द्रियेन्द्रियम्, भावो-इन्द्रियं च । (पा०) (इन्द्रियस्य सत्तो-
ऽव्यधिकारः, तज्ज्वाद्य ' इन्द्रिय ' शब्दे द्वितीयभागे ५४८ पृष्ठे
मत्तः) पञ्च च तानिन्द्रियानि, तेषां संवरणं इष्टानिष्टविषये
युगपद्वयायां प्रवर्तमानानां निमग्नं पञ्चैन्द्रियसंवरणं तदु-
पसंपन्नः । (तदेव तत्) तथैव तेनैव प्रकारं पञ्चविधमेव
वाचनाप्रकृष्टतापरिवर्तनाऽनुपेक्षाधर्मकथामेदात्पञ्चप्रकारम-
पि, तत्र वक्ति शिष्यस्ते प्रति गुरोः प्रयोजकज्ञायां वाचना,
पाठनमित्यर्थः । गुरोतवाचनेनापि संशयाऽऽप्युपचौ पुनः प्रष्ट-
व्यमिति त्र्यांशतस्तस्य सूत्राऽऽदि शङ्कित्वाऽऽदौ प्रश्नः प्रकटयति । प्र-
कटनाविरोधाधिनस्य मा श्रुतिस्वरणमिति परित्यक्तेना, सूत्रस्य
गुणानमित्यर्थः । सुवचदर्थेऽपि सम्भति विस्मरणमनः सोऽपि
परिमावर्तनीय इत्यनुपेक्षणमुपेक्षा, चिन्तनिकरत्यर्थः । एवम-
वयस्यभूतेन धर्मकथा विवेचनं धर्मस्य भूतकृपस्य कथा व्या-
ख्या धर्मकथति । एवं पञ्चविधं किंमप्याह- (उपसंपन्नो गुत्तो)
शान्तमामर्षाद्व्याप्ययनेन अत्रत्याधिकमनुसरणं स्वाध्याय-
स्तमुपसंपन्न इत्यादि पूर्ववदिति ।

तथा-

छज्जीवनिकायवहं, छपि य भासाउ अण्यसत्थाउ ।

परिवर्जतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १२ ॥

वज्जीवनिकायानां पुच्छीकायाऽऽकाशयनेजःकाशयापुच्छीकायवहनरूप-
निकायव्रसकायजङ्गणपङ्क्तिप्राणमणानां यथा विनाशः परुज्जी-
वनिकायवधत्तं, तथा पञ्चपि च अल्लोकाऽऽविभेदात् पदसङ्ख्याः
आपि च । काः ? इत्याह-माध्यामे माध्यामे इति भाषाः, वचनामी-
त्यर्थः ताः किंविशिष्टा इत्याह-अप्रशस्तो माध्यामेकमध्यामेहेतुत्वा-
दसुन्दराः । (पा०) [नाभाभेदाः ' भासा ' शब्दे] शेषं प्राग्बदिति ।

तथा-

अविहमम्विततरपं, वज्जं पि य अविहं ततोक्कमं ।

उवसंपन्नो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १३ ॥

वज्जिञ्च प्रायश्चित्तविनयवैद्यावृत्त्यस्वाध्यायध्यानोत्सर्गजतापद-
प्रकारम् । (आश्रितरथं ति) लोकात्मजान्तरलक्ष्यत्वात्सन्त्रातयो-
श्च परमायितोऽज्ञानैवमयान्तरात्मज्ञानाद्यन्तरलक्ष्याणांऽऽप्यन्तर,
तदेवाऽऽप्यन्तरक, तप-कर्मति यागः । (पा०) (वज्जं पि य अ-
विहं ततो कम्ममिति) बाह्यमित्यासेवमानस्य लोकात्मकैरपि
तपस्त्वया ज्ञायमानत्वात्प्रायो बहिः शरीरतापकत्वाद्वा तन्ना-
मपि चातिसमुच्चय, पङ्क्तिधमनशनाऽधर्मोद्धारकावृत्तिरूपपर-
सपरित्यागकायक्लेशप्रतिसेहीनतामेदात्पदप्रकारम् । किं तदि-
त्याह-तपात्तु नूनोति शरीरकर्मोपाति तपस्त्वस्य कम्मं क्रिया
तपःकम्मं, तपाऽनुष्ठानमित्यर्थः । तत्रानशनमभोजनमाहारस्याग
इत्यर्थः । (पा०) तपःकर्मविषये ' ततोक्कमं ' शब्दः चतुर्थेनामे
३२१ पृष्ठान्तगतो कट्टयः । " उवसंपन्नो " इत्यादि पूर्ववदिति ।

तथा-

सत्त भयट्ठाणां, सत्तविहं चेव नाणविवमं ।

परिवर्जतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १४ ॥

सत्तहलोकाऽऽदिभ्येन्द्रास्तससंस्थानि, जवं मोहनीयप्रकृति-
समुत्पन्न आत्मपरिणामः तस्य स्थानायाध्रया भयस्थानानि ।
(पा०) (भयस्थानमेवद्वयव्यतां ' भयट्ठा ' शब्दे बह्व्यये)
तथा-सत्तविधमेव सत्तप्रकारमेव (नाणविवमं ति) पूर्वापर-
निपातनाद्विमङ्गलान्, तत्र विकटो विनयो वा, अप्यथावस्तु-
विकटयो यस्मिन्मांज्जमङ्गं, तच्च तज्ज्वात्तं च साकारवर्णादि वि-
भङ्गलान्, मिश्रयासहितान्यवित्यर्थः । (पा०) (विमङ्गलान-
वकथना ' विमंमाणण ' शब्दे) (परिवर्जतो ति) विमङ्गला-
नांपञ्चवार्धप्रकरणो परिहरतिर्यर्थः । " गुत्तो " इत्यादि पृ-
र्ववदिति ।

तथा-

पिंडेसण पाणेसण, उग्गह सत्तिकया महज्जयसा ।

उवसंपन्नो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १५ ॥

पिण्डः समथमापया जन्तु, तत्स्थपणा ग्रहणप्रकारः पिण्डेयणाः
(पा०) (पिण्डेयणवित्तरः ' पिण्डेयणा ' शब्दाद्वचनभ-
व्यः) पानिकाया अयेता एव, नवरं चतुर्थ्यां नानावत्, तत्र ग्रा-
यामलौचीरकाऽऽदि निलेपं विज्ञेयमिति । (पानिकायविषयः ' पा-
णेयसा ' शब्दाद्वचनस्थः) (उग्गह ति) सूचकात्वात्पञ्चमद्वयप्रति-
मा-अवगृह्यत इत्यवग्रहो वसतिः तत्प्रतिमा अजिग्रहा अवग्र-
हप्रतिमाः । (पा०) (सत्तिकय ति) सत्त सत्तिकका अवगृहशक्त-
यैकनरत्नैकका अध्ययनविशेषा आचाराङ्गस्य द्वितीयभूतस्क-
न्धे द्वितीयचतुष्टयाः, ते च समुद्रायतः सत्तानि कृत्वा सत्तिकका
अजिघीयन्ते, तेषामेकोऽपि सत्तिकक इति व्यपवादयने, तथैव
नामवान् । (पा०) [सत्तिककानां वक्तव्यता ' सत्तिककय ' शब्दे
वक्तव्यं] [महज्जयसि ति] सूत्रकृताङ्गस्य द्वितीयभूतस्कन्धे
महान्ति प्रथमभूतस्कन्धाद्ययनेभ्यः सकाशाद् ग्रन्थता बृहत्त्य-
धयनानि (पा०) [अत्र विस्तरः ' सूयगट ' शब्दे]
" उवसंपन्नो गुत्तो " इत्यादि सूत्रं तु प्रमादिति ।

अद्द मयट्ठाणां, अद्द य कम्माई तेमि वंथे च ।

परिवर्जतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १६ ॥

अष्टौ जातिकुलचलकपतपथ्यव्यञ्जनसामनेदादृष्टसंस्थानि म-
द्वक्षानानि मद्भेदाः, तत्र मातृको विप्राऽऽदिका वा ज्ञानिः,
पितृकुमुपाऽऽदिक वा कुलं, शाकभैवं, शरीरसौन्दर्यरूपम् । अ-
नशनाऽऽदि तपः, सख्यदः प्रयुज्यम् ऐश्वर्यं, बहुशास्त्रज्ञा बु-
तम्, भविष्यतिवस्तुप्रतिज्ञां । अत्र च द्वापः—“ जात्यादि-
मदोन्मत्तः, पिशाचवज्ज्वलति दुःखितश्चेह । जात्यादिहीनतो पर-
मत्र च निःसंशयं ज्ञानं ॥१॥ ” इति । अष्टौ च ज्ञानाऽऽवरणद-
र्शनाऽऽवरणवेदनीयमादनीयाऽऽयुष्कनामगोचान्तरायसूक्ष्मप्रकृति-
भेदादृष्टसंस्थानि कर्माणि । [तमि वंघं च लि] तेषामष्टव-
धकर्मणां बन्धोऽभिनवप्रवृत्तं तं च, तद्वर्जनं च तत्कृतुपरिहारतः
समवस्येयं, परिवर्जयन्त्यादि पूर्ववदाति । [मद्स्थानवित्तरः
‘ मयघाण ’ शब्दे वक्ष्यते]

तथा—

अष्टय पवयणमाया, दिष्टा अष्टविहनिष्टिरेष्टि ।

उत्संपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १७ ॥

अष्टौ चैषां समित्यादिभेदादृष्टसंस्था एव, का इत्याह—प्रवच-
नस्य द्वादशाङ्गस्य मातर इव तत्प्रसूतिहेतुत्वात्मातरं जनयः
प्रवचनमातरः । [पा०] [‘ पवयणमाया ’ शब्दे विस्तरः]
दृष्टा उपसंध्याः, कैरित्याह—अष्टविधा अष्टप्रकारा निष्ठितानि कृप
गता धर्माः प्रकमान् ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदृष्टपदार्था येषां ते तथा
तैरष्टविधानिष्ठितार्थजैरेतरेषां—“ उत्संपन्नो जुत्ता ” इत्यादि
पूर्ववदाति ।

नव पावनियाणाहं, संसारण्या य नवविष्टा जीवा ।

परिवर्जजतो गुत्ता, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १८ ॥

तथा—(तत्र) नवसंस्थानि, पापानि पापनिवर्णनानि निहानानि
जोगाऽऽदिप्राधान्यमालक्षणानि पापनिदानानि, नानि परिवर्जये-
जिति योगः । [पा०] तथा—संसारानि कर्मवशावर्तिनः प्राणिनः
परिप्लव्यन्ति यस्मिन्नि ति संसारः, तत्र निष्ठितानि संसारस्या-
द्यः समुच्छेदः, नवविधाः पृथग्व्यतेजांवायुजनस्पतिविज्रिचतुः-
पञ्चैन्द्रियभेदाश्चरसंस्थाः, के इत्याह—जीवाः प्राणिनः, नात्र
परिवर्जयन्त्यादि पूर्ववदाति । [पा०] शेषे पूर्ववदाति ।

नववर्गभेदरगुत्तो, दुनवविहं वंभेवरपरिमुद्धं ।

उत्संपन्नो जुत्ता, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १९ ॥

[नववर्गभेदर] सूचकवाच्यप्रत्ययधर्मिभूतप्रत्यय-
धर्म्यं भिन्नजनस्य गुप्तं यं रूपाप्रकारः प्रत्ययगुप्तं, नव च
ता प्रत्ययधर्म्यगुप्तार्थाभिप्रेतः सुमंभूतस्सांति (पा०) [नव-
प्रत्ययधर्म्यगुप्तिवचरणम् ‘ वंभेवरगुत्त ’ शब्दे वक्ष्यते] तथा—
[दुनवविहं वंभेवरपरिमुद्धं ति] चित्तविषयमष्टादशप्रका-
रमित्येषां, प्रत्ययं भिन्नजनविहं, पारगुद्धं निर्दोषं, तत्त्वा-
दिकवैकर्म्यं भिन्नजनस्य मन्वाधिकायाः करणकारणानुमतवज्जना-
त्वाद्यते । पा० ।

तथा—

उवपायं च दसविहं, अस्सवरं तह य सक्किलोसं च ।

परिवर्जजतो गुत्ता, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २० ॥

उपहनमनुपघातस्तं च दशविषयमुद्गमोपघाताऽऽदिभेदाद्दश,
प्रकारं वक्ष्येद [पा०] [उपघातस्य भेदाः ‘ वयघाव ’ श-

ब्दे द्वितीयजगो ८८० पृष्ठे दृशिताः] [अस्सवरं तह य लि] सं-
वरणं संवरः, न संवरोऽसंवरः, तम् । [पा०] [सक्किलोसं च
लि] संकुशोऽसमाधिः, तं च दशावधं, पारिवर्जयन्त्यादि
पूर्ववत् । पा० । [अस्माधिभेदाः ‘ अस्माधि ’ शब्दे प्रथ-
मभागे ८८३ पृष्ठे गताः]

तथा—

सवसमाहिट्टाणा, दस चेव दसाउ समसधम्मं च ।

उत्संपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २१ ॥

सन्तः प्राणिनः पदार्थो मुनयो वा, तेषां हिंसं सत्यं, त-
द्दशविधम् । (पा०) [सत्यस्य बहवो भेदाः, ते च ‘ सव ’
शब्दे दशोपपद्यते] (समाहिट्टाण लि) समाधिः रागाऽऽदिर-
हितचित्तसम्यग्स्थानावध्याः समाधिस्थानानि, तत्प्रापि दश ।
(पा०) (समाधिस्थानभेदाः ‘ समाहिट्टाण ’ शब्दे दशोपपद्यते)
कचित्तु—“ चित्तसमाहिट्टाण लि ” पाठः, तत्राप्यवयवार्थो,
नवर सत्यदृशकं न व्याख्येयमिति । [द्म च व दसाओ लि]
दशैव दशसंस्था एव दशविकाराभिधायकत्वाद्दश इति व-
दुच्यन्तान् ख्याल्लक्ष शास्त्रस्यास्मिन्धानमिति । (पा०) [नाह
दशाः ‘ दसा ’ शब्दे चतुर्थभागे २४८८ पृष्ठे दृशिताः] (सम-
णधम्मं च लि) आर्यसत्तांति अमणाः साधवाः, तेषां धर्मः
ज्ञान्यादिसङ्गणः अमणधम्मस्त्वं च दशविधम्, उपसंभव इ-
त्यादि पूर्ववत् । [पा०] शेषे प्राग्वादिनि ।

(२५) अथाऽऽशाननावर्जनेतो महाप्रनलक्षणमाह—

आसापणं च मव्वं, तिगुणं एकारसं विवज्जेतो ।

उत्संपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २२ ॥

आय ज्ञानाऽऽदिकामं शानयथाज्ञातना, अष्टदशवर्गहेतु-
यैः । तां विवज्जेयान्नातं योगः । किंविशष्टाम् (सार्थं) समर्यां
सामान्येन, अथवा—(तिगुणं एकारसं ति) वशवदस्येदस्य-
व्याख्ययो गुणा गुणकारका यस्य स त्रिगुणस्तेनकादशो वैका-
दशाङ्कः, त्रयोविंशत्यस्यमाऽऽशानना इत्यर्थः । एकादशानां त्रि-
गुणानां त्रयोविंशत्यसंख्यापवसेरिति भावना । अथवा—वच-
नद्वयस्यात्र प्रकाश्याशाननाशब्दस्यैव व्याख्या त्रिगुणा एकादश
वाऽऽशाननाः कमेताऽऽपणा विवज्जेयं पारहरन्, तयोप-
संभवः प्रतिपक्षोऽनाशाननामित्यस्य सामर्थ्याद्भवत्येते । तथा—युक्तः
अमणगुणैः रक्खामि परिपालयामि महाजनानि पञ्चैवि (पा०)
[आशाननाया वदना भेदाः ‘ आसापणा ’ शब्दे द्वितीयभागे
४७५ पृष्ठे दृशिताः] एवमेकवर्गमायाऽऽशाननाज्ञाकारव-
र्जनद्वारेण कृता महाजनोपसाधना ।

साप्रनमनुकस्यानानिदेशनर्यां कमेताह—

एवं तिदंडविज्जेतो, तिगणमुद्धो तिसल्लनीसद्धो ।

तिविहेण पट्टिकेतो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २३ ॥

एवं प्रागुक्तस्यऽऽदिविधानवतिद्विद्वान्निवर्तनो, इष्यते चात्रि-
द्वैधार्थपदारतो निःसारोक्रियते पर्याभारमिति दृष्टास्त्यस्य ते
द्वैधयुक्तप्रज्ञावाक्यभेदाः त्रिसंस्थाः दृष्टास्तत्तज्ज्यो विवर्तना-
निवृत्तस्त्रिगुणविरतः । उदाहरणानि चात्र मनोदण्डं कोदण्डाऽऽ-
यो—“ सो किर एतया महावाप वाच्येते उद्धाणु अहोसितो
चित्तोति विट्ठह । साहुणो य अहो खेतो सुहृणो गणवगो
ति वेदंति, न य किंच पट्टिकेणो देह, जिण मल्लुव दे-
वमारक्तो । साद्वं पुच्छिओ—किमेविरं कादयेति ? सा भणइ-

संपयं खरतरो मारुओ वायह, जइ ते मम पुत्ता इयाणि वल्ल-
राणि क्खेत्ताणीत्यर्थः । पल्लोविका तयो तस्मिं वासारस्ते सर-
साए भूमीए सुवह्णं सालिस्संपया होज्जा, एयं मण चित्तिंयं ।
तस्यो पारिपेहिं वापिओ डिओ । एयमाइ जमसुहं मण्णं
चित्ते सो मणदंडो । ” (पा०) (वाग्दण्डः ‘ वहदंड ’ शब्दे
वक्ष्यते) । (कायदण्डः ‘ कायदंड ’ शब्दे हित्तिपरमाणं ४६२ पृष्ठ
गतः) तथा- (तियरणसुओं ति) श्रीणि च तानि करणानि
च मन-प्रभृतीनि त्रिकरणाणि, तैः शुद्धा निर्दोषत्रिकरणाणि
वा शुद्धानि सर्वदोषरहितानि यस्य स त्रिकरणशुद्धः ।
आह-त्रिदण्डविरतत्रिकरणशुद्ध एव भवत्यतः किं तद्व-
हेण ? । सत्यम् । सावधर्यागनिवृत्तस्तिदण्डविरत उच्य-
ते, त्रिदण्डयोगप्रवृत्तस्तु त्रिकरणशुद्धः । अथवा-करणरूप-
सावधर्यागविग्नो दण्डत्रयविरत उच्यते, करणकारणानु-
मतिरूपसावधर्यागविरतस्तु त्रिकरणशुद्ध इति न दोषः,
अन्या वाऽन्यो वैदुष्यविशेषो भावनीयः, यतो गम्भीर-
मिदमार्यमिति । (पा०) (‘ तिसल्लनीसल्ल ’ पदव्याख्या
‘ तिसल्लनीसल्ल ’ शब्दे चतुर्थभागे २३३१ पृष्ठ गता) (त्रिवि-
हेण पडिक्कंतां ति) त्रिविधेन त्रिप्रकारेण, करणेनेति गम्य-
ते । त्रिप्रकारतः सर्वातिचार्यप्रतिनिवृत्ता, रत्तामि महावता-
नि पडिक्कंति ।

अथ महाव्रतोधारणं निगमयसाह-

इवेयं महत्त्वयउधारणं धिरत्तं मल्लदूरणं पिहवलयं ववमा-
ओ माहाण्णो पावनिवारणं निकायणा भावविसोही पडा-
गाहरणं तिउत्तुया राहमा गुणाणां संवरजोणां पसत्थउभा-
गोवउत्तया जुत्तया य नाणे परमटो उत्तमटो एस तियंफरे-
हिं रगारादोममहणेहिं देसिओ पवयणस्स सारो छजीवनि-
कायमंजमं उवएमियं तल्लोक्कसकयं ठाणं अण्णुवगया ॥

इत्यतद्वन्तराक्तं महाव्रतोधारणं व्रतोक्तीर्ननं, कर्तामिति श-
यः । अत्र च कौ गुण इत्याह- (धिग्गममिदं) अथवा-तत्
कथंभूतमित्याह- (धिरत्तं ति) महाव्रतेष्वेव धर्मे वा स्थेयंहेनु-
त्यात् स्थिरत्वं निश्चलत्वं, भवति वाऽऽसन्नसमाधिः सत्त्ववि-
शेषस्य तत्करणध्वजाऽऽदिभ्यः संवेगानि शयानमहाव्रतेषु
धर्मे वा निष्कम्पनेति । शल्यानां मायाशल्याऽऽदीनामुत्तुङ्ग-
कारणत्वाच्छ्रयोद्धरणमिदमिति । तथा-धृतंशिवत्तन्माधे-
र्वलमवप्रमो धुतिनयलं, तत्कारणव्यामहाव्रतोधारणमपि धु-
तिनयलं, स्वाधिककप्रत्ययोगादानात् धृतिबलकम् । धीवलं वा
धुतिनयलं वा द्धानीनि धुतिनयलदं धीवलदं वेत्युच्यते, जाय-
तं चासकृत्तासितमनं धृतिबलमिति । एवमन्यत्रापि भाव-
ना कार्या । तद्यथा-व्यवसायो दुक्करकरणाध्यवसायः, तथा-
(साहण्डो ति) साध्यतेऽनेन साध्यमिति साधनं साधकत-
मकरणं, तल्लस्योऽर्थः पदार्थः साधनार्थः, मोक्षाऽऽख्यपर-
मपुरुषार्थेनियुथाय इत्यर्थः, तथा- (पावनिवारणं ति) पा-
पस्याऽशुभकर्मणां निवारणं निषेधकं पापनिवारणम् । तथा-
(निकायणि ति) निकाचनेन निकाचनं, स्वव्रतप्रतिपालि-
दृढतरनिबन्ध इत्यर्थः । शुभकर्मणां वा निकाचनहेतुत्वान्नि-
काचनेनमुच्यते, न च सगगसंयमिनायममर्थो न घटत इति ।
तथा- (भावविसोहि ति) भावस्याऽऽत्मपरिणामस्य अलमिव
वक्षस्य विशिष्टिकारणत्वाद्भावविशेषोऽभिर्भावनिर्मलत्वहेनु-

रित्यर्थः । तथा- (पडागाहरणं ति) पताकायाश्चास्त्रिऽऽप-
नवैजयन्त्या हरणं प्रहणं पताकाहरणमिदम्, लोके हि मल्ल-
शुद्धाऽऽदिषु वक्त्रमाभरणं द्रव्यं वा ध्वजात्रे भव्यते, तत्र यो
येन युद्धाऽऽदिना गुणेन प्रकयवान् स रङ्गमध्ये पुरतो
भूया शुद्धानीति पताकां हरतीत्युच्यते । एवमत्रापि पाप्म-
काऽऽदिषु महाव्रतोधारणतः समुपजानचारित्रियशुद्धि-
कर्मैः साधुः प्रवचनोक्तयाश्चास्त्रिऽऽपनवापताकाया
हरणं करोतीति । तथा- (तिउत्तुया राहं ति) निज्जहना निष्काशना
कर्मशुश्रूषामात्मनगराश्रित्यसंन्यसं । तथा- राधना अखरणीन-
खादना । केवामित्याह- गुणानां मुक्तिप्रसाधकजीवव्यापाराणां
म, तथा- (संवरजोणां ति) नूतनकमाऽऽगमानिरोधहेतुः संवरस्त-
द्वयो योगो व्यापारः संवरयोगः । अथवा- संवरं पञ्चाऽऽश्रव-
निरोधलक्षणं योगः संवरः संवरयोग इति । तथा- (ए-
सत्थज्जाणोपजुत्तयं ति) प्रशस्तध्यानेन धर्मशुश्रूषलक्षणमुभाप-
वसानेनोपयुक्तता संपन्ना, प्रशस्तध्यानेन योगयुक्तता प्रशस्त-
ध्यानोपयुक्तता, महाप्रतोधारणं कुर्वते श्रुतवता वा नियमाद-
न्यतरश्रुतध्यानसंज्ञाविति । तथा- (जुत्तया य नाणे ति) यु-
क्तता च समन्वितता च, चित्तक्रियव्यवसायज्ञानेन तत्त्वावगमेन
सद्भाषनेनैवत्यर्थः । महाव्रतप्रतिपत्तेः सत्यशानफलत्वादि-
नि भावः । न्यूनीतु- “ जुत्तया य ति ” पाठो व्याख्यातः । तत्र
युक्तता चाष्टादशशौलाङ्गनद्वैरिति छट्ठवम् । तथा- (परमटो
ति) परमार्थः सद्भूतार्थः, अष्टात्रिंशमपदार्थ इत्यर्थ इति, क-
श्चिद्विद्वद्ध्यः परमार्थोऽपि परमाणुप्रतिपत्तेः सत्यशानफलत्वादि-
नि भावः । उक्तमध्यात्मवैयर्थ्योक्तार्थः, प्रहृष्टपदार्थः, मोक्षफलप्रसाध-
कत्वेन महाव्रतानां सर्ववस्तुप्रधानत्वादिति भावः । तथा- [ए-
सत्ति] ब्रह्मव्यवसायत्तन्महाव्रतोधारणं प्रवचनस्य सारो
देशित इति संन्यसः । अथवा-य एवत्यनेन सार इत्यनेनच त्रि-
ङ्गु गृहीतमिति । कौरव्याह-तीर्थकैः प्रवचनशुभैः । किंचि-
रित्याह-रतिश्चास्त्रिभूमौहनीयकर्मोदयव्यवस्थाविधाऽऽनन्दक-
पक्षित्तविकारः, रागक्ष ममकारो, द्वेषहाहाङ्कारो, रतिरागद्वेष-
वास्ता-मध्वमति व्यपनयनीनि रतिरागद्वेषमयनाः । तैः किमि-
त्याह-देशितः केवलाऽऽलोकनोपलभ्य भवेद्यत्र प्रवेदितः प्र-
वचनस्य द्वादशाङ्गैरूप्य सारो निष्पन्नः महाव्रतानि तीर्थ-
कैः प्रवचनार्थस्य सारभूतानि कथितानिर्त्यतो मुमुक्षुणा
तेषु मदानादरो विधेय इति भावः । ते च भगवन्तस्तीर्थ-
कराः पञ्चजीवनिकायलंजमं पदसङ्कलनपृथिव्यादिस्त्वसस्-
हरसासुपलक्षत्वाच्चामुपावादाऽऽदिपरिहारं कोपदिष्य भव्य-
भ्यः कथयित्वा उपलक्षत्वात्सर्व्यं कृत्वा च त्रैलोक्यसन्तु-
लोकत्रययुजितं स्थानं प्रदेशं सिद्धिदत्तमित्यर्थः । अश्रुपगनाः
संप्राप्ता इत्यनेनापि महाव्रतानामन्यन्तेऽपदिष्यतां सूचयन्तीति ।

अथ महाव्रतोक्तीर्ननपरिस्समाप्ता मल्लत्थं प्रत्यस्तनोप-

कारिवाहं विशेषतो महावीरस्य सुत्तिमाह-

नमोऽनु ते सिद्धं बुद्धं मुच नीरय निस्संगा माणुसण
गुणरयणसागर मऽण्णं मऽप्येयं अमरीरं । नमोऽनु ते
महदं महावीरं वदमाणं सामिस्स नमोऽनु ते अरहंओ
भगवओ तिकहुं ।

नमो नमस्कारोऽस्तु भवतु, कस्मै ते तुभ्यं, हे वर्धमानस्वा-
मिन्निति प्रथमः । किंचिशिष्टं, सिद्धं कृतार्थं बुद्धं केवल-
ज्ञानेनावगतसमस्तवस्तुतय, मुक्तं पूर्ववत्तदकर्मवर्धनस्य-

फत्,वीरजः यध्यमानकर्मैरहितः, अथवा-नीरयः । निर्गतीन्तु-
कय, निःसङ्गः । पुत्रकलशमित्रचयनायहिरण्ययुक्ताऽऽदि-
सकलसंस्कथधिकलः । (मानमूर्खः) । सर्वगवोहलः । गुण-
रत्नसागरः । इति व्यक्तम् । तथा-अनन्तज्ञानाऽऽमकवादन-
नस्तस्याऽऽमत्रणम् अनन्तः । मकारः प्राकृतशैलीप्रभवः ।
अग्रमेयः । प्राकृतज्ञानापरिच्छेद्य, अग्रशीर्षः । जीवस्वरूपस्य लु-
भाऽऽदिपुत्रकलशकयवादिनि । तथा-नमो नमस्कारोऽस्तु
भवतु, कर्मैः ? , ते तुभ्यम् , किंविशिष्ट्याह-महति गर्ग्य-
सि, प्रकृमात् मोक्षं, कृतमते । इति गम्यते । पुनरपि किंवि-
शिष्ट्याह-विशेषेणरयति मोक्षं प्रति शब्दछति गमयति वा
प्रणिनः प्रेरयति वा कर्मणि निराकरोति, वीर्ययति वा रा
गाऽऽदिशब्दं प्रति पराक्रमत इति वीरः, निरुक्तिनता वा
वीरः । यदाह-“ विदारयति यकर्म, तपसा च विराजते ।
तपोवीर्येण युक्तश्च, तस्माद्वीर इति स्मृतः ॥ १ ॥ ” इतर-
वापेक्षया महाश्यामी वीरश्चेति महावीर्यमस्त्व्याऽऽमत्रणं
हे महावीरः । पुनरपि किंविशिष्टः ? , वर्धमान स्वकुलसमृद्धि-
हेतुतया पितृभ्यां कृतवर्धमानाभिधानः । कुतस्ते नमस्कार-
ोऽस्त्वित्याह- (सामिस्स सि) विभक्तिव्यव्यादिनिरु-
त्वेति प्रत्येकमभिमन्त्रयाच्च स्वामीति कृत्वा प्रमुक्तिहेतोः,
तथा नमो नमस्कारोऽस्तु ते इति । कुत इत्याह- (अग्रहञ्च
सि) उग्रहृदयमशोकऽऽपदमहाप्रातिहायोऽऽदिरूपां पुत्राम-
हन्तीत्यहन्, स इति कृत्वा नमोऽस्तु ते । कुत इत्याह- (भग-
वतो सि) भगवानिति कृत्वा भगवानिति हेतोः । तत्र भगः
समग्रभूतयोऽदिलक्षणः । उक्तं च-“ भगव्यस्य समग्रभूत-
यशसः श्रियः । धर्मस्याथ प्रयत्नस्य, पाण्डां भग इतीहना
॥ १ ॥ ” स विद्यते यस्येति भगवानिति । अथवा-“ महद्मह-
ति ” कदिवशादीनमहाह, स चासौ वीरश्चेति महावीर्यः, स
चासौ बद्धेतिमहोति महावीर्यप्रधानः, स चासौ स्वामी,
तस्मै । तथा-नमोऽस्तु तेऽहंते, तथा-नमोऽस्तु ते भगवते
इति कृत्वा इतिहेतोः यतस्त्वमुक्तविशेषणोऽस्तस्ते नमोऽस्त्व-
नि भावः । अथवा-कथं नमोऽस्त्वित्याह- (निकटं तु)
त्रिःकृतः त्रीन् चारुनिनि, प्रतिवाक्यं च नमस्त्वयाऽभिधानं
स्तुतिप्रस्तावाद्दुष्टमिति । यथा-महाजनाचार्यान् कर्मक्षयाय
तथा धुनोत्कीर्तनमपि कर्मविलयायेति ।

महाप्रतोत्कीर्तने निगमयन् धुनोत्कीर्तने कर्तुंकाम इदमाह-
एसा खलु महव्यवउच्चारणा कया इच्छामो मुयक्तिमं
काउ ।

एषाऽनन्तरोक्षा, खलुर्वीर्यालङ्कारमात्रे, महावतोच्चारणा
महाप्रतलेशध्वना, कृतोक्तव्यायेन विहिता, साम्यतम्
इच्छामोऽस्मिलपायः, धृतकीर्तनामागमप्रत्याभिधानसंश-
धनां, कर्तुं विधातुमिति । (पा०) (तच्च धृतम् ' सुव '
शब्दं वक्ष्यते)

तत्र नावदस्यकृत्यत्वादाययकयुतसमुत्कीर्तनाय तदुप-
देशकनमस्कारपूर्वकं सूत्रमाह-

नमो तेसि खमासमणान् जेहि इमं वाडयं छविहमाय-
स्सयं भगवन्ते ।

नमो नमस्कारोऽस्त्विति गम्यते, केभ्यः ? , इत्याह-तेभ्यः क्ष-
माश्रयणेभ्यः क्षमाऽदितुगुणप्रधानमहातपस्विभ्यः स्वगुणैश्च

स्तीर्थैश्चगुणधराऽऽदिभ्यो वेति भावः । यैरित् वक्ष्यमाणं वा-
च्यतम् . अस्मभ्यं प्रदत्तं, अथवा-वाच्यतं परिग्रापितं, सूत्रा-
धेतया विगृह्यतमित्यर्थः । पदविधेः पदप्रकारमवश्यकरण-
दावश्यकं, गुणानां वाऽभिधानिना वक्ष्यमात्मानं करोती-
त्यावश्यकं, किंविशिष्टम् ?, भगवन्तं सानिशयामिधसमुद्धा-
दिगुणयुक्तम् ।

पङ्क्तिध्वमेवोपदर्शयद्वाह-

तं जहा-सामादयं, चउसीसत्थञ्चो, तंदयं, पडिकमणं, का-
उस्समो, पञ्चखाणं; सव्वेहि पि एयांमि ङ्विहे आवस्स-
ए भगवन्ते ससुत्ते सअत्ये सगवे सनिज्जुत्तिपे ससंगहाणि-
ए जे गुणा वा भावा वा अरहन्तेहि भगवन्तेहि पञ्चत्ता
वा परुविया वा ते भावे सद्दामो, पत्तिायामो, रोएमो, फा-
सेमो, पालमो, अणुपालेमो ।

तद्यथा-युदाहरणं पदश्रवणार्थः, सामायिकं सावधयेगविरति-
प्रधानोऽध्ययनविशेषः १, अनुविशतिस्तत्र श्रुतपाऽद्विजिनगु-
णात्कीर्तनाधिकारवानध्ययनविशेषः २, वन्दनं गुणवप्र-
तिपत्तिप्रधानोऽध्ययनविशेष एव ३, प्रतिक्रमणं स्वलिर्तन-
न्दाप्रतिपादकोऽध्ययनविशेष एव ४, कार्यान्वयो धर्मकया-
निचारत्रणशोधकोऽध्ययनविशेष एव ५, प्रत्याख्यानं विर-
तिगुणकारकोऽध्ययनविशेष एव ६, सव्वेस्मिन्नोप समस्तं
ऽध्ययनमिदमनन्तरं पङ्क्तिपे नष्टभेदः आवश्यकं भगिनस्य-
रूपे, भगवति समग्रभूतयोऽद्विजिन, सह सुखेण धर्मकया-
पेण वर्तते इति सव्वन्ते, तस्मिन्महाप्रते तद्व्याख्यानरूपेण
वर्तते इति सार्थं तस्मिन्, सह प्रत्येन सूत्रार्थभिरूपेण
वर्तते इति समग्रन्ते तस्मिन्, सह निर्मुक्तं तस्मिन्, सह सुखेण व्या-
तिर्मुक्त्यै बह्वर्थमग्रहणरूपया वर्तते इति सत्वरुद्रहणिकम्,
तस्मिन्, ये केचन गुणा विरतिजनगुणात्कीर्तनाऽद्वयो धर्माः,
वाशब्द उत्तपदार्थापेक्षया समुच्चयः, भावाः तार्थापशमिका-
ऽऽदिपदार्थो जीवाऽद्विपदार्था वा, वाशब्दः पूर्वपदार्थेनया स-
मुच्चय एव, अद्विद्वेदवाऽद्विद्वतलपयोर्हे भगवन्तः समग्रैश्व-
योऽद्विमर्द्धः, किमित्याह-प्रश्नमाः सामान्येर्वाहदा, प्ररुपिता
विशेषेण निर्दिष्टाः । वाशब्दो पूर्ववत् । तान् भावानुपलक्षण-
त्वाद गुणाश्च (सद्दामो सि) श्रद्दामो सि । अन्वयनमेवे-
तन् इति श्रद्धाविपरीकृमैः । (पत्तिायामो सि) प्रतिपद्यामहं
प्रतिक्रमणं, (रोएमो सि) अभिलषा-निर्देकं रोचया-
मः, आभिवताभिमुखतया निवर्त्ययतीकृमैः त्वयर्थः । न च
प्रतिपत्तीनं भिदे, यतः क्वचिद् दृष्ट्यादीं प्रतिसद्भावपदेन
सर्वदा स्मृतिना विभिद्यताऽन्यथैविति । (फासेमो सि) स्मृ-
शामः आभिवताङ्गं लुपामः । पालमो सि ” पादोऽप्यु-
द्वय लवयः, (अणुपालेमो सि) अनुपालयामः दौतः पुन्य-
करणेन । यदि पुनः प्रसिद्ध्यात् “ पालमो सि ” पदमवश्यं
व्याख्येयं, तदा पालयामः दौतः पुन्यकरणेन स्नातः, एतच्च
कतिपयदिनपालनंऽपि स्यादतः-अनुपालयामः पालनादनु-
पश्चादाजन्मापीत्यर्थः पालयामोऽनुपालयामः ।

तथा-

ते भावे महन्तेहि पत्तियेनाहि गंयन्तेहि फासेनाहि पालेनेहि अ-
नुपालेनेहि अतो पक्कम्म ते वाडयं पडियं परिगट्ठिं पुच्छिये

अणुपेहिंयं अणुपालियं तं दुक्कलखायाए कम्मकवयाए मो-
क्खाए बोहिलाभाए संसारुत्तरणाए तिकट्टु उवसंपाज्जिच्चा
यं विहरामि ।

तान् भावान् अहञ्चानैरेवमेवेतिदिनि सामान्येन प्रतीतिं कु-
र्वाते; प्रतिपद्यमानेविशेषात्मिकाकारणं मन्यमाने; तत्र-
याद्विगमलापाऽऽतिरेकं आत्मन्यामनुभूतया कीचविययी-
कुर्वन्तिविशेषः । स्पृशद्विगमनवनाद्विगं लुपद्विः; पालयद्वि-
रेति पदमत्रापि न विद्या; तद्विहीकारं च पूर्ववदर्थविशेषो वा-
च्यः । अनुपालयद्विः पौनःपुन्यकरणेन रत्तयद्विः, अन्तर्मेध्ये
पक्षस्य चन्द्राभिधानार्हमासस्व, यत्किमीप, वाचितम्-अन्ये-
भ्यः प्रदत्तं, पठितं स्वयमधीनं, परिवर्तितं स्वतः गुणितं, पुष्टं
पूर्वार्थितम्, सुखाऽऽदिः शङ्किताऽऽदी प्रच्छन्नं, विहितमित्यर्थः ।
अनुप्रलिनमर्थविस्मरणभयाऽऽदिना चिन्तितम्, अनुपालित-
म् एवमेव प्रकाशितमनुष्ठितं तद् दुःखस्वप्नाय शरीरमान-
मात्मानाच्छेदाय, कम्मस्वप्नाय ज्ञानाऽऽवरणाऽऽद्यप्रवृत्तिना-
शाय, मोक्षाय परमनिःश्रेयसाय, बोधिलाभाय प्रेत्य सङ्गर्मा-
वाप्तये, संसारोत्तराणाय भवप्रसङ्गापरामर्शनाय, अस्माकं
भविष्यतीति गम्यते । इतिहोवा इतिहोतारूपसंपादोक्त-
त्वं, विलसतीति चचनव्यत्ययाद्विहरामो भावस्वरूपाऽऽदिना
साधुविहारंण यत्तमेह इति ।

तथा -

अतो पक्खम्म जं न वाइयं न पडियं न परिउट्ठियं न
पुच्छियं नाणुपेहिंयं नाणुपालियं संते वले संते वीरिणं संते
पुग्गिस्सकारपरकमे तम्म आलोएमो, पटिक्कमामो, निंदामो, ग-
रिहामो, विउट्ठेमो, विमोडेमो, अकरुणाया अण्डुट्ठेमो, अहारीहं
नवोक्कम्म पापच्छिन्नं पडिवज्जामो, तम्म मिच्छा मिदुकुटं ।
अत्र नचविशेषितत्वात्प्राणं पूर्ववद्व्याख्येयानि, कस्मिन्
विद्यमानेऽपि वाचनाऽऽदि न कृतान्मत्याह-सर्वा विद्यमाने
वले शरीरं प्राण, तथा सति विद्यमाने वीर्यं जीवप्रभवे
प्राण एव, तथा सति पुरुषकारपरकमे, तत्र पुरुषकारः
पुरुषाभिमानः, स एव निष्पादितफलः पराक्रम इति, (तम्म
आलोएमो नि) विभक्तिव्यत्यासदायिताऽऽदिकमालोच-
यामो मुखे निवेदयाम्, तथा (पटिक्कमो नि) प्रति-
क्रमामः प्रतिक्रमणं कुर्मः, तथा-(निंदामो नि) निन्दा-
मः मन्यमानो जुगुप्सामहे आह च-“ सवरीत्तपच्छतायो
मिं चि ” तथा-(गरहामो नि) गर्हामो शुभ्रममलं जुगु-
प्सामहे । आह च-“ गरहा वि तथा जाहयमेव नवरं परण-
यासण प चि । ” तथा (विउट्ठेमो नि) व्यतिवर्तयामो विना-
दयामो, विकृष्टयामो वा अपाचनऽऽद्यनुकल्पं व्यवच्छेदयाम
इत्यर्थः । (विमोडेमो नि) विशोषयामः प्रकृतदोषपङ्कमलि-
नमात्मानं विमलीकर्म । तथा-अकरुणताया पुनरे कस्मिन्नाम
ह्येवमभ्युत्तिष्ठामोऽभ्युत्पाद्यन्म इति, यथाहमपराधाऽऽ-
द्योक्षणा यथाञ्जितं तपःकर्म निर्विघ्नताकाऽऽदिकं, पापच्छे-
दकत्वापरापच्छिन्नं, प्रायश्चित्तविशोषकत्वाद्वा प्रायश्चित्तं,
प्रतिपद्यामहे अभ्युपगच्छामः, तथा-तस्य यत्र वाचितमि-
त्यादिपराश्रय मित्यादुकृतं स्वदोषप्रतिपत्तिर्गमं पश्चात्ता-
पादुसूचकं मिथ्यादुकृतमिति वाक्यं प्रयच्छाम इति । समु-
त्कीर्तितमावश्यकम् ।

इदानीं तद्वतिरिक्तव्याचरः तदपि त्रिविधं प्रहसम् ।
तद्यथा-कालिकं, चोत्कालिकं च । यदिह दिवसनिशाप्रधमप-
श्चिमपौरुषीद्वय एवास्याध्यायिकाभावं पठयते तत्कालेन नि-
वृत्तं कालिकम्, (तच्च ‘कालियमुय’ शब्दे जि० भा० ४६६ पुष्ट
गतम्) यत्पुनः कालवलापश्चविषाखाध्यायिकवचनं पठयते
तदुत्कालिकम् । तत्र तावदुत्कालिकसमुत्कीर्तनायाऽह-

नमो तेसिं खमाममखाणं जेहिं इमं वाइयं अंगवाहिंरं
उकालियं भगवंतं । तं जहा-दसवेयालियं, कप्पियाकप्पियं,
तुल्लकप्पियुयं, महाकप्पियुयं, ओवाइयं, रायपसेणइयं, जी-
वाभिगमो, पक्खवणा, महापक्खणा, नंदी, अनुओगदाराहं, दे-
विन्दव्यओ, तंदुलवेयालियं, चेदाविज्जकयं, पमायप्पम्यायं, पोरि-
मिंमंडलं, मंडलप्पवेमो, गणियाज्जा, विज्जाचरणुविशिच्छओ,
आणविपत्ती, मरणविपत्ती, आयविमोही, सेलहगासुयं,
वीरायगमुयं, विहारकप्पो, चरणविही, आउरपक्खसाणं,
महापक्खसाणं ।

‘नमो’ नमस्कारोऽस्त्विति गम्यते, तेभ्यः क्षमाप्रसेन्यः,
सुवाधदासुभ्य इत्यर्थः । येहिं दं वयमाणं, वाचितमस्मभ्यं
प्रदत्तमह्याहं प्रवचनपुरुषाहंभ्यो यदिहमेवम्, उत्कालेन
निवृत्तमुत्कालिकं, भगवन् महापक्खवणस्योद्विगुणवन् । त-
द्यथा-(दसवेयालियं नि) विजानापरगल्ललग्गं नि-
वृत्तं वैकालिकं, दशाध्ययनानि च नद्वैकालिकं च मध्य-
पदलोपाद दशवैकालिकम् : (पा०) (दशवैकालिकवचन्यना
‘दसवेयालिय’ शब्दे चतुर्थभाग २४०० पुष्टादाराभ्य द्रष्टव्या)
(कप्पियाकप्पियं नि) कल्याकल्याप्रतिपादकं कल्याकल्याम्
(‘कप्पियाकप्पिय’ शब्दस्य प्रथमविशेषप्रतिपादकत्वं ‘कप्पि-
याकप्पिय’ शब्दे तृतीयभागं २४० पुष्ट द्रष्टव्यम्) तथा-(तुल्ल-
कप्पियुयं महाकप्पियुयं नि) कलयते कलयः स्थितिरकलाऽऽदि-
स्तत्प्रातिपदिकं अन्ते कलयन्तम् । तत्पुनर्हिमदमेकमलपन्नथ-
मलपार्थं च (अस्यैवकालिकश्चतुर्प्रतिपादकत्वम्, ‘तुल्लकप्पि-
य’ शब्दे तृतीयभागं ११६० पुष्ट द्रष्टव्यम्) द्वितीयं महाप्रत्यं,
महायं च । [‘महाकप्पियुय’ शब्देऽस्य विशेषणं वच्यते]
तथा-[ओवाइयं नि] प्राकृतन्यायं वगैरेणं औपचा-
निकम्, उपातनसुपातानां देववाराकन्नम्, मिज्जिममं च,
तमधिकृत्य कृतमध्ययनसौपपातकम् । [अस्य बहुविस्तरः
‘ओवाइय’ शब्दे द्वितीयभागं ६६ पुष्ट गतः] [रायप-
सेणइयं नि] राज्ञः प्रशिक्षनात्तः प्रशान्तिं तान्युपलज्जल-
भूतान्यधिकृत्य प्राज्ञप्रशिक्षनं राजप्रश्रीयमिदमप्युपाहं स्व-
कृताङ्गस्तेति । [विस्तरः ‘रायपसेणइय’ शब्दे वच्यते] तथा-
(जीवाभिगमो नि) जीवानासुपलक्षनत्वाद्जीवानां चाभिगमो
ज्ञानं यत्र स जीवाभिगमो ग्रन्थः । [पा०] (तद्वतविशेषः
‘जीवाभिगम’ शब्दे तु० भागे १४३ पुष्ट गतः) तथा-[पण-
वणु नि] जीवाऽऽदीनां प्रज्ञापनं प्रज्ञापना [सर्वो वक्ष्यता
‘पणवणा’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे वच्यते] वृहन्नरा प्रापना
महाप्रापना [अत्र विशेषः ‘महापणवणा’ शब्दे विलो-
कनीयः] एते च समवायाङ्गस्यापाङ्गे इति । तथा-[नंदि
नि] नन्दनं नन्दी, नन्दन्वयर्थेति वा भव्यप्राणिन इति
नन्दी, पञ्चप्रकारज्ञानस्वरूपप्रतिपादकोऽध्ययनविशेष इति ।
[नन्दनं नन्दी, नन्दन्वरूपं च ‘नंदि’ शब्दे चतुर्थभाग १७३१

पुष्टे प्रतिपादितम् । तथा- [अशुभ्रंगदाराहं नि] 'अनुयोगो व्याख्यानं, तस्य द्वाराण्युपक्रमाऽऽदीनि चत्वारि मुखान्यनुयोगाद्वाराणि तत्स्वरूपप्रतिपादकोऽप्यनविशेषः, अर्धेदोपचारादनुयोगद्वाराणां तु व्युत्पत्तिः । [अनुयोगद्वारावश्यक्यता 'अशुभ्रंगदारा' शब्दे प्रथमभागे ३४८ पुष्टे 'अशुभ्रंग' शब्दे ३४५ पुष्टे च गता । तथा- [देवित्थस्यो णि] देवेन्द्राणां च भवैवेत्तान्नाऽऽतीतानां स्वानं भवनस्थित्यादिव्यवस्थाऽऽदिवर्णनं यथास्वी देवेन्द्रस्तथ इति । [अत्र देवेन्द्रस्तत्प्रत्ययो विलोकनीयः] तथा- [तन्दुलवैयालियं नि] तन्दुलानां वर्षशताऽऽद्युपकुरुपप्रतिदिनतोप्यानां संख्याविचारोपलक्षितो ग्रन्थविशेषः तन्दुलवैचारिकमिति । (अत्र विस्तरः 'तन्दुलवैयालिय' शब्दे चतुर्थभागे २१६८ पुष्टे द्रष्टव्यः) । तथा- [चेदाविज्जकं नि] इह चन्द्रो वज्रपुत्रिकाऽलिगालको वृहन्ति, तथा-आ मर्यादा विषयं इति अर्थः, तत्रैवाऽऽविध्यकं, चन्द्रलक्षणमाविध्यकं चन्द्राऽऽविध्यकम्, राशिवेष इत्यर्थः । तदुपमानमरणऽऽराधनाप्रतिपादको ग्रन्थविशेषश्चन्द्राऽऽविध्यकमिति । (अत्र विशेषविन्यासः 'चेदाविज्जक्य' शब्दस्तृतीयभागस्थः १०६७ पुष्टगतो विलोकनीयः) तथा- [सूरपक्षति ति] ('सूरपक्षति' शब्देऽत्र विशेषः) तथा- (पमायप्यमार्यं नि) प्रमादाप्रमादस्वरूपभेदकलविपाकप्रतिपादकमध्ययनं प्रमादाप्रमादम् । (तत्र प्रमादस्वरूपम् 'पमाय' शब्दे वच्यते) प्रतिपक्षद्वारेणाप्रमादाऽऽदयो वाच्या इति (पा०) (पोरिणमंडलं नि) पुरुषः शङ्कुः शरीरं वा तस्मान्निष्पन्ना पीरुयी इत्यमर भावना-यदा मर्यादा वस्तुनः स्वप्रमाणा पौरुषात्तर्ये तदा पीरुयी, इत्यर्थः पौरुषीयानुसृत्यण्यन्ते दक्षिणावताऽऽदिर्धकं दिनं भवति, तत ऊर्ध्वमङ्गुल्याऽष्टविपर्ययभागो दक्षिणावत्ये, वर्धते उत्तरावत्ये च इत्यन्तीति । एवं पीरुयी मण्डले २ अन्त्या २ प्रतिपाद्यते, तदध्ययनं पीरुयीमण्डलमिति । (अत्र चूर्णिः 'पोरिणमंडल' शब्दे वच्यते) तथा- (मंडलप्यवेस इति) यत्रह चन्द्रमर्यादादक्षिणात्तरपु मण्डलप्रवेशो वर्धयते तदध्ययनं मण्डलप्रवेश इति । (विलोकनीयश्चात्र 'मंडलप्यवेस' शब्दः) तथा- (गणिपिज्ज ति) गुणगणोऽस्यास्तीति गरी। स चाऽऽचार्यस्तस्य विद्या ज्ञानं गणिविद्या । (पा०)- (अस्मिन् विषये 'गणिपिज्ज' शब्दस्तृतीयभागस्थः २८५ पुष्टगतो विलोकनीयः) तथा- (विज्जाचरणविण्छुणो णि ति) अत्र 'विज्जाचरणविण्छुण' शब्दो विमोक्तनीयः । तथा- (भाणविमत्ति ति) ध्यानान्यानेध्यानऽऽदीनि तेषां विभजनं यस्यां ग्रन्थपद्धतौ सा ध्यानविभक्तिः । (अस्यां कालिकथुनप्रतिपादकत्वात्- भाणविमत्ति' शब्दे चतुर्थभागे १६७६ पुष्टे गतम्) तथा- (मरणविमत्ति ति) मरणानि प्राणत्यागलक्षणानि (पा०) मरणानां विभक्तिविभजनं विचारणं यस्यां ग्रन्थपद्धतौ क्रियते सा मरणविभक्तिरिति । (अत्र विशेषः, अर्थात् 'मरण' शब्दे दर्शयिष्यन्ते) तथा- [आयविमोहि ति] आत्मनो जीवस्यालोचनाऽऽदिप्रत्यक्षतत्प्रतिपाद्यादिप्रकारेण विद्युद्धिः कर्मविमलक्षणं प्रतिपाद्यत यत्र तदध्ययनमात्मविद्युद्धिः । तथा- (संलेहणसुपं नि) द्रव्यभावसंलेखना प्रतिपाद्यत यत्र तदध्ययनं संलेखनाद्युक्तम् । तत्र द्रव्यसंलेखनोत्सर्गः " चत्तारि विचिचारं, विगदं निज्जुद्धिया चत्तारि " इत्यादिका । भावसंलेखना तु कोथाऽऽदि-

कषायप्रतिपक्षाभ्यास इति । तथा- (वीरयवासुयं नि) स-रागव्यपेहेन वीतरागस्वरूपं प्रतिपाद्यते यत्राऽध्ययने त-हीनरागधुनम् । तथा- [विहारकप्या ति] विहरणं विहारो वर्तनं तस्य कस्या व्यवस्था स्थविरकल्पाऽऽदीनामुच्यते यत्र ग्रन्थोऽसौ विहारकल्पः । (ग्रन्थविशेषप्रतिपादकत्वमर्थेति 'विहारकप्य' शब्दे वच्यते) तथा- (चरणविहि ति) चरणं व्रताऽऽदि । यथाक्रमः- " वयसमणुधम्मसज्जम-वेयाचमं च बंधमुत्तीओ । नाणुहतिंयं तवको हनिमग्गा इय चरमंयं ॥१॥ " एतत्प्रतिपादकमध्ययनं चरणविधिः । [अत्र बहु-विस्तरः 'चरणविहि' शब्दे तृतीयभागे ११२२ पुष्टे दर्शितः] तथा- [आउपचवक्खाणं नि] आनुरः क्रियाऽन्तीनां ग्लानस्तस्य प्रत्याख्यानमातुरप्रत्याख्यानम्- [चूर्णिहतांको विधि-आऽत्र 'आउपचवक्खाण' शब्दे द्वितीयभागे ४१ पुष्टे दर्शितः] तथा- [महापचवक्खाणं शब्दे मूलक तत्प्रत्याख्यानं वेति समासः । [पा०] एतदपि पूर्ववद्व्याख्येयम् : [पा०] [अत्र विस्तरः 'महापचवक्खाण' शब्दे वच्यते]

सर्वार्हं पि एयमि अंगवाहिरे उक्कालिण भगवते समु-त्ते मअन्ये समगंयं मनिज्जुत्तिणं समंहाणिणं जे गुणा वा भावा वा अरहेतंहि भगवतेहि पक्खा वा परुविया वा ते भावे महहामो, पत्तियामो, रोएमो, फामेमो पालेमो, अणु-पालेमो, ते भावे महहेतंहि पत्तियेतंहे रोयंतंहे फामेतंहे पालेतंहे अणुपालेतंहे अंतो पक्खम्म जं वाडयं पडियं परिगट्टियं पुण्छयं अणुपडियं अणुपालियं तं दुक्खक्खयाणं कम्मक्खयाणं गुक्खाणं वेहिहाभाए संसात्तारणाणं निकट्ट उवमंपज्जिन्ना णं विहरामि । अंतो पक्खम्म जं न वाडयं न पडियं न परिगट्टियं न पुण्छयं नाणुपडियं ना-णुपालियं मंते बले संते वीरिण संते पुरिसयारपक्कमे त-स्स आलोएमो, पडिकमापो, निंदापो, गरिहापो, विउट्टेपो, विमंदिपो, अक्कणयाए अन्धुट्टेपो, अहारिहं तवोक्कम्म पा-यत्तिउत्तं पडिवज्जामो, तस्स मिच्छा मि दुक्कटं ।

इदमपि सूत्रं प्राग्वत्समवसंयमिति । समुत्कर्तितमुत्तुल-लिकम् ।

अथ कालिकोन्कीर्तनायाऽऽह-

सुमो तेमि खुमासमणाणं जेहि उमे वाडयं अंगवाहिरे कालि-येहि भगवते । तं जहा उत्तरअयणाहं, दमाओ, कप्पो, वव-हारां, इमिभासियाहं, निमिहं, महानिमीहं, जेद्वीवपक्खी, मुरपक्खी, चंदपक्खी, दीवसागरपक्खी, सुड्डियाविमाणप-विभसी, महास्त्रियाविमाणपविभसी, अंगचुलियाणं, वंगचु-लियाणं, विवाहचुलियाणं, अरुणोववाणं, वरुणोववाणं, गरु-लोववाणं, वेसमणाववाणं, वेलंपरोववाणं, देविंदोववाणं, उट्टा-णसुणं, समुट्टाणसुणं, नागपरिमावलिपाणं, निरयावलिपाणं, कपिपाणं, कप्पवडिसयाणं, पुप्फियाणं, पुप्फचुलियाणं, व-णिहाणं, बहिहदमाणं, आमीविसभावयाणं, दिट्ठीविसभाव-

शां चारुणभावशां महासुमित्रभावशां तेवगनिस-
ग्माणं सर्व्वं हि एयमि अंगवाहिरे कालिण भगवंते स-
सुचे सञ्चये समर्थं संनिज्जुतिण ससंगहणिए जे गुणा
वा भावा वा अरहंतेहि भगवंतेहि पन्त्ता वा, परुविया
वा, ते भावे सहदामो, पत्तियामो, रोणमो, कासेमो, पालेमो,
अणुपालेमो, ते भावे सहदंतेहि पत्तियंतेहि कासेतेहि पालि-
तेहि अणुपालितेहि अंनो पक्कवस्स जं वाइयं पडिय प-
रिपट्ठियं पुच्छियं अणुपेडियं अणुपालियं तं दुक्कलक्खयाए
कम्मक्खयाए पुक्खाए बोहिलाभाए संसारुत्तराणाए ति-
क्कुट्ठ उवसंपत्तिज्जाणं विहरमि । अतो पक्कवस्स जं न
वाइयं न पडियं न परिपट्ठियं न पुच्छियं नाणुपेडिय ना-
णुपालियं संते वलं संते वीरिए मते पुरिसयागरपरकमे त-
स्स आलोएमो, पडिक्रमामो, निंदामो, गरिहामो, विउट्टेमो
विमोहमो, अकणयाए अणुपट्टेमो, अहारिहं तवोक्कम्म पा-
यच्छिज्ज पडिवज्जामो, तस्स मिच्छा मि दुक्कट्ठ ॥

पतदीप पूर्व्ववद व्याख्येयम् । नवरम्-“ (उत्तरज्जमणालं ति)
उत्तराणि प्रधानाण्यध्ययनानि, कटिवशाद्विनयभूताऽऽदीन्येव
पदविनयान् प्रथमाहोपरि पाठाद्विनाशयत्यनिति । पा० [अत्र
विशेषः “ उत्तरज्जमण” शब्दे द्वितीयभागे ७६८ पृष्ठ प्र-
तिपादितः] [द्वासां ति] द्वासाध्ययनाऽऽमको ग्रन्थविशेष-
यो दशाः, दशाभ्युत्तरकञ्च इति यः प्रतीत इति । [दशाभ्युत्त-
रकञ्चविषये “ द्वासांशुयकञ्च” शब्दश्चतुर्थभागे २८२४ पृष्ठ-
स्थोऽवलोकनीयः] (कथं ति) कथः साध्याचारः, स्थ-
वरकहाऽऽदिर्वा तज्जतिपादकमप्यनं कल्प इति [कल्पस्य
नयो विषयः “ कल्प” शब्दे तृतीयभागे २२० पृष्ठ गतः ।
कल्पव्यवहारयोर्मदः “ व्यवहार” शब्दे वचनं] (व्यवहारो-
ति) प्रायश्चित्तगात्रव्यवहारप्रतिपादकमप्यनं व्यवहार-
इति । [व्यवहारविषये बहुवचन्यता, सा च “ व्यवहार” श-
ब्दे दर्शयिष्यते] (इमिमांशियां ति) इह श्रुतयः प्रत्येक-
बुद्धसाधनः [पा०] तमोर्गिपानि पञ्चचत्वारिंशत्सहस्रान्य-
ध्ययनानि अथवाऽऽद्यधिकारवन्ति ऋषिभाषितानि । [पा०]
[बुजसंप्रदायश्चाऽत्र “ इमिमांसिय” शब्दे द्वितीयभागे
६३४ पृष्ठ गतः] (निस्सिंहं ति) निशोषो मध्यगात्रिसह-
द्रोभोऽन्ते यदध्ययनं तसिशीयम, आचारपञ्चमव्यवस्थेयम् ।
[निशीयवक्तव्यता “ णिस्सिंह” शब्दे चतुर्थभागे २१४०
पृष्ठ गता] अस्मादेव ग्रन्थाध्यायं महत्तरं महानिशीयम्
[महानिशीयवक्तव्यता “ महानिशीह” शब्दे वचने] (जंबुद्वीप-
वन्तास्ति ति) जम्बुद्वीपाऽऽदिस्वल्पप्रमाणं यस्यां ग्रन्थपद्धतौ
मा जम्बुद्वीपप्रभक्तिः । [स्योऽप्यस्या विषयः “ जंबुद्वीपपण-
त्ति” शब्दे चतुर्थभागे १३७६ पृष्ठ गतः] (सूरपणत्ति ति)
सूरचरितप्रभाषणं यस्यां सा सूरप्रभक्तिः, कैवलेनानुत्कालि-
कमप्येऽधीत्यन्ते । तदपि युक्तम् । नन्वाध्ययनेऽप्यस्या उक्ता-
लिकमप्येऽधीतत्वादिनि । [अत्रार्थे “ सूरपणत्ति” शब्दो
विलोकनीयः] (चंदपणत्ति ति) चन्द्रचारविचारप्रतिपा-
दको ग्रन्थश्चन्द्रप्रभक्तिः । [चन्द्रप्रभक्तिविषये चन्द्रप्रभक्तिग्रन्थो
विलोकनीयः] (दीवसागरपणत्ति ति) द्वीपसागराणां

प्रभाषणं यस्यां ग्रन्थपद्धतौ सा द्वीपसागरप्रभक्तिः । [द्वीपसा-
गरप्रभक्तिविषयेऽपि द्वीपसागरप्रभक्तिग्रन्थो विलोकनीयः]
इह चाऽऽवलिक्ताविष्टेरविमानप्रभक्तिग्रन्थं यस्यां ग्रन्थपद्धतौ
सा विमानप्रभक्तिः, सा चैकाऽप्यग्रन्थार्था, तथाऽप्य-
महाग्रन्थार्था, अतः तुलिका विमानप्रभक्तिः, महती वि-
मानप्रभक्तिः । [अङ्गुलिय ति] अङ्गुल्याचाराऽऽदृष्टचूलि-
का यथाऽऽचारस्यानकथिया । हलौकाऽनुक्तार्थसङ्ग्रहाऽऽ-
त्मिका चूलिका [“ अंगुलिया” प्रथमभागे ३७ पृष्ठ व्या-
ख्याता] (वर्गाचूलिय ति) इह वर्गोऽध्ययनाऽऽदिसमूहः, य-
थाऽन्तरुहशास्वष्टो वर्गा इत्यादि, तस्य चूलिका वर्गचूलिका ।
[वर्गचूलिकावक्तव्यता “ गोट्टिल्ल” शब्दे ६४० पृष्ठ गता]
[विवाहचूलिय ति] व्याख्या भगवती तस्याश्चूलिका व्या-
ख्याचूलिका [विशेषप्रचार “ विवाहपणत्ति” शब्दे दर्श-
यिष्यते] [अरुणोववाय ति] इहाराणो नाम देवः तन्म-
यनिष्यते ग्रन्थस्तदुपातंहनुररुणोपपातः । (पा०) [अरुणोप-
पातीयशेषचिन्तायाम् “ अरुणोववाय” शब्देः प्रथमभागे
७६६ पृष्ठस्थोऽवलोकनीयः] * एवं वरुणोपपातः [अत्रार्थे “ व-
रुणोववाय” शब्दो विलोकनीयः] गणदोपपातः [अत्रार्थे
“ गरुलाववाय” शब्दस्तृतीयभागे ८४२ पृष्ठस्थो द्रष्टव्यः] वैश्र-
मणोपपातः [वैश्रमणोपपातविषये “ वेसमणोववाय” शब्दो
द्रष्टव्यः] वल्लेधरोपपातः [वल्लेधरोपपातार्थः “ वल्लेधरोववाय”
शब्दे विलोकनीयः] [देवेन्द्रोपपातः [अस्यान्तकालिकभूतमे-
द्वन्म “ देविदोववाय” शब्दे चतुर्थभागे २६२७ पृष्ठ गतम्]
(उट्टाणसुय ति) उत्थानभूतग्रन्थयनम् । [पा०] अत्र कर्णाः
“ उट्टाणसुय” शब्दे द्वितीयभागे ७४० पृष्ठ गता] [समुट्टा-
णसुय ति] समुत्थानभूतमप्ययनम् । “ तं पुण समसकज्जे त-
स्संव कुलस्स वा गामस्स वा जाय रायहाणीए यां वेय स-
मंथे कय सक्ख्ये तुट्ठे पसन्ने पसन्नेस्संते समसुहासणंथे
उवउत्ते समुट्टाणसुयमज्जयणं परिपट्ठेइ जां रायहाणी तिधि
वा चोरं, तहिं मे कुले वा गामे वा जां रायहाणी वा
पहट्टुचित्ते सपससमं गलकलयत्ते कुणमाणं मंणए गईए
सलीयं आगच्छंते समुट्टाह, आवसइ ति बुत्तं भवइ ।
एवं कयसंकापस्स परिपट्ठेत्तस्स पुट्टुट्ठियं पि समुट्ठइ । ”
इतः पट्टयन्तानि भुताभिरुपानि इत्यन्ते, विभक्तिविपरि-
णामाग्रथमान्तानि व्याख्येयानि । अथवा-ण्णकास्यालङ्का-
राधेत्वाग्रथमान्त्वान्वयामूनि द्रष्टव्यानि । अथवा-प्रथमा-
न्त्वान्वयामूनि पठनीयानि, क्वापि तथैव दर्शनात् । नाप-
रिक्ता (नागत्ति) नागो नागकुमारस्त्वप्यनियवद्धमप्ययनम् ।
“ तं ज्या समणे उवउत्ते परिपट्ठेइ तथा अकयसंकापस्स
वि ते नागकुमारा तन्वन्था चेव परिपयाणंति, वंसंति, न-
मंसंति, वट्ठामो च कर्हेति, संघमाइयकज्जेसु य वग्दा
भवन्तीति । ” नागकुमारोऽस्मिनि “ डिह” शब्दे चतुर्थभागे
१७१६ पृष्ठ गता । (उच्छ्रासनिःश्वासकिया च “ आल” शब्दे
द्वितीयभागे २०६ पृष्ठ दर्शितः] [आहारश्च “ आहार” शब्दे द्वि-
तीयभागे ४०४ पृष्ठ दर्शितः] [एतामसुगकुमारसमाहारः
“ सम” शब्दे दर्शयिष्यते] [“ नागकुमार” शब्दोऽप्यवलो-
कनीयः] (निरयावलिआश्रो ति) निरयावलिक्ता, यासु
“ आवलिआपट्ठिडा इये य निरया तन्माणिणो य नरनि-
रिया पसंगमो वडिज्जंति । ” [निरयावलिक्तावक्तव्यता “ नि-

* एवं वरुणोपपातमप्यपि वैश्रमणोपपातं वल्लेधरोपपातं च पट्टयन्ति ।

स्यावलिप्या 'शब्दे' चतुर्थभागे २०१६ पृष्ठे गता] [कल्पिया उ [ति] सौधयोऽदिकलहयानयक्रयनामोचराः प्रत्ययजतयः कल्पिका उच्यन्ते । [कल्पिकावक्रय्यता 'कल्पिया' शब्दे कृत्विज्भवे २५० पृष्ठे प्रतिपादिता] [कल्पवाडिस्याउ [ति] 'संक्षम्भित्वाकल्पेषु जाणि कल्पगहाणाणि विमानाणि नाणि कल्पवडिस्याणि, तेषु य देवीशो जा जेण तयोवि-मेनेण उवयस्साश्रो, इहि च पनाशो, एवं जासु खविच्यं वडिइज्ज, ताश्रो 'कल्लायतेनिकाः प्रोच्यन्ते इति [अत्रा-थे तृतीयभागे २३५ पृष्ठस्थः 'कल्पवाडिसया' शब्दो वि-लोकनीयः] [पुनिकयाश्रो [ति] इह यासु प्रत्ययजतिपु शुहवासमुकुलपरिग्यागेन प्राणिनः संयमभावपुण्यिताः सु-विताः, पुनः संयमभावपरिग्यागतो दु ख्यासिमुकुलनेन मुकुलिताः, पुनस्तत्परिग्यागादेव पुण्यिताः प्रतिपाद्यन्ते ताः पुण्यिता उच्यन्ते । [दशाध्ययनाऽऽसिका पुणिकेनि 'पुनिक-या' शब्दे प्रतिपादयिष्यते] [पुनकृत्तिलयाश्रो [ति] पूर्वो-कार्थविशेषप्रतिपादिकाः पुणचूडा इति । ['पुनकृत्तिलया' शब्देऽत्रापि विचारो निरूपयिष्यते] [वणिहदसाश्रो [ति] वृष्ण्यन्धकवृष्ण्यनगाधिपाः, तद्वृष्ण्यनाविपया दशा वृष्ण्य दशा उच्यते इति । [अस्या विषये बह्वी यक्रय्यता 'वणिहद-सा' शब्दे] [आसीविमभावयाश्रो [ति] आस्यो दू-ध्रास्तासु विपं येषां ते आशीविपाः । तं च द्विविधाः-जानि-ताः, कर्मतश्च । [पा०] [आशीविमभावना 'आसीविमभा-वणा' शब्दे द्वितीयभागे ४८८ पृष्ठे गता] [दिट्ठीविमभा-वणाश्रो [ति] द्दो विपं येषां ते द्दोविपाः, तन्म्वरूप-प्रतिपादिका द्दोविमभावना इति । [अहग्याकालिकथन-विशेषम्व 'दिट्ठीविमभावणा' शब्दे चतुर्थभागे २५१६ पृष्ठे गतम्] [चारणभावयाश्रो [ति] अनिशयवहुगमनाऽऽग-मनस्यरूपाववर्णाचारणाः सानिशयगमनाऽऽगमनलक्षि-सम्पन्नाः सासुविशोपाः, ते च द्विविधाः-विद्यावारणाः, जह्वा-चारणश्च । [पा०] [चारणभेदाः 'चारण' शब्दे तृतीय-भागे ११७३ पृष्ठे गताः] [महासमिगभावयाश्रो [ति] म-हास्वज्जानि गजवृषभसिंहाऽऽदीनि भाष्यन्ते यासु ता महा-स्वज्जभावना इति । [अत्र 'महामुमिगभावना' शब्दो वि-लोकनीयः] [तयगनिसग्गाशं [ति] तैजमनिसगो वगयंते यासु ताम्नेजसनिसगो इति । अत्र चाऽऽवीविमभावनाऽऽदि-प्रत्ययश्चकस्वरूपं नामानुसारतो दर्शितं, विशेषसंप्रदायश्च न दृष्ट इति । एतान्पि पदविशदध्ययनान्युल्लङ्घनानि न दृष्टयानि, येन भगवतो वृषभस्यामिन आदितीर्थकस्य च-तुर्थतीर्थकरीकसहकारिण तथा मध्यमानामिज्जताऽऽदीनां पार्थव्येनानां जिनवराणां संख्येतिनि प्रकीर्णकसहकारिण, यस्य यावन्तः शिष्याभ्यस्य तावन्तीत्यर्थः । तथा चतुर्दश-प्रकीर्णकसहकारिण भगवतो यदेमानस्यामिनि आसन्ति । उक्तं कालिकं, तदभिधानाच्चाऽऽवश्यकव्यतिरेकं, तदभग-नाच्चाङ्गवादां धृतमुक्तम् ।

साम्प्रतमङ्गप्रविष्टश्रुतसमुक्तीनिनायाऽऽह-

नयो तेसिं खयासमणाणं जेहि इमं वाइयं दुवालसंगं गण्णिपिडंगं भगवंतां तं जहा-आयागो, स्यागडो, ठाणं, सम्-वाश्रो, विवाहपञ्चरी, नायाधम्मकहाश्रो, उवासगदसाश्रो,

अंतगदसाश्रो, अश्रुतगोवाइयदसाश्रो, पयहावागरणं, विवागमुयं, दिट्ठीवाश्रो । सर्वानपि एवमिदं दुवालसंगं गण्णिपिडंगं भगवंतं समुच्यत सत्रस्यै समगं सनिज्जुति ए-स-संगहणिए जे गुणा वा भाता वा अहंतेतां भगवंतेहि प-सुना वा, पस्विता वा, ते भाये सदहाभो, पत्तियाभो, गे-एभो, फासेभो, पालेभो, अश्रुपालेभो ते भाये सदहेतेहि प-चित्तेतेहि रायेतेहि फासेतेहि पालेतेहि अश्रुपालेतेहि अतो पस्वस्स जं वाइयं पडियं परिगट्ठियं पुच्छियं अश्रुपेडियं अश्रुपालियं तं दुस्सखसायाए कम्मत्तसायाए सुखसाए बोहिलाभाए संसारत्तराणाए तिकट्ठु उवसंपज्जिता शं विहराभि, अतो पस्वस्स जं वाइयं न पडियं न परि-यट्ठियं न पुच्छियं नाश्रुपेडियं नाश्रुपालियं संते बले संते वागिए संते पुगिसपापरकमे तस्स आलोपमो, पडिकामामो, निंदाभो, गरिहाभो, विउडेभो, विसोडेभो, अकरणयाए अ-बुद्धेभो, अहरिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिज्जामो, तस्म मिच्छा मिट्ठुक ।

एतच्च प्राग्वह व्याख्येयं, नवर्गं गण्णिपिडकम् आचार्यस्याग्ने-सारप्रधानभाजनमित्यर्थः । (आचार्यो [ति] आचरगमाचा-रः, आचर्यते इति वाऽऽचारः, शिष्टाऽऽचरितो ज्ञानाऽऽया-मवर्तावधिरित्यर्थः । तत्रापिपादको ग्रन्थोऽप्याचार एवा-च्यते [आचारभेदाः 'आचार' शब्दे द्वितीयभागे ३५० पृष्ठे दर्शिताः] आचारप्रतिपादको ग्रन्थः (तन्म्वरूपम् 'आचारंग' शब्दे द्वितीयभागे ३५१ पृष्ठादभ्य दर्शि-तम्) [स्यागडो [ति] 'स्य' सूत्राद्यम्, सूत्रना-म्वरं, सूत्रेण कृतं सूत्रकृतं, स्वपरममयाऽऽदिसकलपदार्थसू-चकं यदित्यर्थः । ['स्यगड' वक्रय्यता 'स्यगड' शब्दे दर्शयिष्यते] [ठाणं [ति] निष्प्रत्यासने वसन्ति यथावदभिधे-यतयैकत्वाऽऽदिविशेषिता आमाऽऽद्यः पदार्थो यस्मिन्ननु-स्थानम्, अथवा-स्थानशब्देनैकऽऽदिकः सङ्ख्याभेदोऽभिधी-यते, ततश्चाऽऽयाऽऽयर्थेपतानामेकाऽऽदिदशान्तानां स्था-नानामभिधायकत्वेन स्थानमाचारमभिधायकत्वाश्चाचरवदि-ति [विशेषतः स्थानशब्दाभेदः तत्रापिपादकग्रन्थवक्रय्यता च 'ठाणं' शब्दे चतुर्थभागे १६१४ पृष्ठे दर्शिता] [समवायः [ति] समिति मय्यक अनेत्यर्थिकः, अयः जीवाऽऽविर्पाच्छ्रेयः समवायः, तदेतुश्च ग्रन्थोऽपि समवाय इति । [समवायसङ्घातः 'समवाय' शब्दे, तत्रापिपादकग्रन्थवक्रय्यताऽपि नैवैव प्रतिपाद-यिष्यते] [विवाहपण्यं [ति] विविधा वाहा अर्थप्रवाहा-स्तत्कार्थविचारपद्धतय इत्यर्थः, तेषां प्रक्षितिः प्रक्षापने व्याख्या-ने यस्यां सा विवाहप्रक्षितिः । पुष्ट्यन्तेन नामान्तरतो भगव-नीत्यपीमुच्यते । [भगवत्या व्याख्या 'विवाहपण्यं [ति] शब्दे कल्पिते] [नायाधम्मकहाश्रो [ति] ज्ञानान्मुद्राह-णाणि, तत्राज्ञाना धर्मेकया ज्ञानाधर्मेकया । [तद्वक्रय्यता 'नायाधम्मकहा' शब्दे चतुर्थभागे २००६ पृष्ठे गता] [उवा-सगदसाश्रो [ति] उपासकाः आयाकास्तद्वक्तृकियाकलापप्र-तिवादा दशाध्ययनोपलक्षिता उपासकदशाः [उपासकदशा-

ज्ञवक्ष्यता 'उवालगदमा' शब्दे द्वितीयभागे २०६४ पृष्ठे वि-
स्तरतो गता] [अन्तःपदवाशोक्तिं लि] अन्तो विनाशः, स
च कर्मणस्तत्फलभूतस्य वा संसारस्य कृतो येनैतं अन्त
कृतस्ते च तीर्थकराऽऽदयन्तेनां दशाः प्रथमवर्गे दशाध्व-
यनानीति नत्संख्योपपत्तिरिति अन्तःकृशः इति । [अन्त-
कृशः इत्युक्ता, तद्वक्ष्यता च 'अन्तःपदमा' शब्दे प्रथम-
भागे ६१ पृष्ठे दर्शिता] [अगुत्तरंगवाद्यदशाशोक्तिं लि]
उत्तरः प्रधानो नास्त्योत्तरं विद्यत इत्युत्तरः, उपपत्तनमु-
पपातां, जन्मेत्यर्थः, अनुत्तरं आत्मावुपपातं अत्यनुत्तरं उपपातः,
सोऽस्ति येषां तेऽनुत्तरं उपपातिकाः सर्वाथैमिद्विमानप-
ञ्चकापपातिन इत्यर्थः, तद्वक्ष्यताप्रतिबद्धा दशा दशा-
ध्वयनोपपत्तिना अनुत्तरं उपपातिकदशा । [अनुत्तरं-
उत्तरं उपपातिकदशाविचारः 'अनुत्तरं उपपात' शब्दे प्रथमभागे
२३ पृष्ठे वर्णितः] [पगहावागणं लि] प्रनाशश्च पुरुषः,
व्याकरणानि च निर्वचनानि, समाहारन्यायप्रशन्नव्याकरणं,
उत्तरं उपपातिकां प्रयोगांश्च प्रशन्नव्याकरणमिति । [प्रशन्नव्याकर-
णस्वरूपविवरणम् 'पगहावागण' शब्दे दर्शयित्वे] [वि-
यागसुर्यं लि] विपचनं विपाकाः, शुभाशुभकर्मपरिणाम
इत्यर्थः, तत्प्रतिपादकं धृतं विपाकधृतम् । [विपाकधृतवक्र-
व्यता 'विपागसुर्य' शब्दे दर्शयित्वे] [दिष्टिवाशोक्तिं लि]
दृष्टयो दर्शयन्ति, वदन्ते वादः, दृष्टीनां वादो दृष्टिवादः, दृष्टीनां
वा पातो यत्रास्ति दृष्टिपातः, सर्वेनयदृष्टयो यत्राऽऽप्यायन्ते
समवतर्गन्ति चेति भावः । [सर्वोऽपि दृष्टिवादीविषयः 'दि-
ष्टिवा' शब्दे चतुर्थभागे २५१३ पृष्ठे दर्शयित्वे] [अगुत्तरं उपपात-
विषये वर्णितः 'अगुत्तरं' शब्दे प्रथमभागे २३ पृष्ठे दर्शिता]

साम्प्रतं धृतं दातुपालकभ्यां नमस्कारम्, आत्मीयप्रसाद-

विषये मित्यादुक्तं चाऽऽह-

नमो तेभिः समासमगाणं जैहि इमं वादयं दुवालसंगं ग-
णिपिडगं भगवंतं, सम्यं काणस फांसिन्, पालन्ति, पूरन्ति,
तीरन्ति, विद्वन्ति, सम्यं आगण आगहन्ति, अहं च ना-
रहमि, तस्मिन् मिच्छा मि द्रुक्ते ।

(नमो) नमस्कारोऽस्तु, तेभ्यः क्षमाश्रमणभ्यः क्षमाऽऽदिगुण-
गणप्रधानमहासुनिभ्यः स्वगुणैः तीर्थकरगणधराऽद्विष्यो
वेति भावः, धैर्यं प्राणुर्लं वाचिनं प्रदत्तं, परिभाषितं वा
सुवार्थतः प्रणीतमित्यर्थः, आदशज्ञं आदशानामाह्वानं समा-
हारं आदशज्ञम् । [आदशज्ञः वाः नित्यवचनं 'वा'संज्ञी' श-
ब्दे दर्शयित्वे] [विविशिएमित्याह—(गणिपिडगं लि) गुण-
गणः साधुगणं वास्याऽस्तीति गणो आचार्यः, तस्य पितृक-
मिव गन्ताऽऽदिककण्डक इव पितृकं गणिपिडकं, सर्वाथै-
सागंकाशभूतमित्यर्थः । पुनरपि किंवाश्रमं—(भयवन्ते लि)
भगः सर्वश्रेष्ठयोऽऽदिलक्षणः यदुक्तम्—'पेशवस्य समग्रस्य,
रूपस्य यशसः श्रियः । धर्मस्याथ प्रयत्नस्य, पक्षां भग इती-
क्ष्णता ॥१॥' इक्ष्णता नाम, सा विद्याने यस्य तद्भगवत्, तत्रैव सम-
ग्रश्रेष्ठ्ये सानिशगभिधेयविभूतिः । यदावाचि—'सच्यनहं' जा
हो जवालयया सच्यउद्विजं सजिलं । एतां वि अणन्तगुणा अ-
श्र्या एगस्स सुत्तस्स ॥१॥ " रूपं च निर्दोषत्वमाच्यते ननु-
कत्याल उक्तं नत्वाऽऽदिगुणगणसंपादं यशश्च विश्वव्यापिनी

कीर्तिः, श्रीश्च कमनीयता भुविहृदयाऽऽनन्ददायित्वेभ्यः, ध-
र्मश्चाभिधेयत्वेन सर्वोपाधिष्वयुक्तोऽहिसाऽऽदिकः, प्रयत्न-
श्चाभिधेयतया सर्वप्रमादवर्जनरूप उद्यमः, अथवा—प्रयत्नो
माहात्म्यः, प्रभावः सामर्थ्यमिति यावत् । सुप्रसिद्धं तदागम-
स्वरूपवेदिनामिति । ये चन्दे सम्यगविपरीत्येन कायेन काय-
प्रवृत्त्या मनोमात्रेणेत्यर्थः, स्मृशानि ब्रह्मकाले विविधता यु-
क्तानि, पालयन्ति पुनः पुनर्भ्यासाकरेण रक्षन्ति, पूरयन्ति
मात्राविन्दुलगाऽऽदिभिर्गुणैरुपादयन्ति । सुप्रसिद्धं तदागम-
स्वरूपवेदिनामिति । अविस्मृतं जन्मपारं नयन्ति, कीर्तयन्ति
स्वनामभिः स्वाध्यायकरुणतां वा संशुद्ध्यन्ति, सम्यगा-
ह्वया आगमयन्ति सम्यग्यथावत् आह्वया तदुक्ताथैरुपया
गुनित्येवार्थात्मिका वा आगमयन्ति तदुक्तकियाकरण-
तः फलदं कुर्वन्तीत्यर्थः, तेभ्योऽपि नम इति प्रकम्भः । ('अ-
हं च नाराहमि) यस्माहं नाराध्यामि प्रमादतो नातुपालया-
मि, (तस्मिन् लि) पट्टमसम्प्रयोगेनादत्तस्मिन्नागमनविषये
(मिच्छा मि द्रुक्ते लि) मिथ्या मे दृष्टान्तमिति स्वतुच्छरि-
तानुतापसूचकं स्वदेवप्रतिपत्तिस्मृत्तं वा प्रतिक्रमणमिति
परिभाषितं वाक्यं प्रयच्छामीत्यर्थः ।

साम्प्रतं प्रस्तुतसूत्रपरिसमाप्ती धृतदेवतां विज्ञापयितुमाह-

सुयेदवया भगवर्दे, नागावरणीयकम्मसंचायं ।

तेमि खवेउ सययं, जेमि सुयसायरे भत्ती ॥ ? ॥

धृतमहत्प्रवचनं, धुताधिष्ठात्री देवता धृतदेवता, संभवति
च धुताधिष्ठात्रीदेवता । यदुक्तं कम्मवर्ण्ये—'सर्वं च लक्ष्म-
णोविषं, समहर्दुतिं देवता । सुत्तं च लक्ष्मणोविषं, जेण सव्व-
णुमाविषं ॥ १ ॥' इति । भगवती पूज्या, ज्ञानाऽऽवरणीय-
कम्मसङ्गानं ज्ञानाऽऽशानताया उद्भूतं [ज्ञानकं] कर्म-
निर्वहं तेषां प्राणिनां, ज्ञापयतु त्वं नयतु, सतनमनवचनं,
येनां किमित्याह—धृतमेवातिगम्भीरतया अतिशयगन्धप्रचुर-
तया च सागरः समुद्रः धृतसागरस्तस्मिन्, भक्तिर्देवतायां
विनयश्च, समस्तीति गम्यते । ननु धृतरूपदेवताया उक्त-
रूप-
विज्ञापना युक्ता, धृतमहः कम्मसंज्ञकाण्यन्तं सुप्रतीतव्या-
न्तं, धुताधिष्ठात्रीदेवतायाम्बु व्यन्तराऽऽदिककायाया न युक्ता,
तस्याः परकम्मसंज्ञाऽसमर्थत्वादिनि । तत्र । धुताधिष्ठात्रीदेव-
तायांचरुशुभप्रणियानस्यापि स्मृत्युः कम्मसंज्ञाहेतुत्वेनाभिहि-
तव्यान्तं । यदुक्तम्—'सुयेदवया जेण, संभरणं कम्मखयकं
भणियं । नत्थि न्ति अकज्जकरी व, एयमासायाण नीए ॥१॥'
इति । किञ्च—इहं दमव व्याख्यानं कर्तुमुचितं, येषां सततं धृत-
सागरं भक्तिर्नृणां धुताधिष्ठात्रीदेवता ज्ञानाऽऽवरणीयकम्म-
सङ्गानं तापनिर्वात वाक्स्यायोग्यतया, व्याख्यानान्तरे तु धृत-
रूपदेवता धुते भक्तिमतां कर्म ज्ञापयन्ति सम्यगोपपद्यते,
धृतस्मृतेः प्रायश्चित्तोऽभिहितत्वाच्च । ततः स्थितमिदमहं-
त्पात्तिका धृतदेवतं गृह्यते इति । पा० ।

(२६) साम्प्रतं शेषप्रतिकमणविधिरुच्यते—'तच्छो उद्धृष्टप-
क्षपडिकमणसुत्तकिलणायमाणं विहिण्णा निमिद्धा 'करंमि
भेते । सामाइयं' इत्यादि सर्वं निर्विदुषा पडिकमणं कट्टिना उ-
द्धृष्टया तस्मिन् धम्मस्स उद्धृष्टो मि लि एयमायं 'यंदा मि
त्रिणे चउत्थीयं' इति आलावपपजजवलाणं सुत्तं कट्टिनि क-
ट्टिए ग 'करंमि भेते । सामाइयं' इत्याह काउत्सगगं उद्धृष्टा-

पनिष्कमण

पनिष्कमण

रणपुरस्सरं उक्तद्विधा चेव मूलस्तरगुणेषु जं खंडितं तस्स पायच्छित्तानिमित्तं उस्साससयतिगपरिमाणं काउस्सगं करे-
ति । तथा भारस् उज्जोगयरं चित्तंति । बउमासिए पंवसउ-
स्सासमाणं उज्जोगयरं वीनं संबच्छुरिए अउउत्तरसहस्सु-
स्सासमाणं उज्जोगयरं चालीनं नमोकारं चित्तंति, तत्रो
विहिण्णा पारित्ता बउवीमन्धयं पढंति । पच्छा उवचिद्धा सु-
हणेतगं कार्यं च पडिलहिंसा किरकम्मं करेति । तत्रो च-
रणिण्यलनिहियजाणुकरयलुत्तमं समं भणंति-”

इच्छामि खमासमणो ! अन्धुडिओ मि अम्भितरपक्खियं
स्वामेउ पन्नमएहं दिवसाणं पन्नमएहं राईयं जं किंचि अप-
सियं परपसियं भत्ते पाणे विणए वेयावस्से आलावे संलावे
उत्तामणे समामणे अंतरभासाए उवरिभासाए जं किंचि म-
ज्ज विणयपरिहीणं सुद्धं वा वायूरं वा तुम्हे जाणह, अहं
न जानामि, तस्स मिच्छा मि दुक्कडं । अहमपि तुम्हे खामामि ।
अस्याय-इच्छाम्यमिलपामि, क्षमयितुमिति योगः । (ख-
मासमणे सि) हे क्षमाधरमण ! ओकारान्तयं च प्राहृतव्या-
त । न केवलमिच्छाम्यय किं तु (पन्नमएहं राईयं जं) अभ्युत्थि-
ताःस्मि प्रारब्धाःस्म्यहम् । अनन्ताभिलाषमात्रव्यपेक्षितं क्ष-
मणक्रियायाः प्रारम्भमाह- (अम्भितरपक्खियं ति) पला-
भ्यन्तरसंबन्धमतिचारमिति गम्यते । क्षमयितुं मप्यितुमिति
प्रयत्नः । क्षामणंमवाऽऽह- (पन्नमएहं दिवसाणं ति)
पञ्चदशानां दिवसानां (पन्नमएहं) पञ्चदशानां [राईयं
ति] रात्रौसामभ्यन्तरमिति शेषः । (जं किंचि सि) यकि-
ञ्चित्तामाप्त्यन्ते निरवशं वा । (अपरतिं ति) प्राहृतशैलया
अतीकमप्रतिभासमानं । [परपसियं ति] प्रत्यक्षमप्रीतिः प-
न्नमय्यं वा परहेतुकमुपलक्षणव्याख्याऽऽपन्नमय्यं चेति द्र-
ष्टव्यम् । भवद्विषयं मम जानं वा, मया जितंनमित्ति शेषः ।

“तस्म मिच्छा मि दुक्कडमिति” संभवः । नमस्कृतं भोजनवि-
षये, पाने पानीकरणे, विनये अभ्युत्थानाऽऽदिरूपे, वैयावृत्त्ये
श्रीपद्मपथ्यदानाऽदिनोपष्टम्भकरणरूपे, आलापे मरुज्जले,
संलापे मिथःकथायाम् । “उत्तामणे समामणे चेति” व्यक्तः
सु. (अंतरभासाए सि) अन्तर्भाषायामागच्छस्य भाष-
माणस्यान्तरात्मभावणरूपायाम्, उपरि भाषणायामाख्यामा
पलाभ्यन्तरमेव तत्तदधिकभाषणरूपायाम् । इह समुच्चया-
र्थशब्दो लुप्तो द्रष्टव्यः । यत्किञ्चित्क्षममस्मिं सामान्यतो वा
(प्रज्ज सि) मम विनयपरिणीतं शिष्टाचारियुत्तममन्यवि-
ध्यमित्यर्थः । संज्ञानमिति शेषः । साममस्मिं सामान्यरूपतां वा
विनयपरिहीणस्यैव दृश्यमाह-सुद्धं वा, वायूरं वा, वाश-
ब्दो ह्येतरेषु मिथ्यादुक्तविषययुतातुल्यतोद्भावनार्थी. (तु-
म्हे जाणह ति) ययं जानीय, यत्किञ्चिदिति वर्तते । (अहं
न जानामि सि) अहं पुनर्न जानामि, मूढत्वात् । यत्कि-
ञ्चिदिति वर्तते. अप्रतीतिकविषये, विनयपरिहीणविषये च
(मिच्छा मि दुक्कडं ति) मिथ्या मे दुक्कडमिति । स्वदुःख-
रितानुतापमूलकं स्वदोषप्रतिपत्तिमूलकं वा प्रतिक्रमण-
मिति परिभाषितं वाक्यं प्रयच्छामीति वाक्यशेषः । अ-
थवा- [तस्स सि] विभक्तिपरिणामात्तदप्रतीतिकं. विनयपरि-
हीणं च मिथ्या मोक्षसाधनविषययुतं वर्तते [मं] मम
तथा दुक्कटं पापमिति स्वदोषप्रतिपत्तिरूपमपराधक्षमण-

मिति । अत्राऽऽचार्यो धृते- [अहमपि क्षामेति तुम्हे सि]
प्रतीत्यर्थमेवेदमिति । अत्राऽहं कश्चित् “ननु पुत्रमेव साम-
अत्रो विनेस्सो” वि पक्खियावराहक्षामणं कयं, तां किं पुणो
इयाणि पक्खियं क्षामेह ? ” उच्यते- “ काउस्सगद्विषाणं
सुभेगगभावयुगवयाणं किंचबराहपयं सुमतिर्यं होजा,
तस्म क्षामणानिमित्तं पुणो क्षामणं करोमो सि । अहवा-
सव्वहह पक्खिकम्मणपरिस्सम्भो, तत्रो पुत्रविल्लामण-
गाणेतं जं किंचि पत्तियं वित्तहकिरियावराहणा समु-
प्पन्नं तमिह क्षामिअह सि । अहवा विही चेव सो कम्म-
क्खयंहेअ, भयवया तइयवेज्जामहपअंगसरिस्सो दरिस्सि-
अह, ता कायव्वमिन्थ वि क्षामणं न कोइ पज्जुज्जोगो
कायव्वो, अत्ता चंवह भागवई पमाणं ति । ” ततो यथा
राजानं पुण्यमाणवा अनिकान्ते माहृत्यकार्यं बहु मन्यन्ते
यदुत अस्त्रिण्डितवलस्य ते सुष्ठु कालां गीऽऽप्त्योऽप्येवम-
वोपस्थितः, एवं पालिकं विनयपरावरं द्वितीयक्षामणकस्-
त्रेण तथा स्थिता एव साधव आचार्यस्य कुर्वन्ति ।
तत्त्वैवम्-

इच्छामि खमासमणो ! पियं च मे जं भे हट्ठाणं तुट्ठाणं
अप्यायंकाणं अभग्गजोगाणं सुमीलाणं सुव्वयाणं माय-
रियउवज्जयाणं नाणेणं दंभयेणं चरित्तेणं तवसा अ-
प्याणं भावमाणाणं बहुसुभेणं भे दिवसो पोसो पक्खो
वड्ढेतो अत्रो अ भे कल्लणिणं पज्जुवट्ठिआ मिग्गमा
मणमा मन्थएण वंदामि ।

(इच्छामीत्यादि) तत्रेच्छामि अभिलषामि वक्ष्यमाणं वस्तु.
हे क्षमाधरमण ! कुनोऽर्था कारणद्विषयमपि किञ्चिद्विषय-
इत्याह-विषयमनमं तथाहः समुच्चयः । मे मम, किं तदव्याह-
यदं मे भवतां हट्ठाणां गंगारहितानां तुट्ठाणां तापयत्नाम् । अ-
थवेहं तयोनिं कपतिपादनाथेमकाधिकारवृत्तयोपादानम्, अ-
त्ता अन्तर्ज्ञानमहाशब्दस्याभाववचनव्याप्तं स्वयोषातिगव्य-
जितानां सामान्येन वा नैर्गम्याणं स्तोत्रेणानां वा. स्वयंथा नि-
रजत्तव्याप्तमवभात् । (अभग्गजोगाणं ति) अभग्गस्येयमर्थानां
[सुमीलाणं सुव्वयाणं ति] व्यक्तम् । साऽऽचार्योपाध्यायानाम्
युगानाऽऽचार्याचार्योपाध्यायेपेतानां ज्ञानाऽऽदिता आत्मानं भव-
वयतां बहुशुभेन श्रव्यर्थेयत्वात् तेष्वनशुभेन वा. स्वयंथा शु-
भस्याप्तमवभात् । [अ इति] भो भगवन्तः । दिवसो दिनं. कि-
चिः १. पौर्वाधः पर्यन्तः । तथा-पलाऽऽज्ञानमरुता व्यतिक्र-
ान्ताऽऽतिलङ्घितः । अथअ पक्ष इति वर्तते । [मं] भवतां कदाच-
ानं शुभेन, युक्तं इति गम्यते । पयुंरपत्तनां प्रज्ञानं इति ।
एवं पुण्यमाण इह मङ्गलवचनमभिप्रायं प्रमाणमाह-शिरम्मा
मनमेति व्यक्तव्यं. चशब्दश्च समुच्चयार्थो द्रष्टव्यः । [मन्थ-
एण वंदामि] नमस्कारयजनमभ्युपेक्षं समयप्रतिबद्धमनः
शिरस्यमिथ्यायाऽपि यस्मत्संकटेनयुक्तं तददुष्टं यथैवं बली-
वर्दानामेव गोस्वामीति गोस्वामिनश्चन्द्रस्य स्वात्मपर्याय-
तया लोके रुदन्त्यादिति ।

अत्राऽऽचार्य आह-

तुम्हेहिं सयं ति ।

युष्माभिः सर्वां सर्वमेतत्संप्रदायमर्थः ।

अथ चैत्यवस्थापनं, साधुवन्दापनं च निवेदयितुकामा भगवन्ति.
इच्छामि खमासमणो ! पुत्रिवे वैद्याहं वेदिता नमसिस्त

तुम्भएहं पायमूले विहरमाणेणं जे केइ बहुदेवसिया सा-
हुणो दिट्ठा समाणा वा वसमाणा वा गामागुणामे दूइज-
माणा वा रायणिया संपुच्छेति, ओमरायणिया वंदेति, अ-
ज्जया वंदेति, अजियाओ वंदेति, माया वा वंदेति, साविया-
ओ वंदेति, अहं पिनिस्सओ निकमाओ तिकट्ठु सिरसा
मणसा मन्थएण वंदामि, अहमवि वंदेवेमि चेइयाइ ।

इच्छामिभिलयामि चैत्यवन्दानं साधुवन्दानं च, भवतां
निवेदयितुमिति वाक्यशेषः । [स्वमासमणो] इति व्यक्रम् ।
[पूर्व्वेति] पूर्वकाले विहारकालान् [चेइयाइति] जि-
नप्रतिमाः [वंदितंति] स्तुतिभिः [नमस्वितंति] प्रणा-
मनः, संप्रसक्तचैत्यवन्दना हेतुद्वहं करोमीति प्रणिधानया-
गान् । कथं वन्दित्वेत्याह- [तुम्भएहंति] युष्माकं [पाद-
मूलेति] चरणस्पर्शप्रार्थना, ततश्च [विहरमाणेणंति] प्रा-
मातुमामं संवरता मया [जे केइति] ये केचन सामान्य-
तः [बहुदेवसिया] बहुदेवसपर्यायाः (साहुणो विट्ठा) इति
व्यक्रम् । किंविधास्त इत्याह- (समाणा व त्ति) जहायलप-
रिषयान् वृद्धवासिनया आश्रितज्ञेबादवहिवेतिनो (वस-
माणा व त्ति) विहारवन्तः, विहारश्च तेषामनुबद्धे मासक-
ल्पेन, वर्षाकाले चतुर्मासकल्पेनेत्यत्र एवाऽऽह- (गामागुणामे
दूइजमाणा व त्ति) ग्रामश्च प्रतीतेऽप्युग्रामश्च तदनन्तर इति
आमातुग्रामं, तद्वद्वन्तो गच्छन्तः । अथवा-ग्रामाऽऽदिष्वेक-
रात्रिकं वसन्तः, आदिगण्डका इत्यर्थः । वाशब्दः समुच्चया-
र्थः । इह स्थानं तेषु मये इति वाक्यशेषो द्रष्टव्यः ।
[रायणियाति] शक्तिं का भावरत्नव्यवहारिणः, बृहत्पयो-
या आचार्या इत्यर्थः । [संपुच्छेति] मां प्रक्षययितुं
मया वान्दताः सन्तो भवतां शरीरकुशलाऽऽदिवार्तामीति
गम्यन्तः । [ओमरायणियाति] अवमरान्तिका भवन्तः । प्र-
तीत्य लघुतरपयाया आचार्या एव वन्दन्ते भवन्तः प्रणमन्ति ।
कुशलाऽऽदि तु । प्रक्षयन्येव, [अज्जया वंदेति] सामान्य-
माधवा वन्दन्ते, एवमार्यिकाऽऽदयोऽपि । तथाऽहमपि तान्
यथादृष्टमाधुनःशल्याऽऽदिविशेषणो वन्दे । शेषं प्राग्वत्, तथा-
(अहमवि वंदेवेमि चेइयाइति) तान् यथादृष्टमाधुनः
वन्द्यायामि चेत्यानि, यथा अमुत्र नगरऽऽदौ युष्मकृते च-
ेत्यानि वन्दितानि, तानि च युयं वन्दध्वमित्येवार्थमात्रम् ।
एवं शिष्येणाहः स्वमाचार्याः प्रत्युत्तरयति ।

यथा-

मन्थएण वंदामि अहं पि तेसिंति ।

मस्तकेन वन्देऽहमपि तानिति । ये मम वार्तासंप्रच्छन्ताऽऽदि
कुवेन्तीति भावः । "अत्र भणंति-अहमवि वंदेवेमि" ।
तत आत्मानं गुरुणा निवेदयन्ति हृत्तीयजामणकसूत्रेण ।

तच्छेदध-

इच्छामि स्वमासमणो ! उवट्ठोमि तुम्भएहं संतिनं
अहाकर्णं वा वत्थं वा पडिग्गहं वा कंबलं वा पायपुच्छणं
वा अक्खरं वा पयं वा गाहं वा सिलोणं वा अइं वा हेउं
वा पसिणं वा वागरणं वा तुम्भेहिं चियत्तेणं दिन्नं मए
अविणएण पडिच्छियं, तम्म मिच्छा मि दुक्कंति ।

७८

[इच्छामि स्वमासमणोति] इह स्थाने आत्मानं निवेदय-
तुमिति वाक्यशेषो दृश्यः । [उवट्ठोमि] उपस्थितो-
ऽस्मि, आत्मनिवेदनायति शेषः । (तुम्भएहं संतिनं)
युष्माकं सक्तं युष्मदीयमिदं सर्वं यदस्मत्परिपोष्यम् ।
किंभूतं किं तदित्याह- (अहाकर्णंति) यथाकल्पं क-
ल्पानतिक्रान्तं स्थविरकल्पेयिषिन् कल्पनीयं चेत्यर्थः । वस्त्रा-
ऽऽदि प्रतीतं, नवरं (पडिग्गहंति) पात्रम् (पायपुच्छंति) ।
पादप्राञ्चलं रजोहरणम् (अइं व त्ति) अर्थः स्ववासिधेयः, प्रा-
कृतत्वाच्च नपुंसकनिर्देशः । (पसिणं व त्ति) प्रश्नः, पण्डिता-
भिमानी परां भाननिग्रहाय यत्प्रश्नयति (वागरणंति) व्याक-
रणं, तथैव परं प्रश्नितं यदुत्तरं दीयते, वाशब्दः समुच्चया-
र्थः । एवं वस्त्राऽऽदिनिवेदनद्वारेणाऽऽत्मानं गुरुणां निवेदय-
युष्माभिरंवेदं वस्त्राऽऽदिकं मे दत्तम् । इत्यावेदने तद्व्रह्मणं
च संभविनमविनयं क्षमयश्चिदाह- (तुम्भेहिंति) (तु-
म्भेहिंति) युष्माभिः (चियत्तेणंति) प्रीत्या दत्तं, मया त्व-
विनयेन प्रतीतमित् । अत्र यदिति शेषो दृश्यः (तस्स त्ति) त-
त्र मिथ्यादुष्कृतमिति प्राग्वत् । एवमुक्ते आचार्यां ब्रूते-

आयरियसंतिनंति ।

पूर्वोऽऽचार्यसक्तमेतदिति किं ममात्रेति । अहङ्कारवर्जनाय,
गुरुषु भक्तिव्यापनार्थं चेतदिति ।

अथ यच्छिष्यां प्रतिहास्तास्तमनुब्रूहं बहु मन्यमाना आह-
इच्छामि अहमपुत्राहं स्वमासमणो । कयाइं च मे किङ्क-
रमाइं आचार्यमंतरे विणयमंतरे संहिओ मेहाविओ संगहि-
ओ उवगहिओ सारिओ वारिओ चाओ पडिचाओ चि-
यत्ता मे पडिचोयणा उवट्ठोओऽहं तुम्भएहं तवमेयसिरीए
इमाओ चाउरंगंमेसारकंतागओ साहउ तु नित्थरिस्सामि
निकट्टु सिरसा मणसा मन्थएण वंदामि ।

(इच्छामि इत्यादि) इच्छामि अभिलयामि, अहमपूर्वा-
ग्यनागनकालीनानि, कृतिकर्म्मार्गानि योगः । कर्तुमीति वा-
क्यशेषः "स्वमासमणो" इति व्यक्तम् । तथा-कृतानि पूर्वकाले
च समुच्चये (मिंति) मया कृतिकर्म्मार्गं वैषाकृपाविशेषाः,
भवन्तीति गम्यन्ते । तेषु च (आचार्यमंतरेति) आचार्या-
न्तरे, कश्चिन् ज्ञानाऽऽद्याचारविशेषं विषयभूतं आचारव्यव-
धानं वा स्मृतिं, ज्ञानाऽऽदिक्रियाया अकरणं स्मृतिं भावः ।
तथा- (विणयमंतरेति) विनयान्तरे आत्मनदानाऽऽदिवि-
नयविशेषं विषयविभूतं विनयविच्छेदं वा, तदकरणं इत्यर्थः,
(संहिओति) शिक्षितः स्वयमेव गुरुभिः शिलां प्रतिहित इ-
त्यर्थः, संप्रतिनां निष्पादित आचारविशेषविनयविशेषेषु कुश-
लीकृत इत्यर्थः, (मेहाविओति) शिक्षापितः संधापितः वा
उपाध्यायाऽऽदिप्रयोगजननः, तथा -(संगहिओति) संगृहीतः
शिष्यत्वेनाऽऽधृतः । तथा -(उवगहिओति) उपगृहीतः,
ज्ञानाऽऽदिमिवेक्षाऽऽदिविभ्रंषापेक्षितः, तथा- (सारिओ
ति) सारितो हिते प्रवर्तितः, कृत्यं वा स्मारितः । (वारिओ
ति) अहिताविचारितः (चाओति) संयमयमंगेषु स्थूलितः
सन्नयुक्तमेतद्व्यापरां विधातुमिध्यादिवचनेन प्रेरितः ।
(पडिचाओति) तथैव पुनः पुनः प्रेरित एव (चियत्ता मे
पडिचोयणाति) चियत्ता प्रीतिवियया, नवहृद्कारादप्रीतेति
(मिं) मम प्रति प्रेरणा भवद्भिः क्रियमाणेति । उपलक्षणं चेत-

चिह्नज्ञाऽदेति । ततश्च (उपदिष्टोऽहं नि) उपस्थिताः हस्मिन्, प्रतीतिरन्तर्धेयं पादुनविषये कृतोऽयम् इत्यर्थः । तथा— तुष्ण-
ग्रहं नयनयस्वीण) युष्माकं तपस्तेजःश्रिया भवदीया तपः-
प्रभावस्यैवा हेतुस्तया (इमांश्च) नि प्रयत्नात् (चाउरतसं-
सारकंतायाश्च) चतुरन्तं चतुर्विभागं नक्त्वाऽऽदिभेदेन,
तदेव चातुरन्तं । तच्च तत्संसारकालान्तरं व भवार्णयमिति
समाप्तः । तस्मात् (साहट्टु नि) संहत्य कर्षाण्ड्रययोगाऽऽ-
दिभिर्विस्तीर्णमात्मानं संज्ञित्यर्थः ॥ (निधिरस्मामि नि)
लङ्घयिष्यामि (इति कट्टु) इति कृत्वा इतिहेताः । “मिरसा
मणसा मन्थण वेदामि” प्रावत् । इह भगवन्तमिति
वाक्यशेषः ।

इहाऽऽचार्यवचनम्—

निधारागपारा हाह ।

निन्तारकाः संसारसमुद्रान् प्राणिनां प्रतिज्ञायाश्च पारगाः
संसारसमुद्रीनगराभिस्तो भवत व्युत्पत्तिर्याश्रितचनमिति ।
“पच्छा देवस्य पडिक्रमंति । तथ्य स्वाभगार्निमित्तं किदक-
स्मं करेत्ता भगति-इच्छा नि स्वाभमणां । अशुभदुष्टां मि अस्मि
तदेवस्यैव स्वाभंते, जं किचि अपत्तिर्याम्यादि पच्छा साह-
दुगं स्वाभंति, तत्रां आयन्यस्म य अज्ञियावर्णनिमित्तं
किदकस्मं करेति, तत्रां दुर्गालंयं वा हांजा, दुपडिकंते वा
हांजा, अगाभेनाइया काण्णण, तत्रां पुणां वि कयसामाड-
यास्तुसाणां चार्त्तिविमोहणथ्यंयं पंचासुस्मासपरिमाणं
काउस्मगं करेति । तत्रां नमोकारंण पारिन्ता विमुज्जच-
रन्ता विमुज्जचरिन्देवयाणं देवणविमुज्जिनिमित्तं तामुक्ति-
णं करेति “लोगम्सुज्जायगरे” इत्यादि । तत्रां देवणांविमु-
ज्जनिमित्तं पणवीसुस्मासपरिमाणं काउस्मगं करेति । त-
त्रां नमोकारंण पारिन्ता नागविमुज्जिनिमित्तं सुयनाण-
थ्यं पदेति । पुक्कवग्गदीवहे” इत्यादि । तत्रां सुयनाणवि-
मुज्जिनिमित्तं पणवीसुस्मासपरिमाणं काउस्मगं करेति,
तत्रां नमोकारंण पारिन्ता मिज्जथ्यं पदेति—“मिज्जणं तुज्जा-
ण” इत्यादि । “तत्रां संज्ञादेवयाण काउस्मगं करेति । तथ्य
य सत्ताश्विस्मासं पूरेति” । इत्यावश्यककार्णः “आवरणत्रां
अट्टुनि, तत्रां चिह्निणा निमिज्जता मुहपात्तिथं संसांसावर्ण्यं
कायं व पडिलेहत्ता आयरियस्स वेदणंयं करेति । तं च
जहा रसो मण्णसा आणत्तियाण, पेरिया णगां काऊण गच्छ-
ति । तं च सुकुर्यं काऊण पुणां पणामपुव्वयं निवदेति । एवं
साहूणां वि गुरुस्साहडा वेदणपुव्वयं चरिन्ताइविवादि का-
ऊण पुणां वि सुकुरिदकस्ममा संता गुरुणां निवेदेति । भ-
यथे । कयं पमणं आयविमोहि कारां नि “निवेयण्थं” ति ।
तं च काऊण पुणां उकुडुया आर्यायामिमुहा विमवग्गयेज्जल-
पुडा चिह्नुनि, जावयायिया वडमाणोश्चो सणं हेइसा वा
तिथि थुश्चो भगति । इमे वि अजलिमडलिगमहत्ता थुश्चो
अण्ण समसोण, नमोकारं करेति । सवहुमानं शिरसा प्रण-
मन्तीत्यर्थः । कचिद्व- “नमो स्वाभसमणणां नि भगति । पच्छा
सेवसा वि निधि थुश्चो तदेव भगति, तं रयणि नेव सुत्तप-
रिण्णे नेव आथपारिन्तो यथथुश्चो भगति, जम्म जन्तियाश्चो
इति ति । देवसिण पुण ताव चिह्नुनि जाव गुरुपुडुगमहं करेति ।
तत्रां पडमथुइसमसोण थुं कहेति, विणयां नि, सेवसाश्चो
थोश्चि सहेव भगति । ” एव सुत्रोक्तः “पात्रि कर्पातकमण-
जियः ॥” चाउस्मासिमेवचच्छुरिण वि एम नेव विही । वि-

सेसो स्वाभगणकाउस्मगसु, सो पुण लायवथे देविशो चैवः
तहा चाउस्मासिमेवचच्छुरिणसु मूलगुण उत्तरगुणाइयाणां
आलोयणं दाऊण पडिक्रमंति ति, सचन्देवयाण व उस्मगं क-
रेति, केह पुण चाउस्मासिगे मज्जादेवयाण वि उस्मगं क-
रेति । तहा आरवस्मण कण निग्गयागा वि पंचकल्लणं नेगहं-
ति, पुव्वगहिण य अग्निगहे निवेदेति । ते य स्मग्ं जह ना-
गुपालिया तत्रां तव्विसुज्जिनिमित्तं उस्मगं करेति, पुणां
वि अत्रे गेगहेति, निरभिग्गहाण य व वट्ठइ अथियं ति, सं-
वच्छुरिण य आरवस्मण, कण पज्जोसवणकाणो काहुज्जइ ।
तथ्य दिवसश्चो कहुंते चैय न कापर, नाथि संजडिगहत्थपास-
थाइणं पुरश्चो, जत्थ वि नेनं पडरुच कहिज्जइ । जहाऽऽनदपुंरे
मूलवइयंयं दिवसश्चो सव्वज्जणमकयं कहुज्जइ । तथ्य
वि साह नेा कहुइ, पात्थोश्चो कहुइ, तं सहा सुणं ज्जा, न दोसं,
पासन्थाण वा कहुगस्स अरइ देडिंणं सहेदि वा अस्म-
न्निशो, ताह दिवसश्चो कहुइ । तथ्य इमो विही—अग्निपाणं
चैय पंचरत्तेण अयणां उवस्मण पाश्चांनिण आरवस्मण कण
कालं येतुं कालं सुद्धं अशुद्धं वा पटुंत्ता कहुज्जइ । एवं च—
उसु राइसु पज्जोसवणगाइण पुण कहुइ, सव्वे साहवे स-
मपायणिगे काउस्मगं करेति, पज्जोसवणकायस्म स-
मपायिणये करेति काउस्मगं, जं संडियं जं विगाहियं जं च
न पडिपुरियं सव्वे देइश्चो काहुयव्वे ॥ जाव वांस्मिर्गमि
स्स । “लोगम्सुज्जायगरे” चित्तऊण उस्मागंता पुणे । “लोग-
म्सुज्जायगरे” कहेत्ता सव्वे साहवे निस्सीयंति, जणं कहुइ-
श्चो सो ताह कालस्म पडिक्रमइ, ताह वरिमाकालदुवणा
देविज्जइ । तं जहा—ऊणांयंरिया कायव्वो, विगहनसपरि-
च्चाश्चो कायव्वो, जम्मा निज्जा कालो, वट्ठपाणा भइणी, वि-
ज्जगिज्जयइइ य सय्था निग्गइ, पौडकल्लादेवियाणां
उच्चारपासवणथेलमज्जाण य जयणाण परिमोणो काय-
व्वो, निरुचं लोश्चो कायव्वो, भइहा न दिक्कियव्वो, अग्नि-
णवो उवती न गहेयव्वो, दुगुणं वरिसेवयागहेवगण-
थंयव्वे, पुव्वगाहयाणं डारडालंयं पारिन्ताश्चो काय-
व्वो, इयंवि धारणं कायव्वं, पुव्वयाणं सकोमज्जा-
याश्चो पत्रां न गेतव्वे । ” इत्यादि । किं च—“प-
क्कवचाउस्मासिमेवचच्छुरियपव्वेसु जहकमं चउथुज्जुट्टमनवो
वेदयवेदणपरिवाडो महुणं धम्मकहाय कावव ति ॥
इयाणि पमंयश्चो राइयवोहा भइइ—पडमं विव सामाइयं
काहुऊण चत्तिस्सविमुज्जिनिमित्तं पणवीसुस्मासपरिमाणं
काउस्मगं करेति, तत्रां नमोकारंण पारिन्ता देवणविमुज्जि-
निमित्तं चउथुसव्वथ्यं पदेति, पणवीसुस्मासपरिमाणं का-
उस्मगं करेति । तथ्य वि नमोकारंण पारिन्ता सुयनाण-
विमुज्जिनिमित्तं सुयनाण-थ्यं कहेति । तथ्य य पाउंरियथुइ-
माइयं अहियायकाउस्मगपज्जेतमइयारं चितेति । आह-
किनिमित्तं पडमकाउस्मग एव राइयइयारं न चितेति ?
कि वा पडममेव राइय काउस्मगं करेति ? उच्यते—निदाभि-
भूया न भंभरंति, सुट्टु अइयारं न चितेति, मा य अययां
वेदंताणं अयोजवट्ठणं, अयंयारं वा अदेवणाश्चो भेदइसा
न मग्ं वेदुणो देति ति काउं पच्छुंय तडण निवयाइयारं चि-
तेति, आहण य निधि काउस्मगा भवेति, न पुण पाश्चां-
निण जहा एकोज्जि, तत्रां चित्तऊण इयारं नमोकारंण पारिन्ता
मिज्जण थुं काऊण पुव्वमणिणण चिह्निगा वेदिन्ता अ-

लोभेति, तत्रो सामाहयपुत्र्यं पडिकमेति, तत्रो वंदेषपुत्र्यं स्वामेति, तत्रो कयाइकम्मा सामाहयपुत्र्यं काउस्ममं करेति, तत्रो चिंतेति-कस्मि नियोगं निउत्ता वयं गुरुहं तो जारिमं तये पयवज्जामो जारिमं तस्म हाणां न भवइ । तत्रो चिंतोत-छम्मासे खवणे करेमा न सकेमा, एगदिवसं-ग उलयं तहायि न सकेमा, एवं जाव एगूणत्तसाण उलयं, एवं पंचमासे, तत्रो चलति । तत्रो निधि, तत्रो दांशि, तत्रो एके, तत्रो एमेग दिगेग उलयं जाव चउदसहि उलयं न सकेमा, तत्रो वत्तांनउमं । तांसइमं जाव उअयं, आयंविने एगटुलयं एकासणं पुंरिमहं तिअियगयं पोरिमि नमाकार-सहियं व ति । एवं जे समन्था तये काउं तमसइमाहा वि-याण करेति, पच्छा वंदिता गुरुसदिक्खं पयवज्जेत, सव्वे य नमाकारचित्ता समं उट्टेति, वोरिसावेति, निर्सायंति य । एवं पोरिमिमाइसु विभासा । तत्रो निजं थुइओ जहा पुवे, नवरमणपदमं देति, जहा घरकोइलई सत्ता न उट्टेति । तत्रो देवे वंदेति, तत्रो यवुवेले संदिमावेति । तत्रो मुर-गेणतं पडिलेहिन्ता रयहरणं पडिलेहिनि । पुणां ओहियं संदिमावेति, पडिलेहिनि य, तत्रो यस्सहि पमाजिय काले निवेदेति । अत्रे भणंति-थुसमणेनरं काले निवेणंति एवं च पडिकमणकाले तुलेति, जहा पडिकमेताणं थुरअवसाणं जेय पडिलेहणवेला भवइ ति ।" पा० ।

(२७) धावकप्रतिक्रमणम्-

प्रतिक्रमणं तु सामान्यत इयापधिक्रमप्रतिक्रमणमेवेव निवेदं, न च विविचित्रमिष्टवतां धावकाणां कथमेकं प्र-तिक्रमणपत्रेण तदुपायत इति वाच्यम् । प्रतिपक्षवत-स्यानिचरणं प्रतिक्रमणं युक्तम्, अन्यस्य तु अथजानाऽऽदि-विषयस्यैव प्रतिक्रमणवर्माणस्य सुलभत्वात् । ननु साधु-प्रतिक्रमणादिभिर्यथा धावकप्रतिक्रमणसूत्रमयुक्तं, निर्युक्तिभाष्य-चुगय्यादिभिरनित्यवतानांप्रत्यायं । नेम्यः । आशयकाऽऽ-दिदशशास्त्राव्यतिरेकेण निर्युक्तीनामभावेनापपत्तिकाऽऽनुपा-हानां च चुगय्यावतानांप्रत्यप्रसङ्गात्, तत्राप्रतिक्रमणमप्य-ति नपाति । (प्र०) तस्मात्साधुवच्छावकेणापि धर्मिषुभ-स्याप्यादिपरम्पराऽऽयातविधिना प्रतिक्रमणं कार्यमित्यतः प्रसङ्गेन । प्र० २ अथि० ।

(२८) धावकप्रतिक्रमणविधिः-

धावकप्रतिक्रमणस्येदानीमवसरः, तत्र कृतसामाधिक्येन प्र-तिक्रमणमनुष्ठेयं, तस्य च सर्वानिचाराविशेषावकत्वेन विशि-ष्टश्रेयोभूतत्वान्मङ्गलाऽऽदिविधानार्थं प्रथमगाथासाह-

“ वंदितुं सर्वानिदे, धम्मवारिणं अस्वभाहं अ ।
इच्छुमि पडिकमिउं, सावगयज्जमाहं तत्रासं ॥ ”

यन्दिन्या नत्वा, सर्वे वस्तु विदन्ति सर्वेभ्यो हिता वेति सर्वो-क्तीरुतः, मिद्धयन्ति स्म सर्वकमेवसाविष्टितायां भवन्ति स्मेति मिद्धाः, सायांश्च मिद्धाश्च सार्वमिद्धास्तान् । तथा-धर्माऽऽचारान् धृतचारव्रथाऽऽचारऽऽचारसाधून्, धर्मदानुन् वा, चशब्दादुपाध्यायान् धृताध्यापकान् । तथा-सर्वेसाधूश्च स्थ-विर्कर्मिणकाऽऽदिभेदभिरात्मनां सावकावकां सुमीन्, चः समु-ध्यं । एवं च विप्रजानां पशान्तये कृतपञ्चनमस्कार इदमाह-
(इच्छुमि) अभिलषामि प्रतिक्रमिषुं निर्युतेन, कस्मादित्या-

ह-धावकधर्मानिचाराह, जानाविकचवनं, पञ्चस्ये पट्टी, ततो जानाऽऽयाचापञ्चकस्य चतुर्विंशतमंख्याऽऽचितरे-भ्यः प्रतिक्रमिषुमिच्छुमि । इति गाथाार्थः ॥ १ ॥

सामान्येन सर्वव्रतानिचाराप्रतिक्रमणार्थमाह-

“ जं मे वयाइओणं, नाये नहं देसंणे चरिंति अ ।

सुद्धुमा ये वायरा वा, तं निंदं तं च गरिहामि ॥ २ ॥ ”

य इति सामान्येन, ‘मे’ मम सर्वव्रतानिचारांशुप्रवृत्ताऽऽदि-मालिन्यरूपः पञ्चसमतिमस्यः संज्ञात इति शेषः । तथा-ज्ञानं जानाऽऽचारं कालाधनयाऽऽयष्टप्रकारं चित्ताऽऽचरणरूपः । तथा-दर्शनं सम्यक्त्वं शङ्काऽऽदीनां पञ्चानामाभयनाहारणं, निःशङ्कताऽऽयष्टविधिं च दर्शनाऽऽचारं अनासेवनाहारणं, तथा-चारित्र्यं समितिगुणितलं उतुपयोगरूपां सर्वाचारं, च-शब्दात्तपोवीर्याऽऽचारयोः संलक्षणायां च । तत्र बाह्याऽऽभ्य-न्तरभेदात्तपो ह्यदशशारीर्यां मनोवाक्कायस्थिध्या, अतिचारता चानयोर्धर्मं सशक्तिगोपनात्, संलक्षणायास्तु पञ्चानिचाराः । एवं चतुर्विंशत्यविशतसंख्यानिचारमध्ये यः सुद्धुमा वाऽनु-पलपय, वादरा वा व्यक्रः तं निन्दामि मनसा, पञ्चानांपेन तं च गहं गुरुममत्तमिति ॥ २ ॥

प्रायाऽऽन्यव्रतानिचारा अपि परिग्रहात्प्रादुर्भवन्ति, अतः सामान्येन तत्राप्रतिक्रमणयाऽऽह-

“ दुरिंदं परिग्गहम्मि, सावज्जे वहुविंदं ये आरम्मं ।

कागवणे अ करणे, पडिककमे देसिअं सव्वे ॥ ३ ॥ ”

द्विविधं परिग्रहं सर्वन्याचितरूपं, साययं सर्वापि, बहुविधं-उत्तकप्रकारं, आरम्मं प्राणनिपातरूपं कारणं स्याद्विषापेन, क-रणं स्वयं निवेतं, चशब्दात् कविदनुमतावयं, यो मे इतिवा-स्तमित्यनुवर्तते, तं निगवशरे (देसिअं नि) आप्रत्यहविस-कथं, एवं राजिकापान्ति काऽऽयपि स्वस्वप्रतिक्रमणे, अशुभ-भावात्प्रातिक्लृपेन क्रमादि प्रतिक्रमामि । निवेतं इहमित्यर्थः । उक्तं च-“ स्वस्थानात् यपरस्थानं, प्रमादस्य वशाद्व्रतः । त-त्रैव क्रमणं भूयः, प्रतिक्रमणमुच्यते ॥ १ ॥ ” इति ।

अभूता जानानिचाराणिरन्धनायाऽऽह-

“ जं वद्धमिदिपणं, चउहं कसाण्हिं अण्णस्येधं ।

गणेण वंसेण व, तं निंदं तं च गरिहामि ॥ ४ ॥ ”

यद्धं यत् कृतमशुभं कर्म, प्रस्तावाहिरतिनिवन्धका-प्रशस्तेन्द्रियकायवशगतां जानानिचाराभूतम् । यदुक्तम्-
“ तद्व्रतानमेव न भवन्ति, र्यास्मनुदिने विभोति रागगता ।
तमसः कुतोऽस्ति शक्तिं दिनकरकिरागप्रतः स्थानुम् ॥ १ ॥ ”
इन्द्रियं स्पर्शान्द्रियाऽऽदिभिः स्पर्शाऽऽदिविषयसंबन्धमभू-तस्य बुद्ध्यादिसंस्काराणां प्रत्ययकुमार-समुत्पत्तिरुक्त-सुभद्राश्च-ष्टिन्यादिवत् । तथा-चतुर्भिः कायैः कोशाऽऽदिनिगप्रशस्ते-स्त्वौद्भौदिककायसुगुणानेर्गमङ्गलक-परशुराम-धनश्री-मम्मणाऽऽदिवत्, गणेण हृष्टिगताऽऽदिरूपेण गोविन्दश्चावको-त्तराभ्यामिव, द्वेपेणप्रतिरूपेण गोष्ठामाहिलाऽऽदिवत्, वा-शब्दे विकलार्थी (तं निंदं) इत्यादि प्राच्यन् ॥ ४ ॥

साग्रतं सम्यग्दर्शनस्य, चतुर्दशतम्यं च प्रतिक्रमणयाऽऽह-

“ आगमं निगगणे, ठाणे चंकेमणं अणाभोगं ।

अभिभ्रणं अनियोगं, पडिकमे देसिअं सव्वे ॥ ५ ॥ ”

आगमने विध्यारोपितयात्राऽऽदेः संदर्शनाथं कृत्तलना-ऽऽनमनाद्वसति, निर्गमनं च, यद्धं इत्यनुवर्तते । नरा-भ्यानि

मित्याहृदिदेवकुलाऽऽदावृष्यस्थाने, चहृष्यमणे च तत्रैवेतस्तनः
परिष्वक्यते, क सतीत्याह-अनामोणे अनुपयोगे, अभियोगे
राजाभियोगाऽऽदिके, नित्यां धाष्टुपदाऽऽदिके, शेषं पूर्ववत् ॥४॥

साम्प्रतं सम्यक्चातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

“संका १ कंस २ विगिह्वा ३, पसंस ४ तह संघयो कुलिगीसु ।
सम्मत्तस्सऽहारे, पडिकमे देसियं सव्वं ॥ ६ ॥”

तत्र तावद्दर्शनमोहनीयकर्मोपशमाऽऽदिसमुत्थोऽहं दुक्ततत्त्व-
अज्ञानरूपः शुभ आत्मपरिणामः सम्यक्त्वं, तस्मिन् सम्य-
क्त्वे धर्मसोपासकेन शङ्काऽऽद्यः पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न
समाचरितव्याः ॥ ५० ॥

इदानीं चारित्रातिचारप्रतिक्रमणमभिधित्तुः प्रथमं सामा-
न्येनाऽऽरम्भमन्विनार्यमाह-

“छुक्कायसमारंभे, पयणे य पयावणे य जं दोसा ।

अनट्ठा य परट्ठा, उभयट्ठा चैवं नं निदं ॥ ७ ॥”

पदकायानां-भूदकाशिवायुवचनस्पतित्रस्रकृपाणां, समारम्भे
परितापने, तुलादण्डन्यायात्, संरम्भाऽऽरम्भयोश्च-सङ्कल्पाप-
द्रावणलक्षणयोः, एतेषु सन्त्यु, यं दोषाः पापानि, न त्वर्नाचाराः,
अनङ्गीकृते मालिन्याभावान्, क सति १, पचने च पाचने च,
चशब्दादनुमते च । किमर्थमित्याह आत्मायै स्वमेगार्थे,
परार्थे प्राप्नुयेतऽऽद्यधर्म, उभयोर् स्वपरार्थे, चशब्दोऽन्तर्गत-
याऽऽदिकृतनृपमूचकः, एवकारः प्रकरित्याप्रदर्शकः । यद्वा-
आत्मायै सुखमन्वितात् साधुधर्ममशने कृते मम पुण्यं भ-
विष्यति, एवं परार्थोभयार्थयोगः । अथवा-पदकायसमार-
म्भाऽऽदिष्वलेनापरिशुज्जलाऽऽदिना यं दोषाः कृतास्तीत्यत्र
निन्दामीति ॥ ७ ॥

साम्प्रतं सामान्येन चारित्रातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

“पंचगहमणुवयाणे, गुणवयाणे च तिगहमइयारे ।

सिक्खाले च चउगहं, पडिकमे देसियं सव्वं ॥ ८ ॥”

कगच्छा, नवरम्, अनु सम्यक्त्वप्रतिपत्तेः पञ्चान्, अणुनि वा
महाप्रतापस्य लघूनि, वनानि अणुवनानि नानि पञ्चानि मू-
लगुणाः, तेषामेव विशेषगुणकारकाणि दिश्यताऽऽतीति त्रीणि
गुणवनानि, एतानि यावत्कथनानि, शिष्टावनानि पुनरित्य-
वकालिकानि, शिष्टकस्य विद्याप्रहणमिव पुनः पुनरभ्यस-
नीयानि चत्वारि सामार्यिकाऽऽतीति ॥ ८ ॥

अधुना प्रथममाह-

“पहमे अणुव्ययस्मी, धूलगपाणाइवायविरइओ ।

आरिययमपसन्थे, इत्थ पमायपसंगेणं ॥ ९ ॥”

प्रथमं सर्वजनानां सारग्वदादिभे, अणुवनेऽनन्तरोक्तस्वरूपे,
स्थूलकं बाह्यरूपवत्त्वाद्वादर्गे गत्यामत्यादिव्यक्रलङ्घि-
त्रिचतुःपञ्चन्द्रिययसंयन्त्रिणां प्राणानामिन्द्रियाऽऽदीनामा-
रुथाधर्मनिपातानां विनाशस्तस्य विगतिर्निवृत्तिस्तस्याः स-
काशादतिचरितमित्राप्तम्, एतच्च सर्वविरितसंक्रमेऽपि
स्यात् । न च तत्प्रतिक्रमणादहमे आह-अप्रशस्ते क्रोधाऽऽदि-
नोदयिकभावे सति (इत्थं ति) अत्रैव प्राणानिपाते प्रमाद-
प्रसङ्गेन, प्रमादो मयाऽऽदिः पञ्चधा, तत्प्रसज्जने प्रकरणे प्रव-
र्तने प्रसङ्गस्तेनः एकप्रहणे तज्जातीयप्रहणादकुत्थाऽऽधेरपि,
यद्वा-विरतिमाश्रित्य यदाचरितं वक्ष्यमाणवधवन्धाऽऽदिक-
मसाध्वनुष्ठितमिति ॥ ९ ॥

तदेवाऽऽह-

“वह १ बंध २ छुविच्छेए ३, अइमणे ४ भत्तपाणवोच्छेए ॥
पढमवयस्सऽहारे, पडिकमे देसियं सव्वं ॥ १० ॥”

वधो द्विपदाऽऽदीनां निर्दयताङ्गेन, यन्धो रज्ज्वादिभिः संयमने,
छुविच्छेदः क्रोधाऽऽदिच्छेदनम्, अतिमारः शक्यतपेक्षं गुरुमा-
राऽऽपणं, भ्रूपानव्यवच्छेदोऽप्रापननिरोधः, सर्वत्र क्रोधादि-
ति गम्यते । एतान्ध प्रथममनातिचारानाश्रित्य यद्वहम्, शोषं
प्राप्यत् । वधाऽऽदीनामतीचारा वा प्रागतिचाराधिकारे भा-
विनेव, अनामोर्गातिक्रमाऽऽदिना वा सर्वत्रातिचाराऽव-
सेया ॥ १० ॥

द्वितीयव्रतमाह-

“वपि अणुव्ययस्मी, परिधूलगअत्रियवयणविरइओ ।

आरिययमपसन्थे, इत्थ पमायपसंगेणं ॥ ११ ॥”

द्वितीयं अणुवने, परीत्यतिशयेन स्थूलकमकीर्त्यादिहेतुरली-
कचने कन्यालीकाऽऽदि पञ्चधा । तत्र ठेपाऽऽदिभिरविपक-
न्यां विपकन्यामित्यादिवदतः कन्याऽलीकम् १ । एवमव्यलीरां
वहलीरां गामित्यादिवदतो गवालीकम् २ । परमत्कां भ-
मिमांसमत्कां वदतो भूम्यलीकम् ३ । उपलक्षणानि चेतानि
सर्वे द्विपदचतुष्पदापदालीकानां, न्यासस्य धनधान्याऽऽदिस्था-
पनिकाया हरणमपलगां न्यासापहाराः ४ । अत्र पुन्यं चा-
दत्ताऽऽदानत्वं सत्यपि वचनस्यैव प्राधान्याविवक्षणात् स्या-
वात्त्वं, लभ्यदेवविषये प्रमाणोक्तस्त्याकोचमन्याऽऽश्रि-
भृतस्य कृतमातिदानान् कृतमालिम्बम् ५ । अनयोश्च द्विप-
दाऽऽद्यलीकान्तोऽपि लोकेऽतिवर्तितव्यानुपगुपादानम् ।
एतस्य पञ्चविधाऽलीकस्य यद्वचने भाषणं तस्य विगतेः,
“आरियणं” इत्यादि प्राप्यन् ॥ ११ ॥

अस्यातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

“सहसा रहस्सदारे, मोनुगमं य कउल्लेय ।

वीयवयस्सऽहारे, पडिकमे देसियं सव्वं ॥ १२ ॥”

तत्र (सहसं चित्) सूचनानुवृत्तिमिदं सहसाभलात्कृत्याभ्याख्या-
ममसहोपाधिरीपणं वीरोऽप्यमित्यादिभधानं सहसाभ्या-
ख्यानम् १ । रहस्यकान्ते मन्त्रयमाणान् वीर्यदेवं चेदे च राज-
घिरुडाऽऽदिकमेतं मन्त्रयन्ते इत्याद्यभ्याख्यानं रहोभ्या-
ख्यानम् २ । स्वदाराणां विध्वंसप्रार्थितव्यान्यम् कथने त्व-
दाग्म-त्रभेदः । ततो हउल्लं कृत्वा तस्मिन् ३ । अज्ञात-
मन्त्रोपधाऽऽनुपदेशने सुपेपदेशस्तस्मिन् ४, अन्यमुद्राऽ-
क्षरीवन्धादिना कृतस्याधेस्य लेखने कृतलवस्तस्मिन् ५, शेषं
प्राप्यन् ॥ १२ ॥

इदानीं तृतीयव्रतमाह-

“तइए अणुव्ययस्मि, धूलगपरद्वहएविरइओ ।

आरिययमपसन्थे, इत्थ पमायपसंगेणं ॥ १३ ॥”

तृतीयं अणुवने स्थूलकं राजनिग्रहाऽऽदिहेतुः परद्वयहरणं,
तस्य विगतिरित्यादि प्राप्यन् ।

अस्यातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

“तेनाहउणओणं, तण्णहिरुचे विरुडगमणे य ।

कउतुलकुडमणे, पडिकमे देसियं सव्वं ॥ १४ ॥”

तेनाहउणस्मिन् देशान्तरादानीं किञ्चिन्कुक्कुमाऽऽदि तन्
समर्थमिति लोभाद्यन्तःकरणकथनेन गृह्यते तन् स्तोनाऽऽहृतम् ।
(पञ्चोणि चित्) सूचनान् नमस्कप्रयोगः, तदेव कुर्वन्तीति त-

स्कराक्षौराः । तेषामुद्यतकदानाऽऽदिना हरणक्रियायां प्रेरणं प्रयोगः २ । (तप्यद्विह्वयं) तस्य प्रस्तुतकुक्कुमाऽऽदेः प्रतिकरूपं सदृशं कुम्भमाऽऽदि, कृत्रिमकुक्कुमाऽऽदि वा तत् प्रलेपणं व्यवहारः । तत्प्रतिकरूपव्यवहारः ३ । विरुद्धनृत्ययोः राज्यं विरुद्धराज्यं, तत्र ताभ्यामनृत्यकानि बाणिज्यायैमतिक्रमणं गमनं विरुद्धगमनम् ४ । कूटतुला कूटमानं, तद् न्यूनानधिकान्यां व्यवहरतः ५ । यदाह- 'उच्चियं मोक्षणं कले, दव्वाहकमागयं च उकरिस्सं । नियडियमवि जाल्लेतां, परस्स संतं न गिरिह-ज्जा ॥१॥' एतेषु क्रियमाणेषु यद् यद्विज्यादि प्राग्वत् ॥१५॥

नृत्यव्रतमाह-

"चउथे अणुव्वयस्मी, निच्चं परदारगमणविरिओ ।
आयरियमप्यस्ये, इत्थं पमाण्यसंगेणं ॥ १४ ॥"

चतुर्थे अणुव्रते, नित्यं सदा, परं आत्मव्यतिरिक्ताः, तेषां दाराः परिणीतसंगुहीनवदभिम्रातां कथञ्चाणि तेषु गमनमासेवनं तस्य विरतेरित्यादि प्राग्वत् ॥ १४ ॥

अस्यातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

"अपरिमादित्था इत्तर, अण्णेग धोवाह तिच्चअणुगेण ।
चउथवयस्सइयारि, पडिक्कमं देसिअं सव्वं ॥ १६ ॥"

अपरिगृहीता विधया, नृत्यां गमनमपरिगृहीतागमनम् । (इत्तरं 'ति' इत्वरमलपकालं भारीप्रदानतः केनचित् स्ववर्शकृतां वेश्या, नृत्यां गमनम् इत्वरपरिगृहीतागमनम् । (अण्णेगं 'ति' अण्णः कामस्तपप्रधाना क्रीडाऽधरदशनाऽऽलिङ्गनाऽऽद्या, तां परदारेषु कुर्वन्ताऽङ्गक्रीडा, वात्स्यायनाऽऽयुक्तचतुरशीतिक्रयासेवनं वा (धोवाहं 'ति' परकीयापल्यानां स्नेहाऽऽदिना विवाहस्य कणं पवित्रवाहकणं स्वापत्त्येष्वपि संख्याऽभिप्रोक्षन्त्याः ॥ (तिच्चअणुगेणं 'ति') कामभोगातीयावतारगः-कामेषु शब्दाऽऽदिषु भोगेषु रसाऽऽदिषु, तौवानुरागोऽयन्तं तदप्यवसायः ५, स्वदारसन्तोषिणश्च त्रयं पवान्त्या अतिचाराः, आद्यौ तौ भद्राविवः स्त्रिया अति तथैव, यद्वाऽतिक्रमाऽदिभिरतिचाराता अवसया, एतानांश्रव्य । यद् यद्विज्यादि प्राग्वत् ॥ १६ ॥

पञ्चमश्रवणमाह-

"इत्ता अणुव्वप पं-चमस्मि आयरियमप्यस्यमि ।
परिमाणपरिच्छेण, इत्थं पमाण्यसंगेणं ॥ १७ ॥"

इतस्तुर्यप्रदानानन्तरं, धनधान्याऽऽदिनवविधप्रतिग्रहमाण-लक्षणं पञ्चमं अणुव्रते पराचरितमप्रयस्ते भावे सति, क्व विषयं ?, परिमाणपरिच्छेदे परिग्रहप्रत्याख्यानकालगृहीत-प्रमाणालङ्घने । अत्रेत्यादि प्राग्वत् ॥ १७ ॥

अस्यातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

"अणुअन्नल्लितवधुं, कण्णसुवणे य कुवियपरिमा ।
दुण्ण चउण्ययस्मी, पडिक्कमं देसिअं सव्वं ॥ १८ ॥"

धनम्-गणिमाऽऽदि (ध०) धान्यं व्रीहादि (ध०) क्षेत्रम्-सन्तुकैतृभयाऽऽमकम् । (ध०) कण्यम्, रजतम् । सुवणम्-कनकम् (ध०) कुपितं स्थालकबांलाऽऽदि (ध०) द्विपदम्-गन्त्री-दास्यादि । चतुष्पदम्-गवाश्वनादि (ध०) श्रेयं प्राग्वत् ॥१८॥

साम्प्रतं त्रीणि श्रुण्वतानि, तत्राऽऽद्यप्रतिक्रमणयाऽऽह-
"गमणस्स य परिमाणे, दिसालु उद्धं अहे अतिरिअं च ।
७६

बुद्धिसहस्रतरङ्गा, पदमस्मि गुणव्वप निंदे ॥ १९ ॥"

अत्र गमनस्य च परिमाणं गतीर्यत्ताकरणं, चशब्दाद् यद-
निकान्तं, क्व विषये ?, दिक्षु, तदेवाऽऽह- 'उद्धं ति' ऊर्ध्वम्
[ध०] एवमधस्तिर्यग्दिशोः [ध०] [बुद्धिं 'ति' क्षेत्रबुद्धिः,
कोऽर्थः १, सर्वासु दिक्षु [ध०] सहस्रतरङ्गा 'ति' स्मृत्यन्तर्को,
स्मृत्यंशश्च इत्यर्थः । [ध०] प्रथमे [ध०] श्रुणाय व्रतं तस्मिन्
यदतिचरितमित्यादि प्राग्वत् ॥ १९ ॥

साम्प्रतं द्वितीयं श्रुण्वतम् । तच्च द्विधा-भोगतः, कर्मतश्च ।
भोगोऽपि द्विधा-उपभोग-परिभोगभेदात् । तत्र उप इति स-
कृत् भोग आहारमालयाऽऽदरासेवनमुपभोगः, परीत्यसकृद्-
भोगा भवनाङ्गनाऽऽदीनामासेवनं परिभोगः । तत्र गाथामाह-
"मज्जमि य मंसस्मि य, पुणं य फले य गंधं मण्णं य ।
उवभोगपरीभोगं, वीयस्मि गुणव्वप निंदे ॥ २० ॥"

आवकंशे तावदुत्पन्नं प्रासुक्यगणिताऽऽहारिणा भाव्यम्,
अमनि सच्चित्तपरिहारीणां, तदमनि बहुसावधमयाऽऽदीन्
वज्रित्या प्रत्येकमिथाऽऽदीनां कृतप्रमाणेन अभितव्यं, तत्र
मध्यम-भद्रिग, मांसम्-पिशितं, चशब्दाच्छेषाभयद्रव्याणां-
मनन्तकायाऽऽदीनां च ग्रहः । तानि च प्रागुक्तानि पञ्चदश-
वर्गदीनि, पुण्याणि-करीरमधुकाऽऽदिकुसुमानि, चशब्दात्प्रस-
संसकतपत्राऽऽदिपरिग्रहः । फलानि-जम्बूविल्वदीनि, पशु च
मद्याऽऽदिषु राजव्यापाराऽऽदी वर्तमानेन यत्किञ्चित्काय-
णाऽऽदि कृतं तस्मिन्, एतेरन्तर्भोगः सचित्तः, बहिस्स्वय-
म्- [गंधं मण्णं 'ति'] गन्धाः-वासनाः, मालयानि-पुष्पलज्जः,
अर्वापलक्षणाऽऽदिष्वप्यभोग्यवस्तुपरिग्रहः । तस्मिन्नुक्तं रूपं,
'उपभोगपरिभोगं' 'भोगो भोगसेन' इति न्यायादुपभोगप-
रिभोगपरिमाणाऽऽख्ये 'द्वितीयं श्रुण्वते' अनाभोगाऽऽदिना
यदतिकान्तं, तन्नन्दाभि ॥ २० ॥

अत्र भोगनेतिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

"सच्चिचे पडिबद्धं, अण्णालं दुण्णालि ए व आहारे ।
तुच्छोसहिमक्कल्लया, पडिक्कमं देसिअं सव्वं ॥ २१ ॥"

कृतसच्चिचेप्रत्याख्यानस्य, कृततत्परिमाणस्य वा सच्चित्तमति-
रिक्तमनाभोगादिनाऽऽप्यवदरतः सच्चित्ताऽऽहारांशित्तारः १,
एवं बुद्ध्यां गुहाऽऽदि राजादनाऽऽदि वा साक्षिपकालं मुलेस्व-
ल्लिपनः सच्चित्तप्रतिबद्धाऽऽहारेः २, एवमपकस्याङ्गनाऽऽसेक-
तस्यापरिगतकर्मणादिः पिष्टयं भक्षणप्रकाशोपभक्षणता ३,
एवं दुष्टकस्य पशुकदि दुष्टकौपधिमङ्गलता ४ । तुच्छं अतुसिह-
तुवाद्दसारा, श्रोत्रापाधिः कौमलमुद्रांशोऽऽदि का, तां जङ्घयतस्तु-
च्छोपधिमङ्गलता ५, एतद्विषये "वडिक्कमे" इत्यादि प्राग्वत् ॥२१॥
अत्र द्वये भोगोपभोगाभ्यादकानि बहुसावधानि कर्मोत्पन्ना-
रकमाऽऽदीनि पञ्चदश कर्माऽऽदीनानि तीक्ष्णकर्मोपादानानि
आनकंशे ज्ञेयानि, न तु समाचरणोपायतत्संयु यदनाभोगा-
ऽऽदीनाऽऽचरितं तत्प्रतिक्रमणाय गाथाद्वयमाह-
"इगालोवणसाडी-माडीकोरीसु वज्जए कस्सं ।
वाणज्ज चव य दं-तलक्खरसंकेतसविषयं ॥ २२ ॥
एवं खु ज्ञतपोण-कस्सं निद्धंयं च दवदानं ।
सरदहतलायसांस्, सव्वेपोसं च वज्जिजा ॥ २३ ॥"

कर्मशब्दः पूर्वाधे प्रत्येकं याज्यः, तेनाऽङ्कारकर्म, धनकर्म,
शकटकर्म, भाटकर्म, स्फोटकर्म चेति पञ्च कर्माणि । (ध०)

वैषयं पूर्णं खः स्वायंमाहाराऽऽदि इत्यामन्थं कारयिष्ये इत्यादि
कथयतः पञ्चमोऽतिचारः । पात्रान्तरं वा- (ज्ञेयणाभेयं पक्ष)
भोजन-आहारं, उपलक्षणं वात्तु देहमकराऽऽदि आभोग-उप-
भोगः, कदा वैषयः पूर्णो भविष्यति येनाह ज्ञेयं इत्या-
दि उत्तरं नति पञ्चमः ५ । एवं पञ्चानि निचरः वैषयविधि-
विपरिने विपरिष्ये सति " तदप " इत्यादि प्राप्नुवत् ॥ २९ ॥
साम्प्रतमनिधिसविभागाऽऽस्ये तृथे शिक्काप्रतम । तत्र तिथि-
पत्रोऽऽदि शिक्का कस्य वहास्यामाज्ञे जनकाशेषस्थाथी आवक-
स्पर्धनिधः साधुकथयते । तस्य सङ्कतो निर्दोषो न्यायाऽऽपनानां
कलानीयाश्रयानाऽऽति । इति शिक्काश्रद्धासम्कारकमयुक्तः प-
ञ्चास्कर्माऽऽदिदोषपरिहारणं विधिषो भाग आमानुग्रहमुद्यम
दानमनानाथसंवितायाः । अत्र चायं विधिः-कृतवैषयेन श्रद्धेन
पाणकादने साधुसङ्गत्वं उवडयमतिधिसविभागमनमासेष्य
पायित्वमम, अथवा रथयित्वा । यदाह- " एतमं जडं दारु-
ण " इत्यादि । अत्रातिचारप्रतिक्रमणाऽऽह-

" सन्निधे निधिवचनं, विधिगे वचनम सङ्करं खेव ।

कात्यास्करमज्ञाणं, चउधे सितस्वायं निदे ॥ ३० ॥ "

देयस्करमाऽऽदेरदानवृत्त्याऽतिक्रमाऽऽदिनिरामोमेन वा 'स-
न्निधे' पृथयादि निष्कृपतः सर्वसन्निधेपणेनेति प्रथमोऽतिचारः
१, एवं सन्निधेन पिदधतः सन्निधेपधानता २, स्वकीयमपि
परकीयमिदमित्यभिदधतः परस्परपक्षः ३, किमस्मादप्यहं न्यून
इति मात्स्ययाद्दत्तां भरसतिता ४, साधुभिक्ताविश्रामतिक्रम्य
निमग्नमणस्य कालान्तराः ५ शेषं प्राप्नुवत् ॥ ३० ॥

साम्प्रतमत्र यद्यामाऽऽदिता दत्तं तत्रप्रतिक्रमणाऽऽह-

" सुहिपसु य दृढिपसु य, जा मे अस्मजपसु अमुकपा ।

रागेण व दासेण च, त निदे नं च गौराहाम ॥ ३१ ॥ "

साधुधर्मानि विशेषं गम्यं, संविभागप्रवृत्ततावात्, नतः
साधुषु कौटुम्बु, सुपुं इति ज्ञानाऽऽदिद्वयं येषां ते मुदितास्ते-
षु पुनः कौटुम्बु । कुंखितेषु रुजा तपसा वा क्रान्तिषु प्राप्नोप-
यिषु वा, पुनः किंविशिष्टेषु । ' न ' मध्ये स्वच्छन्देन यता
उद्यता अस्वेयतास्तेषु, गुणाद्वया विहारसु इत्यर्थः । ' वा '
मया कृताऽनुकम्पा अत्राऽऽदेरानुप्राप्तिः, अनुकम्पाशब्दे-
नात्र भक्तिः सुविता । यथोक्तम्- " आर्यश्चाऽनुकम्पाय, गच्छा
अनुकम्पया महाभाग । गच्छाणुं कम्पणाय, अयुच्छता कया
निधे ॥ ३१ ॥ " रागेण पुत्राऽऽदेरप्राप्ता, न तु गुणवत्पुत्रद्वया, तथा-
द्वेष्टेण-दोषोऽत्र साधुनिष्ठाऽऽस्यः, यथा-अदृष्टान्दानधनधान्याऽऽ
दिनिष्ठाऽऽस्यः । अत्राऽऽदेरानुप्राप्तिः कालान्तरपरिचयकाः कृपा-
ऽऽति । सर्वेया निगेनिका श्रीमि, अत्र उपपन्नानां मध्येष्व निष्ठा-
पूर्वकं याऽऽनुकम्पा साऽपि निष्ठाहो, अमुमदोषाऽऽनुकम्पहेतुत्वात्
। यदागम- " तहार्कः समगं वा माहणं वा संजयविरयपाड-
हपचक्षुष्ठापायकर्म इतिता । अत्राऽऽति । खिसिता गराह-
त्ता अवमज्जता अमगुणं अवीकारगेण अससृपाणस्त्राह-
मसाधमेणं परिक्षातिता अमुदृष्टाहोचयताप कम्म पकरे ॥ "
यद्या-सुखितेषु वा असंयतेषु पात्रेभ्योऽऽदिषु शेषं तथैव नवरं
' द्वेषण ' । द्वेषणं पुष्पकृतं " इत्यादि तद्वन्तदोषदर्शनामस्त-
रेण, अथवा-अमयतेषु पक्षिज्जाविवक्षेयं कुलिङ्गेषु, रागेण
एकप्रामोदयथादिप्रोत्सा, द्वेषेण-प्रवचनप्रत्ययकताऽऽदिदर्शनो-
द्वेष्टेन, तद्वेष्टेन दानं निष्ठाभि, गहं च, यत् पुनरौचित्यदानं तज नि-
ष्ठाऽऽदेरिजिगर्षवापिः दानं दर्शान्तरमस्य दर्शितव्यम् ॥ ३१ ॥

सम्प्रति साधुषु यत्र दत्तं तत्रातिचारमित्युक्तम् ।

" साहसु सर्वभोगां, न कदा त्वचरणकरणलुत्सेसु ।

संते फाल्गुयदानं, त निदे नं च गरिहामि ॥ ३२ ॥ "

काठ्या, नवरं-तत्पञ्चरणकरणयुत्सेष्यत्र तपसः पृथगुपा-
दानमनेन निष्ठाविद्यायापि कर्माणि ज्ञीयन्ते इति प्राधान्य-
स्थापनामर्थः ॥ ३२ ॥

सम्प्रति सल्लसनिचारापरिजिहोपुराह-

" इहलोप परलोप, जीविवमरणं य आत्मसपभोग ।

पचविहो अइयारा, मा मउम हुज मरणं ने ॥ ३३ ॥ "

अत्राऽऽशसाप्रयोग इति सर्वत्र योऽयं, तत्र प्रतिक्रमकं प्रती-
त्यहोकाः नरकाकस्तथाऽऽशसा-राजा स्वाभिमत्या राज्ञाप-
स्तस्याः प्रयोगो व्यापार इहलोकाऽऽशसाप्रयोगः १, एवं देवः
स्वाभिमत्यादिवरलोकाशसाप्रयोगः २, तथा कश्चित्कृतान्तः
प्रभूतयो जनश्रान्तिविहितमहः महन्ततावलोकनात् प्रभुत्वम-
रु-द्वचन्द्रनसम्पददर्शनात् अस्माकविधेकितासम्पत्केशो-
समाकर्णनात् पुरतः संभूय भूयो नृपः सङ्कर्मिकजनविधेय-
मानोपबृहणध्वजान् अन्धममन्सङ्गजनमध्यसमारब्धपुन-
कवाचनवस्त्रमायाऽऽदिसत्कारनिरीक्षणैव मन्थने प्रतिप-
नशनसुषापि मम जीवितमेव सुकरं श्रेयः, यत् एवंविधा
मनुद्देशेन विभूतिर्वर्तेत इति जीविताऽऽशसाप्रयोगः ३, तथा-क-
श्चित् ककशकुञ्ज कृतान्तः प्रागुक्तपुत्राऽऽशसावे कृपाऽऽशसा
वा चिन्तयति-किंमिति शोध न श्रियेऽहमिति मरणाऽऽशसाप्र-
योगः ४, तथा-काममोसाऽऽशसाप्रयोगः, तत्र कामोः शब्दकृपां,
भोगाः-गन्धस्पर्शस्वाः, यथा ममास्य तपसः प्रभावात् प्रत्य
सोनाम्याऽऽदि नृपादिति ५ । एव पञ्चविधोऽतिचारः मा
मम नृपाद मरणान्ते यावच्छरमोच्छ्रुत इति ॥ ३३ ॥
सर्वोऽप्यतिचारो यो गत्रयसंभवात्तस्तमुद्दिश्यैव प्रति-

कामशाह-

" काण कयस्यस्स, परिक्रमं वाइयस्स वायाप ।

मणसा माणसियस्स, सवस्स वयाइआरस्स ॥ ३४ ॥ "

कायेन वधाऽऽदिकरिणा शरीरेण कृतः कायिककर्मस्य, आष-
त्वाद्दर्शनीयः, कायेन तपःकायोत्सर्गाऽऽनुष्ठानपरेण देहेन, एवं
वाचा मरसाऽऽत्याख्यानदानाऽऽदिकृपा कृतस्य वाचिकस्य
वाचिव मित्यानुष्ठानकरणेऽऽदिलक्षणया, तथा-अमसा देवत-
त्वाऽऽदिषु शङ्काऽऽदिकल्पितेन कृतो मानसिककर्मस्य मन्सि-
हा छुट् कुर्मित्यायामनिष्ठापरेण सर्वस्य दानातिचारस्य प्र-
तिक्रमातीति सामान्येन योगत्रयप्रतिक्रममुक्तम् ॥ ३४ ॥

सम्प्रति विशेषतस्तदेवाऽऽह-

" वंदणवमसिक्कमा-रेवसु सज्जाकसायदेमसु ।

गुत्तोसु समिधेषु य, जा अइयारा तथं निदे ॥ ३५ ॥ "

चन्दनं चैत्यवन्दनम्, यो (तद्विधिः-चयवन्दनं शब्दे तृतीयतमे
१८६१ पृष्ठादिरम्य दर्शितः, ' वंदण ' शब्दे च दर्शयित्वे)
गुरुवन्दनं च (यो) (गुरुवन्दनविधिः च' वंदण ' शब्दे दर्शयित्वा-
नि) दानानि स्थूलप्राणानिपाताऽऽदिनि वैरुण्यादिप्रत्यख्या-
नानि यथा वा, शिक्षां प्रहणाऽऽमिवनकृपा विधिया, तत्र प्रद-
णशिक्षा सामायिकाऽऽदिमुत्राथेप्रहरणकृपा । यदाह- " सायगस्स
जडस्यो अट्टकवयणमायाथा, सकोसिणं लुज्जायिणया सुतथा
वि अन्धथा वि, पिरेसणज्जयणं न सुतथा, अन्धथा पुण
लुज्जायेण सुणहं ति । " आसत्तेशिवा तु-नमस्करिणावयोध

इत्यादि दिनकृत्यलक्षण, गौरवाणि-जात्यादिमदस्थानानि, तानि प्रतीकानि, श्रुतकार्त्तानि वा, चन्द्रनं च प्रतानि चेत्यादि इत्युक्तेषु, तथा-संज्ञाः आहारः । जयः २ विपुलः ३ परिग्रहः ४ रुपा-
दन्तः ५ । तथा पराः पदसंज्ञाः-क्रोधः १ मानः २ माया ३ होमः ४
लोकः ५ शोषः ६ रुपाः मोलितवत् दश, पञ्चदश वा, तावत् आ-
हारः ५ ६ क्रोधाः ५ ६ दुःखदुःखमोदविनिगच्छांशकधर्मो-
पक्रपाः, भासु च लोकसंज्ञाभिस्तो वांशः तथा-कथः स-
सारस्तस्याऽऽयो लाभो येष्वस्ते कवायाः क्रोधाऽऽद्यः, तथा-
दृश्यते धर्मधनप्राप्तेः प्राणी येस्तेऽद्युभयनोवाकायकपा द-
रमा, मिथ्यादर्शनमायानिदानशल्यकपा वा, तेषु तथा गुप्तपु अ-
द्युभयगतिरौपकपासु, तथा इयोऽद्युपु पञ्चसु सामितेषु, च-
क्ष्मादर्शनप्रतिमाऽऽद्योपधर्मकृत्येषु च, निषेककृष्णाऽऽदि-
ना योऽतिचारस्तक निम्नामोति ॥ ३४ ॥

सम्प्रते सत्यवर्द्धनमाहात्म्योपदर्शनायाऽऽह-

"सम्प्रदिष्टी जीवा, जह वि हु पावं समायेह किंच ।

अप्यो सि होइ बंधो, जेण न निछंयसं कुणइ ॥ ३६ ॥"

सत्यवर्द्धनपतिना दृष्टिर्बोधो यस्य सत्यगृह्येर्जीवा यद्यपि
कथञ्चिदनिर्वर्द्ध पापं कृपाचारम्मे समाचरति, किञ्चित् स्तो-
कं भयोगतिरौपकपासु, तथा इयोऽद्युपु पञ्चसु सामितेषु, च-
क्ष्मादर्शनप्रतिमाऽऽद्योपधर्मकृत्येषु च, निषेककृष्णाऽऽदि-
ना योऽतिचारस्तक निम्नामोति ॥ ३४ ॥

"तं पि हु सपटिकमण, सत्परिश्चायं सत्तरगुणं च ।

स्त्रियं वयसामेह, बाहं व सुमोकिस्तथा विज्जा ॥ ३७ ॥"

तदपि यत्सत्यकृद्भिना कृतमर्थं पापं सह प्रतिक्रमणं पद-
विधावश्यकं वर्तते इति सप्रतिक्रमणं सपरितोषं पश्चात्तापा-
नुगतं, पकारस्य द्वितीयार्थत्वात्, मोक्षरगुणं च गुरुपटिकमण-
श्चैव चरणाभिवन्ते, किं प्रोक्ष्यपुशमयति निष्पत्तापं करोति कृ-
पयति वा आचकः, दुरितवस्यश्रियाधत्वात् निष्पत्तापं करारं वे-
त्यर्थः, कमिह, इत्याह-व्याधामिह साधरोमिह सुशिक्षितो
घैह इति ॥ ३७ ॥

दृष्टान्तान्तरमाह-

"जहा विस् कृणय, मनसुसविस्साया ।

विज्जा हगति मेनेहि, तो तं हवह निविसं ॥ ३८ ॥"

कण्ठ्या, नवरं (विज्जा इति) वैद्याः (ते नि) तत्पापं यद्यप्यसौ
विप्राऽऽस्तस्तेषां मन्त्राक्षराणां न तथाविधमयमवबुध्यते तथा-
ऽप्यविचर्यादि मणिमन्त्रोपयोगीनां प्रभाव इति तदक्षरध्वनः
पि गुणः संप्रमोचनं ॥ ३८ ॥

दार्ष्टान्तिकमाह-

"एवं अष्टविहं कम्मं, रागदोसममज्जियं ।

आलोचंतो य निन्दो, स्त्रियं हणइ सुसावज्जो ॥ ३९ ॥"

कण्ठ्या, नवरं सुशब्दः पूजायः स च "कथय कम्मो" इ-
त्यादिना पूर्वोक्तपदार्थानुगुणस्य भावश्चावकत्वस्य सूचकः,

एनमेवायं सर्वशेषमाह-

"कयपावो वि मण्डुसो, आलोचयनिदिशो गुरुसगासो ।

होइ अरहेगल्लुओ, ओहियमरु ख जारवहो ॥ ४० ॥"

सुबोधो । नवरं मनुष्यप्रहणमेतेषामेव प्रतिक्रमाहंत्वक्यापनायसु,
(आलोचयनिदिशो ति) आलोचननिन्दितः सत्यकृष्णाऽऽज्ञा-
चननिन्दाविधिरित्यर्थः, गुरुमकाशे इत्यनेन चऽगुरोर्गोतायाः
ऽऽदेरन्तिके आत्मनैव वा क्रियमाणाया आलोचनायाः बुद्ध-
भावो दर्शितः, (आदिरअनरु ख ति) अपहृतभार इवेति ॥ ४० ॥
संप्रति आचकस्य ब्रह्मभरतस्थापत्यवश्यकं दुःखान्तो, तथा-
वर्तानि दर्शयितुमाह-

"आवस्यपण एएण सावज्जो अह वि घट्ठरो होइ ।

डुक्खाणमनंकिरियं, काही अचिरंण काण्ण ॥ ४१ ॥"

प्रावश्यकमेतन्नेति पङ्क्तिप्रभावाऽऽवश्यकं रूपेण, न तु दन्तधाव-
नाऽऽदिना द्रव्याऽऽवश्यकं आचको यद्यपि ब रजा बहुव्य-
मानकम्मं बहुदुःखो वा विविधसाध्याऽऽज्ञाऽऽसक्तो भवति
तथाऽऽवश्यकं दारुद दुःखानां शारीरमानसानाम् (अनंकिर-
यं) अनंकिर्यो विनाशं करिष्यत्यचरेण स्तोकेनैव काण्णे । अत्र
चान्नक्रियाया अनन्तरहेतुर्नृपात्पातवारिष्ठं तथाऽपि पम्परा-
हेतुरिदमपि जायते सुदर्शनाऽऽदेरिवेति ॥ ४१ ॥ ४० । (सुदर्श-
नवृत्तम् 'काउस्तम्' शब्दे तृतीयभागे २२७ पृष्ठे दर्शितम्)

संप्रति विष्णुनातिचारं प्रतिक्रमिषुमाह-

"आलोचया बहुविहा, न य संभरिया पटिकमण कां ।

मूलगुणउत्तरगुण, तं निदे तं च गरिहामि ॥ ४२ ॥"

कण्ठ्या, नवरं आलोचना गुरुत्वा निजसंप्रकथनम्, उपचा-
रात्कारणतया प्रमादिक्रियाऽप्यलोचना (पटिकमणकालं ति)
आलोचनानिन्दागर्हाऽऽचरे ॥ ४२ ॥

एव प्रतिक्रामको दुष्कृतनिन्दाऽऽदीन विषया विनयमूलधर्मो-
ऽऽराधनाय कांथानुसुधितः "तस्स धम्मस्स केवल्लपख-
लस्स ति" जणित्वा मङ्गलमभिमदमाह-

"अम्भुटिजो मि आरा-इणां विरसो विरहाणाय ए ।

तिविदेण पणिकेनो, वेदामि जिणं च ववोसो ॥ ४३ ॥"

तस्य गुरुपात्रे प्रतिपन्नस्य धर्मस्य धावकधर्मस्य केवल-
प्रज्ञतस्य अमर्युधिनोऽस्त्वाराधनाय उद्यतोऽहं सत्यम् पा-
लनाय, विरतस्य विराधनाया निवृत्तः स्मरनायाः श्रविधेन-
त्यादि सुगमम् ॥ ४३ ॥

एवं मार्वाजिनाश्रया सत्यकृष्णरूपं त्रिलोकगतत्वापनाह-

दृष्टान्तमाह-

"जावति चेइयाइ, उहं अ अहे अ तिरिगलोप अ ।

सव्वाइ ताइ वेदे, इह संतो तथ संताइ ॥ ४४ ॥"

कण्ठ्या, नवरं (इह संतो ति) इह स्थितः ।

सम्प्रते सर्वसाधुवर्तनायाऽऽह-

"जावतं के वि साह, अरंरवप मडाविदेणं अ ।

सव्वेहि तेसि पणओ, तिचिहेण तिद्धरिअरिणो ॥ ४५ ॥"

यावन्तः केचित्साधवो जिनस्त्विरेकस्त्विकाऽदिभेदविभ्राः, उ-
त्कर्षतो नवकोटिसहस्रसंख्याः, जघन्यवस्तु क्रियादिसहस्रम-
प्रिताः, जरतैरावतमदाविदेणं, चशब्दासद्वरणादिनाऽकमन्त-
स्यादिषु च, सर्वेऽप्यस्तेऽप्यः प्रयत्नास्त्रिधेमेत्यादि सुगमम् ॥ ४५ ॥
एवमसौ प्रतिक्रामकः कृतसमस्तवैश्वयतिप्रणोतत्रैविध्यकः
लेपः पृष्ठं ब्रह्मभावमाशंसमाह-

"चिरसंचिचयावपणा-सणीइ भवस्यसहस्समहणीप ।

चउवांसजिणविणिग्गय-कहाइ बोसंतु मे दिअहा ॥ ४६ ॥ "

कण्ठया, नवरं कण्ठया तस्माच्चचारणत्तुणोकातीनत्तच-
रितवपानाऽऽदिकया वचनपधत्ता, (योलंतु) च जन्तु ॥ ४६ ॥

संप्रति मङ्गलपूर्वकं जन्मान्तरं ऽपि समाधिबोध्याऽऽशस्तामाह-

" मम मंगलमरहंता, सिका माह सुअ च धम्मो य ।
सम्महिद्धो देवा, दितुं समोहि च बोहि च ॥ ४७ ॥ "

मम मङ्गलमरहन्ता, सिका, साधवः, पुनः च अङ्गोपाङ्गोऽऽया-
गमाः, धर्मश्चापि त्राऽऽमकः, चशब्दाङ्गोकोत्तमाश्च, शरणं चिते इति

रूपेष्टम् । " चत्तारि मंगलं " इत्यादी चत्वार्येव मङ्गलान्युक्तानि,
अत्र तु धर्मान्तगतत्वे ऽपि श्रुतस्य पृथग्प्रदणं कर्त्तव्यकार्या

समुद्दिताभ्यामेव मोक्ष इति ज्ञापनायेम् । तथा-सम्यग्दृष्टयोर्हृ-
त्प्राप्तिका देवाश्च देव्यन्तयेकशब्दाद्वा वाक्प्राप्त्याप्रभृतयो दद-

न्तु प्रवच्छन्तु, समाधिं चित्तस्वास्थ्यं, बोधिं प्रेत्य जितधर्म-
प्राप्तिकाम् । आह-ते देवाः समाधिदत्ते किं समर्थोः, न वा ?

यश्च समर्थोऽस्मिन् तत्राप्यनर्थस्य धैर्येष्टम् । यदि समर्थोऽस्मिन्

दूरजन्मप्रत्येष्टः किं न प्रवच्छन्ति ? अथैवं मन्वन्त-योग्यान्मे-
व ते समर्थो नाऽप्योग्यान्, तर्हि योग्यत्वेन प्रमाणं, किं तैर-

जागलकनन्दकैः ? अत्रोच्यते-सर्वत्र योग्यत्वेन प्रमाणं, परं न
वयं विचारकस्मिन्निर्वाताऽद्वैतकान्तवादिनः, किं तु जिनम-

नानुयायिनः । तच्च सर्वत्रमोक्षोद्देशऽऽमकस्याद्वादमुक्तानिर्भेदः,
" सामग्रायं जिनका " इति वचनान् । तथाहि-घटनिष्पत्तौ

सूत्रं योग्यतायामपि कुत्राप्येकबीजवदवकदण्डाऽऽदयोऽपि
तत्र महत्कारिकाणाम् । एवमिहापि जीवयोभ्यन्तार्यां सत्या-

न तदुत्थातया प्रत्युत्तिराकारणं देवा अपि समाधिबोधिद्वान्
समर्थो भवन्ति, मेतायोऽऽदिर्येव्यन्तो न निरर्थका तत्-

प्रायेमेति ॥ ४७ ॥

ननु स्वीकृतत्रयस्य प्रतिक्रमणं युक्तं त्ववगतिनां, त्रासाखेना-
र्त्तित्वाऽऽसम्भवादिनित्यं, भवम्; यतो नातचारंस्वैव प्रतिक्र-

मणं, किं तु चतुर्षु स्थानेषु इति । येषु चतुर्षु स्थानेषु प्रतिक्र-
मणं भवति तद्वदुपदेशनायाह-

" पारिसङ्गणं करणे, किञ्चानमकरणे अ पडिक्रमणं ।

अस्सहिद्धणं न तहा, विचरिअपरुक्कणां य ॥ ४८ ॥ "

प्रतिपञ्चानां सम्यक्त्वाद्युत्थाऽऽदमस्तिन्यहेतुशङ्कावधाऽऽदी-
नां करणं, कृत्यानां चाङ्गुलपूजाऽऽदिनियमानामकरणं अत्रकालं

च निगोदाऽऽदिविचारवप्रत्यये, तथा-विपरीतप्रकृषणायाम्-उ-
न्मार्गोद्देशनायाम्, इयं हि चतुर्षु स्थानेषु भवन्नमरहेतुमरीच्या-

द्वैतः, तस्यां चानामोनाऽऽदना कृत्यानां प्रतिक्रमणं भवती-
ति ॥ ४८ ॥ घणं (आचकस्य भवेकधनेऽधिकारोऽस्ति ? अथवा-

नान्नीतिं प्रश्नोत्तरम्-) धम्मकहा । शब्दं २७१४ पुष्टं ग-म् ।

साप्रत्यमनोदिसारसागरोऽऽवर्तितमेतानां सत्त्वानामन्योऽ-
न्यं धैर्यसज्जनत्वं तत्क्रमणायऽऽह-

" खामिअं सर्वजोव, सर्वे जोवा खमेत्तु मे ।

मिक्किं मे सर्वभूएस्सु, धेरे मअक्क न कण्णम् ॥ ४९ ॥ "

क्रमयामि सर्वजीवानन्तजन्मप्रत्ययव्यवहारमाऽऽवृत्तं न यातेषां
कृता पीडा तयोरपगमाद् उपेयामि, सर्वे जीवाः क्षाम्यन्तु मे तु-

ष्ठादितम्, अत्र हेतुमाह-भयं मे सर्वभूतेषु, धैर्यं मम न कर्त्तव्यं,
कारणं ? मोक्षलाभहेतुमस्तान् सर्वान् स्वयङ्कया लभयामि, न

च केपाश्चिद्धप्रदनामपि विधाते वेतस्सिद्धिना । वेरहि भूरिजवप-

साम्प्रते प्रतिक्रमणोपधयन्मुपसंहरन्वत्तानमङ्गलप्रदर्शना-
यमाह-

" एवमहं आलोच्य, निदिध गरीहयं दुग्गुज्झितं स्वम् ।

निविद्धेण पमिकितो, वेदाम् जिणे चउवांसं ॥ ५० ॥ "

कण्ठया । नवरं- (दुग्गुज्झितं) दुग्गुत्तमस्वा-विश्रु मां पावकारि-
णामत्यादना, सम्यगिति च सर्वत्र योग्यम् । इत्येवमपेक्षान्व-

स्वबोधनाय आक्रमितक्रमणसुखसंज्ञकायोऽपि लिखितो, विस्त-
राद्यस्तु बृहद्वृत्ततत्त्ववर्णितश्चावस्यः ।

अत्र च प्रसङ्गोऽन्यत्रापि शेषमुत्रापि व्याख्यायन्ते-

" आचार्ये उवज्जाए, सस्से स्वाहमिअ कुल्लं गणे य ।

जे मे केअ कमाया, सर्वे निविद्धेण खामिअं ॥ १ ॥ "

आचार्ये उपाध्याये शिष्ये साधर्मिकं कुल्लं गणे च ये (मे)
मया कर्त्तव्यतायाः कृताः सन्ति, तान् सर्वान् अहं निविधेन

मनोवाक्प्राययोगेन क्रमयामि ॥ १ ॥

" सव्वस्स समणसंय-स्स भगवओ अज्झिअ करिअ सस्से ।

सव्वे खमावइत्ता, खामिअं सव्वस्स अहयं पि ॥ २ ॥ "

सर्वस्य भ्रमणसकृदस्य भगवतः अज्झिअ कृत्वा शीघ्रं सर्वं
क्रमयित्वा ताम्यामि सर्वस्य च आहमपि ॥ २ ॥

" सव्वस्स जीवरासि-स्स जावओ धम्मनिहिअनिअचित्तो ।

सव्वे खमावइत्ता, खामिअं सव्वस्स अहयं पि ॥ ३ ॥ "

सर्वस्य जीवराशेर्जावतो भवेन्निहितं निजचित्तयेन स तथा ई-
दृशः सर्वे ताम्यामि ताम्यामि सर्वस्य अहमपि ॥ ३ ॥ अथो-

पलिकप्रतिक्रमणे स्मृकृतानामाऽऽदी कृतं " इच्छकारि सुहृदाश्च
सुखतपशरीरान्तर्वाषाधसुखसंज्ञकयाश्चानिरवहो जे । " इत्यादिव-

चन कथनीयं न वा ? इति प्रश्नः, उत्तरम्-तथापि त्रिकप्रतिक्रमणे
स्मृकृतानामाऽऽदी कृतं " इच्छकारि सुहृदाश्च " इत्यादिप्र-

नमार्थकं संभाव्यते, सामाचार्यादावपदेशान् ४२ । ४० । २
प्रका० । सहस्रलघुवृत्तकर्मकारकृतं प्रतिक्रमणमूत्राणि प्रघोषः

सन्त्यानं वा, कस्य कृतित्वा सा ? इति प्रश्नः, उत्तरम्-आक्रमितक्रम-
णमुत्रमपि इतिपञ्चाशत्कृत्यानां प्रतिक्रमः, कर्मकारकृत्यानि

प्रघोषस्तु तथैतत् इति ज्ञायते ७८ । ४० । १ प्रका० । द्वयोः आ-
द्योः प्रतिक्रमणकरणसमयेऽध्यानात्मन्यपि कृतं सति एक-

स्य हस्तादपरेण चरवन्नके पानिते उभयोर्मध्ये कस्येषां पथिको

न्यूनमात्रं ? किमुत्तरापि प्रतिक्रमणः, एकं वापि प्रश्नः, उत्तरम्-
द्वयोः आद्ययोः प्रतिक्रमणकरणाऽऽदी सावधाननयकं चरव-

लका मृदानीं भवति, अथ यदि द्वितीयहस्तगतं हेतुना
पतात तदा तस्येषां पथिको समायानि, यदि च मृदानींऽप्य-

सावधाननयेत्, तदापथिकोऽपि समायानि १ ॥
४० । ४ प्रका० ।

(२५) विराचनार्थां प्रायश्चित्तानि-

जेणं पडिक्रमेनेह वा वेदंतेह वा सञ्जयं करंतेह वा परि-

भणितेह वा संचरेनेह वा गण्ड वा ठिण्ड वा पडल्लमेह वा
उट्टियल्लमेह वा तेउकाण्ण वा फुसियल्लमे भवेज्जा, मे यं

आर्यविल्लं न संवेरेज्जा तथो चउथे (महा०) तेणं वा गि-
ल्लगेणं वा जइ यं कदि वि केणइ कारणेणं जाणणं अमई

मीयन्थुमुग्गो अण्णुत्ताण्णं सहमा कयादी पडट्टपडिक्रम-
णं कयं हवेज्जा, तथो मामं जाव अवेदे चउमासं जाव नृणं

वयं च जेणं पदमाए पोरिसीए अशङ्कताए तद्याए पोरिसीए अशङ्कताए भवे वा पाणं वा पडिगाहेजा वा, परि-
शेजेजा वा, तस्स यं पुरिमहुं । महा० १ चू० ।

“ सव्वसो चउत्थं ” सव्वसिस्सु प्रतिक्रमणे अकूते चतुर्थ-
म् । जी० १० । तथा प्रभातप्रतिक्रमणसमये प्रथमम् : “ कुसु-
मिणुसुमिणकाउस्समो ” चतुर्थोक्त्य मानं
करोति, तदा “ चंडेसु निम्मलयर ” इति यावत् “ सागर-
वरगंजीरा ” इति यावद्वति । तथा-प्रभातप्रतिक्रमणे प्रथम-
तः “ कुसुमिणुसुमिणकाउस्समो, ” चैत्यवन्दनां च कृत्वा
चत्वारि क्लमाश्रमणानि ददाति, ततः स्वाध्यायं करोत्युत्त-
रमाध्यायं कृत्वा क्लमाश्रमणानि ददानीति प्रश्ने, उत्तरम्-प्रभात-
प्रतिक्रमणसमये प्रथमतः “ कुसुमिणदुसुमिणश्रोहडावणियं
काउस्समो ” चतुर्थोक्त्य मानं करोति, “ तदा चंडेसु नि-
म्मलयेरा ” इति यावत्सागरवरगंजीरीति यावदेवति । अत्र
क्लमाश्रमणे “ चंडेसु निम्मलयर ” इति यावत्करोति, यदा
पुनः स्वप्नं तुष्यन्तानिचारे जातो भवति, तदा समस्कार-
मेकमाध्यायं चिन्तयतीति ॥ २ ॥ तथा-प्रभातप्रतिक्रमणे प्रथ-
मतः “ कुसुमिणदुसुमिणकाउस्समो, ” चैत्यवन्दनां च कृत्वा
चत्वारि क्लमाश्रमणानि ददाति, ततः स्वाध्यायं करोत्युत्त-
रमाध्यायं कृत्वा क्लमाश्रमणानि ददानीति । अत्र प्रभातप्र-
तिक्रमणे प्रथमतः चतुर्थोक्त्य मानं कावोस्समो, चैत्यवन्दनां च
कृत्वा चत्वारि क्लमाश्रमणानि च दद्या क्लमाश्रमणयुगेन
स्वाध्यायं च कृत्वा प्रतिक्रमणं करोति । यत उक्तम्- “ इति-
या कुसुमिणुसुमिणं, जिणुमिणवन्दनं तदेव सव्वमाश्रो । सव्व-
स्स वि सक्कपय, निजि य उस्समा कायवा । १ ॥ ” एषा
गाथा भीक्षोपमन्दुरविरुक्तस्वामाचारिण्ये वर्तते, तथा भी-
क्षिजयदानसूत्रेऽप्येवमेव कृतवन्तस्संश्लिष्टा च वधमपि
तथैव कुर्म इति स्वाध्यायानन्तरं चत्वारि क्लमाश्रमणानि द्या-
नीति विधिः क्वापि ग्रन्थे वर्तते, तस्यापि प्रतिषेधा नास्ति,
परं यथा वृद्धाः कृतवन्तस्तथैवदानीं कुर्म इति ॥ ३ ॥ ही०
४ प्रका० । वर्षमध्ये क्रियमानं प्रतिक्रमणानि-चतुर्थोक्त्य
पूर्णिमायाञ्चतुर्त्वा प्रतिक्रमणानि पञ्चविंशतिरष्टविंशतिर्वा
बभूवुः, तथा तानि शास्त्राकुरवन्न विधीयमानानि परम्परातो
वा, शास्त्राकुरवन्नैव विधाय तदभिधाने नसायामिति प्रश्ने,
उत्तरम्-अत्र वर्षमध्ये प्रतिक्रमणानि पञ्चविंशतिरष्टविंश-
तिर्बेति क्वापि ज्ञानं नास्ति, शास्त्रमध्ये तु दैवासंस्कारप्रिका-
तिकवातुर्त्वासंस्कारप्रतिक्रमणानि पञ्च प्रतिक्रमणानि प्र-
तिपादितानि सन्तीति । १५ । ही० ४ प्रका० । रात्रौ ये
सुखनक्षिकां अकथयन्ति तेषां सान्ध्यप्रानात्मिकप्रतिक्रान्तः
सूक्ष्मिती, अन्यथा वा इति प्रश्ने, उत्तरम्-रात्रौ ये सुख-
नक्षिकां ज्ञयन्तीत्यत्र “ आवाहिकया वरमकथ, उस्सुय-
वयणे कहां गायथा । पायच्छिन्नं जम्हा, अकप गुरुलं कप
लहुमं ॥ १ ॥ ” इति प्रतिक्रमणहेतुगर्भमाथाऽनुसारेण प्रतिक्र-
मणकरणेमेव सुन्दरं प्रतिपादितं । १२ । ही० ३ प्रका० । पाक्षिक-
प्रतिक्रमणगताऽऽदिः क्लामणावसरे “ निरथारगपरमा होइ ”
इति कथ्यते तदा आकाऽऽदिमिर्या किं तदेव कथनीयमुत्त-
-“इच्छामो अणुसट्ठि” इति तत्र आकाऽऽदिमिः “इच्छामोअणु-
सट्ठि ” इत्येव कथनीयं, न तु “निरथारगपरमा होइ” इति
१ । तथा-पाक्षिकप्रतिक्रमणपथत्वे गाथार्थस्य शास्त्रिकथना-

ऽऽदेशो ददति इत्यादि । अत्र पाक्षिकप्रतिक्रमणशालेः कथयित-
अग्रतश्चतुर्थोक्त्य कावोस्समं च, तथाप्रकाटमेकं च कथयित-
वान्ति कथयति एतावन्नैव शुद्धानि, त्रितीयवारं “ एवं सव्वेस-
स्स काउस्समयस्स ” करणे विशयो ज्ञातो नास्तीति १ । ही० ४
प्रका० । तथा-तैल्लाऽऽदिप्रतिक्रमणानि शुद्धानि, न वा १ ।
इति प्रश्ने, उत्तरम्-तथा-तैल्लाऽऽदिप्रतिक्रमणानि प्रतिक्रमणाऽऽ-
दिप्रतिक्रमणानि न सुविधितानिऽऽचरन्ति, परं क्वापि तदभावे
जिनभवनाऽऽदिमिर्यादासंभवेन निवारयितुमशक्यमात्रं २२ ।
ही० ३ प्रका० । पाक्षिकाऽऽदिप्रतिक्रमणमध्य चैत्यवन्द-
नाद्वारय्य किं सुत्रं यावत्पञ्चोदयच्छिन्नं निवार्यते ३४ ।
पाक्षिकाऽऽदिप्रतिक्रमणे क्रियमाणे जिह्वास्त्रयं कुतः स्था-
नात्मिक स्थानं यावत्पुनः प्रतिक्रमणं क्रियते ३५ इति प्रश्ने, उत्त-
रम्-पाक्षिकाऽऽदिप्रतिक्रमणमध्य चैत्यवन्दनाद्वारय्य “ इच्छा-
मो अणुसट्ठि ” यावत्पञ्चोदयच्छिन्नं निवार्यमाणं परम्परा
द्वयमेव, परं व्यवहाराणि नापलप्यन्ते ३४ । पाक्षिकप्र-
तिक्रमणे पाक्षिकाविचाराऽऽलोचनाद्वयं यदा क्लृप्ता जायन्ते
तदा सत्यवसरे चैत्यवन्दनाऽऽदि पुनः कर्तव्यमिति वृत्तसं-
दायः ॥ ३३ ॥ ही० २ प्रका० ।

(३०) प्रतिक्रमणक्रम-

पट्टिकमणो भवे ! जीव किं जलपट्टि ? पट्टिकमणो व-
यच्छिद्वाहं पेट्टे, पिहियवयच्छिद्वा पुण जीवे निरुद्धामवे अ-
सवलचरिणे अट्ठमु पवयगमायासु उवउत्ते अणुहत्ते मुप्प-
णिहिए विहरइ ॥ ११ ॥

हे भद्रन् ! प्रतिक्रमणे जीवः किं जनयति ? गुरुग्रह-हे शि-
ष्य ! प्रतिक्रमणेन अपराधेभ्यः पञ्चाशिवर्षानन्तरं वयच्छिद्वाणि
पिद्वयानि व्रतानां प्राणतिपातपरिमृशनाऽनीनां छिद्वाणि अ-
नीचानां स्थगयति क्लृप्तिः, पिहितवयच्छिद्वाः सन् पुनर्जीवो
निरुद्धाऽऽश्वा भवति, निरुद्धाऽऽश्वा पुनर्गुणवर्धनचरित्राऽ-
एषु प्रवचनमात्रेण उपयुक्तः सन् समितिगुणितु मावधानः
सन् अप्रवृत्तः संयमयोगेभ्योऽभिन्नः सन् सुप्रणिहितो
विहरति, सुप्रणिहितानि असम्मानीयं निषेधं सम्मार्गे-
वस्थापितानीन्द्रियाणि येन स सुप्रणिहितेन्द्रियैः सम्मार्गे-
स्थापितेन्द्रियैः साधुः स्वर्गो विहरन्तीत्यर्थः ॥ ११ ॥ उक्तं २६
अ० प्रतिक्रमणाहं प्रायश्चित्तभेदं, व्य० ३० । आ० ७ । आ० ७ ।
आवश्यकान्तर्गतं स्मरलनैन्द्रियादिपादकः पथ्यनीचिधेयं, पा०
(३१) आश्रयः प्रतिक्रमणं कुर्वीणा वन्दनकदानावसरे किं मुख-
यक्षिकां शुद्धमयी शुद्धानि, किमुत पादपुच्छनोपरि मुख-
यक्षिकां मुक्त्वा वन्दनकाऽऽदि ददतीति प्रश्ने, उत्तरम्-प्रति-
क्रमणे कुर्वीणा आश्रय वन्दनकदानावसरे मुखयक्षिकां शुद्ध-
भूमौ रत्नोदगोपरि वा शुद्धानि । नात्यन्तं विधिरिति ६३ ।
प्र० । सन० १ उक्ता । तथा-युरुपादुकाऽऽदिप्रतिक्रमणाऽदिकं
शुद्धयति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-केवलदेववन्दनं विना सर्वं प्र-
तिक्रमणाऽदिकं शुद्धनीति नवपादुकापुष्पाऽदिमिर्येन इ-
ति प्रतिक्रमणाऽदि न शुद्धानीति वाच्यं, पुष्पाऽऽदिमिर्येन जनप्र-
तिमानामश्रेष्ठे प्रतिक्रमणाऽदिक्रियायाः शुद्ध्यमानत्वादिति ।
४५ प्र० । सन० २ उक्ता । तथा-पाक्षिकप्रतिक्रमणमुखयक्षिका-
प्रतिस्त्रिजानान्तरं पौषधिकं विना प्रतिक्रमणमुत्थाऽदेशो दत्तो
शुद्धयति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-मुख्यवृत्त्या पीपक्षिकस्य दी-
यते, ईदृशं बुद्धबलौऽस्ति, परमेकान्तो ज्ञातो नास्तीति । १२०

प्र० । सेन०२ उल्ला० । तथा-पाक्षिकप्रतिकमणं कृतं कदा विधायते इति प्रश्ने, उत्तरम्-चैत्यवन्दनः-इति श्राव्य शान्तिं यावत् क्षुधिवार्यते इति परम्पराऽस्ति । १२१ प्र० । सेन० २ उल्ला० । तथा-सन्ध्याप्रतिकमणं पञ्चावश्यकमन्त्राणि कानीति प्रश्ने, उत्तरम्-“ नमो अरिहंतारणे ” इत्यादि संप्रकर्मस्कारः, “ करमि भंते । सामादश्रं ” इत्यादि-“ अणारं वोमिरामि ” इत्यन्ते प्रथमे सामायिकाध्ययनम् १ । “ लोगस्सुज्जायगं ” इत्यादिनः-“ सिद्धा सिद्धि मम दिसं-तु ” इत्यन्ते द्वितीये चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनम् २ । “ इच्छामि खमाममणा । वंदिं ज्ञाविज्जाए निविहीद्वारि अणु ज्ञाएह मे मिउगहं ” इत्यादि तृतीये वन्दनकाध्ययनम् ३ । “ वत्तागि मंगलं-इच्छामि पंडिकमिडे जो मे देवसिद्धां० ” “ इच्छामि प-डि० ” “ इगियावहिअए० ” “ इच्छामि पंडिक० ” “ पगा-ममिज्जाए० ” इत्यादि चतुर्थे प्रतिकमणकाध्ययनम् ४ । “ इच्छा-मि ठाउं काउममंग० ” “ तस्म उत्तरीकरणेण० ” अश्वत्थ-ऊर्मनिगणं मच्चलंग अरिहंतचंडाणं० ” “ पुक्खवरदी-हं० ” “ मिज्जं तुज्जलं ” “ वेयावखगराणं० ” “ इच्छामि ख-माममणा । अमुद्विद्धा मि अमिन्नदेविअं वामेडे० ” “ इच्छामि खमाममणा । पिणं च मे जेअं ” इत्यादि पञ्चमे का-यात्मगोध्ययनम् ५ । “ उगाए सूरं ननुक्खामसिद्धं पक्खक्वा-मि ” इत्यादिषां सर्वाण्यपि प्रत्याख्यानसूत्राणि षष्ठे प्रत्या-ख्यानाध्ययने च ६ । इमांति प्रतिकमणं पञ्चावश्यकमन्त्राणि परम्परया ज्ञेयानीति ७१ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-प्रति-क्रमणहेतुगर्भे गतिप्रतिकमणवर्षा गतिप्रतिप्रतिप्रतिप्रति-क्रमात्मनस्ततः चैत्यवन्दनं, ततः स्वाध्याय एव पश्चात्प्रतिकम-णाऽऽदी चत्वारि क्षमाप्रमाणानुक्तानि सन्तीति, एवं तु क्रि-यते, तत्किं वीजमिति प्रश्ने, उत्तरम्-यतिदिनवर्षाऽश्रौ स्वाध्या-यादनु चत्वारि क्षमाप्रमाणानि प्रोक्तानि, आद्यदिनकृत्य-वृत्तिवन्दनरुद्रयादी तु स्वाध्यायादनु प्रतिकमणस्यापनमु-क्तं, ततस्मात्ति स्वाध्यायं कुर्यन् प्रायतनं यं च विधिः-परम्प-रया बाहुल्येन क्रियमाणाऽस्ति, सामाचार्यविशेषेण बोधय-थाऽपि विरुद्धमिति । १६२ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-ऽऽ-न्तीयप्रतिकमणविधिः संपूर्णः कः भूलस्यऽस्तीति प्रश्ने, उत्तरम्-पञ्चावश्यकमन्त्राणां प्रतिकमणं क्रियते, यत्ति विधिप्रप-लभ्यते, कियान्तु सामाचार्यादाविति । २०१ प्र० । सेन० ३ उ-ल्ला० । तथा-संविस्मरिकाप्रतिकमणकार्यान्तर्गते चत्वा-रिंशत्कोट्याद्यंतिकरान् कथयित्वा तन्प्राप्ते एको नम-स्कारो वक्तव्यः, पश्चात्कार्यान्तर्गते पारुणीयाः कक्षाश्च, प्रा-न्ते नमस्कारं वक्तव्यं, न श्वेतेन किं प्रमाणमिति प्रश्ने, उ-त्तरम्-सांस्कृतिकप्रतिकमणं सनमस्काराश्चत्वारिंशत्को-ट्यांतिककार्यान्तर्गते प्रतिकमणहेतुगर्भाऽऽद्युक्तोऽस्ति, पा-रुण्येणाऽपि तथैव क्रियते इति । २८४ प्र० । सेन० ३ उ-ल्ला० । तथा-पाश्चात्यराष्ट्री साधुसमीपे समागत्य यत् आ-ज्ञाः प्रतिकमणं कुर्वामा इत्यन्ते, तस्याश्चराणि कुत्र ग्रन्थे-सन्तीति प्रश्ने, उत्तरम्-सामाचार्यपुराणं यथा वीषधकर-णाय पाश्चात्यराष्ट्री सहायसमागमनं दृश्यते, तथा प्रतिकम-णाकृतेऽपि, तदयुक्तमद श्रयति इति ३११ प्र० । सेन० ३ उ-ल्ला० । तथा-पाक्षिके प्रतिकमणी आद्यैरुक्तमानास्तपश्चारा-ऽऽधनीचाराः साधुभिः श्रूयन्ते केवलसाधयश्च प्रतिकान्ता-स्तान्तिचाराः कथयन्ति, न वा, साधयन्ति न केचिदकथयन्ती-

ति प्रश्ने, उत्तरम्-केवलसाधुभिः पाक्षिकप्रतिकमणं क्रियमाणे तपश्चाराणांऽधनीचारा यथायानि तदा स्वयं कथनीयान्त-प्रवृत्तिरपि दृष्टाऽस्तीति । ३३२ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-“ देवसिद्धाअपक्खिए ति ” कार्यान्तर्गतेनियुक्तिगतचतुर्नव-नितमगाधार्यो हारिमद्रवां वृत्तौ व्याख्यातोऽस्ति, तत्रैक-स्मिन् प्रतिकमणं त्रयो गमाः प्रतिपदिताः सन्ति, तं पञ्चस्यपि प्रतिकमणेषु यत् ल्याते यथा समासा गमा भवन्ति तथा व्यक्ताः प्रमादा इति प्रश्ने, उत्तरम्-देवसिद्धाऽपि पञ्चसु प्रतिकमणेषु प्रारम्भानन्तरं यत्प्रथमम्-“ करमि भंते । ” इत्या-द्युच्चारणं स प्रथमगमप्रारम्भस्तदनु प्रतिकमणमूत्रपाठनावस-रे, यत्-“ करमि भंते ” इत्याद्युच्चारणम् स द्वितीयगमप्रारम्भ-स्तस्योच्चारणद्वौक प्रथमगमस्य समाप्तिः, तथा तृतीयवेलायां यत्-“ करमि भंते । ” इत्याद्युच्चारणं स तृतीयगमस्य प्रारम्भ-स्तस्य पूर्वं तु द्वितीयगमस्य समाप्तिः, तृतीयगमसमाप्तिस्तु तत्पश्चात्प्रमाणसमाप्तिं यावदिति श्रीश्राव्यकवृहद्भृत्यनुमा-नेणावसीयते इति । ३३१ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-सं-ध्याप्रतिकमणवत्प्रातःप्रतिकमणं आद्यानां प्रतिकमणमूत्राऽऽ-देशो न दीयते, तत्र का हेतुर्निति प्रश्ने, उत्तरम्-प्रातःप्रति-क्रमणं वादस्वर्गण न कर्तव्यमन्यागमनीया रीतिः, आद्यानामा-देशदाने तु ते प्रतिकमणमूत्रावधारणं वादस्वर्गण कथय-न्तीति तर्हिप्रणः स्यादिति प्रातःप्रतिकमणाऽऽदेशो न दीयते इति । ३६६ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-संविस्मरिकाऽऽदीनां प्रतिकमणकरणोदीरणा क्रियते, त्रिवारं सामायिकाऽऽदिदण्ड-कं चोच्चार्यते न गृह्यतमयुक्तं वेति प्रश्ने, उत्तरम्-स्वाध्याय-स्तनिकाऽऽदीनां प्रतिकमणकरणे दीरणाकरणं न युक्तं, यदि च ते स्वयं प्रतिकमणं कुर्यन्ति तेषां तथाऽऽदिदण्डकं त्रिवारमु-च्चारन्ति तदा द्रव्यत्वेनकालाभावानुसारणात्कुलाऽऽदिगुण-संबन्धः स्यात्तदोच्चार्यते, यस्माच्छुद्धिऽप्येवं दृश्यते-“ नमो मव्यालुक्का, स्ववन्तिमहो अ पवयगे नथि । ” इति ४२१ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-स्वाध्यायमण्डपं प्रतिकमणं कुर्यन्ति तत्कथितं प्रतिकमणमूत्रं आद्यानां स्तवनाऽदिकं यतिनां च शुद्धयति, न वा, तथा-उपवन्ताऽऽदिप्रत्याख्याने ये कसल्लक-पानीयं पिबन्ति तेनामुपवन्ताऽऽदिकं कार्यते, न वेति प्रश्ने, उ-त्तरम्-द्रव्यत्वेनकालाभावानुसारणं प्रतिकमणवदनुसंधेया इति ४२२ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-मोक्षनक्तस्यापि स्थि-त्या प्रतिकमणं कृतं शुद्धयति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-तदु-परि कृतं न शुद्धयतीति प्रतिकमणमूत्राः दिकथनेवेलायां तु तत्रापिपठ्यमिति । ४८३ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-पद-स्थं विना स्थापनां प्रतिकमणं क्रियते तदा क्षामणकविधिः कथमिति प्रश्ने, उत्तरम्-स्थापनां प्रतिकमणकरणं प्रथमे स्थापनाऽऽध्यायस्य पश्चाद्गृहानुक्रमेण यतिद्वयस्य चतुष्कस्य षट्कस्य च क्षामणं क्रियते, यति विना स्थापनाया एवेति । ४४ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । तथा-आविशतितीर्थकरवारकं “ कारणजाए, पंडिकमणं ” इत्युक्तमस्ति तत्पश्चात् प्रतिकम-णां मध्ये किं नामकमिति प्रश्ने, उत्तरम्-“ कारणजाए, पंडि-कमणं ” एतत्प्राप्तिकाऽऽध्यायस्य आद्याऽऽध्यायकाले प्रतिकम-णं तु सर्वेषां भवतीति बोध्यम् । १३ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । तथा-कालिकसूरिभिः पाक्षिकमणं चतुर्मासकमानीते तत्र प्र-तिकमणां न्यूनानि भवन्ति न कथमिति प्रश्ने, उत्तरम्-प्र-तिकमणां न्यूनानि पक्षिके वान कथिंशदंशे, यतः पूर्वोऽऽ-

चार्याणामाचार्यमेवात्र प्रमाणं, यथा कल्पसूत्रस्य धावर्गे आ-
जानां पूर्वोच्चार्योऽऽचरणस्यैव कियते इति । १११ प्र० । संत० ५
उल्लाः । संध्याप्रतिक्रमणं सामायिकाचारानन्तरं स्वाध्यायनम-
स्काराचर्यं कथयित्वा वन्दनकप्रत्याख्यानसुखवर्जिका प्रति-
लित्यन्ते, सा क्षमाधमणं दत्त्वा प्रतिलिख्यते, किं वा क्षमाधमणं
विना? तथा सा किं कथयित्वा प्रतिलिख्यते इति प्रश्ने, उत्तरम्-
सामायिकं कृत्या । “विमलं संदितायुं” प्रमुखत्वात्प्रथम-
वस्तुपुत्रं दत्त्वा नमस्काराचर्यं च कथयित्वा क्षमाधमणपूर्वकम्
“इच्छाकारेण संदिमद् भगवन्” मुहपति पडिलेहुं” इत्यादिश
पूर्व सुखवर्जिकां प्रतिलिख्य वन्दनकद्वयं च दत्त्वा प्रत्याख्यातं
कर्त्तव्यमिति । १६१ प्र० । संत० ४ उल्लाः ।

विपणमृची-

- (१) प्रतिक्रमण-प्रतिक्रामक-प्रतिक्रामयितव्यमिति ।
- (२) आश्रयद्वार-मिथ्यात्व-कपाय-योग-भावभेदान् प्र-
तिक्रमणस्य पञ्चविधायम् ।
- (३) उच्चार-प्रखयण-इत्यत्र-यावत्कथिकाऽऽदिभेदेन प-
द्विधायम् ।
- (४) दैवमिकाऽऽदिभेदेन प्रतिक्रमणनिरूपणम् ।
- (५) प्रतिक्रमणनिमित्तम् ।
- (६) प्रतिक्रमणविधिप्रकारः ।
- (७) प्रतिक्रमणसूत्रम् ।
- (८) प्रतिक्रमणनिवेदनविभागनिवेदनम् ।
- (९) श्रवणं प्रायश्चित्तम् ।
- (१०) त्वगुपनेन स्थानानिवाचनप्रतिक्रमणम् ।
- (११) तत्र कृच्छ्रिदधानम् ।
- (१२) त्रिपुण्यधिकपञ्चशतीमित्तजीवानां मिथ्या दुष्कृतं
हीयते, नन्देदित्तरूपणम् ।
- (१३) गौचरानिचरप्रतिक्रमणप्रतिपादनम् ।
- (१४) स्वाध्यायाऽऽद्यतीत्याचरप्रतिक्रमणरूपणम् ।
- (१५) तत्र प्रतिक्रमणभेदव्यापनम् ।
- (१६) गार्हिकप्रतिक्रमणविधिः ।
- (१७) पालिकाऽऽदिषु प्रतिक्रमणम् ।
- (१८) चानुमीयिकस्वावस्विकप्रतिक्रमणक्रमः ।
- (१९) अत्र पूर्वोऽऽचार्यप्रणीतगाथाः ।
- (२०) पलान्ताऽऽदिषु प्रतिक्रमणं कर्त्तव्यम् ।
- (२१) आश्रयकचूर्णमिप्रायेण पालिकाऽऽदिप्रतिक्रमण
विधिप्रतिपादनम् ।
- (२२) पालिकं चतुर्दश्यामेव ।
- (२३) महाप्रतीक्षाचरणा ।
- (२४) वैकालिकप्राणानिवाचनविग्नप्रतिपादनम् ।
- (२५) आशान्तावर्जनतो भगवत्तलक्षणम् ।
- (२६) शेषप्रतिक्रमणविधिः ।
- (२७) धावकप्रतिक्रमणम् ।
- (२८) कुनसामायिकधावकप्रतिक्रमणविधिः ।
- (२९) विराधनायां प्रायश्चित्तानि ।
- (३०) प्रतिक्रमणकलम् ।
- (३१) प्रकीर्णकविषयाः ।

पडिक्कमणारिह-प्रतिक्रमणारिह-० । प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतं

तदहम् । स्या० १० ठा० व्य०० प्रतिक्रमणं दोषात् प्रतिनिवर्त-
नमपुनःकरणतया मिथ्यादुष्कृतप्रदानमित्यर्थः । तदहं प्राय-
श्चित्तमपि प्रतिक्रमणम् । विमुक्तं भवति? - प्रायश्चित्तं मिथ्या-
दुष्कृतमात्रेणैव शुद्धिमाप्तादयति, न च गुरुसमत्तमालोच्यते ।
यथा-सहसाऽनुपयोगतः ऋण्माऽऽदिप्रतिपादुपजानं प्राय-
श्चित्तम् । तथाहि-सहसाऽनुपयुक्तं यदि ऋण्माऽऽदि प्रति-
भवि । न च हिंसाऽऽदिकं दीपमापन्नमहं गुरुसमत्त-
मालोचनामन्तरेणाऽपि मिथ्यादुष्कृतप्रदानमात्रेण शुद्धय-
ति । तत्राप्रतिक्रमणारिहस्यान् प्रतिक्रमणम् । व्य० १ उ० ।
प्रय० । जीत० ।

इदानीं प्रतिक्रमणार्हमभिधिनुराह-

गुत्तीमु य मपितीमु य, पडिरूवजोभे० तथा पमन्थे य ।
वडिक्कम अणाभोगे, पायिच्छन्ते पडिक्कमणं ॥ ६० ॥

गुपयस्मिन्नः । तत्रथा-मनोगुतिः, वचनगुतिः, कायगुतिः ।
तासु समितयः पञ्च । तत्रथा-ईर्यासमितिः, आपासमितिः,
आदानभागद्विभाजननिक्षेपणसमितिः, उच्चारप्रश्नचरणेलावि-
कषाणजलपाणिष्ठापनिकानिमितिः । एतासु च सहसा-
कारणोद्भासोभोगतो वा कथमपि प्रमादं वर्त्तते वाक्यशेषः ।
प्रायश्चित्तं प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतप्रदानलक्षणम् । इयमत्र
भावना-सहसाकारणोद्भासोभोगतो वा यदि मनसा दुश्चि-
न्तितं, तथा-वचसा दूषोपितं, कार्येण दुष्कृतं, तथा-
ईर्यायां यदि कथां कथयन् व्रजेत्, आपायामपि यदि गृह-
स्थभाषया दहस्वरूपेण वा भाषेत्, एषणयां अरूपानग-
णवेषलायामनुपयुक्तो भागदोषकरणस्याऽदानं निक्षेपे वा
प्रमादोभोगतो वस्तुपुनिते स्थगिहने उच्चारऽऽदानो परिष्ठा-
पयिता च न हिंसादोषमापन्नः । उपलक्षणमन्तम्, तेन यदि
कृत्यो वा हावो वा स्वीकरोजजनपदकथा वा, तथा-
क्रोधमानमायालोभेषु गमनं, विषयेषु वा शब्दस्पर्शस्वरूप-
गन्धलक्षणेष्वनुपपन्नः, सहसाभासोभोगतो वा कृतः स्यात्,
तत एतेषु सर्वेषु स्थानेषु मिथ्यादुष्कृतप्रदानलक्षणं प्रायश्चित्त-
मिति । तथा-प्रतिक्रमणं प्रतिक्रमणविधेयऽऽत्मकं व्यापारं
तथा प्रश्नं यो यत्र कर्त्तव्यो व्यापारः स तत्र प्रश्नः,
“ इच्छामिच्छा ” इत्यादिस्वीकृत्य वा क्रियमाणं प्रायश्चित्त-
मिति । इह प्रतिक्रमणं ज्ञानाऽऽदिविनयेपलक्ष-
णम् । ततोऽयमर्थः-ज्ञानदर्शनेन चार्थप्रतिपलक्षणप्रकारा-
नयाकरणं “इच्छामिच्छा, तथाकारा”ऽऽदिप्रश्नयोगाकर-
णं, उपलक्षणमन्तम्, आचार्याऽऽदिषु मनसा प्रश्नाऽऽदिकरणं
वाचा अलनभयाऽऽदिकृतौ कार्येण पुरांगमनाऽऽदी प्रतिक्रमणं
प्रायश्चित्तम् । तथा-उत्तरगुणप्रतिमवनायाम् “वडिक्कम” इति
मयीदाकथनं, तन्नातिक्रमं च प्राग्व्याख्यातस्वरूपं, तथा-अना-
भोगादुक्त्यप्रतिमयेन मिथ्यादुष्कृतप्रदानाऽऽत्मकं प्रतिक्र-
मणं प्रायश्चित्तम् । इति गाथासमाप्ताः ॥ ६० ॥

व्यामर्थं तु भाष्यकृष्णव्याख्यायुः प्रथमतो “ गुत्तीमु य
मपितीमु य ” इति व्याख्यानयति-

केवलमेव अगुत्तो, सहसाऽणाभोगाभे० य अपर्हिंसा ।

तर्हि यं पडिक्कमणं, आउडि तवो न वा दाणं ॥ ६१ ॥

एवकारे भिन्नक्रमः, अगुत्त एव गुमिरहित एव, ‘केवलम्’

उपलक्षणमेतत्, तेन समिन्निहित एव केवलमित्यपि द्रष्टव्यम् । केवलग्रहणमगुप्तत्वमस्मितत्वं चैकं केवलं, न तु गुप्तत्वमस्मितत्वप्रत्ययं प्राप्तिव्यापादनमापन्न इति प्रतिपादार्थम् । तथा चाऽह- (अप्राहिंस्य) अल्पशब्दाऽभाववाची । अल्पा भव काचन प्राणिनो हिंसा भवेदिति शेषः । कथमगुप्तोऽस्मितो वेत्यत आह- (सहसा) पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् सहसाकारोऽनाभोगतो वा । तत्र सहसाकारो नाम- "पुत्रं अपामिऽत्तं, हृद पाप कुलितं पाप्मं । न य तरु नि यत्तुं, जागं सहसाकरुण्यं ॥१॥" इत्येवंरूपः । अनाभोगो विस्मृतिः । (तर्हि यं तु पट्टिकमणमिति) तत्र सहसाकारतोऽनाभोगतो वा केवल एवागुप्तत्वं अस्मितत्वं च सति प्रायश्चित्तं 'पट्टिकमणं', यदि पुनः (आर्जट्ट नि) उपेत्य अगुप्तत्वमस्मितत्वं वा करोति तदा प्रायश्चित्तं तपोऽहं, न वा दानं, तपस इति गम्यते । कथमस्मितमिति भावत उच्यते- यदि स्थविरकल्पिका उपेत्यागुप्तत्वमस्मितत्वं वा मनसा समाप्राप्तमस्तत्तपोऽहं प्रायश्चित्तं तपो न भवति; गच्छति गतांतां तु मनसाऽप्यपश्चानां चतुर्गुरुकं प्रायश्चित्तमिति । तदेव गुप्तिषु समिन्निषु वेति व्याख्यातम् ॥ ६१॥

इदानीं प्रतिक्रियागपदव्याख्यानाभिप्रायः-

पट्टिकुत्पन्नग्रहणं, विमोक्षोऽखल मुद्राश्चो चउविगणो ।

नागे दंसगे चरगे, पट्टिकुत्पन्नग्रहणं होति ॥ ६२ ॥

प्रतिरूपशब्दापादानेन चतुर्विकल्पः चतुष्प्रकारः खलु विनयः सूचितः । चतुष्प्रकारानामेव दर्शयति- दानं क्षान्तिविषयः, दर्शनं दर्शनविषयः, चरणे चरणविषयः, चतुर्थः प्रतिक्रियाको विनयो भवति । व्य० १ उ० ।

संप्रति "गुप्तायु य स्मिन्सु य" इत्यादिगाथायां यद्वक्तुम्- "पसन्धे य" इति, तत्र प्रशस्तग्रहणव्यवच्छेदं दर्शयति-

तत्थ उ पसन्धग्रहणं, परिपिट्टगुल्लेज्जमाइ वारिड ।

आसन्निगिहन्थाण य, उड्डाणाइ य पुव्वुत्तो ॥६७॥

'जागं तदा पसन्धे य' इत्यत्र यप्रशस्तग्रहणं कृतं तत् अप्रशस्तयोग्यपरिपिट्टगुल्लेज्जमाइ-दिकं वारयति निराकर्तान्, न तदकरणं प्रातिक्रमणं प्रायश्चित्तं भवतीति भावः । तस्या-प्रशस्तत्वेन तत्करणस्यैव प्रायश्चित्तविषयत्वात् । तथाय अयस-क्षानाम-उपलक्षणमेतत्, पात्रेयधकुशिलोऽस्मान् च, तथा-गृहस्थानां, पुष्पांशु उध्यानाऽऽद्याः भुग्यानाञ्जल्यासन्नप्रदानाऽऽद्यस्नानार्था वारयति, तेषामपि तान् प्रति अप्रशस्तन्वात् ।

अत्रैव प्रायश्चित्तोपजनमाह-

जो जत्थ उ करणिजो, उड्डाणाइ उ अकरगे तम्स ।

होइ पट्टिकमित्यब्जं, एमेव य वारि माणसिण ॥६८॥

यो योग उध्यानाऽऽदिग्भुग्यानाञ्जलिप्रदानाऽदिको यत्र आचार्याऽऽदिविषये करणीय उरुस्तस्य तत्राकरणं प्रति क्रमित्वं भवति, मिथ्यादुष्कृतं प्रायश्चित्तं भवतीति भावः । तदेव तत्कार्याधिकप्रतिक्रियागपिषये उरुमेव, अनेनैव प्रकारेण वार्त्तिकं मानसिकोऽपि योगं प्रतिकरूपं वक्तव्यम् । यथा-वार्त्तिकं मानसिकोऽपि यः प्रतिकरूपयोगो यथा यत्र करणीय उरुस्तस्य तथा तत्राकरणे मिथ्यादुष्कृतं प्रायश्चित्तमिति । चशब्दाऽनुकूलमुद्योगाः । तेन हेच्छामीत्यादि-प्रशस्तयोगाकरणेऽपि मिथ्यादुष्कृतं द्रष्टव्यम् ।

६१

संप्रति यद् मूलगाथायाम्-" अतिक्रम अणाभोगे " इत्यु-पन्यस्तं, तद्याख्यायव्याह-

अवरगेहं अतिक्रमणे, वडिकमे वेव तह अणाभोगा ।

भयमाणे य अकिञ्चं, पायच्छित्तं पट्टिकमणं ॥६६॥

अपराधं उत्तरगुणप्रतिसेवनरूपे अतिक्रमणे, तथा व्यतिक्रमं च, तथा अनाभोगतोऽकृत्यमिति मूलोत्तरगुणप्रतिसेवनालक्षणे भजमाने प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतं प्रायश्चित्तम् । तदेवमुक्तं प्रतिक्रमणार्हं प्रायश्चित्तम् । व्य० १ उ० ।

स्था० ग० ।

पट्टिकमिउ-प्रतिक्रमितुम्-अव्य० । प्रतीपं क्रमितुमित्यर्थे, "ह-च्छामि पट्टिकमिउं" ध० २ अधि० ।

पट्टिकमित्तए-प्रतिक्रान्तुम्-अव्य० । प्रतिक्रमणं कर्तुमित्यर्थे, स्था० २ डा० १ उ० ।

पट्टिकमिता-प्रतिक्रम्य-अव्य० । प्रतिक्रमणं कृत्येत्यर्थे, आ-चा० २ ध्रु० ३ च० ।

पट्टिकमित्यब्जं-प्रतिक्रान्तव्यं-त्रि० । मिथ्यादुष्कृतदानेन पापा-शिवान्तिन्ये, आ० म० १ अ० ।

पट्टिकस्वर-दर्शा-पुं० । क्रूरं, दे० ना० ६ वर्ग २५ गाथा ।

पट्टिकस्वलण-प्रतिस्वलन-न० । स्थिरयुष्टम्भकाभावात् पतने, आ० म० १ अ० ।

पट्टियंथ-दर्शा-पुं० । जलवहने, जलवाहं च । दे० ना० ६ वर्ग २८ गाथा ।

पट्टिखंपी-देशी-स्त्री० । जलवहने, जलवाहं च । दे० ना० ६ वर्ग २८ गाथा ।

पट्टिगमण-प्रतिगमन-न० । वतभज्जने, वतमांसे, व्य० १ उ० ।

पट्टिगय-प्रतिगत-त्रि० । यत् अगमस्तत्र गते, सू० प्र० १ पा-हु० १ पाहु० पाहु० । रा० । स्वस्थानं गते, भ० १ श० १ उ० ।

पट्टिगह-पतद्रह-पुं० । आचलकाऽऽधारि, हे० । पतद् भक्तं पानं वा युक्ताति इति पतद्रहः । लोहाऽऽदिवाद्यश्च प्रत्ययः ।

पात्रे, दशाः १० अ० । कलप० । भ० । प्रश० । पा० । आचा० भाग०, डा० १ ध्रु० ५ अ० । ध्रु० । आ० । प्रव० । नि० च० । हादिवाद्यं निजध्रुगिकापारिकर्ममंद, स० १२ अङ्ग । व्य० । (पात्राधिकारः सर्वोऽपि 'पत्त' शब्दे वच्यते) पतद्रह इव पतद्रहः । संक्रम्यमाणप्रकृत्याधारं, क० प्र० ।

परिणमई जीमं ते, पण्डिणं पट्टिगहो एसा । (२)

यस्यां प्रकृतौ आधारभूतायां तत् प्रकृत्यन्तरस्थं दलिकं परिणमयति आधारभूतप्रकृतिरूपतामापादयति, एषा प्रकृतिराधारभूता पतद्रह इत्युच्यते ॥ २ ॥ क० प्र० २ प्रक० । पं० सं० ।

प्रतिग्रह पुं० । प्रतिग्रहपतद्रहौ पर्यायी । हे० ।

पट्टिगहधारि (श्) प्रतिग्रहधारि-त्रि० । पात्रधारिणि स्थविरकल्पिकाऽऽदी, कल्प० ३ अधि० ६ क्षण । आचा० ।

पट्टिगहेत्ता परिगृह-अव्य० । स्वीकृत्येत्यर्थे, "पिंडवायं प-डिगहेत्ता" । आचा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० ३ उ० ।

परिधि

पडिय-प्रतिप-वि० । प्रतिहन्ते, अ० ३० ।

पडिवात-प्रतिधात-पुं० । निराकरणे, वृ० ३ उ० । स्यात् प्रत्य० ।

पडिचंद-प्रतिचन्द्र-पुं० । उन्माताऽऽदिमूचके द्वितीयं चन्द्रे, अ० ३ । भ० । जी० ।

पडिचक्र-प्रतिचक्र-न० । अतुरूपं चक्रं, समुदायं, न० । प्रव० ।

पडिचरग-प्रतिचरग-पुं० । हासिकं, यं परराष्ट्राणि स्वयं प्र-
चक्रवर्त्तयित्वा गन्तव्यं, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।पडिचरणा-प्रतिचरणा-स्त्री० । प्रतिक्रमणभेदः, आव० ४ अ० ।
(अस्याः सर्वा वचनानि 'पडिचरणा' शब्दे वचन्ते)पडिचरिय-प्रतिचरिय-अव्य० । विधित्वाऽऽशयत्यर्थं, "गुरुमह स-
ययं पडिचरियं सर्गात्, जित्तमयनिउणं ।" दश० ६ अ० ३ उ० ।पडिचार-प्रतिचार-पुं० । चारो व्यतिश्चास्तद्वि विज्ञानं प्रति-
चारः । प्रतिकूलचारां प्रहाणां वक्रागमनाऽऽदिस्वल्पगिज्ञान-
म् । अथवा-प्रतिचरणं प्रतिचारां गौणम् । प्रतीकारकरणम् ।
ज० २ वज० । डिपमनिकलास्वेकोनपञ्चाशत्तमकलायाम्,
जा० १ ध्रु० १ अ० ।पडिचोअगा-प्रतिचोदना-स्त्री० । प्रतिकूला चोदना प्रोत्सा-
हना प्रतिचोदना । भ० १ श० १ उ० । पुनः पुनः स्मालितस्य
निष्ठुरं शिखारणे, व्य० ४ उ० । अतकः खलनाऽऽदि । विज्ञ-
ने ज्ञानेवादिनिष्ठुरवाक्यमादिनरुत्तरगणायां, य० २ अवि० ।पडिचोदय-प्रतिचोदित-वि० । तथैव पुनः पुनः प्रेरितं, पा० ।
ध्रु० । पुनः पुनर्यं कुरियेववर्त्तमानं, आचा० १ ध्रु० २ अ०
१ उ० ।

पडिचोदता-प्रतिचोदयितु-वि० । उपदिष्टरि, स्या० ३ डा० ३ उ० ।

पडिचद्र-देशी-पुं० । समयं, दे० ना० ६ वर्ग २६ गाथा ।

पडिचद्र-देशी-पुं० । सखं, दे० ना० ६ वर्ग २४ गाथा ।

पडिचद्रा-प्रतीचक्र-वि० । गच्छन्तिरादागव्यं स्वार्थस्य वा
प्रतीचक्रं प्रतीचक्रा, तथा चरति प्रतीचक्रः । व्य० १ उ० । प-
रगणवर्तिनं सूत्रार्थेनदुभयप्रादिकं, व्य० ३ उ० ।तं पुण पडिचक्राणां, पडिचक्राणो तस्म नो पुणो भूला ।
यिहएहि एगंतरितो, पडिचक्रगपडिचक्रा मो उ । ४३ ॥तेगस्म, तेगन्तस्म वा जो पडिचक्रति स पडिचक्रा । प-
डिचक्रतस्म जो पुणो अश्रो पडिचक्रति स पडिचक्रापडिचक्रा
भवति । इह संतरंमव एगंतरं नश्च ति अत्र भवति । गिहएहि ए-
गंतरं ति । तेगस्म पडिचक्राणां । तेगन्तस्म पडिचक्रा प्रा, पडे-
क्रेण अंतरंति पडिचक्रा भवन्तीत्यर्थः । नि० चू० ११ उ० ।पडिचक्रा-प्रतीचक्रा-स्त्री० । अयमणं सूत्रार्थग्रहणं, नि० चू०
१६ उ० । (अन्तर्यामि गृहस्थपाश्वेऽऽदिनां प्राति प्रतीचक्र-
ति इति 'अगणोऽप्यय' शब्दे प्र० भा० ४७३ पृष्ठ उक्तम्)पडिचक्राय-प्रतिचक्र-वि० । आच्छादितं, जा० १ ध्रु० ३
अ० । उपरि प्रावरणान्वितं, उक्त० १ अ० । सम्पातिमस्य-
जीवरत्नार्थं संवृत्तं, पार्श्वतः कटकुब्जाऽऽदिनाऽऽच्छादितं,
उक्त० १ अ० ।पडिचक्राय-प्रतीचक्र-वि० । गृह्णाति, कल्प० १ अधि० ४
क्षण । संवत्ताऽऽदिभिर्वाहयति, कल्प० १ अधि० ४ क्षण ।

पडिचक्राय-प्रतिचक्र-न० । आच्छादने, जा० १ ध्रु० १ अ० ।

पडिचक्रयपडिचक्रय-प्रतीचक्रप्रतीचक्र-पुं० । प्रतीचक्र-
स्यापि प्रतीचक्रं, नि० चू० ११ उ० । "पडिचक्रायस्म जो पुणो
अणो पडिचक्रइ सो पडिचक्रयपडिचक्रयो भावति " नि० चू०
११ उ० । (अत्र व्याख्या 'पडिचक्र' शब्देऽनुपदमेव गता)पडिचक्राय-प्रतिच्छादने-न० । गृहप्रदेशस्य प्रच्छादने, आ-
चा० १ ध्रु० २ अ० ३ उ० ।पडिचक्रा-देशी-स्त्री० । प्रतीहासिणि, निरप्रसनायामपि, दे०
ना० ६ वर्ग २१ गाथा ।पडिचक्रा-प्रतीचक्र-अव्य० । गृहीत्वत्यर्थं, "मुने परि-
चक्रुणो अपरिचक्रुः ।" नि० चू० २० उ० ।पडिचक्रय-प्रतीच-वि० । पुनः पुनरिष्टं भावनां वा प्रतिपन्नं,
भ० १ श० ४ उ० । पतयेव गृहीतं, कल्प० १ अधि० १ क्षण ।प्रतीमिन् वि० । गृहीतं, " विमणेष पडिचक्रयो ।" दश० ४
अ० १ उ० । " आर्थार्थो भवउ तदि परिडि छुं ।" आ०
म० १ अ० ।

प्रतीचक्र-वि० । स्पर्शितं, व्य० ६ उ० ।

पडिजागर-प्रतिजागर-पुं० । अतुपालने, आचा० १ ध्रु० २
अ० १ उ० । जागरस्य प्रतिनिधयः प्रत्येवक्षणाय गृहमेवस-
न्ति नियमां, वाच० ।पडिजागर-प्रतिजागर-पुं० । " पित्रभूमो पित्रवादी, वि-
यागमो अयकोउल्लो य । अत्रं गितार्थं यं सलु पडिजगमान
एतिवो महा ॥ १ ॥" इत्येवंलज्जान्वितं (वृ० ३ उ०) स्मा-
विशेषं, स्या० ४ डा० ३ उ० । आ० म० ।पडिजागर-प्रतिजागर-न० । जागरणकरणे, " पडिजाग-
रणं उभयकालमि ।" व्य० ६ उ० ।पडिजागरमाग-प्रतिजाग्रत-वि० । अतुपालयति, भ० १६ श०
१ उ० । स्त्रियाम् "पडिजागरमार्गा ।" भ० ११ श० ११ उ० ।पडिजाग्रमा-प्रतिजाग्रता-स्त्री० । प्रातानां चायिभवने, सूत्र०
१ ध्रु० ३ अ० १ उ० ।पडिजाग्रमा-देशी-देशिके परिचयवत्, दे० ना० ६ वर्ग
३६ गाथा ।परिणिभ-प्रतिनिभ-वि० । सदृशः यत्राप्यागतस्य वार्द्धि-
पत्यस्तवस्तुतः सदृशं तस्मिन्तत्प्रायेणीयं स प्रतिनि-
भः । हेतुभेदः स्यात् । " परिनिभे ।" अस्य व्याख्या-
यत्राप्यागतस्य वार्द्धिपत्यस्तवस्तुतः सदृशं तस्मिन्त-
दानयेणीयं स प्रतिनिभः । यथा-कोऽपि प्रतिजानीते
यदुत यो मामपुत्रं धावयति तस्मै लक्षसुवर्गमिदं कोटिकं
दद्यामीति, स च धावितोऽपि तत्रापुत्रमिति प्रतिपाद्यते, तत
एकेन निदधुवर्गोऽयम् । तुभ्यं पित्या संभूतः पित्रः, पितरः
अग्रणीयं सयसहस्रम् । तद्वं सुयपुत्रं दिज्जद, अहं न सुयं
स्वायं देहि ॥ १ ॥" इति प्रतिनिभना चाप्यं सर्वस्मश्च-
प्युके श्रुतपूर्वमेवैव संमयेवमस्यैव यत्रो मुवाचस्य पत्यम्

निग्रहाय-तव पिता मम पितृभार्ययति लज्जामत्येयैविधस्य द्वि-
पाशङ्गकुलपस्यान्यस्यैव वचन उपपन्नत्वादात । अस्य
सौपर्यपतिमात्ररूपस्यायर्थेऽपकृत्या वातत्रमुक्तिमति । अ-
थवा यथा सन्नेव ज्ञानमेव । तथानि श्रवार्थं प्रयोगो नाम्य-
श्रुतपूर्वे किञ्चित् श्लोकाऽऽदि गम्यैवमभिमागधनं श्मो व-
यम् । अस्मिन् तत्राधुनार्थे वचनं तव पिता मम पितृभो-
र्यन्यन्यूनं शतमन्तर्धामिति यथेति तथा । स्यात् ४ टा ३
उ० । दशः ।

सामर्थ्यं प्रतिनिधिमक्षिं प्रसूराह-

तुष्कं पिपा मरुक् पिङ्गः । धारङ्ग अगूणयं पठिर्नभं ते ।

तव पिता मम पितृभार्ययन्यूनं शतमन्तर्धामित्यादि ग-
म्यते । प्रतिनिधिमार्गं द्वारेणपल्लवण । अयमपल्लवः । भा-
वाधः कथनवादादर्थेऽर्थः । तत्त्वज्ञः । एवमिदं नगरं एवो
परिव्यायसो सौपर्यगण्यं सौपर्यगण्यं तदि हिंजितं । सौ भण्ड-जो
मम अस्मयुं सगवेष्ट तस्मै एवं दधि सौपर्यं । तस्य एवो साव-
श्रो । तेन मणि रं- "तुष्कं पिपा मम पिङ्गः । धारङ्ग अगूणयं
मरुक्" । जडं सुयपयं विजिउ. अतः न सुयं सौपर्यं देहि ।
इदं लोकिमम् । अतः च लोकोत्तमं मापं सुचितमवगन्तव्यम् ।
तव चरणकण्ठगतुदासं यथा सवेष्टा हिवायामधमस्तथा
तिपयनशतविपरिदिकलितमन्तर्धामित्वागम्ययम् । प-
ठिर्नभः । अस्मिन् तव ध्येयव नदं किञ्चित् । तव च हस्तो-
यधमि । जितं एव नदी कुम्भऽऽदिनामप्यस्तिव्याजोपव्य-
प्रसूत इति नभं प्रतिनिधिमम् । दश ०२ अ० ।

पठिणीयं प्रतिनिधिमं पुं० । गाढादुपशब्दः विशेषः ।

पठिणी (ति धातुः) प्रतिनिधिति स्त्री० । आगतं । स्यात् ४ टा ० ।

पठिणीह प्रतिनिधि पुं० । प्रतीतिर्ह, हे० ।

पठिणीय प्रत्यनीक-वि० । प्रतिकूलं, आतु० । स्यात् ० उ० ।
आन्ता० । प्रतिकूलमुत्त० । भा० १, शु० २ अ० पं० चू० नि० चू० ।
द्विद्वान्विप्राणं जा० ३ प्रति० ४ उ० । उ० ० ।

प्रत्यनीकाः-

गयमिह नगरे० जाय एवं नयामी गुरुं भंते । पटुच
कट् पठिनीया परगता । । गोयमा । तत्रो पठिणीया प-
गता । तं जहा-आयपरिपाठिणी, उवञ्जमायपठिणी,
देवपठिणी । गट् सं भंते । पटुच कट् पठिणीयापगता ।
गोयमा । तत्रो पठिणीया पगता । तं जहा इहलोगप-
ठिणी, परलोगपठिणी, दुहलोपपठिणी । मपूठं गं
भंते । पटुच कट् पठिणीया पगता । । गोयमा । तत्रो
पठिणीया पगता । तं जहा कुलपठिणी, गणपठिणी,
संवपठिणी । अगुंते पटुच भंते । कट् पठिणीया पु-
च्छा । गोयमा । तत्रो पठिणीया पगता । तं जहा तव-
स्मिपठिणी, गिलापठिणी, मेहपठिणी । मुञ्चं सं
भंते । पटुच पुच्छा । गोयमा । तत्रो पठिणीयापगता । तं
जहा-मुत्तपठिणी, अन्धपठिणी, तदुभयपठिणी ।

भावं सं भंते । पटुच पुच्छा । । गोयमा । तत्रो पठिणीया
पगता । तं जहा-सागपठिणी, टैमणपठिणी, चरि-
त्तपठिणी ॥

(गयमिह नगरे) तत्र (गुरुं गे) गुरुन तवगंयेष्टा-
व्यनीयाऽऽदिप्रत्यनीकमिव प्रतिनिधिमार्गं प्राप्नुवन्तया
ये ते प्रत्यनीकाः । तत्राऽऽगम्यैवस्थापना, उपाध्यायः
सूचना, स्थापयन्तु जातिगुणपर्ये । तत्र जात्या परि-
वर्षजातः पुनःस्थविः समवायम्, पर्यायस्थावर्गं विश-
तिपर्यायः पतःप्रत्यनीकता चेत्त-
"जयादिह अवगम्यं, विमन्तर वट्टं नयाय उवजाय ।
अहश्चो विहण्येति, यथायथाऽऽवगम्येति ॥ १ ॥
अथवा वि वा एव, उवज्जव परम्य इति एवं तु ।
दयविहयंयथाय, कायंयं स्यं न कुर्वन्ति ॥ २ ॥ "

(गट् गयमिह) गतिं मातृगुणवादिहो प्रतीत्या तद्वहनेरुक्त्य-
प्रत्यनीकं मातृगुणवादिहो प्रतीत्या प्रत्यनीकं इति पार्थक्य-
लक्षणात् । पठिणीयपरिपाठिणीकप्रत्यनीकाः, परलोगा-
तन्मात्रं, तन्प्रत्यनीकं इन्द्रियाध्यायनं, द्विपालोक्तप्रत्य-
नीकध्वं चोपार्थऽऽदिमिन्द्रियाध्यायनं (मपूठं गयमिह-
दि) समूहं सापेक्षमुदायं प्रतीत्य, तत्र कुलं चमूऽऽदिर्ह-
न्यसूतो । गणः, कौटिकाऽऽदिस्त्वसूतः सवयः । प्रत्यनीकता
धित्वामवगम्येति गाढाऽऽदिनिर्गतिः । कुलाऽऽदिलक्षणं चमू-
"तथा कुलं विगम्ये, यथापर्यायस्य सैव न जायते ।
निगह कुलामिहो तुल्यं स्यात्कृत्वा गणो हंते ॥ १ ॥
स्त्वो वि तन्महोदय-चरणगुणं प्राप्नुवन्तया समगता ।
समुदायो तुल्यं सैव । गणसमुदायो (तं का हणं ॥ २ ॥ "

(अगुंते पठिणीया) अ कुम्भः । अत्ताऽऽदिनामप्यस्ति-
स्मां प्रतीत्या, तव तपस्वः चावकाः, भला रोगाऽऽदिमस्म-
न्तो, श्लोकाऽदिनयमजातः एते तनुकृताः । सन्ति, त-
द्वहणं हण्यथायं च प्रत्यनीकं तं । गुरुं गयमिह । शुने
सूत्राऽऽदि तव स्वं व्याख्येयं, अर्थस्तद्व्याख्यां प्रतिपु-
दि, तदुभयमेवद्वितयम् । तन्प्रत्यनीकता यं । तद्व्याख्या
यने विद्यते । तं यव पमाय अयमायय । मोक्षवाहितागमनां,
जोडमजोर्गति किं कजे ॥ १ ॥ " इत्यादि दृष्ट्या द्वावगम । भा-
वमिहवादि भावः पर्यायः, यव जीर्णजीवय । तत्र जीवस्य
प्रशस्तः अग्रशस्त्वश्च तव प्रशस्तः जीवकाऽऽदि । अग्रशस्त-
विचक्षेति । क्षातिः । क्षातिः । पुनर्नित्यादिप्रत्यनीकाः । भावा-
द्वानाऽऽदि प्रतिनिधिमार्गं विवक्षयन्तया दृष्ट्या ।
वा यथा- " पायमुत्तनिधं, का वा जाणं पर्यायकणं ।
किं वा नगम्यन्तं दृष्ट्या विगा उवज्जं ॥ १ ॥ " एते
च प्रत्यनीका अतुल्यकणंताऽऽदिप्रत्यनीकाः पुनर्नित्या-
दि । तद्व्याख्यायति । अ० ० श० ० उ० स्यात् ० । (द-
वद्वारकस्तवयता- वयदायं शब्दं कल्पयन्तं) प्राप्नुवन्तया
नी शिजऽऽदिपकूलं ताल कल्पयन्तं तद्व्याख्यां प्रतिनिध-
तिं प्रत्यनीकाः । उ० ० २ अ० । (कजं ताल कयता- कलया-
लं शब्दं कर्तव्यमात्रं ६३६ पृष्ठे दृष्टिं ।)

पठिणीयता-प्रत्यनीकता-स्त्री० । कार्यायतनतायाय, अ०
१२ श० ६ उ० । शतस्य विपरीतं शतस्य प्रत्यनीक-
तादिलक्षणा । उक्तं च- " नागपठिणीयं गिरिव- " प्र-

त्यनीकता पञ्चविधा ज्ञानविषया । तद्यथा आभिनविबोधि-
कज्ञानमशोभनं, यतस्तद्वयगतं कदाचित्सा भवति, कदाचि-
दप्यर्थेति । ध्रुवज्ञानमपि शीलविकल्पस्याऽकिञ्चिद्व्यव-
शोभनमेव । अयमभिधानमप्यस्मिन्पट्ट्यागोचरत्वाद्वात्स-
ल्यमन्येव । अयमप्यभिधानमपि मनुष्यलोकायाविपरिनिष्ठज्ञानोचरत्वाद्-
शोभनम् । केवलज्ञानमपि समर्थमेवेति दर्शनज्ञानप्रवृत्तौक-
समये केवलत्वाद्शोभनमिति श्रावः ४ अ० ।

पडिणीयचण-प्रत्यनीकत्व-न० । अनिष्टाऽचरणे, कर्मः १ कर्म० ।

पडिणीयवन्दग-प्रत्यनीकवन्दन-न० । "आहारस्म उ काले,
रहितारभयो य हांर पडिणीयः ।" आहारस्य, लोहारस्य वा, उ-
भयस्य मूलपुरीषलक्षणस्य काले यच्च वन्दते, तत् प्रत्यनी-
कम्, इति लक्षणलक्षणं सप्तमे वन्दनदोषे, वृ० ३ उ० । घ० ।
आ० च० ।

पडिमात्त प्रतिज्ञा-वि० । वैयानृत्यकरणाऽऽद्यर्थे परैरुक्ते, आ-
ना० १ अ० ५ उ० ।

पडिमा प्रतिज्ञा-स्त्री० । ऐहिकाऽऽमुष्मिकरूपायां प्रतिज्ञायाम्,
सूत्र० १ अ० १० अ० प्रकरणे (३) धैर्यं स्वयं प्रतिज्ञातं तदन्त्या-
न्धुमने शोचिष्यमिति, उरुं च- लङ्गां युगोपजननीं जन-
नीमिव स्वा-मयन्तयुगलद्वयमनुवर्तमानाम् । तेजस्विनः
सुखममूर्तिपि संयोजन्तः, सत्यवतव्यसन्तिनो न पुनः प्रतिज्ञा-
म ॥ १ ॥ " आवा० १ अ० ५ उ० ।

पडितंतिमिद्धं-प्रतिनन्त्रमिद्वान-न० । स्वस्वशास्त्रमिद्धं
परन्तवाऽपि च विज्ञानमिद्धं, वृ० ।

जो ग्वलु सतंतमिद्धो, न य परन्तमे सो तु पडितेनो ।
निष्पमनिचं सत्वं, निष्पमनिचं च स्वाड ॥ १५ ॥

यः स्वत्यर्थः स्वतन्त्रमिद्धो, न च परन्तमे सो तु प्रतिनन्त्रमिद्धो-
न्त । यथा-सन्ततिं नित्यं सांस्थानां, सर्वमनित्यं लक्षणकवा-
दिनां, सर्वं नित्यानित्यमार्हतानामित्यादि । वृ० १ उ० १ प्रक० ।
यथा-सांस्थानां नाऽस्मत् आश्रयतायाः, न च सतः सर्वथा
निनाश इति । सूत्र० १ अ० ११ अ० ।

पडितपण-प्रतिपण-न० । सर्वेन्द्र तथ्यति अनुतपने,
व्य० ७ उ० ।

पडितपिय-प्रतिपित-वि० । भूकानप्रदानाऽऽदिना सोप-
स्मोक्तं, व्य० १ उ० । विनयाऽऽहतापस्याऽऽदिनाः प्रत्युप-
गृहे, स० ३० सम० ।

पडितपियमाहु-प्रतिपितमाहु-वि० । प्रतिपिता भूकान-
प्रदानाऽऽदिना सोपस्मोक्ताः साधया येन सः । साधू-
पुष्पं कृतवानि, आ० ।

पडिति-पतिनि-स्त्री० । मरगे, व्य० ७ उ० ।

पडित्थ प्रतिस्मत्त्व-अस्मरे, उक्त० १२ अ० ।

पडित्थि-देशी-पुं० । सदृशे, दे० ना० ६ वर्गं २० गाथा ।

पडित्थिमा-प्रतिदिश-स्त्री० । विदिशि, स्था० ४ टा० ३ उ० ।

पडित्थुग्व्य प्रतिपुष्पक-वि० । अप्राप्तुकोदकपरिहारिणः
सूत्र० १ अ० २ अ० २ उ० ।

पडित्थवार-प्रतिद्वार-न० । स्थूलद्वारापान्तगतवर्तिनि लघु-
द्वारं, प्रज्ञा० २ पृ० । स० । द्वारे द्वारं प्रतीत्यर्थे, प्रज्ञा० ३
आश्र० द्वारं, रा० ।

पडित्थवारदेसभाग-प्रतिद्वारदेशभाग-पुं० । द्वारदेशभागं प्र-
तीत्यर्थे, श्री० । रा० ।

पडित्थ-प्रतिपत्थ पुं० । प्रतिपत्थत्वे, सूत्र० १ अ० १ उ० ।

पडित्थ-प्रतिपत्थ-पुं० । दृष्टान्तभूते पक्षे, स्था० ४ टा० १ उ० ।

पडित्थ-प्रतिपत्थ-पुं० । प्रतिपत्थः पन्थाः प्रतिपत्थः । अत्रे-
नमार्गन्यागेन पन्थान्मार्गं, उक्त० २७ अ० । आवा० । निरि-
क्षपथि, यथा सचिचपुथिपथ्यां गच्छति, नि० च० १ उ० ।

पडित्थ-प्रतिपाद-पुं० । मूलपादानां प्रतिविशिष्टोपपद्य-
करणायां पादे, रा० ।

पडित्थिदिश-देशी-न० । प्रवृत्ते, दे० ना० ६ वर्गं ३४ गाथा ।

पडित्थ-प्रतिपत्थ-न० । शरीराऽऽदिवार्तप्रपन्ने, स्था० १
अ० १ अ० । पूर्वार्थात्प्रत्युत्पत्तिं पुच्छायाम्, नि० च० १ उ० ।

पडित्थ-प्रतिपत्थ-स्त्री० । पुच्छा प्रत्युत्पत्तिः प्रति-
पत्थं प्रतिपत्थि । वृ० ४ उ० । सूत्रार्थयोः शरीरवार्तया वा
प्रतिपत्थि, वृ० ४ उ० । उक्त० । स्था० ।

प्रतिपत्थिना-गुणः । पुनः सन्दर्भप्रच्छने, उक्त० २१ अ० ।
आ० । स्वाध्यायमिद्धं, उक्त० ।

अस्याः फलम्-अथ गृहीतवाच्येन पुनः संशयाऽऽदि । पुनः
प्रच्छने प्रतिपत्थिनि अतस्तत्पुनः प्रश्नपूर्वकमाह-

पडित्थ-प्रतिपत्थ-गं भवे । जीवे किं जगद्यद । पडित्थ-
प्रतिपत्थ-गं मुक्त्यतदुभयादि विमोहेद, कस्यामोहगिज्ञे कम्मे
मुक्तिदद ॥ २० ॥

हे स्वाभिन् । प्रतिपत्थिना पर्वार्थितयः सूत्राऽऽदि । पुनः
प्रच्छने जीवः किं जनयति । प्रतिपत्थिना सूत्रार्थितदु-
भयानि विशेषयन्ति सूत्रार्थयोः संशये निवार्य निर्मल-वि-
धानं । तथा काङ्क्षामोहनीयं कमे व्युत्पत्तिंति काङ्क्षाशब्देन
संदर्भः । काङ्क्षया सन्दर्भेन मोहन काङ्क्षामोहने, तत्र
भवे काङ्क्षामोहनीयम्, एतत्कमे विशेषेणाऽपनयनं-इति-
त्यर्थे तत्त्वम्, अथवा इदमित्येति नस्ति वा इदं मम अध्ययनाय
योग्यमित्यादि घटना काङ्क्षा वाञ्छा, तदपेक्षया मोहनीयं
कमे अतभिप्रतिपत्थिनापि तत्त्वम् ननु विनाशयति ॥ २० ॥ उक्त०
२१ अ० । गुरुनियोगादि पुनः प्रवृत्तिकाले गुणः प्रच्छिता
प्रतिपत्थिना । सकृदादिघटनापि कार्यकाले पुनर्गुणप्रतिपत्थि-
रूप सामान्यार्थमिद्धं, प्रज्ञा० ।

अथ प्रतिपत्थिनामाह-

पडित्थ-प्रतिपत्थिना उ कजे, पुच्छिणित्तम् करणकालाम् ।
कजेतरादिहेतुं, सिद्धिदा समयके उक्तिं ॥ ३० ॥

प्रतिपत्थिनाः करणं प्रतिपत्थिना पुनः, नृशब्दः पुनर्थः,
कार्यं प्रयोजनं, पूर्वनिवृत्तस्य पूर्वकाले गुरुभित्थापरितन्त्र-
सतः, निर्दिष्टनि योगः । कदेत्याह-करणकाले विधानाव-
सरे, कस्मादेतदर्थमित्याह-कार्यान्तरे प्रागुपदिष्टकार्यादित्यन्त-

कार्यं नदार्थस्य तत्रिषयाऽऽदेः स तथा, स एव हेतुनिमित्तं कार्यन्तराऽऽदिहेतुः, तस्मात् कार्यन्तराऽऽदिहेतोः, द्वितीयायाः पञ्चम्यर्थत्वात् । निदिष्टोपदिष्टा, सम्यक्तेनुभिः प्रकाशकतया प्रयत्नचिह्नमूर्तरिति गाथाः ॥ ३० ॥

कार्यान्तराऽऽदिहेतुमेव दर्शयन्नाह-

कज्जंतरे ण कज्जं, तेण कालंतरे व कज्जंति ।

अमो वा तं काहिपि, कयं व एमाद्या हेऊ ॥ ३१ ॥

प्रतिपृच्छां कुर्वतः शिष्यस्य गुरुः कदाचित्कार्यान्तरं प्रागादिप्रकार्यादपरकार्यम् । अथवा-न कार्यं नास्ति प्रयोजनं, तेन यत्कार्यमादिष्टमासीत् । कालान्तरं वाऽवसरान्तरं वा, नाऽप्युनैव कार्यं विधेयम् । वाशब्दा विकल्पार्थः । अन्यथा वा आदिष्टादपरः साधुः, नत्यागादिष्टं कार्यम्, कल्पयति, कृतं वा विहितं वा नन्द्येनैति तस्मादस्त्वप्यादिशम् । एवमाद्य एवंप्रभृतयो गुरुविकल्पाः । आदिशब्दादिद्विकृतकार्यस्यैव विशेषणं गृह्यते । हेतवः कारणाणि भवन्ति । प्रतिपृच्छायाः कारण इति शेषः । इति गाथाऽर्थः ॥ ३१ ॥

अहवा वि पविचम्मा, तिवारग्वल्लणं विहिपन्नोणे वि ।
पडिपुच्छन्नं लि नया, तहिं गमणं सउल्लुट्ठीए ॥ ३२ ॥

अथवाऽपीति प्रतिपृच्छायां हेतोः प्रकारान्तरत्वम्वचनायः । प्रवृत्तस्य विर्कीर्णिकार्यकरणस्य गमने व्यावृत्तस्य सतः सार्धसिद्धयाम्बलनायां जीनं घारान यावत्तत्प्रतिहेतो सत्यम्, दुर्निमित्तादिदिष्टि गम्यम् । विधिप्रयोगेऽपि दुर्निमित्तप्रतिपादयिषिष्यं प्रथमस्मरणायाम्-अष्टोद्भूतप्रमाणः कार्यान्तराः, द्वितीयायां तु नद्विष्टुणः, तृतीयायां संघाटक-उपेष्टकरणपञ्चाकरणमित्यादिलक्षण इति । प्रतिपृच्छना उक्त-निष्क्राः । इति एषा सामाचारि, वेयाऽवसेया । विधेयतयेति शेषः । प्रतिपृच्छास्तरकाच (तहिं ति) तत्र विचिन्तकार्यसिद्धस्थानं, गमनं गतिः, कार्यम् । शकुनवृद्धया सखि-मित्तचर्चनेन शुभशकुने सतीत्यर्थः । इति गाथाः ॥ ३२ ॥

प्रतिपृच्छायामेव मतान्तरमाह-

पुव्वणिंसिके आम, पडिपुच्छा किल उवट्ठिए कजे ।

एवं पि नत्थि दोसां, उस्समादिहिं धम्ममादिहिं ॥ ३३ ॥

पूर्वनिर्णये प्राक्कालनिवारिते गुरुणा कदाचित्चकीर्णिकार्यं विषयभूतं, अन्ये अपरे सूरयः, प्रतिपृच्छा कार्यत्याह । किले-त्यामयादसंस्मरणार्थः । कदेत्याहः ? उपस्थिते प्राप्तकरणावसरे, कार्यं पूर्वनिवारितप्रयोजने, प्रागु निवारितमपि कथञ्चिदनुजानीयादिति कृत्वा । ननु यत् पूर्वमनुचितत्वेन निर्णयं नद्वै पुनरनुजानतः कथं न दोषोऽजीवित्यस्य नादव-स्थ्यादित्याहुः ॥ ३३ ॥ एवमप्यनेनापि प्रकारेण निषिद्धस्यानुज्ञास्मरणेन, नास्ति न भवति दोषोऽनुचितानुज्ञास्मरणः । यत उस्सगोऽदिभिर्गुणैरपयादाभ्याम् । आदिशब्दः स्वगतभेद-संस्मृक इति बहुवचनं व्याख्यातम् । धर्मस्तिप्रतिधर्मव्यवस्था । तथाहि-यदेतन्मर्गतं निषिद्धं, तदेव तत्कालोपपन्नकारणान्तरपक्षेणाऽपवादतो विधेयं स्यात् । आह च-उपपद्यते हि साऽवस्था, देशकालमयान् प्रति । कार्यं यस्यामकार्यं स्यात्, कस्यैतं तु वजयेत् ॥ ३३ ॥ इति गाथाः ॥ ३३ ॥ उक्ता प्रतिपृच्छाः पञ्चा० १२ विधाः ल० आ० चू० ४० । उक्त० अनु० ।

पडिपुच्छणीय-प्रतिपृच्छनीय-त्रि० । असकृत्पृच्छनीय, रा० ।

पडिपुच्छमाण-प्रतिपृच्छत्-त्रि० । पुनः पुनः पृच्छति, आ-चा० १ छू० ४ अ० २ उ० ।

पडिपुच्छा-प्रतिपृच्छा-स्त्री० । प्रति पुनरपि पृच्छा प्रागनयुक्तेन कार्यकरणकाले प्रागनयिहेतुन वा पुनः प्रयोजनार्थः कर्तुः कामेन गुरोः प्रच्छनं प्रतिपृच्छा । पञ्चा० १२ वि० । जीत० भ० । विशेष० । पृच्छा प्रयत्नस्तथा प्रतिवचनं प्रतिपृच्छा । ज्य० २ उ० । स्था० । आ० म० । आदिष्टस्य कार्यस्य करणकाले पुनः प्रच्छनं, वृ० १ उ० २ प्रक० । एष सामाचारिभेदः प्रतिपृच्छनाशब्देन दर्शितः । आ० म० १ अ० । शङ्कितस्य वि-स्मृतस्य गुरोः पुनः प्रतिपृच्छायाम्, एष स्वाध्यायभेदः । आ० चू० १ अ० ।

पडिपुष्प-प्रतिपूर्ण-त्रि० । अन्यूतं, ज्ञा० १ छू० १ अ० । रा० । स० । नि० । स्वप्रमाणेनाहंनेन, जी० ३ प्रति० ४ उ० । अन्यू-नार्तिरिक्तमाने, रा० । सयोऽवयवपक्षे, कल्प० १ अधि० ३ लण् । " पडिपुष्पपाणिपायसुकुमालकामलनलं हि । " प्रति-पूर्णस्य पाणिपादस्य सुकुमारकामलानि अन्यन्तकामला-नि तलानि येषां ते । कल्प० १ अधि० ३ लण् । अत्र किरणा-वलीकरणं प्रतिपूर्णाणां पाणिपादानाम् इति धीनो लिखितः । स तु चित्त्यः । " इन्द्रश्च प्राणितूर्यसेनानाम् । " २ । ४ । २॥ इति सूत्रगणशयमेकवद्भावान् । सकलस्यांशयुक्तनयान्तर-त्वात् । ज्य० ६ श० ३१ उ० । स्वरूपतः पौर्णमासीचन्द्रवत् । स्था० ६ दा० । दशा० । औ० । अंशानां पितृस्वीयं सममन्त-लंपनं, उक्त० ११ अ० । षोडशकलामिदं, उक्त० ११ अ० । विषयाऽदिभ्यो विरक्तत्वेनाऽस्मरडे, उक्त० ३२ अ० । अत्रवर्ग-प्रापकगुणधृते केवलज्ञाने, आव० ४ अ० । ध० । म० । धन-धान्याऽऽदिपदाधृते, उक्त० २ अ० । आव० । य० । होनायिका-राभावान् । आ० म० १ अ० । दश० । विशेष० । सूत्रतो विन्तु-मात्राऽदिभिर्न्यूनैः अर्धतोऽप्याहाराऽऽकाङ्क्षाऽऽदिरहिते गुण-वत्स्रु, अनु० । अलपप्रत्यक्षाऽदिभिः प्रयत्नगुणं संयुजे मागे, औ० । निरवयवतया सर्वोपरन्याय्ये मांसगमनेकहेतौ, सूत्र० १ छू० ११ अ० । " पडिपुष्पसत्वमेगलभेअसमा-गमे । " प्रतिपूर्णा एव प्रतिपूर्णा न तु न्यूना एवविधा यं सर्वमङ्गलभेदा मङ्गलप्रकाराः सकलकरणाप्रकाराः तेषां समागमः सङ्कृतस्थानमिव, यथा सङ्कृतस्थाने सङ्कृतकारि-णां जना अवश्यं प्राप्यन्ते, तथा तस्मिन् कलशे दृष्टे अवश्यं सर्वं मङ्गलभेदाः प्राप्यन्ते इति भावः । कल्प० १ अधि० ३ लण् ।

पडिपुष्पायास-प्रतिपूर्णपोष-न० । गुरुवत्सम्यगुद्गताऽऽदिघोषेर-विकले, ग० २ अधि० । आ० म० । तथाविधे गुणवत्स्रु, पडि-उद्गताऽऽदिघोषे परावर्तनाऽऽदिकाले उच्चारयति । विशेष० । अनु० ।

पडिपुष्पभामि (ण)-प्रतिपूर्णभामिन्-त्रि० । अस्वलता-हीनास्रगार्थवादिनः, सूत्र० १ छू० १४ अ० ।

पडिपुष्पवीरिय-प्रतिपूर्णवीरि-पुं० । वीर्यान्तरावस्य निःशयतः क्षयात् निःशेषवीर्याल्लिति तीर्थकृतिः । " सं वीरिणं पडि-पुरासवीरियं, सुदंमं वा गुणवत्स्रु ॥ " (६) सूत्र० १ छू० ६ अ० ।

पडिपुष्पेदियया-प्रतिपुष्पेन्द्रियया-स्त्री० । अविपुष्पेन्द्रियया-
रूपं शरीरोगपसंगेन्द्रे, व्य० १० उ० । बहुपरिपुष्पेन्द्रियेति
नामप्रत्ययः । दशा० ४ अ० ।

पडिपूय-प्रतिपूजित-वि० । चन्दनाऽऽदिचरिते, भा० १७ अ० ।

पडिपूय-प्रतिपूजक-वि० । पूजाकारिणि, स० ३० सम० ।

पडिपहिता-प्रतिपिपाय-अव्य० । स्थागन्त्येवार्थे, सूत्र० २ अ०
२ अ० । नावं सूक्तिकाऽऽदिना प्रतिपिपायति इति 'णईमेता-
र' शब्दे चतुर्थभागे १७५४ पृष्ठे उक्तम् ।

पडिपङ्क्ति (ण)-प्रतिस्पर्धित-वि० । " अतः समुद्रयादौ
वा " ॥ ११४॥ इति वा दीर्घः । 'पडिपङ्क्तिः' । 'पडिपङ्क्तिः'
परोक्षप्राप्तिकाङ्क्षित्वा शब्दो, प्रा० १ पाद ।

पडिपङ्क्ति-प्रतिस्पर्धित-वि० । स्पर्धितः, " खलितं पङ्क्तिं
पङ्क्तिः " । पाठ० ना० २४४ गाथा ।

पडिविंध-प्रतिवन्ध-पुं० । प्रतिघातरूपे प्रमादं, नि० १ अ० ३
वर्गे ४ अ० । विघाते, भा० १ अ० १ अ० । आसङ्गं, आव०
३ अ० । शय्यातगाऽऽदिचरितु, पञ्चा० १७ वि० । अमिष-
ङ्गं, भा० १ अ० ४ अ० । प्रश्न० ।

नतिथिं तस्मै कथं पडिविंधे । मे पडिविंधे चउत्तिहे
पामने । तं जहा-अंडह इ वा, पाणह इ वा, उमाह इ वा,
पमाह इ वा । जे णे जे णे दिमे इच्छेत् तं णे तं णे
दिसे अपडिविद्धे ।

(नतिथि इत्यादि । नतिथि तस्य भगवतो महापद्मस्यार्थं पक्षो
यदुत कुत्रापि प्रतिवन्धः स्नेहो भाविष्यतीति । (अंडह इ व
नि) अगडजे हेमाऽऽदिर्ममायमित्युक्तेन वा प्रतिवन्धो भ-
वति । अथवा-अगडकं समुदादीनामिदं रमणं कं समुद्राऽऽदः
कागलमिति प्रतिवन्धः स्यादिति । अथवा-अगडजे पटुत्व-
जमिति वा । पानजो हस्त्यादिग्यामिति वा प्रतिवन्धः स्यात् ।
अथवा-पानको बालक इति वा । अथवा-पानकं चक्षुमिति
वा प्रतिवन्धः स्यात् । आहारोऽपि च विशुद्धं स्वगायत्र्यमव-
तः प्रतिवन्धः स्यादिति दर्शयति- (उमाह इ व नि) अथ-
गृहीतं पचिष्येणधिमृत्पादितं, प्रमुहीतं ज्ञातार्थमुपादित-
मिति । अथवा-अवप्रतिकामित्यवप्रहोऽस्यास्तीति चरितपी-
ठकलाऽऽदि, औपप्रतिकं वा दगडकाऽऽदिकमुपविज्ञात-
म् । तथा-प्रकरणं प्रहोऽस्यति प्रप्रतिकमौपधिकमुपकरणं
पात्राऽऽदीति । अथवा-अगडजे वा पानजे वेत्यादि व्या-
ख्येयम् । इकारस्वात्मिक इति । (जे जे नि) यो यो दिशो,
णामिति वाक्यालङ्कारः । तुशब्दा वाऽयं तदर्थे एव इच्छति
तदा विहर्तुमिति शेषः । तां तां दिशो विहर्तयतीति संबन्धः ।
स्या० ६ ठा० । कल्प० । सूत्र० । व्यासो । अविनाभावे, रत्ना०
६ परि० । वेष्टने, सूत्र० १ अ० ३ अ० ।

पडिविंध-प्रतिवन्ध-वि० । संवेदः, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । व्य-
वस्थितं, पञ्चा० १३ वि० । संधा० ।

पडिबद्धया-प्रतिबद्धता-स्त्री० । माहसंबन्धे, तं० ।

पडिबद्धसरीर-प्रतिबद्धशरीर-वि० । दृढावयवकाये यूनि, सू-
त्र० २ अ० २ अ० ।

पडिबद्धसिद्धि-प्रतिबद्धशय्या-स्त्री० । द्रव्यतो, भावतश्च प्र-
तिबद्ध उपाधये, वृ० ।

नो कपडं निर्माश्यां पडिबद्धसेजाए वत्थए ॥ ३१ ॥

अस्य संबन्धमाह-

इति ओहविभागणे, सेजा सागारिका समकवाया ।

तं चेव य सागरियं, जस्स अदूरे स पडिबद्धो ॥ ४४५ ॥

[इति] एवमोपेन विभागेन च सागारिका सागारिक-
युक्ता शय्या प्रतिश्रयापरपर्याया समाख्याता, तदेव सागारि-
कं यस्यापाधयस्यादूरे आसरे, स प्रातिबद्ध उच्यते ॥ ४४५ ॥

तत्र निम्नस्थानामवस्थानमनेन प्रतिपिच्यते अनेन संबन्धना-
ऽऽयातस्याऽस्य सूत्रस्य व्याख्यानां कल्पने निम्नस्थानां प्र-
तिवन्धशय्यायां द्रव्यतो, भावतश्च प्रतिबद्ध उपाधये वस्तु-
मिति सूत्रार्थः ।

अथ निर्दुर्गिचिस्तरः-

नामं ठवशा दणिण, भावोम्मि चउत्तिहो उ पडिवद्धो ।

दव्वम्मि पडिउसा, भावोम्मि चउत्तिहो भेदो ॥ ४४६ ॥

नामस्थापना द्रव्य-भावभेदाच्चतुर्विधः प्रतिवद्धः । तत्र ना-
मस्थापने गतायं । द्रव्यतः पुनर्यम-पृष्ठेयं बलहरणं स
यथोपाधये गृहस्थगृहेण सह संबद्धः स द्रव्यप्रतिवद्ध उ-
च्यते । भावे तु चिन्त्यमाने चतुर्विधो भेदो भवति ।

तद्यथा-

पासवगगणारुवे, सहे चेव य हवति चत्तारि ।

द्रव्येण य भावेण य संजोणे होउ चउभंगो ॥ ४४७ ॥

प्रत्यये, स्थाने, रूपे शब्दे चेति चत्वारो भेदाः, तत्र यस्मि-
न साधुनां स्त्रीणां वा कायिका भूमिका सा प्रत्ययप्रति-
वद्धा । यत्र पुनरकं भेदोपदेशनस्थानं स स्थानप्रतिवद्धः । यत्र
स्थितेर्भावाभ्युपगमहस्त्यशब्दाः श्रूयन्ते, स शब्दप्रतिवद्धः । तत्र
द्रव्येण च भावेन च संयोगे चतुर्भेदा भवति । तद्यथा-
द्रव्यतो नामकः प्रतिवद्धो, न भावतः १, भावतो नामकः प्र-
तिवद्धो न द्रव्यतः २, एकां न द्रव्यतो, न भावतः ३, एकां
द्रव्यतोऽपि, भावतोऽपि ४ ।

एवं चतुर्भेदां विग्वितानां विधिमाह-

चतुत्थपदं तु विदिधं, दवे लहणा य दोम आगादी ।

संवेदण विवुद्धं, अहिकरणं सुत्तरिहाणी ॥ ४४८ ॥

चतुर्थपदमेव वितीर्णमनुज्ञातं, चतुर्थमहवर्तिनि प्रतिश्रये
स्थानव्यतिथिः । द्रव्यप्रतिवद्धे निष्ठानां चत्वारो लघुकाः,
आज्ञाऽऽद्यश्च दोषाः । साधुनां संबन्धना आवश्यकानि परि-
कंप्रभृति संशब्देन विवुद्धे पु गृहस्थव्यधिकरणं भवति ।
अथाऽधिकरणमयाधिस्मन्चारास्तुर्णाकाऽऽसत्तः, ततः
सुत्रार्थपरिहासः ।

अथाऽधिकरणपदं व्याख्यानयति-

आऊ जोयण वणिण, अगणि कुट्टेनी कुक्कम् कुम्परिण ।

तेणे मालागारे, उष्माणो पणिए जेते ॥ ४४६ ॥

अस्या व्याख्या प्राग्वत्-साधुनां गृहस्थानां च मरुधं विना असंयच्छाब्देन विवुद्धाः स्मियः (आउ ति) अकार्याऽऽहरणार्थं वज्रजित् । (जायणे ति) स्थकाराभ्यः शुक्रमे गवादीन् योजयित्वा काष्ठाऽऽदिहेतोरप्यर्थो गच्छेद्युः वणिजो धृतकुतुपाऽऽदिकं गृहीत्या ग्रामान्तरं वज्रजित् । (अगणिं ति) लोहकागऽऽद्य उचिन्ता अग्रियज्वालाः । दिक कर्मणि लगन्ति । कुटुम्बिनो ह-लाऽऽदीन् गृहीत्या तत्राणि गच्छन्ति शुक्रमेणां मन्थमन्थे वागुक्त्याभ्यो मन्थ्याऽऽद्ये गच्छन्ति । कुत्सितो मार्गार्थ-संश्वस्यार्त्ताव वेदनाऽपादकृत्याऽन्त्या यो मार्गो मार्गो स विद्यते येषां ते कुमार्गिकाः । सौकरिका इत्यर्थः । तेऽपि स्वकर्मणि लगन्ति । स्तेनः प्रभान्तर्मणि कृत्वा पन्थाने धावन् गच्छन् । मालाकारः करगडं गृहीत्या आगमे गच्छन्ति उष्माणः पादार्गिकः स लघ्वस्तकेन उदग्रामिकां गृहीत्या पलायेत् । पथिको युद्धः पथं प्रयतेत । यान्त्रिका विवुद्धाः स्मृतो यन्त्राणि वाहयन्ति । यस्मादेते दोगास्तस्मात्पुनर्व्यापि न स्थानव्यम् ।

अथाधिकरणमयास्पर्णाकारित्वमिति तत एते दोगाः-

आमज्ज निमीही वा मच्छाये न करिंति मा हू बुच्छेज्जा ।

तेगासंकालमगण, मंजमआयाए भागारी ॥४४७॥

मा गृहस्था विवुध्यन्तामिति कृत्वा "आमज्ज" इति शब्दे नोद्यमनि मानलघु, नैवेद्यदो वा न कुर्वन्त पञ्चरात्रेन्द्रियाणि, स्वाध्यायं मन्त्राभ्यां न कुर्वन्ति मानलघु, अर्थप्रेमणी न कुर्वन्ति मानलघु, सूत्रं नाशयन्ति चतुर्लघु, अर्थ नाशयन्ति चतुर्लघु । एतेन तत्रपरिहाणमिति पदे व्याख्यातम् । तथा-साधुनामावश्यकरीयः पदेनपातशब्दे वा श्रुत्वा ते गृहस्थाः स्तेनोऽर्थमत्याशङ्क्या साधुना समं युद्धाय लगेयुः ततश्च युध्यमानयोः संप्रदाऽऽमज्जानानां विरथनाऽऽद्यो दोगाः । यत एवमेते द्रव्यप्रतिपक्षयोः वचनी न स्थानव्यम् ।

द्वितीयपदे तिष्ठपुण्य-

अद्दामनिमगायारी, तिक्खुतो ममिउण अमए ।

गौरय्त्वा जयगाए, वमिं तो दवपडिद्वे ॥४४९॥

अर्धनिगताऽऽद्यः विःकृत्यः शीनं वागन् द्रव्यतो भावतो वा प्रतिपक्षमुपाश्रये मार्गीयत्वा यद्धि न लभन्ते ततो गीतार्थो यतनया द्रव्यप्रतिपक्षे वसन्ति ।

यतनामेवाऽह-

आपुच्छण आवामिय, आमज्ज निमीहि वा य जयगाए ।

वेरनी आवम्मग जो जाह चियण दुगम्मि ॥४५२॥

यदा कोऽपि साधुः कार्याकर्मणां गर्तं गच्छति तदा द्वितीयो साधुमापृच्छ्य निवेद्यच्छति । स च द्वितीयः स्पृष्टमात्र-वेद्योत्थाय दृष्टदृष्टस्तो ढागि तिष्ठति यावदसौ प्रत्यागच्छति, एता अपृच्छ्यातनः । अथशयकी "आमज्ज" शब्दं, नैवेद्यदो च यतनया यथा गृहस्था न श्रुयन्ति वैरागिकवलायामाप यः पूर्वमुत्थितस्तेन द्वितीयः साधु-यतनया हस्तेन स्पृष्ट्वा प्रतिबोधयितव्यः, स च स्पृष्टमात्र एव तुष्णीमाधेनोत्तिष्ठति । ततो ढावपि कालभूयो गत्वा वैरागिकं यतनया गृहीतः । यथा-पार्श्वस्थितोऽपि न श्रुणोति आवश्यकं यो यदा यत्र स्थितो विवुष्यते स तदा तत्र

स्थित एव करोति वन्दनं, स्तुतीश्च हृदयेनैव प्रयच्छति । यद्वा-यदा ते गृहस्थाः प्रभान्ते स्वयमेवेतिथः । तदा आवश्यकं कुर्वन्ति । (चिपण दुगम्मि ति) पणयन्तयां यत्र सूत्रे अथे वा रात्रौ शाङ्किते तस्य चिद्वे तर्मान्नाशनकरम्-यथा अमुकस्मिन्नङ्गं श्रुतस्करम् अथयन्ते उद्देशक वा इदं शाङ्कितमस्तीति तन्मते दिवा प्रश्रायित्वा निःशाङ्कितं कुर्वन्ति । तथा-

जगगहिणं वुज्जाणे, जयगा भामाणं किमुय पडिवदे ।

दहतमरणजण्णेशी, न य मंयाडणं पणिवे ॥४५३॥

यदि तावज्जनगहितेऽप्युद्यमाने वचनां रात्रौ भाषायां यतनामार्थं चतुर्लघुपक्षिणोऽप्युद्यमानाऽऽद्यो जन्तवो विवुध्यन्तामिति कृत्वा, ततः किं पुनर्द्रव्यप्रतिपक्षं प्रतिश्रयः, तत्र मृत्युर्गं यतना कर्तव्येति भावः यस्तु दहतमरणात् गृहना शब्देन भाषणशीलः स चैव गार्विके स्वाध्यायमनुप्रेक्षया करिणि, मन्मथव्यर्थः । येऽपि च साधवो न दहतमरणास्तोऽपि सहा-टकेन न पणिवर्तयन्ति, किं तु पृथग, मतः प्रथमो भङ्गः । अथ द्वितीयभङ्गभावतः प्रतिपक्षो न द्रव्यत इत्येवेलक्षणं निरूपयति-

भावमि उ पडिवदे, चउगं गुग्गा यदोम आगाऽऽदी ।

ते वि य पुरिमा दुविहा, धुनभोगी अभुत्ता य ॥४५४॥

भावं भावतः प्रतिपक्षे प्रतिश्रयं निष्ठानां चतुर्लघुकम-आ-गाऽऽद्यश्च दोगाः । ये पुनस्ते भावप्रतिपक्षे वसन्ति ते पुनः पाः साधवो द्विविधाः । कोचद भुङ्क्तेभोगिनां ये स्त्रीभोगान् भुक्त्वा प्रवर्जिताः, कोचपु अमुकभोगिनः कुसाराप्रवर्जिताः । एता पुनान्तो गाथा ।

अथास्या एव व्याख्यानमाह-

भावमि उ पडिवदे, पन्नसमु पदेमु चउगुरु हांति ।

एक्काउ पयाओ, हवेति आगाइमा दासा ॥४५५॥

भावप्रतिपक्षे चतुर्भिः प्रथवणाऽऽदिभिः पदैः पांडश भङ्गा कर्तव्याः । तथा-प्रथवणप्रतिपक्षः, स्थानप्रतिपक्षः, रूपप्रतिपक्षः, शब्दप्रतिपक्षश्च । इत्यादि । अत्र प्रथमभङ्गादारभ्य पञ्चदशसु पदैषु च चतुर्लघवः प्रायश्चिन्तम् । अदृशान्तरं वा प्रथमं भङ्गं चत्वारः चतुर्लघवः, चतुर्लघाणि पदानां तत्राशुद्धयान् । द्वितीयं भङ्गं त्रयश्चतुर्लघवः, त्रयाणां पदानां तत्राशुद्धयान् । एवमनया दिशा यत्र भङ्गं यावन्ति पदानिपविशुद्धानि तत्र भवेयुश्चतुर्लघवः एकैकस्माच्च पदाद्भङ्गादाह्लाऽऽद्यो दोगाः । यस्तु पांडशा भङ्गः स चतुर्विप पदैषु शुद्ध इति न तत्र प्रायश्चिन्तम् ।

प्रथवणाऽऽदीनांमवान्ये (अन्यसंभवमाह-

ढाणे नियमा रुवं, भावामदो य भूसणा भडओ ।

काइयणानं नत्थी, मदे रुवे य भय मेम ॥४५६॥

यत्र साधूनां स्त्रीणां वैकरोपोऽवेशतस्मान्ते तत्र नियमान् परम्परं रूपमवलोक्यते भाषाशब्दश्च श्रूयते, भूयणशब्दस्तु भाष्यः सामरस्यानां स्त्रीणां भवति, इतरानां न भवतीत्यर्थः । कायिकी प्रवर्णाः, तस्य स्थाने नास्ति, तां कतुर्लघु-तनया कायिकीभूमाधुपेक्षनाभावान् भाषाभूयणशब्दस्यापि तु भवन्तीति भावः । शब्दरूपे च शार्ताणि भज विकल्पय ।

किमुक्तं भवति ?-शब्दे प्रथमवर्णस्थानरूपाणि भवन्ति वा, न वा, रूपेऽपि प्रथमवर्णस्थानशब्दा भवन्ति वा, न वेति ।

एतेष्वेव दोषानुपपदयन्ति-

आयपरोभयदोसा, काश्यभीमा य इच्छन्ति च्छेते ।

संकाए गम्यते तू. वोच्छेद पदोसतो जे च ॥ ४५७ ॥

यत्र संयतनाभावविरक्तिकानां चेका कायिकी भूमिस्तत्राऽन्तः-
परामयसमुत्था दोषाः । तत्र संयत एवाविरक्तिकां रहसि दृष्ट्वा
यदाऽऽत्मना क्षुब्धति एव आत्मसमुत्था दोषः । यस्तु सा स्त्री
तस्मिन् संयते क्षुब्धति न परस्मयः । यस्तु साधुविरक्तिकाया-
विरक्तिकाऽपि साधा लोभमुपगच्छति स उभयसमुत्था दो-
षः । (इच्छन्ति च्छेत्ति) यदि स्त्रियाः प्रार्थितः साधुस्तं प्रति-
पत्तिमिच्छति ततो व्रतभङ्गः, अथ नच्छति ततः सा उद्वाहं
कुर्यात् । (संक लि) अविरक्तिका कायिकीभूमी प्रविष्टा पश्चा-
त् संयतमपि तत्र गच्छन्ते दृष्ट्वा कोऽपि शङ्कां कुर्यात्, यदे-
वमल जायत्यत्र न्यतिरं प्रविष्टी तद् भयुनार्थमिति । तत-
पक्ष्यानेकेषां वा साधूनां व्यवच्छेदं कुर्यात् (पदेऽसतो जं
च लि) तदीयाः पतिदेवराऽऽदयः प्रहृष्टा यदा ग्रहणाऽऽक-
र्षणाऽऽदिकं करिष्यन्ति, तत्क्षणं प्रायश्चित्तम् ।

यऽत्राविरक्तिकानां साधूनां कैवलयोपवेशनस्थानं तद्वा-
पानाह-

दुःसुहृदां लुपदं, तदसंयं भुक्तभोगिसदकरणं ।

वर्जयिष्यमाईसु य, पट्टिचक्रचयाऽऽसंका ॥ ४५८ ॥

दुःसुहृदानां दुष्टावृत्तानां स्त्रीणां यानि पञ्चभागानि गच्छन्तुः-
प्रभुर्नित्यं तेषां दर्शनं भुक्तभोगिनां तु स्मृतिकरणं कौतुकमुप-
घत्तं, तथा वैरिण्यं वाताऽद्विदिक्षियाविशेषान्महाप्रमाणं सामा-
गिकम्, अथवा-विकृतिरिति नाम महारूपविषये सामागिकं दृष्ट्वा
तत्र विगटनः प्रतीयते, सा चाविरक्तिका तादृशज्ञानदानं प्र-
तिस्तेतिपुर्वी ततो वैरिण्यं विकृतिरिति वा । आदिप्रहणायातिरिक्तं
वा सामागिकं दृष्ट्वा सा स्त्री तत्र साधाः प्रतिवन्द्यं कुर्यात्, उड्ड-
ञ्जकं वा कश्चिदगतः कुर्यात् । आशङ्का वा लोकस्य भवति-
एते धमनका न सुन्दरा येनैव महलाभिः सममासते ।
सर्वेष्वपि प्रसवणाऽद्विस्थानेषु सामान्यत इमे दोषाः-
बन्धवयम् अगुनी, लज्जालासो य पीडपरिवृद्धी ।

माहु तवोवणवामां, निवारणं तत्र परिहारी ॥ ४५९ ॥

स्त्रीभिः सहैकत्र तिष्ठतां साधूनां व्रतचर्यस्यागुलितज्ञान-
शब्द भवति, परम्परमोक्षं संदर्शनाऽऽदिना प्रीतिपरिवृ-
द्धिप्रसाज्यते, लोकशोषपहामोक्तिभङ्गवा वर्यान् आश-
मी साधवन्तपोनयेन वसन्ति । निवारणं च राजादयः कुर्व-
न्ति-मा एतेषां मध्ये कोऽपि प्रवज्यां गृह्णीत । ततश्च तीर्थप-
रिहासिः तीर्थस्य व्यवच्छेदो भवति ।

रूपप्रतिवन्दे दोषानाह-

चंक्रमियं टिय जेपिय, मोदिय विषेयियं च सविलाम् ।

आगारे य बहुविदे, दददु भुचयेर दोसा ॥ ४६० ॥

चङ्क्रमितं राजहंसवत् सलीलं पदस्यासः, स्थितं कटिस्त-
म्भेनोद्धृष्टस्थानं, मोदितं गात्रमोदितं विविधमर्थोक्तकटाक्षाऽ-
दिभिर्मतेः प्रोक्तं विप्रोक्तं, तत्र सविलाम् सविषयसहितं
सयिस्मिन् सुखं च । एवमादीनां कागन्तं बहुविधान् दृष्ट्वा भु-
क्तानामितरेषां चाभुक्तानां स्मृतिकरणकौतुकाऽऽदयो दोषाः

अविरक्तिकानां पुनर्नानादेशीयान् साधून् दृष्ट्वा इत्यमभ्युप-
पत्ता भवेत्-

जलमलपकियाण वि, लावन्मसी जेहोसं साहणं ।

सामन्त्रिम सख्या, सयगुणिया आसि गिहवासे ॥ ४६१ ॥

जलं च कठिनीभूतं कफाऽऽदि मलः पुनरुद्भूतः सन्नि-
च्छति, जलेन मलेन च पतितानामप्येषां साधूनां देहेषु अ-
भ्यङ्गादन्तस्मानाविरहितेष्वपि यथा लावण्यश्रीः शोभाल-
क्ष्मीः आमर्त्येपि सुरुपांलभ्यन्ते, तथा ह्ययन् नूनमसीयां
गृहस्थत्वे शतगुणिता लावण्यलक्ष्मीनामात् ।

शब्दप्रतिवन्दे दोषानाह-

गीयाणि य पट्टियाणि य, हसियाणि य मंजुलुद्धावा ।

भूषणमदे राह सिमए सोऊण जे दोसा ॥ ४६२ ॥

स्त्रीणां संबन्धीनां भाषाशब्दरूपाणि यानि गीतानि च प-
ठितानि च मञ्जुलक्ष्मा साधूनांऽऽदिगुणितानां उल्लाप्याः, ये
च वलयपुत्राऽऽदीनां भूषणानां शब्दाः, ये च रहसि भवा
राहोन्मकाः पुरुषेण परिभूष्यमानायाः स्त्रियाः स्तनित्वाऽऽद-
यः शब्दा इत्यर्थः । तान् श्रुत्वा ये भूक्तसमुत्था दोषान्तरनिष्प-
न्नमाचार्यः प्रार्थीयन्ते तत्र भवे प्रातर्वन्दे तिष्ठन् प्राप्नोति ।

अथ स्त्रियाः साधूनां स्वाध्यायशब्दं श्रुत्वा यद्विन्तयमुत्त-
हर्शयति-

गंभीरमहर्षुद्विभ-यगाहआ गुम्मरो मरो जह मं ।

मञ्जायस्य मणहरो, गीयस्य गु कोमो आमी ॥ ४६३ ॥

गम्भीरो नाम यतः प्रतिशब्द उचितं मधुरः कामलः रू-
ढो व्यक्तात्मः, विषयव्राह्मणः श्रेयश्चरिणः पटुः, सुस्वरो मा-
लवकोशिकादिस्वरानुरञ्जितः, एवंपिबः स्वरो यथा एषां
साधूनां संबन्धी स्वाध्यायस्य मनोहरः श्रूयते, यदा गृहवा-
सं विष्यन्ताः संगीतानि विदितवन्तस्तदानीं तस्य को-
दशो नाम शब्द आसीत्, किञ्चान्वयस्तदानीमभूवन्निति
भावः । उक्ताश्चतुर्णां प्रथमवर्णऽऽदिप्रतिवन्देषु दोषाः ।
अथ " ने पुण पुंसां दुविहा " इत्यादि पश्चात् व्याख्यात-
यति-

पुरिसा य भुक्तभोगी, अभुक्तभोगी य केद निखंता ।

काऊहल मदकरण, भवेहं दोसेहिं कुजा ॥ ४६४ ॥

ने पुनः सहानुपपत्ता द्विषयाः केनित् भुक्तभोगिनः केनित्
अभुक्तभोगिनो निष्कान्ताश्च ते च तत्रोपायस्य स्मृतिकरण-
कुन्तलहोदया दोषा ये उन्मथन्ते तदिदं कुर्यु-

पट्टिमगुमन्नतिथिग, मिद्धी मंजु सलिय हन्थो य ।

अट्टामगममावय-तेगेषु च भावपीडवन्दे ॥ ४६५ ॥

प्रतिगमनं नाम भूयाऽपि गृहवासं गच्छेत्, यदा काश्चित्पा-
श्वस्थाऽऽदियः समागतः स तेष्वेव व्रजन्, अन्यतीर्थिकेषु
वा गच्छेत् । निजपुत्रिकां वा संयतीं वा स्वांलक्ष्म्यतः प्र-
तिमयेत. हस्तकर्म वा कुर्यात् । यत एते दोषा अत्रो न भाव
प्रतिवन्दे स्यान्त्यर्थं भवेत् । आचरणं च तत्राऽपि स्यान्त्यर्थं भ-
वति । किं पुनस्तदित्याह- (अजरा इत्यादि) अयंप्रतिप-
श्चास्ते साधवो नवां वसन्ति न लभन्ते, वर्षं वा निरन्तरं
पतन्ति चतुष्पदाः स्नेनाऽऽदयो ग्रामाऽऽदीं वदिदपद्रवन्ति
एतेः कारणमोऽप्रतिवन्दे तिष्ठन्ति ।

एतदेव व्याचष्टे-

विहनिगया य जउइ, रुक्खे जाइपडिबड उम्मे वा ।

ठापंति अह व वामं, माययेतेगाइ तो भावे ॥४६६॥

"विह नि" अध्वा. ततो निर्गता स्वयं प्रतिपत्ता वा निः कृत्या शुद्धाया वसन्तस्वयं गाय यन्ति वा यदि न लभन्ते ततो वृक्ष-
स्वाधस्तादा ज्योतिर्बुतायां द्रव्यप्रतिबद्धायां वा वसन्ती
निष्ठुन्ति । (अह नि) अथ पुनर्बुत्तस्याधस्तान् (उम्मे व ति)
अवश्यायां वा, वर्षे वा निपतन्ति । स्वापदस्तेनाऽऽध्यां वा
तत्रोपद्रवन्ति, ततः (भावे) भावप्रतिबद्धायां वसन्ति ।

तत्र चेयं यतना-

भावमिं ठायमाणे, पढमं ठाणं तु रूपप्रतिबडे ।

तहियं कूडय चिलिमिली, तम्पुऽस्मयीं टंति पासवणे ॥४६७॥

भावप्रतिबडे निष्ठुन्ति, प्रथमं स्थानं तु रूपप्रतिबडे, तत्र
त्वाऽपान्तगले कटकं चिलिमिलिकां वा प्रयच्छन्ति, तस्य
रूपप्रतिबद्धस्याभावे प्रस्ववणप्रतिबडेऽपि निष्ठुन्ति । तत्रा-
ऽपि कायिकीं मात्रके व्युत्पन्नान्यत्र पणोपपत्तिम् ।

असई य मत्तगम्मा, निमिगणभूषाह वावि असईए ।

वेदेशे वा लक्षणे, तामिं वेले च वज्जति ॥ ४६८ ॥

मात्रकस्याऽनन्त्यभावे अन्यस्या वा कायिकानिर्जनभूमे-
रभावे वृन्देन विवृतः प्रवृत्तितया पुनर्हेन महता शब्देन बोले
तुल्यस्त्वस्यामेव कायिकभूमेः प्रविशन्ति, तामां चागारी-
णां कायिकीव्युत्पन्नजनवलेन वर्जयन्ति प्रस्ववण इति । व-
द्वस्याभावे शब्दाप्रतिबडेऽपि निष्ठुन्ति ।

तत्र-

भूषणभासागदे, मज्झायज्जागानिचमुपओगे ।

उत्तगरणाय सयं वा, पेल्लण अन्नय वा ठाणे ॥४६९॥

प्रथमं भूषणशब्दप्रतिबडे, तदभावे भाषाशब्दप्रतिबडेऽ-
पि निष्ठुन्ति । तत्र चोभयत्राऽपि महता शब्देन समुदिताः
सन्तः स्वाध्यायं कुर्यान्ति । ध्यानलक्ष्यमन्ती वा ध्यानं शु-
द्धाऽऽदिभेदमिश्रं ध्यायन्ति । एतयोरेव स्वाध्यायध्यानयोनित्य-
मुपयोगः कर्तव्यः । भूषणभाषाशब्दप्रतिबद्धालाभे स्थान-
प्रतिबडे निष्ठुन्ति । तत्रोपकरणेन स्वयं वा विप्रकीर्णाः सन्तः
तथा मालयन्ति यथा तामां प्रेरन् भवन्ति अवकाशा न
भवन्तीति भावः । अन्यत्र वा ध्याने गत्वा दिवसे निष्ठुन्ति,
स्थानप्रतिबद्धस्याभावे रहस्यशब्दप्रतिबडे निष्ठुन्ति ।

परियारमदजयसा, सईं वए चेव तिविह तिविहा य ।

उदाहणपठ्यसाही गुभाइया जम्म जा गुरुगा ॥४७०॥

पुनरिग स्त्री पण्डित्यमाना यं शब्दं कर्माति स पण्डि-
तशब्द उच्यते । तत्र यतना स्वाध्यायगुणनाऽदिका कर्तव्या ।
(सई वए चेव तिविह ति) शब्दतो वयसा च सा स्त्री
त्रिविधा । तद्यथा-मन्दशब्दा, मध्यमशब्दा, तीव्रशब्दा च ।
वयसा तु-स्थिरा मय्यमा तरुणी च । (तिविहा य ति) पुनर-
कैका त्रिविधा-अपद्रावणिलेतुका, प्रोपितमर्तुका, स्वाधीनमर्तु-
का चेति । तत्र पूर्वमपद्रावणिलेतुकायां स्थविरायां स्थानव्यम ।
तदसंभवे प्रोपितमर्तुकायां स्थविरायां, तदप्राप्तावपद्रावण-
प्रोपितमर्तुकायां च प्रथममध्यमयोस्तत्तदकारणयोर्हति क्र-
मेण स्थानव्यम । ततः स्वाधीनमर्तुकायां स्थविरायां मन्दश-

द्वे

ब्दायां ततस्त्वस्यामेव मध्यमशब्दायां, ततस्तीव्रशब्दायां, त-
दभावे मध्यमतत्तयोर्हति यथाक्रमं मन्दमध्यमतीव्रशब्दयोः
स्थानव्यम । अथवा- (जम्म जा गुरु नि) यस्य साधो-
यं मन्ताऽऽदिकशब्दो गेचने तेन वा युक्ता सा तस्य गुरु-
गमहेतुवान् गुरुका तेन च सर्वप्रयत्नेन तथा गुरुकस्त्रिया
प्रतिबद्धः प्रतिध्वयः परिहर्तव्यः ।

अथवाऽयमपराः कम उच्यते-

उदाहण पण्डितिया, पठय कक्षा मभाइया चेव ।

धेरी मज्झिमतरुणी, मदकरी मंदमहा य ॥ ४७१ ॥

कन्याशब्दो वन्यानुल्लेखान्मध्यं अभिहित आदौ कर्तव्यः ।
ततः पूर्व कन्यायामपरिलीनायां, तदभावे अपद्रावणम-
र्तुकायां, ततो भर्तृपरिष्ठापितयां दौर्भाग्यापन्त्या परिच्यक्ता-
यां, तदलाभे प्रोपितमर्तुकायां स्थविरायां स्थानव्यं, तदप्रा-
प्तावपद्रावणिलेतुकायां मन्दशब्दा च । चशब्दान्मध्यमशब्दा, तीव्र-
शब्दा चेति त्रिविधा । तत्र पूर्व मन्दशब्दायां, ततो मध्यमश-
ब्दायां, ततस्तीव्रशब्दायामपि स्थानव्यम् ।

"सईं वए चेव तिविह तिविह ति" व्याख्यानयति-

धेरी मज्झिम तरुणी, वणण तिविह ति तन्प एकेका ।

तिव्वकरी मज्झकरी, मंदकरी चेव महेणे ॥ ४७२ ॥

स्थविरा, मायसा, तरुणी, चेति वयसा त्रिविधा स्त्री । त-
त्रैकेका त्रिविधा-तीव्रशब्दकरी, मध्यमशब्दकरी, मन्दश-
ब्दकरी चेति शब्देन त्रिविधा ।

अथ प्रस्ववणप्रतिबद्धाऽऽदिषु चतुर्विधे वा भायकृता स-
विस्तरं यतना प्रोक्ता, तामेव नियुक्तिरुद्धेकग्राथया
संगृह्याऽऽह-

पासवणमत्तगणं, ठाणे अन्नय चिलिमिलीरूवे ।

सज्जाए भाणे वा, आवरणे मदकरणे वा ॥ ४७३ ॥

कायिकीप्रतिबडे स्वाध्यायां, ध्यानं वा, आवरणं वा कर्ण-
योः स्थगनं विधेयम् । तथापि शब्दे ध्यमाणे शब्दकरणे त-
था शब्दः कर्तव्यो यथा तयोः शब्द उपशाम्यति ।

अथाऽस्यास्य पञ्चादौ व्याचष्टे-

वेग्गकरं जं वा-वि परिजियं वाहिरं च इयं वा ।

मो तं गुणइ साह, भागमलळी उ भाणुजा ॥४७४॥

वेगायकमुत्तगराध्ययनाऽदि । यदाऽपि परिजितं स्वभ्यस्तं
परावर्तमानमस्वलितमगच्छन्तीति भावः । तच्चाङ्गवाहं
प्रज्ञापनाऽऽदि. उत्तराङ्गा-अङ्गप्रविष्टम् आचाराऽऽदि यद् यस्य
साधो-रागच्छन्ति स तत्त्वज्ञं तथा गुणयति यथा परिचारग-
शब्दो न धृत्यतेः यस्य ध्यानलक्ष्यसंपन्नः स ध्यानं ध्यायति ।

दोसु वि अल्लिं कणे, उवेइ तह वि सवणे करे सई ।

जह लजिया ॥ मोहो, नामइ जणगंतकरणं वा ॥ ४७५ ॥

ह्ययं परि स्वाध्यायध्यानयोः सापुल्लक्षिकः स्वकलीं स्व-
ययति, तथाऽपि शब्दध्रुवणं शब्दं तथा कुर्यान् यथा तयो-
र्लजितयोर्मोहो नश्यति किमेवं मो न पश्यति त्वमस्मान-
त्र स्थितान्, यदेवं चेष्टितानि पुण्ये ? । यदेवमुक्तं
न निष्ठुति ततो जनकान्ते कुर्वन्ति-यथा पश्यत पश्य-
त मो इन्द्रजित् । संप्रशमन् । अर्थविगुप्त इयमस्माकं पु-
नोऽनाचारं भवन्ते । गतां द्वितीयमङ्गः ।

अथ तृतीयभङ्गमाह—

उभयोः पडिबद्धाए, भयसा पन्नमियाएँ कायव्वा ।

दव्वे पासवणम्मि य, ठाणे रुवे य मदे य ॥ ४७६ ॥

उभयतो—द्रव्यतो, भावतश्च या प्रतिबद्धा वसन्तिः तस्यां पञ्चदशिकायां भजना भङ्गकरचना कर्तव्या । तद्यथा—द्रव्यतः प्रतिबद्धा, भावे च प्रखवणस्थानरूपेः प्रतिबद्धा न शब्देन । द्रव्यतः प्रतिबद्धा, भावतः प्रखवणस्थानशब्देः प्रतिबद्धा, न-रूपेण । द्रव्यतः प्रतिबद्धा, भावे च प्रखवणस्थानाभ्यां प्रतिबद्धा । द्रव्यतः प्रतिबद्धा, भावतः प्रखवणरूपशब्दाभ्याम् । एते चत्वारो भङ्गाः स्नानप्रतिबद्ध इदानीं च लभ्यन्ते, जाता अष्टौ भङ्गाः । एते प्रखवणप्रतिबद्ध इदं लब्धाः । एवं प्रखवणप्रतिबद्धपदेऽप्यष्टौ लभ्यन्ते, जाताः पाँडश भङ्गाः ।

अत्र च पाँडशो भङ्गो द्रव्येण प्रतिबद्धः, भावतः पुनः प्रखवणाऽऽदिभिरित्येवैकल्लणो नाधिक्यतेन उभयतः प्रतिबद्धाया अधिकारादत्र च भङ्गो भावतः प्रतिबद्धाया भावान् । ततो ये आद्या पञ्चदश भङ्गाः, तेषु निष्ठतो दोगानाह—

उभयोः पडिबद्धाए, ठाय्ते आणमाइणो दोसा ।

ते चव पुव्वभागिया, तं चेव य हाइ वितियपयें ॥ ४७७ ॥

उभयतः प्रतिबद्धायां वसन्तो निष्ठतामाह—ऽध्यक्ष दोगाः ये च प्रथमद्वितीयभङ्गाः पूर्वे शब्दकरणः—ऽध्यक्ष आत्मपरोपपन्नसुखाऽऽध्यक्ष दोगा भवन्तिः त एवाऽत्राऽपि समुदिता वक्तव्याः । यच्च प्रथमद्वितीयभङ्गायां द्वितीयपदमुक्तं तदवात्राऽपि ज्ञातव्यम् । वास्तवतया भङ्गाः । चतुर्थेन भङ्गो न द्रव्यतः प्रतिबद्धो नापि भावतः इत्येकल्लणं । स चांभयथाऽपि निर्दोष इति न काचित्परीया विवरणा ।

निर्ग्रन्थीनां प्रतिबद्धशब्दायां वासनियेषः—

“नो कापइ निर्गोधीयं पडिबद्धमिञ्जाए वणय ॥”

अत्र भाष्यम्—

एमेव कपो नियमा, निर्गोधीयं पि नवगि चउलहुमा ।

मुत्तनिवाओ निदो-सपडिबद्धे अमइ उ सदांमे ॥ ४७८ ॥

एव एव क्रमा द्रव्यभावोभयप्रतिबद्धव्याख्यापरिपाटिरूपे नियमाह निर्ग्रन्थीनामपि वक्तव्यः, नवरं प्रतिबद्धे निष्ठन्तीनां तासां वतुल्लुकाः । नोदकः प्राऽह—यद्येवं तर्हि सूत्रं निरर्थकम् ? आचार्यः प्राऽह—स्वनिपातो निर्दोषप्रतिश्रयं स्वीप्रत्यक्षत्वं सदोषप्रतिबद्धे द्रष्टव्यम् । अथ निर्दोषप्रतिबद्धो न प्राप्यतेऽतस्तस्यासन्त्यभावे सदोषप्रतिबद्धेऽपि स्थानव्यम् ।

आऊजोगममादी, दव्वम्मि तदेव संजईणं पि ।

नाणत्तं पुण इत्थी, नऽस्साम्भे न दूर य ॥ ४७९ ॥

द्रव्यप्रतिबद्धे संयतीनामप्यायश कटयोजनाऽऽयस्तथैव भवन्ति, परं तासां सागारिकनिश्रये निष्ठन्तीनां न दोगाः । (नाणत्तं पुण इत्थि लि) स पुनः प्रतिबद्धः स्त्रीभरेव वसन्तीभिर्हान्तव्यो, न पुरुषैः । एतन्निश्रयेभ्यो निर्ग्रन्थीनां नानात्वं, स च संयतीनां प्रतिश्रयः सागारिकगृहस्थ याऽन्यात्मने, न चाऽतिदूरं भवति ।

तद्यथा—

अज्जियमादी भगिणी, जा यन्न सगारं अम्भरहिआउ ।

विहारा वसंति सागा-रियस्स पासे अदूम्मि ॥ ४८० ॥

आर्यिका पितामही वा, आदिशब्दाऽजनन्यादिपरिग्रहः । भगिनी प्रतीता, याश्चान्या अपि आहूजायाप्रभृतयः सागारिकस्य शय्यातरस्याभ्यर्हिताः पूज्या विधवाः सागारिक-गृहस्थपार्श्वे अत्रैव वसन्ति, तानिर्द्रव्यतः प्रतिबद्धे प्रतिश्रयं वस्तव्यमिति ।

आह च—

एयारिसगेहम्मी, वसंति वड्डीउ दव्वपडिबद्धे ।

पासवणादी य पया, ताहिं समं हांति जयसाए ॥ ४८१ ॥

एतादृशे गेहे स्त्रीभिर्द्रव्यतः प्रतिबद्धे प्रतिन्यां वसन्ति, तत्र च स्थिताः प्रखवणाऽऽदीनि पदानि यतनया वारकग्रहणाऽऽदिकृपया ताभिः, समं कुर्वन्ति, एतन्निश्रयोऽपि द्रव्यप्रतिबद्ध-मुच्यते ।

नोदकः प्राऽह—यद्यत्राप्यप्यायश कटयोजनाऽऽदीन्यधिक-रणाणि भवन्ति ततः कथं निर्दोषं भवतीत्युच्यते—

कामं अहिरगसादी, दोसा वयणीण इणियामुं पि ।

ते पुण हवंति मज्झा, अणिस्मियाणं अमज्झा उ ॥ ४८२ ॥

काममनुमतमस्माकं यदधिकरणाऽऽदयो दोगा प्रतितानां स्त्रीप्रतिबद्धे भवन्ति, परं ते पुनः दोगाः साध्याः “आपुच्छण आवासिय आत्मज निस्सिहि वा य जयसाए । (४४८)” इत्यादिगाथोरूपा यतनया तेषां परिहर्तुं शक्यत्वान् । ये तु तामास-निश्रितानां तरुणाऽऽदिसमुत्थिता दोगा भवन्ति, ते असाध्या । असाध्यदोगपरिहारेण च साध्यदोगानां द्वयमाणां यत-नया च तत्परिहारं कुर्वन्तीनां न कश्चिदोषः । उक्तो द्रव्य-प्रतिबद्धे विधिः ।

अथ भावप्रतिबद्धे विधिमाह—

पासवणठाणरूव-सदा य पुमं ममस्मिया जे उ ।

भावनिबंशो तांमि, दोसा ते तं च विउयपदं ॥ ४८३ ॥

ये च प्रखवणस्थानरूपशब्दाः पुमानां पुरुषमाश्रितान्ते, प्र-तिबद्धा या शय्या तस्यां, तासां साध्वीनां भावनियन्त्राः, सा भावप्रतिबद्धेति भाव । अथ च दोगास्त एव पूर्वोक्ताः, द्वितीयपदमपि तदेव मन्तव्यम् ।

यस्तु विशेषस्तमुपदर्शयति—

विउयपयकारणम्मी, भावे चिट्ठीं पूलियखाए ।

ततो ठाणे रुवे, काइयमविकारमहे य ॥ ४८४ ॥

द्वितीयपदे कारणे अध्वनिगमनाऽदौ निर्दोषोपाश्रयस्याप्रा-प्तौ भावप्रतिबद्धे निष्ठन्ते प्रथमं पूर्णलक्षात्वादस्य व-क्ष्यमाणशब्दस्य प्रतिबद्धे निष्ठन्ति, ततस्तथैव स्था-नप्रतिबद्धे रूपप्रतिबद्धे कायिकया वायुकायस्य वाया-व्युत्पन्नजनः शब्दो भवति, तेन सविकारं सदोषं तथैव प्रखवणप्रतिबद्धे निष्ठन्ति ।

पूर्णलक्षात्वादस्य स्वरूपमाह—

नउइ-मयाउओ वा, खट्ठाम्लो अन्नंगो पेरो ।

अन्नेण उड्डीवज्जइ, भोहज्जइ सो य अन्नेण ॥ ४८५ ॥

यः स्थवितो नवीनवर्षिको वा शताऽऽयुको वा, संपन्नशत-वर्षे इत्यर्थः । खट्ठाम्लो नाम—प्रबलजराजर्जरितदेहता यः खट्वाया उन्हातुं न शक्नोति, अत्र एवाऽऽवावज्जइसः अन्त्येन

परिचारकाऽऽदिता उन्माध्यते, अन्येन वाऽप्यौ भोज्यते
भोजनं कार्यते, एष पूर्णालकाब्दादकः ।

अन्येव व्युत्पत्तिमाह -

पूर्वलिपं खायेतो, चत्तवमरं तु सो परं कुणइ ।

एरिसओ वा सटो, जग्गिमओ पूर्वपक्खिस्सम् ॥४८६॥

पूर्वलिपं भक्षयन् दन्तानामभाषाद्यस्मादप्यौ परं केवलं
चपत्तपशब्दं करोति, तेन पूर्णालकाब्दादकः । यादृशो वा
पूर्वपक्षिणः शब्दो भवति ईदृशो यस्य भाषमाणस्य शब्दः
स पूर्णालकाब्दादकः ।

सो वि य कुहंतगितो, खाहु त्थु माह कुणइ जत्तेणं ।

परिदेवइ किच्छा हिय-यऽवितकतो विगयभावो । ४८७॥

सोऽपि पूर्णालकाब्दादकः स्थविरः संयतीप्रतिश्रयस्य कु-
ञ्जान्तरितो वनेमानः (साहु त्थुमाहति) काशिन-तिष्ठिबने,
ते दे अपि यन्नेन कष्टेन करोति, कुच्छाबासौ परिदेवते क-
रुति । विन केम कुचेन विगनभावो निरप्रिसन्धिहृदयः,
सममसूनितादिगियाव्यङ्ग्यवतनाक (?) इत्यर्थः । ईदृशेन पूर्ण-
ालकाब्दादकशब्देन प्रतिबद्धं प्रथमं स्थानव्यम्, तदभावे तस्यैव
स्थानप्रतिबद्धं, ततो कपप्रतिबद्धं, ततः प्रतिबद्धं बद्धेऽपि ।
आह-किमत्र पूर्णालकाब्दादकप्रतिबद्धं रागोद्भवो न भवति ?

उच्यते-

अवि होज विरागकरो, सटो रुवं च तस्स तदवन्थं च ।

ठाणं च कुच्छाणिजं, किं पुण रागोन्भवो तम्मी ? ॥४८८॥

अपीत्यभ्युच्ये । यो भवेन पूर्णालकाब्दादकस्य संबन्धो का-
शिनपरिदेवनाऽऽदिकः शब्दो, यच्च तदवस्थं नस्यामवस्थायां
वनेमानं वलीपलिताऽऽदिकं रूपं, यन् तस्य विगमूत्रकं-
स्याऽऽद्यशुचिपदिलं कुन्त्यनीयं जुगुप्साऽऽस्पदं स्थानं, तानि
प्रत्युत विरागकरागयेव, कुतः पुनस्तत्र रागोद्भवो भवि-
ष्यति ? अथ पूर्णालकाब्दादकप्रतिबद्धं न कल्प्यते ततो यथा
निर्ग्रन्थानां कटकचिलिमिलिकाऽऽदिका यतना भविता, तथा
निर्ग्रन्थीनामपि द्रष्टव्या ।

अत्र परः प्राह-

एयगिस्से पि रुवे, सटो वा सज्जइय जइऽणुमा ।

समखाण किं निमिजं, पडिसेहो तारिस्से भखिओ ? ॥४८९॥

यथेनादृशे पूर्णालकाब्दादकसंबन्धनि रूपे शब्दे वा संय-
तीनामनुज्ञा क्रियते तर्हि श्रमणानां किं निमित्तमिदं शब्द-
विरस्तीमंश्रिते रूपाऽऽदिप्रतिबद्धे प्रतिषेधो भविष्यति; तेषा-
मपि तत्र वस्तुं युक्तमिति भावः ।

सतिराह-

मोहोदण्ण जइ ता, जीवविउत्ते वि इन्दिदेहम्मि ।

दिट्ठा दोमपविची, किं पुण सजीवए देहे ॥४९०॥

यदि तावता मोहोदयेन जीवविशुद्धेऽपि स्वीदेहे पुरु-
षाणां प्रतिसेवनादौषप्रवृत्तिरेष्टा, तर्हि किं पुनः सजीवदेहे
स्थविशयां संबन्धनि, तत्र सुतत्रां पविष्यतीति भावः । अ-
तस्तेषां तत्रापि प्रतिषेधः कृतः, निर्ग्रन्थीनां तु पुरुषिका-
ब्दादकप्रतिबद्धे स्वरूपे एव बोधः, अनिश्चितानां तु महाभिति ।
४० ? ३० ? ३ प्रक० । नि० ४० ।

पडिविब-प्रतिविम्ब-न० । लिकणपदायुषु विम्बाऽऽकृतिसंक-
मणं, आ० म० ? अ० सूत्र० । प्रतिमाधाम्, "पडिमा पडिवि-
बं ।" पा० ना० २६७ गाथा ।

पडिबुद्धकमाण-प्रतिबुध्यमान-त्रि० । सावधानीभवति, क-
ल्प० ? अधि० ४ लण ।

पडिबुद्ध-प्रतिबुद्ध-त्रि० । जागरिते, कल्प० ? अधि० ? लण ।
अनिद्रे, अप्रमादिनि, उत्त० ४ अ० । मिथ्यावाहाननिद्राऽपग-
मे सम्यक्त्वविकारां प्राप्ते दश० ? अ० । भाव क्तः । प्रतिबो-
धे, आत्मा० ? ध्रु० ४ अ० ४ उ० ।

पडिबुद्धजीवि (ख) -प्रतिबुद्धजीविन त्रि० । प्रमादिनिद्रा-
हितजीविते, दश० २ चू० । प्रतिबुद्धम् प्रतिबोधः, द्रव्यतां
जाग्रता, भावतस्तु-यथावस्थितवस्तुतयावगमः तेन जी-
विनो, प्राणान्, धर्तुं शीलमस्येति प्रतिबुद्धजीवी । यत्र वा-प्रति-
बुद्ध-विधाऽपि प्रतिबोधवान् जीवनीत्यवशीलः जीवी-प्रति-
बुद्धजीवी । कोऽभिप्रायः-विधा प्रसुतेष्वपि अविवेकिषु न वा-
नानुगतिकतया-यं स्वपिति, किं तु प्रतिबुद्ध एव यावज्जीवमा-
स्ते । (उत्त०) (तत्र च द्रव्यनिद्राप्रतिबोधे अगडदत्तोदाह-
रणम् 'अगडदत्त' शब्दे प्र० भा० १७३ पुष्टादारभ्य वतन ४)
भावसुषुप्तौ तु तपस्विनः, ते हि मिथ्यात्वाऽऽदिमोहितेष्वापि
जनेषु यथावदवगमपूर्वकमेव संज्ञमजीविनं धारयन्तीति ।
उत्त० ४ अ० । प्रतिबोधः प्रतिबुद्धमेतत् प्रतिबुद्धं तेन
जीविषुं शीलमस्येत्येतत्प्रतिबुद्धजीवी । प्रतिबोधितं जीवन-
शीलं, आत्मा० ? ध्रु० ४ अ० ४ उ० ।

पडिबुद्धराग-प्रतिबुद्धराग-पुं० । मल्लिनीधरेण सह प्रम-
जिते साकेतनिवासिनि हस्वाकुराजे, स्था० ७ ठा० । ज्ञा० ।
(येन च नागत्यैव स्वभार्यायाः पञ्चावल्याः धीरादमग-
गडे विस्मितो मिथिलापतिपुत्र्या मल्ल्याः धीरादमगगडव-
रणेन ध्रुव्या तत्र दूतः प्रेषितः, इति 'मल्ली' शब्दे वच्यते)
पडिबोहम्-प्रतिबोधक-पुं० । प्रतिबोधयतीति प्रतिबोधकः ।
विशे० । गृहचिन्तकं, यो गृहं चिन्तयन् यो यत्र योग्यस्तं तत्र
व्यापारयति । व्य० ३ उ० । प्रतिबोधयतीति प्रतिबोधकः ।
सुमस्यान्धापकं, सं० ।

पडिबोहिय-प्रतिबोधित-त्रि० । व्यरुचेतनावति, ज्ञा० ?
ध्रु० ? अ० ।

पडिभजिउक्काम-प्रतिभवतुकाम-त्रि० । प्रतिपतितुकामे, व्य०
४ उ० ।

पडिभयकर-प्रतिभयकर-त्रि० । भयजनकं, स० ? ? अह ।

पडिभाग-प्रतिभाग-पुं० । प्रतिक्रिया भागः प्रतिभागः । प्र-
तिविम्बं, आ० म० ? अ० । अंश, अत्रु० ।

पडिभासंत-प्रतिभाषत्-त्रि० । भुवाणं, सूत्र० ? ध्रु० ३ अ०
१ उ० ।

पडिभेअ-प्रतिभेद-पुं० । उपात्मन्नेन, पा० ना० २६६ गाथा ।

पडिमद्वाइ (ख) -प्रतिमास्थायिन्-पुं० । प्रतिमया एकरावि-
क्यादिकया कार्यात्मगोविशेषैश्च निष्ठतीत्येवं शीतो । यः स

(विधिना) दशाश्रुतस्कन्धाऽऽद्यागमप्रतिपादनेन दर्शनं, सम्यक्-
कर्म, तत्प्रधाना, नेनोपलक्षिता वा प्रतिमाऽपि दर्शनं, सा
आद्या प्रथमा यामां प्रतिमानां ता दर्शनाऽऽद्यास्तासाम्,
एकादशसंख्यानमित्यर्थः । (प्रतिमानम्) अग्निग्रहविशेषा-
णाम् (प्रपालनम्) प्रकपेण पालनं, विशेषतो गृहियमो
भवतीति श्रव्यः । आसां पालने किं भवतीत्याह— (या-
स्वित्यादि) यामु प्रतिमासु (स्थितः) निष्ठः (गृहस्थोऽपि)
यतितामप्राप्नुवत्यपि, आसां कृतसर्वसङ्ख्यायोगेऽनगार इत्य-
पिशब्दाः । (विशेषतः) असंख्यगुणया गुणश्रेण्या (वि-
शुच्यति) क्षीणपापो भवति । अथ पुनः काः प्रतिमाः यासु
स्थितो गृहस्थोऽपि विशेषतः शुच्यति ? । उच्यते—

१. दंसण १ वय २ सामाहन् ३,
पोमह ४ पडिमा ५ अचमं ६ सन्विचत् ७ ।

आरमं ८ पेस ९ इति—

तु १० वज्रप समणभूए अ १॥ १॥ ” इति ।

नञ् शङ्खुऽदिदोपरहितं प्रथमाऽऽलिङ्गं स्थैर्याऽविभूयणं
मोक्षमार्गप्राप्तादपीदृशभूतं सम्यग्दर्शनं, भयलोभलज्जाऽदिभिर-
प्यनिवारन् मान्मात्रं सम्यक्त्वमनुपालयतीत्येषा प्रथमा प्र-
तिमा १ । द्वौ मासौ यावदक्षिणदिनान्यविगृह्णितानि च पूर्व-
प्रतिमाऽनुष्ठानमहितानि द्वादशाऽपि वनानि पालयतीति द्वि-
तीया २ । त्रीन् मासानुभयकालमप्रमत्तः पूर्वोक्तप्रतिमाऽनुष्ठान-
महितः सामायिकमनुपालयतीति तृतीया ३ । चतुरो मासां
अनुत्पण्यां पूर्वप्रतिमाऽनुष्ठानमहितोऽवशिष्टं पौषं पाल-
यतीति चतुर्थी ४ । पञ्चमासांश्चतुर्पण्यां गृहे तद्वद्वा
चतुर्पथे वा परीपहोपमगोऽदिनिष्कम्पकायोऽनसः पूर्वोक्त-
प्रतिमाऽनुष्ठानं पालयन् सकलां रात्रिमासम् इति पञ्चमी ५ ।
एवं वयमाराणांश्चपि प्रतिमासु पूर्वपूर्वप्रतिमाऽनुष्ठाननिष्ठ-
ताऽवसेया, नवरं परमासांश्च ब्रह्मचारी भवतीति षष्ठी ६ ।
सप्तमासान् सञ्चित्ताऽहारान् परिहरतीति सप्तमी ७ । अष्टौ
मासान् स्वयमाश्रमं न करोतीत्यष्टमी ८ । नवमासान् प्रप्यै-
रव्यारम्भं न कारयतीति नवमी ९ । दशमासानामर्थं नि-
ष्पन्नमाहारं न भुङ्क्ते इति दशमी १० । एकादशमासान्क्य-
कसङ्गं रजोहरणऽदिमुनिवेषधारी कृतकेशाव्यातः स्वायत्त-
गुगोकुलाऽऽदिषु वसन् प्रतिमाप्रतिपदाय श्रवणोपासकाय
भिज्ञां दत्त इति वदन् धर्मलभशब्देऽन्वारणरहितं सुसा-
धुव्यवसाचरतीत्येकादशी ११ । उक्तं च—

“ दंसणपडिमा नेया, सम्मत्तुअस्स सा हद्दं बुद्धी ।

कुग्गहकलंकरिहिया, मिच्छल्लसञ्चावसमभावा ॥ १॥

विहया पडिमा णेया, सुज्झाणव्वयधारणं ।

सामाहन्पडिमा ऊ. सुदं सामाहन् पि अ ॥ २॥

अट्ठमीमाहपण्वेसु, सम्मं पोसहपालणं ।

नेसाणुट्ठाणुत्तस्स, चउत्थी पडिमा इमा ॥ ३॥

निक्कपो काउसगं तु, पुत्तुत्तगुणसंजुओ ।

करेह पव्वगहंसु, पंचमी पडिवज्जओ ॥ ४॥

असिण्णणुधिअड्ढोई, मउलउडो विवसबंभयारी अ ।

रत्तिं परिमाणुकडो, पडिमावज्जसु विअणुत्त ॥ ५॥ ”

टीका— (मउलउड ति) अवदकल्लः ॥ ५ ॥

“ भायए पडिमाहडिओ, तिलोणपुत्तं जिणं जिअकमाए ।

णिअदोमपचवलीसं, अणोए वा पंच जा मासा ॥ ६॥

छुट्ठीए बंभयारी सो, कासुआऽऽहार सत्तमी ।

वज्जिजा वज्जमहारं, अट्ठमं पडिवज्जओ ॥ ७॥ ”

पठ्यां पुनरयं विशेषः—

“ पुव्वोअग्गुणुत्तो, विमसओ विजिअमोहंणिओ अ ।

वज्जइ अचंभमंगं-तओ अ गहं पि थिग्विच्चो ॥ ८॥

सिगारकहाविअओ, इत्थोयं विमं रहम्मि णो ठाह ।

चयइ अ अतिप्यंसं, तहा विमसं व उक्कोसं ॥ ९॥

एवं जा छम्मासा, एसोऽहिगओ इहरहा विट्ठं ।

जावज्जोवं पि इमं, वज्जइ एअम्मि लोणम्मि ॥ १०॥

अवरंए वि आरंभं, नवमीए नो करावए ।

दसमीए पुणो विट्ठं, फासुअं पि न भुजए ॥ ११॥

णिम्मिन्नमरो पायं पुत्ताइसु अहव सेसपरिवारि ।

योवममत्तो अ तहा, सव्वथ परिणओ नवरं ॥ १२॥

लोणववट्ठारीवरओ, बहुसो संवेगभाविअमई अ ।

पुव्वोअग्गुणुत्तो, णव मासा जाव विहिया उ ॥ १३॥ ”

दशम्यां पुनरयं विशेषोऽपि, यथा—

उडिट्ठकडं भत्तं, विवज्जए किमुअ मेसमारंभं ।

से हार अ खुमंडं, मिहलिं वा धारई काह ॥ १४॥

जं णिहिअमन्थजायं, पुट्ठो णिअण्हिं ण्वरि सो तथ ।

जह जाणइ तो साहइ, अह ण्वि तो वइ ण्वि जाण ॥ १५॥

जह पज्जुवासयणो, सुट्ठमपयथेसु णिचवत्तंलिच्छो ।

पुव्वोअहिगुणुत्तो, दम मासा कलामेण ॥ १६॥

एगारसीसु निस्संगो, धेरं लिग पडिमाहं ।

कयलोओं सुसाहु व्व, पुत्तुत्तगुणसायरो ॥ १७॥

पुत्ताउत्तं कपए, एच्छाउत्तं तु ण्वु एअस्स ।

आयण्णिर्भालगुत्ता-इ सव्वमाहारजायं तु ॥ १८॥ ” इति ॥

आवश्यकचूर्णी नित्यम्—“ रात्रभतपरिणया पंचमी, सवि-
त्ताहारपरिणया ” इति षष्ठी, “दिशा बंभचारी, रात्रो परिमा-
णुकडे” ति सप्तमी “दिवा वि रात्रो वि बंभचारी, असिण्णणु
वोसट्ठकसमंसुगेमनं” ति अष्टमी, “पेसारंभपरिणयाए” ति
दशमी, “ उडिट्ठभत्तविवज्जए समणभूए ” ति एकादशीति

॥ ७० ॥ ७० २ अधि० । (अत्र बहुविस्तरः ‘ उवासगपडि-
मा ’ शब्दे तृतीयभागस्य १०६५ पृष्ठे वगन्तव्यः)

“ उडिट्ठोपेक्षसेणय-उत्तिष्ठधम्मं चउत्थय होइ । ” उडिट्ठात्रं

प्रेक्षासंगतिपात्रमुत्तिष्ठधर्मकं च चतुर्थमिति चतस्रः पा-
त्रावयणेषु प्रतिमाः । ७० १ उ० १ प्रक० । (वल्लस्य गतेवणु

प्रतिमा ‘ वक्थ ’ शब्दे) (प्रतिमाप्रतिपन्नस्योपाश्रयप्रत्युपेत्यं

(सविहलण ’ शब्दे) (‘ पण्डविहारपडिमा ’ स्वस्थानं उक्ता)

(सव्यभावनायां पञ्च प्रतिमा भवन्ति इति ‘ सप्तभावण ’ शब्दे)

मोकप्रतिमा—“ दो पडिमाओ * ” इत्यादि-

सूत्रद्वयम् । अस्य संवन्धमाह—

पडिमाहिंगारं पगते, इवंति मोयपडिमा इमा दोमि ।

ता पुण गणम्मि बुत्ताइमा उ वार्हि पुरादीणं ॥ ८०॥

प्रतिमाधिकारः प्रकृतस्तन इमे अरिपे इ मोकप्रतिमे इह भव-

तः प्रतिमाप्रस्तावादिभे अपि प्रतिमं अत्रोपप्यस्ते इति भावः,

केवलमयं विशेषः—ता अनन्तरोदिताः प्रतिमा गणे स्थितस्यो-

क्ताः इमे पुनः पुनःऽऽदीनां बहिः स्थितस्येति संवन्धः अनेन सं-

वन्धेनाऽऽयातस्यास्य (सूत्रस्य) व्याख्याः—ये प्रतिमं प्रकृतं, पथया-

॥ ८० ॥ ८० २ अधि० । (अत्र बहुविस्तरः ‘ उवासगपडि-
मा ’ शब्दे तृतीयभागस्य १०६५ पृष्ठे वगन्तव्यः)

“ उडिट्ठोपेक्षसेणय-उत्तिष्ठधम्मं चउत्थय होइ । ” उडिट्ठात्रं

प्रेक्षासंगतिपात्रमुत्तिष्ठधर्मकं च चतुर्थमिति चतस्रः पा-

त्रावयणेषु प्रतिमाः । ७० १ उ० १ प्रक० । (वल्लस्य गतेवणु

प्रतिमा ‘ वक्थ ’ शब्दे) (प्रतिमाप्रतिपन्नस्योपाश्रयप्रत्युपेत्यं

(सविहलण ’ शब्दे) (‘ पण्डविहारपडिमा ’ स्वस्थानं उक्ता)

(सव्यभावनायां पञ्च प्रतिमा भवन्ति इति ‘ सप्तभावण ’ शब्दे)

मोकप्रतिमा—“ दो पडिमाओ * ” इत्यादि-

सूत्रद्वयम् । अस्य संवन्धमाह—

पडिमाहिंगारं पगते, इवंति मोयपडिमा इमा दोमि ।

ता पुण गणम्मि बुत्ताइमा उ वार्हि पुरादीणं ॥ ८०॥

प्रतिमाधिकारः प्रकृतस्तन इमे अरिपे इ मोकप्रतिमे इह भव-

तः प्रतिमाप्रस्तावादिभे अपि प्रतिमं अत्रोपप्यस्ते इति भावः,

केवलमयं विशेषः—ता अनन्तरोदिताः प्रतिमा गणे स्थितस्यो-

क्ताः इमे पुनः पुनःऽऽदीनां बहिः स्थितस्येति संवन्धः अनेन सं-

वन्धेनाऽऽयातस्यास्य (सूत्रस्य) व्याख्याः—ये प्रतिमं प्रकृतं, पथया-

लुक्किं च मोकप्रतिमा, महती वा मोकप्रतिमा । मोकः कायि-
को तदव्युत्पन्नगर्भप्रतिमा प्रतिमा मोकप्रतिमा, तत्र लुक्किं नामि-
ति प्राप्तिम् । मोकप्रतिमां प्रपञ्चस्यानगरस्य कालने (सं) तस्य
प्रथमनिर्वाद्यकालमये वा, चरमनिर्वाद्यकालमये वा बहि-
ष्कामस्य वा, यावत्कल्याणमगः ५५दिपराहः । गजाधान्यां वा
चने वा, एकजानीयदुर्मसंघातो घनं, चिदुर्गं नानाजानीयदुर्मसं-
घातः, पूर्वं प्रतीतं, प्रयत्नचिदुर्गं अनेकपर्वतसंघातरूपं भुक्त्वा
यदि प्रतिमामागं हतिं प्रतिपद्यते, तदा चतुर्दशेन भङ्गेन
पारयति समापयति, अथाभुक्त्वा आगं हतिं तदा पांडशकेन
भङ्गेन पारयति, तेन च ज्ञाते मांके कायिकी आघातव्याः
आगमने च दिवा आगच्छति, एषं महत्या आगं प्रतिमायाः
सूत्रं वाच्यं, विशेषोऽपि पाठस्तिष्ठ एव । व्य० ६ उ० ।
('मोयपडिमा' शब्दे विस्तरः)

यवमध्यचन्द्रप्रतिमा— 'हो पडिमाओ पक्षसाओ तं
जहा—जवमज्झा य, चन्द्रपडिमा' इत्यादि ।

अस्य संबन्धप्रतिपादनार्थमाह—

पगया अभिगंगा खलु, एम उ दमस्स होति संवेधो ।
संखा य मणुवत्तइ, आहारे वा वि अहिगारे ॥ १ ॥

प्रकृताः खलु नवमोदशके चरमसूत्रेणभिग्रहाः, अत्रापि न
एकाभिग्रहाः प्रतिपाद्या इत्येव दशमस्य दशमोदशकाऽऽदिस्-
त्तस्य संबन्धः । अथवा नवमोदशके चरमानन्तरसूत्रे आहारं
या अभिहिना संखा सा अत्रायनुवर्तते - तत्र आहार-
विपर्ययस्या प्रशस्ता वा दशमोदशकाऽऽदिस्त्वस्याधिकार-
प्रवृत्तिः, स्वात्तराणि मामान्यन्तः सुप्रतीतानि ।

विशेषं तु भाष्यकारो व्याख्यानयति—

जवमज्झं वदमज्झा, सोसट्ठ चित्तं ति विहं तीहिं तु ।
दुविहे च सहइ मज्झं, अएणाओ तिथानिकेवो ॥२॥

यवमध्येति पदं, वज्रमध्येतिपदं, तथा व्युत्सृष्ट इति, त्यक्त
इति त्रिविधमुपसर्गं, विभिन्नोवाक्कायैः सम्यक् सहते, यदि वा
द्विविधान् उपनगोन् अनुलोमरूपां विभिः सम्यक् सहते,
तथा—अज्ञानः तथैवेति तत्र इति व्याख्येयमपि द्वारगाथा-
संज्ञार्थः ।

सामंतमेतामेव विवरीतुः प्रथमतो यवमध्येति,

वज्रमध्येति च व्याख्यानयति—

उवमा नवंगं चंदे ण वावि जवमज्झं, चंदपडिमाए ।

एमेव य विइयाए, वज्जं वदंति एगट्ठं ॥३॥

यवमध्यचन्द्रप्रतिमाया येनेवोपमा, चन्द्रेणैव यवस्यैव
मध्यं यस्याः सा यवमध्या, चन्द्राऽऽकारा प्रतिमा
चन्द्रप्रतिमिति व्युत्पत्तेः । एवंयव द्वितीया अपि वक्तव्या
वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमाया वज्रेणोपमा चन्द्रेण च । वज्रस्यैव
मध्यं यस्याः सा वज्रमध्या, चन्द्राऽऽकारा प्रतिमा
चन्द्रप्रतिमा, प्राकृतमधिकृत्य वज्रशस्त्रस्य पर्यायेण व्या-
ख्यानमाह—(वज्जं वदंति एगट्ठं) इयमत्र भावना-
शुक्लपक्षस्य प्रतिपदि चन्द्रविमानस्य दृश्यपञ्चदशाभा-
गीकृतस्य एका कला दृश्यते, द्वितीयायां द्वे कले, तृतीयायां
त्रिभ्यः कलाः, एवं यावत् पञ्चदश्यां परिपूर्णाः पञ्चदश क-
लाः । ततो बहुलपक्षस्य प्रतिपदि एकैकया कलया ऊनो
दृश्यते चतुर्दशकला दृश्यन्ते, द्वितीयायां त्रयोदश, तृतीया-

स्यां द्वादश, यावद्भावास्यायामेकाऽपि न दृश्यते । तदेवम-
यं मास आदावूनो मध्ये संपूर्णोऽन्ते पुनरपि परिहीनो, य-
वोऽप्यादावन्ते चतुर्को मध्ये विभुलः । एवं साधुरपि
भिन्नां शुक्लानि शुक्लपक्षस्य प्रतिपदि एकां, द्वितीयायां द्वे, तृ-
तीयायां त्रिभ्यः, यावत्पञ्चदश्यां पञ्चदशः । ततो बहुलपक्षस्य
प्रतिपदि पुनश्चतुर्दश द्वितीयायां त्रयोदश यावच्चतुर्दश्या-
मेकामावस्यायामुपातिष्यति । ततश्चन्द्राऽऽकारतया चन्द्रप्र-
तिमा आदावन्ते च भिन्नायास्तनुत्वात्मध्ये विपुलव्यात्
यवमध्योपमितमध्यभागा । तथाऽमुमेव यवमध्ये चन्द्रप्र-
तिमामधिकृत्यान्यबोद्धम्—'एकैको वर्द्धयेत् भिन्नां शुक्ले कृष्णे
च हापयेत् । सुजीतं नावमावस्यायां मेघ चन्द्रादयो विधिः ॥१॥'
वज्रमध्यायां चन्द्रेण प्रतिमायां बहुलपक्ष आदी क्रियते, तत्र
एवं भावना—बहुलपक्षस्य प्रतिपदि चन्द्रविमानस्य चतुर्द-
शकला दृश्यन्ते, द्वितीयायां त्रयोदश, यावच्चतुर्दश्यामेका अ-
मावास्यायामेकाऽपि न, ततः पुनरपि शुक्लपक्षस्य प्रति-
पदि चन्द्रविमानस्यैका कला दृश्यते, द्वितीयायां द्वे, याव-
त्पञ्चदश्यां पञ्चदशाऽपि, तदयं मास आदावन्ते च पृथुलो,
मध्ये तनुको, वज्रमध्यादावन्ते च विपुलं, मध्ये तनुकमेव
साधुरपि भिन्नां शुक्लानि बहुलपक्षस्य प्रतिपदि चतुर्दश, द्वि-
तीयायां त्रयोदश, यावच्चतुर्दश्यामेकामिव, अमावास्यायामुप-
सृति । ततः पुनरपि शुक्लपक्षस्य यद्येकां भिन्नां शुक्लानि, द्वि-
तीयायां द्वे, यावत्पञ्चदश्यां पञ्चदशेति । तत एवाऽपि चन्द्रा-
ऽऽकारतया चन्द्रप्रतिमा आदावन्ते च विपुलतया मध्यं च
तनुतया, वज्रमध्यापर्यामितमध्यभागा वज्रमध्या ।

एतेनैव यवमध्यचन्द्रप्रतिमामधिकृत्य सूत्र्यग्राहः—

पण्णामेव य काउं, भांगं समिणं तु सूकपक्खम् ।

जा बहुण्ण य दत्ती, हावदं ना चेव कालंगं ॥४॥

शशिने शशिविमाने पञ्चदश भागान् कृत्वा यथा शुक्लपक्ष-
स्याऽऽदिता आरभ्य कलाः प्रतिदिवसं च संयुज्जन्ते, एवं दत्त-
योऽपि प्रतिपदि आरभ्य पाचद्वयेत्येता एव कालेन कृष्णेन
पक्षेण क्रमेण हापयेत् । वृ० । (दत्तयन्तु दत्ति' शब्दे चतुर्थभागे
२४६ पृष्ठे प्रतिपादिताः) एवं विपरीतक्रमेण वज्रमध्यचन्द्र-
प्रतिमायामपि द्रष्टव्यम् ।

भचट्ठी खवओ वा, इयरदिणे तासि होइ पट्टवओ थो ।

चरिमे अमद्वदं पुण्ण, होइ अभत्तट्ठमज्जवणं ॥ ५ ॥

तथैवेवमध्यवज्रमध्यप्रतिमयोः प्रस्थापक आरम्भ इत-
रस्मिन्नारम्भदिवसत् पाश्चात्ये दिने यकार्या वा भवति । त-
पको वा चरमदिवसे पुनर्भक्तवियेण अन्नदावान् अन्नमपि
न करोति । एतद् यवमध्यचन्द्रप्रतिमामधिकृत्योक्तं वेदिन-
तत्त्वम् । उदात्ताने पुनर्द्वयोऽपि प्रतिमयोऽरम्भार्थमप्यवश्यम् ।

संघयणे परिआए, सुत्ते अन्थे य जो भवे वलियो ॥

सो पडिमे पडिवज्जदं, जवमज्झं वदमज्झं च ॥ ६ ॥

संहनने आघवयान्यतमस्मिन्नर्थो जन्मतो जयस्येन ए-
कोनत्रिशद्वर्षेषु, उन्कर्षतो दशानायां पूर्वैकात्र्यां, प्रवज्जा-
पर्यायेण जयन्तो त्रिशतो वर्षेषु, उन्कर्षतो दशानायां पू-
र्वैकात्र्यां, सूत्रमर्थे च जयन्तो नवमस्य पूर्वस्य तृतीयमा-
चारवस्तु, उन्कर्षतः किञ्चित्तनानि दशपूर्वाणि । एवं संहनने
पर्याये सति यः सूत्रे अर्थे च भवति वलिको यलीयां स प्रति-

मां यवमध्यां वज्रमध्यां च प्रतिपद्यते । तदेवं यवमध्य-वज्र-
मध्यानि गन्तम् । व्य० १० उ० । (व्युत्पद्यकायाऽऽदिपदानामर्थः
स्वस्वस्थानि, सतसप्ततिका भिद्युयतिमा च स्वस्थानि) कायो-
त्सर्गं, आ० म० १ अ० । प्र० ० । ग० । शरीरे, हु० १ उ० ३ प्र० ० ।
(सामारिकोपाश्रये न स्थातव्यमिति सामारिकप्रकरणार्थां
प्रतिमाप्रकरणं वक्ष्ये शब्दे तथैवने) रक्तप्रतिमानां यथा
भूस्थानं कृष्णता क्रियते, तथैवोद्योः जिनप्रक्रियते, न वेति
प्रश्ने, उत्तरम्-शाश्वतप्रतिमानुसारेण भूस्थानं कृष्णताकर-
णवदोद्योः रक्तताकरणमविरुद्धमिति । १४ प्रश्न० । सेन०
२ उल्ला० ।

पडिमागिह-प्रतिमागृह-न० । चैत्यगृहं, नि० चू० १२ उ० ।

पडिमायुय-प्रतिमायुत-त्रि० । सागारिकसहितं, नि० चू० १
उ० १७ ।

पडिमास-प्रतिमान-न० । प्रतिक्रियं सहस्रं मानम् । गुह्यज्ञाऽऽ-
दौ, प्रामाण्येन तद्वादि प्रतिमानं गुह्यज्ञाऽऽदिना मीयता अनु० ।

अथ प्रतिमानप्रमाणं निरूपयितुमाह-

मे किं तं पडिमाणे । पडिमाणे जं पडिमिण्डज्जइ तं ज-
हा-गुंजा, कागणी. निष्ठावो, कम्ममासओ, मंडलओ,
सुवणो । पंच गुंजाओ कम्ममासओ, कागएणंपेक्कया चत्ता-
पि कागणीओ कम्ममासओ, निमि निष्ठावा कम्म-
मासओ, एवं चउको कम्ममासओ. काकएणंपेक्कयेत्थयी ।
वाग्मकम्ममासया मंडलओ, एवं-अडयालीयं कागणी-
ओ मंडलओ, सोलमकम्ममासया सुवणो, एवं चउमाडिका-
गणीओ सुवणो. एणं पडिमाणपमासोणं किं पओअणं ।
एणं पडिमाणपमासोणं सुवणप्रजतमिणोप्पोत्तियसंसमि-
लपवालादीयं देव्वाणं पडिमाणपमानिन्विचितिलक्खणं
भवइ । मे तं पडिमाणे ॥

(मे किं तं पडिमाणे इत्यादि) मीयने जनेति मानं मेयस्य
सुवणोऽऽदिः प्रतिक्रियं सहस्रं मानं प्रतिमानं गुह्यज्ञाऽऽदिः अथवा
प्रतिमयीयेन तद्दिशि प्रतिमानं, तत्र गुह्यज्ञा चणोडिवा १, सपादा
गुह्यज्ञा काकिणी २, स त्रिमागकाकिण्या त्रिमागोनगुह्यज्ञेन
वा निवृत्ता निष्पाद्यः ३, यथा निष्पाद्यः कम्ममासकः ४, द्वादश
कम्ममासकः एको मण्डलकः ५, षोडश कम्ममासकः एकः
सुवर्णः ६, अनुमेवार्थे किञ्चिदुच्यते- (एवं गुह्यज्ञा इ-
त्यादि) पञ्च गुह्यज्ञा एकः कम्ममासकः । अथवा-चतस्रः
काकएण एकः कम्ममासकः अर्द्धि वा-त्रयो निष्पादा एकः क-
म्ममासकः । इदमुक्तं त्रयति-अस्य प्रकारत्रयस्य मध्ये येन केन-
चित्प्रकारेण प्रतिनाति, तेन च का कम्ममासकं प्रकृत्यन्तु पुत्रोका-
नुसारेण न काश्चिदर्थभेद इति । एवम्- (चउको कम्ममासओ
इत्यादि) चतस्रिः काकिणीभिश्चिण्णज्जत्ताचवत्तुका यः
कम्ममासक इति स्वकप्रविशेषणमाश्रमे, ते द्वादश कम्म-
मासकः एको मण्डलकः, एवमष्टवत्वारिंशकः काकिणिमण्ड-
लको भवतीति शेषः । भावाद्यः पूर्ववदेव । षोडश कम्ममास-
कः सुवर्णः । अथवा-चतुःषडिः काकिण्य एकः सुवर्णो, भा-

वायः स एव । एतेन प्रतिमानप्रमाणेन किं प्रयोजनमित्यादि ग-
ताधर्मः नवरं रजते रूपं मणयअन्धकान्ताऽऽद्यः तिला-
राजपट्टकः गंधपट्ट इत्येव्ये, शेषे प्रतीतम् । यावच्चैतत्प्रतिमा-
नप्रमाणम् । अनु० । स्था० ।

पडिमाधर-प्रतिमाधर-पु० । प्रतिमां प्रतिपन्नं आद्ये, प्रतिमाधराः
आकाः एवेदिवसवीषधान्, रात्रिकायोऽसर्गाश्च स्वाध्यायसं-
भवे कथं कुर्वन्तीति रीतिः प्रभाव्येति प्रश्ने, उत्तरम्-अस्वा-
ध्यायसंज्ञे प्रतिमाधरआद्या मौनेन कावोऽसर्गाः, वीषधाऽऽदि-
कं च कुर्वन्तीति वृत्तवाद् । १, ६४ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । प्रति-
माधरः आतकः आतिका वा चतुर्थीप्रतिमान आरभ्य चतुष्प-
र्वीषापथं करानि, तदा पात्राकपूर्णिमापष्टकरणाभावे पात्राक
वीषपथं विधायाएवासं करोति, पूर्णिमायां चिक्राशनक कृत्वा वी-
षपथं करोति, तदा मुखवृत्त्या पात्राकपूर्णिमं योऽनुविधिऽऽहारः
पष्टएव कृता युज्यते, कदाचिच्च यदि तत्रधा शक्तिर्भवति, तदा
पूर्णिमायां चास्ते निबिडकृतिकं वा क्रियते, एवंविधाकुराणं सा-
माचारीमन्थे सान्त्न, परमेकाशनक शास्त्रे हृत् नास्तीति । ४२
प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

पडिमापाडिमा-प्रतिमाप्रतिमा-त्रि० । प्रतिमा कायोऽसर्गः, सैव
प्रतिमा प्रतिमाप्रतिमा । पञ्जा० १० वि० । पञ्चस्यामुपास-
कप्रतिमायाम्, पञ्चमासं अनुवर्षय्यै गृहे तद्द्वारे च चतुष्पथे वा
परिग्रहांसर्गोऽऽदिनिष्कल्पकायाऽसर्गः पृथक्प्रतिमागुच्छानं
पालयन् सकलरात्रिमास्ते इति पञ्चमी । ४० २ आध० ।
("उत्तासगपडिमा" भाष्ये द्वि० भा० ६६ पृष्ठेऽप्याः स्वयंप्रमुक्तम्)

पडिमापडिवाप-प्रतिमाप्रतिपन्न-पु० । प्रतिमा जिह्वप्रतिमा द्वा-
दशसमयप्रसक्तालाः प्रतिपन्नोऽभ्युपगतवान् । जिह्वप्रतिमां
प्रतिपन्नं, स्था० ४ प्र० १ उ० ।

पडिमापुयग-प्रतिमापुजन-न० । पौषाधिकः पष्टपट्टिकाभिज्ञ-
नप्रतिमां पुजयति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-पौषाधिकः कार-
णं विना पट्टाऽऽदिकं न पुजयतीति हेतुमिति । २४० प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० । आञ्जलिकप्रतिष्ठना प्रतिमा पुण्या, न वेति
प्रश्ने, उत्तरम्-आञ्जलिकप्रतिष्ठना अपि प्रतिमा द्वादशजलप-
ट्टकानुसारेण शुकवचनात् पुण्या एव । "तद्वा सध्वानुशा स्वध-
निसिद्धं पवण्ये नरिणः" इत्याद्युक्तिरत्रानुसरणीया । ३६८ प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० । आद्यानां पुजाऽऽसरे अष्टपुटमुखकोशबन्धः
प्रोक्तोऽस्ति, स कया रीत्या बध्यते, वल्लद्वयादि यदा भवति पु-
जकस्य शरीरे तदोत्तरीयाञ्चलवस्त्रेण मुखकाशबन्धः कर्तुं न
शक्यते, यदि तृतीयं वस्त्रं मुखकोशबन्धनिमित्तं भवति तदा
उत्तुकमुत्तरीयाञ्चलनेत्र वा बध्यते इति प्रश्ने, उत्तरम्-पुजाव-
सरे आर्द्धैरष्टपुटमुखकोशबन्ध उत्तरीयाञ्चलेन कर्तव्यः, न तु
तृतीयवस्त्रेण, यतः आद्याविधौ देवपुजाऽऽसरे आद्यानां परिधा-
नोत्तरीयलक्षणं वल्लद्वयं, आर्द्धादीनां च कञ्चुकसहितं तत्रयमेवो-
क्तमस्ति, न तत्राधिकं, तथोत्तरीयमापि, तत्कारणेऽप्यारमेव वि-
धेयं, तेन न किमप्यशक्यमिति । ४०१ प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।
आतिका जिनाऽऽल्लवः, गृहदेवावसरे च प्रतिमायाः प्रक्षालनं
करोति, न वेति, तथा यौवनावस्थायां देवपुजां करोति, न वेति
प्रश्ने, उत्तरम्-देवगृहं, देवावसरे च आतिका प्रतिमायाः प्र-
क्षालनं करोति, तथा-यौवनावस्थायां पुजामपि करोतीति, य-
था-हाताधर्मकयाऽङ्के द्वापद्या यौवनावस्थायां स्नपनपूजे च पूजा

कृतेन बोध्यम् । ४०५-४०६ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । ('दुर्ब' शब्दे चतुर्थभागे २५०६ पृष्ठे कौपरिकृत प्रतिमाचने विस्तरतः प्रतिपादितम्) यत्नवीर्याऽऽद्यः आद्या ज्ञानास्तेषां तीर्थकृतप्रतिमापूजने लातोः न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-यदि शरीरस्य, तथा यस्याऽऽतीतो च पाण्डित्यस्यास्मादा निषेधा ज्ञानो नास्ति, परं तेषां प्रतिमापूजने ह्यभयवद् ज्ञानोऽस्तीति । ४०७ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । आचार्यापायायप्रशङ्गाशपादका जिनशुद्धे स्थापना सति, जिनप्रतिमापूजायमानातीर्थस्मरणकंसरपुण्याऽऽदिद्रव्यत्वात्मात्मबन्धनं क्षिपते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-मुख्यवृत्त्यापायायप्रशङ्गाशपादकाकरणविधाः परम्परया ज्ञातो नास्ति, स्वर्गप्राप्ताऽऽचार्यस्य पादुकाकरणविधिरस्ति, ततो जिनपूजार्थं श्रीस्मरमाऽऽदिद्रव्यमस्तीत्युक्तान् पुजयेत्, देवद्रव्यत्वात् । तथा-श्रीस्मरगुहादिकं साधारणं भवति, तेनापि प्रतिमाः पूजयित्वा पादका पुजयेत्, परं पादुकाकरणविधया प्रतिमा नाऽकृते, देवाऽऽज्ञातानाजयादिति । १३० प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

पट्टिमावन्दन-प्रतिमावन्दन-न० । चैत्यवन्दने, पूर्वतन्पक्षे जिनशुद्धे कदाचित्किञ्चिद् जलया तावत्प्राप्तं द्रव्यसिद्धिद्रव्येण कृतं, तत्र प्रतिमाः वन्दयन्ते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-तत्र स्थाजिन-प्रतिमावन्दन इति ज्ञायते । ११२ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । (मन्त्रादिपि प्रतिमावन्दनाधिकाः ' वैश्य ' शब्दे तृतीयाभागे १२१ पृष्ठे द्रष्टव्यः) (बहवः प्रतिमाशब्दार्था इति ' पाट्टिमा ' शब्देऽनुपदमेव समाधितम्) (वन्दनशब्दार्थः ' वन्दन ' शब्दे चक्षयते)

पट्टिमासयग-प्रतिमाशतक-न० । प्रतिमाविषयशक्तिकारिणासाथकं शतस्त्रीकोपरिमिते यशोविजयापाध्यायकृते ग्रन्थविशेषे, प्रति० ।

' पेन्द्रश्रेणिप्रणत-श्रीवीर्यचोऽनमस्तिरयुनिभूतः ।
प्रतिमाशतकप्रस्थः प्रथमं पुण्यानि भविकान् मू ॥ १ ॥
पूर्वं न्यायविशारदत्वविक्रद काउयां प्रस्तुतुर्वै-
श्यायाऽऽचार्यपदे ततः कृतशतग्रन्थस्य यस्यापि तत् ।
शिव्यप्रार्थनया नयाऽऽविजयप्राज्ञालमानां शिष्टः ।
सोऽयं ग्रन्थमिमं यशोविजय इत्याख्याभूदास्वातन्त्र्यान् ॥ २ ॥
अस्य प्रतिमावपया नेकाऽऽशुकाऽऽपहारनिपुणस्य ।
सविज्ञसमुद्रस्य, प्रार्थनया तन्यते प्रथः ॥ ३ ॥
व्याख्यानेऽस्मिन् गिरां देवि, विप्रमुद्रमपःकुरु ।
व्यास्येयं मङ्गलैरेव, मङ्गलाभ्यत्र जायते ॥ ४ ॥ " प्रति० ।
(अस्य सर्वोऽयं विषयः ' वैश्य ' शब्दे तृतीयाभागे १२०५ पृष्ठे दारशान्ताः)

पट्टिमिजमाशः प्रतिमीयमान-त्रि० । परिगणयमाने, उद्यो० २ पादु० ।

पट्टिमुदना-प्रतिमुदना-त्री० । निषेधने, वृ० १ उ० २ प्रक० ।

बहुमो पुच्छिज्जना, इच्छाकारं न मे मप कर्ति ।

पट्टिमुदनाए दुक्कं, दुक्कं च सजाहिउं अप्पा ॥ १०४७ ॥

बहूना भूयो भूयो पुच्छमाना अपि ते साधवः कदापि ममच्छाकारं न कुर्वन्ति, अथवा-अहमभ्यगच्छितस्तत्र गतस्मिन् प्रतिमुदितोऽपि निषिद्धोऽपि यथा पूर्वं भवतां वैयावृत्तकरणेनोत्ति । एवं प्रतिमुदनया महमानसं दुष्कमुपयत । इत्यादि । वृ० १ उ० २ प्रक० ।

पट्टिमोग्य-प्रतिमोचक-त्रि० । यन्मकथोपदेशद्वानाऽऽदिना सन्सारसामग्रासारके तीर्थकरणगुणराऽऽदौ, आद्यो० १ छु० २ अ० ६ उ० ।

पट्टिय-पतित-त्रि० । गते, आद्यो० ४ अ० । हस्तात् परिप्रेष्टे, वृ० ३ उ० । ज्ञाने, भावे च प्रत्ययविधानात् । ज्ञानो० १ छु० १ अ० ।

पट्टियच-प्रतीत्य-अव्य० । परिप्रेष्टस्य सम्भगवस्तुल्यस्य, " अक्षानिगामे पण्डित्यं ज्ञानं । " सूत्र० १ छु० २ अ० २ उ० ।

पट्टियपिडोवजीवि (श)-पतिपिडोपजीविन्-त्रि० । प्रा-
मापण्डोल्काऽऽदिमदृशे जने, स५० १ छु० १० अ० ।

पट्टियग-प्रतिचरक-पु० । स्थानव्यापारकं, नि० चू० १ उ० ।
अपराधाऽऽपन्नस्य प्रायश्चित्ते दत्ते तपः कुर्वता ग्लायमानस्य वैयावृत्त्यकरे, स५० १ उ० ।

पट्टियरणा-प्रतिचरणा-त्री० । ' चर ' गतिप्रकृतयोः, इत्यस्य प्रतिपूर्वस्य व्युत्पन्नस्य प्रतिचरणा इति भवति । प्रतीतेषु मेध-
येषु चरणं गमनं तेन नेताऽऽसेवनाप्रकारेणैव प्रतिचरणा ।
प्रतिक्रमणे, आद्यो० ।

प्रतिचरणा परविधा । तथा चाऽऽह-

नामं ठवणा दविष, खिने काले तहोव भोव अ ।

एसो पट्टियरणाए, निक्खेनो छ्विदो होइ ॥१॥

तत्र नामस्थानेने गतायै । द्रव्यप्रतिचरणा-अनुपपन्नस्य सम्भगप्रेः तेषु मेधयेषु चरणयेषु चरणं गमनं तेन तेषां प्रकारेण यच्छयादिनिमित्तं वा उपपन्नस्य वा निरूप्य सर्वत्राऽऽदिद्रव्यमेवेति । क्रियप्रतिचरणा व्याख्यायते, क्रियस्य वा प्रतिचरणा क्रियप्रतिचरणा, यथा शालिगोपिकाऽऽद्याः शालिक्रे-
वाऽऽदीनां प्रतिचरणा । आवयतिचरणा जेषां प्रशस्ता, अप्रशस्ता च । मिथ्याव्याजानां वरतिप्रतिचरणा अप्रशस्ता । सम्भग-
दर्शनज्ञानव्यतिरिक्तप्रतिचरणा प्रशस्ता । अथवा-आद्यत एवोपपु-
न्यस्यसहस्रैरुपपन्नैर्वाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चाख्यायते, यतः
शुभयोगेषु प्रतिचरणं वर्तते प्रतिक्रमणसुखेन । प्रतिचरणाऽप्येव-
र्तुतेव वस्तुनः । आद्यो० ४ अ० । अकार्यपरिहारः, कार्यप्र-
वृत्तौ, च । अ० चू० ४ अ० ।

इयानि पट्टियरणाए पासाएण दिट्ठतां भवति-

" पर्याप्तं नगरे अस्थसमिद्धौ वाण्ययमो, तस्स पामाओ रयण-
अन्निओ । मां ते अज्जाए उयन्किन्नयिउणं दिसाजत्ताए शओ,
सा अण्णं लमिया मरुणपमाएणं बाधइ । तस्स पासाय-
स्स अवलोयणं करीतः । तत्रो तस्स पम खम् पडिये । मा
खित्तिकं पत्तियं करीहाति । अज्जाया पिप्पलपयमो जा-
ओ, कि एत्तमां करीहि त्वायमोओ तीयेनेण वल्लुनेण पासा-
ओ ममां वाण्ययमो आगमो, पेच्छुनि विण्णुं पामाये, नेण मा
निच्छुइ अमो पासाओ कारिओ । अथा य मज्जा आणीया, अ-
णिया य-उअ एस पामाओ विणस्सति तो ते अइ नान्ध । एवं
अण्णकणं दिसाजत्ताए गमो सांसे मल्लिा त पामाया सन्नाय-
णं तिमभं अवलोएनि, जेतथ किंचि कट्टकम्मं सपकम्मं चित्त-
कम्मं पासाय वा तुज्झानि पामनि, त मंचयेति किंचि दाकण

नम्रो सो पासाओ तरिसो चेव अत्यति । बाणिययण आगएण
दिट्ठो, तुट्ठेण स्वस्सस्स सामिणी कया, विज्जनांगसमआगया
जाया । इत्थरा अस्सएवसणरहिया अत्तंते दुक्खमाणि जाया ।
एसा इव्वपकिचरण । भावे दिट्ठनस्स उच्चमा-वाणियगया-
णीयेषाऽऽपरिणमपासायथाणांओ सज्जमा पकिचरियव्वो सि ।
आणानां एरण सादुणा सायासोकस्सवहुलेण प परिचरिओ
सो बाणिगणीव ससारे दुक्खजायण जाओ, जेण परिचरिओ
अस्सलो संजमपासाओ पारिउं सो निव्वाणसुदमागो जाओ ।"
इति । आच० ४ अ० ।

पडियरिऊण-प्रतिचर्य-अव० । सेविस्वेयथे, " परिचरिऊण
जदाभूतं गानं । " नि० चू० १ उ० ।

पडिया-प्रतिज्ञा-प्रो० उद्देशे, "साधुवडियाए ।" साधुवडिये-
नये । आच० २ अ० १ चू० ५ अ० १ उ० ।

पडियाडिक्खिय-प्रत्याख्यात-त्रि० । अतिस्थापिते, नि० चू० ६
उ० । निपिडे, नि० चू० १ उ० ।

पडियारुंद-प्रत्यानन्द-पुं० । चित्ताऽऽनन्दे, औ० । सुभ० ।

पडियार प्रतीकार-पुं० । प्रतिवधाने, विशेष० । आच० । पूर्वा-
ऽऽवरितस्य कर्मणोऽनुभवे, स्व० १ श्रु० ३ अ० १ उ० ।

प्रतिचार-पुं० । अङ्गव्यापारे, आच० १ श्रु० ८ अ० ८ उ० ।

पडियारकम्म-प्रतिचारकर्म (श्रु) -त० । प्रतिचारकत्वे, ज्ञा०
१ श्रु० १३ अ० ।

पडियारगत-प्रतीकारगत-त्रि० । प्रतीकारः पूर्वाऽऽवरितस्य
कर्मणोऽनुभवस्तत्र गताः प्राप्ताः । स्वकृतकर्ममोर्गता, "पडि-
यारगता यगे, ज एते एव जीविणो ।" स्व० १ श्रु० ३ अ० १ उ० ।

पडियारि (श्रु)-प्रतिचारित-त्रि० । प्रतिचारके, व्य० १ उ० ।

पडिरंजिअ-देशी-त० भग्ने, हे०ना० ६ वर्ग ३२ गद्या ।

पडिह प्रतिरथ-अथ० । रथे रथं प्रतिरथे, प्र० ७ श० ६ उ० ।

पडिरूव-प्रतिरूप-त्रि० । प्रतिविशिष्टमसाधारणं रूपं यस्य
नत् प्रतिरूपम् । अथवा-प्रतिक्षणं तत्र नवमिव रूपं यस्य नत्
प्रतिरूपम् । जी० ३ प्रति० ४ अथि० । रुद्ररूपे, कल्प० १
अथि० ५ क्षणं तं० प्रज्ञा० १० । औ० । ज्ञा० । च०
प्र० । प्रति० । ज० । अ० । म० । जी० । वपा० । नि० । छट्ठारं
छट्ठारं प्रति रमणीयं, स० । औ० । ज्ञा० । स्थ० । विपा० ।
सू० । प्र० । प्रधानं रूपं, प्रति प्रतिविश्व चिरन्तनमुनीनां वदं
तत्तथा । उक्त० १ अ० । सुविहितप्राचीनमुनीनां रूपे, उक्त० १
अ० । सुप्र० प्रतिविम्बे, प्रतिनिधौ, सम्य० ३ कापर० १० । अन-
त्यस्यदेशे, स्व० २ श्रु० ७ अ० । सद्यो, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।
उचिन्ते, म० १५ श० । "अनुमपकिरूपकः ।" अज्ञानविलास-
तमित्यर्थः । सुप्र० ५ श्रु० ६ अ० । यथोचितं, ज्ञा० १ श्रु० १
अ० । उचितं, दश० ६ अ० १ उ० । ज्ञा० । रा० । औत्तरादाणां
भूतानामांस्क, स्थ० २ टा० ३ उ० । प्रज्ञा० । विनयभेदे, व्य० ।

संप्रति प्रतिरूपान्वयप्रतिपादनार्थं ।

पडिरूवो खलु विग्राओ, काय-वह्-मणे तहेव उवयारे ।
अट्ट चउव्हइ दुविहो, मचविह परल्लया तस्स ॥ ६६ ॥

प्रतिरूप उचितः खलु विनयश्चतुष्प्रकारः । तद्यथा-काये
कायनिमित्तः, पञ्चे वाचि वाचिकः । मनसि मानसिकः ।
तथा उपकारे औपचारिकः (अट्टचउव्हइयादि) अत्र
यथामर्थ्ये पदघटना-कायको विनयोऽष्टविधः । वाचिकश्च-
तुविधः । मानसिको द्विविधः । औपचारिकः सप्तविधः । (प-
रुवणा तस्स च) तस्य कायिकाऽऽदिदेभिश्चस्य चतुष्प्र-
कारस्य प्रतिरूपविनयस्य प्रवृत्तः । व्य० १ उ० । भूतभेदे,
प्रज्ञा० १ पद ।

पडिमारुव-प्रतिमारूप-पुं० । प्रतिमारूपे आचक्षुषं, तज्जि-
नयल्लमसूरिकृतप्रकृताऽऽलापकपद्वीपाक्षिकाकल्पे लिखितम-
स्ति- " परिमारुवो सावगधम्मो बुद्धिजिस्सइ । " इतिनेन तत्र-
त्यपुस्तकेऽयं पाठोऽस्ति, न वेति प्रश्ने । उत्तरम्-जिनवह्नमसू-
रिक्ताऽऽलापकपदो दीपालिकाकरो दृष्टो नास्ति, जिनप्रम-
सूरिकृतम्वालापकपद एव वर्तते । तत्र च- " परिमारुवो
सावगधम्मो बुद्धिजिस्सइ । " इत्यङ्गारणि न सन्तीति । ४६
प्रश्न० । सन० १ उदला० ।

पडिरूवनेगुत्तुगण-प्रतिरूपयोगो जन० । प्रतिरूपः खलु
विनयः कायिकाऽऽदिभेदतश्चतुष्प्रकारोऽस्ति । तदनुगतं योगा
मनोवाक्कायाः, तेषां योजनं व्यापारणमवश्यकारणमनभवि-
भागोऽयम् । व्य० ३ उ० । औपचारिकविनयभेदे, दश० ६
अ० १ उ० ।

पडिरूवया-प्रतिरूपता-स्त्री० । प्रतिः स्थाविरकल्पिकमुनिम-
दशं रूपं येषां यस्य स प्रतिरूपः, तस्य भावः प्रतिरूपता । स्व-
विरकल्पिकसाधुयोम्येषाधारिते, उक्त० २९ अ० ।

अस्याः फलम्-

पडिरूवयाणं ये भेते जीवे किं जणयइ ? पडिरूवयाण-
णं लायव जणयइ, लहुअणं ये जीवे अप्पमत्ते पागडलिंण
पमन्थलिंण विमुद्धमत्ते सत्तममितिसम्पत्ते सव्वपाणभू-
यजीवसत्तेसु वीमसणिज्जस्वे अप्पपिस्सेहे जिंदिदि वि-
पुलतवसमितिसमआगए आवि विहरइ ॥ ४२ ॥

हे भगवन् ! प्रतिरूपतया जीवः किं फलं जनयति ? प्रतिरूपतयाः
कोऽयं, प्रति इति स्थाविरकल्पिकमदशं रूपं यस्य स प्रतिरूपः,
तस्य ज्ञावः प्रतिरूपता, तया स्थाविरकल्पिकसाधुवेषधारित्वेन
जीवः किं जनयति, गुरुग-हे शिष्य !, प्रतिरूपतया जीवो ल-
घुत्वं जनयति, अधिकोपाधियाते लघुत्वमुपाजयतीत्यर्थः । इत्येत-
त्तत्पथादिपारिग्रहस्येन, ज्ञातवस्तु अप्रतिषेधविहारस्येन लघु-
भवेति, लघुपुत्रश्च जीवोऽप्रमत्तो भवति, तादृशः प्रकटलङ्कं प्र-
कटं स्थाविरकल्पयाऽऽदिषेयणं मुकुटे लिङ्गं चिह्नं यस्य स प्रकट-
लिङ्गः, पुनः प्रशस्तलिङ्गाः प्रशस्तं समीचीनं राजाहरणमुखपा-
लिकादिकं यस्य स प्रशस्तलिङ्गः, पुनर्विशुद्धस्यकेशो नि-
र्मलसस्यकेशः, पुनः स्वस्वसंप्रतिपत्तिसमाप्तः सत्यं च सामं-
तस्यश्च सत्यसमित्यस्ताभिः समाप्तः संपूर्णो, धैर्यसंप्रतिपत्तु-
र्यर्थः । ततः पुनः सर्वप्राणजूनजीवसत्तेषु विहवसनीयः वि-
हवासाधो प्रवति । पुनस्तादृशोऽष्टप्रतिपत्तिलक्षः प्रतिपत्तिल-
क्षः, अल्पः प्रतिपत्तिलक्षो यस्य सोऽष्टप्रतिपत्तिलक्षः, अशेषपद-
रण्यान्वा अप्रतिपत्तिलक्षनावान्, भवतीत्यर्थः । पुनः स जितेन्द्र-

या भवति, पुनर्विपुलनपःसर्मात्मसमन्वागतश्चापि विहरति । विपुलानि विस्मृताणि तेषां स मात्मनश्च विपुलनपः समन्वागतः सतिनः सन् विहरति, इति दर्शयितुं न-
पसा । सर्मात्मगुणविहितो नृत्वा ग्रामनगराऽऽदी विचरति ॥४२॥
सू० २९ अ० ।

पडिरूपा-प्रतिरूपा-खं० । चतुर्थकुलकरस्यामिचन्द्रस्य भा-
यायाम्, आ० म० १ अ० । ख० । सू० । आ० सू० । (अति-
चन्द्रकुलकरवत्तया 'आमिचन्द्र' शब्दे प्र० भा० ६१४ पृष्ठे
गता) । अत्र विशेषवत्तया 'कुलगर' शब्दे नृ० जा०
४६३ पृष्ठे गता)

पडिलेप-प्रतिलेप-पुं० । प्राप्ते, सू० २ अ० १ अ० ।

पडिलेभि-प्रतिलेभि-अव० । अवाप्येत्यर्थे, सू० १ अ०
१३ अ० ।

पडिलगल-त० । देशी-वधर्मके, दं० ना० ६ वगे ३१ गाथा ।

पडिलाभ-प्रतिलाभ-पुं० । प्राप्ते, तुर्प्यनपस्यार्यानिष्ठोऽपि ज-
यश्चात्रिययाः प्रतिलाभेन चतुरशीतिस्वस्वसाधुनिष्ठान्न-
पुष्ये प्रवर्तयितुं कार्या कस्मिन् प्रथं सन्ति, कस्य तार्थक-
रस्य वारकं द्वे तज्जानमिति व्यक्त्या प्रमाद्यमिति प्रश्ने,
तत्तत्प्र-अयं स्व-अ-प्रधोपेण अनेऽस्ति, प्रकारेण त्वेवं यथा-
"वसन्तपुरे शिवकरभेदे औपम्यमासुरिपांश्च द्वेण भणति-
मम लङ्कासायिकमोजनप्रदानं मनोरमाऽस्ति, परं किं करोमि
तथाविधं येन नास्ति ।" गुरुविरभाषे-अहं भुवुकके श्रीमुनि-
सुतारत्नविन्दनार्थं गता । तत्र जितदासनामः अजयः, मायो मु-
दाहदेवी, तथा युना वल्लभो जनाऽऽप्यलङ्काराणां तज्जानमनेन लङ्का-
सायिकमोजनदानपुष्ये संविधानं, अतस्तत्र तथा कुत, तदनु-
पुष्टं चतुर्थे-मो जितदास । मुकुटा कटिशऽस्ति, मया या,
दास्ति को या । लोकाः कस्य सन्ति शृणु तेन सत्त्वार्थिकं गुरुमुखा-
त् शीतोदरमालादयार्थं भुजा एकास्तरितवस्त्रेण प्रति-
पन्नम्, एवं सुहागदेव्याऽपि साध्वीपांश्च एकान्तरितशालद-
नं प्रतिपन्नं, तत्रैवव्यवशात्परस्परं पाणिप्रदं जायते । तथा य-
स्मिन् दिने जितशालस्य मुक्कतं तस्मिन् दिने सुहागदेव्या निय-
माः, यस्मिन् दिने तस्या मुक्कतं तस्मिन् दिने तस्यातिप्रदः । तदनु
शुरुमोर्गं यावज्जीवमेव प्रत्येन प्रतिपत्तिमप्युपदेशरङ्गापि-
न्यानुसारेण उपदेशरङ्गाकरण्यानुसारेण च तत्प्रतिपत्तिमनेन लङ्का-
सायिकमोजनदानपुष्ये भवति इत्युक्त्या सन्ति । ४७
प्र० । सू० ३ उल्ला० ।

पडिलाभिता-प्रतिलाभित-वि० । लाभवत्पुं करोतीत्येवंशब्दे,
स्वा० १ डा० १ उ० । अथन वा ब्रह्मण वा प्राप्नुक् प्रतिला-
भः एकान्तनां निजरायामासुः च प्रतिलाभ्य बहुतरां निज-
रागलेष पापकर्म करोति । भ० उ श० ३ उ० । ("समणमाहणप-
डिभानं" शब्दः, 'आड' शब्दं द्वितीयभागे ३ पृष्ठे च समाधेयम्)

पडिलेहग-प्रतिलेखक-वि० । प्रतिलेखनीति प्रतिलेखकः । प्रवच-
नानुसारेण स्थानाऽऽदिनिर्गच्छकं साधो, अ० ।

पडिलेहणा-प्रतिलेखना-खं० । नाचराऽऽनयस्य शर्याऽऽदे-
अक्षुषा निर्गच्छे, आ० ६ अ० । प्रश्न० । आ० । सम्म० ।

प्रत्युपेक्षणा-खं० । प्रतिलेखनाशब्दार्थे, प्रतिलेखनाव्याख्या,
तत्रकारिकाणि । आ० १० ।

प्रतिलेखनाद्वारव्याख्यानायाऽऽह-

आभोगं भगवत् गवे-सणा य ईहा अपाहं पडिलेहा ।

पिक्खल निरक्खणा वि य, आलोय पलोयसंगट्ठा ॥१८॥

आभोगमभोगः, 'भुज' पालनाज्यवहारायाः, मयाद्याऽ-
मिर्वाधना वाऽऽभोगेन पालनमाभोगः प्रतिलेखना ज्ञाति ।
मागंभं मागंभः, 'मृग' कल्पेण, अशेषवत्त्वाऽदीद्या च
यदन्वेषणं सा मागंभयुच्यते । गवेपणं गवेपणा, अशेष-
होपहिनवस्तुमागंभं गवेपणंयुच्यते । ईहनमीहा, 'ईह'
सप्रायाम्, शुकवस्त्वन्वेषणरूपा चेष्टा ईहयुच्यते, सा
च प्रतिलेखना ज्ञाति । अपोहनमपोहः, 'अपोह'
पृथगभाव उच्यते, तथा च कृपा निर्गच्छ यदि तत्र
सर्वसम्भवा ज्ञाति तत्र उद्धारे करोति सप्रायामप्यस्मान्
सन्ति, स चापोहः प्रतिलेखना ज्ञाति, प्रतिलेखनं प्रतिले-
खना, प्रति आगमानुसारेण निरूपणमित्यर्थः । सा च प्रति-
लेखना प्रकृण प्रकृणा, प्रकृपेण ईक्षुण दर्शने प्रकृणयुच्यते, सा च
निर्गच्छा निर्गच्छा, निर्गच्छये 'ईक्षु' दर्शने, अधिकं दर्शने
निर्गच्छयुच्यते । आदिशब्दादस्याप्यभोगं विधाति कर्ममवः ।
यथा-उपेक्षणेन । चशब्दादभोगऽऽदीनां ये पर्यायस्तेऽपि
प्रतिलेखनाद्वारस्य पर्यायशब्दाः । आलोयनामोयः, मयाद्या-
नामिवाद्या वाऽऽभोगकर्ममित्यर्थः प्रलोकेन प्रलोकेना, प्रकृपेणा-
ऽलोकनमित्यर्थः । (एषा १८) एकाधिकार्यमुनिः । अन्तरा-
दिष्टानि ज्ञाति, पुंलिङ्गानां च शकृत्तलङ्कारवशात् भवत्येव ।
यथा-जम्भा, तयोः, मल्लः । इति नपुंसकाब्रह्म । अत्राशब्दः
पुंलिङ्ग प्रयुज्यते । एवमत्रापि । एव व्याख्याते मयाह
परः-प्रतिलेखनं नपुंसकम्, अत्र तु कार्त्ताचतुर्नपुंसकानि,
कार्त्ताचतुर् स्त्रीलिङ्गानि, कार्त्ताचतुर्पुंलिङ्गानि । तत्र न-
पुंसकस्य नपुंसकाव्येव वाच्यता । तत्प्रतीतिः । अत्रोच्यते-
एव तावदाकृत्येनोन्मीहकृत्यं नपुंसकस्यापि स्त्रीलिङ्गत्वे ईहः
पर्यायानिधानमदुष्टं, तथाऽप्यत्र प्रयातने संस्कृते चिकस्येव
शब्दस्य अयमपि भवति । यथा तट-तटी, तटमिति भेदेऽ
भिन्नलिङ्गाः, तयोः केन कारणेन पर्यायशब्दा भवन्तीति । प्र-
तिलेखनावग्रहणेन किं मेव केवला शृण्वे, किमप्यदिपि । अन्य-
दिपि । किं तत् " पडिलेहय " इत्यादि । अथवा-का पुनरत्र
रूपेणिति ? तदर्थं ब्रवीति-

पडिलेहो अ पडिले-हणा य पडिलेहियवयं च ।

कुंभादीमु जह तिय, परुवणा एवमिहयं पि ॥ १९ ॥

प्रतिलेखनीति प्रतिलेखकः, प्रतिवचनानुसारेण स्थानाऽऽ-
दिनिर्गच्छकः साधुमित्यर्थः । चशब्दः सकारणाऽऽदिस्वगत-
भेदात् समुच्चार्यकः । प्रतिलेखनं प्रतिलेखना " कुंभादा ख-
लु पडिलेहणा " इत्यादिना ग्रन्थेन वक्ष्यमाणलक्षणा । चश-
ब्दा भेदसूचकः प्रतिलेखन इति प्रतिलेखनतन्त्रम्, 'ठाणे उ-
वगरणे' इत्यादिना वक्ष्यमाणम् । चशब्दः पूर्ववत्, एवकारा-
वधारणे । नातन्त्रिकादिनिरुक्तमस्ति । आह-कथं पुनः प्रतिले-
खकप्रतिलेखनव्ययोरनुकुर्याः प्रहणमिति । दृग्दमध्यध्या-
न्यायात् । अथवा-ग्रन्थेनोच्यते, कृष्णाऽदिपु, कुम्भा, घटः,
आदिशब्दान् कुटपटाऽदेः प्रहणः यथा येन प्रकारेण त्रिकं त्रि-

तये, लीगोप्यते । (परचण लि) प्ररूपणा (एवंति) तथा
तान् प्रकाशन्, इहेति प्रतिलिखनानाम् । आपिशब्दः साधर्म्य-
द्वयप्रतिपादनार्थः । यथा-कर्त्ता कुलालः कर्मणं मृत्पिण्ड-
रुद्धाऽऽदि, कार्यं घटः, परम्पर्यापक्षितया नैकमेकताऽपि वि-
र्जितं तथा प्रतिलिखना क्रिया, सा च कर्त्तारं प्रतिलिखकम-
पेक्षते, प्रतिलिखितस्याभावे चामयोरभावः, तस्मान्न चालं-
यतां प्रतिलिखकः, प्रतिलिखना, प्रतिलिखितव्यं चेति ।

इह च ' यथादेशं निर्देशः ' इति न्यायमङ्गीकृत्य प्रतिले-
खकः कर्तृत्वाप्रधानक्षेत्यतस्तद्व्याख्यानार्थमाह-

एगा व अनेगा वा दुविहा पडिलेहगा समामेणं ।

ते दुविहा नायव्या, निकारणिया य कारणिया ॥२०॥

सुतामा । नवरम्- (निकारणिया य लि) चरुव्दाहञ्जन्-
निष्ठुडिशरणे चाव द्रष्टव्यं इति । अत्र० । (प्रतिलिखक-
स्याश्रित्वाऽऽदिकार्यमेकमेवविधि ' विदित ' शब्दं वचयते)

इदानीमेतान् ध्रमणानां संयोगं मध्ये ये शुद्धान्तेष्वेव संवसन्
कराति, तैरन्तर्गन्धव्यमुमेवार्थं प्रतिपादयन्नाह-

जड मुद्धा संतामा, होइ अनुद्धाण दुविह पडिलेहा ।

आम्भनर बाहिरिया, दुविहा दवे य भावे य ॥ १६३ ॥

यदि शुद्धाः संतामाः शुद्धाः के अर्थमधीयन्ते ? प्रशस्तभूत-
मुणाः । तथा प्रशस्तान्नमुणाश्च । तेष्वधीयेषु संवासं
संवयन्ते कराति । " होइ अनुद्धाण दुविह पडिलेहा ।"
भवति अनुद्धाणां द्विविधा प्रत्युपलब्धा । नवाशुद्धा अप्र-
शस्तभूतमुणाः, तथा-अप्रशस्तान्नमुणा अनुद्धा अमि-
धीयन्ते, तद् द्विविधं प्रत्युपलब्धं भवति । कथम् ?- (आम्भ-
नरबाहिरिया) एका आभ्यन्तरप्रत्युपलब्धा, साभ्यन्तरैत्यर्थः ।
अपरा बाह्यप्रत्युपलब्धा । (दुविहा दवे य भावे य)
एकेका च प्रत्युपलब्धा द्विविधा- (दवे य भावे य) याऽ-
सौ अन्वयतया प्रत्युपलब्धा सा द्रव्यतो, भावतश्च भवति,
याऽपि वाच्यता प्रत्युपलब्धा साऽपि द्रव्यतो भावतश्चेति
द्विविधः ।

इदानीं बाह्यां प्रत्युपलब्धां द्रव्यतः प्रतिपादयन्नाह-

घट्टाड तलिय दंडग पाउग संलग्गी अणुवओगो ।

दिमिपवरागामसुगिय-वितहं विच्छेलेणं दवे ॥ १६४ ॥

(घट्टाड लि) घट्टा जडप्रासु दन्तजनकाः, आदिशब्दासु मुद्धा-
ऽऽद्यां शुद्धान्ते । (तलिय लि) संपातनका उपानदयुद्धादाः
[दंडग लि] ध्वजलगाः दण्डकः गृहीते । [पाउग (गति) प्रावृ-
ते यथा संयत्यः प्राचुरवर्जित इति कल्पं तथा ते प्रावृत्तम् । (सं-
लग्गी लि) परस्परं दन्तावलम्बिकया व्रजन्ति । अथवा- (सं-
लग्गी लि) युगलिता व्रजन्ति (अणुवओगो लि) अत्र प्रयुक्ताः
व्रजन्ति इत्येवामनुपयुक्ताः । एवं बहिर्धुवं गच्छन्तः प्रत्युपल-
ब्धाः, इदानीं संज्ञाभूमिं प्राप्तोन्मत्ता संयतान् प्रत्युपलब्धं (दिमि
लि) आगमंरं दिग्विपर्यामनं पविशन्ति (पवण लि) पवन-
स्य प्रतिकूलसुपेधेयं, ते तु आनुकूल्येन पवनस्यापविशन्ति ।
[गाम लि] ग्रामस्याभिसुप्यन्तेऽपेधेयं ते तु पुष्टं दवापवि-
शन्ति [सुगिय लि] सुस्थेऽभिसुप्यन्तेऽपेधेयं, ते तु पुष्टं द-
वापविशन्ति । एवमेकंन प्रकारेण वितथं कुर्वन्ति [उच्छे-
लेणं लि] पुरीषमुत्तुज्य प्रभूतेन पयसा क्षालनं कुर्वन्ति
(दवे लि) द्वारपरामर्शः । इयं तावद् बाह्या द्रव्यतः प्रत्युप-
लब्धा, तत आह-अन्तरमाधायामभ्यन्तरायाः प्रत्युपलब्धा-
याः प्रथममुपन्यासः कृतः, एवं तावद् बाह्या प्रत्युपलब्धा भ-
वति । ततस्मादेव व्याख्यातुं युक्तं, न तु बाह्यामिदमुच्यते
प्रथमं तावद् बाह्यं प्रत्युपलब्धा भवति, पश्चादभ्यन्तरं,
अतो बाह्यं व्याख्यायते । आह-किमिति इत्थमेव नोपन्या-
सः कृतः । उच्यते आभ्यन्तरप्रत्युपलब्धायाः प्राधान्यव्याप-
नार्थमादावुपन्यासः कृतः एवं तावद् बाह्या प्रत्युपलब्धा द्र-
व्यतोऽभिहितः ।

इदानीं बाह्यां प्रत्युपलब्धां भावतः प्रतिपादयन्नाह-

विकहा हमिओगाइय, भिन्नकहा चक्कवाल वलियकहा ।

माणुमातिगियावाए, दालण आरयणया भावे ॥ १६५ ॥

विकहा विकृता कथा । अथवा-विकर्षा श्रीभक्तचौरजन-
पदकथां कुर्वन्तो व्रजन्ति । तथा हसन्त उद्गायन्तश्च व्रज-
न्ति [भिन्नकहा लि] मिथुनसंयुक्ता रासलिका कथा तां कु-
र्वन्तो व्रजन्ति [चक्कवाल लि] मण्डलवन्धनस्थिता व्रजन्ति
[वलियकहा लि] पट्टदिका गथाः पठन्तो गच्छन्ति [माणु-
मातिगियावाए लि] मातृपाऽऽपाते निरयमापाते संज्ञां व्यु-
त्पन्नन्ति [दालण लि] परस्परस्याङ्गुल्या किमपि दर्शयन्ति ।
इयमेव आचरन्ता [भावे लि] द्वारपरामर्शः । इयं बाह्या-
भावमङ्गीकृत्य प्रत्युपलब्धा, या अशुद्धानि सत्त्वं दृष्ट्वा प्रवि-
शन्ति, कदाचित्ते गुरंगतान्देशेनैव एवं कुर्वन्ति ।

एतदेव प्रतिपादयन्नाह-

बाहिं जइ वि अनुद्धा, तह वि य गंतूण गुरुपरिक्खाओ ।

अहव विमुद्धा तह वि उअतो दुविहा उ पडिलेहा ॥ १६६ ॥

बाह्यां प्रत्युपलब्धामङ्गीकृत्य यद्यप्यशुद्धान्तथाऽपि प्रविश्य
गुराः परीक्षाः कर्तव्याः । अथवा-बाह्यप्रत्युपलब्धां विमुद्धा
एव भवन्ति, तथाऽपि तु अन्तरतः आभ्यन्तरतया प्रत्यु-
पलब्धामाश्रित्य द्विविधं प्रत्युपलब्धा भवति कर्तव्या द्रव्य-
तो, भावतश्च । इदानीमेतौ आभ्यन्तरप्रत्युपलब्धामङ्गीकृत्य
द्रव्यतः परीक्षां कराति साधर्मिकताऽऽसम्बन्धे भिन्नार्थयोः
प्रविष्टः सन् ।

पविंसतो निमिनमगे-मणं च माहइण एगिमा समणा ।

अम्हं च ते कहती, कुकुड खरियाडेटाणं च ॥ १६७ ॥

प्रविशन् भिन्नार्थं निमित्तं पृच्छत्येते गृहस्थेस्तत्र तं कथय-
ति, अनेपणां क्रियमाणं गृहस्थेन निवारयति । ततः स गृह-
स्थः कथयति- (एण एगिमा समणा) तास्वदीया एवंविधाः ध्र-
मणा अस्माकं हिते निमित्तं कथयन्ति, अनेपणायामपि गृह-
न्ति, एवमभिधीयते गृहस्थेन (कुकुड लि) कुकुडपारा-
ऽपमिति एवं तावत् भिन्नममटना प्रत्युपलब्धा कृता । इदानीं
दृग्गन्ध एव उपाश्रयप्रत्युपलब्धां कराति [खरिया इत्यादि]
' खरिया ' द्रव्यलक्षिका, तन्मयीपं स्थानमुपाश्रयः । आदिश-
ब्दाभिरुक्तमपि वा । इयं तावद् द्रव्यतया बाह्या प्रत्युपलब्धा ।

इदानीमुपाश्रयाभ्यन्तरे द्रव्यप्रत्युपलब्धां कुर्वन्नाह-

द्वध्वमि ठाणफलए, मेजा संभार काय उभारे ।

द्रव्यमिति द्वारपरामर्शः [टाणकल त्ति] स्थानमवस्थितिः फलकानामवस्थितिः पश्यति, तानि हि वर्षाकाल एव गृहान्ते, न शेषकाले, स न प्रविष्टः शेषकालेऽपि फलकानि संगृह्णतानि पश्यति [सेज्जाउ त्ति] श्वेतोऽस्यामिति शब्दो आस्तरणं, तदास्तुतमेवाऽऽस्ते, संस्तराकस्तुल्यमयः प्रकीर्यते । अथ तृतीयानि स्वपङ्क्तिः संस्तुतानि तत्र संस्तराकैः पश्यति [काय त्ति] कायिकीर्तुमि गृहस्थसंबन्धां पश्यति, [उच्चार त्ति] गृहस्थेः सह पुरीषव्युत्सर्गे कुर्वन्ति । अथ चारु- [उच्चार त्ति] संप्रभुः परिष्ठापनमङ्गलं कुर्वन्ति, एवं स साधुः पश्यति । इयमभ्यन्तरा द्रव्यप्रत्युपेक्षणा ।

इदानीमभ्यन्तरा भावप्रत्युपेक्षणां प्रतिपादयन्नाह-

कंदेषणीयविकहा, विगह किहू य भावमि ॥१६॥

[कंदेषणीयविकहा त्ति] कन्दर्पनीयविकथाः कुर्वन्ति । तथा- [विगह त्ति] विग्रहः कलहस्तं कुर्वन्ति । (कि-त्ति) पाशकपर्दकैः क्रीडन्ति [भावमि] भावविषया प्रत्युपेक्षणा । उक्ता अभ्यन्तरा भावप्रत्युपेक्षणा । श्रौष० ।

पथिप्रत्युपेक्षणम-

सो चेव य निगमणं, विही य जो वञ्चिओ उ एगस्त ।

दव्वे येने काले, भावे पंथ तु पडिलेह ॥ २१६ ॥

अ एव विधिष्ये एकस्य निर्गमने उक्तः, “ वासमण पउमे ” इत्येवमादिको विधिक्रमः । इदानीं पथि व्रजनां विधिरुच्यते, स चायम- [दव्वे सेसे काले भावे पंथं तु पडिलेहे त्ति] द्रव्यतः, सैनतः, कालतो, भावनञ्च मार्गं प्रत्युपेक्षत ।

इदानीमेतानां च द्रव्याऽऽदीन व्याख्यानमिच्छाम-

कंटग तेणा बाला, पडणीया मावया य दव्वमि ।

समविसमउदयथेहिल-भिक्षवायिरिणंरा ससे ॥२२०॥

तत्र कण्टकाः, स्तेनाः, व्यालाः, प्रत्यनीकाः, स्वापदनि, पतिपां पथि यत् प्रत्युपेक्षणां सा द्रव्यविषया प्रत्युपेक्षणा भवतीति द्वारम् । तथा-समविवमोदकस्थिरिक्तभिक्षाचर्वाऽऽदीनां या-ऽन्तरे प्रत्युपेक्षणा सा कृततः प्रत्युपेक्षणा ।

इदानीं बालप्रत्युपेक्षणां प्रतिपादयन्नाह-

दिय राउ पव्वाओ, य नाण्हे सुमपदुग्गमे काले ।

भावे सपक्खपरप-क्खपेण्णग निन्हावाइया ॥२२१॥

दिया प्रत्युपायो, राखी वा प्रत्युपायो न कालप्रत्युपाय इत्यन्त-उजानाति । तथा-दिवाऽयं पण्याः सुगमो दुर्गमो वा, राखी वा सुगमो, दुर्गमो वा । एवं याचारिकान् स कालतः प्रत्युपेक्षणा भावनः प्रत्युपेक्षणा इयं यदुत स विषयः स्वपेक्षणा परपेक्षणा वा आकाशतो व्याप्तः, कक्षास्यो स्वपेक्षः, परपेक्षञ्च अत आह- (निहवाइया) निहवकाऽऽदिः स्वपेक्षः, आदिप्रहणा-क्षरकपरिग्राजिकाऽऽदिः, परपक्ष एवमभनवरने प्राथम्यानां लोको न किञ्चिदात्मिकेति इत्येवं यद् निहवणं सा भावप्रत्युपेक्षणा । श्रौष० । (सायंप्रत्युपेक्षणा 'विहार' शब्दे) (व-सतिप्रत्युपेक्षणां वस्त्यां मागीतायाम् 'वमहि' शब्दे) (संस्तराका अवश्यं प्रत्युपेक्ष्याः इति 'सपाट' शब्दे वक्ष्यते)

प्रतिनेखनाद्वारमाह-

एचो पडिलेहा छउ-मत्थाणं चेव केवलीणं च ।

अस्मिन्तर बाहिरिया, दुविहा दव्वे य भावे य ॥४०६॥

द्विविधा प्रत्युपेक्षणा भवति, कनमे ते द्वैविध्यं इत्यत आह-उपस्थानां संबन्धिनी, केवलानां संबन्धिनी च । सा चैकैका द्विविधा-आभ्यन्तरा, बाह्या च । या छुदुपस्थानां साऽभ्यन्तरा बाह्या च, याऽपि केवलानां साऽपि बाह्याऽऽभ्यन्तरा च । (दव्वे भावे य त्ति) याऽसौ बाह्या प्रत्युपेक्षणा सा छव्याविषया, याऽप्यसौ अभ्यन्तरा सा नावविषया ।

तत्र केवलिनः प्रत्युपेक्षणां प्रतिपादयन्नाह-

पायेहि उ मेसत्ता, पडिलेहा होइ केवलीणं तु ।

संसत्तमसंसत्ता, छउमत्थाणं च पडिलेहा ॥४०७॥

प्राणिभः संसक्त इत्ये तद्विषया प्रत्युपेक्षणा भवति केवलिन-नाम् । (संसत्तमसंसत्त त्ति) संसक्त इत्यविषया, तथा-अम-सक्तद्रव्यविषया च छुदुपस्थानां प्रत्युपेक्षणा भवतीति । आह-“ यथा म्यामः तथा निर्दुःशः ” इति म्यायान् प्रथमं छुदुपस्थानां व्याख्याने युक्तं, पश्चात् केवलानामिति । उच्यते-प्रधानम्यान् केवलानां प्रथमं व्याख्या कृता, पश्चाच्छेषस्थानामिति । आह-तत्कथं प्रथममयमुपस्थाप्यो न कृतः ?, उच्यते-तत्पूर्वकाः के-वलिनो भवन्तीत्यस्यायं व्यवहाराभिधानः ।

अनेनेव कारणेन केवलानां प्रत्युपेक्षणा

कुर्वन्तीति प्रदर्शयन्नाह-

संसज्जं धुमेयं, अपोहंयं तेण पुव्वमेव केवलीणो ।

पडिलेहिंयं तु संम-ज्जं च संसत्तमेव जिण्णा ॥४०८॥

संसज्जने प्राणिभः सह संसर्गमुपायान् ध्रुवमवयमनद्विधाऽऽदि अप्रत्युपेक्षितं सन्तत्तत्तत् पूर्वमेव केवलिनः प्रत्युपेक्षणां कुर्वन्ति, यदा तु पुनरेव मविच्छन्ते * इदमिदानीं वज्जःऽऽदि प्रत्युपेक्षितमपि उपजोगकाले संसज्जने, तथा संसत्तमेव (जिण त्ति) संसत्तमेव जिनाः केवलिनः प्रत्युपेक्षणे न स्वनागतामेव प-लिमन्धदोषात् । सका केवलानां इत्यप्रत्युपेक्षणा ।

इदानीं केवलिन एव भावप्रत्युपेक्षणां प्रतिपादयन्नाह-

नाऊण वेयणिज्जं, अदपहुयं थोवर्गं च ओदुइयं ।

कम्मं पडिलेहेउ, वच्चंति जिण्णा समुग्गायं ॥४०९॥

ज्ञात्वा वेदनीयं कर्म अनिप्रवृत्तम्-पुनरुक्तं च कृतां च कर्म प्रत्युपेक्ष्य ज्ञात्वा इत्यर्थः । इत्यत आह- (वेयंति जिणः समुग्गायं ति) जिनाः केवलिनः समुद्धानां व्रजिते, अत्र च जायः कस्य उ-द्यः आदित्यो जाय इत्यर्थः । उक्ता केवलानां जावप्रत्युपेक्षणा ।

इदानीं उपस्थच्छत्रप्रत्युपेक्षणायाह-

संसत्तमसंसत्ता, छउमत्थाणं तु होइ पडिलेहा ।

चोदरा पसायनाना, आरक्खा हिडंगा चेव ॥४१०॥

(संसत्त त्ति) संसक्त इत्यविषया । (अमसत्त त्ति) अम-सक्त इत्यविषया च, उपस्थानां भवति प्रत्युपेक्षणा । अथ चोद-क आह-युते तावत्संसक्तवत्ताऽऽदिः प्रत्युपेक्षणां कर्तुम्, अम-सक्तस्य तु कस्याप्रत्युपेक्षणा कियते ? । आचार्य आह-यथा आरक्कहिपरकयोपयासहृथेन प्रसारिचनारी संजाता । तथा अत्राऽपि छच्छ्रम्-“ तस्य किञ्चि तस्यं, तथा सा तथा चोनिनगद्वयं आरक्किया उव्वो सो एव दिवसं हि-रुति, एवं दिङ्खेना चोर्न न किञ्चि पासइ, ताहि उव्वो नि-

* भविष्ये इति व्याकरणविशेषः ।

विषयो, चोरहि आगमिये-जहा बोसरो जाओ आरक्षिओ, ताहे एगबिषय सबे गमरे मुठे ताहे एग गमरा उअछिया सुओओ। राया जगह-बाहरह आरक्षिख्ये त वाहरि सा पुअओ, कि तुम अउउ डिडिये गमरे ? ताहे सो मणह-ते डिडिया। तहे कहे राया मणह-जह गमरा एअए दिवसे चोरहि ग मुठे, सो ताणे चेर गुणो, ता एएग पमाये कथे तो अणग मुसाविये तओ सो निमाओओ राणा। अओ उअओ, सो पुण जइ वि त दिक्कओ चोरे, तह वि रलि रलि सयल डिडिनि। अह तेथे-गदियसे अंतरथाए गये ताऊन चोरहि खल खये, सो य गगगरओ रायकुल उअओ, राणा पुअओ आरक्षिओ, जहा-तुम कि डिडिनि सो मणह-आम डिडिनि। ताह राणा हांगो पुअओ। मणह-आम हिरुओ लि। ताहे सो जिहासो कीरह। एवं चेर रायगमणीया तित्यरा, आरक्षिखुणीओ, साहू, बव-गरणे नगरगणीय कुपुकीरियथोणीया चोरा, नाणदसण चोरि-त्ताण हारियथोणीयाण, सेसांग देओ। एवं केण वि आयरि-पडि भाणओ सोमो वि दिवे दिवे पडिलेहोह, जाव ण पेच्छह नाहण पडिलेहनि। एवं तस्म अपडिलेहंतस्म संसो उवही, ण मके साहजे तने तेण तित्यगगणाजसो कओ, ते चेर अपरिमेग जाय। एवं अओ ज्ञाणओ, तेण य मध्ये कथे तित्यगगणाजसा कथा, मध्ये च परिजोम जाय। ”

अमुमेवाधमुपमहरसाह-

तित्यगग रायाणो, साहू आरक्षि भंडंग च पुं ।

तेगसरिसा य पाणा, हरिये तित्यगये भवो देओ ॥४१॥

सुममा । उक्ता छुअर्थयपया उअपयुपकृता ।

इदानी भावप्रयुपेक्षणां प्रियापदप्रसाह-

किंय कि वा सेम, कि करिणजं तवं न करेम ।

पुव्वावरत्तकाले, जागरओ भावपडिलेहा ॥४१॥

सुममा । गवरं (पुव्वावरत्तकाले ति) पूर्वरात्रकाले रात्रि-प्रहरद्वयस्थान्तः, उपरिष्टादपररात्रकालं, तस्मिन् जा-ग्रतश्चित्तव्यतः । एवं उक्ता छुअर्थयपया भावप्रयुपेक्षणा । आओ ।

देहप्रतिलिखनाः-

“ दिट्ठिपडिलेह एसा, पणोडा तिअि तिअि अंतरिअ ।

अन्धोडा पम्पोडा, नव नव मुहपुति पणोवीसा ॥ १ ॥

पायाहिंगण तिअि तिअि, वाहुसु सीमे मुठे अ हिरअ अ ।

पिट्टीह हुंति चउरो, छुआए देहे पणोवीसा ॥ २ ॥ ”

एताश्च देहप्रतिलिखनाः पञ्चविंशतिः पुष्पाणामश्रित्य ज्ञेयाः, स्त्रीणां तु गोप्यावयवयोगपनाय हस्तद्वयवदनपादद्वयानां प्रत्येकं लिखः लिखः प्रमाज्जा इति पञ्चदशेव भवन्तीति प्रव-क्षन्मार्गोद्धारयुक्ता । तथा-सुखवत्सिकाकायप्रतिलिखनायां सुमनसः स्थिरीकरणार्थमेव विविच्यन्ते-

“ सुसन्धतन्निट्ठो १, देसणमोहतसिगं च ४ रागतिमे ७ ।

देवाणतन्निगं १०, तह य अदेवाहनतन्निगं १३ ॥ १ ॥

नाणतन्निगं १६, तह न-विगहणा १६ तिअिअुगुनि २२ इति २५

इअ मुहणे नगपडिले-हणाह कमसो विविजिअ ॥ २ ॥

हासो ग्दं अ अग्दं ३, अयसो गगुणुआय य ६ पजिअ ॥

अुअअुअल पेहंनो, सीले अयसथलेतनिगं ६ ॥ ३ ॥

गारवनिगं च वयणे १२ उरि सज्जनिगं १५ कालयउड पिंठु १६ ।

८६

पययुगि छुजीववहे २५, तयुपेहाए विजानमिणं ॥ ४ ॥

जइ वि पडिलेहणाए, हेऊ जियरुक्खणे जिआऽपणा य ।

तह वि इमे मणमकड-नियंतणः यं मुणी विति ॥ ५ ॥ ”

अ० २ अवि० ।

त्रिकालप्रयुपेक्षणा । अथ वित्तरार्थ प्रकटयिषुः “ यथो-द्देशो निर्देशः ” इति वचनप्रामाण्याप्रथमतः प्रयुपेक्षणा श्राममिषाणुमाका इमां प्रतिहारमाथामाह-

पडिलेहणा उ काले, अपडिलेहदोसछसु वि काएसु ।

पडिगहनिकखेवणया, पडिलेहणया सपडिवक्खा ॥२२॥

प्रतिलिखना, तुरंगकाराथो भिन्नक्रमश्च । काल एव कर्त-व्या, नो अकाले । (अपडिलेह ति) अपडिलिखन्तं प्रायश्चित्त-म्- (दोस ति) दोषा आरम्भोऽप्याः, तैर्दुष्टां प्रयुपेक्षणां कु-र्वन्तः प्रायश्चित्तम् । (छसु वि काएसु ति) पडिगपनिकायेषु स्वयं प्रतिष्ठित उपधियां प्रतिष्ठित इति प्रतिग्रहनिषेधं व-र्णासु विधेयः प्रतिलिखना स्वर्गनिपत्ता साऽपवादा भवन्तीत्ये-तानि द्वाराणि वक्ष्यमानीति समासार्थः ॥२२॥

व्याप्तार्थं तु प्रतिहारमभिधत्तुग्राह-

सूग्गाए जिहाणं, पडिलेहणीयाए आदवणकालो ।

थेराणऽणुग्गयम्मो, उवहीणासो तुलेयव्वो ॥ ८७३ ॥

स्यै उदगतं सति जिनानां जिनकल्पिकानामेकग्रहणे त-ज्जानीयप्रहरणमितिवचनादपेक्षामपि गच्छन्निर्गतानां प्र-तिलिखनाया आरम्भणकालो, मन्त्रयः । स्थविराणां स्थवि-रकल्पिकानामनुदगतं स्यै प्रयुपेक्षणाया आरम्भकालः, स चोपधिना तोलयितव्यः । कथमिति चेत् ? उच्यते-इह प्रभा-तिकप्रतिलिखनायां भूयांसः आदेशाः सन्ति, अतस्तन्तिपा-दकः पञ्चवस्तुकव्युत्थो बुद्धसंयदायां लिख्यते-“ को पडि-लेहणाकालो, एगो भणइ-जया वायसा वामंति तया पडिले-हिउ ततो पट्ठयिआ अ साहजउ । अओ भणइ-अण्ये उट्ठिए । अवरो भणइ-जाहे पणामं जायं । अओ पुण-जाहे पडिस्सए पणोणं पव्वइयया दीमेति । अअ भणंति-जाहे हःथंहाओ दीमेति । आयरिया भणंति-एए स्ववे वि अणएसा, अरपि-जान्तवात् । जओ अंधकारे पडिस्सए हःथंहाओ उट्ठिए वि म्मे न दीमेति, वायसाहआणंसु य अंधकारं ति पडिलेहणा न मुअइ । तस्मा इमां पडिलेहणाकालो आवस्यएक-पि नित्थिं दित्थियाहि जहा पडिलेहणाकालो भवर तहा आ-सवे कायवे, इमेवि पसहि पडिलेहिपहि जहा सरो उट्ठइ-

“ मुहपसो ग्यहरणं, कुअि निमिज्जा य चोलपट्ठो य ।

सोअकत्तपट्ठो, तिअि विकप्पा मुण्येयव्व ॥ १ ॥

जीवदयट्ठे पहा, एसा कालो इमीह ता सओ ।

आवस्समापुअंते, दम्पहा उगए म्मे ॥ २ ॥ ”

क्षिणिकृत पुनराह-यथाऽऽवश्यकं कृते एकद्वित्रिकोक्तस्तु-तित्रयं गृहीतं एकादशभिः प्रतिलिखितैरादित्य उत्तिष्ठन्तं स प्रारम्भकालः प्रतिलिखनिकायाः । कर्तरे पुनरेकादश-“ एवं अह ओजना, तिअि विकप्पा, तेषिमे यओ उअिओ, दो सुत्तिया । संधारपट्ठो, उत्तरपट्ठो, देअओ एगारसमो ति । ” गते प्रतिलि-खनाकाल इति हारम् । अ० १ उ० ३ प्रक० । “अस भणंति-एकारसमो देअओ, सेमं वसहिमादि उदंते स्मिण पडिले-हंति । नमो सःआयं पट्ठेति । ” नि० चू० २ उ० ।

इमो भागपडिलहणकालो-

चतुभागवसेसाए, पदभाए पोरीसीए भागदुगं ॥
पडिलेहणधारुता, भणिता चरिमाए णिकववणे ॥३१॥
पदमपरमपोरीसीहं, पडिलेहणयाए कालेसो ॥

पदमपदरचउभावावसेसा य चरिम ति भरणति, तन्थ काले भागदुगं पडिलेहज्जति, सो भनद्धी. इतरो वा । जति भनद्धी नो अणिकिव्वन्ति चैव पढति सुणति वा । अहाऽभनद्धी नो णिकिव्वन्ति, एस भयणा, एस उदुवहे वामासु वा चिहो । अरणे भणति-वाससु दो वि णिकिव्वन्ति. चरिमपोरिमीए पुण उग्गहो, तीए चैव पडिलेहिउं णिकिव्वन्ति, ततो तेसोचकरणे, ततो सउभायं पटुवन्ति । पदमगाहा-एस चरमपोरीसीसु कालो । काले सि दारं गनं । नि० चू० २ उ० ।

आह-वेलायां न्यूनाधिकार्यां प्रत्युपेक्षणां क्रियमाणायां दोष उक्तः, कस्यां पुनः वेलायां प्रत्युपेक्षणा कर्तव्या ? तत्र केचन आह-

अरुणाऽऽवस्सगपुव्वं, परोपरं पाणिपडिलेहा ॥४३२॥

[अरुणावस्सगपुव्वं] अरुणाऽऽवाचप्रथकं पूर्वमेव कृत्वा ततः अरुणोद्गमसमये प्रभास्फुटनवेलायां प्रत्युपेक्षणा क्रियते । अपरं त्वाहुः-अरुणे उद्गते सति प्रभायां स्फुटितायां सत्याम्, द्वावश्यकं प्रथमं पुंवे कृत्वा ततः प्रत्युपेक्षणा क्रियते । अन्यं त्वाहुः- [परोपरं ति] परस्परं यदा मुस्मानि विभाव्यन्ते, तदा प्रत्युपेक्षणा क्रियते । अन्यं त्वाहुः "पाणिपडिलेहा " यस्यां वेलायां पाणिगत्याः दृश्यन्ते, तस्यां वेलायां प्रत्युपेक्षणा क्रियते ॥४३२॥ [४३२ आध०] । वेलायां च न्यूनायामधिकार्यां वा प्रत्युपेक्षणा न कार्यति भावः । काले त्वहीकृत्य-" कुकुडअरुणपगामं । " इत्यादिना गाथार्थमाह । अत्र वृद्धसंप्रदायः-" कालेण उणो जे पडिलहणाकालो, ततो उणे पडिलेहइ, तन्थ भणइ-को पडिलेहणाकालो । तहि एगो भणइ-जाह कुकुडो वानइ पडिकमिना तहि पडिलेहावउ. तो पटुवन्ता पडिलेहउ । अणो भणइ-अरुणे सरीरं भवइ । अणो-जाह पगामेत्तो पहाकुडणवेला । अरो भणइ-परोपरं अणोणो सुहाणि दीसेति । अणो भणइ-जय इत्थंहाओ दीसेति ति । एतेषां निश्चये तिस्रिमाह- " देवनिआ पडिलेहा, जे चरिमाए ति विधमो एवो । कुकुडाऽऽदेविसमा, तहिचयारं ति तो सेमा ॥ १६ ॥ " देवनि की प्रत्युपेक्षणा वञ्चाऽऽदेविसमाचरमायां, तदनु एव स्वाध्याय इति एषा आतिनः । कस्य ? कुकुडाऽऽशिनओद-कस्य, तत्राज्यकारमिति कृत्वा । ततः शेषा अनादेशाः । ध० ३ अधि० ।

एह उ अणाएमा, ओरो उग्गए वि हु ण दीमे ।

मुह रय णिसिज चोले, कप्पतिअ दुपट्ठ थुइ सरो ॥४३३॥

एते सर्वे एवमनादेशा अमपेक्षन्तः, यतः [ओंधार उग्गते वि हु ण दीमे] अन्धकारं उद्गतेऽपि मृषे एव वा न दृश्यते, तस्मात्सत्यज्ञोऽयं, शेषं पक्षवयं साम्प्रकारिवाद् दुश्चिन्तयेत् प्रष्टव्यम् । तत्कस्यां पुनर्वेलायां प्रत्युपेक्षणा कर्तव्या इति ? अत्र आह- [" मुहरयणिसिजचोले कप्पतिअ दुपट्ठथुइसरो] ।

[मुह इति] मुखवल्बिका [रय इति] रजोहरणम्, " शिसे-ज्जा " रजोहरणस्य उपरितनपट्टः [चोले ति] चोलेपट्ट-कः । [कप्पतिअ ति] एक आणिकः, दो स्त्रिकाः [दुपट्ठ ति] संस्कारकपट्टः, उत्तरपट्टकश्च [थुति ति] प्रतिफ-मणसमार्थो ज्ञानदर्शनचारित्रार्थं स्तुतिवये दत्तं सति एतेषां मुखवल्बिकाऽदीनां प्रत्युपेक्षणासामान्यन्तरं यथा सूर्य उद्गच्छेत्तु यैव प्रत्युपेक्षणा काल इति । ओं ध० । " एवं आयरिआ भणति सव्वे वि अणादिता सच्छंदा ओंथयारं पडिस्सए इत्थंहाओ उग्गए वि सूरं य दीमेति, इमो पडिलेहणाकालो आवस्सए कए तिहि थुइहि दिविआहि तहा पडिलेहणाकालो जहा एहि दसहि पडिलेहिपहि [जहा] सरो उट्ठे, " मुहपेत्तीरयहरणं [१] " इत्यादि काऽनुपदगता गाथा ।

तस्याः फलितमाह-

" जीवद्वयद्वा पेहा, एसा कालो इमीह तो श्रेओ ।

आवस्सगाह ओंते, दसपेहा उट्ठे सूरं ॥ ३६ ॥ "

सुगमा । ध० ३ अधि० ।

गाथा-

तत्तिवरीओ उ पुणो, शो होज्जा होति तु अकाले ॥३२॥

तत्तिवरीते अकालो-पडिलेहणाए-जति पुण अद्वानं वा अणुण वा वाया य कारेण पदमारुण पडिलेहियं ताह अकाले वि पडिलेहेति जाव चउत्थं ण उग्गाहति ताव पडिलेहियं । जति वा पडिलेहियमेतं चैव चउत्थं उग्गाहति तह वि पडिलेहियव्वं । अकाले ति दारं गनं । नि० चू० २ उ० ।

अय प्रत्युपेक्षणादोषद्वारं चित्रांति-

लहुगा लहुगो पणमं, उक्काऽदुवहि अपडिलेहाए ।

दोमहि उ पेहेते, लहुओ भिओ य पणमं च ॥२४॥

उक्काऽऽऽपधीनामप्रत्युपेक्षणं प्रायश्चित्तं लघुकाः लघुक-पञ्चकं चेति । उक्कप्रमुपधि न प्रत्युपेक्षत चत्वारो लघुकाः, मध्यमे न प्रत्युपेक्षते मासलु जवयं न प्रत्युपेक्षते पञ्चकम् ।

अय पदम् कार्यत्वेति पदं व्याचष्टे-

काएम् अणणा वा उवही च पशुओऽप्य चउमंगो ।

मीमसचित्तअणंतर-परोपरपडाइए चैव ॥ ८२५ ॥

प्रत्युपेक्षणा. पदम् कार्यतु आसता प्रतिष्ठित उपधिचो नेतु प्रातिष्ठित इत्यर्थः, चतुर्वेदोः । तद्यथा-स्वयं कार्यतु प्रातिष्ठिता नोतिवः, उपायः प्रातिष्ठिता न स्वयम्, स्वयमपि प्रातिष्ठित उपधिचरि प्रातिष्ठितः । स्वयमप्यप्रातिष्ठित उपधिचर्यप्रातिष्ठित इति । एते च पद ताया मिआ वा भवेतुः सविज्ञा वा, एतेतु साधुलगाधिवो अनन्तरं वा पम्परं वा प्रातिष्ठितो भवे-न । अत्र च प्रायश्चित्तं " छद्वायवउतु लहुगा । " इत्यादिमा-याऽनुवर्णणावगमन्यम् । यस्तु छद्वायामप्यप्रातिष्ठितः स शुद्ध इति ।

अय दौघद्वारस्य वक्रव्यताशेः, प्रतिप्रहन्तिज्ञेयत्वं च

व्याख्यानयति-

आयरि ए पणिआ, गिलाख मरिसवमए य चतुगुणा ।

उतु वैवे मासलुओओ, वंथणउरणे य वासामु ॥८२६॥

[आयरि य ति] पधीनमप्योरार्थं प्रत्येदेदावार्थस्य

[परिश्रंति] मन्वर्ष्यप्रत्ययलोपात् परिश्रंता तपः कृतमक्रप्र-
प्रत्याख्यानस्य [गिलाखसरिसखयति] ग्लानस्य ग्लान-
सदृशश्च यः क्षपको विरुद्रणस्वी, तस्य पतेनो चतुर्णामुपधि
यदि प्रत्युपेक्षते तदा चत्वारो गुरुः । चशब्दाप्रापूर्णाकस्थ-
विरशयाणामस्मान्नापमस्य च क्षपकस्यापधिमप्रत्युपेक्षमाण-
नां चतुर्लेखः [उरु इत्यादि पञ्चार्द्धम्] यदा सर्वाण्यपि
वक्ष्यामि प्रत्युपेक्षिते भवन्ति तदा यात्यनिरुक्तिनि भाज-
नानि तानि प्रत्युपेक्षन्ते, प्रतिग्रहमात्रकं च यदि तदानीमेव
प्रत्युपेक्षते तदा मासलबु, अनामाचारानिपुणमिति भावः ।
अतः सूत्रपौर्वा कृत्वा चतुर्भागवशेषायां पौरुषां प्रत्युपेक्ष्य
त्रे अश्वत्थवदे काले धारण्यायेन निक्षेप्य । अथ अश्वत्थ-
वदे प्रतिग्रहं मात्रकं वा न धारयति उपकरणं वा दवरकेन
न वध्नाति तदा मासलबु । अग्नि-स्तेन-द्विरक्ष-लोभा-
ऽऽद्यश्च ओषधिनृक्षिप्रतिपादिना दौपाः । बर्षासु पुन-
रुपि न वध्नाति प्रतिग्रहमात्रकं च प्रत्युपेक्ष्य लिखति, अथोपधि
वध्नाति भाजने वा धारयति तदा मासलबु ।
विशेषतश्चूर्णिकृता त्वस्या एकमाथायाः स्थाने माथाद्वयं
लिखितं यथा-

गुरु पचकत्वाया लहु, गिलाख सरिसखमय चउरुगा ।
पाहुणगा सह बाले, बुद्धे खमय चउलहुगा ॥८२७॥
चउभागवसेसाए, पडिमाहं पच्युपेक्षे न धरंइ ।
उडुवद्धे मासलहु, वासासु धरंति मासलहु ॥ ८२८ ॥
इदं च गाथाद्वयं भावितार्यमेव ।

अथ प्रतिलेखनिका समन्तिपेक्षेति पदं भावयति-

अमिषे ओमांयारिण, सागारमय य रायगेलेने ।
जो जम्मि जया जुज्जइ, पडिक्खेत्तं जहा जोए ॥८२९॥

प्रतिपक्षा नाम द्वितीयपदम्, अशिव अशिवशूहीतः सन्न श-
कनोति प्रत्युपेक्षितमवमोदयेत् तु प्रत्युप एव भिक्षां हिगिडुं
प्राप्यवन्तः, अतो नास्ति प्रत्युपेक्षणायाः कालः, सागारिको
वा प्रेक्षमाणो मा ते सागमुपधिमद्रालीदिनि कृत्वा, भयं
वा बोधिकस्तेनाऽऽदिसंबन्धिनि सागेपकरणहरणयाश्च
प्रत्युपेक्षन्ते, राजा वा प्रत्युपेक्षस्तदाहनिशमध्वनि वहन्तो
न प्रत्युपेक्षेरन् ग्लानत्ये वा वर्तमान एकाको नित्यश्च प्रत्युपे-
क्षन् । पतेः कारणेन वा प्रत्युपेक्षेत्, अनामान्ऽतीत वा काले
प्रत्युपेक्षन्, त्वरमाणेषां आगमजाऽऽदिभिर्वा दौर्बर्ह्यां प्रत्यु-
पेक्षणां न कुर्वन्, अन्तर्यामि वा सुवर्दीनामभ्युपधि न प्रत्यु-
पेक्षन्, पते यो यश्च शिवाऽऽदी यदा यस्मिन्नवसरे प्रतिपक्षे
प्रत्युपेक्षणाकाले प्रत्युपेक्षणाऽऽदिको बुध्यते तं तथा तत्र
योजयेदिति ।

अथ पदसु कायेषु प्रत्युपेक्षमाणस्य प्रायश्चित्तं भवतीत्यर्थः,
तत्र प्रत्युपेक्षणा न कर्तव्येति यदुक्तं, तदेव द्रष्टव्यम्-

तसरीयरक्खण्णा, काएगु वि होज्ज कारणे पेहा ।
नदिहरख-पुल्लनायं, तण्ण य थूरे य पुत्तम्मि ॥ ८३० ॥

ब्रह्माक्ष द्वीन्द्रियाऽऽद्यः, बीजानि च शल्याऽऽदीनि, नेपा-
मिष्यसंहननात् रक्षांश्च कायेष्वपि पृथङ्गपिदु इदम-
हननेऽु कारणतः प्रत्युपेक्षणा भवति । न च प्रायश्चित्तम् ।

आह-तेषु निष्ठतः प्रत्युपेक्षणां कुर्वन् संघटनाऽऽविधानान्त
कथं न दौषभाण भवतीति ? उच्यते-नदीद्वाराण्यलक्षितं पुत्र-
हानमत्र भवति । कथमिष्याह- (तण्ण य थूरे य पुत्तम्मि ति)
यथा कस्यचित्पुरुषस्य द्वौ पुत्रौ तयोरेकस्तनुकः कुशरीरः,
द्वितीयस्तु स्थूलोऽतीव पीरवगात्रः स चान्यदा ताभ्यां स-
द्भितः कश्चित्प्राप्तं गच्छपान्नराले एकामपागम्यीरां नदी-
मघनीषावान् स च नदीं प्लवनतया सुखंनैव स्वयं तां तरीतुं
शक्तः, परं पुत्रावघापि तत्रलकलायामकोविदाधिति कृत्वा
तनुके स्थूलं च पुत्रे उभयेऽपि तारयितुं प्रसि सति स किं
करोतीत्याह-

जइ से हविज ताओ, तारिज्ज तओ दुवगे वि ।

शूरो पुण तणुअतरं, अवलंबतो वि बोल्ह ॥ ८३१ ॥

यदि (से) तस्य पितुः शक्तिः सामर्थ्यं भवेत् ततो (दुवगे
वि ति) देशावचनत्वान् द्वावपि पुत्रावुत्तारयेत्, नैकमभ्यु-
पेक्षेत् । अथ नास्ति तस्य तथाधिषे सामर्थ्यं, ततो यस्तयोः
कुशरीरस्ते तारयति, लघुभूतशरीरतया तस्य सुखेनैव
तारणीयत्वान् । यस्तु स्थूराशरीरो जडः स तनुकतरं स्तोक-
मात्रमप्यवलम्बमानो निजशरीरभारिकर्तव्येनाऽऽप्मानं ते न
तथां बालयति अतस्तमुपेक्षेत् । एष दृष्टान्तः । अयमर्थो-
पनयः-पितृस्थानीयः सातुः पुत्रद्वयस्थानीयाः स्थिरशरी-
रसंहननः पृथिवीकायाऽऽद्यः । ततः सातुना प्रथमतो
निर्विशेषं परकायाः स्थिरसंहननश्च रक्षणीयाः । अप्रा-
प्यन्तर्यामि विराधनामन्तर्याम्यगमनाऽऽदिषु प्रत्युपेक्षणा-
ऽदीनां प्रवृत्तिर्नैव न घटामश्नति, ततः स्थिरसंहननिनां
पृथिव्यादीनां विराधनामभ्युपेत्यास्थिरसंहननखलाऽऽद्यो
रक्षणीया इति ।

अस्यैवार्थस्य समर्थनाय द्वितीयं दृष्टान्तमाह-

अंगारखड्डपडियं, दड्डण सुयं सुयं विडयमन्नं ।

पवलिते नीणिंतो, किं पुने ण य कुणइ पाये ॥८३२॥

यथा नाम कश्चिपुरुषस्तस्य पुत्रद्वयम्, अन्यदा च राज्ञा तद-
गृहे प्रदीपनकं लग्नं, तद्भायदिकः पुत्रः पलायमानः सहसं-
वाङ्कारभुतायां गर्तायां निपतति, स च शृष्टपतिर्द्वितीयं
पुत्रमादाय शृष्टाभिर्गतां यावन्नश्यति पुनतः सुप्रभमङ्गार-
गतीयां पतितं पश्यति, तं सुते तथाभूतं दृष्ट्वा । द्वितीयम-
न्यं सुते (पवलिते नीणिंतो ति) पञ्चम्यर्थं सप्तमी प्रदीमा-
द् दृष्ट्वाभिष्कारायन निजपाणिनामिकमत्वा विचार्य परिक्रु-
दकुशलः सन् किमङ्गारगतीयां निपतितपूर्वं पुत्रं पादं न
करोति, अपि तु करोत्येव, कृत्वा च तदुपरि पादं सुखेनैव
तां लङ्घयतीति भावः ।

अथ तदुपरि पादं न दद्यात् स्थपुत्रं कथं पादेनाऽऽकामाभि-
निकृत्वा, ततः को दौष म्यादित्याह-

तं वा अण्णकंमता, चयइ सुये तं च अण्णं चेव ।

निष्ठिओ हुंतं पि हु, पुत्तं तारिज्ज जो पडितो ॥८३३॥

वाशब्दः पाननायां, सा च हनैव, ततो गर्तानिपतितं तं पुत्रं
पादेनानाक्रामन् स पिता त्यजति पुत्रं तं च, स्वहस्तशूहीत-
मात्मानं च, अथोरप्यङ्गारगतीयां पतितं विनाशयद्वावान् ।
अपि च स स्वयं निष्करोतिः सन् कदाचित्सर्मापुत्रं तारयि-
तः पूर्वं गर्तायां पतित इति । एष द्वितीयो दृष्टान्तः ।

उपनययोजना तु प्रागुक्तापनययोजनानुसारेण कर्तव्येति ।
गतं प्रत्युपेक्षणाद्व्याप्तम् ॥ ४०१३० ॥

इदानीं प्रत्युपेक्षणीयमुच्यते, तत्प्रतिपादनायाऽऽह-

ठाणो उवगरणो वा, धेडिले' अवयंथ भग-पडिलेहा ।

किं आदी पडिलेहा, पुव्वरहे चेव अवररहे ॥ ४१२ ॥

स्थानं कायात्मन्नाऽऽदि त्रिविधं वर्णयति । तथा-उपकरणं पात्रकाऽऽदि, स्थगिल्लं यत्र कायिकयादि क्रियते, अवयम्भ-अवयम्भेन, तत्प्रत्युपेक्षणा, भागं, वर्गं, यदन्तर्यकमुपपत्त्यस्तं, एतद्विषया प्रत्युपेक्षणा भवति । किं आदी पडिलेहा पुव्वरहे) किमादिका प्रत्युपेक्षणा पूर्वाङ्गं मुखवस्त्रिकाऽऽदिकेति, अ-परङ्गं किमादिका, तत्रापि मुखवस्त्रिकाऽऽदिकेति द्वार-गाथेयम् ।

इदानीं भाष्यकारः प्रतिपदं व्याख्यानयति । तत्र सामान्येन सर्वोणि च द्वाराणि व्याख्यानयन्नाह-

ठाणसितीयतुयइण-उवगरणाइण गहगानिस्सवे ।

पुविं पडिलेहे च-क्खुणा उ पच्छा पमज्जेजा ॥४१४॥

स्थानं कायात्मन्नाः, तं कुर्वन् चक्षुषा प्रथमं प्रत्युपेक्षते, पश्चात् प्रमाजयति तथा-निर्वादनमुपविशते, त्यज्यतेनं व्य-पन्नम्, तथा-उपकरणऽऽदीनां ग्रहणनिक्षेपं च । आदिग्रह-णान् स्थगिल्लमवयम्भश्च गृह्णाते । एतानि सर्वाण्येव पूर्वं चक्षुषा प्रत्युपेक्ष्य, पश्चाद् द्विजहारणेन प्रमुञ्च्यते । अथैव । (स्थानाहम् 'काउस्सन्ग' शब्दे तृतीयभागे ४१५ पृष्ठे विद्युतम्)

इदानीमुपकरणप्राप्तप्रतिपादनायाऽऽह-

उवगरणादीयाणं, गट्ठो निरिक्खवणं य संक्रमणे ।

ठाण निरिक्ख पमज्जेण, काउं पडिलेहण उवाँ ॥४२०॥

उपकरणाऽऽदीनां ग्रहणे आदानं यत् स्थानं तद् निरीक्ष्य निरूप्य प्रमुञ्च्य च, उपधिः प्रत्युपेक्षणीय इत्यत्र संवन्धः । तथा-उपकरणऽऽदीनां निक्षेपणं च यत् स्थानं तद् निरीक्ष्य प्रमुञ्च्य च उपधिः प्रत्युपेक्षणीयः । तथा उपकरणऽऽदीनामेव यत् संक्रमणं स्थानान्तरसंक्रमणं तस्मिन् यत् स्थानान्तरं निरीक्ष्य प्रमाजने कृत्वा उपधिः, प्रत्युपेक्षते योऽयमादिशब्दः एत उपधिप्रकारप्रतिपादकः, उपकरणऽऽदेः गृहणनिक्षेप-संक्रमणेषु यत् स्थानं तत्स्थाननिरीक्षणं प्रमाजनेमुक्तम् ।

इदानीमुपकरणप्रत्युपेक्षणाप्रतिपादनायाऽऽह-

उवगरणं वत्थ पायं, वत्थं पडिलेहणं तु वोच्छाडिम् ।

पुव्वरहे अवररहे, मुहणंलगमाडिडिलेहा ॥ ४२१ ॥

उपकरणप्रत्युपेक्षणा द्विविधा- (वत्थं पाणंति) वस्त्रविषया, पात्रविषया च प्रत्युपेक्षणा उच्यते, यतः प्रवर्जितस्य प्रथमं वस्त्रोपकरणमेव दीयते, न पात्रोपकरणम्, सा च वस्त्रप्रत्युपेक्षणा । सा च कस्मिन्काले भवतीत्यत्र आह- (पुव्वरहे अवररहे) पूर्वाङ्गं वस्त्रप्रत्युपेक्षणा भवत्यपरङ्गं च । किमादिका पुनः प्रत्युपेक्षणा भवतीत्यत्र आह- मुहणंलगमाडिडिलेहा ति । मुखवस्त्रिका आदी यस्याः प्रत्युपेक्षणायाः सा मुखवस्त्रिकाऽऽदिकानां प्रत्युपेक्षणा, कदा पूर्वाङ्गं, अपरङ्गं चेति ।

तत्र मुखवस्त्रिकाऽऽदिकवस्त्रप्रत्युपेक्षणायां विधिः-

उड्डं थिरं अतुरियं, सव्वं वा वत्थ पुव्व पडिलेहे ।

तो वितियं पफोडे, तइयं च पुणो पमज्जेजा ॥४२२॥

तत्र वस्त्राङ्गं कायाङ्गं च आचार्यनेन भाष्ययति, चोदकमन्तत्र च वक्ष्यमाणम्, तत्र वस्त्राङ्गं कायाङ्गं च यद्वा भवेति तथा प्रत्युपेक्षते [थिरं ति] स्थिरं सुगृहीतं कृत्वा प्रत्युपेक्षते । [अतुरियं ति] अचरितं स्निमितं प्रत्युपेक्षते निरीक्षते [सव्वं ति] सर्वं ऊर्ध्वं वस्त्रं तावत् पूर्व प्रथमं प्रत्युपेक्षते चक्षुषा निरीक्षते, एवं तावद्वर्गभागः परभागाऽपि परावृत्त्य एवमेव चक्षुषा निरीक्षते [तो वितियं पफोडि ति] ततः द्वितीयायां वागयां प्रस्फोटयत् वस्त्रं, प्रस्फोटिमा कर्तव्या इत्यर्थः [तइयं च पुणो पमज्जेजा ति] तृतीयायां वागयां हस्तगतान् प्राणान् प्रमाजयदिति ।

इदानीमनामेव गाथां भाष्यकारो व्याख्यानयन्नाह-

वत्थे काए तम्मि य, परवयणं ठिओ गहाय दमियंते ।

तं न भवइ उकुटुओ, नितियं पेहे जह विलिते ॥ ४२३ ॥

तत्रोच्चं द्विविधा वस्त्रार्थं कायाार्थं, चेत्येते, तस्मिन्नुदः [परवयणं ति] परशोदकस्तस्य वचनम् । किं तदिच्छाह- [ठिओ गहाय दमियंते ति] निधनस्य ऊर्ध्वस्य गृहीत्वा दशान्तं वस्त्रं प्रस्फोटयति वस्त्राङ्गं कायाङ्गं चेति भवति । एवमुक्तं सति आचार्य आह-[तं ण भवति ति] तदेतन्न भवति यच्चोदकनाभिर्हतम् । कुतः ? यस्मान् । उकुटुओ नितियं पेहे) उकुटुकः स्थितः नित्येक प्रमाजं यस्मै प्रत्युपेक्षते, एतदेव वचनं वस्त्राङ्गं कायाङ्गं वा नाभ्यन् । यथा चक्षुषाऽऽदिता धितिमार्गः परस्परमह्वानि न लभ्यते, एवं साऽपि प्रत्युपेक्षते ततश्चैवम् उकुटुकस्य कायाङ्गं भवतीति, नित्येकप्रमाजितस्म वस्त्रस्य वस्त्राङ्गं भवतीति "उड्डं ति" (४२२) अभिगुतम् ।

इदानीं स्थिराऽऽदीनि एदानीं भाष्यकार

एव व्याख्यानयन्नाह-

येनुं थिरं अतुरियं, तिभागवुड्डियं वक्खमुणा पेहे ।

तो वितियं पफोडे, तइयं च पुणो पमज्जेजा ॥४२४॥

गृहीत्वा च स्थिरं निरीक्षेद एहं वस्त्रं ततः प्रत्युपेक्षते अ-न्त्यानं स्निमितम् उड्डं वस्त्रं ततः प्रत्युपेक्षते इति भावः । (तिभागवुड्डियं ति) भागवत्पुड्डेयर्थं चक्षुषा प्रत्युपेक्षते, ततः द्वितीयवागयां प्रस्फोटयत्, तृतीयवागयां प्रमाजयत् पूर्ववत् ।

इदानीं प्रत्युपेक्षणां कुर्वता इदं कर्तव्यम्-

अणवाविथं अचलियं, अणायुवंधिं अमोमलिं चेव ।

छप्पुरिमा एव खोडा, पाणी पाणं पमज्जगया ॥४२५॥

तत्र प्रत्युपेक्षणां कुर्वता वस्त्रमात्रा या न नर्तयितव्य, तथाऽचलितं वस्त्रं शरीरं च कर्तव्यम् । (अणायुवंधिं ति) अनु-वन्धः, साऽस्मिन्नस्तस्मिन् अनुवन्धितं अनुवन्धिं अनुवन्धिं, तत्प्रत्युपेक्षणा न अनवरतं प्रस्फोटनाऽऽदि कर्तव्यं, किं नहि सामान्यं सविच्छेद इत्यर्थः । (अमोमलिं ति) न मोशलं, क्रिया यस्मिन् प्रत्युपेक्षणे तदमोशलं प्रत्युपेक्षणे, यथा मुशलं कुट्टितं ऊर्ध्वं लगति, अधस्तिर्यक्, एवं न प्रत्युपेक्षणा कर्तव्या । किन्तु यथा प्रत्युपेक्षणास्य ऊर्ध्वं पीठिपु न

लगतः, न च तिर्यक्, न भ्रुमी, तथा कर्तव्यम् (कृत्पुर्णिमा) तत्र वक्ष्यस्य चक्षुषा निरूप्यार्थकभागां त्रयः पुरिसाः कर्तव्याः, तथा परावर्ष्य अप्रभ्रमां निरूप्य पुनरपि त्रयः पुरिसाः कर्तव्याः । एवमेतेषु पुरिसाः पदवाराः, प्रस्फोटनार्थित्यर्थः, तत्र च खोडकाः कर्तव्याः पाण्यम्परि (पाणी पाण्ये पमज्जणयत्ति) प्राणिनां कुम्भ्यादीनां पाणी हस्ते प्रमाजने नैवेद्य वाराः कर्तव्याः इयं द्वागमाया ।

इदानीं भाष्यकारः पूर्वार्द्धं व्याख्यानयन्नाह—

वत्थे अप्पाणम्मि य, चउह अण्ण्चाविंयं अचलियं च ।

अणुपेक्षं निरंतरया, तिरि उड्डह पट्टणा मुसलि ॥४२६॥

वत्थे आर्यानि इत्यनेन पदद्वयेन भङ्गचतुष्टयं सूचितं भवति । तत्रभ्रान्तेन प्रकरणे अनर्तावितं चतुर्द्धा भवति । कथम्?— वत्थं अण्ण्चाविंयं अप्पा च अण्ण्चाविंयं पयो भंगो । तथा वत्थं अण्ण्चाविंयं, अप्पाणं अण्ण्चाविंयं । तथा यत्थं अण्ण्चाविंयं अप्पाणं अण्ण्चाविंयं । तथा वत्थं पि नचवाविंयं अप्पाणं वि अण्ण्चाविंयं । एस चउथो । एत्थ पदमा भंगो सुद्धं ।। एवम्—(अचलितं ति अचलितेऽपि चउगं भङ्गा यथा—वत्थं अचलितं अप्पाणं अचलियं । तथा—वत्थं अलियं अप्पाणं अचलियं । तथा—वत्थं अचलियं अप्पाणं अचलियं । तथा यत्थं पि चलियं अप्पाणं पि चलियं । एत्थ पदमा भंगो सुद्धं । (अणुपेक्षानिरन्तरं ति) अणुपेक्षानिरन्तरता उच्यते, ततश्च न अणुपेक्षेन निरन्तरं प्रत्युपेक्षणा कर्तव्या । इदानीम् “ अमोसलि ति ” व्याख्यानयन्नाह—[तिरि उड्डह पट्टणा मुसलि ति] विविधा मुशली तिर्यक्पट्टना, ऊर्द्धं पट्टना, अग्रोपट्टना चेति । तत्र प्रत्युपेक्षणां कुर्वन् वत्थेण तिर्यक् कुम्भादि पट्टनि स्पर्शति, ऊर्द्धं कुट्टिकाऽऽदिपट्टलानि पट्टयति, अग्रोभुजं घट्टयति । एवं मुशली, किं तु अमुशली न किञ्चित् प्रत्युपेक्षणां कुर्वन् वत्थेण पट्टयति ।

इदं तावत् पूर्वोक्तमनर्तनाऽऽदि कर्तव्यम्, इदं तु व्यवहारं न कर्तव्यं, किं तदित्याह—

आग्भडा सम्पदा, वडेयवदा य मोसली तइया ।

पफोडणा चउत्थी, विविखता वेइय छ दोसा ॥४२७॥

(आग्भड ति) आग्भटा प्रत्युपेक्षणा न कर्तव्या, (सम्पदा ति) समदो, चउत्थीया च मौशली दुतीया, प्रस्फोटना च चतुर्थी, विविखता पञ्चमी, वेदिका षष्ठी इति द्वागमाथेयम् । इदानीं भाष्यकारः प्रतिपदं व्याख्यानयति । तत्राऽऽधायवन् व्याख्यानयन्नाह—

वितहकरणे वतुरियं, अयं अयं च गेरहणाऽऽग्भडा ।

अतो व होज कोणा, शिसियण तथेव समदा ॥४२८॥

वितथं विपरीतं यत्करणं तदाग्भटाशब्देनोच्यते । सा चाऽऽग्भटा प्रत्युपेक्षणा न कर्तव्या इत्यर्थः, या विकहरे, इयं चाऽऽग्भटाऽऽद्यते, यदुत् त्वरितमाकुलं यदन्त्याप्यवभ्रमणं तदाग्भटाशब्देनोच्यते सा च प्रत्युपेक्षणा न कर्तव्या । त्वरितमन्त्याप्यवभ्रमणं न कर्तव्यमित्यर्थः । आग्भटेति श्रुतिम् । इदानीं समदो व्याख्यायते । तत्राऽऽह—(अतो व होज कोणा, निसियण तथेव समदा) अन्तर्धर्म्यदेशे वक्ष्य संवलिताः कोणा यत्र भवन्ति सा समदोऽच्यते, सा प्रत्युपेक्षणा, ता-

दशी क्रिया न कर्तव्या । (शिसियणं तथेव ति) तथैव अवधिकार्यामुपविश्य प्रत्युपेक्षं करोति, सा वा समदोऽच्यते, सा च न कर्तव्या इति ।। “संवहति भणिते ।।”

इदानीं मौशलीवर्जनप्रतिपादनायाऽऽह—

मोसलि पुव्वुडिद्धा, पफोडण रेणुगुडिण चेव ।

विकखेवं तु विखेवे, वेइय पणं च छदोसा ॥ ४२९ ॥

मौशली पूर्वमेवोद्दिष्टा, पूर्वमेव भणिता इत्यर्थः । “ मोसलि ति ” गता । इदानीं “ पफोड ति ” व्याख्यायते—तत्राऽऽह—(पफोडण रेणुगुडिण चेव) प्रकरणे धूनेन प्रस्फोटनं, तत्रेणुगुडिण इत्येव वत्स्य कर्ताति, यथाऽऽह्यः कश्चित् सुदृष्ट्या रेणुना गुडिणं सत् वत्सं प्रस्फोटयति, एवमसावपि, इयं च न कर्तव्या । “ पफोडण ति ” गतम् । इदानीं “ विक्खल ति ” भण्यते । तत्राऽऽह—(विकखेवं तु विखेवे) विक्षेपं तु नं विद्धि यत्र वत्समन्त्यत्र क्षेपणम् । एतदुक्तं भवति—प्रतिखलित्वा वत्समन्त्यत्र जवनिकाऽऽदी क्षिपति । अथवा—विक्षेपः वत्साञ्जलानामुद्धं यत् क्षेपं स उच्यते । स च प्रत्युपेक्षणायां न कर्तव्यः । “ विक्खल ति ” गतम् । इदानीं “ वेइय ति ” व्याख्यायते—तत्राऽऽह—(वेइयपणं च ति) वेदिका पञ्चप्रकारा । “ नं जहा—उद्धं वेइया, अथो वेइया, तिरियं वेइया, दुहता वेइया, एगञ्चो वेइया । तथ उद्धं वेइया—उर्वरि जाणुमाणं हन्थं काऊण पडिलंहति । अथो वेइया—अग्रो जाणुमाणं हन्थं काऊण पडिलंहति । तिरियं वेइया—मंडमगाणं मणं मण्णं हन्थेणेतत् पडिलंहति, दुहञ्चो वेइया—बाहूणं अन्तरं दो वि जाणुणा काऊण पडिलंहति, एगञ्चो वेइया जाणुणं बाहूणं अन्तरं काऊण पडिलंहति ।। इदं वेदिकापञ्चकं प्रत्युपेक्षणां कुर्वता न कर्तव्यम् । (छदोसा ति) एते आग्भटाऽऽदयः प्रत्युपेक्षणां कुर्वता न कर्तव्या इति । तथा एते च दोषाः प्रत्युपेक्षणायां न कर्तव्याः ।

पसिदिल पलंवलोला, एगा मोसा अगेगरुव धुणे ।

कुण्ड पमाणे पमायं, सिकेहि गणशोवणं कुजा ॥४३०॥

(पसिदिल) दहनं न श्रुतीम् । [पलं ति] प्रलम्बमानाञ्जलं एकांते श्रुतीं, ततश्च प्रलम्बतः । [लोला इति] भ्रुमां लोलते हस्ते वा पुनर्लोलयति प्रत्युपेक्षयति ।। “ लोल ति गये ।। ” [एगा मोस ति] मत्सरं गहकण हन्थेहि वत्थं घसेतो तिसा गाभनेसं जाव रेणुति, हेहि वि पासेहि जाव गिरहण इत्यर्थः । अथवा—तिहि अंगुलीहि वत्थयेतो एकाण चेव गहह । अथवा—रेणा मोसा ” इति केचित्पठन्ति । तत्र न एकं आमार्थं अनेके स्पर्शा इत्यर्थः । [अगेगरुव धुणे ति] “ अगेगपणार् कपेति । अथवा—अगेगणं एगञ्चो काऊण धुणुहि ।। ” तथा—[कुण्ड पमाणे पमायं ति] पुरिमेणु खोटकेषु यन्मगणधुहं भवति तान् पुरिमादीनां न्यूनानभिधानं वा करोति । (सिकेहि गणशोवणं कुजा ति) शोक्ता चाऽतो गणना च शङ्कितगणना तामुपगच्छति या प्रत्युपेक्षणा सा शङ्कितगणनापगता ताम् एवं शुण्विशिष्टां न शुण्वति । एतदुक्तं भवति—पुरिमाऽऽद्यः शङ्कितान् जानाति कियन्तो गता इति ततो गणनां करोति । तथा अनामोगाच्छङ्कितं सति गणशोवणां गणनामुपगच्छतीति गणशोपगता गणशोवणां गणनामुक्तप्रत्युपेक्षणां करोति, पुरिमाऽऽदीन् गणयन्नित्यर्थः । दासाण्येयम् ।

इदानीं भाष्यकारः प्रतिपदं व्याख्यानयन्नाह-

पमिहिलमवगममिगमं, विपमगदहं च कोणं च ।

भुमीकर-लोलणया, कतगगदहण आमोमा ॥४३१॥

(पमिहिलति) प्रतिपिचमयनमदहं गुहाति । अनिशयं वा, अगुहिनं वा प्रमिथिलमुच्यते । "पमिहिलति" गतम् । [पलं व नि] भगवते । विपमग्रहणे सति लम्बकोणं भवति चक्षम् । [पलं व ति] गतम् । [लोलं भगवते अत्राऽहं] भुमीकगलेलणया भूमौ लोलयति । कं हस्ते वा लालयति प्रत्युपेत्यम् । [लोलं गतम्] । [एगमोमं व ति] भगवते तत्राऽहं- [कतगगदहण-गआमोमा] मध्ये च वक्ष्ये गृहीत्या तावदाकर्तव्यं करोति यावत् विभागाशेषग्रहणं जातम् । इयमेका मोमा एकं वर्षणमित्यर्थः । अथवा-आकरणग्रहणे च अनेक आमोमा अनेकानि स्पर्शानि तद्व्यसनेनैकधा स्पृशति । " एका मोमा ति " गतम् ।

" अगगरुवपुण ति " [४३० गा०] भगवते-

पुण्णं निवह परेणं, वृहणं वा पेत्तु एकमो पुण्ण ।

स्वाडणमज्जणामु य, सौकरं गणणं कं पमादि च ॥४३२॥

धृतता कस्यता त्रयाणां " पुनिमाणा " पन्त उयोरुदायतनकराति । अत्र च त्रयाणां परत इति यदुहं तदं कवस्त्रावेल्या वृहति वा गृहीत्या वस्त्राणि एकैकस्य यौतपधेनापि प्रस्फोटयति " अगणपुणं ति " भगवते । " कुण्ड पमात्त पमादि ति " भगवते । त आह- [स्वाडणमज्जणामु य] स्वाटनंकुव नवमु, प्रमाजनामु च नवमु न प्रमादं कगानं । " कुण्ड पमात्त पमादि ति " गतम् । " सौकरं गणणं कं पमादि ति " भगवते । अगऽह- [सौकरं गणणं कं पमादि यं ति] शङ्कित सति सगतां करोति यः स्व प्रमादी भवति । एवंमिमास्यं गुता प्रत्युपेत्या न कर्तव्या इति स्थितम् । आह- । प्रमादप्रान्तं लयना " पमायपडिलेहा " शब्दे वचयते । (अप्रमादप्रान्तं लयना " अपमायपडिलेहा " शब्दे प्रथमभागे ४६६ पृष्ठ गता) अनतिरिक्ता कर्तव्या प्रत्युपेत्या । किंविशेषा पुनः कर्तव्येति ? आह-

अगुणजतिगितपडिलेहा, अविज्जासाड पडमओ सुदो ।

पडमं पयं पमथं, मेसाणि उअपमस्याणि ॥ ४३३ ॥

अन्यूना अनतिरिक्ता अविवर्चाना कर्तव्या । पमिः विभिः पयः अष्टौ । अष्टौ भूतः स्वितताः तेषां चरा म्यापनः पन्तयां प्रथमपदं प्रशस्तं शेषाणां तु अप्रशस्तानि अ-

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०

नदीयति ।

इदानीं भाष्यकारः शुद्धशुद्धप्रदर्शनायाऽह-

ण वि ऊणाण जतिगिता, अविज्जासा वि पडमओ सुदो ।

मेसा हुंति असुद्धा, उविरिज्जा मेति च भेगा ॥ ४३४ ॥

नतिप न्यूना, नात्यतिरिक्ता, विपर्यायन च, अत्र प्रथमो भङ्गः शुद्धः शेषं सुगमम् ।

इदानीं य अशुद्धाः स्वम भङ्गा दक्षितास्ते एवं भवन्ति-

स्वाडणमज्जणो-गुणं च ऊणाहिंया मुणेयववा ।

अरुणावस्सगपुब्बं, पगेप्परं पाणिपडिलेहा ॥ ४३५ ॥

सोढका यदि ऊना अधिका वा कियन्ते, ततः अशुद्धता भवति । प्रमाजना च तवसेत्वा यदि न्यूना अधिका वा कियन्ते ततोऽशुद्धता भवति । वेलायां च न्यूनायामधिकायां वा प्रत्युपेत्यायां कियमाणायामशुद्धा भङ्गा भवन्ति विज्ञेयाः । उत्तमार्थव्याख्या तु पूर्वं गता । आह- ।

उपाधि विपर्यायः । यदुक्तम्-

पुरिसुपाधिविचचारो, मागारिणं करुज्ज उवहिवचामं ।

आपुच्छित्ता च गुरुं, पडुच्चमाणेतेरं वितहं ॥ ४३७ ॥

नव विपर्यायो द्विविधः-पुरुषविपर्यायः, उपाधि विपर्यायः । तत्र उपाधि विपर्यायप्रतिपादनायाऽह- (मागारिणं करुज्ज उवहिवचामं ति) मागारिकं स्तेनाऽदिकं सत्यागते विपर्यायः कियते । प्रत्युपेत्यायां प्रथमं पात्रकाणि प्रत्युपेत्यन्ते, पश्चाद्वस्त्राणि । एवमयं प्रत्युपनि विपर्यायः प्रत्युपेत्यायाः । एवं विकालेऽपि मागारिकानामनुकान्ता आवा इदानीं पुरुषविपर्याय उच्यते । तत्राऽह- (आपुच्छित्ता च गुरुं पडुच्चमाणेति) आपुच्छित्य शुक्लासीमासुपाधि स्थानमकां वा प्रत्युपेत्यन्ते पुरुषविपर्याय उच्यते । कदा ? अत आह- पडुच्चमाणे । यदा आत्मप्रादिका उपाधिप्रत्युपेत्याः (पडुच्चं ति) पर्याप्यन्ते तदैव करोति । (इतरं वितहं ति । इतरं आत्मप्रादिका कदा न सन्ति तदा प्रथममात्मोपाधिरुपाधि प्रत्युपेत्यायाः विनयधर्मनाशो भवतीत्यर्थः । तत्र न कर्तव्यं प्रत्युपेत्यायाः उपाधि विपर्यायं कुर्वता विनयधर्माचारो भवति ।

एवं च वितथं भवति-

पडिलेहणं कुरेत्तो, मिहो कदं कुण्ड जगवयकदं वा ।

देव पचचक्षणां, वाण्डं सयं पडिलेहड वा ॥ ४३८ ॥

प्रत्युपेत्यायां कुर्वेत् मिथः कथां मेधुननेवडां कथां करोति । जनपदकथां वा प्रत्याख्यातं वा आपका-देवद्वान् । वाचयति किं ज्ञेयानुं पाठयतीत्यर्थः । (सयं पडिलेहड वा) स्वयं प्रतीच्छति-आत्मना वा आलापकं दीप्यमानं प्रतीच्छति शुद्धानि । एतच्च वदपमाणं कुर्वन् पण्यमपि ज्ञायानकायानां विग्राहको भवतीत्यर्थः ।

इत्यन्त आह-

पुडुवाआउक्काण तेऊनाउवगम्भइतमाणं ।

पडिलेहणपमनो, छएहं तु विःहओ होइ ॥ ४३९ ॥

सुगमा ॥ ४३९ ॥

कथं पुनः पण्यमपि कायानां विग्राहकः ? अत आह-

घटगार पल्लुगणया, मट्टिय अगणी य कुंभुवीयाइ ।

उदगगया य तेगेतर, उम्भुकुसंघट्ठावणया ॥ ४४० ॥

स हि सायः कुम्भकायाऽऽदिवर्तनां प्रत्युपेत्यायां कुम्भनुपल्लुः तोययटा । दिपु प्रलेटयन् । स च तोयभूतो घटः सुनि-काऽऽसीजकुम्भवादीनां उपाधिं प्रलुठितः, तन्मर्थेनात व्यापादयन्, यत्रास्मिन्नत्र वायुगव्यवर्षेभवी । अथवा-अनया भङ्गा पक्षां कायानां व्यापादकाः । (उदगगया य तर्गतं ति) य प्रमा उदकघटे पूतरकाऽद्यः । (इतरं ति) वनस्पतिकार्याश्च । तथा वस्त्रान्ते नव उल्लुक् संघट्टयन् चालयन्, त-

तश्च-[भाषणं च] तेनोत्तुकेन चालितेन सता प्रदीपनकं
संज्ञानं, ततश्च संयमाऽऽत्मविगमना जातंति । अधोपयुक्तः
प्रयुपेक्षणां करति, तत एतेषामेव पण्णां जीवविकाया-
नामाराधका भवति ।

एतदेवाऽऽह-

पुदवीआउकाए-तेउवाउवगम्मत्तमाणं ।

पडिलेहणमावन्नो, छुहं आराहओ होइ ॥ ४४१ ॥

सुगमा, गवर्ग आराधकोऽविगमको भवति, न केवलं
प्रत्युपेक्षणा, अन्योऽपि यः काश्चायापारां भगवन्मते सम्यक्
युज्यते, स एव दुःखत्याग्य भवति ।

तदेवाऽऽह-

जोगं जोगं जिगसा सणम्मि दुक्खखयाएँ पउज्जेते ।

अन्नोन्नमवाहाए, अमवतो होइ कायवो ॥ ४४२ ॥

योगं योगं इति वीक्षता, ततश्च व्यापारः जिनशान्तं दुःख-
क्षयाय प्रयुज्यमानः । कथं?, अन्येभ्योवाधया परस्परमपी-
डया । एतदुक्तं भवति-यथा क्रिया क्रियमाणा अन्येन क्रि-
यान्तरं न वाध्यते एवमन्येभ्योवाधया प्रयुज्यमानः अलग-
न्तोऽविमर्द्धो भवति कर्तव्य इति ।

इदानीं फले प्रदर्शयन्नाह-

जोगं जों जिगसा-सणम्मि दुक्खखयाएँ पउज्जेते ।

एकंक्रमि अण्णता, वट्ठता केवली जाया ॥ ४४३ ॥

सुगमा । नवरम-एकंकास्मिन् योगं व्यापारं घनमाना अन-
न्ता केवलतां जाना इति ।

एवं पडिलेहता, अहंअकाले अण्णतगा सिद्धा ।

चोगवयणं सययं, पडिलेहामो जओ सिद्धा ॥ ४४४ ॥

एवं प्रत्युपेक्षणां कुर्वन्तः-अतीतकाले अनन्ताः सिद्धाः । ए-
वमानापरिणोक्तं सति (चोदगवयणं) अत्र चोदकवचनं चो-
दकपक्षः किं तदेत्याह-[सययं पडिलेहामो] यथेवं प्रयु-
पेक्षणाप्रमायादनन्ताः सिद्धाः, ततः सततमेव प्रत्युपेक्षणांमेव
कुर्मः, किमन्येन योगानाउत्तिष्ठेन, यतस्तत एव सिद्धिर्भवति ।

आचार्य आह-

सेमेसु अवट्ठतो, पडिलेहंतो वि देसमागहो ।

जइ पुण सव्वाराहणं भिच्छमि तणं निमागंहि ॥ ४४५ ॥

श्रेयं योऽपि अवर्तमानः सम्यक् शास्त्रोक्तं न्यायेन प्र-
त्युपेक्षणां कुर्वन्नापि देशत आराधक एवाऽस्ती, न तु सर्व-
माराधितं भवति । तेन यदि पुनः सर्वेषांऽऽराधनाभिच्छृत्वा
त्यादि सुगमम् । अत्रायं ।

गाथा-

पडिलेहणा तु तस्मा-ष्काले सद्दोसं गिहोसा ।

हीणउत्तिरिक्ता य तद्वा, उक्कमकमतो य शायव्वा ॥ ४४६ ॥

इदं हिणउत्तिरिक्तेति सति दारं पडिलेहणमाह । (पडिलेहण
पक्काङ्गण-पमज्जणा यत्ति) ततो अहीणउत्तिरिक्ता कायव्वा ।
हीणउत्तिरिक्ते दारं गते । उक्कमकमतो सति दारं-उचधिपरिमे-
तिमु । उचधिपरिमे पच्छुत्तं पुत्रं मुहपेसी, ततो रयहरणं ।
ततो निमज्जा, ततो धादिगणितेज्जा, चोलपटो, कण्ठं, उत्तर-
पटं, संघारं, पतं, दंडो य एसकमोः अण्णहा उक्कमो पुत्ति-

सेसु पुत्रं आरयिस्स पक्का पणियिणो गिलासुसहादि-
याण अण्णहा उक्कमो । उक्कमं पडिलेहणाए य पच्छुत्तं ।

इदं हिण पडिलेहणदारं गाथा-

पडिलेहण पक्काङ्गण, पमज्जणा चेव जा जहिं कमति ।

तिविहिम्मि वि उवहिम्मि, तमहं वोळ्ळं समासेण ॥ ४४७ ॥

चपक्खणा पडिलेहणा उक्काङ्गणपदायं । पक्काङ्गणा मुहपो-
त्तिवयहरणगोच्छुगं हि पमज्जणा । एताश्चो तिविहिोपकरणे
जहणमभिकमुक्कोजे जा जंथ संभवति तं समासतो भण्णाभि ।

गाथा-

पडिलेहणा य वन्थे, पाए य भवति दोसा तु ।

पडिलेहणा पमज्जण, पातादीयाण दोसया होति ॥ ४४८ ॥

वन्थं पडिलेहणपक्काङ्गणाश्चो दोसा भवति पाणिनि हन्थां,
तथ पडिलेहणपमज्जणाश्चो दोसा भवति अहं निपांडीति
सि पक्काङ्गणा, सा अविधि सि काऊण भवति । पाते दण्डगे,
आदिमहान्तो पीठकलगमंथागसंज्ञाए य पडिलेहणपम-
ज्जणा दोसा भवति ।

पायवन्थमु पक्काङ्गणप्रदर्शनार्थमाह-

रत्तिं पमज्जणं पुण, भण्णिता पडिलेहणा य शत्थि ति ।

पडिलेहणा केति आरयिष्या भण्ति-पडिलेहए पाते जमंयु-
त्तीहि आदिइति सा पक्काङ्गणा, पडलवन्थं नु । गोच्छुक्रपदेन
सरियाहिं णियमा पमज्जणा संभवति, न केपाश्चित्तमित्य-
र्थः । इदं हिण पडिलेहणपमज्जणपक्काङ्गणदिवसतो का कथं
संभवति सि भण्णति-(पडिलेहोमाहा) । पादादिप उचकरणे
जहा संभवति इवमतो तिण्ण वि संभवति । राशो य पपो-
ङ्गणपमज्जणा य दोसा भवति पडिलेहणाए संभवति अ-
चक्खुंविस्सायाओ । पडिलेह सि दारं गते । नि० चू० २ उ० ।

गाथा-

चाउम्मासुकोसे, मासिय मज्जे य पंच य जहमे ।

तिविहिम्मि वि उवहिम्मि, तिविधा अरोक्खणा भण्णिता ६३७

उक्कंति चाउम्मासो । मज्जिमे मासं, जहमे पणं । ति-
विधा जहणमभिकमुक्कोजा ।

गाथा-

इत्तिरिओ पुण उवपी, जहमओ मज्जिमो य खातवो ।

मुत्तणिवातो मज्जिमो, तमपडिलेहंति य आण्णदी ॥ ४४९ ॥

इत्तगण्णतो जहणमज्जिमं मुत्तणिवाओ, मज्जिमं तम-
पडिलेहंतस्स आण्णदीया दोसा इमे संजमदोसा ।

गाथा-

घणसंताणपणणे, घरकोहिलयादिपसवणं वा वि ।

हितणद्ध जाणणद्धा, विच्छयतहं सेट्ठकारी य ॥ ४५० ॥

घणसंताणमिति । अणोहए लूतापुडं संवज्जानं, पणगो उ-
ल्लो अणोदंति भवति । गिहकोहिला पसवति । हियणद्धं वा
संभारियं भवति, गिहं विच्छुगमप्यादिषा पविसेति । अप-
हिने नेहिं वि आणोवरहणा भवति । सेट्ठयारिया धणा-
रियारिहं करेज्जा । जम्हा एते दोसा तम्हा सव्वावदी दुसंके
पडिलेहियव्वो ।

• सारंदासा पुत्तं गालि ।

कारणे पुण अपेहंतो वि अदोसो । इमे य ते कारणा-
असिबे ओमोरपरि, गेलसंद्दाससभम भए वा ।
तेण्यपउरं सागार-संजमहेतु न वितियपए ॥६४०॥

असिबगहितो ए तर्नति, तत्पांडेयगमा वा वाउलनणओ, अ-
धमे य एषिय आगढा हिडिउं पडिलेहणए गणिय का-
सो, गिलासो ए तर्नति, एगानी अगानी सन्धवसो ए पेहे,
अगिणिएमदिसंभमा ए पेहे, मोहिनादिभए वा, ए पेहे तेण्य
पउरे सारोवही य मा पेहिसाहिनि ए पेहे, कसिणोवहि नि
सागारिए ए पेहेनि, पावबंजगण वा अगगतो ए पेहेनि, सं-
जमहेउं वा महियाभिरणसत्सवित्तएषु वितियपदेण अ-
पेहिंतो वि सुद्धो इति । नि० चू० २ उ० ।

धुवं च पडिलेहिजा, जोगे सापापकंबलं ।

मिज्जापुत्तारभूमिं च, संधारं अदुनाऽऽसखं ॥ १७ ॥

तथा-धवं च नित्यं च यो यस्य काल उक्ताऽनागते
परिभागे च तस्मिन् प्रत्युपपन्नं सिद्धान्तविधिना, योगे स्त-
ति सति सामर्थ्ये, अन्वृत्तातिरिक्तम् । किं नदित्याह-पात्रक-
भ्यन्त, पात्रप्रहणादलातुदात्मयाऽऽदिप्रग्रहः । कञ्चलप्रहणा-
दुण्यसूत्रस्यपरिग्रहः । तथा-शून्यां वसति द्विकालं त्रिका-
लं च उच्चारणं चानापातवददि धागुलं, तथा-संस्कार-
कं नृणामयाऽऽदिरूपम् । अथवा-असन्नमपचादगृहीते पीड-
काऽऽदि प्रत्युपपन्नं । इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥

उच्चारं पासवणं, खलं सिंघाए जड्विं ।

फासुवं पडिलेहिना, परिठाविज संजए ॥१८॥

उच्चारं, प्रस्रवणं, श्लेष्मस्त्रिफलाजलमिति प्रतीतानि ।
एतानि प्रासुक्तं प्रत्युपपन्नं, व्यगिडलमिति वाक्यशेषः । प-
रिठापयेत् व्युत्पन्ने संयत इति सूत्रार्थः । दश० = अ० ।
प्राप्तप्रत्युपपन्नार्थं कथं स चाऽऽगत्यको भवत्यत आह-
पंचिदिहं गुत्तो, मसमाहि विहकरणमाउत्तो ।
तवनियमसंयममि, गुत्तो आराहगो होइ । १४४६॥

पञ्चभिर्हन्त्रियंशुसः मानसाऽऽदिना त्रिविधेन कर्णैर्नाऽऽ-
युक्तः यत्नवान्, तपसा ह्यदृशविधेन युक्तः, नियम इन्द्रियनिय-
मो, नांद्रियनियमश्च, तेन युक्तः, संयमः समदृशप्रकाशः-“पुद-
विकाशश्च, आउकाशो, आउकाशो, वणस्सहकाशो, वेरं-
दिय-तेइदिय-च उरिदिय-अजीवकायसंगमो पंडेउ पेहा पम-
ऊणं परिठ्ठावणं वणस्सहकार ।” अत्र यः संयतः स मोक्षस्य
आराधको भवति, प्रप्रत्याया वा आगच्छकः । हाग्याथा इयम् ।
इदानीं भाष्यकार एतां गार्थां प्रतिपदं व्याख्यानयति-तत्र
“पंचिदिहं गुत्तो” इति प्रथमावयवं व्याख्यानयन्नाह-
इंद्रियविसयनिरोहो, पचेसु य रागदोशनिगदहं ।

अकुसलजोगनिरोहो, कुसलोदय एगभावो वा ॥४४७॥

इन्द्रस्याऽऽसुनि इन्द्रियाणि तेषां विषयाः शब्दाऽऽद्यः तेषां
यो निरोधः सः पञ्चन्द्रियगुप्तिरभिधीयते । अयमप्राप्तानां श-
ब्दाऽऽदिविषयाणां निरोधः । तथा-(पचेसु य रागदोशनिगद-
हं ति) तथा-त्रामे गोचरमागतेष्वपि शब्दाऽऽदिषु विषयेषु
रागद्वेषयोर्निग्रहणं मनसा पञ्चन्द्रियगुप्तम् । तत्र शब्दाऽऽदि-

विषयप्राप्तौ रागं न गच्छति, अतिरिष्टाऽऽदिविषयप्राप्तौ द्वेषं
न गच्छति । भणित्वा पञ्चन्द्रियगुप्तम् । इदानीं “मसमादिति-
विहकरणमाउत्ता भवति ।” तत्राऽऽह-(अकुसलजोगनिरो-
हो) अकुशलानामशोभनानां मनोवाक्काययोगानां व्यापाराणां
निरोधः-अकुशलयोगनिरोधः सः त्रिविधकरणगुप्तम् ।
तथा (कुसलोदय ति) कुशलानां प्रशस्तानां मनोवा-
क्कायव्यापाराणां उदयः सः त्रिविधकरणगुप्तम् । तथा
(एगभावां च ति) न कुशलेषु योगेषु प्रवृत्तिर्नाऽऽयुक्-
तत्वेषु योगेषु प्रवृत्तियां मर्यादस्थता सा च त्रिविधकरण-
गुप्तानां भणित्वा । त्रिविधकरणगुप्त इदानीं भवति ।

अन्धितर-चाहिरिअं, तवोवहाणं दुवालसविहं पि ।

इंदियओ पुणत्तो, नियमो कोहाइओ वीओ ॥ ४४८ ॥

अभ्यन्तरं, बाह्यं च तप उपधानं तप उपधानीत्युपधानम्,
उपकरोतीत्यर्थः । तत्र उपधानं ह्यदृशविधमपि तप उच्यते ।
“तवो गतो” नियमो भण्यते इति । स च त्रिविधः इन्द्रियनियमः,
नांद्रियनियमश्च । तत्र इन्द्रियतः इन्द्रियाण्यहोक्त्यैः पूर्वोक्ता
नियमः कोऽपिऽदिकः । आदिग्रहणान्मानमायालोभा गृह्य-
न्ते एतेनां नियमो निरोधः । “नियमं सित् यमम् ।”

इदानीं “संजमो भण्यते” स च समदृशप्रकाशः । तत्राऽऽह-

पुदवि दअ, अगणि मारुय, वणम्मइ वितिचउकपंचिंदी ।

अज्जीवपात्थाइमु, गहिण अस्संजमो जेणं ॥४४९॥

“पुदविदग्रगणिमारुयवणम्मइइंदियं इंदियचउरिदि-
यपंचेदिना” तथा (अजीव ति) अजीवेषु पनकसंस्कृष्ट-
काऽऽदिषु गृहीतेषु असंयमो भवति । यतः तत्र प्राह्यम्, आदि-
शब्दान् “दृग्मणसं तेषुपणसा, चम्मपणसं ।” एतेषु परिगृही-
तेषु असंयमः, परिहृतेषु च संयमः ।

तथा-

पेहिता संजमो वुत्तो, उपेहिता वि संजमो ।

पमज्जेत्ता संजमो वी, परिठावित्ता वि संजमो ॥४५०॥

प्रेक्ष्य संयमचक्षुरा यत्किरूपेण तत्रैवं पूर्वं चक्षुरा निरूपय-
तः प्रेक्षासंयम उक्तः (उपेहिता वि संजमो ति) उपेक्षा छि-
प्रकारा, तां कुर्वतः संयम उक्तः । तां च वर्धयति । (पमज-
त्ता संजमो ति) प्रमाज्जेयतः संजम उक्तः (परिठावित्ता
वि संजमो ति) परिष्ठापयतः परिष्कृत्यज्जोऽपि पानकानि-
रुक्तः संयम उक्तः । एवमेतं चतुर्दश मनोवाक्कायसंयमश्च त्रि-
विधः उक्त एव दृष्टव्यः । इदानीं भाष्यकृत् व्याख्यानयति-प्र-
मगाथादीनां-एकाकि(कांशिक)गमनयतनायां उक्तः, अजीव-
पुस्तकाऽऽदिसंयमोऽपि अचित्तवन्तस्पातयमनयतनायां व्या-
ख्यात एव दृष्टव्यः ।

इदानीं यदुपपन्नम्-“अपेहिता वि संजमं” इत्यादि, तत्
न कचिह व्याख्यानमिति व्याख्यानयन्नाह-

ठागाइ जग चेते, पुवं पडिलेहिऊण चेइजा ।

संजयगिहियेणसा उ, चोयण वातार उपेहा ॥४५१॥

स्थानमूर्ध्वस्थानं कार्योऽसौऽपि, आविग्रहणशेषिपदस्थानं
च गृह्यते । ततः स्थानाऽऽदि चेतयते “चित्ता” संज्ञाने,
जानाति, चेदन्ते, करोति, कर्तुमभिलषतीत्यर्थः । तत् पूर्वं प्र-
थमं प्रत्युपपन्नं चक्षुरा निर्गच्छते, ततश्चेतयते, स्थानं का-

यत्तत्सर्गोऽसिद्धि । अयं प्रज्ञासंयमः । इदानीमुपेक्षासंयम उच्यते-
सा चोपेक्षा द्विविधा-कथम् ? संयतव्यापारोपेक्षा, गृहस्थव्या-
पारोपेक्षा च । तत्र यथासंख्यं चोदना-चोदनविषयसंयतस्य
चोदनविषया व्यापारोपेक्षा । एतदुक्तं भवतीति-साधुं विपरीद-
न्तं दृष्ट्वा संयमव्यापारेण चोदयतः संयमव्यापारोपेक्षा । उपे-
क्षाशब्दश्चात्र-‘ईत्’ दर्शने । उप सामीप्येन ईत्ता उपेक्षा, गृह-
स्थस्य च व्यापारोपेक्षा-गृहस्थम् अधिकरणव्यापारेण प्रवृ-
त्तं दृष्ट्वा अधिकरणव्यापारेण प्रवृत्तं चोदयतः गृहस्थव्या-
पारोपेक्षाच्यते । उपेक्षाशब्दश्चात्र अवधारणायां वर्तते इति ।

इदानीं ‘परिट्टुविता वि संजमो’ व्याख्यायते, तत्राऽऽह-

उवगरंश्च अरंरं, पाण्डि वाऽवहदु संजमणा ।

सागारिग्रपमज्जण-मंजमो सेसे पमज्जणया ॥ ४५२ ॥

उपकरणं वत्साऽसिद्धि यदतिरिक्तं गृहीतं, तथा-[पाण्डि वा]
तथा पात्रकाऽऽसिद्धि वा यदतिरिक्तं गृहीतं तन् [अवहदु त्ति]
परित्यज्य, किम् ? [संजमण] संयमो भवतीति । अदिग्रहणा-
द्भक्तं वा परित्यक्तं, परित्यज्य संयमः । इदानीं ‘पमज्जता वि
मंजमो’ व्याख्यायते-[सागारिग्रपमज्जणसंजमो] सागारि-
कणात्मनः पादाप्रमाजेनम्, असाविव संयमः । [सेसे पमज्ज-
णयि त्ति] शेषं सागारिकाऽऽप्यभावेण प्रमाजेन च संयमः ।

इदानीं योगत्रयसंयमप्रतिपादनायाऽऽह-

जोगतिग पुचभणिंयं, समतपडिलेहाए मज्झाओ ।

चरिमाण पोरिसिण्, ताह पडिलेह पत्तदुगे ॥ ४५३ ॥

योगत्रयं पूर्वमेव व्याख्यातम्-‘मणसाहितिविहरणमाउ-
त्तो’ इत्यस्मिन् प्रत्ये, अत्रापि तथैव द्रष्टव्यम् । उक्तः सप्तदश-
प्रकाः संयमः । तत्प्रतिपादनाय उक्ताऽऽ वत्सप्रत्युपेक्ष-
णा । तन्वमामो च किं कर्तव्यमित्यत आह-([समतपडिले-
हाए मज्झाओ] समासायां प्रत्युपेक्षणायां स्वाध्यायः क-
र्तव्यः, सूत्रपौरुषीत्यर्थः, पादानग्रहं यावत् । इदानीं पात्रप्र-
त्युपेक्षणाग्रह-([चरिमाण] चरिमायां पादानपौरुष्यां प्रत्युपे-
क्षन् [ताह त्ति] नदा तस्मिन् काले स्वाध्यायानन्तरं पात्र-
कक्षितित्यम् ।

इदानीमिवमुक्तं चरमपौरुष्यां पात्रकक्षितयं प्रत्युपेक्षणायां
तत्र पौरुष्येन न ज्ञायते, किं मणसा ? तत्प्रतिपादनायाऽऽह-
पोरिसिण्माणकालो, निच्छयववहारिओ जिण्णखाओ ।
निच्छयओ करणजुओ, ववहारमथो परं वोच्छं ॥ ४५४ ॥
पौरुष्याः प्रमाणकालो द्विविधः-निश्चयतो, व्यवहारतश्च
ज्ञातव्यः ।

तत्र निश्चयपौरुष्यप्रमाणकालप्रतिपादनायाऽऽह-
अययातीपदिपणणे, अहुण्णगटिभाए लद्धं ।
उत्तरदाहिणमादी, पोरिसिण्णसोदि एक्खेओ ॥ ४५५ ॥
अथ । (‘पोरसी’ शब्दे व्याख्यास्यते)
एतस्यां चरमपौरुष्यां पात्रकाणि प्रतिलेखयन्ते, स च पात्र-
कः प्रत्युपेक्षणमये पूर्वमेव व्यापारं करोति, अत आह-
उवउंजिजण पुवं, तल्लेओ जइ करे उवओणं ।
सोएण चत्तुला पा-एण न्हीहारे फासेण ॥ ४५६ ॥
उवयुज्य उपयोगं इत्था पूर्वमेव यदुत सर्वव्ययसां वेलायां
न

पात्रकाणि प्रत्युपेक्षणीयानीत्येवमुपयुज्य पुनः तल्लेख्य एव
प्रत्युपेक्षणाभिमुख एव यतिः प्रवर्जितः पात्रसमीपे उपविश्य
उपयोगं करोति मतिं व्यापारयति । कथम् ? श्रोत्रेन्द्रिय पा-
त्रके उपयोगं करोति, कदाचित्तत्र भ्रमराऽऽदि गुञ्जति पुनस्तं
यतनयाऽपनीय तन् पात्रकं प्रत्युपेक्षते, तत्र वा चक्षुषा उपयोगं
ददाति, कदाचित्तत्र स्पर्शकोक्तीर्णाऽऽदिरजो भवति तत-
स्तद् यतनया अपनयति, घ्राणेन्द्रियं चोपयोगं करोति, क-
दाचित्तत्र सुरुडविकाऽऽदिर्मदितो भवति, पुनश्च घ्राणेन्द्रियेण
ज्ञान्वा यतनया अपनयति, जिह्वा रसे च ज्ञान्वा यत्र ग-
न्धस्तत्र रसोऽपि, गन्धपुद्गलेगन्धा यदा घ्रातो भवति तदा
जिह्वायां रसे जानातीति, रसेन्द्रियेण चोपयोगं करोति, क-
दाचित्तत्र स्पर्शिकाऽऽदिः प्रविष्टः सन्निःश्वासवायुश्च शरीरे
लगति, ततश्चैवमुपयोगं दत्त्वा पात्रकाणि प्रत्युपेक्षते ।

इदानीं भाष्यकृन् किञ्चिद् व्याख्यानवत् आह-

पडिलेहणियाकाले, फिडिए कल्लाणं तु पच्छिंसे ।

पायस्स पासवेडो, सोयादुवउत्त तल्लेस्सा ॥ ४५६ ॥

प्रत्युपेक्षणाकाले [फिडिए] अतिक्रान्तं, एककल्याणं यतः
प्रायश्चित्तं भवति, अतः पूर्वमुपयोगं प्रत्युपेक्षणावश्यं क-
रोति । किञ्चिदप्युक्तं उपयोगं करणीत्यत आह-[पाय-
स्स पासवेडो] पात्रकस्य पात्रे उपविष्टः श्रोत्राऽऽदिभिर्निरूप-
युक्तः तल्लेख्यः तन्निष्ठो भवतीति ।

कथं पुनः पात्रप्रत्युपेक्षणां करोतीत्यत आह-

मुहणत्तएण गोच्छं, गोच्छगगटियं गुलीहिं पस्साई ।

उकुडुयभाणवत्था, पल्लिमथादीमु नेण भवे ॥ ४५६ ॥

रजोहरणमुत्सवत्सिका गोच्छं वत्समात्रलक्ष्यं प्रमाज्य-
ति, पुनः तद्वद् गोच्छकमङ्गुलीभिर्गृहीत्वा पटलानि प्रमाज-
यति । अत्राऽऽहः परः-[उकुडुयभाणवत्था] उकुडुकस्य भा-
जनवत्खाणि गोलाकाऽऽदीनि प्रत्युपेक्षयन् ततो वत्सप्रत्युपेक्ष-
णा उकुडुकेनैव कर्तव्या । आचार्य आह-[पल्लिमथादीमु नेण
भवे] तदन्तर्भवति यच्चोदकेनोक्तं, यतः पल्लिमन्यः सूत्रार्थयो-
र्भवति कथम् ? प्रथममसौ पादपुच्छेन निरीदति, पश्चात् पात्र-
कवत्सप्रत्युपेक्षणायां उकुडुको भवति, पुनः पात्रकप्रक्षणा-
यां पादपुच्छेन निरीदत, अतस्तस्य साक्षादभ्यन्तरेन स्वा-
ध्यायः पल्लिमन्यो भवति, यतः अतः पादपुच्छेन निरणेनैव
पात्रकवत्सप्रत्युपेक्षणा कर्तव्या इति ।

ततः किं करोतीत्यत आह-

चउकोणभाणकत्तं, पमज पायकेमरिय तिउत्तं तु ।

भाणस्स पुण्णपथे, इमहिं कर्जेहिं पडिलेहा ॥ ४५६ ॥

पटलानि प्रत्युपेक्ष्य पुनः गोच्छकं वामहस्तानामिकाङ्गुल्या गृ-
ह्णाति, ततः पात्रककेसरिकां पात्रमुत्सवत्सिकां पात्रकस्यामेव
गृह्णाति, [चतुकोण त्ति] चतुःपात्रकवत्सिकां तान् सन् उप-
रिस्थापितान् प्रमाज्यति, पुनर्भोजनस्य कर्तमपि प्रमाज्यति,
पुनश्च पात्रकं केसरिकमेव जिगृह्य तिष्ठ एव वारा बाधतः,
अभ्यन्तरतश्च तिष्ठ एव वारा प्रमाज्यति ततः आण्डस्य पा-
त्रकस्य पुष्पकं बुध्नं तत एतानि वत्समात्रलक्ष्यानि कार्याणि
यदि न भवन्ति ततः प्रथमं बुध्नगन्धं पात्रकस्य प्रत्युपेक्षते ।

कानि पुनस्तानि कार्याणि, अत्र आह—
मूमियरयउके रे, वण संताणए ति य ।

उद्ए मट्टिया चेव, एमेव पडिउत्तिओ ॥४६४॥

कदाचित्तत्र मूयिकोर्काणं गतो लभं भवति. तत्तत्तद् यतनया-
ऽपनीयते । तथा—(संताणए ति) कदाचित्तथा पुनः सन्तानका
या “ कोलियनंतुयं लमं होति ” तत् यतनयाऽ-
पनीयते । तथा—(उद्ए ति) कदाचिदुदकं लभं भवति,
साद्राया भूमैरुन्मज्ज्य लगति, तत्र यतनां वधपति (मट्टिया
चेव) तथा कदाचित् मृत्तिका लगति, तत्र यतनां
वधपति । एवंमताः प्रतिपत्तयः प्रकारा भेदा यदि न
भवन्ति, ततः बुध्नं प्रत्युपेक्षते ।

कृतः पुनरुत्कीर्णाऽऽदिसंभव, इत्यत्र आह—

नवगपवेसे दूरा, उक्केरो मूमगेहिँ उक्किओ ।

निद्धमाहिरतणु वा, ठाणं भेत्तणु पविसे य ॥४६५॥

(यावज्ज ति) नवकप्रवेशे यत्र ग्रामाऽऽदीने साधव आवा-
सिताः स नव-आमिन्वाव निवेशः कदाचिद्भवति, तत्र न पा-
त्रकसमीपे मूयिकैरकीर्णितैर रजसा पात्रकं गुण्डयते । “ मू-
सगरयउक्किणु ति भाययं ” (गुण्डमाहिरतणु व ति) तथा
क्षिण्धायां सार्द्रायां भुवि (हरतणु व ति) सलिलविन्द्व
उन्मज्ज्य लगति, ततो भुव उन्मज्जपात्रकं स्थानकं भिन्ना प्र-
विश्येत् । तत्र लभो भवेत्, तद्यतनां वधपति—“उद्ए ति गये”
इह कस्मादुदकमस्याप्येवोक्तम् ? उच्यते—पृथिवीकायस्य
घनसन्तानस्य च नुपययतनाप्रतिपादनार्थम् ।

तथा—

कोत्थलगारिय धरणे—घणसंतासाइया व लगेओ ।

उक्केरं सट्टाण, हरतणु चिट्ठिज जा मुक्खे ॥४६६॥

कोत्थलकारिका गृहकं लगति गृहिका गृहकं मूमयं
करंति । तत्र यतनां वधपति “ मट्टिए ति मणितं । ”
घनसन्तानिका च कदाचिद्लगति आदिशद्वातु दगड-
काऽऽदिः । इदानीं सर्वेषामेव तेषां यतनाप्रतिपादनाया-
ऽऽह—(उक्केरं सट्टाण) मूयिकोर्काणैः स्वस्थानमुच्यते,
यतनया मूयिकोर्काणैः मध्य एव स्थान्यते । (हरतणु) अथ
हरतनु अथस्नात्सलिलविन्द्व उन्मज्ज्य लग्नस्तन्मनाव-
धप्रतिपादयित्वा—यावदेते शोणमुपचक्षन्ति, ततः पश्चात्पात्रं
प्रत्युपेक्षते । “ उद्ए ति ” तमम् ।

इयेरेमु पोसिसिगिं, संवेक्खावेत्तु तत्तियं छुडे ।

सवं वावि विगिंचद, पोराणं मट्टियं ताहे ॥४६७॥

(इयेरेमु ति) “कोत्थलकारियावणनेताणमादियणं” (पो-
सिसिगिं संवेक्खावेत्तु ति) प्रहरण्य यावत्पात्रकं (सं-
वेक्खावेत्तु) प्रतिपादय यदि तावत्पात्र अपि वेत्ताया नापि-
ति ततः पात्रस्थापनाऽऽदेः तावत्मात्रं स्थित्वा परित्यज्यते ।
(सवं वावि विगिंचद) अन्त्ययां वा पात्रस्थापनाऽदीनां सट्टा-
यं सर्वमेव तत् पात्रस्थापनाऽऽदि परित्यज्जति (पोराणं म-
ट्टियं ताहे ति) अथ तत्कोत्थलकारिगृहकं न सचेतनया
मृत्तिकाया कृतं, किंतु पुराणमृत्तिकाया, ततस्तां पुराण-
मृत्तिकाम् । (ताहे ति) तस्मिन्नेव प्रतिलिखनाकाले अपन-
वति, यदि तत्र न मृत्तिका प्रवेशिता इति ।

एवं पमजिउः, अतो वाहिं सट्ठु पफ्फोडे ।

केड पुण तिभि वारे, चउरंगुलभूमिपडणभया ॥४६८॥

इदानीं तत्पात्रं केसरिकाया पात्रकमुखवन्निक्रया तिलो
वाग बाह्यातः प्रसृत्य संपूर्य, ततो हन्ते स्थापित्वा अन्त्य-
न्तरं निष्ठा वाराः पुनः समस्तं प्रसृज्यते, ततः [सट्ठु
पफ्फोडे ति] सट्ठुदेकां वारामपः कृत्वा बुध्नं प्रस्फोटयन्,
एवं केचिदाचार्याः प्राप्नुवन्ते । केचित्पुनराचार्या एवं भण-
न्ति—यदुत त्रया वाराः प्रस्फोटनीयम् । एतदुक्तं भवति—
एकां वारं प्रसृत्य पश्चाद्भोममुखं प्रस्फोटयते, पुनरपि प्र-
सृत्य प्रस्फोटयते । एवमेताः त्रया वाराः प्रस्फोटनीयम् ।
तत्र पात्रकं भुव उपरि कियद्दूरं प्रत्युपेक्षणीयमिति ? अत-
त आह—[चउरंगुलभूमि ति] चतुर्विंशतगुलं भुव उपरि
धारयित्वा प्रत्युपेक्षणीयं मा पतनभङ्गमयं स्यादिति । एवं
तावत्प्रत्युपेक्ष वस्त्रपात्रप्रत्युपेक्षया उक्ता ।

इदानीमुपधिपत्रकं च प्रत्युपेक्ष किमुपधेः कर्तव्यं, क्व च
पात्रकं स्थापनीयमिति आह—

वेडियवंधण धरणे, अगणितेणे य दंडियक्खोभे ।

उउवड्धरणवंधण, वासासु अवंधणा ठवणा ॥४६९॥

उपधेर्विगिटकानां वन्धनं कर्तव्यम् (धरणे ति) पात्र
कस्याऽऽत्मसमीपे आत्मोन्मज्ज धरणं कार्यमन्तिर्ज्ञातमत्यर्थः ।
किमर्थं पुनरुत्तदेवं क्रियते यद्यधिकं बाह्यातः पात्रकर्मनि-
क्षिप्तं क्रियते इत्युच्यते—आग्निभायप्रदीपनकभयान्, स्तनक-
भयान्, दग्धिडकसोभाधनदेवं क्रियते । कस्मिन् पुनः
काले एतदेवं क्रियते, कस्मिन् पुनरुत्तदेवं न क्रियते ?,
इत्यत्र आह—(उउवड्ध ति) अमुपवड्ध उच्यते—शीत-
काले उष्णकाले च तस्मिन् पात्रकं धरणमुपधेर्वन्धनं
कर्तव्यम् (वासासु ति) वर्षाकाले (अवंधणे ति) उप-
धर्वन्धनं कर्तव्यम् उपधिने वध्यते (ठवणे ति) पात्रकं
च निक्षिप्यते एकदेशे स्थाप्यते, प्रयाजने उपधर्वन्धनं
निक्षिपणं पात्रकस्य च वक्ष्यति ।

इदानीं भाष्यकारो व्याख्यानयथाह—

रयताण भासुधरणं, उडुवड्धे निक्खिण्वेज वासासु ।

अगणीतेणभएण व, रायक्खोभे विराहणया ॥४७०॥

रजस्त्राणस्य, भाजनस्य च धरणमनिक्षिपणं कर्तव्यं, कदा ?, अ-
नुवड्धे शीतोष्णकालयोर्वेरीषु पुनर्भाजने निक्षिप्य एकात्मं,
किमर्थं पुनर्भाजनस्य उन्मज्ज धरणं क्रियते ?, अत आह—अग-
णी) अग्निभयं स्तनभयं वा राजजोषिणं वा मा भूदाकुल-
स्यागृहगतः पल्लिमन्धेन आत्मविग्राधना, संयमविग्राधना च ।

परिगणभाणी गेहं ज्ज इहण भेदो तहेव छकाया ।

गुत्तो व सयं डउम्मे, हेरिज व जे च तेण विणा ॥४७१॥

आग्यादिश्लोभं सति उपधियावद गृहकं, (भेदो इति) आकु-
लस्य निर्गच्छतः अनशनं पात्रकं गृहकं भेदो वा विनाशो भ-
वेत्, ततश्च पदकायस्याऽपि विग्राधना भवति । (गुत्तो व सयं
डउम्मे) समुद्धो वा उपधियात्रकप्रहरणं स्वयं दहात्, स्तनकसं-
क्षोभं वा सति उपधियात्रकप्रहरणव्यापेक्षं स्तनकसंक्षेप-
ह्रियते (जे च तेण विण ति) यच्च तेन उपधियात्रकाऽऽदिना
भवति आत्मविग्राधना, संयमविग्राधना च, तन्वदस्थमेवेति ।

आह-किं पुनः कारणं वर्यासु उपधिर्न वध्यते, पात्रकाणि वा नित्यन्यन्ते ? । उच्यते-

वाससु नतिश्च अगशीःशेष य तेषां वि दंडिया सत्या ।
तस्य अवंधण उच्यते । एवं पडिलेहणा पाप ॥ ४७२ ॥

वर्यासु नाम्यग्निरधेयः नाऽपि च स्तेनमधेयः स्तेनाश्चात्र पक्षीप-
निकाऽऽद्या द्रष्टव्याः, यतस्त एव वर्यासु प्रत्ययिना नाऽऽग-
च्छन्तीति । दृगिदन्तश्च गतानः वर्यासु स्वस्थस्तिष्ठन्ति, वि-
प्रदस्य तस्मिन्कालेऽभावान् । अतस्तेन कारणेन (अवंधण
ति) अवन्धनमुपधेः (उच्यते) पात्रकं च पार्श्वनिक्षिप्तं
न द्वियते, अपि तु स्थाप्यते मुच्यते । एवं प्रत्युपेक्षणा पात्रवि-
धया प्रतिपादिता । श्रौम० ।

मार्गप्रत्युपेक्षणा । इदानीं मार्गद्वारं प्रतिपादयन्नाह-

पंथे तु वक्षमाणो, जुगंतरं चक्रमुणा उ पडिलेह ।
अदृष्टचक्रमुपामे, मुहुमतिरिच्छागणै र्ण पेठे य ॥ ४१२ ॥
पंथं वज्रज युगान्तरं चतुर्हस्तप्रमाणं तन्मात्रान्तरं च चक्र-
म्ना प्रत्युपेक्षते, किं कारणम् ? यतः अनिष्टचक्रमुणा प्रक्षिप्तं स-
ति सूरमान्तिर्यगागतान् प्राणान् न (पेठे) न पश्यति, दृष्टे
प्रतिष्ठितः वाद्यचक्रम् ।

अचामन्ननिरोधे, दुक्खं ददुं पि पादसादरणं ।

लुक्कायविऊरमणं, सरिं तह भनराणं य ॥ ४१३ ॥

अथ अयान्तरे (निरोधे ति) निरोधं चक्रुः सतः ददुः
प्राणिनं दुःखेन (पादसादरणं) पादप्रणिनिपतनं, धारयन्ती-
त्यर्थः । अनित्यलुक्कायचक्रुः (लुक्कायविऊरमणं ति)
चक्रकार्यविग्राहनां करंति, शरीरविग्राहनां, तथा भक्षण-
विग्राहनां च करोति ।

इदानीं मस्या एव वाधायाः पश्चाज्ज्ञं व्याख्यातयन्नाह-

उड्डुमो कहरसो, अवण्णसो विअक्खमासो य ।

बायरकाए वडए, तसेतरे मंजेमे दोसा ॥ ४१४ ॥

उड्डुमो वज्रज कथाम् च रतः सक्तः [अवण्णसो ति]
वृष्टतोऽभिसम्बन्धे निरुपयन् [विअक्खमाल ति] विविधं
स्वयं विचु पश्यन् । स एवविधः वादकायानपि व्यापा-
क्यन्, अनन्तराश्च पृथिव्यादीन् स्वावरकायाऽऽदीन्, ततश्च
संयमे संयमविधया एते द्वौषा भवन्ति ।

इदानीं शरीरविग्राहनाप्रतिपादनायाऽह-

निरवेक्खो वच्चतो, आवडिओ साखुकंउविसेमसु ।

पंचएह इंदियाणं, अन्नयरं सो विराहेज्जा ॥ ४१५ ॥

निरपेक्षो वज्रज आपतितः सन् स्थानुकागटकविषमेषु, वि-
षमस्तु गतैः तेष्वापतितः पश्चात्तामिन्द्रियाणां चक्रुगदीना-
मन्यतरन् स विग्राहयेत् ।

इदानीम्-" भक्षणं य ति " अवयवं व्याख्यातयन्नाह-

भत्ते वा पाणं वा, आवडिअडिअस्स भिन्न भाणं वा ।

लुक्कायविऊरमणं, उड्डाहो अप्पसो हासी ॥ ४१६ ॥

आपतितश्चासौ पतितश्च तस्य साधोभंसे भिन्न पात्रके
सति पत्रके वा, भक्षे, पात्रके, ततः पदकायव्युपरमणं भ-
वति, उड्डाहश्च भवत्यात्मनश्च हानिः क्षुवाभाषनं भवति ।

कथं पुनः पदकायव्युपरमणम्, उड्डाहश्च-

दहि घय तक्कं पयमं बिलं च सत्थं तसेतःण्ण भवे ।

लुक्कम्मिय जण्णाओ, बहुफोडा जं च परिहासी ॥ ४१७ ॥

नानि गृहान्त्वा कदाचित् वर्षाप्रवृत्तकपयःकाञ्जिकान् भवन्ति,
ततश्च नानि शब्दः केषाम्, त्रयसामितर्यां च पृथिव्यादीनां
भवेत् पदकमिति प्रचुरं तस्मिन् भक्षे लोकेन हृष्टं सति
जनापयादौ भवति [बहुफोडा ति] बहुभक्षका एते इति ।
या च आत्मपरिनापनाऽऽदिका हानिः, सा च भवति ।

तथा पात्रविग्राहनायां याचनादीनां प्रदर्शयन्नाह-

पायं च मग्गमाणं, हवेज्ज पंथे विराहणा दुविहा ।

दुविहा य भवे तेषां, पडिकमे सुत्तपरिहासी ॥ ४१८ ॥

पात्रं च अन्वेषति सति ग्रामाभ्यो भवेत् पथि विराहना द्वि-
विधा-आत्मविग्राहना, संयमविग्राहना चेति । पथि स्तेनाश्च
द्विविधा भवन्ति-उपधिस्तेनाः, शरीरस्तेनाश्च । लब्धं
कृच्छात्पात्रं तत्परिकर्मयतः तद्व्यापारं लग्नस्य स्वार्थप-
रिहातिः ।

एष पडिलेहणविधिः, कहिया भे धीरपुरिसपन्नता ।

संनमगुणहट्ठाणं, निर्गमयाणं महरीणीं ॥ ४१९ ॥

अयं च प्रत्युपेक्षणाविधिः कथितः (भे) भवताम् किंविशि-
ष्टा ? धीरपुरुषैः प्रज्ञतो गल्यर्थैः प्रकृपितः संयमगुणैरुपलब्धतां
निर्गमनां महरीणां कथित इति ।

तथा-

एयं पडिलेहणविधिं, जुंउता चरणकरणमाउता ।

साहू खमतिं कम्मे, अण्णमभवसंचियमणुं ॥ ४२० ॥

एतं प्रत्युपेक्षणाविधिं युज्जन्तः कुर्वन्तः चरणकरणयोग-
युक्ताः सन्तः साधवः क्षययन्ति कर्म, किंविशिष्टम् ? अनेकमव-
संचितमुपात्तम् । (अण्णं) अनन्तकर्मपुद्गलनिवृत्तत्वादानन्तम्,
अनन्तानां वा भवानां हेतुन्यतनन्तं क्षययन्तीति । श्रौघ० ।

आलोचनान्तरम्-

आलोचना सर्वं, सीसं सपाडिगहं पमज्जिता ।

उड्डुमहं तिरियमिं य, पडिलेहं मन्वओ सर्वं ॥ ७१२ ॥

एवमया मानसो आलोचनावाचिको वाऽऽलोचना उक्ता ।
श्रौघ० ।

संज्ञाया आगत्य चरमपौरुष्यं प्रत्युत्थाय, इदानीं सामा-
चारीति व्याख्यायन्-

सन्नाउ आगओ चरि-मपोरिसिं जाणिऊण ओगाहं ।

पडिलेहिय अण्णत्तं, णाऊण करं मज्झायं ॥ ४२३ ॥

एवं साधुः संज्ञां व्युत्सृज्य आगतः पुनश्चरमपौरुष्यं चतुर्थप्र-
हरं ज्ञात्वा अवगाहमवतीर्णः । ततः किं करोतीत्यत आह-
प्रत्युपेक्षणां करोति । अथाऽऽनी चरमपौरुष्यामपि भवति
ततः अग्रतः चरमपौरुष्यं ज्ञात्वा स्वाध्याये तावत्कर्तारित
यावच्चतुर्थी पौरुषी प्राप्ता ।

पुण्डुहिडो य विही, इहं पडिलेहणाइ सो चेव ।

जं एत्थं नाणत्तं, तमहं वोच्छं समासेणं ॥ ४२४ ॥

अत्र च प्रत्युपेक्षणायां पूर्वोद्दिष्ट एव विधिः सुव्यवहिका-

पथिप्रत्युपेक्षणा, एवमदि । तथा पात्रस्याऽपि सा वाऽर्हता ।
“अवउत्तनज्ञेया” इत्येवमदि । इहाऽपि स एव प्रत्युपेक्षणा-
यां विधिद्वयः । यद्वा नानाव्ये योऽतिरिक्तो विधिर्भवति,
तं विधिर्हं वक्ष्ये समासिन संक्षेपम् ।

पडिलेखणा उ द्विधा, भक्तद्विष्य एवरा य ग्रायज्या ।

दोहद्वि वि य आऽपडिले-इत्या उ मुहुर्यंतयसकायं ॥३३६॥

तत्र ये तत्प्रत्युपेक्षणास्तं द्विविधा-भक्ताधिका भुक्ताः, (ए
तरा य) इतरं च उपवासिकाश्च ज्ञातव्याः । तयोरेव भक्ता-
धिकाभक्ताधिक्यकारादौ प्रथमं प्रत्युपेक्षणा तुल्या इयं चैव
वेदितव्या (मुहुर्यंतयसकायं लि) मुखवत्सिकायां प्रत्युपेक्षन्ते,
ततः कार्यं शरीरं प्रत्युपेक्षन्ते मुखवत्सिकया चैव, इयं ताव-
ज्झार्थिकाभक्ताधिक्यकाराः तुल्या ।

प्रत्युपेक्षणाविधिं प्रदर्शयति-

ततो गुरु परिवा, गिलाण सहाऽऽ ज अभत्तदो ।

संदिसह पायमुवोहं, च अपणो पट्ठं चरिमं ॥३३७॥

ततः मुखवत्सिकाप्रत्युपेक्षणान्नरं [गुरु लि] गुणेः संव-
न्धिनीप्रवाधं प्रत्युपेक्षन्ते [परिवा लि] परिवा प्रत्याख्यानम् ।
ज्ञातव्य एतदुक्तं भवति-अतश्च तस्य संवन्धिनीमर्यादं प्र-
त्युपेक्षन्ते । तथा-शित्तकोऽभिभवप्रवर्जितः शित्तणाधमपि-
तस्मदीयामुपधिं तस्यैवाग्रतः प्रत्युपेक्षन्ते । आदिग्रहणाद् वृ-
ज्जाऽऽ संवन्धिनीमुपधिं प्रत्युपेक्षन्ते, ये अभक्ताधिनस्तन्म-
एवमनेन क्रमेण कुर्वन्ते प्रत्युपेक्षणम् । ततः गुरुं संदिशाप-
यित्वा “संदिसह इच्छाकारणं उवाहि पडिलेहामि ।” एवं
भवित्वा पात्रं पत्तद्विग्रहं प्रत्युपेक्षन्ते, ततश्च सकलामुपधिं
प्रत्युपेक्षन्ते तावदाविधौलपट्ठं चराम्, भूमिर्माप प्रत्युपेक्ष-
न्ते-“एव ताव अभत्तद्विद्याण पडिलेहविही” आद्यं ।
पं० व० । ध० । प्रति० । स्था ।

प्रतिमाप्रतिपन्नानुपासकानां प्रत्युपेक्षणा-

पडिमापडिवत्सस्स गे अणगारस्स कप्पति तत्रो उवस्स-
मं पडिलेहित्त । तं जहा-अहे आगमणमिहंसि वा, अहे
विपडिगिहंसि वा, अहे रुक्खमूलागहंसि वा । एवमणुक्खवेत्तण,
उवागिणत्तण । पडिमापडिवत्सस्स गे अणगारस्स कप्पति त-
त्रो मंधारगा पडिलेहित्त । तं जहा-पुढावमिला, कट्टिमिला,
अहासंपट्टेव । एवमणुक्खवित्तण, उवागिणत्तण ।

प्रतिमां मासिक्यादिकां भित्तिप्रतिष्ठाविशेषलक्षणं प्रतिप-
क्षोऽनुपगतवान्, यः स तथा । स्थानागतस्य कल्पन्ते पुन्य-
म्ने, अथ उपाधीयन्ते भज्यन्ते शिनाऽऽदिवाणार्थं ये ते उ-
पाध्रया वसन्तयः प्रत्युपेक्षितमुपस्थापार्थं निर्गन्तिनुमिति ।
[अहे लि] आध्रयः । अध्रयद्व्येह पदश्रयेऽपि अयाणाम-
प्याध्रयाणां प्रतिमां प्रतिपन्नस्य साधोः कलानीयतया तुल्यता-
प्रतिपादनार्थः । वा विकलार्थः, पथिऽऽऽदिनामागमनेनेप-
तं तदर्थं वा गृहमागमनगृहे समाप्रपाऽऽदि । यदाह-“आगं
तुतो रयजसो जहिं तु, संठाह जं वा गमणम्मि तेमि ।
तं आगमां किं तु विद्म वयंति, समापवादेउलमाहयं वा ॥
१ ॥” इति । तस्मिन्नुपाध्रये यस्तदर्थकदेशून्, प्रत्युपेक्षितुं क-
ल्पन् इति प्रक्रमः । तथा-[विडयं लि] विवृतमनावृतं, तच्च
द्विधा-अध्रयः, ऊर्ध्वं च । तच्च पाश्चैत एकाऽऽदिविधव्यावृत्तमप्ये-

विवृतमनाच्छदितममालगृहं चोर्ध्वं विवृतं, तदेव गृहं विवृत-
गृहम् । ऊर्ध्वम्-“अनाउडे जं तु चउहिमि पि. विस्सामहो
निमिि दुवे य एका । अहे भवे नं विथड गिहं तु. उहं अमा-
लं च अतिच्छदं च ॥ १ ॥” इति । तस्मिन्वा । वृत्तस्य करी-
राऽऽदिर्निर्गलस्य मूलमधोभागस्तदेव गृहं वृत्तमूलगृहम् ।
तस्मिन्वेति, प्रत्युपेक्षणा चोपाध्रये गृहे गृहस्थं प्रति तद-
नुज्ञापनं भवतीत्यनुज्ञापनासूत्रम् । (एवमिति) एतदेव “प-
डिमापडिवत्त” इत्यानुचचारणीयं, तवरं प्रत्युपेक्षणास्थानं
अनुज्ञापनं वाच्यमिति । अनुज्ञानं च सूहिणा तस्यापदान-
मित्युपादानमर्थं तदर्थव्यवभेदेति । (उवागिणत्तण लि)
उपादानं गृहीतुं, प्रवेष्टुमित्यर्थः । एवं संस्कारकसूत्रत्रयमपि ।
तवरं पृथिवीशिला यः प्रविज्ज. काष्ठजाली शिलेवाऽऽय-
न्तिविस्तराभ्यां शिला. सा चेति काष्ठशिला. यथा संस्तु-
तमेवेति यन्तृणाऽऽदि यथापयोगाद् भवति, तथैव यत्न-
भ्यन्त इति । स्था० ३ उ० ३ उ० ।

भुक्त्वा स्थण्डिलप्रत्युपेक्षणम् । इदानीं
भुक्तानां विधिं प्रतिपादयामाह-

पट्ठ मत्तण सयमो-गहाऽऽ गुरुमाया अणुक्खणा ।

तो सेस भाणवत्थे, पायपुच्छणं च भत्तदो ॥३३८॥

मुखवत्सिकां प्रत्युपेक्ष तथैव कार्यं प्रत्युपेक्षन्, ततः (पट्ठां
लि) चोलपट्ठं प्रत्युपेक्षन्ते । पुनश्च गोलको यः पत्रकस्यापि
दीपते । “पच्छा पडिलेहयां पत्तावपिपडिलाह रयणणं च
पत्तयं चैव जइ मत्तसो अरिक्खो तो सो चैव पट्ठं निक्खिप-
ति ।” पुनश्च मात्रकं निक्षिप्य स्वकीयविवग्रहं पत्तद्विग्रहं प्रत्युपे-
क्षन्ते, ततो गुरुप्रभृतीनाम् एका उपध्रयः प्रत्युपेक्षन्ते । अर्हा-
धिकं (अणुगणवण लि) ततो गुरुमुत्तापयन्ति, यदुत-
“संदिसह अवधि पडिलेहामि” । ततः शेषानि गच्छ-
साधारणानि पत्रकानि वत्तानि च अपरिभागाणि यानि
तानि प्रत्युपेक्षन्ते । ततः स्वकार्यं पादपुच्छतर्क रजोहरणं च
प्रत्युपेक्षन्ते । अर्हाधिकं आ एवमनेन क्रमेण प्रत्युपेक्षणां कुर्वन्ति ।

जस्स जहा पडिलेहा, हाड कया मो तहा पडइ साह ।

परियट्ठं च पयओ, करइ वा अन्नवातारं ॥३३९॥

पुनश्च यस्य साधोः यथैव प्रत्युपेक्षणा भवति कृता परि-
निष्ठिता स तथैव पठति परिन्यतयति वा गुरुति, पूर्वप-
ठितप्रत्यन्तेन तत्करोति वा अन्यः साधुना अन्यथितः सन्
व्यापारं किञ्चिदिति कर्म प्रयोगं वा । यदि वा-अन्यथा
व्यापारं नृणां वाऽऽदि करोति ।

चउभागवत्समाए, चरिमाए पडिकमि तु कालस्स ।

उवारं पायवणे, ठाणे चउवीसयं पेहे ॥ ३४० ॥

एवं स्वाध्यायाऽऽदि कृत्वा पुनश्च उर्भागावशेषायां चरमपौ-
रुषां प्रतिक्रम्य कालस्य ततः स्थण्डिलानि प्रत्युपेक्षन्ते । कि-
मर्थम्?, उच्चारणं तथा प्रवचनार्थं च स्थानान् चतुर्विंशति-
परिमाणानि प्रत्युपेक्षन्ते ।

इदानीं च ताः स्थण्डिलसूत्रस्य प्रत्युपेक्षणीया इत्यत आह-

आहियासियाउ अंतो, आससे मज्झ दू तिनि भवे ।

तिभेव अखहिमासी, अंतो छ उच्च वाहिरओ ॥३४१॥

अधिकांसिका भूमयः संभाव्येनानुप्राडितः सुखेनैव गन्तुं शक्नोति, ता एवंविधा अन्तर्मध्ये अङ्गणस्य निष्ठः प्रत्युपेक्षणीयाः कथम? एका स्थण्डिलभूमिवसन्तपासका अन्या मध्ये अन्या दूरं, एवंमेतास्तिष्ठः स्थण्डिलभूमयो भवन्ति । तथा अन्या-
तिष्ठ एव तस्मिन्निवाङ्गणं आसन्ननरं भवन्ति । अनधिकारिणाः संभाव्येनानुप्राडितः सन् याति, ता अपि निष्ठ एव भवन्ति, का वसन्तरासन्ननरं प्रदेशं, अन्या मध्ये अन्या दूरं । एवंमेव अन्तर्मध्ये अङ्गणस्य एव भवन्ति, तथा परं च बाह्यत इति अङ्गणस्य बहिः पडिवसन् भवन्ति ।

एमेव य पासवणे, वारम चउवीसयं तु पेहत्ता ।

कालस्स य तिष्ठि भवे, अहं सुरो अत्थपुवयाय ॥६४२॥
एवंमेव प्रवर्तणं कायिकायां द्वादश भूमयः प्रत्युपेक्ष्यन्ते, पडि-
ङ्गणमध्ये, पडिङ्गणबाह्यतो भवन्ति । एवंमेताः सर्वा एव उ-
च्चारं कायिका भूमयश्चतुर्विंशतिः, ताः प्रत्युपेक्ष्य पुनश्च काल-
स्यापि ग्रहणं निष्ठ एव भूमयः प्रत्युपेक्षणीया भवन्ति ।
नाश्च कालभूमयो जयन्त्येन हस्तान्तरिताः प्रत्युपेक्ष्यन्ते । ए-
वमेतेन प्रकारेण कृतेन अयं-यथा सूर्यः-अस्तमुपयाति तथा
कन्ययाः । आ० ० । बु० ।

उच्चारप्रवर्तणभूमिनां प्रत्युपेक्षणास्त्वम्-

जे भिक्खु माणुप्पाए उच्चारपासवणभूमिं ण पडिलेहेइ,
ण पडिलेहेइ वा साइज्जइ ॥ १३८ ॥

माणुप्पाओ णाम्-च उच्चारपासवणचरिमाए उच्चारपासवण-
भूमिओ पडिलेहयवाओ ति, ततो कालस्स पडिलेहेति प-
स माणुप्पाओ, जति ण पडिलेहेति ता मासलहुं, आणा-
दिया दोन्ना ।

गाहा-

पासवणुच्चारं जो, भूमि य अणुप्पेदे ण पडिलेह ।

सो आणा अणुवत्थं, भिच्छत्तविराधणं पावे ॥२६०॥

अपडिलेहिने इमे दोन्ना-

उक्कायाण विराधण, अहिविच्छुअखाणमुत्तमादीसु ।

वोसिरण्णिरोधेयं, दोमालू संजमा यापि ॥ २६१ ॥

अपडिलेहिने जति वोसिरति ततो दव्वओ लुकायवि-
राहणा संभवति । भावतो पुण विराधित्ता एस्स संजमवि-
राहणा । अपडिलेहिने-अहिविच्छुगादीसा खज्जति आ-
र्यविराहणा । अपडिलेहिने मुत्तण वा, पुग्गिमेण वा,
अद्विसद्धान्तो वंत्तपादिया पायं लेवाउज्ज, ततो उवक-
राविगासो वा, मेहविपरियासो वा । अपडिलेहियं वा थं-
डिलं ति गिग्गेहं करंति, ज वोसिरति । एवं च-"मुत्तण्णिरोहे
वत्तुं, वत्तण्णिरोहे य जीविणं चयइ ।" एत्थ वि अयवि-
राहणा ।

जम्हा एते दोन्ना तम्हा-

अनुभागवत्संसाए, चरिमाए पोरिसीए तम्हा तु ।

पयतो पडिलेहिजा, पासवणुच्चारमादीणं ॥ २६२ ॥

चरिमा पच्छिमा, पयतो प्रयन्ताव भवे ।

कारणे ण पडिलेहेजा वि-

गेलेमं रा दुहे, अद्धाने संभमे भणतरे ।

गामगुणाम वियाले, अणुपते वा ण पडिलेहे ॥२६३॥
गिलासो ण पडिलेहि । मासकप्पविहारं गामाओ गच्छतो
अगो अणुकुलो गामो गामाणुगामो, तं वियाले अणुपत्तो
ण पडिलेह । एतेहिं कारणेहि अपडिलेहेतो सुदो ।

स्वत्रम-

जे भिक्खु तओ उच्चारपासवणभूमिओ न पडिलेहेइ, न
पडिलेहेतं वा साइज्जइ ॥ १३९ ॥

तओ तयः स्वमान्स्वमिति द्वादशविकल्पप्रदर्शितार्थं त्रयो प्र-
हणम्-अपडिलेहेतस्स मासलहुं, आणादिया य दोन्ना । पासव-
णुच्चारगाहा (२६०) अतो शिवसणस्स काइयभूमिओ, बहि
शिवसणस्स । एवं चैव लुकाइयभूमिओ, एवं पासवणे वारस्
सरणाभूमिओ, एवं च ता सव्वाओ चउव्वीमं, जो एया
ण पडिलेहिने, तस्स आणादिया दोन्ना । सो आणा गा-
हा- (२६०) लुकायगाहा (२६१) किं णिमिन्नं तिभि
तिणिण पडिलेहिज्जति? कयाति एक्कस्स वायानो भवति,
ततो वितियाऽऽसि पण्डितुवज्जति, पासवणे तपो अपहरणे
चेल्लगाओ विदुतो माणयवो, अणुधियासिकाणं कावि
अनीव उवाहितो जाव दूरं यच्चति ताव आयविराहणा
भवे, तेण आसरणं पेहे । वितियपदे गेलरणगाहा (२६३) "
नि० चू० ४ उ० ।

कालग्रहणम्-

पडिलेहेइ पमत्ते, अवइज्जइ पावकवलं ।

पडिलेहणाअणुउत्ते, पावसमणे चि वुवइ ॥६॥

पडिलेहइ पमत्ते, किंचि दु निमामिआ ।

गुहं परिभावे निष्ठं, पावसमणे चि वुवइ ॥ १० ॥
उत्त० १७ अ० । (इति 'पावसमणं' शब्दे व्याख्यास्यते)

अविधिप्रत्युपेक्षणं प्रायश्चित्तम्-

दिया तुयैज्जा दुवालस्स पडिक्कणं काउं गुरुपायमूलं
वमहिं संदिस्सावेज्जा, ताण ण पच्चुप्पेहइ, चउत्थं वसहिं
पच्चुप्पेहिउणं ण संपेवएजा, छट्ठं वसहिं अमंपविता णं
रयहरणं पच्चुप्पेहिजा, पुग्गिमुट्ठं रयहरणविहीए पच्चुप्पेहि-
त्ता णं गुरुपायमूलं सुहणंतं पच्चुप्पेहिउ उवहिं संदि-
सावेज्जा, पुग्गिमुट्ठं सुहणंतं णं अपच्चुप्पेहिउणं उव-
हिं संदिस्सावेज्जा पुग्गिमुट्ठं अमंदिताविणं उवहिं पच्चु-
प्पेहिजा, पुग्गिमुट्ठं अणुवउत्ता वमहिं वा पच्चुप्पेहिजा,
दुवालस्स अविहीए वसहिं वा अन्नयरं वा भंडमत्तोव-
गरणमायं किंचि अणुवउत्तमपमत्तो पच्चुप्पेहिजा,
दुवालस्स वसहिं वा उवहिं वा भंडमत्तोवगरणं च अप-
डिलेहियं वा दुप्पाडिलेहियं वा परिउत्तेज्जा, दुवालस्स वस-
हिं वा उवहिं वा भंडमत्तोवगरणं वा ण पच्चुप्पेहिजा, उव-
द्वावरं एवं वमहिं उवहिं पच्चुप्पेहिता णं जम्मि पपमे सं-
धारयं जम्मि उ पपमे उवहीए पच्चुप्पेहियं कयं, तं था-
मं निउयं लहुयलहुयं तं दंढांयुल्लेण वा रयहरणेण वा
साहरेत्ता णं तं च कयवरं पच्चुप्पेहिउं छप्पइयाओ ण प-

पडिलेहणा

डिगाहिया दुवालसं छप्पइयाओ पडिगाहिता णं तं च क-
यवरं परिट्टवेऊणं इरियं णं पडिकमेजा, चउत्थं अपचुप्पे
हियं कयवरं परिट्टवेजा उवढावणं जइ णं छप्पयाओ हवे-
जा, अहा णं नत्थि तओ दुवासं । एवं वमहिं उवाहिं पचु-
प्पेहिऊणं समाहिं खड्गोल्लं च णं परिट्टवेजा, चतुत्थं अ-
गुणए दुरिए समाहिं वा खयरोल्लं वा परिट्टवेजा, आ-
यंघिलं इरियकायसंततेइ वा वीयकायसंततेइ वा त-
सकायंवडिद्याहीह वा संतते थंडिले समाहिं वा
खड्गोल्लं वा परिट्टवेजा, अक्षयरं वा उच्चारइयं वामिरि-
जा, पुरिमंठु एकासणगायंघिलमहकमणं जइ णं णो उदव-
णं संभवेजा, अहा णं उदवणा संभाविए तओ खमणं तं
च थंडिलं पुणरवि जागरिऊणं नीमकं काऊण पुणरवि
आलोएणां जे जहाजोणं पायच्छिळं णं पडिगेहेजा तओ
उवढाणं समाहिं परिट्टवेमाणे मागारिएणं मंचिक्खीयए
संचिक्खियमाणो वा परिट्टवेजा, खवरं अपचुप्पेहिय थंडिल्ले
जे किंचि वामिरेजा, तथोवढावणं । एवं वमहिं उवाहिं
पचुप्पेहिता णं समाही, खड्गोल्लं च परिट्टवेजा णं ए-
गमगमणसो आउत्तो विहीए सुत्तयमणुमरंमाणो इरियं
न पडिकमेजा, एकासणं मुहसंतगेणं विणा इरियं पडि-
कमेजा, वंदणपडिकमणं वा करेजा, जेभाउज वा, स-
ज्झायं वा करेजा वायणादी मच्चय पुरिमंठु, एवं च
इरियं पडिकमिता णं मुकुमालपम्हलअवोपडअविक्किट्ठं
अविद्धदंडेणं दंडापुंछुणगेणं वमहिं णं पमज्जे एकामगणं
वाहिरियाए वा वमहिमोहारिजा, उवढावणं वमहीए दं-
डापुंछुणं दाऊणं कयवरं णं परिट्टवेजा, चउत्थं अप-
चुप्पेहियं कयवरं परिट्टवेजा दुवालसं जइ णं छप्पयाओ
णं हवेजा, अहा णं हवेजा तओ णं उवढावणं वमहीसं-
नियं कयवरं पचुप्पेहमाणेण जाओ छप्पयाओ, तथ्य अ-
न्नेमित्तं अपमित्तं ममुक्खिय ममुक्खिय पडिगा-
हिया ताओ जइ णं णं मच्चयं भिक्खुणं संविभाविऊ-
णं देजा तओ एकामगणं, जइ समयेव अतगा ताओ
छणइयाओ पडिगेहेजा, अह णं णं संविभावित्तं
दिजा, णं य अत्तणो पडिगाहेजा, तओ पारंघियं, एवं
वमहिं दंडापुंछुणगेणं विहीए य पमज्जिऊणं क-
यवरं पचुप्पेहिऊणं छप्पयाओ संविभावित्तं वयं च
कयवरं णं परिट्टवेजा, परिट्टविता णं दमपं विहीए
अच्चोतवउत्ता एगमगणे से परंपणं तु सुत्तयोभयं
सरमाणे जे णं भिक्खु णं इरियं पडिकमेजा तस्य य
आयंघिलखमणं पच्छित्तं निदिमिजा । महां १ चू० ।
प्रतिलेखनाविस्मरणं विस्मयं प्रतिलेखनां गुरुणमजि-
वेदने प्रवेत्त जअप्पय, मच्चयस्य, उच्छृष्टस्य च सर्वस्मि-

आपधो विच्युत्तलब्धे विस्मारितप्रतिलेखने प्रतिलेखन इति
गुरुणामनिर्वदिने चाऽऽचामाम्लम् । इदं च सुखवन्निष्का-
रजोहरस्यव्यतिरिक्तस्यापधः प्रायश्चित्तं क्षयम् । जीत० । मा-
त्रकस्य भिक्षापात्रकस्य प्रमादनाप्रतिलेखने पञ्चकल्याणकं
प्रायश्चित्तम् । जीत० । यथाछुदः " अहाछुदं " शब्दे प्रथम-
भागे २५४ पृष्ठे प्रतिलेखनाविषयं शङ्कामकरात् । संन्या-
प्रतिलेखनायां पश्चादध्वजप्रतिलेखने विधीयते, प्रभत-
प्रतिलेखनायां च पूर्वं, तत्र को हेतुर्निति प्रश्ने, उत्तरम्-आय-
निर्युक्तियतिदिनचर्याऽदियु तथाक्किरेव हेतुर्निति । ८० प्र० ।
सन० १ उल्ला० । आचकैः पौषधापधानाऽऽदियु संन्याप्रति-
लेखनायां क्रियमाणयां " पडिलेहणा पडिलेहावउ " इ-
त्यादेशमार्गणानन्तरं यनिकाजकोद्धारं उपधिमुखपांसिकत
प्रतिलेखनानन्तरं उपधिप्रतिलेखने कृते तत्काजकोद्धारः
कृतां विलोक्यते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-पूर्वं काजकोद्धारं कृते,
ऽप्युपधिप्रतिलेखनानन्तरं तत्काजकोद्धारः कृतां विलोक्यते
इति । १२२ प्र० । सन० २ उल्ला० । व्याख्यानवेलायां कृतस्मा-
मायिकः धातु आदेशमार्गणापूर्वकं प्रतिलेखनं करोति,
अन्याथा वेति प्रश्ने, उत्तरम्-सामायिकमध्यं प्रतिलेखनाऽऽदेश-
मार्गेणं यौक्तिकमिति । १६४ प्र० । सन० २ उल्ला० । सुत्तलः
धातुः स्थापनाप्रतिलेखनं करोति, तथा-" पडिलेहणा प-
डिलेहावउ " इत्यादेशं मार्गायित्वा प्रतिलेखनान्यथा वेति प्रश्ने,
उत्तरम्-सुत्तलः धातुः प्रतिलेखनाऽऽदेशं मार्गायित्वा सुख-
वन्निष्कां प्रतिलेख्य परिधानवस्त्रं पण्डित्य च स्थापनाः
प्रतिलेखनं, परं पौषधनामायिकं विना " पडिलेहणा प-
डिलेहावउ " इत्यादेशं न मार्गायतीति परम्पराऽस्तीति । ४४
प्र० । सन० ३ उल्ला० ।

पडिलेहणामील प्रत्युपेक्षणीली-त्रि० । प्रमाजनाशीलं, क-
ल्प० ३ अधि० ६ क्षण ।

पडिलेहणिया-प्रतिलेखनिका-स्त्री० । प्रतिपूर्वकस्य " लिख "
अक्षरविन्यासं, इत्यस्य भावं व्युत्पत्तय प्रयोगः । " उप-
गैण धान्वथो, यलादन्यत्र नीयते " इति न्यायादागमानुस-
रेण स्त्रवाऽऽदेर्निरूपणायाम्, ४० ३ अधि० ।

पडिलेहत्तए-प्रत्युपेक्षितुम्-अव्य० । निरीक्षितुमित्यर्थे, स्था०
३ ठा० ३ उ० ।

पडिलेहत्त-प्रत्युपेक्ष-अव्य० । दृष्ट्वा यथावदुपलभ्येत्यर्थे,
आवा० १ ध्रु० ३ अ० ७ उ० । पर्यालोच्य आभ्यंत्यर्थे, आवा०
१ ध्रु० ३ अ० ३ उ० । सूत्र० । चक्षुषा प्रमुञ्ज्येत्यर्थे, दश० ५
अ० १ उ० । पौनःपुन्येन सम्यक् प्रमुञ्ज्येत्यर्थे, दश० ५ अ० १
उ० । चक्षुषा प्रमुञ्ज्येत्यर्थे, दश० ५ अ० १ उ० । आवा० ।
पडिलेहिय-प्रत्युपेक्षितुम्-त्रि० । पर्यालोचनं, आवा० १ ध्रु०
५ अ० २ उ० ।

पडिलेहियव-प्रतिलेखितव्य-त्रि० । परिहर्तव्यतया विचा-
रणीये, कल्प० १ अधि० ५ क्षण ।

पडिलोम-प्रतिलोम-त्रि० । प्रतिकूले, व्य० २ उ० । सूत्र० । प-
श्चान्मुखे विशे० । उक्तविपरीतः, उत्तर० १ अ० । इन्द्रियमनसोर-
नाह्लादकत्वात्, अकृत्तुल्लगन्धाऽदिव्यात् विपरीतगन्धाऽदौ,
आवा० २ ध्रु० १ चू० २ अ० २ उ० । स्था० । यत्र प्रातिकू-

लपमुपदिश्यते तादृश आहरणतद्देशभेदः, यथा—“शठं प्रति शठो भूयात् । स्या० ४ डा० ३ उ० ।

अनुना प्रतिलोमद्वारावयवार्थव्याचिख्यामयाऽऽह—

पडिशोमे जह अभञ्जो, पञ्जोयं हरइ अवहिशो संतो ।

गोविंदवायगो वि य, जह परपक्खं नियत्तेइ ॥८॥

प्रतिलोमे उदाहरणदोषे यथा अभयोऽभयकुमारः प्रचोतं राजानं हतवान्, अपहृतः सन्निवृत्तं लापकमिह च त्रिका-
लगोचरसूत्रप्रदर्शनार्थं वर्तमाननिर्देश इत्युत्तरार्थः भावार्थः
कथानकादर्थस्यः । नञ् यथाऽऽवश्यं कृतितायां तथैव द्रष्टव्य-
मिति । एवं तावत्सांस्कृतिकं प्रतिलोमम् । लोकांतरं तु द्रव्यानुयौ-
गमधिकृत्य सूचयसाह—गोविन्दव्यादिगाथादालम् । अनन्त च
चरणकर्णानुयौगमप्राधिकृत्य सूचितमवगन्तव्यम् । आ-
द्यन्तग्रहणं तन्मध्यपतितस्य तद्ग्रहणेनैव ग्रहणान्तरं च-
रणकरणे ॥ “सो किंचि वि पडिक्कं, कातव्वं भवभण्णं मञ्जे
नि । अविर्णान्तिक्कवणाल उ, जयणार्ण जहोच्चियं कुज्जा ॥१॥”
द्रव्यानुयौगं तु गोपेन्द्रवाचकाऽपि च यथा परपत्तं निवर्तय-
न्तीत्यर्थः । “सो य किर तव्वालिञ्जो आसि, विणाम्णान्तिमिस्सं
पव्वञ्जो । पच्छा भावो जाञ्जो ॥” महावादी जान इत्यर्थः ।
सूचकमिदमत्र—

“दव्वड्डियस्स पज्जव-गण्यडियमंथं तु होइ पडिलोमं ।

सुहृदुक्कवाइ अभव्ये, इतंगणियस्स वंहाइजा ॥१॥

अत्र उ विदुषादि—स्मि किंचि वृथा उ किल पडिक्कले ।
दोरात्तिपडराण, तिञ्जि जहापुच्छं पडिस्सहो ॥२॥”

उदाहरणदीपता त्वस्य प्रथमपत्तं माध्यायीमज्जे, द्विती-
यपत्तं तु शास्त्रविरुद्धभाषणदिव भावनीर्यातिगाथायः । दृश०
६ अ० । अपवादः, आद्य० ।

पडिलोमइवा-प्रतिलोममित्वा-अव्य० । प्रतिलोमान् कृत्वा
विवादाध्यक्षान् प्रतिपत्तिना वा सर्वथा सामर्थ्येऽस्मिन् प्रति-
लोमं कृत्वा विधीयमानं विवादभेदः, स्या० ६ डा० ।

पडिलोमपरुक्का प्रतिलोमपरुक्का-खी० । पञ्चादानुपुर्व्या
प्ररूपणायाम्, नि० चू० १ उ० ।

पडिर्वसय-प्रतिर्वंशक पुं० । लघुर्वंशः, “लोहियक्कपडिर्वं-
सगा ॥” रा० ।

पडिवक्व-प्रतिपत्त-पुं० । प्रतिक्कलः पत्तः प्रतिपत्तः । विरो-
धिति, स्या० । यथाऽबहुभूतस्य बहुभूतः प्रतिपत्तः । नि०
चू० १ उ० अत्यशब्दाय, व्य० ७ उ० । अभिहितार्थविपर-
ययं, आ० म० १ अ० । तुल्यपत्तं, आद्य० । द्वितीयपदे, पुं०
१ उ०२ उ०३ द्वितीयपत्तद्विद्वान्भूतः, स्या० ४ डा० १ उ० ।
शत्रौ, “सन् अग्री अभिन्तो, रिज्ज अग्रीयं पडिवक्कम्” पाह०
ना० ३४ गाथा ।

पडिवक्खदुग्गं प्रतिपत्तनुपुप्पा-खी० । मिथ्यात्वप्राणि-
वधाऽऽनुद्वेगं, पञ्चा० १ विव० ।

पडिवक्खपय-प्रतिपत्तपद-न० । विवक्षितवस्तुधर्मस्य वि-
परीतो धर्मो विपरीतपक्षनृपाचकं पदं विवक्षितपदम् ।
विरुद्धार्थकं पदे, अनु० ।

से किं तं पडिवक्खपपणं ? पडिवक्खपपणं नवेसु गा-
मागरणगरखेडकव्वडमडवदोणमुहपट्टणाममसंवाहसिनिवे-
सेसु मंनिविसमाणेसु असिवा सिवा अग्गी सीअलो विसं
महुरं कल्लालपरमु अंविस्सं साउअं जे रत्तए से अलत्तए
जे लाउए से अलाउए जे सुंमए से कुमुंमए अलवेंते
विक्कलीअभासए । से तं पडिवक्खपपणं ।

विवक्षितवस्तुधर्मस्य विपरीतो धर्मो विपत्तः तद्वाचकं पदं
विपत्तपदं, तच्चिपत्तं किञ्चिन्नाम भवति, यथा शृगाली अशि-
वाऽप्यमाङ्गलिकशब्दपरिहारार्थं शिवा भगवते । किं सर्वदा ?,
नेत्याह—(‘नवेसु’ इत्यादि) नञ् प्रसन्ने बुद्ध्यादीन् गुणानि
ति ग्रामः प्रतीतः, आकाशं—लोहाद्युपलक्षितस्थानं, नगरं—
नगरहितं, खेटं—धूलौमयप्राकारं पत्तं, कपटं कुनगरं, मडम्बं स-
र्वतो दूरवातिं सन्निवेशान्तरं, द्रोणमुखं—जलपथस्थलपथोपपत्तं,
पत्तं नानादेशाऽऽगतपथस्थानम् । तच्च द्विधा—जलपत्तं,
स्थलपत्तं च । रत्तमुपरिस्मृत्यर्थः । आश्रमः—नापनाऽऽदिस्था-
नं, संवाधः—अतिवृष्टप्राकारलोकासङ्कीर्णस्थानविशेषः, सन्निवे-
शो—दीपाऽऽदिः । अथवा ग्रामाऽऽदीनां द्वन्द्वे ते च ते स-
न्निवेशाश्चैतरे योज्यन्ते, ततस्तेषु ग्रामाऽऽदिषु नूतनेषु निवे-
श्यमानेष्वशिवाऽपि सा मङ्गलार्थं शिवकुप्यन्ते, अन्यथा त्व-
नियमः, तथा—काऽपि कदाचित् केनाऽपि कारणवशनाशः
शीतो, विषं मधुरमित्याद्यावच्छेदः, तथा—कल्पपालयुद्धे पुरीला-
ऽऽमलशब्दे समुच्चरितं सुरा विनश्यति । अतोऽतिप्रशब्द-
परिहारार्थमस्मिन् स्वादुच्यते, तदर्थंमनाति शिवाऽऽदीनां विशे-
षविषयार्थं दर्शितानि, मास्मन्तं त्वविशेषतो यानि सर्वदा
प्रवर्तन्ते ताव्याह—(जो अलत्तए इत्यादि) यो रक्को ला-
क्षारसेन, प्राकृतशैल्या कल्पवृक्षः, स एव रश्मिर्नैश्वर्या
अलङ्कार उच्यते, तथा—यदेव लानि आदत्ते भर्गति प्रसिद्धिं
जलाऽऽदि वस्तु इति निगृह्येतां तदेव अलातु तुल्यकमभि-
धीयते, य एव, च सुम्भरः शुभवर्णकारी स एव कुर्व्वकः,
(अलवेंते ति) आलपन्—अर्थे लपञ्जमञ्जमिति ग-
म्यते, स किमिव्याह (विवक्षितव्यमासए ति) भाषकाद्
विपरीतो विपरीतभाषक इति राजद्वन्ताऽऽदिवत् समासः ।
अभाषक इत्यर्थः । तथा हि—सुयजमेवञ्चं प्रलपन्तं कश्चिद्
हृत्पलांके वक्त्रो भवन्ति—अभाषक एवाऽयं द्रष्टव्योऽसा-
वचनत्वादिनि । प्रतिपत्तमाता यथायोगं सर्वत्र भावनी-
या । ननु च नागोणादिदं न भिद्यते इति चेत्, नैतदेवं,
तस्य कुन्ताऽऽदिप्रवृत्तिर्निमित्ताभावमावर्णयोक्तव्याद्, अस्य
तु प्रतिपत्तवर्मवचकस्य लोपेत्तव्याद् इति विशेषः । अनु० ।
अपवादः, यथा शृगाली अशिवाऽप्यमाङ्गलिकशब्दपरिहारार्थं
शिवा भगवते, किं सर्वदा ?, नेत्याह—“नवेसु” इत्यादि । आद्य० ।
पडिवक्खपयण प्रतिपत्तवचन-न० उत्तरवचनं, जी० १ प्रति० ।

पडिवक्खवाय-प्रतिपत्तवात-पुं० । शीतोष्णाऽऽदिकं वातः,

आवा० १ ध्रु० १ अ० ७ उ० ।

पडिवज्जमाण-प्रतिपद्यमान-त्रि० । अङ्गीकुर्वति, आवा० १
ध्रु० १ अ० ७ उ० ।

पडिवाञ्जिकाम-प्रतिपुक्काम-त्रि० । अभ्युपगन्तुमनामि, प-
ञ्चा० १८ विव० ।

पडिवजिज्जण-प्रतिपद्य-अव्य० । अह्नीकृत्येयर्थे, आ० ८ दश० ।
सुहोत्रेयर्थे, आचा० २ श्रु० १ चू० २ अ० १ उ० ।

पडिवजिज्जण-प्रतिपत्तुम्-अव्य० । अभ्युपगन्तुमित्यर्थे, स्था०
२ डा० १ उ० ।

पडिवजिज्जण-प्रतिपत्तव्य-वि० । अह्नीकृत्येयर्थे, उक्त० ३२ अ० ।

पडिवज्ज-प्रतिपत्त-वि० । आधिते, स्था० ७ डा० । समाधिते,
सूत्र० २ श्रु० १ अ० । आ० । स्था० । जं० । आचा० । अभ्युप-
गन्तवति, स्था० ४ डा० १ उ० ।

पडिवज्जि-प्रतिपत्ति-स्त्री० । प्रतिपदने प्रतिपत्तिः । परिच्छिन्नौ,
आ० म० १ अ० । प्रकृतयोऽपि प्रतिपत्तिहेतुत्वात्प्रतिप-
त्तय इत्युच्यन्ते, प्रतिपत्तये यथावदवगम्यते आभिहितं प्र-
तिपत्तयः । "लाभाऽऽदिभ्यः" इति कस्ये क्लिप्रत्ययः । आ०
म० १ अ० । परमतक्य (सू० म० १ पाहु० चं० प्र०) द्रव्याऽऽ-
दिपदार्थाभ्युपगमे, नं० । पञ्चा० । प्रति० । स० । सम्प्रकृतिपा-
भ्युपगमप्रतिपादने, विशेष० । गत्यादिद्वापराणामन्यतैर्कर्पा-
पूर्णगत्यादिद्वारिण जीवाऽऽदिमार्गणायाम्, कर्म० १ कर्म० ।
प्रारम्भे, अङ्गीकारे, दश० ४ अ० । ल० । प्रतिवचनप्रदाने, चू०
३ उ० । नि० चू० । परिप्राप्त्याम्, आच० ४ अ० । भेदे, प्र-
कारे, आ० चू० १ अ० । "निच्छेदस्थपडिवजि अववांति ।"
आ० चू० १ अ० ।

पडिवज्जिममाम-प्रतिपत्तिममाम-पुं० । प्रतिपत्तिद्वापरा-
ऽऽदिमार्गणायाम्, कर्म० १ कर्म० ।

पडिवज्जवृषमा-प्रतिवत्तपमा-स्त्री० । दृष्टान्तोऽपि यत्किञ्चि-
त्प्रामाण्येन आश्रयतामुपहानो व्यज्यते तदव्यञ्जकं ऽलङ्कारं,
स्त्री० । (न च 'ध्वज' शब्दे तु आ० १२१३ पृष्ठे "का-
क" इत्यादिना ओंकारं दर्शितः)

पडिवज्ज-प्रतिपत्त-वि० । अभ्युपगन्तं, "पडिवज्जं अभ्युपगन्तं"
पाहं ना० १२२२ गाथा ।

पडिवज्जण-प्रतिवचन-न० । आदेशे, विशेष० । "देहि मे पडि-
वज्जणं न तस्मै वयणं ।" आ० म० १ अ० ।

पडिवज्जमाणा प्रतिपत्त-वि० । उच्चैर्गत्या पुनः पतति, आचा०
१ श्रु० ६ अ० ४ उ० ।

प्रतिपत्तमाणा-वि० । प्रथमं प्राप्नुवति, "पडिवज्जमाणाञ्चो
नाम जो तत्पदमनाप आभिणि मेहियणाणं पडिवज्जति ।"
आ० चू० १ अ० ।

पडिवज्या-प्रतिपत्त-स्त्री० । पक्षस्य प्रथमतया, सू० प्र० १०
पाहु० । चं० प्र० ।

पडिवा-प्रतिपत्त-स्त्री० । कृत्तप्रथमतया, आ० क० १ अ० ।
चं० प्र० ।

पडिवाइ (शृ)-प्रतिपातिन-वि० । प्रतिपत्तनशालं प्रतिपा-
ति । उत्कर्षेण लोकाविवर्धनं भूत्वा प्रतिपत्तति, स्था० ६ डा० ।
प्रतिपत्तनशालं, नं० । विशेष० । स्था० । आ० म० । प्रतिपा-
तिनस्यदर्शनमप्यश्रमिकं क्षायोपशमिकमित्येतन्मस्यदर्श-
नमेव । (व्याख्या 'हंसण' शब्दे चतुर्थभागे २४२६ पृष्ठे ग-
ता) कियन्तमपि काले स्थित्वा तनां च्यन्तमनस्यभावे,

आ० म० १ अ० । प्रदीप इव निर्मूलमेककालमुपगच्छति अ-
वधिज्ञानभेदे, कर्म० १ कर्म० । आ० म० ।

से किं तं पडिवाइ ओहिनाणं ? । पडिवाइ ओहिनाणं जं
णं जहणेणं अंगुलस्स असंखिज्जयभाणं वा संखिज्जय-
भाणं वा बालगं वा बालगपुहुत्तं वा लिक्खं वा
लिक्खपुहुत्तं वा ज्यं वा ज्यपुहुत्तं वा जवं वा जव-
पुहुत्तं वा अंगुलं वा अंगुलपुहुत्तं वा पाउं वा पा-
उपुहुत्तं वा विहात्थि वा विहात्थिपुहुत्तं वा रयणिं वा रय-
णिपुहुत्तं वा कुच्छिं वा कुच्छिपुहुत्तं वा धणुं वा धणुपुहुत्तं
वा गाउयं वा गाउयपुहुत्तं वा जोयणं वा जोयणपुहुत्तं
वा जोयणमयं वा जोयणमयपुहुत्तं वा जोयणसह-
स्सं वा जोयणसहस्सपुहुत्तं वा जोयणलक्खं वा जो-
यणलक्खपुहुत्तं वा जोयणकोडिं वा जोयणकोडिपु-
हुत्तं वा जोयणकोडाकोडिं वा जोयणकोडाकोडिपुहुत्तं
वा उक्कोमणं लोणं वा पामित्ता णं पडिवज्जना । स तं
पडिवाइ ओहिणाणं ॥ ५ ॥

('से किं तं' इत्यादि) अथ किं तत्प्रतिपाति अवधिज्ञानम् ? ।
संखिज्ज-प्रतिपात्यवधिज्ञानं यत् अर्थार्थज्ञानं जगत्तत्त-
सर्वस्त्वेकतया अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रं वा संख्यमाग-
मात्रं वा बालाऽयं वा बालावपुहुत्तं वा लिज्जं वा बालाऽ-
एकप्रमाणां लिखापुहुत्तं वा युक्कां वा लिखाएकमानां यू-
कापुहुत्तं वा यवं वा युक्काएकमानां वा यवपुहुत्तं
वाऽङ्गुलं वा अङ्गुलपुहुत्तं वा, एतावदुत्कर्षेण सर्वप्रच्यु-
ततया लोकं दृष्ट्वा उगलस्य प्रतिपत्तन् प्रदीप इव नाशसुपया-
यान्, तस्य तथाविधक्षयोपशमजन्यत्वात् । तदन्तं प्रतिपा-
त्यर्थिज्ञानं, शेषं सुगमम् । नयनं कुच्छिदिहस्तप्रमाणा, धनु-
श्चतुर्हस्तप्रमाणम् "पुहुत्तं, सर्वत्रापि द्विप्रभृति नवस्य"
इति लक्षान्तिक्या परिभाषया द्रष्टव्यम् । न० ।

पडिवाइय-प्रतिपादिन-वि० । प्रवेदिने, प्रकर्षितं, आचा० १
श्रु० २ अ० ३ उ० । तीर्थक्षरणधरः कथितं, आच० ४ अ० ।

पडिवाय-प्रतिपात-पुं० । च्यते, आ० म० १ अ० । विशेषः ।
अवगन्तं, "जइ उवस्संतकमाञ्चो, तहइ अण्णेन पुणं वि प-
डिवायं ।" म० २ श० १ उ० ।

प्रतिवाइ-पुं० । उत्तरपक्षे अष्ट० ४ अष्ट० । परोपम्यस्तपक्षप्र-
तिवचने, डा० २३ डा० ।

प्रतिपात-पुं० । आप्राप्यकविवक्षितपुरुषाणां प्रत्यभिमुखधायौ,
आ० म० १ अ० ।

पडिवाल-प्रतिपाल-धा० । धानवाऽर्थान्तरेऽपि इति । प्रतील-
क्षे, रक्षणे च । पडिवालइ । 'प्रतीक्षे, रक्षति वा । प्रा० ४
पाद ।

पडिवायुदेव-प्रतिवायुदेव-पुं० । वायुदेवानां प्रतिशत्रु-
तिलकाऽऽदिपु, ति० ।

एण्णि मे नवरहं वायुदेवाणं नव पडिसत्तु होत्था, नं
जहा आमगेवो जाव जरासंधो जाव स चक्रेहिं । म० ।

तथा-

“अस्वर्गीये तारपे, मेरुपे महुकटपे निवुंभे य ।
बलि पाहराप तह रा-वणे । य नवमे जरापेवे ॥ १ ॥ इति ।

एए खलु पडिससु, किस्तीपुरिस्ताण वासुदेवारणे ।
मन्वे वि चक्रजोही,मन्वे विहया मन्वेकाहे ॥ २ ॥” इति । म०

आ० म० । ति० । आ० ख० । प्रतिवासुदेवमाता कानि
स्वप्नान् पश्यतीति प्रश्ने, उत्तरम्-ना श्रीन् स्वप्नान् प-

श्यतीति । यदुक्तमस्तिविहस्त्रिकृतशान्तिवर्तिने पद्यप्रस्तावे-
“प्रत्ययिबिकरणे । श्रीश्चा-न्येपासु तमज्जनिताम् । एकैकमन्वि-

काः स्वप्न,पश्यन्त्येषां हि मथ्यतः ॥ १६ ॥” इति । तथा-सप्तनि-
शतस्थानकेऽपि । किं च-तान् गज २ कुम्भ २ वृषभा ३ऽऽभ्यान्

पश्यतीति परस्परया ज्ञेयम्- ८१ प्र० । सेन० ३ उक्ता० । प्रति-
वासुदेवस्य किंप्रति कानि च रत्नानि स्युरिति प्रश्ने, उ-

त्तरम्-प्रतिवासुदेवस्य रत्नमेवेषायां रत्नानां तु नियमः शा-
स्त्रे दृष्टो नास्ति, तेन चकाऽऽदीनि तानि यथासंभवं भवि-

ष्यतीति संभाष्यत इति । ३२६ प्र० । सेन० ३ उक्ता० ।
पडिविस्तरविधि-प्रतिविस्तरविधि-पुं० । परिकरूपे परिग्रहे,

सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।
पडिविद्वंसण-प्रतिविद्वंसन-न० । विनाशने, सूत्र० २ ध्रु०

२ अ० ।
पडिविरय-प्रतिविरत-त्रि० । सावयवेयंभ्यां निवृत्ते प्रवीज-

ते, म० ३० म० । सूत्र० । “एगवाश्रो अवमसमरंमाश्रो
पडिविवाश्रो” श्री० ।

पडिविहाण प्रतिविधान-न० । प्रतीकारे, विशेषे । आक्षेप-
निराकरणे, विशेषे ।

पडिवृद्ध-प्रतिवृद्ध-पुं० । तत्प्रतिवृद्धिना तत्प्रतिभयंगोपाय-
प्रवृत्तानां वृद्धे, ज० २ वज० । कलभेदे, श्री० ।

पडिवेश-प्रतिवेश-पुं० । प्रत्यामचगृहे, वृ० १ उ० २ प्रक० ।
प्रतिवेशि कनरेन्द्राः सीमातटवर्तिनः प्रत्यन्तराजानः । व्य०

४ उ० । विलोपे, दे० ना० ६ वर्ग २१ माया ।
पडिसंखयि-प्रतिसंखिप-अव्य० । मुष्टिग्रहणेण संतत्ये-

त्यर्थे, भ० १४ श० ३ उ० ।
पडिमत्वा-प्रतिसेरुया-स्त्री० । व्यपदेशे, आवा० १ ध्रु० ४

अ० ६ उ० ।
पडिमंजलण-प्रतिमञ्जलन-न० । कौशाम्बिनाऽऽत्मन उद्दी-

पने, आवा० १ ध्रु० ४ अ० ४ उ० ।
पडिमंत-प्रतिश्रान्त-त्रि० । विश्रान्ते, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

निवृत्तौ, दे० ना० ६ वर्ग १८ माया ।
पडिसंथाय-प्रतिसंथाय-अव्य० । सह गन्तमावेनाऽऽसुक्त्वमं

प्रतिपद्येत्यर्थे, सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।
पडिसंलीण-प्रतिसेलीन-पुं० । कौशाऽऽदिकं वस्तु वस्तु प्रति

सम्पत्नीने निरोधवति, स्था० ।
चत्तारि पडिसंलीणा पम्पता । तं जहा-कोहपडिसंलीये,

माणपडिसंलीये,मायापडिसंलीये लोभपडिसंलीये । स्था० ।
६०

चत्तारि पडिसंलीणा पम्पता । तं जहा-माणपडिसंलीये,
वडपडिसंलीये, कायपडिसंलीये, इंदियपडिसंलीये ।

कौशाऽऽदिकं वस्तु वस्तु प्रति सम्पत्नी लीना निरो-

धवन्तः प्रतिसेलीनाः । तत्र कौशे प्रति उभयनिरोधेनो-

दयप्राप्तविकलीकरणेन प्रतिसेलीनः कौशप्रतिसेलीनः । उक्तं
च-“ उदयस्सेव निरोहो, उदयं पत्ताण वाऽकलीकरणं ।

जं एत्थ कसायाणं, कसायसेलीणया पम्पता ॥ १ ॥ ”
इति । कुशलमनउदीरणकुशलमनोनिरोधेन च मनः प्र-

तिसेलीने यस्य सः,मनसा वा प्रतिसेलीनो मनःप्रतिसेलीनः ।
एवं वाकायन्द्रियेष्वपि, नवमं शब्दाऽऽदिषु मनोह्लाऽमनंतेषु

रागद्वयपरिहारी इन्द्रियप्रतिसेलीन इति । स्था० ४ उ० २ उ० ।
पंच पडिसंलीणा पम्पता । तं जहा-सोऽइंदियपडिसंलीये,

० जाव फासिंदियपडिसंलीये ।
प्रतिसेलीनेतरस्त्रयः । पुरुषो धर्मी उक्तः,संवरेतरस्त्रयोस्तु

धर्मे पंचेति । स्था० ४ उ० २ उ० ।
पडिसंलीणया प्रतिसेलीनता-स्त्री० । इन्द्रियकाययोगविष-

यायां गुप्तनायाम्, विविक्लशयनाऽऽशनतायां च । स्था० ६
उ० । पा० ।

प्रतिसेलीनताभेदाः-

से किं तं पडिसंलीणता । पडिसंलीणता चउज्झिहा पम्पता ।
तं जहा-इंदियपडिसंलीणता,कसायपडिसंलीणता,जोगपडि-

संलीणता,विचिन्तमयणासखसेवणया । मे किं तं इंदियपडि-
संलीणता । इंदियपडिसंलीणया पंचविहा पम्पता । तं जहा-

सोऽइंदियविसयप्पयारिणरोहा वा सोऽइंदियविसयप्पत्तेसु वा
अन्येसु रागदोसविणिग्गोहा चक्खिंदियविमय० एवं जाव

फासिंदियप्पयारिणरोहा वा फासिंदियविसयप्पत्तेसु वा अन्ये-
सु रागदोसविणिग्गोहा । से तं इंदियपडिसंलीणया । से किं तं

कसायपडिसंलीणया । कसायपडिसंलीणया चउज्झिहा प-
म्पता । तं जहा-कोहोदयसिरोहो वा उदयप्पत्तम वा कोहस्स

विकलीकरणं,एवं जाव लोभोदयसिरोहो वा उदयप्पत्तस्स
लोभस्स विकलीकरणं । से तं कसायपडिसंलीणया । मे

किं तं जोगपडिसंलीणया । जोगपडिसंलीणया निविहा प-
म्पता । तं जहा-अकुसलमणसिरोहो वा कुसलमणउदीरणं

वा मणस्स वा एगवीभावकरणं । से किं तं वडपडिसंलीण-
या । वडपडिसंलीणया निविहा पम्पता । तं जहा-अकु-

सलवडसिरोहो वा कुसलवडउदीरणं वा वडए वा एगवी-
भावकरणं । से किं तं कायपडिसंलीणया । कायपडिसं-

लीणया जेणं सुसमाहितपसंतसाहरियपाणिपादे कुम्भो उव
गुत्तिंदिए अलीणपलीये चिट्ठे । से तं कायपडिसंलीणया ।

से तं जोगपडिसंलीणया ।
श्रीश्रिन्द्रियस्य यो विपयंविष्टानिष्टादेषु प्रचारः अयण-

लक्षणा प्रवृत्तिः, तस्य यो निरोधो निषेधः स तथा, शब्दभूतं
असंख्यजनेमित्यर्थः । (सोऽइंदियविसयेत्यादि) धोऽन्विप्रय-

संख्यजनेमित्यर्थः । (सोऽइंदियविसयेत्यादि) धोऽन्विप्रय-

संख्यजनेमित्यर्थः । (सोऽइंदियविसयेत्यादि) धोऽन्विप्रय-

संख्यजनेमित्यर्थः । (सोऽइंदियविसयेत्यादि) धोऽन्विप्रय-

संख्यजनेमित्यर्थः । (सोऽइंदियविसयेत्यादि) धोऽन्विप्रय-

विषयप्राप्तेषु चाऽप्येव इष्टानिष्टाशब्देषु रागोद्वर्णवर्तनग्रहो राग-
द्वर्णनोपशब्दः । (भगवन्म वा एकीभावकरणं) मतस्या वा (एग-
सि सि) विशिष्टकाश्र्वेन एकता तद्वपस्य भावस्य करणं एक-
ताभावकरणम्, आत्मता वा संहकतानिगलम्बनत्वे तदेषा
भावस्तस्य करणं यस्तत्था । (वश वा एकाकीभावकरणं ति)
आवर्तित्यैककाश्र्वेन एकताकपभावकरणमिति । (सु-
स्माहियपमन्सहाग्रियपाणिपाणि ति) सुपुं स्वमधिप्राप्तो व-
दिष्ठुत्या स चास्या प्रशान्तध्यानवृत्त्या यः स तथा । संह-
तमविलिप्ततया धृतं पाणिपादं येन स तथा । ततः कर्म-
धार्यः । (कृष्मा इव गुमिदिप सि) गुमेन्द्रिया गुम इत्य-
र्थः । क इव । कृष्म इव । कस्याश्चिदवस्थायामिति । अत ए-
वाऽऽह- (अस्त्रीणपक्षोणं सि) आलीन ईपक्षीनः पूर्वं प्रलीनः
पञ्चाप्यवकल लीनः । ततः कर्मधार्यः । भ० २४ श० ७ उ० ।
नि० चू० ।

पडिसेवयण-प्रतिसेवेदन-न० । अनुभवे, सूत्र० १ श्रु० ७
अ० । आत्मा० ।

पडिममाहगणा-प्रतिमसाधनता-स्त्री० । अनुप्रजनं, भ० १४
श० ३ उ० ।

पडिमहार-प्रतिसंहार-पुं० । निवर्तनं, सूत्र० १ श्रु० ७ अ० ।
निर्गन्धः, स्था० ३ डा० १ उ० ।

पडिमनु-प्रतिशत्रु-पुं० । प्रतिकूल शत्रौ, "एष मनु पडिमन्,
किञ्च, पुमिना वामुदेवाणं" स० ।

पडिमन्थ-प्रतिसार्थ-पुं० । प्रतिकूलसार्थं, सार्थप्रतिकूलं, नि०
अ० ११ उ० ।

पडिमदय-प्रतिशब्दक-पुं० । सेवकं, सूत्र० १ श्रु० ७ अ० ।

पडिमरंमुपगुण-प्रतिसरंमोचन-न० । कङ्कणविमोचनं, अ०
२ अत्रि० । पञ्चा० ।

पडिमलागा-प्रतिशलाका-स्त्री० । शलाकामहाशलाकामध्य-
शलाकयाम्, प्रतिशलाकामिनिष्यञ्वात् पर्याऽपि प्रतिश-
लाकेति । पर्यापमपरिज्ञानार्थपर्ययं, कर्म० ४ कर्म० ।

पडिमा-शम्-धा० । उपशमं, "शमः पडिमा-पडिमासौ" ॥८॥
आ१६, ७१ इति शप्तधार्तः पडिमाऽदेशः । "पडिमा इ स,"
शमयन्तं, प्रा० ४ पाद ।

नश-धा० । अदर्थनं, " नशगिगिनाम-गिवहायमेह-प-
डिमा-मेहावहरः" ॥८॥ ४, १७८॥ इति नशः पडिमाऽदेशः ।
" पडिमाह ।" नश्यति । प्रा० ४ पाद ।

पडिमाश्र-देशी-प्रघोषकण्ठं, दे० ना० ६ वर्ग १७ गाथा ।

पडिमाडणा-परिश्राटना-स्त्री० । शटं रज्जायाम्, परिपूर्वं । प-
निशटति परिश्रष्टति तमस्यः प्रयुङ्क्तं, पूर्ववत् लिच । परि-
श्राट्यन्ते इति परिश्राटना । "गिउप्याम०" ॥१३१११॥ इत्या-
दिना अन्तप्रत्यये, आप । चयनं, प्रकरणं, "चयनं ति गंवर्णति
य पकरणं पडिमवर्णा य एगदुः" । व्य० १ उ० ।

पडिमास-शम्-धा० । शान्तं, " शमः पडिमा-पडिमासौ" ॥
८॥ ४, १६७॥ इत्येव पडिमासाऽदेशः । " पडिमासह ।"
शमयति । प्रा० ४ पाद ।

पडिसार-देशी पट्टनायाम्, पटाविव्ययं, दे० ना० ६ वर्ग
१६ गाथा ।

पडिसारिअ-देशी-स्मृत्याम्, दे० ना० ६ वर्ग ३३ गाथा ।

पडिसाहण-प्रतिमाधन-न० । प्रतिकथनं, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

पडिमाहगणा-प्रतिसेम्परणा-स्त्री० । तन्मनःप्रतिकूलतया
विस्मृत्यार्थस्मरणं, व्यास, भ० १४ श० ।

पडिमाह्रिय-प्रतिसेहृत्य-अव्य० । विकीर्णनालान्, बाहुना
संगृह्यत्यर्थं, भ० १४ श० ७ उ० ।

पडिमिद्ध-प्रतिपिद्ध-त्रि० । निवारितं, नि० चू० १ उ० ।

" पडिमिद्धा वारिअ ।" पाठ० ना० २६३ गाथा । पञ्चा० ।
आव्य० । जी० । निषेधतया निवारितं, पञ्चा० ६ विव० ।
निगदुते, पं० व० २ ङार ।

पडिमुद्-प्रतिश्रुति-पुं० । भग्नज्ञेयज्ञं द्वितीयकुलकं, जं० २
वृत्त० । भविष्यति पत्यन्तवर्जं कुलकभेदं, नि० म० ।

पडिमुगणा-स्त्री० । प्रतिश्रवण-न० । अङ्गीकरणं, कल्प० ३
अत्रि० ६ ङण । आत्मा० । आध्यात्मिकमन्त्रव्याख्यानं प्रतिश्र-
व्यं अभ्युपगम्यते यत् साधकमिदं तत् प्रतिश्रवणम् । प्राकृत-
न्यान्स्त्रीत्वम् । दोषभेदं, पि० ।

संप्रति प्रतिस्रवणस्य स्वरूपमाह -

उवओगमि य लाभे, कम्मगाहिम्म चित्तरक्खट्ठा ।

आलोडणं मुलद्धं, भणइ भणेतम्म पडिमुगणा ॥१११॥

इह यो गुरुस्वयं गकरणं देवायां कर्मप्राहण आध्यात्म-
ग्रहणाय प्रवृत्तस्य शिष्यस्य लिख्यस्य शिष्यस्य मताऽन्यथाप्रवर्ति-
वारणार्थं दक्षिणतया ऽप्युपेता लाभे भणति लाभं इति शब्दमु-
च्चारयति । तथा-आध्यात्मिकस्य गुरुस्वयं गुरुदानीय आलो-
चितं ध्यादि संयदे कर्माटिकया दत्तमभियर्थं निवेदिने (मुल-
द्धं) शोभने जाते यत् त्वयं देव-तत्त्वमिति भणति । तस्य
गुरुनिष्ठं भणतः प्रतिश्रवणं नाम दोषः । यत्र तु स्त्रीत्व-
निर्देशः प्राकृतव्याप्तः । प्राकृतं हि लिङ्गं व्यभिचारि । यदाह
पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षणं "लिङ्गं व्यभिचार्यपीति ।" प्रतिश्र-
वणं च नामाभ्युपगमः । पि० । वाचनां प्रयच्छतां गुरुः सूत्र-
ग्रहणं, " पडिमुगणा एहकारं ।" गुरौ वाचनां प्रय-
च्छति सति सूत्रं युगपान्तं तथाकारः कार्य इत्यर्थः ।
अ० ३ अत्रि० । आ० म० ।

पडिमुगमातण-प्रतिश्रवण-त्रि० । अभ्युपगच्छति, " आहा-
क-प्राणिमातण, पडिमुगमातण अतिक्रमो होइ ।" व्य० १ उ० ।
आ० म० । आ० । आ० ।

पडिमुसी-देशी-प्रतिकूलं, दे० ना० ६ वर्ग १८ गाथा ।

पडिमुय-प्रतिश्रुत-न० । गुरुवाक्याङ्गीकारं, उत्त० २६ अ० ।
जम्बूद्वीपं भग्नं वपं भविष्यति सप्तमं कुलकं, स्था० १ डा० ।

पडिमुया-प्रतिश्रुता-स्त्री० । प्रव्रज्याभेदं, पं० मा० ।

चतुरो तु गोगपाला, सन्था हीणं जतिं तु अटवीण ।

पडिहोति पट्टा, दोहं दुग्ग्गाइयं नटियं ॥

दियलोगमता ततो, चइनु दुगुंखी दसबे दामत् ।
 ततो भिगा य हंसा, सांवागा विचमा भूता ॥
 अदुगुंखी नित्ययरे, पुच्छति किं सुलभदुलहबोहिऽम्हे ।
 नित्यकर आह विषयं, अस्मापितगे करंहेति ॥
 तो ओहिणा य याणसि, माहणपुत्तचणगमुमुगारे ।
 सो माहणे अपुतो, पुच्छति सुमिन्तिए य भवे ॥
 ते काउ समणरुवे, उमुगारपुरग्मि आगता कहए ।
 चहुजणतातादीगं, तो पुच्छे माहणो ते उ ॥
 होज्जऽम्हे किंचऽवच्चे, पसाह भूया दिया तु होहिंति ।
 डा जमलदारगा तु, कुमारगा पव्वइस्संति ॥
 मा तेमि कोजामी, विषयवस्सं च तेमि पव्वज्जा ।
 होहिंति वांजुण गता, चइनु उवणगजानेसु ॥
 बालचे अस्मपियगे, भणति समणण सगित्तवेणं ।
 रक्खम माणुसमवायग, भवंति ददुदण ते पुत्ता ! ॥
 मा तेमि अल्लिएज्जह, दूरं दुरेण परिहरिज्जाहि ।
 मा भक्खेज्जा ते भे, ते वि य तेमि पडिमुण्णेति ॥
 गत्थादि जन्थ पामे ति संजने ते तओ पलायति ।
 अह अन्नया गगारवाहि, चेइ पासंति वंदंते ॥
 गेति ते अस्मापियगे, दिट्ठाऽम्हे चेइ वंदमाणा तु ।
 न वि मयणरुवक्खं स भक्खंति य चेइ रूपां ॥
 चिंते तस्मापितगे, अतिवीसत्था इमे उ जायंति ।
 मा पव्वएज्ज इहं, अल्लियमाणा तु ममणं ॥
 मउवज्झाया एते, वइये निज्जंतु तन्थऽहिज्जंतु ।
 इय मंचितउणं, वउये गीता ततो तेहि ॥
 वउयापै ममीवमी, मणोभिगमो तु अन्थि वडरुक्खो ।
 अह अपमदा कयाई, ते तु रयंते गता तहिये ।
 सत्था हीणा य जती, तिमियकिलंता तु आगता तहिये ॥
 एत्थं करंमो सिकखं, वडहेट्टं पट्टिया ततो ।
 तो ते भयाभिभूता, चेइविलगा तमव ॥
 जतिणो वि य तस्माहा, ठांतु पविंति भिक्खट्ठा ।
 वीरियं वचेति गुरु, तहिये अज्झयण लल्लिगुम्भ ति ।
 तो ते सरंति जानिं, गुरुभिन्यं वंदिंतु वेति ।
 अस्मापियगे पुच्छिय, पव्वज्जे अन्नपेपे ममे तु ।
 जह उमुगारज्झयणे, वक्खानं सुत्तआलावे ।
 एसा पडिमुता खलु, पव्वज्जा ॥ पं०भा०१ कएय. पं०बु० ।
 पडिमुयासयमदस्यसंकुल प्रतिश्रुतशतसहस्रसंकुल—वि० ।
 प्रतिशब्दकलससंकुल. भ० ६ श० ३३ उ० ।
 पडिमुयग—प्रतिमुचक—पु० । नगराज्यसमीपेऽवव्यापारत्वे-
 नाऽवतिष्ठमाने, व्य० १ उ० ।
 पडिमु—प्रतिमुच्य—पु० । इन्द्र-उपि, जी० ३ प्रति०४ अवि० ।
 अनु० । प्रतिक्ले, दे० ना० ६ वसं १६ गथा ।

पडिसेज्जा प्रदिश्या-श्री० । उत्तरशय्यायाम्, भ० १६ श०
 ११ उ० ।

पडिमेषम—प्रतिमेषक—पु० । संयमप्रतिवृत्तार्थस्य संञ्चलन-
 कपायादयत्तत्त्वं सेवकः प्रतिमेषकः । संयमविग्राहकं. भ०
 २४ श० ६ उ० । ख० । “गिकारणे वि भिक्खु, कारणं प-
 डिमेषवे य पंचा उ ।” प्रतिमेषको नाम—यो भिक्षुः
 निष्कारणंऽपि कारणाभावेऽपि पञ्चकाऽऽदीनि प्रायश्चित्त-
 स्थानानि प्रतिमेषवेति । व्य० ३ उ० । प्रतिमेषं मेषं इ-
 ति प्रतिमेषकः । प्रतिमेषवकारिण, व्य० १ उ० ।

प्रतिमेषकद्वारम्—

पडिमेषओ उ माधु, पडिमेषम मूल उत्तरगुणा य ।

पडिमेषविवर्ण्यं खलु, दृष्ट्वादि चतुर्विधं होति ॥७६॥

तन्त्र पडिमेषगो ति द्वारं । पडिमेषगं पडिमेषा पडिमेषव-
 र्णानि पडिमेषगो. सो य साह. तुमहा अत्रधारणे । पुरमे
 वा । तस्मै पडिमेषगान्तिमे भेदा-पुरिमा. गणुंसगा. इत्थीअं ।

तन्त्र पुरिमे तत्र भणति—

पुरिमा उकोम मज्झिम—जहणया ते चउविधा होति ।

कपट्टिता परिगता, कउजोगी चेव तरमाणा ॥ ७७ ॥

एसा भदरादुसाभिकता गाहा—पडिमेषवगुणिमा निविहा-
 उकोम—मज्झिम—जहणया । एते वक्खमाणवक्ख जे उको-
 सादि ते चेव चउविधा होति । कहं?, उच्छयं—भंगविगमण्य ।

सा य भंगवगणगाहा इमा—

संघयगे संपणा, धितिसंपणा य होति तरमाणा ।

सेमेनु होति भयणा, संघयणधितो य इतरा य ॥ ७८ ॥

संघयगसंपण्णा, धितिसंपण्णा य होति. एसा पदमभंगो ।
 तरमाणा गतिसंपण्णा विषयं विट्ठु भणित्ता उ० जमणं ते न्यसं
 होति पदमभंगो भणितो. भेसा निखि भंगा, तेमु भयणा ।
 भयणा गाम—संघयं किं पुण ते भज्जे संघयणं धितियसंघे
 संघयणं भयधितिवज्जियं कुल सो य इमो संघयण-
 संपणो, जो धितिसंपणो । विनीयानि नियमंघो विट्ठे
 भज्जे, जो संघयणभज्जे । सो य इमो जो संघयणसंपणो
 धितिसंपणो । इतर ति । इतरा गाम—संघयणधिति-
 रहिता । सो चउत्थो भंगो इमो—जो संघयणसंपणो,
 जो धितिसंपणो । एयं एते भंगा रज्जता । चेइसाह ज-
 ति उकोसाऽऽदि पुरिसतिगं ते भंगविगमणिया चउरो ल
 भवंति. अह चउरो, तिसं ल भवति पणवगाह, जे इम
 भंगविगमणिया चउरो, एते चेव तत्रो भगणति ।

कहं?, भगणति—

पुरिसा निविहा संघय—ग धितिनुया तन्त्र होति उकोसा ।

एगतरनुत मज्झा, दोहिं विनुता जहमा उ ॥७९॥

उकोसा तु दुविहा, कप पकपट्टिता व होजहि ।

कपट्टिता तु गियमा, परिगत कउजोगी तरमाणा ॥८०॥

पदमभंगगा उकोसां. सनं पुव्वज्झम कंठं । एगतरनुता
 गाम—धितियधितियभंगा, ते दोहिं मज्झा भवंति दोहिं वि वि-
 नुता गाम—संघयणं धितो य । एसा चउत्थो भंगो । एज्ज-
 णा भवंति । एज्ज चउरो वि तत्रो भवंति । जे ते भंगविग-

णिया चउरो पुरिसा, ते अण्णेष पच्चुडभिहिण्ण चउवि-
कण्णेष चितियय्वा । कण्णट्ठिना गाम-जहाभिहिण कण्णे डि-
ता, ते य जित्थकण्णिया । तण्णडियक्कवा कण्णट्ठिना । एकण्णया
एकण्णो भेदेत्यर्थः । ते संदिता एकण्णट्ठिना अववाद्दसहिने कण्णे
डिय ति मणियं भवति । परिणता गाम-सुत्तेण वण्ण य वत्ता ।
तण्णडियक्कवा गाम-अपरिणता । कडजोगी गाम-चउत्थादि-
त्वं कडजोगी, तण्णडियक्कवा अकडजोगी, तरमाणा गाम
जे जं तयोक्कम्म आदव्वेति तं नित्थरंति, तण्णडियक्कवा
अतरमाणा, पच्चुडसकूवं यक्कवार्थं । इयाणि चउभेगविग-
णिया पुरिसा कण्ण कण्णट्ठिना वा होञ्जा । कण्णपकण्ण पुव्व-
यक्कवा एव । इयाणि तरमाणा सगणानियं एवं समाया-
गिज्जति-कण्णे एकण्णे वा डिता पदमभेगिज्जा णियमा तर-
माणा वयक्किच्चं एवं । इदाणि कण्णपकण्णट्ठिना पत्तेगमो
चितिज्जति, कण्णट्ठिना जिण्णकण्णिया, तुमहो पत्तेयणि-
यमधारणं । परिणया सुत्तेणं वयन्ना य, णियमा कडजो-
गिणा तव णियमा तरमाणा ते णियमा कण्णट्ठिना गता,
पकण्णट्ठिना भएणति ।

अथो भएणति-

जे पुण डिआ एकणे, परिणत कडजोगी वावि ते भइया ।
तरमाणा पुण णियमा, जेणेउभाएण ते वलिया ॥८१॥
जे इति णिंदस्से । पुण इति पादपुरणे । एकण्णे धेरकण्णे,
परिणयकडजोगिने भइया, भयमहो पत्तेयं । कदं भइया ?,
जेणं धेरकण्णिया गीता आगीता य संति, वयसा सोलस-
वाससगं एतेना य संति, तस्सा ते भइजा, तरमाणा पुण
णियमा । कस्सा ? उक्कपे-जेणेउ उभेयण ते वलियाअंभयं
णाम-संघयणधितिसामायाअं य जं तयोक्कम्म आदव्वेति,
तं नित्थरंति । गतेना पदमभेगो ।

इयाणि मज्झिमपुरिसा विनियभेगिज्जा भएणति-

मज्झा वितीय ततिया, नियमपकण्णट्ठिना तु गायव्वा ।
वितीया परिणत कडजो-गिताए भइया तेर किंचि ॥८२॥
(मज्झ ति) मज्झिमपुरिसा (विनिय ति) विनियभेगो
(ततिय ति) ततियभेगो (णियमा इति) अवस्सं णियम-
सहाअं जिण्ण कण्णट्ठिना, एकपायधारणं एकण्णो धेरकण्णो,
णियस्सं बोधव्वमिति । तु अयधारणं किमवधारयति
इमं देहाह व वि मज्झिमभेगो सामसमभिहितं । विनयसो भ-
भति-(विनियसा इति) विनियभेगिज्जा परिणयत्तेण कडजोगि
ति भइया पूर्ववत् । (तेर किंचि ति) तर्गत शक्ताति किञ्चि-
दिति स्वहयत्तमिति ।

भएणति-

संघयणेण तु जुत्तो अद्विधेति ण खलु सव्वमोज्जति ।
देहस्सेव तु समुणे-ण भज्जते जेण अप्पणं ॥ ८३ ॥
संघयणेण य जुत्तो, संघण इत्यर्थः । अद्विधेति धितिविग-
तः । ण इति पडिसेवे । गलु अवधारणं । सव्वगो सर्वपरिणत
अतरः अन्तर्गतेः द्विप्रतिपद्यः प्रकृति गमयति, तन्त्येव-
त्यर्थः । कदं धितिविगतेनावतरो भएणति, देहस्सेव उ
सगुणो देहं सर्वं गुणा उयगारो पडिसेवे भज्जति वि-
सायसुवगच्छति । जेण यस्मान् कारणान् अप्पणं स्तोक्के-
त्यर्थः । गतो विनियमइति ।

इयाणि ततिओ-

ततिओ धितिसंपगो, पडिणय कडजोगी वावि सेवए भइतो ।
एणे पुण तरमाणं, तमाहु मूलं धितो जम्हा ॥८४॥

(ततिउ ति) ततियभेगो धितिसंपगणा धृतिसंयुक्तः संघ-
यणविगतेनः अविवदा किंचि तर्गत । धितिसंपगणखान्ता ।
पुव्वउत्तसं संकेतः । (एणे ति) एणे आयरिया पुण विनियेण
(तरमाणं ति) समर्थं, तदाति तदयभेगिज्जा, आहुतिगते उल्ल-
खन्तः । कस्मा कारण तरमाणं भणति-भवस्य मूलं धितो
जम्हा । कदं पुण दुविहसंघयणुत्पत्तौ भवति ।

भएणति-

खामुदया संघयणे, धितो तु मांस्स उवसमे होति ।
तह वि मती संघयणा, जा हाति धितो ण साहीणे ॥८५॥

णाम इति लुद्धो मूलकम्मपगडी तस्स वायालीसुत्तरभएणसु
अट्ठमो संघयणभेगो णाम, तस्स पुव्वखलुदया पुक्खलसरीरस-
हयणं भवति । (धिति ति) धितिसंघयणे, माहो णाम-चउत्था
मूलकम्मपगडी, तस्स खल्लोवसमा धितौ भवति । विनियमओ
चरित्तमोहक्कओवसमा । तथ विनियमओ जा कलायच-
रित्तमोहक्कओवसमा, तथ विनियमओ अतरमाणगो
कज्जति । जह वि विगणासुत्तसो कारणानि, तथा वि सति
संघयणे सति विज्जमाणं संघयणे (जा इति) जगिस्सा
होति धितो ण सा संघयणटीणं भवति । तस्मा तदयभेगो अ-
तरमाणगो, कइमणेणं पुणो तरमाण एव । गओ ततिओ भेगो ।

इयाणि चउत्थो-

चरिमो परिणतकडजो-गिताए भइउण सव्वमो अतरो ।
रातीभवविउज्जण-पोरिसिमादीहे जं तरति ॥८६॥

चरिमो चउत्थयगो, संस पुव्वकम्म कंठो जा धितिसरीरसंघ-
यणविद्विणो कत पुण सव्वसो अतरो ण भवति ? उक्कपे- (राती-
भवेत्यादि) जं वस्साकारणात् एवमाह प्रत्याख्यानं तर्गत,
तस्सा ण सव्वसो अतरो । गओ चउत्थो भेगो । गओ पुंर-
सपरिसंवगो ।

इदाणि ण पुंसगिणियादिसेवया भएणति-

पुरिमणपुंसा एमे-व होति एमेव होति इत्थीओ ।

खारे पुण कण्णट्ठिना, इत्थीवेगोण काव्वा ॥८७॥

णपुंसमा दुविहा-अस्थिणपुंसमा य, पुरिमपुंसमा य । इस्थिण-
पुंसमा अपक्कावणिज्जा, जं ते पुरिमणपुंसमा अप्पाहंसे-
विणो । लुज्जाविद्विणियमभेगो माह उयहना । इमिस्समा देव-
सत्ता । एते जहा पुरिमा उक्कस्समा विउत्तु भेगेसु कण्णट्ठिना-
दियक्कपादि चितिता तहव चितितेयउवा । इमिधयाओ वि एव
ववणवर जिगमांसेवया इत्थी ण जवोति । वग्गो नाम खल्लो पक्को ।
पामिसेवगो ति दारं गय नि० खू० १८० ।

यडाचार्येण वक्तव्यं तदाह-

वेयकणं पमाणं, न होह न इमज्जणं नत्तेकारो ।

साडजिण्णसेवी, अगणुपएणं असेवी उ ॥३०१॥

३०० उ ३०१ । (वयं माया ' ओहावण ' शब्दं तुनायनाम
३३० पृष्ठे ३४, ३५ : १)

परिसेवणा-प्रतिसेवना- श्री० । प्रतिसेवने इति प्रतिसेवना । आधाकर्मोपजननदेतुविशेषः, पि० । तत्र प्रथमतः प्रतिसेवना-स्वरूपं चक्ष्म्य, तत्राऽपि च आधाकर्म स्वयमानीय लुक् स आधाकर्मप्रतिसेवा प्रतीत एव । केवलमिह ये परंपरापनातमा-धाकर्म मुञ्जानत्य न कश्चिद्वा इति मय्यने तन्मतावकुटुनार्थे परंपरापनातम्याऽऽधाकर्मयोगे । ओजने प्रतिसेवनावापमाह-

अश्लेषाऽऽहाकर्म, उत्तरीयं असह चोदथा भण्ड ।

परहृतेयेषामरे, कथुतो जह न डम्भहृद् ॥११४॥

एवं तु अहं मुद्धो, दोसो दैतस्य कूडउवमाए ।

समयत्यमजाश्रितो, मूढो परिसेवणं कुण्ड ॥११५॥

अथेत साधुना भनाऽऽहिकमाधाकर्म उनीतो वृद्धश्चमुद्धादा-नीय समापत्तिः, तद् योऽप्राप्त स प्रतिसेवनां करणीति संश-यः । स चाधाकर्म मुञ्जानः कनाप्यपरेण साधुना यिमाहो महे यच्च भवान् विज्ञाति संयतोऽप्याधाकर्म मुञ्जतोति चोद्दि-तां शिक्षाम् । सन् प्रयुत्तरं भणत-यथा न मे कश्चिदोप-स्वयं प्रदहस्यानावात् । यो हि नाम स्वयमाधाकर्म मुद्धोत्वा लुक् तस्य द्वाप्या, यस्तु परंपरापनातं लुक् तस्य न कश्चित् । तथा चाऽत्र दृष्टा-न्ता यथा-परहृतेयेषामाहान् कथयश्च दृष्टान्, एवमहमप्याऽऽधाक-र्मोनीतो, (तु) निश्चितं युद्ध एव, यथाः पुनर्दृष्टो, यथा परस्व-वृद्धमेनाहाराणाकरेणः, एवं कूटया उपमया, अलीकन दृ-ष्टान्तेन, समयाय भगवत्स्वयमेवोपनिषद्म् । " ऊस्मद्वा आरं भ्रा, पाणिबद्धा दारं तस्म नियमेण । पाणिबद्धे वयमंगो, वयमं-मे दुग्धोह च ॥१॥" इत्यादिक्रमप्रज्ञानोऽन एव मुद्धः प्रतिसे-वने कुण्डे । तदेवमुक्तं प्रतिसेवनेस्व स्वरूपम् । पि० । प्रतीप-सेवना प्रतिसेवना । स्वयमानुष्ठानात् प्रतीपसेवमानुष्ठानं, श्री-यः । प्रतीपदस्य सेवना प्रतिसेवना । अकलसमाकर्णः, वय० १ उ० । चारित्र्यश्रवणात्मनः, वृ० १ उ० ३ प्र० ।

प्रतिसेवनाभेदाः-

परिसेवयो^१ य पडिसे-वणा य पडिसेवियव्ययं च ।

एषमि तु पर्यायं, पलेयपरवृत्तं वृत्तं ॥ ३७ ॥

प्रतिपदे सेवते इति प्रतिपेयकः, प्रातमेवत कयाकारः । चः सनुचये । प्रति-सेवना अकलपसमाचरणम् । प्रतिसेवितव्यम-कल्पनीयम् । एतेन त्रयाणामपि पदानां प्रत्येकं प्रकृषणं वक्ष्ये ।

प्रातहात्मव निवर्तयति-

परिसेवयो^२ सर्वतो, पडिसेवण मूल उत्तरगुणे य ।

पडिसेवियव दन्त्यं, रुचि च सिया अरुचि च ॥३८॥

प्रतिसेवका नामाकल्ये सेवमानः, प्रतिसेवना अकल्यसमाच-रणम् । सा च द्विधा - (मूल उत्तरगुणे य इति) गुणशब्दः प्रत्ये-कमपि संशयने । मूलगुणविषया, उत्तरगुणविषया च । यच्च कार्य समाचर्यमाणं मूलगुणप्रतिष्ठानं, उत्तरगुणप्रतिष्ठानं च । तत्प्रति-ष्ठितव्यम् । तच्च द्रव्यं, पर्यायो वा । तत्र पर्यायो द्रव्य एवान्तर्जु-ता विविक्तता, भेदाभावाद्वा न द्रव्यं द्रव्यम् । तथा चाऽऽद-द्रव्य सच्च स्थाव कदाचिदपि आधाकर्मोऽप्योद्दिताऽऽहिक्या विषये, अक्रांय वा आकाशाऽऽहिक्यादपि हि सुखावाऽऽहिक्यादपि विषयतया प्रतीत कदाचिदपि तन्वनीयम् । इह प्रतिसेवनामन्तरण न प्रात-सेवकस्य तिराङ्कः, नापि प्रतिसेवनीयस्य ।

६१

ततः प्रतिसेवनाया विशेषतः प्रकृषणमाह-

परिसेवणा उ भावो, सो पुण कुसलो य होज्जकुसलो वा ।

कुसलेण होइ कप्पो, अकुसलपरिणामो दप्पो ॥३९॥

प्रतिसेवना द्विविधा-उप्यकृपा, भावकृपा च । प्रतिसेवनाकि-यायाः कर्तृकर्मगन्तव्यत्वात् तत्र या तस्य वस्तुनः प्रतिसेवयमानता सा द्रव्यकृपा प्रतिसेवना । यस्तु अतिस्वयं तथा प्रतिसेवकत्वपरि-णामः सा भावकृपा प्रतिसेवना, निव चहं प्राह्या, परिणामानु-पतः प्रायश्चित्तविधिप्रवृत्तेः । तथा चाऽऽह- (परिसेवणा च ना-वो) प्रतिसेवना नाम, तुरेवकारायां भिन्नक्रमश्च, भाव एव जीव-स्याप्यवसाय एव ताप्या । स च भावो द्विधा-कुशलोऽऽशुल-श्च । तत्र कुशलो ज्ञानाऽऽहिक्याऽऽकुशलोऽप्यवस्थाद्विषयः, तत्र वा कुशलेन परिणामेन बाह्यमस्तुप्रतिसेवना, सा कृपाः, पैदैकदश एव समुदागोचराकारकद्रव्यप्रतिषेधना, कतिपया इति भावः । या गुणकुशलपरिणामतः प्रतिसेवना, सा द्यः-वपंप्रतिसेव-ना, दृष्टिका कल्प्ये ।

आह-किमपि त्रयाणामपि परस्परमेकात्म्यं, अन्यत्वे वा । उच्यते-उपमया । कथामित्वा आह-

नाशी न विद्या शाणं, नेयं पुण तेसज्जममने च ।

इय दोहमनाणत्तं, भदयं पुण मेवियव्वेण ॥४०॥

यथा ज्ञानं विना अन्तरेण ज्ञानं न जवति, ज्ञानपरिणामप-रिणतनयैव ज्ञान-व्यवधेशभावादिनि । तयोर्ज्ञानज्ञानिनोरैक-त्वम् । (इय दोहमनाणत्तं) इति एवं ज्ञानिज्ञानगतेन प्रकारेण द्वयोः प्रतिपेयकप्रतिपेयव्यवधारणानात्प्रत्येकावयवः, प्रतिपेयकत्वान्तरे-ण प्रतिपेयकस्याऽप्यजावात् । प्रतिसेवनापरिणामपरिणतावेव प्रतिपेयकत्वव्यवधेशप्रवृत्तेः । (नेयं पुण ते सज्जममने च इति) पुनःशब्दा विशेषयानेन । स चासौ विशेष योनयति-न ज्ञानज्ञा-निनोः परस्परमावहेयतापि सहाय एकावयवः, किन्तु कार्यं, यथाज्ञान-ज्ञानिनोरनन्तः । तथाहि-यदा ज्ञानो आत्माऽस्तस्यैवज्ञानपरिण-मपरिणतस्तदा ज्ञानज्ञानिनोरैकत्वं, यदा चाऽन्यमन्वितिरिच्छा-यास्यवज्ञानपरिणामपरिणतस्तदा ज्ञानभासनां घटाऽऽदीनाम-न्यत्वात्, ज्ञानमाप यदाऽऽनिर्वाहिकाऽऽहिक्यवस्थाऽऽस्यवृत्तं तदा ज्ञानहेतयोरैकत्वम्, यदा तु स्वधर्मातिरिक्तघटाऽऽधास्यवृत्तं तदाऽ-न्यत्वे घटाऽऽदीनां ज्ञानात् मूलाभ्युत्पत्तया पृथग् देशाऽऽदितया च निश्चयात् । (नदयं पुण मेवियव्वेण इति) आध्यापि इतीत्युच्यते । इति उक्तेन प्रकारेण प्रतिपेयकत्वपरिणतानात्प्रत्येकावयवः भवति । क-द्वित्वं पुनर्मानात्वे सेवितव्येन प्रतिपेयव्यवधेशकदाचित्तानात्प्र-कदाचित्तानात्प्रतिपेयः । तथाहि-यदा प्रतिपेयको हस्तकर्मो-ऽऽहः प्रतिपेयते तदा प्रतिपेयकप्रतिपेयव्यवधेशकत्वमित्यर्थः, यदा पुनः प्रथमतया कटिकाऽहिक्यवस्थायाद्वा तदाऽऽहिक्यप्रतिपेयते तदा नानात्वे कटिकाऽहिक्यवस्थानो माध्याः पृथग्पृथग्प्राप्तिमे-षानात् यदा प्रतिपेयप्रज्ञाना तदा सा प्रतिपेयितव्यदन्त्यवर्तान प्रतिसेवनाप्रतिपेयव्यवधेशकत्वानात्प्रतिपेयनात् नापद्यते । अथ प्रतिसेवनाप्रतिपेयकस्याप्यवसायः, स तर्हि यदाऽन्यथाप्राप्त-विषयस्तदा प्रतिसेवकत्वं, यदा तु बाह्यकदाचिदप्रतिसेवनावि-षयः तदा नानात्वम्, स्वार्थः प्रतिपेयकादप्यवधान ।

संप्रति पर्यायक मूले, उत्तरगुणविषयत्वात् प्रातसेवनायां द्विविध-

मूलं तद्विभागावयवपुराद-

मूलगुण उत्तरगुणे, द्विविधा पडिसेवणा समसंशे ।

मूलगुणे पंचविहा, पिंडविसेहाऽऽइया इयार ॥ ४१ ॥

प्रतिसेवना समामेन संक्षेपेण द्विविधा । तद्यथा-मूलगुणविषय-
या, उत्तरगुणविषयया । तत्र मूलगुणविषया पञ्चाविधा-प्राणाति-
प्राप्तमृतावाहाऽऽऽनमृगप्राप्तप्रहरणया । इतरा उत्तरगुण-
विषया पिण्डविशुद्ध्यादिविषया अनेकाविधा । अथाऽऽइत्युक्त्वा-
स्वस्मित्यादिपरिग्रहः । किमुक्तं ज्ञानं ।-मूलगुणेषु प्राणातिपात-
विस्त्यादिषु, उत्तरगुणेषु पिण्डविशुद्ध्यादिषु यथाक्रमं प्रतिसे-
वना प्राणातिपाताऽऽइत्युक्त्वा पञ्चाविधा । आधाऽऽइत्येवमो-
याऽऽइत्युक्त्वा अनन्तविधेः । तत्र मूलगुणप्रतिसेवना संरम्भ-
ऽऽइत्येवत्वञ्चिन्ना, उत्तरगुणप्रतिसेवना स्वतः क्रमाऽऽइत्येवतः ।

तथा वाऽऽइ-

सा पुण्य अद्वैतं वर-कमे य अद्वैतं तह अद्यायारे ।

सारं समारम्भे, आरंभे रागदोसाऽऽदी ॥ ४२ ॥

सा उत्तरगुणप्रतिसेवना पुनरतिक्रमे, व्युत्क्रमे, अनीकारे, तथा
अनाकारे भवति । एतदुक्तं भवति-सर्वोऽप्युत्तरगुणप्रतिसेवना
अतिक्रमाऽऽइत्येवत्वञ्चिन्ना । मूलगुणप्रतिसेवना संरम्भे,
समारम्भेन, आरम्भे चान्तरम्भाऽऽइत्येवत्वञ्चिन्ना भवति ।
ने च संरम्भाऽऽइत्यो रागद्वेषाऽऽइति । रागद्वेषेन, स्वादि-
शब्दाद्वैतज्ञानतः । तत्र रागद्वेषे यथा चित्तानीषु प्रसूतमवयव-
मनसो यथा स्वयं कृतिरायनस्याप्यन्तम । अज्ञानतोऽप्यज्ञानाऽऽइ-
तीत्याऽऽइति विधेः । ननु "यथोद्देशस्तथा निर्देश इति" प्रथ-
मनो मूलगुणप्रतिसेवना व्यापकमनुचित्वा, पञ्चाऽऽइत्युत्तरगुणप्रति-
सेवना । अत्र तु विषयस्य इति कथम् । उच्यते-इह प्रायः प्रथम-
मः किलाऽऽइत्युद्देशस्तथाप्यः स उत्तरगुणप्रतिसेवनां कुर्वते ।
पञ्चाद्वैतमिच्छाशब्दसंज्ञायां मूलगुणप्रतिसेवनामिति श्रवणार्थं
विषययोगोपपत्त्या इत्युक्तं । ४२० १ ३० १ प्रक० । मूलगुण
पञ्च प्रतिसेवनाः, अनावारे चतुर्मासप्रभु । मूलगुण पञ्चाविधा
प्रतिसेवनाति यदुक्तं, तत्र पञ्चाविधावं दर्शयति-

पाणिग्रह मुसावाप, अदवे मेहुण परिगहे चेव ।

मूलगुणे पंचविहा, परुवणा तस्सिमा होइ ॥ ४३ ॥

४२० १ ३० १ प्रक० । ('मूलगुणप्रतिसेवना' शब्दे व्याख्या)

साधुप्रतमस्यामिव " सा पुण्य अतिक्रमेयादिकार्या गाथायां
अहं मूलगुणप्रतिसेवनायां विषययोगोपपत्त्यसमकारि, तत्र
कारणमात्रेण परस्परमुपपत्त्यस्य शब्दः-

चोएइ किमुत्तरगुणा, पुर्वं बहु अ थो लह्यं च ।

अतिसंकिलिह्यमाना, मूलगुणे सेविते पञ्छा ॥ ४४ ॥

चोयति प्रहर्षयति शिष्टयोः यथा-किमुत्तरगुणा उत्तरगुणप्र-
तिसेवना पूर्वमुक्ता । "यथोद्देशं निर्देशः" इति-यथापि पूर्वं मू-
लगुण प्रतिसेवना वक्तुमर्हति ज्ञाय । अत्रोत्तरमाह-बहुव उ-
त्तरगुणाः, स्तनाका मृगगुणाः, तथा बहुश्रुतिप्रभु, उत्तरगुणां सेव-
कः प्रतिसेवकः, ततोऽनन्तकृतिमायः एव पञ्चात् मूलगुणप्रतिसे-
वने प्रतिसेवने इति श्रवणार्थं विषययोगोपपत्त्याऽहं प्रायाश्च-
रन् मुण्डवृत्त्या विरोधः, तथा चाऽऽइत्युद्देशो विरोधविशुद्धमनसो
शुक्लमनसं वदन्त-भगवत्कृत्वापराधस्य प्रयच्छन् प्रायाश्च-
रन्-प्रति, कृद्विचिन्वन्-ऽऽप्युत्तरगुणां प्रायाश्चरन् तथाऽऽइत्यु-
क्तेन वक्तव्यो भवति-समापितमस्माकमेष प्रायाश्चरन्मिति ।

तत्र यथोपचारतः प्रतिसेवनाप्रायाश्चरन्मुपपन्ने,
तथोपपाद्यमाह-

पडिसेवियमि दिइय, पच्छिन्नं इहरहा उ पडिसेहो ।

तेषु पडिसेवण विषय, पच्छिन्नं तं चिर्मं दसहा ॥ ४५ ॥

प्रतिसेविते प्रतिपिच्छन्विते यस्मात् प्रायाश्चरन् दीयते, इत-
रथा प्रतिपिच्छन्वितमन्तरं प्रतिपेयः प्रायाश्चरन्मिति । ततः
प्रतिसेवना प्रायाश्चरन्मिति प्रतिपिच्छन्विते कारणे कार्योपचारात्
प्रतिसेवनेन प्रायाश्चरन्मिति ४२० १ ३० १ प्रक० ।

तत्र प्रातिसेवनाप्रायाश्चरन्माह-

मूलुत्तर पडिसेवा, मूले पंचविह उचरे दसहा ।

एकेका वि य दुविहा, दप्ये कप्ये य नायन्ता ॥ ४६ ॥

प्रतिसेवना नाम प्रतिसेवना, सा च द्विधा (मूलोत्तराणि)
"यदेकदेशे पदसमुदायोपचारात्" मूलगुणानिवासरप्रतिसेवना,
उत्तरगुणानिवासरप्रतिसेवना च । तत्र (मूलं पंचविहं हि) मूलं
मूलगुणानिवासरप्रतिसेवना पञ्चाविधा पञ्चप्रकारा, मूलगुणानिवा-
राणां प्राणतिपाताऽऽइतीनां पञ्चविधस्यत्वात् । उत्तरे उत्तरगुणानि-
वासरप्रतिसेवना दशविधा दशप्रकारा, उत्तरगुणानां दशविधतया
तद्विवासादिति दृष्टविधतयात् । ते च दशविधा उत्तरगुणा द-
शविधं प्रत्याख्यातम् । तद्यथा-अनागतमतिक्रमं कंठासाहित
नियमितम् । साकारमनाकारं, परिमाणकृतं निरवशं सां-
कृतिकमप्यप्रत्याख्यातं च । अथवा-इमे दशविधा उत्तरगुणाः ।
तद्यथा-पिण्डविशोऽन्तरक उत्तरगुणाः, पञ्च समिनयः । पञ्च उ-
त्तरगुणाः । एवं तयोवाहो पठे भद्रे सतम उत्तरगुणाः, अथप्यन-
रप्यप्रजममृगः, मिथुप्रतिमा ह्यदश नयमः, अभिग्रहाऽऽइत्येव
रत्ना ज्ञानेन्द्रमिच्छाश्च दशमः । एतेषु दशविधेषु उत्तरगुणेषु ऽनि-
वासरप्रतिसेवना विधेयं तद्विधिकाया पुनः कारणे सा कथयका ।
अत्र शिष्टाः पृच्छन्ति-

किं भिक्खु जयमाणो, आवज्झं मासियं तु परिहारं ।

कंटापवे च छलणा, भिक्खु वि तहा विहरमाणो ॥ ४७ ॥

केन प्रकारेण मिथुर्धनमानः सुखोक्तोऽप्यप्रत्ययपरे मासिकं
परिहारं प्रायाश्चरन्स्थानमापद्यते । नैवाऽऽइत्यसिद्धमर्थो, यत-
नया सर्वत्र प्रवृत्तेरिति भावः । आचार्य आह (कंटेन्यादि)
कण्टकाऽऽइतीति पन्थाः कण्टकपथस्तस्मात्प्रवृत्तयतनयाऽपि व-
तमानस्य छलना ज्ञातव्यं, ततोऽपि भ्रूयते तथा विहरन् यतमानो
मासिकमापद्यते प्रायाश्चरन्स्थानमिति ।

अथ वृक्षानामन्तरमाह-

तिक्खमि उदग्गेवे, विसममि विजलमि वच्चेतो ।

कुलमाणो वि पयवं, अवसो जह पावए पदणं ॥ ४८ ॥

तीक्ष्णोऽतिप्रवृत्तः शोभे च उदकवगे सदकारये यदि वा विषम
अतिदुर्गमे विजले सकर्मसंयतं जगत् पृथुः कुर्वन्नेति प्रय-
त्नमवशं यथा प्राणाति पतनम् ।

इह समणसुविहारिणं, स्वपयसेय वे जी जयंताणं ।

कम्मोदयपवइया, विराहणा कस्स इ हवेज्जा ॥ ४९ ॥

इह अमना जिह्ममात्रवारिणोऽपि अयवन्दिह्यन्ते, शाक्याऽऽ-
इत्येव । तत्तत्तदवयवच्छेदार्थं सुविश्रितप्रदणं, शोभनं वि-
हितमनुष्ठानं येषां ते सुविहाताः, ते च अमण्येन सह
विशेषणसमाप्ताः । तथा-प्रागुक्तदृष्टान्तप्रकारेण अमणसुवि-

हितानां सर्वप्रयत्नेन सर्वोऽऽप्तना स्वशक्यतानि क्रमेण । अपि
शब्दो भिन्नकर्मः स वैयं याजनीया-यनमानानामपि मध्ये कस्या-
सि कर्मोद्देश्यप्रयत्नका कर्मोद्देश्यहेतुका विराजिता भवेत् ।
आह-कर्मोद्देश्येनैव प्रतिसेवना कर्मोद्देश्यप्रयत्निका, उतान्योऽ-
पि काश्चात्प्रकारः प्रातिसेवनाया आस्ती? उच्यते-अस्तीति श्रूयः ।

तथा चाऽऽह-

अथा विदुः पडिसेवा, सा उ न कर्मोद्देश्य जा जयतो ।

सा कर्मकल्पकरणी, दप्पाऽजयकम्मजणी उ ॥४२॥

कर्मोद्देश्यहेतुका या प्रातिसेवना सा तावत्काऽऽस्येव, किं त्व-
न्याऽपि कर्मोद्देश्यहेतुकाया ध्यातिरिकाऽपि प्रातिसेवा प्राति-
सेवनाऽस्ती । (सा उ न कर्मोद्देश्ये नि) तुशर्माऽऽप्यस्ये-
नानेकाधेयत्वात् हेतोः । ततोऽवश्यं-यनः साऽऽया प्रातिसेवना
न कर्मोद्देश्येन कर्मोद्देश्यहेतुका, कर्मोद्देश्यहेतुकस्य अ-यथा यो-
नात् । सा च कारणं, तत्राऽपि यतनया कृष्टया । तत्र या
कारणे (जयतो ति) यतनानस्य प्रातिसेवना सा कर्मकल्प-
करणी-कर्मकृयाः क्रियतेऽनयानि कर्मकृत्यकारिणी, करणे अनेद ।
सा हि नापशस्य मतः कर्मोद्देश्यहेतुका, किं तु स्वोक्तनी-
त्या कारणे यतनया यतमानस्य ततस्तत्राऽऽज्ञाविराजनात्
सा कर्मकृत्यकारिणी । या पुनः प्रातिसेवना द्वैषण, या च क-
ल्पोऽप्यतनया सा कर्मजननी । तथा चाऽऽह-(त्वया जयक-
म्मजगणो उ) या द्वैषण कारणेऽपि वायतमानस्य प्रातिसेवा क-
र्म जग्यते अतया कर्मजननी । तदेवं यतो द्वैषण कल्पेऽपि वा-
यतनया प्रातिसेवना कर्मजननी । तत इदं सिद्धम्-

पडिसेवणा उ कम्मा-दण्ण कम्मपपि तन्निमित्तान् ।

अन्नान्नदण्डसिद्धी, केसि वीर्यकुराणं ॥ ४२ ॥

प्रातिसेवना कर्मोद्देश्येन । किमुक्तं भवति?-प्रातिसेवनाया हेतुः
कर्मोद्देश्यः कर्मोऽपि च तन्निमित्तक प्रातिसेवनानिमित्तकम् । क-
र्मणोऽपि हेतुः प्रातिसेवना इति ज्ञायः । एवं तेषां प्रातिसेव-
नाकर्मणामन्योन्यं परस्परं हेतुनिमित्तकः हेतुमावावर्तिकः ।
कथामिदं परस्परं हेतुमावावर्तिकिरित्यत आह-वीजाक्कुरयो-
रिव, माथायां द्विषेऽपि बहुवचनं प्राकृतत्वात् । तथा
वीजमक्कुरयस्य हेतुत्वरूपोऽपि च वीजस्य हेतुरित्यनयोः
परस्परं हेतुमायः, तथा कर्मप्रातिसेवनयोरापि ।

दिष्टा खलु पडिसेवा, सा उ कहे हुज पुच्छि एव ।

भण्डं अंतोवस्सरे, बाहिं व विपामादीत्तुं ॥ ४४ ॥

परस्य चक्षुरादिप्रत्यक्षतः स्वस्य स्वस्य वदनप्रत्यक्षेण दृष्टा
खलु प्रातिसेवा सा तु केवतः क भयेत् इति परममुना प्रका-
रेण पुष्टं सति भगवते उचरं दायते । अतः मध्ये उपाध्ये
उपाध्यस्य, बाहिर्वा । वचायाऽऽदिषु बिचारोऽऽदिनिमित्तं च-
हिर्निर्गतस्य उपलक्षणमेतत् । तेन कालतः प्रश्ने दिवा रात्रौ वा,
प्रातः । प्रश्ने द्वैषण कल्पेन इत्यपि वक्तव्यमिति ।

पडिसेविरे दण्णेण, कण्णेण वा विअजयाण ए उ ।

न विअजइ वाधातो, कं वेलं होज जीवस्स ॥ ४४ ॥

द्वैषण कल्पेनाप्ययतनया प्रातिसेवितं मासिकाऽऽदिप्रमानीचार-
प्रतिन संलग्नमुपगच्छता आलोच्यता प्रयोक्तव्या । एतच्च वि-
स्तारमर्थं, साऽपि वैयं ज्ञायते-कां वेलां कथतो कथतो वेलायां उपा-
धातो, 'वीव' प्राणधारणे, जीवने जीवन्तस्य, जीवितस्येत्यर्थः ।

व्याधानो भवेत् । अनालोचितं यद् द्विषते ततो द्वैषेसंसा-
री भवति ।

तत एव तदु अग्रथेन-

तं न खमं खु पमातोक्कं, सुद्धसमाव आसिउं ससद्धेणं ।

आपारिपादमूले, गंतुसु समुद्धरे सद्धं ॥ ४६ ॥

यस्माच्चिन्तितः पतति जीविनस्य इच्छावानः, अनाहोचिन्तितं च
सुखस्य द्वैषेसंवारिता, तस्मात् (पमातो) अत्र दकार-
स्य जोषः प्राकृतत्वात् । प्रमादवशेन मदाद्वेषेनानीवारण-
व्यवहारेण सुहृन्मत्स्यासितं न क्रमम् । खलु निश्चितं कृत्वा-
ऽऽचार्यपादमूले गत्वा आहोचिन्ताविधानेन प्रायश्चित्तप्रतिप-
त्या शक्यमानीवारकं समुद्धरेत् विशेषयेत् ।

यस्मात्-

न हु सुअइं ससद्धो, जइ भणियं सासये जिणवराणं ।

उदरियसव्वसद्धो, सुअइ जीवो धुपयिलेसो ॥ ४७ ॥

यथा भणितं जिनवराणां जगवतामर्हतां शान्ते तथा हा-
यते, जिनवचनतो ज्ञायते इत्यर्थः । (न हु) नैव, सशब्दोऽ-
तीचारशब्दपरिकल्पितस्त्वपहरणाऽऽदिर्कं प्रचूनयति कुवेन्नु-
दयति । " अविशुद्धस्य न बहु, गुणमर्हो तस्मिन् डाहः " इति
ज्ञातं यचनात् । किं तदु? उद्धृतसर्वगतस्य सन् तपहरणाऽऽदि
भावतो धुनिक्रशोऽपगमितसमस्तकर्मजालो जीवः शुद्धयति सु-
क्ताऽऽस्मा भवतीति । ४७० । उ० २ प्र० ० ।

प्रातिसेवकस्य प्रायश्चित्तम्-मौनो पुच्छति-एषं, पुण
पाच्छन्ति किं पुण पद्मिसेविणो, अपारिसेविणो जइ पद्मि-
सेविणो तो जुलं, अइ अपारिसेविणो तो सव्वे साहु
सपायच्छिक्का, सपायच्छिक्का यो चरणमजुलं, चरण-
सुद्धाओ य अमोक्का, विक्काओ णिरथया ।

शुक्क भणइ-

तं अउपसंगदोसा, णिसेवतो होति थु तु असेविसं ।

पडिसेव ए सिद्धे, कत्तादि व सिद्धए तितयं ॥ ७२ ॥

तद्विहितं पूर्वप्रकृतपक्षं अति अग्रथः । प्रसङ्गो नाम-
भवदास्थानिदृष्टाभिः । जस्स अपरिसेवितस्स पच्छिन्तं
तस्सेसो अतिपपसंगदोसो जयति । वयं पुण णिसे-
वतो इच्छामा णो अणिसेवसं ॥ अहवा-तं पच्छिण,
अति अचचये, पसंगो पाणादिवायाऽऽदिसु, दूतिसिद्धि जेण स
होसो, अतिपपसंग एव होसो अतिपपसंगदोसो, तेण अ-
तिपपसंगदोसेण उद्धे णिसेवति ति, आकर्तत्यर्थः ।
इति जयति, प्रायश्चित्तमिति वाक्यार्थः । न पडिसेह, तु
अवधारणे, असेविसं अणचरतः, सुलहोऽवधारणे अपरिसे-
वतो न भवयेव, परिसेविणो विप्याच्छुवं भवति ओ च
सो पडिसेवति सो य परिसेवगो, नम्म सिद्ध पडिसेवणा,
परिसेविनसं च सिद्धं भवति । स्थायमितिः कहे पुण पद्मि-
सेवसिद्धां पडिसेवणा पडिसेविषयस्य, च सिद्धी, च वि-
द्वतो भवति-कत्तादि व सिद्धन्ते ति तिनये ओ करति सो क-
त्ता, कत्ता आदो जलं ताणमाण कत्ताणि । ताणं य क-
रणकज्जाणि जइ कत्तरं सिद्धे कत्ता करणं कज्जाणि सि-
द्धाणि जयति । कहे?, उच्यते-स कत्ता तत्करणेहि पयसं कुवा-
णो तदर्थं कज्जाजिण्णपायति, इव ओयमं, एवं जहा प-
डिसेवणा पडिसेविषयस्य च पडिसेवगो जयति, तस्स-

कीर्त्तौ नास्ति वि सिद्धास्ति । एवं विच्छेदेन तितथेति । तितथेति नाम परिमेषणाऽऽदी ।

तत्र चिम-

परिमेषेवतो नु पडिमे-वशा य पडिसेवियव्ययं चेव ।

एतेसि तिरहं वी, पतेय परुवण वोच्छं ॥ ७३ ॥

उत्तरयामिते-पुढा पुढा भगारमण कण पकवणं, स्वकपकथ-
मात्मस्थः । सेस कठं । नि० नु० १, ७० ।

परिमेषवता भणयते-

एवं परिमेषणीत्यर्थो पडिसेवगपरिमेषवियवशा वि-
निहो । एवं नितु वि सिक्केम चोदक आद-भगव । जहा
चमाऽऽदिव्यवर्तितकाले कक्षाकरणकज्जाममखने भिम्भ-
ना हीसति, किंमिदं पडिसेवगपरिमेषवशापरिमेषवियवशा
जिक्कया भवति । पक्षवग आद-सिया एगत्तं, मिय मखत्तं ।
कहं भवति-

शाशी ण विशा गार्णं, सेयं पुण तेसज्जणमममं वा ।

इय दोहद अशाणनं, भइतं पुण सेवितव्वेणं ॥ ७४ ॥

ज्ञानमस्यास्तेति ज्ञानं, ण इति परिमेषे, विना श्रेते, अनाश-
दित्यर्थः । ज्ञायते अनेनेति ज्ञान, ज्ञानी ज्ञानमन्त्रेण न भवत्येव-
त्यर्थः । ज्ञायते इति ज्ञय, ज्ञानात्यर्थे इत्यर्थः, पुण विसेमणं । कि-
यमेवमयति?, इमे तेसज्जणमममं वा तेसांमिन्नं ज्ञानिजनयोः अ-
शाण, अमिं, अपुयमित्यर्थः । अमं जित्तं, पुयमित्यर्थः, वा
पुणं, समुचये वा । चायम आह-कहं?, उच्यते-जय गाणी गा-
णेण गाणादिनामं एज्जाए विनिर्वात, नहा निगह वि एगत्तं य-
स्माऽऽदिव्यवर्तितकाले प्रसक्तं । अहवा भिम्भ वा णय उव-
उत्तस्म उव्वोया अयमं णं, अणुवउत्तस्म अम । एव दू-
ष्टास्म इत्यादि नियोजना-इय एवं (दोहदं नि) पाडिसेवगपाडि-
सेवणां गाणासाय गाणत्तं, न गाणत्तं अणाणत्तं, एगत्तमि-
ति युक्तं भवति । मइयं ज्जं-संय एगत्तं, मिय अणत्तं नि-
जुक्तं भवति । पुण सि सहेऽऽधारणये, भावयत्तं गा-
म-तं उव्वज्जितं, तेण य सइ पारिमेषमपरिमेषणा य
एगत्तं भवति । कहं? उच्यते-जहा ककस्मं करेति तदा
निगह वि एगत्तं, जहा कडिक्कवपु पत्तंवान परिमेषवान्
तदा अणत्तं । अदया ज परिमेषवान् पत्तंवारणत्तं
एगत्तं, जं पुण गो मवति तस्मि अवाणितत्तं अणत्तं ।
समाप्तनोऽमित्यर्थे परिमेषवादि ततियसरुवम्भ विव्थारण-
मितं णि इत्येवशावियणासां कज्जति । नि० नु० १ उ० । (दश-
विंश दर्मनिर्मेयता, त्रुविंशतिविधा कलिकारप्रतिमेषवता-
'ववहार' शब्दे वक्ष्यते)

इदानीं पडिमेवमिति शब्द-

दपे मकारणम्मि य, दुविधा पडिमेवशा ममासेणं ।

एकेहा वि य दुविधा, भूजगुणे उत्तरगुणे य ॥ ८८ ॥

तन्त्र वयणं- 'पाडिमेवमं भूल-उत्तरगुणे य सि' । सा पडि-
सेवशा दुविहा-दणं, मकारणम्मि य । दण इति ज्ञो अणंग-
वायामज्जंयं वग्गणादिकिरियं करेति शिक्षारणे स दणो ।
(मकारणम्मि य सि) णत्तं दणत्तं आदि आहिकिचत्तं जमादिज्ञो-
मरुय अस्मरमाणेनु पडिमेवति सा कथा । (समाप्तं) संखेव-
ण । एकेहा वि सि घोत्ता । दणिया दुविहा कणिया बुभेया,

दण्येयं जं पडिसेवति नं भूलगुणा वा उत्तरगुणा वा, कारणे
वि जं पडिसेवति तं पडिसेवियव्यं । नं चिमं गाहापच्छेदेण
गहियं । नि० नु० १ उ० । (पूर्वगताऽऽदि तन्निपिडियस्सुं सा-
घोर्धद्विधा प्रतिसेवा भवति तद्विधा प्रतिसेवा 'महमकारण-
डिसेवशा' शब्दे वक्ष्यते) । (भूलगुणप्रतिमेषवताः सर्वोऽपि
विषयः 'भूलगुणपडिसेवशा' शब्दे वक्ष्यते)

इदानीं उत्तरगुणपडिसेवशा भणयति त उत्तरगुणा पिंड-
विसेवाहादि अणंगविहा, तथ पिंडे ताव दणियं, कणियं च
पडिसेवणं भणयति ।

तथ दणिया इमेहि दारेहि अणुगंनव्वा-

पिंडे उगम उण्या-यणंसेण संजोयणा पमाणे य ।

इंगालधूमकारणं, अट्टविहा पिंडशिज्जुत्ती ॥ ४४६ ॥

एताए गाहाए वक्कणाणं विदेसणमित्तं भणयति ।

पिंडस्म परुवणता, पच्छित्तं चेव जत्तं जं होति ।

आहारावपिसेजा, एक्कें अट्ट ठागाई ॥ ४४७ ॥

पिंडस्म परुवणा असेमा जहा पिंडशिज्जुत्तीए तहा का-
यव्वा, पच्छित्तं च जथ जत्तं अयगंहे जं जं जहा कपपेदि-
याए वक्कमाणं तहा दट्टव्वा । आहाराणि जं । एस् आहारपि-
डो एवं अट्टहि दारेहि वक्कमाणितं, एवं उव्वीए सेज्जाए
एक्कें अट्ट उग्गमादिद्वारा दट्टव्वा ।

" उव्वहिणं उगम उण्या-यणंसेण संजोयणा पमाणे य ।

इंगालधूमकारणं, अट्टविहा उव्वीए शिज्जुत्ती ॥ १ ॥

सः आणं उगमउण्या-यणंसेण य संजोयणा पमाणे य ।

इंगालधूमकारणं, अट्टविहा सेज्जाए शिज्जुत्ती ॥ २ ॥ "

एस् दणियापडिसेवणा गता ।

इदानीं कणिया भणयति-

अमिंवे ओमोदुरिण, गयदट्टे भण व गेलाम् ।

अच्छाण गेपण वा, कपिय तीमू वि जयणाए ॥ ४४८ ॥

अमिंवे उहायण अमिददुत्तं, ओमं दुग्गिक्कं, गय वा
दुट्टो, बोहिगदिअपण वा गट्टा, गिलाणम्म वा, अट्टाए-
पडिअणया वा, गगगादिउव्वंहे वा टित्ता, (तीमू वि ति)
आहारउव्वहिस्सज्जाम् (जयणाए इति) एगगहाणीए जाव च उ-
गमण वि मेगहमाणाए कणिया पडिसेवणा भवतीत्यर्थः ।
चोदग आह-भूलगुणउत्तरगुणेनु पुत्तं पडिमेवो भणितो,
ततो पच्छा कारण पडिमेवमव्य अणुगा भणितो, तो जा
अणुगा सा किमं तेण सेवणिज्जा उत नेति ।

आयण्य आह-

कारणं पडिमेवा वि य, मावजा गिच्छए अकरणिज्जा ।

बहुसो विचारइत्ता, अघाणिजेसु अन्धेसु ॥ ४४९ ॥

कारणं अस्मिवाऽऽदी, तस्मि अस्मिवाऽऽदिकारणं पत्तं जा
कारणपडिमेवा सा मावजा साम बंधात्मिका सा गिच्छएए
अकरणिज्जा, गिच्छएओ गाम परमार्थः परमार्थो अकरणाया
सा, अविशयत्ता किमं, पुण अकरणपडिमेवणं जं आय-
ण्यभिहेण । चोदग आह-जा सा अणुगा पडिमेवा गिच्छ-
एए अकरणिज्जा तो तौए अणुपं प्रति तेरर्थेयं प्राप्नोति ।
आचार्य आह-गुनैरर्थक्यं । कहं? भवति यदुक्तं पच्छदं । बहु-
सो अणुगसो विचारइत्ता विचारं उण अणवदुत्तं, आवा-
शिज्जुत्तु अणुसु प्रवर्तितव्यमित्यर्थः । अहवा धारिज्जतीति

धारणिजा । के ते ? भवति-आथा, ते य शाखदंसणवरिणा, तेसु अधारणिजेसु पत्तेसु अप्पबहुजं बहुसो विचारइत्ता प्रवर्तितव्यमित्यर्थः । पुनरप्याह चोदक- शाखकप्पियाए पडिसेवं अणुप्पाय अनेवंतस्स आणामंगो भवति ।
आचार्य आह-

जति वि य समणप्पाता, तव वि दोसो ख वज्जेण दिट्ठो ।
ददधम्मता हु एव, शाभिकलणसेव सिद्ध्यता ॥४६०॥

जह वि अकप्पियपडिसेवणा अणुप्पाता, तद्वा वि वज्जेण आणामंगदोसो न भवतीत्यर्थः । अणुप्पाय अपडिसेवंतस्स जं चान्यो गुणो ददधम्मया पच्छदं । ए य अभिकलणिवेण- दोसा भवति, ए य जीवेसु सिद्ध्यता भवति, तस्मा कप्पियपडिसेवा वि सहसा नेव सा पडिसेवेज्जा । सा पुण कम्मसु पडिसेवियवत्तं कप्पिया पडिसेवणा भवति ? भवति-
गाहा-

जे सुत्ते अवराहा, पडिकुट्ठा ओहओ य सुत्तये ।
कप्पति कप्पियपदे, मूलगुणे उत्तरगुणे य ॥४६१॥

"जे सुत्ते अवराहा पडिकुट्ठा" अस्य व्याख्या-
इत्यादि वायगंतं, सुत्तं ओहो तु पेटिया होति ।
विधिसुत्तं वा ओहो, जे वा ओहो समोतरति ॥ ४६२ ॥

"जे भिक्खु इत्थकम्मं करेति, करेत्तं वा सतिज्जति ।" एयं इत्थकम्मसुत्तं भवति । एयं सुत्तं आदि काउ जाव ए- गुणदीप्पमम्मस अंतं वायगंतुत्तं, एतसु सुत्तसु जं पडि- मिद । "ओहो य सुत्तये ति ।" अस्य व्याख्या ओहो वा- दिया होति । ओहो णिनीहपडिया, तथ जे गाहासुत्तं वा आथेण वा आथा पडिमहेति । अहवा-विहिस्सं ओहो भव- ति, न च सामइयादि विधिसुत्तं भवति । तथ जे आथा पडि- मिद । अहवा-जं वा ओहो समोतरदं सो ओहो भवति । उ- स्सगो ओहो ति वुत्तं भवति । तथ सर्वं कालियसुत्तं ओथेण नं सर्वं ओहो भवति । एयमि ओहो जे आथा सु- त्तं वा आथेण वा पडिकुट्ठा णिवान्ति इत्यर्थः । ते कप्पति कप्पियापदे, अववायपदे इत्यर्थः । अथवा अववायपदेण ते मूलगुणा वा उत्तरगुणा वा । द्यकपपडिसेवणं ममात्मनो वक्तव्यं भवति ।

इदानीं संभया भरणं । तथ द्यो ताव भणमि-

दप अकप खिरालं-व विपत्ते अप्पसत्थे" वीमत्थे ।

अपरिच्छि अकडजेगी, अणुप्पातादी य णिसंसे ॥४६३॥

एवं गाहा समेयिज्जति । अहवाऽयं प्रकारेण वातारः-द- प्पिया कप्पिया पडिसेवणा भवति । अहव-अणु प्रकारेण द्य- कपपवणाविभागो भवति । नि०७०१ उ० । ("वायम" ४६४ इत्यादि का द्रविपिया गथा 'वय' शब्दे चतुर्थे मांसे २४४ पृष्ठे गता) अकप्पो ति दारं कायापच्छदं । काय ति पुट्ठवादी, ते अ- यरिखणाय गहणं करेत्तं, तं वा कायं हि इत्थमस्मादी संसे- द्धा, तं हि इत्थमहेति अपरिणयं हि भिक्खं गेहइति, जहा-उ- दइत्ता समसिद्ध्यता म नरुत्तं यादि, एव कप्पो भवति । जं वा अगीयत्थेण आहारउवाहोवज्जादी उपापदियं नं परिमुजं- तस्स अकप्पो भवति । अकप्पो गमो ।

"खिरालं भेति ।" अस्य व्याख्या-सालम्बसेवणापरिज्ज्ञाने सति
६२

निरालम्बसेवणाऽवबोधो भवतीति कृत्वा सालम्बसेवा पूर्व व्याख्यायते-

संसारगडुपडितो, शाणाइ अवलंबितं समारुहति ।

मोक्ख तदं जप पुरिसो, वल्लिवितारणेण विसमाओ ॥४६४॥

संसारो चउग्गतिआ, गडु खड्डा दब्बे अगडादिभावं, सं- सार एव गडु संसारगडु, ताए पडितो शाणा अवलंबितं समुत्तरति । आदिगहणतो दंसणवरिणा समारुहति, तदं उत्तरतीत्यर्थः । (मोक्खो ति) कृत्स्नकम्मलयात् मोक्षः, तदं तीरं जहा जेण पगारंण (वल्लि ति) कोसंबवलिमादी, वियाणं णाम-अणुगाणं संघातो । अहवा-वल्लिरेव वियाणं, वित- एणत इति वियाणं, तेण वल्लिवितारणेण जहा पुरिसो विस- माओ सर्वं समुत्तरति, तद्वा शाणादि संसारगडुतो मोक्ख- तदं उत्तरतीत्यर्थः ।

तणि शाणादीणि अवलंबितं अकप्पियं पडिसेवति, जतो भवति-

शाणादी परिउट्ठो, ए भविससिनि मे अ सेवतो वितियं ।

तेसं पमंभणड्डा, सालंबणिसेवणा एसा ॥४६६॥

शाणदंसणवारणाण दुट्ठा फानी ए भविससिनि मे तां तंति शाणादीणं मंभणड्डा, मंभणा णाम गहणं गुणनं, अतो संवतादित्यर्थः । वितियं अववायपदे, नं सेवति । एसा साल- बसेवना भवतीत्यर्थः ।

णिक्कारणपडिसेवा, अपसत्थालंबणा य जा सेवा ।

अमुगेण वि आयरियं, को दोसो वा खिरालंबा ॥४६७॥

अकारणं जेव पडिसेवति एसा निरालंबा । अपसत्थं वा अलंबणं काउ पडिसेवति, एसा वि खिरालंबा । किं पुण नं आगत्यं अलंबणं ? भरणं, अतुंगं वि आयरि- यं, अहं आयर्याम को दोसो ति वायणिज्जेण आनेवति जहा गंडं पिलां वा परिपलेज मुट्ठत्तं, एवं विरणवणिथीसु दोसा । तथ कतो निरा, एवमादीया णिालंबसेवत्यर्थः ।

"णिालंबसेवणं ति यानं ।"

इदानीं वियत्तं ति दारं-

जे मेवितं तु वितियं, गेलप्पाइसु असंयरेत्तेण ।

हट्ठा वि पुणो नं चिय, वियत्तकिओ णिसेवतो ॥४६८॥

जे वितियपदंण द्रववायपदंण णिवितं गिलाणाऽभिकार- णेण अनर्थं वा पुणं । ते जेव हट्ठा समन्यो विउणं सेवतो वियत्तकिओ भवति । किं कएण जं, एतत्तं कयं येन स भ- वति त्यरुह्यः, त्यकारिण इत्यर्थः "वियत्तं ति गते ।"

"इयानि अत्रत्ये" ति दारं । अपसत्थमावेण पडिसे- वति ति वुत्तं भवति, जहा-

वल्लवन्नइहेतुं, फामुयमोइ वि होइ अपमत्थो ।

किं पुण जो अविमुदं, णिसेवते वप्पमादिट्ठा ॥ ४६९ ॥

वल्लं मम भविससिनि ति मंवरममाइ आहवेति, सीर- स्स वा वणं भविससिनीति य तानि पाणं करेति, वल्ल- वणं हि कवं भवतीति एतायेवाऽऽहयति । हेऊ कारण फा- सुगं गयजीवियं अवि अथंमवावणं, किं संभावति ?, एतो वि ताव फासुगमोइ अपसत्थमावेणो भवति, किं पुण प-

कञ्जं । असिमुञ्जे आहारं कम्मादीं ऋणो, आदिमहाणतो
कवचश्राद्धो धेयन्ति । अयमन्धेति गते ।

इदानीं धीमन्धेति दारं-

सेवंतो तु अकिञ्च, लोए लोउत्तरमि वि विरुद्धं ।

परपक्खे सपक्खे वा, वीमत्या सेवणमलज्जे ॥४७०॥

सेवंतो प्रतिसेवंतो अकिञ्च पाणाऽऽदि वायाऽऽदि । अइवा-
अकिञ्च जे लोकालोउत्तगविरुद्धं, तं पडिसेवंतो सपक्खपर-
पक्खलतो ए लज्जति, सपक्खो सावणाऽऽदि, परपक्खो मि-
थ्यादृष्टयः । एसा धीमन्धेवणा इत्यर्थः । धीमन्धेति गते ।

इदानीं अपरिच्छिद्यं ति दारं-

अपरिच्छिद्यमाय वए, शिसेवमाणे तु होति अपरिच्छं ।

तिगुणं जोगमकातुं, वितियासेवी अरुइजोगी ॥४७१॥

अपरिच्छिद्यं पुण्ड्रं । अपरिच्छिद्यं अनालोच्य आयां ला-
भः, प्रतिशिरस्यर्थः व्ययो लज्जस्य प्रणयः । ते य आयवए
अनालोचिने पडिसेवमाणस्य अपरिच्छिद्यपडिसेवणा भवती-
त्यर्थः । "अपरिच्छं ति" गते । अरुइजोगि ति दारं-तिगुणं
पण्ड्रं । तिस्सि संभा तिस्सि गुणाग्रं तिगुणं, अन्धगतीनु
तिस्सि बारा एसीग्वे संनिगिउ जाना, नतियवागए वि
ए लम्भति तदा चउत्तरगिवाडीए अणेमणिगं धेत्तव्वं : एवं
तिगुणं जोगं काऊए, जोगो व्यापागः, वितियावागए जेव
अणमणीयं येयइति जो सो अरुइजोगी भवति । "अरुइ-
जोगि ति" गये । (अणानुत्तवि वि दारं अणानुत्तवि (ग)
शब्दे प्रथ० भा० ३०६ पृष्ठ गमय)

शिरस्सेकंति दारं-

कण्णे भए य संका कण्णे कुब्बं स संकइ कुतो वि ।

इहलोगस्स ए भायइ, परलोए वा भए एसा ॥४७२॥

संकलं संका अनिपेक्षाध्यवसायेत्यर्थः । शिगयसेको
निस्संको, निरपेक्षेत्यर्थः । सा य निस्संका दुविहा-करणे
भए य । स्वग आह-करणे क्रिया ते करिंतो शिरस्संका । भयं
शाम-अपायोद्वेगित्वं । संक ति : इह छुंदांमंगभया शिगा-
रलोवा दृष्टयः । करणेशिरस्संकताए वक्खणं करिंत । कण्णे
कुब्बं ए संकति कुतो वि ति । कुतो वि न कएव विदुंशं कंते-
त्यर्थः । भयशिरस्संका वक्खणं करिंत । इहलोगस्स पण्ड्र-
जं भए एल ति । एसा भए शिरस्संकता इत्यर्थः । सेवं कंउं
इदानीं एतासु दससु वि असुद्धपडिसेवणासु पण्ड्रं तं भगव-
मूलं दससु असुद्धं-सु जाण सोधि च दससु सुदुद्धं ।

सुदुद्धमसुद्धवइको,

(दससु असुद्धं-सु ति) दससु वि एतेसु पदेसु दण्णादिपसु अ-
सुद्धपसु मूलं भवतीत्यर्थः । अयवा-मूलं दससु, दससु दण्णा-
दिपु मूलं भवतीत्यर्थः । असुद्धं एतेसु दण्णादिपसु दससु
असुद्धपदेसु पडिसेवजिज्जमणसु चारित्रमसुद्धं भवतीत्यर्थः ।
एतेसु जेव दससु दण्णादिपसु सुदुद्धं यारिअविमुज्जं जानीहि ।
कथं पुनेगं सुआसुद्धं भवतीति ? उच्यते-वसंमानावसे-
मानयोरीत्यर्थः । सुदुद्धमसुद्धं भवतीति । किं सुद्धं, किं
असुद्धं । तेसि सुद्धमसुद्धाणं भेल्लो वतिनको भणन्ति ।

एत्थ वक्खणगहा-

सालंबो सावजं, शिमेवने शासुत्तपणे पच्छा ।

जं वा पमायसिद्धो, एसा मीसा तु पडिसेवा ॥४७३॥

शाणादियं आलंबणं अवलंबमाणं । सालंबो भरणानि, तं प-
सन्धमांलंबणं अवलंबमाणं । सालंबो भरणानि । तं पसन्धमा-
लंबणं आलंबिऊण सावजं शिमेविऊण शासुत्तपणं पच्छा,
सालंबपदं सुद्धं, सालंबिवत्ता अणानुत्तवि पदं असुद्धं, अपच्छा-
सापित्वान्, एवं अशाए वि पदानं सुद्धसुद्धाए मीसा पडि-
सेवा भवतीत्यर्थः । जं वा अत्रतरपमाएण पडिसेवितं तं
पच्छासुत्तविऊण सस्य असुद्धमुद्धं भवति एसा मीसा पडिसे-
वा भवतीत्यर्थः ।

एसाए मीसाए पडिसेवणाए का आगेवणा ? भणन्ति-

पण्ड्रं विदुं तु अएणत्ते ॥ ४७४ ॥

अष्टद्विऊ उ अन्नत्ते । एण ति वा एणवण ति वा वि-
न्नवण ति वा पक्खण ति वा पण्ड्रं । अष्टं णाम-मीसिवाए प-
डिसेवणाए पण्ड्रं । विदुं नाम-बानी । अएणत्ते ति मीसप-
डिसेवणा वि कण्पति, मीसपडिसेवणाए जं विदुं ते पाय-
च्छिन्ने पक्खयेतीत्यर्थः ।

अथवा दसगह वि पदान इमं पण्ड्रं-

दपेण होति लहुया, मेसा कोइमि परिणत्ते लहुओ ।

तन्मावपरिणतो पुण, जं सेगति तं समाउज्जे ॥४७५॥

दपेण धावणसी को मि ति परिणत्तं चउलहुया भवति । मे-
सा अरुणादिया धेयन्ति ते कर्म ति परिणत्तं मापल्लु भव-
ति । एते परिणामाणि कण्पणं जने । पुण तन्मावपरिणत्ता भव-
ति । तस्य भावस्तद्भावः, दण्णादिशाण अण्यं क्वयं प्रव-
नमित्यर्थः । पुनर्विशेषणं, पुनर्विहितप्रायश्चित्तादयं विशेषः ।
आयसं जमपवयणविगहणाण कल्लं पण्ड्रं तं दृष्टव्यमिति ।

अहवा-मीसा पडिसेवणा इमा दसविहा भणन्ति-

दपपमादउणभोगा, आतुरे आवतीनु तह चए ।

तिंतिणं सहसकारं, भय-पदोसा य वीमंसा ॥४७६॥

दपपमादउणभोगा, सडसकारो य पुव्वपमिताओ ।

सेसाणं छएहं पी, इमा विभासा तु विसेया ॥४७७॥

दण्णो, पमादो, अण्णभोगो, सहसकारो य, एते इहेव आदीए
पुव्वं वल्लिया भांणया, तं सेसाणं विभासा अर्थकयन्तम् ।

"आतुरं ति" अयं व्याख्या-

पदमवितियहने वा धितो वा जं नेवे आतुरा एसा ।

दण्णादिअलोभे पुण, चउत्तिवा आवतीं होति ॥४७८॥

पदमो नुतापरीमहो, वितिओ पिवासापरिमहो, बाधिंनो
जग्मादिगो, एत्थ जयणाए पडिसेवमाणस्य मुद्धा परिसे-
वणा । अजयणाए तांएणत्तं पण्ड्रं तं भवति । "आवती-
सु य" । अयं व्याख्या-दण्णादिपण्ड्रं । दण्णादि, आदिमहा-
तो सेवकालभावा धेयन्ति । दण्णतो कासुं दण्णं गु लब्ध-
ति, सेवओ आद्राण पडिसेवणाएण आवती, कालतो दुद्धि-
कवदिपु आवती, भावतो पुण गिलाणस्स आवती, एत्थ
जेण एयाए चउत्तिहाए आवतीए पडिसेवति तेण एसा
मुद्धा पडिसेवणा, अजयणाए तांएणत्तं पण्ड्रं तं भवति ।
"आवतीसु ति" गते दारं ।

"तिंतिणं ति" अयं व्याख्या-

दण्णे भावे तिंतिण, भयमभिओणेण सहमादी उ ।

कोहादी तु पदोसा, वीमंसा सहमादीण ॥४८०॥

पापं निनिशो दुविदो-द्वयं भावे य । द्वयं ते वरुयदाह्यं अ-
गिमादिभ्यं लिङितेति । भावे आहारादितु अलम्भमाणं तु
निङितेति । अमरसि वा द्वयं लङ् निङितेति । तिति-
लियन्ते । पृथक् कर्मण्यस्म पच्छिन्ने । कारणं यथाहसु सुदो ।
"तिनिशेति गते ।" "अपत्ति ।" अस्य व्याख्या-भयमभियोग-
ण सीहमादी द्वितीयपादः । अभिधानां साम-केश इ रायादि-
णा अभिउत्तो पथे दमेति, तद्वयाहशयति सीहमयाद्वा वृक्ष-
मारुहः । पृथ सुदो । अशासुताविनेषणं पच्छिन्ने भवति । "पदो-
मत्ति ।" अस्य व्याख्या-कोहादी उ पञ्चमे तृतीयः पादः ।
कोषादिपठि कसाणसु पदोमेण पडिसेवमाणस्म असुदो
भवति, मूलं से पच्छिन्ने कसायणिएणसं वा । "पदोसे त्ति
गत्तं ।" धर्मसा सेहमादीणं त्ति चतुर्थः पादः । धर्मसा प-
रीक्षा, सेहं परिक्रममाणेण सच्चित्तगमसादिकिरिया कया
होञ्ज, किं सहहति, ए सहहति तो सुदो ।

अहवा इमे मीनियपडिसेवणापगारा-
देसच्चाई सव्वचाई, दुविधा पडिसेवणा मुणेणव्वा ।
अणुवीई अणुगुवीती, सई च दुक्खुत्तं बहुतो वा ॥४८॥
चारित्तस्य दमे चयनीति देसचानां, सव्वं चयनीति स-
व्वचाई, एसा दुविदा पडिसेवणा समानेण एणव्वा ।
अणुवीई चित्तेण गुणदोमे भवति, अणुगुवीई सहसा एव
पांडित्येति । सति ति । एगस्सि, दुक्खुत्तं दावारा, बहुतो
त्रिप्रभुति बहुत्वम् ।

"देसच्चाई त्ति" अस्य व्याख्या-
जेण ए पावति मूलं, गाणादीणं च जहि धरति किंचि ।
उत्तगुणाववादे, देसच्चापंतरा सव्वा ॥ ४८॥

जेण अदराहेण पडिसेवति तेण मूलं पच्छिन्ने ए पावति,
सा देसच्चाणी पडिसेवणा । जेण वा अवरहेण पडिसे-
वित्तेण एण देसच्चावरिणा किंचि धरति सा हि देसच्चा-
णी पडिसेवणा । उत्तरगुणपडिसेवा वा देसच्चाई पडिसेव-
णा । (इतरा सव्वं त्ति) इतरा साम जाए मूलं पावति, एणा-
दीणं वा ए किंचि धरति, सा हि देसच्चाणी पडिसेवणा ।
मूलगुणपडिसेवा वा एसा देसस्मव्वच्चाणी पडिसेवणा
भवतीत्यर्थः ।

"अणुगुवीई त्ति" अस्य व्याख्या-
जा तु अकारणसेवी, सा मग्धा अणुगुवीदोती हेति ।
अणुवीई पुण लियमा, अपपञ्जे कारणा सेवा ॥४८॥
पुव्वं जा अकारणसेवी पडिसेवा गुणदोमे अवित्तेण एव
अणुगुवीती, पडिसेवापमाणतो एकास्मि दो तिणि वा पर
अं वा पडिसेवति । "अणुवीई त्ति" अस्य व्याख्या-अणुगु-
वीई पुण पच्छिन्ने । अभिवादीकारणे आत्मचराः अपरायत्ते-
त्यर्थः । सा पुण गुणदोमे विवित्तेण जं जयणाए पडि-
वति । एस भ अणुगुवीती पडिसेवा भवतीत्यर्थः । भणिया-
मीसिया पडिसेवणा ।

इदानीं कल्पियापडिसेवणाभिया भवति-
दंसणयाणचरिते, तवपयणसमितिगुचिदेतुं वा ।
साभिमयवच्छेदे-ण वावि जयले गणस्सेव ॥४८॥
संघसाऽऽगरियस्स व, असुहस्स गिलाण बालुहुस्स ।

उदयगिचोरसावय-कंताए वा सती वसणे ॥ ४८॥
एताञ्चां दो दारगाहाञ्चां ।

दंसणयाणचरणा तिणि वि एगगाहाए वक्खाणेति-
दंसणपभावगणं, सत्थाऽऽहृष्टे सेवती जं तु ।

खानामुत्तथाणं, चरणेसण इत्थिदोसा य ॥ ४८॥

दंसणपभावगणीण सत्थाणं सिद्धिविच्छिन्नपसमिति-
मादि गेहंते अन्धरमाणं जं अकपियं पडिसेवति ज-
यणाए तत्थ सो सुदो । चरणे त्ति । जत्थ खेले एसणादो-
सा इत्थिदोसा वा ततो खेताञ्चां चारिआदिना निर्गन्त-
व्यं, ततो निग्गच्छमाणं जं किंचि अकपियं पडिसेवति जय-
णाए तत्थ सुदो ।

तवपयणे दो वि दारा एगगाहाए वक्खाणेति-

खेहो त्ति तवं काहं, कते विक्किंते व लायतरणादी ।

अभिवादाऽऽदि पयणसु, विरुहस्स विउव्वया चेव ॥४८॥

तवं काहामि त्ति प्रनाऽऽदि गेहं पियेज्ज, कते वा विक्किन्तवे-
पणं लायतरणादीए पियेज्ज । लाया नाम-वीटिया तम्मि-
उ भट्टे भुजिज्जा नाण नंदुलेमु पेज्जा कज्जति, नं लायत-
रणं भस्सति । नं विक्किन्तवपारणाए आहारकमियं पियेज्ज,
मा अगणेण दोमेण दव्वादिणा गंगां भवेज्ज । आदिग्गहणातो
आमलगसकरादयो शुशब्धे, जयणाए सुदो । "तवयणे त्ति"
अस्य व्याख्या-अभिवादाए पयणसु । पयणसुदुना किंचि प-
डिसेवतो सुदो, जहा कोति राया भवेज्ज, जहा धिज्जा-
तीयाणं अभिवायणं करेह, आदिग्गहणातो अतो वा मे वि-
सयाञ्चां सोहहा । एत्थ पयणसुदुनाए पडिसेवतो सुदो ।
जहा विन्दु अणगारो, तेण कवि रण लज्जोपपणमलं वि-
गुत्थियं कवः, लवणां किल आलोडितीं वलणेण तेण । अ-
हवा-जहा एणेण राहणा सायवो भणि रा-धिज्जाइयाण
पाएसु पड्ड, सो य अणुसमिमादीहं ण ठाति, ताहं संघस-
मवातो कतो । तत्थ भणियं जम्ब काह पयणसुभावणस-
नी अत्थि, सो नं सावज्जं वा आतावज्जं वा पडंज्ज ।
तत्थेणेण साहुणा भणियं-अहं प्रयुज्जामि, गतो संघो राह-
णां समीवं, भणिआं य राया, जति धिज्जाइयाणं अन्हेहि
पाएसु पडियव्वं तेसि मम वाने देहि, तेति सयणहं अहं
पाएसु पडामो, णो य एगेगस्स, तेण रगगा तेण ताहं कय-
संघो एगपासे तिनां, सो अ अतिसयमाह कणवीरलयं
गहेज्ज अभिमंतेज्ज य तेनि धिज्जानीयाणं सुहायणदुणं
तं कणवीरलयं वेदणाऽऽगमणं भमांडति, तम्कणदिव
तेसि सव्वेति धिज्जानीयाणं जिगाणं शिवादिपाणि,
ततो सो साहु कट्ठां गयाणं अंतियं अणति, दुग्गमन् !
जति सट्ठासि तो एवं ते सत्त्वयादयं चुगणंमि, सो राया
भीतो संघस्स पाएसु पडितो उव्वंतेना य । अग्रेण भणुनि-
जहा सोवि राया तत्थेव चुंगुएतो । एवं पयणसुत्थं पडिसे-
वतो वि सुदो ।

"समिति त्ति" अस्य व्याख्या-

इरियं ए सोधस्सं, चखुत्थितव किरिया तु इरियाए ।

खिवा वितिया ततिया, कपेणऽऽहुरेयिसंकाए ॥४८॥

विकलवक्षिन्दी इत्थिं ए सोहिद्विस्सानीति काउं चखुत्थि-

मित्रं किरियं करेज्जा । किया नाम-वैद्योपदेशात् औषधपानमित्यर्थः । एष पडिसेवणा इरियासमितिनिमित्तं । खित्ति-त्तादिश्रां होउं यितियाए भासासमितीए अलमसां तत्पसम-सुदुताए किंकि श्रोसदपायं पडिसेवज्ज । नतिय ति पयसा समिती, ताए अणेसणेज्जं पडिसेवज्ज, अज्जाएपडिवणं वा अज्जाएकणं वा पडिसेवज्ज । एतण्णोसेसु वा दमसु संकटिएसु गेयहेज्ज ।

आदाणे चलहत्यो, पंचमिए काइभूपाऽऽदी ।

विगडाइ पणुअगुणे, वइ काए खित्तिचित्ताऽऽदी । ४८६॥

आयाणं ति आयाणएणिकंखवसमिती गहिता, ताए चलहत्यो होउं किंकि पडिसेवज्ज । चलहत्यो णाम-कएण वाउणा गहितां, सो अण्णो पमज्जति, अण्णो खिकंखं करानि । एसा पडिसेवणा तत्पसमसुदुता वा श्रोसदपायं पडिसेवज्ज । पंचमिए ति परिदुवणासमिती गहिता । ताए किंकि कानियभूमिए वज्ज-माणां विराहेज्ज । आदिगहणतां सखाभूमिए वा संठविज्ज " नीए, गुत्तिहेउं व ति " अस्य व्याख्या-विगडाइ पव्वज्जं । विगडं भज्जं, तं काण्णे पडिसेवियेत्तण पडिसेविएण सण्णा अगुत्तो भवेज्ज, वायाए वा अगुत्तो हेउंज्ज कायगुत्तिए वा अगुत्तो खित्तिचित्ताया हवेउज्ज ।

भाहाभियवच्छेद्वाह अणं बालवहुपज्जवसाणा णवणरे दा-राणं एत गहाए वक्कमाणं कंति-

वच्छेद्धं असियमुंडो, अभिचारणिमित्तमादि कजेसु ।

आयरे ऽसाहु गिलाख, जेण समाधी जुयलए य ॥४८०॥ साहाभियवच्छेद्धं पदुख किंकि अकणं पडिसेवज्ज, जहा-अज्जवरसमिणा अनियमुंडो गिथारिणो नयकि अकणिये ? अपत्ति-तंहेयसंजं धेत्तो तिमाणां (कजेसु ति) कुलगणसंयकक्रमेण समुपसंखु अभिचारकं कायव्यं, अभिचारकं णाम-वसीकरणं, उचारणं वा गणो वसीकरणमे-तेण होमं कायव्यं । निमित्तमादिएण वा पउत्तवा । आ-दिग्रहणतां जुगजेणा आयरियस्स असाहिगं गिलाखस्य जेण समाधी तत्कतेर्यमिति वाक्यशेषम् । जुयलं वा जुयलं णाम-बालवहुता, ताणं वि जेण समाधी, तत्कतेर्यमिति । सीमां पुरच्छति-कां अमह, कोमे वा जुयलं पडिनिज्जं दि-क्खयं तस्मिं वा जेण समाधी तं काए जुयलो धेत्तुं दायव्य-मिति आयरिअं भवति-

शिवदिक्खिताऽऽदि असह, जुयलं पुण कज्जदिक्खतं ।

पणगादी पुण जतणा, पाओमहाए सवेरंमि ॥४८१॥

णितां राया, आदिवदाने जुवगयनेहअमखपुराहिया य, एत अजह पुग्गिमा भवति । ने कीय असह ? अजह-अ-तपनादीहिं अभावित्त्वान् । जुयलं बालवहुता, ने य कारणं दिक्खिया होज्जा । जहा वहरन्तामी अज्जदिक्खियपयाय । जेण तस्मिं समाधी भवति तं पाणगादि जयणए धेतव्यं । प्रायेण्ये नाय-समाधिकारकं द्रव्यम् । स्वयंति ति आयरिय-अनहुमिलानसवुद्धाणं ति भविये भवति । जयणए अलभ-माणं पच्छा जाय आताकम्मणं वि समाधानं कतंयमित्यर्थः । इदंति उदयादील वमणपज्जवसाणां अदुसं दानाणं एसागहाए वक्कमाणं कंति-

उदयगितेणसावय-भणसु थंभणि पलाउं रुक्कं वा ।

कंतारे पलंवादी, वसणं पुण वाइ गीताऽऽदी ॥४८२॥

उदकवाहो पानीयसंबन्धः । अग्नि ति, द्वाग्निरसमच्छ-नीत्यर्थः । चोरा दुविहा-उवकारणतर्कराणं । सावणं वा उ-धितो सीहवग्धादिणा, अयं बोधिमाण समीपान्तो उपसं । एतेति अग्रन्ते काण्णे उपसं इमे कारणं पडिसेवणं क-रेज्जा थंभणिज्जं मंतउ, थंभज्ज । विज्जाभावे वा पलायति, रोडन नश्यतीत्यर्थः । पलाउं वा अलमथां अण्णो वा सचित्तं रुक्कं दुग्धहेज्जा इत्यर्थः । चोरसावबोधिणाणं वा उवर्ण रोसं करेज्ज । तथा रोसंख अण्णनं पतिताणुगदिवि-गणं पडिसेवज्ज, तथाऽप्यदेव इत्यर्थः । "कंतारे ति" अस्य व्याख्या-कंतारं पलंवादी । कंतारं नाम-अधानं, जथ भ-क्तपायो ख लभ्यति, तथा जयणए कपलमाउदी पलंवा मे-रुहेज्ज । आदिमहाश्रो उदगादी वा, आवादी चउत्थिवा दय-खेत्तकालमावावती, चउरखनराए किंकि अकणियं पडि-सेवज्ज तथा विमुदो । "वसणं ति ।" अस्य व्याख्या-वसणं पुण वाइगीतादी । वसणं णाम तस्मिं धमतीति वसणं तस्मं वा वसं वट्ठीतीति वसणं, सुअभ्याथो वा अश्रमावेयादाणं भण्णति, पुण अश्रमाणं । वाइरो णाम-मज्जेतं कीरि पुट्टवमा-वितां धरेउं णं मज्जति, तस्म तं जरणए अण्णेउं दिज्जति । गीता इति । काइ चाण्णऽऽदि दिक्खितो वा जणो गोश्री-माारं करेज्जा । आदिमहान्तो पुट्टवभावितो कीरि पकट्ठन-पत्तादि मुहे पक्कवेज्जा ।

एतऽप्यतगऽऽगाहे, सदेगो णाणचग्गमालंयो ।

पडिमेवितुं कडाई, होइ समथां पमन्थेसु ॥ ४८३ ॥

एतदिति यदेतद्याख्यानं वसणाऽऽदि जाय वसणं । एतस्मिं अयतनं आदिदकारणं उपसं पडिसेवनेता ए सदेवणा भवति । सह वसणं सदेवणा । कहे ? यथा-अज्जधानत्याण । अया णाणचग्गणाण सह देवणेण आलंयणं काउं पडिसेवनेता । कहे पडिसेवनेता ? उचंति (कडाईति) कडाई नाम-कृतयागी । निक्खुनो कश्चो थंगो अलभं पणगहाणीतो वेगहति, ने एयं पणगहाणीए जयणाए पडिसेवउं होति भवति, सम-थां ति पणु ति वुत्तं भवति । सो य पणु गीतार्थाव्यातं भवति, केसु ? उच्यते-पमन्थेसु, पमन्थां निव्यहराणुण ग जे कार-णा, प्रत्युत्पादिका इत्यर्थः । अया-होति सम-था पमन्थेषु । गीयसण्णो ना समथा भवति, समथां निव्यहराणुणा, नावययः ।

एसा उदयिया क-पिया य पडिमेवणा ममासेणं ।

कहिया मुत्तथो पे-दियाए देओन वा कस्स ॥४८४॥

एसा इयिया कथिया पडिसेवणा ममासेणं सेवेवज्जं कहिता इत्यर्थः निव चूओ ? उओ । (मायिकाऽऽदिप्रायाध-नस्थानं प्रतिवेव्याऽऽलोचयेत् इत्यादि प्रागाश्चनत्वाणि " पच्छित्तं " शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३३६ पृष्ठे गतानि) ।

सायतं प्रतिवेवनास्वरूपं चतुर्थभेदं व्याचिख्यासुर्गांधो-त्तरादमाह-

आमेवदि विरभावो, आयंकुवमममंणे नि (३६६)

अनिवर्त, सम्यक् भवेति पापपालयति स्थिरभातो नि प्रक्रम-मना, आतङ्गो उवरा दिरेण, उपसगां दिव्यमानुपैर्येयता-निकाऽऽमयं वदनीय भेदाच्चतुर्भेदाः । च००००, अ००००, ल००००

पडिसेवणाकल्प-प्रतिसेवनाकल्प-पुं० । शुद्धाशुद्धप्रतिसेवना-
सामाचार्यार्थः, पं० भा० ।

इयं पडिसेवणाकल्पो, तत्थ गहा-

बोच्छं पडिसेवणाए कपं तु ।

जारिसयं सेविज्जति, सुद्धममुद्धं समासेण ॥

गहण-पडिसेवणाए, शिन्वापाते तदेव बापाते ।

बापाते दुयगहणं, शिन्वापाते तियगहणं ॥

पडिसेवणा उ दुविहा, गहणे परिभुंजणे य शायव्वा ।

एकेका वि य दुविहा, शिन्वापाते य बापाते ॥

बापानिमं च सुद्धं, गेहहति असुद्धं च एतदुयगहणं ।

परिभुंजती पि एवं, शिन्वापातामि बोच्छामि ॥

उगमादीं सुद्धं गेहहति, परिभुंजती य तियमेवं ।

अह को पुण बापातो ? एरुवणा तस्सिमा होति ॥

अमिने, ओमोदरिपे, रायदुद्धे, भए व आगोद ।

छ्कायदुग्गमुवादा-य बापाते शिन्वापाते य ॥

सुद्धममुद्धं वा जहिं, अहवा सच्चिचमीसगं वा वि ।

एवंसि दोएहं तु, बापाते गहण-भोगो य ॥

निन्वायाए ढणह वि, अच्चिताणं तु गहणं ।

कायाणं गहियस्स य, परिभोगो तस्स होति कायव्वो ॥

परिभोगं बापातो, गहिते पच्छा तु होज्ज तं शातं ।

जह अहाकम्मं ती, ताहे य तयं न परिभुंजे ॥

बापाते सेवेतो, अकिच्चमेयं ति चिंतए साह ।

होति तहा शिज्जरओ, नो पुण इणमो समायरति ॥

पूजारमपडिबद्धो, ओसमाणं च अणुयत्तीए ।

चरणकरणं शिगुहति, तं जाण अणुणियं समणं ॥

पूजारसहेउं वा, वेत्ती जह किच्चमेव एयं तु ।

मासेण देहिन्ति पुणो, जह एसो अकिच्चकारि सि ॥

अहवा उससाणं, तु आणुयत्ती य पेति को दोसो ।

आहाकम्मादीसुं, शवरं या कीरतु सयं तु ॥

तो गृहति चरणादी, एवं तुच्छं खु तस्स सामणं ।

तमा तु य स्वेज्जा, सुद्धं मगं तुपकिंचरणं ॥

शिस्साए पदं पीहति, अरण्यं विहरतं य रोएति ।

तं जाण मंदधम्मं, इहलोगगवेसणं समणं ॥

अहवा उम्मगो खलु, निस्साणं तं तु पीहए जो तु ।

तस्स तु च्छेदसुत्तयं, य कहे दोसा एमे तहियं ॥

पंचमहव्वय (त) भेदो, अक्कायवहो य तेणऽणुणाओ ।

सुहसीलवियत्ताणं, कहे य जो पयसरहस्सं ॥

पडिसेवकए एसो ॥ पं० भा० ५ कटप ।

‘गहणपडिसेवणा’ पडिसेवणा पुण दुविहा गहणे य भवह,
परिभुंजणे य पडिसेवणा भवह; एकेका दुविहा-निन्वायाए य,
बापाए । बापाए दुविहं पि गेहहन्ति अस्तिवाहस्मि सुद्धं च

असुद्धं च । निन्वायाए निविहं पि सुद्धं गेहहन्ति आहाराह ।
उगमादीहिं तिहिं असुद्धं पि कयाह गेहहन्ति । को य पुण
बापाओ जय असुद्धं वेप्पह ? । गाहा—‘ अस्तिव ओमो-
अस्तिवाइसु कारणेसु छ्काओ उपायणं पि करह, किमु-
कनं भवति—छ्कायमुपायणं ति । सच्चिचमीसयाणं वा वा-
घाए गहणं । निन्वायाए पुण अचित्ताणं छ्खहं पि कायाणं
गहणं जंशिय पाहुडियाइसु कुल-गणहकज्जेणं, न पुण पडि-
सेवनेण करिज्जे करेमि सि चित्तेयव्वं । कुल-गण-सेव-वेहिय-
विणासाइसु कारणेसु, नाण-दरिसण-चरिसद्धा वा पडिसेव-
माणा सुद्धा जयणए । गाहा—‘पुय-रस्स’ कोइ मंदधम्मो
पूयासकारहेउं किच्चमेयं ति भासह, रसहेउं वा मासे पुणो
न दाहेति, अहवा उससाण अणुयत्ती पमएह-को दातो ?
आहाकम्मासु उम्मगपडिबद्धो सि सो दृढव्वो, उम्मगो ना-
म नाणवहसिओ चरणाइ निगुहह । गाहा—‘ निस्साणपयं,
सिद्धमेव । पंचमहव्वयभंओ छ्कायवहो य तेणऽणुणाओ ।
गाहा । एव पडिसेवणाकल्पो । पं० वृ० ५ कटप ।

पडिसेवणाकुसील-प्रतिसेवनाकुसील-पुं० । “सम्यगाराधन-
विपरिता प्रनिगता वाऽऽभिघना प्रतिसेवना, सा पञ्चसु
क्षानादिषु येषां ते प्रतिसेवनाकुसीलाः । स्थानं ५ ठा० ३
उ० । असम्यगाराधनाकुसीलं, भ० २५ श० ६ उ० ।

पडिसेवणापायच्छित्त-प्रतिसेवनाप्रायश्चित्त-न० । प्रायश्चित्त-
भेदे, स्थानं ५ ठा० १ उ० । (प्रतिसेवनाप्रायश्चित्तं ‘पच्छि-
त्त’ शब्दऽस्तिशेष भागे १३५ पृष्ठे गतम्)

पडिसेवणिज्ज-प्रतिसेवनीय-त्रि० । प्रतिसेवनाविषये, तच्च
अनपदकादीन्यष्टादश स्थानानि । तद्यथा—“वयच्छकं कायवृ-
द्धं, अकल्पां गिहभायणं । पलियं-क-रिस्सिज्जा य, सिणाणं
साहवज्जणं” जीत० ।

पडिसेवा-प्रतिसेवा-स्त्री० । प्रतिसेवनं प्रतिसेवा-संयमानुष्ठा-
नविरुद्धाचरणं, ध० ३ अधि० ।

पडिमेवि-प्रतिसेविन्-त्रि० । अत्रयं प्रतिसेवकं, श० २ अ-
धि० । (मूलगुणप्रतिसेवया चारित्र्यभंग इति मूलगुणप्रतिसे-
वा न वज्ज इति कृतिकर्मधिकारो, कृतिकर्मधिकारअ-
तुनीयभागे ४०६-४२५ पृष्ठे गतः)

पडिसेविता-प्रतिसेवितु-त्रि० । सावयप्रतिसेवके, स्थानं ७ ठा० ।

पडिसेविय-प्रतिसेवित-त्रि० । मेधुनादी प्रतिसेवाकर्मणि, क-
ल्प० १ अधि० ६ क्षण ।

पडिसेवियव्व-प्रतिसेवितव्व-त्रि० । प्रतिसेवनाकर्मणि, व्य०
१ उ० । (तच्चतुर्विधं ‘पडिसेवणा’ शब्दे दृष्टितम्)

पडिसेह-प्रतिपेय-पुं० । निराकरणं, सूत्र० २ श्रु० ५ अ० । वृ०
पं० वृ० । निवर्तने, हा० १ श्रु० ८ अ० ।

पडिसेहम्मि तु छकं (५) ॥

प्रतिपेये प्रतिपेयविषयं पदकं नाम-स्थापना-द्रव्य-क्षेत्र-
काल-भाव-वक्षणां निक्षेपणीयम् । तत्र नाक्षः प्रतिपेयो-न
वक्ष्यममुकं नामेतिलक्षणः । यथा-

“अज्जए य पज्जए वा, वि (व ?) प्पो खुल्लपिउ सि य ।

माउला मायण्डिज सि, पुला ननुणिय सि य ॥ १ ॥

हे हो हल सि अजे सि, मडा सामि य गमिय ।

हेल्लो लवसु म ? सि, पुरिस् ते च मा लवे ॥ २ ॥ "

इत्यादि । स्थापना, आकारो, मूर्तिरिति पर्यायाः । तस्याः प्रतिषेधो यथा—“ विनहं पि तहा सुचं, जो तहा भासए नरो । सो वि ता पुढो पावे—क णि पुण जो मुस् वए ॥ ” द्रव्यप्रतिषेधो—शरीर-अभ्यशरीरव्यतिरिक्तः पुनरयम्—“ नो कप्पइ निग्गयाण वा निग्गंधीण वा आमे, ताल-पलंवे, अभिजे पडिगाहिस्सए ” सि । क्षेत्रप्रतिषेधो यथा—“ नो कप्पइ निग्गयाण वा निग्गंधीण वा अद्दालुगमए एत्तए ” कालप्रतिषेधो यथा—“ अत्थं गयमि आरुक्के, पुरन्था व अलुगए आहारमअयं सव्वं मणसा वि न पाथए ” भावप्रतिषेधः—औ-दयिकभावतिवारणरूपो यथा—“ कोहं माणं च मायं च, लोमं च पाववहणं, अमे चचारि दांसे उ इच्छंते हिय-मण्णो ” इत्यादि वृ० १ उ० २ प्रक० । विपक्षप्रतिषेध-अनुमानवाक्यस्य दशमेऽवयवे, दश० १ अ० ।

प्रतिषेधं प्रकटयन्ति—

प्रतिषेधोऽमर्शः ॥ ५७ ॥

तादृशस्यैव वस्तुनो योऽयमसदृशोऽभावस्वभावः, स प्रतिषेध इति गीयते ॥ ५७ ॥

अस्यैव प्रकारानाहुः—

स चतुर्धा—प्रभाभावः, प्रध्वंसाभावः, इतरेतराभावः, अत्यन्ताभावश्च ॥ ५८ ॥

प्राक् पूर्वं वस्तुपक्षेतराभावः, प्रध्वंसश्चासावभावश्च, इतरेतरस्मिन्नभावः, अत्यन्तं सर्वदाऽभावः । विधिप्रकारान्तु प्राक्तेनैतौचिरे, अतः सूत्रकृद्भिरपि नमिदधिर, रत्ना० ३ परि० । प्रतिषिध्यतेऽनेनेति प्रतिषेधः । वणं ।

पडिसेहे उ अकारो, मकारो नो अ तह नकारो ।

अतन्भावदुविहकाले, देसे संजोगमाइसु अ ॥ ११ ॥

प्रतिषिध्यतेऽनेनेति प्रतिषेधः, कां ? वणं, स चतुर्धा—अकारः, मकारः, नकारः, तथा नकारश्च । तत्र अकारस्तद्भावप्रतिषेधं करोति, मकारः पुनरुक्तिविधकालविषयं प्रतिषेधम्, तथाया—प्रत्युत्पन्नविषयम्, अनागतविषयं च । नकारो देशप्रतिषेधम् । नकारः पुनः संयोगादिव संयोग-समवाय-सामान्य-विशेषवस्तुष्वयमप्रतिषेधं करोति । वृ० १ उ० २ प्रक० । वितथावरणे अ० वृ० १ अ० । उत्सर्गावस्थायामाज्ञायाम्, “ पडिसेहो शास जा अण्णउसमावत्थावण्णायं च सूत्रमित्यर्थः ” नि० वृ० २० उ० ।

पडिसोयमणया—प्रतिश्रोतोगमनता—स्त्री० । प्रतिश्रोतसा गमनं प्रतिश्रोतोगमनं तद्भाववत्तया । प्रबाहप्रतिकूल्ये, म० ६ श० ३३ उ० ।

पडिसोयचारि—प्रतिश्रोतश्रारिन्—त्रि० । दूरादारभ्य प्रतिश्रयाभिमुखचारिणि, स्था० ६ डा० ३ उ० । नद्यादिप्रवाहविपरीतगमिनि, स्था० ६ डा० ४ उ० ।

पडिमोयाणुग—प्रतिश्रोतोऽनुग—त्रि० । प्रतिश्रोतोऽनुगच्छति यः स प्रतिश्रोतोऽनुगः । प्रतिलोभगामिनि, डा० १४ डा० ।

पडिस्सय—प्रतिश्रय—पुं० । प्रतिधीयते साधुमिरिति प्रतिश्रयः । वसन्तो, वृ० २ उ० । “ पडिस्सए ठाऊण पच्छा आगतो ” आ० म० १ अ० ।

पडिस्सुय—प्रतिश्रुत—त्रि० । अश्रुपगतो, स्था० ४ डा० ३ उ० । प्रतिज्ञाते, स्था० १० डा० । प्रतिशब्दे, ज्ञा० १ ध्रु० ५ अ० । नि० वृ० ।

पडिस्सुया—प्रतिश्रुता—स्त्री० । प्रतिश्रुतात् प्रतिज्ञाता य सा प्रतिश्रुता, शालिभद्रभगिनीपतिधन्यकस्येव । प्रमज्याभेदे, स्था० १० डा० ।

पडिहत्थ—त्रि० देशी—प्रतिपुणं, जी० ३ प्रति० ४ अथि० । अतिरेकिते अतिप्रभूते, “ पडिहत्था अतिरेकितता अतिप्रभूता ” इत्यर्थः । जी० ३ प्रति० ४ अथि० । दे० ना० ।

पडिहय—प्रतिहत—त्रि० । प्रिराकृते, औ० । प्रतिस्फालिते, आ० म० १ अ० । प्रस्वलिते, औ० । म० । प्रतिस्वलिते, सूत्र० २ ध्रु० ४ अ० । प्रतिपंथिते, ज्ञा० १ ध्रु० १६ अ० । अनु० । विप्रित, सूत्र० २ ध्रु० ४ अ० ।

पडिहयपच्चक्वायपाकम्म—प्रतिहतप्रत्याख्यातपाकर्मन्—त्रि० । “ प्रतिहन् स्थितिन्हासतो ग्रन्थिभेदेन, प्रत्याख्यातं हेत्वभावात्ः पुनर्द्वैज्यभावेन, पापं ज्ञानावरणयादि धेन स तथाविधः ” । पापकर्मप्रत्याख्यानवति, दश० ४ अ० । पा० ।

पडिहरन् प्रतिहरन्—त्रि० । धातुनामधेयान्तरंऽपि वृत्तेः पुनः पूर्वमात्र इत्यर्थः, प्रा० ४ पाद ।

पडिहा—प्रतिभा—स्त्री० । नवनवोन्मेषशालिन्यां प्रज्ञायाम्, “ प्रज्ञा नवनवोन्मेषशालिनी प्रतिभा मता ” वाच० ।

पडिहाणव—प्रतिभानवत्—त्रि० । प्रतिभानमौलिक्यादिवुद्धिगुणमन्विनत्वेनोत्पन्नप्रतिभन्वं विद्यते यस्मात्सौ प्रतिभानवान् । अपरेणाऽऽक्षिप्तत्वेऽन्तरमुत्तरदानसमर्थं, सूत्र० १ ध्रु० १३ अ० । उत्पन्नप्रतिभं, सूत्र० १ ध्रु० १४ अ० । उत्पन्नवृद्धौ, सूत्र० १ ध्रु० १४ अ० ।

पडिहार—प्रतिहार—पुं० । नियुक्तपुरुषे, प्रतिहार इव प्रतिहारः । सुरपतिनियुक्ते देवे, प्रव० ३८ हात् ।

पडिहारय—प्रतिहारक—त्रि० । सर्वदोषविप्रमुक्ते, “ अयं उं जाव संताणं लहुयं पडिहारयं णं अहावडं ” आचा० २ ध्रु० १ वृ० २ अ० ३ उ० ।

पडिहारी—प्रतिहारी—स्त्री० । प्रतिहारोऽप्रहारो दण्डकहस्ता तिष्ठति या सा तथा । द्वारपालिकायाम्, वृ० १ उ० ३ प्रक० । आ० म० ।

पडीण—प्रतीचीन—त्रि० । अपरविभागे, आचा० १ ध्रु० १ वृ० १ अ० २ उ० । पश्चिम इत्यर्थः, “ पडीणपडीणायय ” प्राचीनं पूर्वतः, प्रतीचीनं पश्चिमतः, आयता दीर्घा प्राचीनप्रतीचीनयता । स० ६००० सम० ।

पडीणवाय प्रतीचीनवात—पुं० । वायुकायभेदे, स्था० ७ डा० ।

पट्ट (अ)—पट्ट (क)—त्रि० वृत्ते, स्था० ८ डा० । रा० । सूत्र० । पं० व० । “ पट्टपयणादयच्चलियच्चलपगडतरंगं तर्भंगलोकाग्रभाणसोभनमित्यलुङ्कडस्मीसहस्रं च धावमाणावयितसमासुरतराभिरामं ” कल्प० १ अथि० ३ सूत्र ।

पटुच्च-प्रतीत्य-अव्य० । आधित्य इत्यर्थे, सूत्र० १ ध्रु० ७ अ० । सम्म० । दशा० । स्था० । सूत्र० । पटुच्च सि पप्य सि वा, अहिकिच्च सि वा एगडा । आ० चू० १ अ० । आवा० । स्था० । उत्त० । अतु० । प्रतीत्य प्रकृत्य आधिकृत्य इत्यर्थे, अतु० ।

पटुच्चकरण-प्रतीत्यकरण-न० । किञ्चित्प्रतीत्य किञ्चित्करणे, “ एतेष्व कमां नियमा, छुञ्जे लेवे य भूमिकम्मे य । ते-सालचाउसाल, पटुच्च करणं जह निस्सा ॥ ” “ यथा विशालगृहं कर्तुकामः साधून् प्रतीत्य चतुःशालं करोति । ” सू० १ उ० २ प्रक० ।

पटुच्चभविष्य-प्रतीत्यप्रज्ञित-न० । अङ्गुल्या गृहीत्वा तैलेन वा, घृतेन प्रक्षिते, पं० व० २ द्वार ।

पटुच्चवयस्य-प्रतीत्यवचन-न० । समीक्षितार्थवचने, “ प्रतीत्यवचने समीक्षितार्थवचने सर्वश्ववचनमित्यर्थः ” सम्म० ३ कागड ।

पटुच्चसत्त्व-प्रतीत्यसत्य-न० । प्रतीत्याऽऽधित्य वस्त्वन्तरं सत्यं प्रतीत्यसत्यम् । सत्यभेदे, प्रज्ञा० ११ पद । यथा अनामिका कनिष्ठिकां प्रतीत्य दीर्घेयुच्यते; सैव मध्यमां प्रतीत्य ऋच्येति । प्रश्न० २ सम्म० द्वार ।

सच्चा शं भंते ! भासापञ्जतिया कतिविडा पमत्ता ? । गायमा ! दसविहा पमत्ता, तं जहा—जणवयसच्चा, स-मुदितसच्चा, ठवसासच्चा, नामसच्चा, रुवसच्चा, पटुच्चसच्चा, ववहागसच्चा, भावसच्चा, जोगसच्चा, उवमसच्चा ।

(‘ पटुच्चसत्त्वे ’ सि) प्रतीत्याऽऽधित्य वस्त्वन्तरं सत्या प्रतीत्यसत्या । यथा अनामिकायाः कनिष्ठामधिकृत्य दीर्घत्वम्, मध्यमामधिकृत्य ऋस्त्वम् । न च बाध्यं कथमेकस्या ऋस्त्वत्वं दीर्घत्वं च तत्त्विकं परस्परविरोधादिति । यतो (?) भिन्नमित्तात्वे परस्परविरोधाभास एव । यदि कनिष्ठां मध्यमां वा एकामङ्गुलिमङ्गुलिकृत्य ऋस्त्वत्वं दीर्घत्वञ्च प्रतिपाद्येन ततो विरोधः संभवेत्, एकनिमित्तपरस्परविरोधकार्यद्वयासंभवात् । यदा त्वेकाधिकृत्य ऋस्त्वम्, अपरामधिकृत्य दीर्घत्वं, तदा सत्त्वाऽसत्यवयोरिव भिन्नमित्तात्वापरस्परमार्थविरोधः । अथ यदि तान्विकं ऋस्त्व-दीर्घत्वं, तत् श्रुतुञ्च वक्तव्ये इव कस्मात्ते परनिरपेक्षे न प्रतिपास्येते ? । तस्मात्परोपाधिकत्वात् काल्पनिकं हेम इति । तदुक्तम् । द्विविधा हि वस्तुनां धर्मोः सहकारिव्यङ्गरूपाः, इतरे च । तत्र ये सहकारिव्यङ्गरूपास्ते सहकारिसम्पर्कवशात्प्रतीतिपथमायान्ति, यथा पृथिव्यां जलसम्पर्कतो गन्धः । इतरे त्वैवमेवापि, यथा कर्पूरादिगन्धः ? । ऋस्त्वत्व-दीर्घत्वे अपि च सहकारिव्यङ्गरूपे, ततस्तेन सहकारिण्यमासह्याभिव्यक्तिमायात इत्यदोषः, प्रज्ञा० । ११ पद ।

पटुपट्टहाइय-पटुपट्टहादित-न० । पटुपट्टहस्य महति शब्दे, कल० १ अधि० १ क्षण० ।

पटुपवसाइय-पटुपवसाइत-त्रि० । अमन्देन पवनेनाऽऽस्कासिते, कल० १ अधि० ३ क्षण ।

पटुपपञ्च-प्रत्युपपञ्च-त्रि० । प्रति साम्प्रतमुपपन्नं प्रत्युपपन्नम् । वसैमाने, आ० म० १ अ० । पा० । स्था० । वसैमानकालभाविनि, आवा० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । भ० । जं० । अतु० । वर्तमानकालीने, भ० ८ श० ४ उ० । वार्त्तमानिके, स्था० १ उ० ।

पटुपपणस्येति-प्रत्युपपन्नान्दि (न्)-पुं० । प्रत्युपपन्नं लब्धेन वस्त्र-शिल्पादिना, प्रत्युपपन्नो वा जातः सन् शिल्पाऽऽचार्यादिरूपेण नन्दति यः स प्रत्युपपन्नान्दी, नन्दनं नन्दिरानन्दः, प्रत्युपपन्नेन नन्दिर्यस्य स प्रत्युपपन्नान्दिः । वसैमानान्दिके, स्था० ४ डा० २ उ० ।

पटुपपणस्येति-प्रत्युपपन्नदोष-त्रि० । प्रत्युपपन्नो वार्त्तमानिको भूतपूर्वे इत्यर्थः, दोषो गुणैरतरः, स चार्त्तानादिदोषसामान्यपेक्षया विशेषः, अथवा प्रत्युपपन्नं सर्वथा वस्तुव्यभुपगते विशेषो दोषोऽकृताभ्यागम-कृतविप्रगारादिः, स दोषः सामान्यापेक्षया विशेष इति । विशेषभेदे, स्था० १ डा० ।

पटुपपणभारिया प्रत्युपपन्नभारिता-स्त्री० । प्रत्युपपन्नं वसैमानमुपपन्नं वार्यते, ततश्च प्रत्युपपन्नश्चासौ भारश्च कर्मेणमिति गम्यते प्रत्युपपन्नभारः, स विद्यते यस्याऽसौ प्रत्युपपन्नभारी, तस्य भावः प्रत्युपपन्नभारिता । कर्मगुरुकतायाप्, पा० ।

पटुपपणवयस्य-प्रत्युपपन्नवचन-न० । वसैमानवचने, यथा—“ पटुपपणवयस्यं ” वसैमानवचनं करोति । आवा० २ ध्रु० १ सू० ४ अ० १ उ० । प्रज्ञा० ।

पटुपपणविशास-प्रत्युपपन्नविनाश-पुं० । प्रत्युपपन्नस्य वस्तुनो विनाशो विनाशनेन तस्मिन्निति समासः । उदाहरणभेदे, दश० । अधुना प्रत्युपपन्नविनाशश्चामभिधानुक्रम आह ।

होति य पटुपपणविशा-ससामि गंधविद्या उदाहरणं ।
मीसो वि कथं जइ, अन्धोवजिज्ज नो गुरुणा ॥ ६ ॥
अवति प्रत्युपपन्नविनाशो विचार्यो गान्धर्विका उदाहरणं लौकिकमिति । तत्र प्रत्युपपन्नस्य वस्तुनो विनाशनेन प्रत्युपपन्नविनाशानम्, तस्मिन्निति समासः । गान्धर्विका उदाहरणं, मिति यदुक्तं तदिदम्—“ जहा एगस्मि नगरं एतो वणिण्यञ्चो, तस्स बहुयाञ्चो भयणञ्चो, भाइणिज्जा य, तस्स घरस्स समीवे राउल्ला गंधवीया संगीयं कर्मेति । दिवसत्तव तिषि वारे ताञ्चो वणिण्यमहिल्लायां तेण संगीयसहेण तेसु गंधविपरु अन्धोववमाञ्चो किपि कमदाणं न कर्मेति । पच्छा तेण वणिण्यण्ण वितियं जहा-विण्डा एताउ सि । को उवाञ्चो ढोउज्जा, न विणस्सेति सि काउं मिनस्स कथियं । तेण भण्णति-अण्णो घरस्समीवे वारुमंतरं करावेहि । तेण कयं । ताहे पाउडियाण्ण रुक्क दाउं वायावेहि । जाहे गंधविद्या संगीययं आदवेति तायेति य । ताहे तस्मिं गंधविद्याण्ण विण्णो जाञ्चो, पडहसहेण य ण्ण सुवन्ति गीयसहे । तञ्चो ते राउले उडडिता । वणिण्णो सहाविञ्चो । किं विण्यं करे ? सि । भण्णति-मम घरं वेधो, अहं तस्स तिषि वेला पडहे द्वावेमि । ताहे ते भणिद्या-जहा अन्नय गावह । किं वेवस्स विवे दिवे अंतराण्यं कज्जति । एवं आयरिण्ण वि सीसेसु अगारीसु अन्धोववज्जमाणेसु तारिसो उवाञ्चो कायव्यो जहा तस्मिं दोसस्स

तस्मै शिवारण्या इवति । मा ते चित्तादिपार्ष्टिं श्रुत्यपङ्कश-
दिप अवाप पावेहिति ।

उक्तं च-

“ विनेहं ददृमुच्छिद्धं दीहं लीससहं तह जगो दाहो ।

भस्माऽगोभ्रगं मुच्छुः उम्भतो गृ याणइ मरत्तं ॥ १ ॥

पदमे सोयह वंगं ददृतुं तं गच्छइ विनियवंगे ।

नीससह तहयवंगं आरुहइ जगं चउत्थमि ॥ २ ॥

उम्भइ पंचमवंगे लुंउ भले न रोयए वंगं ।

सस्मियम्मि य मुच्छुः अदुमए होइ उम्भतो ॥ ३ ॥

शुवमे गृ याणइ किंवि दसमे पाणहि मुच्छइ मनुसो ।

एतेस्मिन्वायाणं ससि रक्वंति आयरिया ॥ ४ ॥

परलोइया अवाया भग्गपइएणा पडंति नरयसु ।

ए लहेति पुणो बोहिं हिडति य भवममुहम्मि ॥ ५ ॥ ”

अमुमेवार्थं चेतस्मारांवाऽऽह शिष्योऽपि विनेयोऽपि क्व-
चिद्विल्लासदौ । यदीत्यभ्युपगमदर्शने । अभ्युपपद्यत अभिव्यङ्गं
कुर्यादित्यर्थः । तत्र गुरुणा आचार्येण ।

किं च-

वारेयन्तु उवाएण, जइ वा वातुलिओ वदेज्जाहि ।

सज्वे वि नत्थि भावा, किं पुण जीवो स जोत्तव्वां ॥ ६ ॥

वारयन्त्यो निषेद्धव्यः किं यथा कर्मचिन्त ? नित्याहः उवा-
येन प्रवचनप्रतिपादितेन यथाऽस्मी सम्परा वर्तते इति भा-
वार्थः । एवं तावद्भौतिकं चरणकरणाभुयंगं चाऽधिकृत्य
व्याख्यातं प्रत्युत्पन्नविनाशशङ्करम् । अयुना द्रव्याभुयंगमधि-
कृत्याहः यदि वा वातुलिको भास्विको वदेत् किं सर्वेऽपि
घट-पटादयः (एत्थि ति) प्राकृतशैलान् न सन्ति भावाः
पदार्थाः । किं पुनर्जीवः मुनरां नास्तीत्यभिप्रायः, स वचनव्यः
सोऽभिधातव्यः ।

किमित्याह-

जं भणसि नत्थि भावा, वयणंयं अत्थि नत्थि जइ अत्थि ।

एवं पद्मनाहाणी, असत्तां एणु निसंहेण को सु ॥ ७ ॥

यद्गुणानि यद्गुणीयं न सन्ति भावाः न विचिन्ते पदार्था
इति । वचनमिदं भावप्रतिषेधकरम् । अस्ति-नास्तीति विकल्पः ।
किं चातः ? यद्यस्ति एवं प्रतिज्ञाहानिः-प्रतिषेधवचनस्याऽपि
भावव्याप्तस्य च सत्त्वादिनि भावार्थः । द्वितीयं विक-
ल्पमधिकृत्याहः (असतो सु ति) अथाऽसत्तं निषेधते, को
नु निषेधकः ? वचनस्यैवासत्त्वादित्ययमभिप्रायः । इति गा-
थात्रयार्थः ।

यदुक्तं किं पुनर्जीवः ? इत्यत्रापि प्रत्युत्पन्नविनाशमधि-

कृत्याऽऽह-

शो य विवक्कापुणो, सटोऽज्जीवुम्भो गुणेयवो ।

न य मा वि अजीवस्स उ. सिद्धो पडिसेहओ जीवो ॥ ७ ॥

चशब्दस्यैवकारणार्थत्वेनाऽवधारणार्थत्वाच्च नैव विवक्का-
पूर्वो विवक्काकारण इच्छादितुमित्यर्थः । शब्दो ध्वनिः, अजी-
वोद्भवोऽजीवप्रभव इत्यर्थः । विवक्कापूर्वकश्च जीवनिषेधकः
शब्द इति मा भूद्विधक्ताया एव जीवधर्मः चास्तिर्हितव्यत
आह-न च नैव, साऽपि विवक्का यद्यस्मात्कारणादजीवस्य
घटादिष्वदर्शनात् । किंतु मनस्वपरिणतान्वितद्रव्यसावि-

व्यनो जीवस्यैव । यतश्चैवमतः सिद्धः प्रतिष्ठितः प्रतिषेधध्व-
निः, नास्ति जीव इति प्रतिषेधशब्दादेवेत्यर्थः । ततस्तस्मा-
ज्जीवः, आमेत्यत्र बहु वक्तव्यं, तस्य नोच्यते ग्रन्थविस्तरः
भयात् । इति गाथाार्थः ॥ ७ ॥ व्याख्यातं प्रत्युत्पन्नविनाशशङ्का-
रम् । दश० १ अ० ।

पटुप्पमाविणासि-प्रत्युत्पन्नविनाशिन-वि० । प्रत्युत्पन्नं वि-
नाशयतीत्यवशीलं प्रत्युत्पन्नविनाश । अन्तरायकर्मभेदे,
स्था० २ टा० ४ उ० ।

पटुप्पामसेवि-प्रत्युत्पन्नसेविन्-वि० । प्रत्युत्पन्नं यथालब्धं
सर्वतः भजते नानुचितं विवेचयतीति प्रत्युत्पन्नसेवी, यथा-
लब्धसेवकं, पुरुषज्ञानं स्था० ४ टा० २ उ० ।

पटुप्पामम प्रत्युत्पन्नज्ञ-वि० । वर्तमानाश्चार्थायकं ।

पटुप्पवाइय-पटुप्रवादित-वि० । पटुना दत्तपुरुषेण प्रवादि-
तः । ग० । स्था० । निपुणपुरुषप्रवादितं, सू० प्र० १६ पाठु० ।
प्रज्ञा० ।

पटुप्पापमाण प्रत्युत्पाद्यमान-वि० । सुगममानं, जी० ३
प्रति० ४ अवि० ।

पटुह-सुभ-धा० । संचलनं, “ जुमं खउत्तपडुहो ” ॥ ८ । ४ ।
१४३ ॥ इत्यनेन जुमधानां पटुहार्दशः । पटुहइ । जुम्यति ।
प्रा० ४ पाद ।

पटोयार-प्रत्यवतार-पुं० । प्रति सर्वतः सामर्थ्यानाऽवतीर्यन्ते
व्याप्यन्ते यस्ते प्रत्यवताराः । वनोदप्यादितलयेपु प्रज्ञा० ३०
पद । अवतरणं, जी० २ वत्त० ।

प्रत्युपचार-पुं० । प्रतिकूल उपचारं, भ० १४ श० ।

प्रत्युपकार-पुं० । उपकारं प्रत्युपकारं, पि० ।

पटोयारेउ-प्रत्युपचारयितुम्-अव्य० । प्रत्युपचारं करोतु, इत्यर्थः,

प्रत्युपकारयितुम्-अव्य० । प्रत्युपकारार्थवित्यर्थः, “ धम्मिएण
पटोयारेणं पटोयारेउ गोसांलणं मेस्सलितुणं ” भ० १४ श० ।

पटोल-पटोल-पुं० । स्त्री० । वर्त्तमानेः प्रज्ञा० १ पद । अच्चा० ।
ल० प्र० ।

पट्टिया-पट्टिका-स्त्री० । अभिनवप्रसूतायां गवि, महिष्यां
च । व्य० ३ उ० ।

पट्टी-स्त्री० । देशी-प्रथमप्रसूतायाम्, “ पट्टी पदमपसूआ ”
द० ना० ६ वगं १ गाथा ।

पट-पट-धा० । भणने, “ जे ढ ” ॥ ८ । १ । १६६ ॥ इति ठस्य
ढः । पटइ । पठति । प्रा० १ पाद ।

पट(ट्ट)म-प्रथम-वि० । “ अघि-शिथिन्-शिथिल-प्रथमे धस्य
ढः ” ८ । १ । १२५ ॥ इति धस्य ढः । प्रा० १ पाद । आचं,
प्रथ० २ आश्र० द्वार । अटु० । विपा० । “ पदमे ति पहाणं,
अहव पंचरहं पदमे पहाणत्तयं च मंगलं पुब्बभणित्यर्थः ” ।
विश० । जीवादीनामर्थानां प्रथमाऽऽधमत्वविवक्षापरत्यये
व्याख्याप्रसङ्गस्य अष्टादशशतकप्रथमोद्देशः ।

तत्रत्या वक्तव्यता वैषम्य-तत्र प्रथमोद्देशकार्यमतिपाद-
नार्थमाह-

“ तेणं कालेणं, तेणं समपणं रायागिरे० जाव एवं व-
यासी-जीवेणं भंते ! जीवभावेणं किं पदमे, अपदमे ? ।
गोयमा ! शो पदमे, अपदमे । एवं शेरइए जाव वेमाणिए ।
सिद्धेणं भंते ! सिद्धभावेणं किं पदमे, अपदमे ? । गोयमा !
पदमे, शो अपदमे । जीवा शं भंते ! जीवभावेणं किं प-
दमा, अपदमा ? । गोयमा ! शो पदमा, अपदमा । एवं जा-
व वेमाणिया । सिद्धाणं पुच्छा, गोयमा ! पदमा, शो
अपदमा ।

('तेणं' इत्यादि) उद्देशकद्वारसंग्रहणी केयं गाथा क्वचिद्
दृश्यते-“जीवा-ऽऽहारण-भवे-सारीण-सेत्ता-दिद्वीयं य संजय-
कसाए । नारेण जोगु-वओगे, वेए य सरीर-पज्जत्ती ” ॥ १ ॥
अस्याआर्य उद्देशकार्याभिगममाभिगम्यः । तत्र प्रथमद्वाराभि-
धानायाऽऽह-('जीवेणं भंते !' इत्यादि) जीवो भदन्त ! जी-
वभावेन जीवत्वेन, किं प्रथमः प्रथमतोऽर्थमयुक्तः ? । अयमर्थः-
किं जीववमसन् प्रथमतया प्राप्तम्, उत ('अपदमे' 'सि')
अप्रथमोऽनार्यवस्थितजीवत्वः ? इत्यर्थः । अत्रोत्तरम्-('नो
पदमे, अपदमे' 'सि') इह च प्रथमतया-प्रथममवयवोत्पत्तौ-
गाथा-“जो जेण पत्तपुवो, पावइ सो तेण पदमो उ ॥ १ ॥” सि ।
('एवं नरेण' 'सि') नारकोऽप्यप्रथमः, अनादिसंसारे नार-
कत्वस्य अनन्तरः प्राप्तपूर्वत्वादिति । ('सिद्धेणं भंते !')
इत्यादौ ('पदमे' 'सि') सिद्धेन सिद्धत्वस्य अप्राप्तपूर्वस्य प्राप्-
त्वान्-तेनाऽसौ प्रथम इति । बहुवचोऽप्येवमेवेति ।

आहारकद्वारे-

आहारएणं भंते ! जीवे आहारभावेणं किं पदमे, अ-
पदमे ? । गोयमा ! शो पदमे, अपदमे । एवं जाव वेमाणि-
ए । पोहाएणं वि एवं चेव । अणाहारएणं भंते ! जीवे अ-
णाहारभावेणं पुच्छा, गोयमा ! सिय पदमे, सिय अपदमे ।
शेरइए जाव वेमाणिए शो पदमे, अपदमे । सिद्धे पदमे, शो
अपदमे । अणाहारगा शं भंते ! जीवा अणाहारगा पुच्छा,
गोयमा ! पदमा वि, अपदमा वि । शेरइया जाव वेमाणि-
या शो पदमा, अपदमा । सिद्धा पदमा, शो अपदमा । ए-
केके पुच्छा भाणिपव्वा ।

('आहारएणं' इत्यादि) आहारकत्वेन नो प्रथमः, अनादिभवे
अनन्तरः प्राप्तपूर्वत्वाद् आहारकत्वस्य । एवं नारकादिरपि ।
सिद्धस्तु आहारकत्वेन न पुच्छ्यते, अनाहारकत्वात् तस्येति ।
('अणाहारएणं') इत्यादौ ('सिय पदमे' 'सि') स्यादिति
कश्चिज्जीवोऽनाहारकत्वेन प्रथमः, यथा-सिद्धः । कश्चिच्चा-
ऽप्रथमः, यथा संसारी. संसारिणो विग्रहगततावनाहारक-
त्वस्य अनन्तरशो भूतपूर्वत्वादिति । ('एकेके पुच्छा भाणि-
पव्व' 'सि') यत्र किल पृच्छावाक्यमल्लिखितं तत्र एकैक-
सिन् 'पदे' पृच्छावाक्यं वाच्यमित्यर्थः ।

भयद्वारे-

भवसिद्धिए एगत्त-पुहत्तेणं जहा आहारए । एवं अभव-

सिद्धिए वि । शोभवसिद्धिअणोअभवसिद्धिएणं भंते !
जीवे शोभव० पुच्छा, गोयमा ! पदमे, शो अपदमे । शो-
भवसिद्धिअणोअभवसिद्धिएणं भंते ! सिद्धे शोभव०, एवं
पुहत्तेणं वि दोहए वि ।

('भवसिद्धि' इत्यादि) भवसिद्धि एकत्वेन, बहुत्वेन
च यथा आहारकोऽभिहित एवं वाच्यः-अप्रथम इत्यर्थः ।
यतो भवस्य भव्यत्वमनादिसिद्धम्, अतोऽसौ भव्यत्वेन
न प्रथमः । एवमभवसिद्धिकोऽपि । ('नोभवसिद्धिअणोअ-
भवसिद्धिएणं' इत्यादि) इह च जीवपदम्, सिद्धपदं च प-
द्विशतिदण्डकमध्यात् संभवति, न तु नारकादीनि. नोभ-
वसिद्धिकनोअभवसिद्धिकपदेन सिद्धस्येयाऽभिधानात् । त-
योश्चैकत्वे, पृथक्त्वे च प्रथमं वाच्यम् ।

संज्ञिद्वारे-

ससणीणं भंते ! जीवे ससिणभावेणं किं पदमे ? पुच्छा,
गोयमा ! शो पदमे, अपदमे । एवं विगलिंदियवज्जं जाव
वेमाणिए । एवं पुहत्तेणं वि । असएणी एवं चेव एगत्त-
पुहत्तेणं, श्वरं-जाव दाणमंतरा । शोसएणीशोअसएणी जीवे,
मणुस्से, सिद्धे पदमे, शो अपदमे । एवं पुहत्तेणं वि ।

('ससणी' 'सं' इत्यादि) संबी जीवः संज्ञिभावेन अप्रथमः,
अनन्तरः संज्ञित्वलभात् । ('विगलिंदियवज्जं जाव वेमा-
णि' 'सि') एक द्वि-त्रि-चतुरिन्त्यन्येन वजैरित्या शेषा नार-
कादिवैमानिकान्तः संज्ञिनोऽप्रथमतया वाच्या इत्यर्थः ।
एवमसंज्ञिपि । ('नवरं-जाव दाणमंतर' 'सि') असंज्ञित्व-
विशेषितानि जीव-नारकादीनि व्यवन्तरान्तानि पदानि अप्र-
थमतया वाच्यानि, तेषु हि संज्ञित्वपि भूतपूर्वगत्याऽसंज्ञि-
त्वं लभ्यते, असंज्ञिनामुत्पादात् । पृथिव्यादयस्त्वसंज्ञिन एव,
तेषां चाऽप्रथमत्वम्, अनन्तरस्तत्त्वाभावेति । उभयनिरपेक्ष-
कपदे च जीव-मनुष्य-सिद्धेषु लभ्यते, तत्र च प्रथमत्वं
वाच्यम्, अत एवाकनम्-('नोसणणं' इत्यादि)

लेस्याद्वारे-

सलेस्सेणं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! जहा आहारए, एवं
पुहत्तेणं वि । कइहलेस्से जाव मुक्केस्से एवं चेव । श्वरं
जस्स जा लेस्सा अत्थि । अलेस्सेणं जीवा, मणु-
स्सा, सिद्धा, नोसणीशोअसणी ॥

('सलेस्से' 'सं' इत्यादि) ('जहा आहारए' 'सि') अ-
प्रथम इत्यर्थः, अनादित्वात् सलेस्यत्वस्य इति । ('श्वरं
जस्स जा लेस्सा अत्थि' 'सि') यस्य नारकादेयो कृष्णादि-
लेस्याऽस्ति, सा तस्य वाच्या । इदं च प्रतीतमेव । अलं-
श्यपदे तु जीव-मनुष्य-सिद्धेऽस्ति, तेषां च प्रथमत्वं वाच्यं
नोसंज्ञिनोअसंज्ञिनामिहेति । एतदेवाऽऽह-('अलेस्से' 'सं'
इत्यादि) ।

द्विद्वारे-

सम्मदिहीणं भंते ! जीवे सम्मदिहिभावेणं किं पदमे ?
पुच्छा, गोयमा ! सिय पदमे, सिय अपदमे । एवं एगिदि-
यवज्जं जाव वेमाणिए । सिद्धे पदमे, शो अपदमे । पुहाचि-

या जीवा पठमा वि, अपठमा वि, एवं जाव वेमाशिया । सिद्धा पठमा, शो अपठमा । मिच्छादिद्वीए एगत्त-पुहत्ते-णं जहा आहारग । सम्मामिच्छादिद्वीए एगत्त-पुहत्तेणं जहा सम्मदिद्वी । खवरं-जस्स अत्थि सम्मामिच्छत्ते । ('सम्मदिद्वीए णं' इत्यादि) ('सिय पठमं, सिय अपठमं' सि) कश्चिन् सम्यग्दृष्टिजीवः सम्यग्दृष्टितया प्रथमः, यस्य तत्प्रथमतया सम्यग्दर्शनलाभः । कश्चिच्चाऽप्रथमः, येन प्रतिपत्तिर्न सम्यग्दर्शनं पुनर्लेख्यमिति । (एवं ए-गिदियवज्जं ति) एकैन्द्रियाणां सम्यक्त्वं नास्ति, ततो नारकादिदण्डकचिन्तायामेकैन्द्रियात् वज्जंयित्वा शेषः स्यात् प्रथमः, स्याद् अप्रथम इत्येवं वाच्यः, प्रथमसम्यक्त्वलाभापेक्षया प्रथमः द्वितीयादिलाभापेक्षया त्वप्रथमः । सिद्धस्य प्रथम एव, सिद्धत्वाऽनुगतस्य सम्यक्त्वस्य तदानीमेव भावात् । ('मिच्छादिद्वी' इत्यादि) (जहा आहारग 'सि) एकत्वे, पृथक्त्वे च मिथ्यादृष्टीनामप्रथमत्वमित्यर्थः, अनादित्वाद् मिथ्यादर्शनस्येति । ('सम्मामिच्छादिद्वी' इत्यादि) (जहा सम्मदिद्वि' सि) स्यात् प्रथमः, स्याद् अप्रथमः प्रथम-तरसम्यग्मिथ्यादर्शनलाभापेक्षया इति भावः । ('नवरं-जस्स अत्थि सम्मामिच्छत्ते ति) दण्डकचिन्तायां यस्य नारकादिमिश्रदर्शनमस्ति स एवेह प्रथमाऽप्रथमचिन्तायामधिकतैव्यः ।

संयतद्वारे-

संयते जीवे, मणुस्से य एगत्त-पुहत्तेणं जहा सम्मदिद्वी । असंजए जहा आहारए । संजयाऽसंजए जीवे पंचिदिय-तिरिक्खजोणिय-मणुस्से एगत्त पुहत्तेणं जहा सम्मदिद्वी । शोसंजए, शोअसंजए, शोसंजयाऽसंजए जीवे, सिद्धे य एगत्त-पुहत्तेणं पठमे, शो अपठमे ।

('संजए' इत्यादि) इह च जीवपदे मनुष्यपदे च-एतं द्वे एव स्तः-तयोश्चैकत्वादिना यथा सम्यग्दृष्टिरुक्ताः, तथाऽसौ वाच्यः-स्यात् प्रथमः, स्यादप्रथम इत्यर्थः । एतच्च संयमस्य प्रथमे-तरलाभापेक्षयाऽसंयमेति । ('असंजए जहा आहारए' सि) अप्रथम इत्यर्थः, असंयत-चस्य अनादित्वात् । ('संजयाऽसंजए' इत्यादि) संयताऽसंयता जीवपदे, पञ्चैन्द्रियनिर्यकपदे, मनुष्यपदे च भवति, इत्थन एतेषु एकत्वादिना सम्यग्दृष्टिर्वा वाच्यः-स्यात् प्रथमः, स्यादप्रथम इत्यर्थः । प्रथमाऽप्रथमत्वं च प्रथमे-तरदर्शविगतिलाभापेक्षेयं । ('नोसंजए, शोअसंजए' इत्यादि) निषिद्धसंयमाऽसंयम-मिश्रभावो जीवः, सिद्धश्च स्यात् स च प्रथम एवेति ।

कपायद्वारे-

मकसायी कोहकसायी० जाव लोभकसायी एगत्तेणं, पुहत्तेणं जहा आहारए । अकसायी जीवे सिय पठमे, सिय अपठमे । एवं मणुस्से वि । सिद्धे पठमं, शो अपठमे । पुहत्तेणं जीवा, मणुस्सा पठमा वि, अपठमा वि । सिद्धा पठमा, शो अपठमा ।

('मकसायी' इत्यादि) कपायिण आहारकवदप्रथमाः अनादित्वात्, कपायिण्येवेति । ('अकसायी' इत्यादि)

अकपायो जीवः स्यात् प्रथमः, यथाख्यातवारिचस्य प्रथमलाभः स्याद् अप्रथमः, द्वितीयादिलाभे । एवं मनुष्योऽपि । सिद्धस्य प्रथम एव सिद्धत्वाऽनुगतस्यऽकपायभावस्य प्रथमत्वादिति ।

ज्ञानद्वारे-

खासी एगत्त-पुहत्तेणं जहा सम्मदिद्वी । आभिण्णिवो-हियखासी जाव मणपज्जवनासी एगत्त-पुहत्तेणं एवं चेव । खवरं जस्स जं अत्थि । केवलखासी जीवे, मणुस्से, सिद्धे य एगत्त-पुहत्तेणं पठमा, शो अपठमा । अएणासी मइ-अएणासी, सुअअएणासी, विभेगणासी एगत्त-पुहत्तेणं जहा आहारए ।

('खासी' इत्यादि) ('जहा सम्मदिद्वि' सि) स्यात् प्रथमः, स्याद् अप्रथम इत्यर्थः । तत्र केवली प्रथमः, अकंचली तु प्रथमज्ञानलाभे प्रथमः, अन्यथा त्वप्रथम इति । ('नवरं-जं जस्स अत्थि' सि) जीवादिदण्डकचिन्तायां यद् भवि-ज्ञानादियस्य जीव-नारकादिरस्ति तत् तस्य वाच्यमिति । तच्च प्रतीतमेव । ('केवलनासी' इत्यादि) व्यक्तम् । ['अखासी इत्यादि जहा आहारए' सि] अप्रथम इत्यर्थः, अनादित्वेन अनन्तशोऽज्ञानस्य सभेदस्य लाभादिति ।

योगद्वारे-

सजोगी, मणजोगी, वइजोगी, कायजोगी एगत्त-पुहत्तेणं जहा आहारए । खवरं-जस्स जो जोगो अत्थि । अजोगी जीव-मणुस्सा सिद्धा एगत्त-पुहत्तेणं पठमा, शो अपठमा ।

('सजोगी' इत्यादि) एतद् अत्र आहारकवद अप्रथम-मित्यर्थः । ('जस्स जो जोगो अत्थि' सि) जीव-नारकादिदण्डकचिन्तायां यस्य जीवादेशो भवोऽपेक्षादिर्नास्ति, स तस्य वाच्यः, स च प्रतीत एवेति । ('अजोगी' इत्यादि) जीवो मनुष्यः सिद्धश्च अयंगी भवति, स च प्रथम एवेति ।

उपयोगद्वारे-

सागारोवउत्ता, असागारोवउत्ता एगत्त-पुहत्तेणं जहा अणुहाणए ।

('सागार' इत्यादि) ('जहा अणुहाणए' सि) साकारोपयुक्ताः, अनाकारोपयुक्ताश्च यथाऽनाहारकोऽभिहितस्तथा वाच्याः, ते च जीवपदे स्यात् प्रथमाः, अनादित्यात् तज्ज्ञापस्य । सिद्धपदे तु प्रथमाः, नो अप्रथमाः, साकाराऽनाकारोपयोगविशेषितस्य सिद्धत्वस्य प्रथमत एव भावादिति ।

वेदद्वारे-

सवेदगो जाव खणुंसवेदगो एगत्त-पुहत्तेणं जहा आहारए । खवरं जस्स जो वेदो अत्थि । अवेदओ एगत्त-पुहत्तेणं तिसु वि पदेसु जहा अकसाई ।

('सवेदग इत्यादि जहा आहारए' सि) अप्रथम एवेत्यर्थः । ('नवरं-जस्स जो वेदो अत्थि' सि) जीवादिदण्डकचिन्तायां यस्य नारकादेशो ननुसकादिवेदोऽस्ति स

तस्य वाच्यः, स च प्रतीत एवेति । ('अवेद्यो' इत्यादि) अवेदको यथा अकार्यो तथा वाच्यस्त्रिव्यपि पदेषु जीव - मनुष्य-भिन्नलक्षणेषु । तत्र च जीव-मनुष्य-पदयोः स्यात् प्रथमः स्यात् अग्रथमः, अवेदकत्वस्य प्रथम-तरलाभपिज्ञया । सिद्धस्तु प्रथम एवेति ।

शरीरद्वारे-

ससरीरी जहा आहारम् । एवं कम्पासरीरी । जस्स जं अग्रिथ सरीरं । खवरं-आहारमसरीरी एगत्-पुहत्तेणं जहा सम्मदिद्धी । असरीरी जीवो, सिद्धो एगत्-पुहत्तेणं पद-मो, शो अपदमो ।

('ससरीरी' इत्यादि) अवयव आहारकवद् अग्रथम एवेति । ('तवरं-आहारमसरीरी' इत्यादि जहा सम्मदि-
द्धि' ति) स्यात् प्रथमः स्यात् अग्रथम एवेति ।

पर्यामिद्वारे-

पंचहिं पज्जतीहिं, पंचहिं अपज्जतीहिं एगत्-पुहत्तेणं ज-
हा आहारम् । खवरं जस्स जा अग्रिथ, जाव वेमाणिषा शो
पदमा, अपदमा ।

('पंचहिं' इत्यादि) पञ्चभिः पर्यामिभिः पर्यामकः, तथा
पञ्चभिःपर्यामिभिरपर्यामक आहारकवद् अग्रथम इति ।
('जस्स जा अग्रिथ' ति) दण्डकचिन्तायां यस्य याः
पर्यामयः सन्ति तस्य ता वाच्याः नाश्च प्रतीता एवेति ।

अथ प्रथमा-प्रथमलक्षणमभिधानाय
आह- इमा लक्षणमाहा-

जो जेण पत्तपुब्बो, भावो सो तेण अपदमो होइ ।

सेसेसु होइ पदमो, अपत्तपुब्बेसु भावेसु ॥ १ ॥

('जो जेण' गाहा) यो भावो जीवत्वादिः, येन जीवा-
दिना कर्त्रे, प्राप्तपूर्वोऽग्रामपूर्वो भावः पर्यायः, स जीवादि-
स्तेन भावेन अग्रथमको भवति । ('सेसेसु' ति) सप्तम्या-
स्तृतीयाथेत्वात् शेषः प्राप्तपूर्वभावव्यतिरिक्तमेवेति प्रथमः,
किंस्वरूपः शेषः । इत्याह-अग्रामपूर्वभावैवेति गार्थार्थः ।
म० १८ श० १ उ० ।

पदमंगपरिमाण-प्रथमाङ्गपरिमाण-न० । प्रथमाङ्गमन्व्यायाम,
प्रथमाङ्गस्यापदशतलक्षणपदानि सन्ति, तत्रैकपदप्रमाणं क्रिय-
त् ॥ इति प्रश्ने, उत्तरम्-पदमे आचारं अग्रामपयसहस्सपरि-
माणं, एवं मन्वया चि य, दुगुणा दुगुणप्रमाणं ॥ १ ॥ एवमे-
कादशाङ्कानां त्रिकोटी, सप्तपथिल्लताः चत्वारिंशत्सहस्रपदानि
भवन्ति । तत्रैकपदस्य ४१,०८,८६,८४० एतावन्तः श्लोका
अष्टाधिशतस्यगणि च भवन्ति, इत्यनुयोगाद्वाच्यताविति ॥
८३ प्र० सैन० ३ उल्ल० ।

पदमकरण-प्रथमकरण-न० । आपपरिमाणमविशेषं, पञ्चा० ३
विष० ।

पदमकसाय-प्रथमकपाय-पुं० । अनन्तानुयन्धिसंक्षिपकायेषु,
क० प्र० २ प्रक० । पं० स० ।

पदमकेवलि-प्रथमकेवलिन-पुं० । आद्यसर्वेणैवैवमभेदे, जं० २
वक्त० ।

पदमचन्द्रजोग-प्रथमचन्द्रजोग-पुं० । प्रथमे प्रधाने चन्द्रयोगे,
कल्प० २ अधि० ४ क्षण ।

पदमजिण-प्रथमजिन-पुं० । प्रथमे गंगादीनां जेतरि,

“उसमे श्यामं अरिहा कोमलिण, पदमराया, पदमजिणे,
पदमकेवली, पदमतिव्यकरे, पदमधम्मवरचक्रवर्ती समु-
पज्जित्था” ।

प्रथमजिनः प्रथमो गंगादीनां जेता, यथा प्रथमो मनःप-
र्यवज्ञानान्, राज्यत्यागानन्तरं द्रव्यतः, भावनश्च साधुप-
द्वर्तित्वेन, अत्राऽवसरिण्यामस्यैव भगवतः प्रथमतस्तद्ग-
वनात् । जितव्यं च अवधि-मनःपर्यव-केवलज्ञानिनां स्या-
नाहं सुप्रसिद्धम् । अवधिजनित्वं तु व्याख्यायमानेऽक्रम-
बद्धसूत्रमिति ध्यातॄणां प्रति श्रायतं । जं० २ वक्त० । कल्प० ।
पदमट्ठाणि-प्रथमस्थानिन्-वि० । 'पदमट्ठाणि' शब्दार्थे,
पञ्चा० १६ विष० ।

पदमट्ठाणि-प्रथमस्थानिन्-वि० । अभ्युत्पन्नमुद्धो, पञ्चा०
१६ विष० ।

पदमतलुनिग-प्रथमतनुत्रिक-न० । प्रथमा आया यास्तनवः
शरीराणि तासां त्रिकं जितव्यं तत्र औदारिक वैक्रियाऽऽ-
हारकरूपेण आद्य शरीरत्रये, कर्म० १ कर्म० ।

पदमतिव्यकर-प्रथमतीर्थङ्कर-पुं० । आद्य चतुर्वर्णमन्वयस्थाप-
के उदिततीर्थङ्करमिति तीर्थङ्कर, श्रवणं जं० २ वक्त० । कल्प० ।

पदमदिपह-प्रथमदिवस-पुं० । आद्यादिनं, यथा प्रतिष्ठान्त-
वे अधिवासनानदिनम् । पञ्चा० ८ विष० ।

पदमदिवस-प्रथमदिवस-पुं० । 'पदमदिवह' शब्दार्थे, पञ्चा०
८ विष० ।

पदमधम्मवरचक्रवर्ति-प्रथमधर्मवरचक्रवर्तिन्-पुं० । प्रथमा ध-
र्मवरं धर्मेप्रधानश्चक्रवर्ती । यथा चक्रवर्ती सर्वत्राऽप्रतिहत-
वीर्येण चक्रेण वर्तते तथाऽयमर्षीति भावः । प्रथमे धर्मेनाय-
के, जं० २ वक्त० ।

पदमपयवड्-प्रथमप्रजापति-पुं० । श्रीश्रृणुभदेवे, इवकाकूणां
महाराज, स्था० ६ टा० ।

पदमपाउस-प्रथमपाट्ट-पुं० । आपाडे, प्रावृहश्चूती, "आनाढो
पदमपाउसो" "अहवा छुहं उतुणं जेण पदमो पाउसो व-
णिणज्जति तेण पदमपाउसो भण्णति" । ति० चू० १० उ० ।
स्था० । पुंसुर्वे वाऽस्य "प्रावृहशरत्-नन्त्ययः पुंसि" ॥ ८ ।
१ । ३६ ॥ इति सिद्धहेमचन्द्रेण । प्रा० १ पाद ।

पदमभिकत्वा-प्रथमभिक्षा-स्त्री० । निष्कमणानन्तरं प्रथमल-
ब्धभिक्षायास्, यथा "संचक्रंहेण भिक्षवा, लद्धा उसमेण
लाननाहेण । सेसंदि वीयदिथसे, लद्धाआ पदमभिक्षाआ"
आ० म० १ अ० ।

पदमभिक्षापर-प्रथमभिक्षापर-पुं० । श्रृणुभदेव, तैवेव प्रथमं
भिक्षायाः प्रवर्तितत्वात् । कल्प० १ अधि० ७ क्षण ।

पदमराय (याग)-प्रथमराज-पुं० । श्रृणुभदेव, इहाऽयमपरिणं
नाभिकुलकराऽऽदिष्टयुग्मिममुजः, शक्रेण च प्रथममभिग-
कनत्वात् । जं० २ वक्त० ।

पदमवय-प्रथमवयस्-पुं० । कुमारत्वे, आ० म० १ अ० । पुं-
स्त्वं वाच्यं "कमदाम-शिरो-नमः" ॥ ८ । १ । ३२ ॥ इति
सिद्धहेमचन्द्रेण । प्रा० १ पाद ।

पदमसमय-प्रथमसमय-वि० । प्रथमः समयः प्रातो यस्य स तथा । उत्पत्तिप्रथमसमये, स्था० ८ टा० १ नं० ।

पदमसमयउववसग-प्रथमसमयोपपन्नक-वि० । प्रथमः समय उपपन्नानां येषां ते प्रथमसमयोपपन्नकाः । प्रथमसमयोपपत्ति-कैकु, स्था० २ टा० १ उ० । ('अपदमसमयउववसग' शब्दे प्रथमभागे ४६६ पृष्ठे अस्य दण्डक उक्तः)

पदमसमयपुगिदिय-प्रथमसमयैकेन्द्रियनिर्वर्तित-पुं० । प्रथमः समयो येषामेकेन्द्रियत्वस्य ते प्रथमसमयाः, ते च ते एकेन्द्रिया-श्चेति विग्रहः । एकेन्द्रियत्वप्रथमसमयवर्तिनि प्राणिनि, स्था० १० टा० ।

पदमसमयपुगिदियखिवलित्य-प्रथमसमयैकेन्द्रियनिर्वर्तित-पुं० । प्रथमः समयो येषामेकेन्द्रियत्वस्य ते तथा, ते च ते एकेन्द्रियाश्चेति प्रथमसमयैकेन्द्रियास्तैः सन्निधेयं निर्वर्तिताः कर्मतयाऽऽपादिता आविशेयन्तो गृहीतास्तं तथा । प्रथमसमयैकेन्द्रियैः कर्मतामापादितेषु पुण्यगलेषु, स्था० १० टा० ।

पदमसमयचउरिदिय-प्रथमसमयचतुरिन्द्रिय-वि० । चतुरिन्द्रियत्वस्य प्रथमसमये वर्तमानं प्राणिनि, स्था० १० टा० ।

पदमसमयजिण-प्रथमसमयजिन-पुं० । प्रथमः समयो यस्य स तथा, स चाऽसौ जितश्च सयोगिकवली प्रथमसमयजिनः । प्रथमसमयकैवलिन, स्था० ४ टा० १ उ० ।

पदमसमयणेरुय-प्रथमसमयनैरायिक-वि० । नैरायिकत्वस्य प्रथमसमये वर्तमानं प्राणिनि, स्था० १० टा० ।

पदमसमयतेइदिय-प्रथमसमयत्रैन्द्रिय-वि० । त्रैन्द्रियत्वप्रथमसमयवर्तिनि जीवि, स्था० १० टा० ।

पदमसमयसजोगिभवकैवलनाण-प्रथमसमयसयोगिभव-स्थकैवलज्ञान-न० । प्रथमसमये (वर्तमानः) सयोगी चासौ भवस्थश्च प्रथमसमयसयोगिभवस्थः, नस्य कैवलज्ञानम्, प्रथमसमयवर्तिसयोगिभवस्थसंबन्धिकैवलज्ञानं, स्था० २ टा० १ उ० ।

पदमसमयसिद्ध-प्रथमसमयसिद्ध-वि० । सिद्धत्वस्य प्रथमसमये वर्तमानं आत्मनि, स्था० ४ टा० १ उ० । " पदमसमय-सिद्धस्त ए चचारि कम्मसा जुगयं सिज्जंति । तं जहा-वेय-सिज्जत्, आउयं, खानं, गोयं " स्था० ४ टा० १ उ० ।

पदमसमयसरण-प्रथमसमयसरण-न० । वर्षाकालं, " वितियस-मोसरणं उतुवज्जं, तं पडुच्च वासावासोमगो पदमसमो-सरणं भणन्ति " । (द्वितीयसमयसरणमुत्तुवज्जस, तत् प्रती-त्य वर्षावासावग्रहः प्रथमसमयसरणं भणयते) नि० कू० १ उ० । कू० । (प्रथमसमयसरणे वत्खण्डेयं ' वय्य' शब्दे) " पदमसमयसरणं, ठवण, जेट्टमगो चि एते एगट्टिया " नि० कू० १० उ० ।

पदमसरयकालसमय-प्रथमसरयकालसमय-पुं० । मार्गशीर्षे, समयमावया मार्गशीर्ष-पौषा शरद् अभिधीयते, तत्र मार्ग-शीर्षस्य प्रथमत्वात् । भ० १५ श० ।

पदमा-प्रथमा-स्त्री० । प्रतिपदसंख्यायां त्रियो, बं-प्र० १३ पाठः ।

सू० प्र० । ' सि (हु)-श्री-जस ' इति वचनत्रयात्मिकायां प्र-थमाविभक्ती । " सिद्धेस पदमा होइ " अनु० । स्था० ।

पदमाणुओग-प्रथमानुयोग-पुं० । तीर्थकरादिपूर्वभवादिष्व्या-ख्यानग्रन्थे, स्था० १० टा० ।

पदमालिया-प्रथमालिका-स्त्री० । सर्वेभ्यः साधुभ्यः प्रथममेव किञ्चिद् भोजनं, ध० ३ अथि० । विशुद्धपिण्डं गृहीत्वा विभिः कारणैस्तत्र बहिराप प्रथममालिकां करोतीत्याह । कारणाणि च-उण्णकालः, संघाटकोऽसहिष्णुः, क्षपकश्चेति । यतः- " पुरिसं, कालं, खवगे, पदमालिश्च तांसु ठाणसु " ति । तत्र चायं विधिः-अप्रसायां भिक्षावलायां पर्युपितान् गृहीत्वा जघन्यतस्त्रिभिः, उत्कर्तयतश्च पञ्चभिः कर्त्तव्यमिहा-भिर्वा अन्यपात्रे, एककरे वा कृत्यैकान्तं प्रथममालयति । गु-र्वथं तु एकस्मिन् मावके भक्तसः द्वितीयं च संसक्तपान-कं पूर्वमेव पृथक्कुर्यादिति । तत्राऽपि क्षेत्राद्यतिरान्तादि-दूषणं रहितमेव भोक्तव्यस्य, न पुनस्तद्दोषसहितसः तस्य य-तीनामकल्याणत्वात् । तदुक्तस-

" जमगुणए गविम्म अ, ताव खित्तिम्म गहिअअसण्ण । कण्णइ न तसुवसुणं विताइअं ति समअं ति ॥ १ ॥ अमणइअं कण्णइ, कोसदुग्गमंनराउ अण्णं । पअओ आण्णिअंनं, मग्गाइअं ति तमकणं ॥ २ ॥ पदमपडराण्णियं, असण्णइ जईण कण्णए भुणुं । जाय तिजामं उडं, तमकणं कालइकां ॥ ३ ॥ इति । ध० ३ अथि० । पुं० । ओप० ।

पदमावलिया-प्रथमावलिका-स्त्री० । आद्यावलिकायास- " प-दमाऽऽवलियाए एतमियाए " प्रथमा उभयभवावलिकापेक्षया आद्याश्चनन्त आर्वालिका यस्मिन् स प्रथमावलिकाकः, त-त्रः अथवा प्रथमाइ मूलभूताए विमानन्दकाइ आरभ्य या चावलिका विमानानुपूर्वी, अथवा उभयभवावलिकापेक्षया एकैकस्यां दिशि या प्रथमा आद्या आर्वालिका । तस्यास, स० ६२ सम० ।

पदमिल्लुग-प्रथमे (मि) हलुक-वि० । प्रथममेव प्रथमेल्लु-क्य, देशीवचनत्वान्, विशेषः । आये, आय० ५ अ० । उक्त० । संधा० । पं० व० । " पदमिल्लुगम्म ठाणे, द्वाहिं चि लहुगा " इ० । १ उ० ३ प्रक० ।

पदमिहलुगसंधयण-प्रथमसंहनन-वि० । वज्रश्चपभनाराचसं-हननोपने, पं० व ४ द्वा० ।

पटिइ पटित्वा-अव्य० । " क्व इअ-दूणो " ॥ ८ । ४ । २७१ ॥ इत्यनेन क्वाप्रत्ययस्य शौरसंन्यामिश्रादेशः । ' भणित्वा ' इत्यथे, शौरसंनोसक्तोऽयं शब्दः । प्रा० ४ पाठः ।

पटित्ता-पटित्वा-अव्य० । ' भणित्वा ' इत्यथे, ' पटित्वा ' इ-त्यतः संस्कृतरूपादेव निष्पद्यते । ॥ ८ । ४ । २७१ ॥ सूत्र-चाऽस्य निर्देशः । प्रा० ४ पाठः ।

पटिदूथ-पटित्वा-अव्य० । " क्व इअ-दूणो " ॥ ८ । ४ । २७१ ॥ इत्यनेन क्वाप्रत्ययस्य दूणादेशः । ' भणित्वा ' इत्य-थे, प्रा० ४ पाठः ।

पटिमा-प्रतिमा-स्त्री० । “ कूलिकापैशाचिकं तृतीय-सुर्ययोरा-
द्य-द्वितीयौ ” ॥ ८ । ४ । ३२५ ॥ इति सूत्रे निर्दिष्टो-
ऽयं शब्दः । विम्बे, प्रा० ४ पाद । अभिप्रहविशेषः, “ तत्सं-
श्रितप्रतिष्ठितं जिनविषयं वन्द्यं तर्हि ते कथं न वन्द्याः ?
इति प्रश्ने, उत्तरम्-“ वासवोऽयमथो कुसुलसंसृज्य अ-
हाष्टुं । दुग्गदुग्गेश विविहा, अवंदुज्जा जिणमयमिम् ”
॥ १ ॥ इत्यादिवचनांतामवबन्धत्वम्, प्रतिमानां त्वन्यनी-
यिकपरिगृहीतप्रतिमाव्यतिरेकाण्यस्यासां वन्द्यत्वमस्तीति ।
१३० प्र० । सेन० २ उल्ला० । अभिनिवेशमिथ्यादृक्प्रतिष्ठि-
तं जिनविषयं वन्द्यानां प्राप्तं तत्र किं बीजम् ? इति प्रश्ने, उत्तर-
म्-आत्मपूर्वमूर्तिभित्तद्वन्द्वनादौ अनिवारणमेव बीजम्, किं-
च शास्त्रे अभिनिवेशमिथ्यादृष्टिर्न निन्दवानां प्रोक्तम्, सांप्र-
त्यन्तं यत्कर्ममतीतो दिग्गम्बरं विहाय निन्दवा इति न व्यवन्दि-
यन्ते, तथैव गुर्वीदानीमाहाससङ्गादादिनि । १३३ प्र० । सेन०
२ उल्ला० । अप्रतिष्ठितजिनविषयमर्थवन्तः, पादादिनाऽऽशान-
यनां वा लामालामी न वा ? इति । लामाश्चेत्तर्हि प्रतिष्ठार्या किं
प्रयोजनम् ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-अप्रतिष्ठितप्रतिमानां वन्दनं
व्यवहारो नार्हतीति कथं लाभः ? आशानताकारेण तु प्रत्यया-
यो भवत्येव, तासु तीर्थकराकारोपलम्भादिनि । १३३ प्र० ।
सेन० २ उल्ला० । आद्यविधिपूर्वकं प्रतिमायाः सृष्ट्या नवाङ्ग-
निलक्षणमुक्तं तत्र प्रथमं किं वामपादे तत्कृतव्यम्, अथया
दक्षिणपादे ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-जिनप्रतिमायाः पूजाकरण-
वग्नरे नवाङ्गेषु तिलकानि दक्षिणचरणादाभ्याङ्गसृष्ट्या
निधयानीति २१३ प्र० । सेन० २ उल्ला० । आचार्यादीनां प्रतिमा-
स्तूपप्रतिष्ठाऽज्ञातौ कुत्र प्रत्ये सन्ति ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-
आचार्यादीनां स्तूपयोः स्थापनमन्त्रो यथा-“ उन्नमो आर्यरिवा-
णं, भगवंताणं, नाणीणं, पंचविहायारसुद्विगाणं, इह भगवंतां
आर्यरिआ अवयरेनु, साहुःसाहुणीःसावयःसाविआपुणं प-
डिच्छंनु, सव्वसिद्धिं दिसंतु स्वाहा ” अनेन मन्त्रेण वायुले-
पः । उपाध्याय-मूर्तिस्तूपयोः “ उन्नमो उवाःआणारणं, भगवंता-
णं, वारसंगपटण रादगाणं, सुअदगाणं, सउआयःआण सणारणं,
इह उवज्जाया भगवंतो अवयरेनु, साहुःसाहुणी सावय सा-
विआपुणं पडिच्छंनु, सव्वसिद्धिं दिसंतु ” अनेन मन्त्रेण वा-
रलेपः साधुःसाध्वीमूर्ति स्तूपयोः-“ उन्नमो सव्वसाहुणं, भ-
गवंताणं, पंचमहज्जयधराणं, पंचसमिथाणं, तिगुणाणं, तव-
नियम सणारवंसण सुवाणं, मुक्खसाहगाणं, साहुणां भगवंतो
इह अवयरेनु भगवईउ साहुणीउ इह अवयरेनु, साहुःसा-
हुणी सावय साविआपुणं पडिच्छंनु, सव्वसिद्धिं दिसंतु
स्वाहा ” अनेन मन्त्रेण लामलेप इत्याचार्यदिनकरे धीवर्षं
मानसुरीकृते, इत्यादिग्रन्थानुसारेण आचार्यादीनां प्रतिमा-
स्तूपप्रतिष्ठानाद्वाराणि कथयतीति । ७ प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।
विक्रयकारिसमुच्छेदितनाम लाड्डुनानां प्रतिष्ठितार्हत्वप्रति-
मानां पुरस्तेष्वामादिकरणं शुद्धयति न वा ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-
तासामभिधानं लवमादिकरणं प्रायेण न शुद्धयति, कदाचित्का-
रणे यथावश्यकं कर्तव्यं स्यात् तदा तदभिधानामन्तरं प्रतिष्ठि-
तवासलेपादिना शुद्धिर्भवतीति श्रीभगवत्पादानामनुशिष्टि-
ति ५२ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । प्रतिमापरो यत्किंचिदपि परीष-
हादिना न भुज्यति तदाऽप्यभिधानादि प्राप्नोति, यदि च भुज्य-
ति तदोन्मत्ततामाहादादि प्राप्नुयात् परं स कथं भुज्यति ?

यतः स्वयं पूर्वधरस्ततः पूर्वं दत्तोपयोगो भविष्यति, पूर्वधरा-
ऽऽख्या च प्रतिमां प्रतिपन्नोऽस्तीति प्रश्ने उत्तरम्-यथा प्रति-
माप्रतिपन्नः स्वयं पूर्वधरत्वम्, तथाऽऽज्ञादुत्पत्तिः, तथाऽपि त-
योऽशुभस्यैव तस्मिन्समये धृतेरुत्पत्त्ययोगाभावाद्योऽपि भवति तेष-
स कथं भुज्यति इत्याशङ्कानिरवकाशः इति । १४२ प्र० । सेन० ३
उल्ला० । पञ्चशततन्त्रप्रमाणतयाः प्रतिमायाः पूजनं कथा युष्मत्पा-
दैर्विधीयते किंच कुप्यादुत्पत्त्युक्तं वा ? तत्र राजप्रसन्नियमस्यै-
महत्परिमाणशरीरं सूर्योपमं धृतेरुत्पत्त्युक्तम्, उत्पत्त्यु त-
न शोभते, यथा भयति तथा प्रसाद्यमिति प्रश्ने, उत्तरम्-
प्रतिमानुसारं देवाः शरीरं कृत्वा पूजां कुर्वन्ति, अनभिधा-
नं त्वविषयैव बीजमिति संभाव्यते । १८३ प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।
जिनालेपं क्षेत्रपालप्रतिमाया मानेन, पूजने, सिन्दूरचढापेन च
सम्यक्त्वस्य दूषणं लगति न वा ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-क्षेत्रपालप्र-
तिमायाः क्षेत्रपालाकर्तृत्वेन सिन्दूरचढापेन दूषणं न लग-
ति, मानेन तु सम्यक्त्वस्य दूषणं लगतीति । २१७ प्र० । सेन० ३
उल्ला० । पञ्चम्यां प्रतिमायां कच्छुटिकायालनं निषिद्धमिति तत्र
सचिचत्तुपादिभिः पूजां करोति न वा ? इति प्रश्ने उत्तरम्-तत्र
पूजां करोति परं प्रयोगेण सचिचत्तुपादिभिः कारयति, परं तत्र
स्वयं सचिचत्तुपादिभिः पूजां न करोतीति । २२६ प्र० । सेन० ३
उल्ला० । पञ्चम्यां प्रतिमायां कच्छुटिकायालनं निषिद्धमिति तत्र
दाश्रित्य कच्छिद्विक-गत्रौ चतुर्दिक्षु कार्यात्मनं एव कच्छुटिका-
नं बालनीयाऽप्यदा सर्वकालं कच्छुटिका बालनीयैव तदाधि-
त्य कथमस्ति ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-पञ्चमीप्रतिमानो बद्धकच्छु-
टियैवं प्रत्ये दृष्टमस्तीति कार्यत्वेककाल एव कच्छुटिका मो-
च्येति यो वक्ति स एवं प्रष्टव्यः-यवविधाभ्यस्तुषारि क सन्ति ?
इति । ३०० प्र० । सेन० ३ उल्ला० । चन्दनवस्त्रप्रतिमानां कस्तूरीलेपः
क्रियते न्वेति प्रश्ने, उत्तरम्-जिनप्रतिमानां कस्तूरीलेपो न क्रि-
यत इत्युक्तं न सन्ति, प्रत्युत सामान्यान्तत्कारणसाराणि
आढविध्यादौ सन्ति, यत्कर्तव्यमव्यगता तु कस्तूरी सांप्र-
तमपि जिनावने व्यापार्यमाणं दृश्यते इति । ३६४ प्र० । सेन०
३ उल्ला० । प्रतिष्ठितजिनप्रतिमाविक्रयकारिभिः समुच्छेदित-
नाम-लक्षणः-आद्यैर्द्रव्यव्ययेन गृहीताः सन्ति, तेन तत्रामाहा-
रावसरे कस्य जिनस्येयं प्रतिमिति वक्तुं कथं शक्यते ? ततो
यदि लवमादिकरणं निषिद्धमिति नहि तथा प्रसाद्यमिति प्रश्ने,
उत्तरम्-प्रतिष्ठितजिनप्रतिमानमिधान-लक्षणं इति प्रायस्तु
न कस्यैव पुनः प्रतिष्ठाकर्तृत्वात्तादिकारणं यथावश्यकं
कर्तव्यं भवति तदा तद्विधाय प्रतिष्ठितवासलेपादिना शुद्धि-
र्भवतीति ज्ञायते इति । ४१ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । आ-
वकः, आविका वा चतुर्धापौषधप्रतिमां बहते, तस्य सा-
माचार्येणुसारेण चतुर्धाहारोपायः कस्यैव कथितोऽस्ति,
तथा समवायाङ्गवृत्त्यनुसारेण तु त्रिधायाहारः संभवति,
तस्मात्त्रिधायाहारोपायं विहाय चतुर्थीं प्रतिमां बहते, किं वा
न ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-प्रवचनसाराद्वारादिप्रत्ये आद्यचतुर्थे-
प्रतिमायां तदनुसारेण परिपूर्णं अतुष्कारोपायः कथितो-
ऽस्ति, तदनुसारेण ऽष्टप्रहरपौषधशतविधाहारोपायः क-
स्यैवो युज्यते, परं सामाचार्येणुसारेणैतावत् विशेषो ज्ञायते-
यत्पक्षिकायां यत्कृष्णशक्तिर्न भवति तदा पूर्णिमाया-
वामस्यायां त्रिधायाहारोपायस्तदाऽऽज्ञातवासलेपादि-
निर्विहृतिरूपमपि कस्यैव, तत्र प्रथमोपायास्तु शास्त्रानुसा-
रेण चतुर्धायाहारोपायः कस्यैव इति ज्ञायते । समवायाङ्ग-

वृत्त्यनुसारेण तु शिविधाहारोपधामः कर्त्तव्य इति व्यक्तिर्न
ज्ञायते । ४८ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । अष्टमप्रतिमानवमप्र-
तिमयोरात्मवर्जनेन, दशमप्रतिमानां सावयुहाहारवर्जनेन च
क्रियते, अन्यथा वा ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-अष्टमप्रतिमायामार-
म्भोऽष्टमासान् यावत् स्वकायेन त्यज्यते, नवम्यामप्यारम्भो
नवमासान् यावत्परेण न कार्यते, दशम्यां च दशमासान् या-
वन्त्यर्थेनपञ्चाऽऽहार-पानीयादिवस्तु न गृह्णाति, परार्थेन-
पञ्चाऽऽहारादिकं तु गृह्णाति इति । १३२ प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।
परपत्तिणां प्रतिमास्थापनादिकं प्रतिष्ठा अर्प्यते न वा ? इति
प्रश्ने, उत्तरम्-यदि नतस्तदाशानाना न भवति तदा नत्प्र-
तिष्ठापनं न कार्यो बाधेति । १३६ प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।
प्रथमन्-पुं० । पृथुष्वे ।

पट्टि-पटित-वि० । अशीते, पञ्चा० १६ विव० ।

पट्टिपव-पटितव्य-वि० । अन्वास्थानार्वाचनान् अर्प्यतव्ये, पं०
सू० १ सूत्र ।

पण-पण-न० । आननादिषु विमानभेदे, स० १६ सम० ।

पञ्च-पञ्चसंख्यायाम् ।

पणञ-पनक-पुं० । देशी-पङ्के, दे० ना० ६ वर्गे ७ गाथा ।

पणअतिअ-देशी-प्रकटिते, दे० ना० ६ वर्गे ३० गाथा ।

पणअञ-पञ्चाशत्-वि० । पंचावण 'शब्दार्थे, (अस्मिन्नेव
आगे ४४ पुष्टे अस्म्य साधना दृश्या)

पणइ-प्रसायिन्-वि० । क्लृप्तपुनः, " रमणां कंतां पणइ, पा-
णसमी पियसमी दशआ " पाठ० ना० ६१ गाथा ।

पणग-पञ्चक-न० । पञ्चावयवे समुदाये । पञ्चरूपकमूल्ये,
वृ० ३ उ० । 'पणग' ति समयमापावन्तु पञ्चक-दशक-
प्रभृतिना क्रमेण प्रायश्चित्तवृद्धिर्वर्धनं यथा यथा विकटयती-
ति प्रकृतम्, इह च लघावऽतीचारे पञ्चकं नाम प्रायश्चित्त-
म् । ध० २ अधि० ।

पनक-पुं० । आगन्तुकप्रतनुद्रवरूपकर्म, वृ० ६ उ० । "आ-
गन्तुपयपयञ्चा, दुञ्चा पणञा " आगन्तुकप्रतनुको हुनञ्च प-
नका, वृ० ६ उ० । स्था० । प्रतले कर्मविशेषः, भ० ७ श० ६
उ० । प्रञ्च० । पञ्चवर्गे सारङ्कुरे, अनङ्कुरे वा अनन्तवन्त-
स्वतिविशेषः, वृ० ४ उ० । नि० चू० । काष्ठार्दी उल्लिखितेषु,
आञ्च० १ ध्रु० १ अ० २ उ० । आव० । कल्प० । आ० चू० ।
पनक उल्लिरिति वनस्पतिविशेषः । दश० ८ अ० । नि०
चू० । पि० । प्रज्ञा० । दशा० ।

पणगजीव-पनकजीव-पुं० । पनकश्चास्ती जीवश्च पनकजीवः,
नं० । वनस्पतिविशेषः, विशे० । (तस्य शरीरमानमनिसूच-
स, पत्तञ्च 'आहि' शब्दे प्रथममार्गं १४६ पुष्टेऽदृशि)

पणगमट्टिया-पनकमुत्तिका-स्त्री० । पृथ्वीकायभेदः, स च नद्या-
दिपूरसाधिनदेशे नद्यादिपूरऽपगते यः भूमौ रुद्धेणमुद्ररूपो
जलमलाऽपगपर्यायः पङ्कः स पनकमुत्तिकाः, नदात्मका जीवा
अपि अभेदोपचरन्तां पनकमुत्तिकाः । जी० १ प्रति० । प्रज्ञा० ।

पणगमुद्र-पनकमुद्र-न० । पनक उल्लिखिते, स च प्रायः प्रावृद्धः
काले भूमिकाष्ठादिषु पञ्चवर्णैस्तद्द्रव्यलीनो भवति स एव
सूक्ष्मसु । स्था० ८ डा० । सूक्ष्मभेदः, कल्प० ।

से किं तं पणगमुद्रम् ? । पणगमुद्रम् पंचवहे पणसे । तं
जहा-किण्डे, नीले, लोहिण्, हालिदे, मुक्किं । अस्थि
पणगमुद्रम् द्वञ्चसमागवामे नाम पणसे । ते छउमत्थेण
वा निर्गमथेण वा, धिमंणीए जा जाव पटिलेहियवे भवेद ।
से सं पणग-मुद्रम् ।

('से किं तं पणगमुद्रम्') नत् कः सूक्ष्मः पनकः गुरुगह-('प-
णगमुद्रम् पंचवहे पणसे') सूक्ष्मपनकः पञ्चविधः प्रज्ञतः ।
('तं जहा') तद्यथा-('किण्डे जाव मुक्किं') कृष्णः यावत् शु-
क्लः ('अस्थि पणगमुद्रम् तद्वत्स्वसामाणवर्णः नाम पञ्चने') अ-
स्ति सूक्ष्मः पनकः, यत्रोत्पद्यते तद्वद्रव्यसमानवर्णः प्रसि-
द्धः प्रज्ञतः । ('जे छउमत्थेण निर्गमथेण वा, निर्गमणीए वा
जाव पटिलेहिअवे भवेद') यश्छुद्रस्थेन साधुना, साध्या
यावत् प्रतिनिहितव्यः भवति । पनक उल्लिखितः स च प्रायः
प्रावृद्धि भूकाष्ठादिषु जायते; यत्रोत्पद्यते तद्वद्रव्यसमवर्ण-
श्च ('नामे पञ्चने') इत्यत्र नाम प्रतिज्ञा ('से सं पणगमुद्रम्')
स सूक्ष्मपनकः । कल्प० ३ अधि० ६ क्षण ।

पणगाइ-पञ्चाकादि-न० । समयमापावन्तु पञ्चक-दशकप्र-
भृतां प्रायश्चित्तं, पञ्चा० १४ विव० ।

पणइ-प्रनष्ट-वि० । प्रकर्षेण नष्टो दृष्टयगोचरतां गतः । उत्त०
४ अ० । अदृश्यतां गते, अवगते, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० २ उ० ।

पणइन्ममणवत्त-प्रनष्टजन्मन-न० । अजानजन्मभे, त-
स्मिन्निजानमप्रतनशब्दे । ज्यो० २० पाठु० ।

पणइदीव-प्रनष्टदीप-वि० । प्रतद्वत्स्वकल्पे, उत्त० ४ अ० ।

पणइद्वर-प्रनष्टवर्त्तन-न० । क्षयवर्षेण, ज्यो० ।

तत्रैवम्-अभावस्या धार्मिकीप्रतिपादकानविशतितमा-
न् प्राभूतारनन्तरं प्रनष्टवर्त्तनपादकं विशतितमे यथानु-
पूर्व्या क्रमेण वच्यमाने, प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयानि-
नइ कोइ पुच्छिजा, मुं उड्डितपिमि अभियम्म ।

एका कला, पटिपुञ्जा किं पव्वं का तिदी होइ ? ।

कोऽपि शिष्यः पुच्छति यदि सूर्ये उज्जित इत्यमाने अ-
भिज्ञाने नक्षत्रस्य एका परिपूर्णा कला समर्थाऽयमारूपा
चन्द्रमस्या प्रतिपञ्चा भूतत्वा भवति तदा तन्मन्त्र दिवसे किं
पवे वर्तते, का वा तिथिः ? एवं शिष्येण प्रश्ने कृते सति सूर्यः
शेनलक्षदशनीर्दिति विवर्तितं नष्टपत्रं जानीयादिति ।

नदिपये करणमाहः-

नक्षत्रताड अभिजि-मुपाटाय संविषेऊण ।

इच्छिअकलूणकालमि, इगमो भवे करणं इसिप्ता ॥

नक्षत्रान् पूर्वमभिज्ञानमुपादाय याः कला(रूपा एकत्र सं-
क्षिपन् मीलनं ततो या [रविता] विवाहताः कला(रूपा-
भिरुने काले सति इदं वचनमात्रं भवति करणम् ।

तदेवाह-

छेऊण इच्छियं तेममिह तिनउड्डपडितं तु ।

संगुणण अट्टारम-हि सएहि नीमिह भट्टया ॥

तन्मि एगमडीउ, विभजे जं लद्धा ते य होति पक्खेवा ।

पन्नरसभागलद्धा, पञ्चगा अंसगा य तिठी ॥

छिवा अपनीय, छिदमिस्तिनकरूपं यत् शेषं लभ्यते तत्र त्रयोदशभिः शतैश्चिनवव्यधिकैर्भोगैः, भक्तं च सति यत् शेषमवतिष्ठते तदप्रतिग्राह्यते, प्रतिग्राह्य च तस्मिन्ने कपटया प्रविभक्तं च सति यत्न्यते ते प्रसिद्धाः प्रलेप-
णाया राशयो ज्ञानव्याः, तेषु च प्रतिक्षिप्तेषु प्रतिग्राह्यौ, तस्य पञ्चदशभिर्भोगैः कृते यत्न्यते तानि पर्वणि द्रष्टव्यानि, अशास्तु तिथयः एवं करणगाथास्तथाः संप्रति भावना क्रि-
यते-तत्र यत्पुष्टम् उदयति सूर्ये अभिजित एका कला चन्द्र-
मसा भुक्ता म्यान् नक्षत्रिन् दिवसे किं एवं वर्तते, का वा तिथिः ? इति । तत्र सा एका कला त्रयोदशभिः शतैश्चिनव-
तिअधिकैर्युगैः, ज्ञानानि त्रयोदश शतानि त्रिनवव्यधिकानि १३६३ । तेषामष्टादशभिः शतैश्चिनवव्यधिकैर्भोगा न लभ्यते इति शेषः करणविधिप्रयोगे । तत्र त्रयोदश शतानि त्रि-
नवव्यधिकानि प्रतिग्राह्यते, प्रतिग्राह्य च मूलग्राह्यप-
ट्टा भागाः ह्रियन्ते, लब्धा द्वाविंशतिः २५ सा प्रतिग्राह्यौ प्रति-
क्षिप्यते, ज्ञानः प्रतिग्राह्यश्चतुर्दश शतानि पञ्चदशोत्तराणि १४२५ । तेषां षट् दशभिर्भोगा ह्रियन्ते, लब्धाः चतुर्नवेतिः ६४
शेषास्तिष्ठन्ति पञ्च, आगते च पुनर्नयन्ति तमे पर्वणि पञ्च-
म्यामुदयति सूर्ये अभिजित, कला चन्द्रमसा प्रतिपक्षा भव-
ति तदा किं एवं वर्तते का वा तिथिरिति । तत्रार्भिजितः कला एकविंशतिः अथनक्षत्रस्य समर्पणः, धनिष्टाया एका क-
लानि । सर्वसंकलनेन ज्ञाना एकोननवतिः ८६ इति ह्यस्तिना धान्द्रास्तका एका शोष्यते, तिथ्या पञ्चाष्टाष्टाशतिः ८८ एवं राशि त्रयोदशभिः शतैश्चिनवव्यधिकैर्भोगैः ज्ञानमकं लक्षं त्रयोविंशतिभिरभागा नव शतानि सप्तव्यधिकानि १२३६७७ तेषामष्टादशभिः शतैर्भोगा ह्रियन्ते, लब्धे व्यज्यते, स्थितानि शेषाणि त्रयोदश शतानि सप्तपट्टशधिकानि १३६७ तानि प्रतिग्राह्यते १३६७ तत आदिमस्य राशेः कपटया भागहरणे लब्धा द्वाविंशतिः सा प्रतिग्राह्यौ च प्रक्षिप्यते ज्ञानानि त्रयो-
दश शतानि त्रयोविंशत्यधिकानि १३८६ तेषां पञ्चदशभिर्भोगा ह्रियन्ते, लब्धा द्विनवतिः, शेषास्तिष्ठन्ति । तत आगते च पुनर्नयन्ति तमे पर्वणि नवम्यामुदयति सूर्ये धनिष्टाया एका क-
ला चन्द्रमसा प्रतिपक्षेति, एवं सर्वत्रापि भावना भावनीया ।

सम्प्रति प्रनष्टजन्मनक्षत्रपरिज्ञानार्थकरणाग्रहाह—

समश्चिच्छिणु वासेसु, कोऽपि पुंज्ज जन्मनक्षत्रं ।
जायस्स वरिससंख पञ्चाणि, तिहिं व ठाविज्जा छित्ठण ॥
वरिसमंवे पंचसु, ससाणि कुणसु पञ्चाणि ।
ततो उ वट्ठणो, सोहजा एवं तिहरिणा ॥
अवमेसं साहिंतो, संपयकालमिमा आणुए व सव्वं ।
जे जं इच्छमि किंवि, अशाणयं वा वि खेवेणं ॥

('समश्चिच्छिणु') समनिकान्तेषु वर्षेषु कोऽपि स्वकीयं जन्मनक्षत्रं पृच्छेत्, यथा किं मम जन्मकाले नक्षत्रमासीत् ?, इति । एवं पृष्टं सति ज्ञानस्य सतस्तस्य या वर्षसंख्या अति-
कान्ता तां पर्वणि, तिथौ च स्थापयेत्, वायपयिन्वा च वर्ष-
संख्यां पञ्चविषयां छिन्वात्, किमुक्तं भवति-पञ्चवर्षरूपा संख्या छेदं सहजे तावती लुप्तया, छित्त्वा च शेषाणि या-
नि वर्षाणि तिष्ठन्ति तानि पर्वणि कुरु, कृत्वा च पर्वराशि-

मानः पर्वेषुरपि संप्रदायात् चतुर्दशतिमंख्यां वर्तमानः समस्तेऽपि एकव मीहयते, ततो वर्तमानं पर्वराशिम् तिथि-
राशिपट्टकम्, इत्यभूत् च वर्तमानं पर्वराशि तिथिराशि च शोधयित्वा ये अवधिराशि च प्रक्षिप्य प्रक्षिप्य वाधिक-
कपर्वराशियुगपर्वराशि शोधयित्वा शेषं पूर्वोपदेशत कुर्यात् एव करणगाथा, तत्रार्थः । भावना विषय-कस्यापि ज्ञानस्य नव वर्षाणि, त्रयो मासाः, एक, पक्षः, पञ्च दिवसाः एव जा-
तस्य कालः । अत्र किं चन्द्रनक्षत्रम्, सूर्यनक्षत्रं वा ? अत्र स्थापना प्रथमतः सर्वेषां नव वर्षां ध्रियन्ते, तेषाम-
धस्तात् ये मासाः, तेषां वाऽधस्तात् पञ्चमी । अत्र वर्षराशिः पञ्चसंखितेन युगेन भागां ह्रियते, स्थितानि शेषाणि च-
त्वारि, तानि पर्वणि कर्तव्यानि, तत्र वर्षं चतुर्विंशतिः प-
र्वणि, ततश्चत्वारः चतुर्विंशत्या गुणने जाता परलवतिः, विषु मांससु षट् पर्वणि, तान्यपि तत्र प्रक्षिप्यन्ते, चतुर्षु वर्षेष्वेकोऽधिकः मासः सन्तुत्स्न च द्वे पर्वणौ, ते अपि प्रक्षिपेति यदि चेत् एवं, तदापि तत्र प्रक्षिप्य ज्ञानं सर्वसंख्यया पञ्च-
संखितं पर्वशतम् । अत्रां वर्तमानानि चतुर्दशतिमपर्वणि शोधयन्ते, स्थितानि शेषाणि एकविंशतिः पर्वणि, पञ्चनः ५-
अष्टौ न शुष्यन्ति तत् एकविंशतेर्नैकं रूपमादौ पञ्चदश भागाः क्रियन्ते, ते च पञ्चदश पञ्चसु मध्ये प्रक्षिप्ता जाता विंशतिस्ततोऽष्टौ युद्धाः स्थिता द्वादश, आगते युद्धाऽऽदी विंशतेः पर्वसु गतेषु द्वादश्यां चन्द्रगते सूर्यगते वा यत् नक्ष-
त्रं तत् तस्य नक्षत्रमवलयस । यथायोगमन्यस्याऽपि जन्मन-
क्षत्रमानेत्यस, एवमनावतमपि जन्मनक्षत्रमानेत्यमि-
ति ॥ इति श्रीमलयमिनिविरचितयां उपांतिः करणद्विकटीका-
यां नष्टपर्वप्रतिपादकं विंशतितमं प्राभुत् समानम् । त्र्यो-
२० पाठः ।

पण्डुवावाह-मनपट्टयावाध-त्रि० । प्रकणं नष्टाः क्षीणा व्या-
वाधा येषां ते तथा-सर्वव्यावाधयजितेषु, पं० सू० १ सूत्र ।

पण्डुसन्धि-प्रनष्टसन्धि-त्रि० । सर्वथाऽपुनलवयमाणावर्द्ध-
यसन्धौ, प्रव० ४ द्वार । प्रज्ञा० ।

पण्नीस-पञ्चविंशत्-स्त्री० । पञ्चाधिकैर्ब्रह्मसंख्यायाम्, स०
६८ सम० ।

पण्डू प्रज्ञाद-त्रि० । परिगते, श्री० ।

पणपत्रिय-पञ्चप्रक्षिप्तिक-पुं० । व्यन्तरभेदे, प्रव० १६४ द्वार ।

पणवेत्र-पणवेत्र-पुं० । प्रतिज्ञावन्धे, आ० क० १ अ० । [पण-
वेत्रोदाहरणम् 'उप्यसिया' शब्दे द्विनयमागं ८२७ पृष्ठ
उदाहरणम्] ग्लहे (होड) नियमविशेषपत्रने, यदि भवा-
निदं कुर्यात् तर्हि इदमहं भवते दास्यामीति समयकरणं
पणवेत्रः । वाच० ।

पणमिऊरा प्रणम्य-अत्र्य० । प्रकणं भावपूर्वकं मनोवाका-
येनैत्यर्थे, घ० १ अ० । आ० ।

पणमिच्छ-पञ्चमिच्छात्-न० । पञ्चप्रकारं मिच्छायां, कर्म०
४ कर्म० ।

पणमिय-प्रणमित-त्रि० । ननुमागन्धे प्रशदस्यादिकर्मार्थवा-
त् । आ० । श० । जं० ।

पणमुत्ति-पणमुत्ति-स्त्री० । राजकुले व्यवहारविशेषे, आ० म० १ अ० ।

पण्य-प्रण्य-त्रि० । निक्षे, रा० । जं० । प्रहीभूते, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० ३ उ० । आचा० । प्राप्ते, सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । खर्वे, स्था० ४ ठा० १ उ० । [अत्र चतुर्भेदी 'पुरिसजाय' शब्दे वक्ष्यते]

प्रण्य-पुं० । केहे, आ० १ ध्रु० ६ अ० ।

पण्यवेदय-प्रण्यवेदित-न० । प्रण्यरंगणे, आ० १ ध्रु० ६ अ० ।

पण्यभंग-प्रण्यभङ्ग-पुं० । प्रार्थनाभङ्गे, वृ० ३ उ० ।

पण्यासण-प्रण्यासन-न० । निष्ठासने, जी० ३ प्रति० ४ अ-पि० । रा० । जं० ।

पण्व-पण्व-पुं० । भारडपटहे, लघुपटहे च । जं० ३ वत्त० । रा० । प्रभ० । भ० । कल्य० । आ० । पण्वो भारडपटहो लघुपटह इत्यन्ये । श्री० । नं० ।

पणस-पनम-पुं० । [कटहर] वृक्षभेदं, आचा० २ ध्रु० २ कू० १३ अ० ।

पणसुन्न-पणसूत-न० । 'पंचसुगण' शब्दाथे, प्रव० ३३ हा० ।

पणाम-प्रणाम-पुं० । नमस्कारे, आनु० । विनये, आव० २ अ० । प्रणिपत्ते, स चान्द्रकृतः पञ्चाङ्गो ज्ञातव्यः । संघा० १ अधि० १ प्रस्ता० । " निश्चि चैव पणामा " संघा० १ अधि० १ प्र-स्ता० । [पणामविक्रम 'चैश्यवंदण' शब्दे तृतीयभागे १३१८ पृष्ठे व्याख्यातः]

अपि-धा० । " अपेगल्लिवचं दुण्यपणामाः " ॥= । ४ । ३६॥ इति अंगिरसस्मृत्य पणामादेशः । पणामइ । अर्पयति । प्रा० ४ पाद ।

पणामय-प्रणामय-त्रि० । प्रणामयन्ति प्रापयन्ति, दुर्गतिमि-ति प्रणामकाः । शब्दादिचिपयेषु, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

पणामहज-प्रणामहोय-त्रि० । उपलक्षण-यान् प्रणामदानादि-नाऽऽचर्जनीये, पि० ।

प्रणामिअ-प्रणामित-त्रि० । नमस्कृतं, " पणामिअं दिस्समुव-र्णअं " पाठ० ना० १८४ गाथा ।

पणायग-प्रणायक-त्रि० । प्रकर्षेण सनत्प्रतया नायके, व्य० १ उ० ।

पणालिया-प्रणालिका-स्त्री० । पारम्पर्ये, सूत्र० १ ध्रु० १३ अ० ।

पणास-प्रणाश-पुं० । अपनयने, आ० म० १ अ० । आव० । उच्छेदं, विशेष ।

पणिअ-देशी त्रि० । प्रकटे, दं० ना० ६ वर्गं ४ गाथा ।

पणसिदि-पणसिदि-पुं० । पणसिदिपर्यायिपर्वणि, कर्म० २ क-र्म० । प्रभ० ।

पणिजत-पणीयमान-त्रि० । वश्ये, अभीने, कृतलौकिकसंस्कारे च, वाच० ।

पणिय-पणित-न० । भारण्डे, आ० १ ध्रु० १ अ० । विक्रये व-स्तुनि, रा० । द्वादिदि व्यवहारे, आ० १ ध्रु० ३ अ० ।

पणियगिह-पण्यगृह-न० । पण्यगृहे, आचा० २ ध्रु० १ कू० २ अ० २ उ० । " जय भारण्डं अञ्जति तं पणियगिहं " नि० कू० १२ उ० ।

पणियघर-पण्यगृह-न० । 'पणियगिह' शब्दाथे, आचा० २ ध्रु० १ कू० २ अ० २ उ० ।

पणियड्ड-पणितार्थ-पुं० । पण्यवस्तुनि, दश० ७ अ० । प्राणि-घृतप्रयोजने, दश० ७ अ० ।

पणियभेड-पणितभारण्ड-न० । पणितं व्यवहारस्तदर्थं भारण्ड-म् पणितं वा कयणकं तदर्थं भारण्डं न तु भाजनमिति पणि-तभारण्डम् । पणितार्थभारण्ड, अ० १५ श० ।

पणियभूमि-पणितभूमि स्त्री० । भारण्डविधामणस्थाने, भ० १५ श० । वज्रभूम्याख्याऽनार्यदेशे, कल्प० १ अधि० ६ क्षण । तत्र हि वीरस्वामिनामेकं चातुर्मास्यं जातम् ।

तए शं अहं गोयमा । गोसालेणं मंखलीपुत्तेणं सदि प-णियभूमिप एवासाइं लाभं, अलाभं, सुहं, दुक्कं, सकारं, असकारं पच्चणुभवमाणं अणिच्चजागरियं विहरिस्था ।

पणितभूमेरारभ्य प्रणीतभूमौ विहृतवानिति योगः । भ० १५ श० ।

प्रणीतभूमि-स्त्री० । मनोऽभूमिः । भ० १५ श० ।

पणियमाला-प (शित) रयशाला-स्त्री० । हठे, आचा० १ ध्रु० आ० ६ अ० २ उ० । " पणियमाला जय भायमाणं वि-कति वणिय कुम्भकारं वा एमा पणियमाला । नि० कू० १६ उ० । आचा० । वरुणशालायास, दश० १० अ० ।

कोनालिपायानां खलु, पणियमाला

कोनालिकाः कुलालकयविकारिणस्तेषां आपणः पणितशा-ला मन्तव्याः । किमुक्तं भवति-यत्र कुम्भकारा भाजनां वि-कीरुते, वणिजा वा कुम्भकारकस्त्वाभाजनां कोत्वा यत्रा-पणं विक्रीणन्ति सा पणितशाला । वृ० २ उ० ।

पणिवदय-प्रणिपति-त्रि० । नमस्कृतं, नं० ।

पणियाय प्रणिपात-पुं० । प्रणमनं, पञ्चाङ्गः प्रणिपातः । द-श० १ तत्त्व । संघा० ।

पञ्चाङ्गप्रणिपातार्दीनां व्याख्यानायाऽऽह-

दो जाण् दोमि करा, पंचमं होइ उतिमं तु ।

राम्मे संपणियाओ शेओ पंचगणियाओ । १८ ॥

इं जानुनी अग्रोयल्लै । ठो करौ हर्कौ, पच्चममेव पच्च-मकं भवति यनेतेः उत्तमाङ्गे तु शिग एव इत्यनेन पञ्चाङ्ग इति व्याख्यातम् । अथ प्रणिपातव्याख्यानायाऽऽह-पंचमेव प-ञ्चमिङ्गः सम्यग् भक्तिता भूत्वायतः यः स प्रणिपातः प्र-णायोऽस्तीत्येवो ज्ञातव्यः । पञ्चाङ्गप्रणिपातः पूर्वोक्तानि-र्वचन इति गाथाथः । पञ्चा० ३ विव० ।

पणियायदय-प्रणिपातदय-पुं० । " नमोऽप्यु शं अहं-नाणं भगवंताणं " इत्यादिकं सूत्र-पुं० २ अधि० । (अत्राऽऽसा-पकाः सम्पदश्च 'चैश्यवंदण' शब्दे तृतीयभागे १३१८ पृष्ठे व्याख्याताः)

पणिहाण-प्रणिधान-न० । घेतःस्वार्थे, व्य० १ उ० । ग० । उत्त० । दश० । प्रव० । ऐकाग्र्ये, आ० ५ श० । प्रशस्तावधा-नं, आ० २२ आ० । विरोपयोगे, पञ्चा० ३ विव० । पं० सू० ।

हडाप्यवसाये, आश्व० ४ अ० । अन्तःकरणवृत्ते, सूत्र० २ अ० २ अ० । पणिहाणं ति वा, अज्जकपसाणं ति वा, चिट्ठं ति वा पगट्ठा । ति० सू० १ उ० । प्रणिहितः प्रणिधानम् । एकाग्रतायासः, स्या० ।

विधा प्रणिधानं प्रतिपादयति-

तिविहे पणिहाणे पणत्ते । तं जहा-मणपणिहाणे, वयप-
णिहाणे, कायपणिहाणे । एवं पंचेदियाणं जाव वेमाणि-
याणं । तिविहे सुप्पणिहाणे पणत्ते, तं जहा-मणसुप्पणिहा-
णे, वयसुप्पणिहाणे, कायसुप्पणिहाणे ।

प्रणिहितः प्रणिधानमेकाग्रता, तच्च मनःप्रवृत्तिसम्बन्धि-
भेदान् विविधेति । तत्र मनसः प्रणिधानं मनःप्रणिधानश्च,
एवमितरे । तच्च चतुर्विंशतिदण्डकं सर्वेषां पञ्चेन्द्रियाणां
भवति, तद्व्येषां तु नास्ति, योगानां सामर्थ्येनाऽभावादिति ।
अन एवेकतनस- (एवं पंचेदिया-इत्यादीति) । प्रणिधानं हि
शुभाशुभभेदश्च । अथ शुभमाह- ('तिविहे' इत्यादि) सामान्य-
सूत्रम् । विशेषमाश्रित्य चतुर्विंशतिदण्डकविन्तायां मनुष्या-
णामेव, न त्राऽपि संयतानामेव भवति, चारित्रपरिणामरू-
पत्वादस्येति । (सुप्रणिधान-दुष्प्रणिधानस्वरूपं स्वस्व-
स्थाने) स्या० ३ उ० १ उ० ।

चतुर्धा प्रणिधानस-

चउन्विहे पणिहाणे पणत्ते । तं जहा-मणपणिहाणे, व-
यपणिहाणे, कायपणिहाणे, उवगरणपणिहाणे । एवं नेरइ-
याणं । पंचेदियाणं जाव वेमाणि-याणं ।

प्रणिधिः प्रणिधानं प्रयोगः, तत्र मनसः प्रणिधानमार्थं-रौ-
द्रधर्मादिकपनया प्रयोगो मनःप्रणिधानश्च । एवं वाक्काययो-
रपि । उपकरणस्य लौकिक-लोकोत्तररूपस्य यत्न-पात्रादेः
संयमाऽसंयमोपकाराय प्रणिधानं प्रयोग उपकरणप्रणिधान-
श्च । (एवमिति) यथा सामान्यतस्तथा नैरयिकाणामिति ।
तथा चतुर्विंशतिदण्डकपठितानां मध्ये ये पञ्चेन्द्रियास्तेषा-
मपि वैमानिकान्तानामेव भवेति । स्या० ४ डा० १ उ० । द-
श० । प्रयोगे, आश्व० ६ अ० ।

कइविहा णं भंते । पणिहाणे पणत्ते । गोयमा । तिविहे
पणिहाणे पणत्ते । तं जहा-मणपणिहाणे, वपणिहाणे,
कायपणिहाणे । खेरइयाणं भंते । कइविहे पणिहाणे पण-
त्ते । एवं चेव । एवं जाव वणियकुमारा । पुठवीकाइयाणं
पुच्छा, गोयमा । एगे कायपणिहाणे पणत्ते, एवं जाव व-
यस्सइकाइयाणं वेइदियाणं पुच्छा, गोयमा । दुविहे पणि-
हाणे पणत्ते । तं जहा-वपणिहाणे य, कायपणिहाणे
य । एवं जाव चउरदियाणं । सेसाणं तिविहे जाव वेमाणि-
याणं । म० १८ श० ७ उ० ।

(प्रणिधानलक्षणम् 'धम्म' शब्दे चतुर्थभागे २६०० पृष्ठे गतश्च)
('जय वीरस्य' जगमुत्तु । होउ ममं' इत्यादि प्रणिधानलक्षणं
'वेइयवन्दण' शब्दे तृतीयभागे १३२० पृष्ठे व्याख्यातम्) ('शि-
धाण' शब्दे चतुर्थभागे २१०५ निदानकरणदोषविचार उक्तः)

पणिहाणं-प्रणिधानवत्-त्रि० । एकाग्रमनसि, उक्त० १६ अ० ।
“ संकाशाण्यणि सव्वाणि वज्जेज्जा पणिहाणं ” उक्त०
१६ अ० ।

पणिहाणं जोगजुच-प्रणिधानयोगयुक्त-त्रि० । प्रणिधानं चेतः-
स्वास्थ्यस्य, तत्प्रधाना योगा व्यापारास्तेषु युक्तः समन्वितः
प्रणिधानयोगयुक्तः । व्य० १ उ० । दश० । प्रणिधानं मन-
सः शुभमैकाग्र्यं तदुपस्तत्प्रधानो वा योगो व्यापारस्तेन
युक्तोऽन्वितः । अथवा-योगो मनोनिरोधस्ततश्च प्रणि-
धान-योगाभ्यां युक्तो यः स तथा । पञ्चा० १५ विव० । प्र-
णिधानरूपयौगैः, प्रणिधान-योगाभ्यां वा युक्तः । “ पणि-
हाणं जोगजुचो, पंचविहं समीतीहि तीहिं गुत्तीहि ” पंचा० १५
विव० । सम्म० ।

पणिहाणपुरस्सर-प्रणिधानपुरस्सर-पुं० । प्रणिधानमेकाग्र्यं
तत्पुरस्सरम् । उपयोगप्रधाने, यो० ६ विव० ।

पणिहाय-प्रणिधाय-अव्य० । आश्रित्येत्यर्थः, म० १५ श० । अ-
पेक्षेत्यर्थः, आ० १ अ० १० अ० ।

पणिहि-प्रणिधि-पुं० । प्रणिधाने, मनसो विशिष्टैकाग्र्ये,
प्रश्न० ५ सम्ब० द्वार० । आ० ७० । प्रणिधानमवधानं चरञ्च ।
है० । दश० ।

प्रणिधिनियेयः-

जो पुविं उडिहो, आयागो सो अहीणमइरितो ।

दुविहो य होइ पणिही, दुवे, भावे य नायवो ॥५६॥

यः पूर्वं शुद्धकाचारकधायामुद्दिष्टः आचारः सोऽहीनतिरि-
क्तस्तदवस्थं पवेहापि हटव्यः इति वाक्यशेषः । शुण्णत्वा-
न्नाम-स्थानेनाऽनादृत्य प्रणिधिभिर्भुजित्वाऽऽह-द्विविधश्च
भवति प्रणिधिः । कथम् ? इत्याह-द्रव्य इति द्रव्यविषयः ।
भाव इति भावविषयश्च ज्ञानव्यः । इति गार्थाथः ॥५६॥

तत्र-

दवे निहाणमाइ, मायपउताणि चेव दव्वाणि ।

भावैदिय-नोइन्दिय, दुविहो उ पसत्थ अपसत्थो ॥६०॥

द्रव्य इति द्रव्यविषयः प्रणिधिभिर्निधानादि । प्रणिहितं नि-
धानं निक्षिप्तमित्यर्थः । आदिशब्दः स्वभेदप्रख्यापकः । माया-
प्रयुक्तानि चेह द्रव्याणि, द्रव्यप्रणिधिः पुरुषस्य स्वीवेषेण
प्रलयनादिकरणम् । श्रिया वा पुरुषवेषेण चेत्यादि । तथा
भाव इति । भावप्रणिधिर्द्विविधः-इन्द्रियप्रणिधिः, मोहइन्द्रि-
यप्रणिधिश्च । तत्र इन्द्रियप्रणिधिर्द्विविधः प्रशस्तोऽप्रशस्त-
श्च । इति गार्थाथः ॥ ६० ॥

प्रशस्तमिन्द्रियप्रणिधिमहाः-

सदेसु य रुवेसु य, गंवेसु रसेसु, तह फासेसु ।

न विरज्जं न वि दुस्सइ, एसा खलु इंदियणी ॥६१॥

शब्देषु च, रूपेषु च, गन्धेषु, रसेषु, तथा च स्पर्शेषु पतेवि-
न्द्रियार्थेष्विहाऽनिष्ठेषु चक्षुरादिभिरिन्द्रियैर्नाऽपि रज्यते,
नाऽपि क्षियते । एष खलु माध्यस्थ्यलक्षणः इन्द्रियप्रणिधिः
प्रशस्तः । इति गार्थाथः ॥

अन्यथा त्वप्रशस्तः, तत्र दोषमाह-

सोइंदियअस्सीहि उ, मुक्काहिं सदमुच्छिओ जीवो ।

आइयइ अणाउतो, सहगुणसमुद्दिष्ट दोसे ॥६२॥

धोत्रेन्द्रियरश्मिभिः धोत्रेन्द्रियरज्जुभिः मुक्ताभिरुद्ध-
ह्लाभिः । किमत्याह शब्दमुच्छ्रितः शब्दशब्दो जीवः, आ-
दत्ते शुद्धति अनुपयुक्तः सन्, कायः ? इत्याह-शब्दगुणसमु-
त्थितान् दोषान्-शब्द-धोत्रेन्द्रियगुणस्तन्मुत्थितान् दोषान्
बन्ध-बन्धादीन् धोत्रेन्द्रियरज्जुभिरादत्त इति गाथार्थः ।

शोत्रेन्द्रियानिदंशमाह-

जह एसो सरेसु, एसेव कपो उ मेसएहिं पि ।

सउहिं पि इंदिएहिं, रुवे, गंधे, रसे, फासे ॥ ६३ ॥

यथैव शब्देषु शब्दविषयः धोत्रेन्द्रियमधिकृत्य दोष उक्तः,
एष एव कपोः शोत्रेण चक्षुरादिभिश्चतुर्भिर्पोन्द्रियदोषा-
भिधानि दृष्टव्यस्तद्यथा-“ कश्चिद्विद्यरस्सीहि उ ” इत्यादि ।
अत एवाऽऽह-कपे, गंधे, रसे, स्पर्शे, रूपादिविषयः । इति
गाथार्थः ।

अमुमेवार्थं दृष्टान्ताभिधानेनाऽऽह-

जस्स खलु दुप्पण्हिया-पिदियाइं तवं चरंतस्स ।

सो हीरह असहीगेहिं सारही वा तुरंगेहिं ॥ ६४ ॥

यस्य क्लृप्ति-यस्याऽपि दुष्प्रणिहितानीन्द्रियाणि
विधोतंगामीनि, तपस्वरत्न इति तपोऽपि कुर्वतः ।
स तथाभूतो न्हियते अपनीयते, इन्द्रियैरेव निर्वाणहेतो-
अरण्या । दृष्टान्तामाह-अस्वाधीनैरस्ववशैः, सारधरिच रथ-
नैतेव, तुरङ्गमैरथैरिति गाथार्थः । उक्त इन्द्रियप्रणिधिः ।

नोइन्द्रियप्रणिधिमाह-

कोहं, माणं, मायं, लोभं, च महम्मयाणे चत्तारि ।

जो रंभइ सुदुप्पा, एसो नोइंद्रिअण्हिही ॥ ६५ ॥

कोधम्, मानम्, मायाम्, लोभं चित्तिः, एषां स्वरूपमन्तानु-
बन्ध्यादिभेदभिर्बन्धं पूर्ववत् । एत एव महाभयानि चत्वारि,
सम्यग्दर्शनविप्रतिबन्धरूपत्वान् । एतानि यो रुण्धि शुद्धा-
त्मा उदयनिरोधदिनाः एष निरोद्धा कोधादिनिरोधपरि-
णामानन्त्यत्वाद् नोइन्द्रियप्रणिधिः कुशलपरिणामत्वात् ।
इति गाथार्थः ।

एतदनिरोधं दोषमाह-

जस्स वि य दुप्पण्हिअ, होति कसाया तवं चरंतस्स ।

सो बालतवस्सी विव, गयएहाणपरिस्समं कुणइ ॥६६॥

यस्यापि कस्यचिद्वयवहारतपस्विनः, दुष्प्रणिहिता अनि-
रुद्धा भवन्ति कयायाः कोधादयस्तपश्धरतः तपः कुर्वन् इत्य-
र्थः । स बालतपस्वी उपवासपारुण्यकप्रभूतगरम्भको जी-
वो गजज्जानपरिधमं करोतिः चतुर्षु-पट्टादिनिमित्ताऽभिधा-
नतः प्रभूततरकर्मबन्धोपपत्तेः । इति गाथार्थः ।

अमुमेवार्थं स्पष्टतमाह-

सामसमणुचरंत-स्स कसाया जस्स उक्कडा होति ।

मक्कापि उच्छुफुल्लं, व निष्फलं तस्स सामभं ॥ ६७ ॥

अमण्यमनुचरतः अमण्यभावमपि द्रव्यतः पालयतः इत्य-
र्थः, कयाया यस्याऽत्कटा भवन्ति कोधाऽऽह-मन्ये इत्थुप-
पन्निच निष्फलं निर्जपफलमधिकृत्य तस्य धामण्यम् ।
इति गाथार्थः ।

उपसंहरन्नाह-

एसो दुविहो पणिही, सुदो जइ दोसु तस्स तेसिं च ।

एत्थो पसत्थपसत्थ-लक्षणासम्भरणनिष्कर्षं ॥ ६८ ॥

एषोऽन्तरोदितो द्विविधः प्रणिधिः इन्द्रिय-नोइन्द्रिय-
लक्षणः शुद्ध इति निर्दोषो भवति । यदि ह्ययोर्बाह्याऽभ्य-
न्तरचेष्टयोः तस्येन्द्रिय-कषाययतस्तेषां चेन्द्रिय कषायाणां
सम्यग् योगो भवति । एतदुक्तं भवति-यदि बाह्यवेष्टाया-
मभ्यन्तरचेष्टायां च तस्य प्रणिधिमतः इन्द्रियाणां कषा-
याणां च निग्रहो भवति, ततः शुद्धः प्रणिधिः, इतरथा त्व-
शुद्धः एवमपि तत्त्वनीत्याऽभ्यन्तरैव चेष्टेह गरीयसी इत्याह-
अत एवमपि तस्य प्रशस्तं वारह, तथाऽप्रशस्तमवारुलक्षणं
प्रणिधेरध्यात्मनिष्पन्नमध्यवसानोद्दिष्टम् । इति गाथार्थः ।

एतद्विधाऽऽह-

माया-गारवसहिओ, इंदिय-नोइंदिएहिं अपसत्थो ।

धम्मन्था अ पसत्थो, इदिअ-नोइंदिएअण्हिही ॥ ६९ ॥

माया-गौरवसहितः मातृस्थानयुक्तः, अज्ञयादियोग्ययुक्तः
धोत्रेन्द्रिय-नोइन्द्रिययोर्निग्रहं करोतिः मातृस्थानतः ईर्ष्यादिप्रभु-
पेक्षया द्रव्यत्वात्त्याद्यामेवमनः तथा-अज्ञयादियोग्यबाह्यप्र-
शस्त इत्ययमप्रशस्तः प्रणिधिः । तथा धर्मार्थं प्रशस्त इति मा-
या-गौरवसहितो धर्मोपेक्षेन्द्रिय-नोइन्द्रियनिग्रहं करोति
यः स तदभेदोपचारान् प्रशस्तः सुन्दरः इन्द्रियनोइन्द्रिय-
प्रणिधिनैरोपकल्पत्वाद् इति गाथार्थः ।

साम्प्रतमप्रशस्ते-तरप्रणिधेर्दोष-गुणावाह-

अट्टविहं कम्मरयं, बंधइ अपसत्थपणिहिमाउतो ।

तं चेव खवेइ पुणो, पसत्थपणिहीसमाउतो ॥ ७० ॥

अष्टविधं ज्ञानाद्यन्तरोध्यादिप्रदानकमेतज्ज्ञो बभूविति आह ।
कः ? इत्याह-अप्रशस्तप्रणिधिसमायुक्तः अप्रशस्त-प्रणिधौ
व्यवस्थित इत्यर्थः । तद्विधाष्टविधं कमेतज्ज्ञः जपयति पुनः ।
कदा ? इत्याह-प्रशस्तप्रणिधिसमायुक्त इति गाथार्थः ।

संयमादर्थं च प्रणिधिः प्रयोक्तव्य इत्याह-

दंसण-नाण-चरिताणि संजमो तस्स साहण्डार ।

पणिही पउंजिअन्वो, अणायायणाइं च वज्जाइं ॥७१॥

दर्शन-ज्ञान-चरित्राणि संयमः सम्यग् । तस्य सम्यक्संयम-
स्य साधनार्थं प्रणिधिः प्रशस्तः प्रयोक्तव्यः । तथा अनाय-
तनानि च विरुद्धस्थानानि वञ्चनीयानि । इति गाथार्थः ।

एवमकरणं दोषमाह-

दुप्पण्हिअन्नोगी, पुण लोन्निज्जाइं संजमं अयाणेतो ।

विड्ढो निसट्ठंगो-व्व केट्ठेज्जे जह पढेतो ॥७२॥

दुष्प्रणिहितयोगी पुनः सुप्रणिधिरहितः प्रवर्जित इत्यर्थः ।
लञ्छयते व्यग्नयते संयममज्ञानानः-संयतं पठेति । दृष्टान्तमा-
ह-विष्टयो निरुष्टाऽस्तथा अप्रत्यक्षः कण्टकवति अश्वाद्वा
यथा पतन् कश्चिल्लञ्छयते तद्वत्सौ संयमे । इति गाथार्थः ।

व्यतिरेकमाह-

सुपणिहिअन्नोगी पुण, न लिण्डइ पुव्वअणिअदोसेहिं ।

निदहइ अ कम्माइं, मुक्कतणाइं जहा अग्गी ॥७३॥

सुप्रसिंहितयोगी पुनः सुप्रसिंहितः प्रवर्जितो न लिप्यते
पूर्वप्रसिंहितयोः कर्मवधादिभिः संवृताध्वद्वारात्वात् । नि-
र्हति च कर्माणि प्राक्तनानि तपःप्रतिधिभावेन । दृष्टान्त-
माह-शुक्लदण्डि यथा अग्निनिर्हतिर्हति तद्वदिति गार्थायः ।

तद्वाच्यो अपसत्यं, पणिहासं उज्जिज्जस्य समर्थेण ।

पणिहासमि पसत्ये, पणिचो आचारपणिहि चि ॥७४॥

यस्मादेवमप्रशस्तप्रणिधिर्दुःखदः, इतरस्तु सुखदः । तस्मा-
दप्रशस्तं प्रणिधानमप्रशस्तं प्रणिधिमुक्तिं वा परित्यज्य, अ-
भयेन साधुना, प्रणिधानं प्रणिधा, प्रशस्ते कल्याणे यत्नः
कार्य इति चाक्यशेषः । निगमयद्वाहभूतित आचारप्रणि-
धिरिति गार्थायः । दश० अ० ॥ (आचारप्रणिधिः 'आचारप-
णिहि' शब्दे द्वितीयभागे ३५८ पृष्ठे उक्तः)

व्यवस्थापने, उक्त० २३ अ० । प्रायायाम्, सा च द्विधा-द्रव्य-
प्रणिधिः, भावप्रणिधिश्च ।

तत्र द्रव्यप्रणिधौ उदाहरणश्च—

भरुञ्जके जिहदेवो, भयंतमिच कुणालभिक्षू अ ।

पट्टाण्ण सालवाहण, गुग्गुल भगवे च नहवाणे ॥ २०३ ॥

भरुञ्जपुरेऽथाऽऽसौहः भूपतिर्नैवाहनः ।
स समुद्रयाऽऽत्मकोशस्य, भोदमय्यवमन्यते ॥ १ ॥

इनः प्रतिष्ठानपुरे, पार्थिवः शालवाहनः ।

वल्लनाऽपि समुद्रः स, करेण नग्वाहनम् ॥ २ ॥

आनयन्त्यग्निपार्थिव, यस्तस्याऽऽत्महर्दिकः ।

लक्षं यिपलं तत्तस्य, नित्यं निघ्नन्ति तद्वताः ॥ ३ ॥

हा । तस्याऽपि भटाः कथाऽऽ-नित्युः सोऽत्राण किंचन ।

सोऽथ लोणजतो नन्द्या, पुनरिति समोतरं ॥ ४ ॥

पुनर्नन्द्या तथैवति, नायुक्कहणक्षमः ।

अथैको मायया हालं, सचिवां निवास्वत ॥ ५ ॥

स परंपरयाऽज्ञानी-द्रुक्कच्छनरपिचः ।

अपास्तोऽलयापराधोऽपि, निजामान्यस्ततः कृतः ॥ ६ ॥

ज्ञात्वा विश्वस्तं सोऽत्रक तं, राज्यं पुण्येन लभ्यते ।

तदन्त्यस्य भवसाथे, पाथयं कुरु पार्थिवः ॥ ७ ॥

धर्मस्थानविधानार्थै-द्रव्यमव्याययतनः ।

आगान्मन्त्रिगिरि हालः पार्थिवोऽथाऽऽ मन्त्रिणम् ॥ ८ ॥

मिलितोऽसि किमस्य, त्वं सोऽवदक्ष मिलायद्दम् ।

अयान्तःपुरभूपादि-द्रव्यैस्तेन तदाऽक्षिपत् ॥ ९ ॥

हालेऽथ पुनरायते, निर्द्वयत्वाज्जनाश सः ।

नगरं जगृहे हालो, द्रव्यप्रणथिरेपिका ॥ १० ॥

आचार्यो जिनदेवोऽभूद्वैव भृगुपसने ।

वादिनौ आतरो भिक्षु, भदन्तक कुणालको ॥ ११ ॥

वादिनः पटहस्ताभ्यां, जिनदेवमुकस्तदा ।

गतोऽभूद्विन्दुं चैत्यं, श्रुत्वा तेन स वारितः ॥ १२ ॥

जानो राजकुलं वाद-स्तौ द्वाविच विमिक्षितौ ।

दध्युतस्तावमीषां न, सिद्धान्तावगमं विना ॥ १३ ॥

उत्तरं शक्यते दातुं, शास्त्रादौविन्यवततः ।

व्रतं जगृहतुः पश्चा-न्यठतो भावतोऽभवत् ॥ १४ ॥ आक० ४

अ० । आ० कू० । आवा० । मायाशब्दे, तत्र कार्यमिति योग-

संप्रहृत्यमस्य । स० ३२ स० ॥ दश० ।

पणिहिय-प्रसिंहित-त्रि० । संवृते, प्रश० ५ सम्ब० द्वार । व्य-
वस्थिते, आवा० ४ अ० ।

पणीय-प्रणीत-त्रि० । प्रकृतिने, अनु० । आख्याते, आवा० ४
अ० । सूत्र० । प्रवृत्ते, आवा० ३ अ० । अर्थकथनद्वारां, प्रकृति-
ने, न० । सत्यगाधीर्णे सूत्र० १ श्रु० ११ अ० । शुभतया

प्रकृष्टे, भ० ५ श्रु० ४ उ० । स्निग्ध, श्री० । गलत्स्नेहविन्दुके
भोक्तव्ये, प्रणि० आवा० ४ अ० । दश० १० । प्रणीतं नाम गू-

ढस्नेहं घृतपूरादिकमाद्रैखज्जकम्, यथा बहिः स्नेहेन अ-
क्षितमण्डकादि, अपरं वा स्नेहावगाढं कृशराऽऽदि प्रणीत-

मुच्यते । तथा वाह-“गृढसिणहं उल्लं तु खज्जगं मक्षिख्यं च
जं बाहिः । नेहागाढं कुसरं तु एवमाहं पणीयं तु ” ॥ कृ० ५ उ० ।

पणीयभक्त-प्रणीतभवत्-न० । घृतदुग्धादिके, कृ० ५ उ० ।

पणीयभोयस्य-प्रणीतभोजन-न० । गलत्स्नेहभोजनं, “जं पुण
गलत्नेहं, पणीयमिति तं बुहा वेति ” यत्पुनर्गलत्नेहं भो-

जनं तत्प्रणीतं बुधास्त्रीयैरुदादयं भुवते । पि० ।

पणीयमाहार-प्रणीताहार-पुं० । गलत्स्नेहे आहार्यवस्तुनि,
“आहार उच्यते पुण, पणीयमाहारभोयसा हीति । वाईकर-

णाहरं, कल्लाणपुणेहउज्जाणे ” उदाहरणमिदं ‘हृत्थकम्म’
शब्दे वक्ष्यते । नि० कृ० १ उ० ।

पणीयरसपरिच्छाद-प्रणीतरसपरित्यागिन्-त्रि० । गलदघृत-
दुग्धादिविन्दुभक्तपरित्यागाभिप्राहिणि, श्री० ।

पणीयरसभोद-प्रणीतरसभोगिन्-त्रि० । गलत्स्नेहविन्दुभो-
क्तारि, स्था० ६ डा० । “पणे पणीअरसभोहं सिया ” इति

चतुर्थे ब्रह्मचर्ये, आवा० २ श्रु० ३ कृ० १ अ० ।

प्रणीतरसभोगिन्-त्रि० । गलत्स्नेहविन्दुभोक्तारि, स्था० ६ डा० ।

पणीयरसभोयस्य-प्रणीतरसभोजन-न० । गलत्स्नेहसाम्यव-
हारे, “विभूत्वा इण्ण्येसंगो, पणीअं रसभोअणं । नरस्स-

उत्तगवसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥ ७ ॥ ” द० ८ अ० ।

पणुल्ल-प्रक्षिप-धा० । प्रकर्षणे लैपणे, “क्षिपेगलत्थाऽऽङ्गक-
सोल्लपेक्ष लोल्ल-लुह-लुल्ल-परीषसाः ” ॥ ८ । १४३ ॥ इत्य-

नेन क्षिपेणोल्लादेशः । पणुल्लह । पणोल्लह । पणुल्लिअ । पणुलि-
स्सह । पणुल्लिओ । पणुल्लिअं । प्रा० ४ पाद । “कम्माहं पणुल्लया-

मो ” प्रकर्षणे स्फोटयामः । उक्त० १२ अ० ।

पणुज्जय-प्रणीयक-पुं० । चन्द्रं गृह्णते राहोरेकादशकल्से,
कृष्णपुत्रगले, च० २० पाद० ।

पणोल्ल-प्रक्षिप्य-अव्य० । ‘प्रेर्ये’ इत्यर्थे, सूत्र० १ श्रु० ८ अ० ।

प्रणुय-अव्य० । ‘प्रेर्ये’ इत्यर्थे, सूत्र० १ श्रु० ८ अ० ।

पणोल्लगण-प्रक्षेपणगति-स्त्री० । बाणालीनामि परंपरेणाद्
गतौ, स्था० ८ डा० ।

प्रणोदनगति-स्त्री० । बाणालीनामि परंपरेणाद् गतौ,
स्था० ८ डा० ।

पणोल्लय-प्रक्षेपक-त्रि० । प्रेरके, “परिसहाणं पणोल्लय ”
आवा० १ श्रु० ५ अ० २ उ० ।

प्रसोदक-त्रि० । प्रेक्के, आचा० १ भू० ५ अ० २ उ० ।

पयोस्त्रि-प्रसोदिन्-पुं० । प्राजनकदण्डे, प्रभ० ३ आभ० द्वा० ।

पराण-प्रभ-त्रि० । प्रकपेण जलतीति प्रभः । जलप्रभया धेष्टे, सूत्र० १ भू० ६ अ० । निर्मलावबोधे, उत्त० ८ अ० । प्रकपेण कैवलजानित्वाद् जानातीति प्रभः । स एव प्राभः । सूत्र० १ भू० ६ अ० । केवलजानिति, उत्त० ८ अ० । तीर्थकरे, स्था० ५ डा० ३ उ० । गणधरे, नं० । अनु० । परिहरे, द्वा० १७ डा० । सर्वबोधयुते, स्था० ७ डा० । अनु० ।

प्राज्ञ-त्रि० । निर्मलावबोधे, सूत्र० १ भू० ६ अ० । प्रभस्येदं प्राभम्, गीतयेंतोपात्ते सूत्र० २ भू० १ अ० ।

पण्ये-न० । दले, पत्रे, स्था० १० डा० ।

पार्ये-त्रि० । पर्याद् जाते, पर्येत्सन्धिनि वा अग्न्यादौ, आचा० १ भू० १ अ० ४ उ० ।

पञ्च-त्रि० । पद्धानांः क्तप्रत्यये रूपम् । गते, वाच० ।

पर्य-न० । भार्ये, ज्ञा० १ भू० ६ अ० ।

परणग-पन्नग-पुं० । सपे, जं० १ वल्० ।

पन्नगति-पन्नकति-पुं० । दुर्गन्धितले, व्य० १ उ० ।

पराणद-पन्नगार्द-न० । पन्नगस्य संप्रस्यऽद्धे, जी० ३ प्र-त्रि० ४ अ० । 'अह पन्नगदकृवा पन्नगसंदाहसंदिवा' जी० ३ प्रति० ४ अ० । ग० ।

पराणदकृव-पन्नगार्दरूप-त्रि० । संपादिरूपे, यादृशं पन्न-गस्त्येवच्छिन्नस्य पुच्छं न ऊर्ध्वकृतमर्धमधोविस्तीर्णमुप्यु-परि चानित्यक्षं भवतीत्येवरूपं येषां तानि तथा । भ० १४ श० ।

पराणभूय-पन्नगभूत-त्रि० । नागकल्पे, विपा० १ भू० ७ अ० । भ० ।

पराणगिरि-पन्नगारि-पुं० । गरुडे, पक्षिराजे, वाच० । हे० ।

पराणगा-पन्नगा-स्त्री० । धीधर्मजिनस्य शासनदेव्याम्, धी-धर्मस्य पन्नगा देवी । मतान्तरेण कन्दर्पो, गौरवणां, मन्स्य-बाहना, चतुर्भुजा, उत्पला-ऽहकृशयुक्तदक्षिणपाणिद्वया, पद्मा-भययुक्तमामपाणिद्वया च । प्र० २७ हार ।

पापत्-प्रज्ञम्-त्रि० । प्रकपिते, तीर्थकर-गणधरेः प्रकपिते, नं० । प्रज्ञाऽऽ-त्रि० । प्रज्ञा बुद्धितयाऽऽत्ते संप्रानं तीर्थकरगण-धरेः । स्वऽज्ञा प्राप्ते, नं० ।

प्राज्ञाऽऽ-त्रि० । प्राज्ञातीर्थकरादामं गणधरेः । तीर्थकरोप-देशादामं, नं० । भ० । प्रणीते, आ० म० १ अ० । समुपादेय-तया प्रकाशिते, ज्ञा० १ भू० १ अ० । स्था० । पा० । सूत्र० । प्रक्षेप्यैकगतं प्राज्ञासम् । छेकपुरुषपरिकर्मिते, रा० । विशे० । पञ्चा० । योगीकृतं, " लट्पञ्चत्वेऽस्मीमा " योगीकृता बीजवपनस्य सेतुस्तीमा यस्याः सा । श्री० ।

प्रज्ञपित-त्रि० । कथितं, रा० । श्री० ।

पराणत्तगङ्गविशेषोप-प्रज्ञाऽऽगणहविष्योक्त-त्रि० । प्रहया विशिष्टपरिकर्मविययया बुद्ध्याऽऽत्ते प्राप्ते अतीव सुदु-परिक-र्मिते इति भावः । गणदोषधानंके, यत्र तन्मा । चं० प्र० १० पादु० । उपरि कर्मितगणदोषधाने, भ० ११ श० ११ उ० ।

पमात्त-प्रज्ञप्ति-स्त्री० । प्रज्ञाप्यन्ते प्रकपेण बोध्यन्ते अर्था या-सु ताः प्रज्ञप्तयः । सूर्यप्रज्ञप्त्यादिषु, स्था० ।

प्रज्ञप्तयः-

तथो पन्नतीशो कालेश्च अहिज्जति-चंदपन्नती, सूर-पन्नती, दीवसागरपन्नती ॥

(तथो इत्यादि) कालेन प्रथमपञ्चमपौरुषीलक्षणेन हे-तुसूतेनाऽधीयन्ते । व्याख्याप्रज्ञप्तिर्जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिश्च न विव-क्षिता, विश्वानुकानुरोधादिति । स्था० ३ डा० १ उ० ।

अङ्गवाहप्रज्ञप्तयः-

चत्वारि पराणतीशो अंगवाहिरियाशो पमात्ताशो, तं जहा-चंदपमाती, सूरपमाती, जेवुदीवपराणती, दीवसागरपराणती ।

अङ्गान्यावादादीनि तेन्यो बाह्या अङ्गबाह्याः । व्याख्याप्रज्ञप्ति-रस्ति पञ्चमी, केवलं साऽङ्गप्रविष्टेति एतादृशतया उक्ताः । स्था० ४ डा० १ उ० ।

नामादिभिन्नपुं-:

प्रज्ञप्तिरिति नामादिभिन्नपुंर्द्धा, तत्र प्रज्ञप्तिरिति नाम, यथा—प्रज्ञप्तिविद्यादेवी । स्थापनाप्रज्ञप्ति—प्रज्ञप्तिशब्दा-धेक्षसाध्यादिः । द्रव्यप्रज्ञप्तिर्हिंथा—आगमनः, नो-आग-मनश्च । तत्राऽऽगमनः-तदर्थज्ञानापनुयुक्तः । नो-आगम-तस्तु ज्ञासरी-भयसरीरे-भयव्यातिरिक्तद्रव्यप्रज्ञप्तिर्भेदा-न्विधा । तत्राशो भेदो भुवोचौ, उभयव्यातिरिक्ता द्रव्यप्रज्ञ-प्तिर्हिंथा-लोकिकी, लोकान्तरा च । एकैकाऽपि त्रिविधा-स-चित्त-मिश्र-द्रव्यविषयभेदान् । तत्राऽऽया यथा-प्रियामांस्-पस्य मन्दुपसमातीनुहयज्ञानान् । द्वितीया—तस्यैव स्थि-तानम्, तृतीया—तस्यैव पर्याणदिपरिकृतहयज्ञानानम्, रथ-स्य वाऽऽयादियुक्तस्य ज्ञानम् । लोकान्तरा तु सर्वविधा-पया, यथा—प्रवाजनाचार्यस्य नवप्रज्ञा, तं प्रति शाल्या-दिमवित्तज्ञापनम्, सैव द्वितीया—शब्दपरिणतशाल्यादिज्ञा-पनम्, सैव तृतीया—दुष्पक्वशाह्यादिज्ञापनं चेति । अथ भावप्रज्ञप्तिरपि हिंथा—आगमनः, नो-आगमनश्च । तत्राऽऽग-मतस्तदर्थज्ञानापनुयुक्तः । नो-आगमनस्तु भावप्रज्ञप्तिर्हिंथा—प्रज्ञास्ताऽऽगस्तभावप्रज्ञप्तिर्भेदान् । तत्र अप्रज्ञस्तभावप्रज्ञ-प्तिर्यथा—प्राज्ञाययाः स्वरुताः प्रति जामातृभावनियेदम्, प्रज्ञस्तभावप्रज्ञप्तिरियमेव—अप्येताऽऽत्ते गणधरात् प्रति, सूत्रतो गणधराणां स्वस्थित्यात् प्रति । जं० १ वल्० । नि० चू० । चं० प्र० । भगवतीन्त्रे, प्रति० । प्रज्ञसिलक्षणां महा-विद्यायु, आ० चू० १ कल्प० । आ० म० । संशयापन्न-स्य मधुवचनेः प्रज्ञापने, दश० ३ अ० । ध० । स्वसमय पर-समयप्रकरणायाम्, व्य० ३ उ० ।

पमातिकुसल-प्रज्ञप्तिकुशल-पुं० । कथाकुशले, व्य० ।

संप्रति प्रज्ञप्तिकुशलमाह-

लोणे, वेप, ससमप, तिबग-सुत्त-ऽन्यादिपेयालो ।

धम्म ऽन्य कापमीसग-कहामु कहस्यतिथरसमत्थो । १४३ ।

जीवानेवं वेपे, मोक्खं गतिरागतं सुहं दुक्खं ।

पमतीकुसलीय-परिकादिकुदंसणे महणो । १४४ ॥

लोकं, वेदे समये वाऽऽसीय प्रवचनं याति शास्त्राणि तेषु स्वाध्यायेरुहीनं पेयात् परिमाणं येन स स्वार्थ-

गृहीतपेयालः । सम्यगुचिनिश्चितनृपार्थ इति तात्पर्यार्थः । तथा धर्मकथासु, अर्थकथासु च द्वित्रिसंयोगात् धर्मो ऽर्थ-कामकथासु कथयितव्यासु ('कथयविधाय' सि) विस्तरेण कथने समर्थः-धर्मो ऽर्थ-काममिश्रकथासु विस्तारकथाकथनसमर्थः । तथा जीवस, अजीवस, धर्मस, मोक्षस, गति-स, आगतिस, सुखस, दुःखमपिगम्य प्रज्ञातो कुशलः । कुतः ? इत्याह-यतो विद् विद्वान् , एतदुक्तं भवति-यतो लोकवेद-समया ऽऽचाराणां सम्यग्वेत्ता ततो जीवानां नारकादीनास, अजीवानां धर्मास्तिकायादीनास, बन्धस्य मिथ्यात्वा-ऽविर-ति-प्रमाद-कपाय-योगप्रत्ययकस्य, मोक्षस्य सकलकर्माशा-ऽप-गमरूपस्य, ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यतुल्यस्य, तथा येन येन कर्म-णा कृतेन तत्तत्-निर्यु-देवभवेयूपसिर्भयति तदुपाया गतेः, येन च कर्मणा कृतेन मनुष्यभवे समुत्पत्तिस्तदुपाया आगतेः, तथा सुखं यथा प्राणिनामुपजायते तथाभूतस्य, यथा दुःखं तथा दुःखस्य प्ररूपणायां कुशलः । तथा पञ्चादिनो यत् कुदर्शनं तस्मिन्मथनः, किमुक्तं भवति-परचादिनः प्रथमे भाषने यथा युष्माभिः कुदर्शनमब्राहि, ततस्ते न सहमाना विप्रतिपद्यन्ते, तौश्च विप्रतिपद्यमानाश्च युक्तिभिस्तथा म-न्मानि यथा स्वदर्शनपरित्यागं कुर्वन्तीति । एष इत्यभूतः प्रसन्निकुशलः ।

साम्प्रतमथैव दृष्टान्तमाह-

पप्पसीकुसलो खलु, जह सुडुगणी मुर्न्दरायस्स ।
पुटो कह न वि देवा, गयं पि कालं न यासिंति ॥१४५॥
तो उ-तो गणिवगे, राया वि य उडितो ससंभनो ।
अह खीरासवलदी, कहेति सो सुडुगगणी तो ॥१४६॥
जाहे य पहरमेनं, कहियं न य मुणइ कालमह राया ।
तो बेति सुडुगगणी, रायाणं एव जाणाहि ॥१४७॥
जह उडिण्ण वि तुमे, न विन्नाओ एचिओ इमो कालो ।
इय गीयवादियविमा- हिया उ देवा न यासिंति ॥१४८॥
अब्भुवगयं च ररेणा, कहणीए परिमो भवे कुसलो ।
ससमयपरुवणाए, महेति सो कुसमए चेव ॥१४९॥

प्रसन्निकुशलो यथा जुल्लकाचार्यो मुरगहराजस्य, तथा चान्यदा तेन राज्ञा पृष्टः जुल्लकगणी-कथं नु देवा गनमपि कालं न जानन्ति ? ततः एवं पृष्टः सन् गणिवगः सहसा आसन्न-दुःखितः । तमुच्यते दृष्ट्वा राजा ऽपि ससंभान्तः सममुत्थितः । ततोऽप्याउत्तरं स जुल्लकगणी क्षीरमिवाऽऽध्वजं कथयन् यस्या लब्धः सा क्षीराश्रवा, सा लब्धिर्यस्याऽक्षी क्षीराश्रवल-ब्धिः । स इत्यभूतः स्वसमयातुगतं किमपि कथयति ('जाहे य' इत्यादि) यदा च प्रहरमात्रं कालं यावत् कथितम्, अथ च तावत्तं कालं राजा गनमपि न जानाति । ततो राजानं श्रुते जुल्लकगणी-एवमेनेन प्रकारेण वषट्ममाणमपि जानी-हि । तदेवाऽऽहः ('जह उडिण्ण वि' इत्यादि) यथा उत्थि-तेनाऽपि त्वया न विद्वानोऽप्यमेतावान् कालो गतः कथा-रसप्रयुक्तेति । एवमेनेन प्रकारेण गीत-वादित्रविमोहिता देवाः प्रभूतमपि गतं कालं न जानन्ति । एतच्च राज्ञा तथैवाऽऽयुगतम् । जाना महती प्रतिपत्तिः ईदृशः खलु कथायाः कथनीयतायाः प्रहमेः कुशलः, स च तथाभूतः स्वसम-

यप्ररूपणात् नियमतः कुसमयान्मग्रात्येव, उक्तः प्रसन्निकु-शलः । व्य० ३ उ० ।

पञ्चतिवेखी-प्रज्ञप्तिवेखी-ली० । कथाभेदे, (व्याख्या ' अ-क्खेवणी' शब्दे प्रथमभागे १५२ पृष्ठे गता) स्था० ४ डा० २ उ० ।
पण्णत्तिपक्खेवणी-प्रज्ञप्तिपक्खेवणी-ली० । कथाभेदे, (अस्याः वक्तव्यता ' अक्खेवणी' शब्दे प्रथमभागे १५२ पृष्ठे गता)
पण्णत्ति-प्रज्ञपत्ति-ली० । आत्येरोहणश्रिगंतस्योद्देह-गणस्य शास्त्रायाम्, कल्प० २ अधि० ८ क्षण ।

पण्ण-प्रज्ञाप्य-त्रि० । प्रज्ञापनीये, प्रति० ।

पण्णरस-पञ्चदशान-त्रि० । पञ्चाधिकेषु दशसु, सू० प्र० १ पाठ० ।

पण्णरसी-पञ्चदशी-ली० । पौर्णमास्याम्-चं० २ पाठ० । जं० ।
['पुष्पमासी' शब्दे वक्तव्यता] ।

पण्णर-पञ्चदशान-त्रि० । पञ्चाधिकेषु दशसु, पञ्चदशशब्दे
"पञ्चदशान्-पञ्चदशान्" ॥ ८१२ । ४३ ॥ इत्यनेन इव इत्य-
स्य णत्वे " दश-पापाणं हः " ॥ ८११ । २६२ ॥ इत्यनेन श
इत्यस्य हत्वे " सेव्या-गर्हदेरः " ॥ ८११ । २१६ ॥ इत्यनेन
व इत्यस्य णत्वे च ' पण्णरह' रूपनिष्पत्तिः ॥ प्रा० २ पाठ ।

पण्णवं-प्रज्ञावन्-त्रि० । प्राज्ञे, बुद्धिमति, दश० ७ अ० ।
" दुम्भर बुडण वा वि नवं भासिञ्ज एन्नवं " प्रज्ञा हेयोपादे-
यविवेचनामिका मतिस्तद्वान् । विवेचके, उक्त० २ अ० ।
पण्णवग-प्रज्ञापक-पुं० । यथाविस्थितं स्वार्थं प्रज्ञापयतीति
प्रज्ञापकः । युट्, नं० । विश० । आनायं, सूत्र० २ कु० ४ अ० ।
भेदभूतनतो बंधके, म० ६ श० ३१ उ० । प्रज्ञापयति स्वार्थं
प्ररूपयति शिष्यस्य इति प्रज्ञापकः । व्याख्यातरि, आ० म०
१ अ० । विश० । अनु० ।

पण्णवगदिसा-प्रज्ञापकदिशा-ली० । प्रज्ञापको व्याख्या-
ता, तदाश्रयेण या दिक् प्रज्ञापकदिक् । " एषवतो जयमिमुहो
सा पुञ्जा मेनिग पयाहिल्लं । तस्सवऽणुगंतव्वा अग्गे-
इया दिसा नियमा " इत्युक्तलक्षणे दिग्भेदे, प्रज्ञापको यस्या
दिशोऽभिमुखस्तित्तिना सा पूर्वा, शेषास्त्यागं व्यादिक् दि-
शो नियमात् तस्यैव प्रज्ञापकस्य प्रदक्षिणायाः प्रदक्षिणेत्यनु-
गन्तव्याः इति गार्थाय । आ० म० १ अ० । विश० । आवा०
(प्रज्ञापकविभेदाः, तवामानि, तत्संख्या, तत्स्थितिश्च ' दिसा'
शब्दे चतुर्थभागे २५२३ पृष्ठे विस्तरतः प्रतिपादिता । ज्ञान-
संपत्तीच्छायां तस्याः प्रधानत्वात्)

पण्णवगपरुवग-प्रज्ञापकपरुपक-त्रि० । प्रज्ञापयतीति प्रज्ञापकः
प्रज्ञापकक्षालीं प्ररूपकक्षेत्रे विग्रहः । अवबोधकप्ररूपके, द-
श० ३ अ० ।

पण्णवणा-प्रज्ञापना-ली० । सामान्यविशेषरूपतः प्रज्ञापने
स्था० १० डा० ॥ आ० । यथाविस्थिताधेप्ररूपणायाम्, सूत्र०
१ कु० ३ अ० १ उ० अत्र० । भेदेन कथनं, प्रज्ञा० ।

तिविद्वा पण्णवणा पञ्चता, तं जहा-णासपन्नवणा,
दंससपन्नवणा, चरितपन्नवणा ।

(तिबिहा इत्यादि) परं प्रहापनाभेदाद्यभिधानम् । तत्र ज्ञानप्रहापना अभिनिबोधिकादिपञ्चधा ज्ञानम् । एवं दर्शनं ज्ञायािकादि त्रिधा इत्यादि । स्था० ३ ठा० ४ उ० सु० ॥ "पञ्चानि वा, पक्षवशांति वा, विषयि वा, परकृत्यंति वा पण्डितः ।" ति० ७० १ उ० । प्र० । ति० । न० । कलकथने, कल्प० ३ अ० ६ कृत्वा । नि- दर्शनाभावः, सम्म० १ काण्ड ४ । प्रकथेण निःशेषकृतीतितीर्थकरा- सायेन यथावस्थितस्वरूपनिरूपणलक्षणं ज्ञान्यन्ते शिष्यबु- द्धावाऽऽरोप्यन्ते जीवाऽऽजीवाद्यः पदार्था अनयन्ति प्रहापना हिताऽहितप्रवृत्ति निवृत्त्युपदेशयथावस्थितजीवादिपदार्थां- प्रहापनात्प्रहापना । प्रहा० १ पद । अनु० ।

"जयति नमदमरमुकुट-प्रतिविम्बच्छत्रविहितबधुरूपः ।
उद्धतमिव समस्तं, विश्वं भवपङ्कतो वीरः ॥ १ ॥
जिनवचनामृतजलधि, धन्दे यद्विन्दुमात्रमादाय ।
अभयनूनं सत्त्वा, जन्मजराव्याधिपरिहीणा ॥ २ ॥
प्रथमतः गुरुपदङ्कज—मथरीकृतममधेनु-कल्पलतम् ।
यदुपास्तिवशांतिरूपम-मधुनये ब्रह्म तनुभाजः ॥ ३ ॥
जडमतिरपि गुरुवरणा-पास्तिस्समुत्पन्नविपुलमतिविभवः ।
समयानुसारतोऽहं, विदधे प्रहापनाविवृतिम् ॥ ४ ॥

अथ प्रहापनेति क. शब्दार्थः ? उच्यते- प्रकथेण निःशेषकृती- यितीर्थकराऽसाध्यं यथावस्थितस्वरूपनिरूपणलक्षणं ज्ञा- न्यन्ते शिष्यबुद्ध्याऽऽरोप्यन्ते जीवाऽऽजीवाद्यः पदार्था अन- येति प्रहापना । इयं च समवायावस्थस्य वनुतीकृत्योपाहं तदु- क्तार्थप्रतिपादनार्थः । उक्तप्रतिपादनमनर्थकमिति चेत्, न, उक्तानामपि विस्तरेणाऽभिधानस्य मन्मथनिविनेयजानानु- प्रदार्थेनवा सार्थकत्वात् । इयं चोपाहमपि प्रायः सकलजीवा- ऽऽजीवादिपदार्थाऽसावन्तत्वात् शास्त्रस्य, शास्त्रस्य चादौ प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यर्थमवश्यं प्रयोजनार्थित्वस्य, महलं च वक्तव्यम् । उक्तं च— "प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यर्थं, फलाद्विनिर्गमं स्फुटम्, महलं चैव शास्त्रादौ, वाच्यमिष्टार्थसिद्धये ॥ १ ॥ " इति । प्रहा० ।

वगवज्जरमरणभूष, सिद्धे अभिर्वेदिउण् निविहेण ।
वंदामि जिणवरिदं, तेलोकगुरुं महावीरं ॥ १ ॥
सुयरयणनिहारं जिण-वरेणं भविष्यणणिण्वुद्धिकरेणं ।
उवदेसिया भगवत्या, पन्नवत्ता सवभावाणं ॥ २ ॥
वायगवरंसाओ, तेवीरद्विमेण पीरपुरिसेणं ।
दुद्धरपरेण सुणिणा, पुव्वसपसामिद्वुद्धीण ॥ ३ ॥
सुयसागरा विणेऊ-ण जेण सुयरयणयुत्तमं दिणं ।
सीसगणस्स भगवओ, तस्स श्योमो अज्जसापस्स ॥ ४ ॥
अज्जकयणमिणं चित्तं, सुयरयणं दिट्ठिवायणीसं ।
जह बणिण्यं भगवत्या, अहमपि तह वण्णइस्सामि ॥ ५ ॥

सिद्धाक्ष नामादिभेदाऽऽनेकधा, ततो यथोक्तसिद्धप्रतिप- त्यर्थं विशेषणमाह व्यपगतजरावरणभयात् । जरा यथाहा- निलक्षणा, मरणं प्राणत्यागरूपस्य, भयमिहलोकान्निभेदा- त्सम्प्रकारस्य, उक्तं च— "इह-परलोकाऽऽज्ञा-मकम्हा आ- जीव-मरण मसिलोणं " इति । विशेषतोऽपुनर्भावकृतयथा- अपगतानि भ्रष्टानि जरावरणभयानि येभ्यस्ते तथा ताव, वि-

विधेन मनसा, वाचा, कायेन, अनेन योगत्रयव्यापारविकलं द्रव्यवन्दनमित्याह । अभिषन्ध अभिमुखं वन्दित्वा प्रणुष्ते- त्यर्थः । अनेन समानकर्तृकतया पूर्वकालं च कृत्वाप्रत्यय- ध्यानाद् नित्यानिर्णयकान्तपक्षव्यवच्छेदमाह, एकात्मनित्या- नित्यपक्षे कृत्वाप्रत्ययस्याऽऽसम्भवात् । तथाहि अप्रच्युताऽनु- त्यक्षस्यैककृत्वाभावं नित्यस्य, तस्य कथं भिन्नकालक्रियाद्य- यकर्तृत्वापत्तिः ? आकालमेककृत्वाभावेनैकस्या एव कस्याश्चित् क्रियायाः सदा भावप्रसङ्गात् । अनित्यमपि प्रकृ- त्यैककृत्वास्थितिधर्मकः ततस्तस्याऽपि भिन्नकालक्रियाद्य- कर्तृत्वाऽयोगः, अवस्थानाभावादित्यलं विस्तरेण, अन्यत्र सुचरितित्वात् । कृत्वाप्रत्ययस्योत्तरक्रियासापेक्षत्वात् उत्तर- क्रियामाह (वंदामि जिणवरिदं इत्यादि) 'शूर' वीर' विक्रा- न्तौ । वीरयति स्म कपायादिशब्दं प्रति विक्रामति स्मेति वीर । महाशत्रौ वीरश्च महावीरः । इदं च महावीर इति नाम्न यादृच्छिकस्य, किंतु यथावस्थितमनसायाचारार्थं पत्ति- पहापमार्गादिविषयं वीरत्वमपेक्ष्य सुगुरुकुलस्य, उक्तं च— "अयले भयभरवाणं, स्मेतिवसे परीसहोतासमगाणं देवहि कए महावीरं" इति । अनेनाऽप्यापगमातिशयो ध्वन्यते । न कथं भूतस्य ? इत्याह जिनवरं द्रस्य-जयति रागादिशब्दनामि- वन्ति जिनारं च वनुविधास्तदथा-अनुजिनाः, अवधिजि- नाः, मनःपर्यायजिनाः, केवलजिनाः । तत्र केवलजिनत्वप्र- तिपत्तये च प्रहृष्टम् । जिनानां वरा उन्मत्ता भूत भवदुःप्रार्थि- भावस्वभावावभासिरेक्यलज्ञानकलितित्वाद्वा जितवरः । न चा- ऽनर्थकरा अपि सन्तः सामान्यकेवलिनो भवन्ति, ततस्ती- र्थकृत्यप्रतिपत्त्यर्थमिन्द्रप्रहणम् । जिनवराणां मिन्द्रा जि- नवरं द्रः प्रहृष्टगुणकन्धकपरीत्यं करणामकर्मोऽर्थातीर्थ- कर इत्यर्थः । अनेन ज्ञानातिशयः, पूजातिशयं चाह । ज्ञानातिशयप्रवर्णणं जितेनु मध्ये उन्मत्ता, पूजाति- शयमन्तरेण जिनवराणांमपि मध्ये इन्द्रत्वस्याऽऽयोगान् । न पुनः किम्भूतम् ? इत्याह—तेलोकगुरु-पुण्णानि यथा- वस्थितं प्रवचनार्थमिति शुः, तेलोकस्य गुरुत्वेलाक्यगुरुः, तथा च भगवान्, अथोक्तोक्तनिवास्मिभवनपतिर्देव्यः, त्रि- लोकांनिवासिभूमिनिर्गदं ब्रह्मार्थं दिदेश, तम्, अनेन वागि- नतिशयमाह । एते वाऽप्यापगमातिशयादयश्चत्वारोऽप्यी- शया देवहीमग्न्यादीनामतिशयानामुपलक्षणम्, तानन्तरेण- तेनामसम्भवात् । ततश्चतुर्विंशतिशयार्थेन भगवन्तं महावी- रं वन्दे इत्युक्तं दृष्टव्यम् । आह—ननु अयमार्जुनं वदुदस्य कि- मर्थं भगवतो महावीरस्य वन्दनम् ? उच्यते वसेमाननीश- धिपतिर्वन्वाऽऽस्योपकामित्वात् । तदेव आत्मोपकारित्वं दृ- शोयति (सुयरयणं इत्यादि) अत्र प्रहापनेति विशेषम् । शयं सामानाधिकरण्यात्, वैयधिकरण्येन च विशेषम् । [जिणवर- णं] जिनाः सामान्यकेवलित्वेन रामपि वर उन्मत्तनीयशु- र्वान् जिनवरस्तेन सामर्थ्याद् महावीरेण अत्यस्य वसेमाननी- योधिपतित्वाभावात् । इह सुमध्यसीणमेहजिनाः तेलुसा सा- मान्यकेवलिनोऽपि जिनवरा उच्यन्ते, ततस्तत्कल्पे वा ज्ञा- स्तीतिनयज्ज इति तीर्थकृत्यप्रतिपत्तये विशेषणान्तरमाह- भगवताः भगः समग्रशयार्थिरूपः । उक्तं च— "तेभ्यंस्व स- मप्रस्य, रूपस्य यशसः धियाः । धमेस्थाऽधमेयजस्य, पण्णां भन इतीकानां ॥ १ ॥ भगोऽस्याऽऽनर्त्तनी भगवान्, अतिशयं

चतुःप्रत्ययः । अतिशायी च भगो वर्द्धमानस्यामिनः शेषप्राणि-
गणपेक्षया श्रेष्ठोऽप्यविपत्तिव्यात् । तेन भगवता परमाह-
न्यमाहंमोपेतितेत्यर्थः । पुनः कथंभूतेन ? इत्याह भव्यजननि-
वृत्तिकरणे भव्यस्तथाविधाऽनतिप्राप्तिरिति कर्माभावात् सिद्धि-
गमनयोग्याः स चाऽऽतीतजन्म भव्यजनः, निवृत्तिनिवर्णं सक-
लकर्ममलापगमनेन स्वस्वरूपलाभतः परमस्वास्थ्यम्, तदेतुः
सम्पददर्शनाद्यपि "कारणे कार्यापचारात्" निवृत्तिस्तत्करण-
शीला निवृत्तिकरः, भव्यजनस्य निवृत्तिकरो भव्यजननिवृत्ति-
करस्तेन । आह-भव्यग्रहणमव्ययवच्चक्षुदायेषु, अन्यथा तस्य
नैरर्थक्यप्रसङ्गान् । तत इदमापत्तिर्न भव्यानामिह सम्प-
ददर्शनाविकं करोति, नाऽभव्यानाम् । न चैतदुपपन्नं भगव-
तो वीतरागत्वेन पक्षपातासम्भवात् । नैतत्सर्वं सम्पदयस्तु-
तत्त्वाऽपरिज्ञानात् । भगवान् हि सर्वान् हि प्रकाशविशेषेषु
प्रवचनार्थमातनोति, केवलमभव्यानां तथास्वाभाव्यादेव ता-
मस्वर्गकृतानामिव सृष्टिप्रकाशः न प्रवचनार्थं उपदिश्यमा-
नोऽपि उपकाराय प्रभवति । तथा आह वारिमुच्यते- "सर्द्ध-
मोऽवतपानावधकीशालस्य, यज्ञोक्तवाधव । तवाऽपि क्लान्त्य-
भूयन् । तन्नादभुतं सगकुलस्त्रिह तामसेतु, सूर्यशवं । मधुक-
रीन्गणविलाताः" ॥१॥ ततो भव्यानामेव भगवत्प्रवचनादुपका-
रां जायते इति भव्यजननिवृत्तिकरणेन्युक्तम् । किम ? इत्याह
" उवर्द्धनियं " नि । उप सामीप्येन यथा धोतुणां कृतिरिय-
थावस्थितवस्तुतत्त्वावधारणां भवति तथा स्फुटवचनेतिन्यर्थः ।
दर्शिता भ्रष्टरागोचरं नीता उपदिष्टा इत्यर्थः । काऽती ? प्रज्ञा-
पाना, प्रज्ञाप्यन्ते प्रकल्पन्ते जीवाद्यां भावा अनया शब्द-
संहत्या इति प्रज्ञापना, किमिति ? इत्यत आह-भुतरत्ननि-
धानस, इह रत्नानि द्विविधानि भवन्ति, तद्यथा-द्रव्यरत्नानि,
भावरत्नानि । तत्र द्रव्यरत्नानि वैदूर्यं मरकतं मृत्नीलादीनि,
भावरत्नानि भूत-जनादीनि । तत्र द्रव्यरत्नानि न तात्त्विका-
नीति भावरत्ननिर्हाऽधिकारः, तत एव समाप्तः भुतान्वय-
रत्नानि भूतरत्नानि, न तु भूतानि च रत्नानि च, नाऽपि
भूतानि रत्नानीवेति, कुतः ? इति चेत् उच्यते-प्रथमपक्षे
भूतव्यतिरिक्तैर्द्रव्यरत्नैर्निर्हाधिकारगमाभावात् । द्वितीयपक्षे तु
भूतानामेव तात्त्विकरत्नत्वान्न शैवरत्नैरप्यभावा अद्योगान्
निधानमिव निधानं भूतरत्नानां निधानं भूतरत्ननिधानस ।
केषां प्रज्ञापना ? इत्यत आह-सर्वभाषाणां, सर्वे च ते भा-
षाश्च सर्वभाषा जीवाऽजीवाः-ऽऽश्व-घन्ध-संवर-
निर्जरा-मोक्षाः । तथाहि-अस्यां प्रज्ञापनायां पदविशेष-
द्वानिः तत्र प्रज्ञापना-यदुपपन्न-विशेष-चरम-परिणाम-
संक्षेपपञ्चसु पदेषु जीवाऽजीवानां प्रज्ञापना । प्रयोगपदे क्रि-
यापदे चाऽऽश्वस्य "काय वाक्-सनःकर्मयोग आश्वसः" इ-
ति वचनात् । कर्मप्रकृतिपदे वधस्य प्रज्ञापना । समुद्रघात-
पदे केशलिप्तसदातप्रकरणार्थां संवर निर्जरा-मोक्षाणां च
याणाम्, शेषेषु तु स्थानादिषु पदेषु कश्चित् कस्यचिदिति ।
अथवा-सर्वभाषाणामिति द्रव्य-संघ काल-भाषाणां । एत-
द्व्यतिरेकेणाऽऽश्वस्य प्रज्ञापरिणामऽभावात् । तत्र प्रज्ञापना-
पदे जीवाऽजीवद्रव्याणां प्रज्ञापना । स्थानपदे जीवाऽऽश्व-
स्य संज्ञया । स्थितिपदे नागकदिस्थितिनिर्णयणात् कालस्य ।
शेषपदेषु संख्या-ज्ञानादियपर्याय-चक्रान्तर-चक्रासादीनां भा-
षानामिति । अस्याश्च गाथायाः " अन्तर्यामिर्दं बिम्बं "
इत्यनया साहायित्वम्भः । केवलं येनेवं सत्त्वुपग्राहय भूत-

सागराद्भूता अवावत्यासखनरोपकारित्वाद्भस्मद्विधानां न-
मस्काराह इति तत्रमस्कारविषयमिदमपान्तराल एवान्यक-
र्तृकं गाथाद्वयम्- (वायगवत्संज्ञा इत्यादि) वायकाः
पूर्वविदः । वायकाश्च न वराश्च वायकवराः वायकप्रधानाः,
तेषां वंशः प्रवाहो वायकवत्वंशस्तस्मिन्, सूत्रं च पञ्चमी-
निर्देशः प्रकृतत्वात् । प्राकृतं हि सर्वानु विनिर्मुक्तत्वात्
सर्वो विमर्कयो यथायथां प्रवर्तन्ते । तथा आह-पाणि-
निः स्वप्राकृतव्याकरणे- " ध्वन्योऽप्यासास " इति । तयो-
विशतितमन तथा च सुवर्मेस्वामिन आरभ्य भगवानार्य-
श्यामश्वयोविशतितम एव, किमनन्त ? धीर्गुहण, धीवृ-
क्षितया राजन इति धीर्गः, धीर्गश्रवालो गुरुपक्ष धीर्गु-
रुपस्तेन, तथा दुर्द्धराणि प्राप्तिपातादिनिबुल्लक्षणां
पञ्च महावतानि धारयन्तीति दुर्द्धररुक्तेन, तथा मन्त्येन
जगत्त्रिकाक्षपथामिति सुनिस्तेन, विशिष्टनिबुल्लक्षणां
नेतेत्यर्थः । पुनः कथंभूतेन ? इत्याह-पूर्वभूतसमृद्धबुद्धिना-
पूर्वाणि च नत् भूतं च पूर्वभूतम्, तेन समृद्धा बुद्धिसुपगता
बुद्धिरस्य स पूर्वभूतसमृद्धबुद्धिस्तेन । आह-यो वायकवत्वं-
शान्तमेतः स पूर्वभूतसमृद्धबुद्धिश्च भवति, ततः किमनन्त वि-
शेषेण ? सत्यमेतन् । किन्तु पूर्वविदोऽपि पदस्थानकपतिता
भवन्ति, तथा च चतुर्दश पूर्वमदामिपे मतिमयिष्ठस्य पद-
स्थानकं ववति । तत आरिष्यप्रदर्शनाथमिदं विशयगमित्य-
दोषः समिद्धकृतस्य इत्येव । या शब्दस्य षष्ठ्यन्तः, " हिं वा-
ध्यस्य च दीवै वा आरिष्वान् " तथा भूतमनर्वाङ्मारात्वात् ननु भा-
षितस्तदुक्त-वाच्य सागर-वत् भूतनागाः " व्याघ्रविदिमगी-
तिस्त्वद्गुणात्तुक्ते " इति ममामः । नरपान्-विनिर्गुणः " ति ।
देशीवचनमेतत् सामान्यकालोत्पत्तिरिति वीतिगच्छ-
यर्थः । येनेदं प्रज्ञापनारूपं भूतरत्नमुत्तमं प्रधानम्, प्राधान्यं च
न शैवभूतरत्नापेक्षया किन्तु स्वरूपतः । क्वं शिष्यगणाय
तस्मै भगवंतं ज्ञानैश्वर्यमर्पयामि, आगन्तु सर्वहृदये-
भ्यो यातः प्राप्तेः गुणैर्गन्त्याथैः, स वामी श्यामश्च आरि-
श्यामस्तस्मै, सूत्रं च पटी वतुर्ध्वं द्रष्टव्या- " छुद्विभर्त्ता
महर्षि च उच्यते " इति वचनात् । अनुवोक्तमेवमेवैव गाथाः ।
(अऽऽश्वस्य इत्यादि) अत्यनमिदं प्रज्ञापनारम्भम्, ननु यदी-
यमध्ययनं किमियस्य (ऽऽश्वस्युपगमादिद्वारांशपानां न कि-
यते ? उच्यते-नारं नियमो यद्वदमध्ययनादासुपकमा-
द्युपगमासः कियत इति । अनियमोऽपि कुतोऽसर्वार्थे ? इति
चेत् उच्यते-नमध्ययनवादिद्वयदर्शनात् । तथा चित्रार्थवि-
कारानुक्तत्वाच्चिद्वयः, भूतमयं रत्नं भूतरत्नस्य, दृष्टिवाद्य-
द्वाद्दृश्याद्व्यस्य नित्यम् इव दृष्टिवादिनित्यम्, सूत्रं ननु-
सकृत्तानिर्देशः प्राकृतत्वात् । यथा वणिगेन भगवता श्रीम-
न्पद्मावीर्यवर्द्धनान्वात्मिना इन्द्रभूतिप्रभृतीनामध्ययनार्थस्य
वणिगन्वात् । अध्ययनं वणिगं नित्यमुक्तस्य, अहमपि तथा वणि-
गिव्यामि । आह कथमस्य छद्मस्यस्य तथा वणिगित्युक्तं शक्तिः ?
नैव दोषः सामान्यनार्थमध्ययनपदार्थवर्गेतमात्रमात्रवृत्त्यवस्था-
पानात् । तथा च अहमपि तथा वणिगिव्यामीति । किमुक्तं
भवति-तत्तदुक्तस्य वृत्तिव्यापारः न स्वमनोपकरणेति ।

पदविशेषः पदानि-

पञ्चमः १ ठाणां २,
बहुवचनं ३ ठि ४ तिसैसा य ५ ।

पञ्चरात्रा

वर्कती ६ उस्सासो ७-

सप्ता ८ जोशी य ६ चोरिमाई १० ॥ १ ॥

भासा ११ सरीर १२ परिशाम १३,

कसाया १४ इंदिय १५ पयवेगे य १६ ।

लेसा १७ कायडिडिया १८,

सम्मने १९ अंतिकिरिया य २० ॥ २ ॥

ओगाहणसंठाणा २१,

किरिया २२ कम्म इयावरं २३ ।

(कम्मस्स) वण्ण २४ (कम्मस्स) वेप (ए) २५ वेयस्स,

वंधए २६ वेयवेयए २७ ॥ ३ ॥

आहारे २८ उवओगे २९,

पासणया ३० सारिण ३१ सजमे ३२ वेव ।

आही ३३ पविगण ३४ वे-

यणा ३५ यतनो समुपाए ३६ ॥ ४ ॥

अस्यां च प्रज्ञापनायां पदविशेषानि भवन्ति; पदस्य प्रकरणस्य अर्थोपेक्षा इति पर्यायाः । तानि च पदान्यमन्ति-
(' पञ्चवणा ' इत्यादि) गार्थावमुद्यमः । तत्र प्रथमं पदं प्र-
ज्ञापनविषयं प्रश्नार्थकृत्य प्रवृत्तत्वात् प्रज्ञापना । १ । एवं
द्वितीयं स्थानानि । २ । तृतीयं यद्व्युत्पन्नस्य । ३ । चतुर्थं
स्थितिः । ४ । पञ्चमं विशेषः । ५ । षष्ठं व्युत्पत्तिः । व्युत्पत्ति-
लक्षणार्थिकार्युक्तत्वात् । ६ । सप्तममुद्यमः । ७ । अष्ट-
मं सप्त्याः । ८ । नवमं योन्याः । ९ । दशमं चरमार्थः । चर-
मार्थानि प्रश्नमुद्दिष्टं प्रवृत्तत्वात् । १० । एकदशं भाषा । ११ ।
द्वादशं शरणम् । १२ । त्रयोदशं परिणामः । १३ । चतुर्दशं
कथायाः । १४ । पञ्चदशमिन्द्रियः । १५ । षोडशं प्रयोगः । १६ ।
सप्तदशं लेशः । १७ । अष्टादशं कार्यस्थितिः । १८ । एकोन-
विंशतितमं सम्यक्त्वस्य । १९ । विंशतितममन्तकिया । २० । एक-
विंशतितममवगाहनाभ्यासः । २१ । द्वाविंशतितमं क्रिया । २२ ।
त्रयोविंशतितमं कर्म । २३ । चतुर्विंशतितमं कर्मणां वन्ध-
कः । तस्मिन् हि यथा जीवः कर्मणा वन्धको भवति तथा
प्रकृत्यत इति तत् तथा नाम । २४ । एवं पञ्चविंशतितमं क-
र्मवन्धकः । २५ । षड्विंशतितमं संयोगः । २६ । सप्तविंश-
तितमवतीति वेदस्तस्य वन्ध एव वन्धकः । किमुक्तं भवति-
कति प्रकृतीवेद्यमानस्य कतिप्रकृतीनां वन्धो भवति ? इति
तत्र निरूप्यते तत्तत्संदेहस्य वन्ध इति नाम । २७ । एवं चो-
क्तं वेद्यमानः कति प्रकृतीवेद्यत इत्यर्थप्रतिपादकं वेद-
वन्धको नाम सप्तविंशतितमम् । २८ । अष्टाविंशतितममाहार-
प्रतिपादकजादाहारः । २९ । एवमेकोनविंशतितमसुपयोगः ।
२९ । त्रिंशतितमं ' पावस्य ' इति दर्शनता । ३० । एकत्रिंश-
तितमं सत्ता । ३१ । द्वात्रिंशतितमं संयोगः । ३२ । त्रयोविंश-
तितमवधिः । ३३ । चतुर्विंशतितमं प्रविचारणा । ३४ । प-
ञ्चविंशतितमं वेदना । ३५ । षड्विंशतितमं समुद्यतः । ३६ । त-
द्व्युत्पन्नस्थिति पदानि ॥

साभ्यन्तं यथाक्रमं पदगतानि सूत्राणि वक्तव्यानि, तत्र
प्रथमपदगतमिदमादिमं सूत्रम्-

सं किं तं पमावणा । पणवणा दुविहा पमासा । तं जहा-
जीवपणवणा य, अजीवपणवणा य ।

[' सं किं तं पणवणा ? ' इति] अथाऽस्य सूत्रस्य कः
प्रस्तावः ? उच्यते प्रश्नसूत्रमिदम् । एतच्छाब्दोपस्थितमिदं ज्ञा-
पयति-पृच्छन्तो मध्यस्थबुद्धिमतोऽर्थिनो भगवद्वद्व्युत्पद्यित-
स्वरूपणा कार्यो, न शेषस्य । तथा चाप्युक्तम्- " मध्यस्थो बु-
द्धिमान्तर्यो, श्रोता पात्रमिति स्मृतः " । तत्र-तेशब्दो
मागधदेशीप्रसिद्धो निपातस्तत्रशब्दार्थः । अथवा अथ-
शब्दार्थः, स च वाक्योपपत्त्याभ्याः । किं इति परप्रश्ने, (तं ति)
तावदिनि द्रष्टव्यम्, तत्र क्रमोद्घोषात् । तत एव समुदायार्थ-
निष्ठन्तु स्थानादीनि पदानि प्रष्टव्यानि वाचः क्रमयतिन्वात्,
प्रज्ञापनाऽनन्तरं च तेषामुपस्थितत्वात् । तत्र तावदेतावत्
पृच्छामि-किं प्रज्ञापना ? इति । अथवा प्राकृतशब्दा अभिधे-
ययल्लिङ्गवचनानि योजनीयानि इति न्यायार्थे द्रष्टव्यम्-तत्र
का तावत्प्रज्ञापना ? इति । एवं सामर्थ्येन केचिदप्रश्ने कृतं
सति भगवान् गुरुः शिष्यवचनानुगोपेनाऽऽरम्भ्य किञ्चि-
च्छिष्याकृतं प्रत्युच्चार्योऽऽह- (पञ्चवणा दुविहा पमासा इति)
अनेन चाशुदीर्घतत्प्राथम्यान्नेन निर्वचनसूत्रेण तदाद्येन
सर्वमेव सूत्रं गणधर्मप्रतीधेकरनिर्वचनरूपम्, किंतु कि-
ञ्चिदन्वयाऽपि वास्तव्येन तु तथाकल्पम् । यत उक्तम् " अर्थे
भासते श्रद्धा, सुखं गेयं हि गणहारा निदग्मं " इत्यादि ।
तत्र प्रज्ञापना इति पुर्ययत् । द्विविधा द्विप्रकारा, प्रज्ञा प्र-
पिता । यदा तीर्थेकरा एव निर्वचनस्तदाऽऽरम्भोऽवश्यतो-अ-
न्येर्गर्प तीर्थेकरैः यदा पुनरन्यः कश्चिदवाच्यस्तन्मतानुसारी
तदा तीर्थेकर-गणधर्ममिति । द्विविध्यमेवोपश्रवणं- (तं जहा-
जीवपणवणा य, अजीवपणवणा य) तदथा इति वक्ष्यमाण-
वृत्तधर्मप्रकाशनाथः । जीवयति प्राणान् प्राणयन्तीति जीवः ।
प्राणएव द्विधा-द्रव्यप्राणाः, भावप्राणाश्च । तत्र द्रव्यप्राणा
इन्द्रियादयः, भावप्राणा ज्ञानादीनि । द्रव्यप्राणैर्गर्प प्राणिनः
संवात्सर्गमापन्ना नास्मादयः । केवलभावप्राणैः प्राणिनो व्यप-
तमस्तकर्मयज्ञाः सिद्धाः । जीवानां प्रज्ञापना जीवप्रज्ञापना ।
न जीवा अजीवा जीवविपरिणतस्वरूपाः, ते च धर्माऽधर्मा-
ऽऽकाशा बुद्धलान्तिकायाऽऽनात्मयस्याः, तेषां प्रज्ञापना अ-
जीवप्रज्ञापना । नकारो ह्यर्थागर्प प्राधान्यव्यापनार्थी ।
न खल्विहाऽन्यतरस्याः प्रज्ञापनाया गुणभावः, एवं सर्वत्रायत्त-
रगमनिका कार्या । (जीवाजीवप्रज्ञापनयोर्मेदा जीवाजीवमे-
दानां प्रकृणया गताः इति) । प्रज्ञा १ पद ।

एतद्विद्वत्कारणः-

नमत नयमहकलितं, प्रमाणवद्गुलं विशुद्धाद्वेषः ।

जिनवचनमन्यतीर्थिकं कुमतनिर्गमिकदुर्गलितम् ॥ १ ॥

जयति हरिमदम्बु-दीकादुर्द्विबुत्तविषममावाधः ।

यद्वचनवशाद्वदमर्पि ज्ञाते भेजेन विवृत्तकिम् ॥ २ ॥

कृत्वा प्रज्ञापनादीको, पुर्ययं यदवाप मलधर्मनिर्गमम् ।

तेन समस्तोऽपि जने, लभतो जिनवचनसङ्गेषम् ॥ ३ ॥

प्रज्ञा ३६ पद । (' सुय ' शब्दं निज्ञेयः)

पमवणाजोम-प्रज्ञापनायोग्य-वि० । प्रज्ञापतीर्थे अभिलष्ये,
आ० म० १ अ० ।

पञ्चविंशजि-प्रज्ञापनीय-वि० । प्रज्ञायन्ते प्रकृत्यन्ते इति प्र-
ज्ञापनीयाः । वचनपर्यायत्वेन श्रुतज्ञानसंग्रहः, विज्ञाः । अभिला-
ष्ये विशे० । सुखत्वबोधे ध० २ अ० वि० । तद्व्यां हि स्था-
प्रहाद्व्युत्पत्तिपर्यायवर्तयितुं न शक्यते इति आलोचना-

प्रदानयोग्ये, पञ्चा० ११ वि० । कथंचिदनाभोगादन्यथा प्र-
वृत्तौ तथाऽपि गीतायै न संयोगयितुं शक्ये, पञ्चा० ३ वि० ।
पामवृक्षी-प्रज्ञापनी-स्त्री० । प्रज्ञायतेऽर्थोऽनर्थेति प्रज्ञापनी ।
अर्थकथन्यां वक्तव्यायां भाषायाम्, भ० १० श० ३ उ० ।
चिन्तितविनयजनस्योपदेशदाने, ध० ३ अधि० । भ० । प्रज्ञा० ।
प्रज्ञापनी यथा हिंसादिप्रवृत्तौ दुःखितादिभयति । दश० ७
अ० । शिष्यस्योपदेशे हेतुरूपा भाषा संया० ।

पापिय-प्रज्ञापित-त्रि० । सामान्य विशेषपर्यायार्थव्यक्तीकरणे-
न प्रकटीकृते, उक्त० २६ अ० । सामान्यतो विनेयेभ्य कथि-
ते, अनु० । प्रश्न० । ग० । नि० ७० ।

परणवेत्ता-प्रज्ञापयितु-त्रि० । प्रज्ञापकः, " इमे सावज्जं ति प-
रणवेत्ता पडिसेवेत्ता भवइ " स्था० ७ डा० ।

परणवेत्ता-प्रज्ञापयत्-त्रि० । बोधयति, औ० ।

पणममत्त-प्रज्ञासमाप्त-त्रि० । प्रज्ञायां समाप्तः प्रज्ञासमाप्तः,
पट्टप्रज्ञं, सूत्र० ५०२ अ० २ उ० ।

पणमममाय-प्रज्ञासमन्वित-त्रि० । औपनिषद्यादिबुद्ध्या स-
मन्वितं, सूत्र० १५० ५ अ० १ उ० ।

परणारह पञ्चदश-त्रि० । पञ्चदश शब्दाश्च ।

पण-प्रज्ञा-स्त्री० । प्रज्ञानं प्रज्ञा, विशिष्टज्ञाप्यशमजन्यायां प्र-
भूतवस्तुज्ञानयथार्थस्थितधर्माऽलोकनरूपायां संविनि, ह्यं चा-
भिनिरंशिकज्ञानविशेष एव । न० । आ० भ० प्र० । विश० ।
स्वयं विमर्शपूर्वकं वस्तुपरिचिच्छेदं, मर्तज्ञानविशेषं, स० २२
मन्त्र० । उक्त० । स्वबुद्ध्याप्रेक्षितं, सूत्र० २५० ४
अ० । मर्तं, सूत्र० २५० १ अ० । मृत्तार्थविषया-
यां मर्तं, भ० १६ श० ३ उ० । स्था० । ज्ञाने, सूत्र०
१५० १२ अ० । स (रण) च ति वा, सइ ति वा, मति
ति वा, पत्ति ति वा एगदा । नि० ७० १ उ० । आ० ७० ।
सूत्र० । विशिष्टपरिचिच्छेदविषयायां बुद्धौ, कं प्र० २० पाठ० ।
सूत्र० । प्रज्ञायतेऽनया वस्तुतत्त्वमिति प्रज्ञा, हेत्यापादेयविधे-
निकायां बुद्धौ, उक्त० ७ अ० । सूत्र० । बुद्धयतिशये आच० ४
अ० । श्रियामहितं ज्ञाने, उक्त० ७ अ० । सम्यक्ब्रह्मज्ञौ,
आचा० १५० ४ अ० १ उ० । नीचगबुद्धौ, सूत्र० १५० १३ अ० ।
मे पत्तया अस्वयं सागरे वा, मोहदोही वा वि अण्णपारं ।

अस्मै भगवान्, प्रज्ञायतेऽनर्थेति प्रज्ञा, नया अन्त्यो न
तस्य क्षान्त्येऽर्थे बुद्धिः प्रतिज्ञायते, प्रतिहन्त्ये वा, तस्य
हि बुद्धिः केवलज्ञानाख्या, स्या च साधारण्यवस्थाना कालतः,
द्रव्य-क्षेत्र भाग्यग्यतन्ता । सूत्र० १५० ६ अ० । केवलज्ञा-
ने, सूत्र० १५० ६ अ० १ उ० । प्रज्ञा बुद्धिरीप्सितार्थसंपाद-
नविषया कुटुम्बकाभिबुद्धिद्विषया च, तथोपाद दशाऽपि
प्रज्ञा, प्रकर्षेण जानातीति प्रज्ञा दशदशानां पञ्चम्यां दशा
याम्, स्था० ६० डा० । न० । " पंचमी उ दसं पत्तो आरुपु-
ब्बीए, जो नरो । इच्छिप्यार्थे विचिन्तेति, कुटुम्बे वाऽभिकल-
ति ५५ । " दश० १ अ० । (अस्या माधया अर्थे ' दसा '
शब्दे चतुर्थभागे २५४६ वृष्टं मूलगाथायां प्रतिपादितः) प्रकर्षे
ण ज्ञायते उन्मगोऽपवाद्यतन्मनस्येति छेदश्रुतगर्भायां रह-
स्यवचनपरज्ज्ञौ, सू० १५० १ प्रक० ।

पमास-प्रज्ञान-न० । प्रकृष्टं ज्ञानं प्रज्ञानम् । जीवाजीवपदार्थ-
परिच्छेदतिरि ज्ञाने, आचा० १५० ४ अ० ४ उ० । सदसद्विधे-
के, आचा० १५० ४ अ० १ उ० । स० । बोधे, सूत्र० १५०
१ अ० २ उ० । प्रज्ञायते येन तत्प्रज्ञानम्, यथार्थस्थितवस्तु-
प्राप्तिरिति ज्ञाने, आचा० १५० १ अ० ७ उ० । पदार्थोऽविमर्श-
वकः, आचा० १५० ६ अ० ३ उ० । प्रकर्षेण ज्ञायतेऽनेनेति
प्रज्ञानम् । स्वपरवभासकत्वादागमे, आचा० १५० ४ अ० ५
उ० । श्रुतज्ञाने, आचा० १५० ६ अ० ४ उ० । मत्यादिज्ञाने
च, आचा० १५० ३ अ० १ उ० ।

पमासार्थ-प्रज्ञानवत्-त्रि० । प्रकर्षेण ज्ञायतेऽनेनेति प्रज्ञानं
स्वपरवभासकत्वादागमेऽनहन्तः प्रज्ञानवन्तः आगमस्य वे-
त्तरि, आचा० १५० ५ अ० ५ उ० । सधुक्तिके, आचा० १५०
५ अ० २ उ० । प्रकृष्टं ज्ञानं जीवाजीवपरिच्छेदु, तद् वि-
चये यस्योऽनौ प्रज्ञानवान् । आचा० १५० ४ अ० ४ उ० ।
ज्ञानिनि, आचा० १५० ६ अ० ४ उ० ।

पणसापरिमह-प्रज्ञापरिमह-पुं० । प्रज्ञायतेऽनया वस्तुतत्त्वमि-
ति प्रज्ञा बुद्धयतिशयः स एव परीपहः प्रज्ञापरिपहः ।
प्र० ८० डा० । प्रज्ञया सर्वोऽकरणे, प्रज्ञाया अभावे उद्वेगा-
ऽकरणं, भ० ८० श० ८ उ० । मनोवृत्तप्रज्ञाभावात्प्राप्तौ, नो
सर्वमुद्धहन् । प्रज्ञापतिपत्तेनाऽन्यदुद्धिक्त्वेन परीपहो भव-
ति नाहं किञ्चिज्ज्ञाने, सूत्रोऽहं सर्वैः परिपह इत्येवं परि-
तापमुवागतस्य कर्मविषाकोऽयमिति मत्वा तदकरणान् प-
रीपहजयः । प्र० ८६ डा० । " प्रज्ञां प्रज्ञावतो पश्यन्, आ-
त्मन्यऽप्रज्ञां विदन् । न विपरीदेन वा मायित्, प्रज्ञाकर्तृमुपा-
गतः ॥ २० ॥ " ध० ३ अधि० ।

साप्रतमननग्रेकपरीपहान् जयतोऽपि कस्यचिद् ज्ञानाय-
रणापगमात्प्रज्ञाया उक्त्यै, अपरस्य तु तदुदयादपकर्षे उत्स-
क-वैकृत्यगर्भव इति प्रज्ञापरिपहमाह-

स नृणं मप पुर्वं, कम्माऽपारापफला कडा ।

जेणाऽहं नाभिजानामि, पुटो केणइ करुहुइ ॥ ४० ॥

अहं पञ्चा उद्ज्जति, कम्माऽपारापफला कडा ।

एवमासामि अपाणं, एत्त्वा कम्मविवागयं ॥ ४१ ॥

" स " शब्दो मागधप्रसिद्धया अथऽशब्दाश्च उपपत्त्ये,
नूनं निश्चितम्, " मया " इत्यात्मनिर्देशः । पुर्वं प्राक्,
क्रियन्त इति कर्माणि, तानि च मोहनीयार्थान्यपि
संबन्धस्तथा आह-आज्ञानमनवर्थापस्तफलानि ज्ञानाव-
रणरूपाण्यर्थः । कृतानि ज्ञाननिवृत्तादिभिरुपाजितानि ।
यदुक्तम्-" ज्ञानस्य ज्ञानिनां चैव, निन्दा प्रद्वेषमत्सदैः ।
उपधानश्च विद्विषः, ज्ञानमर्प कर्म वय्यते ॥ १ ॥ " मया '
इत्यभिधानं च स्वयमकृतनृपभोगोऽनभवान् । उक्तं च-
" शुभाऽशुभाभिनि कर्माणि, स्वयं कुर्वन्ति देहिनि । स्वयमे-
वोपमुज्ज्यन्ते, दुःखानि च सुखानि च ॥ १ ॥ " कुन एतत् ?
इत्याह येन हेतुना अहं नाभिजानामि नाभिमुख्येनावबु-
ध्यं वृष्टः केनचित्स्वयमज्ञानता, जानता वा (कण्ठं सि)
सूत्रवाक्यसंक्षिप्तसूत्रादौ, वस्तुनि वा प्रयुगेऽपीत्याभेदायः,
न हि स्वयं स्वच्छुष्कद्रष्टव्यदितिनिर्मलस्य प्रकाशरूपस्या-
ऽऽमनोऽप्रकाशकत्वम्, किंतु ज्ञानावृत्तिवशात् एव । उक्तं
हि " तत्र ज्ञानावृत्तौ, नाम कर्म भवति येनाऽस्य । तत्

पञ्चविंशं ज्ञान-मावृते रविणि मेधेस्तथा ॥ १ ॥ ” अथवा (न खुरं ति) ‘ से ’ शब्दः प्रतिवचनवाचिनोऽप्यशब्द-स्याऽर्थः । स हि केनचित्कचित्पर्यन्तयुक्तस्तथाविधविमर्शो-भावेन स्वयमज्ञानं कुत एतन्मयाऽज्ञानमिति चिन्तयन् शब्दवचनयुक्त्याऽऽज्ञानमात्मनैव प्रविशति । (से इति) अथ नूनं निश्चितमेतत् । शेषं प्राप्तम् । आह-यति पूर्वं कृतानि कर्माणि किं न तदेव वेदितानि ? उच्यते, अर्पितं वक्तव्या-न्तरोपन्यासे, पञ्चादवाधोक्तकामुदीर्यन्ते विपच्यन्ते कर्मा-ण्यज्ञानफलानि कृतान्तर्गतं * सृष्टिकविपकारवत्, तथा-विधप्रत्यसाचिख्यादेव तेषां विपाकदानान् । ततस्तद्विघाता-यैव यन्तो विधेयः, न तु विपादः । एवममुना प्रकारेणऽऽश्वा-स्य स्वस्थीकुरु, कम् ? आत्मानम्, मा वैकल्यं कृथा इत्य-र्थः । उक्तमेव हेतुं निगमयब्राह्म-ज्ञान्वा कर्माविपाकं कर्मणां कुन्तितविपाकम् इत्यर्थे प्रश्नाऽपकर्माभित्य सृष्टयं व्याख्या-तम् । एतदेव तदुत्कर्षपक्ष एवं व्याख्यायते-प्रज्ञाकर्षवर्तनं विपश्चिन्तितं ‘ से ’ इत्युपन्यासे, नूनं मया पुनर्वर्त्तमान-पुनरुत्पन्नानि ज्ञानप्रशंसादीनि, ज्ञानमिह विमर्शपूर्वकां बोधः, तत्फलानि कृतानि, यन्ताऽहं ना, अपिशब्दस्य लभनिर्दिष्ट्या-च्चाऽपि पुरुषोऽप्यभिज्ञानमिति, पृष्टः पर्यनुयुक्तः, कन्ताऽप्य-विपश्चित्तिशेषेण सर्वेषापीत्याद्ये । कस्मिंश्चित् यत्र तत्रा-ऽपि वस्तुनि । अथ इत्युक्तार्थानन्तरम् (अप-यत्ति) अपथ्या-नि आर्यानि कटुकानि कर्माण्यज्ञानफलानि (‘ उद्विजंति ’ ति) सूत्रन्यात् तिष्ठत्यस्येव उद्विजन्ति “ वर्तमानमात्मन्ये-वर्तमानयदा ” ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ (पाणि) इत्यनेन वर्तमानमा-सीत्ये वा लटि उदीर्यन्ते स्मिर्गहितकाल एवेदंध्यन्तीत्यर्थः । अयं वाऽऽशयः-उत्तमेका हि ज्ञानावरणकारणस्य अवश्यमेवं च तत्, तदुदये च कुतो ज्ञानम् ? अनियते वाऽस्मिन् क-उत्सेकः ? इत्येवमालम्ब्यशाश्वत्याय-प्रज्ञायत्तत्वावलुप्तवेतन-मात्मानं स्वस्थीकुरु, ज्ञान्वा कर्मविपाकम् । इह च तन्त्रन्या-येन युगपदर्थद्वयसंभवः । तन्त्रं च ‘ दर्शयप्रमाणान्तरन्तवः, ततो यथा तदेकम् अनेकस्य तिरस्त्रीत्यस्य तन्तोः संप्राहित, तथा यदेकं अनेकार्थस्याऽभिधानं स तन्त्रन्याय इति सूत्र-द्वयायः ॥ ४०-४१ ॥ उक्तं पाहटी २ ॥ अ० ।

अस्मिञ्च प्रस्तुतसूत्रचित्तमुदाहरणमाह-

उज्जेली कालवमणा, सागरवमणा मुवरणभूमीए ।

ईदो आउयसेसं, पुच्छइ सादिव्यकरणं च ॥ १२० ॥

(‘ उज्जेली ’ उज्जयिनी, कालक्षपणा, सागरक्षपणा, सुवर्णभूमी इन्द्र आयुष्कशेषं पृच्छति सादिव्यकरणं चेति गाथाक्षरायः ॥ १२० ॥ भावार्थस्तु वृद्धसम्प्रदायाद् ज्ञा-तव्यः । उक्तं पाहटी २ अ० स च (‘ अज्जरक्किय ’ शब्दे प्रथमभागे २१५ पृष्ठे आर्यरत्निकथावदत्त भावनीयः) अत्र प्रश्नाऽपकर्मापरि कालिकाचार्य-सागरचन्द्रयोः कथा-उज्जयिनीतः कालिकाचार्याः प्रमादिनः स्वशिष्यान् मुकुन्वा सुवर्णकुले स्वशिष्यासागरचन्द्रस्य समीपं प्राप्ताः । सागरच-न्द्रस्तु तानिकाकिनः समायातान् नापलक्षयति । कालिका-चार्या अपि न किञ्चित्स्वरूपलक्षणं दर्शयन्ति । अन्य-दा सागरचन्द्रेण पर्यदि सिद्धान्तव्याख्याने प्रारब्धस्य चम-कृता लोकाः सागरचन्द्रव्याख्याने प्रशंसन्ति । कालिकाचार्या-

* अलर्षः उन्मत्तः भ्वा ।

णां सागरचन्द्रेण पृष्टस-मद्व्याख्याने कौटशम् ? तैरुक्तम्-भयम् । तेन च आचार्यैः समं तर्कवादः प्रारब्धः । परं तुल्यतया वक्तुं न शक्नोति । भृशं चमकृतः । अथ शि-ष्यास्ततः श्रय्यातरेण तिरस्कृताः त्रयां प्राप्ताः स्वगुरुं ग-वेषयन्तश्चलिताः ‘ कालिकाचार्याः समायाति ’ इति प्र-सिद्धिं कुर्वाणाः सुवर्णभूमीं प्राप्ताः । सागरचन्द्रः ‘ कालि-काचार्याः समायाति ’ इति वृद्धस्य पुरः प्रोक्तवान् । वृ-द्धः प्राह-मयाऽपि धृतमस्ति । सागरचन्द्रस्तेषां सम्मुख-मायात । तस्य ते, पृष्टम-किमत्र कालिकाचार्याः समाया-तास्मिन् न वा ? तेनांकनम् एकाऽत्र वृद्धस्ममायाताऽस्ति, नापरः कोऽपीति । तेऽप्युपाधयान्तः समायाता उपलक्षि-ताः कालिकाचार्याः, प्रयतास्ते, सागरचन्द्रेण पञ्चादुपलक्ष्य तेषां शिष्यावृत्तं दत्तम् हा । मया धृतलवणवर्गोऽऽश्वा-तेन धृतनिधयो युयमाशानिता इति च कथितम् । कालिका-चार्यैरुक्तस्य-यन्म । धृतगर्वा न कार्यः, यथा सागरचन्द्रेण धृतमदः कृतस्तथाऽऽर्पेन धृतमदः कार्यः । उक्तं २ अ० ।

पक्षापरिसहविजय-प्रक्षापरिहविजय-पुं० । अहं-पाह-पूर्व-प्रकीर्णकविशारदस्य तर्को-ऽध्यात्मनिपुणस्य मम पुरस्ता-दस्य सर्वेऽपि भास्कस्य पुरः स्वीया इव तिष्ठता इति ज्ञा-नानन्दस्य निरसनं, आव० १ अ० ।

पणामय-प्रज्ञामद-पुं० । तीक्ष्णबुद्ध्या जन्यं मदं, ‘ पणामा-मयं चैव तत्रोभयं च, निशामय गोपमयं च भिक्षु ” म्, ब० १ श्रु० १३ अ० ।

पक्षापरिगुप्त-प्रज्ञाकिगुप्त-पुं० । स्वनामधेयाने दार्शनिके, वि-दुषि, नं० ।

पक्षावत-प्रज्ञावत्-त्रि० । कियामहितज्ञानयुक्तं, उक्तं ७ अ० ।

पक्षास-पञ्चाशत्-स्त्री० । पञ्चाऽऽवृत्त्यां दशसंख्यायाम्, रा० ।

पक्षासग-पञ्चाशत्क-त्रि० । पञ्चाशदवर्षजनं, ‘ पक्षासग-म्म चक्षुं हायह ” नं० ।

पक्षासा-पञ्चाशत्-स्त्री० । ‘ पक्षाशत्पञ्चदश दत्ते ” ॥ २ । ४३ ॥ इति संयुक्तस्य णं पक्षाणां । ‘ पक्षाणां ’ इत्यर्थे, प्रा० २ पाद ।

पानी-पत्नी-स्त्री० । यक्षसवन्धिन्यां भाव्योयाम्, सामान्य-भावायाम्, उक्तं २२ अ० ।

पह-प्र-पुं० । प्रह-नहं । ‘ सुदम शन-पुन-ह-ह-ल्लगां गह ” ॥ २ । २ । ७५ ॥ इति अस्य गहः । प्रा० २ पाद । पृच्छयाम्, आगमेकतरीत्यापस्थितस्य साधुविराकधनं, ४० ३ अर्थि० । अङ्गमुष्टः बाहु-प्रक्षादिकासु मन्त्रविद्यासु, स० १० अङ्ग ।

पहद-प्रस्तव-पुं० । स्तनस्तन्ये “ आगयपहदया ” पुत्र-स्तनहेन स्तनागतस्तन्या । अन्न० १ श्रु० ३ वर्गं ८ अ० ।

पहदाहण-प्रउन्नहणक-न० । स्वविगमस्थितं पुत्रनिपुण-भ्यां निर्गतस्य कौटिकगणस्य चतुर्थे कुले, कर० २ अर्थि० ८ क्षण । ‘ मितिपहदाहण कुलसम्भूतं । हरिसउरीयगच्छलंका-रभूषा अभयदेवस्य ” ती० ३८ कल्प ।

पहसमन्ध-प्रउन्नमर्थे-त्रि० । प्रन्तिविषये प्रत्युत्तरदानसमर्थे, स्व० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

पराहावागर्णः प्रश्नव्याकरणम्-न० । प्रश्नाश्च पृच्छाः, व्याकरणाणि च निर्वचनानि समाहास्यान्नाप्रश्न व्याकरणम् । तन्प्रतिपादको ग्रन्थोऽपि प्रश्न व्याकरणम् । पा० । प्रश्नाः अद्भुतादिप्रश्नविधास्ता व्याक्रियन्ते अभिधीयन्तेऽस्मिन्प्रति प्रश्नव्याकरणम् । प्रवचनपुरुषस्य दशमेऽङ्कः । अयं च व्युत्पत्त्यर्थोऽस्य पूर्वकालेऽभूत् । इदानीं त्वाप्रवचपञ्चक संवरपञ्चकव्याकृतिरेवोपलभ्यते । अतिशयानां पूर्वोक्तपरिद्वन्द्वीनानां पुष्टालम्बनप्रतिनिधिविपुलापेक्षया न्नातिरिच्यदिति । अस्य च श्रीमन्महावीरवर्द्धमानस्वामिसंवरधी पञ्चमगणनायकः सुधर्मस्वामी मुन्नतो जम्बुत्वामिने प्रति प्रलयने विकीर्णः संवरधाऽभिधेय-प्रयोजनप्रतिपादनपरम् "जम्बु" इत्यसौ अलङ्कार्य संवरधर्माणाञ्चकुर्यं पययणस्स । निस्सन्दं बोद्धव्यमि । निच्छक्यः सुभासित्यर्थं महत्सिद्धिः " । प्रश्न० १ आश्र० द्वार । स० ।

प्रश्नव्याकरणदशा-

से किं तं पराहावागर्णः ? पराहावागर्णस्य णं अद्भुतं परिसङ्गमयं, अद्भुतं अपरिसङ्गमयं, अद्भुतं परिसङ्गमयमि-
णमयं । तं जहा-अंगुष्ठपसिणाई, बाहुपसिणाई, अहागप-
सिणाई; अत्रे वि चित्ता दिव्या विज्ञाउसया, नागमुव-
र्णाहिं सद्दि दिव्या संवाया आपविज्जंति । पराहावा-
गर्णणां परिता वायणा, संविज्जा अणुआगदारा, संविज्जा वेदा, संविज्जा मिलोगा, संविज्जाओ निज्जुत्तीउ, संविज्जाओ संगहणीउ, संविज्जाउ पडिवती-
उ, से णं अंगदयाए दसमे अंगे, एगे सुवक्खंवे, पणया-
लीसं अङ्कयणा, पणयालीसं उडसणकाला, पणयाली-
सं समुद्धमणकाला, संविज्जाई पयसहस्साई पयमेणं,
संसेज्जा अक्खरा, अणैता गमा, अणैता पज्जवा, परिता
तसा, अणैता थावरा, सासयकडनिवद्धनिकाईया जिण-
पन्ना भावा आपविज्जंति, पन्नविज्जंति, पुरुविज्जंति,
दंसिज्जंति, निर्दंसिज्जंति, उवदंसिज्जंति, से एवं आया,
एवं नाया, एवं विन्नाया, एवं चरुण्णसुपुव्वणा आ-
पविज्ज । से तं पराहावागर्णः । १० ।

अथ कानि प्रश्नव्याकरणानि ? प्रश्नाः प्रतीतिः, तद्विषयं नि-
र्वचनं व्याकरणम्, नाभि च बहूनि ताना बहुवचनान्तता, तेषु
प्रश्नव्याकरणेषु अष्टोत्तरं प्रश्नशतम्, या विद्याः, मन्ता वा
विधिना जयमानाः पृष्टा एव सन्त्यः शुभाऽशुभं कथयन्ति
ते प्रश्नाः, तेषामष्टोत्तरं शतम् । याः पुनर्विधाः, मन्ता वा
विधिना जयमाना अष्टपृष्ट एव शुभाऽशुभं कथयन्ति तेऽ-
प्रश्नाः, तेषामष्टोत्तरं शतम् । तथा ये पृष्टा, अष्टपृष्टश्च कथय-
न्ति ते प्रश्नाऽप्रश्नाः, तेषामष्टोत्तरं शतमाख्यायते । तथाऽ-
न्येऽपि च विविधा विद्यानिशयाः कथ्यन्ते, तथा नागकुमारैः
सुपणकुमारैः, अन्यैश्च भवनपतिभिः सह साधूनां दिव्याः
संवादा जलविधयः कथ्यन्ते-यथा भवन्ति तथा कथ्यन्ते
इत्यर्थः । शेषं निगदसिद्धम् । नवरम्-संख्येयानि पदसहस्रा-
णि द्विनवतिलक्षा, षोडशसहस्रा इत्येतेऽनं । स० । अत्रु० ।

पराहावागर्णे णं एगे सुवक्खंवे, दस अङ्कयणा एक-
सरगा, दससु चेव दिवसेसु उदिमिज्जंति, एकंतरसु आ-
यंविसेसु निरुद्धेसु आउत्तभत्ताणसुणं अंग जहा आ-
यास्स ।

इति श्रीप्रश्नव्याकरणं दशमाङ्कं समाप्तम् ।
“ नमः श्रीवर्द्धमानाय, श्रीपार्श्वप्रभवे नमः ।
नमः श्रीस्वरूपे, सहायेभ्यो, नमो नमः ॥ १ ॥
इह हि गमनिकार्थं यन्मयाऽभ्युहयाम्कं,
किमपि समयहानं तद्विशिष्टं सुधीभिः ।
न हि भवति विधेया सर्वथाऽस्मिन्मुपेक्षा,
दयितजिनमतानां नापिनां चाऽङ्गिर्वी ॥ २ ॥
परेयां दुर्लभा भवति हि विधेया स्फुटमिदं,
विशयाऽद्वैतानामूलवचनज्ञानमहासाध ।
निगमनायाऽधीभिः पुनरितनरां मादशजने-
स्तनः शास्त्रां मे वचनमनवं दुर्लभमिह ॥ ३ ॥
ततः निज्जान्ततत्त्वं, स्वयमूयं स्वयन्तनः ।
न पुनरस्मदाख्यात एव आहो नित्योगत ॥ ४ ॥
तथैव माऽस्तु मे पापं, संवमप्युपजीवनात् ।
बुद्धन्यायानुसारिन्वा-दिताथं च प्रवृत्तिनः ॥ ५ ॥
या जैनाभिमतं प्रमाणप्रपञ्चं व्युत्पादयामासिवान्,
प्रस्थाविर्विधिधर्मस्य निमित्तं बोधादिसम्पन्नं च तत् ।
नानाश्रुतिकथाः कथापथमनिकान्तं च चक्रे तपः ।
निःसम्बन्धविहारमप्रतिहतं शान्तानुसारालया ॥ ६ ॥
तस्याऽऽचार्यजिनश्वरस्य, मदबद्ध विप्रतिस्पर्द्धिन-
स्तद्वन्धोपगि बुद्धिसागर इति ख्यातस्य सूरैर्भुवि ।
छन्दाबद्धनिबद्धवस्तुवच शब्दादिसल्लवमणः ।
धीमन्विनिबद्धहरिणः श्रुतिनिधिरात्रिचक्रडामरः ॥ ७ ॥
शिष्येणाऽभयदेवात्-सूरिणा विवृतिः कृता ।
प्रश्नव्याकरणार्णस्य, श्रुतभक्त्या समाप्तनः ॥ ८ ॥
निर्बुनिककुलनमस्तल्लवम्-द्रोणख्यसूरिमुख्येन ।
पण्डितगणने गुणवर्तिप्रयेण संशोधिता चियम् ॥ ९ ॥
प्रश्न० ४ सम्ब० द्वार ।

पराहावागर्णदसा-प्रश्नव्याकरणदशा-त्वी० । प्रश्नानां वि-
द्याविशेषाणां यानि व्याकरणानि तेषां प्रतिपादनपरा दशा
वशाध्ययप्रतिबद्धा ग्रन्थपदतय इति प्रश्नव्याकरणदशा ।
प्रश्न० १ आश्र० द्वार० । दशमे अङ्कः, पा० ।

पराहावागर्णदसाणं दस अङ्कयणा पणयत्ता । तं जहा-
उवमा, संवा, इसिभासियाई, आपयिभासियाई, महा-
वीरभासियाई, सोपगपासियाई, कोपलपसियाई, अहागप-
सियाई, अंगुष्ठपसियाई, बाहुपसियाई ॥

प्रश्नव्याकरणदशा इहाकनकया न, दृश्यमाना तु पञ्चा-
श्व पञ्चसंवरामिका । इतीहाकनानां तूपनदीनामभ्ययनाना-
मस्तार्थः प्रतीयमान एवेति । नवरम्-(पसिणां)ति प्रश्नविद्या
यकाभिः सौमकादिषु देवतायतनः क्रियत इति । तत्र सौमकं
वरम् (आदित्यं) आदर्शः, अद्भुतो हस्ताययनः, बाहवो भुजा
इति । म्या० १० ठा० ।

पण्हा प्रउन-पुं० । स्त्री० । पृच्छायाश्च, "वेमाऽन्त्यायाः स्त्रियाम्" ॥ ८॥ १। ३५ ॥ इत्यनेन अन्त्यादिपाठान् वा स्त्रीत्वम् । प्रा० १ पाद ।

पण्हुय-प्रस्तुत-त्रि० । स्तनविशिलप्रपयसि, "सुदम-स्तन-सु-हृद-वर्णां गहः" ॥ ८॥ १। ७५ ॥ इत्यनेन सहन्वम्, प्रा० २ पाद ।
पण्हु-पतन-न० । तिपति, प्रा० १। ४० १। ४० ।

पतणतसायंत-प्रतणतसायमान-त्रि० । प्रकपेण तणतण लि शब्दं कुवाणें, गत्रेति ग० १। ४० १। ४० ।

पतणु (अ) प्रतनु (क)-त्रि० । अलं "पट्टो वलु चिकिष-ज्ञाः आगंतुग पतणुग्रा द्वो पण्हा" ॥ ४० १। ४० २। ३० ।

पतणुकरण-प्रतनुकरण-पुं० । संसारत्यकारकं, आ० म० २ अ० । "पतणुकरणां संसारं पण्हातेण तणुणं करेति" आ० चू० २ अ० ।

पताका-पताका-स्त्री० । "तदोस्तः" ॥ ८॥ १। ३०७ ॥ इत्यनेन पेशाख्यां तकारस्य तकारादियानामर्थ्यान् तकारस्याऽऽदेशान्तरम् । ध्वजायै । प्रा० ४ पाद ।

पतिट्टा-प्रतिष्ठा-स्त्री० । देवस्वापनायाम्, प्रतिष्ठायां प्रतिमायां नेत्रास्मीलितः श्रुत मयु लिप्यते नवाः इति प्रश्ने, उक्तम्-सोपयते प्रतिष्ठायासमर्जनं, मयुशब्देन शर्तुगोभिर्धीयत इति स्वयं प्रलियते । ३१६ प्र० । मेत० ३ उल्ला० । (अत्र विस्तरः 'पट्टा' शब्दोऽस्मिन्नेव भागे १ पृष्ठे गतः । प्रतिष्ठाविशिष्ट 'चैव' शब्दोऽस्मिन्नेव भागे २२६६ पृष्ठे गतः । आचारान्तर-रुद्रादिभ्यः प्रतिष्ठात्वाय लभ्यन्ते, तानि च 'पट्टिमा' शब्दोऽस्मिन्नेव भागे ३७७ पृष्ठे गताः । प्रतिष्ठां कर्तव्यं प्रतिमाः चर्तनीयाः, अस्मिन् विरच्यते 'पट्टिमा' शब्दो विलो-कर्तव्यः ।)

पतिट्टाण-प्रतिष्ठान-न० । त्रिसोपानमूलप्रदेश, ग० । आणकार-णे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । (अत्र विस्तरः 'पट्टाण' शब्दोऽस्मिन्नेव भागे २ पृष्ठे गतः)

पतिष्ठ-प्रतीक्ष-त्रि० । निरुक्तेषु आजन्मपरिपालितं, प्रश्न० १ गम्ब० द्वार ।

पति-पति-पुं० । पतिः स्त्रीर्वाति पतिः-भगवै, ति० चू० ४ उ० ।

पतुण-प्रतुण-न० । यत्कलतनुनिष्पन्नं, आचा० २। ४० १। ४० ४ अ० १। ३० ।

पतुण प्रतुण-न० । 'पतुण' शब्दार्थे, आचा० २। ४० १। ४० ४ अ० १। ३० ।

पतेरसवाम-प्रयोदशवर्ष-न० । प्रकपेण त्रयोदश वर्षे,

एण्डिं सुणी सयण्हिं समणे आमि पतेरसवामे ।

राइं दिवं पि जयमाणे अपमत्तं समाहिणं भाइ ॥ ४ ॥

'पतेपु' पूर्वोक्तपु शब्देषु वमत्पु स मुनिः' जगत्त्र-यवेसा ऋतुवर्षेषु वर्णांशु वा 'अमणः' तपस्युत्तुक्तः स-मना वाऽऽसीह निश्चलमना इत्यर्थः कियन्तं कालं यावन् ? इति द्रष्टव्येति- 'पतेरसवामे' ति । प्रकपेण त्रयोदश वर्षे यावत्समस्तां रात्रिं दिनमपि यतमानः स्यमापुष्टान उ-

पुक्तवान्, तथाऽप्रमत्तो निद्रादिप्रमादरहितः 'समाहित-मनाः' विबोधनसिकारहितो धर्मेध्याने शुक्लध्याने वा ध्या-यतीति ॥ ४ ॥ आचा० १। ४० ६ अ० १। ३० ।

पतेरसवाम-प्रयोदशवर्ष-न० । 'पतेरसवास' शब्दार्थे, आचा० १। ४० ६ अ० १। ३० ।

पतेस-प्रदेश-पुं० । "तदोस्तः" ॥ ८॥ १। ३०७ ॥ पेशाख्या-मिति सूत्रेण दकारस्य तकारः । प्रट्टावयवे, प्रा० ४ पाद । (अत्र विस्तरः 'पण्हा' शब्दोऽस्मिन्नेव भागे २२६६ पृष्ठे गतः ।)
पतोदय-पतुदय-न० । पतितपताकं स्थानं, म० ३ श० ४ उ० ।

पत्त-पत्त-न० । पत्ते, स्था० ४ टा० ३ उ० निम्वा-ऽन्त्यादिप-बजाने, ग० । प्रश्न० । दले, म० १ श० १। ३० । दुमपत्तणं पं-डुरप जहा, निवडि गडगालाचवण्ण । उत्त० १। ३० अ० । जी० । विशेषः । दश० । लिबनाधारवाच० पतन्ति ग-च्छन्ति तेनेति पत्रम् । पत्तपुट्टे, सूत्र० १। ४० १। ४० । बाहन-मात्रे, वाच० । पत्रस्य चतुर्विधो निष्ठायां इत्यर्थे वेदितव्यः । उक्त० १। ३० अ० । (कस्य घनस्वपतेः पत्रं कियः जीवम् ? इति 'अणेतजीव' शब्दे प्रथमभागे २६२६-२६४६ पृष्ठे गतः । 'प-त्तयजोव' शब्दे च वक्ष्यते)

प्राप्-त्रि० । प्राप्ति, अधिगते, वाच० ।

प्रात्र-न० । पट्टहादिभाजने, उक्त० ६ अ० । प्रश्न० ।

एष पात्रस्य सर्वोऽधिकारः । पात्रनिक्षेपः तत्र पात्रं चतुर्विधः । तथथा-

नामं ठवणा द्विष, भावमि चड्विहं भवे पायं ।

पतो वलु पायस्स, निक्खेवो चड्विहो होइ ॥ ६१५ ॥

नामपात्रम्, स्थापनापात्रम्, द्रव्यपात्रम्, भावपात्रमिति चतुर्विधं पात्रम् । एष वलु पात्रस्य निक्षेपः अतुर्विधो भवति । तत्र नाम-स्थापने सुमम-वादनादयः द्रव्य-भावपात्रे प्रति-पातर्यान्-

द्वे निविहं एणि दिविगलं पांचिदिर्णा निष्फले ।

भावे आया पत्ते, जो सीलेगाण आहारे ॥ ६१५ ॥

द्रव्यविषये द्विविधं पात्रम् । तथथा-एकैन्द्रियनिष्पन्नम् वि-कलैन्द्रियनिष्पन्नं च । एकैन्द्रियनिष्पन्नमपि अनातुकादि-वि-कलैन्द्रियनिष्पन्नं शुक्ति-शल्वादि, पञ्चैन्द्रियनिष्पन्नं कृतप-दन्त-शृङ्गापात्रादि । भावे भावविषये पात्रम् आत्मा । किं सर्वे एव एवम् ? इत्याद्य-धः पूर्वोक्तानामष्टादशवत्समन्वयानां शालाऽङ्गानामाधार आधयः स आत्मा नापुनो सम्बन्धी भावपात्रम् भाजकम्, आधार इति पर्यायवचनव्यान् । पुं० १ उ० १ प्रक० । आचा० ।

कारणे पात्रप्रकरणम्-

अतरेतवालः कुा, मेहाऽऽदेसा गुरु असहवमो ।

साहागणोमहाऽल-द्विकारणा पायगहणं तु ॥ १ ॥

(अतरेत नि) म्लानाः आदेशाः प्रापृणैकाः (असहृ लि) सु-कुमारं गजपुत्रादिः प्रवर्जितः, साधारणावप्रहास्यमान्याप-एम्भायस, अलब्धिकायै बनि । स्था० ३ टा० ३ उ० । आचा० ।

कापड निर्माणानां वा, निर्माणानां वा, तत्रो पायाइं प्रा-

रित्तए वा, परिहरित्तए वा । तं जहा-लाउयपाए वा, दाह-
पाए वा, मट्टिपापाए वा । स्थानं ३ वा ० ३ उ ० ।

अत्र पुनर्भवपात्रपर्यायिना द्रव्यपात्रेणाधिकारः, तदपि
त्रिविधम्-

लाउय दाह्य मट्टिय, तिबिहं उकोस-मविक्रम-जहसं ।

एकेकं पुण तिबिहं, अहागइउणं मपरिकम्मं ॥६५७॥

अलाउमयम्, दाहमयम्, मृत्तिकायम् च । पुनर्रक्तं त्रिवि-
धम्-उत्कृष्टम्, मध्यमम्, जघन्यं वा । उत्कृष्टं प्रतिग्रहः,
मध्यमं मात्रकम्, जघन्यं टोपारिकाऽऽदि । एकैकं पुनस्त्रिधा-
यथाकृतम्, अल्पपरिकर्म, स्परिकर्म च । ६०१३० १ प्रक० ।

(२) पात्रस्य गणना-प्रमालाऽऽदीनि द्वाराणि पात्रियणा-
एणं पायं जित्तक-पियपाण येराण भत्तओ बीओ ।

एयं गणखपमाणं, पमाणपमाणं अओ वोच्छं ॥१०००॥

एकमेव पात्रकं जिनकल्पिकानां भवति, स्थविरकल्पि-
कानां तु मात्रका द्वितीया भवति । इदं तावदेकव्यादिकं
गणनाप्रमाणम्, इत ऊच्ये प्रमाणप्रमाणं वक्ष्ये ।

तत्र पात्रकस्य प्रमाणप्रमाणं प्रतिपादयन्नाह-

तिन्नि वित्तथी चउरं-गुलं तु भाणस्स मविक्रमपमाणं ।

इतो हीग जहसं, अइरगयंरं तु उकोसं ॥१००१॥

स्मवउरंरं वट्टं दारणण मविक्रम-तिरिच्छंय उहुमहो य ।
सो दाओ निशि वित्तथी चत्तार अंगुलाणं जह होइ
नओ । एयं भाणस्स मविक्रमं पमाणं । इतः अस्मात्प्रमाणान्
यज्जंरं तद् जघन्यं प्रमाणं भवति, अथातिरिक्तं प्रमाणं म-
ध्यमप्रमाणद्वयानि तदुत्कृष्टम्, उत्कृष्टप्रमाणमित्यर्थः ।

तथा-इदमपरं प्रकारान्तरेण पात्रकस्य प्रमाणं भवति-
इगमसं तु पमाणं, नियगाहागउ होइ निष्कम् ।

कालप्पमाणमिदं, उदरप्पमाणेण य वयंति ॥१००२॥

इदमन्यप्रमाणं निजनाऽऽहारं निष्कं चेदितव्यम् । एत-
दुक्तं भवति-काश्चित्काऽऽदिद्रव्याणितस्य चतुर्भिर्गुलेन्यतं
पात्रकम्, तत्पात्राधोभक्ष्यतः यत्परिगृहितं तत् तादृग्वि-
धं मध्यमप्रमाणं पात्रम्, तथैवंविधं कालप्रमाणेन वीप्प-
कालप्रमाणानिदं पात्रकं भणन्ति, उदरप्रमाणेन च निष्कम् ।
तदिदं कालप्रमाणानिदं पात्रकम्, उदरप्रमाणानिदं च
वदन्ति प्रतिपादयन्ति ।

कालप्रमाणानिदं पात्रकम्, उदरप्रमाणानिदं च पात्रकं प्र-
तिपादयन्नाह-

उकोमत्तिसामासं, दुगाउमद्दालमागओ माहु ।

चउरंगुलूणभरियं, जं पज्जंरं तु माहुस्स ॥१००३॥

उत्कृष्टा तट पिपासा यस्मिन् काले स उत्कृष्टतृणमासः
कालः, तस्मिन्नुत्कृष्टतृणमासकाले द्विगव्युतमात्रादागतः
साधुश्चतुर्भिर्गुलेन्यतं भूतं यत् सत् पर्याप्तं साधोभक्ष्यं
तदिदं कालप्रमाणानिदरप्रमाणानिदं पात्रकं मध्यमं भवति ।

एयं चैव प्रमाणं, सविसेसअरं अगुगाहपवतं ।

कैतरे दुबिक्खं, रोहामाईमु भद्वयं ॥१००४॥

एतेषु द्वयोर्को प्रमाणं यदा मविशेयतरम् अतिरिक्ततरं
भवति, तदा तदनुग्रहाय प्रवृत्तं भवति-वृहत्तरं पात्रेण

अन्येभ्यो दानेनानुग्रह आत्मना क्रियते । तच्च कान्तरे
महतीमटवीमुत्तीर्य अन्येभ्योऽन्यधमनुग्रहाय भवति, येन
बहूनां भवति । तथा दुर्भिक्षे अलभ्यमानायां भिक्षायां बहु
अदित्वा घालाऽऽदिभ्यो ददाति । तथातिमात्रं भाजने
सति भवति दानम् । तथा रोषके कोटोपरोष जाते सति
कश्चिद्भोजनं श्रद्धया दद्यात् तत्र नत् नीयते, येन बहूनां
भवति । एतेषु भजनीयं सेवनीयं तदतिमात्रं पात्रकम् ।

इदानीमेतद्वै भाष्यकारो व्याख्यानयन्नाह-

वेयावच्चकरो वा, नंदीभाणं धरे उवगाहिंयं ।

सो खलु तस्म विसेमो, पमाणजुतं तु मेसाणं ॥१००५॥

ओषण (अत्र नन्दिभाजनसत्का सर्वो वक्तव्यता 'शुद्धिभाषण'
शब्दे चतुर्थभागे १७७ पृष्ठ गता)

(३) अथ पात्रविययं तमेवाऽभिधित्युराह-

द्ववपमाणं अतिरे-गे हीणं दोसा तवेव अववाए ।

लक्खमलक्खसं वा, तिबिहं वुच्छंय आणाऽऽदी ॥३१॥

को पारुसी य कालो, आगर चाउल जहमजयणाए ।

चोदग असती अमिव-प्पमाणउवओगळ्ळयण मुह या ३११॥

द्रव्यमिह पात्रं, तस्य यद्वयप्रमाणं प्रमाणम् १ । अतिरिक्तं,
हीनं च पात्रं दोषा वक्तव्याः । तथेवाऽपवादं कारणं हीनाऽ-
तिरिक्तपात्रगलक्षणं २ । पात्रस्य किं लक्षणम्, किं वा अल-
क्षणम् ३ । त्रिविध उत्कृष्टाऽऽदिभेदाद्, तथा कृताऽऽदिभेदाद्
वा त्रिकारण उपरिपर्ययां गृह्यते ४ । यथोक्तमात्रं विपर्यस्त-
न ग्रहणं प्रायश्चित्तम्, आशाऽऽद्वयश्च दोषाः ५ ॥ ३१३ ॥

तथा-(को चि) कः पात्रं गृह्णाति ६ । (पारिजि ति) बहु-
वचनवर्जं पात्रं धारयता सूत्रा-ऽर्थोपर्ययां द्वे अपि हाप-
यित्वा अग्रं पात्रं गवेषणीयम् ७ । (काला ति) तस्य च
गवेषणा युक्तक्रियाकाल इति वा आकरः कुत्रिकापणाऽऽदि,
यत्र पात्रं गवेष्यमाणं लभ्यते ८ । चाउल ति) तदुल्लाघवेन,
उपलक्षणस्यानुष्ठानादकाऽऽदिना भावितं किं कल्पते, न वा इति
१० । जहमजयण ति) जघन्यं पञ्चकप्रायश्चित्तम्, जघ-
न्यानि वा सर्पणाऽऽदीनि, तदुक्तमपि पात्रं यतनया प्रहीत-
व्यम् ११ । चोदकः प्रेरयति-कथं बीजभ्रूतमपि पात्रमनुशा-
यते १२ । मूरिगाह-यदंतर्हीजयुक्तपात्रग्रहणमनुष्ठानं तद-
सत्तायां पात्रकस्याभावे, यत्र वा भाजनानि लभ्यते
तदाऽपान्तराला वा अश्वयम् १३ । (पमाणउवओगळ्ळयण
ति) यदि प्रमाणयुक्तं पात्रं न लभ्यते तत उपर्या-
गपूर्वकं पात्रस्य छेदं विधाय प्रमाणं विधेयम् १४ ।
(मुह य ति) अल्पपरिकर्मकर्यामुखकरणं भवति, न यथा-
कृते १५ । एवमेतानि द्वाराणि प्ररूपणीयानि । इति दार-
शाष्ट्रयसंज्ञेपाथं ।

मास्मृतमेतद्वै विचरीपुराह-

पमाणऽतिरेगधरं, चउरो मासा हवोति उग्याया ।

आणाऽऽदो य दोसा, विराहणा संजमाऽऽयाए ॥३१५॥

प्रमाणऽतिरिक्तपात्रस्य धारणं चत्वारो मासा उद्यानि-
का भवन्ति, आशाऽऽद्वयश्च दोषाः, विराधना च संयमा-
ऽऽमविषया ।

इदमेव भावयति-

गणराएँ पमाणेण य, गणराएँ समत्तओ पडिगहओ ।
पलिमंथ भरुवहरा, अतिपमाखे इमे दोसा ॥ ३१६ ॥
गणनया, प्रमाणं च, पात्रस्य प्रमाणं द्विविधम्-तत्र
गणनायां समात्रको मात्रकत्वादेः प्रतिग्रहो मन्तव्यः ।
अथत ऊर्ध्वं नृतीयाऽऽदिकं पात्रं धारयति, ततः कर्मणि रङ्गा-
नाऽऽदी, प्र. यु. क्षणऽऽदिविचु च महान् परिमथा भवति ।
अर्थात् बहूनि पात्राणि वहमानस्य भारः, बहुपकरणयो
द्वहको जनोंपहास्यो भवति-अहं । भारवाहकः यमिति ।
तत्र चार्थितप्रमाणं प्रमाणद्वयानिर्दिष्टं पात्रे एते दोषाः ।

तद्यथा-

भोरण वेयसा वा, अभेयसाई ख पेहए दोसा ।
इरियादि संजमभिय य, छकाया भाखभेओ य ॥ ३१७ ॥
प्रभूतपात्रवहने भारणाऽऽक्रान्तस्य वेदना (अभिहण चि)ह-
स्तिनुरहमाऽऽदीनि अभिधानं प्रहारे प्रयच्छन्ति, तं न पश्य-
न्ति, आदिशब्दान् स्वाकृष्टकाऽऽदीनि न प्रेक्षन्ते, एवमात्म-
विराधनायामायाऽऽदिकं न शोधयन्ति, ततश्च पदकार्याविग-
धना । अनुपयुक्तता वा प्रस्थालिनां भाजनभेदमपि विदु-
ष्यान्, एते गणनातिरिक्तं दोषा उक्ताः ।

प्रमाणातिरिक्तं तु पात्रे इमे दोषाः-

भाखऽपमाखगहणे, भुंजगे गेलासऽभुंज उरम्मिमा ।
एससपेप्लख भेदे, हाणि अटते दुविह दोसा ॥ ३१८ ॥
(भाणऽपमाण चि) अकारप्रदेशावप्रमाणस्याऽतिबृहत्त-
रप्रमाणस्य भाजनस्य ग्रहण इमे दोषाः, तदतिबृहत्तरं भा-
जनं पात्रपूर्णेमापि भूत्वा यदि सर्वेषामपि भुङ्क्ते तदा जगऽऽदि-
कं ग्लान्त्यं भवेत्, अथ न भुङ्क्ते, तत उद्गमिका भव-
ति । अतिबृहत्तरं च पात्रं यदा युधिष्ठाऽपि न पूर्यते तदा
पणप्राप्तिरगम । पीडने, कृत्वाऽपि विश्रयान्, भर्ति वाऽति-
भारं प्रतिस्वल्प भेदमुपगच्छेत्, ततो भाजनेन विरहिते
आत्मनः कार्यपरिहाणि, तत्रिणशेषं प्रायश्चित्तम् । गुरुवेन
वाऽऽसम्बन्धमविगधनालक्षणः । दोषा भवन्ति । त-
थाऽपि आत्माविगधना इत्यं पदं ततोऽतिभारं कटीस्क-
स्थाऽऽदिकं परिताप्यते, संयमविगधनायामायांमशोधयन
पदकायान् विचारयेत् । गतमार्गपदकायम् ।

(४) अथ हीनहाणमाह-

हीणपमाणधरणं, चउगे मामा हवति उताया ।
आणऽऽदिणो य दोसा, विगहमा सेजमाऽऽताण ॥ ३१९ ॥
यप्रतिग्रहस्य, मात्रकस्य वा प्रमा. वधने, ततो हीने
यदि धारयति तदा चत्वारो मामा उदायिता भवन्ति ।
एतच्च प्रतिग्रह मन्तव्यम्, मात्रक तु मासल्लु । आह च
निशीयल्लु हन्- "पडिगहये चउल्लु मत्तं मासल्लु"
आशाऽऽदयश्च दोषाः, विगधना च संयमाऽऽसम्बन्धाय ।

इदमेव भावयति-

ऊण्ण न पूरिमं, आकंठा तेण गिहए उभयं ।
मा लेवकडं ति पुणो, तयुवओगो न भूमिण ॥ ३२० ॥
ऊनेन प्रमाणहीनेन, भोजनोऽभर्तिनाऽऽग्रमात्मानं पूरय-
न्त्य, तत आकण्डास्य भाजेन उभयमपि कूरं, कुशलं च यु-

हानि, ततो मा पात्रवन्धो लेपकृतो भवेत्, तत्रैव पात्रकच-
म्वल्लरगटने उपयोगो भवति, न पुनर्भूमौ ।

अनुपयुक्तस्य चेमे दोषा-

खाणुकंटागविममे, अभिहणमादी ख पेहए दोसा ।
इरियाएँ गलियनेणम-भायखभेय य छकाया ॥ ३२१ ॥
इर्यायामनुपयुक्तः स्थायुता कष्टकृतं वा विच्यते, विच्ये
वा भूमिं निषेधते, गवादिभूतविषाताऽऽदीश्च दोषश्च प्र-
कृते, इयमात्माविगधना । संयमविगधना त्वेवम्-अनुपयुक्त
इर्यां न शोधयेत्, भाजनाश्च अकृतं पालकं वा परिगलन्, तच्च
प्रगलितं विलोक्य स्तेनाः परिपूर्णं भूतमिदं भाजनमस्तीति
परिमाद्य प्रहरेयु । अथ कुत्रापि प्रखलितस्ततो भाजनभेदः,
पदकार्याविगधना वा भवेत् ।

गुरुमाहुणखमदुच्छले, वाले बुद्धे गिलाणे सहे य ।

लाभालाभऽहाण, अणुकं पा लाभोच्छेदो ॥ ३२२ ॥

प्रमाणहीनं भाजनं धारयता गुरुमापूर्णेकत्वापद्वल्लः,
वालः, बुद्धः, ग्लान्तः, शैत्यं च परिचयता मन्तव्याः । तथा ले-
क्यपुण्येक्षणार्थं प्रतिपत्तेनाऽऽर्यायमा भाजनेन कथं लाभो-
ऽल्लभयित्वां करोतु । अर्थात् प्रपञ्चानां संख्यादभवेत्, तत्र
पर्याप्तं लभ्यमानं लभो भाजेन हि नाम गृह्णान् विचिन्ताऽप्य-
ति वा कश्चित् दानश्रद्धालुः सुकर्म्या प्रायच्छदुपस्थाप्यते
तन्माभाजनं भवति । तत्र गच्छतावागर्णं भाजनमुपस्थाप-
यित्वा, यम । हीनभाजने पुनरुपस्थाप्यमाने तस्य लाभस्य द्य-
वच्छेदो भवति, निजगयाश्च लाभो न भवतीति संग्रहग-
थातमायाः ॥ ३२२ ॥

अथेतमिध विचरिषुः प्रथमतः प्रायश्चित्तमाह-

गुरुणा य गुर्गुगलाण, पाहुणखमय य चउल्लहोति ।

महम्म होइ गुरुआ, दुच्छेलगुणं य मासल्लह ॥ ३२३ ॥

गुरुणा, ग्लान्तस्य चोपष्टम्भकुर्वतश्च गुर्गुगलाः, प्रावृण-
कस्य, क्षत्रकस्य चोपष्टम्भाऽऽकरणं चउल्लहो भवति, शै-
त्यस्याऽऽर्धं मासगुरुकः, दुर्गुल्लगुल्लस्य च याल्लुल्लक्षण-
स्याऽर्धं मासल्लुः ॥ ३२३ ॥

अपारपरिवाओ, गुरुमाईणं अदिनंदिनम् ।

अपरिच्छिण्ण य दोसा, वाच्छेओ निजगलाभे ॥ ३२४ ॥

ल्लुतभाजनेन गृहीतं सुवर्दीनां यदि दद्यात् तत आत्मप-
रित्याः अथ स्वकर्मिणं कृत्वा न दद्यात् ततो सुवर्दीनां
पूर्वोपरित्यागः कृतो भवति । तथा प्रमाणहीनं भाजनं
गृहीत्वा क्षत्रपुण्येक्षणार्थं मत्तः कथं लाभोऽल्लभं परिज-
त ? तत्राऽऽर्जितं क्षत्रेयं दोषमन्तं मन्दार्जितं मन्त-
व्याः । अर्थात् प्रपञ्चानां च संख्यादभवेत् । दानश्रद्धा
वा कश्चिदनुकर्म्या प्रभूतं भवति-इत्यत्र । यद्वा-स्वभवा-
नेऽपि युनाऽऽदिवाराण्यर्थं लभते, तत्र लभोऽल्लभं परिज-
तान्नाल्लभः, निजगयाश्च व्यवच्छेदो भवति ॥ ३२४ ॥

अथ बुद्धिमानस्य दोषान्तराभिधानमाह-

लेवकडं वाण्डे, सुवेय तमेय य कोडिते मिदरे ।

एण हवति दोसा, उदरे भागे य उड्डोह ॥ ३२५ ॥

तत्राऽऽर्जितं न दत्तमात्रं भाजनेमाकडमापूर्ति, ततः
(वासंहुति) प्रलुडितं तत्र चेतनद्वारेण लेखनं कियते, अथ

पात्रलेपनमयात् तत्र शुष्कमेव भक्षते शुक्लानि, ततस्तद्भक्षं
भुञ्जानस्य गलकं, उदरे वा लग्ने, लग्ने च तत्राऽजीर्णं भ-
वेत् (कोडियं ति) गाढं चर्यते चर्यमानं वा पात्रकं
भक्ष्यते, शिखरं वा पात्रस्योपरि भक्ष्य स्यात् कुर्वन्ते द-
ष्ट्वा लोको हृष्यात्-अदो अन्तर्दृष्टा बहुभक्तका अमी, एव-
मुद्गाहो भवेत् । एते उदरे भाजन्ते दौषाः ॥ ३२५ ॥

अर्थनामैव भावयति-

शुक्ला-शुक्ले दोषा, वोसद्वेते य काय आयुमिणे ।

मुके लग्नाऽजीर्णे, कोडियं सिद्धे य उद्गाहो ॥ ३२६ ॥

अतिभुतत्वेन तत्कालीनमाऽऽर्तिप्रलोटयते । यत्पात्रकं ले-
पकृतं, तस्य भावनाऽभावयतोऽभयोरपि दौषाः । तत्र भावने
प्लावनाऽऽद्यः, अभावने तु गात्रिभोजनप्रवृत्तः । (वोसद्वेते
य ति) परिगलति भक्षयति एषां कायानां विराधना । अ-
थवा-तेनोप्येन परिगलता दृग्दर्शयिष्याः अस्मिन्विषयना । शु-
ष्के च भक्षे अतिमात्रं भुज्यमाने गलके उदरे वा लग्ने अ-
जीर्णं भवेत् । तत्र च ग्लानाऽऽरेपणः । कोडिते गाढं चर्यते
सन् पात्रकं भक्ष्यते, शिखरे च भक्ष्योपरि शिलायां विधी-
यमानायामुद्गाहो भवति । यत एवमादौ दौषाः, ततः प्रमा-
णमुक्तमेव प्रदीतम् ॥ ३२६ ॥

किदंशं पुनस्तत्प्रमाणम् ? इत्याशङ्क्य प्रमाणमाह-

निश्चि विन्धी चउरे गुलं च भाणम्म मडिभपपमाणां ।

एतो हीण जहन्ने, आरिगयरे तु उकोसं ॥ ३२७ ॥

पात्रस्य परिधिं दृक्कण मीयते, यदा स मानदृक्कणस्त्वो
वितस्त्वयश्चास्मिन् अरुगुलानि च भवन्ति, तदा भाजनस्य
पात्रकस्य तद् मध्यमप्रमाणम् । इतो मध्यमप्रमाणं हीनं यत्
पात्रे तद् ज्ञेयम् । अतिरिक्ततरे तु मध्यमप्रमाणं हृ-
दन्तर्मुकुटम् ॥ ३२७ ॥

अथवा-

उकोसतिपामासे, दृगाउअट्ठाणमागओ साहु ।

चउरं गुलवज्जं भ-त्ताराणजित्तयं हेट्ठा ॥ ३२८ ॥

उत्कृष्टरुद्धमानः स उच्यते याम्भ्रतोऽयं प्रबला पिपासा
समुज्ज्वलति, स च जष्ठः आघातो वा तस्मिन्काले द्विग-
व्यूतप्रमाणोऽप्येव आगतो यः साधुः । तस्य ईदृशकाला-
ध्वनिश्च यच्चतुरंगुलवत्प्रमाणं तदधुना तस्मिन्काले
मध्मनाद् भक्षयानस्य भुजं सत्प्राप्तं भवति, तद्विध्युतं
पात्रकस्य प्रमाणं मन्तव्यम् ॥ ३२८ ॥

एयं चेव पमाणं, सविमेषयरे अगुगहपवत्तं ।

कंतारे दुग्भिक्खे, गेहमाईमु भइयव्वं ॥ ३२९ ॥

एतेनैव प्रमाणं सविशेषतरे समधिकतरे यस्य भाजनस्य
भवति तदनुग्रहप्रवृत्तं गच्छत्या तु प्र-र्था प्रवर्तते । कथम् ?
इत्याह-(कंतारे) महत्यामट्टयां चनेमास्य, तदुत्तीर्णस्य
वा गच्छत्यानुग्रहाय तद् गृहीत्वा वैषाव्युत्तरः पर्यटति ।
दुग्भिक्खेऽत्यल्पमाणायां भिक्षायां तद् गृहीत्वा चिरमटि-
त्या दाताऽऽर्क्ष्यो ददाति एवं नागस्य रोधके संजाते,
आदिस्येन्द्रा अपरेषु वा भयविशेषेषु कश्चिदभक्ष्यालुर्भाव-
देकस्मिन् भाजने माति, तावत्प्रचुरमपि भक्षयन् दद्यात्,
तत्र तदतिरिक्तभाजनं भक्ष्यं भवतीत्यम् ॥ ३२९ ॥

* एता निबुलितानां शेष निबुक्त्या मिलन्ति ३६३ पृष्ठे ।

अथाऽपवादद्वारमभिधित्युच्यते-कारणरधिकं हीनं वा धार-
यति तानि तावद् दर्शयति-

अन्नाणे गावे लु-द्धे असंपत्तीए धारओ चेव ।

लहुआ लहुआ गुग्गा, चउत्थो मुद्धो उ जाणओ ॥ ३३० ॥

यद्यन्नाने हीनाधिकप्रमाणं भाजनं धारयति ततो ल-
घुमानः, गौरवेन धारयतश्चत्वारो लघवः । लोभने लु-
ब्धे, लोभ इत्यर्थः । तेन धारयतश्चत्वारो गुरवः । अने
प्रतिनिर्मात्र-प्रमाणयुक्तस्य पात्रस्याऽप्रतिस्नस्यां यो हीनाऽ-
तिरिक्तं धारयति स चतुर्थोऽप्रतिधारकः शुद्धः । तथा शायको
नाम-पात्रलक्षणाऽलक्षणवद्हीनं स लक्षणयुक्तं हीनाधिकप्रमा-
णमपि धारयति, ततः शुद्ध इति द्वारश्लोकसमासायः ॥ ३३० ॥

अर्थनामैव विवृणोति-

हीणाऽतिरेगदोमे, अजाणओ सो धरिज हीणऽरिह्यं ।

पगइए थोवभोइ, मति लोभे वा करे तोसं ॥ ३३१ ॥

पात्रस्य ये हीनाऽतिरिक्तविषया दौषाः पूर्वमुक्तास्तान् यो
यतिनं ज्ञानीति स हीनाधिकप्रमाणं धारयेत् । तथा कश्चिद्
शुद्धिर्गौरवयुक्तः सत्यपि भक्षयानलानि प्रकृत्यैव स्नोकभोजी
स्वल्पाहारेऽप्यं महान्तेतिव्यापनार्थमचमं हीनप्रमाणं भाजनं
करोति, सति पर्याप्तं लाभं मेतोऽपि वा कुर्यात् ॥ ३३१ ॥

(किं पुनस्तस्य शुद्धिर्गौरवम् ? इत्याह-

ईसरिकवत्तो वा, आपरिओ वा वि एम उहरेणं ।

इति गारवेण ओमं, अतिपमाणं विमोहं तु ॥ ३३२ ॥

ईश्वरनिष्कान्तो वा राजाऽऽदिमहर्षिकः प्रवर्जितः, आचार्यो
वा एष साधुः, यदेवं उदरेण लघुना भाजनेन भिक्षां पर्यटति,
इत्येवं गौरवेण यथाऽप्रवादलक्षणाऽलक्षणाऽप्यमं भाजनं करो-
ति । अतिप्रमाणं पुनः पात्रममुना कारणेन करोति ॥ ३३२ ॥

अशिशुदिवलविरिओ, वैषावच्चं करेति अह समणो ।

मम तुल्ला न य कोई, पसेसकामी महल्लो ॥ ३३३ ॥

अयंऽयुपन्यासः । अदो अयं धमणः पुण्याऽन्मा अतिगृहित-
बलवीर्यो महता भाजनेन सकलस्याऽपि गच्छत्यै वैषाव्यं
करोति, एवं प्रसेनाकामी नास्ति कोऽपि मम वाहुवल्म-
ङ्गीकृत्य गुरुः सदृश इति व्यापनार्थेनतिरिक्तं भाजनं क-
रोति ॥ ३३३ ॥

अथ लुब्धपदं व्याचष्ट-

अने न होइ देयं, थोवामी एम देह मे मुद्धे ।

उक्कोसस्स व लोभे, कटि पत्थे महल्लालोभेणं ॥ ३३४ ॥

तुल्लभभाजनेन गृहाङ्गणस्थितं साधुं दृष्ट्वा गृहस्वामी भ्रान-
ति-स्त्वाकाऽऽशी स्त्वाकाऽऽहारेऽपि मुनिः, अनेऽस्य अ-
न्तप्रान्तभक्षनं न देयम् । किं तु शुभमुकुटं दृश्यमश्न्य
पर्यच्छ, य एवं विविक्त्य लुब्धतया हीनप्रमाणं करोति । तथा
उत्कृष्टस्य शालिमुत्तमस्यार्थादिद्रव्यस्य प्रभूतस्य लाभे सति
चिन्तयति-अनेन प्रमाणापेक्षभाजनेन पूर्वं सामान्यभक्ष्यं
भुजने पश्चादुत्कृष्टद्रव्यं लभ्यमानं कुल गृहीत्यासीति वि-
चिन्त्य लोभेन महत्तरं भाजनं गृह्णाति ॥ ३३४ ॥

अथानेप्रामाण्यपात्रपदं व्याख्याति-

जुत्तपमाणस्सत्ततो, हीणऽतिरिक्तं चउत्थे धारोति ।

लक्षणाशुर्ग्रीहणऽहियं, नंदी गच्छद्वा चरिषो ॥३३५॥
युक्तप्रमाणं यथोक्तप्रमाणेन तदनेकशः संवेद्यमाणमपि
न प्राप्यते, अतस्तस्याऽप्राप्ये हीनं वा आंतरिकत्वं वा पात्रं च-
तुर्थः संग्रहयोगोक्तकप्रमाणप्राप्त्यादसंप्रतिमानां धारयति । त-
था यत्नलक्षणयुक्तं लक्षणऽलक्षणयुक्ती हीनाधिकप्रमाणमपि
ज्ञानाऽऽदिबुद्धिनिमित्तं धारयति । तथा गच्छन्त्यापग्रहकरं
यश्चन्द्राभाजनं तद् गच्छत्ये चरमश्चमहारवर्ती ज्ञायकां धा-
रयति ॥३३५॥ गतमपवादहारम् ।

(५) अथ लक्षणहारमाह-

वटं समचउरंसे, होइ थिरं यावरं च वझ्ठुं ।

हुंडे वायाइदं, भिजे व अथारणिजाई ॥ ३३६ ॥

वृत्तं वल्लभम्, तदीयं समचतुरक्षं बुधपरिधिता, कुंक्षप-
रिधिता च तुर्यं, स्थिरं सुप्रतिष्ठानं वटं वा, स्वावरमप्रति-
हारिकम्, वर्णाक्षं स्तिथयवर्णयितम् । पात्रान्तरं - 'धनं च
ति' । 'एतेरुंल्लेपुक्तं धनं ज्ञातिविधिता बहन्मिथ्यः' एवंवि-
धं लक्षणयुक्तमुच्यते । तथा हुण्डं विषमस्थितिं कविदुष्टनं
क्वचिद्वतनमित्यर्थः । वाताऽऽविदं निष्पत्ति कालमन्तर-
णाऽवोगपि शुक्लम्, अत एव संकुचिन्तं बलिभूतं च संज्ञा-
तम् । भिन्नं नाम-सच्छिद्रं, राजियुक्तं वा । एतान्यलक्षण-
तथा अथागत्यति ॥ ३३६ ॥

अथ लक्षणऽलक्षणयुक्तयोरिव गुणदोषानाह-

संठियम्मि भवे लाभो, पतिट्ठा सुपतिट्ठिए ।

निव्वणे कित्तमारंगे, वमण्डु नाणसेपया ॥३३७॥

हुंडे चरितभेओ, सबलमि य चित्तविभमं ।

दुप्पुण खीलसंठाण, नत्थि ठाणं ति निदिसे ॥३३८॥

पउमपले अकुसले, सवणे वणमाइमि ।

ओता बाहिं च दड्डु उ, मरणं तत्थ निदिसे ॥३३९॥

संस्थितं वृत्तसमचतुरक्षं पात्रे धार्यमाणं विपुला भक्त-
पानाऽऽदिलाभो भवति । सुप्रतिष्ठितं स्थिरं पात्रं चार्त्रि-
गणे आचार्याऽऽदिपदं वा प्रतिष्ठा स्थिरता संज्ञायते । नि-
र्भेण प्रणविकले कीर्तिरारोग्यं च भवति । वर्णाक्षं स्तिथय-
वर्णयितं ज्ञानसेवन् प्रस्तुतसंज्ञयन्नामकता भवति । हुण्डं
विषमसंस्थिते चारित्र्य भेदो, लक्षणगुणविषयाश्चात्रि-
तिवारा इत्यर्थः । शबले विविचयवर्णनं, तत्र विचित्रं लि-
खितसत्ताऽऽदिक्पलम्भवंतं जानीयात् "दुपुयं" नाम-बुध्य
कमले प्रतीष्ठितं, कालकालस्थानं तु कृपणाऽऽकारं काल-
कदीधम्, ईदृशे पात्रे गणे वरणं वा स्थानं नान्येति निर्दि-
शेत् । पण्योपलेऽथ पण्योपलेऽऽकारपुण्ययुक्तं साधूना-
मकुशलं भवति । सवणे व्रणमादिशेत्, पात्रकस्यामिनो
व्रणो भवतीति भावः । अन्तर्विद्विदो दग्धे सति पात्रकं मर-
णं निर्दिशेत् ॥ ३३९ ॥

अथैव प्रायश्चित्तमाह-

दड्डु पुण्णभिजे, पउमपले सवणे य चउरुणा ।

सेसगभिजे लहुणा, हुंडाद्यापु मासलह ॥ ३४० ॥

अन्तर्विद्विदो दग्धे पात्रे, तथा पुण्यं पात्रकस्य नाभिः, तत्र
दड्डुं तांसम्, तथा पण्योपलेऽऽकारपुण्ययुक्ते, स-

व्रणे च प्रत्येकं चतुर्युक्तः । शेषेषु पुण्यकृत्यतिरिक्तेषु कु-
ह्यादिस्थानेषु भिजे चतुर्लुकाः । हुण्डे, आदिशब्दाद्वाता-
ऽऽनायदे, दुप्पुते, कालकसंस्थाने, अवर्णाऽऽयश्च, शबले च
मासलघु ॥ ३४० ॥ गतं लक्षणऽलक्षणहारम् ।

(६) अथ त्रिविधोपधिहारमाह-

तिविहं च होइ पायं, अहाकं अप्प सपरिकम्मं च ।

पुव्वमहाकडगहणं, तस्साऽऽसति कमेण दोसियरे ॥३४१॥

त्रिविधं च भवति पात्रम्-अलाभयुग्मम्, दारुणयुग्मम्, सृष्टि-
कामयुग्मम् । पुनरेकं त्रिविधम्-यथाकृतम्, अल्पपरिकम्मं,
सपरिकम्मं च । पुनं यथाकृतस्य ग्रहणम्, तस्याभावे क्रमेण
इतरे द्वे पात्रके प्रहीतव्ये । प्रथममल्पपरिकम्मं, तदप्राप्तिं
बहुपरिकम्मोऽपीत्यर्थः ॥ ३४१ ॥

विषयस्तहारमाह-

तिविहे पवुवियम्मि, वोचन्त्ये गहणे लहुण आणाऽऽदी ।

छेदसुभेदणकरणे, जा जहि आनेवणा भणित्ता ॥३४२॥

यथाकृताऽदिभेदात् त्रिविधं पात्रं प्ररूपितं सति, ततो विषय-
स्तग्रहे चतुर्लुकाऽऽयं प्रायश्चित्तम्, आह्वाऽऽदयश्च दंप्या
वक्तव्याः । तत्र यथाकृताऽऽदिप्रकरणेना तावद्विधीयते-यथा-
कृतं नाम-पुर्वकृतमुषं प्रदत्तलेपं च सर्वथा परिकम्मं गृह्णितम् ।
अल्पपरिकम्मं तु पात्रं तदुच्यते यद्वर्णाक्षं यावत् विद्युतं,
अर्द्धाङ्गुलात्परतः क्षिप्रमानं बहुपरिकम्मम् । पुनरेकं त्रि-
धा-उत्कृष्टमध्यमजघन्यभेदात् । तत्रोत्कृष्टस्य यथाकृतस्या-
न्यादनाय निर्गन्तव्यस्य योगमकृत्वाऽल्पपरिकम्मं शृङ्गाति तदा
चतुर्लवः । तथा यथाकृतं योगं कृतेऽपि न प्राप्यते तदाऽ-
ल्पपरिकम्मं, अल्पपरिकम्मं योगमकृत्वा बहुपरिकम्मं ग्रहणं
चतुर्लवः । आह्वाऽऽदयश्च दोषाः । एवं मध्यम-जघन्ययो-
रपि भायना कर्तव्या । नवरं मध्यमस्य विषयोऽन्तं ग्रहणं मास-
लघु, जघन्यविषयोऽन्तं ग्रहणं पञ्चकम् । अपि च-सपरिकम्मं
पात्रं छेदन-भेदनाऽऽदि कृत्या या यथाऽऽनेपणा पीडाकृत्यां
पात्रकलियकङ्कारं भणित्ता, भेदनाऽपि मन्तव्या ॥ ३४२ ॥

अथ 'क' इति द्वारं विद्युगति-

को गिणहति गीयस्सो, अमतीण पायकपिओ जो उ ।

उममाऽऽवाण्हिए, कडिजनी पायमहणं से ॥ ३४३ ॥

कः संयतः पात्रं शृङ्गाति ? । मूर्तिगड-गोताथः परिश्र-
मकलच्छेदनाथः पात्रं शृङ्गाति । अथ नास्ति गीताथ-
स्ततो यः पात्रकलियको शृङ्गातिपरिपणामाद्यः स शृङ्गाति ।
तस्याप्यभावे यो मेधावी तस्य पात्रग्रहणमुन्मत्तः, अप-
वादतश्च कथ्यते, ततोऽतो पात्रं शृङ्गायात् ॥ ३४३ ॥

अथ पौरुषीहारमाह-

हुंडाऽऽदि एकवेषं, सुत्तये कान्ते मगमां कुज्जा ।

दुगतिगवेषं सुत्त, निरहुवारे दो वि वजेज्जा ॥ ३४४ ॥

यन्मात्रं हुण्डम्, आदिशब्दाद्बुध्यतम्, कालकर्मस्थानम्,
शबले च यद्वा एकवन्धम् एतानि परिभुज्जानः सूत्रार्थपौ-
न्यो द्वे अपि कुर्वन् यथाकृताऽऽद्रेः पात्रस्य मार्गणं कुर्यात् ।
द्विविधं त्रिविधं वा पात्रं परिभुज्यमानमस्ति ततस्त्रयं पौ-
रुषी कृताऽऽपेक्षारूपं हापयित्वा मांयति । अथ त्रयाणां
बन्धानामुपरि चतुःप्रभृतिस्थानेषु तत्पात्रं नद्धमस्ति, ततः

स्त्रायपांरूप्यो हे अपि वर्जयेत्, स्योपादापर्य्यवाऽपरं
पात्रकं मार्गयतीति ॥ ३४४ ॥

(७) अथ कालद्वारमाह-

चत्वारि अहाकडण, दो मासा होति अपपरिक्रमे ।

तेषु पर भगियमिय य, असती गहणं सपरिक्रमे ॥ ३४५ ॥

दुग्धशयलता ऽयपलस्य पुक्तं पात्रं धारयता चतुरो मासान्
यथाकृतं मार्गयितव्यम्, चतुषु मासेषु पूर्णेष्वपि यदा य-
थाकृतं न प्राप्यते तदा द्वौ मासावल्पपरिक्रमेणैवपणं
भयतः, ततः परं मार्गिणऽप्यल्पपरिक्रमेणैवप्राप्ते परमास्यां
पूर्णायां सपरिक्रमेणो ग्रहणं करोति ॥ ३४५ ॥

तच्च कियन्ते कालं गंधपर्णयम्, इत्याह-

पण्यालीसं दिवसे, भगिन्ता जो न लम्पेव ततियं ।

तेषु परेषु न गिएद, मा तं पक्खेण रजेजा ॥ ३४६ ॥

पञ्चवारिंशते दिवसान् तृतीयं बहुपरिक्रमे मार्गयित्वा
यदि न लभ्यते, ततः किम् ? इत्याह- (तेषु परं लि) प्रा-
कृतव्यान् पञ्चम्यथं तृतीया, ततः पञ्चवारिंशते दिव-
सेभ्यः परं बहुपरिक्रमे गृह्णाति. कुत इति चेत् ? इत्युच्यते-
यथाकृतं गंधपणकालादभ्यः सार्द्धमस्य मासेषु गतेषु प-
ञ्चदशभिर्दिवसेष्वेवैवंप्राप्तं भवति । तेन च पञ्चमाश्रेण काल-
न मा तत्प्राप्तं कल्प्यते, मा लिमं सन् प्रगुणमिवेत् । कि-
मुक्तं भवति ?-वर्षाकाले पात्रस्य परिक्रमे कृतं न तभ्यते, बहु-
परिक्रमेण च पात्रं छेदनेदनाऽऽदि प्रभूते परिक्रमे विधेयम् ।
तच्च पञ्चमाश्रेण न कर्तुं पर्यतः. अतः पञ्चवारिंशदिदिवसे
भ्यः परतो न ग्रहीतव्यमिति ॥ ३४६ ॥ गतं कालद्वारम् ।

(८) अथाऽऽकरद्वारमाह-

कुतियिद्वगर्गिणऽय पंचचरीटमाउवागर्गिसु ।

कुतियवज्जं वितियं, आगरमाइसु वा दो वि ॥ ३४७ ॥

यथाकृतं पात्रकं कुत्रिकाऽऽपणे मार्गयितुं निज्जपुलकस्य वा,
निहवस्य वा, प्रपञ्चप्रमणस्य वा, एकादशीं प्रतिमां पुरयि-
त्वा वा श्रमणापासको गृहं प्रत्यागतस्तदादेवो पात्रं य-
थाकृतं पात्रं प्राप्यते. कुत्रिकाऽऽपणवज्जं शेरुषु निज्जपुत्रका-
ऽदिषु द्वितीयमलरार्गिकमे प्राप्यते । अथवा-आकराऽऽदिषु
हि अल्पपरिक्रमेणो प्राप्यते ॥ ३४७ ॥

तद्यथा-

आगर नई कुट्ठे, बाहे तेणे य भिक्ख जंत विही ।

कय कारियं च कीते, जइ कण्ठं पोषितं अज्जो ॥ ३४८ ॥

आकरो भिक्षुपल्लयादिष्वेवाऽलावृत्तिं प्राप्यन्ते, नवो, या-
स्तुम्बकेस्तेपितं, कुट्ठं नाम-यत्र च रुण्डतुम्बकानि क्षा-
ल्यन्ते । (बाहे तेषु लि) व्यापपल्लयां, स्तेनपल्लयां वाऽ-
लावृत्तिं लभ्यन्ते । (भिक्खु लि) ये भिक्षाचरा अलावु-
कानि गृहीत्वा भिक्षां पर्यटन्ति । (जंत लि) यन्त्रशाला-
सु गुहाऽऽदीनामसंवेधानांमललावृत्तिं धार्यन्ते । एतेषु स्थानेषु
(विहि लि) विधिना पात्रकं ग्रहीतव्यम् । कः पुनर्विधि-
रिति चेत् ? उच्यते-तत्राऽऽकराऽऽदिषु गवा च भाषणं
कृतं दायकेन दर्शितं प्रष्टव्यम्-कस्यार्थमेतत् कृतम् ? त-
त्स्वर्गमिदं-युष्माकमर्थं कृतम्, कारितम्, क्रीतं वा, यदि
कल्पते ततः आर्थः । गृह्णताम् । एवमुक्तं सति न गृह्णातीति
संप्रदायालासमाश्रयः ॥ ३४८ ॥

अयेनामेव गाथाद्वयेन विवृणोति-

आगर पल्लीमाई, निचुदुदग नदी कुट्ठंमुम्मररंण ।

बाहे तेणे भिक्खे, जंत परिभोग संसत्ते ॥ ३४९ ॥

तुन्हऽट्ठेणै कयमिणं, अलमऽट्ठेणै अहवण सयऽ ।

जो वेण्णै च तदट्ठा, एवेव य कीयपामिच्च ॥ ३५० ॥

आकरो नाम-भिक्षुः, भिक्षुकोटं वा तत्र प्रायोऽलावृत्तिं
प्रभूतानि प्राप्यन्ते । तथा नित्योदका अगाधजला महान-
नद्यां यत्र ग्रामाऽऽदी अलावृत्तिर्भविष्यति, तत्र पात्राणि प्राप्य-
न्ते । कुट्ठं तुम्बकहनम्, तत्र तुम्बिकानामुत्कर्षणं वापनं
कियते. यथा तासामेव नदीनां कुलेषु ये वृक्षकुट्ठास्तेषु
तुम्बिका अवाप्यन्ते । व्यापपल्लयां, स्तेनपल्लयां च तुम्बकेषु
काञ्जिकपानीयाऽऽदिनि प्राप्तयन्ते, तत्र कौलालाजनाभा-
वान् । भिक्षाचरा भिक्षुपल्लयावृत्तिं गृह्णाति यत्र शालाऽऽ-
दिषु च गुट्टेनवनानांलावृत्तिं गृह्णाति । एतेष्वप्यकराऽदि-
षु यस्य प्राप्तिदिवसे परिभोगः कियमाणो विद्यते, तत्प्राप्तकं
जन्तुभिरसंनतं, भवतीति कृत्वा ग्रहीतव्यम् ॥ ३४९ ॥ पात्रं च
दर्शितं कस्यार्थमेतत् कृतम् ? इति प्रष्टुं दाता वृष्यान्-
युष्माकमर्थं कर्तुमिदम् कारितं वा । अथवा-अर्थेयां
साधनार्थं कृतम्, " अदयण लि " निपातः यथाये स्वा-
र्थेमासनोऽर्थार्थं कर्तुमिदम् मातिः । यदा-य एव भिक्षाचरो
ग्रहीष्यति तस्यार्थार्थं कर्तुमिदं यावन्निकमित्यर्थः. एवंमेव च
कीतप्रायमित्यादिकमपि वक्तव्यम् । यथाऽऽमार्थं कृताऽऽदि-
कं तत्कलने, आधार्मात्मिकाऽऽदिकं तु न कलने ॥ ३५० ॥
गतमाकरद्वारम् ।

(९) अथ चाउलद्वारमाह-

चाउल एउदोदग तू यरे य कुसणे तवेव तके य ।

जं होइ भावियं तं, कपति भयवज्जं मेसं ॥ ३५१ ॥

एउदजलभाविणं तं, अरिणो मीअदोदोण गेइति ।

मज्जवसतेल्लवणी मयुमादी भाविणं भनियं ॥ ३५२ ॥

(चाउलं लि) तन्बुलवायनम्, उष्णोदकं प्रतीतम्, तुवरं
कुसुमोदकाऽऽदिकम्, कुसणे मुग्धादाल्यादि, तस्य यदुदकं
तदपि कुसणम्, तत्कं प्रतीतम् । एतेयद्वाचितं तत्कलने । शय-
मेतद्विपरीतजलभाविनं य-पात्रम्, तद्विपरीतेऽप्रापणते शति-
दकेन गृह्णाति । मज्जा-वसतल्लवणीमध्यादिमस्तु भाविनं
भक्तं विकलितम् । तथाह-यदि तेनां मज्जाऽऽदीनामवयवा
निःशरा अयपयन्तुं शक्यन्ते, ततो गृह्यते । अथवा-वि-
कटाऽऽदिभाविनं यत्र युगपदुज्झिर्तं तत्र न गृह्यते, अ-
नुज्झितं तु गृह्यते ॥ ३५२ ॥

पात्रग्रहण एवं विधिमाह-

ओभासणा य पुच्छा, दिदी रिक्के सुदं वड्ढे त य ।

संसट्ठं निम्बिल्ले, सुक्खे य पगोसं दह्ण ॥ ३५३ ॥

ओसत्थ पाणमाई, पुच्छा मूलगुण-उत्तरगुणे य ।

विट्ठणं तिकल्लो, मुट्ठो सतिणिद्वमादीसु ॥ ३५४ ॥

दाहिल्लकोरेण कोणं, येतु भाणण वाम माणवणे ।

घट्टेइ तिक्कि वारे, तिक्कि तले तिक्कि भूमिण ॥ ३५५ ॥

तसे' बायम्पि वि दिट्ठे, न गेएहती गेएहती तु अदिट्ठे ।
गहणम्मि उ परिमुद्धे, कपपति दिट्ठोहे वी बहुहिं ॥३५६॥
एताधत्तकोऽपि गा. १: पांडिकायाः सविस्तरं या याता
इति नेह भूयो व्याख्यायन्ते । गतं चाउल्लङ्घयन् ।

(१०) अथ जघन्यतनाङ्गारमाह-

पञ्चिउत्तपण जहामं, तेण उ तवुद्धि ए जयणण ।
जहन्ना व सस्सवादी, तोहे उ जयणपर कलादी ॥३५७॥
जघन्यं प्राप्यधत्तपञ्चकं तेन यतना जघन्ययतना । कथम ?
इत्याह-ने वृद्धाः पञ्चकाः दिवृद्धिरूपया यतनया पात्रका स-
त्तायां यतन्ते । अथवा-सर्पयाऽऽदीनि बीजानि जघन्यानि । स्-
हमाणीत्यर्थः । तेनैव पात्रकं वक्ष्यमाणं या पञ्चभागकृत्वा यत-
नया युद्धन्ति, इतराणि तु यादराणि बीजानि कला(या)श्चण-
कास्तदादीनि, आदिशः शब्दं मन्त्राऽऽदीनि च ॥३५७॥

अनुमेवार्थ विवरीपुराह-

छन्नागकते हत्थे, सुहेमपु पठमण्ये पणमं तु ।
दस विनि ए रायदिशा, अणुलिमूलसु पञ्चमः ॥३५८॥
इति हस्तः पञ्चभागः कियते, तत्र प्रथमपर्वशो भागः,
द्वितीयपर्वशे द्वितीयः, अणुलिमूलानि तृतीयः, आनुप-
रेखा चतुर्थः अणुगुष्ठपञ्चः पञ्चमः अणुगुष्ठमातृकस्य शतः स-
र्वोऽपि पञ्च भागः । एवं पञ्चमांशो हस्तं प्रथमपर्वमात्रं
सूचयति, पञ्चकं पञ्चगोशब्दवानि प्रायश्चित्तम् । द्वितीय-
पर्वमात्रेण दश रात्रिभ्यानां प्रायश्चित्तम्, अणुलिमूलप-
ञ्च दश रात्रिभ्यानि प्रायश्चित्तम् ॥३५८॥

बीमं तु आउल्लो, अणुद्धं य होति पणवीमा ।
पसहम्मि होइ मामो, चाउन्मामो भवे चउम ॥३५९॥
आयून्मामात्रेषु विशांतर्गाशब्दवानि, अणुष्ठानमात्रेषु पञ्च-
विंशती रात्रिभ्यानि, प्रत्युत्प्रमाणे तु मासलपु, चतुष्षष्टि-
प्रमाणे तु चत्वारि मासा लखः । एवं सूचयतीजेषु प्रायश्चित्तम-
क्रम ॥३५९॥

अथ वादर्थीजेषु तदवाऽर्निदिशन्नाह -
एमेव कमा नियमा, मूलसु विविपपरमारट्टो ।
अंतलिचउक लहुमा, तच्चिप लहुमा अर्णेतु ॥३६०॥
एष एव कमा नियमाऽमूलवर्षे चण हाः दिव्यीजेषु मन्तव्यः ।
नवम-द्वितीयपर्वोवाहो कृत्वाऽत्र प्रायश्चित्तकमः प्रा-
भ्यते-द्वितीयपर्वमात्रेषु वादर्थीजेषु पञ्चकम्, अणुलिमूल-
मात्रेषु दश तन्, आयून्मामात्रेषु पञ्चदशकम्, अणुगुष्ठमूल-
मात्रेषु विंशतिः, प्रत्युत्प्रमाणेषु भिषमात्रः, अणुलिमात्रेषु
मासलपु, अणुलिपयनुकपांरमाणेषु चतुर्लपु । एतत्प्रत्येकबी-
जविषये भूतिगतम् । अतन्त्रबीजेषु सूचकस्थलेषु यथाक्रमेणा
न्येय प्रायश्चित्तानि मुक्तकानि कल्पयन्ता ॥३६०॥

निकारणम्मि एण, पण्डिता वविषा उ धौएम ।
नायवशा आणुपुवी, एमेव उ कारणे जयणा ॥३६१॥
एतानि प्रायश्चित्तानि निकारणं बीजेषु बीजपुके पात्रं शु-
द्धमात्रेण वर्णितानि, कारणे तु पात्रकस्याऽनन्तत्वात्, ये आनुप-
र्व्यां प्रथमपर्वो दिव्यायाः पर्यय पञ्चकाऽऽदिका यतना कन्-
त्या । अथ यथाकृते प्रथमपर्वप्रमाणानि बीजानि, अलपरिकर्म-
कं च शुद्धं प्राप्यते, अन्यैरेकैकतन्त्रं शुद्धीतमव्यते, यथाकृतं
प्राहम्, नाऽलपरिकर्म । एवं द्वितीयपर्वो दिव्यविषयकस्याः,
यावद्द्विजराकणभूतमपि यथाकृतं प्राहम् ॥३६१॥

तथा चाऽऽह-

वोसट्ठं पि हु कण्ह, बीयादंशं अङ्गादं पायं ।

न य अप्पसपरिकम्मा, तहव अप्प पपरिकम्मा ॥३६२॥

आगन्तुकानां बीजाऽऽदीनां (वोसट्ठमपि) आकण्डभूतमपि
यथाकृतं पात्रं कल्पते, न चाऽलपरिकर्मं शुद्धमपि, तथैवमे-
वालपरिकर्मकमागन्तुकबीजानां भूतमपि कल्पते, न च सप-
रिकर्मकं शुद्धमपि ॥३६२॥

अथैवेदम्परमाह-

धूला वा सुहमा वा, अवहते वा असंथरंतम्मि ।

आगंतुअ संकापिय, अप्पवहु असंथरंतम्मि ॥३६३॥

यथाकृतं स्थूलानि वा चणकाऽऽदीनि बीजानि भवन्तु,
सूक्ष्माणि वा सर्पयाऽऽदीनि, यदि तस्य प्राकृतं भाजते,
नवरं गत्वा तदवहमानकं तेन वा भाजनेन न संस्तरगतिं, सर्वथा
वा भाजते तस्य नास्ति । एवमसंस्तरतोऽप्येव बहुव्यं तोला-
यित्वा बहुगुणकरमिति कृत्वा यथाकृतमागन्तुकबीजानां भूत-
मपि बीजानि यतनयाऽन्यत्र संकामय्य ब्रह्मीतुं कल्पते ॥३६३॥
गतं जघन्ययतनाङ्गारम् ।

अथ "असदं," "अनवत्ति" ङारङ्गमाह-

धूलमुद्धमेसु वुत्ते, पण्डितं तेसु चैव भगिओ वि ।

जे कण्हं चि भणियं, ग जुज्झं पुव्वमवरेणं ॥३६४॥

स्थूलसूक्ष्मेषु बीजेषु पृथं सप्रपञ्चं प्रायश्चित्तमुक्तम् संप्रति
तेरेव बीजभूतेषुऽपि यथाकृतवतिप्रहो ब्रह्मीतुं कल्पते, इत्येवं
यद्वर्णिगते, तदेतद् शुष्माकं पूर्वमणं ग नुज्यते ॥३६४॥

गुम्माह-

चांयग ! दुविधा असदं, संतासंता य संत अमिवाऽऽदी ।

इयग उ अमिताऽऽदी, संते भणियाउ मा सोही । ॥३६५॥

हे नोदक ! द्विविधा अनव-सदत्वात्, अनवत्त्वात् च । तत्र
सत्ता नाम-यत्र प्रांम तस्य वा भाजनानि सन्ति तत्राऽपान्त-
राले वा आशयस्वप्रांमे वा येषु कुलेषु लभ्यन्ते तेषु अशियम,
आदिशब्दाद्यवमैर्द्व्याऽऽदीनि तत्राऽपान्तराले, वा विद्यन्ते,
अथ चाऽस्ति भाजने, परं नवरं गत्वा न तावद्वहति यद्वा-
तद्भाजनमिति वृत्तरमते न नत संस्तीर्यते । इतरा-अव-
त्तमा । सा पुनार्यय-प्रांम ध्याने प्रदीपनकं दग्धम्,
आदिशब्दात् स्तनवोऽपहते, ध्याने वा । एतौषधयोगस्य-
सत्ययिथाकृतमागन्तुकबीजानां भूतमपि कल्पते, न पुनः
शुद्धमलपरिकर्म, यत्पुनरस्माभिः शांते प्रायश्चित्तमुद्धम,
सा द्विविधाया अवत्ताया अभावो मांते पात्रं यो शुद्धानि,
तद्विषया मन्तव्या ॥३६५॥

किं च-

जो उ गुणो दोसकरो, ग सो गुणो दोसमेव न जाणे ।

अगुणो वि होति उ गुणो, विणिगळ्ळओ सुंदरो जम्म ॥३६६॥

यस्तु यः पुनः गुणो दोषकर आत्मोपवाताऽदिदोषजनकः,
स परमार्थतो गुण एव न भवति, किन्तु दोषमेव न जानी-
यान्, दोषकारणवान् । यस्य तु विविधयः सुन्दरः,
स कथञ्चिदगुणोऽपि परिणाममुत्पन्नया गुण एव भवति,
गुणकारणवान् । एवमिहापि यथाकृतं यस्यापिनात्यामा-
नुकबीजानि यतनयाऽन्यत्र संकामयतः स्वल्पसेवहतदो-

च, न तत्र सूत्राऽर्थयोः परिमन्थः, न च छेदनेभेदनाऽऽ-
दिनाऽऽसंपातानः अपि च-तद्गुहीनि सन् तस्यामेव चे-
त्त्यायं भूतपानग्रहणं उपपुज्यते, एवं स्वदीपमापि तद् बहु-
गुणम् अपरिपरिमाऽऽदी अपरिपरिमन्थं सूत्रार्थपरिमन्थः,
छेदनाऽऽदिनाऽऽसंपातानः इत्याद्यां बहुधा दोषाः ॥३६६॥
(११) अथ सगुणमपि तावद्बहुदीपवत् "अपमानं उक्त्रो-
गच्छत्युक्तं" द्वारमाह-

असद् तिगे पुणं जुते, जोगे ओदोवही उवगहिण ।

छेयणभेयणकरणे. मुद्रो जं निजरा विउला ॥ ३६७ ॥
यथाकृतं श्रीन धारगन् मगितं परं न लब्धम्, ततो वा-
रिचिं यंगे व्यापारे युक्ते कृतेऽपि यथाकृतस्याऽप्राप्ते, पुनः-
शब्दाऽवधारणे स चेतद्वधारयति-वारव्यापारतोऽपरि-
परिपरिमन्थं ग्रहीतव्यम् । अथ तदपि न प्राप्यते, ततो ब-
हुपरिपरिमाऽपि ग्राह्यम् । एष अंगोपपौ च सर्वस्मिन्नपि वि-
धिरवसानव्यः । एवं च क्रमाऽऽनन्तरपरिपरिमाऽपि गुही-
त्वा तत्राप्यु-योः छेदने भेदने कर्तव्यः, स शुद्धः, न प्रायश्चि-
त्तमात्रः । कुतः ? इत्याह-यस्यस्माद्यथाक्रमगतं विधिं विद्-
धानस्य निजरा विपुला भवति ॥३६७॥

ननु चालपरिपरिमाऽपि छेदनाऽपि परिपरिमन्थवादान्तरं सं-
भारगयता भवति, ततः कथं नस्य ग्रहणं नुभावयते ? उच्यते-

चायम् । एताए विप, असईए अठाकडम् दो इयेर ।

कपति य छेयणे पुण, उवओगं मा दूवे दोसा ॥३६८॥
हे नोदक ! या पुर्वं विधौषा अनन्ता प्रकृतिः, एतदेव
यथाकृतस्याऽवलया द्वे इतरे अलपरिपरिमा-सपरिपरिमाणी क-
र्तव्यं प्रतिग्रहीतुम्. परं तयोः छेदनाऽपि महता प्रयत्नेन य
उपयोगं कर्तव्यं स द्वौ संयमाऽऽसंपातानालक्षणौ दीपौ
मा नृतामिति कृत्वा ॥ ३६८ ॥

अथवा वि अत्रोऽंशगं, उवओगे तेन चेय लम्बनी पदम् ।

हीणाधिकं च लम्बति, सपमाणे तेण दो इयेर ॥३६९॥
अथवा कृताऽनन्त मातुना उपयोगो मातंगव्यापारः, परं
न लभ्यते प्रथमं यथाकृतं पात्रम् । अथवा लम्बने, परं
स्वप्रमाणतो हीनाधिकम्. तेन कारणेन द्वे इतरे अलपरि-
परिपरिपरिमाणी यथाक्रमं युक्ताति ॥ ३६९ ॥

कुतः ? इति चेदुच्यते-

जह सपरिपरिपरिमां, मगितं अठाकडे भवे विपुला ।

निजगंमवमलेभं, वितिपसिसये भवे विउला ॥ ३७० ॥

यथा सपरिपरिमाऽलपरिपरिमात्रकस्य लम्बेऽपि यथा-
कृतं मातंगयता विपुला निजरा भवति, तथा यथाकृत्याऽ-
लम्बे इतरस्मिन् बहुपरिपरिमाणि लभ्यमानेऽपि द्वितीयस्या-
लपरिपरिमाणाः, उपलक्ष्यन्त्यादपरिपरिमाणाऽलम्बे बहुपरि-
परिपरिमाणा विपुलं निजरा द्रष्टव्या ॥ ३७० ॥

अथवा-

असिबे ओमोदरिण, रायदुडे भए व गेलेने ।

सेहं चरित्त सावय-भए य ततीयं पि गिरिइज्जा ॥३७१॥

यथ यथाकृतमलपरिपरिमां या भाजनं प्राप्यते. तत्राऽपान्तर-
ले वा शिवमयमैवैवै. राजद्विष्टं भवे वा बाधिकांस्तेनाऽदिनमु-
त्थं वर्तते, स्थानत्वं वा तस्य साधोः संजातं, तत्पतिबन्धेन न

शक्यते तत्र गन्तुम् । शैलस्य वा तत्र सागारिकाचारिणस्य
वा चोरिकाऽशुपसर्गसमुत्थो भवेत्. व्यापदाः सिंहाऽश्वस्येतेषां
वा भयम्, एवमादिभिः कारणैः तृतीयमपि बहुपरिपरिमां पात्रं
स्वस्थानि गुहीयात् ॥ ३७१ ॥

उक्रमेवायं सिंहावलोकितेनाऽह-

आगंतुगाणि य जओ, चिरपरिपरिमां य सुचपरिहाणी ।

एणं कारणेणं, अठाकडे होति गहणं तु ॥ ३७२ ॥

यथाकृते यानि बीजानि तान्यागन्तुकानि, चिरकालपरि-
परिमाणा च क्रियमाणे सूत्राऽर्थपरिमाणाः । एतेन कारणेन
यथाकृतस्य ग्रहणं कार्यम्. नाऽलपरिपरिमाऽपि ॥३७२॥

(१२) अथ मुखद्वारमाह-

विद्यं-तदणुं नियमा, मुहकरणं होज तस्मिं माणं ।

तं चिय तिविहं पायं, करंडगं दीह वडं च ॥ ३७३ ॥

द्वितीयतृतीययोरलपरिपरिमा-सपरिपरिमाणां नियमानु मुख-
करणं भवेत्. तस्य च मुखस्य इदं वक्ष्यमाणं मान्य-तत्र
यस्य मुखं विचारयितव्यं तन् त्रिविधं करण्डकं करण्डका-
ऽकारम्-बहुपृथुत्वमदोच्छ्रयम्, दीर्घमलपृथुत्वं बहुच्छ-
यम्, वृत्तं चतुर्लक्षम् ॥३७३॥

एतेषां मुखप्रमाणमाह-

अकरंडम्भी भाणे, हत्यो उड्डं नडा ण घट्टेति ।

एयं जहणमगुडं, वत्तु पप्पा विमालतरं ॥ ३७४ ॥

अकरण्डकं करण्डकाऽऽकाररहितं दीर्घं, समचतुष्के वा
भाजनं हस्तः प्रविशत् निर्मच्छत् वा यथा ऊर्ध्वं कर्णे न
घट्टयते न स्पृशति, एतन्मूर्धं जघनं मुखप्रमाणम्, अतः
परं वस्तु बहुस्तरपात्राऽदिकं प्राप्य प्रतीत्य विशालतरं मुखं
क्रियते. यः पुनः करण्डकाऽकारं पात्रं तस्य विशालं मुखं
कर्तव्यम्. अन्यथा तद् दुष्पठ्युत्तं भवति ॥३७४॥ एष प्रति-
ग्रहविधिकः, वृ० ३ उ० ।

से भिक्षु वा अभिक्तेज्जा पायं एमित्तए, से जं पुण
पायं जाणुजा । तं जहा-अलाउयपायं वा, दासपायं वा,
मट्टियापायं वा, तहण्णपायं पायं ने निगमं तरुणं जाव
थिरमंयणसे, से एणं पायं धारिजा, नो विश्यं ॥

स भिक्षुविधिराकृतं पात्रमर्थम्, तत्पुनः ज्ञानीयात् ।
तद्यथा-अलाउकाऽधिकम् । तत्र च यः स्थिरसंहरनाऽशुपेन
एकमेव पात्रं विधुयात्, न द्वितीयम्, स च जिनकल्पिकाऽदिः ।
इतरस्तु मात्रकमद्वितीयं पात्रं धारयन्. तत्र संवायके स-
त्यकस्मिन् भद्रं द्वितीयं पात्रं पातकं. मायकं व्याचाराऽदिप्रा-
योग्यकृतं शुद्धस्य वीतं । आत्रा० २ शु० १ चू० ६ अ० २ उ० ।

(१३) अलाउपात्रं युक्ताति-

जे भिक्षु लाउपायं वा, दासपायं वा, मट्टियापायं वा
सयमेव परिघट्टे वा, संठवे वा, जमति वा, परिघट्टं
वा संठवं वा जमवियं वा साउज्जदं ॥२४॥

इत्यादि । आर्थं यथा प्रथमोद्देशके तथाऽत्र पि ।

लाउएं दासुं पाए, मट्टियापाए य तिविधमेकैके ।

बहुअप्यअपरिपरिमां, एकेके तं भवे कमसो ॥१६२॥

अक्षय १ पुत्र २ निगण वि ३ उक्तेस ४ तं चैव ५ मत्
६ च ७ परिचय ८ पदमा ९ एता माहा नव ।

पठित संतवियाणं पुत्रं जनिताणं हेतु गहणं तु ।

अमती पुत्रकृताणं, कण्ठि ताहे सयं करणं ॥ १६३ ॥

नत्र परकणं प्रतिपद्यन्, इत तु स्वयं करणं प्रतिपद्यते ।
नि० चू० २ उ० ।

नायकमनायकं वा पात्रं याचते-

जे भिक्खू मणायगं वा, अणायगं वा, उवासगं वा,
अणुउवासगं वा गार्मतरंमि वा, गापपहंतरंमि वा पडिगाहं
आभासिय आभासिय जायद, जायतं वा साइज्जइ ॥ ४७ ॥

इमे सुत्तयोः । गहा-

जे भिक्खू णायगाई, पडिगांम अंतरा पडिपे वा ।

आभासज्जा पायं, सो पावति आणमादीणि ॥ १६३ ॥

नायगो पुरन्तुतो, पच्छा संयुओ वा । पुत्रसंयुतां-मान-
पितिवारंदिगो, पच्छा संयुओ सात्वसगं-दिगो, असेयुओ
एववर्धित्तो, सणायगो अणायगो सव्यो वि एसा उवा
सगो, अणुवासगो ति ।

अस्य वशा-या-

सायु उवासमाणो, उवासओ सो वती व अवी वा ।

सो य सगायन इतरो, एवमुवासे विदो भंगा ॥ १६४ ॥

सायु अणु वा पं, यद उवासे उवासगो भवति, स उवा-
सगो, पुणो दिवर्धित्तो, अवी वा । अणुअव्यो जण गीदया
सावती, सो इतण नायगो वा अवीतो, सो सणायगो इयति
सगायनो । सो वि अणुवासगो सो वि सगायनो, अणायगो वा,
एते दो भंगा ।

पडिग्गामे अंतरापडिपेयस्स य इमे वक्काणं । गहा-

पडिगांमो पडिपसमो, सो तं दोण्ड मच्च खेतदी ।

गापपहो पुण मणो, जय्य व अणय्य गिहवज्जं ॥ १६५ ॥

पडिपसमो अंतरापडिपे वा अमो वा पडिग्गामो भणति,
दोण्डो गामाणं अंतरा मच्च खेत चला वा पहे प्रति पडि-
पहो भणति । उक्तायाः दि गतस्स वा अभिमुहो पहे मिल-
जा, एम पडिपहो वा, वासदाआ गिहं वज्जा अणय्य
वा जय्य पडिपहो ॥ १६५ ॥ इति मग्ग, एवमादिषु ठाणानु ज-
ति नं सणायगादिपायं आभासज्जा, तो अणु ॥ १६५ ॥ दो-
सा, चउलहुं च पच्छिन्नं ।

इमे य भटपत्तदोसा भवति-

असनी य भटथो पुण, उगमदोमं करंज सवोहं ।

पत्तो पेलवगडणं, अट्ठाणो भासितो कुज्जा ॥ १६६ ॥

भो चित्तेति-एवम् सायुस्य अतीव आदरा दीप्तति,
जण अट्ठाणयं भासित भासितं, से कितं कज्जा । सो भटगो
असति पायस्स सोलमणो उगमदोसाणं अभातरंम दोसण
करसा देज्जा, सवोहं वा उगमदोसां वट्ठाण करसा देज्जा ।
एवपाणसु सवुग्गमदोसा ग संभज्जतीत्यर्थः । पत्तो पुण

अक्षय आरुहो कतो, ममंथ पायं ति पेलवग्गहणं करंज ।
अणुलोहयपुत्राः स्वकविरिणो पेलवा एण ति य देज्ज, अ-
हवा अट्ठाणदो कट्ठा संति यि दिज्जा ।

गहा-

अतिआतुरो सि दीसति, अट्ठाणयं पि जेण मग्गति ।

भटमदोसा एण, इतरो संतमि पुण देज्जा ॥ १६७ ॥

इयरो ति पत्तो । ससं गताथेम ।

जह्वा एवमादी दोसा भवति । गहा-

तन्हा गट्ठाणयं, नाउणं पुच्छिउण आभासे ।

विनियपदे अमिवादी, पिससा ॥ १६८ ॥

सट्ठाणं यरे दिव्यं साउणं ति अथि एवरस पायं दिदुं वा,
तं पुच्छुं-करंजं ति । अणय्य कटिथं असुगस्स । ताहं
आभावित्वयं, अणाय अमुच्छिन्नं वा पुत्रुता दोसा भवति ।
विनियपदेण अट्ठाणयं ए जयणाण आभावज्ज । जय जटु-
नण विधिणा पाया तन्मंति तन्मंति जति अमिवा ॥ १६८ ॥
ताहं तन्मंति पडिपसमासु अट्ठाणयं पि जयणाण
आभावज्ज ।

का जयणा १, इग -

विष्पभिति यरादिदु, गाहं वा विकसुणं तदि ददुं ।

विंति यरेण दिदु, मे किं काय गाहं दीप्ति ॥ १६९ ॥

जाहे णायं-निस्संकर्य एवम् अथ पायं दिदुं वा ताहं
अथि ति गतो आभावज्जा जह ताहं दिग्गं तो कज्जं । अह
सो भणज्ज-वरपत्तं जणति । ताहं सो गट्ठाणो आभाव-
ज्ज ति । अह ण ताहं ताहं यरे भणति-अभावज्ज
तस्स, जहा तुअक समो पयसआ अणाय ति । पुणो वि-
नियदिग्गं एयं, ताहं यि एयं, ततो वा यरे आदुं, अह-
वा यरे दिदु, तस्स पुण गाहं दिदुणोति । ताहं
घरकयव्वताण अतो अस्माजितो वि गतो, ण मग्गितो
ति । अहवा गाहं विकसुणं ति सादुक्क संवज्जति । गाहं
अतीव विष्पुणं विष्पुणं, जाहं अतोय साह विस्वरन्ती-
त्यर्थः । ताह अणय्य वि अट्ठाणदिनं ददुं मग्गति अहं तु-
अह सगामे अमता यरे य तस्सा वागा गीयदुं आति,
ताहं सो भणज्ज-किं कज्जं ? । ताहं साट्ठाणो तस्स कारणं
दीप्ति । तुअ पायं अथितं दीहं ति ।

गहा-

ताहं यि जति गंतुं, ददाति दिदुं च भणति एज्जाह ।

तो कण्ठो चिरेण वि, अदिदु तु उगमकरं ॥ १७० ॥

जति तेहं साहति नं पायं दिदुं आति, तो जति दो-
सा ता ताहं विव्य तेहं साहति सहरं गंतुं देति तदा
कथति, अह भणति-पुणो पयसज्ज, तो उगमदोसाकर-
णाऽपेकाण कर्पाण, पच्छा अह तं साहति दिदुं पत्तं
आति, जति भणज्ज-पुणा एज्जह, तो तं चैव पातं सुवरेण
वि देतस्स कथति, अणय्य ण कथति ।

सुनं-

जे भिक्खू णायगं वा अणायगं वा उवासं वा अ-
णुउवासं वा पिसा मज्जा ओवहिता पडिगाहं ओभा-
सिय आभासिय जीयद, जीयंतं वा साइज्ज ॥ ४८ ॥

गाहा-

जे भिक्षू खायागाई, परिसामञ्जाउ उडविता थें ।
ओभामेजा पायं, सो पावति आगमादीणि ॥२०१॥
कंठा चउलहुं पच्छिन्तं. आणाऽऽदिता य दासा ।

इमे अरण्ये य दासा -

दुपद-चउपदहरणे, डहणे वा सज्जणपरखलखेले ।
तस्स अरी भित्ताण व, संकेतरे उभयतो वा ॥२०२॥
जे सो परिसामञ्जातो उट्ठितो, तस्स जे अरी. अरीण
वा जे भित्ता, तेनि तद्विषयं चैव अहाममावत्तीणं दुपदं-दा-
सो, दासी वा. चउपदं वा अथादिणं हारियं वा अडाडाण,
तेनि वा कोइ सयणा उडविता, घरं, खलथानं वा दहं,
खितं वा खयं, ते संकेज, कलं पवइणं असुंगा परि-
सामञ्जातो आमादिणि नि, तेनि एतत्तरं संकेज-साहुं उ-
चयानं उस्मारितं । अथवा उभयं पि संकेज । तथा संकाप
अउयुग्म, निमंकिण मूलं, जे वा ते म्हा डहणहरणावसा-
ऽऽदी कोज. ते नि. कलं पावजा । जम्हा एवमादी दासा.
तम्हा परिसामञ्जाउ खायागाई थें. कण्ठाने उस्मारितं ।
कारणे पुण कल्पति ।

ने च इमं कारणं-

असिसे ओमोयणि, रायदुट्टे भए व गेलासे ।
मेहे चरित्त सावय-भए व जयणाए ओभामे ॥२०३॥
कंठा. गुजरं जयणाए ओभामेति ।
अस्य व्याख्या-

परिसाए मञ्जन्म नि, अट्ठणोभासणे दुविह दोसा ।
निष्पत्तिनिगिहादिहे, दीवणता उच्चसेधे ॥२०४॥
जय व होज्जा मेहा, मेहेज्जजणाउ जे वयणपंतो ।
सो पडियइय तुरिओ, अरण्ये व उट्ठाने ॥२०५॥

जे अट्ठणोभासणे दुविधा भदपंतोना भणिया, ते चैव
परिसामञ्जातो वि उडविज्जं दोसा भवोतं । अह आगादं
विक्कणं ताहं भयणनि-निष्पत्तिनिगिहादिहे इवाणि तु-
क्क सगायं आगता । किं कज्जं ? ताहे साय भणति-इहव
भणमां. कि वा एतं भणमां । तेण अअयुग्गा, तथं व
भणज । एतं डोमा, ताहं एतं ओमाणिज्जति । तथा वा
साहं वट्ठज्जल्लक्क भणतां ते तांति । तथा सो साहुं ते पडि-
महासामं स्वयंभवे उट्ठितं पडियइय नि, पडिक्कवि नि वुत्तं
भवति । अह त्वरितं अरण्ये परिसामञ्जातो उट्ठवावेति,
एव जयणा । ति० वृ० १४ उ० ।

(१४) महाभगानि अयःपात्राऽऽदिनि-

से भिक्षू वा भिक्षुणी वा से जाई पुण पायाई जा-
णेजा विरुवरूवाई महद्वण्डुल्लाई । तं जहा-अयपायाणि
वा, तउपायाणि वा, तंवपायाणि वा, सीमपायाणि वा,
डिणपायाणि वा, मुवम्पायाणि वा. रीरिअयायाणि वा,
हारपुडपायाणि वा, मणि-काय कंसपायाणि वा. संख-
सिंगपायाणि वा, दंतपायाणि वा, चेलपायाणि वा. सेल-
पायाणि वा, चम्मपायाणि वा अमरपायाणि वा तहणग-

१०१

राई विरुवरूवाई महद्वण्डुल्लाई पायाई अफामुयाई० जाव
णा पाडिगहज्जा ।

“से भिक्षू वा” इत्यादीनि सूत्राणि सुगमनि, याव-
न्महार्थमूल्यानि पात्राणि लाभं सन्त्यऽयानुक्तानि न प्रति-
गृहीयादिति, नवरम्भ-(हारपुडपाय नि) लाहपात्रांमातं,
एवमयोक्त्वाऽऽदिमूत्रमपि सुगमम् । आवा० २५० १
वृ० ६ अ० १ उ० ।

जे भिक्षू अयपायाणि वा, तंवपायाणि वा, तउपाया-
णि वा, सीमपायाणि वा, कंसपायाणि वा, रूपपायाणि
वा, मोवम्पायाणि वा, जायरूपपायाणि वा, मणिपाया-
णि वा, दंतपायाणि वा, कणयपायाणि वा, सिंगपायाणि
वा, चम्मपायाणि वा, चेलपायाणि वा, सेलपायाणि वा,
कणयपायाणि वा, सिंगपायाणि वा, अंक्रपायाणि वा, सं-
खपायाणि वा, वहरपायाणि वा कोइ, करंतं वा साइज्ज ।
१ । जे भिक्षू अयपायाणि वा० जाव वहरपायाणि धरेइ,
धरंतं वा साइज्ज । २ । जे भिक्षू अयपायाणि वा० जाव
वहरपायाणि वा परिभुंजइ, परिभुंजंतं वा साइज्ज । ३ । जे
भिक्षू अयवंधणाणि कोइ, करंतं वा साइज्ज । ४ । जे भिक्षू
अयवंधणाणि वा धरेइ, धरंतं वा साइज्ज । ५ । जे
भिक्षू तउयवंधणाणि वा भुंजइ, भुंजंतं वा साइज्ज । ६ ।
जे भिक्षू सीमवंधणाणि कोइ, करंतं वा साइज्ज । ७ ।
जे भिक्षू सीमवंधणाणि धरेइ, धरंतं वा साइज्ज । ८ ।
जे भिक्षू सीमवंधणाणि वा भुंजइ, भुंजंतं वा साइज्ज ।
९ । जे भिक्षू कंसवंधणाणि वा कोइ, करंतं वा साइ-
ज्ज । १० । एवं धरेइ, धरंतं वा साइज्ज । ११ । एवं
भुजइ, भुंजंतं वा साइज्ज । १२ । जे भिक्षू रूपवंधणा-
णि वा कोइ, करंतं वा साइज्ज । १३ । एवं धरेइ, धरंतं
वा साइज्ज । १४ । एवं भुजइ, भुंजंतं वा साइज्ज । १५ ।
जे भिक्षू मोवणवंधणाणि वा कोइ, कां वा साइज्ज ।
१६ । एवं धरेइ, धरंतं वा साइज्ज । १७ । एवं भुंजइ,
भुंजंतं वा साइज्ज । १८ । जे भिक्षू जायरूपवंधणाणि
वा कोइ, करंतं वा साइज्ज । १९ । एवं धरेइ, धरंतं वा
साइज्ज । २० । एवं भुंजइ, भुंजंतं वा साइज्ज । २१ ।
जे भिक्षू मणिवंधणाणि वा कोइ, करंतं वा साइज्ज ।
२२ । जे भिक्षू मणिवंधणाणि वा धरेइ, धरंतं वा साइ-
ज्ज । २३ । जे भिक्षू मणिवंधणाणि वा भुंजइ, भुंजंतं
वा साइज्ज । २४ । जे भिक्षू कणवंधणाणि वा
कोइ, करंतं वा साइज्ज । २५ । जे भिक्षू कणवंधणा-
णि वा धरेइ, धरंतं वा साइज्ज । २६ । जे भिक्षू कणव-
बंधणाणि वा भुंजइ, भुंजंतं वा साइज्ज । २७ । जे
भिक्षू दंतवंधणाणि वा कोइ, करंतं वा साइज्ज । २८ ।

जे भिक्षू दंतबंधणाणि वा धरेइ, धरंत वा साइजइ । ६ ।
जे भिक्षू दंतबंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेत वा साइजइ । २० ।
जे भिक्षू सिंगबंधणाणि वा करेइ, करंत वा साइजइ । ३१ ।
जे भिक्षू सिंगबंधणाणि वा धरेइ, धरंत वा साइजइ । ३२ ।
जे भिक्षू सिंगबंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेत वा साइजइ । ३३ ।
जे भिक्षू चम्मबंधणाणि वा करेइ, करंत वा साइजइ । ३४ ।
जे भिक्षू चम्मबंधणाणि वा धरेइ, धरंत वा साइजइ । ३५ ।
जे भिक्षू चम्मबंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेत वा साइजइ । ३६ ।
जे भिक्षू चेलबंधणाणि वा करेइ, करंत वा साइजइ । ३७ ।
जे भिक्षू चेलबंधणाणि वा धरेइ, धरंत वा साइजइ । ३८ ।
जे भिक्षू चेलबंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेत वा साइजइ । ३९ ।
जे भिक्षू मितबंधणाणि वा करेइ, करंत वा साइजइ । ४० ।
जे भिक्षू मितबंधणाणि वा धरेइ, धरंत वा साइजइ । ४१ ।
जे भिक्षू मितबंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेत वा साइजइ । ४२ ।
जे भिक्षू अंकबंधणाणि वा करेइ, करंत वा साइजइ । ४३ ।
जे भिक्षू अंकबंधणाणि वा धरेइ, धरंत वा साइजइ । ४४ ।
जे भिक्षू अंकबंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेत वा साइजइ । ४५ ।
जे भिक्षू संखबंधणाणि वा करेइ, करंत वा साइजइ । ४६ ।
जे भिक्षू संखबंधणाणि वा धरेइ, धरंत वा साइजइ । ४७ ।
जे भिक्षू संखबंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेत वा साइजइ । ४८ ।
जे भिक्षू वडबंधणाणि वा करेइ, करंत वा साइजइ । ४९ ।
जे भिक्षू वडबंधणाणि वा धरेइ, धरंत वा साइजइ । ५० ।
जे भिक्षू वडबंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेत वा साइजइ । ५१ ।

अयमादिषा कंठा । हागुट्टे नाम-अयमाद्याः पात्रविशेषाः । मूर्तिफलतामिरपश्याम्येता मयमादिषा कण्ठा । मुक्ताशैलमये चेलमये वा मण्डा कालिं वा पुडियाकारं कण्ठा । अथमयं स्वयमेव करणं कण्ठा । इतिवस्तुत्र अयमयमय धरणम्, तृतीयमय अयमादिभिः स्वयमेव वस्त्रं करंति । चतुर्थमय अयम अयमादिभिर्वस्त्रं धारयन्ति ।

गाढा-

अयमादि पाया खलु, जलियमेत्ताउ आदिहा मुत्ते ।

तदबंधनं वा, नाणि धरे तन्नि आगादी । २ ।

करणधरणे आगः अणवधमिच्छतविगहणा य भवइ, चतुसुत्तं च मं पिच्छन्ते ।

इमे य भावपडिन्हे भवन्ति-

तिवः षट्ठारम वीमा, मतमट्ठाञ्ज पंच य मयाणि ।

सहस्रं च दस सत्ता, पण्णास तद्वा सयमहम्मा । ३॥

मासा लहुआ गुन्ना, चउपासा होंनि लहुय गुरुणा य ।

अम्मासा लहु गुन्ना, छेदा मूलं तद्वा दुगं च । ४ ॥

पणादिषा० जव तिजि कहावथा जस्स मुल्लं, एयं धरंतस्स मासलहुं । चउगादिषा० जाव अट्ठाग कहावथा जस्स मासल्लं, एयं धरंतस्स मासलहुं । वीमाए चउलहुं इक्कमासा० जाव सर्वं पुत्तं, पण्य चतुसुत्तं । एगुत्तगदियमाउ० जाव अट्ठाग साया, पण्य छुल्लहमं । पदुवणि एगुत्तगदुल्लहमं जाव पंचमया, पण्य छुल्लहमं । एवं सहस्से छेदा । दससहस्सेसु मुल्लं । पञ्चासाण सहस्सेसु अणुवट्ठा । सयसहस्से पारंथियं । एकेके ठाणे अणुहाया दासा ।

इमे-अयमेन्द्रमविगहना दासा-

भागे भय परितावणं-मारण अधिकरण अहियकसिगम्भि ।

पडिलेऽऽणाण लोवा, मणसंतावा उवादाणि । ५ ॥

पमाणानिभिन्ने भागं भवन्ति, अथवा-भागभागा य विहरन्ति । भण्ण वा ण विहरइ-मा मे एयं उक्तां पत्ते हीजि भागेण वा परिताविजइ । नेणगते वा विट्ठा गदिआ परिताविजइ, मास चावजे कटइ ति नेणगा वा मारंज, नेणगति य गहिण पाए अहकरणं, अथवा अरुत्तिं अतु-पथीमवधानं अधिकरणं, एते मण्णानिभिन्ने, पमाणानिभिन्ने, मल्लानिभिन्ने दासा भविता । मल्लमण्णकरिणं च जइ पडिलेति ने नेणगा पदुवा य ति, तर्हि य ने, अथवा पडिलेति ए उवादिणं कण्ठं मन्द्रमविगहणा य, दण्णगाडिभिन्ने जइ पडिलेइ ने मुत्त भण्णसंतावा, अणुदिलेति ए उवादिणं कण्ठं मन्द्रमविगहणा य अर्त्तागमहणा अणुदिलेति ए, आणाकाया कया भवन्ति । कर्त्तागऽऽणगदिसंतावा भवत-एयं नारिस्स मण्ण पायं आनिं जे, वत्तादिणं भवे कर्त्ता य, सहस्सट्ठ गिदिस्सवडकायस्स उवादाणं भवइ । जम्मा एते दासा मट्ठा मडल्लगदोत्ताइ पायाइ ण धरे, किं तु अणुदि ।

गाथा-

विनियपदे गेल्ले, अमनीणं अभाधिते व गच्छस्मि ।

अभिवादी परलिंगे, परिकवण्डा विवेगे वा । ६॥

अगदा महमंजोवा, तं पि य रजतादि अथ वज्जेडा ।

मल्लमभाधितस्मी, पडिणि दल्लमे व रयमादी । ७॥

अगदमाद्या, ते वेजुवुदयेण गिलाणस्स अल्लंते दविज्जति, महमंजोवा वा वेजुडा वा धण्डा । राया रायमयो वा पच्चावउं निया, तस्स य कणगमाडया उवाडियस्स केमभायणे मा छेदा, गेल्लं वा भवेज, नेण कणगादि धण्डेज । अमर्त्तान् लाउयमादिषा उवाच अमर्त्तियं गेहिजइ । तथयि अणुमुल्लं, गच्छे वा अमर्त्तावथा अर्त्थ, नेभि अट्ठाग मल्लं गिदिजइ, मल्लं य पनीदिणं अल्लंते दल्लमे वा रयतादि दिक्कं ज ।

गाथा-

गच्छे च करोडादी, पतावगट्ठा गिलाणमादीणि ।

अमिगे मपक्कवपत्ते, रायट्टे च परलिंगे । ८ ॥

उवगट्ठादा वा करोडागां गच्छे धरंज्जति, गिलाणस्स

वा किंचि श्रमाहं ह्येदं उच्ये पर्यायजिह्वा । आदिगणः श्रमा
श्रामपर्यायद्वयस्य कारणं वा पाठान्तरं करितं गणः ॥

गाथा-

भुञ्जन्तं वा चि मेहो, परिक्रमण्डा व गेहह कन्मादी ।
विसरिमेमनिमित्तं, होज्ज व पंडादिपञ्चह ॥ ६ ॥
मेहस्त वा पण्यवण्णनिमित्तं पांडिहारियं वेण्येज्जा,
अहवा-कोइ अवाविज्जा कारणेण पञ्चाविश्रा, तस्स य
विमत्तिस्स वेसो कायव्वो, कारणे संयत्तं तस्स विवेगो का-
यव्वो । नि० चु० ११ उ० ।

(१४) पर्यायजिह्वं पाठं धर्त-

जे भिक्खु पर्यायजिह्वं पडिगहकं धरेइ, धरंतं वा सा-
इज्जइ ॥ २७ ॥

(जे भिक्खु पर्यायजिह्वयादि) परः अस्वजनः, भद्रवतु-
ष्काऽऽदि, शरं पूर्वस्वजनं द्रष्टव्यम् ।

गाथा-

संजनपरे गिहिए, उभयपरे चैव होति बोधये ।
एते निमि विकप्पा, खायसा होति तु परमि ॥१६६॥
लज्जाए गारेण व, काऊल समूहपेच्छितो वाति ।
मिनेहिं दावितो वा, सिस्सो लुद्धो भिमं कुज्जा ॥२००॥
अमिं ओमाइरि, रायइहे भए व गेलएणे ।
सेहं चरितं सावय भए व जयणा गेसंज्ज ॥२०१॥
संतामेतमरीए, गवेसणं पुव्वमपणो कुज्जा ।
तो पच्छा तु परेणं, जतणाए गवेसणं करे ॥२०२॥
पुव्वं भट्टपल्ले, गिणं परं वा वि पट्टेत्तणं ।
पच्छा गंतुं जार्या, जमगुणं वि यिही वि ॥२०३॥

सुत्त-

जे भिक्खु वर्यायेपि पडिगहकं धरेइ, धरंतं वा साइज्ज ॥२०॥

“ जे भिक्खु वर्यायेपि ” ।

द्वयशब्दप्रतिपादनाधेमाह-

जो जय अतितां खलु, पमाणपुरिसां व होइ जो जय ।
जन्मी वरमहो खलु, से गामण रट्ठिऽऽदी तु ॥२०४॥
जो पुण्णो जय गाम लणगऽऽदिषु अरंते, अरितो वा,
खलुशब्दः अवधारणः । गामणगरादिषु कारणेषु पमाण-
कतां, नित्यं वा गामादिषु धनकुलादिषां पहणां पणितं पु-
रिं वरशब्दप्रयोगः, सा य इमे हवेज्ज (गामर ति) गाम-
महतत्वाः (रट्ठि ति) रट्टमहतत्वाः, आदिशब्दनां बोधपुण्यो
वा, शरं पूर्ववत् । एतां (१६०) पच्छा (१६२) अन्वय (१६४)
इत्यादि गाथाः ।

संतामेतमरीए, गवेसणं पुव्वमपणो कुज्जा ।

तो पच्छा जतणाए, परं गिहिए वि कारेज्जा ॥२०५॥

सुत्त-

जे भिक्खु वल्लोसिपि पडिगहकं धरेइ, धरंतं वा सा-
इज्जइ ॥ २६ ॥

(जे भिक्खु वल्लगविट्ठयादि) वल्लं नारीः, धनजनपदं वि ।

गाथा-

जो जस्तुवरी य पय्, वल्लिवरो वा विजस्तो जो उवरी ।

एसो वल्लं भणितो, सो गवति सामि तेहाऽऽदी ॥२०६॥
(जो लि) यः पुरुषः यस्य पुरुषस्यापारं प्रभुत्वं करोति सो
वल्लवं भणति, अहवा-अप्रभु वि जो वल्लं सो वि वल्लवं भ-
णति, सो पुण गृहपातिः, गामस्वामिगो वा, निसुगादि वा ।
शरं पूर्ववत् । एतां (१६०) पच्छा (१६२) अन्वय (१६४)
भिधे (१६४) इच्छादि गाथाः ।

संतामेतमरीए, गवेसणं पुव्वमपणो कुज्जा ।

पच्छा तु वल्लं, जतणाए गवेसणं करे ॥ २०७ ॥

सुत्त-

जे भिक्खु लवगवेसियं पडिगहकं धरेइ, धरंतं वा
साइज्जइ ॥ ३० ॥

(जे भिक्खु लवगविट्ठयादि) दाणफलं लविजणं पडिगहं
मग्गति ।

दाणफलं लविजणं, लावावेह गिहिएपतिरीहिं ।

जो पायं उप्पाए, लवगविट्ठं तु सो होति ॥२०८॥

दाणफलं अयणा कहति, गिहिएपतिरितिपण्डि वा कहावे-
त्ता जो पायं उप्पादिनि, एयं लवगविट्ठं भणति । नि० चु० २३० ।
(१६) निजगवर्तनं पात्रम् -

जे भिक्खु लवगवेसियं पडिगहकं धरेइ, धरंतं वा
साइज्जइ ॥ २६ ॥ इत्यादि ।

नियमः स्वजनः स्व साधुयचनाइ गवेपति, तेनाऽन्विष्टं या-
चितं, तं गवेसितं गृहहतात्यये ॥ २६ ॥ उदया वारस
पेज्ज (१७६) अरंते (१६२) जे पुट्ठो (१६२) पडम (१६६)
चिणिय (२०३) घट्टो (२००) पच्छा (२०२) (नि० चु० ३०)
एताश्च चैव गाथाः । एतं सुत्तं -

अधुना निर्युत्तं विवक्ष्यते -

संजतसिण गिहिएए, उभयसिणं चैव होइ वोधये ।

एते निमि विकप्पा, लवगवेसि होति नायव्वो ॥२०९॥

जे गिहिएपां पायं गवेसितं जतिं सो निजव्वेनाऽन्विष्यते, सा-
धयेस्य च तत्पात्रमस्ति घट्टिणः संजतसिण एषो गिहिएए,
एवं दाणफलं च उभयो कायव्वो, चतुरोः श्रयः, नतियमं
जइ वि संजतसिणं गिहिए, नहा वि गिहिएणां मग्गवर्षति इमे-
हि कारणेति -

आममरो भयमा-ऽऽयति उदरोवकारिता चैव ।

इति मीयावारवं वी, सीएण गवेसए कोइ ॥२१०॥

स्वजनव्वेनाऽऽलक्ष्यते भजतु, इतरो वा, आर्यानि वा स
यस्य करोति, उपकारप्रत्युपकारं वा प्रतिपद्यः इति कारणो-
पदेशः । पराशब्द एत्यस्मत्प्रदर्शनं आद्यत्रयस्य प्रदर्शनाधेः ।
गाथा-

एतां एतत्तरं, गितिएणं जो गवेसणं करे ।

भिक्खु पडिगहम्मी, सो पावति आणमादीणि ॥२१०॥

निर्गदं भेगाणं एतत्तरं गडि जो पडिगहं गवेसइ, सो पा-
वति आणमादीणि ।

दातुमप्रियं, तथाऽप्येवं दादति -

लजाए गारेण व, काऊल समूहपेच्छितो वा वि ।

मिनेहिं दावितो वा, सिस्सो लुद्धो भिमं कुज्जा ॥२११॥

बुद्धज्ज मग्गे मग्गितो लज्जा ददति, जेण मग्गितो त-

स्म गार्ग्येण देति, बहुजगत्सम्भूतमिमांशो, बहुजगत्सु
बुधो देति मित्तल पुत्रश्चा मरिगश्चो, मित्तलि भण्णश्चो देति,
निस्सो दग्घो, तम्मि वा भाय्णे लुङ्गो इमे कुञ्जा ।

पच्छाकम्मपवहणे, अचियता संखडे पदोसि य ।

एणर उभयतो वा, कुञ्जा पच्छातो जो वि ॥१६२॥

तं दाउं अप्पणो विस्संते अन्नस्म भायस्म मुहक-
रणं करेति, पच्छाकम्मं वा करेति, अन्नं वा अप्पणं
पवाहेजा, संजण गिहत्थे वा अचियत्तं करेज्ज, अचियत्तण
जहासंभवे विनिवाच्छुद्धे करेज्ज, साहुणा गिहत्थेण वा
सखि द्वा विउच्चित्तो अ संखडे करेज्ज । साहुस्म, गिहत्थ-
स्म वा अंमश्चो वा पच्छाज्ज, पच्छाज्जश्चो वा सव्वसाहणे
पट्टेज्ज, पत्थाग्गश्चो वा उहण-चाय-मारणाऽऽदि स्वयं क-
रेज्ज, कात्थं व ।

कारणुओ पुण गिहिया मग्गावेउं कप्पेज्ज-

संतासंतमनीण, थिर अपजज लब्धमाणे वा ।

पडिमधेसाणजे, अविशाऽऽदी संतओ अमती ॥१६३॥

संतं वियमानं, अन्नं अचियमानं, संतसु चैव विस्सन्ति,
असंतसु वा विस्सन्ति । तथा संतासंतो इमा-आन्धरं हुंउं
अपजजं वा, अथ वा गिहकुलसु ए लब्धंति, रायादणा वा
पडिमधिण ए लब्धंति । अविशादीहि संताश्चो अमती ।

अनिवादी इमे-

अनिवे ओमोदरिए, रायदुट्ठे भण व गेलणे ।

अमती दुल्लह पडिसे वओ य गहणे भवे पाण ॥१६४॥

भागधर्मर अन्तरा वा अनिवं, एवे अमि रायदुट्ठे भण
वा भिलाणा ए सक्कति पायभूमिं गंतुं, दुल्लहपत्ते वा देने
राहणा वा पडिअन्ना, एस्सिए संतासंतोणि गिहियाविट्ठ-
स्म गहणे भवे ।

अन्तासंतो इमा-

भिगे व भासिते वा, पडिणीए साणत्तेणमादीसु ।

एण्हं काग्गेहिं, रायाव्व असंतओ अमती ॥१६५॥

भिगं, भासियं दह पडिणीयसाणत्तमादीहि हडे, अन्नं
च पाण्यं, एवं अन्तं अन्तासंतो गया ।

दुविहा-संतोण इमे विधि कुञ्जा-

संतासंतमनीण, गवेस्सण पुव्वमपणो कुञ्जा ।

तो पच्छा जतणाण, राणीण गवेस्सणं कोरे ॥१६६॥

दुविहासंतोण पुव्वं अप्पणो कुञ्जा, सयमलन्नामाणे पच्छा
जयणाण सिधेण गवेस्सावव ।

अहवा गविट्ठ अल्ले इमा विही-

पुव्वं भट्टमल्ले, गियं परं वा वि पट्टेत्तुणं ।

पच्छा गंतुं जायति, सयणुव्वदेति य गिही वि ॥१६७॥

पुव्वं संजण गायदुं ए लद्धं, तांहे संजतो गियं परं वा
पुव्वं तथा पट्टेति, गच्छ तुमं तो पच्छा अण्णे गमिस्सामो,
नुत्तक य पुत्तो तं माग्गस्सामो, तुमं उव्वूहेजासि, जतंण
भलदाणेण महंतो पुण खंवा वज्झति उव्वूहेति जति ए
लब्धंति पच्छा संजजातु वि देहि ति । एवं पदोतादयो संता
परिहिया भवन्ति । नि० चू० २ उ० ।

(१७) अर्थवन्धनाऽऽर्ति-

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा से जाइं पुण पायाइं जाये-
जा त्रिराख्वाइं महद्दणवंधणाइं । तं जहा-अयबंधणाणि
वा० जाव चम्मबंधणाणि वा अन्नयराइं तहप्पगाराइं मह-
द्दणबंधणाइं अफामुयाइं णो पडिग्गंजा ॥२॥

आवा० २ चू० २ चू० ६ अ० १ उ० ।

सूत्रं-

जे भिक्खु पायं एणं वंधेण वंधति, वंधंतं वा साइ-
जइ ॥ ४५ ॥

(जे भिक्खु पायं एणं इत्यादि) उत्सर्गणं ताव अवं-
धणं पावं वतव्वं, एगबंधनमपि करंतस्स ते भव आदिणो
दोषाः, शेषं सम्भाष्यं पूर्ववत् ।

जे भिक्खु पायं परं तिण्हं बंधाणं वंधति, वंधंतं वा सा-
इजइ ॥ ४६ ॥

(जे भिक्खु पायं परं तिण्हं इत्यादि) उववाओः परिणयं मुत्तं,
दोषा ते भव, मातगुत्तं च न पच्छिन्नं ।

तिण्हं तू बंधाणं, परेण जे भिक्खु बंधती पायं ।

वि हिया वाऽविधिमा वा, सो पावति आगमाइंणे ॥२४१॥

मंतासंतमनीण, अधिगच्छपज्जललब्धमाणे वा ।

पडिमधेसाणजे, अविवादी संतओ अमती ॥२४२॥

अनिवे ॥२४३॥ संता ॥२४४॥ भिक्खु वा ॥२४५॥ इत्यादि पूर्ववत् ।

मंतासंतमनीण, परेण तिण्हं ण वंधियव्वं तु ।

एवंविधे असंतं, परेण तिण्हं पि वंधिजा ॥ २४६ ॥

एवं ताव दिट्ठं अतिरंजयव्वं, तं पुण कर्त्तव्यं कालं अल-
क्खणं धंयव्वं । नि० चू० १ उ० । ग० ।

जे भिक्खु अनिरंजयबंधं पायं दिवट्ठुओ मासाओ परेणं
धंयइ, धरंतं वा साइजइ ॥ ४७ ॥

(जे भिक्खु अनिरंजयति) दिवट्ठमासानो परं धरंतस्म
आणदिना दोषा, मातगुत्तं च न पच्छिन्नं, ण केवलमति-
रंजयव्वं तलक्खणं दिवट्ठतो परे ण धंयव्वं, एगबंधना-
ऽपि अलक्खणं न धंयव्वं ।

अलक्खणेगबंधं, दुर्गतिगच्छतिरंजयबंधं वा वि ।

जो पायं परिट्ठुइ, परं दिवट्ठुओ मासाओ ॥२४७॥

कंठा ।

जो एगबंधनादि धंयति, तस्म हंम दोषा-

सो आणा अण्वयं, भिच्छुताविगंधणं तथा दुविधं ।

पावति जन्हा तेणं, अणं पायं वि मग्गज्ज ॥ २४८ ॥

निग्गहराणं आणामेणो, अण्वयं एतेण धारितं अणो
वि धरेति, भिच्छतं-ए जहा वाहणो तथा काण्णो, आय-
संजमविहाणा वक्कसाणमाहाहि अनिरंजयव्वं तुलक्ख-
णेण अणो वि सूत्ता अलक्खणं ।

हुंउं सवलं वाता-इद्धं दुप्पक खीलसंतिनं चैव ।

पडमपल्लं च सवणं, अलक्खणं दट्ठ दुव्वरणं ॥ २४९ ॥

समवउत्तं जं ए भवति तं हुंउं, कुणाऽऽदिचित्तलानि ज-

स्म तं सवलं, अणिक्कं वाताइइं टोण्डयं नि बुच्चि ।
जं ठविज्जं उइं ठायति, वालियं पुण पलाइति, तं दुक्कं ।
जं ठविज्जं न ठाति तं खीलमंठितं । जस्म अहो णाभी
पउमार्गानि, उण्णलार्गानि वा तं पउमुपलं । कंठगाऽऽदिक्खं
सव्वणं । एताणि अलक्खणाणि, दहदुव्वखाणि य-दहं अ-
ग्गिणा. पंचवग्गावयं दुव्वसं, एकस्मिन्नाय न पतनीत्य-
र्थः । अहवा-प्रवाला, पूरसंनिभं सुवण्णं, सेसा सव्वं दु-
व्वमा, अनिष्टा इत्यर्थः । अहवाऽलक्खणं एवधवाऽऽदि, जं
वा एयवज्जं आगमं अणिव्वट्टं ।

इमा चरित्ताविगहणा-

हुंइं चरित्तेभेदा, सव्वे चित्तिव्विभो ।

दुप्पत्तं खीलमंठाणे, गणे व चरणे व णो ठाणं ॥ २५० ॥

पउमुपले अकुमलं, सव्वणे वग्गमादिसे ।

अंते वहिं च दह्हु, मग्गं तत्थ गिदिमे ॥ २५१ ॥

दुव्वरगग्गि य पाण, सत्थि गागस्स आगमे ।

तम्हा एते थ धारंज्जा, मग्गो य विभी इमे ॥ २५२ ॥

चरणविणासे गाग-दंसग-चरित्ताविगहणा, मरीरस्म
जं पांडाभवणं तं सव्वमकुमलं भवति, सस्स कंठं ।

अवलक्खणंगवंधे, सुत्थं कुरेत्तो मग्गं कुज्जा ।

दुगतिगवंधं मुत्तं, निरुहवारं दो वि वज्जेज्जा ॥ २५३ ॥

हुंइदिक्खणंगवंधं पत्तेण गहिण्णं सुत्तं अगग्गिआं क-
रेत्तो जहा भत्तपाणं गयंसां तहा सलक्खणमग्गिं वा पा-
यं उपाणति, दुगतिगवंधं सुत्तपोग्गिं काउं अत्थपा-
ग्गिं वत्ताए मिग्गति, भिक्खं च हिउंतां निगहं जं पंगं
यज्जे. अंते वहिं वा दह्हु. गाग्गिणं वा एतं सुत्तं अ-
गग्गिआं वज्जेति. सुग्गमाग्गं अहत्तां जाव भिक्खं पि
हिउंतां मग्गति. केरिस्स पायं ?, केण वा कमेण तं केत्तियं वा
कालं मग्गियस्स ? ।

चत्तारि अहाकण, दो मामा होति अप्पपरिक्कमे ।

तिग्गिणं परं मग्गेज्जा, दिवदुमसं सपरिक्कमे ॥ २५४ ॥

चत्तारि मात्ता अहाकण पायं मग्गियस्स, जाहे तं चउहिं
वि ग लउं, तदुपरि दो मात्ता अप्पपरिक्कमे मग्गियस्स,
जाहे तं पि ग लउं तहा वदुपरिक्कमे दिवदुमसं मग्गे-
ज्जा । किं कारणं ? जाव तं अहमावेण परिकम्मज्जति ता-
व चात्ताकालं लगति, तस्मि परिकम्मणा सत्थि ।

एते वि मग्गमाणे, जति पायं तग्गिं ग वि लभेज्जा ।

तं चवऽणुकहुंज्जा, जाय य सो लभती पायं ॥ २५५ ॥

जतिस्स आगमं भणियं सलक्खणं, जति तग्गिं स लभे-
ज्जा तं चव अणुकहुंज्जा । भणिया परिकम्मणा उत्सग्ग-
ण, अववातेण य । ति० चू० १ उ० ।

(१८) धर्तिमापात्रग्रहणे-

अह भिक्खु जाणेज्जा चउहिं पडिमाहिं पायं एसित्ते, तत्थ
खलु इमा पडिमा पडिमा मे भिक्खु वा भिक्खुणी वा उदि-
सिय २ पायं जाण्ज्जा । तं जहा अलाउयपायं वा, दारुपायं
वा, मट्ठियापायं वा, तहण्णारं पायं सयं वा णं जाण्ज्जा ० जाव

१०२

पडिग्गेज्जा, पडिमा पडिमा १ । अहावरा दोच्चा पडिमा-से
भिक्खु वा भिक्खुणी वा पेदाए पायं जाण्ज्जा । तं जहा-
गाहावई वा० जाव कम्मकरिं वा, से पुच्चापेव आ-
लोएज्जा, आउमो ति वा भग्गी ति वा दाहिमि मे
एत्तो अप्पपरं पायं । तं जहा-अलाउपायं वा दारुपायं वा
मट्ठियापायं वा तहण्णारं पायं सयं वा णं जाण्ज्जा ० जाव
पडिग्गेज्जा, दोच्चा पडिमा । २ । अहावरा तच्चा पडिमा-
से भिक्खु वा भिक्खु ० वा मे जं पुण पायं जाण्ज्जा
तं जहा-संगतिं वा वेज्जनियं वा तहण्णारं पायं सयं वा
० जाव पडिग्गेज्जा, तच्चा पडिमा । ३ । अहावरा चउत्था
पडिमा-से भिक्खु वा भिक्खुणी वा उड्ढियस्मिं पायं
जाण्ज्जा, जावऽणं वहं सग्गमा माहा० ० जाव
विणीममा गाऽवकंवेति, तहण्णारं पायं सयं वा जाण्ज्जा
० जाव पडिग्गेज्जा, चउत्था पडिमा । इधेद्वारां चउरहं
पडिमाणं अप्पपरं पडिमे, जहा पिडेसणाए ।

तथा धर्तिमाचतुष्टयवृत्तागर्थि वज्जवणावनेयानि, त-
वग्ग-तुर्थापप्रतिमायां (संगदयं ति) दानुः स्वाहिकं
परिभुक्कायम् । (वज्जनियं ति) द्विषु पात्रतु
पर्यायेण (पञ्चम्यमं पात्रं याचते । आत्रा० २ श्रु० २ चू०
६ अ० २ उ० ७) ।

(१६) अथ कर्तव्यः प्रतिमाभिः पात्रं गवर्णायपु, उच्यते-
उहिट्टं पेक्खं संगय, उड्ढियस्मं चउत्थाए होइ ।

सव्वे जहन्न एक्को, उस्समग्गिं जयं पुच्छे ॥ ६५६ ॥

उहिट्टपात्रम्, प्रतापात्रम्, संगतिकारात्रम्, उड्ढियस्मं कं
च चतुर्थीमेति चत्तः पात्रगवर्णाय प्रतिमाः, गच्छव्रा-
जिन प्रतिमाचतुष्टयाऽपि पात्रं पुच्छन्ति, जिनकल्पिकानाम-
धस्तनाभ्यां द्वाभ्यामग्रहणम्-उपरितनयोर्द्वयोरिकतन्त्र्याम-
नियतः । अथ गौतमभ्यादिनिदिशसाह- (सव्वे जहन्न एक्को
ति) यत्तस्य ज्ञान्त वत्तम् इत्यारभ्य सव्वं वा गीताती निश्चा
वा जपन्त्य एका गीताथो निश्चा वा इतिपर्यन्तं यथा वत्त-
विषय भावितं तथा पात्रंऽपि सव्वं तदवस्थेयव भावनीयम् ।
नवग्ग-पात्राऽभिलाषः कस्यचिः । (उस्समग्गिं ति) काया-
न्मर्गाऽऽदिकम् ॥ "आवासावेति अखलं सग्गमा उस्सग्गमा"
इत्यादि गार्थाकं प्रायश्चित्तं तथैव वक्तव्यं (जयं पुच्छं ति)
यतः मानद्वयोक्तो यतनां कुर्वन् पुच्छेत् । किमुक्तं भव-
ति ?-आवकेषु नावभाषितव्यम्, किं तर्हि भाषितकुलेषु,
तत्राऽपि पात्रं दर्शितं कस्येवम् ? किमासीत्, किं भविष्यति
इति पुच्छावतुष्टयं तथैव कस्येवम्, किं वहुना य एव वत्त-
स्य विधि - " एतं तु गविट्ठेत्तुं, आर्याग्गिं दिंति जस्म जं न-
त्थि । समभागेसु कएसु व, जह रायणिंयो भवे विहोइ ॥ ११ ॥"
इति पर्यन्तः प्रायः स एव पात्रस्याऽपि द्रष्टव्यः, यस्तु विशेषः
स उपरिष्ठादृशीत्यन्ते ।

संप्रति मासचतुष्कं विभावयिषुगह-

उहिट्टं तिग्गेयारं, पेदा पुण दह्हु एरिस् भणइ ।

दोएग्गयारं संगइ, वाहअई वारणं तु ॥ ६६० ॥

उसंते समगा ! एज्जामि तुमं पासेण वा जहा वन्धमणाए,
से गे परे गेता वदेज्जा आउसो चि वा भइणीति वा
आहारेये पाये तेल्लेण वा पण्ण वा खवणीएण वा वमाए
वा अम्भेणा वा तंहे मियाणाइ तंहे मीतादागादि के-
दादि तंहेव, से गे परे गेता वदेज्जा आउसंते समगा !
मुहत्तं जाव अत्थाहि ताव अम्हे अमणं वा पाणं
वा स्वाइमे वा साइमे वा उवक्रेणु वा उवक्खडेसु वा तो ते
वयं आउसो ! सपाणं सभोगणं पडिगहं दाहामो, तुच्छए
पडिगहए दिणे समसस्स गो सुट्ठु माहु भवइ ।

(स इत्यादि) एतयाऽनन्तराक्रिया पत्रिपणया पत्रमन्वेष्टितं
साधु प्रेष्य परं द्रव्याद्रुतिव्यादिकं यथा तैलऽऽदिनाऽध्यज्य
साधवे द्रव्यस्यैवादि सुगममिति । आचा ० २ श्रु ० १ चू ० ६
अ ० १ उ ० ।

(२१) पात्रप्रयोजनम् । आह-कस्मादज्ञानव्रह्मणं कियंत ?
आचार्यभूषाह-

कृत्वायस्वखण्डा, पायमहणं त्रिमेहिं पावतं ।

जे य गुणा मेभेगे, हरेति ते पायमहणं वि । १०१३॥

पत्रकारकणाय पात्रकारणितः साधुः भोजनार्थं पत्रं
कायन व्यापारयन्ति पत्रमन्वेष्टितपात्रकारणं त्रिमेः प्रमेः प्र-
मिष्यते यः गुणाः भगवन्तेभ्यो यथाभवेना भवन्ति त एव
गुणाः पात्रकारणस्यैवादि भवन्ति अतो आह पात्रमित्यतः ।

कतं यमाः त्रिमेः आह-

अतरेदालवुद्धा, मेहा एस्सा गुरु अरुहक्खो ।

साहाय्यमुपशाल दिकाएण पायमहणं तु ॥ १०१४॥

स्नानकारणात् यालकारणात् पुत्रकारणात् शिल्पकारणात्
प्राचुर्यकारणात् मुक्तकारणात् अत्रैव हिम्युः राजपुत्रः कश्चित्
अज्ञितः नन्दकारणात् साधुः प्रमेः अतरेदालवुद्धा पात्रेण
क्रियते एतेषां संवेधाम तः साहाय्यमुपशालः अलवियमा-
न वैश्वद्वयति तस्याः सौध दूरेन एव पात्रकारणं विना दातुं
न शक्यते, अस्मात्कारणत्वात् पात्रकारणं भवति । उक्तं पात्र-
कारणम् । अतः ० १ चू ० १ प्रव ० ।

आचार्यभूषाह-
पात्रकारणम् ।

मे पुत्रायेव आलोएज्जा आउसो चि वा भइणीति वा गो
खलु मे कण्ह आशाकम्मिए असणं वा पाणं वा स्वाइमे वा
साइमे वा भुएण वा पाएण वा वा उवक्रेहि मा उवक्खडेहि
अधिकंवाभि मे दाउ एम्बर दलयाहि मे मेवं वयंत्तस परे
अमणं वा पाणं वा स्वाइमे वा साइमे वा उवक्रेत्ता उवक्ख-
डेता सपाणं सभोगणं पडिगहं दलएज्जा, तहप्पगारे पडि-
गहं अक्रामुये ० जा गो पडिगहं ज्जा, भिया मे परे उव-
णिता पडिगहं मित्तरेज्जा, मे पुत्रायेव आलोएज्जा आ-
उसो चि वा भइणीति वा तुयं च मे मंतिथं पडिगहं अं-
तो अंतं पडिलेहिस्सामि केवली वया आपाणमेवं अंतो
पांडगहंमि पाणाणि वा वीयाणि वा हरियाणि वा, अह
भिकवुं गे पुट्ठोदिद्धा पतिमा, जं पुत्रायेव पडि-

महणं अंतो अंतं पडिलेहिज्जा, मअंदादि मवे आलावगा
भाणियव्वा, जहा वन्धमणाए साणं तेल्लेण वा पण्ण वा
खवणीएण वा वमाए वा मियाणाइ ० जाव अमपरंमि वा
तहप्पगारंमि थंडिलंमि पडिलेहि पडिलेहि पमजिय प-
मजिय तओ मंजयामेव आमजेज्जा, एवं खलु तस्म भि-
कवुस्म भिक्खुणीए वा सामगियं मव्वेहि मीहेतंहे स-
या जणज्जा ति वेमि ॥ १५२ ॥

(तथा मे गमित्यादि) स तंवा तं साधुमेव द्रव्यात्-तथाऽ-
निरिहं पात्रं दातुं न चनेन इति मुहत्तं त्रिप त्वं, याव-
दशनाऽऽदिकं कृत्वा पात्रकं भूत्वा ददामीत्येव कुर्वन् नि-
पेष्यवर्षांपञ्चाऽपि यादं कुर्यान्नः पात्रं न गृह्णीयादिति ।
यथा दीयमानं गृहीयान्नाऽह- (स इत्यादि) तेन दात्रा
दीयमानं पात्रमन्वेष्टितं प्रयुक्तेत्येत्यादि वस्त्रप्रधानं
न्येतस्म्य भिक्षाः सामग्र्यमिति । आचा ० २ श्रु ० १ चू ०
६ अ ० १ उ ० ।

यदि पात्रार्थं योजनार्थं गच्छति-

जे भिक्खु परं अद्रुजोयमेवरेण पायवडियाए गच्छइ, ग-
च्छे वा माउजइ ॥ ११० ॥

मूलवत्तनपात्रायां जह अद्रुजोयं ति मेता भवइ, अद्रु-
जोयणायां परयां जह जह, पायमहणं कर्तव्यं तो आणादिया
य ईमत् भवेति ।

गाता-

परमद्रुजोयणाओ, मंथरमाणिमु खवमु खेवेमु ।

जे भिक्खु पाये खलु, मंथरी आणमादिणि ॥ १० ॥

उत्तरमेणं जाव उक्तामणमेवं, तस्मि पाये गवेमियव्वं, प-
न्तो आणादिया दोसा, तस्मा गो परतो उप्याएज्जा ।

गाथा-

भिकवुं वमहीमुल्ले, खवमु तह च पायवन्धादी ।

जोयणमहे चउमु, अट्टेहि भवे चरिमे ॥ ११ ॥

अंतरपल्ली लहुगा, परतो खलु अद्रुजोयणे गुरुगा ।

तत्तिपाणं गवेमिज्जा, इतरादि अट्टहि सपदं ॥ १२ ॥

उद्गाहः अद्रुमु मायमेवेत्तु, वासमेवेत्तु य एतमु खवमु
मेवन्तु जह चय भलयावुत्तुपणं तहा पायवन्धादि ए वि जह
पुण मेथरन्ते परतो अद्रुजोयणाओ आणेति, तं इमे प-
डिज्जन्ते, जह अंतरपल्लियाओ आणेति तो खउलहुगा अंतरप-
ल्लियाओ परतो अद्रुजोयमेवन्ताओ मूलं, वयंतिपात्राओ तं
च जोयणं, एण चउमुगा, मेवन्तं जोयणं छल्लं दि-
व्वं हुगन्ते, दोते दिहा, अट्टाउत्तेहि मूलं, तदि अणयट्टो
अट्टेहि पार्मवयं, आणदिया य दोना । दुट्ठिया विग्रा-
णा, तस्य आरारिगहणा केडकण्णुगदया, मेजंम छ-
कायादिवा, तस्मा मेवत्यर्थेहि मंथरमियव्वं मेततो ब्रह्म-
जोयणमेवेत्तु मंथरीना कालतो सत्थापासंमि काउं तदया-
ए पाम्भीए मंथरद, जह इतरादि मंथर तो अस्मिन्वा-
ना चउलहुगा, अट्टाया या, एण पार्मजिरे पावड, मेवत्यर्थेने
अलक्षमाणे विहरन्ते चय मायणममि मेतन्ते ।

गाढा-

वितियपदं गेलेसे, वसही भिक्खुमेतरे ।

सञ्ज्ञाय गुरुजोणे, सुण्णये वत्तणाइणो ॥ १३ ॥

गेलसाइयाण इमा व्याख्या । गाढा-

दुहओ गेलसम्मि, वसही भिक्खु व दुल्लभं उभए ।

अंतर विगिट्ट सञ्ज्ञा-उ नत्थि गुरुणं च पाउमं ॥ १४ ॥

दुहतो गेलसं-अण्यथा, परस्म वा । अहवा-अण्यगाढं गाढ-
सि । दुहतो सि । वत्तकालं रञ्जितकर्म करेति, गिलाणकारण-
ण सयं गिलाणो गिलाणवावडो वा ए तत्रति गंतुं जन्थ भा-
यणा उप्यज्जंति तांहे दुरातो वि भायणा, अंतरपणियामु आ-
णिज्जंति, अन्तरपेरिसीए वा गेहेज्जा । अथवा-भायणादांसा,
भिक्खं दुल्लभं, वसही वा दुल्लभा, उभयं वा दुल्लभं । अहवा उ-
भये गिलाणस्स य भिक्खा, वसही य दुल्लभं । अहवा उभए
सुत्तप्यपरिसीतो वि अकाउं पादमगहं करेति । अहवा-वा-
लदुहा उभयं, तेहि आउतां गच्छं । सैकाभेउं ए सक्कि गामं-
तराणि चाविगिट्ठाणि । अहवा तस्मि भायणादेसे सञ्ज्ञातो न
सुज्झति, गुरुण वा भस्सणाणदीयं पायसं नत्थि, आगाढं
जोगं वा वहंति ।

अणुअणो गाढा-अणुअणो पट्टविउ त्ति अन्थं सुण-
ति त्ति बुत्तं भवति, अभिनवधारितं वा सुत्तन्थं ए
वत्तंति, भायणभूमिए वा मासकणपाउमगा वेत्ता अया, ग-
च्छस्व आधारभूता न भवतीत्यर्थः । सवालदुहस्स वा ग-
च्छस्व वत्तपाअंमं नत्थि ।

गाढा-

एएहिं कारणेहिं, गच्छं आमज निन्नि चतुरो वा ।

गच्छंति निन्मयं भा-भूमिं वमहादिण सुलहे ॥ १५ ॥

एवमादिपहिं कारणेहिं भायणभूमिं गच्छा ए गच्छति, ग-
च्छमासज्जति, तिचउरो वा साह णिन्मयं भाणभूमिं गच्छंति,
ते य गीयन्था वमभा वत्तंति, तेनि अप्पाणं सुलभं भत्तपाणय-
सहिमादीं भवति, गणनाप्रमाणान्तिरिक्कमापि ग्रहीतव्यं, कुतः ?-

गाढा-

अलंबणे विमुद्धं, दुगुणं तिगुणं चउमुणं वा वि ।

खेत्ताकालादींSSओ, ममणुसाओ य कप्पमि ॥ १६ ॥

विमुद्ध अलंबणे दुगुणो तिगुणो वा चउमुणो वा पादपट्टो य
घेतव्यो, अविस्वहानो वत्ताद्दओ वि क्लेशतीओ । अद्वितीय-
यानो परतो, कालातीतो वासासु गहणं करेति, दुमानं वा पू-
रेत्ता गहणं करेति, रातो वा, एतं स्वयं कारणं विमुद्धं अणु-
सायं, अण्ये पक्कयो गच्छवामो, अहवा णिमाद्विज्जयणं । नि०
सू० ११ उ० ।

(२२) यादशं पात्रमादाय भित्तार्थं गच्छेत्-

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा गाढावडकुलं पिंडवायपडिया-
ए पविट्ठं समाणे पुव्वामेव पेहाए पडिगहगं अवहट्ठु पाणे
पमजिय रयं तओ संजयामेव गाढावडकुलं पिंडवायपडि-
याए शिक्खमेज वा, पविसेज वा । केवली वृया-आउमो !
अंतो पडिगहगंसि पाणे वा वीए वा ए वा परिया-
व्जेजो, अह भिक्खु यो पुव्वोवदिदा पतिष्ठा जं पुव्वामे

मेव पेहाए पडिगहं अवहट्ठु पाणे पमजिय रयं ततो संज-
यामेव गाढावडकुलं पिंडवायपडियाए पविसेज वा, शि-
क्खमेज वा ॥

(से इत्यादि) स भिक्षुः पण्डितकुलं पिण्डवायप्रतिज्ञया
प्रविशन् पूर्वमेव श्रुतं प्रत्युपेक्ष्य पतद्ग्रहं, तत्र च यदि
प्राणिनः पर्येतन्तस्तानाहृत्य, निष्कृत्य स्वकृत्यर्थः । तथा-
प्रमुन्य च रजस्ततः संयत एव गृहपतिकुलं प्रविशद्वा,
निष्कामेद्वैत्येषोऽपि पात्रविधिरेव, यतोऽत्रापि पूर्व पात्रं स-
म्यक् प्रत्युपेक्ष्य प्रमुन्य च पिण्डो ब्राह्म इति पात्रगतेव
चिन्तयेति किमिति पात्रं प्रत्युपेक्ष्य पिण्डो ब्राह्म इति ? अ-
प्रत्युपेक्षिते तु कर्मवन्धो भवतीत्याह-केवली वृयाद्यथा-क-
र्मोपादानमेतन्, यथा च कर्मोपादानं तथा दृश्यन्ति-अन्नः
मध्यं पतद्ग्रहकस्य प्राणिनो ह्रींदिवाऽऽद्यः, तथा-बीजानि
रजो वा पर्यायंरन् भवेयुः, तथाभूते च पात्रे पिण्डं गृ-
ह्णतः कर्मोपादानं भवतीत्यर्थः । साधूनां पूर्वोपदिष्टमेतन्पति-
ष्ठाऽदिकं यत्पूर्वमेव पात्रप्रत्युपेक्षणं कृत्या तद्वत्प्राणिनो र-
जश्चापनीय गृहपतिकुलं प्रवेशो निष्कर्मणं वा कार्यमिति ।
आवा० २ शु० १ सू० ६ अ० २ उ० । (अभिहृतव्याख्या
‘ अभिहट् ’ शब्दे प्रथमभागे ७३३ पृष्ठे गता)

किञ्च पात्रे शीतंदकदि-

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा गाढावडकुलं जाव समाणे
सिया से परो आहट्ठु अंतो पडिगहगंसि सीआदगं परि-
भाएत्ता णिहट्ठु दलएज्जा, तहपपारं पडिगहगं परहथंमि
वा परपादंमि वा अफासुयं जाव शो पडिगहजेत्ता, से य
आहच्च पडिगहए सिया सिप्पामेव उदगंमि साहेज्जा,
से पडिगहमायाए पाणं परिट्ठेज्जा, समणिद्धाए वा भूमिए
णियंमेज्जा; से भिक्खु वा भिक्खुणी वा उदउल्लं वा सम-
णिद्धं वा पडिगहे शो आमजेज्जा वा जाव पयावेज्ज वा ।
अह पुण एव जाणेज्जा-विपडादए से पडिगहए छिममि-
णहे तहपपारं पडिगहं, ततो संजयामेव आमजेज्जा वा जाव
पयावेज्ज वा; मे भिक्खु वा भिक्खुणी वा गाढावडकुलं पवि-
मिउकामे सपडिगहमायाए गाढावडकुलं पिंडवायपडियाए
पविसेज वा, शिक्खमेज वा; एवं ग्रहिया विचारभूमिं वा
विहारभूमिं वा गापाणुग्गामे दूडेज्जा, तिव्वेदसियाए
जहा-वीडियाए वत्थेसयाए, शव्वं-पत्थ पडिगह, एवं खुलु
तस्स भिक्खुस्स भिक्खुणीए वा सामगियं ॥ १५४ ॥

(से इत्यादि) स भिक्षुः पण्डितकुलं पिण्डवायप्रतिज्ञया
प्रविष्टः सन् पात्रं यत्चितं, तस्य च स्थानकदाचित्
स परो गृहस्थोऽनामोनेन प्रयत्नीकृतया तथाऽनुकम्पया
विमर्षतया वा गृहान्तः मध्यं एवापरिस्मृतं पतद्ग्रहं स्व-
कीयं भाजने आहृत्य शीतंदकं परिभाज्य विभागकृत्य
(णिहट्ठु त्ति) निस्सारं दद्यात्, स साधुः तथाप्रकारं शी-
तंदकं परहस्तगतं परपात्रगतं वा अप्राप्तुकमिति मत्स्या
न प्रतिगृह्णीयात् । तथाचा-अकामेन विमर्षकेन वा प्रतिगृहीते
स्याततः क्षिप्रमेव तद्वैव दातुम्वक्तभाजने प्रक्षिपेत्, अति-

चक्षुः कुर्यादं समाजजातीयोदके प्रतिष्ठापनविधिना प्रति-
 स्थापनं कुर्यात्, तदभावेऽप्यथ वा क्षुधायान्तां श्रीप्राज्ञेपनिषत्तत्त्व-
 चान्दस्मिन् भाजने नवमभाजनेनैव विनियोगमिति स्थाने स-
 च्छेदितं । तथा- (सं ह्यादिनि विमुक्तकुर्यात्) श्रीः पतङ्ग-
 स्य प्राज्ञनां भिन्नं न कुर्यादपि चक्षुःकस्य तु कुर्यादिति पिण्डार्थः ।
 निष्ठा- (सं ह्यादिनि विमुक्तः कविर्दृष्टुं शक्यतः कुर्यात्) अं गच्छन्
 सप्तपद्मं एव गच्छेद्विन्यादं सुगमं, यावदेतद्विषयं भिन्नो-
 सापनपर्यमिति आद्यां २ श्लो १ श्लो ६ आ २ उ १ ।

(२३) प्रतिग्रहिकाया श्रुतुवज्जं वसति-

जे भिक्षू पडिग्गहणीस्माए उवुवद्धं वसाइ, वसंतं वा साइ-
ज्जइ ॥ ४६ ॥ जे भिक्षू पडिग्गहणीस्माए वासावामं
वसइ, वसंतं वा साइज्जइ ॥ ५० ॥

असु मासकण्ठवासाजोग्गा खेत्ता, ते मोक्षु एत्थ पाए लभि-
स्सामो ति जे वसंति, एत्थ पायणिस्सा भवति ।

एताव पायलिभ्याव शाहा -

उद्बुद्धे मामवायं, वासावासे तहव चउमामं ।

पत्ताऽऽमाह भिक्षुः सो पात्रति आशुमार्दणि ॥२०६॥

जह वि उदुयदं मामं वसति, वरिमाकालं य चउमामं.
तहा वि पाताऽऽषाण कालातिक्रमं अकंरतस्व वि आणाऽऽ-
दिया दोषा. चउलहुं च मे पाच्छुतं ।

अहवा तं उदुबद्धं वामावासं वा पार्याणस्माए

यत्नतो गिरिशं पुरतो इमं भगति—

पायणिमित्तं वमिमो, इहं व मो आगया तद्दृष्ट्वा ।

इति कथयन्ते मुचं, अथ तीते तासि नित्यं दोसा ॥२०॥
 जातलङ्घं न्वावगं । अहं पायणिमिन्तं वसामो, इह वा अग-
 न्ना वं पाए, लभिस्सामो, एवं करेत्तस्म चउल्लं सुत्ताणि-
 तां । ति,अथ मायकणातीने वसन्ति, वासातीने वा वसन्ति,
 मां मासल्लं,चउल्लइय, जे णिस्साए दोसा वीज्जा ते यस्से
 प्रायजोते, नहं । यं वसेज्जा । अथकारणत्तेण पायणिस्साए
 थ वसेज्जा ।

गाह्य—

अमित्रे आमोयसिण, रायहृष्टे भण व गेलोमे ।
अद्वाण रोहण वा, जयणाए तत्थ निवसंजा ॥ २०८ ॥
कंटा । रावणं वनियन्वे ।

इमा जयणा गाढा-

गेलाम् मुत्त जोण्, इति लक्खणं गिद्धी परिव्रियन्ति ।

जा उन्मिषा पाया, खेतं पट्टिबन्धमवसंति ॥२०६॥

उद्वयं यासाकालं वा अनिरितं वसना गिलाणलक्ये-
ण यनांत. सुत्तग्गाहीणं वा. हह सुत्तपाहीं सरति गाहापा-
मादजोगीणं वा, हह जांया सुत्तकुत्ति, इति उवदंलणे. एव-
मादीहि लखवहिंति प्रशस्तभावमाकाशकणमिच्छां. गिह-
पतिरिच्छति, जंति पाया अन्धि गिह्हांणे तेमि समारं परि-
स्यं कौंति. जाय ते पाया उरिभज्जंति, णिकरमाणं अपाणं
वीर्यणिमिच्छं उभेदं अरुंतीत्यर्थः. य य तेमि गिह्दथारं क-
हेति, जहा- हह क्खं हेतुं पायणिमिच्छं ठिता नैतत्तयिवधं
कथयन्ति । नि० ख० १४ उ० ।

प्रतिग्रहनिश्चया श्रुत्यहं वसति-

जे भिक्खू अश्रेणं पडिगाहं गणिं उदिसिय गणिं समु-

द्विमिय गगियं अणामंतिय अणमममस्तंतिय परिइवियरइ,
परिइवियरंतं वा साइज्जइ ॥५॥

अतिरेकज्ञापनार्थमिदमुच्यते--

दो पायाऽणुमाता, अतिरेगं तद्वयं पमाणातो ।

द्विगेसु व परिभगिया.मयं च गेहहंति जा जोग्गा ॥५१॥

दो पायाणि ति-धकरंदि अखुण्णानाणि-पडिग्गहो. मत्त-
 मा या जति नतिनं पत्तो मेगदति तो अतिनं भवति । अद्या
 ए पमाणं मणिनं पत्तो जति ववुत्तनं मेगदति, एवं अति-
 नं भवति. अद्धा इमेण प्रकारं अतिनं हवत्ता-तें ताह
 पायाणि मग्गमां नि मण्डुत्ता आयरिणं भणत्ता छिण्णा-
 णि सेंदुत्ता, जहा-वीनं आणद्ध. अद ते वत्ता अन्तरा स-
 ओदयवत्ताणो पामंति, तेहि पुत्तिज्जा कन्ता मण्डुत्ता ।
 तेहि कहियं आयरिण पयट्ठिमां वीनं पाण अण्णंति नि.
 तदि ते भणंति जवाणि ता उम्भे सेंदुत्ता, तावनिगहि गहि-
 पट्ठि ज अयणि लभज्जतां ते मेगदह, अद्ध आयरिणं अखु-
 ण्ण, तिस्समांभो. एवं होटि नि ते पा, लद्धा य, अरिरेणपट्ठा
 गहिया य. एवं अतिनं पयट्ठिमां होत्ता. अद्या छिंसुत्तु वेव
 पायमग्गानि लभ्भां नि कए वरणि गहियाणि अप्प-
 ल्लेसे अण्णिदंदि वि अतिनं पयट्ठिमां होत्ता । नि० चू०
 ५४ उ

(२४) अविररिक्तापात्रम्-

कपडं निर्माणं वा निर्मायीण वा अनिरं पडिगद्वयं
 अणमणस्म अद्वयं दूरमवि अद्वयं परिवर्तितं वा, धा-
 रित्तं वा परिवर्तितं वा सो वाणं धारम्सद, अदं वा णं
 धारम्मावि, अद्वे वा णं धारम्सद, णो से कपडं त अणपु-
 च्छिय अणमणिय अणमण्मेमि दादं वा अणुपदादं वा,
 कर्णति से तं आपुच्छिय आर्मणिय अणमण्मेमि दादं
 वा अणुपदादं वा ॥ ११ ॥

अस्य मयन्धप्रतिपादनार्थमाह-

उपदी दृग्द्वारेण, माहम्मियतेसारक्यवरेण चैव ।

अगावत्तंते उ इमं, अतिरेगपडिग्गेहं सुत्तं ॥ २१० ॥

अत्रोपनिषत्सु चैव, प्रायश्चित्तस्य चैव, त्रिषु विषयेषु चैव ।
अत्रोपनिषत्सु इदमुक्तं विश्वमरणः पतितं उपपत्तिरुदाय-
ध्वत् आनन्दव्य इत्युपदेशः कृतोऽप्येव न विविमर्शतः पति-
तं गृहीत्वा नृपेति येषु सप्तः तेषां द्वावध्याभ्यया द्वौ नव-
ध्यामिकावांस्तु कस्यान्तः पतयति । द्वावध्यां सार्वाधिकसं-
वृत्तौ अत्रुत्तमांते इदमव्याख्यातयति सूत्रमनिरूपतवृत्ताह-
पयं द्वावध्यावत्तुति । विश्वतीत्यायं सप्तध्यायैर्द्वौ । अत्रोत्त-
मेऽप्यायावत्तयास्य (११ सूत्रस्य) व्याख्या-कलान्तिरित्यायं
वा निवेदयित्वा वा अत्रोत्तमपरिकल्पवत्प्रवृत्तं अन्वयस्य अधो-
य इदमवशिष्टेन वचने सार्वाधिककथारथ्यायान् प्रवृत्तवान् । आ-
नन्दं वा स्येव वा परिग्रहीतुं वा वा अविश्रयान्दं द्वे विश्रित-
वत्तुम् अमुष्योक्तं गम्य । वाचकं वा । विश्रयान्दं द्वे साधु-
तत्त्वम श्रियतीतीति भावः । अन्व वा एते धारयत्याभि ममे-
व भविष्यतीति भावः । अत्रो वा एतानि सर्वत्र वाप्या-
लक्ष्यकारि, धारयितव्यं यस्याऽन्येह व्याप्यामि न च (२)
तस्य कल्पते, यस्य विश्रयान्ति निधिर्दुर्गमुक्तस्य दत्तव्यं, त

कपात्राऽऽतीतमेकस्यात्मनो भवति, आचार्याऽऽदीनां किं ददातु, कुत्र च तेषां प्रायोग्यं गृह्णातु ततस्ते एवं परित्यक्ताः ।

अत्र पूर्वोक्तव्याख्यानाथमाह-

देते तेसिं अप्याजदो आदौषे तं जदो त्रं च ।

कुजा कुलालगहणं, वया जदो पागमहस्यमि ॥२२०॥

तेषामध्वनिर्गतानां ग्लानानां च ददति आत्मा परित्यक्ता भवति, अद्वाने ते अध्वनिर्गताऽऽध्यः परित्यक्ताः, यच्च तेषां पात्रं दत्वा स्वयं कुलाभमादप्रहणं कुर्यात् तत्राध्यनेकं दोषाः, तं च प्रागेव भाषिताः, व्रतानि परित्यक्तानि भवन्ति । पान-प्रहणे, पानप्रहणं भक्षोपलक्षणं, संक्रान्तभक्षणप्रहणं इत्यर्थः । भाषयता सर्वत्र प्रागेव कृतम् ।

पुनरपि परः प्रश्नयति-

जइ हौति दोम एवं. तम्हा एकेक धारए पत्तं ।

मुत्ते य एगभिसियं, मत्तयउवेदसखा चेसिंह ॥२२१॥

दिशऽऽजरीकखण्णि, दसपुनरगमसि उच्छुधरगमो ।

वासामासाउतेहिं, गुणनिष्फत्ती बहु नाउं ॥२२२॥

एवमुक्तप्रकारेण वहनामेकपात्राभ्यनुज्ञायां भवन्ति दोषाः, तस्मात् एकैकः एकं पात्रं धारयत, न मात्रकं युक्तं पात्रमनुज्ञानम् । तथा चोक्तम्—“ जे निग्गंथे तरुणे यलवं से एगं पायं धरेज्ज, ता पीयं ” इति । ततो ज्ञायते नानुज्ञानं तीर्थ-करमात्रकप्रहणं केवलमिदानीमायंरक्षितेनार्चायार्थं दर्शयितुं नगर-इत्थुगृहनाम्नि उद्याने वर्णवासास्थिते वंही गुणानिष्पत्तिं ज्ञात्वा मात्रकस्यापदेशना दत्ता कृता ।

मा च येः कारणेः कृता, तान्युपदर्शयति-

दूरे चिक्खल्लो वु-ट्ठिकायसउभयभाणपलिमंथो ।

ता तंहि एम दिन्ना, एम भणंतस्स चउ गुम्हा ॥२२३॥

ते आर्यरक्षिता आचार्या दशपुरनगरात् दूर इत्थुगृहनाम्नि उद्याने वर्णवासे स्थिताः, मागे च कदमोऽतिप्रभृता वृष्टि-वर्षं, तद्व्यतिशयेन प्रवृत्ते पतति, ततः प्रायेण आचार्याऽऽदीनां लभ्यमानं यदि न गृह्णन्त तदा ते परित्यक्ता भवन्ति । अथ गृह्णन्त तर्हि कुत्र पायीयं भिक्षे वा गृह्णन्तम् । अथ नीत्वा प्रत्यागम्यन्त तदा कात्यानामप्याहरितकात्यानां विग्राधना स्वाध्यायस्थानानां च परिमार्थं व्याधातः, तत्संस्मरेतः कारणेण मात्रकस्यापदेशः दत्तः । स्मरिगह-यथोक्तकारणवशादार्थास्तिरेव मात्रकोऽनुज्ञानां न तीर्थकरिर्भवति । एवं भणतो वदन्तस्तु प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः तीर्थकरैरनुज्ञानान् । एतच्चाऽत्र दर्शयितुं । यदपि चोक्तम्—“ जे निग्गंथे तरुणे यलवं से एगं पायं धरेज्ज, ता पीयं ” इत्यादि सूत्रं, तदपि मच्छुनिर्गतविपर्ययं स्थविरकल्पाऽऽश्रितं, न च तेन कारणे ज्ञानेनाऽऽर्यरक्षितेर्मात्रकानामुक्ता कृता, तद्वैकं केवलं, किं त्वन्यदपि मात्रकानुज्ञायां कारणकदम्बकमित्ति ।

तदेवाऽऽह-

पाणदयखमणकरणं, मंघाडासतिविक्रपपरिहारी ।

खमणासहृ एगामी, गणहति ऊ मत्तए भनं ॥२२४॥

थेराणेस्स विदिस्सो, ओहोवहिमत्तगो जिणवेरहिं ।

आयरियादीणुऽऽ, तस्सुवभोगो न इहा उ ॥२२५॥

प्राणदयानिमित्तं कोऽपि साधुः ज्ञानं कुर्यात्, तस्य यः संघाटकः ख क्षणं कर्तुं न शक्नोति, न च तस्याऽप्यः संघाट-

कः विद्यते, ततो यदि त्रयो जनाः संभूय भिक्षासदृष्टिं तदा जनानां विकल्पो भवति, तस्य परिहरणाय एकाकी हिरण्ये, सन्नितीयस्य संघाटकवतः साधोः प्राणिदयार्थं क्षणकरणे संघाटाभावे विकल्पपरिहारी क्षणकरणसमर्थो भिक्षासकाक्षि हिरण्यमानः पतङ्गहं पानकं गृह्णाति, मात्रकं भक्षन् । अनेन कारणेन स्थविराणामोषाधिप्रकारो मात्रको जिनवैरिर्गताऽनुज्ञातः, आधनियुक्तो तथा अभिधानात् । एतेन यदुक्तं तीर्थकरैर्नानुज्ञानां मात्रक इति तन्मिथ्येत्या-विदितम्, अत एव तस्यैवं ब्रुवन्त्यनुशुक्रं प्रायश्चित्तम् । तथा तस्य मात्रकस्यापभोगं आचार्याऽऽदीनामाचार्यग्लानप्राप्त्युक्त्याल्लुब्धाऽऽदीनामर्थाय तन्प्रायोग्यप्रहणाय, उपलक्षणमेतत्-सं-मरुभक्षणपानशोधकण्ठाय च प्रागुक्तकारणव्यतिरेकेण प्रायेणानुज्ञातः, इतरथा तूक्तकारणव्यतिरेकेण नानुज्ञातः, एतच्च परिभाष्य तत् आर्यरक्षितैश्चिन्तितं प्रायः प्राणरक्षणाय संस-क्रमकपानविशोधकण्ठाय च मात्रक एकपरिभोगोऽनुज्ञातः, शेषकालं त्वलमाऽऽशयज्ञानिवाणाय प्रतिपिद्धः ।

तथाऽऽह-

गुणनिष्फत्ती बहुगी, दग्गमासे होहिनि त्ति वियरंति ।

लोभे पसज्जमाणे, वारंति ततो पुणो मत्तं ॥२२६॥

गुणनिष्पत्तिवद्गी दृक्कामे वर्यागत्रे भवित्यनीतिं तन्प्राप्त्यसमये भगवन् आर्यरक्षिता मात्रकपरिभोगवन् आर्यरक्षिता मात्रकपरिभोगं वितरन्त्यानुज्ञानानि, अतुबद्धे तु काले आचार्याऽऽदिप्रायोग्यप्रहणलक्षणं कारणमतिरिच्यान्यकारणे न समस्ति, केवलं लोभ एव प्रसज्जते । तथाहि-यन् यन् उत्कृष्टं तत्तत् लोभेन मात्रकं गृह्णाति, तत इत्थं लोभे प्रसज्जति तत्रिवाणायत्वाऽऽचार्याऽऽदिप्रायोग्यप्रहणाभावे पुनर्मात्रकं तदा वाच्यमिति ।

एवं सिद्धं गृहणं, आयरियाणं कारणे भोगो ।

पाणदयक्षुभभोगो, वित्तिओ पुण रक्खिअज्जाओ ॥२२७॥

एवमुक्तप्रकारेण मात्रकस्य ग्रहणं सिद्धं, यतः सूत्रे आधनियुक्त्यादा आचार्याऽऽदीनां कारणे आचार्याऽऽदिप्रायोग्यप्रहणलक्षणं मात्रकस्याभोगोऽनुज्ञातः, द्वितीयः पुनरपभोगं आर्यरक्षितानां प्राणदयाऽर्थं प्रवृत्तः । कारणभावे तु मात्रकपरिभोगं प्रायश्चित्तम् ।

तदेवाऽऽह-

जत्तियमिस्सा वारा, दिसेण आणेइ तत्तिया लहुगा ।

अट्ठीहं दिसेहिं सपयं, निक्कारेणं मत्तपरिभोगे ॥२२८॥

निष्कारणे कारणेऽभावे मात्रकस्य परिभोगं यावन्मात्रान् वारान् दिवसेनैकेन तेन मात्रकेऽऽश्रयति भावतो लघुका मासास्तस्य प्रायश्चित्तमष्टभिर्दिवैः स्वयं पुनर्व्रताऽऽरंभाय, मूलक्षणमष्टमं प्रायश्चित्तमिति भावः ।

जे वेति न पेत्तवो, मत्तओ जे वा य तं न धरंति ।

चउगुम्हा तेसि भवे, आणाऽऽदिविराहणा वेव ॥२२९॥

जे ब्रुवन्ते न ग्रहीतव्यो मात्रकाः, ये च तन्मात्रकं न धारयन्ति, तेषां प्रत्येकं प्रायश्चित्तं भवति चत्वारो गुरुकाः, आह्नाऽऽध्यक्ष दोषाः, प्राणविवेकः संयमविग्राधना वा ।

अन्यथा-

लोए होइ दुणुओ, वियारपडिगणेह उट्ठोहो ।

आयरियाई चत्ता, वारत्तलीएँ दिहँतो ॥२३०॥

यदि येनैव पतङ्गहेतुं भिन्नामटति तन्नैव विचारो विचार-
भूमौ गच्छति, तर्हि लोकं जुगुप्सया जायते तथा च सति
भवति प्रवचनस्योद्वाहः, आचार्याऽऽद्यश्च मात्राकापरिभोगो
त्यक्ताः । अत्रायं वादवस्थया हटान्तः ।

उपसंहारमाह-

तस्मा उ धरेयन्तो, मत्तो य पडिगहो य दोषते ।

गणसाएँ पमाणेण य, एवं दोसा न होति ॥२३१॥

यत एवं पात्रस्य मात्रकस्य वाऽधारेण दोषास्तस्मान्मा-
त्रकं पतङ्गहश्च द्वावेत्येता धारयितव्याः । कथमन्याह-गणना-
मधिकृत्य एकैकः प्रमाणत आधनियुक्त्यभिहितप्रमाणेन एवं
वेति अनन्तरोदिता दीया न भवन्ति ।

(२५) नवपुराणपात्रग्रहणम्-

जइ दोहए चैव गहणें, अइरेगपरिगहो न संभवति ।

अह देइ तथ एणें, हाणी उद्वाहमादीया ॥२३२॥

यदि द्वयोरैव पात्रकमात्रकयोर्महणें ततोऽतिरिक्तः पतङ्ग-
हो न संभवति, तदभावाच्च कथमन्यनिर्गताऽऽदीनां पतङ्गह-
द्वयानि, देयस्याभावात् । अथाऽऽस्मीयं तमकं पतङ्गहमध्वगा-
दीनां प्रयच्छति, स्वयं तु केवलेन मात्रकेण सारयति । तत्र
आह-अथ तयोः पात्रकमात्रकयोर्मध्ये एकं पतङ्गहं द्वादि, तदा
द्वितीयस्य हानिरिति, येनैव भिन्नामटति तन्नैव विचारभूमा-
वधि गच्छतीति लोके जुगुप्सया प्रसङ्गतः प्रवचनस्योद्वाहः, आ-
दिशब्दादीनांऽऽद्यश्च तन्न पत्तिरित्युक्त इति परिग्रहः । त-
स्मादफलं सूत्रमनवकाशादिनि । आचार्यो ब्रवीति-सूत्रनि-
पातः स्वतथैव कारणकः ।

किं तत्कारणमिति चेदन् आह-

अतिरेग दुविह कारण, अभिनवगहणें पुराणगहणे य ।

अभिखणगहणे दुविह, वावाएँ अप्पच्छेदे य ॥२३३॥

द्विविधेन प्रकारेण द्वयोः कारणान्ध्यामन्तरेणैवार्थिकस्य
पतङ्गहस्य संभवः । तद्यथा-अभिनवग्रहणेन पुराणग्रहणेन च ।
तत्र यत्तदभिनवग्रहणेन तत् द्विविधं द्विकारम् । तद्यथा-व्यापा-
रिणश्च गृह्णीत, आत्मरुद्रश्च वा । गाथायां सप्तमी तुनीयाथे,
प्राकृतगता ।

तच्च द्विविधमन्यतः प्रव्रहणमनः कारणमन्यतः-

भिने व भासिण वा, पडिणीए तेणमाणमादिहं ।

सेहोवसंपयासु य, अभिनवगहणें तु पायसम् ॥२३४॥

प्रमादतो भिने वाऽग्रन्तं पात्रमन्यता वा ध्यामन्तं द्रव्यं
प्रत्यनीकेन हतमानिषे वा स्नेहः भवऽऽदिभिर्वा ह्येव, आदिश-
ब्देनात्र गृयात्ताऽऽदिपारग्रहः, ऐक्यं वा किंचिदुपपासनेषु जा-
जयति दान्तयामि, एतेः कारणैरान्यतः पात्रस्य ग्रहणं भवति ।
देसे सव्वुवदिम्मि य, अविगहदी तथ होति सच्छदा ।

तेसिं सति निज्जोए, जा जोग्गा दुविह उवदिम्मि ॥२३५॥

तत्र तेषां व्यापारितानां स्वच्छन्दानां च मध्ये स्वच्छन्दस्यो ज-
वन्ति अभिप्रादिण अभिप्रादिकान्ते वा अभिप्रादिका द्विविधा
भवन्ति । तद्यथा-देशे सर्वस्मिन्क्षेपावाबुधायकं किमुक्तं त्वन्तर्नि-
एक एवमभिप्रादं मानिन्नाः, यथा उरार्थदेशः, गात्राऽऽदिकं व-
सुपादिपिषयामः । अपरे चैवं प्रतिपक्षाः-सर्वसुपादिमुपादिपिष-
यामः । ते चाभिप्रादिका जाजनेः कार्यमन्येन बोधयिः कार्यमिति
कृत्वा तदुपादाय अध्यपारिता एव गच्छन्ति, अत एव ते
आत्मरुद्रस्य उच्यन्ते, आत्मनैव परंपरणाभावेनैव उपधाराय-
नाय रुद्रोऽभिप्रायो विद्यते येषां ते आत्मरुद्रस्य इति व्युत्पत्तेः,
तेषामसत्यत्वादेव येषाम् समर्था द्विविध आधिक आधिप्रादि-
के बोधयिष्यते, तेषां चार्थो नियुक्तो व्यापारयति ।

दुविहा द्विभमाद्विभा, भणति लघुको य पडिसुणेंत य ।

गुरुयण दूरे तथ तु, गहिने गहणे य जं वुत्तं ॥२३६॥

अतिप्रदिक्ता अपि आचार्यमापुच्छन् पात्राणामानयनाय
गच्छन्ति । ये वा नियुक्ताः ते द्विविधाः । तद्यथा-द्विधाभावेन-
प्राः द्विधा नाम-ये आचार्येण संदेशा यथा विशतिः प्राप्ताया-
नेनव्यति । अद्विधा येषां न परिणामनिराधः, तत्र ये नाप्यनियु-
क्तान्येव द्विधातां विधिरुच्यते-तत्र द्विधेषु त्रिभिः प्रकारैरान-
रिक्तपतङ्गहस्य संभवः, तत्राऽऽद्येयि प्रकारे लघुः प्रकाराः । तद्यथा-
एकः साधुः द्विधातां संदेशं श्रुत्वा तत्रैव समकृमाचार्येण श्रु-
तमाश्रमणाः । अनुत्तमीनं गुप्ताकं योगेनषु परिपूर्णेषु पतङ्गहेषु
लघ्वेषु यद्यन्येनैव क्षेत्रेन तत्तन्मात्रेण समं योग्यानि गृह्यन्तु
एवं श्रुताः श्रुताः श्रुतमाचार्येण न पुनः श्रुताः, किं त्वेवमेव तत्र
व्रजना श्रुते, तर्हि तान्मात्रेण भणति प्राविशन्ते लघुका मानः, ते
चैव व्रजन्तः प्रतिगृह्यन्ति गृहीतव्या इति तदा तेषामपि प्रा-
विशित्वं प्रत्येकं लघुका मानः, द्वितीया व्रजन्तानां संज्ञां
कान् दृष्ट्वा श्रुतानि कृत्यं संप्रतिस्थानांस्त्वैवाचि-पात्राणामानय-
नायाऽऽचार्येण प्रवृत्तानां तन्मात्रस्य श्रुते-व्यावृत्तिं गुप्ताकं स्या-
दिति तावत्सु परिपूर्णेषु यद्यन्येन तद्युक्तं तन्मये ततोऽस्माकं का-
रणेन तन्मयि प्रतिगृह्यन्ति एव भणति प्राविशन्ते लघुको मानः,
तेऽपि यदि प्रातःश्रुतानि तदा तेषामपि प्रत्येकं प्राविशन्ते
लघुका मानः । तुनीयां लज्जालुनया न शक्नोति स्वयमा-
चार्यान् विज्ञापयन्तुम् । अथवा काऽपि शत्रुस्येन अन्येन ज्ञाण-
यति । यथा-देने प्रपन्ते, ताव् श्रुतेन-सूयमाचार्यान् भणन् यु-
ष्माकं परिपूर्णेषु लघ्वेषु यद्यन्येनैव लभ्यते तदा समकार-
णेन प्रातिगृह्यन्ति, एव भणति तन्मन् प्राविशन्ते लघुको
मानः । साऽपि याव् शत्रुस्येन ज्ञाणयति तन्मयं यदीच्छति
तर्हि तेषां प्राविशन्ते मानलघु, तस्मात् तैरेवैवमपि, यथा
न ज्ञाणयति लज्जालुनयेन पुनराचार्यान् भणन्ति तत्र
यदा तन्मसकृमाचार्यो भणितः, आचार्येण च समगृह्यन्ते,
तदा यदुच्यते अनिरक्तं लक्षणं युक्तमयुक्तं वा तत्त-
स्यैव दान्त्यम् । द्वि विप्रकारमाह-(गुरुयणत्यदि) काऽपि
पथि गच्छन्तं दृष्ट्वा श्रुते, यथा-मापि योग्यानि आज्ञानि
गृह्णीत, तत्र यदि प्रमादप्रसङ्गना द्रव्यं प्रातिप्राश्रयः । किमु-
क्तं जवति-आत्मरुद्रेशात्प्रातिप्राश्रयः गुरुः पृच्छति बोधयथा
अयुक्तः साधुरेव ब्रवीति-ममाप्यधोय जाजयति प्रातिगृह्णीत ।
अथवा-तमेव प्रयथान्त, त्वमेवोऽऽचार्यं विप्रपय, एव कुर्वन्तु तत्
प्राविशन्ते लघुको मानः । अथ दूरे गताः स्यान्तः सर्वयोग्याक-
दृष्ट्वा श्रुतस्माकमपि योग्यानि आज्ञानि गृह्णीत । ते श्रुतः प्र-
तिगृह्णीतव्याः परं तत्र प्रमाणं गुरुवचः । तथा वाऽह-तत्र दूर-
गतानां प्राथमे सति श्रुदीते च तद्योयं पात्रे गुरुः प्रमाणीकृत-
व्याः तुनीया विंशन्तीष्वेकं लक्षणयुक्तं पात्रं दृष्ट्वा स्वयं श्रु-
द्धान, एव स्वयं ग्रहणं यदुक्तमपि तत्सन्वति, आचारिकं पात्रं
सम्भवतीति गाथायाः ।

साधनमेनामेव विचरीषुराह-

गिरह वीसं पाते, तिषि पागाराउ तत्थ अतिरेगे ।

तत्थेव भणइ एगो, मज्झ वि गेरेइ जहा अजो ॥२३७॥

गृहीत विधानः पात्राणां श्रुत्युक्तं तत्रान्तरेके त्रयः प्रकारा भवन्ति, एकस्मिन्वाऽऽचार्यसमुदाये धूने-ममापि योग्यान्वायं भाजनानि गृहीतानि ।

आयरिणं भणहि तुमं, लज्जालुस न भणति आयरिण ।

नाऊण व सदभावे, नेच्छतिहरा भवे लहुगो ॥ २३८ ॥

अपराधं धूने-स्वमाचार्यान् भण, यथा-अस्मि आचार्येणानुज्ञातः अत्रिकांशपि जाजनानि प्रतिगृह्णाति, तत्र यो लज्जालुनया आचार्यान् विहायपितुं न शक्नोति, तस्य कारणेन भणन्ति वाऽऽचार्यान्, यदि च शठभावं तस्य ज्ञात्वा-ऽऽचार्यान् विहायपितुं नेच्छति, इतरथा शठभावे विहति यदि विहायपति लघुको मानः ।

जइ पुण आयरिण्हि, सयमेव पडिस्सुयं भवति तस्स ।

लक्खणमलक्खणुयुयं, अतिरेगं जंतु तं तस्स ॥२३९॥

यदि पुनस्तस्य अज्ञानोः कारणेनाऽऽचार्यान्स्वयं समकं विज्ञातः आचार्यान् स्वयमेव तस्य लज्जालोरतिरिक्तपात्रप्रदानं प्रतिभ्रुतमङ्गीकृतं, तदा यत्नश्चैव अतिरिक्तं पात्रं लक्षणयुक्तमलक्षणयुक्तं वा तस्य दानव्ययम् । तत एकः प्रकारः-

द्वितीयप्रकारमाह—

धितिओ पंथे भण्ठी, आसन्नागं तु विवर्त्तति गुरुं ।

तं चेव पेसवती, दूरगयाणं इया मेरा ॥ २४० ॥

द्वितीयस्तान् पथं दृष्ट्वा भणति-ममापि योग्यानां भाजनानि प्राप्तगृहीतानि । यथा आसन्नस्य गुरुं विहायपितुं यथा-तमेव साधुमन्त्रप्रेमानं प्रेषयति, यथा-तस्मात्तस्य विहायपेति तेषामेवं कृत्वा तदा तेषां प्रायश्चित्तं मासशेषं, दूरगतानां पुनरित्यं वक्ष्यमाणं मर्यादा सामाजिकी ।

तस्मिन्वाऽह—

गोएहामो अतिरेगं, तत्थ पुण वियाणगा गुरु अम्ह ।

तदे तित्तवसं वा, साहारखमेव ठावैत्ति ॥२४१॥

दूरगताद् नामांगिकः साधुस्त्वलोक्य धूने-अस्माकमपि योग्यं पात्रमादृष्ट्वैव, तत्सैनैव न द्रव्यम्-अतिरिक्तं पात्रं प्रदीपयामस्तत्र पुनर्विहायका अस्माकं गुरुभस्तेष्टव वा अनारिक्तं पात्रं दास्यामि, अन्यथा को जानाति, कदाचिदतिरिक्तं पात्रं सुन्दरमितं कृत्वा स्वयं प्रतिगृह्णामि, यस्य वा दण्डं तस्मिं ददति, एवं साधारणं स्थापयति । अहो द्वितीयः प्रकारः-

तृतीयमाह—

तद्वो लक्खणुजुत्तं, अहियं वीसाएँ ते सयं गेरेइ ।

एए तिषि विगप्पा, हँततिरेगस्स नायवा ॥२४२॥

तृतीयः प्रकारः पुनरवश्यमेव प्रेषितः साधुसो विश्वेतरधिकं पात्रं स्वयमेव गृह्णाति । एते त्रयो विकहरा अतिरिक्तस्य पात्रस्य संस्कारं ज्ञानव्यापि । तद्वैव व्यापारितानां विज्ञानि गतानि ।

साधनमाभिप्रादिकायां विज्ञानि प्रतिपादयितुमाह-

सच्छंदं पडिक्खया, गहिंते गह्ये य तारिस्सं भणियं ।

अलथिरिषुवधारिण्यं, सो वा अमो वणं धरए ॥२४३॥

१०४

स्वच्छन्द्या नाम-अभिप्रादिकास्ते अव्यापारिता एवाऽऽचार्यानापृच्छय गतास्ते यदि विज्ञाः संदिग्धास्तन्मतेपात्रापि सैव सामाजिकी या प्राक् व्यापारितानां विज्ञानामुक्ता । (पक्षिद्वयण चि) प्रतिज्ञापना नाम-विधिना पात्राऽऽर्चनां प्राप्त्या कर्तव्यं-त्युपदेशदानम्, उक्तमाऽऽह गृहीतानि पात्राऽऽर्चनां प्रतिप्रादायानुपदेशानामिति भावः । तदा गृहीतं ग्रहणे च यादृशं कटपाध्ययनपठिकायां भणितं तादृशं कर्तव्यं, तत्र यावन्ति सन्दिग्धाभ्यावायेण तावन्ति गृहीतानि, यदि न केनचित् भणितपूर्वं, यथा ममापि योग्यं पात्रं ग्रहणमिति तत्र अस्मि स्वयं स्थिरं दण्डं भुवं चिरकालावस्थाप्य पात्रं धारणीयमितिभ्यायमनुसृत्य, तं खिन्त्यति-प्रायोग्यमेतत्प्रायः तस्मात् गृहीताः गृहीतं स एव प्रादृक्खिन्त्यति-अहमाचार्यानुज्ञातं धारयिष्यामि, यदि वा स एवाऽऽचार्या धारयिष्यति, अन्यो वा साधुधारयिष्याति, एवमतिरिक्तपत्रद्वयसम्भवः ।

सम्प्रति ग्रहणे गृहीतं च यद् ग्रहणं कथपठिकायां

तद्वैव विनयेनानुपहाय दर्शयति ।

ओर्मथणमादीरुं, गहणे उ विहिं तत पडंजति ।

गहिण य पागसुहे, करेति पडिलह दो कोले ॥२४४॥

अवमन्थनसमोमुखं कृत्वा प्राणाऽऽर्चनां सादरेण भूमौ वनजया पालयन्ति । अस्मि विधिं तत्र ग्रहणे प्रयुज्जन्ति । गृहीतं च तानि पात्राणि प्रकाशमुखानि करोति, तथा हौं कालां प्रातरपराह्णे च प्रत्युपेक्षन्ते ।

सम्प्रति तेषु पात्रेभ्योनेषु विधिमाह—

आसीतेसु उ गुरुणा, दोसुं गहिणसु गया जहवुद्धुं ।

गेरहेति उगगे खलु, ओमादी मच सेसेव ॥२४५॥

आनेनेषु तु भाजनेषु आचार्येण प्रधानं सुखं कृत्वा पात्रं मावकं च परिग्रहीतव्यं ततो गुरुणा द्वयोर्गृहीतयोः शयाणां भाजनानि यावत् प्रादृतव्यति तावन्तो भागाः क्रियन्ते, ततो ये शक्तस्ते यथावत् यथास्माधिकतया पनद्वग्रहात् गृह्णात, तदनन्तरं ये शक्तानामेवावसरार्थाधिकस्ते यथास्माधिकतया मासकाणं गृह्णाति, तदनन्तरं ये पनद्वग्रहा न गृहीतास्ते अवमन्थनार्थिकाः शयाश्च साधवो यथास्माधिकतया पनद्वग्रहात् मासकाणं च गृह्णात । तद्वैव व्यापारितानां स्वच्छन्द्या च विज्ञानि ।

साधनमेनामेव द्वयानामाच्छन्नि विधानं पुरिदमाह-

एमेव अल्लिसेसु वि, गहिण गहणे य मोनु अतिरेगं ।

एतो पुराणगहणं, वोच्छामि इमेहि उ पदेहि ॥२४६॥

एवमेव पूर्वोक्तं तत्र प्रकारेणाग्निषु अपि ग्रहीतव्येष्टु गृहीतं च ग्रहणे च विधिरनुसरणीया, मुष्का अतिरेक भवाः, अतिरिक्तः पनद्वग्रह एव न सम्भवति, परिमाणकारणात् तस्मिन् विधिनि यत्तव्यः । सम्प्रति पुराणग्रहणमेभिर्नियमानेः पदैर्द्वयमिति ।

तान्येव पदान्याह-

आगमममकालगते, दुद्वभ तहिं कारणेहिं एएहिं ।

दुविहा एगमयेगा, अण्णेग सिदिद्वडिदिद्धा ॥ २४७ ॥

आगमद्वारं गमद्वारं, कालगमद्वारं दुल्लमद्वारमिति कारणेभ्यश्च गच्छे पुराणग्रहणसम्भवः । तत्र ये पात्राणि ददाति ते द्विविधाः एकौ वा, अनेके वाः येषामपि ददाति तेऽपि द्विविधा-एकौ

वा, अनेके वा, दाने च निर्देशपूर्वकं, यथा अमुकस्य दास्या-
मि, तत्र यदा एकस्यापि दद्याति तदा तर्हि निर्देशानि-अमुक-
स्य दान्यामि । वे स्वनेके निर्देशा वा, अपरिमितसंख्याकतया
निर्देशाकरणात् । एष द्वारगावासंक्रामार्थः ।

साग्रतमेनामेव व्याचक्ष्वः । प्रथमत आगमद्वारमाह-
भायणदेसा एतो, पाए येतूण एति दाहं ति ।
वाउण्डवरो गच्छद्, भायणदेसं तर्हि घेतु ॥ २४८ ॥

भाजनदेशा न यस्मिन् देशे भाजनाणि संतवन्ति तस्मान्
देशादानं दपुराऽऽद्यावागच्छन् आगन्तुकामः पूर्वकृतानि शुद्धी-
त्वा समागच्छन्ति, माधुभ्यो दास्यामि ति वुच्छा । मतमागम-
द्वारम् । अधुना गमद्वारमाह-अपरः माधुगन्तुपुराऽऽदिकान्
देशान् जाजनदेशं गन्तुं कामस्तत्रागम्यस्य पात्राणि ग्रहाण्य-
मि, सुसन्तवादिनि पुराणानि पात्राणि दद्या गच्छन्ति । गन्तं ग-
मद्वारम् ।

इदानीं काञ्चद्वारमाह-

कालगयमि सहाए, भगे वसम्पस होइ अतिरेगं ।

पत्तो लंबतिरेगे, दुद्रभपाए विमे पंच ॥ २४९ ॥

कस्यापि साधोः भगवः कालगतः, प्रतिभसो वा, तत्तत्त-
स्य पात्रमतिरिक्तं लम्बन्, इत्यर्थस्य द्वितीयस्य साधोर्गति-
रिक्तं पुण्ये पात्रे च भवति । गन्तं कालगतद्वारमाधुना दुद्रभ-
द्वारमाह-दुद्रभानि पात्राणि यामिन् देशे स दुर्लभपात्रस्त-
स्मिन्नापि इमानि वक्तव्यमाणाणि पञ्च जाजनानि धारयन् । दे-
शे पात्राणि दुर्लभानि, तत्रमागन्तीरकानि ध्रियन्ति । त-
द्यथा-नशीपतद्वद्रहो १, विपतद्वद्रहः २, कमठकम् ३,
विमात्रकं ४, प्रश्रवणमात्रकं ५ च । तत्कार्यप्रकृषणा ज्ञेवं
कार्यो-नशीपतद्वद्रहोऽतिशयितः महान् तद्वद्रहस्ते व्याच-
ति अत्रमौदये परवकावरोधे च प्रयोजनम् । तथा च काश्चिद्
हृत्वा-विने दितं घुष्माकमहमेकं पात्रं जरिष्यामि, तत्तत्तत्र
नशीपात्रं धारयेत्, एतेन कारणेन मच्छेदप्रश्रानामिच्छं धारयेत् ।
विपतद्वद्रहः पतद्वद्रहादिकश्चिद्वृत्तः । स एतदर्थं धारयेत्, कदा-
चित्पतद्वद्रहो मिषेन, अन्यथ भाजनं तस्मिन् देशे भुञ्जेत्, तत्
एतेन कार्यं भविष्यति । कमठकः सागारिककृष्णाय ध्रियते च,
तथा कदाचिदेकाकी जायते, तत्र च तत्कं पतद्वद्रहं शुद्धानं, पा-
नी वा पात्रे, यत्र च तीजतकृष्णान्नयनगोचरस्तत्र सागारिकास्त-
तो यत्रैव लुहते तत्र वस्मान्महती । तैरनिजुगुप्ता क्रियन्त-
तन्मत्तकृष्णाय कमठकं भाजेन कार्ति । तथा विमात्रकं मात्र-
का मन्त्राक समाधिक ऊनतरो वा, तत्र मात्रकः कदाचित्
मित्रोऽप्यत्र देशे भाजेन दुष्टेन, तत्र एतेन प्रशस्तेन भविष्यती-
ति स ध्रियते । प्रश्रवणमात्रकोऽपि सागारिकमेव यत्नाकर-
णाय स्वात्मस्याऽऽचार्याणां वाऽर्थं ध्रियते । एषा कार्यप्रकृषणा ।

संप्रति "दुविडा एगमेणा" इत्यादिवाक्यान्वायेमाह-

एगो निदिस एगं, एगे खेगा अखेण एगं वा ।

खेगाऽखेगे ते पुण, गखि वसभे भिक्खु लुङ्गेय ॥ २५० ॥

ये प्राणिन्ये प्रयच्छन्ति ते द्विविधाः । तद्यथा-एको वा स्वाद-
नेके वा, येष्वर्थस्य ददानं पात्राणि तेषु द्विविधाः-एको वा स्वा-
दनेके वा, तत्रैको नियमनोऽनेके विकारिताना निदेशा भवति ।
अत्र चतुर्भाङ्गता-एको दाना एकं संपदानं निर्दिशति । आ-
चार्यस्वाधुनकं च वृषभर मिहोः पुष्टिकस्य वा दास्यामि । एष

प्रथमां जङ्गमां एकोऽनेकाभिर्दिशानि द्वितीयः । अनेक एकमि-
ति तृतीयः अनेके अनैकानि चतुर्थः ते पुनर्निर्देशाः । के इ-
त्याद-गणो, वृषभो, जिह्वो, कुल्लकः । गणो द्विविध आचार्य
उपाध्यायश्चा एवमेव पञ्च जवन्ति वा अपि स्त्रियां निर्दिशानि
तः अपि पञ्च । तद्यथा-प्रवर्त्तितो, भाजसेवा, जिह्वका, स्थावरा,
कुल्लका च ।

तथा चाऽऽह-

एमेव इतिवक्को, पंच गमा अहव निदिसति मीसे ।

दाउं ववति पेये, ति वावि नीते पुण विमेतो ॥ २५१ ॥

एवमेव अनेनेव सञ्चालनेन प्रकारेण स्त्रीषु निर्दिश्यमानं प-
ञ्च गमा जवन्ति । अथवा-यवनेकां निर्दिशति तत्र मिश्रान्
निर्दिशति-संभनानपि निर्दिशति, संयतीरपि । तद्विदवागमद्वार-
दंभीहन्तम् । संप्रति गमद्वारे वक्तव्यं, तद्यपि तस्यैव तस्यैव दृष्टा
प्रजति, प्रययानि च, अत्र गन्तः, नीते पुनर्निर्देशः । स चाऽऽयन्ता-
तानां भाजनानां समानं निर्दिशति, अन्तर्गतं वा । संभनस्य स-
मानो वयोः संपन्नकोऽन्तर्गतः संयतीरयोः । अत्र च एत एव
व्यवहारो जङ्गमाः । तद्यथा-संभनः संभने निर्दिशति, संयतः संय-
तस्य, संयतः संयतान्, संयतः संयतान् । एव समानं निर्देशं च-
त्वारो गङ्गाः । एवमसमाननिर्देशोऽपि कृष्टयाः । तद्यथा-नेवनेन सं-
यतो निर्दिशति, संयतः संयतीः २, संयतः संयती ३, संयतः
संयतीः ४ एव कावगतं प्रतिजये वा महायं दुष्टेन द्वारं च कृष्टयम् ।

मच्छेदमपिनिहे, दावण निदिह्ममंतरा देति ।

चतुलहु आदरो वा, लहुगा य इमसि अहारे ॥ २५२ ॥

तत्र यदि न निर्दिष्टमुक्तप्यामुक्तानां वा दानार्थमिति तदा
स्वच्छेदो यस्मै राजने तस्मै दद्यात्, यदि पुनर्निर्देशः ततो या-
भिर्दिशति एकमेव कामिप्रश्नार्थं दानव्यम् । एतस्मिन्निहे प्रा-
यणम् । अथ यद्यपि निर्दिष्टं संपन्नं संपन्नं प्राप्यतः अन्व-
स्य दद्यात् तदा तस्मिन् अन्यस्मै दद्यात् प्रायश्चित्तं च-
त्वारो लघुकाः, आदेशो वा अत्र विद्यते, मन्त्रान्तरमप्यस्ती-
ति ज्ञायः । तद्विदे कपाञ्च-मन्त्रेनाप्यस्य दानं अनवस्थाप्यं तेषां
प्रायश्चित्तमिति । अत्रापो यत्कृत्वाणात्तद्विदं चत्वारो लघवः ।

कपांमप्याह-

अद्वारेण वालवुद्धे, गलेन जुंगिणं मरीरिणे ।

पायऽज्जिनामकरक-अन्मन्तरीणां पि एमेव ॥ २५३ ॥

अथवि वस्मान्नामप्यनिर्गतानामप्यर्थः उपलक्षणमेतत्-
तन् वाचमर्थयित्वा तामपि शिविर्निर्गतानामप्यन्तरा विस्मरन्तः
पतितोपधीना, तथा बालस्वशरीरेण जुह्वितस्य हीनस्य, केना-
ङ्गेन हीनस्यैव्यन्त आह-पादितं, उल्लेखेन, नासया, करेण, कर्मेन वा,
एवमेव संयतीनामप्यर्थान् प्रायश्चित्तम्, एष द्वारगाथासंज्ञोपाये ।

संप्रति तामेव विचरीपुरा-

अद्वारेण ओम असिंवे, उद्वहारां विन देति नं पाए ।

बालस्मऽज्जुववातो, धेरस्मऽज्जतीए, कुं जङ्गा ॥ २५४ ॥

अप्यनिर्गतानामप्यर्थयित्वा तामपि शिविर्निर्गतानामप्यन्तरा विस्मरन्तः
पतितस्तनापहतोपधीना यदि न द-
द्यात् तदा प्रायश्चित्तं चत्वारो लघवः । यत्र भाजने-
विनामप्राप्त्यन्ति तत्रोत्तममपि तस्य प्रायश्चित्तम् ।
तथा बालस्य उच्छेदमात्रकं दृष्ट्वा तद्विषये अधुपवात उ-
त्कृष्टोऽभिलाषो भवति, ततः मात्रकं याचते स यत् याचते

तन् तस्य दातव्यम्, अक्षणे चत्वारो लघुकाः । यस्तस्मिन्नाक्षणीयमाने रोदिनि, अष्टव्या च महती परितापनोपजायते, ततः शुष्यन्ति भवन्ति, भूतेन वाप्रत्य ने वृद्धस्याप्यक्षणे चत्वारो लघुकाः । स हि भाजनानि याचितुं न शक्नोति, ततोऽक्षणे यत् अष्टव्या प्राप्नोति तन्निष्पन्नमपि तस्य प्रायश्चित्तमापद्यते । गन्ते बालद्वारे, कुङ्कुद्वारे च ।

संप्रति ग्लानद्वारमाह—

अतरेतस्स अद्वेते, तपदियरगम्स वावि जा हासी ।

जुगितो पुचनिसिद्धो, जातिविदेसरोर पच्छा ॥२५॥

अतरेतो ग्लानप्रतिवाङ्मस्य च यदि न वृद्धानि, तदा प्रायश्चित्तं त एव चत्वारो लघवः । तथा जा जनपुत्रे प्रतिचारं वा विना ग्लानस्य हातिस्तन्निष्पन्नमपि प्रायश्चित्तम् । गन्ते ग्लानद्वारम् । जुङ्गितं ब्रह्मात्म—जुङ्गितो द्विविधो—जात्या शरीरेण च । जात्या अत्रात्मौगिक इतरिच्छुद्धपादो गतावकम् इत्यादि । एष द्विविधोऽपि पूर्वमेव प्रतिपद्यो यथा प्रमाजित्युत्तं न कल्पते, केवलं यो जातिजुङ्गितः स विदेशे कथमप्यन्नातया प्रमाजितः, इतरः शरीरेण जुङ्गितः प्रमाजितः स न पश्चान्न स्यात् ।

जातीए जुगिता पुण, जत्य न नजई तहिं तु सें अत्ये ।

अमुणीनिमिच विगलो, इयरो जाहँ नजई तहिं तु ॥२५६॥

यो जात्या जुङ्गितो विदेशे कथमप्यन्नायते तत्र तिष्ठति, इतरः प्रमाजितानन्तरं पश्चान्न शरीरेण जुङ्गितो यन्मासुकनिमित्तमपि विकलो जात इति ज्ञायते तत्र तिष्ठति, अन्यत्र तिष्ठतो लोकानामप्रत्ययो भवति । किंचिदेवं मन्यन्ते—पादाङ्गिऽऽदिभिर्गणपथेः प्रमाजितो जुङ्गित इति ।

जे हिंडेता काय—वहेति जे विंय कारंति उट्ठाहं ।

किं तु हू गिहिसामने, विजुगितो लोकसंति उ ॥२५७॥

जे जुङ्गिता द्विगडमानाः पादाङ्गिद्विकलतया कायान् पृथिवीकायप्रभृतीन् प्रान्ति यऽपि च दृश्यमानाश्छिन्ननासिकाऽऽद्यः प्रबलनस्याहं कुर्वन्ति, यांश्च दृष्ट्वा लोकस्य शङ्कोपजायन्ते यथा कि—तु हू निश्चितम् । गृहिसामान्ये च गता अमी इति तेषां भाजनानि दातव्यानि, अक्षणे चत्वारो लघवः । तथा द्विगडमाना यन् कायान् प्रान्ति, यश्च प्रबलनस्याहंकारं तन्निष्पन्नमपि तस्य प्रायश्चित्तम् ।

तथा—

पायऽच्छिन्नासकरक—अजुगिते जातिजुगिते चेव ।

वाक्वामे चउलहुगा, सरिसे पुव्वं तु समणीणीं ॥२५८॥

शरीरं जुङ्गिताः पञ्च । तद्यथा—छिन्नपादः, अस्त्रिकाणां वा, छिन्ननासः, छिन्नकरः, छिन्नकणः, पट्टा जातिजुङ्गितः । तत्र यदि पडपि जुङ्गिताः, भाजनानि च दातव्यानि विद्यन्ते, तदा सर्वेषामपि दातव्यानि । अथ सर्वेषामपि भाजनानि न पुर्यन्ते तर्हि यावतां पुर्यन्ते तावतामुपन्यस्तक्रमेण दातव्यानि । विपरीते उल्लङ्घनव्यवसायेन दाते प्रायश्चित्तं चत्वारो लघवः । अथ संयता संन्यस्तश्च जुङ्गिताः सन्ति तत्र भाजनसम्भवे सर्वेषामवशेषेण दातव्यम् । अथ तावन्ति भाजनानि न पुर्यन्ते, ततः संयनीसमुदाये छिन्नपादाऽऽदिक्रमेण दातव्यम् । अथ संयतोऽपि छिन्नपादः, संन्यस्यापि छिन्नपादा, एवं सर्वे च विभाया कर्तव्याः । तत्राऽऽह—सदरो जुङ्गितये पूर्व भ्रमणीनां दातव्यम् पश्चात्सन्ति सम्भवे संयतानाम्, अन्यथा विपरीते न एव चत्वारो लघवः ।

(२६) सम्प्रति निर्दिष्टस्य दाते विधिमाह—

अह एते उ न हुज्जा, ताहे निहिट्ट पायमूलं तु ।

गंतुण इच्छकारं, काउं तो तं निवेदेति ॥२५९॥

अथ एते अचर्चिर्गताऽऽद्यः प्रायुक्ता न स्युस्ततो यस्य निर्दिष्टं तस्य पादमूलं गत्वा इदं पात्रं मया युष्माक्ष्मिन्समाप्तीमच्छिन्नाकारेण गृहीतुं, एवंमच्छिन्नाकारं कृत्वा निवेदयति समर्पयति ।

आहिट्टे पुण तहियं, पासे अहवा वि तस्य अप्पाहे ।

अह उ न नजई ताहे, आसरेणे संतिमु विमगे ॥२६०॥

अथ स न दृष्टो यस्य निर्दिष्टं ततोऽप्यस्य हस्ते कृत्वा तत्र प्रेषयति, अथवा साधुं आचक्रं वा तत्र व्रजतं संदेशयति, यथा—तव योग्यं पात्रं मयाऽस्मीतम्, इच्छाकारेणाऽऽगत्य गृहीतुं, प्रेषयत वा कमपि यो नयतीति । अथ पुनः स न ज्ञायते कापि तिष्ठतीति ततस्तेषु लुल्लकेषु समवसरणेषु सुगयेत् । इयमत्र भावना—अज्ञायमाने समवसरणं साधुमेलापकरूपं गत्वा पृच्छति, यथा अमुकः कुत्र विद्यते, तत्र यदि स्वरूपतो न दृष्टो नापि वार्तयोपलब्धस्तथा द्वितीये समवसरणे पृच्छयते, तत्राप्यदृष्टे अनुपलब्धे वा तृतीये पृच्छयते । एवं त्रिषु लुल्लकेषु समवसरणेषु मध्ये यत्र कतरस्मिन् दृष्टस्तत्र तथैव समर्पयति । अथ न दृष्टः केवलमुपलब्धवाच्यो यथा अमुकस्थाने स तिष्ठतीति स तत्र स्वयं वा नयति, अन्यस्य वा हस्ते प्रेषयति ।

अथ त्रिविधं समवसरणेषु न दृष्टो

नात्युपलब्धस्तदाऽऽह—

एगे वि महंतस्मि उ, उग्योमेरुण नाउ तेहि तहिं ।

अह नत्थि पवत्ती मे, ताहे इच्छा विवेगो वा ॥२६१॥

महति समवसरणे पुनरेकस्मिन्प्रापि कुत्रासुक्तं इत्युद्वाच्यणां कृत्वा यदि स्वयं दृष्टस्तत्र इच्छाकारपुरस्सरं तथैव समर्पयति, अथ वार्तयोपलब्धस्तर्हि तत्र स्वयं नयति अन्यस्य वा प्रेषयति, संदेशयति वा । अथ नत्राऽपि न दृष्टो नात्युपलब्धस्ततो द्वितीये वारं महत् समवसरणं न गच्छति, किं तु इच्छया स्वयं तत्पात्रं धारयति, अन्यस्मै वा ददाति । (विवर्गो वेति) परिष्ठापयति वा । अथ येषां दत्तामेकस्थाने केपां वा सकाशात् ग्रहीतव्यं ते किं सांभौगिका उताऽसांभौगिकाः एवं प्रश्ने । कुत्र प्रथमतः एकानेकप्रकरणमाह—

एगे व पुव्वभाणि, कारण निकारणे दुविहभेदो ।

आहिडग ओहाणे, दुविहा ते होंति एक्केका ॥ २६२ ॥

एक एकाकी द्विविधभेदः पूर्वभाषानियुक्तो भवति । तथा—कारणे निष्कारणे च । पुनः साधया द्विविधा—आहिडगका अवधावने च । ते एकैकं द्विविधा भवन्ति वक्ष्यमाणः भेदेनैति गाथासमासाधः ।

साम्प्रतमेनामेव विवरणीः प्रथमतः कारणैकप्रतिपादनाधमाह—

असिवादीकारणिया, निकारणिया य चकधूभाऽऽदी ।

उवएस अणुवएस, दुविहा आहिडगा हुंति ॥२६३॥

अशिवाऽऽदिबिरादिशब्दावधमाद्विप्राज्जेपाऽऽदिपरिग्रहः । कारणैकानिः कारणिकाः, चकधूभाऽऽदी आदिशब्दात्प्रतिमा-

निष्क्रमणाऽऽदिपरिग्रहः । तेषां वन्दनाय गच्छन्त एककिनः निष्कारणिका ये आदिहृदकास्ते द्विविधा भवन्ति । तद्यथा- उपदेशतोऽनुपदेशतश्च । तत्रोपदेशन ये ते द्वादश संवत्सराणि स्वर्गं गृहीत्वा द्वादश संवत्सराणि तस्यैव सुखस्यार्थं गृहीत्वा य आचार्यकं कर्तुकामः स द्वादश संवत्सराणि देशदर्शनं करोति, तस्य ब्रजतो जन्मनो न संघाटको दातव्य उत्कण्ठेनियताः साधवो, ये अनुपदेशन देशदर्शनं कुर्वन्ति, ते चैत्यानि वन्दित्वा मह इत्यविधिं कृत्वा ब्रजन्ति ।

आहोर्वेता दुविहा, लिगे विहारो य हौति नायत्वा ।

एगागी छपते, विहारो तर्हि दोसु समशुभा ॥२६४॥

अवधायिनो द्विविधाः-लिङ्गेन, विहारेण च । लिङ्गेनोत्पमजि-
नुकामा विहारेण पार्श्वं विहारेण विहङ्गेकामा भवन्ति ज्ञात-
व्याः । षड्यन्ते कारणिकाः १. निष्कारणिकाः २. उपदेशिकाः ३. अनुपदेशिकाः ४. लिङ्गेनावधायिनः ५. विहारेण अवधायिनश्च ६. प्रत्यक्षेणैकानिको विहरन्ति, गच्छन्ति च, उपदेशिका यद्यपि नियमतः सप्तदश्यास्तथापि येन गच्छाभिर्गतास्तेन एकानिको भव्यन्ते । इतरेऽपि षड् यद्यपि वृन्देन हिरण्येन तथापि गच्छाभिर्गता एकानिकः प्रोच्यन्ते । तन उक्तं षड्यन्ते विहारिणः एकानिकः (तर्हि सि) तेपु पदसु मध्ये द्वयोः समनुवातयोः सामौगिकाः । तद्यथा-अशिवाऽऽदिकारणिका उपदेशा हिरण्यकाश्च, तैरानीतानि भाजनानि प्रदीनान्यनि, शेषैरानीतानां भजना, कारणं गृह्यन्ते निष्कारणिकाः ।

निष्कारिणेषु तुवदे-मिष य आप्नुच्छिऊण वचने ।

अशुसासंति उ तादे, वसडा उ तर्हि इमेहि तु ॥२६५॥

निष्कारणिकः अनौपदेशिकश्च यथाचार्यमापुच्छ्य ब्रजन्ति तदा तत्र ब्रजते एविवधमाणैर्वचनैर्बुधमा अनुशासति ।

कैर्वचनैरित्याह-

एसेव चेय्याणं, भत्तिगतो जो तवमि उज्जती ।

इइ अशुसट्टे चिट्ठइ, असंभोगाचार्यं तं तु ॥ २६६ ॥

एष एव चैत्यानां भक्तिगतो भक्तिमुपनतो यस्तपसि द्वादशप्रकारो यथाशक्ति उच्यच्छति, एवमनुश्रियमाणे यदि तिष्ठति ततः सुन्दरम्, अथ न तिष्ठति यन्तस्य साम्भोगिकमुपकरणं तत्रिवच्यते, इतरद्साम्भोगिकमाचार्यमात्रं समर्थते ।

अथ कथमसाम्भोगिकमाचार्यमात्रमुपजातमत आह-

खमुद्देशोवहयं, अमशुणे सागयस वा जं तु ।

असंभोगियउवगारणं, इहरा गच्छे तर्गं नत्थि ॥ २६७ ॥

यन उपकरणं खमुद्देशोपहतं, यदि वा यत अमनोब्रह्माऽ-साम्भोगिकेभ्य आगतस्त्योपसंपन्नस्य संबन्धि तत आसा-म्भोगिकमुपकरणमाचार्यमात्रमिति तथा प्रकारव्यव्यतिरिक्तान्येन प्रकारेण तत्कत अत्रासाम्भोगिकमुपकरणं गच्छे नास्ति न सम्भवति ।

तिष्ठण्ये संवेगो, सावेकसो नियत्ते दिवसमुदो ।

मा सो रुड विवेचण, तं चेवऽशुसाट्टिपादीणि ॥ २६८ ॥

तस्य गच्छाभिर्गतस्य कदाचित् विधिः स्थानैः संवेगः स्यात्, माध्यायां सप्तमी प्राकृतत्वात्, एकवचनं समाहारत्वात् । तद्यथा ज्ञानेन, दर्शनेन, चारित्र्येण च । ततः संवेगसमापन्नः सापेक्षः

प्रतिनिवर्त्तते, स च यदि तस्मिन्नेव विषये गच्छे प्रत्यागतस्तर्हि हयितस्तथा तदेव तदुपकरणस्य विवेचनं प्रायश्चित्तदानमनुश्रित्यादीनि च क्रियन्ते, आदिशब्दादुपप्लव्हाऽऽदिपरिग्रहः ।

संयति स्यात्तत्रयेण संवेगभावनामाह-

अजेव पाडिपुच्छं, को दाहिइ संकियस मे उभए ।

दंसणकं उववुहे, कं थिर करे कस वच्छल्लं ॥२६९॥

सारेहिति सीयंतं, चरणे सोहि च काहिती का मे ।

एव नियत्तणुलोमं, शाउ उवहिं च तं देंति ॥२७०॥

अथैव उभयस्मिन् सूत्रे अर्थे च शङ्कितस्य कः प्रतिपृच्छां दास्यति, एषा हानि विन्ता । दर्शकमहमिदानीमुपप्लव्हेस्यामि, कं वा स्थिरं करिष्यामि, कस्य वा वात्सल्यमधुना करिष्यामि, चारित्र्ये विन्ता, सा चरणे सीदन्तमिदानीं कः सारयिष्यति, को वा मे प्रायश्चित्तस्थानमापन्नस्य शोधं करिष्यति । एवं चिन्तयन्संवेगमापन्नः सम्प्रति निवर्त्तते, तस्य प्रतिनिवृत्तस्य गच्छं प्रत्यागतस्यानुलोमता कर्त्तव्या धन्योऽसि त्वं येनाऽऽयमा प्रत्यभिज्ञानः, एवमनुलोमतां कृत्वा तस्य तमे-
सोपधिं प्रयच्छन्ति ।

संप्रत्यविधाधिनमधिकृत्य प्रतिनिपादयिषुमाह-

दुविहा इहावि वसमा, सारंति भयाणि वा सि सौहेति ।

अट्टारस टाण्णइ, इयरस्सिगयेकुसिनभाइ ॥ २७१ ॥

द्विविधमप्यवधायिनमाचार्यमापुच्छ्य ब्रजन्ते बुधभाः सारयन्ति, शिष्यन्ति, भवन्ति वा (सं) तस्य साधयन्ति कथयन्ति, रतिवाक्यचूचिकतिमहितानि अष्टादशस्थानरूपाणि इयरस्सिगजाङ्कुशानिभानि । एतया अनुश्रित्या अनुशासितो यदि तिष्ठति ततः सुन्दरम्, अथ न तिष्ठति नर्हि यत् खमुद्देशोपहतामाचार्यमात्रं, यद्वा अनाम्भोगिकेभ्यः समागत-
स्त्योपसंपन्नस्य संबन्धि तस्य दीयते, अत्रन्तं तु साम्भोगिकमुपकरणं निवर्त्यते ।

संविगमसंविगो, सारुवियसिद्धुपमणुसट्टे ।

आगमणं आणयणं, तं वा येतुं न इच्छति ॥ २७२ ॥

संविगः साम्भोगिका अनाम्भोगिका वा, उद्यन्तवह्मन्निगः असंविगः पार्श्वस्थावसन्नकुशीलसंस्क्रययाच्छुद्धाः, सारुपिकसिद्धुतो नाम-सुगिडतशस्त्रको रजोहरणहृत्तोऽला-
बुपानेण भिक्षामटनं समायाऽभ्यायं वा एतैरनुश्रितस्य यदि आगमनं तत उपहतोपकरणस्य अनुपहतोपकरणस्य वा प्रायश्चित्तदानम् । ते वा संविगऽऽद्यो गृहीत्वा तस्याऽऽनयनं कुर्वन्ति, अथ स आनयनं नच्छन्ति तदा वयमायां विधिः । एष माध्यामसंस्कारः ।

साम्प्रतमेनामेव व्याचिख्यासुराह-

संविगारणं सगासे वुत्थो तेहि अशुसासियनियवो ।

लहुओ न चेव इम्मति, इयं लहुगा उवहतो या ॥२७३॥

यदि संविगानां समीपे उपितः तैश्चानुश्रितः प्रतिनिवृत्तो भवति समागतः तदा तस्य प्रायश्चित्तं लघुको मायः । न च तस्योपकरणपहज्यते, यं जानता लभते, शुद्धाति चोपधिं सोऽपि नोपहन्त्यते, संविगमानां समीपे उपितः संविगैः सहा-
गमनाच्च, इतरे नाम असंविगैः पार्श्वस्थाऽऽद्यः सारुपिक-
मिद्धुपुत्राश्च, तेषां समीपे यदुपयितास्तैश्चानुश्रितः प्रतिनिवृ-

नस्तस्याऽऽगतस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघवः । उपकरणं च तस्योपहन्यते यदा छन्दस्य सकाशे उपितस्य चतुर्गुणकम् ।

साम्प्रतमगमनद्वारमाह-

संविग्माऽऽद्विगुणमिष्टो, तद्विगम नियतो जह वि न मिलेज्जा । न य सज्जद वड्यादिसु, चिरेण वि हु तो न उवहम्मे ॥२७४॥

संविग्मैः आद्विगुणमिष्टोऽद्विगुणमिष्टो यदि तत्र नोपितः, किं तु तस्यैव दिने न मिलति, न च व्रजिकाऽऽदिषु सज्जति, तन्निश्चयेणाप्यागच्छन्तां (हु) निश्चितं तस्योपकरणं नोपहन्यते, आनीयमानस्य नृपहन्यते ।

एतद्विगममाह-

एगागियस्स सुविणे, मासो उवहम्मे य से उवही ।

तेण परं चउलहुगो, आवज्जदं जं च तं सर्वं ॥२७५॥

बलादानीयमान एकाकी समागच्छन् यदि राज्ञे स्वपिति, तदा तस्यैकान्तः स्थले प्रायश्चित्तं लघुको मासः, उपश्रयश्च तस्योपहन्यते । अथ तस्माद्विगमपरमिष्टं लगति, तदा तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुकाः । अथ व्रजिकाऽऽदिषु पान्तरगले सज्जति, यच्च तत्र प्राप्नोति, तन्निश्चयं सर्वं तस्य प्रायश्चित्तमपयते ।

सम्प्रति " ने वा चेपं नेच्छंतीति " द्वाग्व्याख्यानाथमाह-
मोतिमंगणुमिष्टो, भणज्ज जह अहं इहव अथापि ।

भागीति न आगुच्छसु, अलिच्छंतेसि निवेयेति ॥२७६॥

सो पुण पडिच्छंतां वा, सीमे वा तस्स निग्गतां हुजा ।

सीमं समणुआयं, मेअहेतियरमि भयणा उ ॥२७७॥

संविग्मैर्गुणमिष्टो यदि दूते-अहमिहैव युष्माकं समीपे तिष्ठामि, तदा न प्रष्टव्यं, येषां समीपान् स्वमगतस्तस्य शिष्या वा त्वं भवसि, प्रानीच्छको वा ? । तत्र यदि शिष्यस्त्वहं भगवन्-तान् आत्मयान् आचार्यानापृच्छस्व, मुक्तालापय । अथ स आगुच्छन् नेच्छति, तर्हि तेषां निवेदयन्ति । यथा-शौचमाफीरुण्यास्माकं पार्श्वे समागतो वर्तते, स बहुधाऽनुशिष्टः परं प्रतिनिवर्तितुं नेच्छति, किं तु दूते-अहं युष्माकं पार्श्वे स्थास्यामि, एवं निवेदने दूते यदि ते समनुज्ञाकानि तसः प्रतीच्छन्ति, अथ नागुञ्जन्ति ततो न प्रतीच्छन्ति । इतरो नाम-प्रतीच्छकस्तस्मिन् भजना ।

तमिष प्रतिपादयति-

उदिट्ठमणुदिट्ठ, उदिट्ठ समाशियमि पेमेति ।

वार्यति समणुआयं, कटे पडिच्छंति उ पडिच्छं ॥२७८॥

तस्य प्रानीच्छकस्य प्रथमः प्रश्नेन परिभाष्यते-किमस्तस्य श्रुतस्त्वयाऽऽद्विकमुदिष्टमस्ति, किं वा नेति । तत्र यमुदिष्टं नदीप वा परिसमापितं तदा न प्रतीच्छति, किं तु ते-यामिष समीपे प्रेषयन्ति, तत्र यदि समनुज्ञानन्ति युयमेधैव वाचयत तदा तेः समनुज्ञानं वाचयन्ति, अन्यथा न प्रतीच्छन्ति । अथोदिष्टं श्रुतस्त्वयाऽऽदिष्टं परं कृतं समाति नीतं, तदा कते श्रुतस्त्वयाऽऽदीष्टं तं प्रतीच्छकं प्रतीच्छति । अथ न किमपुदिष्टमस्ति तदाऽऽपि तमागतं प्रतीच्छन्ति । एष बिहारेणावधावी मणितः ।

सम्प्रति लिङ्गावधाविनमाह-

एवं ताव विहारे, लिंगोहावी वि होइ एमेव ।

सो किमु संकमसेकी, संके विहारे य एगमो ॥२७९॥

एवमुक्तेन प्रकरणे विहारे विहागवधावी उक्तो, लिङ्गावधावी अन्योऽप्येवमेव भवति, स पुनर्लिङ्गावधावी जिधा-शङ्की-अशङ्की च । शङ्की नाम-यस्यैवं संकल्पः यदि मम स्वजना जीविष्यन्ति, यदि वा तत्साधारण्यधनमविनष्टं स्यात्, यदि च मां न वदिष्यन्ति, उज्जिष्कामेति, तदा उज्जिष्कामामि । यदि पुनस्त स्वजना मृता भवेयुस्तदा साधारणं विनष्टं न वा काश्चिन्मां वदेत उज्जिष्कामेति, तदा पार्श्वस्थाऽऽद्विविहारमभ्युत्थास्यामि, एवं सङ्कल्पं कुर्वन् शङ्की । एवं रूपसङ्कल्पविकलोऽशङ्की । तत्र शङ्किनि लिङ्गावधाविनि विहारे च विहारावधाविन एक एव गमः । किमुक्तं भवति-यन् विहारावधाविनयुक्तं तत् लिङ्गावधाविन्याप शङ्किनि वक्ष्यामि ।

संविगमसंविग्मे, संकमसेकीए परिणइ विवेगो ।

पहिलेहण निक्खिवणं, अप्पणो अट्टाए असेसि ॥२८०॥

सशङ्की अशङ्की वा पथि अनुशिष्यमाणो यदि र्मावैश्वर्यमर्षवैश्वर्यं वा परिणतो भवति, वर्णति वा, तदा तस्योपकरणमुपहतमिति तस्य विवेकः कर्तव्यः । अथ स गतश्चिन्त्ययति-एतदुपकरणं तेषामिव दास्यते, मम वा भविष्यति, तदा निष्कामतो वा उभयकालं प्रतिनित्ययतो यनयया विनिक्षिप्तदुपकरणं नोपहन्यते, प्रत्यागच्छन्पुनरुपदि व्रजिकाऽऽदिषु सज्जति तत उपहन्यते, अथ न सज्जति नोपहन्यते । इतिमाध्यात्मोपाधः ।

संप्रत्यस्या एव विवरणमाह-

चेत्तुण उगारलिणं, वनी व अरती व जा उ ओहावी ।

तस्स कडिपट्टाणां, वण्णु वाऽऽमज्ज जं जोगं ॥२८१॥

यो लिङ्गावधावी स जिधा अगारलिङ्गं वा गृहीत्वा व्रजति, स्थलिङ्गमहितां वा अत्र योऽगारलिङ्गं गृहीत्वा अवधावति तस्यैव विधिः । पथि व्रजत्केनाप्यनुशिष्टो यदि निवर्तते, उपतिष्ठते वा, मां प्रव्रजयेति तदा तस्य मूलं दीयते, स पुनरगारलिङ्गं गृहीत्वा संप्रस्थितो व्रती वा स्याद्व्रती वा । अगुपनानि वा गृहीत्वा व्रजति, अग्रनी वा सन्न र-स्थः । तस्योभयस्यापि कटीपट्टको दानयतो वस्तु वाऽऽमाय यद्योग्यं तद्दानयम् ॥२८२॥ संप्रति-मा प्रष्टव्यं यस्यान् दारण्य स्वभावी वा, तत उपरि प्रावरणमपि दीयते । अथवा राजाऽऽदिः प्रव्रजितस्तस्य सुन्दरं द्वे वस्त्रं दातव्यं । तद्वैभवाग-लिङ्गावधावी भणितः ।

सम्प्रति स्थलिङ्गावधाविनमधिकृत्याऽह-

जइ जीवांहति जइ वा, विनं धणै परति जइ व बोच्छति ।

लिगं मोच्छति संका, पाविट्ट वुक्खे व उवहम्मे ॥२८३॥

स्थलिङ्गेन योऽवधावति स जिधा-शङ्की, अशङ्की च । तत्र शङ्की एवं सङ्कल्पयति-यदि मम ने स्वजना जीविष्यन्ति, यदि वापि तत्साधारण्यधनं धनं धरते, विधत्ते वा, मां वचयति, यदि मुञ्चेति, उज्जिष्कामेति, तदा उज्जिष्कामस्यामि इत्येवं शङ्कावान् पथि केनाप्यनुशिष्टः सन् संविगमनामसंविगमनां वा उपाधये प्रविशति तदा तस्योपकरणमुपहन्यते, तदैव सशङ्कलिङ्गावधावी उक्तः ।

सम्प्रति निःशङ्कलिङ्गावधायी भवति । नि शङ्को नाम य एवं स-
ङ्कल्पयति-अवश्यतया उपचितमित्यर्थमिति । तस्य विधिमाह-

समुद्राण्यचारिणां वा, भीतो गिहिरततकराणं वा ।

नेउवर्षि सो तेणो, पविट्ट वुच्छे वि न विहम्मे ॥२८३॥

समुद्रानं भैक्षं, तस्य भयनं । किमुक्तं भवति ?-यद्यदभिदानं
लिहं मोक्षयामि ततो न कोऽपि मर्हं भिक्षां दास्यति, किं तु
आमुपमजितुं दृष्ट्वा मध्येऽतितीता भविष्यन्ति, ततः समुद्रा-
नभयेन, चारिकास्तेषां वा भयेन अन्तरा गृहस्थमान्ताः
संयतभद्रकाः स्तेनास्तेषां वा भयेन, उपधि नीत्वा तेनोपधिना
युक्तः संविग्नानामसंविग्नानामुपधये उपविष्ट उपिना
वा, तयोपधिं प्रत्यातच्छ्रुतं भ्योऽपि नोपहन्त्यते तेनाप्युपधिना
समन्वितः स भावतो गृहस्थ इति कृत्वा ।

नीसको वज्जुसिद्धो, नेहुविहमहे अहं नु ओढामि ।

संविग्गाण य गहण, इयरेहि विजाणगा गेहे ॥ २८४ ॥

याशब्दो विकल्पान्तरः, निःशङ्को ब्रजनं संविग्नेरसंविग्नेवो
अनुशिष्टो यथा-यदि त्वमु निष्कामिष्यमि, किमुपधिं नयामि ?
ततः स वृत्त-असमुपधिं तेषां समीपं नयत, अहं (खु) निश्चि-
तमवधाविष्यामि तत्र यदि संविग्नानां हस्ते प्रेषयान् तदा ने-
रानीतस्य ग्रहणम् । अथागीतांशानां हस्ते प्रेषयान् तदा नेरि-
तैरानीतं, यदि सर्वे गीतायांस्तेनो गृह्णन्ति, परिमुञ्जते च ।
अथागीतायमिथास्तदा कारणां कानामेकाकिनां ब्रजतां दद-
ति परिष्ठापयन्ति वा ।

नीसकितो वि गंतु-ख दोहि वगेहि चोदितो एति ।

तक्खणं नितं न हम्मे, तहि परिणय वत्तु उवहम्मे ॥२८५॥

निःशङ्कितोऽपि गत्वा यदि प्राच्यां वर्गाभ्यां, संविग्नेरसंवि-
ग्नेवो इत्यर्थः । चोदितोऽनुशिष्टः सन् तेषामुपाश्रयान् य-
दि तत्क्षणमेव निगच्छति, तदा तस्योपधिर्नोपहन्यते । अथ
तत्क्षणं न निगच्छति, वसति वा तदा उपहन्यते । अथवा-य
दि तस्यैव परिणामो जायते-अत्रैव निष्ठापि । तदापि
तस्योपधिर्नोपधायः, ततस्तस्योपधिः कथमप्यागत इति कृत्वा-
परिष्ठाप्यते ।

सम्प्रति "पडिलहणनिष्कलवणमण्योऽट्टाण अर्धमि" इत्यस्य
व्याख्यानमाह-

अत्तह परद्धा वा, पडिलिहय रक्खितो वि उ न हम्मे ।

पावेत्तस्स उ नवरं, पवेम वडपासु वा भयसा ॥२८६॥

स गतः सन् यदि चिन्तयति तेषामेवमुपकरणं दास्यते ।
अथवा-मम भविष्यति, एवमात्मार्थं वा उभयकालं प्रत्युपे-
क्षितो निरुपद्रवस्थाननिर्देशेण च रक्षितोऽपिशब्दः प्रयुक्तोपि-
क्षया समुच्चये, तुरवधारणे, भिक्षाकमाश्रयः । नैव हन्यते, नवरं
केवलं प्रत्यागच्छन्तो यजिकाऽऽदिषु प्रवेशनजनाः, किमुक्तं भ-
वति ? स प्रत्यागच्छन् यदि यजिकाऽऽदिषु सजति तदोपह-
न्यते । अथ न सजति नोपहन्यते ।

अह पुण तेणुजजीवी, तो सारुवियसिद्धपुत्तलिगीणं ।

केड भणंनुवहम्ममिति, चरणाभावे तु तस्य भवे ॥२८७॥

अथ सोऽनुशिष्टोऽपि न प्रतिलिखतः किन्तु तेन लिङ्गेनोप-
जीविति निष्ठाऽऽदिकमित्येवं शलमुपजीवी, सारूपिकत्वेन,

सिद्धपुत्रत्वेन वा स्थित इत्यर्थः । सारूपिको शिरोमुण्डो र-
जोहरश्चरहितोऽन्धबुधोऽथ भिक्षामटति, समार्योऽमार्यो वा
सिद्धपुत्रे नाम सकेरो भिक्षामटति वा, न वा, यराटकैविल-
कं करोति, यष्टि धारयति, तस्य प्रत्युत्थितस्य यः पूर्व-
उपधिर्ष्वव सारूपिकत्वेन सिद्धपुत्रत्वेन वा तिष्ठत ।
यदुपधाति, तदुपहन्यते, न वा ? । तत आह कश्चि-
द्भूति, सारूपिकसिद्धपुत्रलिङ्गानुपकरणमुपहन्यते, तत्र
भवति । कुत इत्याह-चरणभावावुपहनतममुपहननं वा चर-
णवतामुपधिर्न च सारूपिकसिद्धपुत्रलिङ्गश्चरणवतः ।

सो पुण पच्छुद्धितो जह, तस्स उवहयं तु उवगरणं ।

असती य वती अर्ध, उगावेतेति गीयत्थो ॥२८८॥

स पुनः प्रत्युत्थितो यदि तस्योपकरणमुपहनतम् । अधवा-
नास्ति तर्हि गीतायां न्यमुपधिमुद्रमयन् एति आगच्छति ।

कुत्र कुत्र स्थाने उत्पादयन् आगच्छतीत्याह-

मंनयभाविण्येवेत्ते, तस्स अमतीए उ वक्खुवातेहयं ।

तस्सऽसति वेटलहण, उणाएतो तु सो एह ॥२८९॥

संयमभाविनं स्तेनं नाम-यत्र स्तेने संयतत्वेन स्थितस्त-
स्मिन्संयतभाविनस्तेने उत्पादयन्, तस्यासत्यभावे वक्तुमि-
हते दृष्ट्या परिचितः । तस्याप्यभावे विटलहते । विटलहते
नाम-यत्र पूर्वं विटल्लेराहारोपधिशब्दा उत्पादितस्तस्मिन्
उत्पादयन्, गच्छति ।

जाणंति एसणं वा, सावग दिट्ठी उ पुव्वभुसिया वा ।

विटलभाविण्येवेह, किं धम्मो न होइ गेहेज्जा ॥२९०॥

स च उत्पादयति उत्पादनेषु दातृपेक्षिशुद्धं, तांश्च दोषान्
तेभ्यः कथयति । यदि वा-यत्र संयतत्वेन विहृतो, दृष्ट्या
वा पूर्वं भुजिताः परिचिन्तास्ते भावकाः, ते च स्वत एव दो-
षान् जानन्ति, ततो दोषविशुद्धं प्रयच्छन्ति । यच्च विट-
लस्तेन तत्र गीतायां यदि उत्पादयति तदाऽऽदितः प्रतिवृत्त-
नाहमिदानां वेष्टनं कुर्यामि, यद्येवमेव दृष्ट्ये ततः प्र-
तिवृत्त्यामि, एवमुक्ते यदि ते वृथते-किं पुण्यां मुधा दत्ते-
न भवति, तस्मादमे इति दृष्टस्ततो गृह्णाति ।

एवं उत्पादं, इयं च विगिचिण्ण तो एति ।

असतीए जहालामं, विगिचमाणे इमा जयसा ॥२९१॥

वच्यमाना यतना कर्तव्या । किमुक्तं भवति ?-यन् यन् सां-
भोगिकं लभ्यते तस्य यत्सदृशमसांभोगिकं तत्परिष्ठाप्यते ।

पतद्वेसाऽह-

उवहयउमगहल्लेभे, उग्गहण विविचं मत्तए भत्तं ।

अपज्जेते तस्य दवे, उग्गहभत्तं गिहिदवेण ॥२९२॥

अपहृत्ते काले, दुष्प्रभद्वभाविने व स्वस्तिम् ।

मत्तगदवेण धोवद, मत्तगल्लेभे वि एमेव ॥२९३॥

उपहनस्य असांभोगिकस्यावग्रहणस्य अवग्रहत्वात् विवे-
कनं परिष्ठापनं कर्तव्यम् । एवं च तस्य पतद्भः सांभोगिको,
मात्रकमसांभोगिकः, तत्र यदसांभोगिकं तस्मिन् भक्ष्यं, य-
च्च सांभोगिकं तत्र पानीयं, ततो मात्रकं तेन भक्ष्यं प्राप्य पतद्-
ग्रहणीयेन तस्य कल्पो दातव्यः, यदि मात्रकं गृहीतेन

भस्मेन संस्तरणं तत्र मात्रके द्रवं शुद्धाति, अथग्रहे पतवृग्रहे भस्मं, तत्र शुक्लया गृहस्थभाजनेन पानीयपानीय पतवृग्रहस्य कल्पो वेद्यः । अथ यावता कालेन गृहस्थान्पानीयमानीयते तावान् कालो न प्राप्यते दुर्लेभं तत्र द्रवं, न तेनेयतस्ततो गृहस्थे-भ्यो द्रवं लभ्यते । यदि वा-तत् क्षेत्रमभाविनं संयतैरतो गृहस्थान् न ददाति भाजनं, यत्र पानीयं शुद्धानं तदा मात्रक-गृहोत्तेनैव पानीयेन पतवृग्रहो ध्याव्यते प्रक्षाल्यते, तथाऽपि स मापहन्त्यते एवमेव अननैव प्रकरेण मात्रकस्यापि सांभो-गिकस्य लाभे असांभोगिकस्य परिष्ठाप्यते, पतवृग्रहे वा सांभोगिके विभाषा कर्तव्या । न तथा-पतवृग्रहे भस्मं प्राज्ञं, मात्रके पानीयम् । अथ मात्रके संस्तरं भस्मं पानं वा गृहीतमा-चार्योऽऽदिप्रायोग्यं वा पतवृग्रहे च पानीयं तदा गृहस्थभाजनेन पानीयमात्रकस्य प्रक्षालनं कर्तव्यम् । अथ कालो न प्राप्यते दुर्लेभं वा द्रवमभाविनं वा तत् स्वेन, तदा पतवृग्रहपानीये-नैव मात्रकं प्रक्षाल्यते नोपहन्त्यते, इति ।

अन परः प्रश्नाग्रह-

चोण्ड सुद्ध सुद्धे, संफासेण तु तं तु उवहम्मे ।

भग्ग संफासेणं, जेसुवहम्मे न सिं सोही ॥२६४॥

परश्चोदयति-तत् शुद्धं भस्मं पानीयं वा अशुद्धे मात्रके, पतवृग्रहे वा प्रक्षितं संस्पर्शेनोपहन्त्यते, ततः कथं शुद्धिरिति ? आचार्य आह-अप्यते उत्तरं दीयते । येषां संस्पर्शेनोपहन्त्यते तेषां न कदाचनोपि शोधिः ।

एतद्व भावयति-

लेवाडहत्थल्लिके, सहस अण्णाभोगतो व पक्खित्ते ।

अविमुद्धगाहणम्मि वि, अमुद्ध मुद्धेज इयरं वा ॥२६५॥

यदि तव मर्तनैवमुपघातस्तर्हि असांभोगिके भाजने यद् शुद्धीतं भस्मं पानं वा, तेन लिताभ्यां यत्सांभोगिकं भाजनं स्पृश्यते, तदप्यसांभोगिकं जानं, तत्संस्पर्शतोऽप्यन्यपि, न च तत्कालं सर्वोपर्यपि परिष्ठापयितुं शक्यन्ते । न चान्यानि ता-वन्ति लभ्यन्ते, ततो न कदाचनोपि शुद्धिः, तथा सहसा नाम-यस्वरमाणोऽसांभोगिकात् सांभोगिकः प्रक्षिपति तदप्यसांभोगिकमुपजायते । अनाभोगो नाम-एकान्तविस्मरणं, तेनाप्य-सांभोगिकं जायते । (अविमुद्धंति) कथञ्चिदनाभोगतोऽवि-शुद्धस्योदामाऽऽद्यतमवोषोदुष्टस्य ग्रहणे तद् भाजनमशुद्धं स्यात्, न च तद्विध्यते, तस्मान्न संस्पर्शमात्रेणोपहनम् । अन्य-च्च यथाऽशुद्धेन संस्पर्शतोऽशुद्धं भवति, तथा इतरदृश्यं शुद्धेन संस्पर्शतः शुद्धयेन शुद्धीभूयात् । न्यायस्योपपत्त्यापि समान-त्वात् । न चैतदस्ति, तस्मात् यत्किञ्चिदेतत् । व्य० ८ उ० ।

(२७) प्रतिग्रहमनलमस्तिरं धारयते-

जे भिक्खु पडिमाहणं अणलं अथिरं अधुवं अधारणिज्जं धरेद्, धरंतं वा साइज्ज ॥ ८ ॥

जे भिक्खु पडिमाहं अलं थिरं पुवं धारणिज्जं च धरेद्, च धरंतं वा साइज्ज ॥८॥

इतो सुत्तथो

अणलमपजजं खलु, अधिरमदद्धं तु होति न्यायव्वं ।

अधुवं च पादिहारियं, अलकखण्णमहारणिज्जं तु ॥१४२॥ कंठा ।

अणलं अधिरं अधुवं अधारणिज्जं-

एतेसि तु पदार्णं, भयणा पसरसिया तु कायव्वा ।

एतो एगतरेंणं, गेएहंताऽऽण्णादिया दोसा ॥ १४३ ॥

एतेसि चउएणं पदार्णं भंगा सोलस कायव्वा । अंतिमो सु-द्धो, सेसा पसरस, तेसि पसरसएहं अण्णतरेण वि गेएहंतस्स अण्णादिया दोसा ।

तेसु पण्णरससु अणुत्तेसु इमे पण्णित्तं-

पदमे भंगे चउरो, लहुगा सेसेसु होति भयणा तु ।

जो पसरसो भंगो, एतेसुत्तंतिमो मुद्धो ॥ १४४ ॥

पदमभंगे चत्तारि वि पदा अमुद्धा सेसपदेसु भयण ति । अथ भंगपदे जति पदा अमुद्धा तत्थ तसिया चउलहु दायव्वा । प-दमभंगतो आरम्भ जाव एणरसमो भंगो, एतेसु सुत्तणि-वातो अंतिमो पुण हुइत्तणतो अपण्णित्तो ।

अणलादियाणं इमे दोसा-

अट्ठाणादी अनले, अदेंत देंतस्स उमयथो हाणी ।

अथिरते मग्गते सुत्तथे बंधणे चरणं ॥ १४५ ॥

अट्ठाणपडिबरणोऽऽदियाण अणलपादं अण्णज्जं भस्ममिति काउंख देउज अहं देति तो अण्णो हाणी, एवं अणले उभयहा-वि दोसा । अधिरं अदं तस्मि भग्गे अणं भग्गेतस्स सुत्त-त्थाणं हाणी । अलमंते वा एसणावातं करेज्ज अधुवं पाडि-हारियं तस्मि गहिते अणं भग्गेतस्स सुत्तत्थाहाणी, अलभेतो वा एसणावातं करेज्ज, अह भग्गं बंधति, एगुगतिगबंधणे चरणभेदो भवति ।

पुणरवि अधुवे दोसो भणति-

अधुवम्मि भिक्खकाले, गहियागहितम्मि मग्गणे जं तु ।

दुविहा विराहणा पुण, अधारणिज्जम्मि पुव्वुत्ता ॥१४६॥

अधुवं पाडिहारियं, ते चेत्तुं भिक्खाकाले भिक्खेन तथ भिक्खाय गहियाय अगहिताय वा पुव्वसामिणा मग्गितं, तस्स तं देति, तो अण्णो परिहाणी, अह ण देति, तो पुव्व-सामी कसति, कट्ठो य जं तु काडिति, वसहीतो दिवा रातो वा आसियावेज्जा, तस्स वा दव्वस्स अण्णस्स वा चेत्तुं करेज्ज, अलमवययेहिं वा आद्योवेज्जे, अधारणिज्जं अल-क्खणकुत्तं, तस्मि धरिज्जेतुं दुविहा विराहणा भवति आर-संजमेसु । सा य पुव्वुत्ता ओहणिज्जुत्तीय-“हुइ चरितभेदो, सवलम्मि य वित्ताधिभमं । दुपत्ते खीलसेट्ठो, ण्णियं ट्ठणं तु णिहिसे ॥१॥” (४० ३ उ० ३३८ माथा) जम्हा एवमादी दोसा तद्वा अलं थिरं पुवं धारणिज्जं धारयव्वं ।

अववादतो अणलादिया वि धरेयव्वं-

असिबे ओमोपरियं, रायहुट्टे भयं व गेलणे ।

सेहे चरित सावय-भयं य जयणाए गेएहेज्जा ॥ १४७ ॥

एते असिबाऽऽदिया भायणभूमिण होज्ज, अंतरा वा, जय-णाए गेहिहंजति । का जयणा ?, इमा-चत्तारि मासे अहाकडं भवेज्जा, दोमासे अण्णपरिकम्मं, बहुपरिकम्मं दिव्वं ति ।

वर्णमन्पात्रमवर्णं करोति-

जे भिक्षू वक्षमं पडिग्गहं विवसं करेइ, करंतं वा साइज्जइ ॥१०॥ जे भिक्षू विवसं पडिग्गहं वरणमं करेइ, करंतं वा साइज्जइ ॥११॥ जे भिक्षू खवणं मे पडिग्गहं लब्धे ति कट्टु तेज्जेण वा घण्ण वा खवणीएण वा वसाएज्ज वा, मंखेज्ज वा, भिलिगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिगंतं वा साइज्जइ ॥१२॥ जे भिक्षू खवणं मे पडिग्गहं लब्धे ति कट्टु लोद्वेण वा कक्केण वा रहाणेण वा वुमंण वा वमंण वा उल्लोलज्ज वा, उच्छोल्लेज्ज वा, उल्लोलंतं वा उच्छोल्लंतं वा साइज्जइ ॥१३॥

इमो सुत्तत्थो-

पंचणहं वषाणं, अन्नपरं जं तु पात दुच्चरणं ।

दुव्वसं च सुवसं, जो कुज्जा आणमादीणि ॥१४॥

सुमवसं दुव्वसं करोति, दुव्वसं पातं सुवसं करति, जो एवं करोति तस्स आणादिया दोसा भवति ।

गाथा-

वसविवक्षासं पुण, आलेवे पायधोसाऽऽदीणि ।

दुग्गंधं च सुग्गंधं, जो कुज्जा आणमादीणि १४॥

पडमपादेण वर्णाविवक्षामसुत्तं गहियं, वितियपादेण सोणं पादं लज्जमिनि धोवणादी कज्ज, एवं सुत्तं गहियं, तत्तियपादेण सो सुधिमं पादं लज्जमिनि सोतोदगादीहि धोवह, एवं सुत्तगहियं। एसा भववाहुसामिकया गाथा। एताए तिणिण वि सुत्ता पानियव्वा। कट्टं पुण वरणविवक्षासां ? भस्सनि-उरहां तु उरहाद्वेण पुणं पुणं। धोव्वमाणं छुण्णादीहि य आल्लप्पमाणं विवरणं भवति, तेज्जविद्या मंखज्जंतं खद्विधायककक्षादीहि य पुणं पुणं। धोव्वमाणं मंखज्ज य धूमद्वेण कज्जति। एवमादिपदि विवरणस्स वरणं भवति ।

कासं पुण वरणं विवरणं करोति ? भरणइ-

मा खं परो हरिस्सति, तेनाहडं च सामि मा जाणे ।

वस कुणाति विवसं, इरणे नवरि संभवो सण्ठि ॥१६०॥

वणखुज्जलं मा मे परो हरीहि ति तेण विवसं करोति। अहवा तं पानं तेणाहडं, मा मे एवं पुव्वसामी जाणिस्सति, तेण वा विवरणं करोति । विवरणं पि तेणाहडं ति काउं सो पुव्वसामी जाणिस्सह, तेण वषाहं करोति। अहवा-वषाहं करोति राणेण चउगुहं, धिवसकरणे हरणसंभवे णांथ ।

णिग्गंधं परिकम्मणं इमे दोसा-

पंसणे आनुवधानो, तदुव्ववाऽसंगंतु संजमे पाणा ।

धुवणं संपातिमवहो, उप्पीण चैव भूमिगतं ॥१६१॥

धोवणे कक्षादिणा य आधंसणे आतेवधानो हथकंडगं भवति, परिस्समा वा। किं च-तदुव्ववा वा पाणा, आगंतुगा वा पाणा विराड्ज्जति, एस संजमाधिगहण। संपातिमा य विवज्जति, अतिउच्छोल्लणधोवणं जे भूमिगता पाणा तेह उप्पीलाविज्जति ।

जम्हा एवमादिया दोसा-

तम्हा तु अपरिकम्मं, पातमहालद परिहे भिक्षू ।

परिभोगपपाओगं, सपरिकम्मं य वितियपदं ॥१६२॥

उत्सग्गेण अपरिकम्मं पायं घेतव्वं, जहालदस्स य पादस्स परिहारोऽतिपरिमो भिक्षुणा कायव्वा। इमं वितियपदं-(परीभोगपपाओगं ति) विवणं वा गंणं वा मज्जेण भावियंतस्स धोवणादी करेज्ज, छुणमट्टियादीहि वा णि-रवारज्ज । अहवा-अप्यवहुपरिकम्मं लदं, तस्स णियमा धोवणए घंसणादि कायव्वं ।

गाथा-

वणखुज्जमि य पायं, मा हरिही तस्सव्वमकरणे य ।

जे तुस्सगे दोसा, कारणे ते चैव जयणाए ॥१६३॥

वषविवक्षावकरणे जे उत्सग्गे दोसा भणिता, कारणगहि-यं वषाहं मा हरिह ति विवरणं करोतो जयणाए सुद्धो ।

अथवा-

कारिणे हंसित मा सिं-गणा तु मुच्छा च उज्जते जत्थ ।

तन्थ विवसयकरणं, अज्झोवाए य बालस्स ॥१६४॥

नं वरणं पायं तलक्कणं णाणगच्छुपुट्ठिणिमिं हंसितं ति हडिमन्यथं। मा तस्स पुव्वसामी रिगणं करिस्सति ति, अतो तस्स वरणविवज्जयं करोति। अथवा-नं वरणं दट्टं पुणं। पुणं मुच्छा उप्वज्जति, तन्थ वा विवगणं कज्जानं, अणपज्झाऽसिद्धं वा अज्जानेतां करेज्जा, बालस्स वा अधिकं अज्झोवतातो, वरणं करोति ति, एवं करिज्ज ।

नवप्रतिग्रहमुच्छालयन्त-

जे भिक्षू खवणं मे पडिग्गहे लदं ति कट्टु सीओदगवि-यडेण वा उमिणादगविपडेण वा उच्छोल्लज्ज वा, पधोएज्ज वा, उच्छोल्लंतं वा पधोवंतं वा साइज्जइ ॥१४॥ जे भिक्षू खवणं मे पडिग्गहे लदं ति कट्टु बहुदिवसीएणं ते-ल्लेण वा घण्ण वा खवणीएण वा वसाए वा मंखेज्ज वा, भिलिगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिगंतं वा साइज्जइ ॥१४॥ जे भिक्षू खवणं मे पडिग्गहे लदे ति कट्टु बहुदिवसीएण लोद्वेण वा कक्केण वा रहाणेण वा पाउमवुमण वा वमंण वा उल्लोलज्ज वा, उव्वहेज्ज वा, उल्लोलंतं वा उव्वहंतं वा साइज्जइ ॥१६॥ जे भिक्षू खवणं मे पडिग्गहे लदे ति कट्टु बहुदिवसीएण सीओदगविपडेण वा उमिसोदगविपडेण वा उच्छोल्लेज्ज वा, पधोवज्ज वा उच्छोल्लंतं वा पधोवंतं वा साइज्जइ ॥१७॥ जे भिक्षू सुधिमं पडिग्गहे लदे ति कट्टु दुधिमं करेइ करंतं वा साइज्जइ ॥१८॥ जे भिक्षू दुधिमं पडिग्गहे लदे ति कट्टु सुधिमं करेइ, करंतं वा साइज्जइ ॥१९॥ जे भिक्षू सुधिमं पडिग्गहे लदे ति कट्टु तेज्जेण वा घण्ण वा खवणीएण वा वसाए वा मंखेज्ज वा, भिलिगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिगंतं वा साइज्जइ ॥२०॥

जे भिक्खु सुब्बिगंधे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु लोद्रेण वा क-
केण वा एहाणेष वा चुएणेष वा वएणेष वा उल्लोलैज्ज
वा, उव्वहेज्ज वा, उल्लोलंतं वा उव्वटंतं वा साइज्ज ॥ १७ ॥
जे भिक्खु सुब्बिगंधे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु सीआदगवि-
येण वा उसिणोदगविपयेण वा उच्छोलैज्ज वा, पधो-
वेज्ज वा, उच्छोलंतं वा पधोवंतं वा साइज्ज ॥ २२ ॥
जे भिक्खु सुब्बिगंधे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु बहुदिवसिएणं
तेल्लेण वा घएण वा खवणीएण वा वसाए वा मंखेज्ज वा,
भिलिंगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिंगंतं वा साइज्ज ॥ २३ ॥
जे भिक्खु सुब्बिगंधे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु बहुदिवसिएणं लो-
द्रेण वा ककेण वा एहाणेष वा चुएणेष वा वएणेष वा उ-
ल्लोलैज्ज वा, उव्वहेज्ज वा, उल्लोलंतं वा उव्वटंतं वा साइज्ज
॥ २४ ॥ जे भिक्खु गंधे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु बहुदि-
वसिएण मीआदगविपयेण वा उसिणोदगविपयेण वा उ-
च्छोलैज्ज वा, पधोवेज्ज वा, उच्छोलंतं वा पधोवंतं वा सा-
इज्ज ॥ २५ ॥ जे भिक्खु दुब्बिगंधे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु
तेल्लेण वा घएण वा खवणीएण वा वसाए वा मंखेज्ज वा,
भिलिंगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिंगंतं वा साइज्ज ॥ २६ ॥ जे भि-
क्खु दुब्बिगंधे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु लोद्रेण वा ककेण वा
एहाणेष वा चुएणेष वा वएणेष वा उल्लोलैज्ज वा, उव्वहेज्ज वा,
उल्लोलंतं उव्वटंतं वा साइज्ज ॥ २७ ॥ जे भिक्खु दुब्बि-
गंधे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु सीआदगविपयेण वा उसिणा-
दगविपयेण उच्छोलैज्ज वा, पधोवेज्ज वा, उच्छोलंतं वा प-
धोवंतं वा साइज्ज ॥ २८ ॥ जे भिक्खु दुब्बिगंधे पडिग्गहे ल-
द्धे ति कट्ठु बहुदिवसिएणं तेल्लेण वा घएण वा खवणीएण
वा वसाए वा मंखेज्ज वा भिलिंगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिंगंतं
वा साइज्ज ॥ २९ ॥ जे भिक्खु दुब्बिगंधे पडिग्गहे लद्धे ति
कट्ठु बहुदिवसिएणं लोद्रेण वा ककेण वा एहाणेष वा
पउमचुएणेष वा उल्लोलैज्ज वा, उव्वहेज्ज वा, उल्लोलंतं
वा उव्वटंतं वा साइज्ज ॥ ३० ॥ जे भिक्खु दुब्बिगंधे पडि-
ग्गहे लद्धे ति कट्ठु बहुदिवसिएणं सीआ दगविपयेण वा उ-
सिणोदगविपयेण वा उच्छोलैज्ज वा, पधोवेज्ज वा, उच्छो-
लंतं वा पधोवंतं वा साइज्ज ॥ ३१ ॥

इमो सुत्तयो-

एमेव य अण्वेवो. विपये बहुदेसि कक्क बहुदेसी ।

सुत्ता चउरो एए, एमेव य चउरो दुग्गे ॥ १६५ ॥

यो खं अण्वं जुअं, सीयदगं सीतादगं अतो वि य विअइ
ति अण्वणज्जो उसिणं ति भाविनं, तं चेव खवणज्जो एक्क-
वि धोवणं पुणो पुणो पधोवणं । वितियसुत्तं एतेवन्थो, ख-
वरं बहुदिवसेहि सीआदगविपयेणोपहि वक्खं । तन्निय-
सुत्तं कक्को, मो दव्यं सेज्जोणेष वा अमंजोणेष वा भवति,
१०६

लोहो कक्को, तरुणं कुल्लो लोहं भवति । यसो पुण हिगुणगा-
दी तेल्लमादतो, चुएणो पुण गंमुखिगाऽऽदिकला चुलीकता ।
एतेहि एक्कंमि आधंसणं, पुणो पुणो पधंसण । चउत्थसुत्ते
कक्कादिपहि चेव बहुदेवसिएहि, येसं नं खेव, एयस्स पुण
अण्वस्स पातस्स एते धोवणादिवा पगारा करंतं, वरं मे
णवाकारं भविससति ति जडा अण्वपाति चउरो सुत्ता
भाणिता तन्हा दुग्गंयं वि चउरो सुत्ता भाणिएऽता, खवरं
तन्थ दुग्गंयं मे पातं सुग्गेयं भविससति ति धोवणादिपयारे
करति ति ।

गाहा-

उच्छोल दोमु आयं-सं दोमु आणादि होति दोमा तु ।

किं पुण बहुदेसीयं, भाणति इणमो निसामेहि ॥ १६६ ॥

अण्वपाए जे चउरो सुत्ता, तेसु जे आदिक्का दो सुत्ता, एसु
उच्छोलैज्ज पधोवणा अण्वणति । पच्छिमा पुण दो सुत्ता, तेसु
आधंसण पधंसणऽऽदि अण्वणति । सेसं कटं ।

गाहा-

दगकक्कादीहि नवंहि, बहुदेवसिणेहि तु जे पातं ।

एमेव य दुग्गंयं, खुवण्वटंत आणादी ॥ १६७ ॥

दोमा नामं पसनी, तिप्पभिति परेण वा वि बहुदोमा ।

कक्कादि अणाहारे ण वा वि बहुदिवसनुत्थेण ॥ १६८ ॥

सुत्ते पातो बहुदेवसिणेण वा एक्को पसनी, दो वा
निगिण वा पसनी, तां दोना भगज्जति, तेगहं परेण बहु-
दोमा भगज्जति, अण्वपादि ककेण वा संवासित्तेण पत्थप-
गरदिमंवासात्तं, नं पि बहुदेवसिणं भण्ण । अण्वपादिगहणं
अण्वपादिमं चउलुं, आहारिमे पुण चउगुं भवति ।

इमे दोमा-

धंसणे आतुवपातो, तदुभवाऽऽगंतु संजमे पाणे ।

धुवणं संपातिमवधो, उप्पीलेणं चेव भूमिगे ॥ १६९ ॥

पूर्ववत् वक्ख्या ।

जम्हा एते दोमा-

तम्हा उ अपपरिक्कम्मं, पादगहा लद्धं पारए भिक्खु ।

परिभोगमपरिभोगे, पाआगं जं सपरिक्कम्मं ॥ १७० ॥

पूर्ववत् कयडा ।

इमो बहुदेवसियम्म अण्वानं वितियपदं-

अभिआमो विमक्क ए, बहुरणं मज्जादिदुब्बिगंधे वा ।

कक्कादीहि देवण व. कुज्जा बहुदेसिएणं पि ॥ १७१ ॥

पातं वसीकरणजोणण भाविनं, विसेण वा भाविनं,
बहुरणं वा घट्टं, अण्वणं मलिनमित्थेः । मज्जादि दु-
ग्गंधद्व्येण वा भाविनं, दुग्गंधं नं एवमादिपहि कार-
णेहि बहुदेवसिणेणं देवण वा ककेण वा धोवणं वा,
आधंसिज्जति वा, मा मज्जाऽऽदिमंभण उट्ठाहा भावि-
स्सनीत्यर्थः ।

(२८) पृथिव्यां प्रतिग्रहमनापयेत्-

जे भिक्खु अणंतरहियाए पुट्टीए पडिग्गहं आयावेज्ज
वा, पयावेज्ज वा, आयावंतं वा पयावंतं वा साइज्ज

॥ ३२ ॥ जे भिक्खु सरक्खाए पुढवीए पडिगहणं आ
यावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आयावंतं वा पयावंतं वा सा-
इज्जइ ॥ ३३ ॥ जे भिक्खु ससणिद्वाए पुढवीए पडि-
गहणं आयावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आयावंतं वा पया-
वंतं वा साइज्जइ ॥ ३४ ॥ जे भिक्खु चित्तमताए सिलाए
चित्तमताए लेलुए कालोवामंसि दारुणं जाव पइट्टि स-
अइ सयाणं सवीए सदरिणं मउस्सेमउत्तिगपणगदग-
मट्टियमकडासंताणए पडिगहणं आयावेज्ज वा, पयावे-
ज्ज वा, आयावंतं वा पयावंतं वा साइज्जइ ॥ ३५ ॥ जे
भिक्खु धूणंसि वा गिदलेलुयंसि वा उसकालंसि वा का-
मनालंसि वा पडिगहणं आयावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आ-
यावंतं वा पयावंतं वा साइज्जइ ॥ ३६ ॥ जे भिक्खु कु-
लियंसि वा भित्तिंसि वा सेलंसि वा लेलुंसि वा अंतरि-
क्खजायंसि वा जे आयावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आयाव-
न्तं वा पयावंतं वा साइज्जइ ॥ ३७ ॥ जे भिक्खु खट्ठंसि वा
थंभंसि वा मंचंसि वा मालंसि वा पासायंसि वा हम्मिय-
तलंसि वा अम्मयरीं वा अंतरिक्खजायंसि वा दुव्वे-
पनिक्खित्ते पडिगहणं आयावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आया-
वंतं वा पयावंतं वा साइज्जइ ॥ ३८ ॥ जे भिक्खु खंघ-
ंसि वा थंभंसि वा मंचंसि वा मालंसि वा पासायंसि वा
हम्मियतलंसि वा अंतरिक्खजायंसि वा मपाडिगहणं आ-
यावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आयावंतं वा पयावंतं वा साइ-
ज्जइ ॥ ३९ ॥

जे एते सुत्तपदा जहा नेग्गमं उहंमये तहा वक्कमाणं प-
व्वा सुवर्नं तथ्य ठाणादी भणिया, इह पुण पातस्व आत्ताव-
णाऽऽदी वत्तया ।

इमा सुत्तफाणिता गाहा-

पुढवीमादी धूणा-दीएँ मुक्कलियादिखंयमादीसु ।

जो पानं आतावे, मो पावति आगमादीणि ॥ १७२ ॥

पुढवीमादीएणुं, विराहणा शयवि संयमं होति ।

संजयं आतविराहणा, पातस्मि य मेसमपदेसु ॥ १७३ ॥

अणं नराहताऽऽदिणसु जाव संताणए नि, एतसु पानं आता-
वेतस्म पाओ संजमविराहणाए भवति, भस्मा जे धूणादिंया
पदा तसु पायवे तस्व आयाविराहणा, संजमविराहणा, पाय-
विराहणा य भवति संजमविराहणा पुढवादिनु कायणिक्क-
णं जत्थ आयाविराहणा तत्थ चउगुहं, पातविराहणा चउलहुं ।

धूणादंसु इमे दोसा-

धूणादि दुिणसुं, हंभेते लट्टि रज्जुदुव्वेद ।

पनये भवंति दोसा, भूमिण कूडमादीसु ॥ १७४ ॥

धूणादिसु दुट्टिणसु रज्जुव्वेदमादिसु वा दुव्वेज्जसु च लट्टि-
यसुत अ संयतस्म उतातस्म य भेदो पायस्म भवति, उ-
व्वद्वद्वति आहमसंताणं जे मालंइद दोसा भाणता ते

इह पयावणे भवंति । भूमिण कूडमुहादिसु वा ठविजंते ते
दोसा ए भवंतीत्यर्थः ।

सत्त्वेषु सुत्तपदेसु इमं गाहा-

वितियपदमणपज्जे, आतंवि विकोविने व अप्पज्जे ।

पच्चाने उ वा से, असती आगाहं जाणमवि ॥ १७५ ॥

पुव्वदं कंठं भूमिण जइ ठविज्जनि तो गोंगमादिपणि प-
चवानो भवति, समभूमिण वा अवगासां शृण्वि, आगाहं
वा रायदुट्टानिगो अपागडो अत्थंनो जाणंनो वि धूणादि-
सु विलज्जा ।

गोणे गाहा-

गोणेषु साणमादी, कप्पट्टमहरणं खेलणट्टाए ।

ममाणिदु हरितापाणा-दिणसु पालंभ जयणाए ॥ १७६ ॥

समभूमिण ठविनं गोंगणं भज्जति, साणां वा हरति । कप्प-
ट्टमणं व हरिज्जजा सावात्मगभूमि, कप्पट्टमाणं खेलणट्टा-
णं मा वामभूमि आउक्कायस्मणिजा हरिया वा उट्टिता
कुंयुमादिपणि वा पाणोहि संयत्ता, एवमादिपणि कारणाहं ज-
हा आयसंजमपायविराहणा ए भवति तहा जयणाए आ-
गाहिय पणं विहासं लेवंति ।

तस्मपाणजानादि-

जे भिक्खु पडिगहणो तसंपाणजायं सीहरइ, सीहरग-
वेइ, सीहरियमाहट्टु दिज्जमाणं पडिगहणं पडिगहणं वा
माइज्जइ ॥ ४५ ॥

अतिशयपातमगहणं तस्मपाणजायं जो सीहरित्ता गेगहनं,
तस्म चउलहुं, तस्मपाणा वेइदियादिगो चउत्तिवधा भवंति ।

अहवा-तस्मा दुव्वेदा-

आगंतुग तज्जता, दुविधा पाणा हवंति पातस्मि ।

आगंतुगपपवेमो, परपओमा सुयं वा वि ॥ १७६ ॥

आगंतुगा पिपीलियाऽऽदी, तत्थेव जाव तज्जया, ते य धु-
णकुंयुमादी, आगंतुमाणं पवेमो सयं वा भवति, परणं वा
पवेसिता ।

गाहा-

एणमापमणं, तसपाणे निविह जोगकरणेणं ।

जे भिक्खु सीहट्टु, पडिच्छए आणमादीणो ॥ १७७ ॥

निविधजोगकरणं, जोगो निविधो मणमादि, सयं करणेणं,
करणं यि निविधं, तत्थ चारणविधीए श्व भेदा, तसु खि-
हजिजमाणेषु सेवट्टणादिआवसु सट्टाणपाडिच्छंते विच्छुगा-
दिणा वा आयाविराहणा, परणं वा णोहट्टु दिज्जमाणं जो प-
डिच्छति तस्म आणादी दोसा ।

इमं वितियपदं-

असिवे ओमोयारिण, रायदुडे भए व गेलणो ।

आगंतुका उ दुविहा, सुहुमा धूला य नायव्वा ॥ १७८ ॥

एते अस्मिवाऽऽदिगा भायणदंस वा, अनेरं वा, तत्थ अगच्छं-
नो इहेव जाणिय तत्तपाणजाइ सीहट्टु लम्भंति, ताणिय गिरहे-
नो सुखो, गद्विने वा पच्छा दिट्ठो ते नीहरंतो सुखो ।

सुत्त-

जे भिक्खु पडिग्गहाओ ओसहवीयाइं खीहरइ, खीहरावेइ, खीहरियमाहट्टु दिजमाणं पडिग्गहेइ, पडिग्गहंतं वा सा-
इजइ ॥ ४२ ॥

आगंतु गाढा (१७६) आगंतुगा सस्मिन्वादी, तदुत्था त-
स्मिन् कल्याण, पुण्या आगंतुगा सुविधा-सहहा, धूला य । सहहा
सस्मिन्वादी मुग्गिमादी, धूला यदरिण-कावादी ।
सीमा पुच्छति-काओ आगन्हीओ, का वा वीय त्ति अतो
भयानि-

सुखसत्तरसा धम्मा, ओसहिगहणेण होंति गहिताओ ।
वीयगहणम्मि करणे, एते च व विराधसमत्था ॥ १७८ ॥
जयगोष्ठममालिणीहिकोद्वगलगाोनिलसुगमासअयसीच-
णगादिणिणावमस्त्तचलतनुविकुलत्था, सणा सत्तरस-
मा । मसं कंठं ।

गाहा-

एणमामणत्तरं, जो वीयं निविहजोगकण्णेणं ।
खीहरिजण पडिच्छन्ति, सो पावति आणमादीणि ॥ १७९ ॥
पूर्ववत्कण्ठा ।

इमं वितियपदं-

अमिसे अमोयणि, रायइट्टे भए व गेलामे ।
सीह चरितसावय, पुव्वागहिण य जयणाए ॥ १८० ॥
कंठा खवरं (पुव्वागहिण त्ति) गहणकालं सुद्धं, जर प-
च्छ । परिकम्मणकालं वितिया दीसंति तो इमा जयणा-
गाहा-

जति पुण पुवं सुद्धे, कारिजंतम्मि वितिय ततिए वा ।
तिय पंच सत्त वीया, दीसंति तहा वि तं सुद्धं ॥ १८१ ॥
वितिय अपरिकम्मं, ततिय बहुपरिकम्मं तेषु जति विप-
रिकम्मणकालं तिणिण वा वीया, पंच वा, सत्त वा वीय-
कणा दीसंति, तहा वि तं सुद्धं चैव विहगहणातो ।
चोदगाऽऽह-गहणकालातो पच्छा वीएसु दिट्ठेसु कहं सुद्धं
भवति ? आचर्याऽऽह-

जह भत्ते आइच्चति, पाणाऽऽदितुत्तमि भोयणे गहिते ।
दस वितिए रातिदियाण, अंगुलिमूलेसु पणखरसा ॥ १८२ ॥
जहा भत्तं पाणं वा सुयविहितविहाणेषु उवउत्तेण गहि-
यं आइच्चति सहसा तुरियगहणं, एवं पाणादिजुं गहिण
भत्तपाणं आलोगति, भायण पडियमेत्तो चैव आलोगितो,
निरीक्षित इत्यर्थः । तत्थ गहणकालातो पच्छा तसवीयादि-
ट्ठा, ते य जर थिसोहंत्तं सक्कंति, तो थिसोहिता तं भत्तपाणं
अजति, ए दासो । अह ते पाणिणं थिसोहंत्तं ए सक्कंति, तहि
तं भत्तपाणं विगिंचंति । जहा भत्ते, तहा पाणे वि दट्ठव्यं, ए
दाय इत्यर्थः । एस तदुत्थेसु विधी भणिणो ।

इमा आगंतुगेसु-“तत्थ पुण” गाहा-अं अहाकडं पायं तत्थ
जर गिहोहिं आगंतुगा वीया अहाभावेषु बूढा होज्ज, तं
तारिस् वीयसहियं लम्भति, अयं च अपपरिकम्मं स-

● इयं गाथा पूर्वमप्ये विनोदया ।

व्वदोसविरहियं सुद्धं लम्भति, कयं गेहहनु, उस्सग्गओ
सुद्धं लम्भति, अपपरिकम्मं गेहहनि, अह थिक्कारेण आ-
गंतुगवीयसहितं गेहहति तत्थ पच्छिस्तमगाहा ।

कमा इमा-“लुम्भाण ३” गाहा-अंगुलीणं अण्णपवा पदमा
भागो, वितित्रो मज्झवारे भागो, ततितं अंगुलिमूले भागो ।
आउरेहाए चउत्थो भागो, अंगुलुगस्स अम्भेतरकादीए
पंचमो भागो, सेसो छुट्ठो भागो । एवं लुम्भांगेसु कण्ठेसु
जति थिक्कारेण पदमपारपमाणमेत्तेसु पादं वीममाणसु गे-
हहनि तो पंचराहदियाणि पच्छिस्ते, वितियपव्वमेत्तेसु दस-
राहदिया, ततियपव्वमेत्ते पन्नरस राहदिया ।

गाहा-

वीसं तु आउलेहा, अंगुट्ठेस्ते तु होंति पणुवीसा ।
संतम्मि होंति मासो, चाउम्मासो भवे चतुसु ॥ १८३ ॥
चउत्थ आउलेहपमाणमेत्तेसु वीसं राहदिया, पंचमे अंगु-
लुमूलपमाणमेत्तेसु भिक्खमासो, छुट्ठेण भागेण पत्तनी चैव
पुरति, पत्तनिमेत्ते मासलहुं, वितियपत्तनीए वितित्रो मासो,
ततियपत्तनीए ततियमासो, चउत्थपत्तनीए चउत्थमासो,
एवं चउलहुं जानं, अतो परं दुग्गुणेषु पारंथियं पावियव्वं,
सुहुमेसु पच्छिन्तं भणियं ।

इदाणि धूलादि गाहा-

एसेव गमो नियमा, धूलेसु वितियपव्वमारदो ।
अंजलि चउक लहुगा, ते थिय गुरुगा अण्णेतुसु ॥ १८४ ॥
धूलवेयाणं वितियपव्वमेत्तेसु पणं, अंगुलिधूले दस,
आउरेहाए पणस्स अंगुट्ठे वीसं, पत्तनीए भिक्खमासो, अं-
जनीत्यर्थः । वितियजलीए वितित्रो मासो, ततियाए तत्रिओ,
चउत्थजलीए चउत्थो मासो । एवं चउत्थं लहुजानं । अतो
परं दुग्गुणबुद्धीए पारंथितं पावियव्वं । अत्र भणितं-तो दो छु-
म्भाए विवहंति, वारससु मासलहुं कायव्वं, स एवांजलि-
रविरुद्ध इत्यर्थः । चउसु अंजलीसु चउलहुं । एवं पण्ठेसु प-
च्छिन्तं अण्णेतुसु वि एतेण चैव, करलुम्भाणकमेण एते चैव
पणगादिया पच्छिन्ता, खवरं गुरुगा कायव्वं ।

गाहा-

थिक्कारणम्मि पाए, पच्छिन्ता वसिया य वीएसु ।
नायव्व आणुपुव्वी, एसेव तु कारणे जयणा ॥ १८५ ॥
पुव्वकं कंठं, कारणे पुण पत्ते जया आगंतुगवीयसहितं
गेहहति तदा एतेण चैव पणगा वि पच्छिन्ताणुलेभण गे-
हहंतो सुद्धं, जयणा, एसेव पणगादिया इत्यर्थः । अह कारणे
वि एणगादिभेदतो बोधन्थं गेहहइ, तो चउलहुं भवति ।
जहा कारणे कच्छुम्भागादिएसु वीएसु दिट्ठेसु विकल्पं तहा
इमं गाहा-

बोसट्ठं पि हु कप्पति, वीयाऽऽदीणं अहाकडं पायं ।
ए य अपपरिकम्ममा, बहु वा अपं सपरिकम्ममा ॥ १८६ ॥
बोसट्ठं भरितं जति अहाकडं पादं भरियं वीयाणं
लम्भति, तहा वि तं चैव अहाकडं वेत्तव्वं, ए य बहुपरि-
कम्मं सुद्धं, अपपरिकम्मसस अनति बहुपरिकम्ममेव
बोसट्ठं पि बीए अवरुत्ता गेहहतीत्यर्थः ।

चोदगो भणितं-पुवं सोही मति कयं भणिऊण इदाणि

● इयं गाथा पूर्वमप्ये विनोदया ।

भणह वोसइं पि कण्णं ति पुत्तावरिवरुत्तं ?। आचा-
र्याऽऽह-इमे कारणे अयत्तंवेतो ण दोनो-आमिपेसु, सं-
तासंसतीए वा बालबुद्धेसु सीदंतेसु जाव ते अप्यबहुप-
रिक्कमा परिकम्मिज्झइति तो बहुपरिहराणी। अट्ठाकं पुण
नकलणादेव परिमुञ्जति अवि य वीएसु संघट्ठाणं जेव केवलं,
दोसो विो बहुमुञ्जते स पित्तवोसं गुणो विो बहुदोसो स
परित्याज्य इत्यर्थः।

सुसं-

जे भिक्खू पडिग्गहात्थो कंदाणि वा मूलाणि वा पत्ता-
णि वा पुप्फाणि वा फलाणि वा बीयाणि वा हरियाणि
वा खीहरइ, खीहरावेइ, गीहारियमाहट्ठु दिज्जमाणं पडि-
ग्गहेइ, पडिग्गहंतं वा साइज्जइ ॥४३॥

जं भूमीण श्रवणादन्तस्स जाव भूलं कुट्ठति ताव कंदो
भरणति, भूमीयां उच्चरि जाव डाली ण कुट्ठति ताव खंधो
भणति, सा डाली भरणति, सालानो जं कुट्ठति तं पवालं
भणति । सेसा पदा कंठा ।

मुत्तं-

जे भिक्खु पडिग्गहाओ पुढवीकायं शीहरेइ, शीहरांवइ,
शीहरियमाहट्टु दिज्जमाणं वा पडिग्गहेइ, पडिग्गहं वा
साइज्जइ ॥ ४४ ॥ जे भिक्खु पडिग्गहाओ आउकायं शी-
हरति, शीहरांवइ, शीहरियमाहट्टु दिज्जमाणं पडिग्गहेइ, प-
डिग्गहं वा साइज्जइ ॥ ४४ ॥ जे भिक्खु पडिग्गहाओ
तेउकायं शीहरइ, शीहरांवइ, शीहरियमाहट्टु दिज्जमाणं
पडिग्गहेइ, पडिग्गहं वा साइज्जइ ॥ ४६ ॥

एतेसिं सुत्ताणं इमो अत्था-

बीएसुं जो उ गमो, नियमा कंदाऽऽदिण्णु सो चेव ।

पुढवीमादीएसुं, पुढ्वे अवरम्मि य पदम्मि ॥ १८७ ॥

शब्दं अश्वेतं कुं कदाऽऽदिप्लव गुरुं पच्छिन्नं भागियव्यं ।
 लेसं सर्वं उन्मग्यउत्पातं जहा वीपसु तद्वा भागियव्यं ।
 नि० सू० १४ उ० । (पात्रस्य निष्कारणम्- 'किंकारा'
 शब्दे वतु० अ० २०२२ पृष्ठे गतम्) । (निप्रेन्ध्या आपात्र-
 कण्ठे वा मस्तिव्यमिति 'अपाइया' शब्दे प्रथ० अ० ६०४
 पृष्ठे उद्भूतम्) । (पात्रस्य लेपकरणम् 'लेव' शब्दे वक्ष्यते) ।
 (पात्रसीतवर्णं सूचीपात्रम् 'सूई' शब्दे) योग्यं परि-
 शात्मकं, व्य०००३ । अधिकारिणि, 'पत्तं ति जाजोगो निभु-
 वा पगट्ठ' दशा०१४ अ० अ०४३० । पत्तं नाम-सुतात्तं त्रिभुज-
 स्य गल्लुपाणशक्रितिरर्थः । नि०च० १० उ० अष्ट० विपा०

(२६) पारिणामिकाः पारिणामिकाणि पारिणामिकभेदान्त्रि-
विधं प्राप्य ॥ ४० ॥ २ अथि ० २ लघु ॥ साधुभिः, पौष-
त्रिंशद्वाद्यं मात्रकाणि पात्रकाणां विः प्रतिलेखान्युत्त
व्यापाराणां च पृथक् व्यापाराणां विः प्रतिलेखानि प्रश्ने, उत्तरम् सा-
धुभिः, पौषत्रिंशद्वाद्यं मुख्यं मात्रकाणां विः पात्राणि इव
विः प्रतिलेखानि, व्यापाराणां च प्रमुञ्च्य व्यापार-
ाणां विः ॥ २४ ॥ २ ॥ २ ॥ २ ॥ २ ॥ २ ॥ २ ॥ २ ॥ २ ॥ २ ॥
नर्लपितानि चतुर्भासे विद्वानि नृपते, न वैति प्रश्ने,

उत्तरम्-पूर्वविद्वत्पात्रकाणि पुनर्लेपितानि चतुर्मासके वि-
द्वतानि कल्पन्ते इति । ७५ प्र० । सेन० २ उल्ला० ।

प्राप्त-वि० । उपगते. ज्ञा० २ श्रु० १ श्र० । उपासि-
त, प्राप्तमुपगते, विपा० २ श्रु० १ श्र० । गृहीते. भ० ५ श्र०
४ उ० । परिच्छिन्ने. भ० ५ श्र० ४ उ० । लब्धे, “ पक्षमवक्ष-
वतीरं । ” प्राप्ते लब्धो भवः संसारोऽर्णवः समुद्रो भवार्ण-
वस्तस्य तीरं पर्यन्तो येन तम् । दर्श० १ तत्त्व ।

विषयसूची-

- (१) पात्रनिक्षेपे पात्रस्य चातुर्विध्याऽऽदि निरूपणं
“नामं ठवणा” (६१४) इत्यादिगाना ।
(२) पात्रस्य गणनाप्रमाणाऽऽदीनि द्वागानि ।
(३) अथ पात्रविषयं तमेवाऽभिधित्सुराह ।
(४) अथ हीनद्वारम् ।
(५) अथ लक्षणद्वारम् ।
(६) अथ त्रिविधोपाश्रितद्वारम् ।
(७) अथ कालद्वारम् ।
(=) अथाऽऽकरद्वारम् ।
(८) अथ “चाउल” द्वारम् ।
(१०) अथ जघन्ययन्तद्वारम् ।
(११) अथ मण्डुगमपि तावद्बहुदोषतन्त्रम् “अवमाणउ-
वश्रोमाञ्छेयन्ति” द्वारम् ।
(१२) अथ मुखद्वारम् ।
(१३) अलाउपात्रं गृह्णाति ।
(१४) महाधनानि अथःपात्राऽऽदीनि ।
(१५) परमवेपिन् पात्रं धरति ।
(१६) निजगवेपिन् पात्रम् ।
(१७) अयोवन्धनादीनि ।
(१८) प्रतिमाः पात्रग्रहणम् ।
(१९) अथ कतिभिः प्रतिमाभिः पात्रं गवेपणीयम् ।
(२०) तत्र पात्रकं लक्षणैर्युतं प्राप्तं, नालक्षणैर्युतम् ।
(२१) पात्रप्रयोजनम् ।
(२२) याश्वं पात्रमादाय भिक्षार्थं गच्छन् ।
(२३) प्रतिग्रहनिकाया ऋतुवृद्धं वसति ।
(२४) अतिरिक्तापात्रम् ।
(२५) नवपुत्राय पात्रग्रहणम् ।
(२६) संप्रति निर्दिष्टस्य दाने विधिः ।
(२७) प्रतिग्रहमनलमस्थिरं धारयते ।
(२८) पृथिव्यां प्रतिग्रहमानापयेत् ।
(२९) पात्राधिकाऽपात्राधिकाऽतिपात्राधिकाभिक्रमे-
न्निविष्टं पात्रम् ।

पत्तइय-पत्रकित-त्रि० संजातकुत्सिताल्पपत्रे, झा०१, ध्रु० ७ अ०।

पत्तकपिय-पत्रकट्टिक-पुं० । पात्रप्रवृत्तादिसामान्यारीक्षे,
 वृ० १ उ० ।

सम्प्रति पात्रमिति । पात्रकल्पिकद्वारम्-

अप्यस्ते अकहिता, अणहिंगया परिच्छिणे य चतुर्गुणा ।

दोहिं गुरु तवगुरुगा, कालगुरु दोहिं वी लहृगा॥४७६॥

इयं गाथा तथैव द्रष्टव्या नवरसिह सूत्रमाचारान्तर्गतं पा-
त्रैषणाध्ययनं, तस्याप्राप्ते यदि पात्राऽऽनयनाय प्रेषयति तत्रा

प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः । द्वाभ्यामपि गुरुवः-तपसा, कालेन च । अथ सूत्रं प्राप्तं परं नाद्यापि तस्यार्थः कथितः तदा चत्वारो लघुकाः, तपसा गुणवः । अथ कथितोऽर्थः परं नाद्यापि सम्यगधिगतः तदाऽपि चत्वारो लघुकाः, कालेन गुरुवः । अथाऽप्यधिगतोऽर्थः, अज्ञानविपर्ययोक्तव्यः परं नाद्यापि परीक्षितः तदाऽपि चतुर्लघवः, तपसा कालेन च लघुकाः । अथः सूत्रं पाठयित्वा तस्यार्थं कथयित्वा सम्यगधिगतं चाप्ये पात्राय परीक्ष्य प्रेषयत्येव इति । ६० १ ३० ।
(पात्रनिक्षेपः ' पत्त ' शब्देऽनुपदमेव गतः)

अथ वैपरीत्यकरणे प्रायश्चित्तकाम-

वोच्यते चउ लहुआ, आणाहविराहणा य दविहा उ ।
छेयखभेयकरणे, जा नहिं आरोवेणा भणिजा ॥६६२॥

विपर्यस्तं प्रहरेण करणे वा चतुर्लघुकाः, उपलक्षणत्वाद्वाधुमासर्गादिद्विपञ्चकं अपि । अत्रोक्तं भवति-उक्तस्य यथाकृतस्यापार्थं पात्रस्योत्पादनाय निर्गतः, तस्य योगमकृत्वाऽल्पपरिकर्मोऽकृतमेव गृह्णाति चतुर्लघु, परिकर्म वा प्रथमतया । यद्गृह्णाति चतुर्लघुयदा यथाकृतं योगं कृतेऽपि न लभ्यते तदाऽल्पपरिकर्मं यत्वेणोपयुक्तं, तस्योत्पादनाय निर्गतः प्रथमत एव स्वपरिकर्मं गृह्णाति चतुर्लघु शान्तीं श्रीणि चतुर्लघुकराति । एते मध्यमस्यापि त्रिषु स्थितिषु श्रीणि मासि कानि । तत्रमध्यमं स्थानकत्रयेऽपि श्रीणि रात्रिर्द्विपञ्चकानि । यथा यथाकृताऽद्विपर्यस्तप्रहरेण प्रायश्चित्तमुक्तं तदाऽकृताऽद्विनामपि परम्परं विपर्यस्तप्रहरेण प्रायश्चित्तमेव लानयम् । तथा-उक्तस्य प्रतिपत्त्यर्थं निर्गतं प्रथमं भाषकं गृह्णाति मासिकं, जत्रयं दोषपरिकाऽऽदि गृह्णाति पञ्चकं, मध्यमस्य निर्गतं तृकृष्टं गृह्णाति चतुर्लघु जत्रयं गृह्णाति पञ्चकं, जत्रयस्य निर्गतं उक्तं गृह्णाति चतुर्लघु, मध्यमं गृह्णाति मासिकम् । तदेवं विपर्यस्तप्रहरेण प्रायश्चित्तमुक्तम् ।

सः प्राति विपर्यस्तप्रहरेण निर्गतोऽकृतं भङ्गत्वा मध्यमं करोति पञ्चकं, मध्यमं भेदात्त्र्योऽकृतं करोति चतुर्लघु, तदेव भङ्गत्वा जत्रयं करोति पञ्चकं, जत्रयं भेदात्त्र्योऽकृतं करोति चतुर्लघु, मध्यमं करोति मासिकम् । आहोऽद्वयश्च दोषाः, विराधना च । विराधना च द्विविधा-संयमे, आत्मनि च । तथा चाऽऽप्राप्तस्य छेदने भेदेन वा कुर्वन् आत्मविराधना परितः पमहादुःखाऽदिका, संयमविराधना तु तद्वत्तुल्ये । अथाऽऽप्राति विराधनाशुचुत्वं, ततो या यस्यां संयमविराधना सामान्यविराधनायां वा आत्मव्यपराधना भणिजा वा नस्यामभियानस्या, तत्रात्मविराधनायां वा सामान्यनशुचिर्गुरुः संयमविराधनायां ' लुप्रायवउत्सलहृणा ' इत्यादिका कार्यानिपन्ना । यत एव ततो न विपर्यय विपर्यस्तकरणम् । ६० १ ३० १ प्र० ।

अथ पात्रस्यैव विशेषविधिं विमर्शपुराह-

आभासणा य पुच्छा, दिट्ठे रिचे सुहे वहंते य ।
संमट्ठे उक्खिते, सुके अ पमास दट्ठणे ॥६६३॥

पात्रस्योत्पादनायामवभाषणं कर्तव्यं, तत्र पुच्छति शिष्याः किं हरे पात्रं प्रशस्तमुत्पादयम् ? एवं रिक्तं, अरिक्तं वा ? कृतमुष्यमकृतमुष्यं वा ? वहमानकमवहमानकं वा ? संलुप्तम-संलुप्तं वा ? उक्खितं निक्षिप्तं वा ? शुष्कमादं वा ? प्रकाशमुष्य-

मप्रकाशमुष्यं वा ? इत्येते पुच्छाः । आसां निर्वचनं स्वयमेव स्फुरिभिधास्यति । तथा-(द्वदशेति) दृष्ट्वा चक्षुरा निरीक्ष्य पात्रं यदि निर्गतं तदा गृह्णाति ।

अथेनामेव गाथां विचरीषुः प्रथमद्विती-
यपुच्छयेत्येकगाथाया परिहारमाह-

दिट्ठमदिट्ठे दिट्ठे, खमतममियरे न दीसए काया ।
दहिमादिहिं अरिक्तं, वरे तु इयरे मिया पाणा ॥६६६॥

दृष्टादृष्टयोः पात्रयोर्मेध्यं हरे क्षमतः क्षमशब्द इह युक्ताः । ततश्च क्षमरतमहृष्टादित्यर्थेन गृहीतुं युक्तम् । कुत इत्याह- इतर्गस्मिन्नहृष्टे (न दीसयति) प्राकृतत्वादेव वचनम्, न हयन्ते, कायाः पृथिवीकायाऽऽदयः, तथा दृष्ट्यादिभिरित्यादिग्रहणो-न्मोदकाऽद्विपरिग्रहः । निरतिरिक्तं पूर्णं वरम् इतर्गस्मिन् रिक्ते स्युर्मेवसुः कदाचित् प्राणाः कुण्डप्रभृतया जीवाः । यदि पुनरे तत्र प्राणसंभवस्तदाऽपि सम्यगुपयुज्य गृह्णातं न दीयः ।

अथ कृतमुष्याऽकृतमुष्याः किं कृतमुष्यं
प्राप्तमुत्पादकृतमुष्यम् ? । उच्यते-

अकयसुहे दुणस्सा, वीयाई छेयणाऽऽ दोसा वा ।
कुंममादवहेतं, पासुवहेतं अत्रो पन्ने ॥ ६६७ ॥

अकृतमुष्यं भाजने दुर्दृष्ट्या अमृतपुष्टिदा बीजाः । अयो जीवाः, तत्र बीजाणि तत्तुष्ट्यानि, आदिशब्दात्प्रसाऽद्विपरिग्रहः, छेदने भवत्येवोपा दोषास्तत्र भवेयुः, यत एव ततोऽकृतमुष्यं परिह-नेयम् । अथ वहमानकावहमानकयोः कतरं अहोमत्याह- कुम्भवादयः सस्या अद्यतमानकं प्रायः सम्भवति, अतः प्रा-सुकैव वस्याऽदिना वहमानकं व्याप्रियमाणं यत्तत्पार्थं यतया हितमिति धन्यं, संयमत्रोपकारकमित्यर्थः ।

अथ संसृष्टाऽऽदिपुच्छादयः प्रतिनिक्षेप-

एमेव य संमट्ठे, पासुएण पमत्तु नाह पडिहुट्ठे ।
उक्खिते च स्वमतरे, जे चोळ्ळ पासुगदवरेण ॥ ६६८ ॥

एवमेव यथा वहमानकं तथा संसृष्टमपि यत्प्रासुकैव भङ्गाऽ-दिना संसृष्टं खरिगट्ठं तत्प्रशस्यमप्राशुकैव पुनः संसृष्टं प्रति-कुष्टं निक्षिप्तम्, उक्खितोत्तरीययोर्मेध्यं यदा प्रयोगेणैव गृह्णाति । पात्रमुक्खितं तत्तरीयिमात्रं क्षमतं युक्ततरम् । यथादि प्राशुकं द्रव्येण तत्राऽऽदिना तत्पार्थं अयः, अर्थादापन्नमप्राशुकैव परिहार्यम् ।

अथ किं प्रकाशमुष्यं गृह्णतामप्रकाशमुष्यं वा-

जे होइ पमासमुहे, जोगमरे ते न अप्पमासा तु ।
तसवीयाइ अट्ठहुं, इम तु जयणं पुंसा कुणइ ॥६६९॥

यद्धवति प्रकाशमुष्यम्, तत्तु योग्यतरं, संयमाऽऽमविराध-नाया अभावादिद्विशेषेण योग्यमप्रकाशमुष्यमात्रज्ञानं, इत्थं पा-त्रस्य प्रशस्त्याप्रशस्यरूपतामुपगम्य तस्यैव विशिष्टवर्माभि-धातुमुपक्रमेण- " तसवीया " इत्यादि पश्चात् । तत्पार्थं चक्षुरा प्रत्युपेक्ष्य यदि वसजीवाऽऽदिकं जन्तुजातं किञ्चित् न पश्यति तद् दृष्ट्वा इमां वक्ष्यमाणं यतनां पुनः करोति ।

तामवाऽह-

ओमंथपाणमार्इ, पुच्छा मूलपुण उतरगुणे य ।

निष्ठाने निस्सुतो, सुदो ससिणिद्वयार्सु ॥६५०॥

(आम्येति) तत्प्राप्तमवाकृष्य कृत्वा त्रीणि स्थानानि समाह्वानानि त्रिस्थाने मणिवधहन्तलमुमिकालक्षणं, तत्र त्रिःकृत्यः त्रीन् चारान् प्रत्येकं प्रस्फोटयेत्, ततः प्राणात्स्वयाः, आदिशब्दाद्वाहीजानि वा दृष्टा न गृह्णाति, पुच्छा मूलगुणोत्तरगुणौ । यद्दिशिष्यः पुच्छति-के मूलगुणाः, के चोत्तरगुणाः ? अत्र निर्वचनमत्र वक्ष्यते । (सुखं सम्निधुजद्वयार्सु लि) यथाकायः प्रसिध्यमाण आस्मीत् तदभुताऽपनीनाष्कायनया कदाचित् मांसगन्धं भवेत्, तच्च यदि विःकृत्यः प्रस्फोटनाऽऽदिविधिं कुर्वता न परिभाविनं तथाऽपि धृतज्ञानप्राप्त्यवसरेन शुद्धः आदिशब्दाद्वाहीजाकायपरिग्रहः ।

एतदेव भावयति-

दाहिणकरेण कोणं, घेचुतायेण वाम मणिवधे ।

फोडे तिन्निवारं, तिन्नि तले तिन्नि भूषीए ॥६५१॥

दक्षिणेन करेणोत्तानेन पाश्च्य कोणं कर्णं गृहीत्वा पात्रमवाकृष्य कृत्वा वामहस्तस्य मणिवधे त्रीन् चारान् प्रस्फोटयति, ततश्चीनं चारान् हस्तनेले, चीन् भूमिकायामिति ।

तसवीयाइ तु दिट्ठे, न गिहइ गिहएही य अट्ठिटे ।

गहणमि उ परिमुडे, कण्णइ दिट्ठेहि नि वट्ठहि ॥६५२॥

नपकृत्यः प्रस्फोटितं सति त्रयवीजाऽऽदिजन्तुजानं न यदि दृष्टं तदा न गृह्णाति, अथ न दृष्टं तदा गृह्णाति । अथ महताऽपि प्रयत्नेन त्रयुपेक्षमाणानि तदा बीजाऽऽदीनि सम्म्यगपि सुपरिगृह्णात् दृष्टानि, ततः परिशुद्धं निर्दोषमिति भवा पात्रस्य ग्रहणं कर्तुं, ततः उपाध्यमानं तत्त्वानि दृष्टानि ततः को विधिः प्रियाह-कल्पने बहुमणिं वीजाऽऽदिभिः पश्चात् दृष्टमिति । किमुक्ते भवति ?-तत्प्राप्तमवाकृष्य कर्तुं सत्त्वा न भूयोऽगारिणः प्रयत्नेन न वा परिग्राह्येन धृतप्राप्त्येन गृहीतव्यात्, किं त्वेकान्तं बहुप्राप्तुके प्रवेशं तानि वीजानि यतनया परिग्रापयेत् ।

अथ "पुच्छा मूलउत्तरगुणे लि" अस्मि निर्वचनमाह-

मुहकरेण मूलगुणा, पाए निकारेण च इयेरे उ ।

गुरुगा गुरुगा लहुगा, विमेमिया चरिमे मुट्ठो ॥६५३॥

पात्रस्य यन् मुखकरेण तन्मूलगुणाः, यत्पुनर्मुखकरालान्तरं तदव्यन्तयेतिनां गिरत्येतिपात्रेण तत्रोत्तरगुणमित्युच्यते, तदितरे उत्तरगुणाः । अत्र चतुर्मेढ्रां संयतार्थं कृतसंख्यं संयतार्थमेव चोत्कीर्णमिति प्रथमा भङ्गः । संयतार्थं कृतमुखं स्वार्थमुत्कीर्णमिति द्वितीयः । स्वार्थं कृतमुखं संयतार्थमेवोत्कीर्णमिति तृतीयः । स्वार्थं कृतमुखं स्वार्थमेवोत्कीर्णमिति चतुर्थः । अत्र त्रिषु भङ्गेषु प्राप्यअनम् । तथया-प्रथमे भङ्गे चत्वारो गुरुकाः, तपमा कालेन च गुरवः, द्वितीयेऽपि चतुर्गुरुकाः, तपमा गुरवः, कालेन लघवः । तृतीये चतुर्गुरुकाः, कालेन गुरवः, तपमा लघवः । चरमे चतुर्थे भङ्गे शुद्धः, उभयस्यापि स्वार्थोत्कीर्णमिति । व्याख्यातः पात्र-फलपकः । ६५० १ उ० १ प्रक० ।

पत्तकपवर पत्रकपवर-पुं० । पशायथे कचवरः । पत्रस्वलोप कचवरे, जं० २ वत्त० ।

पत्तकारि (श्रु) -प्राप्तकारि-त्रि० । प्राप्यकारिणि, स्पष्टार्थ-आदिहि, विरो० । (शब्दार्थां प्राप्याऽप्राप्यकारित्वम् 'इ-

दिय' शब्दे द्वितीयाभागे १५७ पृष्ठे उक्तम्) स्वनामस्थाने प्राप्ते, यत्र वीरः प्रतिमया स्थितः, तत्रैव शब्दगारे स्कन्दो नाम प्राक्कृतपुत्रो दास्या सह रेमे । आ० म० १ अ० । आ०चू० । आलम्बिकाया नगर्या बहिःस्थे चैत्ये, "तथ जे जे से पंचमे पट्टुनंदारे, से जे आलम्बियाए रायरीए बाहिया पत्तकालंति चेइयसि रोहस्स सरीरगं विण्णजहामि ।" म० १५ श० ।

पत्रग-पात्रक-न० । पिठरिकाविशेषः, भ० १५ श० ।

पत्रक-न० । लेखे, वृ० १ उ० १ प्रक० ।

पत्रगधुवण-पात्रकधावन-न० । पात्रमलाऽऽदिप्रक्षालने, पं० व० २ द्वार ।

पत्रचारण-पात्रचारण-पुं० । नानाहमफलान्मुपादाय फलाऽऽध्यप्रागप्यविरोधेन फलतले पादोत्तपानिलोपकुशले, ग० २ अधि० ।

पत्तच्छम पत्रच्छम-त्रि० । पत्रच्छांस, ग० ।

पत्तच्छेज-पत्रच्छेज-न० । अष्टोत्तरशतपत्राणां मध्ये विवक्षितं तन्मल्याकपत्रच्छेदने हस्तलाये, जं० २ वत्त० । आ० । फलामेदे, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । कल्प० ।

पत्तच्छेजकम्म (श्रु) -पत्रच्छेजकर्म-न० । पत्रच्छेजनिष्पादितं वस्तुनि, आचा० २ ध्रु० २ चू० २ अ० ।

पत्तट-प्राप्तार्थ-त्रि० । अधिकृतकर्मणि निष्ठाङ्गने, भ० १४ श० १ उ० । बहुशक्तिने, सुन्दरे च । दे० ना० ६ वर्गे ६८ गाथा । अनु० । "चडगा निउणा कुमला, जेआ पिउसा बुधा य पत्तट्ठा ।" पाठ० ना० ६० गाथा । कृतप्रयोजनं, उपा० ७ अ० ।

पत्तण-पत्तन-न० । नानादेशाऽऽगतपरिग्रहस्थानं, अनु० । बाणकपुङ्खस्याः, दे० ना० ६ वर्गे ६४ गाथा । ('पट्टण' शब्देऽस्मिन्नेव भागे २५५ पृष्ठे सर्वमुक्तम्) ।

पत्तणा-प्रापणा-स्त्री० । स्वस्थापरिवर्तनायाम्, पं० चू० ४ कल्प ।

पत्तणिल्लाण-प्राप्तनिर्वाण-त्रि० । प्राप्तं कपयाऽऽदिशमेनेन निर्वाणं शीतोत्तमाद्येन स प्राप्तनिर्वाणः । उपशान्तकराय, उत्त० २४ अ० ।

पत्तनिलपेडममाडिया-पात्रतिलभाण्डकशकटिका-स्त्री० । पात्रपुक्कितिलानां भाण्डकानां च मृगमयभाजतानां धृतायां गन्ध्याम्, भ० २ श० ५ उ० ।

पत्तपडिमा-पात्रप्रतिमा-स्त्री० । पायपडिमा' शब्दार्थे, म्या० ४ ठा० १ उ० ।

पत्तपल्लव-पत्रपल्लव-पुं० । अत्यन्तवपत्रमुच्छे, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० ।

पत्तभार-पत्रभार-पुं० । दलव्ये, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । "नवरु-हविमिभंतपत्रभारंशकारगम्यत्तरिखिज्जा ।" ग० १ आ० ।

पत्तय-पत्रक-न० । तलतालयादिमर्मिर्वाणेन, (अनु०) गन्धद्रव्यविशेषे, आचा० १ ध्रु० १ अ० ५ उ० । मेयभेदे, स्था० ४ ठा० ४ उ० ।

पत्तरह-पत्ररथ-पुं० । पक्षिविशेषे, "सडगा जगा मउंता, पत्तरहा भंडया विहंगा य ।" पाठ० ना० ४१ गाथा ।

पत्तल-पत्तल-न० । “विशुन्पत्रपीतान्धाहः” ८ । १ । १७३ ।
इति स्वायं लः । प्रा० २ पाद । पत्रशब्दाभेदं, पत्रसमुद्धे । त्रि० ।
“पत्तसमिद्धं” स्कन्धपत्रलमिति वचनान् । रा० । पद्मव-
निः । ज० २ वक्त० । ज० प्र० । आ० म० । “सुषुपत्तलछाया-
बहुल-कुल्लह जाम्ब कयम्” प्रा० ४ पाद । तीक्ष्णं, “पत्तसमि-
द्धं पत्तलं” पाद० ना १३६ गाथा । दे० ना० ।

पत्तविच्छुपा-पत्रवृत्तिक-पुं० । चतुरिन्द्रियजीवभेदे, जी० १
प्रति० । प्रज्ञा० ।

पत्तवैटिय-पत्रवृत्तक-पुं० । त्रीन्द्रियजीवभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

पत्तसगडिया-पात्रशकटिका-स्त्री० । पलाशाऽऽदिभूतायां ग-
न्याम्, भ० २ श १ उ० ।

पत्तसमिद्ध-पत्रसमुद्ध-त्रि० । “पत्तसमिद्धं पत्तलं” पाद०
ना० १४० गा० ।

पत्तसमुग्ग-पात्रसमुद्ध-पुं० । पात्रभूतसमुद्गे, जी० ३ प्रति०
४ अधि० ।

पत्तहार-पत्रहार-पुं० । त्रीन्द्रियजीवभेदे, प्रज्ञा० १ पद । जी० ।

पत्ताबंध पात्रबन्ध-पुं० । त्रीन्द्रिकोपधिभेदे, येन वस्त्रखण्डेन
चतुरस्रग पात्रकं धार्यते । सू० ३ उ० । औ० । घ० । प० व० ।

अथ पात्रकवन्धऽऽदीनां प्रमाणनिरूपणायऽऽह-

पत्ताबंधपममाणं, भाग्यपमाणेण होइ कायव्वं ।

चतुरंगुलं कमता, पत्ताबंधम कोणा उ ॥

पात्रकवन्धप्रमाणं भाजनप्रमाणेन कर्तव्यं भवति । यदि
मध्यमे जघन्यं वा पात्रं भवति तदा पात्रकवन्धोऽपि तद-
नुमारेण करणीयः । अथोक्तं प्रमाणं पात्रं तदा सोऽपि
गुणतः कार्यः किं वदता- यथा प्रमाणां कृते सति पात्रकस्य
वन्धस्य कोणाश्चतुरङ्गुलमूर्ध्वं कामनो भवन्ति प्रन्धेरतिरि-
क्तश्चतुरङ्गुला अञ्जला यथा भवन्तीति भावः, तथा पात्रक-
वन्धमार्थावधेयम् ।

रयताणस्स पमाणं, भाग्यपमाणेण होइ कायव्वं ।

पायाहियं करिंतं, मज्जे चतुरंगुलं कमति ॥

रजस्वाणस्य प्रमाणं भाजनप्रमाणेन कर्तव्यं भवति । कथ-
मित्याहः प्रादक्षिण्येन वेष्टनं कुर्वन् पात्रस्य मध्ये यं चतुरङ्गु-
लं चत्वार्यङ्गुलानि रजस्वाणमतिक्रामति तथा रजस्वाणप्र-
माणं विधेयम् । सू० ३ उ० । “पत्ताबंधस्स एव गंटी उच्छो-
डिजाण साहेजा चउत्थं” महा० १ चू० ।

पत्तामांड-पत्राऽऽमोड-पुं० । तरुशालामोटितपत्रे, नि० १ ध्रु०
३ वर्ग ३ अ० । म० ।

पत्तासव-पत्राऽऽसव-पुं० । धातकीपत्ररससारे आसवे, जी०
३ प्रति० ४ अधि० । प्रज्ञा० ।

पत्ताहार पत्राऽऽहार-पुं० । पत्राऽऽहारे वानप्रस्थे, औ० ।

पत्ति(शु)-पत्रिन्-पुं० । पत्रं पत्तः अस्त्यस्य इति । पत्तिण्, शरे,
श्रेते, रथिनि, पर्वते, ताले च पर्णयुते, त्रि० । वाच० ।

पाप्पि-स्त्री० । लाभे, भ० ३ । सूत्र० । आ० चू० ।

पाप्पि-स्त्री० । जलाऽऽद्याधारे भोजनयोग्ये अमत्रे, वाच० ।

ज० २ वक्त० ।

पत्तिय-प्रीतिक-त्रि० । प्रीतिरेव प्रीतिकं, स्वार्थिककप्रत्ययो-
पादानिऽपि रुडेनपुंसकतेति । प्रीती, स्था० ४ ठा० ३ उ० ।
प्रीतिसमुपादके वचने, उत्त० १ उ० । प्रीतिकरे, कल्प० ३
अधि० ६ लृक् ।

प्रीति-त्रि० । उपप्रीतिभिः प्रीतिभिः, स्था० ६ ठा० ।

पत्रित-त्रि० । संजातपत्रे, भा० १ ध्रु० ७ अ० ।

प्रातीतिक-न० । प्रातीतिः प्रयोजनमस्येति प्रातीतिकम् । प्रा-
कृतत्वात्पनिष्पत्तिः । शपथाऽऽदी, उत्त० १ अ० ।

पत्तियमाण-प्रीतिमान-त्रि० । रोचयति, “तं सद्ममाणेहि प-
त्तियमाणेहि रोयमाणेहि” । एकार्थाश्चेति । आवा० २ ध्रु०
१ चू० २ अ० २ उ० ।

पत्तिया-पत्रिका-स्त्री० । सुरभिपत्रे, आवा० १ ध्रु० १ अ०
४ उ० ।

पत्तिसमिद्ध-देरी-न० । तीक्ष्णं, दे० ना० ६ वर्ग १४ गाथा ।

पत्ती-पत्नी-स्त्री० । भार्यायाम्, “जाया पत्नी दारा, धरिणी
भज्जा पुत्रेयी य” पाद० ना० ५६ गाथा ।

पत्तय-प्रत्येक-न० । एकं प्रति प्रत्येकम् । अत्राऽऽभिमुख्ये प्र-
तिशब्दात् न वीष्मायाम् । एकं प्रतीयर्थे, “पत्तयं पत्तयं वणसं-
उपरिक्विसत्ता” । जी० ३ प्रति० ४ अधि० । वीष्मायामव्य-
यीभावः । एकमेकं प्रतीयर्थे, आवा० १ ध्रु० ४ अ० २ उ० ।
पाद० ना० । एकैकस्मिन्, आवा० १ ध्रु० १ अ० ६ उ० । प्र-
ज्ञा० । पृथक्पृथगित्यर्थे, दश० १ चू० । विशेषः । पत्तयं पुढो
पुढो । नि० चू० १ उ० । प्रश्न० । सूत्र० । औ० । आवा० ।

पत्तयजीव-प्रत्येकजीव-त्रि० । प्रत्येको जीवो येषां ते तथा ।
असाधारणशरीरेषु, आवा० १ ध्रु० ४ अ० ५ उ० । (‘व-
णःकह’ शब्दे विवेकः)

पत्तयणाम(शु)-प्रत्येकनामान-न० । नामकभेदे, कर्म० ।

पत्तय तण् पत्ते-उदण् दंतअट्ठिमाइ थिरं ॥४६॥

प्रत्येकाद्येन प्रत्येकनामकमाद्ययशऽज्जन्तूनां प्रत्येकं तनुः
पृथक् पृथक् शरीरं भवति । यदुदादिकैस्स जन्तोरैक-
कं शरीरमौदारिकं, वैकियं वा भवति, तत्प्रत्येकनामित्यर्थः ।
कर्म० १ कर्म० । प० सं० । “पत्तयथिरं सुभं च नायव्वं (८)”
यदुदाजीवं जीवं प्रति भिन्नं शरीरमुपजायते तत् प्रत्ये-
कनाम, तस्यैव प्रत्येकशरीरिणो, प्रत्येकशरीरिणश्च नार-
कामरमुच्यते त्रीन्द्रियाऽऽद्यः पृथिव्यादयः कथित्याऽऽदितरव-
श्च । ननु यदि प्रत्येकनाम्न उदयः कथित्याऽऽदिभूताऽऽदीना-
मित्यन्ते तर्हि तेषां जीवं जीवं प्रति भिन्नं शरीरं भवेत्, न
च तद् भवति, यतः कथित्याभ्यर्थोपलब्धादीनां मूल-
स्कन्धवत्कशाऽऽद्यः प्रत्येकसंस्थेयजीवा इत्यन्ते । यत उक्तं
प्रज्ञापनायामेकास्थिकबहुवीजवृत्तपरूपणाऽवसरे-“एयमि
मूला असंलज्जजीविया कंदा वि खंदा वि तथा वि साला वि
पवाला वि पत्ता पत्तयजीविया” । इत्यादि मूलाऽऽद्यश्च फल-
पर्यन्ताः सर्वेऽप्येकशरीराऽऽकारा उपलभ्यन्ते, देवदत्तशरीर-
वत्, यथाहि देवदत्तशरीरमखण्डमेकरूपमुपलभ्यते, तद्वद् मू-
लाऽऽद्योऽपि, तत् एकशरीराऽऽत्मकाः कथित्याऽऽद्यस्ते चास्-

स्थेयजीवास्ततः कथं ते प्रत्येकशरीरिणः ? उच्यते-प्रत्येकशरीरिण एव ते, तेषां मूलाऽऽदिष्वसंख्येयानामपि जीवानां भिन्नभिन्नशरीरसम्भवान्, केवलं श्लेषद्रव्यविभिन्नतः सकलसर्वेष्वनैरिव प्रबलरागद्वेषोपचिततत्कारणप्रत्येकनामकमपुत्रलोदयनस्ते, तथा परस्परविभिन्नशरीरा जायन्ते । तथा चाहं प्रज्ञापनायामेव-

“ जह सगलसगिस्वबाणं, सिलेममिस्माण वट्ठिया वट्ठी ।

पत्तेयसरीराणं, तह हौति सरीरसंधाया ॥ १ ॥

जह वा तिलपप्पडिया, बहुपहिं तिलेहिं मीसिया सेती ।

पत्तेयसरीराणं, तह हौति सरीरसंधाया ॥ २ ॥ ”

माधाद्वयस्याप्ययमन्तराधेः-यथा सकलसर्वपाणां श्लेषद्रव्येण मिश्रीकृतनां वर्तित्वा चलित्वा वर्ति, यथा वा बहु-मिस्तिर्लेविभिन्ना सती तिलपप्टिका भवति, तथा प्रत्येकशरीराणां शरीरसंधायाः । इयमत्र भावना-यथा तस्यां वर्तौ सकलसर्वपाः परस्परं भिन्नाः नान्योन्यानुवेधभाजस्तथा अदर्शनात्, अन एव सकलप्रहणं, येन स्पष्टमेवात्यन्त्यानुवेधभावाः प्रतीयन्ते । एवं वृत्ताऽऽवापि सलाऽऽदिषु प्रत्येकमसंख्येया अपि जीवाः परस्परं विभिन्नशरीराः, यथा च ते संधायाः श्लेषद्रव्यसंपर्कमाहात्म्यात्परस्परं विभिन्ना जानास्तथा प्रत्येकशरीरिणोऽपि प्रत्येकनामकमपुत्रलोदयनः परस्परमेतदा जाना इति । पं० सं० ३ द्वार ।

पत्तेयद्रव्य-प्रत्येकैकद्रुःख-वि० । प्रत्येकैकं दुःखं प्रत्येकैक-द्रुःखान् । एकैकस्यानाधारमात्रादुःखं, “पतेरुद्रकृत् जीवाणं.” प्रत्येकैकद्रुःखं जीवानां, स्वकृतकर्मफलमंगित्वान् । स्था० १ डा० ।

पत्तेयबुद्ध-प्रत्येकबुद्ध-पुं० । प्रतीत्येकं किञ्चित् बुधमाऽदिकमनित्यताऽदिभावनाकारणं यन्तु बुद्धाः बुद्धवन्तः परमार्थमिति प्रत्येकबुद्धाः । प्रत्येकपरमार्थवस्तु तेषु, (करुणद्वारादीनां कथा करुणद्वारादिशब्देषु) (रागि) शब्दे चतुषेर्भागे १=०७ प्रुष्टं (मूलकः) स्वयंबुद्धप्रत्येकबुद्धानां च बोध्यपथिधृतलिङ्गकृतां विशेषः । तथाहि-स्वयंबुद्धानां बाह्यनिमित्तमनन्तरावबोधिः, प्रत्येकबुद्धानां तु तदवस्था करुणद्वारादीनामवति उच्यते । स्वयंबुद्धानां पात्राऽऽदि द्वादशविधाः । (स्था० १ डा०) प्रत्येकबुद्धानां तु नवविधः परागणवदे ईति । स्वयंबुद्धानां पूर्वाधीन धृतं अग्नियमः, प्रत्येकबुद्धानां तु नियमनी भवत्येव लिङ्गप्रतिपत्तिः । स्वयंबुद्धानामाचार्यमन्त्रिणाचार्यो भवति, प्रत्येकबुद्धानां तु देवता प्रयच्छतीति । स्था० १ डा० । नं० अत्र ० चू० । गुरुमन्त्रिणौ वा गत्वा (लिङ्गं) प्रतिनयन्ते, यदा च एकाकी चरणमस्ये, इच्छा च तस्य तथारूपा जायते, तत एकाकी विहरति, अन्यथा गच्छत्येव अतिवृत्ते । अथ पूर्वोधीनं धुनं तस्य न भवति नहि गच्छेत् चाऽऽवश्यं न मुञ्चति । तथा कोऽपि पूर्णो- पुष्पादीयं सुयं मे दत्तव वा, जह मे नन्धि तौ लिगं नियमा गुरुमन्त्रिणं पडिवज्जह, गच्छेत् विहरइ इति । अह पुष्पादीयसुयसम्भवा अग्निय, तौ मे लिगं देवता पयच्छइ, गुरुमन्त्रिणं वा पडिवज्जह, जह य एगवित्तागविहरणसमर्थो, इच्छा च से तौ एको चेव विहरइ, अथवा गच्छेत् विहरइ ” इति । प्रत्येकबुद्धानां तु पूर्वोधीनं धुनं नियमनी भवति । तथा जपयन्त एकादशाङ्गानि, उत्कर्षतः किञ्चित्कृतानि दशपूर्वाणि, तथा लिङ्गं तस्मै देवता प्रयच्छति, लिङ्गद्विती

वा कदाचिद् भवति । तथा बोद्धम्-“पत्तेयबुद्धानां पुष्पादीयं सुयं नियमा दत्तव, जहस्यं एकादश अंगा, उकोसेणं मिश्र-वसपुष्पी, लिगं च से देवता पयच्छइ, लिगवज्जिओ वा भवइ, जतो भयिणं-“रुपं पत्तेयबुद्धा इति ।” स्था० ०१ अ० । पत्तेयबुद्धसिद्ध-प्रत्येकबुद्धसिद्ध-पुं० । प्रत्येकबुद्धस्य सिद्धे, स्था० १ डा० । पा० । ये हि प्रत्येकबुद्धाः सन्तः सिद्धाः । घ० २ अधि० । प्रज्ञा० ।

पत्तेयरस-प्रत्येकरस-पुं० । एकैकं प्रति भिन्नो रसो येषां ते प्रत्येकरसाः । अतुल्यरसे, “चत्तारि समुदा पत्तेयरसा पञ्चत्ता । तं जहा-लवणं दप, वारुणं दप, खीरो दप, अश्रो दप ।” स्था० ४ डा० ४ डा० ।

पत्तेयसरीर-प्रत्येकशरीर-पुं० । प्रत्येकनामकमोदये वर्त्तमाने, न च नारकाऽमरमनुष्यद्वीन्द्रियाऽऽदयः पृथिव्यादयः कथित्याऽऽदितरवश्च व्याख्याताः । पं० सं० ३ द्वार (वगुण्णइ शब्दे व्याख्या) ।

सम्प्रति प्रत्येकवनस्पतिजीवप्रमाणमाह-

पत्तेया पञ्जता, पयसरस असंख्यभागमिताओ ।

लोगा असंख अपज-त्तयाण साहरणमगंता ॥ २ ३ ॥

पर्यायाः प्रत्येकवनस्पतिजीवाः धनीकृतस्य लोकस्य सम्बन्धिनाः प्रतरस्य असङ्ख्यतमे भागे यावन् आकाशपरीशास्ताः वयमग्रा भवन्ति । अपर्यायानां पुनः प्रसक्तकृत्जीवानामसङ्ख्येया लोकाः परिमाणं, पर्यायपर्यायानां च साधारणजीवानामनल्लोकाः । प्रश्ना० १ पद ।

द्वीन्द्रियाऽऽदीनां प्रत्येकशरीरवचनम्-

“वेदीदियमाणे, पाणवह उचप य परमाण् ।

अंतरवेधे भूमी, चारण सोवकमा जीवा ॥ १ ॥ ”

रागिण्डे० जाव एवं वयामी-मिय भंते ! जाव चत्तारि पंच वेदीदिया एगयओ साहणसरीरं वंथंति, वंथंतिता तत्रो पच्छा आहारंति वा, परिणामंति वा, मरीर वा वंथंति ? गो इण्टे ममंठ, वेदीदिया गो पत्तेयाहाग पत्तेयपरिणामा पत्तेयसरीर वंथंति, वंथंतिता तत्रो पच्छा आहारंति वा, परिणामंति वा, मरीरं वा वंथंति । तेमि गो भंते ! जीवा-णं कइ लेस्माओ पमात्ताओ ? गोयमा ! तत्रो लेस्माओ पमात्ताओ । तं जहा-कइहेलेस्मा, शीललेस्मा, काउलेस्मा । एवं जहा एगुणवीमहे सए तेउकाइयाणं जाव उव्वंहीत, खवरं सम्महिदी वि, मिच्छिदी वि, गोमम्मायि, दा शाणा, दो अमाणा, गियमे, गो मणजेगी, वडजो-गी वि, कायजेगी वि, आहारो गियमं छहिमिं । तेमि गो भंते ! जीवाणं एवं मग्गाइ वा, पमाइ वा, ममंठ वा, वडि वा, अम्हे शे ङाणिठ रसे, इडाणिठे फासे, पडिमंवेदो ? गो इण्टे ममंठ, पडिमंवेदंति पुण ते, टिहं जहमणं अंतोमुहुत्तं, उकोमेणं वारम मंवच्छरां, मेसं तं चेव । एवं तद्दीदियाणं वि, एवं चउगंदियाणं वि शाणां शेदिएसु ठिनीए य, मेसं तं चेव, ठिनी जहा पमावणाए । मिय

भंते ! जाव चत्तारि पंच पंचिदिया, एगयओ साहारखसरीरं, एवं जहा वेइदियाणं, खबरं छ जेस्सा तिबिहा दिट्ठी चत्तारि खाणा तिभि झामाणा भयणाए निबिहा जोगा । तेसि खं भंते ! जीवाणं एवं सम्माइ वा पम्माइ वा० जाव वेइइ वा अम्मे खं आहारमाहारोमे ! गोयमा ! अत्थेगइयाणं एवं सम्माइ वा पम्माइ वा मणेइ वा वेइइ वा अम्मे खं आहारमाहारोमे, अत्थेगइयाणं खो एवं सम्माइ वा० जाव वेइइ वा अम्मे खं आहारमाहारोमे, आहारंति पुण ते । तेसि खं भंते ! जीवाणं एवं सगाइ वा० जाव वेइइ वा अम्मे खं इट्ठाणिट्ठे सरे इट्ठाणिट्ठे रुवे इट्ठाणिट्ठे गंधे इट्ठाणिट्ठे रसे इट्ठाणिट्ठे फासे पडिसंवेदोमे ? गोयमा ! अत्थेगइयाणं एवं सम्माइ वा० जाव वेइइ वा अम्मे खं इट्ठाणिट्ठे सरे० जाव इट्ठाणिट्ठे फासे पडिसंवेदोमे, अत्थेगइयाणं खो एवं सम्माति वा पम्माति वा० जाव वेइइ वा, अम्मे खं इट्ठाणिट्ठे सरे० जाव इट्ठाणिट्ठे फासे पडिसंवेदोमे, पडिसंवेदंति पुण ते । तेणं भंते ! जीवा किं पाणाइवाए उक्खवाइज्जंति पुच्छा ? गोयमा ! अत्थेगइया पाणाइवाए उक्खवाइज्जंति० जाव मिच्छादंससमस्रे वि उक्खवाइज्जंति, अत्थेगइया खो पाणाइवाए उक्खवाइज्जंति, खो सुमावाए उक्खवाइज्जंति० जाव खो मिच्छादंससमस्रे उक्खवाइज्जंति । जेमि पि य खं जीवाणं ते जीवा एवमाहिज्जंति तेसि पि खं जीवाणं अत्थेगइयाणं विएखाते खाण्ते, अत्थेगइयाणं खो विणाए खाण्ते, उववाओ सव्वओ० जाव सव्वट्ठसिद्धाओ, टिठी जहणेणं अंतोमुट्ठं, उक्कोसेणं तेत्थीसं मागरोवमाई, छ सगुग्घाया केवलवजा, उव्वट्ठणा सव्वन्थ गच्छंति० जाव सव्वसिद्धं चि, सेमं जहा वेइदियाणं ।

(रायगिहंन्यादि) । सिय चि) स्यात्कदाचिन्न सर्वदा (एगयओ) एकत एकीभूय, संयुज्यं यथे । (साहारखसरीरं) भंपंति चि) साधारणखसरीरमेकजीवसामान्यं यध्नन्ति प्रथमतया तत्राभ्यांयुपुल्लग्रहणतः । (डिई जहा पणवणाए चि) तत्र श्रीन्द्रियाणामुत्कृष्टा एकानपञ्चाशद्रात्रिन्द्रियानि, चतुर्न्द्रियाणां तु परमासा जघन्या कुम्भेयामप्यन्तर्मुहन्तं चत्तारि नाण चि) पञ्चेन्द्रियाणां चत्वारि भव्यादीनि ज्ञानानि भवन्ति, केवलं त्वनिन्द्रियाणामेवेति । (अत्थेगइयाए चि) संज्ञिनामित्यर्थः । (अत्थेगइया पाणाइवाए उक्खवाइज्जंति चि) असंयताः (अत्थेगइया नो पाणाइवाए उक्खवाइज्जंति चि) संयताः (जेति पि णं जीवाणमित्यादि) येयामपि जीवानां सम्पन्निना प्राणानिपाताभ्यदिता ते पञ्चेन्द्रिया जीवा एवमाख्यायन्ते—यथा प्राणानिपाताः—दिमन्त एत इति तेपामपि जीवानाम् अस्ययमर्थो यदुत्तेकां सञ्चिनामित्यर्थो विज्ञातं नानात्वं भेदो यदुत्तेन वयं बध्नादयः, एते तु बध्काऽऽन्य इति, अस्यैकपामसञ्चिनामित्यर्थः, नो विज्ञातं नानात्वमुक्कुरूपमेति ॥ भ० २० श० ३ उ० ।

पत्तयसरीरिद्वयवग्गणा—प्रत्येकशरीरिद्वयवग्गणा—खी० । प्रत्येकशरीरिणां यथासंभवमौदारिकवैक्रियाहारकंतेजसकामेणु शरीरनामकमसु प्रत्येकं विवस्मापरिणामेनोपचयमापन्नेषु सर्वजीवानन्तर्गुणेषु पुणुगलेषु, पं० सं० ।

“ पत्तय वग्गणा इह, पत्तयाणं तु उल्लमाईणं ।

पंचरहसरीराणं, तसु रम्मपणसगा जे उ ॥ १ ॥

नत्थे क्कपणं, वीमसपरिणामउवविद्या हौति ।

सव्वजिजाऽणंतसुणा. पत्तया वग्गणा ताओ ॥ २ ॥ ”

नत एकपरमाणवधिकस्कन्धरूपा द्वितीया प्रत्येकशरीरिद्वयवग्गणा, एवमेकैकं परमाणवधिकस्कन्धरूपाः प्रत्येकशरीरिद्वयवग्गणस्तावद्वक्त्रया यावदुत्कृष्टप्रत्येकशरीरिद्वयवग्गणाः । पं० सं० ४ द्वार ।

पत्तोवग—पत्तोपग—वि० । पत्ताएयुगच्छतीति पत्तोपगः । बहलपव, था० ४ डा० ३ उ० । पत्रप्राप्ते, था० ३ डा० १ उ० । पत्रपेने, आवा० २ धु० २ चू० ३ अ० ।

पत्थ—पत्थ—न० । पथि मांतामयं हितं पत्थम । क्षपकधेयया गुणत्रये, “ पत्थं मेयं शिखुई शिखाणं निवकरं चैव ” इत्येते एकार्थाः । सूत्र० १ ध्रु० ११ अ० । रथा० । रंगोपशमहेतोः, भ० १ श० ३ उ० । हितं, संथा० । जी० । भ० । आरोग्यकरं, हा० १ ध्रु० १२ अ० । आवा० ।

प्रस्थ—पुं० । कुडवचतुष्टयपरिमितं मागधनुलामानं, “ चत्तारि चैव कुडवा, पत्थो पुण मागहो हाइ । ” चत्तारि कुडवा एकत्र परिणता एकः प्रस्था मागधो भवति, सोऽपि च धर्मप्रमाणचिन्तायां सार्वाणि द्वादशपदान्यवयवान्तव्यः । यो० २ पाहु० । “ मा अयं अओ पमई, दो पमईओ सइया, चत्तारि सइया कुडवा, चत्तारि कुडवा पत्थो, चत्तारि पत्था आदो ” । (दो अमईओ पमई इत्यादि) पान्यभूतोऽवास्त्वस्वीकृतो हस्तोऽनन्तानुच्यते । द्वाभ्यामनन्तीभ्यां प्रस्तुतिः । द्वाभ्यां प्रस्तुतिभ्यां संतिक्ता भवति । चतसृभिः संतिक्ताभिः कुडवः । चतुर्भिः कुडवैः प्रस्थः । चतुर्भिः प्रस्थैकदक इति क्रमः । वृ० ३ उ० । औ० । अनु० । सूत्र० ।

प्रार्थे—पुं० । भवि शिज्जन्ताद्वृत्त्ययः । प्रार्थने, रा० ।

पत्थकामुय—पत्थकामुक्क—वि० । पत्थमिच पत्थमानन्दकारणं वस्तु । भ० १४ शः । पत्थं दुःखत्वात् तत्कामयने यः स तथा । कृपा परेषां सुखदुःखप्राप्तिपरिहारच्छेदो, भ० १४ श० । प्रति० ।

पत्थग—प्रश्नक—पुं० । काष्ठघटिते मगधदेशरक्षिते धान्यमानविशेषे, अनु० । विशेषे । हा० । (‘ णय ’ शब्दे चतुर्थमागे १=७६ पृष्ठे प्रस्थ कट्टयान्तप्रकरणे कृता)

प्रस्थकामाम्—

दुव्वलीए कंडियाणं बलियाए हंडियाणं खयरमुसलपच्चाहयाणं वग्गयतुसकियाणं अखंडियाणं अफुडियाणं प—लगसरिसमाणं एकिकवीयाणं अद्वेतरसपलियाणं पत्थए खी । से वि य खं पत्थए मागहए, कल्लं पत्थो १, सायं पत्थो १, चउसट्ठिमाहसीओ मागहओ पत्थो ।

री च दृग्दन्तीया भवति भावः । अथवा प्रस्तारान् प्र-
स्तीयं विरक्तनस्याचाऽऽर्थेणाभ्याख्यानदाना अभ्यन्तपूर्यन्
अपरापराप्रत्ययवचने समर्थं सत्यमकुर्वन् तत्स्थानप्राप्तः, क-
र्तव्य इति शेषः । यत्र प्रायश्चित्तपदं विवदमानोऽर्वातृष्टनं, न
यदीतरमाभतं, तत्पदं प्रापणीय इति भावः । एष सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यकारो विषमपदव्याख्यामाह-

पट्यारो उ विरचणा, स जेतिसिद्धदराणितपच्छिन्ने ।

पच्छिन्नेण तु पगयं, तस्म तु भेदा बहुविगण्या ॥७०॥

प्रस्तारो नाम-विरचना, स्थापना इत्यर्थः । स च चतुर्हा-
स्यानिपप्रस्तारः, छन्दःप्रस्तारो, गणितप्रस्तारः, प्रायश्चि-
त्तप्रस्तारश्चेति । अत्र प्रायश्चित्तप्रस्तारं प्रकृतं, तस्य च प्रा-
यश्चित्तस्यामी बहुविकल्पा अनेकप्रकारा भेदा भवन्ति ।

तद्यथा-

उद्घातमणुग्घाते, मीमे य परमं अप्रमंयी य ।

आवज्जगदागारं, पटुच्च वटुं दुपक्खे वि ॥ ७१ ॥

इह प्रायश्चित्तं द्विधा-उद्घातम्, अनुद्घातं वा । उद्घातं
लघुः, तच्च लघुमात्माऽऽदि । अनुद्घातं गुरुकं तच्च गुरु-
मात्माऽऽदि । तदुभयमपि द्विधा-मिश्रं, चशब्दादिमिश्रं च ।
मिश्रं नाम-लघुमात्माऽऽदिकं, तपःकालयोरैकतरेण द्वाभ्यां
वा गुरुकं, गुरुमात्माऽऽदिकं वा, तपसा कालेन वा
द्वाभ्यां वा लघुकम् । अमिश्रं तु लघुमात्माऽऽदिकं तपः-
कालाभ्यां द्वाभ्यामपि लघुकं गुरुमात्माऽऽदिकम्, द्वाभ्याम-
पि गुरुकम् । उभयमपि च तपःकालविशेषरहितं पुनरपि
द्विधा-प्रमङ्गि, अप्रमङ्गि च । प्रमङ्गि नाम-यद्भीषणप्रतिसेया-
रूपेण शङ्कामौक्तिकाघाटिकाऽऽदिपरम्परकेण वा प्रसङ्गेन
युक्तम् । तद्विपरीतमप्रमङ्गि । भूयां-प्येतदेकैकं द्विधा-आपलि-
प्रायश्चित्तं, दानप्रायश्चित्तं च । एतत्सर्वमपि प्रायश्चित्तं च द्वि-
पक्षेऽपि-अथवपक्षे, अमर्णापक्षे च वस्तु प्रतीय मन्यः ।
वस्तु नाम-आचार्याऽऽदिकं, प्रवर्तिनीप्रभृतिना च । ततो यस्य
वस्तुनो यत्प्रायश्चित्तं यायं तस्य भवतीति भावः । ए-
ष प्रायश्चित्तप्रस्तार उच्यते ।

“सम्मं अपडिपूरेमाणं सि” एवं व्याचष्टे-

जारिमण्णऽभिमसो, म चाधिकारी ण तस्म सगणस्म ।

सम्मं अपूरयंतो, पच्छंगिरमपणो कुणति ॥ ७२ ॥

यादृशेन दूर्ध्वमण्णाऽऽदिना अभ्याख्यानं स साधुर-
निशमोऽभ्याख्यातः स तस्य स्थानस्य नाधिकारी न योग्यः,
अग्रमत्त्वान्न । अतोऽभ्याख्यानं दत्त्वा सम्यगप्र-
तिपूरयन् अनिर्वाहयन् आत्मनः प्रत्यङ्गिरं करोति, तं
दोषमात्मनो लगयतीत्यर्थः । कृता विषमपदव्याख्या भा-
ष्यकृता ।

सम्प्रति निर्युक्तिविस्तरः-

छेचन य पट्यार, पाणवहे सुसे अदत्तदारेण अ ।

अविरति अपुरिसवादे, दासे वादं व वदमाणे ॥७३॥

पडेच प्रस्तारो भवन्ति । तद्यथा-प्राणवधवाद्, सुपावादवाद्-
मदत्ताऽऽदानवाद्-मयिरीतकावाद्-मयुरुषवाद्, दासवाद् च
वर्धयति । इति ।

तत्र प्राणवधवाद् प्रस्तारं तावदभिमिसुराह-

ददुद्दर सुणए सपे, भूमग पासातिवाडुदाहरणा ।

एतेसि पट्यारं, वोच्छामि अहाणुपुञ्जी ॥७४॥

प्राणानिपाने पतान्युदाहरणानि निदर्शनात् भवन्ति-इ-
दुर्गः शुनकः, सर्पो, भूपकश्चेति । एतयामेताद्वयमित्यर्थः ।
प्रस्तारं प्रायश्चित्तगणनाविशेषं यथातुपूर्व्यं वदयामि ।

तत्र दूर्ध्वविषयं तावदाह-

ओमो चोदिञ्जतो, दुपहियाऽऽदीसु संपमारोति ।

अहमवि णं चोदिस्सं, ण य लम्भाति तारिस्सं छिदं ॥७५॥

अवमोऽवमरात्रिको रात्रिकेन दुःप्रत्युपपत्तिनाऽऽदिषु स्वलि-
तेषु भूयो भूयो बोधमानः संपसारयति मनसि पर्यलोचयति ।
(अहमवि णं) एवं रात्रिकं नादिविषयम्, एवं पर्यलोच्य
प्रयत्नेन गवेयतोऽपि तादृशं छिदं रात्रिकस्य न लभते ।

अब्रेण घातिए द-दुरम्मि ददु चलेण कतं ओमो ।

उद्वितो एम तुम-णे वचि वितियं पि तेणुत्थि ॥७६॥

अन्यदा च भिलाऽऽदिपर्यटने अन्येन केनाऽपि दूर्ध्वं घाति-
ते रात्रिकेन तस्यापरि चरणं पादं कृतं दृष्ट्वा अवमो
वर्तीति-एष दूर्ध्वस्त्वया अपद्राविः । रात्रिको वक्रि-न म-
या अपद्राविनं, द्वितीयमपि सुपावादत्रनं ते वच नास्ति ।
एवं भग्नस्तस्यं प्रायश्चित्तप्रवचना-

वचति भणति आलो-य निकाए पुच्छित्ते णिसिद्धे य ।

साहु गिहि मिलिय सव्वे, पट्यारो जाव वयमाणो ॥७७॥

मासो लहुओ गुरुओ, चउरो लहुगा य हांति गुरुगा य ।

छम्मासा लहु गुरुगा, छेदो मूलं तह दुगं च ॥७८॥

स एव मुक्त्वा ततो निवृत्त्याऽऽचार्यसकाशं व्रजति मास-
लघु, आगत्य भणति-यथा तेन दूर्ध्वं मारितः, एवं भण-
तो मासगुरु । याऽवमाभ्याख्याना स गुरुणा सकाशमागतः,
आचार्यैश्चोक्तम्—(आलोय सि) सम्यगालोचय किमयं
भवता दूर्ध्वो मारितः । स प्राह-न मारयामि । एवमुक्त्वा प्र-
त्याख्यानदानुश्चतुर्लघु (निकाय सि) इतरो निकाचयति । रा-
त्रिकस्तु भूयोऽपि तावदेव भणति, तदा चतुर्गुरु । अथमरा-
त्रिको भणति-यदि न प्रत्यवस्तनः तत्र गृहस्थाः सन्ति, ते
पृच्छयन्तां, ततो वृषभा गत्वा पृच्छन्ति, पृष्टे च सन्ति पद-
लघु । गृहस्थाः पृष्टाः सन्तः(निसिद्धे सि) निषेधं कुर्वन्ति, ना-
स्माभिर्दुर्ध्वपरिगोपणं कुर्वन् दृष्ट इति पदगुरु । (साहु सि)
ते साधवः समागतः आलोचयन्ति नापद्राविन इति तदा
च्छेदः । (गिहि सि) अथैवमाभ्याख्यानदाना भणति-गृह-
स्था अन्येना यत्प्रतिनाम चैतदलीकं सत्यं वा
ब्रुवते, एवं भणतो मूलम् । अथामो भणति (मिलिय
सि) गृहस्थाश्च युर्यं चैकव मिलिता अहं पुनरेक इति
ब्रुवते अनवस्थाप्यम् । सर्वेऽपि युर्यं प्रवचनस्य बाह्या इति भ-
णतः पारंगच्छकम् । एवमुक्त्वात्तरं वदतः पारंगच्छं याव-
त्प्रायश्चित्तप्राप्तरो भवति ।

अथेदमेव भावयति-

किं आगओउसि णाहं, अटायि पाणवहकारिणा सदि ।

सम्मं आलोएत्थि य, जा तिणि तमेव विउडेति ॥७९॥

रानिकं विना स एकाकी समायातः । गुम्भिरुहः-किमे-
ककीन्वमागतोऽस्ति । स प्राऽऽह-नाहं प्राणव्यकारिणां सार्द्ध-
मटामि । एषमुक्ते रानिकं आगतः । गुम्भिरुहः-सम्यगालोचय
कोऽपि प्राणी न्वया व्यपरोपितो न वेति । स प्राह-न व्यपरो-
पितः । एवं मीनं वागन् यावदालोचाप्यते, यदि विष्वपि वा-
रेषु तदेव विकटयति आलोचयति, तदा पस्फुटमिव
कथ्यते ।

तुम ए किर ददुरओ, हओ ति सो वि य भणाति श म ए नि ।
तेण परं तु पसंगो, धावति एके य विनि ए वा ॥८०॥

किलेति द्वितीयस्य सार्धोर्मुखादस्माभिः धृतं-न्वया ददुरो
हतो विनाशितः । स प्राऽऽह-न मया हन इति । ततः परमवैभ-
णनानन्तरं प्रह्वः प्रायश्चित्तबुद्धिरूप एकस्मिन् रानिकं
द्वितीये वा अवमरात्मिकं धावति । किमुक्तं भवति-यदि तेन
रानिकेन सत्यमेव ददुरो व्यपरोपितस्ततो यदि सम्यगा
लोचयति भयमानो भूयो भूयो निहते तदा तस्य प्राय-
श्चित्तबुद्धिः । अथ तेन न व्यपरोपितस्तत इतरस्याभ्याख्यानं
निकाचयतः प्रायश्चित्तं वर्द्धते ।

इदमेव भावयति-

एकस्स सुमावादो, काउं निहहइसो दुवे दोमा ।

तत्थ वि य अप्संगी, भवति एको व अओ वा ॥८१॥

एकस्याभ्याख्यानदातुरं क एव सुमावादलक्षणं दोषः, यस्तु
ददुरवर्षं कृत्वा निहते तस्य द्वा दोषौ । एकः प्राणीतिपातदो-
षः, द्वितीयो सुमावादोऽपि । तत्राऽपि प्राजाभ्याख्यानं, प्रा-
णातिपातं च कृतेऽप्येकाऽभ्यो वाऽवमरात्मिको ययप्रसंगो भ-
वति तदा न प्रायश्चित्तबुद्धिः । किमुक्तं भवति-ययवमरात्मि-
कोऽभ्याख्यानं दत्त्वा न निकाचयति, यो वा अभ्याख्यानः
सोऽपि न रूप्यति, तदा न प्रायश्चित्तबुद्धिः । अथाभ्याख्यानां
भूयो भूयः समर्थयति, इतरंऽपि भूयो रूप्यति, तदा प्राय-
श्चित्तबुद्धिः । एवं ददुरविषयः प्रस्तारः भवति । शुनकमपि
भूयकविषया अपि प्रस्तारा एवमेव भावनीयाः । गतः प्राणा-
तिपातप्रस्तारः ।

सम्प्रति सुमावादाऽज्ञाऽऽदानयो प्रस्तारमाह-

मोसम्मि संखडीए, मोयगगहणं अदत्ताणम्मि ।

आरोयणपथागो, तं चेव इमं तु शाणुत्तं ॥ ८२ ॥

सुमावादं संखडीविषयं दर्शनम्, अदत्तादाने मादकग्रहण-
म्, एतयोर्द्वेयोरप्यारोपणार्थाः प्रायश्चित्तस्य प्रस्तारः स
एव मन्तव्यः । इदं तु नानावर्षं विशेषः-

दीणकलुंगहि जायति, पढिमिदो विसति एसणं वडति ।

जंपति मुहपियाणि य, जोगमिगिञ्जानिमिहाइं ॥८३॥

कस्यापि संखड्यामकालवाप्त्यतिनिष्ठः साधु अन्यत्र गतेः,
ततो मुहूर्तान्तरं रत्नाधिकेनोक्तम्-व्रजामः संखड्यामिदानीं
भोजनकालः सम्भाव्यते । अवमो भणति-प्रतिपिडाऽहं न
ब्रजामि । ततोऽस्मी निवृत्त्याऽऽचार्योद्यमानलोचयति-यथाऽयं
दीनकरुणवचनैर्वाचते, प्रतिपिडाऽपि च प्रविशति, एषणां
वदति प्रेरयति । अथवा एष शुद्धं प्रावष्टो मुषप्रियाणि

योगाचिकित्सानिमित्तानि उदयति । एवंविधसुमावादाद्वाहं वद-
तः प्रायश्चित्तप्रस्तारो भवति ।

स वाऽऽयम्-

वच्चइ भाणइ आलो-यय शिकाए पुच्छिए शिसिद्धे य ।

साहु गिहिम्मि य सव्वे, पथारो जाव वदमाणे ॥८४॥

मासो लहुओ गुरुओ, चउरो लहुगा य होति गुरुगा य ।

छम्मासा लहु गुरुगा, वेदो मूलं तह दुगं च ॥८५॥

गाथाद्ययमाप गतायस ।

अथादत्ताऽऽदाने मादकग्रहणदृष्टान्तं भावयति-

जा कुमति भाणमगो, वितिओ अमत्थ लहुए ताव ।

लद्धेण यीति इयरो, तदिस्स इमं कुणति कोइ ॥८६॥

एकत्र शुद्धं ज्ञातं वृथा, साऽऽनेन शुद्धानां, यावदर्था एका-
ऽवमरात्मिका भाजनं स्पृशति सम्प्रदाविष्टः नावत् निर्नयो
रत्नाधिकोऽप्यत्र संखड्यां लहुकात् स्रक्वा च निगच्छति, इ-
तरः पुनरवमस्तात् मादकः दृष्ट्वा कश्चिदोष्णालुरिदं करानि-
"वच्चइ" गाढा (८४) "मासो लहुओ" गाढा (८५) (वच्चइ) स
संनिवृत्त्य गुरुसकाशं व्रजानं, आगम्य च भणति आलोचयति,
रत्नाधिकेनादत्ता मादकां शुद्धानां इति । होप प्राव्वत ।

अथाऽविरनिवादे प्रस्तारमाह-

रानिणियवातिनणं, खलियमिलियेपल्लएण उदएणं ।

देवउले मेहुणम्मि य, अक्खाणं वा कुडंणे वा ॥८७॥

कश्चिदवमरात्मिको रत्नाधिकेनाभिर्दणं शिष्यमाणः चिन्त्यति-
एष रत्नाधिकवातेन रत्नाधिकोऽहमिति गर्वेण मां दशविचित्र-
कवालसामाचार्यामस्त्वंस्त्विति कथायाद्येन तज्यति । यथा
हे दुष्ट ! शिष्यक ! स्मृतिर्नोऽस्मिन् तथा मां निश्चिन्तयामि पदं
पदेन विचिन्तयामि यत्तु चारयते हा दुष्ट शैक्ष किमिति मित्तिसुभा-
र्यमिति तज्यति । तथा (पिबुण्ण) (सि) अग्नेः साधुभ्यांयमाणोऽ-
पि कथायाद्येनां मां हस्तेन प्रत्यति । अथवेया सामाचारी-र-
त्नाधिकस्य सर्वं कृतवर्थाभिः, नतस्त्वा करोमि, यथेय मरुत-
पुको भवति, ततोऽप्यदा द्वावपि जिज्ञाचार्थे गतौ तुपनौ
वुभुक्नौ चेत्थेयं चिन्तयन्मो यदस्मिन्नायोवेवकुलं कुरुष्व
वा वृक्षविषमे प्रथमालिकां कृत्वा पानीयं पास्याम इति । एवं
चिन्तयन्मां तौ सुखं स्थिता । अत्रान्तरे अवमरात्मिकः
परिभाजिकमप्येकं तदभिमुखमागच्छन्मो दृष्ट्वा स्मिता, तस्य एव
इदानीमिति चिन्त्यित्वा तं रत्नाधिकं वदति-अहो ज्येष्ठाऽऽये !
कुरुष्व प्रथमालिकां पानीयं वा, अहं पुनः संज्ञां व्युत्सृज्यामि ।
एवमुक्त्वा तस्मिन् वसतावगम्य मेघुने अथाख्यातुं वातुं य-
थाऽऽलोचयति, तथा ददोयति-

जेट्ठज्जेण अकज्जं, सज्जं अजाधरे कयं अज्जं ।

उवजीविनोऽस्य भेंट !, मय एव संसद्गुणोऽस्य ॥८८॥

ज्येष्ठाऽऽप्याय सद्य इदानीमाद्यो शुद्धं कृतमकार्यं मेघुनसेवा-
क्रमं, तथा यद्यत्र नन्वेसर्गेनो मयाऽपि संसद्गुणो मेघुन-
प्रतिसेवनेऽस्मिन् प्रकाये उपज्जीविनः । अत्राऽप्ययं प्रायश्चित्त-
प्रस्तारः-("वच्चइ भणाति गाहा" (८४) ("मासो ल-
हुओ गाहा" (८५) अवमरात्मिको निवृत्त्य गुरुसकाशं व्रज-
नि लक्ष्मासः । आगम्य च (शुक्लण) (सि) ज्येष्ठाऽऽप्येन मया
वाऽऽलोकयति, तथा ददोयति-

धिकस्य लघुत्वनाभि प्रायेण भग्नतोऽधिक आगतः । सुरिया भगिनः-किं त्वया संसृष्टकस्य आसेवितः ? स प्राऽऽह-नाऽऽनवितः, ततश्चतुर्लु, इतरे निकाचयति चतुर्लु, इत्यादि प्राग्बुद्धप्रत्ययम् । गतोऽवतरितकाचवाहः ।

अथापुरुषवाद्माह-

तइत्तु किं कथं जायसि, दिट्ठा खियया से तेहि मे वुत्तो ।

वट्टति तनिओ तुक्कं, पत्तावेत्तु मयि संका ॥८६॥

दीप्तमि य पाडिरुव, थितचकपितसरीरभासाहं ।

बहुमो अपुरिसवयणे, सवितरयाऽऽरोषणं कुजा ॥८७॥

कोऽपि सधुस्त्वर्थव किट्ठावेवो भिक्षाने निवृत्त्य रत्नाधिकपुष्टिदयाऽऽचार्य भगिन-एव साधुस्त्वनीयत्वेराशिकः आचार्यः प्राऽऽह-कथं जानासि ? प्राऽऽह-मयनस्य निजका दृष्टान्तेरहस्युक्तः-वर्त्तन युष्माकं तृतीयः प्रजाजितुमुत्पत्ताना ममाऽपि हृदयशङ्का जाता । अपि च-अस्य साधोः प्रतिकुपं नपुंसकाऽनुकुर्यं स्थितचक्रमनशरीरभावाऽऽदिभिलंकृतेरुदयते, एवं बहुश. अपुरुषवचने नपुंसकवादि वसेत्तानस्य सवितरयामारोषणां कुर्यात् । तद्यथा-“ वच्छति जणानि गाहा ” (८४) “ मासो लहुओ गाहा ” (८५) । न निवृत्त्य एकाकी प्रान्तर्यं ब्रजानं लघु-मामः, आगतो गुरुन् भग्न एव साधुस्त्वैराशिक एतदेव स-ज्ञानकरुणः, अतो गुरुमासः । शेषं प्राग्बुद्धम् ।

अथ दासवाद्माह-

खरउत्त किं कहं जाणमि, देहाऽऽयारा कथेति से हंटी ।

छिकावण दुम्भेओ, खीयाऽऽसी दासुणमभावो ॥८८॥

कोऽपि साधुस्त्वर्थव रत्नाधिकपुष्टिदयाऽऽचार्य जगति-अयं सधु, खरकां दास इति आचार्य आह-कथं जानामि ? इतरः प्राऽऽह-एतदीयनिजकमेव काथयतम् । तथा देहाऽऽकारः कुब्ज-ताऽऽदयः(मनस्य, हृदय)पुष्टिदशनः । दासस्य कथयन्ति । तथा (छिकावणानि) प्र. ग. क. व. ता. अयम् । “ दुम्भेओ ” नाम-अस्मन्वृत्तपरिधानाऽऽदि, नाचाऽऽनी नोचनेर आसने उपवेशनशालः, दा-रुणत्वभाव इति प्रकटार्थः ।

“ अथ देहाऽऽकारं सि ” पदं व्याख्याति-

देहेण वा विरुवो, खुओ वडमो य बाहिरप्पाओ ।

फुडमेव मे आयारा, कथेति जह एस खरउत्त ॥८९॥

स प्राऽऽह-देहेनाप्ययं विरुपा । तद्यथा-कुञ्जो, वडमो, बाह्य ॥ देहा । एवमादयस्त्वयाऽऽकारः स्फुटमेव कथयन्ति यथा खरकां दास इति ।

अथाऽऽचार्य माह-

केइ सुख दुख्वा, खुजा वडमा य बाहिरप्पाया ।

न हु ते परिमवियन्वा, वयणं च अण्णायियं वोत्तुं ॥९०॥

इह नामकर्मोदयर्थोच्यतेतः काचक्राचकुलापयथा अपि दासाऽऽदयः सुखाय भवन्तिः केचित्तु राजकुलापयथा अपि दुःखाय कुञ्जा वडमा बाह्यादा अपि जवन्तिः अतो (न हु) नैव ते परिमवियन्वा, अन्तर्यं च वचनं दामोऽयमित्यादिक वक्तुं प्रयोगः । अत्रापि प्राथम्यप्रस्तारः-“ वच्छति भगानि गाहा ” (८४) “ मासो लहुओ ” गाहा (८५) । गतो दासवाहः ।

अथ चिन्तियपदमाह-

विदियपयमणाभोगे, सहसा वोत्तूण वा समाट्ठो ।

१०६

जाणंतो वावि पुणो, विविचण्णदा वदे जाहि ॥ ९४ ॥

चिन्तियपदं अनाभोगेन सहसा वा प्राणवयाऽऽदिविषयं वाद-मुक्त्वा युयः समावर्त्तिते प्रत्यावर्त्तिन मिथ्यादुष्कृते न पुनः करुण द्यादित्यर्थः । अथवा-जानशीय पुनःशब्दां विचारयत् । स चैतन्निश्चयनाप-याऽऽरोषः स हि प्रजाजितस्त्वस्य विवेचनार्थं प्राणानिपानाऽऽदयादमपि चदेत्, यतमा बुद्धं जिनां गणं निर्गच्छति (?) । वृ० ६ उ० । स्थ० । सम्राट्ऽऽदि-के नयराशौ, प्रस्तार्यते येनेति प्रस्तारः । सम० १ काक । “ तित्थयरवयणमगहयिमेसमूलवागराणां । ” विस्तारं, नि० वृ० १ उ० । प्रस्तार्यते इति प्रस्तारः । कट्, वृ० १ उ० ३ प्रक० । (“ पथारां अनां बाहिं, अनां बवाहिं ” विज्ञापितं उच्यते । ” [२०१] इत्यादि गाथा “ वलहिं ” शब्दं) कटकमदं, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

पत्थारपमंग-प्रस्तारमसङ्ग-पुं० । प्रस्तारः प्रस्तरणं, प्रसङ्ग सत्त-

रात्तरुःखसङ्गतव इत्यर्थः । प्रस्तारप्रसङ्गेने, नि० वृ० ४ उ० ।

पत्थारी-देशा-खीणनिकरे, प्रस्तरे च । दे० ना० ६ वग ६ गाथा ।

सम्भारके, “ पत्थारां सथरायां ” पाद० ना० १५ ३ गाथा ।

पत्थाव-प्रस्ताव-पुं० । समयः, पाद० ना० ६७ गाथा ।

पत्थावाय-पत्थावात्-पुं० । वनस्पत्यादिहेतु वायौ, ज० ५ शा० २ उ० ।

पत्थिअ-प्राथित-पुं० । प्राथने प्राथो, पिजनादयः । प्राथः संजा-

तोऽस्मिन्निन प्राथितः । अगिलायाऽऽमके (जी० १ प्रति० ४ अत्रि० । नि० ।) प्राथनारूपेऽयं, विपा० १ वृ० १ अ० । म० । जगयदुत्तरप्राथनाविषये, विपा० १ वृ० १ अ० । अजिलपिते, दशा० १ अ० । कट्टाणं हाओ वय्थु पाडुत्ते, म० १ श० १ उ० । लघुमाशजिते, ज्ञा० १ वृ० १ अ० । चिन्तिने, औ० । “ चित्तिण कप्पिए पत्थिए मणांग सत्तये । ” एकाथाः । विपा० १ वृ० १ अ० ।

प्रस्थित-त्रि० । “ स्था-धक्क-चिट्ट-निरप्पा ” ॥ ८ । ४ । १६ ॥

इति बाहुव्रक्तत्वात् ट्त्वम् । प्रा० ४ पाद० । प्रवृत्ते, “ पत्थाये प-प्रियर्थः । ” (पत्थाम् । स) प्रस्थानं परलोकाधनमार्गे प्रस्थिते प्रवृत्ते फलाऽऽयाहारार्थं, गमनं वा प्रवृत्तम् । न० १ श० ९ उ० । शीघ्र इत्यर्थः, दे० ना० ६ वग १० गाथा ।

पत्थिया-प्रस्थिका-स्त्री० । पिडक, यथेयमाजकविशेषे, विपा० १ वृ० ३ उ० ।

पत्थिव-पार्थिव-त्रि० । पृथिवीविकारेऽयं, यथा पार्थिवशस्त्र पृथिवीविकारनिवर्त्तकं शस्त्रम् । वृ० १ वृ० ८ अ० । पृथिवीभ्येर राजानं, ज० ।

३६ नृपमुणाः पट्टिशनाऽधिकप्रशस्तेः पार्थिवगुणैर्युक्तः ।

ते चमे-

“ अय्वङ्ग १ लक्षणपुणं २-रूपसंपत्ति ३ भुत्तनः ।

अमदेओ धजदो जवो ४, वयशो ६ च क्वापुट्ट ७ ॥ १ ॥

कलासु कृतकमो च च, सुदराजकुलोऽयवः ८ ।

पुत्तायुग १० स्त्रिशक्ति ११ अ, प्रजारागी १२ प्रजामुक् १३ ॥ २ ॥

समर्थनः पुमर्थावा, ब्रयाणां सममात्रया १४ ।

कोशवान् १५ सत्यं वंचअ १६, चरए १७ दूरमदए १८ ॥ ३ ॥

असिद्धकर्मयोगो १६ च. प्रयोगः शब्द २० शास्त्रयोः २१ ।
निप्रदा १२ अनुप्रदपरा २३. निनञ्चो छुष्टाश्रयः २४ ॥ ४ ॥
वपायजितराज्यश्री २५-दानशोभनो २६ ध्रुव जयी २७ ।
न्यायप्रियो २८ न्यायवेत्ता २९. व्यवसन्तारो वपायकः ३० ॥ ५ ॥
अज्ञायांवीथो ३१ गान्धारी ३२-राय ३३ चानुर्यमुपनः ३४ ।
प्रणामाधिककोप ३५-स्वात्विक् स्यात्विक् ३६ नृपः ॥ ६ ॥
पते पाठमिच्छायाः । जं ३ वक्र० ॥ "नरनाहो पाथयो नि-
धो राया ।" पाठ० ना० १०० माथा ।

पत्नीश-देशी-नो स्थूलवस्त्रे, दे० ना० ६ वर्ग ११ माथा ।

पत्न्युय-प्रस्तुत-त्रि० । अधिकृत, पञ्चा० १८ विध० । आच० ।
अनु० । विशे० । मृध० ।

पत्येमाण-प्रार्थयमान-त्रि० । अभिनयति, "अत्र पि य से
नामे, कामा रोगे ति पतिव्या विनि । कामे पत्येमाण, रोगे पत्ये
अनु जन्तु ॥ १ ॥" दश० २ अ० ।

पद-पद-न० । पयते इति पदम् । अर्थपरिसरमाभियुक्ते शब्दे,
पं० चू० १ कल्प । "अश्वुलवली जन्तु, तं होति पदं ति ।"
पं० आ० १ कल्प । भ० । ("पय" प्रकरणे विस्तरं वक्ष्यामि).

पदअ-गम्-धा० । गती. "गमेरई-अइच्छाणुवजावज-
सोकुमाकुन-पञ्चद-पद्वेदं लिम्मह-गी-गीण-गीलुक्-पद-
अरम्भ-परिअल्ल-वाल-गिअल-गिणिगा-म-गवहाव-नेहाव-
हराः" ॥ ८ । ४ । १६२ ॥ इति सूत्रेण गमयानोः "पदअ"
आदेशः । पदअइ । गच्छति । प्रा० ४ पाद ।

पदग-पदक-पुं० । पिशाचभेद, प्रा० १ पद ।

पदग-पदाग्र-न० । पदानामगं पदाग्रम् । पदपरिमाणे. नि०
चू० १ उ० । स० । पदपरमाणे. आवा० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

पदद्ववणा-पदस्थापना-स्त्री० । गणिवाचनाऽऽवार्ताऽऽदिप-
दप्रतिष्ठापने, ध० २ अधि० ।

पदवद्ध-पदवद्ध-न० । गेयपदेनिबद्धे. स्था० ७ डा० ।

पदमग-पदमार्गी-पुं० । पदानां मार्गे स्थापने, पदमार्गे संका-
सति, "जे भिक्खु पदमग्गे वा संकमं वा अवलंवेणं वा अर-
उत्थिएण वा गार्गीथिएण वा काणिं, कायं वा साहज्ज" ।
११ । नि० चू० १ उ० । ("अगणउत्थिए" शब्दे प्रथमभागे
ध० ८ पृष्ठे व्याख्यानमिदम् ११ सूत्रम्)

पदविगह-पदविग्रह-पुं० । पदपृथक्करणे. प्रा० भ० १ अ० ।

पदसम-पदसम-न० । पदे गेयपदे नामिकाऽऽदिकमन्यतरव-
न्धनेन बद्धं यत्र स्वरैऽनुयाति भवति तत्तत्तैव यत्र गीते
गीयते तादृशे गेयगुणे, स्था० ७ डा० ।

पदान-प्रदान-न० । वितरणे. आच० ४ अ० ।

पदाहिण-प्रदक्षिण-पुं० । प्रकर्षेण दक्षिणे, जी० ३ प्रति० ४
अधि० ।

पदाहिणावट्ट-प्रदक्षिणावर्त्त-पुं० । प्रकर्षेण सर्वान् दिक्षु विदि-
क्षु च परिभ्रमतां चन्द्रादीनां दक्षिणामेव मेरुमूर्ध्वति यस्मिन्ना-
वर्त्तमण्डलपरिभ्रमणरूपे स प्रदक्षिणः, प्रदक्षिण आचवत्तो

येषां मण्डलानां तानि प्रदक्षिणाऽऽवर्त्तन्ति । मेरुदक्षिण आ-
चवत्ते, जी० ३ प्रति ४ अधि० ।

पदिन-प्रदीप्त-त्रि० । प्रकर्षेण दीप्तः प्रदीप्तः । अन्यन्तदीप्ते,
भा० १ श्रु० १ अ० । अस्त० ।

पदिमा-प्रदिश-स्त्री० । प्रगता दिक् प्रदिक् । विदिशि, आचा०
१ श्रु० १ अ० ६ उ० ।

पदिस्म-प्रदृश्य-अव्य० । प्रकर्षेण हर्षदृश्ये, "पदिस्सा य
दिस्सा वयमाणा ।" भ० १८ श० ८ उ० ।

पदीव-प्रदीप-पुं० । प्रदीपयतीति प्रदीपः । विशे० । ज्वलि-
तोऽज्वले, प्रभ० २ आश्र० ढार । दीपे प्रकाशवत्यर्थे, विशे० ।

पदीविय-प्रदीपित-त्रि० । उज्ज्वालिते, को० ।

पदुक्खेव-प्रनुत्थेप-पुं० । मुरजकंसिकाधातोऽन्यथान्वयतो,
स्था० ७ डा० ।

प्रतिज्ञेप-पुं० । मुरजकंसिकाधातोऽन्यथान्वयतो, स्था० ७ डा० ।

पद्व-प्रद्व-त्रि० । प्रष्टेयमाप्ते, वृ० ३ उ० । प्रष्टेयं गते,
उत्त० ३२ अ० ।

पद्वभेद्य-पदीभेदेक-न० । पदविभागपदार्थमात्रकथनपरे
पागायेण, व्य० ३ उ० ।

पदमिय-प्रद्व-त्रि० । प्रकर्षेण क्लेशिते, वृ० ३ उ० ।

पदेम-प्रदेश-पुं० । धर्मास्ति कायाऽऽतीनां परमानकृष्टेशे, उ-
त्त० १ अ० ।

पदेसयत-प्रदेशयन्-त्रि० । प्ररूपयति, विशे० ।

पदेसमंजोग-प्रदेशसंयोग-पुं० । प्रदेशशालामितेतरसंयोगा-
ऽऽस्य संयोगभेदे, उत्त० १ अ० । ("संजोग" शब्दे विवृतिः)

पदोम-प्रद्व-पुं० । अतिमाने, नि० चू० १ उ० । "पदमिण
पडिसवमाणस्य अमुज्जो भवति ।" नि० चू० १ उ० । मृज० ।

प्रदीप-पुं० । दिवसाऽवसाने, पञ्चा० २ विध० ।

पह-पट्ट-न० । लघुग्रामे, "गामहडे खड्डयं पहं ।" पाठ०
ना० १७२ माथा । ग्रामस्थाने, दे० ना० ६ वर्ग १ माथा ।

पट्टइ-पट्टति-स्त्री० । प्रक्रियायाम्, प्रति० । पट्टको, स्था०
२ डा० ४ उ० । परिपाठ्याम्, आ० भ० १ अ० ।

पट्टसमाव-प्रध्वंमाभाव-पुं० । नाशऽपरप्रायसंस्वर्गाभावे,
रत्ना० ।

प्रध्वंमाभावे प्राऽऽहुः-

यदुत्पत्तौ कार्यस्यान्ये विपत्तिः सोऽस्य प्रध्वंमा-
भावः ॥ ६१ ॥

यस्य पदार्थस्यापत्ते सत्यां प्रागुत्पन्नकार्यस्यावश्यं नि-
यमेन अन्यथाऽतिप्रसङ्गात्, विपत्तिविषयत्वं, सोऽस्य का-
र्यस्य प्रध्वंमाभावाऽभिधीयते ॥ ६१ ॥

उदाहरण-

यथा कपालकदम्बकोत्पत्तौ नियमनो विपद्यमानस्य क-
लशस्य कपालकदम्बकम् ॥ ६२ ॥ रत्ना० २ परि० ।

पट्टर-देशी-श्रुजो, दे० ना० ६ वर्ग १ माथा ।

पङ्कार-देशी छिन्नलाङ्गुले, दे० ना० ६ वर्ग १३ माथा ।
 पञ्चाविय-प्रधावित-त्रि० । इतस्ततः प्रकर्षेण गते, प्रश्न०
 ४ आश्र० द्वार । विगतगतौ, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।
 पञ्चविय-प्रधूपित-त्रि० । पूषाऽऽदिना धूपिते, आवा० २ शु०
 १ चू० २ अ० १ उ० ।
 पञ्चविय-प्रधावन-न० । प्रकर्षेण हस्ताऽऽवेधावने, आवा० २
 शु० १ चू० १ अ० ६ उ० । शीतोदकाऽऽदिना पुनः पुनर्धाव-
 ने, नि० चू० १ उ० । (अङ्गादानं धावनीति ' अङ्गादाय '
 शब्दे प्रथमभागे ४० पृष्ठे उक्तम्) (पादानामुच्छालना-
 धावनम् ' अणायार ' शब्दे प्रथमभागे ३१४ पृष्ठे उक्त-
 म्) (अणयउत्थिय ' शब्दे प्रथमभागे ४८० पृष्ठे तैर्यह-
 स्थेय पदानां प्रधावनमुक्तम्)
 पञ्च-पथि-पुं० । " वयंऽन्या वा " ॥ ८ । १ । ३० ॥ इति
 सूत्रेणातुस्वारस्य नकारः । मांते, प्रा० १ पाद ।
 पञ्च-वाञ्च-पुं० । स्वार्थे अण । " चूलिकपिशाचिके त-
 नीयतुययोगार्थाद्वनीये " ॥ ८ । ४ । ३२५ ॥ इति वस्य प-
 कारः । आनरि, प्रा० ४ पाद ।
 पञ्च-पञ्च-पुं० । सर्थे, " उरञ्चो अही भुवंगो, भुवंगमां
 पञ्चञ्चो पञ्चि भुञ्चञ्चो । " पाद० ना० २६ माथा ।
 पञ्चपरिउ-पञ्चगरिपु-पुं० । गन्डे, " विण्यसुशो खयराश्रो,
 नक्कां पञ्चयिः गन्तां । " पाद० ना० २४ माथा ।
 पञ्चाड-मृद्-धा० । क्षांते, " मृदो मलमद-परिहट्ट-बहु-चट्टु-
 भट्टु-पञ्चाडाः " ॥ ८ । ४ । १२६ ॥ इति सूत्रेण ' पञ्चाड '
 आदेशः । ' पञ्चाडः ' मुदनाति, प्रा० ४ पाद ।
 पञ्चाडिअय-मर्दित-त्रि० । चूर्णिते, " पञ्चाडिअये परिहट्टि-
 अं । " पाद० ना० १७ उ० माथा ।
 पण्णामह-प्रपितामह-पुं० । ब्रह्मणि, आ० म० १ अ० ।
 पणोच-प्रपौत्र-पुं० । पुत्रपुत्रे, विश० ।
 पण्य-प्राप्य-अव्य० । आश्रित्येत्यर्थे, म० १६ श० ८ उ० । आ-
 नाशेत्यर्थे, श० ३ अ० । " पण्यं न्ति न पण्यं ति वा अति-
 क्रियं न्ति वा एतद्भा । " आ० चू० १ अ० ।
 पण्य-पर्यक्त-पुं० । वतस्यातीवशेषे, सूत्र० २ शु० २ अ० । न-
 चतृणे मृदे, वाच० ।
 पण्य-पर्यट-पुं० । पर्य-अट् । मुद्राव्रणकाऽऽदिपिष्टकृते वृ-
 त्ताऽऽकृतौ अग्नितापमहकृतभक्ष्ययागं "पापड" इति व्या-
 ते पदार्थे, प्रश्न० ३७ द्वार । नि० चू० । प्रश्न० । सौरा-
 ष्ट्रवृत्तिकायाम्, उत्तरदेशमन्वे सुगन्धद्रव्ये च । स्त्री० । गौ०
 जीष । वाच० । जं० २ वक्त० । पर्यटाऽऽकृतौ शुष्कसुन्व-
 गडे, " पण्यडगो क्षाममणियाए उभयतडसु पाणिपण जरे-
 लिया भूमी, मा तम्मि पाणे आहडुमाणे तौरया होउ उरहे-
 ण छिञ्जा पण्यडी भवति । " नि० चू० १ उ० । जं० ।
 पर्यादिया-पर्यटिका-स्त्री० । शकुलिकायाम्, " तिलपण्यडि-
 या । " तिलशकुलिका । प्रश्न० १ पद ।
 पर्यीअ-देशी पुं० । नातके, दे० ना० ६ वर्ग १२ माथा ।

पण्य-प्रणुत-त्रि० । जलादे, " पण्यलंयणा ओससिय-
 रोमकुवा । " (आ० म० १ अ० । ज्ञा० । प्रश्न० १) प्रणुतली-
 चना पुत्रदशेनप्रवर्तितानन्दजलेन । म० ६ श० ३३ उ० ।
 पर्फदण-प्रपन्दन-न० । प्रचलने, सूत्र० १ शु० १ अ० १ उ० ।
 पर्फाडा-देशी-अश्रिमदे, दे० ना० ६ वर्ग ६ माथा
 पर्फाडिअ-देशी-न० । प्रनिफलिते, दे० ना० ६ वर्ग २२ माथा ।
 पर्फुअ-देशी-न० । दीर्घे उद्गृह्यमाने च । दे० ना० ६ वर्ग ६४ माथा ।
 पर्फुल्ल-पर्फुल्ल-त्रि० । विकर्मिते, " पर्फुल्लकंसरोवधिया । " प्र-
 फुल्लविकर्मितेः कंसरेरिनि, केमरोपलक्षितरूपचिता । उप-
 चितशोभाके, जी० ३ प्रति० ४ उ० ।
 पर्फोडण-प्रस्फोटन-न० । प्रकर्षेण स्फोटनं प्रस्फोटनम् ।
 क्राटने, ध० ३ अथि० । उक्त० । प्रश्न० । स्था० । आस्फोटने,
 सखदीपद् वा स्फोटनम्, अतोऽन्यप्रस्फोटनम् । दश० ४ अ० ।
 प्रश्न० । प्रकर्षेण नेणुगुणितस्यैव वस्त्रस्य धूतने, स्था० ६ ठा० ।
 (आचार्यपादप्रस्फोटनम् ' अहसंस ' शब्दे प्रथमभागे १२
 पृष्ठे उक्तम्)
 पर्फोडिअ-प्रस्फोटित-त्रि० । ' पर्फोडिय ' शब्दार्थे, " प-
 र्फोडियं च परलोडिअं । " पाद० ना० २४३ माथा ।
 पर्फोडिय-प्रस्फोटित-त्रि० । प्रकर्षेण विदारिते, ध० २ अ-
 थि० । निष्काटिते, चूर्णिते, दे० ना० २७ माथा । ज्ञा० म० ।
 पर्फोडियमोहाजाल-प्रस्फोटितमोहाजाल-पुं० । प्रकर्षेण स्फो-
 टितं मोहाजालं मिथ्यावाऽऽदि येन सः । ध० २ अथि० ।
 संथा० । विवेकिनां मोहाजालविलयाऽऽपादके श्रुतधर्मे, ल० ।
 पर्फोडिमाण-प्रस्फोटयत्-त्रि० । प्रस्फोटने कारयति भाटयति,
 " पर्फोडिमाणे वा पमजेमाणे वा शादक्रमह । " स्था० ६ ठा० ।
 पर्वध-प्रवन्ध-पुं० । प्रकृष्टोऽन्यवन्धेभ्यो विलक्षणः पूर्वोव-
 स्थापरित्यगेनांतरांतरावस्थारूपतया परिणामेन यो वन्धः
 स प्रवन्धः । अनेककलनेषु एकद्रव्यानाऽऽपादके वन्धे, अने० १
 अथि० । उपाङ्गाक्रमप्रवन्धतरे वन्धे, नि० १ शु० ३ वर्ग १ अ० ।
 पर्वध-प्रवन्धन-न० । प्रवन्धेन करणे, " कहाए अ पर्वध-
 ण । " स० १२ सम० ।
 पर्वधिविति-प्रवन्धवृत्ति-त्रि० । प्रकृष्टोऽन्यवन्धेभ्यो विलक्षणः
 पूर्वोवस्थपरित्यगेनांतरांतरावस्थारूपतया परिणामेन यो
 वन्धः स प्रवन्ध इत्युच्यते । तेन वृत्तिवर्तने स्वभावलोभा-
 यः पदार्थानां सर्वज्ञेषु एकद्रव्यानुवृत्तौ । शिकलकांटी-
 स्पर्शिन्यां नित्यतायाम्, अने० १ अथि० ।
 पवाल-प्रवाल-पुं० । नवाङ्कुरे, स्था० ४ ठा० ४ उ० । ईषदुग्मी-
 लितपत्रमन्वे पल्लवे, प्रवालाः ईषदुग्मीलितपत्रमन्वाः । जी० ३
 प्रति० ४ अथि० । जं० । विहृम, ज्ञा० १ शु० १७ अ० । रा० । प्रश्न० ।
 जी० । प्रश्न० । स्था० । भ० । रत्नविशेषे, आ० म० १ अ० ।
 पवालकुर-प्रवालाङ्कुर-पुं० । रत्नविशेषस्य प्रवालाभिधान-
 स्याङ्कुरे, आ० म० १ अ० ।
 पवालमंत-प्रवालवत्-त्रि० । विशिष्टप्रवालाङ्कुरपेते, ज्ञा० १
 शु० १ अ० ।

पवालि (शृ)-पवालिन-पुं० । प्रवालवैशिष्ट्यशालिनि वृ-
क्षे, स्था० ५ टा० ३ उ० ।

पवाह-प्रवाध-पुं० । प्रकृष्टायां पीडायाम्, विपा० १ श्रु० १
अ० ॥ हा० ।

पवुद्ध-प्रवुद्ध-त्रि० । प्रकर्षेण यथैव तीर्थकुदाह तथैवावगत-
नयं, आचा० १ श्रु० ४ अ० ५ उ० ।

पवोधण-प्रवोधन-न० । विवर्त्ता, प्रकर्षेण बोधने, विशेष० ।

पवोहण-प्रवोधन-न० । 'पवोधण' शब्दाधे, विशेष० ।

पवभट्ट-प्रभट्ट-त्रि० । प्रकर्षेण स्थलिते, सूत्र० १ श्रु० ४ अ०
१ उ० । आच० । प्रश्न० । "पिप्रभमट्टवगोरडी ।" प्रा० ४ पाद ।

पवभार-प्रगभार-पुं० । ईपदवनतपर्वतभागे, हा० १ श्रु० १
अ० । ईपदवनते गिरिदेशे, भ० ४ श० ४ उ० । ईप-
दवनते वस्तुमात्रे, स्था० १० टा० । अनु० । हा० ।
तं० । भ० । यत्कटसुगिरि कुञ्जाप्रवत् कुञ्जे तन्प्रगभारम् । यद्
धा-यत्पर्वतस्थोपरि इस्ति कुम्भाऽऽकृति कुञ्जे विनिर्गतं
तन्प्रगभारम् । नं० । पुद्गलनिचये, हा० । समूहे, गि-
रिगुहायां च । दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

पवभाराग-प्रागभारागि-स्त्री० । द्रव्यान्तराऽऽकान्तस्य गति-
भेदे, यथा नावादेरधोगतिः । स्था० ० टा० ।

पवभारा-प्रागभारा-स्त्री० । प्रागभारमीपदवनतमुच्यते । तदेवं-
भूतं गावं यस्यां भवति सा प्रागभारा । पुरुषस्य समनित्यपौ-
ध्वमशीतिवर्षपर्यन्तं दशवयोऽस्मिकायां दशायाम्, "संकुचि-
यवलयचर्मो, संपत्तो अद्रुमि दमं । नारीणमणभिर्यत्रा, ज-
राए परिणामिभ्रां ॥ १ ॥" स्था० १० टा० । नं० । दश० ।

पवभ्रा-देशी-भोगे, दे० ना० ६ वर्ग १० गाथा ।

पव-प्रभ-पुं० । हरिकान्तहरिनिहयोर्भवनपतीन्द्रयोः प्रथमे
लोकपाले, स्था० ४ टा० १ उ० । स्वनामख्याते विप्रकरे,
आ० चू० ४ अ० । द्वीपसमुद्रविशेषाधिपती देवे, द्वी० ।

पमंकर-प्रमङ्कर-पुं० । समतितमे महाग्रहे, "दे प्रमंकरा ।"
स्था० २ टा० ३ उ० । च० प्र० । कल्प० । सू० प्र० । सौधमदे-
वलोक्तस्य विमानभेदे, स० ३ सम० । पञ्चमंदवलोक्तस्य विमा-
नभेदे, स० ० सम० । दक्षिणयोः कृष्णरात्र्यामेव शुभङ्करा-
परपर्यालोकास्तिकविमानं, स्था० ० टा० ।

पमंकरा-प्रमङ्करा-स्त्री० । चन्द्रस्य सूर्यस्य च वनुर्योमप्रम-
क्षिण्याम्, भ० १० श० ५ उ० । जी० जं० । सू० प्र० । हा० ।
स्था० । (अनयोः पूर्वोत्तरभवकथा 'अगमहिमि' शब्दे
प्रथमभागे १७२ पृष्ठ उक्ता ।) वन्तकावतीविजयक्षेत्रयुगल-
राजधानीयुगले, "दो पमंकराश्री ।" स्था० २ टा० ३ उ० ।
"चच्छगावईविजय पमंकरा गयहाण्णि, पमत्तजलाण्णि ।" जं०
४ वत्त० ।

पमंकरावई-प्रमङ्करावती-स्त्री० । वन्तकावतीविजयराजधा-
न्याम्, यत्र श्रवभस्वाभी पूर्वमेव केशवो नाम जातः । प्रमङ्क-
रैव प्रमङ्करावती । आ० चू० १ अ० ।

पमंगुर-प्रमङ्गुर-त्रि० । प्रकृष्टविजयशालि, आचा० १
श्रु० ० अ० ३ उ० ।

पमंजण-प्रमञ्जन-पुं० । श्रवभेदवस्य शततमे पुत्रे, कल्प० १ अ-
धि० ७ क्षण । मातृपोतरपर्वतस्य प्रमञ्जनकूटाधिपतिदेवे, द्वी० ।
औत्तराहाणां वायुकुमाराराणिमिन्द्रे, स्था० २ टा० ३ उ० ।
प्रज्ञा० । भ० । "पमंजणस्स णं वाउकुमारिदस्स वायालीसं
भवणावाससयसहस्सा ।" स० ४६ सम० । लवणसमुद्रे
ईश्वराऽऽख्यमहापातालाधिपतिदेवे, स्था० ४ टा० २ उ० ।

पमंकंत-प्रभकान्त-पुं० । विष्णु कुमारैन्द्र्यार्हहरिकान्तहरिनि-
हयोर्लोकपाले, स्था० ४ टा० १ उ० ।

पमव-प्रमव-पुं० । पराक्रमे, है० । प्रभवन् प्रभवः । प्र-
सूतौ, उद्यमे, पञ्चा० १३ विव० । उन्त्यतौ, स्था० ६ टा० ।
"पमवो पस् इति एगट्ठा ।" पं० भा० ५ कल्प ।
उत्त० । विशेष० । सम्भवे, आच० ५ अ० । प्रभवन्ति
सर्वाणि शाखाणि अस्मादिनि प्रभवः । प्रथमे उन्त्यत-
कारणे, नं० । विशेष० । नि० चू० । आर्यजम्बूनाम्नः काश्य-
पगोत्रस्य प्रभवनामशिल्पे, कल्प० २ अधि० ८ क्षण । (स
च चौत्तरपत्तिवे पूर्व जम्बूस्वामिना प्रतिबोधिनि इति 'जम्बू'
शब्दे चतुर्थभागे १३७१ पृष्ठ उक्तम्) "सुहम्भं आग्निव-
साणं, जंबुनामं च काश्यपे । पमवे कषायणे वंदे, वच्छेत्ति-
जम्भवे तथा ॥ १ ॥" नं० ।

पमवसिरी-प्रमवध्री-पुं० । श्रीवीरजिनास्तस्य पञ्चाशदानन्-
विमलगुरोः शिल्पे, ग० ३ अधि० ।

पभा-प्रभा-स्त्री० । प्रकाशने, स्वकणेषुलस्थाने, अनु० ।
कान्ती, रा० । श्री० । नं० । प्रकाशं, स० । दीप्ती, श्री० ।
स० । प्रभा० । अर्काऽऽभायाम्, हा० २० हा० । (व्या-
ख्यातेषां 'जोगर्दिष्टि' शब्दे चतुर्थभागे १६३६ पृष्ठ)
वर्णे, अन्त० १ श्रु० ३ वर्ग ० अ० । आत्मानुभवे, हा०
२४ हा० ।

पभागर-प्रभाकर-पुं० । श्रीश्रवभेदवस्यैकोनसप्ततितमे पुत्रे,
कल्प० १ अधि० ७ क्षण ।

पभाचंदसुरि-प्रभाचन्द्रसुरि-पुं० । चान्द्रकुलीये चन्द्रप्रभसुरि-
शिल्पे, येन प्रभावकचरित्रनामा ग्रन्थो रचितः । स च वैक्र-
माय स० १३३४ मिने विद्यमान आसीत् । जं० १० ।

पभाय-प्रभात-पुं० । उपःकाले, श्री० । स्था० । अनु० ।

पभायनारगा-प्रभातनारगा-स्त्री० । प्रभातसमयले, "पभा-
यनारगा नि वा एवमेव ध्रुवस्स लोयणा ।" प्रभातसमये तार-
का ज्योतिः, श्रुतिमन्यथे; सा हि स्नोक्तनेजोमयी भवती-
ति तथा लोचनमुपमितमिति । अणु० ३ वर्ग १ अ० ।

पभाव-प्रभाव-पुं० । माहात्म्ये, पञ्चा० ४ विव० । हा० । साम-
र्थ्ये, च० २ अधि० । प्रश्न० । पच्छां गौणानुज्ञायाम्, नं० ।

पभावई-प्रभावती-स्त्री० । चेटकमहाराजद्विहतिरि वीरभ-
यनगरराजोदायनभार्यायाम्, आ० चू० ४ अ० । आच० । आ-
क० । नि० चू० । ग० । भ० । ('उदायण' शब्दे द्वितीयभागे
७८६ पृष्ठ वक्ष्यता) पार्श्वनाथभार्यायां कुशस्थलश्र-
सेनजिन्तृपुत्र्याम्, कल्प० १ अधि० ७ क्षण । मांजि-
नमातरि कुम्भकराजभार्यायाम्, नी० १८ कल्प । हा० ।
स० । ति० । प्रव० । स्था० । धलेदेवपुत्रस्य निषधस्य

भाष्यायाम्, आ० सू० १ अ० । सागरचन्द्रमार्गि, आ० १ अ० हस्तिनापुरनगरराशौ बलस्य भाष्यायां महाबलकुमारस्य भाष्ये, अ० ११ श० ११ उ० । (कथा ' उदायण ' शब्दे द्वितीयभागे ७८८ पृष्ठे । ' इमउर ' शब्दे चतुर्थभागे २४७७ पृष्ठे च गता)

पभावग-प्रभावक-पुं० । दर्शनोद्भावकः, प्रब० । " अट्ट पभावग ति " विवरीपुराह-

पावयसी धम्मकदी, वाई नेमिलिओ तवस्सी य ।

विज्जा सिद्धो य कवी, अट्टेय पभावगा भणिया ॥१४८॥

प्रवचनं द्वादशाङ्गं तदस्यास्यतिशयवदिनि प्रावचनी युगप्रधानाऽऽगमः, धर्मकथा प्रशस्याऽस्याऽस्तीति धर्मकथी, यः सारः अत्राऽऽदिलिधिसंपन्नः स जलजलपरध्वानातुकारिया नान्दिनाऽऽनेषणीविषेणसिखेगजननीनिवैदनीलक्षणं चतुर्विधां जलितजनमनःप्रमोदप्रथां धर्मकथां कथयति, वादिप्रतिवादिस्वभ्यसभापनिरूपयां चतुरङ्गायां परिपदि प्रतिपत्तप्रतिपत्तपूर्वकं स्वपस्थापनार्थमवश्यं वदन्तीति वादी, निरुपमवाद्दलिधिसंपन्नत्वेन वाक्वदवदिवृन्दारकमुन्दैरप्यमन्दोक्तवाग्वाग्भव इति भावः । निमित्तं वैकालिकलाभाभाप्रतिपादकं शास्त्रं, तद्वैषयीत वा स नैमित्तिकः, सुनिश्चिनानीताऽऽदिनिमित्तवैदीत्यर्थः । विप्रकृष्टमष्टमप्रभृतिकं दुस्तप नपोऽन्यान्तीति तपस्वी । (विज्जा ति) मनुप्रत्ययलोपात् विद्यावान्, विद्याः प्रकृत्यादयः शास्त्रेद्वान्ताः सहायकं यस्य स विद्यावान्, वक्षस्वामिवन् । अत्रनापद्लपलिककगुट्टाकासकलभूताऽऽपञ्चयैकित्यप्रभृतयः विद्ययः तानिभिः निवृत्तयति स्मेति निवृत्तः । " कवने नवनवमर्हैविदग्धपरिधेः पाकतिरन्कस्मर्त्तयिगमहस्याऽऽवादिमदुरितमहदयहृदयाऽऽत्मेनिः शेषभावावयवशब्दव्यहृदयेयघपप्रयन्धैवेणं कर्तनीति कविः । एते प्रवचन्यादयेऽष्टौ प्रभावयति स्वतःप्रकाशकस्यभावेन वैशालाऽऽध्यायित्वेन सहायकरणाप्रवचने प्रकाशपन्तीति प्रभावकाः कथिताः, तेषां च कस्मै प्रभावना, सा च सम्पत्कवे निर्मलीकरणेति । अन्यत्र पुनरन्यथाऽष्टौ प्रभावका उक्ताः तथाहि-

" अइमस ईडु १ धम्मकहि, २

वाई ३ आपरिय ४ मवग ५ नेमिली ६ ।

विज्जा ७ य रायगसभे-

मया य न तिर्ये पभावति ॥ १ ॥ "

अन्य व्याख्या-तत्र अतिशया अवधिमनःपर्यायज्ञानाऽऽमर्षोपवाध्याऽऽतिशयास्तेस्तेषु अद्वैतस्यासीत् अतिशेवादिः, राजसेमता नृपजलनाः, गणसेमता महाजनाऽऽविबहुमता इति ॥ १४८ ॥ प्रय० २३ डार । जीवो० । संय० । घ० ।

अइमसद्वि धम्मकहि, वादी आयरिय समग रोमिती ।

विज्जा रायागसभे-मता य तिर्ये पभावति ॥ ३३ ॥

(अइमस ति) अतिशयसेपणयो, सो य अतिमसो मणेहि-अनन्या अउभया य । (इडि ति) इडिदिक्खिता रायाऽऽमपपुरोहितादि । (धम्मकहि ति) अकस्वेवणिकेवेलिणुवेयणि पंपयजिण धम्ममानिकवन्ति । वादी-वाय-जलेपण्यो अज्जो । आयरिओ सपसिदंतेपकवणो । समगो मानियाऽऽदि । नेमिली अट्टेणामसनेपणयो । विज्जासिद्धो जहा-अज्ज उडो । रायसभेता रायजल्लेऽर्थः । गणा पुरबाउ-

विज्जादि, तेसि सम्मत्तो । एते अट्ट वि पुरिसा तिर्ये पाम-मंति, परपक्खे ओभावेति । भणिया दिट्ठा । नि० सू० १ उ० । (अत्र प्रभावजनमकुर्वन्तं प्रायश्चित्तं ' दंसणायागानि-यागपायाच्छिन्न ' शब्दे चतुर्थभागे २४३७ पृष्ठे प्रतिपादितम्)

दर्शनप्रभावकाऽऽचार्येतिह-

केण वि गुणेण दंसण-पभावगं पिच्छुक्कण आयरियं ।
केई कसायनडिया, तं पि हु हीलंति मूढमई ॥ ७५ ॥

केनाऽपि अनिर्दिष्टनाम्ना गुणं जीवस्य निर्मलीकरणस्वभावेन दर्शनप्रभावकं, सर्वज्ञशास्त्रप्रकाशकं प्रध्याऽऽचार्यसूरि केऽपि, न सच्ये, कपायनटिताः क्रोधाऽऽद्यभ्रमनास्तमपि दर्शनकवलमित्यपिश्रुत्वाः । हीलयन्ति तिरस्कुर्वन्ति मूढमनयः कुषांघ्नवाऽऽदिवाध्रतधिषणा इति गाथायः । अस्मैवार्थे सिद्धान्तभाष्या निवारयद्विद्वाह-

कप्पमि वि भणियमिणं, सूरिणाऽऽसायगा इमे भणिया ।
जे सयलनखसमक्खं, भणंति एवं अहम्मासी ॥ ७६ ॥

कलेऽपि छेदप्रत्ये न केवलं शेषशास्त्रेण इत्यपिश्रुत्वाः । अखितमुक्तमिदं पूर्वोक्तम् । कथमित्याह-सूरिणामाचार्याणां शास्त्रानां अवज्ञाकारका इमे वधयमाणा भणिताः प्रतिपादिताः, ये अनिर्दिष्टनामानः साध्यादयः सकलजनसमक्षे समस्तलोकप्रकटं भणन्ति वदन्त्येव वधयमाणनीत्या, अहमा-निन आत्मानंस्तेकिन इति गाथायः ।

कल्याणमेवाऽऽह-

इडिरसमायगकया, परोवणमुज्जया जहा मंखा ।

अत्तइयोमसगया, पोमंति दिया व अप्पाणं ॥ ७७ ॥

परोपदेशाद्यता अन्यधम्मकेधननियुक्ता मक्खा इव विचित्रकप्रतिहिनविशया इव, यथाशब्द उपमानार्थः, स च योजितः, परोममिप्राया-मक्खा इति ऐम्भ्ये कथयति, स्वयं च न करोत्येवमेतेऽपि आन्मार्थे घोषणरताः स्वकार्यप्रतिपादनासङ्गाः, पोपयन्ति उपपन्नवन्ति द्विजा इव ब्राह्मणा इवाऽऽमानं स्वयमेव वदन्त आचार्याऽऽशानका इति हृदयमिति कल्पमाधार्थः ।

अत्रेवार्थे सूत्रेणैव ससंवेगं किञ्चिद्व्युत्पन्नं गाथामाह-

अन्ने च एत्थ दोमो, लोयविरुद्धं हविज इय वयणं ।

रीदा जणपुज्जाणं, वयणाउ

अन्यधर्म्यपुच्छये । अत्राऽऽचार्याणैवादिकरणे दोमो दूषणं लोकविरुद्धं जनान्तर्य भवेज्जायंति वचनमेवं प्रतिपादनम् । कस्मान् ? रीदा अज्जा जणपुज्ज्यानां लोकमान्यानां वचनान् पञ्चाशकभजनान् । तत्र हि लोकविरुद्धानि प्रतिपादयता भणितम्- " बहुधम्मवर्णहसणं, रीदा जणपुज्ज्याणं । " इति किञ्चिद्व्युत्पन्नमाधार्थः ॥ ४ ॥

एवं स्थिते जीवोपदेशं साधिकगायया प्राह-

..... ता तुये जीव ॥ ७८ ॥

मा मा कुणसु अवमो, सया वि खलु तेसि कमाय नडिओ वि ।

जेण भवपज्जजो, मुससि निस्ससणं क ति ॥ ७९ ॥

तस्मात्वं जीव ॥ ७८ ॥ मा कुः अत्रां सदाऽपि नेपां दर्शनप्रभावकाऽऽचार्याणां कपायनटिताऽपि, येन भवपज्जजान् मुच्यन्ते निस्संख्यं कनिर्वीति गाथाः सारार्थः । दर्शनप्रभावकाऽऽचार्येति-

न्विचारवर्णनस्योद्देशोऽधिकारः । जीवा० १३ अधि० । दश० । ति० सू० । संघ० । ४० ।

पभावना प्रभावना-स्त्री० । जिनशासनोद्भावनायाम्, पञ्चा० ६ वि० ० । स्वतीर्थोन्नतिकरणे, उत्त० २८ अ० । धर्मकथाऽऽदिभिस्तीर्थेभ्योपनायाम्, ध० १ अधि० । प्रभावते विशेषतः प्रकाशयते इति प्रभावनाव्युत्पत्तेः सिद्धिः । " एवासधन्यो॥३॥ ॥३॥ १०७ ॥ इत्यादिना (पाणि०) भावेऽनप्रत्ययः । स चार्थाप्रवचनस्य । व्य० १ उ० । वृ० । प्रभावना धर्मकथा प्रतिवादिने जैनपुत्रतत्परप्रकरणेऽऽदिभिर्जिनवचनप्रकाशने, यद्यपि च प्रवचने शाश्वतत्वातीर्थकरभाषितत्वाद्वा सुरासुरमनस्कृतवाडा स्वयमेव दीप्यते, तथाऽपि दर्शनशुद्धिमात्मनोऽभीक्षुर्वी येन गुणेनाधिकः स तेन तत्प्रवचनं प्रभावयति ; यथा भगवद्वाच्यवचनस्वामिप्रभृतिरिति । प्रव० ६ डार । जिनशासनस्योत्सर्पणकरणे, ध० ३ अधि० । प्रभवति जैनद्वयं शासनं, तस्य प्रभवतः प्रयोजकत्वे, ध० २ अधि० । धर्मकथाऽऽदिभिर्धर्मव्यापनायाम्, " पभावणए उदाहरणं ते चैव अज्जवहरा जहा तेहिं अग्निगिहाद्वा सुदुक्काह्याई अणुऊण सामएस्स उम्भावणा कना, एवमकखाणं जहा आबस्सए तहा कहेयवं । " (तच्चाऽऽख्यानकम् ' अज्जवहर ' शब्दे प्रथमभागे २१८ पृष्ठे विस्तरत उक्तम्) " एवं साहुणा वि मवयपयते शासनं उम्भावयेवं " दश० ३ अधि० । ग० । संथा० । जित० । ति० सू० ।

" चोदग आह-णु जिएणं पवयणं सभावसिद्धं ए इयाणि साहियवं ? गुरु भणए-

कामं सभावसिद्धं, तु पवयणं दिप्यते सयं चैव ।

तह वि य जो जेणऽहिमो, सो तेण पभावए तंतु ॥३॥

कामसिद्धादिपारिणत्ये, अणुमयत्वे वा । इह तु अणुमयत्वे दृष्टव्ये । सो भावी सभावा सहजभावः, आदित्यतेजोवज्र परकृत्यर्थः । तेन स्वभावेन सिद्धं प्रस्थानं, प्रथिगमित्यर्थः । तुः पुरणं । ' प्र ' इत्ययमुपसर्गः । बुचति जं तं वयणं, पावयणं पवयणं, पहाणं वा वयणं पवयणं, पगतं वा वयणं, पमयं वा वयणं पवयणं, दीप्यते भासते सोमंते इति भणितं भवति । सयमिति अणुमयत्वं, चसहो अथाणुकारित्वेन । एवमहो अवहारणं । (तह वि य नि) जह वि य एवसहेणवधारित्यं पवयणं सयं पविद्धं तह वि य पभावणा भरणति, चशब्दो जहासम्भवो योजनं, जोगारेण अग्निहिद्वो पुत्तिस्सो, जेण ति अग्निहिद्वेण अतिस्पर्श आधिक्यं प्रवर्त्तते । जोगामहिद्वेस्स संगारेण गिद्धंते, तंगारे वि जेगारस्स गिद्धेस्स । प्रवर्त्तययति तदिदं प्रवचनम् । अस्मदिद्विउववृत्तिपरिकरणवच्छृङ्खलपभावणार्णं सूरवया भणितम् । नि० वृ० १ उ० । तीर्थपभावनानिमित्तं प्रतिवर्षमैकेश्वरोऽपि गुरुप्रवेशोत्सवः संघपरिषापनिका प्रभावनाऽऽदि च कार्यम् । ध० २ अधि० । धर्माधिना भावशुद्धिर्धर्मव्युत्पन्नप्रमादच्छ्रुता शासनमालिन्यं सर्वथा रक्षणीयम् । अन्यथा महाननर्थ इति दर्शयआह-

यः शासनस्य मालिन्ये-ऽनाभोगेनाऽपि वर्तते ।

स तन्मिथ्यावहेतुना-दन्तेषां प्राणिनां ध्रुवम् ॥१॥

बध्नात्यपि तदेवालं, परं संसारकारणम् ।

विपाकदास्यं घोरं, सर्वानर्थविवर्धनम् ॥२॥

यः कोऽपि धमणाऽऽदिः शासनस्य जिनप्रवचनस्य मालिन्ये लोकविरुद्धाऽऽवरणेनोपयते । आह व " छुक्कावदयार्थेनो, वि संजते बुद्धमं कुणए बोहिं आहारे भाहारि, पुंनुंछिए पिङ्गहणे अ ॥ १ ॥ " अनामोगेनापि अक्षानेनापि, किं पुनराभोगेनाऽपि, व्याप्रियते स प्राणी तेन जिनशासनमालिन्येन करणभूतेन मिथ्यात्वहेतुर्विपर्ययोऽप्यजनकस्तन्मिथ्यात्वहेतुः, तद्भावस्तत्त्वम् । अथवा-तस्मिन् जिनशासनविषये मिथ्यात्वहेतुत्वं मिथ्यात्वभावजनकत्वम्-तन्मिथ्यात्वहेतुत्वं, तस्मान्मिथ्यात्वहेतुत्वात्, केपां मिथ्यात्वहेतुत्वादित्याह-अन्येषामात्मव्यतिरिक्तानां, ये हि तस्यासदाचारं जिनशासनं हीलयन्ति तेषां प्राणिनां जीवानां, धूममवश्यन्त्या, बध्नात्यपि स्वात्मप्रदेशेणु संभवध्वन्यपि न केवलं तेषां तज्जनयति, तदेव मिथ्यात्वमोहनीयकर्मैव यदन्यप्राणिनां जिनतनं त्वस्य-क्षुभं कर्मानन्तरम्, अलमर्थं निकाषनाऽऽदिरूपेण, एवं प्रकृष्टं, संसारकारणं भवहेतुः, विपाकदास्यं दाहणविपाकं, घोरं भयानकं, सर्वानर्थविवर्धनम्-निखिलप्रवृत्तहेतुम् । ननु तस्यम्य-हृदिने मिथ्यात्वं बध्नाति, मिथ्यात्वहेतुत्वान्मिथ्यात्वप्रकृतेः । अत्रोच्यते-शासनमालिन्योपादनाऽप्यनेन मिथ्यावोदयात् मिथ्याहृदिरेवाऽनावर्तते मिथ्यात्ववन् इति ॥ १ ॥ २ ॥

ऊरुविपर्यये गुणप्रतिपादनायाऽऽह-

यस्तुभूतो यथाशक्ति, सोऽपि सम्यक्त्वहेतुताम् ।

अन्येषां प्रतिपयेह, तदेवाऽऽन्योन्युत्तरम् । ३॥

यस्तु यः पुनः प्राणी, उन्नतौ प्रभावनायां, शासनस्य इति वर्तते । यथाशक्ति सामर्थ्यानुकूपे, वर्तते इत्युत वर्तते । तत्र साधुः प्रावचनिकत्वाऽऽदिना शासनोन्नतौ वर्तते । यदाह-" पावयणी धम्मकही. " (१४८ गाथा प्रय० २३ डार ' पभावण ' शब्दे सार्थां दृष्टिता) आबकस्तु कार्यणपरिहारनो विधिमतना जिनविम्बस्थापनयात्राकरणेन जिनभवनगमनजिनपूजनाऽऽदिना साधुसार्थमिच्छुपणाऽऽशुचितकरणपुरस्सरभोजना वेति । संऽपि शासनप्रभावकः प्राणी, न केवलं शासनमालिन्यकारी स्वव्यापाराणुकूपं कलमवानोदति, शासनप्रभावकोऽपि स्वव्यापाराणुकूपमेव कलमवानोतीत्यपिशब्दार्थः । सम्यक्त्वहेतुतां शासनांजनिकरणेन सम्यग्दर्शनलाभस्य निमित्तभावम्, अन्येषामात्मव्यतिरिक्तप्राणिनां मनुपज्जितशासनपक्षपातानां, प्रतिपद्य स्वीकृत्य, हरेन्त्यसिन् जन्मनि, तदेव सम्यक्त्वं, न तु मिथ्यात्वम्, आनोत्पासादयति, अनुत्तरम्-सर्वोत्तमसात्त्विकमित्यर्थ इति ॥ ३ ॥

सम्यक्त्वस्वरूपमाह-

प्रवीणतीव्रमंज्ञेशं, प्रशमाऽऽदिगुणान्वितम् ।

निमित्तं सर्वसौख्यानां, तथा सिद्धिसुखाऽऽवहम् ॥ ४ ॥

प्रवीणो निःसत्ताकतां गतस्तीव्र उन्कटः संज्ञेशोऽनन्ताऽनुबन्धिकार्यादयलक्षणे यस्मिंस्तत्त्वा । यतोऽनन्तानुबन्धुद्वये तत्र भवतीति । यदाह-" एदमिल्लुयाण उदए, नियमा संजोयण कसायाणं । सम्महंसखल्लं, भवसिद्धो यावि न लईति ॥ १ ॥ " प्रशमाऽऽदिगुणान्वितं प्रशम-

संवेगनिर्वेदानुकम्पाःस्तिकथलक्षणगुणसंगतम् । यदाह- "उ-
चसम संवेगो वि य निवेष्टा नत य होर अयुक्ता अथिसं
वीयरप भवति सम्मसल्लिगाहं ॥१॥" भवति सम्य-
गृहेः स्रोतभ्रमाभ्यन्तः प्रशमाः युगाः, विशिष्टकोषा-
ऽऽदीनामभावात् । आह च- "तस्मात्स विद्ययुक्ता प्रभवत्युच्चैर्न
दृष्टिसंयोगः अरुचिर्न धर्मपथे न च पापकोपकहृतिः ॥१॥
आदिश्रद्धान्ध्यामपि जिनशासनकुशलताः दिगुणानां परि-
ग्रहः । तथाहि- "जिणुमात्तु कुलसया, पभावणा य जयसे-
वणा छिरया । अस्सो य गुणा सम्म-सत्तरीवगा उत्तमा पव ॥१॥"
इति । तथा निमित्तं कारणं सर्वसौख्यानां समस्तनगरमभवत्सं-
भवाऽजन्तविंशयासाम् । आह च- "सम्मन्मि उल्लेखे, उदयाहं
नरयतिरियदावाहं । दिव्वाणि माणुवाणि य, मांफसमुदहारं स-
हीणारं ॥१॥" तथेति समुच्चये । सिद्धिमुल्लाऽवहं निर्वाणसौ-
ख्यप्रापकम् । ननु मोक्षमुत्तमं न सम्यक्त्वमात्राद्भवत्यपि तु स-
म्यग्दर्शनोऽदिव्यात् । यदाह- "सम्यग्दर्शनं ज्ञानाचारिणाणि
मोक्षमार्गः ॥" ततः कथं सम्यक्त्वं सिद्धिमुल्लाऽवहमिति । अ-
त्रोच्यते-सप्तहास्यस्य सम्यग्दर्शनस्य सिद्धिमुल्लास्यकथ्यान्
सामान्यनर्भवेन तदावहता न विरुद्धा, बीजाऽहिंसासम्य-
न्तर्भावितो वर्णस्येवाङ्गदहनतेति ॥ ४ ॥

अथ पूर्वोक्तस्य प्रयत्नमालिन्त्यस्य
वर्जनेमुपदिशन्नाह-

अतः सर्वप्रवर्जने, मालिन्त्यं शासनस्य तु ।

प्रेक्षावता न कर्तव्यं, प्रधानं पापसाधनम् ॥ ५ ॥

अनाभोगविहितमपि शासनमालिन्त्यं घोरसंसारकारणमि-
ष्ट्यात्मकमिविद्यन्ते भवति । अत एतस्मान्नां कारणान् सर्वप्र-
वर्जनेन सर्वोऽऽदृशं मालिन्त्यं दूरयेत्, शासनस्य प्रवचनस्य, गुरु-
वर्णनस्य, श्रद्धाधारणस्यः तस्य च प्रधानं दर्शयिष्यामः । प्रेक्षावता कु-
डिमता, न कर्तव्यम् नैव विद्यातव्यम् । कुत इत्याह-प्रधानमु-
रुद्धं, पापसाधनमसुखकर्मनवन्यते, यत इति गम्यमिति ॥५॥
कुत एतद्विरोधोऽयदाह-

अस्माच्छासनमालिन्त्या-ज्ञातो जातो विगर्हितम् ।

प्रधानभावः दात्मानं, सदा दूरीकरात्फलम् ॥ ६ ॥

अस्मादन्तर्गतं दिव्यमिष्टावयवकलाच्छुःसत्मात्तन्मात्रप्रव-
चनानुपेक्षाजनान्, ज्ञातो जातो भवे भवे, वीरसावनेन मालि-
न्त्यकारिणोऽनन्तं भवत्तन्मन्तं दर्शयति । विगर्हितं जात्यदिही-
नत्वोत्पत्तिसंविशेषेण निम्नितम् । आत्मानमिति योगः । प्रधान-
भावाप्रभुत्वादात्मानं स्वः, सदा सर्वकालं, दूरीकराति अनासन्नं
विदधानि, अत्रासत्यप्रभुत्वं करोतीत्यर्थः । अलमिति शयेनेति ।
शासनस्य मालिन्त्यं वर्जनीयमित्युपदिश । तस्यैव यद्विधेयं
तदुपदिशन्नाह-

कर्तव्या चोन्नतिः सत्यां, शक्राविह नियोगतः ।

अनर्थ्यं कारणं श्लेषा, तत्पतः सर्वसंपदा ॥७॥

न केवलं शासनस्य मालिन्त्यं वर्जनीयं, कर्तव्या च
विधेया चोन्नतिः प्रभाषना, सत्यां विद्यमानायां शक्ती
सामर्थ्ये, इहेति प्रकान्ते जिनशासने, निर्यातातो नियमेन,
कस्मादेवमित्याह-अनर्थ्यं फलसाधकं बीजमिव कारणम्,
एषा शासनप्रभाषना, हि यस्मात्कारणात्सत्त्वः परमा-
र्थतः, सर्वसंपदां समस्तभ्रियमिति ॥ ७ ॥

कथमित्याह-

अत उन्नतिमाप्नोति, जातो जातो हितोदयम् ।

क्षयं नयति मालिन्त्यं, नियमात्सर्ववस्तुषु ॥८॥

अत एतस्माज्जिनशासनेनोन्नतिकरणादुन्नते जतिकुलरूप-
विभवाऽऽदिगुणैर्ब्रह्मचित्त्वमाप्नोत्यासाद्यति, जातो जातो भवे
भवे, हिनः शुभानुबन्ध उदय उदगमो यस्याः सा तथा तां
हितोदयां, कल्याणानुबन्धनोर्मित्यर्थः । एतेनाद्येप्राप्तकारि-
त्वमुक्तम् । शासनेनोन्नतिकरणस्याधानार्थप्रतिपत्तौ कथमाह-क्ष-
यमपुनर्भवेन विनाशं नयति प्रापयति, मालिन्त्यं दूषणभाव-
मात्मन इति गम्यते । नियमादवश्ययन्तया, सर्ववस्तुषु जाति-
कुलतुल्यत्वादिसमस्तभावविषये, अतः कर्तव्यान्नतिरिति ॥८॥
हा० २३३ अष्ट० ।

अन्ये तु चतुर्थाऽऽदीनां श्लोकानां स्थाने स्वपञ्चश्लोकान्
पठन्ति । यः शासनस्यापन्नतां प्रवर्तते सोऽन्येषां जीवानां स-
म्यक्त्वहेतुतां प्रतिपद्य तदेव सम्यक्त्वमनुत्तरमवाप्नोतीति
तृतीश्लोकोऽभिहितमथ यथाऽसौ सम्यक्त्वहेतुतां प्रतिपद्यते
तथा दर्शयन्नाह-

तत्तथा शोभनं दृष्ट्वा, साधु शासनमित्यदः ।

प्रतिपद्यते तदेवैकं, बीजमन्येऽस्य शोभनम् ॥ ९ ॥

तद्विधिं प्रवचनोन्नतिहेतुमुत्तं पूजाऽऽद्युत्तानं, तथा तेन
विशिष्टोदयाऽऽदिना प्रकारेण, शोभनं शासनान्तरासंभवि-
त्वेन प्रधानं, दृष्ट्वा अवलोक्य, साधु प्रधानं, शासनमार्तप्रव-
चनं यथैवंविधमन्युद्गारमनत्रयमनुत्तानम् इति एवं प्रस्तुतवि-
धादियर्थः । अत एतदन्तरश्लोकोपासं सम्यक्त्वं प्रतिपद्यन्ते
समाधायन्ते, तदेव तस्मिन्नेव काले यदा जिनशासनं प्रति प-
क्षपात उत्पद्यते, एके केचन मत्स्याः पीडां यत्र पीडां कारणं शा-
सनपक्षपातस्य प्रतिपद्यन्ते एवम् । अतः सम्यग्दर्शनं प्रतिपद्य-
तुभ्योऽऽदृश्य सम्यग्दर्शनस्य, शोभनमन्यर्थः, कालान्तरे
अवश्यं सम्यग्दर्शनफलजननमिति ॥ ९ ॥

अथ सम्यक्त्वबीजस्य हेतुतां प्रतिपद्यमानः कथं सम्य-
क्त्वहेतुतां प्रतिपद्यते इत्यभिधीयते इति । अत्रोच्यते-बीज-
स्य कालान्तरे सम्यक्त्वजननादन्तदेवाह-

सामान्येनापि नियमाद्, वृक्षोदादत्र शासनं ।

कालान्तरेण सम्यक्त्व-हेतुतां प्रतिपद्यते ॥ ५ ॥

सामान्येनाऽपि अविशेषेणाऽपि, जिनशासनमपि साध्वित्व-
वर्णितम् । आस्तां पुनर्विशेष्य, जिनशासनमेव साध्वित्वव्यं-
शासनान्तरव्यपोंहेनाऽपि, नियमादवश्यंभावेन, वर्णवाद्-
श्लोका, सम्यग्दर्शनबीजमित्यर्थः । अत्रेति प्रत्यक्षं प्रत्यामित्रे
जेन इत्यर्थः । लोको वा शासनं प्रवचने, कालान्तरेण वर्णवा-
दकरणकालादन्यः कालः कालान्तरं तेन, कियताऽप्यनामि-
कालित्वेनार्थः । सम्यक्त्वहेतुतां सम्यग्दर्शननिमित्ततां, प्रति-
पद्यते भजते, सम्यक्त्वं जनयतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

एतदेव दृष्टान्ते भाषयन्नाह-

चौरोदाहरणादेवं, प्रतिपत्तव्यमित्यदः ।

कौशाम्यां स वणिक् भूत्वा, बुद्ध एकोऽपरो न तु ॥६॥

चौरोदाहरणात् स्तेनयोर्ज्ञातात्, एवमेव प्रकरणे का-
लान्तरसम्यक्त्वहेतुतात्वात्संगेन, प्रतिपत्तव्यं प्रत्येतव्यम्,
इतिशब्दो दाह्यपारेसमातो, वक्ष्यमाणान्तरां दत्तता-
यो वा । अथ एतद्वर्णं गार्हज्यीजस्यरूपं चौरोदाहरणं भा-
षयन्नाह-कौशाम्यां नगर्यां, स शासनं गुरुवादाकारी योः
वणिक् वणिजको, भूत्वा उत्पद्य, बुद्धो बोधिं प्राप एकः अ-
परोऽन्यो, न तु नैवेत्युक्तार्थः । भावादेः कथनकाम्यः । त-

धेदम्-कीशाम्भ्यां नगर्यां धनयज्ञाऽभिधानधीष्ठनो धर्म-
पाल-वनतुगलाऽभिधानावन्योऽन्यमतिस्नेहवन्ती स्नेहयशा-
देव प्रायः समीचनौ समशिलौ समधनौ सुताश्वभवताम् ।
अन्यदा धीमन्महावीरवर्द्धमानस्वामी तत्र विहारआजगाम ।
ततोऽसावभरवर्गवित्तिभ्यस्य रत्नाः दिवभाण्डलविपुलजल-
मध्यगतस्य विचित्रपत्रपङ्क्तित्रयपंतमहत्त्वपेक्षमभ्यस्य रज-
तनपनीयमयिर्मयविशालशालवलयत्रयस्य मध्यगतः केश-
रनिकराऽऽकारकायो मधुकनरनिकरकलाशोकानोकहर्निक-
रजगगनाऽऽभोगः गगनतलोपनिपतन्कलहंसयुगलकलरोपमी-
यमाननिर्मलधवलचामरगुणो मयमधुकनरनिकरः कङ्कटारवर-
भ्यतममहाध्वनिः जगज्जननियन्त्रकर्मोदवरभाटत्रोट-
नपटीयांस्तं सुरनिवहसंकुलसंसदि सज्जमोऽकुण्डकुटारमुपदि-
शति स्म ततः तत्रत्यां नरपतिः समवगतपावगताऽऽगमन-
वार्तोऽन्तःपुरपुरजनाऽद्विपरिवृतो भक्तिभरावऽर्जितमानसो
जितान्तिकमाजगाम । तावपि जैगमनायकनयनौ भक्ति-
कौतुकाभ्यां तत्राऽऽगतौ । ततो भगवताऽभिहिते जन्तुसन्मान-
स्य कर्मव्यवहेतौ, वर्णिने सुक्तिकारणे, दर्शिते भवनेर्गुण्ये, प्र-
कटिते निर्वाससुखानन्त्ये, मोहनद्राविद्रावणेन दिनकर-
कारनिकरैर्महाभोजराज्यो भगवद्वचनेः प्रतिबुद्धा भूयांसो
भय्यजन्तवः, ततस्त्योरापि वणिगवरनन्दनयोऽप्येष्टस्य संप-
दा वीथिर्द्वितीयास्य तु वज्रतन्तुलस्यैव दुर्भेदत्वेन वीथिनो-
भवत् । ततो ज्येष्ठस्य हर्षोऽजनि-अहो धन्योऽहं येन मयाऽ-
नर्वाण्यतामवजलनिधिनमनस्रेन सज्जमानापाश्रमर्वाधमया-
सम् इतरस्य तु क्लिष्टकर्मणा माप्यस्थ्यमेवभवत् । ततः प-
रस्वरस्याभिप्रायमवगतवन्ती-यथाऽप्यायौ प्रेमपरिणतिविशेष
भवेद्भूतु । ततो त्र्यंघ्रो भगवन्तं पश्यञ्च । यदुत-भगवन्तुल्य-
स्नेहयोग्यवस्तुनुरप्येव विभूतिकारणिनयोः दिव्येन्द्रो भव-
द्, अमुना पुनर्मुक्तफलकलरनिकरकलपमभ्यकविविभूतिप्राता-
वतुल्यता जाता मम मित्रस्य तद्विकल्पवान् । तन्दिम
ह कारणम् ? । ततो भगवानुवाच-भो भद्र ! भवन्तौ ज-
म्मान्तरं ग्राममहत्तरसुतावभूताम् । ततो व्यसनोपहर्ता ज्य-
र्यपरायणपवभवताम् । अन्यदा ग्रामान्तरं गत्वा गाः अय-
हृतवन्तौ । ततस्तः स्वस्थाने नयन्तौ दृष्टिपाशिकान पश्चा-
त्तान्न विहाय तद्भयान् पलायमानौ मित्रेगद्वे प्राविशताम् ।
शैलगुहायां चाऽऽतापयन्तं महानपत्यवनमपश्यताम् । त-
तस्त्वं संवसामागतोऽवोच-यथा सुलभमभ्यस्य जन्म योऽयं
परित्यक्तमकलपुत्रकलरमित्राऽऽदिमन्वयः सन्तोषमुत्सवा-
रागवातादौ धर्मानन्तरित्वेन विपर्यवर्ततः स्वगोपवर्गसंमर्गा-
य तपस्यसि । माहशास्त्रवत्या उभयलोकागदितमनर्थकलं,
फलशङ्कुफलं च चौर्यमार्जितं इत्येवंविधा साधुप्रशंसा
भवन्तौ वीथिर्वीरजनि, इतरस्य तु रथिंश्रयो वीथिर्वी-
रजदार्ढ्यं संजातः, इदं भवन्तौ वीथिर्मात्रावकारणमिति ॥ ६ ॥

उपमहंस्त्राह —

इति सर्वप्रयत्नेन, मालिन्यं शासनस्य तु ।

प्रेक्षावता न कर्तव्य-भात्यनो हितमिच्छता ॥ ७ ॥

स्पष्टः ॥ ६ ॥

कर्तव्यं च किमिच्छाह —

कर्तव्या चोन्नतिः * मर्यादा, शक्राविह नियोगतः ।

प्रधानं कारणं शेषा, तीर्थकृन्नामकर्मणः ॥ ८ ॥

हा० २३ अष्ट० । संबन्धवाचसरे पृगीफलमहितनायकप्र-
भावनां लान्ति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-पृगीफलाऽदिसंहितां त-
या रहितां वा प्रभावनां लान्ति, पश्चात् यस्मिन् ग्रामे वा रीति-
स्तदुत्तराणं प्रवर्तितव्यमिति ॥ १५२ प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

पभावाल-प्रभावाल-पुं० । तद्विशेषे, जं० २ वक्त० ।

पभाव-प्रभाव-पुं० । श्रीवीरजिनस्यैकादशे गणधरे, कल्प०
१ अधि० ६ क्षण । आ० चू० । स च निबोधविषयसंदेहयुते
वीरान्तिकमागत्य क्षिप्रसंशयः प्रवज्जग गणधरो जातः ।
('गणहर' शब्दे लुनीयभागं ८१, ७-८२ पृष्ठे तन्मातापि-
त्रादयो दर्शिताः) ('खिन्वाच' शब्दे वतुर्धमेण २१, २१ पृष्ठे
वक्ष्यन्ता) " एकदशो गणधरः, श्रीवीरस्य गणेश्वरः ।
प्रभासो नाम पावित्र्यं, यस्य चक्रे स्वजन्मना ॥ २४ ॥ "
नी० १० कल्प । वैभागिरेः परस्परवतवर्षायविकटाऽऽशुष्ये-
ताक्ष्यपर्वतराजदेव, स्वा० ४ डा० ३ उ० । "दो पमाना ॥" स्वा०
२ डा० ३ उ० । साकितराजस्य महावलस्य चित्रकरे, आ०
४ अ० । धीप्रभनृगोपदेशके साधुगुरौ, ख० ३ अधि० । स्वना-
मख्याते भरतवर्षस्य पश्चिमदिग्गमास्ये तीर्थभेद, नी० ४१ क-
ल्प । आ० क० । भरते हि पुर्वोदिकमेण "मागह वरदाय पभासे
ति " वीणि तीर्थानां । जं० ६ वक्त० । संधा० । स्वा० आ०
म० । वृ० । तच्च पाण्डववर्षशरजपुत्रयोर्मितनुमन्योः प्रवहणं
अन्त्यातिकेन भात्यमानं स्कन्दभट्टाः । दिव्यस्मरनेनानुपश-
न्ती सुस्थितेन लवणार्थपेन महिमन् कृतं तत्र तीर्थत्वेन जात-
म् । इति धृतिर्महान्तम् । आ० ४ अ० । आ० चू० ।

पभावचित्तगर-प्रभावचित्तगर-पुं० । स्वनामन्याते चित्रकं-

नत्कथा-

" विलयंतनागपुंनो-गर्भगंथे पुरमिहऽथि साण्यं ।

कालावनिहर्गमहरं, व किं तु यद्गुह्यवचलहरं ॥ १ ॥

गया महाबलो गिउ-रक्कमान महाबलु च्च तन्धऽथि ।

सो आधायुर्वोयदु, अरार्दिण पुच्छग दृयं ॥ २ ॥

भो मम रायेतरसा-विगयलीलावत्ते न किं इत्थि ।

सो भगइ सार्मि । सत्वं, पि अथि मुत्तुग चित्तनरं ॥ ३ ॥

नयणमणीहागिचिचि-त्तचित्तचचचलोयगणे रायागो ।

किं कर तीप वि कुडि, कुगणि च्चकमलालाश्रा ॥ ४ ॥

इय आयचिन्न स्या, महलकोहल्लपुगियमंगेण ।

आइट्टो वरमेती, तुगियं कारंसु चित्तसहं ॥ ५ ॥

वीहर्गचिमलमाला, यदुत्तउगालोकिया मुहच्छाया ।

उज्जानमोहं च्च लहं, महामहा तेण निम्मरायं ॥ ६ ॥

आइया नरयत्तगा, चित्तयग चित्तकम्मकयत्तगा ।

विमलपहाम्ममहाणा, ततो तुगियं पुरपहाणा ॥ ७ ॥

अदद्धविभाणेण, विभइना अपिया सदा तेमि ।

दावितु अंतरा जच णियं च बुत्ता निधेगंये ॥ ८ ॥

भो तुत्थमिह कम्मं, कया वि न ह पिच्छिउयच्चमन्नुत्तं ।

नियनियमइइ निउणं, इह चित्तं चित्तियव्यं च ॥ ९ ॥

विही न मथियव्या, जहविशाणं काहिइ पयभाओ ।

अहमहमिगाइ तत्ता, सग्गे कम्मं कुगुंति इमे ॥ १० ॥

जाव गया छम्माना, नो पुट्टा उत्सुपणं ते रत्ता ।

विमलेण तन्नो भणियं, निष्कम्भो देव ! मह भागो ॥ ११ ॥
मेरुं च तयं भागं, सुवक्त्रहरं विजितभूभागं ।
पिपिच्छतु निवो तुष्टो, महापसायं कुण्ड तस्य ॥ १२ ॥
पुष्टो भण्ड पहासो, चित्ताऽऽरंभं पि देव ! न करोमि ।
अं भज वि मे विहियं, भूमिप चेव परिकम्भं ॥ १३ ॥
तं भूकम्भं ननु के-रिस् तं भूवेण अवाणया जवणी ।
ताय सविसेसरम्भं, सुचित्तकम्भं तदिदं ॥ १४ ॥
तो भणितो सो रक्षा, रे ! किं अहं वि विष्णुपारेसि ।
अन्नो वि न वंविज्जह, किं पुण सामि सि सो आह ॥ १५ ॥
पडिबिषसेकमो दे-व ! एस इय भणिय तेण पयिच्छो ।
दिश तन्नो निवेणं, सा विट्ठा केवला भूमि ॥ १६ ॥
अह विट्ठिएण रक्षा, पुट्टं कंहा किमेरिसा भूमि ? ।
सो भणह देव ! परिस-महीयं विस्सं हवह सुधियं ॥ १७ ॥
वज्राण कुरह कंती, अहियं सोहं धरति रुवाहं ।
पिच्छेताण जणाणं, भातुल्लोसो तस्स होह ॥ १८ ॥
तं सुणिउं तस्म विधे-नराहणऽऽहणा पडिठ्ठेण ।
निउणो कम्भो पमासो, सपसायं पमणियं च हम् ॥ १९ ॥
एयं च हम् विट्ठु, चित्तसहा मे चलेत्तचित्तजुया ।
होउ अपवपमिज्जि, सि एस पुण उवणन्नो इय ॥ २० ॥
साययं संसारा, राया सूरि सहा य मल्लयगहं ।
चित्तवरो भवियजिञ्जो, चित्तसहाभसमो अण्णा ॥ २१ ॥
सुरात्किम्मसु गुणा, चित्तं धम्मो वयाहं रुवाहं ।
वज्रसमा इह नियमा जियविजियं भावऽल्लोसो ॥ २२ ॥
एयं प्रभामाभिधविज्जकृत्, कार्याऽऽमभाविजिधैविज्जुदा ।
धेनाज्जवलां धर्मावविज्जविज्जा, शोभामनयप्रतिमां धर्मात् ॥ २३ ॥
इति प्रभामकथा (३१ गाथा) च २० १ अ. वि. ॥

पभासण प्रभासन-न० । प्रकटण द्योतनं, रथा० २ डा० २ उ० ।
प्रभासनं च चन्द्राणामिव "चंद्राय पभासितु" चन्द्राणां सौ-
म्यदीप्तिकत्वात् यस्तु प्रभासनमुक्रमदित्यानां तु खरश्चरिमावा-
त् । रथा० ४ डा० २ उ० ।

पभासतिथ प्रभासतीर्थ-न० । त्वनामण्याते भारतवर्षस्य प-
श्चिमदिक्तीर्थे, यत्र निम्नुदीनि समुद्रं प्रविशति । तत्र भरत-
निजयथात्रायां तु, "उत्तरपच्छिमि कुंभं दिस्सि पभासतिथा-
मिसुंहे पयाते थायि होथाय" ॥ जं० ३ वल्ल० । आ० चू० ।

पभासतिथकुमार प्रभासतीर्थकुमार-पुं० । प्रभासतीर्थदेवे,
आ० चू० १ अ० ।

पभासमाण प्रभासमान-जि० । दीप्त्यमाने, कल्प० १ अधि०
२ लक्ष्ण ।

पभासयत् प्रभासयत्-न० । लोकप्रसिद्धस्याऽऽकाशस्यापि
शिवं स्वकात्त्या शोभयन्तमियर्थः, कल्प० १ अधि० ३ लक्ष्ण ।

पभासा प्रभासा-स्त्री० । प्रभासतिबन्धनवादेकैनापठितमगौ-
र्हाहिकायाम्, प्रश्न० १ संभ० द्वार ।

पभासिय प्रभासित-जि० । प्रकटण भाषिते, "वज्रजोषण
पभासिय-प्रसंगजोषणयराण साहणं" (१६) प्रकटण
भाषितः प्रभाषितः । गणयराणम् । सूत्र० १ भु० १ अ०
१ उ० ।

पभासेमाण प्रभासयत्-जि० । सूत्रवस्तुपदार्थनतः (रथा०
८ डा०) शोभयति, भ० २ श० ५ उ० । जी० । श्री० ।

पभिह प्रभूति-अव्य० । आदौ, रथा० ६ डा० । ओ० । चं० प्र० ।
उत्त० । अत्रु० ।

पभीय प्रभीत-जि० । प्रकर्षेण व्रस्ते, उत्त० ५ अ० ।

पभु प्रभु-जि० । समर्थे, रथा० ४ डा० ४ उ० । भ० । प्रभवि-
ण्यां, भ० १५ श० । वशेन्द्रियं, सूत्र० १ शु० ११ अ० । शक्रः,
भ० १ श० १ उ० । सूत्र० । स्वामिनि, आ० म० १ अ० । उ-
पाश्र्वस्वामिनि, वृ० २ उ० । स्वगृहमात्रनायकं, प्रव० ६७
द्वार गृहपती, नि० चू० २ उ० । राज्ञीनं, "पभू राया, अणु-
पभू जुवरया" । नि० चू० २ उ० । "पभु सि वा जोग्गा सि
वा एण्डा" । नि० चू० २ उ० ।

पभुत्त प्रभुत्त-न० । सामर्थ्ये, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

पभूतदांसि (ण) प्रभूतदांसि-जि० । प्रभूतं प्रमादविपाकाऽऽ-
दिकमर्पनामानतवर्णमानं वा कर्मव्यापकं द्रष्टुं शीलमस्ये-
ति प्रभूतदर्शी । साम्प्रतस्तिवतया । न यत्किञ्चनकारिणं आ-
वा० १ भु० ५ अ० ४ उ० ।

पभूतपरिमाण प्रभूतपरिज्ञान-जि० । प्रभूतं स्वस्वरक्षणोपा-
यपरिज्ञानं संनारमेतन्नायकपरिज्ञानं वा यस्य स प्रभूतप-
रिज्ञानः । यथाऽऽवशिष्टवतनारख्यरूपदर्शिनि, आवा० १ भु०
५ अ० ४ उ० ।

पभूतमभार प्रभूतमभार-पुं० । प्रभूतवरसमाश्रयम्, "पभू-
तमभारमंत्रिता पांलामासनीमलयजोत्तमिता" ॥ जी० ३
प्रति० ४ अधि० ।

पभूय प्रभूय-जि० । अतिप्रचुरे, आ० म० १ अ० । रा० ।
प्रचुरे, शा० १ शु० १ अ० । उत्त० । रथा० । बहुशब्दाथे,
रथा० ४ डा० २ उ० । अतकशब्दाथे अत्रु० ।

पभूयग प्रभूताग्र-न० । कस्यचिदपेक्षया प्रभूते, यथा-"जी-
वा पांगलत्वमया दृष्टा य पञ्जशा देव" ॥ आवा० २
शु० १ चू० १ अ० १ उ० ।

पभूयतरय प्रभूततरङ्ग-न० । बहुतरङ्गे, आ० म० १ अ० ।

पभूयतरय प्रभूततरङ्ग-जि० । प्रभूतानि रन्मानि मरकताऽधीनि
प्रवरगजाऽऽदिकरूपाणि वा यस्यासौ प्रभूततरङ्गः । उत्त० ४
अ० । प्रचुरप्रयानज्जाऽभमणिप्रसम्भवाद्येयारिणि, उत्त०
४ अ० ।

पपकलण प्रमृकलण-न० । अभ्यञ्जने, भ० ११ श० ११ उ० ।

पपजण प्रमाज्जन-न० । प्रतिलेखनं चक्षुषा निरीक्षणम्, प्रमा-
ज्जनं च रजोहरणाऽऽदिभिः । ध० ३ अधि० पुनः पुनर्माज्जने,
नि० चू० ३ उ० । भूमिमुद्धो, पञ्च० ६ वि० । प्रकटण शो-
धने, आवा० २ श० १ चू० १ अ० ६ उ० । संमाज्जने, नि० चू०
२ उ० । पं० व० । (आचार्ययाज्ञप्रमाज्जनम् "अस्मय" शब्दे
प्रथमभागे ३३ पृष्ठे ३० पृष्ठं च उक्तम्) (वर्णसु उपाश्रयः
प्रमाज्जनीयाः पञ्जसुवर्णाकण्य शब्दे स्मिन्नव भागे २४६ पृष्ठ
उक्तम्) शरीराहाणां हस्तयादाः शोभनामाज्जनेप्रमाज्जने "अ-
णायार" शब्दे प्रथमभागे ३५५ पृष्ठे, अणुमणुणित्या शब्द
५८० पृष्ठे च उक्ते । मूलत एव रजोहरणाः दिनाऽऽप्येयानापा-

मू. ध० ३ अधि० । रजोहरस्याऽऽदिध्यापारूपे, प्रश्न० १ संव० द्वार ।

प्रमाजैतविधि-वसन्ति प्रमाजैतन् । यदुक्तं पञ्चवस्तुके-
“ पडिलेहणु वसन्ति, गोन्मि पमजण उ वसही ।
अवरणहे पुण पढमे, पमजणा पच्छ पडिलहा ॥१॥ ”

यतिदिनचर्यायामपि-

“ सिज्जा पमजिअन्ना, पमायमयम्मि सव्वञ्चा पच्छा ।
पुत्तीतणुपडिलहा, समणेरमेव मज्झगं ॥१॥ ”
इत्थं च जीवसंसर्गदितायामपि वसन्ता ऋतुयजे वार-
ह्यं, वर्षासु च वारत्रयं, जीवसंसर्गौ च वहुशोऽपि वसन्ति
प्रमाजैतदिवसंयम्, तथापि बहुजीवोपमदं त्यजेदपि तदुक्तं
दिनचर्यायाम्-“ दुस्सि पडिलेहणुञ्चा, उउमि वासासु तइअ
मज्झगं ॥ वसन्ति वहुसो पमज्झ, अउसंवेद न (उअ) हि
गच्छे ॥१॥ ” वसन्तिप्रमाजैतं च यतनानिमित्तं, सा चान्य-
कारेण न, स्यादित्युपदिशन्तीत्येवमाऽन्तरमेव प्रातस्तच्छ्रुय-
तदुक्तं नत्रैव-“ को हेउ ?, जिणञ्चाणा, एसा जयणा निमि-
त्तमहना वि । रविकयहयंययानं, वसहीह पमज्जणं सञ्चं
॥१॥ ” इति । तच्चऽप्याक्षिप्तंनोपयुक्तं च गीतायेन विधेयं,
न तु विपर्येतेन, अविध्यादिशोयान् । यदुक्तं पञ्चवस्तुके-
“ वसही पमजिअन्ना विस्सवेवियाजिअण मीएणं । उव-
उत्तण विवक्खे, सायन्ता हंइ अविही उ ॥१॥ ” इति ।
तेनापि सदा पदमलेन मुद्रुता प्रमणोपेतानाविज्जदण्डकेन
च दण्डकप्रमाजैतं प्रमाजैतया वसन्ति, न तु कचवशो-
धनाऽऽदिना । यनस्त्त्रैव-“ सइ पडिलेहण मिअणा, चोपण्ड-
माइरहिणण जुत्तणं । आविअदंउमोणं, वंअणुपच्छुण णऽ-
एणणं ॥१॥ ” इति । यतना च वसन्ति प्रमाजैतं पिगडी-
भूतरेणपुज्जसुअन्, तत्र धैव विधिधर्तान्दिनचर्यायाम्-

“ अइ उगयम्मि सुं, वसन्ति सुपमज्जण जयणाए ।
ऊअरिअ रंणुपुंजं, छुयाए विक्खिअरंणुं ॥१॥
संगहिअ छुययाअं, पञ्चाए कीडण लहं नो सव्वं ।
पुव्वं च लइ भूरं, योविअिअ नवं च गिरहंति ॥२॥
जो तं पुंजं छुइइ, इरिआविअिअ हवइ निअमणं ।
संसत्तवमसहीए, तह हवइ पमज्जणाम् ॥३॥ ”

अत्र च आभिप्रष्टिकोऽनाभिप्रष्टिको वा मायुदेगडान्
प्रमाजैतम्, तनस्तदुपगितनभूमि च । यतः-“ आभिगमाहिअं
अणुमिग-हिअं । वंइ पमज्जण साहु । पडिलेहणुअ कमसो,
वंइ कुहोवर्णि भूमि ॥१॥ ” प्रतिनिवन्तं चक्षुषा निरीक्षणं,
प्रमाजैतं च रजोहरस्याऽऽदिभिर्गिति विवेकः । यतस्तत्रैव-“ व-
कवुहि निरिक्खिअइअं किं पडिलेहणा भवे एसा । रयहर-
णमाइरहि, पमज्जणं विंति मीअन्ना ॥१॥ ” ध० ३ अधि० ।

पमज्जणया-प्रमाजैतहा-अ० । मूलत एव रजोहरस्याऽऽदिना
स्पर्शनायाम्, ध० ३ अधि० ।

पमज्जणिया-प्रमाजैतिका-अ० । शलाकाऽऽदीनां दवरके,
ज्ज० १ ध्रु० ३ अ० ।

पमज्जणी-प्रमाजैतनी-अ० । वपनंदेगडकपुच्छेन, पं० व० ३
द्वार । वसन्ते शुद्धिकरण्याम्, ध्रु० ३ अधि० । आवा० ।

पमज्जेमाण-प्रमाजैतय-अ० । प्रमाजैतं कारयति, स्या० ३ अ० ।

पमत्त-प्रमत्त-पुं० । प्रमाद्यन्ति स्म मोहनीयाऽऽदिमोदयप्रभा-
वनः संज्वलनकपायनिद्राऽऽद्यन्यतमप्रमादयोगतः संयमयो-
गेषु सीदन्ति स्मन्ति प्रमत्ताः, कसौहि कल्पत्यः । न० । पञ्चानां
प्रमादानामन्यतरं प्रमादं युक्तं, व्य० ३ उ० । आवा० ।
विषयमूर्च्छितेषु, आवा० १ ध्रु० १ अ० ५ उ० । ‘ पार्-
विय ’ शब्दे व्याख्यास्यामि । विकथाऽऽदिप्रमादसहितं, ज्ज०
१६ द्वा० । आवा० । सूत्र० । स्थान० । ज्ज० । मथाऽऽदि-
प्रमादवति, आवा० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० । विषयाऽऽदिभिः
प्रमादिशब्दधर्मो व्यवस्थितः, आवा० १ ध्रु० ५ अ० २ उ० ।
प्रमदं प्रमत्तं प्रमादः, स च मदिगविषयकपायनिद्रावि-
कथानामन्यतमे सर्वथा प्रमत्तमस्यास्तीति प्रमत्तः । प्रमा-
दवति, कर्म० २ कर्म० ।

पमत्तभाव-प्रमत्तभाव-पुं० । प्रकर्षेण मत्तभावः । उन्मत्तभा-
वे, न० ।

पमत्तमंजय-प्रमत्तमंयत-पुं० । संयच्छति स्म सत्यगुपरमति स्म
संयतः । ‘ गत्यर्थकर्म ’ ॥४॥१॥१॥ (हेम०) इति कः । प्रमाद्यन्ति
स्म संयमयोगेषु सीदन्ति स्म, प्राग्वत् कर्तारः क्रः प्रमणः । यद्वा-
प्रमदं प्रमादः, स च मदिगविषयकपायनिद्राविकथानामन्य-
तमः । सर्वथा प्रमत्तमस्यास्तीति प्रमत्तः प्रमादवान् । ‘ अत्रा-
दिभ्यः ’ ॥७॥४६॥ (हेम०) इत्यप्रत्ययः । प्रमत्तश्चायं संय-
तश्च प्रमत्तमंयतः । कर्म० २ कर्म० । पं० सं० । दश० । किञ्चि-
त्यमदवति सर्ववर्तिनः, स० १४ सम० । पष्ठगुणस्थानवर्तिनि,
पञ्चा० १६ विव० ।

पमत्तमंजयम्म सं भंते ! पमत्तमंजये वट्टमाणस्य सव्वा
वि यं यं पमत्तहा कालाओ केव चिरं होइ ? । मंडिया ! एगे
जीवं पडुव जरणेणं एअं समपं, उकोमेणं देम्मा पु-
व्वकोडी, शाणाजीवे पडुव च मव्वहा ।

(पमत्तत्वादि) (सव्वा वि यं यं पमत्तहा ति) सर्वोऽपि च
सर्वकालसम्भवाऽऽपि च प्रमत्तत्वा प्रमत्तगुणस्थानककालः
कालतः प्रमत्तत्वा समूहलक्षणं कालमात्रं । कियंअं
कियन्तं कालं यावद्भवतीति प्रश्नः । ननु कालत इति न वा-
च्यम्, कियञ्चिरमिदंयतैव गतायेत्यात्, नैवं जत इत्य-
स्य व्यपच्छुद्धयेत्यात् । भवति हि क्षैबतः कियञ्चिरमित्य-
पि प्रश्ना यथाविविधानं क्षैबतः कियञ्चिरं भवति, त्रयस्त्रि-
शतागरोपमाणा, कालतस्तु सान्तिरेका पट्टापरिणतः । (ए-
अं समपं ति) कथम् ? । उच्यते-प्रमत्तसंयमप्रतिपातमम-
यममन्तरमेव मारणान् । (देम्मा पुव्वकोडि ति) किल
प्रत्येकमन्तर्मुहं प्रमाणं एव प्रमत्तप्रमत्तगुणस्थानकं, ते च
पर्यायेण जायमानं देशानपुर्वकोटि यावत् उक्तंयं भवतः ।
संयमवर्णा हि पूर्वकोटिरेव परमाणुः, स च संयममापद्यु
वर्षेषु गतेष्वेव लभतः । महानि आप्रमत्तान्तर्मुहंनोपेक्षया
प्रमत्तान्तर्मुहंनोति कल्पते । एवं चान्तर्मुहं प्रमाणानां प्र-
मत्तत्वात् । सार्वासां मीलनं देशानां पूर्वकोटी कालमानं
भवति । अयं त्याह-अष्टवर्षाणां पूर्वकोटी यावदुत्कर्षतः
प्रमत्तसंयतना स्यादिति । भ० ३ श० ३ उ० ।

पमत्तमंजयगुहाण-प्रमत्तसंयतगुणस्थान-न० । प्रमत्तसंयत-
स्य गुणस्थानम् । पठं गुणस्थानकं, कर्म० । विगुह्यविगुह्य-

प्रकर्षप्रकर्षकृतः स्वरूपभेदः । तथाहि-देशविरतिगुणपिक्तया एतद्गुणानां विशुद्धिकर्षोऽविशुद्धयप्रकर्षश्च । अग्रमत्तसंज्ञयापिक्तया तु विपर्ययः । एवमन्येवपि गुणस्थानेषु पूर्वोत्तरापेक्षया विशुद्धयविशुद्धिकर्षोऽप्रकर्षयोऽज्ञानां द्रष्टव्या । कर्म० २ कर्म० । प्रथ० । पं० सं० ।

पमद्-प्रमद्-पुं० । संमदे, परस्परसंघर्षे, "चंद्रेण सह जोयं जोयंति ।" चन्द्रेण सह प्रमदरूपं योगं युञ्जति । सू० प्र० १० पाठ० ११ पाठ० पाठ० । चन्द्रेण सार्द्धं प्रमदे चन्द्रो मध्येन तेषां गच्छतीत्येवंलक्षणं योगं संबन्धं योजयन्ति । सं० सम० ।

पमद्-प्रमद्-न० । कठिनस्याऽपि वस्तुनश्चूर्णनकरणे, गी० जी० ।

पमद्माणी-प्रमद्मनी-स्त्री० । कृतं कर्माभ्यां पौनःपुन्येन विरलं कुर्वन्त्याम्, "पमद्माली य ।" (१७४ गाथा) पि० ।

पमयवत्-प्रमद्वन-न० । हस्तिनापुरनगरे मलदत्तकुमारस्वामिके उद्याने, शां० १ ध्रु० ८ अ० । आ० म० । तेनलिपुरनगराद्यानि, "तेनलिपुरं नाम नगरं, पमयवत्ते उज्जालं ।" शां० १ ध्रु० १३ अ० । आ० म० ।

पमया-प्रमदा-स्त्री० । त्रिषाम्, वृ० ४ उ० ।

पमयाकम्मकरण-प्रमदाकर्मकरण-पुं० । प्रमदाः स्थियस्तासां यत्कर्म तत्स्यमेव करंतीति प्रमदाकर्मकरणः । "कृत् बहुलम्" इति वचनात्कर्त्तृति अनटप्रत्ययः । स्त्रीणां कण्डनदलनपरिचयेणादकाऽऽहस्यप्रमाजनाऽऽदिकरणशोले नपुंसके, वृ० ४ उ० ।

पमह-प्रमय-पुं० । शिवमेवच, पाठ० ना० २६६ गाथा । *

पमाड-प्रमाह-पुं० । प्रमाकर्त्तरि, रत्ना० ।

तल्लक्षणम्-तर्द्धं प्रमाणनयनत्वं व्यवस्थाय संप्रति तेषां तत्र कथाऽश्चर्यपञ्चमावेनावस्थितरेखिप्रमाणनयानां व्यापकं प्रमातरं स्वरूपतेन व्यवस्थापयन्ति-

प्रमाता प्रत्यक्षाऽऽदिप्रसिद्धा आत्मा ॥ ५५ ॥

प्रमिणोतीति प्रमाता । किंभूतः क इत्याह-प्रत्यक्षाऽऽदिप्रसिद्धः प्रत्यक्षपरांशप्रमाणप्रतीतिः, अनन्यपरापरपर्यायान् भूततं गच्छतीत्यात्मा जीवः । रत्ना० ७ पं० । (प्रमादुत्तियव्यभिचिः "आता" शब्दे द्वितीयभागे १६४ पृष्ठादारभ्य द्भिचिः)

प्रमादिन-पुं० । विकथामयाऽऽदिप्रमादवति, आचा० १ ध्रु० ३ अ० १ उ० । द्वा० ।

पमाण-प्रमाण-न० । प्रकर्षेण संशयाऽऽद्यभावस्वभावेन मीयते परिच्छिद्यते वस्तु येन तत्प्रमाणम् । रत्ना० १ पं० । आ० म० । विशेष० । उक्त० । प्रमितिः प्रमाणम् । हेयोपादेयप्रवृत्तिनिवृत्तिरूपतया पदार्थपरिच्छिलिकरणं, सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । शां० ।

(१) अथ प्रमाणस्याऽऽदौ लक्षणं व्याचक्षते-

स्वपरव्यवसाये ज्ञानं प्रमाणम् ॥ २ ॥

अत्र चादृशदहनन्यायेन यावदप्राप्तं तावद्विधेयम् । इति विप्रतिपक्षानाश्रित्य स्वपरव्यवसायिकम्, अत्युत्पन्नान् प्रति प्रमाणम् । प्रमाणप्रमेयापलापिनस्तुद्दिश्य द्वयमपि विधेयम् । शेषं पुनरनुयायम् । तत्र प्रमाणमिति प्राग्बन् । स्वमाया क्षानस्य

स्वरूपम् । परः स्वस्वमादन्यः, अर्थे इति यावत् । तौ विशेषेण यथाऽवस्थितस्वरूपेण, अवस्थिति निश्चानातीत्येवंशीलं यन् नन् स्वपरव्यवसाये । ह्यायते प्राधान्येन विशेषेण गृह्यतेऽनेनेति ज्ञानम् । एतच्च विशेषणम्-अज्ञानरूपस्य व्यवहारपुराधारोपायमनादधानस्य सन्मात्रावासरस्य स्वसमयप्रसिद्धस्य दर्शनस्य, सन्निकर्षोऽऽदृष्टाऽऽनेनस्य नेयायिकाऽऽदिकल्पितस्य प्रामाण्यपराकरणाथम् । तस्याऽपि च प्रत्यक्षरूपस्य शास्त्र्यनिर्विकल्पकतया प्रामाण्येन जल्पितस्य, संशयविपर्ययानध्यवसायानां च प्रमाणव्यवच्छेदार्थं व्यवसायीति । स्पष्टेतिष्टङ्क्यमानपारमार्थिकपदार्थसार्थलुपटा-कक्षानाद्वैताऽऽदिवादिमनमन्यमिन्तुं परेति । नित्यपरोक्षबुद्धिः चादिनां मीमांसकानाम्, एकाऽऽसमसमाधिज्ञानान्तरप्रत्यक्षज्ञानवादिनां योगानाम्, अनेनक्षानवादिनां कालिणानां च कदाग्रहग्रहं निग्रहीतुं स्वेति । समप्रलक्षणवाक्यं तु परपरिकल्पितस्याप्यपलक्षितहेतुत्वाऽऽदेः प्रमाणलक्षणत्वप्रतिज्ञापार्थम् । तथाहि-अर्थोपलब्धेरनन्तरहेतुः, परम्पराहेतुर्वा विषयाद्धकः । परम्पराहेतुश्चेत् । तर्हि, इन्द्रियवद्वैतनाऽऽदेरपि प्रामाण्यप्रसङ्गः । अथाऽनन्तरहेतुर्गुण्द्रियमेव प्रमाणम्, तन् किं द्रव्येन्द्रियम् भावेन्द्रियं वा ? । द्रव्येन्द्रियमण्युपकरणरूपम्, निर्वृत्तिरूपं वा ? न प्रथमम्, तस्य निर्वृत्तिस्यैव, तस्य भावेन्द्रियमात्रं चरितार्थत्वात् । नाऽपि द्वितीयम्, तस्य भावेन्द्रियेणाऽर्थोपलब्धौ व्यवधानादानन्तर्योऽस्तिदेः । भावेन्द्रियमपि लक्षितलक्षणम्, उपयोगलक्षणं वा ? । न पारस्पर्यम् ; तस्याध्रग्रहणस्य (क्रूरपण्याध्रग्रहणं व्यापाररूपेण तेन व्यवधानात्, उर्वीवर्तनस्य तु प्रमाणत्वंऽस्मन्नक्षितिमेव लक्षणमश्वरान्तरंगत्यानेन स्यात् । न च नास्यैवामूढशमिन्द्रियमिति भौतिकमेव तन् तत्रानन्तरे हेतुरिति वक्ष्यम्, व्यापारमन्तरेणाऽऽत्मनः स्वाधेर्भविष्यत्कल्याणपुण्ये । न हाव्यापुत आत्मा स्वर्षोऽऽदिप्रकाशकः, सुषुप्त्यवस्थायामपि प्रकाशप्रसङ्गान् । न च तदानीमिन्द्रियं नास्ति, यतस्तदभावः स्यात् । अथ नेन्द्रियं सत्तामात्रेण तज्जेतुः किन्तु मनसाऽऽनेन च सन्निकृष्टमिति चेत् । ननु सुषुप्त्यवस्थायामपि तत्तादृशमस्यैव, मनसः शरीरव्यापितः स्वर्षोऽऽदीन्द्रियेण, स्वर्षोऽऽदृष्टश्च त्त्विकाऽऽदिना सन्निकर्षप्रसङ्गात् । न चाऽऽशुपरिमाणत्वाद् मनसः शरीरव्यापित्वमिन्द्रियमिति वाच्यम्, तत्र तस्य प्रमाणेन प्रतिहतत्वात् । तथाहि-मनोऽशुपरिमाणं न भवति, इन्द्रियवत्त्वाद् नयनवत् । न च शरीरव्यापित्वं युगपत्क्षानात्प्रतिपत्तिसङ्गः, तादृक्षलक्षणपराशमविशेषेणैव तस्य कृतान्तरत्वात् । इति नेतव्यमाणलक्षणमचूणम् । आचक्षमहि च मतपरीक्षापञ्चाशति-

"अर्थस्य प्रमिति प्रमाधनपटु प्रोचुः प्रमाणं परे, तेनामज्जनसोऽनाऽऽद्यपि भवेद वस्तु प्रमाणं स्फुटम् । आनवस्य तु मानता यदि तदा संवेदनस्यैव सा स्यादित्यन्धशुद्धज्ञानमववत् नीयैः श्रिते त्वमनम् ॥१॥" इति । "अनाधगतार्थोऽभिगन्त प्रमाणम्" इत्यपि प्रमाणलक्षणं न मीमांसकस्य मीमांसामागततां सूचयति, प्रत्यक्षज्ञानस्याप्रामाण्यमसङ्गान् । अथात्रपूर्वोऽध्ययः प्रथमे, इदानीन्तनमस्तिवत्, न हि पूर्वविधया गतम् ।" इति चेत् । इदमन्यत्रापि तुल्यम्, उक्तलक्षणस्यैव प्राक्कृत्यवर्तिनसंवेदनेनाऽवेदनात् । पूर्वोक्तलक्षणयोः सखस्यैक्यात् कथं तेन तस्याऽऽवेदम् १,

तदा तत्करा न नराणां रूपदर्शनजननप्रकृताः यथा त एव वा-
सरं उलूकाऽऽदीनाम्, भायश्चक्रीनां विचित्रत्वात्, तस्मादनुप-
लब्धानुपलयायां यथा न भास्करकान्तानां नायना रश्म्याऽ-
न्यदेति स्थितम् । यदपि परेण प्रोक्तम्-दूरस्थितकुक्ष्याऽऽविप्र-
तिफलितानामन्तरेण गच्छन्तं प्रदीपशमीनां सनामप्यनुपल-
म्बदर्शनाच्चानुपलब्धानां तदभावनिमिद्विगिति, तदप्यनैव निर-
स्तम् । रश्मिशीतार्मापि लयायामभावासिद्धिप्रसङ्गः । किं च-
योगिन आत्ममन संयोगो यदा मदसङ्गोऽऽलम्बनमेकं ज्ञानं
जनयति तदा सकलमदसङ्गोः तस्य चेन्महकापी तत्सर्वेष्वन्त-
प्रमाणमित्यत्रार्थः सहकारी, यस्य विशिष्टप्रतिमो प्रमातृप्रमे-
याभ्यामर्थान्तरं तदर्थव्यवमाणमिति विरुध्यते । सहकारी चे-
द्दसौ देशोऽऽद्यन्तरितोऽपि तर्हि ननुकुक्ष्याऽऽदेः प्रभासुरत-
थोत्पत्तौ प्रदीपौ देशव्यवहितोऽपि सहकारीति नान्तरेण तद्व-
र्तिर्नान्दः । ततो न नैरनुपलम्बमव्यभिचारः अत एव ताव्य-
मानमुदकं तेज उच्चाऽऽदिश्वयहितमप्युष्णस्पर्शं जनयित्यती-
ति नांदके उष्णस्पर्शोत्पलम्भादनुद्भूतं तत्तत्संस्कारस्य तेजस नि-
दिः । यदपि चक्षुः स्वशिमसं वज्रविप्रकाशं तेजसत्वात् प्रदी-
पवादित्यनुमानम्, अनेन किं चक्षुषो रश्मयः साध्यन्ते, उक्तव्य-
तः सिद्धतां प्राप्ताधेनैवमधस्तेषां साध्यत इति ? आद्ये पक्षे
तस्मिन्मार्गनिर्णयनां दुर्ग्रथवत्तया भासुरशिममहिताना-
मप्युक्ततः प्रतीतिरप्यत्रजायति त्वमिदं तद्विज्ञानं तत्रप्रयुक्त्येन का-
लाव्यवपादिशो हेतुः । अथ यद्वत्प्रवहणं योग्यताध्वमप्युक्त
एव तत्र नापलभ्यते तत्र तत्रापः कर्मणः । यथा-अनुष्णोऽ-
ग्निः सत्प्राद्विन्, न चाप्यलवहणं योग्यता नायना रश्मयः, सदा
तेषामदृश्यत्वात्, न । पुष्पिष्वादिद्रव्येऽप्येतेषां साध्यप्रसङ्गः (?)
तथाहि-रश्मिवक्ता भूष्यादयः, सत्त्वाग्रदीपवादित्यव्ययमानु
शक्यत्वात् । यथैव हि तेजसस्य प्रदीपे रश्मिवत्तया व्या-
प्तिमुपलब्धं, तथा सम्यक्त्वव्याख्याऽपि सम्भवेन तेजस-
स्वस्यांन कुतो विभागः ? । अथ भूष्यादियेषां तत्त्वस्यैव उच्यते
यः । न । दुर्ग्रथललायलालंयनानामपि तत्त्वाधेनं ताद्वरेयः
समानः । अथ बुधदेशचक्षुषोऽप्युक्तानां वीर्यवते रश्मय इति
कथं ताद्वरेयः ? ननु यादं तत्र ईक्षतेऽप्यत्र किमायाम्, त
एवान्यत्र तत्त्वाधेनं हेमि पीतव्यप्रतीति रजनं पीतव्यप्रसङ्गः ।
प्रमाणमाधनमयस्य नुत्तयम् । अथ तत्र तत्प्रतीत्यने नाव्यत्र
सत्त्वेन ते साध्यन्ते, अपि च अनुमानतस्तत्तु दृष्टानमात्रम्, न
नव्ये तेजस्व्यादिति यदि हेतुः, तेजसव्यादित्यस्याऽऽनेथक्यम् ।
अत एव प्रकृतोत्पत्तिरप्युक्तवाधा चात्रापि तदव्याप्येव, ते-
जसव्यादित्यस्य हेतुत्वं प्रदीपदृष्टान्तंनार्थान्निदेः बुधदेशंनव-
निदर्शनमनर्थकम्, न च तस्य तेजसस्य प्रतिनिधिमिति तत्त्वा-
धनविकल्पनात्, तदपेक्षया दृष्टान्तदोषः । न च रश्मिवत्तादि-
छाललोचनस्य तेजसस्य निद्वं मण्यदीनामपि तत्प्रसङ्गः । न
च रश्मिवत्तामण्यदीनामपि तेजसस्य उष्णप्रभाया एव ते-
जसत्वात् । अन्यथा तस्मिन्मणिकशलशायनामपि तेजसस्य स्यात्
न च नारीनयनानां तेजसस्य विज्ञानमिति तत्प्रसङ्गः । निद्वं
भास्वरप्रभावस्य तेजसव्यापिनिद्वं नतत्र भास्वरप्रभावस्ये च त-
न्निदिगिति कथं नतंनतत्राश्वदोषः । अथ तेजसस्य चक्षुषः,
रूपाऽऽदीनां मध्ये रूपस्यैव प्रकाशकत्वात्प्रदीपवदित्यन्तोऽनु-
मानात् तेजसव्यापिनिद्वंनतंनराऽऽश्वदोषः । नव्यत्र भास्-

ररूपोष्णस्पर्शतेजोद्रव्यसमवेतगोलकस्य भावकार्यद्वयं यदि
शब्दवाच्यं तदा तस्य तेजसव्यवसाधनं अग्र्यत्वायेवैव, त-
द्विपरीतरूपस्पर्शोऽऽधाररूपतया अग्र्यत्वनः प्रतिपक्षः ।
तथा हि-अथलोपावतयलोचनोऽऽदीनां चक्षुषो धवस-
लोहितनीलरूपतयाष्णस्पर्शविकल्पतया वाऽऽप्युक्तः प्रति-
पक्षः सिद्धेव । न च गोलकव्यातिरिक्तं चक्षुः तदुपग्राहकप्र-
माणभावात् निद्वंमित्याश्रयानिद्वं स्वरूपासिद्धिरूप-
स्यैव प्रकाशकत्वादिति हेतुर्नैकान्तिकश्च । तुहितकारनि-
करणे तस्य रूपस्यैव प्रकाशकत्वेऽप्यतजसत्वात् । न । त-
स्यापि पक्षीकारणादोषः व्यभिचारविषयस्य पक्षीकारणादि-
कान्तिकत्वे सर्वप्रतिनिधित्वकहेतुभावप्रसङ्गः । न धैव, ज-
लानलयोः विषयगुणशङ्कद्वयनिद्वं । न च तत्तत्कान्तान-
गतं तेजस्तत्रापि रूपप्रकाशकमिति न व्यभिचारः, प्रदीपेऽ-
प्यन्यस्य मदन्तर्गतस्य तत्प्रकाशकस्य प्रकल्पनात् दृष्टान्ता-
निद्विप्रसङ्गः । प्रत्यक्षवाधोभयस्य च रूपसम्बन्धेन रूपस्यैव प्र-
काशकेन च व्यभिचारः, न चाऽयं रम्याऽऽदेः प्रकाशक
इन्द्रियान्तर्गृह्यकल्पनाविफलप्रसङ्गः । रूपप्रकाशकत्वं च रू-
पज्ञानकत्वं, तच्च नीलरूपं विद्यते, अन्यथाऽर्थव्यप्रमाणमित्य-
त्रार्थनहकतिरित्येतस्य न स्यादिति तेन व्यभिचारः । अथ द्र-
व्यत्वं सति विषयगुणशङ्कस्य चक्षुषो रूपदीनां मध्ये रूपस्यैव
प्रकाशकत्वादिन विशेषणार्थं सम्बन्धोऽऽसातनमने-
कान्तः । ननु यथा सम्यक्त्वाऽऽदेः दृष्टान्तदोषंनतजसस्य रूपज्ञा-
नजननं तथा चक्षुषोऽपि किं स्यात्, न चाद्रीं ताद्विद्युत्सं-
समर्थम्, दर्शने निवृत्ते त्विवत्तयाप्रदीपवदिति दृष्टान-
स्याऽपि रूपप्रकाशकत्वाविद्वं साधनविकल्पना दृष्टान्तस्य ।
न च प्रदीपे सति प्रतिनियमप्रमाणानां रूपदर्शनसम्भवात्तस्य
रूपप्रकाशकत्वमजमानाऽऽदिमंस्कृतचक्षुषां तदभावेऽपि रूप-
दर्शनमद्विद्युत्, न च यदन्तेषां अपि यद भवति न तत्का-
र्यमितरन् तत्कारणम्, अन्यव्यतिरिक्तनियन्तवत्त्वात् तद्वत्त्वा-
वस्य । अथ प्रदीपे सति यद दर्शनं तत्तत्प्रभावे न भवति यत्तु
तदभावं भवति न तत्तत्ताऽपि तत्प्रदर्शम्, न चाप्यस्य च व्य-
भिचारः अन्यस्यानो अतिप्रसङ्गान् । अन्तेनन्तयनां दृष्टान्तमेव
रूपदर्शनमालोकं संस्कृतचक्षुषा तदभावेऽपि ताद्विशमं नन्,
भेदानवधारणात् । तथाहि-तद्वदकल्पनं किञ्चिन् कस्य-
चिद्वस्तुनः सदृशमिति संज्ञानमानुप्रवेशः स्यात्, रूपप्रदी-
पयोधः सहायकयोऽनुभावंदर्शनं प्रदीपवद्विषयाऽपि प्रदीपप्र-
काशकत्वात् रूपं तेनैव भवेत्, अन्यथा न प्रदीपोऽपि तेजसः
स्यात्, तज्जनकत्वाविशेषात्तयोः । न चान्यथा प्रकाशकत्वापल-
विमिद्वं एव तदपि प्रकाशकः, अन्यथाऽप्युज्जनाऽऽदिमंस्कृ-
तचक्षुषां तदभावेऽपि रूपदर्शनमद्विद्युत् तस्य तत्प्रकाशक-
त्वाविद्वं अथ तस्मिन् सति कदाचित्कस्यचिद्विद्वददर्शनस्य
तत्प्रदर्शकत्वं नहि नल्लक्षणां नैतमने रूपदर्शनात्, तदभावं
तदभावात् हेतुकलभावस्य सर्वत्र तत्प्रव्यवधानत्वात् ततोऽपि
रूपप्रकाशत्वात्प्रदीपवद्वैतजसं भवेत्, अन्यथा हेतोरनैव व्य-
भिचारः स्यात् । आलोकाभाव एव तम इति चेत्, न, आलोका-
स्याऽपि ततोऽभावरूपताप्रसङ्गः । आलोकास्य तत्तत्ताद्विरूप-
तयापलम्भात् नभावरूपतेति चेत्, न, तमप्यव्यस्य समानत्वात्
तथा चऽलोकाः प्रतिभासव्यवस्था ताद्विषयः । न चा-
ऽलोकाप्रतिभासाभाव एव तमः प्रतिभासः, इतरथावस्य स-
मानत्वात् न च तत्तत्तयागामावेऽपि तत्प्रतिभाससंबन्धनात् ।

प्रकाशकत्वेन प्रतीयमानस्याप्राप्त्यर्थप्रकाशकत्वं तस्याप्यल्ल-
बाधितम्, अज्ञावनुष्णावयत् । अथ दूरे शब्दो निकटे शब्द इति
प्रतीतिः प्राप्तार्थप्रकाशकं श्रोत्रमित्यनेन, न सदेतत्, यतः साका-
रज्ञानपक्षेऽनाकारज्ञानपक्षे वाध्यमभ्युपगम इति वाच्यम् । न
तावत्तथैवमः पक्षः शब्दाऽऽकारस्य ज्ञानगतस्याज्ञानावमसि
दूरनिकटव्यवहारानुपपत्तेः । अन्यथा स्वसंवेदनाऽऽकरेऽपि
तत्प्रसङ्गिर्भवेदिति सर्वत्राऽऽसन्नदूरव्यवहारे घटमानं
व्यावर्त्यः कः स्यात् । आकाराऽऽधायकस्याऽऽसन्नाऽऽ-
दिन्यात् तद्व्यवहारस्तादृशं परपक्षेऽप्येतदुत्तरं समानं भवे-
दिति किं तत्प्रतिज्ञेयं, सक्यं हि परिणामेभ्यस्त्वमभि-
धानं, करणशुक्ल्यनुप्रविष्टस्य शब्दस्य ग्रहणंऽपि तत्-
ज्ञानमकारणस्य दूरत्वात् दूरव्यवहारे, विपर्ययाच्च विपर्यय
इति । द्वितीयपक्षस्तु न युक्तः, सैगतास्यानभिमतत्वात् । अथ प-
रापेक्षया प्राप्तार्थप्रकाशकं श्रोत्रमित्यभिधीयते दूराऽऽदिव्यव-
हारात् ते तद्विषये चतुर्वेदिति नैवं परसिद्धेनानुमानेन प्रमा-
णतया सामान्यव्यवस्थाऽऽद्वैतव्यवहारोऽप्यनुष्णावयत् । अऽदिना
सुखाऽऽद्वैतेतत्तत्प्रसाधनं साक्यस्य वा निषिद्धं भवेत् । वा-
ङ्माभ्युपगतेनानुमानेनेतत्पस्यादिना च तेनापि स्वाभिमतसाध्य
स्य साधयितुं शक्यत्वात् । यच्च वाताऽऽद्वैतागतस्य ग्रहणंऽपि
दूरादप्यव्यवहारं प्रतिपाद्यते नः कः कथं नत एव त्वदीयं
साध्यं प्रतिपद्यते । यदि च स्वोपनिर्देशस्य एव धेनवेण
गृह्येन नाऽमानस्तर्हि कथमुपपाते शब्दस्य तद्देशोपनिष्क-
स्येव श्रवणं, शब्दाविनाशे अतुक्लवाते श्रवणं, मन्दावने
मनाकं श्रवणं भवेत् न च प्रतिकूलवते शब्दस्य नाशितत्वात्
श्रोत्रस्य वाऽभिहितत्वाच्च श्रवणं, शब्दाविनाशे अतुक्लवान-
स्वस्यापि तथा श्रवणप्रसङ्गः, शब्दस्य विनष्टत्वाद्यवहितदेश-
शब्दस्य च तस्य धेनोऽभिधानहेतुत्वात्तुपपत्तेः, अन्यथा भस्माऽऽ-
दिव्यवस्थितस्यापि तस्य तदुपपातकत्वं स्यादतुक्लवातेन
नस्य तत्प्रतिग्रहणान्ति न तन्धवणं प्राप्तः शब्दः श्रूयत इ-
ति प्राप्ते, तथाऽपि तत्र दूराऽऽदिव्यवहारे श्रोत्रमप्राप्तप्रकाश-
कमतः सिद्धतीति कथं न व्यतिरेकी हेतुः न च चक्षुःश-
ब्देन नायनगम्यभिधानादत्यामसप्रकाशकत्वाच्च नेपामऽ-
त्यामप्रकाशकत्वादिनि हेतुसिद्धः, नेपां प्रत्यक्षाऽऽदिप्रमा-
णाविषयत्वेन सद्भावाभिद्वेति प्रतिपादनात् तद्विमज्जताऽऽ-
दिदोषवैकल्याच्च हेतोरप्राप्तार्थप्रकाशकत्वं चक्षुः सिद्ध-
मिति "कपं पुण पाम्से अणुं तु" इति न युक्तिविकले यत्र,
तदेवमिन्द्रियार्थसन्निकर्षार्थं प्रत्यक्षसिद्धम् । यद्यपि
तावतः करणन्द्रियमन्वयस्य सुखाऽऽदिज्ञानान्यत्वात्तत्त्वमभवे-
न तस्याव्यापकत्वादभिधानमिति, न तद्व्यमन्वयम् । यथाही-
न्द्रियार्थसन्निकर्षार्थं यथाऽन्यत्वाय न कपिज्ञानोत्पत्तिं न संभ-
वीति न प्रत्यक्षलक्षणं तथाऽन्तःकरणन्द्रियमन्वयऽप्यन्तः-
करणस्य परिकल्पितस्यासिद्धत्वात्तत्त्वमन्वयस्य दूरापास्त-
त्वात् । यथा चान्तःकरणस्यासिद्धिः तथा स्वनिर्णयं ज्ञानस्य-
साधयिद्धिः प्रदर्शितम् । यद्व्यव्यभिचारऽऽदिकार्यविशेषो-
पादानमन्तरेण सन्निकर्षस्य साधुत्वं जातु न शक्यत इति अ-
भिधानं, न तद्व्यमन्वयम् । परपक्षे अव्यभिचारऽद्विधर्मोपेतस्य
ज्ञानकार्यस्यैवासिद्धिः कथं ततः सन्निकर्षस्य साधुत्वावगमः,
कार्यत्वानवगमश्च । स्वसंविनित्तवानभ्युपगमे ज्ञानान्तर-
प्रत्यक्षसामान्यवस्थाऽऽदिदोषोपपत्तेः प्राक् प्रतिपादनात् । य-

च्चार्यग्रहणं स्तुतिफलसन्निकर्षनिवृत्त्यर्थमित्युक्तम् । न तद्व्यमन्व-
यम् । स्तुतिवत् ज्ञानस्याप्यर्थजन्यत्वासिद्धिस्तज्ज्ञानत्वात्
तस्य तद्व्यापकत्वं समये चिरातीतानागतार्थग्राहकत्वं तस्य
न स्यात्, तथास्यैवस्याप्यर्थजन्यत्वं तत्त्वस्यजनकत्वात्, तथा च स-
र्वज्ञज्ञानं सकलपदार्थग्राहकं न भवेदिति प्राक् प्रतिपादितम् ।
यदपि ज्ञानग्रहणं सुखाऽऽदिनिवृत्त्यर्थमिति प्रतिपादितम् । न त-
द्व्यमन्वयम् । सुखाऽऽद्वैतज्ञानरूपत्वाननिकमात् । अन्यथा-
ह्लादाऽऽद्यनुभवो न स्यात्, तत्तद्वाहकस्यापरस्यानुभव-
स्यानवस्थाऽऽदिदोषोपातो निषिद्धत्वात् । यदपि भिन्नहे-
तुकत्वं सुखाऽऽद्वैतः प्रतिपादितं, तदपि सुखाऽऽद्वैतः
सामान्यस्यासिद्धिरसङ्गतम् । यच्च प्रत्यक्षविरोधः प्रति-
पादितां ज्ञानमर्थव्यवस्थेन ज्ञानमर्थव्यवस्थाध्वस्तत्वात्, तथा च स-
र्वज्ञज्ञानाऽऽदिव्यवस्थां ततो भिन्नमव्यवस्थानाऽनुभूयत इति ।
साऽप्यनुपायः । यतः स्वावबोध एव विज्ञानं अव्यभिचारितो
धर्मस्मरणाऽऽदिज्ञानरूपतायाव्यवस्थाध्वस्तत्वात् अभा-
वात् । एतच्चार्थपक्षध्वितिरि विशेषणमुपादयता प्रमाणं
परंणायभ्युपगमे च स्वावबोधरूपताऽनुज्ञानाव्यभिचारिता
सुखाऽऽदावप्यस्ति । अन्यथा तस्याऽनुभव एव न स्यादिति
प्रतिपादितम् । नतश्चाज्जुगाऽऽद्वैतज्ञानार्थं कथमव्यव-
हारिणः, अतएवविरोधप्रभवत्वेन च सुखाऽऽद्वैतं दूरे सुकृपहानस्य
विरूपज्ञानान् ज्ञानरूपताया भेदो भवेत्, अतएवविशेषजन्यताया
अविशेषात् । नत सुखाऽदिव्यवच्छेदार्थं ज्ञानपदोपादानं युक्तम् ।
अव्यवच्छेदपदोपादानमन्वयमर्थकम् । व्यवच्छेदाभावात् ।
अर्थोभयजं ज्ञानं व्यवच्छेदयति चेत् । न । तस्याव्यवस्थितार्थो
दोषाभावात् । अथ शब्दजन्यत्वात्तस्य शब्देऽन्तर्भावः, नतवत्-
जन्वाध्यक्षे किमिति नान्तर्भावः । शब्दस्य तत्र प्राधान्या-
च्छब्दे तदिति चेत् । न । अतएवलिङ्गानिकान्त एव शब्दस्य
प्राधान्येन व्यापारोपगमात् । अर्थोभयजं ज्ञानविवयवस्थापि त-
द्विज्ञानत्वं तद्व्यवच्छेदपदोपादानमन्तरेणापि शब्द एव
तस्यान्तर्भावो भविष्यतीति तद्व्यवच्छेदार्थमव्यवच्छेदपदोपा-
दानमन्वयकम् । अर्थोभयजन्वात्स्य प्रमाणान्तरत्वं स्यादन्त-
त्यव्यवच्छेदपदोपादानप्रमाणत्वं प्रत्यत्वात्, शब्दप्राधान्येन तु शा-
ब्दतीति कथं प्रमाणान्तरता । न चोभयार्थोप प्राधान्यं, साम-
ान्यमिदमेव साधकतमत्वात्तत्वेन च व्यपदेशप्राप्तेः । यदपि
व्यभिचारज्ञाननिवृत्त्यर्थमव्यभिचारिपदमुपायम् । न तद्व्यमन्व-
यम् । तत्प्रतिपाद्यार्थस्यैव परमतेनामज्ज्ञेयः तथाहि-अदृष्टक-
रणप्रभवत्वं बाधारहितत्वं वा अव्यभिचारित्वं प्रवृत्तिसाम-
र्थ्यावगमव्यतिरेकेण न जातुं शक्यमिति सतः प्रामाण्य-
निराकरणप्रस्ताव प्रतिपादितमिति प्रवृत्तिसामर्थ्यमव्याव-
भिचारित्वं, तच्च विपर्ययाया विज्ञानस्याव्यभिचारित्वं
ज्ञायमानं किं प्रतिभातोऽव्यवस्थाऽऽवगम्यते, आहोऽसिद्ध-
प्रतिभातविपर्ययाऽऽद्वैतः, तदोदकज्ञानं किमुदकावयवी प्रतिभातः
प्राप्यते, उत तत्सामान्यमाहोऽसिद्धमयमिति पक्षाः तत्र
यद्यवयवी प्रतिभातः प्राप्यत इति पक्षः, स न युक्तः, अव्यव-
विनाऽऽसत्त्वे प्रतिभातं प्रति विपर्ययाऽऽवगम्यता, सव्येऽपि
न तस्य पराभ्युपगमेन प्रतिभातस्य प्राप्तिः, कृप्यादिविषयता-
भिधानोपादानावयवक्रियाऽद्विकर्मण ध्वंससम्भवान् अथा-
वस्थितव्युद्देशव्यवस्थाऽद्वैतस्य तस्य तज्जातीयताया प्रतिभात-
स्यैव प्राप्तिः, नतव्यवस्थितः प्रतिभातोऽन्यच्च प्राप्यत इति क-
थं तद्व्यमन्वयं ज्ञानस्याव्यभिचारिता । न ह्यन्यप्रतिभासत्वे-

न्यत्र प्राप्तावव्यभिचारिता । अन्यथा मरीचिकाजलप्रतिभासे
 दैवान् सत्यजलप्राप्तौ तदवभासिनस्तस्याव्यभिचारिता भवेत् । न च तद्देशजलप्रापकस्याव्यभिचारिता नार्थे नोप, यतो देशस्यापि भास्करकरानुप्रवेशाऽऽदिनाऽव्यवक्रियाक-
 मणं नाशान् तत्त्वानुपपत्तिः, न चेवं व्यभिचारिणादिनः चन्द्रा-
 काऽऽदिज्ञानं विनाऽस्य तदवश्यपदार्थोपादितत्वात् त-
 दव्यभिचारि भवेत् । अथ प्रतिभातोदकसामान्यतदव्यभि-
 चारीति पक्षः । सोऽप्ययुक्तः । एकान्ततो व्यक्तितो वि-
 श्रस्य वा सामान्यस्यासत्त्वेन प्रतिभासप्राप्त्यालम्बनव्यायो-
 गान्, सत्त्वेऽपि तस्य नित्यतया स्वप्रतिभासज्ञानजनकत्वा-
 योगाद्, अजनकस्य च परेण ज्ञानविषयज्ञानभ्युपगमात्, ज्ञा-
 नविषयत्वेन तस्य पानावगाहनाऽऽद्यवर्षक्रियानिवर्षकत्वाद्या-
 र्थक्रियाधितानं तदज्ञानाद् जज्ञाऽऽद्युपादानार्थं प्रवृत्तिर्भवेत् ।
 न च समवायात्सामान्यवगमोऽपि व्यक्ता व्यकत्यर्थज्ञानार्थिनो
 प्रवृत्तिः, अन्यप्रतिभासे अन्यत्र प्रवृत्तियोगान्, योगे वाऽतिप्र-
 वृत्त्ययोगान्, योगे वाऽतिप्रसङ्गान् । न च समवायस्यातिसूक्ष्म-
 तया ज्ञानिव्यक्त्यर्थकलोलीभावेन जातिप्रतिपत्तावपि भ्रा-
 न्या व्यक्तौ प्रवृत्तिः, तत्ज्ञानस्यास्तिसूक्ष्मरूपरूपतया भा-
 निरूपत्वादव्यभिचारित्वयोगान् । न च समवायेऽपि ज्ञाने-
 र्थकौ सम्भवति, सम्भवेऽपि तस्य व्यापितया सर्वत्रे-
 कस्य प्रतिनियनव्यक्तिनिमित्तत्वानुपपत्तिः । न च नित्यस्य
 तस्य ज्ञानजनकत्वमपि सम्भवति स्वप्राप्तिं ज्ञाने अप्र-
 तिभासमानस्य कथं भ्रान्तिहेतुताऽपि तस्य सम्भवति,
 प्रतिभासनेऽपि स्वरूपेण प्रतिभासमाना कथं भ्रान्तिनि-
 मित्तता ? न च सामान्यस्य प्रतिपत्तौ सामान्यसा-
 ध्यायक्रियाधितया तदर्थिनो प्रवृत्तिः, ज्ञानाभिधान-
 लक्षणायास्तदर्थक्रियायास्तद्वैचित्र्यः व्यापकत्वाच्च सा-
 मान्यस्य न प्रतिनियतदेशकालप्रत्यक्षविषयपत्तिं प्रवृत्त्य-
 भावात् तत्सामर्थ्यं तदभावात् न तदवभासितो ज्ञानस्या-
 ऽव्यभिचारिताऽवगतिः । अथ प्रतिभाततदवश्यप्राप्त्या तद-
 व्यभिचारित्वमिति पक्षः, सोऽप्यसङ्गतः । अवयवविषयान्ययो-
 रभावे तद्वत् पक्षस्य दूरापास्तत्वात् । अथ प्रतिभातार्थप्राप्त्या
 व्यभिचारिता, न, अवयवानामपि ह्यणुकं यावदवयवित्वान्
 परमाणुनां चार्वागुद्देशेने अप्रतिभासनाच्च कथं प्रप्रतिभाता-
 र्थप्राप्त्या ज्ञानस्याव्यभिचारित्वासम्भवः । किं च विवृत्तिसा-
 मर्थ्येनाव्यभिचारिता पूर्वोदितज्ञानस्य किं लिङ्गभूतेन जायते,
 उताप्यक्षरूपेण ? । यद्यपि पक्षः, स न युक्तः । तेन सह संब-
 न्धानवगताः, अवगतौ वा न प्रवृत्तिसामर्थ्येन प्रयोजनम् । अथ
 द्वितीयः, सोऽपि न युक्तः । ध्वस्तं पूर्वज्ञानेन सह इन्द्रियस्य
 सन्निकर्षाभावात्तद्विषयज्ञानस्याप्यक्षरूपतातुपपत्तेः कर्तव्य-
 काऽऽदिज्ञानवचनस्य निरालम्बनत्वाच्च कायव्यभिचारिता-
 व्यवस्थापकत्वम् । न चाविद्यमानस्य कथञ्चिदविषयभावः स-
 म्भवति, जनकत्वाकार्थकत्वमहत्त्वाऽऽदिधर्मोपेतत्वसहोत्त-
 पादसत्त्वं पात्राऽऽदीनां विषयेहेतुत्वेन परिकल्पितानामसति
 सर्वेषामभावात् । अथास्मात्स्तःकरणसम्पत्तिर्न व्यभिचारिता-
 विशिष्टं ज्ञानमुत्पन्नं गृह्यत इति तदव्यभिचारिताऽभ्यासः । नन्व-
 ब्राह्मणव्यभिचारित्वं किं, ज्ञानधर्मं उत तत्सकरूपं ? यदि तद्व-
 र्मस्तदा न निषयसामान्यरूपेण नापादितत्वात्, अनित्योऽपि
 यदि ज्ञानात् प्रागुत्पन्नस्तदा न तद्वर्मा, धर्मिणमन्तरेण तस्य
 तदवर्मेत्वात् सहोपादेयि तादात्म्यासदुत्पत्तिसमवायाऽऽदि-

संबन्धाभावे तस्य धर्म इति व्यपदेशानुपपत्तिः पश्चादुत्पादे पृथ-
 व्यभिचारित्वं तद्भावं स्यात् । किं वा व्यभिचारिताऽऽदिको धर्मो
 ज्ञानाद् व्यतिरिक्तोऽव्यतिरिक्तो वा ? यदि व्यतिरिक्तस्तदा तस्य
 ज्ञानेन सह संबन्धो वाच्यः, स न समवायलक्षणः, तस्याऽऽनि-
 द्यः मित्रावपि ज्ञानस्य धर्मतया अव्यभिचारिताऽऽदिधर्माधि-
 करणयोगात्, धर्मोणां धर्माधिकरणात् तद्विषयत एव ।
 अन्यथा ज्ञाने व्यभिचारित्वाद्व्यपदेशानुपपत्तिर्भवेत्,
 न ह्यव्यभिचारिताऽऽदीनामपि धर्मोणां सार्वप्रमेयत्व-
 त्वेयत्वाऽऽद्यनकधर्माधिकरणतया धर्मिरूपतैव प्रसक्तिरि-
 ति कस्यचिदमस्यापरधर्मस्यानधिकरणस्याभावात्, धर्मो-
 भाविनो धर्मिणोऽप्यभावप्रसक्तिः । नाऽपि विशेषणविशेष्य-
 भावलक्षणेऽसौ, तस्याप्यपरसंबन्धकहणतया सत्यन्वि-
 त्वेऽनवस्थाप्रसक्तिः, असंबन्धत्वे तत्सम्बन्धा इति व्यपदेशा-
 नुपपत्तेः । नाऽप्यसर्वकार्यसमवायः, आत्मन्वयाव्यभिचारि-
 ताऽऽद्यो धर्मोऽधीनतरस्वरसप्रसक्तः । न च समवायाभावे
 एकार्थसमवायः सम्भवी, न चान्यः सम्बन्धो न परैरनुपप-
 न्यते । किञ्च—यदि अव्यभिचारिताऽऽद्यो धर्मो अर्थान्तरभू-
 ता ज्ञानस्य विशेषणत्वेनोपेत्य, तदैकविशेषणत्ववच्छिन्नज्ञान-
 प्रतिपत्तिकाले परविशेषणत्ववच्छिन्नस्य तस्य प्रतिपत्तिरित्य-
 शेषविशेषणानवच्छिन्नं तत्सामग्र्या व्यवच्छेदकं भवेद्, अप-
 रविशेषणत्ववच्छिन्नतत्प्रतिपत्तिकाले ज्ञानस्य ज्ञानान्तरविशे-
 र्धितया तस्याऽऽसत्त्वात् । अथ निर्विकल्पकयुगपदनेकविशेष-
 णत्ववच्छिन्नस्य तस्य प्रतिभासान्नायं दोगः, तर्हि व्यवसाया-
 ऽऽत्मकमिति पदमप्यक्षलक्षणेनापार्थक्यम्, अनिश्चयाऽऽत्मक-
 स्याप्यप्यक्षलक्षणेनाभ्युपगमात् । अथ विशेषजनने व्यव-
 सायाऽऽत्मकम्, नन्वेवं सामान्यजनितं विशेषणं ज्ञानमप्यक्ष-
 लं न भवेत्, यदि वाऽनेकविशेषवच्छिन्नैकज्ञानाभिगानिकं
 ज्ञानं, कथमकालेनैककृपवस्तुनाऽऽद्युपपन्नं भवेत् । अथाव्यतिरि-
 क्तस्ति ज्ञानमेव नाव्यभिचारिताऽऽदि, तद्वै वा तदज्ञानमि-
 न्यन्तरविषयसात् तत्सामग्रीव्यवच्छेदस्ततो भवेत् । अथ व्य-
 भिचारिताऽऽदिज्ञानस्वरूपमेव, तदा विषयैषां ज्ञानऽप्यव्यभिचा-
 रिताप्रसक्तिः । अथ विशेषं ज्ञानमव्यभिचारिताऽऽदित्वभावम् ।
 ननु विशेषणमन्तरेण विशिष्टता कथमनुपपत्तिमती, विशेषण-
 स्य चैकान्ततो भेदे सैव संबन्धासिद्धेरभेदेन विशिष्टता, कथ-
 ञ्चित् भेद परपक्षसिद्धिः । तत्राव्यभिचारितापदापदानमर्थवत्
 इतोऽप्यपार्थक्यम् । इन्द्रियार्थसंस्पर्शवच्छेदतद्भावेनैवोपादि-
 तवत्, तथा मरीच्युदकज्ञानव्यवच्छेदाद्याव्यभिचारिपदापदा-
 नं, तत्ज्ञानं च उदकं प्रतिभाति । न च मरिच्यसम्बन्धः, आवय-
 मानेन सह संबन्धानुपपत्तेः । विद्यमानत्वे वा न तद्विषयज्ञान-
 स्य व्यभिचारिता, विद्यमानार्थेज्ञानवत् । अथ प्रतिभासमानोद-
 कसम्बन्धाभावेऽपि मरीचिमिः सम्बन्धादिन्द्रियस्य तत्स-
 न्निकर्षप्रभवं तत् । अत एव मरीचीनां तदालम्बनत्वं, तस्य
 तदाव्यव्यतिरेकानुविधानात्, तदर्थे प्रान प्रवृत्तेऽत्र, मित्या-
 त्वमपि तत् ज्ञानस्येत्पादालयव्यवस्थानुपपत्तिरिति कृत्वा, नन्व-
 प्रतिभासमानं कथमालम्बनम् । यदि ज्ञानजनकत्वाद्विन्द्रि-
 याऽऽदेरप्यालम्बनवत्प्रसक्तिरव्यापकत्वम्, तदधिकरणत्वादिकं
 स्वालम्बनं त्वपरस्याभिमतम्, तत्साप्तद्वभालयमेव आलम्ब-
 नत्वं च मरीच्युदकज्ञाने मरीचयः प्रतिभासते अथादकाऽऽका-
 रतया ता एव तत्र प्रतिभासि ननु नान्युदकाऽऽकारता यद्यप्य-
 तिरिक्ता, परमार्थतनो च तदा प्रतिपत्तेन व्यभिचारित्वम् । अ-
 धापरमार्थसती, तदा तावामप्यपरमार्थत्वमवगतिः किं च-

पारमार्थिकोदकनादाभ्ये मरीचीनां तदुदकज्ञानवत् मरी-
चिज्ञानमपि वितर्कं भवेत् । न च उदकाऽऽकारएकस्मिन् प्र-
तीयमाने मरीचयः प्रतीयन्त इति वक्तुं शक्यम् । अतिप्रसङ्गात् ।
अथ व्यतिरिक्ता ताभ्य उदकाऽऽकारता, तर्हि तत्प्रतिपत्तौ
कथं मरीचयः प्रतिभासन्तः । अथ प्रतिभासनेऽप्यत्यप्रतिभासा-
भ्युपगमेऽतिप्रसङ्गात् । किञ्च-केशोन्दुकज्ञाने किमालम्बनं किं
वा प्रतिभातीति वक्तव्यम् । अथ केशोन्दुकाऽऽदिक्मेवाऽलम्ब-
नं, प्रतिभाति च तदेव तत्र, तर्हि मरीच्युदकज्ञानेऽपि तदेवाऽल-
म्बनं, तदेव प्रतिभातीति किं न भवेत् । न च तद्विज्ञानस्य प्रती-
यमानाभ्यालम्बनत्वे मिथ्यात्वम्, अपि तु प्रतिभासमानस्या-
सत्यत्वेन, अन्यथा केशोन्दुकज्ञानस्य मिथ्यात्वं न भवेत्, न मरी-
चिचिदर्थं प्रति प्रवृत्तिः । मरीचिज्वालम्बनत्वं तद्विशेष्येवमा-
लम्बनत्वप्रसङ्गः । न च प्रतिभासमानस्याप्यन्यस्य सन्निकर्षजन्यं
तत्त्वज्ञानस्य सन्निकर्षजन्यं अस्यादृष्टेः । न वा प्रतीयमानस-
न्निकर्षजन्यस्य तस्य तज्जन्यमभ्युपगमं युक्तम्, अन्यथा-
ऽनुमेयदहनज्ञानस्याऽपीन्द्रियार्थसन्निकर्षजन्यं स्यात् । अथ
मन एव तत्रेन्द्रियं, तस्य च दहनं सन्न प्रतीयमानेन ना-
स्ति सम्बन्धः । इहापि तर्हि प्रतीयमानेनोदकेन न सम्ब-
न्धः, चक्षुषो मरीचीनां तु न प्रतीयमानत्वमिति तामि-
रिचि कथं तस्य सम्बन्धः । यच्च सामान्योपक्रमे विशेषपर्य-
वसानमिदमुदकमित्येकं ज्ञानं, तस्य सामान्यवासर्गः स्मृत्यु-
पस्थापितविशेषापेक्षो जनकः तिरस्कृतत्वाऽऽकारस्य परिग्र-
हीताऽऽकारान्तरस्य सामान्यविशिष्टस्य वस्तुनो जनकत्वं
तथाविधस्येन्द्रियस्य सम्बन्धोपपत्तेः । इन्द्रियार्थसन्निकर्षजो
विषय इति तद्विज्ञानसम्बन्धः, पराभ्युपगमेनाप्याऽनुपप-
त्तेः । तथाहि-सामान्योपक्रममिति यदि सामान्यविषय-
मिति ज्ञानं तथा मरीच्युदकयोः साधारणमेकं सा-
मान्यमिदमिति ज्ञानस्य विषयो वक्तव्यः । न चैकान्त-
तो व्यतिभिन्नमभिर्भवं वा सामान्यं संभवति, सम्बन्धेऽपि
सत्यद्रव्यव्यव्यतिरिक्तस्य मरीच्युदकसाधारणस्य तस्य न
सद्भावाः, सत्यद्रव्यत्वाऽऽदेशं ज्वलनाऽऽदावपि सद्भाव इति
न मरीच्युदकसाधारणत्वस्य, तातरङ्गापमाणत्वं भयसाधा-
रणं सामान्यं पराभ्युपगमेन न संभवत्येव, सत्त्वेऽपि न
तस्य तदुभयनियतत्वम्, अन्यथाऽपि सद्भावापत्तेः । वि-
शेषपर्यवसानमित्येतदीपं यदि विशेषप्राप्तिकं तदा सा-
मान्यप्राहकानुपपत्तिः । न हीदमित्येतस्य ज्ञानस्य विशेष-
प्राप्तिताऽनुभूयते, तत्त्वेव सामान्यविषयो भिन्नस्वरूपत्वात्
कथं सामान्यप्राप्तिता अस्य । अथोदकमिति ज्ञानविशेषप्रा-
प्ति, तर्हि भिन्नावभासमिदमुदकमिति ज्ञानद्वयं प्रसङ्गः, प्र-
तिभासमेदस्याऽप्यत्रापि भेदनिवन्धनत्वात्, तस्य चात्रापि
भासत्वं, ज्ञानद्वयं भेदमिति सामान्यवभासमि सत्यार्थविषयं
सन्निकर्षप्रभवम्, उदकमिति त्वविद्यमानविशेषावभासि न
तत्सन्निकर्षप्रभवं, यदसत्यार्थं न तत् व्यभिचारिपदोपादान-
नव्यवच्छेदः, युक्तसन्निकर्षोपपन्नपदैवापोहितत्वात् । यच्च
सन्निकर्षजं सामान्यज्ञानं तद्व्यभिचारि न भवतीति नाव्य-
भिचारिपदव्यवच्छेदयम् । अथैवमुदकमित्युल्लेखत्रययुक्तमेकज्ञा-
नं, तर्हि सामान्ये तत्प्रत्यक्षं प्रमाणं च विशेषे अनव्यक्त-
प्रमाणं चेति कथमेकं ज्ञानमध्यज्ञानव्यक्तकर्मप्रमाणाऽप्र-
माणाश्च न चाभ्युपगतं भवेत् । अथ सामान्येऽप्यव्यक्तं प्रमाणं
वेदमभ्युपगमे, तर्हीन्द्रियार्थसन्निकर्षजन्यत्वाभावादस्य नाऽ-

व्यभिचारिपदोपाधता विशेषेऽप्यस्य प्रमाणेऽप्यव्यक्तत्वे वाऽ-
व्यभिचारिपदमपार्थक्यम् । अथोह्याभावात् । यदि च-सामान्य-
वानर्थः स्मृत्युपस्थापितविशेषापेक्षोऽस्य जनकः कथमस्य
विषयस्ततः, विद्यमानविशेषविषयत्वात् । अथ स्मृत्युप-
स्थापितव्यतिरिक्तस्य, अविद्यमानविशेषाव्यतिरिक्तस्य तस्य
विषयस्ततः, न तु तत्राऽविद्यमानः स्मृत्युपस्थापितो विशेषः
कथं तज्जनको, येन सामान्यवानर्थस्तद्विषयस्तज्जनकः परिगी-
येत, तथाऽपि तज्जनकत्वं इन्द्रियस्य स्वदेशकालासन्नितिना-
थोपलस्य ज्ञानजनकत्वाद्धेन सन्निकर्षकल्पनात् तस्य प्रमा-
णस्य चार्थवत्त्वकल्पना निशीर्येत । तथा वेन्द्रियार्थसन्निक-
र्षोपपन्नमित्यर्थेवंप्रमाणमिति च न वक्तव्यं स्यात् । अथ ज-
नकस्य तत्र न प्रतिभास इति स्मृत्युपस्थापितस्य तस्य न
जनकता, तर्हि विद्यमानस्य न जनकत्वमिति विद्यमानविशे-
षविषयत्वेन तद्विज्ञानस्याऽपि पर्यस्तत्वं तद्व्यवच्छेदार्थमव्य-
भिचारिपदोपादानमनर्थकं भवेत् । सामान्ययनार्थस्य के-
वलस्य तज्जनकत्वं तस्यैव तत्र प्रतिभासः स्यात् । यदपि
तिरस्कृतत्वाऽऽकारस्य परिग्रहीताऽऽकारान्तरस्य तस्य
तज्जनकत्वं तत्राऽपि वस्तुनः स्याऽऽकारतिरस्कारं वस्तुत्व-
मेव न स्यादिति कथं तस्य सामान्यविशिष्टता । तथाहि-मरी-
चीनां मरीच्याकारतापरित्यागे वस्तुत्वमेव परित्यक्तं भवेत्,
स्याऽऽकारलक्षणव्याहस्तनुतः । न स्मृत्युपस्थापितस्य परिग्रहः
सम्भवति, वस्तुवन्तरस्य वस्तुवन्तगाऽऽपत्तिरूपत्वात् । तदाप-
त्तिरूपत्वं वा मरीचय उदकरूपतामापन्ना इति तत्प्रतिभा-
सज्ञानं सन्निकर्षजन्यविषयसन्निर्मात तद्व्यवच्छेदार्थमव्य-
भिचारिपदोपादानमनर्थकं भवेत्, सामान्यविशिष्टस्य
च वस्तुन इन्द्रियसंयजविषयज्ञानजनकत्वं यत्रासि तस्येन्द्रि-
यसम्बन्धोपाधत्वं तत्राव्यक्तता, प्रमाणता चाप्यत्र तद्वि-
षयं इत्येकज्ञानमध्यक्षं प्रमाणं, तद्विषयरूपं च भवेदित्यु-
क्तम् । यदपि यत्सन्निकर्षाने यो दृष्ट इत्यादि । तद्व्यवच्छेदः । शब्दा-
वच्छेदोदकमिति ज्ञानस्यानुपपत्तेः । न ह पुदकवच्छेदोऽप्यत्र
ज्ञानं विशेषणभूतो प्राज्ञतया प्रतिभाति, तथा प्रतीतिरभा-
वात् । शब्दविशिष्टोदकप्रतिभासाभ्युपगमेऽपि यदि शब्दस्मर-
णाद्यन्तरेण नार्थनिश्चयस्तदाऽनव्यवच्छेदोपपत्तिरिति तत्-
त्त्वं निश्चिन्तयितुं भवेत् । अथ शब्दस्मरणेऽऽद्यन्तरेणाऽऽपुदकाऽऽदे-
निश्चयस्तदा जननतामुपेशाशब्दोपासक्तिः काचित् । एवं संश-
यज्ञानव्यवच्छेदार्थं व्यवसायाऽऽपन्नकपदोपादानमपि न कर्तव्य-
म्-इन्द्रियार्थसन्निकर्षोपपन्नपदेनैव तस्यपि निरन्तरत्वात् । न
हि पराभ्युपगमेन स्यात्पुनो पुनो येन संशयज्ञानमेकमुभयो-
ल्लेखीन्द्रियार्थसन्निकर्षजं सम्भवति, असम्भवप्रकाराच्च पूर्व-
वदुपस्थात्वात् अपि वक्तव्यः, सन्निकर्षकालासन्नप्राधान्यकारण-
कालासन्निकर्षपक्षे न सम्भवत्येव । यः प्राप्य जनको बुद्धेरित्या-
देर्पुण्यस्य तत्रापि जलितस्वरूपत्वात् । यथा वा क्षणिकेकान्तं
सहकार्यपेक्षा न सम्भवति भावानां, तथा प्राक् प्रतिपादि-
तमिति न पुनरुच्यते । यदपि संशयज्ञानव्यवच्छेदार्थं व्यव-
सायाऽऽपन्नकपदमित्यभिधानम्, तत्र सामान्यप्रत्यक्षादेश-
प्राप्त्यक्षणादिशेषस्तुतश्च किञ्चिदित्यनवधारणाऽऽपन्नकः
प्रत्ययसन्देहो व्यवच्छेद्यतयाऽभिमतः । तत्र च किं प्रति-
भाति-धर्मिभावः, धर्मो वा ? यदि धर्मो वस्तु सन् प्रति-
भाति, तदा नास्यापनेयता सत्यरूपज्ञानत्वात् । अपावयस्य सन्
सर्वत्र प्रतिभाति, तदाऽव्यभिचारिपदव्यापनं तत्त्वात् न-

द्यावन्तान्य व्यवसायपदोपादानमर्थवत् असन् धर्मः प्रतिभाति । तदाऽपि यत्कथं, किमसौ स्थाणुत्वपुरुषत्वयोरन्यतरः, उभयं वा? यदि स्थाणुत्वलक्षणं वस्तु सत्कथमस्य ज्ञानस्य व्यवच्छेदकः सम्यग् ज्ञानव्यतिदिनि । अथाऽपरमास्यैकोऽसौ तत्र प्रतिभाति, तथाप्यव्यभिचारिपदापोहानैव, मिथ्याज्ञानत्वात् । एवं पुनरुपलक्षणप्रतिभासेऽप्येतदेव दूषणं वाच्यम् । उभयस्याऽपि तात्त्विकस्य प्रतिभासेन तत्ज्ञानस्य सन्देहरूपेतेति नाऽपोहाना, उभयस्याप्यन्तात्त्विकस्य प्रतिभासे तद्विषयज्ञानस्य विषयरूपता न संदेहाऽभ्यक्तत्वेत्यव्यभिचारिपदापोहानैव । अर्थकस्य धर्मस्य तात्त्विकत्वमपरस्य तत्त्विकत्वमेवमपि तात्त्विकधर्मोपभासित्याल्लानमव्यभिचारितात्त्विकधर्मोपभासित्याल्ल तदेव व्यभिचारिगति एकमेव ज्ञानं प्रमाणप्रमाणप्रसङ्गम् । न च संदिग्धाऽऽकारप्रतिभासित्याल्ल सन्देहज्ञानमिति वाच्यम्, यतो यदि संदिग्धाऽऽकारता परमाधेताऽपि विद्यते, तथा वाधिपदशुद्ध्यतिरूपत्वात् सन्देहज्ञानता, नवार्थज्ञानवत् । अथ न विद्यते तदा अव्यभिचारिपदेन तद्वाहिज्ञानस्यापवादित्वद्वयस्यप्रग्रहं तद्व्यवच्छेदायां पदीयमानं निरर्थकम् । अथ न किञ्चिदपि तत्र प्रतिभाति, न तर्हि तस्यैन्द्रियार्थमतिक्रमजन्यमिति न तद्व्यवच्छेदाय व्यवसायाऽऽत्मकपदेपादानमर्थवत् । तन्म । तदपि प्रत्यक्षलक्षणे उपादयम् । यदपि स्वकलस्य रूपसामग्रीविशेषणत्वेनासम्भवात् नन्दे लक्षणमिति । तदनुक्रमपरिभासितम् । अस्य पक्षत्रयेऽप्यवष्टमानत्वात् । यदपि यत इत्याध्याहारगतकलविशेषणत्वाऽऽश्रयणम् । तदप्यसङ्गतम् । यत्तऽपरिच्छेदस्वरूपमप्यलक्षणाप्रमाणत्वाविशेषप्रतीतिजनकं तत्कृत्यप्रत्यक्षमिति विशेषणान् प्रमाणप्रमाणव्यतिरिक्तस्य प्रमाणतासाक्षिकत्वाऽऽदिप्रमाणत्वाभिमतव्यतिरिक्तस्य तज्जनकस्य प्रमाणत्वेत्यापि वक्तुं शक्यं भव्यान् । न च सामान्यस्य, साक्षिकस्य वा साधकतमत्वात् प्रमाणता, साधकतमत्वस्य प्रमाणसामान्यलक्षणप्रस्तावे निरस्तत्वात् । यदपीन्द्रियाऽऽदरेत्वेतन्नस्य प्रमाणत्वं प्रतिपादितम् । तदप्यतिप्रसङ्गतेऽवष्टमानकम् । यदि ज्ञानसङ्गवेन काचित् सङ्ख्या विषयधिगतिः, अत्राऽऽदिसङ्ख्यात्वे तु विषयाऽधिगतिसंज्ञापात्रायेति इत्याहऽऽदरेवाधिगतिजनकस्य प्रमाणत्वेति । तदप्यसमीक्षिताभिधानम् । ज्ञानस्यैव यथास्थिताधिगतिस्वभावतया प्रमाणत्वात्, परिणामकलाभेदाविशेष्यं च प्रतिपादितत्वात् । प्रत्यक्षाऽऽदिसङ्ख्यात्वे तु विषयाधिगतिसंज्ञात्वात् । तथाहि-व्यापारवद्भासादिनङ्गावेऽपि व्यामर्शवत्तया न विषयाधिगतिः सत्यमव्यामर्शत्वाऽऽदिसंख्यापारभावेऽपि यथावस्थिताधिगतिरुपलभ्यत इति न साऽऽदिकाऽऽदिकार्यो, नवासावभिमतः, अलक्षणीयपरिपरिकल्पितमोक्षस्य प्रगोच निरिच्छत्वात् । अत एव चक्षुषाऽधिगतमिति तस्य साधकतमत्वाभिमानो न साधकतमतत्वावस्थापकः । तद्भावेऽपि विषयाधिगतिसङ्ख्यात्वात् । ज्ञाननाधिगत इत्यभिमानस्तु ज्ञानस्य साधकतमतत्वावस्थापक एव, ज्ञानाभावे तदधिगतेरभावात्, परस्परया दूषणनिर्मर्थाधिगतौ साधकतमत्वमज्ञाऽदरेति प्रतिपिष्यते, असत्तादिप्रत्यक्षस्य साक्षात्स्वाध्याधिगतित्वभावाऽऽप्याज्ञाऽऽदिप्रभवत्वात् । तदिन्द्रियानिन्द्रियनिमित्तमिति वचनात् । एतेन प्रतिभमन्तप्रत्यक्षस्य प्रगोच निरिच्छत्वात् प्रतिपिष्यतिरूपस्य विशदतयाऽप्युक्तप्रमाणता प्रतिपादिता द्रष्टव्या । तेन यन्नेन्द्रियार्थात्किञ्चिज्ज्ञात्वाभावप्रतिपादनेन मीमांसकैः

दूषणमव्यधाधि, यच्च नैया विक्रमेनोक्ताश्चैत्रजत्वसमर्थनोत्तरं प्रतिपादितम् । तदुभयमप्यनुकृतया व्यवस्थिते । शेषं त्वत्र यथास्थानं प्रतिविहितव्याजं तत् प्रत्युच्चाये दृश्यते । नैकैकान्तवादिप्रकल्पितमप्यलक्षणजननवधम् । किं पुनस्तदनवधम् । “स्वार्थसंवेदनं स्पष्टमप्यहं मुख्यगौरणतः” इत्येतत् । अत्र च मुनीन्द्रियज्ञानमंशपरिविशयाऽऽत्मनमप्यलक्ष्यसर्ववैश्वसिद्धौ प्रतिपादितम्, गौणं तु संव्यवहारनिमित्तमसर्वपर्यायद्रव्यविषयमिन्द्रियानिन्द्रियप्रभवमज्ञाऽऽध्यक्षं विज्ञानमुच्यते । अस्य च स्वार्थयोऽर्थः स्वार्थः, तस्य संवेदनं विशदतया निर्णयम्यरूपं, तेन संशयविषययानध्यवसायलक्षणस्याज्ञानस्य संव्यवहारनिमित्तस्य नाध्यक्षताप्रसङ्गः । नाऽप्यज्ञानरूपस्यैन्द्रियाऽदरेविकल्पजाऽसौ, परिकल्पितस्यैन्द्रियजमानसर्वाविज्ञानस्य संवेदनरूपस्य स्वं चार्थश्च स्वार्थो, तयोः संवेदनं स्वार्थसंवेदनमित्यस्यापि सामानाऽऽश्रयणार्थसंवेदनस्यैव जैमिनीयवैशेषिकाऽदिपरिकल्पितस्य परोक्षस्य तदंकार्थसमवतानन्तज्ञानप्राज्ञात्वात्सर्वोद्भातव्यवसायलक्षणानुदासः । विज्ञानवादिपरिकल्पितस्य च स्वरूपमालाप्रहकस्य प्रमाणप्रमेयस्वरूपस्य च सकलस्य क्रमाक्रमोपपन्नधर्मोऽज्ञानस्यैकरूपस्य वस्तुनः सङ्गावेऽप्युक्तप्रमाणस्यैकस्य क्रमवर्त्तिपर्यायवशात् तथाप्यपदेशमासादयतश्चातुर्द्वयमवग्रहावायधारणरूपनयोपपन्नम् । तत्र विषयविषयिंसिपातानन्तरमाद्यं प्रहणमवग्रहः । विषयस्य द्रव्यपर्ययाऽऽत्मनोऽर्थस्य विषयिणश्च निवृत्त्युपकरणलक्षणस्य द्रव्येन्द्रियस्य लक्ष्युपयोगनत्वमात्रं चार्थेन्द्रियस्य विशिष्टद्रव्यमवग्रहापस्याधेग्रहणयोग्यतात्वभावस्य च यथाक्रमं सन्निरातो योऽर्थोऽवश्यावस्थानं, तदनन्तरोद्भूतं सत्तामात्रदर्शनस्वभावं दर्शनमुत्तरपरिणामं स्वविषयव्यवस्थापनविकल्परूपं प्रतिपाद्यम् । अवग्रहः पुनरनुद्घातविषयाकाङ्क्षणम् । ईहा सदनन्तरे तदीहितविशेषनिर्णयः । वार्थोऽन्वेतनविषयस्मृतिहेतुः । तदनन्तरे धारणा अत्र च पूर्वपूर्वस्य प्रमाणताऽल्लक्षणस्य प्रमाणफलनेत्येकस्यापि मतिज्ञानस्य चातुर्विध्यम्, कथञ्चिन्प्रमाणभेदश्चापन्नः । समम २ काण्ड ।

(५) निर्विकल्पकज्ञानप्रमाणव्यादिनः प्रतिपादनम् । अथ व्यवसायीय विशेषणसमर्थनार्थमाहः—

तद् व्यवसायस्वभावं, समारोपपरिपन्थित्वान्, प्रमाणत्वाद्वा । १६ । तत्प्रमाणत्वेन समं ज्ञानं, व्यवसायस्वभावं निश्चयाऽऽत्मकमित्यर्थः, समारोपः संशयविषययानध्यवसायस्वरूपोऽनन्तरमेव निरूपयिष्यमाणः । तत्परिपन्थित्वं तद्विरुद्धत्वं, यथाऽऽवस्थानवस्तुप्राहकत्वमिति यावत् । प्रमाणत्वाद्वा तत्प्राधाविधं । वाराद्धौ विकल्पाय, तेन प्रत्येकमेवाहं हेतुप्रमाणत्वाभिमतज्ञानस्य व्यवसायस्वभाववार्त्ता समर्थवित्यर्थः । प्रयोगौ तु—प्रमाणत्वाभिमतं ज्ञानं व्यवसायस्वभावं, समारोपपरिपन्थित्वान्, प्रमाणत्वाद्वा, यत् पुनर्नैव न तदेवं, यथा-घटः, प्रोक्षसाधनद्रव्याधिकरणं चेदं, तस्माद् व्यवसायस्वभावमिति ।

अत्रैकदेशेन पक्षस्य प्रत्यक्षप्रतिक्षेपमाचक्षते भिन्नवत् । तथा-सिंहैकतलकलविकल्पावस्थायां नीलाऽदिवर्शनस्य व्यवसायव्यवस्थैवास्तुप्राहकत्वात् प्रोक्षकप्रमाणकदेशस्य प्रत्यक्षस्य व्यवसायस्वभाववत्साधनमसाधीयः । तत्साधितम् । यतः केन प्रत्यक्षेण तादृक्षस्य तस्यानुभवोऽभिधीयते २, ऐन्द्रियेण,

मानमेतन्, योगिसत्केन, स्वसंवेदनेन वा ? । नाऽऽनेन, तत्रेन्द्रियकुटुम्बकस्य व्यापारपरिग्रहस्यत्वात् । न च द्वितीयेन, तस्यैन्द्रियज्ञानपरिच्छिन्नप्रदाहानन्तरत्वात् साक्षात्कारादन्तत्वात् । न तृतीयेन, असादृशां योगिप्रत्यक्षसंशयशून्यत्वात् । योगी तु तथा जानानीति कौशाराप्रत्ययानीयम् । नापि नृपेण, यतः—तत्स्वरूपोपदर्शनदेव प्रमाणं स्यात्, अनुरूपविकल्पोपादकत्वाद्वा । अथैव प्रमाणं, प्रत्यक्षं क्षणक्षयव्यापणशक्याऽऽदायपि प्रमाणतामास्कन्देत द्वितीयपक्षोऽप्यक्तमः, संहतमकलविकल्पावस्थाभाविनीलाऽऽदिदर्शनानन्तरं नीलाऽऽदिरयमित्यर्थोऽल्लेखशक्यस्यैव विकल्पस्य प्रायेणानुभवात् । यत्राऽपि नीलाऽऽदिज्ञानं मोक्षपञ्चमिति ज्ञानोऽल्लेखी विकल्पः, तत्राऽपि ज्ञानमात्रोऽल्लेखिवादस्य तत्रैव दर्शनस्य प्रामाण्यं स्यात्, न तु तादृशविकल्पकत्वं । अपि च, विकल्पस्यापि कथं सिद्धिः ? स्वसंवेदनप्रत्यक्षमिति चेत् तस्याऽपि स्वस्वरूपोपदर्शनमात्रात् प्रामाण्यं तदेव दूषणम् । विकल्पान्तरां प्रजननात् पुनरनवस्था । तथा च—कथं स्वसंवेदनस्य प्रामाण्यमिति ? यतस्तेन बाधा पक्षेति स्यात् । अथ यत्र निर्विकल्पकं तत्रैव विकल्पेन सहोपपद्यते, यथा—विकल्पो विकल्पाभ्यन्तरेण, विकल्पेनाऽपि सहोपपद्यते च प्रत्यक्षम् । न चेदं न निषेधमाधनं । गन्धवैविकल्पदशायामपि गोसाक्षात्कारेण, अन्यथा समयान्तरं तत्स्मरणानुपात्तप्रसङ्गात्, इत्यनुमानाधानः पक्षेकदेश इति चेत् । तदपि कालान्तरं कालान्तरं अणुसंज्ञात्वात् व्यवसायाऽऽत्मकस्यैव प्रत्यक्षस्य प्रसिद्धिर्निर्विकल्पकस्य संस्काराकारान्वितोपात्ता, क्षणिकत्वाऽऽदिवत् । अथाऽऽध्यात्मप्रकरणवृद्धिपाठवार्थित्वेभ्यो निर्विकल्पकादपि प्रत्यक्षात्, गवादीं संस्कारां च समर्गलं । न तु क्षणकत्वाऽऽदीं तदभावादि चेत् । तदप्यलरीयः । भूयोदर्शनलक्षणस्याभ्यासस्य क्षणकत्वाऽऽदायकौदीयसः सद्भावात् । पुनः पुनर्विकल्पोपादकस्य बाध्यासस्य परं प्रत्यक्षसिद्धत्वात्, तत्रैव विवक्षितम् । क्षणभेदेलिमभावाभिधानवेलायां क्षणिकप्रकरणस्याऽपि भावात् । वृद्धिपाठवस्य क्षणिकत्वाऽऽदीं नीलाऽऽदीं च समानत्वात्, तत्प्रत्यक्षस्य निरंशत्वेन कर्त्ताकारात्, अन्यथा जिज्ञास्यमांशेन तस्य भेदाऽऽपत्तेः । आर्थव्यवस्थाऽपि जिज्ञासित्यद्वाक्यस्य क्षणिकवादिनः क्षणिकत्वं सूत्रां सद्भावाधीनाऽऽदिवत् । अभिलपितव्यवस्थास्य तु तस्य व्यवसायजननं प्रत्यनिमित्तत्वाद्, अनभिलपितेऽपि वस्तुनि कस्यापि व्यवसायसम्भवात् । ततो—यान्तरश्वस्तुवादिनः क्वचित् तदेव स्मरणां समगंसन् । तथाच—यद्यवसायशून्यं ज्ञानं न तत् स्मृतिहेतुः, यथा क्षणिकत्वाऽऽदिदर्शने, तथा चाऽऽविकल्पकाले गोदर्शनमिति प्रसङ्गः, तथा च तत् स्मृतिहेतुर्न स्यात्, भवति च पुनर्विकल्पकस्य तत्तदनुस्मरणं, तन्मासदृशव्यवसायाऽऽत्मकमिति प्रसङ्गविपर्ययः । एवं च स्मरणस्य व्यवसायाऽऽत्मकस्यैव सिद्धिर्यवसायस्य च व्यवसायान्तरं समानकालत्वाभावादिक्लेशेनाऽपि सहोपपद्यमानत्वादिन हेतुरसिद्धिवन्धकीसम्बन्धवाधिति इति सिद्धम् । अथ न व्यवसायस्वभावत्वेन समागारपरिग्रहप्रमाणत्वव्यवस्थोपसिद्धिरूपाऽपि, तदभावेऽपि व्यवसायजनकत्वमात्रेण तयोः क्वचिद्भावावितोपात्ता । अनुमानं हि व्यवसायस्वभावं सत्त्वमात्रोपापरिग्रहः प्रमाणं च, प्रत्यक्षं तु व्यवसायजनक-

मिति की विरोधः ? इति चेत्, इह तावत् प्रमाणत्वहेतोः व्यभिचरपदस्येते—प्रमाणं स्वव्यवसायकत्वमवशिष्टः सौगतः, अविसंवाक्यत्वं चाऽऽप्रापकत्वेन व्याप्तम्, आऽप्रापकस्याविसंवादि-वामावात् निर्विषयज्ञानवत्, तदपि प्रवर्त्तकत्वं न व्यापि, अप्रवर्त्तकस्याऽप्रापकत्वात्, तद्वदेव । तदपि विषयोपदर्शनकत्वेन व्याप्तः, स्वविषयमुपदर्शयतः प्रवर्त्तकत्वव्यवहारविषयत्वसिद्धेः, न हि पुरुषं हस्तं गृहीत्या ज्ञानं प्रवर्त्तयति, स्वविषयं तुपदर्शयत् प्रवर्त्तकमुच्यतेऽप्रापकं चेति ।

तत्रेदं चर्चते—किं दर्शनस्य व्यवसायोपात्तौ सत्यां विषयोपदर्शकत्वं संजायते ? समुपपन्नमात्रस्यैव वा संभवेत् ? प्राचिकल्पकत्वे, विकल्पकाले दर्शनस्यैव विनाशश्च क नाम विषयोपदर्शकत्वं व्यवतिष्ठेत् ? द्वितीयकल्पनायां पुनः किमेतन् कृतकौनस्यपरिज्ञाप्रायेण पश्चात् प्रोक्षसता नीलाऽऽदिविकल्पेनोपहितेन कस्यैव ? तन्मन्त्रेणाऽपि विषयोपदर्शकत्वस्य सिद्धत्वात् । तथा च—“यैव जनेदेनां, तत्रैवावस्य प्रमाणता ।” इति राजान्तविरोधः, व्यवसायं विनैव विषयोपदर्शकत्वसद्भावे प्रामाण्यस्यापि न विनैव भावात्, तन्मात्रनिमित्तत्वात्तस्य । कथं यैव क्षणक्षयस्वर्गप्रापणशक्यादायपि दर्शनस्य विषयोपदर्शकत्वं न प्रसज्यते ? अथाध्यवसानपर्यवसानो व्यापारो दर्शनस्य, इत्यध्यवसायव्यापारवत् एवाऽस्य विषयोपदर्शकत्वमवतिष्ठेत्, न पुनस्तन्मन्त्रेणैव चेत् तदप्यल्पम्, निर्विकल्पककार्येभ्यश्च व्यवसायस्य ततो भिन्नकालत्वान्न तस्य व्यापारव्यवसायोपात्तेः । अस्तु चेत्तत्, तथाऽपि तदव्यापारभूतोऽसौ व्यवसायो दर्शनगोचरस्योपदर्शकः, अनुपदर्शको वा स्यात् ? । यद्युपदर्शकः, तदा स एव तत्र प्रवर्त्तकः, प्रापकश्च स्यात्, ततोऽपि संवादकत्वात्प्रमाणं, न पुनस्तत्कारणीभूतमात्रेण दर्शनम् । अथानुपदर्शकः, कथं दर्शनं, तज्जननात् स्वविषयोपदर्शकम्, अनिप्रसङ्गात्—संशयविषयकारणस्याऽपि तस्य स्वविषयोपदर्शकत्वाऽपत्तेः । दर्शनविषयसामान्यव्यवसायित्वादिक्लेशस्य तज्जनकं दर्शनं स्वविषयोपदर्शकं, नेतदिति चेत्, तदशस्यस्य, दर्शनविषयसामान्यायोहलणस्यावस्तुत्वात्, तद्विषयव्यवसायजनकस्य वस्तुपदर्शकत्वाविरोधात् । अथ द्वयविकल्पयोरङ्गीकारणात् वस्तुपदर्शक एव व्यवसाय इति चेत्, नव्यकीकरणमेककृत्याऽऽद्वयम्, क्व व्यवसायव्यवसायो वा ? प्राचि पक्षेऽन्यतरस्यैव स तत्त्वं स्यात् । द्वितीयं तु उपचरितमेवायोरङ्गीकृत्य, तथा च कथमेव व्यवसायो विषयोपदर्शकः स्यात् ? न हि पक्षः कुण्डोऽजीव्येनां पक्षानुपात्तऽपि पक्षमा पार्श्वं पृथयति । किं तद्विकल्पाध्यवसायो दर्शनेन विकल्पेन, ज्ञानान्तरं वा भवेत् ? । नाऽऽनेन, दर्शनश्रीविषयस्याध्यवसायशक्यात्मस्पर्शासंभवात्, न च तस्य विकल्पे विषयतामिति । न द्वितीयं, विकल्पकौण्डस्य दृश्यदशार्थं गोचरयितुमपर्योक्तव्यात् । नापि तृतीयेन, निर्विकल्पकमविकल्पकविकल्प-युगलान्तिकमेण दृश्यविकल्पद्वयविषयवितोपात्ता । न च तदुभयागोचरं ज्ञानं तदुभयैक्यमाकलयितुं कौशलमालम्ब्यते । तथापि—यद्यश्च गोचरयति न तदर्थैक्यमाकलयितुं कुशलम्, यथा—कलशज्ञानं वृत्तान्तिशयपान्यवोः, तथा प्रकृतमिति । तत्र व्यवसायजननान् प्रत्यक्षं प्रामाण्यमुपपादकम् । कथं चेत्तत् क्षणक्षयस्वर्गप्रापणशक्यादाव-

सप्तानं, भिन्नसप्तानं वा ? इत्यपि चैतरेकज्ञानोऽयं निष्प्रज्ञा-
नीयं वा ? यत्तु प्रथमपि चैतन्यविचारविचारः सुखचरम् । तथा
हि—एकसप्तानं भिन्नसप्तानं चैकज्ञानीयमपि तत्रतत्रतुल्यक-
सङ्कलनरूपिणीतन्मते, भिन्नज्ञानीयं च कुलमन्त्रवेदाऽऽदि-
ज्ञानं मध्यमध्वराचारिचतुरनातरगिरिगणश्रेणसंगमालम्ब-
स्वयन्दनस्य संवादकज्ञानेन ज्ञातव्यपि तत्परः । अथा-
मप्येतत्पुनरौ दोषापेक्षानुवात्, ज्ञानो तु बाधकपेक्षान्वात् परत
येत । अत्रात्रिंशदधे—यस्यादृग् गुणः सत्यत्वेणानुमानेन भा-
योरेकश्रित्यादि व्यवदि । तद्विज्ञेन न खलु न दोषप्रसरऽपि
प्रयितुं पायते । अथाप्युक्तद्वयं चतुरादिस्माद् दोषाविशिष्टाकरो
लोकाः । किं न तैर्महत्वाऽऽदि गुणानपि ? अथ तिमिग-
ऽदृग्बाधकमात्रमेव तैर्महत्वाऽऽदि न तु गुणकथामपि कथ-
मथमपेक्षेण गुणानिच्छयः स्यात् ? । एवं तर्हि तैर्महत्वाऽऽदिगुणा-
प्राप्तमात्रमेव तिमिगऽऽदि न तु बाधकपेक्षानि विषयेयकत्वेना
न किं स्यात् ? अस्तु वा दोषाभावमात्रमेव गुणः, तथापि
नाम तुच्छः कश्चित् संयच्छते, " ज्ञानानिर्गमिमुक्तं, भायो-
ऽयत्तुवसन्नवत् । अभावः समस्ततत्त्वस्य, हेनोः किं समुद्भू-
तः ॥ १ ॥ " इति स्वयं पश्येन प्रकटयति । तदपेक्षायामपि च कथं
न परतः प्रामाण्योत्पत्तिः ? अथाऽऽस्तु तैर्महत्वाऽऽदिगुणो
व्याप्यऽपेक्षानुमानेनोचितेन तत् परतः कस्य साकल्यं कर्तानि,
न करणस्थानं, तेषां परोक्तवान् । तर्हि तत्र यं दोषानपि न-
स्तथानेव तन्मात्रात्कथं विज्ञेन कथं दोषा अपि सत्यकृत्येनः
स्युः ? अथाप्रामाण्यं विज्ञानमात्रोपायादपि बाधकत्वातिरि-
क्तपक्षेन, यत्तु बाधकानुत्पत्तिपक्षे व्याप्येनमात्रत्वात्, यत्तु
तुल्यत्वापि व्याप्येन तत् तन्मात्रापादककारणकज्ञापान्तर-
ककारणत्वात्पक्षेन, यथा वायुः पृथ्वीपक्षेऽऽतनुतुल्यत्वापि व्या-
प्येनमात्रः कोऽत्र कुतस्तदतिरिक्तकथोच्चारणः, इत्यनुमानात्,
हायप्रसिद्धिस्तत् । इति नन्दनाहुवात्, इमेव ह्यनु-
मानमप्राप्तमेव नैव निरस्य प्रामाण्यत्वं च प्रकृत्यं गुणभिदा-
बापि विद्वत्पदं, इति कथं न दोषवद् गुणा अपि सिद्ध्यन्तुः ?,
यतो मांस्तेषां परतः प्रामाण्यं स्यात् । प्रमत्तपक्षेन यथा
कारणानुमाने तथा गुणानुमानेऽपि निगेषः । कथं वाऽऽदिगुण-
रनुमाने तत्तन्मते ? । हृद्यते न तु यथा ऽत्र तत्सत्यकथनसं-
भवेऽद्वैतोऽस्मिन्, तथा गुणानुमानेऽपि । यथावावि—निक्षयस्तु
तत्परं परत इत्यादि । तत्र सर्वार्थवेदकादिति श्रुतः । कारण-
गुणज्ञानबाधकभावज्ञानयोरेपि च संवादकज्ञानकण्डव प्रति-
पद्यामि—पद्यादौऽऽदिः पक्षाने प्रधापेक्षानुमानेनान्वाह्य एवा-
ऽस्मै येन विज्ञानेन ध्यवस्थाप्यते तत्संवादकमित्यायमना-
दि तत्तुल्यकत्वात्काङ्क्षेरे धीराः । यस्तु गुणप्रदगणवप-
नप्रमाणकारणराश्यावपेक्षप्रयासः, प्रयास एव केवलप्रम-
भक्तिं भवतः, दोषमेवोदयस्तु गणयोऽपि प्रमाणानुसंस्मरि-
ष्यात् । यत्तु बाधकमायज्ञानपक्षे विकल्पितं तत्कारिकास्मिन्वा-
कालान्तरमात्रमेव वेत्तादि । तथाऽऽद्यावत्कथं परिकल्पनाऽप्यो-
द्यमि, न खलु साधननिर्माणसिद्धेर्वेदनायकाले काऽपि कथा-
ऽपि बाधकपेक्षानः संभवी, तथाप्ययोग्यप्राप्तमात्रत्वात्, त्रि-
ध्वरकालस्य तु बाधकपेक्षामात्रज्ञानात् प्रामाण्यनिर्णयो निरवश-
एव । न च बाधकपेक्षायामनुमानं नैव नैव, यदुदप्रसन्नप्र-
सन्नप्रसिद्धासत्यसंवेदनं न तन्मविबाधकपेक्षान्वाद्यं ध्येयं तन्नि-
क्षयप्राप्तिः । यदि च भावितुमशक्यं तन्मविबाधकपेक्षान्वाद्यं न स्याद-
पि, तदा कथं न कादयत् शक्यं तदनुमानं नास्तिमात्रत्वात् । यत्तुप्र-

प्राहि-संवादिषेदन्ति विख्यातिः । तत्र संवादिष्वन्यास्ताधननिर्ज्ञानप्रतिभासविषयस्य, विषयान्तरस्य वा प्राहृकस्य प्रामाण्यनिर्णय इति श्रुतः । अयं हि निर्मात्रिकुरव्यवहारविषयः । उल्लोकसहकारिकुञ्जऽवभासस्य तत्रैवैकस्मिन् अभिज्ञस्तान्त्रिकविरुद्धताऽलोकसमूहकारिणांमध्यसमुच्चयनं संवेदनं संवाककम् । न च तैमिरिकाऽऽदिषेदन्तऽपि तत्प्रसङ्गः, तत्र परातो वाधकान् । स्वतः सिद्धाभासकमुत्तरस्याप्रामाण्यनिर्णयात् विषयान्तरप्राहृकमपि संवादकस्य, यथाश्रयक्रियाज्ञानम् । न चात्र चक्रावकाशः, प्रत्येकप्रमाणप्रामाण्यनिर्णयऽपि प्रमाणजनयः प्रमाणप्रवृत्तेः संशयादिषु नाभावः । अर्थक्रियाज्ञानस्य तु स्वत एव प्रामाण्यनिश्चयः, अन्वयसंज्ञाऽऽपन्नस्य तु हृदयस्थैवावस्थात्वादात् । न चाधननिर्ज्ञानोऽपि तत्रैवावभासस्त्विति वाच्यं, तस्य तत्तिलक्षणत्वात् । अयदर्थेयकस्मिन्निर्ज्ञानसन्तानं चैकज्ञानं च यथैकदृक्शब्देन ह्यज्ञानवदशब्दस्य, निज्ञानातोऽपि यथा निज्ञेयतया विषयस्याऽऽपन्नत्वेन तथाभूतकस्य संवादकं भवेत्यत्र न च मिथ्यावायः प्रमायाः परोक्षोत्तरकुञ्जऽऽदी वा सेवेदन्तं संवादानं प्रमथने, यतो न खलु निश्चयप्राप्त्युक्तं संवेदनं संवादकं संनिर्गामहेतुः किं तर्हि । यत्र पूर्वात्तरज्ञानमार्गव्याख्यायाम्भारतन्त्रः । किं च-स्य एव प्रामाण्यानुसंग्यवर्णनकर्मिज्ञानेन स्वशब्द आत्मार्थः, आत्मार्थावयवोऽपि कथ्यते । न उऽप्यः पक्षः, स्वावयवार्थावधानेऽप्यन्वया बुद्ध्या स्वशब्दस्य प्रामाण्यस्य निर्णेतुमार्गः । द्वितीयं तु, प्रकटकपटादकटवत्प्रवृत्तं प्राचीकटस्य, प्रकारान्तरेणकामन्मनः । उऽप्यव्याणात्-अस्माभिरपि आत्मार्थमेव प्राहृकं प्रामाण्यमित्यस्य स्वाहृकत्वात् । अथ येनैव ज्ञानमात्रं निर्णयिते तैव तन्नामावयवमपि, इति स्वतः प्रामाण्यनिर्णयोऽवर्धनः । न त्वप्राकट्योत्थागतिगतायेतः सकाशात् त्वया ज्ञाननिर्णयनिस्तान्तरात्मनाम् । अर्थप्राकट्यं च यथाश्रयक्रियावर्णावकाशः, निश्चयार्थं वा अर्थोपनिमुन्यापयेत् । प्राविष्यत्, तस्य तद्विशेषणशब्दे प्रथमप्रमाणत्वं, अन्वयमात्रं, स्वतो वा भवेत् । प्रथमपक्षः, परस्परऽऽप्यव्यवस्थः, निश्चितप्रामाण्यः प्रथमप्रमाणत्वाद्यथाव्यावर्तऽप्यव्यवस्थाप्रकट्येन, तस्याऽऽप्यव्यवस्थेन प्रामाण्यनिर्णयः इति । द्वितीयविकल्पे तु, अन्वय-अन्वयसिद्धिपि हि प्रमाणं प्रामाण्यनिर्णयकार्योपपत्त्युत्पादकस्य प्राकट्यं यथाश्रयव्यवस्थोपपन्नप्रथममन्वयस्याप्रादाति । अथ स्वतस्त्विक्षेपप्रदश्रुतः । तथाहि-स्वतोऽप्यव्यवस्थप्राकट्यं तत्र उऽप्यान्तं निर्णयमानं स्वधमेभूतं यथाश्रयमपि निर्णयते, तथा च-ततोऽनुमीयमानं ज्ञानस्वतः प्रामाण्यकारिणीति । तदेतद्वन्वयमात्रं । एवं स्वतः प्रामाण्यस्यापि स्वतोऽनुमीयमानः । स्वतो निश्चयनेत्यर्थविशेषणार्थः प्राकट्यक्षिप्तानुमीयमानमन्वयमात्रकटिना प्रामाण्यसमुच्चयेन । ततः कथं प्रामाण्यवदप्रामाण्यस्यापि स्वतो निर्णीतं न स्यात् । अथ तत्र वाच्यकादेव प्रामाण्यनिर्णयो न पुनर्ज्ञाननिर्णयकारः, एवं तर्हि संवादकार्यं प्रामाण्यस्यापि निर्णयोऽस्तु, इति तद्विषयकं स्वतो निर्णीतं न स्यात् । निश्चिद्यस्यैव तत्प्रमाणकत्वं यथाश्रयव्यवस्थं, तद्व्यवस्थोऽपि प्रामाण्यनिर्णयकार्योपपत्त्युत्पादनाऽऽपिनिः-सर्थाप्राकट्यमात्रस्य तत्रापि सद्भावात् । इतन्मौलिकं व्यवस्थां सिद्धिर्वाच्यमप्यव्यवस्थकृत् । शिवोदाहरणम् । (१) विशेषतो मीमांसकमतनिराकरणम्-अत्राऽऽहुर्मतां-सफाः-अर्थतथात्वप्रकाशं जातुस्त्वितराः प्रमाणं, तथाश्च-तथात्वप्रकाशकत्वं प्रामाण्यम् । तच्च स्वतः उत्पत्तौ, स्व-

स्वसामग्रीनो विज्ञानोत्पत्त्यापि न प्रमाणस्य समुपपत्तेः । किं तु तदर्थान्तरिकसामग्रीतः पञ्चाङ्गवर्तिनः, तदा विकल्परथाप्या-
स्यन्तः, कारणमेवाह ज्ञेयः स्यात् । अन्वया-“अथमेव ज्ञेयो
भेदहेतुर्वा, यदुत विकल्परथाप्यासः, कारणभेदश्च, स चेन्न भे-
दको विभक्त्यर्थः स्यात्” इति वचः परिपुष्टेन । तस्मात्तत
एव गुणविकलसामग्रीनङ्कणकारणाङ्गज्ञानमुपपत्तेः तत एव
प्रामाण्यमपीति गुणवत्त्वकुरादभावात्तुविधावित्यादिस्थानिको
हेतुः । अत एवेत्येतां सामान्यन्तरानपेक्षितं नास्ति कम् । अन-
पेक्षितविकल्परस्य सापेक्षवश्य विपक्षं सङ्गत्वात् । ततो व्याव-
भागे हेतुः स्वसाध्यतया व्याप्यते इति विकल्परथाप्यित्यर्थेऽप्य-
भाव इति भवत्यनो हेतोः स्वसाध्यतामिति । अथेनयाव्यपेक्षित-
रूपया च शक्तिः प्रामाण्यम् । शक्त्यपेक्षं स्ववैजायानां स्वत एव ज्ञा-
तिः, नोत्पादकारणकलापार्थानां न तु कुर्यात् । अतः सर्वप्रमा-
णानां प्रामाण्यमिति गम्यताम् । न हि स्वतोऽस्मिन् शक्तिः कर्तुम-
स्येन पार्यते ॥ १ ॥” एतच्च नैव स्वकार्येण तदसमप्रत्यक्ष-
वर्धनीयते, किं तु यः कार्यधर्मः कारणकलापेऽस्ति स एव
कारणकलापानुपजायमाने कार्ये तत एवेत्ययमासादयति; य-
था स्तिपान्ते विद्यमाना कृपाऽऽद्यो, यदेति स्तिपान्तेऽनुपजाय-
माने स्तिपान्ते कृपाऽऽदिरणोपजायते । ये तुतः कार्यधर्मोः
कारणे विद्यमाना न ते कारणस्यः कार्ये उदयप्रामादय-
न्तः, न तत एव प्रादुर्भवति, किं तु स्वतः यथा पटस्ते-
षोदकाऽऽदिरणशक्तिः, तथा विज्ञानोदयधर्मतयाव्यपेक्षित-
शक्तिः चक्षुरादियु विज्ञानकारणत्वाविद्यमाना न तत एव भवति,
किं तु स्वत एव प्रादुर्भवति । किं चोक्तम्—“आत्मलाने
हि भावानां, कारणपेक्षिता जनेत् । अस्याऽऽस्मां स्वकार्येण,
प्रवृत्तः स्वमेव तु ॥ १ ॥” तथाहि—“अस्याऽऽस्मां स्वकार्येण,
प्रवृत्तः स्वमेव तु ॥ १ ॥” इति । उदकाऽऽदिरणेत्यस्य, तदपेक्षा न वि-
द्यते ॥ १ ॥” इति । अथ चक्षुराद्याङ्गानकारणानुपजायमान-
त्वाप्रामाण्यं परत उपजायत इति यद्यभिधीयते, तदनुप-
पत्त्यत एव । प्रेरणाकुटेरपि अर्थपर्यायधर्मावयवप्रभवायाः
प्रामाण्योपपत्त्यनुपगमात् । तथाऽस्मान्मुक्तिरपि गृहीताप्यना-
भावात्सापेक्षितानुपजायमाना तत एव गृहीतप्रामाण्योप-
जायत इति सर्वत्र विज्ञानकारणकलापव्यतिरिक्तकारणान्तर-
ानपेक्षमुपजायमानं प्रमाणस्यैव उपपत्तिरिति नोपपत्तिः
परतः प्रामाण्यम् ॥ नापि स्वकार्येऽप्येतायाव्यपेक्षितविकल्पर-
णं प्रवर्तमानं प्रमाणं स्वोत्पादकारणव्यतिरिक्तानभिस्तापे-
क्षं प्रवर्तत इत्यभिधातुं शक्यम् । यतस्नाश्रिमान्तरमपेक्ष्य
स्वकार्यं प्रवर्तमानं किं स्वाद्यप्रत्ययमपेक्ष्य प्रवर्तते, आहो-
स्वित्स्वोत्पादकारणगुणानपेक्ष्य प्रवर्तते, इति विकल्पर-
स्य । तत्र यथायां विकल्पोऽनुपगम्यते, तथा चक्रकक्ष-
कूपणमापनति । तथाहि—प्रमाणस्य स्वकार्यं प्रवृत्तौ सत्याम-
तिशक्तिर्यथा प्रवृत्तः, प्रवृत्तौ वाध्याकिज्ञानोत्पत्तिलक्षणः
संवादः, तं च संवादमपेक्ष्य प्रमाणं स्वकार्येऽप्येतायाव्यपे-
क्षितविकल्परणं प्रवर्तत इति यावत्प्रमाणस्य स्वकार्यं न प्रवृ-
त्तिर्न तावदर्थकियाभिधानं प्रवृत्तः, तामन्तरं नाधिक्याज्ञा-
नसंवादः, तत्सङ्ग-विना प्रमाणस्य तदपेक्ष्य स्वकार्यं न
प्रवृत्तिरिति रूपं चक्रकक्षकूपणमापनं । न च भाविनं
संवादप्रत्ययमपेक्ष्य प्रमाणं स्वकार्यं प्रवर्तत इति शक्यमा-
धानम् । भाविनोऽसत्त्वेन विज्ञानस्य स्वकार्यं प्रवर्तमानस्य
सहकारित्वासम्भवात् । अथ द्वितीयः तत्रापि किं गृहीतः

स्वोत्पादकारणगुणाः सन्तः प्रमाणस्य स्वकार्यं प्रवर्तमा-
नस्य सहकारित्वं प्रपद्यते, आहोस्वित्गृहीता इत्यत्रापि
विकल्परस्यम् । तत्र यद्यगृहीता इति पक्षः स न युक्तः ।
अगृहीतानां सर्वस्वैवास्तिष्ठेः सहकारित्वं प्रोत्सारितमेव ।
अथ द्वितीयः । सोऽपि न युक्तः, अनवस्थाप्रसङ्गात् । तथा
हि—गृहीतस्वकारणगुणापेक्षं प्रमाणं स्वकार्यं प्रवर्तते, स्वका-
रणगुणज्ञानमपि स्वकारणगुणज्ञानापेक्षं प्रमाणकारणगुणपरि-
च्छेदलक्षणं स्वकार्यं प्रवर्तते, तदापि स्वकारणगुणज्ञानापेक्ष-
मित्यनवस्थानसम्भवतो दुर्लभार इति । अथ प्रमाणकारणगुण-
ज्ञानं स्वकारणगुणज्ञानापेक्षमेव प्रमाणकारणगुणपरिच्छेदल-
क्षणं स्वकार्यं प्रवर्तते, तर्हि प्रमाणमपि स्वकारणगुणज्ञानापेक्ष-
कमेवापेक्षितलक्षणं स्वकार्यं प्रवर्तते इति पर्यायं प्रमा-
णस्य स्वकारणगुणज्ञानापेक्षमिति न स्वकार्यं प्रवर्तमानं प्रमा-
णमप्यपेक्षम् । न तु कुर्यात्—

“ज्ञानेऽपि यदि विज्ञाने, तावथाऽपि उपपत्तेः ।
यावत्कारणमुपपत्तेः, त प्रमाणान्तरादुत्तमम् ॥ १ ॥

तत्र ज्ञानान्तरोत्पादः, प्रतीक्ष्यः कारणात्तरात् ।
यावत्किं न परिच्छेदया, शुक्तिस्त्वावदसत्त्वम् ॥ २ ॥

तस्यापि कारणशुक्ति-ज्ञानस्य प्रमाणता ॥
तस्याप्यवयवमिच्छेत्तु, न कथञ्चिदुपपत्तिर्न ॥ ३ ॥” इति ।

तेन “वे प्रतीक्षितप्रत्ययान्तराद्याः” इति प्रयोगो हेतोर्विहितः,

तस्मात्प्रमाणान्तरादुपजायमानं प्रमाणमर्थवशात्परिच्छे-
दशक्त्युत्तमेव उपजायत इति स्वकार्येऽपि प्रवृत्तिः कृत-
तिरिति । नापि प्रमाणं प्रामाण्यविशेषोऽप्यपेक्षम् । त-
द्व्यापदमाणं किं स्वकारणगुणानपेक्षितं, आहोस्वित्स्वोत्पादमि-
ति विकल्परस्यम् । तत्र यदि स्वकारणगुणानपेक्षितं इति
पक्षः कर्त्तव्यते । सोऽपि न युक्तः । स्वकारणगुणानां प्रत्यक्ष-
तदनुक्तानुमानाभावात्तथाव्यपेक्षं प्रमाणं प्रतिपादयति । अ-
थाभिधीयते—यो यः कार्यधर्मः स स गुणवत्कारणवि-
शेषवर्तते, यथा प्रासादाऽदिविशेषः । कार्यविशेषश्च यथा-
वस्थितार्थपरिच्छेद इति स्वसाधेदुक्तिः । एतदभ्यवक्तुम् ।
पारिच्छेदस्य यथावस्थितार्थपरिच्छेदव्याप्तिः । तथाहि—प-
रिच्छेदस्य यथावस्थितार्थपरिच्छेदस्य किं शुद्धकारकजन्मत्वेन,
अतः स्वादिष्टिनाहोस्वित्प्राधान्यत्वेन, उतः स्वदधेयतयाव-
नेति विशेषः । तत्र यदि गुणवत्कारणजन्मत्वेन पक्षः ।
स न युक्तः । इनेत्यत्रोऽऽद्यप्रसङ्गप्रसङ्गात् । तथाहि—गुणव-
त्कारणजन्मत्वेन पारिच्छेदस्य यथावस्थितार्थपरिच्छेदस्य, त-
त्परिच्छेदस्य गुणवत्कारणजन्मत्वमिति पारिच्छेदमित्तरा-
ऽऽद्यप्यस्य । अथ स्वादिष्टित्वेन ज्ञानस्य यथावस्थितार्थपरि-
च्छेदस्य विज्ञानेन । एतदप्यवक्तुम् । चक्रकक्षकूपणपक्षे तु-
निवारितत्वात् । तथाहि—न यावद्विज्ञानस्य यथावस्थितार्थपरि-
च्छेदलक्षणो विशेषः सिध्यति, न तावत्तत्पुष्टिका प्रवृ-
त्तिः, संवादविधानं यावच्च न प्रवृत्तं ततः तावदर्थक्यासंवा-
दः, यावच्च न संवादो न तावच्चिज्ञानस्य यथावस्थितार्थ-
परिच्छेदव्याप्तिरिति चक्रकक्षकूपणः प्रमाणं प्रतिपादितः ॥
अथ बाधाराहित्येन विज्ञानस्य यथावस्थितार्थपरिच्छेदस्यमध्यवसी-
यते । तदप्यसङ्गत्तम् । स्वाद्यनुपगमविरोधात् । तदनुपगम-
विरोधश्च बाध्याधिरूपस्य तुच्छस्वभावस्य सर्वत्र, कदाचित्
बाधनशक्तिरभावात् । पशुशस्युत्था तदप्यज्ञानलक्षणस्य तु विज्ञा-
नपरिच्छेदविशेषावयवत्वेन तदप्यवस्थापकत्वात्तुपपत्तेः ॥ अथा-
धेयताधेयं यथावस्थितार्थपरिच्छेदलक्षणो विशेषो विज्ञानस्य

स्यवस्थापयेत् । सोऽपि न युक्तः । इतरेतराऽऽश्रयदोषप्रसङ्गात् । तथा हि- निष्कऽप्येताभावे तद्विज्ञानमप्यर्थतयाभावपरिच्छेदः । यमि-
 त्वात्, तन्मिमेक्षाधिनयाभावात्किञ्चित् पारिस्फुटमितरेतराऽऽ-
 श्रयत्वम् । तत्र कारणगुणपक्षा प्रामाण्यव्यतिः । अथ संवा-
 दोपपत्तिः प्रामाण्यविनिश्चयः । सोऽपि न युक्तः । यतः सं-
 वादकं ज्ञानं किं समानजातीयमभ्युपगम्यते, आहोस्विद्वि-
 ज्ञजातीयमिति पुनर्गप चिकल्पद्वयम् ? । तत्र यदि समान-
 जातीयं संवादकमभ्युपगम्यते, तदाऽत्रापि वक्तव्यम् । कि-
 मेकसन्तानप्रभवं, भिन्नसन्तानप्रभवं वा ? । यदि भिन्न-
 सन्तानप्रभवं समानजातीयं ज्ञानान्तरं संवादकमि-
 त्यभ्युपगमः । अयमप्यनुपपन्नः, अतिप्रसङ्गात् । अतिप्रसङ्गश्च
 देवदत्तघटविज्ञाने प्रति यद्दत्तघटान्तरविज्ञानस्याऽपि संवा-
 दकत्वप्रसङ्गः । अथ समानसन्तानप्रभवं समानजातीयं ज्ञा-
 नान्तरं संवादकमभ्युपगम्यते, तदाऽत्रापि वक्तव्यम्- किं
 तन् पूर्वप्रमाणभिमताविज्ञानरूढीनार्थविषयम्, उत भिन्नवि-
 षयमिति ? । तत्र यथेकार्थविषयमिति पक्षः । सोऽनुपपन्नः ।
 एकार्थविषयत्वं संवाचसंवादकयोरविशेषान् । तथा हि-एक-
 वचनस्य सति यथा प्राक्तनमुत्तरकालभाविनो विज्ञानस्यैक-
 सन्तानप्रभवस्य समानजातीयस्य न संवादकम्, तथोत्तर-
 कालभाव्यपि न स्यात् । किं च-तदुत्तरकालभाविनो समान-
 जातीयमैकविषयं कुतः प्रमाणमेव निवेदं, येन प्रथमस्य
 प्रमाणत्वं निश्चाययति । तदुत्तरकालभाविनोऽप्यस्यात्था-
 विषादोवेति चेत्, तर्हि तस्याप्यन्यस्मात्साध्यादोवेत्य-
 नवस्था । अथात्तरकालभाविनस्तथाविधस्य प्रथमप्रमाण-
 त्वप्रामाण्यनिश्चयः, तर्हि प्रथमस्यात्तरकालभाविनः प्रमाण-
 काश्चिदपि, उत्तरकालभाविनोऽपि प्रथमप्रमाणादिति तद-
 वेतरेतराऽऽश्रयत्वम् । अथ प्रथमोत्तरयोरेकविषयत्वसमान-
 जातीयस्यैकसन्तानत्वाविशिष्टोऽप्यस्यन्यथा विशेषः, यतो वि-
 शेयादुत्तरं प्रथमस्य प्रामाण्यं निश्चाययति, न पुनः प्रथ-
 ममुत्तरम् । स च विशेष उत्तरस्य कारणशुद्धिपरिज्ञानान्तर-
 भावित्वम् । ननु कारणशुद्धिपरिज्ञानमर्थकियापरिज्ञानमन्त-
 रेण न सम्भवति, तत्र च चक्रकदोषः प्राक् प्रतिपादित
 इति नार्थक्रियाज्ञानसंभवः । संभवे वा तत एव प्रामाण्य-
 निश्चयस्य संज्ञातत्वात् व्यर्थमुत्तरकालभाविनः कारण-
 शुद्धिज्ञानविशेषत्वमन्वितस्य पूर्वप्रामाण्यावगमहेतुत्वकल्प-
 नम् । तत्र समानजातीयमेकसन्तानप्रभवं कार्यमुत्तरज्ञानं
 पूर्वज्ञानप्रामाण्यनिश्चायकम् । अथ भिन्नार्थं तन् ज्ञानं पूर्व-
 ज्ञानप्रामाण्यनिश्चायकम् । तदप्ययुक्तम् । एवं सति शुक्ति-
 कायां रजनज्ञानस्य तथाभूतं शुक्तिकज्ञानं प्रामाण्यनिश्चायकं
 स्यात् । तत्र समानजातीयमुत्तरज्ञानं पूर्वज्ञानस्य प्रामाण्य-
 निश्चायकम् । अथ भिन्नजातीयं प्रामाण्यनिश्चायकमिति
 पक्षः । तत्रापि वक्तव्यम् । किमर्थक्रियाज्ञानमुत्तरम् ? । तत्रा-
 न्वदिति न वक्तव्यम् । घटज्ञानस्यापि पटज्ञानप्रामाण्यनि-
 श्चायकत्वप्रसङ्गात् । अथार्थक्रियाज्ञानं संवादकमित्यभ्युपग-
 मः । अयमपि न युक्तः । अर्थक्रियाज्ञानस्यैव प्रामाण्यनिश्चायाभा-
 वे प्रवृत्त्याद्यभावतश्चक्रकदोषोपासंभवात् । अथ प्रामाण्यनिश्चा-
 यभावेऽपि संशयादपि प्रवृत्तिसंभवाभावाधिक्रियाज्ञानस्यास-
 म्भवः तर्हि प्रामाण्यनिश्चयो व्यर्थः । तथाहि-प्रामा-
 ण्यनिश्चयमन्तरेण प्रवृत्तौ विवेकादभाक् सा भूविशि-
 र्थक्रियार्थी प्रामाण्यनिश्चयमन्वयेत, सा च प्रवृत्ति-

स्तत्रिभ्यमन्तरेणापि संज्ञातमि व्यर्थः प्रामाण्यनिश्चयप्रत्य-
 सः । किं च-अर्थक्रियाज्ञानस्यापि प्रामाण्यनिश्चायकत्वेनाऽ-
 भ्युपगम्यमानस्य कुतः प्रामाण्यनिश्चयः ? । तदनर्थक्रियाज्ञा-
 नादिति चेत्, अनवस्था । पूर्वप्रमाणत्वादिति चेदप्यन्याऽऽश्रय-
 दोषः प्राक् प्रदर्शितोऽत्रापि । अथार्थक्रियाज्ञानस्य स्वत एव
 प्रामाण्यनिश्चयः । प्रथमस्य तथाभावे द्वंद्वेयः किनवन्धनः ? ।
 तदुक्तम्-

“ यथैव प्रथमं ज्ञानं, तत्संवादमपेक्षते ।

संवादेनापि संवादः, पुनर्मय्यस्तैथैव हि ॥ १ ॥

कस्यचित्तु यदीत्येतत्, स्वत एव प्रमाणता ।

प्रथमस्य तथाभावे, द्वंद्वेयः केन हेतुना ॥ २ ॥

संवादस्याऽथ पूर्वैष, संवादित्वात्प्रामाण्यता ।

अन्योऽन्योऽऽश्रयभावेन न प्रामाण्यं प्रकल्पते ॥ ३ ॥ ” इति ।

अथार्थक्रियाज्ञानमर्थभावेन न दृष्टमिति न तत्त्वप्रा-
 माण्यनिश्चयेऽप्यपेक्षं, साधनज्ञानं नार्थभावेऽपि दृष्टमिति
 तन्प्रामाण्यनिश्चयेऽर्थक्रियाज्ञानापेक्षमिति । एतदप्यसङ्गतम् ।
 अर्थक्रियाज्ञानस्याप्यर्थमन्तरेण स्वप्रदर्शनायां दर्शनात्, न च
 स्वप्रजाप्रदर्शाप्यस्याः कश्चिद्विशेषः प्रतिपादयितुं शक्यः ।
 अथार्थक्रियाज्ञानं फलावतिरूपत्वाच्च स्वप्रामाण्यनिश्चयेऽप्य-
 पेक्षं, साधनविनिश्चयसिद्धिं पुनर्ज्ञानं नार्थक्रियाऽवतिरूपं भवति
 न-स्वप्रामाण्यनिश्चयेऽप्यपेक्षम् । तथाहि-जलाचभासिनि ज्ञा-
 ने तपुःपत्रं पानावगाऽऽहनाद्यर्थिनः किमेतन् ज्ञानविभासि ज-
 लविभक्तकलं नापथियति, उत नेति ज्ञानाऽऽश्रूतस्वप्ना-
 माण्यविचारं प्रत्याद्रियन्ते । पानावगाहनाधीर्वासाज्ञानं तु
 समुपपन्नेऽवामफलत्वाच्च तन्प्रामाण्यविचारणाय मनः प्रवि-
 ष्यति । नैतन्प्राम् । अत्रामफलत्वादित्यस्यानुत्तरत्वात् ।
 तथाहि-यथा ते विचारकत्वाज्जलज्ञानावभासिनो जलस्य
 किं सव्यमुत्तात्त्वमिति विचारणायाम् प्रवृत्तास्तथा कल-
 तनिर्मासिनोऽप्यर्थस्य सत्त्वामण्यविचारणायाम् प्रवर्तन्ते । अ-
 न्यथा तदप्रवृत्तौ तदवभासिनोऽर्थस्यान्वयाऽऽश्रूया तज्ज्ञान-
 स्यादवस्तुविषयत्वेनाप्रमाणतया शङ्क्यमानस्य न तज्ज्ञाना-
 वभासिप्रवर्तकज्ञानप्रामाण्यव्यवस्थापकत्वम् । ततश्चान्य-
 स्य तत्समानरूपतया प्रामाण्यनिश्चयाभावाकथमर्थक्रिया-
 र्थो प्रवृत्तिनिश्चयप्रामाण्यात् ज्ञानादित्यभ्युपगमः शोभनः ।
 किं च-भिन्नजातीयं संवादकज्ञानं पूर्वस्य प्रामाण्यनिश्चाय-
 कमभ्युपगम्यमानमेकार्थं, भिन्नार्थं वा । यथेकार्थमित्यभ्युप-
 गमः । स न युक्तः । भवन्मनेनावर्तमानत्वात् । तथाहि-रूप-
 ज्ञानाद्विजज्ञातीयं स्पर्शाऽऽदिज्ञानं, तत्र च स्पर्शाऽऽदिकमाभा-
 सितं न रूपम्, रूपज्ञानं तु रूपं, न स्पर्शाऽऽदिकमाभासिः रूप-
 स्पर्शयोश्च रूपस्पर्शं भेदः, न चावयवौ रूपस्पर्शज्ञानयोरंका
 विषयतयाऽभ्युपगम्यते, येनैकविषयं भिन्नजातीयं पूर्वज्ञानप्रा-
 माण्यव्यवस्थापकं भवेत् । अपि च-एकविषयत्वेऽपि किं येन
 स्वरूपेण व्यवस्थाप्ये ज्ञाने मोऽर्थः प्रतिभाति, किमेव व्य-
 वस्थापकं, उतात्यन्तं ? । तत्र यदि तैवेत्यभ्युपगमः । स न युक्तः ।
 व्यवस्थापकस्य तावद्धर्मार्थविषयत्वेन स्मृतिवदप्रमाणत्वेन
 व्यवस्थापकत्वासंभवात् । अथ रूपान्तरेण मो र्थतत्र वि-
 ज्ञाने प्रतिभाति । नन्वेवं संवाचसंवादकयोरैकविषयत्वं न स्या-
 दिति द्वितीय एव पक्षोऽभ्युपगतः स्यात् । स चाऽयुक्तः । पूर्व-
 स्याऽपि भिन्नविषयस्यैकसन्तानप्रभवस्य विज्ञातीयस्य प्रामा-

सङ्गतम् । यतो यदि लोकव्यवहारसमाश्रयेण प्रामाण्या-
प्रामाण्ये व्यवस्थाप्यते, तदा प्रामाण्यव्यवस्थामाण्यमपि पर-
तो व्यवस्थापनीयम् । तथाहि-लोकं यथा मिथ्याज्ञानं दो-
षवच्चक्षुरादिप्रभवमभिधाति, तथा सत्यगुणत्वमपि गुण-
वच्चक्षुरादिसमुत्थमिति तदभिप्रायात्प्रामाण्यव्यवस्थामाण्यम-
प्युत्पत्तौ परतः कथं न स्यात् । तथाहि-तिमिराऽद्विदोषावष्ट-
ब्धवच्चक्षुःको विशिष्टीयार्थोपयोगावासाक्षितैर्मल्यगुणः केनचि-
त्सुहृदा कीदृशे भवतो लोचने वसेत इति पृष्टः सन् प्राऽऽह-
प्राक् सदीपे अभूतामिदानीं समासादिनगुणं संज्ञाने इति ।
न च नैर्मल्यं दोषाभावमेव लोकं व्यपदिशतीति शक्य-
मभिधातुम्, तिमिराऽद्वेदपि गुणाभावरूपव्यपदेशप्राप्तः ।
तथा चाप्रामाण्यमपि प्रामाण्यवन्स्वतः स्यात् । यद-
व्यवस्थाप्यते, "न च तृतीयं कार्यमिति" इति । तदव्यवस्थक-
तृतीयकार्याभावेऽपि पूर्वोक्तन्यायेन प्रामाण्यव्योक्तौ परतः
सिद्धत्वात् । यच्च "अपि चाऽर्थाभावाभावाकाशनलक्षणं
प्रामाण्यम्" इत्यादि, "विश्वमेकं स्यादिति वचः परिलेखनं"
इति पर्यवसानमभिहितम् । तदपि अविदितप्राप्तप्राप्तप्राप्त्येण ।
यतो न परस्पर्यभयमभ्युपगमो विज्ञानस्य चक्षुरादिसामग्रीत
उपपत्तावत्यर्थे तथाभावाप्रकाशनलक्षणस्य प्रामाण्यस्य नैर्-
मल्याऽद्विदसामग्र्यन्तगन्धान्द्रादुपपत्तिः, किन्तु गुणवच्चक्षुरादि-
सम्यग्धीत उपजायमानं विज्ञानमागृहीतप्रामाण्यस्वरूपमेवा-
पजायते इति ज्ञानवस्तुत्वतिरिक्तस्वभावं प्रामाण्यमपि
परत इति गुणवच्चक्षुरादिसामग्र्यन्तगन्धान्द्रादुपपत्तौ प्रामा-
ण्यस्यानपेक्षान्वलक्षणस्वभावहेतुर्नृसिद्धोऽनपेक्षस्वरूप इति
"तस्मात्त एव गुणविकल्पासामग्रीतज्ञात्" इत्या-
द्युक्तमभिहितम् । "अर्थतथावपरिच्छेदरूपा च शक्तिः प्रा-
माग्ये, शक्तिश्च सर्वभाषानां स्वन एव भवन्ति" इत्यादि यद-
भिधानम् । तदव्यवस्थानीयम् । एवमभिधाने अर्थथावस्थिता-
र्थपरिच्छेदशक्तिरूप्यप्रामाण्यरूपा अस्त्याः केनचित्क-
लुप्तशक्तिस्तदपि स्वनः स्यात् । यदपि "एतच्च नैव सत्का-
र्यप्रदर्शनसमाश्रयणदभिधीयते" इत्यादि "तदपेक्षा न
विद्यते" इति पर्यन्तमभिहितम् । तदपि प्रलापमात्रम् ।
यतोऽनेन न्यायेनाप्रामाण्यमपि प्रामाण्यवत् स्वन एव
स्यात् । तदपि हि विपरीतार्थपरिच्छेदशक्तिरूपेण न तिमि-
राऽद्विदोषसङ्गतिमन्तु लोचनोऽद्विदुः सन्तीति । अपि च ज्ञा-
नरूपतामाम्यमस्तीमाविर्भावयन्तीन्द्रियाऽद्वयो न पुनर्य-
थावस्थितार्थपरिच्छेदशक्तिमिति न किञ्चित्सिद्धमनुस्यथा-
मः । कुतश्चेतदर्थं शक्तिभिः प्राप्तम्, यत इमाः स्वन
एवादर्थं प्रत्यासादितमाहात्म्या न पुनस्तदाधाराभिमाना
भावविशेषा इति । न च तास्तेभ्यः प्राप्तव्यतिरेकाः । यतः
स्याऽधाराभिमतभावकारणभ्यो भावमोक्षपक्षावि, न तेभ्य
एवात्यन्तमनुभवयुः, व्यतिरेके, स्वाध्वैस्ततोऽभवन्त्यो न
संन्यमानानुयुः । भिन्नानां कार्यकारणभावव्यतिरेकेणापस्य
संन्यवस्थाभावादाध्याऽध्वैसिन्धव्यस्य विज्यजनकभाव-
भावेऽतिप्रसङ्गतो निषेत्त्यमानत्वता । धर्मेत्याच्छुद्धाश्रय
इत्यव्ययुक्तम् । असति पातन्ये, परमार्थतस्तदयोगात् ।
पातन्यमपि न सतः सर्वविरागम् । सत्त्वात् । असतो-
ऽपि व्योमकुसुमस्यैव, तत्पादेव । अतिभिन्नाधेमा न
देशकालद्रव्यनियमं प्रतिपद्यन्ति । तद्वि किञ्चित् क्वचिदु-
पलप्यते, न वा ? यद्यत्र कथञ्चिदपत्तमानत्यतं वा । सर्वत्र

प्रतिबन्धविवेकित्युक्तेच्छुक्त्यो नेमाः कस्यचिन्काद्विद्विरे-
युरिति प्रतिनियतशक्तियोगिना भावानां प्रमाप्रामिना न
स्यात् । व्यतिरेकाव्यतिरेकपक्षस्तु शक्तीनां विरोधानवस्थोभ-
यसौक्यद्वयोऽपि विपरीतहाराद् विनाऽनुद्धातः । अनुभयपक्षस्तु
न युक्तः । परस्परविपरीतस्थितकृपाणामेकनिषेधस्यापरि-
धानानन्तरीयकत्वात् । न च विद्विन्स्य पुनस्तस्यैव निषेधः ।
विधिप्रतिषेधयोरेकत्र विरोधात् । ये स्वाहुः-उत्तकालभा-
विनः संवादप्रत्यक्षा जन्म प्रतिपद्यते शक्तिरूपेण प्रामा-
ण्यमिति स्वत उच्यते, न पुनर्विज्ञानकारणापेक्षाप्राप्यते
इति । तेऽपि न सत्यम् प्रवृत्तते । मिदसाध्यतादोषात् ।
अप्रामाण्यमपि वैवं स्वतः स्यात्, न हि तदुत्पत्तेर ज्ञा-
ने विमंवादप्रत्ययादुत्तरकालभाविनः तत्रोत्पद्यत इति क-
स्यचिदभ्युपगमः । यदा च गुणवत्कारणजन्यता प्रामाण्य-
स्य शक्तिरूपस्य प्राक्तनस्यायादवस्थिता, तदा कथमौत्सर्गि-
कत्वम् । तस्य दुष्टकारणप्रभवेव मिथ्याप्रत्ययेष्वभावात् । पर-
स्परव्यवच्छेदरूपाणि कश्चासम्भवात् । तस्मात् गुणेभ्यो दो-
षाणामभावस्तदभावादाप्रामाण्यव्यवस्थान्वेनोऽनपेक्षित
एवाऽऽस्त इति वचः परिलुप्यताम् । इतश्चेत्तद्वचोऽयुक्त-
म् । विपर्ययेणाव्यस्योदोषावयन्तुं शक्यत्वात् । तथाहि-दो-
षेभ्यो गुणानामभावस्तदभावात्प्रामाण्यव्यवस्थान्वेनाप्रामा-
ण्यमौत्सर्गिकमास्त इति ब्रुवतो न वक्तव्यं वजीभवति । किं
च-गुणेभ्यो दोषाणामभाव इति न तुच्छरूपो दोषाभावो
गुणव्यापारनिपाद्यः । तत्र व्यतिरिक्तव्यतिरिक्तविकल्पाद्वि-
रेखे कारकव्यापारस्यानंभवात्, अवद्विन्नमभ्युपगमः । तु-
च्छाभावव्यवस्थामे वा-भावातन्त्रिनिमित्तोः किं नोऽप्रा-
लम्भवत् । अभावः सम्मतस्य, हेतोः किं न समुद्भवः ? ॥१॥
इति वचो न शोभते । तस्मात्पुनरावस्यता प्रतिनियोग-
णाऽऽत्मक एव दोषाभावोऽभिप्रेतस्तत्र च गुणेभ्यो दोषाभाव
इति ब्रुवता गुणेभ्यो गुणा उपयुक्तं भवति । न च गुणेभ्यो
गुणाः कारणात्मासम्भवात् उपजायन्ते इति । स्वात्मनि कि-
याविरोधात्, स्वकारणेभ्यो गुणोत्पत्तिस्तद्भावात् । तदभावाद्-
प्रामाण्यव्यवस्थामपि प्रामाण्यमभिधीयते । ततश्च गुणेभ्यः
प्रामाण्यमुत्पद्यत इति अभ्युपगमात् परतः प्रामाण्यमुत्पद्यत
इति प्राप्तम् । ततश्च स्वार्थवार्थधरशक्तिरूपप्रामाण्याऽऽत्मलाभं
चेत् कारणापेक्षा, काऽन्या स्वकार्यं प्रवृत्तियोः स्वयमेव स्यात् ।
तेनाप्युक्तम् । "लब्धोऽऽत्मनो स्वकार्येषु, प्रवृत्तिः स्वयमेव
तु" इति । घटस्य जलोद्वहस्यापारापूर्वं कारणात्पक्षे-
तोऽनपेक्षेयुक्तं मृदादिकारणनिर्गन्तव्य स्वकार्यं प्रवृत्तिरित्यन्तो
विसदृशमुदाहरणम् । उपपत्त्यन्तरमेव च विज्ञानस्य नाशोप-
गमात्कुतो लब्धोऽऽत्मनः प्रवृत्तिः स्वयमेव । तदुक्तम्-
"न हि तत्तुल्यमन्यास्त, जायते वाऽप्रमाऽऽत्मकम् ।
येनार्थप्रदले पश्चाद्, व्याप्रियेतेन्द्रियाऽद्विवत् ॥ १ ॥
तेन जन्मव विषय, बुद्धव्यापार उच्यते ।
तद्वचः प्रमारूपं, तद्वती करणं च धीः ॥ २ ॥" इति ।
तस्माज्जन्मव्यतिरेकेण बुद्धव्यापाराभावान्न च ज्ञानानां
सगुणेषु कारणेष्वपेक्षावचनात्कुतः स्वातन्त्र्येण प्रवृत्तिरि-
ति किं तज्ज्ञानस्य कार्यं ? यत् लब्धोऽऽत्मनः प्रवृत्तिः
स्वयमेवेत्युच्यते । स्वार्थपरिच्छेदश्चेत् । ज्ञानपर्यायत्वात्
तस्याऽऽत्मनमेव कारणोत्पत्तिः स्यात् । तच्चोपयुक्तम् ।
प्रमाणमेतदित्यनन्तरं निश्चयश्चेत् । अन्तिकारणसङ्गति

कचिदनिश्चयाद्विपर्ययदर्शनाच्च । तस्माज्जन्मापेक्षया गुणवच-
क्षुरादिकाण्यप्रभं प्रामाण्यं परतः सिद्धमिति “अथ वचु-
रदिज्ञानकारण” इत्याद्ययुक्ततया स्थितम् । अपौरुषेयवि-
धिव्याप्यप्रभावास्तु बुद्धेः स्वतः प्रामाण्योपपत्त्यभ्युपगमो
न युक्तः । अपौरुषेयत्वस्य प्रतिपादयित्वाभावात्तद्व्याप्यप्रमा-
णाविषयत्वेनात्मत्वात् । सर्वेऽपि भवशीत्या तस्यैव गुणत्वा-
त् । तथाभूतप्रमाणप्रभावा बुद्धेः कथं न परतः प्रामाण्यम् ?
किं च-अपौरुषेयत्वं प्रेरणावचनौ, गुणवत्पुरुषप्रणीतौ-
किंवाप्येषु तत्त्वेन निश्चितप्रामाण्यं गुणाऽऽश्रयपुरुषप्रणी-
तत्वव्यापृत्या तत्सन्न न स्यात् । तथा च-

“प्रेरणाजनिता बुद्धिः, प्रमाणं दोषवर्जिततः ।

कारणैर्जन्यमानया-क्षिप्ताऽऽमोक्षास्तु विज्ञेयः ॥१॥” इति ।

अयं श्लोक एवं पठितव्यः-

“प्रेरणाजनिता बुद्धि-रप्रमा गुणवर्जिता ।

कारणैर्जन्यमानया-क्षिप्ताऽऽमोक्षास्तु विज्ञेयः ॥१॥”

अथ प्रेरणावाच्यस्यापौरुषेयत्वं पुरुषप्रणीतत्वाऽऽश्रया यथा
गुणा व्यापृतास्तथा तद्विश्रिता दोषा अपि । ततश्च तद्व्या-
पृताप्रामाण्यस्याऽपि प्रेरणया व्यापृतात्वात्स्वतः सिद्धमु-
त्पत्तौ प्रामाण्यम् ॥ तत्त्वं सति गुणदोषाऽऽश्रयपुरुषप्रणीत-
व्यापृतौ प्रेरणायां प्रामाण्याप्रामाण्ययोर्व्यापृतात्वात्प्रेरणा-
जनिता बुद्धिः प्रामाण्याप्रामाण्यरहिता प्राप्नोति । ततश्च-

“प्रेरणाजनिता बुद्धि-र्न प्रमाणं न चाऽप्रमा ।

गुणदोषविनिर्मुक्त-कारणैश्चः समुद्भवात् ॥२॥”

इत्येवमपि प्राक्तनः श्लोकः पठितव्यः, अत एव यथा-

“दोषाः सन्ति न सम्नीति, पौरुषेयेषु चिन्त्ये ।

वेदे कर्तुरभावात्, दोषाऽऽशङ्क्ये नान्ति नः ॥१॥”

इत्ययं श्लोक एवं पठितः तथैवमपि पठनीयः-

“गुणाः सन्ति न सम्नीति, पौरुषेयेषु चिन्त्ये ।

वेदे कर्तुरभावात्, गुणाऽऽशङ्क्ये नान्ति नः ॥१॥

न च यत्रापि गुणाः प्रामाण्यहेतुत्वेनाऽऽशङ्क्यन्ते तत्राऽपि
गुणैर्भ्यां दोषाभाव इत्यादि वक्तव्यम् । विहितोत्तरत्वात् । अ-
पि च-अपौरुषेयत्वेऽपि प्रेरणाया न स्वतः स्वविषयप्रतीतिजन-
कत्वापारः । सदा सर्षिहितत्वेन ततोऽनवरतप्रतीतिप्रसङ्गात् ।
किं तु पुरुषाभिव्यक्ताधेप्रतिपादकसमयाऽऽविर्भूतविशेष-
स्कारसत्यपेक्षायाः । न च कुर्याः सर्वे रगाऽऽदिदोषाभिभूता
एव भवताऽभ्युपगताः । तत्कृतश्च संस्कारो न यथार्थः । अ-
न्यथा पौरुषेयमपि वचो यथार्थं स्यात् । अतोऽपौरुषेयत्वा-
भ्युपगमोऽपि समयकर्तृपुरुषदोषरूपाऽप्रामाण्यमद्भावात् प्रे-
रणायामपौरुषेयत्वाभ्युपगमो गजज्ञानमनुकरोति । तदुक्त-
म्-“असंस्कार्यतया पुंभिः, सर्वेषां स्थाप्यते । संस्कारो
पगमं व्यक्तं गजज्ञानमिदं भवत् ॥१॥” यद्यथापि-“तथा-
ऽनुमानवृत्तिरपि शुद्धीनाविनाभावानव्यापेक्षा” इत्यादि ।
तद्व्याचारा । अविनाभाविनश्चयस्यैव गुणत्वात् । तद्विश्व-
यस्य विपरीतनिश्चयस्य च दोषत्वात् । तदेवमुत्पत्तौ प्रामा-
ण्यं गुणपेक्षत्वापरत इति स्थितम् । यदप्युत्पत्तौ-“नापि स्वका-
र्यं प्रवर्तमानं प्रमाणं निमित्तान्तरावेवम् ।” इति । तदप्यसङ्क-
तम् । यतो यदि कार्यादात्तसामग्रीव्यनिरिकृतिनिमित्तानपेक्षं
प्रमाणमित्युच्यते, तदा सिद्धसाधनम् । अथ सामर्थ्यकदेशल-

क्षणं प्रमाणं निमित्तान्तरानपेक्षम् । तद्व्याचारा । एकस्य जन-
कत्वासेम्भवात् । “न ह्येकं किञ्चिज्जनकं, सामग्री वै जनिका” इति
न्यायस्यान्यत्र व्यवस्थापितत्वात् । किं च-नार्थपरिच्छेदमात्रं
प्रमाणकार्यम् । अप्रामाण्येऽपि तस्य भावान् । किं तर्हि ? अथेत-
द्यावत्परिच्छेदः । स च ज्ञानस्वरूपकार्यो, आन्तर्ज्ञानेऽपि
स्वरूपस्य भावान्, तत्रापि सत्यशेषपरिच्छेदः स्यात् । अथ
स्वरूपविशेषकार्यो यथाऽऽविस्थितार्थपरिच्छेद इति नातिप्रस-
ङ्गः । तर्हि स स्वरूपविशेषो वक्तव्यः-किमपूर्वाधिविज्ञान-
त्वम्, उत निश्चितत्वम्, आहोस्विद बाधाग्रहितत्वम्, उत-
स्विददुष्टकारणाऽऽरब्धत्वम्, किं वा संवादिव्यमिति ? । त-
त्र यद्यपूर्वाधिविज्ञानत्वं विशेषः । स न युक्तः । नैमित्तिक-
ज्ञानेऽपि तस्य भावान् । अथ निश्चितत्वम् । सोऽप्यनु-
क्तः । परोक्षज्ञानवादिनो भवतोऽभिप्रायेत्यात्मसम्भवात् । अथ
बाधाग्रहितत्वं विशेषः । सोऽपि न युक्तः । यतो बाधावि-
शिष्टस्तत्कालभावी विशेषः, उत्तरकालभावी वा ? न ताव-
त्तत्कालभावी । मिथ्याज्ञानेऽपि तत्कालभाविनो बाधाविरह-
स्य भावान् । अथोत्तरकालभावी । तत्राऽपि वक्तव्यम्-किं ज्ञानः
न विशेषः, उनाज्ञानः । न तत्राज्ञानः । अज्ञानस्य तथेनाप्य-
सिद्धत्वात् । अथ ज्ञानोऽसौ विशेषः । तत्रापि वक्तव्यम्-
उत्तरकालभावी बाधाविरहः किं पूर्वज्ञाने न ज्ञायते, आ-
होस्विदुत्तरकालभाविना । तत्र न तावत्पूर्वज्ञानेनांशकाल-
भावी बाधाविरहो जायते शक्यः । तर्हि स्वसमानकालं-
सन्निहितं नीलाऽऽदिमवभासयतु, न पुनरुत्तरकालतत्पत्र
बाधकप्रत्यया न प्रदर्शित्यत इत्यवगमयितुं शक्नोति पूर्व-
मनुष्यप्रशयकानामप्युत्तरकालवाच्यत्वदर्शनात् । अथोत्तर-
ज्ञानं ज्ञायते । ज्ञायताम् । किं तत्कालभावी बाधाविर-
हः कथं पूर्वज्ञानस्य विनष्टस्य विशेषः । भिन्नकालस्य वि-
नष्टं प्रति विशेषव्यापेक्षायाः । किं च-ज्ञायमानत्वेऽपि केशीगण-
दोऽऽदिरसत्यत्वदर्शनात्, बाधाभावस्य ज्ञायमानत्वेऽपि कथं
सत्यत्वम् ? । तज्ज्ञानस्य सत्यत्वादि चेत्तस्य कृतः स-
त्यत्वम् ? । तन्प्रमेयसत्यत्वाद्, इतरतराऽऽश्रयदोषप्रसङ्गात् ।
अपरबाधाभावज्ञानादिति चेत्, तत्राप्यपरबाधाभावज्ञाना-
दित्यनवस्था । अथ संवादादुत्तरकालभावी बाधाविरहः स-
त्यत्वेन ज्ञायते, तर्हि संवादादप्यपरसंवादाज्ञानासत्य-
त्वसिद्धिः, तस्यापरसंवादाज्ञानादित्यनवस्था । किं च-यदि
संवादादप्ययादुत्तरकालभावी बाधाभावा ज्ञायमानो वि-
शेषः पूर्वज्ञानाभ्याप्युपपन्नः, तर्हि ज्ञायमानस्य विशेषा-
त् प्रमाणं स्वकार्यं यथाऽऽविस्थितार्थपरिच्छेदलक्षणं प्रव-
र्तते इति कथमपेक्षत्वात्परत स्मृतः प्रामाण्यम् ? । अपि च-
बाधाविरहस्य भवदभ्युपगमेन पृष्ठेदात्मवृत्त्या संवादरूप-
त्वम् । बाधावर्जितं च ज्ञानं स्वकार्यं आन्यतन्पक्षं प्रवर्त-
ते इति भुवना संवादापेक्षं तत्र प्रवर्तते इत्युक्तं भवति ।
किं च-किं विज्ञानस्य स्वयमेव बाध्यते, आहोस्विदप्रमेयम्, उ-
नार्थोक्तिरिति विकल्पत्रयम् ? । तत्र यदि विज्ञानस्य स्वरूपं
बाध्यत इति पक्षः, स न युक्तः, विकल्पद्वयानतिवृत्तेः । न-
बाधि-विज्ञानं बाध्यमानं किं स्वसत्कालं बाध्यते, उत
उत्तरकालम् ? । तत्र यदि स्वसत्कालं बाध्यत इति पक्षः ।
स न युक्तः । नदा विज्ञानस्य परिस्फुटरूपेण प्रतिभासतः ।
न च विज्ञानस्य परिस्फुटप्रतिभासिनोऽभावस्तदेवेति वक्तुं
शक्यम् । सत्याभिमतविज्ञानस्याप्यभावप्रसङ्गात् । अथोत्तर-

कालं बाध्यत इति पक्षः । सोऽपि न युक्तः । उत्तरकालं तस्य स्मृत एव नाशान्भुपगमाश्च तत्र बाधकत्वापात्रः सफलः, वैयर्थ्या हि किञ्चुकाः । अथ प्रमेयं बाध्यते इत्यभ्युपगमः । सोऽप्युक्तः । यतः प्रमेयं बाध्यमानं किं प्रतिभासमानं रूपेण बाध्यते, उताऽप्रतिभासमानरूपमहवागिणा स्पर्शी-ऽऽसितक्षणेनति विकटयताद्वयम् । तत्र यदि प्रतिभासमानं रूपेण बाध्यते इति मतम् । तदुक्तम् । प्रतिभासमानस्य रूपस्यासम्भवात् । अतथा स्वयमज्ञानावभासिनोऽप्य-स्यप्रसङ्गः । अथाप्रतिभासमानेन रूपेण बाध्यते इति मतम् । तदुक्तम् । अप्रतिभासमानस्य रूपस्य प्रतिभास-मानरूपादन्यत्वात् । न चान्यस्याभावेऽप्यस्याभावायः । अति-प्रसङ्गात् । अथार्थकिया बाध्यते । ननु साऽपि किमुपपन्ना बाध्यते. उतानुपपन्ना । यद्युपपन्ना, न तर्हि बाध्यते तस्याः सत्त्वात् । अथानुपपन्ना । नापि न बाध्या । अनुपपन्नादेव । किं च-अर्थकियाऽपि पदार्थादन्या । ततश्च तस्या अभावे कथम-स्यत्वात्त्वम् । अतिप्रसङ्गात् । स्वयच्छेदात्मन्येव च बाधा-वर्जितमिति विशेषणस्याप्युक्तत्वात् । न बाधाविरहाऽपि विज्ञानस्य विशेषः । अथादुष्टकारणाऽऽप्यन्वयं विशेषः । सोऽपि न युक्तः । यतस्तस्याप्यज्ञानस्य विशेषत्वमनिष्टम् । ज्ञा-तत्वे वा कुतोऽदुष्टकारणाऽऽप्यन्वयं ज्ञायते । अन्यस्माददुष्टका-रणाः । रूपाद्विज्ञानादिति चेत्, अनवस्था । संवादादिति चेत् । ननु संवादप्रत्ययस्याप्यदुष्टकारणाऽऽप्यन्वयं विशेषाज्यस्माद-दुष्टकारणाऽऽप्यन्वात् संवादप्रत्ययाद्विज्ञापन इति स्यातवस्था भवत । तदुक्तम् । इति । किं च-ज्ञानस्यैवपक्षमदुष्टकारणाऽऽप्य-न्वाविशेषरूपस्यकार्ये ज्ञानं प्रवर्त्तमानं कथं न तत्र परतः प्रयु-क्तं भवति । तथा कारणज्ञेयमात्रः पुरुषानुपपन्ना भवदतिप्रा-येण गुणः । न तच्छादुष्टकारणाऽऽप्यर्थमिति वदता गुणवत्का-रणाऽऽप्यर्थमित्युक्तं भवति । कारणगुणाश्च प्रमाणेन स्वकार्ये प्रवर्त्तमानेनाप्यप्रमाणनिश्चयकप्रमाणापेक्षा अस्ति चेत्, तद-पि प्रमाणं स्वकारणगुणनिश्चयकं स्वकारणगुणनिश्चयपक्षे स्वकार्यं प्रवर्त्तत इत्यतस्त्वादुपपन्नं । ज्ञानेऽपि यदि विज्ञानं, तावज्ज्ञार्थोऽवधार्यते । इत्यादिना ग्रन्थेन परपक्षे आसम्भ-यमानं स्ववधाया कृत्योत्थापनं भवतः प्रसङ्गम् । अथादुष्टका-रणाऽपि तत्त्वनिश्चयमन्तर्गुणऽपि ज्ञानं स्वार्थानिर्णयं स्वकार्ये प्रथमिष्ये । तदुक्तम् । संस्थाऽऽप्यर्थक्योऽप्यन्वयं प्रमाणस्य स्वाधिनिश्चयकत्वात्सम्भवात् । अन्यथाऽप्रमाणस्यापि स्वाधिनि-श्चयकत्वं स्यात् । तत्रादुष्टकारणाऽऽप्यन्वयमात्रेण विशेषेण अव-र्त्तयता संभवति । अथ संवादविषयं विशेषः । सोऽभ्युपगम्यत-या । किं तु संवादप्रत्ययार्थमतिनिश्चयमन्तर्गतं स न ज्ञातुं शक्यत इति प्रतिपादयिष्यमाणत्वात्, तदपेक्षं प्रमाणं स्वकार्ये प्रवर्त्तत इति तत्रच परतः स्यात् । अत एव निर-पेक्षत्वस्यानिश्चयत्वात्पुनरित्यर्थः । यं प्रतिज्ञितप्रत्ययान्त-रिद्धाः । इति प्रयोगनिमित्तं हेतुः । एतेनैव वक्तव्यम् । " तत्रापूर्वार्थविज्ञानं निश्चये बाधवर्जितम् । अदुष्टकारणाऽ-रब्दे, प्रमाणं लोकसम्मतम् ॥ १ ॥ " इति । तदपि निरस्तम् । यच्चोक्तम्-यादं संवादपक्षे प्रमाणं स्वकार्ये प्रवर्त्तत तदा-चककप्रसङ्गः । तदसङ्गम् । यथार्थनिर्णयपरिच्छेदस्वभाव-मेतत्प्रमाणमित्येति निश्चयलक्षणं स्वकार्यं यथा संवादपक्षे प्रमाणं प्रवर्त्तते, न च चककदोषः, तथा प्रतिपादयिष्यमा-णत्वात् । यदपि "अथ गृहीताः कारणगुणाः । इत्यादिनिर्वा- ११६

नम् । तदपि परममयानभिज्ञानं भवतः स्यापयति । कार-णगुणग्रहणापेक्षं प्रमाणं स्वकार्ये प्रवर्त्तत इति पर-स्यानभ्युपगमात् । यच्चोक्तम्- " उपजायमानं प्रमाणं-मर्थपरिच्छेदशक्तियुक्तम्, " इति । तत्राविमोधादिव्यमेव अर्थतथात्वपरिच्छेदशक्तिः, तस्य परतो ज्ञायते, तद-पेक्षं प्रमाणं स्वकार्यं प्रवर्त्तत इति तत्रच परतः स्थितम् । " नापि प्रमाणस्य स्वनिश्चयेऽप्यपेक्षम् " इत्युक्तं यत् । तद-प्यस्त । यतो निश्चयस्तत्र भवतः किं निमित्तम्, उत स्मि-मिन् इति कलनाद्वयम् । तत्र न तावदतिनिमित्तः । प्रति-नियतदेशकालस्यभावाभावप्रसङ्गात् । स्मिन्मित्येवऽपि किं स्वनिमित्तः, उत स्वव्यतिरिक्तमिति सः । न तावत्स्वनिमित्तः । स्वनिमित्तं विदितप्रमाणान्भुपगमात् सीमासंकल्पः । अथ स्व-व्यतिरिक्तमिति सः । तत्रापि वक्तव्यम्-तस्मिन् किं प्र-त्यक्षम्, उतानुमानम् । अन्यस्य तस्मिन्निश्चयकत्वात्सम्भवात् । तत्र यदि प्रत्यक्षम् । तदुक्तम् । प्रत्यक्षस्य तत्र व्यापारायो-गात् । तस्मिन्निश्चयस्य विषये तद्व्यापारादुद्यमानादवश्य-प्रत्यक्षपदं लभते । न चेन्द्रियाणामपरोक्षतालक्षणे-न फलेन तत्तत्त्वद्वयरूपेण वा संप्रदायाः, येन तदर्थेया-थैवस्वभावं प्रामाण्यमिन्द्रियव्यापारजननेन प्रत्यक्षेण नि-श्चयते । नापि मनोऽप्यापारजन प्रत्यक्षेण । एवंविधस्यानु-भवस्याभावात् । नापि तदर्थक्यादकस्य ज्ञानव्यापाराऽऽप्य-स्य यथार्थत्वनिश्चयकत्वं प्रामाण्यं वातोन्द्रियजन्यं मनो-जन्यं वा प्रत्यक्षेण निश्चयते । नेन स्वदेशेन्द्रियाणां संब-न्धमावात् । न चेन्द्रियासंबन्धे विषये ज्ञानमुपजायमानं प्रत्यक्षपदं प्रमाणमाद्यतोन्युक्तम् । नाऽप्यनुमानतः प्रामा-ण्यनिश्चयः । पूर्वोक्तस्य फलश्रवस्य यथावैयर्थ्यात्तत्त्व-लक्षणप्रामाण्यनिश्चयं लिताभावात् । आद्यव्यापारस्य तु पूर्वो-क्तफलश्रवस्यभावस्वरूपवर्त्तमानलिङ्गसम्भवेऽपि न यथार्थनिश्चय-कत्वलक्षणप्रामाण्यनिश्चयकत्वम् । यतस्तत्त्वज्ञं संवदन्ताऽ-रब्दे, यथार्थव्यतिरिक्तं तस्मिन्निश्चये व्यापियेत, निर्विशेषणं वा । प्रथमपक्षे तस्य यथार्थव्यतिरिक्तग्रहणं प्रमाणं वक्तव्यम्, तत्र न संभवतीति प्रतिपादितम् । निर्विशेषणस्य फलस्य प्रामाण्यप्रतिपादकत्वं, मिथ्याज्ञानं फलमपि प्रामाण्यनिश्चा-यकं स्यादित्यतिप्रसङ्गः । तत्रैतस्यात् पूर्वोक्तं फलश्रवम-भेदेऽन्यतः प्रकटताल्लक्षणं, अनुपपन्ननिश्चयं यथा त-स्य स्वतः पूर्वोक्तस्वरूपनिश्चयः, तथा यथार्थव्यतिरिक्तऽपि । यथा हि तत्संबन्धमानं नीलं संबन्धनतया संबन्धते, तथा य-थार्थव्यतिरिक्तस्यैव तस्य संबन्धिनः । न हि नीलसंबन्धना-दप्या यथार्थव्यतिरिक्तः । यथैव शुकित्वात् रत्नज्ञानेऽपि अर्थव्यतिरिक्तस्वभाववाच्यार्थव्यतिरिक्तः । स्मृतिप्रमाणऽप्य-स्तु निर्विषयः इति नानुमानादिति प्रामाण्यनिश्चयः किञ्च-प्रदत्तानुमानतयाः प्रामाण्यनिश्चयनिर्णयः सोऽभ्युपगम्यमानः, स्वतः प्रामाण्यनिश्चयस्यातिप्रसङ्गः, तत्रानुमानाऽपि प्रामाण्यनिश्चयः । यदुक्तम् । नापि प्रामाण्यं स्वनिश्चये-ऽप्यपेक्षं, तदवपेक्षमाणं किं कारणगुणानपेक्षते " इत्यादि । तदन्भुपगमापेक्षप्रमाणस्य । न हासदभ्युपगमः, यदु-त स्वकारणगुणानां प्रामाण्यं विज्ञायते । कारणगुणानां संवा-दप्रत्ययमन्तर्गुण ज्ञानप्रत्ययत्वात् संवादप्रत्ययानु कारणगु-णविज्ञानान्भुपगमं, तत एव प्रामाण्यनिश्चयस्याऽपि निश्च-त्वात् वश्यं गुणनिश्चयपरिणतः । प्रामाण्यनिश्चयेऽन्यकाले

पद्याण

गुणज्ञानस्य भाषातन्त्रिश्चयस्य प्रामाण्यनिश्चयेऽनुपयोगाच्च । नाप्येकदा संवादाद् गुणाभिरिव । अन्यदा संवादमन्तरंगाऽपि गुणनिश्चयादेव न त्वयमवश्यं ज्ञानस्य प्रामाण्यनिश्चय इति यत्कं शक्यम् । अस्यन्तपरोक्षेषु च चुरादिषु कालान्तराऽपि निश्चयप्रामाण्यस्य कार्यदर्शनमन्तरंगं गुणानुबुद्धिनिश्चयमशक्यत्वात् । न च लक्षणस्यैव भावेषु गुणानुबुद्धिरूपैव संप्रति । अपरापरसहकारिभेदेन भिन्नरूपत्वात् । संवादप्रत्ययाच्चार्यक्रियाज्ञानलक्षणत्वात् प्रामाण्यनिश्चयऽऽप्युपपन्न एव । "प्रमाणमविसंवादिज्ञानम्" इति प्रमाणलक्षणमभिधानात् । न च संवादिश्रवणक्षणे प्रमाणस्यैव स्वत एव ज्ञापते इति शक्यमभिधानम् । यतः संवादित्वं संवादप्रत्ययजननशक्तिः प्रमाणस्य न च कार्यदर्शनमन्तरंगं कारणशक्तनिश्चयं शक्या । यदाह- "न ज्ञापयितुं कार्यं कारणमावगतिः" इति । तस्मात्संवादप्रत्ययापूर्वस्य प्रमाणस्यैव स्वव्यवस्थात्वेन न च संवादप्रत्ययापूर्वस्य प्रामाण्यावगमे संवादप्रत्ययस्याप्यपरसंवादात् प्रामाण्यावगम इत्यत्र त्रयाप्रवृत्ता । प्रामाण्यावगमाभावे इति यद्वक्तुं युक्तम् । संवादप्रत्ययस्य संवादरूपत्वेनापरसंवादात्पेक्षाभावोऽतन्वत्त्वाऽतन्वत्तात्वात् । न च प्रथमस्याऽपि संवादात्पेक्षा मा भूदिति वक्तव्यम् । यतस्तस्य संवादजनकत्वात्तत्र प्रामाण्यं तदभावे तस्य तदेव न स्यात् । अर्थक्रियाज्ञानं तु तात्परादविसंवादि । अर्थक्रियाऽऽलम्बनत्वात् तस्य स्वविषयं संवेदनसंयं प्रामाण्यम् । तस्य स्वतः निश्चितमिति नाप्यपेक्षा । तत्र "कस्यचित्पु यदीत्येत" इत्यादि परस्य प्रत्याभावाच्च । न चार्थक्रियाज्ञानस्याप्यवस्तुवृत्तितशः कायामन्यप्रमाणान्तराऽतन्वत्त्वाऽतन्वत्ता इति वक्तव्यम् । अर्थक्रियाज्ञानस्यार्थक्रियाऽनुभवस्यभाववैभवाभ्यां क्रियाभावाभ्यां मिश्राभ्यां क्रियातः परस्मान्मुपपन्नम् । उत तद्वयं तिर्यकेण्यव्यभिचारापरिवर्तनाया निष्पत्त्याः प्रतीतिरिति । तथाहि-यथाऽर्थक्रिया किमवयवव्यभिचारेकतावयवविनाऽप्येव निष्पत्तिरिति, उतावयवतिरिक्तम् । आहोस्त्विदमुपयुक्तम्, अथाऽनुभवरूपेण किं वा त्रिगुणाऽऽत्मकेन परमाणुनसूक्ष्मात्मकेन वा, अथ ज्ञानरूपेण आहोस्त्विदमवितिर्यकेण्यतिविन्ताऽर्थक्रियाभावाभ्यां निष्पत्त्याजना, निष्पत्त्याद्वाच्छ्रितफलस्य, तथैवमपि किं वस्तुनन्यामर्थक्रियायां तत्संवेदनमात्रमुपजायते, आहोस्त्विदवस्तुनन्यामिति । तुहदाहविल्लेहाऽदिकं हि फलमभिवाञ्छितम् । तच्चार्थभिनयस्य तद्विषयगज्ञानस्य स्वसंवेदिततत्त्वोपये इति तच्चित्तव्याप्ता निष्फलत्वम्, अवस्तुनि ज्ञानद्वयसंभवाच्च । यत्र हि साधनज्ञानपूर्वकमर्थक्रियाज्ञानमुपयुज्यत तदाऽऽस्तुतुङ्गा वैपत्तिः । न ज्ञानभावननिर्माणसंज्ञाति प्रवृत्तयः तादृकाऽऽप्यर्थक्रियाज्ञानस्य संभव इत्यागोपात्ता ज्ञानप्रतिवेदनतः । न च स्वमार्थक्रियाज्ञानमर्थक्रियाऽभावोऽपि दृष्टमिति । ज्ञापदार्थक्रियाभावात् तथाऽऽप्युक्तविषयः । तस्य तद्विषयगतत्वं । तथाहि-स्वमार्थक्रियाज्ञानम्, अत्रावृत्तिष्वैव व्याकुलमर्थत्वं च, तद्विषयनिर्णयः । तज्ज्ञापदार्थाभावः, कुतस्तेन व्यभिचारः ? यदि चार्थक्रियाज्ञानमन्यमन्तरंगं ज्ञापदार्थाभावो भवेत्, करदन्तपरासमर्थव्यभिचारि स्यात्, यद्वलेनार्थव्यवस्थाकियेन । परन्तु प्रामाण्यादितो वादस्य प्रतिपक्षमाचारमीत्यभिप्राययता तस्या युक्तमेवाऽऽचितम् । न हि निरात्मकताः सर्वे प्रत्ययाः प्रत्ययत्वात् स्वप्रत्ययवधित्वेभ्युपगच्छन्त्येव । भवता तु ज्ञापदार्थास्वप्रदर्शयामेदं प्रतिपादयता तस्मादाह्यमेवाऽऽजितम् । न हि तद्वयतिरि-

क्तः प्रत्ययोऽस्ति यस्याप्यसंलग्नः । न चावस्थाद्वयस्यतत्प्राप्तिपादनं त्वया क्रियमात्रं प्रकृतोपयोगि । तथाहि-सत्यवहाग्निरस्य प्रमाणस्य लक्षणमिदमभिधीयते- "प्रमाणमविसंवादिज्ञानम्" इति । तच्च सत्यवहाग्निकं ज्ञापदार्थाभाववत् । तत्रैव सर्वव्यवहारार्थां लोके परमात्मनः सिद्धत्वात् । स्वतःप्रत्ययानां तु निर्विषयतया, लोके प्रविद्धानां प्रमाणतया, व्यवहाराभावात् किं स्वतः प्रामाण्यामुत परत इति विन्ताया अनवसम्भवात् । तच्च ज्ञापदार्थानि द्वितीयदर्शनानि प्रमाणं, किं वाऽप्रमाणम् । तथा किं स्वतः प्रमाणं, किं वा परत इति विन्तायाः । पूर्वोक्तलक्षणे ज्ञापदप्रत्ययस्यैव सतीति विशेषणमभिधानं स्वप्रत्ययस्य व्यभिचारचोदने प्रस्तावानभिज्ञानं परस्य सूचयति । अपि च-अर्थक्रियाऽभिगमनिलक्षणफलविशेषतुल्यीनं प्रमाणमिति लक्षणं, तत्फलं नैवं प्रमाणलक्षणादुत्पत्तिमिति कथं तस्यापि प्रामाण्यमवधीयत इति चोदानुपपत्तिः । यथाऽऽङ्कुरेऽदन्तुर्जीवमिति बीजलक्षणे नाङ्कुरस्यापि बीजरूपताप्रसङ्गः ततो न विदुषामेव प्रश्नः, कथमुत्तरे बीजरूपता निश्चीयते इति । यथा चाङ्कुरदर्शनादीनामपि बीजरूपता निश्चीयते, तत्रात्यर्थक्रियाकलशं नान्वात्मसाधनज्ञानस्य प्रामाण्यनिश्चयः । न चार्थक्रियाज्ञानस्याप्यन्यतः प्रामाण्यनिश्चयान्नवस्था । अर्थक्रियाज्ञानस्य तद्वयतया स्वत एव निश्चितत्वात् । तदुक्तम्- "तस्यैव स्वतो गतिः" इति । न च स्वस्वरूपज्ञानस्य आन्तर्यः संभवति । स्वस्याभावे स्वसंवेदनान्यभेदेनाभावमनङ्गात् । व्यतिरिक्तविषयस्य हि प्रमाणमर्थक्रियाऽङ्कुरम् । "प्रमाणमविसंवादि-ज्ञानमर्थक्रियास्थितिः" । अत्रिसंवादतन्त्रम् । इति । तथा- "प्रमाणस्यैव व्यवहारेण-अर्थक्रियालक्षणेन च" इति च । तस्मात्प्रमाणस्याऽऽत्मभूतमर्थक्रियालक्षणं पुरुषार्थमभिधानं फलं, यदर्थोऽयं प्रेक्षावतं प्रयासः । तेन स्वतः निश्चेत फलान्तरं प्रत्यनङ्कुरेऽतन्वत्ताऽतन्वत्ताऽऽत्मताऽऽपि । "प्रमाणमविसंवादिज्ञानम्" इति प्रमाणलक्षणमिदं हिता साधननिर्माणज्ञानस्यानुत्पत्तिरूपकप्रमाणशक्तिरूपस्य प्रामाण्यापिगमेऽनवस्थापिरेणा क्रियमाणा परमत्याज्ज्ञेयत्वेन लब्धेन । यदुक्तम्- अत्रिज्ञानप्रामाण्यादपि साधनज्ञानात्पुनरावर्धार्थक्रियाज्ञानेऽप्यभावमफला अपि प्रेक्षावत्ता यथा साधनज्ञानप्रामाण्यावधारणाय मनः प्रणिदधति । अन्यथा तन्ममात्रापापरत्याज्ज्ञानप्रामाण्यानिष्ठपुरुषार्थक्रियाऽऽप्या प्रवृत्तिर्न स्यात् । तथाऽर्थक्रियाज्ञानस्यापि प्रामाण्यावधारणाय प्रेक्षावत्तयैव ते आह्वयन्ते, अन्यथाऽनिरुद्धप्रामाण्यादर्थक्रियाज्ञानात्पुनरेव प्रामाण्यानिष्ठ एव न स्यादित्यावकाशकत्वमनर्थकमिति । तद्व्ययुक्तम् । अर्थक्रियाज्ञानस्य स्वत एव प्रामाण्यं, साधनस्य तु तज्जनकत्वेन प्रावर्ण्यमिति प्रतिपादितव्यात् । यद्व्यवहारि-यदि संवादपूर्वस्य प्रमाणस्यैव निश्चितं तदा- "धोवर्धनीप्रमाणं स्वा-तन्त्र्यमिदमेतन्" इति । तद्व्ययुक्तम् । गीताऽऽदिप्रियायाः धोवर्धनीप्रमाणस्यैव रूपत्वेन स्वत एव प्रामाण्यानिष्ठः । तथा विवर्तन-बुद्धेर्गपि स्वत एव प्रामाण्यानिष्ठः । अर्थक्रियाऽऽलम्बनत्वात् । गन्धरस्योऽननुबुद्धीनां त्वर्थक्रियाऽनुभवरूपत्वं सुप्रनिश्चयम् । यदुक्तम्- किमविवर्तं, भिन्नविषये वा संवादज्ञानं पूर्वेण प्रामाण्यानिष्ठायकमित्यादि । तत्रैकसंघातवर्तिनो विषयद्वयस्य कारणऽऽदिलक्षणस्यैकतामश्व-

भाविनो निमित्तम् । अथ प्रभुयुत्तरकालभाविनीति विकल्पश्चम् ? । तत्र यदि एवैः पक्षः स न युक्तः । पूर्वकालाया बाधकानुपलब्धेः प्रभुयुत्तरकालभाविनिश्चयनिमित्तत्वात्सम्भवात् । न ह्यन्यकालानुपलब्धिरन्यकालभाविनिश्चयं विदधाति । अनिप्रसङ्गान् । नापि प्रभुयुत्तरकालभाविनी बाधकानुपलब्धित्वात् निश्चयनिमित्तम् । प्राक् प्रवृत्त्युत्तरकालसं बाधकानुपलब्धिनं प्रविप्यतीत्यर्थोऽर्थानां निश्चयनशक्यत्वेन, तस्या अनिष्टत्वात् । नापि प्रभुयुत्तरकालभाविन्यनुपलब्धित्वेन निश्चययमाना तत्कालभाविबाधकानाया निश्चयस्य निमित्तं प्रविप्यतीति वक्तुं शक्यम् । तत्कालभाविनो निश्चयस्याऽकिञ्चित्कर्मप्रतिपादनात् । किं च बाधकानुपलब्धिः सर्वसंबन्धिनी किं तत्र निश्चयहेतुः । उताऽऽत्मसंबन्धनिनीति पुनरपि पक्षश्चम् ? यदि सर्वसंबन्धिनीति पक्षः । स न युक्तः । तस्या अनिष्टत्वात् । न हि सर्वे प्रमातारो बाधकं नापलभन्त इति सर्वोऽर्थानां निश्चयं शक्यम् । अथाऽऽत्मसंबन्धिनीत्ययमभ्युपगमः । सोऽयमुक्तः । आत्मसंबन्धिन्या अमुपलब्धेः परचेतोऽनुचितविशेषकान्तिकान्तिकान्तिकबाधकानाभावनित्यर्थेऽनुपलब्धिनिमित्तं, नापि संवादा निमित्तम् । भवदभ्युपगमनात्तत्त्वप्रामाण्यस्य प्रतिपादितत्वात् । न च बाधाऽभावे विशेषः सम्यक्प्रत्ययस्य सम्भवेतीति प्रागेव प्रतिपादितम् । कारणदोषाभावेऽप्ययमर्थः स्यात् वक्तव्य इति नासावपि तस्य विशेषः । किं च कारणदोषाभावाभावेऽपि तस्य भवदभ्युपगमेन कारणगुणसंवादाकप्रत्ययरूपत्वस्य प्रतिपादनात् । तत्रिश्चये तस्य विशेषऽऽभ्युपगमनात् परतः प्रामाण्यनिश्चयऽऽभ्युपगम एव स्यात् । न च सोऽपि युक्तः । अतएवस्थादोषस्य भवदभ्युपगमेण प्राक् प्रतिपादितत्वात् । यद्वक्तव्यम् । एवं त्रिचतुरङ्गान् । इत्यादि । तत्रैकस्य प्रातस्य प्रातस्य, पुनरप्रातस्य, पुनः प्रामाण्यं, इत्येवस्थात्रयदृशनाद्वाधकं, तद्वाधकाऽऽर्था वाऽवस्थात्रयमाशङ्कमानस्य कथं परीक्षकस्य नापरिपेक्षा, येनानवस्था न स्यात् । यद्वक्तव्यम् । अप्रज्ञातः । तदप्यसङ्गतम् । यतो नाऽऽऽल्लव्यवकारः प्रस्तुतो, येन कतिपयप्रत्ययमात्रं निरूप्यते । न हि प्रमाणमन्तरं बाधकाऽऽशङ्कानिबृतिः । न चाऽऽशङ्कान्वाधवर्तकं प्रमाणं भवदभिप्रायेण संभवति-युक्तम् । तथा कारणदोषाभावेऽपि पूर्वमेव ज्ञाताऽऽशङ्क्य कारणदोषाभावात्परिपेक्षायां कथमनवस्थानिबृतिः ? कारणदोषाभावात् तत्कारणदोषाभावाद्वाधकानाभावात्तत्र प्रमाणान्वाधानाऽनवस्था । यदाह- "यदा स्वतः प्रमाणत्वं, तदाऽऽशङ्क्यं सुस्थितं । निश्चयैव हि मिथ्यात्वं, दोषाज्ञानादयमन्तः । ? ॥ " इति । एतच्चातुर्दोषम् । प्रागेव विदितोक्तमस्यात् । न च दोषाज्ञानादोषाभावाः । सत्यपि दोषो नदभातस्य संभवात् । सम्यग्ज्ञानान्वादानशक्तिरपिगीयेन मिथ्याप्रत्ययो वादयोग्यं हि रूपं निमित्तगऽऽर्था निमित्तमिन्द्रियदोषः । स नातीन्द्रियत्वात्सत्यपि नापलभते । न च दोषाज्ञानेन व्यापारः, येन तत्रिचतुर्या निर्वर्तयन् । दोषाभावाज्ञानं तु संवादाऽऽर्थपेक्षायां सैवा-नवस्था प्राक् प्रतिपादिता । एतेनैतदपि निराकृतम् । यदुक्तं भट्टेन-

" तस्मात्स्वतः प्रमाणत्वं, सर्वदोषासर्गिकं स्थितम् ।

बाधकारणदुष्टव-ज्ञानाभ्यां तदोषोयम् ॥ १ ॥

पराधीनेऽपि चैतस्मिन्-ज्ञानवशात् प्रसज्यते ।

प्रमाणधीनेत्यन्तः, स्वतस्मिन् प्रतिष्ठितम् ॥ २ ॥

प्रमाणं हि प्रमाणेन, यथा नान्येन साध्यते ।

न निश्चयप्रमाणान्व-मप्रमाणान्वयं हि । इति स्यान्मतम् ।

यदप्यन्यान्पक्षप्रतिभावां बाधकप्रत्ययः तथाऽप्यबाधकतया प्रमाणं प्रमाणस्याप्रमाणतामाधानं ततो नान्यर्थेति ।

सोऽयमदोषः । यतः-

" बाधकप्रत्ययत्वाव-दर्थान्त्वत्वावधारणम् ।

सोऽनपेक्षप्रमाणत्वात्, पूर्वज्ञानमपादितं ॥ १ ॥

तत्राऽपि त्वपवादस्य, स्यादपेक्षा क्वचित्पुनः ।

ज्ञाताऽऽशङ्कस्य पूर्वमेव, साऽप्यन्येन नियतं ॥ २ ॥

बाधकान्तरस्युत्पत्तिं, यस्यान्विच्छन्तोऽप्यम् ।

ततो मध्यमवाचिनं, पूर्वस्यैव प्रमाणता ॥ ३ ॥

अवाप्यदृष्टयन्तेन, सम्यगन्येपेण कृते ।

सुलभावाद्य विज्ञाने, भवेद बाधकवाधनम् ॥ ४ ॥

ततो निरपवादत्वात्-तत्तत्त्वाऽऽर्थं वर्तयन्ता ।

बाध्यते तेन तस्यैव, प्रमाण-वमपादितं ॥ ५ ॥

एवं परीक्षदज्ञान-त्रितयं नातिवर्तते ।

नतश्चाज्ञानवाधेन, ताऽऽशङ्क्यं बाधकं पुनः ॥ ६ ॥ " इति ।

तथाहि-एतेन सर्वेणपि ग्रन्थेन स्वतः प्रामाण्यत्वा-

हितः परिहृता, परीक्षकान्वाधनयाधिककज्ञानपक्षेणात्य-

स्था च । एतद्विदित्यर्थेण परतः प्रदर्शितं प्रादुर्गतयेत ।

यत्त्वान्यत् पूर्वपक्ष परतः प्रामाण्यं पूर्वमेव निश्चितम्, त-

त्वाऽनभ्युपगमेन निरन्तरमिति न प्रतिपादितत्वात् कृप्यत ।

प्रमाणदुष्टेन प्रामाण्यं न साधयतितीति प्रत्यक्षस्य सं-

वादाशंस्य भव्याभावात् । नाप्यर्थान्वाधित्वात् निश्चयव-

ल-तत्त्वत्वात्तदुपपन्नान्वादादुपपन्नस्यैव । किं च-प्रमाण-

भवस्य चेतसः प्रामाण्यनिश्चयस्य स्वतः प्रामाण्यप्रभाधन-

प्रयामाऽर्थं भवताम् । चेदपिप्रामाण्यस्य च ज्ञानस्य न केच-

न प्रामाण्यं न निश्चयः, किं त्वप्रामाण्यनिश्चयोऽपि न च

न्यायेन संपद्यते । तथाहि-यद्वदुपकारणमिति ज्ञाते, न त-

त्प्रमाणम् यथा निमित्तग-अपद्रवोपद्रवतत्त्वज्ञानप्रतिपक्षं ज्ञानम्,

दोषव-प्रमाणवाधवर्जितं च- " अनेनज्ञावं जुहुयाद् " इत्या-

दिवाक्यप्रसङ्गं ज्ञानमिति कारणान्वाधोपलब्धेः । न चा-

भित्तो हेतुः । भवदभ्युपगमेण प्रमाणं गणनां वक्तव्यं,

तत्तुल्यनिर्गतादोषाऽप्यप्रामाण्य-प्रमाणत्वात्तद्विधि नि-

श्चत्वात् । अथ स्यादप्यं दोषो यदि वक्तव्यगुणैव प्रामाण्यवा-

दाकदोषाणां निराकरणमभ्युपगम्यते । यद्यपि वस्तुभा-

वेनाऽपि निराकृत्यायां दोषाणामनन्वाधोऽभ्युपगम्यते एव ।

तदुक्तम्-

" शब्दे दोषोद्वेस्तावद्, वक्तव्यधीन इति स्थितम् ।

तदभावाः कचित्तानाद्, गुणवद्वक्तव्यतः ॥ १ ॥

तद्वक्तव्यपदुक्तानां, शब्दे संकल्पसम्भवात् ।

यदा वक्तव्यमिति न स्पृष्टोऽपि निराधर्याः ॥ २ ॥ " इति ।

भवदप्येवं, यद्यप्यन्येपेण कुतोऽप्यप्रामाण्यनिश्चयः स्यात् ।

तच्च न भिज्जम् । तस्मिन्निपादकप्रमाणस्य निरप्यस्यज्ञानत्वात् ।

अत एव वेदमप्यनुदीप्यम्- " तत्राववादिनसंवि-वेद्य-

भावाज्ञादीत्यसि । वेदं तत्राप्रमाणत्वं, नाऽऽशङ्कामपि गच्छति

॥ १ ॥ " तेन गुणवता वक्तव्यभ्युपगमाद्वैवाभिः, अर्थान्वे-

यमप्ययुक्तः । सर्वमेवविधिनोऽनुपलम्भस्याऽपिज्ञेयवान् । अथ दृश्यानुपलम्भस्तन्निश्चयायक इति पक्षः । सोऽप्यसङ्गतः । यतो दृश्यानुपलम्भश्चतुर्धा व्यवस्थितः—स्वभावानुपलम्भः, कारणानुपलम्भो, व्यापकानुपलम्भो, विरुद्धविपरिवर्तः । तत्र यदि स्वभावानुपलम्भस्तन्निश्चयायकत्वेनाभिमतः । स न युक्तः स्वभावानुपलम्भस्यैवंविधे विषये व्यापारान्मन्वन्वान् । तथाहि—एकज्ञानसंसर्गिणस्तुल्ययोग्यान्तत्त्वस्य भावान्तरस्याभावव्यवहारसाधकत्वेन पृथुदातृवृत्त्या तदस्य ज्ञानस्वभावाऽऽतापभ्युपगम्यते । न च प्रकृतस्य साध्यस्य केनचित्सहैकज्ञानसंसर्गित्वे सम्भवतीति नाऽत्र स्वभावानुपलम्भस्य व्यापारः । नाऽपि कारणानुपलम्भः प्रकृतसाध्याभावनिश्चयायकः । यतः—विदे कार्यकारणभावे कारणानुपलम्भः कार्यभावादिनिश्चयायकत्वेन प्रवर्तते । न च प्रकृतस्य साध्यस्य केनचित्सह कार्यत्वं निश्चितवन्तम् । तस्याऽदृश्यत्वेन प्रागेव प्रतिपादनात् । प्रत्यक्षानुपलम्भनिश्चयश्च कार्यकारणभाव इति कारणानुपलम्भोऽपि न निश्चयायकः । व्यापकानुपलम्भस्तु निन्दे व्याप्यव्यापकभावे व्याप्याभावसाधकोऽप्युपगम्यते । न च प्रकृतसाध्यव्यापकत्वेन कार्यव्यपदार्थो निश्चितुं शक्यः । प्रकृतसाध्यस्यादृश्यत्वप्रतिपादनात् । तत्र व्यापकानुपलम्भोऽपि निश्चयायकः । विरुद्धोपलब्धिपरिग्रह्य विषये न प्रवर्तते । तथाहि—एकौ विरोधोऽधिकलक्षणस्य भवेत्तस्यभावेऽभावाऽप्यहानिप्रवृत्त्यान्तर्भावो निश्चयते, योऽन्तर्भावोऽपि । विद्योऽत्र प्रत्यक्षात् । न च प्रकृतं साध्यमविकलकारणं कस्यचिद्विधे निवर्त्तमानमुपलभ्यते । तस्यादृश्यत्वादेव । द्वितीयस्तु परस्परपरिहारस्थितिस्तल्लक्षणः । सोऽपि तल्लक्षणस्य स्वरूपव्यवस्थापकधर्मरूपस्य दृश्यत्वाभ्युपगमनिष्ठः । दृश्यत्वाभ्युपगमनिष्ठमभिमतमपि निवर्त्तयते न प्रकृतसाध्यविषये संशयः । तत्र ततोऽपि प्रस्तुतविद्धिः । तत्र साध्यस्याभावनिश्चयोऽनुपलम्भनिश्चयतः साधनाभावनिश्चयोऽपि नादृश्यानुपलम्भनिमित्तः । उक्तदोषत्वात् । दृश्यानुपलम्भनिमित्तत्वेऽपि, न स्वभावानुपलम्भनिमित्तमित्यमः । उद्दिष्टविषयाभावव्यवहारसाधकत्वेन तस्य व्यापारभ्युपगमान् । अनुद्दिष्टविषयत्वेऽपि, यत्र यत्र साध्याभावस्तत्र तत्र साधनाभाव इति, एवं न ततः साधनाभावनिश्चयः । तन्निश्चयश्च निश्चयनिश्चयहेतुर्न तन् स्वभावानुपलम्भोऽपि तन्निश्चयमहेतुः । नापि कारणानुपलम्भः । यतः कारणं ज्ञातव्यापार एवायं प्रकृततल्लक्षणस्य हेतोर्भवेत्तस्यभ्युपगम्यते । न चासौ प्रयत्नपरिणाम इति कुतश्चर्य सप्रति कारणव्यावगम इति न कारणानुपलम्भोऽपि तदभावनिश्चयहेतुः । व्यापकानुपलम्भोऽप्ययमेव न्यायः । यतो व्यापकत्वमपि पृथोक्तहेतुं प्रति ज्ञातव्यापारस्यैवाभ्युपगमनव्यम् । अथवाऽप्यस्य व्यापकत्वं साध्यावपेक्षाद व्यापकनिवृत्तिद्वारेण निवर्त्तमानमपि साधने न साध्यनियतं स्यात् । अथ यथा सत्यतल्लक्षणं हेतुः क्षणिकत्वतल्लक्षणसाध्यव्यतिरेककर्मयोगपदस्वरूपपदार्थान्तरव्यापकनिवृत्तिद्वारेण, अज्ञातकलमज्ञातप्राप्ताप्यवर्त्तमानः स्वसाध्यनिश्चयः, तथा प्रकृतोऽपि हेतुर्मेवेष्यति । असम्यगेनान् । यतस्तथापि यद्यत्तल्लक्षणसत्यव्यापकं कर्मयोगपदं कुतश्चर्यप्रमाणान्तरं भवेत्तन्मा तद्विषयिद्वारेण विपक्षान् व्यापकत्वतल्लक्षणं हेतुः स्वसाध्यनिश्चयः स्यात् । अ-

न्याया तत्र व्यापकवृत्त्यनिश्चये राश्वन्तरे क्षणिकाक्षणिकरूपे तस्याऽऽशङ्क्यमानत्वेन तद्व्याप्यस्याऽपि नैकान्ततः क्षणिकनियतनिश्चयः । न च प्रकृतसाध्योऽयं न्यायः । तस्यात्यन्तपरोक्षत्वेन हेतुव्यापकभावान्तराधिकरणस्याभिन्देः । तत्र व्यापकानुपलम्भनिमित्तोऽपि विपक्षे साधनाभावनिश्चयः । नाऽपि विरुद्धोपलब्धिनिमित्तः । प्रकृतसाध्यस्यात्यन्तपरोक्षत्वेन तदप्रतिपक्षे तदभावनिश्चयविपक्षस्याप्यप्रतिपक्षितत्वेन सहायेप्रकाशान्तलक्ष्य हेतोः सहानवस्थानतल्लक्षणविरोधाऽभिन्देः । परस्परपरिहारस्थिततल्लक्षणस्तु विरोधोऽन्यान्वव्यवच्छेदरूपयोरथेप्रकाशनाप्रकाशनयोः सम्भवति, न पुनार्थप्रकाशनज्ञातव्यापारयोः अन्योऽन्यव्यवच्छेदरूपव्याभावान् । नापि ज्ञातव्यापारनियतत्वादेयप्रकाशनस्य साध्यविपक्षेण विरोध इति शक्यमभिधातुम् । अन्यथाऽऽश्रयोपपत्त्येव । तथाहि—निन्दे तन्निश्चयत्वे तद्विपक्षविरोधमिदं तन्निश्चयं तन्निश्चयनिमित्तमिदं विपक्ष एवेतन्तराऽऽश्रयोऽपि । तत्र विरुद्धोपलब्धिनिमित्तोऽपि विपक्षे साधनाभावनिश्चयः । अथादृश्यानुपलम्भोऽप्ययं प्रमाणं व्यतिरेकनिश्चयनिमित्तमभिधीयते । तदप्यनुपपन्नम् । तस्य तन्निमित्तनियमेभवान् । तथाहि निरप्यविषयप्रमाणपञ्चकस्वरूपतया ऽभ्योऽपि परिणामरूपं वा तदभ्युपगम्यते, तदन्यवस्तुविषयज्ञानरूपं वा ? गत्यन्तरमावान् । तदुक्तम्—प्रत्यक्षाऽदृश्यानुपपत्तिः, यमाणाभाव उच्यते । साऽभ्योऽपि परिणामो वा, विज्ञाने वाऽन्यवस्तुनिष्ठः । तत्र यदि निरप्यविषयप्रमाणपञ्चक रूपेण तस्याऽऽश्रयोऽपि परिणामतल्लक्षणमाभावाऽऽप्यप्रमाणं साधनाभावनिश्चयसाध्याभावस्वरूपव्यतिरेकनिश्चयनिमित्तमित्यभ्युपगमः । स न युक्तः । तस्य समुद्देशिकतापरिमाणत्वेनैकान्तिकत्वात् । अथायवस्तुविषयज्ञानसाध्याभावसाध्याऽप्ययं प्रमाणं व्यतिरेकान्तर्भवनिमित्तमिति प्रतिपादनात् । सोऽपि न युक्तः । विरुद्धहेतुपक्षेः । तथाहि—एकं तत्साध्यानिश्चयसाधनस्वरूपपदद्वयम्, यद्विषयं ज्ञानं तदप्यज्ञानमित्युच्यते । यदि यथोक्तसाधनस्वरूपव्यतिरेकं पदार्थान्तरं, तदा यद्व्यवस्थानन्दैकज्ञानसंसर्गि, साधनेन सह, उताप्येति । यदि यथोक्तसाधनेनैकज्ञानसंसर्गि तदा तद्विषयज्ञानादिव्यति, यथोक्तसाधनसाध्याभावनिश्चयः प्रतिनियतविषयः । किं तु यत्र यत्र साध्याभावस्तत्र तत्रावर्त्येतन् साधनस्याव्यापक इत्येवभूतो व्यतिरेकनिश्चयो न ततः सिद्धान् । सर्वोपमहारेण साधनाभावनिश्चयसाध्याभावनिश्चय हेतोः साध्यनिश्चयतल्लक्षणनियमो निश्चापक इति नैकज्ञानसंसर्गिपदार्थान्तरंगतल्लक्षणमाभावाऽऽप्ययमात्राद्यतिरेकनिश्चयः । अथ तदसंसर्गि पदार्थान्तरंगतल्लक्षणमात्रादप्ययमात्राऽऽप्येव प्रमाणं, साध्याभाव साधनाभावनिश्चयशान्तिमित् । तदप्यन्वयम् । अतिप्रवृत्तान् । न हि पदार्थान्तरंगतल्लक्षणमात्रादप्यस्य तदनुपपत्त्येव साध्याभावस्तत्र सहैकज्ञानसंसर्गिः पदार्थान्तरसाध्याभावनिश्चयः । अथवा सहापलम्भाद्विषयाभावनिश्चयः स्यात् । अथ तयाभूतसाध्याभावस्तद्व्यापकः, तद्विषयं ज्ञानं तदप्यज्ञानं, तद्विपक्षे साधनाभावनिश्चयनिमित्तम् । ननु तद्विपक्षं ज्ञानं किं यत्र यत्र साध्याभावस्तत्र तत्र साधनाभाव इत्येव प्रवर्तते, उत कश्चिदेव साध्याभावे साधनाभाव इत्येवम् ? तत्र यथायः कलः । स न युक्तः । यथोक्तसाधनव्यतिरेकसर्वप्रदेशकालप्रत्यक्षीकरणमन्तरं एवमन्वृत्तज्ञानोपपत्त्येवमात्रम् ।

सर्वदेशप्रत्यक्षीकरणे च कालाऽदिविप्रकृष्टान्तप्रदेशप्रत्यक्षीकरणवत्त्वभावाऽदिव्यवहितसर्वपदार्थसाक्षात्करणत्वे एव सर्वदेशी स्यादित्यनुमाऽनाध्ययः । सर्वज्ञाभावप्रसाधनं वा नुपपन्नम् । अथ द्वितीयपक्षाभ्युपगमः, तदा भवति ततः प्रतिनियते प्रदेशे साध्याभावे साधनाभावनिश्चयः, घटविविक्तप्रत्यक्षप्रदेश इव घटाभावनिश्चयः, किं तु तथाभूता-साध्याभावे साधनाभावनिश्चयाच्च व्यतिरेको निश्चिता भवति । साधनाभावनियतसाध्याभावस्य सर्वोपसंहारेण निश्चये, व्यतिरेको निश्चिता भवति । अन्यथा यथैव साध्याभावे साधनाभावां न भवति तत्रैव साधनसद्भावेऽपि न साध्यमिति, न साधनं साध्यनियतं स्यादिति व्यतिरेकानध्ययनिमित्तो न हेतोः साध्यनियतनिश्चयः स्यात् । तत्र द्वितीयाऽपि पक्षः । अथ न प्रकृतसाधनाभावज्ञानं तद्विविक्तमस्तप्रदेशात्प्रत्यक्षनिमित्तं, येन पूर्वोक्ता दोषः, किं तु तद्विषयप्रमाणपञ्चकनिवृत्तिनिमित्तम् । तदुक्तम्—“प्रमाणपञ्चकं यत्र, वस्तुरूपे न जायते । वस्तुवस्तुऽवबोधार्थं, तत्राऽभावप्रमाणता ॥१॥” नन्वत्राऽपि वक्तव्यम्—किं सर्वदेशकालावस्थितसमस्तप्रमातृसर्वधिनी तन्निवृत्तिः तथाभूतसाधनाभावज्ञाननिमित्तम् ; उन प्रतिनियतदेशकालावस्थिताः समस्यधिनिनीति कल्पनाद्वयम् । तत्र यथाद्या कल्पना । सा न युक्ता । तथाभूतायास्तन्निवृत्तेरसिद्धत्वात् । न चानिद्धावापि तथाभूतज्ञाननिमित्तम् । अतिप्रसङ्गान् । सर्वस्यापि तथाभूतज्ञाननिमित्तं स्यात् । केनचित्पक्षे प्रत्यासर्गविवेकप्रतीकावात्, अतःअनुपमावच्च । न हि परेषाऽपि प्रमाणपञ्चकनिवृत्तेरसिद्धाया अभवज्ञाननिमित्तताऽभ्युपगता । कृतयजस्यैव प्रमाणपञ्चकनिवृत्तेरभावसाधनत्वप्रतिपादनात् । “गत्या गत्वा तु तान् देशान्, यथोर्धो नोपलभ्यते । तदा न्यकाराभावाऽन्तर्निश्चयव्यवर्तते ॥१॥” इत्यभिधानात् । न चेन्द्रियाऽऽदिव्यज्ञानाऽपि प्रमाणपञ्चकनिवृत्तिरभावज्ञानं जनयिष्यतीति शक्यमभिधानम् । प्रमाणपञ्चकनिवृत्तन्तुच्छरूपत्वात् । न च तुच्छरूपाया जनकत्वम् । भावकृताप्रसङ्गे । एवंलक्षणस्य भावत्वात् । तत्र सर्वसंबन्धिनी प्रमाणपञ्चकनिवृत्तिर्विषये साधनाभावनिश्चयनिश्चयनम् । नाऽप्यात्मसंबन्धिनी तृप्तिमिन्नम् । यतः साऽपि किं तादात्विकी, अतीतागतकालमभावा इति न पूर्वा । तस्या गङ्गुपुलिनरेणुपरिसंख्यानेनाविकल्पिकत्वात् । नोत्तरा । तादात्विकस्याऽऽत्मनस्तत्त्वबुत्तरसंभवात्, असिद्धत्वाच्च । तत्र आत्मसंबन्धिन्यपि प्रमाणपञ्चकनिवृत्तिस्तज्ज्ञानोत्पत्तिनिमित्तम् । तत्र अन्यवस्तुविज्ञानवत्त्वमप्यभावाऽऽप्यप्रमाणं व्यतिरेकनिश्चयनिमित्तम् । यच्च—“शृणीवा वस्तुसद्भावं, स्मृत्वा च प्रतियोगिनम् । मानसं नास्तिताज्ञानं, जायतेऽज्ञानं पक्ष्या ॥१॥” इत्यभावप्रमाणत्वेपौ निमित्तप्रतिपादनम् । तत्र किं वस्तुस्वरूपस्य प्रतियोगिसंस्पर्धस्य ग्रहणम्, आहोस्त्वित् अस्-संस्पर्धस्य । तत्र यथाद्यः पक्षः । स न युक्तः । प्रतियोगिसंस्पर्धवस्तुस्वरूपस्य प्रत्यक्षेण ग्रहणे, प्रतियोगिनः प्रत्यक्षेण वस्तुस्वरूपे ग्रहणात्, नाभावाऽऽस्वरूपप्रमाणस्य तत्र तदभावप्रादुर्भावप्रवृत्तिः । प्रवृत्तौ वा प्रतियोगिसत्त्वेऽपि तदभावप्रादुर्भावेन प्रवृत्तेर्विपर्ययः । तन्नात्र प्रमाणस्यम् । अथ प्रतियोग्यसंस्पर्धवस्तुस्वरूपग्रहणम्, तत्र प्रत्यक्षेण प्रतियो-

ग्यभावस्य शृटीनत्वात्तत्राभावाऽऽप्यप्रमाणं प्रवर्तमानं व्यर्थम् । अथ प्रतियोग्यसंस्पर्धताऽवगमौ वस्तुस्वरूपस्याभावप्रमाणसंपाद्यः । तर्हि तद्व्यभावक्यं प्रमाणं प्रतियोग्यसंस्पर्धवस्तुस्वरूपग्रहणे सति प्रवर्तते । तदसंस्पर्धताऽवगमस्य पुनरप्यभावप्रमाणसंपाद्य इत्यनवस्था । तथा प्रतियोगिनोऽपि स्वरूपं किं वस्तुस्वरूपसंस्पर्धस्य, अथाऽसंस्पर्धस्य । यदि संस्पर्धस्य, तदा नाभावप्रमाणप्रवृत्तिरिति पूर्ववद्भाष्यम् । अथासंस्पर्धस्य स्वरूपम् । ननु प्रत्यक्षेण वस्तुस्वरूपसंस्पर्धस्य प्रतियोगिनो ग्रहणे, तथाभूतस्य तस्य स्वरूपं, नान्यथा । प्रत्यक्षेण च पूर्वप्रवृत्तेन वस्तुस्वरूपसंस्पर्धप्रतियोगिग्रहणे पुनरप्यभावप्रमाणपरिकल्पनं व्यर्थम् । “वस्तुवस्तुस्वरूपसिद्धिश्च, तत्त्वाभावमप्यमप्राप्त्या ॥” इत्यभिधानात्तदर्थं तस्य परिकल्पनम् । तच्च प्रत्यक्षेणैव कृतमिति तस्य व्यर्थता । अथाभावव्यभावप्रमाणसंपाद्यः प्रतियोगिनो वस्तुस्वरूपसंस्पर्धताप्रहः, तर्हि तथाभूतप्रतियोगिग्रहणे तथाभूतस्य स्वरूपं, तत्सद्भावे चाभावप्रमाणप्रवृत्तिः, तद्व्यवृत्तौ च तस्यासंस्पर्धताप्रहः, तर्हि च स्मरणमित्येवं चक्रकचोर्धो भवन्तमुद्यजान्ति । नाऽपि वस्तुमात्रस्य प्रत्यक्षेण ग्रहणमित्यभिधानात् शक्यम् । तथाऽभ्युपगमे, तस्य वस्तुवस्तुव्यवस्थितः । प्रतियोगिनोऽपि प्रतियोगित्वस्येति न प्रतियोगिनो नियतरूपस्य स्मरणमिति सुतरामभावप्रमाणोपपत्त्यभावः । किं च—यदि, अभावाऽऽप्यप्रमाणमभावप्रादुर्भावमभ्युपगम्यते; तदा तमेव प्रतियोग्यतुः प्रतियोगित्वस्य निवृत्तिः कथं तेन प्रतिपादिता स्यात् । अथाऽभावप्रतिपत्तौ तन्निवृत्तिप्रतिपत्तिः । ननु साऽपि निवृत्तिः प्रतियोगित्वरूपा संस्पृष्टिनी, ततश्च तत्रप्रतिपत्तौ, पुनरपि कथं प्रतियोगिनिवृत्तिरिति सिद्धिः । तन्निवृत्तिरिति तद्व्यवस्थितनिवृत्तिरिति वक्तव्यम्, अपरा तन्निवृत्तिरिति तद्व्यवस्थितनिवृत्तिरिति वक्तव्यम् । किं च—अभावप्रतिपत्तौ प्रतियोगित्वरूपं किमुत्पत्तेरिति, व्यावर्तते वा । अनुवृत्तौ, कथं प्रतियोगिनोऽभावः । व्यावृत्तौ, कथं प्रतिपक्षः प्रतिपादयितुं शक्यः । तद्विविक्तप्रतिपक्षेनप्रतिपक्ष इति चेन्न । तद्व्यवस्थितनिवृत्तिरिति वक्तव्यम् । एव प्रतिपक्षग्रहणः । प्रतियोगिप्रतिभासात् नार्थं द्रष्टुं इति चेत् । क्व तर्हि विज्ञाने तस्य प्रतिभासः । यदि प्रत्यक्षेण । न युक्तः । तत्सद्भावेन सिद्धा तन्निवृत्त्यसिद्धिः । स्मरणं तस्य प्रतियोगिनः प्रतिपक्ष इति चेन्न । तत्राऽपि येन रूपेण प्रतिभाति, न तेनाभावः येन न प्रतिभाति न तेन निषेधः । तदेवं यदि प्रतियोगिस्वरूपादप्येवमाभावः, तथाऽपि तत्प्रतिपत्तौ न तद्विनिवृत्तिरिति सिद्धिः । अतन्त्येवऽपि तत्प्रतिपत्तौ प्रतियोगिनः प्रतिपक्षत्वात् न निषेधः । अपि च—तदभावाऽऽप्यप्रमाणं निश्चितं सन्, प्रकृताभावनिश्चयनिमित्तत्वेनाभ्युपगम्यते, आहोस्त्वित् अतन्निश्चयमिति विकल्पव्यवस्थितम् । यथानिश्चयनिमित्तं पक्षः । स न युक्तः । स्वयमर्थव्यवस्थितस्य क्वचित्प्राप्ताऽऽदेरिव अन्यनिश्चयकत्वावगात् । इन्द्रियाऽऽदेरन्यनिश्चितस्यापि रूपाऽद्विज्ञानं प्रति कारणत्वात् निश्चयकत्वं युक्तम्, न पुनरभावप्रमाणस्य । तस्यापरज्ञानं प्रति कारणत्वात्सम्भवात् । तत्रसम्भवश्च, प्रमाणत्वाभावाऽऽप्यप्रमाणवस्तुत्वात् । वस्तुत्वेऽपि, तस्यैव प्रमेयाभावनिश्चयरूपत्वेनाभ्युपगमाहोस्त्वित् । नाऽपि द्वितीयः पक्षः । यतस्तत्त्वव्यवस्थितत्वाभावाऽऽप्यप्रमाणत्वात् अभ्युपगम्यते, प्रमेयाभावाद्वा । तत्र यदि प्रथमः

पक्षः । स न युक्तः । अनवस्थाप्रसङ्गान् । तथाहि—अभावप्रमाणस्याऽभावप्रमाणोक्तिश्चित्तस्याऽभावनिश्चयकत्वं, तस्याप्यभावाधप्रमाणादित्यवस्था । अथ प्रमेयाभावात्तन्निश्चयः । सोऽपि न युक्तः । इतरन्तरेऽप्यभावप्रसङ्गान् । तथाहि—प्रमेयाभावात्तन्निश्चयान् प्रमाणाभावात्तन्निश्चयः, सोऽपि प्रमाणोक्तिनिश्चादादिन इतरेतराध्यवयम् । साऽपि स्वयंवेदान्त्यमाणाभावात्तन्निश्चयः । तस्य भवताऽनभ्युपगमात् । तत्र अभावाऽऽकृत्य प्रमाणं सम्भवति । सम्भवऽपि न तत्प्रमाणचिन्ताऽहमिति प्रतिपादितम् । प्रतिपादयित्वा च प्रमाणचिन्ताऽवसरे अत्रैव । तत्राभावप्रमाणादपि विपक्षे साधनाभावात्तन्निश्चयः । अतो न अवशेननिमित्तोऽपि प्रकृतव्यतिरेकनिश्चयः । न तदभावात् न प्रकृतनाड्येषु प्रकृतहेतुनिमित्तमलक्षणतन्मन्त्रनिश्चयः । न चात्र यद्यतिरेकनिश्चयव्यतिरेकस्यान्यतः कुतश्चित् तन्निश्चयः । नियमलक्षणस्य संव्यवस्था यथाऽलक्षणव्यतिरेकव्यतिरेकस्यासम्भवात् । तथाहि—एष साधनस्य साध्यस्य द्वौ पक्षौ भावः, अयमेव तस्य साध्यं नियमः । साध्याभावे साधनस्यावश्येन तस्याऽभाव एव वा, अयमेव वा तस्य तत्र नियमः । अतो यदेवान्वयव्यतिरेकयोरेषोऽलक्षणयोरेकनिश्चयकं प्रमाणं तदेव नियमस्वरूपसम्भवनिश्चयकम् । तन्निश्चयकं च प्रकृतसाध्यसाधने हेतौ न सम्भवति प्रतिपादितम् । तन्नुमानादपि ज्ञातुव्यापारलक्षणप्रमाणफलः । अथाऽपि स्वातुः बाहेषु कारकेषु व्यापारवस्तु फलं दृष्टव्यं, अन्यथा सिद्धिस्वभावानां कारकाणामेकं धान्यं साध्यमनङ्गीकृत्य कः परस्परसम्बन्धः, अतस्तदन्तरालवर्तिनी सकलकारकनिष्पाद्याऽभिमतकलजिनका व्यापारस्वरूपा क्रियाऽप्युपगमन्त्या इति प्रकृतेऽपि व्यापारनिर्दिष्टमिति । एतदसम्बद्धम् । चिकलपानुपपत्तेः । तथाहि—व्यापारोऽप्युपगम्यमानः किं कारकजन्योऽप्युपगम्यते, आतोस्वित् अत्रत्य इति विकल्पः । तत्र यद्यत्रत्य इति पक्षः । सोऽयुक्तः । यतोऽत्रत्योऽपि किं भावरूपाऽप्युपगम्यते, आतोस्वित् अभावरूपः । यद्यभावरूप इत्यभ्युपगमः । सोऽप्युक्तः । यतोऽभावरूपत्वे तस्यापेक्षाश्लक्षणाफलजनकत्वं न स्यात् । तस्य फलजनकत्वावरोधान् । अविरोधे वा, फलाभिधेः कारकान्वेषणं व्यर्थं स्यात् । तत एवाभिमतफलनिष्पत्तिर्विषयमर्दर्द्रं च स्यात् । तत्राभावरूपा व्यापारोऽप्युपगम्यतः अथ भावरूपाऽप्युपगम्यतः । तदाऽत्राऽपि वक्तव्यम् । किमसौ नित्यः, आतोस्वित् अनित्य इति ? तत्र यदि नित्य इति पक्षः । सोऽनङ्गतः । नित्यभावरूपव्यापारोऽप्युपगमः स्यादऽऽदीनामप्यर्थेक्षणप्रसङ्गः, सुप्ताऽप्यभावः, सर्वसर्वज्ञताभावसम्पन्नः । कारकान्वेषणव्यर्थं न युक्तम् । अथाऽनित्यत्वमभ्युपगमः । सोऽप्यलौकिकः । अत्रत्यस्य भावस्याऽनित्यत्वेन केनचिदभ्युपगमात् । अथ चेत्यर्थेवाभ्युपगमः । तत्रापि वक्तव्यम्—किं कालान्तरस्थायी, उत कालः ? । यदि कालान्तरस्थायी, तदा “लक्षिका हि सा न क्षणान्तरागतिग्रन्” इति वचः परित्यजेत । कारकान्वेषणं चात्राऽपि पक्षे, फलाभिधेतामवज्ञम् । क्रियाकालस्थित्यज्यभावरूपव्यापारोऽप्युपगमः, तत्कालं यावत्तत्कालस्याऽपि निष्पत्तेः, अव्यापारविनाशमपेक्षाश्लक्षणाकार्यसद्भावादन्वयमूलाऽऽदीनामभावः स्यात् । अथ लक्षणं क इति पक्षः । सोऽपि न युक्तः । क्षणान्तरं व्यापारान्तराभावेनासाध्याभावात् । अगताधेतिभावे सर्वं जगत् स्यात् ।

अथ स्वत एव द्वितीयाऽद्विष्टेषु व्यापारोपपत्तेर्नयः होषः । अत्रत्यत्वं तु तस्यापरकारकजन्यत्वाभावेन । नैतदिति । कारकानायकस्य देशकालस्वरूपप्रतिनियमाभावात्स्वभावतायाः प्रतिपादनात् । किं च—अनवतरलक्षणाकारकजन्यव्यापारोऽप्युपगमः, तज्जन्याधेतिभावस्यापि तथैव भावात् । सुप्ताऽप्यभावोपपत्तद्वयः । तत्राज्यव्यापारोऽप्युपगमः श्रेयान् । अथ जन्मो व्यापार इति पक्षः कक्षीक्रियते । तदाऽत्रापि विकल्पः द्वयम्—किमसौ जन्मो व्यापारः क्रियाऽऽत्मकः, उत तदनात्मक इति ? तत्र यदि प्रथमः पक्षः स न युक्तः । अत्रापि विकल्पद्वयानिवृत्तः तथाहि—साऽपि क्रिया किं स्पन्दाऽऽत्मिका, उत अस्पन्दाऽऽत्मिका ? । यदि स्पन्दाऽऽत्मिका । तदाऽऽत्मनो निश्चलत्वादित्येषां कारकाणां व्यापारसद्भावेऽपि व्यापारो न स्यात्, यदर्थोऽपि प्रयासः । तदेवैव भवनेवमभ्युपगच्छता । अथापरिस्पन्दात्मिका क्रिया व्यापारो न स्यात् । तत्राभ्युपगमः परिस्पन्दाभावरूपताया फलजन्यत्वात् । अभावस्य जनकत्वावरोधान् । न च क्रिया कारणफलान्तरालवर्तिनी परिस्पन्द्यभावात्, तद्विपरिणतस्वभावा वा प्रमाणोक्तव्यतिरेकव्यतिरेकं न तस्याः सद्योदहारविषयवयमभ्युपगमन्तु युक्तमिति न क्रियात्मको व्यापारः । नापि तदनात्मको व्यापारोऽङ्गीकर्तुं युक्तः । तत्राऽपि विकल्पद्वयप्रवृत्तेः । तथाहि—किमस्यविक्रियात्मको व्यापारो बोधस्वरूपः, अवाधम्यभावो वा ? । यदि बोधस्वरूपः, प्रमातृवज्ज प्रमाणान्तरगम्यताऽप्युपगमन्तु युक्तः । अथावाधम्यभावः नायमपि पक्षः । बोधाऽऽत्मकत्वात् व्यापारस्यावरोधाऽऽत्मकत्वान्नभवात् । न हि चिद्व्यवस्थाविशेषा व्यापारो युक्तः । जानातीति च ज्ञातुव्यापारस्य बोधाऽऽत्मकस्यैव अभिधानात् । तत्र अवाधम्यभावोऽपि व्यापारः । किं च—असौ ज्ञातुव्यापारो धर्मिस्त्वभावः, उत धर्मिस्त्वभाव इति पुनरपि कल्पनाऽऽह्यम् ? । धर्मिस्त्वकत्वं, ज्ञातृवज्ज प्रमाणान्तरगम्यत्वान्नङ्गः । धर्मिस्त्वभावत्वेऽपि, धर्मिणा ज्ञातृव्यतिरेको व्यापारः, अव्यतिरेकः, उभयम्, अनुभयम् इति चत्वारो विकल्पाः । न तावद्व्यतिरेकः । तत्र, संव्यवसायेन ज्ञातृव्यापार इति व्यपदेशायोगात् । अव्यतिरेकः ज्ञातृवः तस्यरूपव्यापारो व्यापारः । उभयपक्षानु, विरोधमपरिहृत्य नाभ्युपगमनीयः । अनुभयपक्षानु, अव्यतिरेकव्यवच्छेदरूपाणामेकविधानेनापरिनिषेधादयुक्तं इति प्रतिपादितम् । किं च व्यापारस्य कारकजन्यत्वाभ्युपगमः, तज्जनने प्रयत्नमानानि कारकाणि किमप्यव्यापारभावि प्रयत्नं, उत तन्निष्पत्तौ निष्पत्तौ विकल्पः । यथाद्यो विकल्पः, तदा तद्व्यापारजन्येति, तद्व्यापारभाविः प्रयत्नित्यम् । तज्जननेऽप्यपरव्यापारव्यतिरेकः प्रयत्नित्यमित्यनवस्थितेन फलजनकव्यापारोऽङ्गीकर्तुं नैतत्कलस्याप्यनुवृत्तिप्रसङ्गान् न व्यापारपरिकल्पनं श्रेयः । अथ अपरव्यापारान्तराऽपि फलजनकव्यापारजनने प्रयत्नं, नायं होषः, तर्हि प्रकृतव्यापारान्तराऽपि फलजनने प्रयत्नं, नायं होषः । किमनुपलब्धमानाव्यापारकलनप्रयोगेन ? । किं च अस्मै व्यापारः फलजनने प्रयत्नमानः किमपरव्यापारमव्यपक्षः, अथ निरपेक्ष इत्यत्रापि कल्पनाऽह्यम् ? । तत्र यथाद्यो कल्पना । सा न युक्ता । अपरपरव्यापारजनने कीदृशां कथेन व्यापारस्याऽपि फलजनकत्वायोगात् । अथ व्यापारान्तराऽपेक्ष एव फलजनने प्रयत्नं, तर्हि कारकाणामपि व्यापारजननिष्पत्तौ फलजनने प्रवृत्तौ, न कश्चिद्व्यतिरेकः ।

ऽस्यप्रतिभासे कश्चिद्विशेषः । यथाऽन्यद्देशऽऽश्वासितमा-
कारं कुतश्चिद् भ्रममिमिसित्तु ज्ञाने दृश्यति, तथाऽविद्यावशा-
दवस्थानासन्नमपि किञ्च दृश्यते । तथा च कथं शून्यवाता-
मृत्तिः । तथा परतः प्रामाण्यमपि मिथ्यात्वाऽऽशङ्क्यो कस्य-
चित् ज्ञानस्य बाधकाभावात्प्रमाणरूपकत्वम् । तदन्वयेण च बा-
धेकत्वे प्रमाणानामपरिहार्यं विपरीतत्वान्नै । ततो न कस्याचि-
त् ज्ञानस्य मिथ्यात्वः तदज्ञावाशम्यदेशकाकारार्थप्रतिभासे,
नाऽपि बाधकाभावात्कालः । भ्रान्तिनाशित्वे तु तथा व्यपदेशः,
स्मृतिप्रमोषात् । तथाहि-इदं रजतमिति प्रतीताविदमिति पुरो
व्यवस्थितार्थप्रतिज्ञानं, रजतमिति पुरोवगतं रजतस्मरणं, सा-
दृश्याऽऽदेः कुतश्चाभिमितान्, तच्च स्मरणमपि, स्वकृतेण नाऽ-
वभासते इति स्मृतिप्रमोष उच्यते । यत्र स्मरामोनिप्रत्ययस्वर-
ज्जन्तप्रमाणं, यत्र स्मृतिरप्येव स्मरामोनि रूपाव्येदनं कुतश्चिद्
कारणात्, स्मृतिप्रमोषाऽभिधीयते । अस्मिन्मन्त्रे रजतमिति यत्क-
लसंवेदनं, तदिकं प्रत्यक्षफलस्य सन्तः, किं वा स्मृतः । किं
प्रत्यक्षफलस्य, तदा यद्येदमिति प्रत्यक्षकृते प्रतिज्ञाति, तथा
रजतमित्यपि ततश्च तुरये प्रतिभासे, एकं प्रत्यक्षम्, अपरं
स्मरणमिति किं कुतः विशयः । अयं किं स्मरणस्याऽपि सतत्त-
त्त्वावगमात्ततोऽऽकारणव्यगमः । तदिकं रजतमित्यत्राप्रतिप-
त्तिर्यत्र, तस्या वाऽऽभ्युपगममात्रायां कथं स्मृतिप्रमोषः । अ-
न्यथा सूक्ष्माद्यवस्थावामपि स्यात् । अथेदमिति तत्र प्रत्ययाभा-
वात्कालऽपि । तन्मिथ्यात्वस्याऽपि वक्तव्यं, किमाभाति । पुरोऽज-
स्थितं शुक्तिशकलमिति चेत्, ननु किं प्रतिज्ञासमानत्वेन तत्तत्र
प्रतिभाति, उत सखिदित्येवं । प्रतिज्ञासमानत्वेन तथाऽभ्युपगमे,
न स्मृतिप्रमोषः । शुक्तिशकलत्वे हि स्वगणधर्मावशिष्टे प्रतिभा-
समाने, कुतः रजतस्मरणसंभावना । न हि घटप्रत्यये पटस्म-
रणसंभवः । अथ शुक्तिरजतयोः सादृश्यत्वं शुक्तिप्रतिभासे
रजतस्मरणम् । न । तस्य विशेषानन्वयेऽप्येकशक्तिरुक्तात् ।
यदाज्ञातधारणधर्माभ्यामन्तं शुक्तिस्वरूपं प्रतिभाति, तदा
कथं सदृशवस्तुस्मरणम् । अन्यथा संवेद स्यात् । सामान्य-
मात्रग्रहणे हि तत्कदाचिद्भवेदपि; नासाधारणस्वरूपप्रति-
ज्ञाने । तत्तदमित्यत्र शुक्तिशकलस्य प्रतिभासनात्तथाव्य-
वस्थितिः । सखिदित्येवनाप्रतिज्ञासमानस्याऽपि तद्विषयत्वा-
दभ्युपगमे, इन्द्रियसंबन्धानां तद्गोचरित्वात्प्रवर्तनामपि प्रति-
ज्ञासः स्यात् । न चाऽऽतिप्रज्ञासमानाभिप्रेत्याऽऽतीतामिथ
प्रतीतिजनकानामपि तद्विषयता सङ्गच्छते । तत्तदमित्यत्र
शुक्तिशकलप्रतिज्ञासः नापि रजतमित्यत्र स्मृतिरन्वेषि त-
त्तः स्वकृतेणावगममात्रमपि इत्यभ्युपगमो युक्तः । अथ
स्मृतिरभ्युपगमत्वेन प्रतिभाति तत्प्रमोषोऽभ्युपगमश्चेत्ये-
व । नन्वे-
व शून्यवादपरतः प्रामाण्यमभ्यास्यतदभ्युपगमयमाना विपरी-
तव्यतिरापतिना । न चात्राऽतिपत्तिरिव । रजतमित्येवं स्मर-
णस्यानुभवस्य वा प्रतिज्ञासनात् । इदमप्येदं शयं-अथान्य-
थेदमपरोक्षं सामान्यतो दृष्टं लिङ्गं यदि ज्ञातुमश्यापानु-
मापकमभ्युपगमश्चेत्, तदा स्मृतिप्रमोषं रजतमित्यत्र संवेद-
नम्, उतासंवेदनम् । प्रतिज्ञासापत्त्येः संवेदेनऽपि, रजत-
मभ्युपगमनाया न संवेदते । स्मृतिप्रमाणभावात्प्रसङ्गात् । ना-
ऽपि स्मर्यमाणतया । प्रमोषादभ्युपगमात् । विपरीतस्मृताति-
स्तु नाभ्युपगम्यते । तज्जनमित्यत्र संवेदनस्यापरोक्षत्वाभ्यु-
पगमेऽपि, प्रतिज्ञासाभावः प्रसक्तः । किं च-स्मृतिप्रमोषः
पूर्वोक्तदोषव्यवभादभ्युपगतः, तच्च तदभ्युपगमेऽपि समानम् ।

तथाहि-सम्यग् रजतप्रतिभासेऽपि आशङ्क्यतये-किमिव स्मृ-
तावापि स्मृतिप्रमोषः, उत सम्यगनुभव इति सापेक्षत्वादा-
यकात्वेयेण परतः प्रमाणम् । तत्र च अत्यन्तेनातवस्था प्र-
क्षिप्तैव । यत्र हि स्मृतिप्रमोषस्ततोत्तरकालभावी बाधकप्रत्ययो,
यत्र तु तदभावस्तत्र स्मृतिप्रमाणसंभव इति कथं न बाध-
काभावापेक्षायां परतः प्रामाण्यस्योपभयस्यावकाशः । अ-
न्यथाऽदृष्टान्तमपि स्मृतिप्रमोषादभ्युपगमेऽवश्यं भावि । तथा हि-
ध्वस्तभीहृषाऽऽकारोऽनुपपन्नगङ्गावत्कवचोपाकारश्च ज्ञाने यः
प्रतिभाति, साऽऽश्रयं ज्ञानरहितोऽस्यप्रतिभाति । रजताऽऽदि-
स्मृतेरप्यधिकहितरजतऽऽकारप्रतिज्ञासम्बन्धाव्यासतुस्यैव न-
दुपपत्तावसिद्धिर्न नोपपुत्रत इति असद्वर्थावयवत्वे ज्ञान-
स्य, कथं शून्यवादप्रवृत्तः भवतः स्मृतिप्रमोषावभासः मुक्तिः ।
तत्र स्मृतिप्रमोषः कक्षायां स्मृतिप्रमोषः-किं स्मृतेरभावः, उता-
न्यावभासः, आर्द्रास्मृत्यं अन्यथाऽऽकारवेदिश्यामिति विकल्पाः ।
तत्र नामो स्मृतेरजावः । प्रतिभासाभावप्रसङ्गात् । अथाव्याव-
भासोऽस्ती । तदाऽऽपि वक्तव्यम्-किं तत्कालोऽस्यावभासो-
ऽस्ती, यतोत्तरकालजावो । यदि तत्कालभावी व्यावभासः
स्मृतेः प्रमोषः, तदा घटाऽऽदिज्ञाने तत्कालजाव तस्याः प्रमोषः
स्यात् । यतोत्तरकालजावस्यै तस्याः प्रमोषः । तदप्ययुक्तम् ।
अतिप्रसङ्गात् । कदाऽपि तद्विपरीत आकारस्तथा । यदि
पुनर्ज्ञानस्य स्मृतिप्रमोषत्वेनाभ्युपगतस्य, तदेव किमायातम् ।
अन्यथा सन्वेद पुनर्ज्ञानस्य स्मृतिप्रमोषव्यवसङ्गः । अथाप्या-
ऽऽकारवेदित्वं तस्या अमौ विपरीतस्यातिः स्यात्-न
स्मृतिप्रमोषः । कदाऽपि तद्विपरीत आकारस्तथा । यदि
स्फुटार्थावभासित्वं, तदाऽस्ती प्रत्यक्षत्वाऽऽकारः, कथं स्मृति-
संवेदोः । तस्यैव स्यात् वा तस्याः प्रत्यक्षकृतेव भ्यात्, न
स्मृतिरुपत्ता । अत एव शुक्तिरप्यो रजतप्रतिभासस्य न स्मृ-
तिरुपत्ता । तदप्रतिज्ञानेन व्यवस्थाप्यते । तस्य प्रत्यक्षरूपस्या प्र-
तिभासनात् । नाऽपि बाधकप्रत्ययेन तस्याः स्मृतिरुपत्ता व्यव-
स्थाप्यते । यतो बाधकप्रत्ययः तदप्रतिज्ञातस्याऽवस्थासङ्गत्वमा-
वृत्त्यात् । न पुनस्तद्विज्ञानस्य स्मृतिरुपत्ताम् । तथाहि-काष्ठ-
कप्रत्यय एवं प्रसक्तैरेवेदं रजतं, न पुनरजतप्रतिभासः
प्रकृतः स्मृतिरिति । तत्र स्मृतिप्रमोषरुपत्ता ज्ञानेदं शास्त्र-
परास्तु युक्ता । अतो नायमपि सत्यः । तत्राद्यसंवेदनस्यैव
प्रत्ययार्थं सामान्यतो दृष्टं लिङ्गं प्राधाक्यैवभ्युपगम-
मानं, ज्ञातुमश्यापानुमापकप्रमाणम्, नृमापकप्रमाणं,
प्रमाणस्यैवाऽऽलक्ष्यार्थकं यथावस्थितार्थपरिकच्छेदशक्ति-
भावस्य प्रमादयस्य स्वतः सिद्धिः । न हि धामिणोऽसिद्धौ
तत्त्वस्यैव प्रमाणोक्तः, अतो न सयत्र स्वतः प्राधाक्यैवभ्युपगम-
स्थितम् । सम्म० । कारणः । (साऽऽकारं ज्ञानं प्रमाणम् । निरा-
काराज्ञानवार्ता । 'णाव' शब्दे चतुर्थनामे । १६५६ पृष्ठे विरक्तः)
(मांमोसकानां ज्ञातुमश्यापारः प्रमाणम् इति 'णाव' शब्दे च-
तुर्थनामे । १६५६ पृष्ठे उक्तम्) । (अन्धधर्माध्यातुमत्वं प्रमा-
णम्, इति 'णाव' शब्दे चतुर्थनामे । १६६३ पृष्ठे दर्शितम्) । (संवा-
दिकानं प्रमाणम् सीगनामिति 'णाव' शब्दे चतुर्थनामे । १६६४
पृष्ठे उक्तम्) । (अथवाचचारविशेषार्थोपाधितानिका सा-
म्यो प्रमाणम्, इति 'णाव' शब्दे चतुर्थनामे । १६६५ पृष्ठे उक्तम्)
(८) कव्यादि चतुर्थिं प्रमाणम्-

से किं तं पमापे थं । पमापे थं चउगिहे पमपे । तं

जहा-नामप्यमाणे, ठवणप्यमाणे, दब्बप्यमाणे, भावप्यमाणे ॥

(पमाणं नृत्तविद्वेह इत्यादि) प्रमाणेते परिच्छिद्यते वस्तुनिश्चायतेऽनेनेति प्रमाणम् । नाम-स्थापना-दृश्य-भावस्वरूपं नृत्तविधम् । अनु० । (नामप्रमाणव्याख्या ' नामप-माण ' शब्दे नृत्तधर्मागं २००१ पृष्ठे गता ।) (स्थापनाप्रमाण-व्याख्या) ' उच्यतेप्रमाण, शब्दे नृत्तधर्मागं १६७१ पृष्ठे समुक्ता)

से किं तं दध्वप्पमाणे ?। दध्वप्पमाणे छन्विहे पस्यते ।
तं जहा-धम्मत्थिकाए० जाव अद्धासमए । से तं द-
ध्वप्पमाणे ।

अथमत्र भाषायाः-अर्थास्तिकायाऽअर्थास्तिकाया इत्यादीनि
 षट् इत्यर्थेष्वपि नामानि कृत्स्नमेव प्रमाणं तेन निष्पन्नानि
 त्रयप्रमाणानामपि, अर्थास्तिकायाऽअर्थास्तिकाया इति तात्पर्यं न क-
 ल्पित्वं प्रवृत्तं नस्ति इति तत्तुक्त्याभ्युपगम्य विज्ञातव्यम् ।
 अनादिसिद्धान्तमन्येनैवेतानि प्रागुक्तानीति चेत्, उच्यते,
 को दासः । अन्वयार्थोऽयमेक वस्तुनि सप्तम्याऽनेक-
 व्यर्थेदशानां अङ्गुष्ठानां, प्रत्ययभेदेन यथासंभवं वा-
 च्यते । अतुः । (अर्थास्तिकायाऽप्यथा नेत्रकार्येणैव न
 'अन्वयार्थकाय' शब्दे चतुर्थेनामे २७२ पृष्ठे व्याख्यातानि)
 (अर्थास्तिकायाः) 'अन्वयार्थकाय' शब्दे प्रथमांमे
 ३६९ पृष्ठे गता । (अष्टासमयार्थकाय 'अष्टासमय' शब्दे
 प्रथमांमे ५६३ पृष्ठे गता)

से किं तं पमाणे ?। पमाणे चउन्विहे पसुत्ते । तं जहा-द्वप्य-
माणे, खेत्तप्यमाणे, कालप्यमाणे, भावप्यमाणे ॥२३५॥अनु०।

तत्र प्रमितिः प्रमेयते वा परिच्छिद्यते येनाप्रवृत्तप्रमाणं, तत्र
द्रव्यप्रमाणं द्वापदाऽऽदिच्छेद्यते वा धनुरादिना शरीराऽऽदे-
ष्ट्यैव द्वादहस्याहुताऽऽदिनिर्द्वयवस्था वा, जीवाऽऽदेच्छ्याणां
या, जीवमर्थाऽऽदिनां, ह्येव वा परमाण्वेव यथावाऽदि-
च्छेद्यु एते तथैव तेषामिदं प्रमाणं कृत्यप्रमाणम् । एवं यथायोग्यं
सर्वत्र विप्रदः कार्यः । तत्र कृत्यप्रमाणं देवा-प्रशशनिपक्षां,
विभागनिपक्षं च । तथाऽऽयं परमाणवाचनप्रदेशिकानां वि-
भागनिपक्षं पञ्चधा भावाऽऽदि । तत्र भावां व्यापमानं सन्नकाऽऽ-
दि । रसमानं कथाऽऽदि ३, उमानां तुलनाऽऽदि ४, अग्रमानं
हस्याऽऽदि ३, गणितमेकाऽऽदि ४, प्रतिमानं गुञ्जावल्गाऽऽदि-
ना ५ । क्षेत्रमाकाशं तस्य प्रमाणं द्विधा प्रशशनिपक्षाऽऽदि ।
तत्र प्रशशनिपक्षमेकप्रदेशावगादाऽदि अन्तस्थप्रदेशावगादा-
न्तम् । विभागनिपक्षप्रमाणकाऽऽदि, कालः समयप्रमाणं द्वि-
धा । प्रशशनिपक्षमेकसमयावगादाऽदि, अन्तस्थप्रमाणसमयावगादा-
न्तम् । विभागनिपक्षं समयावगतिरप्याऽदि । क्षेत्रकालयोरेकस्थे
समयाय भेदनिर्देशो जीवाऽऽदिद्रव्याद्येवोपकल्पेनाप्यवस्थापयो-
यनाऽऽति तद्वद्वाहिन्यवस्थापयानां । नात्र एव भावानां वा
प्रमाणं भावप्रमाणं गुणनयनव्याभेदनिर्णय, तत्र गुणा जीवस्य
भ्रान्तदृष्टेन चारित्राणि । तत्र ज्ञानं प्रज्ञां तत्तत्प्राप्तामनोमनाऽऽगमकं
प्रमाणमिति नया त्वेवमाऽऽदयः, संख्या एकाऽऽदिकेति । स्वा०
५ प्र० १ उ० । उच्च० । दृश० । नि० सू० । सूत्र० । भा० य० ।
३० । निष्ठा० । अ० । ('सं किं तं प्रमाणं' इत्यादि) प्रमेय-
ते-परिच्छिद्यते व्यापक्यऽऽदित्येव तत्राऽऽदेतेन प्रमाणं-अस्तित्वस्थाय-

यि, अथवा इहं जेहं वा स्वकपमरुच भवतीयेत्ये प्रतिनियतस्व-
रूपतया प्रत्येकं प्रतीयते-परिच्छिद्यते यत्तात्प्रमाणं-वर्थाकमे-
व, यदि वा धात्यङ्ग्याऽऽदेवेव प्रमितिः-परिच्छेदः स्वकपाव-
मः प्रमाणम्, अत्र पक्षेऽस्तितप्रत्युत्प्रादेरस्तैस्तुत्यान् प्रमाणता,
तत्र प्रमाणं द्रव्यप्रमाणम्। अतुर्विधम् । तत्तथा-वक्ष्या-
मिष्ये प्रमाणं द्रव्यप्रमाणम्। अतुर्विधम् ।

से किं तं दृक्पणमाग्रे ? दृक्पणमाग्रे दुविहे पस्यते । तं जहा-
पएसनिष्फसे अ, विभागनिष्फसे अ । से किं तं पएसनिष्फसे ?
पएसनिष्फसे अग्रे गविहे पस्यते । तं जहा-परमाशुपोगले
दुपएसि ए० जाव दसपएसि ए संखिजपएसि अ संखिजप-
सि ए अर्यंतपएसि । से तं पएसनिष्फसे । से किं तं वि-
भागनिष्फसे ? विभागनिष्फसे पंचविहे पस्यते । तं जहा-
माणे, उम्माणे, अवमाणे, गण्णिमे, पडिमाणे ।

तत्र इत्यप्रमाणं चित्तिप्रसङ्ग-प्रदेशनिष्पन्नं विभागनिष्पन्नं च । तत्र प्रदेशा-एकचित्ताखणवर्मेनिष्पन्नं प्रदेशनिष्पन्नं, तथैक-प्रदेशनिष्पन्नः परमाणुः, द्विप्रदेशनिष्ठो तौ द्विप्रदेशिकाः, प्रदेश-त्रयवादिद्विप्रदेशिकाः, एवं यादृशतन्मेः प्रदेशैः सप्तशेषः प्रत्यक्ष-प्रदेशिकाः । तन्निष्ठं परमाण्वादिकमननप्रदेशिकस्कन्धपर्यन्तं इत्यमेव, न तत्तद्वय प्रमेयस्यात् प्रमाणात् न युक्तं त्वत्, तैवह्य-प्रमेयस्यापि इत्याऽऽहः प्रमाणतया कथ्यतात् । तथाहि-प्रपञ्च-काऽऽदिप्रमाणेन मिथ्या युक्तीकृतं चात्र्याऽऽदि इत्यभ्यासकथा-लोके वक्तारो भवन्ति-अथकाऽऽदिप्रत्ययं युक्तीकृतमित्युक्तीति, तत्तल्लैकद्विप्रदेशादिप्रदेशनिष्पन्नत्वलक्षणं स्वस्वरूपेणैव प्रमेयप्रमा-णत्वात्प्रमाणत्वादिद्वयस्यापि कर्मसाधनप्रमाणशब्दावस्थाना-ऽदृष्टेयं, करणताधनवत्त्वे त्वेकद्विप्रदेशादिप्रदेशनिष्पन्नत्वलक्षण-स्वरूपमेव मुख्यतया प्रमाणमुच्यते, इत्थं तु तत्प्रत्यययोगानु-पुव्वचारादेव प्रमाणप्रमेययोः प्रमाणाऽऽवगमनश्या, तदेवं क-र्मसाधनपक्षे परमाण्वादि इत्थं मुख्यतया प्रमाणमुच्यते, करण-साधनसाधकयोगेनैव प्रमाणं कथ्यतात् इत्यर्थः । इह च यद्योक्तम-न्यायस्त्वयोगेनैव स्वगतैरेव प्रदेशैर्निष्पन्नत्वात् प्रदेशनिष्पन्न-मुक्तं, चिन्तितं तु स्वगतप्रदेशान् विहायापरं विविधो विशिष्टो वा भागो जगत् विवृष्टः प्रकार इति यावत्तत्तन्निष्पन्नं विभाग-निष्पन्नकथं । तथाहि-न ध्यायमानाऽऽहः स्वगतप्रदेशाऽऽवग्रहण-न स्वग्रहं पश्चिदप्यतिथेः अपि तु "दो कश्चिदो पस्तदं" इ-त्यादिक्तो यो विशिष्टः प्रकारस्तेनेति । तत्त्व पञ्चविधं, तत्सुधा-माम्, उन्माम्, अमामं, गणमं, प्रतिमाम् । जनुं । (परमाणुपुल्लव्याख्या 'परमाणुपेमागल' शब्दं वक्ष्यते ।) (मालव्याख्या 'माण' शब्दं वक्ष्यते ।) उन्मानव्याख्या 'उ-न्माण' शब्दं द्वितीयभागं ८५७ पृष्ठे गता ।) (अममानव्याख्या 'मामा' शब्दं तृतीयभागं ९० पृष्ठे गता ।) (गणमव्याख्या 'गणम' शब्दं तृतीयभागं ८२४ पृष्ठे प्रतिपादितः ।) (प्रतिमा-नव्याख्या 'प्रतिमाण' शब्दं अस्त्रिंशे भागं ३३५ पृष्ठे गता ।) (स्व-प्रमाणव्याख्या 'स्वप्रमाण' शब्दं तृतीयभागं ७७० पृष्ठे गता ।)

से किं तं कालप्पमाणे ?। कालप्पमाणे दुविहे पणत्ते ।
तं जहा-पणसणिक्फप्पे, विभागाणिक्फप्पे अ ॥१३५॥
गल।थंमेव ॥ १३५ ॥

[illegible]

धर्मसाधनान्येवाऽऽह-

पञ्चैतानि पवित्राणि, सर्वेषां धर्मचारिणाम् ।

अहिंसा सत्यमस्तेयं, त्यागो मेधुनवर्जनम् ॥२॥

पञ्चत्वं संस्था, रत्नात्वं वक्ष्यमाणानि पञ्चत्राणि पावतानि, स-
र्वेष्वमनसया स्वेष्टमा। सर्वेषां सम्प्रदानां जनेषां स्वस्थैश्च कथंशुचि-
काङ्क्षीनां, सर्वत्राणि धर्मिकाणाम्। कानि तान्नाश्वर-अ-
हिंसा-माणवेष्वपरिचरि। सन्तुष्ट-ऊतसु। सन्तुष्ट-सु-अचर्यम्।
अथानाम्-सर्वसंगमयज्ञम्॥ १॥ पञ्चपुत्रजनसु-अश्वसन्निर्गतं।
सर्वसंगमयं चैव प्रमत्त-सैन्यसत्त्वदानं महाज्ञानाद्यनिध्या-
नम्, सर्वश्रेष्ठसमाजानुसार्थमिच्छं यमाः। यस्तं शत्रुः॥ पञ्च-
यथामा, पञ्च निधामाः॥ तत्र यमाः॥ अहिंसा सत्यमनसं श्रद्धाव-
यं न्यदवद्वहार्हम्॥ ॥ निधमास्तु॥ अत्रायां गुरुशुश्रूषा, शौचमा-
हारलालाघमम्। अममाद्वेषी॥ ॥ पाशुपतन्तु चमशर्द्धन्तं कानि।
यत्नस्तं दश यत्नोक्तः। तद्यथा॥

अहिंसा सत्यव्रतन-मनैः चार्यकल्पना ।

ब्रह्म चर्यं तथाऽक्रोधो, ह्यजं शौचमेव च ॥ १ ॥

संतापं गुरुशुश्रूषा, इत्येते दश कर्त्तिताः ।”

माय गतेस्तु वनशभेतेक्षपन्ते-यदाहुस्ते-“पञ्चव्रतानि पञ्चो-
 पव्रतानि।” तत्र व्रतानि-यमाः। उपव्रतानि तु-नियमाः। बौद्ध-
 मुनेर्व्रतानि कुशलधर्मा उक्ताः। यदाहुस्ते-“दशकुशलानि”। ध्या-
 नञ्-“द्विंश स्तेन्याऽऽयथाकामं, पञ्चान्यं पुरुषजुतं।

संज्ञिज्ञाऽऽत्ताय व्यापाद-मभिध्यां दृग्विषयम् ॥ १ ॥

यार्थं कर्मेति दृष्ट्या, कायवाङ्मानसैर्मध्यजेत् ।”
अथ च “अवाप्त्या कामं” पारदायैम्, स्वेन्द्राऽन्तापोऽस्व-
भावाय, एषा इति परपुरुषचित्तनम, अजिष्टा अन्ताऽदिष्टव-
साय, परिष्टा इति नारयैम् । द्विपरपुरुषो मिष्टाभानिष्टेशः,
नारिष्टापरपुरुष इति कुशलवर्मा जयन्त्या । “यदि केरुतु ब्रह्मश-
नैतन्मया मिहानर्त्तं ॥२॥”

यद्येतेषां पञ्चिन्नाणि ततः किमिति यादव—

क खल्वेतानि युज्यन्ते, मुख्यवृत्त्या क वा न हि ।

तन्त्रे तत्तन्त्रनीत्यैव, विचार्य तत्त्वतो ह्यदः ॥ ३ ॥

धर्मार्थिभिः प्रमाणाऽऽदे-लक्षणं न तु युक्तिमत ।

प्रयोजनाऽऽद्यभावेन, तथा चाऽऽह महामतिः ॥ ४ ॥

क कस्मिन्नन्तरे शतं योः । सन्तुष्टाङ्गालङ्कारैः । एतान्यन्त-
रोदितादिनिर्दिष्टाऽऽदिनि, युज्यन्ते घट्यन्ते, सुखवृष्ट्याऽनुपचारैः,
क वा कस्मिन्ना तन्त्रे (न हि) नैव युज्यन्ते इत्यनुवृत्तं । तन्त्रे
वाद्यादिसिक्तान्ते, कथयुज्यन्ते कथं वा न युज्यन्त इत्याह-नन्त्यैव
वाद्यादेनस्वस्य शास्त्रस्य नीतिराभादिप्राधान्यां मर्यादासव-

[illegible]

एतद्व्याऽऽह-

प्रसिद्धानि प्रमाणानि, व्यवहारश्च तत्कृतः ।

प्रमाणलक्षणस्योक्ता, ज्ञायते न प्रयोजनम् ॥ ५

प्रसिक्तानि श्लोकैश्चैव कदाचित् ननु प्रमाणलक्षणप्रमा-
नूचनप्रसाधनार्थानि प्रमाणाणि प्रत्यक्काऽऽदिता । तथा-स्थवह-
रं व्यवहारः स्नातपातद्वन्द्वनपाचनाऽदिका क्रियाः । अथ-
हः प्रसिद्धस्यसमुच्चयाः । तत्कृतः प्रमाणप्रसाधः, प्रमा-
नलक्षणप्रवीणतायां गोपालकाऽऽदिता । तथायद्यहोदरदर्श-
नानु । तत्तद्वैयमनि प्रमाणलक्षणस्य विस्वादिह्वाते प्रमाणमि-
त्याह उक्तः । प्रातपादने, ज्ञायने उत्तरलक्ष्यते. (त) नैय, प्रथाजने
फलसु, उपलब्धमिह सन्तु यज्ञोपलभ्यते तन्मत्ताऽर्थाऽभिप्रायः ।
हृद्य वा नार्थानि मुखवृत्त्या यक्तव्यं मर्त्यार्थं यत् ज्ञायते नेतु-
काचारार्थेन तद्विज्ज्ञानपाठ्यपरिहारायार्थं यत् ॥ ४ ॥

यत्नं भावन् प्रमाणलक्षणप्रतिपादने प्रयोजनभावे उक्तोऽथ
तन्मैत्रेयोपायान्नाथप्रतिपादनायाःऽऽह-

प्रमाणेन विनिश्चित्य, तदुच्येत न वा ननु ।

अलाक्षितात् कथं यक्ता, न्यायतोऽस्य विनिश्चितिः ॥६॥

निःशित प्रमाणलक्षणमात्रावकाशमनाशङ्कायाः, तत्राऽऽह—
प्रमाणवृत्ततमः, प्रमाणतः प्रमाणेन प्रत्यक्षादिना विनिश्चित्य नि-
र्णयः, तत् प्रमाणलक्षणमुच्यते। भाष्येन त्वया न वेति श्रम्यथा
वा ?। तत्र यथाशयः पक्षस्तदा यत्तत्प्रमाणलक्षणनिश्चयः पक्षः प्रमा-
नलक्षणकृत्। निश्चितप्रमाणलक्षणं वा स्यात् ?। यदि तन्नित्यं त-
त्तदा किं तेषां तत्राह तत्राह प्रमाणेन, तत्राह प्रमाणेन वा तत्र यदि तन्नैव
तदनेतरतः। ऽऽश्रयः। तथाहि—प्रमाणलक्षणनिश्चयः, तत्तल्लक्षण-
निश्चये न तत्प्रमाणेन। यत्तत् तत्तल्लक्षणं निश्चितं न तावत्
प्रमाणस्य प्रमाणत्वं, यत्तत् न प्रमाणस्य प्रामाण्यं न तादृशत्वं
गणनिश्चय इति।। आदिप्रमाणानि तत्तल्लक्षणनिश्चयः, अनवस्था-
पत्तेः। तथाहि—यत्तत्प्रमाणान्तरं तन्निश्चितवृत्ततमः, अस्या
दा ?। अस्याया वक्ष्यमाणान्दोषापत्तेः। नाऽपि निश्चितवृत्ततमः, यत्तत्

पमाण

स्तत्कणनिश्चयः किं तेनैव, उक्तमर्थः । यदि तेनैव, तदा पूर्ववदि-
तरतराऽऽश्रयः । अथ प्रमाणान्तरम्, तदा तदपि निश्चयलक्षणम्,
अन्यथा व्ययनवस्था । तत्र निश्चयलक्षणमिति पक्षः । नाप्यनि-
श्चितलक्षणमिति वाच्यम् । यत्र आह—अलक्षितानिर्गुणितल-
क्षणप्रमाणलक्षणनिश्चयकप्रमाणान्तरं, कथं केन प्रकरणेन,
कथं निश्चिद्विषयः । युक्ता सङ्गता, न्यायता नीत्याऽप्यप्रमाण-
लक्षणस्य, चिन्तिविचिन्तिनिर्गुणितः । अयमभिप्रायः—निश्चयलक्ष-
णेन प्रमाणेन विनिश्चित्य प्रमाणलक्षणं यद्वक्ष्यं भवतीति
न्यायः । न च विचिन्तिनिर्गुणितः प्रमाणलक्षणपादकशास्त्रं विना प्र-
माणलक्षणविनिश्चयकप्रमाणस्य लक्षणनिश्चयः, न तन्वा-
निश्चितलक्षणमेव तदित्यलक्षितान् प्रमाणाञ्च युक्ता तल्लक्ष-
णविनिश्चितिरिति ॥ ६ ॥

अपानिश्चयलक्षादपि प्रमाणाप्रमाणलक्षणनिश्चिति-
भविष्यन्तरपरमाणाङ्क्यामाह—

सत्यां चास्यां तदुक्त्या किं, तद्विषयानिश्चिते ।

तत एवाविनिश्चित्य, तत्प्राप्तिर्धर्म्यमेव हि ॥ ७ ॥

नन्यां भवत्यां चशब्दः पुनरर्थः । अस्यामतन्तराङ्कायाम् अ-
निर्गुणितलक्षणप्रमाणाप्रमाणलक्षणनिश्चितिः, तदुक्त्या प्रमा-
णलक्षणप्रतिपादनं किं ? न किञ्चिदप्योजनमित्यर्थः । कुत इ-
त्याह—तद्वत्प्रमाणलक्षणवर्तिष्ठप्रमाणनिश्चये प्रमेयपरिच्छेदान् ।
यथाहि—अनिर्गुणितलक्षणं प्रमाणं प्रमाणलक्षणं निश्चि-
यते, एवं विचिन्तिनिर्गुणितं प्रमाणं प्रमेयस्यापि निश्चिन्ति-
प्रमाणाद्यर्थे प्रमाणलक्षणप्रमेयनमिति भावः । तदर्थं प्रमाणेन
विनिश्चित्य तदुक्त्येतेन पत्रो निराकृतः । अपानिश्चित्याप-
क्षस्य ह्युपगमाऽऽह—तत एवेति, यत्र एव प्रमाणनिर्वा-
नित्यं प्रमाणलक्षणप्रतिपादनमुक्त्युक्त्या मोक्षरूपं वर्तते, तत्र
पत्राविनिश्चित्य प्रमाणनिर्वाणित्येति तदुक्तिः प्रमाणलक्षणप्र-
तिपादनम् । किंमन्याह—यिया युजेगन्धमन्त्र्यं संमोहा
ध्वान्तं तदव वर्तते, प्रमाणलक्षणप्रतिपादनं तु भूद्वैतव्यं, नि-
ष्कलाऽस्यामन्यवन्धनवात्तस्या इति भावना । द्विशब्दो य-
स्मादर्थः । तस्याधोक्त्यर्थः किं तस्मादित्यनेन संयन्त्र इति ॥ ७ ॥
एवं प्रमाणलक्षणविचारस्य निष्पत्त्योजननामनुपायतां चाप-
क्षयोपसंहारतः प्रक्रान्तां धर्मवादस्यैव विधेयतां

दृश्यमाह—

तस्माद्यथोदितं वस्तु, विचार्ये रागवर्जितः ।

धर्माधिभिः प्रयत्नेन, तत दृष्टार्थमिद्विदितः ॥ ८ ॥

यस्मात्प्रमाणऽऽदिलक्षणविचारः प्रयोजनाऽदिविहितस्त-
स्मादेतयोपार्थितं पूर्वोक्तवस्तुनाऽनित्यवृत्तं क मन्वेतानि यु-
ज्यन्त इत्यादिरूपं, यस्तु धर्मभावनायन्त्ररूपमर्थज्ञानं, विचार्ये
शिवेवतीये किंचिदः कीदृश्याह—रागवर्जितः स्वदेशेनपक्ष-
पातरहितः उपलक्षणव्याख्याऽस्य परदृश्यं तद्विषयबुद्धेर्नित्यपि
दृश्यम् । धर्माधिभिर्ममप्रयोजनमिति, तदुक्त्यैव स्वत्यन्तरमपि
विचारणायैव स्यादिति विशेषणकल्पम् । कथम् ? प्रयत्नेनाऽऽ-
दरेण । किमित्येवमन्याह तत्र धर्मभावनाविषयविचारात्, इ-
ष्टार्थसिद्धिं तं भवेलक्षणव्याख्यायामाहः कारणादिति ॥ ८ ॥
हा० १३ अष्ट० ।

(१०) प्रमाणसंज्ञा । एवं प्रमाणस्य स्वरूपं प्रतिपाद्य
संख्यां समाख्याति—

तत् द्विभेदम्—प्रत्यक्षं परोक्षं, चेति ॥ १ ॥

रत्ना० २ परि० । (अस्य सूत्रस्य व्याख्या ' पञ्चकल ' शब्दे
ऽस्मिन्नेव भागे गता)

से किं तं पमाणे ? पमाणो चोद्विहे पमले । तं जहा—पञ्च-
कले, अणुमाणे, अविमे, आगमे जहा, अणुआपदारे तहा
शेषव्यं पमाणं जाव तेण परं शो अन्ताऽऽगमे, शो अ-
णंतरागमे, परंपरागमे । भ० ४ श० ४ उ० ।

ननु कथमेतत् द्वैतमुपपद्यते ? यावता प्रत्यक्षमेवैकं प्रमाणमि-
ति चार्थको वाच्यः, अपरं तु प्रत्यक्षानुमानाऽभ्यामापमानार्थो-
पपत्तभावमेवैकविधप्रमाणमस्त्वभावान् भूयतां भेदान् प्रमाण-
स्य प्रोक्तुः, तत्कथमेतत्, इति चेत् । उच्यते—समर्थयिष्यमा-
णप्रमाणमवितानुमानेन तावच्चार्थकस्तिरस्करणीयः ।

अपरं तु सम्भवप्रमाणभावानामपेक्षान्नर्वाच्यं बोध-
नीयाः । तत्राऽनुमानागमो परेतत्प्रकारावेव व्याख्या-
न्यते, उपमानं तु न्यायिकमते तावत् कश्चिदप्यः प्र-
भुणा प्रेषवाचकं गवयमानंयति । स गवयशब्दवाच्यार्थ-
मज्ञानतः कञ्चन वनेचरं पुरुषमपराधीन् कौटम् गवय
इति ? । स प्राऽऽह—यादृशं चान्तादृशं गवय इति । तत्त-
स्तस्य प्रेषपुरुषस्यापराधतां प्राप्तस्याऽऽनतिर्दृश्याप्यार्थ-
स्मरणमहकारि गोमदृशगवयपदज्ञानम् 'अपे' स गवयश-
ब्दवाच्यऽप्ये' इति प्रतिपत्तिः कलमुपपादयन्प्रमाणमि-
ति । मीमांसकमते तु यत् प्रतिपत्त्या गौरुपलब्धेन गव-
यो, न वाऽतिर्दृश्याप्ये' गौरिगं गवयः इति भूते, तस्य
विकटादृशोपपत्तिलक्ष्यस्य गवयदर्शनं प्रथमं समुपदेष्टे स-
ति यत् परेतत् गोमदृशकलमुपपादयन्प्रमाणम्—अनन् तस्यः
स गोः इति, 'तस्य गौरनेन सादृश्यम्' इति वा तदु-
पमानम् 'तस्माद्यत्र प्रमेयं तस्या—वादपेक्षेन विशेषितम् ।
प्रमेयमुपमानस्य, सादृश्यं वा तद्विषयम् ॥ १ ॥' इति व-
चनादिति । तदुक्तं—एतन्न परेतत्सादृश्यमुपपादयन्प्रमाण-
मेवान्मोर्वयिष्यते अर्थपरिनिर्वाहः—प्रमाणतद्विज्ञानो,
यथाप्योऽन्यथाभवत् । अष्टे कलस्यैव, साध्याप-
त्तिरुदाहृता ॥ १ ॥ इत्येवंतल्लक्षणमुदात्तानर्वाच्यं । त-
थाहि—अर्थोपपत्त्यापकाऽर्थोऽप्यथाऽनुपपद्यमानत्वेनातन्व-
नः, अयमते वा दृष्टार्थंकरतानर्वाच्यं न भ्यान् ? ।
न तावदनवगतः, अनिप्रसङ्गात् । अथायगतः, तल्लक्षण-
मुपपद्यमानत्वायामाऽर्थोपपत्त्यैव प्रमाणमनगात् । तत्राप-
कां परस्मरऽऽश्रयः । तथाहि—अप्यथाऽनुपपद्यमानत्वेन
प्रतिपक्षादर्थोपपत्तिप्रवृत्तिः, तत्प्रवृत्तत्वात्प्राप्तं यानुपप-
द्यमानस्यप्रतिपत्तिरिति । प्रमाणान्तरं तु भूयोदर्शनं, विपक्ष-
ऽनुपलम्बी वा ? । भूयोदर्शनमा साध्यधर्मिण, दृष्टान-
धर्मिण वा ? । यदि साध्यधर्मिण, तदा भूयोदर्शनमेव
साध्यस्याऽपि प्रतिपक्षत्वात्प्राप्तं तदर्थम् । अथ दृष्टानध-
र्मिण, तर्हि तत्र प्रवृत्ते भूयोदर्शनं साध्यधर्मिणस्य-
थाऽनुपपद्यमानत्वे निश्चाययति, तत्रैव वा ? । तत्रोक्तः प-
क्षोऽयम्, न खलु दृष्टानधर्मिण निश्चितान्यथाऽनुपपद्य-
मानत्वाऽर्थः साध्यधर्मिण तथात्वेनानिश्चितः स्वमायं ग-
मयति, अतिप्रसङ्गात् । प्रथमपक्षे तु लिङ्गार्थोपपत्त्यापका-
र्थोभेदाभावः । विपक्षेऽनुपलम्बान् तदवगम इति चेत् । न-
न्वसाधनुपलम्बप्रमाथरूपोऽनिश्चितो, निश्चितो वा तदव-
गमयेत् ? । प्रथमपक्षे, तन्पुत्रत्वाऽऽदेरपि गमकाऽऽपत्तिः ।
निश्चितश्चेत्, तल्लक्षणव्याख्यांनान्तरात्, निश्चिन्तान्यथाऽ-

नुपपत्तेरनुमानरूपत्वात् । न च सपक्षसम्भावासङ्गाव-
रुताऽनुमानार्थोपपत्तिर्भेदः, पक्षधर्मतासहितादनुमानात्-
द्रष्टितस्य प्रमाणान्तरत्वाद्युपपत्तात् । न च पक्षधर्मत्वव-
न्ध्यमनुमानमेव नास्तीति वाच्यम्—“ पित्रोश्च ब्राह्मणं च
न, पुत्रब्राह्मणत्वाऽनुमा । सर्वलोकप्रसिद्धा न, पक्षधर्ममे-
क्षते ॥१॥ ” इति भेदेन स्वयमेवाभिधानात् । रत्ना० २ परि० ।
भगवतोपपन्नमशतके चत्वारि प्रमाणान्युक्ताणि, रत्नावतारि-
कार्यां तु द्वे कथम् ? इति प्रश्ने उत्तरम्—रत्नावतारिकार्यां तु
परोक्षप्रमाणेऽनुमानोपमानाऽऽमलक्षणेप्रमाणवयस्यन्तर्भा-
वविवक्षया प्रमाणद्वयमुक्तमस्तीति बोध्यम् ॥१॥ ॥१॥ ॥२॥ ॥३॥ ॥४॥

प्रत्यक्षानन्तरं परोक्षं लक्षयन्ति—

अस्पष्टं परोक्षम् ॥ १ ॥

प्राक्कृतितत्त्वपट्ट्याभावजिज्ञृषु यत् प्रमाणं तत्परोक्षं
लक्षयितव्यम् ।

अथेतत् प्रकारतः प्रकटयन्ति—

स्मरणप्रत्यभिज्ञानतर्कानुमानागमभेदतत्त्वतश्चप्रकारम् ॥२॥
स्पष्टम् ॥ २ ॥ रत्ना० ३ परि० । सम्म० । सूत्र० ।

(११) प्रमाणफलम्—एवं प्रमाणस्य लक्षणसंख्याविषयानां
ख्याय फलं स्फुटयन्ति—

यत्प्रमाणेन माध्यते तदस्य फलम् ॥ १ ॥

यत् वक्ष्यमाणमज्ञाननिवृत्त्यादिकं प्रत्यक्षाऽऽदिना प्रमाणेन
साधकतमेन साधयेत्, तदस्य प्रमाणस्य फलमवगन्तव्यम् ॥१॥

अथेतत्प्रकारेण दर्शयन्ति—

तद् द्विविधम्—आनन्तर्येण, पारम्पर्येण च ॥ २ ॥

तत्राऽऽद्यभेदमादर्शयन्ति—

तत्राऽऽनन्तर्येण सर्वप्रमाणाणामज्ञाननिवृत्तिः फलम् ॥३॥

अज्ञानस्य विपर्ययाऽऽदेर्निवृत्तिः प्रध्वंसः स्वरूपव्यवसिति-
रूपा फलं बोद्धव्यम् ॥ ३ ॥

अथापरप्रकारं प्रकाशयन्ति—

पारम्पर्येण केवलज्ञानस्य तावत्फलमौदामीन्यम् ॥ ४ ॥

आंदाशान्यं साक्षात्समस्तार्थानुभवेऽपि हानोपादाने-
च्छादित्वाभाष्यस्थमुपेक्ष्यर्थः । कुत इति चेत् । उच्यते—
सिद्धप्रयोजनत्वात् केवलज्ञानं सर्ववैद्यादीन्यमेव भवति,
तस्यैव संसारतत्कारणस्य हानादुपादेयस्य मोक्षतत्कारण-
स्योपादानात् सिद्धप्रयोजनत्वं नासिद्धं भगवताम् ॥ ४ ॥

अथ केवलव्यतिरिक्तप्रमाणानां परम्पराफलं प्रकटयन्ति—
शेषप्रमाणाणां पुनरुपादानहानौपेक्षाद्वयः ॥ ५ ॥

पारम्पर्येण फलमिति संबन्धीयम् । नत उपादेये कुङ्कुमका-
मिनिकर्तृत्वावर्त्ये प्रहणबुद्धिः, हेये-हिममकराङ्गराऽऽदौ प-
रित्यागबुद्धिः, उपेक्षावर्त्येऽर्थोपनिप्रसाधकत्वेनोपादानहाना-
नर्थं जरत्तृणादी वस्तुन्युपेक्षाबुद्धिः पारम्पर्येण फलमिति ॥५॥
प्रमाणात्फलस्य भेदाभेदकान्तवादिना यौगलौगताभिराक-
तुं स्वमतं च व्यवस्थापयितुं प्रमाणयन्ति—

तत्प्रमाणतः स्यादभिन्नमभिन्नं च प्रमाणफलत्वान्य-
थाऽनुपपत्तेः ॥ ६ ॥

तदिति प्रकृतं फलं परामुच्यते ॥ ६ ॥

अथात्राऽऽशङ्कस्य व्यभिचारपरमसारयन्ति—

उपादानबुद्ध्यादिना प्रमाणाङ्गिणेन व्यवहितफलेन हेतो-
र्व्यभिचार इति न विभावनीयम् ॥ ७ ॥

प्रमाणफलं च भविष्यति, प्रमाणात् सर्वथा भिन्नं च भ-
विष्यति, यथोपादानबुद्ध्यादिकमिति न परामर्शनीयं वैरि-
रित्यर्थः ॥ ७ ॥

अत्र हेतुः—

तस्यैकप्रमातृतादात्म्येन प्रमाणादभेदव्यवस्थितेः ॥८॥

एकप्रमातृतादात्म्यमपि कुतः सिद्धमित्याशङ्क्याऽऽहुः—

प्रमाणातया परिणतस्यैवाऽऽत्मनः फलतया परिणतिम-
तीतेः ॥ ९ ॥

यस्यैवाऽऽत्मनः प्रमाणाऽऽकारेण परित्यक्तिरुत्तस्यैव फलरू-
पतया परिणाम इत्येकप्रमात्रपक्षतया प्रमाणफलपरोक्षभेदः ॥९॥

एतदेव भावयन्ति—

यः प्रमिमीते स एवोपादत्ते परित्यज्युपेक्षते चेति सर्व-
संयवहारिभिरस्खलितमनुभवात् ॥ १० ॥

न नृदयस्यः प्रमाता प्रमाणपर्यायतया परिणमतेऽन्यच्छो-
पादानहानौपेक्षाबुद्धिपर्यायत्वभावनयेति कस्याऽपि सचेत-
तोऽनुभवः सप्तस्तीत्यर्थः ॥ १० ॥

यथोक्तार्थानभिप्युक्तमे दूषणमाहुः—

इतरथा स्वपरयोः प्रमाणफलव्यवस्थाविज्ञावः प्रसज्येत ॥११॥

इतरयत्येकस्यैव प्रमातुः प्रमाणफलतादात्म्यानङ्गीकारे हेमे
प्रमाणफले स्वकीयं, हेमे च परकीयं इति नैयत्यं न स्यादिति
भावः । तद्विध्यमुपादानाऽऽदौ व्यवहितं फलं प्रमाणादभेदव्या-
ऽपि प्रसिद्धं तेन प्रकृतदोषव्यभिचार इति सिद्धम् ॥ ११ ॥

अथ व्यभिचारान्तरं पराकुर्वन्ति—

अज्ञाननिवृत्तिस्वरूपेण प्रमाणादभिन्नेन साक्षात्फलेन
साधनस्यानकान्त इति नाऽऽशङ्कनीयम् ॥ १२ ॥

प्रमाणफलं च स्यात्, प्रमाणात् सर्वथाऽप्यभिन्नं च स्याद्य-
थाऽज्ञाननिवृत्तिरित्यनर्थकिकान्तिकत्वं प्रमाणफलत्वान्यथा-
ऽनुपपत्तेर्हेतोरिति न शङ्कनीयं शास्त्रैः ॥ १२ ॥

कुत इत्याह—

कथञ्चित्तस्याऽपि प्रमाणाङ्गिणेन व्यवस्थानात् ॥ १३ ॥

कथञ्चिदिति व्यवसायेन प्रकारेण ॥ १३ ॥

तमेव प्रकारं प्रकाशयन्ति—

साध्यसाधनभावेन प्रमाणफलयोः प्रतीयमानत्वात् ॥१४॥

ये हि साध्यसाधनभावेन प्रतीयन्ते । ते परस्परं भिद्यन्ते,
यथा कुडारच्छिद्रे, साध्यसाधनभावेन प्रतीयन्ते च प्रमाणाऽ-
ज्ञाननिवृत्त्यारूपफले ॥ १४ ॥

अस्यैव हेतोरसिद्धतां परिजिहीर्षवः प्रमाणस्य साधनतां
तावत्समर्थयन्ते—

प्रमाणं हि करुणाऽऽख्यं साधनं, स्वरूपव्यवसितौ साध-
कतमत्वात् ॥ १५ ॥

यत् खलु क्रियायां साधकतमं, तत्करुणाऽऽख्यं साधनं, यथा
परस्परः, साधकतमं च स्वरूपव्यवसितौ प्रमाणमिति ॥१५॥

अथ फलस्य साध्यत्वं समर्थयन्ते-

स्वरूपव्यवसितिक्रियारूपाऽज्ञाननिर्वृत्त्याख्यं फलं तु सा-
ध्यं प्रमाणनिष्पाद्यत्वात् ॥ १६ ॥

यन्प्रमाणनिष्पाद्यं, तन्साध्यम्, यथोपादानबुद्ध्यादिकं, प्रमाण-
निष्पाद्यं च प्रकृतं फलमिति । तत्र प्रमाणादिकान्तेन फलस्या-
भेदः साधीयात् । सर्वथा तादात्म्ये हि प्रमाणफलयोर्न व्यव-
स्था, तद्भावविरोधान् । न हि साकार्यमस्य प्रमाणम्, अभिग-
तिः फलमिति सर्वथा तादात्म्ये सिध्यति, अतिप्रसङ्गः । ननु
प्रमाणस्यासारूप्यव्यावृत्तिः साकार्यम्, धनविधयानिव्यावृत्ति-
रभिगतिरिति व्यावृत्तिभेदादिकस्याऽपि प्रमाणफलव्यवस्थे-
ति चेत् । नैवम् । स्वभावभेदमन्तराण्यव्यावृत्तिभेदस्याव्य-
नुपपत्तेः । कथं च प्रमाणस्याप्रमाणफलव्यावृत्त्या प्रमाण-
फलव्यवस्थाव्यप्रमाणात्तरफलमन्तरव्यावृत्त्या अप्रमाणव्यवस्था-
ऽफलव्यवस्थे च व्यवस्था न स्यात् ? इति ॥ १६ ॥

अथ प्रसङ्गतः कर्तुरपि सकाशात्प्रस्तुतफलस्य
भेदं समर्थयन्ते-

प्रमातुरपि स्वरूपव्यवसितिक्रियायाः कथञ्चिद् भेदः ॥ १७ ॥

कर्तुरागतः किं पुनः प्रमाणादित्यपिशार्द्धा ॥ १७ ॥

अथ हेतुमाहुः-

कर्तृक्रियायाः साध्यसाधकभावैर्नोपलभ्मात् ॥ १८ ॥

ये साध्यसाधकभावैर्नोपलभ्यन्ते, ते भिन्नं, यथा देवदत्तदा-
रुच्छिदिक्रिये, साधसाधकभावैर्नोपलभ्यन्ते च प्रमातृस्वरूप-
व्यवस्थानितलक्षणक्रिये ॥ १८ ॥

एतद्व्यवसिद्धतां प्रतिपद्यन्ति-

कर्त्ता हि साधकः, स्वतन्त्रत्वात्; क्रिया तु साध्या, कर्तृ-
निर्वर्त्यत्वात् ॥ १९ ॥

स्वभावात् तन्त्रं प्रधानमस्येति स्वतन्त्रस्वरूपावस्थां न तस्मा-
त् । यः क्रियायां स्वतन्त्रः स साधको, यथा दारुच्छिदायां
व्रश्चनः, स्वतन्त्रश्च स्वरूपव्यवस्थानितक्रियायां प्रमानेति । स्व-
तन्त्रत्वं कर्तुः कुतः सिद्धम् ? इति चेत् । क्रियासिद्धावपरा-
यत्तया प्राधान्येन विवक्षितव्यात् । स्वरूपव्यवस्थानितल-
क्षा क्रिया पुनः साध्या, कर्तृनिर्वर्त्यत्वात्, या कर्तृनिर्वर्त्या
क्रिया, सा साध्यैतित्यवधारणाय, यथा सम्प्रतिपत्त्या,
तथा च स्वरूपव्यवस्थानितक्रियेति । तदेवं कर्तृक्रियायाः सा-
ध्यसाधकभावेन प्रतिपमानत्वादुपपन्नः कथञ्चिद्भेदः ॥ १९ ॥

एतन्मेवायं दृष्टयन्ति-

न च क्रिया क्रियायातः सकाशादभिन्नैव, भिन्नैव वा,
प्रतिनियतत्रिक्रियायावद्भावभङ्गप्रसङ्गात् ॥ २० ॥

अभिधैवैत्यनेन सौगतस्वीकृतमयंभेदं, भिन्नैवैत्यनेन तु
वैशेषिकाऽऽद्यभिमतं भेदकान्तेन प्रतिपद्यन्ति-क्रियायाः क्रि-
यावत् एकाकान्तेभेदे हि क्रियावत्त्वाभावेन तात्त्विकं स्यात्, न तु
द्वयम्, अभेदप्रतिज्ञाविरोधेन । एकान्तेभेदे तु क्रिया-
क्रियावत्तैर्विवक्षितपदार्थस्यैवैवं क्रियेति सम्बन्धावधारणं
न स्यात् । भेदाविशेषावशेषवस्तुनामप्यसौ किं न भवेत् ? ।
न च समवायोऽत्र नियामकतया वक्तुं युक्तः, तस्याऽपि

व्यापकत्वेन तन्मियामकतायामप्यपीमत्वात् । तस्माद्भेदा-
भेदकान्तपक्षयोः प्रतिनियतक्रियावद्भावभङ्गप्रसङ्गः सु-
व्यक्त इति कथञ्चिद्विधैवभूतैव क्रिया क्रियावत्तः सकाशा-
दङ्गोक्तमुचिता ॥ २० ॥

कश्चिद्भेदः-कल्पनशक्तिरितिभिन्ना सर्वाऽपि प्रमाणफलव्यव-
हतिरिति विकल्प एवायं प्रमाणफलाऽऽलम्बनः स्याद्वादिनां
भेदाभिदप्रतिष्ठोपक्रम इति तन्मन्त्रिदानीमपाकुर्वन्ति-

संवृत्या प्रमाणफलव्यवहार इत्यप्रामाणिकप्रलापाः, पर-
मार्थतः स्वाभिमतसिद्धिविशोधात् ॥ २१ ॥

अयमर्थः-सांवृतप्रमाणफलव्यवहारवादिनाऽपि सांवृतत्वं
प्रमाणफलयोः परमार्थवृत्त्या तावदेष्टव्यम् । तच्चऽऽपि
प्रमाणादभिमत्यनेन, अप्रमाणाद्वा, न तावदप्रमाणात्, तस्या-
किञ्चिद्व्यवस्थान् । अथ यमाणात् । तत्र । यतः सांवृतत्वमा-
हकं प्रमाणं सांवृतम्, असांवृतं वा स्यात् । यदि सांवृतम् ।
कथं न सादापरमार्थिकतापरमार्थिकस्य सकलप्रमाणव्यवहा-
रसांवृतत्वस्य सिद्धिः ? तथा च पारमार्थिक एव समस्तो-
ऽपि प्रमाणफलव्यवहारः प्राप्तः । अथ प्रमाणफलसांवृ-
तत्वप्राहकं प्रमाणं स्वयमसांवृतमिष्यते, तर्हि क्षीणा स-
कलप्रमाणफलव्यवहारसांवृतत्वप्रतिपा, अनेनैव व्यभिचा-
रात् । तदेवं सांवृतसकलप्रमाणफलव्यवहारवादिनां व्यक्तं
एव परमार्थतः स्वाभिमतसिद्धिविशोधा इति ॥ २१ ॥

प्रस्तुतमेवायं निगमयन्ति-

ततः पारमार्थिक एव प्रमाणफलव्यवहारः सकलपुरुषा-
र्थसिद्धिहेतुः स्वीकर्त्तव्यः ॥ २२ ॥ स्मृता ० ६ परि ० । स्यात् ० ।

(१२) इदानीं य प्रमाणादिकान्तेनभिन्नं प्रमाणफलमाहुः, ये
च वासाध्यैतन्तेषु ज्ञानाद्वैतमेवास्तीति ब्रुवन्ते, तन्मन्त्र-
विचार्यमाणत्वं विशगरुतामाहुः-

न तुल्यकालः फलहेतुभावो, हेतोर्विलीने न फलस्य भावः ।
न भेदविद्वद्भेदपथेऽर्थमेवा-द्विलूनशोणं सुगतेन्द्रजालम् ॥ १६ ॥

वैष्ठाः किल प्रमाणात्फलमेकान्तेनाऽभिन्नं मत्स्यन्ते । तथा
च तत्सिद्धयन्ते-“उभयत्र तदेव ज्ञानं प्रमाणफलमयमसक-
ल्यात् ।” अस्य व्याख्या- (उभयत्रातः) प्रत्यक्षेऽनुमाने च,
तदेव ज्ञानं प्रत्यक्षाऽनुमानलक्षणे फले कार्यम् । कुतः ? अत्रि-
गमरूपव्यवस्थिति परिच्छेदकस्याप्यात् । तथाहि-परिच्छेदक-
पमेव ज्ञानमुपपद्यते । न च परिच्छेदादनेऽप्यत्र ज्ञानफलम्,
अभिधेयाधिकारव्यावृत्त्या । इति सर्वथा न प्रत्यक्षानुमानाभ्यां
भिन्ने फलमस्तीति । एतच्च न समीचीनम् । यतो यद्यस्मादे-
कान्तेनाऽभिन्नं, तनेन सर्वेवोत्पद्यन्ते, यथा घटेन घटव्यम् ।
तत्र प्रमाणफलयोः कार्यकारणभावोऽभ्युपगम्यते-प्रमाणं
कारणं, फलं कार्यमिति । स वैकान्तेनाऽभेदं न घटते । न हि
युगपदुत्पद्यमानयोस्तयोः स्वेत्येतरगीविषयाद्येतिव कार्यका-
रणभावो युक्तः नियतप्राज्ञालभाविन्याकारणस्य, नियतोत्प-
त्कालभाविन्याकारणस्य । एतदेवाऽह-“न तुल्यकालः फल-
हेतुभावः” इति । फलं कार्यं, हेतुः कारणम्, तयोर्भावः
स्वरूपः, कार्यकारणभावः स तुल्यकालः समानकालो न
युज्यत इत्यर्थः । अथ क्षणान्तनिर्वाचनयोः क्रमभाविन्यं
भाविन्यतीत्याहुः-“हेतोर्विलीने न फलस्य भावः”

इति । हेनौ कारणं प्रमाणलक्षणे विलीने क्षणिकत्वाद्भूष-
धनस्तत्प्रमाणं निरन्तर्यं विनष्टं फलस्य प्रमाणकार्यस्य न
भावः संभावः, निर्मूलत्वान् । विद्यमाने हि फलहेतावस्थेदे
फलमिति प्रतीयते । नाप्यथा. अतिप्रसङ्गात् । किं च-हेतुफल-
भावः संवन्धः, स च द्विष्ट एव स्यात् । न चाऽनयोः क्षणल-
यकदीक्षितो भवान् संवन्धं क्षमन् । ततः कथमयं हेतुरि-
दं फलमिति प्रतिनियता प्रतीतिः, एकस्य प्रमाणेऽप्यन्य-
स्याग्रहणं तदसम्भवान् ? " द्विष्टसंवन्धमिति नैकरूपप्र-
वेदवान् । द्वयोः स्वरूपग्रहणं, सति संवन्धवेदनम् ॥ १ ॥ "

इति वचनान् । यद्यपि धर्मोत्तरं- " अर्थसामान्यमस्य प्र-
माणं तद्वशादर्थप्रतीतिभिर्देः " इति न्यायविन्दुसूत्रं वि-
बुध्यता भवितुम्- " नीलनिर्भासं हि विज्ञानं, यतः तस्मा-
न्नीलस्य प्रतीतिरवस्यति । येभ्यो हि चक्षुरादिभ्यो ज्ञान-
मुत्पद्यते, न तद्वशात् तत् ज्ञानं नीलस्य संवेदने शक्यतेऽ-
वस्थापयितुं, नीलमदृशं त्वनुभूयमानं नीलस्य संवेदनमव-
स्थाप्यते । न चाऽत्र ज्ञानजनकभावनिवन्धनः साध्यसाधन
भावाः, येनैकस्मिन् वस्तुनि विरोधः स्यात्, अपि तु व्यव-
स्थाप्यव्यवस्थापकभावेन, तत एकस्य वस्तुनः किञ्चिद-
पि प्रमाणं किञ्चित्प्रमाणफलं न विरुध्यत, व्यवस्थापनहे-
तुर्हि सारूप्यं तस्य ज्ञानस्य व्यवस्थाप्यं च नीलसंवेदनरू-
पम् " इत्यादि । तद्व्यापारम्, एकस्य निरन्तरस्य ज्ञानल-
भय व्यवस्थाप्यव्यवस्थापकव्यवस्थाप्यत्वस्य भावद्वयायोगात्,
व्यवस्थाप्यव्यवस्थापकभावस्यापि संवन्धत्वेन द्वि-
ष्टत्वादेकमिहा सम्भवति । किं च-अर्थसामान्यमर्थोऽऽ-
कारता । तच्च निश्चयरूपमनिश्चयरूपं वा ? निश्चयरूपं ज-
त्तदेव व्यवस्थापकमस्तु, किमुभयकल्पनया ? अनिश्चितं ज-
त्, न्ययमप्यवस्थितं कथं नीलाऽऽदिर्संवेदनव्यवस्थाप्ये स-
मर्थम् ? अपि च-कथमर्थोऽकारता ? किमर्थग्रहणपरिणामः,
आहोस्वदर्थोऽकारणान्वयम् । साध्यः सिद्धसाधनान् । हि-
तीयस्तु ज्ञानस्य प्रमेयोऽकारणमुत्कर्णणं जटव्यापपत्त्यादिदे-
याऽऽकारता । तत्र प्रमाणादिकान्तेन फलस्याभेदः सार्धीयान् ।
सर्वथा तादात्म्यं हि प्रमाणफलयोरेव व्यवस्था, तद्भाववि-
रोधान् । न हि सारूप्यमस्य प्रमाणमधिगतः फलमिति
सर्वथा तादात्म्यं सिद्धयति, अतिप्रसङ्गात् । ननु प्रमाण-
स्यानास्यत्वाद्भुतिः सारूप्यम्, अनधिगतिव्याहुतिरधिग-
तिरिति व्याहुतिभेदादिकस्यापि प्रमाणफलव्यवस्थेति चेत् ।
नैवम् । स्वभावभेदमन्तरंगाभ्यव्याहुतिभेदस्यानुपपत्तेः । क-
थं च प्रमाणस्य फलस्य चाऽप्रमाणाफलव्यावृत्त्याऽप्रमाण-
फलव्यवस्थावत् प्रमाणान्तरफलान्तरव्यावृत्त्याऽप्यप्रमाण-
त्वस्याऽफलत्वस्य च व्यवस्था न स्यात्, विज्ञातीयादिव
सजानीयादपि व्यावृत्तत्वाद्भस्मनः ? । तस्मात्प्रमाणात्
फलं कथञ्चित्प्रमाणसंवेष्टव्यं, साध्यसाधनभावेन प्रतीयमान-
त्वान् । ये हि साध्यसाधनभावेन प्रतीयन्ते ते परस्परं भि-
द्येते, यथा-कुडाराच्छिद्रिचि इति । एवं योगाभिप्रेतः
प्रमाणाफलस्यैकान्तभेदोऽपि निराकरणीयः, तस्यैकप्रमाणा-
त्तादात्म्येन प्रमाणात् कथञ्चित् भेदव्यवस्थितः, प्रमाणतया
परिणतस्यैवाऽऽमनः फलतया परिणतिप्रतीतिः, यः प्रमेयीते
स एवोपादर्शनं, परित्यज्युपेक्षते चेति सर्वव्यवहारभिर-
स्थलितमनुभवान् । इतरथा स्वपरयोः प्रमाणफलव्यवस्था-
विवलपः प्रसज्यते इत्यलम् ।

अथवा पूर्वादिमिदमन्यथा व्याख्येयम्-मीमाताः किलेत्थे
प्रमाणयन्ति-सर्वे यन्तु सांग्रहे, यतः सर्वे तावन् घटाऽऽदिकं
वस्तु मुहुराऽऽदिमिदं नामं गच्छन्तु दृश्यन्ते । तत्र येन स्वरू-
पेणाऽन्यथावस्थायां घटाऽऽदिकं विनश्यति तत्रैव स्वरूप-
मुत्पन्नमात्रस्य धियते तदानीमुत्पादानन्तरमेव तं विनष्ट-
व्यमिति व्यक्रमस्य क्षणिकत्वम् । स्यात् । सम्भो । स्था ।
समस्तनवविपर्ययीकृतानेकान्तवस्तुग्राहकत्वेन प्रकृष्टं मानं
प्रमाणम् । इतराश्च नववर्षस्वांशप्रातिगि नये, सम्भो ।
काण्ड । भद्रपानाभ्यवहारां पश्चादेति याजने, स० १२ अङ्ग ।
मानमतीतकृत्यत्वं, घ० ३ अङ्ग० । पं० व० । पञ्चा० ।
" पमाणारहितं च उल्लङ्घं । " पं० व० १ द्वाग । पुरुषस्या-
ष्टोत्तरशताङ्गुलच्छ्रवः, " मासुप्रमाणपमाणपत्ते । " विपा०
१ श्रु० २ अ० । नि० ज० । न० । ग० । कल० । ज्ञा० ।
प्रव० । श्री० । प्र० । युक्ता, सूत्र० २ श्रु० २ अ० । प्र-
कृष्टं मानं प्रमाणम् । सूत्रभाते, भ० ५ श० ६ उ० । ती-
र्थकृत्यम्मानं सर्वेषां प्रमाणम् । व्य० ३ उ० । " परमह-
स्वमिमीने, सम्मतमार्गाणामिदमन्तराणं । परिणामियं
पमाणं, शिष्टव्यवमवयवमाणाणं ॥ १ ॥ " भ० ६ श० ३ उ० ।
प्रमत्तपट्टगुणस्थानकवर्तिसाधूनां " मज्जे विमयकमाया " इति
गाथोक्तः पञ्चविधः प्रमादः कथं संभवतीति प्रश्नः उत्तरम्-प्र-
मत्तपट्टगुणस्थानकवर्तिसाधूनां " मज्जे विमयकमाया " इ-
त्यादिनां गाथाः पञ्चविधः प्रमादो मयस्य संवेदाभवेदवेनाऽक-
ल्यत्वाद् संभवतीति । १३३ । प्र० । स० ५ उल्ला० ।

विषयसूची-

- (१) अथ प्रमाणस्याऽऽदौ लक्षणं व्याचक्षते ।
- (२) अथात्रैव शान्तिमिति विशेषणं समर्थयन्ते ।
- (३) सन्निकर्षोपरि विचारः ।
- (४) नायनरश्मिविचारः ।
- (५) निर्विकल्पकज्ञानप्राप्तागव्यादिनः प्रतिपादनम् । अथ
व्यवसायीति विशेषणसमर्थनम् ।
- (६) ज्ञानस्य प्रमाणं स्वतः, परन्तु प्रामाण्यम् । अथान्य-
त्तां स्पष्टिष्ये च ज्ञानात् स्वत एव प्रामाण्यम्, अप्रा-
माण्यं तु परत एव यज्जमेति या जगुः तन्निराकरणम् ।
- (७) विशेषतः सीमांस्वकमन्तराकरणम् ।
- (८) द्रव्यादि चतुर्विधं प्रमाणम् ।
- (९) अनन्तरं वादा उक्तास्तेषां च मध्ये मुख्यवृत्त्या धर्म-
वाद एव विधेयः ।
- (१०) प्रमाणसंख्या । एवं प्रमाणस्य स्वरूपं प्रतिपाद्यं सं-
ख्यांसमाख्यातम् ।
- (११) प्रमाणफलम् ।
- (१२) प्रमाणादिकान्तेनाभिज्ञं प्रमाणफलमाहुस्तन्मतनिरा-
करणम् ।

पमाणगुल-प्रमाणाङ्गुल-न० । सहस्रगुणितादुन्धेयाङ्गुलं-
प्रमाणाज्जते प्रमाणाङ्गुलम् । अथवा-परमप्रकर्षरूपं प्रमाणं
प्राप्तमङ्गुलं प्रमाणाङ्गुलम् । अङ्गुलप्रमाणं भेदः अत्र ० । (" अं-
गुल " शब्दे प्रथमभागं ४४ पृष्टे स्वरूपमुक्तम्)

पमाणकाल-प्रमाणकाल-पुं० । प्रमीयते परिच्छिद्यते येन
वर्षे शताऽऽदि तत्प्रमाणम् । स चासौ कालश्चेति प्रमाण-

कालः । प्रमाणं वा परिच्छेदने । ययोऽऽदिस्त्वप्रधानं नदर्थो वा कालः प्रमाणकालः । कालभेदः भ० ।

तन्म्यरूपम्—

मे किं न पमाणकाले ? पमाणकाले द्विवेदो पण्यते । तं जहा—दिवसपमाणकाले य, रत्नियमाणकाले य । चउपो-रिसीए दिवसे, चउपोरिसीए राई भवइ । उकोसिया अद्वपंचममुहुत्ता दिवसस्म वा, राईए वा पोरिसी भवइ । जहापिया निमुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ । जया गं भेने ! उकोसिया अद्वपंचममुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ, तया गं कइभागमुहुत्तभागणे परिहायमाणी परिहायमाणी जहापिया निमुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ । जया गं जहापिया निमुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ, तदा गं कइभाग-मुहुत्तभागणे परिवट्टमाणी परिवट्टमाणी उकोसिया अद्व-पंचममुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ ? सुदस-णा ! जदा गं उकोसिया अद्वपंचममुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ, तदा गं वावीमसयभागमुहुत्तभा-गेणं परिहायमाणी परिहायमाणी जहापिया निमुहुत्ता दि-वसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ । जया गं जहापिया निमुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ, तदा गं वावीमसयभागमुहुत्तभागणं परिवट्टमाणी परिवट्टमाणी उकोसिया अद्वपंचममुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरि-सी भवइ । कया गं भेने ! उकोसिया अद्वपंचममुहुत्ता दि-वसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ, कदा गं जहापिया निमुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ ? सुदस-णा ! जया गं उकोसिए अद्वारममुहुत्ते दिवसे भवइ ज-हापिया दुवालसमुहुत्ता राई भवइ, तया गं उकोसिया अद्वपंचममुहुत्ता दिवसस्म वा पोरिसी भवइ, जहापिया निमुहुत्ता राईए पोरिसी भवइ । जया वा उकोसिया अद्वार-समुहुत्ता राई भवइ, जहापिए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ, तया गं उकोसिया अद्वपंचममुहुत्ता राईए पोरिसी भवइ, जहापिया निमुहुत्ता दिवसस्म पोरिसी भवइ । कया गं भेने ! उकोसिए अद्वारममुहुत्ते दिवसे भवइ, जहापिया दुवालसमुहुत्ता राई भवइ, कया वा उकोसिया अद्वारम-मुहुत्ता राई भवइ, जहापिए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ ? सुदसणा ! आमादपुणिमाण गं उकोसिए अद्वारसमुहुत्ते दिवसे भवइ, जहापिया दुवालसमुहुत्ता राई भवइ । पोसपु-णिमाण गं उकोसिया अद्वारसमुहुत्ता राई भवइ, जहापिए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ । अथि गं भेने ! दिवसा य राईओ य समा चेव भवति ? । हंता अथि । कया गं भेने !

दिवसा य, राईओ य समा चेव भवति ? । सुद-सणा ! चितासांयपुणिमासु गं दिवसा य राईओ य समा चेव भवति, पणरसमुहुत्ते दिवसे पणरस-मुहुत्ता राई भवइ, चउभागमुहुत्तभागणा चउमुहु-त्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ । से तं पमाणकाले ।

अनन्तरं चतुःपौरुषीकां दिवसश्चतुःपौरुषीका च रा-विभवंतीत्युक्तम् । अथ पौरुषीमेव प्रकथयन्नाह—(उको-सियत्यादि) (अद्वपंचममुहुत्त नि) अष्टादशमुहुत्त-स्य दिवसस्य रात्रिर्वा, चतुर्था भागा यस्मावर्ज्यक्षम-मुहुत्ता, नवघटिका इत्यर्थः । ततोऽर्ज्यक्षमा मुहुत्ता य-स्याः सा तथा । (निमुहुत्त नि) ऋदशमुहुत्तस्य दिवसाऽऽ-द्वैशतृती भागस्त्रिमुहुत्ता भवति । अतस्त्रयो मुहुत्ताः पट-घटिका यस्यां सा तथा । (कइभागमुहुत्तभागणे नि) कतिभागः कतिभागमास्त्रयो मुहुत्तभागः कतिभागमुहु-त्तभागस्तेन कतिथेन मुहुत्तंशंनयर्थः । (वावीमसयभा-गमुहुत्तभागणे नि) इह अर्ज्यक्षमानां त्रयाणां च मुहुत्तानां विशेषः साऽको मुहुत्तः । स च अष्टादशमुहुत्तस्य दिवसश-तेन वर्ज्येन दीयते च, स च साऽको मुहुत्तः अष्टादशमुहुत्त-शतभागतया व्यवस्थाप्यते, तत्र च मुहुत्तं ऋविंश-यधिकं भागशतं भवत्यतोऽभिधीयते—(वावीं इत्यादि) ऋवि-शत्यधिकशततमभागरूपेण मुहुत्तभागोत्तयर्थः । आमा-दपुणिमाण इत्यादि) इहाऽऽष्टादशपौर्णमास्यामितं यदुक्तं तत्पक्षान्वित्युक्तमुक्तान्वितमवपौर्णमास्याऽवश्यं, यतस्त्र-वाऽऽष्टादशपौर्णमास्यामष्टादशमुहुत्तां दिवसां अष्टवर्ज्यक्ष-ममुहुत्तां च तत्पौरुषी भवति, वर्गान्तरे तु यत्र दिवसे कक-सेक्रान्तिर्जायते तत्रैवाऽस्मां भवतीति सम्यक्चेयमिति । एवं पौर्णमास्यामस्यामव्यौर्वाच्येन याज्यामिति । अन्तर रा-विदिवसनयोर्विषयमर्भाजितमथ तयोर्वच समतां दर्शयन्नाह—(अथि णमित्यादि) इह च (चितासांयपुणिमासुण-मित्यादि) यदुक्तेन तद्यवहारनयापेक्षं, निश्चयतस्तु कक-सेक्रान्तिर्जायतेतिनादाश्रय्य यद्विजयतममहोरात्रं तस्या-हं समा दिनरात्रिप्रमाणतेति । तत्र च अष्टादशमुहुत्तं दिने रात्रौ वा, पौर्णमास्यामे त्रयो मुहुत्तान्वयस्य मुहुत्तचतुर्भागा भवन्ति, दिनचतुर्भागरूपत्वाच्चक्ष्यः । एतदेवाऽह—(चउभागे-त्यादि) चतुर्भागेरुपयो यो मुहुत्तभागस्तेनोता चतुर्भागमह-त्तभागोता क्वावरां मुहुत्ता यस्यां पौरुष्यां सा तर्थाति । भ० ११ श० ११ उ० । आ० च० । आ० म० । विशेषः ।

पमाणजुत्त—प्रमाणयुक्त—१३० । स्वप्रमाणोपेतं, औ० ।

पमाणगत्यत्त—प्रमाणनयन्यत्त—न० । प्रकथेण संशयाऽऽद्यभा-स्वभावेन मीयते परिच्छेदने वस्तु येन तत्प्रमाणम् । नी-यते गम्यते अतःप्रमाणपर्याप्त्युपायैकदेशोऽनेनेति तया । ततो ह्ययंग्रि हन्ते वहस्त्रं अपि प्रमाणस्याभ्यहितत्वेन “ लक्षणहेत्वो—” इत्यादिवद्व्याचनतदपि नयशब्दाभावा-पादानम् । ततः प्रमाणनययोगस्तत्त्वम् । प्रमाणनययोगस्था-प्यस्वरूपे, स्वा० ११ परि० ।

पमाणदोस प्रमाणदोष पुं० । ऋविंशकत्वप्रमाणातिरिक्त-

माहारमाहारयतः प्रामैपलादौपे. आत्मा० २ शु० १ कु० १
अ० ६ उ० । यावता यस्यादरं पूर्वेतं तावद् वा प्रमाणं तदति-
रिक्तमोजनदौपे. जीत० ।

पमाणपक्ष-प्रमाणपक्ष-पुं० । वर्षमासाऽऽदिप्रमाणकारिणि
शुक्ले छप्ते वा पक्षे, कल्प० । [पमाणपक्षंतगायलेहं
ति ।] प्रमाणपक्षो वर्षमासाऽऽदिमानकारिणी यो पक्षो शु-
क्लक्षणपक्षो. तयोः (अत इति) अन्तमध्ये पूर्णिमाया-
मित्यर्थः । तत्र (गाय ति) गजज्यः शोभमानाः (लेहं ति)
लेखाः कलाः यस्य स तथा । कल्प० १ अधि० ३ क्षण ।

पमाणपक्ष-प्रमाणप्राप्त-त्रि० । अन्यूनतिरिक्तं, कल्प० १
अधि० ६ क्षण । द्वित्रिशतकचलमात्राऽहारिणि. भ० १० वृत्तान्तं
कुक्राडिभ्रंङ्गपमाणमेतं कथलं आहारमाहारमाणं पमाणप-
क्षं । भ० १ श० ७ उ० ।

पमाणसंवत्सर-प्रमाणसंवत्सर-पुं० । प्रमाणं परिमाणं दिव-
साऽऽदीनां, तेषांपलक्षितो नक्षत्रसंवत्सरऽऽदिः प्रमाणसंव-
त्सरः । संवत्सरभेदे. स्था० ।

पमाणसंवत्सरे पंचविधे पण्यते । तं जहा-शंखच १,
चंद्रे २, उ३ ३, आइधे ४, अभिविद्विष ५ ॥

प्रमाणसंवत्सरः पञ्चविधः । तत्र नक्षत्र इति नक्षत्रसंव-
त्सरः, स च उल्लक्षणः, केवलं तत्र नक्षत्रमण्डलस्य च-
न्द्रभागमात्रं विवर्जितमिह तु दिनमासाऽऽदिप्रमाणमिति ।
तथा चन्द्राभिषेदितावप्युल्लक्षणवैव किं तु तत्र युगाव-
यवतामात्रमिह तु प्रमाणमिति विशेषः । (उ३ इति)
अतुसंवत्सरश्चिद्वहारावप्रमाणं दृष्टमिह भिन्नेतुमांसः स्वा-
नमासमेवमासपर्यायिनिपण्यः पञ्चपञ्चिकादारावशतत्रयमा-
न इति ३६० । (आऽर्धेति) आदित्यसंवत्सरः, स च त्रि-
शहान्तर्जं चतुर्विधमासद्वयशकनियन्त्रः पदपञ्चपि-
कादारावशतत्रयमान इति ३६६ । स्था० ५ डा० ३ उ० ।
जं० स्तु० प्र० । चं० प्र० ।

पमाणसंभित-प्रमाणशोभमान-त्रि० । यथोक्तमानेन शोभमा-
नं. कल्प० १ अधि० २ क्षण ।

पमाणाभाव-प्रमाणाभाव-पुं० । प्रमाणानुपत्तौ, "प्रत्यक्षाऽऽ-
देनानुपत्तिः, प्रमाणाभाव उच्यते ।" सम्प्र० २ कालः ।

पमाणाभास-प्रमाणाऽऽभास-पुं० । प्रमाणस्य स्वरूपाऽऽभा-
सः, ग्ना० ।

प्रमाणस्य स्वरूपाऽऽदिचतुष्टयाद्विपरितं तदाभासम् ॥ २३ ॥

पूर्वपरिच्छेदप्रतिपादिताप्रमाणसंबन्धिनः स्वरूपाऽऽदिचतु-
ष्टयाभ्यस्यपसंख्याविषयफलक्षणद्विपरीतमपरं स्वरूपाऽऽ-
दिचतुष्टयाऽऽभासं स्वरूपाऽऽभासं संख्याऽऽभासं विषयाऽऽभा-
सं, कलाऽऽभासं चेत्यर्थः । तद्वदाभास इति कृत्वा ॥ २३ ॥
तत्र स्वरूपाऽऽभासं तावदाहुः-

अज्ञानाऽऽभिकानात्मप्रकाशकस्वभावावभासकानिर्विकल्प-
कसमारोपाः प्रमाणस्य स्वरूपाभासाः ॥ २४ ॥

अज्ञानाऽऽभिकं च, अनात्मप्रकाशकं च, स्वभावावभासकं
च, निर्विकल्पकं च, समारोपश्चेति प्रमाणसंबन्धिनः स्वरू-
पाऽऽभासाः प्रमाणऽऽभासाः प्रत्येयाः ॥ २४ ॥

अथ कमेण दृष्टान्तमात्रक्षते-

यथा सन्निकर्षीयस्वसंविदितपरानवभासकज्ञानदर्शनावि-
पर्ययेसंशयानध्यवसायाः ॥ २५ ॥

अत्र सन्निकर्षोऽदिकमज्ञानाऽऽभिकस्य दृष्टान्तः, अन्वयसंवि-
दितज्ञानमनात्मप्रकाशकस्य, परानवभासकज्ञानं बाह्यार्थाऽऽ-
पलापिज्ञानस्य, दर्शनं निर्विकल्पकस्य, विषययाऽऽभ्यस्तु
समारोपस्यति ॥ २५ ॥

कथमेपां तन्म्वरूपाऽऽभासता ? इत्यत्र हेतुमाहुः-

तेन्यः स्वपरव्यवसायस्यानुपपत्तेः ॥ २६ ॥

यथा चेतन्यः स्वपरव्यवसायो नापपद्यते, तथा प्रागुप-
दर्शितमव ॥ २६ ॥ ग्ना० ६ परि० ।

पमाणीकय-प्रमाणीकृत-त्रि० । प्रमाणत्वेनाभ्युपगमे, प्रति० ।

पमाय-प्रमाद-पुं० । प्रकर्षेण माद्यन्त्यनेनेति प्रमादः । उ-
त्त० ४ अ० । सूत्र० । प्रमादतायाम्, स्था० । विषयक्री-
डाभिषेकं, आत्मा० १, थ० २ अ० ३ उ० । प्रमादोऽप्यन्त
इति, आरब्धोऽप्यनुष्ठानशीलता । डा० १६ डा० । उत्त० ।
प्रचुरकमेधनप्रभवनिगन्तगविभासशरीरमानमानेकदुः--
खदुःखवहज्वालाकलापपरीतमशेषमेव संसारवासरुहं पश्यं-
स्तन्मध्यवर्त्येति स्वां च तन्निर्गमनोपाये वीतरामप्रणीत-
धर्मचिन्तामणिं यतो चित्चक्रमूर्धन्यासविषयजितान्प-
रिणाभिषेधादपश्यन्नव तदुभयमविगतस्य विशिष्टप्रमे-
काकार्याविमुख एवाऽऽस्ते जीवः स खलु प्रमादः । तस्य च
प्रमादस्य ये हेतवः मयाऽऽदृश्यन्तेऽपि प्रमादाः । तत्कारण-
ताः । उक्तं च-"मज्जे विषयकसाया, निहा विनाशे पंचमी
भगिण्या । एण पंच पमाया, जीवं पाडोत्तं संसारे ॥ ११ ॥"
एतस्य च पञ्चप्रकारस्योप प्रमादस्य कलं दागुणा विपाकः ।

उक्तं च-

"अथो विषयप्रमादं, तमं भवेत् क्रीडितं हुताशेन ।

संसारवन्धनगतं-न तु प्रमादं क्षमः कलुम् ॥ १ ॥

अस्यमिव हि जानी, नरमुपहृषाद्विपं हुताशो वा ।

अस्मिन्वितः प्रमादो, हन्याऽज्जमान्तरशान्तिं ॥ २ ॥

यत्र प्रयान्ति पुरुषाः, स्वर्गं यत्र प्रयान्ति विनिपातम् ।

तत्र निमित्तमनार्यः, प्रमाद इति निश्चितमिदं मे ॥ ३ ॥

संसारवन्धनगतो, जानितज्जयाधिमरगदुःखालः ।

यत्रोद्विजते सत्यः, सोऽप्यपराधः प्रमादस्य ॥ ४ ॥

आश्वासितं यदवश-स्तुल्येदत्तपरीणपादवन्दन ।

कर्म च करोति यदुद्विष-मेतदपि फलं प्रमादस्य ॥ ५ ॥

इह हि प्रसक्तमनसः, सोमादवदन्निभुनेन्द्रियाश्चपलाः ।

यत्कृत्यं तदकृत्वा, सततमकार्येष्वभिपन्यते ॥ ६ ॥

नेपाभिपरितनाना-मुत्पन्नानां प्रमत्तद्वयानाम् ।

वर्द्धन्ते मय दोगाः, वनतवश्चाभ्युमेकं ॥ ७ ॥

दृष्ट्वाऽप्यालोकां नैव विधेयितव्यं,

नीरं नीता आभ्यन्ते वायुना नौः ।

लब्ध्वा वेगवत् अष्टयोगप्रमादोऽपि,

भूयो भूयः संसृतौ बभ्रमन्ति ॥ ८ ॥ इति ।

नं० । आत्मा० । आत्मा० । उत्त० । सूत्र० । पा० । थ० ।

पञ्च० । जीवा० । द्वी० । आतु० । आलस्यं, द्वी० ।

स्थापनायाम्, प्रश्न० १ संख० द्वार । प्रमदं प्रमादः । प्रमत्तनायाम्, सदुपयोगमात्रे, स्था० ।

छविहो वपाए पमते । तं जहा-मज्जपमाए, खिहापमाए, विसयपमाए, कमायपमाए, जयपमाए, पडिलेहणापमाए । पडविधः पदप्रकारः प्रमदं प्रमादः, प्रमत्तना सदुपयोगाभाव इत्यर्थः । प्रमत्तः । तद्यथा-मयं मुराऽऽदित्त्वे प्रमाद-कारणत्वात् प्रमादो मयप्रमादः । स्था० । (तद्वापः ' मज्ज' शब्दे दर्शयित्वं) निद्रा प्रतीता । (तद्वापश्च ' खिहापमाय' शब्दे चतुर्थभागे २०५२ पुष्टे दर्शितः) विषयाः शब्दाऽऽदयस्तेषां चैवं प्रमादता (नाम् ' विसयपमाय' शब्दे वयमासि) कपायाः कौधाऽऽदयः, तेषामप्येवं प्रमादता " चित्तममपेक्षित-मान्तरं धनमुच्यते । यस्य नमुपितं दौषे-त्सस्य शिष्टा विपत्तयः ॥ १ ॥ " इति । श्रुतं प्रतीतं, तदपि प्रमाद एव । (तद्वापः ' जयपमाय' शब्दे चतुर्थभागे १५८४ पुष्टे दर्शितः) तथा-प्रत्युपेक्षणां प्रत्युपेक्षणा, सा च द्रव्यतत्त्वकलाभावेनाद्युपेक्षणा । तत्र द्रव्य-प्रत्युपेक्षणा-वस्तुप्राप्ताऽऽपुनरुक्तानामाशयानां व्यापारणां चतुर्निर्गुणरूपा । तत्र प्रत्युपेक्षणा-कायात्सर्गनिपदनशयनस्थानस्य स्थण्डिलानां मार्गस्य विहागक्षेत्रस्य च निरूपणा । कालप्रत्युपेक्षणा धर्मजगत्प्रकाशद्विरूपा । यथा- " किं कय किं वा ममे, किं करिणं नवं च न करेमि । पुत्रावन्तरकाले, जागरञ्चो भावपडिलेहा ॥ ४१२ ॥ " इति । (अस्या गाथाया अर्थः ' पडिलेहणा' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३४१ पुष्टे गतः) तत्र प्रत्युपेक्षणायां प्रमादः शैथिल्यमात्राऽनिकमा वा प्रत्युपेक्षणाप्रमादः अत्र न च प्रमाजितामितालयाऽऽदिपु इच्छाकार्यमथ्याकाराऽऽदिपु च दर्शयिष्यामाचारिणरूपव्यापारं यः प्रमादोऽस्मादुपलक्षितः, तस्याऽपि सामाचारिणतत्वेन पष्ठप्रमादलक्षणव्यभिचारिवर्जितः । स्था० ६ डा० ।

अष्ट प्रमादाः-स्मयति " अट्टहा पमाय नि " स्मत्तलद्विज-तनमं द्वारमाह-

पमाओ य मुण्दिहो, भणियो अट्टभेयओ ।

अन्नाणं १ संसका चव०, मिच्छान्नाणं २ तदेव य ॥ १२२२ ॥

रागो ६ दोसो ५ मइमेसो ६, धम्मम्मि य अणायगो ७ ।

जोगाणं दुप्पणीहाणं ८, अट्टहा वजियवच्चओ ॥ १२२३ ॥

प्रमाद्यति मोजमार्गं प्रति शिथिलताद्यमो भवत्यनेन प्रमाद-नि प्रमादः । स च मुनिर्द्वैतः तीर्थहृद्भिर्मणिः प्रतिपादितो भवत्यष्टमेधाऽष्टप्रकारः । तद्यथा-अज्ञानं मूढता, संशयः किमनेदेवं स्यादुतात्पर्यमिति संदेहः, मिथ्याज्ञानं विषयस्तना-प्रतिपत्तिः, रागाऽस्मिन्नुद्वेगः, हेपाऽपीति, स्मृतिभ्रंशो विस्मरणक्षिन्ता, धर्मं चाहत्यर्गतिं जादराऽनुचयः, योगानां मनोवाक्यानां दुष्प्रमाणानं दुष्टाकारण्यं, अथ चाष्टविधोऽपि प्रमादः कर्मवन्धनमुपादंजितव्यः पवित्रतय इति । प्रव० २०७ द्वार । उक्त० । प्र० पञ्चा० । ' मा उण्ह पमायं ' ' अमानेनाः प्रतिपेध' मा कुर्वीथाः कपाययोगाऽऽदिभिः प्रमादम् । प० बू० २ कटग ।

अप्रमादश्चनितं पमभिधानुमाह-

निसखेवो अपमाए, चउविहो दुविहो य होइ दवम्मि ।

आगम नोआगमतो, नो आगमतो य सो तिविहो ॥ ५०४ ॥ जाणगसरीरधनिए, तवइतिरिचे अमत्तमाइसु ।

भावे अज्ञाणअसं-वराइसु होइ गाएवो ॥ ५०५ ॥

(अमत्तमाइसु त्ति) अमिताः शत्रवः । आदिशब्दाद्यालाऽऽदिपरिग्रहः । तेषु योऽप्रमादः सः तर्हीर्नरकोऽप्रमाद उच्यते । द्रव्यत्वं चाऽस्य तथाविधप्रमादकार्याप्रसाधकत्वात् । द्रव्य-विषयत्वाद्वा (भावे इति) भावे विचार्य अज्ञानं मिथ्याज्ञान-मत्वेनोऽनिरुद्धाऽभवता, आदिशब्दात्कपायाऽऽदिपरिग्रहः । एतेषु प्रमादप्रमादः-पतञ्जयं प्रति सदा सावधानताक-पां भवति ज्ञानव्यः । उक्त० २६ अ० । " निहापमायमा-ई-सु तसं तु वलियस्म सारणा होइ । तसु कडियं तं पमा-या.मा सीयसु तसु जाणंतां ॥ ४६६ ॥ " बू० १ उ० २ प्रक० ।

तं तह दुल्लहलभं, विज्जुलयाचंचलं मणुस्सत्तं ।

लद्धं ज्ञो पमायइ, सो कापुरिसो न मणुग्गिमा ॥

तत् मानुष्यं तथा पूर्वोक्तकारणं दुर्लभलभं दुष्प्राप-लभं विज्जुलनाचञ्चलं लब्धाय प्रमाद्यति प्रमादं करणीतं स कापुरिमा, न सन्तुष्टः । आ० प्र० १ अ० । उक्त० ।

प्रमादस्यैव विशेषणं आगमहेतुतामाह-

पवज्जं विज्जं पिव, साहेतो होइ ज्ञो पमाइहो ।

तस्स न सिद्धइ एमा, करंइ गरुयं च अवारं ॥ १११ ॥

प्रज्यां जिनदीक्षां विचारयित्वा विद्यताऽर्थाद्विज्ञानाय सा-धयनं भवति यः (पमाइहो त्ति) प्रमाद्यति, " आनि-ल्लोलाल-वंत-प्रमेनेर-मणा मतेः ॥ ८ ॥ १६६ इति व-चनात् । तस्य प्रमादवतो न निज्ज्ञानं न फलदानाय संपादनं, एषा पारमर्श्या दीक्षा विषयः । चकारस्य निमज्ज-मवान्, करणीतं च गुरुं महात्मनोपकारमतथैर्भितं । भा-वार्थः पुनरयम-यथा अत्र प्रमादयतः साधकस्य विद्या फ-लदा न भवति, ग्रहवैकल्याऽऽदिकमतथं च संपादयति, तथा शीतलविहारिणां जिनदीक्षापि न कथं सुगतिमप्यस्य न भवति, किं तु दुर्गतिर्दायिभ्यश्चमणपार्यं च विदधानि, आर्यमङ्गादि । उक्तं च-

" सीयलविहारओ वलु, भगवंताऽऽसायणानिओणं ।

पत्तो भवो सुदीहो, किलेनवहुला जओ भणियं ॥ १ ॥

निथयपवयसिणं, आर्यसं गसहं माहइयं ।

आसायंतो वहुमा, अगंतमेसायओ भणियो ॥ २ ॥ " इति ।

तस्मादप्रमादिना साधुना भवितव्यमिति । प्र० २०३ अ-पि० ४ लत० । (आर्यमरुगुक्था ' अजमेगु' शब्दे प्रथम-भागे २११ पुष्टे गतः)

प्रमादस्यैव युक्त्यन्तरं निषेधमाह-

पडिलेहणइ चिडा, छकायविपाइणी पमत्तस ।

भणिया मुवम्मि तम्हा, अपमाइ मुविहिओ हुजा ॥ ११२ ॥

प्रत्युपेक्षणा प्रतिषेधना आदिशब्दाद्विज्ञानाऽऽदिपरिग्रहः । जे-ष्टा क्रिया व्यापार इत्येकार्थाः । पट्टाविवर्तनो प्रमत्त-स्य साधोर्भाषितोक्ता धुने सिद्धान्ते । तद्यथा-

" पडिलेहणं कुणेतो, मिहिकहं कुणइ जणयवकहं वा ।

इह च पञ्चकलाणं, वाणइ सयं पडिच्छइ वा ॥ ४३६ ॥

पुदवीआउक्काए तेऊवाऊवणस्सइतमाणां ।
पाइल्लहणापमत्तो, छुराए वि पिण्डाओ हाइ ॥ ४३६ ॥
घडागएपलुट्टणया, मही अगणी य कुंयुव्याई ।
उदगगया य तसेयर-उम्मुयसंपड्ढभावणया ॥ ४४० ॥
(ओषणं । आमां गाथानामथोऽस्मिन्नेव भागे 'पडिल्लह-
णा' शब्दे ३४६ पुष्टे गतः)

“ इय दूवओ वि छुम्हं, विगदओ भायओ इहगहा वि ।
उवउत्तो पुण साह, संपतोअ अदहओ उ ॥१॥ ” इत्यादि ।
तस्मात्सर्वव्यापारपञ्चप्रमादी सुविहितः शोभने विहितमनु-
ष्ठाने यस्य स सुविहितो भवेज्जायतेति ।

अथ कीदृक् प्रमादी स्थापित्याह—

रक्खइ वणु सुखिने, उवउत्तो होइ ममिइगुत्तीगु ।
वज्जइ अवज्जहेउं, पमायचरियं सुधिरिचत्तो ॥ ११३ ॥
रत्तयकगणुजुवया परिहरति व्रतपु विषयभूतेषु स्वलि-
नमतिचरं, तत्र प्राणतिपातोवर्गनो जलस्थावरजन्तूनां सं-
घटनपरिपापनोपद्रावणानि न करोति सुखादादिविग्नैः स्-
वममनाभंगाऽऽदिता वादने वचनाभिर्मेधिता लोके न भाषते,
अदन्ताऽऽतविग्नैः स्वमे स्थानाऽऽज्यनुवाक्य न करो-
ति, वादने लीधेङ्गुरुमिग्ननुवातां ताऽऽदने, नापि पां-
भुक्ते चतुर्थमेतन् । “ वमहि १ कट २ निर्माजि ३ दिथ ४ कुट्टे-
तर ५ पुव्वकीलिय ६ पणीए ७ । अपमायाऽऽहारं न विमु-
त्ताई ६ नव वंममुत्तोत्तो ॥ १ ॥ ” इति नवगुणितयानां ब्रह्म-
हर्षं प्रतिपादयति । पञ्चममेतन्-सर्वमे बालाऽऽदिममत्वं न क-
रोति, वादरममेपणीयाऽऽहारऽऽदि न गृह्यति, “परिगहो-
त्तेणामगहणे” इत्यामवचनात् । उपकरणं वा न मूच्छेया स-
मायकं धारयति, “मुच्छा पमिम्हो कुत्तो” इति वचनात् ।
गात्रमकृतिग्नैः सर्वं शुल्कमर्ज्यायमपि न रजति, वादने
तु—“ दिवा गहियं दिवा भुत्ते १ । दिवा गहियं रात्रा भुत्ते
२ । रात्रा गहियं दिवा भुत्ते ३ । रात्रा गहियं रात्रा भुत्ते ४ ।
इति चतुर्धिमपि गात्रशुक्ले न करोति । एतं सर्वमेतनु स्व-
लिने रजति । तथोपपुक्ता दत्तावधाना भवति स्मार्तिनु
प्रतीचाररूपासु । उक्ते च—

“ समिओ नियमा मुत्ते, मुत्ते न्निमयत्तणमि भरयव्वे ।
कुमलवइमुत्तंति, जे वइमुत्ते वि समिओ वि ॥१॥ ” इति ।
गुणितप्रतीचाररूपासु उपपुक्ता चासु प्रयत्नमात्राध्यवसा-
ह्यविनया शिक्षया । किं बहुना-वर्जयत्यवयवेषु परिहरति पा-
पकारणं, प्रमादवर्जितं सुविचरित इति स्पष्टार्थमेवेति ॥१३॥
तथा—

कालमि अणुणुसिहियं, किरियंतरविगिओ जहा मुत्ते ।
आयरइ सव्वकिरियं, अपमाइ जा इह चरिती ॥११४॥
कालेअवरं यो यस्याः प्रपुणेल्लाऽऽदिकथायाः प्रस्तावत-
स्मिन्नित्यर्थः । कालमन्तरेण कृत्वाद्यदोऽपि नेष्टनिजये स्फु-
रित्यतः काले, सर्वं कारणीति यतः । कर्तव्यतामन्युताधि-
कां—प्रमादिनिशयदूतां, नापि श्रेयचित्ततया समयाकां,
करोति । अवसन्नतप्रसङ्गात् । यदाहुः धीमदस्वामिदाह—
“आवस्मयाहयाह, न करं अदया वि हीणमहिदाह । गुणवय-
शबलाह तहा, अणुओ एसां भु ओत्तमो ॥१॥ ” तथा—क्रियान-
वरिहित इति—एकस्याः क्रियाया द्वितीया क्रिया क्रियान्तरं,
१२१

तेन विरहितः प्रपुणेल्लायाऽऽदिकृषेव स्वाध्यायं करोति, स्वा-
ध्यायं कुर्वेन्न वस्त्रपात्राऽऽदियपरिकमे गमनाऽऽदि वेति । अत्र
एवाकृमापे—“ दिथ्यन्थे विमाजित्ता, सञ्जायं जेव पंखा ।
तम्मुत्ती तण्णुकारं, उवउत्तेरियं गिण ॥ १ ॥ ” तथा—
यथासुत्रमिति सूत्रस्यानांतकमेव यथाहं न तु पुनः—
“ सुत्ते गणुहण्णइयं, तदेव पत्तवुत्तरइयं च । मुयकंवल-
या रइयं, अमिददलपुत्तिवया रइयं ॥ १ ॥ ” इत्येवं च नि-
श्चयतः सम्यगदृष्टिरेव सद्भूतार्थवादिवाद्मध्यप्रथितमपि
तदनुयायि प्रमाणमेव—न पुनः शयमिति । आचरति सर्व-
क्रियाम्, अप्रमादी य इह चान्वीतं सुगममेवेति । इत्युक्तं
क्रियास्पष्टमाद इति । अ० २० ३ अ० ५ ल० ३ । रमया-
दिप्राप्त्यर्थमेव सर्वोऽऽस्मेषु प्रयत्नकः अंतर्मातकामभेदे,
प्रच० १६६ आ० १ दश० ।

पमायकय-प्रमादकृत-वि० । प्रमादजनिते, दश० ३ अ० ।

पमायकस्वलिं प्रमादस्मूलित-वि० । प्रमादान्मकाशाद् दु-
श्चिदिति, प० ४ १ आ० ।

पमायट्टाण-प्रमादस्मान-त० । ट्टाविशे उत्तराध्ययने, स० २
अ० ।

नामनिष्पन्नविशेषाभिधानायाऽऽह निरुद्धिहन्-
निवर्धेयो उ पमाए, चउल्लिवो दुविहो य होइ दुव्वमि ।
आगम नोआगमनो, नोआगमनो य सो निविहो ॥५१६॥
जाणगसरीरभविण, तव्वद्विन्ने अ मज्झमाइसु ।
निदाविककहमाया, विमणु भावओ पमाओ ॥१२०॥
नामं उव्वणा दविण, विचिद्धा उट्ठ उवरइ वसही ।
मंजमपमहजोहे, अयल्लगणगमंथेमा भावे ॥१२१॥

“ लि क्खेवो ” इत्यादिगाथास्तित्वाः सुगमा एव त्वरं (मज्ज-
माइसु ति) मकारोऽल्लक्षणः क । मध्यगीति मयं—काष्टपिष्ट-
निष्पद्यम, आदिशब्दादाम्बाऽऽदिप्रतिश्रुतः । एतानि, मुपवय-
याच्च प्रथमायं स्वमतीभावप्रमादहेतुत्वाद् द्रव्यप्रमादः, ‘नि-
द्राविकथाकपायाः’ उक्तृपाः (विमणु ति) प्राग्बहि-
पयाश्च भावतः । भावमात्रित्वं प्रमादः । तथा स्थाननिष्ठे
प्रस्तावास्थानशब्दो नामाऽऽदिप्रत्येकं योय्यते, तत्र च द्र-
व्यस्थानं—नोआगमनो इति शरीरमव्यशरीरव्यतिरिक्तं यन्मवि-
त्ताऽऽदिद्रव्याणांमात्रयः । ते कथानि—भरताऽऽदिनेमसुखेलो-
काऽऽदि वा यत्र वा ज्ञेयस्थाने विचार्यते। अज्ज्ञा कालः, खेव
निष्ठः स्थानिष्ठानि स्थानमज्ज्ञास्थानम्, तत्र पृथिव्यादीनां भव-
स्थित्यादि, समयावलि ताऽऽदि वा । ऊर्ध्वस्थानं—कायोन्मसोऽऽ-
दि । उपरितः—विग्नितस्तत्स्थाने यत्तयो गृह्यते । वसतिः—उपा-
ध् यस्तत्स्थाने प्रामाऽऽगमाऽऽदि । संयमः—समायमिकाऽऽदित-
सु स्थानं प्रकरोपकर्षवदध्यवसायरूपं यत्र प्रयत्नस्यावस्थानं,
तच्चासंख्ययभेदभिन्नम् । तथाहि—सामायिकच्छेदोपस्थापनीय-
पहिणविशिष्टिकानां प्रत्येकमसंख्ययलोकाऽऽकाशमदेशपरि-
मार्गाणि संयमस्थानानि सूक्ष्मसम्पर्ययस्थानमिहं हितक ह्य-
नसुहं संप्रमाणमार्गाणि तत्स्थानानि, यथास्थानसंयमसू-
त्रकर्षोपकर्षरहित एकैक एवेत्येकमेव तत्स्थानम् । एवं च
सामायिकाऽऽदीनामसंख्ययभेदः सामान्यमुद्रायाऽऽत्मकस्य संय-
मस्थानस्याऽऽसंख्ययभेदता, केवलमिह बृहत्तमसंख्ययं शु-

हते । असंख्यातानामसंख्यातभेदत्वात् । प्रग्रहस्थानं तु प्र-
कर्षणं गृह्यतेऽस्य बन्धनमिति प्रग्रहः-उपदेययाक्याधिपति-
त्वेन स्थापितः, स च लौकिको, लोकोत्तरश्च तस्य स्थानम् । त-
च्च लौकिकं पञ्चधा-रात्रयुवरात्रमहारात्रमायकुमारभेदात् ।
लोकोत्तरमपि पञ्चधैव-आचार्योपाध्यायप्रवृत्तिस्थविर्गण-
वच्छेदकभेदात् । 'योऽयस्थानम्' आलोकाऽऽदि । अबलस्थानं-
निश्चलस्थितिरूपं, तत्र सादिसपर्यवसिताऽऽदि परमाण्वदी-
नाम् । गणनास्थानम्-एकाऽऽदि । सन्धानस्थानम्-द्रव्यतः
कञ्चुकाऽऽदिगतम् । भावस्थानम्-आदिकाऽऽदिको भाव-
स्तिष्ठन्त्यत्र जन्तव इति कुर्वन्ति गाथात्रयार्थः ।

सम्प्रति येनात्र प्रकृतं तदुपदर्शयन्नुपदेशसर्व्वमाह-

भावप्पमायपमयं, संखालुने अ भावट्टाणम्मि ।

चइउण इय पमायं, जइउण्वं अप्पमायम्मि ॥ ४२२ ॥

भावप्रमादेन उक्तं पण प्रकृतम्-अधिकारः, तथा (संखलि) स-
ख्यास्थानं, तद्युक्तेन, चस्य भिन्नकमत्वाद्भावेऽनान च । कोऽ-
र्थः ? संख्यास्थानेन भावस्थानेन च, सर्व्वेषु सुखसम्ययेन समसी ।
अत्र हि गुरुबुद्धयेवाऽऽवभिधानः, प्रकाममोज्ञाऽऽदिनि-
पेधतश्च भावप्रमादा निद्राऽऽदयेऽर्थान्तरिहर्त्तव्यत्वेनेत्यन्ते,
ते चैकाऽऽदि संख्यायामिदं आदित्यकमावस्थारूपाश्चेति भावः ।
त्यक्त्या विहाय इतन्त्येवैकप्रको प्रमादम् । किमित्याह- "यति-
तव्यं" यस्मात् विधेयः, क ? "अप्रमादं" प्रमादप्रतिपातानं,
धर्मे प्रत्युद्यत इति गाथार्थः ।

अस्यैवाधिस्य इदिकरणमिमुचमनिदर्शनमाह-

वासमहम्मं उग्गं, तवमाइगम्म आपरंतम्म ।

जो किर पमायकालो, अट्टोत्तं तु संकलिअं ॥ ४२३ ॥

वारसवासो अण्णि, तव चरंतस्स वट्ठमागम्म ।

जो किर पमायकालो, अंतमुहुत्तं तु संकलिअं ॥ ४२४ ॥

वपेसहजमिति कालात्यन्तसंयोगं द्वितीया । नतश्च वपेस-
हजप्रमाणं कालं यावत् उग्रम् उकटं तप अनशनाऽऽ-
दि आदिकरम्य अष्टप्रभान्ते भगवत् आचरन्तो यः कि-
लेति परेक्षाऽऽप्रवादमूलकः । प्रमादकालः 'यत्र प्रमादोऽ-
भूत्, यत्तदोर्गमनेकस्यात् सोऽहोरात्रः' तु 'अवधारणं ।
ततोऽहोरात्रमेव, किमयमेकावस्थाभाविनः प्रमादस्य काल-
उतागम्ये याशब्दोऽह-सङ्गतिः । किमुक्तं भवति ?-अप्रमा-
दगुणस्थानस्यान्तर्महर्त्तकत्वेनानेकशोऽपि प्रमादप्रामो तदव-
स्थितविषयभूतस्यान्तर्मुहुत्तस्यासंख्येयवेदव्याप्तेपामनिमृष्ट-
तया सर्व्वसङ्कुलनायामवधारणमवाभूत् । तथा ङादश-
षोण्यधिकानि तपश्चरन्तो वर्द्धमानस्य यः किल प्रमाद-
कालः प्रापन्तोऽन्तर्मुहुत्तमेव सङ्कुलितः, इहाप्यन्तर्मुहुत्तो-
नामसंख्येयभेदत्वात् प्रमादस्थितिविषयान्तर्मुहुत्तोनां स-
द्वयमव, सङ्कुलनान्तर्मुहुत्तस्य च बृहन्नरत्वमिति भावनीयम् ।
अस्यैव त्वेदनुपपत्तिमीत्या निद्राप्रमाद एवायं विवक्षित इति
व्याचक्षत इति गाथाद्वयार्थः ।

इत्थमुचमनिदर्शनेनाप्रमादादुत्पत्तेः दार्ढ्यमापाद्य विपर्यये
दोषदर्शनेद्वारेण पुनस्तदयाऽऽप्रादित्यमुदिदमाह-

जेसि त पमाएणं, गइइ कालो निरत्थओ धम्मो ।

ते संसारमण्णं, हिंदिने पमायदोसेणं ॥ ४२५ ॥

'येषां' प्राणिनां, 'तुः' पूर्णे, प्रमादेनोपलक्षितानां 'ग-
च्छति' व्रजति, कालः 'निरर्थकः' निष्प्रयोजनः, क्व ?-
'धर्मे' धर्मेविषये, धर्मेप्रयोजनरहित इत्यर्थः । प्रमादतो हि
नश्यत्येव धर्मेप्रयोजनान् । ते, किमित्याह-संसारम् 'अ-
न्तम्' अपर्यवर्तितं, 'हिण्डन्ते' आभ्यन्ति, 'प्रमाददो-
षे' हेतुनिति गाथार्थः ।

यतश्चैवं ततः किं कर्त्तव्यमित्याह-

तम्हा खलु प्पमायं, चइउणं पंडिण्ण पुरिसेणं ।

दंमखणासचारिते, कायवो अप्पमाओ उ ॥ ४२६ ॥

तस्मान् 'खलु' निश्चयेन, प्रमादं त्यज्या, 'पण्डितेन'
बुद्धिमतः पुरुषेण, उपलक्षणत्वात् स्थापिता च । दर्शने च
ज्ञाने च चारित्र्ये चोत्तमाहारस्तस्मिन् मुक्तिमार्गेतया प्रा-
गभिहितः, 'कर्त्तव्यः' विधेयः, 'अप्रमादः' उद्यमः, 'तुः'
अवधारणार्थ इत्यप्रमाद एव, न तु कदाचित्प्रमादः, तस्यै-
वं दोषादुत्पत्त्यादिति गाथार्थः । इत्यवसितो नामनिष्पन्न-
निक्षेपः ।

सम्प्रति सूत्रानुसंगं सूत्रमुच्चारणाय तच्चदम्-

अञ्जेतकालम्म समुल्लयम्म,

मव्वम्म दुक्खम्म उ जो पमोक्खो ।

तं भासओ मे पडिपुत्तिचिन्ता,

मुण्ह एगमाहिणं इतिथं ॥ १ ॥

अन्तर्गतकालोऽप्यन्ते, वस्तुतश्च ढावन्तश्च-आरम्भक्षणः,
समाप्तिक्षणश्च । तथा चार्त्तपर्यवर्त्यते- उभयान्ता पति-
च्छिन्ना वस्तुमत्ता निरपेक्षता । तत्राहऽऽरम्भक्षण-
ान्तः पण्डितान्, तथा चरित्ततः अनादिः कालो यस्य
सोऽग्रमप्यन्तकालस्य, सह मूलन-काराऽऽदिवर्ति-
त्वेण वर्त्तत इति समूलकः प्राग्वत्तस्य । उक्तं हि-
"मूलं संसारम्म उ, हुति कमाया अविर्गनीय ।" सर्व-
स्य 'निर्व्वशेषस्य, दुःखवर्त्तनीयः दुःखं संसारान्तस्य, अ-
न्तान् वेह दुःखं गृह्यते, अत्र च पते मूलं रागद्वेषा यः
प्रकर्षेण मोक्षयति-मोक्षयतीति प्रमोक्ष-आप्तयो दुःखाप-
गमहेतुः, पूर्व्वं तुशब्दस्यावधारणार्थेऽर्थः संख्येयान् प्रमोक्ष-
एव । तं 'भाषमाणस्य' प्रतिपादयन्तः, यदि वा-प्रमोक्षः
अप्रापन्तं भाषमाणस्येति । कोऽर्थः ?-यथाऽन्तो भवति
तथा ब्रह्माणस्य (मे) सम प्रतिपक्षे विषयान्तराऽप्राप-
ननासिगिदन्ते वित्तं विन्ता वा येषां ते प्रतिपूर्णेविन्ताः,
प्रतिपूर्णेविन्ता वा । 'शुलुत्' आकर्षयन्त, एकाग्रस्य एका-
ऽलम्बनस्याप्योद्यतस्य भाव एकाग्र्ये स्थानं, तच्च प्रमा-
द्वर्त्तऽऽदि, तन्ममे हितंमाकाग्रहितं-पादान्तरं एकान्तहितं
वा, हितः तत्त्वतो मोक्ष एव, तदर्थमिति सूत्रार्थः ।

यथा प्रतिज्ञातमाह-

शास्सम्म मव्वम्म पगाससाण,

अञ्जागमोहम्म विवज्जसाण ।

रागम्म दोमम्म य संखएणं,

एणंतसुखं सपुइ मोक्खं ॥ २ ॥

ज्ञानस्य आभिनिबोधिकाऽदेः सर्वस्य निरवशेषस्य, पाठान्तर-
नः- 'सत्यस्य वा, अविनयस्य, 'यकारमेवा' इति । प्रमास-
नया, निर्मलीकरणेनेत्यर्थः । अनेन ज्ञानाऽऽत्मका मोक्षहेतुकः ।
तथा- अज्ञानं-मयज्ञानाऽऽदि, मोक्षो-दर्शनमोहनीयम् । अनयोः
समाहारोऽज्ञानमोहो-तस्य विवर्जना परिहारो, मिथ्याश्रुतश्रव-
णकुट्टितसङ्कपरित्यागाऽऽदिना तथा, अनेन स एव सम्यग्दर्श-
नाऽऽत्मकोऽभिहितः । तथा ' रागस्य द्वेषस्य च' उक्त्यरूपस्य,
' संक्षेपेण ' विनाशेन, एतेन तस्यैव चारित्र्याऽऽत्मकस्याभि-
धानम् । रागद्वेषयोरेव कपायरूपत्वेन तदुपघातकत्वाभिधा-
नात् । तत्तद्व्यायमर्थे- 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्यः एकान्तसौख्यं'
दुःखलेशकलङ्कितमुच्यते, समुपैति ' मोक्षम् ' अपवर्गम् । अ-
यं च दुःखप्रमात्ताविनाभाववीत्यतः स एवोपलक्षित इति
सूत्रार्थः ।

नन्वस्तु ज्ञानाऽऽदिभिर्दुःखप्रमात्तः, अमीषां तु कः प्राप्तिहे-
तुः ? उच्यते-

तस्मै ममो गुरुयिद्धसेवा,
विवज्जला बालनयस्स दूरा ।

सज्जायपणंतनिर्वमणा य,

सुत्थयमेचित्तणया णिई य ॥ ३ ॥

तस्यैति याऽऽयमनन्तरमोक्षोपाय उक्तः ' एवः ' अनन्तर-
वचनमात्रः ' मार्गः ' पन्थाः प्राप्तिहेतुः, यदुत गुरुबो-यथाव-
च्छुद्धानभिधायकाः बुद्धाश्च श्रुतपर्यायाऽऽदिबुद्धाः, तेषां से-
वा एतुपात्मना गुरुवृद्धसेवा, इयं च गुरुकुलवासोपलक्षणं,
तत्र च सुप्राप्त्यर्थं ज्ञानाऽऽदीनि । यदुक्तम्- 'सागस्स होह
भागी, थियपरशो दंसणे चरित्तं य । यस्मा आचकहाण, गुरुकु-
लवासं न मुंचेति ॥ १ ॥' इति । सत्यपि च गुरुकुलवासं
कुर्वन्मनो न स्यादेव तस्याभिहित्वा- 'विवज्जला' विशेषेण
परिहारः ' बालजनस्य ' पार्श्वस्थाऽऽदिः ' दूरात् ' दूरेण, त-
न्मङ्गलस्वादीयसोऽपि महार्हापनिबन्धनत्वेनाभिहितत्वात् ।
तत्परिहारोऽपि च न स्वाध्यायतत्परतां विना ज्ञानाऽऽद्यवा-
नितिन्याह- 'स्वाध्यायं- उक्त्येव, एकान्तेन- इतरस्यासङ्गपरिहा-
राऽऽत्मकं निवेशना-स्थापना स्वाध्यायिकान्तनिवेशना । सा
च मनोवाक्कायानामिति गम्यते । पठन्ति च- ' सज्जायपणंत-
णिसंयणाय य' इति । स्वाध्यायस्यैकान्तनिवेशना- निश्चयनानु-
ष्ठानं स्वाध्यायैकान्तनिवेशना, सा च तत्रापि ' बुद्धा धूत-
मचिन्तितम् ' इति कृत्वा अनुभूतैव प्रधानन्यामप्रायेणाऽऽहं-
सूत्रस्थाप्यो-अभिधायः सूत्रार्थस्तस्य (संचितपणंति) सूत्रत्वा-
त् संचिन्तना सूत्रार्थसंचिन्तना, अस्यामपि न विस्तृतास्थं
विना ज्ञानाऽऽदिलक्ष्य इत्याह- ' धृतिश्च ' चित्तस्थासध्युत्प-
द्विप्रवृत्तमित्यर्थे इति सूत्रार्थः ।

यतश्चैवंविधो ज्ञानाऽऽदिमार्गस्तत एतान्यभिलषता प्राक्
किंचिदधेयमित्याह-

आहारमिच्छे मियमेसिज्जं,

सहायमिच्छे निउण्णयबुद्धिं ।

निकेयमिच्छज्ज विवेगजागं,

समाहिकापे समणे तवस्सी ॥ ४ ॥

'आहारम्' अशनाऽऽदिकम् ' इच्छेत् ' अभिलषेत्, मितमेव-

णीयम्, अपरेषाम्यमानत्वादिच्छेदयेवंविधमेव, आदानभोजने
तु दूरीत्यासिते एव, अनेनैवंविधस्य एवंविधाहार एव हानन्त-
रोक्तं गुरुवृद्धसेवाऽऽदि ज्ञानाऽऽदिकारणमाराधयितुं क्षमः ।
तथा- 'सहायं' सहचरमिच्छेद्वृद्धान्तर्धर्तौ सञ्चिति गम्यते,
निपुणा-कुशला, अप्रेषु-जीवाऽऽदिषु बुद्धिः मतिरस्येति नि-
पुणार्थबुद्धिस्तम् । पठ्यते च- (शिणोहबुद्धि) तत्र निपुणा-
सुनिरूपिता, ईहा-चेष्टा बुद्धिश्च यस्य स तथा । अनीदृशो हि
सहायः स्वाच्छन्दोपदेशाऽऽदिना ज्ञानाऽऽदिकारणगुरुवृद्धसे-
वाऽऽदिभ्रंशमेव कुर्यादिति । तथा- 'निकेतम्' आश्रयमिच्छेत्
विवेकः पृथग्भावः, कथादिस्सर्गाभाव इति यावत् । तस्यै योग्य-
म् उच्यते, तदापाताऽऽद्यसम्भवेन विवेकयोग्यम् । अविचक्षा-
ऽऽद्ये हि कथादिस्सर्गाश्रितविश्वोत्पत्ती कुतो गुरुवृद्धसेवा-
ऽऽदि ज्ञानाऽऽदिकारणं सम्भवन् ? समाधिं कामयते-अभिल-
षति समाधिकामः, अत्र च समाधिर्द्रव्यभावभेदाद् द्विभेदः, त-
त्र द्रव्यसमाधिः सौरशकंराऽऽदिद्रव्यार्ण परस्परमविरोधना-
वस्थानम् । भावसमाधिस्तु ज्ञानाऽऽदीनां परस्परमबाधयाव-
स्थानं तदन्त्यत्वाच्च ज्ञानाऽऽदीनाम्, अयमेवेह गृह्यते । तथा च
ज्ञानाऽऽद्यवाप्तुकाम इत्युक्तं भवति, अमण्यलपस्वीति प्रा-
प्तादिति सूत्रार्थः ।

कालाऽऽदिद्वेषेण एवंविधसहायाप्राप्तौ यत्कृत्यं तदाह-

न वा लभिज्जा निउण्णं सहायं,

गुणाहिणं वा गुणश्रो ममं वा ।

एको वि पावाइं विवज्जयंतो,

विहरंज काममु असज्जामाणो ॥ ५ ॥

' न ' निषेधे, याशब्दश्चेत्यर्थः, तत्तश्च न चेत् ' लभेत् ' प्रा-
प्नुयात् ' निपुणम् ' इति निपुणबुद्धिः ' सहायं ' गुणः
ज्ञानाऽऽदिभिर्गधिकम्-अगलं गुणाधिकं वा ' गुणन ' इति
ज्ञानाऽऽदिगुणानाश्रित्य 'समं वा' तुल्यसुमयज्ञाऽऽत्मन इति
गम्यते । ' वेति ' विकल्पे । ततः ' निउण्णं ' एकोऽपि
असहायोऽपि ' पापानि ' पापहेतुभूतान्यनुष्ठानानि, ' वि-
वर्जयेत् ' विशेषेण परिहरन् । पठ्यते च- ' अणायरंतो
त्ति । ' अनाचरन् ' । ' विहरंज ' संयमाध्यनि यायात्, ' काम-
मु ' विषयेषु ' असज्जन् ' प्रतिबन्धमकुर्वन्, तथावि-
धगीतार्थयतिविषयं चेतत्, अन्यथैकाकिविहारस्याऽऽगमे
निषिद्धत्वात् । पठन्तिभिधाने च- ' मध्यप्रहणे आद्यन्तयो-
रपि प्रहणं भवति ' इति न्यायाद्विहारवमतिविषयोऽप्यप-
वाद उक्त एव भवतीति मन्त्यम् । इत्थं प्रसङ्गं ज्ञाना-
ऽऽदीनां दुःखप्रमोक्षोपायत्वमुक्तम् ।

इदानीं तेषामपि मोहाऽऽदित्ययनिबन्धनवान्तन्त्यस्यैव प्रा-
धान्येन दुःखप्रमात्तहेतुत्वस्थापनार्थम्, यथा तेषां संभवा यथा
दुःखहेतुत्वं यथा च दुःखस्य प्रसङ्गतत्वेनापि चाभावस्तथा-
ऽभिधातुमाह-

जहा य अंडप्पभवा बलागा,

अंडे बलागप्पभवं जहा य ।

एमेव मोहाऽऽयतणं गुं तएहं,

मोहं च तएहाऽऽयतणं वयंति ॥ ६ ॥

यथा चेति यैव प्रकारेण, अण्डे-प्रतीतिः, ततः प्रभव उत्प-
त्तिर्यस्याः साऽऽण्डप्रभवा, ' बलाका ' पक्षिविशेषः, अण्डे च-

लाकानः प्रभवन्तीति बलाकाप्रभवम् यथा च किमुक्कं भवति? यथाऽनयोः परस्परमुपनिस्थानतः 'एवमेव' अनेनैव प्रकरणे, मोहयति-मुहतां नयत्यान्मानमिति मोहः अज्ञानम्। तच्छब्दे मिथ्यात्वदीपद्वये ज्ञानमेव युक्तम्। उक्ते हि- "जह दुव्वयणमवययं" इत्यादि-आयतनम्-उपनिस्थानं यस्याः सा मोहाऽऽयतना, तां, 'खुः' अवपातये, ततो मोहाऽऽयतनामेव (तर्हं हि) तुष्णां, वदन्तीति सम्भवः। यथोक्तमोहाभावे हवश्यम्भावी तुष्णाक्षय इति। मोहं च तुष्णाऽऽयतनं यस्यासां तुष्णायतनसत् वदन्ति। तुष्णा हि सती मूर्च्छा, सा चात्यन्तदुःखजा रागप्रधाना, तत्तस्याः राग उपलक्षिते सति च तत्र द्वेषोऽपि संभवतीति सोऽयन्यथाऽऽक्षिप्यते। तन्मृत्पापग्रहणेन राग-द्वेषयुक्तौ, एतयोश्चानन्तानुयन्त्रिकरायरूपयोः सत्तायामवश्यम्भावी मिथ्यात्वोदयः, अत एवपाशन्तकपायवीन-रागस्याऽपि मिथ्यात्वगमनम्। तत्र च सिद्ध एवाक्षानरुपा मोहाः, एतेन च परस्परं हेतुहेतुमद्भावाभिधानेन यथा रागाऽऽदीनां सम्भवस्तथात्तम् ॥ ६ ॥

सम्प्रति यथेतेषां बु बहेतुवं तथा वरुमाह-

रागो य दोमो वि य कम्मवीर्यं,

कम्मं च मोहप्पभवं वयेति ।

कम्मं च जाईमरणस्स भूयं ,

दुस्सं च जाईमरणं वयेति ॥ ७ ॥

'रागश्च' मायालोभाऽऽमकः 'द्वेषोऽपि च, कोषमालाऽऽमकः कर्म ज्ञानो-वृत्त्याऽऽदि तस्य वीजं कारणं कर्मवीजम्, कर्म, अथ्य भिन्नकर्ममहाप्रभववर्तीति मोहप्रभवं च-मोहकारणं वदन्ति । 'यः' सर्वथ मूर्च्छयं 'कम्मं च' इति कर्म पुनः जातयश्च मरणानि च जातिमरणं तस्य 'मूलं' कारणम्, 'दुस्सं' संसारम्, अज्ञानपक्षे तु दुःखयतीति दुःखं, कोऽर्थः? -दुःखहेतुः, अथ्य पुनरर्थस्य भिन्नकर्मत्वात् जातिमरणं पुनर्वदन्ति, तीर्थधराऽऽद्य इति गम्यते। जातिमरणस्यैवातिशयदुःखत्वात्कथ्यात्। उक्ते हि- "मग्गमासस्स जं दुःखं, जायमासस्स जंतणं । तेण दुक्खेण संनत्ता, न सग्गति जातिमप्यणो ॥ १ ॥" ॥ ७ ॥

यतश्चैवमतः किं स्थितमित्याह-

दुक्कयं हर्यं जस्स न होइ मोहो,

मोहो हओ जस्स न होइ तपहा ।

तपहा हया जस्स न होइ लोभो,

लोभो हओ जस्स न किंचसाइ ॥ ८ ॥

'दुःखम्' उक्तरूपं, हतमिव हते, केतव्याह-यस्य 'न प्रवर्तते' न विद्यते, कोऽर्थो? -मोहः, अथ्यैव तन्मूलकारणम्। ततो हि कर्म कर्मणश्च दुःखमित्यनन्तरमेवोक्तं, हतमिव हतामिति च व्याख्यातव्यं यऽपि नाराकाऽऽदिगती स्वतस्त्वभावापरस्याप कियतेऽपि दुःखस्य सम्भवान्, यदि दुःखहननं मोहाभावात्, अत्राद्यपि कुत इत्याह-मोहो हतो यस्य न भवति तुष्णा। कोऽर्थः? -तुष्णाया अभावाभ्योहाभावः, तद्वयनत्वेन तस्या अभिधानात्। तुष्णाया अपि कुतो हननमिहाह-तुष्णा हता यस्य न भवति

लोभः। किमुक्कं भवति? लोभाभावात्तुष्णाभावः, तुष्णाग्रहणोक्तनीत्या रागद्वेषयोरुक्तत्वात्तयोश्च लोभत्वे सर्वथैवाभावान्, अत एव प्राधान्याल्लोभस्य रागान्तरोक्तत्वेऽपि पृथगुपादानम्। इत्थेन हि प्रधानस्य सामान्योक्तावपि विशेषोऽभिधानं यथा ब्राह्मणा आर्यानाः वसिष्ठोऽप्यायान इति। स तर्हि केन हत इत्याह-लोभो हतो यस्य न किञ्चनानिद्रयाणि सन्तीति गम्यते। सत्सु हि तेषु संभवत्यभिकाह्लाता, तदप एव च लोभः। यत्तु तन्मद्भावेऽपि लोभहननं भग्नाऽऽदीनां तत्कादाचित्कमिथ्यविवर्तितमेव, पक्ष्यते च-यस्य न किञ्चनास्ति-न किञ्चिद्विद्यते, प्रत्याऽऽदिकामिति गम्यते इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥

सन्तव्यं दुःखस्य मोहाऽऽदयो हेतव्यो, हननोपायास्तथा किमयमेव, उतनयोऽप्यान्तः, इत्याह-दुःखं सविस्तरं तदुन्मूलनोपायं विचिद्विदुः प्रस्तावमाचरयन्ति-

रागं च दोमं च तहेव मोहं,

उद्धुक्कामेण समूलजालं ।

जे जे उवाया पडिवजियव्वा,

ते किंइस्सामि अहाणुपुण्वि ॥ ९ ॥

स्पष्टम्। नवरं यदिह रागस्य प्रथममुपादानं पूर्वं तु मोहस्य, तन् मोहस्य रागोऽप्ययाश्च परस्परं व्यस्तत्वेन पृथोपरभावस्यानियमान्, तथा उद्धुक्कामेण इति उन्मूलयितुमिच्छता, सहा मूलानामिव मूलानां तीव्रकराद्योऽदीनां माहप्रकृतीनां, जालेन-वसुदेन, वनेन इति समूलजालस्यम्, एतच्च रागाऽऽदीनां प्रत्येकं विशेषणम्, उपायाः तदुद्धरण-हेतवः, प्रतिपत्तयः, अर्द्धाकतयः, कर्तुमिति गम्यते। पक्ष्यते च- "अपाया परिवजियव्वा" इति। अपायाः 'तदुद्धरणप्रवृत्तानां विघ्नकारिणोऽप्योः' परिवर्जितव्याः' परिवर्जितव्या इति सूत्रावधार्यः।

यथाप्रतिज्ञानमेवाह-

रमा पणामं न हु सेवियव्वा,

पायं रमा दिचिकरा नगरां ।

दिचं च कापा समभिधवंति,

दुमं जहा मातुकले च पक्खी ॥ १० ॥

'रत्नाः' लीगाऽऽदिविहृतयः 'प्रकामम्' अन्यर्थ 'न निषेधितव्याः' नोपभोग्यव्या, प्रकामग्रहणं तु वानाऽदितेभनिवारणाय रमा अपि निषेधितव्या एव, निषेधकारणनिषेधणस्य तु निषेध इति व्यापनार्थम्। उक्ते च- "अरुवाहारां न सहइ, अतिनिद्रेण विमया उदिज्जेति। जयासमाहारो, ते पि पणामं ण भुंजामि ॥ १ ॥" किमिदं-वसपादिरयते, इत्याह- 'प्रायः' वादयेन रमाः निषेधयामाया इति गम्यते। हासि-भानुद्विकस्तरागशाला इति कराराः, हसकरा वा पाठान्तरम्। इह च भावे क्रमस्य इति दृष्टं उच्यते। इत्थेन एवं हि कुवतां हसन्वसमीपां प्राणिनामिति। यदि वा रीमं दीपनं, मोहान्तज्वलनमित्यर्थः तत्करागशाला दीप्तकराः केपायः-तेरागनाः। उपलक्षणत्वात् रुपादीनां च, उदीरयन्ति इति उपभुक्तान्तां माहान्तमिति। उक्ते हि- "विम-

इं परिणहधम्मो मोहा जमुदिज्जए उद्विगणे य । सुदु वि वि-
त्तजयपेता कदं अकज्जे ण वहीहिइ ? ॥ १॥ ” एवं च को
दांपः ? इत्याह- हंमं यदि वा दीप्तं, नगमितं प्रकमः । ‘ चः ’
पुनरप्ये, जानीविचजया च बहुवचनप्रकम-त्थकवचनं, कामा-
विपयाः ‘ समभिद्वचन्ति ’ अभिभवन्ति, तथाविधस्य
रुपाध्यायंलपयित्वास्वभाव्यायनीयत्वाच्चति भावः । कमि-
च क इत्येताह-दुमं वृत्तं, यथैवापम्ये, ‘ स्वादुफलं ’ मधु-
रफलान्वितं, च इति भिन्नप्रकमः । ततश्च (पक्खि ल्ति)
पक्षिण इव । इह च द्वेमापमः पुरुषाऽऽदिः, स्वादुफलानुलये
च हम्भं, दीपन्ये वा, पक्षिमदशाब्ध कामा इति । अनेन रस-
प्रकामभोजनं दांप उक्तः ।

सम्प्रति सामान्येनैव प्रकामभोजने दांपमाह-

जहा दुवगी पडसिण्णे वणे,
सपाकुओ नोवसपे उवेइ ॥
एविद्वियमी वि पगामभोजो,
न वंभयारिस्स हियाय कम्मइ ॥ ११ ॥

यथा द्वाग्निः दावानलः, प्रचुरेभ्यः ‘ वने ’ अग्नये, एतदु-
पादानं च वसन्तं, कश्चाद्विध्यापकाऽपि स्यादिति । ‘ स-
माकृतः ’ सवायुः ‘ नोपसमं ’ न उपशमं विध्यापनम्,
‘ उर्ध्वानि ’ प्रसारितं, ‘ एवम् ’ इति द्वाग्निरिव नोपशमभाग भ-
वति । (इद्वियमि ल्ति) इन्द्रियार्थेन्द्रियजनितं राग ए-
वाहः, तस्यैवात्यन्तदुःखमेव चिन्त्यमानत्वात् । सांऽक्षिरिव
धर्मेधनदाहकत्वाद् इन्द्रियाग्निः, सांऽपि ‘ प्रकामभोजनः ’
अतिमात्राऽऽहारः, प्रकामभोजनस्य एवमप्रत्ययत्वात्तत्वात् त-
दुर्धर्माकत्वाद्, अतश्चापि न ब्रह्मचारिणः ‘ हिताय ’ हित-
निमित्तं, ब्रह्मचर्यविधायकत्वेन कर्त्तव्यं अतिमुत्सवतसाऽ-
पि, तदनेन प्रकामभोजनस्य काका परिहार्यत्वमुक्तम् ।

इत्थं रागमुद्वर्ज्यकामिनं यत्परिहर्तव्यं तद्-

निधाय यदनित्यलेन कर्त्तव्यं तदाह-

विचित्तिमिज्जाऽऽसमभंनियमाणं,
ओमासणाणं दमिइदियाणं ॥
न रागसत्त्वं धमिइ चित्तं,
परादोषो वादिशेसहेहि ॥ १२ ॥

विकल्पा स्यादिविकला शय्या-वसतिः, तस्यामासनम्
अवस्थानम्, तेन यन्निवृत्ता नियन्त्रिता विविक्लशय्याऽऽसनय-
न्त्रितास्तथापि ‘ अवमाशनानाम् ’ न्यूनभोजनानाम् । पठन्ति
च- (ओमासणाणं ल्ति) अवमं-न्यूनमशनम्-आहारो
येनां तस्मा अवमाशनास्तद्वाचोऽवमाशना-अवमंदिश्ये-
रूपा, तथा, दमितानि वशीकृतानि इन्द्रियाणि यैस्ते तथा
तेषां दमितेन्द्रियाणां, पश्यन्ते च- “ ओमासणादिदमिइ-
दियाणां ल्ति । ” अवममशनं यत्र तस्मिन् तदवमाशने त-
दादिदमस्तपामेदंमनानांन्द्रियाणां यैस्ते तथा तेषां,
न नैव रागः शत्रुगिवाभिभवहेतुतया रागशत्रुः ‘ धर्षयति ’
पराभयति, किं तत् ?-चित्तं, किं तु स एवमेव पराभूयत
त इति भावः । क इव ?-पराजितः ‘ पराभूतः ’ व्याधि-
रिव ‘ कुष्टाऽऽदिः ’ आरोग्ये ‘ मुह्यत्याविर्बिदेहमिति गम्यते ।
अनेनापि विविक्लशय्याऽऽसनाऽऽदोषां काका विधयस्वरूपम् ।
१२५

इदानीं तु विविक्लशयनाऽऽसनेन यत्नाऽऽधानाय विपर्यये दो-
षमाह-

जहा विरालाऽऽवमहस्स मूले,
न भूसागाणं वगही पमत्था ।
एमेव इत्थीनिलयस्य मग्गं,
न वंभयारिस्स खमो निवासा ॥ १३ ॥

यथा विडाला मार्जालस्तपामावसथा-आध्याया विडाला-
ऽऽवमथस्तस्य ‘ मूलं ’ समीपे न मूपाकाणां वसतिः ‘ प्रश-
स्ता ’ शोभना, अवश्यं तत्र तद्पापयसम्भवात्, एवमेव
स्त्रीणां युवतीनां, पराङ्मयाऽऽनुपलक्षणमेतन् । निलया-निवासः
स्त्रीनिलयस्तस्य ‘ मध्ये ’ अन्तर्न ब्रह्मचारिणः ‘ क्षमः ’
युक्तः, कांऽसो ?-निवासः-वसतिः, तत्र ब्रह्मचर्यवाधान-
सम्भाव्यति भावः ।

विविक्लशय्याऽवस्थितायपि कदाचित्स्त्रीसंपाते यत्कर्तव्यं
तदाह-

न रूपलावणीविलासहामं,
न जेषिये इमिय पेहिंयं वा ।
इत्थीण चित्तमि निवेमइत्ता,
दट्ठं ववस्से मणेण तवम्मी ॥ १४ ॥

‘ न ’ नैव कथं-सुखस्थानता, लावण्यं-नयनमनसामाहाद-
कां गुणी, विलासा विशिष्टनृपथ्यरचनाऽऽद्यता, हास्य-कपा-
लचिकाशऽऽदिव्यां समाहारं रूपलावणीविलासहासं, न ज-
ल्पितं-मन्मथोल्लापाऽऽदि (इमिय ल्ति) विन्दुलोपाद्, इति-
न ‘ अक्षुभ्वाऽऽदि चित्तं ’ कटाक्षवीक्षणताऽऽदि ‘ वा ’ स-
मुच्चये । स्त्रीणां स्वस्वस्थि (‘ चित्तं ल्ति) ‘ चित्ते ’
मनसि ‘ निवेश्य ’-अहो ! सुन्दरमिदं चेति विकल्पतः
स्थापयित्वा, ‘ दट्ठम् ’ इन्द्रियाविपर्ययां नेतुं ‘ व्यवस्थेयं ’ अ-
ध्यययेत्, अमरुस्तपस्वीति प्रवक्तुम् । चित्ते निवेश्यत्वेन च
रगाऽऽद्यमित्यन्ति विनतदृशनमपि न दोषायेति स्थापयेत् ।
उक्तं हि- “ न मक्के रुचमहदट्ठं ” इत्यादि, निवेशयति च समा-
नकालेनैवैव कथाप्रत्ययः । अस्तिणी निर्माल्य हस्ती-
त्यादिवत् ।

किमित्येवमुपरिश्यते ? इत्याह-

अदंमणे चेव अपरंथणे च,
अचित्तणे चेव अचित्तणे च ।
इत्थीजणस्सारियभाजजुणं,
हियं सया वंभवण रयाणं ॥ १५ ॥

‘ अदंशनम् ’ इन्द्रियाविपर्ययकरणं, ‘ चः ’ समुच्चये । ‘ ए-
व ’ अवधारणे, अदंशनमेव च ‘ अपरंथने ’ च ‘ अनभिलष-
णम् ’ अचिन्तने चैव ‘ रूपाऽऽद्यपरिभावनम् ’ अकीर्तने च ‘
अमंशब्देन, तच्च नामनां गुणुत्वां वा स्त्रीजनस्य, आर्यध्याने-
धर्माऽऽदि, तस्य योग्यं-तज्जन्तुत्वेनचित्तमायिष्यतयोग्यं, ‘ हिने ’
पथ्यं, ‘ सदा ’ सचकालं, ब्रह्मचरे । पाठान्तरतो ब्रह्मचर्ये ‘ र-
तानाम् ’ आसक्तानाम् । ततः स्थितमेतन्-आणां रूपाऽऽदि
मनसि नित्यं द्रष्टुं स्वस्वस्थम् ।
ननु “ विकारहेतो मति विविचयन्ते, येषां न वेत्तांसि त ए-

पमायट्टाण

व धीराः । " तस्मिन्निमित्तं रागमुज्जुर्लुकात्मिनं विविक्लशयनाऽऽ-
सन्नता विधेयैः पुण्येन ? इत्याशङ्क्याऽऽह-

कामं तु देवीहिं वि भूमियाहिं,

न चाइया मोमइउं तिगुत्ता ।

तथा वि एतदेहिं वि ति नञा,

विचित्तवासो मुणिणं पमत्थो ॥ १६ ॥

(कामं तु ति) अनुमतमेवैतद् यदुत (देवादिं वि ति)
' देवीभिर्गणैः ' अन्तर्गताभिर्गणैः आनुपीर्वाभिर्गणैः पश्या-
न्तः । ' भूपिताभिः ' अलङ्कृतानिभिः (न) नैव (चाइयं ति)
शक्यताः । ' लोभायितुं ' आलायितुं, संयमादानं गम्यन् । ' ति-
गुत्तिः ' मनोऽनुगतादिगुत्तिविगुत्ताः, आर्थोन्मथनः । ' तथाऽ-
पि ' यदर्थव्यविधाश्चालयितुं न शक्यन्ते तदर्थकाल्पित-
भेदादिति शास्त्रम् । किमुक्तं भवति ?-सम्भवति हि कचिद्-
अप्यन्यथागताऽपि ये तत्र नृजनाः कुम्भयन्ति, यऽपि न कुम्भवन्ति,
तेऽपि स्त्रीनिष्कृत्यवतिवतिवति ' स्याद् तथैवगताः ' इत्याश-
ङ्क्याऽऽदिद्वीपभाजो मधेयुरिति परिभाष्य ' विविक्लवासो
विविक्लशयाऽऽसन्नताऽऽमर्को मूर्खानां प्रशङ्क्य इत्यन्तर्भावित
एवमेतया ' प्रशोभितः ' गणधराऽऽदिभिः श्लाघित इत्यर्थः
अतः स एवाऽऽश्रयणीय इति भावः ।

एतन्ममधनार्थमेव, स्त्रीणां दुर्तिक्रमत्वमाह-

मुणक्खाभिकंखिस्म वि माणवस्म,

संसारभीरुस्म टियस्म धस्म ।

नेयाग्गिं दुत्तरणीयं लोण,

नहाट्टिआ बालमणाहारा ॥ १७ ॥

' मालाभिकोद्गमऽपि ' सकृद्विनिर्वाणिताऽपि मानवरूप
संसारगत-चतुर्वेतिरुपाद्वयनशलां मीरः संसारमीरः आ-
पेरिहापि सम्यक्वतान्तदराऽपि-तथा विवृतस्थाऽपि ' धम्मं
अनवर्माऽऽह (न) नैव ' एतादृशान् ईदृशान्, दुस्तरं-दुर्-
तिक्रमम्, ' अस्मिन् ' विद्यन्ते । ' लोके ' जगति यथा ' भि-
द्यः ' युवतयः ' बालमनोहराः ' निर्विकचिन्ताऽऽलपिगदो
वस्तवः । ' दुस्तरमेव च बालमनोहरमेव हेतुः अतश्चातिदु-
स्तरगतासां पारहायिष्वेव विविक्लशय्याऽऽसन्नमेव ध्येय इति
भावः ।

तन्त्रेव स्त्रीसङ्गतिक्रमार्थमयमुपाय उपदिष्टस्तथा शेषम्.
ज्ञातिक्रमार्थमपि किं न कथ्यतेऽपि उपदिश्यते ? इत्याह-
यदि वा स्त्रीसङ्गतिक्रमं गुणमाह-

एण य मंगा समइकिन्ना,

मुहुत्तरा वेव हवति मेमा ।

जहा महासामगुत्तरिन्ना,

नइ भवे अवि गंगासमाणा ॥ १८ ॥

एताश्च ' सङ्गान् ' सम्बन्धान्, वक्रमान् स्त्रीविषयान्, ' स-
मतिक्रम्य ' उल्लङ्घ्य ' मुहुत्तराश्चैव ' अलङ्कृत्योल्लङ्घ्याश्चैव
भवन्ति ' शेषाः ' प्रथ्याऽऽदिस्ङ्गाः, सर्वस्ङ्गानां रागरूपत्वे
समानेऽपि स्त्रीसङ्गानामेवैतेषु प्रधानत्वादिति भावः । उ-
द्ग्रान्तमाह-यथा ' महासामागं ' स्वयम्भूतमगमुत्तीर्य ' नदी'
सरिन् ' भवेन् ' म्यान्, लोत्तरंवेति प्रकम् । वीर्यातिशय-

योगत इति भावः । (अवि गंगासमानेति) गङ्गा किल म-
हानदी, तन्त्रमानाऽपि-तन्त्रदृशाऽपि, आस्त्राभितरा-क्षुद्र-
नदीरशीपशब्दाभिः ।

यदुक्तम्-
' विचित्तमेज्जाऽऽसन्नजंनियणं " इत्यत्र विचित्ता-
वस्थमर्थतो व्याख्याय ' आमासणायं दुर्मार्गस्यानं " इ-
त्यत्रावमाशान्त्र्यमनन्तरमेव प्रकामभाजनिर्वाधेन समर्थिते,
दमितन्निद्रयत्वं तूतत्र चयत्त इत्युभयमुपेक्ष्य ' न रागस्-
त्तु धर्मसिद्धिं विन्दे " इत्यत्र किमिति रागपराजये प्रत्येवमुप-
दिश्यते ? इत्याशङ्क्य रागस्य दुःखहेतुत्वं दर्शयितुमाह-

कामागुगिद्विपभवे सु दुक्खे,

सव्वस्म लोणस्म मदेवगम्प ।

जे काइयं माणमिणं च किंचि,

तम्मंतयं गच्छद्दी वीयरगा ॥ १९ ॥

कामा-विषयस्तेष्वनुगृहीत-सत्ताभिर्काङ्क्षा, अनुभावा-
नुषङ्ग इत्यदिपक्षतोः सात्त्विकेऽपि दर्शयन् । तस्याः प्रभवा-
यस्य तत्कामानुगृहिप्रभवम् (खुत्ति) खुत्तद्व्यावधाना-
र्थत्वात्कामानुगृहिप्रभवमेव, किं तत् ?-दुःखम् ' अस्मान्,
सर्वस्य लोकस्य प्राणिगणस्य, कदाचिदेवानां विशिष्टानु-
भावचक्षुर्धेयं न स्यात्त आह- ' सदेवकस्य ' देवैः समन्वि-
तस्य, कतरन्तद् दुःखीभूताऽ-यत् ' काप्येकं ' नेमाऽऽदि,
' मानसिकं च ' इष्टयिष्यामाः ईदृजम् ' किञ्चित् ' स्वरूपमपि,
कदाचिदेतदभावेऽप्येतन्म्याद् अत आह-तस्य ईदृशस्य-
ऽपि दुःखस्यानन्त्रमेव अत्र-तत्पर्यन्ते गच्छति ' वीतरगाः '
विगतकामानुगृहिनिवृत्तः ।

ननु कामाः सुखपतयेवानुभूयन्ते तत्तथा कामानुगृहि-

प्रभवमेव दुःखम् ? उच्यते-

जहा य किपाफल मणोरमा,

रमेण वणेण य भुज्जमाणा ।

ते खुदणं मीरिणं पचमाणा,

एअवमा कामगुणा विवागे ॥ २० ॥

' यथा च ' इति यथैव, किम्पाको-वृक्षादिशरत्नक-
लाति, अंगैरस्यमानत्वात् ' मनोरमागवपि ' हृदयङ्गमा-
न्यापि, रमेण ' आस्वादेन, वणेन च ' लीवरङ्गाऽऽदिना,
चशब्दाद् गन्धाऽऽदिना च ' भुज्जमानानि ' उपभुज्यमा-
नानि (न) इति ' तानि ' लोकप्रसूतानि, बोद्धवितुम् अर्थ-
यत्तानाऽऽदिविरूपक्रमकारणैर्विनाशयितुं शक्यन् इति कुदं,
तदेतदुक्तम्यतया बुद्धके, सांप्रकर्ममत्यर्थः, तस्मिन्, जी-
विते-आयुषि पच्यमानानि-विपाकाऽवस्थाप्राप्तानि । मरणा-
न्तदुःखादीनीति शेषः । प्राग्बुद्धिः लिङ्गव्यत्ययः । पचन्ते च-
' ते जीवित्यं खुत्तिं पचमाणा ' इति ' तानि किम्पाकफला-
नि, जीवितमा आयुः ' खुत्तिं ' आर्येयात् ' बोद्धवन्ति '
विनाशयन्ति, विपच्यमानानि ' एतदुपमाः ' किम्पाकफलनु-
साराः कामगुणाः ' विपाके ' फलप्रदानकाले । किमुक्तं भव-
ति ?-यथा किम्पाकफलानुपभुज्यमानानि मनोरमाणि, वि-
पाकावस्थायां तु सांप्रकमाऽयुषां मरणहेतुतया-तिदारुणानि,
एवं कामगुणा अपि उपभुज्यमाना मनोरमाः, विपाकावस्था-
यां तु नरकाऽदिदुर्गतेषुऽवस्थापितयाऽप्यन्तःक्षणैः ततः

सुखरूपतया प्रतिभासने सुखहेतुत्वेनैकान्तिकमेव किम्पा-
कफलानां मनोरमत्वेन सुखप्रतिभासेऽप्यन्यथाभावादिति ।

इत्थं बहुलसुखस्थानादुत्पायित्वेन रागस्य प्राधान्यात्केव-
लस्यैवोद्भवात्पायमभिधाय सम्प्रति तस्यैव द्वेषसहितस्य
तन्मागंधिपरसुखमित्येन्द्रियत्वं च सिद्धावलाकितन्यायाऽऽश्रय-
शेन व्याचिख्यासुरिदमाह-

जे इंदियाणं विमया मणुएणा,
न तेसु भावं निगिरे कयाड।
न यामणुबंसु मणं पि कुज्जा,
ममाहंकाप समणं तवस्सी ॥ २१ ॥

ये 'इन्द्रियाणां' चक्षुर्गर्दीनां 'विषयाः' रूपाऽऽद्यः 'मनो-
भा' मनोरमाः न 'तेषु विषयेषु' भावम् 'अभिलक्षिष्य' अपे-
क्षमानस्तद्भावमपि प्रस्तावादिन्द्रियाणि प्रवर्त्तयितुं, किं पुन-
स्तत्प्रवर्त्तयितव्यमित्यपिशब्दाः, 'निश्चेत्तुं' कुर्यात् 'कदा-
चित्' कस्मिंश्चित्काले, 'न च' नैव 'अमनोह्रिषु' अमनो-
रमेषु 'मनोऽपि' चित्तमापि, अत्रापिन्द्रियाणि प्रवर्त्तयितुम्
आविशद्वाग्धंश्च प्राप्तवन् । 'कुर्यात्' विद्वद्भावात्, अनेन वा-
क्यद्वयेनापीन्द्रियदम् उक्तः, समाधाय चित्तैकान्त्यं, स च रा-
गद्वेषभाव एवेति, स एवेतिनैपल्यत्वेन, तत्तत्तत्कामां राग-
द्वेषोद्भवाभिलाषी, ध्रमणस्तत्प्रवर्त्तयितुं च प्राप्तवन् । नन्वेवमुभ-
यद्वरणहेतुत्वेनेन्द्रियदमस्य किमिति रागाद्वरणहेतुत्वमभि-
धानम्, उच्यते, हेतुप्रकामान् न चोभयोरद्वयहेतुत्वमप्यद्व-
रणहेतुता विरुध्यते, यदिवा-तत्राऽपि रागस्य द्वेषोपलक्षण-
त्वादुभयोद्भवाभिलाषीत्यनेनैव विवर्त्तनात्, किं तु तत्र विविक्कास्था-
नामाभ्यामेकान्तशून्यता गृह्यते, तदवस्थानस्य च प्रतीत्यैव त-
दुद्भवाभिलाषायाः, एवं प्रकामोक्तिरपि एवं दर्शनात् द्वेषसम्भवा-
दवभासशतव्यवस्थाप्यते । भावनीत्यप्यलं प्रत्यक्षेनेति सूत्रार्थः । इ-
त्थं रागद्वेषोद्भवाभिलाषी विषयस्यो निवर्त्तनमिन्द्रियाणामु-
पदिष्टम् ।

अधुना त्वेतेषु तत्प्रवर्त्तने रागद्वेषानुद्भवे च यो दोषस्तं
प्रत्यक्षमिन्द्रियाणि तत्प्रमद्वर्त्तने मनश्चाऽऽश्रित्य दर्शयितुमाह-

चक्षुस्म रुवं गहणं वर्यति,
तं रागहेतुं तु मणुब्रमाहु ।
तं दोमहेतुं अमणुब्रमाहु,
समा उ जो तेसु य बीरगमा ॥ २२ ॥

'चक्षुषः' चक्षुर्मिन्द्रियस्य, रूप्यत इति रूपं वर्णः,
संज्ञानं वा, गृह्यतेऽनेनेति ग्रहणं, रूप्यते-आलोक्यते,
विशिष्टत हि रूपण चक्षुर्गालिष्यते । तद् 'वदन्ति'
'अभिदधन्ति, तीर्थकुटादय इति गम्यते । ततः किमित्याह-
'तद्' इति रूपं, रागः-अभिव्यक्तरूपहेतु-तदुत्पादकं 'तुः'
पूरणं, मनोब्रमाहुः तथा- 'तद्' इति रूपमेव दोषो द्वेष-
स्तत्तुं मनोमनोब्रमाहुः । ततस्तयोश्चक्षुःप्रवर्त्तने रागद्वेषसम्भ-
वात्तद्व्यवस्थाशक्लिलक्षणे दोष इति भावः । आह-एवं
न कश्चित् सति रूपे धीतरागः स्यादत आह-
अरुहद्विष्टता तुल्यः पुनर्यः 'तयोः' मनोवैतररूपयोः सः,

'धीतराग' इति । तथापिधरागभावयोः धीतरागस्तत्तयो-
नामाविस्वाद् द्वेषस्य, तथैव धीतरद्वेषश्च । इदमाकृतम्-यस्यैव
रागद्वेषो स्तम्भस्यैव तदुद्दीकत्वेनानागत्यस्तज्जनकत्वमुच्यते,
न तु यः सम एव, तथा च न तावच्चक्षुस्तयोः प्रवर्त्तयत्,
कर्थास्तु प्रवर्त्तने वा समतामेवाऽऽलम्बतेत्युक्तं भवति ।
ननु यथैवं रूपमेव रागद्वेषजनकं ततस्तदुद्भवाभिलाषिस्तद्व-
त्तव चिन्ताऽस्तु, रूपं चक्षुर्न प्रवर्त्तयदित्येवं तु न युक्तं च-
क्षुश्चिन्ताऽस्तु, इत्याशङ्क्याऽऽह-

रुवस्म चक्षु गहणं वर्यति,
चक्षुस्म रुवं गहणं वर्यति ॥

रागस्म हेतुं मणुब्रमाहु,
दोमस्म हेतुं अमणुब्रमाहु ॥ २३ ॥

रूपस्य चक्षुः गृह्णातीति ग्रहणं, बहुलवचनात्कस्मिन् ह्युद्,
तद्वदन्ति, तथा चक्षुषा रूपं गृह्यत इति प्राग्वल्लुपटि ग्रहणं
प्राहं तद्वदन्ति, अनेन रूपचक्षुषोरागोद्भवाहकभाव उक्तः, तथा
च न प्रादकं विना प्राशान्वं नापि प्राहं विना प्राहकत्व-
मित्यनयोः परस्परसुपर्यायकारकभाव उक्तो भवति । एतेन
त्वनयोः रागद्वेषजनने सहकारिभावः कथ्यते । तथा च
यथा रूपं रागद्वेषकारणं तथा चक्षुर्गपि अत्र एवाऽऽह-रागस्य
हेतु-कारणं, प्रकामाच्छुः सह मनोऽनं प्राहणं रूपेण वस्ते
इति समनोऽं, मनोऽहकार्यवर्त्तयितुं भवति । 'आहुः'
ब्रूयन्त, यत्र तु 'हेतुं तमणुब्रमाहु' इति पाठः । तत्र (तं ति)
तच्चक्षुर्मनोऽं मनोऽहकार्यवर्त्तयितुं ततो दोषो द्वेषः । उक्तं
हि- 'ईयां रोपो द्वेषः' इत्यादि । तस्य हेतुमनो-
मम अमनोऽहकार्यम् । पाठान्तरमत्र हेतुं तदमनोऽहमाहुः,
उभयप्रकर्मणि चक्षुष एव विशेषण्येनोपदेशेन रूपस्य पू-
र्वसुब्रवणं । एवं च रूपचक्षुषोः सन्निधयेरेव रागद्वेषजन-
त्वाद् युक्तम् । तावदुद्भवाभिलाषी रूपं चक्षुर्न प्रवर्त्तयत्, यदा तु
प्राध्यापपादक्यं पूर्वेवत पश्यते तदा पूर्वेवते चक्षुषो रू-
पग्रहणं-प्राहमिति व्याख्येयम् । ततश्चद्वेषापि प्राहप्राहक-
भाव उक्तः, तत्र चोक्त एवाभिप्रायः, तथा यदि चक्षुः रा-
गद्वेषकारणं न कश्चिद्धीतरागः स्यादत आह-समभ्यव्यादि,
ज्ञेयं सुगमम् ।

आह-अन्वयं रागद्वेषोद्भवाभिलाषायाः, एतदनुद्भवे च को
दोषः ? येन तदुद्भवाभिलाषीत्यनुद्भवेन इत्याह-

रुवसु जो गहिमुवेड तिर्वं,
आकालियं पावड सो विगामं ।

रागाऽऽरे स जह वा पयगं,
आलोअलोलो मणुवेड मच्चुं ॥ २४ ॥

रूपेण यो 'गृह्ण' गार्थः, रागाभिलषः । उक्तं हि वाच-
कैः- 'इच्छा मूच्छा कामाः स्नेहो गार्थः समत्वमभिनन्दः' ।
अभिलाष इत्यनेका-नि रागपर्यायवचनानि ॥ १ ॥ 'उ-
पेति' गच्छति 'तीराम्' उक्तो गृह्यविशेषणः, स कि-
मित्याह-अकालं भवम् आकालिकं-यथास्थित्या गुरुप्रका-
र्त्तव्यं प्राप्नोति स 'विनाश' प्रातः, पाठान्तरतः 'कलेरी
वा' मर्यान्तबाधाऽऽत्मकं रागेणाऽऽतुरो-विह्वलो रागाऽऽतुरः
सज् (से) इति स लोकाप्रतीतिः, 'यथा वा' इति वाश-

अस्यैवकारार्थं वा 'यथैव' येनैव प्रकरणे 'पतङ्गः' शलभः, आलाकः-अतिस्निग्धर्दीपशिवाऽऽदिदर्शनं, तस्मिन् लोले लम्पट आलाकलोलेः समुपेतं 'सुखं' प्राणत्यागं, तस्यापि युष्ठाऽऽलोकांलत्वं गग एवेति भावः ।

जे यावि दांसं सखुइ निवें,
तंसि खखणं से उ उवें दुखलें ।
दुहंतदोमेण सएण जंतुं,
न किंचि रुवं अवरउमइं से ॥ २५ ॥

'यथ' इति यस्तु, अपीति च तस्मिन्प्रत्ययेन योच्यते । 'दांसं' हेतुं (समुवइ ति) वचनव्यत्ययात् 'समुपैति' समुपगच्छति, रूपेण्यति प्रक्रमः । 'निवें' सदा, न तु कदाचिन्, स किमियाह-तस्मिन्पि 'लणं' प्रस्तावे यस्मिन् हेतु उत्पन्नः 'से' इति सः 'तुः' पूरणे उपैति 'दुखलें' शारीराऽदि, द्विष्टो हि किमिदमिति मया दृष्टमिति मनसा व्याकुलमिवति, परिणत्येन च देहेन, न तु यथायागमुपगच्छेत्तत्काले मनोहविषयावलोकनजनितं सुखमिति मन्यते, उत्तरकालमेव तु दुःखमिति । पठन्ति च- 'समुपैति' सखेति । 'सएण' यदि वा रूपदर्शनाद् हेतुमुपगच्छन् दुःखमुपैति ततस्तथाविधरूपदर्पणैवाम्य दुःखावर्तिरिति प्राप्तमिष्टाशङ्कयाऽह-दुष्टं दमने दुर्दान्तं, तच्च प्रकामाच्चसु पस्तदेव दांसा दुर्दान्तदीपस्तन, 'स्यक्तं' आर्मायितं जन्तुः प्राणी, न 'किञ्चित्' स्वल्पमपि, रूपं प्रकमादमनोहमं, 'अपराध्यति' 'बुध्ति' (मे) नश्य, यदि हि रूपमेषाग्राध्यं कस्यचिद् द्वेषाभावः स्यात्, तथा च मुख्यभावाऽदयो दांसा इति भावः ।

एवं रागद्वेषयोर्द्वेषोऽप्यनर्थहेतुत्वमुक्तमिदानीं तु हेतुस्यापि रागहेतुत्वात् एव महानर्थमूलमिति दर्शयन्त्येव विशेषतः परिहर्तव्यतां व्यापयितुमाह-

एगंतगतो रुइंमिं रुवे,
अतालिमं से कुणइं पयोअं ।
दुखस्सं संपीलमुवें बाले,
न लिप्यते तेण सुणीं विरागं ॥ २६ ॥

'एकान्तगतो' यो न कथञ्चिद्भ्रमं याति, 'रुचिरे' मनोरमं रूपे, किमियाह-(अतालिमं मे) मागधर्शनापया 'अतादृशे' अयादृशे । तथा च तल्लक्षणं-रशयोल्लेखं मागधिकायां (मे इति) स कोर्गातं 'प्रदेशं' हेतुं, सुन्दरीनन्द इव सुन्दरीरागतः सुन्दर्यो, तथा च दुःखस्य 'संपीडं' संघातं, यद्वा-संमिति भ्रष्टं, पीडा दुःखरूपा वाधा संपीडा, नासुपैति 'बालः' अज्ञः । उक्तमवश्यं व्यतिरेकसुखेनाह-न लिप्यते इव लिप्यते, स्थित्यत इत्यर्थः, 'तेन' हेतुवृत्तद्वेनेन, मुनिः 'विरागः' रागविरहितः, तस्यैव मन्मलत्वादिति भावः ।

सम्यग्नि रागस्यैव पापकर्मोपयत्नलक्षणमहानर्थहेतुतां व्यापयितुं हिंसाऽऽद्याश्रयनिमित्तां पुनरिदं तद्वद्वारणं दुःखजनकत्वं च सूत्रपट्टेनाऽह-
रुवाणुआसाऽणुणय य जीवे,
चराचरे हिंसइण्णेरुवे ।

चित्तेहि ते परियावइं बाले,
पीलइं अचट्टगुरुं किलिट्ठे ॥ २७ ॥

रूपं प्रस्तावामनोहमनुगच्छति रूपानुगा, सा चामावाशा च रूपानुगाऽऽशा, रूपविषयऽस्मिताप इति योऽर्थः, तदनुगतं जीवः । पठन्ति च- 'रुवाणुआयाणुणय य जीवे' इति । तत्र रूपाणां-मनोहानामुपायः-उपाजनेन हेतुभिरनुगतां युक्त उपायानुगतं, स च प्राणी जीवान् 'चराचरान्' तस्यैवधारणं 'हिंसन्' विनाशयति 'अनकरूपां' जात्यादिभेदतोऽनेकविधानं, कांश्चिद् 'चित्ते' अनकप्रकाशं, स्वकायपरकायशब्दाऽऽदिभिरुपायैरिति मन्यते । मुख्यव्यायाद् यथास्मभवेति चेत्तेषु वा । तानि च-चराचरजीवान्, परमिति सर्वेनस्तापयति दुःखयति परितापयति, बाल इव बालः-विवेकविकलतयाऽपराधं पीडयति, एकदेशदुःखाव्यादननाऽऽस्माथे गुरुः स्वप्रयोजननिष्ठः 'क्रिष्टः' रागवर्धितः ।

अन्यथा-

रुवाणुआणसं परिगहेण,
उपायणं रक्खसुमंतिअग्रेण ।
वणं विओणं य कहे सुहं मे,
संभोगकाले य अतिचल्लोभं ॥ २८ ॥

रूपानुगतो-रूपविषयोऽनुगतः अनुगमनमनुगत इति यावत् । तस्मिन् सति 'परिग्रहेण' सूच्छाऽऽमेकेन हेतुना, 'उपादेन' उपादेन, रक्षणं च-अपायविनिवारणं, संन्यायगच्छ स्वप्रयोजनं पश्य स्वार्थं व्यापारणं, रक्षणं संन्यायं तस्मिन् (वणं ति) व्यये विनाशे 'विओणं' विग्रेहे सन्तोऽन्येनैककारणजनितं, सर्वत्र रूपस्येति प्रक्रमः । कः सुहं ? न कश्चित्, किं तु सर्वत्र दुःखमेवेति भावः । (मे इति) तस्य जन्तोः । इयमेव भावना-रूपसिद्धिस्तु हि रूपवत्कारितुमुक्तमहं कलनाऽऽनामस्यादन्तरक्षणार्थं तेषु तेषु केशहेतुप्रापयितुं जन्तुः प्रवर्तते, तथा नित्याद्याऽपि तथाविधप्रयोजनोत्पत्तां रूपवत्कलाऽदि तदपायशङ्कया पुनः पुनः परिणत्यत एवेति मिर्द्धमवास्यादन्तरक्षणमेवेत्येतेषु दुःखम् । एवं व्यर्थचिन्त्योपायं ग्राहनीयम् । अन्ये तु पठन्ति- 'रुवाणुआणसं परिग्रहेण' इति । तत्र रूपानुगमणं हेतुना यः परिग्रहस्तन, शेषं प्रायत । स्यादेतन् मा भूदुत्पादनाऽदिपु रूपस्य सुखं, संभोगकाले तु भविष्यतिप्रायशङ्कयाऽह-न संभोगकाले च' उपभोगप्रस्तावे च (अतन्तलोभं ति) तर्पणं तुमे, तुमिति यावत् । तस्य लाभः प्राप्तिस्तुलनालोभं तथाऽऽनुतलाभः । किमुक्तं भवति ?-वदुष्टाऽपि रूपदर्शने रागिणां न तुमिस्ति यतोऽर्थः, रण्युक्तं- 'न जाना कामः कामता-सुखमेवेति शास्त्र्यति । हविषा कुण्यगमेव, भूय ग्राहिवदः ॥ १॥' तथा 'यथाऽऽप्यामे विवर्द्धन्ते, विषयाः कैशालिन च । इन्द्रियाणाम्' इति । तस्मिन् सति कः सुखमिति सम्भवः । उत्तरे संगच्छ्या हि परिणत्यत एव जन्तुमिति । पठन्ति च-अतन्तलोभं (मे) तु (भ्राष्ट्राप्यभावा

आह-एवं परिग्रहाद् दुःखमनुभवतस्तद्वैकृतया ततो निवृत्तिर्द्वौगान्तरगतरम्भं वा किमस्य सम्भवतीत्यशङ्कयाऽह-
रुवं आतंते अपारिमाहस्मि,
सत्तोवसत्तो न उवें तुहिं ॥

अतुद्धिदोमेण दूही परस्स -

लोभाऽऽविले आययई अदत्ते ॥ २६ ॥

रूपेऽतुष्टस्य, परिग्रहे च तद्विषयसूक्ष्माऽऽत्मकं सक्तः—सामा-
म्बनेवाऽऽसक्तिमान्. उपसक्तश्च-गाढमासक्तः, ततः सक्तश्च पू-
र्वमुपसक्तस्य पश्चात् सक्तोपासक्तः, नोपैति नोपगच्छति,
'तुष्टि' परित्राणं, सन्तोषमिति यावत्. तथा चातुष्टिरेव
दोषोऽतुष्टिदोषस्तेन दुःखी—यदि ममदिमं च रूपवद्वस्तु
स्यादित्याकाङ्क्षानोऽतिशयदुःखवान्, स किं कुरुते?, इत्याह-
'परस्य' अन्यस्य, सम्बन्धि रूपवद्वस्त्विति गम्यते. 'लो-
भाऽऽविलः' लोभकलुषः, यद्वा—परिपोषं स्वं पारम्बं, प्रकमात्
यदपवद्वस्तु, तस्मिन् लोभा—पार्थे, तेनाऽऽविलः परस्वल्लोभा-
ऽऽविलः, 'आवृत्ते' श्रृण्वति, 'अदत्तम्' अनिमृष्टं परकीय-
मेव, रूपवद्वस्त्विति गम्यते. 'अनेन रागस्यातिदुष्टतां क्वाप-
यितुं परिग्रहादोपदर्शनेऽपि विशेषतस्तत्राऽऽसक्तिदोषान्तरा-
ऽऽरम्भणं चाभिहितम् ।

तन्किमस्यैवावनेव दोष उतान्याऽपि? इत्याह—

इत्थेऽक्रदोषानुवादेन दोषान्तरमन्याह—

तएहाऽभिभूयस्स अदत्तहारिणो,

रुवे अतिचस्स परिगदे य ॥

मायामुमं वट्ठु लोभदोसा,

तत्थावि दुव्वत्ता न विमुच्चइ से ॥ ३० ॥

'तुष्णाभिभूतस्य' लोभाभिभूतस्य, तत एवाऽदत्तं हरति
शृङ्खलानियंत्रणं लोभोऽदत्तहारिणो तस्य, तथा रूपे—रूपविषया यः
परिग्रहस्तस्मिन्निर्जितं योगः । चस्य भिन्नक्रमत्वात्, अतुष्टस्य च
तत्राऽऽत्मगुणस्य. मायाप्रधानं (मांसं) ति स्यात्लोकभाषणं
मायामुषा, 'वट्ठेन' वृद्धिं याति कुतः पुनरिदमिदं मि-
न्याह—'लोभदोषान्' लोभापराधान्, लुप्ता हि परस्वमा-
दत्ते, आदाय च तद्गोपनपरो मायामुषा चकि, तदनेन लोभ
एव सर्वोऽऽश्रवाणामपि सुष्ठो हेतुस्त्रियुक्तः, तथा रागप्रक्रमे-
ऽपि सर्वत्र लोभाऽभिधानं रागेऽपि लोभांशस्यैवानिदुष्टता-
ऽऽध्वनार्थम् । तत्राऽपि का दोषः?, इत्याह—'तत्रापि' स्यात्-
भाषणोऽपि 'दुःखान्' अनात्मानं न विमुच्यते 'न विमु-
क्तिर्मांसमिति सः, किं तु दुःखभाजनमेव भवतीति भाषार्थः ॥

दुःखाविमुक्तिर्मेव भावयति—

मोसस्स पच्छा य पुरथमो य,

पओगकाले य दूही दुरंते ॥

एवं अदत्ताणि समायञ्चतो,

रुवे अतिनो दुहिओ अग्निस्से ॥ ३१ ॥

(मोसस्स स्ति) स्यात्, काऽप्ये?—अनुत्तमापणस्य. पश्चाच्च
पुरस्ताच्च, 'प्रयोगकाले च' तद्वापणप्रस्तावे च, दुःखी
सन्, तत्र-पश्चादिदमिदं च न मया सुसंस्थापितसूक्ष्मेति
पश्चात्तापनः. पुरस्ताच्च कथमेव मया वञ्चनीय इति विन्ता-
व्याकुलत्वेन. प्रयोगकाले च—नाऽलो ममालोकभाषितां
लक्षयिष्यतीति लोभतः, तथा बुद्धेऽन्तः—पर्यवसानं तज्ज-
मन्यनेकविडम्बनानो विनाशेन, तत्र यज्जमनि च नरका-
ऽऽविप्राप्त्या यस्याऽलो दुरन्तो भवति. जन्तुर्गति गम्यते ।

तत्रैवं स्याद्वाहराणां दत्ताऽऽदानस्य दुःखहेतुत्वसूक्ष्मम् । यदा च
(मोसस्स स्ति) 'मोपस्य' स्नेयस्येति व्याख्या, तदा
सालादेव तस्य दुःखहेतुत्वाभिधानम् । उपसंहारमाह—
'एवम्' असुनोक्तप्रकरणोदत्तानि 'मगददानः' शृङ्खल,
रूपेऽतुष्टः सन् दुःखितो भवति । कीदृशः सन्?, इत्याह—
'अतिथ' 'दोषवन्तया सर्वजनोपलेशाय' इति कस्यचित्सं-
म्बन्धिनाऽवष्टम्भत गतिनः, मेधुनरूपाऽऽश्रवोपलक्षणं चेतद-
तिप्रसिद्धत्वाच्च रागिणां तस्य साज्ञादनभिधानम् । यद्वा-
रूपसम्भोगोऽपि मिथुनकर्मकत्वात्, देवानामिव मेधुनमेव,
तथा च रागिवचनम्—'आलोप' श्रिय सा ते—एष पिपमा-
णह निष्परमणं । आत्मानियच्च श्रवण-हित्यच्च रमियच्च
पीयच्च ॥ १ ॥ " इति । स च प्रकलन्तः, एवमुत्तरत्वाऽपि
स्वीगतशब्दाऽऽदिसम्भोगानां मेधुनत्वं सम्भावनीयम् ।

उत्क्रमेणार्थं निगमयितुमाह—

रूवागुणत्तम्म नरम्म एवं,

कत्तो सुहं हुज्ज कयाइ किंचि? ।

तत्थोवोभोगोऽपि किलेयदुत्तरं,

निव्वत्तइ जस्स कए ण दुक्खं ॥ ३२ ॥

रूपानुरक्तस्य नरस्य 'एवम्' अनन्तरसूत्रकदम्बकोक्तप्र-
करणेन, कुतः सुखं भवेत्? कदाचित्किञ्चित्, सर्वदा दुः-
खमेवेति भावः । किमित्येवं?, यतः 'तत्र' रूपानुरागं 'उ-
पभोगोऽपि' उपभोगावस्थायामपि 'क्रेशदुःखम्' अतुष्टला-
भनालक्षणवाधाजनितसमानम्. उपभोगमेव विशिनष्टि—
निर्वन्तयति' उपादयति, यस्य इत्युपभोगस्य कृतं यदर्थं,
'णं' इति वाक्यलक्षणं, 'दुःखं' कृच्छ्रमात्मन इति ग-
म्यते । उपभोगार्थं हि जन्तुः क्रियति, तत्र स्यादिति
स्यति, यदा च तदपि दुःखं तदा कुतोऽन्यदा सुखसम्भव
इति भावः ।

इत्थं रागन्यायार्थहेतुतामभिधाय द्वेषस्याऽपि तामर्तिदः-

पटुमाह—

एमेव रुवम्मि गओ पओमं,

उवेइ दुक्कोहपरंपराओ ।

पटुइविचो अ चिणाइ कम्मं,

जे मे पुणो हाइ दुहं विवागे ॥ ३३ ॥

'एवमेव' यथाऽनुरक्तन्तश्च रूपं गतः प्रदोष-द्वेषम्,
'उपैति' प्राप्नोति, ईदृहेति शेषः । 'दुःखोद्यपमग्गः' उ-
त्तरात्तरदुःखसमूहरूपाः, तथा प्रदुष्टे प्रकपेण द्विष्टे चित्तं
यस्य स तथाविधः, चस्य भिन्नक्रमत्वात् 'चिन्तति च' व-
ज्जानि कमे, तन् शुभमपि सम्भवत्यत आह—यत् (से)
तस्य पुनर्भवति 'दुःखं' दुःखहेतुः 'विपाके' अनुभवका-
लः, इह परत्र चेति भावः । पुनर्ग्रहणमैहिकदुःखापेक्षम्, अ-
शुभकर्मोपचयश्च हिमाऽऽथाधवावनाभावीति तदेतद्व्यमन-
नाऽऽस्तिव्यते ।

इत्थं रागद्वेषपराद्धरणाहंतां स्थापयितुं तदुत्तरणं

दोषमभिधाय तदुत्तरणं गुणमाह—

रुवे विरत्तो मग्गुओ विमोगो,

एएण दुक्खोहपरंपरेण ।

न लिण् भवमज्जेऽपि संतो,
जलेण वा पुक्खरिणीपलासे ॥ ३४ ॥

रूपे विरक्कः, उपलक्षणत्वाद्विष्टम्भ 'मनुजः' मनुष्यः 'विशो-
कः' शोकग्रहेनः संस्तान्नवन्धनयोः रागद्वयपयागभावान् । 'ए-
तेन' अन्तरमुपदर्शितेन (दुष्कृताहपरंपरं लि) दुःखा-
नाम-अस्तानामायाः सङ्घातान्तेनां परम्परा-सन्ततिर्दुः-
खौघपरम्परा, तथा, 'न लिप्यते' न स्पृश्यते, भवमध्येऽपि
'सन्' भवन्, संसारान्तरवर्त्यपीत्यर्थः । इष्टान्तमाह जलेनेव,
वाशश्चस्योपमाधेयान्, पुष्करिणीपलासे पद्मिनीपत्रं, जलम-
ध्येऽपि सदिति शेषः ॥ ३४ ॥ इत्थं चक्षुर्माध्वय त्रयोदश मू-
त्राणि व्याख्यातानि । एतदनुसारं च श्रेयस्त्रिदशाणां मन-
सश्च स्वविषयप्रवृत्तौ रागद्वयानुद्वरणदोषाभिधायकानि त्र-
योदश मुखानि ध्याव्ययाणि ।

सोयस्स सदे गहणं वयंति,
तं रागेहेउं तु मणुज्जमाहु ।
तं दोसहेउं अमणुज्जमाहु,
समो अ जो तेसु म वीयरगो ॥ ३५ ॥
सदस्स सोयं गहणं वयंति,
सोयस्स सदे गहणं वयंति ॥
रागस्स हेउं तु मणुज्जमाहु,
दोसस्स हेउं अमणुज्जमाहु ॥ ३६ ॥
सदेसु जो गिद्धिमुवेइं तिक्वं,
अकालियं पावइं से विणासे ।
रागाउरे हरिणामिउं व्व सुद्धे,
सदे अतिते म वेइं मच्चु ॥ ३७ ॥
जे यावि दोसं समुवेइं तिक्वं,
तंसि वखणे से उ उवेइं दुक्खं ।
दुईतदोमेष मण्ण जंतु,
न किंचि सदे अवरज्जइं से ॥ ३८ ॥
एगंतरसे रुइंसि सदे,
अतालिसे से कुणइं पञ्चोसं ।
दुक्खस्स संपीलमुवेइं वाले,
न लिण्हे तेण मुणी विरागो ॥ ३९ ॥
सदाशुगाऽऽसाशुगए य जीव,
चराचरे णिसइंसेगुरूव ।
चित्तेहं ते परितावेइं वाले,
पीलेइं अत्तट्ठ गुरू किलिट्ठे ॥ ४० ॥
सदाशुगाएण परिगहेख,
उप्पायणे रक्खणमविओगे ।
वए विओगे य कइं सुहं से,
संभोगकाले य अतिचलाभे ॥ ४१ ॥
मदे अचित्ते य परिग्गहे य,

मत्तोवमत्तो न उवेइं दुद्धिं ।
अतुड्ढिदोमेष दुही परस्स,
लोभाऽऽविले आययइं अदत्तं ॥ ४२ ॥
तखहाऽऽभिभूयस्स अदत्तहारिणो,
सदे अनित्तस्स परिगहे य ।
मायामुसं वड्ढइं लोभदोसा,
तथावि दुक्खा न विमुच्चइं से ॥ ४३ ॥
मोमस्स पच्छा य पुरत्थओ य,
पञ्चोगकाले य दुही तुरंते ।
एवं अदत्ताणि समापयंता,
सदे अतितो दुद्धिओ अणित्तो ॥ ४४ ॥
सदाशुतरत्तस्स नरस्स एवं,
कतो सुहं होज कयाइं किंचि ? ।
तत्तोवभोगे वि किलेमदुक्खं,
निक्खत्तइं जस्म कएण दुक्ख ॥ ४५ ॥
एमेव सदिम्म गअो पञ्चोसं,
उवेइं दुक्खाहपरंपराओ ।
पटुट्ठचित्तो य चिणाइं कम्मं,
जं मे पुणो होइं दुहं विवागे ॥ ४६ ॥
सदे रिक्खो मणुओ विसोमो,
मण्ण दुक्खाहपरंपरां ।
न लिण्हे भवमज्जे वि संतो,
जलेण वा पुक्खरिणीपलासे ॥ ४७ ॥
घाणस्स गंधं गहणं वयंति,
तं रागेहेउं तु मणुज्जमाहु ।
तं दोसहेउं अमणुज्जमाहु,
समो य जो तेसु म वीयरगो ॥ ४८ ॥
गंधं म पाणं गहणं वयंति,
घाणस्स गंधं गहणं वयंति ।
रागस्स हेउं तु मणुज्जमाहु,
दोमस्स हेउं अमणुज्जमाहु ॥ ४९ ॥
गंधसु जो गिद्धिमुवेइं तिक्वं,
अकालियं पावइं से विणासे ।
रागाउरे आमहिगंधगिद्धे,
सप्पे विलाओ विव निक्खमंते ॥ ५० ॥
जे यावि दोसं समुवेइं तिक्वं,
तंसि वखणे से उ उवेइं दुक्खं ।
दुईतदोमेष मण्ण जंतु,
न किंचि गंधं अवरज्जइं से ॥ ५१ ॥
एगंतरसे रुइंसि गंधे,

अतालिसे से कुण्डे पओसं ।
 दुक्खस्स संपीलमुवेइ बाले,
 न लिप्पेइ तेण सुणी विरागो ॥ ५२ ॥
 गंधाणुगाऽऽसाऽणुगए य जीवे,
 चराचरे हिंसइऽणेरुवे ।
 चित्तेहिं ते परितावेइ बाले,
 पीलेइ अत्तइ गुरू किलिहे ॥ ५३ ॥
 गंधाणुवाएण परिग्गहेण,
 उप्पायणे रक्खणसन्निओगे ।
 वए विओगे य कहं सुहं से,
 संभोगकाले य अतिचलाभे ॥ ५४ ॥
 गंधे अतित्ते य परिग्गहे य,
 सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं ।
 अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स,
 लोभाऽऽविले आययई अदत्तं ॥ ५५ ॥
 तएहाऽऽभिभूयस्स अदत्तहारियो,
 गंधे अतित्त्तस्स परिग्गहे य ।
 मयागुमं वड्डइ लोभदोसा,
 तत्थावि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ५६ ॥
 मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य,
 पओगकाले य दुही दुरंते ।
 एवं अदत्ताणि समाययंतो,
 गंधे अतित्तो दुहिओ अणित्तो ॥ ५७ ॥
 गंधाणुरत्तस्स नरस्स एव,
 कत्तो सुहं होज कयाइ किंचि ॥
 तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं,
 निव्वत्तई जस्स कए ण दुक्खं ॥ ५८ ॥
 एमेव गंधम्मि गओ पओसं,
 उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पटु-चित्तो य चिण्णइ कम्मं,
 जं से पुणो होइ दुहं विरागे ॥ ५९ ॥
 गंधे वित्तो मणुओ विसांगो,
 एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न लिप्पेइ भवमज्जे वि संतो,
 जलेण वा पोक्खविणीपलासं ॥ ६० ॥
 जीहाए रसं गहणं वयंति,
 तं रागहेउं तु मणुबमाहु ।
 तं दोसहेउं अमणुबमाहु,
 समो य जो तेसु स वीयरगो ॥ ६१ ॥
 रसस्स जीहं गहणं वयंति,

जीहाए रसं गहणं वयंति ।
 रागस्स हेउं समणुबमाहु,
 दोसस्स हेउं अमणुबमाहु ॥ ६२ ॥
 रसेसु जो गिद्धिमुवेइ तिक्खं,
 अकालियं पावइ से विखासं ।
 रागाउरे वड्डिसविभिक्काए,
 मच्छे जहा आभिसभोगगिद्धे ॥ ६३ ॥
 जे यावि दोसं समुवेइ तिक्खं,
 तंसि कखणे से उ उवेइ दुक्खं ।
 दुइंतदोसेण सएण जंतु,
 न किंचि रसं अवरउई से ॥ ६४ ॥
 एंगतरत्ते रुइरसि रसे,
 अतालिसे से कुण्डे पओसं ।
 दुक्खस्स संपीलमुवेइ बाले,
 न लिप्पेइ तेण सुणी विरागो ॥ ६५ ॥
 रसाणुगाऽऽसाऽणुगए य जीवे,
 चराचरे हिंसइ ञ्णेरुवे ।
 चित्तेहिं ते परितावेइ बाले,
 पीलेइ अत्तइ गुरू किलिहे ॥ ६६ ॥
 रसाणुवाएण परिग्गहेण,
 उप्पायणे रक्खणसन्निओगे ।
 वए विओगे य कहं सुहं से,
 संभोगकाले य अतिचलाभे ॥ ६७ ॥
 रसे अतित्ते य परिग्गहे य,
 सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं ।
 अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स,
 लोभाऽऽविले आययई अदत्तं ॥ ६८ ॥
 तएहाऽऽभिभूयस्स अदत्तहारियो,
 रसे अतित्त्तस्स परिग्गहे य ।
 मयागुमं वड्डइ लोभदोसा,
 तत्थावि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ६९ ॥
 मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य,
 पओगकाले य दुही दुरंते ।
 एवं अदत्ताणि समाययंतो,
 रसे अतित्तो दुहिओ अणित्तो ॥ ७० ॥
 रसाणुरत्तस्स नरस्स एवं,
 कत्तो सुहं होज कयाइ किंचि ॥
 तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं,
 निव्वत्तई जस्स कए ण दुक्खं ॥ ७१ ॥
 रसम्मि एमेव गओ पओसं,

उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पटुच्चित्तो य चिणाइ कम्मं,
 जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ७२ ॥
 रमे विरत्तो मणुओ विसांगो,
 एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न लिप्पइ भवमज्जे वि संतो,
 जलेण वा पोक्खग्गिणीपलासं ॥ ७३ ॥
 कायस्स फासं गहणं वयंति,
 तं रागहेउं तु मणुजमाहु ।
 तं दोसहेउं अमणुजमाहु,
 समो य जो तमु स वीयरगो ॥ ७४ ॥
 फासस्स कायं गहणं वयंति,
 कायस्स फासं गहणं वयंति ।
 रागस्स हेउं समणुजमाहु,
 दोसस्स हेउं अमणुजमाहु ॥ ७५ ॥
 फासं जो गिद्धियुवेइ तिब्बं,
 अकालियं पावइ मे विणासं ।
 रागाउरं सीयजलावमंअ,
 गाहग्गहीए महिमे वररजे ॥ ७६ ॥
 जं यावि दांसं समुवेइ तिब्बं,
 तंसि कखणं से उ उवेइ दुक्खं ।
 दुहंतदोमिण सपण जंतु,
 न किंचि फासं अवरज्जई से ॥ ७७ ॥
 एगंतरत्ते रुइरंमि फासे,
 अतालिसं से कुराई पआमं ।
 दुक्खस्स संपीलमुवेइ बाले,
 न लिप्पइ तंण मुणी विरागो ॥ ७८ ॥
 फासाणुगाऽऽमाऽणुगणं य जीवे,
 चराचरं हिमइऽणुगरूवे ।
 चित्तोइ तं परितावेइ बाले,
 पीलेइ अचच्च गुरु किलिइ ॥ ७९ ॥
 फासाणुवाएण परिगहेण,
 उप्पायणे रक्खणसन्निआगे ।
 वए विआगे य कहे सुहं से,
 संभोगकाले य अतित्तलाभं ? ॥ ८० ॥
 फासे अतित्ते य परिगहे य,
 सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठि ।
 अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स,
 लोभाऽऽविले आययई अदत्तं ॥ ८१ ॥
 तट्ठाऽभिभूयस्स अदत्तहारिणो,

फासे अतित्तस्स परिगहे य ।
 मायासुसं बट्टइ लोभदोमा,
 तत्थावि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ८२ ॥
 मासस्स पच्चा य पुरन्थओ य,
 पआगकाले य दुही दुरंत ।
 एवं अदत्ताणि समाययेतो,
 फासे अतित्तो दुट्ठिओ अणिस्सो ॥ ८३ ॥
 फासाणुरत्तस्स नरस्स एवं,
 कत्तो सुहं होज कयाइ किंचि ? ।
 तत्थावभागे वि किलेसदुक्खं,
 निव्वत्तई जस्स कए ण दुक्खं ॥ ८४ ॥
 एयं फासम्मि गत्ता पआमं,
 उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पटुच्चित्तो य चिणाइ कम्मं,
 जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ८५ ॥
 फासे विरत्तो मणुओ विसांगो,
 एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न लिप्पइ भवमज्जे वि संतो,
 जलेण वा पोक्खग्गिणीपलासं ॥ ८६ ॥
 मगस्स भावं गहणं वयंति,
 तं रागहेउं तु मणुजमाहु ।
 तं दोसहेउं अमणुजमाहु,
 समो य जो तमु स वीयरगो ॥ ८७ ॥
 भावस्स मणं गहणं वयंति,
 मगस्स भावं गहणं वयंति ।
 रागस्स हेउं समणुजमाहु,
 दोसस्स हेउं अमणुजमाहु ॥ ८८ ॥
 भावसु जो गिद्धियुवेइ तिब्बं,
 अकालियं पावइ मे विणासं ।
 रागाउरं कामगुणसु गिद्धे,
 करणमग्गावाहए व्य नागे ॥ ८९ ॥
 जं यावि दांसं समुवेइ तिब्बं,
 तंसि कखणं से उ उवेइ दुक्खं ।
 दुहंतदोमिण सपण जंतु,
 न किंचि भावं अवरज्जई से ॥ ९० ॥
 एगंतरत्ते रुइरंमि भावे,
 अतालिसं से कुराई पआमं ।
 दुक्खस्स संपीलमुवेइ बाले,
 न लिप्पइ तंण मुणी विरागो ॥ ९१ ॥
 भावाणुगाऽऽमाऽणुगणं य जीवे,

चराचरे हिंसइणेरुवे ।

चित्तेहिं ते परितोवेइ बाले,

पोलेइ अचट्ट गुरु किलिडे ॥ ६२ ॥

भावाणुनाएण परिगहणे,

उपायणे रक्खणसन्निओगे ।

वण विओगे य कहे सुहे से,

संभोगकाले य अतित्ताभे ॥ ६३ ॥

भावे अतित्ते य परिगहे य,

सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठि ।

अतुट्ठिदोसण वुढी परस्स,

लोभाऽविले आययई अदत्तं ॥ ६४ ॥

तएहाऽभिभूयस्स अदत्तहारिणो,

भावे अतित्तप्प परिगहे य ।

मायाभूसं वड्डइ लोभदोसा,

तत्थावि दुक्खा न विभुबुई से ॥ ६५ ॥

मासस्स पच्छा य पुरस्सो य,

पओगकाले य दुही दुंगे ।

एवं अदत्ताणि समाययेतो,

भावे अतित्तो दुहिओ अणिस्सो ॥ ६६ ॥

भावाणुरत्तस्स नरस्स एवं,

कत्ता मुहे होइ कयाइ किंवि ?

तत्थोवभोगे वि किलेमदुक्खं,

निव्वत्तई जस्स कए ण दुक्खं ॥ ६७ ॥

एमेव भावम्मि गओ पओनं,

उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।

पटुट्ठचित्तो य चिणाइ कम्मं,

जे से पुणो होइ दुहे विवागे ॥ ६८ ॥

भावे विरत्तां मणुओ विसांगो,

एएण दुक्खोहपरंपरेण ।

न लिण्णई भवमग्गे वि संतो,

जलेण वा पोक्खरिणीपलासं ॥ ६९ ॥

नवरं 'धोअस्सपि' धोअस्सिद्वयस्य, शब्दत इति शब्दोऽध्वनि-
स्ते, 'मनोहं' कालकीर्तिनाऽऽदि, 'अमनोहं' खरककशाऽऽदि,
तथा (हरिणमिय व्व सुइ ति) सुगः सर्वोऽपि पशुकच्यते,
यदुक्कम्- 'सुगशीर्षं हस्तिजातौ, सुगः पशुकुलजयोः ।' इति ।
हरिणस्तु कुरङ्ग एवेति तेन विशेष्यते, हरिणश्चासौ सुगश्च
हरिणसुगः, 'सुगधः' 'अनभिहः सन्, 'शब्दे' गौरिगीताऽऽ-
न्मकेऽनुस-तदाकएविचलतया तत्तातुमिमां । 'घ्राणस्य'
इति । घ्राणस्यस्य, गन्धते प्रायत इति गन्धस्ते 'मनोहं'
सुरभिम्, 'अमनोहम्' अतुट्ठिमन्, तथोपधयो-नागदमन्या-
दिक्तास्तासां गन्धस्तत्र गृहो-गृहिमानैरपिगन्धगृहः सन्
(सन्धे विलाओ विव ति) इवशब्दस्य भिन्नकमन्यासपे
इव विलाभिन्नामन्, स ह्यव्यन्तप्रियतया नद्वन्धं

सोऽहुमशकुवन् विलाभिन्नामनि ३ । जिह्वायाः 'जिह्वेन्द्रि-
यस्य, रस्यते आस्वाद्यत इति रस्यते' मनोहं 'मधुराऽऽदि,
'अमनोहं' कटुकाऽऽदि, तथा बडिशं शान्तन्यस्ताऽऽमियो
लोहकीलकस्तेन विभिन्नकाया-विदारितशरीरो बडिशवि-
भिन्नकायः, 'मत्स्यः' मीनो यथाऽऽमिपस्य मांसाऽऽवेमोगः
अन्यवहारस्तत्र गृह आमिपभोगगृहः ४ । काय इह स्पर्श-
नेन्द्रियं, सर्वशरीरगतत्वकव्यापनाय वाऽऽस्यैवमुहं, तस्य, स्पृ-
श्यत इति स्पर्शस्ते 'मनोहं' मृदुप्रभृति, 'अमनोहं' क-
काऽऽदि, शीतं शीतस्पर्शवज्जलं-पानीयं, तथावसन्नः अयमन्नः
शीतजलावसन्नो, ग्रही-जलवरविशं गृहीतो-कोडीकृतं ।
ग्राहगृहीतो महीप इवारण्य, वसतो हि कदाचित्केनचित् कु-
न्मोच्येतापीत्यरण्यग्रहणम् ५ । 'मनसः' जेतवो भावः अ-
भिप्रायः, स जह स्मृतिगोचरस्ते, 'ग्रहणं' ग्राह्यं वदन्तीन्द्रि-
याविषयतातस्य । 'मनोहं' मनोहकरूपाऽऽदिविषयम् 'अमनो-
हं' नाद्रपणीतविषयम् । एवमुत्तरग्रन्थाऽपि भावविषयकपा-
ऽऽद्येपत्तया व्याख्येयः । यद्वा स्वप्रकामदशाऽऽदिषु भावोपस्था-
पितो रूपाऽऽदिरपि भाव उहः स मनसा ग्राह्यः स्वप्रकामद-
शाऽऽदिषु हि मनस एव केवलस्य व्यापार इति 'कामगुणेषु'
मनोहकरूपाऽऽदिषु 'गृहः' आसन्नः (करेणुमगावहिण, य
शामे इति) इवारण्यस्य चस्य भिन्नकमन्यात् करेणा करि-
यया, मार्गेण-निजपथेनागृतः, आकृष्टः करेणुमागोहृतः,
'नाग इव' हस्तीव । स हि मदान्धोऽप्यदूरवर्तिनीं करेणुसु-
पदर्श्य तद्वाऽऽदिमोहितस्तन्मार्गांनुगामितया च गृह्यते, सं-
ग्रामाऽऽदिषु च प्रवेश्यते तथा च यिनाशमाप्नोतीति दृष्टान्त-
त्वेनोहः । ग्राह-एवं चक्षुषादीन्द्रियवशादेव गजस्य प्रवृत्ति-
रिति कथमस्याऽत्र दृष्टान्तत्वेनाभिधानम् ? । उच्यते, एवमे-
तन्, मनःप्रधानविषयता त्वेनैवम् । यदि वा-तथाविधका-
मदशायां चक्षुषादीन्द्रियव्यापारभावेऽपि मनसः प्रवृत्तिरिति
न दोषः । इह चानानुपूर्व्येति निर्देशाङ्गमतीन्द्रियालाम्बितमुप-
न्यास इत्यष्टममतिस्त्रावयवार्थः ।

उक्तमेवार्थे सहस्रपुन उपमेहाव्यजिनाऽऽह-

एविंदियत्था य मणस्स अत्था,

दुक्खस्स हेउं मणुपस्स राणिगो ।

ते चेव थोवं पि कयाइ दुक्खं,

न वीयरगमस्स कंरिति किंचि ॥ १०० ॥

एवम् उक्त्यायं, 'इन्द्रियार्थो' चक्षुषादिविषयया रूपाऽऽद्व-
यः, चक्षुष्यो भिन्नकमः ततो मनसोऽर्थाश्च-उहकरूपाः, उपल-
क्षणवादिन्द्रियमनानां च दुःखस्य (हेउं ति) हेतवो मनुज-
स्य राणिगः, उपलक्षणत्वाद् द्वेषिणश्च । विषयेयं गुणमाह-
'ते चेव' इन्द्रियमनोऽर्थाः 'स्वाकमायं' स्वल्पमायं, क-
दाचिद् दुःखं (न) तेव वीतरागस्य, उपलक्षणवादिनद्वेष-
स्य, कुर्वन्ति 'किञ्चिदिति' शरीरं मानवं चोत सूत्रार्थः ।
ननु न कश्चन कामभोगेषु मनुज वीतरागः संभवति,
तत्कथमस्य दुःखाभावः ? उच्यते-

न कामभोगा समयं उर्विति,

न यावि भोगा विगई उर्विति ।

जे तण्णोसी य परिगहो य,

सो तेसु मोहा विगई उवेइ ॥ १०१ ॥

(न) नैव 'कामभोगाः' उक्तृरूपाः, 'समतां' रागद्वेषाभावरूपाः 'उपयाग्नि' उपगच्छन्ति, हेतुत्वेनेति गम्यते । तदेतुत्वे हि तेषां न कश्चिद्वागद्वेषयान् भवेत् । न चाऽपि 'भोगाः' भुज्यमानतया सामान्येन शब्दाऽव्य- 'विकृति' कोधाऽऽदिप्रकृत्या, इहापि हेतुत्वेनाप्यन्तान्यन्याया न कश्चन रागद्वेषरहितः स्यात् । कोऽप्युक्तर्हि हेतुः ? इत्याह-यः तत्प्रद्वेषी च 'तेषु विषयेषु प्रद्वेषवान्' परिग्रही च 'परिग्रहबुद्धिमान्', तेष्वेव रागीयुक्तं भवति, स 'तेषु' विषयेषु, मोहान् 'रागद्वेषा'त्मकान् मोहनीयान् विकृतिमुपैति, रागद्वेषरहितस्तु समतामित्यर्थोऽुक्तम् । उक्तं हि पूर्व- सतोरेव रागद्वेषयोस्तदीरकत्वेन शब्दाऽव्यो हेतवः 'इति । आह- 'समो य जो तेषु स वीरयागो' इत्यनेनेव गतार्थमेतत्, सत्यं तस्यैव त्वयं प्रपञ्चः । उक्तं हि- 'त एव विषयः सुसंयु- हीता भवन्ति येषां लक्षणं प्रपञ्चश्चोच्यते ।' इति सूत्रार्थः ।

किंरूपा पुनरस्मी विकृतिर्यां रागद्वेषवशादुपैतीत्याह-

कोहं च माणं च तद्वै मायं,

लोभं दुर्गच्छं अरं रं च ।

हासं भयं सोगपुमिथिवेयं,

नपुंसवेयं त्रिविधं य भावे ॥ १०२ ॥

आवर्जं एवमसंगं रुचे,

एवंविधे कामगुणसु मतो ।

अन्ने य एषपयने विमेल,

कारुण्येण हिमिमे वइस्सो ॥ १०३ ॥

कोधं च मानं च तद्वै मायां लोभं-चतुष्टयमप्युक्तं, 'जुगुप्सां' विविक्त्यात्, 'अगतं' अवास्थं, 'पानं च' विषयाऽऽमत्तरूपां, 'हासं च' वक्त्रविशालक्षणं, 'भयं' साध्वनं, शोकपुंस्त्रीवृत्तिमिति समाहारनिर्देशः । ततः शोकं-विषयविषयोऽं मनोदुःखाऽऽमत्तं, पुंउदं स्त्रीविषयाभिलाषं, स्त्रीवेदं-पुंरपाभिवृद्धं, (नपुंसवेयं ति) नपुंसकवेदम्-उभयाभिलाषं, 'विषयांश्च' नातांश्चान् भावान् 'हर्षविषादाऽऽदीनिमियायान्' आपयन् प्राप्नोति, 'एवम्' असुता रागद्वेषवन्ताल्लक्षणं प्रकाशयन् 'सनेकरूपां' बहुभेदानन्तानुबन्ध्यादिभेदेन तात्पर्यभेदेन च 'एवंविधान्' उक्त-प्रकारान्, विकारानिति गम्यते, 'कामगुणेषु' शब्दाऽऽदिषु 'सक्तः' अभिष्वङ्गवाच्य, उपलक्षणत्वाद् द्विष्टश्च, अन्यांश्च 'गन्तव्यमानं' कोधाऽऽदिजनितान् 'विशयान्' परितापदुःख-तिपाताऽदीन्, कीदृशः सन् ? इत्याह-कारुण्याऽऽस्पर्शीभूतो दीनः कारुण्यदीनो, मध्यपदलोपीमामयः श्रान्तदीन इत्यर्थः । (हिरिमे स्ति) 'हीवान्' लज्जवान्, कांपाऽऽयापयो हि प्री-तिप्रीतिशब्दाऽऽदिप्रतिबोधानुभवत् परत्र च तद्विषयकमतिकटुकं विभावयन् प्राप्नोति, क्षिण्यं लजां च भजते, तथा 'वइस्स' स्ति' आर्पेवात् 'इत्ये' तत्तद्वापदुःखान्तसर्वस्याप्रीतिभा-जनमिति सूत्रार्थः ।

यत्तद्वै रागद्वेषावैव दुःखमूलमतः प्रकाशनेनराऽपि तयोर्दुःखरक्षणीयाभिधानार्थं तद्विषयेयं दोषदर्शनार्थं चेदमाह-

कर्णं न इच्छिञ्ज म्हायलिच्छू,

पच्छाणुत्तवे य तवपभावे ।

एवं विकारे अभियप्पयारे,

आवर्जं इंदियवोरस्से ॥ १०४ ॥

कल्पते स्वाध्यायाऽऽदिक्रियासु समर्थो भवतीति कल्पो-याम्यस्त्वम्, अपेक्षाम्यमानत्वात्कल्पमपि, किं पुनरकल्पम् ? , शिष्याऽऽदीनि गम्यते, 'नेच्छन्' नाभिलषत् (सहायलिच्छु-ति) विन्दंगलानाजिक्त्वात् 'सहायं लप्सुः' ममाऽसौ शरीरसंवाचनाऽऽदि साहाय्यं करिष्यतीत्यभिलाषुकः सन् तथा पश्चादिति प्रस्तावाद् व्रतस्य तपसो वाऽङ्गीकारा-दुत्तरकालमनुतापः-किमतावन्मया कष्टमङ्गीकृतमिति चित्त-बाधाऽऽमका यस्य स तथाविधः चशब्दादप्यादृशश्च सम्भू-तयतिचद् भवान्तरं भोगस्पृहायुः, तपःप्रभावं, प्रकामि-च्छेत्, यथा न शक्यमङ्गीकृतं त्यक्तं, परं यद्यस्य व्रतस्य तप-सो वा फलमस्ति तत् एतस्मादिदं वचनमर्थोपध्यादिलिच्छि-स्तु, तदप्यादृशाद्यं यथा तु भवान्तरं शक्यक्रियभूतयाद् भू-यादिति किमेवं निरूप्यते ? इत्याह- 'एवम्' असुता प्रका-रेण, 'विकारान्' दोषान्, 'आमन्तप्रकारान्' अपरिमित-भेदान् 'आपयते' प्राप्नोति, इन्द्रियाणि चौरा इव धर्मसर्व-स्वापहरणाद् इन्द्रियचौराः, तद्वशः तदायत्न । उक्तविशेष-णविशिष्टस्य हि कल्पतपःप्रभावाद्वाङ्मार्गस्य स्पृशताऽऽदी-न्द्रियवश्यता अवश्यमेवाभिनी, ततश्चोत्तरं तर्गवशेपानभि-लपनः संयमं प्रति चित्तविप्लव्ययवाचनाऽऽदिदोषा अपि सम्भवन्त्येवेति । एवं च युवतोऽप्यमाशयः-तत्तु प्रहवृद्धा कल्पं, पुष्टाऽऽलम्बनेन च तपःप्रभावं च वाङ्मत्तंऽपि न दोषः । अ-थवा-कल्पमुक्तं च नेच्छन्महायलिच्छं यदि कथञ्चनामी-मम धर्ममहाया भवन्तीत्येवमभिलाषुकमपि, आत्मात्मन्यभि-भावः, जिनकील्यकार्पणं येनत्, एतेन च रागस्य हेतुयु-परिहरणमद्वयं (पाय उक्तः, उपलक्षणं येनदीदृशामन्यया-मपि रागहेतुनां च परिहारास्य नतः मिदं द्रव्याप्युद्ध-णापयानां तद्विषयेयं च दोषाणामभिभवान्नामिति सूत्रार्थः ॥

अनन्तरं रागद्वेषाद्वर्गणापायविषयेयं यो दोष

उक्तस्त्वयं दोषापान्तहेतुताऽभिधा-

नन्नास्य समर्थेयमुमाह-

तत्रो मे जायति पओअग्गाहिं,

निमज्जिं मोहमहक्खंविं ।

सुदेसिमी दुक्खविमोयणग्गाहिं,

तप्पच्चया उज्जमए अ रागी ॥ १०५ ॥

'ततः' इति विकाराऽऽपत्तेरनन्तरं (सि) तस्य 'जायन्ते' उत्पद्यन्ते 'प्रयोजनानि' विषयसंयतप्राप्तिरहितानाऽऽदीनि, 'निमज्जन्ते' इत्यन्तर्भावितवर्षाव्याजमज्जतिर्यमिव नि-मज्जति, प्रकामन्तमेव जन्तुः मोहो महाण्य इवातिदु-स्तरतया मोहमहाणं वस्तस्मिन् । किमुक्तं भवति ? यैर्मो-हमहाणं वनितमव इव जन्तुः क्रियते, स हानुपश्रविकारतया मूढ एवाऽऽसीत् । विषयाऽऽसंचनाऽऽदिभिश्च प्रयोजनेः सुतरां मुच्यतीति कीदृशस्य पुनरस्य किमर्थं जैवेविषयप्रयोजनानि जायन्ते ? इत्याह- 'सुखेपिणः' सुखाभिलषणशीलस्य दुःखाविनाशार्थं 'दुःखपरिहाराय', पाठान्तरतो-दुःखाविमोचनार्थं

वा, सुकैषितायां हि दुःखपरिहाय विषयत्वेनादिप्रयोजनसम्भव इति भावः । कदाचिदेवाविषयप्रयोजनोत्पत्तावपि तत्रायमुदासीन एव स्यात् ? अत्रोच्यते 'तत्प्रत्ययम्' उक्तं रूपप्रयोजनमित्यस्य पाठान्तरतः-तत्प्रत्ययाद्युच्यते, चशब्दस्यैवकारणत्वाद्युच्यते, कोऽर्थः ? तत्प्रवृत्तायुरसद्वत एव. रागी 'रागवान्, उपलक्षणत्वाद् द्वेषी च सन्, रागद्वेषयोरैव सकलानर्थपरम्पराकारण-वादिनि सूत्रार्थः ॥

किमिति रागद्वेषवत एव सकलाऽऽप्यन्तर्—
परम्परोच्यते ? इत्याशङ्क्याऽऽह—

विरजमासुस य इदित्या, सदाश्या तावद्व्यपगमा ।

न तस्स सव्वे वि मणुष्ये वा,

निव्वत्तयंती अमणुष्य वा ॥ १०६ ॥

विरज्यमानस्येति उपलक्षणत्वाद् द्विरतश्च, 'च' पुनरर्थे, ततो विरज्यमानस्य द्विरतश्च पुनः, 'इन्द्रियाणी' शब्दाऽऽदिकाः । पाठान्तरतो वणोऽदिका वा । तावन्त इति यावन्तो लोके प्रतीताः प्रकाराः खरमचुराऽऽदिभेदा येषां न तावत्प्रकाराः बहुभेदा इत्यर्थः । न 'तस्य' इति मनुजस्य, 'सर्वेऽपि' समस्ता अपि, मनोज्ञां वा 'निर्वर्णयन्ति' जनयन्त्यननोज्ञां वा निर्वर्णयन्ति । किन्तु रागद्वेषवत एव स्वयमेव हि रूपाऽऽप्येव न मनाज्ञानमनोज्ञता वा कथमाश्रितः क्रमः, किं तु स्वेतस्वनिषधयस्वसाय-शान् । उच्यते आश्रितः—'पवित्रादकामुकयुता-मेकस्यां प्रमदात्मनो । कुणये कामात्मनो नृकृपामनि सिद्धे विकल्पनाः ॥ १ ॥' ततो वीतरागस्य तत्राश्रितेनहृदभावात् कथममि मनोज्ञतामनोज्ञतां वा निर्वर्णयेत् ? तदभावे च कथं विषयमेवमाऽऽकाशदानाऽऽदिप्रयोजनोत्पत्तिः, इति पूर्वं सति मनोज्ञत्वेऽमनोज्ञत्वे च समस्य रूपाऽऽदीनामाकाङ्क्षाकारत्वमुक्तम्, इह तु मनोज्ञत्वामनोज्ञत्वे अपि तादृशस्य न भवत एवेत्युच्यते इति पूर्वस्माच्छेष इति सूत्रमर्थः ।

तदर्थं यदा 'जे जे उपाया पाडिक्कियस्वा' इति प्रतिकृता तदा रागद्वेषयोर्मोहस्य च परस्परऽऽपनतस्येति रागद्वेषयोरनिवृत्त्यन्ताज्ञानमोहस्य च तदायनन्यासङ्कारणोत्पत्त्यापायात् प्रातिपत्त्युपाकल्प्य, यदा तु 'जे जे अवाया पारवज्जा' इति पाठः तदा रसानिवेपणाऽऽदीनपायातुक्त्यायतोऽभिधायापसंहाराह—

एवं संसकप्पविकल्पासु,

संजायई समययुवाट्टियस्स ।

अत्थे च संसकप्पयओ तथो से,

पहीएय कामगुणेषु तसहा ॥ १०७ ॥

'एवम्' उक्तप्रकारेण, स्वस्य-आत्मनः, सङ्गत्वा-पक्रमादा-गद्वेषमोहकृपाव्यवसायाः, तेषां विकल्पना-सकलद्वेषमूलत्वा-ऽऽदिपरिधावनाः स्वसङ्गत्वाविकल्पनाः नास्त्यस्थितस्य-उदात्तस्येति ससम्बन्धः । 'किमित्याह' संजायते 'समुपपद्यते, (समयं) ति आश्रित्यात् 'ममतां' माधव्यवम्, अर्थो-इन्द्रियाणी-न्, रूपाऽऽदीन् च त्रिकल्पना-सङ्कलनश्च यथा तैवेति उपायहेतवः, किं तु रागाऽऽप्येव यमगुणतीत्या अन्ततश्च, यदि-

वा समता-परस्परमध्यवसायतुल्यता, मा चाऽनित्यताद्वर-सम्परायगुणस्थान एव, एतन्निमित्तं हि बहुतामप्येक-प एवाध्यवसाय इत्यनेनैवदुरलभ्यते । तथा- 'अर्थान्' जीवाऽऽदीन् 'सङ्कलयन्तश्च' श्रुतत्वानविवेकयत्नाऽऽप्यवस्थिताः 'ततः' इति समतायाः (सं) तस्य जन्तोः (साधोः) 'प्रहीयते' प्रकर्षेण हानि यानि, कऽप्यै ? 'कामगुणेषु' रूपाऽऽदीषु 'तृष्णा' अजितलायां, लोभ इति यावत् । समतायां हि ज्ञातृभावाभिप्रासायामुत्तरेणगुणस्थानावाप्या कृत्यत एव लोभ इति । अथवा- 'एवम्' उक्तप्रकारेण, 'समकम्' एककालम्, 'उपास्थितस्य' उद्यतस्य, रागाऽऽद्युत्तरणोपायेष्वपि प्रक्रमः । यदि वा- 'समयम्' एतदभिधायकम्, सिद्धाभ्यन्ते प्रति इति शेषः । 'अपस्वितस्य' तदुक्तायोनुष्ठानाद्यत-स्थेत्थयः । किमित्याह-स्वसङ्कलनाभावात् सामान्यमभ्यन्तिनां रागा-दध्यवसायानां, विकल्पना-विशेषेण छेदने स्वसङ्कलनविकल्पना, इत्यनेन हि ज्ञातृत्वमप्येकशब्दः । यद्युक्तम्—'सामर्थ्यं वर्णना-यां च, छेदने कारणे तथा । औपम्ये चाऽऽध्यासे च, कलशशब्दं विदुषुक्तः ॥ १ ॥' आसु नि) 'आशु' शीघ्रं संजायते भवति । एतन्- 'समं कदाप्यवकाशमो' इति । तथा 'अग्रे अ-सकृपायतो' इति । तत्र च स्वस्य-आत्मनः संकथः आश्र-यसायनस्य विकल्पा-रागाऽऽदयो भेदास्तेषां नाशः समाप्तः स्वसङ्कलनविकल्पनाशः, तथा च को गुणः ? इत्याह- 'अर्थान्' रूपाऽऽदीन् सङ्कलयन्तः रागाऽऽदीनविवेकयत्नाऽऽप्यवस्थिताः 'ततः' इति स्वसङ्कलनविकल्पनाः स्वसंकलनविकल्पनाशः (सं) तस्य प्रहीयते कामगुणेषु तृष्णेति सूत्रार्थः ।

ततः स कोटः सन् किं विचरे ? इत्याह—

सो वीयरारो कयमवकिच्चो,

सव्वेइ नायाऽऽवरणं खणेयं ।

तह्वं जं देसणमावेइ,

जे चं तरायं पकरइ कम्मं ॥ १०८ ॥

'सः' इति हिनृष्णो 'वीतरागः' वीतरागद्वेषो भवति, तृष्णा हि लोभः, तत्रापि च क्रीणकपायगुणस्थानावतिरिति, तथा च सर्ववृत्त्य इव कुतर्कवैकृत्यः, प्राप्तवायव्या-दनेत मुक्तः । कृपयति 'कृतं नयति' ज्ञानाऽऽवरणं' वक्ष्य-माणस्वल्पं 'जणेन' समयेन, तथैव यद् 'दृशने' च कुर्त्त-वनाऽऽदि 'आधुनाति' स्मरणयति, दृशनाऽऽवरणमित्यर्थः, यच्च 'अन्तरायं' क्षानाऽऽदितादृशविषये प्रकोरति 'कर्म' अन्तरा-यनामकार्माद्युक्तं भवति, स हि कृपितमोहनीयस्तर्कमहा-सामर इव अमपेक्षितो विप्रश्रयान्तमुद्धेतुं तद् द्विकर्मसमये निज-प्रचले वेवगत्यादिनामप्रकृतौ च कृपयति, चरमसमये च ज्ञानाऽऽवरणादिव्यभिनि सूत्रार्थः ।

मनु तद्वृत्त्याद्यं कं गुणमवापेतेति ? इत्याह—

सर्वं तथो जायइ पारसई य,

अमोहणो होइ निरंतराए ।

अणसवे भाणसमाहिजुतो,

आउवखणं मुक्खमुवेइ सुद्धे ॥ १०९ ॥

'सर्वं' निरवशेषं, 'ततः' ज्ञानाऽऽवरणाऽऽवकाशत्वात् 'जाना-ति' विशेषकृपायाऽऽवकाशत्वात्, तदर्थेन च सामान्यकृतया, 'सः' समुच्चयार्थः, तत एतन् भेदविषयत्वात् समुच्चयस्य

पमायद्वाण

पृथगुपयोगात्स्वप्नस्योः सुव्यते । तत्रैव यदुक्तं गुणपदुपयोगाव-
दिना-“मनुपपज्जवाणो नेपाणस्स य दमणस्स य विससो ।
केवलणाणं पुण ह-मणं ति नाणं दि य समाणं ॥१॥” इति ।
निष्क्रान्तं जयति । तथा च अहम्यामिहात्मन-“जं समयं
जाणंति गो ने समये पासंति” तथा-“केवली को येन । इमे
रयणवपमे पुदरिय आगारेहि पमाणोहि देकहि मठाणहि प-
रिचारेहि जं समय जाणइ, नो ने समये पासंति ? । देता
गोयमा । केवली गो” इत्यादि । न चात्र केवलशब्देन उच्य-
ते एव भुतकेवलपरिवर्तिता इति वाच्यं, यत् इहाऽऽथा-
सूत्रं स्मात्तत् एव प्रसूतः, स्व च घातिकमङ्कवादेव भवती-
ति न तस्य उच्यतेत्याशयः । द्वितीयं तु परमाणुद-
शम्य प्रकाशं, तस्य च केवल इति परमाणुकेतनो वा कि-
ञ्चित्पुण्यस्य सन्तः, तत्र च तौ इवचन्द्रादित्यादि केवल
मेवावशिष्यते । उक्तं च एतैः-“ते होवि विवसेउ, अलो
उरमथ केवली को सो ? । जो पासइ परमाणु, गहणमिदं
जइस होजाइ ॥ १ ॥” न चैवमप्यास्मिन् विशेषवति सूत्रे
परवक्तव्यैवमित्युपगन्तुमुचितम् । उक्तं हि-“एवं विम-
सियमि वि, परमयमेगेनरावभां ति । ण पुण उमभा-
ओगो, परवत्तस्य ति का बुद्धि ? ॥ १ ॥” इत्यादि कृतं प्रस-
क्तं । प्रकृतमुच्यते-तथा चाऽऽमिदं-मोदराहतां भवति, तथा
निष्क्रान्तोऽनरावान् निरन्तरायः, अनाश्वयः प्राश्वन्, भवान्
भुक्तवान्, नेन समाधिः परमव्यास्यः, नेन युक्तः सहितां
भवान्समाधिपुक्तः, आशुपः, उपलसत्तण्यप्राप्तमोदराहतां च
क्य आशुःक्यप्राप्तस्त्वं सति मात्तम ‘उपांन’ प्रमेति,
‘बुद्धः’ विगतकर्ममत्त इति सूत्रार्थः ।

मोक्तगतश्च यादृशा भवति तदाह-

सो तस्स सव्वस्स दुक्खस्स मुक्को, ति वाहेइ सययं जंतुमेयं ।
दीहामपिण्वप्पुको पसत्थो, तो होइ अचंतसुही कयत्थो ॥१॥
‘सः’ इति मोक्तप्रती जन्तुः ‘तस्मान्’ इति जातिजरा-
रणरूपेण प्रतिपादितात् ‘सदेस्मान्’ निरवशेषाद् बुक्ताः
सर्वत्र सुख्यवत्येन पृष्टी । ‘मुक्तः’ पृथग्नूतः । यत् कीदृशव्या-
ह-‘यद्’ दुःखं ‘बाधने’ पीरयति, ‘सतना’ असवरत्न,
‘जन्तु’ प्राणनम्, ‘एने’ प्रत्यक्कमनुभवापदोन्मत्तम्, दा-
राणि याति, स्थितिः प्रकामकर्मणि, तावामया इव रोमा
इव विविधबाधाविधाधितवा दीधे मयाः, तत्रेये विप्रमुक्तो दी-
र्घाऽऽमयविप्रमुक्तः, अत एव ‘प्रशस्तः’ प्रसंसादः । ततः कि-
मिषाह-‘(तो) इति ‘ततः’ दीर्घाऽऽमयाविप्रमुक्ताद् भवति
जायते इत्यन्त-प्रतिक्रान्तपश्यते, सुखं शर्म, तदव्याप्तोऽप्यस्य
स्तसुखी, तत एव च ‘कुतार्थः’ कृतसकलकार्य इति सूत्रार्थः ।

सकलाप्ययार्था निगमयितुमाह-

अणाइकालप्पभवस्स एतो,
सव्वस्स दुक्खस्स पमुक्खमणो ।
वियाहिअो ने सयुवेज सत्ता,
कमेण अचंतसुही भवंति ॥ १११ ॥ ति वेमि ॥
अनादिकालप्रभवस्य अनादिकालोत्पन्नस्य, ‘एव’ अनन्त-
रोक्तः, सव्वेय दुःखस्य ‘प्रमोक्षमणः’ प्रमोक्षोपायः, पाठा-
न्तरतश्च-संसारवैकल्य विमोक्षमार्गो, व्याख्यातः, या, कीदृ-
शः १, इत्याह-‘यं’ दुःखप्रमोक्षमार्गं समुपेत्य सव्वयक प-

निपद्य, ‘सत्त्वाः’ प्राणिनः, ‘कमेण’ उत्तरोत्तरगुणप्रतिपत्ति-
रूपेणात्यन्तसुखितो भवन्तीति सूत्रार्थः । इतिः परिसमाप्ता,
अशिमिति पूर्ववत् । अत्रासितोऽनुगमां, नयश्च प्राप्तवत् ।
उत्तं पादौ ३२ अ० ।

पमायपचइय-प्रमादप्रत्यय-पुं० । प्रमादकणकारणे, अ० न
रा० ए ३० ।

पमायपडिलेहा-प्रमादप्रत्ययपेक्षणा-स्त्री० शेषव्येनाऽऽकाऽति-
कमलकृतेन वा प्रमादेन प्रत्युपेक्षणायास्त, स्था० ।

छविहा पमायपडिलेहा पसत्ता । तं जहा-‘(स्था०)-

“आरभडा सेमहा, वजयेव्वा य मोसलो तह्या ।

पफोइथा चउत्थी, विविक्खता वेइया छट्ठी। ४२७।” ओष० ।

(अस्या गाथाया विशेषता व्याख्या ‘पाडलंदगा’ शब्दऽ-
स्मिन्नभागे ३४४ पृष्ठे गतः) यद्वा प्रमादप्रत्युपेक्षणं प्रकमः ।
इह गाथे-

“वितहकरणमि तुयियं, अमं अमं च गेणइ आरभडा ।

अने इव होइज कोणा, विविक्खण नयेव मयमहा ॥ ४२८ ॥

मोसलो पुव्वु हेइडा, पफो इण रणमुइय चव ।

विवक्खेव तुक्खेवो, वेउयपणम च उहोसा ॥ ४२९ ॥” इति ।

(ओष०) स्था० दे उ० । (आन्ते गाथानामर्थः ‘पाडलंद-
गा’ शब्दऽस्मिन्नभागे ३४४ पृष्ठे गतः))

पमायपडिसेवणा-प्रमादप्रतिसेवणा-स्त्री० । परिहासविकथा-
ऽऽदीभवासेवनायास्त, स्था० १० ठा० । (प्रमादप्रतिसेवनायाः
सर्वो विषयः ‘मूलगुणपाडमेवणा’ शब्दे वक्तव्यः)

पमायपर-प्रमादपर-‘अ० । प्रमादप्रति, आ० ४ अ० ।

पमायपरिहार-प्रमादपरिहार-पुं० । प्रागुक्ताष्टविधप्रमादव्याप्तं,
ध० ४ अ० । “प्रमादपरिहाराय, महासामर्थ्यसम्भवे । कुत-
ार्थां निरपेक्षो, यानधर्माऽतिमुत्तरे ॥ १ ॥” ध० ४ अ० ।

पमायप्पमाय-प्रमादापमाद-न० । प्रागुक्तप्रमादाप्रमादस्वरूप-
जेदकभावपाकप्रानपादकेऽप्ययने, तन्नाटकालिकम् । न० । पा० ।

पमायमद्रागत्थ-प्रमादमदिराप्रत्त-‘अ० । प्रमादो निष्क्रान्तिक-
थाऽऽऽरूपः, स एव मद्राग वादुहो प्रमादमदिरा, तथा प्रस्तः ।
तथाविधतत्त्वज्ञानरहितं, ग० १ अ० ।

पमायवमम-प्रमादवशाण-‘अ० । प्रमादपरवशे, ग० १ अ० ।

पमायसेग-प्रमादसङ्ग-‘अ० । मद्राविवयाऽऽदिके, सूत्र० १ बु०
१४ अ० ।

पमायसुत्त-प्रमादसूत्र-न० । प्रमादप्रतिपादके सूत्रे, आ० १
सू० ६ अ० २ उ० ।

पमायपरिय-प्रमादाऽऽचरित-न० । प्रमादां मद्राविवयपाय-
निद्राविकथालक्षणः, नेन तस्य चाऽऽचरितमनुष्ठानं प्रमा-
दाऽऽचरितम् । मद्राऽऽदिना कृपाप्रशुचे, आत्तर्यापहतकृत्यं,
“पमायाऽऽपरिहृतिं सप्ययाणपाचोवसे अ” (२३ गाथा) इह
कृद्वाऽऽह्वनयात् “पमायाऽऽपरिहृतिं” इत्युक्तम् । पञ्च० । अयं
चातयेदमजेदः तस्य च-अस्योक्तशब्दाद्विधेरेण स्वयुद्धाः ह-
इत्यम् । अथवा-प्रमादाऽऽचरितमालिङ्गोपहतकृत्यम् । तन्नास्मि-
नैवभ्रतुतजज्ञधारणादर्भं सप्योपघातहेतुर्तर्तमान । पञ्च०
१ वि० । उपा० । ध० । आव० ।

न्यमङ्गलं तु " समणे जगरे महावीरे मिदिहाए णगरीए । " इत्यादिनिगमनम् श्रीमहायोगीनामप्रवृत्तिरिति । तस्यैव शिष्यः प्रशिष्टाऽऽदिपरकरया अयवकञ्चुहायेम्, तान्त्रिक सय्यगुहान्-कपत्वेन निज्जराधेयान्, अग्रथा- " जं जं पलम्यमर्थं, पुण्ड्रं नदम अथसंयत्ता । " इति तामिस्रप्राक्क ज्ञीयमुज्जविधानप्रद-ण्यव परममङ्गलत्वेन निवेदनाद्वयं ज्ञीयप्रकृताऽऽमन्त्रकालात् स्वयमेव सवीऽऽमन्ता मङ्गलं, किं नु मङ्गलामिषेण प्रयुक्तानाम् । अ-प्रमथा तद्विषयकद्वयैरन्येनाऽऽदिनां निम्नोक्तताऽऽगतात् । इहाऽप्य शास्त्रस्य क ताऽऽदि निरूपिते, तदनुयोगस्य ऊष्टयम्, तयोः कथञ्चिद् भेदगदिते । ३॥ अग्रदानीं सपुत्रायाधिष्ठान्यने-नत्र मन्त्रायाः साम्राप्यः शास्त्रमप्रवृत्तया पिण्डस्तद्व्याऽप्यो व-नत्वापि किमुक्तं भयान ?-अवयवविज्ञाननिरूपकतया शास्त्रगत-प्रत्ये प्रकटनीयं, तच्च वदेमानाऽऽदिवृत्तधर्मात्मनो भवति, तत्रैव समुदायाधर्मात्मनो, न तु पलाशाऽऽदिद्वयधर्मात्म-नः, किंवाऽऽदिद्वयधर्मात्मनोऽप्यनमन्त्रप्रस्तुते च जम्बूद्वीपप्रका-शमिति नास्ति कः शङ्कायः ? इत्युक्तवन्-जम्बा सुदेशमापरना-मयाऽमाहवदेनाऽऽमन्त्रासम्भूतयोपपत्तिना ज्ञायो जम्बूद्वीपः (जं) (अने) अत्र " जम्बूद्वीपमिति " शब्दे वतुधर्मागे १७६ वृष्टे उ-क्तम्) अथवा जम्बूद्वीपं प्राप्तिं पुत्रानि स्मृतिधर्मात् ज-म्बूद्वीपप्रकाश्याः पिण्डायां वृत्तिः, अत एवाजिज्ञेयश्रयता-माकलयन्तः शास्त्रा अत्र प्रवृत्तौ मा मन्त्राध्यात्मिन्प्रतिषेधतु-वाऽने कृतव । तामात्रिकुराभिमता तु जिहाषकुमेगधेजनायां करिष्यत इति समुदायाधेः ॥ ४ ॥ जं १ वृक्क । इति साऽ-निशयधर्मदेशनारसमुत्पत्तिस्त्विष्यमानपदेष्टुमीननगधिर्धान-व्यवहारेणमान-श्रीः अत्रावतुष्टावागदन्तवामानिकलवैजना-नाऽन्यवदानशङ्कस्यवाऽऽदि करमो वनरकुलमानप्रदानप्रस्तुति-बहुनातुत्र उच्यते । तामान-नाम्यन-विजयमानश्रीसत्पागच्छा-विशज-श्रीहारीवज्रपट्टीच्छ-पदवर्षाणां गान्नाप्रवणमदोवा-प्याय-श्रीमकलचन्द्राणां-शिष्याणां गान्नाप्रवणमदोवा-ग-मिर्विराजतायां जम्बूद्वीपप्रकाशितुती रत्नजम्बूद्वीपप्रकाश्यां उच्ये-तिपक्षऽधिकारवर्णनो नाम सप्तमो वृक्ककारः समाप्तः, तान्मासीत् च सप्तमो श्री जम्बूद्वीप-प्रकाशपुत्राङ्गुलिः ।

" अथ श्रीप्रतिपदप्रस्तुतपत्ता यो मोहराजं विपुं, वृक्षसं सहसाऽऽश्रितं गतमल्लोचनं च यः केवलम् । यो जुष्टश्च सदा विविष्टपदोऽङ्गुलिस्तथा तत्पत्राङ्क, यस्तेषां उच्यतेऽतिः अथ स वृक्षां श्रीवरादेवः सताम् ॥ १ ॥ अद्वैतस्वभाव निजितेषु गणानिषिषु, मानयेधेय इव यो विदितो जगत्पाम । अदेयनाम दशद्वन्द्वलविधयाम, श्रीगौतमोऽस्तु मम पुरितसिद्धिकामः ॥ २ ॥ यं पञ्चमं प्रथमतोऽपि रत्नां पथेन, श्रीवीरपट्ट-पट्ट-लक्ष्मि-सरोरुहात् । रुद्राऽङ्गो गणधुस्तु सुधर्मनामा ।

भूयादयं सुतगगनिधिरिष्टमिधेय ॥ ३ ॥ तस्य प्रभोः कथं विवृष्टपदपरमरायां, ततोऽन्यसत्कुलगणऽप्राप्तसंज्ञनायाम् । ज्ञानः कवाऽऽदित्योऽन्यतयाऽन्यतया, श्रीमन्तपागण इति प्रयितः पुत्रिध्याम् ॥ ४ ॥ पञ्चावतीचवनतोऽप्युदयं विमोदय, यत्सुरिभ्यस्तपनममशर्मा स्वकीयाम् । सुरैर्जितप्रज उपपदे ? प्रधाये, साऽप्य सतां तपगणो न कथं प्रशस्तः ? ॥ ५ ॥ तत्राऽनेकं वदतुः सुवर्हितगुरवः श्रीजगन्मन्त्रमुखाः, दोषायां या इत्या वा स्वसि रद्वि वा स्वकीयाऽन्येकभाषाः । आदिकारैरिवाथी वृत्तिनभ्रगता कुप्रमादवामना, येरुद्र विनष्टः स्वपरहितकृते सत्क्रियासत्क्रियाऽहोः ॥ ६ ॥ अद्वयं वेदुष्य वरणगुणैर्दुष्टप्रसिद्धं, प्रमादाहेमुष्य प्रवचनविधेः सत्यकथना । गुणीयां यन्वेध न क्लृप्त क्लृप्ताऽन्यविषयः, क्रमादासां दिसिन् परमगुरुरानन्दविमलः ॥ ७ ॥ अन्तर्बोध्यमिति जिहासां कुमतेऽऽवातान् स्वागतं, निःशब्देस्तु यथाशयप्रकटितं विवृष्टस्येऽस्य प्रभोः । बाह्यान्वितविभेदिनां दिनमणैः साम्ये न रम्यं न वा, ध्वान्तैर्द्वैतभेदाऽपि मिद्वरमणैः सत्प्रयत्नेऽधस्तमः ॥ ८ ॥ स्वगच्छं स्वस्मिन् प्रयथनितरां स प्रथमत-स्तथा साधोभ्यां ध्रुवसमय एव प्रस्तुतरमे । यथा सितरुद्राऽपिपतिपुत्रे संयतगणैः, क्रमापूर्वीं गुर्वी प्रजितयशस्त-तु वदते (?) ॥ ९ ॥ तत्पद-भूषणमणैः सुगुह्यतप-वीज-प्रवर्धन-पदुभिरनलमायाः । सूरिभ्यो विजयदानगुरुर्ध्रुव, के वादिनो विजयदा न वभूवुरस्य ॥ १० ॥ नालोक्तनीर-निधि-निर्जैर-मन्त्र-सत्ता, चक्रुश्चतुर्धुज-चतुर्मुखचन्द्रचूडाः । यस्य प्रताप-परिताप-भूतो न भूता एते जडाऽऽश्रयिण इत्यपवादानोऽपि ॥ ११ ॥ तत्पदे गुरुवर्धरीविरज्यो विभ्राजयामसिवाव, जाम्बूद्वीपनिर्वाचः प्रियाऽऽममविजयविजयिणां वाऽन्यविः । यं संभाष्य जगत्पद्विचलुम् मुक्ता मिथो मन्तरः, श्रीवाराभ्यामिव दीर्घकालजनितो ज्ञानक्रियाभ्यामिव ॥ १२ ॥ सौभाग्यं यस्य नाम्नां नृपसद्विगुणिव्वादिनायां प्रसिद्धे, सौभाग्यं देशनाया अकरुद्विगुणः पादयोः पादुकाऽर्थाः । सौभाग्यं यस्य पाणेरुपपद्विजयः सेनसूरिभ्योऽसौ सौभाग्यं दर्शनस्य त्वद्विगुणिकया स्वात्मलोकापपातः ॥ १३ ॥ इदानीं तत्पदे गुरुः विजयसैनो विजयते, कलौ काले सूरैः सुविहितजनाऽऽवगतिनयः । विरेजे राजन्वाव शयधरगणो येन विभुना, गुणप्रभो यस्माद् भवति विनयेनैव सुभगः ॥ १४ ॥ कलास्तेजोराशि चरणगुण-राशि सुविहिताः, विनयाभिप्राशि प्रतिवचन-राशि कुप्रतिनः । कविः कीर्तिं राशि वर-विनय-राशि च गुरुवो, विदुः स्थाने ज्ञाने शुचिसुहृतराशि पुनरुत्तमः ॥ १५ ॥ गुरोरस्य भूत्वा भवणमगुरं चारुवर्तितं,

स्वगन्धर्वोद्गीतं स्त्रियुगुणलेशोपाज्जनप्रवम् ।
 चमत्कारोक्तपातं समलिलसदृशोऽतिमिषदृक्-
 पटङ्गेदङ्गेषु सुबहु सन्तं निर्वसहनः ॥ १६ ॥
 तेषां गणे गुणवतां भुवि गणयमानः,
 श्रीवाचकः सकलवन्द्युरुर्वयुव ।
 मेधाविषु प्रथमतः प्रमानकर्मिणः,
 स्फूर्तिर्देवीयशुभकर्मणो सुप्रसिद्धा ॥ १७ ॥
 पुनः पुनः संस्मृतिमीयुषीणां,
 प्रतिनिधयेयं यदुपक्रियाराम् ।
 पुनः पुनर्लौचनसाद्विभावः,
 पुनः पुनर्निःस्वजनस्वभावः ॥ १८ ॥
 तेषां शिष्याऽणुनेयं गुरुजन-विहिताऽनुग्रहादेव जम्बु-
 द्वीपप्रभातिवृत्तिः स्व-पर-हितकृते शान्तिवन्द्रेण वक्तुं ।
 वषे श्रीविक्रमाकोटिबुध-शर-शर-भू-वक्त्रधात्रा प्रमाणं,
 राज्ये प्राप्ये त्रिया श्रीशक्रवन्दनैः पुण्यकारुण्यसिन्धोः ॥ १९ ॥
 ब्रह्मापाह्वय गाढर्षीर्यन्मदीयमतिमान्यतः ।
 संप्रदायव्यपायावच, पूर्ववृत्तिनिवृत्तिः ॥ २० ॥
 विरुद्धमागमाऽऽदिभ्यां, यदत्र लिखितं मया ।
 धौलीबनैरुदालोच्य, शोच्ये साऽनुग्रहमेभि ॥ २१ ॥
 नृपत्यन्त साधवः संवे मां रूप्यन्तु खला मयि ।
 नमस्करोमि निःशेषान् प्रोत्या भीत्या क्रमादिमान् ॥ २२ ॥
 गम्भीरमिदमुग्राहं यथामति विष्णुवताऽविशदमतितान् ।
 यद्वापि मया कुशलं, कुशप्रमनयो भवन्तु जनाः ॥ २३ ॥
 अये यावत्कीर्तिक्रान्तमपि ननु हकुसुम-
 व्रजं राहः श्यामाऽभिगमसमयं भुजितनगम् ।
 शुजाकारः सूर्यः कवचदुक्तेर्गोपनयितान्,
 भूजं तावद्वायदियमखिललोकेः परिश्रिता ॥ २४ ॥
 अथ शोभनसमयानां, पुरोऽनुसन्धीयते प्रशस्तिरियम् ।
 नृपगणनाम्नाज्यगमां, अयति श्रीवज्रजं येन गुरो ॥ २५ ॥
 यत्सौभाग्यमनुत्तरं गुणगणां येषां ववीरावता-
 नीनः कोऽप्यभव पुराऽपि विनयाऽऽधारः सतां भुजितः ।
 हिन्या येन पतिवरावदवराग यानेव सत्त्वानुर्ग-
 युक्ताऽऽवर्षपदः पुद्गलचितान् सौवर्ग्यैः ॥ २६ ॥
 यदपि मर्ते सदा विमर्ते निम्मानं रम्यश्रिया,
 यन्कीर्तिश्च पदानिकं विनयुते काम्या निशानायकम् ।
 चित्रं संविदुते च वेताव सतां यदशनायाक सुधा,
 देशश शानत दीनैरुह सतपा यदशानमप्यभुजन् ॥ २७ ॥
 ते श्रीशक्रवन्दनमहाधरदत्तमान-
 विख्यातमहिजयलेगणप्रधानाः ।
 नन्दन्ति पट्टपुत्रराजपदं प्रधानाः,
 श्रीसूर्या विजयदेवर्षाप्रधानाः ॥ २८ ॥
 श्रीविजयलेनमूर्ति-श्वरगतयायकनिदेश करणवराः ।
 अन्वाराऽधरा वृत्तः, शुद्धिं हन्ते संगता निवृत्ताः ॥ २९ ॥
 नथाहि-
 श्रीमूर्तेर्विजयाऽऽदिदानमुग्राहः श्रीवीरसूर्येण,
 प्राप्ता बाह्वयतयमभुजन्तरे ये संप्रदायाऽऽगतम् ।
 ये जैताऽऽगम सन्तुष्टान्गणयिषौ सत्कणधारायिताः,
 ये कथानाः क्षितिमण्डलं च गणितप्रपञ्चैरंखलाभूतः ॥ ३० ॥
 लुम्पाक-सूय-कुम्भैकतमः प्रपञ्च
 रोचिष्णुवरादृचयः प्रतिभासमानाः ।
 श्रीवाचका विमलहर्षैरुऽऽभिधान-

स्तेऽत्राऽदिमा गुणगणेषु कृताः प्रधानाः ॥ ३१ ॥
 ये संविनधुरन्धराः समभवन्नाथालकादीप,
 प्रभावत्स्वपि ये च बन्धुरतराः प्रापुः प्रतिनिधि पराम् ।
 श्रीधनैगणधारागौतम इव श्रीहर्गसुरे गुरो,
 ये राजद्विनायास्तदाननसुधाभासां पुण्यैकसुधाम् ॥ ३२ ॥
 सत्कलक्षणविशालाजिनाऽगमाऽऽदि,
 शास्त्रा वगाहनकलाकुशलाऽऽतिरियाः ।
 श्रीसामगुणविजयवाचकनामधेयाः,
 ते सद्गुणैरपि परैर्भूवप्रमयेयाः ॥ ३३ ॥

किञ्च-

ये वैगङ्गिकताऽऽदिकैर्यगुणैः संप्राप्तमनर्हन्त्याः,
 सर्वाऽऽद्यागारः कलावाप युगे सामान्यजनाऽऽगमाः ।
 जडः श्रीवरागणपिबुधुधास्तद्विषयमुपलक्ष्य ये,
 ते तन्मूर्तिरियाऽपर्यव्यभिमतार्त्तसंगेषां प्रामाण्यम् ॥ ३४ ॥
 प्रशागुणगुणैः परिभाषितमृतिशास्त्रगन्तवाः ।
 श्रीभानन्दविजयवुध-पुद्गलान्तं ये नृतीयास्तु ॥ ३५ ॥

अपि च-

यद्वैतस्तुतयः कुशाऽऽभीधयताः सखलणाऽऽभीधयः,
 कुन्दोऽलङ्कृतिकाव्यवाङ्मयमहाभयान् भूशं विभुता ।
 सिद्धान्तोपनिषत्प्रकाशतपरा विशावन्तर्धारायिता-
 स्तत्तन्मननशस्त्रशुद्धिकरणं पारिणतो भोऽज्ञातः ॥ ३६ ॥
 श्रीकलपगणधियवय-वाचकशिष्येषु मुख्यतः प्रामाण्यम् ।
 श्रीलामविजयविष्णु-सन्तं तुयं हतं यद्विदुः ॥ ३७ ॥
 एतेषां प्रतिभाविशेषविषयसौधेषु प्रधानाणां,
 नानाशास्त्रविचारसारसिलोऽऽप्ये स्तुतगणार्मपि ।
 ननः प्राक्तनवाच्यद्वयमलदं मुक्ता सुदुर्गताऽऽज्ञिता ।
 सत्यधीर्जनिष्ट शिष्टजन्तुनामायैव वृत्ताः कृताः ॥ ३८ ॥
 श्रीमहात्मकभूषणैः ॥ ३९ ॥
 प्राणशार्ङ्गकृतवन्द्यैऽतिकर्षिणैः पुण्यैर्भूवाचरैः ।
 राधे शुजातयो तथा रमसिने श्रीराजप्रभये पुरे,
 पाञ्च श्रीविजयाऽऽदिनेन गुरोः शुद्धा समसाभवन् ॥ ४० ॥
 श्रीशान्तिचन्द्राऽभिधया चंक्र-
 शिष्यप्वनैकपु र्णायमानाः ।
 ध्वन्ताऽनन्तरध्वान्तजिनेन्द्रचन्द्रा,
 राक्षान्तरम्यस्तुतिलिधमाणाः ॥ ४१ ॥
 अनामन्तकशा लिख-नशुद्धिगणनाऽऽदिविधिपु साहाय्यम् ।
 गुरुभक्ताः कृतवन्तः, श्रीमन्मन्त्रेनचन्द्रगुणाः ॥ ४२ ॥
 देवादिन्द्राऽभिधया, गन्तव्यदेवुतिपुत्रारण्यम् ।
 नमन्त्रिनिजमनीया-विशेषावयव वीरान् व्यक्रमाः ॥ ४३ ॥
 तेषां प्रवर्तनपदा-माखलाशयसमुदायमुख्यतः दधानाम् ।
 गुरुकार्यं पुण्याणां, पण्डितवर्गनचन्द्राणाम् ॥ ४४ ॥
 निजहस्तेन विनीतां, प्रवर्तनाय प्रसादयैः ॥ ४५ ॥
 बहुभिः स्वसमेनेयैः कृता तदा विदितसमयनव्याधेः ।
 श्रीविजयदेवसुनि श्रीवाचकमुख्यगीतार्थैः ॥ ४६ ॥
 रत्नावलि प्रमेयानि, नानाशास्त्रवर्तनीति जेन ।
 भूयानि लिखन्त्यां युयुं, विद्वन्वयगणवराः ॥ ४७ ॥
 श्रीजम्बूद्वीपपञ्चन-रूपारूप्य सविस्तरा ।
 प्रमेयरत्नमञ्जुषा वृत्तिर्या तद्व्यनताम् ॥ ४८ ॥
 श्रीशान्तिचन्द्रवाचक-शिष्यवरो विष्णुवरचन्द्रगणिः ।

अस्या बह्मादर्शानलिखद् द्विदि भक्तियुक्तमनाः ॥ ४८ ॥
 आन्यमानाः श्रूयमाणः। गोतापेः आवकोत्तमः।
 शोध्यमाना लक्ष्यमाना, जीयासुन्ने चिगद् सुवि ॥ ४९ ॥
 नन्दिष्यो धनचन्द्रः, कुशाऽप्रीतिपिकलावहयुक्तः।
 अकुरात प्रथमाऽऽदर्श स्वार्थाविवेचने चतुरः ॥ ५० ॥
 इति श्रीशान्तिवन्द्यागिवायकान्वरवितायाः श्रीजम्बूद्वीप-
 प्रहसितुत्तः प्रशस्तः । जं० ७ वृत्तः ।

पमेयल-प्रमेदस्तिन्-त्रि० । प्रकपेण मेदः संपन्नं, दश० ७ अ० ।

पमेह-प्रमेह-पुं० । रोगभेदः, नि० चू० १ उ० । प्रमेहाणां वि-
 शतिर्भेदाः, तत्राऽऽद्याऽताध्यवेनोपन्यासः, तत्र सर्व एव
 प्रमेहाः प्रायशः सर्वदाग्नाःधास्तथाऽपि वाताऽऽयुक्तभेदा
 द्विशतिर्भेदा भवन्ति, तत्र कदाह्य, पट पित्त, वातजा-
 श्चत्वार इति । सर्वेऽपि चैतऽताध्याऽवस्थायां मधुमेहःचसु
 पयातीति । उक्तञ्च "सर्व एव प्रमेहास्तु, कालेनाऽप्रतिका-
 रिणः । मधुमेहऽवमापितः, तदाऽऽद्या भवन्ति ते ॥ १ ॥"
 आवा० १ श्रु० ६ अ० २ उ० ।

पमेहकणिया-प्रमेहकणिका-स्त्री० । सरजस्काधिराजं, व्य० ।

पमेहकणियातो य, सरस्व्यं पाहुं सुरश्चो ।

सो उ दोमकरो वृत्तो, तं च कर्जं न साहय ॥ ६५ ॥

प्रमेहकणि काः सरजस्के, पदेकशे पदमुदायापवाग-
 न्मरजस्काधिराजं प्राऽऽहुः सूरयः, स च सरजस्काधिराज
 आर्यायमानो दीरकर उक्तः, तत्र च कार्यं रोगविमुक्तिक्षणं न
 साधयति, ततः स्त्रीऽपि न पीयते ।

बहुभी होइ मत्ताओ, आइलेसु दिगेसु उ ।

कणेण हीयमाणोओ, ओतिमे होइ न वा ॥ ६६ ॥

आदिमेषु दिनेषु कायकी माशानां बहु भवति, ततः क्र-
 मेण हीराशः आदिदिने भवति वा, न वा ।

पडिभीयऽमुकया वा, सोयं वडैति गुग्मभं केइ ।

दीयाऽऽदिजुयं तं वा, विवरीयं उउम्हं मवें ॥ ६७ ॥

प्रत्यनीका अतुक्कम्पन्त इत्यनुकम्पया वा कैचित् गुग्मकं
 मोहं कायकी बर्द्धयति, यद्वा, धीयाऽऽदिपु तं कुर्वन्त-
 सर्वेनतम् व्यापयितुं न भवति, किन्तु विपरीतम् अतस्त्य-
 जिति । व्य० ६ उ० ।

पमातो-प्रमादतः-अप्य० । दकारस्य लोपः प्राकृतवान् ।

प्रमादयथेत्यर्थः, व्य० १ उ० ।

पमावल्-प्रमोव-पुं० । प्रकोलापुनर्वाचनं कर्मवन्धनात्मकः

प्रमलः । त्रिशङ्ख, स्था० १ सू० ।

पमोय प्रमोद-पुं० । हर्षे, न० । आ० म० । नमनप्रसादाऽऽदि-

भिर्गुणैः वा कः जीमेष्यमानान् भक्तावतुरागैः, य० १ अथि० ।
 "आसाताऽऽश रदावा गो, वस्तुनवाऽवलोकितान् । गुणु प-
 क्तगते यः स प्रमोदः प्रकीर्तितः ॥ १ ॥" अष्ट० १६
 अष्ट० । मालविविधान्दः कलत्रुत्तं, "आमोएसु य वज्रं,
 महाविदाओः पमोएसु ॥" नि० ।

पमोयमास-प्रमोदमास-पुं० । प्रमोदहेतुमासः प्रमोदमासः ।

यस्मिन् मासे शुद्धीतनाऽऽदिदमायश्चितः शुद्धः सन प्रमोदं
 कृत्वा सज्जतेः सह भुङ्क्ते, परिहारिका वा समातपरिहारः
 सावुभिः सहैकत्र शुद्धं नमिषत्, व्य० २ उ० ।

पम्ह-पद्म-न० । "पद्म-श्म-पद्म-स्म-ह्यां स्मः" ॥ ८१ ॥

७४ ॥ इति स्त्रुण मकाराऽऽकान्ता हकाराऽऽदेशः । प्रा० २
 पाद । पा० । पद्मार्गं, "कणगपुलगतिघसपद्मार्गः ।" विपा०
 १ श्रु० १ अ० । ज्ञा० । केसरे, भ० १ श० १ उ० जं० । ग्रह लो-
 कस्थविमानभेदे, स० ६ सम० । जम्बूद्वीप मन्दरस्य पश्चिमे
 शान्तादाया महानद्या दक्षिणे चक्रवर्त्तिविजयं, स्था० ८ डा० ।

पद्म-न० । शतपत्रसहस्रपद्मप्रतिमगोत्रं, चं० प्र० २ पाहु० ।

दीपदेशानां दशमाध्ययनोक्तप्रतिपद्यवक्रव्यताकं पुरुषं, तत्क-
 था सम्प्रदायाभावादिदानीमप्रकटा । स्था० ६ डा० । "अप-
 णीओ पम्हाइ ।" पाइ० ना० २५० गाथा ।

पम्हतर-पद्मान्तर-न० । विशिष्टार्थकुमार्याऽऽदिभिः पद्मशां-
 ऽन्तरे, स्था० ६ डा० ।

पम्हकूड-पद्मकूट-पुं० । जम्बूद्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पूर्वशी-

ताया महानद्या उत्तरकूले चक्राकारपर्वतः, स्था० ८ डा० ।

जम्बूद्वीपे विगुप्तनयनोक्तप्रतिपद्यवक्रव्यताकं पुरुषं कूटं, स्था० ६

डा० । केपाश्चिदीपविनाड्यपर्वतानां द्वितीयकूटं, स्था० ६

डा० । जं० ।

पम्हगंध-पद्मगन्ध-पुं० । पद्ममगन्धौ सुषमसुषमामुप्ये,

भ० ६ श० ७ उ० । जं० ।

पम्हायई-पद्मावती-स्त्री० । विजयपुरनगरीप्रतिपद्यविजय-

क्षेत्रगुर्गले, "पद्मावती विजय, विजयपुर रायदाणी, अमो-

आ महागई" पद्मावती विजयो, विजयपुरी राजधानी,

शक्तिस्त्रोता महानदी । जं० ४ दत्त० । "दां पम्हायई ।"

अथा० २ डा० ३ उ० ।

पम्हगौर-पद्मगौर-त्रि० । पद्मगर्भवर्णादर्थे, भ० १ श० ३

उ० । विपा० ।

पम्हट्ट प्रस्फुत्-त्रि० । विस्फुत्, हृ० ३ उ० । प्रश्न० । ज्ञा० ।

नि० चू० । पतितं, "पम्हट्टं नि वा परिदुष्यं नि वा पम्हट्टं ।"

व्य० १ उ० ।

पम्हय पद्मज-न० । हस्तगर्भाऽऽर्द्धा कार्पासाऽऽर्द्धा वा सूत्रे,

"पम्हयहंनम्माइ, अहवा कप्पात्ताइयं मुण्येववं ।" पं० भा०

१ कल्प । पं० चू० ।

पम्हर-देशी-शपसृथो, दे० ना० ६ वर्ग ३ गाथा ।

पम्हल-पद्म-त्रि० । पद्मवर्त्तन, श्री० । ज्ञा० । "पम्हलसुकुमा-

लापः ।" पद्मवत्या सुकुमालतया चत्वर्यः । भ० ६ श० ३३

उ० । किङ्कले, दे० ना० ६ वर्ग १३ गाथा पं० व० ।

पम्हलय-पद्मल-न० । रंगमेष, पाइ० ना० २५६ गाथा ।

पम्हवष-पद्मवर्णी-न० । ब्रह्मलोकस्थ विमानभेदे स० ६ सम० ।

"पयं जे देवा पम्ह सुपम्हं पम्हावंतं पम्हपयं पम्हकंते

पम्हदणं पम्हलस्सं पम्हअयं पम्हमिगं पम्हमिजं पम्ह-

कूडं पम्हलगांडवमं ।" इत्येते ब्रह्मलोकविमानावशेषा-

चकाः । स० ६ सम० ।

पम्हविषहाम पद्मविकटनाभ-त्रि० । पद्मवर्त्तस्तीर्णनाभौ,

जी० ३ प्रति० ४ अथि० प्रश्न० ।

नियपदहंतृयैगिकौणः॥५॥दिक्रियाविधानधनुस्वरविमर्कितं
युक्तम् । प्रश्न० २ संव० द्वार । सूत्र० । पदं द्विविधं भवत्य-
र्थस्य वाचकं, द्योतकं च । दिशं० ।

पयमथवायर्गं जो-यर्गं च तं नामिदाई पंचविहै ।

कारगममासतद्विषय निरुक्तवचो वि य पयस्यो॥१००३॥

पदं द्विविधं भवति-अर्थस्य वाचकं द्योतकं च । तत्र वृत्तः
तिष्ठतीत्यादि वाचकम् । प्रादिकं, वादिकं च द्योतकम् । तथा
पुनरपि पदं नामाग्येन पञ्चविधम्-नामिकाऽऽदि । तत्र अर्थः
इति नामिकं, स्वस्तिनि केपातकं, पर्यायौपमयिकम्, धा-
वनीत्याख्यातिकं, संयत इति मिश्रम् । एवम्भूतानां पदानां
विच्छेदो द्वितीयं व्याख्यानादिस । विशेष० । पञ्चा० । आवा० ।
पयते ज्ञायते-योऽनेनानि पदम् । सूत्रे, उक्तं १८ अ० । शास्त्रे,
सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० । श्री० । स्वाभयर्थे, कर्म० । पदं तु अर्थपरि-
समाप्तिः पर्यायार्थानि पञ्चावयवपियेन केनचित्पदेनाद्यादृशप
दमहाऽऽदिप्रमाणं । आवागऽऽदिप्रमत्ता गीत्यन्ते तद्विह गृ-
ह्यते । तस्यैव द्वादशाक्षरानुपमिणाम् । अधिकृतत्वात् । भूतमेवा-
नामिधेयं प्र-तुन्यात् । तस्य च पदस्य तेषां विधा-ऽन्याया-
भावाः प्रमाणं न ज्ञायते, तत्रके पदे पदमुच्यते ॥ ५ ॥ (७
गाथा) कर्म० १ कर्म० । माथादिचतुर्धाश्रुतु० " सुमिहन्तं
पदप " ॥ १४ । १४ ॥ इति प्रतिपादितं सूत्रं निरुक्तं, सूत्र०
१ ध्रु० ६ अ० । तामिनं काण्य आवा० १ ध्रु० ५ अ० १ उ० ।
पयते गवयेऽर्थोऽनेनानि पदम् । संख्यास्थाने स्था ४ डा०
२ उ० । स्थान आवा० २ ध्रु० ४ चू० उक्तं । प्रति० । सूत्र० ।
पयस्य-न० जलं पाई० ना० २३ गाथा । दुग्धं पाई० ना० २३ गाथा
पाद-पुं० । " वाऽऽश्रयं त्वाना० दावदातः " ॥ ८ । १ । ६७ ॥

इति आकाशस्याऽऽकारः । प्रा० १ पाद । प्रा० । चरन्ते ज्ञा० १
ध्रु० १७ अ० । प्रथम० । एकोनविंशतीनामुक्तायाम्, न० ।

पयस्य-प्रयत-त्रि० । प्रकटितं यतः प्रयतः । आवा० ५ अ० ।
प्रयत्नयति, उक्तं ११ अ० । आ० चू० ।

पयस्य प्रवृत्ति-स्त्री० । स्वभावः १ अ० । अतु० । अष्टसु
कर्मप्रवृत्तिषु, आवा० १ अ० ।

पर्यग-पतङ्ग-पुं० । शलभे, उक्तं ३ अ० । चतुर्गिन्द्रियजीव-
विशेषः । उक्तं ३२ अ० । प्रश्ना० । " मुचिच्छुतो पर्यगो । " आ०
म० १ अ० । सूत्रे, " आर्द्रा तरणी मिमां, ममेदा दिक्षमणी
पर्यगो य । आदमयर्गं पच्यते, दिग्यनयर्गं श्रुतमाली य
॥ ४ ॥ " पाई० ना० ४ गाथा । शलभं, " पर्यगो सलहो " ।
पाई० ना० १३२ गाथा । आवा० । व्यन्तरभेदः, प्रश्ना० २ पद ।
प्रथम० । दालिगात्यानां पतङ्गानामिह, स्था० २ डा० ३ उ० ।

पर्यगवीथिया-पतङ्गवीथिका-स्त्री० । पतङ्गः शलभस्तस्य वी-
थिका उड्यनं पतङ्गवीथिका तन्तुपरी गोचरभूमिका ।
ध्रु० ३ श्रवि० । स्था० । दृश० । गोचरचर्य्याय शलभयद् ग-
मनं अर्द्धवितर्कं, पञ्चा० १८ विव० । " पर्यगवीथिया आण-
थया पंगुदण्डनारिसा । " पं० व० २ द्वार । यस्यां तु विचतुग-
ऽऽदीनि गृहाण विमुच्यप्रानः पर्यटति सा पतङ्गवीथिका ।
पतङ्गः शलभस्तस्यैव या वीथिका पर्यटनमार्गः सा पतङ्ग-
वीथिका । पतङ्गो हि गच्छन्तुत्तुल्य नियतया गत्या गच्छ-
ति, एवं गोचरभूमिरपि या पतङ्गवीथयाऽऽकारा सा पत-
ङ्गवीथिकेति । ध्रु० १ उ० २ प्रक० । ध्रु० ग० ।

पर्यगसेणा-पतङ्गसेना-स्त्री० । शलभसमूहे, उक्तं १२ अ० ।

पर्यजलि-पतङ्गजलि-पुं० । खनमस्यातं सर्वप्रधानं योगा-
ऽऽवायं, द्वा० २३ द्वा० ।

पर्यङ्-प्रचण्ड-त्रि० । रौद्रे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । तीम-
नेष, द्वा० १ उ० ।

प्रकाण्ड-त्रि० । उ० कट्टे, स० । " पर्यङ्दङ्गयारा " प्रचण्डः
प्रकाण्डो वा दुःसाध्यसाधकत्वाद्वाहङ्गप्रचारः सैन्यविवरणं,
दण्डप्रकारो वा आज्ञावशेषो येषां ते तथा । प्रश्न० ४ आश्र०
द्वार । " पर्यङ्दङ्गवीहणमदाम्नाय " प्रचण्डाः शीघ्रं शरी-
रव्यापिकाः, प्रचण्डाऽपरिवर्तितत्वात् प्रचण्डा घोरा भवि-
ति जीवितकथकारिण्यु । आर्दारकवर्ता परिवर्तितानपेक्षा वा
ये ते, तथा घोरास्तप्रवृत्तित्वात् । प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पर्यङ्चंड-प्रकाण्डचण्ड-त्रि० । अत्यर्थे रौद्रे, स० ११ अ० ।

पर्यंत-पचत्-त्रि० । विरक्तियुक्तव्यापारजनककृतिमति, " न
पयसि न पर्यावडि पर्यंतं नाशु ज्ञास्य, पर्यंतो पर्यायैवो, एतेषु
सर्वेषु पर्यंतं संवचकाः " महा० १ चू । स्था० । " अवरं च
कथ्यते पर्यंतं " कविप्रदेशे अस्वरमाकाशं पचन्तमिवाञ्च-
लिहन्तं आकाशपचनसमर्थमव्ययः । कल्प० १ श्रवि०
३ जल ।

पर्याय-पदकाय-पुं० । पदसमूहे, पदसंघाते आवा० ५ अ० ।

पर्यक्तेन-पदत्वेन-न० । शिवे " कुड्यस्व सो पर्यक्तेनमप्यणोः " ।
(६ गाथा) दृश० ६ अ० ४ उ० ।

पर्यग-पतग-पुं० । व्यन्तरभेदः, तपामिन्द्रे च । स्था० २ डा०
३ उ० ।

पर्यगः-पतगपति-स्त्री० । पतगव्यन्तराणामिन्द्रे, स्था० २
डा० ३ उ० ।

पर्यग-पदाश्र-न० । पदपरिमाणं, न० ।

पर्यचतुल्ल-पुं० । मन्थवन्धनविशेषः विशेष० ।

पर्यच्छङ्ग-प्रदाय-अव्य० । द्रव्यार्थे स० ११ अ० । सूत्र० ।
पर्यङ्-प्रवृत्त-त्रि० । कृतप्रवृत्तिकं, " भरहो सविहृष्टि भगवतं
पदमां पद्वे । " आ० म० १ अ० ।

पर्यटचक-प्रवृत्तचक्र-पुं० । प्रवृत्ताव्यनुष्ठानसमूहे, " पर्यावधि-
मिह विचिंतं, भवति प्रायः प्रवृत्तचक्रवत् । " पौ० १४ विव० ।

पर्यटणी-देशी-प्रतिहासिग्राम्, आहृष्टो, माहृष्टो च । वे०
ना० ६ वर्ग ७२ गाथा ।

पर्यटमाश्र-प्रवर्तमान-त्रि० । व्याप्यमाणं, पञ्चा० २ विव० ।

पर्यटप-प्रवृत्तचक्र-त्रि० । चलितं, पाई० ना० २३६ गाथा ।

पर्यटिष्य-प्रवर्तितव्य-न० । विधायानां प्रवृत्तौ, पौ० १६ वि-
व० । प्रवर्तितव्यं, पञ्चा० ६ विव० ।

पर्यङ्-प्रकट-त्रि० । प्रकाशः, " एता य परा आणा, पयडा जं
मुक्तकुलं ग मोक्तव्यं । " एषा पयसमाणा परा प्रकृष्टा प्रकृष्टा-
थेता यनेनपर्यावर्तय कृत्वात् प्रकटा प्रकाशा यद् गुरुकुलं न
मोक्तव्यम् । पञ्चा० ११ विव० । व्यक्ताय, पञ्चा० २ विव० ।
" विक्ताश्रो विस्तुश्रो पयडो । " पाई० ना० १०८ गाथा ।

पयड्ठथ-प्रकटा १-त्रि० । स्फुटाभिधेये, पञ्चा० ८ विव०
 पयड्ठथिभद्रसुखियस्य प्रकटहरिभद्रसुखिचन-न० प्रकटाथ-
 हनिभद्राभिधानाऽऽचार्यभजन, जी० १३ प्रति० ।
 पयड्ठि-प्रकृति-ली० । भेद, विश० । पं० सं० । यथा कर्मणः
 ज्ञानाऽऽवरणीयाऽऽद्यः, तेषां भिन्नाज्ञानाऽऽवरणाऽऽद्यश्च
 प्रज्ञा० २३ पद० । आ० म० । कर्मणां ज्ञानाऽऽवरकत्वाऽऽदिल-
 क्षणे स्वाभावः, पं० सं० ३ द्वार ।
 पयड्ठिषिक्खेव-प्रकृतिभिद-पुं० । मूलप्रकृत्यादिरूपे कर्मणि,
 उक्त० ३३ अ० ।
 पयड्ठिभेय-प्रकृतिभेद-पुं० । ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदीनां भेदेऽ-
 कर्म० ५ कर्म० ।
 पयड्ठश्च प्रकृषक-त्रि० । प्रवर्तके, प्रश्न० १ आथ० द्वार ।
 पयस्य पचन-न० । पाके, प्रश्न० १ आथ० द्वार । आहारपाऽऽ-
 दियार्थे, उक्त० १२ अ० । आहारनिष्पादने, उक्त० १२ अ० ।
 भक्षस्थेय शरीरस्य वचनरूपे दण्डे, प्रश्न० १ आथ० द्वार ।
 अधिकरणे लुट् । कडिल्लकाऽऽहुतिभाण्डे, सूत्र० १ ध्रु० ५
 अ० १ उ० ।
 पयस्यशाला पचनशाला-ली० । पाकस्थाने, यत्र पाक-
 स्थाने वर्तमानां भाजनानि पच्यन्ते वृ० २ उ० ।
 पयस्य-प्रतनु-वि० । अलं, पं० वृ० २ कहर । अतिमन्दभित्ते,
 'पयस्यकोहमाणमायोमोहा' प्रतनवः अतिमन्दभित्ता क्री-
 धमासमायानामा येषां ते तथा । जं० २ वृत्त० । 'पयस्य
 संसर्गाणि' अ० ३ श० ४ उ० ।
 पयत-प्रयत्न-वि० । प्रकृष्टपूर्वमयुक्तं, रथा० ४ ठा० ३ उ० ।
 प्रयत्नवति प्रमादगति, हा० १ श्रु० १ अ० ४ अ० ।
 पयत्त-प्रयत्न पुं० । प्रयत्नं प्रयत्नः । सर्वेष्वपि विहितानुष्ठानि-
 च्चप्रमाणं, विशे० । आदरे, जी० १ प्रति० । पार० ना० । समुद्य-
 मे, पञ्चा० १६ विव० । तालव्यादिव्यापारविषये यन्त्रे, विशे० ।
 सत्यकचव्रतग्रहणेत्तरकालं तदनुस्मरणाऽऽदी अन्त० १ ध्रु०
 ८ वर्ग १ अ० ।
 प्रात्त-त्रि० । प्रयुहीते, "पयत्तं पयसिपणं कक्षाणं ।"
 अन्त० १ ध्रु० ८ वर्ग १ अ० ।
 प्रदत्त-त्रि० । शुभभिरनुज्ञाते, अणु० ३ वर्ग १ अ० ।
 पयत्तकड-प्रयत्नकृत-त्रि० । प्रयत्नपूर्वके निष्पादिते, "मावज्ज-
 कडं ति वा पयत्तकडं ति वा भद्वं भद्वं ति वा ऊमदं ऊमदं
 ति वा रासये रसिप ति वा मल्लं मल्लप ति वा तहप्यगारं भा-
 सं असाज्जं जाव भासिजा । आचा० २ ध्रु० १ वृ० ४ अ० २ उ० ।
 पयत्तपक्कं प्रयत्नपक्क-त्रि० । यत्नपूर्वकत्वे, "पयत्तपक्कं ति
 वा पक्कमालं, पयस्युत्थं ति वा छिन्नमालं ।" (४२ गा-
 था) दश ७ अ० ।
 पयत्थ-पदार्थ-पुं० । ६ त० । पदार्थेऽप्ये विशे० । भावे,
 "भावे वत्थ पयत्था ।" पाठ० ना० १५५ गाथा ।
 "भावे वत्थ पयत्था ।" पयत्ते ॥ १००३ ॥
 परवोहहिओ वत्थो, किरियाकारगविहाणओ वत्थो ।
 पञ्जायवयणओ वि य, तह भूयत्थाभिहाणेण ॥ १००४ ॥
 पच्चक्खओइवा सो-ऽसुमाणओ लेसओ च सुचत्त ।

वत्थो व जहासंभव-मागमओ हेउओ चेव ॥ १००५ ॥

तृतीयं तु व्याख्यानाङ्गे पदार्थः । स च कारकवाक्याऽऽदिभे-
 दाच्चतुर्विधः । तत्र कारकवाक्येन हात कारकवाक्यः, कार-
 कविषये इत्यर्थः । यथा- 'पवतीति पावकः' इत्यादि ।
 समानेनाच्यत समानवाच्यः, 'राज्ञः पुण्या रात्रिकृपः'
 इत्यादि । तादृकेनेच्यत तद्विवाच्यः, 'वसुधैव कुटुम्बकः'
 इत्यादि । निरुक्तेनाच्यत निरुक्कवाच्यः- अस्मीति
 च 'रौति च अमरः' इत्यादः । तद्वै पदार्थस्य चानुविध्य-
 मुक्तम् ॥ १००३ ॥ अथ प्रकारान्तरणं विविधाऽप्येव स-
 म्भवतीति दर्शयति- (परबोहत्यादि) वा इत्यथवा, प-
 र्नेयां श्रोतॄणां वापः परयोचः तत्र कर्त्तव्यं हितां योऽप्ये-
 पदार्थः स विविधोऽपि वाच्यः । तद्यथा-क्रियाकारकविधान-
 तः पर्यायवचननः भूतार्थाभिधानेन च । तत्र क्रियाकार-
 कभेदेन यथा 'घट' वेष्टायाम्, घटनऽनातिनि घटः ।
 पर्यायवचनेष्वपि-घटः, कुटः, कुम्भः, कलश इत्यादि । भू-
 तः सद्गुणः यथावांस्त्वयोऽर्थस्त्वदोपायानतस्तत्तत्प्रकरणेन
 च पदार्थो वाच्यः । तद्यथा य ऊर्जः कुरङ्गलोह आयतनु-
 तर्पिवः पृथुपुत्रोदगः स घट उच्यत इत्यादि ।

अथवा-पदार्थः सपर्यायेनाप्येवा वाच्यः । तद्यथा-प्र-
 त्यक्षतः, अगुमानतः, लेशतः । अत्र प्रत्यक्षतया यादृशं पु-
 स्तकं दित्यवित्तमुपलभ्यते तुमुत्पत्त्या यादृशं श्रवणं ता-
 दृशमेव साक्षाद्यत्र प्रत्यक्षतः, स प्रत्यक्षतः पदार्थ उच्यत ।
 यथा- 'सम्पन्नदर्शनज्ञानवार्तिपाण मेतत्तमः' इति मुमुक्षु-
 स्वादेः श्रवणः । 'दिप्रत्यक्षे गाल-य मन्त्र' इति तर्जनी सं-
 स्तर्गवैयं प्रकृषयति । अगुमानतः पदार्थाः पान्तर्गुत्वेन, त-
 स्यामप्यथवा गुपयपदार्थादीन्दिन्द्रियम साग्राप्येया गुमयमा-
 नवान् । तत्र प्रत्यक्षतया पदार्थाः यथापान्तर्गतत्वेन प्रक-
 रयति तं नुमानतः पदार्थ उच्यत, यथा कश्चित् मिश्रपदार्थ-
 नां दीनं पुनर्मोक्षमात्रेण न भवतीत्यथादत्तं भावयति । तथा-
 लेशतः पदार्थो भवति, तत्र 'लेश' इत्येव लेशः कहेर ।
 निष्ठे समस्तमिति यावत् । तद्विदेशात् पदार्थो सम्पन्न-य-
 था-सम्पन्नपदार्थ इति वाच्यः इति तत्र, लेशतया समस्तता-
 नां निश्चयः प्रयुज्यते, नात्र मोक्षपदार्थः, निश्चय इति वा-
 च्यते । ततः पदार्थः लेशतया लेश इति लेशतः पदार्थोऽभि-
 धीयते तद्वै प्रकारान्तरणं ऽप्युक्तविविधः पदार्थः ।

अथवा यथान्वयमागमनो, हेतुश्च विविधः पदार्थो वा-
 च्यः तत्र भव्याऽऽवयवनिवादा भिन्नप्रतिपादकपदानामागमन
 आहामात्रेणैवायः प्रतिपाद्यते । न हि भव्याऽऽवयवाऽऽदि-
 भावप्रकरण आगमे विविध प्रायः प्रमाणान्तरं प्रवर्तते ।
 अतो यमागमनः पदार्थ उच्यते । यथा च हेतुः सम्भवति,
 तत्र हेतुतः पदार्थोऽभिधीयते । यथा-कायप्रमाण आत्मा, न
 सर्वगतः, कदेत्याह, कुलः तादृशतया, इत्यादि । ननु मूलं आ-
 त्मा कहेत्याह कुलः तादृशतया इत्येव प्रतिपादयाम्यप्येत्यत
 हेतुना निश्चयतीति चेत् सत्यम् भवेत्तत् । तद्वै मुक्तं विस्तरः
 मूलवचनमिति न किञ्चन सूत्रे । इति हेतुतोऽप्ये पदार्थोऽभि-
 धीयते । तद्वैत "अणुमात्रं अथा, अणोप यव मो
 कहेयवो । दिष्टोत्तरो दिष्टो कडणविलिखिवाडसा इहत्त" ॥
 १ ॥ इत्ययमर्थः सर्वमिति भवतीति । तद्वै मुक्तं विस्तरः
 पदार्थः ॥ १००३ ॥ १०-४११०॥ विशे० । द्रव्याऽदि चतुर्थो ।

अधुना पदार्थद्वारमाह-

होह पयस्यो चउत्थो, सामासि पद्विभो उ धाउकओ ।

नेरुत्तिओ चउत्थो, तिहह पयाणं पुरिल्लाणं ॥ ३३० ॥

पयाणां पूर्वोक्तं पदानां नामनिपातोपसर्गिकाणां चतुर्विधः पदार्थो भवति । तद्यथा-सामासिकः, तद्विज्ञो, धातुकृतो, वैकल्यश्च चतुर्ये ।

तत्र सामासिकः सप्तधा-

द्वे ये बहुव्रीहौ, कम्मधारय दिगू य श्वेव ।

तत्पुरिस अन्वईभा-व एगसेसे य सत्तमए ॥ ३३१ ॥

तत्र द्वयोः यथा-दन्ताश्च अष्टौ च दन्तोष्टम् । बहुव्रीहये-
था-“कुल्ला इमस्मि गिरिस्मि कुडयकयंभो सो इमो गिरि कुल्ला-
कुडयकयंभो ।” कम्मधारयः-श्वेतपटः । दिगुः-दीर्घ मधुरा-
णि मिमधुरम् । तत्पुरुषः-वने हस्ती वनहस्ती । अश्वयोभावाः-
गङ्गायाः समीपम् उपगङ्गम् । एकशेयो यथा-पुरुषश्च पुरुषश्च
पुरुषश्च पुरुषाः । एवं-वृक्षा इत्यादि । उक्तः सामासिकः ।

संप्रति तद्विज्ञ उच्यते, संऽष्टप्रकारः । उक्तं च-

कम्मे मिपेणं मिलोगे, संजोगे भमीवओ य संजुहे ।

ईसमियाऽवसेणं य, तद्वियअत्थो तु अट्ठविहो ॥ ३३२ ॥

तत्र कथंता यथा-मृणः तर्कः । शिरः तां यथा-तन्तुवायः ।
श्लोकतः स्थावराणां यथा-श्रमणः, संयत इत्यादि । संयोगतो
यथा-राष्ट्रः इत्यर्थः । संभोगे यथा-गिरिजमीपे नगरम् ।
संजुहंतो यथा-सलपचनं (कार इत्यादि ।) । ईसमियां यथा-
राज्ञां युवराज इत्यादि । अत्राप्यतः-नैर्धर्मकर्मता, चक्रवर्ति-
माना इत्यादि । उक्तस्तद्विज्ञः । सम्प्रति धातुकृत उच्यते-भू-
सत्तयो परस्मैभावा इत्यादि । वैकल्य-महो रति मरिच इ-
त्यादि आद्यानां त्रयाणां पदानामेव पदार्थः ।

सम्प्रत्याख्यातिकपदस्य, मिश्रपदस्य च पदार्थमाह-

कारागकओ चउत्थे, भिस्सपदे भिस्सओ चउत्थो उ ।

सामासिओ सचविहो, हवइ पयस्यो उ नायव्वो ॥ ३३३ ॥

चतुर्ये आख्यातिकपदे पदार्थः कारककृतः क्रियाकृतः । मिश्र
पदे मिश्रपदार्थः, तत्र यः सामासिकः स पदार्थः सचविधो
ज्ञातव्यः । स च प्रविधौपदर्शितः । वृ० १ उ० १ प्रक० । अ-
नु० । आ० म० । तथाहि-नैययिकदर्थेन तावत्प्रमाणप्रमथ-
संशयप्रधेजनहृष्टान्तिज्ञानावयवतर्कनिर्णयवाजलपयस्य
वद्विहोयमासल्लज्जानानमहस्थानानिमेव पंडश पदार्थो
अभिहितः । सू० १० १ भू० १२ अ० । आ० म० (कथं पु-
नश्चतुर्विधवागिंशं शतं पृच्छाणां भवति इति प्रश्ने, तेराभियं
शब्दे चतुर्येमां २३६४ पृष्ठे पदार्थनिरूपणपरा “ भूजल० ”
(२४६०) इत्यादिना उक्ताः ।तथाहि-द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायाऽऽख्याः पडेव
पदार्थाः, न्यूनाधिकप्रतिपदार्थादिकप्रमाणभावे परस्परविक्र-
म्यसहपपदपदार्थव्यवस्थापकप्रमाणविषयत्वात् । उभयविभ-
क्तघटाऽऽदिपदपदार्थवत् । (द्रव्यस्वरूपं ‘दव्व’ शब्दे चतु-
र्थमानी २४६६ पृष्ठे उक्तम् गुणस्वरूपं ‘गुण’ शब्दे तृतीयमा-
ने २०६ पृष्ठे विवृतम्) न चैवं उर-पणाऽऽदीनि पञ्चक-
मणि, परापरभेदाभेदं द्विविधं सामान्यम् अगुणज्ञानकारणं,
निरपेक्षव्यवस्थायो विषयं विज्ञेयं आ-रम्भव्यापृत्वविज्ञेयम्,
अनुत्तिजानां कार्याऽऽधारभूतानामिहेतिप्रत्ययैतुर्यः सव-न्धः समवायो व्यापकश्च । अत्र च पदार्थपटके द्रव्याणि पुरा-
श्च केचिन्मिथ्या एव, कर्मनित्यमेव, सामान्यविशेषसमवायास्तु
निरथा एवेति पदार्थव्यवस्था । ततश्चेतन-द्रव्यास्तं तथापि मिथ्या-
त्वम्, तन्मदृशितपदार्थं गृहकस्य प्रमाणवाधितत्वात् । यतश्चतु-
संख्यं पुथिस्थितिं द्रव्यं परमाणुरूपं विशिष्यमुपवर्णितम्, तदन्त-
गतम् । एकान्ताज्ञानेन कस्यै क्रमयोग्यप्रमावाधिक्रियाविरोधात् ।
तल्लक्षणं सत्यं ततो व्यावर्तते, ततश्चातस्यमेव तस्य ।
यदि च स्थूलकार्यद्रव्यकारणभूतानामणुनां तज्जनकैकस्वभा-
वता तदा तत्कार्याणां सहृदय सर्वेषामुत्पत्तिप्रसङ्गः, अवि-
कल कारणत्वात् । तथा च प्रयोगः-यैऽविकलकारणत्वेन स-
कृदेवत्पण्यं, यथा समानोपपादा बहुवोऽङ्कुराः, अवि-
कल कारणश्च परमाणुकार्यत्वेनाभिमतभा भावा इति स्वभावा-
हेतुः । अविकलकारणस्याप्युत्पत्तेरसंवेदा अतुत्पत्तिप्रसङ्गः,
विशयाभावादिना पर्याये बाधकं प्रमाणं स्यात् । एतन्तु समवा-
य्यसमवायिनिमित्तभेदात् निषेधे कारणम् । यतः किं कार्य-
समयेति तत् समवायिकारणं यथा ऋणु कस्याणुद्रव्यम्, यच्च का-
र्यकार्यसमवेतं कार्यं कारणकार्यसमवेतं वा कार्यसुत्पद्यति
तत् समवायिकारणं यथा पटावयविद्रव्याः परस्मि तन्तुसंयोगः,
पटसमयं तद्वरुणा धारमपे पटापदात्तं तन्तुकाः इति च । श-
र्यं नृणां च निमित्तकारणं यथा-पट्टाः काशदि । तत्र संयोगा-
ऽऽदरपक्षयोर्मन्यासन्निधेयविकलकारणत्वमनिवृत्तम् । अत-
तन् संयोगादिना नाधयानिशयश्चातिशयतया अणुनां तद-
पेक्षत्वायोगात् । न च तन्तुकारणादीनां कार्याणां सकृत्पादु-
र्भावं उपलभ्यते तस्माद्विपर्ययः । तथा च प्रयोगः ये कर्मवत्का-
र्यहेतवस्तत्तत्तयाः यथा कर्मवत्कुराः दीनं वसंतिकावांजाव-
यवत्तया परमाणुव इति स्वभावाहेतुः । यद्यप्यविकलकारणं क्रि-
मणुनां नियम्यमाधकं प्रमाणं परमाणुपादकारणमित्यर्थोऽपि
सधर्मोपेतं न भवति सधर्मप्रतिपादकप्रमाणविषयत्वात्, शश-
शृङ्गवादिनि, तत्र कुम्भिऽऽदिरणुः सद्रकारणस्य सधर्मप्रति-
पादकप्रमाणविषयत्वाद्दिसिद्धं हेतुः । यथा च पटाः द्वयः पर-
माणुशतकः कुम्भंरत्न्यायात्तथा प्रदूषयिष्यामः । देशकाल-
स्वभावाविप्रकृष्टानां च भावानां सदुपलम्भकप्रमाणान्तवृत्ताव-
पि सत्त्वाविरोधात् अने कालनिकृष्ट हेतुः, ततो नाएव नित्यत्व-
प्रसाधकाऽनुमानप्रतिज्ञाया अनुमानत्वात् । न च यत एव प्र-
माणाः परमाणुवः प्रतिज्ञास्तत एव नित्यत्वमोयता अपि त
इति तद्विप्रकृष्टप्रमाणवाधितत्वात्तदन्त्यत्वप्रसाधकानुमान
स्यानुमानं प्रमाणानांऽप्रतिज्ञो चास्तुतामाधयासिद्धयया त-
दिति वाच्यं, सर्वस्य प्रमाणविषयस्यानित्यत्वधर्मोपेतस्यैव
तद्विषयत्वात् । अन्यथाभूतस्य तद्विषयत्वात्तु
पपत्तेः नाकारणं विषय इति प्रसाधितत्वात् । नित्यस्य
चाकारणत्वाच्च चतुःसंख्यं परमाणुवत्तमकं नित्यद्रव्यं स-
म्भवति, नापि तदाऽध्यमवयविद्रव्यं सम्भवति, गुणवयव-
व्यतिरिक्तस्य तस्यानलम्भः । न हि शुक्लाऽऽदिगुणैरित्यस्त-
न्वाद्यवयवैरित्यर्थार्थान्तरेण तत्पटाऽऽदि द्रव्यं चतुर्गदशाने अ-
वभासते, न चावयविना ऋणुका धेनुपसम्भे परमाणुनां वि-
धिकलकारणानुपलम्भविषयत्वात् प्रतिभासाभावप्रसङ्ग-
अथासिद्धया वयव्यादिनिषेधकं प्रसङ्गासधनप्रयोगाः नुप-
पत्तिरिति वक्तव्यम्, परमाणुनामेव विशिष्टाऽकारणतयोपपत्तौ
प्रतिभासाविषयवत्याऽऽध्यानाऽऽजताऽऽचतुपपत्तेर्न प्रयोगानुपप-

[illegible][illegible]

मन्तरप्रसङ्गः। ज्ञानस्य गुणपदार्थोऽन्तर्भावान्। सोऽव्ययब्रह्मादी। एवमव्ययस्त्वित्वाऽऽदेः पदपदार्थाः व्यतिरेके व्यभिचारस्य तदवस्थत्वाच्च व्यतिरेके सप्तमपदार्थप्रसङ्गः। व्याप्यमाप्तवान्। किं च यदि येषां पदार्थानामन्तरक्रियासमर्थपदार्थस्वरूपं स्वतन्त्रं न स्यात् तदा शशशुक्ररूपता तेषां भवेत् अर्थक्रियासामर्थ्यात्। नतश्च कथं सदुपलम्भप्रमाणमप्यता तेषाम्। अथार्थक्रियासमर्थं रूपं तेषां विद्यते, तदा तद्दृष्ट्वा एव, भेदान्तप्रतिपक्षमात्राज्ज्ञासायां तेषामस्तत्त्वमित्येवं यदि व्ययदेशव्यतिरेकविमर्शकया समासादयन्ति तदा न कश्चिद्विरोधः। न हि तदव्यतिरिक्तमपि स्वरूपं बुद्ध्वाऽपकृष्य ततो व्यतिरिक्तमिवाभिधीयमानं विरोधभाग्य भवति, इच्छामात्रावुपविधायित्वाद्वा च उत्पाद्यकथास्वायान्ति, सुन्दरपदार्थवचनवत्। सम्म० ३ काण्ड । आवा० । स्वा० । जीवादीनि नव तत्त्वानीति । स्वा० ।

पयथदोस-पदार्थदोष-पुं० । स्रष्टव्येभ्ये, यत्र वस्तुपर्यायोऽपि नन् पदार्थान्तरत्वेन कल्प्यते, यथा सतो भावः सत्ता इति कृत्वा वस्तुपर्याय एव सत्ता, सा च वैशिष्ट्यैः बद्दसु पदार्थेषु मध्ये पदार्थान्तरत्वेन कल्प्यते । एतद्भाष्यकम् । वस्तुनामन्तरपर्यायत्वेन पदार्थान्तरप्रसङ्गादिति । विशे० ।

पयथरसिग-पदार्थरसिक-पुं० । आगमोद्भावेन वस्तुगुणतत्त्वाऽऽत्मन्यवजीवाऽऽदिभावप्रतीत्युक्ते, पञ्चा० २ विभ० ।

पयदोस-पदार्थदोष-पुं० । तथाविधे सूत्रेभ्यः, यत्र स्याऽऽद्यन्ते ति, वाऽऽद्यन्ते ति वाऽऽद्यन्ते स्याद्यन्तं करोति । १०१ उ० १ प्रक० ।

पयवद्-पदवद्-न० । एकाकाराऽऽदिवद्बदे भेदे, ज० १ वल० । जी० । रा० ।

पयभूमि-पदभूमि-स्त्री० । निजचरणन्यासभूमौ, “एवं भूमिपमज्जं च तिकन्धुलो ।” संघा० १ अवि० १ प्रस्ता० ।

पयमग-पदमार्ग-पुं० । प्रचारे, ज्ञा० १ श्रु० १८ अ० ।

पयय-प्रयत-त्रि० । प्रयत्नपरे, न० । व्य० । अनिशमित्यर्थे, दे० ना० ६ वर्गे ६ गाथा । प्रकृष्टयत्नवति, अश्रु० ३ वर्गे १ अ० । अतिशयप्रयत्नवति, दश० २ चू० । पं० व० । व्यन्तरभेदे, स्था० २ डा० ३ उ० ।

पययमग-प्रयतमनस्-न० । आदरपूर्वचेतसि, स० ११ अङ्ग ।

पयर-रशु-पा० । चिन्तायाम्, “स्मर्येः क्रूर-क्रूर-भर-भल-लद-विम्हर-सुमर-पयर-पम्बुद्धाः” ॥ ८ । ४ । ७४ ॥ इति सूत्रेण स्थुधातः पयराऽऽदेशः । ‘पयर’ १ स्मरति । प्रा० धपाद् । प्रकूर-पुं० । शरि, प्रदूरशब्दभवे, दे० ना० ६ वर्गे १४ गाथा ।

ससुहे, कलप० १ अवि० १ लक्ष । पय० ना० ।

प्रतर-पुं० । अग्रवे, ‘पतरा’ इति लोके, स्था० १ डा० । लोकाऽऽकाशप्रतराः । कर्म० ५ कर्म० ।

अधुना प्रतरं प्रकृत्यनुमाह-प्रतरश्च । प्रतरः पुनः क इत्याह-तद्वर्गः, तस्याः शुचिस्वरूपायाः श्रेणवर्गः शुच्याः शुचिगुणनलक्षणस्तद्वर्गः । कोऽर्थः ?-शुच्या श्रेणवर्गं प्रतर उच्यते । तद्यथा-इहासंख्येययोजन-कोटीकोटीदीर्घाऽपि श्रेणारसरूपनया त्रिप्रदेशप्रमाणा द्रष्टव्याः । तस्याश्च तथैव शुचिं प्रतरो नयप्रदेशाऽऽत्मकं भवति । स्वापना-इति । (६७ गाथा) कर्म० १ कर्म० । अयं तु त्रिपथस्य प्रतरं कुर्वन्ति । तत्सामयिकश्च

कार्मेण काययोगो भवति अथ प्रतरमिति कोऽर्थः ?-प्रतरमिव प्रतरकम् उपमानार्थं यथा-घननिखतनिरन्तरप्रवृत्तावयवसोऽद्यत्तापारेषु वृत्तसालकफलकं लोकेः प्रतरमिव उच्यते । तथाऽऽकाशमात्रे परस्परप्रदेशसगोचिच्छेदपरिवृत्तपर्यायनावस्थितं प्रतरमिति प्रतिज्ञम् । अथ तृतीयसमये प्रतरपूरकाणां को विधिरिति प्रश्ने ?-प्रतिज्ञमहे ततो द्वितीयसमये निर्गताऽऽत्मप्रदेशसकाशात् योऽसंख्येयभागो विशिष्टोऽवातिष्ठत इत्युक्तम् असावपि बुद्ध्या पुनरसंख्येयभागाः कृताः । ततः तृतीयसमये प्रतरकाणामसंख्येयभागाद् निःकामन्ति असंख्येयभागाऽवातिष्ठते, तैरसंख्येयैर्मैर्निर्गतेरनैः प्रतरं पूरयन्ति । तत्र ये निष्कान्ताऽऽत्मप्रदेशसकाशात् संख्येयगुणहीनाः ततश्चतुर्थसमये कार्मेण काययोगस्थान एव आकाशप्रदेशाज्जिह्वाकुटस्थानसंस्थितान् लोकव्यपदेशभागः पुरितान् पूरयन्तीति लोकपूर्काः । आ० चू० १ अ० । विश० । (‘कर्वातसमुग्राय’ शब्दे तृतीयभागे ६५६ पृष्ठादारभ्य व्याख्यातम्) (‘सुखमुपयर’ शब्दे तृतीयभागे ७४६ पृष्ठे कृष्णकप्रतरः समाधितः) वृत्तप्रतरे, स्वर्णाऽऽदिमये पत्रिकाऽऽभिधाने आभरणविशेषे, श्री० । ज्ञा० । जी० । ‘पयरमण्डिया’ । सुवर्णप्रतरकमिद्वदिति । जी० ३ प्रति० ४ अवि० ।

पयरश्च-प्रतरश्च-न० । प्रथमदातव्यमिहायाम्, १०१ उ० ३ प्रक० । नि० चू० ।

पयरश्चपथ-प्रकरश्चवचन-न० । अर्थावीनसाधुविरचितवचनं जीया० २५ अवि० ।

पयरतव-प्रतरनपम्-न० । श्रेणुरेव श्रेण्या शुणिता प्रतरः, तदुपलक्षितं तयः प्रतरनपः । तयोर्भेदः इह सुबोधार्थं चतुर्थेः पष्ठाष्टमशमाख्यपदवत्तुष्टयाऽऽत्मिका श्रेणुविवक्षिता । सा च चतुर्भिर्गुणिता षोडशपदाऽऽत्मकं प्रतराऽऽत्म्यं तयो भवति, तत् प्रतरनपः षोडशपदाऽऽत्मकमेव । उक्त० ३० अ० ।

पयरभेय प्रतरभेद-पुं० । अत्रपदलभ्युत्पन्नाऽऽदिवत् द्रव्यभेदे, प्रज्ञा० ११ पद० स्था० ।

पयरवद्-प्रतरवत्-न० । घनभिन्ने वृत्तसंस्थाने, भ० २ श० १ उ० ।

पयल-देर्शी-नोडे, दे० ना० ६ वर्गे ७ गाथा ।

पयलमात्र-प्रचलायमान-त्रि० । ईशस्वपति, आय० ५ अ० ।

“पवडेज वा भे तय पयलमाणे वा पयडमाणे वा हत्यं वा पायं वा ।” आवा० १ श्रु० १ चू० २ अ० ३ उ० ।

पयला-प्रचला-स्त्री० । प्रचलति पूरण्यति यस्यां स्वापावस्थायां सा प्रचला । प्रज्ञा० २३ पद० उक्त० । पं० सं० कर्म० ।

प्रचलायमानस्य स्वापावस्थाभेदे, प्रव० २१६ द्वा० स्था० । नि० चू० । प्रज्ञा० । सा च स्थितस्थोर्ध्वस्थानेन उपविष्टस्याऽऽतीनस्य भवति । कर्म० १ कर्म० । निद्राप्रचलरोस्तत्रयं विशेवः “सुतपाडेवोहागिहा, हुहाडिवोहा य पयला होह ।” सुखप्रबोधा स्वापावस्था निद्रा, ऊर्ध्वस्थितस्थापि, या पुनश्चतन्यमस्फुटीकुर्वती समुपजायते निद्रा सा प्रचला । जी० ३ प्रति० १ अवि० १ उ० । पञ्चा० । १० । ‘द्वगतीर’ शब्दे चतुर्थभागे २४४२ पृष्ठे प्रचला निविद्धा । तद्विपाकवेद्यायां कर्मप्रकृतौ, स० ६ स० ।

पयलाइया-प्रचलापिका-स्त्री० । शुजपरिसर्दिर्णाभेदे, सूत्र०
२ शु० ३ अ० ।

पयलापयला-प्रचलात्रचला-की० । प्रचलातोऽतिशयिनां
स्वापावस्थायाम्, स्थानं ए दाढ । "पयलापयला य चक्रम-
भो । जो पुण गतिपयिनां सिद्धा से भवति सा य पय-
लापयला मसति ।" नि० चू० ए उ० । चक्रमतश्चक्र-
मणमपि कुर्वतो जन्तोःप्रापित्थने, अतः स्थानरिधत्तस्य
प्रमाणपेक्षानि शयिर्न-वमस्याः । तदुपपादकैश्चायं कर्म-
प्रकृतौ च, कर्म० ए कर्म० । उत्त० । पं० सं० । सं० ।

पयलाय-प्रचलाय-न० । धा० । प्रचलावधेन भवने, व्यर्थ-
धियक्षायां निद्राऽऽदिभ्यो धर्माणः क्यप् 'पयलायह ।' प्र-
चलायते प्रचलायमानो भवति । जी० ३ प्रति० १ अधि०
१ उ० ।

पयलायंत-प्रचलायमान-त्रि० । ईशस्वपति, आव० ५ अ० ।

पयलायण-प्रचलायन-१० । निष्कस्य सुतजागरावस्थाया-
म्. वृ० ३ उ० ।

पयलापभत्ता-देशी मयूर, दे० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा ।

पयलिय-प्रचलित-प्र०। प्रस्कलिते, आनु०। किङ्किणाय-मानि, औ०। "पयलियवरकडगानुडियकेऊरमउकुंले।" प्रचलितानि वर्गाय कडकानि कलाविकाऽऽमरानि दुडितानि बाहुरत्नाः केयूराणि बाह्यभरखशयकरूपणि मुकुटाः मौलिभूषणं कुण्डलकर्णऽऽमरणं यथ स प्रचलितवरकटकुटिनि केयुमुकुटकुण्डलः। र०। प्रचलितऽऽस्फोटित। कसण० १ अथ० ३ क्षण।

पर्यायसङ्घा-प्रचलितसंज्ञा-स्त्री० । प्रचलिता प्रग्वलिता
विषयकपायाऽदिसन्मार्गात्यरिश्च संज्ञा बुद्धियेषां ते
प्रचलितसंज्ञाः । श्रानु० ।

पयल्ल-प्रसृत-धा०। प्रसर्गणे, “ प्रसर्गेः पयल्लोविह्ला ” ॥ ८।
 ४। ७७ ॥ इति स्त्रेण प्रपूर्वकस्य सगतेः पयल्ला-उद्देशः। “प-
 यल्लइ।” धा० ४ पाद. विस्तृते, पाइ० ना० १८६ गाथा।

कु-धा० । शैथिल्यकरणे, लम्बनकरणे च । “ शैथिल्यल-
म्बने पयसः ” ॥ ८ । ४ । ७० ॥ इति शैथिल्यविषयस्य ल-
म्बनविषयस्य च कुगः ‘पयसः’ इत्यादेशः । ‘पयसः’ करोति ।
शैथिलीकरोति, लम्बने वा ॥ प्रा० ४ पाद ।

पयवई-देशी-सेनायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १६ गाथा ।

पयविग्रह-पदविग्रह-पुं० । अनेकपदानामेकत्वाऽऽपादन-
विषयसमाप्ते, यथा सामायिकसूत्रे भयस्यान्तो भयान्तः ।
अनु० । विशेषः ।

अथ पदविग्रहमाह-
पापं पर्यविच्छेदो, समाप्तवित्तो तत्पत्यनियमत्यं ।
पर्यविग्रहो हि भण्डः, सो मुद्राय न संभवः ॥१०६॥
इह प्रविणयः समाप्तवित्तः पदवाः पदानां वा अनेकाथैः-
भवे सतीदृशपदार्थं नियमाय विच्छेदः कियते स पदविग्रहः ।
अथा-राज्ञः पुरुषो राजपुरुषः, श्वेतः पटुः श्वेति श्वेतपटाः,
मत्ता प्रदोषः मातृमाता, या शस्त्रवन्तं नमस्तु कृतामात्रं वनमिष्या-

दि । स च शुद्ध एकस्मिन्पदे न संभवति । अतः पद्योः, पदानां चेत्युच्यते । इह कश्चिदपदविच्छेदोऽपि समासविषयो न भवति । क्वचित्समासविषयात् । यथा व्यासः पाराशर्यः । रामो जामदग्न्य इत्यादि । अतः प्रायाप्रहणमिति । १.२०६॥ दिशे० ।

पयविभागसामायारी- पदविभागसामाचारी-रूपेण । पदयोक्त-
त्सार्गपवादयोर्विभागो यथास्थानं निवेशस्तेन युक्ता सामा-
चारी छन्दस्वरूपा पदविभागसामायारीति । ध० ३ अधि० ।
कल्पव्यवहाररूपायां सामाचार्याम् । ध० ।

भेदः पदविभागरतु, स्यादुत्सर्गाऽपवादयोः ॥ ३४ ॥

पदविभागसामान्यार्थाः प्रस्तावः । नात्र कलत्रव्यवहाररूपा बहुविविक्ता, स्वरूपाभ्यां तु प्रदर्शयन् "भेदः" इत्यादि कोऽन्तांतागर्भ-उत्तरार्गापवादयोः कलत्रण्यार्थो भेदः स पदविभागः स्यात्, पदार्थोत्तरार्गापवादयोर्भावात् विभजन्तमिदं व्युत्पन्नैः । तुविंशत्तुल्यार्थाः । तद्विविधक इत्यवधारणाऽऽसीत् प्रसिद्ध इति तत् पत्रे ज्ञेयः । इह च मन्थगुणापवादभेद-निर्णयकरा पदविभागसामान्यार्थव्यर्थः । तन्निमित्तमालोचनं शुभशुभाऽदिकं चाप्युपानाधिकारानन्तरं प्रदर्शयिष्यन्त इति । (देव गाथा) ३६ द श्राव्ये ।

“सामाचार्य निविदा. आहत दत्तन पर्यायभागे ॥ ६६५ ॥”
 पर्यायभागासामाचार्य छेदसूत्राणां । (आच०) १ पर्यायभा-
 गसामाचार्याय छेदसूत्राणां नवमपूर्वाय विन्युक्ता । आ-
 च० १ अ० । कुत इयं विन्युक्ता । पर्यायभागासामाचार्यो छेद-
 ग्रन्थानुसूत्ररूपा नवमपूर्वाय विन्युक्ता । दि० ।

पयवी-पदवी-स्त्री०। “मगो पंथा मग्गो, अद्दगं वनिग्गो
पहो पयवी।” पाइ० ना० ५२ गाथा।

पयसनास-पदसमास-पुं०। द्व्यादंपदसमुदायं कर्म०। कर्म०।

पयसमुह-पदसमुह-पुं० । पदसङ्ख्याते, आत्र० ५ अ० ।

पयहीण-पद्हीन-त्रि० । त्यक्तपदं. ध० ३ अत्रि० । पादंनैव
हीने, आव० ४ अ० ।

पया-प्रजा-स्वा० । प्रजायन्त इति प्रजाः । स्थावरजन्तुषु
जन्तुषु, सूत्र० १ भु० १४ अ० । आवा० । प्राणिषु, आवा०
१ भु० ४ अ० ३ उ० । उतः । पं० व० । लाकं जतं न० ।
स्वा० । प्रजायन्तऽन्यामिति प्रजाः । अप्रत्ययव्यां स्त्रियाम्,
आवा० १ भु० ३ अ० २ उ० । सूत्रः । चुल्लरां व । व्य०
६ उ० ।

पयाग-प्रयाग-पुं० । गङ्गायमुतामङ्गमस्थाने, आ० क० ।

तदुत्पात्तिः-

“सृष्ट्वाऽऽदावन्नौ पृथुषासदायौ पाथिवोऽजनि ।
तस्याऽभूतिरभूदत्र, नगरे मर्गतिनाऽभवत् ॥ ६४ ॥
तनो न्यजग्ररं कर्तुं, तज्ज्ञे स्थानं व्यमार्गयन् ॥
तदा व्याप्तसुषुप्तयापः प्रैक्षिते नः पाटलांतरे ॥ ६५ ॥
प्रावशश्च सुखे तस्य स्वयमेवैव फीटकम् ॥
उच्यते पाटलावृत्त-मभितममधुग्राह्यम् ॥ ६६ ॥
दक्षिणा वोत्तरा-मेव ति, ततोऽऽङ्गुलिगोलांतरे ॥
दक्षिणायौ मधुगयायौ, श्ववह्नौ महद्विक ॥ ६७ ॥

शेष्ठैकेन तस्याभू-लभ्य मैत्र्यमथात्यदा ।
भुज्जिनैरुहै तस्य, गृहीतव्यजनाः पुर ॥ १८ ॥
आपादमस्तकं तेन, दृष्ट तस्य स्वसाऽपिवा ।
तद्रोऽमार्गयानं स, तान्युच्येति निष्ठानि ॥ १९ ॥
अपत्यजन्म यावत्-दृष्टः स स्वीचकार तन् ।
उद्धृदा सा स्थितस्तथाऽऽपश्यत्स्वाऽथ साऽभवन् ॥ २० ॥
आधन्यदा पितुलम्-स्वस्याऽप्याऽपिवाच्य तम् ।
मुञ्चश्चक्षुषि पृष्टः स, कान्तयाऽप्यत्र किञ्चन ॥ २१ ॥
साऽथ स्वयं तदादाय, वाचयामास तद्यथा ।
तयाऽदर्शनतोऽस्माक-मानर्थं जगं श्रुमिदंशोः ॥ २२ ॥
जीयन्ती प्रसन्नं चेष्टा, तदेयाः लेखदर्शनात् ।
तद् ज्ञातवानमथा च सा, सा स्म प्राणेशः । लिखयाः ॥ २३ ॥
तया स्वपिशाखाशानं, नाप्यां स सप्रियाऽप्यथ ।
विशृष्टोऽङ्गेषां यानं, स्ने स सुतमन्विता ॥ २४ ॥
दास्यतः पितरौ नाम युष्कोऽप्यातिवक्रास्तुतः ।
यानानां तत्र कालिनाऽद्यानांऽतन्नाम तावपि ॥ २५ ॥
शैशवानिक्रमं साऽथ, त्यक्तभोगोऽग्रहीकृतम् ।
पार्श्वकं विहरन् गङ्गा-तटंऽभ्यान् सपरिच्छुद्रः ॥ २६ ॥
पुण्यमद्रुपंऽध्यानी-रुप्यकमुध तत्र रागम् ।
तस्य पुण्यवती भार्याऽपत्ययुग्मं च युग्मजम् ॥ २७ ॥
पुण्यचूलः पुण्यचूला, चाप्यन्याऽन्युरागमावः ।
दृष्ट्वा राजा वियोगो हि, मृत्युः स्यादन्त्योन्मत्तः ॥ २८ ॥
मिथा विवाहयाधेता-चित्पि पत्रच्छ नागरान् ।
यद्ब्रजेऽप्यने रगन्, तदृशे कस्य जायेत ? ॥ २९ ॥
ऊचुस्ते त्वदृशे देव !, पुण्यकमुत्तनां मिथः ।
राक्ष्या निविध्यमानोऽपि, परिणामस्तस्मै स तौ ॥ ३० ॥
दृष्ट्वा निवेदितस्नस्मा-प्रपश्य विदितं ययौ ।
सुतं रात्रिं तयागवा-भद्रादयं पुण्यचूलयाः ॥ ३१ ॥
मातृदेवः सुतां ज्ञात्वा-धिकस्नेहो मिथऽप्यथः ।
सा गात्ररक्षणेति, स्वदान्तस्तानदर्शयन् ॥ ३२ ॥
मीना साऽकथयद्रात्रः स्नेन पापविद्वान्ऽमिलाः ।
पृष्टाः प्रभाते नरक-स्वरूपं ते न्यवेदयन् ॥ ३३ ॥
तेषां सर्वं विमर्षाद्य-ध्यानिकापुत्रमूरयः ।
तत्पृष्टाश्चकानात्यन्तः । सांचे स्वर्गोऽथ वाऽप्यस्य ॥ ३४ ॥
जिनापदेशमादृष्टे-ऽप्यदा सा स्वर्गमेतन् ।
तमप्यन्येऽप्यथा चरन्-र्यथायत्ने तु सूरयः ॥ ३५ ॥
सांचे प्राप्याः कथममी, न गतिर्नरकं कथम् ? ।
साबुधर्ममथाऽऽप्यन्तः, साऽथ बुद्धाऽवदन्पुत्रम् ॥ ३६ ॥
व्रतं गृह्णामि सां वादी द्रवस्था मद्भेदोऽग्रतम् ।
वेददान्य तदाऽदृष्टव, प्रावर्ज्यात्तःप्रपथ सा ॥ ३७ ॥
जह्वावतलपरिक्लिता-स्नराऽऽर्च्येऽस्तेऽथ सूरयः ।
कृत्वाऽवार्थं गणोऽप्यत्र, विहृतौ प्रेषिताऽपिलः ॥ ३८ ॥
सरजो साऽन्यत्तेषां, भिक्षामनतःपुगलनः ।
अन्यदा सा शुभप्याता-त्केवलज्ञानमासदत् ॥ ३९ ॥
पूर्वं प्रवृत्तं चित्तं, केवली न भनक्ति यत् ।
तद्विष्टं भक्षमानिन्येऽ-वपत्यन्यदाऽभ्युदे ॥ ४० ॥
तेऽप्यधुः कथमानीते, यथेयायं त्वयाऽग्रतम् ।
सांचे चित्तं जलं यत्नाः पतन्तेऽप्याताऽऽग्रतम् ॥ ४१ ॥
शुरूचं कथं वदितं ? वेष्टि क्षयिकमविदा ।

तां ततोऽन्तमयच्चक्रे, खर्दं च परमं गुरुः ॥ ४२ ॥
ज्ञानयुक्ते मा स्म स्त्रियध्वं, केवलं वोऽप्यदुर्गम् ।
गङ्गासुत्तरतां भावि, तच्छ्रुत्वाऽऽश्रितः प्रभुः ॥ ४३ ॥
गङ्गाया नावमारूढो, यत्र यत्राकृत स्थितिम् ।
तनस्तनो मज्जति नौ-मर्थे सर्वोऽपि मज्जति ॥ ४४ ॥
लोकैः साऽथाऽर्मात खित-स्तस्य कोऽप्यमरस्तदा ।
तत्राऽऽनीप्रगमवाऽगतिः, स प्रिशलमथा दृष्टो ॥ ४५ ॥
तद्विज्ञो विषहन् पीडो, केवलं प्राप्य निवृत्तः ।
देवैश्च महिमा लब्धः, गङ्गाऽथ प्राप तीर्थनाम् ॥ ४६ ॥
आ० क० ४ अ० । आ० । संया० । आ०चू० । (अत्र विशेषः
'अग्नियाउत्त' शब्दे प्रथमभागे ४६५ पृष्ठ गतः)
पयाग-प्रतान-पुं० । प्रतनं प्रतानः । विस्तरः, तद्वं याथा-
तथ्यं तद्विमत वा स्वयं. भा० १६ श० ६ उ० ।
प्रदान-न० । प्रवितरणं, प्रदानलक्षणमिदम्- " यः सम्प्राप्तो
धनंरत्नं, उत्तमाधममध्यमः । प्रतिदानं तथा तस्य, गृही-
तस्याऽनुमोदनम् ॥ १ ॥ " स्था० ३ उ० ३ उ० । आ० । उपा० ।
प्रायाग-न० । गमनं. भा० १६ श० ३ अ० ।
पयागकाल-प्रदानकाल-पुं० । साधुदानावर्गं, प्रज्ञा० १३ विव० ।
प्रायागकाल-पुं० । अन्तसमयः. याच० ।
पयागुर्केपि (स) -प्रज्ञाऽनुस्मिन्-वि० । प्रज्ञापन्ते इति प्रज्ञाः
जन्तवस्तदुत्तुक्मी । जन्तां संसारं पर्यटतामनुकल्पतशीलं,
सूत्र० २ श्रु० ६ अ० ।
पयागुसारि [ग] -पदानुसारिन्-पुं० । पदेन सूत्रावयवैर्नैक-
नापलब्धेन तदनुकूलानि पदशान्दानुसरनीति पदानुसा-
री । औ० । ये गुरुमुखादिकस्वपदमन्त्र्य शेषमपि भूयस्त्वं
रपदनिर्गुरुस्वमवगाहन्ते तेषु, वृ० १ उ० १ प्रक० ।
जो सुतपण्य वदं, मुयमगुधावदं पयागुसारी सो । (१५१७)
याऽप्यापकादिकेनापि सूत्रपदानार्थानि यदपि सूत्रं स्वप्र-
याऽभ्युद्य तद्वत्त्वमेव गृह्णानि, स पदानुसारी लब्धमानः ।
(१५१७ गाथा) प्रव० २७० द्वार । पा० । औ० । न० । ग० ।
(पदानुसारिणी । " लडि " शब्दे दर्शयिष्यन्ते) " पयागु-
सारिर्नमेषामि " इति गाथा ' अजवहर ' शब्दे प्रथमभागे
२६ पृष्ठ गता)
पयागुसारिणी-पदानुसारिणी-स्त्री० । बुद्धिभेदः, या पुनरेकम-
पि सूत्रपदमवधार्य शेषमभ्युत्तमी तदवस्थमेव भुजमवगाहन्ते
सा पदानुसारिणी । प्रज्ञा० २१ पद । न० ।
पयाम-देशी-आनुपप्ये. दे० ना० ६ धर्म ६ गाथा । पा० १०० ।
पयार्यत-प्रजायमान-न० । प्रसवे कुवांश, न० ।
पयायसालः प्रजातसाल-वि० । प्रजातशास्त्रे उपपन्नोऽलं, दश०
७ अ० ।
पयार-प्रकार-पुं० । भेदः. भा० १६ श्रु० १ अ० । अनु० ।
प्रचार-पुं० । प्रकर्षगमनं. दश० १ अ० ।
पयारित प्रचारित वि० । दलितं. पा० १०० १८३ गाथा ।

पयाद

पयाल-पलाल-पुं० । धान्यतुषे, “किं तार पट्टियाप, पयाल-भूयारं पुव्वकाडीर । जत्थित्तियं लुण्णं, परस्स पीडा न कायस्वा ॥ १ ॥” सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

पयावह-प्रजापति-पुं० । प्रथमवानुदेवपितरि, आ० १ अ० । स च स्वदुहितरि विप्रपुत्रं नाम वानुदेवमजो जनत् । अतो वेदेऽयुक्तम्-“प्रजापतिः स्वां दुहितरमकामयत् ।” अत एव च प्रजाया दुहितुः पातन्वाः प्रजापातिरिति नाम ऽस्य प्रप-ये । आ० म० १ अ० । आ० १ श्रु० १ स० । “पुत्तो पयावहस्सा, मियावहकुल्लि नमो भयवं । नमिण ति विट्टु ति ।” ति० । “दो पयावह ।” स्था० २ टा० ३ उ० । ब्रह्म-नामके देवे रोहिणिनक्षत्राधिपे, आनु० । ती० । जं० । उग-जियन्तरि, दश० १ अ० । पौराणिकसंमतेषु दक्षाऽऽदिषु कुल-करकरेषु पुन्येषु, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० । राजनि च । आ० क० १ अ० । ब्रह्मणि, पाद० ना० २ गाथा ।

पयावत्तप-प्रतापयितुम्-अव्य० । पुनः पुनरात्तपे दानुमित्य-ये, कल्प० १ अधि० ५ क्षण ।

पयावृक्ष-पाचन-त० । आदनाऽऽदेर्विकृतायादाने, प्रश्न० १ आ० ४ द्वार उक्त० । आवा० ।

प्रतापन-त० । अनकृतीपदवतापने, दश० ४ अ० । आ-वा० । शरीराऽऽयवयव्य वानाऽऽयवनयार्थे प्रकृष्टे तापने, आवा० १ श्रु० १ अ० ४ उ० ।

पयावरुह-प्रतापरुह-पुं० । स्वनामण्याते काकतीयै राजनि, ती० ४६ कल्प ।

पयावर्तमि-प्रतापमन्धि-पुं० । प्रकृष्टस्ताप ऊष्मा येषु एवंविधाः स्फूर्ध्या यस्य तत्प्रतापमन्धिः । सौधपान्विषु, प्रव० ४ द्वार ।

पयास-प्रयास-पुं० । प्रयत्ने, प्रश्ना० ६ वि० ४ ।

प्रकाश-पुं० । उद्द्योते, “चंद्राऽऽरब्धगहाणं, पहा पयासेह परिमयं खेत्तः केवलियनाल्लंभो, लंयाल्लंयं पयासेह ॥ १ ॥” जै० ना० । पाद० ना० ।

पयासकखेत्त-प्रकाशक्षेत्र-त० । तापक्षेत्रे, मण्ड० ।

पयासस्य-प्रकाशन-त० । प्रकाशकरणे, उद्द्योतकरणे, आवा० १ श्रु० १ अ० ४ उ० ।

पयासाला-प्रपाशाला-खी० । पानदानशालायाम्, “पयासालाह वा विडिममालाह वा ।” आवा० १ श्रु० १ श्रु० ५ अ० २ उ० ।

पयाहिण-प्रदक्षिण-पुं० । परितो आभ्यतो दक्षिणे, म० १ श्रु० १ उ० । आ० म० । उक्त० ।

पयाहिणा-प्रदक्षिणा-खी० । प्रकर्षेण नर्वासु दिक्षु विदिक्षु च परिभ्रमतां दक्षिणमात्रतो दक्षिणाङ्गमागवर्तिसुलविम्बज्ञा-नाऽऽदित्रयाऽऽनुकूलं गच्छन् यत्र प्रतिपातेः तस्याम्, संधा० १ अधि० १ प्रस्ता० ।

पयाहिणावह-प्रदक्षिणाऽऽवर्त-पुं० । यस्य हि प्रदक्षिणा आव-र्तताः तस्मिन्, “पयाहिणावहमुद्धागवर्तः” प्रदक्षिणाऽऽव-र्ताञ्च प्रतीना मूर्धनि मस्तके शिरोजा बाला यस्य सः । औ० । म० । व्य० ।

पयाहिय-प्रजाहित-त० । प्रजाऽर्थे “निजि वि पयाहियाप उव-दिसइ ॥” प्रजाहिताय भगवानुपदिशति स्म । कहर० १ अ-धि० ७ क्षण ।

पर-पर-त्रि० । प्रकृष्टे, भा० १ श्रु० २ अ० । सूत्र० । प्रकर्षप्राप्ते, विशेष० । सूत्र० । स० । आवा० । म० । पो० । प्रकर्षणत्याप-क्षे, आवा० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० । प्रधाने, आवा० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० । आ० । विशेष० । सूत्र० । “नाऽऽहृतः परमो देवो, न सुक्रेः परमं पदम् । न श्रीशुक्लयातीर्थे, श्रीकल्याण परं श्रुतम् ॥ १ ॥” कहर० १ अधि० १ क्षण । उक्त० । आत्म-व्यतिरिक्ते, उक्त० १ अ० । सूत्र० । रत्ना० । अस्वजने, नि० ७ २ उ० । शयौ, विशेष० । उक्त० । सूत्र० । आ० म० । स्या० । दूरे, आरतः परतश्चेति लौकिकी युक्तिः-“उरे परे” इति । सू-त्र० १ श्रु० २ अ० । आवा० । “तेषु परं नि” । ततश्चतुर्थे-कल्याण-परतः । परशब्दोऽत्र आरवात् । नि० ७ १ उ० ।

परनिक्षेपः-

नामं ठवशा दक्षिण, खेत्ते काले तदन्नमन्ने य ।

आएसमवहुपहा-लुभावश्चो परां होइ ॥ ३८२ ॥

नामपरः स्थापनापरो द्रव्यपरः क्षेत्रपरः कालपरः एते च द्र-व्यपराऽऽद्यः प्रत्येकं द्विविधाः । नद्यथा- (तदन्नमन्ने य नि) तद्द्रव्यपरश्च तद्द्रव्यपराऽऽद्यद्रव्यपरश्च यः । एवं तत्रै-व परोऽप्येव परश्च । तत्कालपरोऽप्यकालपरश्च । तथा आ-देशपरः रूपपरो बहुपरः प्रजातपरः भावपरश्चेति दश या मूल-भेदांगतया परावृत्तानि भवन्तीति निरुक्तिरप्यावनामार्थः । अथास्या एव गार्थाया भाष्यकारो व्यासः कृतकामां नाम-स्थापनं तेषु वादानादस्य ब्रह्मपरमव्यशः परव्यापित्वं द्रव्यपरं तावदाह-

परमाणुपुगलो खलु, तद्व्यपरो भवे अणुस्मेव ।

अन्नद्रव्यपरा खलु, द्रव्यमित्यमाहसो तस्स ॥ ३८३ ॥

द्रव्यपरा द्विधा । नद्यथा-तद्द्रव्यपरोऽप्यद्रव्यपरश्च । त-त्राऽर्थः परमाणुपुगलद्रव्यपरः, परमाणुपुगल परतया वि-न्यमानस्तद्द्रव्यपरः, तद्वैव परमाणुपुगलस्य द्विपदेशि-काऽऽद्यः स्कन्धाः परतया विन्यमाना अभ्यद्रव्यपराः ।

एमेव य खंधाणु वि, तद्व्यपरा उ तुल्लसंधाया ।

जे तु अतुल्लपणासा, अणुया सव्वअद्वयपरा ॥ ३८४ ॥

एवमेव ह्यणुकप्रभृतीनां स्कन्धानामपि ये तुल्यसंधाताः परस्परं समानप्रदेशवर्णकाः स्कन्धास्तं तद्द्रव्यपराः ये पु-नरतुल्यप्रदेशाः (दिवदशप्रदेशवर्णकाः स्कन्धाः अणुवक्ष्य ए-काणु ताः ते सर्वेऽप्येकद्रव्यपरा भवन्ति । नद्यथा-द्रव्यणुकस्क-न्धाः द्रव्यणुकस्कन्धस्य तद्द्रव्यपरस्य, द्रव्यणुकाऽऽद्यस्तु स्क-न्धाः परमाणुवक्ष्य तस्मात् तद्द्रव्यपराः । एवं व्यणुकाऽऽद्योऽ-प्यनन्ताणु कर्षणताः स्कन्धाः परस्परं तुल्यप्रदेशवर्णकास्त-तुद्रव्यपराः विसदशप्रदेशवर्णकास्तु अभ्यद्रव्यपरा मन्त-व्याः, यावत्तल्लोच्छ्राणुको महास्कन्धः ।

अथ क्षेत्रकालपरौ प्रतिपादयति-

एगपसोगाम, खेत्ते एमेव ता असंखेजा ।

एगसपयादिदेशो, कालस्मि वि जा असंखेजा ॥ ३८५ ॥

केनै तैत्रयिययोऽपि परद्वारे त्रिन्यमाने एवमेव तत्सैन्यपरा-
व्युत्तरभेदेन एकप्रदेशावगाढाऽऽद्योऽसंख्येयप्रदेशावगाढं
यावत् द्रष्टव्याः । तद्यथा-एकप्रदेशावगाढः परमाणुः स्कन्धो वा
एकप्रदेशावगाढः स्यात् तत्सैन्यपरः । द्विप्रदेशावगाढादयः
पुनः स्थान्त्वेन पराः । तथाहि-प्रदेशावगाढस्य स्कन्धस्य तत्
सैन्यपरकस्या एकः त्रिप्रदेशावगाढस्तु तस्यान्यत्तै परः ।
एवं चित्तेषु सर्वेषां गहना द्रष्टव्याः । कालोऽप्येकसमयाऽऽ-
दिभ्यतयः पुद्गला यावत्संख्येयसमयस्य तस्मात् काल-
परान्त्यकालपरभेदाद्वक्तव्याः तत्रैकसमयस्य स्थितिकानां पुद्गला-
नाम् एकसमयस्थितिकास्तत्कालपराः । द्विप्रदेशसमयस्य स्थि-
तिकाः पुनरन्यकालपराः । एवं यावत्संख्येयोत्सर्गिण्यवस-
र्गिणीमानानां संख्येयसमयस्थितिकानां पुद्गलानां तावत्संख्ये-
यसमयस्थितिका एव तत्कालपराः । शास्त्रेण एकसमयस्थि-
तिकाऽऽद्यः सर्वेऽप्यन्यकालपरा अस्मादाख्याः ।

अथाऽऽदेशपरं व्याचष्टे-

भोअणपमणुमादी-सु एगल्लच्छदि तु नं पच्छा ।
आदिसं भुज कुणुमु प, आएत्तरो हुं एं ॥ ३८६ ॥
भोजने प्रतीतं प्रेषणं व्यापारं तदादिषु कारणेषु यं कञ्च
न पुरुषमवसिनं तत्र स्थितं तत्रैव पञ्चात्पन्नेन आदिशान्ति,
यथा-त्वं भोजनं वेदिषि कुरु वा कृष्यादि कर्म, एष आदेश-
परः भवति, आदेश आह्वयनं, तदाभित्य परः पाश्चात्य आदि-
शपर इति व्युत्पत्तेः ।

अथ क्रमपरमाह-

द्वग्वाहकमो चउहा, दवे परमाणुमाइ जाउणंत्तं ।
एगुत्तरवृत्तीए, वृत्तीयाणं परं होइ ॥ ३८७ ॥

क्रमः परिपाटित्वेकोऽर्थः । तमाश्रित्य परः क्रमपरः, स
तु चतुर्थो द्रव्यसैन्यकालभावभेदान् । तत्र द्रव्यतः परमा-
णुमादी कृत्वा अनन्तमांशिकरूपस्थं यावदेकोऽन्तप्रदेश इ-
त्यथा वर्धितानां पुद्गलद्रव्याणां यो यदपेक्षया परः तस्माद्-
व्यपरात् क्रमपरो भवति । तद्यथा-परमाणुपुद्गलात् द्विप्र-
देशैकस्कन्धो, द्विप्रदेशैकस्कन्धात् त्रिप्रदेशैकस्कन्धः, एवं
यावत्संख्येयप्रदेशैकस्कन्धो द्रव्यक्रमपरः तैत्रक्रमपरोऽप्ये-
वमेव, नवरक्तप्रदेशाऽवगाढात् द्विप्रदेशावगाढः द्विप्रदेशा-
वगाढात्, त्रिप्रदेशावगाढः । एवं यावत् संख्येयप्रदेशाव-
गाढादसंख्येयप्रदेशावगाढः तैत्रक्रमपरः । कालक्रमपरस्त्वे-
वम्-एकसमयस्थितिकात् द्विसमयस्थितिको, द्विसमयस्थि-
तिकात् त्रिसमयस्थितिकः, एवं यावत् संख्येयसमयस्थिति-
कादसंख्येयसमयस्थितिकः कालक्रमपरः । भावक्रमपरः पु-
नरेवम्-एकगुणकालाद् द्विगुणकालको, द्विगुणकालकाद्
त्रिगुणकालकः, एवं यावत्संख्येयगुणकालादनन्तगुणकाल-
को भावक्रमपरः । एवं काललौहितहारिद्रष्टृक्षक्षक्षक्षेयक्षेपक्षि
चतुर्षु वेषेषु सुरमितुर्गलिलक्षणे च गन्धद्रव्ये त्रिकटुकपञ्चा-
म्लमधुराऽऽमकरसपञ्चके गुल्लगुम्फुकठिनिगन्धकलशी-
तोष्णक्षणे च अपरः शके यथाक्रमं भावपरता भावनीया ।

अथ बहुपरं भावयति-

जीवा १ योगल २ समया ३,
द्व ४ पण्या ५ पज्जा चैव ६ ।
थोवाऽण्णता १-२ ण्णता ३,
विसेसमहिया ४ दुवेऽण्णता ५-६ ॥ ३८८ ॥

इह पूर्वार्द्धपञ्चाद्वैदानां यथाक्रमं योजना कार्या । तद्यथा-
जीवाः सांसारिकसूक्ष्मभेदभिन्नाः, ते सर्वस्तोकाः, जीवभ्यः
पुद्गला अनन्तगुणाः, पुद्गलभ्यः समया अनन्तगुणाः, समये-
भ्यो द्रव्याण्य विशयाभिकानि, द्रव्यभ्यः प्रदेशा अनन्तगुणाः
प्रदेशेभ्यः पर्याया अनन्तगुणाः । उक्तं च व्याख्याप्रसंगेऽपि
संभते ! जायान्ते योगलार्थं अद्वादसमयं सर्वद्रव्याणं
सर्ववपसाणं सर्ववपज्जवाण्य ए कपरं कयरेहितां अप्या वा
बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सर्वथोवा
योगला अणंनगुणा अद्वादसमया अणंनगुणः सर्वद्रव्या वि-
सेसाहिया सर्ववपसा अणंनगुणा सर्ववपज्जवा अणंनगुणा ॥
अत्रामीयाभित्यप्रत्ययवहुत्वे हेतुभावात् भगवतीटोकार्या वृद्धे-
रुपस्थितान्ते, अन्तस्तद्विनि सत्त्वावेलाकनीया ।

अथ प्रधानपरमाह-

दवे सचित्तमादी, सचित्तदुपपु होइ तिःपरो ।

सीहो चउपपणुं, अपपपहाणा वहुविहा उ ॥ ३८९ ॥

प्रधान एव परः प्रधानपराः, स च द्रव्यतो भावतश्च । तत्र
द्रव्ये द्रव्यतोऽपि-सचित्ताऽऽदिः आदिशद्वाभिन्नो चित्त-
श्च । तत्र सचित्तप्रधानाऽपि-द्रिपदचतुष्यदपदंभदात् । तत्र
उपपदे तु तीर्थे हरः प्रधानो भवति, चतुषपदे तु निहाः अपदे तु
यहुविहाः सुदेशां गमयान्तरम् उच्यते । पनसाऽऽद्या-
ऽप्रधाना । प्रधानपराऽनरुपाः । तद्यथा-पानुषु सुवर्णं वस्त्रं तु
चीनांशुं न गम्यद्रव्येषु गोशर्पाऽऽन्तरिमियादि । मिश्रप्रधा-
नपराणां तु सुवर्णं कटाऽऽद्यल्लहतिविप्राणि तीर्थेकरा-
ऽऽदि द्रव्याण्येव द्रव्यस्यानि ।

भावप्रधानपरमाह-

व रसगंधकासे सु उत्तमा जे उ भूदाणसेसु ।

मल्लिङ्गोदपमादि, पुष्पकलादी य रुक्तेसु ॥ ३९० ॥

(वल्लग्नसंगंधकासु चित्ति) उच्यते । लसती । वल्लेन
रत्नं गन्धेन स्पर्शो वा ये भूदहवन्तु पृथिवीकायां का-
यवस्पर्शकाम्ये तस्मान्ते भावप्रधानपराः । तानेव पञ्चाङ्गे-
नोदाहरति- (मल्लिङ्गोदप इत्यादि) पृथिवीकायेषु पश्चा-
दागवज्रवैद्यैः । अदिमण्यः प्रधानाः, अकायेषु लोरींका-
ऽदिपानीयानि, वृत्तेषु पुष्पकलाऽऽदिनि । गतः प्रधानपरः ।
३९० उ ३ प्रक० । आवा० ।

अमू-पा० । अमण, 'अ' टटिदिह्ल-इण्डुल-इण्डल च-
क्रम-भम्मड भम्म-भमाड तलअड-अएऽ-क्रम-भुम-
भुम-कुम कुन-कुम-कुन-परी-रर' ॥ ८० । १६१ ॥ इति
स्त्रेण अमधानेः 'पर' आदेशः । 'पर' 'अमते' मा० ४ पाद ।
पर-देशीः पा० । अमतीत्यर्थे, ३० ना० ६ वर्ग ४ माथा ।

परउत्थिय-परयू-कि-पुं० । शाक्यपरिवाजकाऽऽदी, ३९० उ २ प्रक० ।

परओवेइ (य)-परतोवेदिन-पुं० । गणधराऽऽदिक् स्वतो-
वेदिर्नैवैकदुर्देशेन ज्ञातरि, सूत्र १ ध्रु० १२ अ० ।

परंतकर-परन्तकर-पुं० । परस्य भवान्ते करोति मार्गप्रवर्त्त-
नेन परान्तकः । मोचके, स्था० ४ डा० २ उ० ।

परंतंतकर-परतन्त्रकर-पुं० । परतन्त्रः सन्कार्यणि करोतीति
परतन्त्रकरः । भिलौ, स हि आचार्योऽऽदित्रय एव कार्य-
णि करोति । स्था० ४ डा० २ उ० ।

परंतम-परतम-पुं० । परं शिष्याऽऽदिकं तमयतीति परतमः ।
प्राकृतवाद्यदुस्वारः । परस्मिन् तमोऽज्ञाने क्रीडो वा यस्य
सः । परस्मादिकं पुरुषजाते, स्था० ४ डा० २ उ० ।

परंदम-परन्दम-पुं० । परं दमयति शमयन्ते करोति शिष्यति
वा परन्दमः । शिष्यस्याऽऽवाऽऽदयो दमके, स्था० ४ डा० २
उ० । परान्तमयं दमयन्ति न्यक्त्याभिमनरुपेण प्रवर्तयन्ती-
ति परन्दमाः । उक्त० पाठ० ४ अ० । परपीडाकारकं, आत्मा-
र्थपरजीवोपादानकं, उक्त० ४ अ० ।

परंपर-परम्पर-त्रि० । परं च परं चेति वीथ्यायाम्-“पृषोदरा-
ऽऽदयः ” ॥ ८ । ४ । ६३ ॥ (हिमं) इति परम्परशब्दनिष्पत्तिः ।
परंपु परंपु, न० ।

परंपरखेत्तवागाढ-परम्परखेत्तवागाढ-पुं० । आत्मखेत्तान्तर-
शब्दो यपरं खेत्तं तवागाढं जैरयिकाऽऽदी वैमानिकपर्यन्ते,
अ० ६ श० १० उ० ।

परंपरखेदोववन्नग-परम्परखेदोववन्नग-पुं० । खिवादिमयता-
खेदोववन्नग उपादां येषां ते परम्परखेदोववन्नगाः । खेदप्रधा-
नोपलक्षित्विनीयाऽऽदिनमयवर्तिषु जैरयिकाऽऽदिषु, अ० १४
श० १ उ० ।

परंपरय-परम्पर-पुं० । परम्परया ज्ञानदर्शनचरित्ररू-
पया मिथ्यादृष्टिनाम्नादनमभ्युपगम्यादृष्टविरतमभ्य-
रुद्रौघवृत्तविरतप्रमत्तनिर्गुणवादादृष्टमोपशान्तलोकमेत-
न्मयोपयोगिगुणस्थानखेदमिन्नया मत्ता मोक्षं प्राप्ताः । ल० ।
पुरुषवीजतमस्यरुचमत्तान्यग्नकमात्तिपरयुगलयुक्तं येन नि-
क्षिपु, श्रौ० । श्रौ० म० । मिथ्यादृष्ट्यादिगुणस्थानकानां मनु-
ष्याऽऽदिगुणानां च परम्पर्येण भवाभ्याधिपारं प्राप्ते, अ०
२ श० १ उ० ।

परंपरपञ्जत-परम्परापयोधि-पुं० । ब्राह्मिनमयपर्याप्तिके, स्था०
१० डा० ।

परंपरय-परम्परक-न० । पारम्पर्ये, श्रा० म० १ अ० । परम्पर-
का क्रिया-द्रव्यतां भावतश्च । द्रव्यपरम्परक इष्टकानां प-
रुपपारम्पर्येणाऽऽनयनम् । (श्राव०) भावपरम्परका नित्यमे-
व उपोपादाननिर्गुणैरेव । (श्राव०) ननु द्रव्यस्य इष्टकालत-
त्त्वस्य युक्तं पारम्पर्ये आगमनं, भावस्य तु श्रुतपर्यायत्वात्
वस्तुवत्परमं कर्मणाभावात् । पारम्पर्येणः आगमनात्तु पर्याय-
नि । न च तद्दीजभूतस्य अष्टद्वयवशश्चस्याऽऽगमनमस्ति, त-
स्य श्रुत्यन्तरमवोपागममिति । अत्रैक्यते-उपचारद्वयोः
यथा कार्यापवादं पुनरागमनं, घटाऽऽदिवा वा रुपाऽद्वि-
ज्ज्ञानमिति । (उ० पाठ०) श्राव० १ अ० ।

तत्र द्रव्यपरम्परक इदमुदाहरणम्-

“साकेयं नाम नगरं, तस्मै उत्तरपुर्निष्ठमे दिक्षीमाणे सुर-
पिशां नामगो जकलो तस्माययणः सो य सुरपिशां जकलो
सर्षाहयपांडिहरो, सो वरिसे वरिसे-वर्तिज्जह, महो य स
परमो किज्जह, सो य विलितो समागो तं च विसगरं
मारेह, अहं न वितिज्जह तो पसयपणमार्गं करेह, ततो
विसगरा सव्ये पलाहो एमराज । पच्छा रगणा नायं-जह
सव्ये पलाहोसमिं तो मज्ज जकलो अविजिज्जतो अहह
वहाण भविस्सह । ततो तेण विलकरा सव्ये संकलियवडा

पाहुडिपहिं कया, तेमि सव्वोसि नामाहं पत्तए लिडिऊण व-
डए बुडाणि । ततो वरिसे वरिसे जस्स नामं बालएण
अथाणमाणे कडिऊमाणं निगारुद्धं तेण विसिपेयो । ए-
वं कालो वडह । अथया कयाह कोसंबिअो चित्तकरदा-
रको घरातो पलाउं तत्थाऽऽगतो सिक्खसो, सो भमंतो
सागेयस्स चित्तगस्स घरं अल्लिंगो, सो वि एगपुत्तगो
धेरीपुत्तगो, सो मे सिस्सो जातो । एवं तस्स तव अन्थं-
तस्म कालो वडह । अहं तस्मि वरिसे तस्म धेरीपुत्तस्स वार-
श्रो जातो, पच्छा सा धेरी बहुपणारं करणे रयह, तं रयमा-
णि धेरी दृढण कानवको जातकरणे भणइ-कि अम्मो !
रयसि ? ताहं कहियं-जहा पुत्तस्स वारश्रो जातो । सो
भणइ-मा रयह, अहे एयं जक्कं चित्तस्सामि । ताहे मा
भणइ-तुमं मे पुत्तां किं न होहिमि ? तेण भणियं-सव्वं
तव पुत्ताऽहं, तहा वि अहं विज्जं, अन्थह तुमे अयो-
गाश्रो । ततो तेण छुट्ठमत्तां काऊण अहं नं बध्थजुलं प-
रिहिता अट्ठगुणए पोत्तीए मुहे वंअिउण चोक्खेण पय-
नेण सुअभण नवणहिं कलमहिं गहाविता नवगेहिं कु-
बोहि नवगेहिं मल्लसंपुअिह अलस्सहे वंधहिं चित्तिउ-
ण पादवडिअो भणइ-समह मए जमवरइ । ततो तुट्ठो
जक्को भणइ-वंहि वरं । सो भणइ-नयं ज्व मम
वरं देहि मा लोमं मारेह । जक्को भणइ-एयं ताव
डियमेव जं तुमं न मारीअो, एवमथं वि न मारिंम । अतं
भण । सो भणइ-जस्स एगदंसमवि पात्तामि दुयस्स
वा, चउपयस्स वा, आयस्स वा, तस्म तदगुरुयं रुं
निव्वत्तेमि । एवं होउ ति दिखो वरो । ततो सो लज्जवरो
रणा सक्कारितो समागो गतो कोमंवि नमार्हि । तथ मया-
खित्तो नाम राया, सो अथया कयाह सुहासगगतो दूयं
पुत्तुद्धं-कि मम नन्थि, जे अथरांसं अन्थि ? तेण भणियं-
चित्तमसा नन्थि, “मणया देवाणं वायाए पथिवाणं नि” त-
क्कसगममेव आणत्ता चित्तगरा, तेहिं सभाअो वाया विव-
इत्ता पवित्तिथा । तस्म वरदिज्जगस्म जो रणो अंतउंरं वि-
हुपदेसो सो दिखो । तेण तथ तयागुरुवेमु निर्म्मणसु
कयाह मियावईए जालकडंगेनेण पायं पट्ठतो दिट्ठो, उव-
माणेण नायं, जहा-एसा मियावई । तेण पायंगुट्ठगुणत्ता-
रेण देवीए रुवं निव्वत्तियं, तस्मिं चक्खुस्मि उस्मिंस्सिजेतं प-
गो मस्मिंविट्ठ उक्खंतंरं पडित्तो तेण कूनिअो पुत्तां वि जातो,
एवं निन्ति वारा; पच्छा तेण नायं-एणए एयं होयवडिह ।
ततो चित्तमसा निर्म्मया । ततो राया चित्तमरुवं पले-
यंतो तं एणसं पत्तां जण्य सः देवी, तेण सो वि-
ट्ठ दिट्ठो, तं दृढण रट्ठो, एणए मम पत्ता धरनि-
या इति काऊण । ततो वड्ठो आणत्ता । चित्तगमणेण उ-
ट्ठिया-नामि । एस वरलडो ति । ततो मे खुजाए मुअं
दारयं, तेण तयागुरुवं निव्वत्तियं, तहावि तेण संडासगो
छिदावितां निव्विसअो आणत्ता । सो पुणो जक्कस्स
उववासिण डित्तो, भणित्तो य-चोमए चित्तिहिंमि सया-
गीयस्स पदोमं गतो । तेण चित्तिंय-पज्जोतो एयस्स अयोअं
ठवेज्जा । ततोऽण्णए मियावतीए चित्तफलए रुवं धिनेउण
पज्जोयस्स उवाडियं, तेण दिट्ठं, पुट्ठित्तो य.तेण कहियं सवि-
स्सं, ततो पज्जाएण सयागीयस्स दूतो पेमिअो, मियावई
देविं सिगं पट्ठवेह, जहं न पट्ठवेहि ततो सव्वसा मग्गीए

पदादिभिः गतो दूतो, तेषु अग्रक्रान्तिनो निदमणेषु निच्छे-
दो । तेषु कश्चिदप्यज्ञातस्त्वम् । पञ्जातो वि य द्रुपदयणेषु आ-
सुस्मन्ता स्वयं कथं वल्लभं पदं । तं आगच्छन्तं सोऽंतं सया-
शीश्रं आग्रयवलो विलसे खुहितो अतिसारेण पंचसमुच्चग-
नो । तां हि मितावतीं पुरितं य-मा सो वालो मम पुत्रो
विशिष्टमिहति । एवमखरेण न मकणः पच्छा दूतो पट्टवि-
नो, भ्राता य-एव कुमारी वाला श्रद्धां हि गणहि । मा
सोमंतराणां केन हि अक्षरेण पलिज्जिह्वि । सो भण्ड-को
मम धर्मणो पलिह्वि । मा भण्ड ओसीसए सणो जा-
यणसए विज्जो कि कीर्णहि ति नगारे दं हि करेह । सो
भण्ड-आमं करेमि । मा भण्ड उज्जणीए इदुगाश्रो वलिया-
श्रो तापहि कीरुतु । आमे ति । तस्म य चउहस राइया व-
सवनिणो । तेषु ते सवला डाविया । पुरिसपरंपरएण तं हि
इदुगा आणीया, तो कथं नगरं दं । तां हि ताए भण्ड-इया-
णि धरस्स भरेहि नगरे । ततो नैय भरिया । जां हि नगरी
रां गदमअमउक्ता जाया तां हि सा विसंवरया । वितियं च
शाए-धराणं ते मामागरनगरपट्टमंडेयसिधेवसा जय
मामी विहरं । पवज्जामि जइ सामी एज्ज । ततो भगवं
समोसदो । तथ सववंग एवमंति । मितावती निगया । ध-
मं हि ज्जममाणं एतो पुरिसो एव सव्वन्तु ति काउं प-
च्छं मणसा पच्छं । ततो सामिणा भणितो-वायाए पु-
च्छं देवाणपिया ! वरं वहेव मणा संवुज्जंति ति एवमवि
भाणं तेषु भणियं-अयं ! जा मा सा मा ? । तथ भगवया
आमे ति भणितो । ततो गोनमसामिणा भणियं-भगवं !
कि एणण जा मा मा न ति भणियं ? । तथ तं हि उद्गा-
रणिग्यावणिं सव्वं भगवं पुरिहरे-तं कालेणं तेषु
समएणं चंया नाम नगरी होथ्या । तथ एतो सुखसागरी
इथीलोत्तो, सो पंच पंच सुयगणपत्ताण दाऊण जा पहण
कजा तं परिणं । एवं तेषु पंचसया पिंडिया एकेकाए निल-
गचोहसणं अलंकारं करेह, जइवसं जाण ममे भंगो भुजइ
तद्विषमं देह अलंकारं, संवकालं न देह । सोइस्सालुगो तं
धरं न कयाइ सुयइ, न वा अरस्स अलिपायं देह । सो अज-
या भित्स्स पगते भित्तण वारिहो अणिच्छंती वि बला
जमंते नीतो । सो तं हि गउ ति नाऊण तां हि चितियं-कि
अमं एणं सुवपसणं ति ? । अज परिकं गहामो, म-
मालभामो, आचिधामो । गहायाश्रो परिकामाजयवयवि-
हीए निलगचोहसणं अलंकारं अलंकरेऊण अहामं ग-
हाय पेहमाणोश्चो चिद्विंति । सो य ततो आगतो तं ददण
आसुस्मन्तो तेषु एका महिला ता पिडिया जाव मय ति ।
ततो अयाश्रो भणितं-एवं अमं वि एकेका निहतव्या,
तथा एवं पण्येव अहामपुंजं करेमा । तथ एणं हि पंचं हि
महिलासपणं पंच एणं हि अहामसयाइ जमगमसं प
किमसाइ । तथ सो अहामपुंजो जातो । पच्छा पुणो पि
नानि पच्छातावो जातो-का गदे अमं परमारियाणं भ-
विस्समं ? , सो ए उअं सणाओ सधिपच्चाओ । तां हि तां हि
घणकवाडारं निगंतेरं निच्छिहारे दारां उवेऊण अमो
विशो सव्वश्रो समंतआ तेषु पच्छाणु नावेण सासुकोम-
याए य ताए अकामानिजाराए मणुससु उववणा पंच वि-
सया चोरा जाया, एवमिह पवणं परिवर्तते । सो वि सुव-
गारो कालसुयगतो तिरिक्खेसु उववणो । तथ जा सा पद-

मं मारिया सा एकं भवं तिरिणसु, पच्छा एकमिह बंधणकुले
बेडो आयातो । सो य पंचवरिसो जातो । सो य सुवधमा-
जीवो तिरिक्खेसु उव्वहिऊण तमि कुले दारिया जाया । सो
बेडो तीसं वालगाहो । मा य निवमव गंध । तेषु उद-
पाण्यं करेण किं वि जाणिहारे हयंण अहया तहा
बेव दिया रोइं । तेषु नायं-सदो मए उवाउ ति । एवं
सो निव्वकालं करेह । सो तं हि मायापिहिं नातो । तां हि
हणिऊण धाडिओ । मा वि अ पट्टपसा बेव कामा उरेण
विणुद्दा । सो बेडो पलायमाणो चिन्नगरविणुदुसलीलायां
जातो । गतो एणं चोणपहिं, जय ताणि एणुणाणि पंच चो-
रसयाणि परिवर्तते । मा वि विणुदुसलीला परिकं हि-
इंती एणं गांभ गया । सो मामो तं हि चोरेहिं पेल्लिओ । सा
अण्हि गहिया । मा तं हि पंचहिं वि चोणसपहिं परिभुत्ता ।
तमि चिंता जाया-अदो ! इमा वरणी एतियाण सुखदणं
सहर, जइ अश्रो स विदुजिया लभेजा तो स विस्समाओ
होजा । ततो तं हि अश्रया कयाए तीसं विरिजिया आणीया,
जं बेव दिवसं आणिया तद्विषमं तीसं विहाराण सा ममार,
केण उवाएण मांज्जा ? ति य अश्रया धाडिं घेणुं पहारिया ।
ताए मा भणिया-पच्छ कुवे वि दीनइ ? सा इदुमारज्जा ।
ताए तथेव लूढा तं आगया पुच्छंति । ताए भण्ड-अण्यो
महिलं कीम न सारंवेह । तं हि नायं जहा एयाए मारिया,
ततो तस्म बंधणवेडगस्म हिणए टियं-जहा एसा मम
पायकम्मा भणिणि ति । सुवइ य जहा भयवं महावीरं
सव्वन्तु सव्वदरिसी य । ततो एस सोमंसरणे पुच्छं ।
ततो सामी भण्ड-सा बेव सा नव भणिणी । एवं कहि-
सो संवगमावसो पव्वइओ । एवं सोऊण सव्या सा पस्मि
पयसुणा जाया । ततो मितावो जेणव मरणं भगवं महा-
वीरं तेषु उवागच्छइ उवागच्छिन्ता समणं भगवं महावीरं
वंइह, नमंसह, वंतिता नमंतिता एवं बयासी-जं नवरं पञ्जा-
यं आपुच्छामि, तथो तुअं सगामं पव्वयामि ति भणिऊण
पञ्जयं आपुच्छं । ततो पञ्जातो तीस महदमहालियाए, स-
देवमणुयासुराए पस्साए लज्जाए तथ वारेउ तां हि वि-
सज्जं । ततो मितावो पञ्जायस्स उदयणं कुमारं निक्खि-
गनिक्खवं काऊणं पव्वइया । पञ्जोयस्म वि अट्ट अगमवइ-
पमुडाओ देव्याओ पव्वइयाओ । ताणि वि पंच चोमसयाणि
तेणं गंतुणं संवोदाययाणि । एवं पमंणं भाणयं । पथइदुगा-
परंपरमहालियाणं । एवम इवपरंपरगो । (२३ वाथा आव)
आ० म० १ अ० । आ० २० ।

परंपरसमाख-परंपरसमान- न० । इतिवादस्य सूत्रं भेद, स०
१२ अहं ।

परंपरसमुदायकिरिया-परंपरसमुदायक्रिया-स्त्री० । क्रिया-
भेद, स्या० । (अर्थस्तु 'समुदायकिरिया' शब्दं वदते)

परंपरसिद्ध परम्परसिद्ध-पुं० । परम्परं च ते सिद्धाश्च पर-
म्परसिद्धाः । निवृत्तसमयाद् इत्यादिदिवसवर्षविपु, ब्रह्म० ।

अथ का सा परम्परसिद्धा संसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना ? ,
सूरिगोऽहं-

सं किं तं परंपरसिद्धा संसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना ? । परं-

परंपरसिद्ध

परसिद्ध असंसारसमावृज्जीवपमवगा अणोपविहा पमत्ता ।
तं जहा-अपढमसमयसिद्धा, दुसमयसिद्धा, तिसमयसिद्धा,
चउसमयसिद्धा० जाव संखेजसमयसिद्धा, असंखेजसमय-
सिद्धा, अणंतसमयसिद्धा । सेतं परंपरसिद्ध असंसारसमाव-
ृज्जीवपमवगा ।

परम्परसिद्धान्तारसमापन्नजीवप्रशापना अनेकविधा प्रक-
ष्टा, परम्परसिद्धान्तारमनेकविधत्वात् । तदेवाऽऽनेकविधत्वमा-
ह-(तं जहत्वादि) तद्यथेत्यनेकविधत्वापदर्शने, अप्रथमसम-
यसिद्धा इति-न प्रथमसमयसिद्धा अप्रथमसमयसिद्धाः,
परम्परसिद्धाविशेषणप्रथमसमयवर्तिनः सिद्धत्वसमयाद् द्वि-
तीयसमयवर्तिन इत्यर्थः । इत्यादिपु तु समवेपु द्वितीयसमय-
सिद्धाऽऽद्य उच्यन्ते । यद्वा-सामान्यतः प्रथमसमयसिद्धा इ-
त्युक्तम्, तत एतद्विशेषतो व्याचष्टे-द्विसमयसिद्धाद्विसमय-
सिद्धाअनुःसमयसिद्धा इत्यादि, यावच्छब्दप्रकरणान् पञ्चस-
मयसिद्धाऽऽद्यः परिच्छन्ते । प्रश्ना० १ पद ।

परंपरसिद्धाण्यं दुविह पमत्ते । तं जहा-एकपरंपरसिद्ध-
नाणे चेत, अणोकेपरंपरसिद्धाण्यं चैव । स्था० २ डा०
१ उ० ।

परंपरा-परम्परा-स्त्री० । प्रवाह, हा० १ शु० १ अ० । निरन्तर-
तायाम्, भ० ६ श० १ उ० ।

परंपरागम-परम्पराऽऽगम-पुं० । गणचरश्रित्याणामागमे, आ-
त्माऽऽगमे हि तिथेयकृताम्, अनन्तराऽऽगमे गणचराणाम् ।
परम्पराऽऽगमस्तच्छ्रित्याणाम् । सूत्र० १ शु० १ अ० १ उ० ।

परंपराया-परम्परायात-पुं० । परम्परा निरन्तरता, तत्प्रधा-
नो घातस्ताडनं परम्पराघातः । उपर्युपरि घाते, भ० ६ श०
१ उ० ।

परंपराहारग-परम्पराऽऽहारक-पुं० । ये पूर्वव्यवहितान् सतः
पुत्रगलान् स्वश्वेत्रमागतानाहारयन्ति तेषु नैरयिकाऽऽदिधै-
मानिकपर्यन्तेषु, स्था० १० डा० ।

परंपरोगाह-परम्परावगाह-पुं० । द्वितीयाऽऽदिसमयावगाहे
नैरयिकाऽऽदी वैमानिकपर्यन्ते, स्था० १० डा० ।

परंपरोपविहा-परम्परोपविधा-स्त्री० । परम्परा उपनिष्ठा
मार्गश्च परम्परोपविधा । परम्पराऽऽलपचहुत्याऽऽदिमार्गणं,
क० प्र० १ प्रक० १ पं० सं० ।

परंपरोवपणसु-परम्परोपपन्नक-पुं० । परम्परा उपपन्नकाः
परम्परोपपन्नकाः । "शुद्धया दुविहा पमत्ता । तं जहा-अणु-
तरोवसुखा चेय, परंपरोवपणसुखा चेव० जाव वेमाणिष्या ।"
स्था० २ डा० २ उ० । उपलिसमयापणसुखा द्वाधादिसमयेषु व-
र्त्तमानेषु, भ० १३ श० १ उ० ।

परंपरि-परम्परि-पुं० । परं विमर्त्तानं परम्परिः । परादम्पूर-
क, स्था० ४ डा० ३ उ० ।

परमुह-पराह्मुख-त्रि० । पृष्ठतो मुखं, दश० ६ अ० ३ उ० ।

परकट-परकृत-त्रि० । परेण रुद्धिणाऽऽमाऽर्थे परार्थे वा कृतं
निर्वर्तिनं परकृतम् । उच्य० १ अ० । पार्ष्णिष्ठिने, सूत्र० १
शु० १ अ० ४ उ० । गृहस्थः पक्षः, वि० सू० १ उ० ।

परकायणवेस-परकायप्रवेश-पुं० । तथाविधसंयमाजीवतो
मृतस्य वा शरीरं प्रवेशे, हा० ।

बन्धकारणशैथिल्यात्, प्रचारस्य च वेदनात् ।

चित्तस्य स्यात्परपुर-प्रवेशो योगसेविनः ॥ १२ ॥

(बन्धेति) व्यापकत्वादात्मविलययोगिन्यतकर्मवशादेव शरीरा-
न्तर्गतयोर्भोग्यमापकभावेन यन्मवेदनमुपजायते स शरीरब-
न्ध इत्युच्यते । ततो बन्धस्य शरीरबन्धस्य यत्कारणं धर्मा-
धर्माऽऽख्यं कर्म, तस्य शैथिल्यात् तानवात् । प्रचारस्य च चि-
त्तस्य हृदयप्रदेशादिद्विभूयद्वारं विषयाऽऽभिमुख्येन प्रसरस्य च
वेदनात् ज्ञानात् "इयं चित्तवहा नाडी, अनया चित्तं वहति, इयं
रसमाणाऽऽदिबहाभ्यां विल्लगा ।" इति स्वप्नशरीरसंस्कारप-
रिच्छेदादित्यर्थः । योगसेविनो योगी, राधकस्य चित्तस्य पर-
पुरं मृतं जीयति वा परकीयशरीरं प्रवेशः स्थान् । चित्तं च पर-
शरीरं प्रविशदिति यावत्तु वृत्तन्ते, मधुकुण्डजमिव मत्सिकाः ।
ततः परशरीरं प्रविष्टो योगी ईश्वरचलेन व्यवहरति, यतो व्या-
पकयोश्चित्तपुरुषयोर्भोग्यमापककारणं कर्मभूतं, तन्मत्समा-
धिना चित्तं तदा स्वातन्त्र्यात् सर्वत्रैव भोगानिष्पत्तिरिति त-
दुक्तम्-"बन्धकारणशैथिल्यात् प्रचारसंवेदनाच्च चित्तस्य
परशरीराऽऽवेश इति ।" (३-३८) ॥१२॥ हा० २६ डा० ।

परकिरिया-पराक्रिया-स्त्री० । परंपां सम्बन्धिण्यां क्रियायाम्,
परः क्रियमाणायां सेवायाम्, आचा० ।

तत्र परशब्दस्य पक्षिषु निक्षेपं दर्शयितुं
निर्युक्तिकारां गाथाऽऽहमाह-

छकं परइकिं, त-द्व-मापसकमवतु पहाणं ॥ (३३५) ॥

पक्षे 'पर' इति परशब्दविषये नामाऽऽदिः पक्षिषु निक्षेपः,
तत्र नामस्थाने चतुर्णः, द्वयाऽऽदिप्रसक्तं पक्षिषु भवतीति
दर्शयति । तद्यथा-तत्परम् १, अन्यपरम् २, आदेशपरं ३,
क्रमपरं ४, बहुपरं ५, प्रधानपरमिति ६ । तत्र द्व्यपरं ताय-
त्तदपत्यैव वृत्तमानं-परमन्यत्परं यथा परमाणुः परः पर-
माणु १, अन्यपरं न्यम्यरूपतया परमन्यत्, यथा एकाऽणुका-
त् द्वाणुकव्यणुकाऽऽदि, एवं द्वाणुकादेकाऽणुकव्यणुकाऽऽदि
२, 'आदेशपरम्' आदिश्रयते-आशाव्यत इत्यादेशः-यः क-
स्याङ्गित्कियायां निधेय्यते कर्मकाराऽऽदिः स चापरा परमा-
ऽऽदेशपर इति ३ । क्रमपरं तु द्वयाऽऽदि चतुर्षु । तत्र द्व्यतः
क्रमपरमकप्रदेशिकद्वयात् द्विप्रदेशिकद्वयम्, एवं द्वाणुकात्
व्यणुकमित्यादि । क्षेत्रत एकप्रदेशावगाढात् द्विप्रदेशावगाढ-
मित्यादि । कालत एकसमयस्थितिकात् द्विसमयस्थितिक-
मित्यादि । आवतः क्रमपरमकगुणकृष्णात् द्विगुणकृष्णमि-
त्यादि ४ । बहुपरं बहुत्वेन परं बहुपरं यच्चस्माद्दुह तद्बहुपरम् ।
तद्यथा-"जीवा पुणाल समया, दम्ब परमया पञ्जवा चैव ।
योवाऽणुताऽणुता विमिस्रश्चिदिया दुवेऽणुता ॥१॥" अस्या-
व्याख्या-"तत्र जीवाः स्तोकाः, तेषुः पुक्ता अनन्तगुणा
इत्यादि ५ । प्रधानपरं तु प्रधानत्वेन परः, द्विपदानां तीर्थकरः,
चतुष्पदानां सिंहाऽऽदिः अपदानामर्जुनसुवर्णपनमाऽऽदिः, ६ ।
एवं क्षेत्रकालमावपरण्ययं तत्पराऽऽदिपक्षिषु चेत्येत क्षेत्रा-
ऽऽदिप्रधान्यतया पूर्ववत्स्थित्या योऽप्यनिति, सामान्येन तु
जम्बुद्वीपसैत्राणुकराऽऽदिकं क्षेत्रं परं, कावपरं तु प्रातृदका-

साच्छरत्कालः, भावपरमैदविकादौपशमिकाऽऽदिः । साम्प्रतं
सूत्रानुगमे सूत्रमुच्चारणीयम् ।

तच्छेदम्—

परङ्क्तिर्यं अन्वभित्यं संसेसियं शो तं सायए शो तं शिय-
मे, से सिया परो पाए आमजेज वा, पमजेज वा, शो तं साय-
ए शो तं शियमे । से सिया परो पायाई संवाहेज वा, पलिमहेज
वा, शो तं सायए शो तं शियमे । से सिया परो पायाई कुसि-
ज वा रइज वा नो तं सायए, नो तं शियमे । से सिया परो पा-
दाई तेलेण वा घणए वा वसाए वा मंखेज वा, भिलिगेज
वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो पायाई लोदेण
वा ककेण वा चुमेण वा वमेण वा उल्लोलेज वा, उवलेज
वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो पादाई सीतो-
दगवियडेण वा उसिखोदगवियडेण वा उच्छोलेज वा, प-
धोएज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो पादाई
अमयरेण विलेवणजातेण आलिपेज वा, विलिपेज वा, शो
तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो पादाई अमयरेण
धुवणजाएण धुवेज वा, पाधुवेज वा शो तं सातिए शो तं
शियमे । से सिया परो पादाओ खानु वा कंठयं वा खीहरेज
वा, विमोहेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया
परो पादाओ पूयं वा सोशियं वा खीहरेज वा, विसोहेज
वा, शो तं सातिए शो तं शियमे (६७२) से सिया परो कार्य
आमजेज वा, पमजेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से
सिया परो कार्य लोदेण वा संवाहेज वा, पलिमहेज वा, शो
तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो कार्य तेलेण वा घ-
णए वा वसाए वा मंखेज वा, अन्वभेज वा, शो तं सातिए
शो तं शियमे । से सिया परो कार्य लोदेण वा ककेण वा चु-
मेण वा वमेण वा उल्लोलेज वा, उवलेज वा, शो तं सा-
तिए शो तं शियमे । से सिया परो कार्य सीतोदगवियडेण
वा उसिखोदगवियडेण वा, उच्छोलेज वा पधोएज वा, शो
तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो कार्य अमयरेण
विलेवणजातेण आलिपेज वा, विलिपेज वा, शो तं सातिए
शो तं शियमे । से सिया परो कार्य अमयरेण धुवणजातेण
धुवेज वा, पाधुवेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे (६७३)
से सिया परो कार्यसि वणं आमजेज वा, पमजेज वा शो
तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो कार्यसि वणं संवा-
हेज वा, पलिमहेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से
सिया परो कार्यसि वणं तेलेण वा घणए वा वसाए वा मं-
खेज वा भिलिगेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से
सिया परो कार्यसि वणं लोदेण वा ककेण वा चुमेण वा
वमेण वा उल्लोलेज वा, उवलेज वा, शो तं सातिए शो तं
शियमे । से सिया परो कार्यसि वणं सीतोदगवियडेण वा

उसिखोदगवियडेण वा उच्छोलेज वा, पधोएज वा, शो तं
सातिए शो तं शियमे । से सिया परो कार्यसि वणं वा गंडं
वा अरई वा पुलयं वा भगंदलं वा अमयरेण सन्धजातेण अ-
च्छिदेज वा, विच्छिदेज वा शो तं सातिए शो तं शियमे ।
से सिया परो अमयरेण सन्धजातेण अच्छिदिता वा वि-
च्छिदिता पूयं वा सोशियं वा खीहरेज वा, विसोहेज
वा शो तं सातिए शो तं शियमे (६७४) से सिया परो
कार्यसि गंडं वा अरतिं वा पुलयं वा भगंदलं वा आमजेज
वा, पमजेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया
परो कार्यसि वणं गंडं वा अरतिं वा पुलयं वा भगंदलं वा
संवाहेज वा, पलिमहेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे ।
से सिया परो कार्यसि गंडं वा ० जाव भगंदलं वा तेलेण वा
घणए वा वसाए वा मंखेज वा, भिलिगेज वा, शो तं सातिए
शो तं शियमे । से सिया परो कार्यसि वणं गंडं वा ० जाव
भगंदलं वा तेलेण वा घणए वा वसाए वा मंखेज वा,
भिलिगेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो
कार्यसि वणं गंडं वा ० जाव भगंदलं वा लोदेण वा ककेण वा
चुमेण वा वमेण वा उल्लोलेज वा, उवलेज वा, शो तं
सातिए शो तं शियमे । से सिया परो कार्यसि वणं गंडं वा ०
जाव भगंदलं वा सीतोदगवियडेण वा उसिखोदगवियडेण वा
उच्छोलेज वा, पधोएज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे ।
से सिया परो कार्यसि वणं गंडं वा ० जाव भगंदलं वा अमय-
रेण सन्धजातेण अच्छिदेज वा, विच्छिदेज वा, अ-
मयरेण सन्धजातेण अच्छिदिता वा विच्छिदिता वा पूयं
वा सोशियं वा खीहरेज वा, विसोहेज वा, शो तं सा-
तिए शो तं शियमे (६७५) से सिया परो कार्याओ सेयं वा
जलं वा खीहरेज वा, विसोहेज वा, शो तं सातिए शो तं शि-
यमे (६७६) से सिया परो अच्छिपलं वा कम्मलं वा दंतमलं
वा खडमलं वा खीहरेज वा, विसोहेज वा, शो तं सातिए शो
तं शियमे (६७७) से सिया परो दीहाई वालाई दीहाई
रोमाई दीहाई भुमाई दीहाई कक्खरोमाई दीहाई वत्थिरो-
माई कप्पेज वा, मंठेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे
(६७८) से सिया परो सीसाओ लिक्खं वा जूयं वा
खीहरेज वा, विसोहेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे
(६७९) से सिया परो अंकांसि वा पलियंसि वा तुयहावेज
वा, पादाई आमजेज वा, पमजेज वा, एवं हंडिओ गोमो
पायादि भाणियच्चो । से सिया परो अंकांसि वा पलियंकंसि
वा तुयहावेज वा हारं वा अट्टाहारं वा उरुयं वा गेवेयं वा मउडं
वा पालवं वा सुवसुसुचं वा आविषेज वा पिण्णियेज वा,
शो तं सातिए शो तं शियमे (६८०) से सिया परो आ-

रामसि वा उज्ज्यासि वा शिहरिता वा विमोहिता वा पापाई
 आमजेज वा, पमजेज वा, यो तं साति ए सो तं शियमे
 (६८१) एवं येतव्वा आमममकिरिया वि (६८२) से मिया
 परो मुद्रेण वा अमुद्रेण वा वतिवलेण तेदच्छ आउटे मे मिया
 परो अमुद्रेण वदवलेण तेदच्छ आउटे मे मिया परो गिलाण-
 स्स सच्चिआई कंदाणि वा मूलाणि वा तयाणि वा हरियाणि
 वा खणेतु वा कहुतु वा कहुवेचु वा तेदच्छ आउट्टाविजा
 यो तं साति ए सो तं शियमे (६८३) कडुवेयणा पाण-
 भूतजीवसत्ता वेयणं वेदेति (६८४) एवं खलु तस्म
 भिक्खुस्स वा भिक्खुणीए वा सामगियं जे सव्वहंदि सहेते
 सभिते सदा जए मेयमियं सोपज्झाभि ति वेमि । (६८५)
 (परकिरियमियादि) पर-आत्मनो व्यतिक्रिंसाऽन्यत्स-
 स्य क्रिया चेष्टा कायव्यापाररूपा तां परक्रियाय । 'आध्या-
 त्मिकीम्' आत्मनि क्रियमाणां. पुनरपि विशिनष्टि- 'सांके-
 यिकी' कर्मसंश्लेषजननीं (नो) वैच, 'आत्माद्वयं' अभिलषन्,
 मनसा न तत्राऽभिलाषं कुर्यादित्यर्थः । तथा न तां परक्रियां
 'नियमयेत्' कार्येष्वावा. नाऽपि कार्येनेति । तां च परक्रियां
 विशेषतो दर्शयति- (मे) तस्य साधोनिष्पत्तिकर्मशरीरस्य
 सः 'परः' अर्थो धर्मधृत्वा पादो रजोऽवगुणितो आलु-
 स्कर्षटाऽऽदिना. वाशब्दस्तत्परत्वात्पात्तः. तथाऽऽस्वाद्व्याऽपि
 नियमयेदिति । एवं स साधुस्तं परं पादो संवाधयन्तं मय्यन्तं
 वा स्थायन्तं-रजयन्तम्. तथा-तेनऽऽदिना चलयन्तम्. रज-
 यन्तं वा. तथा-लोभाऽऽदिना उद्वन्तं नाऽऽदि कुर्वन्तं. तथा-शी-
 तोदकाऽऽदिना उच्छ्वलनाऽऽदि कुर्वाणं. तथाऽऽयन्तं रग. सुम-
 न्प्रियद्वयसाभिप्रेत्य. तथा-वाशब्दपूरेण धूपयन्तं. तथा-पादा-
 ल्करटाऽऽदिकमुदयन्तम्. एवं शोणनाऽऽदिकं निस्सारयन्तं
 'नाऽऽस्वाद्वयन्तं' मनसा नाभिलषेष्टाऽपि नियमयेत्-कार्येष्वा-
 वा कार्येनेति । शेषाणि कायव्रणगताऽऽदीनि अगमयवेशनि-
 ष्कमणप्रमांसनसूत्रं यावदुत्तानार्थानि । एवममुमेवार्थमुत्तर-
 सभेकेऽपि तुल्यव्यात् संवत्पर्ययः सूत्रकाराऽनिदिशति-
 (एयमिति) याः पुत्रोक्ताः क्रियाः-रजःप्रमांसनाऽऽदिकाः
 ताः 'अस्याऽन्य' परस्परतः साधुना कृतयतिविक्रिया न वि-
 धिया इत्येवं नतत्वाऽऽपेक्षश्रीकृत्यानेमकक इति । किञ्च-
 (मे) तस्य साधोः स परः शुजेताशुनेन या, वायथलेत
 मन्त्राऽऽदिस्वामध्वेन. चिकित्सां कर्तुमभिलषन् । तच्च नाऽऽस्वा-
 द्वयेत् नाभिलषन् मनसा. एतच्च भावयन्-इह पूर्वकृतकर्म-
 फलेष्वरा जीवाः कर्मविपाककृतकडु कवेदनाः कृत्वा परेषां
 शरीरमानसा येदनाः स्वतः प्राणिभूतजीववत्वात्तत्कर्मवि-
 पाकाजं वेदनामनुभवन्तीति । उक्तं च- 'पुनरपि सवर्तनी दु-
 खपाकस्तथाऽर्थः, न खलु भवति नाशः कर्मणां सञ्चिता-
 नाम् । इति सह गणावस्था यद्यदायाति सम्यक्. सद्यस्सि-
 ति विवेकोऽन्यत्र भूयः कुतस्तः ॥ १ ॥' शेषमुक्तायं याव-
 द्ध्ययनपरितमार्गमिति । आया० २ थु० २ सू० ६ थ्र० ।

जे भिक्खु अप्पणो पाए तिद्वेण वा एण्ण वा वण्णेष

वा वसाण्ण वा खणणीएण वा मंखेज वा, भिल्लिगेज वा,
 मंखंतं वा भिल्लिगंतं वा साइज्ज ॥ १७ ॥ जे भिक्खु
 अप्पणो पाए सीओद्दगवियेदण वा उमिसोद्दगविये-
 दण वा उच्छोल्लेज वा, पधोवेज वा, उच्छोल्लंतं वा पधो-
 वंतं वा साइज्ज ॥ १८ ॥

सीतमुदगं सीतानदं, वियड ति व्यपगतजीवं, उमिणमुदगं
 उमिणादगं, तेण अप्पणो पादे एकाम उच्छोल्लणा. पुणो पुणो
 पओवणा. एवं सव्वं सुत्ता उच्चरियव्वा । अम्मंगां थोवेण, पट्ट-
 खा मक्खणं, अहवा-एकस्मि, बहुमां वा ।

सुत्रम्-

जे भिक्खु अप्पणो पाए लोदण वा ककेण वा पोउ-
 मचुण्ण वा उल्लोल्लेज वा, उव्वट्टेज वा, उल्लोल्लंतं वा उव्व-
 ट्टंतं वा साइज्ज ॥ १९ ॥

कक्काय प्रथमदशक अगदाणगमणं णयं ।

सुत्रम्-

जे भिक्खु अप्पणो पाए फूमज वा, एज्ज वा, मंखेज
 वा, फूमंतं वा रयंतं वा मंखंतं वा साइज्ज ॥ २० ॥

अलत्तयन्तं पादमुत्ताणं पच्छा कृमानं, तं जो रयणि वा
 कृमानं त ।

पतंमि पंचगहं सुत्तानं संगहागहा-

संवाहगा पधोयण, कक्कादीणुव्वलण मंखे वा ।

फुमणं व राइणं वा, जो कुत्ता अप्पणो पादे ॥ ५७ ॥

संवाहणं वि विस्सामणं तं सीतागहाणा पधोयणं कक्का-
 इणा उव्वलणं. तल्लइणा मक्खणं. अलत्तगइणा रंतणं करं-
 ति. तस्स आणाइया दोमा ।

गाहा-

एतमि पढमपदा, सउं तु विनिया तु बहुमां वा ।

बहुणा संवाहणां तु, चतुषा फूमंतं रागो सो ॥ ५८ ॥

एतमि सुत्तानं पढमपदा संवाहणाऽदि सकृत्कारणं द्र-
 ष्टव्याः विनियपदा परिमहणादि गदुवाक्करणं. बहुणा वा
 करणं वट्टव्या । संवाहणञ्च उद्विहा उक्ता । अलत्तकरणं फुमि-
 ज्जंतो लयति ।

गाहा-

मो आणा अणवत्थं, पिच्छुत्त विरापणं तहा दुविणं ।

पावति मट्ठा तम्हा, एतमु पदे विवज्जं ॥ ५९ ॥

सव्यमु जहासंमयं रिगहणा भाणिषव्वा. गाहसंवाहणा
 पंचमं अणवत्त. अट्टिणं च करेज्ज. एवं उव्वलणं वि.
 पधोयणं एवं चच उरियलदयो । सा य अच्येण वि मच्चुद्दगा-
 निसेपातिमववो ।

गाहा-

आतपरमोद्दुरीण, पाउमदोसा य सुत्तपरिहाणी ।

सेपातिमादिधानो, विवज्जयो लोपवरिवाओ ॥ ६० ॥

रंगे पधोयणाऽऽदिषु य आयत्तमोहोदीरणं करंति. पाउम-
 दोसा य भवति. सुत्तयाणं च परिहाणी भवति । साधुकि-
 यायाः. साधुरुपम्य वा विषयेया विपतितता भवति । साधु-

आयकं, मिथ्यादृष्टिलोकं वा परिवादे, पादाभ्यङ्गकरणेन परित्याज्यते, न साधुगतिः ।

कारणतोः करेज्-

वित्तियपदं गेलएणे, अद्वाणुवानवायवामामुं ।

आदी पंचपदा ऊ, मोहनिगिच्छाएँ दोसितरे ॥ ६१ ॥

गिलाणस्पद अद्वाण वाउवायस्स वा तंगेव मडियस्स चात्तामु वा । (आइ ति) गिलाणपयं तमिम संपाहादी पंच वि पया पउसव्वाओ । वज्जायदेसण पायतलरेगिणो । ममदेति-यादिनेण अण्ण रंगो कायव्वो । मेत्तेसु अद्वाणदियु-जहासंभवं मोहनिगिच्छाए रयणं फूमणं वादो वि कायव्वो । अद्वा-संपाहादियाण पंचगह पदानं आदिता चउरो पदा गिलाणाइसु संभवंति । दो फूमणयणपदा मोहनिगिच्छाए संभवंति । चोदगाऽऽह-णसु फूमणयण मोहनुदी भवति ? आयरियाऽऽह-सानिअववेदेण जस्स तटा कज्जे य उय-समां भवति तस्म कज्जति । कितिमादिआसवण वा अ-द्वाणसंपाहाणाऽऽदी जहासंभवं । एवे वांति वि संपाहस्यअ-व्वेगलांति । चात्तामु कइ पलित्तण थोएवेति अगुंलिमेतरा य कुटिया कोइवपलित्तंभूमेण रज्जंति ।

सुखम्-

जे भिक्खू अपणो कायं आमजेज्ज वा, पमजेज्ज वा, आमज्जेतं वा पमज्जेतं वा साइज्ज ॥ २१ ॥

एवं कायाभिलाषेण छ सुत्ता भागियव्वा ।

सुखम्-

जे भिक्खू अपणो कायं संवाहेज्ज वा, परिमहेज्ज वा, संवाहेतं वा पलिमहेतं वा साइज्ज ॥ २२ ॥ जे भिक्खू अपणो कायं तिल्लेण वा घण्ण वा वेषण वा वसाएण वा खवणीएण वा मंखेज्ज वा, भिल्लिगेज्ज वा मंखंतं वा भिल्लिगंतं वा साइज्ज ॥ २३ ॥ जे भिक्खू अपणो कायं लोहेण वा ककेण वा पोउमयुणेण वा उल्लोलेज्ज वा, उव्वहेज्ज वा, उल्लोलंतं वा उव्वहेतं वा साइज्ज ॥ २४ ॥ जे भिक्खू अपणो कायं मीथादग्निवियेण वा उतिशोद-ग्नियेण वा उच्छोल्लेज्ज वा, पथोएज्ज वा, उच्छोल्लंतं वा पथोवंतं वा साइज्ज ॥ २५ ॥ जे भिक्खू अपणो कायं फूमज्ज वा, रएज्ज वा, मंखेज्ज वा, फूमंतं वा रयंतं वा मंखंतं वा साइज्ज ॥ २६ ॥

एए छ सुत्ता पूर्ववत् ।

इमो अदहेसंगथो-

पादेसुं नो तु गमो, शियमा कायम्मि होति सञ्चेव ।

शायव्वो तु मतिमता, पुब्बे अवरम्मि य पदम्मि ॥ ६२ ॥

जे पायसुंवेसु गमो कायसुंवेसु वि छसु सो चेव ददुव्वो । केण नायव्वो ? मतिमता मतिरस्यास्तीति मतिमान् । पुब्बं उरसगपदं, अवरं अववातपदं ।

सुत्राणि-

जे भिक्खू अपणो कायंसि वणं आमजेज्ज वा, पमजेज्ज वा, आमज्जेतं वा पमज्जेतं वा साइज्ज ॥ २७ ॥ जे भिक्खू

१३०

अपणो कायंसि वणं संवाहेज्ज वा, पलिमहेज्ज वा, संवाहेतं वा पलिमहेतं वा साइज्ज ॥ २८ ॥ जे भिक्खू अपणो कायंसि वणं तिल्लेण वा घण्ण वा वेषण वा वसाए वा खवणीएण वा मंखेज्ज वा, भिल्लिगेज्ज वा, मंखंतं वा भिल्लि-गंतं वा साइज्ज ॥ २९ ॥ जे भिक्खू अपणो कायंसि वणं लोहेण वा ककेण वा उल्लोलेज्ज वा, उव्वहेज्ज वा, उल्लोद-ग्नियेण वा उतिशोदग्निवियेण वा उच्छोल्लेज्ज वा, पथो-एज्ज वा, उच्छोल्लंतं वा पथोवंतं वा साइज्ज ॥ ३० ॥ जे भिक्खू अपणो कायंसि वणं फूमज्ज वा, रएज्ज वा, मंखेज्ज वा, फूमंतं वा रयंतं वा मंखंतं वा साइज्ज ॥ ३१ ॥ एवं वणभिलाषेण ते च छ सुत्ता वत्तव्वा ।

गाथा-

दुविधं कायम्मि वणो, तदुव्वमाऽऽजंतु पणुणा तच्चो ।
तदोसाऽऽदि तदुव्वमो, सत्थादांगंतुओ भण्णो ॥ ६३ ॥
कायवणो दुविधो-तत्थेव काए उव्वमो जस्स सो तदुव्वमो । आंगंतुएण सत्थादिण कओ जे सो आंगंतुगो । इमो तदुव्वमो तदोसां बुद्धिं किंइमं वदुं विवाणिका पा-मा गंडादिया य । आंगंतुगो सत्थेण खमातिण केटकेण वा खाएतो वा सिम्वेधा वा दीहेण वा सुणहउओ था ।

गाथा-

एतसामसत्तरं, जो तु वसं मीसयं करे भिक्खू ।
मज्जणमादी तु पदे, सो पावति आसमादीणि ॥ ६४ ॥
एतानि अखनंरए जो पमज्जणादिपदे करेज्ज, तस्स आसारी दोसा, मासलहुं च पच्छिक्तं ।
सोस आह-वेयणहेण किं कायव्वं ? आयरिया आह-
शच्छुपइतं दुक्खं, अभिभूतो वेयणाएँ तिप्पाए ।
अदीणो अव्विभितो, तं दुव्वयऽहियासए सम्मं ॥ ६५ ॥
(गण्यं ति) ज्ञात्वा । किं ज्ञात्वा ? । दुःखमुत्पन्नं, वेधन इति वेदना, तिप्पाए वेयणाए मव्वं स्वर्गं ज्ञातमित्यर्थः । ए दीणो अदीणो, पमज्जणमणो, स्वभावमय इत्यर्थः । यदा आहयम-समकपं अहवा-दा माते ! दा पने ! एवमादि ल भावने जे सो अदीणो । जे वेयणहो अपणो निग्गोसकुट्टणादि करेन । अथवा णवेयणहो विनेति-अपारो सरिमे ति । तं दुक्खं पत्तं सम्मं शहिआनेयव्वं इत्यर्थः ।

कारणं पुण आमज्जणाऽऽदि करेज्ज-

अव्वोच्छित्तिणिमिच्छं, जीयट्ठी वा समाहिहेतुं वा ।

मज्जणमादी तु पदे, जयणाएँ समायरे भिक्खू ॥ ६६ ॥

सुत्तन्थाणं अव्वोच्छित्तिं करिस्सामि ति, जीविनट्ठी वा जीवतो संजमं करिस्सामो, चउत्थाइणा वा तंगेव अपणारं भावेस्सामि, शाण्देसणुचरिस्समहाविहाणट्ठा वा । अथवा-समाहिहमग्गेण वा मरिस्सामि ति आमज्जणादिपदे जयणा-ए समायरेज्ज । जयणा जहा जीवोवपणो ल भवन्तित्यर्थः ।

सुत्राणि-

जे भिक्खू अपणो कायं सि गंडं वा पलियं वा अरियं

वा अंसियं वा भगदलं वा अग्रपरण वा तिकखेण वा स-
त्यजाएण अच्छिदेज वा, विच्छिदेज वा, अच्छिदंतं वा
विच्छिदंतं वा साइजइ ॥ ३२ ॥ जे भिक्खु अप्पणो का-
यंसि गंडं वा पलियं वा अरियं वा अंसियं वा भगदलं वा
अग्रपरण वा तिकखेण सत्यजाएण अच्छिदेज वा वि-
च्छिदेज वा, पूयं वा सोणियं वा नीहरज वा, विसाहेज
वा, नीहरंतं वा विसाहतं वा साइजइ ॥ ३३ ॥

गच्छतीति गंडने गंडमाला, जं व अरणं सुपादगं नं गंडं,
अरती तं जं जण पञ्चति, अस्मी आरत्ताऽऽदी य अहीणत्तासाए
वणेशु वा भवति । पलिया वियलिया, भगदंर अप्पणत्तासाए
अभिष्टाणं जतं किमियजालसंपपं भवति । बहुसन्धसंभवे अ-
सन्नरेण तिकखं संहिए वारम्, ज्ञानमिति प्रकारप्रदर्शनार्थः । प-
क्खसि ईपद्धा अच्छिदणं, बहुवारं सुटुहु वा छिदणं विच्छिदणं ।

गाहा-

गंडं व अरइयंसि, विगलं व भगदलं व कायंसि ।

सत्येणऽआतरेण, जो तं अच्छिदए भिक्खु ॥ ६७ ॥

गताया । पुव्वसुत्तं सत्वं उच्चारणं इमे अररिन्ता आला-
वणा । पुव्वं वा पक्कं सोणियं पुव्वं भणति । न्विरं सभाव-
स्थं सोणियं भणति । शीहरति खाम एगिगलनि, अवसेसा-
वया कइणविसाहणं भणति ।

सूत्रम्-

जे भिक्खु अप्पणो कायंसि गंडं वा पलियं वा अरियं
वा अंसियं वा भगदलं वा अग्रपरण वा तिकखेण स-
त्यजाएण अच्छिदिता वा पूयं वा सोणियं वा शीहरिता
वा विसोहिता वा सीओदगवियडेण वा उमिणोदगवियडे-
ण वा उच्छोल्लेज वा, पधोवेज वा, उच्छोल्लंतं वा पधोवंतं
वा साइजइ ॥ ३४ ॥

जे भिक्खु दी वि पुव्वसुत्तअलावणे भणितं इमे तइयसुत्त-
आलावणा । सीओदगवियडं गताधर्मः ।

सूत्रम्-

जे भिक्खु अप्पणो कायंसि गंडं वा पलियं वा अरियं वा
अंसियं वा भगदलं वा अग्रपरण वा तिकखेण सत्यजाए-
ण अच्छिदिता वा विच्छिदिता वा पूयं वा सोणियं वा
शीहरज वा, विसाहेज वा, अवयरेण वा आलेवणजाएण
आलिपेज्ज वा, विलिपेज वा, आलिपंतं वा विलिपंतं वा
साइजइ ॥ ३५ ॥

जे भिक्खु तिहए वि सुत्तामालावणं वान्तुं चउत्थसुत्ताह-
त्ता इमे आलावणा । यहु आलित्वंभवे अग्रगतं महणं
आलिप्यंतं एनेनेत्तालयः । ज्ञानप्रदणं प्रकारप्रदर्शनार्थः । सो
आलावो निविथो-वेदनाप्रशमकारी, पाककारी, वणाऽऽदि-
शीहरणकारी ।

सूत्रम्-

जे भिक्खु अप्पणो कायंसि गंडं वा पलियं वा अरियं वा
अंसियं वा भगदलं वा अग्रपरण वा तिकखेण सत्यजाएणं

आच्छिदिता वा विसोहिता वा अग्रपरण वा आलेवणजाएणं
अच्छिमेज वा, मेखेज वा, अछिमंतं वा मेखंतं वा साइ-
जइ ॥ ३६ ॥

चउत्तो वि सुत्तालावणे वान्तुं इमे पंचमसुत्तारिन्ता आलाव-
णा । तंखेण वा गताधर्मः ।

सूत्रम्-

जे भिक्खु अप्पणो कायंसि गंडं वा पलियं वा अंसियं
वा भगदलं वा अग्रपरण वा तिकखेण सत्यजाएणं
छिदिता वा० जाव विसोहिता वा धूवणाएण धूपज
वा, पधुवेज वा, धूवंतं वा पधुवंतं वा साइजइ ॥ ३७ ॥

जे भिक्खु अप्पणो कायंसि गंडं वा जो अच्छिदिता पू-
अं वा सोणियं वा शीहरिता विसोधिता सीनोदगं० जाव
पधोविता अग्रपरण वा आलेवणजाएण० जाव विलिपिता
तंखेण० जाव मेखिता अग्रपरण० जाव धूवंतं वा सातिज्जति
छटं सुत्तं ।

पतेसि इमा संगहणिगाहा-

शीखेज्ज पूयस्मिदं, उच्छोल्ले सीनवीयडउमिणोणं ।

लेवण व आलिपति, मेखे धूवे व आणादी ॥ ६८ ॥

शीखेज्ज पूयानीना उच्छोल्लंति, तनां आलिपति, तनां मे-
खंति, तनां धूवंति । एवं जो करंति सो आणादिदांसं पाव-
ति, आयविराहणसु थाती भवति, संजमे आउक्कायादि-
विगहणा । एवं ना जिणकणे, सच्छुवाम्माणं वि शिक्कायं
एवं चेव ।

जनां भगणि-

शिक्कारणा ख कपपति, गंडादीणु छेय धूवणादी ।

आमज कारणं पुण, सो चेव गमो हवति तत्थ ॥ ६९ ॥

पुव्वरं कंठे; कारणं पुण आमज एमेव कमे सत्थादिण ।
अच्छिदि, जइ ए परणप्पइ. ना पूयादिणांहागंति । एवं अप्प-
णप्यंते उत्तरोत्तरपयकरणं एवचप्यइयं गाहा-अव्यांगाहा ।
सूत्राणि-

जे भिक्खु अप्पणो पालुकिमियं वा कुच्छिकिमियं वा
अप्पणो अंगुलीए निवेमिय शिखेसिय शीहरइ, शीहरंतं
वा साइजइ ॥ ३८ ॥

पालु अपानं, नमिस् किमिया समुच्छंति, कुक्कीए कि-
मिया कुक्खिकिमिया, ते पज्जमा भवन्ति, ते जति सरणं
वोस्मिउ पाणच्चंतरे भेक्कज्जेने ते पालुकिमिए अंगु-
लिए गिंभसिय प्रवेश्य, अप्पणो शीहरति, परित्यज्यनान्तर्यः ।
इमा णिज्जुत्ती-

गंडादिणसु किमिए, पालुकिमिए व कुच्छिकिमिए वा ।

जो भिक्खु शीहरती, सो पावति आसमादीणि ॥ ७० ॥
गंडादिणसु वणेषु पालुआ वा कुच्छिकिमिए वा जो भि-
क्खु शीहरति सो अणाऽऽदिदांसं पावति ।

शीहरणकप्योवदरिसल्लं भगणि-

शिक्कारणे सकारणं, अवधी विधे कडमादिगा अविधी ।
अंगुलमादीउ विधी, कारणं अविधी तु सुत्तं तु ॥ ७१ ॥

शिक्कारणे अविधीए निकारणे विधीए, कारणे अविधीए कारणे विधीए, कट्टमादिपिहं जति णीहरति तो अविधी, अकगुल्लिमादिपिहं विधी अवति । तत्तियमंगे सुखं, चरिमो सुखो, दोषु आइल्लेखु चउल्लं । उस्समंगे विधीए अविधीए वा ण णीहरियव्वा, तेसु विरादिज्जनेसु संजमविराहणा, खंसे आयविराहणा, तत्थ गिलाणादिअरोचणा, तम्हा अ-धियासेयव्वं ।

गाहा-

णच्छुप्पहतं दुक्खं, अभिभूतो वेयणाएँ तिव्वाए ।

अदीणो अन्विभितो, तं दुक्खं उहियासए मम्मं ॥७२॥

अव्वोच्छित्तिणिमित्तं, जीवद्वाए समाधिहेतुं वा ।

मंडादीसुं किमिए, जतराए णीहेरे भिक्खू ॥ ७३ ॥

तेसि णीहरणे का जयला ? , पोमे पउमं वा अल्लवम्म वा । संसे पूर्वव्वं ।

सूचम्-

जे भिक्खू अप्पणो दीहाओ णहसिहाओ कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ३६ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाओ णहसिहाओ कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४० ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं जंघारोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४१ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं कक्खरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४२ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं सममूरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४३ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं कप्परोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४४ ॥ एवं नासिकारोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४५ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं चक्खूरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४६ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं मंमूरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४७ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दंतं आधंसेज्ज वा, पधंसेज्ज वा, आधंसंतं वा पधंसंतं वा साइज्ज ॥ ४८ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दंतं सीओदगवियडेण वा उस्सिओदगवियडेण वा उच्छोल्लेज्ज वा, पधोवेज्ज वा, उच्छोल्लंतं वा पधोवंतं वा साइज्ज ॥ ४९ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दंतं फूमेज्ज वा, रएज्ज वा, फूमंतं वा रयंतं वा साइज्ज ॥ ५० ॥ जे भिक्खू अप्पणो उडे आमज्जेज्ज वा, पमज्जेज्ज वा, आमज्जंतं वा पमज्जंतं वा साइज्ज ॥ ५१ ॥ जे भिक्खू अप्पणो उडे संवाहेज्ज वा, पलिमहेज्ज वा, संवाहंतं वा पलिमहंतं वा साइज्ज ॥ ५२ ॥ जे भिक्खू अप्पणो उडे तिल्लेण वा घएण वा वप्पेण वा वसाए वा खवणीएण वा मंखेज्ज वा, भिल्लिगेज्ज वा, मं-

खंतं वा भिल्लिगंतं वा साइज्ज ॥ ५३ ॥ जे भिक्खू अप्पणो उडे कक्केण वा लोहेण वा उल्लोल्लेज्ज वा, उव्वहेज्ज वा, उल्लोल्लंतं वा उव्वहंतं वा साइज्ज ॥ ५४ ॥ जे भिक्खू अप्पणो उडे सीतोदगवियडेण वा उस्सिओदगवियडेण वा उच्छोल्लेज्ज वा, पधोएज्ज वा, उच्छोल्लंतं वा पधोवंतं वा साइज्ज ॥ ५५ ॥ जे भिक्खू अप्पणो उडे फूमेज्ज वा, रएज्ज वा, मंखेज्ज वा, फूमंतं वा रयंतं वा मंखंतं वा साइज्ज ॥ ५६ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं उचरउडाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ५७ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं अच्छिपत्ताइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ५८ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अच्छिणी आमज्जेज्ज वा, पमज्जेज्ज वा, आमज्जंतं वा पमज्जंतं वा साइज्ज ॥ ५९ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अच्छिणी संवाहिज्ज वा, पलिमहेज्ज वा, संवाहंतं वा पलिमहंतं वा साइज्ज ॥ ६० ॥ जे भिक्खू अप्पणो अच्छिणी तेल्लेण वा पएण वा वप्पेण वा वसाए वा खवणीएण वा मंखेज्ज वा, भिल्लिगेज्ज वा, मंखंतं वा भिल्लिगंतं वा साइज्ज ॥ ६१ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अच्छिणी कक्केण वा लोहेण वा उल्लोल्लेज्ज वा, उव्वहेज्ज वा, उल्लोल्लंतं वा उव्वहंतं वा साइज्ज ॥ ६२ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अच्छिणी सीओदगवियडेण वा उस्सिओदगवियडेण वा उच्छोल्लिज्ज वा, पधोएज्ज वा, उच्छोल्लंतं वा पधोवंतं वा साइज्ज ॥ ६३ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अच्छिणी फूमेज्ज वा, रएज्ज वा, मंखेज्ज वा, फूमंतं वा रयंतं वा मंखंतं वा साइज्ज ॥ ६४ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं भुमगरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ६५ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं वत्थिरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ६६ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अच्छिमलं वा कप्पमलं वा दंतमलं वा णीहरेज्ज वा, विसोहेज्ज वा, णीहरंतं वा विसोहंतं वा साइज्ज ॥ ६७ ॥

नेरस सुत्ता उच्चारियव्वा, सुत्तयो एज्जुत्ती य लाघवन्थं जुगवं वक्खत्ताएज्जति ।

गाहा-

जे भिक्खू णहसिहाओ, कपेज्जो अथव संठवेज्जो वा ।

दीहं च रोमराइं, मंमूकेसु तु उचरोट्ठे वा ॥ ७४ ॥

णहाणं सिहा णहसिहा, नत्वा इत्थेः । कल्पयति छिद्रिनि, संठवेति तीक्ष्णं करोति, चन्द्राणं मुकुटं वा करोति, रोमराइं पोट्ठे अवति, जे दीहं कल्पति, संठवेति-सुविहिते अथासुहे ओल्लिहति, मंमूचिबुक्कं जंघासु गुच्छदेते वा छिद्र-

ति, संठवेति । कस्य ति मिरत्रादि छिदति, संठवेति वा, उ-
त्तरादुत्तराया दादिवाद्यो, ता छिदति । संठवेति वा ।

गाढा-

भमुहाउ दंतसोभण, अर्चोण पमजणइगई वा ।

सो आणा अणवन्थं, मिरुत्तविवाधणं पवे ॥ ७५ ॥

एवं शासिकाभसुगरोमे वि दंतसु अङ्गलीण, मरुदामज्जणं
पुणो पमज्जणं दंतधावणं । दंतं कट्टे अविसे सुत्तं एव एक-
दिगं आधेसणं, दिगं दिगं पधेसणं, दंतं कूमति स्यति वा
पादमुत्रवन् । अर्चोणि वा आमज्जति नाम अस्मिन्पत्तरं-
मे संठवेति, पुणो पुणो कर्नेतस्म पमज्जणा । अहवा-वीय-
कणगादीण सहन् अवणयणे आमज्जणा, पुणो पुणो पम-
ज्जणा । आदिमहातो अर्चोणि पधेवति उस्मसाहणा प-
उंछति याम अंजणं अंजति, अर्चोणि कूमणयणा पृ-
थेवन् । विशेषे कणगादिसु कृणं संभवति । एवं कर्नेतस्स
आणाविवाहणादिवा दोमा ।

गाढा-

आमज्जण मइ अमई, पमज्जणं धोवणं तुङ्गेणविधिं ।

पादादीण पमज्जण, कूमणपमईज्जणं रागो ॥ ७६ ॥

उक्तार्था । पमयमिनि पमते चुलुगो भणति, दव्यसंभार-
कयं तं चुलुगे छेलुं तस्य गिरुद्धे अर्चिधरेति, ततो उच्छु-
द्धं कूमति, रागो लगति, अंजयं वा कूमति, रागो लगति ।
अहवा-विषयमिति बोद्धिं निदि टाणापरेहि अर्चिधोवति,
ततो अंजति, ततो कूमति रागो लगति ।

इमे दोमा-

आतपरमाहूदीरण, पाउन्दोमा य मुत्तपरिहाणी ।

संपातिमादिपाने, विवज्जने लोणपरिहायो ॥ ७७ ॥

पृथेवन् ।

गाढा-

वितियपदं सामणं, सव्वेसु पदेसु होज्जणाभोगो ।

मोहतिगिच्छापु, पुणो तु विममियं वोच्छे ॥ ७८ ॥

गृहनिपादि ततो सव्वे सुत्तपांडिज्जे अथ्य अणामो-
नो करेज्ज, मोहं तिगिच्छापु वा करेज्ज अतो परं तन्मप-
याण वइसंतिथे चितियपदं भणति ।

गाढा-

चकम्मममावडगो, लेवो देहवत् अमुद गाक्खेसु ।

वणगंडरता अमिय, भगंलादिमु गोमाइ ॥ ७९ ॥

चकम्मतो पायणहा उपले मयगादिसु अ फिदंति पडले-
सो वा भज्जति, हाथण्डा वा भणणत्तवं विणामति, देहं
शरीरं, तस्य खयं करेज्ज ततो लोमो भणज्ज-एव कारी, अ-
विस्साय, से गृहपया दिसणति, पण्डासंविहरणत्थं छिदंता
मुद्धो, संठवेणं भेमनादिणा वन्तं लोमा य भणति-दी-
हणत्तंय सत्ता विट्ठति, अमुद्धो वन्तं । आत्रिय पायणदेसु ही-
हेसु अतस्संवे रेणु छिदति । तीणं चकम् उवस्समि वणमइ
अत्रयंति भगंदरानिसु रोमा उवययं करंति, लयं वा अं-
तंगति, अतो छिदंति, संठवेति वा ।

गाढा-

दंतोऽस्मय दंतसु, शयशाणं आमया तु शण्णेसु ।

भुमया आच्छिणिमित्तं, केसा पुण पव्वयंतस्स ॥ ८० ॥

दंतसु दंतामया दंतरोगे, तस्य दंतवशादिणा आधेसं-
ति, एवं शयणामप विखयं धोवति, स्यति, कूमति वा, भुम-
गरोमा वा अतिदीहा अदमहहत्तगेण य अर्च्छसि पडंते छि-
दति, संठवेति वा, पव्वयंतस्म अतिदीहा केसा लोयं काउं
ण सकाति, सिग्गंगिसो वा केसं कज्जति ।

सूत्रम्-

जे भिक्खु अप्पणो कायाआमेयं वा जल्लं वा पंको वा म-
ल्लं वा शीहरेज्ज वा, विसेहेज्ज वा, शीहरंतं वा विमोहंतं
वा साइज्ज ॥ ६८ ॥

संयो प्रस्वेदः, स्वच्छमलच्छिगलं जल्लो भणति, स एव
प्रस्वेदः पंको भणति, अरुणो वा जो कदमो लग्गो, मलो
पुण उत्तरमाणा अर्च्छे रेणु वा सट्ठ उवट्ठयं, पुणो पुणो
पव्वट्ठयं ककाइया वा ।

सूत्रम्-

जे भिक्खु अप्पणो आच्छिम्मलं वा कण्णमलं वा दंतमलं
वा शीहरेज्ज वा, विमोहेज्ज वा, शीहरंतं वा विमोहंतं वा
साइज्ज ॥ ६९ ॥

अच्छिम्मलं दूमिकवि, कण्णमलो कण्णपथादि, दंतक्रिया
दंतमलो, गट्ठमलो गहविच्छंणं गहिरति, अयणेति असं-
विसंहणं ।

गाढा-

मेयं वा जल्लं वा, जे भिक्खु शीहरेज्ज कायातो ।

कणच्छिदंतगट्ठमल, सो पावति आणमादीणि ॥ ८० ॥

पटमसत्तथा पव्वहेज्ज, चितियसुगन्था पच्छेज्ज, आणा-
दिवा दोमा । अयविगहणा । पंतययता छुणंज्ज, अपरुत्ता-
ए वा पाउन्दोमा भवन्ति, सुत्तसु य पलिथो ।

गाढा-

जल्लं तु शानि कमदं, मलो तु हयादिपटितो मडति ।

पंको पुण मडल्लो, विक्खेरो वा वि जो लग्गा ॥ ८१ ॥

खरंटा उ जो मलो तं कमदं भणति, तस्सं कंठे ।

गाढा-

वितियपदमणुपजे, शयसव्वेण शोमप्राणप चेव ।

मोहतिगिच्छापु, पुण, शीहरमाणे गणाकूमति ॥ ८२ ॥

अणुपज्जो गित्तविचादि, सव्वे उव्वट्ठानिपदे करेज्ज,
णयणं वा दूमिआवडो अर्च्छि रणेण वा किञ्चि अर्च्छाथा-
उत्तरियव्वं, सग्गं वा पुणो, तस्स अ सानं मल्लोदि पोडि-
ज्जति, मा तेषु वणो दाज्जहेति । अथवा मज्ज दइदू कीउमं
अणो वा कोवि शोम, आन आनहेदि उव्वट्ठिज्जति, सतततिगि-
च्छाप वा पुणो विममियं अणुपज्जो मोहो शोचरामति ति । एवं
विशेषं इति एवं करंते । अस्मापराधणं वा शातिकूमति । नि०
नृ०३ उ०० (अन्यपुर्व्वकस्मत्तः न पादप्रमाज्जना कर्त्तव्यता 'अ-
माउत्थिय' शब्दे प्रथमवाक्ये ५६६ पृष्ठे 'आमपणानि' शब्दे
च तस्मिन्नेव भागे ५८० पृष्ठे उक्ता) ('कंठयाउत्तरण' शब्दे
तुर्नामभागे १६६ पृष्ठे निअण्यानां कण्ठकौडारणं व्याख्यातम्)
सुविशुद्धतये, 'महावी, परकिरियं, च वज्रप नाशो, मण-

सा वयसा काण्ण ।" (२१ गाथा) । मेधावी मर्यादावर्ती, परस्मै रुधादिपदार्थो क्रिया परक्रिया, तां च ज्ञानी विदित-वेद्यो, धर्जयेत् परिहरेत् । एतदुक्तं भवति-विषयोपभोगोपाधिना नान्यस्य किमपि कुर्वांसाऽप्यात्मनः त्रिष्या पादधावनाऽऽदिकमपि कारयेत् । एतच्च परक्रियावर्जनं मनसा चचसा कायेन वर्जयेत् । तथाहि-श्रौतारिककामयोगार्थं मनसा न गच्छति, नान्यं गमयति, गच्छन्तमपरं नानुजानाति । एवं वाचा, कायेन च सर्वेऽप्यौदारिकं नव नव भेदाः । एवं दिव्येऽपि । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । परसत्कस्य ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिकमणि, पि० ।

परकिरियासात्क्रिय-परक्रियामुक्तक-पुं० । परक्रियाप्रतिपादकं आचारादस्य द्वितीयश्रुतस्कन्धे सप्तकालानां पष्ठ एकः ऽध्ययने, स्या० ७ डा० ।

परक-पराक्य-त्रि० । परकाये, विशे० । "हे वाससी प्रवरयो-पिदपायशुद्धा, शय्याऽऽसने कतिवरस्तुगो रथो वा । काले भिषज् निमिनाऽऽननमानमात्रा, राज्ञः पराक्यमिव सर्वम-र्थात् शेषम् ॥ १ ॥" आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

परकत-पराकान्त-न० । तपोऽध्ययनयमनियमाऽऽदावनुष्ठिते, सूत्र० १ श्रु० २ अ० ।

परकम्-पराकम्-पुं० । परंपरामाक्रमः पराक्रमः । परपराजये, पराच्छेदं, आ० म० १ अ० । ते च परं कपायाऽऽद्यः । आ० चू० ६ अ० । आचा० । परंपरां केषांसाऽऽदिशब्दानां क्रमणं विज्ञे-पणं पराक्रमः । विशे० । वीर्यं, "वीर्यं ति वा बलं ति वा सामर्थ्यं ति वा परकमां ति वा यामो ति वा पराद्धा ।" ति चू० १ उ० । योगः, पराक्रमः, स्याम हत्येते एकाध्याः । पं० सं० ४ द्वार । विशे० । सूत्र० । सामर्थ्यं, उन्माह, चेष्टा-याम्, "उच्छाह परकमां तथा चेद्धा सत्ती सामर्थ्यं ति य जोगम्स हर्षति पञ्जाया ।" आ० चू० १ अ० । आ० म० । आचा० । साधितस्वाभिमतप्रयोजने पुरुषकारे, सू० प्र० २० पाठु० । निर्यादितस्वविषये अभिमानविशेषं बलवीर्ययाव्यो-पाण्णे, स्या० ३ डा० ३ उ० । परंपरां वा शृंगामाक्रमणं, तत्तत्प्रयोजनत्वमप्रतिहतत्वेन शोभनविषयत्वेन चेति उन्नत-विषयः । सर्वत्र प्रणतत्वभावनीय, स्या० ४ डा० १ उ० । ज्ञा० । विपा० । नि० चू० । बलं शरीरं सामर्थ्यं, वीर्यं जीव-शक्तिः, तदुभयमपि दर्शनस्य कलं पराक्रमः । वृ० ६ उ० । शत्रु-विनाशनशक्ती, जं० ३ वृत्त० । संयमानुष्ठाने उपांगे, आचा० १ श्रु० ३ अ० १ उ० । सामर्थ्यं विवक्षितदेशगमने, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

परक्रमण-पराक्रम-त्रि० । विवक्षितदेशगमनहे, सामर्थ्यहे, आत्महे, सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।

परक्रममाण-पराक्रममाण-त्रि० । परानिन्द्रियकर्मरिपुं आक्रममाणे, आचा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० । नि० ।

परकमिष्य-पराक्रान्तव्य-न० । शक्तिव्यं ऽपि तत्पालने, विषये उत्साहातिरेके, स्या० ८ डा० । कर्तव्ये सिद्धिकले, पुरुष-त्वाभिमाने, भ० ६ श० ३३ उ० ।

परकम्-पराकम्-अव्य० । सीमाप्रागप्य शीलस्मनयोय-
१३१

तापस्याऽभिभूयत्यर्थे, सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० । आसेव्ये-त्यर्थे वृश० ८ अ० ।

परग-परग-न० । तुल्यवनस्पतिभेदे, सूत्र० २ श्रु० २ अ० । आचा० । येन तुल्यविशेषणं पुष्पाप्राणि प्रथ्यन्ते । आचा० १ श्रु० १ चू० २ अ० ३ उ० ।

परगाणिचिया-परगामीया-स्त्री० । परगणसत्कार्या निरर्थक्या-म, स्या० ४ डा० २ उ० । परगणं या साधूः सा परमस्मिणी परगच्छे स्यात्वा परगाणिचिया । नि० चू० ८ उ० ।

परगरिहंभाह-परगर्हाध्यान-न० । परस्य गर्हा परसमलं दौ-पादहनं, नस्या ध्यानम् । संयममलं दुर्बालकापुष्पमित्रं गह-माणस्य गोष्ठामाहिलस्यैव दुर्धनं, आनु० ।

परगरिहा-परगर्हा-स्त्री० । ६ न० । परममलं शोषोदहनं, आनु० ।

परेगह-परेगह-न० । शुद्धस्थगृहे, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

परग्रण्यवेस-परग्रहप्रवेश-पुं० । गृहान्तरप्रवेशे, ध० ०८ ।

तत्र प्रवेशनिषयमाह-

संप्रति द्वितीयं परग्रहप्रवेशवञ्जकरूपं भेदमभिधितुर्गोथो-
लराजमाह-

परगिहगमणं पि कलं कपंकमूलं सुमीलाणं । (३६)

परग्रहगमनमप्यमन्दिरगमनम्, अग्रिपशब्द उपरि योद्यते, कलङ्काऽभ्याख्यायाम् । स एव शुद्धस्वरूपस्य पुरुषस्य म-लितत्वात्पादकत्वात्पङ्क्तः कर्मः, तस्य मूलं निवन्धनम्-कलङ्कपङ्क्तमूलम्, अर्थात्तत्त्वानामिस्मृतमित्यर्थः । सुशीलानामपि सुदृढशीलानामपि, धनमित्रस्यैव । इत्थं सामायारी-सा-वर्गो जइ वि विषयते तेऽपरग्रहग्रण्यवेसो वञ्जिजइ, तहावि-तेण परागिणा अतहाणु परगिहं न पविमियव्वं, कज्ज वि परिणयवञ्जो महाश्रां घित्तवे ति ।" ध० ०२ अग्रि० २ लत० । (अत्र धर्माभिज्ञादाहरणम् 'धर्माभिज्ञ' शब्दं चतु-र्थमात्रे २६५४ पृष्ठे गतम्)

परचक्र-परचक्र-न० । अपरसैन्ये, आचा० २ श्रु० १ चू० ३ अ० २ उ० । आच० ।

परचक्रज-परचक्रराज्य-न० । अपरसैन्यनुपतौ, ज्ञा० १ श्रु० ६ अ० ।

परचित्तण-परचित्तज्ञान-न० । परचित्तसात्कारणं, "प्र-त्यये परचित्तः ।" प्रत्यये परकीयचित्तं कनचित्मुखरागाऽऽ-दिता लिङ्गेन श्रुतीन परचित्तं चोर्ध्ववर्ति, तथा संयमवान् स-रागस्य चित्तं वीतरागं चेति परचित्तगतान् सर्वानेव धर्मान् जानातीत्यर्थः । तदुक्तम्-"प्रत्ययस्य परचित्तज्ञानम् ।" (३-२६) "न च मालम्बने, तस्याविषयीभूतत्वादिति । (३२) लिङ्गाचित्तमात्रमवगतं, न तु नीलविषयं पीतविषयं वा त-दिति, अज्ञातं अज्ञातम्बने संयमस्य कलमशक्यत्वात्तदवगा-तिः । सालम्बनचित्तप्राणधानात्संयमं न तदवगतिरपि भवत्यर्थेति भोजः । ज्ञा० २६ ज्ञा० ।

परच्छेद-परच्छन्द-त्रि० । पराभिप्राये, स्या० ४ डा० ४ उ० । परार्जने, पार० ना० १८ गाथा ।

तदेष विशुद्धि-
निर्वाणसाधनं भुवि, भव्यानामयमनुलगाहान्मयम् ।
सुरसिद्धयोगिन्यं, वरपशुशब्दाभिधेयं च ॥ ४ ॥

(निर्वाणेत्यादि) निर्वाणसाधनं परमपदार्थायकं सुखसाधनं वा भुवि पृथिव्याः, भव्यानां योग्यानामयं प्रधानम्, अनुलगाहान्मयं यमसाधारणप्रभावं, सुरा देवाः सत्का विद्यामन्त्रासकः ऽऽद्यो योगिनो योगबलसंपन्नाः, तैवेष्टा वन्दनीयं स्तुत्यं, वरपशुशब्द-
नाभिधेयं वाक्यं वरपशुशब्दाभिधेयं च, जितेन्द्रकपं ध्येयमि-
त्याभिधेयत्वे ॥ ४ ॥

एवमाद्य साक्षम्भनयानमभिधाय तत्फलमभिधेयसुराह-

परिणत एतस्मिन् सति, मद्भयाने चीयत्किन्विषो जीवः ।
निर्वाणपदाऽऽसन्नः, शुक्लाऽऽभोगो विगतमोहः ॥ ५ ॥
(परिणत इत्यादि) परिणते सामान्ते एतास्मन् सति प्र-
स्तुते, सद्भयाने शोभनयाने, कीर्णाकालिभयः कीर्णपापों, जीव
आत्मा, निर्वाणपदार्थाऽऽसन्नः प्रत्यासत्तिमान्, शुक्लाऽऽभोगः
शुक्लज्ञानयोगी, विगतमोहोऽभिनयनामभिधेयत्वे ॥ ५ ॥

चरमावञ्चकयोगो-त्यानिभसंज्ञातत्त्वसंहृष्टिः ।

इदमपरं तत्त्वं तद्, यद्भतस्त्वस्त्यतोऽप्यन्यत् ॥ ६ ॥

(चरमावञ्चकयोगो) चरमावञ्चकयोगान् फलावञ्चकयोगान्
प्रागुक्तान् प्रातिना मतिस्त्वं त्वं प्रातिन, प्रातिमेव वा प्रातिन,
तेन सज्जाना तत्त्वसंहृष्टिस्तत्त्वसंज्ञानं यस्य स प्रातिभवेज्ञा-
नतत्त्वसंहृष्टिः, परिणत एतस्मिन् जयनीत्यवसेयम् । इहमिति प्र-
त्यकीकृतं साक्षम्भनयानादिरूपं जितेन्द्रकपम्, अपरमावञ्चकाग-
ध्यानि वरमावञ्चकपु, तत्त्वं परमावञ्चकं, ध्येयं तद्वर्गं । यद्यस्तु
यद्भतं, यन्मामर्थोदपरतत्त्वसामर्थ्यादित्यर्थः । अस्ति य-
वत्यतोऽप्यपरतत्त्वाद्यन्यपरतत्त्वं मुक्तिष्यत् । इदमुक्तं भवति स-
र्वस्य ऽपि ध्यानपरस्य योगिनोऽपरतत्त्ववशात्पर तत्त्वमाभिधे-
यतीति ॥ ६ ॥

कस्मात्पुनः परं तत्त्वमेवं संस्तूयत इत्याह-

तस्मिन् दृष्टे दृष्टे, तद्भूतं तत्परं यत् ब्रह्म ।

तथोगादस्याऽपि, श्रेया त्रैलोक्यसुन्दरता ॥ ७ ॥

(तस्मात्त्रैलोक्यं) तस्मिन्परतत्त्वे सिद्धस्वरूपे, दृष्टे समुपलब्धे,
दृष्ट सत्त्वमेव वस्तु भवति, ज्ञावाऽऽद्यमन्त्रवशात्त्वमनस्य बोध-
स्य सर्वविषयत्वात् । तद्भूतं तद्दृष्टे सिद्धस्वरूपं भूतं सत्त्वं स-
त्सारिणीस्वरूपकपय ज्ञानाऽऽवर्णाऽऽदिकर्मोऽऽद्युत्तम सद्भू-
तत्त्वयोगिनाम् । कर्मफलमालिन्त्य आत्मनो न भूतं कपमुपल-
ब्धते, तद्विकारकृद्गममाणान्, सिद्धस्वरूपस्य तु निरुपलब्धत्वा-
त् भूतमेव स्वरूपं सर्वदा समुपलब्धते, नेतरन्तद्देव परमात्म-
स्वरूपं, परं प्रकृष्टं मतमतिप्रेतं, ब्रह्म महत्, बृहत्तमं न ततोऽन्य-
दस्ति, तथोगात् परतत्त्वयोगान्, अस्याऽपि हि परतत्त्वविष-
यध्यानविशेषयानालम्बनयोगस्य, एषा लोके लोकोत्तरे च
प्रासिद्धा, त्रैलोक्यसुन्दरता त्रैलोक्यं सर्वस्मिन्नपि जगति वि-
शेषवस्तुन्यः सुन्दरता शोभनता ॥ ७ ॥

कः पुनर्निर्वाणम्भनयोगः कियन्तं काष्ठं भवनीत्याह-
सामर्थ्ययोगतो या, तत्र दिद्वैतपदद्वयशक्याद्व्या ।
साञ्जालम्बनयोगः, प्रोक्तस्तद्दर्शनं यावत् ॥ ८ ॥

सामर्थ्ययोगतः शास्त्रोक्तत्वात् कृपाकषेत्राजितियाऽप्युक्तर-
णभाविनः स्वकाशान् । सामर्थ्ययोगस्वरूपं चेदम्- शास्त्रस-
म्भितोपाय-स्तद्वैतिकागत्योचरः । शक्यमुक्तकादिशेषेण, सा-
मर्थ्याऽऽख्याऽयमुक्तम् ॥ ११ ॥ " या तत्र परतत्त्वं कष्टमुक्तिञ्चा दि-
दृष्टा, इत्येवंस्वरूपाऽऽज्ञा चाऽसौ शक्तिश्च निरभिधेयऽऽनव-
रतमवृत्तिस्तयाऽऽख्या परिपूर्णा दिदृष्टा । सा परमाऽऽमविषय-
दर्शनपदका, अनालम्बनयोगः प्राक्तस्तद्वैदिभिरनस्य परतत्त्वस्य
दर्शनमुपलभ्यन्ते स्थावत् । परमात्मस्वरूपदर्शनं तु केवलज्ञानेन
अनालम्बनयोगो न प्रवर्तते, तस्य तद्दालम्बनवशात् ॥ ८ ॥

कथं पुनरनालम्बनोऽयमवस्थाह-

तत्राऽप्रतिष्ठितोऽर्थः, यतः प्रकृतश्च तत्त्वतस्तत्र ।

सर्वोचमातुनः खलु, नेनानालम्बनो गीतः ॥ ९ ॥

तत्र परतत्त्वदर्शात्प्रतिष्ठितऽऽनवप्रतिष्ठः, अयमनालम्बनो, यतो य-
स्मात्प्रवृत्तश्च ध्यानकथेण तत्त्वतो वस्तुतस्तत्र परतत्त्व, सर्वोच-
मातुनः खलु सर्वोचमस्य योगस्यानुज्ञः प्रागनन्तरवर्त्ती, तेन
कारणेनानालम्बनो, यातः काथितः ॥ ९ ॥

किं पुनरनालम्बनान्नववर्त्तीत्याह-

द्रागस्मात्तद्दर्शनं-मिषुपातज्ञातमात्रो ज्ञेयम् ।

एतच्च केवलं तज्-ज्ञानं यत्तत्परं ज्योतिः ॥ १० ॥

(द्रागित्यादि) द्राक् शोभनमयस्त्वतादनालम्बनाव, तद्दर्श-
नं परतत्त्वदर्शनमिषोः यातस्तद्विषयं ज्ञानमुदाहरणं तन्मात्रादि-
पुपातज्ञानमात्रतो, ज्ञेयं दर्शनम् । एतच्च परतत्त्वदर्शनं, केवलं
संपूर्णं, तदिति तत्प्रसिद्धिज्ञानं केवलज्ञानमित्यर्थः । यत्तत्त्व-
ज्ञानं, परं प्रकृष्टं, ज्योतिः प्रकाशरूपम् । इषुपातोदाहरणं च, य-
था-केवलं धनुर्धरेण ब्रह्मयामिषुषं यावत् तद्विषयत्वादिनि प्र-
काशितेन यावत्स्वरूपेण कथं न विमोचनं तावत्स्वरूपगुणानामाग-
तद्विषयवादिनेन च समाप्तोऽनालम्बनो योगो, यदा तु तस्य
वागम्य विमोचनं लक्ष्याविमोचादिपतनमात्रादिव लक्ष्यवचकं
तदाऽऽलम्बनोत्तरकाशभावात् तत्पातकलयः साक्षम्भनः केवलज्ञा-
नप्राकाश इत्यनयोः साधमेमहोदयं मिदृशम् ॥ १० ॥

कीदृशं पुनस्तत्त्वैकलक्षणमित्याह-

आत्सर्ग्यं त्रैलोक्य-प्रकाशकं निष्क्रियं परानन्दम् ।

तीताऽऽदिपरिच्छेदक-मलं ध्रुवं चेति समयज्ञाः ॥ ११ ॥

(आत्मस्थमित्यादि) आत्मनि तिष्ठतोऽप्यमर्थं जीवार्थं
सर्व त्रैलोक्यस्य त्रैलोक्यविषयस्थितस्य ज्ञेयस्य जीवाजी-
वस्वरूपस्य, प्रकाशकमवबोधकमात्मनः परयोः च पदार्थानां
स्वरूपज्ञापकं वा, निष्क्रियं यमनाऽऽदिक्रियावहितं, पर आ-
नन्दोऽस्माभित परानन्दम् । पादान्तरं वा-परैरानन्दमभिनन्द-
नीयं तत्प्राप्त्यर्थिभिः कृदाधनीयं, शोभनीयमित्ति यावत् । तीताऽऽ-
दिपरिच्छेदकल अनातगद्व्यथाऽऽनोद ६ ॥ वसेत्, सिद्ध-
वर्तिनश्चयाऽऽदिप्रभुषु दर्शनात् । इताऽऽदिपरिच्छेदकं वादन्तं य-
तमनिकानाम्, अतीतवर्त्तमानागतानां कालत्रयविषयाणां व-
दार्थानां परिच्छेदकं परिच्छेदकं, कृत्स्नतामयं, अत्र समर्थं, ध्रुवं चे-
ति शाब्दत्वं चेति, समयज्ञा आगमज्ञा इत्यमनिदधार्ता । कथं पुनर-
तीताऽऽदिपरिच्छेदकत्वं केवलज्ञानस्य वाचनाभोतानागतताविष-
याभ्यामपार्थक्यं स्तुत्यमेव न यदोऽप्राप्तिं, विनष्टानुपपन्नानस-
त्वाद्भूतश्च ज्ञानविषयत्वविरोधादिनि । अप्राप्यत्वं न वसमान-
काशविषयकपार्थक्यप्रतिषेधकस्वभावो वस्तुतस्य ज्ञानमात्रवृत्तिव्या-

परम्यकामोवभोगि (ग)-परम्यकामोवभोगिन्-वि० । विर-
कथाऽस्वार्थं काममोगपु प्रवृत्तिर्मान, य० १० ।

समन्ति परम्यकामोवभोगिनि षोडश मेदमाभिसुगह-

संसारविरतमणो, भोग्यभोगो न तिच्छेदति ।

नाडे पराणुराहो, पचत्तं कामभोगेसु ॥ ७५ ॥

संसारोऽनेकदुःखाऽऽश्रयोऽयम् यतः-

" दुःखं त्वाकुक्षिमथ प्रथममेव भवे गम्यमाने तर्गणां,
वास्तवं चापि दुःखं मत्तुलिततनुवु ख्येयमानमश्रम ।

तादृश्ये चापि दुःखं गवति विरहजे तुल्यं तावोऽप्यसारः,

संसारो दे समुत्था । वचन याद सुखं स्वल्पमप्यास्त किञ्चित् ॥१॥

इति । तस्माद्विरक्तमनाः । अमो भोगाः- " सः भुञ्जति इति भोगो,

सो पुण आहारपुण्यभावेभ्यो । उवभोगा य पुणो पुण, उवभुञ्जति

अवर्णयितव्या ॥ १ ॥ " इत्येवमागमप्रतीतिनास्ते न तु महत्तवो

भवन्ति प्राणिनामिति ज्ञात्वाऽप्यथो पराणुराधाम्यजनदा-

श्रियाऽऽदिता प्रवर्तते कामेषु शब्देषु नेषु गम्यमानमप्य-

शेषो माध्यावकाः, पुथिनीचन्द्रनरे-उपते । य० १० १२ अथ० ६

लङ् । (तत्कथा " पुणर्वीच " शब्दो वक्ष्यते)

परम्यकारि (ग)-परम्यकारिन्-वि० । परम्यकारकणैकशो-
भे, य० १३ वि० ।

परम्यश्रिय-परम्यनियत-वि० । परम्यकारानियतवृत्तौ, य०
१४ वि० ।

परदत्तभोद (ग)-परदत्तभोजिन-पु० । परम्यभोग्यभोग्यं
निर्दिष्टमाहारजातं तैर्दत्तं मातुः शीलमस्य परदत्तभोजो ।
सूत्र० १ भू० १६ अ० १० यतः पचनवाचनाऽऽदिताः परम्यभोग्य-
सु गृह्यते स्वार्थे निषाद्य दत्तस्याऽऽहारमस्य भोजिनः, सूत्र०
२ भू० २ अ० । आचानं ।

परद्वय-परद्वय-ग० । परकीयद्वयं, प्रश्न० २ आश्रमचारामुत्र० ।

परद्वय-परद्वय-गु० । परम्यभोग्यभोग्यद्वयं चोदं, प्र-
श्न० ३ आश्रम-द्वार ।

परदार-परदार-पु० । " परदारमस्य यः " (१५ गायत्र्या) परे आत्म-
व्यतिरिक्ताः पुरुषास्तथा मनुष्यजात्येभ्यो देवाः कथ्यन्ते इत्य-
नेषां द्वाराः परम्यभोग्यभोग्यभोजनं कलत्राणि देव्यः तिर-
श्चर्यन्ते परदाराः । परकलत्रेषु, यथापि अपरिगृहीतं देव्यस्ति-
रश्चर्यन्ते कथमिदमस्तीति तुः परिगृह्यन्ते मातुः देव्याकटवा
भवन्ति, तथाऽपि प्रायः परजातीयतायथापरदारः एव ताः ।
पञ्च० १ वि० । आनु० ।

परदारगमण-परदारगमन-ग० । आत्मव्यतिरिक्तो योऽप्यः स
परः, तस्य द्वाराः कथमपि परदारगमनं गमनम् । परकलत्राऽऽ-
स्वायाम्, आनु० ।

परदारगमणं समर्थावागम्यं पचनवाड, सदारमतेनो वा
पटिवज्जडं । स अ परदारगमणं द्रुविहं पचते । तं जहा-ओ-
रालिअपरदारगमणं, वेडन्विअपरदारगमणं अ ।

आत्मव्यतिरिक्तो योऽप्यः स परः, तस्य द्वाराः-कलत्रं पर-
दाराः, तत्र गमने परदारगमनं, गमनमासेव न रूपतया उच्य-

येयम् । स धर्मगोपायकः, प्रत्याख्यातीति पूर्ववत् । स्वकीया
द्वाराः स्वकलत्राभ्यामर्थः । तेषु वा स्वतोपः स्वदारसंगोभवेन
वा प्रतिपद्यते । इयमत्र सावना-परदारगमनप्रत्याख्याता या-
स्वय परदारशब्दः प्रवर्तते तादृश्येव नियतते, स्वदार-
सन्तुष्टस्वकानेकस्वदारव्यतिरिक्ताश्च स्वार्थ एवेति । ' से'
शब्दः पूर्ववत्, तच्च परदारगमने द्विविधं प्रथमं, तदर्थेति
पूर्ववत्, औदारिकपरदारगमनं रुपादिगमनं, वैयर्थ्यपर-
दारगमनं देवाङ्गनागमनम् । " तस्य चउथं अणुवप साम-
श्रण अनियतस्य दोषा मातरमपि गच्छेज्जा । उदाहरणं-
गिरिगुरे निशि वयमियाश्रो, ताश्रो उज्जेन गयाश्रो, चो-
रदि गहिताश्रो, नेतुं पारसकुले विक्रियाश्रो, ताण पुत्ता
उहरया घेसु उच्छिगया, ते वि मिता जाया, माडलि-
गुहण वाणजणं गया पारसकुले, ताश्रो य गणियाश्रो स-
हदेगियाश्रो चि माडि देति, ते वि संपत्तीए सया-
दि गया, एगो सावगो ताहि अणुपणियाहि मानमा-
नियाहि समं चुच्छा । सद्धा नेच्छति, माहत्ता अणिच्छे-
न नाडे तुण्हका अणुधर । सद्धा भणइ कश्चो तुम्भं आणिया ?
ताए सद्धा । तेण भणियं-अम्भं चेव ते तुम्भ पुत्ता, इय-
रेसि विद्धुं, मादया पच्चरया । एते अणियात्ताणं दोसा ।
विश्यं पूयाए वि समं वयंज्जा । जहा गुण्विणीए भजाए
संदिमावने पमियाश्रो, जहा ते पूया जाया, सो जाव
यवहरइ ताव जोण्येण एत्ता, अन्ननगरे दिशा, सो न यागइ
जहा दिशंति, सो पडिणेतो तस्मि नगं मा भंटे विणिग्म-
हिति ति वस्मिन्नने दिशो । तस्म ताए पूयाए समं पडिणं,
तह वि न याणइ, वत्ते वात्तासे पत्तो सनगरं, पूयागमणं
ददट्ठण विणिगाणि य । ताए अण्णा मणिश्रो । इयरो
एवदश्रो । तनियं गोदुण्णं समं चेद्धा अणुधर, तस्म माता
हिडइ । सुगट्ठा से नियगपट्ठा साहइ-पत्तो, से न
पात्तियइ । सा तस्म माता देवकुले डिगहि चुर्नहि गच्छे-
नी विद्धा, तेहि परिभुत्ता, माया पुत्ताणं पोत्ताणि परिययि-
याणि । ताए भणइ महिलाए-कस्म एयं उवगिण्णे पोत्ते गहि-
ये ? हा पाव ! किं ते कयं ? सो तद्धा पच्चदश्रो । चउथं-ज-
मलाणि गणियाए उच्छिगयाणि, एतेयं मिनेहि गणियाणि
वहंति, तस्म पुण्यसंभुश्रो संजोगो कश्चो । अन्नया सो
दारगो ताए गणियाए पुण्यमायाए सह लग्गो, सा गणि-
या धम्मं सोडे पच्चरया, कोहिलाणं समुणपे, गणिया घरं
गया, तेण गणियाए पुणो जाश्रो, अज्जा गहाय परियदइ
कहं पुत्ताऽस्मि मे भानिजाऽस्मि मे दारगद्वरं नि मे भा-
यरो नि मे, जो तुम्भ पिया सो मज्ज पिया, पत्ती य सणु-
रो य भाया य मे, जा तुम्भ माया सा मे माया भाउज्जा-
इया सा वतिणी सान् य । एवं ताडणं दोमं वज्जेयव्वं ।
एए इह लोमो दोसा । परलेमं पुण नयंयत्तवत्तवत्तवियवि-
पपपपप-दिद्या दोसा इयंति, नियतस्य इहलोए परलेण य
सुया, इहलोए कच्छे कुलपुत्ताणि सहहाणि, आनंदपुं पत्तो
य धिज्जाइश्रो दिग्दो, सो सलेमरे उववासेण वरं मग्गइ ।
को वरो ? वाउयंज्ज-अन्नस्य सोल्लं देहि, जा पुत्तं कीरहि । तेण
वाणमंतेण भानिं-कच्छे सावगाणि कुलपुत्ताणि अज्जपर-
याणि, एताणं भन्तं कीरहि, ते मे महत्तलं होहइ, दोसि वारे
भणिश्रो, गश्चो कच्छे, दिशं दाणं सावयाणं भन्तं दक्खिणं च,
भणइ साहइ किं तुम्भं तवचरए, जेण तुम्भं देवस्स पुज्जासि ?

तेहि भणियं-अन्हे बालभावे एगंतरं मेहुणं पक्ककलायं, अन्नया अम्हाणं कइ खि संजोगा जाओ, तं च विवरीयं समावडियं, यहिवसं एगम्भ बंधवेगणसहो तहिवसं दीयस्स पाण्णयं, एवं अन्हे जरं गयाण्णि चेव कुमार्गाणि चेव । थिज्जाह-आ सेवुजो । एए इहलोए गुणा, परलोए पहाणपुरिसत्तं, देखे पहाणाओ अच्छराओ, मणुयत्तं पहाणाओ माणु-सीओ, विउला य पंचलकवला भोगा य पियसंपन्नोया य, आनसणसिद्धिगमणं चेति । " इदं चातिचारहितमनुपालनीयम् ॥ ३ ॥

तथा चाऽऽह-

सदारसंतोमस्स समसोवासएणं देमे पंच अइयारा जाशि-यव्वा, ण समायरियव्वा । तं जहा-इत्तरियपरिग्गहिया-गमणे १, अपरिग्गहियागमणं २, अणंगकीडा ३, परवीवा-हकरणे ४, कामभोगतिव्वाभिलासे ५ ॥ ४ ॥
स्वदारसंतोपस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः, न समाचरितव्याः । तद्यथा-इत्तरपरिशुद्धीतागमनं १, अपरिशुद्धीतागमनं २, अनङ्गकीडा ३, परविवाहकरणम् ४, कामभोगतीव्राभिलासः । शाव० ६ अ० पञ्चा० ४ विव० । आ० ५० । ५० । (अपरिशुद्धीतागमनम् ' अपरिग्गहियागमण' शब्दे प्रथमभागे ६०० पृष्ठे गतम्) इत्तरपरिशुद्धीतागमनम् ' इत्तरपरिग्गहियागमण' शब्दे द्वितीयाभागे ५८४ पृष्ठे व्याख्यातम् । (अनङ्गकीडावर्जनम् ' अणंगकीडा' शब्दे प्रथमभागे २४६ पृष्ठे दर्शितम्) (परविवाहकरणस्य रूपं, नङ्गर्जनं च ' परविवाहकरण' शब्दादवगन्तव्यम्) (" कामभोगतिव्वाभिलास" शब्दे तृतीयाभागे ४४३ पृष्ठे तत्पदव्याख्यानं गतम्)

मैयुदोपमुक्त्वाऽऽह-

नारिमो विशिविचंसो, परदारम्भ जइ करे ।
सावगधम्मं च पालेइ, गई पावेइ मज्झिमं ॥
भयवं ! सदारसंतोसे, जइ भवे मज्झिमं गई ।
ता सरीरे वि होमंतो, कीस सुद्धि ख पावइ ? ॥
सदारं परदारं वा, इत्थी पुरिसो व गोयमा ! ।
रसंतो बंधए पावे, शां शां भवइ अवंधगे ॥
सावगधम्मं जहुत्तं जो, पाले परदारमं चए ।
जावजीवं तिविहणं, तमणुभावेण सा गई ॥
णवरं नियमविहणस्स, परदारगमणस्स उ ।
अणियत्तस्स भवे बंध, शिवितीए महाफले ॥
घेत्ता शां पि निविचिं, जो मणसा वि विराहए ।
सो मओ दुगई गच्छे, मेयमाला जहऽज्जिया ॥
मेयमालाऽज्जिया नाहं, जाणिमो भवणबंधव ! ।
मणसा वि अणुनिविचिं जा, खंडितं दुगई गया ॥
बासुपुज्जस्स तित्थिम्म, भोलाकालगच्छे वि ।
मेयमालाऽज्जिया आसी, गोयमा ! मणुदुव्वला ॥
सा नियमा सपक्खं, दातुं तिकखा य निग्गया ।

अन्नओ णत्थि नीसारं, मंदिरंवरि संडिया ॥
आसन्नमंदिरं अन्नं, लंघिता मंतुमिच्छुमा ।
मणसा पि तहव जा-ता व पज्जलिया दुवे ॥
नियमभंगतिर्यं सुद्धं, तीए तत्थ ण निंदियं ।
तन्नियमभंगोदेसेणं, दुब्बेत्ता पदमियं गया ॥
एवं नायं सुद्धं पि, नियमं मा विराहिह ।
जं छिज्जा अक्खयं सोक्खं, अणुत्तं च अणोवमं ॥
तवसंजमे वणुत्तं च, नियमा दंदमागया ।
तमेव खंडमाणस्स, ण वए णोवसंजमे ।
आजम्मणं तु जं पावं, बंधिज्जा मिच्छुबंधगा ।
वयभंगं काउमाणस्स, तं चेवऽदुग्गणं सुणे ॥
सयसहसं सलदीए, जोवसमित्तु निक्खमे ।
वयतियमखंडेतो, जं सो तं पुण्णमज्जणे ॥
पविनी य नियत्ती य, गारत्थीसंजमे तवे ।
जमणुट्टिया तयं लावं, जाव दिक्खा ण गिहिहया ॥
ताव साहुणिवग्गेणं, विस्सायव्वमिह गोयमा ! ।
जेमिं मोत्तुण ऊसामं, नीसासं नाणुणाणियं ॥
तमवि जयणाए ण सव्वहा-
अजयणाए ऊससंतस्स, कओ धम्मो कओ तवो ॥
भयवं ! जावइयं दिदं, तावइयं कइ णु पालिया ।
जे भवे अविइयपरमत्थे, किञ्चाकिच्चमयाणगे ।
एगंतेशं हियं वयणं, गोयम ! दिस्सति केवली ।
शो बलवोडीइ कारंति, हत्थे घेत्तुं जंतुगो ॥
तित्थयरभासिण वयणे, जे तइ त्ति अणुवालिता ।
संदा देवगणा तम्म, पाएहि य णमंति हरिसिया ॥
जे अविइयपरमत्थे, किञ्चाकिच्चमयाणगे ।
अंधो अंधीए तेसि समं, जलथलंगइहिकुरं (?) ॥
गीयत्थो य विहारो, वीओ गीयत्थमीसओ ।
समणुत्ताओ मुसाहुत्तं, नत्थि तइयं टियप्पणं ॥
गीयत्थे जे सुसंविग्गे, अणालसी ददव्वए ।
असलियचारिते सययं, रागदोसविवाजिण ॥
निट्ठविय अट्ठमयट्ठाणे, समयकसाए जिइदिण ।
विहरिआ तेसि साद्धि तु, ते छट्ठमत्थे वि केवली ॥
सुहुमस्स पुट्ठविनीवस्स, जत्थेगस्स किलाणसा ।
अणारंभं तयं विंति, गोयमा ! सव्वकेवली ॥
सुहुमस्स पुट्ठविनीवस्स, वाक्की जत्थ संभवे ।
महारंभं तयं विंति, गोयमा ! सव्वकेवली ॥
पुट्ठविकाइयं एक्कं, दरमले तस्स गोयमा ! ।
आसाय कम्मबंधे, दुहुव्विमोक्खे समुल्लिण ॥
एवं च आउ तेउ, वाऊ तइ वणस्सई ।

तसकायं मेहुणे तह य, विकणं चिण्ड पावणं ॥
तम्हा मेहुणसंकेतं, पुढवादीण विराहणं ।
जावजीवं दुरंतफलं, तिविहं तिविहणं वजिण ॥
ता जे अविदिपरमत्थे, गोयमा ! शो गं मुणे ।
तम्हा ते विवज्जेजा, दोगण्दंधदायणं ॥ भ्र० ६ अ० ।
(गीतायैवचनमेव कर्तव्यं नान्यतिक्रम्येति गीयन्तं शब्दे
तृतीयभाग ६०२ पृष्ठे गतम्)

परदारवेरमण-परदारविरमण-न० । परदारगमनविरती, चतु-
र्थेऽध्यायते, ध० २ अधि० ।

परदूषण-परदूषण-न० । परस्यानपराधिनोऽप्यात्मकृतदो-
षव्यवधाने, आतु० ।

परदूषणऽभाण-परदूषणऽपान-न० । परस्यानपराधिनोऽप्या-
त्मकृतदोषव्यवधाने परदूषणम् । अहर्चायं प्रति ज्योतिर्यशा
अनेन हता इति स्वदोषं व्यवधानेन रुद्रकस्येव दुष्यते, आतु० ।
परदोषित्य-परदेशिकत्व-न० । परंपां मार्गोपदेशकत्वे, धृ० ।

अथ परदेशकत्वद्वारमाह-

आयपरममुत्तारो, आशा वच्छल दीवशा भनी ।
होति परदेशिते, अर्वाच्छिनी य नित्यसा ॥३७१॥
पठितः सन् परंपां देशकत्वं मार्गदेशकत्वं करोति, तन्मिन्
आत्मनः परस्थं च समुत्तारो भवति । तथाहि-स साधुगन्धी-
तसाधुनाध्यापयन्नात्मनो ज्ञानाऽऽवर्णयं कर्मोपहर्ति, ते च
साधवो ज्ञानोपदेशना विराट्दोषापरमसंगमहोदधेरुत्तरगतिः ।
एवं च कुर्वता तीर्थकृतमाज्ञा, अथात्मनः साधुनां च वात्स-
ल्यं, तथा दीपना प्रभावना, भक्तिश्च परमेश्वरप्रयत्नस्य,
पतति कृतानि भवन्ति, तीर्थस्थं चात्यर्वाच्छिन्नमस्तिना
भवति, एते शुभाः परदेशकृते भवन्तीति । गर्तं परदेशिक-
त्वद्वारम् । धृ० १ उ० २ प्रक० । (परदेशिकत्वद्वारं वर्णिताः-
आत्मसमुत्तारः, परसमुत्तारः, तीर्थकृतमाज्ञा, तस्याऽऽज्ञा-
या भेदाः 'आणा' शब्दे द्वितीयभाग ११५ पृष्ठादाय्य वि-
स्तरतो दर्शिताः) । (तथा वात्मन्यस्वरूपं 'वच्छल' शब्दे
व्यवते) तथा-दीपना प्रभावना (सा च 'प्रभावणा' शब्देऽ-
स्मिन्नेव भागे ४३८ पृष्ठे गता) तथा-(भक्तिः 'भक्ति' शब्दादव-
गम्यता) (तथा-अत्यर्वाच्छिन्नमस्तिना 'अर्वाच्छिन्न' शब्दे
प्रथमभागे २८८ पृष्ठे गता)

परदोस-परदोष-पुं० । परस्य दुषणे, प्रश्न० ३ संब० द्वार ।

परदूष-पुं० । पराऽपीती, प्रश्न० ३ संब० द्वार ।

परदोसपणसय-परदोषप्रकाशक-त्रि० । अन्यदोषप्रकटका-
रकं, तं० ।

परदोसवत्तिथ-परदोषप्रत्ययिक-न० । परदोषान् वृत्त्याऽऽ-
त्मसमुत्कर्षनिवन्धने मानप्रत्ययिकाऽपरनामकं नवमं क्रिया-
स्थानं, सूत्र० २ धृ० २ अ० ।

परद्व-त्रि० । पीडितं, पाह० ना० १६० गाथा । पतितं,
भीरी च । ३० ना० ६ वर्गं ७० गाथा ।

परधण-परधन-न० । परद्रव्ये, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

" परधणम्मि मेही " परधने गृहिः । सप्तमं गौणादन्ताऽऽ-
दानम् । प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

परधणपरिवञ्जण-परधनपरिवर्जन-न० । परे आत्मव्यतिरि-
कृज्जनास्तेषां धनं वित्तं परधनम्, तस्य परि समन्ताद् वर्जनं
परिवञ्जणं परधनपरिवर्जनम् । परदत्ताऽऽदानविरती, दर्श०
२ तत्त्व ।

परपद्विभ्र-परप्रतिष्ठित-त्रि० । कोधभेदे, स्थ० २ टा० २ उ० ।
('कोह' शब्दे तृतीयभाग ६२३ पृष्ठे व्याख्या)

परप्रयोग-परप्रयोग-पुं० । स्वव्यतिरिक्तजनव्यापारे, प्रश्न०
१ आश्र० द्वार ।

परप्रयोगोदीरणा-परप्रयोगोदीरणा-त्की० । स्वव्यतिरिक्तज-
नव्यापारदुःखान्पादनयाम्, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

परपंडिय-परपरिहित-पुं० । परः प्रकृष्टः परिहितः परपरिहितः
बहुशक्त्ये, परो वा मित्राऽऽदिः परिहितो यस्य स तथा । प-
रिहितमित्रं, स निपुणसेलान्निपुणां भवति वैयकृष्णकवदि-
ति नेपुणिकत्वं तस्य । स्थ० ६ टा० ।

परपक्ख-परपल्ल-पुं० । वैधर्मिकलोकं, ध० २ अधि० । मिथ्याद-
ष्टो, नि० सू० १ उ० । चरकपरिवाजकाऽऽदिषु, धृ० १ उ० २ प्रक० ।

परपक्खिय-परपाक्षिक-पुं० । वैधर्मिकपक्षसमाश्रितं, ही० । महो-
पाध्यायश्रीविमलिंगगणिकृतप्रश्नः-परपाक्षिकसंपादितस्तो-
त्राऽऽदिकं मानहस्तकसंपादितरसवतीवदनादेयमेव, क-
श्चिद्विशेषो वा ? इति प्रश्नः उत्तरम् परपाक्षिकसंपादितस्तो-
त्राऽऽतीनां मानहस्तककाऽऽदिसंपादितरसवन्मुपमानं सनां
वक्तुमेवानुचितमिति किं प्रतिवचनं ॥१३॥ ही० १ प्रक० ।
परपक्खिकारण-परप्रत्ययकारण-न० । परंपां प्रत्ययोपादानं,
व्य० ४ उ० ।

परपज्ज-परपर्याय-पुं० । वर्त्तमानपर्यायव्यतिरिक्तभूतभवि-
ष्यपर्यायेषु, सम्म० ३ कारण ।

परपत्त-परपात्र-न० । परपत्तद्वये, सूत्र० १ धृ० ६ अ० ।

परपत्तिथ-परप्रत्यय-त्रि० । परहेतुकं, ध० २ अधि० ।

परपरिगहिय-परपरिगृहीत-त्रि० । अन्यवशाद्विर्यसिद्धितेषु,
धृ० १ उ० १ प्रक० ।

परपरिभवकारण परपरिभवकारण-न० । अपमाननाहृतौ,
प्रश्न० २ संब० द्वार ।

परपरिवाइय-परपरिवादिक-त्रि० । परंपां परिवादोऽस्ति ये-
षां ते परपरिवादिकाः । परदोषविकथकयु, श्रौ० ।

परपरिवाय-परपरिवाद-पुं० । काला परदेयाऽऽपादने, सूत्र० १
धृ० १६ अ० विकथनं, " एते परिपरिवादः " स्थ० १ टा० ।
प्रश्न० । प्रव० । परदोषपरिकर्त्तनं, स्थ० ४ टा० ४ उ० वि-
प्रकर्त्तणपरकीयगुणदोषप्रकटने, कल्प० १ अधि० ६ क्षण ।
दर्शा० । परंपासम्पदने, भ० १२ श० ४ उ० । परंपां सवगुण-
नाशनं, पं० सू० ।

परपरिपात-पुं० । परंपां गुणैः परिपातने, भ० १२ श० ४
उ० । मानकपायभेदे, स० ४१ सम० ।

परपरिवायभाण-परपरिवादऽप्याण-न० । परं प्रत्यसम्पदनादो-
षाऽविष्करणं परपरिवादः । तस्य ध्यानं, सुभद्रां प्रति तच्छु-
धननाम्नामिव परदोषध्यानं, आतु० ।

परपरिवायपिय-परपरिवादप्रिय-वि० । इष्टान्यदृष्टाभिधानं,
प्रश्न २ अथ ० द्वार ।

परपासंड-परपासंड-पुं० । सर्वज्ञप्रणीतपाखण्डव्यतिरिक्ते,
आख ० अ० ।

परपाखण्डानां-सर्वज्ञप्रणीतपाखण्डव्यतिरिक्तानाम् (आ-
ख ०) आघतस्त्रीणि शतानि त्रिविधप्रथमकानि भवन्ति ।
यत उक्तम्-

“ अनिहमयं किरियाणं, अकिरियावर्णं होह चुलसीति ।
अरण्यणिषं सल्लु, वेणइयाणं च वसीसं ॥ १ ॥ ”

इयमपि गाथा विनयजनानुग्रहायै ग्रन्थान्तरप्रतिबद्धाऽपि
लेशतो व्याख्यायते- (अनिहमयं किरियाणं ति) अशी-
त्युत्तरं शते क्रियावादिनां, तत्र न कर्तारं विना क्रिया
सम्भवति, नामाऽस्यसाधयित्वा वदन्ति ये तच्छृत्वाश्च ते
क्रियावादिनः । ते पुनरगमाऽऽद्यन्ति-वप्रतिपत्तिलक्षणा अने-
नोपायेनाशीत्यधिकशतसंख्या विधेया-जीवाजीवाऽऽश्व-
बन्धसंवनजिङ्गपुण्यापुण्यमेक्षाऽऽख्या नव पदार्थान् वि-
नय परिपाटया जीयपदार्थस्यायः स्वपरभेदादुपन्यसनी-
यो, नतान्धो नित्यानित्यभेदा, तयोप्यधः कालभरणऽऽम-
नियतिस्वभावभेदाः पञ्च न्यसनीयाः । पुनश्चेत्यं विकल्पाः
कर्त्तव्याः-शक्ति जीवः स्वतो नित्यः काल इत्येको वि-
कल्पः । विकल्पार्थध्यायम्-विद्यते खल्वयमागमा स्वेन रूपेण
नित्यश्च कालतः कालवादिनः, उक्तैरुपायमिहोपेन द्वितीयो
विकल्प इदंशवादिनः, तृतीयो विकल्प आत्मवादिनः
“ पुरुष एवेदं सर्वम् ” इत्यादि, नित्यनिवादिनश्चतुर्थो वि-
कल्पः, पञ्चमविकल्पः स्वभावावादिनः, एवं सप्त इत्य-
त्यजना लक्ष्याः पञ्च विकल्पाः । परत इत्येताऽपि पञ्चैव
लभ्यन्ते । निरपत्ताऽपरित्यागश्चेत दश विकल्पाः । एवम-
नित्यत्वाऽपि दर्शय, एकत्र विंशतिजीवपदार्थेन लक्ष्याः,
अजीवाऽऽदिष्वप्यष्टस्वेवमेव प्रतिपदं विंशतिविकल्पानामेता
विंशतिर्नवगुणा शतमशीत्युत्तरं क्रियावादिनामिति । (अ-
किरियाणं च भवति चुलसीति लि) आक्रियावादिनां च
भवति चतुरशीतिभेदा इति । न हि कस्यचिदवस्थितस्य प-
दार्थस्य क्रिया समाप्ति, तद्वाव एवावस्थितं तन्भावोदित्येवं
वादिनाऽक्रियावादिनः । तथा चाऽऽहुःक- “ क्षणिकाः सर्व-
संस्काराः, अस्थितानां कुतः क्रिया ? । भूतिर्नयेन क्रिया
वैयर्थ्यात् संव चोच्यते ॥ १ ॥ ” इत्यादि । तत्र चाऽऽगमा-
ऽऽदिनास्तत्त्वप्रतिपत्तिलक्षणा श्रुमनोपायेन चतुरशीतिर्दृष्ट-
व्याः, एतेषां हि, पुण्यापुण्ययजितपदार्थसंस्कारासस्तथैव
जीवस्यायः स्वपरविकल्पभेदद्वयोपपत्त्याः, असत्त्वादिम-
नं नित्यानित्यभेदेन सन्तः कालाऽऽदीनां तु पञ्चानां पट्टी
यदृच्छा न्यस्यन्त, पञ्चादिकलमेराभिलाषाः, नास्ति जी-
वः स्वतः कालत इत्येको विकल्पः । एवमभवत्तऽऽदिभिर्पि
यदृच्छावन्तानः सर्वे च पञ्च विकल्पाः तथा नास्ति जीवः प-
दतः कालत इति पंचव विकल्पाः एकत्र द्वादश । एवमजीवा-
ऽऽदिष्वपि पदम् प्रतिपदं द्वादश विकल्पाः एकत्र सप्त द्वाद-
शगुणाश्चतुरशीतिविकल्पा नास्ति कालाविति । (अयथावि-
धैरुपेक्षितं लि) अज्ञानिकानां सत्तापदिभेदा इति । तत्र कु-
न्तिनं ज्ञानमज्ञानं, तदभिमर्शेति अज्ञानिकाः । नन्वेवं लघु-
न्यात् प्रक्रमस्य प्राक् बहुमीहिणा भवितव्यं, तन्मज्ञाना इ-

ति स्यात् नैप दोषः, ज्ञानान्तरमेवाज्ञानं, मिथ्यादर्शनसह-
चारित्वान्, ततश्च ज्ञातिशब्दान् गौरवरवदरपमिन्यादि-
वदज्ञानिकव्यति । अथवा-अज्ञानिनं चरन्ति तत्तत्पुण्यानां वा
अज्ञानिकाः-अस्मिन्विष्य कृतविकल्पाः-विप्रतिपत्तिलक्षणा अ-
मुनोपायेन सत्तापदिभेदाः । तत्र जीवाऽऽदिनवपदार्थान् पृ-
थक् व्यवस्थाप्य एतेन चोत्पत्तिमुपन्यस्यायः सप्त सत्ताप-
उपन्यसनीयाः, सत्त्वमसत्त्वं, सद्त्वत्त्वम्, अवाच्यत्वं, सद्वाच्य-
त्वम्, असद्वाच्यत्वं, सद्सद्वाच्यत्वव्यति “ वैकैकस्य जी-
वाऽऽदिः सप्त सप्त विकल्पाः, एते नव सत्ताकाः त्रिपट्टिः, उत्प-
त्तेस्तु चत्वार एवाऽऽद्या विकल्पाः । तथा सत्त्वमसत्त्वं, सद्-
सत्त्वम्, अवाच्यत्वं चेति त्रिपट्टिमध्ये क्षिप्ताः सत्तापदिभेदाः, को
ज्ञानाति जीवः सन्नित्येको विकल्पः, ज्ञानिनं वा किम् । स-
वसतोऽवाच्यत्वव्यति को ज्ञानातिनः । एतन्न कश्चिदप्यभि-
प्रायः । (वेणइयाणं च वसीसं लि) वैयथिकानां च द्वात्रिं-
शद्भेदाः विनयेन चरन्ति विनयो वा प्रयोजनमेवामिति वै-
यथिकाः, एते जानवचतुर्लक्षतारशास्त्रा विनयप्रतिपत्तिल-
क्षणा श्रुमनोपायेन द्वात्रिंशद्वयगतव्याः-सुरगृहीतयतिहा-
तिस्थविगधममानुपितृणां प्रत्येकं कायेन वचसा मनसा श-
नेन च देशकालोपपन्नं विनयः कार्यं, इत्येते चत्वारो भेदाः
सुरगऽऽदिष्वष्टसु स्थानकेषु, एकत्र मिलिता द्वाविंशदिनि, न-
वेवसंख्या पुनरेतेषां त्रीणि शतानि त्रिविधप्रथमकानि । न वै-
तत् स्वमनीयिकाव्याख्यानम् । यस्यादप्येवमुक्तम्-

“ अस्तिकमतमागमाः षाः, नित्यानिनित्यात्मका नव पदार्थाः ।
कालवर्तनत्वभावे-अवरऽऽमकृतकाः स्वरसंस्थाः ॥१॥
कालवर्तनानित्ययो-अवरसत्तावामाऽऽनश्चतुरशीतिः ।
नास्ति कदाचिद्व्यगमनं, न सति भावाः स्वपरसंस्थाः ॥ २ ॥
अज्ञानिकवादिमतं, नव जीवाऽऽदीन् सदादिसमविधात् ।
भाषोपपत्तिं न्यदमद-ज्ञेयानां च को धेहि ॥ ३ ॥
वैयथिकमते विनयश्चेतावाक्कायदानतः कार्यः ।
सुरगृहीतयतिहाति-स्थविगधममानुपितृषु सदा ॥ ४ ॥ ”
इत्येते प्रसङ्गेन । आख ० अ० ।

परपासंडपडिमा- परपाखण्डप्रतिपासा-स्त्री० । परपाखण्डलिङ्गे,
व्य० १ उ० । (परपाखण्डप्रतिमाकारणम् ” उवसंपथा ” शब्दे
द्वितीयमागं १००४ पृष्ठे गतम्)

परपासंडपमेसा-परपाखण्डप्रशंसा-स्त्री० । परपाखण्डानां स-
र्वज्ञप्रणीतपाखण्डव्यतिरिक्तानां प्रशंसा, प्रशंसनं प्रशंसा,
स्तुतिरित्यर्थः । आख ० अ० । परदर्शनीनां गुणोक्तानि,
उत्त० २ अ० ।

परपासंडपमेसा, सकाद्विगमिह वक्ष्यामि उ ॥ (८८)
परपाखण्डानां सर्वज्ञप्रणीतव्यतिरिक्तानां प्रशंसेन समा-
सः । प्रशंसनं प्रशंसा, स्तुतिरित्यर्थः । तथा चाऽऽह-
शाक्याऽऽदीनामिह वर्णयादस्तु । शाक्या रक्षभित्तवः,
आदिशब्दप्राज्ञाऽऽदिपरिग्रहः । वर्णवादः प्रशंसा-
व्यति-पुण्यमाज एते, सुलब्धमभिमतोपु जन्म व्यालव
एत इत्यादि । (८८ धा०) अत्र चोदाहरणम्- “ पा-
डालपुत्रं चागच्छे, चंदरुपुत्रं भिक्षुपुत्रं विपरी ह-
मिना, ते नस्य धर्मं कुंति, यथा त्मसि, चापेक्षं प-
लापति, लय पसेंसति, सु देति, नेण चागच्छमाओ-

परपासंडपमेसा

लविता. सीए सौ करणं बाहिनो, नेहिं कथितं भणितं
नेण सुभायिं नि । रक्षा तं अयं च दिगं, विनियद्वित्तं चा-
शको रायाणं भयति-कोनं दिशं ? राया भणइ-तुं भणितं प-
संतिनं । सो भणइ-सु मे पसंतिनं, अहो पव्वरं पविता
कहं सीणं पवितासिं नि । पच्छा टितो, कतिथा एरि-
सा, तम्हा ण कायव्वा ।" आय० ६ अ० ।

तथा य जे भिक्खु वा भिक्खुणी वा पामडीणं पसंमं क-
रेज्जा, जे यावि गं निरुहमाणं पसंमं करेज्जा, जे जं गि-
रुहमाणं अणुकूलं भासेज्जा, जे जं गिरुहमाणं आययणं
पविसिज्जा, जे जं निरुहमाणं गंधमत्थपक्खर वा परुवे-
ज्जा, जे जं निरुहमाणं संतिणं कायकिलेसाइ तवेइ वा,
संजमेइ वा, जाणइ वा, विभासेइ वा, सुणइ वा, पडिचेइ वा,
आमिषुहमुद्रपरिसाम्भङ्गिणं सलाहेज्जा, स वि जं परमा-
हम्मिपमु उववज्जेज्जा. जहा सुमती । महा० ४ अ० ।

परपासंडपमेथव-परपाखरंडे संस्तव-पुं० । परपाखरंडे: सह सं-
वासज्जिते पचिच्ये. आय० ६ अ० ।

परपासंडपमेसा, म्हाइगमिह वप्पवाओ उ ।

तेहिं सह पचिच्यो जो, स मय्यओ होइ नापव्वो ॥८८॥

(गाथापुव्वोडं 'परपासंडपमेसा' शब्दं ४२६ पृष्ठे व्या-
ख्यातम्) तैः परपाखरंडेजनैरुदितैः सह पचिच्यो यः
संस्तवो भवति ज्ञानस्य, परपाखरंडसंस्तव इत्यर्थः ।
संस्तव इह संवामज्जितः पचिच्यः संवसनभोजनाऽऽला-
पाऽऽजिल्लस्यः पचिच्यो न स्त्वरूपः, तथा च लोकि प्र-
तीत एव संपूर्वः स्तौतिः पचिच्य इति । "अपेस्सुते पु प्रसमे
अयं ।" (किण० ३ सर्गं) इत्यादि इति ॥ ८८ ॥ (आ०)-
अयमपि च न समाचरणीयः । तथाह-एकत्र संवानं तत्-
प्रक्रियाऽऽश्रयान्, तन्मूकसादेशनाच्च तथा पकुट्ठस्यस्तत्वा-
दवाससहकारिणानां मिथ्यावाद्येनोदाहृतेऽपेक्षः संज्ञायते,
अतोऽपिवाहन्तु वाच समाचरणीयाऽयमिति । आय० ६ अ० ।
अत्र बोदाहरणम्- "सोऽहमुत्तुं पुट्टमणिता । सो दु-
भिक्षवं भिक्खुण्हिं समं पड्ढो. भरेः स देहिं अन्नया विम्-
ह्वाए मन्नो. वीररंण पच्छाओ, अविमुदोहिला पासणं
भिक्खुणाणं, बाहाए आहारदाणं. यावगाणे निव्वा. जुणप
हाणणं कहणं विरादिद्वगुणं नि अलोयणं नमाक्कापडणं,
पडिबोहो. कतिथा एरिं नि ।" ८८ गाथा । आ० ।

परपासंडि (ख) -परपाखरिडुत्तं-पुं० । मिथ्यादष्टौ. परपाखरिडु-
लक्षणम्- "जो आणाणं मिच्छन्तं कुप्पेतां कुत्तिण्ण वा गति
जिणवयणं य गच्छु. सो परपासंडो । जो पुणं मिती अ-
भातिन्धिओ वा हम्मिमा ।" नि० चू० १६ उ० ।

परपुट्ट-परपुट्ट-पुं० । कालिक स्या० १० ठा० जी० जं० । रा०

परपुर-परपुर-न० । शुनगरं. आय० ४ अ० ।

परप्पवाइ (ग) -परप्रवादिन्-पुं० । परनीधिके, सूत्र० १ अ०
१ अ० १ उ० ।

परपविस्तिदोस-परप्रवृत्तिदोष-पुं० । सूत्रदोषभेदः, यत्र सुवृह-
मर्थ्ये वर्ययिवा निदर्शनं करोति । चु० १ उ० १ प्रक० ।

परवेभ-परव्रजान-न० । हानामृतमसुरूपे परमात्मनि. अष्ट०
२ अष्ट० ।

परभव-परभव-पुं० । जन्मान्तरे, दशा० १० अ० । सूत्र० ।
आ० म० । (आत्मनः 'आता' शब्दं द्वितीयभागे १७६ पृष्ठे
परलोकायाविश्वमभिहितम्)

वालविज्ञानस्य विज्ञानान्तरपूर्वकत्वसाधनेन परभव-
सिद्धिः-

दिग्माणंतरपुव्वं, वालमागमिह नाणभावाओ ।

जह वालनाणपुव्वं, जुवनाणं तं च देहहिं ॥१६६१॥

अन्यविज्ञानपूर्वकमिदं वालविज्ञानम्, विज्ञानव्यान् । इह
यद् विज्ञानं तदन्यविज्ञानपूर्वकं दृष्टम्, यथा-वालविज्ञान-
पूर्वकं युवविज्ञानम्. यद्विज्ञानपूर्वकं चदे वालविज्ञानं त-
च्छरीरादभ्युदय. पूर्वशरीराभ्यामप्रीह्यविज्ञानकारणव्यान्,
तस्य च विज्ञानस्य गुण्येन गुणिनमात्मानमन्तरंगासंभ-
वान्, तच्छरीराभ्यामिदं विज्ञानमात्मानं व्यवस्थाम्, न तु शरीर-
मेवाऽऽमेति । विज्ञानव्यादिति प्रतिज्ञार्थकदेशव्यादित्येव
हेतुरिति चेत् । न । विशेषस्य पूर्वाकृतवान् । भवति च
विशेषे पतीकृते सामान्यं हेतुः, यथाऽनित्यो घणऽन्यकः
शब्दः, शब्दव्यान्, मेवशब्दवन् । एवमिहापि वालविज्ञा-
नमन्यविज्ञानपूर्वकमिति विशेषः पूर्वाकृतः, न तु सामान्य-
विज्ञानमन्यविज्ञानपूर्वकमिति पूर्वाकृतः, येन विज्ञानव्यादि-
ति प्रतिज्ञार्थकदेशः स्यात्, यथाऽनित्यः शब्दः शब्दव्या-
दित्यादि ॥ १६६१ ॥

अथान्यदनुमानम्-

पदमो थगाहिलामो, अमाऽऽहाराहिलामपुव्वोऽयं ।

जह संपयाहिलामो-ऽणुभूत्ता सो य देहाहो १६६८॥

गौतम ! आयः स्तनाभिलाषो वालस्यायमन्यभिलाषपूर्वकः,
अनुभूतेः-अनुभवाऽऽमरुत्वात्, साधनाभिलाषवदिति ।
अथ वा-अभिलाषव्यान् इत्ययमनुक्तोऽपि हेतुद्वेष्यः । इह
योऽभिलाषः सोऽन्यभिलाषपूर्वको दृष्टः यथा साधनाऽभि-
लाषः, यदभिलाषपूर्वकश्चायमायः स्तनाभिलाषः स शरीरा-
दभ्युदय. पूर्वशरीराभ्यामप्रीह्यविज्ञानकारणव्यान् ।
ज्ञानगुणव्यादित्यापि न गुणिनमन्तरंगा संभवति । अतो
यस्त्वस्याऽऽश्रयभूता गुणा स शरीरानतिरिक्त आमेति ।

आह-नन्येववात्तिकोऽयम्, सर्वस्याऽऽभिलाषपूर्वकव्या-
नुपपत्तिः । न हि मोक्षभिलाषो मोक्षाभिलाषपूर्वको घटति ।
तदनुक्तम् । अनिप्रायपरिज्ञानान्, यो हि स्तनाभिलाष स
सामान्यभिलाषापूर्वक इत्येववात्तीकृत्यते, न पुन-
विशेषेण द्रुमः- स्तनाभिलाषोऽन्यस्तनाभिलाषपूर्वकः
इति । एवं च सामान्यभिलाषो मोक्षाभिलाषपूर्वको घटति
एव, मोक्षाभिलाषस्यापि सामान्यभिलाषाभिलाषपूर्वकव्या-
दिति ॥ १६६८ ॥

अनुमानान्तरमाह-

वालमरीरं देहं-तत्पुव्वं इदियादमत्ताओ ।

जुवेदो शरीरादिच, न जम्म देहो स देहिं ॥१६६९॥

वालशरीरं शरीरान्तरपूर्वकम्, इन्द्रियाऽऽदिमत्ताओ. इह य-
दिन्द्रियाऽदिमन्, तदन्यदेहपूर्वकं दृष्टम्, यथा युवशरीरं वा-

संदेहपूर्वकम्, यत्पूर्वके संदेह बालशरीरे न दृश्यते शरीरादधो-
न्तरम्, तदव्ययेऽपीहव्यशरीरापदानान्, यस्य च तच्छरीरं
स भवान्तरपूर्वो शरीरादधोन्तरभूतो देहभावस्यात्मा, न
पुनः शरीरमेवाऽऽमेति भिन्नमिति ॥ १६६३ ॥

अनुमानान्तरमाह—

अमृगहृदस्वपुर्वं, गुहाह बालस्य संपदमुहं च ।

अणुभूयश्चक्षणो, अणुभूयश्च यो जीवोति ॥ १६६४ ॥

अन्यसुखपूर्वकमिदमायं बालसुखम्, अनुभवात्मकत्वात्,
सास्मत्सुखवत्, यत्सुखपूर्वकं चन्द्रमायं सुखम्, तच्छरीरा-
दन्तर्देव, तदव्ययेऽपीहव्यसुखकारणत्वात् । गुणश्चायम्, स
च गुणमन्तरंग्ये न संभवति, अतो यस्तस्याऽऽधयभूतो
गुणो स देहादधोन्तरम्, इति सुखानुभूतिमयो जीव इति
भिन्नम् । एवं दुःख-राम-हेय-भय-शोकाऽऽदयोऽप्यायां ज-
नीया इति ॥ १६६४ ॥

अथ प्राग जीवकर्मिज्जापुक्रान्त्यन्यमानान्यत्वाऽपि जीव-
मिज्जप्रस्तावाद् मन्दस्त्वानुग्रहाद्यं पुनरप्याह—

मंतागोऽगाहं उ, पराणं हेउ-हेउभावाओ ।

देहस्य य कम्मस्य य, गोयम ! वीयेऽकुगणं च ॥ १६६५ ॥

यदि नाम देह-कर्मणां रतादिः सन्तानः, तर्हि जीवमिज्जो
किमायानम् ? इत्याह—

तो कम्म-मरीगणं, कत्तारं करण-कज्जभावाओ ।

पटिवज्ज तदभोहोअं, दंढ-पहाणं कुलालं व ॥ १६६६ ॥

अत्रिय मरीविहाया, पडनिययागारओ दप्पमेव ।

अकवाणं च करणओ, दंढाहणं कुलालो व ॥ १६६७ ॥

अन्धियदियविमयाणं, आयाणाऽऽदेयभावओऽव्वमं ।

कम्पार इवादाया, लाण मंडाम-लोहाणं ॥ १६६८ ॥

भोला देहाहणं, भोज्जत्तणओ नरो व्व भत्तस ।

संयायाइत्तणओ, अत्रिय य अत्थी परमेव ॥ १६६९ ॥

जो कत्ताड म जीवां, मज्जविरुद्धो ति ते मइ होज्जा ।

मुत्ताइपसंगाओ, तं नो संसारिणो दोसो ॥ १६७० ॥

आत्मा व्याख्या पूर्ववदेवेति ॥ १६६६ ॥ १६६७ ॥ १६६८ ॥
१६६९ ॥ १६७० ॥

अथ सुतमाननुसारी कश्चिदाह—ननु सर्वपदार्थानां क्षण-
नश्वरत्वाद्जीवस्याऽपि क्षणिकतया शरीरं महैव विनष्ट-
त्वाद् वस्तुतः शरीरान्तरस्यानर्थान्तरत्वं, इति किं तद्व्य-
तिरिक्त्वसाधनप्रयासेन ? इत्याहऽह—

जाइम्मरो न विगओ, सरखाओ बालजाइमरणो व ॥

जह वा सदेसवत्तं, नरो सररो विदेसमि ॥ १६७१ ॥

इह यो जानिम्मरो जीवः स प्रागभिविकशरीरविगमेऽपि
सति न विगम इति प्रतिज्ञा । (सरखाउ ति) स्मरणायि-
ति हेतुः । यथा—बालजानो बालजन्मनि वृत्तं स्मरन्तीति
बालजानिस्मरणो वृद्ध इति दृष्टान्तः । यथा वा—स्वदेशे
मालयकमध्यदेशांशं वृत्तं विदेशेऽपि गतो नरः स्मरन् न
विगतः । इदमुक्तं भवति—योऽप्येदंशलाऽयत्नभूतमर्थं स्म-
रति सोऽविनष्टो दृष्टः, यथा बालकालानुभूतानामर्थानाम-

नुस्मरणं वृद्धाऽऽद्यवस्थायां देवदत्तः । यस्तु विनष्टो मासो
किञ्चिदनुस्मरति, यथा जन्मानन्तरमेवापगतः । न च पूर्व-
पूर्वक्षणाणुभूतमाहितस्मृकारा उत्तमसंक्षणाः स्मरन्तीति
वक्तव्यम्, पूर्वपूर्वक्षणाणां निरन्तरविनाशेन सर्वथा विन-
ष्टत्वात्, उत्तरोत्तरक्षणाणां सर्वथाऽस्तित्वात् । न चाप्यनु-
भूतमन्योऽनुस्मरति, देवदत्तानुभूतस्य यददत्तानुस्मरण-
प्रसङ्गादिति ॥ १६७१ ॥

अथ परमिप्रायमाशङ्क्य प्रतिविधानमाह—

अह मज्झसि खण्णिओ विहु, सुमरइ विज्झाणसेतइगुणाओ ।

तह वि सरारादएणो, सिद्धो विप्पाम्पसेनणो ॥ १६७२ ॥

अथैवं मन्यसे त्वम्—क्षणिकोऽपि क्षणमहुरोऽपि जीवः
पूर्ववृत्तान्तं स्मरत्येव । कुतः ? इत्याह—विज्ञानानां विज्ञान-
क्षणाणां सन्नतिः सन्तानस्तस्या गुणस्तरतामर्थरूपस्वरसा-
दिति, क्षणमन्तानस्यावस्थितत्वात् क्षणनन्तराऽपि स्मरन्ती-
त्यर्थः । अत्रोत्तरमाह—ननु तथाऽप्येयमपि सति ज्ञानलक्ष-
णमन्तानस्याप्रेतनशरीरसंक्रान्तेर्बालान्तरमङ्गावः सिद्धयति,
सर्वशरीरेभ्यश्च विज्ञानमन्तानस्येयमर्थान्तरना साधिता भ-
वति, अविच्छिन्नविज्ञानमन्तानाऽऽत्मकश्चैव शरीरावधोन्तर-
भूत आत्मा भिन्नो भवतीति । तद्वै परमवमङ्गीकृत्याविनष्ट-
स्मरणमविदितम् ॥ १६७२ ॥ विशेषः ।

अदृष्टपूर्वकपरलोकमिज्जिः । तथाहि—नास्ति कस्तावन्नादृष्ट-
मिष्टान् । स प्रष्टव्यः—किमाश्रयस्य परलोकितोऽभावान्, अश्र-
यत्त्वान्, विचारऽस्तमत्त्वान्, साधकाभावाद्वाऽदृष्टाभावो भ-
वेत् ? । न तावत्प्रथमान्, परलोकितः प्राक् प्रसाधितत्वात् ।
नाप्यप्रत्यक्षत्वात्, यत्तस्याऽप्रत्यक्षं ननु, त्वयि प्रमाणायां वा ? । प्र-
थमपक्षे त्वन्तितामहाऽधेरन्यभावा भवति शरीरान्तरत्वेन तस्य
तवाप्रत्यक्षत्वात्, तदभावं भवतोऽन्यभावा भवदित्यर्थः
नवीना वाधेर्दोषी । द्वितीयपक्षेऽप्युत्तरीयान्, सर्वप्रमा-
तृ-प्रत्यक्षमदृष्टनिष्ठकनिष्ठातां न भवतीति वादिना प्रत्ये-
तुमशङ्कः, प्रतिवादिना तु तदाऽकलतकुशलः केयली कर्त्तु-
कृत एव । विचारास्तममव्यक्तम्, केशरतर्कस्तर्कमणस्य
तस्य घटनान् । ननु कथं घटते ? । तथाहि—तद्विमिश्रं,
सन्निमित्तं वा भवेत् ? । न तावद्विमिश्रं, सदा सत्यास-
त्त्वयोः प्रसङ्गान् । “ नित्यं सत्यमसत्यं वा, हेतोः सत्यान्ते-
क्षणान् ” यदि पुनः सन्निमित्तं, तदाऽपि तन्निमित्तमदृष्टा-
न्तरमेव रागादोऽदिकराय-कालुष्य-हिंसाऽदिक्रिया वा ।
प्रथमं पक्षेऽनवस्थाव्यवस्था । द्वितीयं तु न कदाऽपि कस्यापि
कर्माऽभावो भवेत् । तज्जेतोः रागादोऽदिकराय-कालुष्यस्य
सर्वमेव साधनां भावान् । तृतीयपक्षोऽव्यसृपाद्, पाप-पुण्य हे-
तुव-समन्तादिताऽर्हन्त्याऽऽदिक्रियार्थविचारः दर्शनात्-
कृपाण-पशुपरस्मराप्राणप्राणकारिणां कष्टघटना-पटोय-
सां पितृमाह-मिश्रपुत्राऽद्विद्वेदहिमापि केषाश्चिन्नपलवा-
रुचामर-भेताऽप्यपत्र-पातपापिच्यधीर्दर्शनात् । निनपति-पत्र-
पङ्कज-पुत्रा-परायणानां निखिलप्राणिपरस्परऽपारकरणा-
कुपागणामपि केषाश्चिदेवोपापप्रवृत्तिद्वय-मुद्राऽक्रान्त्या-
ऽलोकनादिति । अथ ब्रूम—पक्षत्रयमप्येतत्कर्त्तव्यमिति एव ।
प्राच्याऽदृष्टान्तरवशमां हि प्राणां राम-हेपाऽदिना प्राण-
व्यपरोपणाऽऽदिकृपाणः कर्मणां व्यर्थते न च प्रथमपक्षेऽन-
वस्था दौर्गन्ध्या मूलत्वाकरत्वाभावात्, योजाऽकुराऽदिस-

स्तानवन् तत्त्वन्तानस्याऽनादिर्वेनेष्टत्वात् । द्वितीयेऽपि यदि कस्यापि कस्मोऽभावा न भवेत्सा भूत्सिद्धं तावददृष्टम् । मुक्तिवादे तदभावाऽपि प्रमाथयिष्यते । द्वितीये तु या हिंसा-पुत्राऽपि समुत्पत्तिः, अर्धपूजावर्त्तनाऽपि दृष्टत्वाऽऽसिः, सा क्रमेण प्राप्नुयात्स्य पापाः पुनर्विषयेः पुनस्य, पुनयाऽनुबन्धिनः पापस्य च फलम् । तत्किंयापान्तं तु कर्म जन्मान्तेरः फलस्येति नात्र नियतकार्यकारणभाष्यभिलाषः । साधकाभावादपि नादृष्टाभावः, प्राक् प्रसाधितप्रमाणय-योगात्माऽनुमानयोन्यन्तमाधकायोभावात् । तथा च शुभः पुनस्यस्याऽशुभः पापस्येत्यागमः । अनुमानं तु नुत्यमाधका-नां कार्यं विशेषः संतुष्टः, कार्यत्वात् कुम्भवत् । “ दृष्ट साध्वीसुतयो-न्यन्त्यास्तुत्यजन्मनोः । विशेषो वीर्यविज्ञान-वैराग्याऽऽन्यस्यपदम् ॥ १ ॥ ” न चायं विशेषो विशिष्ट-मदृष्टकारणमन्तरं । यदुक्तं जैनमद्राणिस्तमाश्रमगमिधाः-“ सो मुञ्जसाहस्राणं, फले विजितं न स मां जेता हरेः । कज्जलश्रौ गोमयं । घट्ठ व्व हेतु य म कम्म ॥ १ ॥ ” अथ यथेकप्रदेशमन्मवानामपि वरककण्टकानां काटित्वाऽऽजे-वाऽऽविशेषः, यथा वैकुण्ठस्मीमन्भूतानामपि पङ्कजानां नील-धवल-पाटल-पीत-शतपत्र-महस्वपत्राऽऽदिभेदः, तथा शरीरिणामपि स्वभावादेवाऽयं विशेषो भावपरति । तदशस्यम् । कण्टकपङ्कजानाऽऽदीमपि प्राणिन्तेन पर्यां प्र-सिद्धैस्तद्वदृष्टान्ताऽवष्टभस्य दृष्टत्वात्, आहार-क्षतगद-दोहदाऽऽदीनां वनस्पतीनामपि प्राणिन्तेन हि प्रमाधनात् । अथ गान्धर्वपरिवरे प्रकर-कपितुङ्गकुरङ्गकुङ्कुमाऽऽङ्गाऽऽ-धाकाराननकप्रकाशं विभ्रत्यश्राणि, वा न तान्यपि चेत्-नाचिः संमतानि । तद्वत्तुभोजोऽपि राखरुऽऽयः स-न्तिवति चेत् । तदस्तु । नेषामपि जगददृष्टयशोदेव देवपदवी-परितरे विवर्तनां विवर्त्तनाऽऽकारस्वीकारात् । कश्चायं स्व-भावा यथयाऽजगद्वैविध्यमुच्यते ? किं निर्दोषकृत्यं, स्वा-ऽऽमहानुकृत्यं, वस्तुधर्मा, वस्तुविशेषो वा ? आद्यं पले सदा सत्त्वस्याऽसत्त्वस्य वा प्रत्यक्षः । द्वितीय-आत्माऽऽश्रयत्वं दौ-षः, अविद्यमानो हि भावाऽऽस्माकथं हेतुः स्यात् ? विद्य-मानोऽपि विद्यमानत्वादेव कथं स्वोपायः स्यात् ? वस्तु-धर्मोऽपि दृश्यः कश्चिददृश्यो वा ? दृश्यस्तावदनुपलम्भवा-धितः । अदृश्यस्तु कथं सन्धेन वक्तुं शक्यः ? अनुमानात् तत्क्षणेऽदृष्टानुमानसंभवः श्रेयः । वस्तुविशेषेन स्वभावा भूताऽऽतिनिर्गुणः, भूतस्वरूपो वा ? प्रथमं मूर्तोऽमूर्तो वा ? मूर्-तोऽपि दृश्योऽदृश्यो वा ? दृश्यस्तावददृश्योऽनुपलम्भवा-धितः । अदृश्यस्त्वदृश्येव स्वभावभाष्या वभाषे । अमूर्तः पुनः परः परलोकिनः को नामस्तु ? न चादृष्टविराट्-त-स्य तस्य परलोकस्वीकारः, इत्येतोऽदृष्टो स्पष्टं निष्टकृत्येन । भूतस्वरूपस्तु स्वभावा नरन्दरद्रिद्रताऽऽदिवैतददृश्यभाजो-यमलजायान्तरादकमुत्सव एव विलोप्यते, इति कौतुक्-तस्त्येतद्विशेषः स्यात् । तदशानात्राऽदृष्टभूतविशेषाऽनुमा-नेन नामान्तरतिरोहितमदृष्टभावाः नृमर्तसिद्धे दृष्टम्, इतो-ऽपि बालशरीरं शरीरान्तरपूर्वकमिन्द्रियाऽऽदिमन्वासरण-शरीरवत् । न च प्राचीनमवतारान्तनुपूर्वकवेदे, तस्य तद्वत्त्वाऽवसान एव पटु पवन-प्रेरितानितीमवतारं ज्वलन्-ज्वालाकलापपुष्टयः भस्मना द्रव्यादान्तरालगतभावमा-वेन तत्पूर्वकत्वाऽनुपपत्तेः । न चाशरीरिणो नियत-गर्भ-

देश-स्थान-प्राप्तिपूर्वकः शरीरग्रहो युज्यते, नियामककारणा-भावात् । स्वभावस्य तु नियामकत्वं प्रगोच्य व्यापान्तम् । ततो यच्छरीरपूर्वकं बालशरीरं तत्कर्मप्रयत्नि । पौष्टिकं चेदम-दृष्टमष्टव्यम्, आत्मनः पारतन्त्र्यमिति तत्त्वाभिज्ञाऽऽदिवत् । क्रीडाऽऽदिना व्यभिचार इति चेन्न, तस्याऽऽत्मपरिणामरूप-स्य पारतन्त्र्य-स्वभावत्वात्, तन्निमित्तभूतस्य तु कर्मणः पौ-ष्टिकत्वात् । एवं सीधुस्वादान्द्रवविश्वकल्यमपि पारत-न्त्र्यमेव, तद्वत्तु सीधु पौष्टिककर्मवति नैनेनाऽपि व्यभि-चारः । ततो यथैवेगत्सर्वविशेषगुणलक्षणं, कापिलः प्रकृति-विकारस्वरूपं, सैगर्तवोनास्वभावं, ब्रह्मादिमिरविद्यास्व-रूपं, चाऽदृष्टमदृष्टादि । तदुपास्तम् । विशेषतः पुनर्मोक्षो-निषेधो विस्तराय स्यादिति न कृतः । रत्ना ७ परि ७ ।

विस्तरतश्चेतस्सम्मतप्रत्य प्रतिपादितम्-

अत्र बृहत्सन्निधनाऽनुसरिणः स्वभावसंनिवृत्तज्ञानाऽऽदिध-मेकलापार्थात्तन्त्र्य स्थानेगभावप्रतिपादनं जैनन कुर्वता-ऽस्माकं साहाय्यमनुष्ठितमिति भवनाः प्राहुः । युक्तमुक्तं यत् स्वभावसंनिवृत्तज्ञानाऽऽदिसंप्रत्यसमन्वितस्यैवभस्याभा-वः । नारक-तिथेयुगनाऽमर-रूपपरिणतिस्वभावतया उत्पद्य-न्ते प्राणिनोऽस्मिन्नित्येताद्यायुक्तमिति हतम् । परलोकमदृष्टेय प्रमाणभावात् । तथाहि-परलोकमदृष्टाऽऽदेकं प्रमाणं प्रत्यक्षम्, अनुमानम्, आगमो वा जैननाभ्युपगमनीयः । अन्य-स्य प्रमाणत्वेन तेनाऽनिरूपः । न चार्थतद्वक्तव्यम् । भवतोऽपि किं तत्प्रतिज्ञेयं प्रमाणम्, यतो नाऽस्माभ्यस्तत्प्रतिज्ञेयप्र-माणान्द्रव्यः प्रतिपाद्यते, किं तु परंपर्यस्तत्प्रमाणपथेयुग-मात्रमेव क्रियते । अत एव ‘सर्वत्र पर्यनुयोगप्राप्येव स्-वर्गाणि बृहस्पतेः’ इति चार्थोक्तिरिति हतम् । न च परंपर्यस्त-प्रमाणपथेयुगमात्रं, तत्तदभ्युपगमस्य प्रस्ताऽऽदिद्वाराण्य विचार-णा, न पुनः स्वविजयप्रमाणोपपत्त्याः । येनार्थान्द्रव्यप्रतिज्ञे-यकत्वेन प्रवर्त्तमानं प्रमाणमाध्यात्मिजत्वाऽऽदिद्वाराण्युप-वर्त्तनं कथं प्रवर्त्तन इत्यस्मान्प्रति भवताऽपि पर्यनुयोगः क्रियते । अत एव परलोकप्रमाथकप्रमाणऽभ्युपगमं परेण ब्रह्म-त्वा तदभ्युपगमस्याऽनेन प्रकाशं विचारः क्रियते । तत्र न तावत्परलोकप्रतिपादकत्वेन चत्तुर्गदृष्टयथापारमत्मा-दिनाऽऽस्माकं सविहितप्रतिनियतरूपाऽऽदिधर्मव्यावृ-त्त्येते प्रवर्त्तने । नाप्यतीन्द्रिये यैमिप्रत्ययं तत्र प्रवर्त्तन इति वक्तुं शक्यम् । परलोकऽऽदिवत्प्रमाणव्यभिज्ञः । नाप्यनुमानं प्रत्यक्षपूर्वकं तत्र प्रवृत्तिमासादयति । प्रत्यक्षाप्रवृत्तौ नाप्य-व्यक्त्याऽनुमानरापि तत्राप्रवृत्तः । अथ यथैव प्रत्यक्षा-वगतप्रतिबन्धलिङ्गप्रभवमनुमानं न तत्र प्रवर्त्तने, तथाऽपि सामान्यता दृष्टे तत्र प्रवर्त्तयेत् । तदपि न युक्तम् । अ-तस्तदपि सामान्यता दृष्टमवगतप्रतिबन्धलिङ्गप्रभवम् । आ-होस्त्वद अतवगतप्रतिबन्धलिङ्गप्रवृत्तम् । यथतवगतप्रति-बन्धलिङ्गोद्वर्त्तनीति पक्षः । स न युक्तः । तथाऽनुवर्त्त-प्रभवस्य स्वविषयव्यभिचारिणश्च दृश्यतात्पर्यद्वाराण्य-व्यावृत्तिविकल्पस्यैवप्रमाणत्वात् । अथ प्रतिपक्षमव-लिङ्गप्रभवं तत्र प्रवर्त्तन इति पक्षः । सोऽपि न युक्तः । प्र-तिबन्धावगमस्यैव तत्र लिङ्गस्याभिनिमित्तत्वात् । तथाहि प्रत्यक्ष-स्य तत्र लिङ्गसंवेद्यावगमनिमित्तत्वाभावेऽनुमानं लिङ्ग-संवेद्याप्राहकमभ्युपगमन्तव्यम् । तत्र यदि तदपि परलोकस-

आवाऽऽवेदकमनुमाने स्वविषयाभिमतानाथैनाऽऽत्मोपाद-
कलिङ्गसंघप्रधाहकं, तदेतरेतराऽऽध्यव्यवदोषः । अथाऽनु-
मानान्तरात् गृहीतप्रतिबन्धाधिह्लादपुत्रजायमानं तद्विषयं त-
दभ्युपगम्यते, तदाऽनवस्थाः तथा सर्वमप्यनुमानमस्यान्य-
त्यसिद्धम् । तथाहि-बृहस्पतिमुच्यते-“ अनुमानमप्रमाणमि-
ति । ” अनेन प्रतिज्ञाप्रतिपादनं कृतम् । अनिश्चिताऽर्थ-
प्रतिपादकत्वात्, अनिश्चितप्रमाणसमाधेयवदिति हेतुदृष्टान्ता-
वभ्युह्यते । विषयविचारणं वाऽनुमानप्राप्तायमनुक्रमम् । धर्म-
धर्म्युपास्यतन्त्रसाधने सिद्धमाध्यायता यतः । अत्रां विशेष-
विशेष्यभावः साध्यः प्रमेय विशेष-विषयां प्रमां कुर्वन्त्य-
माणं प्रमाणतामश्नुते । इतरेतराऽऽपेक्षिजस्य समुदायो-
ऽत्र प्रमेयः तद्वैज्ञान्यं वा पक्षधर्मत्वाऽऽहीनामन्यतमस्याऽपि
रूपस्याऽऽसिद्धिः । न हि समुदायधर्मता हेतोः । नापि
समुदायानन्वयां व्यतिरेका वा, धर्मिमात्राऽपेक्षया पक्ष-
धर्मत्वे साध्यधर्मोऽपेक्षया च व्याप्ति गौणतिति । उक्तं च-
“प्रमाणस्याऽगौणत्वात्तदनुमानार्धनिश्चयो दुर्लभः” इति; ध-
र्मिधर्मताप्रत्ययेऽपि न गौणतापरिहारः । प्रतीयमानापे-
क्षया गौणमुपव्यवहारस्य चिन्त्यत्वात्; समुदायश्च प्र-
तीयते । एकदेशाऽऽध्ययणेनापि त्रैक्यमनुक्रमम् । व्याप्यसि-
द्धिः । न हि सत्तामात्रेणाऽविनाभावो गमकः; अपि त्वव-
गतः । अन्यथाऽऽतिप्रसङ्गात् । स च सकलमपक्षविपक्षस्य
व्यतिरेकणं दुर्बिज्ञानोऽसंवेदिता । न चात्र भूयोदर्शनं
शरणात् । सहस्रशोऽपि दृष्टमाहचर्यस्य व्यतिचारान् । अत-
एव दर्शनादर्शनेमपि । तदुक्तम्-“ गोमानित्येव मय्येन, भा-
व्यमभ्यवृत्ताऽपि किम् ? ” इति । देशकालाऽऽस्थाभेदेन च
भावानां नानात्वावगमादनाश्रयः । तदुक्तम्-“ अय-
स्यस्यशकालानां, भेदात् निश्चाय शक्तिम् । भावानामनुमा-
नेन, प्रतीतिरिति दुर्लभा । ” इत्यादि । आह च-अवि-
नाभावसंबन्धस्य गृहीतमशयत्वात् । यथा सामान्य-
स्य तद्विषयस्याऽभावात् स्वायैवगर्भभेदासम्भवात्, वि-
रुद्धाऽनुमानविरोधयोः सर्वत्र संभवात् । कविचिन्ने विरुद्धा-
व्यभिचारस्य इत्यादि दूषणजालम् । तदनुद्वापणीयमेव । य-
त्ताऽनिश्चितार्थ-प्रतिपादकत्वात्तदनुमानमप्रमाणमित्यनुमाना-
प्रमाणता-प्रतिपादने कृते शेषदूषणजालस्य मृतमारणक-
रणमात्रम् । ततोऽनुमानस्याप्रमाणत्वात्तदानीं द्वयपरलोकसङ्गा-
धनिपादने कुतस्तस्य प्रवृत्तिः ? अथदेवेव जन्म पूर्वज-
न्मान्तरप्रवृत्तेरनुमिति जन्मान्तरलक्षणस्य परलो-
कस्य सिद्धिरित्येते, तत्किमियमर्थोपपत्तिः, अथाऽनुमानं वा ?
न तावदर्थोपपत्तिः, तत्क्षणाऽभावात् । “ दृष्टं श्रुतो वाऽर्थो-
ऽन्यथा नोपपद्यते । ” इति हि तस्या लक्षणं धिक्क्षणादि-
रूप्यते, न तु जन्मान्तरसन्तरेण नोपपत्तिमिदं जन्ममिति सि-
द्धम् । मानापितृत्वामप्रीत्यार्थकं नस्यापपत्तेः । तस्यावहेतुत-
व्ये चान्यपरिकल्पनायामतिप्रसङ्गात् । अथ प्रथमेधाऽऽद्यो
जन्माऽदावभ्यासपूर्वका दृष्टाः कथमतत्पूर्वका भवेयुः, न व-
क्षिपूर्वको धूमः, तत्पूर्वकतामन्तरं कदाचिदपि भवत्युप-
पत्त्यः । तदप्यसम् । अविनाभावसंबन्धस्य देशकालव्यति-
क्षणस्य प्रत्यक्षेण प्रतिगृह्यमशङ्कः । स्मरिहतामात्रप्रतिपत्ति-
निमित्तं हि प्रत्यक्षमुपलभ्यते; न हि सकलदेशकालयोर्वि-
ना वहिमसंभव एव धूमस्येति प्रत्यक्षतः प्रतीतिर्युक्ता, अ-
तो न धूमोऽपि शङ्खिपूर्वकः सर्वत्र प्रत्यक्षाऽनुपलम्भाभ्यां
१३३

सिद्ध इति कुतस्तेन दृष्टान्तेन जन्मान्तरस्वरूपपरलोकसाध-
नम् । तस्मात्किञ्चिदप्यभिधाऽऽद्यस्तथाभूताभ्यासपूर्वकाः, के-
चिन्मानापितृशरीरपूर्वका इति । न च प्रक्षाऽऽद्यः शरीरान्तो व्य-
तिरिच्यमानस्वभावाः संवेदन विषयानुमुपयान्ति । शरीरञ्च
तदव्यवस्थानिरकातुत्तमिदं दृष्टमिति कथमन्यथा व्यव-
स्थामहेति ? अथ पूर्वोपापादष्टमन्तरं कथं माता पितृ-विल-
क्षणं शरीरम्, न त्वेतेनैव व्यभिचारो दृश्यते । न हि सर्वदा
कारणाऽनुरूपमेव कथम् । तेन विलक्षणदृष्टि मातापितृश-
रीरादपि प्रक्षामेधाऽऽदिभिर्विलक्षणं तदप्यन्यथा शरीरमुप-
जायते, कदाचित्तदाकारानुकारि तत्कथं वाऽत्र विरोधः ।
यथा कश्चिच्छालुकान्देव शालुकः, कश्चिद्गोमयात्तथा कश्चि-
दुपदेशाद्विकल्पः, कश्चिन्मदाकारपदार्थदर्शनात् । अथ दर्शना-
दपि विकल्पः पूर्वविकल्प-वाचनमन्तरं कथं भवेत्, तर्हि
गोमयादपि शालुकः कथं शालुकमन्तरेणेति पतदपि प्रष्टव्यम् ।
तस्मात्कार्यकारणभावमात्रमेव तत् । तत्र च नियमाभावा-
द्विज्ञानादपि मानापितृशरीरगङ्गाज्ञानमुपजायताम् । अथवा-
यथा विकल्पाद्व्यवहितनादपि विकल्प उपजायते, तथा व्य-
वहितनादपि मानापितृशरीरान्तेनैव न भेदं पश्यामः । य-
था चैकमातापितृशरीरादनेकापत्याऽपत्तिस्तथैकस्मादेव प्र-
क्षः प्रजात्यभिहितं न जात्यन्तरपरिग्रहः कस्यचिदिति न पर-
लोकसिद्धिः । न हि मानापितृत्वसंबन्धमात्रमेव परलोकः तथैव
भ्युपगमविरोधान् । अथानाद्यन्त आत्माऽस्ति, तमाऽध्यय-
परलोकः साध्यते । न हि कालोन्मिववृत्त्यतिरेकेणाऽनुसंधानं स-
म्भवति । मिश्रा नुमतिर्यनुसंधानादष्टः । तदुक्तम्-“ परलो-
किनोऽभावात्, परलोकाऽभावाः ” इति वचनात् । न ह्यानाद्यन्त
आत्मा प्रत्यक्षप्रमाणसिद्धिः; अनुमानेन चन्तरेतराऽऽध्यदोषप्र-
सङ्गः । सिद्धे आत्मन्यैकरूपेणाऽनुसंधानविकल्पस्याऽविनाभू-
तत्वं आत्मसिद्धिः, तत्सिद्धेक्षाऽनुसंधानस्य तदविनाभूतत्वं
सिद्धिरिति तन्तरेतराऽऽध्यसङ्गाधैकस्यापि सिद्धिः; न वाऽऽ-
त्मसिद्धेन साध्यते । किञ्च-दर्शनाऽनुसंधानयोः पूर्वोऽपर-
भाविनोः कार्यकारणभावः प्रत्यक्षसिद्धस्तत्कुतोऽनुसंधानस्म-
रणादात्मसिद्धिः अपि च-शरीरान्तर्गतस्य ज्ञानस्याऽसृष्टत्वे-
न कथं जन्मान्तरशरीरसंचारः । अथान्तराभवशरीरसन्तत्या
संचरणमुच्यते, तदपि परलोकाच्च विषियते । सञ्चारश्च न
दृष्टो जीवत इह जन्मनि, भरणसमये भविष्यतीति दुर्बिग-
ममेतच्च परलोकसिद्धिः । अथवा सिद्धे परलोकं प्रतिनियत-
कर्मफलसंबन्धाऽऽसिद्धेर्वर्धयेमाऽनुमानेन परलोकस्तिवत्सा-
धनम् । अथाऽऽप्तमात्रप्रतिनियतकर्मफलसंबन्धसिद्धिः । त-
था सति परलोकस्तिवत्प्रमाणमादेव सिद्धिमिति किमनु-
मानप्रसाधनं ? न चाऽऽप्तमात्रसिद्धि परलोकसिद्धिः । तस्य प्र-
माणसिद्धिः । न चाऽऽप्तमात्रसिद्धि परलोकाऽद्विकमभ्युपग-
न्तुं यत्कम् । तदाभावव्यापि तथाभ्युपगममसङ्गत्वात् । न च पर-
लोकसाधकप्रमाणप्रतिपादनमकृत्या भवशब्दव्युत्पत्तिरर्थम-
स्परिण्यभिधानं युक्ता किन्त्याऽपि शब्दव्युत्पत्तिरुत्तरा तु यदि
क्रियते, तदा नऽस्माभिरपि तत्प्रतिपादकप्रमाणं यत्तुयुगं म-
नः प्रसिधीयते इति पूर्वपक्षः । अतोच्यते-यदुक्तं परेतुयुगमा-
त्रमस्माभिः क्रियत इति । तत्र वक्तव्यम्-परेतुयुगां अपि क्रियमा-
णः किं प्रमाणतः क्रियते, उताऽप्रमाणतः? यदि प्रमाणतः तद-
नुक्रमम् । यत्तत्तत्कार्येण प्रमाणं किं प्रत्यक्षं, उताऽनुमानाऽपि ।

यद् प्रत्यक्षम् । नदुयुक्तम् । प्रत्यक्षस्याऽविचारकत्वेन पर्यनुयोग-
स्वरूपावधारणवत्ताऽवतुष्टव्यात् । न च प्रत्यक्षस्यापि प्रमाणत्वं
युक्तम् । भवदभ्युपगमेन तल्लक्षणऽस्मेभवान् । नदम्भपर्यन्त-
स्वरूपव्यवस्थापकधर्मस्य तत्त्वत्वात् । तत्र प्रत्यक्षस्य प्रामा-
ण्यत्वपदव्यवस्थापको धर्मोऽविस्मैवादिस्वलक्षणोऽभ्युपगम-
व्यः । तच्चाऽविस्मैवादिष्वं प्रत्यक्षप्रामाण्येनाऽविनाश्रुतमभ्यु-
पगम्यम् । अस्याधामुनातः प्रत्यक्षप्रामाण्याऽस्मिद्धः नि-
र्द्धो या यतः कुनाश्रयार्थकश्चिदभिमनमात्रं विज्ञेयद्वित्यनि-
प्रसङ्गः । स चाऽविनाशापर्यन्तस्य कुनाश्रयप्रामाण्याद्वगम्यव्यः ।
अनवगतप्रतिवन्धार्थान्तरप्रतिपत्तौ नाल्लक्षणहीनत्वमितो-
ऽप्यनवगतप्रतिवन्धान् धूमान् धूमस्वत्रातिपातैः स्यात् । अ-
विनाशावापगमश्चास्मिद्धदेशकालव्यवस्था प्रमाणतोऽभ्युपग-
मनीयः । अस्याया यस्यामेव प्रत्यक्षव्यक्तौ स्मैवादिप्रामा-
ण्यधोऽभाववगतत्वरूपविनाशाववादिस्वापत्तिवद्भवेत् । न व्य-
कल्प्यन्तरं । तत्र नस्यानवगमनात् । न चावगतत्वव्यलक्ष-
णसंख्या व्यक्लिदेशकालान्तरमनुवर्त्तते । तस्याः प्रत्यक्ष-
हेतुर्देव ध्वेवान् । व्यकल्पनातनुगमात् । अनुगमे या
व्यक्लिपताविहोऽनुगतस्य सामान्यरूपवत्त्वान् । तस्य च
भवताऽनभ्युपगमात् । अभ्युपगमे वा न सामान्यत्वलक्षणो-
ऽनुगतविषयाऽभावप्रतिपादनेन तत्प्रतिज्ञेयं युक्तः । स च
प्रमाणतः प्रत्यक्षं तद्व्यलक्षणार्थव्यवस्थाऽविनाशावापगमो य-
दि प्रत्यक्षादभ्युपगम्यते । तदुक्तम् । प्रत्यक्षस्य साक्षात्त-
स्वविषयप्रतीकत्वमात्र एव भवता व्यापारोऽभ्युपगमात् ।
अथैकत्र यद्वा प्रत्यक्षेण तथैवार्थवार्त्तव्यापारव्यवस्था-
नाभावाऽवगमादप्यत्राऽप्येवंभूतं प्रत्यक्षं प्रमाणमिति प्रत्य-
क्षेणऽपि तद्व्यलक्षणार्थव्यवस्था प्रतिपत्त्याऽवगमः । तदा-
न्यत्राऽप्येवंभूतं ज्ञानलक्षणं कार्यमेवंभूतज्ञानकार्यप्रभवमि-
ति तत्रैव कथं न सर्वोपसंहारेण कार्यत्वलक्षणं प्रती-
तः स्वना-
ध्याऽविनाशावाऽवगमः ? येनाऽनुमानमप्रमाणवत्त्वनाभाव-
सम्बन्धस्य व्याप्त्या प्रतीतमशक्यत्वादिनिवृणन्नुमानवा-
दिनं प्रति भवता सत्यमानं शोभते । किञ्च अविस्मैवादि-
त्वलक्षणं धर्मः प्रत्यक्षप्रामाण्यत्वव्यवस्थापकः प्रत्यक्षप्र-
तिवद्भवेन निश्चयः । अस्या तत्रैव ततः प्रामाण्यत्वलक्षण-
व्यवस्था न स्यात् । अमेवदस्य केचित्समस्त प्रत्यावर्त्ति-
विप्रकारोऽस्मात् । तदस्याऽपि तत्समव्यवस्थाप्रसङ्गः ।
तथाऽभ्युपगमे च यथा संव्यादिनिश्चयः धर्मो तद्व्यापन-
गमेऽपि प्रत्यक्षधर्मसंविधेयत्वेनाऽवगम्यते, तथा धूमोऽपि
पर्वतैकदेशे अनलानलगतवापि प्रदेशेनैवनिधनयाऽवगम्यते
इति कथं समुदायः साधयः । तद्व्यापनं च पक्षधर्मत्वं हेतोर्न-
वगमनव्यम् । न च पक्षधर्मत्वाऽप्रतिपत्तौ साधयधर्मत्वनिविश-
ष्टनप्रदेशप्रतिपत्तिः । प्रतिपत्तौ वा पक्षधर्मत्वाऽव्यनुसरणं
व्यर्थम् । तत्प्रतिपत्तेः प्राग्व तदुपपत्तिः । समुदायस्य साधय-
नोपपत्तिप्रदेशिकदेशधर्मधर्मव्यापगमेऽपि पक्षधर्मत्वाऽवगमा-
द्वेनोपचरितं पक्षधर्मत्वं हेतोः स्वादित्यनुमानस्य गौण-
त्वाऽपत्तेः प्रमाणस्याऽप्येवमादनुमानावर्धनार्थेना दुर्लभ इति
चोद्यवसरः । प्रत्यक्षप्रामाण्यत्वलक्षणेऽपि क्रियमाणेऽस्य स-
र्वेष्व समानत्वेन प्रतिपादितत्वात् । यथा चाविस्मैवादिस्वल-
क्षणप्रत्यक्षप्रामाण्यत्वव्यवस्थाः सर्वोपसंहारेण व्याप्तिरभ्युपग-
म्यते; अविस्मैवादिस्वलक्षणं प्रामाण्यव्यवस्थापको धर्म-

स्तथाशक्तीक्रियते पूर्वोक्तस्यायेन तदा कथमनुमानं नाऽभ्युपग-
म्यते प्रमाणतया ? । तथाहि-यत्किञ्चिद्दृष्टं, तस्य यथाऽ-
विनाशावस्तद्विदस्तस्य तद्वत्तमे तत्रैवतावमात्रमेवाऽनुमा-
नस्याऽपि लक्षणम् । तच्च प्रत्यक्षप्रामाण्यत्वलक्षणमभ्युपग-
मात् । तच्च प्रत्यक्षप्रामाण्यत्वलक्षणमभ्युपगम्यते । किञ्च-
तथाऽभ्युपगम्यते देवानां प्रियेण । तथा-प्रामाण्यमनुमान-
स्याभ्युपगतमेव; यतो यदेवाविस्मैवादिस्वलक्षणं प्रत्यक्षस्य
प्रामाण्यं, अनुमानस्याऽपि तद्वत् । तदुक्तम्- " अर्थस्याऽ-
सम्भवेऽभावान्, प्रत्यक्षेऽपि प्रमाणता । प्रतिवक्ष्यस्वावस्थ,
तद्वत्तुत्वं समं द्वयम् ॥ १ ॥ " इति । अर्थोऽस्मेभवेऽभावः
प्रत्यक्षस्य संवादावस्थाः प्रामाण्यमिति मितम् । स च सा-
ध्याऽर्थोऽभावेऽभावितो लिङ्गादुपजायमानस्यानुमानस्यापि
समान इति कथं न तस्यापि प्रामाण्याऽभ्युपगमः । किञ्च-
अयं चार्थकः प्रत्यक्षकप्रमाणवारी यदि परेभ्यः प्रत्यक्ष-
लक्षणमनववृथ्यामानभ्यस्तप्रतिपादयति, तदा तेषां ज्ञान-
संवादिष्वं कुतः प्रमाणाद्वगम्यच्छति ? न तावत्प्रत्यक्षान्, प-
रत्वेनावृत्तीनां प्रत्यक्षतो ज्ञानुपगम्यस्यात् । किं तर्हि स्वाऽ-
मतिं ज्ञानपूर्वको व्यापारव्यवहारो प्रमाणतो निश्चिद्य परे-
वर्षाप तथाभूतानदृशेनातन्सर्वोपसंहारत्वलक्षणमववृथ्यते, तत-
स्तेभ्यस्तत्प्रतिपादयति । तथाऽभ्युपगमे च व्यापारव्यव-
हारोऽऽदिलिङ्गस्य ज्ञानसंविधेयत्वलक्षणस्यावस्थाऽविस्मैवा-
गम्यं पक्षधर्मत्वं चाऽभ्युपगमे भवतीति कथमनुमानेनाऽथा-
पकस्याऽर्थस्य वैरूप्यमामिद्धं, येन नाऽस्माभिरनुमानप्र-
तिज्ञापः क्रियते, किन्तु त्रिलक्षणं यदनुमानवादिनिहितम्
अभ्युपगमे, तच्च लक्षणमात्रवर्त्तमानं प्रतिपाद्यते इति वचः
शोभानुभवति । प्रत्यक्षलक्षणप्रतिपादनार्थं परत्वेनावृत्ति-
परिज्ञातोऽभ्युपगमे त्रिलक्षणः अभ्युपगमस्योऽप्यर्थमाविध्य-
प्रतिपादनात् । येन नाऽस्माभिः प्रत्यक्षमात्रं प्रमाणव्यवस्था-
ऽभ्युपगम्यते; अतः तल्लक्षणप्रत्यक्षोऽवश्यमाव्यनुमान-
प्रामा-
ण्याऽभ्युपगम इत्यस्मात्प्रति भवोद्धः प्रतिपाद्यते । यत्तु
प्रत्यक्षमेवैकं प्रमाणमिति वचनं तत्तार्थकत्वलक्षणालोक्त-
लोकाकमेव्यवहारप्रत्यक्षाऽप्येतया । अत एव लक्षणलक्षणप्रत्य-
क्षपूर्वकोऽनुमानस्य, अनुमानमप्रमाणमित्यादिप्रत्यक्षमेवगमा-
ऽप्रामाण्यप्रतिपादनं विधीयते; न पुनर्गोपालाऽऽद्यत्रलोकव्य-
वहारवत्तावतुष्टस्य धूमदृशेनमात्राऽविस्मैवाऽनलप्रतिपत्ति-
कस्य । नैतन्नापः तस्यापि महातयाऽदिष्टान्त-धर्मिप्रवृत्त-
प्रमाणः । वगतस्वसाध्यप्रतिवन्धनिश्चिद्यत्वात्साध्यविधिमधुमव्य-
लोद्धेत्येन तार्थिकत्वलक्षणलक्षणप्रत्यक्षपूर्वकत्वस्य वस्तुतः
प्रदर्शितव्यात् । एतत्प्रत्यक्षमेवमार्थं चाऽस्य धूमस्य व्यतीर्ता-
नि साङ्केति कथ्यवदस्य गोपालाऽऽदिस्मृतेजालाऽनमर्भा-
नोऽकिञ्चिन्तकत्वान् । प्रत्यक्षस्य चाऽविस्मैवादिप्रत्यक्षप्रामा-
ण्यत्वलक्षणं तथा सम्भवति, तथा परतः प्रामाण्यं व्यवस्था-
पयद्भिः " निवद्धं " इत्येतत्पदव्याख्यायां दर्शितं, न पुनर-
न्येन । नन् स्थितमेतत्तत्र प्रत्यक्षस्य भवदभिमार्थेण प्रामा-
ण्यव्यवस्थापकत्वलक्षणमेव; । तद्व्यापे चाऽनुमानस्यापि
प्रामाण्यप्रतिपत्तिरिति न प्रत्यक्षं पर्यनुयोगविधायि नाव्यनु-
मानाऽऽदिकं पर्यनुयोगकारि । अनुमानाऽऽदेः प्रमाणव्यवस्था-
नभ्युपगम्यते, अथाऽविस्मैवध्वं चाऽव्यनुमानाऽऽदिकं न प्रमाण-
तयाऽभ्युपगम्यते, तथापि परेण तत्प्रमाणतयाऽभ्युपगम्यमिति
तत्प्रसिद्धेन तेन परस्य पर्यनुयोगो विधीयते । ननु परस्य

नत्प्रमाणतः प्रामाण्याऽभ्युपगमविषयः अथाऽप्रमाणतः ? य
दि प्रमाणतः, तदा भवतीतिऽपि प्रमाणविषयस्तस्यान् । न हि
प्रमाणतऽभ्युपगमः कस्यचित्त्वति. कस्यचित्त्वति युक्तम् । अ-
थाऽप्रमाणतोऽनुमानाऽदिकं प्रमाणतयाऽभ्युपगम्यते परेण,
तदाऽप्रमाणेन न तेन पर्यनुयोगो युक्तः । अप्रमाणस्य परलोक-
साधनवत्त्वसाधकप्रमाणपर्यनुयोगोऽप्यसामर्थ्यात् । अथ तेन
प्रमाणवत्त्वाऽपरिज्ञानात्प्रामाण्यमुपगमयति तत्सिद्धि-
मेव तेन परलोकाः । दिसाधनाभिमतप्रमाणपर्यनुयोगः क्रियते ।
नन्वज्ञानात्परस्य प्रमाणत्वेनाऽभिमतः न वाऽज्ञानादन्य-
थाधेनाऽभिमतमन्यते वस्तु तस्माध्यामर्थक्यां निर्वस्यति ।
अन्यथा विपर्ययाऽभिमन्यमानं महापथाऽदिकमपि तान्मात्र-
पितृकामेन दीयमानं स्वकार्यकरणसमं स्यात् । अथ नाऽस्मा-
दिः परलोकप्रसाधकप्रमाणपर्यनुयोगोऽनुमानाऽदिना स्वत-
न्त्रप्रसिद्धप्रामाण्येन, पराभ्युपगमावगतप्रामाण्येन वा क्रियतेः
किं नहि यदि परलोकाऽऽदिकोऽनीन्द्रियाधेः परेणाभ्युपगम्य-
ते, तदा तदप्रतिपादकं प्रमाणं वक्तव्यम् । प्रमाणनिबन्धना हि
प्रमेयव्यवस्थितः । तस्य च प्रमाणस्य तत्त्वज्ञानाऽऽप्यसम्भवेन
तद्विपर्ययाभिमतस्याप्यभाव इतिः एवं विचारणालक्षणः पर्यनु-
योगः क्रियते इति न स्वतन्त्राः अनुमानपन्थासप्तधर्मसिद्ध्या-
दिलक्षणद्वेयाऽवकाशो वृहस्पतिमताऽनुसारिणाम् । नन्वेवम-
न्यतया अकस्या भवता परलोकाऽऽधर्मान्द्रियाधेप्रसाधकप्र-
माणपर्यनुयोगं प्रसङ्गसाधनाऽऽप्यमनुमानं, तद्विपर्ययस्वरू-
पं च स्वार्थेव प्रतिपादितं भवति । तथाहि-प्रमाणनिबन्धना
प्रमेयव्यवस्थिततिरिति एवं वदता प्रमेयव्यवस्था प्रमाणनिमि-
त्तैव प्रतिपादयता भवति । एतच्च प्रसङ्गसाधनम् । तच्च व्या-
ख्यापकमपि सिद्धे यत्र व्याख्याऽभ्युपगमो व्यापकभ्युप-
गमनाकनगीकृतः प्रदर्श्यते तत्सर्वलक्षणम् । तेन प्रमेयव्यवस्था
प्रमाणप्रवृत्त्या व्याप्ता प्रमाणतो भवता प्रदर्शनीया । अन्यथा
प्रमाणप्रवृत्तिमन्तराणां प्रमेयव्यवस्था स्यात् । ततश्च कथं
परलोकाऽदिसाधकप्रमाणपर्यनुयोगोऽपि परलोकव्यवस्था न
भवतीति । व्याख्यापकमात्राहकप्रमाणऽभ्युपगमं च कथं
कार्यहेतोः स्वभावेनान्यां परलोकाऽद्विप्रमाणकत्वेन प्रवर्त-
मानस्य प्रतिज्ञेयः ? व्याप्तिप्रसाधकप्रमाणसद्विऽनुमान-
प्रवृत्तनतासमिञ्जन्वात् । प्रामाण्याव तन्निबन्धनायाः प्र-
मेयव्यवस्थया अप्यभावा इति प्रमात्रविपर्ययः । स च व्याप-
काऽभावो व्याप्यस्याप्यभाव इति एवम्भूतव्यापकाऽनुपल-
ब्धिसमुद्भूताऽनुमानस्वरूपम् । एतदपि प्रसङ्गविपर्ययरूपम-
नुमानं प्रमाणतो व्याप्यव्यापकसिद्धौ प्रवर्तते इति व्याप्ति-
प्रमाणकस्य प्रमाणस्य तत्त्वसाधकप्रमाणऽभ्युपगमं च प्रा-
माण्यं स्वयत्वेन भवता दत्तः स्वहस्त इति तानुमानाऽद्वि-
प्रमाणपर्यनुपादनेऽस्माभिः प्रपश्यते । अतो यत्तुम् । "स-
र्वत्र पर्यनुयोगपरागर्थेव सूत्राणि वृहस्पतेः" इति । तदभिधे-
यशब्दमिव लक्ष्यत । उक्तप्राथाः । यत्तुम्-प्रत्यक्षं सखिदि
तद्विपर्ययेन चक्षुःआदिप्रभवं परलोकाऽद्विप्राहकत्वेन न प्रव-
र्तते । तत्र सिद्धसाधनम् । यच्चोक्तम्-नाप्यतीन्द्रियं योनि-
प्रत्यक्षं, परलोकव्यवस्थाऽसिद्धेति । तद्विचारणशीलस्य भ-
वतो वचनम् । अतीन्द्रियाधर्माप्रवृत्तिप्रमेयस्य योनिप्रत्यक्षस्य
नन्तरमेव प्रतिपादितवान् । यत् पुनरिदमुच्यते-नाऽपि
प्रत्यक्षपूर्वकमनुमानं तदभावं प्रवर्तते । तदप्रवृत्तम् । प्रत्यक्षेण
हि संबन्धग्रहणपूर्वं परेणैव पायकाऽऽपि यथाऽनुमानं प्रवर्त-

मानमुपलभ्यते, स एव स्यात् । परलोकसाधनेऽप्यनुमान-
स्य किमप्यदृष्टो, दृष्टो वा ? । तथाहि-यत्कार्यं तत्कारणानि-
रुद्धं, यथा यदाऽदिलक्षणं कार्यं कार्यं चेदं जन्म इति
भवत्यतो हेतोः परलोकसिद्धिः । तथाहि-"नित्यं स्वयम-
सत्त्वं वा, हेतोःरस्याऽनपेक्षणात् । अपेक्षानो हि भावानां,
कादाचित्कत्वसम्भवः ॥ १ ॥ " इति न तावदाद्यैवमिह-
रथवाऽसिद्धेः । कार्यत्वं हेतुनिर्पेक्षस्य नित्यं सत्त्वा-
ऽसत्त्वप्रसङ्गात् । अथ स्वभावत एव कादाचित्कत्वं पदार्थानां
भविष्यति । न हि कार्यस्य कारणभावपूर्वकत्वं प्रत्यक्षत उप-
लब्धं, येन तदऽभावाश्रित्येन, प्रत्यक्षतः कार्यकारणभाव-
रथवाऽसिद्धेः । यथैव बाह्याध्यायत सह कार्यकारणभाव-
स्याऽसिद्धेः, स्वसंबन्धमात्रत्वे सत्यद्वैतं, विचारतस्तस्या-
ऽप्यभावे सर्वेऽश्रयत्वमिति सकलव्यवहारेऽच्छेदप्रसङ्गः । त-
स्मादथा प्रत्यक्षेण बाह्याधर्माप्रतिबद्धत्वमात्मनः प्रतीयते, अ-
न्यथैल्लोकाऽप्यप्रतिज्ञेः, प्रत्यक्षतस्तज्जन्मस्वभावसाध-
नम् नस्य तद्विप्राहकत्वाऽसंभवात्, तथा वैल्लोकासाधना-
र्थमर्हकत्वं प्रत्यक्षं स्वार्थेनाऽऽत्मनः प्रतिबन्धसाधकम्,
तथा परलोकसाधनार्थमेव तद्वै साधनमिति सिद्धेः पर-
लोकाऽनुमानतः । यथा च बाह्याधर्माप्रतिबद्धत्वं प्रत्यक्ष-
कादाचित्कत्वं साधयेत्, धूमस्यापि वस्त्रिप्रतिबद्धत्वम् ; तथे-
हजन्मनाऽपि कादाचित्कत्वेन जन्मादन्तरप्रतिबद्धत्वमपि ।
ततोऽनलबाह्याधर्मापरलोकाऽपि निजजन्मप्रसङ्गः । अथैहज-
न्माऽदिभूतमात्राणितु नामात्रोक्तप्राधान्येनानुमानः कादाचित्क-
युक्तमेवैहजन्मतः । नन्वेवं प्रदेशमन्तरप्रत्ययमात्रसामग्री-
विशेषाद्वै धूमप्रत्यक्षसंबन्धतः कादाचित्कत्वमिति न सि-
द्धयति वस्त्रिबाह्याधर्माप्रतिबद्धतः सकलव्यवहाराऽभावः । अ-
थाऽकार्यविशेषाद्वैवान्यथात्म्यमवितोऽनलबाह्याधर्माप्रति-
बद्धे इहजन्मतेऽपि प्रमात्रेणाऽऽध्याकाविशेषत एव मानाति-
तुष्यतिरिक्तनिजजन्मादन्तरसिद्धिः । तथा यथाऽऽकारविशेष-
एवाऽयं तैमिरिकाऽद्विज्ञानव्यावृत्तः प्रत्यक्षस्य बाह्याधर्मन्त-
रेण न भवतीति निश्चितं, अन्यथा बाह्याधर्मासिद्धेर्विज्ञाऽभि-
मतसंबन्धनाऽहेतुमेवेति पुनरपि व्यवहाराऽभावः ; तथैहजन्मा-
ऽद्विभूतप्रकाशविशेषाऽद्विजन्मविशेषाऽऽकारो निजजन्मादन्-
तरप्रतिबद्ध इति निश्चितमात्रमुमानतः । अथ प्रत्यक्षमेव सवि-
करकं परमार्थतः प्रतिपुः "ततः परं पुनर्वस्तुधर्मः" इत्या-
दि मौल्यकाऽद्विप्रसिद्धं साधकं वस्त्रिबाह्याधर्मापूर्वकत्वस्य धू-
मजात्रप्राप्तेरुचित्तस्माऽद्विप्रत्ययस्याऽभावाभ्युपगमे, परलोक-
वादिनः सप्तधर्मापत्तिसिद्धमेव मन्यते । "न हि दृष्टानुपपन्न-
म्" इति न्यायान् । यथैव हि निश्चयरूपा मातृपितृजन्मप्रतिब-
द्धत्वसिद्धिः ; तथैवैहजन्मसंस्कारव्यावृत्ताऽद्विजन्मप्रकाशऽधा-
काविशेषाद्विजन्मादन्तरप्रतिबद्धत्वसिद्धिरपि प्रत्यक्षनिश्चि-
ता स्यादिति न परलोकाद्विज्ञेयं न च निश्चयप्रत्ययोऽनस्यस-
दशायामनुमानात्मनात्मनः, "पूर्वकप्राधान्यसंज्ञाप्र-
साधितानाऽनुमेयतामितिपतति" इतिन्यायान् । अन्यथायति-
रेकपक्षधर्माऽनुसरणस्याऽनन्यथासदशायामुपलब्धेः । अभ्या-
सदृशायां च पक्षधर्माऽऽनुसरणस्याऽप्यन्याप्यसंबन्ध-
नः, सिद्धमनुमानप्रतीतत्वं परलोकस्य । अथैतन्तराऽऽध-
यदोपादनुमानं नास्त्येवैवविधे विषयस्तुल्यते । नन्वेव सति
सर्वेभेदाभावातो व्यवहारेऽच्छेद इति तदुच्छेदमनभ्युपगच्छता
व्यवहारार्थिनाऽवश्यमनुमानमभ्युपगन्तव्यम् । एतेन प्रत्यक्ष-

पूर्वकस्याभाषेऽप्यनुमानस्य प्रामाण्यं प्रतिपादितम् । न चानुमानपूर्वकत्वेऽपीत्यनेन तदाऽऽश्रयदोषानुरक्तः । तस्यैवेत्यनेन तदाऽऽश्रयदोषस्य व्यवहारप्रसुतोति निराकरणम् । यदनुक्रमम्-
अनुमानपूर्वकत्वेऽनवस्थापयत्तद्वास्तुनामानुभवसुचिरिति । तदप्यसङ्गतम् । एवं हि सति प्रत्यक्षसुगृहीतेऽप्ययं विप्रतिपत्तिविय-
धेनानुमानप्रत्यक्षमन्तरंगं तन्निरातम् इति बाहोऽत्र प्रत्यक्षस्या-
व्यापारासुरनिरव्युत्तिमाऽऽपेक्षः स्थित्यन्ताऽऽपेक्षयो व्यवहारोच्छेद-
हिति व्यवहारव्यवस्थेयवानवस्था परिश्रितं यत्तदनुभवाप्रमाणमिति
सैतदुक्तम् । अन्यथा बाह्यो व्यवस्थापनाय प्रत्यक्षं प्रवर्त्तते, तत्र
प्रदर्शनेनैतत्तद्व्याप्तिमत्तापत्तयोः केषाञ्चिद्व्ययनेन निर्विकलकामः,
अन्येषां तु सविकल्पकं चतुरादिकलकव्यापारजन्यम् । अ-
न्येषां मानसं; केषाञ्चिद्वास्तुनिर्देशयोग्याणि ज्ञानम् । अन्येषां
प्रत्यक्षानुपलम्भबलाद्भूतलिङ्गजोहाऽऽपेक्षः परांशं प्रमाणं तत्र
व्याप्रीयत इति कथयन्मानसेन प्रतिवन्त्यद्वैतोऽनन्तरंग्येनेन-
तदाऽऽश्रयदोषप्रसङ्गिः परलोकवादिनः प्रति भवान् भवेन्न । य-
दनुक्रमम्-सर्वमेषामानसमप्राप्तिः प्रामाण्येनानिर्दिष्टमि-
त्यदि । तदप्यसङ्गतम् । यतः किमनुमानमात्रस्याप्रामाण्यं
भवता प्रतिपादयितुमभिप्रेतम्, अनुमानमप्रामाण्यमत्रादिप्र-
सङ्गः अथ तान्त्रिकलक्षणनेपोऽर्त्तादिश्रयाणामनुमानप्रतिच्छे-
यो वा । न तावदनुमानमात्रप्रतिषेधो युक्तः । लोकव्यवहारेणैव
द्विप्रसङ्गम् । यतः प्रतियोगिन् कौशिकः कस्यचिदर्थस्य दर्शनं
निरामतः । किञ्चिदर्थान्तरं, न तु सर्वमामानसवैश्वर्यायाम् ।
उक्तं चाप्यनेन-“ ह्युदाहृतिर्गमोऽर्थो भूयो, न तदाऽऽनुममर्हति ।”
इति । किञ्चिद्वैदुष्यं कस्यचिद्वयमेव निमित्तं कल्पनीयम् । तच्च
नित्यमसाहचर्यमामानसावश्यकत्वायैव नैयायिकाऽऽदिभिः प-
रिचितवियम् । तद्वयमत्र प्रत्यक्षानुपलम्भमहायामासमप्रत्यक्ष-
तः प्रतीयते । सामान्यतया प्रतियोग्यायामत्रादिश्रयाऽऽदिविधि-
वारेण न बाधकम् । ताऽपि व्यङ्ग्यव्यापारम् । उभयशक्तिं सामा-
न्यस्यैकक्याम् । सामान्याऽऽऽश्रयाश्रयव्यक्तिप्रतिमानं च मानसे
प्रत्यक्षेः यथा शनसेनयाऽऽच्छेदं शतमिति प्रत्यये विशेष-
वशाऽऽऽकृष्टानां पूर्वसुगृहीतानां शनसंख्यावियपदयोर्नामान् ।
तथाहि-यतः शतमिति प्रत्ययो भवत्येव । सामान्यस्य
च सवयमनुमानाऽप्राप्तियप्रत्ययवियपदेन व्यवस्थापितं,
तदेवं नित्यसाहचर्यमर्थमर्थान्तरं प्रतिपादयदुपलब्धं सत्य-
प्रतिपादयति । उपलम्भाभावायैव कर्त्तव्यस्त्यन्त्यस्य । नैव पक्ष-
धर्मता । नतः सम्बन्धानुसृष्टौ ततः साध्यावगमः । यस्तु
प्रतिवर्ष्यं नैपति, तस्याऽऽपि कथं न सर्वमात्रमन्तरेप्रतिपाति ।
अनुपगम्ये च । अतिप्रतिषेधेऽपि संबन्धे प्रतिवर्षितप्रसङ्गः । प्रमा-
दुत्पत्त्याकारिकाणां पूर्वदर्शनानामभावादित्युक्तम् । संब-
न्धाप्रतिपत्तिः प्रामाण्यमवगमगुणपत्तेः । दर्शनतः । संबन्धोः सहा-
रोऽनन्तरमिष्यकः सामान्याश्च न प्रतिवर्षयुयोग्याः । न च
स्मृतिमन्तरंगं तनन्द्वावैऽपि । न चानुभवव्यवर्त्तनविकल्पा-
ना स्मृतिः । किञ्चिद्विषये संस्कारमन्तरंगं यदनुपगम्यते । प्रव-
त्तस्य च निहेतुनाशानमवधानं । यथायवसंवेदने विषये वस्तु-
मन्तरदर्शनादव्यवधानेन वस्तुमन्तरप्रतिपत्तिः, तत्राऽपि प्राज्ञ-
कमाऽऽश्रयेण वस्तुमन्तरावगमः । इयान्तु विशेषा-एकत्रा-
न्यस्तस्याद्वैतराले स्मृतिप्रतिवर्त्तनः अन्यथाऽप्यासाह्रियमा-
नाया अप्रत्यक्षवितिः । केचित्तु योगिप्रत्यक्षं संबन्धव्यवहारमा-
ह । द्वाभ्याः सकलाऽऽपेक्षेयशरणमात्राः । तथा च वक्ष्ये यत्नेन दे-

शकालवित्तमानां व्यङ्गीनमाननवभासेऽनुपपत्तिः । अत एकत्र
 क्षणे योगित्वे प्रतिबन्धप्राद्विध्यः । एतद्वैवस्वाद्विशिष्टं, तस्मा-
 द् अर्थान्तरदर्शनात् । अर्थान्तरमुदप्रतीतीनां तात्किंकाणां
 निमित्तचित्तान्याया पक्षधर्मत्वाऽऽप्यतिशयप्रमाणम्, अतो न तात्कि-
 नक्षणेऽप्रतिपत्तेयोऽपि । उत्पन्नप्रतीतीनामस्तु प्रामाण्यम् । उत्पा-
 यप्रतीतीनां तु अतीन्द्रियादृष्टपरलोकसम्बन्धेऽऽद्यनुमानानां प्र-
 तिपक्ष इति चेत् । तदस्तु । यत्तत्त्वगतसम्बन्धान् प्रतिपक्षीन-
 धिपक्षान्तरदृश्यते, तदा धूमाऽऽदिपक्षे तुल्यम् । अथ गृहीतावि-
 नाभावानामप्यतीन्द्रियपरलोकऽऽदिप्रतिमानानुमानसम्बन्धमु-
 च्यते । तदस्तु । ये हि कार्यविशेषस्य तद्विशेषेण गृहीतावि-
 नाभावोपास्ते तस्मात्परलोकऽऽद्यपरावच्छेद्येव । अतो न ज्ञायते
 न विशयेण (तीन्द्रियाद्यनुमानप्रतिक्षेपः । साहचर्याविशेषेऽ-
 पि व्याख्याता नियतता प्रतीज्ज्ञा न व्यापकता । अतः स-
 मव्यापिकानामपि व्यापसम्बन्धेन प्रतिपत्तिः नियतताऽवग-
 मे चार्थान्तरप्रतिपत्तौ न बाधाः न प्रतिबन्धः । एकस्य रूप-
 भेदानुपपत्तिः, ततो न विशेषपरिदृष्टतत्त्वमयः, नाऽपि विरुद्ध-
 व्यभिचारिणि इति । यदुक्तम् - विरुद्धाऽऽनुमानविशेषाः सर्वत्र
 सम्भवन्तु, किञ्चित् विरुद्धाव्यभिचारिण इति । एतद्व्या-
 पास्तम् । अविनाभावसम्बन्धस्य अहीनमशक्यत्वात् । अत्र-
 व्यादेशकालऽऽदिभेदादित्यादेशे पूर्वतीत्याऽऽनुमानप्रमाणस्य-
 अनुपपत्तिः । परेऽक्षरार्थस्य सामान्याऽऽकरिण्यतः प्रति-
 पत्तेः लोकप्रतीतीनां वैरिभ्यः कार्यकारणभावाऽऽदिलक्षणः
 प्रतिबन्धस्तत्सिद्धिमानं न कालेन । तदुक्तम् ।

“कार्यकारणभावाद्वा, स्वभावाद्वा नियामकात् ।

अविनाभावानयमां दर्शनात् न दर्शनात् ॥ १ ॥ " इत्यादि ।

तथा-

“अवश्यंभावनियमः, कः परम्यान्वथा परैः।

अर्थान्नर्गन्निर्मनो वाः धर्मो वाग्मि रगन्तु ॥१॥ इति च ।
तर्थाह—कविः पण्डितः । इतिदेशे धूम उल्लस्यमानः । यथामम-
नंरूपेण स्यात्तदा पावकव्युत्पन्नं दुर्बुलतत्त्वस्य तत्कार्यं यथा-
निर्दिष्टं विशिष्टप्रकाशः । उल्लस्यमानां तद्वत् न सर्वदा स्पष्टहेतोः
तत्स्याऽप्यत्रापि कश्चिदुत्पल्यमानो न स्यात् । सर्वदा सर्वत्र
सर्वाऽऽप्यत्र वोपलब्धः स्यात् । अत्रेताः सर्वदा स्यावन्तः ।
स्वभावश्च यदि भावव्यवस्थितो स्यात्, ततो भावस्य निः-
स्वभावस्याऽप्यत्रः स्वभावस्याप्यभावाऽऽपि तः प्रतिनिधय-
साधकं च प्रमाणं कार्यहेतोर्विशिष्टप्रत्यक्षाणामुपलम्भश्चकार्यं
प्रत्यक्षमेव, सर्वदा स्यात्तदनुपनिवृत्त्यनिश्चयस्यापि प्रदीष्टं तत् ।
स्वभावव्यवस्थितं ननु कस्याचिद्व्यपेक्षं यावत्कं प्रमाणं व्यापकाणु-
पलम्भसम्बन्धं, कस्यचित् विशिष्टे प्रत्यक्षप्रमाणतः । सर्व-
दा स्यात्तद्व्यवस्थितं, कस्यचित् प्रत्यक्षप्रमाणव्यवस्थितं केषां वा
तात्पर्यं प्रतिनिधयोऽप्युपगतव्यवस्थितः । अन्त्या प्रतिवृत्तादप्यन्तोऽ-
न्यप्रतिपत्तायनिवृत्तसङ्कातः । अन्त्याऽप्युत्पत्तिप्रमाणवत् च प्रमाणमप्य-
श्वमप्युत्पत्तिप्रमाणनीयम् । अन्त्याऽप्युत्पत्तिप्रमाणवत्त्वान्नान्योऽ-
न्यप्रतिपत्तितार्था प्रसङ्गस्तदवश्यं एव यत्र । अतः प्रतिनिधयोऽ-
सावर्थे उपलभ्यमानः साधर्मिनिश्चि विदध्याति, तद्वद्वन्ता
तस्य एतद्विषयस्वरूपकाः । तद्व्यापकं च प्रमाणं प्रत्यक्षमनु-
मानं वा । तदुक्तं धर्मकारिणः ॥ पक्षधर्मोक्तानिश्चयः प्रत्यत-
तोऽनुमानतो वा ॥ अतो लोकप्रतिवृत्तात्प्रमाणवत्त्वान्नान्योऽ-

तानुमानयोर्भेदाभावात्तन्मिन्द्रियपरलोकाऽऽद्यधेसाधकत्वमपि तस्यैवेति तत्प्रामाण्याऽनभ्युपगमे इहलोकस्यापि अभ्युपगमाभावात्प्रसङ्गः । न च किमत्र निर्विकल्पकं मानसं योनिप्रत्यक्षमुद्दो वा प्रतिबन्धनिश्चायकं, प्रतिबन्धोऽपि नियत-साहचर्यलक्षणः, कार्यकारणभावाऽऽदिर्वैति चित्ताऽहोपयो-निर्मा। धूमादग्निप्रतिपत्तिवत्प्रज्ञाभावाऽऽदिविज्ञानकार्यविशेषा-भिज्ञजन्मान्तरविज्ञानस्वभावापरलोकाप्रतिपत्तिवैधेः । अतो-ऽनुमानाऽप्रामाण्यप्रतिपादनाय पूर्वपक्षवादिना यथुक्तिज्ञाल-मुपन्यस्तं, तन्निरस्तं द्रष्टव्यम् । प्रतिपदमुच्चार्य न वृष्यते, ग्रन्थगौरवमभ्यात् । यद्युक्तम्-परलोके प्रत्यक्षस्याप्रवृत्तगर्था-ऽऽपत्तिरेवमिह जन्मान्यथाऽनुपपत्त्या परलोकासङ्गाव इति । तदपि न सम्यक् । पूर्वानुसारेण सर्वस्य नियतप्रत्ययस्य प्र-वृत्तेरनुमानवत्प्रतिपादनात् । अविनाभावसम्बन्धस्य ग्रहीतु-मशक्यत्वात्तानुमानमिति चेत् ; नन्वेवं तदेवाहेतुं शक्य-त्वं वा कस्य केन दोषाऽभिधानम् । तस्मान्नैव्यवहारकारि-प्रत्यक्षेहेतुः वा प्रतिवर्ण्यमिहैतरे कथं नानुमाना-न्परलोकास्मिन्निः ? यद्युक्तम्-मातापितृनामप्रमाणेह जन्म-सम्भवात् तज्जन्मव्यतिरिक्तसुपरलोकासामर्थेन युक्तमिति । तदपि प्रतिविहितमेव । समनन्तरप्रत्यक्षस्य भावात् । स्वमा-ऽऽदिप्रत्ययवत् प्रत्यक्षात् बाह्यार्थमिति रूपाणि बौद्धाभिमत-पक्षमिह प्रसङ्गः । अनस्तत्त्वान् । यदपि प्रतिपादितम्-सञ्चि-हितमावविषयवान् प्रत्यक्षस्य देशकालस्याप्यत्रा प्रतिबन्ध-ग्रहणऽनामर्थमिति । तदपि न र्कज्ञानम् । एवं सति अतस्-पिहितविषयत्वेन प्रत्यक्षस्य स्वकारणमात्र एव प्रवृत्तिप्रसङ्ग-इति तत्र बौद्धाऽऽभिमतं स्वसंवेदनेनानां सर्वव्यवहारोच्छे-दकारि प्रसक्तमिति प्रतिपादितवान् । तस्मात्तत्र कथ्यवहाग्रप्र-तेनसम्भविहकल्पप्रत्यक्षत्वाद्वाऽऽभ्युपगमाद्वा देशकाल-व्याप्या यथोक्तजगत्स्य हेतोः प्रतिबन्धग्रहणं प्रवृत्तिरनुमा-नसंति न स्यादिति । ग्रहणसंति । एतदपि निरस्तम् । केचित्प्र-ज्ञाऽऽस्य इति इत्यदि । न च प्रज्ञाभिधाऽऽस्यः शरीरस्वभावा-न्तगता इत्यदि चोर्थं युक्तम् । तदन्तर्गतत्वेऽपि परिहारसम्भ-वाद्यन्वयव्यतिरेकाभ्यां तेषां मातापितॄः पितृशरीरजन्यत्वस्य पितृशरीरं तद्विहेतुभेदात् भेदाः मातापितृशरीरादप्यप्रज्ञाऽऽ-दीनाम् । अयमपरा वृहस्पतिमतऽनुसारी तु हर्षांशोऽस्तु, यः कार्यभेदेऽपि कारणभेदं नच्छति । अस्माकं तु हर्षविपादाऽऽ-द्य-भेकविहङ्गधर्माऽऽकात्मन्य विज्ञानस्याननुभवाऽऽकारणत्वा वे-दास्य रूपसंगन्धस्पर्शाऽऽदिगुणपञ्चाधिवालकुमार्यावनव-ज्ञावस्थाऽऽद्येनककमभाविषयद्वधर्माध्यापिततच्छरीराऽऽ-दीर्वाभेदप्रभवविज्ञानसमधिगमस्याद्भेदः सिद्ध एव । विहङ्ग-धर्माध्यायः, कारणभेदश्च पदार्थां भेदकः । स च जलाऽनल-योविशरीरविज्ञानयोर्विद्यत एवेति कथं न तयोर्भेदः ? तद्वे-दाद्यर्थभेदप्रज्ञाहितवादाऽऽपक्षेस्तद्वदस्य एव पृथिव्यादितथ-लपुष्टिभावाऽऽपत्त्या व्यवहारोच्छेदः । अथवा मातापितृ-वैजन्मेकनामजीर्यन्मेककार्यम् । एतन् न दोषो व्यतिरिक्त-वत्तपि विज्ञानशरीरयोः । एवंमयुक्तं विलक्षणद्वयव्य-यव्यतिरेकाभ्यां मातापितृशरीराद्विज्ञानमुपजायतां, न हि कारणऽऽकारमेव सकर्षं कार्यमिति । तदप्यस्तु । यतो न हि कारणविलक्षणं कार्यं न भवति (तुच्यते, अपि तु तन्व-यव्यतिरेकाऽनुविधानात् तत्कार्यम् । तथाहि-यत् यत् वि-कारान्वयव्यतिरेकाऽनुविधायि तन् तन् कार्यमिति व्यवस्था-

प्यते । यथाऽऽयुक्तपूरोर्णाऽदिद्विद्वद्वाहकपावकगतसुरभिग-न्धाऽऽयव्यव्यतिरेकानुविधायी धूमस्तत्कार्यतया व्यतिस्थ- । एकसन्तत्यनुपनिर्तशान्मसंकाराऽऽदिमस्कृतप्रकान-विज्ञानधर्मोन्वयव्यतिरेकाऽनुविधायि च प्रज्ञाभिधाऽऽयुक्त्वं-विज्ञानमिति कथं न तत्कार्यमभ्युपगम्यते ? तद्वन्भ्युपगमं धूमाऽऽदिगुणं प्रतिबन्धवहादािकार्यस्य तत्कार्यत्वावर्धनार्हे-ति पुनरपि सकलव्यवहारोच्छेदः । तस्माद्यस्यैव संस्कारं, नियमनाऽनुवर्त्तते । तन्नास्तरियकं चित्तं-मनश्चित्तमसाश्रि-तम् ॥१॥ प्रतिपादितश्च प्रमाणतः प्रतिनियतः कार्यकारण-भावः सर्वज्ञमात्रेण " कुसमयविमासणं " इति पदव्याख्यां कुर्वेद्विर्न पुनरिदोच्यते । योऽपि शालुकदृष्टान्तेन व्यभि-चारः । यथा गोमयादपि शालुकः, कश्चित्समानजानीया-दपि शालुकत्वेन नत्वा कंचित्समप्रभावाऽऽद्यस्तदभ्यासान् ; कांचित् रमायनोपयोगात् ; अपरं मानापितृशुक्राशितित्य-श्यादिति । सोऽपि न सम्यक् । तत्रापि समानजानीयू-र्वाऽभ्याससम्भवात् । अन्यथा समानेऽपि रमायनाऽऽनुपयोगे-यमलकयोः कस्यचित् काऽपि प्रज्ञाभिधाऽऽदिकमिति प्रतिनि-यमो न स्यात् । रमायनाऽऽनुपयोगस्य साधारण्यव्यादिति । न च प्रज्ञाऽऽदीनां जन्माऽऽदी, रमायनाभ्यासं च विशेषतः शालु-कगोमयजन्यस्य तु शालुकाऽऽस्तद्व्यवस्थादिशेषो दृश्यते, क-चिज्ज्ञानिस्मरणं च दर्शनमिति न युक्तम् । दृष्टकारणत्वे माता-पितृशरीराद्व्यवस्थाभिधाऽऽदिकार्यविशेषोपपत्तिः । न च गोमय-शालुकाऽऽदिव्यभिचारविषयत्वेन प्रतिपादितस्याप्यन्तर्बैल-क्षण्यम् । रूपसंगन्धस्पर्शयन्तुद्रलपि रीणामर्त्येन द्वयोरपि अवैल-क्षण्यम् । विज्ञानशरीरयोर्भावात्तद्विधेयत्वाऽऽकारविज्ञानप्रा-त्यया स्वरसंवेदयत्वा स्वसंवेदनाबाह्यकरणऽऽदिजन्यप्रत्यया-ऽऽभ्युपगमनतया च परस्परऽऽननुपपत्तिव्यवहारधर्मोत्पल-नत्वेऽत्यन्तवैलक्षण्यस्य प्रतिपादितवान् । नोपादानोपादेयभा-धो युक्तः शरीरगुणद्विधैतन्ययुक्त्यादिलक्षण उपादानोपा-देयभावधर्मोत्पलम् प्रतिपद्यते । अतो महाकायस्यापि मात-ज्ञाजगताऽऽद्वैतन्यापत्तेन व्यभिचारिणी न न ज्ञायसाधकः । यस्तु शरीरार्वाकाश्चित्तन्यापिकारोत्पलम्भलक्षणस्तद्वैभावः प्रतिपाद्यते । उपायपि साधकसंशानामन्यगतचित्तानां वा छे-दाऽदिलक्षणशरीरार्वाकास्तद्वाचेऽपि तन्धत्तविकारगुणपल-ध्वेनसिद्धः । दृश्यते च सहकारिविशेषादां जलभूखा-दिलक्षणद्विजोपादानस्याङ्गऽऽद्वैतशेष इति सहकारि-कारणत्वं अपि शरीराऽऽद्वैतशेषाऽऽहाराऽऽनुपयोगाऽऽ-दी, यौवनवास्थायां वा शालुकाऽऽद्वैतसंस्कारोत्पलविशे-र-पूर्वज्ञानोपादानस्य विज्ञानरूप विवृद्धिलक्षणं विशेषं ता-ऽनवेव । यद्युक्तम्-अनादिमातापितृगुणप्रत्ययां तथा-भूतस्यापि योगस्य व्यवहितमातापितृगुणस्य सङ्गा-वात्ततो वायनाद्योपेन युक्त एव प्रज्ञाभिधाऽऽदिव्यव्यव-संभव इति । तदप्युक्तम् । अनन्तरस्यापि मातापितृपाणि-न्यस्य प्रायः प्रबोधसंभवात् । ततश्चतुर्गादिकरण जननस्य स्व-रूपसंवेदनस्य चतुर्गाद्विज्ञानस्य वा युगपत्कर्मण चोत्पत्ति-मयेवोपलब्धमेतदिति प्रत्यभिज्ञानं सन्तानान्तरतदप्यवस्था-नानामपि स्यात् । न च मातापितृज्ञानोत्पलध्वेः तदपत्त्याऽऽ-देः कस्यचिप्रत्यभिज्ञानमुपलभ्यते । अनेकेकमाद्वैतप्रमाण-जोत्पत्तिः प्रयुक्ता । एकप्रभववत् हि सर्वव्यापिनां परस्परं प्र-त्यभिज्ञापवत्तः । एकसन्तानादभूतदर्शनस्पर्शनप्रत्ययो-

विं । सम्म० १ काशड । (अत्रे 'परलोम' शब्दो दीक्ष्यः)
(यादृश पंचलोकं तादृश एव परलोकं, अन्यथा विति ' इह-
भव ' शब्दे द्वितीयभागं ६४७ पृष्ठं गतम्)

परमत्रविशिष्य-परमत्रविनिपात-पुं० । परमत्रभवसंपर्क-
प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

परमत्रवर्गकमकारश्च-परमत्रवर्गकमकारक-पुं० । प्राणतिपाते,
आणवियोजितमय परमत्रवे संकान्तमदभावात् । प्रश्न० १
आश्र० द्वार ।

परमत्रियाउय-परमत्रिकाऽऽयुष-न० । परमत्रो विद्यते यस्मिन्
स्वप्न-विक्रमः । तत्र तदायुःश्रुतिं परमत्रिकाऽऽयुः स्था० ।
शूरद्वया छम्मासावसेमाउया परमत्रियाउयं पारंति ।
एवमशूरकुमारा वि० जाव थयिजकुमारा । अस्मैज्जवासा-
उया मत्तिरेवेदिमतिरिक्खमोणिया गियपं छम्मासावसे-
साउया परमत्रियाउयं पारंति । अस्मैज्जवासाउया म-
त्तिमसुस्सा मियवे० जाव पारंति । वाणपंतरेजोमिया वेसा-
णिया जहा शूरद्वया ।

(नियमं नि) अत्रार्थसाधनद्वयार्थः । (छम्मासावसेमाउयं नि)
परमात्मा अशेषा अवशिष्टा यस्य तत्तथा तदायुःपथां ते प-
रमात्मावशिष्टाऽऽयुक्ताः । परमत्रो विद्यते यस्मिन्स्वप्नपरमत्रिकं,
तत्र तदायुःश्रुतिं परमत्रिकाऽयुः, प्रकूर्वात यजन्ति । अस्मै-
ज्जवाति वयं गमयंयां ते तथा, ते च ते संनिज्जथ सगन-
रुक्ताः पञ्चेन्द्रियनिर्योगोनिक्काधेत्यसंख्येयवर्षाऽऽयुःकमेक्षिप-
ञ्चेन्द्रियनिर्योगोनिक्काः । इह च संजितग्रहणमसंख्येयवर्षाऽऽयुः-
पञ्चमंजित एव भवन्तीति नियमदर्शनार्थः । त्वसंख्येयवर्षाः-
पायुसमंजितान्, व्ययच्छेदार्थं तेषामसंभवादिनि इह च गार्थ-
" निरहं मुर अस्मैत्वाड्, निरि मणुया सेतए उ छम्मान् ।
इय विगला निववद्धम, निरि मणुया आउयतिमाण् ॥ १ ॥
अयवेत्ता सांवकम, तिमाणनवभागमत्तवीम इम ।

वर्धति परमत्राशं, निययभले सच्चजीवायां ॥ २ ॥ " इति ।
इदमेवास्मैन्द्रियसुकृतिह-निर्यगमनुष्या आत्मीयाः युपस्तृती-
यत्रिभाष परमत्राऽयुःपथो वन्धयोग्या भवन्ति । देवनातकाः पु-
नः परमाणं श्रेष्ठ, तत्र नियमनुष्येयंति तृतीयत्रिभाष आयुने-
यद्धं, ततः पुनः तृतीयत्रिभागस्य तृतीयत्रिभागं श्रेष्ठ वज्ज-
न्ति । एवं तावत् संजितान्यायुगार्थवन्धवैजयस्य आयुर्वन्ध-
कालाः उत्तरकालश्च शेषमिच्छति । इह नियमनुष्या आयु-
र्वन्धनि अयं वा संजैकाल उच्यते । तथा देवैर्गव-
कैरपि यदि परमाणं श्रेष्ठ आयुने वद्धं तत आत्मीयस्याऽऽ-
युषः परमात्मश्रेष्ठं तावत्संविपारित यावत्संवेतजस्य आयुर्वन्ध-
काल उत्तरकालश्चावशेषोऽयं विच्छति, इह परमत्राऽयुःपद-
वैरयिका वज्जन्तीत्ययमसंज्ञकालः । स्था० ६ डा० । पूर्व-
ववद्धं परमत्रायांन्यं आयुषि, परमत्रायांन्यं यद् वतमान-
मर्थं निवद्धं तच्च परमत्रं गतो यदाविद्वर्धति तदा व्यपदि-
श्यते । भ० ५ श्र० ३ उ० ।

परमाश्र-दंशी-सुरने, दे० ना० ६ वर्ग २७ भाषा ।

परमावर्गकण्या-परमावर्गकृन्ता-स्त्री० । परमावस्य वृद्धता
वज्जन्ता या कूटलंकरणाऽदिभिः सा परमावर्गकृन्ता । कू-

टलेलकरणाऽदिता परवज्जने, मायापत्यधिक्याः क्रियाया भेदे,
" तं तं भावमाययइ, जेण परे वंजिइइ कूटलंकरणादि-
दि " इति वृद्धव्याख्यानात् स्था० २ डा० १ उ० ।

परमोयण-परमोजन-न० । पराऽऽहारे, सूत्र० १ ध्रु० ७ अ० ।

परम परम-वि० उच्छेद-डा० १७ डा० । प्रकृष्टे, पञ्चा० १८ वि-
व० । सूत्र० । उक्त० । जीत० । प्रधानं, दश० १ अ० आचा० ।

विश० । प्रधानभूते मोक्षे, संयमे च । सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।

परमत्रे परमउलं, परमाययणं ति परमकणो ति ।

परमुत्तमतिवयरो, परमगई परमसिद्धिं ति ॥ १७ ॥

परमार्थे मोक्षे परं प्रकृष्टमनुलं तुलनाऽतिक्रान्तं सांसारि-
कलक्षणं कारणं (परमाययणं ति) परममायननं स्थानं ज्ञाना-
ऽऽदीनामेतदित्यर्थः । (परमकणो ति) स्थविराऽऽदीनामेव
प्रधानकलाः पर्यन्तव्यर्थार्थाः संस्तरक इत्यर्थः । (परमुत्तम-
नित्ययरो परमगई परमसिद्धिं ति) पूर्ववत् ॥ १७ ॥ संथा० ।

परमोप-परमाङ्ग-न० । मानुष्यधर्मप्रज्ञायेमैशुतिर्वेगवलक्षण-
पु मोक्षाङ्गपु, ध० २० १ आश्र० १८ गुण । (' चउरन ' शब्दे
तृतीयभागे ६४७ पृष्ठं व्याख्याऽपि)

परमगुण-परमगुण-पुं० । प्रधानं गुणं, पं० व० १ डा० ।

परमगुण-परमगुण-पुं० । तीर्थहृति, पं० व० ४ डा० ।

परमगामुर-परमाग्रशूर-पुं० । दानसंश्रमशूरपक्षया प्रधान-
शूरं जितन्द्रियं, दश० ६ अ० ३ उ० ।

परमवोर परमवोर-न० । कर्त्तव्येदुरनुचरं, संथा० ।

परमचक्रसु-परमचक्रपु-न० । परमं ज्ञानं चक्रव्यवस्थां तौ पर-
मचक्रः । मोक्षकृष्टो, आचा० १ ध्रु० ५ अ० २ उ० ।

परमचक्रसुपुरि-परमचक्रसुपुरं पुं० । प्रधानचात्रिलक्षण-
नरं पञ्चा० १६ विव० ।

परमट्ट-परमार्थ-पुं० । मद्भूतार्थे अष्टौत्तमपदार्थे, पा० ।

" परमट्टिगट्टिअया " । परमार्थेन न कल्पयामात्रेण निष्ठिता
अर्था येषां तेषां । ध० २ आश्र० । मोतं, उक्त० २१ अ० ।
मोर, आचा० ४ अ० । मल्लोण, आचा० १ अ० ।

परमट्टवय परमार्थपद-न० । परमार्थस्य मोक्षस्य पदानि स्था-
नानि परमार्थपदानि । ज्ञानदर्शनचार्त्तावेपु, उक्त० १८ अ० ।

परमट्टभेयग-परमार्थभेदक-वि० । मोक्षप्राप्तवातकं, प्रश्न० ३
आश्र० द्वार ।

परमट्टसंयव परमार्थसंस्तव-पुं० । परमार्था जीवाऽऽदयस्तेषां
संस्तवः परिचयः । ध० १ आश्र० । जीवाऽऽदिमायानां स्व-
रूपज्ञादुपपन्नपरिचयः, उक्त० २८ अ० ।

परमट्टाणुगामिय-परमार्थानुगामुक-पुं० । परमः प्रधानभूतो
मोक्षः संयमे वा तमनुगच्छन्ति तच्छीलश्च परमार्थानु-
गामुकः । सम्यग्दर्शिताऽऽदी, सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।

परमट्टि (ऋ)-परमार्थिन-वि० । कल्याणकटकनगरगजे, " पु-
द्धं किर कल्लाणकउए नयंर परमट्टी नाम गया रज्जं करइ ।
तण जियभनेण तत्थ पात्ताए चंदकंतमणिविं सोऊण

चित्ति-ब्रह्मेयं बिम्बं नियम्ये आशिऊय देववाचसं पुर-
स्सामि ।" ती० २७ कल्प ।

परमराशि (शु) - परमज्ञानिन्-पुं० । सर्वेभ्योऽधिकज्ञाने,
यस्मात्परो ज्ञानी नास्ति । सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

परमशिरुद्ध-परमनिरुद्ध-त्रि० । परमनिरुद्धे, ज्यो० १ पाठ० ।

परमात्र-परमात्र-न० । पायसे, जी० ३ प्रति० ४ अथि० । प-
ञ्चा० । आ० म० । क्षैत्र्य्याम्, म० १५ श० ।

परमतिलोगराह-परमत्रिलोकनाथ-पुं० । परमात्र ते दुर्ग-
नियमसंरक्षणेन त्रिलोकनाथाश्च । अत्र त्रिलोकावामिनो दे-
वाऽऽद्यः परिगृह्यन्ते, तत्रायाश्च उपदेशदानेन तीर्थकृत्य-
प० सं० १ हार ।

परमथ-परमार्थ-न० । तथ्ये, पाठ० ना० २६० गाथा ।

परमदसंथय-परमार्थसंस्तव-पुं० । 'परमदसंथय' शब्दाथे,
प० १ अथि० ।

परमदर्शि (शु) - परमदर्शित-पुं० । परमो मोक्षस्तत्कारणं वा
संयमस्ते द्रष्टुं शीलमन्यति परमदर्शी । मोक्षकारणद्रष्टरि,
आवा० १ श्रु० ३ अ० २ उ० ।

परमदुश्चरित्र-परमदुश्चरित्र-त्रि० । अत्यन्तदुष्करे, दश० ६ अ० ।

परमपद-परमपद-न० । मोक्षे, पं० व० १ हार । पाठ० ना० ।
आवा० ।

मोक्ष पदान्यः परमपदसंख्याऽभिहित इति तल्लक्षणमाह-
यन्न दुःखेन संभिन्ने, न च अष्टमन्तरम् ।

अभिलाषापनीतं च, तज्ज्ञेयं परमं पदम् ॥ २ ॥

यन् पदं नैव दुःखेनावुत्तमं संभिन्नं व्यामिश्रं, न च नैव
च अष्टं लीगम्, अनन्तरमुत्पत्तिस्तत्तानन्तरम् । अथवा-अन-
न्तरमव्यवच्छिन्नम् । तथा-अभिलाषेभ्यो विविधवाञ्छा-
भ्योऽपनीतमपेतमभिलाषापनीतं यन् पदं तदिति तदेव ज्ञे-
यं ज्ञातव्यं परमं सर्वोत्तमं पदमास्पदं सर्वगुणानामिति ग-
म्यम् ॥ २ ३२ अष्ट० ।

परमपयवीय-परमपदवीज-न० । निर्वाणहेतौ, पञ्चा० १४ विव० ।

परमपमाह-परमप्रमाधक-त्रि० । मुक्तिनिर्वर्तकं, पञ्चा० ४
विव० ।

परमपय-परमाऽऽत्मन्-पुं० । केवलज्ञानभाजिनि ध्यानभाव्ये
वा आत्मानि, द्वा० २० ह० ।

परमफल-परमफल-न० । प्रकृष्टफले, पं० ७ विव० ।

परमबन्धु-परमबन्धु-पुं० । परमोपकारिणि, आवा० २ अ० ।
"जो बंधह सुपंतं, सो तरुन जगो परमबन्धु ।" सूत्र० १
श्रु० १४ अ० ।

परमवल्लभ-परमवल्लभ-पुं० । सर्वार्थसंप्राप्तिकारके, तं० ।

परमभाव-परमभाव-पुं० । ज्ञानाऽऽदिपरमस्त्वभावे, द्रव्या० २
अध्या० ।

परमभूषणतव-परमभूषणतपस-न० । परमायुक्तमानि भूष-
णत्वाभरणानि यतोऽसौ परमभूषणः । पञ्चा० १६ विव० ।

स वाऽसौ तपश्चेति । जिनय तिलाकाऽऽद्याभरणदानसारे
जिवनपाति । पञ्चा० १६ विव० । प्रव० ।

परमभूषणतपः प्राऽऽह-

सो परमभूषणो हो-१ जन्मि आयविलाशि वसीति ।

अंतरपारयुगार्ह, भूषणद्वारा च देवस्स ॥ १५६ ॥

परमाणि शक्रचक्रवर्थाशुचितानि प्रकृष्टानि हारकेयूरकु-
ण्डलाऽदीनि भूषणान्याभरणानि यस्मादसौ परमभूषणः त-
स्मिन् हार्त्रिशदाचाम्भानि पारयुक्तान्तरितानि शक्तिसद्भा-
वे निरन्तराणि वा करोति तत्समाप्तौ च देवस्य मुकुटनिल-
काऽऽद्याभरणवितरणं यथाशक्ति यतिदानाऽऽदिकं च कर्त्त-
व्यमिति ॥ १५६ ॥ प्रव० २७१ हार ।

परममंगल-परममङ्गल-न० । प्रधानमङ्गले, दश० १ अ० ।

परममुक्ति-परममुक्ति-स्त्री० । सकलकर्मोत्पन्नाहो, पञ्चा० २
विव० ।

परमहस्स-परमहस्य-न० । प्रधानतत्त्वे, "परमहस्समि-
त्ताणं, संमत्त गणिपिडगतत्ताराणं, परिणामियं पमानं,
निच्छयमवलम्ब्यमाणं ॥ ८१ ॥" जी० १४ अथि० ।

परमरिपि-परमरिपि-पुं० । तीर्थकरे, गणपते च । पा० ।

परमरिसिदेमिय-परमरिपिदेशित-पुं० । परमरिपिभस्तीर्थकराऽऽ-
दिभिरेव देशिने भय्योपकाराय कथितम् । पा० । तीर्थकरा-
ऽऽदिकथिते, "इमस्स धम्मस्स परमरिसिदेमियस्स ॥" ध०
३ अथि० ।

परमरुद्ध-परमरुद्ध-त्रि० । अत्यर्थदारुणे, प्रथ० ३ आध० हार ।

परमवच्छिन्न-परमवात्सल्य-न० । प्रधानवीर्ये, पञ्चा० ८ विव० ।

परमसिद्धि-परमसिद्धि-स्त्री० । अणिमाऽऽदिसिद्धयपेक्षया प्र-
धाना पुरुषार्थनिर्णयः । निर्वाणं, पञ्चा० ३ विव० । संथा० ।

परमशुभूय-परमशुचिभूत-त्रि० । अत्यन्तं शुचिभूते, विपा०
१ श्रु० ६ अ० । औ० । अ० । अत्यर्थं शुचीकृते, औ० । रा० ।

परममुक्ति-परमशौक्लिक-न० । परमशुक्लप्रधानध्याने,
संथा० ।

परममुहसाह-परममुवसाधक-त्रि० । पारम्पर्येण निर्वाणा-
ऽऽवहं, पं० सू० १ सूत्र० ।

परमसौमस्यसि-परमसौमनस्यित-त्रि० । शोभने मनो
यस्य सुमनस्तस्य भावः सौमनस्यं, परमं च सौमनस्यं च
परमसौमनस्यम् । तत्तज्ज्ञातमस्येति परमसौमनस्यितः ।
रा० । कल्प० ।

परमसौमनस्यिक-त्रि० । परमसौमनस्यं तद्वाऽप्येति परम-
सौमनस्यिकः । औ० । म० । दशा० । सन्तुष्टचित्तानां गते, कल्प०
१ अथि० १ ज्ञान ।

परमहेस-परमहेस-पुं० । वानप्रस्थभेदे, ये नदीपुलि-
सम, गमप्रदेशेषु वसन्ति वीरकौपीनकुशाश्च त्यक्त्वा प्रा-
णान् परित्यजन्ति । औ० ।

परमहम् परमधर्म-त्रि० । परमं सुखं तद्धर्मो । सुखधर्मणि
सुखाभिलाषिणि, दश० ४ अ० ।

परमाणु-परमाणु-न० । संपूर्णोऽयुधि, “अहोरात्रं वासस-
यारं परमाणुं पालयाम् ।” ब्रि० १० १ ४० ।

परमाणु-परमाणु-पुं० । प्रकृष्टाऽऽदि-“परमाणु-
नन्दरूपं तत् गीयतेऽप्येविकलम् ।” प्रकृष्टाऽऽदिस्वभावं
तदिति मोक्षसुखं गीयतेऽभिधीयते अन्वयगद्देनः पंचविकलम्
परिहृतैः । हा० ३२ अष्ट० । हा० १ । “परमाणु-नन्द इति या-
माहुः” यं समरस्तापति परमाणु-नन्द इत्यनेन शब्देन ध्रुवं
वेदान्तवादिनः । पा० १५ वि० ।

परमाणु-परमाणु-पुं० । परमाणु-नन्दरूप-
पक्ष कन्दस्याप्यतिथिः । हा० ८ हा० ।

परमाणु-परमाणु-पुं० । महादयमीमां-
सायाम्, हा० ३२ हा० ।

परमाणु-परमाणु-पुं० । परमाणु-नन्दसुखसङ्ग-न० । परम आ-
नन्दो यस्मिन् सुखे तेन सङ्गं युक्तम् । निर्वाणं, पा० १५ वि० ।

परमाणु-परमाणु-पुं० । विक्रमसंवत्सराणां प्र-
योदशशतकं ज्ञाते सोमप्रभमृशियं, ग० ३ अथि० । परमा-
नन्दमृशियमयदेवमृशियं गङ्गाचारीकृतकर्मविपाकीका-
रुत् । जै० १० ।

परमाणु-परमाणु-पुं० । परमश्चासावाप्यन्तिकोऽणुश्च मृदमः
परमाणुः । हाणुकाऽऽदिस्कन्धानां कारणभूते अप्रदेशे पुद्गले,
“एवं परमाणुः ।” परमाणुः स्वरूपत एक एवाऽन्यथा पर-
माणुत्वात् न स्यादिति । अथवा-प्रत्येकमनन्तानामपि तु-
ल्यकारणवैकल्यम् । स्था० १ डा० । कपाक्षिन्नानांऽऽदि-
संभवात्परमाणुत्वेनात्र असंगतत्वात् । हा० १५ अर्थः-“पर-
केन युगपद्यौगा-त्परमाणोः पडेशना ।” सम्भ० १ काण्ड ।
परमाणु-परमाणु-पुं० । परमाणु-नन्दरूप-
पक्ष कन्दस्याप्यतिथिः । हा० ८ हा० ।

से किं तं परमाणुं, परमाणुं द्विहे पण्ते । तं जहा-
हुमे अ, बवहारिण अ । तत्थ जं मे सुहुमे से ठप्पे, त-
त्थ जं मे बवहारिण से जं अणेतारणेतारणं सुहुमपोम-
लारणं समुदयमपितिसमागमं बवहारिण परमाणुपोग-
ले निष्कज्जं । से जं भंते ! असिधारं वा सुरधारं वा ओ-
गाहेजा । हंता ओगाहेजा । से जं तत्थ छिजेज वा,
भिजेज वा । शो इण्हे समहे, नो खलु तत्थ सत्थं
कमह् । से जं भंते ! अणिकायस्य मज्जे मज्जेणं वी-
इवण्जा । हंता वीइवण्जा । से जं भंते ! तत्थ डहेजा ।
शो इण्हे समहे, शो खलु तत्थ सत्थं कमह् । से जं
भंते ! पुक्खरसंवटगस्य महामहस्स मज्जे मज्जेणं वीइव-
ण्जा । हंता वीइवण्जा । से जं तत्थ उदुल्ले सिआ ।
नो इण्हे समहे, शो खलु तत्थ सत्थं कमह् । से जं भं-
ते ! गंगाए महाण्णदीए पडिसोयं हव्वमागच्छेजा । हंता
हव्वमागच्छेजा । से जं तत्थ विणिपायमावजेजा । नो
इण्हे समहे, शो खलु तत्थ सत्थं कमह् । से जं भंते ! उद-
मावत्तं वा उदगविट्ठं वा ओगाहेजा । हंता ओगाहेजा,

से जं तत्थ कुच्छेज वा, परिपावजेज वा । शो इण्हे
समहे, नो खलु तत्थ सत्थं कमह्, सत्थेण सुतिस्खेण वि
छित्तुं भेतुं च नं किर न सक्कां तं परमाणुं सिद्धा वयंति ।
परमाणु-परमाणु-पुं० । परमाणु-नन्दरूप-
पक्ष कन्दस्याप्यतिथिः । हा० ८ हा० ।
(से किं तं बवहारिण इत्यादि) ननु कियत्तिः सुधर्मैश्च-
यिकपरमाणुभिरंको व्यावहारिकः परमाणुनिष्पद्यते । अ-
त्रोत्तरम्-“अणेतारणमित्यादि” अनन्तानां सूक्ष्मपरमाणुपु-
द्गलानां संवत्थित्वा ये ममुदायाः ह्यवादिस्समुदायाः समकानि
वृन्दानि तेषां याः समितया बहूनि मीलनानि तासां स-
मागमः-संयोग एकीभवने समुदयसमितिसमागमः, तेन
व्यावहारिकपरमाणुपुद्गल एको निष्पद्यते । इदमुक्तमवय-
निष्ठयनयः-“कारणमव तदन्तः, सूक्ष्मां नित्यश्च भवति पर-
माणुः । एकस्मिन्पण्येण, द्विष्टः कार्यलिङ्गः ॥ १ ॥”
इत्यादिलक्षणमिदं निर्विभागमेव परमाणुमिच्छति यस्त्व-
निरनकजायते तं सांशत्वात् स्कन्धमेव व्यपदिशति, व्य-
हारस्तु तदनकनानिष्पन्नोऽपि यः शब्दच्छेदाद्विद्वद्वाऽद्वि-
विषयं न भवति तमद्यापि तथाविधस्त्थूलताप्रतिपक्षः पर-
माणुत्वेन व्यवहरति, ततोऽसौ निष्ठयनः स्कन्धोऽपि व्य-
हारनयमेतन् व्यवहारिकः परमाणुरङ्गः, न च वक्ष्यम्-अयं
नहि शब्दच्छेदाऽद्विविषयो भवति, यत्तत्प्रतिषेधार्थमेव प्र-
मुपादयति-“से जं भंते ! इत्यादि” स भदन्त ! व्यवहारि-
कः परमाणुः कदाचिदतिः स्वहं, तज्जागं वा, सुतां नापितो-
पकरणं तज्जागं वा अग्राहेत आक्रामेत् । अत्रोत्तरम्-“हं-
तावागहेतंति” हन्तेति कामेताऽऽग्रन्त्रेण । अभ्युपगमघो-
तनं वा । (अवगाहेतंति) शिष्यपुत्राद्यस्याभ्युपगमवचन-
म् । पुनः पुच्छति-“तत्रावगादाः संशुद्धयं वा द्विधा कि-
येत, भियंति वा-अनकथा विदार्थेन, सूच्यादिना वत्साऽदि-
वद्वा संशुद्धः कियते ?” उत्तरमाह-नायमर्थः समर्थः, नैत-
देवमिति भावः । अत्रोत्तरमाह-न खलु तत्र शब्दं कामति ।
इदमुक्तं भवति-यद्यप्यनन्तः परमाणुविनिष्पन्नाः काष्ठाऽऽ-
द्यः शब्दच्छेदाऽद्विविषया दृष्टास्तथाऽप्यनन्तकथानन्त-
द्वान्तावत्प्रमाणेन परमाणुवतन्तकेन निष्पन्नोऽसौ व्याव-
हारिकः परमाणुर्विषयो वाच्यप्रमाणेन निष्पन्नोऽद्यापि सूक्ष्म-
त्वाच्च शब्दच्छेदाऽद्विविषयतामासादयतीति भावः । पुन-
रप्याह-स भदन्त ! अस्मिकायस्य वहेमप्यं मय्थंनान्ते व्यति-
ज्जेइच्छेत् । हन्तेऽप्यासुत्तरं पुणवत्, नवरं शब्दमिहासि-
शब्दं ग्राह्यम् । पुनः पुच्छति-“से जं भंते ! पुक्खरसत्थं”
इदमपि सूत्रं पुणवत्प्रावृत्तीयं, नवरं पुक्खरसंवत्तस्य महामि-
स्येयं प्रकृष्टा-हन्तेऽप्यविषयमिहासि शब्दस्यैककामं दुःप-
मदुःपमालक्षणे प्रथमाकेऽतिप्रान्तं द्वितीयस्याऽऽदौ स्व-
कलजकस्याभ्युपगमार्थं कमणाम् । पञ्च महामिषाः प्रादुर्भवित्यन्ति,
तद्यथा-पुक्खरसंवत्तक उदकस्मः प्रथमः, द्वितीयः क्षीरोदः,
तृतीयो घृतोदः, चतुर्थोऽमृतोदः, पञ्चमो रसेदः । तत्र पुक्ख-
रसंवत्तोऽस्य भरतक्षेत्रस्य पुक्करं प्रमुदमपि सर्वमेषामनुभा-
वं भूमिरूक्षताद्वाहाऽऽदिकं प्रशस्तोदकेन संवर्तयति नाश-
यति । एवं शेषमेषावपारोऽपि प्रथमानुयोगादवगमन्यः,
(उदए उल्ले सियंति) उदकेनाऽऽद्रेः स्यादित्यर्थः शब्द-
ता चात्रादकस्यावसेया । (से जं भंते ! गंगाए इत्यादि)

गङ्गाया महानद्याः प्रतिक्रान्ताः, 'हृत्त्व' शीघ्रमाचच्छेत्, पूर्वाऽ-
द्यमिमुखे गङ्गाप्रवाहे बहति स्मति पश्चिमाऽऽद्यमिमुखः स
आगच्छेत् तन्मध्येनेति भावः । (विष्णुहायमित्यादि) वि-
निपातः—तच्छ्रोतसि प्रतिस्खलनं, तमापन्नं प्राप्नुयान् शेषं
पूर्ववात् । (ते शं भंते । उद्गावत्समित्यादि) उद्गाऽऽद्यतोद-
कमित्तामर्थे अवगाह्य तिष्ठेदित्यर्थः । स च तयोदकसंपर्कात्
कुण्ठयेद्वा—पुनर्भावं यायात् पर्यापयेत् वा जलरूपेण परिण-
मेदित्यर्थः शेषं तथैव । पूर्वोक्तमर्थं संक्षेपतः प्राह—“सत्येण
गाढा ।” गतायां, तवरं लक्षणमवस्थेयं भविष्यति, न पुनस्ते
कोऽपि क्षुत्तं भन्तुमारभते इत्येतदिकलशब्देन सूचयान्,
(लिङ्गं लि) हानां लिङ्गाः केषलितो न तु मिङ्गाः मिङ्गि-
ताः, तेषां वदनस्यासम्भवादिनि । अतु० जी० उ० १० । प्रव० ।
स्था० । “कारणमेव तदर्थं, सूत्रमो नित्यश्च भवति परमा-
णुः । एकरसचरणगन्धो, द्विराशेः कार्यलिङ्गश्च ॥ १ ॥ ”
स्था० १ डा० जी० । भ० । उत्त० । विश० । (परमाणुतां
चलनम् “चर्मम्” शब्दे तृतीयभागे १५० पृष्ठे गतम्)
गमनसामर्थ्यं परमाणुसंख्यास्यभावत्वाद् गमनव्यभिचि ।
भ० १६ श० ८ उ० । आचा० । परमाणुतां प्रत्यक्षविषयत्वम्-
न च चक्षुर्गादिविज्ञाने परमाणवे नाधभासन्ते, तेषां तु-
ल्यतुल्यरूपत्वात्, तुल्यरूपस्य च चक्षुर्गादिविज्ञानं प्रति-
भासनात्, न च तुल्यं रूपं नास्त्येव, तदभावं स्वहेतुपर-
माणुत्वात् तत्केल्येति परमाणुत्वाभावात्प्रसङ्गात् । न च तदर्थ-
व्यावृत्तिमात्रं परिकल्पितमेव, स्वरूपाभावंऽप्यव्यावृत्तिमात्र-
नां तस्य स्वपुण्यकृत्य-व्यप्रसङ्गात्, तथा चाशेषवार्थव्या-
वृत्तमपि स्वपुण्यं स्वरूपाभावात्प्रसङ्गात् धारयति, न च तदप-
मेव सज्जानीतरासाधारणं तद्व्यव्यावृत्तिः, तस्य तेभ्यः स्व-
भावं भेदेन व्यावृत्तेः, स्वभावमभेदाभ्युपगमे च सज्जानीय-
तरासाधारणतः, सज्जानीयकाल्पव्यावृत्ती च विजानीयव्या-
वृत्तयानुवचदणुत्वाभावात्प्रसङ्गात्, भावे च तुल्यरूपसिद्धिर-
ति न चैवमतिमिता तुल्यवृद्धिः, देशाऽऽदित्येवमेतत्परतः, न
च स्वप्रमुक्त्या व्यभिचारः, तस्या अर्थनकारार्थीर्नामत्तव-
लेनेव भावना । आह च भाष्यकारः—“अणुभूय दिदुर्भित्तिय,
सुय पयइविचार देवयाणुश । सुमिणस्व नमिन्नाइ पुजं पावं
च नाभावे ॥१॥ ” ॥६१२॥ आच० १ अ० । उत्त० । आ० क० ।
(मातृपुत्र्यदीर्घस्य परमाणुदण्डानां माणुवन् शब्दे द्रव्यत्वः)
परमाणुयोगल परमाणुपुद्गल—पुं० । परमाश्च तेऽणवश्च पर-
माणवः निर्दिष्टागद्रव्यरूपास्ते न पुद्गलश्च परमाणुपुद्ग-
लाः । हस्तव्यवभावमनापत्रे तु केवलं तु परमाणु, प्रज्ञा० १
पद । स्था० । भ० । सूत्र० ।

कश्चिदंशं भंते ! परमाणुयोगले पणत्ते ! । गोयमा !
चउव्विहे परमाणुयोगले पणत्ते । तं जहा—द्रवपरमाणु
खेत्तरमाणु कालपरमाणु भावपरमाणु ४ । द्रवपरमा-
णु शं भंते ! कश्चिदं पणत्ते ? । गोयमा ! चउ-
व्विहे पणत्ते । तं जहा—अच्छेजे, अमंजे, अदंजे, अगंजे ।
खेत्तरमाणु शं भंते ! कश्चिदं पणत्ते ? । गोयमा ! चउ-
व्विहे पणत्ते । तं जहा—अणुहे, अमंजे, अपण्मे,
अविभागे । कालपरमाणु पुच्छा ! । गोयमा ! चउव्विहे

पणत्ते । तं जहा—अवमे, अगंवे, अरमे, अफामे । भावपरमा-
णु शं भंते ! कश्चिदं पणत्ते ! । गोयमा ! चउव्विहे पण-
त्ते । तं जहा—वसमंते, गंधमंते, रसमंते, फासमंते ।

(कश्च इत्यादि) तत्र द्रव्यरूपः परमाणुद्रव्यपरमाणुरेकोऽ-
णुर्वर्त्तते । उद्गावत्समित्यादि । द्रव्यवत्स्यैव च विवक्षणा-
दिनि । एवं क्षेत्रपरमाणुकाशप्रदेशः कालपरमाणुः समयः,
भावपरमाणुः परमाणुत्व, वर्णाऽऽदिभावानां प्राधान्यविवक्ष-
णात्सर्वज्ञान्यकालत्वाऽऽदिर्वा (चउव्विहे ति) एकोऽपि द्र-
व्यपरमाणुविवक्षया चतुःस्वभावः । (अच्छेजे ज्ञं ति) इन्द्रः
शस्त्राऽऽदिना लताऽऽदित्युत्, तत्रिषेधाच्छेद्यः । (अमेजे ज्ञं ति)
भेद्यः सूत्रादिना चर्मवत्तत्रिषेधादभेद्यः । (अदंजे ज्ञं ति) अदा-
होर्गन्ना सूत्रमत्वात्, अत एवाप्राहो हस्ताऽऽदिना । (अणुजे
ज्ञं ति) समसंख्याऽव्यवभावात् (अमंजे ज्ञं ति) विषमसं-
ख्याऽव्यवभावात् (अपण्मे ज्ञं ति) निरंशऽव्यवभावात् ।
(अविभागे ज्ञं ति) अविभागे निर्वृत्तः । (अउमंजे ज्ञं ति) एक-
रूप इत्यर्थः । विभाजयितुमशक्यं चेति । भ० २० श० ५ उ० ।
(“चलमाणं चलित्” इति ‘कर्म’ शब्दे चिन्तितम् । अणु-
उत्पत्त्यै शब्दं प्रथमभागे ५५० पृष्ठे तद्विप्रतिपत्तिगङ्गा)

परमाणुवर्माणा—परमाणुवर्गाणा—रूपा० । अस्मैस्थानानामनन्ता-
नां च परमाणुनां समुदायः, क० प्र० १ प्रक० । पं० सं० ।

परमाणुसंज्ञो—परमाणुसंज्ञो—पुं० । परमाणुतामित्येतरसं-
ज्ञानं, उत्त० १ अ० । (‘संज्ञो’ शब्देऽस्य व्याख्या दर्शयि-
ष्यते)

परमार—परमार—पुं० । क्षत्रियजानिविशेषः । “महादेवस्य ने-
तारः, परमारन्तरेभ्यः । पुत्री चन्द्रावती तेषां राजधानी नि-
धिः श्रियाम् ॥ १ ॥ ” ती० ७ कल्प ।

परमाराम—परमाऽऽणाम—पुं० । आगमयतीत्यारामः, परमश्चा-
सावगामश्च परमाऽऽणामः । ज्ञानतत्त्वस्य जनन्य हासार्वाला-
सापाह्ननिरीक्षणऽदिसिधिविवांकेमोहकं क्षीजने, प्रज्ञाऽऽनन्दे
च । आचा० १ ध्रु० ४ अ० ५ उ० ।

परमाहमिय—परमाधार्मिक—पुं० । परमाश्च ते अधार्मिकाश्च
संक्लिष्टाणिमात्रान् परमाधार्मिकाः । असुरविशेषेषु च नि-
सृष्टुं पृथिवीषु नास्त्यन कदर्थयति । स० १५ सम० । भ० ।

तेमि वा जमकाइयाणं देवाणं सकस्स जमस्स इमं देवा
अहावच्चा अभिमाया होत्था । तं जहा—

“अवे १ अंवारमे चव २, सामे ३ सवले ति यावरे ४ ।
रुहे ५ वरुहं ६ काले य ७, महाकाले ति यावरे ८ ॥”
असिपत्ते ६ धणु १० कुम्भे ११, बालुया १२ वेयरणी ति
य १३ । खरस्सरे १४ महाघासे १५, एम पसरसाहिया ॥२॥

अथ इत्यादिः पञ्चादशाऽसुरनिकायतन्त्रैः परमा-
धार्मिकनिकायाः, तव यो देवा नारकान्म्वरतले नीत्वा वि-
मुञ्चत्यसावयव इत्यभिधीयते । (एम पसरसाहिय
ति) एषमुक्त्यायमेव एते यमापत्यदेवाः पञ्चदश आ-
ख्याता इति । भ० ३ श० ७ उ० । प्रव० । उत्त० । आचा० ।

(अस्याऽऽज्ञानं व्याख्या स्वमस्थानेषु) तथा परमाधामि
का भव्या एव इति प्रवेशः सत्याऽनन्यो वेति ? अत्र
अन्य एवेति हेयम् । उभयथाऽपि तेषामविशेषात् । न च
जन्मान्तरिपटुनदुष्कृतक्रिपुर्वकं तेषामात्र कदयेत्यनेति
अभिव्याप्तौ तन्त्र्यं संगच्छन् इति वाच्यम् । यतस्तस्मिन् स्व-
र्गकामास्तपस्यां कुर्वाणा आगमे अयमेति इति ही०३ प्रका० ।
भ० । सूत्र० ।

परमाहोहिय-परमाधोऽद्विक-पुं० । परमाधोवाचकज्ञानानं,
परमे नियतज्ञेयविषयावधिज्ञानयुक्तं भ० ।

अयं च चरमशरीर एव भवतीत्यत्र आह-

परमाहोहिय अं भेते । मरुते, जे भविए तेणं चव भ-
वमाहणं मिच्छित्तए० जाव अने कचित्तए । मे गाण भेते ।
से खीणभोगी, सेमे जहा छउमत्यस्स । भ० ७ श० ७ उ० ।

परमिद्धि (श) -परमेष्ठिन-पुं० । प्रभान्, अद्वैतलक्षाऽऽना-
योंपध्यायसर्वनायुषु अश्रुत, पाद० ना० २ गाथा ।

परमेसर-परमेस्वर-पुं० । जगद्भिरनं, ईश्वरापि त्रिजगद्गतस्य
वस्तुनः परमेस्वराच्च जीवे विशे० ।

परमोदारीय-परमोदारीक-न० । कर्मात्मनोऽति, द्वा० ३० द्वा० ।

परमेहि-परमाधि-पुं० । परमाध्यानावस्थायाश्च परमाधिः ।
उक्तप्रावर्ध, "एष परमागाई, परमादी लहइ कमजगतीने ।
लहइ य अगुलदुपे, ते व नरीअ भवपुत्ते ॥६५॥" विशे० ।
आ० सू० ।

परमूह-परागुह-वि० । निरुते, अ० ७ अ० । आ० भ० ।
सर्गपराङ्मुखाः सेवार्तामिच्छाङ्गां जनमाभिधिशिष्याः । सू-
त्र० १, शु० ३ अ० ७ उ० ।

परयत्त-परायत्त-वि० । परार्थानि, पाद० ना० १०८ गाथा ।

परजाभ-परलाभ-पुं० । परस्माद् द्रव्याऽऽगमः, प्रश्न० ३ आ० ३०
उतर ।

परलिङ्ग-परलिङ्ग-न० । अवाधुलिङ्ग, तन्त्रे द्विधा-पृथग्लिङ्गं,
परतीर्थलिङ्गं च । पृ० ४ उ० । जी० १ । (परलिङ्गधारणं कृ-
त्वा कालत्वेन कुर्यात् इत्यादि) उभयैवया शब्दो द्वितीयमा-
ने १०४ पृष्ठाद्वारभ्याहम् ।

परलोक-परलोक-पुं० । जन्मान्तरं, दश० ६ अ० । पञ्चा० ।
भ० । प्रश्न० । स्या० । उ०० । आत्मव्यतिरिक्ते लोके,
संथा० । इहास्मिन्लोकमनुपपन्नस्य मानुषवपरेणैव
थो वनेन लोकः प्राणिवर्गः स इहवर्गः स इल्लोकाः, त-
द्यातिरिक्तस्तु परलोकः । स्या० १० द्वा० । भगवत्परमार्थे, आ०
म० १ अ० । प्रय० । (अदृष्टमात्रवृत्तकपरलोकाकार्वाक्यः प्रति-
पादिता 'इहमेव' शब्दो द्वितीयमाग ६५५ पृष्ठे)

इह तत्रात्रलोकैः प्रदर्शने । अत्र दशममण इत्युक्तव्यता-
माह-

ते एवइ सोई, मेखजो आगच्छइ जिनमयारं ।

वज्रमिण वेदासी, वेदिता पञ्जुतामपि ॥ १६४६ ॥

मेतार्थनामा दशमे द्विजोपाध्यायः श्रीमज्जनसकाशमाग-
च्छति, शेषं गतार्थमिति ॥ १६४६ ॥

तत्किमित्याह-

आधो य जिगेणं, जाइ-जरा-मरणविष्णुमुक्केण ।

नामेण य गोसेण य, सव्वएणु सव्वदीसी ये ॥ १६४७ ॥

मज्झावधानां तथैव ॥ १६४७ ॥

आनाप्य ततः किमुकास्मी ? इत्याह-

किं मजे परलोओ, अत्थि नत्थि त्ति संसओ तुज्झ ।

वयपयाण य अत्थं, न याणासी तेसिमो अत्थो ॥ १६४८ ॥

आयुष्मन् भेतायै । त्वमेवं मन्यसे-किं भवान्तरगम-

नलक्षणः परलोकाऽस्मिन्, नाऽस्मिन् वेति ? अयं च संशय-

स्तव विरुद्धवैपक्षान्तरनिबन्धनो वेति । तानि च "विज्ञा-

नघन एवेत्येभ्यो भूतभ्यः" इत्यादीनि प्रथममणधरोक्तानि

द्रष्टव्यानि । तेषां वार्थं न जानामि इत्यादि तथैवेति ॥ १६४८ ॥

यथा च युक्त्या भेतायैः परलोकास्मिन्त्येव मन्यते, तां

भवान्तर व्यक्तीकृत्यब्रह्म-

मणमि जइ चेयमं, मज्जेमउ वर भूयधम्मो नि ।

तो नत्थि य परलोओ, तन्नामे जेण तन्नामो ॥ १६४९ ॥

सैम्य । त्वमेवं मन्यसे-यदि तावदेतस्यैव पृथग्यादिभूत-

धर्मः—भूतभ्योऽनर्थान्तरनिबन्धः, यथा सुदृष्टान्तकथादि-

गथाङ्गभ्योऽनर्थान्तरं मदधर्मः, तर्हि नास्म्यधर्मात्तर-

गमनलक्षणः परलोकाः येन तत्राशे भूतनाशे तस्याऽपि चै-

तन्यस्य नाशे ध्वनौ जायते । यो हि यदनर्थान्तरभूतं

धर्मः स तद्विनाशे नश्यत्येव, यथा पटाऽदिधर्मः शुक्र-

त्वाऽदिः ततो भूमेत्येव सह प्रोच्य तदप्येव चैतन्यस्य कुतो

भवान्तरगमनमिति ॥ १६४९ ॥

अथ भूतभ्योऽनर्थान्तरं चैतन्यं तथाऽपि न परलोक इत्याह-

अह वि तदत्थेनया, न य निचत्तगमओ वि तदवये ।

अनलसम वाऽरणीओ, मिद्धम्म विणामधम्मस्स ॥ १६५३ ॥

अथाऽपि तदर्थान्तरता भूतभ्योऽर्थान्तरता चैतन्यस्याऽ-

भ्युपगम्यते, नन्वेताऽपि तदवस्थे भवान्तरगामिस्वामि-

लक्षणं दूषणं, चशब्दो यस्मादर्थः, यतोऽर्थान्तरभूतस्याऽ-

पि चैतन्यस्य न निष्पत्त्यम् । कथंभूतस्यान्तरनिबन्धेन वि-

न शधर्मकस्य । कस्य यथा अतिरिक्तम् ? इत्याह-अतल-

स्य । कथंभूतस्य ?—सिद्धस्य । कस्य ?—अगमोत्तराण्येनः ।

इदमुक्तमिति—भूतभ्योऽर्थान्तरत्वेऽप्यतत्त्वैतन्यम्, उन्प-

त्तिधर्मकस्याह, अर्गलकाप्रेतयवन्तर्ह्येवताल्लोकेन, य-

द्यानिष्ये तत्किमपि काले स्थित्वाऽनलवद्वर्त्ताय ध्वनते,

इति न तस्य भवान्तरगम्यत्वम्, अत इत्थमपि न परलो-

कमितिर्निर्णयः ॥ १६५३ ॥

अथ प्रतीत्यगदं मिश्रानि भूतधर्मरूपाणि बहूनि चैतन्या-

नि नेत्यने, किं त्वेक एव समल्लयनताऽऽध्यायः सर्वविभूत-

नगतो निर्विषयश्चाऽस्माभ्युपगम्यते । यत उक्तम्—एक एव

हि भूताऽस्मा, भूते भूते व्यवस्थितः । एकधा बहुधा चैव,

दृश्यते जलचन्द्रयन ॥ १ । "

ननु तथाऽपि न परलोकमितिर्निर्णयः दर्शयन्नाह-

अह एमो सव्वगओ, निक्किरिओ तह वि नत्थि परलोओ ।

सेसरणाभावओ, वोमस्स व सव्वोपडेसु ॥ १६५४ ॥

अर्थकः सर्वगतो निर्विषयश्चाऽस्माभ्युपगम्यते, ननु तथाऽपि

न परलोकगमनानिदिः, तस्याऽऽत्मनः सर्वेषु गोमनुष्या-
ऽऽदिपिण्डेषु सर्वगतत्वेन निष्कियत्वेन च संस्मरणभावात्,
व्योमवर्द्धिति ॥ १६४४ ॥

इतोऽपि च परलोकाऽऽशङ्का, कुतः ?, इत्याह—

इहलोगाग्रो य परो, सुराहलोगो न सो वि पचवसो ।

एवं पि न परलोगो, सुव्यइ य सुईसु तो संका ॥ १६४५ ॥

अथवा—इहलोकपितृया सुरनारकाऽऽदिभ्यः परलोक उच्य-
ते, स च न प्रत्यक्षा दृश्यते, अत एवमपि न परलोकः सिद्ध्य-
ति, श्रूयते चाऽसौ श्रुतिषु शास्त्रेषु, ततस्तच्छङ्का—किमस्ति,
नास्ति वा ? इति दर्शितः पूर्वपक्षः ॥ १६४५ ॥

अथ प्रतिविधीयते—यदुक्तम्—भूतधर्मश्चेतन्यं, तत्राऽऽह—

भूईदियाइरित्त-स्स चेयया सो य द्ववओ निचो ।

जाइस्सरगाइहि, पडिवज्जसु वाउभूइ व्व ॥ १६४६ ॥

इह भूतन्द्रियातिरिक्तस्य पूर्वोक्तिनानुमानाऽऽदिप्रमाण-
निष्ठस्याऽऽत्मन एव सेवनिधनी चेतना मन्तव्या, न तु भू-
तधर्मः । स चाऽऽत्मा जातिस्मरणाऽऽदिहेतुद्वैव्यतां नित्य
इति वायुभूतिवि प्रतपद्यम्य, अनेनैकानानित्यत्वपञ्चोक्तौ
रूपं, पर्यायत एवास्याऽऽनित्यत्वादिति भावः ॥ १६४६ ॥

अर्थकः सर्वगतां निष्कियञ्चाऽऽत्मा कस्मादप्यने ? इत्याह—

न य एगो सव्वगओ, निक्किरिओ लक्खणाइभेअओ ।

कुंभादउ व्व वहयो, पडिवज्ज तमिदभूइ व्व ॥ १६४७ ॥

न वास्माभिरेक आत्मा इत्यने, किं तु वहयोऽनन्ताः ।
कुतः ?—लक्षणभेदान् उपयोगलक्षणो हि जीवः, स चो-
पपातः राऽऽल्लक्षणविषयाऽऽवयवसायाऽऽदिभिर्भियमान
उपाधिभेदादप्यने प्रतपद्यत इत्यनन्ता जीवाः, लक्षणभे-
दान्, घटाऽऽदिर्वादिनि । तथा—न सर्वगत आत्मा, किं तु
शरीरमात्रव्यापकः, तत्रैव तदुत्पत्त्यलक्ष्येऽस्ति आदिश्रद्धापात्ता
हेतुः, स्पष्टतर्वादिनि दृष्टान्तश्च । एवं न निष्किय आत्मा, भो-
क्तृत्वादिदत्तयदिनि । तदेतदिन्द्रभूतिप्रथममणधरवत्प्रति-
पद्यस्येति ॥ १६४७ ॥

यदुक्तम्—“देवनारकाणां प्रत्यक्षाऽविषयत्वात्संदिग्धः पर-
लोकः” इति । तदुक्तम्, सौम्याऽऽकम्पितयादयोऽदेवनार-
काणां माधितव्यात्, इति दर्शयञ्चाह—

इहलोगाग्रो य परो, सोम्मः सुरा नारगा य परलोओ ।

पडिवज्ज मोरियाऽकं—पिउ व्व विहिणपमाणाओ ॥ १६४८ ॥

गतार्था ॥ १६४८ ॥

अथ प्रेरकः प्राह—

जीवो विमालगमओ, तं चाशित्त्वं ति तो न परलोगो ।

अह विमालादामं, तो अशभिमां जहाऽऽगासं ॥ १६४९ ॥

इतो निचय न स कता, भोता अ अओ वि नत्थि परलोगो ।

जं च न संसारी सो, अपमाणाऽमुत्तिओ खं ॥ १६५० ॥

जीवो विज्ञानमयस्तावद्युष्माभिरिष्यते, विज्ञानादभिज्ञ इत्य-
र्थः । तत्र विज्ञानमनित्यं विनश्वरम्, अतस्तदभिज्ञस्य जीव-
स्याऽपि विनश्वरत्वाच्च भवान्तरगमनलक्षणः परलोकः । अथ
विज्ञानादयो जीवस्ततोऽनित्ये विज्ञाने जीवादिश्च सति स्वयं

नित्योऽस्माविति न परलोकाभावः । यद्येवं, तर्हि अनभिज्ञो
जीवः, विज्ञानादप्यत्वाद्, आकाशवत्, काष्ठाऽऽदिष्वद्धा अत
एव च नित्यत्वाद्वाऽसौ जीवो न कता, नाऽपि भोक्ता नित्यस्य
कर्तृत्वाऽऽद्यभ्युपगमं हि सर्वदेव तदभावाप्रसङ्गः, तस्य संदे-
वरूपत्वात् । कर्तृत्वाभावः च न परलोकः, अकृतस्य तस्या-
ऽभ्युपगमं सिद्धानामपि तत्प्रसङ्गात्, भोक्तृत्वत्वाभावाऽपि न
परलोकः, अर्भोक्तः परलोकहेतुभूतकर्मभोगायोगात् । इतो-
ऽपि च न परलोकः । कुतः ?, इत्याह—(जं चेत्यादि) यस्माच्च
नाऽसौ संसारी, नाऽस्य ज्ञानाद्विज्ञस्य जीवस्य भवाद्भवा-
न्तरगमनलक्षणं संस्मरणमस्तीत्यर्थः । कुतः ?, इत्याह—स्वयम-
ज्ञानत्वात्काष्ठस्यदवत् । तथा—अमृतत्वाद्, आकाशवदिदि
॥ १६४९ ॥ १६५० ॥

अत्रोत्तरमाह—

मन्नामि विणासि चैओ, उप्पत्तिमदादिओ जहा कुंभो ।

ननु एवं चिय साहण—मविणासिते वि से सोम्म ॥ १६५१ ॥

ननु “जीवो विष्णुत्वमत्रो तं चाशित्त्वं” इति द्रवाणो
नूनं त्वमेवं मन्मसे—विनाशि विनश्वरं चेतश्चेतना चेतन्यं
विज्ञानमिति यावत् । उत्पत्तिमयादिनि हेतुः । यथा कुम्भ-
इति दृष्टान्तः । आदिश्रद्धात्पर्यायत्वाद् इत्यादिकोऽपि हेतुर्व-
क्तव्यः । यो हि पर्यायः स सर्वोऽनित्यः यथा स्मस्याऽऽदीनां
नवपुराणाऽऽदिपर्यायः । तावद्वाऽनित्यचित्तन्यादभिज्ञस्य
जीवस्यानित्यनित्यत्वरूपलोकाभाव इति तत्राऽभिप्रायः । न
चाऽयं युक्तः, यतो हन्त नैकान्तेन विज्ञानमनित्यं, यतोऽवि-
नाशित्वेऽपि (जे) तस्य विज्ञानस्य एतदेव सौम्य । त्वदुक्तं
साधनं प्रमाणं वर्तते । ततो नैकान्तिकस्यवृत्तौ हेतुर्गति
भावः । इदमुक्तमवति—उपादय्ययधोऽप्याऽऽत्मकं वस्तु । त-
तश्च यथात्पत्तिमयाहिनाशित्वं निश्चयति, तथा धोऽप्याऽऽ-
त्मकत्वाद्हेतुनः कर्थाश्चिन्तित्यवमपि निश्चयति । ततश्चेदमपि
शक्यते वक्तुम्—नित्यं विज्ञानम्, उत्पत्तिमत्त्वाद्, घटवत् ।
ततश्च कर्थाश्चिन्तित्याद् विज्ञानादभिज्ञस्य जीवस्य नित्यत्वाच्च
परलोकाभाव इति ॥ १६५१ ॥

अथवा—विकल्पाभिर्याप्यव्युत्पत्तिमत्वरूपो

हेतुः, प्रत्यनुमानसंभावनात् । तत्र—

स्तप्रत्यनुमानम् ? इत्याह—

अहवा वरुत्तुत्तओ, विणासि चैओ न होइ कुंभो व्व ।

उप्पत्तिमदादिने, कहमविणासो घटो बुद्धो ? ॥ १६५२ ॥

एकान्तेन विनाशि विनश्वरं चेतो विज्ञानं न भवति, व-
स्तुत्वात्, कुम्भवत् । ततोऽस्य प्रत्यनुमानस्योपस्थानादि-
कल्पाभिर्याप्यव्युत्पत्तिमत्वरूपलक्षणः हेतुः । यदुक्तम्—“ननु एवं
चिय साहणमविवर्णनं वि” इत्यादि, तत्र परस्यैव बुद्धिः
स्यात् । कथंभूता बुद्धिरित्याह—कथमुत्पत्तिमत्त्वात् दृष्टा-
न्त्वन्वेनोपन्यस्तो घटोऽविनाशी निश्चयति ?—न कथाश्चिन्त-
यित्वा विनाशित्वेन सुप्रतीतत्वात् । ततश्च दृष्टान्तं अवि-
नाशित्वस्यासिद्धेर्दोष्टान्तिकं विज्ञानं तत्र सिद्ध्यतीति पर-
स्याऽभिप्राय इति ॥ १६५२ ॥

अत्रोत्तरमाह—

रुवरसंगफासो, संखा संहादव्वसत्तीओ ।

कुंभो ति जमो ताओ, पडुइविच्छित्तिधुवधम्मा ॥ १६५३ ॥

इह रूपरसगन्धस्पर्शलक्षणैः शुलसमुदायः, एकलक्षणा संख्या, पृथुष्णोदराऽऽद्याकारलक्षणं संस्थानं, सुदृढ्यं, जलाऽऽहरणाऽऽदिशक्तिश्चेत्येतानि समुदितानि यतः कुम्भा इत्युच्यते, तावद् रूपरसगन्धस्पर्शसंख्यासंस्थानद्रव्यशक्तयः प्रसूतिविच्छिन्निर्धौव्यधर्मिण्य उपादव्ययधौव्यस्वरूपास्तत उत्पत्तिमवाद् विनाशयि घटः सिद्धयतीति ॥ १६६३ ॥

एतदेव विस्तरतो भावयन्ब्राह्म-

इह पिंडो पिंदाऽऽत्मा-रसतिपञ्जायविलयसमकालं ।

उत्पज्जि कुम्भाऽऽत्मा-रसतिपञ्जायस्वरूपे ॥ १६६४ ॥

रूपाई द्रव्याए, न जाइ न य वेइ तेण सो निचो ।

एवं उपायव्वय-पुवस्सहावं मयं सर्वं ॥ १६६५ ॥

इह मृत्पण्डः कर्तो । योऽयं वृत्तसंस्थारूपः स्वकीयो मृत्पण्डाऽऽकारः, शक्तिश्च या काचिदासीया, एतदुभयलक्षणो यः पर्यायः तस्य यो विलयो विनाशस्तत्समकालमेवाऽऽसादुत्पद्यते, मृत्पण्डः । केन ? इत्याह-पृथुष्णोदराऽऽदिको यः कुम्भाऽऽकारः, तच्छक्तिश्च या जलाऽऽहरणाऽऽदिरूपया, एतदुभयलक्षणो यः पर्यायस्तेनोच्यते । रूपरसगन्धस्पर्शरूपतया सुदृढ्यरूपतया चाऽऽतो मृत्पण्डो न जायते, नाऽपि ध्वंति विनश्यति । तत्सन्दृष्टतया नित्योऽयमुच्यते, तेन रूपेण तस्य सर्वथावस्थितस्यान् । तदेवं मृत्पण्डो निजोऽऽकारस्वशास्त्ररूपतया विनश्यति, घटाऽऽकारतच्छक्तिरूपतया तत्पण्डः, रूपाऽऽदिभावेन सुदृढ्यरूपतया चावतिष्ठते, इत्युपादव्ययधौव्यधर्मिण्यस्यैव समुच्चयः । एवं घटोऽपि पूर्वपर्यायेण विनश्यति, घटाऽऽकारतया नृश्यते, रूपाऽऽदिवेन सुदृढ्यतया चावतिष्ठत इत्यावाः पुन्यादव्ययधौव्यस्वभावः । एवमन्यदपि यदस्ति वस्तु तत्सर्वमपुन्यादव्ययधौव्यस्वभावमेवाभिमतं तीर्थहृताम् । ततश्च यथाऽस्ति तत्स्वादिनाशितं घटे निश्चयं तथा अविनाशित्वमपि । तथा च सति साध्यधर्मिणि चैतन्येऽपि तत्पिप्पिगिति । तदेवं चैतन्यादव्ययनिष्क्रो जीवः कथञ्चिन्नित्य एव ॥ १६६४ ॥ १६६५ ॥

ततश्च न परलोकाभाव इति दर्शयन्ब्राह्म-

घटचेयणया नासो, पडचेयणया समुभयो समयं ।

संताणेषणावत्ता, तहहपरलोयजीवायं ॥ १६६६ ॥

मणुएहलोगनासो, मुगइपरलोगसंभेवो समयं ।

जीवतयाऽवत्त्याणं, नेहभयो नेय परलोओ ॥ १६६७ ॥

घटवियये विज्ञानं घटचेतनतत्पण्डेन, पटवियये तु विज्ञानं पटचेतना । यदा च घटविज्ञानानन्तरं पटविज्ञानमुपजायते जीवस्य, तदा पटचेतनया घटविज्ञानरूपेण तस्य नाश उच्यते, पटचेतनया तु पटविज्ञानरूपेण (समयं) युगपदेव समुद्भव उत्पन्नः, अनादिकालप्रवृत्तेन तु चेतनासन्तानेन निर्विशेषणेन जीवत्वमात्रेण त्वत्सामिति । एवं च यथैकमेवऽपि निष्ठौ जीवस्येत्पादव्ययधौव्यस्वभाववयं दर्शितं, तथा परलोकं गता जीवाः परलोकजीवतत्पण्डेन तत्स्वभाववयं द्रष्टव्यम् ; तद् यथा-यदा मनुष्यां मृत्वा सुरलोकऽऽसादावुत्पद्यते तदा मनुष्यरूप इहलोको मनुष्यहलोकस्तस्य नाशस्तत्समकालमेव च सुराऽऽदिपरलोकस्य संभव उत्पन्नः, जीवतया त्ववस्थानम् । तस्यां च जीवत्वावस्थायां विवक्षितार्थां नेहभयो विवच्यते, नापि सुराऽऽदिपरलोको विवच्यते, किं तु निष्पर्यायं जीवद्र-

व्यमात्रमेव विवच्यते । तदेवमुत्पादव्ययधौव्यस्वभावत्वे औवस्य न परलोकाभाव इति ॥ १६६६ ॥ १६६७ ॥

आह-ननु कथं सर्वस्याऽपि वस्तुन इयं तिस्रभावता ? इत्यत्र युक्तिमाह-

अमओ नतिय पवई, होज व जइ होउ खरविसाणस्स ।

न य सब्बा विणासो, मवुच्छेयपसंगाओ ॥ १६६८ ॥

तोऽवत्थियस्स केण वि, विलओ धम्मए भवणमभेण ।

सवुच्छेओ न मओ, संववहारोवरोहाओ ॥ १६६९ ॥

इहैकान्तेन सर्वथाऽस्तौ वस्तुनः प्रसूतिरुत्पात्तानि न घटन्ते । अथ भवति, तदि स्वरविपाणन्यापि भवतु, असत्त्वाविशेषान् । तस्मात्कतिपय रूपेण संदोषावन्ते । न च सतः सर्वथा विनाशः, क्रमशः सर्वस्याऽपि नाशकनिर्यादादुत्पत्तिप्रसङ्गात् । तत्सत्त्वसात्सर्वावस्थितस्य जीवाऽऽदिरिति केनपि मनुष्याऽऽदिधर्मेण विलयो विनाशः, अन्येन तु सुराऽऽदिकेण भवनमुत्पादः, सर्वोच्छेदस्तु न मतस्तीर्थहृतां, संव्यवहारोपरोधाद्, अन्यथा व्यवहारोच्छेदप्रसङ्गादित्यर्थः । तथाहि-राजपुत्र्याः क्रीडाहेतुभूतं सौवर्णकलशं भङ्गस्त्वा राजतनयस्य क्रीडाधर्मैव कन्दुको घटितः, ततो राजपुत्र्याः शोकः, कुमारस्य तु हर्षः, सुवर्णस्यामिनश्च नृपतंदासीन्यं, सुवर्णस्योभयावस्थायामवस्थितपुत्र्या, इत्यादिकं योऽतो लोकव्यवहारस्तस्य सर्वस्याप्युत्पादव्ययधौव्याऽऽत्मकवस्त्वनभ्युपगमे समुच्छेदः स्यात् । तस्मात्कथञ्चिदवस्थितत्वं जीवस्य न परलोकाभाव इति ॥ १६६८ ॥ १६६९ ॥

किं च-स्वर्गाऽऽदिपरलोकाभवेऽस्मिन्नेह त्रदानाऽऽङ्गनामानर्थक्यं स्यादिति दर्शयन्ब्राह्म-

अमइ व परमि लोए, जमगिहोताई सगकावम्म ।

तदसंवद्धं सब्बं, दाणाइफलं च लोयम्मि ॥ १६७० ॥

गताथां ॥ १६७० ॥

तदेवं लिङ्गस्तस्यापि संशयः । ततः किं कृतवानसौ ? इत्याह-

लिङ्गमि संसयम्मि, जिणेष जमणएविप्पमुक्केणं ।

सो समणो पवइओ, तिहि आसह खंडियसएहिं ॥ १६७१ ॥

अर्थः स एव । जिणो । ध० । सू० । आ० म० । (' उभय ' शब्दे द्वितीयभागे ११३३ पृष्ठादयस्य पूर्वमवस्थायाऽवसरं ध्यायितेन स्ववपरमगम्यनावसरं स्वयं बुद्धं तं वाऽऽप्येवोऽर्थः साधितः) स्वर्गाऽऽङ्गो, आवा० २ श्रु० ४ सू० १ अ० । " संदिग्धं परलोकोऽपि, त्याज्यमेवायुधं बुधैः । यदि नास्ति ततः किं स्यादस्ति चेन्नस्ति कदा हतः " ॥ १ ॥ आवा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

परलोगशिपिवास-परलोकनिपिपास-लि० । जन्मान्तरतिराकाङ्क्षे, प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।

परलोगपडिबद्ध-परलोकप्रतिबद्ध-लि० स्या० ३ डा० २ उ० । (अर्थस्तु ' पवज्जा ' शब्दे)

परलोगभय-परलोकभय-न० । विज्ञानीयादस्य सान्निध्यदेवाऽऽदेः सकाशात्पुन्युत्पात्तऽङ्गीनां भये, स्या० ७ डा० । आवा० । यथा मनुजाऽऽङ्गीनां सिद्धाऽऽदिभ्यः । दर्श० १ तय । स० । स्या० ।

परलोगमग्न-परलोकमार्ग-पुं० । स्वर्गाऽऽदिवीथ्याम्, जीवा०
१ अथि० ।

परलोकविरुद्ध-परलोकविरुद्ध-त० । खरकर्मोऽदौ, तद्यथा-
“बहुधा खरकर्मिण्यं, सीरपतिन्यं च शुक्लपालत्वम् । विरगं
विनाऽपि सुकृती, कर्गोऽपि नैवप्रकारमकार्यम् ॥ १ ॥ ” च
२० १ अथि० ४ गुण ।

परलोगवेरि (श)-परलोकवेरिन्-पुं० । अन्यजन्मशत्रौ, पं०
च० ३ द्वार ।

परलोगसमापन्न-परलोकसमापन्न-त्रि० । समापन्ने, प्रश्न० ३
आश्र० द्वार ।

परलोगद्विय-परलोकहित-त० । जन्मान्तराय प्रधानजन्मनं
वा पथं, पञ्चा० १ विच० ।

परलोगासंसापन्नोग-परलोकऽऽशेषाप्रयोग-पुं० । देवाऽहं
स्यामित्यादिकृषं परलोकविषयकाऽऽशेषालक्षणे अप्रश्चित-
मागन्तिकर्मलक्षणाऽऽशेषनाजोषणाऽन्तिचारे, उपा० १
अ० । धा० । आच० ।

परवचन-परवचन-त० । परच्छलने, च० । तद्वर्ज्यता चैवम-
कृत्युत्पलाभन-न्यूनाधिकवाणिज्य-रसमेल-वस्तुमलानुबन्ध-
मूलपुत्रबुधनुचितकलान्तरग्रहणलक्षणाप्रदानग्रहणकृतकरक-
णकृष्टदृष्टनाकाऽऽयैषणपरकीयकयविक्रयभजनपरकीयप्रा-
हकणुप्राहणवर्षिणकान्तरदर्शनसाम्यकारस्थानवत्ताऽऽदि-
वर्तिण्यमर्षमिहाऽऽदिभिः सर्वथा परवचनं वर्ज्यम् । यतः-
“विधाय मायां विविधैरुपायैः, परस्य ये वञ्चनमाचरन्ति । ते
वञ्चयन्ति त्रिविधापरवर्गे-सुखाग्रहं मोहयिषुम्भतानि ॥ १ ॥ ”
च० २ अथि० ।

परवक्तृ-त० । देशी अलघ्वेत्सिन्, दे० ना० ६ धर्गं = गाथा ।

परवक्त्र-परवक्त्र-पुं० । अपरवर्गे भिलाचरे, आचा० २ श्रु० १
चू० १ अ० १ उ० ।

परवडिया-परप्रतिज्ञा-स्त्री० । पराऽऽनीतस्याशनाऽऽदेर्दान-
प्रतिज्ञायाम्, “सो देव सो परवडियाय आंगिऽऽश्रय आंगि-
ऽश्रय उवाणिमन्तजा ॥ ” आचा० २ श्रु० १ चू० ३ अ० १ उ० ।

परवन्ध-परवन्ध-त० । साध्वंपत्न्या गृहस्थस्य वधे, स्व० १
श्रु० ६ अ० । प्रधानवन्धे, आचा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० ।

परवयण-परवचन-त० । परच्छादकस्तस्य वचनम् । प्रच्छक-
चने, ति० चू० २ उ० ।

परवयण-परवयण-पुं० । परस्याऽऽम्यनिरिहस्य व्यप-
देशः-परकीयमिदमप्राऽदिकर्मित्वेवमदिनावतः साधुसमसे
भणनं परवयणदेशः । पञ्चा० १ विच० । जानगु साधुषा यथै-
तद् भ्रष्टाऽऽदिकं भवेत् तदा कथमस्मभ्यं न दद्यादिति सा-
धुसंप्रत्ययाथ परकीयमेतत्तेन साधुष्यो न दीयते इति सा-
धुसमसे भणनं, अस्माहानाम्माऽप्राऽऽदेः पुण्यमस्त्विति
वा भणनं, एष यथासम्बिभागस्य चतुर्थोऽन्तिचारः । उपा०
१ अ० । ध० । आच० ।

परवस-परवस-त्रि० । पराऽऽयते, “परवशो न च तत्र गुणो-
ऽस्ति ने ॥ ” उ० १ अ० । अस्वन्ने, प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।

परवाइपमदण-परवादिप्रमर्दन-त्रि० । वादिनां मतप्रमर्दनात्
ध्वंसने, आचा० १ श्रु० ५ अ० ६ उ० ।

परवागरण-परव्याकरण-त० । परस्तीर्थकृतस्य तेन वा व्या-
करणं यथाऽवस्थितार्थप्रधानमागमः परव्याकरणम् । सर्वज्ञ-
प्रवचनं, आचा० १ श्रु० ५ अ० ६ उ० ।

परवाविषयण-परवादिवचन-त० । मिथ्यादृष्टिनां परंपरां वादि-
नामुक्ता, तच्च सूत्रकृतारम्भप्रथमश्रुतस्त्वयं तृतीयाऽवयवेन वृ-
त्तार्थद्वये द्वितीयायांऽधिकारत्वेनाहम् । स्व० १ श्रु० ३
अ० १ उ० ।

इदानीं परवादिवचनं द्वितीयमर्थविकारमधिकृत्याऽऽहं-
तमेगं परिभासति, भिक्खुयं साहजैविण्यं ।

जे एवं परिभासंति, अंतरे ते समाहिणं ॥ ८ ॥

(तमेगं इत्यादि) तस्मात् साधुम्, एकं ये परस्परपकार-
रहितं दर्शनमापन्ना अयशालाकारयाः, ते च गोशालाक-
मनानुवाच्य आर्ज्याका दिगम्बरा वा, त एवं वक्ष्य-
माणं, परिसम्पन्ना इत्यर्थः । तं भिक्खुं साध्याचारं, साधु-
शोभनं परपकारपूर्वकं जीविनुं शालमस्य न साधुजीविन-
मिति, ‘धे’ तऽऽप्यर्थः । (एवं) वक्ष्यमाणं ‘परिभा-
सन्तं’ साध्याचारान्तां विद्वन्ति, त एवभूता अनन्तक प-
र्यन्ते द्वे ‘समायेः’ मोक्षाऽऽवस्थान्तस्य ध्यानात्पदगुष्टा-
नात् वा वर्तन्ते इति ॥ ८ ॥

यथं प्रसापन्ते तदर्थयितुमाह-

संबद्धममकपा उ, अन्नमज्जेयु मुच्छिया ।

पिंडवायं गिलागुस्स, जं सोह दलाहय ॥ ९ ॥

‘सम्’ एकमात्रेण परस्परपकारार्थप्राप्तितया च ‘वडाः’

पुत्रकलाऽऽस्तिवहायः संबधाः-गृहस्थार्हः समः तु-
ल्यः कलयाव्यवहारेऽनुष्ठानं येषां ते संबद्धतमकलाः,
गृहस्थानुष्ठानतुलानुष्ठाना इत्यर्थः । तथाहि-यथा गृहस्थाः
परस्परपकारिणं माना पुत्रं पुत्रेऽपि मात्रादावित्येव मू-
च्छिता अन्धुपञ्चा, एवं भवन्ताऽव्यव्यायं परस्परतः शि-
ष्ट्याऽऽचार्याऽऽनुपकारक्रियाकलानया मूच्छिताः । तथा-
हि-गृहस्थानामयं न्याया यदुत्-परम्प्रे दानाऽऽदानपकार
इति, न तु यतीनां, कथमन्येयं मूच्छिता इति दर्शयते-
‘पिण्डपाते’ अर्धे, म्लानस्य अस्वस्य रोगिणः साधो,
यत्-यस्मान् (सोह हति) अन्धपश्यते । तथा- (दलाहय
ति) म्लानयोगमाहारमन्वित्य तदुपकारार्थं ददध्वं च-
शब्दादन्वयाऽऽद्यैषाण्युक्त्याऽऽनुपकारिणं वर्तन्त्यं,
ततो गृहस्थतमकला इति ॥ ९ ॥

मास्त्रमुपसंहारव्याजं दीपदर्शनायाऽहं-

एवं तुमे सरागत्था, अन्नमज्जेयुष्वसा ।

नट्टसपहम्भावा, संसारस्य अपारगा ॥ १० ॥

(एवं इत्यादि) (एवं) परस्परपकाराऽऽदिता मयं गृह-
स्था इव सरागस्थाः-सह रोगिणं वर्तन्ते इति सरागः-म्व-
भावस्तस्मिन् तिष्ठन्ति ते तथा, ‘अन्येऽन्ये’ परस्परतः
वशमुपगताः-परस्पराऽऽयताः, यत हो हि निःसङ्गतया न
कस्यचिदायत्ता भवन्ति, यतो गृहस्थानामयं न्याय इति । त-

था नष्टः-अपगतः, सन्तः-सद्भाव-सन्तर्गतः परमार्थो ये-
भयस्ते तथा । एवंभूताश्च युयं 'मोक्षारण्य' चतुर्गतिभ्र-
मणलक्षणस्य 'अपारगाः' अतीत्यामिन इति ॥ १० ॥

अयं तावत् पुण्यस्तः, अरुप च दृग्गणाऽऽह-

अह ते परिभाषेजा, भिक्वु मौक्त्याविमाण ।

एवं तुल्ये परमात्मता, दुपक्ष्ये चैव सेवह ॥ ११ ॥

(अह ते परिभाषेजा इत्यादि) 'अथ' अन्तर्गतं 'ताम्'
एवं प्रतिफलत्वेनोपांश्वान् भिक्वुः 'परिभाषित' इयान्,
किमुतः ?- 'मोक्षविशारदः'-मोक्षमार्गस्य-सम्यग्ज्ञानदर्शन-
चारित्र्यरूपस्य प्ररूपकः, 'एवम्' अन्तर्गतं च युयं प्रभाषमाणः
सन्तः दुष्टः पला दुष्पलाऽनर्थाऽऽपुनरगमः तमेव सेवय्ये
युयम् । यदि वा-रागद्वेषाऽऽमर्कं पक्षय्ये सेवय्ये युयम् ।
तथाहि-सदापस्याप्यामरीयागस्य समर्थेनाद्रागो, निष्कल-
ङ्कस्याप्यसदभ्युपगमस्य दृग्गण इत्येवः अर्थेयं पक्षय्ये से-
वय्ये युयम् । तथया-वचनमागतीरा वीजेदंकादिदृक्कृतभो-
जिनाऽऽह इत्यादिः योऽनिलहोऽभ्युपगमादिल प्रभाषिताश्चैव
पक्षद्वयाऽऽनयनं भवतीति । यदि वा-त्वताऽऽननुष्ठा-
नमपरं च सदनुष्ठानिनां निन्दार्थमिति भावः ॥ ११ ॥

आजीविकाऽऽदीनां परनीयिकानां दि-भ्रगणां वा

सहाजान्नरूपगणायऽऽह-

तुल्ये भुंजह पाप्सु, भिलागो अभिहडिम्बि य ।

तं च वीश्रादये भोया, तनु हिम्मादि जं कडं ॥ १२ ॥

(तुल्ये भुंजह इत्यादि) किल वयमपरिग्रहतया निष्कञ्च-
ना पयमभ्युपगमं कृत्वा युयं भुङ्क्ष्वे 'पाप्सु' कल्पया-
द्यादिव गृहभ्रमाजगत्सु तत्परिग्रहाद्य-
शेषायां, तथा-आहारोऽदिव मूर्ध्ना कुक्ष्यनिर्गतः कथं
निष्परिग्रहाभ्युपगमो भवतामकलङ्क इति । अप्य-ग्लान-
स्य भिलाऽऽनं कतुमसमर्थस्य यदप्यगृहस्थगत्याहं कार्यं
भवद्भिः, येनगनयनाधिकारमावाह गृहस्थाऽऽनयनं च यो
दोषमद्भावः स भवतामवश्यंतीर्षाति तमेव दर्शयति-यद्य-
गृहस्थर्मीजादकाऽऽपुनर्मदनाऽऽप्राप्तमाहारं भुङ्क्वा तं ग्ल-
नमुहिदृशदियाऽऽऽह 'य कृतं' योऽल्पादितं तदवश्यं युष्मत्
परिमेमायावतिष्ठते । तदेवं गृहस्थगृहं तज्जातनाऽदिव भु-
जान्माया ग्लानस्य च गृहस्थेयं वैयव्यं कार्ययन्ता
युयमवश्यं वीजेदकाऽऽदीनांजिन उद्विष्टाऽऽदिकृतभो-
जिनश्चेति ॥ १२ ॥

किञ्चाण्यत्-

लिता निष्ठाभितरणं, उच्चिभया अममाहिवा ।

नातिकेदुदयं मेयं, अरुपस्मावरञ्जती ॥ १३ ॥

योऽर्थः पञ्चजीविकायविराजयतिद्विभोजित्वेनांमगृहीत-
मिथ्यावृष्टितया च सातुपांगमापणेत च तत्रोऽभितया-कर्म-
बन्धरूपसंनोपलिता-संनोपेतकतया (उच्चिभयति) सङ्घ-
वेकशृङ्गा भिलापात्रा-दित्यागात्परगृहभोजितयोद्विष्टाऽऽ
दिभोजिवात् । तथा-अममाहिताः शुभाभ्यस्यमागदित्याः
सन्ताभुषणद्वेषित्यात् । साम्प्रतं दृष्टान्तद्वारा पुनरपि तद्व्या-
भिप्रेत्ययाऽऽह-यथा 'अमनः' द्रव्यस्यातिकृद्भूयितं नयै-
विलिखनं न श्रेयो-न शोभनं भवति, अपि त्वपराध्यति-

तत्कृद्भूयनं द्रव्यस्य दोषभाववृत्तिः, एवं भवन्तोऽपि सङ्घि-
वेकगृहिता वयं किल निष्कञ्चना इत्येवं निष्परिग्रहनया
पञ्चजीविकायविराजयते भिलापात्राऽऽदिकमपि संयमोपक-
र्यं परिहृतवन्तः, तदभावाच्चावश्यंभावी अशुद्धाऽऽहार-
परिभोग इत्येवं द्रव्यलक्षणकालमाधानंवल्लन नातिकेदुदयितं
श्रेयो भवतीति भावः ॥ १३ ॥

अपि च-

तत्तेण अणुसिद्धा ते, अपदिमण जाणया ।

ण स एणियण मग्गे, अममिक्खा वती कित्ति ॥ १४ ॥

'तत्त्वेन' परमार्थेन मानीन्द्रभिप्रायेण यथावस्थितार्थप्र-
रूपणया ते योगालकमतानुसारिण आजीविकाऽऽदयः, वा-
टिका वा 'अनुशान्तिताः' तदभ्युपगमदोषदर्शनहरिण शि-
क्षां प्राहिताः, केन ? 'अप्रतिबन्ध' नास्य मयदमसदपि
समर्थनीयमित्येवं प्रतिज्ञा विद्यते इत्यप्रतिज्ञो-रागद्वेषपर-
हितः साधुस्तेन 'जानता' हेयोपादियपदार्थपरिच्छेदकेन-
न्यर्थः, कथमनुशान्तिता इत्याह योऽयं भवद्भिर्भ्युपगतो
मार्गो यथा यतीनां निष्कञ्चनतयापकरणामावात् परस्पर-
गत उपकार्योपकारकभाव इत्येव न नियतो न निश्चितो न
युक्तिमद्भूतः, अतो धर्म्यं वाग यथा-यं पिण्डगतं ग्लानस्था-
ऽऽनीय ददति ते गृहस्थकला इत्येव अममीदृशान्तिता-
अप्यलोच्यं (क्का, तथा 'कृतिः' कर्णमपि भवदीयमम-
मोक्षितमेव, यथा चाऽप्यलोच्यितकरणता भवति भवद्-
नुष्ठानस्य तथा नातिकेदुदयितं श्रेय इत्येव प्राप्त्युक्तः
प्रतिपादितः, पुनरपि सहधानं तदेव प्रतिपादयति ॥ १४ ॥

यथाप्रतिपादमाह-

एस्मि जावई एमा, अगवेणु व्व करिसिता ।

गिस्सिणो अपिहई मेयं, भुंजिउं ते न तु भिक्खुणं ॥ १५ ॥

येयमील्लता वाहू यथा यतीनां ग्लानस्थाऽऽनीय न देय-
मित्येव अप्र वेणुवत्-वेशयवृत्तिता तन्वी युष्मत्कृतमजान्
द्वेलेत्यर्थः । तामेव वाचं दर्शयति- 'गृहिणाम्' गृहस्थानां
यदभ्याहृतं तयनेर्भोर्हं 'देयः' श्रेयस्कृतः, न तु भिक्खुणां
सेवय्यति, अत्र तनुव्ये चास्या वाच एवं द्रष्टव्यम-यथा
गृहस्थाभ्याहृतं जीवोपगमनं भवति, यतीनां नृहमाऽऽदीना-
परिहृतमिति ॥ १५ ॥

किञ्च-

धम्मपञ्चवणा ना मा, सांभा ण विमोहिद्धा ।

ण उ एयाहिं दिट्ठाहिं, पुच्चमामि पणपियं ॥ १६ ॥

धर्मस्य प्रज्ञापना देशना, यथा-यतीनां दानाऽऽदिनोपकर्त-
व्यमन्येवभूता या मा 'सांभामणां' गृहस्थानां विशेषा-
धिका, यतस्सु स्वातुष्ठान्तरेव विद्युष्यन्ति, न तु तेषां
दानाधिकारोऽस्तीत्येतत् दृष्टान्तं प्रकरोति- 'न तु' नैवेद्याभियं-
या गृहस्थैवेव पिण्डदानाऽऽदिना यतीनांयाऽऽनयस्याया-
मुपकर्तव्यम्, न तु यतीभिरेव परस्परमित्येवभूताभियु-
ष्मदीयाभिः 'दृष्टिभिः' धर्मप्रज्ञापनाऽऽदिभिः 'पुच्ये' आदौ
सर्वेभः 'प्रकल्पितं' प्रकल्पितं प्रस्थापनमार्गोऽऽदिति, यतो न
हि सर्वेणा एवभूते परिकल्पनप्रामर्थ्यं प्ररूपयन्ति यथा-संय-
तैरेणु-अनुपपत्तिग्लानां 'वेय्यावृत्तं' विधेयं, न तुपुष्केन
संयतेनेति । अपि च भवद्भिरेव ग्लानोपकारोऽभ्युपगत ए-

व, गृहस्थप्रेरणादनुमोदनाच्च, ततो भवन्तस्तत्कारिणस्त-
त्प्रद्वेषणश्चेत्यापक्षमिति ॥ १६ ॥

अथ च-

सर्वाहिं अणुसूचीहि, अचयंता जवित्त ।

ततो वायं गिराकिञ्च, ते भुञ्जे वि पगम्भया ॥ १७ ॥

ने गोशालकमननुवागणं, दिग्गवरा वा सर्वोन्नस्थानुगता-
जिगुर्किमः, सर्वेय हेतुदृष्टान्तेः प्रमाणतुल्यशक्तुवन्तः स्व-
पक्षं आत्मानं यापायन्ते स्मर्यापयितुं 'ततः' तस्य घातजः
प्रातिपादयितुं सामर्थ्याभावात् 'वाद्' निराकृत्य 'सम्यग्हेतुदृ-
ष्टान्तेषां वादां-जटपस्तं परित्यज्य ने तीर्थिका भूयः पुनरपि
वादपरित्यागे सत्यं प्रगहितना पृष्टतां गता इहमुचुः, तद्य-
था-'- 'पुराणं मानवो धर्मः, साक्षाद् वेदाश्चक्रिन्मनुष्यः । आज्ञा-
न्मिहान् चत्वारि, न हन्तव्यानि हेतुनि ॥ १ ॥' अथच-कि-
मनया बहिरङ्गया युक्तयाऽनुमानाऽऽदिकथाऽत्र धर्मपरीक्षण-
वचये कर्मधर्मिनः, यतः प्रत्येक एव बहुजनसमन्वयेन राजा-
ऽऽद्याश्चर्याद्याधर्मव्याख्यानिप्ररो धर्मः श्रयाकापर इत्येव वि-
धदन्त, तेवाग्निदसुलग्म-न ह्यव हानाऽऽदिसारहितेन बहुना-
ऽपि प्रयोजनमस्तीति ।

तर्क च-

" एरुमकडरामी, जहा य गोमाम्बंदनपलम्ब ।
मोक्षं न दोज्ज मरिगो, किंलियमसा गाणउज्जेता ॥ १ ॥
तद वि गणणात्तरंगां, जह रामो सो न चंदनमरिगो ॥
तह नावसाणमहा-जणा वि मोक्षे विमवयानि ॥ २ ॥
एक्को मच्चकलुगो जह, यधत्तयाणं मर्याहं बहुएहि ।
हाइ वरं दहुयां, न हु ने बहुया अपरेज्जेना ॥ ३ ॥
एव बहुया वि मुहा, ण ममाण जे गण पाणति ।
संयारमसगुबलं, णिउणस्स य वधमोक्खस्स ॥ ४ ॥ "

इत्यादि ।

अथ च-

रागदोमाभिभूयणा, मिच्छन्ते अभिहता ।

आउस्से सरणं जति, टंकणा इव पव्वये ॥ १८ ॥

रागश्च प्रीतिरक्रान्तिश्च-तद्विपरीतलक्षणः, तावमाभिभूत-
आत्मा येषां परनाथिकान्ते न अत्र, 'मित्र्यायेन' विपये-
स्नायवेत्तान्तराऽप्यवनायकपेण 'तथाजितुतः' व्याताः सत्यु-
क्तिमिवाहं कतुमसमर्थाः क्रोधानुताः 'आक्रोशान्' असन्त्यव-
नरूपस्तथा दसुमुष्ट्यादिभिश्च हनन्त्यापारं 'यान्त' आश्रय-
ने । आसिद्धेवाधे प्रतिपाश दृष्टान्तमाह यथा 'टङ्कणाः' इलच्छ-
विशेषा दुःखेया यदा परेण बलिता स्वानीकाऽऽद्विनाऽभिद्वयन्ते
तदा न तानाधिपैरन्यायुधैर्धोदुमसमर्थाः सन्तः पवन् शरणमा-
श्रयन्ति, एवं 'तेऽपि' कुनीर्थिका वादपरजिताः क्रोधाऽऽमुप-
हनन्त्यश्च आक्रोशाऽऽदिकं शरणमाश्रयन्ते, न च ते इदमाकल-
य प्रत्याक्राष्टव्याः, तद्यथा- ' अक्रोमहणणमारण-धम्ममंसा-
ण बालसुलभानं । लानं मज्झं धारो, जहुत्तराणं अनावसिम्भ
॥ १ ॥ " ॥ १८ ॥

किञ्चान्यत्र-

बहुगुणपगप्यादि, कुजा असमाहिण ।

जेयऽपे थो विरुज्जेज्जा, तेण तं तं समायेरे ॥ १९ ॥

' बहुवो गुणाः ' स्वपक्षमिहपरपक्षदोषोद्घातनाऽऽदया मा-
ध्यस्थ्यऽऽदयो वा प्रकृष्टान्ते-प्रादुर्भूतवन्त्यात्मनि येष्वनुष्ठानेषु
नानि बहुगुणपक्षराशि-प्रतिष्ठाहेतुदृष्टान्तेपनयनिगमनाऽऽदी-
नि माध्यस्थ्यवचनप्रकाराणि वा अनुष्ठानानि साधुवाक्यकाले
अवदा वा ' कुयात् ' विदध्यात्, स एवं (वांशधन-आत्मनः
समाधिश्चिन्त्यास्थं यस्य स भवत्यन्तसमाधिकः । एतदुक्तं
जयान्-येन येनोपस्थानेन हेतुदृष्टान्ताऽऽनि आत्मसमाधिः स्वप-
क्षासंस्कृतक्षणा माध्यस्थ्यवचनाऽऽदिना वा परानुपधातलक्षणः
समुत्पद्यते तत् तत् कुयोदिनि, तथा येनाऽनुष्ठान वा ज्ञापि-
तेन वा, अत्यनाथिका धर्मश्रवणाऽऽदी वाऽन्यः प्रवृत्तो 'न वि-
रुध्येन ' न विरोधं गच्छन्, तेन परावरोधकरणेन तत्तद्विरु-
द्धमनुष्ठाने वचनं वा ' समावरेते ' कुयोदिनि ॥ १९ ॥

तदेवं परमं निराकृत्योपनहारद्वारेण स्वमतस्थापनायाऽऽह-

इमं च धम्ममादाय, कासवेण पेवेइयं ।

कुजा भिक्खु गिलाणस्स, अगिलाए समाहिण ॥ २० ॥

(इमं चत्यादि) इमामि वक्ष्यमाणं दुर्गतिधारणकर्मम्,
' आदाय ' उपादाय आचार्योपदेशन गृहीत्वा, काहयेन
आत्ममहावीर्यवैमानस्वामित्वव्यादृष्टधानेन सदेवमुक्ता-
यां पर्यादं प्रकटय-यथाऽऽस्थानाधनकरणद्वारेण वदिने
प्रवेदिने, अशब्दापरमत्र च निराकृत्य, निरुणशोला भिज्जु-
ज्ञानस्य अटोपरस्य भिक्खुवायुत्याऽऽदिकं कुयात्, कथं
कुयादेतदेव (वांशधन-स्वताऽऽप्यन्तनया यथाशक्ति ' समा-
हितः ' समाधिं प्राप्त इति । इदमुक्तं भवति-यथा यथाऽऽत्मनः
समाधिरुपाद्यते न नश्वरपणं अपादयमभवत् योगा विद्यो-
दगीनि, तथा यथा तस्य च ज्ञानस्य समाधिरुपाद्यते त-
था-विश्रुतनाऽऽदिकं विवेचयामि ॥ २० ॥

किं कुर्वतां द्वयमिति दर्शयामाह-

संखाय पेसलं धम्मं, दिट्ठिं परिनिवुडे ।

उवसग्गे नियाभिता, आमोक्खए परिवए ॥ २१ ॥

(संखाय इत्यादि) संख्याय-ज्ञाया, कं ?- ' धर्मं ' सर्वज्ञ-
पीतं श्रुतचारित्राऽऽऽयमद्विजिज्ञं ' पेशलम् ' इति सुश्रुष्टं
प्राणिनामहिमाऽऽदिप्रवृत्ता प्रीतिकारणं, किमुनामिति दर्श-
यान्-दर्शने दृष्टिः सन्तुष्टपदार्थगत साम्यदर्शनमित्यर्थः,
सा विद्यते यस्याऽप्ये दृष्टमानं यथावस्थानपदार्थपरिच्छे-
द्वानित्यर्थः, तथा-परिनिवृत्तौ । रागद्वयविरहाच्छान्तीभूतस्व-
देवं धर्मं पेशलं पारमस्यया दृष्टमानं परिनिवृत्तं उपम-
नानुक्कलप्राप्तकृतज्ञेयस्य सयय संज्ञा, नोपमनोरुपमणि-
तोऽन्वयज्ज्ञं (वदध्यादित्येवम् ' आमोक्खए ' अशपकर्मक-
यथासि यावत्, परि-सममानं अज्ञसंयमानुष्ठानोक्तोक्तं भवेत्,
परिज्जेत् ॥ २१ ॥ सूत्रं १ श्रुं ३ श्रुं ३ ३० ।

परवाय परवाद-पुं० । मिथ्यादृष्टीनां मतवादे, आचा० १
श्रुं ४ श्रुं ३ ३० ।

परविम्हावन-परविस्मापक-पुं० । परविचरिष्वमकारकं, श्रुं० ।

अथ परविस्मापकमाह-

सुरजालमाइहिण, तु विम्भियं कुणइ तव्विहजस्स ।

तेमु न विम्भयइ सयं, आहट्ठुहेडहि वा ॥ ५०३ ॥

सुरजासिम्हज्जालम्, अग्निशब्दादपरकौतुकपरिग्रहः, तै-
स्तथा आदनाः प्रदेष्टिकाः कुडेटकाः वक्राकृतविशेषकयाः, तैश्च
तथाविधजनस्य तादृशस्य बालिशप्रायलोकस्य विस्मयं वि-
सृजिष्यन् करोति, स्वयं पुनस्तेषु न विस्मयते । एष परविस्मा-
पकः । वृ० १ उ० २ प्रक० ।

परवियालण-परविचालन-न० । परविपयोत्तनने, सम्म० १
काण्ड ।

परविवाहकरण-परविवाहकरण-न० । परेषां स्वापयध्वनितिका-
नां जनानां विवाहकरणं कथाफलालिप्तया स्नेहसम्बन्धाऽऽ-
दिना वा परिणयनविधाने परविवाहकरणम् । पञ्चा० १ वि-
ष्ट० । परकीयापरानां स्नेहाऽऽदिना परिणयने, ध० १ आध० ।
आय० । इत् च स्वदारस्तोषस्याऽनिवारः । आयमप्राय-
स्-स्वदारस्तोषादिना दिनं युक्तं परेषां विवाहाऽऽदिकरतान्
मैत्रुतनियोगाऽन्तर्धकाः, निशिष्टावरनियुक्तयादि-व्ययमनाकलयन-
पराधकरणोद्यतयाऽनिवारार्थांमात । उपा० १ अ० । पञ्चा० ।

परविसय-परविषय-पुं० । परदेशे, प्रश्ने० ३ आध० द्वार ।

परवेयावृचकर-परवेयावृचकर-पुं० । स्वाध्यानेरपेक्षं परेषां
ध्यावृचकर, स्या० ४ उ० ३ उ० ।

परसंतिग-परसत्क-त्रि० । परकीये, " परसंतिगामिज्जालोभमज्ञं
कालविमयमसिञ्चति ।" परसत्कं ध्येयोर्धामिवालोभो रज्जुध्वाना-
श्विना मूकज्ञः, स मूर्धं निवर्धनं यस्याऽऽस्ताऽऽस्तमितस्य तत्तथा
तच्छान्तिं कर्मधारयः । प्रश्न० ३ आध० द्वार ।

परसंसृष्ट-परसंसृष्ट-न० । युस्स्याऽऽदिपरिवेषणनिमित्तं हस्ते,
मात्रेण वा । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

परसमय-परसमय-पुं० । कपिशऽऽदिप्रियायुपनिर्ग्रथकये, उत्त०
१ अ० । परतीर्थिकसिकाने, विशेष० । स्या० । अग्निशब्द-
धर्माद्, " जावइया वधणपहा, तावइया चव होति जयवा-
या । जावइया जयवाया, तावइया चव परसमया ॥१॥ " स-
म्म० ३ काण्ड ।

परसमयसु-परसमयसु-त्रि० । शास्त्रान्तरे, परसमयसुतायाः
प्रयोजनम् । प्रोपमधवाहनीयतरतारणकरणकारवालादिलाल-
स्वः/पिण्डकः कितवपुनस्माधुः कतिचित् द्विजातिवाऽनाह-
त-किमातिनः अत्रां सवज्जनाऽऽदिषु स्नाने न सम्प्रतिमानं ? ।
स आह-प्रायः सर्वधामिच यतानां कामज्ज्यात् जलस्नानं प्र-
तिषिध्यम् । " स्नाने मद्दपेक्षरे, कामाहु प्रथमे स्मृतम् । त-
स्मात्कामं परित्यज्य, जेव सान्तिं दमे रताः ॥ १ ॥ " आ-
वा० १ श्रु० ४ अ० ५ उ० ।

परसमुत्तार-परसमुत्तार-उ० । परस्य मोक्षप्रापकत्वे, वृ० १
उ० २ प्रक० । (व्याख्या 'परदेभियत्' शब्देऽन्तं प्रुष्टं गता)

परसमुत्तर-परसमुत्तर-त्रि० । परस्माज्जितं, आवा० ४ अ० ।

परशरीर-परशरीर-न० । परकीयशरीरे, सुतकशरीरे च ।
स्या० ४ उ० २ उ० ।

परशरीरअणुवर्कवत्तिया-परशरीरानवकाङ्क्षाप्रत्यया-स्त्री० ।
परशरीरकृतिराणं कुवत्स्या, स्या० ४ उ० १ उ० ।

परसामय-परसामय-न० । महासामयं सत्तायाम्, छवत्स्या-
ऽऽवधान्तरसामयान्पेक्षया महाविषयत्वात् सत्तायाः । स्या० ।

परसु-परसु-पुं० । कुमारे, हा० १ श्रु० ३ अ० । वृ० । अमु० ।

" परसु गहाव इतमोत्तियगद्दंसंतपमाणो ।" आ० म०
१ अ० ।

परसुखियत्-परसुनिकुत्-त्रि० । परसुखिष्ठे, ज० १ श्रु०
३ उ० ।

परसुराम-परसुराम-पुं० । यमस्मृत्युने परसुरामके, स च
यमश्चेत्-रंशुनाया ज्ञानः स्वेवरागस्युर्व्यां प्राप्य स्वयोद्धार-
कस्य कृतवायस्य वधं कृत्वा ततः स्वापमृदस्नार कानेवायं
इत्या महाक्रोधपरीतः त्रिःसप्तकृत्यां निःकर्तव्यां पुत्रिणीं व्यधा-
त् । आ० क० ४ अ० । आ० म० । आ० वृ० ।

परसुहृत्-देशी-पुं० । वृक्रे, ६ वगे १६ माथा ।

परस्सर-परशर-पुं० । गलेन, " गडा " इतिव्याने (प्रज्ञा० १ पद ।
जं० ।) आटवज्जीवविशेषः, प्रज्ञा० १ पद । जं० । म० । स्त्रि-
यायः " परस्सरी ।" प्रज्ञा० १ पद ।

परहत्थ-परहस्त-पुं० । हातहस्ते, आवा० २ श्रु० १ वृ० १
अ० १ उ० ।

परहत्थपारियावणिया-परहस्तपारितापनिका-स्त्री० । परहस्ते-
न नयेत् नत्तु क एवः परहं तातातापनका । नस्याय, स्या०
२ उ० १ उ० ।

परहिय-परहित-न० । परोपकारे, ध० २ अघि० पञ्चा० ।

" त तावत्का जिनः पराधघटकाः स्वाधर्मस्य नाशने ये,
स्वामायास्तु पराधमुत्तराधः स्वाधोविरोधतः ।
तेऽना म तुवराकुलाः परहानिर्दोषेन स्वाधर्मो,
बे निस्सिन निरर्थकं परकृतं ते क न जानीमहे ? ॥ १ ॥ "
सङ्गा० १ आध० १ प्रस्ता० ।

परहियट्टकारि (गु)-परहितार्थकारि-पुं० । परेयामन्येषां
हितानयनं प्रप्राजानाम् कर्तुं शालं यस्य स परहितार्थकारी ।
स्वत एव परप्रयोजनप्रमाधनधवगे, दं० २ रव । ध० ।
ध० २ उ० । प्रव० । गुणवच्छ वक्, ध० २ उ० ।

ताफलम् । संप्रति विज्ञातनगुणः परहितार्थकारी नरस्वरूपं
नामत्त एव सुगमम्, नरस्य धर्मप्रतीकं फलमाह ।

परहियनिरओ धनो, सम्मं विज्ञापधम्मसम्भावो ।

अने वि ठवइ भगे, निरीहचित्तो महासत्ता ॥ ७७ ॥

यो हि प्रकृत्यध परेषां हितकरणे नितरां रता मयति स धर्मो
धर्मधर्माहन्तात् सस्यस्य विज्ञातधर्मसद्भावो यथायद् वज्रधर्ममेत-
रवा, मोतीर्योत्तु इति यावत् । अनेनाऽमोतीर्यस्य परहितमपि
चिकीर्षन्सुदत्तं तवमाह । तथा चाऽऽगमः- " किं श्ता कटुवर,
जं मज्जमना । समयसत्ताया । अन्ने कुट्तणाए, कट्टयामादिम
पामे ॥१॥ " इति । अस्यानपि अविज्ञानधर्मात् सद्गुणवा-
ध्वेयमाकल्पिताऽऽगमवचनरचनाप्रसङ्गः स्थापयानं प्रवर्धयति
ज्ञानधर्माश्च सादितः स्थिरीकरोति मार्गे शुद्धधर्मं । अम-
कुमारवत् । अनेन यतिश्चास्माधारणेन परहितगुणव्याख्यान-
पदेन साधारित आचकस्याऽपि स्वधर्माकाऽनुसारणं देशना-
यां देशगियमागम्यानुकामाह । तथा चोक्तं धोपञ्चमसुत्तिनि-
यशनकपञ्चमोद्देशकः- " तहाकवणं भने । समया या माहण वा
पडुत्तासमागस्स किं फत्ता पडुत्तागता ? । गोयमा । सवण-

फला । से णं भने ! सवणे किं फलं ? । नाणफलं । से णं भने !
नाणे किं फले ? । विद्याणफलं । से णं भने ! विद्याणं किं फले ? ।
पक्खणफलं । से णं भने ! पक्खणं किं फले ? । संजमफलं ।
से णं भने ! संजमे किं फले ? । अणपहयफलं । एव अणपहय न-
वफलं, तव बोधाणफलं, वादाणं अकारियाफलं । से णं भने !
अकारिया किं फला ? । सिद्धिणञ्जवसाणफला पञ्चत्ता गोयमा ! ।
रादा- " सवणे नाणं व विद्याणं, पक्खणं वा । से संजमे । अ-
णपहय तवे चव, बोधाणं अकारिया चव ॥ १ ॥ "
अस्य सूत्रस्य वृत्तिः--(नदाकवे इत्यादि) तथाकथमुचितस्वभावं,
कञ्चनं पुरुषं श्रयणं वा नयेयुक्त्वा, उपलब्धपदार्थान् सत्सुख-
वन्तमित्यर्थः । माहने वा स्वयं हनन्निच्छन्वात् परं प्रति माहनेति
यादिनम्, उपलब्धपदार्थेव सूत्रगुणयुक्तमित्यत्राह । बाह्यार्थेऽपि
समुच्चये । अथवा श्रयणः साधुः, माहनेऽभावकः, अवयवफल-
ति सिद्धान्तश्चवसाणफला- नाणफलं (ति) धुनङ्गणफलं, अवयव-
ादि श्रुतज्ञानमाप्तयेति । (विषयाणफलं (ति) विशिष्टज्ञानफ-
ला, धुनङ्गणालि हेतोर्वादेऽर्थविवेककारि विज्ञानमुपपद्यते एव ।
(पक्खणफलं (ति) विनिर्मुक्तफले, विशिष्टज्ञानो हि पापं प्रत्या-
ख्यानं । (संजमफलं (ति) कृतमयावयवस्य हि संयमे जय-
त्येव । अणपहयफलं (ति) अनाद्यफलः, संयमवान् (किल न-
व कर्म नोपायत् । (तदफलं (ति) अनाद्यवो हि लघुकर्मणा-
त्पयमानः । (बोधाणफलं (ति) व्ययदानं कर्मानुज्ञाय, तपसा
दि पुरातनं कर्म निज्ञेयानि । (अकारियाफलं (ति) योगनिरो-
धफलं, कर्मनिजगतां हि योगनिरोधं कुरुते । (सिद्धिणञ्जव-
साणफलं (ति) सिद्धिरूपं पदेवमानफलं, सकलफलपथं न-
वोक्तिं यस्याः सा तथा । (माहं (ति) सप्रहशा । एतत्स-
ङ्गणमुपिमाहत्तराहं केवादि ह्यन्तःशास्त्रप्रवक्तव्यं । धीय-
मैदास्यमाणपुत्रैः कादृशमालाभाप्रयुक्तम्--"वदहं पतिपुच्छं प-
ञ्जुत्तासप सा गुणे व सत्यमेव । एतः सुणं गुणं हय, जणस्स
अयमं पिकदेह ॥ १ ॥ " इति ।

किंविशेषः साक्षर्याह--निर्वाहचिन्ता निरुत्तुहमनाः, स-
स्पृहां हि शुक्लमागोपदेहऽपि न प्रशस्यते । तथा चां-
नाम्--" परलोकाग्निं भाम, तपः धुनयित्ठं उयम् ।
तदेवार्थं वनिस्सुं सारं तुणलवासे ॥ १ ॥ " किम-
त्येवमिध इत्याह--महासख इति वृत्त्या, भयः सखयतामसो गु-
णाः संतर्पयन् । तथाहि--"वरोपकारि कर्त्तनिर्गहता, विनीतता
सत्तमनुकङ्खचितता । विद्याविनोदोऽमुदिनं न हजित्ता, गुणा
इमे सखयतां भवन्ति ॥ १ ॥ " अन्तरं १ अधि २० सुखा (भी-
मकमारकथा 'जिमकुमार' शब्दे चरयते)

परहियणिरय-परहितनिरत-त्रि० । परोपकारानिरतं, बो० ५
विषयः ।

परहियरय-परहितरत-त्रि० । परे आत्मस्वतन्त्रिता जीवास्तेषां
। इदं सम्प्रकृत्याऽऽद्यगुणाऽऽद्यान्, तत्र रतत्वाऽऽनक्तः । परो-
पदेशाऽऽस्तने, जी० १ प्रति १ अधि ३० ।

परदुश्च-परभुत-त्रि० । परेण स्वा-तुष्ट्यातिरिक्तं भुतः पोषितः ।
" उहत्वाधं " ॥ ८ । १ । १३१ ॥ इति ऋहाकार्यकारः । प्रा०
१ पादः । अस्य हः । कांकिने, कटपः । अचि० ३ क्षण ।
पाद० ना० । ज्ञा० । ज० ।

परा-परा-स्त्री० । योगार्थभेदे, ज्ञा० ।

समाधिनिष्ठा तु परा, तदासङ्गविवर्जिता ।

सात्पीकृतप्रवृत्तिश्च, तदुत्तीर्णाऽऽशयेति च ॥ २६ ॥

(समाधीनि) परा तु इतिः समाधीनिष्ठा बहुयमाणलक्षणम-
साध्यात्मिका, तदासङ्गं समाध्यासङ्गं विवर्जिता, साम्योक्त-
तत्प्रवृत्तिश्च सर्वोक्तिं कल्पार्थगतप्रवृत्तिश्च, चन्दनगन्धव्याधेयं ।
तदुत्तीर्णाऽऽशयेति च सर्वथा विशुद्धा प्रवृत्तिवात्मकचित्ता-
ज्ञानेन ॥ २६ ॥ ज्ञा० २६ पा० ।

पराश्र-पराग-त्रि० । राज्ञि, " रेणुं पञ्च रत्नो परामये । "
पाद० ना० १३७ माथा ।

पराइय-पराजित-त्रि० । पराभयं, संघा० । ज्ञा० म० । सुत्र० ।
निराकृतं, स्था० १० ठा० ।

पराइयसु-पराजितशत्रु-त्रि० । पराभयशत्रौ, यद्विधिवजय-
स्वात् (स्था० १० ठा०) तादृशराज्योपाजने कृतसम्भवायान-
ङ्गान् शत्रून् कृतं । श्री० । सुत्र० । रा० ।

परागम-पराऽऽगम-पुं० । उक्त्याऽऽगमे, जैनशास्त्रे, पराकवे
कापिज्ञाऽऽदिशब्दे च । अष्ट० १६ अष्ट० ।

परगागर-परगागर-न० । पराष्टुं, दश० ८ अ० ।

पराघाय-पराऽऽघात-पुं० । पराघाताऽऽदिनसमुत्थे दुःखे, स्था०
७ उ० ।

परायायणाम् (ण)-पराघातनाम्-न० । नामकर्मभेदे, य-
दुद्देशान् परेयामुघातको सर्वान् जीवः । स० ४२ सम० ।
प्रब० । उत्त० । " पराघातया पाणी, परां वलिणं पि होह
दुर्वासं । (४३) " पराघातं परिमर्त्तान्, परेषां न ह-
न्ये नानिभूयते इति पराघातं, नांशवन्तः । नाम पराघातना-
म् । ततः पराघातको यथापराघातनामकमात्रपाकाप्राणो जन्तुः
परेयामन्यथा कालनामां यत्ननामां, आरुणां दुर्बलानाम्-
त्वापेक्षयाः । अत्रहि जायतं दुर्बलाऽऽनिभवनोयमृत्तिः ।
अवमये-यदुद्देशान् परेषां दुःपथं महौजली देशेनमात्रेण वा-
क्याद्वचनं वा महाभूतत्वनामां यतः स्रष्टयानामपि कौम-
पादघातं, प्रतिपक्षप्रतिज्ञाप्रतिघातं च करोति तत्पराघातनामे-
त्यर्थः । कर्म० १ कर्म० १० उ० । आ० ।

पराजय-पराजय-पुं० । अग्रिमं, विजये, भा० १० १ भु० २
अ० १ उ० । नि० । विशेष ।

पराजिखित्त-पराजित्य-प्रत्य० । परानां भवितुमित्यर्थः, अ०
७ श० ए उ० ।

पराजिखित्ता-पराजित्य-अव्य० । भुतां जिम्बेत्यर्थे, परिपङ्क्त-
प्राप्त्येत्यर्थे च । स्था० २ ज्ञा० २ उ० । आ० म० । पराजितुरे-
गुषतादृ जयमानं, स्था० ४ उ० । अ० ।

पराजित्य-पराजित-त्रि० । पराभिपत्ये, तत्त० १३ अ० । वशी-
कृतं, आवा० १ भु० २ अ० ४ उ० । सुत्र० । अन्नाद्यय प्रथ-
ममिच्छाशयकं, ज्ञा० म० १ अ० । अपराजित इति नाम स-
जायते । स० ।

परासिद्ध-पराऽऽसिद्ध-न० । परातन्त्रेऽऽसिद्धिनि पराऽऽसिद्ध-
म् । परब्रह्मणं, पा० १५ विषयः ।

पराऽऽसिद्ध-न० । परैरानन्दमतिरन्तरीयं तत्प्राप्तिनिः शुभं च
नीयं, रोचनीयमिति यावत् । परब्रह्मणं, पा० १५ विषयः ।

हरा ॥ ॥ ॥ ॥ १६२ ॥ इति सुवेगं वामधामोः परिग्रह-
परिग्रहः अनेको मयनः । 'परिग्रहः । परिग्रहः । गच्छति ।
प्रा० ७ पादः ।

परिग्रही—खी० । दत्ता स्थाले, भोजनप्राप्तमिति यावत् । दे०
ना० ६ वग १२ गाथा ।

परिग्रहा—पयोदाय—अर्थ० । समन्ताद् दृष्टीन्वेत्यर्थे, स्था०
१ टा० ।

परिग्रह—वेष्टि—वा० । " वेष्टेः परिग्रहः " ॥ ४ । ४ । ५१ ॥

इति सुवेगं 'परिग्रह' आदेशः । वेष्टेः, प्रा० ४ पादः ।

परिग्रहा—खी० । देशा—लोपिते, दे० ना० ६ वग १३ गाथा ।

परिग्रहसिद्धिमात्र—परिग्रहमात्र—वि० । दीयमानाऽऽहारेण भो-
ज्यमानं, आचारां २ ध्रु० १ चू० १ अ० २ इ० ।

परिग्रह—परिग्रह—वि० । प्रतीकिते, उक्तं ७ अ० ।
परिग्रहान्, रा० । इष्टे, उक्तं ७ अ० ।

परिग्रह—परिग्रह—वि० । पक्षय पिण्डीकृतं, पि० ।

परिग्रह—परिग्रह—वि० । प्रारम्भे कृत्येत्यर्थे, "परिग्र-
हकृत्तुं पादकर्मणः ।" प० १० २ टा० ।

परिग्रह—परिग्रह—वि० । पात्रेभागे समाकर्षितं, न० ।

परिग्रह—परिग्रह—वि० । कथयनामाश्रान्तमित्यशरीरे,
पा० १६ वि० । समन्तादभ्यपदिने, नृव० १ ध्रु० ७ अ० ।

परिग्रह—परिग्रह—वि० । उक्तव्यये, प्रश्न०
३ अ० ७ टा० ।

परिग्रह—(शु) —परिग्रह—न० । द्रव्यस्य गुणविशेषपरिग्रा-
हकत्वेण, आ० म० १ अ० । व्य० । स्था० । आश्रयितव्यं च व-
स्तुनां गुणविशेषाऽऽधाने, आनु० । " पारिकर्मं किंयाय,
वधूयुग्ं गुणविशेषपरिग्राहः ॥ " (६२३) परिग्रहोच्यते.
किम् ? इत्याह—क्रियया क्रियाविशेषेण या वस्तुनां गुणवि-
शेषपरिग्राहो गुणविशेषाऽऽधानमित्यर्थः । विश० । (अत्र वि-
शेषः ' उच्यते ' शब्दे द्वितीयभागे ८० पृष्ठादाभ्य दर्शितः)
(" पाणिनिप्रयोगेण य, सञ्चल-निश्चलश्च जडा भविष्या । "
इति पाणिनिप्रयोगपर्यं परिकर्मं ' जिनकल्प ' शब्दे च-
तुर्थभागे १४७१ पृष्ठ व्याख्यातम्) योग्यताऽऽधाने तद्वैरी
शान्ते च । पूर्वगतानुयोगात्प्रायेपरिकर्मप्रयोगयोग्यतान्पादन-
समर्थान् परिकर्मणि । यथा—गणितशान्तिं संकलनाऽऽधात्री-
नि । न० । (' दिष्टिवाय ' शब्दे चतुर्थभागे २४१५ पृष्ठ परि-
ग्रहपरिकर्णं स्वभावायुक्तानि) संकलनाऽऽधानेकाधिकं ग-
णितप्रक्रमेण गाणिते, तेन संख्येयस्य परिग्रहणे च । स्था०
१० टा० । तुलनायाम्, भावनायाम्, विश० । (शिष्यपरि-
क्रमं ' पण्डितवहार ' शब्दे तृतीयभागे २३ पृष्ठ उक्तम्)
अत्राऽऽध्यानां शिक्षापणं, नि० चू० १ उ० । सविनं, वृ० ३ उ० ।
नि० चू० ।

परिग्रह—परिग्रह—खी० । उपधेः प्रमाणेन संयतप्रायो-
ग्यकरणं, नि० चू० ५ उ० ।

परिग्रह—संख्यान—परिग्रहसंख्यान—न० । परिकर्मं संकलितऽऽ-
धानेकाधिकं गणितप्रसिद्धं, तेन यत्संख्येयस्य संख्यां परि-
गणयन् । संख्यामन्त्रे, स्था० १० टा० ।

परिकर्मजमात्र—परिकर्ममात्र—वि० । क्रियमाणशोधनाथो-
पक्रमे, भ० ६ श ३ उ० ।

परिकर्म—परिकर्मित—वि० । सुष्ठुक्रुतपरिकर्मणि, व्य० १
उ० । आहितलोककारे विशेषः । परिकर्मियज्यकमलको-
मलमात्रसंवेतलदुष्टं । " पारिकर्मितं कृतपरिकर्मं यज्ञात्य-
कमलं तत्र कामला मातृका प्रमाणपत्रां शोभमानानां
मध्ये लघो मनेका आष्टौ दशनच्छदौ यस्य स तथा तम् । भ०
११ श १० १ उ० ।

परिकर्मोपपाय—परिकर्मोपपात—पुं० । परिकर्मं वस्तुपात्राऽऽ-
दिनमारचने, तेनोपपातः । स्वाध्यायस्य धर्माऽऽदिना शरी-
रस्य संयमस्य बोधपातः परिकर्मोपपातः । उपपातभेदे,
स्था० १० टा० ।

परिकर—परिकर—पुं० । सबाहे, भा० १ ध्रु० ८ अ० ।

परिकर—परिकर—न० । अलङ्घितसुद्वेदे, " परिकरार्हं क-
रेत्ता । किञ्चित्कडपहिं पिहितार्हं । " (परिकरार्हं नि) यानि
नापि लाञ्छयानि नापि मुद्रितानि किं तु तदुभयप्रकारवा-
ह्यानि कृत्वा विचलितप्रदं स्थापयित्वा किञ्चित्कटेदेव-
मेव स्थितयानि तानि पाहिदन्त्युच्यन्ते । वृ० २ उ० ।

परिकर—परिकर—खी० । प्रज्ञापनायाम्, नि० चू० १ उ० ।
समन्तात् कथनायाम्, आ० म० १ अ० ।

परिकार—परिकार—वि० । परिचलितं, उक्तं ११ अ० । व्याप्ते,
आ० म० १ अ० ।

परिकलेस—परिकलेस—पुं० । बाधोत्पादने, औ० । उपतापने,
आन्वा० १ ध्रु० ६ अ० ३ उ० । परितापने प्रश्न० १ सम्ब०
टार । " परिकलेसविच्छेदकलमन्त्रः । " परिकलेसं मदात्ता-
नसाऽऽयानेन कुरुदुःखेन च गाढशरीराऽऽयानेन ये साध्य-
न्ते वशीकृत्यन्ते तथा । भ० ६ श ३ उ० ।

परिकुटिप—परिकुटिप—वि० । जडीभूते, विश० ।

परिकुटिप—परिकुटिप—वि० । समन्तादशितकापकिरारे, भ०
७ श ६ उ० । सर्वथा कुप्ये, स्था० १० टा० ।

परिकुल—परिकुल—न० । द्रम्माऽऽदीनां परीक्षायाम्, प्रव०
३ उ० टार ।

परिकुलभासि—(शु) —परीक्ष्य भापित्—वि० । आलोकितवक्त्रारे,
दश० ७ अ० ।

परिकुल—परीक्षा—खी० । विचारणायाम्, पं० व० ४ टार ।
नि० चू० । विश० । पुरुषविचारणायाम्, आन्वा० १ ध्रु० ४
अ० १ उ० । परमात्माऽऽदिकालमानविनयाऽदिभिस्तद्व्याग्य-
नानिरूपणायाम्, पञ्चा० १० वि० ।

परिकुल—परिकुल—परीक्षाविधुर्विदग्ध—वि० । अग्रि-
तगुणविशेषपरिकुलविधौ दुर्विदग्ध परिदन्तमये, स्था० ।

परिकुल—परिकुल—वि० । परि सामस्येन क्षिप्तं यत् परिक्षि-
तम् । आ० म० १ अ० । सर्वतो व्याप्ते, रा० । जं० । वेष्टितं, भा०
१ ध्रु० १६ अ० । विपा० । आ० । कृतपरिवेशः, " कयपरिवे-
सपरिकुलः । " पाद० ना० १६ गाथा ।

परिकुल—परिकुल—पुं० । परिरयं, जी० ३ प्रति० ४

अधिः । भित्तिः । परिधौ, नगरपरिक्षाऽदी च । अनु० । संक्षेपे, आचा० १ ध्रु० ८ अ० २ उ० ।

अथ परिक्षेपपदं निक्षेपआह-

नामं उवखा दक्षिण, खिते काले तदेव भावे य ।

एसो उ परिक्षेपे, निक्षेपेो छविहो होइ ॥ ३१६ ॥

नामपरिक्षेपः, स्थापनापरिक्षेपः, द्रव्यपरिक्षेपः, क्षेत्रपरिक्षेपः, कालपरिक्षेपः, भावपरिक्षेपः । एष परिक्षेपे निक्षेपः षड्विधो भवति, तत्र नामस्थापने गताये ।

द्रव्यपरिक्षेपे प्रतिपादयति-

सच्चिदाऽऽदी दग्ने, सच्चितो दुपयमादिगो तिविहो ।

मीसो देसविताऽऽदी, अचितो होइयो तत्थ ॥ ३१७ ॥

द्रव्यपरिक्षेपस्त्रिविधः सच्चिदाऽदिः-सवित्तः, अचित्तो, मिश्रक्षेत्रेयः । सवित्तसच्चिविधो-द्विपदचतुष्पदपदभेदान् । तत्र प्रामाणराऽऽदेर्यन्मनुष्यैः परिवर्धितं स द्विपदपरिक्षेपः, यत्र तुरङ्गमहत्त्वादिभिः स चतुष्पदपरिक्षेपः । यत्पुनर्गुणैः सोऽपदपरिक्षेपः । मिश्रोऽप्येवमेव त्रिविधः । परं (देसविताऽऽदि नि) देशे एकदेशे उपचितः संचितनः, आदिशब्दाहं-शे अपचितो व्यपगतचैतन्यः । किमुक्तं भवति ? यथेकं मनुष्याहं इत्यादयो जीवन्ति, अपरे तु मृताः, परं प्रामाऽऽदिकं परित्यज्य व्यवस्थिताः । स मिश्रपरिक्षेपस्यैव भवति ।

नमेषाह-

पासाणिष्टगमट्टिय-खोडगकडगकटिगा भवे दवे ।

खाइयसरनइगडा, पवयदुग्गाणि खेत्तन्मि ॥३१८॥

पाषाणमयः प्राकारो यथा द्वारिकायाः, इट्टकामयः प्राकारो यथा नन्दपुरे, मुक्तकामयो यथा सुमनःसुखनगरं (?) (खोड किं) काष्ठमयः प्राकारः कस्यापि नगराद्भवेति, कटका वंशवलाऽऽदिमयः काष्ठका वस्तुलाऽऽदिमयश्चिन्त्यः, तन्मयो वा परिक्षेपो प्रामाऽऽदेर्यन्मनुष्यैः एष सर्वोऽपि द्रव्यपरिक्षेपः, तथा क्षान्तिका वा सरो वा नदी वा गर्वा वा पर्वतो वा दुर्गाणि वा जलदुर्गाऽऽदीनि, पर्वता एव दुर्गाणि वा । एतानि नगराऽऽदिकं परिक्षिप्य व. वस्थितानि तत्रपरिक्षेप उच्यते ।

कालपरिक्षेपमाह-

वासारात्ते अइपा-णिण्यं ति गिम्हं अपाणिण्यं नचा ।

कालेन परिक्षिप्तं, तेण तमणे परिहरति ॥ ३१९ ॥

वर्षादौ च अनिपानीयमिति कृत्वा, प्रीमे उष्णकाले अपानीयमिति कृत्वा गङ्गे न शक्यते इति ज्ञात्वा तेन कारणेन तत्र गरादिकमन्ये परराष्ट्राजानः परिहरन्ति तत्कालपरिक्षिप्तम् ।

भावपरिक्षेपमाह-

नचा नरवइणो स-चसारबुद्धीपरकमविसेसे ।

भावेषु परिक्षिप्तं, तेण तमणे परिहरति ॥ ३२० ॥

सत्त्वं धर्मः सारो द्विधा-बाह्यः, आभ्यन्तरश्च । बाह्यो बलवाहनाऽऽदिः, आभ्यन्तरो रत्नसुवेषाऽऽदिः । बुद्धिर्नृपतिभ्यः विभेदाच्चतुर्विधा, यथा अभयकुमारस्य पराक्रमः औरस-बलाऽऽत्मकः । एतान् सर्वसाराबुद्धिपरकमविशेषान्, वि-वक्षितनरपतेः संयन्त्रिणो ज्ञात्वा, यथेनेन सार्द्धं विग्रहमार-प्यमाह तत उत्तमनियन्त्रे सुपुत्रगोशाध्यामस्माकमेनेन कन्दा

इति परिभाष्य तदीयं नगरं यदन्ये राजानः परिहरन्ति तत्तदीयेन सर्वसाराऽऽदिना भावेन परिक्षिप्तं प्रतिपत्त्यम् । व्याख्यातं परिक्षेपपदम् । पु० १ उ० २ प्रक० ।

परिगमण-परिगमन-न० । परि समस्ताद् गमनम् । गृहभावग-मने, नि० पु० ३ उ० ।

परिगय-परिगत-त्रि० । व्याप्ते, उत्त० २ अ० । परिवर्धिते, औ० ।

परिगलंत-परिगलत-त्रि० । कुरति, " परिगलंतस्तथा " । आ-चा० १ ध्रु० ५ अ० ५ उ० ।

परिगालण-परिगालन-न० । शुकृशङ्कमस्याऽऽदिग्रहणार्थं जलनिःसारणे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

परिगिञ्जक्य-परिगृह-अव्य० । अङ्गीकृत्यर्थे, उत्त० ५ अ० ।

परिगिलायमाण-परिगलायत-त्रि० । ग्लायति, आचा० १ ध्रु० ८ अ० ३ उ० ।

परिगुर्वत-परिगुप्यत-त्रि० । व्याकुलीभवति सततं भ्रमति, परि-गु-यत् । ' शुङ् ' जाताः शब्दार्थत्वात् । संशय्मने, स्था० १० डा० ।

परिग्रह-परिग्रह-पुं० । परिगृह्यते आर्दायतेऽस्मादिति परि-ग्रहः । परिग्रहणं वा परिग्रहः । प्रय० ६३ द्वार । धनधान्याऽऽदिभ्योकारे, औ० प्रश्न० । सूत्र० द्विपदचतुष्पदधनधान्याऽऽदिकं, सूत्र० २ ध्रु० ६ अ० आन्तरममरूपकैः, सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० । धन्यधान्याऽऽदिद्विपदचतुष्पदाऽऽदिमं ग्रहः, सूत्र० १ ध्रु० ५ अ० । साधुमर्यादाऽतिक्रमणं ग्रहे, आ-चू० ४ अ० । स च बाह्योऽभ्यन्तरभेदाद् द्विधा । तत्र बाह्यो धर्मसाधन्यन्तिक-कधनधान्यभेदादनेकधा आभ्यन्तरस्तु मिथ्याविरतिकषा-यप्रसादाऽऽदिकनेकधा । परिग्रहणं वा परिग्रहो, सूक्ष्मेत्यर्थः । स्था० १ डा० । प्रश्न० । उत्त० । आचा० १ ध्रु० १ । धर्मसाध-न्यन्तिकैरेकं धनधान्याऽऽदी, स्था० २ डा० १ उ० । पं० ७ । आचा० । सूत्र० । परिगृह्यते इति परिग्रहः, तस्य, कीदृशम् ? कृत्स्नस्य, नवविधस्येत्यर्थः । स चायम-धनं १, धान्यं २, क्षेत्रं ३, वास्तु ४, रूप्यं ५, सुवर्णं ६, कुप्यं ७, द्विपदः ८, चतुष्पदश्च इति अतिव्यापिकां व्याख्यास्यमानः । धर्मद्रवाद्भूत्वाभिरुतदश्वकालिकमियुक्तौ तु-गृहिणामर्थप-त्रिग्रहो धान्यं १-रत्न २-स्वायत् ३-द्विपद ४-चतुष्पद ५-कूप्यं ६-भेदान् सामान्येन षड्विधोऽपि नत् प्रभेदेभ्यः व-द्विधेः प्रोक्तः । (ध०) (धान्यानि चतुर्विधानिः ' धरण्य ' शब्दे चतुर्विभागे २६५६ पृष्ठे गतानि)

रत्नानि चतुर्विधशितिर्यथा-

" रथणां च उव्वीसं,

सुवन्नं १ तउ २ तं ३ रथय ४ लोहाई ५ ।

सीमग ६ हिरण्यं ७ पासा-

ण ८ वहर ९ मणि १० मोल्लिअ ११ पवालं १२ ॥ १ ॥

संखो १३ तिलिप्पा १४ सुगु १५ सं-

दण्णाणि १६ वण्णा १७ उमिल्लाणि कट्ठाई १८ ।

तह चम्म २० वृत्तं २१ वाला २२,

गंधा २३ वण्णसहाई २४ च ॥ २ ॥ "

प्रसिद्धान्यमूनि, नवरं रत्नं रूप्यं, हिरण्यं रूपकाऽऽदि, पाषाणा विजातिरत्नानि, मथयो जात्यानि, तिनिसो बुद्धि-

शेषः । अमिलान्यूनां च आश्रयः काष्ठानि श्रीपण्डोऽपि फलकाऽऽ-
दीनां चर्मण्यं विहाऽऽ दीनां दग्धा गजाऽऽ दीनां, बालाश्चर्मयो-
दीनां द्रुऽदीपयानि पितृवदादीनि । (स्थावरम् 'धावर' शब्दे
चतुर्थभागे २४०० पृष्ठ गतम्) (विप्रदं 'दुपय' शब्दे चतुर्थ-
भागे २४६० पृष्ठ द्रष्टव्यम्) (चतुर्थपरम् 'चउप्यद' शब्दे
तृतीयभागे १०५० पृष्ठ गतम्) (कुप्यस्वरूपम् 'कुप्य'
शब्दे तृतीयभागे ४२६ पृष्ठ गतम्) नानाविधमपि कुप्यमे-
कमेव, यथा- 'नाणाविहावरणं, शृंगाविहं कुप्यलक्षणं हो-
ह । एतेऽपि भण्डिभ्यो, छत्रिवह चउतद्रिभ्यो उ ॥ १ ॥ "
चतुःपट्टिभेदोऽप्येव नययिष पट्टिभेदोऽन्तर्भवति । प्र० २ अ० १० ।
प्रव० १ न० । आनु० । आचा० । पु० । (परिमहं अममाय-
सि) परिगृह्यत इति परिग्रहः-संयमातिरिक्तमुपकरणेऽऽ-
दाते । तस्मामीकुर्वन् अस्वीकृत्यन्मनाऽप्यनादान इति या-
यत् । स एवेति धो भिन्नः कालज्ञो घलज्ञो मात्रज्ञः, क्षेत्रज्ञः,
क्षेत्रज्ञः, क्षत्रज्ञः, विनयज्ञः, स्वयम्भो, भावज्ञः, परिग्रहसममी-
कुर्वाणश्च । आचा० १ ध्रु० २ अ० ४ उ० । ' बहुषि लभ्युं
गुणं देति । " (६० सूत्र) (वहुषि) बहुषि लभ्या
(न निहंति) न स्थापयेन्न सन्निधिं कुर्यात्, स्नातं ता-
वत् सन्निधीयत एव, बहुषि न सन्निध्यादिन्यपिशब्दार्थः-
न केवलमाहारनन्निधिं न कुर्यात्, अपरमपि वस्त्रपात्राऽऽ-
दिकं संयमाकर्णानि विरुद्धं न विधुष्यादित्याह-परिगृह्यत
इति परिग्रहो धर्मापकरणार्थातिरिक्तमुपकरणं, तस्मादानान-
नमप्यपेक्षदपस्येत्, अथवा-संयमापकरणमपि मूर्च्छया
परिग्रहो भवति, " मूर्च्छा परिग्रहः । " (तत्पा० अ० सूत्र०)
इति चवनात्, तत् अहमात्मानं परिग्रहादपमर्षयन्मुपकरणं तु-
रगवत् मूर्च्छां न कुर्यात् । आचा० १ ध्रु० ५ अ० ४ उ० ।
(धर्मापकरणं न पट्टिभेदं गृहीतमिति ' धर्मापकरण' शब्दे
चतुर्थभागे २४६३ पृष्ठ गतम्)

कर्मशरीरभाण्डपरिग्रहाः-

कश्चिदे शं भेत् । परिग्रहे १, गोयमा । तिचिदे परिग्रहं
पश्यत । तं जहा-कम्मपरिग्रहे, सरीरपरिग्रहे, बाहिरभंडम-
त्तोवगरणपरिग्रहे । शूर्यमाणं भेत् । एवं जहा उवहिणा दो
दंसा भण्डिया तवह परिग्रहेण वि दो दंसा भाण्डियव्वा ।

(परिग्रहेति) परिगृह्यत इति परिग्रहः । अर्थतस्योपधे-
क्ष को भेदः १ । उच्यते-उपकारकः, उपधिममन्त्यबुद्धया परि-
गृह्यमाणस्तु परिग्रह इति । अ० १ ध्रु० ७ उ० ।

तिचिदे परिग्रहं पश्यते । तं जहा-कम्मपरिग्रहे, सरीरपरि-
ग्रहे, बाहिरभंडमत्तपरिग्रहे । एवमसुकरुमारणं । एवं ए-
गिदियनेरुपवज्जं जाव वेमाणियाणं । अहवा-तिचिदे परि-
ग्रहं पश्यते । तं जहा-सचिचे, अचिचे, मीसए । एवं नेरद-
याणं निरंतरं जाव वेमाणियाणं ।

परिगृह्यते स्वीकृत्यत इति परिग्रहो मूर्च्छाविषय इति । इह
श्रियापयमिति व्यपदेश्यमाणो भाषाः । स च नारैकेन्द्रियाणां
कर्मोद्विरेष संभवति, न भाण्डाऽऽदिति । स्या० ३ डा० १
उ० । दश० । द्रव्याऽहं चतुर्थियपरिग्रहेषु जन्मन्त्योऽतिचारे
सत्येकाशनम्, मध्ये आचारसत्त्वम्, उत्कृष्टेष्वपणम् । जीत० " वि-
भूत्सावतिषण्य च परिग्रहं सुद्धं वा, वायवं वा । नन्ध सुद्धं
१३३

कम्मद्वगरेष्वलसत्त्वयो, वादरं हिरण्मदीशं गहणे धारणे
वा । " प्रवृत्तः चरित्रकुशलो भवति । महा० ३ अ० । " जन्ध
य अज्ञालजं, पट्टिमहमादिवाविहउवगरणं । परिगृह्ये सा-
हृदि, तं गोयमा । केरिस्सं गच्छं ? ॥ १ ॥ महा० ४ अ० ।

परिग्रहः-

अत्येगे गोयमा । पाणी, जे शो चयइ परिग्रहं ।

जावइयं गोयमा । तस्स, सचिचाचित्थीमसं ॥

पभूयं वागुजीवस्स. भवेजा उ परिग्रहं ।

तावइएणं तु सो पाणी, ससंगे भुक्खसाहणे ॥

शाणातिगं थ आरोहं, तन्हा वजे परिग्रहं ।

अत्येगे गोयमा । पाणी, जे य हित्ताए परिग्रहं ॥

आरंभं नो विवजेजा, जैति य भवत्तरं । महा० २ अ० ।

जंत्तु । एतो परिग्रहे पंचमो नियमा शाणामणिक-

णगरयणमहीरपरिमलसपुत्तदारपीरजल्लादीसासभयणपे-
सहयपगोमाहिमउट्ठरअयगवेलगसिवासगइरइजाणजु-
गमंदसयपयाऽऽसत्तत्ताहणकुवियपयययसाभोयणआ-
च्छायाणमंभल्लभायणभवणाविहे चत्र बहुविहियं भरहं न-
गनगरनिगमनखयपुत्ररदोणमुहवडकवडमडंसंसाहपट्ट-
यसहस्समंडियं धिमियमेयणीयं एगच्छुत्तं ससागरं छे-
जिऊण वतुहं अपरिभियमगततएमगुणपमहिच्छासार-
निरयमूलो लोभकलिकसायमहाव्यं वित्ताऽऽयासनिचि-
यत्तिपुलसालो गाररपरिरेल्लियमाविडो नियडितया पा-
त्तपल्लयथरो पुप्फफलं जस्स कामधोआ आयासविमुत्तुसाल-
लहपकपियमासिहो नरवडमं पूजिआ बहुजणस्स हियय-
दइओ इमस्स मोक्खवरमुत्तिमगस्स फलिहभूओ चरिमं
अहन्मदारं ॥

(जंत्तु । इत्यादि) जम्बुरिनि शिऱ्याऽऽमन्नणम् । (एतो सि)
इतच्चतुर्थाऽऽअवधारानन्तरं परिग्रहणं परिगृह्यत इति परि-
ग्रहः । इह च परिग्रहशब्दोपादानेऽपि वक्ष्यमाणविशेषणा-
ऽप्यथाऽनुपपत्त्या परिग्रहनन्तरं परिग्रहः । अक्षमस्तु पञ्च-
मः पुनराश्रयो भवतीति गम्यते । पञ्चमव्यं चाऽऽस्य तत्र
क्रमाऽऽप्यणत्तु नियमाभिधेयते नामः पञ्चमव्यमाश्रयाणां
लभते, मध्ये कथम्भूतोऽनाविद्याह- (नानामणो यादं)
तत्र नानामणयतिविधेः भारते वसुधां च भुक्त्वाऽपि या
अपरिभितानन्तवृणा अनुगता च भेदेच्छा चैव सलं य-
स्य परिग्रहः । स तथेति सन्नन्धः । तत्र नानाविधा ये
मणयः चन्द्रकान्ताऽऽयाः, कर्तकं च सुवर्णरत्नां च कर्त-
नाऽऽदिति, महाद्वैपरिमलाः महाद्वैगुणवद्व्याऽऽमोदा ये सपु-
त्रदाराः सुतपुत्रकलभारिण, ते च परिजतश्च पारिवारः दारि-
दासाश्च चेद्विडिटाः, सुतकाश्चाराः, प्रेय्याश्च प्रयोजनतु प्रे-
यणीयाः इत्येवजानामहियां पुत्रराजगवेलकाश्च प्रतीताः । शि-
विकाश्च कुटाऽऽच्छादेतज्जपानांविशेषाः शकटानि च गम्यन्-
रथाश्च प्रतीताः, यानानि च गम्यन्विशेषाः, पुण्यानि च
वाहनानि गोर्वाश्रयनिजज्जपानांविशेषा वा. स्वयन्दाश्च र-
थाविशेषाः । शयनाऽऽमनानि च प्रतीतानि, वाहनानि यानपा-

वणि (कुत्रिय सि) कुप्यति च गृहोपस्काराः सदा दृष्टा-
ऽव्यः, धनानि च गणित्वाऽर्थाति, धान्यपानभोजनाऽऽ-
च्छन्नगन्धमाल्यभाजनम् नामि च प्रतीतानि इति वृन्दः ।
तत्सत्त्वां विधेः कार्यसाधयति तत्पुरुषः । अतस्तं चैव बहु-
विधिकर्मैकप्रकारं, तथा भरतं क्षेत्रविशेषो, नगाः पर्वताः,
नगराणि कर्तव्यं ज्ञातिनिगमा बलिनां स्थानानि, जनप-
दा देशाः, पुरवर्गाणि नगरकदेशभूतानि, द्रोणमुद्यानि जल-
स्थलपथोपेतानि, वेष्टानि धूर्त्वाप्राकारोपेतानि, कर्षटानि कु-
नगराणि, मण्डपानि दूरस्थितसीमन्तराणि, संवाहाः स्था-
पय्यः पत्तनानि जलस्थलपथयोर्म्यतरमुक्तानि, तेषां यानि
सहस्राणि तैर्मण्डपैर्न यत्तत्तथा, स्तिमितमेतिनीकं त्रिभयं
मेदिनीनिवासिजनम्, एकच्छत्रम् एकाजकमित्यर्थः । सप्ता-
गरे समुद्रान्तामित्यर्थः । युक्त्या परिभुज्य तथा वसुधां पृ-
थ्वीं भरतकदेशभूतां च मुक्त्या, एतद्भोगेऽर्थात्तर्थाः । (अ-
परिमितानि तत्रैवमशुभपथमादिच्छासारान्नियमोक्तानि)
अपरिमितानन्ता अत्यन्तानन्ता तृष्णा प्राप्तायसंरक्षणरूपा
या वागुता सत्तर्ता महती चेच्छा अप्राप्तायोल्लापरूपा
ते एव साराणि अक्षर्याणि निरया निगन्धुमफलानि मू-
लानि जडा यस्य परिरुद्धतयोः अथवा-अपरिमिता अन-
न्ततृष्णाया या अनुपता मेदिच्छालारा निरया च नर-
कधेनुविशिष्टेयवा वा चैव मूलं यस्य स तथा । इह च प्र-
कारी प्राकृत्यैर्लोभप्रयी चैवोदयपमामध्येति लोभः प्र-
तीतः, कोतः संतापः, कथायकोऽमानमाया एत एव महान्
रुक्मयो यस्य स तथा । इह च कपायग्रहणोप यत्तन्मग्न-
हणं तत्तस्य प्रधानत्वापेक्षम् । तथा विन्ताश्च चिन्तनानि आ-
यासाश्च मनःप्रभृतीनां वेदाः त एव । पादान्त्येव-विन्ता-
शतान्येव विनिविता निरन्तरा विपुला विस्तीर्णा शाला
शाखा यस्य स तथा । तथा (गण्य सि) गौरमाणं मृदुज्ज-
दिनाऽऽदिरक्षणानि, तान्येव (पविरेण्य सि) विस्तार-
वत् अप्रविष्टपं शाखामध्यभागान् विस्तारं श्रोत्रा यस्य स
तथा । पाठान्तरे गौरवप्रविरेक्षिताप्रशिक्षणः । तथा (निय-
डियतया पत्तपञ्चशरः) निकृन्तयाऽभ्युपचारकथेन यत्त-
नानि मायाकर्मोऽच्छन्नार्थानि वा मायाऽन्तराणि ता एव
त्यक्पत्रपञ्चवास्तान् धारयति यः स तथा पञ्चमे स्नेहकोमलं
पत्रम् । तथा पुष्पं फलं यस्य (कामभोग सि) प्रतीतमेव ।
तथा (आयासविशेषः) कलहपकपिपगानिहरो । आया-
सः शरीरखेदः, विनुराया वित्तखेदः, कलहो वचनभण्ड-
नम् । एत एव प्रकल्पितं प्रकल्पमात्रमप्रशिक्षणं शिखराग्रं
यस्य स तथा । नरयतिर्नृपूजना, बहुजनस्य हृदयव-
धित इति प्रतीतम् । अथ प्रत्यक्षस्य मोक्षवरस्य भाव-
मोक्षस्य मुक्तिवर्गं निलोभनैव मार्ग उपयो मोक्षपरमुक्तिमा-
र्गस्तस्य परिघोपमो । विद्यात इति यावत् । चरममधर्म-
हारम्, इति व्यङ्ग्यम् । अनेन च यादृश इति हारमुक्तम् ।

यथाभियुच्यते-

तस्स य नामाणि इमाणि गोलाणि हुंति तीसं । तं जहा-
परिगृहो १ संवयो २ चयो ३ उवचयो ४ निदाणं ५ सं-
भारो ६ संक्रो ७ एवं आचारो ८ विंशो ९ दन्वसारो
१० तहा महिच्छा ११ कर्षवभो १२ स्नेहप्या १३ य-

हिदी १४ उवकरणं १५ संरक्खणा य १६ भारो १७
संपापुणायको १८ कलिकरं १९ पवित्थरो २० अ-
खातो २१ संघो २२ अगुत्ती २३ आयासो २४ अ-
क्रिणो २५ अगुत्ती २६ तहा २७ अखण्णको २८
आसती २९ असतोसे ति वि य ३० । तस्स एयाणि
एवमादीणि नामभेदाणि हुंति तीसं ॥

तस्य च नामानि गोलाणि भवन्ति विशन् । तद्यथा-परि-
गृह्यत इति परिग्रहः शरीरोपध्यादिः, परिग्रहणं वा परिग्रहः
स्वीकारः १, संवयत इति संवयः २, एवं वयः ३, उपचयो
४, निधानं ५, संश्रियत धार्यते सम्भर्यं वा धारयं संभारः
६, सङ्कीर्षते सम्पिण्डयते संकरयं वा साम्पिण्डनं वा सं-
करः ७, एवमादरः ८, अपरः विप्रेडनीयं विप्रेडनं वा ९,
द्रव्यलक्षणः सारः । तथा महच्छा अपरिमितवाञ्छा ११, प्र-
तिबन्धोऽभिप्रेक्ष्य १२, लोभाऽऽपमा लोभस्वभावः १३, मह-
ती इच्छा । अत्रचित् " महिदी " इति पाठस्तत्र " अहं " ग-
तौ याचने चेति वचनादर्थयोश्चा महती ज्ञानोपध्ममाऽदि-
कारणविकलवादिपरिमाणा अर्धमर्हादिः १४, उपकरणम्
उपधिः १५, संरक्खणाचमिष्यङ्कशाणं क्षुरीणाऽऽदिरक्षणं १६,
भारो गृहनाकारणं १७, संपातनात्मनश्चामीलकानामुत्पत्तादकः
सम्पातोत्पादकः १८ कल्लोनां कलहानां कण्ड इव भाज-
नविशेष इव कालहरणं १९, प्रविस्त्रो धनयान्ताऽऽदि-
प्रविस्त्राः २०, अर्थोऽर्थादनुपान्ता २१, संस्तवः परेचयः,
स चाऽऽस्त्यङ्गलक्षणां परिग्रहः २२, अगुत्तिरिच्छया अ-
नोपगतं २३, आयातः खेदः तदेवुवारादिग्रहोऽपवायात उ-
क्तः । अहं च- " वद्वं वज्जमाहणमाहा । " २४, अप्रियतो ध-
नाऽऽदिरत्यजनम् २५, अस्तिः सत्त्वोत्पत्ता २६, तृष्णा धनाऽऽ-
याकाश्लः २७, अनर्थकः परमार्थोदया निरर्थकः २८, आश-
क्रियेताऽऽश्रयासङ्गः २९, अन्त्योपः ३०, इत्यपि च, तस्य
परिग्रहस्य एतानि प्रत्यङ्गानि एवमादीनि उक्तप्रकारवर्गेत
नामभेदानि भवन्ति विशांति ।

अथ ये परिग्रहं कुर्वन्ते, तानाह-

तं च पुण परिगृहं समायति लोभयस्या भवखर-
विमाणवासिणो परिगृहर्हं परिगृहे विविहकरणवृद्धी
देनिकाया य असुरभुयगगलुतिज्जुलणखदीचउददिदि-
सि वलथधिअश्रणं विपणपवि वडंसिवाहं यशुपवायकं-
दिपमहाकंदिपकुहंउपगंदेश पिपायभूपजक्खरक्खसार्क-
नरकिंपुरिमभोरगंणधवा य तिरियवासी पंचविहा जो-
इतिश य देश बहस्सती चंदसुरसुक्कसणिच्छरा राष्ट्र
भूपकेज बुवा य अंगाराका य तत्तवणिजक्कयगवगा
जे य गहा जोइतिपन्नि चारं चरंति, केज य गतिर-
तिया अट्ठाहीसतिविहा य नक्कलत्तदेवगणा शाणासं-
ठाणसंउियाओ य तारागाओ ठिबलेस्सा चारिणो य
अविस्सामपंढलगती उवरिचरा उड्डुलोगवासी दुविहा ने-
माणिश य देवा सोहम्मिसाखसणं कुमारयाहिदंबलो-
गलंतकमदामुक्कसहसराअणयपाणयआरल्लवुवा कप्प-

वरविभाषासिणो सुरगणा मेवेजा अगुतरा य दु-
विहा कप्पातीया विभाषासी मडिङ्गीया उच्चा सुर-
वरा एवे चेते चउगिहा सपरिता वि देवा ममाये-
ति भवणवाहणजाणविभाषासयणासणाणि य खाणावि-
हवत्तभूतसाणि य पवरहरणाणि य शाणासाणिपंच-
वसाडिचं च भायणविहं नाणाविहकामरूवेवउजियअ-
च्छरणसंघाए दीनसमुदे दिसाओ चेद्याणि य व-
णसंघे पवते गामनगराणि य आरामुज्जाणकाणणाणि य
कूवसरत्ता य वाविदीहा य देवकुलसभपवावसहिमाइयाई
बहुयाई किच्छाणि य पणिगिहचा परिगहं विपुलदन्व-
सारं देवा वि सइदगा न ताचं न तुडिं उवलम्भंति अच-
तविपुललोभाभिभूयासभा वासरहरइकुमारवट्टपव्वयकु-
डलरुयववरमाणसुचरकालोदधिलवणसलिलदहपतिरतिक-
रअजणकसेलदहिसुउवउपायकंचणकविचित्तजमकवर-
सिहरिहूडवासी वक्खारअरुम्भपीमु सुविभक्तभागदेसासु
कम्भपीमु जे वि य नरा चाउरंतचकवट्टो वासुदेवा ब-
लदेवा मंडलिया इस्सरा तलवरा सेणावई इम्भा सेटो-
या पुरोहिद्या कुमारा दंडणायागा मादेविद्या सत्थवाहा
कुडिविया अमबा एए अणं य एवमादी परिगहं संचि-
णति अणंतमसरणं वरंतं अयुवमणिचं असासयं पाव-
कम्मेनेमं अवकिरियवं विणासमूलं बहंघपरिकेलेसव-
हुलमणंतसंकेलसकरणं तेतं धणकणगरयणनिचयपिंडि-
या चव लोभयत्ता रूसारं अतिवयंति सब्बदुक्खसंनि-
लयणं परिगहस्सेव य अट्टाए भिप्पसं सिकखाए बहुजणो
कलाओ य वावचारिसु निपुणाओ लेहादिपाओ सउणर-
यापसाणाओ गणियप्पहाणाओ चउसहं च महिलागुणे
रतिजण्यो सिप्पसेवं असिमसिफिसिवाणिजं ववहारं अ-
त्थसत्थं हउत्तसत्थं च्छरुप्पगयं विविहाओ य जोगजुंजणाओ
य अणंसे य एवमादिपसु बहुकारणसपसु जावजीवं न-
डिआए संचिणंति मंदवुद्धी परिगहस्सेव य अट्टाए करेति
पाणाण्य बहकरणं अलियनिपाडिसातिसपओगे परदवअ-
भिज्जा। सारदारगमणवेवणाए आयासनिव्वरणं कलहभंड-
णवेराणि य अवमाणविमाणणाओ इच्छमहिच्छपिवास-
सतततिसिया तएहगेरिलोमयत्ता अचाएअनिग्गहिपा
करेति कोहमाणमायालोभं अकिच्छाजो परिगहे चव
हुंति नियमः सुखा दंडा य गारवा य कसाया स ॥ य का-
मगुणअएहगा य इंदियलेसाओ सयणंतपओगा सचिचा-
चित्तमीसगाई दव्वाई अणंतकाई इच्छंति परिवेत्तुं सदेवमणु-
यापुरिमि लोए लोभपरिगहो जिणवेरहिं भायओ नत्थि
एरेतो पाओ पडिदंवा अत्थि सब्बजीवाण्य सब्बलोए पर-

लोगमि य नट्ठा तपविता मइया मोहमोहियमती तमिसे-
धकारे तसयावरसुदुमवापरेसु पजतमपजतणं जाव परि-
पट्ठेति दीहमदं जीवा लोभवससन्निविडा एसो सो प-
रिगहस्स फलविवागो इहलोओ परलोओ अप्सुहो
बहुदुक्खो महम्मओ बहुरयप्पाओ दासणो ककसो अ-
साओ वाससहस्सोई सुचती न य अवेदयिता अत्थि दु-
मोक्खो चि एवमाहुंनु नायकुलनंदणो महप्पा जिणो वर-
वीरनामयेजो कहेसी य परिगहस्स फलविवागं एसो सो
परिगहो पंचमो नियमा शाणासाणिकणगरयणमहारेहं
जाव इयस्स मोक्खवरसुत्तिमग्गस्स फलिहभूयो चरिमं अ-
हम्मदारं सम्मत्तं ।

“एएहिं पंचहिं अत्तं वरोहिं” रयमाचिणुत्तु अणुसमयं ।
चउविहगतिवेरंतं, अणुपरिपट्ठेति संसारं ॥ १ ॥
सव्वगीतीपक्खं, काहंति अणंगे अकपपुष्पा ।
जे य न सुणंतं धम्मं, सो ऊण य जे पमापेति ॥ २ ॥
अणुसिंहं वि बहुविहं, पिच्छदिट्ठिया जे नरा अनुदीया ।
बद्धनिकाइयकम्मा, सुणाति धम्मं न य करेति ॥ ३ ॥
किं सक्का काउं जे, जे नेच्छइ ओसई पुरा पाउं ।
जिणवयणं गुणमभुरं, विरेयणं सब्बदुक्खाणं ॥ ४ ॥
पंचेय य उम्भि ऊणं, पंचेय य रत्तिजु ऊण भावेयि ॥ ५ ॥
कम्मरयविपपुक्का, सिद्धिवरमणु वरं जेति ॥ ५ ॥

पद्माचार्यवर्येति नीति टीकायोजना । “ किं सक्का गा-
हा ”-किं शक्यं कर्तुं न शक्यमपेक्षितं । ज इति पद-
पुरेण । यत् यत्त्याजेच्छय नेत्सय औषधं सुधा प्रत्युपका-
रानपेक्षितया, दीयमानांमते मध्यम् । पातुम तातुम् । किं क-
मित्र्याह-जितवचनं गुणवदुरं, विरेचनं त्यागकारि सर्वदुःखा-
नाम् ॥ ५ ॥ “ पंचेय य गाइ ”-पञ्चैव प्राणानि वा १५५ वा अ-
हाराणि उम्भित्वा त्यक्त्वा पञ्चैव प्राणानि वा १५५ वा १५५-
दिवं वरान् रक्षित्वा पालयित्वा भावेनान्तःकरणे दुःखा कमे-
रजोविप्रमुखा इति प्रतीतम् । सिद्धानां मध्ये वरा लिखित्वा,
सकल कर्मात्मभवा भवति सिद्धिरित्यर्थः । तान्, अत्र एव अ-
नुत्तरां सर्वोत्तमां यानि गच्छन्ति । प्र० ५ अत्र अत्र ।
बहुपरिग्रहो गच्छः । अथ साध्यान्वेषणं हिरण्यवसुवर्णोऽ-
द्यष्टिभूतं प्रस्तुतमेव द्रव्ययति-

जस्य हिरण्यसुवर्षे, धनधने कंसंतवफलहाणं ।
सयखाण आसखाण य, कुसिराणं चैव परिभोगो ॥ ८८ ॥
जस्य य वारिदियाणं, तच्चिदिवाणं च तदं य परिभोगो ।
मुत्तुं सुकिलवत्तं, का मेरा तस्य गच्छन्ति ॥ ८९ ॥
अनयोऽपिह्या-यत्र गणे (हिरण्यवसुवर्षे ति) विप्रक्रिय-
त्यपात् हिरण्यसुवर्षे गेः, तत्र हिरण्यं रूपम्, अवर्तितसुवर्षे
वा, सुवर्षे च साधारणेन खण्डे, घटितस्य वा । तथा विप्र-
क्रियेत्यपवादं घनधातयोरित्यत्र अत्र नान्यकमाणिक्याऽऽदि ।
धातयं सचित्तं यवाऽऽदि चतुर्विधतया (ग-) (धा-
न्यानि “ धरण ” शब्दे चतुर्विधं २६४ पृष्ठे गतानि)

तथा कांस्यं च स्थालकम्बोलकाऽदिरूपं, ताम्रं च कमण्डलु-
कलशिं हाऽदिरूपं, स्फटिकरत्नमयभाजनाऽदीनि इन्द्रः, तेषां
मुपलक्षणं त्वात् कावकपरिकादन्ताऽविपात्राणां काष्ठपात्रे-
ऽपि चित्तलाऽदिरूपानां च । (ग०) अथ शय्यात् तथा वि-
धानां तुलिकागुप्तवस्त्रकरीषिधिधानीगल्लमसुरिकावकलक-
गहिकाऽदीनां परिग्रहः । परिभोगो व्यापारणं, क्रियन् इति
शेषः । तथा यत्र च गच्छे (शारीर्याणं ति) रक्तवस्त्राणाम्
(तत्तद्विषाणं ति) नीलपीताऽदिराजितवस्त्राणां च परिभोगः
क्रियते, किं कृतेत्याह सुकृत्वा परित्यज्य, किम् ? शुक्लवस्त्रं
यतियोगं चरामन्यथः, तत्र (का मेर ति) का मर्यादा न
काचिद्वीति ॥ ८८ ॥ ८९ ॥

वस्त्राऽऽदिभ्यः स्वर्णाऽऽदिकं बद्धनर्थे-

कारित्यस्तद्विधेशयवद्वाह-

जत्र हिरण्य सुवर्णं, हथेण पराणं पि नो ह्यपि ।

कारणसमिपये पि हु, निभिसखण्डे पि तं गच्छे ॥ ९० ॥

यत्र गच्छे हिरण्य सुवर्णं (पराणं पि न) अपरेवकार-
धेत्वात् परकीये एव न त्वासीये, यतेस्तथैव तस्मैवान् । कथ-
म्भूते (कारणसमिपये पि हु ति) हु निश्चिनं, कारणं स्था-
नव्यविषयस्तस्याऽऽदिकेनापि नागारिणा समर्थिते अपि, किं
पुनस्तसमर्थित इत्यपि शब्दार्थः । अस्ति च साधारण्य कारणं
हिरण्यसुवर्णयोर्महणस्तम्भः यत् उक्तं निशीथपठे परि-
ग्रहप्रतिनवनाऽधिकारे-“ यथा गिलाणमंगीकञ्च वेजदुपाय
हिरण्यं पि मेरदेज, उरालस्यापवाहः-“ विले कण्ठगतं ”
वियग्रस्तस्य कनकं सुवर्णं तं घेसुं घटिऊण विसणिग्यायणदुत्ता
तस्य पात्रं दिज्जति, अतो गिलाणदुत्ता आरालियगहणं भवेज्ज
त्ति, एवंविधे अपि ते साधुः, (निमित्तसखण्डं पि ति) निमेषस्य
क्षणं ऽस्यतो घेतति यावत् । तस्यादौ निमेषक्षणदौ, निमेष
क्षणदौ निमेषवेलादौ निमित्यर्थः । तदपि यावत्कार्यकण्ठगतान्तरं
कौतुकमेवाऽऽदिना हस्तेन करेण न स्पृशेत् । (तं गच्छे ति)
हे गौतम ! गच्छे ह्यादिति । ग० २ अ० ७० । (परिग्रह-
विषया द्रविका कलिरका च प्रसिन्धना 'मूलगुण पङ्क्तिव-
णा' शब्दे वक्ष्यते) अस्मिन्नाभ्यामनवञ्च जनुप उपोष्य-
ति-“ कोऽहमासं, कोहशः, किं कार्यकारी ” इति जिज्ञासा-
यां सर्वमेव सम्पद्य जानानीत्यर्थः । न केवलं भोगमाधनपरि-
ग्रह एव परिग्रहः, किं तु आत्मनः शरीरपरिग्रहोऽपि तथा,
भोगमाधनवच्छरीरस्य तस्मिन् स्थाने रगातुयथाद् बहिर्भु-
ज्यायमेवा प्रवृत्तौ न तस्मिन् कालान्नादुर्भावः । यदा पुनः शरी-
राऽदिरिग्रहद्वैतेष्वेव माध्यस्थ्यमलम्बते तदा मध्यस्थ-
स्य रागाऽदित्यागात् सम्पन्नगान्हेतुर्भवेत्येव पूर्वोपरजन्म-
संयोग इति । तदाह-“ अपारिग्रहस्थेय-जन्मकथन्तासंयोग
इति । (२-३६) ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ न हेहिकसुखैविणां दास्यदा-
सधनधान्याऽदिविपरिग्रहवर्ता धर्मध्यानं भवतीति । तथा चो-
क्तम्-“ भ्रामक्षेत्रगृहाऽऽदीनां गृहक्षेत्रजनस्य च । यस्मिन्परि-
ग्रहो ह्येव, ध्यानं तत्र कुतः शुभम् ? ॥ ९३ ॥ ” सूत्र० १ ध्रु० ११ अ०
इत्याहु सत्ते य पुढो य बाले, परिग्रहं चेत् पकुवमाणे (८)
'क्षीर' रमणीय आसक्तं अच्युपपन्नः पृथक् पृथक् तद्वा-
प्तिहन्तिविक्रयकारशरीरावयवेधियति । बालवत् ' बालः ' अ-
ज्ञः सर्वसंदिग्धविकलस्तदवसरुतया च मान्यथा-द्रव्यम-

न्तरेण तत्सम्प्राप्तिर्भवतीत्यतो येन केनचिदुपायभूतं परिग्र-
हमेव प्रकर्षेण कुर्वाणः पापं कर्म समुच्चिनोतीति । सूत्र०
१ ध्रु० १० अ० ।

परिग्रहग्रह एव परमार्थतोऽन्तर्धमूलं भवति । तथा
चाक्रम-

“ ममाहमिति चैष यावद्विमानदाहज्वरः,

कृतान्तमुखमेव तावदिति न प्रशान्तजुलयः ।

यशःसुखापिपातैरियमसावनयोरुत्तरैः,

परैरपसदः कुतोऽपि कथमप्यपाहृत्यते ” ॥ १ ॥

तथा च-

“ द्वेषस्याऽऽयतनं धृतेरपचयः, क्षान्तेः प्रतीपो विधि-
व्याञ्जपस्य सुहृन्मदस्य भवनं ध्यानस्य कष्टो रिपुः ।

दुःखस्य प्रभवः सुखस्य निधनं, पापस्य वासो निजः,

प्राज्ञस्याऽपि परिग्रहो ग्रह इव क्लेशाय नाशाय च ॥ २ ॥ ”

सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १ उ० । (परिग्रहदोषा अन्यत्राप्यन्य-
धिकनिन्दाऽऽवसरं) ।

परिग्रहत्यागाष्टकम्-

न परावर्तते राशे-वर्कतां जातु नोऽभति ।

परिग्रहो ग्रहः कोऽयं, विद्वन्वितजगत्त्रयः ? ॥ १ ॥

परिग्रहग्रहाऽऽवेशाद्, दुर्भातिरत्रःकिराः

श्रूयन्ते विद्वताः किञ्च, प्रलापा लिङ्गिनामपि ? ॥ २ ॥

यस्यकृत्वा तृणवद्वाह-मान्तरं च परिग्रहम् ।

उदास्ते तत्पराधोर्जं, पृथ्वास्ते जगत्त्रयी ॥ ३ ॥

चितेऽन्तर्ग्रन्थगहने, बहिर्निर्ग्रन्थता वृथा ।

त्यागात् कञ्चुकमात्रस्य, भुजगो न हि निर्विणः ॥ ४ ॥

त्यक्ते परिग्रहे साधोः, प्रयाति सकलं रजः ।

पालित्यागे क्षणादेव, मरसः मलितं यथा ॥ ५ ॥

त्यक्त्वा पुत्रकलत्रस्य, मूर्च्छामुक्तस्य योगिनः ।

चिन्मात्रमतिवन्धस्य, का पुद्गलानियन्त्रणा ? ॥ ६ ॥

चिन्मन्त्रदीपो गच्छेत्, निर्वातस्थानसन्निभः ।

निःपरिग्रहतास्यैव, धर्मोपकरणैरपि ॥ ७ ॥

मूर्च्छाङ्गिभिर्यां सर्वे, जगदेव परिग्रहः ।

मूर्च्छया रहितानां तु, जगदेवाऽपरिग्रहः ॥ ८ ॥

अष्ट० २५ अष्ट० ।

(नोटिकाः किं साऽऽरम्भाः सपरिग्रहा इति 'आरम्भ' शब्दे द्वितीयभागे ३६३ पृष्ठे उक्तम्)

परिग्रहकिरिया-परिग्रहक्रिया-न० । परिग्रहक्रियां क्रियाम्
आ० सू० ४ अ० ।

परिग्रहक्रिया-परिग्रहध्यान-न० । परिग्रहो धनधान्याऽऽदि-
रूपस्तस्य ध्यानम् । गतचिन्मयस्य विभवायै चारुदन्तेष्वेव

मुनिपतिमुनिरुच्यन्ते कुञ्जिकस्येव दुर्ध्यानं, आतुः । (चारुद-
न्तकथा ' चारुदन्त ' शब्दे द्वितीयभागे ११७६ पृष्ठे गता)

परिग्रहविधिः-परिग्रहनिर्वाह-वि० । परि समन्तात् गृह्यते इति
परिग्रहो द्विपदचतुष्पदधनधान्यादिरण्यसुवर्णाऽदिवि-
म-

मीकारः, तत्र निविष्टः । परिग्रहेषु ममत्वाभिनिविष्टे, सूत्रं
१ छु० १ अ० ।

परिग्रहस्य परिग्रहविधि-वि० । परिग्रहो रोक्षते यस्य सः । प-
रिग्रहं वेषयकस्त्रिधास्ति, प्रथमं १ सम्भ-द्वार ।

परिग्रहविह-परिग्रहविरति-वि० । परिग्रहाद् विरमणे, “प-
रिग्रहविरतए पञ्चद्वियनिग्राहं विहिता उज्जिमयम् ।” म-
हा० १ सू० ।

परिग्रहविरयाविरय-परिग्रहविरताविरत-पुं० । अनन्तात्परि-
ग्रहाद् विरते यावत् आकारस्ततोऽविरते, आ० सू० ६ अ० ।

परिग्रहवेगम-परिग्रहविरमण-न० । परिग्रहाद् विरतौ,
परिग्रहस्य अपरिग्रहात् ज्ञानेन प्रत्याख्यानपरिग्रहात् त्यागे,
तत्प्राप्तमहद्वेगेन द्विविधम् । तत्र-अस्य आपकाणाम् इच्छा-
परिमाणऽऽक्यम् । पं० ब० ४ द्वार । (“इच्छापरिमाणं” शब्दे
द्विविधभागे ४७७ पुष्पादारभ्य सात्विचारं व्याख्यातम्)
“एगे परिग्रहवेगमणे ।” स्या० १ डा० । आ० सू० । ख० २० ।
आ० । आ० ।

तथाऽण्यतरं च खं इच्छापरिमाणं करेद्, हिरण्यमुषखविह-
परिमाणं करेद् । खऽस्य चर्तुर्हं हिरण्यकोडीहं शिहाण्यप-
त्ताहं, चर्तुर्हं बुद्धिं पत्ताहं, चर्तुर्हं विट्प्रमाणं पत्ताहं, अव-
सेसं सर्वं हिरण्यमुषखविहं पञ्चकामि । तथाऽण्यतरं च
खं चउपयवीहपरिमाणं करेद् । खऽस्य चर्तुर्हं दण्डं
दसगोसाहस्तिपणं वणं अवसेसं सर्वं चउपयवीहं
पञ्चकामि । तथाऽण्यतरं च खं खेचवत्परिमाणं करेद्
खऽस्य पंचाहं हलसर्पहं श्विपत्तणसर्पहं हलेयं अवसेसं
सर्वं खेचवत्पुं पञ्चकामि । तथाऽण्यतरं च खं सगदीविहं
परिमाणं करेद् । खऽस्य पंचाहं सगदीसर्पहं दिसाजन्तिपहं
पंचाहं सगदीसर्पहं संवहणपहं अवसेसं सर्वं सगदी-
विहं पञ्चकामि । तथाऽण्यतरं च खं बाहणविहपरिमाणं
करेद् । खऽस्य चर्तुर्हं बाहणहं दिसाजन्तिपहं चर्तुर्हं
बाहणहं संवाहणपहं अवसेसं सर्वं बाहणविहं पञ्च-
कामि । डपा० १ अ० ।

महन्महाप्रतिनां साधूनां सर्वस्वात् परिग्रहाद् विरमणम् ।
स्या० १० डा० । “परिग्रहस्य सर्वस्य, रुच्या परिचयेन-
म् । आक्रियन्मन्त्रं मोक्ष-महेश्वरितकाशक्तिभिः ॥ १ ॥”
ख० २ अधि० । दश० । पा० ।

अस्य प्रअव्याकरणोक्तदशानां पञ्चमेऽध्याये तथं
प्रतिपादनम्-

अंभू ! अपरिग्रहं संवुडे य समणे आरभपरिग्रहाओ
विहते, विरते कोहमाशुभायालोभा ।

अन्मूर्तिरामन्त्रे, अपरिग्रहो धर्मोपकरणवर्जपरिग्रहा-
वस्तुधर्मोपकरणवर्जपरिग्रहो, तथा संवृतमेन्द्रियक-
षायसम्बरये यः स तथा स च अमणो भवति । वका-
राद् ब्रह्मवयोऽदिगुणयुक्तमेति । एतदेव प्रअव्याकृत-
आरम्भः पुष्टिगुणयुक्तः । परिग्रहो द्विधा-बाह्यः, आन्तर-

अः । तत्र बाह्यो-धर्मसाधनवर्जो, धर्मोपकरणवर्जो च ।
आन्तरस्तु-मिथ्याभावविरतिकषायप्रमाददुष्टयोगक्षयः । आह
च-“पुष्टवारसु आरम्भो, परिग्रहो धम्मसाहसं मेतुं ।
मुच्छा य तत्प वक्तो, इयरो मिच्छुक्तमार्गो ॥ १ ॥” इ-
ति । अनयोश्च समाहारद्वन्द्वः । अतः तस्माद्भूततो निवृत्तो यः
सः, अमण इति वर्तते । तथा विरतो निवृत्तः कोऽप्यनमा-
यालोभात् । इह समाहारद्वन्द्वव्यादेकवचनम् ।

अथ मिथ्यात्वलक्षणाऽऽन्तरपरिग्रहविरतत्वं प्रअव्याकृत-

एगे असंजमे, दो चेव रागदोसा, तिभि य द्वा, गारवा
य, गुतीओ तिभि, तिणिण य विराहणाओ, चत्तारि क-
त्ताया, आणसणा विगहा तथा य हुंति चउरो, पंच कि-
रियाओ, समीतइदिमहवयाई य ५, छज्जीवनिकाया छज्ज
लेसाओ, सत्त भया, अट्ट मया, नव चेव य वंभचरगुत्ती,
दसपकारे य समणधम्मे, एकारस उवासगा णं, वारस
य भिक्खुपटिमा, तेरस किरियाद्वाणाए, चउदस भूयाणा
१४, पन्नरस परमाधम्मिया १५, सोलस गाहासोलसा य
१६, असंजम १७ अवंम १८ णाय १९ असमाहिद्वाणा
२० सवला य २१ परीसहा य २२ सूयगडक्कयणा २३
देव २४ भावणा २५ उदेस २६ गुण २७ कप्प २८
पावसुय २९ मोहण्णिजे ३० सिद्धातिगुणा य ३१ जोगसंगह
३२ तीसीसाऽऽतायणा ३३ सुदिदा, आदि एकाईयं करे-
त्ता एकुत्तरियाए बुद्धिएसु तीसाओ जाव य भवे तिकाहिका
विरतीपणिहिसु य अविरीसु य अण्णेषु य एवमादिपणु
बहुसु ठाणेषु जिणपसत्थेषु अविनेहेसु सासयमावेसु अ-
वट्ठिएसु संके कंखं निराकरिता सद्वीति सासणं भगवतो
अणिदाये अगारवे अलद्धे अमूढे मणवयणकायगुते ।

अपरिग्रहसंज्ञः अमण इत्युक्तः । अनुनाऽपरिग्रहवन्मेव
प्रकान्ताध्ययनाभिधेयं वयस्य आह-

जो सो वीरवरयणविरनिवाविथरबुविहपगारो सम्मत-
विमुद्धवद्धमूलो धितिकदो विणयवेइओ निग्गय-
तेल्लोक्कविपुलजसन्निचियरीणीवीरवुत्तापणं यो पंचमहवय-
वित्तालसालो भावणातयंतत्काणसुभगजोगणाएपल्लववरं-
कुरवरो बहुगुणकुसुमसमिद्धो सीलसुगंधो अण्णदवकलो
पुणो य भोक्खवरवीयसारो मंदरीगिरिसिद्धचूलिया इव
इमस्स भोक्खवरवृत्तिमगस्स सिद्धरभूओ संवरवरपायवो
चरिमे संवरदरं ।

(जो सो ति) योऽयं वषयमाणविशेषणः सम्बरवरपादपः,
वरमसंवरद्वारमिति योगः । किंतुतः सम्बरवरपादपः ? इ-
त्याह वीरवरस्य भीममहावीरस्य यद्वचनमात्रा ततः स-
काशात् या विरतिः परिग्रहाश्रितुः । सैव प्रविस्तारो यस्य
सम्बरपादपस्य स तथा, बहुविधो जिकप्रकारः स्वकपिषे-
षो यस्य स तथा, तत्र सम्बरपक्षे बहुविधप्रकारत्वं विधि-

परिगृहवेरमण

अविषयपरिगृह्याः लघोऽप्युमाः ॥ परिलयाः कापादपत्ते व मूलक-
न्दाः ॥ दिविशेषाण्येति । ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः । सम्य-
कत्वमेव सम्यगदर्शनमेव विद्युत् विदोषं वरुं मूलं कन्दस्याऽ-
धोवातं यस्य स तथा । धृतिः बिस्त्वास्व्यं सेव कन्दः रुद्रा-
धोभागरूपो यस्य स तथा । विनय एव वेदिका पार्श्वतः
परिकररूपा यस्य स तथा । (निरुपयतेल्लोकि नि) प्राकृत-
स्वास्त्यलोक्ये निर्गेतं शैलोऽयनिगतं भुवनत्रयव्यापकमत एव
विपुलं विस्तार्य यद्यथाः स्थानिस्तदेव निविता निविष्टः
पीनं स्थूलं पीवरो महान् सुजातः सुनिष्पन्नः रुद्रयो यस्य
स तथा । पञ्चमहाभान्त्येव विशालाः विस्तीर्णाः शालाः श-
क्षा यस्य स तथा । भायनैवानित्यन्वाऽऽदि विन्ता त्वक् वलकलं
यस्य चाचनान्तरे-भायनैव त्वगन्ता वलकलाव नानं यस्य स
तथा । ध्यानं तन्मेष्यानाऽदि शुभयोः गान्ध्या सख्यापारा ज्ञानं
व बोधविशेषः तान्येव पञ्चवर्गद्वाराः प्रवालप्रवर्गद्वाराः
तानि धारयति यः स तथा । नतः पदद्वयस्य कर्मधारयः ।
बह्वो वे गुणा उत्तरगुणाः शुभकलरूपाः त एव कुसुमानि तैः
समुद्यो जातिसन्निधिर्यस्य स तथा । शीलमैवेहि रुकलान्ये
लभ्यते स्वनमाधानमेव वा सुगन्धः सन्तुल्यो यत्र स
तथा । (अणुहृदयफलो ति) अनाश्रयो नव तन्मिनुप-
दानः स एव फलं यस्य स तथा । पुनश्च पुनरपि मातृ
एव वर्याजलसरो मित्राललायः सारो यस्य स तथा । मन्त्र-
रगिरिशिखरे मेघधाराधराशिर्ये वा चूलिका चूडा सा
तथा सा इव । अस्य प्रत्यक्षत्व, मोक्षरे धरमेले भावमोक्ष
सफलकर्मलक्षणं गन्तव्यं, मुक्तिरेव निलोभतेव मार्गः प-
न्था मोक्षवरमुक्तामार्गन्तस्य शिखरभूतः शिखररूपाः ।
ऽनावित्याह-सम्भर एवाऽऽध्ययनिर्धाय एव वरपादयः प्रधा-
नद्वयः सम्भरवरपादयः पञ्चप्रकारस्यापि संवत्स्य उक्तारूपे
सत्यपि प्रकृताभ्ययनमनुसरन्नाह-चरमे पञ्चमं सम्भरद्वयम् ।
आध्वनिरोधमुग्रमिति पुनर्विशेषप्रकाहः ।

जस्य न कपडं गामाऽऽग्नयः पुरवेडकवपमं वदेणमुह-
दृणाऽऽसमगयं वा किंचि अप्यं वा बहु वा अणुं वा थूलं वा त-
सथावरकायद्वनार्य मणसा वि परिचत्तुण्ठिस्स तुवण्ठे-
त्तरूत्तु न दासीदासभयकपेसहयगयवेलगं वा ण जाणुत्ता-
सपणासणाई न छत्तकं न कोट्टिका न उवाण्ठे, न पेडुण्ठीय-
णतालिपटका ण यावि अयतउयनं वसीसं कंसरपयनायक-
मणिसुत्त/धारपुडकसंस्वदं तमणिसिगसेलका ववरपेलवम्मप-
चाई महारिहाई परस्स अज्जोवडायालोभजण्णाई पारिय-
ट्टिं (१) ।

यत्र चरमसंवरद्वारे परिग्रहविरमणलक्षणे सति, न कल्पने न
युज्यते । परिग्रहीतुमिति सम्बन्धः । किं तदित्याह-प्रामाऽ-
करणयखलटककवैटमडम्बद्वेणमुखपत्तनाऽधमगतं वा । प्रा-
माऽऽदिप्रत्ययानं पृथगेव । वाऽऽध उत्तरपत्तपेक्षा विकटरा-
शेः । किञ्चिद्विरगानर्दिष्टस्वरूपं सामान्यं, सर्वमेवेत्यर्थः । अल्पं वा
स्वल्पतः बहु वा मूलतः । एवं (अणुं वा) स्तोत्रं प्रमाणतः,
स्थूलं वा महत्प्रमाणतः । (तसथावरकायद्वयज्जायंति) वस-
त्यारूपं सङ्गाऽऽदि स्वतन्त्रमयेतनं वा । एवं सथावरकायकूपं र-
जाऽदि द्रव्यजातं वस्तुनामान्यं मनसा विषयेतत्वाऽपि आस्तां
कायेन, परिग्रहीतुं स्वीकर्तुं । एतदेव विशेषणम् । न हि रस्य-

सुवर्णैश्चैत्रवस्तु, परिकल्पने परिग्रहीतुमिति प्रकम्पः । न दासी-
दासवृत्तकर्मप्रवृत्त्ययमजगत्वेकं वा । द्वास्यादयः प्रतीतानां । न यान-
नयुग्यशयनाऽऽसनाति, यानं रथाऽदिकं, युग्यं बाह्यमात्रं, गो-
ह्वरदेशप्रसिद्धो वा जपानविशेषः । न ह्यत्रकमातृपचार्यं, न
कुण्डिका कसण्डलं, नोपानदी प्रतीतो, न पेडुण्ठ्यज्जनात-
लवृत्तकानि, पेडुं मयूरपिच्छं, व्यजनं वंशाऽऽदिमयं ताल-
वृत्तकं व्यजनविशेष एव न चापि व अयो लोहं वपुर्न वरुं,
ताम्रं शुद्धं सीसकं नागं, कांस्यं वपुर्कृताम्रसंयोगजं, रजतं क-
प्यं, जातरूपं सुवर्णं, मण्यश्चन्द्रकान्ताऽऽद्याः, मुक्ताऽध्यापुत्रं
शुक्तिसंपुटं, शकलः कम्पः, दन्तमणिः प्रधानदन्तो हस्तिप्रभ-
तीनां, दन्तजो वा मणिः, शुद्धं विषाणं, शैलः पाषाणः । पात्रा-
न्तरेण-“ लेस ति ” तत्र श्लेषः श्रेष्ठद्वयं, काचवः प्रधान-
काचः, विलं वरुनं, अर्धमोजिनमेतेषां इन्द्रः । तत एषां सङ्गानि
यानि पात्राणि भाजानि तानि, तथा महाहोत्रं महाधनिं,
बहुमूल्यानीत्यर्थः परस्यान्यस्यायुपपातं च प्रहर्षे काप्रचि-
त्तां लोभं च मूर्च्छां जनयान्ति यानि तानि अच्युपपातलो-
भजननि (परिग्रहितं) परिग्रहितं वा, परिपालयितु-
मित्यर्थः । न कल्पत इति योगः (१) ।

गुणवन्नो न यावि पुष्पफलकंदमूलाऽऽदिकाई सणसत्त-
रसाई सण्णपाई तिहिं वि जोगोहं परिचत्तुं ओसहपंसज्ज-
भोयसद्वयाय संजण्णं (२) ।

किं कारणं अपरिभिषण्णसंज्ञादोहं सीलगुण-
विशयतवज्जमनायकेहिं तित्थकोहिं सव्वजगजीव-
च्छेलेहिं तिलोयमहिणं जिणवरंदाई एस जोसी जंग-
माणं दिट्ठा, न कपडं जोणीसुच्छेदो चि तेण वज्जंति
सणससीहा, न पि य ओदणकुम्मासंगंतपण्णमं भुज्जिय-
पल्लसपसकुलिं वरं सखुसुकोसगापंदिमिहरशीवहग-
मोदकलीरदुडिसिपिनवलीयतेल्लगुडेल्लडमच्छेडितमज-
मसखज्जकं वज्जविट्ठाहाकं पणितं उवस्सए परयेव वसरसे
न कपडं तं पि संनिहिं काऊण सुविहिण्णां (३) ।

(गुणवत्तुं चित्तु) गुणवतो मूलगुणाः ॥ विस्पष्टप्रत्येत्यर्थः । न चा-
ऽपि पुष्पफलकन्दमूलाऽदिकानि सणः सव्वदशो येनां व्रीक्षा-
दीनां तानि तथा सणुपनदशकानि, सव्वदशानि । तद्विपरि-
यागः भनः प्रभृतिभिः परिग्रहीतुं कलन्ते शात प्रकृतमेव । किम-
र्थमित्याह-ओपयधियज्यमो जनाधाय-तनैपयधमेकाई, भेचज्यं
द्रव्यसंयोगरूपं, भोजनं प्रतीतमेव । (संज्ञणं नि) विभक्ति-
पारिणामात् संयतस्य साधोः (२) । किं कारणं हेतुवत्क-
ल्पनं ? उच्यते-अपरिमितज्ञानदर्शनधरेः सर्वविद्धिः शीले स-
माधानं, गुणाः सुलगुणाऽऽदयो, विनयोऽभ्युध्यानाऽदिकः, त-
पः-संयमो प्रतीतो, ताम्रयान्तं वृद्धिं प्रापयन्ति ये ते तथा, तै-
स्तीर्थकरैः शासनप्रचलकैः, सर्वेज्जावक्तव्यैः सर्वैस्ते-
लोक्यमहिर्तेजिनाश्छुद्रस्थवीतरागाः तेषां वराः केवलिन-
स्तर्पामन्द्रास्तीर्थकरनामकमौदयवर्तिनोऽप्ये ते तथा, तैः,
एषा पुष्पफलधान्यरूपा, योनिरुपतिस्थानं जगतां
जङ्गमानां, खसामित्यर्थः । दृष्टोपलब्धा केवलज्ञानेन, त-
तश्च न कल्पते न सङ्गच्छते, योनिं समुच्छेदो योनिध्वं-
सः, कर्तुमिति गम्यते । पारंप्रहं ओपयऽऽयुपयोते व तेषां

सोऽवश्यं भवतीति । इति शब्द उपदर्शने येनैवं तेन बर्जयन्ति परिहरन्ति, वृषपक्षधाम्यग्रहणमात्राऽऽदिकम् । के ? भ्रम-
खसिद्धा मुनिपुङ्गवाः । यदपि च ओद्गताऽऽदि तदपि न कलसे
संनिधौ कर्तुं सुविहितानामिति सम्बन्धः । तत्र ओद्गताः कूट-
कुह राया मायाः । इत्यत्र चिह्नं मुद्राऽऽद्य इत्यर्थः । (गंज नि) भो-
ज्यविशेषः तर्पणाः शक्यः (मंजु त्त) वदराऽऽदिक्युः (भुंजि-
य त्त) धानाः (पल्लव) तिलापिष्टं स्मृणो मुद्राऽऽदिविकारः
शक्यतां तिलापटिका, वेष्टिमा च प्रतीता । वरराज्ञापि चूर्ण
कोशकानि च रुद्रिगम्यानि । पिपडा शुक्रपिपडाः । शिखारणी
शुद्धमिधं दधि, वट्ठासु घनोभूतं ताम्रं ताम्रं मोदका लहृट्टकाः ।
क्षोरं दधि च व्यक्रम् । सपिः घृतं नवनोरं प्रलणम् तल्ल गुडं
खरदं च कंठ्यानि । अमृत्याण्डका अण्डावशेषः । मधुमयमांसा
नि प्रतीतानि, साधकानि प्रतीतानि व्यञ्जानानि तन्नाऽऽदीनि
शालकानि वा तथा ये विधयः प्रकरास्तथाग्रामेन कव्यजनार्थ-
यश्चरत पतेयामोदनाऽऽदीनि प्रत्यङ्गः । तत एते आर्येभ्यः
तत्तथा । प्रणीतं प्रापितं उपाश्रये, वज्रतौ, परशुदे वा, अरण्ये
अटव्यां, न कलसे न सङ्गच्छन्ते तदपि सन्निधौ कर्तुं स-
ञ्चयार्थं सुविहितानां परिग्रहपरिचर्येणैव यो मनामुच्छान्ता-
नां, सुसाधूनामिर्यथैः आह च । विहमुच्छे (?) इमं लोणं,
तेजं सपि च फाणियं । एते संनिहिमिच्छन्ति, नायपुलव्य-
रश्मा ॥ १ ॥ इति । (३) ।

जं पि य उद्दिष्टविपरिचितकपञ्जाजतपक्षिष्याउत्तरण-
पामिचं मीसं कीयकं पाहुडं वा दाण्डं पुष्पगः सम-
खयणीगद्वारा एव कर्षं पञ्जाकम् पुरेकम् नितिक-
सुदकमिच्छं अरितं मोरं सगं गाह्यादं मष्टिभो-
बलितं अन्तिच्छं चैव अण्डिसिद्धं जं तं तिसिद्ध जेषु उ-
स्सेवेसु य अंतो वा बर्हि वा होज समखद्वारा उवियं
हिंसासावजसंपउत्तं न कप्यं जं पि य परिधेजुं (४) ।

यदपि बोदिष्टाऽऽदिकुपमोदनाऽऽदि न कलसे तदपि च प्र-
हीनुमिति सम्बन्धः । उद्दिष्टं यावदधिकान् पाषाण्डनः धम
शान्द साधुनुदिश्य बुभिक्षोपगमाऽऽदी यद्विज्ञावितरणं तदी
देशिकसृष्टिम् आह च- " उद्दिश्य साधुमारं, ओमे चिय
भिक्षवियवरणं जं च " इति । स्थापितं-प्रयोजने याचितं शुद्ध
स्थेन च तदर्थं स्थापितं यत्तु स्थापितम् । आह च- " सो हो-
दी लियखीरा-इठावणं ठवख साधुशुद्धाए । " रचितकं-भोद-
कपुणोऽपि साध्याद्यर्थं प्रताप्य पुनर्मोदकाऽऽदि तया विरजि-
तम् । आहेशिकभेदो यं कर्म्मभिधान उक्तम् । पर्थवजातं पर्थवो-
ऽवस्थान्तरं जातो यत्र तत्पर्थवजातं, कूटाऽऽदिकमुद्धरितं द-
ध्यादिना विमिश्रितं करम्भाऽऽदिकं पथोयान्तरमापादितमि-
त्यर्थः । अयमप्युद्दिष्टो भेदोक्तताभिधान उक्तः । प्रकीर्णं चित्तितं
चिच्छेदितं, परिस्ताटयर्थः । अनेन नवच्छेदितताभिधान एषणा-
दोष उक्तः । (पाउकरं त्त) प्रादुःकियते अन्धकारावपवर-
काऽऽदेः साध्वर्थं बहिष्करणेन दीपमयवादिधरणेन वा प्रका-
श्यते यत्तु प्रादुःकरणमशनाऽऽदि । आह च- " लीयद्वारां-
घादे, य गवकलकरणा पाउद करणं तु । " (पामिचं त्त) अ-
पमित्यकम् उत्पन्नकमुच्छिन्नमित्यर्थः । आह च- " पामिचं जं
साह-एऽऽ उच्छिदितं वि पाविति । " इति । एषां च समा-
हारोद्देशः । (मीलक त्त) मिश्रजातं साध्वर्थं शुद्धस्थायी वाऽऽ-

दित उपस्कृतम् । आह च- " पदमं चिय गिहिलेज्य-मीलो-
बण्डाह मीसं तु । " (कोयगड त्त) कीतेन क्रयेण कृतं
साधुदानाय कीतकृतम् । आह च- " दव्वाएपडुवहि
किणणं साण्णद्वारे कोयं तु पाहुडं वा । " प्रासुतिरेत्यर्थः ।
तल्लज्यं चैवम्- " सुवुमेयरसुल्लक्षणं भवत्तमण सो य पाहु-
द्विया । " ततः पदत्रयस्य समाहारोद्देशः । चराश्रः पूर्ववा-
क्येषु य विरुद्धार्थः । दानमर्थो यस्य तद्दानार्थं पुण्यार्थं
प्रकृतं साधितं पुण्यप्रकृतम् । पदत्रयस्य उद्देशः । तथा अमणाः
पञ्चवेषाः- " गिंयनुत्तापल-नेदय-आजीव पंढा स-
मणा । " वनीपकाश्च तर्ककास्त एवार्थः प्रयोजनं यस्य त-
त्तथा तद्भावस्तथा तथा । वा चिकलार्थः । कृतं निष्पादित-
म् । इह कश्चिद्दत्ता दानमेवाऽऽस्त्यन्ते दानतर्पं मयात, अण्य-
स्तु पुण्यं मम भूयादित्येव अन्यस्तु धमशान्द अन्यस्तु वनी-
पकानिति चत्वारोऽपि औद्दिष्टिकस्य भेदा एते उक्ता इति ।
(पञ्चाकम् त्त) पञ्चादानानन्तरं कर्म आजनधावनाऽऽदि
यत्राशनाऽऽदी तत्पञ्चाकम् (पुरेकम् त्त) पुरो दानात्
तु कर्म हस्त्यावनाऽऽदि यत् तत्पुरेकम् (पिण्यं त्त)
नैत्यकं सार्वदिकमवस्थितं मनुष्यपोषाऽऽदिप्रमाणम् । (उच-
कमिच्छं त्त) उक्ताऽऽदिना संसृष्टम् । पदाह- " मक्षि-
यमुद्राण्णा उ जं जुजं । " अयमेवशादोष उक्तः । (अलि-
रितं त्त) " वत्तीसं किर कवला, आरातो कुण्डिपूरओ
मणिओ । पुरितस्स महिलेयाए, अट्टावीतं भवे कवला
॥ १ ॥ " एतत्प्रमाणान्तिकान्तरमिति । अयं च मयऽन्ति-
य उक्तः । (मोहरे त्त) मौल्येण पूर्व संस्तवः पञ्चात् सं-
स्तवाऽऽदिना बहुमात्रिधेन यत्तु ज्यते तन्मौल्यम् । अय-
त्तादतादोष उक्तः । (सयं गाहं त्त) स्वयमारतना दत्तं शु-
द्धं यत् तत् स्वयं प्रादम् । अयमपरिणताऽभिधानोप उक्तः,
दायकस्य दाने अपरिणतत्वादिति । (आहं त्त) स्वप्रामा-
ऽऽदेः साध्वर्थमातीतमाहृतम् । आह च- " सत्तामपररगाम-
माणियं, आहं तं होह । " (महिउवलितं त्त) उपलक्ष-
णत्वावृत्तिकप्रद्वयस्य सुसिक्ताजतुगोमयाऽऽदिना उपलितं
सत् यदुद्भिद्य द्वाते तं सुसिक्तोपलितम्, उद्भिन्नमित्यर्थः ।
आह- " छणाणां वलितं, उवमिदिय जं तनुमेजं । " (अ-
च्छिजं चैव त्त) अच्छिजं यदाच्छिजं भूयाऽऽदिविजः स्वो-
मी द्वाति । आह च- " अच्छिजं अच्छिदितं, जं तातो
मिच्छमारणं । " अनिच्छं बहुसाधारणं सत् यदेक एव द-
दाति । आह च- " अण्ण उट्ठं सामन्नं, सोट्टियं ताह ददं पग-
स्स । " एतेषुद्विष्टाऽऽदिषु यत् प्राप्त उद्भेदोपा उक्तम् । तत्रयाः
नियततिथिषु मदनवयोद्वयादिषु यत्नेषु नागाः । ईशजस्त-
वेषु च शकरोत्तवाऽऽदिषु अन्तर्दिष्टो उपाश्रयात् भवेत् अ-
मणार्थं स्थापितं दानायोग्यमापितं हितालक्षणं यत् सा-
ध्वं तत्सम्पुर्णं न कलसे तदपि च परिग्रहीतुम् (५) ।

अह केरिसयं सुखो तं कप्यो ? । जं तं एकारतापंडवाय-
सुद्धं किण्णसहणपयणकयकारियाणं मोयखनवको-
ब्धीहं सुणीसुद्धं दसहिय दोसोहं निपपुक्कं उगमउपाय-
णसणाए सुद्धं ववगयउपचदयचत्तदं च फासुयं च
ववगयसंनोगमार्थगालं विगयपूणं छुड्डाणानिमं छुड्डायप-
रित्तखण्डा दिण्णे दिण्णे फासुकुणं भिक्खणं विज्जव्वं (५) ।

अथेति परमरते । कीदृशं किंचिदं (पुणो इति) पुनः तत् कल्पने संगच्छते परिरुद्धात्मोदनाऽर्थाति प्रकृतम् । उच्यते- यस्यैकादशपिण्डपातशुद्धम्-आवादाङ्गस्य द्वितीयशुद्धस्फुटप्रमामयनस्यैकादशसिः पिण्डपाताभिधातिकैरुहैर्विशुद्धं तदुक्तदोषविमुक्तं यत्तत्तथा । तथा कथं मूल्येन प्रहणं, हनने विनाशने, पचने चाग्निना पाकः इति द्रष्टव्यः । एषां यानि कृतकारितामुदोनानि स्वयंकरणकारणानुमतयः तानि तथा, ता एव नवकोटयो विभागा इति समासः; तानिः सु-परिशुद्धं निर्दोषम् । दशभिश्च दोषैर्विमुक्तम्, ते च शङ्किताऽऽ-स्य एषणादायाः । उद्धम आध्यात्मोऽपिदोषादशविधः, उरपादना ध्यायदियादोषादशविधेयः एतत् द्वयम्, एषणा गवेयणाभिधाना, उद्धमोत्पादनपणा, तथा शुद्धम् । (वषणयुच्यवैयकैरुहैर्वैयं व सि) व्यपगतमोक्षतत्वेतानपरायादचेतनत्वं प्राप्तं, च्युतं जी-यनाः-निरिक्रियायो अर्थे, व्यापितं तेभ्य एव आरुः-लयेण अंशितः, त्यक्तद्वैतं च त्यक्तजीवसंसर्गसमुत्पत्तिः, किञ्चित्ताऽऽहाराऽऽ-विपरिणामप्रभवापचयं यत्तत्तथा, चः समुच्चये, प्रासुक्तं च निर्गोविमित्येतदुक्तस्यैव व्याख्यानम् । कल्पने प्रहीतुमिति प्रक्रमः । तथा व्यपगतसंयोगमनकारं विगतधुमं चेति पूर्व-वत् । पद प्रधानकानि निमित्तं यस्य वैश्ववर्चसंनस्य तत्तथा । तानि चास्मिन्- वैद्यक १ वैद्यकच्ये, २ रश्मिरुद्धाए व ३ संज्ञम-द्वारे ४ । तह पाणवसिथार ५. छुट्टं पुण धम्मविचार ॥१॥ इति । पटकापरिरक्षार्थमिति व्यक्रमः (दिशे दिशे सि) अ-इति २, प्रताद्वनं, संघेदाऽप्यर्थः । प्रासुक्तेन श्रेयश्च मिदा-ससूत्रेन, वर्तितव्यं वृत्तिः कार्यो (५) ।

जं पि य समणस्स सुविहियस्स उ रोगाऽऽस्यंके बहुणगा-रम्मि समुप्पये वायाहिकविचसिंभअइरित्तुविनयतहसंमि-वायजाते तह उदयपणे उज्जलवलविउलकक्खः पगादटुकखे असुहकट्टपफुसचंडफलाविवागे महम्मए जीविंयंतकरणे सव्वसरीरपरितावणकरणे न कण्णं तारित्ते वि तह अप्पणो परस्स व ओसदभेसज्जभचाराणं च तं पि सप्पिहिकर्यं (६) ।

तथा-यदपि च औपधाऽऽदि, तन्पि संनिधितुं न कलरत इत्यक्षरघटना । कस्य न कल्पने ? इत्याह-धर्मणस्य साधोः सुविहिनस्य पार्थक्येऽऽदि, तुल्यक्यालङ्कारः । कस्मिन् सती-त्याह-रोगाऽऽनङ्गो रोगो उवराऽऽदि, च वासावातङ्गश्च कृच्छ्र-जीवितकारी रोगाऽऽनङ्गः, तत्र, बहुप्रकारं विविधं, समुत्पन्नं ज्ञातं, तथा (वायाहिक सि) वाताऽऽधिक्यम् (रिक्त-आहस्तिरुक्तियं) पित्तसिंभयोर्मातृकृष्णणोरतिरिक्त-पित्तमीर्यककोपः पित्तसिंभानिर्दिष्टकुपितम् । तथैति तथाप्र-कार औपधाऽऽदिविषयो यः सखिपानो वाताऽऽदिविषयं-यो-गः, ज्ञातः स तथा । ततः पदव्यस्य द्रष्टव्यं कदाच । ततस्तत्र वा सति । अनेन च रोगाऽऽनङ्गानेदानुमुक्तम् । तथा उदयप्राते उ-चिते सति । केल्याह-उज्जलं सुखलेखमलवजितं बलं बलव-त् कटोपक्रमणीयं विपुलं विपुलकालवेद्यं, त्रितुलं वा त्रीन् मनःप्रभृतीन् तुल्यति तुल्यमात्रेणयति कदावस्थां करोती-ति त्रितुलं-कर्कशं कर्कशद्रव्यमिवानिष्टं, प्रगाढं प्रकपर्वत् यत् दुःखमसुखं तत्तथा तत्र । किन्तु १, इत्याह-अशुभः अशुभो वा कटुकः, कटुकद्रव्यमिवानिष्टः, परवः परवपश्यद्रव्यमि-वानिष्टः, एवं चरदो दारुणः फलविपाकः कार्यनिष्ठो दुः-

खानुबन्धलक्षणे । यस्य तत्तथा तत्र, महद्भयं यस्मात्सम-हामयं तत्र, जीवितान्तरकरणे, सर्वशरीरपरितापनकरणे, न क-ल्पने न वृज्यते, तादृशेऽपि रोगाऽऽनङ्गऽऽदि, यादृशो न सोढुं शक्यते (तह सि) तेन प्रकारेण पुद्गाऽऽलम्बनम्, विनाशाऽऽ-लम्बनस्य पुनः कल्पत एव । यतः- काहिं अतिमिति, अतुवा अहीहं, (?) तथोपहायेषु य उज्जिमस्ते । गणं च नीरप उ सारविस्से, सालंबसेयी समुपेह माक्खं ॥१॥ " आरुणे परस्मै वा निमित्तम्, औपधं भेषजं, भक्षं पानं च, तदपि सखि-धिकृतं सख्यीकृतम्, परिग्रहविरतत्वात् (६) ।

जं पि य समणस्स सुविहियस्स तु पडिग्गहधारिस्स भवइ भायखभेदोविहउवक, रणपडिग्गहो पायवंधणपायकेसरीया-पायद्वन्धणं च पडलाइ तिषि च रयचणो गोच्छओ ति श्रिय पच्छगा रओहरणचोपट्टकपट्टकमणं तकमादीयं (७) । एवं पि य संजमस्स उवविंशङ्कट्टयाए वायाऽऽनत्तदसमस-सीयपारिरक्खणट्टयाए उवगरयं रागदोसरहियं परिवहियव्वं संजएण णिणं (८) ।

यदपि च धर्मणस्य सुविहितस्य, तुशब्दो भाषामात्रे, एतत्-प्रधारिणः संपात्रस्य सम्भवति, भाजनं च पात्रं, भाहं सुभ्य-यं तदेव, उपनिषद् औपनिषद्, उपकरणं चोपग्रहिकम् । अथवा-भाजनं च भाहं चोपनिषद्वैयं चोपमुपकरणं भाजनभाहो-पप्युपकरणम्, तदेवाऽह-एतद्वद्भाहं पात्रं, पात्रवचनं पात्रव-न्धः, पात्रकेशरिया पादप्रमाज्जपेपनिष्ठा, पात्रस्थापनं यत्र क-म्यलसङ्घे पात्रं निर्धियते, पटलासि भित्ता-वसने पात्रप्रवृत्ता-कानि वस्त्रसङ्घातानि । तानि च यदि सर्वसंज्ञाकानि तदा जीणि भवन्ति अन्यथा पञ्च सप्त वेति । राजत्वायं च पात्रवेद्यं जीवरं, गोच्छङ्कः पात्रवस्त्रप्रमाज्जनेतुः कम्बलशालकरूपः, नय एव प्रच्छङ्गा द्वौ सौविहिकौ, रुमीय औपिणिकः, रजोहरणं प्रतीतः, चो-लटुकः परिधानवस्त्रं, सुखातन्त्रकं सुखवस्त्रिका । एषां द्रव्यः । नत एतान्यादियं तत्तथा (७) । एतदपि च संयमस्यं-प-वृद्धार्थमुपपट्टमात्रं, न परिग्रहसंज्ञया । आह च " जं पि व-न्धं य पाथं वा, केवलं पायपृच्छणं । तं पि संजमलज्जा, चा-रंती परिहरंति य ॥१॥ " परिमुञ्जत इत्यर्थः । " न य सो प-रिग्गहो वुत्तो, नापुत्तण ताहणा । मुच्छा परिग्गहो वुत्तो, इह वुत्तं महीनणा ॥१॥ " अन्मत्तुल्लङ्घयर्थः । तथा वाता-ऽऽनपदेशमत्तकशीतपारिरक्खणार्थं तथा उपकरणं रजोहरण-ऽऽदिकं रागद्वेषरहितं यथा भवतीत्येवं परिचोदयं पत्तो-क्त्यं संयमेन निरूप्य (८) ।

पडिलहणपणोडणयमज्जणए अहो य राओ य अप्पम-तेणं हुंमि सययं निस्सिखिवियव्वं च गिहियव्वं च भाय-यणभेदोवइ उवकरणं । एवं से संजए विमुत्ते निस्सं-ति निपरिग्गहवइ निम्मये निसेनेहव्वंये सव्वपावविहारे वासी-चंदणसमाणकप्पो समतिणमसिमुत्तलेदुत्तं कंशसमे संये य माणावमाणए सयियरए समियरागदोसे समिते समि-इसु सम्मदिद्वी संये य जे सव्वपाणपुसु से हु सपणे सुय-धारए उज्जुए संजए सुसाहू सरयं सव्वभूयाणं सव्वजग-बच्छले सच्चमासके य संसारंते विंते य संसारसमुच्छिब्बे

सययं मरणाणं पारए पारके य सव्वेसिं संसयाणं पवय-
णमापाहिं अद्दिं अद्दुक्कमपटीविमोयेकं अद्दुत्तममहणे स-
समपकुसले य भवइ (६) ।

एवमपरिप्रवृत्ताऽएव भवन्ति । आह च-“अभक्तवित्तोद्दीपः
उपकरणं बाहिरे परिहरति । अग्रिगगहो ति भणिते । जज्ञ-
हिं तिलोद्कदीर्घां ॥११॥” तथा-प्रत्युत्पन्नं चतुस्रं जितिसंभं,
प्रसोदतनम् आस्तीडनम् आभ्यां सह या प्रमाजना रजोहरणा-
ऽर्धदिक्रिया सा तथा तस्याम् । (अहो य रासो य त्ति) रात्रिन्दि-
यम् अप्रमत्तनामादिना भवन्ति सतनं निस्तव्यं च मोक्ष्यं,
प्रदीप्तव्यं वीत । किं तदिरयाह-“भायणमंडोहोदउचकरणं ।”
एवमनेन न्यायेन संयतः संयमी । विसृष्टयत्नकृत्वाऽऽदिनिःस-
ङ्गोऽनित्यद्वयजितः, निर्गता परिग्रहतावयस्य स तथा । नि-
र्ममो ममेतन्मद्वयर्जो, निःस्नेहव्यवतश्च यः स तथा, सर्व-
पापविरतः । वास्तव्यपवर्तकश्च यः चन्द्रयं च, पकारकं समान-
स्तुल्यः समावर्तो विकलेशो वा यस्य स तथा, द्वेषरागविर-
हित इत्यर्थः । समा उपलब्धायित्वेन तुल्यराश्यायित्वमुक्ता यस्य
स तथा, लोभो च काञ्चने च सम उपलब्धत्वेन तुल्यो यः स
तथा ततः कर्मवारयः समश्च हर्षद्वेष्याभावान्मानेन पूजया
सहायमानता न्यरकारो मानापमानता तस्यां शमितमुपशमितं
रजः पापं तनं वा रात्रौ, पर्येषु न्यो वीरतुक्पं येन स शमित-
रजः शमितनग्यो वा शमितनरागद्वेषः शमितः सामोतपुपञ्च तु,
सम्यग्निर्माण रावन्नतः । समश्च यः सर्वेषामनुभूतेषु तत्र प्रा-
णोद्दिष्ट्याऽऽदिनताः भूतानि स्वाधारः (न तु समणत्ति) स
एव धम्मश्च इति वाक्यमिदं । किंभूतोऽसावित्याह-पुनधारकाः,
अद्दुत्तमाऽवक्क, उद्यतो बाजल्लं, संयतः संयमी, सुमातुः
सुपुण्ड्रिणो रावन्नतः । शान्तं आणं सर्वेषामनुभूतं पृथिव्यादीनां
रक्षणोऽऽदिना, सर्वजगद्वरत्तलः वात्सल्यकर्ता । इति इत्यर्थः ।
सम्यग्भायकश्च । संसागमने स्थितश्च (संसागममुच्छिन्ने त्ति)
समुच्छिन्नसंसारः । सतनं सदा मरणाणां पापगः सर्वदेव त-
स्य न बालाऽदिमरणानि भविष्यन्तीत्यर्थः । पारगश्च सर्वेषां
संशयानां, छुत्तक इत्यर्थः । प्रवचनमातृभिरष्टभिः समितिराज-
कमुत्तिवयकपाभिः करणभूताभिरष्टकूरुपा यो अस्थिर-
स्या विमोक्तोऽष्टमदमथनोऽष्टमदस्थानाशकः, स्वसमय
कुशलश्च रगिन्द्रजन्तविपुलश्च भवति (६) ।

सुहृद्गहनिर्विषसे अर्धितरवारिहस्मि सदा तत्रोवाहन-
स्मि य सुहृज्जुए खंते दंते य दिवनिरे इरियासमिए भा-
सासमिए एसखासमिए आयाखभंमचनित्तेववणासमिए
उचारपासवणखेलसिंयाणजल्लगरिद्रावणियासमिए मणुगु-
त्ते इग्गुत्ते कायगुत्ते गुत्तिंदिए गुत्तवंभयारी वार्हे लज्ज-
धप्पो तवस्सो खंतिखमे जिंदिए सोहिए अणियाणो
अवहिलेस्से अममे अर्कंचणे छिन्नपंथे निखलवे सुनि-
मलवरकंसभायणं चेव भुक्तोए संखे विव निरंजणे विग-
यरागदोसमोहो कुम्भो इव इंदिएसु गुत्ते जचकणयं व जा-
परुत्ते पुत्तखरपत्तं व निखलवे चंदो इव सोम्माभावयाए
सूरो व दित्तनेए अवले जह मंदरे गिरिरेरे अवलोभे
सागरो व दिभिये पुत्तवी वि य सव्वपासविसिहं वस्साइ य
१४१

भासरासिद्धमेव जातेए जलियहुयासणो विव तेयसा
जलंते गोसीसचंदणं पि व सीयले सुगंधी य इदए विव
सथियभावे उगसियसुनिम्मलं आर्यसमंदलतल व पा-
गदभावेण सुस्सभावे सोडोरो कुंजरो व वसमो व जाय-
यामे सीहो व जहा भिगाहिंवे इ होइ दुप्पपरिसे (१०) ।

सुखदुःखनिर्दिशेपो, हर्षोऽदिरहित इत्यर्थः । (अभितरवा-
हिरे त्ति) आभ्यन्तरस्यैव शरीरस्य कामेणलक्षणस्य तापक-
त्वाद्यभ्यन्तरं प्राग्वक्षिताऽऽदिपदविधं, बाह्यस्याप्यौदारिकल-
क्षणस्य शरीरस्य तापकत्वाद्बाह्यमशनाऽऽदि पदविधमभ्यन्त-
र्याशब्द इन्द्रः तत आभ्यन्तरवाहो सदा नित्यं तप एव उप-
धानश्च गुणोपपद्यमानोऽपि तप उपधानं तत्र च सुहृदुक्तः अ-
तिशयोक्तान्तः, क्षान्तः क्षमाशान्तः, दान्तश्च इन्द्रियदमेन (दि-
वान्तर त्ति) आत्मानः परेषां च हितकामित्वस्य । पाठान्ते-
भूतिनिरतः । “इरिए” इत्यादीनि दश पदानि पूर्वोक्तार्थ-
पञ्चरूपाणि प्रतीतायांन्येव । तथा त्यागी सर्वसह्यागमात्,
संविज्ञमनेनानुपदानात् । (लज्जु त्ति) रज्जुवि रज्जु, सर-
लान्तात् । धन्यो धनलभययोग्यावान्, तपस्वी प्रश्नतपयोग्य-
त्वात् । क्षान्त्या क्षमते न स्वसामर्थ्यादिति क्षान्तिक्षमः,
जितेन्द्रिय इति व्यक्कम् । शोभिनो गुणयोग्यान्, शोधितो वा
शुद्धकर्ता, सुहृद वा सर्वप्राणिभिर्मित्रम् । अनिदानो निदानपरि-
हारी संयमात् अद्दहिल्लेइयाऽननःकरणमुत्तिथस्य सोऽवहिल-
शयः, अममो भमकारवर्जितः, अकिञ्चनो निद्रव्यः, छिन्नप्रणियः
कुट्टितस्नेहः । पाठान्तर-“छिन्नसोय त्ति” । छिन्नशोको
अथवा छिन्नश्रुताः, तत्र श्रोतो हिविधम-द्रव्यश्रोतो, भाव-
श्रोतश्च । तत्र द्रव्यश्रोतो न्यादिप्रमाणः । भावश्रोतश्च
संसारसमुद्रपादशुभो लोकव्यवहारः, स छिन्नो येन स
तथा । निरुपलपोऽविद्यमानकमोनुलपः, एतच्च विशेषणं भा-
विनि भूतवदुपचारमाश्रित्योच्यते । सुविमलशरकश्चभाजन-
मिध विरुक्तोऽयः, धम्मपक्षे तेऽयमिव तोयं सम्यग्भवेतुः स्ने-
हः (संसे विव त्ति) राह इव निरञ्जनः, साधुपक्षे रज्जवं जीवस्व-
रूपोपरञ्जनकारि रागाऽऽदिकं वस्तु अत एवाऽऽव-धीतराग-
द्वेषमोहः, कुरमं इव इन्द्रियेषु गुप्तः यथाहि कच्छुपः प्रीयापञ्च-
भिक्षुमिधः पितः कदाचित् गुप्तो भवतीत्यर्थे साधुरपीन्द्रिय-
ध्विन्द्रियाण्यश्रित्येत्यर्थः । जायकाञ्चनमिध जातरूपः रागाः
ऽऽदिभुद्रव्यपेदाक्षान्त्यस्वरूप इत्यर्थः, पुष्करपत्रमिध पद्म-
दलमिध निरुपलपो भोगशुल्लेपानुपल्लावः चन्द्र इव सौम्यतया,
पाठान्ते-श-सौम्यभावतया सौम्यपरिणामेन अनुपनापकत-
या, सूर इव दीप्तज्वाला, तपस्तेजः प्रदीप, अवलो निश्चलः
परिग्रहोऽऽदिभिः, यथा मन्दरो गिरिवरः, मेरुतिर्यर्थः । अ-
क्षोभः क्षोभवर्जितः, सागर इव स्तिमितः भावकल्लोलरहितः ।
तथा-पृथ्वीव सर्वोपशिवपदः, शुभाशुभस्पर्शेषु समचित्त
इत्यर्थः । (तवसा इव त्ति) तपस एव हेतुभूतेन भस्मराशि-
सुख इव जातंजा यद्भिभावनेह यथा भस्मचच्छुभो बहिरन्त-
र्जलति बहिरन्तोभो भवतीत्यर्थे धम्मः शरीरमाश्रित्य तप-
सा श्लातो भवति, अन्तस्तु शुभलक्षण्या दीप्यत इति ज्वलि-
तदुताशन इव नेत्रसा ज्वलन्, साधुपक्षे-नेजो क्षानं, भावत-
मोविनाशकत्वात्, गोशौर्यचन्द्रममिध शीतलो मनःसन्ता-
पोपशमनात्, सुगन्धश्च शालवीगन्धत्वात्, हृदक इव नद इव

सम एव समिकः समभावो यस्य स तथा । यथाहि वाताभा-
वे इवः समो भवति अनिमनोव्रतजलोपरिभाग इत्यर्थः ।
तथा-साधुः सत्कारण्यकारण्योः अनुव्रतानिमनभावतया स-
मा भवतामिति । उवृष्यसुनिर्मलमियाऽऽश्रमण्डलत्वं, प्रकट-
भावेन निर्मायितया अनियुहितभावेन सुस्वभावः शोभनस्व-
रूपः, शुद्धभावे वेति । शौर्यशौर्याऽऽश्रमटः कुञ्जर इव परीष-
हसिन्यापेक्षया वृषभ इव जातस्थामा अङ्गीकृतमहाव्रतभारोद्-
हने जातसामर्थ्यः, सिंह इव यथा सुगाधिपः, इति - वरूप-
विशेषणं भवति, वृषभपुष्टः अपरिभ्रवनीयो सुगाणामेवं सा-
धुः परीषद्वाणामिति ॥१०॥

सारयसलिलं व सुदृढिये भारं चेव अप्रपन्ने स्वगमि-
सायं व एगजाए खाण विव उक्कुए सुएलागारे व्व अ-
प्पडिक्कमे सुखागाराऽऽवयसंस्तो निवापररखणपदीवज्झा-
णमिव निपकं जहा सुरु चेव एगधारं जहा अही चेव
एगदिही आगासं विव गिरालंवे विहगे विव सव्वओ वि-
प्पुक्के कयपरनिलए जहा चेव उरए अपडिबद्धो अनि-
लो व्व जीवो व्व अपडिहयार्दो गामे गामे य एगरायं नगरे
शगरे पंचरायं दूऽज्जेते य (१?) ।

शारयसलिलमिव शुद्धदृढयो, यथा शारदजलं शुद्धं भवती
त्येवमयं शुद्धदृढय इति भावना भारदृढ इव अग्रमत्तः, य-
था भारदृढाभिधानः पक्षी अग्रमत्तश्चित्ते भवतीत्येवमय-
मपीति क्वचित् आदव्यः वतुपदविशेषः, स ह्येकशृङ्गो भवती-
त्युच्यते, क्वचित् विप्राणामिवेकजानो रामाऽऽदिहयवकहयाद-
कीभूत इत्यर्थः । स्थायुरित्येवं द्वैकायः कायोरत्नमकाले, श्रम्यागा-
रमिवाप्रतिकर्मा इति व्यक्लम् । (सुखागाराऽऽवयसंस्तो नि)
श्रम्यागारस्य श्रम्या-ऽऽवयस्य चान्तर्मध्ये वर्त्तमानः । किमिव-
किमिव इत्याह-निर्वातः शरणप्रदीपस्थानमिव वातव-
जितवृद्धदीपज्वलनमिव निःप्रकम्पो दिव्याऽऽगुपसंगसं-
संति शुभस्थाननिष्ठलः (जहा खुरे चेव एगधारं ति) वे-
वशब्दः समुच्चयः यथा नृर एकधार एवं साधुत्संगलक्ष-
णैकधारः (जहा अही चेव एगदिहि ति) यथा अद्विरेकदृष्टि-
बद्धलक्ष, एवं साधुमैक्षणतार्थनैकदृष्टिः । (आगासे चेव निरा-
लंवे ति) आकाशमिव निरालम्बो, यथाऽऽकाशमन्तलम्बनं
नथा साधुः न किञ्चिदालम्बते, एवं साधुमोक्षशकुलाऽऽद्या-
लम्बनरहित इत्यर्थः । विहगे इव सर्वतो विप्रमुक्तः, निःपरिग्र-
ह इत्यर्थः । तथा परकृतो निलगे वसतिव्यस्य स परकृतनि-
लयो, यथोरगः सर्पः, तथाऽऽप्रतिबद्धः प्रतिबन्धरहितोऽनिल
इव धातुरिव, जीव इव अप्रतिहतगतिः अप्रतिहतविहार इ-
त्यर्थः । अग्निं प्राप्ते चैकरात्रिं यावत्, नगरे नगरे व पञ्चरात्रिम् ।
(दूऽज्जेते इति) विहङ्गोऽत्यर्थः एतच्च भिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्नसा-
ध्वपेक्षया सूत्रमवगन्तव्यम् (११) ।

कुत एवंविधोऽप्राप्तव्याह-

जिहंदिए जियपरितहे जमे निम्भए विउ सच्चिचाचित्त-
मीसकेहिं दव्वेहिं विरागयं गाए संचयतो विरए मुचे लहुके-
निरवकंल्ले जीवियमरणाऽऽसाविप्पपुक्के निरसंयं निवणं व-
रिचं धीरे काएण फासयते समयं अज्झप्पज्झाणुचे नि-

हुके एो चरेज धम्मं । इमं च परिगहवेरमणपरिकल्प-
द्वयाए पावयणं भगवया सुकहियं अत्तहियं पेक्षाभाविक्कं
आगमेसि भं सुद्धं नेयाउयं अकुडिलं अणुत्तरं सव्वदुक्ख-
पावाणं विउसमणं (१२) ।

जितेन्द्रियो जितपरिव्रद्धो यत इति निर्भयो भयरहितः (वि-
उ ति) विडाउ गीतार्थः । पाठान्तरेण-विशुद्धो निरनिवारः ।
सच्चिचाचित्तमिश्रकेषु द्रव्येषु विरागतां गतः, संचयाद्विरतः,
मुक्त इव मुक्तः, लघुक्तः गौरवत्रयव्यागान्, निरवकाहन्तः आ-
काशत्वाच्चित्तः, जीवितमरणयोराराधया वाञ्छया विप्रमुक्तो यः
स तथा, निःसन्धि चारित्रपरिणामव्यवच्छेदाभावेन निःस-
न्धियानं निर्भयं निरनिवारं चारित्र्यं संयमः, धीरो बुद्धिमान्,
अज्ञो वा, कायेन कार्याकियया, न मनोरथमात्रेण स्पृष्टान्,
सततमनवरतमध्यात्मना शुभममसा ध्यानं यत्तेन शुद्धो यः
स तथा, नियतः उपशान्तः, एको रागाऽऽदिहत्याभावात्,
चरेदनुपालयेद्धम्मं चारित्रलक्षणमिति ॥१२॥

भावना-

तस्स इमा पंच भावणाओ चरिमस्स वयस्स हुंति (अ) परि-
गहवेरमणरक्खणं दुयाए । पदमं सोहंदिएण सोच्चा सहाइं म-
णुपमहागाइं, किं ते वरमुत्तममुद्रगयवदुत्तरकच्छमिबीराणि-
पंचिवल्लमिवदीसकमुयोयणंदीमूरगरिआदिखिंसंतूणकप-
वायतंतीनलतालतुडियनिगोसगीयवाइयाइं खण्डणजगज्ज-
मल्लमुडि कनेलवककइकपवकलासआइक्खकलंखलंतूणहल्ल-
तुवदीखियतालापरपकरणाणि य बहूणि महूरसरगी-
यसुसरइं कंभीमहलाकलावापगतकपरंकरायाजालक-
पांटीयांखिगिरयसोरुजालयल्लुहियतेउरवल्लमालियक-
खगनियलजालकभूयससहाणि लीलाचंक्रममाणाणुदी-
रियाइं तरुणीजखहसियमणियकलरिभियमंजुलाइं गुणवय-
णाणि य बहूणि महूरजखभासियाइं असेसु य एवमाइयसु
संदसु मणुसमभयसु न तेसु समणेष सजियव्वं न रजि-
यव्वं न गज्झियव्वं न मुच्छियव्वं न विनिघायं आच-
जियव्वं न खुलियव्वं न तुसियव्वं न हसियव्वं न सति
च मतिं च तत्थ कुजा । पुणरवि य सोहंदिएण सोच्चा स-
हाइं अमणुसभावकाइं, किं ते?, अकोसफरुससिसणअवभा-
खलतज्जाणनिम्भत्थयादिववयणतासउक्कजियरुपरडियकं-
दियनिगुट्टरिसियकलुणविल्लियाइं अणसु य एवमाइयसु
संदसु अमणुसभावयसु न तेसु समणेष रसियव्वं न ही-
लियव्वं न निंदियव्वं न खिसियव्वं न छिंदियव्वं न भिं-
दियव्वं न वहेयव्वं न दुगुञ्जावतिया वि लम्भा उपाएउं ।
एवं सोहंदिभावणाभाविओ भवइ अंतरप्पा मणुसाणमु-
रणे सुग्गिदुग्गिभरागदोसे पायिदियप्पा साह मखवयणका-
यगुते संवुडे पडिहंदिए चरेज्ज धम्मं (१३) ।

(इमा पंचयादि) “ रक्खणद्वयाए ” इत्येतदन्तं सुवमम्,

नवरम् अपरिहृष्टकम् विरमयं यस्तथा (पठमं ति) पञ्च-
नां मध्ये प्रथमं भागमाधस्तु शब्देनैदृष्टत्वं मामा तस्यैव-
मनोविश्लेषेण श्रुत्या शब्दमन्मोहाः सन्त्ये ये भद्रकाले
मनोविश्लेषकालाः ॥ (किं तेति तथया च-वस्तुतया मद्रा-
मैला, मृदङ्गा मरीला एव, पणया लतुपडहाः, (दृदुर सि)
दृष्टदृष्टः चमोमनदमुखः कलशः, कच्छमी वायविशेषः, बी-
या विषयः। वल्लकी च वीणाविशेषः। पडोशो च वायविशेष-
एव, सुषोषा च पट्टविशेषः, नन्दो ब्राह्मण पुरोहितोऽयं। तानि
चासुति—” भंमा मउद् मइल्ल बुडुक्क तिज्जल। य करउ कल-
सा। काइल वीणा वंसा, संखो पणवो य बारसमो ॥ १ ॥
तथा—सुलपरिचरिणी वीणाविशेषः एव, यंशो विधेयः, तृणको
बाद्यविशेषः, एवाकोऽप्येवम्, तन्मी वीणाविशेषः एव, तला
हस्ताः, ताला कंसिकाः, तलताला वा हस्तातालाः, एनाम्येव
सूर्याणि बाधनि, एषां यो निर्वोपो नान्, तथा मीतं मेयं,
वादिनं च वायं सामान्यमिति ह्मङ्कः। ततः श्रुत्वेति कथं कल-
पयिती। तथा नटनं तं कज्जलमन्यौष्टिकविशेषम् च यो कलम्ब-
कलाशः काऽप्यवाकलम्बमनूयुः इक्षुम्बवीथ कतालावरैः पूर्वं
म्याप्यतिः प्रकिरन्ते विष्ठापन्ते यानि तानि नटऽऽदिम-
कालेति तांन च। कानि तान्येवाह—बहूनि गतेनानि, म-
धुरस्वरानि कलम्बमनूयुः मान्यकानि गतेनानि सुख-
स्वरानि, तानि श्रुतया तेतु धम्येन न सल्लभ्यमिति सव्य-
म्ब,। तथा काज्जो कटवाभारणविशेषः, भेललापि तद्विशेष-
एव, कलापको तीवाऽऽऽमरणं, प्रतरकालि प्रनरकऽऽमरण-
विशेषः, पातज्जलं च पातऽऽमरणं, वरिडऽऽमरणं, कि-
कियः सुद्वयष्टिकऽस्तव्यवानम्, (रयसि) रत्नवम-
न्धि उव्यैरुदङ्गायोजितं च यस्तथा। (सुदिपेति) सुदिहा-
स्य कनकविशेषः, नूपरं पावाऽऽमरणं। चलनमाश्लिषाऽपि त-
थैव, वनकनिशोर्वा जालं च पाऽऽमरणमिति ॥ एता-
म्येव भूपणानि देवां ये शब्दास्ते तथा। किम्बतानीत्या-
ह—लीलावकम्पमाणानां हेलया कुटिलामनं कुवाया-
नामुदरितान् संजातान्, लीलासंचलनसंज्ञानितीत्यर्थः।
तथा दुर्योजनस्य योनिं हवतानि भणितानि च कला-
नि माधुर्यविशिष्टपवित्रविशेषकालानि तस्मिन्तानि स्वर्धा-
लनाप्यतिमञ्जुलानि च मधुराणि तानि तथा, गुणव-
ना च स्तुतिवादांश्च, यस्मिं प्रचुराणि मयूजनायानि-
ताम्यमत्तरलं कथिषितानि श्रुत्या। किमिवादे-तेभ्यस्तु-
सारस्येह संवन्धात् तेषु अन्येषु वैषम्यादिरेवैयं कथं
शब्देषु मनोवद्वक्त्रेषु न तेति चि योतिरमेव, धमणे। न
सम्यग्यमिति सम्यग्बन्धः। काऽपि न रक्कथं न रागः कार्यः,
न गर्हितम्बम् अप्रतिष्ठाकांक्षितानि श्रुत्या। न मोहितस्य त-
द्विषाकपयलोचनायां न मूढन भाव्यम्, न विनिशितं तदर्थ-
मातनम्। पेटयं वा विनिद्विदम्बम्, आपतस्यं प्राप्तयं, न लो-
ब्धस्यं सामान्येन लोभो न विधेयः, न तोदय्यं प्राप्तिं न
तोषो विधेयः, न हसितस्यं प्राप्ति विस्मयेन हानं न विधे-
यः, न दश्यात् वा स्मरणं मतिं वा तद्विषयं ज्ञानं (तथ-
सि) तेषु शब्देषु कुर्यात्। पुनरपि चेति शब्दगतं प्रकारा-
मृतं पुनरन्यदपि सौम्यं तस्यर्थः। धोमोद्वेषण श्रुत्या
स्वप्नं समनोहाः सन्त्ये ये पापकाले स्ते भ्रमनोपापाः ताव-
। (किं तेति) तथया—आक्रोशो विरयल्लेखितं वचनं, एवम्

[illegible]

अद्वावरं पंचमं भंते । महोवयं सर्वं परिगहं पञ्चकला-
मि, से अय्यं वा बहुं वा अय्यं वा धूलं वा चित्तमंतम-
चित्तं वा खेव सयं परिगहं गिएऽजा, खेवस्मेहं परिगहं
गिएहावजा, अस्स पि परिगहं गेएहंतं ख समगुजाखेजा०
जाव वेसिरामि, तस्सिमाओ पंच भावणाओ भवंति, तत्थि-
मा पदमा भावणा-सोयओ खं जीवे मणुसामणुसाहं सहाई
सुखेह, मणुसामणुसाहं सहेहिं खो । सज्जेजा, खो रजेजा,
खो गिम्मेजेजा, खो मुल्लेजेजा, खो अय्यकोववजेजा, खो वि-
खिग्घायमावजेजा, केवलो बुया-खिग्गंथे खं मणुसामणुस-
िं सहेहिं सज्जमाणं रज्जमाणे० जाव विखिग्घायमावज्जमा-
खे संति भेया संति विभंगा संति केवलपिप्पसाओ धम्माओ
भेसिजा, 'ख सका खं सोउ सहा, सोयवित्तयमागया । रा-
गहेसा उजे तत्थ, ते भिक्खु पडि वजए॥१॥' सोयओ
जीवे मणुसामणुसाहं सहाई सुखेति पदमा भावणा ॥ १ ॥
आवा० २०० ३ व० ।

विद्यं चक्षुर्दृष्टिं पातय रुवाणि मनुष्यमहकां
सचिन्ताचित्तमसकां, कट्टे पोत्रे य चित्तकम्मे लेप्पकम्मे
संले य दंतकम्मे पंचहिं वसेहिं अणेगसंठाणसंठियां गं-
थिमवेहिमपरिमसघाइमाणि मल्लं बहुविहायि य अहिं

नयमगसुहृकरादि वयसं देववप य मामाऽऽगमः राशि य
कुडियपुखरखिवीदीहियगुजालियसरसरंतितागरवि-
लपतियखातियनदीसरतलागवपीणि कुल्लुपलपउमपरि-
मडियाभिरामे अयेगसउयिगसमिदुगविचरिते वरमंडववि-
विभवमथोरेशवेदयंदकुलसमापवाऽऽसहमुकयसयथा-
ऽऽसयसीयरहसगडजाणमुगसदयननरागीणये सोन्य-
पडिरुवदरिसिणजे अलंकियविभूमिण पुवकयतवपभा-
वसोहगसंपउत्ते नहनडगजल्लमल्लपुट्टवेलेवककहकपवग-
लासगभाइकजगलेखंखडुण्डलुववीणियतालायग्यकर-
याणिय बहूणि सुहरणाणि अमेसु य एवमाइसु रु-
वेसु मणुसमइएउ न तेसु समणेण सजियव्वं, न रजि-
यव्वं, न गिज्झयव्वं, न मुज्झयव्वं, न विनिग्गाय-
मावजिजयव्वं, न लुभियव्वं, न रुसियव्वं, न हसियव्वं, न
सतिं च मतिं च तथ कुजा । पुणरवि चकिमंदिएण
पामिय रुणाणि अनणएणरावकाइकिं ते ? गंडिकाडिकु-
णिउदरिफकुल्लःल्लकुजपुल्लवामणअंधिगएगवक्खुवि-
णिठयसपिमल्लगवादिगंगीलिपिं विगताणिय मतकलेव-
राणि सकिमिणकुडियं च दव्वारासि अमेसु य एवमाइसु
अमणुएणपावएसु न तेसु समणेण रुसियव्वं जाव न दु-
गुल्लारचिया वि लब्भा उप्पाएउं, एवं च चक्खिदयिमा-
वणाणाणि भवइ अंतरया मणुएणामणुमेसु मुग्घिदुग्घिभ-
रागदोसरणिहिरापा साहुमणवययकायगुत्ते सुवुडे पणि-
हिंदि ए चरेज धम्मं (१४) ।

(विदयं ति) द्वितीयं भावनावस्तु चक्षुस्त्रिदयसंवेगे नाम ।
तथैवम्-चक्षुस्त्रिदयेण दृष्टा रूपाणि नरयुग्माऽर्थाणि मनो-
भद्राणां सविजातिसमिधकाणि । केत्याह-काष्ठ फलकाऽऽ-
दी, पुले च वस्त्रे, विचकर्मणि प्रतीति, लेख्यं मूर्तिकाऽऽविशिष्टे,
शैले च पाषाणं दन्तकर्मणि च गजविषाणविषयायां रूपनिर्मा-
णद्विपायां, पञ्चनिर्भयैः पुष्पानीति गम्यते । तथा अनेकसंस्था-
नसंस्थितानि प्रत्येकं प्रत्येकं निषण्णं मालावत्, वेष्टिं वेष्ट-
नेन निर्दुलं पुष्पेणैव कवत्, पूर्वम् पुष्पेण निवृत्तं पुष्पपूरित-
वर्षशृङ्गकरूपखरकवत्, संघातिनं सङ्घातिनं निषण्णम् इ-
तरेतरेनिर्वाणतजालुपुष्पमालावत्, एषां द्रष्टुः कालि चेतानी-
त्याह-मालयानि मालानु साधूनि, पुष्पाणीत्यर्थः । बहुविधानि
चाऽऽधिकमर्थं नयनमतसां सुखकराणि यानि तानि तथा ।
तथा वनव्रजान् पर्वनाथं आश्रमः करनगराणि च प्रतीतानि ।
सुद्धि जा जलाऽऽशयविशयः पुष्करिणी पुष्करवती वडुला वा,
वापी चतुष्काणा, दीर्घिका श्रुतुमाराणी, गुञ्जालिका चकसा-
रणी, सरपट्टिका यवकलान् सयकसांन्यासिन अयस्मान्-
न्यत्र सञ्चारकाटकेनोदकं सञ्चरानि सा सरसरपट्टिका,
सागरः समुद्रो, विलासिका चातुल्लानिदतिः । साय-
यतिं सातवयं, नदी निम्गावा, सरः स्वभावजो जलाऽऽग्रयवि-
शयः, तडवाः कुतकः । (वाणएण) । कंदाराः पर्वणां इन्द्रः ।
ततस्तान्, बहुलं प्रकृतम् । किंभूतान् पुष्पविचसितैरुत्सैनी-

लोतलाः विभिः पक्षैः सामान्यपुण्डरीकाऽऽविभिः परिमणित-
ता ये आभिरामाश्च रम्यास्त न तथा तान् अनेकशकुनिगणानां
मिथुनानि विचरन्तानि सञ्चरन्तानि येषु ते तथा तान् । तथा
चरमण्डपा प्रतीताः विविधानि भवनानि गृहाणि तंरएणि
प्रतीतानि, चेत्यादि प्रतीताः देवकुलानि प्रतीतानि, सभा बहु-
जनोपवेशन्याने प्रया जलदानस्थानम् आवसथः परिवाक-
वसतिः सुकुतानि शयनानि शयथा आशानि च तंहाऽऽसना-
ऽऽनि शिबिका जम्पानविशेष पार्श्वेता वेदिका उपरि च कु-
टाऽऽकानि, रथः प्रतीताः, शकटे गन्त्रो, यानं गन्त्रोविशेष
एव, युग्यं बाहनं, गोह्वयशोमदं वा जम्पानं, स्पन्दनो
रथविशेषः, नरनारीगणध्यात इन्द्रस्तांश्चः किम्भूतान् ?,
सौम्या अरीद्राः, प्रतिरूपा द्रष्टारं प्राति रूपं येषां ते,
दशीयाश्च मनोहा ये ते तथा तान्, अलकृष्टनविशयितान्
कमेण मुकुटाऽऽविभिर्वस्त्राऽऽविशेष, पूर्वहनस्य तपसः
प्रभावेन यत् सौभाग्यं जनाऽऽद्वयत्वे तेन सम्प्रयुज्य ये ते
तथा तान्, तथा नटनसैकयल्लमल्लमैष्टिकविडम्बककथ-
कप्रकलासकाः, रथायकल्लमल्लपुण्ड्रिणुगव्याणि कलाज-
यैः पूर्वव्याख्यातैः प्रक्रियन्ते यानि तानि तथा । तानि च का-
नैत्याह-बहूनि सुकरणांश्च शोभनकर्मणि, दट्टुतिं प्रकृ-
तन्, तंविानं सम्भवन्तेतु अणुपु अंभमादिंकेतु रूपेण म-
नेल्लभद्रकेतु न अमणेन सङ्गमं, न रङ्गयं, यावत्कण्ठा-
वदितव्यमिति तं पटवद्वानि दृष्टानि, न दृष्टानि वा मतिं
वा तत्र तेषु रूपेषु कुर्यात् । पुनरपि चक्षुस्त्रिदयेण दृष्टा
रूपाणि अमनोहारायकानि (किंति सि) तद्यथा- (गंडा-
ल्यादि) वातपितृश्रेणमजिवातजं चतुर्धा गण्डं, नदस्या
स्तीति गण्डे गण्डमालावान् । कथमप्राशन्नमस्मान्मास्तीति
कुडि । तत्र सप्त महाकुडानि । तद्यथा- अणुः-१ इध्वर २
निश्यातल्ल ३ काकपाल ४ काकन ५ पौरहरीक ६ दडु ७
कुष्ठानीति । महन्त्वे येषां सर्वथावस्तुपदेशादसाध्यव्युत्थिताः ।
एकादश कुट्टानि । तद्यथा-स्थूलाऽऽमल्लमहाकुट्टिककुट्टा ३
चर्मदलविसर्पपरिसर्प ६ विचर्विका ७ निधमः ८ कट्टिमः ९
पामा १० शुनारुक ११ संज्ञानीति । सर्वस्यपञ्चादश सामा-
न्यतः । कुष्ठं सर्वसंज्ञिवातजमपि वाताऽऽदिदोषांकटयथा
भेदभागभवतीति । (कुण्णि सि) यानांऽऽधानदोषान् इह-
वैकपादो न्युत्तेकपाणिवां कुणिहृष्ट इत्यर्थः । (उद्वि सि) ज-
लोदरी तथाशुद्धराणि तेषां मध्ये जलं, दमताध्वमिति
तद्वि निर्दिष्टम् । शेषाणि त्वविगेथानि साध्यानि, तानि चा-
ऽऽविषयं पृथक् पृथक् स्वमतेरेपि चा निलाऽऽधाऽऽशोरीरऽ-
वदगुदं तथैव आगन्तुकं सनमममं जलोदरं वेति भव-
न्ति यानि (कच्छुल्ल सि) कण्डूतिमान् (पल्ल सि) पादं श्लोपदं,
पादादौ काटिग्यम्, यदुक्तम्-प्रकुरियता वातपितृश्लः प्रसाऽऽधा-
प्रपञ्चा वं जलोदजल्लास्ववतिष्ठमानाः कालावरेण पादमार्श-
त्य शनैः शनैः शोकपुपजनयन्ति यत् तत् श्लोपदमाचक्षते ।
॥ पुराणां द्रुमवृष्टिः, सर्वेभूतु च शीतलः ॥
ये देशेऽस्तेषु जायन्ते श्लोपदानि विशेषतः ॥ १ ॥
पादयोर्द्वेस्त्रयाऽऽधि, जायन्ते श्लोपदं नृणाम् ॥
कर्णोष्ठमास्वास्वपि च, कर्चिर्बिहृष्टति तद्विदः ॥ २ ॥

कुजः पृष्ठाऽऽर्धं कुभयगामा, पङ्कजः पङ्कः च इकमणसम-
क्षः, वामनः अर्धशरीरः । एते च मातापितृशरीरान्शकृदोपेक्ष
नमस्य दौर्बोद्धवान् कुजवामनकाऽऽद्यां भवन्ति । उक्तं च-

“गर्भे वातप्रकोपेण शैवेदे वा पमानिते । भवेत्कुम्भः कुणिः पङ्क्तु-भूको ममन एव वा ॥१॥” (कंवेत्तुगं लि) अथ एवाग्नि-
ज्ञको जात्यग्निः, (एगवक्नु लि) काणः । एतच्च द्वापद्वयं गर्भ-
गतस्थित्यर्थेन, जातस्थ च तत्र गर्भस्थस्य द्वापद्वयमागम्यतपश्च
तेजो जात्यग्निश्च करोति, तदेवाऽऽज्ञितं कालस्थं विधत्ते,
तदेव ऽऽनुगतं रक्षाति, पिशाः अनुगतं पिशाहः । श्लेषणाऽऽनु-
गतं शुक्लास्त्रमिति । (विधिद्वयं लि) विनिर्दिष्टचक्षुरित्यर्थः ।
तत्र पथा तस्य चक्षुर्विनिर्दिष्टनानाधक्यं काणत्वं वा तद-
नेन दर्शितमिति । (सपिप्पल्लुगं लि) सह पिप्पल्लुगं पिशा
चकेन चर्त्तते यत्स तथा, प्रहृष्टोऽन इत्यर्थः । अथवा-सपेतीति
सति, स च गर्भदेशात्कर्म्मदेशाद्वा भवति स किल पाणिगु-
ह्यतिकाष्ठः सपेतीति शतरक्षः शतरवान्, शूलऽऽदिशस्त्रभि-
क्ष इत्यर्थः । व्याधिना विशिष्टविषयपीडया, चिरकथाविगदेन
चा, रोगेण कज्या, सद्योपातिगतेन वा पीडितो वाः स तथा ।
ततो गरुड्यादिपदानामेकवचनम् । तद् दृष्ट्वा प्रकृतम् । वि-
कृतानि च सन्तककडवराणि (सकिमिण कडिरे व लि) सह
कृमिभिः कुण्ठितश्च स तथा, तं वा द्रव्यराशिं पुरीषाऽऽदि-
द्रव्यसमूहं, दृष्ट्वा प्रकृतम्, तेष्वानि सन्वन्ध्यात् तेषु गरुड्या-
दिषु रूपेषु अमनोज्ञपापकेषु न अमणेन रीतिर्यः याचरकर-
णश्च होतुः स्वामित्यादीनि पदपदानि दृष्ट्वाति, न जुगुप्सा-
श्रुतिका आप लभ्या उच्यता येत्येत्यर्थः, उवादादितुं निग-
मयद्वाह-एवं चक्षुरिन्द्रियभावनाभावितो भवति अन्तरात्मे-
स्यादिव्यहमेव प्रश्नः ५ संवः ४२ ।

अहारा दोबा भावणा चक्षुओ जीवो मणुषामणुमाई
रूवाइ पासर, मणुषामणुमोहिं रूवाइं सज्जमाणं रजभाणं
जाव विणिघायमावज्जाणे सति भेयां जाव भंमेजा-
“ शा सका रूवमदं, चक्षुविमग्गमागं । रागदोसा उ जे
तत्थ, ते भिक्खु परिवज्जए ॥ १ ॥ ” चक्षुओ जीवा म-
णुएणामणुएणाइं रूवाइं पासति, दोबा भावणा । आचां
५ धुं ३ चूं ।

तदयं घातिदिण्ण अग्वाइयं गंधाई मणुएणभदगाई, किं
ते !-जलयत्नपत्तरसपुष्पकपाणभोयथाकडुत्तरगतचो-
पदमणुकमयएलारसपकवीसिगोसीससरसचंदणकण्णलव-
गभगरकुमुककोलउसीरसियचंदणसुगंधसारागजुचिरवधुव-
बामेसु उउयपिंडिमणीहारिमगंधेसु अण्णेसु य एवमाइएसु
गंधेसु मणुएणभदएसु न तेसु समणेषु सज्जियव्वं जाव न
सति च मतिं च तत्थ कुज्जा, पुणरवि घातिदिण्ण अग्वाइ-
य गंधाण अमणुएणपावकाई, किं ते ? अडिपडआसमदह-
त्थिमदगोमदडिगुणसुगणिसियालमणुः मज्जारसीहीदीविमयकु-
हियविण्णट्टकिमिणवहुदुरमिगंधेसु अमेसु य एवमाइएसु
अमणुएणपावएसु न तेसु समणेषु रुसियव्वं न हीलियव्वं
जाव पण्हियपंपिंदिए चरेज धम्मं ।

(तत्थं लि) वृत्तीय भाषनावस्य तु गन्धसंभूतत्वम् । तच्चे-
ष्टम्-आर्येन्द्रियेणाऽऽज्याय गन्धान् मनोज्ञमद्रकात् (किं ते
ति) तद्यथा-जलजस्थलजनरसपुण्यां फलपानभोजनानि
१५२

प्रतीतानि, कुष्ठपुलककुष्ठं (तगर लि) गन्धद्रव्यविशेषः, पर्ण
तमालपत्राऽऽदि, (वीय लि) गन्धद्रव्यविशेषः, दमनकः पु-
ष्पजातिविशेषः, मरुकः प्रतीतः, एलारसः सुगन्धफलविशे-
षः, परसः । (पक्कमं लि लि) पक्का संस्कृता भाषीति गन्धद्रव्य-
विशेषः, गोशीर्षोऽभिधानं सरसं यच्चन्दनं तत्तथा, कर्पूरो
घनसारः, लवङ्गति फलविशेषः । अग्रुह्वादिविशेषः, कुडुमं
काष्मीरजः कर्कालानि फलाविशेषाः, उशीरं धारणीसलं श्वेत-
चन्दनं श्रीखण्डं, श्वेदो वा स्यन्दश्चन्दनं मलयजं, सुगन्धा-
नां सद्रूपानां साराङ्गानां प्रधानदलानां युक्त्योजनं येषु
वरधूपवासंषु तत्तथा, त च ते वरधूपवासंष्वति समाप्तः ।
तत्तद्वानाम्नाय तेष्विति योनात्तेषु । (उउयपिंडिमनीहारिम-
गंधिणसु लि) अजुजः कालोचित इति भावः । पिरिडमो
बहलः, तद्दीर्घमो दूरनित्योऽपी, यो गन्धः स विद्यते येषु ते
तथा, तेषु, अत्र्यु उच्यमादिकेषु गन्धेषु मनोज्ञमद्रकेषु न
अमणेन सद्रूपमिदं वादि । “ किं ते ” इत्येनदन्तं पूर्ववत् ।
तथा-अद्रिभूतऽऽदीन्येकादश प्रतीतानि, नवरं वृक्ष ईहासुगं,
होपी विज्रक, एषां चाऽऽदिभूतकाऽऽदीनां वृक्षाः । द्वितीया-
बहुवचनं दृष्ट्वा, तत्र आद्यानि किंया योजनीया । तस्ते-
ष्वानि योगात्तेषु किम्विधेष्वित्याह-मृत्तानि जीवविमृक्कानि
कुण्ठितानि कांथमुपगतानि विनष्टानि पुराऽऽकारविनाशेन
(किमि लि) ह्रियन्ति बहु दुरभिगन्धानि चाप्यन्त्याम-
नोज्ञगन्धानि यानि तानि तथा तेषु, अत्र्युषु चैवमादिकेषु
गन्धेषु अमनोज्ञपापकेषु न अमणेन रीतिरव्यमिदं वादि पूर्व-
वत् । प्रश्नः ५ संवः ४२ ।

अहारा तच्चा भावणा चक्षुओ जीवो मणुषामणुमाई
गंधाई ऋग्वाइ, मणुषामणुमोहिं गंधाई यो सजेजा, शा
रजेजां जाव शा विणिघायमावज्जा । केवली बूया-मणु-
षामणुमोहिं गंधाई सज्जमाणं जाव विणिघायमावज्जा-
णे सति भेदा सति विभेगां जाव भंमेजा “ शा सका गं-
धमग्वाउं, शासविमग्गमागं । रागदोसा उ जे तत्थ, ते
भिक्खु परिवज्जए ॥ १ ॥ ” घाणओ जीवो मणुषामणु-
माई गंधाई अग्वायइ ति तच्चा भावणा । आचां २
धुं ३ चूं ।

(चतुर्थजिह्वेन्द्रियसंवरविपर्ययं प्रख्याकरणमूलं ‘ जि-
ह्विदियसंवर ’ शब्दे चतुर्थभागे ११० पृष्ठे गतम्) तच्चे-
लव्याख्या त्रिहोच्यते (चउउत्थं लि) चतुर्थ भाषनावस्य
जिह्वेन्द्रियसम्बरः । तच्चेष्टम्-जिह्वेन्द्रियेणाऽऽस्वाद्य रसाश्च
प्रनोज्ञमद्रकात् (किं भूते लि) तद्यथा-अवगाहः स्नेहवेले-
नं, तेन पाकनां निर्वृत्तमवगाहं पक्कायं, खण्डलावाऽऽदि-
विशेषं पानं द्रव्यापानकाऽऽदि, भोजनं आदनाऽऽदि, शुड-
कं गुडसंस्कृतं, खण्डकृतं मण्डसंस्कृतं, लवङ्काऽऽदि, तत्र-
घृतहृतपूराऽऽदि आस्वाद्येति प्रकृतम्, तेष्विति सन्वन्ध्यात्
तेषु भवेत्तु शङ्कुलिकाप्रवृत्तिषु बहुविधेषु विविधेषु लमण-
रससंयुक्तेषु तथा मधुमांसं प्रतीतं बहुप्रकारा मज्जिका, निष्ठा-
नकं प्रकृष्टमूल्यनिष्पादितम् । यथाह-“ शिष्टाणं जा सयलह-
स्सं । ” दालिकाश्लमिदृष्टिकाऽऽदि, सेन्धवासं सन्धानानाऽऽ-
भोक्तृतामालकाऽऽदि, दुग्धं दधि च प्रतीते, सरको गुड-

शतकीविन्दं मघं, वरवाहणी मादिरा, सांभुकापिशायने
मघांशमथै तथा शाकमद्यश्च यथाऽऽहारं स शाकाष्टाऽऽ-
वशः । ततः एषां द्वन्द्वः ततस्ते च त बहुप्रकाराश्चेति कर्मधा-
रयः, तत्तरेषु । शाकाष्टादशतां वैयमाहारस्य-

“ खणो १-दणो २ य जावण ३,

तिजि य मंसाई ६ गंग्गो ७ ज्जो ८ ।

भक्खो ६ गुल्लवारणिया १०,

मूलकला ११ हरितयं १२ उगो १३ ॥ १ ॥

होइ रमात्तु य १४ तहा,

पाणं १५ पाणीयं २ पाणं ३ चैव ।

अहारसमो सामो,

निरुवहअं लोअं ओ पिंढो ॥ २ ॥ ” इति ।

अनयानाययं (व्याख्या-

(तिजि य मंसाई ति) जलचराऽऽदिसकानि ज्जो ति)
मुत्रतन्मुलजीरककुम्भाएडाऽऽदिरमः (भक्ख ति) कण्ड-
खाद्यानि (गुल्लवारणिय ति) गुलपट्टिका लोकप्रसिद्धा शु-
द्धधाना वा । मूलफलान्येकमेव पदम् । (हरितयं ति) जीरकाऽऽ-
दिहरितं (उगो ति) वस्तुलाऽऽदिभोजिका ॥ १ ॥ (रमात्तु ति)
मस्त्रिका (पाणं ति) मयं (पाणीयं ति) जलम् (पाणं ति) द्रा-
क्षापाकनाऽऽदि (सामो ति) तस्मिन्नश्वाक इति ॥ २ ॥
नथा भोजनेषु च विविधेषु शालनेषु मनोज्ञवर्णगन्धरसप-
र्शानि च तानि बहुद्रव्यैः भूतानि चापस्कृतानि तानि नथा
तेषु अन्तेषु वैयमादिकेषु रतेषु मनोज्ञमद्रकेषु अमशेन न
रक्तव्यमिषादि पृथ्वत् । नथा पुनरपि जिह्विन्द्रियेणाऽऽ-
स्वाद्य रसान् अमनोज्ञपापकान् (किं तं ति) तथा अर-
सानि अविद्यमानाऽऽधिरसानि हिरण्यवादिभरसंस्कृतानी-
त्यर्थः । विरसानि पुराणजत्वेज विगतरसानि शीतानि अनी-
धित्वेन शीतलानि, कृष्णानि निम्नहानि, (निउजं ति) नि-
र्योपानि च नियन्त्रकारकाणि निर्दलानीत्यर्थः । यानि पान-
भोजनानि तानि तथा (सोसोणिं ति) दोषांश्च राक्षिपयु-
पितं व्यापश्च विनष्टवर्णं कुपितं बाधयत् पूतिकमपवित्रं कु-
पितपूतिकं वाऽऽप्यन्तकुपितम्, अत एवामोक्षमनुन्दं विन-
ष्टमभ्यन्तचिह्नताऽप्यस्मात्ततः ततः प्रसूतः बहुदुरभिमन्थो येन
तत्तथा, तत एतेषां द्वन्द्वोऽस्तीति । तथा निरुक्ते च निम्नवत्,
कटुकं च शुष्कव्यादिवत् कपायं च विमीतकवत् आभरत् च
तत्प्रवृत्तं लदं च सशैलपुगणजलवत्, नीरगं च विगतरस-
मिति द्वन्द्वः । अतस्त्वानि आस्वाद्य, नैव्यनि योगाज्यव्येषु
वैव मादिकेषु रतेष्वमनोज्ञपापेषु न भ्रमणं रापितव्याम-
स्यादि पृथ्वत् प्रस्त ५ संवा हार ।

अहारा चउत्ता भावणा जिम्माओ जीवो मणुष्माणु-
छाई रसाई अस्सादेनि, मणुष्माणुखेहि रसेहि शो सजे-
अं ० जाव शो विधिधायमावज्जेजा, केवली क्या-खिमंये
शो मणुष्माणुखेहि रसेहि सज्जमाए ० जाव विनि-
धायमावज्जमाए संति भेदो ० जाव भंजेज्जा-“ शो सकार-
रसमसातुं, जिहाविसयमागतं । रागदोसा उ जे तस्य, ते
भिकव् परिज्जय ॥ १ ॥ ” जिहाओ जीवो मणुष्माणु-
खेहि रसाई अस्सादेहि चित्त्या भावणा । आवां २
श्रुं ३ चू ० ।

पंचमं फासिदिणं फासिय फासाई मणुष्माणुभक्षार्हं,
किं ते ?-दृग्भेदवहारसंयुक्तदृश्यीयलविमलनलविबिहकुसु-
मन्तरउसीरगुचिगुणुशालदोसिणा पेहुणुवक्खेवतातिरि-
ट्ठीयखणजणियसु, सीयले य ववणे गिम्हकाले सुहफासाणि
य बहुश्रि सयसाणि य पाउरणगुणे य सिसिरकाले अं-
गारपतावथा य आयर्चनद्रुमयसीयउसिणलहुया य
जे उउमुहफासा अंगमुहनिम्बिति करा से अणणेषु य ए-
वमाइएसु फासमु मणुष्माणुभक्षेषु न तेषु समयेषु
सजियव्वं न रज्जियव्वं न गिच्छियव्वं न मुच्छियव्वं
न विनिग्यायमावजियव्वं न लुभियव्वं न तुसियव्वं न
हसियव्वं न सतिं च मतिं च तत्थ कुज्जा, पुणरपि फा-
सिदिणं फासिय फासाई अमणुष्माणुभक्षार्हं, किं ते ? अण-
गवंधवहतालशाकस्यअभाराहोहणअंगभंजणमुनिखपवस-
गायपच्छारलक्खसारसखारतल्लकलकलतउयसीसककाल-
लोहसिंचणइडीबंधणरज्जुसिगलसंकलहत्थंयुद्धंभिपागद-
हणसीहपुच्छणउव्वंधणमूलभेगयचलणमलखकरचरण-
अनासाट्टसीसच्छेयणजिम्हच्छेयणविसिखनयणहिययंती-
तभजणजोचलयकसप्पहारपादपीएइजाणुवत् उरनिवायी-
लणकविकच्छुअगणिविच्छुयकवायाऽऽतवदंसमकाणि
वाए वु खिसज्जदुब्बिसोहिया ककउडगुत्सीयउसिण-
लुक्खेसु बहुविकेसु असेसु य एवमाइएसु फासमु
अमणुष्माणुभक्षेषु न तेषु समयेषु सजियव्वं न हीलिय-
व्वं न सिंदियव्वं न खिसियव्वं न छिंदियव्वं न भिंदि-
यव्वं न व्हियव्वं न दुग्गुअवचियव्वं लब्धा उप्पाएई, एवं
फासिदिणभावणाभाविआ भवई अंतरणा मणुष्माणुभ-
सुवपिदुवभिरागदोसपणहियपा साह मणवयणकायगुत्ते
संबुदे पाणिहिंइदेए चरेज धम्मं ॥ ५ ॥

(पंचमं ति) पञ्चमकं भावनावस्तु स्पर्शनिन्द्रियसंवरः ।
तच्चैवम-स्पर्शनिन्द्रियेण स्पृष्टा स्पर्शान् मनोज्ञमद्रकान् (किं
ते ति) तथा— (दृग्भेदव ति) उदकमण्डपा उदक-
क्षारगुत्तुका द्वाराः प्रतीताः, श्वेतचन्दनं धौलएई शीतलं वि-
मलं च उलं पानीयं विविधाः कुसुमानां अस्तराः शयनानि
उशीरं धौलं, मूलं, मौक्तिकानि मुक्ताफलानि, चापूरं, पञ्च-
नालं, (सोसिणि ति) उपास्त्रा वेति द्वन्द्वोऽनस्तात् । तथा पे-
हुणानां मधुराह्वानां य उल्लेपकः सन् तालवृन्तं वीजनकं
चैतानि वापुर्दृशिकाणि वस्तूनां, तैर्जनितानि सुखाः सुखहेतवः
शीतलाश्च शीता ये ते तथा तांश्च पवनम्, चापूरं, कः, धौ-
ल्यकालं, तथा सुखस्पर्शानि च बहूनि शयनानि आसनानि
च प्रावरणगुणांश्च शीताऽपहारकत्वात्, शिशिरकाले शी-
तकाले वाहारेषु प्रतापना शरीरस्याहारप्रतापनाश्च, आत-
पः सूर्यतापः, स्निग्धसुदुर्गशीतोष्णलघुकाश्च ये श्रुतसुखा
हेमन्ताऽदिकालविशेषेषु सुखकराः स्पर्शाः, अद्रुसुखं च नि-
र्दुतिं च मनःस्वाद्यं कुर्वन्ति ये ते तथा । (से ति) तान्

स्पृष्टा इति प्रकृतं, तेष्विति सम्बन्धात्, तेषु अन्येषु चैव पादिकेषु स्पृष्टेषु मन्त्राभ्यन्तरेषु न भ्रमणेन सङ्गम्यमित्यादि पूर्ववत् । तथा पुनरपि स्पृष्टान्तर्येषु स्पृष्टान् स्पृष्टान् अमनो ज्ञापकात् (किं ते तस्य) यथा-अनेको बहुविधो बन्धो रज्ज्वादिभिः संयमनं, यथा विनाशः, ताडनं चपेटाऽऽदिना, अङ्गनं तत्ताऽऽशलाक्याऽङ्कुरणम्, अतिभारऽऽदोहणम्, अङ्गभञ्जनं शरीरवयवप्रमोदनं शूचीनां नलेषु प्रवेष्टा यः स तथा, गात्रस्य शरीरस्य प्रक्षालनं चोरणं गात्रप्रक्षालनं, तथा लक्ष्मणसेन क्षारतेलेन तथा (कलकल ति) कलकलशब्दं करोति यत्कलकलम्, अतितप्तमित्यर्थः । तेन त्रयुक्ता संसर्जनं काललोहेन च यत्संजनमभियेजनं तत्तथा, हृदीवन्धनं खोटकजेषु, रज्ज्वा निगडैः सङ्कलनं हस्तादुक्तं च यानि वन्दनानि तानि तच्छूत्रवेष्टाङ्गानि, तथा कुम्भ्यां भाजनविशेषः पाकः पचनं दहनमग्निना सिंहपुच्छं नेपथ्यमन्त्रम्, उद्धृत्यमुद्धम्वनं शूलान्, शूलकाप्रपतनं गजचरणमलनं, करचरणकण्ठोत्तलौघशोषं च्छुनं प्रतीतम्, जिह्वाक्षुनं जिह्वाकर्षणं वृषयुतयनहृदयान्प्रवृत्तानां यद्भञ्जनमामर्दनं तत्तथा, योक्ष्णं दृष्टे वृषभसंयमनं, लताकं च कशा बन्धः, एषां ये प्रहारास्ते तथा । पदपाणि जातु अष्टौघ्र प्रस्तराः पाषाणा एषां दं निपातः पतनं स तथा पीडनं यन्त्रपीडनं, कपिकच्छूनीप्रकट्टकृतिकारकः कलविशेषः, अग्निरवेष्टिः (विच्छुपडक ति) वृष्टि कर्दशः, वाताऽऽतपस्त्रिमशकनिपातश्चान्नं द्रव्यः । तत्तस्मात् स्पृष्टा दुष्टनिषेधा दुरासनानि दुर्निषेधिका कष्टस्याध्यायभूमिः स्पृष्टा, तेष्विति सम्बन्धात् तेषु कर्कशगुणशोषोष्णरूपेषु बहुविधेषु अन्येषु चैव पादिकेषु स्पृष्टेषु मन्त्राभ्यन्तरेषु न तेषु भ्रमणेन रोपितव्यमित्यादि पञ्चमभावनानिगमनं पूर्ववत् । इह पञ्चमसंवेष्टे शब्दाः । दिषु रागद्विपरिदोषनं यज्ञावनाद्वनोक्तं तत्तेषु तदानीमेधो परिग्रहः स्यादिति मन्त्रव्ययं तद्विरत एव चाऽपरिग्रहो भवतीति । आह च-“ जे सहकपरसंगंधमाग फास ए य संपप्य मणुख राव ए गेहीए आनन्नं करेज पांडि ए स होति दूने विरए आकंच ए तं ” प्र० ५ संब० द्वार ।

अथावरा पंचमा भावणा फासओ जीवो मणुखामणुखं फासाई पडिसंवेदेति, मणुखामणुखं फासाई शो सज्जेजा, शो रजेजा शो जिक्केजा, शो मुच्छेजा, शो अङ्गो-वज्जेजा, शो विणिघायमावज्जेजा । केवली बूया-णिगंये शं मणुखामणुखेहि फासाई सज्जमाणे० जाव विणिघाय-मावज्जमाणे संति भेदा संति विमंगा संति केवलपणुताओ धम्माओ भंसेजा-“ शो सक्का फासमवेउं, फासविसय मागंय । रा. होसा उ जे तत्थ, ते भिक्खु परिवज्जे ॥१॥ ” फासओ जीवो मणुखामणुखणाई फासाई पडिसंवेदेति पंचमा भावणा एतावया पचमे महवन्ते सम्मं अवहिते आणाए आराधिते यावि भवति, पंचमं भंते ! महवन्तं । इषेएहि पंचमहवपहिं पणवी.।।।।। य भावणाहिं संपेष अणुगारे अहामुयं अहाकुरं अहामगं सम्म फाएण फासिचा पालिचा तीरिचा किटिचा आणाए आराहिचा यावि भवति । आचा० २ श्रु० ३ च० ।

निगमनम्-

एवमिह संवरस्त दारं सम्मं संवरिपं होति सप्पिण्ण-हियं इमेहि पंचहि वि कारणेहि मणुवणुण्णायारिक्खि-एहि थिचं आमारणं तं च एत जोगो नेपव्णे धितिनया पतिमया अणासो अकुतो अन्दिओ अरिस्तहि अ-संकीलो सुद्धो सवगिमणुपणुसाओ । एवं पंचमं संर-दारं फासं पालियं सोदंयं तिरियं किटियं अणुगणियं आणाए आराधियं भवति । एवं नायपुणिणा भगवया पण-वियं पणुवियं पडिदं सिद्धवरसासणुमिणं आयवियं सुदेसियं पसत्थं । पंचमं संवरदारं सम्मचं ति वेमि ॥२०॥ (एवमिणुभिआदि) पंचमं संवराध्ययननिगमनं पूर्ववदिति । प्र० ५ संब० द्वार ।

परिगृहसंज्ञा-परिग्रहसंज्ञा-की० । लोभोदयाप्रधानभवकारणाभिप्यहृपूर्विका सचित्तैतरद्रव्योपादानकियैव संज्ञायतेन-येति परिग्रहसंज्ञा । प्र० ७ श्रु० ३ उ० स्या० प्र० । तत्रिलो-भोदयारिग्रहाभिलाषे, च० ३ अ० । लोभविषाकोदयसमु-त्पत्त्यर्थपरिग्रहे, जी० १ प्र० । आचा० । आ० च० । चारि-त्रमोहादयजनितपरिग्रहाभिलाषे, स्या० ४ डा० ४ उ० ।

चर्गाहं ठाणोहि परिग्रहसंज्ञा समुपपज्ज । तं जहा-अवि-सुचयाए लोभवेपयिज्जस्स कम्मस्स उदएणं भईए तद्दो-वओगेणं ।

अविसुक्कतया सपरिग्रहतया मत्या सचेतनाऽऽदिपरिग्रह-शेनाऽऽदिजनितमुदया, तदर्थोपयोगेण परिग्रहाजुचिन्तने-ति । स्या० ४ डा० ४ उ० । आच० ।

परिगृहावेत परिग्रहवत्-वि० । परिग्रहयुक्ते, आचा० ।

अचिरतवादी परिग्रहवानिति यदुक्तं तत्परिपाद्यब्रह्म-आवेती केयावेती लोमांसि परिगृहावेती, से अणं वा बहं वा अणुं वा पलं वा चित्तमंतं वा अचित्तमंतं वा एतेसु परिगृहावेती, एतदेव एगोसं महकम्यं भवति, लोमांसि च शं उवेहाए, एए संगे अविजाणुओ ॥ १४६ ॥

(आवेतीत्यादि) याचन्तः केचन लोके परिग्रहवन्तः प-रिग्रहयुक्ताः स्तुलका, एवंभूतपरिग्रहसङ्क्रान्तादित्याह- । से अणं वा इत्यादि) तत् द्रव्यं यत्परिग्रह्यते तदल्पं वा स्तोकं वा स्यात्कर्पूरेकाऽऽदि, बहु वा स्यात् धनधान्यादिरएव प्राय-जचपदाऽऽदि, अणु वा स्यात् सत्यतस्तृणकाष्ठाऽऽदि, प्रमा-णतो वज्राऽऽदि, स्थूलं वा स्यात् सत्यतः प्रमाणतश्च ह-स्त्यश्वाऽऽदि । एतच्च चित्तवद्वा स्यादचित्तवद्भेदे । एतेन च परिग्रहेषु परिग्रहवन्तः सन्त एतेष्वेव परिग्रहवत्सु शुद्धस्थे-ष्वन्तर्वातेनां क्रितेनाऽपि स्युः, यदि चेत्येव पटल जीव-निकायेषु विषयभूतेष्वहोराऽऽदिषु वा द्रव्येषु सृष्टौ कुर्वन्तः परिग्रहवन्तो भवन्ति, तथा चाविरातो विरतिवार्दं बन्ध-हारादपि परिग्रहान् परिग्रहवान् भवन्ति, एवं शेषेष्वपि क्रते-ष्वप्येत्यम् । एकदेशापरिपाद्यादि सर्वोपपत्तिप्रसम्भवा, अ-तिवारिताऽऽभवत् । यद्येवमन्येनापि परिग्रहेषु परिग्रह-

बन्धनतः पाणिपुटभोजिनो दिगम्बरः सरजस्कवाटिका' व-
योऽपरिग्रहाः स्तुः, तेषां तद्भावात्, नैनदास्त तद्भावादि-
सिद्धां हेतुः । तथाहि-सरजस्कानामस्यादिपरिग्रहादिति
कानामपि पिण्डेषु साऽदिपरिग्रहादन्ततश्च शरीराऽऽहा-
ऽऽदिपरिग्रहसङ्गावात्, धर्मोपश्रम्भकत्वाद्वाप्येव इति चेत् त-
दितरत्राऽपि समानं, किं दिगम्बराऽऽग्रहप्रहेत्येति । एतच्चा-
स्याऽऽदिपरिग्रहेण परिग्रहव्ययपरिग्रहाभिमानिनो वाऽऽ-
हारशरीराऽऽदिकं ग्रहेत अन्तर्ध्यायति दशयथाह- (एतदेवेत्या-
दि) एतदेव-अग्रहवद्वत्त्वाऽऽदिपरिग्रहेण परिग्रहव्ययमेकेषां
परिग्रहवतां नरकाऽऽदिगमनहेतुत्वात् सर्वस्याविश्वानकार-
णाद्वा महाभयं भवति, प्रकृतिरियं परिग्रहस्य, यदुत तद्वा-
न सर्वसमाश्च कानि, यदि वेतदेव शरीराऽऽहाराऽऽदिकमपरस्या
व्यस्यापि पात्रवत्तत्राण्येदेर्धर्मोपकरणस्याभावात् गृहीत-
हे सम्प्रगुपायाभावाद्विधित्वाऽऽहाराऽऽदिकं भुञ्जान-
स्य कर्मबन्धजनितमदाभवेदुत्पन्नं महाभयं, तथैतन् धर्मश-
रीरं यामस्ताऽऽहृद्विदनाभावाद्यन्तर्ध्यायने परेषां महाभयं, तत्रि-
रघाविधिपालनाभावाच्च महाभयमिति । यतः परिग्रहो म-
हाभयमताऽऽदिग्रहेत्येति- (लोमं इत्यादि) लोकस्याभयतलोक-
स्य वित्तं द्रव्यमहयाऽऽदिविशेषणविशिष्टं- चशब्दः पुनः श-
ब्दार्थे, शमिति, वाक्यालङ्कार-लोकवित्तं लोकवृत्तं वा आह
रभयमेथुनपरिग्रहाऽऽदिकं तत्राऽऽदिकं महतः भयाय पुनर्ग्रह-
त्वात्वा हपरिग्रहया ह्यात्वा, प्रत्याख्यानपरिग्रहया परिहर्तुम् । तत्र-
रिहर्तुंश्च यस्यास्तदाह- (एय संस्त्यादि) एतान् अस्माऽऽदि-
द्रव्यपरिग्रहसङ्गान् शरीराऽऽहाराऽऽदिगमनज्ञानं वा आवजान-
तोऽनुबोधस्य वा तत्परिग्रहजनितं महाभयं न स्यात् ।

किञ्च—

से सुपीडवदं खवणीयं ति गवा पुरिसा परमचक्षु विप-
रिक्ता, एतसु चैव बन्धनं ति वेमि, से मुपं च मे अज्जकथ-
यं च मे-बन्धपमोक्खो इज्जकथयेव, एत्थ दिरत्तं अरुणो-
दीहरायं तितिकस्य, पमत्तं बहिया पास, अपमत्तो परिच्यए,
एतं मोणी सम्मं अणुवामिज्जासि चि वेमि ॥ १५० ॥

(सं.) तस्य परिग्रहपरिहर्तुः सुपुत्रं प्रतिवदं सुप्रानवदं, सुपू-
रणीनं सुपनीनं ज्ञानाऽऽदि इत्येतत् ज्ञात्वा हे पुरुष ! हे मा-
नव ! परमं ज्ञानं चक्षुष्यस्याऽने परमचक्षुमौलिकदृष्टिमां मन-
विधिपं ततोऽनुष्ठानार्थविधना संयमे कर्मण वा पराक्रमसं-
ति । अथ किमर्थं पराक्रमलोपदेश इत्यत आह- (एतेन च
व इत्यादि) य इमे परिग्रहावयवताः परमचक्षुष्येनैवेव प-
रमार्थतो ब्रह्मचर्यं नाऽप्यनु, नवीचप्रब्रह्मचर्येणुत्पन्नाभावात् य-
दि वा ब्रह्मचर्याऽऽप्योऽप्येव भूतनरूपः एतद्वाच्यमपि ब्रह्मचर्यं
तदेतदेवैवापरिग्रहवत्सु, इतिगोचकारपरिसमाप्ती, प्रवीश्यहम,
यदुक्तं वच्यमाणं च सर्वज्ञापदेशादित्याह- " से सुपुत्रं च
मे " इत्यादि, तद्यन् कथितं यच्च कथयिष्यामि तच्छ्रुतं च
मया तीर्थकरसकाशात्, तथा आत्मन्याप्य अत्रायामं मैमै-
तच्छ्वेतसि व्यवस्थितं, किं तद्व्याप्यमिति स्थितमिति दश-
यति-बन्धवारसकाशाद्यमोक्षः बन्धप्रमोक्षस्तथा 'अत्रायामं
येव' ब्रह्मचर्यं व्यवस्थितत्वेत्येति । किं च- 'इत्थ' इत्या-
दि, 'अज' अस्मिन् परिग्रहे जिज्ञासिते विरतः, कोऽतौ ?-
नास्त्यागारं गृहं विद्यत इत्यन्ताराः स पदमन्तो दीवरा-
र्णं यामजीवं परिग्रहाभावात् यत् क्षुरिपासाऽऽदिकमा-

गच्छति तत् 'तितिक्षेत' सहेत । पुनरनुपदेशदानायाऽऽह-
'पमत्तं' इत्यादि, प्रमत्तान्-विषयाऽऽदिभिः प्रमादिवैदि-
र्द्धमोद्यवस्थितान् पश्य गृहस्थतीर्थकाऽऽदीन् । हृद्वा च किं
कुर्वीतुंति दशयति-अग्रमत्तः सन् संयमाऽनुष्ठानं परिग्रहे-
दिति । किं च- 'एय' भित्त्यादि, 'एतत्' पूर्वोक्तं संयमा-
ऽष्टानं मुनेरिदं मौनं-सर्वज्ञां सत्यं 'अनुवासयेः' प्र-
तिपालयेः 'इति' अधिकारपरिमामो, प्रवीणीति पूर्ववत् ।
आचाः १ श्रु० ५ अ० ३ उ० ।

परिग्राहि (श्रु) परिग्रहीन्-वि० । परिग्रहयुक्ते, सूत्र० १ श्रु०
६ अ० ।

परिग्राहिय-परिगृहीत-वि० । परिचरिते, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।
स्वीकृते, सूत्र० २ श्रु० १ अ० । आस्ते, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।

रा० ३० नि० चू० (परिगृहीतं ग्रहणम् 'पक्षय' शब्दे वदन्तु-
परिग्राह्या-परिग्रहिका-स्त्री०) परिग्रहो धर्मोपकरणवजैवस्तु-

स्वीकारो, धर्मोपकरणमुक्तो च, स प्रयोजनं यस्याः सा पा-
रिग्रहिकी-अ० १ श्रु० २ उ० । इथा० । क्रियाभेदे, सा च
" जीव परिग्रहइ अजीव परिग्रहइ । " आ० चू० १
अ० । नि० चू० ।

परिग्रह-परिग्रह-न० । बहिरन्तो वा निमोले, नि० चू०
१ उ० ।

परिग्रह्या-परिग्रह्या-स्त्री० । संस्पृष्टायां (वीणायाम्) जी०
प्रति० ४ आ० ३ ।

परिग्रह परिग्रह-वि० । खरद्याण्येव पापाण्यप्रतिमावत् कृत-
परिग्रहं, ग० । जी० ।

परिग्राह्य-परिग्राह्य-पुं० । निर्घातने, प्रव० ६५ द्वार ।
परिग्राह्य-परिग्राह्य-वि० । कृतपरिग्रहं, आचा० २ श्रु० १
चू० १ अ० ३ उ० ।

परिग्राह्य-परिग्राह्य-वि० । कृतपरिग्रहं, आचा० २ श्रु० १
चू० १ अ० ३ उ० ।

परिग्राह्य-परिग्राह्य-वि० । कृतपरिग्रहं, आचा० २ श्रु० १
चू० १ अ० ३ उ० ।

परिग्रह-परिग्रह-वि० । परिग्रहीतव्ये, आचा० १ श्रु० ४
अ० १ उ० ।

परिग्रह-परिग्रह-वि० । परिग्रहीतव्ये, आचा० १ श्रु० ४
अ० १ उ० ।

परिग्रह-परिग्रह-वि० । परिग्रहीतव्ये, आचा० १ श्रु० ४
अ० १ उ० ।

परिग्रह-परिग्रह-वि० । परिग्रहीतव्ये, आचा० १ श्रु० ४
अ० १ उ० ।

परिग्रह-परिग्रह-वि० । परिग्रहीतव्ये, आचा० १ श्रु० ४
अ० १ उ० ।

परिग्रह-परिग्रह-वि० । परिग्रहीतव्ये, आचा० १ श्रु० ४
अ० १ उ० ।

परिग्रह-परिग्रह-वि० । परिग्रहीतव्ये, आचा० १ श्रु० ४
अ० १ उ० ।

परिग्रह-परिग्रह-वि० । परिग्रहीतव्ये, आचा० १ श्रु० ४
अ० १ उ० ।

परिग्रह-परिग्रह-वि० । परिग्रहीतव्ये, आचा० १ श्रु० ४
अ० १ उ० ।

परिग्रह-परिग्रह-वि० । परिग्रहीतव्ये, आचा० १ श्रु० ४
अ० १ उ० ।

म कमनो बहुविं वि गदेवि ।" यस्य उतम उत्कमतः क्रमेण च तथा क्रमेण उत्कमेण वा " एकैकदा सावनेन " इत्यादि-
गिराणं बहुविमर्शैः स्वनामैव स्वाभिधानादिव परिवर्तितं स प-
रिवियः । व्य० १० उ० । आ० म० ।

परिवियपुत्रपुत्र-परिवियपुत्रपुत्र-पुं० । परिवर्तितं पूर्वस्मिन्
पूर्ववर्त्ये पुंनं यस्य स परिवर्तितपूर्वपुत्रः । यदि वा-
प्रत्याख्यातगतस्यापि स्वाभिधानामेव परिवर्तितं पूर्वपुत्रं
पूर्वपठितं यस्य स तथा । ततः पूर्वपुत्रं विशेषणत-
मातः । अभ्यस्तपूर्वपठितं । व्य० ३ उ० ।

परिवियसुतः परिवर्तितसूत-वि० । उत्कमकमवाचनाऽऽदिभिः
स्थानान्तरं, उक्तं । १ अ० दशा० ।

परिवियसुतया-परिवर्तितसूता-स्त्री० । उत्कमकमवाचनाऽ
दिभिः स्थिरसूतायाम्, उक्तं । १ अ० । धृतसंप्रभेदे,
व्य० १ उ० ।

परिवियसुय-परिवर्तितसुय-पुं० । परिवर्तितमन्त्रनामभ्यस्तं
स्थोष्टं कृतं येन स परिवर्तितसुयः । अभ्यस्तसुते,
व्य० १ उ० ।

परिविचङ्कण-परित्यज्य-अव्य० । परित्यागं कृतेत्यर्थः । " लो-
गतानि परित्यज्य पश्यताम् " दश० २ अ० ।

परित्यज-परित्यज्य-अव्य० । परित्यागं कृतेत्यर्थः, " हासं प-
रित्यज्य अलीनगता परित्यज्य " आचा० १ अ० ३ अ० ३ उ० ।

परित्यज्यं परित्यज्य-वि० । अनादृत्यं, आचा० १ अ० २
अ० ४ उ० ।

परित्याग-परित्याग-पुं० । दाने, अनु० । विमोचने, पञ्चा०
११ वि० । उक्तं । संयमे, आचा० २ अ० १ अ० १ अ०
१ उ० ।

परिच्छन्न-परिच्छन्न-पुं० । परिवर्तितं, व्य० ४ उ० । परि-
च्छन्नः द्रव्यपरिच्छेदोपेतः, परिवारसहित इत्यर्थः । भाव-
परिच्छेदेन पुनश्चोपायं परिच्छेदोऽस्ति । शिव्याऽऽचार्येण,
(व३० ४ उ०) नैयत्येन व्यवस्थापिते, विशेषे । आच्छा-
दिने रा० ।

परिच्छद-परिच्छद-पुं० । शिव्याऽऽदिपरिवारे, व्य० ३ उ० ।
उपकरणे, आ० १ अ० ४ अ० । दक्षिणेश्वरे, श्री० ।

परिच्छिद्य-परिच्छिद्य-प्रत्य० । हारित्यर्थः, आचा० १ अ० २
अ० ३ उ० ।

परिच्छिद्यं परिच्छिद्य-वि० । गृहीते, आ० म० १ अ० ।
ज्ञाने, आचा० ४ अ० ।

परिच्छिद्यं परिच्छिद्य-स्त्री० । विज्ञेता, विशेषे ।

परिच्छिद्य-देश-उत्तिष्ठते, वे० ना० ६ वर्गं २५ गाय ।

परिच्छिद्यं परिच्छिद्य-न० । परिच्छिद्यव्यवहारे, आ० । यत्पुण
तः परिच्छिद्यते परिच्छिद्यते, यथा-वत्तममवादि । आ० १ अ० २
अ० । आ० चू० ।

परिच्छिद्यं परिच्छिद्य-वि० । लघुनि, श्री० । आ० । ज्ञानधर्मे,
आ० म० १ अ० । ग्रहणप्रकारे, आ० चू० १ अ० । आ० ।

परिजण-परिजन-पुं० । हासीद्वानादिद्वन्द्वविभा० १ अ० ३
अ० । नि० चू० । दाताऽऽदिपरिकरे, श्री० । प्रज्ञ० । शि-
य-
१४३

दने. स्या० ८ डा० । " मया परिवर्तितस्यर्थे, कृतं कर्म
सुदाकण्ठः ।" सूत्र० १ अ० ४ अ० १ उ० । आ० ।

परिजविय-परिजविय-अव्य० । पंखं सार्धं भृशमुष्णं कृ-
त्येत्यर्थः, आचा० १ अ० १ अ० ३ अ० ३ उ० । नि० चू० ।

परिजविय-अव्य० । पृथक् कृत्येत्यर्थः, "परिजवियं परिजव-
यं कृतां जाय उपसर्गादसा भवत् ।" सूत्र० २ अ० २ अ० ।

परिजार्थत-परिजान्त-वि० । अनुभवति प्रज्ञ० १ आ० ४ अ० ।

परिजय-परिजित-न० । परिसम्पत्तात्त्विककारिजनं परिजि-
तम् । पराजयं तं कुर्वन् । यत्कमेणोत्कमेण वा समागच्छति
तदशेषावश्यकऽऽदी. अनु० । विशेषे । आ० म० पं० चू० ।

आ० चू० ।

परिजुष-परिजीर्ण-वि० । असारे, व्य० ।

सम्प्रति परिजीर्णशब्दाध्यमह-

परिजुषो उ द्रिदो, द्रव्यं धरायणसारपरिजीर्णो ।

भावे नाप्याऽऽदीर्ह, परिजुषो एस लोमो उ ॥ ३ ॥

परिजीर्णोऽपि चतुर्विधः । तद्यथा-नामपरिजीर्णः स्थापना-
परिजीर्णो द्रव्यपरिजीर्णः भावपरिजीर्णश्च । तत्र नामस्था-
पनाऽतीतं । द्रव्यं द्रव्यतः परिजीर्णं नोऽस्ति । भावमनो ह्यर्थपरिजी-
र्णः । द्रव्यपरिजीर्णः धनरत्नसारपरिजीर्णो द्रिदः । भावे भावतः
परिजीर्णो ज्ञानाऽऽदि परिजीर्णः एष समस्तोऽपि लोकः ।

व्य० ४ उ० । स्फटितवत् । " परिजुषं मे वधि ।" आचा० १
अ० ६ अ० ३ उ० । उक्तं । दाति द्रव्ये, स्या० १० डा० । अपरिजि-
तं निःशारे, " कष्टं लोप परिजुषं ।" आचा० १ अ० २ अ० २ उ० ।

परि न-पञ्च० । असारे, व्य० । (एतत्सम्प्रतिपरिजुष-
शब्दार्थः " पुदवीकाय " शब्दे वदयते)

परिजुषा परि न-स्त्री० । परिजुषा दारिद्र्यात्काष्टाऽऽहार-
कस्येव या सा परिजुषा । प्रवृत्त्याभेदे, स्या० १० डा० । " प-
रिजुषां हासं भागना ।" पं० भा० १ कल्प । पं० चू० ।

परिजुषा एव स दमश्चो सावण्यं पचायश्च धर्मं सुगृहं सा-
हृजं समासे भव्याने दीर्घतः । पं० चू० १ कल्प ।

परिजुष-परिजीर्ण-वि० । परिपक्वः, " परिजुषपरिपक्व-
संतविदं ।" परिजीर्णं पक्वं स्वपरिपाकत एव प्रचलत् । इत्थं
दृष्टान्तपदं भ्रष्टत् प्रसववन्धनं यस्य तत् पक्वम् । अनु० ।

परिजुषमिय परिजुषमित-वि० । कृष्णीकृतं कृतप्रभाभ्रंशे,
नि० चू० १ उ० ।

परिजुषितसंपन्न-पर्युपितसंपन्न-पुं० । पर्युपितं रात्रिपरिवस-
नं तेन संपन्नः पर्युपितसंपन्नः । इष्टिकाऽऽदी आहारभेदे ता
हि पर्युपितकलनीकृता आत्मरसाः मयानि आत्मनास्थिर-
ताऽऽस्रफलाऽऽदि वेति । स्या० ४ डा० २ उ० ।

परिजुषित-परिजुषित-वि० । संवितः प्राते च । " परिजु-
सियकामभोगसंपन्नोऽसंपन्नः ।" जुषो । प्रातिसवनयोर-
ति वचनात् सावतः प्राता वा यः कामभाग शब्दाऽऽदिभो-
गा मन्त्रसंज्ञा वा तत्संप्रयोगसंयुक्तः । अ० २५ अ० ७ उ० ।

निषेचितः स्या० ४ डा० ३ उ० ।

पर्युपित-न० । रात्रिपरिवसने, स्या० ४ डा० २ उ० ।

परिदृष्टाना-परिष्ठापना-आ० । परि सर्वैः प्रकृतेः स्थापनं परिष्ठापना । अनुग्रहद्वयतया न्यासे, आ० ५ अ० । परित्यागे, आ० २ अ० १ सू० १ अ० १ उ० ।

(" उच्चारं १८ " इत्यादि दृश० ८ अ०) गाथा ' पङ्क्ति-हारा ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३४८ पृष्ठ व्याख्याता)

(१ . परिष्ठापनाविधि -

पारिष्ठापनविधिर्नि, नोच्छासी पीरुपुरिसपलसं ।

जे खाऊख सुविहाया, पवयणसारं उवलहंत ॥१॥

परितः सर्वैः प्रकृतेः स्थापनं परिस्थापनम् अनुग्रह-द्वयतया न्यास इत्यर्थः । नेन निर्वृता पारिस्थापनका, तस्या त्वायः प्रकाः पारिस्थापनकावायः, नं ' वचय' अभिधास्ये । किं स्वयुज्यो देह्य, निंयाह- ' धीरपुरुषप्र-क्षमम् ' अर्थान्वाभ्यां तीर्थकगणधरप्रकृतिपरितः । तत्रैकान्तो नवीनराजापगमादिरपुरुषः-तीर्थकरो गणधर-स्तु धीः बुद्धिस्तया राजन इति धीरः । आह-वचयं पारि-स्थापनकाविधिधीरपुरुषाभ्यां प्रकृति एव, किमर्थं प्रति-पादन इति ? । उच्यते-धीरपुरुषाभ्यां प्रपञ्चनं प्रशस्तः, स एव संक्षेपवित्तत्वात्प्रदायेह संक्षेपोऽन्यत इत्यर्थः किं-वि-शिष्टे विधिमत आह-यं ' ज्ञाया' विज्ञाय ' सुविहितः ' शोभनं विहितम् अनुष्ठानं येषां ते सुविहिताः, साधव इ-त्यर्थः । किं ? प्रवचनस्य सारः प्रवचनसंग्रहस्तम्, ' उप-लभ्यते ' जानन्तीत्यर्थः ।

सा पुनः पारिस्थापनकथोक्त एकेन्द्रियनोपेन्द्रियपरि-स्थाप्यवस्तुभेदनं द्विधा भवति आह-

एगिदिय नोएगिं दियपरिडाशणियममासओ दुविहा ।

एएसिं तु पयाणं, पसेय पकवणं वोच्छं ॥२॥

एकेन्द्रियाः दृष्टिव्यादयः, नोपेन्द्रियाः-ब्रह्माऽऽद्यः, तेषां पारिस्थापनिकी एकान्द्रियनोपेन्द्रियपारिस्थापनिकी, स-मास्तः संक्षेपेण ' द्विधा ' द्विप्रकारा प्रब्रह्मोक्ता अननैव प्रकृति-ण, " एएसिं तु पयाणं, पसेय पकवणं वोच्छं । " अनयोः पद-योरेकेन्द्रियनोपेन्द्रियत्वमणुयाः ' प्रत्येकं ' पृथक् पृथक् ' प्रक-पणां ' स्वकपकथनां, वचन- अभिधास्य, इति गाथायः ॥२॥

तत्रैकेन्द्रियपारिस्थापनिकप्रतिपिपादादिपया तस्वकपमे-वाऽऽसी प्रतिपादयन्नाह-

पुडवी आउकाए, तेऊ वाऊ बणसई चेव ।

एगंदिय पंचविहा, तज्जाय य तहा अउज्जाया ॥३॥

पञ्चध्वन्यायस्तेजा वायुयनस्तपश्चैव, एवमैकान्द्रियाः पञ्च-विधाः एकं त्वागिन्द्रियं येषां ते एकेन्द्रियाः ' पञ्चवि-धाः पञ्चप्रकाराः, एतेषां चैकेन्द्रियाणां पारिस्थापनिकी द्विविधा भवति । कथमित्याह- " तज्जाय तहा अउज्जाया " त-ज्जा, त गारिस्थापनिकी, अतउज्जातपारिस्थापनिकी च । अनयो-र्भावार्थमुपरिष्ठाहवतीति गाथायः ॥३॥

आह-सति ग्रहणं तस्मिन्-तिरेकस्य पारिस्थापनं भवति, तत्र पृथिव्यादीनां कथं ग्रहणमित्यत आह-

दुविहं च होइ गहणं आयसमुत्तं च परसमुत्तं च ।

एकेकं पि य दुविहं, आभोगे तह आभाभोगे ॥४॥

' द्विविधं तु ' द्विप्रकारं च भवति ' ग्रहणं ' पृथिव्यादीनां,

कथं ? ' आयसमुत्तं परसमुत्तं च । ' आयसमुत्तं च स्वयमेव युक्तः परसमुत्तं परसार्थ युक्तः । पुनरैकैकमपि वि-विधं भवति, कथमित्याह- ' आभाए तह आभाभोगे । " आ-भाभोगम् आभाभोगः, उपयोगविशेष इत्यर्थः, तस्मिन्नाभाभोगे स्ति, तथाऽनाभाभोगे, अनुपयोग इत्यर्थः, अयं गाथाऽस्मारायः ॥४॥

अयं पुनर्भावार्थो वर्तते-

" तथ तव आयसमुत्तं कथं च आभाभोग होज ? । साह, आहणा बहन्ना, विसं वा बहयं, वलपकोडिया वा उडिया, तथ जं आविचो पुदविकासा कणह आणीको सो माग-ज्जइ, एणिय आणेल्लभा ताहं अण्णवा वि आणेल्लइ तथ्य वि ण हाज आविचो ताहं मोत्तो अतो हल्लखणकुडुमाईसु आणेल्लइ, ण होज ताहं अडवीअं पंध वम्मए वा दव-द्वए वा ण हाज पच्छा सोवेत्तो वि घण्णए आसुकारी वा कजं होज्जा, जं लज्जा सो आणेल्लइ, एवं सोणं पि जा-णतो अण्णामोएणय लोणं मगगए, लोणं न जाणुणं ताव स-विस्तदेममट्टिया लाणं वा कजनिमित्तेण णिणं, मगिणए अण्णामोणं खंडं मगिणं लोणं देज्ज, तस्मैव दायस्यं, ने-च्छेज्ज, ताहं पुच्छिज्जइ-कअं तुभेहि आणायं ? । जथ स-हइ तथ विगिण्विज्जइ, न जाणुणं न जाणामो नि वा भ-णज्जा ताहं उवल स्वेयस्यं वल्लणं परमफावेहि, तथ आगरे परिदुविज्जइ, नत्थि आगरे, पंध वा वट्ठि, विगालो वा जा-अं, ताहं सुकणं महुमं कपरे मगिज्जइ, ण हाज कयं, ताहं वटपते विण्णयरं वा काऊणं परिदुविज्जइ ॥५॥ आ-उकाए दुविहं गहणं-आयाए पायं अणायं च । एवं परेण वि-पायं, अणायं च । आयाए जाणं तस्मै विसकुम्भो हणियस्वे, विमकोडिया वा मिनिवय्वा विमं वा खयं मुच्छाए वा पाडिआ, गिल्लो वा, एवमाइसु कज्जं तु पुव्वमविनं पच्छा मोत्ते, अहुला धोयं ते दुलाइयाह आउरे कज्जे सविनं पि, कए कज्जे मेमं तथ्येव परिदुवज्जइ न देज्ज ताहं पुच्छि-ज्जइ कअं आणायं ? । जइ साहइ, तथ परिदेवयस्व आ-गरे, न सादेज्ज न वा जाणुज्जा, पच्छा वण्णोहिं उवल-कलेउं तथ परिदुवेइ । अण्णामोना कौकणेषु पाणिनं अविनं च एगथ वेइयाए अथइ, अविइया मगिया अण्णइ, एवमा दिगहाहि, तेण अविनं ति पाणयं गडियं, एण तथ्यं बुभेज्जा, अह ण देइ ताहं आगरे, एवं अण्णामोना आयसमुत्तं, परसमुत्तं जाणोती अण्णुंयाए देइ, ण एते भगवतो पाणियस्स रसं जाणोति, इदंदिगं दिज्जा, पडि-णीययाए वा देज्जा, एयाणं ते वयाणं भज्जंतु सि एण तथ्ये साहाय्यस्यं न देज्ज अज्जा आणुयं ते ठाणं पुच्छि-ज्जइ, तथ्यं नेउं परिदुविज्जइ, न जाणुज्जा, बल्लोहिं ल-किवज्जइ, ताहं णपाणयं एणियं विगिंवेज्जा, एयं तल्ल-पाणयं तल्लए, अगडवावित्तं माइसु सट्ठणं तु विगिंविज्जइ, जइ सुकं तडागपाणिं वटपते विण्णयरं वा अडेऊण सणियं विगिंवेइ, जइ उज्जरा न जायंति, पत्ताणं अतरे भायणस्स कखा जाव हेड्डा सणियं उदयं अज्जियाविज्जइ ताहं विगिंविज्जइ, अह कूओदयं ताहं जइ कूवतडा उज्जा

तथ साधुं नितावर, अणुजलिभ्यो मुकुनडा होजा उल्लगं
च ठाणै नाथ, नाह भाणं तनकण उडिज्जइ, मूल दोरो
ब.भर, उसकावड पाणियं इतिमसंपत्तं मूलदोरो उचिक्ख
प्पर, ताहे पल्लइर, न.त्थ कूषा, दूरे वा, तेसतावयभयं
होज्जा, ताहे सीयलर मडुरकण्ठस्स वा हेड्ढा सपांडगहं
बोसिरइ, न हांज पायं, न हांज उल्लिं पुदुविक्कायं मग्गिगा
तेस पाण्डुवर, असइ सुकुं पि उएहोवरण उल्लता पच्छा
पाण्डुविज्जइ निव्यावाय विक्खल्लं खण्डं वाय ऊण पत्तपणा
लेण विग्गिचइ, सांदि च करेति, एसा विही, जं पडिअनय-
काए आउकाएण मीलेउं दिणै तं विगिबेइ, जं संजयस्स
पुव्वगहिए पाणिए आउकाया अणभोगेण दिणै जइ
परिक्खं भुंजइ, न वि णिणमइ जेण कालेण धांडलं पावइ
विगिचियव्यं, जत्थ हरतखुया पडेज्जा तं कालं पडिच्छि ता
विगिच्छि ॥२॥ तउकाया तहेव आयसमुत्ता आहिएण स
जयस्स अणुज्जाएण कज्जं जायं आहइज्जो वा डोमिज्जइ,
कोडिया वा वायगंडी वा अन्नचुत्थिओ, वसहाए दाहज्जा
अं पविट्ठा, पाट्ठसलं वा तावियव्यं, एवमार्हं आणिए
कज्जं कइ तन्थेय पडिच्छुभइ ण देहि ता ताहे कडुहिं
जो अणुगी तज्जाइओ तन्थेय विग्गिचिज्जइ, न हाज्ज, सांवि
न देज्ज वा, ताहे तज्जाएण छुरेण उच्छाज्जइ, पच्छा
अणुज्जाएण वि, दीवण्णु तेल्लं गालिज्जइ वत्तो य निष्पा-
लिज्जइ, मल्लगंसुडए कीर, पच्छा अडाअं पालेइ भतप-
प्पकथायागइ मल्लगंसुडए काऊण अत्थत्ति, सारक्कि-
एज्ज, कए कज्ज तहव विवैगो आभोगेण लेलमल्लां ता-
वः छायां विसु तहेव परे आभोगेण छांएण रिज्ज वसहाए
अणुगे जोडणं वा करेज्ज, तहेव विवैगो अणभोगेण वि,
एए २३ पुट्ठसलं वा सगं गालं देज्जा, तहेव विवैगो ॥ ३ ॥
वाउकाए आयसमुत्तं आभोगेण, कहं ? यधिया दिइएण
वा कज्जं, सां कयाह रुचिंओ अविचो वा मीलो वा
भवइ, कालं दुविहं-निडो, लुक्खो य, शिद्धा निविहो-
उडोला ॥ लुक्खो य निविहो-उडोला ॥ उडोलाए सीए
धांओ भत्तो भवइ ताहे जाय पदमपारिधी ताव अविचो
जांतया मीनं, तांतयाए सविचो, मज्झिअर सीए वि-
तिपाए आरडो, चउत्थाए सविचो भवइ मंदीए तह-
याए आरडो पंचमाए पोरीसीए सावत्तो उएउकाले म-
हउएहं म.भ उडोने दिवसा नवरि हो तिथि पंच य; एवं
इतिस्स द्रव्यस्स पुव्वज्जंतस्स एतेव कालविभागो, जो
पुण ताहे चैव धमिता पाणियं उत्तरिज्जइ, तस्स य पद-
म इत्थएण अविचो, विविध मीनं, तहए सविचो, काल-
विभागो नयि, जेग पाणियं पगीतए सीवलं, पुव्वं अ-
विचो मग्गिज्जइ, पच्छा मीलो, पच्छा सविचो ति, अणु-
भोगेण एस आचत्तो त मीलगदविचता गहिया, परो वि
एव चय जाणतो वा देज्जा, अजाणतो वा, णए तस्सेव
अणिच्छंते उव्वरं सकवाडं पविसिता सणियं मुंचइ, प-
च्छा सलाए वि, पच्छा वणणियं मुंचइ, पच्छा संवा-
डियाओ वि जयणाए, एवं द्रव्यस्स वि, सविचो वा अ-
विचता वा मीलो वा हाउ सव्यस्स वि एस विही, मा
अचं विराहेहि ति ॥ ४ ॥ वणस्सइकायस्स वि आयसमुत्तं
आभोगेण गिलत्ताइकज्जं भूराणं गणणं होजा, अणभो-
गेण गहियं भत्ते वा लोहो पडिओ, पिट्ठं वा कुकुला वा,

सो चैव पोरिविचिभागो दुकुट्ठिओ चिरं पि होजा, परो
अल्लगण मितियं वल्लगमीसियाणि वा पील्लि कूक्को-
डिया वा अंरो कोल्लं कम्मएहि वा समं कज्जिओ
अचयरो वीयकाओ पडिओ होजा, तिलाए वा एवं गह
यं होजा, निवं तिलमासु होजा, जर आभोगाहये
आभोगेण वा दिवं विवैगो, अणभोगाहिए अणभोग-
दिक्खं वा जइ तए विगिचिउं पदमं परपाए, सपाए, सं-
धाए लुणो वा पणुओ हवेज्जा, ताहे उएउं सीयं व णा-
ऊण विगिचिणा एतो वि वणस्सइकाओ पच्छा अंतो-
काए एसं विगिचिणाविही, अल्लगं अल्लगलेत्ते, सेसाणि
आनेर, असइ आगरस्स निव्यावाय मडुराए भूमीए अंतो
वा कप्पे वा पत्ते वा एस विहि ति ।”

अत्र तज्जातातज्जातपारिस्थापनिकी प्रत्येकं पृथिव्यादीनां
प्रदक्षिणैव भाष्यकारः सामान्येन तल्लक्षणं प्रतिपादनायाः ॥२॥
तज्जापपरि वणा, आगरमांसु होइ बोडव्वा ।
अतज्जापपरि वणा, कप्परमांसु बोडव्वा ॥२०॥

तज्जाते तुल्यजातये पारिस्थापनिका २. सा आकराऽऽदिषु
परिस्थापनं कुर्वतो भवति ज्ञातव्या, आकराः—पृथग्व्याधा-
कराः प्रदर्शिता एव, अत्रज्जातीयं—मित्रजातये पारिस्थाप-
निका २. सा पुनः कर्पराऽदिषु यथायंगं परिस्थापनं कुर्वतो
बोद्धव्य इति गाथाऽर्थः । गतेकान्द्रयपारिस्थापनिका ।

अधुना नोपकेन्द्रियपारिस्थापनिकां प्रतिपादयन्नाह—
शोपगिदिएहि जा सा, सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए ।
तसपाणेहि सुविहिया !, नाय्वा नातसेहि च ॥ ५ ॥

पकेन्द्रिया न भवन्तीति नोपकेन्द्रियाः प्रसाऽऽद्यस्तैः कर-
णभूतेरिति तृतीया । अथवा—तेषु स.सु.तद्विषया धेति सप्त-
मी । एवमन्यत्रापि योज्यम् । यास्तौ पारिस्थापनिका सा द्वि-
विधा द्विप्रकारा भवति ‘आनुपूर्व्या’ परिपाठ्या । द्वैविध्य-
मेव दर्शयति (तसपाणेहि) सुविहिया यावय्वा यातसेहि च
अस्तीति प्रसाः, प्रसाश्च ते प्राणिनश्चानि समासतैः क-
रणभूतैः सविहितैति सुविहियाऽऽमन्त्रणम्, अनन कुशियथाय-
न देयमिति दर्शयति, ज्ञातव्या विवेक्या (यातसेहि च)
प्रसा न भवन्तीति नोपका आहाराऽध्यस्तैः करणभूतेरिति
गाथाऽर्थः ॥ ५ ॥

तसपाणेहि जा सा, सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए ।
विगलिदियतसेहि, जाणं पंचिदिएहि च ॥ ६ ॥

अतप्राणिभिर्गोऽन्तो सा द्विविधा भवति आनुपूर्व्या, ‘वि-
कलेन्द्रियाः’ द्वीन्द्रियाऽऽद्यश्च उरिन्द्रियपर्यन्तस्तेऽस्तेऽथ,
(जाणं ति) जानीहि पञ्चेन्द्रियेभ्य इति गाथाऽर्थः ॥ ६ ॥

विगलिदिएहि जा सा, सा तिविहा होइ आणुपुव्वीए ।
वियतियचउरो यावि य, तज्जाया तह अउजाया ॥७॥

विकलेन्द्रियैर्गोऽन्तो सा त्रिविधा भवति आनुपूर्व्या, (वि-
यतियचउरो यावि य) द्वीन्द्रियधीन्द्रियचतुरिन्द्रियाश्च-
धिकृत्य, सा च प्रत्येकं द्विविधा, तथा काऽऽह—(तज्जाया त-
ह अउजाया) तज्जाते तुल्यजातये वा क्रियते सा तज्जा-
ता, तथा अतज्जाता—अतज्जाते वा क्रियत इति गाथाऽर्थः ॥७॥

भाषार्थस्वयम्-

"वेदियास्य आसससु-यं जलेना गंडारसु कज्जसु गहिया तथेव विभिन्नाः, ससुया वा आलेदसुनिमित्तं ऊर-
णियासंस्का गहिया विनोहिता आयेर विभिन्नेति अ-
सह आगरस्स ससुपहिं समं निव्वापार, संससदेते वा
कम्पय होज्ज अलाभेगगणं तं देसं चेव न गंतव्यं अ-
सिवाहिं गमेज्जा जस्य ससुया तथ कूरं मग्गार न लडह
तदेवमिप ससुप मग्गार, अरदेर विनिप जाव ततिप, अ-
सह पडिलेहियं २ गिरह, वेला वा अरकमह, अरालं वा,
रुकिया वा मत्ते धेपति बाहिं उज्जास देले पडिससस
वा बाहिं रयतायं पथरेज्जं उवरि एक्कं धणमसिणं पडलं
तस्य पडिल्लिज्जंति निवि ऊरुण पडिल्लज्ज, आ नत्थ जइ
तादे पुणं पाडिल्लज्जसो तिणिण सुदिशं गहाय जइ सुजा
परिसुज्जति, परिसमं दिदुं पुणं वि मूलसो पडिल्लिज्जति,
जे जस्य पाणो ते मल्लर ससुपहिं समं ठावेज्जति, आगरा-
इसु विमिचर, नत्थ धोरदरिउसु विमिचर, एवं जस्य पा-
णं पि धीयपार पडिल्लिज्जा उग्गादिर बुभभ, संसत्तं
जायं रसपहिं तादे सपडिगमं वेगिरउ. नत्थ पायं तादे
अंलि पाडिडारियं मगउ, सो लहेज्ज सुकयं अंलि
उल्लज्जं अतर अणम्मि वि अंलि लीयाणसु छेदुण वि-
मिचर, नत्थ धीयपारसु विमिचर, पच्छा पांडस्सप पा-
डिहाणि वा अपाडिहाणियं वा तिकालं पाडिल्लेह दिशे
दिशे, जग परिणं तहा विमिचर, भायणं च पडिअपि-
ज्जइ, नत्थ भायणं तादे अडवीय अणुगमणये छेदुण
जो निष्कल्लो तस्य खट्टं खेउण निष्कट्टं लिपिता पत्त
खलेणं जगणर बुभभ, एकलि पाणणं भमाइइ, तं पि
तथेव बुभभ, एवं निवि चरं, पच्छा कण्ठ सरहकट्टेहि
य मालं करेति विक्कल्लेणं लिपार, केउण यय प उच्छापर,
हेण य भाणणं सीदलपाणं ग लयइ, अवतावणेण कू-
रेण य भाडिज्ज एवं दो तिणिण वा दिवसे, संसत्तं च
पाणय असंस्सकं च पगो न धंरं गेण विमेलिज्जइ, संसत्तं
च गहाय न हिडिज्जइ, विगहणा होज्ज, संसत्तं गहाय न
रसुपिनिज्जइ, जइ परिसंता जेण हिडंति ने लिंति, जे
य पाण दिदुं ने मया होज्जा, पणेषु पडिल्लियं धीयसु
ततिपणं सुजं परिमुज्जति, एवं चेव माहयस्स वि गालय-
दहियस्स सपणव्यस्स य का विही ? महीर पमा उडुं
बुभभ, तस्य तस्य दीमानं, अरइ माहयस्स का
विही ? गोरसोचयेण, पच्छा उरहोयं नियलाविज्जइ, प-
च्छा मडुरे चाउलंदर, नेनु सुजं परिमुज्जइ, अउज्ज तथेव
विवेगो दादियस्स, पच्छा उरहोयं निपत्ते पडिल्लिज्जइ,
तीराण सुत्तसु वि एल विही पगं वि आगमणोपायाण ना
पि दिज्जा । तेहोदियण गहणं ससुपाणसु पुव्वमणिश्रो
विही तिल कीडया वि तथेव दहिए वा रज्जा तथेव छुणणक-
मिन्ना वि तथेव संधारसो वा गहियां पुणारणा गार तथेव
तारेसय कट्टे संकामज्जइ, उदोदियहिं गांहर पोत्त एतिय
तस्य विगिचणुग, तादे तेमि वि लेहाज्जइ नत्थ अरति
लोए, बुयहवाउ खिलामिज्जति सचदिपते, कारणमणं
तादे सीयलर निव्वापार । एवमारणं तथेव आगरे निव्वा-
पार विवेगा कीडियाहिं संसत्ते पाण र जइ जोवंति खिण्यं
गालज्जइ, अइ पडिया लवाडेणं हथेण उदोदयज्ज, अल-

यडयं चेव पाणं होइ, एवं मक्किया वि, संघाडण पुण
पगो भत्तं गेयइइ, वा चेव बुभभ वीसा पाणयं, हत्था अ-
लेवाडसो चेव, जइ वि कोडियाउ मयाउ तइ वि गलिज्ज-
ति इहरहा महे उवणहंति, मांछु गांहे वमो हवइ जइ न-
दुलोथगमासु पुयसो तां पांसु भायणं रुदिता पोत्तण
दहरसो कीर, तादे कोलपणं खोरपण वा उकाहज्ज पो-
वणस पाणणसु समं विगामिज्जइ आउकायं गमिता कट्टेण
गहाय उदयस्स होइज्ज, तांहे अयणा चव तथ पडइ, एव-
माइ तेहोदियासं पुयालय कीडियाहिं संसत्तया होज्जा,
सुकसो वा कुरो, तांहे कुतिरे विमिचरिज्जइ तथेव तस्य
तामा पयिसंति, सुहुत्तं च रस्मिज्जइ जाव विण्यतरिया-
ओ । चउदियेण आलं किलया अइ अज्जिमा अकस्मा उ-
कट्टिज्जइ ति वेणइ, परहंथे भत्ते पाणर वा जइ मच्छया
तं अणेषणं संजयहत्थ उडरिज्जइ, तेहो पांसा सुखेण
मुंजिज्जइ, कोत्थलगारिया वा व लुण्य पाय वा परं करेज्जा
सचविवेगो, अइ विदिना अइ अज्जिमा सउदय सउदय विवेगो,
संघारप मंजुणं पुव्वगहिर तथेव वेणमाण पाय-
पुंजुणं वा जइ निवि वेलाउ पडिल्लिज्जंति दिवसे २ संस-
ज्जइ, तादे तारिसपहिं चेव कट्टेहि संकामिज्जति, दंडर एवं
चेव भमस्स न वि तथेव विवेगो संकामि सउदय विवेगो,
पुतरयस्स पुव्वमणसु अ विज्जा एवम र जहामंयं विम-
सा कायसा । मना विक्कल्लेणं विमसिस्सपाणिका आउ ०
४ अउ । (अयुस्सय गृहीतस्याऽऽहारस्य परिग्रहान्नं नाय-
चर्या) शब्दे नृत्तयामो ६६५ पृष्ठ उद्धृत)

(२) उदकंसमकस्याऽऽहारस्य परिष्ठापनं का । तत्र सूत्रप-
निर्गम्यस्य य गाहावकुले पिंडवायपडियाए अणुपवि-
हस्य अंतो पडिगमं सि देगे वा दगर ए वा दगफुरि ए वा
परियावपज्जा, से य उतिरे भायणजाते भातत्वे सिया,
से य सीए भायणजाते, तं नो अपस्सा भुंजेज्जा, नो अ-
भासि अणुपदेज्जा, एतं बहुफाटु ए थंडिल पडिलेत्ति,
पमज्जिता परिष्ठापये सिया ॥ १२ ॥

अस्य संश्रमहा-

आहारविही वृत्ते, अयमामो पाणसस्स आरंभो ।

कायचउक्काऽऽहारं, कायचउक्कं च पाणम्मि ॥ २१७ ॥

आहारवोधः पूर्वसूत्रं उक्तः अयं पुनरप्यः पातकस्य विधि-
प्रतिपादनाय सूत्राः प्रस्थाः कियन्ते । तथा आहारेऽन्तरसूत्रे
प्रास्य प्रहणं त्रयसाः । बीजप्रहणं त्रयस्पातिकार्यं, रजोप्रहणं
पृथग्व्यञ्जिकायाविनि कायचउक्कसूत्रम् । इहापि पातकायच-
उक्कमुच्यते-तत्र शीतैर्द्रव्यकायैः, उष्णैर्द्रव्यकायैः ना-
लिकरपातकाऽऽदि वनस्पतिकार्योऽप्युपेयं प्रसक्त्याः एवं चत्वा-
रः अपि काया अत्रापि संभवन्तीति । अनेन संवेदनऽऽद्यात-
स्यास्य व्याख्या-निर्गम्यस्य गृहपतिकुलं विगृहयताप्रतिब्रया
प्रविष्टस्यान्तः प्रतिग्रहे भूपाणमप्यर्थकं वा प्रभूतापकायस्-
पं द्रवर्यं वा, उक्ते विमुक्तं र शनं वा, उदकशो हताः पर्य-
पतेयुः । तद्योगे भोजनजातं ततो भोक्तव्यम् । अथ शीतं तत्
भोजनजातं ततस्तत्राऽऽद्यता भुञ्जति, तत्प्रायं प्रदद्यात् । एक-
स्ते बहुप्रायं च प्रदेयं परिष्ठापयितव्यं स्यादिति सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यम्-

परिभाषे शास्त्रं, दगदिदु दगरं वियाणादि ।

सीभरमो दगकुसितं, सेसं तु दगं दव खरं वा ॥२१८॥

दकरजःप्रभृतीनां परिभाषाकृतं नानात्वम् । तथाहि-यस्ताव-
द्वकित्वदुस्ते दकरजो विजानीहि । ये तु सीभराः पानीये अ-
स्वत्र क्षिप्यमाणे उदकशीकरा आगत्य प्रपतन्ति ते दकस्प-
शितम् । शेषं तु यःप्रभृतमुदकं तद्वकमित् भवत्येते । तच्च द्रवं
वा, खरं वा भवतीति विषयपदव्याख्यानं भाष्यकृता कृतम् ।

सम्प्रति निर्युक्तिविस्तरः-

एमेव वितियमुत्ते, पलोगख गिएहखे य गहिते य ।

अखभोगा अखुंका, पंतका वा दगं देजा ॥ २१९ ॥

अथस्तनाऽऽहारस्वानुविध द्वितीयस्त्वमुच्यते । तत्र द्वितीय-
स्त्वेष्वयमेव विधिर्द्रष्टव्यः । प्रहणे, प्रहीने च, पानके प्रलोका-
त्वा प्रत्युपेक्षणा पितृउत्थेव मन्यन्त्या । तत्तत्तुक् क्रिभिः कारणे-
र्दधान् । तद्यथा- (अखभोगा इत्यादि) अनाभोगं काचिद्
गारी पद्वैव काञ्चिकं पानीयं नास्तौतिदुःखा काञ्चिकं
दास्यामीति बुद्ध्याऽपि स्मृतिचशान् शीतलं जलं दद्यात् ।
अनुकल्पया वा प्रीत्यसमये तुपाऽऽकान्तं साधुं दद्यात् शीतलं
जलं पिबेदिति बुद्धया काचिदुदकं दद्यात् । प्रान्ततया प्रत्य-
नीकतया वा काचित् मिथुनाऽऽपुसासि काचिदुपासुदकं न
कल्पते, अतो व्रतभङ्गं करोमीति बुद्ध्या साधुनामुदकं दद्यात् ।

अथात्रैव विधिमाह-

सुद्वम्बि य गहियम्मी, पच्छा खाते विगिंचए विहिशा ।

मीसे प्रस्विते उ-एहसीसंतजोमं चउभंगो ॥ २२० ॥

यदि तदुदकं शुद्धे रिक्ते पतिग्रहे शुहीने पश्चाद्भावा अहणा-
नन्तरं भानं-यथादकमिदं, ततो विधिमन्वेद्यमाणेन विविच्यन्
परिष्ठापयेत् । (मीसे स्ति) यच्च प्रतिग्रहे पूर्वमन्यद्रव्यं

शुहीने पश्चात् तु पानीयं पतितम्, एतन्मिथमुच्यते । तत्र

मिथं उच्छाशीतल्यंगेन चतुर्भङ्गयाः प्रकृष्टा कस्यया ।

तत्र रिक्ते प्रतिग्रहे यद् शुहीने तस्याऽयं परिष्ठापनविधिः-

तत्थेव भायखम्मी, अलम्बमाणे व आगरसमीवे ।

सपडिगहं विगिंचइ, अपरिससैए उल्लमाणे वा ॥२२१॥

यतो भाजनाद्विगिकया दत्तं तत्रैवमुदकं प्रक्षिपति ।

अथ सा तत्र प्रक्षेप्तुं न ददाति, तत एवमलम्बमाने सा

पृच्छते-कुतस्त्वेवदमानीतम् ? ततो यस्मात् कृपसरःप्रभृते-

राकरसमीपात् नीतं तस्य समीपे गत्वा परिष्ठापननिर्युक्तिं

भणितेन विधिना परिष्ठापयेत् । अथवा-सम्प्रतिग्रहमपि

क्षीरमुदस्य क्षायायामेकान्तं स्थापयति । अथ प्रतिग्रहोऽ-

न्यो न विधत्ते ततो यदपरिष्ठापि घट्यादिकमाद्रजलमावितं

तत्र प्रक्षिपति ।

अथ पूर्वमन्यद्रव्ये शुहीने पतितं तत इयं चतुर्भङ्गी-

द्वयं तु एहसीतं, सीतुणं चैव दो वि उहडां ।

दोषिह वि सीताहं वा-उलोद तह चंदखयते य ॥२२२॥

इह द्रव्यं चतुर्भङ्गी । तद्यथा-किञ्चिदुष्णं शीतपरिणामं १, अपरं

शीतमुष्णपरिणामम् २, अत्युष्णमुष्णपरिणामम् ३, अपरं

शीतशीतपरिणामम् ४ । अथाऽऽस्तत्त्वत्प्रथमं चतुर्भङ्गं

व्याख्याति- (चाउलोदक इत्यादि) तन्मुदोदकं बन्दनघृता-
ऽऽदीनि द्वेष्याणि शीतानि शीतपरिणामानि ।

तृतीयमङ्गमाह-

आचामंश्चकंजिय, जति उसिखालुसिखे तो विवागे वी ।

उसिखालोदगपेक्षाऽऽदी, उसिखा वि तखु गता सीता ॥२२३॥

आचामाऽऽस्तकाञ्चिकऽऽदीनि द्वेष्याणि यदुष्णानि ततो
विवाके परिणामेऽपि तान्युष्णान्येव भवन्तीति कृत्वा तृतीया
भङ्गाः । यानि पुनरुष्णोदकपेयाऽऽदीनि द्वेष्याणि तान्युष्णान्य-
पि तदुं शरीरं गतानि शीतानि भवन्तीत्येतेन प्रथमो भङ्गो
व्याख्यातः ।

अथ द्वितीयमङ्गं व्याचष्टे-

सुचाऽऽह अं च कंजिय, घसादीसी तेल्लोखालुगुलभादी ।

सीता वि हौति उसिखा, दुहोवा एहडा व ते हौति ॥२२४॥

सुतं मदिराखालो. देशविशेषप्रसिद्धो वा कश्चित् द्वय-
विशेषः, तदादीनि यानि द्वेष्याणि, यथाऽऽस्तं काञ्चिकं म-
स्ता च घनविहृतिरस्ते चोदश्चिकं यच्च तैलं लवणं शु-
द्धो वा. एवमादीनि द्वेष्याणि शीतान्यपि परिणामेन उष्णानि
भवन्तीति द्वितीयमङ्गं अचरन्ति । अथ तान्युष्णानि, तत्र
उष्णान्युष्णपरिणामानीति तृतीयं मङ्गं प्रतिपन्नव्यानीति ।

आह कतिविधः पुनः परिणाम इति ? उच्यते-

परिणामो खलु द्विविधः, कायगता बाहिरो यददृश्यं ।

सीतसिगुत्तयं पि य, आगतं तदुत्तयं तेसिं ॥ २२५ ॥

उच्यतां परिणामो द्विविधः-कायगतो बाह्यगतश्च । तत्र का-
येन शरीरेणऽऽहारान्तरात् उष्णतां यः शीतोऽऽधिकः परिणा-
मः स कायगतः । पुनरुष्णान्तरात् स बाह्यः परिणामः शी-
तो वा स्थानुष्णो वा; तदपि च शीतोष्णत्वं च तेषां उष्णतां
द्विधः-आगतं च, तदुत्तयं च ।

उच्यतेऽपि व्याचष्टे-

साभाविषा च परिणा-मिया च सीनाऽऽद्वो तु द्व्यामं ।

असरिससामागेष उ, सियमा परिणापमो तेसिं ॥२२६॥

स्वाभाधिका वा परिणामिका वा शी-ऽऽद्वयः पर्यायाः द्वेष्या-
णां जवन्ति । तत्र स्वाभाधिका यथा हिमं स्वजायशीतलम्, ता-
पादकं स्वभावादुष्णम् । पारिणामिकास्तु पर्याया उष्णान्-
राऽऽदिबाह्यकारणजनितः । तथा वाऽऽह- (असरिस इत्यादि)
असदृशेन वस्तुना सह यः समागमो मोक्षकस्तेन नियमापेक्षं
द्रव्याणां परिणामः पर्यायात्तरगमं जवति । यथाऽऽहऽऽद-
शीतलस्त्वाऽऽभिज्ञताः पेनऽऽदित्यरश्मिनां वा उष्णतागतम् ।

नक्षेव सुव्यक्तमाह-

सीया वि हौति उसिखा, उसिखा वि य सीयगं पुनरुत्तेति ।

द्वर्त्तरसंज्ञेन, कालसंभावं व आसज्ज ॥ २२७ ॥

द्रव्यान्तराभिज्ञताऽऽदीनां संयोगं संघर्षं, कालस्य च प्री-
त्यमेवमन्ताऽऽद्वेः स्वभावमासाद्य, शीतान्यपि द्रव्याण्युष्णानि ज-
वन्ति, उष्णान्यपि च सीततां पुनरुपयन्ति । अथमागतमुप-
परिणामो मन्तव्यः ।

अयं पुनस्तदुत्तयः-

तावोदगं तु उसिखं, सीया मीसे य सेसगा आवो ।

एमेव सेसगां, रूदीद्व्यां सवडां ॥ २२८ ॥

मणुएहिं च सुविहिया !, नायव्वा नोय मणुएहिं ॥ ८ ॥
पञ्च पञ्चोऽऽधीनोऽन्विताणि येनां ते पञ्चोऽन्विताः मनुष्याऽऽश्व-
स्तः करणनैस्तु वा सन्तु नटिषयाऽऽमे पारिस्थापनिका सा
द्विविधा भवत्यानुपूर्वा-मनुष्यस्तु रुपांहताः । ज्ञातव्या, नाम-
नुष्येभ्यः । निधेभिः, अश्वस्वस्य व्यस्यदिनः स्वभक्षः । इति गाथा-
ऽङ्कराधेः ॥ ८ ॥ भावार्थं त्वपरिहृयथाः ॥

मणुएहिं खलु जा सा, सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए ।
संजयमणुएहिं तइ, नायव्वाऽसंजएहिं च ॥ ९ ॥

मनुष्यैः खलु याऽमी सा द्विविधा भवति आनुपूर्वा-संयत-
मनुष्यैः, तथा ज्ञातव्याऽसंयतैश्चात गाथाऽधेः ॥ ९ ॥ भावार्थं त्व-
परिहृयथाः ॥

संजयमणुएहिं जा सा, सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए ।
सचिचोहिं सुविहिया !, अचिचोहिं च नायव्वा ॥ १० ॥

‘संयतमनुष्यैः’ साधुभिः करणभूतैर्वाऽमी पारिस्थापनिका
सा द्विविधा भवत्यानुपूर्वा-सह चिचन वतम्न इति सचि-
चास्ते, जावज्जिरित्यर्थः । सुविहतेति पूर्ववत् ॥ ‘अचिचोहिं च
नायवत्सि’ ॥ अविद्यमानचित्तैश्च, नृपतिरित्यर्थः । ज्ञातव्या विहो-
येति गाथाऽङ्कराधेः ॥ १० ॥

इत्येतावदुद्देशः कृतः । अथवा भावार्थः प्रतिपाद्यते, तत्र यथा
सचिचनयनानां ग्रहणपरिस्थापनिकासम्भवत्तथा प्रतिपाद्य-
आह-

अणभोग कारणेण व, ननुसमाईसु होइ सचिचा ।
वोसिरणं तु नपुमे, सेत कालं पडिखिज्जा ॥ ११ ॥

आभोगमभोगः उपभोगविशेषः, न आभोग आभोगस्तेन,
‘कारणेन वा’ आश्रयाऽऽदिसङ्केतः, ‘ननुसमाईसु’ दीक्षितेषु
सन्तु, भवति ‘सचिचि’ इति व्यवहारतः सचिचनमुष्यसंय-
यनपरिस्थापनिकेति भावना । आदिश्रवणजङ्घाऽऽदिपरिग्रहः । तत्र
चायं विधिः बोऽनाभोगेन दीक्षितः स आभोगस्येति सति मनुष्य-
मुत्पन्ने, तथा चाऽऽह- ‘वोसिरणं तु नपुमे’ (सि) । ‘म्युम्भुजं
परिग्रह्यागच्छं नपुमके, कर्तव्यमिति आश्रयशेषः । तुशब्दोऽना-
भागदीक्षित इति विशेषयति, ‘सेत कालं पडिखिज्जा’ (सि) ।
‘शेषः कारणदीक्षितो, जङ्घाऽऽदिर्वा, तत्र’ कांसे’ (सि) यावता
काक्षेन कारणत्वमाप्तिमन्वयेतावतां कालं जङ्घाऽऽदि वक्ष्यमाणं
व प्रतीक्यते, न तावत् म्युम्भुजेत् ॥ इति गाथाऽङ्कराधेः ॥ ११ ॥

अथ किं तत्कारणं येनास्मी होइत इति १, तस्मात्कामेभ्यं
कारणमुपदेश्य आह-

आसिवे ओमोरिए, रायवुडे भए व आगाडे ।
मेल्ले उल्लिमडे, नाणे तवदेसणचरिते ॥ १२ ॥

‘आशिवे’ व्यन्त्रकृतं व्यसनम्, ‘अवमोदयं’ दुर्जितं, ‘रा,
जङ्घा’ राजा छिद्र इति, ‘भयं’ प्रत्ययकथयः, ‘आगाडे’ भु-
शब्दः अयं आगादशब्दः प्रत्येकमजिनम्बधत्ते आश्रयाऽऽदिषु ।
‘नाना’ अनामायः, ‘उत्तमायः’ कालधर्मः, ज्ञानं अनाऽऽ-
दि, तथा ‘इदानीं’ तत्प्रभावकाश्चालनकृतां, ‘चारित्र्यं’ प्रतीतम्,
वन्धवित्वाऽऽदिष्वैककुत्र यां नपुंसकाऽऽदिस्त्री दीक्ष्यते इति ।

उक्तं च-

‘रायवुडनरुत्तं, ताण्ड विवस्स वाऽऽभिगमणहु ।

वेज्जो व सये तस्स व, तप्पिस्सह वा गित्ताणुस्स ॥ १ ॥

शुकणां व अयणां वा, गाणां गिरहमाणि तप्पिहिं ॥

कच्चरणेसा गिते, तप्पे ओमासिसोहिं वा ॥ २ ॥

एवार्हं कारणेहिं, आगादेहिं तु जं व पव्वायं ।

पमाई सोऽस्यं, कए उ कउजे विगिखणया ॥ ३ ॥”

जो सो आसवाइकाराणिहिं पव्वाविज्जइ नपुंसगो सो तुवि-
हो-जाणओ य, अजाणओ य, जाणओ जाणइ जइ साहुणं
न वट्टइ नपुंसओ पव्वावेउं, अयाणओ न जाणाइ, तथ जा-
णओ पव्विज्जइ-जइ ए वट्टइ तुज्जं पव्वजा, पाणाइमभ-
विगहणा ते अयिस्सह, ता चरुथा चव साहुणं वट्टसु, तां ते
विठला निउज्जा अयिस्सह, जइ इस्सह लुइ, अइ न इस्सह,
तो तस्स, अयाणवस्स च कारणे पव्वाविज्जमाणां इमा
जयणा कोरइ-

कडिपइए य किहली, कतरिया भंडु लोय पावे य ।

धम्मकहसभिराउल, ववहारविक्किचयं कुजा ॥ १३ ॥

कडिपट्टकं चास्यं कुर्यात्, गिर्ला वानिच्छतः कर्तारिकया
केशापननं (भद्रुत्ति) मुपनने वा, सोचं वा, पादं च विप-
रीतां धर्मकर्यां संज्ञितः कथयेत्, राजकुलं व्यवहारम्, इत्यर्थ-
गिखनं कुर्यादिति गाथाऽङ्कराधेः ॥ १३ ॥ भावार्थस्तथा- ‘पव्व-
यन्तस्स कर्मपट्टमां से कोरइ, मणइ य-अग्रहाण पव्वयन्ता-
ण एवं चेव कयं, निहोमो नाम सिहा, सा न मुंजिज्जइ, सो-
ओ ए कोरइ, कत्तरीए से केसा कट्पज्जति, छुण वा सु-
जिज्जइ, नेच्छामो लोओ वि कोरइ, जो नज्जइ जणेण ज-
इ एस नपुंसगो, अनउज्जे वि एवं चेव कोरइ जणपव्व-
निमित्तं, वरं जणो जाणतो जहा एस मिहाओ चेव । पाद-
महणेण छुविहा सिक्खा-गहणसिक्खा, आसवणसिक्खा
य, तथ गहणसिक्खाए सिक्खामुदं मयाइ सिक्खविज्जं-
ति, अगिच्छमाणे जाणं ससमए परतिथियमयाइ ताणि
पाडिज्जति, न पि अजिच्छंते ससमयलवधयापि अस्मानि-
हाणेहि अत्यविसंवादाणां पाडिज्जति, अहवा कामेण उल्ल-
स्यपट्टया से आलावया विउज्जति, एस गहणसिक्खा,
आसवणसिक्खाए चरणकरणं ए गादिउज्जइ, कि तु-

‘वोयारागोये पेउ-संजुओ रीलं हूरे नरणणं ।

गाहइ ममे पि तओ, पेरा गाहिंति जसेणं ॥ १ ॥

वेरमाकहा विसया-ए य गिहा उछणि सियेण मुसा ।

मुक्कल्लिए य वहुसो, सरोसमिब नज्जए तरुणा ॥ २ ॥”

सरोसं तडिउज्जइ वरं विष्णुप्रेमयो-” धम्मकहा पाडिहि
य, कयकउजा वा से धम्ममक्खन्ति । मा हए परं पि लोयं,
आणुस्यवा दिक्खणो तुज्जं ॥ १ ॥” सज्जितं दां । एवं प्र-
विष्टा जाहे नेच्छइ, ताहे- “सज्जिखरकम्मिया वा, भेसिजि
कहां इहेसं सन्निमो ॥ । निवसते वा दिक्खिज्जो”, एवार्हं
अन्नाए पाडिमेहो ॥ १ ॥” सखी-सावओ खरकेमिओ अइ
जइओ वा पुव्वगमिओ तं भेवेइ-कओ एस तुज्जं मव्जे
नपुंसगो ? सिग्गं नालउ, मा ओ यवरोवेहामो सि, साहुणां वि
ते नपुंसगं वयति-हरे । एस अणाएओ सा ववरोविज्जहिं वि,
सिग्गं नस्ससु, जइ नछो छं, अइ कयाइ सो रायउलं
उवट्टावेज्जा-ए ममे दिक्खिउण भावति एवं, सो य वष-
हारं करेज्जा ‘अन्नाए’ इति जइ रायउलं ए नाओ ए-
एहिं चव दिक्खिओ अले वा जायेतया गतिं ताइ अ,

अह-न यस समयो, पेच्छह से नेवथं चोलापट्टकाऽऽह, किं अह एरिं नेवथं ति ? अह तेण पुवं चैव तांण नेच्छ-
याणि तां अरण-ए-यम सव गहीनलित्तिं । तांहे सो अरण-
अध्माविओ मि ए-हि चेव पडिसेहो किं च ही तेनो ।
छलियकहाइ कडुह, कत्य जई कत्य छलियाई ॥ १४ ॥
पुज्जावरसंजुत्तं, वेरगकरं सतंतमविरुद्धं ।
पोराणमद्वसागह-भासानिययं हवइ सुचं ॥ १५ ॥
जे सुचगुया वुत्ता, तन्निवरीयाथे गाए पुज्ज ।
निच्छिपकारणां, सा चेव विगिंचये जयया ॥ १६ ॥
गाथात्रयं सूत्रमिद्धं, अह कयाइं सो बहुसयणां रायवज्जहो
न सक्कह विंमिंचइ, तथ इमा जयणा-
कावालि ए सरस्वे, तव्वसियवसहलिरुक्खेयं ।
वेडुवगपण्डइ, कायव्व विहीए वोसिरणं ॥ १७ ॥
(कावालि ए) बुधामागीत्यर्थः । कापालिकाङ्कुरपे-
न सह भवति, (सरस्वाती) सरजस्वाङ्कुरपेन, भौत-
लिङ्कुरपेनैत्यर्थः । (तव्वसिय ए) रक्तपट्टलिङ्कुरपेन इयं
(वेडुवगपण्डइ) मरेऽऽऽविशिएकुलाङ्गनां वेडुमयणां
अपयते, तस्मिन् प्रवेजने सति कर्त्तव्यं 'विधिना' उक्त-
सङ्क्रमेण वृत्त्युत्पन्नं पारित्याग इति गाथाऽर्थः ॥ १७ ॥
माथार्थस्ययम-

निववन्नभवहुक्खस्मिं वावि-तरुणवसहाभिणं वेति ।
भिक्खकहाओ भट्टा-ण घडइ इह वव परित्थी ॥ २॥
तुणए समं आरं-ति निगमाओ भिक्खमाइलक्खिणं ।
नासइ भिक्खुकमाइसु, छोदूण तओ वि विपलाइ ॥ १६ ॥
गाथाद्वयं निगदसिक्का । एसा नुसुवगविगिचया भजिया ।
(जहुमंदाः ' जहु ' शब्दे चतुर्थनामं १३०३ पृष्ठ गताः)
(३) जहुं कांकाऽनहः-
एसो वि न दिक्खिजइ, उस्समंगसमह दिक्खिओ होजा ।
कारणपणए केयइ, तथ विहि उवरि वोच्छामि ॥ २८ ॥
गाथा निगदसिक्का ।
तथ जा सो मम्मणो, सो एव्वाविज्जइ । तथ विही
अणए-

मात्तुं गिलाणकजं, दुम्मेइं पडियइ जाव छम्मासा ।
एकके छम्मासा, जस्स व दूदु विगिंचणया ॥ २६ ॥
एकके कुले गणे संधे छम्मासा पाडवारजइ, जस्स व दू-
दु विगिंचणया जहुक्खस नवइ, तस्सेव सो । अहवा जस्सेव
वदुत्त लडो नवइ तस्स सो होइत हाइ तसो विगिंचणया । स-
रीरजहु, जावज्जि न पि परिचरज्जइ ।
जो पुण करणे जडो, उकोसं तस्स होति छम्मासा ।
कुलगणसंधनिवेयण, एवं तु विहिं तहिं कुजा ॥ ३० ॥
इयं प्रकटयिष्ये, एसा संचलनसुखसजयविगिचनया ।
इवाणि अविस्सजयावं पाणिपणवर्द्धां भयइ, ते पुण एवं
हाउता-

आसुकार गिलासो, पक्खयाव व आणुपुक्कीए ।
अविस्सजयावं, वोच्छामि विहीइ वोसिरणं ॥ ३१ ॥

करणं कारः, अविस्सकरणं शुभाने, आशु शोभं कार आशु-
कारः, तस्मैतुत्पादइ विधाविशुचिवाऽऽहयो शुभाने, नैयो अहवाच-
सोभुतः । (गिलाणे ति) ग्लानः मन्दश्च सन् य इति । प्रत्या-
वयते वाऽनुपूर्व्या कारणशरीरपरिक्रमकरणावुक्रमेण भवे
वा प्रत्यावयाने सति बोऽस्मिन्सोभुत इति लाघावः यत्नेषामवि-
स्सजयानां, ' वृत्त्ये ' अभिधान्ये, ' विधिना ' ज्ञानोक्तं प्र-
करणं, ' वृत्त्युत्पन्ने ' पारित्यागमात्रं गाथाऽर्थः ॥ ३१ ॥

एव य कालगयम्मी, सुणिणा सुत्तयगहियसारिणं ।
न हु कायव्व विसाओ, कायव्व विहीए वोसिरणं ॥ ३२ ॥

एवं च एतेन प्रकारेण, ' कात्रगेने ' साधो सन् सति, ' सुनि-
ना ' अभ्यन्त साधुना, किम्भूतेन, ' सुवायेगुहीनमारेण, गीता-
धेनैत्यर्थः । ' नहु ' नेव, कनेवः ' विधावः ' अहऽऽदिसुत्तयः
सम्मोह इत्यर्थः कर्त्तव्यं किन्तु ' विधिना ' प्रवचनोक्तं प्रकारेण
' वृत्त्युत्पन्ने ' पारित्यागवर्त्तमानं गाथाऽर्थः ॥ ३२ ॥ अहवाऽऽह ॥

(४) कालगतसाधुपरिष्ठापानका-

भिक्खू य राओ वा वियाल वा आहव वीसुंभिजा, तं च
सरीरां केद येवावबको भिक्खू इच्छिजा एगेने वहुफासुए थं-
डिले परिद्विचिए, अत्थि याइं केद सागारियसेति ए उवगरण-
जाए अचित्ते परिहरणाहिं, कपडं मे सागारिकइं गढाय
तं सरीरां एगेते वहुफासुए एगेने परिद्विचिता तत्थेव उव-
निक्खियव्वे सिया ॥ २४ ॥

अथ संवचमम-

निहं कारोहिं आं, आपयिं उरिसिज तहिं दुमि ।
सुत्तुं तइए परगं, वीसुंभयसुत्तजोगोस्यं ॥ ५६७ ॥
(आं : कारणेवसज्जनऽऽश्रित्तिरभ्यस्यसाधुसुहृद्वादिभ्यः, त-
थाऽऽथ हे अथमथाववाचितलक्षणे मुक्कवा तुल्येन कालगतक-
रणे कारणेन प्रकृतं, तद्विषया विधिरितनामिषोयत इति भावः ।
एव विवस्वतभवन्मुक्कव योगः संवचः ।

अहवा संमजजीविय-भगवइहे जीविया उ विणए वा ।
अरखुहेसो वुत्तो, इमं तु सुत्तं भववाए ॥ ५६८ ॥

अथवा सममजीवितभवप्रणे, जीविताह्वा विगते, अयस्याऽऽ-
वायेसोऽहोः पुत्रस्य सक्तः, इह तु मृतं नववस जीवितस्य प-
रित्यागोवधयमभ्यते ।

अनेन संबन्धेनाऽऽयातस्यास्य (१४ सूत्रस्य) व्याख्या-
भिः, अस्माद्व्याख्यायैषायां चराचरी वा, यिको वा (आह-
व) कदाचिद्वचस्पृष्टत्वे जीवः शरीरात् पृथग्जायमान्वाद्,
अनेन इत्यर्थः । तत्र सरीरकं कश्चिदेवावुर्यकरो निष्पु-
रुषकैकान्ते चित्तिक बहुशुक्ल कौटिकाऽऽदिस्वरहिते प्रवेगे
परिष्ठापयितुम् । अस्ति चात्र किञ्चित्सागारिकसकमावित्तम-
जीवं परिद्विचिनाई परिमाणायैवमुपकरणज्ञानं, वहनकष्ट-
मित्यर्थः । कल्पने (से) तस्य भिक्षोः सागारिक-
कृतं, सागारिकस्यैव सत्कामिदं सास्त्रात्मिकस्यैव सुहृदो वा तन्
सरीरमेकान्तं बहुशुक्लकं प्रवेशे परिष्ठापयितुं, तत्र परिष्ठाप्य-
ते शुद्धीतस्यैकान्तं तन्निर्वापनिकेतनं स्थापयति स्माधः ।

ममज्ञानं निर्मुक्तिविरतः-

पुवं दव्वाऽऽलोयथा, नियमा गच्छे उवकमनिमित्तं ।

भक्तं परिभोगेण, पुष्पगर्भो भंडलिसंवे ॥ ५६६ ॥

यत्र स्वाध्यायं मासकथं वर्षायामं वा कर्तुं कामस्तत्र पुष्पगर्भं
तिष्ठन्तो हस्त्यस्य बहन्काष्ठाऽऽत्रेऽवलोकनं नियमाकृत्यामिनः
कुञ्जिनि । किमप्याह-उपक्रमा मरणं, तत्कस्याऽपि संयतस्य ज-
वद्विषयमर्थः । तत्र मरणं कर्माच्च भक्तपरिहाननो भ-
वेत्, कर्माच्च नृणां स्वान्तः । उपवर्णनमिदम्-नेनाऽऽकारेण वा
मरणं भवेत् । ततः पुष्पगर्भं महाभ्याहृतस्य, बहन्काष्ठाऽऽत्रे-
भ्यामनः प्रत्युपक्रमे विधेयम् ।

अधुनाऽधिकृतविधिप्रतिपादनाय त्रियुक्तिकारो द्वारगा-
द्याद्ययमाह-

पडिलेहणा दित्ता रं-तए य काले दिया य रातो य ।
जग्गळ बंधण छेदण, एतं तु विधिं तर्हि कुजा ॥ ६०० ॥
कुसपडिमाए शियतण-मत्तण मीसे तणाई उक्करणे ।
काउसग्गपदाहिण, अक्कुट्टाण्ये वाहरणा ॥ ६०१ ॥
काउसग्गं य सज्जा-ए य खमयस्स मग्गणा होति ।
बंसिरणे ओलोयण-सुभासुमं ठावती निमित्तदा ॥ ६०२ ॥

(दिसि) दिग्भागो निरूपणीयः । (एतं यत्ति) औपग्रहिकान-
मनक मृत्युद्वेष्टार्थं गच्छेत् सदैव धारणीयम् । जातिप्रधानक्षायं
निहेत्, ततो जघन्यतोऽपि प्राणि वस्त्राणि धारणीयानि । (काले
दिया य रातो अत्रि) दिवा रात्रौ वा कालगतं विधातो न विधि-
यः रात्रौ च स्वाध्यायमने मृत्युने जागरणं बन्धनं छेदनं च कर्त-
व्यम् । तदर्थं विधिं तत्र कुर्व्यात् । तथा-नक्षत्रं चित्तोत्थं कुश-
ल-निर्माणा प्रत्येकं ध्यायां करणमकरणं वा । (नियतण ति)
यथा प्रमाणं गता न तेनैव नियतसंयोगः । मासकं पानकं
गृहीत्वा पुरत एकेन साधुना गन्तव्यं, यस्यां दिशि ग्रामस्त-
तः दीपि कर्त्तव्यं, तृणानि समानि प्रस्तरणीयानि, उपकरणं
रजोहरणाऽऽदिकं तस्य पार्श्वे धारणीयम्, अविधिपरिष्ठापना-
याः कार्यास्तथाः स्थापकलं स्थितेन कर्त्तव्यः । निवृत्तमनिः प्रा-
वृत्तिर्न विधेयम् । शवस्य चाभ्युत्थानेन वसत्यादिकं प-
रित्यजनीयम् । यस्य च संयतस्य स्वाहरणं नामग्रहणं स क-
र्त्तव्यं तस्य भोचः कर्त्तव्यः, गुरुकाशमागतैः कार्यास्तथा
विधेयः, स्वाध्यायिकस्य च मार्गणा कर्त्तव्यः । उभाराऽऽदिमा-
त्रकारां ध्युम्भजनं कर्त्तव्यम्, अपरे अङ्गि तस्यावलोकनं, शु-
भाशुभनिमित्तानि निमित्तप्रहणाय च विधेयमिति द्वारगा-
द्याद्ययमालोक्यः ।

अथैतमेव विधिरावृत्तः-

जं दूर्वं घणमसिण्यं, वावारजुममवमाणए बलिये ।
वेणुमय दारुणं वा, तं बहण्डा पलोयेति ॥ ६०३ ॥

यद् दूर्गं वेणुमयं शरकं वा घनमसृणं दबावायुक्तमवहनानकं
बलाया दहनं लागिकस्य रुद्रे निष्ठान् तत्कालगतस्य बह-
णार्थं प्रथममेव प्रलोकयान्, महास्वयिष्ठं च प्रत्युपकृणीयम् ।
अथ न प्रत्युपक्रमे तत इमे दोषाः-

अत्येडिलम्भि काया, पवणवाय्वा य होह आससे ।

छुद्वये गहणार्ह, परग्गहं तेण पेडिआ ॥ ६०४ ॥

अस्त्रापरुलं परिष्ठापयन् पदकालान् विराजयति, यच्च न घात-
जामाऽऽत्रेऽसंज्ञं परिष्ठापयतो भवति, परावग्रहं च परिष्ठापयन्-
बह्महोपनं भवेत् । उद-पन्नं नाम तं छुद्रादपि माधुपाश्वर्यस्य उद-
नं शब्दं परित्यजेयुः, ततो द्रवणाऽऽकर्षणाऽऽर्च्यो भवेयुः । ततो
महास्त्रीरुतलमवह्यं प्रागेव प्रत्युपक्रमे । गतं प्रत्युपक्रमे ।

१५५

(५) अथ दिग्भागमाह-

दिति अवरदक्षिणा दक्षिणा य अवरा य दक्षिणा पुष्पा ।

अवरुत्तरा य पुष्पा, उत्तर पुषुत्तरा चव ॥ ६०५ ॥

प्रथमपरवृत्तिः नैऋत्या दिशि निरीकणीया, तद्भावं दक्षिणां
तस्या अग्रां च अवरा दिक्, तत्पार्श्वः दक्षिणपुर्वो आग्नेयो, तद्भा-
वं अवरान्तरा वा । एवं तस्या अग्रां च पुर्वः, तद्भावं उत्तरा,
तद्भावं उत्तरपुर्वः ।

सम्प्रति प्रथमायां दिशि सर्वां शेषादिकुपरिष्ठापने शोभावाह-
समाही न भत्तपाणे, उक्करणे तुमं तुमा य कलहो य ।

भेदो गेलभो वा, चरिमा पुण कटए अन्नं ॥ ६०६ ॥

प्रथमायां दिशि शवस्य परिष्ठापने चतुर्दशपानवस्त्राधला-
भनः समधिभवति; तस्यां सर्वां यदि दक्षिणस्यां परि-
ष्ठापयति तदा जलपानं न भवति; अपरस्यामुपकरणं न प्रा-
प्नुवति, दक्षिणपुर्वस्यां 'तुमं तुमा' परस्परं साधनां भवति ।
अपरस्य कटः संयतस्य स्वाध्यायार्थः । तस्य भवेत्; पुर्वस्यां गणभेदश्चाग्नित्रयो वा भवेत्; उत्तरस्यां शान्तदह्म-
रमा पुर्वोत्तरा, मा कृतमृत्परिष्ठापना अर्थं साधुमाकर्षति,
मारयतीत्यर्थः ।

आसन्नमज्जदरे, वापातद्धा, तु धं हिले तिणिहा ।

रुचुदमहोरयपाशा-शिषिदुग्धादौ च वापाए ॥ ६०७ ॥

प्रथमायामपि दिशि शीघ्रं स्वाध्यायानि प्रत्येयकृणीयानि, द्वा-
माऽऽत्रासन्नं मध्ये दूरे वा । किमर्थं पुनर्दक्षिणं प्रत्येयकृते ? इ-
त्याह-स्वाध्यायार्थं स्वाध्यायं कदाचिद्दूरेऽप्येव साधय-कं
तत्र प्रवेष्टुं कष्टम्, उक्तेन वा भाविनः निवेकावाह्यं वा ज्ञातः,
असमागमिष्ये ससक्तं समजनि, प्रामो वा तिरियः, रुद्रादिग्रहेण
स्वाध्यायं वा भावाभिनः, पवमादिको स्वाध्यायो स्वाध्यायं भवति
भवति, तदा भावे परिष्ठापयति, रुद्रादि ग्रहादि दूरे परिष्ठा-
पयति, अथ प्रथमायां दिशि विद्यमानायां द्वितीयायां तु-
तीयायां वा प्रत्येयकृते तत्तच्छतुर्दशकाः ।

एते च दोषाः-

एसण पेण्ण जोगा-ण व हाथी भिण मासकपो वा ।

अचोवधी अभावे, इति दोसा तेण एदमि ॥ ६०८ ॥

भक्तपानलोमाडुपरेषामादौ वा प्रेरणं कुर्वे । अथैवगतं न ये-
ष्येयुस्ततो योमानामावहयकस्यापारणां हानिः, अथ वा क्षेत्रं
गच्छन्तं मासकथो जिभो या जयेत् । एवमादयो दोषा जल-
पथादेरजावे जनन्ति, ततः प्रथमे दिग्भागे महास्वयिष्ठं
प्रत्येयकृणीयम् ।

एवं संसयासु वि, तुमं तुमा कलह भेदमरणं वा ।

जे पावति शेवहिवा, गणाहिबो पाव तिहिहं तु ॥ ६०९ ॥

यथा द्वितीयायां तृतीयायां च दोषा उक्ताः, एवं त्रयेऽपि
चतुर्थ्यादिषुः यत्तुमं तुमा कलहं गणभेदं मरणं वा सुविहताः
प्रत्युपवति, तद्विधाभिः स्वभावि प्राप्स्यति अथ प्रथमायां व्या-
य-तस्ततो द्वितीयायामपि प्रत्येयकृणीयं, तस्यां च स एव जल-
पानलक्षणे शुभो भवति यः प्रथमायामुक्तः । अथ द्वितीया-
स्यां विद्यमानायां तृतीयायां प्रत्येयकृते । ततः स एव भागु-
को द्वयोः । एवमर्थो दिश्यं यावत्तद्व्यस्य । द्वितीयस्यां व्याधान-
स्तनः ततो तृतीयायां प्रत्येयकृणीयं, तस्यां च स एव शुभो भ-
वति । एवमस्ततो तद्विधायि जावनीयम् । गतं दिक्ष्वरम् ।

इदं च बह्व्यम्-बुध्यस्व बुध्यस्व गुह्यक ! मा सुह्य मा प्रमादीः
संस्तराकाम्मिच्छित्तेति भावः ।

वितासेज रसेज व, भीमं वा अट्टहास मुचेजा ।

अभिपण्य सुविहरणं, कायव्य विधौ वैसिरणं ॥६२६॥
अन्यापितं तत्कडेवरं विनासयेत् विरालरूपं दर्श-
यित्वा भाषयेत् रतेद्रा आरटि मुञ्चेत्, भीमं वा रोमहर्षज-
नकमट्टहासं मुञ्चेत्, तथाऽपि तत्राऽभीतेन सुविहितेन वि-
धित्वा पूर्वोक्तेन, यद्यप्यमाखेन च व्युत्सर्जनं कर्तव्यम् । गतं जा-
गरणंऽऽदिह्यारम् ।

(१०) अथ कुशप्रतिमाद्वारमाह-

दोषि जदि सङ्कलेत्, दन्धमया पुनगा तु कायव्या ।

समलेत्तस्मि य एको, अवबु अचिरेण कायव्यो ॥६२७॥

कालगतं सति संयते नक्षत्रं विलोकयति तत्तन्मुहूर्तं,
ततो नक्षत्रं विलोकिते यदि साक्षरेण तदानीं नक्षत्रं, सा-
क्षरेण ताम-पञ्चवत्वारिंशन्मुखसंयोगं, साक्षरे, दिनयोग्य-
मिति यावत् । तदा द्धर्मयोग्यो हो पुत्तलको कर्तव्यः, यदि न कर्त-
ति तदाऽऽश्वपरे साधुद्वयमाकर्षति, तानि च साक्षरेन वा-
णि नक्षत्राणि पदं भवन्ति । तद्यथा-उत्तराफाल्गुन्यः, उत्तरा-
षाढाः, उत्तराभद्रपदाः, पुनर्वसुः, रेवती, विशाखा चैति । अथ
समलेत्तं त्रिंशन्मुखसंयोगं यदा नक्षत्रं तत् एकः, पुत्तलकः
कर्तव्यः, एष ते द्वितीय इति बह्व्यम् । अकरणे अपरमेकमा-
कर्षति । समलेत्तानि चामूर्तिं पञ्चदश-अर्धवर्तः, कर्तव्यः, सु-
गशिरः, पुष्यः, मघाः, पूर्वाफाल्गुन्यः, हस्तः, चित्रा, अजु-
राधा, मूलः, पूर्वाषाढाः, अश्लेषा, भनिष्ठाः, पूर्वभद्रपदा, रेव-
ती चैति । अथापञ्चलेत्तं पञ्चदशमुखसंयोगं तत्तन्मन्त्रं अ-
भीचिर्वा तत् एकऽपि पुत्तलको न कर्तव्यः । अपादिलेत्त-
ानि चामूर्ति-यद् शतभिषक्, भरणी, आर्द्रा, अश्लेषा स्वा-
तिः, ज्येष्ठा चैति ।

(११) अथ निवर्त्तनद्वारमाह-

पेडिलवापाणं, अहवा वि अनिच्छिए अणभोगा ।

भमिऊण उवागच्छे, तेणैव पेहेण न नियत्ते ॥६२८॥

यत्र स्त्रेण नीयमाने स्थण्डिलस्याऽऽङ्कहागताऽऽदिभिर्योवा-
तो भवन् । अनामोरेण वा स्थण्डिलमतिकान्ते भवन्, ततो
अभित्वा प्रदक्षिणं कुवाणा उवागच्छेयुः, तेनैव पथा न नि-
वर्त्तेत् " जह तेणैव मग्गेण, निवर्त्तयेत्ति ततो अमयाया
कया उट्टेजा. सो य जज्जो वेव उट्टेह, तज्जो वेव उट्टेह, तज्जो वेव
पहावर, तथ जज्जा गामो तज्जो धाविज्जा । " तत्र एवं
कर्तव्यम्-

बाधायमि उवेरे, पुवं च अवेदियमि वंदिहे ।

तह णीति जह से कमा, ण हँति गामस्स पेडिहुत्ता ॥६२९॥

स्थण्डिलस्य व्याघ्राते पूर्व वा स्थण्डिलं न प्रत्यवेत्तेन
तत्तत्तत् स्तुतमेकान्ते स्थण्डिलं वा स्थण्डिलं च प्रत्यवेदय
तथा च अनयित्वा नयति यथा स्तुतस्य कस्मै पादौ ग्रामाभि-
मुखं न भवतः ।

(१२) अथ माषकद्वारमाह-

मुत्तयतदुभयवेदि, पुरतो घेत्तूण पाणग कुप्पे य ।

गच्छति जह सागारिण, परिहरेऊण आयमण ॥६३०॥

सुत्रार्थतदुभयवेदी माषके असंख्यपानके कुशांश्च द्वाभौ
समच्छेदन् परस्परमसंबद्धान् हस्तवतुरङ्गलप्रमाणान् पृथी-
त्वा पृष्ठतोऽन्वेष्टव्यमाणाः पुरतोऽप्रतः स्थण्डिलमिमुखो गच्छ-
ति, द्धर्मेषामभावे चूर्णानि केशराणि वा शुष्कानि यदि सागारि-
कं ततः शब्दं परिछाद्याऽऽचमनं हस्तपादशीचाऽऽदिकं कर्त्त-
व्यम्, आचमनप्राश्ननेर्द्वापयति-यथा यथा प्रवचनोज्झाहो
न भवति तथा तथा अपरमोप विध्यम् ।

(१३) अथ शीर्षद्वारमाह-

जत्तो दिसाए गामो, तत्तो सीसं तु होइ कायव्यं ।

उट्टेतरवस्वगुट्टा, अमगलं लोगगरिहा य ॥६३१॥

यस्यां दिशि ग्रामस्ततः शीर्षं शवस्य प्रतिश्रयान् नीयमानस्य
परिछाद्यमानस्य च कर्त्तव्यम् । किमर्थमित्याह-उत्तिष्ठतो र-
क्षणार्थं, यदि नाम कथञ्चिदुत्तिष्ठते तथापि प्रतिश्रयान्ममुखं
नागच्छतीति भावः । अथ च-यस्यां दिशि ग्रामस्तदभिमुखं
पादयोः क्रियमाणेयोरमङ्गलं भवति, लोकक्षयं गर्हां कुर्या-
त्-अहो अमी अमणका एतदपि न जानन्ति, यद् ग्रामाभि-
मुखं शब्दं न क्रियते ।

(१४) अथ तुणाऽऽदिह्यारमाह-

कुममुट्टिण एकेणं, अव्वोच्छिन्नाए तथ धाणए ।

संथार संथेरेजा, सवन्थ सप्पो य कायव्यो ॥६३२॥

यदा स्थण्डिलं प्रमाजितं भवति तदा कुशमुच्छि-
न्नाः कुशानुच्छिन्नया धारया संस्तराकं संस्तरन्, स च
सर्वत्र समः कर्त्तव्यः ।

विषमं एते दोषाः-

विमपा जदि होज तणा, उवारं मज्जे तहेव हेट्टे य ।

मरणे गेलएणं वा, निमं पि उ गिहिसे तन्थ ॥६३३॥

विषमाणि तुणानि यदि तस्मिन् संस्तराके. उपरि च म-
ध्ये वा अश्वस्ताद्धा भवेयुः, तदा त्राणामपि मरणं ग्लान-
त्वं वा निर्दिश्यन् ।

केषां त्राणानमित्याह-

उवारि आयरियाणं, मज्जे वसमाणं हेट्टे भिक्खुणं ।

निरहे पि रक्खणट्टा, सवन्थ सप्पो य कायव्यो ॥६३४॥

उपरि विषमेषु तुल्येषु आचार्याणां मध्ये बुधमाणा मयस्ना-
द्विच्छायां मरणं ग्लानत्वं वा भवेत् । अन्तल्याणामपि रक्षणांश्च
सर्वत्र समानि तुणानि कर्त्तव्यानि ।

जयं य नांथ निशाहं, चुण्णोहं तथ केमरोहं वा ।

कायव्योऽप्य ककारो, हेट्टे नकारं च वेपिजा ॥६३५॥

यत्र तुणानि न सन्ति तत्र चूर्णयो नागकेशः वा अन्य-
च्छिन्नया धारया ककारः कर्त्तव्यः, तस्य चापस्तासकारं च क-
र्त्तव्यम् । कुण्णो केशराणामां चाभावे प्रलेपका-
ऽऽदिरपि क्रियते ।

(१५) अधोपकरणद्वारमाह-

विधट्टा उवारणं, दोसा तु भवे आचिपकरणम्मि ।

मिच्छन्तं सो व राया, कुण्णिता गामाण वहकरणं ॥६३६॥

परिछाद्यमाने जिह्वार्थे यथाज्ञातमुपकरणं पार्थ्वं स्थाप-
नीयम् । तद्यथा-रजोहरणं, मुल्लप्रांतिका, कोलपट्टकाः, यद्ये-
तन्न स्थापयन्ति तत्तन्मुहूर्तः, अत्राऽऽश्वयुधं द्वाभा जिह्वस्थाप-
क-
रणे भवति । स च कालगतो मिथ्यादेव गच्छन्, राजा वा

जनपरम्परया तं हात्वा कश्चिन्मनुष्योऽमीभिरपद्राषित इ-
ति बुद्ध्या कुपितः प्रत्यासन्नवर्तिनां शिष्यादीनां प्रामाण्यां व-
र्षं कुर्यात् ।

अथैतदेव भावयति-

उवगरस्यमहाजाते, अकरणे उज्जयेभिक्षुमुदित्तो ।

सिंगं अपेच्छपाथे, काले वहरं तु पाडति ॥ ६३७ ॥

यथाजातमुपकरणं यदि तस्य पाथेन न कुर्वन्ति ततोऽसौ
देवलोकागतः प्रत्युक्तावधेरहमनेन युद्धिलिङ्गेन, परलिङ्गेन वा
देवो जात इति मिथ्यात्वं गच्छेत् । उज्जयिनीभिक्षुदद्यान्त-
श्चात्र भवति, स चाऽवश्यं कटाकातोऽवगन्तव्यः ॥ ५३७ ॥
आव० ४ अ०) यस्य वा ग्रामस्य पाथे परिष्ठापितस्तत्र त-
स्याथैव लिङ्गमपश्यन् लोकां राजानं विज्ञापयेत्, स च केना-
ऽप्यपद्राविनोऽप्यमिति मत्वा काले नयति वैरं पातयति, वैरं
निर्यातीति भावः ।

(१६) कात्यवर्गद्वारमाह-

उद्गाणाऽऽर्हं दोसा, हवंति तथेव काउसगमि ।

आगम्युवस्सयं गुरु-समीपं अविहीर्षं उस्समे ॥ ६३८ ॥

तत्रैव परिष्ठापनभूमिकायां कात्यवर्गं क्रियमाणे उप्धा-
नाऽऽदयो दोषा भवन्ति, अत उपाध्यमागम्य गुरुसमीपे
अविधिपरिष्ठापनिकात्यवर्गः कर्तव्यः ।

(१७) प्रादक्षिण्यद्वारमाह-

जो जडियं सो तत्तो, शिपयइ पयाहिणं न कायवर् ।

उद्गाणाऽऽर्हं दोसा, विराइया बालवुड्डाणे ॥ ६३९ ॥

शयं परिष्ठाप्य यो यत्र भवति ततो निवर्तते, प्रादक्षिण्यं
न कर्तव्यं, यदि कुर्वन्ति न त उप्धानाऽऽदयो दोषाः, बालवु-
ड्डानां च विराधना भवति ।

(१८) अथाऽभ्युत्थानद्वारमाह-

जइ पुण अशीशिओ वा, शीशिज्जंतो विविचिओ वा वि ।

उद्देज समायट्ठो, तस्य इमा मग्गणा हांति ॥ ६४० ॥

यदि पुनः स कालगतोऽनिकाशिनो वा निष्काश्यमानो
वा विचिक्रो वा परिष्ठापितो व्यन्तरस्तमाविष्टः तिष्ठेत्,
तत्तत्तत्रैव मार्गणा भवति-

वसहि निवेसण साहीएँ, गाममज्जे य गामदारे य ।

अंतर उज्जाणंतर-णिशीहिद्या उड्डितो वेच्छं ॥ ६४१ ॥

वसनी वा स उचितेष्ट, निवेशने वा पाटके, साहिकायां
वा गृहपुरुषिक्रियायां, ग्राममध्ये वा ग्रामद्वारे वा, ग्रामोच्चा-
नयारन्तरे वा, उद्याननैवेधिकयोरन्तरा वा, नैवेधिक्यां शव-
परिष्ठापनभूम्यामेतदेवैतत्तत्तयो विधिरन् च वक्ष्यामि ।

प्रतिज्ञासत्तव करोति-

उवसय निविसण साही, ताम्पे दोरे गाम मोत्तवो ।

मंडल खंडं देसे, शिशीहिद्याय य रज्जे तु ॥ ६४२ ॥

नक्तदेवचं नीयमानं यदि वसतामुचितेष्टे तत उपाध्यो
मोक्षव्यः । अथ निवेशने उचितेष्टे ततो निवेशनं मोक्षव्यं,
साहिकायास्तुतिथे साहिका, ग्राममध्ये उचितेष्टे ग्रामार्द्धं,
ग्रामद्वारे उचितेष्टे ग्रामी मोक्षव्यः । ग्रामस्य बोधानस्य वा-
न्तरा यदुचितेष्टे तदा विषयमण्डलं मोक्षव्यम् । उद्याने
१४६

उचितेष्टे खण्डं देशखण्डं मण्डलात् बृहत्तरं परित्यक्तव्यम् ।
उद्यानस्य नैवेधिक्यां आन्तराले उचितेष्टे देशः परिहर्त-
व्यः, नैवेधिक्यास्तुतिथे राज्यं परिहरणीयम् । एवं तावन्नैवे-
मानस्योत्थाने विधिः कृतः । परिष्ठापिते च तस्मिन् गीतार्था
एकस्मिन् पाथे मुहूर्तं प्रतीकृतं, कदाचित्परिष्ठापितोऽभ्यु-
त्तिष्ठेत् ।

तत्र चाऽयं विधिः-

वसंतो जो उ कमो, कलेवरठावणम्मि बोच्चल्यो ।

नवरं पुण शाणसं, गामदारे निवाडुव्वं ॥ ६४३ ॥

व्रजतां निर्गच्छतां कडेवरत्थाने यः कमो भणितः,
स एव विषयस्तः कडेवरस्य परिष्ठापितस्य भूयः प्रविश-
ति विधेयां, नवरं पुनरत्र नानात्वं ग्रामद्वारे बोद्धव्यं, तत्र वै-
परित्यं न भवति, किं तु तुल्यनैवेद्ये भावः । तथा चात्र वृ-
द्धेस्तप्रदायः-" निशीहिद्याय पणिडुविजु जइ उद्देसा तथेव
पडिजा ताडे उवस्सअं मोत्तव्वो, निशीहिद्याय उज्जाणस्स
य अंतरा पडइ निवेसणं मोत्तव्वं, उज्जाणे पडइ साही
मोत्तव्वो, उज्जाणस्स य अंतरा पडइ गामडे मोत्तव्वं, गाम-
दारे पडइ गामो मोत्तव्वो, गाममज्जे पडइ मंडलं मोत्त-
व्वं, साहीए पडइ देसखंडं मोत्तव्वं, निवेसणे पडइ देसो
मोत्तव्वो, उवस्सए पडइ रज्जं मोत्तव्वं । " अत्र निर्गमेन प्र-
वेशने च प्राग्द्वारस्थाने ग्रामस्याग एवेच्छ इति ग्रामद्वारे
तुर्यतेव भवति, न वैपरीत्यम् ।

अथ परिष्ठापितो ह्यादिवागन् वसतिं प्रविशति
ततोऽयं विधिः-

विश्यं वसहिमिति ते, तगे च अमं च पुव्वतो रज्जे ।

तिप्पभित्तिमिति सैव उ, सुयति रज्जाइ पविसें ॥ ६४४ ॥

निर्गम्यो यदि द्वितीयं वारं वसतिं प्रविशति तदा त-
त्तान्यथ राज्यं मुच्यते, राज्यत्रयमित्यर्थः । अथ त्रीन् वार-
ान् बहुरां वागन् वसतिं प्रविशति तदा त्रीण्येव राज्या-
नि मुच्यन्ति ।

असिवाइ बहिया का-रखेहिं तथेव वसंति जो उ तवो ।

अभिगहियाणभिगहितो, सा तस्स उ जोगपरिबुद्धी ॥ ६४५ ॥

यदि बहिराशिसाऽऽदिभिः कारणेन निर्गच्छन्ति, तत्तत्तत्रैव
वसन्ति, यस्य वसतो अभिग्रहीतमनमिच्छन्ति वा, तेन तस्य वृ-
द्धिः कर्तव्या, सा च योगपरिबुद्धिर्भविष्यति । किमुक्तं भव-
ति !-ये नमस्कारप्रत्याख्यायिनस्तं पौरुषं कुर्वन्ति, पौरुषीप्र-
त्याख्यायिनः पूर्वार्द्धं कुवा शक्नोः प्रत्यागमाचान्तं पात्यन्ति,
शक्तेरभावे निर्विकृतिकमेकाशकनं यावद्दशनकमपि । यदाह
वृषिहृत्-"सइ सामन्थे आर्यं-बलं च पारंति, असइ निर्व्या-
यं । एकाक्षणं अलक्षणममन्था सखीइयं वि सि ॥ १ ॥" एवं
पूर्वार्द्धप्रत्याख्यायिनश्चतुर्थः, चतुर्थप्रत्याख्यायितारः पठं, पठप्र-
त्याख्यायिनोऽष्टमपि । एवं विस्तरं विभाषा कर्तव्या ।
एवं योगपरिबुद्धिं कुर्वेतामपि यदि कदाचिदुत्थाय आग-
च्छेत्, तदाऽयं विधिः-

अस्माइडुसरीरे, पंता वा देव तस्य उद्देजा ।

काइयं उव्वहयेस्य, भणैज्जा वा गुज्जमा । गुज्जमा ॥ ६४६ ॥

गताथी ।

(१६) अथ व्याहरणद्वारमाह-

गिरहइ ग्रामं एग-स्स दोरह अठवा वि होज मवेसिं ।

खिपं तु लोपकरुणं, परिण गणभेद वारमम् ॥६४७॥

एकस्य द्वयोः सर्वेषामन्यौ नाम गृहाति भवेत्कदाचिदप्येवं, तदा तेषां क्षिप्रं लोचः कर्त्तव्यः । (परिण ति) प्रत्याख्यानं तपस्वजन इहाशुसुपवासपञ्चकल्पं त कारणायाः । अथ इहाशं कर्तुं कश्चिदसहिष्णुर्न शक्नोति, ततो दशममष्टमे पष्ठं चतुर्थं वा काराप्यते, गणभेदश्च क्रियते, गच्छाशिरोम्यते, पृथग्भवन्तीति भावः ।

(२०) अथ कायोत्सर्गद्वारमाह-

चेइयरुवस्मए वा, हायेतीओ धुइउ ते विति ।

सारवणं वसहीए, करेति सव्वं वसहिपालो ॥६४८॥

अविधिपरिद्ववणाए, काउस्सगो य गुरुसमीवमि ।

मंगलसंतिनिमित्तं, यओ तओ अजिपसेतीणं ॥६४९॥

चैत्यगृहे उपाश्रये वा परिहीयमानाः स्तुनीस्तं ध्रुवंते भग्नन्ति, यावच्च ते अयापि नाऽऽगच्छन्ति तावच्छस्तिपालो वसन्तेः सारवणं प्रमात्रेण, तदादिकं सर्वमपि कृत्यं करोति । अविधिपरिद्ववणनिमित्तं च गुरुसमीपे कार्यात्मकः कर्त्तव्यः, ततो मङ्गलाय शान्तिनामं च ऽऽजितशान्तिस्त्वतो भवन्तीत्ये । अत्र चूर्णिः—“ ते साधुनां चेइयघरे वा उवस्मए वा डिया होजा जइ चेइयघरे ता परिहायंतीहिं धुइहिं चेइयाइं वं-दित्ता आयरियसमाने हरियायदिह पडिक्कमिउं अविधिपरिद्ववणियाए काउस्सगं करेति, तदा मंगलसंतिनिमित्तं अजि-पसेतिथओ ओमसेधेउं चेव पदायं कंहुंन, उवस्वर वि एवं चेव चइयघरेणयउं ।” विशेषवर्णनः पुनरित्यम्—“तओ आ-श्वेव चेइयघरे गच्छेत्त, चेइयाणं वंदिता संतिनिमित्तं अजि-पसेति धुइं परिहइजइ, निजि धुइओ परिहायंतीओ कडिऊ-ति, तओ आगंतु अविधिपरिद्ववणियाए काउस्सगो कीरइ ।”

(२१) अथ क्षणस्त्राध्यायमार्गद्वारमाह-

खमणे वा सउकाए, गतिणिय महाणिणाय णियए वा ।

सेसेमु नत्थि खमणं, येव असउकाइयं होइ ॥ ६५० ॥

यदि रात्रिर्न नत्थि खमणं, येव असउकाइयं होइ ॥ ६५० ॥ यदि रात्रिर्न आचार्योऽदिरप्ये वा महानिनालो लोचक-िभूतः कालगतो भवति, निजका वा स्वस्वज्ञातिकास्तत्र स्मृति, ते महती न धृतिं कुर्वन्ति, तत एतेषु क्षणकं स्वाध्यायिकं च कर्त्तव्यं, शेषेषु साधुषु कालगतेषु क्षणकं नास्ति, स्वाध्या-यिकं न च भवति ।

(२२) ग्युत्तरजंनद्वारमाह-

उच्चारपासवणमत्त-गा य अत्थरयकुसपलालाऽऽदी ।

संधारया बहुविडा, उउमंति अण्णगेलेखे ॥ ६५१ ॥

यानि तस्योच्चारणवणं वेत्तमात्रकाणि, ये चाऽऽस्तरणार्थं कुशपलालाऽऽदिमया बहुविडा संस्कारकास्तान् सर्वानप्यु-ज्जमन्ति (अण्णगेलेख ति) यद्यप्यस्य स्तान्तरं नास्ति, अथाऽपरोऽपि ग्लानिः कश्चिरस्ति, तत्तदर्थं तानि मात्रका-ऽऽदीनि धियन्ते इति भावः ।

अग्रिगरणं मा होही, करइ संधारणे विकरणं आसु ।

उरहिं विमिंचती जो, छेइइ तस्सा विछेइइओ ॥ ६५२ ॥

अशिवगृहीतः स यदि मृतस्त्वदा येन संस्तारकेन स नीत-

स्तं विकरणं कुर्वन्ति पण्डशः कृत्वा परिद्ववण्यन्तीत्यर्थः । कुत इत्याह-अधिकरणं गृहस्थेन गृहीते प्राप्नोद्वेदनया वा पुनरप्यानीते भवेत्, तन्माभूदिति कृत्वा विकरणी क्रियते यश्च तदीय उपधिरपरो वा तेन स्ववपुषा मुत्तस्तं सर्वमपि परिद्ववण्यति ।

अमिषमि सुथि स्वमणं, जोगविबट्टी य शेव उस्सगो ।

उवओगट्टं तोले शेव, अहाजाय करणं तु ॥ ६५३ ॥

अशिवे सुतस्य क्षणं न कर्त्तव्यं, योगबुद्धिस्तु क्रियते, नैव साधुभिः परिद्ववणानायाः कार्यात्मकः क्रियते (उपओगट्टं ति) मुहुर्लभानं तोलयित्वा यथाज्ञातं तस्य नैव कर्त्तव्यम् । किमुक्त्वमवति ?—अशिवे सुतस्य समीपे यथाज्ञातं न स्थाप्य-ते अतो देवलोकं गतो यावदुपयुक्तो भवति तावत्तदीयं वपुः प्रतिश्रय गृह प्रतीक्षाप्यते, येन प्रतिश्रवस्थितं स्ववपुर्दृष्ट्वा सं-यतोऽहमिति जानीते ।

(२३) अथाऽवलोकनद्वारमाह-

अवरुज्जगस्स तत्तो, सुत्तथिसारएहिं धेरेहिं ।

अवलोयख कायव्वं, मुभासु भगतेनिमित्तद्धा ॥ ६५४ ॥

तस्य कालगतस्य अपरं गृहीतीये दिवसे सूत्रार्थविशार-रदः स्थाविरः शुभाशुभगतितिनिमित्तज्ञानार्थमवलोकनं क-र्त्तव्यम् ।

कथमित्याह-

जे दिशि विमिड्ढितो खलु, देहेणं अक्खएण संघिट्ठे ।

तं दिशि सिवं वदंती, सुत्तथिविसारया धीरा ॥ ६५५ ॥

यस्यां दिशि शिवाऽऽदिभिराकर्षितोऽन्तेन देहेन संत-ष्ठं, तस्यां दिशि सूत्रार्थविशारया धीराः शिवं सुमित्रं सु-खविहारं च वदन्ति ।

जति दिवसे संविट्ठति, तति वरिमे धातगं च सेपं च ।

विवरीए विवरीतं, अकड्डिणं सव्वहिं उदिनं ॥ ६५६ ॥

यति यावतो दिवसान् यस्यां दिशि अज्ञतदेहस्तद्वृत्तिं तति तावन्ति वर्षाणि तस्यां दिशि ज्ञानं च ज्ञेयं च भ-वति । अथ ज्ञतदेहः संज्ञातः ततो विपरीतं ज्ञतदेहं विपरी-तं मन्तव्यं, यस्यां दिशि ज्ञतदेहो नोनस्तस्यां दुर्मिताऽऽदिकं भवन्तीति भावः । अथ नाम्यवाक्येः किं तु तत्रैवाज्ञतस्ति-ष्ठति ततः तत्त्वेत्वादिनं सुमित्रं, सुखविहारं च द्रष्टव्यम् ।

एतज्जमित्तं कस्य गृहानं ? इत्याह-

खमगस्साऽऽपरियस्सा, दीहपरियस्स वा निमित्तं तू ।

सेमे तथऽण्णया वा, ववहारवसा इमा य गती ॥ ६५७ ॥

क्षणकस्याऽऽचार्यस्य वा दीव्यपरिज्ञानिनो वा मभूतकालपर-लितानशनस्येदं निमित्तं प्रतीतव्यम् । शेष एतज्जनिर्दिष्टः त-था वा अन्यथा वा भवेत् । न कोऽपि नियमः व्यवहारवशा-ज्जयं गतिः प्रतिपन्नव्या ।

थलकरणा वेणाणियो, जोतिमिओवाणमंतर समीमि ।

गड्डाए भवणवामी, एम गती से समासेण ॥ ६५८ ॥

यदि तस्य शरीरकं स्थूलं कृतं शिवाऽऽदिभिरागोपितं तदा वैमानिकः संज्ञात इति मन्तव्यः । समभूमागं नीतस्य ज्योति-स्केषु व्यन्तरेषु वा उपपत्तो हेतुः । गतायां नीते भवणवासि-

बु गत इत्यवगन्तव्यम् । एषा गतिः समासेन तस्याभि-
हिता । व्याख्यातास्तिष्ठाऽपि द्वारगाथाः ।

अथात्रैव प्रायश्चित्तसमाह-

एकिकस्मि उ ठाणे, हुति विचच्चासकारणे गुरुगा ।

आण्णो य दोसा, विराइया संजमाऽऽयाए ॥६५६॥

एषां प्रत्युपलक्षाऽऽदीनामैकस्मिन् स्थाने विपर्यासं कुर्वतां
चत्वारो गुरुकाः, आण्णऽऽद्यश्च दीयाः, संयमाऽऽमविराधना
च द्रष्टव्याः ।

एतेन मुच न गते, मुचनिवातो उ दव्सारे उ ।

उडण्णिमि वि चउलहुगा, छुण्ण लहुगा अभिगमे ॥६६०॥

यदेतद् द्वारकदम्बकमन्तरं व्याख्यातम्, एतेन सूत्रं न
गते, किं तु सामाचारीह्वाण्याय सर्वमेतदुक्तम् । किं पुनस्तद्व्य-
सृष्टेः प्रतीत्यह-स्वर्णिपानः पुनः सागारिकस्ते क्वहन-
काष्ठलक्षणे द्रव्ये भवति, राज्ञो कालगते यदि वहनकाष्ठा-
नुत्थापनाय सागारिकमुत्थापयति तदा चतुल्लुप, अरहट्टयो-
जनाऽऽद्यश्च दीयाः तस्मात्प्रोत्थापनीयः, किं तु येषां त्रयि क-
र्त्तव्यं वैराग्यप्रकरः समर्थस्तद्दीर्घं न तस्मत्कारणं न गृह्यते, अ-
थासमर्थमेततो यावन्तः शकनुवन्ति तावन्तस्तेन काष्ठेन वह-
न्ति, अथ वहनकाष्ठं तत्रैव परिष्ठाप्याऽऽगच्छन्ति तदाऽपि च-
तुल्लुप, अपरेण च गृहीते अभिकरणे, सागारिको वा तदपरेण स-
न्, एते शठैर्वहनार्थं काष्ठं नीत्वा तत्रैव परिष्ठाप्यन्ति तदा
प्रतिष्ठाप्यवच्छेदकं गृहोऽऽदिकं कुर्यात्, तस्माद्वानेतव्यं, यदि
पुनरानीते गृहीतैरेव अभिगमने प्रवेशं कुर्वन्ति तदाऽपि च-
तुल्लुप ।

एते च दीयाः-

मिच्छत्तदिरण्णदाणे, समलाऽवण्णो जुगुप्सितं चैव ।

दिव रातो अभियावण, वोच्छेओ होति वसहीए ॥६६१॥

सागारिकस्तत्कारणं प्रवेशयमानं दद्यात् मिथ्यात्वं गच्छेत्, एते
भण्ति-अस्माकमदत्तस्याऽऽदानं न कल्पते, यथैतद्वलीकं
तथाऽप्यद्वलीकमेव । अथवा दद्यात्-समला अमी अस्थि-
सर्जस्त्वातामप्युपरिवर्तिनः, एवमवर्णो भूयान् जुगुप्सितं वा
जुगुप्सामपि कुर्यात्-मृतकं दत्तका मम गृहमानयन्ति; ततो
यदि दिवा रात्रौ वा सात्त्विकम् (अभियावणं) निष्काशनं
कुर्यात्, वसन्तश्च व्यवच्छेदनाऽतः परं द्वादीनित्यकस्यानेक्यां
या कुर्यात् ।

यत एते दोगा अतोऽयं विधिः-

अग्रमण्यं एण्ये, अण्ण पति द्वर्णि तथेव ।

खाए अणुतोसण त, सस वण्यवितियउड्ढामसिसे वा ६६२

एकेन साधुना तत्स्थानमभिगमनं, यदि सागारिको नाद्याप्यु-
त्तिष्ठते ततः स एतेनाज्ञाने काष्ठमानीय यतो गृहीतं तत्रैव प्र-
तिष्ठापयति । अथ सागारिक उचितस्तस्याभि निवेद्यते-
ययं प्रसुप्ता इति कृत्वा नाऽस्माभिः कुर्यात्पानाः, राज्ञो साधुः
कालगतः युष्मदीयकाष्ठेन निष्काशितः । साम्प्रतं तदानीयना-
मुपनीय परिष्ठाप्यतामेवमुक्तं यदस्मी भणति ततः प्रमाणम् ।
अथ स्थानेति सागारिकेन कथमपि ज्ञानं, ततः कुपितस्या-
ज्ञतोषणं विधेयम् । अथवा ज्ञाने कुपितस्यापि तस्य वक्ष-
माणं वचनं भवति, तदा गुरुमिः स साधुर्निष्काशनीय इति

शेषः । द्वितीयपदे उत्थितोऽसौ ब्रामः अशिवगृहीतो वा-
ऽसौ ततस्त्रैव परिष्ठापयेत् । न सागारिकस्य प्रत्यपयेत् ।

अथ सागारिकवचनं दर्शयति-

जइ नीयमणा पुच्छा, आण्णित्ति किं पुणो धरे मज्ज ? ।

दुगुणो एसवरायो, ण एस पाणाऽऽलओ भवन् ॥६६३॥

यद्यस्माकमनापुच्छ्य नीतं, ततः किमर्थमिदानीं पुनरपि
मदीयगृहमानीयते, एष बुद्धिशुणोऽपराधः, न कैष भगवन् !
मदीय आवासः पाणानां मातङ्गानामालयो, यदेवं मृतको-
पकरणमत्राऽऽनीतम् ।

एवमुक्तैर्गुरुमिवैकव्यम्-

किमियं सिद्धिम्मि गुरु, पुरतो तस्सेव शिच्छुमति ते तु ।

अविजाणंताण कयं, अम्म वि असे वि णं वेति ॥६६४॥

किमिदं दृष्टान्तजातमभूत्, ततः शेषसाधुभिः शय्यातरेण
वा गुरुणा शिष्टम्-अश्वकेन साधुना अनापुच्छया काष्ठं नीतम्,
ततो गुरुवस्तस्यैव शय्यातरेण पुरतस्त्वं साधु किमना-
पुच्छया नयसीति निर्भर्त्स्य कैतवेन निष्काशयन्त, अन्ये-
ऽपि साधवां ध्रुवते-अस्माकमप्ययिजानतामेवमुना कृतम् ।
अन्याया जानन्तो न कर्तुं द्रष्टा इति ।

वारंते अणुछुभणं, इहोरा असाणं ठाति वसहीए ।

मम गृहीतो निच्छु भई, कइतव कल्लेण वा वितिओ ॥६६५॥

यदि सागारिको वारयति मा निष्काशयति, नैवं, भूयः क-
रिष्यति, ततो निष्काशनं, निष्काशयते इतथा अवारयति
सागारिकोऽप्यस्यां वसतो तिष्ठति, द्वितीयश्च साधुः कैतवेन
मादस्थानि भणति-मम निजको यदि निष्काशयते ततोऽह-
मपि गच्छामि; सागारिकेण वा समं कोऽपि कलहयति, ततः
सोऽपि निष्काशयते, स च तस्य द्वितीयो भवति । ६०५३०
(२३) अस्मज्जतपरिस्थापना । साम्प्रतं तस्मिन्नेव द्वारगाथा-
द्वितये यो विधिकः, स सर्वैः कर्तव्यः, क वा न कर्तव्यः?,
इति प्रतिपाद्यब्रह्म-

एसा उ विही सव्वा, कायव्वा सिवम्मि जो जाहं वसइ ।

असिसे खमण विव्वी, काउस्सगं च वज्जेजा ॥ ६४ ॥

(एस सि) “ अणुतरवक्त्रायाविही मेरा सीमा आयरणा
इति एगड्डा । (कायव्वा) करेयव्वा, नुशब्दोऽवधारणे, व-
द्वियस्वस्वन्धको कायव्वा एव, कस्मि ? (सिवम्मि सि) सा-
मन्तव्यताहृतोत्तरसंगवाजिते, काले, ‘ जो ’ साह, ‘ जाहं ’ अस्ते
वसइ, असिसे कहे ?, असिसे खमणं विवज्जइ, किं पुण ?,
जोगाविव्वी कोरइ, ‘ काउस्सगं च वज्जेज्जा ’ काउस्सगो
य न कोरइ । ”

साम्प्रतसूक्तार्थोपसंहारार्थं गायामाह-

एसो दिमाविमागो, नायव्वा दुविहद्व्वहरणं च ।

वोसिरणं अवलोयण, सुहासुहाण्विसिसेयं च ॥ ६५ ॥

(एसो इति) अणुतरदाग्गाहादुगस्सऽथो, किं ?-दिमा-
विभागो लायव्वो ? दिसि विभागो नाम अचित्तसंज्ञपरि-
द्वावर्णयविहं परं दिसिपरिदिसणं संखेवंणं दिसिपडिबज्जा
यणं ति मणियं होइ । अहवा-दिसि विभागो मूलदागहणं,
सिखदारोपलक्षणं चेयं दृढव्यं, अचित्तसंज्ञपरिद्वावर्णियं
परं एसो दारविषेओ लायव्वो ति मणियं होइ । (दुविह-
द्व्वहरणं चेति) दुविहद्व्वं शाम-पुव्वकालगदियं कुसा-

इ शायव्यमिति आशुबहूप, (बोसिरणं ति) संजयसरीर-
हस परिद्वयं, 'अवलोकणं' विरयदिणं निरिच्छणं ति । (सुहा-
सुहृदगीतविलेखो य ति) सुहासुहृदगीतविलेखो वंतरासु
उबवायमेवा यति भवियं होइ । एसा अचित्तसंजयपरिद्व-
वणिया भणिया ।

इयाणि असंजयमणुस्सार्णं भवइ । तथ गाहा-

असंजयमणुएहिं, जा सा दुविहा य आशुपुव्वीए ।

सच्चित्तेहिं सुविहिया !, अच्चित्तेहिं च नायव्वा ॥६६॥

इयं निगदसिद्धैव । तथ सच्चित्तेहिं भवइ ।

कहं पुण तीए संभवो नि ? । आह-

कण्डगुरूपस्स उ, बोसिरणं संजयास वसहीए ।

उदयपह बहुसमा-गम विपज्झाऽल्लोयणं कुज्जा ॥६७॥

काह अवरिया संजयास वसहीए कण्डगुरूपस्स साहरेज्जा,
सा तिहिं कारणेहिं बुभेज्जा, किं ?-एएसि उवाहो भवउ
ति बुभेज्जा पडिणीययाए, काह साहम्मिणी लिगत्थी एएहिं
मम लिगं हरियं ति एएण पडिणिविलेख कण्डगुरूपस्स पडिय-
स्सयसमीधे साहरेज्जा । अहवा-चरिया तव्वएणुगिणीं
बोडिगिणी पाडुडिया वा मा अहणं अज्जो भविस्सइ,
तअओ संजओवस्सगसमीधे उवेज्जा, एएसि उवाहो होउ ति,
आशुकपाए काह दुक्कालं दारयकवं छुट्टिउं कामा विनेह-एए
भगवतो सत्तहियदुए उयडिया, एतेसि वसहीए साहगमि.
एए नि भलं पाणं वा वहीति । अहवा कहिं वि सेज्जायरेसु
वा इयरघरेसु वा सुमिस्सेति, अओ साडुवस्सए पण्डुवेज्जा,
भरण काह य रंजा पउत्थवइया साहरेज्जा, एए आशुकपा-
इतिनि, तथ का विही ? । विवसे २ वसही वसहेहिं चत्तारि
कारा परियणियव्वा, पच्छुव्वं पओसे अयणं अहणं, मा
मा एए दोसा होहिनि, जइ विगिचंजी दिट्ठा ताहं बालो
कीरह-एसा इणिया दारयकवं छुट्टेऊण पलाइया, ताहं लोणो
एह, पेच्छइ य तं, ताहो सा लोणो जं जाणउ तं करंउ, अह न
दिट्ठा ताहं विगिचिज्जइ, उदयपहं जणो वा जण पपसे एए
निगमओ अथइ, तथ उवेला पडिवरइ, अएणओमुदो जहा
लोणो न जाणइ, जहा किंवि पडिक्कलंता अथइ, जहा नं
सुलएण काएण वा मज्जाणेण वा न मारिज्जइ, जाहं केणइ
दिट्ठं ताहो सा ओसरइ । सच्चित्तसंजयमणुपरिद्ववणिया
गया ।

इयाणि अचित्तसंजयमणुपरिद्ववणिया भवइ-

पडिणीयसरीरुहणे, वणीवगाइसु होइ अचिचा ।

तोऽवेक्ख कालकरणं, विपज्झविगिचणं कुज्जा ॥६८॥

पडिणीओ कोह वणीमवसरिं हुइऊ जहा एएसि उवा-
हो भवउ ति, वणीगणे वा तथामंत्तुण मओ, केणइ वा
मारैऊण पथ निदोसं ति छुट्टिओ, आवरियाए मणुस्सेण
वा उक्कलियं होजा, तथ तदेव योलं करेनि, लोणस्स क-
डिज्जइ-एसो खुट्ठा ति, उक्कलिये निव्विणेण वारंताणं र-
उंताणं मरिओ अण्णा होजा ताहं दिट्ठेण कालक्कलो का-
यओ, पडिलेहिऊण जइ कोह नत्थि ताहं तथ कस्सइ नि-
वेसणं न होइ तथ विगिचिज्जइ उपेक्खेज्ज वा, पओसो
वइह संचरइ लोणो ताहं निरसंवरं विवेगो जहा पथ अ-
दसेण उपेक्खेज्जयो ताहो वेच विगिचिज्जइ, अएहाए संवि-

क्कावेत्ता अण्णसागारिए विगिचिज्जइ, जइ नत्थि कोह प-
डिवरइ, अह कोह पडिवरइ तस्सेव उचरिं बुभेह, एवं वि-
पज्झणा, विगिचणा लामं-जं तथ तस्स भंडोवगरणं त-
स्स विवेगं, जइ रहिं ताहं न छुट्टेज्जइ, एकहा वा विहा
वा मग्गो नज्झि ति, ताहो बोलकरणविभासा । अचित्तसं-
जयमणुपरिद्ववणिया गया । आशु ४ अ० ।

(२५) भोजनजातं परिद्वयं सुखं भुङ्क्ते, दुर्गमं परिद्वयपति,
तस्य प्रायश्चित्तम्-

जे भिक्खु अमयं भोयणजायं पडिगहिता सुग्धिं
भुंजइ, दुग्धिं परिद्वेह, परिद्वेवं ता साइज्जइ ॥ ४३ ॥

सुग्धिं सुग्धिं, असुग्धिं दुग्धिं, शेषं पुवेयत् ।

वसेण य गंथेण य, रमेण फासेण जं तु उववेत् ।

नं भोयणं तु सुग्धिं, तव्विवरीतं भवे दुग्धिं ॥ ३२२ ॥

जं भोयणं पण्णयं वरसकासेहि उववेत् नं सुग्धिं भएण-
ति, इतरं दुग्धिं ।

अहवा-

रसालमयि दुग्धिं, भोयणं तु न पूजियं ।

सुग्धिंभिरमालं पि, पृथवं तेण सुग्धिं तु ॥ ३२३ ॥

रंथेण उववेयं पि भोयणं दुग्धिगंथेण पूजितं, दुग्धिभिर-
त्यर्थः । अरमालं पि भोयणं सुग्धिगंथजुतं पूजितमित्यर्थः ।

पेचूण भोयणदुग्धिं, पण्यं अहव एकतो चेव ।

जे सुग्धिं भुंजिता, दुग्धिं तु विगिचणं कुज्जा ॥ ३२४ ॥

सुग्धिं दुग्धिं च भोजनं एकतो पण्यं वा पेचुं जो साह
सुग्धिं भोक्ता दुग्धिं परिद्वयं, तद्वम मामलडु ।

इमे य दोसा-

सो आणा अणवत्थं, भिक्खुविराधणं तथा दुविधं ।

पावति जम्हा तेणं, दुग्धिं पुवेत्तरं पच्छा ॥ ३२५ ॥

कंटा ।

इमे य दोसा-

रमगेहि अचिकखाए, अविधिगंइगालुपकमे माया ।

लोपे एसणवाधातो, दिट्ठोता अज्जमेगूहिं ॥ ३२६ ॥

रसेसु गंही भवति, अरणसाह्मिणो आहंयं कायति-भोय-
णपमाणतो अहिंयं कायति, एगओ गहियस्स उववरिणु सुग्धिं
कायति, इतरं छुट्टेति, कागनियालगमयं । कारमाहा । एवं
अविही भवति, इंगालोसो य भवति, रसगिओ गच्छे अ-
धिनि अलमंता गच्छा उपकमति, अपकमतीत्यर्थः । मार्यो
मंडलीए रसालं अलमंता भिक्खुमागओ रसालं भोक्तृमागच्छ-
ति, भदकं भदंयं भोक्ता विवरणं विरममाहातरयाहि रसो-
यणे लुडो । एण्यं पि पेजेति । एण्यं दिट्ठोता-“अज्जमेगूहिं” । जहा
अज्जमेगू आयरिया बहुस्सुया बहुपरिबारा मयुरं (पुंरि)
आगता, तथ सहहिं धरिज्जति, ता कालंतरेण आनयणा
जाना, कालं काऊण वयणवामीसु उववणो, सो बहुपडि-
वोहणदुआ आगओ सपीरमहिमाए अज्जंताए जीहं गिण्णा-
लेति । पुच्छओ-को भवं ? अणानि-अज्जमेगूहिं साधु सहाय
अणुपासिउ गतो । एते दोसा पडिक्कलं अज्जसमुदा, ते र-
सगेहीमिता एकतो सव्वं मेलेउं भुंजति, नं व असं विरसे
वावि सव्वं भुंजेण छुट्टेण । सूत्राभिहितं च कृतं भवति ।

“ रत्नगेहि सि ” अस्य व्याख्या-

सुस्फीदङ्गुगजीरो, सेच्छति छातो वि भुंजितुं इतरं ।

आवस्सयपरिहाणी, गोपरदीहो उ उज्झामिया ॥ ३२७ ॥

इतरं दुग्धेति लभतेति वि सुग्धेन भक्षणेभित्तं दीहं भि-
क्खाऽऽयोरस्य अडति, सुत्तयमादियसु आवस्सयसु
परिहाणी भवति, दुग्धयस्स उज्झामिया परिहृवणिया ।

“ अधिकं जायते ” अस्य व्याख्या-

मधुमं भोग्यजायं, भुंजतां तु एकतो ।

अधिकं खादय जो तु, अधिकखाप स बुवति ॥ ३२८ ॥

मनसो रुचितं मनोऽं भोग्यं जानमिति प्रकारवाचकः,
साधुभिः साहं भुजतां जो अधिकतरं खाप सो अधिकखा-
भं भणय ।

जम्हा पते दोसा-

तम्हा विधीं भुंजे, दिरण्णिमि गुरुण सेस रातिणिण ।

भुंजति करिम्भरणं, एवं समता तु सव्वेसि ॥ ३२९ ॥

का पुण विही ? जाप आयरियगिलाण बालवुद्धआदेवमादि-
याणं उज्झिदियं पत्तेयगहियं वा दिरणं, सेसं मेडल्लरातिणिआ
सुग्धिनदुग्धिमदवा-विगहियं करं थेतु मेडलीए भुंजति. एवं स-
व्वेसि समता भवति । एवं पुच्छुना दोसा परिहरिया भवेति ।
कारणं आ परिहृजेजा-

वितियपदे दोमि वि बहु, मीसे च विगिंचणारिहं होज ।

अविगिंचणारिहे वा, जवणिज गिलाणमायरिण ॥ ३३० ॥
पूर्ववत् कंठ ।

जं होज अभोजं जं, वज्जेसियत्तं विगिंचणारिहं च ।

विसकयमंतकयं वा, दव्वविरुद्धं कयं वा वि ॥ ३३१ ॥
पूर्ववत् ।

(२५) मनेऽं भोजनं परिहृण त्वं यद्वि ।

साधर्मिकभ्योऽऽन्या परिहृणयति-

जे भिक्खु मणुऽभोग्यजायं परिहृणाहिता बहु परियाव-
सं अदुरं तथ साहम्मिया संभोइया से समणुणा अराहिहा-
रिया संता परिवसइ, जे अणुपुच्छता अणुमिमेतियं प-
रिहृवेइ, परिहृवंतं वा साहजइ ॥ ४४ ॥

जं चेव सुग्धिसुते सुग्धि भोग्यं वुत्तं नं चेव मणुणं । अ-
हवा-भुक्कलस्स पंतं पि मणुं भवति । अट्टमच्छुहवउत्थआ-
यंयिलगालणिआणउमच्छगपरिहाणीए हिडेताणं अलहण
जहा विधीए स्ववामे वा संभुंजंतं जं, ते संभोइया, समणुणा
उज्झयविहाणी । चोदगाऽऽह संभोइयगहणांतं चेव अरिहारि-
गहणं लिद्धं, किं पुण अरिहारिगहणं ? आचार्योऽह-चउ.
अंगे द्वितीयमंगे सातिवरियाएहरणं, संतंइति विद्यमानः ।

जं चेव सुग्धिसुते, वुत्तं तं भोग्यं मणुमं तु ।

अहवा वि परिउक्कुसिय, समणुमं होति पंतं पि ॥ ३३२ ॥
परिभूतितो बुभुक्षितः, शेषं गताधेयं ।

आचार्यो विधिमाह-

जावतियं उवउज्जति, जलियमेते तु भोग्ये गहणं ।

अतिरगमण्डाप, गहणे आयाऽऽदिणो दोसा ॥ ३३३ ॥

१५७

परिमाणतो जावतियं उवउज्जति तत्पमाणं धेत्तव्यं, अति-
रेमं गिरहन्तो लोभदोसा, परिहृवणियदोसो य, आणा-
णो य दोसा, संजमे पिपीलियादी मरंती, आयाए अतिवहुए
भुत्ते विस्सुचियादी, तम्हा अतिपमाणं ण धत्तव्यं ।

चोदगाऽऽह-

तम्हा पमाणगहणे, परियावसं गिरत्थयं होति ।

अथवा परियावसं, पमाणगहणं ततो अजुतं ॥ ३३४ ॥

तस्मादिति जति पमाणजुत्तं धेत्तव्यं तो परियावणगहणं णो
भवति सुत्तं गिरत्थयं, अह परियावणगहणं तो पमाणगह-
णमजुत्तं, अथो गिरत्थयं ।

अह दोएद वि गहणं-

एवं उभयविगोधे, दो वि पया तु गिरत्थया होति ।

जह हुंति तं सयत्था, तह सुण बोच्छं समासेणं ॥ ३३५ ॥

अहवा दो वि पदा गिरत्थया । आचार्योऽह पच्छं ।

आयरिण य गिलाण, पाहुणए दुज्जेम सह अदाय ।

पुव्वगहितं च पच्छा, अभत्तं देवा भवेजाहि ॥ ३३६ ॥

जत्थ सङ्गाहउवणाकुला गत्थि तत्थ पत्तेयं सव्वसंघादिया
आयरिस्स गेगहंति, तत्थ य आयरिआ एगसंघादियाणी-
तं गेगहंति, सेसं परिहृवणियं भवति । एवं गिलाणस्स वि
सव्वे संदिट्ठा सव्वेहि गहियं, एवं पाहुणे वि । अहवा काह
संघाहआं वुल्लभदव्ववीराऽऽदिणा णमेतंआं सहसा हाता-
रेण महेतं भायणं भरियं, एवं अतिरसं । अहवा भंसे
गहिए पच्छा अभत्तं जातो वा, एवं वा अतिरसं होज ।

एतहिं कारणेहि. अतिरं होज पज्जयावसं ।

तमणालोएता गं, परिहृवं तमि आणाऽऽदी ॥ ३३७ ॥

जं तुच्छं चारायं पज्जनाचरणं तमेतंहि कारणेहि हंजज. त-
मेवं पज्जनाचरणं अणालोएता अणिमेतंता परिहृवति, तस्स
आणादी, मात्सल्लं च पच्छिन्नं ।

इमे य परिहृता-

वाला वुद्धा सेहा, खमग गिलाणा महोदराऽऽएसा ।

सव्वे वि परिहृता, परिहृवंतं णाणुपुच्छ ॥ ३३८ ॥

वाला वुद्धा य तिकल्लुद्धा पुणो वि जंमज्जा, सेहा वा अभा-
विता पुणा वि जंमज्जा, खमगो वा पारखणे पुणो जंमज्जा,
गैलाणस्स वा तं पाउग्गं, महोदरा वा मेडलीएण उवट्ठा
जंमज्जा, आदेसा वा तंवि आगता होज्जा, अदाणुखिआ,
वा ण जमिता, पुणो जंमज्जा; तत्थ अणुपुच्छा परिहृवं-
तो पते सव्वे परिहृवयति ।

इमे पच्छिन्नं-

आयरिण य गिलाणे, गुरुणा लहुणा य खमगपाहुणए ।

गुरुणो य बालवुद्धे, सेहे य महोपरे लहुआ ॥ ३३९ ॥

जति तेण भंसेण विणा आयरियगिलाणए विराहणा
भवति तो आणितस्स अणुपुच्छा परिहृवंतस्स चउगर-
गा, खमग पाहुणए य सउलहुणा, बाले बुद्धे गुरुणा, सेहे
महोदरे लहुआ ।

चोदगाऽऽह-

जदि तेण विणा आवा-पा होजा तो भवे वेत्ता ।

शीते बहुपरिभोगो, भद्रतो तम्हा अश्रेणंतो ॥३४०॥

जति तेलि आरयियाऽऽदीणं तेण भत्तेण विणा पत्तितावणा-
ऽऽदी पीला हवेऽज्ज, ततो वेत्ता हवेऽज्ज, जति खिए परिभोगः
स्यात् नो पायच्छिन्नमपि स्यात्, तस्मादनेकान्तत्वात्तेषामानी-
यमानिनाऽवश्यं दोष इत्यर्थः ।

आचार्याऽऽह-

धुंजेतु मा व समया, आतविमुद्धीए शिजरा विउला ।

तम्हा छउमन्थेणं, शयं अतिसेसिए भयणा ॥ ३४१ ॥

अमुकेऽपि साधुभिः आत्मविशुद्ध्या नयनः विपुला
निजेरालामो भयन्त्येव, छुप्रति स्थितः छुप्रस्थः, अनतिशयीः
तेनावश्यं नये । भक्तिमद्वे पुण जाणित्ता जनि धुंजइ ता
शेति, अगहा ग गीत ।

बोदयाऽऽह-आरयिमुद्धीए अपरिभुजंते कहे निजेरा ?

आचार्यो दृष्टान्तमाह-

आतविमुद्धीए जती, आरहिपासिएए जदि बधेति ।

सुच्छति जनणाजुत्तो, अयंतेतो वि हुलगमि पमचो ॥३४२॥

यथा आरयिशुद्धया यतिः प्रमजितः न हिमा अहिना
तद्वाधपरिणतः यद्यपि प्राणितो वाधयति तथाऽपि प्राणा-
निपातं हलेन न पुञ्चते, यतनामुच्छ्रयन् । पमचो पुण भाव-
स्वऽविशुद्ध्यात् अवहेतो वि पाणानिपातफले लग्नतिस्ति ।

विद्वन्वाचस्वह्मराह-

एमेव अग्रतिन्मि वि, शिउतरालाभो तु होति समशस्मन ।

अलमस्स सो ए तावि, तम्हा गेजा सोत वज्जि ॥३४३॥

अग्रतिनं वि भक्तपाणं आयमुद्धीआ गैवरुम शिउजरा
विउला भवति । जो पुण अलमसोमजुत्तो अविशुद्धमनो,
तस्म सो शिउजरात्ताया ए भवति । तस्माद्विजगलामा-
यिना सति थले शेषं ।

तत्स्थिता कमा भवति-

तम्हा आलोएजा, मयेते सालए इतरे पच्छा ।

खेत्तंते अपमामे, खेत्तवदि वा अवोवत्थं ॥ ३४४ ॥

आलोएति कथयति स्वत्वेन स्वप्नानं सालर स्वप्रतिभ-
वे जेठिया संभोतिया न समानि-दमं भनं उइ अहो भं
तो धेयउ, जइ ते शेच्छुंति ताहं अणं भगानि, इतरे पच्छा
अग्रामे वा अणप्रतिभये, जति न वि शेच्छुंति ताहं स्वत्वेन
अग्रामे जति न वि शेच्छुंति ताहं खेत्तवदि अग्रामे
कारणतो शिउजति, एवं अवोवत्थं गीत । कारणे अणमं-
भेतिण स खेव कमा उच्छमकरणप्रतिपद्यार्थम् ।

आसएणुवरणं मोत्तं, दृग्ढाणं तु जो गण ।

तस्स सच्चैव वाजारी-परवत्थिरायणा ॥ ३४५ ॥

आसरेण्ये मोत्तं जो दूरतयाणं पक्कवाणण शेति, तस्म सा
खेव बालातिविजगता पुच्छुता

स्वजनमयीकामप्रतिपद्यार्थम्-

ए पमाणं गणो एत्थ, सीसो भेव स वा सओ ।

समणुएणता पमाणं तु, कारणे वा विवज्जओ ॥३४६॥

मूलभेदो गणो, गच्छो वा गणो, सो अत्र प्रमाणं ए भवति,

सम सीसो स्वजन इदमपि प्रमाणं ए भवति । समणुएता सं-
भोगो, सो अत्र प्रमाणं, कारणे तु पुण आसरेण्ये मोत्तं दूरे गीत, सं-
भेतिण वा मोत्तं आसरेण्ये मोत्तयाण वि सति, तं पुण गिलाणा-
ऽऽदिकारणं बहुवचं ।

अववाणण आणेतो सुद्धी-

वितियपद होजमणं, दृग्ढाणं मपवाण य ।

काला वा अन्धमती, सुद्धी जं भे व तं दुद्धी ॥३४७॥

अयं स्तोत्रं अग्रणेतो विमुद्धो, दूरं वा अज्ञाणं, दूरं आसरेण्ये वा
सपक्कवाण ग गीतं, जाव गीतं ताव आदिच्छो अन्धमेति,
नति वा सुद्धं लज्जं, तं च पाणिद्वाराण्ये दुग्धं, एवमादि-
कारणं आणेतो वि सुद्धी अपच्छिन्तो । नि० चू ५ उ० ।

(२६) अथुना नाआहारपारिस्थापनिकां प्रतिपादयति-

शास्त्राहारमयी जा मा, मा दुविहा होइ आणुपुव्वीए ।

उवगरणंमि सुविदिश्यां, नायव्वा नो य उवगरणे ॥७७॥

निगदित्तिहा, तवरं नाउपकरणं केम्माऽऽदि स्थानं ।

उवगरणमि उ जा सा, मा दुविहा होइ आणुपुव्वीए ।

जाया चेव सुविदिश्यां !, नायव्वा त अजाया य । ७८॥

निगदित्तैव, तवरमुपकरणं वग्गाऽऽदि ।

जाया य कयपाण, वंका पाण य चीवरं कुज्जा ।

अज्जाय बत्थपाण, बोत्थं तुच्छपाण य ॥ १ ॥ (५०)

जाता च वस्त्रं पात्रं च वक्रः, चान्ताऽभिप्रायस्माद्वस्त्रं
मूलगुणाऽऽदिदृष्टे व जाति पात्रं च चीवरं कुज्जा अजाता च
वक्रः, चान्ता-वस्त्रं पात्रं च (बोत्थं तुच्छपाण य) चो-
दन्ताऽभिप्रायो वस्त्रं विपयेस्ते-अत्र स्थापने पात्रं च मूल-
गुणान्तरं हातं विद्वान्ते तु वक्रः, एव तावद् वाथाऽर्थः ।
इयं चान्ताकौ गाथा-

दुविहा जायमजाया, अभिआंगमि ये मुद्धऽमुद्धा य ।

एणं च दोसिण निमि य, मूलतुरमुद्धनागहा ॥ ७६ ॥

द्विधा जाता अजाता पारिस्थापनिका-धार्मिकीकौ

विपं च अमुद्धा शुद्धा च, तत्र शुद्धा अजाता भविष्य-

ति, अयं च प्राप्तादियः निद्वान्ताः एणं च दोसिण नि-

मिण य, मूलतुरमुद्धं जाणति । "मूलगुणाऽशुद्धे एको ब्र-

ह्मन्, पात्रं च वेत्ता, उत्तरगुणाऽशुद्धे द्वौ शुद्ध इव इति

गाथाऽऽति । अवयवार्थस्तु गाथाऽऽपस्यावयव-सामाचार्यभि-

क्षेयं इति-उपयोगं सांस्वगणं य । उवगरणं जाया अ-

जाया य, जाया वस्त्रं पाण य, अजाया वि वस्त्रं पात्रं य, जाया

गाम-वत्थपाणं मूलगुणअशुद्धे उत्तरगुणअशुद्धं वा अभिआं-

गणं वा विमिण वा, जइ विमिण आतिआगमिं वा वस्त्रं पा-

त्रं वा स्वेडात्मां उ काऊण विमोपयये, नायव्वा य तंइ जा-

ति अग्रिमाणं वत्थपायाणं कालवरं वा पांड्याणं वा

साहाय्यगतिण वा जाणं एत्थ का विमिणमोक्ती ? बो-

यच्छो भणइ-आभिआंगमिवात्तं तद्वं स्वेडात्मां उ काऊण

विमिण्यं मूलगुणअशुद्धवत्थं एत्थं वंको कोइ, उत्तर-

गुणअशुद्धं दोसिं यंकाणं, सुद्धे उज्जुयं विमोपयजेइ,

पाण मूलगुणअशुद्धे एणं चीवरं विज्जइ, उत्तरगुणअशुद्धे दोसिं

चीवरं डालण पाण तु भवति, सुद्धं तुच्छं कोइ विमिणं वि मीण-

यं होइ । आरमिया भवति-एवं सुद्धं वि अमुद्धे भवइ, क-

हं ?-उज्जुयं ठयियं, एणं वंको मूलगुणअशुद्धं जायं, दोसिं

उत्तरगुणश्चमुञ्जं, एकयुक्तं दुर्वक्तं वा होज्जा, दुर्वक्तं एकवक्तं वा होज्जा, एवं मूलगुण उत्तरगुणो होज्जा, उत्तरगुणो, वा मूलगुणो होज्जा, एवं क्षेत्रपाप वि होज्जा, एवं क्षेत्रपरिगणयं मूलगुणसत्त्वं जायं, दोषि विगिगणयति, मुञ्जं जायं, ज य तेहि वन्धपापणं परिमुञ्जिणं दोषा तेनि आवसी भवइ, नइहा जं भणियं ते न न जुलं, तन्नो कलं दाउं विगिगि-यव्वं ? आधरिया भणंति-मूलगुणं अमुञ्जं वर्ये एगो गंडी कीरइ, उत्तरगुणश्चमुञ्जं दोषिण सुद्धे निगिण, एवं वन्ध, पाप मूलगुणश्चमुञ्जं अतो अट्टए एगमसिहिया रेहा कीरइ, उत्तरगुणश्चमुञ्जं दोषिण, सुद्धे निगिण रेहाओ, एवं गायं होइ, जाणरण कायव्याणि, कहिं परिदुंयव्याणि ?-एरांतमणावाए सह पत्तापंवरयत्ताणं, असइ पडिलेहसियाए दोरेण मुह वञ्चइ, उज्जमुहाणि ठविज्जंति, असइ ठाणस्स पानसिणं ठविज्जइ, जसो वा आगमं तसो पुणकं कीरइ, एयाए-हीण विगिगिज्जइ, जह कोइ आगारो पायइ तहा वि बोसट्टा-एहणणा सुद्धा साहूणो, जंठि अणोइ साहूडि गहिंयाण जइ कारणं गहिंयाणि ताणि य सुद्धा जावजीवाए परिमु-जंति, मूलगुण उत्तरगुणमु उप्पएणं ते विगिगिचइ । गतोपक-रणपाणिस्था निका ।

अथना नाउपकाखपाणिस्थापनिका प्रतिपाद्यते आह च-
नाउवगरणे जा सा, चउविहा होइ आसुपुव्वीए ।

उच्चारं पानवणे, खेले विषयाण चैव ॥ ८० ॥

व्याख्या निगदमित्यर्थः ।

विधिं भस्ति-

उच्चारं कुर्वन्तो, ह्ययं तमपाणरखणद्वारे ।

कापटुपादिमाभि-गहे य दो चउ अभिगणहे ॥ ८१ ॥

पुश्चं तमपाणसमु-ट्टिणं एत्थं तु होइ चउमंगो ।

पटमपयं पमत्थं, समाणि उ अपमत्थाणि ॥ ८२ ॥

इमीणं वक्काणं-जस्स गहणी संसज्जइ तेण ह्यायाए वो-
सिगियव्वं, कसिययाण ह्यायाए ?-जं ताव लोणस्स उव-
भोगकस्सो त-थ न वोसिगिज्जइ, निगवमंगे वोसिगिज्जइ,
तत्थ वि जा मयाओ पमाणओ निगया तन्धेव वोसिगि-
ज्जइ, असइ पुण निगयाए, तन्धेव वोसिगिज्जइ, असति
कक्काणं कारणं ह्याया कीरइ, तेसु परिणयसु वञ्चइ, काया
दोषाण-तमकाओ, थावरकाओ य । जइ पडिलेहे वि पम-
ज्जइ ताव तो एगिदिया वि रक्खिया तमा वि, अह पडिलेहे
न पमज्जइ तो थावरा रक्खिया तमा परिचत्ता, अह
न पडिलेहे पमज्जइ थावरा परिचत्ता तमा रक्खिया,
इयत्थ दोवि परिचत्ता, सुएडिलेहियसुपमं ज्ञपसु वि
पटमं पयं पमत्थं, विदयतएण एकेकेण सउत्थं दोहि वि अ-
पमत्थं, पटमं आपगियव्वं, संसा परिहसियव्वा । दिसाभि-
गहे-“उमे सुअपुरां च । दिवा कुपादुइइसुवः । रात्रौ द-
क्षिणतश्चैव, तस्य चाऽयुतं होयते ॥ १ ॥” दो क्षेत्र पापउ
अभिगणंति, इगलगहणं तहेव चउमंगो, सुएए गामे पव-
माइ विमासा कायव्वा जहासंभवं ।

अथुना शिष्यानुशास्तिपरां परिसमाप्तिगामाह-

गुरुमूले वि वसंता, अउकुला जे न होति उ गुरुलं ।

एसिं तु पयाणं, दूरं दूरं ते होति ॥ ८३ ॥

‘गुरुमूले’ गुरुस्त्वितिऽपि ‘वसन्तः’ निवसमाना अनु-
कूला ये न भवन्त्येव गुरुक्षेत्रम्, एतेषां ‘पदानाम्’ उकूल-
सत्त्वानां, तुशब्दादन्धेषां च, दूरं दूरं ते भवन्ति, अविनी-
तत्वात्तेषां धृतापरिणतिरिति माथाऽर्थः । आ० ४ अ० ।

(२७) गृहवचोऽऽदिपु उच्चारणश्रवणे परिग्रापयति-

जे भिक्खू गिहंसि वा गिहमुहंसि वा गिहदुवारंसि वा
गिहपटिदुवारंसि वा गिहलोयंसि वा गिहंज्जणंसि वा गि-
हवच्चंसि वा उच्चारं वा पासवणं वा परिद्वेहं, परिद्वेवं
वा साइजइ ॥ ७२ ॥

थंदिहं उवघाती, गिह तस अगणीए पुढविंसवदं ।

आउवणस्सतीए, विभासितव्वं जहा सुणे ॥ ६३ ॥

थंदिहं तिबिहोवघातियं आयपवयणे संजमगिहे आ-
उवघाओ, तमअगणिपुढविआउवणस्सतिसंबदं संजमो-
वघातियं, विभापा विस्तरणे कत्तव्या, जहा सुते आया-
यितियसुतकलंथे थंदिहलस्सिक्कए ।

इमो सुत्तव्यो-

अंतोगिहं खलु गिहं, कोट्टग सुविधी व गिहमुहं होति ।

अंगण मंडवधानं, अगहारं दुवारं तु ॥ ६४ ॥

गिहवचं परंता, पुरोहदं वा वि जत्थ वा वच्चं ।

घरस्स अंतो गिहं भस्ति, गिहगहणं वा मव्वं क्षेत्र घरं
पेणति । कोट्टओ अंगिमालिदो सुविही कुहाकआलिदो, एते
दो वि गिहमुहं गिहस्स अगगतो अक्कावगामं, मंडवधानं, अं-
गणं भस्ति, अगहारं पाधेसितं नं गिहदुवारं भवति, गिहस्स,
समंतेनो वच्चं भवति, पुरोहदं वा वच्चं पच्छंते नि उत्तं
भवति, जं वा वच्चं कारणं ते वच्चं नमोभूमो भवति ।

जे भिक्खू मडगगिहंसि वा मडगज्जणियंसि वा मडग-
धुभिंयंसि वा मडगसुयंसि वा मडगलेणंसि वा मडगथंदि-
लंसि वा मडगवचंसि वा उच्चारं वा पासवणं परिद्वेहं, प-
रिद्वेवं वा साइजइ ॥ ७३ ॥

इमो सुत्तव्यो-

मडगगिहं मेच्छाणं, धूमा पुण विचगा होति ॥ ६५ ॥

छारो तु अपुंजकदो, छारचित्तावरहितं तु थंदिहं ।

वञ्च पुण परंता, सीताणं वाधि सव्वं तु ॥ ६६ ॥

मडगगिहं शाम मेच्छाणं, घरभंतेरं मतयं छोटं विज्जति,
न इक्कति, तं मंडगगिहं, अभिगणवडइ अपुंजकं छारो
भस्ति, इट्टगाऽऽदिठिया विच्चा धूमो भणति, मडगं आधयो
मडाऽऽधयः, स्थानमित्यर्थः । मत्तागाऽऽसख अणुं तु मडयं
जत्थ सुव्वति तं मडगामं, मडयम्म उय्यं जे देवकुलं नं लेणं
भवति, छारचित्तावरज्जितं केवलं मडयं दइयाणं थंदिहं भ-
वति, मडयं परंते वचं भणति, सव्वं वा सीताणं सी-
ताणस्स वा परंते वचं भणति । नि० कृ० ३ उ० ।

(८८) रात्रौ काले वा उच्चारं कृत्वा पात्रं स्थापयित्वा प्रातः
परिग्रापयति-

जे भिक्खू सगपायंसि वा परपायंसि वा दिया वा राओ
वा बियाले वा उच्चाहिज्जमाणे सपायं गहाय परपायं

जायद, जाइता उषारं पासवणं वा परिदेहं, परिद्विषा
अगुगए खरिए पाडेइ, पांठं वा साइजइ ॥ ८१ ॥

राउलि निला, वियालो लि संभावगमो, उआवह्येन वा-
धा उआवाहा, अण्णिओ सएणमत्तओ सगपायं भएणनि,
अण्णियस्स अभाव परयाते वा जाइता वंसिरिह, परं
अजाइओ वंसिरंत्तस्स मासलहुं. अगुगए स्वरिए छुंठुति
मासलहुं, मत्तये शिकारणे वंसिरंति मासलहुं ।

शिञ्जुत्ती-

शो कप्पति भिक्खुस्सा, शियमचे तह वरायए वा वि ।
वोसिरिउः शुचवारं, वोसिरमाणे इमे दोसा ॥ १०४ ॥
शिअवमत्तए, परायत्तए वा शो कप्पति भिक्खुस्स वोसि-
रिउं । जो वंसिरंति तस्स इमे दोसा ।

सेहाऽऽदीण दुमुंछा, शिमेरेउज तं व दिस्स ऽऽरीणं ।
उहाइभाणभेयण-तिसुपावसमादिपल्लिमो ॥ १०५ ॥

सेहा मंथेणं वा दहूणं वा विपरिणमंज्ज, दुमुंछं करंज्ज,
इमेहि हवुसरक्खा वि जज्जा अगारिणो वा णमिरिउज्जं दहू-
उहाइ करंज्ज-“अहो इमे अलुइणो सव्वलोगं विट्ठालेति ।”
माणयेयं करंज्ज, उअंवेदिने आइव जाव परिदुवंति तिसु-
पावतिं ति जाव उव्वंति जाव सुत्तये पल्लिमंथा भव-
ति; आदिसदातो परेण दिट्ठे संकामोतिगाऽऽदिपसंगो ।

चोवगाऽऽह-

एयं सुत्तं अफलं, अथा वा दो वि वा विरोधेणं ।
चोदग दो वि असत्ता, जहं होति तथा शिमामहि ॥ १०६ ॥
सुत्तं वंसिरणं न पडिनिज्ज तुमं पुण अंधेण पडिसेह-
नि, एवं एतत्तण अफलेण भावत्तव्यं, दो वि वा पराणं
विरोधेन ठिता । आयरिआऽऽह-चोदग पच्छंजं कंठं ।
सुत्तं कार्णविं, के ते कार्णा ? इमे-

गेलसमुत्तमडे, रोहग अद्दाण सावए तेणे ।
मेहं दुविधरुयाए, कहगदुग अभिगाहाऽऽसरणे ॥ १०७ ॥

निलाणो काइयसएणाभूमी गंतुं ण तरति, अण्णायगमु-
त्तिमंठं, तं पडिउएणं ण तरति गंतुं, रोधये काइयसए-
भूमी एणिय, सागारियपिडवद्धा वा, अद्दाणे सांचत्तादी पुड-
वी, राओ वा, वसहीओ शिण्णच्छंत्तस्स सावयभयं पि य, मेहं
मुत्तसुकराए य एयाए दुविधरुजाए पुणो पुणो वंसिरनि,
अण्णिओगकहणे धम्मकहणे य, अभिगाहे मोहपांडमं पडि-
उएणो, भावाऽऽसरणो वा काइयसएणाभूमी गंतुं ण तरति ।

अपे संसत्तमि य, सागरउविचभापडिविद्धे ।

पाण्डियाए मणो वा, वोसिरणं मत्तए भयियं ॥ १०८ ॥

अप्या काइयभूमी, संसत्ता वा काइयभूमी, साधुस्स वा
बाहिरे सएणायगार्नि सागारियं, सेज्जायरस्स वा अतो वो-
सिरिउज्जमाणे अवियत्तं इयाहिं वा समं भावपडिवद्धा काइ-
यभूमी, पाण्डियद्धा वा वासमिहियासु पडंतीसु विज्जाए
उव्वयातो काइयाए आयमियव्वं कां; एतेहि कार्णएहि मत्तए
वोसिरिउं बाहिं जययाए उदिते स्वरिए पट्ठवेंति ।

अभिगाहं अण्णदाराणं इमा दोहव वि व्याख्या-

अभिगाहियं चि कए, कहणं पुण होति मोहपांडिमाए ।

अप्यो चि अप्य मोहं, मोदयो भवति अप्या ॥ १०९ ॥

पुव्वदं कंठं, अण्णमिति मोहं अण्णं पुणो भवति, काइयभू-
मी वा अप्या, तेण मत्तए वोसिरनि ।

एतहिं कार्णहिं, वोमरणं दिवसतो व रत्ती वा ।

पगतं तु शु होति दिवा, अधिकारो, रत्तिवोसट्ठे ॥ ११० ॥

इह सूत्रं दिवसतो नाधिकारो, रातो वंसिरंतिनाधिकारो ।

सगपातमि य रातो, अथवा परपाययंसि जो भिक्खू ।

उचारमाययिता, सरम्मि अगुगए राओ ॥ १११ ॥

उचारो सगणा, पासवणं काइया, जो राओ वंसिरिउं
अगुगए स्वरिए परिदुवंति, नत्तसंयुत्तम् ।

सो आणा अखवत्तं, मिच्छत्तविराहणं तथा दुविधं ।

पावति नग्गा तेणं, सरम्मि उग्गए राओ ॥ ११२ ॥

कंठा ।

रातो परिदुवंत्तस्य इमे दोसा-

तेसाऽऽसविखय सावय-पडणीयसपुंसद्विन्यते, रेच्छा ।

ओहाणपडि पेहा-णसे य वाले य मुच्छा य ॥ ११३ ॥

राओ शिण्णओ नेणाऽऽसविखरहिं धेपेउज्ज. नीहमाऽणो वा
सावया, तेहि स वज्जंता पडिणीया वा पडियरिउं राओ;
अवागारिंति पतावज्ज, पडिणीओ वा भणंज्ज एव चोरंगपर-
दागिओ, जेण राओ शिण्णच्छुति, गणुंत्तयो वा रातो वत्ता
नेरहेउज्ज, इण्यो वा नेरहेउज्ज । अइवा-अदनावेणं साधु
इण्यो य जुगवं शिण्णता, तथ संकाइया धोता. एवं महा-
सदियादितिरिक्खीए वि संकज्ज अथवा गणुंत्तकथोति-
रिच्छंए वा कंवि अण्णारां नेवज्ज, आहाणपडि वा
दिवसतो छिहं अलभमाणो रातो भसाहिपरिदुयणलक्खेण
आहावज्ज, एवं वेहाणुंते पि करंज्ज, सण्याऽऽदिगा वा
वालेण वइतो ण तरति अक्खाटं, मुच्छा वा नं होज्ज । ज-
म्हा एतं धोता तग्हा स पांडुवेयवो ।

समाहिमत्तओ अगुगए वि परिदुवंति-

वितियपदे सागारो, संसत्तपेच्छगुण हेतुं वा ।

एतहिं कार्णहिं, सरम्मि अगुगए राओ ॥ ११४ ॥

उग्गए स्वरिए परिदुवज्जमाणे सागारियं भवति, अंतो वा
कायभूमी, अप्या संसत्ता वा, ताहं दिवसतो वि मत्तए वो-
सिरिउं राओ अण्णसागारिण, परिदुविज्जति, उग्गते स्वरिए
जाव परिदुवंति वि सुवायंति वा सुत्तपरिमंथा मयंतो
भवति ति अण्णए स्वरिए परिदुवंति, परिदुवंतो सुखो
भवतीत्यर्थः । ति० सू० ३ उ० ।

(२६) अह्वारदहाऽऽदिपु स्यात्कलेषु उचारप्रभवेण करणेन-

जे भिक्खू ईगालदाहंसि वा खारदाहंसि वा भुसदाहंसि वा
उचारं वा पासवणं वा परिदुवेहं, परिदुवंते वा साइजइ ॥ ७५ ॥

इमो वत्तयो-

ईगालखारदाहे, खदिरादी वत्थुलादिया होति ।

गोमाऽऽदिरोगसमणो, दर्शित गच्छे तहिं जायिं ॥ ६७ ॥

स्वरःऽऽदी इंगला, वःखुलमादी। खारो, जराऽऽदिरंगमरंता-
शे गोरुआशे रोगपसमलः शं जथ गाश्रो उर्ध्वंति तं गायदाहं
भयति कुंभकारा जथ बाहिरश्रो तुसे उर्ध्वंति तं तुसडाहङ्गाणं,
प्रतिवयं खलगाद्वारे श्रोसयं जथ भुनं उर्ध्वंति तं भुसडाहङ्गाणं ।

जे भिक्खु गुवासु गोलेहणियासु वा, खणियासु वा
मट्टियाखाणीसु वा, परिशुंजमाणियासु वा, अपरिशुं-
जमाणियासु वा, उच्चारं वा पासवणं वा परिद्वेदं, परिद्ववंतं
वा साइज्जइ ॥ ७६ ॥

इमो सुत्तयो-

ऊसच्छाणे गाश्रो, लिहंति भुंजेति अभिणवा सा तु ।

अचिपत्तमखललहणं, एमेव य मट्टियाखाणी ॥ ८६ ॥

जथ गावो ऊसच्छाणा लिहंति, सा भुजमाणी गिरुडा न-
वा भरणति, तथ दौसा सचिन्तमीनो पुद्विकायो, अचियत्तं
गोसाभियस्स वा खवा, तथ गावो लेहयेति, अंतगयदोसी,
अणत्थ वा लेहयेति पुद्विवहो, मट्टियाखाणी ए चि सचिन्त-
मीना पुद्वी जणवयस्स अचियत्तं अरणं वा खाणि एवेयेति ।

जे भिक्खु से आययणंमि वा, पंकेसि वा, पणगंसि वा,
उच्चारं वा पासवणं वा परिद्वेदं, परिद्ववंतं वा साइज्जइ ॥ ९५ ॥

इमो सुत्तयो-

पंको पुण चिक्खल्लो, पणगो पुण जथ मुच्छते ठाणे ।

मोआ कइमवहुलो, आवयणं तस्म शिक्का तु ॥ ६६ ॥

सचिन्ताचित्तिमसरे पुणसदं, आयत्तमिति म्थानं, पणश्रो
उ लांसे जथद्वारे संमुच्छति, तं पणगद्वारे, कइमवहुलं
पाणीयं साओ अरणंति, तस्म आययणं शिक्का ।

जे भिक्खु उंवरवच्चंसि वा, नग्गोवरवच्चंसि वा, आमत्थवच्चंसि
वा पिण्णसुवच्चंसि वा, पिण्णलीवच्चंसि वा, सागवच्चंसि वा
उच्चारं पासवणं वा परिद्वेदं, परिद्ववंतं वा साइज्जइ ॥ ७७ ॥

उंवरस्म फला जथ किरिबंड उव्वविज्जति तं उंवरवच्चं
भरणति, एवं गुग्गोहा वडो, आसत्थो पिण्णो, पिलक्खु पि-
प्पलभेदो, सो पुण इत्थयपिमाणा पिण्णरी भरणति, डागो
पन्नसागो; एतेसां सुर्द्धंति फला जइ चैव ।

एतेसामसतरं, धंदिह्वे नो तु वोसरे भिक्खु ।
पासवणुच्चारं वा, सो पावति आणमादीणि ॥ १०० ॥
कंठा ।

सधम-

जे भिक्खु इच्छुवणंसि वा, सालिवणंसि वा, कुसुंभवणं-
मि वा, कपासवणंसि वा, उच्चारं पासवणं वा, परिद्वेदं,
परिद्ववंतं वा साइज्जइ ॥ ७८ ॥ जे भिक्खु मडगवच्चंसि
वा, सागवच्चंसि वा, मूलयवच्चंसि वा, कोत्थंभरि-
वच्चंसि वा, खारवच्चंसि वा, जीरियवच्चंसि वा, द-
मखयवच्चंसि वा, मरुगवच्चंसि वा, उच्चारं पासणं वा प-
रिद्वेदं परिद्ववंतं वा, साइज्जइ ॥ ७९ ॥ जे भिक्खु अ-
संगवणंसि वा, सतिवखलवणंसि वा, वंपगवणंसि वा,
व्यवणंसि वा, अण्णारेसु तण्णारेसु पत्तोवणसु
पुत्तोवणसु फलावणसु छाउवणसु उच्चारं वा पासणं वा
परिद्वेदं, परिद्ववंतं वा साइज्जइ ॥ ८० ॥

देसाऽऽदिडकेन जनपदप्रसिद्धा भव्या ।

एते पुण संबं वि धंदिहा निविंघ उवघाण पंडोनि-

आया संजम पवयण, निविंघ उवघाणं तु गायवर् ।

गिहमादिंगालाऽऽदी, सुसाणमादी जहा कमसो ॥ १०१ ॥

गिहं आउवावातो तं गिहं अपरिगहंमिनरं वा अपरिगहं
मानलहुं, सपरिगहं च उलहुं; गेरुदणकहुणऽऽद्यो दौसा एवं
मडगाऽऽदियं वि सुसाणमादिणसु पवयणोवघातो-असुनि-
द्वाणानोवघो। एते कापालिका इव च उलहुं, अविसेसा प्रायसो
संजमावघातिणो। उवउज्ज अप्पणा जो जथ उवघातो
स तथ यत्तव्वा ।

इमे दौसा -

छुट्ठावण पंतावण, तथेव य पाहणाऽऽद्यो दिट्ठे ।

अदिट्ठे अण्णकरसे, काया कायाण वा उवरं ॥ १०२ ॥

गिहाऽऽदिविरुद्धाणे वान्तिरंतां छुट्ठविज्जति, पंताविज्जति
वा, तथ वा पडिह, एते दिट्ठे दौसा। अदिट्ठे पुण अरणं
इंगलादीदाहकद्वारे कंति, कायविगहणा भवति, तं वा
मरणं कायाण उवरं छुंति ।

विनियपदमण्णपज्जे, आसएणाऽऽदियं रोहणद्वारेण ।

दुव्वलगहणि गिलाणे, जयणा ए वान्तिरंजाहि ॥ १०३ ॥

अण्णज्जे विन्हाऽऽदी ए आससमिणि विनारयसं अपनि-
गद्वारे आरणं आययिणं मव्वा जणो जथ वान्तिरि
रोहव वा अणसं धंदिह्वे णथि, अजाणपडिवसो वा वान्तिरि,
दुव्वलगहणी वा अरणं धंदिह्वे गंतुं न सकंति। गलाणो वा जं
अपदोसतं तथ वान्तिरि। एस जयणा अथवा-अण्णो
अवल्लोपति, अरणं वान्तिरि, पडरहयेवं कुक्कुयं कंति।
नि० चू० ३ उ०

(३०) आगमत्तेषु परिग्रापयति-

जे भिक्खु आगंतारेसु वा गाहावडकुलेसु वा परियावसहेसु
वा उच्चारं पासवणं वा परिद्वेदं, परिद्ववंतं वा साइज्जइ ॥ ९० ॥

इच्छासुसा उच्चारंयव्वा जाव महाकुलेसु वा महागिहेसु
वा उच्चारं पासवणं परिद्वयेति । सुत्तथा जहा अट्ठमउ-
हंसनं, इह गुवरं उच्चाराववणं नि यत्तव्वं ।

एतेसु ठाणेषु उच्चारमादीणि वान्तिरंस्तं गाहा-

आगंतारादिं ठाणा, जेतिथंमत्ता उ आदिवा सुत्ते ।

तेसुआराऽदीणं, आपरमाणम्मि आणाऽऽदी ॥ २६२ ॥
कंठा ।

एतेसु ठाणेषु आययंस्स इमे दौसा-

अयसो पवयणहाणी, विण्णरिणांमो तहव य दुग्गच्छा ।

आगंतारादीं, उच्चाराऽऽदीणि आययतो ॥ २६३ ॥

असुइममायां लोगाऽऽयवाहिरा, अलवगावि सलपगा
लोगाथंभोगद्वारेण असुदीणि भुंजमाणा विहरंति, एवमदि
अयसो लोगावघादेण य अयसोवहणसु ग काहं पवजति
त्ति पवयणहाणी दंडिगादि वा णिवारंज, तस्मिणं वा समा-
यारं ददत्तं अदिणवधम्म। मडगाऽऽदिविपरिणवेज्ज, मेहे वा
विपरिणवेज्ज। मिच्छुत्तं वा धिरोकंज्ज असुई एते त्ति महाज-
णमज्जे दुग्गच्छज, दुग्गच्छा ए वा तं कायसु परिद्विज्जा, तम्हा
ख कप्पति आययिणं ।

इमा अवधाना-

वितियपदमण्यपञ्चमे, ओसमादिणि रोहगद्वाणे ।

दुब्बल गहणि गिलाणे वोसिरणं होति जयणाए ॥२६४॥

एताए गाहाए इमा वक्कणासिद्धाणं अणुपञ्चमे आ-
यरेजा ।

उसमाप्परिभोगा, आइमो जन्थ अमपणं ।

अद्वाणे वडिवज्जति, महाखिसेवे व सन्थम्मि ॥२६५॥

लोण अग्रिमं आमणं भणुइ जदि अणुमण्णा जणो
सुं वोसिरणं आइमं तं वा ठाणं रोपणं अणुमण्णां अजा-
णपवरणा वा वोसिरणं. लुइनि वा । अइवा-महल्लवन्थण
अजाणं पवमानं सन्थणखिसेवे जाव बोलेउं जति पंति य.ता-
व महंता कालो गच्छति. अतो तन्थेव वोसिरणि ।

दुब्बलगहणिगिलाणे, अतिसारमादी व थंडिल्लं ।

गंतु नवतिदं पुण, सिद्धिज्जति अन्थं समीरणं ॥२६६॥

दुब्बलगहणी सु सक्केणि थंडिल्लं गंतुं. गिलाणां वा वोसिरणं जा,
अतिसारणं वा महिआं कसिए चरे गमिस्सति, पवमादि-
कारणेहि थंडिल्लं गंतुमसक्को थो वीरिद, जयणाए एगो सागा-
रिओ एरिक्कामि, एगो वोसिरणं । अथवा-सागारियं हवेजा
तो से अन्थं वट्ट दवं विज्जति. अचित्तपुटुवो कुरुकुयं करेति ।

जे भिक्खु उजाणंसि वा उजाणगिहंसि वा उजाणमालंसि
वा निजाणंसि वा निजाणसालंसि वा उचारं वा पासवणं
वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइजइ ॥ ७१ ॥ जे भिक्खु
अइंसि वा अइलयंसि वा वरियंसि वा दारमंसि वा गोपूज-
रगंसि वा उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइज-
इ ॥ ७२ ॥ जे भिक्खु दगंसि वा दगमगंसि वा दगपहंसि वा
दगनीरोसि वा दगठाणंसि वा उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परि-
ट्टवंतं वा साइजइ ॥ ७३ ॥ जे भिक्खु मुणगिहंसि वा मुणमा-
लंसि वा भिमगिहंसि वा भिमसालंसि वा कूडागारगिहंसि
वा कूडागारसालंसि वा कोढागारंसि वा कोढागारगिहंसि वा
कोढागारसालंसि वा उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परि-
ट्टवंतं वा साइजइ ॥ ७४ ॥ जे भिक्खु तणगिहंसि वा तणसालंसि वा तु-
सगिहंसि वा तुससालंसि वा बुसगिहंसि वा बुससालंसि वा
उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइजइ ॥ ७५ ॥ जे
भिक्खु जाणगिहंसि वा जाणसालंसि वा जुगगिहंसि वा जु-
गसालंसि वा सुसगिहंसि वा सुससालंसि वा उचारं पासवणं
वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइजइ ॥ ७६ ॥ जे भिक्खु पणिय-
गिहंसि वा पणियसालंसि वा कुवियगिहंसि वा कुवियसालं-
सि वा उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइजइ ॥ ७७ ॥
जे भिक्खु गोणगिहंसि वा गोणसालंसि वा महाकुलंसि वा
उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइजइ ॥ ७८ ॥

गाहा-

उजाणहायादिसु, उदगपहमुणपरमादिसुं व ।

जाणसालाऽऽदीतुं, महाकुलंसुं च एस गयो ॥२६७॥

एसा गाहा कंठा । नि० चू० १५ उ० ।

(३१) अनन्तरहितायां पृथिव्यामुच्चारप्रश्नश्च परिष्ठापयति-

जे भिक्खु अणंतरहिताए पुढवीए उचारं पासवणं वा परि-

ट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइजइ ॥ ४३ ॥ जे भिक्खु ससर-

क्काए पुढवीए उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा

साइजइ ॥ ४४ ॥ जे भिक्खु समण्णिकेए पुढवीए उचारं

पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइजइ ॥ ४५ ॥ जे भि-

क्खु चित्तमंताए सिलाए चित्तमंताए लेलुए कोलावासं-

सि वा दाएणं जाव पडिइए सअंउ सपाणं सवीए सहरिए

सउस्से सउल्लिगणगदगमट्टिमकडासंताणए उचारं पासव-

णं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइजइ ॥ ४६ ॥ जे भिक्खु

थूणंसि वा गिहएलुणंसि वा उसकालंसि वा कामजलंसि

वा उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइजइ ॥ ४७ ॥

जे भिक्खु कुलियंसि वा सिंघिसि वा लेसुंसि वा अंतरि-

क्खजायंसि वा उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा सा-

इजइ ॥ ४८ ॥ जे भिक्खु खंभंसि वा थंभंसि वा दुवडं दु-

निक्खिते चलावचलं उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं

वा साइजइ ॥ ४९ ॥ जे भिक्खु खंभंसि वा थंभंसि वा मं-

चंसि वा मालंसि वा पासायंसि वा हम्मियतलंसि वा अम-

यरंसि वा अंतरिक्खजायंसि वा उचारं पासवणं वा परिट्ट-

वेइ, परिट्टवंतं वा साइजइ ॥ ५० ॥

जे मेवमाणं आवजइ चाउम्मासियं परिहागद्वाणं उग्याइयं ६ ।

णिस्सीहं अक्कयणं सोलसमो उदेवो संमत्तो ॥ १६ ॥

एवं समण्णिकेहि उचारं पय्वा गाहा-

पुढवीमादी कुलमा-दिएसु थूणाऽऽदि खंभमादीसु ।

तसूक्कादीणि, परिट्टवंतस्मि आणादी ॥ ७८ ॥

आदिसंहानां समणिकसमक्कणाऽऽदी जे सुखपदा भणि-
ता तसु उच्चारं पासवणं परिट्टवंतस्म आयसंजमविगाह-
णा भवति. अत्थाऽऽदिया य दाना । चउलट्टं पच्छिउं । एते
पुढयादी पदा जहा नेग्गमे उद्वेगो वक्कयाया तहा भा-
णियव्वाः शुवरं तथ उक्ताऽऽदी भनिया इह उच्चारपा-
सवणं भाणियव्वं ।

इमा अवधाना-

वितियपदमण्यपञ्चमे, ओसमादिणि रोहगद्वाणे ।

दुब्बलगहणिगिलाणे, वोसिरणं होति जयणाए ॥ ७८१ ॥

अणुपञ्चमे खिन्धिच्चाऽऽदी. ओसमं ति विरायणं

अग्रिमं आइमं, जणोवि तथ वोसिरणि. रोहगे वा

तं अणुमण्णां. दुब्बलो वा माधु. गहणदुब्बलो वा थंडिल्लं

गंतुं न समत्थो. गिलाणां वा असमत्थो, एते वोसिरंति,

जयणाए वोसिरंति, जहा आयसंजमविगाहणा ए भ-

वतन्त्यर्थः । " देहडो सीहयो राया, ततो जेडा स-

हायरा । कण्डिडा देउलाऽणएणां. सत्तमा य जतिउज्ज-

ना " ॥ १ ॥ एतेसि मज्झिमा जे ओमं देवी तेण वितिया ।

नि० चू० १६ उ० । द्य० । अ० । (उदकतीरं उच्चारप्रश्न-
श्च न परिष्ठापयति । दगतीरं शब्दे चतुर्थभागे २४४ पृ.

हे उरुम्) (आचार्य उपाध्यायौ वाऽन्तरपाध्ये उरुवार-
प्रश्नश्चे परिच्छाप्यस्मिन्नात्मनोति 'अस्सेस' शब्दे प्रथ-
मभागे १२ पृष्ठे १७ पृष्ठे च उरुम्) "सहसा पडिबु-
च्छं पडिग्यासियेनं तक्कणपणिग्यासियेनं तक्कणायं प-
रिद्वेति निरुवह्वे थंडिले खयं ।" महा० १ चू० (सचित्तवु-
धमले स्थित्वा परिच्छापना 'सचित्तकण' शब्दे वक्ष्यते ।

जे भिक्खु बत्थं वा पडिगहं वा कंबलं वा पायपुच्छं
वा अलं थिरं धुवं धारिणं पलिच्छिदिय पलिच्छि-
दिय परिद्वेइ, परिद्ववंतं साइज्ज ॥ ६८ ॥

व्यामियकप्पान्नादि वत्थं, उरिणयकप्पान्नादि कंबलं रय-
हरणं पायपुच्छं उवगाहियं वा पलिच्छिदिय शक्काऽपदिना ।

जे भिक्खु दंडगं वा जाव० वेसुसुं वा पलिभंजिय पलि-
भंजिय परिद्वेइ, परिद्ववंतं वा साइज्ज ॥ ६९ ॥

हत्थेहिं आमोडयं पलिभंजयं ।

गाहा-

पायम्मि य जो उ गमो, थियमा बत्थम्मि होति सो चेव ।
दंडगमादीसु जहा, पुब्बे अवरम्मि य पदम्मि ॥ २६५ ॥
नि० चू० ५ उ० ।

अप्रत्युपेक्षिते स्थितिहले-

दिया थंडिलेहिं एगआसंभे वोसिरिज्जा समाहीए वा ए-
गामसं गिलाणस्स असेसिं तु छट्ठमव जर्णं दिया थं थंडि-
लं पच्छुपेहियं शो थं समाही संजमिया अपच्छुपेहिए थं-
डिले पेहिया चेव समाहीए रयणीए मत्तं वा काइयं वा वो-
सिरिज्जा एगामसं गिलाणस्स (महा० १ चू०) अपच्छुपे-
हिय थंडिले उच्चारं वा पासवणं वा सिंयाणं परिद्वेज्जा
निब्बिगइयं । महा० १ चू० ।

(३२) अविधिपरिष्ठापने दोषाः-

जे भिक्खु सुइगं थंडिलेसि उच्चारं पासवणं वा परिद्वेइ,
परिद्ववंतं वा साइज्ज ॥ १४० ॥

रयणिपमाणेनो जं आरतो ते सुइं, तथ जो वोसिरति,
तस्स मासलहुं, आणाऽऽदिया दोसा ।

वित्थाराऽऽयामेणं, थंडिल्लं जं भवे रयणिमेत्तं ।
चतुरंगुलमागेदं, जहम्मयं तं तु वित्थियं ॥ १२६४ ॥

वित्थारा मोहकचं, आयामो वित्थसणं रयणी हत्थो तम्मा-
णे टितं रयणिमेत्तं, जस्स थंडिलस्स वसारि अंगुला अहे
सचित्ता, तं च उरंगुलोवगाहं, एयपमाणं जहम्मयं वित्थियणं ।
एत्तो हीणतराणं, सुइगं तं तु होति शातव्वं ।

सतिरेगनं पत्तो, वित्थियणं तं तु शातव्वं ॥ २६५ ॥

अवुज्जोसं वित्थिणं धारसजोयणं तं च जत्थ वक्कवट्ठि-
धारावो डिओ ।

पासवणुच्चारं वा, सुइए थंडिलिम्मि जो भिक्खु ।
जति वोसिरती पावति, आणा अस्सवत्थमादीणि ॥ २६६ ॥

छक्कायाण विराधण, उभयणं भावणा तसाणं च ।
जीवितचक्खुविहासो, उभयपरोहोश्च सुइए ॥ २६७ ॥

आसंभे छक्का, ने उभयण काइयसथाए भावति, तसाणं च
जावणा सुइयं काऊण वोसिरति जीवियचक्खुविहासो भवति ।

वित्तियपदं-

थंडिल्लअसतिअद्वाण, रोषए संभमे भयाससे ।

दुब्बलगइणि गिलाणे, वोसिरणं होति जतथाए ॥ २६८ ॥

असति पमाणुत्तस्स थंडिलस्स, चोरत्तावयभया पमाण-
जुत्तं ए गच्छति, आसएणे त्ति अणुधियासओ पमाण-
जुत्तं गुंतुं ए सज्जति, दुब्बलगइणी वा ए तरति गुंतुं, इमा
जयणा, एत्थ सएणं वोसिरति, काइयं अस्सथ, अह काइयं
पि, ताहे काइयं मत्तए पडिक्कति ।

जे भिक्खु उच्चारं वा पासवणं वा आविहीए परिद्वेइ,
परिद्ववंतं वा साइज्ज ॥ १४१ ॥

थंडिलसामायारी ए करेति, एस अविधीए वोसिरति,
तस्स मासलहुं, आणाऽऽदिया य दोसा ।

पासवणुच्चारं वा, जे भिक्खु वोसिरिज्ज अविधीए ।

सो आणा अणवत्थं, भिच्छत्तविराधयं पावे ॥ २६९ ॥

इमा विधी-

पडिलेइणा दिसाणं, पाए य पमज्जणहुं कायद्वे ।

भयणा छाया दिसअभि-ग्गहं य जतथा इमा तत्थ ॥ ३०० ॥

दिसि पवणं गाम सूरिय, छाया य पमज्जित्ता तिवसुत्तो ।

जस्सोमग्गो हि कुज्जा, राउ दिए पमज्जणा जतथा ॥ ३०१ ॥

सागारियस्सरक्कणहुं उहमहो तिरियं च दिसावल्लोमो
कायव्यो, अह ए करेति तो वृक्कणपक्कणसादिपडि उडु-
हो भवति, पदमं पदं जत्थ वोसिरिउ कामो तद्गुणस्स
पासे संडासणं पादे य पमज्जति, अह ए पमज्जति तो रया-
ऽऽदिविहासणा भवति, आसमायारी य; चसदातो थंडिलं च,

वित्तियपदं (कायद्वे भयणं त्ति) भयणमहो उभयपदीपकः,
इय कायभेगभयणा कज्जति, जति पडिलेहेति ए पमज्ज-
ति । एत्थ थावरं रक्कति, ए तसे, अथ ए पडिलेहेति, पमज्ज-
ति, एत्थ अत्थयं वा रभसे रक्कति, पडिलेहेति, ए पमज्जति

एत्थ वि दोवि काए रक्कति, ए पडिलेहेति, ए पमज्जति, एत्थ
दोवि ए रक्कति, अहवा इमा चउत्थिहा भयणा-थंडिलं तस-
पाएविरहियं, थंडिलं तसपाणसहिने, अर्थंडिलं तसपाणविर-
हियं, अर्थंडिलं तसपाणसहियं एत्थं तत्तियपदं (भयणा छाया

त्ति) असंससगहणी उएहे वोसिरति, संससगहणी छायाए
वोसिरति, तो चउलहुं, एत्थं चउत्थयदं, दिसाभिग्गहो-विक्कसे
उत्तराहुत्तो राओ वक्कणहुत्तो । अह असत्तो सुहो वसइ
ततो मासलहुं, विक्कयणगामसूरियादी य सर्वे अवि-

वरीयं कायव्वं विवरीए मासलहुं ।

वित्तियपदं-

संकाऽऽगारं अदं, गरहमसंसत्त अयति दोसे य ।

पंचसु वि पदेसु एते, अवरपदा होति शातव्वा ॥ ३०२ ॥

दिसालोअं ए करेज्ज, तत्थ गामे तेणभयं, दिसालोअं करे-
तो संकज्जति, एस तेसो वारिओ वा पावे वि ए पमज्जता
सागारिय त्ति काउं, अइमिति अइ थंडिलं ए पमज्जति,
अथवा-नं थंडिलं गरहणिजं तेण ए पमज्जति, असंसस-
गहणी, तेण ए छायाए वोसिरति, असति दोसणं दिसा-

विग्गहणं ए करेज्जा, वट्ठियसओ उगलणं पि ए गेहएदं,
गामसूरियादीण वि पिडिं वेज्जा, जत्थ लोमो दोसं ए गेहए-

ति । पंचसु वि पयसु पते अवपदा भणिता । नि० कू०
४ उ० । ग० ।

विषयसूची-

- (१) परिष्ठापनाविधिः ।
- (२) उदकसंतकस्याऽऽहारस्य परिष्ठापनिका ।
- (३) जज्ञो दीक्षाऽनर्हः ।
- (४) कालगतसाधुपरिष्ठापनिका ।
- (५) दिग्द्वारम् ।
- (६) शैलकद्वारम् ।
- (७) शोमण्यपरिष्ठापणिया ।
- (८) दिवा रात्रौ कालगत इति द्वारम् ।
- (९) जागरणवन्धनच्छेदनद्वारम् ।
- (१०) कुशप्रतिमाद्वारम् ।
- (११) निवर्तनद्वारम् ।
- (१२) मात्रकद्वारम् ।
- (१३) शीर्षद्वारम् ।
- (१४) दृशाऽऽदिद्वारम् ।
- (१५) उपकरणद्वारम् ।
- (१६) कार्यान्तर्गद्वारम् ।
- (१७) श्राद्धस्त्रियद्वारम् ।
- (१८) अश्रुव्यथानद्वारम् ।
- (१९) व्याहरणद्वारम् ।
- (२०) कार्यान्तर्गद्वारम् । तत्र स्तुतित्रयम् ।
- (२१) क्षणस्वाध्यायमार्गाद्याद्वारम् ।
- (२२) व्युत्सर्जनद्वारम् ।
- (२३) अवलोकनद्वारम् । असंजतपरिटुवणा च ।
- (२४) भोजनज्ञानं परिदृष्टा सुरभिं भुङ्क्ते सुरभिं परिष्ठापय-
ति तत्र प्रायश्चित्तम् ।
- (२५) मनोऽं भोजनं परिदृष्टा तद्बह्वि साधर्मिकेभ्योऽ-
दृष्ट्वा परिष्ठापयति ।
- (२६) नोआहारपरिस्थापनिका ।
- (२७) गृहवर्षादिषु उच्चार-प्रश्रवणं परिष्ठापयति ।
- (२८) रात्रौ बिकाले वा उच्चारं कृत्वा पात्रं स्थापयित्वा
प्रातः परिष्ठापयति ।
- (२९) अह्नारदाहादिवु स्थिरदलेषु उच्चार-प्रश्रवणे ।
- (३०) आगन्तरेषु परिष्ठापना ।
- (३१) अनन्तरहितयायां पृथिव्यामुच्चारप्रश्रवणपरिष्ठापना ।
- (३२) अविधिपरिष्ठापने दोषाः ।

परिटुवणयसमिहं-परिष्ठापनासमिति-स्त्री० । समितिभेदे,
सम्पत्तिपरिष्ठापनसमितिमाह-

उच्चारं पासवणं, खेलं सिंघाणजज्ञियं ।

आहारं उर्वहि देहं, अस्मै वाऽवि तद्वाविहं ॥१५॥

उच्चारं पुरीषं, प्रश्रवणं सूत्रं, खेलं मुखविनिर्गतं स्त्रेष्मा-
णम् । (सिंघाणं ति) नालिककानिकाभनं तमेव, (जज्ञियं ति)
आर्षत्वात् जज्ञो मलसत्त्वं, आहारमशनाऽऽदिमुपधि वर्पाक-
स्याऽऽदिदेहं शरीरम् । अथवा कारणेनाऽऽदिमुपधि वर्पाक-
स्याऽऽदि, तथाविधं परिष्ठापनाऽहं, प्रकृमात् स्थण्डिलं
व्युत्सर्जयेद्विपुलप्रेण संबन्धः । उक्तं २४ अ० । नि० कू० ।

परिटुवणिया-परिष्ठापनिकी-स्त्री० । परिष्ठापनं प्रधानमाजन-

नद्रव्यान्तराऽन्नलक्षणम् । तेन निर्दृष्टा परिष्ठापनिकी
आव० ४ अ० । त्यागं स्या० ४ डा० ४ उ० । अमुनर्ह-
हणनया न्यायेन निर्दृष्टक्रियायाम्, आव० ४ अ० ।

परिटुविश्र-परिष्ठापित-त्रि० । त्यक्तपूर्वे, आवा० २ श्रु० १
कू० २ अ० १ उ० ।

परिटुविजमाण-परिष्ठाप्यमान-त्रि० । त्यज्यमाने, क्षिप्यमाणे,
आवा० २ श्रु० १ कू० १ अ० ४ उ० ।

परिष्ठा-प्रतिष्ठा-स्त्री० । “ निष्पत्तीं श्रोतृपरी माल्य-स्थोर्वा ”
॥८॥ १३८॥ इति सूत्रेण प्रतेः परिः सवृणुलस्थापनं प्रा० १ पाद ।

परिऽभियन्त्र-परिष्ठापितव्य त्रि० । साधुना सम्पन्निश्चाय
परिहर्तव्ये, आवा० २ श्रु० १ कू० २ अ० ३ उ० ।

परिटुयि-प्रतिष्ठित-त्रि० । “ निष्पत्तीं श्रोतृपरी माल्य-स्थोर्वा ”
॥ ८॥ १३८॥ इति सूत्रेण प्रतेः पर्यादेशः । उपरि स्थिते,
प्रा० १ पाद । “ उअ शिचचल लिप्यंदा । भिनिणीपस्तम्मि
रेह वलाया । लिम्मलमरगअभायश-परिदृष्टा संखलुत्ति
व्व ” ॥ १॥ प्रा० २ पाद ।

परिणु-परिणति स्त्री० । परिणमे, परिणामे, विज्ञे० ।

परिणमंजुल-परिणतिमंजुल-न० । परिणतौ मंजुलम् ।

परिणामसन्दरे, दृशे० ३ तथ ।

परिणु-परिणु-त्रि० । परिणमे, प्रा० १ श्रु० ६ अ० । वेष्टिते,
ननुत्तके ऋः । परिणदने, प्रा० १ श्रु० ८ अ० ।

परिणममाण-परिणमन्-त्रि० । पूर्णमाणे, परिपूर्णप्राये, “ अ-
द्वमभनेषु परिणममाणे ” ॥ प्रा० १ श्रु० १ अ० । परिणामा-
नगणि गच्छति । अ० ७ श्रु० १० उ० ।

परिणय-परिणत-त्रि० । अवस्थान्तरमापन्ने, प्रा० १ श्रु० १२
अ० । परिणतिं गते, अ० १ श्रु० १ उ० । स्वकायपरकाय-

शस्त्राऽऽदिना परिणामान्तरमापदिते अविच्छिन्नं, स्या० २
डा० १ उ० । आवा० । परिणतमुदकदायकावस्थां प्राप्तम्,
स्या० ३ डा० ३ उ० । “ परिणयजलदलविसादिकृत्वा ” प-

णिगते प्रासुके तज्जले पानीये, दलं च दृवाऽऽदि तयोर्वा विशु-
द्धिरनवद्युता । दोषरहितस्याऽऽदिलक्षणा, सैव रूपं स्वभावा-

यस्याः सा परिणतजलदलविशुद्धिरुपा । पञ्चा० ७ चिब० ।
परिपके, पाद० ना० १४३ याथा ।

परिणयस-परिणयन्-न० । विवाहे, भगवता श्रुपभेण युग-
लवर्मव्यवच्छेदाय भरतेन सह जाता ब्राह्मी बाहुश्लिन्
दत्ता, बाहुबहिना सह जाता सुन्दरी भरताय दत्ता । तत आ-
रभ्य प्रायां लोकेऽपि कस्या पित्रादिना दत्ता सती परिणी-
यते इति प्रवृत्तम् । आ० म० १ अ० ।

परिणयवय-परिणतवयम्-पुं० । स्त्री० । संप्रदायस्थाविशेषे,
तरुणे, प्रश्न० २ आश्र० द्वार । अतिक्रान्त्यौवने, मध्यम-
वयःप्राप्ते, श्रु० १ उ० ३ प्रक० । स्वयिर्गन्त्यायम्, श्रु० १ उ०
२ प्रक० । त्रि० । विगतयौवने, प्रा० १ श्रु० ६ अ० ।

परिणाम-परिणाम-पुं० । परि समन्तात्प्रमत्तं परिणामः । सुदी-
र्घकालपूर्वपरिणामाविवनत्रयं आत्मनो धर्मविशेषे, न० ।

स्था० । परीति सम्यक्कारं नम्रं जीवनात्माजीवाच्च च जीव-
त्वाऽऽदिस्वरूपावुभयनं प्रति प्रहोमयने, उक्तं १ अ० । प-
रिणामं परिणामः कथञ्चिद्विस्थितस्य वस्तुनः पूर्वावस्थाप-

रित्यागेनोत्तरावस्थानमने, " परिणामो ह्यर्थान्तर-गमनं न च सर्वथा व्यवस्थानम् । न च सर्वथा विनाशः, परिणामस्तद् द्विधामिष्टः ॥ १ ॥ " पं० सं० २ ऋ० । सं० । पतञ्जलिटीकाकारोऽप्याह— " अयस्वित्पत्रं द्रव्यस्य पूर्वधर्मनिवृत्तौ धर्मोत्तरावस्थानः परिणामः । " स्या० । कथञ्चित् पूर्वरूपत्वागेनोत्तररूपाऽपत्तौ, आ० म० १ अ० । ध० । अने० । स्या० । स्या० । पा० । पर्यायान्तराऽपत्तौ दृश्यं च अ० । तत्तद्भावगमने, स्या० १० ठा० । द्रव्यस्य तेन तेन रूपेण वर्णने, अनु० । विपरिवर्तने, विशे० । आत्मा० । तस्य सत्त्वद्रव्यपरिणामोऽप्याह । द्रव्यं दुविहं भवति—तं जीवद्रव्यं, अजीवद्रव्यं च तस्मै दुविहस्तं वि द्रव्यस्व जा उपपादित्विभेगेहि पञ्चायभायोस्तौ द्रव्यपरिणामो भवत्येति । तस्य ऐक्यमहाहेण आगास-रिक्तावस्थ गच्छत्येकः । तस्मै तेन तस्मै परिणामो परपञ्च-आपोमार्गान्तिध्यादिनां द्रव्यं पटुञ्च भवति चि । तस्य कालपरिणामो याम-समयावलिपमुत्ताऽऽदी अख्यगभेदो हवह । भावपरिणामो नाम-परगुणकालगादी अख्यगभेदो हवहोति । एतेन च उगहं वि द्रव्यैककालभाष्यं जा परिणामो नस्मै सत्त्वद्रव्यपरिणामस्य विभक्तिकारणं अख्येन केवल-णां भवति चि । आ० १ अ० । आ० म० ।

(१) जीवाजीवपरिणामः—

कइविहे गं भंते । परिणामे परणत्ते । गोयमा । दुविहे परिणामे परणत्ते । तं जहा—जीवपरिणामे य, अजीवपरिणामे य ॥ १=१ ॥

(कइविहे गं भंते । परिणामे पणत्ते इत्यादि) कतिविधः कतिप्रकारः, कतिमात्रं वाक्पालद्वारः भवन्ति । परिणामः प्रकृतः परिणामने परिणामः, "अकलेति०" ॥३११॥ (पाणि०) इति भावः द्रव्यस्य परिणामने च नयमेवेन विभिन्नतया अङ्गमाऽव्योऽनेके तेषां च समस्तनामाभिपसंभ्रादौ प्रवचने ह्यो नयौ । तथा—द्रव्याऽस्मिन्नकनयः पर्यायाऽस्मिन्नकनयश्च । तथा चाहुः श्रीमल्लादिनः " निश्चयवयस्यसंगह—विभक्त्यस्य सलया-मरुती । द्रव्यद्वित्रीय पञ्चव-नश्रो य मस्या विगत्या मि॥१॥ " तत्र द्रव्यास्मिन्नकनयमनेन परिणामने नाम यन् कथंचिन्मन्धोसपर्यायरूपं धर्मोत्तरमाधगच्छति, न च पूर्वपर्यायस्यापि सर्वथावस्थानं नाऽप्येकान्तेन विनाशः, तथा चोक्तम् " परिणामो ह्यर्थान्तर-गमनं न च सर्वथा व्यवस्थानम् । न च सर्वथा विनाशः, परिणामस्तद् द्विधामिष्टः ॥ १ ॥ " पर्यायाऽऽस्मिन्नकनयमनेन पुनः परिणामने पूर्वस्व-पर्यायापरित्यागं विनाश उत्तरेण चावता पर्यायेण प्रादुर्भावः, तथा चः मुमुक्ष नयम-पितृत्वात्पुत्रकम्— " सपर्यायेण विनाशः, प्रादुर्भावोऽन्तेऽथ पर्यायनः । द्रव्याणां परिणामः, प्रोक्तः खलु पर्यवयस्य ॥ १ ॥ " भगवानाह यौतम । द्विविधः परिणामः प्रकृतः । तद्यथा—जीवपरिणामश्चाजीवपरिणामश्च । तत्र जीवस्य परिणामो जीवपरिणामः, स वैश्वसिकः, अशब्दो स्वगनानेकभेदस्व-को, तांश्च भेदान् अयं सूत्रद्वयेन वक्ष्यति ॥ १=१ ॥

(जीवपरिणामस्य द्रव्यविधये सूत्रम्—(१=२) 'जीवपरिणाम' शब्दे कतुर्थभागे १५४७ पृष्ठे गतम् । तद्व्याख्या चेत्यम्—(जी-

वपरिणामे गं भंते । इत्यादि) द्रव्यविधो जीवपरिणामः तद्यथा—गतिपरिणाम इत्यादि, तत्र गम्यते नैर्यथाऽऽद्विग-तिकमोदयवशाद्वाप्यत इति गतिः—नैर्यथाऽऽद्विपर्याय-परिणतिः गतिरेव परिणामो गतिपरिणामः १, तथा इन्द्रादिन्द्र—आत्मा ज्ञानलक्षणेभ्योयोगात्, तत्त्वम् इन्द्रादिन्द्रादिनिपातनैदिन्द्रशब्दादियप्रत्ययः, इन्द्रियाद्यर्थेव परिणाम इन्द्रियपरिणामः २, तथा कर्मेति—हिसिन्ति परस्परं प्राप्तिनाऽस्मिन्निति कयः—संसारस्तमयन्ते—अन्तर्भूतपर्यवस्थां गमयन्ति प्रापयन्ति ये ते कथायाः "कमेयोऽस्य" ॥१११॥७२॥ (स्कि०) इत्येवप्रत्ययः कथाया एव परिणामः कथायपरिणामः ३, लक्ष्याऽद्विष्टाद्यर्थो वदयमायः लक्ष्या एव परिणामः लक्ष्यापरिणामः ४, योग एव परिणामो योगपरिणामः ५, उपयोग एव परिणाम उपयोगपरिणामः ६, एवं ज्ञानपरिणाम ७ दृश्यपरिणाम ८ चरित्रपरिणाम ९ वेदपरिणामोऽप्येव भावनीयम् १० ।

(२) गतिपरिणामः—

गतिपरिणामे गं भंते । कतिविधे पणत्ते । गोयमा । च-उत्तिहे पणत्ते । तं जहा—नैर्यथागतिपरिणामे, तिरियगतिपरिणामे, मस्यगतिपरिणामे, देवगतिपरिणामे १ । इदियपरिणामे गं भंते । कतिविधे पणत्ते । गोयमा । पंचविधे पणत्ते । तं जहा—मोहोदियपरिणामे, चांस्त्वदियपरिणामे, घास्त्वदियपरिणामे, जिम्बोदियपरिणामे, फास्तिदियपरिणामे २ । कसायपरिणामे गं भंते । कइविहे पणत्ते । गोयमा । चउत्तिहे पणत्ते । तं जहा—कोहकसायपरिणामे, मासकसायपरिणामे, मायाकसायपरिणामे, लोभकसायपरिणामे ३ । लेस्सापरिणामे गं भंते । कतिविधे पणत्ते । गोयमा । छविहे पणत्ते । तं जहा—कइहलेसापरिणामे, नीललेसापरिणामे, काउलेसापरिणामे, तेउलेसापरिणामे, पम्हलेसापरिणामे, सुकलेसापरिणामे ४ । जोगपरिणामे गं भंते । कतिविधे पणत्ते । गोयमा । तिविहे पणत्ते । तं जहा—मणजोगपरिणामे, वइजोगपरिणामे, कायजोगपरिणामे ५ । उवओगपरिणामे गं भंते । कइविहे पणत्ते । गोयमा । दुविहे पणत्ते । तं जहा—सागारं चओगपरिणामे य, असागारं चओगपरिणामे य ६ । नागपरिणामे गं भंते । कतिविधे पणत्ते । गोयमा । पंचविधे पणत्ते । तं जहा—आभिगणोहोदियनाखपरिणामे, सुयनाखपरिणामे, ओहिनाखपरिणामे मणपञ्च-नागपरिणामे, केवलनाखपरिणामे । अत्राणपरिणामे गं भंते । कइविहे पणत्ते । गोयमा । तिविहे पणत्ते । तं जहा—मनि-अत्राणपरिणामे, सुयअत्राणपरिणामे, विभंगनाखपरिणामे ७ । दंसणपरिणामे गं भंते । कतिविधे पणत्ते । गोयमा । तिविहे पणत्ते । तं जहा—सम्महंसणपरिणामे, मिच्छादंसणपरिणामे, सम्मामिच्छादंसणपरिणामे ८ । चारित्तपरिणामे गं भंते । कइविहे पणत्ते । गोयमा । पंचविधे पणत्ते । तं जहा—सामा-इअ चारित्तपरिणामे, छेदावद्वान्तिपरिणामे, परिहार-

• जीवद्रव्यस्य सामान्यविशेषरूपपरिणामन्याकारतो । द्रव्याधिकः पर्याया-विधयः, येषां येषां सन्तोः ॥ १ ॥

विमुद्ध्यचारितपरिणामे, सुहृमसंपरायचारितपरिणामे, अ-
हस्वरायचारितपरिणामे ६ । वेदपरिणामे शं भंते । कतिविहे
पयस्यत्वे ? गोयमा । तिविहे पयस्यत्वे । तं जहा-इत्यवेदपरि-
णामे, पुरिसवेदपरिणामे, नपुंसगवेदपरिणामे १० ।

नेरइया गतिपरिणामेणं तिरयगतिया, इंदियपरिणामेणं पं-
चिदिया कसायपरिणामेणं कोहकसाई वि० जाव लोभकमाई
वि लेस्सापरिणामेणं कएहलेस्सा वि नीललेस्सा वि काउ-
लेस्सा वि, जोगपरिणामेणं मणजोगी वि वइजोगी वि काय-
जोगी वि । उवओगपरिणामेणं सागारोवउत्ता वि अणगारो-
वउत्ता वि, नाखपरिणामेणं आभिखिबोहियनाणी वि सुयना-
णी वि ओहिनाणी वि, अन्नाखपरिणामेणं मतिअन्नाणी वि
सुयअन्नाणी वि विभंगनाणी वि दंसखपरिणामेणं सम्पादिट्टी
वि मिच्छादिट्टी वि सम्पामिच्छादिट्टी वि, चरितपरिणामेणं
नो चरिणी नो चरिणाचरिणी अचरिणी, वेदपरिणामेणं नो-
इत्थीवेदगा नो पुरिसवेदगा नपुंसगवेदगा । असुरकुमारा वि
एवं चैव, नवरं देवगनिया कएहलेस्सा वि ० जाव तेउलेस्सा
वि । वेदपरिणामेणं इत्थीवेदगा वि पुरिसवेदगा वि नो न-
पुंसवेदगा, सेसं तं चैव, एवं० जाव थणियकुमारा । पुढवी-
काइया गतिपरिणामेणं तिरियगतिया इंदियपरिणामेणं ए-
गिदिया, सेसं जहा नेरइयाणं, नवरं लेस्सापरिणामेणं ते-
उलेस्सा वि, जोगपरिणामेणं कायजोगी, नाखपरिणामेणं न-
त्थि, अन्नाखपरिणामेणं महअन्नाणी सुयअन्नाणी, दंसख-
परिणामेणं मिच्छादिट्टी सेसं तं चैव । एवं आउवणफ-
इकाइया वि, तेउ वाउ वि एवं चैव, नवरं लेस्सापरि-
णामेणं जहा नेरइया, वेइदिया गतिपरिणामेणं तिरियगति-
या, इंदियपरिणामेणं वेइदिया, सेसं जहा नेरइयाणं, नवरं
जोगपरिणामेणं वयजोगी कायजोगी, नाखपरिणामेणं
आभिखिबोहियनाणी वि सुयनाणी वि, अन्नाखपरिणामेणं
मतिअन्नाणी वि, सुयअन्नाणी वि शो वि भंगनाणी, दंसख-
परिणामेणं सम्पादिट्टी वि मिच्छादिट्टी वि नो सम्पामिच्छा-
दिट्टी वि, सेसं तं चैव, एवं० जाव चउरिदिया, नवरं इंदि-
यपरिवुट्टी कायन्वा । पंचिदियवितिरुक्खोणिया गइपरि-
णामेणं तिरियगतिया, सेसं जहा नेरइयाणं, नवरं लेस्सा-
परिणामेणं ० जाव मुक्खलेस्सा वि, चरितपरिणामेणं नो
चरिणी अचरिणी वि चरिणाचरिणी वि, वेदपरिणामेणं
इत्थीवेदगा वि पुरिसवेदगा वि नपुंसगवेदगा वि । मणुस्सा
गतिपरिणामेणं मणुयगतिया, इंदियपरिणामेणं पंचिदिया
अचिदिया वि, कसायपरिणामेणं कोहकसाई वि० जाव
अकसाई वि, लेस्सापरिणामेणं कएहलेस्सा वि ० जाव अले-
स्सा वि, जोगपरिणामेणं मणजोगी वि० जाव अजोगी वि,

उवओगपरिणामेणं जहा नेरइया, नाखपरिणामेणं आ-
भिखिबोहियनाणी वि० जाव केवलनाणी वि । अन्नाख-
परिणामेणं तिभि वि अन्नाणा, दंसखपरिणामेणं तिभि
वि दंसणा, चरितपरिणामेणं चरिणी वि अचरिणी
वि चरिणाचरिणी वि । वेदपरिणामेणं इत्थीवेदगा वि पु-
रिसवेदगा वि नपुंसगवेदगा वि अवेदगा वि, वाणमंतरा ग-
तिपरिणामेणं देवगतिया, जहा असुरकुमारा, एवं जोइसि-
या वि, नवरं तेउलेस्सा । वेमाणिया वि एवं चैव, नवरं
लेस्सापरिणामेणं तेउलेस्सा वि पम्हलेस्सा वि मुक्खलेस्सा
वि । सत्तं जीवपरिणामे ॥ १२३ ॥

“गइपरिणामे णं भंतं । कइयिहे” इत्यादि पाठसिद्धयः । सं-
प्रति नेरयिकाऽऽद्यां यः परिणामविशेषोर्वर्षाद्यास्तैल्लयाप-
निपादयति-“नेरइया इत्यादि” सुगमं, नवरं नेरयिकाणां कृ-
ष्णनीलकापोतकपाः तिल एव लेख्या न श्याः, ता अपि
तिलः पृथिवीक्रमेणैवम्-आययोऽङ्गयोः पृथिव्याः कापोत-
लेख्या, तृतीयस्यां कापोतलेख्या नीललेख्या च, चतुर्थ्यां नील-
लेख्या, पञ्चम्यां नीललेख्या कृष्णलेख्या च, षष्ठीमस्तस्याः कृष्ण-
लेख्येव । तत उक्तम्-“कएहलेस्सा वि नीललेस्सा वि काउले-
स्सा वि ।” तथा तिर्यक्पञ्चिन्द्रियमनुष्यव्यतिरेकेणागम्यत्र च-
रित्रपरिणामः सर्वथा न भवति, भवत्याप्राप्त्याप्य, ततः कृ-
तश्चारित्रपरिणामनिषेधः, वेदपरिणामार्चनानां च नेर-
यिका नपुंसका एव न श्रियाः, नापि पुरुषाः । “नायकमम्-
च्छिन्नो नपुंसकान्ति” (तत्त्वा० अ० २ सूत्रम् ४०) इति वचनात्
एवमसुरकुमारानामपि, नवरं गतिमधिकृत्य देवगतिका-
स्तेषां च महश्चिकानां नेजोलेख्याऽपि भवति, तत उक्तम्-
“तेउलेस्सा वि” इति । वेदपरिणामार्चनानां श्रियाः
पुरुषा वा न नपुंसकाः, देवानां तपुवकृत्यभ्याः संभवान् ।
तथा पृथिवीकायिकान्त्रे, नवरं (लेस्सापरिणामं न इत्यादि)
इह पृथिव्यम्बुवनस्थनीनां नेजोलेख्याऽपि सम्भवति, येन सौ-
धमंशानपर्यन्तानां देवानामेतेष्वप्यदसंभवान् । तत उक्तम्-
“तेउलेस्सा वि नि” । एतेषां च पृथिव्यादीनां पञ्चानामपि
साप्ताद्वनसम्यक्त्वमपि न भवति, आगमं निषेधान् ततो ज्ञा-
ननिषेधः सम्यक्त्वनिषेधश्च कृतः, सम्प्रगमिण्यात्परिणा-
मस्तु सङ्क्षिपञ्चिन्द्रियाणां भवति न शेषाणां मतस्त्वनिषेधः,
इति द्रव्याऽऽदीनां पुनः कयाञ्चित् कस्याप्यप्राप्त्यभ्यासां सा-
प्ताद्वनसम्यक्त्वमवाप्यते, ततस्ते ज्ञानपरिणाना अपि सम्यक्-
हृदयेऽप्युक्ताः, तिर्यक्पञ्चिन्द्रियाणां च षडपि लेख्याः सम्भ-
वन्ति । ततः सूत्रे उक्तम्-“जाव मुक्खलेस्सा वि इति” तथा-
देशतश्चारित्रपरिणामोऽपि नेयामुल्लसति । तत उक्तम्-“च-
रिणाचरिणी वि इति ।” तथा ज्योतिष्काणां नेजोलेख्येव
केवला न शेषा लेख्याः । ततोऽभिहितम्-“लेस्सापरिणामे णं
तेउलेस्सा ति ।”

(३) अजीवपरिणामः-

अजीवपरिणामे शं भंते । कतिविहे पयस्यत्वे ? गोयमा !
दसविहे पयस्यत्वे । तं जहा-बंधखपरिणामे १, गइपरिणामे २,
संठाणपरिणामे ३, भेदपरिणामे ४, वक्खपरिणामे ५,

गंधपरिणामे ६, रसपरिणामे ७, कासपरिणामे ८, अगुरुलघुपरिणामे ९, स्रवपरिणामे १० ॥ १८४ ॥
बंधपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! दुविहे पस्यते । तं जहा-शिद्धबंधपरिणामे य, लुक्खबंधपरिणामे य ।

“समाधिद्वयाए बंधो, न होइ समलुक्खयाए वि ष होइ।
वेमाखियद्वलुक्ख-सण्णेष बंधो उ खंधाणं ॥ ? ॥

शिद्धस्स शिद्धेष द्युयाहिणं,
लुक्खस्स लुक्खेष द्युयाहिणं ।

शिद्धस्स लुक्खेष उवेइ बंधो,
जहवज्जो विसमो समो वा ॥ २ ॥”

गतिपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! दुविहे पस्यते । तं जहा-कुसमाखगतिपरिणामे य, अकुसमाखगतिपरिणामे य १ । अहवा-दीहगतिपरिणामे य, हस्सगतिपरिणामे य २ । संठाणपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! पंचविहे पस्यते । तं जहा-परियंदलसंठाणपरिणामे जाव आयतसंठाणपरिणामे ३ । भेदपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! पंचविहे पस्यते । तं जहा-संदभेदपरिणामे जाव उकारियाभेदपरिणामे ४ । वक्षपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! पंचविहे पस्यते । तं जहा-कालवक्षपरिणामे जाव सुक्खिवक्षपरिणामे ५ । गंधपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! दुविहे पस्यते । तं जहा-सुग्मिगंधपरिणामे य, दुग्मिगंधपरिणामे य ६ । रसपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! पंचविहे पस्यते । तं जहा-तिचरसपरिणामे जाव महुरसपरिणामे ७ । कासपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते । गोयमा ! अद्विहे पस्यते । तं जहा-कखडकासपरिणामे य० जाव लुक्खकासपरिणामे य ८ । अगुरुलघुपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! एगानारे पस्यते ९ । स्रवपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! दुविहे पस्यते । तं जहा-सुग्मिस्रवपरिणामे य, दुग्मिस्रवपरिणामे य १० । सेत्ते अजीवपरिणामे ॥ १८५ ॥

(बंधपरिणामे षं भंते ! इत्यादि) स्निग्धबन्धनपरिणामो रूक्खबन्धनपरिणामश्च । तत्र स्निग्धस्य सती बन्धनपरिणामः स्निग्धबन्धनपरिणामः । तथा रूक्खस्य सती बन्धनपरिणामः रूक्खबन्धनपरिणामः । बध्दुत्थी स्वगानिकेद्वस्त्वचकी । अथ कथं स्निग्धस्य सती बन्धनपरिणामो भवति, कथं वा रूक्खस्य सत इति बन्धनपरिणामस्य लक्षणमाह- (समनिजयाए इत्यादि) परस्परं समस्निग्धतायां समगुणस्निग्धतायाम्, तथा परस्परं समरूक्खतायां समगुणरूक्खतायां बन्धो न भवति, किं तु यदि परस्परं स्निग्धत्वस्य रूक्खत्वस्य च विषयमात्रा भवति तदा बन्धः इक्ष्वाणानुपुज्जायते । इयमत्र

भावना-समगुणस्निग्धस्य परमावादेः समगुणस्निग्धेन परमाएवादिना सह सम्बन्धो न भवति, तथा समगुणरूक्खस्यापि परमावादेः समगुणरूक्खेण परमाएवादिना सह संबन्धो न भवति, किं तु यदि स्निग्धः स्निग्धेन रूक्खः रूक्खेण सह विषयगुणो भवति तदा विषयमात्रत्वाद्भवति तेषां परस्परं सम्बन्धः । विषयमात्रया बन्धो भवतीत्युक्तम्, ततो विषयमात्रानिरूपणार्थमाह- (शिद्धस्स शिद्धेष द्युयाहिणेत्यादि) यदि स्निग्धस्य परमाएवादेः स्निग्धगुणेत्येव सह परमाएवादिना बन्धो भवितुमर्हति तदा नियमाद् व्याक्रियाधिकगुणेत्येव, परमाएवादिनेति भावः, रूक्खगुणस्यापि परमाएवादेः रूक्खगुणेन परमाएवादिना सह यदि बन्धो भवति तदा तस्याऽपि तेन ह्याद्याधिकगुणेत्येव नाप्त्या, यदा पुनः स्निग्धरूक्खयोः बन्धस्तदा कथमिति चेदत आह- (निजस्स लुक्खेत्यादि) स्निग्धस्य रूक्खेण सह बन्ध उपेत उपपद्यते जघन्यवज्जो विषयः समो वा । किमुक्तं भवति ? एकगुणस्निग्धमेकगुणरूक्खं च मुक्खा शेषस्य द्विगुणस्निग्धाऽपि द्विगुणरूक्खाऽदिना सर्वेषु बन्धो भवतीति । उक्तो बन्धनपरिणामः अभूना गतिपरिणाममाह- (गतिपरिणामे षं भंते ! इत्यादि) द्विविधो गतिपरिणामः । तद्यथा-स्पृशहतिपरिणामोऽस्पृशहतिपरिणामश्च । तत्र वस्त्वन्तरं स्पृशतो यो गतिपरिणामः स स्पृशहतिपरिणामो, यथा-ठिकरिकाया जलस्योपरि यत्नेन तिर्यग् प्रक्षिप्तायाः । सा हि तथा प्रक्षिप्ता सती आपान्तरालजले स्पृशन्ती २ गच्छति, बालजनप्रक्षिप्तमेतत् । तथा अस्पृशतो गतिपरिणामोऽस्पृशहतिपरिणामः, यद्भस्तु न केनापि सहापान्तराले संस्पर्शनमनुभवति तस्यास्पृशहतिपरिणाम इति भावः । अन्ये तु व्यावृत्त-स्पृशहतिपरिणामो नाम येन प्रयत्नविशेषात् क्षेत्रप्रदेशान् स्पृशन् गच्छति, अस्पृशहतिपरिणामो येन क्षेत्रप्रदेशान् अस्पृशन्नेव गच्छति, तत्र बुद्ध्यामहे, नभसः सर्वव्यापिनया तत्प्रदेशसंस्पर्शेऽन्यतिरेकेण गतिरसम्भवान् । बहुभुतेभ्यो वा परिभाचनीयम् । अत्रैव प्रकारान्तरमाह- (अहवा दीहगतिपरिणामे य, हस्सगतिपरिणामे य इति) अर्थवति प्रकारान्तरे । अन्यथा वा गतिपरिणामो द्विविधः । तद्यथा-दीर्घगतिपरिणामो, ह्रस्वगतिपरिणामश्च । तत्र विकृष्टदेशान्तरात्मिकपरिणामो दीर्घगतिपरिणामस्तद्विपरीतो ह्रस्वगतिपरिणामः २, परिमयइत्ताऽदि संस्थानविशेषाः स्वयदभेदाऽन्येषां प्रागेव व्याख्याता इति न भूयो व्याख्यायन्ते ३, अगुरुलघुपरिणामो भावाः-तिद्वल्लानां “कम्मगमणसासारे, एयाइ अगुरुलघुयाइ” इति वचनात् । तथा अमृतं द्रव्याणां वाऽऽकाशाऽऽदीनाम्, अगुरुलघुपरिणामप्रहणमुपलक्षणं, तेन गुरुलघुपरिणामोऽपि द्रव्यः, स बोद्धव्यः-“दिद्वल्लानां” कम्मगमणसासारे, “अगुरुलघुयाइ” इति वचनात् । (सुग्मिसहे इति) शुभशब्दः (दुग्मिसह इति) अशुभशब्दः । प्रज्ञा ० १३ पव । स्थान ० । आ ० म० । सूत्र ० । आ ० चु० ।

(४) स्निग्धः पुत्रलाभ परिणामवन्तः-

एत गं भंते ! पांगले तीतमणंते सासयं समयं लुक्खी-समयं अलुक्खीसमयं लुक्खी वा अलुक्खी वा पुत्ति च षं

परिणाम

करणेण अशेगवणं अशेगरूवं परिणामं परिणमह, अहे से परिणामे णिजिसे भवइ, तअओ पच्छा एगवणे एगरूवे सिया।। हंता गोयमा । एस रं पोमगले तीतं तं चेव० जाव एगरूवे सिया । एस रं भंते । पडुपणं सासयं समयं एवं चेव । एवं अशागयमणंते पि । एस रं भंते । खंघे तीतमणंते एवं चेव । खंघे वि जहा पोमगले । एस रं भंते । जीव तीतमणंते सासयं समयं दुखीसमयं अदुखीसमयं दु - क्खी वा अदुक्खी वा पुत्वि च रं करणेण अशेगभावं अशेगभूतं परिणामं परिणमह । अहे से विष णिजिसे भवइ, तअओ पच्छा एगभावे एगभूते सिया ।। हंता गोयमा । एस रं जीवे० जाव एगभूए सिया । एवं पडुपणं सासयं समयं, एवं अशागयमणंते सासयं समयं । परमाणुपोमगले रं भंते । सासए असासए ।। गोयमा । सिय सासए, सिय असासए । मे केषुहेणं भंते । एवं वुचइ सिय सासए, सिय असासए ।। गोयमा । दव्वडयाए सासए, बसपजवेहिं० जाव फासपजवेहिं असासए, ते तेणुहेणं० जाव सिय असासए ।।

“ पोमगल १ खंघे २ जीवे ३, परमाणु सासए य ४ चरमे य ५ । उविहे खलु परिणामे, अज्जीवाणं च जीवाणं ॥६॥ ” अस्याध्याये उद्देशकार्थोपनिमावगमस्य एवेति । (पुमगले स्ति) पुमगलः परमाणुः स्कन्धरूपश्च । (नीतमणंते सासयं समयं ति) विभक्तिपरिणामादतीते अनन्ते अपरिणामावन्तु शाश्वतं अक्षयत्वात् समये काले । (समयं लुक्खी ति) समयमेकं यावत् क्लृप्तरूपेणैव द्वावाद् क्लृप्ता । तथा - (समयं अलुक्खी ति) समयमेकं यावद् क्लृप्तरूपेणैव द्वावाद् क्लृप्ता, जिघ्रस्परशयान् बभूव । इदं च पटुद्वयं परमाणौ स्कन्धे च सम्भवति । तथा (समयं लुक्खी वा अलुक्खी वा स्ति) समयमेव क्लृप्तास्क्लृप्ता, क्लृप्तास्त्विण्डलस्पर्शस्पर्शद्वयेपिने बभूव । इदं च स्कन्धापेक्षं यतो अणुराऽऽदिस्कन्धे देशो क्लृप्तादेशश्चाक्लृप्ता भवतीति । एवं युगपद्क्लृप्तिस्पर्शस्पर्शवम्बो, वाशब्दौ चेह समुच्चयायौ, एवं रूपश्च सखत्वा किमनेकवर्णऽऽदिपरिणामं परिणमति । पुनश्चैकवर्णऽऽदिपरिणामः स्यादिति पुच्छुब्राह्म - (पुत्वि च रं करणेण अशेगभावं अशेगभूतं परिणामं परिणमह इत्यादि) पूर्वं च एकवर्णऽऽदिपरिणामादशेगं करणेन प्रयेगकरणेन विभक्तिकरणेन वा, अनेकवर्णं कालनैलऽऽदिवर्णं भेदेन अनेकवर्णं, गन्धरसस्पर्शवस्थानां भेदेन परिणामं पर्यायम् । (परिणमइ ति) अतीतकालविययत्वाद्येन परिणतत्वानिति द्रष्टव्यम् । पुमगल इति यकृतम्, स च यदि परमाणुस्तदा समयभेदेनैव कवर्णऽऽदिस्वयं परिणतवान्, यदि च स्कन्धस्त्वदा शेषागधेनापीति (अहं से ति) अथ अनन्तरं स गण परमाणां स्कन्धस्य चानेकवर्णऽऽदिपरिणामो निर्जालः स्तीत्यो भवति, परिणामात्तराऽऽधायककारणोपनिपातवशात्, तः पश्चाज्जिज्ञानानन्तरम् एकवर्णोपनिपातान्तरत्वादेकरूपेण विभक्तितन्मात्राऽऽदियथापेक्षया एव पर्यायानामपेक्षत्वात् । (सि य ति) बभूव, अतीतकालविययत्वाद्येन प्रभः । इहो, अरमेतदेवेति - अनेन च परिणामिता पुमगलद्रव्यस्य प्रतिपादि-

तेति । (एस णमित्यादि) वर्तमानकालस्य, तत्र च (पडुपणं ति) विभक्तिपरिणामात्पुनश्चैव वर्तमानं शाश्वतं सदैव तस्य भावात्समयं कालमात्रे । (एवं चेव ति) करणापूर्वस्वर्णोक्तमिदं दृश्यम् - (समयं लुक्खी समयं अलुक्खी समयं लुक्खी वा अलुक्खी वेत्यादि) यद्वाहानन्तमिति नाधीनं, तद्वर्तमानसमयस्यानन्तवासम्भवात् अतीतानागतसमययोस्तु अशेगनामव्यधीनं तयोरनन्तवासम्भवात् । अनन्तरं पुमगलरूपं निरूपितं, पुमगलश्च स्कन्धो भवतीति । पुमगलमेदभूतस्य स्कन्धस्य स्वरूपं निरूपयद्वाह - (एस रं भंते । खंघे इत्यादि) स्कन्धश्च स्वदेशापेक्षया जीवोऽपि अशेगतीत्यमेव जीवस्वरूपं निरूपयद्वाह - (एस रं भंते । जीव इत्यादि) एष प्रत्यक्षो जीवोऽतीतंऽनन्ते शाश्वतं समयं समयमेकं दुःखी, दुःखहेतुयोगात्समयं चादुःखी, मुग्धहेतुयोगाद्बभूव । समयमेव च दुःखी वा, अदुःखी वा, वाशब्दयोः समुच्चयापेक्षत्वात् - दुःखी च लुक्खी च तदनुयोगात् पुनरेकदा दुःखमुक्त्वैव द्वावमस्यैकतापेक्षया जीवस्येति । एवं रूपश्च सखत्वा स्त्वहेतुः तः किमनेकभावापरिणामं परिणमति, पुनश्चैकभावापरिणामः स्यादिति पुच्छुब्राह्म - (पुत्वि च रं करणेण अशेगभावं अशेगभूतं परिणामं परिणमइत्यादि) पूर्वं च एकभावापरिणामादशेगं करणेन कालस्वभावाऽऽदिकारणवद्विहिततया शुभाशुभकर्मवन्धहेतुभूतया क्रियया अनयो भावः पर्यायो दुःखित्वाऽऽदिकर्मा यस्मिन् स तथा, तमेकभावं परिणाममिति योगः । (अशेगभूतं ति) अनेकभावाव्याप्येनैकरूपं परिणामं स्वभावात् । (परिणमइ ति) अतीतकालावयवयादृश्य परिणतवान् प्राप्तवान् इति । (अहं से ति) अथ तदुःखित्वाऽऽद्यनेकभावादेदभूतम् । (विययिज्जं ति) तदेतत्कर्म, उपलक्षणव्याख्यास्य हानाऽऽदिकर्मायाऽऽदि च निर्जालं स्तीत्यो भवति, ततः पश्चात् । (एकभावे ति) अतो भावः सांसारिकमुक्तिपर्ययत्वाभावादेकरूपकत्वा यस्यासावेकभावाऽऽन एव च एकमेव एकवर्णं प्राप्तः । (सिय ति) बभूव, कर्मकृतपद्मोन्निर्गन्धरादिनि प्रभः । इहोत्तरमेतदेव, एवं प्रत्युत्पन्नाऽऽगतस्यैव अर्थात् । पूर्वं स्कन्ध उक्तः, स च स्कन्धरूपत्वागाद्विनाशो भवति, एवं परमाणुरपि स्थाश्च धेयाश्च शब्दायामाह - (परमाणु इत्यादि) (परमाणुपोमगले ति) पुमगलः स्कन्धोऽपि स्यादेतः परमाणुग्रहणम् (सासए ति) शब्दद्रव्याकाश्चर्याने नित्यः, अशाश्वतस्त्वनिः । (सिय सासए ति) कथञ्चिद्वाह - (दृष्टपटुयाए ति) द्रव्यमुपेक्षितपर्यायं वस्तु तद्वैचार्यो द्रव्यार्थस्मन्नायकत्वस्ता तथा द्रव्यार्थतया, शाश्वतः, स्कन्धान्तर्भावःपि परमाणुवस्तुविनष्टत्वात्प्रसङ्गान्नव्यपदेशान्नरव्यपदेशयत्वात् । (बसपजवेहिं ति) परिणामस्यानन्तं नाच्छन्ति येन पर्याय विशेषाधर्मोऽन्यथान्तरम् । ते च वर्णाऽऽदिभेदादनेकवर्णत्वात् विशिष्यन्ते - वर्णस्य पर्याय वर्णोपर्याय अनन्तः । (अमासए ति) विनाशो पर्यायाणां पर्यायत्वेन विनश्यत्वाद्यादिनि भ० १४ श० ३ उ० । (देवो वात्सपुमगलनादाय परिणामयितुं शक्नु इति ' विडम्बणा ' शब्दे वक्ष्यते) (लेखाणां परस्परपरिणामः ' लेखा ' शब्दे वक्ष्यते)

(५) पुमगलपरिणामः -

कद्विहे रं भंते । पोमगलपरिणामे पक्खे ।। गोयमा । वं-

चविहे पोग्लपरिणामे पम्पत्ते । तं जहा-वषपरिणामे, गंध-परिणामे, रसपरिणामे, फासपरिणामे, संठाणपरिणामे । व-षपरिणामे षं भंते ! कइविहे पणखत्ते ! गोयमा ! पंच-विहे पणखत्ते । तं जहा-कालवषपरिणामे० जाव मुकिन्नव-रणपरिणामे । एवं एणसं अभिलावणं गंधपरिणामे दुषिहे, रसपरिणामे पंचविहे । फासपरिणामे अइविहे । संठाणपरि-णामे षं भंते ! कइविहे पणखत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पणखत्ते । तं जहा-परिमंडलसंठाणपरिणामे० जाव आ-यसंठाणपरिणामे ॥

(परिमंडलसंठाणपरिणामे सि) इह परिमण्डलसंस्थानं बलयाऽऽकारे । यावत्करणाच्च— वट्टसंठाणपरिणामे, तंस-संठाणपरिणामे, चउरसंठाणपरिणामे, ” सि दृश्यम् । अ० श० १० उ० ।

(६) वर्णगन्धरसस्पर्शसंस्थानपरिणताः पुत्रलाः—

(मे किं तं रुचिअजीवपखणया इत्यादि 'अजीवपखणया' शब्दे प्रथमभागे २०६ पृष्ठे "संठाणपरिणता" इत्यन्तं गतम्)

जे वषपरिणया ते पंचविहा पणखत्ता । तं जहा-कालवषपरिणया नीलवषपरिणया लोहियवषपरिणया हालिहवषपरिणया मुकिन्नवषपरिणया । जे गंधपरिणया ते दुविहा पम्पत्ता । तं जहा-मुग्भिगंधपरिणया य, दु-ग्भिगंधपरिणया य । जे रसपरिणया ते पंचविहा पणखत्ता । तं जहा-तिरसपरिणया कडुरसपरिणया कसापरसपरिणया अतिरसपरिणया मधुरसपरिणया । जे फासपरिणया ते अइविहा पम्पत्ता । तं जहा-कखडफासपरिणया म-उयफासपरिणया मुन्यफासपरिणया लहुयफासपरिणया सीयफासपरिणया उसिणफासपरिणया सिद्धफासपरिण-या लुकवफासपरिणया । जे संठाणपरिणया ते पंचविहा प-णखत्ता । तं जहा-परिमंडलसंठाणपरिणया वट्टसंठाणपरिण-या तंसंठाणपरिणया चउरसंठाणपरिणया आयतसं-ठाणपरिणया ॥

(अ वषपरिणया इत्यादि) ये वर्णपरिणतास्ते पञ्चविधाः प्रभक्ताः । तद्यथा—रूपवर्णपरिणताः कज्जलाऽऽदिवन्, नीलव-र्णपरिणताः नीलगण्डिवन्, लोहितवर्णपरिणताः हिङ्गुलकाऽऽदिवन्, हरिद्रवर्णपरिणताः हरिद्राऽऽदिवन्, शुक्लवर्णपरि-णताः शङ्खाऽऽदिवन् । ये गन्धपरिणतास्ते द्विविधाः प्रभक्ताः । तद्यथा—सुरभिगन्धपरिणतास्ते द्विविधाः प्रभक्ताः । च-शब्दौ परिणामभवनं प्रति विशेषाभावात्प्राग्वर्ण्यौ । तथा-हि—यथा कथञ्चिद्विस्थिताः सामग्रीवशातः सुरभिगन्धप-रिणामं भजन्ते तथा कथञ्चिद्विस्थिता एव सामग्रीवशातो दुरभिगन्धपरिणाममपीति, सुरभिगन्धपरिणताश्च यथा श्री-क्षयकाऽऽदयः, दुरभिगन्धपरिणताः लशुनाऽऽदिवन् । ये रस-परिणतास्ते पञ्चविधाः प्रभक्ताः । तद्यथा—तिक्तरसपरिणताः कोशातक्यादिवन्, कडुरसपरिणताः सुरभादिवन्, क-षायरसपरिणता अपक्वकपिथाऽदिवन्, अम्लरसपरिणता

अम्लवेतसाऽऽदिवन्, मधुररसपरिणताः शर्कराऽदिवन् । ये स्पर्शपरिणतास्ते ऽष्टविधाः प्रभक्ताः । तद्यथा—कर्कशस्पर्शपरि-णताः पाषाणऽऽदिवन्, मृदुस्पर्शपरिणता हंसकलाऽदिवन्, गुरुस्पर्शपरिणता बज्राऽदिवन्, लघुस्पर्शपरिणता अक्-तलाऽदिवन्, शीतस्पर्शपरिणता मृणालाऽदिवन्, उष्णस्पर्श-परिणता बह्वर्णादिवन्, स्निग्धस्पर्शपरिणता घृताऽदिवन्, रुक्षस्पर्शपरिणता भस्माऽदिवन् । ये संस्थानपरिणतास्ते प-ञ्चविधाः प्रभक्ताः । तद्यथा—परिमण्डलसंस्थानपरिणता बलय-वन्, वृत्तसंस्थानपरिणताः कुलालवक्त्राऽदिवन्, व्यस्यसं-स्थानपरिणताः शृङ्गाटकाऽदिवन्, चतुरस्रसंस्थानपरिणताः कुम्भिकाऽदिवन्, आयतसंस्थानपरिणता इण्डाऽदिवन् । एतानि च परिमण्डलाऽऽदीनि संस्थानानि घनप्रतरोमेदं द्वि-विधानि भवन्ति, पुनः परिमण्डलमपहाय शेषाणि आञःप्रदे-शजनिनानि युग्मप्रदेशजनिनीति द्विधा । तच्चोक्तं परि-मण्डलाऽऽदिसर्वमनन्ताणुनिष्पन्नमसंख्येयप्रदेशावगाढं चे-ति प्रतीतमेव, जवन्तं तु प्रतिनियतसंख्यपरमाणुशामकम्, अतो नागमिदं ज्ञातुं शक्यते इति विनयेज्जनप्रहाय तद्-पदार्थेन—तन्नाञःप्रदेशप्रतरोवृत्तं पञ्चपरमाणुनिष्पन्नं पञ्च-काशप्रदेशावगाढं च । तद्यथा—एकः परमाणुमध्यं स्थाप्य-ते, चत्वारः क्रमेण पूर्वोऽदितु चतस्तु दिक्षु, स्थापना-

ये युग्मप्रदेशप्रतरोवृत्तं द्वादशप-रमाणुसामकं द्वादशप्रदेशाव-गाढं च, तत्र निगन्तरो चत्वारः परमाणुचक्रानुपूर्वाकाशप्रदेशेषु

रुक्काऽऽकारेण व्यवस्थाप्यन्ते. ततस्तत्परि क्षेत्रेण शेषा अष्टौ ऽः आञःप्रदेशं घनवृत्तं समप्रदेशं समप्रदेशावगाढं च । तस्यैवम-तत्रैव पञ्चप्रदेशं प्रतरोवृत्तं मध्यस्थितस्य परमाणुपरिण्टाद-धस्ताच्च एकैकोऽणुरवस्थाप्यते, तत एव समप्रदेशं भवति ऽः, युग्मप्रदेशं घनवृत्तं द्वात्रिंशत्प्रदेशं द्वात्रिंशत्प्रदेशावगाढं च । तच्चैवम—पूर्वोक्तद्वादशप्रदेशाऽऽमकस्य प्रतरोवृत्तस्योपरि द्वादश, तत उपरिष्टादधस्ताच्च चत्वारश्चत्वारः परमाणव इति ऽः । आञःप्रदेशं प्रतरोवृत्तं त्रिप्रदेशं त्रिप्रदेशावगाढं च । तच्चैवम—पूर्वं निर्यगणुद्वयं न्यस्यते, तत आद्यस्याद्य एकौ-ऽणुः । स्थापना—

ये युग्मप्रदेशं प्रतरोवृत्तं चतुर्-माणुनिष्पन्नं चतुर्प्रदेशावगाढं च ।

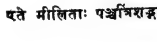
तत्र निर्यगुनिगन्तरो त्रयः परमाणवः स्थाप्यन्ते, तत आद्यस्या-धउपर्यधोभावेनानुद्वयं द्वितीयस्याध एकौऽणुः । स्थाप-ना—

ये आञःप्रदेशं घनवृत्तं पञ्चत्रिंशत्परमाणुनिष्प-न्नं पञ्चत्रिंशत्प्रदेशावगाढं च । तस्यैवम—निर्यगुनि-गन्तरो पञ्च परमाणवः स्थाप्यन्ते, तेषां चाधोऽधःक्रमेण

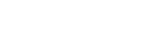
निर्यगेव चत्वारश्चत्वारो द्वयैकश्चेति पञ्चदशसामकः प्रतरो जातः ।

अस्यैव च प्रतरोपरिपरि सर्वपक्षविष-म्यन्त्यान्त्यपरित्यागेन दश १०, तथैव तत्पुण्ये-

परि च त्रय एकश्चेति क्रमेणानुवः स्थाप्यन्ते ।

स्थापना—

ये युग्मप्रदेशं घनवृत्तं

[illegible][illegible]

श्या वि मधुरसपरिणता वि, फासओ ककखडफासपरि-
श्या वि मउयफासपरिणता वि गुरुयफासपरिणता वि लहु-
यफासपरिणता वि सीतफासपरिणता वि उसिखफासप-
रिणता वि, संठाशओ परिमंडलसंठाशपरिणता वि बहसं-
ठाशपरिणता वि तंमसंठाशपरिणता वि चउंसंठाशपरि-
णता वि आयतसंठाशपरिणता वि २२, १=४ । जे संठा-
शओ. परिमंडलसंठाशपरिणता ते वणशओ कालवणप-
रिणता वि नीलवणपरिणता वि लोहितवणपरिणता वि
हालिदवणपरिणता वि सुक्लिन्नवणपरिणता वि, गंधओ
सुभिगंधपरिणता वि दुभिगंधपरिणता वि, रसओ तिच-
रसपरिणता वि कडुरसपरिणता वि कसायरसपरिणता वि
अंबिलरसपरिणता वि मधुरसपरिणता वि, फासओ क-
कखडफासपरिणता वि मउयफासपरिणता वि गुरुयफासप-
रिणता वि लहुयफासपरिणता वि सीतफासपरिणता वि उ-
सिखफासपरिणता वि शिद्धफासपरिणता वि लुक्खफासप-
रिणता वि २० । जे संठाशओ बहसंठाशपरिणता ते वणशओ
कालवणपरिणता वि नीलवणपरिणता वि लोहितवणप-
रिणता वि हालिदवणपरिणता वि सुक्लिन्नवणपरिणता वि,
गंधओ सुभिगंधपरिणता वि दुभिगंधपरिणता वि, रसओ
तित्तरसपरिणता वि कडुरसपरिणता वि क-
सायरसपरिणता वि अंबिलरसपरिणता वि मधुरसप-
रिणता वि, फासओ ककखडफासपरिणता वि मउय-
फासपरिणता वि गुरुयफासपरिणता वि लहुयफास-
परिणता वि सीयफासपरिणता वि उसिखफासपरिण-
ता वि शिद्धफासपरिणता वि लुक्खफासपरिणता वि २० ।
जे संठाशओ तंमसंठाशपरिणता ते वणशओ का-
लवणपरिणता वि नीलवणपरिणता वि लोहितवणप-
रिणता वि हालिदवणपरिणता वि सुक्लिन्नवणपरिणता वि,
गंधओ सुभिगंधपरिणता वि दुभिगंधपरिणता वि, रस-
ओ तित्तरसपरिणता वि कडुरसपरिणता वि कसायरस-
परिणता वि अंबिलरसपरिणता वि मधुरसपरिणता वि,
फासओ ककखडफासपरिणता वि मउयफासपरिणता वि
गुरुयफासपरिणता वि लहुयफासपरिणता वि सीतफासप-
रिणता वि उसिखफासपरिणता वि शिद्धफासपरिणता
वि लुक्खफासपरिणता वि २० । जे संठाशओ
चउंसंठाशपरिणता ते वणशओ कालवणपरिणता
वि नीलवणपरिणता वि लोहितवणपरिणता वि हालिद-
वणपरिणता वि सुक्लिन्नवणपरिणता वि, गंधओ सुभि-
गंधपरिणता वि दुभिगंधपरिणता वि, रसओ तित्तरसप-
रिणता वि कडुरसपरिणता वि कसायरसपरिणता वि अ-
ंबिलरसपरिणता वि मधुरसपरिणता वि, फासओ ककख-

फासपरिणता वि मउयफासपरिणता वि गुरुयफासपरिण-
ता वि लहुयफासपरिणता वि सीतफासपरिणता वि उसिख-
फासपरिणता वि शिद्धफासपरिणता वि लुक्खफासपरिणता
वि २० । जे संठाशओ आयतसंठाशपरिणता ते वणशओ
कालवणपरिणता वि नीलवणपरिणता वि लोहितवणपरि-
णता वि हालिदवणपरिणता वि सुक्लिन्नवणपरिणता वि, गं-
धओ सुभिगंधपरिणता वि दुभिगंधपरिणता वि, रसओ
तित्तरसपरिणता वि कडुरसपरिणता वि कसायरसपरिण-
ता वि अंबिलरसपरिणता वि मधुरसपरिणता वि, फासओ
ककखडफासपरिणता वि मउयफासपरिणता वि गुरुयफास-
परिणता वि लहुयफासपरिणता वि सीतफासपरिणता वि
उसिखफासपरिणता वि शिद्धफासपरिणता वि लुक्खफास-
परिणता वि २०, १०० ।

(जे वणतो इत्यादि) ये स्कन्धाऽऽद्यो वर्णनो वर्णनाधि-
स्य कालवणपरिणता अपि भवन्ति, ते गन्धतो गन्धमा-
धिस्य सुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, दुरभिगन्धपरि-
णता अपि । किमुक्तं भवति ?-गन्धमधिकृत्य ते भान्याः,
केचित्सुरभिगन्धपरिणता भवन्ति, केचिदुरभिगन्धपरिण-
ताः, न तु प्रातिनिधयेकगन्धपरिणतामपिणता एवेति । एवं
च रसतः स्पष्टतः संस्थानतश्च ध्यात्वा, तत्र द्वौ गन्धौ,
पञ्च रसाः, अष्टौ स्पर्शाः, पञ्च संस्थानानि । एतच्च भौमि-
ता विशीर्षादिभिः कृष्णवर्णपरिणता एतावतो अहान् लभ-
न्ते २०, एवं नीलवर्णपरिणता अपि २०, लोहितवर्णपरिण-
ता अपि २०, हार्दिद्रवर्णपरिणता अपि २०, शुक्रवर्णप-
रिणता अपि २०, एवं पञ्चान्यर्थैस्तैश्च शतम् १०० । ग-
न्धमधिकृत्याऽऽह-(जे गंधओ इत्यादि) ये गन्धतो गन्धम-
धिकृत्य सुरभिगन्धपरिणतामपिणतास्ते वर्णतः कालवर्णप-
रिणता अपि नीलवर्णपरिणता अपि लोहितवर्णपरिणता
अपि हार्दिद्रवर्णपरिणता अपि शुक्रवर्णपरिणता अपि ५,
एवं रसतः ५, स्पर्शतः ८, संस्थानतः ५ । एतच्च भौमि-
तास्त्वोविशतिः २३, इति सुरभिगन्धपरिणतास्त्वोविशति-
भूतान् लभन्ते, एवं दुरभिगन्धपरिणता अपि २३, ततो ग-
न्धपदेन तस्या भूतानां पदव्यवस्थान् ४६ । रसमधिकृ-
त्याऽऽह-ये रसतो रसमधिकृत्य तिष्ठरसपरिणतास्ते वर्णतः
५, गन्धतः २, स्पर्शतः ८, संस्थानतः ५ । एते सर्वेऽपि एक-
त्र भौमिता विशीर्षादिभिः तिष्ठरसपरिणता विशीर्षमहान्-
लैलभन्ते २०, एवं कडुरसपरिणताः २०, कसायरसपरि-
णताः २०, अम्बरसपरिणताः २०, मधुरसपरिणताश्च
२० । एवं रसपञ्चकं वर्णयोगं लब्धं भूतकानां शतम्-१०० ।
(इत्यादि) स्पर्शमधिकृत्याऽह-(जे फासतो ककखडफासप-
रिणता इत्यादि) ये स्पर्शतः ककखडफासपरिणतास्ते वर्णतः
५, गन्धतः २, रसतः ५, स्पर्शतः २, प्रातिपत्तस्पर्शयोगाभा-
वान् संस्थानतः ५ । एते सर्वेऽप्येकत्र भौमितास्त्वोविश-
तिः २३, एतावतो अहान् ककखडफासपरिणता लभन्ते
२३, एतावत एव सुदुस्पर्शपरिणताः २३, गुरुस्पर्शपरिणताः २३,
लघुस्पर्शपरिणताः २३, शीतस्पर्शपरिणताः २३, उष्णस्पर्-

शेषपरिणताः २३, स्तिग्धस्पर्शपरिणताः २३, रूक्षस्पर्शपरिणताः २३ । एतेष्वधिकं मीलेने जानं भङ्गकानां चतुरश्रस्याधिकं शयम् ५८ । (इत्यादि) संस्थानमधिकृत्या ५३- (जे सं-
ठागुश्री परिमंडल तंठागु परिणता इत्यादि) ये संस्थानतः परिमंडलसंस्थानपरिणतास्ते वर्णनः ५ गन्धनः २ रसतः ५ रसशतः ८ एते सर्वेऽप्येकत्र मीलना विंशतिः २०, एता वन्तो भङ्गान् परिमंडलसंस्थानपरिणता लभन्ते । एवं वृत्त-
संस्थानपरिणताः २० व्यस्तसंस्थानपरिणताः २० चतुर-
स्रसंस्थानपरिणताः २० आयतसंस्थानपरिणताः २० अ-
भीषां चैकत्र मीलने लब्धं भङ्गकानां शयम् । एतेषां च व-
शेगन्धस्पर्शसंस्थानानां सकलभङ्गसङ्कुलने जातानि प-
ञ्चशतानि त्रिंशदधिकानि ५३० । इह यथापि वादरेषु स्कन्धेषु
पञ्चापि वर्णां द्वावपि गन्धौ पञ्चापि रसाः प्राप्यन्ते, ततोऽ-
र्थावकृतवर्णाऽऽदिष्वतिरेकेण शेषवर्णाऽऽदिभिरपि भङ्गाः
सम्भवन्ति, तथाऽपि तेष्वेव वादरेषु स्कन्धेषु ये व्ययहारतः
केवलरूपवर्णाऽऽनुयेता अपान्तरालस्कन्धा यथा देहस्कन्ध
एव लोचनस्कन्धः कृष्णरक्तदन्तवर्न एव कश्चिद्वर्णः हिरोऽ-
प्यस्तदन्तवर्न एव शुक्र इत्यादि ते इह विचक्षन्ते, तेषां चा
प्यङ्गुलान्तराऽऽदि न सम्भवति, स्पर्शविन्नतायां व्यवधिकृत-
स्पर्श प्रति प्रतिपद्यन्तिरेकेणऽप्ये रसार्थं लोकेऽप्यतिरे-
चिन्नो दृश्यन्ते, ततो यथोक्तं भङ्गसंख्या, साऽपि च परि-
स्फुरन्त्यामर्शकृत्यामिहिता, अन्यथा प्रत्येकमन्येषां तार-
तम्येनानन्तर्यान् अन्तत्वा भङ्गाः सम्भवन्ति, एतेषां च वर्णा-
ऽऽदिपरिणामानां जयवर्णनंऽप्यस्थायमकं समयानुकरितं-
ऽपेक्षयेयं कालम् । प्रमाणं १ पद ।

(८) द्वीपवमुद्राणां पुद्गलपरिणामव्याप्तेनां च पुद्गला-
नां विशिष्टपरिणामपरिणतानामिन्द्रियप्राप्तत्वाद्वादीतिन्द्रियवि-
षयपुद्गलपरिणाममाह-

कर्तिविहे सं भंते । इंदियविसए पोमगलपरिणामे पणत्ते ।
गोयमा । पंचविहे इंदियविसए पोमगलपरिणामे पणत्ते । तं
जहा-सोइंदियविसए० जाव फासिंदियविसए । सोइ-
दियविसए सं भंते । पोमगलपरिणामे कर्तिविहे पणत्ते ।
गोयमा । दुविहे पणत्ते । तं जहा-नुमिसदपरिणामे य,
दुमिसदपरिणामे य । एवं चांखिदियविसएहिं त्रि सुकव-
परिणामे य, दुरुवपरिणामे य । एवं सुमिभंगपरिणामे य,
दुमिभंगपरिणामे य । एवं सुरिसपरिणामे य, दुरिसप-
रिणामे य । एवं सुकासपरिणामे य, दुकासपरिणामे य ।
से खणं भंते । उच्चानएषु सदपरिणामेसु उच्चानएषु रू-
षपरिणामेसु, एवं गंधपरिणामेसु रसपरिणामेसु य, फास-
परिणामेसु परिणाममाणा पोमगला परिणमतीति वक्तव्यं
भिया । हंता गोयमा । उच्चानएषु सदपरिणामेसु परिण-
ममाणा पोमगला परिणमतीति वक्तव्यं भिया । से खणं भं-
ते । सुमिसदा पोमगला दुमिसदत्ताए परिणमंति, दु-
मिसदा वा पोमगला सुमिसदत्ताए परिणमंति । हंता
खेषमा । सुमिसदा दुमिसदत्ताए परिणमंति, दुमिसदा

सुमिसदत्ताए परिणमंति । से नृणं भंते । सुकवा पोमगला
दुरुवत्ताए परिणमंति, दुरुवा पोमगला सुकवत्ताए परिण-
मंति । हंता गोयमा । एवं सुमिभंगशा पोमगला दुमिभंग-
त्ताए परिणमंति, दुमिभंगशा पोमगला सुमिभंगत्ताए
परिणमंति । हंता गोयमा । एवं सुरसा दुरसत्ताए, दुरसा
सुरसत्ताए । हंता गोयमा । एवं सुकासा दुकासत्ताए, दुकासा
सुकासत्ताए । हंता गोयमा । ते चेव सं भंते । सुमिसदा
पोमगला दुमिसदत्ताए परिणमंति, दुमिसदा पोम-
गला सुमिसदत्ताए परिणमंति । हंता गोयमा । एवं
सुकवा दुरुवत्ताए, एवं गंधा रसा वि फासा वि, तं चेव
सं सुकासा दुकासत्ताए परिणमंति । हंता गोयमा ।
० जाव परिणमंति ।

(कविहे सं भंते । इति) कतिविधो भदन्त । इन्द्रियविष-
यः पुद्गलपरिणामः प्रथमः । भगवानाह-गीतम । पञ्चविधः
इन्द्रियविषयः पुद्गलपरिणामः प्रथमः । तद्यथा-आंशेन्द्रिय-
विषय इत्यादि सुगमम् । (सुमिसदपरिणामे इति) शुभः
शब्दपरिणामः (दुमिसदपरिणामे इति) अशुभः शब्दपरि-
णामः (सं खणं भंते । इत्यादि) अथ नूनं निश्चितमेतन् भद-
न्त । उच्चान्वेकमनार्थः शब्दपरिणामैषां यथा नृणां स्पर्शपरिणामः
परिणमन्तः पुद्गलाः परिणमन्तीति वक्तव्यं स्यात् परि-
णमन्तीति ते वक्तव्या भवन्त्युत्तरैः । भगवानाह- (हंता
गोयमा । इत्यादि) हन्तीति प्रत्ययधाणे, स्यादेव वक्तव्य-
विधि भावः परिणामस्य यथावस्थितस्य भावत्वात्, तथा इ-
त्येवैकमनार्थवशस्तदनुवादऽऽस्कन्दते हि परिणामः स च त-
त्त्वाऽस्तीति न काश्चित्ताऽपिधानं दीपः । (सं खणं भंते ।
इत्यादि) अथ नूनं निश्चितमेतद्भदन्त । शुभशब्दरूपाः पु-
द्गला अशुभशब्दरूपा परिणमन्ति, अशुभशब्दरूपा वा पुद्ग-
लाः शुभशब्दरूपा । भगवानाह (हंता गोयमेत्यादि) सुप्रती-
तमेतन् सान्ध्यपरिणाममाहात्म्यथा तद्वर्गानाम् अमनः स-
त्ताऽनुपपत्तरतिप्रमज्ज्ञात् । एवं रूपसमन्वयस्पर्शेष्वपि आत्मी-
यसंयोगान्तराणं हंता द्वावालापको वक्तव्यः । प्रमाणं १
१० । विषमसंयोगजन्येषूपपादाऽऽदिषु, भं० ।

(९) प्रयोग-मिथ-विश्रमा परिणताः पुद्गलाः-

रायागिहं जाव एवं वयासी-कडविहा सं भंते । पोमगला
पणत्ता । गोयमा । निविहा पोमगला पणत्ता । तं जहा-
पञ्चोमपरिणता, बीसपरिणता, बीससापरिणता य ।

(पञ्चोमपरिणतं सि) जीवव्यापारिण शरीराऽऽदितया परि-
णताः (बीसपरिणतं सि) मित्रकपरिणताः-प्रयोगाविव-
साभ्यां परिणताः, प्रयोगपरिणाममन्यजनो विषमस्या स्व-
भावान्तरमापादिता मुक्तकलवगाऽऽदिरूपाः । अथ बीदात्कि-
ऽऽदिवर्गैरूपा विषमत्वा निर्यादिताः सन्तो ये जीवप्रयो-
गैरेन्द्रियाः-दिशरीरप्रभृतिपरिणामान्तरमापादितास्ते मि-
त्रपरिणताः । ननु प्रयोगपरिणामोऽप्येवंविध एव तः क-
र्ता विशेषः । सत्यम्, किन्तु प्रयोगपरिणतेषु विषमता सत्यपि
न विवक्षितेति । (बीससापरिणतं सि) स्वभावपरिणताः ।

अथ—“पयोगपरिणताणं” इत्यादिना ग्रन्थेन नवभिर्दण्डकैः
प्रयोगपरिणतपुद्गलाभिरूपयति—

पञ्चगोपरिणया खं भंते ! पोग्गला कइविहा पप्पत्ता ?। गोयमा ! पंचविहा पप्पत्ता । तं जहा-एग्गिदियपञ्चगोपरिणया, बेइदियपञ्चगोपरिणया० जाव पंचिंदियपञ्चगोपरिणया य । एग्गिदियपञ्चगोपरिणया खं भंते ! पोग्गला कइविहा पप्पत्ता ?। गोयमा ! पंचविहा पप्पत्ता । तं जहा-पुढविकाइयएग्गिदियपञ्चगोपरिणया० जाव वणस्सइकाइयएग्गिदियपञ्चगोपरिणया । पुढविकाइयएग्गिदियपञ्चगोपरिणया खं भंते ! पोग्गला कइविहा पप्पत्ता ?। गोयमा ! दुविहा पप्पत्ता । तं जहा-सुहुमुपुढविकाइयएग्गिदियपञ्चगोपरिणया य, बादरपुढविकाइयएग्गिदियपञ्चगोपरिणया य । आउकाइयएग्गिदियपञ्चगोपरिणया वि एवं चेव । एवं दुयुओ भेओ० जाव वणस्सइकाइयएग्गिदियपञ्चगोपरिणया । बेइदियपञ्चगोपरिणयां पुच्छा ?। गोयमा ! अखेगविहा पप्पत्ता । एवं तेइदियपञ्चगोपरिणया, चउरिंदियपञ्चगोपरिणया वि । पंचिंदियपञ्चगोपरिणया खं भंते ! पुच्छा ?। गोयमा ! चउरिहा पप्पत्ता । तं जहा-नेरइयपंचिंदियपञ्चगोपरिणया, तिरिक्खपंचिंदियपञ्चगोपरिणया, एवं मणुस्सदेवपंचिंदियपञ्चगोपरिणया य । नेरइयपंचिंदियपञ्चगोपरिणयां पुच्छा ?। गोयमा ! सचविहा पप्पत्ता । तं जहा रयसण्णपुढविनेरइयपंचिंदियपञ्चगोपरिणया य० जाव अहे सचमपुढविनेरइयपंचिंदियपञ्चगोपरिणया य । तिरिक्खजोणियपंचिंदियपञ्चगोपरिणयां पुच्छा ?। गोयमा ! तिंविहा पप्पत्ता । तं जहा-जलचरतिरिक्खजोणियपंचिंदियपञ्चगोपरिणया, थलचरतिरिक्खजोणियपंचिंदियपञ्चगोपरिणया, खइयरतिरिक्खजोणियपंचिंदियपञ्चगोपरिणया य । जलचरतिरिक्खजोणियपंचिंदियपञ्चगोपरिणयां पुच्छा ?। गोयमा ! दुविहा पप्पत्ता । तं जहा-सम्मूच्छिमजलचरतिरिक्खजोणियपंचिंदियपञ्चगोपरिणया य, गम्भवकंति यजलचरतिरिक्खजोणियपंचिंदियपञ्चगोपरिणया य । थलचरतिरिक्खजोणियपंचिंदियपञ्चगोपरिणयां पुच्छा ?। गोयमा ! दुविहा पप्पत्ता । तं जहा-चउप्पयथलचरपंचिंदियतिरिक्खजोणियपञ्चगोपरिणया य, परिस्सपथलचरपंचिंदियतिरिक्खजोणियपञ्चगोपरिणया य । चउप्पयथलचरपंचिंदियतिरिक्खजोणियपञ्चगोपरिणयां पुच्छा ?। गोयमा ! दुविहा पप्पत्ता । तं जहा-सम्मूच्छिमचउप्पयथलचरतिरिक्खजोणियपंचिंदियपञ्चगोपरिणया, गम्भवकंति यथलचरतिरिक्खजोणियपंचिंदियपञ्चगोपरिणया य । एवं एएणं अथिलावेणं परिस्सपथलचरतिरिक्खजोणियपंचिंदियपञ्चगोपरिणया दु-

विहा पस्यता । तं जहा-उरपरिसप्पथलयरतिरिक्खजोशिय-
यपंचिंदियपओगपरिणया य, झुयपरिसप्पथलयरतिरि-
क्खजोशियपंचिंदियपओगपरिणया य । उरपरिसप्पथल-
यरतिरिक्खजोशियपंचिंदियपओगपरिणया दुविहा पस्यता ।
तं जहा-सम्भुच्छिमउरपरिसप्पथलयरतिरिक्खजोशियप-
ंचिंदियपओगपरिणया, गम्भवकंतिउरपरिसप्पथलयरति-
रिक्खजोशियपंचिंदियपओगपरिणया य । एवं झुयपरि-
सप्पथलयरतिरिक्खजोशियपंचिंदियपओगपरिणया वि
एवं खइयरतिरिक्खजोशियपंचिंदियपओगपरिणया वि । म-
लुत्तसंपंचिंदियपओगपरिणयायं पुच्छा ? । गोयमा ! दुविहा
पस्यता । तं जहा-संभुच्छिममलुत्तसंपंचिंदियपओगपरिणया,
गम्भवकंतिमलुत्तसंपंचिंदियपओगपरिणया । देवपंचिंदिय-
पओगपरिणयायं पुच्छा ? । गोयमा ! चउव्विहा पस्यता । तं
जहा-भवणवासीदेवपंचिंदियपओगपरिणया, एवं जाव वे-
माणियदेवपंचिंदियपओगपरिणया । भवणवासीदेवपंचिं-
दियपओगपरिणयायं पुच्छा ? । गोयमा ! दसविहा पस्यता ।
तं जहा-असुरकुमारदेवपंचिंदियपओगपरिणया० जाव थ-
णियकुमारदेवपंचिंदियपओगपरिणया । एवं एणयं अभि-
लावेणं अट्ठविहा वाणमंतरदेवपंचिंदियपओगपरिणया,
पिसायेदेवपंचिंदियपओगपरिणया० जाव गंधकदेवपंचिं-
दियपओगपरिणया य । जोइसियदेवपंचिंदियपओगपरि-
णया पंचविहा पस्यता । तं जहा-चंदविमाणजोइसियदेव-
पंचिंदियपओगपरिणया० जाव ताराविमाणजोइसियदेव-
पंचिंदियपओगपरिणया । वेमाणियदेवपंचिंदियपओगप-
रिणया दुविहा पस्यता । तं जहा-कप्पाववखस्येमाणिय-
देवपंचिंदियपओगपरिणया, कप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदि-
यपओगपरिणया, कप्पाववरखगवेमाणियदेवपंचिंदियपओ-
गपरिणया दुवालसविहा पस्यता । तं जहा-सोहम्मक-
प्पोववरखगवेमाणियदेवपंचिंदियपओगपरिणया, एवं जाव
अच्चुयकप्पोववरखगवेमाणियदेवपंचिंदियपओगपरिणया ।
कप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदियपओगपरिणया दुविहा प-
स्यता । तं जहा-गेवेज्जकप्पातीयदेवपंचिंदियपओगप-
रिणया, अणुत्तरोववाइयवेमाणियदेवपंचिंदियपओगपरिण-
या । गेवेज्जकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदियपओगपरि-
णया खवविहा पस्यता । तं जहा-हिट्ठिमेगेवेज्जकप्पाती-
यवेमाणियदेवपंचिंदियपओगपरिणया० जाव उवरिमगे-
वेज्जकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदियपओगपरिणया । अ-
णुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदियपओगपरिण-
यायं भंते ! पोमगला कइविहा पस्यता ? । गोयमा !
पंचविहा पस्यता । तं जहा विजयअणुत्तरोववाइयकप्पा-

तीयवेमाणि यदेवर्षाचिदियपओगपरिणया० जाव सञ्चट्टसि-
द्धअणुत्तरोवाहयकप्पातीयवेमाणि यदेवर्षाचिदियपओगप-
रिणया य १ ॥

तत्र चैकैग्रिण्याऽद्विसर्वाधिसिद्धदान् जीवभेदविशेषितप्रयोग-
गपरिख्यानानां भूतलानां प्रथमो दृष्टकः । तत्र च- आउकण-
य एणियेयं चैव (लि) पृथिव्याकणिकैन्द्रिययोगपरिखाना वाच्य इत्यर्थः ।
(एवं दृष्टकौ (लि) पृथिव्यवस्थाप्रयोगपरिखानेतिव हि को-
ट्टिकपरिमाणो द्विषोऽथ भेदः सूक्ष्मवाद्दरविशेषणकृतस्तेज-
सकणिकैन्द्रियप्रयोगपरिखानाऽद्विदु वाच्य इत्यर्थः । अंग-
गविह (लि) गुलाकट्टुमिकाऽऽदिभेदवत्त्वाद् द्वीन्द्रियाणां जीन्द्रि-
यप्रयोगपरिखाना अन्येनैकविधाः कुन्नुपरिपालकाऽऽदिभ्रष्टा-
त्वात् अनुग्रिन्द्रियप्रयोगपरिखाना अन्येनैकवा एव मलिका-
मशकाऽऽदिभ्रष्टात्वात्पामेतेद्वं सूच्यथा- (एवं तैर्द्वीत्यादि)
अपर्योपमिपामेसूक्ष्मवाद्दरविशेषण-

सुहृदपुढविकाइयएग्गिंदियपओगपरिखया खं भंते ! पोंग
ला कइविहा पम्पत्ता ? । गोयमा ! दुविहा पम्पत्ता । तं जहा-
कइ अपजत्तगं पज्जं भणंति पच्छा पज्जत्तगं । पज्जत्तसुहृदपु-
ढविकाइयएग्गिंदियपओगपरिखया, अपजत्तसुहृदपुढविकाइ-
यएग्गिंदियपओगपरिखया । बादरपुढविकाइयएग्गिंदियप
ओगपरिखया वि एवं चेव । एवं जाव वणस्तइकाइयए
ग्गिंदियपओगपरिखया एकक्का दुविहा-सुहृदमा, वादरा
य, पज्जत्ता य, अपजत्तगा य भाणियव्वा । वेइंदियप-
ओगपरिखयाणं पुच्छ ! । गोयमा ! दुविहा पम्पत्ता । तं जहा-
पज्जत्तगवेइंदियपओगपरिखया, अपजत्तगवेइंदियपओगप-
रिखया य । एवं तेइंदियपओगपरिखया वि एवं चउंइरियप-
ओगपरिखया वि । यण्णपभापुइविणेशेरइयपंचिंदियपओगप-
रिखयाणं पुच्छ ! । गोयमा ! दुविहा पम्पत्ता । तं जहा-प-
जत्तगरयण्णपभापुइविणेशेरइयपंचिंदियपओगपरिखया, अप-
जत्तगरयण्णपभापुइविणेशेरइयपंचिंदियपओगपरिखया । एवं
जाव अहं सत्तमुइविणेशेरइयपंचिंदियपओगपरिखया । संमु-
च्छिमजलयरतिरिक्खजेणियपंचिंदियपओगपरिखयाणं पु-
च्छ ! । गोयमा ! दुविहा पम्पत्ता । तं जहा-पज्जत्तगसमु-
च्छिमजलयरतिरिक्खजेणियपंचिंदियपओगपरिखया, अप-
जत्तगसमुच्छिमजलयरतिरिक्खजेणियपंचिंदियपओगप-
रिखया य । एवं गम्भवकंतियजलयरतिरिक्खजेणियपंचि-
ंदियपओगपरिखया वि । सम्मुच्छिमचउपयथलयरतिरि-
क्खजेणियपंचिंदियपओगपरिखया वि एवं चेव । एवं ग-
म्भवकंतियचउपयथलयरतिरिक्खजेणियपंचिंदियपओग-
परिखया वि । एवं जाव संमुच्छिमसहयरतिरिक्खजेणिय-
पंचिंदियपओगपरिखया वि, गम्भवकंतियसहयरतिरिक्ख-
जेणियपंचिंदियपओगपरिखया वि । एकके पज्जत्ता य ।
अपजत्तगा य भाणियव्वा । सम्मुच्छिमपणु-संपंचिंदि-

यपञ्चोगपरिणयायां पुच्छः । गोयमा ! दुविहा पम्पता । तं जहा—पञ्जतगमस्मुच्छिममणुस्सर्पंचिदियपञ्चोगपरिणया अ पञ्जतगमस्मुच्छिममणुस्सर्पंचिदियपञ्चोगपरिणया य । ग-
म्भवकीतयमणुस्सर्पंचिदियपञ्चोगपरिणयायां पुच्छः । गो-
यमा ! दुविहा पम्पता । तं जहा—पञ्जतगमम्भवकीतयमणु-
स्सर्पंचिदियपञ्चोगपरिणया, अपञ्जतगमम्भवकीतयमणुस्स-
र्पंचिदियपञ्चोगपरिणया य । अमुरकुमारभववासीदेवर्ष-
ंचिदियपञ्चोगपरिणयायां पुच्छः । गोयमा ! दुविहा पम्पता
तं जहा—पञ्जतगमअमुरकुमारदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया, अ-
पञ्जतगमअमुरकुमारदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया य । एवं०
जाव पञ्जतगमथियकुमारदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया, अप-
ञ्जतगमथियकुमारदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया य । एवं ए-
षे अभितालये दूपणये भेषणे विमया य० जाव गंधर्वदेव-
र्षंचिदियपञ्चोगपरिणया य । एवं पञ्जतापञ्जतगन्धर्वजोसि-
यंदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया० जाव पञ्जतापञ्जतगनारा-
विमानदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया य । पञ्जतगमोहम्मकण्पो-
ववगमंदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया, अपञ्जतगमोहम्मक-
ण्पोववगमंदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया एवं० जाव पञ्जताप-
ञ्जतगमअञ्चुकण्पोववगमंदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया वि ।
पञ्जतापञ्जतगहट्टिमहट्टिमगेवजगकप्पातीयंदेवर्षंचिदियप-
ञ्चोगपरिणया० जाव पञ्जतापञ्जतगउत्तरिमउत्तरिमगेव-
जकप्पातीयंदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया वि । एवं चेव
पञ्जतापञ्जतगविजयअणुत्तगेववाइयकप्पातीयवेमाणिपदे-
वर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया० जाव पञ्जतापञ्जतगमव्वड्ढसि-
द्धाणुत्तगेववाइयकप्पातीयवेमाणिपदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरि-
णया य ॥ जे अपञ्जतगमुद्रुमुद्रुडविकाइयएगिदियपञ्चो-
गपरिणया ते ओरालियतेयाकम्मसरीरयपञ्चोगपरिणया, जे
पञ्जतःसुमुद्रुवर्षाकाइयएगिदियपञ्चोगपरिणया ते ओ-
रालियतेयाकम्मसरीरयपञ्चोगपरिणया, एवं० जाव पञ्ज-
तगचउत्तरिदियपञ्चोगपरिणया । तवरं, जे पञ्जतगवाइयउ-
उकाइयएगिदियपञ्चोगपरिणया ते ओरालियतेयउच्चिय-
तेयाकम्मसरीरयपञ्चोगपरिणया, सेमंते चेव, जे अपञ्जतग-
वरणपम्पापुडुविनरेड्यर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया ते वेउच्चि-
यतेयाकम्मसरीरयपञ्चोगपरिणया, एवं पञ्जतगवरणपम्पा-
पुडुविनरेड्यर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया वि, एवं० जाव अहं जे
पञ्जतापञ्जतगमत्तपम्पापुडुविनरेड्यर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया ते
वेउच्चियतेयाकम्मसरीरयपञ्चोगपरिणया । जे अपञ्जत-
गममुच्छिमजलरर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया ते ओरालिय-
तेयाकम्मसरीरयपञ्चोगपरिणया, एवं जे पञ्जतगममुच्छि-
मजलरर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया ते ओरालियतेयाकम्म-

सरीरपञ्चोगपरिणया । एवं चेव अपञ्जतगम्भवकंति-
यजलयरपंचिदियपञ्चोगपरिणया वि, पञ्जतगम्भवकंतिया
वि एवं चेव, नवरं सरीरगाणि चत्तारि जहा बादरवाड-
काइयाणं पञ्जतगाणं । एवं जहा जलचरेसु चत्तारि आ-
लावगा भाणिया तहा चउप्यउरपरिणःपुष्यपरिसप्यल-
हरेसु वि चत्तारि आलावगा भाणियव्वा । जे संउच्छि-
ममयुससपंचिदियपञ्चोगपरिणया ते ओरालियतेयाकम्म-
सरीरपञ्चोगपरिणया, एवं गम्भवकंतिया वि । अपञ्जतग-
पञ्जतगा वि एवं चेव, नवरं सरीरगाणि पंच भाणियव्वाणि,
जे अपञ्जता असुरकुमारभवणवासिदेवपंचिदियपञ्चोगपरि-
णया जहा खेरइयपंचिदियपञ्चोगपरिणया वि तहेव, एवं
पञ्जतगा वि, एवं दुपएणं भएणं जाव थणियकुमारभवण-
वासिदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया । एवं पिसायेदेवपंचि-
दियपञ्चोगपरिणया० जाव गंधवदेवपंचिदियपञ्चोगपरिण-
या । चंदविमाणजोइसियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया० जाव
ताराविमाणजोइसियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया, एवं सो-
इममकप्पाववस्येमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया० जाव
अनुअकप्पाववस्येमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया ।
एवं होट्टिमगेवेज्जकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगप-
रिणया० जाव उवरिमगेवेज्जकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदिय-
पञ्चोगपरिणया । एवं विजयअणुत्तरोववाइयकप्पातीय-
वेमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया० जाव सव्वट्टिसिद्धअ-
णुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया
एकेकं दुयभेया भाणियव्वा० जाव जे य पञ्जता सव्व-
ट्टिसिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियपञ्चो-
गपरिणया ते वेउण्वियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया दं-
उओ ३ ॥ जे अपञ्जतगा सुहुमपुट्टिकाइयएगिदियप-
ञ्चोगपरिणया ते फासिदियपञ्चोगपरिणया; जे पञ्ज-
ता सुहुमपुट्टिकाइयएगिदियपञ्चोगपरिणया एवं चेव ।
जे अपञ्जता बादरपुट्टिकाइयएगिदियपञ्चोगपरिणया एवं
चेव, एवं पञ्जतगा वि, एवं चउकभेएणं जाव वणस्तइकाइ-
यएगिदियपञ्चोगपरिणया । जे अपञ्जता वेइंदियपञ्चोगप-
रिणया ते जिम्भिदियफासिदियपञ्चोगपरिणया, जे पञ्जता
वेइंदियपञ्चोगपरिणया एवं चेव, एवं जाव चउरिंदि-
यपञ्चोगपरिणया, नवरं एकेकं इंदियं वण्ट्ठेयव्वं । जे
अपञ्जता रयणप्यभापुट्टिनिरइयपंचिदियपञ्चोगपरिणया
ते सोइंदियचक्खिदिययागिदियजिम्भिदियफासिदियपञ्चो-
गपरिणया । एवं पञ्जतगा वि, एवं सव्वे भाणियव्वा । ति-
रिक्खजोशियपंचिदियपञ्चोगपरिणया मयुससपंचिदियप-
ञ्चोगपरिणया देवपंचिदियपञ्चोगपरिणया० जाव सव्वट्ट-

सिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियपञ्चोग-
परिणया ४ ॥ जे अपञ्जता सुहुमपुट्टिकाइयएगिदियपञ्चोरा-
लियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया ते फासिदियपञ्चोगपरि-
णया जे पञ्जता सुहुमपुट्टिकाइयएगिदियपञ्चोरालियतेया-
कम्मासरीरपञ्चोगपरिणया एवं चेव, अपञ्जता बादरपुट्टि-
काइयएगिदियपञ्चोरालियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया एवं
चेव, एवं पञ्जत १ वि, एवं एएणं अभिलवणं जस्त जइ
इंदियाणि सरीराणि य ताणि भाणियव्वाणि० जाव जे अ-
पञ्जता सव्वट्टिसिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेव-
पंचिदियवेउण्वियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया ते सोइंदि-
ययागिदियचक्खिदियजिम्भिदियफासिदियपञ्चोगपरिण-
या ५ ॥ जे अपञ्जता सुहुमपुट्टिकाइयएगिदियपञ्चोगप-
रिणया ते वण्णओ कालवमपरिणया खीलवमपरिण-
या लोहियवमपरिणया हालिइवमपरिणया मुक्खिलवमप-
रिणया, गंधओ दुग्धिगंधपरिणया दुग्धिगंधपरिणया वि,
रसओ तिचरसपरिणया वि कडुयरसपरिणया वि कसायर-
सपरिणया वि औवलरसपरिणया वि मधुररसपरिण-
या वि, फामओ कक्खडफासपरिणया वि० जाव लुक्खफा-
सपरिणया वि, संठाणओ परिमंलसंठाणपरिणया वि
वहंतमचउरसआयतमंठाणपरिणया वि । जे पञ्जता सुहु-
मपुट्टिकाइयएगिदियपञ्चोगपरिणया वि एवं चेव जहाणु-
पुट्टीए एण्वे० जाव जे पञ्जता सव्वट्टिसिद्धअणुत्त-
रोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया ते
वमओ कालवमपरिणया वि० जाव आयतसंठाणपरि-
णया वि ६ ॥ जे अपञ्जता सुहुमपुट्टिकाइयएगि-
दियपञ्चोरालियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया ते वमओ
कालवमपरिणया वि० जाव आयतमंठाणपरिणया वि, जे
पञ्जता सुहुमपुट्टिकाइयएगिदियपञ्चोरालियतेयाकम्मासरी-
रपञ्चोगपरिणया एवं चेव । एवं जहाणुपुट्टीए जस्त जइ
सरीराणि० जाव जे पञ्जता सव्वट्टिसिद्धअणुत्तरोववाइयक-
प्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियवेउण्वियतेयाकम्मासरीरपञ्चो-
गपरिणया ते वमओ कालवमपरिणया वि० जाव आयतसं-
ठाणपरिणया वि ७ ॥ जे अपञ्जता सुहुमपुट्टिकाइयए-
गिदियफासिदियपञ्चोगपरिणया ते वमओ कालवमप-
रिणया० जाव आयतसंठाणपरिणया वि । जे पञ्जता सुहुम-
पुट्टिकाइयएगिदियफासिदियपञ्चोगपरिणया एवं चेव, एवं
जहाणुपुट्टीए जस्त जइ इंदियाणि तस्त ततियाणि भ-
णियव्वाणि० जाव जे पञ्जता सव्वट्टिसिद्धअणुत्तरोववाइय-
कप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियसोइंदिय० जाव फासिदिय-
पञ्चोगपरिणया ते वमओ कालवमपरिणया वि० जाव आ-

यतसंठाणपरिणया वि ८ । जे अपज्जता सुहुमपुढविकाइयए-
मिंदियओरालियतेयाकम्मासरीरकांसिदि वपओगपरिणया
ते वमओ कालवमपरिणया० जाव आयतसंठाणपरिणया,
जे पज्जता सुहुमपुढविकाइयएमिंदियओरालियतेयाक-
म्मासरीरकांसिदि वपओगपरिणया एवं चेव, एवं जहाणुपु-
ढीए जस्स जइ सरीरणि इंदियाणि य तस्स तत्तियाणि
भाणियव्वाणि० जाव जे पज्जता सव्वहमिद्वअणुत्तरोववा-
इयकप्पातीयमेमाणि पदेवपंचिंदियवेउविचयकम्मासरीरसो-
इदिय० जाव कामिंदियपओपरिणया ते वमओ काल-
वमपरिणया० जाव आयतसंठाणपरिणया वि, एए नव-
दंडगा ६ ॥

(सुहुमपुढविकाइयेत्यादि) सर्वार्थमिद्वदेयान्तःपर्याप्त-
कापयोक्तविशेषाणां द्वितीया दृष्टकस्तत्र (एकैकेत्या-
दि) एकैकस्माद्विधायं सूत्रमथाद्वयेदाद् द्विविधाः पुद्गला
वाच्याः, ते च प्रत्येकं पर्याप्तकापयोक्तभेदात्पुनर्द्विविधा वा-
च्या इत्यर्थः । (जे अपज्जता सुहुमपुढवीत्यादि) ओदारि-
काऽऽदेशीरविशेषणस्थूनीयां दृष्टकस्तत्र च (ओरालि-
यतेयाकम्मासरीरपओगपरिणया वि) ओदारिकतेन जसका-
म्मणसरीरणां यः प्रयोगस्तेन परिणता ये ते तथा । पुंवि-
व्यादीनां हि एतद्वयं शरीरत्रयं भवतीति कृत्वा तत्प्रयोगप-
रिणता एव ते भवन्ति, चादरपयोक्तकायवृत्तां स्वाहात्कवर्जं
शरीरचतुष्टयं भवतीति कृत्वाऽऽह-नवरं जे पज्जतेत्यादि ।
(एवं गमवकंतीना वि अज्जत्तमि वि) वैकियाऽऽहा-
रकशरीराभावाद्भवेत्तुकांतिका अयपयोक्तका मनुष्यान्नि-
शरीरा एवेत्यर्थः (जे अपज्जता सुहुमपुढवीत्यादि) इन्द्रि-
यविशेषणश्चतुष्टयं दृष्टकः । (जे अपज्जता सुहुमपुढवीत्या-
दि) ओदारिकाऽऽदेशीरविशेषणार्थं इन्द्रियविशेषणः पञ्चमः ।
(जे अपज्जता सुहुमपुढवीत्यादि) वयं गम्वरस्वरूपं संस्था-
नाविशेषणः षष्ठः । एवमादिरिकाऽऽदेशीरविशेषणार्थं इन्द्रियवि-
शेषणः सप्तमः । इन्द्रियचरणाऽऽदेशीरविशेषणार्थं इन्द्रिय-
वर्णादिविशेषणः नवमः इति । अत्र एवाह-एते नव दृष्टकाः ।

अथ मिश्रपरिणतपुद्गलार्थं निश्चययति-

मीसापरिणया णं भंते । पंगला कइविहा पमत्ता । गो-
यमा । पंचविहा पमत्ता । तं जहा-एमिंदियमीसापरिणया०
जाव पंचिंदियमीसापरिणया । एमिंदियमीसापरिणया णं
भंते । पंगला कइविहा पमत्ता । एवं जहा पओगप-
रिणएहि नव दंडगा भाणिया, एवं मीसापरिणएहि नव
दंडगा भाणियव्वा, तदेव सर्वं निरवसेमं, नवरं अमिलानो
मीसापरिणया भाणियवो, सेसं तं चेव० जाव जे पज्जता
सव्वहमिद्वअणुत्तरोववाइय० जाव आयतसंठाणपरिणया ।
मिश्रपरिणतेष्वप्येत एव नव दृष्टका इति ।

अथ विस्वसापरिणतपुद्गलार्थं निश्चययति-

वीससापरिणया णं भंते । पंगला कइविहा पमत्ता । गो-
यमा । पंचविहा पमत्ता । तं जहा-वमपरिणया गंध-

परिणया रसपरिणया कासपरिणया संठाणपरिणया । जे
वमपरिणया ते पंचविहा पमत्ता । तं जहा-कालवम-
परिणया० जाव सुक्किल्लवणपरिणया । जे गंधपरिणया
ते दुविहा पमत्ता । तं जहा-सुगंधपरिणया, दुग्ंधपरिणया
वि । एवं जहा पमत्तापए तहव निरवसेमं० जाव संठाणओ
आयतसंठाणपरिणया ते वमओ कालवमपरिणया वि० जाव
लुक्कलफामपरिणया वि ।

(विस्वसापरिणयाणमित्यादि ।) (एवं जहा पञ्चवणाए
ति) तत्रैवमिदं सूत्रम्-“ जे रसपरिणया ते पंचविहा पम-
त्ता । तं जहा-नित्तरसपरिणया, एवं कहुयकमायं विलमहु-
रसपरिणया, जे फासपरिणया ते अद्विहा पमत्ता । तं जहा-
कक्कलडकासपरिणया, एवं मडयकयलहुयसीयउमिणित्त-
लुक्कलफासपरिणया य । ” इत्यादि ।

अर्थकं पुद्गलद्रव्यमाश्रित्य परिणामोऽभिन्नवशात्-

एते भंते । दृष्टे किं पयोगपरिणए, मीसापरिणए, वी-
समापरिणए । गोयमा । पओगपरिणए वा, मीसापरिणए
वा, वीसमापरिणए वा । जइ पओगपरिणए किं मणपओग-
परिणए, वडपओगपरिणए कायपओगपरिणए । गोयमा ।
मणपओगपरिणए वा, वयपओगपरिणए वा, कायपओ-
गपरिणए वा । जइ मणपओगपरिणए किं मच्चमणपओ-
गपरिणए, मोसमणपओगपरिणए, सच्चमोसमणपओगप-
रिणए, असच्चमोसमणपओगपरिणए । गोयमा । मच्चम-
णपओगपरिणए वा, मोसमणपओगपरिणए वा, मच्चम-
मोसमणपओगपरिणए वा, असच्चमोसमणपओगपरिणए
वा । जइ मच्चमणपओगपरिणए किं आरंभसच्चमणप-
ओगपरिणए, अआरंभसच्चमणपओगपरिणए, सारंभसच्चम-
णपओगपरिणए, अआरंभसच्चमणपओगपरिणए, सारंभ-
सच्चमणपओगपरिणए, अमआरंभसच्चमणपओगपरिणए, अमआरंभ-
सच्चमणपओगपरिणए, अमआरंभसच्चमणपओगपरिणए ।
गोयमा । आरंभसच्चमणपओगपरिणए वा० जाव असम-
आरंभसच्चमणपओगपरिणए वा । जइ मोसमणपओगपरि-
णए किं आरंभमोसमणपओगपरिणए वा, एवं जहा सचे-
ण तहा मोसेण वि; एवं असच्चमोसमणपओगपरिणए वि ।
जइ वडपओगपरिणए किं सच्चवडपओगपरिणए, मोस-
वडपओगपरिणए । एवं जहा मणपओगपरिणए तहा
वडपओगपरिणए० जाव असमआरंभवडपओगपरिणए वा ।
जइ कायपओगपरिणए किं ओरालियमरीरकायपओ-
गपरिणए ओरालियमीसासरीरकायपओगपरिणए, वेउ-
व्वियसरीरकायपओगपरिणए वेउव्वियमीसासरीरकायप-
ओगपरिणए, आहारमरीरकायपओगपरिणए, आहार-
गमीसासरीरकायपओगपरिणए, कम्मासरीरकायपओग-
परिणए । गोयमा । ओरालियमरीरकायपओगपरिणए वा,

० जाव कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए वा । जइ ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए किं एग्गिदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए, एवं ० जाव पंचिदियओरालिय ० जाव परिणए । गोयमा ! एग्गिदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, वेइदिय ० जाव परिणए वा, पंचिदिय ० जाव परिणए वा । जइ एग्गिदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए किं पुढविकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए वा ० जाव वस्सइकाइयएग्गिदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए । गोयमा ! पुढविकाइयएग्गिदिय ० जाव पओगपरिणए वा ० जाव वस्सइकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए वा । जइ पुढविकाइयएग्गिदियओरालियसरीर ० जाव परिणए किं सुहुमपुढविकाइय ० जाव परिणए, बादरपुढविकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए । गोयमा ! सुहुमपुढविकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए वा, बादरपुढविकाइय ० जाव परिणए वा । जइ सुहुमपुढविकाइय ० जाव परिणए किं पजत्तसुहुमपुढविकाइय ० जाव परिणए, अपजत्तसुहुमपुढविकाइय ० जाव परिणए । गोयमा ! पजत्तासुहुमपुढविकाइय ० जाव परिणए वा, अपजत्तासुहुमपुढविकाइय ० जाव परिणए वा । एवं वादरा वि, एवं ० जाव वस्सइकाइयाणं चउकभेदो, वेइदियतेइदियचउरिदियाणं दुयओ भेदो-पजत्तगा, अपजत्तगा य । जइ पंचिदियओरालियकायप्पओगपरिणए किं तिरिक्खजोणियपंचिदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए, मणुस्सपंचिदिय ० जाव परिणए । गोयमा ! तिरिक्खजोणिय ० जाव परिणए वा, मणुस्सपंचिदिय ० जाव परिणए वा । जइ तिरिक्खजोणिय ० जाव परिणए किं जलचरतिरिक्खजोणिय ० जाव परिणए, थलचरखहचर ० जाव परिणए । एवं चउकभेदो ० जाव खहयराणं । जइ मणुस्सपंचिदिय ० जाव परिणए किं सम्पुच्छिमणुस्सपंचिदिय ० जाव परिणए, गम्भवकंतियमणुस्स ० जाव परिणए । गोयमा ! दोसु वि । जइ गम्भवकंतियमणुस्स ० जाव परिणए किं पजत्तगगम्भवकंतिय ० जाव परिणए, अपजत्तगगम्भवकंतिय ० जाव परिणए । गोयमा ! पजत्तगगम्भवकंतिय ० जाव परिणए वा, अपजत्तगगम्भवकंतिय ० जाव परिणए वा । जइ ओरालियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं एग्गिदियओरालियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए, वेइदिय ० जाव परिणए ० जाव पंचिदियओरालिय ० जाव परिणए । गोयमा ! एग्गिदियओरालिय ० जाव परिणए । एवं जहा ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणएणं आलावगो भणियओ तहा ओरालियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए वि आलावगो भाणियवो, नवरं

बादरवाउकाइयगम्भवकंतियपंचिदियतिरिक्खजोणियगम्भवकंतियमणुस्सा य, एएसि पजत्तापजत्तगाणं सेसाणं अपजत्तगाणं । जइ वेउब्बियसरीरकायप्पओगपरिणए किं एग्गिदियवेउब्बियसरीर ० जाव परिणए, पंचिदियवेउब्बियसरीर ० जाव परिणए । गोयमा ! एग्गिदिय ० जाव परिणए वा, पंचिदिय ० जाव परिणए वा । जइ एग्गिदिय ० जाव परिणए किं वाउकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए, अहवा अउकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए । गोयमा ! वाउकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए, नोअवाउकाइय ० जाव परिणए । एवं एएणं अभिलावेणं जहा ओगाहणासंठाणे वेउब्बियसरीरं भणियं तहा इह भाणियव ० जाव पजत्तामव्वइसिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदवपंचिदियवेउब्बियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, अपजत्तामव्वइसिद्धअणुत्तरोववाइय ० जाव परिणए । जइ वेउब्बियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं एग्गिदियमीसासरीर ० जाव परिणए, ० जाव पंचिदियमीसासरीर ० जाव परिणए । एवं जहा वेउब्बियं तहा वेउब्बियमीसं पि, खवरं देवनेरुयाणं अपजत्तगाणं सेसाणं पजत्तगाणं तहव ० जाव नोपजत्तामव्वइसिद्धअणुत्तरोववाइय ० जाव परिणए, अपजत्तामव्वइसिद्धअणुत्तरोववाइयदेवपंचिदियवेउब्बियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए । जइ आहारगसरीरकायप्पओगपरिणए किं मणुस्साहारगसरीरकायप्पओगपरिणए, अमणुस्साहारग ० जाव परिणए । एवं जहा ओगाहणसंठाणे ० जाव इड्डिपत्तपमत्तसंजयसम्महिट्ठिपजत्तासंखेज्जवासाउय ० जाव परिणए, नोअणुत्तपत्त ० जाव परिणए । जइ आहारगमीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं मणुस्सआहारगमीसासरीर ० जाव परिणए । एवं जहा आहारं तहव मीसं पि निरवसेसं भाणियव ० । जइ कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए किं एग्गिदियकम्मासरीरकायप्पओगपरिणए ० जाव पंचिदियकम्मासरीर ० जाव परिणए । गोयमा ! एग्गिदियकम्मासरीर ० जाव परिणए । एवं जहा ओगाहणसंठाणे कम्मगस्स भेदो तहव इह वि ० जाव पजत्तासव्वइसिद्धअणुत्तरोववाइय ० जाव देवपंचिदियकम्मासरीरकायप्पओगपरिणए वा, अपजत्तासव्वइसिद्धअणुत्तरोववाइय ० जाव परिणए वा । जइ मीसापरिणए किं मणुमीसापरिणए, वयमीसापरिणए, कायमीसापरिणए । गोयमा ! मणुमीसापरिणए वा, वयमीसापरिणए वा, कायमीसापरिणए वा । जइ मणुमीसापरिणए वा किं सबमणुमीसापरिणए वा, मोसवमणुमीसापरिणए वा । जहा पओगपरिणए तहा मीसापरिणए वि भाणियव ०,

निरवसेसं० जाव पञ्च तासव्वइसिद्धअणुत्तरोववाइयं० जाव देवपंचिदियकम्मासरीरमीसापरिणए वा । अपञ्चतासव्वइसिद्धअणुत्तरोववाइयं० जाव कम्मासरीरमीसापरिणए वा । जइ बीससापरिणए किं वषपरिणए, गंधपरिणए, रसपरिणए, फासपरिणए, संठाणपरिणए ? गोयमा ! वषपरिणए वा० जाव संठाणपरिणए वा । जइ वषपरिणए किं कालवषपरिणए, नीलवस० जाव सुक्खिवषपरिणए ? गोयमा ! कालवषपरिणए वा० जाव सुक्खिवषपरिणए वा । जइ गंधपरिणए किं सुमिगंधपरिणए, दुमिगंधपरिणए ? गोयमा ! सुमिगंधपरिणए वा, दुमिगंधपरिणए वा । जइ रसपरिणए किं तित्तरसपरिणए पुच्छा ? गोयमा ! तित्तरसपरिणए० जाव महुरसपरिणए वा । जइ फासपरिणए किं ककलडफासपरिणए० जाव लुक्खफासपरिणए ? गोयमा ! ककलडफासपरिणए वा० जाव लुक्खफासपरिणए वा । जइ संठाणपरिणए पुच्छा ? गोयमा ! परिमंडलसंठाणपरिणए० जाव आपयसंठाणपरिणए वा ।

(एतेत्यादि) (मणुपञ्चांगपरिणए ति) मनसया परिणतमिदं० (वयपञ्चांगपरिणए ति) आराद्रव्यं काययंगेन शुद्धीया वायंगेन निरुध्यमानं वाक्प्रयोगपरिणतमित्युच्यते । (कायपञ्चांगपरिणए ति) औदारिकाऽऽदिकायंगेन शुद्धीतमौदारिकाऽऽदिवर्गणाद्रव्यमौदारिकाऽऽदिकावर्णापरिणतं कायप्रयोगपरिणतमित्युच्यते । (सत्त्वमणेत्यादि) सद्गुणार्थविस्तारविशेषमनस्य मनसः प्रयोगः सत्यमनःप्रयोग उच्यते । एवमप्येति, नवरं सृष्टा अनर्द्धनीत्येः सत्यसृष्टाभिर्भा, यथा पञ्चतु दारकेषु जातेषु दश दारका जाता इति असत्यसृष्टासत्यसृष्टास्वरूपमतिकान्तां यथा हेतौत्यादि । (आरंभनचर्चन्यादि) आरंभो जीवोपवातस्तद्विषयं सत्यमारम्भसत्त्वं तद्विषयो यो मनःप्रयोगस्तेन परिणतं यत्तत्त्वा, एवमुत्तरत्रापि नवरमनारम्भो जीवानुपधानः । (सारंम ति) संरंभो वचसङ्कल्पः, समारम्भस्तु परिताप इति । (आरालिप्येति) औदारिकशरीरमेव पुद्गलरूपकपद्वेत्तव्यं यमानत्वात् काय औदारिकशरीरकायस्तस्यैव प्रयोग औदारिकशरीरस्य वा यः कायप्रयोगः स तथा, अयं च पर्याप्तकस्यैव वेदितव्यस्तेन यत्परिणतं तस्य वा । (औदारिकमिस्तामगीरकायपञ्चांगपरिणए ति) औदारिकमुत्पत्तिकालं अमैवर्णं सन् मिश्रं कार्मणेत्येन औदारिकमिश्रं, तदेवौदारिकमिश्रकं, तन्नाश्रुं शरीरमौदारिकमिश्रकशरीरं, तदेव कायस्तस्यैव प्रयोग औदारिकमिश्रकशरीरस्य वा यः कायप्रयोगः स औदारिकमिश्रकशरीरकायप्रयोगेत्येन परिणतं यत्तत्त्वा, अयं पुनरौदारिकमिश्रकशरीरकायप्रयोगो पर्याप्तकस्यैव वेदितव्यो, यत आह—“जोएण कम्मएणं, आहारंइ अणुत्तरं जीवो । तेण परं मीतेणं, जाव सरीरस्स निष्कलं ॥ १ ॥ ” एवं तावत् कार्मणेत्येनौदारिकशरीरस्य मिश्रतत्त्वनिमाश्रित्य तस्य प्रधानत्वात्, यदा पुनरौदारिकशरीरं, वैकल्यविवस्तेषां मनुष्यः पञ्चोद्भवतिर्योगिकः, पर्यंतवाद्वायुकायिको वा, वैकिं

करोति तदौदारिककाययोग एव सर्वमानः प्रदेशान्विशिष्य वैकियशरीरयोग्यान् पुद्गलानुपादाय यावद्वैकियशरीरपर्यंत्या न पर्याप्तं गच्छति तावद्वैकिययोगादौदारिकशरीरस्य मिश्रताप्रारम्भकत्वेन तस्य प्रधानत्वाद्देवमाहात्म्येणौदारिकशरीरस्य मिश्रता वेदितव्येति । (वेदविवयसरीरकायपञ्चांगपरिणए ति) इह वैकियशरीरकायप्रयोगो वैकियपर्याप्तकस्येति । (वेदविवयमिश्रकशरीरकायपञ्चांगपरिणए ति) इह वैकियामिश्रकशरीरकायप्रयोगो देवमारकेष्वप्यधमानस्यापरोक्षकस्य, मिश्रता चेह वैकियशरीरस्य कार्मणेत्येव, लघ्वेष्टवैकियपरित्यागे त्वौदारिकप्रदेशाद्वायमौदारिकोपादानाय प्रवृत्तं वैकियप्रामाण्यादौदारिकेणापि वैकियस्य मिश्रतेति । (आहारगमरीरकायपञ्चांगपरिणए ति) इहाऽऽहारकशरीरकायप्रयोग आहारकशरीरनिर्मुक्तौ सत्यां तदानीं तस्यैव प्रधानत्वात् । (आहारगमरीरकायपञ्चांगपरिणए ति) इहाऽऽहारकमिश्रकशरीरकायप्रयोग आहारकस्यौदारिकेण मिश्रतायां, सा च आहारकस्यैवमौदारिकप्रहण्यभिमुखस्य । एतदुक्तं भवति—यदाहारकशरीरं भूत्वा कृतकार्यं पुनरप्यौदारिकं गृह्णाति तदाहारकस्य प्रधानत्वाद्दौदारिकप्रदेशं प्रति व्यापारमायान् परित्र्यति यावत्तस्यैवैवाऽऽहारकं तावदौदारिकेण सह मिश्रतेति । ननु न तन्नेन सर्वथा मुक्तं पुनर्निवेतिनं निरुध्यैव तत्कथं गृह्णाति । सत्यं निर्णीतं, तत् तावदौदारिकशरीरेपादानार्थं प्रवृत्तं इति गृह्णात्येवमुच्यते इति । (कम्मासरीरकायपञ्चांगपरिणए ति) इह कार्मणशरीरकायप्रयोगो विग्रहे समुद्धानतस्य च कलिनस्त्वनीयस्यनुपपन्नमस्येव भवति । उक्तं च—“कार्मणशरीरयोगी, चतुर्थके पञ्चमे तुतीयं च” इति । एवं प्राप्तापनाटीकाऽनुसारं औदारिकशरीरकायप्रयोगाऽऽदीनां व्याख्यासकटीकाऽनुसारं पुनर्मिश्रकायप्रयोगाणामेवम औदारिकमिश्र औदारिक एवापरिपूर्णां मिश्र उच्यते, यथा गुडमिश्रं दधि न गुडतया नापि दधितया व्यपदिश्यते, तद्वाभ्यामपिपूर्णां व्यादेवमौदारिकं मिश्र कार्मणेन मौदारिकतया नापि कार्मणतया व्यपदिश्यते शक्यमपरिपूर्णां व्यादेति नर्यौदारिकमिश्रव्यपदेशः एवं वैकियाऽऽहारकमिश्रावर्तिनं, नवरं (वायव्याकाय इत्यादि) यथौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं स्वमपिपूर्णावकायाऽऽदिप्रतीत्यालापकोऽपीतस्यौदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतंऽपि वाच्यो नवरमयं विशेषः तत्र सर्वेऽपि स्वमपिपूर्णावकायाऽऽदयः पर्याप्तापर्याप्तेशेपणा अधीता इह तु वायव्याकायिका गर्भजपञ्चेन्द्रियतयैवमनुष्याश्च पर्याप्तकाः पर्याप्तकविशेषाश्च अन्वितव्याः तासां स्वमप्याप्तकविशेषेणा एव यतो वायव्याकायिकाऽऽदीनां पर्याप्तकावस्थापर्याप्तं वैकियाऽऽरम्भेन औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगो लभ्यते, शेषाणां पुनरप्याप्तकाऽवस्थापर्याप्तमिति । (जहा ओगाहणसंठाण ति) प्रज्ञापनाया एकविंशतिमपदे तत्र चैवमिदं सूत्रम्—“जइ वाउकाइयपरिणदिव्वेउवि, यसरीरकायपञ्चांगपरिणए किं सुमुग्गवाउकाइयपरिणदियं० जाव परिणए, वायरवाउकाइयपरिणदियं० जाव परिणए । गोयमा ! नोसुद्धुमं जाव परिणए, वायर० जाव परिणए ” इत्यादीनि । (एवं जहा ओगाहणसंठाण ति) तत्र चैवमिदं सूत्रम्—“गोयमा ! नोअनसुद्धुमंऽऽहारगमरीरकायपञ्चांग-

मपरिणय मणुस्माद्वारगसरीरकायपञ्चमपरिणय इत्यादि) एवं जडा आंगपरिणयं नडाण कम्मगस्स भेदो ति) स चार्यं भेदः—“ वेदं विद्यकमामरगरीरकायपञ्चमपरिणय वा, एवं वेदं विद्यवचरिणियं ” इत्यदिस्ति ।

अथ ब्रह्मद्वयं चित्तनयब्रह्म—

दो भंते ! दृष्ट्वा किं पञ्चमपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया ? गोयमा ! पञ्चमपरिणया वा, मीसापरिणया वा, वीससापरिणया वा । अहवा-एणे पञ्चमपरिणय, एणे मीसापरिणय । अहवा-एणे पञ्चमपरिणय, एणे वीससापरिणय । अहवा एणे मीसापरिणय, एणे वीससापरिणय । जइ पञ्चमपरिणया किं मणुपञ्चमपरिणया, वयपपञ्चमपरिणया, कायपपञ्चमपरिणया ? गोयमा ! मणुपपञ्चमपरिणया वा, वयपपञ्चमपरिणया वा, कायपपञ्चमपरिणया वा । अहवा-एणे मणुपपञ्चमपरिणय, एणे वयपपञ्चमपरिणय । अहवा एणे मणुपपञ्चमपरिणय, एणे कायपपञ्चमपरिणय वा । अहवा-एणे वयपपञ्चमपरिणय, एणे कायपपञ्चमपरिणय । जइ मणुपपञ्चमपरिणया किं सच्चमणुपपञ्चमपरिणया, किं असच्चमणुपपञ्चमपरिणया, किं सच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणया, किं असच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणया ? गोयमा ! सच्चमणुपपञ्चमपरिणया वा ० जाव असच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणया वा । अहवा-एणे सच्चमणुपपञ्चमपरिणय, एणे मोसमणुपपञ्चमपरिणय । अहवा-एणे सच्चमणुपपञ्चमपरिणय, एणे सच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणय । अहवा-एणे सच्चमणुपपञ्चमपरिणय, एणे असच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणय । अहवा-एणे मोसमणुपपञ्चमपरिणय, एणे सच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणय । अहवा-एणे मोसमणुपपञ्चमपरिणय, एणे असच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणय । अहवा-एणे सच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणय, एणे असच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणय १० । जइ सच्चमणुपपञ्चमपरिणया किं आरंभसच्चमणुपपञ्चमपरिणया ० जाव असमारंभसच्चमणुपपञ्चमपरिणया ? गोयमा ! आरंभसच्चमणुपपञ्चमपरिणया वा ० जाव असमारंभसच्चमणुपपञ्चमपरिणया वा । अहवा-एणे आरंभसच्चमणुपपञ्चमपरिणय, एणे अणारंभसच्चमणुपपञ्चमपरिणय वा, एवं एणं गमणं दुयसंजोगो नेयवो, सव्व संजोगा जत्थ जतिवा उट्ठं ति ते भाणियव्वा ० जाव सव्वट्ठसिद्धं ति । जइ मीसा प-
रिणया किं मणुमीसापरिणया ? एवं मीसापरिणया वि । जइ वीससापरिणया किं वणुपरिणया, गंधपरिणया वि । एवं वीससापरिणया वि ० जाव अहवा एणे चउरं-
ससंठाणपरिणय, एणे आयपसंठाणपरिणय वा । तिणि

भंते ! दृष्ट्वा किं पञ्चमपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया ? गोयमा ! पञ्चमपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया । अहवा-एणे पञ्चमपरिणय, दो मीसापरिणया । अहवा-एणे पञ्चमपरिणय, दो वीससापरिणया २ । अहवा-दो पञ्चमपरिणया, एणे मीसापरिणय ३ । अहवा-दो पञ्चमपरिणया, एणे वीससापरिणय ४ । अहवा-एणे मीसापरिणय, दो वीससापरिणया ५ । अहवा-दो मीसापरिणया, एणे वीससापरिणय ६ । अहवा-एणे पञ्चमपरिणय, एणे मीसापरिणय, एणे वीससापरिणय । जइ पञ्चमपरिणया किं मणुपपञ्चमपरिणया, वयपपञ्चमपरिणया, कायपपञ्चमपरिणया ? गोयमा ! मणुपपञ्चमपरिणया वि, एवं एकासंजोगो, दुय संजोगो, तियसंजोगो य भाणियव्वो । जइ मणुपपञ्चमपरिणया किं सच्चमणुपपञ्चमपरिणया ? गोयमा ! सच्चमणुपपञ्चमपरिणया ० जाव असच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणया वा । अहवा-एणे सच्चमणुपपञ्चमपरिणय, दो मोसमणुपपञ्चमपरिणया । एवं दुयसंजोगो तियसंजोगो य भाणियव्वो; एत्थ वि तदेव ० जाव अहवा-एणे तंतसंठाणपरिणय, एणे चउरंसंठाणपरिणय, एणे आयपसंठाणपरिणय वा । चउरि भंते ! दृष्ट्वा वि पञ्चमपरिणया ? गोयमा ! पञ्चमपरिणया वा, मीसापरिणया वा, वीससापरिणया वा । अहवा-एणे पञ्चमपरिणय, तिणि वि मीसापरिणया । अहवा-एणे पञ्चमपरिणय, तिणि वि वीससापरिणया । अहवा-दो पञ्चमपरिणया, दो मीसापरिणया । अहवा-दो पञ्चमपरिणया, दो वीससापरिणया । अहवा-तिणि पञ्चमपरिणया, एणे मीसापरिणय । अहवा-तिणि पञ्चमपरिणया, एणे वीससापरिणय । अहवा-एणे मीसापरिणय, तिणि वीससापरिणया । अहवा-दो मीसापरिणया, दो वीससापरिणया । अहवा-तिणि मीसापरिणया, एा वीससापरिणय । अहवा-एणे पञ्चमपरिणय, एा मीसापरिणय । दो वीससापरिणया, एणे वीससापरिणय । अहवा-दो पञ्चमपरिणया, एणे मीसापरिणय, एणे वीससापरिणय ।

इह प्रयोगपरिणया उद्विग्नये एकत्वे कथं विकल्पाग द्विकथंने उद्विग्नये वय पचेत्येवं पठ । एवं मनःप्रयोगाऽऽदिग्नयेऽऽति । सत्यमनःप्रयोगपरिणयाऽऽदिनि तु चर्याति पठति, तेष्वेकत्वे चत्वारः द्विकथंने तु पठ, एवं सर्वेऽपि पठ । आत्मसत्यमनःप्रयोगपरिणयाऽऽदिनि च पठ पठति, तेष्वेकत्वे पठ, द्विकथंने तु पठदृष्ट, सर्वेऽपि कविज्ञानः । एवं च—अद्वयं आत्मसत्यमणुपपञ्चमपरिणय इत्यादि) नेह द्विकथंने प्रथम पठ अहंको दृष्टिः, शरीरसत्यपदम्भमांशानि-
वेशनं पुनर्दृश्यं कोऽहम्—(एवं एवम् गमरणमित्यादि) पठ-

द्विकसंयोगाश्चत्वारिंशत् । कथम् ?-पञ्चानां पदानां दशद्विक-
संयोगाः, एकैकस्मिन् द्विकसंयोगे पूर्वोक्तक्रमेण चत्वारो वि-
कल्पाः दशानां च अनुभिर्गुणैश्च चत्वारिंशदिति । त्रिकसंयो-
गे तु षड्विंशतिः । कथम् ?-पञ्चानां पदानां दश त्रिकसंयोगाः, एकै-
कस्मिन् त्रिकसंयोगे पूर्वोक्तक्रमेण पञ्चिकल्पाः दशानां च
पञ्चभिर्गुणैश्च पञ्चद्विंशतिः । चतुष्कसंयोगास्तु विंशतिः । कथम् ?-
पञ्चानां पदानां तु चतुष्कसंयोगे पञ्च विकल्पाः, एकैकस्मिन्
पूर्वोक्तक्रमेण चत्वारो भङ्गाः पञ्चानां च चतुर्भिर्गुणैश्च विंशति-
रिति । पञ्चकसंयोगे त्वेक एवेति । एवं षट्संयोगास्तु त्र्ये-
षद्विकसंयोगे त्वेक एवेति । नवरं षट्संयोगे आरम्भतत्त्वमनःप्रयोगाऽऽदि-
पदाम्प्राश्रये सप्तकसंयोगस्तथाद्विकऽऽदिकप्रयोगयोगमा-
श्रित्या । अष्टकसंयोगस्तु स्वप्नरत्नमेवान् । नवकसंयोगस्तु ध्वे-
षकद्वयमेवान् । दशकसंयोगस्तु भवतपतिभेदानाश्रये वैकि-
यशरीरकाप्रयोगोपेक्षाया समवसेयः । एकादशसंयोगस्तु स्त्र-
ये नोक्तः । पूर्वोक्तपदेषु तस्यासम्भवान् । द्वादशसंयोगस्तु
कलरोपपन्नद्वयभेदानाश्रये वैकियशरीरकाप्रयोगोपेक्षाया त्वे-
वेति । (पञ्चसण्णरिति) नवमशनसत्कृतयोर्वेदिकं गान्ध्या-
भिधानतगारकृतनरकाः । दिगातिप्रवेशनविचारे कियन्ति त-
दनुसारेण प्रव्याणि वाच्यनीतग्राह- (जाय अन्तेजजिति)
अनुरूपताग्नान्नरकाऽऽदिवत्कृताऽऽश्रयं हि तन् सूत्रम् ।
इह तु यो विदेशस्तनाह । अग्रेता इत्यादि । एतेदेवाभिला-
पतो दर्शयज्जाह- (जाय अन्तेज्यादि)

अर्धेतेपाभेवाऽऽवद्वक्तुं विन्यतग्राह-

एषसि यं भंते । पिंगलायं पञ्चोपरिणयायं मीसा-
परिणयायं वीससापरिणयायं कपरे कपरेहिंतो जाय
विसेसाहिया वा । गोयमा । सवत्थोवा पिंगला पञ्चो-
परिणता मीसापरिणता अर्धं गुणता वीससापरिणता अ-
र्धेणगुण । सेवं भंते । भंते । ति ।

(एषसि यमियादि) (सवत्थोवा पिंगला पञ्चोपरि-
णयति) कायाऽऽदिकप्रत्यया जीवतुल्लतत्त्वकालस्य
स्तेकत्वात् । (मीसापरिणया अर्धं गुणति) कायाऽऽदिप्र-
योगपरित्यक्त्यः सकाशात्प्रतिश्रुतिरुक्तं अन्तर्गुणः । यतः
प्रयोगकृतमाकारमपरित्यज्यन्ते दिव्यतया परिणामः । तत्त-
पागता मुक्तकलत्राऽऽद्यवयवकपास्तेऽन्तः । विस्मयाप-
रिणतास्तु तेभ्योऽप्यन्तर्गुणः । परमावद्यानीनां जीवग्रहण-
प्रायोग्याणामप्यन्तर्गतत्वादिति । भ० = श० १ उ० ।

अह भंते । पाणाइवाए, मुसावाए० जाय भिच्छाईसण-
सल्ले पाणाइवाएवरमणे० जाय भिच्छाईसणसल्लविबेगे
उपपत्तिया० जाय पादिणामिया उगगहे० जाय धारणा
उट्ठाणे कम्मे बले वीरिए पुरिसकारपरकमे गेरइषते असु-
रकुमारसे० जाय वेमाथियं पाणावरणियजे० जाय अत-
तंजय कएहेस्सला० जाय सुक्खेसा सम्मदिट्ठीए ३ ।
वक्खुदंसे ४ । आमाथिणोहिययाणे० जाय विभंग-
णाये आहारससाए ४ । ओरालियसरीरे ५ । मणजोगे ३ ।
सागारोवओमे अयागारोवओमे, ये यायसे तहप्पगारा स-

वे ते खणत्थ आताए परिणमंति । इता गोयमा । पा-
णाइवाए० जाय सवे ते खणत्थ आताए परिणमंति ।
जीवे यं भंते । कम्मे वक्कममाणे कइएणे, कइंये । एवं
जहा वारसमए पंचवुइसेए० जाय कम्मओ जं जएयो अ-
कम्पतो विभत्तिमावं परिणए । सेवं भंते । भंते । ति ।

(अहेत्यादि) (एषएणत्थ आयाए परिणमंति ति) ना-
म्यन्तर्गतः परिणमन्यात्मानं वर्जयित्वा नात्यन्तैरे वसेत्ते,
आत्मपर्यायत्वादेयां पर्यायास्तु व पर्यायिणा सह कथ-
ञ्चिदेकत्वाद्वारमरुपाः सर्व एवेते नाऽऽत्मनो भिद्वेन परिण-
मन्तीति भाषः । अन्तर्गतं प्राप्तितायाऽऽद्यो जीवधर्मा-
न्वितताः । अथ कथञ्चिन्नकम्मे एव वर्णाऽऽद्यविन्यन्ते-
(जीवेणमियादि) । जीवो हि गर्भे उपपद्यमानस्तैजसका-
मणशरीरसहितं औदारिकशरीरग्रहणं करोति, शरीरणि च
वर्णाऽऽदियुक्ताः । तद्व्यतिरिक्तक कथाञ्जोऽत उपपत्ते-
(कतिवणमियादि) " एवं जहा " इत्यादिना चेदं सूचितम्-
" कतिरसं कतिरसं परिणामं परिणमंति ? गोयमा । पंच-
वर्णं पंचरत्नं दुर्गं अद्भुतानं च परिणामं परिणमंति । "
इत्यादि । व्याख्या चाऽऽस्य पूर्ववदेवेति । भ० २ श० ३ उ० ।
" उपपन्नं चरति य, परिणमंति य गुणा न द्वयार्थः । "
आ० च० १ अ० । परिणमते परिणामः । शिज्जताइ च-
प्रत्ययः । परिणामाऽऽदाने, क० प्र० १ प्रक० । कर्म । " क-
योयपरिणामः । कयोत्तरेव परिणाम आदात्ताको यस्य
स तथा । कयोत्तर हि पाणान्नरानां जडरतिनैवेति
केवलमुक्तिः । ओ० । " दांदि डाणेदि आया परिणमि-
द्वेतेण वि सवेण वि । " परिणमयति परिणामं नयति ल-
लरसोवमातेन भक्ताऽऽश्रयदेशस्य प्लोहाऽऽदिना वृत्तत्वात्
दिशतः । अन्त्या सवतः । इथा० २ डा० २ उ० ।

(११) जीवोऽकर्मतो विभक्तिमावं परिणमति-

कम्मओ जं भंते । जीवेणो अकम्मओ विभत्तिमावं परि-
णमइ, कम्मओ जं जए यो अकम्मओ विभत्तिमावं परिण-
मइ । इता गोयमा । कम्मओ यं तं चेव जाय परिणमइ,
यो अकम्मओ विभत्तिमावं परिणमइ, सेवं भंते । भंते । ति ।
कर्मतः सकाशात् । नो अकर्मतः न कर्मणा विना जीवो
विभक्तिमावं विभागरूपं नारकतियंमनुष्यामनवेव नाना-
रूपं परिणाममिच्छेत् । परिणमति गच्छति । तथा । (कम्म-
ओ जं जरति) गच्छति तौसाधारकाऽऽदिमावानिति ज-
गत् जीवतसूहो जीवद्वयस्यैव वा विशेषः । जह्ममिधानां,
" जगन्ति जह्ममायाहुः । " इति वचनमिति । भ० २ श० ५ उ० ।
(द्रव्याणां शीतेष्ण परिणामः ' परिट्ठुणां ' शब्देऽस्मिन्नव भागे
५७३ पृष्ठे उदकसंलुष्टाऽऽहारादिष्ठानामास्त्रत्वे प्रतीयदि-
तः) (निर्विद्यानां परिणामाद्वारम् ' शिग्गंथ ' शब्दे चतु-
र्थभागे २०४ पृष्ठे गतम्) (सेवतानां च परिणामाद्वार-
म् ' संजय ' शब्दे वचने) (सूक्ष्मकृतेर्महदादिकल्पे परि-
णामः ' संख ' शब्दे परीक्षित्वे) स्वभावे, परिणामः पर्या-
यः स्वभावे धर्मे इति यावत् । इथा० ६ डा० । अथवसाने,
स० ११ अ० । क० प्र० । पञ्चा० । अथवसानाविशेषः, विशेषे०
भावे, व्य० ६ डा० । विस्मयाव, डा० ७ डा० ।

(१२) परिणामानुसारेण कर्मवन्धः-

अज्जकथ्विसोहीए. जीवनि काएहि संथडे लोए ।

देसियमहिंसयत्तं, जिण्हिं तेलुकदंसोहिं ॥ ७० ॥

नान्धेदुक्कमेव यदुत्ताध्यामविशुद्धया तत्पुण्यपकरणे नि-
र्णयाः साधयः । किं च-यद्यथासंविशुद्धिर्निर्णयते ततः
(जीवनि काएहिं संथडे लोए ति) जीवनिकायैः जीवसं-
घटितैः लोकः संसृतो भवेत् । ततश्च जीवनिकायैः संसृतं
व्यति संके कथं नम्रकश्चकमनश्च वधकां न भवति यद्य-
ध्यामशुद्धिनिष्ठवते तस्मादध्यामाविशुद्धया वैशितमहिंस-
काः च जिनेऽलोकपददर्शिमिरिति ।

क प्रदर्शितं तद्विरयत आह-

उच्चालिपमि पाए, इरिपासमियस्स संकमट्टाए ।

वावेजेज कुलिगी, मरिज्जतं जोगमासज्ज ॥ ७१ ॥

उच्चालितं उच्छाटितं पादं त्वने ईदो नमिन्त्यसाधः संकमा-
ट्टं उच्छाटितं पादं इत्यत्र संकमः । व्यापयेत् संकमट्टं उच्छा-
टितं । कः ? कुलिगी । कुलिगताति लहानि इन्द्रियाणि य-
स्याऽपी कुलिगी इन्द्रियादि स पतितायेन । उच्छाटितं पादं
स्वति त्रिपुनयाऽसौ कुलिगी न तत्रापादनयेतमात्राय प्राप्य ।

न य तस्म तन्निमित्तो, बंधो मुहुपो वि देसिओ ॥ ७२ ॥

अणवज्जो उवओणे ए सधभावेणे सो जवउ ॥ ७३ ॥

न तस्य तन्निमित्तो यन्धः सधभावेणोऽपि देसितः समं नि-
ज्जाते, किं कारणं यतः अतवयोऽपी साधुस्तेन व्यापा-
दनव्यापारेण, कथं, सर्वभावेन सर्वोऽप्यस्मान् मनेवाकाय-
कर्मभिरनवयोऽसौ यस्मात् स चरयेऽपि तस्य बन्ध इति ।

किं च-

शाणी कम्मस्स खय-मुट्ठियो नो ठिओ उ हिंमाए ।

जपइ असउं अहिंस-त्यमुट्ठियो अवहओ सो उ ॥ ७३ ॥

ज्ञानमस्यास्तीति ज्ञानी, सम्यग्ज्ञानेन मुक्त इत्यर्थः । कर्मणः
क्षयार्थं चातिथ उच्यते इत्यर्थः । तथा हि साधुः न स्थितः । प्रा-
णिश्रवणारेणैव न व्यवस्थित इत्यर्थः । तथा जपति कर्मक्षय-
ण प्रयत्नं करोतीत्यर्थः । (असउं ति) शठमावर्तितो यत्ने
करोति, न मिथ्याभावेन, सम्यग्ज्ञानेन मुक्त इत्यर्थः । तथा-
(अहिंस-त्यमुट्ठियो ति) अहिंसाधर्ममुत्थितः उच्छ्रुतः, किं तु सत्त-
त्वा कथयति, प्रयत्नं कुर्वतेऽपि प्राणिश्रवणः संज्ञानः । स
एवंविधः अवबोध एव साधुर्नित्यं तत्राऽनया गायत्रा भ-
ङ्गकारा स्मृतिनाः । तथा "नाणी कम्मस्स खयउं उट्ठिओ,
हिलाए यण थिठिओ १ नाणी कम्मस्स खयउं उट्ठिओ हिलाए
य ठिओ २ नाणी कम्मस्स खयउं उट्ठिओ हिलाए हिलाए
पुण पमत्तो थि न ठिओ, देवजोगण कहवि तण्णए पम-
णिणो नाणी । एन तइओ अउओ १ य ३ यव नाणी कम्मस्स
खयउं नो ठिओ, हिलाए य ठिओ ४ " तथा- "अनाणी "
मिण्णहानुक्क इत्यर्थः । " कम्मस्स खयउं उट्ठिओ, हिलाए
न ठिओ ५ । अनाणी कम्मस्स खयउं उट्ठिओ, हिलाए य ठि-
ओ ६ । अनाणी कम्मस्स खयउं नो ठिओ, हिलाए य ठिओ ८ ।
ए अउओ १ " तत्र गाथाप्रथमादेन शुद्धः प्रथमो भङ्गः
कथितः, पञ्चादेन च द्वितीयो भङ्गः कथितः । कथं ?- (ज-

यह लि) कर्मक्षयलोचनः । (असउं ति) सम्यग्ज्ञानसंपन्नः
(अहिंस-त्यमुट्ठियो ति) अहिंसाधर्माभ्युद्यतः अभ्युद्यतः किं
तु सहसा प्रयत्नं कुर्वतेऽपि प्राणिश्रवणः संज्ञानः । स चैव-
विधोऽवबोधः, शुद्धभावत्वात् ।

तस्म असंसेअयओ, संसेअयओ य जाहं सत्ताई ।

जोगं पण विणस्स-ति नत्थि हिंसाफलं तस्म ॥ ७४ ॥

तस्यैवंप्रकारस्य ज्ञानिनः कर्मक्षयार्थमभ्युद्यतस्य असंसेत-
यतोऽज्ञानानस्य, किं ? सधानि, कथमपि ? प्रयत्नवताऽपि
न दृष्टः प्राणी व्यापारितश्च । तथा संययतो ज्ञानानस्य कथं ?
अस्यैव प्राणी ज्ञातो दृष्टश्च, न च प्रयत्नं कुर्वताऽपि रक्षितुं पा-
रितः, ततश्च तस्यैवंप्रकारस्य ज्ञानि सधानि यतोऽपि कायऽपि-
प्राप्य विनश्यति तस्य साधोः हिंसाफलं नापयति कसंसार-
जननं, दुःखजननमित्यर्थः । यद् परमार्थोपपन्नं कर्म भवति
तच्च एकस्मिन् समं बद्धमप्यस्मिन् समे च क्षयति ।

जो य पमत्तो पुरियो, तस्म य जोगं पउच्च जे सत्ता ।

वावज्जेतं नियमा, तेसि सो हिंसओ होइ ॥ ७५ ॥

यश्च प्रमत्तः पुरुषः तस्यैवंप्रकारस्य संवर्धनयेनोऽपि कायाऽऽ-
दिकं प्रनीत्य प्राप्य यस्मात् व्यापादार्थं सधानां निय-
मादवश्यं स पुरुषः हिंसको भवति, तस्मात्प्रमत्तस्य भवति त-
न कर्मवन्धकाराणि ।

जे वि न वावज्जेतं, नियमा तेसि पि हिंसओ सो उ ।

सावज्जो उवओणे-ए सधभावेणे सो नह्हा ॥ ७६ ॥

यैऽपि सत्त्वा न व्यापादयन्ते तेषामप्यसौ नियमान् हिंसको
भवति । कथं ? (सावज्जो उवओणेन) सह अनयेन वर्तते इति
सावधः स्याप इत्यर्थः । ततश्च सावधो यतः प्रयत्नं कार्य-
दिना सर्वभावेन सर्वैः कायवाङ्मनोभिरनः श्रव्यापाद्यवर्षादि
व्यापादकः स एवाऽपी पुरुषः, स पापयोगवादिनि ।

यतश्चैवमनः-

आया चेव अहिमा, आया हिमोति निच्छओ एसो ।

जो होइ अपमत्तो, अहिंसओ हिंसओ इयो ॥ ७७ ॥

आर्तमेवाहिंसा, आर्तमेव हिंसति इत्यर्थः निश्चयः, परमार्थ इत्य-
र्थः । कथं चाऽसौ अहिंसकः, कथं वा हिंसकः ? इत्यत आह-
(जो होइ अपमत्तो ति) यो भवति अप्रमत्तः, प्रयत्नवान-
न्यर्थः । स सर्वैर्बोधयः अहिंसकः भवति । (हिंसओ इत्ये-
ति) इतरः प्रमत्तः यः स हिंसको भवतीत्यर्थः परमार्थ इ-
ति । अथवा-न्यायिप्राथम्ये गाथा व्याख्यायते ततो भे-
गमस्य जीवेषु अज्ञेयेषु च हिंसा, तथा च चकारो लोके इ-
ष्टा यतो जीवोऽनन हिंसितो न विनाशितः ततश्च हिंसा शु-
द्धानुगमाजीवेष्वजीवेषु च हिंसा नैगमस्य, अहिंसाऽप्येव-
मेवेति । संश्रवणव्यवहारयोः पटवु जीवनिकायिषु हिंसाः संश्र-
वणश्च देशप्राज्ञो द्रष्टव्यः, सामान्यरूपश्च नैगमात्मर्थादौ । व्य-
वहारश्च स्थलावेशप्राज्ञो, लोकव्यवहारशरीलक्षणा-यम, तथा
च लोको वाहुरेव पटस्य जीवनिकायिषु हिंसामिच्छति ।
अज्ञानमुच्यते प्रत्येकं २ जीवहिंसाव्यतिरिक्तमिच्छति तत्तदस-
मिच्छते एवमभूतनायकाः तैव अहिंसे, च्छन्ति, एतद्विप्राधि-
कृत्याः-ह-आया चेव अहिंसा इत्यादि-आया चेव अहिंसा इ-
त्यर्थः निश्चयनयाविप्रायः । कुतो ?-यो भवति अप्रमत्तः जीवः

स खल्वहिसकः, इतरश्च प्रमत्तः, ततश्च स एव हिसको भवति, तस्मात् आर्यैव अहिसा, आर्यैव हिसा, अयं निश्चयः परमार्थे इति ।

इदानीं प्रकारान्तरेण तयाविधिविशेषात् हिसाविशेषं प्रतिपादयन्नाह-

जो य पओगं जुंजइ, हिंसत्यं जो य अअभावेणं ।

अमणो य जो पंजइ, एत्थ विसेसो महुं बुत्तो ॥७८॥

यश्च जीवः प्रयोगं मनोवाकायकर्मभिः हिसार्थे युनक्ति प्रयुज्जितं, यश्चान्यभावेन । एतदुक्तं भवति-तस्य विविधनार्थं काण्डं चित्तं, यावता अन्यस्य सुगाऽऽवेलेन, ततश्चान्यभावेन यः प्रयोगं प्रयुज्जते, तस्मादनन्तरं क्लान्तं पुरुषविशेषात् महात्मविशेषः । तथा अमनस्कः मनरहितः सन् मूर्च्छन् इत्यर्थः । स चाप्यम-प्राणार्थं कायाऽऽदिकं प्रयुज्जते, अत्र विशेषो महा-नुरक्तः । एतदुक्तं भवति-यो जीवः मनोवाकायकर्मभिः हिंसार्थं प्रयोगं प्रयुज्जते तस्य महान्कर्मबन्धो भवति, य-श्चान्यभावेन प्रयुज्जते तस्याल्पतरतमः कर्मबन्धः, यश्चामनस्कः प्रयोगं प्रयुज्जते तस्याल्पतरतमः कर्मबन्धः, ततश्चात्र विशेषो महान् दृष्ट इति ।

एतदेव व्याख्यानयन्नाह-

हिंसत्यं जुंजतो, सुमहे दोसो अणंतरं इपरो ।

अमणो य अप्पदोसो, जोगानिमित्तं च विषेओ ॥७९॥

हिसार्थं प्रयोगं युज्जतः सुमहान् दोषो भवति, इतरश्च योऽन्यभावेन प्रयुज्जते तस्य मन्दतरो दोषो भवति, अल्पतर इत्यर्थः । तथा अमनस्कश्च मन्मूर्च्छनः प्रयोगं युज्जन् अल्पतरतमो दोषो भवति अतो योगनिमित्तं जोगकरणिकः कर्मबन्धो विषेय इति ।

किं च-

रतो वा दुट्ठो वा, मूढो वा जं पंजइ पओगं ।

हिंसा वि तत्थ जायइ, तम्हा सो हिंसओ चेव ॥८०॥

रक्त आहाराऽऽपद्यं विहाऽऽदि द्विष्टः सन्ध्याऽऽदि मूढो वेदि-काऽऽदि य एवंविधः रक्तो वा द्विष्टो वा मूढो वा यः प्रयोगं कायाऽदिकं प्रयुज्जते तत्र हिंसाऽपि जायते, अपिशृङ्गादनुना-ऽदि वा जायते । अथवा हिंसाऽप्येवं रक्ताऽऽदिभावेन उपजायते, न तु हिंसामात्रेणैति वदति तस्मात्स हिंसको भवति । यो रक्ताऽदिभावयुक्तः । इह न च हिंसयैव हिंसको भवति ।

तथा वाऽऽह-

न य हिंसामिच्छेणं, सावज्जेणा वि हिंसओ होइ ।

सुद्धसं उ संपत्ती, अफला भणिया जिण्वरेहि ॥८१॥

न च हिंसामात्रेण सावयेनापि हिंसको भवति, कुतः ?-यु-द्धस्य पुरुषस्य कर्मसंप्राप्तिरफला भणित्वा जिनवरिति ।

किं च-

जा जयमाणस्स भवे, विराहणा सुवाविहिसमगस्स ।

सा होइ निज्जरफला, अज्जकत्थविंसोहिजुत्तस्स ॥ ८२ ॥

वा विराधना यतमानस्य भवेत्, किंविशिष्टस्य सतः ? स्व-विधिना स्वप्रत्ययं युज्जते, गीतार्थस्य इत्यर्थः । तस्यैवंविध-स्य वा भवति विराधना सा निज्जरफला भवति । एतदुक्तं १५४

भवति-एकस्मिन्समये बद्धं कर्म्म अन्यस्मिन्समये लपयति इति । किंविधस्य ? अथारमाविशोऽधिगुह्यस्य विद्युद्भावस्य इत्यर्थः ।

किं च-

परमरहस्यमिसिणं, समग्गाणिपिटगभरियसारणं ।

परिणामियं पमाणं, निच्छयमवलंबमाणं ॥ ८३ ॥

परमं प्रधानमिदं रहस्यं तत्त्वं, केयाम् ? श्रुतीणां सुविहितानां, समग्रं च तत् गणिपिटकं च समग्रगणिपिटकं तस्य स्मरितः पतिनः सारः प्राधान्यं येनैते समग्रगणिपिटकस्मरितसारा-स्तयामिदं रहस्यं-यदुत परिणामिकं प्रमाणं-परिणामि भवं परिणामिकं, शुद्धाऽऽशुद्धश्च परिणाम इत्यर्थः । किंविशिष्टा-नां सनां परिणामिकं प्रमाणं ? निश्चयनयमवलम्बमाणानां, यतः शृङ्गाऽऽदिनिश्चयनयानामिदंभेदं दर्शनं यदुत परिणामिकमिच्छन्ति ।

आह-यद्यं निश्चयस्ततोऽयमेवालम्प्यतां किमन्येनेति ? उच्यते-

निच्छयमवलंबतां, निच्छयमो निच्छये अयासता ।

नासति चरणकरणं, बाहिरकरणासता केइ ॥ ८४ ॥

निश्चयमवलम्बमानाः पुरुषाः निश्चयनः परमार्थतः निश्चयमज्ञानानाः सन्तः नाशयन्ति चरणकरणं । कथं ? बाह्य-करणालसा बाह्यं चैवावृत्त्याऽऽदिकरणं नत्र अलसाः प्रयत्न-रहितः सन्तः चरणकरणं नाशयन्ति केनचन इदं बाह्यीकुर्वन्ति-यदुत परिशुद्धः परिणाम एव प्रधानो, न तु बाह्यक्रियारहितः, एतच्चानाहोक्तस्यैव, परिणाम एव बाह्यक्रियारहितः शुद्धो न भवति, ततश्च निश्चयव्यवहारमनमनु अभ्यस्वरूप-मेवाहोक्तस्यैवमिति । उक्तमुपधिगाम् ।

इदानीमायतनद्वारायाश्चिन्त्यानाया संबन्धं प्रतिपादयन्नाह-

एवमिणं उवगरणं, धोरमाणो विहीगु परिसुद्धो ।

इवइ गुणासाययणं, अविहियमुद्धे अणाययणं ॥८५॥

एवमुक्त्यायेन उपकरणं धारयन् विधिना परिशुद्धः शेष-वर्जितः, किं भवति ?-गुणानामायतनं भवति । अथ पूर्वोक्त-विपरीतं क्रियते-यदुत अविधिना धारयति, अविशुद्धं तदुप-करणं, ततः अविधिना अशुद्धं क्रियमाणं तदेवोपकरणस्य नायतनमस्थानं भवतीति । आया० ल० ॥ ६० ॥ आ० ॥ ४० । वशं आ० म० । प्रति० । पञ्जा० । परिणामश्चाऽऽकारयोध-क्रियाभेदान्निष्ठा । (अत्र पुरुषज्ञानसूत्राणि, 'पुनरिज्ञाय' शब्दे) (अस्मिन्निर्वेगद्वारां वसन्ती शुभोऽशुभो वा भाव उपजायते इति 'वसहि' शब्दे वक्ष्यते) यंमा कोहा अगा-भोगा, अणापुञ्जा असंतरे । परिणामा उ अशुद्धो, भावो तम्हा वि उ पमाणं ॥ ३५ ॥ ('पञ्चकलाण' शब्देऽस्मि-न्नेव भागं १०२ पृष्ठे व्याख्याता) ऐहिकाऽऽशुभिकाऽऽशु-सायाम्, सूत्र० १ शु० ८ अ० ।

विषयसूची-

- (१) जीवाऽजीवपरिणामाः ।
- (२) गतिपरिणामः ।
- (३) अजीवपरिणामः ।
- (४) रक्ताः पुद्गलाश्च परिणामवन्तः ।

- (५) पुद्गलपरिणामः ।
 (६) वर्णमण्डलमण्डलसंस्थानपरिणामः पुद्गलाः ।
 (७) वर्णादीनां परस्परं संबन्धः ।
 (८) अनिन्दित्यविषयः पुद्गलपरिणामः ।
 (९) प्रयोग-मिश्र-विश्रुता-परिणामः पुद्गलाः ।
 (१०) पञ्चाभिद्रव्यप्रकरणानि ।
 (११) जीवाऽकर्मन् विभक्तिभावं परिणामः ।
 (१२) परिणामाऽनुसारं कर्मबन्धः ।

परिणामकद्व-परिणामकृत-न० । दृष्टादिकृतपरिणामे, आ-
 व० १ अ० ।

परिणामग-परिणामक-पुं० । यथास्थानमपवादपदपरिणामन-
 शक्तिः ७० ।

परिणामकस्वरूपम् । अथ भावनः परिणामकानिपरिणाम-
 कौ व्याख्यायित्व चेतसि व्यवस्थाप्य स्मरिमां नियुक्ति-
 गाथामाह-

परिणामे अपरिणाम-म परवशा पहिमेह चरिमदुगे ।

अवाहिं दिह्णो, कहणा य हेमहिं ठाणेहिं ॥ ८० ॥

परिणामकानिपरिणामकानां प्ररूपणा कर्त्तव्या । प्रतिषेध-
 अरमाहिकस्यापरिणामकस्य युगलस्य कर्त्तव्यः । अनयोर्बु-
 द्धयुतं न दत्तव्यमिति भावः । एषां च त्रयाणामपि पञ्चार्थ-
 माह्नाऽदिदृष्टान्तो वक्तव्यः । अदिशब्दादुक्तधीजपरिग्रहः ।
 तथा च परीक्षया तेषामभिप्रायं गृहीतं सति कथना प्रतिव-
 चनमेवैवमर्थः स्थापितः प्रकरित्वाच्येण कर्त्तव्यमिति ।

अथेनामिव गाथायां विवृणोति-

जो दृष्टवित्तकयका-लभावओ जं जहा जिणऽकस्त्रायं ।

तं तह सहदमाणं, जालाम् परिणामयं साधुं ॥ ८०२ ॥

अत्र तुलादृष्टमध्यग्रहणस्यायेन कृतशब्दे । मध्येऽभिहितं-
 ऽपि स्वयंवर्ति संवध्यते । यः कश्चिन् द्रव्यकृतं क्षेत्रकृतं काल-
 कृतं भावकृतं, द्रव्याऽऽदिभिः भेदैः सूत्रविहितमित्यर्थः । यद्-
 इत्युपस्थायेनोत्सर्गोपाद्वारूपेण प्रकरणेन जिनेरास्थानं तत्तथा
 अह्माति, तमेवं अह्माधनं रोज्ययन्तं जानीहि परिणामकं सा-
 धुम् । एतच्च भावना-द्रव्यतः सचित्तावित्तमिश्राणि द्रव्या-
 णि यादृशे कार्ये कल्पन्ते, न वा क्षेत्रतोऽप्येति वा जनपदे वा
 यथाऽव्यक्तत्वाऽऽदिकमाचरणार्थं, कालतो दुर्भिक्षमुभिता-
 ऽऽदी यो यादृशः कल्पः भावतो स्थानाऽदिप्रागादानामा-
 हाऽऽदिको यादृक् विविक्तद्वैतसर्वमपि अह्माधनो यथाऽवस-
 रं प्रयुज्जानन्न परिणामको शातव्यः । ७० १ उ० १ प्रक० । पं०
 ब० । व्य० । नि० ७० । (अस्य सवदृष्टान्तप्ररूपणा 'अपरि-
 णामग' शब्दे प्रथमसंगे ४ पृष्ठे गता)

परिणामओ जं भणियं, जिगंहिं अहं कारणं न जालामि ।
 दिह्णो परिणामेण, परिणामो उक्तमकमाणं ॥ ८०॥

अथ यदुक्तं जिनेः परिणामनः संसारिणामिन्द्रियविभाग-
 सत्त्वं कारणं न जानामि । एवं तेनांशेन दृष्टान्तेन परिणामम-
 स्मिकृत्य कश्चिदुक्तमपरिणामो कविचरमपरिणामो वक्तव्यः ।

एतदेव सविस्तरं भाषयति-

चरिण्य कपिण्य व, दिह्णो व तदा तयं अस्थं ।

उवणेइ जहाणु परो, पसियइ अजोगमखमवि ॥ ७१ ॥

चरितेन कलिनेन वा दृष्टान्तेन तथा तं विवक्षितमर्थमुप-
 नयति । यथा परः अयंयत्करुमपि प्रत्यति ।

दिह्णो परिणामे, कहिज्जो उक्तमेण वि कयाइ ।

जह ऊ एमिदिणं, वणस्सइ कथंइ पुणं ॥ ७२ ॥

दृष्टान्तापरिणामयनीति परिणामस्तस्मिन् दृष्टान्तपरिणाम-
 मकं इत्यर्थः । कदाचिद् बोधोत्पादानुसृत्येन उक्तमेणाऽपि
 कथ्यते, यथा शस्त्रपरिणामायां केन्द्रियाणां जीवत्वप्रसाधन
 विधौ पूर्वं प्रथमांशकं वनस्पतिः कथ्यते, अन्तिमे चोद्देश-
 के वायुकायिकः ।

तत्र प्रथम उक्तमेण वनस्पतीनां जीवत्वव्यापनार्थमाह-

पंचंति पुफंति फलं वदंती,

कालं विणायंति तीहंदिपथे ।

जाती य बुद्धी य जरा य जेमिं,

कहं न जीवा उ भवति ते ऊ ॥ ७३ ॥

ये पञ्चयन्ति पञ्चाणि मूळानि, पुष्पभाजो भवन्ति, पुष्पं च
 ददन्ति, कालं च तत्र पञ्चपुष्पफलनिमित्तं जानन्ति, इन्द्रियार्था-
 श्च गीताऽऽदीन् ये विजानन्ति, वकुलाऽऽदीनां तथा दर्शनान् ।
 तथा तेषां जातिवृद्धिर्जातं च ते कथं न जीवा भवन्ति, भ-
 वन्त्येवमिति भावः । पुरुषाऽदिधर्मणां सर्वेषामपि तत्रोपल-
 ष्यमानत्वान् । प्रयोगश्च वनस्पतयो जीवाः, जातिजगद्-
 ऽव्यागुपितव्यान्, मनुष्यन् ।

जोहे ते सद्विद्या, तोहं कहिजंति पुढविकाइया ।

जह वा पेलगलोणा, उवलंगिरीणं च परिउद्धी ॥ ७४ ॥

यदा ते वनस्पतयो जीवन्तेन अज्ञाना भवन्ति, तदा पृथि-
 वीकायिका जीवाः कथ्यन्ते (?) प्रचोलाऽऽदिषु परि-
 उद्धिदर्शनात् ।

कललंऽडरमाऽऽदीया, जह जीव तहव आउजीवा वि ।

जोइगण जह जीवो, हवइ तह तेउजीवा वि ॥ ७५ ॥

यथा कललं गभेप्रथमावस्थाकरूपमण्डरस्य इत्येवमादयो जी-
 वास्तन्धवाक्तायजीवा अपि प्रतिपत्तव्याः । प्रयोगः-अकायिका
 जीवाः अनुपहतन्ते सन्ति द्रव्यवान् । कललादडरमाऽऽदि-
 वन्तु तथा । यथा ज्यांतिरिङ्गणा जीपस्तथा तेजस्कायिकाः
 अपि । प्रयोगश्चेवम-तेजस्कायिका जीवाः स्वभावात् आ-
 काशे गमनान् ज्यांतिरिङ्गणवन्तु, ज्यांतिरिङ्गणः खयोतकः ।
 यथा वा ज्यांतिरे ऊर्ध्वेति सजीवस्तथा तेजोजीवा अपि ।
 प्रयोगभावनान्वयम-तेजस्कायिका जीवाः । अस्मृतिरान्वये
 सन्तुष्पचरममौपेतव्यान् ।

जह सदहितं तेउ, वाऊ जीवा तहा य सीसंति ।

सस्यपरिणामे वि य, उक्तमकरणं तु एयहा ॥ ७६ ॥

यदा तेजस्कायिकान् जीवन्तेन अह्माति, तदा तस्य
 वायव्यो जीवाः शिष्यन्ते । तथा वायव्यो जीवा अग्रेऽग्रेति त्वे
 सति तिर्यगगतिगमनान् । गवादिचर । शस्त्रपरिणामायां यु-
 त्कमकरणं पूर्ववनस्पत्युद्देशस्थाने वायुकायिकोद्देशस्थ क-
 रणमित्यर्थः । व्य० १० उ० १ ।

परिणामद्वय-परिणामस्थान-न० । अथ्यवसाने, “संजमद्वाणं
ति वा अन्धवसाणं ति वा परिणामद्वयं ति वा एगदं ” नि०
चू० २० उ० ।

परिणामस्थ-स्त्री० । परिणामन्-न० । परिणत्युत्पादने, प्रज्ञा०
३४ पृ० ।

परिणामित्त-परिणामयितुम्-अव्य० । परिणामं कारयितु-
मित्यर्थे, अ० ३ श० ४ उ० ।

परिणामविहिण्ण-परिणामविधि-पुं० । पुद्गलानां परिणाम-
विधिं जानानाति परिणामविधिः । वृ० ३ उ० ।

परिणामालंबशृङ्खलसाहस्य-परिणामाऽऽलम्बनशृङ्खलसाधन-
न० । परिणमनं परिणामः, अन्तर्भूतनिर्णयार्थं व्यञ्जनात् घञ्
५ ३-१३ इति घञ् प्रत्ययः । परिणामाऽऽदानमित्यर्थः ।
आलम्ब्यत इत्यालम्बनम्, भावेऽनदप्रत्ययः । गृहीतिप्रदश-
म्, तेषां साधनम्-साध्यतेऽनेनेति साधनम् । योगसंधिर्वायम्
‘कण्ठाऽऽधारं’ (५ ३ १२६) इत्यनदप्रत्यय । संधौ, कर्म
४ कर्म (‘जोगा’ शब्दे चतुर्थभागे १६१४ पृष्ठे व्याख्यानम्)

परिणामि (श)-परिणामिन्-त्रि० । अन्यथा चान्यथा च
भवतोऽप्यन्यत्विजं परिणामः, स विधये यस्य स परिणामि ।
पौ० १६ वि० । परिणमनं प्रतिस्मयमपरापरपर्यायेषु गम-
नं परिणामः । स नित्यमस्यास्तीति परिणामो । परिणामस्व-
भावे, यथा-जैनसम्मत आत्मा । रत्ना० ७ परि । परिणन्तुं प्र-
वर्तितुं शीलं यस्य तत् । आचिर्वाचितेभोवाचमात्रपरिणाम-
शालिनः यथा सुवर्ण फटकाऽऽदिकेषु । स्या० १० डा० ।

परिणामिय-परिणामित-त्रि० । परिणामस्तमापदिते, अ०
१२ श० ४ उ० । अचिर्वाकते, कल्पे ३ अधि० ६ क्षण ।
शस्त्रपरिणामितानि-शस्त्रं स्वकायपरकायाऽऽदिना निर्जी-
याकृतं वर्णमन्तरत्वाऽऽदिमिश्रं परिणमितं हिंसाप्राप्तम् ।
मूच० २ धु० १ अ० । आनु० ।

परिणामिक-पुं० । परिणमनं द्रव्यस्य तेन तेन रूपेण व-
र्तनं भवनं परिणामः, स एव परिणामिकः, तत्र भवस्तेन
वा निर्वृत्त इति वा परिणामिकः । अनु० । अपारित्यक्त-
पूर्वावस्थास्यैव तदभावागमनलक्षणे तद्विवृत्तलक्षणे वा भाव-
भेदे, स च साधनाऽऽदिभेदे द्विविधः, तत्र सादिर्जीणवृ-
त्ताऽऽदिना तदभावस्य सादिरित्यतः । अत्रादिपारिणामिकस्तु
धर्मास्तिकायाऽऽदीनाम्, तदभावस्य तेषामनादित्वात् ।
स्या० १ डा० । अ० । अनु० । स च द्विविधः-सादिरनादि-
अ । तत्र धर्मास्तिकायाऽऽधरूपिद्रव्याणामनादिः परिणामः,
अनादिकालास्तद्व्यवस्थेन तेषां परिणतत्वात्, रूपिद्र-
व्याणां तु सादिः परिणामः । अनु० ।

से किं तं परिणामिये ? परिणामिये दुविधे पणत्ते । तं
जहा-सादिपारिणामिये अ, अणादिपारिणामिये अ । से
किं तं सादिपारिणामिये ? साहपारिणामिये अणेश्विहे प-
णत्ते । तं जहा-

“ जुमसुरा जुमगुलो, जुमपयं जुमत्तदुला केव ।

अन्ना य अमरक्खा, संक्का गंयवखगरा य ॥ १ ॥ ”

उकावाया दिसादाहा गजियं विज्जू शिण्याया जूवया
जक्खादिचा भुमिया महिआ रयुग्गाया चंदेवरागा खरो-
वरागा चंदपरिवेसा खरपरिवेसा पडिचंदा पडिसूरा इंद-
धणु उदगमच्छा कविहसिआ अमोहा वासा वासधरा-
गामा खगरा घरा पञ्चता पाताला भवणा निरया रय-
खप्पहा सकरप्पहा बालुअप्पहा पंकप्पहा धूमप्पहा तम-
प्पहा तमतमप्पहा सोहम्मं जाव अञ्जुत्ते गवेज्जे अणु-
त्तरे इमिप्पभारा परमाणुपोगमले दुपएसिणं जाव अण-
तपएसिणं । से तं साहपारिणामिये । से किं तं अणादिपारि-
णामिये ? अणादिपारिणामिये अणेश्विहे पणत्ते । तं जहा-
धम्मत्थिकाए, अधम्मत्थिकाए, आगासरथिकाए, जीवत्थि-
काए, पुगालयिकाए, अद्वासमए, लोके, अलोके, भवसि-
द्धिआ, अमवसिद्धिआ । से तं अणादिपारिणामिये । से
तं पारिणामिये ।

(से किं तं इत्यादि) सर्वथा अपरित्यक्तपूर्वावस्थस्य यद्-
पान्तेत्य भवनं परिणमनं स परिणामः । तदुक्तम्-“ परिणामो
हाधोन्मत्त-गमनं न च सर्वथा व्यवस्थानम् । न च स-
र्वथा विनाशः, परिणाममन्विदामिष्टः ॥ १ ॥ ” इति । स
एव तेन वा निर्वृत्तः परिणामिकः । सोऽपि द्विविधः-सा-
दिरनादिश्च । तत्र सादिपारिणामिको (जुमसुरेयादि) जी-
णसुराऽऽदीनां जीणत्वपरिणामस्य सादित्वात् सादिपारिणा-
मिकता । इह चोभयावस्थयोरन्योन्यास्य सुराद्रव्यस्य न-
व्यनानिर्बुद्धौ जीणत्वाकूपेण भवनं परिणाम इत्येवं सुल-
प्रतिपत्त्यर्थं जीणानां सुराऽऽदीनां ग्रहणम् । अन्यथा सुरेयादि-
तेषु सादिपारिणामिकता अस्यैव, कारणद्रव्यस्यैव नूतनसुरा-
ऽऽदिकूपेण परिणतेः, अन्यथा कार्यानुपपत्तिप्रसङ्गः, अत्र
बहु यत्कृत्यं तेषु नाच्यते, स्थानान्तरयत्कृत्यत्वादित्यर्थेऽप्येति ।
अत्राणि नामान्येन प्रतीतान्येव, अत्र वृत्तास्तु तान्येव वृत्ताऽ-
ऽकारपरिणतानि, सन्धा-कालनीलाऽऽधरपरिणतिका प्र-
तीतिव, गन्धध्वनगराद्यपि सुरपद्मनादांशोऽभितनगराऽऽ-
कारतया तथापि ध्वनयः परिणतसुराप्रकाशे कापि प्रतीतान्ये-
व । उदकापाता अपि व्योमसंमुखि तज्जलनपतनरूपाः प्रसि-
द्धा एव, दिग्दाहास्त्वन्यतरस्यां दिशि क्षिप्तमूलज्जलनज्वाला-
कगलिताम्बरप्रतिभासरूपाः प्रतिपत्तव्याः, गजितविवृषि-
घोताः प्रतीताः यूपकास्तु-“ संमोक्षियाघर्षणो, य जूयश्चो
सुखं दिशे तिज्जि ॥ ” इति गाथादलप्रतिपादितस्वरूपा आग्रश-
काद्वसेया, यत्तादीस्तकानि नमोदश्यमानास्त्रिपिशाचाः, धू-
मिका रूप्ता प्रवित्रला धूमाभा प्रतिपत्तव्या, मंदिका तु
स्निग्धा घना, स्निग्धत्वादेव भूमी पतिता सादिरणाऽऽदि-
शेनद्वारेण लक्ष्यते, रजउद्धातो रजस्वला दिशः । चन्द्रस्-
र्योपरागा राहुग्रहणाति, बहुवचनं वाऽनादेष्टुनीयद्रीपसमुद्र-
वर्तिचन्द्राकांशं युगपदुपरागमावात् मन्तव्यमिति कृष्णिका-
रः । चन्द्रस्यैवपरिवेवाश्चन्द्राऽऽदित्ययोः परिता वलयाऽऽका-
रपुल्लपरिणतिकृपाः सुप्रतीता एव, प्रतिचन्द्रः उत्पत्ताऽऽदि-
स्वर्को द्वितीयश्चन्द्रः, एवं प्रतिमस्योऽपि । इन्द्रयजुःप्रतिचम्ब, उ-
त्क्रमस्थास्त्रिचन्द्रयजुःखण्डान्येव, कपिद्विसितान्यकसाअभ-

सि ज्वलद्भीमशङ्कराणि, अमोधाः सूर्यविम्बादधः कदाचि-
दुपलभ्यमानशकटोद्विंसित्यथश्यामाऽऽविरेखाः, वर्षाणि भ-
रताऽऽदीनि, वर्षधरास्तु हिमवदादयः, पातालाः पातालकल-
शाः, क्षेपास्तु धामाऽऽदयः प्रसिद्धा एव । अत्राऽऽह-ननु वर्ष-
धराऽऽदयः शाश्वतत्वात् न कदाचित्कदाचिं मुञ्चन्ति तत्कथं
सादिपारिणामिकमावयन्ति तेषाम् ? नैतदेवम्, तदाकार-
मात्रतयैव तेष्वतिष्ठमाना शाश्वता उच्यन्ते, पुद्गलास्त्वेवं
स्थितेः प्रविशन्ति विद्वत्वादिनि सादिपारिणामिकता न विरु-
ध्यते, अनादिपारिणामिके तु धर्मोक्तिकायाऽऽदयः तेषां तद्-
पतया अनादिकालापरिणतेः, बाधनान्तरापर्यपि सर्वाण्यु-
क्तानुसारतो भावनीयानि । (सं तं इत्यादि) निगमनद्वयम् ।
अनु० । आभ्यन्तरव्यति, "परिणामियं पमाणं, सिच्छ-
यमवलम्बमाणं (=) ।" जी० १४ अधि० ।

परिणामिया-पारिणामिकी-स्त्री० । परं समन्तान्मनं परि-
णामः । सुदीर्घकालपूर्वापरपर्यालोचनजन्य आत्मनो धर्म-
विशेषः स प्रयोजनमस्याः पारिणामिकी । न० । परिणामजन्य
बुद्धिर्भेदः, आ० म० १ अ० ।

संप्रति पारिणामिक्या लक्षणमाह-

अनुमाणाहंउदिदं-तसादिया वयविवागपरिशामा ।

हियनित्सेसफलवैदं, बुद्धी परिणामिया नाम ॥ ११ ॥

"अनुमाणा" इत्यादि । लिङ्गात् लिङ्गिनि ज्ञानमनुमानं, तच्च
स्वाध्यानुमानमिह द्रष्टव्यम्, अन्यथा हेतुप्रमाणस्य नैरर्थक्या
ऽऽपत्तेः । अनुमानप्रतिपादकं वचो हेतुः, परार्थानुमानमित्यर्थः ।
अथवा-ज्ञापकमनुमानं कारकं हेतुः, दृष्टान्तः प्रतीतः । आह
अनुमानमहणेन दृष्टान्तस्य नान्तरालमन्योपपत्त्यः । न अनु-
मानस्य क्वचिद् दृष्टान्तमन्त्रेणान्तराध्यानुपपत्तिप्रादकप्र-
माणवलनप्रवृत्तेः । यथा साम्यकजीवच्छुद्धिर् प्राणाऽऽदि-
मन्वान्याध्यानुपपत्तेः, न च दृष्टान्तोऽनुमानस्याङ्गम् । यत
उक्तम्-"अन्यथाऽनुपपत्त्यं यत्र तत् त्रयं किं ततः
पृथग्दृष्टान्तव्योपादानम् ।" तत्र साध्यव्योपमाभूतो
दृष्टान्तः । तथा चोक्तम्-"यः साध्यव्योपमाभूतः स दृष्टा-
न्त इति कथ्यते ।" अनुमानहेतुदृष्टान्तः साध्यमर्थं सा-
ध्यतानि अनुमानहेतुदृष्टान्तसाधिका । तथा कालकृतो दे-
हावस्थविशेषो वयः, तद्विषयः परिणामः पुष्टता यस्याः
सा वयोविपाकपरिणामा । तथा हितमभ्युद्योतिः श्रेयसं मो-
क्षाः, ताभ्यां फलवती, नैवेदं अपि तस्याः फले इत्यर्थः । बुद्धिः
पारिणामिकी नाम । न० । (आव० १ अ० ६४८ गाथा ।)

अस्या अपि शिष्यगुणहितयोदाहरणैः स्वरूपं प्रकटयति-
"अभये" इत्यादि गाथा जयम्-

अभये सद्धि कुमारै, देवी उदिओदए हवइ राया ।

साहू य नंदिसेणे, अणुदने सावय अभये ॥ १२ ॥

खमए अभयपुते, चाखे केव धूलिभदे य ।

नासिक्कुंदुंदीनं-दे वशे परिणामिया बुद्धी ॥ १३ ॥

बलसाहए आभदे, मयी य सपे य खामि धुभिदे ।

परिणामियबुद्धीए, एवमाई उदाहरणा ॥ १४ ॥ न० ।

(अभय इति) अभयकुमारस्य यच्चरद्विप्रयोताहरचतुष्टयमा-
र्गेषु, यत्तु चरद्विप्रयोतं बध्वा नगरमध्यन्ताऽऽदृष्टम् नीतत्वा-
नित्यादि सा पारिणामिकी बुद्धिः । (सेद्धि इति) काष्ठ-
धेष्टी, तस्य यत् स्वभार्योद्विधितवमलोक्य प्रजयाप्रति-
पत्तिकरणं, यच्च पुत्रे राज्यमनुशासति वयोचतुर्गोसिकाव-
न्तरं विहाङ्गमं कुर्वन् पुत्रसमर्थं धिगुज्जतिर्युक्तपस्थापि-
ताया अक्षरिकाया आप्रवस्यत्वात्स्वर्वाद्योऽर्थः । तस्यैव
प्रामाण्यं प्रति चलितः ततः कथमहं भविष्यामीति वद-
न्त्याः, प्रवचनापर्यशीतिवारणाय यदि मदीयां गर्भः ततो यो-
नैर्विनिर्गच्छतु, नो चेदुदरं भिष्या निर्गच्छत्यिति यद् शापप्रदा-
नं सा पारिणामिकी बुद्धिः । (कुमारं इति) मोक्षप्रियस्य कु-
मारस्य प्रथमं वयसि वसंतमानस्य कदाचिद्गुणस्य (?) गतस्य
प्रमदाऽऽदिभिः सह यथेच्छं मोक्षकान् भोजितवन्तो जीर्णो-
ग्रामदुर्भावादतिपूतगन्धि वानकायमुच्छ्रजतो या उद्भूता
चिन्ता । यथा अहो नादृशान्यपि मनोहराणि कणिक्काऽऽदीनि
द्रव्याणि शरीरसंपर्कवशाद्गुणनिगन्धानि संजातानि, तस्मा-
त् त्रिषु इदम् अशुचि शरीरं, शिथ्यामीदृशं, यदेतस्यापि श-
रीरस्य कृते जन्तुः पापान्धारभते, इत्यादिरूपा सा पारि-
णामिकी बुद्धिः, तत ऊर्ध्वं तस्य शुभमन्तराध्यवसायभावतोऽ-
नैर्गुह्यं न केवलज्ञानोपपत्तिः । (देवी इति) देव्याः पुण्यवर्त्यभ-
धानायाः प्रजयां परिपाल्य देववेत्तानांप्रायाः यत्पुण्यल्ला-
सिधानायाः स्वपुत्र्याः स्वपुत्रं नरकदेवलोकप्रकटनेन प्रबो-
धकरं सा पारिणामिकी बुद्धिः । (उदिओदए इति) उदिदं देवस्य
राक्षः धीकान्नपतेः पुत्रिगतालपुरं राज्यमनुशासनः श्रीका-
न्तानिमित्तं वाराणसीवास्तव्येन धर्मकचिना राज्ञा सर्वव-
लेन समागम्य निरुद्धस्य प्रभूतजनपरित्यगभयेन यत् वैश्वर-
ग्यवासं कृत्वा समाहूय सनगरस्थाऽऽध्वनोऽऽध्वनोऽध्वनो
सा पारिणामिकी बुद्धिः । (साहू य नंदिसेणे इति) साधोः
श्रेणिकपुत्रस्य नान्दियस्य स्वशिश्यस्य व्रतमुज्जितकामस्य
स्थिरीकरणाय भगवद्ब्रह्ममानस्वामिचन्द्रनिमित्तं चलितबु-
द्ध्याऽऽभरणं यथाभ्यर्चनपरिभानकरमणीयकविनिर्जितामर-
सुन्दरीकस्थानः पुरदर्शनं कृतं सा पारिणामिकी बुद्धिः । सह
नान्दियस्य नादृशमन्तः पुत्रं नान्दियं रम्यं कुरुं दृष्टुं दृष्टं
संयमे स्थिरो बभूव । (धलु इति) धनदत्तस्य सुसुमाया
निजपुत्र्याशिलातीपुत्रेण मरिनायाः कालमपेक्ष्य गम्भीरव-
क्षणे सा पारिणामिकी बुद्धिः । (सावतो इति) कोऽपि आच-
कः प्रत्यान्यातनपरस्त्रीसंयोगः कदाचिन्निराजयासस्त्रीमल्लो-
क्य तथानीवाधुपपन्नः, तं च तादृशं दृष्ट्वा तद्भार्याऽऽचिन्त-
यन्, नूनमेवं यदि कथमर्थस्मिन्नप्यवसानं वसंतमानो ह्रिय-
ते तर्हि नरकगतिं तिर्यग्यातिं वा याति, तस्मात्कारोमि किञ्चि-
दुपायमिति । तत एव चिन्तयित्वा स्वपतिमभाणीतु मा
नमानुगी भूयद्मेतां विकाशवेलायां संपादयिष्यामि, तस्य प्रति-
पन्नं ततो विकाशवेलायामौषदन्धकारं जगति प्रसरति स्व-
स्थया वत्सायाभरणानि च परिधाय सा स्वसखीकपेण रह-
सि तमुपास्यत । स च सेयं मङ्गलार्थानलौलवगम्य तां परि-
भुक्त्वा, परिभोगं च कृतेऽपगतकामाभ्यवसायोऽस्मरञ्च-
प्राए गृहीतं व्रतं, ततो व्रतभङ्गो मे ससुदृशानीति खेदं कुरुं प्र-
वृत्तः, ततस्मद्भार्या तस्मै यथावर्तिष्ठं निवेदयामास, ततो म-
नाक् स्वस्त्रीभूयः गुणपादमूलं च गत्वा कुपमनःसंकल्पनिमि-
त्तव्रतभङ्गमुदयार्थं प्रायश्चित्तं प्रतिपन्नवान्, आधिकार्या-पारि-

णामिकी बुद्धिः । (अमरकश्चेति) वरपुत्रपुरमात्यस्य ब्रह्मवत्
कुमारविनिर्गमनाय वरपुत्रात्मानं सा परिणामिकी बुद्धिः ।
(अमर) चित्तं क्षपकस्य कोपयोजनां सृत्वा सर्पत्वेनोत्पन्नस्य
सर्पापि सृत्वा जलतज्जुबस्य प्रवृत्त्याप्रतिपत्तिं चतुरः क्षर-
कान् पशुपालीनस्य यज्ञैर्जनयेत्तायां तैः क्षरकैः पात्रं निष्ठु-
तीनक्षेपेऽपि क्षमाकण्ठमात्यनिन्दनं क्षरकमुत्पयंसा ।
परिणामिकी बुद्धिः । (अमरचुचुषेति) अमात्यपुत्रस्य वर-
चनुमाने ब्रह्मदत्तकुमारविषये दीव्यपृष्ठस्वरूपापनाऽऽदिषु
तेषु तेषु प्रयोजनेषु परिणामिकी बुद्धिः । (चाणूक्येति) चाण-
क्यस्य चन्द्रगुप्तं राज्यमनुशासति भाण्डगारे निष्ठिते सति
यद्वेकदिवसाऽभ्याऽऽदियाचनं सा परिणामिकी बुद्धिः । धृ-
लभेति । स्थूलभद्रस्वामिनः पितरि भारिते नन्दनामा-
त्यपदपरिपालनाय प्रार्थ्यमानस्यापि यत्प्रवृत्त्याप्रतिपादक-
णं सा परिणामिकी बुद्धिः । (नाल्लक्ष्मसुन्दरीन्देति) ना-
ल्लक्ष्मिपुत्रे सुन्दरीभर्तुः नन्दस्य आज्ञा साधुना यन्महशिर-
सि नयनं, यथा देवमिथुनकदशं सा परिणामिकी बुद्धिः ।
(वहरति) वज्रस्वामिनो बालभावेऽपि वनेमानस्य मान-
स्यवगायस्य संवयद्भुमानकरणं सा परिणामिकी बुद्धिः । (ज-
लखःऽऽहपान) काऽपि राजा तल्लेऽसुदृष्टप्राप्तः, यथादेव ।
तत्तुल्य एव पार्थे भ्रियन्तः । किं स्थावरे येलोपालितविशानि-
मशरीरैः । ततो राजा तान् परिक्षानिर्मितं दूतैः यो मां शिर-
साय ताडयति तस्य कां दण्ड इति । प्राहुः-निल निल मात्रा-
णि षण्डानि स चिकृत्य मार्यते इति । ततः स्वविराज्जप्रच्छन्ति-
श्याचन-देवि । परिमात्य कथयामः । तत्तद्वरेहान्तं गत्वा वि-
नितन-कां नाम हृदयवल्ली मां देवी व्यातरेकियायां देवं शिर-
सा ताडयितुम् । ईदृ हृदयवल्ली देवी विशयनः सेमाननी-
या, ततस्ते समान्य राजानं विषयवामास्य स विशेषतः स-
त्कारार्थं इति । ततो राजा परितोऽनुसमागतः तान् प्रशंसित-
वान्-कां नाम बुद्धान्निष्ठायां एव विषयवामाभवति । ततः
सदेव स्थविरान् पार्थे धारयामास, न तल्लानिति राज्ञः
स्थविराणां च परिणामिकी बुद्धिः । (आमदंति) कृत्रिम-
मामलकमिति कठिनत्वादकालाच्च केनापि यथावस्थिते
हाने तस्य परिणामिकी बुद्धिः । (मणिंति) काऽपि सर्वो
वृक्षमागच्छ सदेव पक्षिणामगच्छति भक्षयति, अन्यथा च वृ-
क्षस्थितो निपातितः, मणिश्च नश्यत्तत्रैव कश्चिद्विशेषः स्थितः,
तस्य च वृक्षस्याधस्तात्कांक्षाऽस्ति, उपरिस्थितमणिप्रभावे-
च्छुरितं सकलमपि कुपोदं रक्तीभूतमुपलभयते । कूपादङ्क-
मुदं रक्षाभावेन दूर्यते एतथा बालहन केनापि निजयितुः
स्थविरस्य निवेदिनं, सोऽपि तत्र समगताय सम्यक् परिमा-
व्यं मणिं गृहीतवान्, तस्य परिणामिकी बुद्धिः । (सर्वेति)
सर्वस्य अण्डकौशिकस्य भगवतः प्रति या विन्ताऽन्-ई-
दग्ये महांस्ययदिका पारणामिकी बुद्धिः । (सगमंति)
कोऽपि भावकः प्रथमयौवनमदमैहितमना धर्ममकृत्वा पञ्च-
त्वमुपगतः खड्गः समुत्पन्नः, यस्य गच्छन्तुं शोच्यते पार्थिवैः
सर्माणि लभ्यन्ति स जीवविशेषः । स चाटव्यां वतुःपथे जनं मा-
रयित्वा लाडयति, अन्यथा च तेन पथा गच्छन् सान्-ईदृ वान्,
स चाऽऽकामितुं न शक्नोति, ततस्त्वय जातिस्वरणं भङ्ग-
पथावगमं देवलोकागमनं तस्य परिणामिकी बुद्धिः । (पूयति)
विद्यालयां पुरि कूलबालकेन विद्यालभ्याय यमुनेतुल्यत-
स्थांमायादुकान्स्तेष्वालनं सा तस्य परिणामिकी बुद्धिः ।

नं । विशेषत आसामर्थः कथानकेभ्य एवावलेखः । तानि चामू-
नि-“अमयस्म कर्हं परिणामिया बुद्धी ? जया पञ्जाओ रा-
यगिहं ओरोहेति सुवरं, पच्छा तेण पुत्रं निजिक्त्वा संधावा-
रनिवेसजाणरणं, कटिपरद्वो, एसा । अहया-जोहं गणियाए
खुलेण गीओ बडो-जाव तोमिओ चत्तिए वग चित्तियं
चऽण्णे मयावेमि अयमं. वरो मागमाओ-अग्गी अइमि-
चि, मुको भणइ अहं कुलेण आणीओ, अहं तं दिवस-
ओ पञ्जाओ हीणइ चि कंदंते तेमि. गओ य रायगिहं, दासो
उम्मत्तओ, वारिणयदारियाओ, गडिओ, रडंतेो हिओ, एव-
माइयाओ बहुयाओ अमयस्स परिणामियाओ बुद्धीओ १ ॥
“सेठि” चि । कट्टो गाम सेठ्ठी एतथ सुवरं वमइ,
तस्स वज्जा नामं भज्जा, तस्स नेच्चइल्लो देवसम्मो गाम
बंभणो. सेठ्ठी दिमाजत्ताए गओ. भज्जा स तेण समं संप-
लग्गा, तस्य य वरे नेजि पक्खी-सुओ य, मयणल्लगा,
कुकुडयं य चि । सो नाणे उडोक्खिक्खित्ता गओ.
सोऽचि पिज्जाइओ रक्की अइइ, मयणल्लगा भणइ, कां
नायस्स न वेहइ ?, सुयओ वरइ-तो ओरियाए देइओ
अहं पि तायओ होइ, सा मयणो अण्हियायिया पिज्जा-
इयं पणिवत्तइ, मारिया तीए, सुयओ गमिओ अमया
साह् भिक्खस्स तं गिहं अइया, कुकुडयं पाळ्ळण ए-
णो साह् दिवालायं काऊण भणइ-जो एयस्स सीसं खाइ
सो राया होइ चि, तं कटि चि तेणं पिज्जाइरणं अंतरिणं
सुयं, तं भणइ-मरंहि खामि, सा भणइ-अलं आण्जइ,
मा पुत्तमंडे सेवट्ठियं, निव्वंथं कए मारिओ जाव गहाडं
गओ. ताव तीनं पुत्तो सेहवालाओ आगओ, तं च लज्जं
तम्मं सो रंवर. सीयं विस्से, सो आगओ भाणए कूडं,
सीमं ममाइ. भणइ-वेडस्स इस्से सो कट्टो. एयस्स कज्जं
मारिओ, इह परं एयस्स सीसं खाएजा तो राया
होइ, कयं निव्वंथं वर्यनिया, दासीए सुयं, तओ वेव
वारयं गहाय पलाया. अस्से सुवरं गयाण. तथ अणुत्तो
गया मओ. आनिण परिकलओ. सो राया जाओ. इया य
कट्टो आगओ. णियवरं साडयपाडयं पामइ, मा पुच्छिज्जा,
ण कट्टे. सुयस्स पंजरमुहण कांयं वंजणइतेवो सो त-
हइ, अलं सेसायववहारं. अं एवी च इण किलतमणु-
हवामि एवा वि एवाडयं ति पव्वइओ. इयराणि ति वेव ण-
वरं गयाण जत्थ यो दाम्भो राया जाओ,साओ वि बिहरेतो
तथेय गओ. तीए पव्वमिआओ, भिक्खो समं सुवसे विस्से
कूयियं गडिओ, रायाए सुवेण्णो, पाडीए णाओ, ताणे
निव्विवायाणि आणनाणि, पिया मेनेहेहि मिनेमिओ, नेच्छइ,
राया मओ. कयो, वरिवारंते पुत्ते वरंतस्स अक्रियाया-
णिमित्तं पिज्जाइएहि डुक्कव्वियाए उव्वइमिओ. परिमहि-
यारुवं कयं, सा मुत्थिवणीया अणुत्तयइ, तीए गडिओ,
मा पवयणस्स उडोहो होइ चि भणइ-“ जइ मयं तो जंणीए
णीड ” अहण मए ता पोडुं भिदिता णीड. एवं आणए भिजे
पोडुं मया. वओ य जाओ, सेठ्ठिव परिणामिरीयं, जीए
वा पव्वइओ चि. २ ॥ “कुमारो”-लुहुगकुमारो, सो जहा
जांगलंगेहि, तस्स वि परिणामिगी, ३ ॥ “देवी”-पुण-
अइ सुयरे पुणस्सओ राया, पुणस्सअइ देवी. तीसे दो पुत्त-
मं-डाणि-पुण्णवूलां, पुण्णवूला य । ताणि अणुरत्ताणि भोने
भुंजंति, देवी पव्वइया, देवलोते देवी उववयो, सो चित्ते

जह एयाणि एवं मरंति ते नम्यतिरेषु उवयजिहोत
 सुविण्ण सो त्विरे नरेण वृत्तिरे, सा भोया पुच्छ पास-
 णिं, ते न यामंति, अश्रियपुत्ता तस्य आर्याया, ते स-
 द्वाविषा, तादे मुत्तं कहंति । सा भणइ-किं तुम्हेहिं वि-
 सुविण्णो दित्ठो ? सो भणइ-सुते अण्ह परिमं दित्ठे पुणो-
 ऽपि देवलोए दग्गिरे, ते ऽपि स आश्रयापुत्तंदि कादिया, पव्वइया देवस्स पाणिणामिया बुद्धी, ४ ॥ "उदिश्रोद्व"
 पुरिमयाले शयरे ओदिश्रोद्वो राया लिरेकंता देवी, सा-
 यमाणि वोविण वि, पविवाइया परजिया दाभीहिं मुहम-
 काडियाहिं धैलधिया निळुटा एओसमावण्णा, वाणारसीए
 धम्मरंइ राया, तस्य गया, कलपपट्टियाए लिरेकंताए
 कवं लिहिऊण दापइ धम्मरइस्स रण्णा, सो अओववओ, दूयं
 विसज्जइ, पडिहओ अवमाणिओ निळुट्ठो, ताहे स-
 व्वज्जणामिओ, शयरे रोहेइ, उदिश्रोद्वो चित्तइ-किं एवइ-
 ण्ण कलपस्सए कएण ? उववायं कंइ, वमण्ण देवण
 सणपत्तं साहगिओ । उदिश्रोद्वस्स पाणिणामिया बुद्धी, ५ ॥
 "साह्य नंदिमेणो" ति । मणियपुत्तो नंदिमेणो, सीमा
 तस्स ओहाणुव्ही तस्स विता (जाया)-भगवं जह राय-
 गिहं जायज्जा नो देवोओ अजं य पिच्छु वण साहयए जह
 थिरो हाज ति, भट्टाओ य ग्रओ, भण्णोऽएण गीति
 वीत पुगे अजं य कुमारो सव्वंउता, णंदिमणस्स अंतउरं
 सेतववस्सए पडमिणिमओ हंसीओ वा मुक्ताभण्णोओ
 सव्वानिण छुवं हरति, सो नामो दूण्ण रित्तइ-जह भट्टा-
 रएण मम आर्याणए एरित्तियाओ मुक्ताओ किमं पण
 मओक्क भंणपुत्तस्स अंतनाए पविवाइयं ? तविवाणुइ, णिच-
 वयाभावओ आलोइयपडिअंते यितो जाओ । दोइद वि परिणा-
 मिया बुद्धी, ६ ॥ धण्डदो सो सुसुमाए विषया पविवाइय-जह पयं
 न खामो तां अंतवा मगमांति नस्स पाणिणामियो बुद्धी, ७ ॥
 सायओ मुच्छिओ अओउववणो साविणए वयो नयाए ती-
 से पाण्णामो-मा मरिहि ति अट्टवसट्ठे नररमु रंतिरेषु वा
 (मा) उववजिहो ति तीसे आभरयेहिं विणीओ सव्वमां क-
 हणं च, तीए पाणिणामिया बुद्धी, ८ ॥ आमवो-ववधणुविया
 जउधरे कए चित्ते-मा मरिओ हाइ एन कुमारो, कडि
 पि रक्खिज्जइ, सुग्गाए नीणिओ पलाओ एवस्स वि पां-
 णामिया बुद्धी, ९ ॥ अजं भण्णंता-रगो राया देवी, से अ-
 रपिया कालगया, सोय मुद्धो, सो तीए विवाणुविज्जओ
 न स सरीरठिं करेइ, मंतीहिं मणियं-देव ! एत्ती सं-
 सारद्धि ति किं कीरए ? सो मणइ-नाइ देवीर सरीर-
 ठिइ अरंतीए कंमि, मंतीहिं पणियं-न अओ उवा-
 ओ ति । पच्छा मणियं-देव ! देवी सगं गया तं तस्य द्वि-
 याए खेव से सव्वं पेनज्जउ, लज्जकवदेवीहिं पत्तसीए प-
 च्छा करेज्जतु ति, रसा पणियं-देव, साट्टुणए पयो पेनिओ,
 रण्णो आगंणु साहइ-कया मरीरठिइ देवीर, पच्छा रा-
 या करेइ, एवं परीअं कंताए काता ववइ, देवीपेन-
 ववएण वहुं कांडनुत्तगा, खजइ राया, एणए चित्ते-
 वरं पि खानि करेमि, पच्छा राया दित्ठा, तेण मणिओ
 कुतो तुमे ? भणइ देव ! सगमाओ, रण्णा मणियं देवी
 डिट्ठु ति, सो भणइ-तीर खेव पेनिओ कडिसुलगाइ-
 मिं ति, द्वाविषं से अडिक्खिं, किं णि संपडइ, र-
 ण्णा मणियं कया गमिस्सति ? तेण मणियं-कण्ण, रया

मणियं-कण्ण ते संपाडेस्सं, मंती आदिट्ठा-विगवं संपाडेइ,
 तेहिं चित्तिं-चिंतहुं कजं को पय उवाओ ति विसरण्णा,
 एणए मणियं-धीरा होइ अइं भलिस्सामि, तेण ते संपा-
 डेइए राया मणिओ-देव ! एव कइं जाहि ति ? रण्णा
 मणियं-अजे कइं जंतया ? तेण मणियं-अग्गे अ पट्टेवता
 तं जलएणववेणो, न अण्णगा सगं गमिस्सइ, रया म-
 णियं-तदेव पेवेइ, तदा आहवा, सो विमलए, अओय पु-
 सो वायालो रओ समक्खं वहुं उवहसर, जहा-देवियं म-
 णिज्जनि-सिणहवंतो ते राया, पुणं थि जं कजं तं संदि-
 सजाति, अण्णं च इमं च बहुविहं भणेज्जति, तेण
 मणियं-देव ! णाहमेसिं अविगलं भणितं जाणामि, एयो
 खेव लट्ठो पेनज्जउ, रण्णा पडिसुयं, सो तदेव णिज्जउमा-
 हओ, यरो मुक्को, अवस्सं मालु नाणि, स विनएणाणि प-
 लवंति-हा ! देव ! अग्गेहिं किं करेज्जामो ? तेण मणियं
 नियंतुं रक्खेज्ज, पच्छा मंतीहिं खरंइयमुक्को, मडनं वट्ठे,
 मंतिस्स पाणिणामिया, १० ॥ "खमप" ति, खमओ खण्ण
 सगं भिक्खे हिडइ, तेण मंजुक्कालया मारया, आलोयणं-
 लाए गालोएइ, खुदुणं मणियं-आलोएइ ति, कट्ठा
 आहवांति ति थं अग्गेहिंओ मओ, एणए विरिडिअन-
 मण्णं कुलं दिट्ठुपिं, सव्वंओ जाओ, जलानं परेअरे, र-
 ति वरंति मा जीइ माहामि ति, फातुं आरापे ति ।
 अण्णया रण्णो पुत्तं अदिणं सव्वो मओ य, राया पओ-
 समावओ, सो पुत्तं मोइ नस्स हीणं देइ, अण्णया आ-
 दिडण्णं ताणं रेकाओ दिट्ठाओ, तं थिं आनहीहिं धमनि,
 सीलाणि णिणाणि जिइइ, सो अविट्ठो न एहिं मा मां-
 हांमि किं ति जाहस्सएण नण्णं, तं निगयं थिइ, तेण
 पच्छा रायाए उववीणाणि, सो राया गागंइयए जिइइइ,
 वरो दिणो-कुमारो हाइ ति, सो खनगन्थो मओ समाणो
 तस्य राणिवाए णागदो पुत्तं जाओ, उमुक्कालावओ सा-
 हुं दइ जाइ संभरिता पव्वओ । भोय लुहालुगे अभिगहं
 वेइइ-मए क रत्तिवयं ति, दोसीएस्स हिडइ, तस्स य आ-
 रयिस्स गच्छे चत्तारि खनगा, मतिओ दोमामिओ ति-
 मातिओ, चउमामिओ, रति देवया आगया, तं सव्वे खमए
 अहंकिंता खुदुयं वेइइ, खमएण निगच्छे ती हरेयं गडिया,
 मणिया य-उग्गापुणं । एयं तिकात्मोइयं वेदंति, इमं
 हानवस्सी न वेदंति ति, सा अण्ण-भावयमं वेदंतां न
 दव्वमएर ति, गया, पयाए दोसीएणस्स वओ, तिमेने ति,
 पंगण गहाय पाए खेले, लुट्ठो, मणइ- निरुद्धा नि रुद्धे
 "अलमल्लो तुण्णं पाणीओ, एवं भेवंहि ति, अ मेउमारओ,
 तेहिं वरिओ, निव्वगमावणो, पंगवि निज्जा, विमासा,
 सव्वानि पाणिणामिया बुद्धी, १० ॥ अमउवपुत्तो वरएण, त-
 स्स तेसु पओवेषु पाणिणामिओ, जहा माया मो-
 याविया, सो पओवओ, एवमाइ सव्वं विमामियव्वं, अग्गे
 भणोत-पओ मंतिपुत्ता कणोअपयायकुमारं सगं हिउइ,
 अण्णया निमित्तिओ पडिओ, रति देवकुंडोअंताणं ति-
 वा रडो, कुमारं निमित्तओ पुंरिओ ति एमा भणइ ति,
 तेण मणियं-इमं भणइ-इमं निदंतिरप्यामि पुणोणं कल-
 वरे विट्ठर, एवस्स कहीर सत्तं पांकाणं, कुमार ! तुमं वि-
 एहाहि, तुं क पायंका मम य कडे वरं ति, मुहिंयपुणं न
 सक्कुणीमि ति, कुमारस्स कोइ जायं, तं वंथिय पयागी गओ,

तदेव जायं. पायं के घेणु पन्थागन्धो. पुणो रउह, पुणो पुच्छि-
 भो. सो भणह. चण्णलगायणं कहेह. एस भणह कुमार. तुम्ह
 वि पायं कसयं जायं मज्झ वि कलेवरं ति. कुमरो तुल्लिणीओ
 जाओ. अमघपुत्तए भितियं. पच्छिम से सत्तं कि कियत्त-
 णं गहियं आउ सोईरयाए ? जह किदणत्तणं कयं न
 पयस्स रज्जं नित्यसामि. पच्छसे भणह-वच्चह तुम्भे. मम
 पुण सुलं कज्ज न सल्लुणमि नंतुं. कुमारेण मणियं-न
 सुत्तं तुमं मांरुणं गंतुं. कि तु मा कांए पथे मे जायहि ति
 तेण वच्चांमो. पच्छा कुलपुत्तगघरं शोओ समप्पिओ. तं च
 सत्तवं पेज्जाभो. दिव्भं, मतिपुत्तस उचययं जहा-सोईरयाए
 ति, भणियं चउण्ण-अथि मे विमेलो अओ गच्छामि,
 पच्छा गओ. कुमारेण उअं पत्तं. भोगा वि से विण्णा, पय-
 स्स परिणामिगी बुद्धी ? ॥ चाणको, गोळविलए चणय-
 ग्गामो, तत्थ य चाण्णो मासो, सो य सावओ, तस्स
 घरे साहू गिया, पुत्तो ते जाओ सह दादाहि, साहूण पापसु
 पादओ, कहियं च- राया माहणस ति, मा दुग्गं जाह
 रुव ति वृत्ता पट्ठा, पुणोऽवि आर्यायाणं कहियं. भणह,
 कि कज्ज ? एसो विधेत्तओ भविस्सह, उम्मुक्कवाल
 भावेण चोहवज्जाउ. णाणि आगमियाणि, सो य सावओ
 सत्तुओ, एगाओ भद्दमाउणक्कल, भासि से आणिया. अ-
 राणया कम्मि वि कोउंन माहघरं भज्जा मे गया, केह
 भण्णि-माहविवाह गया, तंति य भण्णिओ अण्णंति सदा
 दाणियाणं दिण्णंति राओ, ताओ अत्तेकयियमूलियाओ आ-
 गयाओ, सदाऽवि परिपणो ताहिं सोमं सल्लए ति, सा
 एगंते अय्हा, अय्हा जाया, घरे आगया, ससंगा, नि-
 र्ध्वं विट्ठुं, तेण विंतिव-नंदो पात्तलपुत्ते देह तत्थ व-
 च्चामि, तं कतिपयपुरिणमाए पुच्छणत्थे आसए पदमे
 णित्थो, तं च तस्स सल्लपणितस्स सया ठवज्ज. सिद्ध-
 पुत्तो य गुंणं समं तथ आगओ भणह एस वंभयो खं-
 वंस्स छायां अक्कमिउण टिओ, भण्णिओ दासीए-भगवं !
 विनीए आसए णिवेलाहि, अयु, भितिए आसए कुंठियं
 ठवेह, एवं ततिए दंडं, चउरये गणितियं, पंभम जण्णा
 घयं, थिट्ठो ति निच्छुओ, पाओ उक्किस्सो. अणया य
 भणह-“ कोशेन भुय्येन्न निवक्कसूलं, पुत्रेन्न मित्रेन्न विवृ-
 ळ्हाणम्. ॥ उराय्य नन्दं पावेत्तं तामि, मद्दाहं वायुरिवा-
 प्रवेगः । १२ ” मिग्गओ मग्गह पुरितं, सुयं चउण्ण वि-
 बंनरिओ राओ हांहामि ति. नंदस्स मोरपोसगा, तंति
 गामं गओ परिव्यायणाणेण. तंति च महत्तरुयाए चं-
 दपियेण दोहलें, सो सहदाण्णिओ गओ, पुच्छति, सो
 भणह जह मं मे दागं देह तं पापमि चंरं, पडिउण-
 ति, पडमंडये कर तदिवले पुरिणया, मज्जे छिडं कयं,
 मज्झणए केदे सव्वरत्तल्लं दय्यहि संभोरत्ता दुद्धस्स
 थालं भरियं, सहविद्या पेअह विषह य, उच्चैर पुरितो
 अन्नाउह, अवणोए जाओ. पुत्तो चंदपुत्तो ते नामं कयं,
 सोऽवि ताव संवहह. चाणको य धाउथेलाणि मग्गह ।
 सो य दागंति समं रमह रायणोद्वि, विमास, चाणको
 पडिय. पेच्छह. तेण वि मग्गओ अय्हा वि विज्जउ. भणह
 गावोओ लपहि, मा मोरज्जा कोहं, भणह-“ बीरभीजा
 पुव्वी. ” एतं जहा विषायं पि से अथि, पुच्छिओ क-
 स्स ति ? दाव्पहि कहियं-परिव्यायपुत्तो एतो, अहं सो

परिव्यायगो, जायु जा ते रायाणं करमि; एलाओ, लोभो
 मिलिओ, पाइलिपुत्तं रोहियं. खंदेण मग्गो परिव्यायगो,
 आलोहं पिट्ठिओ लग्गो. चंदपुत्तो पडमसरे निच्छुओ. इमो
 उप्परुत्तति, सयाए मणह योलीणो ति. अथे मग्गो चं-
 दपुत्तं पडोमणोरे लुभित्ता रयओ जाओ, पच्छा एणेण
 जन्ववत्तीकानोरोमयण आसवारेण पुच्छिओ भणह-
 एस पडमसरे तिथिट्ठो तओ आसवारेण विट्ठो. तओऽण्ण
 घोडगो चाणक्कस अल्लंता, खग्गं सुग्गं, जाह निगुडिउं
 जलंयरुदुयाए कंठुणं मिहह, तावऽण्ण खग्गं घेणुए दु-
 हाकओ, पच्छा चंदपुत्तो हक्कारेण चडविओ. पुणो प-
 लाया, पुच्छिओऽण्ण चंदपुत्तो-जं वेलं तंति सिट्ठो तं वेलं
 कि तुमे वितियं ? ते भाणयं पुत्तं एवमेव सोहणं भवह,
 अज्जा चेव जाणह ति, तओऽण्ण वितियं-जोगो एस न
 विपरिणमह ति. पच्छा चंदपुत्तो बुद्धाओ. चाणको तं
 ठवेत्ता भनस्स अगओ. बीहह य-मा एत्थ नउज्जेज्जा भो-
 डास्स भासिहि निगयस्स पोहं फालि ति. अथे कूटं गहाय
 गओ. जिमिओ दाओ. अयया अय्यथ गमि रत्ति समु-
 याणेह. धंरीर पुत्तगमंडाणं विल्ली वट्ठिया, एकेण मज्जे
 हत्थो लूटो, दहो. रोयह. तार भणह-चाणक्रमं गलय, पु-
 च्छिये, भणह-पासाणि पदमे धेयंति, गओ दिमंवेत्तकूटं,
 पडवओ राया, तेण समं भित्तया जाया, भणह-समं स-
 मेण विज्जामो रुज्जं, उपवेत्ताणं एत्थं खयरं न पडह,
 पविट्ठो तिदंडी. यत्थुत्ति जाहह. इंदकुमारियाओ विट्ठोओ,
 ताति तण्णए ण पडह. मायए णाणविआओ. पडियं
 नयरं. पाडालपुत्तं रोहियं. नंदो धम्मवारे मग्गह, एणेण
 रदेण जं तपोत्तं तं नीणहि. दो भज्जाओ. एगा कया दव्वं
 च खोणेह. कया चंदपुत्तं पलोअर. भणिया जाहि ति,
 ताहे विलम्भीर चंदपुत्तरं देण अया भग्गा, तिदंडी
 भणह-मा वारेहि, नवपुत्तिल्लुणाणे तुम्ह वंलो हाहि ति,
 अय्यओ, दोमागोकयं रुज्जं. एगा कया वित्तमाविया,
 तय पयवगहउ इव्वु जाया, सा तस्स रिक्खा. अगिगपरियं-
 चणे वितरिगओ माउमरओ भणह-वत्तं ! मरिज्ज,
 चंदपुत्तो कंभामि ति वज्जितओ. चाणकेण मिउडी कया,
 णि रत्तो. दोहे रज्जणितस्स जायति. नंदमणुस्सा चोरिया-
 ए जीविते. चोरगाहं मग्गह, सहदिं वट्ठिराए नल्लामं
 मुहं गराणे दंडउ आगओ. रक्खा सल्लिओ. आरक्कं दिण्णं,
 वीत्तया कया, भत्तराणं सक्कुंहा माउटया. आणार-वं-
 सीहि अंगया परिक्रित्ता. यिवरीर वट्ठो, पत्तं विओ. सओ
 गामो, तंति गामिहहह कण्डिरत्तं भत्तं न वट्ठियं ति काउं.
 कालांभितं परिणामिया बुद्धो-ज्जयं रमह कूटायसपहि,
 खेवणं थाले दीणाराणं भरियं, जो उअर तस्स एयं, अहं
 जीणामि एतो कीणहो दाओ. अय्हांति अत्तं उवायं
 विंनह, णागराणं भत्तं देह मज्जाणं च, मत्तसु पणञ्चिओ,
 भणह-“ भो मज्झ पाउरत्ता, कंचण कुडिया तिदंडं ह. राया वि
 य वलवत्ती, एत्थ वि ता मे होलं वारोहि. एगो असहमा-
 णो भणति-गवपोयस्स मत्तस्स उपायस्स जोअणसह-
 रुजं पर पर सवत्तस्स एत्थ वि ता मे होलं वारोहि. अओ
 भणह-निलभाउरत्त वल्लस्स तिक्कणस्स वट्ठायस्स
 तिले तिले सवत्तस्स ता मे होलं वारोहि. अणो भणह-
 नवपाउत्तमि पुण्णार गिरिण्णिया सिग्गवेणार एगाह-

दियमेतेषु नवगीयसु पालि बंधामि एतथ वि ता मे होल बापहि । अओ भणइ जथाए नयकिसोराए तद्वियेण जायमेसाण केसोहि नहि छापमि एतथ वि ता मे होल बापहि । अओ भणइ-दो मउअ अथि रयणा सालि पम्पइ य गइभिया य छिन्ना छिन्ना विमहोनि एतथ वि ता मे होल बापहि । अओ भणइ-सयसुक्किलनिषसुयुंओ भज अणुव्वय नथि पयासो निरिणो य पुंयंससओ एतथ वि ता मे होल बापहि । एवं शाऊण रयणाणि मणिऊण कौट्टाराणि सालीण भरियाणि, गइभियाए पुच्छिओ छिन्नाणि २ पुणो पुणो जायंति, आसा एमदिवसजाया मणिगया एग दिवसिये सुवणीयं, एस परिणामिया चाणकसस बुद्धी १२ ॥

मूलमहत्सव परिणामिया पिरिमि मारिए सुंदर भणिओ-अमच्चो होहि ति, असेगवणियाए बिनेह-केरिवा भेगा वाउलाय ति पव्वओ । रणया भणिआ-पच्छुह मा कवडेण गणियावारे जाएजा, नितसव सुखमगडेण वावसेण शावंण वेवहइ, पुरिसिद्धि रओ कदियं, विरुमोमो ति निरिओ उथिओ, धूलमइलामिसस परिणामिया रणो य १३ ॥ शातिकं सुवरं, सुंदर वासिययो, सुन्दरी से भजा, सुंदरिनेदो से नामे कयं, तस्स भावा पव्वइयओ, सो सुणेवहइ, पुरिसिद्धि रओ कदियं, विरुमोमो ति निरिओ उथिओ, नामे तेणु गदियं, इह पर्यायियउ ति उज्जाणं नीणिओ, लोणेण य भायणहथो दिट्ठो, तथो ण उवहसोत्तपव्वइओ सुंदरिनेदो, तथो ना तद्विय गयो उजाणं साहुणा से पंथो कया, उज्जइययो ति नीरइ मंगलाइउं, वेउविजयलद्धिमे अ भगवं साहु, तथो अंगुण चितियं न अणो उजाओ ति आदिगणेण उवलं नामे, पच्छुमेरु पयट्ठाविकि, न इच्छइ, अविओअणिओ, सुदुत्तण आणेण, पडिगुए पयट्ठा, मज्जइयलं विउविजयं । अजे भणोत्तिसवकं वेव दिट्ठं, साहुणा भणिओ-सुंदरीए पानगीओ य का लट्ठयरी ? । ना भणइ-भगवं ! अवडेनी सपिन व्व मेरु-धमनि, पच्छु विज्जाहरमिहुणं दिट्ठं, तत्थ पुच्छिओ भणइ तुला वेय, पच्छु देवमिहुणं दिट्ठं, तत्थ वि पुच्छिओ भणति-भगवं ! एरिए अण्णओ धानरी सुंदरि नि, साहुणा भणियं-वेयिण धम्मण एसा पाविउजइ ति, तथो मे उवनयं, पच्छु पव्वइओ । साहुन पणिणामिया बुद्धी १४ ॥

वह-रसामिसव परिणामिया-माया शाकुलान्तिया, मा सेवो अयमओ जोहति ति, पुणो वेवेहि उज्जाणं वेउविजयलद्धी दिक्षा, पाडलिपुत्त मा परिमयिहि ति वेउविजयं कयं, पुरियाए पवणसोहायवला मा होहि ति तस्स कदियव्वं १५ ॥ चल णादए राया तरुणेहि बुगादिजइ, जहा थेरा कुमारमणा अवणिज्जंतु, सो तेति परिकवणणिमित्तं भणइ-जो रायं सीसे पाएण आटणइ नस्स को दूओ ? । तरुणा भणंति, तिलं तिलं छिदियव्वओ, थेरा पुच्छुया-विनेमो ति आसरिया चिंतेति नूणं देवीए को अणो आहणइ ति आगया भणति सक्करियवो । रणया तंति च परिणामिया १६ ॥

(आमेड ति) आमतलं, कितिमं पंगुण लायं अइकदिणं अकाले चितो होइ ति । तस्स वि परिणामिया १७ ॥

(मणि सि) * गनम् १८ ॥ सणो चंडकोविओ बिनेह-

परिसो महत्ता इच्छाविभासा, एयस्स परिणामिगी १६ ॥

“सम्मो ति” सावयपुत्तो जोव्वणयलुप्पसो धम्मं न गिहइ, मरिऊण खमिगु उव्ववओ, पिट्ठिस त्थेहि वि पासेहि जहा पक्खरा तहा चम्मणि लेवोति. अउवीए च-उपहं जणं मारइ, साहुणो य तेजेव पंहेण अइकमोति, वेगेण आगओ, तेणु ग तरइ आहंति, बिनेह, जाई संभरिया, पक्खलाणं, देवलागगमणं । एयस्स परिणामिगी २० ॥ धूमे-वेमालाए सुवरीए, सामीए मुणिसुव्वयस्स धूमो, तस्स गुणुण कूणिगम्म ग पडइ, देवया आगामे कूणिगं भणइ-“समणो जइ कुलवालाए, मागादियं गणियं लभिसमति । लाया य असेगवन्दए, वेमालि नगारं गहस्सइ ॥ १ ॥” सो मणिगजइ-तस्स का उपयो ?-पाइस आयरियस्स वेल्हओ अविणीओ, तं आर्याओ अवाडेइ, सो वेरं वइइ । अत्रया आयरिया निउन्निं तेणु समं वेदंगा विलग्गा उत्तरंताण वथाए सिला मुक्का दिट्ठा आरियएण, पाया आरियाणि इतर मरिओ होतो, सावो दिक्खे-बुरागमन् । इत्योओ विणुस्सहि ति, मिच्छुवाइ एमो भउ ति काउं तावमाऽऽनमं अरयइ, नदए कले आयावेह, पंथमामे जो सथो एइ तओ आहारां होइ, गहंए कले आयावेमाणस्स मा गहं अण्णओ पट्ठो, तेणु कुलवारओ नामे जायं, तत्थ अथेवो आगामिओ. गोणयाआन-हावियाओ, एसा भणइ-अउं आणंमि कवडमाविया जाया, संधेण गया, वंदइ उहाणे होएयमि चेइयाइ पंथो ति नुत्थं य मुया, आगयाणि, पाणो मोरगा सेवलाया दिशा, अइसाणं जाओ, पओमेण उथिओ, उव्वतणोदि सीमजे विने, अंतोणओ, मणिओ-गयो वयणं कंदि, कइ ? , जहा वेमाली घेयइ, धूमो नीणाविसओ, गहया । गणिया कलालगणो देयइ ति परिणामिगी २१ ॥ इंदपाविया चाणकेण पुव्वर्माणयाओ, एसा परिणामिया २२ ॥ आवा० १ अ० । परिणामिगयायाम्, “परिणामिय परिणामं, जा जाणइ पुग्गलणं तु ।” पुट्ठलानं चिदिने परिणामं जानाति सा परिणामिगी । वय० ५ उ० ।

परिणह परिणह-पुं० । परिओ, स्थो० २ डा० ३ उ० । शरीरायस्तरं, स्थो० डा० । नातिस्थीयं, नातिदुर्बलतायाम्, व० १ उ० २ प्रक० । विस्तरं, पाठ० ना० १५८ माथा ।

परिणिज्जमाण परिणीयमान-वि० । दुत्थं प्राप्यमाणं, “एणे कवे सुगिहं परिणीयमाणं ।” आवा० १ ख० ५ अ० १ उ० ।

परिणिट्ठा-परिनिट्ठा-स्त्री० । संपूर्ता, लिट्ठो, “परिणिट्ठसत्तमय” । सत्तमं धवणे परिनिट्ठा भवति, एतदुक्तं भवति-गुणवदनुभायत एव सत्तमं धवणं । विधे० । आ० म० ।

परिणिट्ठाण-परिनिट्ठाण-न० । अयसाने, विधे० ।

परिधिद्वय-परिनिष्ठित-वि० । संपूर्णे सिद्धे, उत्तर २ अ० । आवा० । परि सन्मनाजितो गतः परिनिष्ठितः । ज्ञाननिष्ठो गते, आ० म० । “पइव जिट्ठं गतो परिणिट्ठिता ।” आ० चू० १ अ० । “परिणिट्ठिता, परिआओ ।” परिनिष्ठितो नाम-यथायोगं विधेयतया सम्पक्क परिज्ञातः । वय० १० अ० । निष्पन्न-कृत्ये, असाधनीये सिद्धे, विधे० ।

परिशिष्टिया-परिनिष्ठिता-स्त्री० । द्विस्त्रिंशो गुणाऽऽदिशोधनेन रूपभिदे, पुनः पुनरतिचाराऽऽलोचनेन प्रमथ्याभिदे, स्था० ४ डा० ४ डा० ।

परिशिष्टिवाचयणया-परिनिर्वाण्यवाचनता-स्त्री० । परीति स्वैप्रकारं निर्वाणयतो निरो निर्णयः।ऽऽदिषु भूशार्थस्यापि दर्शनात् भूशं गमयतः पूर्वदत्ताऽऽलापकाऽऽदि सर्वोऽऽत्मना स्वाऽऽत्मनि परिणामयतः शिष्यस्य स्वजनताशेषग्रहणकालं प्रतीक्ष्य शक्यस्वरूपप्रदानेन प्रयोजकत्वमनुभूय परिनिर्वाण्य वाचनता । पूर्वदत्ताऽऽलापकानधिगम्य शिष्याय पुनः स्वज्जाने, स्था० ८ डा० । वाचनासंपद्वेदे, उत्त० १ अ० ।

परिनिर्वयय वायसा, जेचिय मेत्तं तु तरह उग्गेउं ।

जोहपदिह्तेणं, परिचिते ताव तमुदिसति ॥

परिनिर्वाण्य वाचयति, किमुक्तं भवति ? जोहकदृष्टान्तेन वाच्यमात्रमग्रहीतुं शक्नोति तावन्मात्रमप्रेतनपरिचितं तामुदिसति । एषा परिनिर्वाण्य वाचनता । व्य० १० डा० ।

परिशिष्टिवयं-परिनिर्जन्तु-त्रि० । परि समन्तात् भजन् । संयमागुष्टानांशुक्तं, सूत्र० १ अ० ३ अ० ३ डा० ।

परिशिष्टिवाच-परिनिर्वाण-न० । परि समन्तात्निर्वाणीति निर्वाणम् । सकलकर्मकृतविकारनिराकरणतः स्वस्थीभवनं परिनिर्वाणम् । स्था० १ डा० । अनिवृत्तिरूपे, आचा० १ अ० ४ अ० २ डा० । सर्वकर्मज्ञयरूपे (संघा०) सुखे, आचा० १ अ० १ अ० ६ डा० । सर्वदुःखानामन्ते, पं० सू० ४ सू० । कल्प० । मंत्रागमने, आच० ४ अ० । स्वस्थीभवनं, नि० १ अ० ५ वर्ग १ अ० । " एते परिनिर्वाण्ये । " - परिनिर्वाणम् एकमकदा तस्य संभवे पुनरभावादिनि । स्था० १ डा० । कर्मकृतसन्तापामाघेन शीतीभवने, स्त्री० । उपरती, मरणे, ज्ञा० १ अ० १ अ० ।

परिशिष्टिवाचरियणिबद्ध-परिनिर्वाणचरितनिबद्ध-न० । तीर्थप्रवर्तनचरमपरिनिर्वाणनिबद्धे नाट्यविधौ, रा० ।

परिशिष्टिवाचपुर-परिनिर्वाणपुर-न० । सिद्धिपक्षे, आच० ४ अ० ।

परिशिष्टिवाचमग-परिनिर्वाणमार्ग-पुं० । कर्माभावप्रभवसुखापाये, उत्त० २ अ० । निर्हृत्तिनगरीपथे, स्था० ६ डा० ।

परिशिष्टिवाचवत्तिय-परिनिर्वाणप्रत्यायक-पुं० । परिनिर्वाणं मरणं, तत्र यच्छरीरस्य परिप्रापनं तद्वि परिनिर्वाणमेव, तदेव प्रत्ययो हेतुरित्यस्य । मृतपरिप्रापननिमित्तके कायसर्गे, " तप र्णं ते धेरा भगवन्तो खंद्यं अणुगारं काल-मयं जातिता परिशिष्टिवाचवत्तियं काउस्सवं करेह " म० २ श० १ डा० ।

परिशिष्टिवुद्ध-परिनिर्हृति-स्त्री० । परिनिर्वाणं, आनन्दसुखाभावे, सूत्र० २ अ० २ अ० ।

परिशिष्टिवुध्य परिनिर्हृत-त्रि० । परि समन्तात्निर्हृतः । अशेषक-मेष्यं कृतवति, सूत्र० २ अ० १ अ० । कर्मकृतविकारवि-रहान् स्वस्थीभूते, स्था० १ डा० । निर्वाणं गते, पञ्चा० १६ विव० । स्था० । जं० । कर्मज्ञयसिद्धे, सर्वतः शरीरमानसा- १५६

स्वास्थ्यविरहिते, " एते परिनिर्हृत्युद्ध " परिनिर्हृतं एकः, द्रव्यार्थतया परिनिर्हृतशब्दाभिधेयत्वमाप्त्या वा । अन्यथा त्वनन्ताः । स्थो० १ डा० । कषायापशमाच्छीतीभूते, परि-निर्हृतं (सिद्ध) कल्पे, सूत्र० १ अ० ३ अ० ४ डा० । आचा० । रागद्वेषविग्नहाच्छीतीभूते, सूत्र० १ अ० ३ डा० । स्वास्थ्यान्तरिकान् (ज्ञा० १ अ० ५ अ०) सर्वसन्तापवर्जिते, कल्प० १ अधि० ६ क्षण । परि समन्तात्स्ववैप्रकारनिर्हृतः । सकलसमीहितार्थलाभप्रकर्षप्राप्तत्वात् शीतीभूते, अतु० । परिशीआ-परिशीता-स्त्री० । विवाहितकुमारिकायाम्, पाठ० ना० २२२ गाथा ।

परिष्ठा-परिष्ठा-त्रि० । परि समन्तात् विशेषतो जानातीति परिष्ठाः । ज्ञानवृद्धिः, " ए इत्थी य पुरिसं ए अण्णहा परिष्से । " आचा० १ अ० ५ अ० ६ डा० ।

परिष्ठाचारि (ख) -परिष्ठाचारिन्-त्रि० । परिज्ञानं परिष्ठा सदसद् विवेकः, तथा चरितं शीलमप्येति परिष्ठाचारौ । ज्ञानपूर्वक्रियाकारिणि, " तद्वा विमुक्कस्य परिष्ठाचारिणो, धित्ती-मतां दुक्कल्लमस्स भिक्खुणं । " आचा० २ अ० ४ अ० १ अ० । परिष्ठा-परिष्ठा-स्त्री० । परिज्ञानं परिष्ठा । अवबोध, पो० ५ विव० । ज्ञानं, स्था० ८ डा० । सदसद् विवेके, आचा० २ अ० ४ अ० १ अ० । सूत्र० । ध० २० । आच० । केवलं मनसा पर्यालोचने, सूत्र० १ अ० १ अ० १ डा० । ज्ञानपूर्वके प्रत्याख्याने, स्था० ६ डा० ।

परिष्ठातिक्षेपः-

शामं ठवणपरिष्ठा, दव्वं भावे य होइ नायव्वा ।

द्रव्यपरिष्ठा ति विहा, भावपरिष्ठा भवे दुविहा ॥ १० ॥

(शाममत्यादि) तत्र नामस्थापनाद्रव्यभावभेदात्परिष्ठा चतुर्धा । तत्रापि नामस्थापने क्षुब्धत्वाद्नामस्य द्रव्यपरिष्ठा प्रतिपादयन् गाथापराज्ज्ञमाह-द्रव्यपारक्षेति । द्रव्यस्य द्रव्येण वा परिष्ठा द्रव्यपरिष्ठा, सा च परिच्छेद्यद्रव्यप्राधान्यात्तस्य च सञ्चिताचित्तमिश्रभेदेन त्रैविध्यात्निर्वाधेति । भावपरि-ष्ठाऽपि हपरिष्ठाप्रत्याख्यानपरिष्ठाभेदेन द्विविधेति, शेषस्वा-गम-नोआगम-जशरीर-भव्यशरीरव्यतिरिक्ताऽऽदिको वि-चारः शस्त्रपरिष्ठावद् द्रव्यैः । सूत्र० २ अ० ३ अ० ।

परिष्ठा चतुर्व्याह-

दव्वं जाणस्य पच्च-क्खारे दिवए शरीर उवगरणे ।

भावपरिष्ठा जाणस्य पच्चक्खारं च भावेणं ॥ ३७ ॥

(दव्वं सच्चिचकाऽऽदी, भावे अणुभवण जाणा सप्पा य ।

मति होइ जाणा पुण, अणुभवणा कम्मसंनुता ॥ ३८ ॥

आहारभयपरिग्मा-मेहुसुहृदुक्खमोहविततिगिच्छा ।

कोहमाणमायलोभे, सोगे लोगे य धम्मोहे ॥ ३९ ॥ *)

तत्र द्रव्यपरिष्ठा द्विधा-हपरिष्ठा, प्रत्याख्यानपरिष्ठा च । ह-परिष्ठा आगमनोआगमभेदाद् द्विधा, आगमनो ज्ञातानुपयु-क्तः, नोआगमनोअविधा, तत्र व्यतिरिक्ता द्रव्यपरिष्ठा यो यद् द्रव्यं जानीते सञ्चिताऽऽदि सा परिच्छेद्यद्रव्यप्राधान्यात् द्र-व्यपरिष्ठा, प्रत्याख्यानपरिष्ठाऽप्येवमेव, तत्र व्यतिरिक्त- १५७

धर्मप्रत्याख्यानपरिष्ठा द्वेहोपकरणपरिज्ञानम् । उपकरणं च रजोहरणाऽऽदि, साधकनमस्त्यात् । भावपरिष्ठाऽपि द्विवच-
नपरिष्ठा, प्रत्याख्यानपरिष्ठा च । तत्राऽऽगमना ज्ञानपुरु-
श्च, नोआगमनस्थित्यवस्थाऽध्ययनं ज्ञानक्रियारूपम्, नोय-
दस्य मिश्रश्रावित्यात् । प्रत्याख्यानभावपरिष्ठाऽपि तथैव,
आगमनतः पूर्ववत् । नोआगमनस्तु प्राणातिवृत्तिवृत्तिरू-
पा मनोवाक्कायकृतकारितानुमतिभेदाऽऽगमिकाक्षयेति । आ-
चा० १ भू० १ अ० १ उ० सू० ॥ उ० ॥ स० ॥ आ० ॥ चू० ॥

तस्य खलु भावया परिष्ठा पवेद्या ॥ १० ॥

तत्र कर्मणि व्यापारेऽकार्यमहङ्करोमि करिष्यामीत्यामप-
रिणितस्वभावतया मनोवाक्कायपरापरकरो भगवता वी-
रवैद्यमानस्वाभिना परिज्ञानं परिष्ठा, सा प्रकर्षेण प्रशस्ता-
ऽऽद्या च वेदिता प्रवेदिता । एतच्च सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामि-
नाम्ने कथयति । सा च द्विधा-हपरिष्ठा प्रत्याख्यानपरिष्ठा
च । तत्र हपरिष्ठा सावध्यापारण वस्था भवतीत्यर्थ-
भगवता परिष्ठा प्रवेदिता । प्रत्याख्यानपरिष्ठा च सावध-
येता वधहेतवः प्रत्याख्येया इत्येवंप्रकाराः ।

अनुमेवार्थं निर्दिष्टकदाह-

तस्य अकारि करिस्मिन्ति बंधचिन्ता कया पुणो होइ ।

सहस्रममया जाणइ, कोइ पुण हेतुनुतीए ॥ ६७ ॥

तत्र कर्मणि द्विगविशेषः, किञ्चूत इत्याह- अकारि
करिस्मिन्ति) अकारिना कृतवान् (करिस्मिन्ति) करिष्या-
मीत्यनेन तत्तानानागतोपादानेन नमध्यवेतिना वतमानस्य
कारितानुमतेषां श्रेष्ठसंप्रदाहवापि भेदा आत्मपरिणामत्वेन
योगरूपा उपाताऽऽपठ्यताः । तत्रानिनाऽऽगमपिणामरूपेण
क्रियाविशेषेण 'यन्धचिन्ता कृता भवति' यन्धस्यापदानमूपा-
त्सं भवति, 'कर्मयोगनिमित्तं' वच्यते इति वचनान् । एतच्च क-
श्चिज्ज्ञानानि आत्मना सह या सन्मतिः स्वमतिर्वावधि-
मनः पर्यायकवलज्ञानिस्मरणरूपा तथा ज्ञानानि, कश्चिद-
पतधर्मोन्मथयत्यतिरेकलक्षणया हेतुमुच्यते । आचा० १ भू०
१ अ० १ उ० ।

छुताध्ययने परिष्ठाकरो गुणो भवति-

सउक्ताय जाणतो, पंचिदियसंयुतो विगुनो य ।

होति य एगमणो, विगुण समोति साह ॥

अत्र च "सउक्ताय जाणते" इत्यनेन हपरिष्ठाया, 'पंचि-
दियसंयुतो' इत्यादिना तु प्रत्याख्यानपरिष्ठाऽभिहितेति
द्रष्टव्यम् । भू० १ उ० २ प्र० । परि समन्तात् ज्ञानं पापप-
रिष्ठा परिष्ठा । सामाधिक्यं, विशे० । (तत्र कथान-
कमिलापुत्रस्य, तच्च 'इलापुत्र' शब्दे द्वितीयभागे ६३२
पृष्ठे गतम्)

गाथोच्यते-

परिज्ञाणिऊण नीते, अजीवे जाणणापरिष्ठाए ।

सावज्जोगकरणं, पडिजाणइ सो इलापुत्तो ॥

परिज्ञाय जीवान् अजीवांश्च (जालणापरिज्ञाय इति) ह-
परिष्ठाया, सावधयोगकरणं सावधयोगक्रियाम्, (परिज्ञाह-
सि) प्रत्याख्यानपरिष्ठाया परिज्ञानाति, स इलापुत्रः । ग-
तं परिष्ठाह्वारम् । आ० म० १ अ० । आ० ॥ चू० ॥ अरुप्रत्या-
ख्यते, भू० १ उ० ३ प्र० । अनश्वने, नि० चू० १ उ० ।

परिज्ञामाह-

पंचविहा परिष्ठा पणुत्ता । तं जहा-उवधिपरिष्ठा, उव-

सयपरिष्ठा, कसायपरिष्ठा, जोगपरिष्ठा, भचपाणपरिष्ठा ।

(पंचविहेत्यादि) सुगमम् । नवरं, परिज्ञानं परिष्ठा वस्तु-

स्वरूपस्य ज्ञानं, तत्पूर्वकं प्रत्याख्यानम्, इयं च द्रव्यतो भावत-

श्च, तत्र द्रव्यतोऽतुपयुरुक्ष्य भावतस्तुपयुरुक्ष्येति, नाह च-

" भावपरिष्ठा जालया, पणकत्ताणं च भावेणं ।" इति तत्रो-

पधी रजोहरणाऽद्विस्तस्यातिरिक्तस्याहुक्ष्य सर्वस्य वा परि-

ष्ठा उपविपरिष्ठा । एवं श्रवदाभ्यसि, नवरम् उपाधीयने से-

व्यते संवसाऽभ्यपलनायंगुपाश्रयः । स्या० ५ डा० २ उ० ।

परिष्ठाए-परिज्ञान-न० । परि समन्तात् ज्ञानम् । घटपटश-

ब्दाऽऽदिविषये ज्ञाने, आचा० १ भू० २ अ० १ उ० । अयमेव-

विध इतिज्ञानं, ज्ञान० १ भू० १ अ० ।

परिष्ठाए-परिज्ञात-त्रि० । परीति सर्वप्रकारं ज्ञानः परिज्ञानः ।

हपरिज्ञयेह परत्र च महानर्थतया विदितं प्रत्याख्यानपरिष्ठा-

या च प्रत्याख्यानं, उच० १३ अ० । आचा० ।

परिज्ञाय-अश्व० । सम्यगवबुध्येत्यर्थः । सूत्र० १ भू० १५ अ० ।

परिच्छिद्येत्यर्थः, आचा० १ भू० २ अ० ३ उ० । सूत्र० । हेयो-

पत्रियतया बुद्धेत्यर्थः, सूत्र० १ भू० ३ अ० ४ उ० ।

परिष्ठाएकम्-परिज्ञातकर्मन्-त्रि० । परि समन्ताज्ज्ञानं कर्म

स्वरूपतः विपाकतस्तदुपादानमर्थ येन स परिज्ञातकर्म ।

सूत्र० २ भू० १ अ० । सावधकरणं शास्त्रानुमतिनिवृत्त-

स्याः ४ डा० ३ उ० । परिज्ञातानि हपरिष्ठाया स्वरूपतऽप्यग-
तानि प्रत्याख्यानपरिष्ठाया च परिज्ञातानि कर्माणि कृपादी-
नि येन स परिज्ञातकर्म । परिज्ञातकृपादिमावध्यापारे,
स्या० ४ डा० ३ उ० ।

परिष्ठाएकिय-परिज्ञातक्रिय-पुं० । परिज्ञातकर्मणि, आचा०

१ भू० १ अ० १ उ० ।

परिष्ठाएभिहावास-परिज्ञातपृष्ठाऽऽवास-पुं० । परिज्ञातो निः

सारतया गृहवासो येन स तथा । सूत्र० २ भू० १ अ० । प्रव-

जिते, स्या० ४ डा० ३ उ० ।

परिष्ठाएयसंग-परिज्ञातसङ्ग-पुं० । परिज्ञानः सङ्गः सम्बन्धः स-

बाह्याभ्यन्तरो येन सः गृहमज्ञातिर्नितः । प्रवजिते, सूत्र० २

भू० १ अ० ।

परिष्ठाएयसम्-परिज्ञातसङ्ग-त्रि० । परिज्ञाताः संज्ञा आहारसं-

ज्ञाऽप्या येन सः परिज्ञातसङ्गः । त्यक्तसंज्ञे, स्या० ४ डा० ३ उ० ।

परिष्ठाविशेग-परिज्ञाविशेक-पुं० । परिज्ञाविशिष्टतायाम् अ-

ध्यवसायविशेषे, आचा० १ भू० ५ अ० ४ उ० ।

परिष्ठासमय-परिज्ञासमय-पुं० । सम्यगज्ञानविषये, "ने बु ल्प-

रिष्ठासमयमिह वट्टइ, शिगमने उवरयमेहुले बरे" भुजंगमे जु-

खतयं जहा जडे, विगुज्झनी सं दुदसेज माहणे ॥ ६८ ॥

आचा० २ भू० ४ चू० ।

परिष्ठावचिय-परिज्ञापचित-न० । केवलमनोव्यापारेण केवल-

कायक्रियोच्छ्वेदेन वापचिते हिंसाकर्मणि, सूत्र० १ भू० १

अ० २ उ० । (परिज्ञापचितं कर्म न वच्यते सिद्धसमये इति

'कम्म' शब्दे तृतीयभागे ३३१ पृष्ठे चिन्तितम्)

परितंत-परितान्त-त्रि० । सर्वतः किञ्चे. क्ता० १ श्रु० ८ अ० ।
विपा० । निर्विषे, क्ता० १ श्रु० ८ अ० । विशेष० । क्ता० । नि० ।
विश्रान्ते, अश्रु० ३ वर्य १ अ० ।

परितप्यमाश्र-परितप्यमान-त्रि० । परि समन्तात् तप्यमानः ।
आवा० १ श्रु० २ अ० १ उ० । अतिदुःखेन पीड्यमाने. सूत्र०
१ श्रु० ५ अ० २ उ० । "मम्मण" वणिग्वदार्तप्यायिनि, सूत्र०
१ श्रु० १० अ० । ("मम्मण" शब्दे कथां वक्ष्यामि)

परितलिय-परितलित-न० । सुकुमालिकाऽऽदिके तैलाऽऽदि-
नलिते, क्री० ।

परिताव-परिताप-पुं० । परि समन्तात्तापः परितापः । उत्त०
पाई० २ अ० । गाढोष्मिण, उत्त० २ अ० । परितस्तापोत्पादने,
ध० ३ अ० । सूत्र० । आवा० । अन्तर्दोहे. सूत्र० २ श्रु० २
अ० । शोचे, पञ्चात्तापे, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ५ उ० । आवा० ।

तिहि ठाण्हेहि देवे परितप्पेजा । तं जहा-अहो खं मण
संते बले संते बीरिए संते पुरिसकारपरकमे खेमंसि सुभि-
क्खंसि आयरियउवज्झाएहि विज्जमाणेहि कल्लसरीरेणं शो
बहुए सुए अहीए ॥ १ ॥ अहो खं मण इल्लोगपडिबद्धेणं
परलोगपमुद्धेणं विमयतिपिणं शो दीहे सामन्नपरियाए
अशुपालिए ॥ २ ॥ अहो खं मण इड्डिरससायगुरुणं भोगासं-
सगिद्धेणं शो विसुद्धे चरिसा फासिए ॥ ३ ॥ श्वा० ३ उ० ३ उ० ।
टीकासुगमा ।

परितावकर-परितापकर-त्रि० । परमार्येन दुःखानुभवकरे,
यो० १६ विव० । प्राणिनामुपतापहेतो, ग० १ अ० । क्री० ।

परितावण-परितापन-त्रि० । परिताप्यतेऽत्र । प्रश्न० १ आ-
ध० द्वार । सर्वतः पीडने, ग० २ अ० ।

परितावणकर-परितापनकर-पुं० । प्राणिनामुपतापनहेतो, अ-
प्रशस्तमनोयिनये, क्री० ।

परितावणकरी-परितापनकरी-क्री० । प्राणिनां दुःखकृद्भा-
वायाम्, आवा० १ श्रु० २ अ० ५ उ० ।

परितावणस्सव-परितापनाऽऽश्रव-पुं० । परितापनपूर्वके आ-
श्रवे हिलायाम्, प्रश्न० १ आध० द्वार ।

परिताविय-परितापित-त्रि० । सर्वतः पीडिते, ध० २ अ० । अ० ।

परितावैत-परितापयत्-त्रि० । समन्ताज्जातसन्तापे, ध० ८ श्रु०
७ उ० ।

परितावेयव-परितापयितव्य-त्रि० । शरीरमानसपीडोत्पाद-
नतोऽपद्रावयितव्ये, आवा० १ श्रु० ५ अ० १ उ० । सूत्र० ।

परितोस-परितोष-पुं० । आनन्दे, पञ्चा० ७ विव० । प्रीतिवि-
शेषे, यो० ६ विव० ।

परित-परीत-पुं० । परि समन्तादितो गतः । प्रश्न० २
श्रु० ६ अ० । एकप्रदेशिकत्वेन विष्कम्भमाभावेन परिमिते,
ध० १२ श्रु० २ उ० । न० । नियतप्रमाणे, ध० ५ श्रु० ६ उ० ।
" पालेणं अरहया पुरिससाधियणं सासए परिते ।" ध०
५ श्रु० ६ उ० । मयेकशरीरिणि परीतीकृतसंसारं च जी-

वे. विशेष० । क्था० । वृ० । नि० वृ० । (द्रव्यतः परितल्लक्षणम्
' अणेतजीव ' शब्दे प्रथमभागं २६५ पृष्ठे उक्तम्) ।

परितकायसंजुत-परीतकायसंजुक्त-त्रि० । परितकायेन वन-
स्पतिना युक्ते, नि० वृ० ।

सुचं-

जे भिक्खु परितकायसंजुतं आहारेह, आहारंतं वा साइ-
ज्जह ॥ ४ ॥

परितवणस्सरहाएणं संजुतं जो असण्हाइ भुंजइ, तस्स
चउलहुं, आणाण्णो य दोसा भवति ।

गाढा-

जे भिक्खु असणाऽऽदी, भुंजेज परितकायसंजुतं ।

सो आणा अणवत्थं, मिच्छचविराहणं पावे ॥ १६ ॥
कंठा ।

इमा संजमविराहणा-

तं काय परिचयती, तेण य चत्तेण संजमं चयते ।

अतिसाइ अणुचितेण य, विसुद्धादीणि आताए ॥ १७ ॥

तं ति परितं कायं परिचयइ, न रत्ताति. इयतीत्यर्थः ।
तेण य परिचत्तेण संजमे चहआ, विराहिआं ति बुत्तं भ-
वति । एसा संजमविराहणा, तेण य तिगदुयसंजुतेण प्रहण्य-
माणेण भुजेण, अणुविषेण य अजिजं, विसुद्धाए आय-
विराहणा ।

तत्थ इमे उदाहरणा-

भूतणगादीणि असणे, पाणे सहकारपाडलादीणि ।

खाईमं फलसुत्तादी, साईमं तंबोले पंचजुणं ॥ १८ ॥

भूतणं अजगो भवइ, तेण संजुत्तं असणं भुंजइ. आइसहाओ
करमाइयाऽऽदिफला, मूलगपनं, आन्तरिपनं च, अश्वे य बहु-
पणपुष्पफला देसंतरपसिद्धा, पाणुं सहगारपाडला, नीलुप्य-
लाईहि संजुत्तं पिवइ, खाइमे सुत्ते अश्वफला पसिद्धाई
तेहि स खायइ, फविट्टुविचार या लोणसदियं साइमे जा-
इफलं ककालयं कप्पूरं लवंगं पुगफलं । एते पंच दम्भा तंबो-
लपन्नसहिया खायइ एत्थं तिष्ठि अत्थिद्धा । अइवा-पुगफलं
खिरिवत्तं न गणिजइ, वीयपुगगतया पंचमा लुभइ । सा
दुविहा-एसाविस्सा संभवइ । अइवा-संल्लभुत्थां, पुगफलं
सइगे, कप्पूरं जाइपत्तिया । एते पंच अविज्जा । एतेहि स-
हियं तंबोलपनं साइमे ।

कारणे परत्त सहियं भुंजेजा-

वितियपदं गेलणे, अद्दाणे चेव तइ य ओपम्मि ।

एएहि एसाण्हेहि, जयण इमा तत्थ कायव्वा ॥ १९ ॥

गेलणे वेज्जापत्ता. अद्दाने अन्नमि अलभ्यन्ते, ओमे अ-
संधरंता, एसाविराहणेहि इमा जयणा कायव्वा ।

गाढा-

ओमे तिभागमद्दे, तिभागमायंजिले चउत्थाई ।

सिम्मिस्से मिस्से वा, परितकायम्मि जा जयणा ॥ २० ॥

सिम्मिस्से सुजं, मिस्से परितकायसंजुत्तं, सेलं जहा पेदे
तहा वत्तव्यं । नि० वृ० १२ उ० ।

परिस्त्रीय-परिस्त्रीय-पुं० । प्रत्येकस्त्रीये, “जस्स जीवस्स भग्यस्स, समो भंगो य विस्सय् । परिस्त्रीयं स मूलं, जया-
यजे तद्वाविहे ॥ १ ॥” वृ० १ उ० २ प्रक० ।

परिस्त्रीय-परिस्त्रीय-पुं० । परीता योनिर्यस्य स परि-
तयोनिः । प्रत्येकस्त्रीये, नि० वृ० १ उ० ।

परिस्त्रीय-परिस्त्रीय-न० । प्रत्येकस्त्रीयभाः ख्ये प्रत्येकनि-
के, कर्म० २ कर्म० ।

परिस्त्रीय-परिस्त्रीय-स्त्री० । प्रत्येकवनस्पतिवन-
स्पतिस्त्र्यातमननकायिकं सह राशीकृतमवलोक्य प्रत्ये-
कवनस्पतिरयं सर्वोऽपि वदति । भाषायाम्, प्रभा० ११ पद ।

परिस्त्रीय-परिस्त्रीय-पुं० । परीतः परिमितः स चा-
मौ संसारः परीतसंसारः, सां०ऽस्यास्तं नि परीतमांसारिकः
“अतःऽनेकस्वरं” ॥ ७ । २ । ६ ॥ (हैम०) इतीकगप्रत्ययः ।
स्वान्तसंसारि, परिमितसंसारि, प्रनि० । “दुविहा नेगइया
पणुत्ता । तं जहापरिस्त्रीयसांसारि विच, अपरिस्त्रीयसांसारि
वच” । स्वा० २ डा० २ उ० ।

परिदेवभाषा-परिदेवभाषा-स्त्री० । पुनः पुनः क्लिष्टभाषणे,
स्था० ४ डा० १ उ० । आर्तध्यानलक्षणं, दृ० ।

परिदेवित्र-परिदेवित-वि० । विलपिते, पाठ० ना० १६६ गाथा ।

परिपास-परिपास-पुं० । गजिजैत्ररक्षके, “परिपासउ
त्ति कुंते, जो पुरिसो सुअहराईय ।” पाठ० ना० २१६ गाथा ।

परिपिण्डि-परिपिण्डित-वि० । वैयक्यमापादितेषु बहुषु व-
स्तुषु, आच० ३ अ० । बन्धनदोषभेदे, न० । “परिपिण्डिअं वय-
णकरुणस्रो वावि” परिपिण्डितं प्रभूतानां युगपद्वन्द्वम् । य-
द्वा-कुक्ष्याकरपरिहस्तौ व्यवस्थाप्य परिपिण्डितकरचरणस्या-
व्यक्तसंभारणपुरस्सरं वन्दनम् । ध० २ अधि० । आ० वृ० ।

परिपिण्डिता-परिपिण्डिता-अव्य० । क्षुपित्वेत्यर्थे, आच० २
पुं० १ वृ० २ अ० ३ उ० ।

परिपीलित-परिपीलित-वि० । दुःखिते, निर्गलिते, प्रअ० ३
आश्र० द्वार ।

परिपीलित-परिपीलित-अव्य० । दूषणधराऽऽदिकं निर्गलिते-
त्यर्थे, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-वि० । अनुपहतं, उत्त० १ अ० ।

परिपुष्पिण्डियया-परिपुष्पिण्डियया-स्त्री० । अनुपहतचक्षुरादि-
करुणारूपे शरीरसंपदभेदे, स्था० ८ डा० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-पुं० । घृतकीरगालने, सुगुहाभिधानच-
ट्टाकुलालये, न० । आ० म० । विशेषः । सुगुहाचट्टिकाविर-
क्तिं नीडविकशेये, विशेषः । आ० क० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-वि० । गालिते, “दूषणधरापरिपुष्पं” बखपट्टगा
लितमित्यर्थे । तं० । ज्यो० । औ० । कल्प० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-वि० । अट्टे, निःसारं, बराके, आचा०
१ ध्रु० १ अ० २ उ० ।

परिपोषिज्जत-परिपोष्यमाशु-वि० । उपजीवमाने, पं० सू०
१ सू० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-वि० । परिपुष्पवने, पाठ० ना० २६७
गाथा ।

परिपुष्प-परिपुष्प-वि० । आशुते, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । घृताऽऽदिभिः परिपुष्पभोजनः
परिपुष्प एव तं कृत्वा परिपुष्पयित्वा सुहृदिनो रक्षवत्
या सा तथोच्यते । प्रवज्याभेदे, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-पुं० । देशात् देशान्तरप्रान्तिलक्षणे क्रियाभे-
दे, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १ उ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-वि० । निष्कले, वृ० ३ उ० । आ० म० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-वि० । व्याप्ते, दश० ५ अ० १ उ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-वि० । संसारगर्भायां पतिते, उत्त० ७
अ० ।

परिपुष्प-देशी-निपिण्डे, भरी, च । दे० ना० ६ वर्ग ७२
गाथा ।

परिपुष्प-परिपुष्प-वि० । पर्यटिते, “एवमपरिपुष्पमंतो हु
व्यं” । प्रा० ४ पाद ।

परिपुष्प-परिपुष्प-वि० । पर्यटिते, “अगंतुस्तुतो सम-
स्तुत्तं” । मज्झ० १ अधि० १ प्रस्ता० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-पुं० । जुष्टायायाम्, गर्दायाम्, सूत्र० २
ध्रु० २ अ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प न० । आभाष्यार्थगर्हारेण व्यक्कि-
यायाम्, श्री० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-वि० । अनभ्युत्थानाऽऽदिभिः ।
(शा० १ ध्रु० ३ अ०) अवज्ञायमानं, सूत्र० १ ध्रु० २ अ०
२ उ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-वि० । पराभिभवसंपर्के,
श्री० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-पुं० । पर्युपितसंपन्न-पुं० । पर्युपितं रात्रिपरिचयनं
तेन संपन्नः पर्युपितसंपन्नः । इदुरिकाऽऽ दौ आहारभेदे, ता
दि पशुपितकलीकृता आम्तरसा भवन्ति । आरम्भनास्थिता-
ऽऽप्रकलाऽऽदि घेति । स्था० ४ डा० २ उ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-वि० । विभज्य वदति, “परिपुष्पं जना-
णि वा परिपुष्पं विच्छेदमागच्छति वा ।” आच० २
ध्रु० २ वृ० ११ अ० । नि० वृ० । शा० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-वि० । परिपुष्पमान-वि० । पार्श्ववर्तिन्यो मना-
भ्यनाग दीपमाने, रा० । आच० । जी० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-अव्य० । विभागेर्दीप्त्यर्थे, कल्प०
१ अधि० ५ क्षण ।

परिपुष्प-अव्य० । आलित्येत्यर्थे, कल्प० १ अधि० ५ क्षण ।

परिपुष्प-परिपुष्प-वि० । पूर्वमेव परेभ्यः परिकल्पिते,
आच० २ ध्रु० १ वृ० २ अ० ३ उ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-वि० । परिपुष्पयितुम्-अव्य० । दायाऽऽदिपु विभज्य दा-
तुमित्यर्थे, “पक्कमं दाउं परिपुष्पं” । परिपुष्पयितुं दायाऽऽ

परिमोक्ष-परिमोक्षमु-अव्य०। पाताऽऽदिपरिभागे कर्तुमित्यर्थे, "सिवाय गौरवगगग्रो, इच्छेज्जा परिमोक्षु । पकट्टमं भि-
सिमूलं वा, पांडेलाहनाय कालुष्ठं ॥८॥" दश०१अ० १ उ० ।

परिमंडल-परिमण्डन-न०। भूगण्यम्, प्रअ०१ आअ० द्वार ।

परिमंडल-परिमण्डल-न०। बहिस्तादृशं वृत्ताऽऽकारं मध्ये सु-
विरे बलवत्पदं संस्थानं भेदे, अ० १४ श० ७ उ०। प्रजा०। स्या०
"पयो परिमंडले ।" परिमण्डले संस्थानं बलयाऽऽकारं प्रतरय-
नमेवाद् द्विविधमिति तदेकं परिमण्डलत्वमाध्यात् । स्या०
१ डा०। वृत्तभाव, औ०। गोलाऽऽकारं, "पेढाल-निअकल-वद-
डुलाई परिमंडलं थमिम् ।" पार० ॥८॥ २३ गाथा ।

परिमंडलसंज्ञा-परिमण्डलसंस्थान-न०। बलयाऽऽकारे,
अ० ८ श० १० उ० अतु० ।

परिमंडिय-परिमण्डित-त्रि०। पारं सामस्येन मण्डितम् । भू-
विने, औ०। रा० ।

परिमण्ड-परिमर्दन-न०। पृष्ठाऽऽदेर्मलमात्रे, परिशुद्धय पा-
र्यधमात्रवृत्तित्वात् । स्या० ४ डा० ३ उ० । औ० ।

परिमल-परिमल-पुं०। सुगन्धे, पार० ना० १४७ गाथा ।

परिमाद्य-परिमात्रिक-त्रि०। सर्वतो मात्रावर्ति, अ० ३ श०
६ उ० ।

परिमाण-परिमाण-न०। संख्याते, स्या० १० डा० । इयसा-
याम्, सूत्र० १ श्रु०१ अ० ४ उ० । तत्र महदणु दीर्घे ह्रस्वमि-
ति अनुविधे व्ययहाकरणम् । सम्प्र० ३ काण्ड । (निग्रन्था-
नां परिमाणद्वारा । निगमं शब्दे अनुप्रमाणं २०४४ पुंउ
गतम्) । (संयतानां च 'संजय' शब्दे वक्ष्यते)

परिमाणकड-परिमाणकृत-न०। परिमाणं संख्याते दलिकव-
लपृष्ठमिहाऽऽदिनां कृतं यस्मिन्तु परिमाणकृतम्, इत्यादि-
भिः कृतपरिमाणं, अ० ८ श० २ उ० । स्या०। ल० प्र० ४०।
कृतपरिमाणे, "रतिं परिमाणकडं ।" भैरुनसंबन्धे प्रति कृत-
योऽपि भोगपरिमाणे, पञ्जा० १० विव०। आव० ।

दत्तीहि व कडेलहि व, परेहि भिखलाई अहव दवेईहि ।
जा भतपरिखायं, केरु परिमाणकडमेयं ॥ १५७६ ॥

दलिकवर्त कवले की पृष्ठमिहाऽऽदि । अथवा दृष्टेरित्वाऽऽदि-
भिराहाराऽऽयामितमार्गैर्भक्तपरित्यागं करोति (परिमाण-
कडमेयं हि, कृतपरिमाणमेतद्धि गद्यात्ममात्रार्थः ॥१५७६॥
"अथयवशो पुण्ड-दत्तीहि अज मय एमा दत्ती दो वा ३४४
दत्ती, किं वादत्तोपरिमाणं २, वचनं (निगमं पि) एकस्मि
छुम्ह एग, दत्ती, डोयलियं पि जसियाओ वाराओ पण्णो-
डेह तावदवाओ ताओ दत्तीओ । एवं कवले एकं० जाव व-
त्तीसं दोहि ऊणिया कवलेहि, घरेहि एकादशदि २३४ । भि-
खलाई एकादशगाओ २३४ । दवे अतुं आधुं खज्जवि-
ही वा आर्यविलं वा अमुं वा कुलं एवमाह बिभासा"
गतं कृतपरिमाणद्वारम् । आवः ६ अ० ।

परिमाणसंज्ञा-परिमाणसंख्या-स्त्री०। संख्याभेदे, अतु० ।

सं किं तं परिमाणसंज्ञा । परिमाणसंज्ञा दुविधा पण्यता ।

तं जहा-कालिअमुअपरिमाणसंज्ञा, दिट्ठिअयमुअपरिमा-
णसंज्ञा य । से किं तं कालिअमुअपरिमाणसंज्ञा । कालि-
अमुअपरिमाणसंज्ञा अणवविहा पण्यता । तं जहा-पञ्जव-
संज्ञा अखारसंज्ञा संथायसंज्ञा पथसंज्ञा पायसंज्ञा गाहा-
संज्ञा सिलोगसंज्ञा वेदसंज्ञा निज्जुत्तिसंज्ञा अणुआगद-
रसंज्ञा उदसगसंज्ञा अज्झयणसंज्ञा सुखसंज्ञा अंगसंज्ञा । से तं कालिअमुअपरिमाणसंज्ञा । से किं तं
दिट्ठिअयमुअपरिमाणसंज्ञा । दिट्ठिअयमुअपरिमाणसंज्ञा
अणवविहा पण्यता । तं जहा-पञ्जवसंज्ञा जाव अणुआग-
दारसंज्ञा पाहुडसंज्ञा पाहुडआसंज्ञा पाहुडपाहुडियासंज्ञा
वयुसंज्ञा । से तं दिट्ठिअयमुअपरिमाणसंज्ञा । से तं प-
रिमाणसंज्ञा ।

संख्यायते अनेयेति संख्या, परिमाणं पर्ययाऽऽदि तद्वया सं-
ख्या परिमाणसंख्या, सा च कालिक मुतर्ह्येवाधिवयत्वेन
जिविधा, तत्र कालिकस्त्रपरिमाणसंख्यायां पर्यवसंख्या इत्या-
दि पर्ययाऽऽदिरूपेण-परिमाणविशेषणं कालिकश्रुते संख्या
यत इति भावः । त-पर्ययाः पर्यया धर्मा इति यावत् । तद्वत्
संख्या पर्यवसंख्या । सा च कालिकश्रुते अनेन पर्ययाऽऽदि-
महा द्रष्टव्या, एके कल्याणकाराऽऽयत्तरूपेण अनेनैव पर्यव च जीया-
ऽऽदिरवस्तुतः प्रत्येकमनेन पर्यवसंख्या, पर्यवसंख्याय भावना
कार्या नवरं संख्येयान्यत्ताराऽऽयत्तराणि, आणसंख्येयान्यत्ताराऽऽ-
संख्येयान्यत्ताराऽऽयत्तराणि, सुविदुष्येति समग्रप्रतिज्ञाति वा संख्या-
नि पदानि, गाथाऽऽदि-रत्तुयं कथा संख्यायाः पदानि, संख्याया-
गाथाः संख्यायाश्च अने, काः प्रतीतानि, एवं छुऽऽविशेषपर्यायः सं-
ख्यायां एकताः । नित्येति नित्यश्रुतेति नित्यं कृतपर्यायं तत-
शुक्लित्तत्वा त्रिविधा । नैर्दुक्तिः, व्याख्यापायभूतानि सत्यप्रव-
णत्वाऽऽदिसुपकमाऽऽदिनां वा संख्येयान्यनुयोगाद्वार्याणि, सं-
ख्याया उद्देशाः, संख्येयान्यनुष्ययनानि, संख्यायाः श्रुतस्वरूपाः, सं-
ख्यायान्यद्वार्यानि । एषा कालिकश्रुतपरिमाणसंख्या । एवं दृष्टिवा-
देऽपि भावना कार्या, नवरं प्राप्नुताऽऽदयः पूर्वोक्तगताः श्रुता-
धिकाराविशेषाः । (संख्यामत्यादि) । निगमकडयम् । अतु० ।

परिमाण परिमर्श-पुं० । जलधिजलरूपं, नाविकप्रतिपदं च
नौगताकाष्ठविशेषं, आ० १ श्रु० ६ अ० ।

परिमिय-परिमित-त्रि० । परिमाणतो मिते, आ० म० १ श्रु० ।

परिमिपिपिडवाह्य-परिमितपिपिडपातिक-पुं० । पतिमते
द्रव्याऽऽदिः परिमाणतः पिपिडपातो मत्ताऽऽदिलो
यस्यास्ति स परिमितपिपिडपातिकः । स्या० ७ डा० १
उ० । अजवेयागाऽऽदिलो मं प्रति कृतपरिमाणं, सूत्र० २ श्रु०
२ अ० ।

परिमियमत्तदाण-परिमितमत्तदान-न०। परिमितानां भक्त-
मेभिदानव्यमिति निधाय, ज्य० ६ उ० ।

परिमोक्ष-परिमोक्ष-पुं० । परिमाणं, सूत्र० १ श्रु० १२ अ० ।
समन्तान्मोक्षे "अणुवत्था अविज्जा परिमोक्कमाहु ।"
आवा० १ श्रु० ५ अ० १ उ० । प्रतिमोक्षे पुं० । अणुमोक्षे,
स्या० ३ डा० ३ उ० ।

परिवर्त-पर्यन्त-पुं० । सकलान्तिमे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

परियच्छिय-परिकक्षित-त्रि० । परियृहीते, आ० म० १ अ० ।

परियट्ट-परावर्त-पुं० । पुट्टलपरावर्ते, विशेषः । आ० म० । पं० चू० । पं० भा० । (तस्य चन्द्राऽऽदिभेदभिन्नस्य प्रकृषणा 'पोग्गलपरियट्ट' शब्दे वर्धते) पुनः पुनः स्थापनेन परिवर्तने, आ० १ छ० ३ अ० ।

परियट्टग-परिवर्तक-पुं० । बलपरावर्तप्रादके, नि० चू० १० उ० ।

परियट्टण-परिवर्त्तेन-न० । परिपालने, व्य० ६ उ० । द्विगुण-विगुणाऽऽदिभेदे, वर्तने, आत्वा० १ छ० २ अ० १ उ० । वामपार्श्वेन वर्तने, स्वायेंऽनद् । आवा० ४ अ० ।

परियट्टणा परिवर्त्तेना-स्त्री० । पुनः पुनर्भवेन, प्रश्न० १ आश्र० द्वार । स्वपाठस्य मुकुटमुकुटगुणे, उत्त० २६ अ० । स्वस्य गुणने, स्वा० ४ डा० ३ उ० । पूर्वाधीतरस्य सूत्राऽऽदिरस्मरणाभिज्ञायां अस्यास्य स्वा० ४ डा० ३ उ० । आवा० । "परियट्टणा नाम परियट्टणं नि अःकक्षसायं नि गुणयेति वा एगदा ।" दश० १ अ० । आ० चू० । आ० म० । एष स्वाध्यायभेदः स्वा० ४ डा० ३ उ० । उत्त० ।

परिवर्त्तेनाधिपत्रिपः-

" इयिं सुपट्टिकेता, कडनामश्चा व लुट्टु पिडियमुगो । सुत्तं देमिधमुत्तं, सपयच्छेयं गुणइ नट्टा ॥ १ ॥ " इति । घ० १० २ आ० ४ ३ लक्ष० ।

परियट्टणाया गुं भेते । जीवे किं जणयइ । परियट्टणाया गुं वंजणाइ जणयइ वंजणयल्लि च उप्पाएइ ॥ २१ ॥

हे पुत्र्य हे स्वामिन् ! परिवर्त्तनया शास्त्रस्य गुणनेन जीवाः किं जनयति । गुरुणा-हे शिष्ये । परिवर्त्तनया जीवो व्यज्जानति अज्ञाणाय जनयति, विमृतावृत्तारणाय जनयति, तथाविधकर्मसंशोधपशमात् व्यज्जजनलब्धिं व्यज्जनसमुदायरूपं पदलब्धिं पदानुसारिण्यां लब्धिं जनयति ॥ २१ ॥ उत्त० २६ अ० ।

परियट्टिग-परिवर्त्तात्रिक-न० । प्रत्ययापर्यायपरिवर्त्तत्रिके, तन्त्र-छन्दश्रिकं, सलत्रिकमनवस्थाप्यत्रिकं च । व्य० १ उ० ।

परियट्टिय-परावर्त्तिन-न० । साधुनिमित्ते कृतपरावर्त्ते, पि० । आत्वा० । यदि प्रतिवेशिकरुद्धं परिवर्त्तयेद्वाति । आत्वा० २ छ० ६ चू० १ अ० ५ उ० । घ० । घ० । स० । पं० भा० । अत्र संभवति दशमे उद्गमदोषे, पि० ।

अधुना परिवर्त्तितद्वारमभिधित्पुराह-

परियट्टियं पि दुविहं, लोहय लोमुचरं समासेण ।

एकंकिं पि य दुविहं, तद्वेषे अश्वद्वेषे य ॥ ३२३ ॥

परिवर्त्तितमपुत्रुशब्दाद्यै समारसेन संक्षेपेण द्विविधम् । तथा-आत्वा०, लोकांतरं च । एकमपि द्विविधम् । तथा-तद्वेषे तद्व्यवधिषयं । अन्यद्वेषेऽप्यद्वेष्यविषयं च । तत्र तद्व्यवधिषयं यथा कुपितं घृत्तं दत्त्वा साधुनिमित्तं सुगन्धिघृत्तं दद्याति इत्यादि । अन्यद्वेष्यविषयं यथा कोद्वयकूरं समर्पयित्वा साधुनिमित्तं शास्त्रोद्वेगं शङ्कान्तायति । इदं च लौकिकम् । एवं लौकीकमपि भावनीयम् ।

संमति लौकिकस्यादाहरणं गाथात्रयेणाऽऽह-

अवरोपरसज्जिलगा, संजुत्ता दो वि अन्नमन्नं ।

पोग्गलिय संजयट्टा, परियट्टण संखेदे वोहो ॥ ३२४ ॥

अणुकं पंगिणिगेहे, दरिह परियट्टणा य कूरस्स ।

पुट्टा कोद्वयकूरे, मच्छर खाइस्स पंतावे ॥ ३२५ ॥

इयरो वि य पंतावे, निस्स ओसविआण तेस्स दिक्खा य ।

तम्हा उ न पेत्तव्वं, कइ वा जे ओसमोहिंति ? ॥ ३२६ ॥

वसन्तपुरे नगरे निलयो नाम श्रेष्ठी, तस्य सुदर्शना नाम भार्या, तस्या द्वौ पुत्रौ । तथाय क्षेमकूरो, देवदत्तश्च लक्ष्मी-नाम च दुहिता, तत्रैव वसन्तपुरे निलको नाम श्रेष्ठी, सुन्दरी नाम तस्य भवेल्ला, तस्या धनदत्ता-पुत्रौ, बन्धुमती दुहिता, तत्र क्षेमकूरः समितिस्रीणामुपकण्ठे दीक्षां गृहीतवान्, देवदत्तेन च बन्धुमती धनदत्तेन च लक्ष्मीः परिणीता, अन्यदा च कर्मवशात् धनदत्तस्य दारिद्र्यमुपतस्थे, ततः स प्रायः कोद्वयकूरं भुङ्क्ते, देवदत्तश्च भ्रष्टः, ततः स सर्वदेव शास्त्रोद्वेगं भुङ्क्ते, अन्यदा च संक्षेमकूरः साधुर्यया विहारक्रमं तत्राऽऽजगाम । स च विन्तयामास-यदि देवदत्तस्य आलुगुहे गमिष्यामि ततो मे भगिनी दारिद्र्येणाहमभिभूता ततो न मम गृहे साधुर्यपि भ्राता समुत्तयेति हानि परिश्रमं मंस्थते इति । ततोऽनुकम्पया तस्या एव गृहे प्रविशेत्, भिक्षावेलायां च तथा लक्ष्म्या विनितनम्-यथा एकं तावदयं भ्राता द्वितीयं साधुः त्वन्यं प्रार्थयत्कः, मम च गृहे कोद्वयकूरः, ततः कथमसाक्ष्यं दीयते शास्त्रोद्वेगं मम गृहे न विनये, ततो भ्रातृजायाया बन्धुमत्याः सकाशान् कोद्वयौदनपरावर्त्तेन शास्त्रोद्वेगमादाय द्वाभीति तथैव कृतम् । अत्रान्वेत्तं च देवदत्तो भोजनार्थं स्वगृहमागतः, बन्धुमत्या च प्रच्छेत्-यथाऽथ कोद्वयौदो जेमिन्यः, तेन चाविज्ञातपरिवर्त्तवृत्तान्तेन धिम्मितम् यथाऽनया कृपणतया कोद्वयौदो न राक्षो न शास्त्रोद्वेगः, ततस्मां ताद्वयितुमारोहे, सा च ताद्वयमाना प्राह-किं मां ताद्वयसि, तत्रैव भगिनी कोद्वयौदं मुकुषा शास्त्रोद्वेगं नीतवती, धनदत्तस्याऽपि च भोजनार्थमुपविष्टया यः शास्त्रोद्वेगः क्षेमकूरस्य दीयमान उद्धरतिः स गौरवेण लक्ष्म्या परिवेषितः, ततस्तेन सा वृष्टा-कुतोऽयं शास्त्रोद्वेगः । ततः कथितः सर्वोऽपि तथा वृत्तान्तः, अग्राय च तं वृत्तान्तं कुपेण धनदत्ता-यथा हा पयि । किंमिति तथा मानमेकं शालिः पक्ष्वा साधवे शास्त्रोद्वेगो न दत्तो यत्परगृहद्वानयनेन मालिन्यमापादिनं, ततस्तेनापि सा ताद्विता, साधुना चार्यं वृत्तान्तो गृहद्वयवर्त्ती सर्वोऽपि जनारम्भरातः शुभवे, ततो निशि सार्वयपि प्रति प्रतीक्षितामिति, यत्तत्थमसाकं न कल्पते, परमजानता मया गृहीतम्, अतएव च कलहाऽऽदिदोषसंभवात् भगवता प्रतिषिद्धे ततो जितप्रसीनं धर्मं सिधेस्वरं कथितवान् जातः सर्वेषामपि संवेगो, वत्ता च दीक्षा ते-पां सर्वेषामिति । स्वं सुगमम्, नवरम् । अवरोपर-सज्जिलगा इति । लक्ष्मीदेवदत्तो बन्धुमतीधनदत्तो परस्परं सज्जिलको भ्रातरौ, ते च द्वे अपि लक्ष्मीवन्धुमती । (अन्नमन्नं) अन्योपयमपि संखेदे, देवदत्तस्य भगिनी लक्ष्मीदेवदत्तेन, धनदत्तस्यापि भगिनी बन्धुमती देवदत्तेन परिणीता इत्यर्थः । (पोग्गलिय सि) पौहलिकस्य शास्त्रोद्वेगस्य, संख-

तथैव लेखकसाधुनिमित्तं, परिचयं कर्तुं, ततः 'संखडे' कल-
हः, ततो 'बोधिः' प्रमज्जा ॥२२४॥ अथा यत्र गाथाया विवर-
णभूतमुत्तरं गाथाद्वयम्, तदपि च सुगमं, नवरम् (नच्छ्र नि)
चिन्तितं, पात्रं मत्सरेण (शास्त्र नि) परिचयं अकथितं
(पंताये) अताडयत् । (अतिशयत्) उपशमितानां,
मनु परिचयं मनीषीं प्रमज्जायाः कारणं बभूव ततो विशेषतः
साधुभिर्दिमाधरणीयमत आह- (इह व नि) कति वा कि-
यन्तो वा लेखकसाधुनश्च भविष्यन्ति । ये इत्थं परिचय-
मन्मथं कलहमपनीय प्रमज्जां प्राहविष्यन्ति, तस्मादेव-
मावरणीयम् । उक्तं लौकिकं परिचयं नम् । अथ लौकिकं
तद् बह्व्यं, तत्र यस्मात् साधुना सह यस्मात् परिचयं
करोति तस्मात् परिचयं नम् ।

तत्र बोधोपदर्शयति-

ऊयऽहिय दुव्वलं वा, खरगुहच्छिन्नं मल्लं अमीयसहं ।

दुव्वलं वा नाउं, विपरिणमं अमपणिओ वा ॥ ३२७ ॥

यत्परिवर्तने कृते स्मिन् न्यूनं, यत् मनीषं वक्तुं बभूव
तत् मानयुक्तं प्रमाणोपपन्नम् । यथा- इदमधिकं मदीयं पुनो-
नयुक्तम् । एवं सधैत्र भावना । नवरं दुर्धनं जीर्णप्रार्थं, खरं क-
र्कशस्पर्शं, गुहस्थूलनिष्पन्नताया भारयुक्तं, छिन्नं तनुयुक्तं,
मलिनं मलऽऽसितं, अमीयसहं शीतलक्षणात्मं, दुर्ध-
नं विकृष्टायुम्, रत्नभूतं स्वयमेव क्षात्रा विपरिणमन् ।
घृष्टोऽहमिति विचिन्तयन् । यथा-अन्येन साधुना खम्बुदन
मणित उन्मासितो विपरिणमन् ।

अत्रैवापवादमाह-

एगस्स माणुजुत्तं, न उ विहए एवमाइ कजेसु ।

गुरुमामुले ठवणे, सो दलयइ अमहा कलहा ॥ ३२८ ॥

एकस्य साधोयस्य सत्त्वं तं न भवति तस्य मानयुक्तं प्रमा-
णोपपन्नं यस्मात् परिचयं, न द्वितीयं द्वितीयस्य साधोयस्य सत्त्वं
तस्य मानयुक्तं, किं तु-भूतमधिकं वा, तत् एवमादिषु
कार्येषु समुत्पद्येयुः परिवर्तनस्य संभवो भवति, तत्र परि-
चयं संभवे परस्परं तत् यस्मात् परिचयं तत् गुणपादमूले
तस्य यस्मात् परिचयं स्थापनं कर्तव्यं, गुणपादमूले मोक्षप्रमित्य-
र्थः ततो वृत्तान्तः कथनीयः वृत्तान्ते च कार्येण सति स-
हर्षिताः अन्यथा गुणपादमूलस्थापनाऽऽवभावे कलहाः पर-
स्परं सतिः संभवतीति । उक्तं परिचयविद्वद्वारम् ॥३२८॥ पिं०

सुत्तं-

जे भिक्खु परिगाहं परिष्टेइ, परिघादेवइ, परिघट्टियाहाहु
दिज्जमाणं परिगाहेइ, परिगाहं वा साइज्ज ॥ ३ ॥

अप्यजिज्ञं देति, परसंतंयं गणहति नि परिघट्टिस्सं, एय
चउल्लइ । निं चू १४ उ० ।

परियद्वय-पर्यटन-न० । इतश्चेत्तव गमने, विष्टे० ।

परियस-परिजन-पुं० । स्वजनवर्गे, उक्त० ६ अ० ।

परिपतनुग-पर्यन्तयुग-न० । सकलयुगाभितमयुगे, प्रअ० ३
आअ० द्वार ।

परिचय-परिवर्तन-न० । इतरस्यां दिशि स्थापने, इ० ३
उ० । निं० चू० ।

परियत्तया-परिवर्तना-स्त्री० । बोधोविद्युद्गुणने, अ० ३ अ० ।

परियत्तयाणा-परिवर्तमाना-स्त्री० । तदा तदा प्रतिबन्धोदय-
संभवे यथायोगं स्वबन्धोदयहेतुप्रतिभानतो बन्धमुदयं वा-
ऽऽश्रित्य परावर्तने, न भूयां बन्धनीति परावर्तमानाः । पं०
सं० ३ द्वार । अत्रावर्तनीयुः कर्मप्रकाशेषु, पं० सं० ३ द्वार ।
(एतानां स्वकृत्यं 'परावर्तमाणा' शब्देऽस्मिन्नेव भावे
२५० पुष्टे उपदर्शितम् ।)

परियति-परिर्गति-त्रि० । परावृत्ते, "बालिप्रयं परिचि-
ञ्चं ।" दे० ना० २६५ गाथा ।

परियत्ते-परावर्त्य अय० । परावर्त कृतेत्यर्थः, तं० ।

परिय-परिकर-पुं० । परिवारः स्या० ४ डा० ४ उ० । हा० ।

परियाश्चकंस्कजाव-पर्याप्तकाष्ठकलाप-त्रि० । विचित्रका-
एककलापयोगात्, सर्वूषकाष्टकलापः, रा० । जी० ।

परियाइता-पर्यादाय-अय० । गृहीत्वैतन्, स्या० ४ डा० ।

परियाइयस-पर्यायान-न० । अत्रप्रत्यक्षः समन्ताद्वाग्ने, स० ।

पर्यादान-न० । शरीरनिष्पन्नारभ्य यथायोगमङ्गप्रत्यक्षैर्लो-
माहाराऽऽदीनां समन्ततः पुद्गलान्ते, प्रहा० ३४ पदः । अ० ।

परियाइय-पर्यायानीत-त्रि० । विचलितपर्यायमनीते, स्या० २
डा० ३ उ० ।

पर्याप्त-त्रि० । सामस्यगृहीते, स्या० २ डा० ३ उ० ।

परियागत-पर्यासागत-त्रि० । सर्वतो निर्गमनां गतः प्रा०
१ ध्रु० ४ अ० ।

परियाण-परियाण-न० । परिचा-सुदुः । 'अविश्वी अतथैके' ।

॥ १४॥ ६३ ॥ इति (पा०) कर्मप्रवर्तनीयत्वाया उपसर्गत्वात्-
नियंताश्च सुप्रसू । देशान्तरगमने, स्या० १० डा० । नियंता-
कावन्त्याऽऽदी, स्या० ३ डा० ३ उ० । परियायते गम्यते
येनेति परियायन् । परियायतद्वर्गे, स्या० ८ डा० ।

परियाण-न० । परिचाय इति परिचायनम् । रक्षणीयं, सूत्र०
१ ध्रु० १ अ० २ उ० ।

परियाणपरियाण-परियायनिर्दिधान-न० । परियायते गम्य-
ते इत्येति परियायनिर्दिधाने परियायनिर्दिधानम् । परियायं वा
गमनं प्रयोजनं यथा तानि परियायनिर्दिधानं तानि च विमा-
नानि । यानकारकाभ्यां विचकपालाऽऽदिदेवकालेषु पालका-
ऽऽदिषु, स्या० १० ।

एतु यं अट्टु कपेयु अट्टुइहा पसता । तं जहा-सक्के
जाव सडसारे । एएभि अट्टुइइं इंदायं अट्टु परियाइया
विपाणा पसता । तं जहा-पालए, पुकरए, सोमणए, विरि-
व-इ, येदिवावत्तं, कामकपे, पीडमणे, विमले । स्या० ८ डा० ।

परियाय-पर्याय-पुं० । कथञ्चिन्नागवस्य, त्यागेनात्रस्थांतरः-

ऽऽतीतं, अ० म० १ अ० । (यस्तुनः स्मर्यायाः परयोयाश्च

'अकलर' शब्दः प्रयत्ननामे १५२ पुष्टे गतः) कथञ्चिन्नागवस्य-

दुर्धना-जमणशो, यत्रज्ञार य । निं० चू० १ ए ४० । पर्या-

या द्विधा-जमनः, प्रजयया च । जमना अमर्यायाः, प्र-

जयया प्रजययाया इति । तत्र जमर्यायाः जमनश्च-

यः जन्मकालः । स्यात् ६ ग्रा० । प्रव्रज्याप्रतिपत्तिनक्षत्रः ।
आ० म० १ अ० । स्यात् ० । आचा० । संयमानुष्ठानलक्षणं वा ।
आचा० १ शु० ५ अ० ५ उ० ।

अनुत्तः पर्यायद्वारमाह—

गिहि सामये य तथा, परियाओ दुविह होइ नायव्यो ।
इगुतीसा वीसा य, जहण उक्कोस कोइछा ॥

पर्यायो जयति द्विधा ज्ञातव्यः । तथा धा—पुष्टे गृहविषयः ।
जन्मन आरभ्येत्यर्थः । तथा आमष्य आमषयविषयः । अमष्यमा-
ष्यप्रतिपत्तिरारभ्य इति भावः । इयमत्र भावना—द्विविधः प-
र्यायः । तस्यैव—जन्मपर्यायः, दीक्षापर्यायश्च । इगुतीसा वासा य
जहण ए लो) यथान्तरेष्वन योजना—जन्मपर्यायो जन्मयतो
जन्मन पर्यायः । अत्रादिपद्यो विज्ञेयः । दीक्षापर्यायो विशिष्टः ।
धर्माणि उक्तवन्तः । अथैवापि देशोना पूर्वकोटः । उक्तं च—“प-
रियायो दुविहो—जन्मपर्यायानो य, दिक्क्षापरियातानो य । जन्म-
परियातो जहण्ण इगुत्तीसं गणं, उक्कोसं देवणा पु-
इयकोसं । दिक्क्षापरियातानो जहण्णं वासा वासा, उक्कोसं-
सं देवणा पुव्वकोसं । ” । गते पर्यायद्वारम् । ६०० १
८० । आ० म० । ब्रह्मचर्ये, आच० ४ अ० । अभिप्राये, युक्तिवि-
शेषः, स्रम० १ शु० १ अ० २ उ० । उदयस्य काममायिनि ध-
मे, रत्न० ५ परि० । (‘ पञ्चभ ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे २११
पृष्ठद्वारेण सर्वा वक्तव्योक्ता)

परियायतकडभूमि—पर्यायान्तकडभूमि—स्त्री० । तथैकरस्य
कर्वालस्य कालमाभिधायित्वा कडभूमि, कण्ठ० २ अथि० ६ कृण ।
ज्ञा० । (कस्य तथैकानांऽन्यद्वयवयवः कियस्य इति ‘तित्थय-
र’ शब्दे चतुर्थजागे २२७१ पृष्ठ उक्तम्)

परियायजिह्व—पर्यायजिह्व—पुं० । चिरप्रज्जने, दश० १० अ० ।

परियायथेर—पर्यायस्थविर्—पुं० । प्रव्रज्यातः स्यात्वेरं वृद्धे,
स्यात् ३ ग्रा० २ उ० ।

परियायसंगइय—पर्यायसाङ्गतिक—पुं० । तापसपर्यायवर्तिनि,
भिन्ने, अ० ७ श० ६ उ० ।

परियायाय—पर्यायायात—त्रि० । पर्यायाऽऽगते, अवस्थान्तरं
प्राप्ते, न० १४ श० ७ उ० ।

परियाराग—परिचारक—अ० । परिचरन्ति सेवन्ते स्त्रियमिति प-
रिचरकाः स्यात् २ ग्रा० ८ उ० । मैथुनाभिषङ्गकर्त्रे, प्रस० ३
आ० द्वार । रोमिपरिचारकारकं वेधे, स्यात् ४ ग्रा० ८ उ० ।

परियारणया परिचारणता—स्त्री० । यथावागं शब्दाऽऽदिविषयो-
पयोगे, प्रज्ञा० ३४ पद ।

परियारणा—परिचारणा—स्त्री० । देवमैथुनमेवायाम्, स्यात् ० ।

तिविहा परियारणा पसत्ता । तं जहा—एमे देवे अमे देवे
अमेति देवाणं देवीओ य अभिजुंजिय अभिजुंजिय परि-
यारेइ । अप्पयिजिजिआओ देवीओ अभिजुंजिय अभिजुंजिय
परियारेइ । अप्पयामेव अप्पयणं विउन्विअ विउन्विअ प-
रियारेइ । एमे देवे यो अमे देवे यो अमेति देवाणं दे-
वीओ अभिजुंजिय अभिजुंजिय परियारेइ । अप्पयिजि-
१५८

पाओ देवीओ अभिजुंजिय अभिजुंजिय परियारेइ । अ-
प्पयामेव अप्पयणं विउन्विअ विउन्विअ परियारेइ ।
एमे देवे यो अमे देवे यो अमेति देवाणं देवीओ
यो अप्पयिजिजिआओ अप्पयामेव अप्पयणं विउन्विअ विउ-
न्विअ परियारेइ ॥

परिचारणा देवमैथुनमेवेति । एकः कश्चिदेवो, न सर्वोऽप्येव-
मिति किम् (अमे देवेति) अन्यामेवमानस्यैकान् तथाऽप्येवो
देवानां सत्का देवीआभिजुज्याऽभिजुज्याकिष्ठ्यामिष्ठय व-
शीकृत्य वा परिचारयति परिचरुके च्छेदाद्योपशमायेति । न च
न सज्जयति देवस्य देवसेवां सुखमेवेत्याशङ्कनीयम्,
मनुष्येष्वपि तथाऽऽश्रयणात् । न चाश्वं नगरमयः प्रायो
विशेषोऽस्तीत्येक एवायं प्रकारो देवदेवीनामन्यत्समा-
न्यात् । अत एव द्वयोरेव पदयोरेकं किर्याप्तसम्भवेति । एव-
मात्म्या देवीः परिचारयतीति द्वितीयः, तथाऽऽत्मनमेव परि-
चारयति, कथाम्, आत्मना विकृत्य विकृत्य, परिचारणायोप-
विधायति तृतीयः । एवं प्रकारत्रयरूपाऽप्येकेषां परिचारणा, प्र-
भविष्णुकटकमैकपरिचारकवशाद्भिति । अथाप्या देव आद्यप्र-
कारपरिचारेणस्य प्रकारद्वयेन परिचारयतीति द्वितीयमप्रम-
विष्णुचितकामपरिचारकदेवविशेषात् । तथाऽप्या देव आद्य-
प्रकारद्वयवर्जितेनाप्यप्रकारेण परिचारयतीति तृतीयाऽनु-
कटकामाद्यैकदेवविशेषस्याप्यप्यक्तव्यमिति । स्यात् ३ ग्रा० ३ उ० ।

संप्रति परिचारणां प्रतिपादयिष्युरिदमाह—

देवा यं भंते । किं सदेवीया सपरियारा, सदेवीया अप-
रियारा, अदेवीया सपरियारा, अदेवीया अपरियारा ? गो-
यमा । अत्येगतिया देवा सदेवीया सपरियारा, अत्येगति-
या देवा अदेवीया सपरियारा, अत्येगतिया देवा अदेवीया
अपरियारा । नो चेव यं देवा सदेवीया अपरियारा । से के-
ण्ठेणं भंते । एवं बुद्ध—अत्येगतिया देवा सदेवीया सप-
रियारा तं चेव० जाव नो चेव यं देवा सदेवीया अपरि-
यारा । गोयमा । भवणवृद्धाणमैरनोइससोहम्मीसालेसु
कप्पेसु देवा सदेवीया सपरियारा । सणंकुमारमाहिंदं-
भलोलंतंगमहासुक्कसहस्सरआखयपाणयआरखणुएसु—
कप्पेसु अदेवीया सपरियारा । गेविआणुपराववाइया देवा
अदेवीया अपरियारा नो चेव यं देवा सदेवीया अप-
रियारा से तेण्ठेणं गोयमा । एवं बुद्ध—अत्येगतिया देवा
सदेवीया सपरियारा तं चेव नो चेव यं देवा सदेवीया
अपरियारा ।

सुगमं, नवरं भवनपतिव्यवहारादित्येकलौघमेशानकलेपे दे-
वाः सदेवीकाः, देवीनां तत्रोपादात् । अत एव सपरियाराः
परिचारणासाधिताः, देवीनां तत्परिचरे यथायोगं भावनः
कायप्रवीचाराभावात् । सनकुमारमाहिंदंयमिहसंक्रान्तक-
योमिहासुक्कसहस्सरयोरारणाऽऽदिवचनं कलेपे देवाः अदेवी-
काः, तत्र देवीनामुपादाजावात् । अथ च परिचारणासाधिताः,
संभ्रमशानगतदेवीभिः सदैव यथाक्रमेण स्वकपयश्चमनःप्रवी-

चारभावात् प्रियेयकामुत्तरोपपातिनो देवा अर्धैकाः देवीनां त्रिभावाभावात् । अपरिचारा अप्रवीचाराः, अत्यन्तमन्दपुरुषवद्भावयथा मन्माऽपि प्रवीचारासज्जवात्, न पुनरुत देवाः स-देवीका अपरिचाराः, तथाभवस्थाभावात् । (स तेजमित्यादि) निगमनवाक्यम् । प्रह्ला० ३४ पङ् । वेदादिप्रतीकारे, ४था० ५ ग्रा० २ उ० ।

देवाः सदेवीकाः सपरिचारा इत्युक्तं, तत्र परिचार-

णामेव जिह्वाः पुच्छति-

कतिविहायं भंते ! परियारणा पश्चात् । गोयमा ! पंचविहा पश्चात् । तं जहा-कायपरियारणा, फासपरियारणा, रुवपरियारणा, सद्परियारणता, मणपरियारणता । से के-खेट्थं भंते ! एवं बुद्ध-पंचविहा परियारणता पश्चात् । तं जहा-कायपरियारणया० जाव मणपरियारणता । गोयमा ! भवखड्गखण्डमंतरनोदससाहस्रीसायणेषु कप्येसु देवा का-यपरियागा, सखकुमारमाहिदेसु कप्येसु देवा फासपरियागा, बंभलोपलंतगेषु कप्येसु देवा रुवपरियागा, महासुक-सहस्तरासु देवा सद्परियारणा, आखयपाणयआखयाचु-एसु कप्येसु देवा मणपरियारणा, गेविजाणुत्तरोववाइया देवा अपरियारणा, से तेखट्थं गोयमा ! तं चव० जाव मणपरियारणा ।

(कतिविहा जमित्यादि) सुगमम् । भगवानाह- (गोयमत्यादि) गता-थमः नवरम (कायपरिचारमा इति) कायेन शरीरेण मनुष्यस्त्रीपुं-स्त्राभिमित्तिपरिचारे भैषुनोपलब्धेयं येषां ते कायपरिचारकाः । किमुक्तं भवति ? भवनपत्यादय ईशानदेवलोः कथमनाः संक्रिष्टा-दयपुरुषवैकर्मप्रज्ञाभनो मनुष्यवत् भैषुनसुखप्रतीत्यमानाः स-वाङ्मनं कायकलेशजं संस्पृशसुखमवाप्य प्रीतिमासादयन्ति, मान्ययन्ति । सत्सङ्कुमारमाहिदेयाः कल्पयन्तः वाः स्पृशपरिचारकाः स्पृशेन स्तनभुजोरुजघनाऽऽदिङ्गाङ्गसंस्पृशेन परिचारः प्रवीचारा-येषां ते तथा । न हि यदा प्रवीचारमभिलपन्ति तदा प्रवीचाराभिलाषुकृतया प्रत्यासर्वाभूतानां देवीनां स्तनाऽऽद्यवयवान् संस्पृशन्ति, तावन्मात्रेणैव येषां कायप्रवीचारादनन्तगुणसुख-करोपशान्तिरूपजायते । अस्मालोकात्मनः कयोः कल्पयन्तः वा क-यपरिचारका कथेन कल्पमात्रदर्शनेन परिचारे भैषुनोपलब्धेयं येषां ते तथा । ते हि सुरसुन्दरीणां मनोभरजस्थानीयं दि-व्यसु-मादजनकं कल्पसुखं यः कायप्रवीचारादनन्तगुणं सुरसु-खमासादयन्ति, तावन्मात्रेणैवोपशान्तिवेदा उपजायन्ते । महा-शुक्लसदृशान् कल्पेषु देवाः शब्दपरिचारकाः शब्देन शब्द-मात्रश्रवणेन परिचारे येषां ते तथा । ते हि इच्छाविषयोक्तदे-वीमरुकीनहसितमविकारमभिननूपुराऽऽदिष्वभिनयव्यमात्रत-एव कायप्रवीचारादनन्तगुणं सुखमुपलुब्धन्ते, तावन्मात्रेणैव येषां वेद उपशान्तिमेत । आनन्दप्राणनाशान्कृत्येषु कल्पेषु देवाः मनःपरिचारकाः मनसा मनोजवविकारोपशान्ति-परस्परोच्चावचमनःसंस्पर्शेन परिचारे भैषुनोपलब्धेयं येषां ते तथा । ते हि परस्परोच्चावचमनःसंस्पर्शमात्रेणैव कायप्र-वीचारादनन्तगुणं सुखमाप्नुवन्ति, तदाश्च तावन्मात्रेणैवोपजा-यन्ते । प्रियेयकामुत्तरोपपातिदेवा अपरिचारका न विद्यते परि-

चारे मिथुनोपलब्धेयं मनसाऽपि येषां ते तथा, तेषां प्रत्यु-माहोदययथा प्रशमनसुखान्तर्लान्तवात्, यथेवं कथं न ते अस्म-चारिणः ? उच्यते-चारित्र्यपरिणामाभावात् । "स तेणट्ठेय" इ-त्याहि निगमनवाक्यम् ।

तत्र ये कायपरिचारका देवास्तेषां कायपरिचार्त्तं विज्ञायायुतिरुद्दमाह-

तत्थं यं जे ते कायपरियारणा देवा, तेसिं थं इच्छामये समुप्पज्जइ, इच्छामो थं अच्छराहिं सद्धिं कायपरियारं करे-त्तए; तए थं तेहिं देवेहिं एवं मणसी कए समाणे खिप्पामेव ताओ अच्छराओ उरालाई मिंगाराई मणुआई मणोहराई मणोरमाई उत्तरवेउत्तिवियाई रुवाई विउत्थंति, विउत्थंति-त्ता तेसिं देवाणं अतिंयं पाउम्भवति । तए थं ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं कायपरियारणं करंति, करंतिथा से जहा-नामए सीता पोम्ला सीतं पप्प सीतं चव अइवत्ता थं चिट्ठंति, उमिणा वा पोम्ला उमिणं चव अइवत्ता थं चिट्ठंति । एवमेव तेहिं देवेहिं ताहिं अच्छराहिं सद्धिं कायप-रियारणं कए समाणे इच्छामये खिप्पामेववेति । अत्थि थं भंते ! तेसिं देवाणं सुकपुम्ला ? हंता अत्थि । तेथं भंते ! तासिं अच्छराणं कीसत्ताए भुजो भुजो परिणमंति ? गोयमा ! सोईदियत्ताए च्चिखिदियत्ताए पाणिदियत्ताए रसिदियत्ताए फासिदियत्ताए इट्ठाए कंतत्ताए मणुमत्ताए मणामत्ताए सुममत्ताए सोममरुवोवज्जगुल्लावस-त्ताए ते तासिं भुजो भुजो परिणमंति । तत्थ थं जे ते कायपरियारणा देवा तेसिं थं इच्छा मणे समुप्पज्जइ; एवं जेहव परियारणा तहेव निरवसेसे भाणियव्वं । तत्थ थं जे ते रुवपरियारणा देवा तेसिं थं इच्छा मणे समुप्पज्जइ-इच्छामो थं अच्छराहिं सद्धिं रुवपरियारणं करेत्ताए; तए थं तेहिं देवेहिं एवं मणसी कए समाणे तहेव० जाव उत्तरवेउ-त्तिवियाई रुवाई विउत्थंति, विउत्थंतित्ता जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता तेसिं देवाणं अदूरसा-मंते तिष्ठा ताई उरालाई० जाव मणोरमाई उत्तरवेउत्तिवियाई रुवाई उवदेसमाणी उवदेसमाणी उवचिंठंति । तए थं ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं रुवपरियारणं करंति, तेसं तं चव० जाव भुजो भुजो परिणमंति । तत्थ थं जे ते सद्परियारणा देवा तेसिं इच्छा मणे समुप्पज्जइ-इच्छामो थं अच्छराहिं स-द्धिं सद्परियारणं करेत्ताए; तए थं तेहिं देवेहिं मणसी कए समाणे तहेव० जाव उत्तरवेउत्तिवियाई रुवाई विउत्थंति वि-उत्तिवत्ता जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छंति, उवाग-च्छित्ता तेसिं देवाणं अदूरसामंते तिष्ठा उच्चावयाई सदाई समुदेरिमाणीओ समुदेरिमाणीओ चिट्ठंति । तए थं ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं सद्परियारं कर-

ति, सेसं वं चेष० वाव शुजो शुजो परिणमति । तत्थं ये
जे ते मणपरियारणा देवा, तेसि इच्छामणे सुमुपज्झ-
इच्छामो यो अच्छरारिं सदि मणपरियारणं करेत्तए, तए
यं तेहिं देवेहि एवं मणसी कए समाणे विष्णामेव ताओ
अच्छरारो तत्थ गवाओ चैव समासीओ अणुत्तरां उ-
च्चावयां मयां पहारेमासीओ पहारेमासीओ चिह्दंति,
तए यं ते देवा तारिं अच्छरारिं सदि मणपरियारणं
करंति, सेसं निरवसेसं जाव शुजो शुजो परिणमति ।

(मत्थ गामित्वादि) न तेषु कायपरिचारकाऽऽदिषु देवेषु म
ध्ये ये ते पृथुमुकाः कायपरिचारका भवनपतिव्यवहृतयोति-
कसौधमेशानन्दवर्तमानाः । नामि वाक्कुलारिः इच्छामनः
कायपरिचारकप्रधानं मनः समुपयत्त । केनोत्तमसमुप-
यत्त ? इच्छामोऽभिलषामोः गामिति पूर्ववत् अन्तराग्निः
सार्द्धं कायचारं कर्तुमिति । (तए गमिन्त्वादि) तत्तस्मै-
देवेरेव मुनेन प्रकारेण कायपरिचारं मनासि कृते सति
किमेव शीघ्रमेव ता अप्वरसः स्वस्वोपयोगयोऽप्यदेवा-
भिप्रायमुपेयं परिचाराजित्वापुक्तया उत्तरैकप्राणि कपाणि,
विकुर्वन्तीति संभवः । कथं भूताभीयत् आह-उद्धारणि,
स्फाराणि, न तु ह्रीनाथवानि, नामि वाक् कुलारिण शुक्रारिण
विभूषणाऽऽदिभिर्मण्डनं स विधत्ते येषां तानि शुक्रारिण ।
" अञ्जाऽऽदिचः " ॥ ७ । २ । ४६ ॥ इति अन्तराग्निः विभूष-
णाऽऽदिभूतान्द्राशुक्रारिणस्तथ्यः । तानि च कर्त्तव्यकस्य-
विमनोऽज्ञा न भवेयुः । अत आह-अमोहानि स्वस्वोपमो-
प्येवमनोविषयमावेषयन्तानि, तानि ज्ञातेना संज्ञाप्यन्ते, तन्
मनोहराणि स्वस्वोपमोप्येव देवस्य मनो हरानि आग्रमवसो
नयन्तीति मनोहराणि । लिहाऽऽदिवाचः । ततः स्वमनोह-
रत्वं प्रथमसमाधानमात्रज्ञाप्यति ज्ञवति, तत आह-अमोह-
माणि मनः स्वस्वोपमोप्येवमन्त्राणि रमयन्ति कीमन्ति
प्रतिक्षणमुत्तराजित्वापुक्तयसंपूर्कं जनयन्तीति मनोहराणि, तानि
इत्येवुतानि उत्तरैकप्राणि कपाणि विकुर्वन्ति तेषां दे-
वाभामितिकं समीपं प्राप्नुवन्ति । (तए गामित्वादि) ततो,
गमिति पूर्ववत् । ते देवाभामिस्त्वगोनिः सार्द्धं कायपरि-
चारणं समुप्य इव मनुष्यव्याधिः स्वोक्तं कायफलशुभं कं
मैथुनोपसेवनें कुर्वन्ति । एवमेव तेषां देशप्राशस्त्यमावाह । त-
था चावुमेयां हृद्यन्तेन हृद्यन्ति- (से जहा नामएत्वादि)
(से इति) अथ शब्दार्थः, स चात्र वाक्योपपत्तये, यथा
नाम ते विचक्षिताः शीतः पुद्गलाः शीतं शीतयोनिं प्राणि-
नं प्राप्य शीमेव शीतमेवातिव्रज्यन्ति तथैव गवा तिष्ठन्ति ।
किमुक्तं भवति ?-विशेषतः शीतं भूतस्य शीतयोनिं कस्य प्राणि-
नं सुखित्वायोपकल्पते, उष्णः वा पुद्गला उष्णयोनिं कं प्रा-
णिनं प्राप्य उष्णमेव उष्णमेवातिव्रज्यन्ति तथैव गवा ति-
ष्ठन्ति । विशेषतः स्वकृपज्ञानं तथैव सुखित्वायोपनिष्ठ-
स्मिन् इति भावः । एवम्-अनेनैव प्रकारेण ते देवास्तामिरस्त्रो-
जिः सार्द्धं यथोक्तपैः कायपरिचारेण कृते सति इच्छामनः-
नामविषयं प्रधानं मनः किमभवानिति सिद्धिमावाह शीतोऽभव-
ति । इयमथ जावना यथा शीतपुद्गलाः शीतयानिकस्य प्राणि-
नः संस्पृशे शीतत्वं विशेषत आसादयत्युत्तस्य सुखित्वा-

योपकल्पते । उष्णपुद्गला वा उष्णयोनिं कस्य प्राणिनः सं-
स्पृशे उष्णत्वमिति प्रभूतमासादयन्ते सुखाय घटन्ते । यथा दे-
वीशरीरपुद्गला देवशरीरपुद्गला अपि देवीशरीरमवाप्य प-
रस्परं तद्गुणतां भजमानाः परस्परं सुखित्वायोपकल्पन्ते । त-
तः सुखमुपजायते, आहोऽश्च इत्यथेति संशयानां वेदानां युक्त-
पुद्गलास्तिष्ठं पृच्छति- (अग्निं गमिन्त्वादि) अस्तीति ति-
पानोऽत्र बह्वर्थे, नामि पूर्ववत्, भवन्ति । तेषां देवानां शुभ-
पुद्गला यत् स्वपकतो देवानां सुखमुपजायते । भगवानाह- (इ-
ता । अग्निं गौतम !) सन्ति केषलं वैकियशरीराभ्यन्तरीना इ-
ति, न गतोऽऽवाप्तहेतवः । (ते गं भेत ! इत्यादि) शुक्रपुद्गला
गमिति पूर्ववत् । भवन्ति । तासामन्तरां कीदृक् स्वकल्पतया
पृथा पृथा यथा कर्तन्ति तदा तदा इत्यर्थः । परिणम-
न्ति ? जगवानाह- (मोयमेत्यादि) ओभेतिष्ठं यावत् स्वप्ने-
नित्यतया तेषां कदाचिद्विनिष्ठतया परिणमन्तः सन्नाम्यन्ते ।
तत आह-इह तः सौभाग्याव सौभाग्यहेतवे कस्यैवमन्त्रा-
व्यक्त्या युक्त्य तस्मैमाग्यस्वपीयूषावाक्यव्यपन्त, तद्वा-
चस्तथा, तथा, तत्र कपसौम्यधेयवी माकुर्वीतवीनं परमस्त-
कणिमा सावश्यमतिशयमनोभवविकारहेतुः परिणमिति शेषो,
यतः सौभाग्यहेतुत्वाऽऽदिगुणनिष्पन्नमनया परिणमन्ति ततः
सुभगनया परिणमन्तीत्युच्यते । एवं ते शुक्रपुद्गलास्तासामन्त-
रानां भूयः भूयः परिणमन्ति । नैवेवं कायपरिचार उक्तः ।
सप्रति- " भेत ! तानि अच्छरारणं कीलसए भुञ्जे २ परिणम-
न्ति ? । गोयमाः सांक्षिप्यत्वा ए इष्टया ए कंथ कायपरा भुञ्जे
परिणमति । " अस्यापि पाननिष्ठायावया प्राग्वत् । नवरम-
स्मिन् स्वप्नेशुक्रपुद्गलकसो विषयप्रभावावदवसेवः । एवं कपपरि-
चाराऽऽवावपि भावनीयम् । तदेवमुक्ताः स्वप्नेपरिचाराकाः । स-
प्रति कपपरिचाराणां विभावयिषुष्टाह- (तथ कायपरा भुञ्जे) सु-
मम । यावत्सावहिकुर्वन्ति । (जेनामेव स) यैव देवतां क वि-
माने प्रदेष्टे च ते देवाः सन्ति तैव स्थाने ता अस्तरस उ-
पागच्छन्ति, उपागम्य च तेषां देवानाम् (अमुरसामंते इति)
अमुरसमोपे स्थिताः तानि पुत्रं विकुर्वन्ति उद्धारणि यावत्
स्वैकप्राणि कपाणि उपद्रोशमयस्तिष्ठन्ति । तस्मै देवास्ता-
मिरस्त्रोजिः सार्द्धं कपपरिचारणं परस्परसंविद्यामहाविज्ञ-
पं प्रत्यङ्गिरीकृणानजनिजानुतागप्रदर्शनप्रदिष्टिवाप्रकटना-
ऽऽदिर्वापं कुर्वन्ति । (सेस तं चैव सितं) शयम् स जगता-
मय इत्यादि । तदेव यावत् (भुञ्जे भुञ्जे परिणमन्तीति)
वाक्यम् । तदेवं भाविना कपपरिचाराणां । संप्रति शास्त्रपरि-
चाराणां भावयितुं काम आह- (तथ गमिन्त्वादि) कथमयम् ।
नवरमस्त्रसमोपे स्थित्वा अनुत्तराजित्वा सर्वमनःप्राप्नुजन्त-
तथा अमनससदृशान् उच्चावचान् प्रवतप्रवततन्मनोद्वाप-
कमन्त्रासज्यस्वपाद् शब्दाः, नपुंसकनिर्देशः प्राकृतमत्ता । अम-
ुराश्रयस्यस्तिष्ठन्ति । शेषं तथैव । (एते तथ गमिन्त्वादि)
मनःपरिचाराव्यवस्थापि तथैव यावन्मनःपरिचारे नमसि क-
ते सति किमंभव ता अप्वरसस्तत्र स्थिता एव सौधमे-
शानदेवताकास्तपैतस्वस्वविमानादिना एव सत्योऽनुत्तरा-
जित्वाऽऽदिवाक्यस्य कपाणि मनसि प्रबोधारणस्यस्तिष्ठन्ति ।
इह (तथ गवा चैव समाणीओ) इति वदता देव्यः सहस्रार-
वावहृच्छन्ति, न परत इत्यावेदिनं चक्षुष्यम् । तथा चाह संभ-
ह्यिषुष्टीकाकारो हरिजम्बुद्विः-सन्तकुमाराऽऽदिदेवानां २

तानि लापे सति देव्यः स्वस्वपरिगृहीता सहस्रारं यावद्भुङ्क्ष्व-
न्तीति । तथा स एव प्रदेशान्तरे आह - " इदं सोढुम्मे कल्पे
जासि देवीणे पलिश्रोवमाओ गंताओ तदेवाणं चेव हवन्ति,
जासि पुण पलिश्रोवमाओ समयाहिवा डिईं दुसमयति
समययन्तेओ असंखेजसमयाहिवाओ जाव वसपलिया सो-
हम्मगदेवीओ ताओ सणकुमारानं गच्छति, एवं वसपलियाओ
वरि जासि समाहिवा डिईं जाव वीसं पलिया ताओ वम-
सोपगयानं गच्छति, एवं वीसपलियाओवरि जासि समयाहि-
वा डिईं जाव तांसं पलिया ताओ महासुक्खदेवाणं गच्छ-
ति, एवं तांसं पलिश्रोवरि जासि समयाहिवा डिईं जाव
वसालोसं पलिया ताओ आणयदेवाणं तस्य डिवा चेव
आणालवणं हुंति, एवं वसालोसं पलिश्रोवरि जासि
समयाहिवा डिईं जाव पंचासपलिया ताओ आणदेवानं,
तस्य डिवा चेव आणालवणं हुंति, तथा ईसाणे जासि देवाणं
पलिश्रोवममाहयमाउयं ताओ तदेवाणं चेव हवन्ति, जासि
पुण आणयपलिश्रोवमाओ समयाहिवा डिईं दुसमयति सम-
संखिजा संखेजसमयाहिवाओ जाव पञ्चसपलिया ताओ मा-
हिदेवदेवानं गच्छति, एवं पञ्चसपलियाओवरि समयाहिवा
डिईं जाव पणवीसपलिया ताओ जेनगदेवानं, जासि पुण
पणवीसपलिश्रोवरि समयाहिवा डिईं जाव पंचवीसं पलिया
ताओ सहस्रमारदेवानं, जासि पुण पंचवीसपलिश्रोवरि
समयाहिवा डिईं जाव पणयाहीस ताओ पाणयदेवाणं, तस्य
डिवाओ चेव आणालवणं हुंति, जासि पुण पणयालीसं पलि-
श्रोवरि समयाहिवा डिईं जाव पाणपञ्चपलिया ताओ अचु-
यदेवानं तस्य डिवाओ चेव आणालवणं हुंति इति । " (तप
गमियादि) ततो गमिति पूर्ववत्, त देवाः तामिदं परमाभिः
सां मनःपरिचारणसुतागुणानि परस्परमन्यसंशयमन-सं-
कटपकरणरूपं कुर्वन्ति । (भस्माभ्याम्) शेषम् (स जहानामप-
सीवा पोमामा हयादि) निरवशं तावद्वक्तव्यं यावत् " लुओ
भुओ परिगमनीति " सर्वान्ति मे वाक्यम् (वाक्या वाक्य प्रा-
वृत्तं । तत्त ऊळ्ळु तु भिन्नकदेवा ममसाऽपि योपनो न प्रायेय-
मन्, मननुवेदंदायत्वात् । यथोत्तरं वा तेऽनन्तगुणसुखमाजः ।
तथाहि-कायप्रवीचारेण्योऽनन्तगुणसुखाः रूपपरिचारकाः,
तेभ्योऽनन्तगुणसुखा रूपपरिचारकाः, तेभ्योऽनन्तगुणसुखा
मनःपरिचारकाः, तेभ्योऽपि परिचारकाः ।

साप्रतमेतेषामेव परस्परमन्यद्वन्द्वमभिधत्सुराह-

एसि शं भंते ! देवाणं कायपरिवारगाणं जाव मणपरि-
वारगाणं अपरिवारगाणं य कयेरं कयेरहितो अप्पा वा ४ !
गोयमा ! सव्वत्थोवा देवा अपरिवारगा, मणपरिवारगा
संखिजगुणा, मणपरिवारगा असंखिजगुणा, रूपपरिवारगा
असंखिजगुणा, फरिसपरिवारगा असंखिजगुणा, कायप-
रिवारगा असंखेजगुणा ।

सर्वेस्त्रोका देवा अपरिचारकाः, ते हि त्रैवेद्यकानुत्तरोपवा-
तिनः, ते च सर्वसंख्यया क्षेत्रपदवाप्यमासंख्ययज्ञगर्वातिनः प्रदे-
शराशिप्रमाणा इति, तेभ्योऽपि मनःपरिचारका देवाः संख्येय-
गुणाः, तेभ्योऽनन्तगुणाऽऽदिकारणवत्पुण्ययतिन्यात्, तद्विनिर्मा च पू-
र्वेदेवापेक्षया संख्येयगुणक्षेत्रपदयोपमासंख्ययज्ञगमनाऽऽका-
शप्रदेशराशिपरिमाणत्वात्, तेभ्यः शब्दपरिचारका असंख्येय-

गुणाः, ते हि महाशुक्लसद्विचारकव्यवस्थितः, ते च वर्गीकृतस्या
लोकस्य एकप्रादेशक्याः क्षेत्रसंख्येयतमे भागे यावन्त आ-
काशप्रदेशास्त्रावप्रमाणाः, तेभ्योऽपि रूपपरिचारका देवा अ-
संख्येयगुणाः, ते हि ब्रह्मलोकज्ञानलकव्यवस्थितः, ते च पूर्व-
देवानः, चक्षुर्यासंख्येयगुणक्षेत्रस्यासंख्येयज्ञागमनतः प्रदेशराशिप्र-
माणाः, तेभ्योऽपि रूपपरिचारका देवा असंख्येयगुणाः, तेभ्यो
सनःकुमारमाहङ्ककव्यवस्थित्यात्, तद्विनिर्मा च ब्रह्मलोकज्ञान-
कदेवानपदेवासंख्येयगुणक्षेत्रया संख्ययज्ञगमनयोकाशप्रदेश-
परिमाणतयाऽधीतत्वात्, तेभ्यः कायपरिचारका देवा अस्-
ख्येयगुणा जवनपदार्थानामाशान्तात्मानां सर्वेषां कायपरिचार-
कत्वात्, तेभ्यो सर्वसंख्यया प्रतयसंख्येयमागयतिनतः प्रदेश-
राशिप्रमाणात्वादिनि । प्रज्ञा ० ३४ पदं । स्त्रिया च तत्कारणो-
पमाने, व्यं १ उ० । " दोहि ठाणहिं आया ओमान्दं दं-
सेणं वि, सव्वेणं वि । " (परिचारय स्त्रि) मेयुत्तं सेवन् देशान
मनांयोगाऽऽदीनामन्यतमेन, सर्वेण योगनयेणापि । स्या ० २ उ०
२ उ० । आनवनायाम्, आवा ० २ उ० १ उ० २ उ० ३ उ० ।

परिवारणासद-परिवारणाशब्द-न० । पुरुषेण ज्ञेयमाना स्त्री
य शब्दं करोति तस्मिन्, " परिवारणसदं वा " । पुरिस्-
ण्ठ्या परिजुज्जमाणा ज सद्दं करि एम परिवारणासादं
भस्सति । नि० चू० १ उ० ।

परियारिण्डि-परिचारण्डि-स्त्री० । अय्यान् देवानम्यसत्का
देवांरामयुज्याऽऽमान च विवृण्व परचारयन्तीत्येव लक्षणया
देवानां कामसंबन्धौ, स्या ० २ उ० ४ उ० ।

परियारसद-परिचारशब्द-पुं० । पुरुषेण परिजुज्जमानतयाः
शब्दं, वृ० १ उ० ३ प्रक० । नि० चू० ।

परियारमाण-परिचारयत्-त्रि० । परकीर्यदेवीनां भोगं कर्तुंका-
मेः भ० ३ श० २ उ० । कामकीर्षां कुर्वति, भ० १२ श० ६ उ० ।

परियाल-परिवार-पुं० । वृत्तौ, खज्जाऽऽदिकार्ये, प्रश्न० १
अध्मं द्वार । शिष्याऽऽदिवर्गे, स्या ० ६ टा० ।

परियालिय-परिचारलित-त्रि० । धेहिने, " वेदिअयं परिया-
लियं । " पाठ० ना० १६६ गाथा ।

परियालोयण-पर्यालोचन-न० । अनुचिन्तने, आव० ४ प्र० ।

परियावज्जणा-स्त्री० । पर्यापादन-न० । पर्यापत्तौ, आनवे-
याम्, " निविहा परियावज्जणा पमत्ता । तं जहा-जाण्, अ-
जाण्, विनिच्छा । " तत्र जानतो जाण्, अजानतोऽजाण्,
संशयवतो विविकित्ता । स्या ० ३ टा० ४ उ० ।

परियावण-परितापन-न० । ताडनाऽऽदिदुःखविशेषे, स्या ०
२ टा० १ उ० । पीडात्पादने, आवा ० २ उ० ३ उ० ।

परियावणा-स्त्री० । परियापन-न० । वृत्तौ, स्थितौ, " पग-
विहा अविसेसमणाल्ता सव्वलोप परियावणा । " भ० ३४
श० २ उ० ।

परियावण-पर्यायापण-स्त्री० । विस्मृते, वृ० ३ उ० । कुपर्या-
यमति, " जहा रुहिरं चेव वृयपरिणमेणं ठितं । " नि० चू०
१६ उ० । आव० १ आ० चू० ।

परियावति-पर्यावति-स्त्री० । सम्मुखेने, ऊष्माभिभूताया मुख्याया आपसी, आवा० १ ध्रु० १ अ० ५ उ० । पर्यावाद्ने, स्था० ३ डा० ५ उ० ।

परियावसह-पर्यावसथ-पुं० । ये गृहपर्यायं मुक्त्वा प्रवज्यापर्यायेण स्थितास्तेषामवसथः पर्यावसथः । नि० चू० ३ उ० । भिक्षुकाऽऽदिमठे, आवा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० ५ उ० ।

परियाविजमाण-परिताप्यमान-त्रि० । अग्न्यादौ समन्ततः पीड्यमानं, सूत्र० २ ध्रु० १ अ० ।

परियाविय-परितापित-त्रि० । समन्ततः पीडिते, आवा० ४ अ० ।

परियास-पर्यास-पुं० । परिच्छेपे, अरघदृष्टदोषायेन परिभ्रमणे सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० ।

परिरंभण-परिरंभण-न० । आलिङ्गने, "परिरंभणमवरुडणं ।" पाठ० ना० १६८ गाथा ।

परिरक्षण-परिरक्षण-न० । पालने, प्रश्न० ३ संव० द्वार ।

परिरय-परिरय-पुं० । पर्याये, आ० चू० १ अ० । पर्याहति, परि० ध्रु० १ उ० । "पञ्जराद्वारं लि वा परिउ लि वा पगडु ।" पांश्यां भवति गिरिन्यादीनां विषये । इयमत्र भावना-यद् गिरिनदीनामाऽविशद्यात् समुद्रकोविपरिग्रहः । व्य० १ उ० ।

परिरयपरिरहणा परिरयपरिरहणा-स्त्री० । गिरिसार्वभौमहरगायाम्, आवा० ३ अ० । व्य० १ उ० ।

परिलिख-देशी-लैनि, दे० ना० ६ वर्ग २५ गाथा ।

परिलित-परिलीयमान-त्रि० । लयं याति, आ० १ ध्रु० १ अ० । प्रश्न० ।

परिली-परिली-स्त्री० । आनेद्यभेदे, आ० चू० १ अ० ।

परिलीण-परिलीन-त्रि० । निलीने, "परिलीणं च निलीणं ।" पाठ० ना० १६६ गाथा ।

परिलीयमाण-परिलीयमान-त्रि० । अन्यत आगत्याऽभ्यासाऽभ्यासं लयं याति, "परिलीयमानमसत्तुःपयकुसुमाऽसवलममदुरगुमगुमायमाणमुज्जतदेसभाया ।" परिलीयमाना अन्यत आगत्याऽभ्यासनां मन्ताः षट्पदाः कुसुमाऽसवलताः किञ्चलरानलभ्यदाः मधुरगुमगुमायमाना गुज्जतश्च शब्दविशेषं च । यद्वधाना देशभागेषु तस्मिन् तस्मिन् देशभागे ययां ते परिलीयमानमसत्तुःपयकुसुमाऽसवलममधुरगुमगुमायमानमुज्जतदेशभागाः । गमकत्वादिबन्धे समासः । जी० ३ प्रति० ५ अधि० । आ० । जी० । रा० ।

परिल्ल-पर-त्रि० । "स्वयर्थे इल्लः ।" "वरमे परिणिव्रज्यां परि-ल्लणं ।" आवा० ४ अ० ।

परिल्लास-देशी-अज्ञातगती, दे० ना० ६ वर्ग ३ गाथा ।

परिवहता-परिवज्ज-त्रि० । परिव्रजितुं शक्ते, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

परिवंदण-परिवन्दन-न० । परिसंस्तुते, आवा० १ ध्रु० ३ अ० ३ उ० । प्रश्न० लाया । आवा० १ ध्रु० १ अ० १ उ० ।

परिविच्छि-देशी-निर्णये, 'परिविच्छि' देशीशब्दोऽयं निर्णये धर्तते । ध्रु० १ उ० ३ प्रक० ।

परिविच्छय-परिपक्षित-त्रि० । परिवृद्धते, परिवृत्ते, आ० १ ध्रु० १६ अ० ।

परिवज्जत-परिवर्जयत्-त्रि० । परिहरति, पा० ।

परिवज्जण-परिवर्जन-न० । परि समन्ताद् वर्जनं परिवर्जनम् । दर्श० १ तत्त्व । परित्यागे, आवा० ६ अ० । आवा० १ सूत्र० ।

परिवज्जयत-परिवर्जयत्-त्रि० । परकृतान् दोग्यान् परिहरति, सूत्र० १ ध्रु० १३ अ० ।

परिवज्जिय-परिवर्ज्य-अव्य० । अपमानमविगल्येत्यर्थे, आवा० १ ध्रु० ६ अ० १ उ० ।

परिवट्टण-परिवर्त्तन-न० । पुनः पुनर्देहोद्वर्त्तने, नि० चू० १ उ० ।

परिवट्टिअ-देशी-प्रवर्त्तने, दे० ना० ६ वर्ग २६ गाथा ।

परिवट्टिय-परिवर्त्तित-न० । साधुनिमित्तं कृतपरवर्त्ते उद्गम-द्वयभेदे, प्रव० ६७ द्वार ।

परिवट्टिय-प्रतिपत्तित-त्रि० । अष्टे, "सुदं अशुद्धाणं परिवट्टियं ।" प्रतिपत्तितं तथाविधकर्मदोषाद् अष्टम् । पञ्चा० ४ विषय० ।

परिवत्त-परिवर्त्त-पुं० । मस्याऽऽदीनां परिवर्त्तने, अनेकधा सञ्चरणे, स० ११ अ० । आ० । अमणं, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

परिवत्तयत-परिवर्त्तयत्-त्रि० । उत्तानमवाकुसुमान् या कुर्वन्ति, सूत्र० १ ध्रु० ५ अ० १ उ० ।

परिवद्धमाणय-परिवर्धमानक-त्रि० । समन्ताद् वर्धमाने, न० ।

परिययत-परिकदत्-त्रि० । निन्दति, प्रश्न० ४ अ० द्वार । आवा० । समन्ताद् वदति, आवा० १ ध्रु० २ अ० १ उ० ।

परिवसण-परिवसन-न० । आवाते, ज० २ वस्त० ।

परिवसणा-परिवसना-स्त्री० । परि समन्ताद् वसनस्य परिवसनाः । पृथ्वण्यायाम्, वर्षाऽवाते, नि० चू० । "जम्हा उदुबजिया दव्वेत्तकालवायपजाया पत्थ परि समन्तांसा सविज्जंति पत्थिज्जतीत्यर्थः । अग्रे य दव्वादिया पुनिसका-लप्राश्नाया चेत्तुं आययज्जंति, नम्हा एवत्तेत्त वसारी मा-सा परिवसन्तीति तम्हा परिवसणा भ्रणति ।" नि० चू० १० उ० ।

परिवहण-परिवहन-न० । पृष्ठयाऽऽरोपणपुरस्सरं नयने, स्था० ३ डा० १ उ० । नि० चू० ।

परिवाग-परिपाक-पुं० । निष्पत्तौ, सूत्र० २ ध्रु० ३ अ० ।

परिवाड-घट-धा० । चेष्टायाम्, "घटेः परिवाडः ।" भा० १५०॥ इति स्त्रिण घटधानोः परिवाडाऽऽदेशः । 'परिवाडः' घटेने, प्रा० ४ पाद ।

परिवाडी-परिपाटी-स्त्री० । पञ्चतै, ध्रु० १ उ० ३ प्रक० । आ० म० । प्रज्ञा० । आ० क० । विशे० । अग्याम । संधा० । क० मः परिपाटी वर्गणा वर्गो राक्षिरिनि पर्यायाः । आ० म० १ अ० । आनुपूर्व्याम्, विशे० । गृहपङ्क्तौ, उक्त० १ अ० । "अखुपुत्ति परंपरा उ परिवाडी ।" पाठ० ना० १६६ गाथा ।

परिवादिणी-परिवादिनी-स्त्री० । वीणाविशेषे, प्रश्न० ५ सं-
च० द्वार । रा० ।

परिवाय-परिवाद-पुं० । परिचयनं परिवादः । अयशोगुण-
कीर्तनं, नि० सू० १० उ० । विकल्पने, स्था० १ टा० । वाय-
परिकर्तनं, स्था० ४ टा० ४ उ० । असद्वृत्तदोषाऽऽविष्क-
रन्ते, आनु० । दस्युरयं पिशुनो वेत्येवं मर्मोत्पद्यते, आचा० १
श्रु० ३ अ० २ उ० ।

परिवार-परिवार-पुं० । दासीकर्मकराऽऽदिके, सूत्र० २ श्रु० २
अ० । रा० । आ० म० । “ परिवारपुयहेतुं पामत्यागं च आ-
शुचसीए । ” परिवार आत्मव्यतिरिक्तः, ततः परिवारं पुत्रा
परिवारस्य वा पुत्राः । पुरुषास्वै प्राक्तनप्रभवं, नस्या हेतु
निमित्तम् । दश० ३ तत्त्व । खड्गनिवासचर्ममयगृहे, “कलहं
परिवारं । ” पाह० ना० २३४ गाथा ।

परिवारण-परिवारण-न० । निराकरणे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

परिवारिअ-देशी-घटिते, दे० ना० ६ वर्ग ३० गाथा ।

परिवारिअ-परिवारित-त्रि० । परिवारः परिकरः संजानोऽ-
स्येति परिवारितः । उक्त० ११ अ० । समन्ततो वेष्टितं, प्र-
श्ना० २ पद । परिकरिते, सं० । “ सत्वञ्चा परिवारिञ्चा । ”
सर्वतः परिवृत इत्यर्थः । उक्त० ११ अ० ।

परिवार्य-अव्य० । वेष्टयित्वेत्यर्थः, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० २ उ० ।

परिपालय-परिपालय-अव्य० । सूत्रेकेन विधिना परिपाल-
नं कृत्वेत्यर्थः, पं० च० ४ द्वार ।

परिपायिा-परिपायिता-स्त्री० । त्रिभिर्वा उपपाय स्थानान्त-
राऽऽरोपयतः परिवयनमर्थं शालिद्रवियक् कुम्भिवेदे, महा-
व्रताऽऽरोपणं निगमिचारस्य सानिचारस्य वा मूलप्राय-
श्चित्तदानतः प्रप्रज्यावेदे, स्था० ४ टा० ४ उ० ।

परिपाय-देशी-सप्तशायिनि, दे० ना० ६ वर्ग २६ गाथा ।

परिपायिअ-परिपायक-पुं० । पृष्टयाम्नेपके, स्था० ३ टा० १ उ० ।

परिपाह-देशी दुर्विनये, दे० ना० ६ वर्ग २३ गाथा ।

परिविच्छय-परिविज्ञत-त्रि० । परं समन्तान् अनेकप्रकारं
हते, छिन्नं च । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० १ उ० । “ मायापुत्रं न
यागार जेत्य परिविच्छत । ” सूत्र० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

परिविदु-परिवेपित-त्रि० । भोजितः । “ ते मुग्धा हराविभ्रा, जे
परिविदुताहं । अयमेष्यक जेतहंता-हं समिध गंजिउ जाहं । ”
प्रा० ४ पाद । ये येषां परिवेपितान्ते मुधा हानिनाः मुधा जा-
ताः येषां परस्परं युध्यतां स्वामी गंजिनः, पंडित इत्यर्थः ।
हुं० ४ पाद ।

परिविन्नस-परिविन्नस-न० । उद्वेगपूर्वकभये, आचा० १
श्रु० ६ अ० ५ उ० ।

परिवीलिय-परिवीडय-अव्य० । पुनः पुनः पीडयित्वेत्यर्थः,
आचा० २ श्रु० १ श्रु० १ अ० ८ उ० ।

परिवुद्ध-परिवृत्त-त्रि० । संयुक्ते, उक्त० २२ अ० । रा० । परिक-
रिते, प्रा० १ श्रु० १ अ० । आ० म० । म० । श्रेयस्त्वैः परि-
करिते, म० १ श्रु० ६ उ० । परिवारिते, स्त्री० ।

परिवुसिय-पर्युपित-त्रि० । संयमे, उटुकविहारिणि, “ जे
अचले परिवुसिय संविक्रजति । ” आचा० १ श्रु० ६ अ० २
उ० । व्यपस्थिते, “ तिहि वय्थहि परिवुसिए । ” आचा० १
श्रु० ८ अ० ७ उ० ।

परिवृद्ध-परिवृद्ध-त्रि० । युजाऽऽद्यौ समर्थे, उक्त० २४ अ० । प्रमौ,
उपचितमांसशरीणतया तत्तत्क्रियासमर्थे उक्त० ७ अ० ।
आचा० ।

परिवृहण-परिवृहण-न० । उपचये, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

परिवेदिय-परिवेष्टित-त्रि० । असकृदेष्टिते, स्था० १० टा० । प्रश्ना०
म० । पुरतः पृष्ठतः पार्श्वेन च वेष्टिते, नि० सू० १ उ० । जं० ।

परिवेष्टय-अव्य० । पुरतः पार्श्वेनः पृष्ठतश्च वेष्टितः । “असलं
पारं छाहं न्नाहं अशुचित्तिय परिवेष्टिय परिवेष्टिय जा-
यह । ” नि० सू० १ उ० ।

परिवेष्टमाण-परिवेष्टमान-त्रि० । असकृत्कम्पमाने, “ भिक्खुं
स्तीयफामपरिवेष्टमाणं मायं नं उवसंकिमिनु गाहावती
बुया । ” आचा० १ श्रु० ८ अ० ३ उ० ।

परिवेस-परिवेप-पुं० । चन्द्राऽऽदित्ययोः परितो बलयाऽऽका-
रायां पुद्गलपणिगतौ, श्रुतु० ।

परिवेसण-परिवेषण-त्रि० । परिवेषयते तत् भोजनं दीयते
यस्मै न परिवेषणः । भुज्जाने, पि० ।

परिवेसयंतिया-परिवेषयन्तिका-स्त्री० । भोजनपरिवेषणका-
रिकायाम्, प्रा० १ श्रु० ७ उ० ।

परिव्ययन-परिव्रजन्-त्रि० । परं समन्तान् व्रजन् गच्छन् प-
रिव्रजन् । गुरुपदेशाऽऽदिना संयमयोगेण वृत्तमानं, दश० २
अ० । संयमानुष्ठायिते, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० । आचा० । उ-
चच्छति, आचा० १ श्रु० ४ अ० ५ उ० । सूत्र० । समन्तान्
मूलान्तरगुणानु उपयमे कुर्वति, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । आचा० ।

परिव्याद्या-परिव्याजिका-स्त्री० । वनिनीविशेष, प्रा० १ श्रु०
६ अ० । आ० म० । आचा० ।

परिव्यायग-परिव्रानज-पुं० । परं समन्तान् पापवर्जनेन अ-
जितं गच्छन्तीति परिव्रानजः दश० २ अ० । पापवर्जितं अम-
शे, दश० १० अ० । प्रा० । आचा० । आचा० । आ० म० ।

सौकरिकपरिव्राजकानामाचारः-

ते जे इमे जाव सन्नियेमेनु परिव्यायगा भवति । ते जहा-
मंखा जाई कविता भिउत्ता इना परमहेमा बहुउदया
कुडिव्या कएहपरिव्यायगा । तथ खलु इमे अट्ट माह-
णपरिव्यायगा भवति । ते जहा-“ कएह अ कएहं दे य,
अवडे य परामरे । कएहं दीयाणसे चव, देवगुते य
शारए ॥ १ ॥ ” तथ खलु इमे अट्ट खनिअ परिव्यायगा
भवति । ते जहा-“ सीलई ससिहारे य, खगई भगई ति अ ।
विदेहे राया-राया, राया रामे बले ति अ ॥ १ ॥ ” ते गे
परिव्यायगा रिउवेदजउवेदसामवेदअहवण्यवेदइतिहास-
पंचमासं शिषंदुच्छ्रद्धानं संगोवंगाणं सरहस्सारं चउ-

एहं वेदायं सारगा पारगा धारका बारका सङ्गती सङ्गित-
तविभारदा संख्याये सिकखाक्ये वागरे छंदे शिरुते जो-
तिसामयये अस्सुय वंमस्यसु अ सत्येसु सुपरिणिष्ठिताया-
वि हुत्ता । ते थं परिव्यायगा दाणधम्मं च सोअधम्मं च ति
स्थाभिसेअं च आघवेमाणा पम्मेमाणा पक्खेमाणा विहरंति ।
जं थं अम्हे किंचि असुई भवति तं थं उदएण य मट्टिआए
अ पक्खाल्लिअं सुई भवति, एवं खलु अम्हे चोक्खा चोक्खा-
पारा सुई सुईसमायारा भवेत्ता अभिसेअन्नलपूअऽप्याखो
अविषयेण सगं गमिस्सामो, तेसि थं परिव्यायगा थं
कप्पइ अगडं वा तलायं वा शूदं वा बाविं वा पुक्खरिणिं
वा दीहियं वा गुंजालिअं वा सरं वा सागरं वा ओगाहि-
त्तए, शसुत्थ अट्ठाअं मणे, थो कप्पइ सगडं वा० जाव
संदमाणिअं वा दुरुहिता थं गच्छित्तए, तेसि थं परिव्याय-
गा थं कप्पइ आसं वा हरियं वा उट्टं वा गोणिं वा
महिसं वा खरं वा दुरुहिता थं गमित्तए, तेसि थं परि-
व्यायगा थं कप्पइ नडपेच्छाई वा० जाव मागहपेच्छाई
वा पिच्छित्तए, तेसि परिव्यायगा थं कप्पइ हरिआथं ले-
सण्या वा घट्टण्या वा थंमण्या वा लुसण्या वा उप्पा-
दया वा कर्त्तए, तेसि परिव्यायगा थं कप्पइ इत्थिक-
हाई वा भनकहाई वा देसकहाई वा रायकहाई वा चोर-
कहाई वा जणवयकहाई वा अणत्पदं कर्त्तए, तेसि थं
परिव्यायगा थं कप्पइ अयपायाई वा तअअपायाणि
वा तंवपायाणि वा जसदपायाणि वा मीसगपायाणि वा रु-
प्पपायाणि वा सुवत्तपायाणि वा अत्तयराणि वा बहुमुद्धा-
णि वा धारित्तए, शसुत्थ लाउपाएण वा दाहपाएण वा
मट्टिआपाएण वा, तेसि थं परिव्यायगा थं कप्पइ अ-
यवंधणाणि वा तअअवंधणाणि वा तंववंधणाणि० जाव
बहुमुद्धाणि धारित्तए, तेसि थं परिव्यायगा थं कप्पइ
याणाणिहममरागराचाई यथाई धारित्तए, शसुत्थ एकाए
ध्वारत्तए, तेसि थं परिव्यायगा थं कप्पइ हारं वा अट्ट-
हारं वा एकावलिं वा मुत्तावलिं वा कण्णावलिं वा रयणाव-
लिं वा मुरविं वा कंठमुरविं वा पालंबं वा तिसरयं वा
कडिसुत्तं वा दसमुट्टिआगंतकं वा कडयाणि वा तुणि-
याणि वा अंगयाणि वा केउराणि वा कुंडलाणि वा मउ-
दं वा चूलामणिं वा पियद्वित्तए, शसुत्थ एकेण तंतिएण
पवित्तए, तेसि थं परिव्यायगा थं कप्पइ गंधि-
मवेदिमपूरिमसंयातिमे चतुविहं मल्ले धारित्तए, शसुत्थ ए-
णेण कषपूरयं, तेसि थं परिव्यायगा थं कप्पइ अ-
गलुएण वा चंदणेण वा कुकुमेण वा गायं अखुलिं-
पित्तए, शसुत्थ एकाए गंगामट्टिआए, तेसि थं परि-

व्यायगा थं कप्पइ मागहए पत्थए जलस्स पट्टिगाहित्तए,
सेऽवि य वहमाणे थो चेव थं अवहमाणे सेऽवि य िमिओ-
दए थो चेव थं कदमोदए, सेऽवि अ बहुपसणे थो चेव थं
अवहुपसणे, सेऽवि अ परिपूते थो चेव थं अपरिपूते, सेऽवि
अ थं दिसे थो चेव थं अदिसे, सेऽवि अ पिचित्तए थो चेव
थं हत्थपायचरुचमसपक्खाल्लण्डाए सिगाइत्तए वा, ते-
सि थं परिव्यायगा थं कप्पइ मागहए अट्टादए जलस्स प-
ट्टिगाहित्तए, सेऽवि य वहमाणे थो चेव थं अवहमाणे०
जाव थो चेव थं अदिसे, सेऽवि य हत्थपायचरुचमसप-
क्खाल्लण्डाए थो चेव थं पिचित्तए सिगाइत्तए वा, ते थं
परिव्यायगा एयारुक्खे विहारं विहरमाणा बहूदं वा-
साई परियायं पाउयंति, बहूदं वासाई परियायं पाउयि-
त्ता कालमासे कालं किन्ना उकोमिणं बंभलोए कप्पे दे-
वत्ताए उवत्तारो भवंति, तहिं तेसि गई तहिं तेसि ठिई
दससागरोवमाई ठिई पत्ता, सेसं तं चेव ॥ १२ ॥

(परिव्यायग ति) मस्करिणः । (संल ति) सांख्याः—बुद्धय-
हङ्काराऽऽदिकार्यभ्रामवादिनः प्रकृतीश्वरयोः जगत्कारणत्वम-
भ्युपगताः । (जोह ति) योगिनः—अध्यात्मशास्त्राभ्यासिनः
(कविल ति) कविलो देवता येषां ते कापिलाः, सांख्या एव
निरीश्वरा इत्यर्थः । (मिउअ ति) श्रुतः लोकप्रसिद्ध श्रुति-
विशेषः, तस्यैते शिष्या इति भागवतः । “ हंसा परमहंसा
बहुउदगा कुडिअवा ” इत्येते चत्वारोऽपि परिभाजकमेत-
यतिविशेषाः । तत्र हंसा—ये पर्वतकुहररूपाऽऽश्रमदेवकु-
लाऽऽसामवातिनो भिक्षार्थं च ग्रामं प्रविशन्ति परमहंसास्तु-
ये नदीपुलिनसमागममार्गदेशेषु वसन्ति चौरकौपीनकुशाश्च
त्यक्त्वा प्राणान् परित्यजन्ति । बहूदकारुन्—ग्रामे एकाभि-
का नगरे पञ्चरात्रिकाः प्राप्तभोगाश्च ये भुञ्जन्त इति । कुटी-
चताः—कुटीचराः । ते च रुहे वसमाना व्यपगतचत्थेलाभ-
मोहा अहङ्कारं वज्रयन्तीति । (कएदपरिव्यायग ति) कृष्ण-
परिभाजकाः परिभाजकविशेषा एव, नारायणभक्तिका इति
केचित् । कएइवादयः षोडश परिभाजका लोकतोऽवसेयाः ।
(रिउअवेजजुवेदसामवेदअहवणवेद ति) इह पट्टीअ-
वचनलोपदेशान् श्रुत्येवजुवेदसामवेदार्थवैदानामिति
इत्ययम् । (इतिहासपंचमार्ग ति) इतिहासः पुराणमुच्यते ।
(निगंडुद्धरणं ति) निघण्टुः नाम कोशः । (संगोवंगाणं
ति) अङ्गानि शिशाऽऽदीनि, उपाङ्गानि तदुत्क्रमपञ्चनपराः प्र-
बन्धाः । (सरहस्ताणं ति) ऐन्द्रमययुक्तानामित्यर्थः । “ अउ-
रहं वेयाणं ति ” व्यक्रमः । (सारय ति) अध्यापनद्वारेण प्र-
वर्त्तकाः स्मारका वा अध्येयां विस्तृतस्य स्मरणान् । (पारय
ति) पर्यन्तगामिनः । (धारय ति) धारयितुं क्षमा । (सङ-
गवी ति) बडङ्गविद्ः शिशाऽऽदिविचारका । (सङ्गितंतिवि-
सारय ति) कापिलीयतन्त्रपरिज्ञताः । (संखारे ति) पञ्च-
क्याने गणितस्वरूपे, परिनिष्ठिता इति योगः । अथ अ-
ङ्गानि वयं पञ्चाह—(सिकखाक्ये ति) शिखा च अन्तर-
स्वकर्त्तृकत्वं शालं, कल्पश्च—तथाविधममावारीरूपकं
शालमेवेति शिखाकल्पस्तत्र । (वागरे ति) शब्दशब्-

गशास्त्रे [छंदे सि] पद्यवचनलक्षणशास्त्रे (निरुक्ते
ति) शब्दानेकप्रतिपाद्यके (जोहसामयणे सि)
ज्योतिषामयने ज्योतिःशास्त्रे, अन्येषु च बहुषु (बंधषुपसु
य सि) ब्राह्मणकेषु च धेव्यव्याख्यानरूपेषु ब्राह्मणसम्बन्धि-
शास्त्रेभ्यामेषु वा, वाचनाऽन्ते- "परिव्रज्यायसु य नपसु
सि " परिब्राजकसम्बन्धिषु च नयेषु-न्यायेषु (सुपरिनिहि-
या यावि होत्य सि) सुपरिनिष्णाताभ्याम्यभूषाधिति (आ-
चवेमाणे सि) आध्यायन्तः-कथयन्तः । (पक्षवेमाण सि)
चोषयन्तः । पक्षवेमाण सि) उपपत्तिः स्थापयन्तः । (चो-
षया चोषसायार सि) चोषा-विमलदेहनेपथ्याः चोषाऽऽ-
चारा निरवयव्यवहाराः । किमुक्तं भवती-याह- (सुदे सुहस
मावरति) अभिजयजलदूययाणे सि) अभिरिक्तो जलेन
[पुष्य सि] पवित्रित आत्मा येन तथा (अभिधेयं सि), विद्या-
भाषेन, (अग्रहं व सि) अग्रहं कृपं (वावि व सि) वापीचतु-
रक्षजलाऽऽययिष्येः । (पुष्करिणी व सि) पुष्करिणी
वधुलः स एव, पुष्करयुक्ता वा । (दीहिषं व सि) दीर्घिका
सारणी (गुंजालिषं व सि) गुंजालिका-वसारणी "सर
सि व सि " कबिर्दृश्यते । तत्र महत्तरः सख्यीयुच्यते,
(नस्यथ अज्ञाणगमणेनं सि) न इति यो निषेधः सांध्य-
आश्रयानादित्यर्थः । " सगडं वा " इत्यत्र यावत्करणार्थं
दृश्यम्- " रहं वा जाणं वा कुम्भं वा गिह्मि वा धिह्मि वा पवहं
वा सीयं वेति " एतानि च प्राग्विकव्याख्येयानीति । (हरियाणं
लेखनया व सि) संक्षेपणता (घणनया व सि) सङ्घटनम्
(धंमनया व सि) स्तम्भनम्-ऊर्ध्वकरणं (लूननया व सि)
कचित्तत्र लूपणं-हस्ताऽऽदिना पनकाऽऽदिः सम्भाजनम्
(उष्णवणया व सि) उन्मूलनम् " अथयाणि वा " इत्यादि-
स्वै यावरकरणात् अणुकसीतकरजनजानरूपाः
(चवेडोति य) वृत्तोलहं कलोलहं हारपुटकरीतिकामाण-
शङ्खदन्तचर्मलेशैलशब्दविशेषितानि पात्राणि दृष्टानि ।
" अक्षपराणि वा तदप्यगाराणि महद्वज्रमोहार्द्र " इति
व दृश्यम् । तत्रार्थो लोहं, रजतं रूप्यं, जातरूपं सुव-
र्णं, काचः पाषाणविकाः (वेडंति य सि) रुडिगम्यम्,
हृत्तलोहं त्रिकुटीनं यदुच्यते, कांथ्यलोहं कांथमेष, हा-
रपुटकं मुकुटाङ्गिपुटं, रीतिका पीतलं, अन्यतराणि वा
येषां मध्ये एकतराणि पतयतिरिक्तानि वा तथाप्रकाराणि
भोजनार्थाऽऽधिकार्यकारणसामर्थ्यानि, महत् प्रभूतं, घनं ह्रस्वं,
सूक्ष्मं प्रतीतं, येषां तानि तथा । (अलावुपाण्ये सि) अला-
वुपात्रात् तुम्भकभाजनादित्यर्थः । तथा " अथवेधगाणि वा " इत्यत्र
यावरकरणात् अणुकबन्धनाऽऽदीनि शैलवन्धनान्तानि
पात्राणि दृष्टानि । " अक्षपराः तदप्यगाराः महद्वज्रमुहार्द्र " इत्येतच्च
दृश्यमिति । पुस्तकान्ते समग्रमिदं सूत्रद्वयमस्ये-
वेति । (सुखस्य एमाए धाउत्साए सि) इह गुणलिकयेति
शेषो दृश्यः । हाराऽऽदीनि प्राग्वत्, नवरम् (दममुदिगाण्यंतं
यि) रुडशब्दस्यादस्य हस्ताङ्गुलीमुद्रिकादशकमित्यर्थः । (प-
विचयणं सि) पविचरुणं अङ्गुलीयकम् (गंधिमंयदिमपुत्ति-
मसंश्रयं सि) प्राग्यमं-प्रत्यनेन निवृत्तं मालाकूपं, वेदिमं-
मालावेष्टननिवृत्तं पुष्पलम्बूलकाऽऽदि, पुरिमं-पूरणनिवृत्तं
बंधगुणलं जालकपूरणमपरिमितं, सख्यातिमं-सख्यानेन
निवृत्तम् इतरेतरस्य नालप्रयंशनेन । (मल्ले पि) मल्ल्यानि

मालायां साधूनि, तस्यै हितानि वेति पुष्पाणीत्यर्थः । (क-
क्षपूरयणं सि) कक्षपूरकः-पुष्पमयः कक्षाऽऽभरणविशेषः ।
(मागहए पथए सि) " दो असर्दो पसर्द, दोहिं पसर्दहिं
सिइया होह । चउसेओ उ कुलओ । चउकुलओ पथओ हो-
हो " इत्यादिमालनलक्षणलिखितं मागधप्रस्थः । (येऽवि य
वहमाणए सि) तदपि जलं वहमानं नचादिश्रोनीयति
व्याप्रियमाणं वा । (यिमिश्रोदए सि) स्निग्धमितीदृक् यस्या-
धः कर्दमो नास्ति, (बहुपसंश्रे सि) बहुप्रसन्नम् अति-
स्वच्छम् । (परिपूय सि) परिपूर्णं वक्ष्येण गालितम् (पविच-
ए सि) पानुम् (चरुचमस सि) चरुः स्थालीविशेषश्चमसो
द्विकेति ॥ १२ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ परिब्राजामिदम् परिब्रा-
जकम् । परिब्राजकसम्बन्धिनि, " बहुषु परिव्रज्यायसु
नपसु " ३१ ॥ परिब्राजकसम्बन्धिषु नयेषु, आचारशास्त्रेषु,
कदरं १ अधि० १ त्तए ।

परिसंक्रमाक्ष-परिशङ्कमान-वि० । सर्वतो भयाऽऽकुले, सूत्र०
१ छु० १ अ० ।

परिमंकियजण परिशङ्कितजन-पुं० । भीतजने, प्रश्न० ३ आ-
ध० द्वार ।

परिसंखाय-परिमङ्गलाय अन्य० । सम्यग्भावेत्यर्थः, सूत्र० २
छु० १ अ० । आवा० । सर्वैः प्रकारैर्भावेत्यर्थः, दृश० ७ उ० ।

परिमंडाविय-परिसंस्थापित-वि० । परि समन्तात्सर्वत्र स-
म्यक् स्थापितम् । रक्षितं, नं० ।

परिस्तं-परिश्रान्त-वि० । अग्रहम्यङ्गापेतया ध्रान्ते, वा० १
छु० १ अ० ।

परिस्तंथ-परिसंस्तव-पुं० । परिबन्धन्ते, आवा० १ छु० ३ अ०
३ उ० ।

परिसंवेयण-परिमंवेदन-न० । अनुभवं, आवा० १ छु० २
अ० ३ उ० ।

परिमकिर-परिष्वकिन्-वि० । परिष्वक्तुं शीलमस्येति ।
परिमवेणशोले, " विजुलगगणवचलपरिस्किरेषु " । वा०
१ छु० १ अ० ।

परिमडण-परिशटन-न० । निःशरले, स्या० १ टा० ।

परिमडिय परिशटित-वि० । कुष्ठाऽऽद्युपहताङ्ग इव विष्व-
स्वः, प्रश्न० ४ संव० द्वार ।

परिमडिय कंदमूलतयपतुपुष्कलाहार-परिशटितकन्दमूल-
त्वकत्रपुष्पफलाऽऽहार-पुं० । परिशटितकन्दऽऽदिमल्लके
धानप्रस्थभेदे, नि० चू० १ उ० ।

परिसप-परिसर्प-पुं० । परिसर्पतीत्येवंशालः परिसर्पी । प-
रिसर्पशालेषु सुञ्जतरःपरिसर्पेषु जीवभेदेषु, अनु० ।

परिसपिणी-परिसर्पिणी-स्त्री० । परिसर्पणशालायाम्, तिर्व-
कृत्त्रियाम्, " मे किं ते परिसर्पिणीभ्यः ? । परिसर्पिणीभ्यो
बुविहाभ्यो एणभाभ्यो । तं जहा-उत्परिसर्पिणीभ्यो, भुय-
परिसर्पिणीभ्यो य । " जी० २ प्रति० ।

परिसर-परिसर-पुं । प्रान्ते, औं । "नगरपरिसरेह वा ।" आ० म० १ श्र । "परिसरो मुर्या, द्वीपापान्तप्रदेश-
योः ।" हे० । "परिसरो पासा ।" पा० ना० २३६ गाथा ।

परिसर-परिषह-पुं । परीति समन्तात् स्वेहनुमिद्वीरिना
मार्गोच्यवर्गनिर्जरायै साध्यादिभिः सख्यन्ते इति परीषहाः ।
उत्त० २ अ० । साधुभिः सहनार्यं तुदादिषु, भ० १ श्र । ६
उ० । औं । विश० । सूत्र० । आ० ४० । आवा० ।

ननु केऽमी परीषहाः ? किंरूपाः ? किञ्चाऽऽत्मन्यनुर-
रीकृत्यैतेषु सस्वर्वापि न विनयविलक्ष्णनमित्याशङ्काऽऽपी-
हाय परिषहास्तत्स्वरूपाऽऽदि आभिधेयमित्यनेन सम्बन्धे-
नाऽऽप्याख्यास्य सहाय्यस्य महापुरःस्थे चतुरसुर्यागद्वार-
स्थकमुपवर्गेनीयं, तत्र च नाम निष्पन्ननिक्षेपस्य परी-
षह इति नाम, अतस्त्वनिक्षेपपदसंन्यासाऽह भगवांश्चतुराङ्ग-
कारः-

शासो परीसहायं, चउज्विहो दुविहो उ दुव्वीम्मि ।

आगम नोआगमनो, नोआगमयो य सो तिविहो ॥६५॥

नियन्ते निश्चितं वाऽऽमनं नामाऽऽदित्त्वनाऽऽत्मकं क्षेपणं
स्यानां निलेप इत्यर्थः । अयं च केषामित्याह-परीति समन्तात्
स्वेहनुमिद्वीरिना मार्गोच्यवर्गनिर्जरायै साध्यादिभिः स-
ख्यन्ते इति परीषहास्तंयां, चत्वारो विधाः प्रकारा अस्ते-
ति चतुर्विधा, नामस्थापनाद्रव्यपरीषहमात्रं । तत्र नामस्था-
पनं लुप्येति, इत्यनादृत्य द्रव्यपरीषहमात्रं । द्विविधां द्वि-
धाः तुः पूर्णं, भवति 'द्रव्यं' इति द्रव्यविषयः, प्रकृमाप-
रीषहः । स च (आगम शांआगमनं ति) आगमनो नोआ-
गमत्वञ्च, तत्र आगमनो ज्ञाना, तत्र चानुपपुक्त इत्यागम-
स्वरूपमतिपरिचितमिति परिहृत्य नोआगमन आह नो
आगमनस्तु नोआगमं पुनराश्रित्य 'स' इति परीषहः
'त्रिविधः' विप्रकार इति गाथाऽर्थः ॥ ६५ ॥

त्रैविध्यमेवाऽऽह-

जाणगसरीर भविय, तव्वहरिते य से भवे दुविहे ।

कम्म नोकम्म या, कम्मम्मि य अणुदम्मो भणिय्मा ॥६६॥

(जाणगसरीर ति) जायको श्रो वा तस्य शरीरं ज्ञा-
यकारादं, हशरीरं वा जीवरहितं शिख्यालालगतं
निपीधिकागतं वा, अहो ! अमुना शरीरस्समुच्छ्वेदणोपात्तेन
परीषह इति पदं शोचितम्, अयं हृतघटोऽभूदितिवत्सं-
भाव्यमानं, तथा (भविय ति) शरीरशब्दस्य काकाक्षि-
गोक्तकन्यायेनोभयत्र सम्बन्धान् अभ्यशरीरं, तत्र भविष्यति
तेन तेनवस्थाऽऽत्मना सत्तां प्राप्स्यति यः स भव्यो जी-
वस्तस्य शरीरं यदथापि परीषह इति पदं न शितं, ए-
ष्यति तु शिष्यते, तदयं हृतघटो भविष्यतीतिवत्संभा-
व्यमानम् । नोआगमनो द्रव्यपरीषहः (तस्यदस्तिने य ति)
साभ्यां हशरीरभ्यशरीराभ्यां व्यतिरिक्तः पृथग्भूतः तद्व-
तिरिक्तः, स च प्रकृतत्वाद् द्रव्यपरीषहो भवेत्, 'त्रिविधः'
द्विधेदः । कथमित्याह-क्रियन्ते मिष्यात्वावित्कषायवोणा-
नुगतयोऽऽत्मना निर्वर्धेत इति कर्म, तत्र ज्ञानाऽऽवरणाऽऽ-
दिरूपे, 'नोकम्मि' च 'तद्विपरीतरूपे, च समुच्चये, दीर्घ-
त्वं च "हस्वदीर्घौ मिथो कुलौ" ॥२॥॥ इति प्राकृतज्ञ-

क्षणात् । तत्राऽऽयमाह-कर्मणि विचार्यै, चः पूर्णं, द्रव्यप-
रीषहः अनुदयः उदयाभावः, प्रकृमात् परीषहवदनीयक-
मेषामिष, 'भणितः' उक्त इति गाथाऽर्थः ॥ ६६ ॥

द्वितीयभेदमाह-

शोकम्मम्मि य तिविहो, सच्चित्ताचित्तमीसओ चेव ।

भावे कम्मस्सुदम्मो, तस्स उ दाराणिमे हूति ॥ ६७ ॥

नोकर्मणि पुनर्विचार्यै, चस्य पुनरर्थत्वात् द्रव्यपरीषहः त्रि-
विधः त्रिभेदः, (सच्चित्ताचित्तमीसओ ति) लुप्तनिर्दिष्टत्वादि-
भक्तेः सच्चित्ताचित्तौ मिश्रक इति, समाहारां वा सच्चित्ताचि-
त्तामिश्रकामिति, प्राकृतत्वाच्च पुंलिङ्गताः चः स्वगतानेकमे-
दमसुच्यते, एवाऽवधारणं, इत्यन्त एवामीभेदाः, तत्र नो-
कर्मणि सच्चित्तद्रव्यपरीषहो गिरिनिर्गजजलाऽऽदि, श्वचित्तद्र-
व्यपरीषहश्चित्रकचूर्णोऽऽदिमिश्रद्रव्यपरीषहो गुडाऽऽर्द्र-
काऽऽदि त्रयस्यापि कर्मोभावरूपत्वात् क्षुत्परीषहजनकत्वा-
च्च, इत्थं पिपामाऽऽदिजनकं लघजलाऽऽद्यन्तेकधा नो-
कर्मद्रव्यपरीषह इति स्वधिया भावनेत्यर्थः । भावपरीषह आग-
मनो ज्ञाना तत्र चोपपुक्तौ, नोआगमनस्तु मोक्षशब्दस्यैकदेश-
वाचित्यं आगमकदेशभूतसमदभावार्थ्यने, निषेधवाचित्यं तु
तदभावरूपः परीषहवदनीयस्य कर्मण उदयः तथा वाऽऽह-
(भाव कम्मस्स उदम्मो ति) कर्मण इति परीषहवदनी-
यकर्मणां बहुवचं ऽपि जात्येपेक्ष्यकवचननिर्देशः । 'तस्य च'
भावपरीषहस्य 'हाराणि' व्याख्यानमुत्तानं 'इमानि'
अनन्तरवच्यमाणानि, भवन्तीति गाथाऽर्थः ॥ ६७ ॥

तान्येवाऽऽह-

कत्तो कस्स व दुव्वं, समोआर अहिआसए नय वत्तणा कालो ।

खिणुदेमे पुच्छा, निरेमे सुत्तकासे य ॥ ६८ ॥

'कुतः' इति कुतो ज्ञाऽऽदिरुदमुदत्तं १, (कस्स इति) कस्य
संयताऽऽदरमी परीषहाः २, 'द्रव्यम्' इति किममीषामुत्पाद-
कं द्रव्यं ३, 'समवनार' इति कर्मप्रकृतौ पुरुषविशेषे
वाऽमीयां सम्भवः ४, 'अध्याम' इति कथममीषामुत्पा-
सना सहनाऽऽसिका ५, 'नय इति को नयः' कं परीषह-
मिच्छति ६, 'व नः' समुच्चये, 'व नः' इति कति लुप्तयोः
एकैकस्मिन् स्थितिनि वर्तन्ते ७ 'काल' इति कियन्तं
कालं यावत् परीषहास्तत्त्वम् ८, (वत्ते ति) कारस्मिन्-
यति वा क्षेत्र ९, 'उद्देशा' गुरोः सामान्याभिधायि वचनं
१०, 'पृच्छा' तज्ज्ञासोः शिष्यस्य प्रश्नः ११, 'निर्देशः'
गुरुणा पृष्टार्थेवशेषभाषणम् १२, 'सूत्रस्पर्श' सूत्रसूचिता-
र्थवचनम् १३, 'चः' समुच्चये । इति गाथास्तमासाधेः ॥ ६८ ॥

तत्र कुत इति प्रश्नप्रतिवचनमाह-

कम्मप्पावापुण्वे, सत्तरसे पाहुडम्मि जं सुत्तं ।

सुत्तं सोदाहरणं, तं चेव इहं पि शायव्वं ॥ ६९ ॥

कर्मणः प्रवाहः प्रकयेण प्रतिपादनमांसञ्जिति कर्मप्रवाहं,
तच्च तत् पृथे च तस्मिन्, तत्र बहूनि प्राभूतानीति कतिपे
प्राचुरे इत्याह-सत्तरसे प्राभूते-प्रतिनित्योपायधिकारभिधा-
यिनि, यत् 'सुत्तं' गणधरप्रणीतश्रुतरूपं 'सत्तयं' जैगमाऽऽ-
दित्ययतिवन्तं, 'सोदाहरणं' सङ्ग्रहान्तं, (तं चेव ति) चः

पूरणे. पयोऽवधारणे, तत्तत्तदेव 'इहापि' परीषदाध्ययने, 'ज्ञातव्यम्' अवगन्तव्यं, न न्यधिकम् । किमुक्तं भवति ?- निरवशयं तत्त एवेदमुद्धृतं न पुनरन्यत्र इति गाथाऽर्थः ॥६६॥
कस्येति यत्तुक्तं ननुस्मरमाह-

तिरहं पि शैगमख्यो, परीसहो जीव उज्जुसुताओ ।

तिरहं सखयाणं, परीसहो संजप होइ ॥ ७० ॥

'अयाणामपि' अखितविरताखितविरतानां, न तु विरत-
स्यैव शैगमनयः, 'परीषहः' क्षुद्रादिनिनि, मन्यत इति
शेषः । अयाणामपि परीषहवेदनीयास्तानां ऽऽदिकर्मोदयजनि-
नस्य क्षुद्रादिस्मृत्यनस्य च यथायोगं सकामाकामनिजे-
राहितैः सम्प्रयादु अनेकगमन्येन चास्य सर्वप्रकारस्मृद्धा-
हिवान्, (जाव उज्जुसुताउ ति) सोपस्कारत्वादस्यैवं
यावदुद्धृतः । कोऽर्थः ?-संप्रवयवहारश्चक्षुस्त्रा अपि अ-
याणामपि परीषहं मन्यन्ते एकैकनयस्य शास्त्रभेदव्यति-
वृत्त्यानामपि केवाञ्चित् परीषहं प्रति शैगमेन तुल्यमनयान्,
'अयाणां' ब्रितहृत्पात्रां, केवापः ?-शब्दप्रधाना नयाः शब्द-
नयाः, शाकपाथिवा ऽऽदिबन्ध समासः, तेषां शब्दसमभिर्कटैव-
भूतानां, भवेनेति शेषः । परीषहः 'संयते' विरते भवति ।
'भाराद्यवयवनिजेराथे परिषोडय्याः परीषहाः ।' (नत्था ०
६ अ ० २०) इति लक्षणोपेतिनिरुपचरितपरीषदशब्दश्च
केवलमेव सम्प्रवान्, इति गाथाऽर्थः ॥ ७० ॥

द्रव्यहारमधिकृत्य नयप्रतमाह-

पदमम्मि अद्द भंगा, संगहो जीवो व अश्व नोजीवो ।

ववहारे नोजीवो, जीवद्वं तु सेसाणं ॥ ७१ ॥

'प्रथमं' प्रकामशैगमनये अष्टौ भङ्गाः, स हि--'मेगेहि
माणेहि. मिश्रसौ गेममस्स नेकेसो' इति लक्षणान्नेकधा
कारणमिच्छन् यदेकेन पुरुषाऽऽदिना वपेटाऽऽदिना परीषह उ-
दीर्यते तदा परीषहवेदनीयकर्मोदयनिमित्तत्वेऽपि तस्य तद-
विषयस्या जीवेनाऽसौ परीषह उदीरित इति वक्ति १, यदा
बहुभिस्सदा जीवेः २, यदा अचेतनैकेन दपदादिना जीव-
प्रयोगारहितेन तदाऽऽजीवेन ३, यदा तैरेव बहुभिस्सदा अ-
जीवेः ४, यदेकेन लुब्धकाऽऽदिना वाणाऽऽदिनैकेन नदा जीवेन
५, जीवेन च ४, यदा नैकेनैकेन बहुभिः वाणाऽऽदिभिस्सदा
जीवेनाजीवेश्च ६, यदा बहुभिः पुरुषाऽऽदिभिरेकं शिलाऽऽदिक-
मुत्पिद्य (सिपिद्धस्सदा जीवेरजीवेन च ७, यदा तु तैरेव मुद्र-
राऽऽदीन् बहुन् सुअभिस्सदा जीवेश्चाजीवेश्चेति ८ ॥ 'संगहो'
संग्रहनादिनं नयं विचार्यमाणे जीवो 'वा' अयाव-नोजीवो
हेतुरिति प्रक्रमः किमुक्तं भवति ?-जीवद्रव्येणाजीवद्रव्येण
वा परीषह उदीर्यते । स हि "संगहियारिण्डियत्वं, संगह-
वथयं समासतां वेति ॥" इति वचनात् सामान्यप्राहित्वेनै-
कत्वमिच्छति, न पुनर्द्विव्यवृत्ते । अस्यापि च शब्दभेदा-
धदा चिरुपनया सर्वे यच्छाति तदा जीवद्रव्येण, यदा त्वचि-
द्रूपतया तदा अजीवद्रव्येण ॥ व्यवहारः 'व्यवहारानये (नो-
जीव इति अजीवो हेतुः । कोऽर्थः ? अजीवद्रव्येण परी-
षह उदीर्यत इत्येकमेव भङ्गमयमिच्छति । तथाहि--" वच्चइ
विणिच्छिपत्तं ववहारो सव्वद्वंस्सुं ॥" इति तल्लक्षणम् । तत्र
च "विनिश्चितम्" इत्येककल्पत्वेऽपि वस्तुनः सांध्यवहारि-
कजनप्रतीतमेव रूपमुच्यते. नञाहकोऽयम् । उक्तं च-

॥ भमत्त पंचवयणा-रं विच्छिद्य जग्गिमा जगुवथस्स ।

अथे विनिच्छिओ जो विनिच्छिपत्तु सि सां गेओ ॥१॥
बहुवरउ सि वतं चिय, गमेइ संतेऽपि सेसप सुयइ ।
संबवहारपरतया, ववहारो लोममिच्छंते ॥ २ ॥" इति ।

ततोऽयमाशयः-

"कालो समाव नियरं. पुव्वकं पुरिसकारणेगता ।

मिच्छंते ते जेव उ, समासत्तां होति समसत्तां ॥ १ ॥"

इत्यागमवचनतः सर्वस्यानेककारणत्वेऽपि कर्मकर्तृ लो-
कविशिष्टमिति प्रायः प्रसिद्धेयं कर्म कारयिष्यति तत्क-
रिष्याम इत्युक्तं कर्मैव कारणमित्याह-तत्त्वाचितनत्वेना-
जीव एवेति । (जीवद्वं) तुशब्दस्यैवकारणत्वेनात् जीवद्र-
व्यमेव. शयाणाम्-श्चक्षुस्त्राशब्दसमभिर्कटैवभूतानां पर्या-
यनयानां मतन, हेतुरिति गम्यते । अयमर्थः-जीवद्रव्येण
परीषह उदीर्यत इत्येव एवैवां भङ्गऽभिमतः, ते हि पर्याया-
स्तिकत्वेन परीषदात्मामेव परीषहमिच्छन्ति, परीषहणं चो-
पयोगाऽऽप्तकम् उपयोगस्य च जीवस्वाभाव्यात् जीवद्रव्यमे-
व साक्षिहितमव्यभिचारि च कारणं, तद्विपरीतं तु अजीवद्रव्यं
दृष्ट्वा ऽऽदीत्यकारणं, जीवद्रव्यमिति तु द्रव्यप्रहरणं पर्यायनय-
स्यापि गुणवेदितरूपस्य द्रव्यस्येष्टत्वात् । तदुक्तं- " पर्याय-
नयोऽपि द्रव्यामिच्छति गुणवन्तानरूपम् ।" इति गाथाऽर्थः ७१ ।

सम्यग्नि समवताराङ्गरमाह-

समो यारो खलु द्विविहो, पयडीपुरिसेमु चव नायवो ।

एरुसि नाखत्तं, वृच्छामि अहाणुपुव्वी ॥ ७२ ॥

'समवतारः खलु द्विविधः' इति खलुशब्दस्यवकारण-
त्वात् द्विविध एव. द्विविधं च विषयभेदत इति । तमाह-
प्रकृतयश्च पुरुषाश्च प्रकृतिपुरुषास्तेषु, कोऽर्थः ?-प्रकृतिषु
ज्ञानाऽऽवर्णाऽऽदिकपासु. पुरुषेषु चशब्दान् स्वीपरउकेषु च,
तत्सदगुणस्थानविशेषयतिषु. एवेतिपूरणं. 'ज्ञानयः'
अवबोधयः, 'एतेषां' प्रकृत्यादीनां 'नानात्वं' भेदं वक्षे,
'अथ' अनन्तरम् 'आनुपूर्व्या' कर्मणोति गाथाऽर्थः ॥७२॥
उक्तं च अ० ।

एवं शं भेते! वार्त्तां परीसहा कइसु कम्मपगडीसु समोयरे-
ति ? गोयमा । चउसु कम्मपगडीसु समोयरेति । तं जहा-
णाणावरणिजे, वेयणिजे. मोहाणिजे, अंतराएण । शाणावर-
णिजे शं भेते! कम्म कइ परीसहा समोयरेति ? गोयमा । दो
परीसहा समोयरेति । तं जहा-पणापरीसहे, शाणापरीसहे ।
वेयणिजे शं भेते! कइ परीसहा समोयरेति ? गोयमा ।
एकारस परीसहा समोयरेति- "पंचेव आणुपुव्वी, चरि-
या मेज्जा वहे य रोणे य । तण्णफास जल्लमेव य, एकारस
वेयणिजम्मि ॥ १ ॥" दंसणमोहाणिजे शं भेते! कम्म
कइ परीसहा समोयरेति ? गोयमा । एगे दंसणपरीसहे स-
मोयरे । चरितमोहाणिजे शं भेते! कइ परीसहा समोयरे-
ति ? गोयमा । सत्त परीसहा समोयरेति । तं जहा- "अरइ
अवेलेइत्थी, निसेहिहा जाण्णय य अक्कोमे । सकार पुर-
कारे, चरितमोहाम्मि सत्तेते ॥ १ ॥" अंतराएण शं भेते!
कम्म कइ परीसहा समोयरेति ? गोयमा । एगे अलाभपरी-
सहे समोयरेति ॥

(कारसु कम्मपगडीसु समोयरंति) कतिपु कम्मप्रकृतिषु विषये परीयहाः समवतारं प्रजन्तीत्यर्थः । (पञ्चा परीयहेत्यादि) प्रज्ञापरिपहो ज्ञानाऽऽवरणं मतिज्ञानाऽऽवरणरूपे समवतरति । प्रज्ञाया अभावमाश्रित्य तदभावस्य ज्ञानाऽऽवरणोदयसम्भवत्वात् । यषु तदभावे दैन्यवर्जनं तत्सद्भावे च मानवर्जनं तच्चारित्रमोहनीयज्ञयोपशमाऽऽदेरिति । एवं ज्ञानपरिपहोऽपि तवर्धं मर्यादितज्ञानाऽऽवरणेऽवतरति 'पंचेव्यादिगाथाः । (पंचेव आशुपुष्पी ति) क्षुत्पिपासाशीतोष्णदंशमशकपरीयहा इत्यर्थः । एतेषु च पीडिव वेदनीयोन्था, तदधिसहनं तु चारित्रमोहनीयज्ञयोपशमाऽऽदिसम्भवमधिसहनस्य चारित्ररूपध्यादिति । (एषे दंसणपरीयहे समोयरंति) यतो दर्शनं तत्पञ्चज्ञानरूपं दर्शनमोहनीयस्य ज्ञयोपशमाऽऽदी भवत्युदये तु न भवतीत्यतस्तत्र दर्शनपरीयहः समवतरतीति । 'अरहे' इत्यादिगाथाः । यत्र चारितपरिपहो रतिमोहनीये, तज्जन्मवाद्बलेपरिपहो जुगुप्सामोहनीये लज्जापेक्षया, स्वीदिगाथाः । पुरुषवदमोहा, रूपपेक्षया तु पुरुषपरीयहः स्वीदिदमोहे, तथैव : क्यार्थभिलाषरूपस्यानस्य, नैषधकीपरीयहा भयमोहे उपसर्गभयापेक्षया, याज्ञापरिपहो मानमोहे तदुद्वेगव्यापेक्षया, आक्रोशपरिपहः क्रोधमोहे क्रोधीत्यपेक्षया, स्तकारस्पर्शपरिपहो मानमोहे मोहापेक्षया समवतरति । सामान्यतस्तु न्येऽप्येते चारित्रमोहनीये समवतर्न्तीति । (एषे अलाभपरिपहे समोयरंति) अलाभपरीयह एवातारयो समवतर्न्त्यनरायं वेहे लाभानरायं तदुदय एव लाभामायात्, तदधिसहनं च चारित्रमोहनीयज्ञयोपशम इति । यः ८ शः ८ उ० ।

तत्र प्रकृतिनामायमाह-

शाखावरणे वेप, मोहमि य अंतराए च ।

एएसुं वावीसं, परिसहा हुंति शायव्वा ॥ ७२ ॥

ज्ञानाऽऽवरणं वेधं मोहे चानन्तराधिकं चैव, एतेषु चतुर्षु कर्मसु वक्ष्यमाणस्वरूपेण द्वाविंशतिः परीयहा भवन्ति ॥ ७३ ॥

अनेन प्रकृतिभेद उक्तः । सम्प्रति यस्य यत्रावतारस्तमाह-

पञ्चाखापरिसहा, शाखावरणमि हुंति दुषेए ।

इको य अंतराए, अलाहपरीसहो होइ ॥ ७४ ॥

प्रज्ञा चाज्ञानं च प्रज्ञाऽज्ञानं, ते एवास्तेकैवैकव्याकरणतः परीयहमाहो परीयही, 'ज्ञानाऽऽवरणं' कर्मणि भवतो 'हो' एतौ, तदुदयज्ञयोपशमाभ्यामनयोः सद्भावात् । एकश्च 'अन्तराये' अन्तरायकमेवलाभपरीयहो भवति । तदुदयनिबन्धनत्वाद्वास्तव्य इति गाथाऽर्थः ॥ ७४ ॥

मोहनीयं द्विधेति यत्र तद्वेदं वेदनीये च यत्पिण्डबाध-
तारस्तमाह-

अरई अचेल इत्थी, निसीहिवा जायणा य अक्रोसे

सकारपुरकारे, चरितमोहमि सतेए ॥ ७५ ॥

अरईरं दुंगुछाप, पुंवेय भगस्स चैव माणस्स ।

कोहस्स य लोहस्स य, उदएण परीसहा सत्त ॥ ७६ ॥

दंसणमोहे दंसण-परीसहो नियमसो भवे इको ।

सेसा परीसहा खलु, इकारस वेयणिजमि ॥ ७७ ॥

'अरतिः' इति अरतिपरीयहः, एवमुचरेन्नपि परीयहस्यः सम्बन्धनीयः । (अचेल ति) प्राकृतत्वाद्दिगुलो-
पः, अचेलः । 'को नैषेधिकी याचना चाऽऽक्रोशः स्तकार-
पुरस्कारः' सति ते वक्ष्यमाणरूपाः परीयहाः । चरित्रमो-
हे 'चरित्रमोहनामि मोहनीयभेदे, भवन्तीति गम्यते । तदुद-
यमाधित्वादेषाम् ॥ चारित्रमोहनीयस्यापि बहुभेदत्वायस्य
तदभेदस्योदयेन यत्परिपहसद्भावस्तमाह- 'अरते' । अरति-
नाम्नश्चारित्रमोहनीयभेदस्य, अचेलस्य जुगुप्सायाः, (पुंवे-
य नि) सुषो लोपात् पुंवेदस्य, भयस्य चैवं मानस्य क्रो-
धस्य लोभस्य च उदयेन परीयहाः सप्त । इह चाऽऽरुदये
नारतिपरीयहः जुगुप्सोदयेनाकेलपरीयह इत्यादि यथाक्रमं
योजना कार्षेति । तथा दर्शनमोहे 'दर्शनपरीयहः' वक्ष्य-
माणरूपो (श्रियमसो नि) आर्षान्वेन नियमात् भवेद्,
'एकः' अद्वितीयः 'शेषाः' एतदुद्धरिताः, परीयहाः पुनः
एकादशः वेदनीये 'वेदनीयानामि कर्मणि संभवन्तीति गा-
थात्रयार्थः ॥ ७५-७६-७७ ॥

के पुनस्ते एकादशेत्याह-

पंचेव आशुपुष्पी, चरिया मिज्जा वहे य रोगे य ।

तखफास जल्लमेव य, इकास वेयणिजमि ॥ ७८ ॥

पञ्चैव पञ्चसंख्या एव, ते च प्रकारान्तरेणपि स्फुरित्यह-
'आतुपुष्पा' परिपाठ्या, क्षुत्पिपासाशीतोष्णदंशकमशकाऽऽ-
ख्या इति भावः । चर्या शय्या वषष्ठ रोगश्च दुर्गणशो जल
एव च इत्यमी एकादश वेदनीयकमेणुदयवति परीयहा
भवन्तीति शेषः, इति गाथाऽर्थः ॥ ७८ ॥

सम्प्रति पुरुषसमवतारमाह-

बावीसं बायरसं-पराए चउदस य सुहुमरागमि ।

छउमत्थवीयराए, चउदस इकारस निणमि ॥ ७९ ॥

'द्वाविंशतिः' द्वाविंशतिसंख्याः प्रकृमात्परीयहाः 'बाय-
रसंराये' बादरसम्परायनामि गुणस्थाने । किमुक्तं भव-
ति ?-बादरसम्परायं यावत्सर्वेऽपि परीयहाः सम्भवन्ति,
चतुर्दश चतुर्दशसंख्याः, चः पूरणे, स्वमसंपराये, स्वम-
सम्परायनामि गुणस्थाने । 'सतानां' चारित्रमोहनीयप्रतिब-
द्धानां, दर्शनमोहनीयप्रतिबद्ध्यस्यैकस्य तत्राऽऽसम्भवधित्वा-
त् भावः । 'छउमत्थवीयरागे' छउमत्थवीयरागनामि गुणस्थाने,
'चतुर्दश' उक्तरूपा एव, 'एकादश' 'एकादशसंख्याः जिने
केवलिन, वेदनीयप्रतिबद्धानां छुदानीनामेव तत्र भावादः,
इति गाथाऽर्थः ॥ ७९ ॥

अनुना अघ्यासनामाह-

एसखमणेसणिज्जे, तिणई अगगहणुसोयण नयारं ।

अहिआसण बोद्धव्वा, फासुय सद्दुज्जुसुत्तारं ॥ ८० ॥

एष्यत इत्येषणम्-एषणयाज्जम्, अनेवणीयं तद्विपरीतं, सो-
पस्कारत्वाद्यदक्षाऽऽदि तस्य, यद्वा- 'सुषो' सुषो भवन्ति'
इति न्यायादिपरीयस्य अनेवणीयस्य च, (अगगहणुसो-
भायण नि) अप्रहणम्-अनुपादानं, 'प्राणाम्' अर्थीक्षेमस-
ङ्गप्रदव्यवहाराणां नयानां मतेनाध्यासना बोद्धव्येति सम्ब-
न्धः । अमी हि स्थूलदर्शिनः बुभुक्षाऽदिसहनमज्ञाऽविपरी-
हाराः अकमेयेष्वन्ति । (फासुय सद्दुज्जुसुत्तारं) ति शब्द

यानां त्रयाणां सुसुत्रस्य च मतेन प्राप्तुकमश्नाऽऽदि, उपल-
क्षणत्वात् कल्प्यं च युक्तं तां भुजानस्याप्यध्यासनेति प्रकम् ।
ते हि भावप्रधानतया भावाध्यासनामेव मन्यन्ते, सा च ना
भुजानस्यैव, किं तु शास्त्रानुसारिप्रवृत्त्या समताऽवस्थित-
स्य प्राप्तुकमेषणीयं च धर्मपूर्वहनार्थं भुजानस्यापीति गा-
थाऽर्थः ॥ ८० ॥

सम्प्रति नयद्वारमाह-

जं पप्य नेगमनश्रो, परीसहो वेयशा य दुएहं तु ।

वेयष पटुश्च जीवे, उज्जुमुश्रो सद्स पुण आया ॥ ८१ ॥

'यद्' वस्तु गिरिनिर्भरजलाऽऽदि 'प्राप्य' आवाद्य बुदा-
दिपरिपट्टा उपपद्यते नैगमो नैगमनयो. यस्मादितिन्याभिस-
म्बन्धात् तत्परीपह इति, वक्षीति शेषः । स होयं मन्यते-यदि
तत् बुदाद्युपादकं वस्तु न भवेत्तदा बुदाद्यप्येव न स्युः,
तद्भावाच्च किं केन सखत इति परीपहभावात् एव स्यात्,
तत्तत्तद्भावभावितात् परीपहस्य तत् प्रधानमिति तदेव
परीपहः । प्रथमोपादककाष्ठप्रकथकयत् । आह नैकगमत्वा
नैगमस्य कथमैककृतेव परीपहाणामिहोक्ताः ? उच्यते-श-
शाखत्वादस्य न सर्वभेदाभिधानं शक्यमिति कश्चिद्व क्य-
विदुष्यते । एवं शेषन्येवपि यथोक्तान्शशाख्यां आचयमिति ।
वक्ष्ता ' बुदादिजनिता अस्मान्बदना, चशब्दानुपादकं
च परीपहः ' इत्यंस्तु ' इत्यंस्तु सखद्वयवदान्याः
पुनर्मतेनिति मन्यते । अयं चानयोरभिप्रायः-यदि तावद्विरि-
निर्भरजलाः दिव्वादिबेदनाजनकत्वेन परीपहः, कथमिव कृ-
दादिबेदना न परीपहो, निरुपचारितं परीपहान् इति परीपह-
लक्षणं वेदनाया एव सम्भारितं, उपचरितं तु गिरिनिर्भरज-
लाऽऽदी, ताविकवस्तुनिबन्धनश्चापचार इति नदनायै त-
स्याप्यभाव एव स्यात् । 'वेदनां' बुदाद्यनुभवाऽऽत्मिकां ' प्र-
नीत्य' आश्रित्य जीवे परीपह इति श्रुतुमश्रः मन्यन् इती-
हापि मन्यते । अयमस्याऽऽशयः-सति हि निरुपचारितलक्ष-
णान्वितेऽपि परीपहे स एव परीपहोऽस्तु, किमुपचारित-
कल्पनया ? , ततो निरुपचारितलक्षणयोगाद्वेदेनैव परीपहः,
सा च जीवधर्मत्वाजीवेनाजीव इति वेदनां प्रनीत्य जीवे
परीपह उच्यते, न तु पूर्वोपायिनाजीवेऽपीति, ' शब्दस्य '
इति शब्दाऽऽख्यतयस्य साम्प्रतमभिहित्वेवमभूतभेदतत्त्व-
कल्पस्य मतेनाऽऽत्मा जीवः, परीपह इति प्रकम् । पुनःशब्दो
विशेषं धोतयति. विशेषश्च परीपहोऽप्युक्तमम्, अयं हपुपयो-
गप्रधानः, उपायोगश्चाऽऽत्मन एवेति परीपहोऽप्युक्त आर्यमेव
परीपह इति मन्यते इति गाथाऽर्थः ॥ ८२ ॥

इदानीं वर्तनाद्वारमाह-

वीसं उकोसपप, वदंति जहश्चो हवइ एगो ।

सीउसिण चरियं निसी-दिया य जुमवं न वदंति ॥ ८२ ॥

विशतिः उच्छ्रष्टपदे चित्त्यमाने परीपहाः वर्तन्ते. युगप-
देकत्र प्राणिलीति मन्यते । ' जहश्चतः ' जहयपदमाश्लय-
भवेदेकः परीपहः, ननुच्छ्रष्टपदे ब्राह्मिशिररपि किं नैकत्र व-
र्तन्त इत्याह (सीउसिण ति) शीतोष्णे चर्यानिषेधिकयो
च ' युगपत् ' एककालं ' न वर्तते ' न भवतः, परस्परं प-
दिहारादितिलक्षणत्वात्मीमांसा, तथाहि-न शीतोष्णो न चो-
ष्णं शीतो न चर्यायां नैवेधिकी नैवेधिक्या वा चर्यत्यतो यौ-

गपधेनामीपामेकतासम्भवाच्चाकृष्टतोऽपि ब्राह्मिशिरिति ।
आह-नैवेधिकीवक्तव्यं शक्यंऽपि न चर्याया विवक्ष्यते ? उच्य-
ते । निरोधवाचाऽऽदितस्त्वङ्गीकाऽऽदेरपि तत्र सम्भवाविष-
यिकी तु स्वाध्यायाऽऽदीनां भूमिः, ते च प्रायः स्थिरतायामे-
वानुज्ञाता इति तस्या एव चर्याया विरोधः, इति गाथाऽर्थः ॥ ८२ ॥

कालद्वारमाह-

वासगमो अतिरहं, मुहुत्तमं च होइ उज्जुमुए ।

सदस्स एगसमयं, परीमहो होइ नायव्वो ॥ ८३ ॥

(वासगमो यो सति) आर्यत्वात्पाऽऽत्मनः, कोऽर्थः ?-वपल-
क्षणं कालपरिमाणमाश्रित्य, परीपहो भवति इति मन्यते । चः
पूरणे 'त्रयाणां' नैगमसखद्वयवदान्यानां मतेन, ते ह्यनन्त-
रोक्तन्यायनस्तनुपादकं वस्तुपि परीपहमिच्छन्ति, तत्रैताव-
त्कालस्थितिकल्पे सम्भवत्येवम् । (मुहुत्तमं च इति) प्र-
कृतत्वाद्भूतं मुहुत्तं पुनर्भवति, प्रकृमात्परीपहः, श्रुतुमृते वा
विचार्यमाणं, स हि प्रागुक्तनीतिनां वेदनापरीपह इति वक्ति ।
सा चोपायागाऽऽत्मिका, उपयोगश्च- ' अंतुमुहुत्ता उ परं,
जागुवधंगा न संतीति ' इति वचनात् आतमुहुत्तिक एवः
' शब्दस्य ' साम्प्रताऽऽदिविभेदस्य मतेनैकसमयं परीपहो
भवति ज्ञातय अर्थोदभ्यः, स हपुक्तनीतिनां वेदनाप्युक्त-
मात्मानमेव परीपहे भवति, स चैनस्य परीयाऽऽत्मकतया प्र-
तिन्यस्यमन्याय एव भवतीति समयमेवेत्यनेन परीपहो
युक्तः । इति गाथाऽर्थः ॥ ८३ ॥

'वर्षाप्रतः त्रयाणां परीपह' इति यदुक्तं, तदेव दृष्टा-
न्तेन द्रष्टव्यमाह-

कंइ अभत्तंछेदो, अच्छीणे वेयशा तहा कुच्छी ।

कामे सासं च जरं, अहिआमे मत्त वाससए ॥ ८४ ॥

(कण्डू) कण्डूतिम् : अभत्तंछेदं ' भक्तार्थवचनम् ; अ-
क्षणाः ' लाञ्छनयोः वेदनां दुःखानुभवं सर्वत्र द्वितीयार्थे
प्रथमाः तथेति समुच्चयेः (कुच्छी ति) सुख्यस्यायात् कुच्यो-
वेदनां-शलाऽऽदिरूपां काशं श्वासं च ज्वरं ' अयमपि प्रती-
तमेव । अध्यास्त' इति अधिमहन्तः स्म वर्यशतानि याव-
त् । अनन्तं तु मनःकुमारचक्रवर्तबुदाहरणं स्मिन्तः स हि महा-
त्मा मनःकुमारचक्रवर्ती शक्यप्रशंसाऽसहन्तममाथातामर-
द्वयनिवेदिनशरीरविहङ्गितरुणवैगम्यवासनः पटप्रान्तावलक्ष-
यवदभिलमपि राज्यमपहावाभुषणनदीक्षः प्रसिद्धमभि-
नवाभिनयप्रवर्द्धमानसंयोगं मनुककृत्यैव यथापलब्ध्याश्र-
पानोपगमिन्प्राणबुधितनन्तरोक्तमसंदिग्धकण्डूदिवेदनावि-
धुतिनशरीरोऽपि संयमाच्च मनोपपन्नं सखचाल. पुनस्तत्त-
त्त्वपरीक्षणोऽस्यातमिषयुर्वेदनामपदिशतद्वादांशुमासित-
माहमुत्पवयवच्च तत्पुनः " पुत्रिय कडाणं कम्मारे वेयइ-
ण " इत्यादि संयोगोपादकमात्रमवयवः प्रकल्पन् स्वयमाग-
त्य शक्योऽभिबन्दिन्त उपजुहिनत्त । इति गाथाऽर्थः ॥ ८४ ॥

सम्प्रति क परीपह इति क्षेत्रविपयप्रश्नप्रतिवचनमाह-

लोए संधारम्मि य, परीसहा जाव उज्जुमुनाओ ।

तिरहं सदनयाणं, परीसहा होइ अचाणे ॥ ८५ ॥

लोकं संस्तारोच य परीपहाः (जाव उज्जुमुनाओ ति)
सूत्रवाच्यं श्रुतुमृते सव्यः आस्य च पूर्वोदस्य सूचक-
त्वाविशुद्धनैगमस्य मतेन लोकं परीपहाः, नत्सहिष्णु-

यतिनिवासभूतक्षेत्रस्यापि चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकालयान्तर-
त्वात्, इत्यर्थमपि च व्यवहारदर्शनात्, एवमुत्तरीयान्तराऽविशि-
ष्टविशुद्धिजन्यतद्देशोपेक्षया तिर्यगुलोकजम्बुद्वीपभरतवर्षि-
णाद्विषादसीमुन्नैपाध्यायऽदिविषावनीयं, यावद्व्यवस्थितविशुद्ध-
तममैगमस्य यत्रोपाध्रियदेशे अमीयां सोढा यतिस्तपामी
इति, एवं व्यवस्थास्यापि, लोकव्यवहारपरत्वादस्य, लोके
च नेह बसति प्रोषित इति व्यवहारदर्शनात्, सङ्ग्रहस्य सं-
स्कारके परीयहाः, स हि संयुक्तातीति संग्रह इति निरुक्ति-
घशालं सङ्ग्रहोपलक्षितमेवाऽऽधारं मन्यते, संस्तरक एव च
यतिशरीरप्रदेशः संयुहते न पुनरुपाध्रियदेशाऽदिविनि सं-
स्तरक एवास्य परीयहाः, श्रुतसूत्रस्य तु येष्वकाशप्रदेशो-
ध्यान्माऽवगाढस्तेष्वेव परीयहाः, संस्तरकाऽऽदिप्रदेशानां
तदयुग्मिरेव व्यावर्तयन्, तत्रावस्थानाभावात्, अद्यां शब्द-
नयानां परीयहा भवति आत्मनि, स्वात्मनि व्यवस्थितत्वात्
वेत्ये। तथाहि-सर्वे वरतु स्याऽऽत्मनि व्यवस्थितेते स्यात्
यथा चैतन्यं जीवं। आह-किमयं नयैव्याख्या?, निषिद्धा
ह्यस्ती। यदुक्तम्-“एतिषि पुद्गलं समोपार्य” इति। उच्यते-
हृदिवादीन्द्रुतत्वादस्य न दोषः। तथा च प्रागुक्तम्-“कम्म-
पवायपुत्रे” इत्यादि। हृदिवादे हि नयैव्याख्यायति तथा
भिधानम्। इति गार्थः॥ ८५॥

इदानीमुद्देशऽऽदिप्रदेशमल्पवक्तव्य-
मित्येकगणया गदियुमाह-

उदेसां गुरुवयसं, पुच्छा सीसस्स उ सुणेयव्वा ।

निदेसां पुणिमे खलु, वावीसं सुतफासे य ॥ ८६ ॥

उद्दिश्यत इति उद्देशः, क इत्याह-गुरुवचनम् गुरोः विष-
यिनाथेसामान्याऽभिधायकं वचो, यथा प्रस्तुतमेव (इह
खलु वावीसं परीसह सि)। पुच्छा शिष्यस्य तु गुरुहिदा-
शिविशेषपञ्चासांविनेयस्य, तु पुनः, प्रकमाहचनम् गुरु-
नस्या ज्ञानव्या। यथा- (कुरे खलु ते वावीसं परीसाह ?
इति) निर्देशश्चेति निर्देशः-पुनः इमे खलु द्वाविंशतिः, परी-
यहा इति गम्यते, अनेन च शिष्यप्रश्नानन्तरं गुरोर्निवेचनं
निर्देश इत्यथोदुक्तं भवति, अत्र वैवमुदाहरणद्वारेणा-
भिधानं पूर्वोपाध्रियुक्तोदाहरणद्वयसंबन्धं वैविध्यव्यापनार्थं
चेति किञ्चिन्मृगगाथाऽर्थः॥ ८६ ॥

इत्थं कुतः? इत्यादि द्वादशद्वारवर्णनाववसितो नामनि-
पञ्चनिलेपः, सम्प्रति ‘स्वस्पर्शः’ इति चरमद्वारस्य सूत्रा-
ऽऽलापकनिपञ्चनिलेपस्य चावसरः, तन्नामं सूत्रे सति भ-
वती ते सूत्रानुगेन सूत्रसुधारणीयम्। तच्चैवम्-

सुपं मे आउसंतेणं भगवया एवमक्खायं-इह खलु
वावीसं परीसाह समणेण भगवया महावीर्यं कासवेणं
यवेइया, जे भिक्खु सुच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खा-
यरियाए परिवयंतो पुढो नो विनिहमेज्जा ।

श्रुतम् आक्रान्तिमवधारितमिति यावत्। (मे) मया ‘आ-
शुम्भ’ इति शिष्याऽऽमन्त्रणं, कः कमेन्माह-? सुधमेस्वामी
जम्बुस्वामिनं, किं तत् श्रुतमित्याह-तेनेति भिज्जगत्प-
त्तिनं ‘भगवता’ अष्टमहाप्रतिहार्यैरुपसमैभ्योऽऽ-
दिदुक्केन, एवातिरयमुना वर्यमात्यन्वयेन ‘आख्यातं’
१६१

सकलजन्तुमायाऽभिध्यात्वा कथितम्। उक्तं च-“देवा देवी
नरा नारी, शूराश्चापि शूचरीम्। तिर्यञ्चोऽपि हि तैर-
र्था, मेनिरे भगवद्विरम् ॥ १ ॥” किमत आह-इहेति
लोकं प्रवचनं वा ‘खलु’ वाक्पातलङ्कार, अवधारणं वा,
तत् इहेव जितप्रवचन एव द्वाविंशतिः परीयहाः, सन्ती-
ति गम्यते। अत्र च श्रुतमित्यनेनावधारणमिधाध्याना स्व-
मवधारितमेव अन्यस्य प्रतिपादनीयमित्याह, अन्यथाऽभि-
धाने प्रयुतापायसम्भावात्। उक्तं च-“किं एसां पावयरं,
सम्मं अण्हिगयधम्मसम्भावो। अणं कुदेसणए, कटुतरा-
यम्म पाइइ ॥ १ ॥” इति। मय्यनेनार्थतोऽनन्तराऽऽग-
मत्वमाह-भगवत्त्वेन च धरुः केवलज्ञानाऽऽदिगुणवत्स-
त्वेन प्रकृतवचसः प्रामाण्यं क्वापयितुं वक्तुः प्रामाण्यमा-
ह-वक्तुप्रामाण्यमेव शब्दे दर्पणसकृत्कान्तं मुक्त्वितिवाचारा-
द्विधीयते। तेनेति च गुणवत्प्रसिद्धयभिधानेन प्र-
स्तुताध्ययनस्य प्रामाण्यनिश्चयमाह; संदिग्धे हि वक्तुशुल-
त्वं वक्तव्येऽपि प्रामाण्यं संदिग्धमेति, समुदायेन तु आ-
त्मौद्यत्यपरिहारेण गुरुगुणप्रभावनापरिरेव विनेय्यो देशना
विधेया, एतत् प्रक्रियेयस्य च विद्याऽऽदिरपि फलवतिः।
यदुक्तम्-“आययिमसिगए-स विज्जा मंता य सिउम्मेति।
अथवा-“आउसंतेणं” इति ‘भगवद्विशेषणम्, आयुष्मन्ता भ-
गवता; विरजीविनत्यर्थः मङ्गलवचनमेतत्। यद्वा-आयु-
ष्मतेति पराश्रयभूत्यादिना प्रशस्तमायुषोरयना, न तु मुक्ति-
मवाप्त्याऽपि तीर्थनिकाराऽऽदिदेशनात्पुनरिहाऽयनेन। यथा-
व्यते कैश्चित्-“ज्ञानिनो धर्मेतीर्थस्य, कर्ताः परमं पदम्।
गन्ताऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि, यवं तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥”
एवं हि अनुमूलितनिःशेषरगाऽदिदेशात्सकृत्कान्तोऽप्राप्ता-
स्यमेव स्यात्, निःशेषान्मूलने हि रागाऽऽदीनां कुतः पुन-
रिहाऽऽगमनसम्भव इति। यत्ति वा-‘आवसंतेणं’ इति मये-
त्यस्य विशेषणं, तत् आङ्गित-गुरुदेशितमयोदाया वसता,
अनेन तत्त्वतो गुरुमयोदायित्वरूपत्वाद्गुरुकुलवासस्य त-
द्विधानमर्थत उक्तं, ज्ञानाऽऽदिहेतुत्वासस्य। उक्तं च-“साण-
हस होह भग्गी, थिरयरतो रंसणे चरिते य। यच्चा आवाक-
हाए, गुरुकुलवासं न सुंसेति ॥ १ ॥” अथवा-(आसुसंते-
णं) आसुश्रुता भगवत्पादार्थिभ्यं भक्तिः कनलसुयाऽऽदि-
ना स्पृशता। अनेनैतदाह-अपिगतसमस्तशास्त्राणां गुरुवि-
श्रामणाऽऽदिविनयकृत्यं न मोक्षय्यम्। उक्तं हि-“जहाऽऽहि-
अग्गी जलणं नमंने, शाणाहुंमंतपयादितिलं” एवाऽऽदि-
यं उचविदुज्जा, अनेनशास्त्राणामतोऽपि संतो ॥१॥” इति।
यद्वा-(आउसंतेणं इति) प्राकृतत्वेन निष्कल्पस्यादाशुप-
मार्गेण अवलंबिविधमयदिना गुरुत्वं सेवमानेन, अनेनाप्येत-
दाह-विधिनिर्वाचितदेशस्थेन गुरुसकाशात् धीनयं, न तु
यथाकथञ्चित्, गुरुविनयमीत्या गुरुपरं दुर्नित्यो वा स-
काशात्। यथोच्यते-“परिसुद्धिपाण पासे, सुणेह सो विण-
यपरिमंसी” इति। यदुक्तं भगवता आख्यातं द्वाविंशतिः प-
रीयहाः सन्तीति, तत्र किं भगवता अत्यतः पुरुषविशेषा-
द्वोक्तव्याऽऽमन्त्रात् स्वतो वा अमी भगवताः, इत्याह-अनेनेन
भगवता महावीरेण काश्यपेन (पवेइय सि) सूत्रत्वात्
प्रविदिताः, तत्र आभ्यतीति अमणः-तपस्वी, तेन, न तु

“ज्ञानमप्रतिषेधस्य, वैराग्यं च जगत्पतेः । ऐश्वर्यं चैव धर्म-
श्च, सहस्रैर्लक्षं चतुष्टयम् ॥ १ ॥” इति कणादाऽऽदिपरिक-
रिपतसहाशिवचनः । ऽदितिलेखेन, तस्य द्वाऽऽदिपरिक-
नथाविधप्रयत्नाभावेनाऽऽप्यन्तयोक्तम् । उक्तं च—“वयसं
न कायजेता-प्रवेग्यस्य नो अणविद्युज्जस्य । गणमिम-
य नो हेतुः, सत्यं अनाऽऽगमो कष्टम् ?” ॥ १ ॥” भगवन्ति
च समप्रज्ञानैर्यथाऽऽदिसूचकेन सर्वज्ञतायुक्तयोगित्वमाह ।
तथा च यत् कैश्चिदुच्यते—“हेयोपादेयत्वस्य, साधो-
पायस्य वेदकः । यः प्रमाणमसाविष्टो, न तु सर्वस्य वेद-
कः ॥ १ ॥” इति, तद् व्युत्सर्गं भवति, असर्वज्ञो हि न य-
थावत्सोपायहेयोपादेयत्वविज्ञयति, प्रातिप्राणि भिन्ना हि
मायानुसुयोगशक्तयः, न च कोऽपि कस्यापि कथमपि कथा-
प्युपयोगिनि कथं सोपायहेयोपादेयत्ववेदं सर्वज्ञतां वि-
ना सम्भवतीति, महावीर्येणैतं शक्त्यान्तमना चरमनीय-
कोणे, काश्यपेन काश्यपेनेति, अनेन च नियन्त्रे-
शकालाभिर्यायिता सकलदेशकालकलाप्याविपुष्य-
नित्यकरणं कृतं भवति । तदा हि सर्वस्यैकवादप्रमाणता-
नाऽपि व्याख्येयमित्यादिर्विभागाभावेन आख्यातस्यैवान-
म्भव इति, प्रविष्टिताः प्रकृतेः स्वयं साक्षात्कारितल्लेख-
न ज्ञाता, अनेन बुद्धिस्पर्धाद्विधायिस्त्वैवाहः परिक्लिता
भवति, स्वयन्साक्षात्कारादि प्रतीपदृष्टान्प्रवृत्तयश्च
व्यतीतैरुद्धिदोर्माऽपि कथं कञ्चनार्थं परिच्छेत्तुं क्षमः
स्यात् ? । एवं चैतदुक्तं भवति-नाम्नतः पुरुषार्थेषुपादेनऽ-
वगतान्, स्वयं सम्प्रत्यक्षाद्भवन्तः, नाप्यर्थोपेयाऽऽगमताः,
तस्यैवात्मभवत्वात्, अपौरुषेयत्वं ज्ञानमस्य स्वरूपात्मम-
येत्यव्यापनैर्लक्ष्यं वा ? , न च यद् स्वरूपापेक्षं तदा तालादि-
कणवशात्परं विनैवास्व स्वदोषलक्षणमज्ञः न चाऽऽवृत्तत्वात्
नोपलभ्य इति वाच्यं, तस्य सत्यता नियतं प्रावरणस्या-
किञ्चकृतम्, किञ्चकृतस्य वा कथञ्चिदनित्यत्वमज्ञात्,
अयमप्रत्यायनात्मनः, एवं कृतसंज्ञता बालाऽऽदयोऽपि त-
तोऽर्थं प्रतिपद्यन्ति नार्थोपेयाऽऽगमत्वमभव इति । ते च
कौटशा इत्याह यानिनि परीपहान् ‘मिषु’ उक्तैरिहकः,
‘ध्रुवा’ आकर्षणं, मुष्टान्तक इति गम्यते । ‘प्राच्या’ यथा-
वदबुद्ध्या, ‘जित्वा’ पुनः पुनर्यथासंख्यं परीपहान् कृत्या
‘अभिवृष्य’ सर्वथा तत्सामर्थ्यमुपहृत्य, मितांश्यां वि-
हितकिञ्चिदेवं मिश्रयथो, तया परिपहतं समन्तादि-
हरन् स्तुष्ट आल्लिष्टः, प्रकामागरीपरिहरन्, ‘नो’ भवे, ‘वि-
निर्हृत्य’ विविधैः प्रकृतिः संयमशान्तोपपातेन विनाशं
प्राप्नुयान् । पठन्ति च—‘मिक्षापरियाय परिष्वयंतो लि’
‘मिक्षावर्षायां-मिक्षाऽऽतं परिपहतं, उद्दिष्टं हि मिक्षा-
ऽऽतं प्रायः परीपहः । उक्तं हि—‘मिक्षापरियाय’ वाचीसं-
परीपहो उद्दिष्टोति ।” इति, शेषं प्राग्वत् । इत्युक्त उद्देशः ।

एच्छामाह—

कपरे ते खलु वाचीसं परीपहो तमोर्णं भगवया महा-
वीर्यं कासवेर्णं पवेइया, जे भिक्षुं मुखा नचा जिबा
अभिभूय भिक्षायरियाय परिष्वयंतो पुढो नो विनिहयेज्जा ।
(कपरे) किं नामानः ‘ते’ अनन्तरम्प्रादिष्टाः ‘खलु,’
वाक्यलङ्घनैः, शेषं प्राग्वदिति ।

निर्देशमाह—

इमे खलु ते वाचीसं परीपहो तमोर्णं भगवया महावीर्यं
कासवेर्णं पवेइया, जे भिक्षुं मुखा नचा जिबा अभिभूय
भिक्षायरियाय परिष्वयंतो पुढो नो विनिहयेज्जा ।

‘इमे’ अनन्तरं वचनमाणात्वाद् इति विपरिचर्मान्ततया
प्रत्यक्षा इमे ‘ते’ इति । ये त्वया पुष्टाः, शेषं पूर्ववत् ॥

तं जहा-दिर्गिच्छापरिसहे १, पिवासापरिसहे २, सी-
यपरीसहे ३, उमिष्यपरीसहे ४, दसमसगपरीसहे ५, अ-
चेलपरीसहे ६, अरुडपरीसहे ७, इत्थीपरीसहे ८, च-
रियापरीसहे ९, निमीहिपापरीसहे १०, सिजापरीसहे ११,
अकोसपरीसहे १२, वहपरीसहे १३, जायखापरीसहे १४,
अलाभपरीसहे १५, रोगपरीसहे १६, तण्णफासपरीसहे १७,
जल्लपरीसहे १८, सहापुरकापरीसहे १९, पमापरीसहे
२०, अन्नापरीसहे २१, सम्मत्तपरीसहे २२ ।

तथाध्यावाहस्योपन्यासाथः, दिग्भिःछापरीपहः १, पिपा-
मापरीपहः २, शान्तपरीपहः ३, उच्छपरीपहः ४, दंशमश-
कपरीपहः ५, अचलपरीपहः ६, अग्निपरीपहः ७, क्षीप-
रीपहः ८, चयपरीपहः ९, नैपयिकीपरीपहः १०, शय्या-
परीपहः ११, आतोशरीपहः १२, वधपरीपहः १३, याच-
नापरीपहः १४, अलाभपरीपहः १५, रोगपरीपहः १६, तण-
णपरीपहः १७, जल्लपरीपहः १८, सहापुरकापरीपहः
१९, अन्नापरीपहः २०, अज्ञानपरीपहः २१, दंशपरीपहः
२२ । इह च—‘दिग्भिःछाति’ इतिवचनेन पुरुषोच्यते, ‘संवा-
स्यन्त्याहुल्लवहेतुप्यसंयममर्भकतया आहाराप्याकाऽऽ-
दिवाञ्छाविषयवर्तनं परीति-संस्पर्शकारं सखत इति परीपहः
दिग्भिःछापरीपहः १, एवं पालुमांश्च पिपासा, भवे परीपहः
पिपासापरीपहः २, ‘इहैक’ गतावित्यस्य गम्यर्थ-वाक्यतेरि-
हः, ततोऽं “प्रथमूर्तिस्त्वर्थोऽयः” (पा० १-१-२४) इति
संप्रसारणे स्पष्टोवाक्यवाच्यं “स्वोऽस्पृष्टे” (पा० ८-२-७)
इति न्यायाभेदे शान्तं शिष्टाः स्पर्शः । तदेव परीपहः शान-
्तपरीपहः ३, ‘उप’ इति इत्यस्योक्तः ऽऽदिकप्रत्यया-
न्तस्य उष्णं निद्रायाऽऽदितापाऽऽगमकं तदेव परीपहः उ-
च्छपरीपहः ४, दंशमर्भकं दंशाः पचाऽऽदिवाञ्छः मार-
यितुं शक्नुवन्ति मशकाः, दंशाश्च मशकाश्च दंशमशकाः,
शूकाऽऽपल्लवेषु चैतत् । त एव परीपहः दंशमशकप-
रीपहः ५, ‘अचलं’ वेलाभावेन जिनकलिकाऽऽदितापः अच्य-
यां तु भिन्नमहानृत्यं च चेत्यमप्यवलम्बेव, अक्काशाला-
ऽदिवत्, तदेव परीपहोऽचलपरीपहः ६, रमणे रीतिः सं-
यमविषया धृतिः, तद्विपरीता स्वर्गतिः, तदेव परीपहः अग्नि-
परीपहः ७, स्यादनेन स्तुत्योर्त्वा अति दित्वाश्च कीरि कीरि,
सैव तद्वत्तगमहेतुगतिविश्रमभ्रिक्ताऽऽकारिविलाकनोऽपि-
“त्वमहंममोपयं-स्तत्त्वविश्रमशिरगदयः सुदुरन्ध्रम् ।
कुचनयनजवनवदना-कसृच्छित्तो मम्यते रूपम् ॥ १ ॥”

तथा—

“निष्ठोविनं नुपुण-सत्यधरस्यं पियति मोहितः प्रसभम् ।
कुचजवनपरिधायं, नेच्छति तमोहितां भजते ॥ २ ॥”

इत्यादिभावनातांऽभिधास्यमाननीतिश्च परिषद्ग्रामाण्यवा-
परीषदः स्त्रीपरीषदः ८, चण्डे चर्या प्राप्ताद्युपमां विहरणाऽ-
त्मिका, सैव परीषदः चर्यापरीषदः ६, निषेधेन निषेधः पापक-
र्माणां गमनाऽऽदिक्रियायाश्च समयोरजनमस्या नैषेधिकी-संशान-
नाऽदिका स्वाध्यायाऽऽदिभूमिः, निषेधेति यावत्, सैव परीषदो
नैषेधिकीपरीषदः १०, तथा-शरतेऽस्याभिनि शय्या उपाश्रयः ।
सैव परीषदः शय्यापरीषदः ११, आक्रोशनाक्रोशः अस्त्यभा-
याऽभ्रमकः, स एव परीषदः आक्रोशपरीषदः १२, हननं वध-
स्ताडनं, स एव परीषदो वधपरीषदः १३, याचनं याच्ना, प्राधने-
त्यर्थः, सैव परीषदो याच्नापरीषदः १४, लभनं लाभो न लाभो-
लाभः अभिलषितविषयप्राप्तिः स एव परीषदः अलाभपरी-
षदः १५, रोगः कुष्टाऽदिरूपः स परीषदो रोगपरीषदः १६, तर-
न्तीति तुल्यानि, औषाऽदिको नक्तुऽस्त्वर्थे च, तेषां स्पर्शः तु-
लास्पर्शः, स एव परीषदश्चुल्लस्पर्शपरीषदः १७, ज्ञात इति मलः,
स एव परीषदो ज्ञानपरीषदः १८, सत्कारो बह्माऽदितिभिः पू-
जनं पुरस्कारः अभ्युत्थानाऽस्तनऽतिसम्प्राप्तनम् । यज्ञा-स-
कलैवाभ्युत्थानाभिवादान्दानाऽदिरूपा प्रतिपत्तिरह सत्का-
रस्तेन पुरस्कारं सत्कारपुरस्कारः, तत्सत्त्वावेव स एव
चा परीषदः उत्तमपुरस्कारपरीषदः १९, प्रह्लापरीषदः अ-
ज्ञानपरीषदश्च प्राग्भावितायै, न तत्र प्रभावेनेत्या वा-
स्तुनस्त्वभिनि प्रह्ला, स्वयं विमर्शरूपको वस्तुपरिच्छेदः, तथा
ज्ञानेन वस्तुतत्त्वमनेने ज्ञाने, सामान्येन मत्यादि, तदभा-
वाज्ञानम् २०-२१, दर्शनं सम्प्रदर्शनं तद्वचनक्रियाः दिवादिना
विचित्रमनश्चरणैऽपि सम्पृक्तं परिवर्तमानं-निश्चलजित्तया
धार्यमाणं परीषदो दर्शनपरीषदः । यज्ञ-दर्शनशब्देन दर्शनं
व्यामोहहर्तृदिकाऽऽत्मिककलागुल्लभ्यादिविह गृह्यते,
ततः स एव परीषदो दर्शनपरीषदः २२ । इत्येव नामतः परी-
षदानभिधाय तान्वच स्वरूपतोऽभिहितवतः सम्प्रदायमाह-

परीसहाणं पविमर्त्ता, कासवेण पवेइया ।

तं मे उदाहरिस्सामि, आणुपुड्वि सुणेह मे ॥ १ ॥

'परीषहाणाम्' अन्तर्गतानामानां पविमर्त्ताः 'प्रकथे-
ण स्वरूपसम्प्रदांभावावलक्षणं विभागः-पृथक्का 'काश्य-
पेन' काश्यपगोत्रेण, महावीरेणेति यावत् । 'प्रवेदिता' प्रक-
रिति 'तामिति' काश्यपप्रकृतिनां परीषदप्रविमर्त्ता (अ-
हिति भयनात्, उदाहरित्व्यामि प्रतिपादित्विषयान्, 'आनु-
पुड्वी' कथं शृणुते (मे) मम प्रकामावुदाहरणम्, शिष्याऽऽ-
दृष्टत्वापत्तार्थं च काश्यपेन प्रवेदितेति वचनम् । इति सूत्र-
ार्थः ॥ १ ॥ उक्त २ अ० ।

संस्तव्ययनार्थोपसंहारमाह-

पूष परीसहा सवे, कासवेण पवेइया ।

जे भिक्खु न विहजेजा, पुडो केण्डु कण्डु ॥ ४६ ॥

'पते' अन्तरमुपदर्शितस्वरूपाः, 'परीषदाः' सुशब्दः 'सवे'
ह्यभिनिशितसंज्ञा अभि न तु कियन्त एव 'काश्यपेन' धीम-
महावीरिण 'प्रवेदिताः' प्रकृतिताः (अ इति) यातुकृत्यायेन
जावेति शेषः, भिक्खुर्धनेन जैव 'विहज्येत' पराजित्येत । कोऽ-
र्थः-संस्तव्यात्पतेन, 'सुष्टो' बाधितः केनापि प्रकामात् ह्यभिनि-
शेकतत्वेण पुज्येतापि परीषदेण (कण्डु इति) कुचवि-
द्वेष्टे काले वा इति सूत्रार्थः । उक्त २ अ० ।

सुदं पिवांसं दुस्सिजं, सीउएहं अरुई भयं ।

अहिपासे अण्डहिओ, देहे दुक्कलं महाफलं ॥ २९ ॥

सुचं दुःखानां, विपासां दुषं, दुःशय्यां विषमभ्यादिरूपां, शी-
तोष्णं प्रतीतम्, अरतिं मोहनीयोद्भवां, भयं व्याप्ताऽऽदिसमु-
त्थमतिलहेतुः प्रत्युत्पत्त्यर्थेभ्यः अश्रयिताऽधीनमनाः सन् वेष्टे दुष्-
महाफलं, संजन्व्येति वाक्यशेषः । तथा च-शरीरे सत्येतत्
दुःखं शरीरे वाऽसारां सम्प्रगतिस्तत्त्वमानं च मोक्षफलमेवेदम्,
इति सूत्रार्थः । दश ० अ० २ अ० । ३७० । स्था ० ।

अथ बन्धस्थानात्याश्रित्य परीषदान् विचारयन्माह-

सत्तविहंबंघगस्स णं भंते ! कइ परीसहा पप्पता । गो-
यमा । वावीसं परीसहा पप्पता । वीसं पुण वेएइ । जं-
समयं सीयपरीसहं वेएइ नो तं समयं उत्तिणपरीसहं वेएइ,
जं समयं उत्तिणपरीसहं वेएइ नो तं समयं सीयपरीसहं
वेएइ, जं सायं चरियापरीसहं वेएइ नो तं समयं निसी-
दियापरीसहं वेएइ, जं समयं निसीदियापरीसहं वेएइ नो तं
समयं चरियापरीसहं वेएइ । अट्टविहंबंघगस्स णं भंते ! कइ
परीसहा पप्पता । गोयमा । वावीसं परीसहा पप्पता । तं
जहा-जुआपरीसहे रिशापरीसहे सीयपरीसहे जाव अज्ञा-
भपरीसहे । एणं अट्टविहंबंघगस्स वि । छविहंबंघगस्स
णं भंते ! सरागज्जपयस्स कइ परीसहा पप्पता । गोयमा ।
चोइस परीसहा पप्पता । वारम पुण वेएइ । जं समयं सीय-
परीसहं वेएइ नो तं समयं उत्तिणपरीसहं वेएइ, जं समयं
उत्तिणपरीसहं वेएइ नो तं समयं सीयपरीसहं वेएइ ।
जं समयं चरियापरीसहं वेएइ नो तं समयं सेजापरीसहं
वेएइ, जं समयं सेजापरीसहं चव वेएइ नो तं समयं चरि-
यापरीसहं वेएइ । एकविहंबंघगस्स णं भंते ! वीयारागज्ज-
मयस्स कइ परीसहा पप्पता । गोयमा । एवं जेव छवि-
हंबंघगस्स । एणविहंबंघगस्स णं भंते ! सज्जेगिभवत्थके-
वल्लिस्स कइ परीसहा पप्पता । गोयमा । एकारस परीसहा
पप्पता । नव पुण वेएइ । सेसं जहा छविहंबंघगस्स । अवं-
घगस्स णं भंते ! अज्जेगिभवत्थकेवल्लिस्स कइ परीसहा
पप्पता । गोयमा । एकारस परीसहा पप्पता । नव पुण वे-
एइ । जं समयं सीयपरीसहं वेएइ नो तं समयं उत्तिणप-
रीसहं वेएइ, जं समयं उत्तिणपरीसहं वेएइ नो तं समयं
सीयपरीसहं वेएइ, जं समयं चरियापरीसहं वेएइ नो तं
समयं सेजापरीसहं वेएइ, जं समयं सेजापरीसहं वेएइ नो
तं समयं चरियापरीसहं वेएइ ।

सत्तविहंबंघग आनुब्रंशेनरकमन्त्रवकः । (जं समयं सी-
यपरीसहोत्तरादि) यत्र समयं शीतपरीषदं वेद्यते न त-
त्रोष्णपरीषदं, शीतोष्णयोः परस्परमन्वन्तरिप्राप्तौ न के कदाचि-
सम्भवान् । अथ यद्यपि शीतोष्णयोरैकैकं कालसम्भवस्तथा-
प्यात्यन्तिके शीते तथाविधाप्रतिस्तिभौ युगपदेवैकस्य पुं-

स एकस्यां दिशि शीतमन्यस्यां चोष्णमित्येवं चयोरपि शीतोष्णपरीपहयोरस्ति सम्भवः । तैत्तरीयम्, कालकृतशीतोष्णाः ऽऽभ्यस्ताद्विभक्तसूत्रस्यैवंविधव्यतिरिक्तस्य वा प्रायेण न पश्येनामभावादिति । तथा—(जं समयं चरियापरीमहमित्यदि) तत्र चर्या ग्रामाऽऽदिषु सञ्चरन्, नैवेधिकं वा ग्रामाऽऽदिषु प्रतिपद्यमानकलाऽऽदिः स्थाप्याऽऽदितिमिच्छं शय्यातो विविक्तोपाधये गम्या नियदन्म् । एवं जानयोरिद्विहारावस्थानरूपत्वेन परस्परिपरीपहयैकदा संभवः । अथ नैवेधिकोचच्छ्रयाऽपि चर्या सह विरुद्धेति न तयोरेकदा सम्भवः, ततश्चैकोनविंशतेन परीपहाणामुत्कपेणैकदा वेदने प्राप्तिमिति । नैयम् । यतो ग्रामाऽऽदिगमनप्रवृत्तौ यत्र कश्चिदीत्सुक्यादितुषु सततपरिणाम एव विद्यमानोऽज्ञाताऽऽद्यर्थमित्येतं शय्यायां वर्तते तदाभयमप्यविच्छेदम्, तत्रतश्चर्यायां अनभासत्वादाभ्यस्य चाभ्यगतादिति । यद्येवं नहि कथं पङ्क्तिध्वजकमाश्रित्य वक्ष्यति । (जं समयं चरियापरीमहं वेदो मो नं समयं सञ्जगरीसहं वेदोऽस्ति ।) अथैवेत्येव-पङ्क्तिध्वजको मोहनीयस्यापि यिमानकलावागमसर्वोत्सुक्याभावेन शय्याकाले शय्यायां यि वनेन, न तु वादररागवदीत्सुक्येन विहारेपरिणामाविच्छेदाच्चर्यायामन्यतस्तदपेक्षया नयोः परस्परिविरोधाद्युपपदसम्भवनस्तन्मात्रात्वेन (जं समयं चरिगत्यादि) (छुत्वेवहंभेत्त्यादि) पङ्क्तिध्वजकस्याऽऽऽमुमीवज्जानां बन्धकस्य सूक्ष्मसम्परायस्येत्यर्थः, एतदेवाऽऽह—(सगराद्युत्तमथस्तस्यादि) सूक्ष्मलाभाणां वेदनात्सरातोऽनुपलब्धकलायाच्छुभ्रपथस्तन्तः कर्मधारयोऽस्तनस्य । (चोहसपरीसह स्ति) अष्टानां मोहनीयसम्भवानां नस्य मोहाभावनामात्राद्भावितः शेवाभ्युदयश्च परीपहा इति । ननु सूक्ष्मसम्परायस्य चतुर्दशानामेवाभिधानात् मोहनीयसम्भवानामष्टानामसम्भव इत्युक्तं, ततश्च सामर्थ्यादनिवृत्ति-वादरसम्परायस्य मोहनीयसम्भवानामष्टानामपि सम्भवः प्राप्तः, कथं चेत्तदुच्यते, यतो दर्शनसप्तकोपशमे वादरकायस्य दर्शनीयाद्यामावेन दर्शनपरीपहाभावस्तानामिव सम्भवे, तादृशान् । अथ दर्शनमोहनीयसत्ताऽपेक्षयाऽऽलायपीत्यनङ्ग्यत्वात्, ततोपशमकत्वे सूक्ष्मसम्परायस्यापि मोहनीयसत्तासङ्गात्वात् कथं नदुःशः सर्वेऽपि परीपहा न भवन्तीति, स्यादस्य समानत्वादिति । अथैवेत्येव-यस्मादर्शनसप्तकोपशमस्योपयवेन नपुलकवेदाऽऽद्युपशमकाले अनिवृत्तिवादरसम्परायो भवति, स वाऽऽद्यपराऽऽदिव्यतिरिक्तमन्यतन्मतेन दर्शनत्रयस्य बृहति भागे उपशान्ते शेषे चानुपशान्ते एव स्यात् । नपुलकवेदो वाऽस्ती तेन सहोपशमयितुमुक्तं, ततश्च नपुलकवेदोपशमावनेन अनिवृत्तिवादरसम्परायस्य सतो दर्शनीमोहस्य प्रदेशत उद्योऽस्ति, न तु सत्त्वे, ततस्तन्मन्यो दर्शनपरीपहस्तस्यास्तीति । ततश्चाष्टावपि भवन्तीति, सूक्ष्मसम्परायस्य तु मोहस्तस्यापि न परीपहहेतुभूतः सूक्ष्माऽपि मोहनीयोद्योऽस्तीति न मोहत्रयपरीपहसंभवः ।

आह च—

“मोहनिमिषा अद्भु वि, वायररागं परीसहा किह शु ।
किहि वा सुदुमसरागे, न हुति उवसामए सवे ॥ १ ॥”

आचार्य आह—

“सत्तापपटुधिय जे-ण बायरो जं च सावसेसरिम् ।

मग्निग्लम्भि पुरिह्ण, लग्गाइ तो दंसणरुससि ॥ २ ॥

लम्भर एएसकम्मं, पबुब्ब सुदुमोदो तो अओ अद्भु ।

तस्स भगियान न सुदुमो, त तस्स सुदुमोदो वि जओ ॥ ३ ॥”

इति । यश्च सूक्ष्मसम्परायसूक्ष्मलोभोक्तिरिक्तानामुद्यो नालौ परीपहहेतुलोभहेतुकस्य परीपहस्यनभिधानात् । पविच को-

ऽपि कथञ्चिद्वली स्यात्तदा तस्येहात्यन्ताल्पवनेनाविषेष्टेति ।

(पराविहंभेदस्य स्ति) वेदनीयमन्धकस्येत्यर्थः । कस्य तस्ये-

त्यत आह—(बीअरागद्युत्तमथस्स स्ति) । उपशान्तमोह-

स्य, क्षीणमोहस्य चेत्यर्थः । (एवं वेवेत्यादि) । चतुर्दश

प्रश्ना ङादश पुनर्वेदयतीत्यर्थः । शीतोष्णयोर्भयार्थाश्रययोश्च

प्रायेण वेदनादिति । भ० ८ श० ८ उ० । प्रव० १० पं० सं० ।

(त्रिनस्येकादश ११ परीपहा वेधा इति केवलयाहागवि-

न्तायामुक्ताः) द्रव्यभावपरीपहपु उदाहरणम् । एते च परी-

पहा द्विविधाः । तद्यथा—द्रव्यपरीपहा भावपरीपहाश्च । तत्र

परीपहपरीपहा नाम य इहलोकनिमित्तं न्यघनऽऽदिषु वा

पर्यवेशनाधिसङ्घनं । तत्रादाहरणं यथा—सामाधिक्ये बकट-

घान्ते इन्द्रपुत्रे इन्द्रदत्तपुत्रस्या भावपरीपहा ये संसारव्य-

वच्छेदमनमानाऽऽकुलंता स नाधिसङ्घनं तैरेव वासाधि-

कारः । आ० म० १ श० । आ० सू० ।

पञ्चमि प्रकारैः क्षुब्धस्थपरीसहाः—

पंचहिं ठाणहिं छुमत्थेणं उदिमं परीसहोवसग्गे मम्मं

सहेजा, सपजा, तिनिक्खेजा, अहियासेजा । तं जहा उदि-

अकम्मे खलु अयं पुरिसे उम्मपगभूए तेण मे एम पुरिसे

अकोमइ वा, अवहरइ वा, शिच्छोइइ वा, शिन्भत्थेइ वा,

वंधइ वा, रंधइ वा, छुविच्छेयं कोइ वा, पमारं वा, शेइ उइवइ

वा, तत्थपाडिगाहं केवलं पायपुंछणमात्तिच्छइ वा, विच्छिइइ

वा, भिदइ वा, अवहरइ वा ॥ १ ॥ जक्खाइइ खलु अयं

पुरिसे तेण मे एम पुरिसे अकोमइ वा, तेव० जाव अवहरइ

वा ॥ २ ॥ ममं च शे तन्भववेयणिजे कम्म उदिमं भवइ

तेण मे एम पुरिसे अकोमइ वा० जाव अवहरइ वा ॥ ३ ॥

ममं च शे मम्मं अमइमाणस्स अक्खममाणस्स अनिति-

क्खमाणस्स अण्हियासेमाणस्स किम्मन्ने कजइ एगंत-

सो मे पावकम्मे कजइ ॥ ४ ॥ ममं च शे मम्मं महमा-

णस्स० जाव अहियासेमाणस्स किम्मन्ने कजइ १, एगंतसोपे

निजरा कजइ ॥ ५ ॥ इच्चएहिं पंचहिं ठाणहिं छुमत्थे

उदिमं परीसहोवसग्गे मम्मं सहेजा० जाव अहियासेजा ॥

(पंचहीत्यादि) स्फुटं, किं तु ज्ञायेत येन तत् क्षुब्धत्वात् ऽऽ-

वरणाऽऽदिधातुकिमेवतुष्टं, तत्र निवृत्तीति क्षुब्धः । सक-

पाय इत्यर्थः । उदीर्णानुदितात् परीपहोपसर्गानभिहितस्य र-

पात् सम्यक्नपुलकपायाद्यनिराधाऽऽदिता सहंत भयमावेना-

विचलनाद्भट्टं भटवत् क्षमेत, सान्त्या नितिष्ठत अदीनताया,

अध्यासीपरीपहाऽऽदिवाऽऽधिबन्धनास्तीति न चलेदिति,

उदीर्णमुद्रितप्रबलं वा कर्म मिथ्यात्वमोहनीयाऽऽदियस्य स

उदीर्णकर्म, खलुवाक्याहङ्कारं, अयं प्रत्यक्षः पुरुष उम्मस-

को मदिगाऽऽदिना विप्लुतचित्तः स इव उम्मसकभूतो भूत-

शब्दस्योपमानार्थः ज्ञात् उम्मसक एव वा उम्मसकभूतो भूत-

शब्दस्य प्रकृत्यर्थत्वात् । (तेख सि) उदीर्णकर्मो यतोऽय-
मुन्मत्तकभूतः पुरुषस्तेन कारणेन । (मे इति) माम् एषो-
ऽयमाक्रोशति शपति, अपहसति, उपहासं करोति, अपघर्ष-
यता अपघर्षं करोति, निच्छेदयति सम्बन्धान्तरसंब-
द्धहस्ताऽऽदी प्रदीप्तया बलात् क्षिपति निघ्नैर्नयति दुर्बलैर्नयै-
भ्याति रज्ज्वादिना, कण्डि कारागारप्रवेशनाऽऽदिना, छुवेः
शरीरावयवस्य हस्ताऽऽदेशेच्छं करोति, मारुप्रमारम्भः प्रमारो
मृच्छाविशेषो मारुस्थानं वा तं नयति प्रापयतीति अप-
घ्रावयति मारयति, अथवा-प्रमाणं मरुणमेव । (उद्देश-
सि) उपद्रवयति उपद्रवं करोतीति । पनद्रग्रहं पात्रं, कम्ब-
लं प्रतीते, पात्रमांशुनं रजोहरणम् आक्षिपति बलात्-
हालयति । विच्छिन्नसि विच्छिन्नं करोति दूरे व्यवस्था-
पयतीत्यर्थः । अथवा वल्लभांशुच्छिन्नसि आक्षिप्यति । विशे-
षेण छिनत्ति विच्छिन्नसि, भिनत्ति पात्रं स्फोटयति, अपहरति
चोरयति, वाशब्दाः सर्वे विकल्पाधो ह्येकं परीपहाऽऽदि-
सहना-स्थानस्थानम्, दृष्ट्वाऽऽक्रोशाऽऽदिकमिह-प्रत्य आ-
क्रोशावभाभिधानपरीपहद्वयं रूपं मन्तव्यम्, उपसर्गविवक्षयां
तु मातुष्यकप्राद्विषिकाऽऽनुपसर्गरूपमिति । तथा यत्ताऽऽविष्टो
देवाधिष्ठितोऽयं तेनाऽऽक्रोशातीत्यादि द्वितीयम् । तथा अप्यं हि
पराविष्टोपसर्गकारी मिथ्यात्वाऽऽदिकर्मवशवर्ती (मम व शं
नि) मम पुनस्तेनैव मातुष्यकेण भवेन जन्मना वधतेऽनुभू-
यते यत्तद्वधवन्दनीयं कर्म, उदीर्णं भवत्पस्ति तेनैव मामाक्रो-
शातीत्यादि तृतीयम् । यथा एव बलिशः पापामीनत्वात् क-
रोतु नामाक्रोशनाऽऽदि मम पुनस्तदहमानस्य (किं मेह सि)
मन्त्येति निपातो धिनकार्थः (कज्ज सि) संपद्यते, इह
चिन्तिष्यमाह- (एतन्सो सि) एकान्तेन सर्वथा पापं क-
मोऽसत्ताऽऽदि क्रियते संपद्यते वस्तुतः । तथा अयं ता-
वहरह वा ॥ ३ ॥ मम व शं तन्मववेयसिजे कम्मे उदि-
खे भवइ तेण मे एस पुरिसे ० जाव अवहरइ वा ॥ ४ ॥
मम व शं सम्मं सहमाणं खममाणं तितिकखमाणं अहि-
यासेमाणं पासिचा बहवे अणे छउमत्ता समखा निगंथा
उदिखे परीसहोवसगो एवं सम्मं सहिस्संति ० जाव अहि-
यासिस्संति ॥ ५ ॥ इहएहि पंचहि ठाणोहि केवली उ-
दिखे परीसहोवसगो सम्मं सहजां ० जाव अहियासेजा ।
तत्र व क्षित्तचित्तः पुत्रशोकाऽऽदिना, मष्टचित्तः पुत्रजन्मा-
ऽऽदिना, दुर्घवचित्त उन्मत्त पदेति । मां व सहमानं इष्ट्वा अ-

न्वेऽपि सहिष्यन्मुक्तमानुसारिवात् प्राय इतरेषाम् । ब्रूह-
“ ओ उत्तमेहि ” मग्गो, पध्दो सो दुक्करो न वेसाणं । आ-
यगियम्मि जयंते, तयखुक्का केण सीएज ? ” ॥ १ ॥ इति ।
(इहएहीत्यादि) अत्राऽपि निगमनम् । शेषं सुगममिति ।
स्वा० ५ ठा० १ उ० ।

परीपहाः सोहव्या इत्युपदेशः-

संवुद्धकम्मस भिक्खुणो, जं दुक्खं पुट्ठं अत्रोहिण् ।

तं संजमओऽपचिज्जं, भरयं हेह वयंति पण्डिपा ॥ १ ॥

संवृतानि निरुद्धानि कर्माण्यनुष्ठानानि सम्यगुपायग-
पाणि वा मिथ्यादर्शनावरितप्रमादकषाययोगरूपाणि वा
यस्य भिक्षाः साधोः स तथा तस्य यत् दुःखम् अन-
द्वयं तदुपादानभूतं वा अष्टप्रकारं कर्म स्पृष्टमिति बद्धस्पृष्ट-
निकावितमित्यर्थः, तत्र अत्र “ अवेधिता ” अज्ञानतोप-
पन्नितं सन् संयमनां मौनीन्द्रोक्ताम् समदर्शरूपादनुष्ठानाद-
पचीयते प्रतिक्षणं क्षयमुपयान्ति । एतदुक्तं भवति-यथा नटा-
कोदरसंस्थितमुद्रकं तन्नुद्रापरप्रवेशद्वारं स्रष्टाऽऽदित्यकर-
संपर्कात् प्रत्यहमपचीयते, एवं संवृताऽऽश्रवणद्वारस्य भिन्ने-
रिन्द्रिययोगकषायं प्रति सर्लान्ततया संवृताऽऽत्मनः सतः
संयमानुष्ठानेन वाऽनेकमवाधानोपचितं कर्म लोपते, येन
संवृताऽऽत्मानः सवृत्तुष्टापिनश्च ते दिव्या त्यक्त्वा ‘ म-
रुणं ’ मरुत्त्वमाप्नुवन्, उपलक्षणत्वात् जानिजगामरुशो-
काऽऽदिकं त्यक्त्वा मांशं व्रजन्ति परिडताः सद्य-
स्त्रिचकिनः, यदि वा-परिडताः सर्वत्र एवं वदन्ति यत्
प्राप्नुक्कमिति ॥ १ ॥

येऽपि च तेनैव भवेन न मोक्षमाप्नुयन्ति तानधिकृत्याऽह-

जे विअवखाहिज्जोसिया, संतिअहेहिं सम्मं वियाहिया ।

तम्हा उट्ठुति पासहा, अदवसु कामाह रोमं व ॥ २ ॥

ये महासत्त्वाः कामार्थिभिर्विधाप्यन्ते यस्तदर्थिन्यो वा का-
मिने विज्ञापयन्ति ता विज्ञापनाः स्त्रियस्तनाभिः अनुष्टुप असे-
विताः क्षयं वा-अयस्यायलक्षणमतीतास्ते सन्तर्हिमुक्तेः स-
मं व्याख्याताः, अनीणो अपि सन्तो यतस्ते निरिक्कज्जनतया श-
ब्दाऽऽदितु विषयेष्वप्रतिबद्धाः सेसारीदन्वन्तस्तेऽपान्तवर्ति-
नो भवन्ति. तस्मादूर्ध्वमिति मांशं योनिपरित्यागादूर्ध्वं यद्भ-
वति तत्परित्यज्य यूयम् । ये व कामान् रोमवज्जाधिकृत्या
“ अद्राक्षुः ” हृष्टवन्तस्ते संतीर्णसमा व्याख्याताः । तथा
चोक्तम्-“ पुष्पकलाणं व रस्सं, सुराहं संसरव महिलियाणं
व । जायंता जे विरया, ते दुक्कत्कारय वं ॥ १ ॥ ” तृतीय-
पादस्य पाठान्तरं वा-“ उट्ठं निरियं अहे तथा ” ऊर्ध्वमिति
सौधर्मोऽदितु. (निरियमिति) निर्यकुलोके, अत्र इति-भवनप-
त्यादी. ये कामास्तान् रोमवदद्राक्षुर्न ते तीर्णकरता व्याख्या-
ता इति ॥ २ ॥

पुनरुपुपदेशान्तरमाधृत्याऽह-

अग्गं वणिण्हिं आहियं, धारंती राडिणिया इहं ।

एवं परमा महज्जया, अकत्वाया उ सराड्भोयखा ॥ ३ ॥

‘ अग्रं ’ वर्य प्रधानं रत्नवत्त्वाऽऽभरणऽऽदिकम् । तथा-
वणिभिर्मोक्षान्तरपादहिनं दौर्लभं राजानस्वरूपेण ईश्वरा-
ऽऽद्यः इहाऽस्मिन्मुच्यल्लोके धारयन्ति विजति, एवमेता-

स्वपि महाप्रतानि रत्नकल्पानि 'आचार्यैः' आख्यातानि प्रति-
पदिद्वानि नियोजितानि सरात्रिभोजनानि रात्रिभोजन-
विरमण्यपुष्टानि साधवो विश्रान्तिमुशब्दः पूर्वग्लेश्या महाप्र-
तरत्नानां विशेषाऽऽपवादक इति । इदमुक्तं भवति यथा प्रधा-
नरत्नानां राजान एव भाजनम् एव महाप्रतानानामपि
महासाधवो एव साधवो भाजनं, नान्ये इति ॥ ३ ॥

किञ्च-

जे इह सायाणुमा नरा, अश्मोविवशा कामेहिं मुच्छिष्या ।

किञ्चेशेण समं पराविभया, न विजायंति समाहिमाहिते ॥४॥

ये नरा लघुप्रकृतयः, इहाऽस्मिन् मनुष्यलोके, सातं सुख-
मनुगच्छन्तीति सातानुगाः-सुखशीला ऐहिकाऽऽमुष्मिका-
ऽपार्यावीर्यः ससृजिरससातानौराधेषपुपपक्षाः युद्धाः ।
तथा- 'कामेयु' इच्छामदनकथेयु 'मूर्च्छिताः' कामोक्त-
दृष्ट्याः । कृपणो दीनो बराकक इन्द्रियैः पराजितस्तेन
स्मस्तद्वक्तव्यामाऽऽनेयने 'प्रगालिभताः' घृष्टतां गताः । यदि
वा-किमेनेन स्तेकिने शृंषेणाऽऽम्यकृप्ररुपेक्षणा-ऽद्विरुपेणा-
ऽम्मतसंयमस्य विरायनं भविष्यत्येवं प्रमादधत्तः कस्तव्यं
घसीदन्तः समस्तमपि संयमं पटवमणिकुटिमयज्ञा मलि
नीकुचैनि, एवंभूताश्च ते नसायि धर्मध्यानाऽऽदिकम् 'आ-
भ्यातं' कथितमपि न जानन्तीति ।

पुनरप्युपदेशान्तरमधिकृत्याऽऽह-

वाहेण जहा व विच्छेद, अत्रले होइ गवं पचोइ ।

से अंतसो अप्पयाप, नादवइ अत्रले विमीयति ॥५॥

व्याधेन लुप्यधेन (जहा व वि) यथा (गवं नि) मृ-
गाऽऽविपशुविधिधमनकप्रकारेण कूटपाशाऽऽदिना क्षतः
परयुक्तीकृतः अयं वा प्राहितः प्रगादिनोऽप्यबलः भवति,
जातअमत्यात् गन्तुमसमर्थः, यदि वा-वाहयतीति वाहः
शाकटिकस्तेन यथावद् बहन् गौर्विधिवं प्रनोदाऽऽदिना
क्षतः प्रचोदिनोऽप्यबलो विपमपथाऽऽदी गन्तुमसमर्थो
भवति, स स्वाऽन्तशो मरणात्तमपि यावदल्पसामर्थ्यं ना-
ऽन्तावाचोद् शक्नोति एवंभूतश्चाऽबलो भारं वाहुमसमर्थ-
स्तत्रैव पङ्काऽऽदी विपीदतीति ।

द्वारान्तिकमाह-

एवं कामेसणं विज, अज सुए पयहेज संथेव ।

कामी कामेण कामए, लद्धे वा वि अलद्ध कएहुई ॥६॥

एवमनन्तरोरुक्ताया नीत्या कामानां शब्दाऽऽदीनां विषयाणां
या गवेषणा प्रार्थना तस्यां कर्षणार्थं 'विज्ञान' निपु-
णः कामप्रार्थनामरुः शब्दाऽऽदिपदे मग्नः स चैवंभूतो-
ऽद्य श्वे वा संस्तवं परिचर्य कामसंबन्धं प्रज्ज्ञातुं केलित,
एवमध्ययसाध्यैव सर्वदाऽवनिष्ठते, न च तान् कामान् अ-
बलो बलीवद्वन् विषमं मार्गं न्यक्रमन्, किञ्च न वैहि-
काऽऽमुष्मिकापायदार्शनिया कामी भूत्वोपनतानपि कामान्
शब्दाऽऽदिविषयान् वैरस्यामि-जम्बूनामाऽऽदिपदज्ञा काम-
येत् अभिलषेदिति । तथा लुल्लककुमारवन् कुतश्चिश्चिन्ता-
त् "सुदुर्गु गारयं" इत्यादिना प्रतियुद्धो लब्धानपि प्राप्ता-
नपि कामान् अलक्षयमान् मन्यमाना महालक्षयया तजि-
वद्दो भवेदिति ॥ ६ ॥

किमिति कामपरित्यागो विधेय इत्याशङ्क्याऽऽह-

मा पच्छ असाधुता भवे, अच्चेही अनुसास अप्पणं ।

अहिंयं च असाहु सोयती, भे यणती परिदेवती बहु ॥७॥

मा पश्चान्मरणकाले भवान्तरे वा कामानुपह्लादसाधुता
कुणतिगमनाऽऽदिकरूपा भवेत् प्राप्नुयादिति, अतो विषया-
ऽऽसङ्गात्तात्मानम् अयं हि त्याज्य, तथाऽऽमानं च अनुशाधि-
आत्मनोऽनुशास्ति कुरु, यथा हे जीव ! या हासाधुः अमाधु-
मेकारी हिंसाऽनुस्तस्याः द्वौ प्रवृत्तः सन् दुर्गती पतितोऽधि-
कम् अप्पणंमेवं शोचति, स च परमाधार्मिकः कर्तव्यमानस्ति-
र्येषु वा क्षुद्रादिवेदनाप्रस्तोऽप्यर्थे स्तनति सशस्त्रं निःश्वसि-
ति, तथा परिदेवते विलपत्याकन्दति लुब्धक इति- "हा मा-
तः ! भ्रियन् इति, जाता नैवाऽस्ति सांप्रतं कश्चिन् । किं शर-
णं मे स्यादिह, दुष्कृतचरितस्य पापस्य ? ॥ १ ॥ " इत्येवमा-
दीनि दुःखान्यसाधुकारिणः प्राप्नुवन्तीत्यनेन विषयानुपह्लादो न
विधेय इत्येवमात्मनोऽनुशासनं कुर्विति संबन्धनीयम् ॥ ७ ॥

किञ्च-

इह जीविपमेव पासहा, तस्मैव वाससयस्स तुट्ठी ।

इतरवासे व बुद्धइ, गिद्धनरा कामेसु मुच्छिष्या ॥८॥

इहा स्मिन् संसारे, आत्मानं तावद्वर्ज्यजीविनमेव सकललुसा-
ऽऽरुद्रमानित्याऽऽज्ञानम् आर्त्ताविमरणं प्रतिलुप्तं शिरा-
रुक्त्वमात्रं तया- सर्वाऽऽनुत्तय एव वा तदण एव युधेय चर्ष-
शताऽऽबुत्तयुपकमनोऽध्यवसायार्त्तामिति ताऽऽदिपदाद्युक्तदु-
त्थानि प्रव्यवन्तः यदि वा-सांप्रतं सुखह्याप्युर्ध्वशनं तच्च न-
स्थ तद्वत्ने बुद्धयति, सागरोपमापेक्षया कतिपयमपेक्षया-
त्वात् इत्यवसायकले वन्ते- स्तोकरिवासकले रमिष्येवं बुध्य-
ध्वं यूयं, तथैवभूतेऽप्यायुषि नराः पुरुषा लघुप्रकृतयः कामेषु
शब्दाऽऽदियु विषयेषु गुडा अच्युपपक्षा मूर्च्छिताः तत्रैवाऽऽ-
क्रवन्तसो नरकाऽऽदियातनास्थानमाप्नुवन्तीति शेषः ॥ ८ ॥

अपि च-

जे इह आरंभनिस्सिया, आतदंहा एगंतलूसा ।

गंता ते पावलोगयं, चिररापं आसुरियं दिस्स ॥ ९ ॥

ये केचन महामोहाऽऽकुलितचेतसः 'इह' अस्मिन्मनुष्यलो-
के आरम्भे हिंसाऽऽदिके सावधानुष्ठानरूपे निश्चयेन श्रिताः
संबद्धा अच्युपपक्षास्ते आत्मानं दग्ध्यन्तीत्यासदपेक्षका,
तथैकान्तेनैव जन्तूनां लूपा-हिसकाः सदनुष्ठानस्य वा
ध्वंसकाः, ते एवंभूता गन्तारो यारुपिन् 'पापं लोकं' पापक-
मेकारिणां यो लोको नरकाऽऽदिः "चिररात्रिनि" प्रभूत-
कालं तजिवासिनो भवन्ति । तथा वास्तवपक्षणाऽऽदिना व-
र्णाव तयाविधेयदेवत्वाऽऽपेक्षितत्वाऽऽप्यसुराणांमियमासुरी
तां दिशं यान्ति, अपरप्रेत्याः किंलौपाका देवाऽधमा भव-
न्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥

किञ्च-

ख य संखयमाहु जीवितं, तह वि व बालनयो पणप्पई ।

पच्छुप्पणंण कारियं, को दंहु परलोकागते ॥ १० ॥

(ख य संखयमाहु) न च नैव बुद्धितं जीवितायुः सं-
स्कृतो संधातु शक्यते एवमाहुः सवेत्ताः । तथाहि- "इहक-
लियं कर्त्ता, वचन्ति इह आत्मां य दिवसा य । आउं सं-

वेक्षता, गया य न पुणो नियतंति ॥ १ ॥ " तथाऽप्येव-
मपि व्यवस्थिते जीवानामायुषि बालजनः अशो लोको निर्बि-
शेकतया असद्वृष्टानि प्रवृत्तिं कुर्वन् प्रगल्भते घृष्टतां याति,
असद्वृष्टानिनाऽपि न लज्जत इत्यर्थः । स वाऽशो जनः
पापानि कर्माणि कुर्वन् परंशु वीर्यतो घृष्टतया अलीकपातिह-
त्याभिमानेनैवमुत्तरमाह-अत्युत्पन्नेन वर्त्तमानकालमाविना
परमायुसता अनीतानागतयोर्विजानुसन्नेत्येनाऽविद्यमान-
त्वात् कार्यं प्रयोजनं, प्रस्तापूर्वकारिभिरनदेव प्रयोजनसाधक-
त्वादादीत्येते, एवं च सतीहलोक एव विद्यते न परलोक
इति दर्शयति कः परलोकं दृष्ट्वाऽऽप्यातः, तथा चोचुः-
"पिव खात् च साधु शोभते ! यदनीतं वरगात्रि । तन्न ते ।
न हि भीह । गते निवर्तते, समुद्यमात्रमिदं क्लेशवरम् ॥ १ ॥ "

तथा-

एतावानेव पुरुषो. यावानिन्द्रियागोचरः ।

भद्रे ! दृक्पदं पश्य, यद्वदन्यवदुक्षुताः ॥ १ ॥ " इति ॥ १० ॥

सूत्र० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

विषयाननाधनम् कथं भावसमाधिमाप्नुयादित्याह—

अरुं रूढं च अभिभूय भिक्खु,

तणाऽफासं तह सीपफासं ।

उरुहं च रूढं च ऽहियापमजा,

मुग्धिं व दुग्धिं व तितिवक्खएजा ॥ १४ ॥

स भावभिन्नुः परमादेशी शरीराऽशरीरं निस्पृहो मोक्षगमने-
कप्रवृत्त्यर्थं यत्संयमेऽरितसंयमे च रतिरा नामभिभूय एत
द्वानुसंहता । तयया-निर्दिष्टञ्चतया तृणाऽऽविकान् स्पर्श-
नाऽदिप्रहणाजिम्भेऽजतभूयंशस्पर्शः अस्म्यगविसंहत, त-
था शीतेऽप्यंशमशक्तुःपिपासाऽविकान् परीपहानलोभ्य-
तानि निर्जगधर्म अध्यासयेन् अधिसंहत, तथा गन्धं सुरभि-
मित्रं च सम्यक् निमित्तयेऽन्तर्ह्यान् चशब्दादोशवधाऽ-
दिकींश्च परिवहानमुमुक्षुस्तिनिक्षेपति ॥ १४ ॥ सूत्र० १
श्रु० १० अ० ।

श्वेति ता अहमेव लुप्प, लुपंती लोभसि पाणिशो ।

एवं सहिदृष्टिं पासए, अशिष्टे स पुद्धे अहियासए ॥ १३ ॥

परीपहपसर्गा एतद्भावनापरंशु त्वांश्व्याः नाहमेवैकस्ता-
वदिह शीतेऽप्याऽदिदुःखविशेषः ' लुपं' पीब्धे, अपि त्वन्य-
पि ' प्राणिनः ' तथाविधास्तिर्त्यक्रममुप्याः अस्मिन्नां ' लु-
प्यन्ते ' अतिदुःखदुःखैः परित्याग्यन्ते, तेषां च सम्यग्विषय-
कामावात्र निर्जराऽऽव्यफलमस्ति । यतः-

" ज्ञानं न क्षमया शुद्धचित्तलुषं त्वांश्वं न सन्तेऽपतः ।

सोदा दुःसहतापशीतपवनक्लेशा न तसं तपः ।

ध्यातं विसमहनिशं नियमितं हर्षद्वैतं तस्य परं. तत्तत्कर्म
कृतं सुखाधिभिर्होतैः तैस्तेः फलैर्विज्ञताः ॥ १ ॥ " तदेवं क्ले-
शाऽदिसंहतं सद्धिधोक्तं संयमाभ्युपगमे सति गुणायि-
ति । तथाहि-

' कार्यं लुप्यमव कदम्भमशनं शीतोष्णयोः पात्रता,

पारुष्यं च शिरोरुहेषु शयनं महास्तले केयवे ।

एताम्येव शुद्धं वहन्त्यवर्तन्ति तादृशस्ति संयमे,

दीपाश्चापि गुणा भवन्ति हि नृणां योग्ये पदे योजि-
ताः ॥ १ ॥ " एवं सहितो ज्ञानाऽऽदिभिः सहितो वा
आत्महितः सन् ' पश्येत् ' कुशाग्री यथा बुद्ध्या पर्यालो-

चयेदन्तरोचितं. तथा निहन्त्य इति निहः न निहोऽनि-
हः कीचाऽदिविपरिपीडितः सन् स महासखः परीपहैः स्फु-
ष्टोऽपि तात् ' अयिंसहेत ' मनःपीडां न विप्रध्यादिति । य-
दि वा- ' अनिह ' इति तपःसंयमे परीपहसहने धाऽदित्यु-
हितबलवीर्यं, शुभं पूर्ववदिति ॥ १३ ॥

अपि च-

धुणिया कुलियं व लेवर्न, किसए देहमणासणा इह ।

अविहिंसामेव पव्वए, अशुधम्मो मुणिया पवेदितो ॥ १४ ॥

(धुणिया इत्यादि) ' धृत्वा ' विधूय (कुलियं) कडपकृतं
कुल्यं ' सेपवत् ' सलेपम्, अयमन्त्रार्थः-यथा कुल्यं गोमयाऽ-
दिलेपेन सलेपं जावत्प्रमानं लेपापगमात् कुर्यां भवति, एवम्
अनशनाऽऽदिभिर्देहं ' कशेयत् ' अपचितमांसशोणितं विद-
ध्यात्, तदपचयाच्च कर्माऽपचयो भवतीति भावः । त-
था विविधा हिंसा विहिंसा न विहिंसा अविहिंसा, ता-
मेव प्रकरणेन व्रजेन्, अहिंसाप्रयानो भवेदित्यर्थः । अनुगतो
मोक्षं प्रत्यनुकूलो धर्मोऽनुभवेत् असावहितलक्षणः, परी-
पहोपसर्गसहनलक्षणश्च धर्मो ' मुनिता ' सर्वज्ञेन ' मयेदि-
तः ' कथित इति ॥ १४ ॥ सूत्र० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

संतता केसलोएणं, बंधचेपरारहाया ।

तत्थ मंदा विसीयंति, मच्छा विट्ठा व केयणे ॥ १३ ॥

समन्तात् तमाः सन्नताः केशानां ' लोवः ' उर्याटनं तेन,
तथाहि-सर्गभिरकेशोत्पातने हि महती पीडोपपद्यते तया
चालपसत्त्वाः विघ्नान्तिकां भजन्ते. तथा ' ब्रह्मवर्च ' व-
स्तिनिरोधस्तनं च पराजिताः पराभ्रष्टाः सन्तः ' तत्र '
तस्मिन् केशोत्पातनेऽतिवृत्त्येकमात्रेणैव वा सति ' मन्दाः '
जडा लघुप्रकृतयो विपीदन्ति संयमानुष्ठानं प्राप्तिं शीतलो-
भवन्ति, सर्वथा संयमाद् वा अश्रयन्ति, यथा मत्स्याः ' के-
तने ' मत्स्यवधने प्रविष्टा निर्गतिकाः सन्त्य जीवितान्
अश्रयन्ति, एवं तेऽपि वराकाः सर्वं कषकापरजिताः सं-
यमजीवितान् अश्रयन्ति ॥ १३ ॥

किञ्च-

आयदंइसमायारे, मिच्छासंतिउपावणा ।

हरिसप्पञ्जोसमावणा, केइ लुमंतिअनारिया ॥ १४ ॥

आत्मा दृग्दृश्यत-स्वरूप्यते हितान् अश्रयते येन स आत्म-
दृग्दृष्टः ' समाचारः ' अनुष्ठानं योगमायार्थानां ते तथा,
तथा मिथ्या-विपरीता संस्रियता-स्वाऽऽग्रहाऽऽरुदा भावना-
अन्नःकरणशुलियेयां ते मिथ्यासंस्थितभावना-मिथ्यात्वो-
पहतदृष्टे इत्यर्थः । हर्षश्च प्रद्वेषश्च हर्षप्रद्वेषं, तदपराग-
द्वेषममाकुला इति यावत् । न एवम्भूता अनार्याः सदाचार-
साधु कीडया प्रद्वेषेण वा क्रूरकर्मकारिण्यन् ' लुपयन्ति '
कथंयन्ति दृग्दृष्टाऽऽदिनिर्वातमवर्ति ॥ १४ ॥

एतद्वच दर्शयितुमाह-

अपणे पलियेते सिं, चारो चारो इति सुवर्णं ।

बंधंति भिक्खुयं बाला, कसायवयणेहि ॥ १५ ॥

अपिः संभावने, एके, अनार्या आत्मदृग्दृष्टमाचारा मि-
थ्यात्वोपहतबुद्धयो रागद्वेषपरिगताः साधुं (पलियंते सिं
ति) अनार्यदेशपर्यन्ते वसमानं (चारो सिं) चरोऽयं
' चोरः ' अयं हतेन हत्येव मत्वा सुमत् कथंयन्ति, तथा-

हि-^१ बभूवन्ति । रज्ज्वादिना संयमयन्ति । भित्तुकं^२ भित्तु-
शरीले^३ बाला^४ अह्नाः सदसद्विवेकविकलाः, तथा^५ कया-
यवचनैश्च^६ कोपप्रधायाकदुवचनैर्मिमेरस्यन्तीति ॥ १५ ॥

अपि च-

तत्थ दंदेण संबीते, सुट्ठिणा अद्दु फलेण वा ।

नातीसं सरती बाले, इत्थी वा कुट्टगामिणी ॥ १६ ॥

‘तत्र’ तस्मिन्ननायेदंशपथेनैव वर्तमानः साधुरनार्यैः ‘द-
एडेन’ यदिना मुदिना वा^१ संबीतः^२ प्रहतोऽथ वा^३ फलेन
वा^४ मानुलिङ्गाऽऽदिना खहगाऽऽदिना वा स साधुंरंथं नैः
कदर्थ्यमानः कश्चिदपरिणतः^५ बालः^६ अह्नो^७ ज्ञातीनां^८
स्वजनानां स्मरति । तद्यथा-यद्यत्र मम कश्चिन् सम्बन्धी
स्यात् नाहमेवम्भूतां कदर्थनामया^९नुयामिति । दृष्टान्तमाह-
यथा स्त्री कुट्टा सती स्वपुत्रान् वमनशैला निराश्रया मां-
सपंशेय सत्येष्टहृणीया तस्कराऽऽदिभिरभिभुता सती जात
पश्चात्तापा ज्ञातीनां स्मरति, एवमसावपि ॥ १६ ॥

उपसंहाराधेमाह-

एते भो ! कसिया फासा, फरुसा दुरहियासया ।

हत्थी वा सरसंविता, कीडाञ्चस गया मिहं ॥ १७ ॥

भो इति शिष्याऽऽमन्त्रणं, य एन आदितः प्रभुनि दंशमश-
काऽऽद्यः पीडोत्पादकत्वेन परीयहः एषोपपन्नो अभिहितः
‘हृन्गसाः’ सम्पूर्णा बाहुल्येन स्फुरयन्ते-स्फुरेन्निद्रियेणानु-
भूयन्त इति कारणाः । कथम्भूताः ? - परुषाः । परंपरनार्यैः
कृतत्वात् पीडाकारिणः, ते बालपस्यैर्दुःखनाशित्वात्
तोऽश्वासयमाना लघुमहत्तयः केचनाशयाभामङ्गीकृत्य हस्ति-
न इव एवशक्तिं शरजालसंवीताः शरशनाऽऽकुला अह-
सुपयान्ति एवं^१ क्लेशाः^२ असमर्थाः^३ अवशाः^४ परवशाः^५
कामाऽऽद्यस्ता गुरुकर्मणः पुनर्गपि गृहमेव गताः । पाठान्तरं वा-
‘तिव्वसंहु ति’ तत्रैवपस्यैरभिभुताः शटाः^६ शठानुष्टा-
नाः संयमं परित्यज्य गृहे गताः । सूत्रं १ श्रुं ३ अं १ उं ।
परिसहचमू-परिपहचमू-स्त्री० । परीपहस्येय, अं १ शं ३ उं
उं । कल्प० ।

परिसहजय-परिपहजय-पुं० । परिपहजय इति मानीच्छय-
नभिर्जनाऽथं परिपहते इति परीयहः क्षुतिपपासाशीतोष्णदंश-
मशकाऽऽद्या इतिशक्तिः, तेषां जयः अभिवयः परीयहा-
णां सहनेन । स चैवं योगसाक्षवृत्तयुक्तः^१ ‘सूधाऽऽनैः’ श-
क्तिमाकृ साधु-रेपणां नाति लङ्घयेत् । अदीनां^२ विवहला वि-
ह्वान्, यात्राभातोद्यतश्चरन् ॥ १ ॥ ‘अयं क्षुत्परीयहजयः ।
धं ३ अपि० । (एवं पिपासाऽऽदिपरीयहजया अपि^३ पि-
पासा^४ आदिशब्देषु दृश्याः)

परिसहवनिय-परिपहप्रत्यय-वि० । शीतोष्णमशकाऽऽदीनां
परीयहाणां संपाधे, परीयहाः शीतोष्णमशकाऽऽद्यः प्रत्य-
ये यत्र तत्संयति व्युत्पत्तेः । स्या० ३ टा० ३ उ० ।

परिसा-पर्यत्-स्त्री० । आस्थानायाम्, ‘आस्थाणी तह सहा परि-
सा ।’ पाठ० ना० १६७ गाथा । सभायाम् आचा० १ श्रुं १
अं १ उं । तिष्ठः पर्यदे-सिंहपरियद्, मृगपरियद्, वृषभप-
रिषब्धः ॥ ३० ।

अथ सिंहाऽऽदीनां पर्यदा व्याख्यानमाह-

कडजोगि सीहपरिसा, गीपथ चरा य वसभपरिसा उ ।

सुत्तकडगज्जीयथा, मिंगपरिसा होइ नायव्वा ॥७५॥

कृतयोगिनः संयमगीतार्थाः परं तथा समर्थोस्ते सिंहपर्यदु-
च्यन्ते, यदीतार्थो अपरं च स्थिरा बलवन्तस्ते वृषभपर्यदु-
चे तु कृतस्त्राः सूत्रे अधीतिनः परमगीतार्थोस्ते मृगपरि-
पादिते ज्ञातव्या भवति । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

हा, अह्ना, दुर्विदग्धा ३ पर्यत्-

सा समासश्चोतिविहा पप्पसा । तं जहा-

जाणिया अजाणिया दुव्विअद्वा ।

जाणिया जहा-

खीरमिव जहा हंसा, जे घुटंति इह गुरुगुणसमिद्धा ।

दोसे य विवज्जती, तं जाणसु जाणियं परिसं ॥ १ ॥

अजाणिया जहा-

जा होइ पगदमद्दुरा, मियसावयमीहकुडुडयभूया ।

रयमिव असंठविया, अजाणिया सा भवे परिसा ॥२॥

दुव्विअद्वा जहा-

न य क्त्वाइ नियमाओ, न य पुच्छइ परिभवस्म दोमेणं ।

वन्थि व्व वायपुत्तो, पुट्टइ गामिद्वय दुव्वियद्दुं ॥ ३ ॥

(सा समासतो निविहेत्यादि) सा पर्यत् समासतः संक्षेपेण
विविधा अप्रकारा प्रज्ञता । तीर्थहृत्करणपर्यन्तं गम्यते । पर्य-
दिति कथं लभ्यते इति चेत् ? उच्यते-इह प्रागुक्तं प्रारम्भणी-
यः प्रवचनानुयोग इति अनुयोगश्च शिष्यमात्रकृत्य प्रवर्तनं,
निगलम्यनस्य तस्याभावात् । ततः सामर्थ्योत्पत्त्युक्तं पर्यदिति
लभ्यते, तथैव-युद्धादिरूपेण दर्शनायैव-(जाणय ति) ‘हा’ अ-
वशोपेन, जानातीति हा । ‘इगुपधक्काप्रीकिरः कः’ ॥ ३ ॥ १ ।
॥ ३५ ॥ इति (पाणि०) कप्रत्ययः । इटि च-‘अनो लोपः’ ॥६॥
५८॥ इति (पाणि०) अकारलोपः । ततः-‘अजाऽऽद्यतः टाप्’
॥४॥ १ । ५८ ॥ इति (पाणि०) खियामाप् । द्विवृत्तिका स्वर्यिकि
कप्रत्ययः । ततः-‘भस्वपाताङ्गाङ्गान्वा नञ्पूर्वाणामपि’
॥ ७ ॥ ३ । ५७ ॥ इत्यापः स्थानं इकागऽऽदेशः, कप्रत्ययाच्च
परन्तस्त्रियामाप्, ततः सिद्धं द्विकोपः । इका नाम परिधान-
वती । किमुक्तं भवति ?-कुपधप्रवृत्तपाठमन्तर्नादृष्ट्या-
न्तःकस्या गुणदोषविशेषपरिधानकुशला सतामपि दीर्घाणां-
मपरिग्राहिका केवलं गुणग्रहणपत्रवतीति उक्तं च-

“गुणदोषविशेषस्य, अणमिमाहिया य कुस्तुइमस्तु ।

एसा जाणगपरिसा, गुणतत्तिङ्गा अगुणयजा ॥ १ ॥”

अ २ (गुणतत्तिङ्गं ति) गुणेषु यल्लवती, गुणग्रहणपरायणा

इत्यर्थः । (अगुणवज्जं ति) अगुणां दीर्घान् वर्जयति
सतोऽपि न गुणहानीत्यगुणवर्जो, तथा अङ्गिका ङ्गिक-
विलसणा सम्यक्परिधानरहिता । किमुक्तं भवति ? या
ताम्रचूडकटीचकुङ्कुट्पानवनं प्रकृत्या सुप्रभवभावा अ-
संस्थापितजात्यरत्नमिवानुगुणविशेषगुणसमुज्जा सुवप्रज्ञा-
पनीया पर्यत् सा अङ्गिका । उक्तं च-“पगइ सुजअयसियं,
मिगङ्गावगसीहकुडुडयभूया ।” इत्यणमिव असंठविया, सुह-
सण्या गुणनिबद्धा ॥ १ ॥” हह (मिगसावयमीहकुडुड-
यभूय ति) सा चशब्दोऽपि संवध्यते, ततो-‘मिगसीहकुडु-

इसावभूता" इत्यर्थः । (असंठविय ति) असंस्थापिता असंस्कृता इत्यर्थः । सुखसंज्ञाया सुखेन प्रहापनीयाः । तथा (दुर्विग्रह इति) दुर्विग्रहा मित्याऽहङ्कारविडम्बिताः । किमुक्तं भवति ?-या तत्तद्वगुणरूपाभ्योपगमनेन कतिपयपदान्युपजीव्य परिडित्याभिमानिनी किञ्चिन्मात्रमप्येवं सारपञ्चमात्रं वा भुव्या तत् ऊर्ध्वं निजपारिडित्यवस्थापनायाभिमानतोऽवहयाऽपचरति । अर्धे कथ्यमानं चाऽऽत्मनो बहुलासुखनायात्रैत्यरितं पठति, सा परं दुर्विग्रहेत्युच्यते । उक्तं च - "किञ्चिन्मात्रमाह्वी, पञ्चवगाही य तुरियगाही य । दुर्विग्रहा उ एसा, भगिया निविहा भवे परिसा ॥१॥" अमूयं च तिसृणां पर्यादां मध्ये आद्यं द्वे पर्यादावुपयोगयोग्ये, तृतीया त्वयोग्या । यदाह च - "यिक्तुः" - "पत्य जाणिया अजाणिया य अरिहा, दुर्विग्रहा अरहिया" ॥ इति । नत आद्ये एव द्वे अघिकृत्यानुयांसः प्रारम्भणीयो न तु दुर्विग्रहाम्, मा भूताचार्यस्य निष्फलः परिध्रमः, तस्याश्च दुरन्तसंसारोपनिषात् । सा हि तथास्वाभाव्यान् वक्तव्यमप्येवं परं भूयोति तदव्यवस्था भुव्या च सारपदमप्यत्र सर्वजनातिशायिनिजपारिडित्याभिमानतो महते महोयसोऽवमन्यते, तदव्यवस्था च दुरन्तसंसारानिषङ्ग इति स्थितम् । नं० अतु० । बु० । आ० चू० । आ० । (पर्यादां शैल घनाऽऽमुवाहरणानि ' सीस ' शब्दे वक्ष्यन्ते) द्विविधा पर्यत् लौकिकी, लौकातरा च । बु० ।

संप्रति ये अस्याध्ययनस्य योग्यास्तानाह-

खीरमिव रायहंसा, जो छुटंति उ गुणे गुणसमिद्धा ।

दोसे वि य छुटंता, ते वसभा धीरपुरसे ति ॥ ३७० ॥
ये गुणसमुद्धां चरितथाऽऽविगुणसमन्विताः क्षीरमिव राजहंसा गुणान् घोटयन्ति आस्वादयन्ति, येऽपि केषानागुणपेक्षं प्रभवा दोषान्नाशयन्ति ते हर्षयन्ति परित्यजन्ति । ते वृषभा निशीथिन गीतायां धीरपुरुषा अविगुणस्याध्ययनस्य योग्याः ।
अज्ञानतो पर्यादाह-

जे हांति पगइमुद्धा, भिगछावगसीहेकुगुरगभूया ।

रयणमिव अमंठविया, सुदससप्पा गुणसमिद्धा ॥ ३७१ ॥

ये प्रकृत्या स्वभावेन मुग्धा मृगसिंहकुगुरावभूताः, गाध्यायां शयनशय्याभ्यामपिनापिताः प्राकृतत्वात् भूतशब्दं क्षीयन्ते । ततोऽध्ययने-यथा मृगाऽऽविगुणा अप्रत्यादानीय यदिके तस्मिन् भद्रकाः कियन्ते, अथवा क्रूराः, एवं ये प्रकृत्या मुग्धाः परतर्पिकेभ्यः अभिवास्तास्ते यथा भययन्ते तथा कुंभयन्ति, तथा रत्नमिव असंस्थापिता यथा रत्नमयं, स्थापितं यादृशीऽभिप्रायस्तादृशं घटित्वा कियन्ते, एवमेते-ऽपि यथा दोषन्ते तथा कियन्ते । तथा चाऽऽह-सुखप्रहापनीयाः गुणसमुद्धा विनयाऽऽविगुणनिचयः ।

जे खलु अभविता कु-स्तुनीही न य ससमं गहियसारा ।
अकिलेसकरा सा खलु, भावपरं छकोडिपरिसुद्धं ॥ ३७२ ॥
ये खलु कुशुतिभिः कुसिद्धानैरभविता न च स्वसमं गृहीतसाराः सा खल्वकुरुकरा अज्ञाननी परं पदकोटिशब्दं च ह्रिमिष, गुणनिधानपदकोटिशब्दं नाम-यत् स्वभावतः पदस्वपि विष्णु शब्दम् ।

संप्रति दुर्विग्रहां पर्यादाह-

किञ्चिन्मात्रमाह्वी, पञ्चवगाही य तुरियगाही य ।

दुर्विग्रहा उ एसा, भगिया परिसा भवे ति विहा ॥ ३७३ ॥

किञ्चिन्मात्रमाह्वीः पञ्चवगाहिनः त्वरितमाह्वीः । एवमेव दुर्विग्रहा परं न त्रिविधा त्रिप्रकारा अभिता ।

तत्र किञ्चिन्मात्रमाह्वीमाह-

नाऊण किंचि अन्न-स्स जाणियवेने देति ओगासं ।

न य निजितो वि लज्जइ, इच्छइ य जयं गलरवेण ॥ ३७३ ॥

ज्ञात्वा किञ्चिदप्यस्य ज्ञातव्येनावकाशं ददाति, न च निजितोऽपि लज्जते, केवलं गलरवेण महागलप्रमाणेनाऽऽरतनजयमिच्छति ।

पञ्चवगाहणीमाह-

न य कृत्यइ निम्मातो, ण य पुच्छइ परिभवस्स दोसेणं ।

वत्थीव वायपुसो, कुट्टइ गामिन्नगवियट्ठो ॥ ३७४ ॥

प्रामेयकेषु विद्वांश्च प्रामेयकविद्वांश्च न च कुत्रचित् निर्मातः, सर्वत्र पञ्चवमानप्रादित्यान्, न च परं पृच्छति, परिभवो मे भविष्यतीति परिभवस्य दोषेण केवलं वस्तिरिव वानपुष्पः पण्डितोऽयमिति लोकप्रवादगर्वितः स्फुटति स्फुटोऽयमिति ।

त्वरितमाह्वीमाह-

दुरहियविजो पवं-तनिवासो वावदूक इइ काको ।

खलिकरण भोइपुरतो, लोगुत्तर पढियागीते ॥ ३७५ ॥

एकः पुरुषो व्याकरणवृत्तिं किञ्चित्पठितानि कृत्वा प्रत्यन्तप्राप्तं गत्वा घृते-अहं वैयाकरुणः, तत्र स प्रामेयकैराभ्यर्तः परिपृच्छति, वृत्तिः पुट्टा कृता, तत्र सुखेन तत्र निवसति । अन्यथा तत्र वावदूकः छतिः परिबुद्धः पुस्तकभारेण समानतः, ततस्ते प्रत्यन्तप्राप्तवाचित्प्रित्तस्य शिष्याः पुट्टाः क एव समागतः, नैरवादि-वैयाकरणः ततस्ते प्रत्यन्तप्राप्तवाचितो द्रुवन्ते-अस्माकमप्यस्ति वैयाकरणः, तेन सह शब्दगोष्ठी भवतु, नैः प्रतिश्रुतम्, ज्ञात एकत्र मेलापकः, ततो दुरधीतविधेयनैः कम्-काग इति कथं भययते ? । वैयाकरणेनोक्तम्-काक इति एवमुक्ते न मौनमध्यानिष्ठम् । दुरधीतविधेयनैः कम्-अन्येऽपि लोकाः काकमेव भणान्तीति किंशेषाकरुणः स्व ? । अहं भणामि काकः । ततो प्रामेयकैर्दैनानमुक्तेष्वच कृतः, अस्माकं पण्डितेनैव पराजित इति । पश्चात् स वैयाकरणः प्रह्वयमापन्नो नगरं गत्वा यत्र भोजिकरुष स प्राप्तः तेन कर्षयित्वा तस्य पुरतः खलीकृत्य आमाशिकाशितः एव दृष्टान्तः । एवं लोकोत्तरेऽपि कल्याणार्थः शिष्यः किञ्चित् पीठिकाभारं शिष्यत्वा एकाकी प्रत्यन्तनगरं गत्वा तस्मान्नग्नान्मगीतार्थान् द्रावयति, अकुरुषीयाम्यपि य करोति, अप्रत्यक्षितेऽपि च प्रत्यक्षितं वदति अत्र, वृत्तास्कारचोदयार्थं भजयते, न च पृच्छति पश्चादप्यं गीताथोस्तप्राऽऽगतान्नैर्वाचितं, प्रायश्चित्तं च तस्य दत्तं, दीक्षा तस्यापहृता ॥ गाथाऽस्तुत्यंजना नियम-दुरधीतविधेयः कोऽपि प्रत्यन्तनिवासः, तत्र को वावदूको महाविद्वान् वैयाकरणः समागतः, तस्य तेन विवादे काकाकृतः, उवादानपुष्पकमुत्प्लुतिः कृता, ततः स वैयाकरणो वावदूको नगरं गत्वा भोजिकपुरतस्तस्य खलीकरुष वकायीत् । एवं लोकोत्तरेऽपि पीठिकासी-

ने पीठिकामात्रेण गीतार्थकस्यैव या करोति सैषा दुर्विद-
ग्धा पर्यन्तः ।

आयपरित्तणं तुरितो. पचं सोसत्तणं अकाऊणं ।

ईड्डि चोक्ताऽऽपरिओ. निरकुमो मत्तहायि वर ॥३७५॥

काऽपि शिष्यो दशैकालिकमात्रं पठित्वा आचार्यः स्व-
रितः प्रत्यन्तं ग्रामं नगरे वा गत्वा पीठिकायां निविष्ट
आत्मानमाचार्यमभिमुख्यते. स एव शिष्यव्यवहृत्वा निरकु-
मो मत्तहस्तीव चोक्त्या चोक्तौ मूखः सन् आचार्यो हि एते
परिभ्रमति ।

कीदृशस्य मूलत्वमत आह-

छन्नालयमिमां काऊ-णं कुंडियं अभिमुहं जलीसुखितौ ।

गुरु पुच्छति पसियं, किंतु हु सा वागरे किंचि ॥३७७॥

गुरुकः परित्याजकः पश्चाले निदण्डे कुण्डिकां कृत्वा कृता-
क्षरिभिर्मुक्तं यन्वाहनः पादयति न पुच्छति प्रश्नयति किन्तु
सा कुण्डिका तथा पुच्छ्यमाना किञ्चिपरित्याजकस्य व्या-
श्रयति नैव किञ्चन वादशं नस्याः कुण्डिकाया आचार्य-
त्वं तादृशमेतस्यापि ।

सीसा वि य तूरी, आयरिया वि हुलुं पसीपंति ।

तेषु दरि सिञ्जिवाणं, भरितो लोगो पिप्पायाणं ॥३७८॥

शिष्या आचार्यपदपरिपालनाय ररन्ति आचार्यो अपि
लघु शीघ्रं प्रसीदन्ति. न पुनः पादमावयन्ति, यथा नाद्या-
पि परिष्वेष्टेयं पीतामिति तत्र पश्यन्ति शिष्यान्, अत एव पि-
प्पायानां प्रहिलानां लोकाऽव भूतः ।

तेमिच्छे मने पुच्छा, अतर्हि बालुक देवि कटि चित्रा ।

तोसत्तेण कर्हति य, विज्जिनिभिद्धे ततो दंडो ॥३७९॥

“एतो विज्जो राउले ओलगण्ड, नो मत्तो, रखा पुच्छियं-
अथि मे पुत्ता, कहियं-अथि, नवरे विज्जयमोविकसत्ता
रखा भणियं-वख पडोडि, तद्वय्या चव ने योगा, ततो अग्र-
थ गंतु पडिनुमारव्वे, तथ अयार पुण्डडे चरतोए ग-
लए, बालुकं लगं, विनेडंमित्यर्थः । स्या विज्जममोवमाणि-
या. विज्जेण पुच्छियं-कटि चित्रा एसा । कहियं-पुण्डडे,
तेण नायं विज्जमं लगं ति । पोत्तं गलए, बावडं तहा च-
लियं जहा ने सातमण्यं निगमं गलिया तो नेण विज्जपु-
त्तेण विजियं-एत उवातो विज्जियार कियार, पांडिनि-
यत्तो । रसो अज्जीणं, पुच्छियं रखा-लिकियं विज्जं ति ।
तेण भणियं-लिकियं । ततो रखा विकियं अहो महावीर
ति सक्करो कर्तो । अयथा रसो अमहोदीयोर गलगंड उ-
द्धितं सौ वादितो भणइ, कांढं निपुत्तिरा । तर्हि भणियं
पुच्छामो. इयंतेण भणियं-नण पुण्डडे, तर्हि निनियं-नृणं
धज्जरहस्यमर्थः । ततो भणियं-पुण्डडे चित्रा. पच्छा नेण ग-
लए साड्ढेण अयोडिस्सा मारिया, पच्छा रखा अणं विज्जा
पुच्छिया-किं सत्थिनिहंतेण कार्या करिया, उयाडु ओस-
त्तेण ? तस्य विवादे विज्जो निवोडिओ. पच्छा सारितेण
वडेण वडितो ।” अस्मत्तमनिका-विक्रमके वेद्ये मृते राक्षः
पुच्छा-अस्ति तस्य पुत्रः कथितम् अस्ति, परमशिक्षितो धे-
यकस्य । राक्षो भणितम् अस्मत्तमनिका पदे, स गतः. तत्र बालु-
कमजाले वखाऽऽवेष्टेन भियमानं दृष्ट्वा लब्धं वैधरहस्य-

मिति विचिन्त्य प्रतिनिवृत्तः. तत्र वेत्या गलगण्डमभवत्. स
आकारितः पुष्टवान् कवीणां ? तोपाधिना तोपमिमिषं कथ-
यन्ति पुरोहडे, ततः सा पाताऽऽवेष्टेन मारिता. स विवादे
वैद्येन निषिद्धः, ततः शरीरो दण्डस्तस्य राक्षो कृतः । एष
दृष्टान्तः ।

उपनयमाह-

कारणमिसेवि लहुसग, अगीयपच्चय विसोहि दङ्गण ।

सवत्थ एत्त पच्चं-तगमण गीया गते दंडे ॥३८०॥

आचार्येणान्यस्य कस्यापि साधाः कारणानिपविशोऽमी-
तप्रत्ययानामन्तं किञ्चित् यथा लघु प्रायश्चित्तं दत्तं, विशो-
धिः प्रायश्चित्तमित्यनर्थोत्तरम् । तत् दृष्ट्वा चिन्तयति-सर्ववैष्यं
प्रायश्चित्तं दत्तव्यं, ततः प्रत्यन्ते ग्रामं नगरे वा (सि) तस्य
गमनं. तत्र गंतं स दूते-अहमपि जानामि प्रायश्चित्तं, तत्र
निष्कारणं प्रतिसेविने भणति-अहं मया कारणे प्रति-
सेविने. तत्र पचमुक्ते स दूते-तत्रं शुद्धः, तथापि किञ्चित् गी-
तां प्रत्ययं प्रायश्चित्तं दत्तवान्, एवं कुर्वन् पञ्चान्येषां गी-
तार्थानामगमनं. तैस्तैर्गीतार्थैरपद्रवितो, वीक्षता तस्याऽप-
हता । ईदृशा ये पुरुषाः सा दुर्विदग्धा एवैव कृत्या यो द-
दांत सूत्रमर्थं वा तस्य प्रायश्चित्तं चतुर्गुणं. जानन्त्याश्च
स्वार्थं ददन्ति चतुर्लुपु । अथवा द्विविधा पर्यन्त-लौकिकी,
लौकांतरा च । तत्र लौकिकी पञ्चविधा ।

तामिवाऽऽह-

पूरणी कुत्तिय, वुडी मंत्री रहस्सिया चेव ।

पंचविहा खलु परिसा, लोइय लाउत्तरा चेव ॥३८१॥

पूरणी, कुत्तिय, वुडिमंत्री, राहस्सिया चेव । एवं लौकिक-
की लोकांतरा च खलु पञ्चविधा पर्यन्तः ।

तत्र लौकिकी पञ्चप्रकाराणि दर्शयति-

पूरयंतिया महाजणो, कुत्तियिदिवा उ ईसरा वित्तिया ।

समयकुसला उ मंत्री-लोइय तह रोहिणिज्जाया ॥३८२॥

महाजनः पूरयन्तिका पर्यन्तः, विनीतैश्च राज्ञोऽश्वरा द्विती-
या कुत्रास्त्रिका. स्वतन्त्रयकुशला वुत्तिया बुद्धियर्थं, चतुर्थी
मन्त्री, पञ्चमी राहस्सिका रोहिणियामावधिका अन्तः-
पुरमहन्तिका, एषा लौकिकी पञ्चप्रकारा पर्यन्तः ।

तत्र पूरयन्तिकायाह-

नीहम्मियमि पूरयंति, रमो परिसा न जा परयन्तीति ।

जे पुण कुत्तयित्तिवा, अयंति ते वडिरे सालं ॥३८३॥

यदा राजा निर्गच्छति तस्मिन् निमित्तं या केऽपि महान्
जनः स सर्वोऽपि राजा दोकनं यावत् शुद्धं नयान्ति सा प-
र्यन्तः पूरयन्तिका । ये पुनस्तत्र विनीतैश्च राज्ञोऽश्वरा
मन्त्रीपञ्चमिकाश्च ते वात्सलानां यावदागच्छन्ति, शेरा
वायेन्ते, एषा कुत्रास्त्रिका कुत्तयन्ती ।

वुत्तियां पर्यन्तमाह-

जे लोगवेयसमए-हिं कोविया तेहिं पत्थियो सदोओ ।

समयमतीय परिच्छइ, परपन्नायाऽऽगमे चेव ॥ ३८४ ॥

ये लोके, वेदे, समये चेत्यर्थः, कोविदाः कुशलः स्तेः सद्वित्तः

पार्थिवः समयमवसरमतीतः प्राप्तः सन् परप्रवादीनामगमाः परप्रवादाऽऽगमास्तन् परीक्षते । एषा बुद्धिपर्वतः ।

मन्त्रिपर्वदमाह-

जे रायस्त्यकुसला, अशकुलीया हिता परिणया य ।

माङ्कुली या वसिया, मतेति निबो रेह तेहि ॥ ३२६ ॥

ये राजशास्त्रेषु कैटिल्यप्रभृतिषु कुशला राजशास्त्रकुशलाः, आत्मकुलीया राजकुले भवाः पैशुकेण संबन्धेन संबन्धा इत्यर्थः । हिताऽहितान्धेयिणः, परिणताः वयसा, मातृकुलीया मातृकेण संबन्धेन संबन्धा वसिका आयत्ताः, तैः सह रहसि नृपा मन्त्रयति । एषा मन्त्रिपर्वतः ।

रोहिणीयां पर्वदमाह-

कुविया तोसयत्वा, रयस्सला वार अण्णमासता ।

छप्पमासे य रेह, रंतयते रोहिणिजेहि ॥ ३२७ ॥

या देवी राक्षः कुपिता तां रोहिणीया निवेदयन्ति, ततो हूतयेन प्रसादननिमित्तं प्रेष्यन्ते, यथा युष्माभिः सा देवी तौषयितव्या, तथा या रास्वला श्रुतुस्नाता, ततो रोहिणीयाः कथयन्ति, यस्माच्च यस्मिन् दिवसे वारकस्ते राक्षसस्याः कथयन्ति, ताऽपि कथा धैवनप्राप्ता तामापि परिणयनीयराक्षः निवेदन्ति (अग्रमासत्वात्) अग्न्याऽऽसक्तं धर्मिचारिणीत्यर्थः तामपि राक्षः कथयन्ति-यथेषा देव ! दुष्कारिणीति । अयानपि यानि छप्पानि प्रकाशानि च रहासि रतिकार्याणि तानि रोहिणीयैः सह राजा मन्त्रयते । एषा पञ्चमी राक्षसिका पर्वतः । तदेवमुक्ता पञ्चपकाराऽपि लौकिकी पर्वतः ।

संप्रति लोकोत्तरे पञ्चविंशं पर्वदमाह-

आवस्सगमादीया, सुचकडा पूरंतिता भवे परिसा ।

दसामादि उवरिमसुया, हवति उ कुंतिता परिसा ॥ ३२८ ॥

लोदयवेदयसामा-एसु मत्थेसु जे समोमाठा ।

ससमयपरमययविसा-रया य कुसला य बुद्धिमती ॥ ३२९ ॥

आवश्यकमादि कृत्वा यावत् सूत्रकृतमङ्गं तावदधीतधृता पूरयन्ती पर्वतः, न खल्वत्र कश्चनपि साधुः पठन् निरुध्यते, दशाधुतस्कन्धमादि कृत्वा येनामुपेतनानि धृतानि सा छप्पानिका पर्वतः । तत्र हि ये परिणामका अतिपरिणामकाश्च निवारयन्ते, ये च लौकिकेषु धैरिकेषु सामाधिकेषु च शास्त्रेषु समयमाठाः स्वसमयपरसमयविशारदाः कुशलाः सा बुद्धिमती पर्वतः ।

आह-किं प्रयोजनं बुद्धिपर्वता ? तत आह-

आसन्नपतीभर्त्त, खेयपरिससा जओ तहा सत्थे ।

कहमुत्तरं च दासिंति, अमुगो किर आगतो बादी ॥ ३३० ॥

बुद्धिपर्वता सह अमं कुर्वेत् आसन्नप्रतिभन्वसुपजायते, तथा यः शास्त्रे निरन्तरव्याख्याकरणतः लेखः परिश्रमस्तस्य जयो भवति, कदाचिन्परिश्रमे जाते व्याख्याकरणतस्ते परिश्रममपनयति, तथा सा बुद्धिपर्वदेवं शिक्षयते-अमुकः किल आगतो बादी ततः कथं त्वमुत्तरं दास्यति ?, एवं बुद्धिपर्वता सह कृताऽऽभ्यासः सुखं परप्रवादिनं निपुङ्गाति । यद्वा बुद्धिपर्वतः ।

मन्त्रिपर्वदमाह-

पुव्वं पच्छा जेहि, सिंखादिताविही समणुभूतो ।

लोए वेदे समए, कयागमा मंतिपरिसा ज ॥ ३३१ ॥

यैः पूर्वं गृहवासः पश्चात् अमणभावे शृङ्गनादिताविधिः, सर्वेषु कार्येषु मध्ये शृङ्गभूतं यत् कार्यं तत् शृङ्गनादितमुच्यते, तद्विधिः समनुभूतः, स लोके वेदे समये च कृताऽऽगमा मन्त्रिपर्वतः ।

एतदेव व्याचिख्यासुराह-

गिहवासो अत्यस्तये-हि कोविया कइ समणभावम्मि ।

कज्जु सिंगभूये, तु सिंगनादि भवे कज्ज ॥ ३३२ ॥

पूर्वगृहवासं अर्थशास्त्रेषु, पश्चात् अमणभावे स्वसमयपरसमयेषु ये केचित् कोविदाः सा मन्त्रिपर्वतः, कार्येषु शृङ्गभूतं यत् कार्यं तत् शृङ्गनादितं भवति ।

किं तदित्याह-

तं पुण चेइयनासे, तद्व्यवशामणे ठुविहमेदे ।

भत्तोयहिबोच्छं, अभिवायखंवेचिह्मादि ॥ ३३३ ॥

तत्पुनः शृङ्गनादितं कार्यं चरयित्वा शां लोकोत्तममवगतमिति मयिनाशः, तद्व्यवशामणे चरयित्वा विद्रव्यविद्रावणं, तथा द्विविधो भेदो मरणसुखप्राज्ञनं वा, यो वा भर्त्ता भिक्षां वारयति, उपधि वा, यथा मा काऽप्यमीयां भर्तुपधि वा दद्यादिति भर्तव्यवच्छेदो उद्योगव्यवच्छेदो वा, तथा काऽपि धिक्प्राप्तयो वृत्ते-ब्राह्मणानामिवाद्यन्तः, वन्द्यव्यति यो वन्द्यापयति पिष्टयति, आदिग्रहणयो निधिग्रहणादप्यति आलोचयति वा, प्रहिष्टो राजाऽऽदि तत् अभिवादनं वन्द्यवादाऽपि च शृङ्गनादितं कार्यं तद्विधिः समनुभूतः सा मन्त्रिपर्वतः ।

वितहं ववहरमाणं, सत्थेय थियाणतो निहोडेइ ।

अम्हं सपक्खेदो, न चेत्तिो दिक्खिए द्दो ॥ ३३४ ॥

राजाऽऽदि वितथे व्यवहरन्तं मन्त्रिपर्वदन्तर्गतो विद्यापकः स्वसमयपरसमयज्ञानं शास्त्रकुशलः शास्त्रेण निहोडयति सुखं वारयति, यथा अस्माकं स्वपक्षे दृष्टेः भवति, सर्वे दृष्टे करोतित्यर्थः । न च राजा प्रभवति, नाऽपि प्रपन्नदीक्षाकस्यैतादृशो दृष्टः । एषा मन्त्रिपर्वतः ।

संप्रति राक्षसिकां पर्वदमाह-

सन्नुद्वारेण समण-स्य चाउकसा रहसिया परिसा ।

अज्जाणं चउकसा, छकसा अट्टकसा वा ॥ ३३५ ॥

द्विविधं शरत्त-द्रव्यशरत्तं, भावशरत्तं च । द्रव्यशरत्तं कण्टकाऽऽदि, भावशरत्तं मायानिदानमिध्यातयति । अथवा भावशरत्तं मूलोत्तरगुणानिचारः, ततः अमणस्य भावशरत्तयोद्धरणे, आचार्यत्वमपि आलोचयत इत्यर्थः । राक्षसिका पर्वतः भवति । कथं भूतित्वत आह-चतुष्कर्षां द्वाचार्यस्य द्वौ साधेगिति चत्वारः कर्षा यत्र सा तथा, आचार्याणां चतुःकर्षा, षट्कर्षा वा, तत्र यदा निर्गन्धी निर्गन्ध्याः पुरतः आलोचयति तदा चतुःकर्षा, यथा निर्गन्धस्य निर्गन्धयाऽर्थः आलोचयतः, यदा त्वद्वितीयादृशधिरगुणसमोपि आलोचयति सा द्वितीया भिक्षुको तदा षट्कर्षा, सा द्वितीयतत्त्व-खयति सा द्वितीया भिक्षुको तदा षट्कर्षा, सा द्वितीयतत्त्व-शुद्धसमोपि सा द्वितीया भिक्षुको तदा आलोचयत्या षट्कर्षा ।

तत्र प्रथमतः संयतस्य चतुर्कणी भावयति-

आलोचयं पञ्जङ्ग, गारवपरिवर्जितो गुरुसगाते ।

एगंतमशावाए, एगो एगस निस्साए ॥ ३६६ ॥

एकान्ते अनापाते एकाऽद्वितीयं एकस्याद्वितीयस्याऽऽवा-
धेस्य निश्चया, तत्पूरत इत्यर्थः । गौरवपरिवर्जितं श्लाघ्य-
त्वात्निरवपरिवर्जितं, गौरवाद्धि सम्भवालोचयितव्यं भवती-
ति तन्प्रतिषेधः गुरुसमीपे आलोचनादाचार्यसमीपे आ-
लोचनां प्रयुङ्क्ते ।

कथमित्याह-

विरहमि दिसाभिगाह, उकुडुतो पंजली निसेआ वा ।

एस सपवले परप-कल्ले मौलु छल्लं निसिआ वा ॥ ३६७ ॥

एकान्ते यत्र कऽपि न तिष्ठति तत्र विरहे लुब्धे प्रदेशे पूर्वं
गुरोर्निपत्या कृत्वा पूर्वोत्तरां चरन्तीकां वा दिशमभिगृह्य
सन्दनकं कृत्वा उरकुडुकः प्रवृद्धाञ्जलिः । अथासौ व्याधिमान-
प्रभूतं वाऽऽलोचनीयं ततो निश्चयामनुज्ञाप्याऽऽलोचयति, एष
स्वपक्षे आलोचनाविधिः । परपक्षे नाम संयती तत्र लुब्धं मुक्त्वा
आलोचनां दातव्या, निषया च न कार्यते । इयमत्र भावना-
यथा संयती संयतस्य पुरत आलोचयति तदा लुब्धं वर्जयति,
किं न यत्र लोकस्य संलोकस्तथाऽऽलोचयति, निषयां वाऽऽ-
चार्यस्य न करोति, आत्मनाऽऽप्युचिता आलोचयति ।

अमणीमधि कृत्वाऽऽलोचनां विधेः श्रुतकर्मस्यमाह-

आलोचयं पञ्जङ्ग, गारवपरिवर्जिता ए गणिणीए ।

एगंतमशावाए, एगाए निस्सिया समणी ॥ ३६८ ॥

या अमणी गौरवपरिवर्जिता गणिण्याः पुरत आलोचनां प्र-
युङ्क्ते । केत्याह-एकान्ते अनापाते एकाऽद्वितीयं एकस्या
द्वितीयया गणिण्या निश्चया ततो गुरुसमीपे अमणस्यैव
अमण्या अपि गणिण्याः पुरत आलोचयत्यश्रुतकर्मोपपन्न-
भवति ।

पदकर्मामाह-

आलोचयं पञ्जङ्ग, एगंते बहुजणस्स संलोए ।

अव्वितियेरगुरुणी, सव्विइया भिक्खुणी निहुया ॥ ३६९ ॥

अद्वितीयस्यैव गुरुसमीपे सन्नित्वा भिक्षुणी निभृता नि-
व्यापारा न दिशो नापि विदिशः आलोचयति, नापि यत्कि-
ञ्चिदुच्चापयति इत्यर्थः । एवंभूता सती एकान्ते बहुजनस्य
संलोकं आलोचनां प्रयुङ्क्ते ।

अथ कीदृशीतस्या द्वितीया भवनीत्यत आह-

नाणदंसणसंपन्ना, पोढा वयसपरिणया ।

इमियागारसंपन्ना, भणिया तीसे विद्विजिया ॥ ४०० ॥

ज्ञानदर्शनसंपन्ना प्रौढा समया या संयतस्य तस्या वा
भावं विज्ञाय तं मन्त्रणं कर्तुं वदति, किंतु वदति-यथा-
लोचितं तर्हि व्रजामो, नो चेदालोचनयाऽपि न प्रयोजनमिति,
तथा वयसा परिणता परिणतवयाः, तथा दक्षिणाऽऽकारसं-
पन्ना दक्षिणेनाऽऽकारेण च यस्य यादृशो भावस्तस्य तं जा-
नानीत्यर्थः । एवंभूता सा तस्या द्वितीया गणिण्या सा
पुनः किंचिद् दूरे तिष्ठति । उच्यते-एकं स्वर्यो वदन्ति-
बभौभयोराराका इत्यन्ते तावन्मात्रं, परं भुवने-यत्र ध्वजं
शृण्वत्येति ।

अष्टकर्मामाह-

आलोचयं पञ्जङ्ग, एगंते बहुजणस्स संलोए ।

सव्वितियतरुणगुरुणी, सव्विइया भिक्खुणी निहुया ॥ ४०१ ॥

एकान्ते बहुजनस्य संलोकं सन्नित्वा वयस-
मीपे सन्नित्वा तादृशीं प्रामुखा ।

संप्रति यादृशस्य आचार्यस्य द्वितीयस्तदादृशमाह-

नाणस्य दंसणस्य च, चरित्तवविणयआलयगुणेहि ।

वयपरिणामेण य अभि-गमेण इयरो हवइ जुलो ॥ ४०२ ॥

ज्ञानेन दर्शनेन चाभिरेण तपसा विनयेन आलयगुणैर्वाहि-
अष्टाभिः प्रतिलेखनाऽऽदिभिरपशमगुणेन च यथा वयःपरि-
णामेन अभिगमेन सम्यक्वयसायाधकीशलेन युक्तो भव-
त्याचार्यस्येतरो द्वितीयः । उक्ताः पञ्चप्रकारा अपि पर्यदः । ४००
१ उ० १ प्रक० । आ० ० । राआऽऽदिलोकः, "सामी समोत्तरे
परिसा णिग्गया चम्मो कधिओ परिसा पडिग्गया ।" नि० १
धु० १ वगं १ अ० । मिथिलाया नगयो वास्तव्यो लोकः
समस्तोऽपि भगवन्तमागतं धृत्या भगवद्वन्द्वनार्थं स्वसादा-
धयाद् विनिर्गत इत्यर्थः । सू० प्र० १ पाहु० । अ० । प-
रिचारे, जी० ।

चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररओ कति परिसाओ प-
ञ्जत्ताओ । गायमा ! तत्रो परिसाओ पञ्जत्ताओ । तं जहा-स-
पिता चंडा जाया, अम्भितरिया समिया, मज्जे चंडा
वाहिं जाया । चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररओ
अम्भंतरपरिसाए कति देवसाहस्सीओ पञ्जत्ताओ, मज्झि-
परिसाए कति देवसाहस्सीओ पञ्जत्ताओ, बाहिरपरिसाए
कति देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ । गायमा ! चमरस्स णं
असुरिंदस्स अम्भंतरपरिसाए च उवीसं देवसाहस्सीओ प-
ञ्जत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठावीसं देवसाहस्सीओ
पञ्जत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए वत्तीसं देवसाहस्सीओ प-
न्नत्ताओ । चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररएगो
अम्भंतरियाए परिसाए कइ देवीसया पन्नत्ता, मज्झि-
मियाए परिसाए कइ देवीसया पन्नत्ता, बाहिरियाए प-
रिसाए कइ देवीसया पन्नत्ता । गायमा ! चमरस्स णं अमु-
रिंदस्स असुररओ अम्भंतरियाए परिसाए अकुट्टा देवीसया
पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए तिमिं देवीसया पन्नत्ता,
बाहिरियाए परिसाए अट्ठाद्विंशं देवीसया पन्नत्ता ॥

(चमरस्स णमित्यादि) चमरस्य भदन्त ! असुरेन्द्रस्या-
ऽसुरराजस्य कति कियपरिणयाः पर्यदः प्रवृत्ताः । भग-
वानाह-गौतम ! तिस्रः पर्यदः प्रवृत्ताः । तद्यथा-समिता व-
हता जाता । तत्राऽऽध्यन्तरिका पर्यदं समितानि जाना । एवं
मध्यमिका चण्डा, बाह्या जाता । (चमरस्स णमित्यादि)
चमरस्य भदन्त ! असुरेन्द्रस्याऽसुरराजस्य अध्यन्तरिका-
यां पर्यदं कति देवमहत्त्याणि प्रवृत्तानि ? मध्यमिकायां पर्य-
दं कति देवमहत्त्याणि प्रवृत्तानि ? बाह्यायां पर्यदं कति दे-
वमहत्त्याणि प्रवृत्तानि ? भगवानाह-गौतम ! चमरस्य अमु-

रेन्द्रस्य असुरराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्वदि चतुर्विंशतिदेव-
सहस्राणि प्रहसति, मध्यमिकायां पञ्चाविंशतिदेवसहस्राणि,
बाह्यायां द्वाविंशत् देवसहस्राणि प्रहसति । चमरस्तस्य
भंते । इत्यादि । चमरस्त भदन्त । असुरेन्द्रस्य असुरेन्द्र-
राजस्याभ्यन्तरिकायां पर्वदि कति देवीशतानि प्रहसति ।,
मध्यमिकायां पर्वदि कति देवीशतानि प्रहसति ।, बाह्यायां
पर्वदि कति देवीशतानि प्रहसति । भगवानाह गौतम । अ-
भ्यन्तरिकायां पर्वदि अष्टदशतिर्यानि देवीशतानि प्रहसति,
मध्यमिकायां पर्वदि त्रीणि देवीशतानि प्रहसति, बाह्यायां
पर्वदि अष्टचतुर्धा नि देवीशतानि प्रहसति जी० ३ प्रति० ४
अप्रि० । " एवं तापलीसगाण वि लोमपालाणं तुवा तुडिया
पन्ना. एवं अगमहिंसीलु वि ।" इथा० ३ डा० २ उ० ।

पर्वदि देवीस्थितिः—

चमरस्तस्य भंते । असुरिदंस्स असुररश्चो अभिभतरियाए
परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पन्नता ।, मज्झिमिया-
ए परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पन्नता ।, बाहिरियाए
परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पन्नता ।, अभिभतरियाए
परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पन्नता ।, मज्झिमियाए
परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पन्नता ।, बाहिरियाए
परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पन्नता । गोयमा । चम-
रस्तस्य चो असुरिदंस्स अभिभतरियाए परिसाए देवाणं
अट्ठाइजाई पलिओवमाई डिई पन्नता, मज्झिमियाए प-
रिसाए देवाणं पलिओवमाई डिई पन्नता, बाहिरियाए परि-
साए देवाणं दिवङ्गुपलिओवमं डिई पन्नता, अभिभतरि-
याए परिसाए देवीणं दिवङ्गुपलिओवमं डिई पन्नता,
मज्झिमियाए परिसाए देवीणं पलिओवमं डिई पन्नता,
बाहिरियाए परिसाए देवीणं अट्ठपलिओवमं डिई पन्नता ।

(चमरस्तस्य चो भंते इत्यादि) चमरस्त भदन्त । असुरेन्द्रस्य
असुरराजस्य अभ्यन्तरिकायां पर्वदि देवानां कियन्तं कालं
स्थितिः प्रहसता ।, मध्यमिकायां पर्वदि देवानां कियन्तं कालं
स्थितिः प्रहसता ।, एवं बाह्यपर्वदिष्वपि प्रहसन् वक्रव्यम्-
तया अभ्यन्तरिकायां पर्वदि देवीनां, कियन्तं कालं स्थितिः
प्रहसता । एवं मध्यमिकाबाह्यपर्वदिष्वपि अपि प्रहसन्ने वक्रव्यम्-
भगवात्ताह-गौतम । चमरस्तस्य असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य अभ्य-
न्तरिकायां पर्वदि देवानामर्धतुनीयानि पश्योपमानि स्थितिः
प्रहसता । मध्यमिकायां पर्वदि देवानां द्वे पश्योपमे स्थितिः प्रह-
सता । बाह्यायां पर्वदि देवानां त्रयश्च पश्योपमे स्थितिः प्रहसता ।
तथाऽऽभ्यन्तरिकायां पर्वदि देवीनां त्रयश्च पश्योपमे स्थि-
तिः प्रहसता । मध्यमिकायां पर्वदि देवीनां पश्योपमा स्थितिः
प्रहसता । बाह्यायां पर्वदि देवीनामर्धपश्योपमे स्थितिः प्रहसता ।
इह भूयान् वाजनाभेद इति यथावस्थितत्वे पाठनियेषां
संग्रहमपि स्वमसूरसंस्कारमानेन विनियते ।

संप्रत्यभ्यन्तरिकाविषयपदेशकारणं पिपुच्छिदुरिदमाह—

से केवइये भंते ! एवं बुबइ-चमरस्त असुरिदंस्स
तश्चो परिसाओ पन्नताओ । तं जहा-समिया चंडा जाया,
अभिभतरिया समिया, मज्झिमिया चंडा, बाहिरिया जाया । !

गोयमा । चमरस्तस्य चो असुरिदंस्स असुररश्चो अभिभतरप-
रिसा देवा चो बाहिता हवमागच्छंति गोयमा । शो अवा-
हिता; मज्झिमपरिसाए देवा बाहिता हवमागच्छंति,
अवाहिता वि; बाहिरपरिसा देवा अवाहिता हवमाग-
च्छंति । अदुचरं च शे गोयमा । चरमे असुरिदे असुर-
राया अन्नयरेसु उच्चावएसु कज्जोहेवेसु समुपसेसु अ-
भिभतरियाए सदिं संमइसंपुच्छणावहूले विहरइ, मज्झि-
मियाए परिसाए सदिं पियं पंचेमाणे २ विहरइ, बाहि-
रयाए परिसाए सदिं पयं पंचेमाणे २ विहरइ, से ते-
णट्ठेण गोयमा । एवं बुबइ-चमरस्तस्य चो असुरिदंस्स अ-
सुररश्चो तश्चो परिसाओ पन्नताओ-समिया चंडा जाया,
अभिभतरिया समिया, मज्झिमिया चंडा, बाहिरिया जाया ।

(से केवइयेमप्यदि) अथ केनाथेन भदन्त । एवमुच्यते-
चमरस्तस्य असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य निचः पर्वदः प्रहसताः ।
तद्यथा-समिता चण्डा जाया, अभ्यन्तरा समिता; मध्यमि-
का चण्डा बाह्या जाया । भगवानाह-गौतम । चमरस्त असु-
रेन्द्रस्य असुरराजस्य अभ्यन्तरपर्वका देवा (वाहिता) आ-
हता (हव) शीघ्रमागच्छन्ति । (नोअवाहिता) अनाहता अनेन
गौत्वमाह, मध्यमपर्वका देवा आहता अपि शीघ्रमागच्छ-
न्ति, अनाहता अपि मध्यमप्रतिपत्तिविषयमाह, बाह्यपर्व-
का देवा अनाहताः शीघ्रमागच्छन्ति । तयामाकारेण लक्ष-
णगौरवानहन्त्यान् । (अदुचरं च पणियादि) अथोत्तरमथा-
न्यन्तु अभ्यन्तरराजऽऽविषये कारणं गौतम । चमरोऽसुरे-
न्द्रोऽसुरराजेभ्यन्तरेषु उच्चावसेषु शोभन्ते "कज्जोहेवेसु"
इति कौटुम्बेषु कार्येषु, कुटुम्बे भवन्ति कौटुम्बानि, स्वराज-
विषयाण्येत्यर्थः । तेषु कार्येषु समुपसेषु अभ्यन्तरिकायां परि-
पदा सदिं संमनसिप्रशन्नबहुलभावि विहरन्ति, सम्मन्या उन्न-
मया मत्या यः संप्रशनः पयोलाचनं तद्वहुलभावि विह-
रत्यास्ते. स्वल्पमपि प्रयोजनं प्रथमतस्तया सह पयोलाच्य
विदधानीति भावः । मध्यमिकायां पर्वदा सदिं यदभ्यन्त-
रिकायां पर्वदा सह पयोलाच्य कर्त्तव्यतया निश्चितं पदं तत्
प्रपञ्चयन् २ विहरन्ति । एवमिदंमस्माभिः पयोलाचितमिदं वा
कर्त्तव्यमिदं वा न कर्त्तव्यमप्यथा दोष इति विस्तरायन् २
आस्ते; बाह्यायां पर्वदा सह यदभ्यन्तरिकायां पर्वदा सह प-
योलाचितं मध्यमिकायां सह गुणप्रेषप्रपञ्चकयनतो वि-
स्तारितं पदं तत् प्रपञ्चयन् २ विहरन्ति । आहप्रधानः सध-
वश्च कर्त्तव्यतया निरूपयन् तिष्ठति, यथा इदं युष्माभिः
कर्त्तव्यमिदं न कर्त्तव्यमिति तदर्थं या एकान्तेन गौत्वमेव
केवलमर्हति, यथा च संहोसमत्तित्यान् स्वल्पमपि कार्यं
प्रथमतः पयोलोचयति सा गौरवविषयं पयोलाचनया वा
जात्यन्तमभ्यन्तरा वर्तते इति. अभ्यन्तरिकायां तु गौरवाहो
पयोलाचितं बाह्यन्तरिकायां पर्वदा सहवश्यं कर्त्तव्यतया
निश्चितं, न तु प्रथमतः । सा किल गौरवपयोलाचनया च
मध्यमे भावे वर्तते इति मध्यमिका, या तु गौरवं न जातु-
विषयार्हति, न च यथा सह कार्यं पयोलोचयति. केवलम्
आदेश एव यस्ये दियते सा गौत्वान् पयोलाचनया च
वदियति वर्तते इति बाह्या तदेवाऽऽभ्यन्तरिकाऽऽदिव्यपदे-

शनिवन्धनमुक्तम् । सम्प्रत्येतदेवोपसंहरन्नाह—(से तेणट्टेण-मित्थादि) पाठलिङ्गम् । यानि तु 'समिया चण्डा जाता' इति नामानि तानि कारणान्तरनिबन्धनानि. कारणान्तरं च प्रस्थाप्यसातव्यम् ।

अत्र संप्रणिमाया—

"चउवीसउड्डीसा वसीसलहस्स देव चमरस्स ।
अन्नुड्डा तिभि तहा, आह्वाइजा य देविसया ॥ १ ॥
आह्वाइजा दोषि दि—यइवल्लं कमण देवावर्द्ध ।
पलिंश्च दिवहुमण. आह्वा देवीण परिसासु ॥ २ ॥"

वलयतीनाम्—

बलिस्स णं भेंते ! वड्ढोयण्णरओ कइ परिसाओ पन्नताओ ? गोयमा ! ित्ति परिसाओ पम्पताओ । तं जहा—समिया, चंडा, जाया । अभितरिया समिया, मज्झिमिया चंडा, बाहिरिया जाया । बलिस्स णं वड्ढोयण्णिदस्स वड्ढोयण्णरओ अभितरियाए परिसाए कइ देवसहस्सा ? मज्झिमियाए परिसाए कइ देवसहस्सा० जाव बाहिरियाए परिसाए कइ देविसया पम्पता ? गोयमा ! बलिस्स णं वड्ढोयण्णिदस्स अभितरियाए परिसाए वीसं देवसहस्सा पन्नता, मज्झिमियाए परिसाए चउवीसं देवसहस्सा पन्नता, बाहिरियाए परिसाए अट्ठावीसं देवसहस्सा पन्नता, अभितरियाए परिसाए अउपचमा देविसया पन्नता. मज्झिमियाए परिसाए चत्तारि देविसया पन्नता, बाहिरियाए परिसाए अट्ठदेविसया पन्नता ।

वड्ढादीनां भित्तिः—

बलिस्स द्विण पुच्छा ? ० जाव बाहिरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पम्पता ? गोयमा ! बलिस्स वड्ढोयण्णिदस्स अभितरियाए परिसाए देवाणं अट्ठपलिओवमाई डिई पन्नता. मज्झिमाए परिसाए तिभि पलिओवमाई डिई पन्नता, बाहिरियाए परिसाए अट्ठाइजाई पलिओवमाई डिई पन्नता, अभितरियाए परिसाए देवाणं अट्ठाइजाई पलिओवमाई डिई पन्नता. मज्झिमियाए परिसाए देवीणं दोपलिओवमाई डिई पन्नता, बाहिरियाए परिसाए देवीणं दिवहुं पलिओवमं डिई पन्नता, येसं जहा चमरस्स अउरिदस्स अउरकुमारओ ।

धरणाऽऽदीनाम्—

धरणस्स णं भेंते ! नागकुमारिदस्स नागकुमारओ कइ परिसाओ पम्पताओ ? गोयमा ! तिभि परिसाओ ताओ चैव जहा चमरस्स । धरणस्स णं नागकुमारिदस्स नागकुमारओ अभितरियाए परिसाए सट्ठं देवसहस्सा पम्पता, मज्झिमियाए सत्तरि देवसहस्सा पम्पता, बाहिरियाए असीतिं देवसहस्सा पम्पता, अभितरियाए परिसाए पन्नतरं देविसयं पन्नतं, मज्झिमियाए परिसाए पन्नासं देविसयं पन्नतं, बाहिरियाए परिसाए पण्णसीसं देविसयं पन्नतं ॥

"महिट्ठोए ० जाव पभासेमाणे से णं तत्थ बायालीसाए भण्णयाससयमहस्सानं छुएहं सामाणियसाहस्सीणं वा-वसीसाए तावसीसमाणं चउपडं लेणपालाणं छुएहं अम्ममाइलेणं सपरिवाराणं तिण्हं परिसाणं सत्तएहं आणिया-डिबरेणं चउवीसाए आयरक्कदेवसाहस्सीणं अण्णोस ज चट्ठं दाहिह्माणं नागकुमारणं देवाणं देवाणिय आहियच्चं जाव विहरतीति " पाठलिङ्गम् ।

स्थितिः—

धरणस्स णं रओ अभिंतरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पम्पता ? मज्झिमियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पम्पता ? बाहिरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पम्पता ? अभिंतरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पन्नता ? मज्झिमियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पन्नता ? बाहिरियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पन्नता ? गोयमा ! धरणस्स रओ अभिंतरियाए परिसाए देवाणं साइरं अट्ठपलिओवमं डिई पन्नता, मज्झिमियाए परिसाए देवाणं अट्ठपलिओवमं डिई पन्नता बाहिरियाए परिसाए देवाणं देसुणं अट्ठपलिओवमं डिई पन्नता, अभिंतरियाए परिसाए देवीणं देसुणं अट्ठपलिओवमं डिई पन्नता, मज्झिमियाए परिसाए देशेणं माहरं चउभागपलिओवमं डिई पन्नता, बाहिरियाए परिसाए देवीणं चउभागपलिओवमं डिई पन्नता, अट्ठा जहा चमरस्स ।

भुतानन्दम्—

भूयाणंदस्स णं भेंते ! नागकुमारस्स रओ अभिंतरियाए परिसाए कइ देवमाइमियाओ पन्नताओ ? मज्झिमाए परिसाए कइ देवमाइन्सीओ पन्नताओ ? बाहिरियाए परिसाए कइ देवसाहस्सीओ पणत्ताओ ? अभिंतरियाए परिसाए कइ देवीसया पन्नता ? मज्झिमाए परिसाए कइ देविसया पन्नता ? बाहिरियाए परिसाए कइ देवीसया पन्नता ? गोयमा ! भूयाणंदस्स णं नागकुमारओ अभिंतरियाए परिसाए पन्नासं देवमहस्सीओ पन्नताओ. मज्झिमियाए परिसाए मट्ठिदेवसाहस्सीओ पन्नताओ, बाहिरियाए परिसाए सत्तरिदेवसाहस्सीओ पन्नताओ, अभिंतरियाए परिसाए दोपण्णवीसा देविसया पम्पता, मज्झिमियाए परिसाए दो देविसया पन्नता, बाहिरियाए परिसाए पम्पतरं देविसयं पन्नतं ।

स्थितिः—

भूयाणंदस्स णं भेंते ! नागकुमारिदस्स नागकुमारओ अभिंतरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पन्नता ? मज्झिमाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पन्नता ? बाहिरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पन्नता ? अभिंतरियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पन्नता ? मज्झिमियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पन्नता ? बाहिरियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पम्पता ?

सकस्स खं भंते । देविंदस्स देवरञ्चो अम्भितरियाए प-
रिसाए देवाणं केवइयं कालं तिती पसत्ता ? , एवं मज्झि-
मियाए वाहिरियाए वि । गोयमा । सकस्स खं देविंदस्स
देवरञ्चो देवाणं अम्भितरियाए परिसाए पंच पलिओवमाई
तिती पसत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवाणं चत्तारि पलि-
ओवमाई तिती पसत्ता, वाहिरियाए परिसाए देवाणं
तिप्पि पलिओवमाई तिती पसत्ता, अम्भितरियाए प-
रिसाए देवीणं तिप्पि पलिओवमाई तिती पसत्ता, मज्झि-
मियाए परिसाए दोप्पि पलिओवमाई तिती पसत्ता, वा-
हिरियाए परिसाए एणं पलिओवमं तिती पसत्ता, अद्दो
सो चेव जहा अवयवासणीयं ।

“ सक्षस्स णं भंते । देविदस्स देवरखो अम्भितरियाए परिसाए देवाणं केवदयं कालं ” इत्यादि प्रश्नपदकं सुप्रतीतम् । भगवानाह—यौतम । शक्यं देवेन्द्रस्य देवराजस्य अभ्यन्तरिकायां पर्यदि पञ्चपल्योपमा स्थितिः प्रकृता । मध्यमिकायां चत्वारि पल्योपमानि, बाह्यायां त्रीणि पल्योपमानि, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवीनां त्रीणि पल्योपमानि स्थितिः प्रकृता, मध्यमिकायां द्वे पल्योपम, बाह्यायामेकं पल्योपमम् । “ से केणुदुणं भंते ! एवं सुब्बद-सकस्स खं देविदस्स देवरखो तन्नो परिसाओ ” इत्यादि सकलमपि सूत्रं समरचक्रव्यतायामिव भावनीयम् । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

ईशानस्य—

ईसाणस्स णं भंते ! देविदस्स देवरखो कति परिसाओ पल्लत्ताओ । गोयमा ! तन्नो परिसाओ पल्लत्ताओ । तं जहासमिता चंडा जाता, तदेव सव्वं, खवरि अम्भितरियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ, बाहिरियाए परिसाए चौहस देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ । देवीणं पुच्छा । गोयमा ! अम्भितरियाए परिसाए खव देवीसया पल्लत्ता, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठनया पल्लत्ता, बाहिरियाए परिसाए सत्त देवीसया पल्लत्ता । देवाणं तिनीपुच्छा । गोयमा ! अम्भितरियाए परिसाए देवाणं सत्त पल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता, मज्झिमियाए छपल्लिओवमाईं, बाहिरियाए पंचपल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता । देवीणं पुच्छा । गोयमा ! अम्भितरियाए परिसाए पंच पल्लिओवमाईं, मज्झिमियाए परिसाए चत्तारि पल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता, बाहिरियाए परिसाए तिथि पल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता, अट्ठो तदेव भाणियव्वो ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि दश देवसहस्राणि, मध्यमिकायां द्वादश, बाह्यायां चतुर्दश, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि नव देवीशतानि, मध्यमिकायामष्टौ देवीशतानि, बाह्यायां सप्त देवीशतानि, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानां सप्त पल्योपमानि, मध्यमिकायां बाह्यायां षट्, पञ्च, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवीनां पञ्च पल्योपमानि, मध्यमिकायां चत्वारि, बाह्यायां त्रीणि, शेषं शक्यम् । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

सप्तकुमारोऽऽदिनाम्—

सणंकुमारणं पुच्छा तदेव ठाणुपदगमेणं जाव सणंकुमारस्स तन्नो परिसाओ समिनाऽऽदि तदेव, नवरि अम्भितरियाए परिसाए अट्ठ देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, अम्भितरियाए परिसाए देवाणं तिनी अट्ठपंचमाईं सागरोवमाईं पंच पल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठपंचमाईं सागरोवमाईं चत्तारि पल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता, बाहिरियाए परिसाए अट्ठपंचमाईं सागरोवमाईं तिथि पल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता, अट्ठो सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि अष्टौ देवसहस्राणि, मध्यमिकायां दश, बाह्यायां द्वादश, देवीपर्यवो न वक्तव्याः । तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानामर्द्धपञ्चमानि सागरोपमाणि पञ्चपल्योपमानि स्थितिर्मध्यमिकायां अर्द्धपञ्चमानि सागरोपमाणि चत्वारि पल्योपमानि, बाह्यायामर्द्धपञ्चमानि सागरोपमाणि त्रीणि पल्योपमानि । शेषं सर्वं शक्यम् जी० ४ प्रति० २ उ० ।

एवं माहिदस्स वि तदेव जाव तत्थ अम्भितरियाए परिसाए छ देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठ देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, तिनी, देवाणं अम्भितरियाए परिसाए अट्ठपंचमाईं सागरोवमाईं सत्त पल्लिओवमाईं तिनी, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठपंचमाईं सागरोवमाईं छष पल्लिओवमाईं बाहिरियाए परिसाए अट्ठपंचमाईं सागरोवमाईं पंचपल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि षट् देवसहस्राणि, मध्यमिकायामष्टौ देवसहस्राणि, बाह्यायां दश देवसहस्राणि, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानामर्द्धपञ्चमानि सागरोपमाणि पञ्चपल्योपमानि । शेषं सर्वं यथा सप्तकुमारस्य । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

बंभस्स वि तन्नो परिसाओ पल्लत्ताओ । अम्भितरियाए चत्तारि देवसाहस्सीओ, मज्झिमियाए परिसाए छदेवसाहस्सीओ, बाहिरियाए अट्ठ देवसाहस्सीओ । देवाणं तिनी अम्भितरियाए परिसाए अट्ठपंचमाईं सागरोवमाईं पंचपल्लिओवमाईं, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठपंचमाईं सागरोवमाईं सागरोवमाईं, बाहिरियाए अट्ठनवमाईं सागरोवमाईं तिथि पल्लिओवमाईं, अट्ठो सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि चत्वारि देवसहस्राणि, मध्यमिकायां षट् देवसहस्राणि, बाह्यायामष्टौ देवसहस्राणि, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानामर्द्धनवमानि सागरोपमाणि पञ्चपल्योपमानि स्थितिः, मध्यमिकायां पर्यदि अर्द्धनवमानि सागरोपमाणि चत्वारि पल्योपमाणि बाह्यायामर्द्धनवमानि सागरोपमाणि त्रीणि पल्योपमानि, शेषं यथा सप्तकुमारस्य । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

संतगस्स वि जाव तन्नो परिसाओ जाव अम्भितरियाए दो देवसाहस्सीओ, मज्झिमियाए चत्तारि देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, बाहिरियाए छदेवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, तिनी भाणियव्वन्ना, अम्भितरियाए परिसाए देवाणं बारस सागरोवमाईं सत्त पल्लिओवमाईं तिनी, मज्झिमियाए परिसाए बारस सागरोवमाईं छष पल्लिओवमाईं तिनी, बाहिरियाए परिसाए बारस सागरोवमाईं पंच पल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता, अट्ठो सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि द्वे देवसहस्रे, मध्यमिकायां चत्वारि, बाह्यायां षट्, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानां द्वादश

सागरोपमाणि सप्त च पल्योपमाणि स्थितिर्मध्यमिकायां द्वात्रिंश सागरोपमाणि षट् पल्योपमाणि, बाह्यायां द्वात्रिंश सागरोपमाणि पञ्च पल्योपमाणि । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

महासुक्पुच्छा । ० गौयमा । ० जाव अम्भितरियाए एग-
देवसाहस्सीओ, मज्झिमियाए परिसाए दो देवसाहस्सीओ
पम्पत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए चत्तारि देवसाहस्सीओ,
ठिती अम्भितरियाए परिसाए अद्दसोलससागरोवमाई पं-
च पलिओवमाई, मज्झिमियाए अद्दसोलससागरोवमाई
चत्तारि पलिओवमाई, बाहिरियाए अद्दसोलससागरोव-
माई तिप्पि पलिओवमाई, अद्दो सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि एकं देवसहस्रं, मध्यमिकायां द्वे
देवसहस्रे, बाह्यायां चत्वारि देवसहस्राणि । तथा अभ्यन्-
तरिकायां पर्यदि अर्द्धेष्टादश सागरोपमाणि पञ्च पल्योपमानि
स्थितिः, मध्यमिकायामर्द्धेष्टादश सागरोपमाणि चत्वारि प-
ल्योपमानि स्थितिः, बाह्यायामर्द्धेष्टादश सागरोपमाणि त्री-
णि पल्योपमानि । शपं पूर्ववत् जी० ४ प्रति० ५ उ० ।

सहस्रारं पुच्छा । ० जाव अम्भितरियाए परिसाए पंच दे-
वसया, मज्झिमियाए परिसाए एगा देवसाहस्सीओ, बा-
हिरियाए दो देवसाहस्सीओ पम्पत्ताओ, ठिती अम्भितरि-
याए अद्दट्ठारससागरोवमाई सप्त पलिओवमाई ठिती पम्प-
त्ता । एवं मज्झिमियाए अद्दट्ठारस सागरोवमाई छपलिओ-
वमाई, बाहिरियाए अद्दट्ठारस सागरोवमाई पंच पलिओव-
माई, अद्दो सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि पञ्च देवशतानि, मध्यमिकायामेकं
देवसहस्रं, बाह्यायां द्वे देवसहस्रे, तथा अभ्यन्तरिकायां प-
र्यदि देवानामर्द्धेष्टादश सागरोपमाणि सप्त च पल्योपमानि,
मध्यमिकायां पर्यदि अर्द्धेष्टादश सागरोपमाणि षट् पल्योपमा-
नि, बाह्यायामर्द्धेष्टादश सागरोपमाणि पञ्च पल्योपमानि ।
शपं पूर्ववत् जी० ४ प्रति० २ उ० ।

आगण्यपाण्यस्स वि पुच्छा । ० जाव तओ परिसाओ, गवर्णि
अम्भितरिया अद्दुइजा देवसया, मज्झिमियाए पंच देवस-
या, बाहिरिया एगा देवसाहस्सीओ, ठिती अम्भितरियाए
एगुण्णससागरोवमाई पंच पलिओवमाई, मज्झिमियाए परिसा-
ए एगुण्णससागरोवमाई चत्तारि पलिओवमाई, बाहि-
रियाए परिसाए एगुण्णससागरोवमाई तिप्पि पलिओव-
माई ठिती, अओ सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि अर्द्धतृतीयानि देवशतानि, मध्यमि-
कायां पञ्च देवशतानि, बाह्यायामेकं देवसहस्रं, तथा अभ्यन्त-
रिकायां पर्यदि देवानामर्द्धेष्टादश विंशतिः सागरोपमाणि पञ्च
पल्योपमानि स्थितिः, मध्यमिकायामर्द्धेष्टादश विंशतिः साग-
रोपमाणि, चत्वारि पल्योपमानि, बाह्यायामर्द्धेष्टादश विंशतिः
सागरोपमाणि त्रीणि च पल्योपमानि, शपं पूर्ववत् जी० ४
प्रति० २ उ० ।

आरखाऽऽयुताऽऽदीनाम्-

कहिं गं भेते । आरखऽऽचुयए देवासं १, तहेव अचुयए प-
रिवारे० जाव विहरति । अचुयस्स सं देविदंस्स तओ प-
रिसाओ पम्पत्ताओ-अम्भितरपरिसाए देवासं पणुवीससयं,
मज्झिमियाए अद्दुइजसया, बाहिरपरिसाए पंचसया, अ-
म्भितराए एकवीसं सागरोवमा सप्त पलिओवमा, मज्झि-
मियाए एकवीसं सागरोवमा छपलिओवमा, बाहिराए ए-
कवीसं सागरोवमा पंच पलिओवमा ठिती पम्पत्ता ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि पञ्चविंश देवशतं, मध्यमिकायाम्
अर्द्धतृतीयानि, देवशतानि, बाह्यायां पञ्च देवशतानि । तथा
अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानामेकविंशतिः सागरोपमाणि
सप्त च पल्योपमानि, मध्यमिकायां पर्यदि एकविंशतिः साग-
रोपमाणि षट् पल्योपमाणि, बाह्यायामेकविंशतिः सागरोप-
माणि पञ्च पल्योपमाणि शपं पूर्ववत् जी० ४ प्रति० २ उ० ।
ओ० । स्या० । (सूर्यामस्त देवस्य मासानेकपरिवदुपपञ्चकं दे-
वानां स्थितिः "दिह" शब्दे सन्तुष्टभाग १७२६ पृष्ठ गता)
(प्रायश्चित्तदानयोग्या पर्यत् " तर्हिगृहपरिसा य " इति द्वात्रिं-
श पञ्चिञ्च " शब्देऽस्मिन्नेव भागे १३६ पृष्ठे गतम्)

परिसाडि (गु)-परिसाटिन्-वि० । दुष्पकत्वाऽऽदिना क्षरके,
स्या० ४ डा० ४ उ० ।

परिसाड्य-परिश्राव्य-अव्य० । निर्गाह्येयर्थे, आवा० २ ध्रु०
१ चू० १ अ० २ उ० ।

परिसामय पर्यत-वि० । साधुसंहतिमध्यगते, पा० ।

परिसाट-परिशाट-पुं० । उज्ज्वल, आवा० ४ अ० । शट् कजा-
विशङ्कगम्यवसादं नीत्वा निधानोः पुट्रानां परिशाटनमव-
सादं परिशाटः । पृथुलानामवसादनं, विश० ।

परिसाटकरण-परिशाटकरण-न० । कम्पवाऽऽदिता शङ्क-
रूपेव निष्पादने, सू० १ ध्रु० १ अ० १ उ० । विश० । आ०
म० । आ० चू० । (एतच्च ' करण ' शब्दे तृतीयभागे ३६१
पृष्ठे दृष्टितम्)

परिसाटणा परिशाटना-स्त्री० । जीपमदेशेभ्यः पृथकरणे,
सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १ उ० ।

परिसाटणिवा-परिशाटनिका-स्त्री० । अर्थनिकायाम्, वृ०
१ उ० । प्रक० ।

परिसाडिअ-परिशाटित-वि० । पृथक्कृतं, कलप० १ आधि०
२ क्षण ।

परिशाट्य-त्यक्त्वर्थे, कलप० १ अधि० २ क्षण ।

परिसाडि (गु) परिशाटिन्-वि० । कुशाऽऽदितुल्यस्तारकान्
परिभुजानस्य यस्य न किञ्चिदपरिशाटनस्य परिशाटी । चं-
शरुताऽऽदीं स्तंभारके, नि० चू० २ उ० ।

परिसामय परिश्यामित-वि० । दुष्प्रीकृते, आ० १ ध्रु०
१ अ० ।

परिसाववहारि (गु)-पर्यदेववहारिण-पुं० पर्यव्रामव्यव-
हारयो द्वेऽऽपि पक्षौ नौ ह्येते यदि द्वौऽऽपि पक्षौ मध्यस्था
अथवा हान स्वरूप व्यवहाराणि, व्य० ३ उ० ।

परिमिट्ट-परिशिष्ट-त्रि० । उद्धारिते, आत्मा० । शु०२ अ० ३ उ० ।
परिमित्त-परिषिक्त-न० । नपुं० सं० क्लृ० । परिषं०, प्रश्न० ।
आश्र० द्वार ।

परिसिद्धाणशङ्क-परिशिष्टपानक-न० । यत् उष्णोदकेन दधि-
मृत्तिका नित्यं गालयन् तस्मिन्, नि० चू० ४३० ।

परिसिद्ध पर्वद्वय-त्रि० । पर्वद्वयकृत, वृ० ३ उ० ।

परि-नीमग प्रतिशीर्षक-न० । स्वाशिरःप्रतिरूपके पिष्टाऽऽदिम-
याशिरः । "पश्मिन्त्ययं च दलाह ।" प्रतिशीर्षकाणि च दत्त
स्वशिरःप्रतिरूपाणि पिष्टाऽऽदिमयाशिराणि आत्मशिरःगत्ता-
र्थं यच्छ्रुतं ब्रह्मिष्टाऽऽदिम्य इत्यर्थः । प्रश्न०२ आश्र० द्वार ।

परिसुक्त परिशुष्क-वि० । म्वतःशोपमुपागते, विपा० १ शु०
२ अ० ।

परिशुक्रमुह-परिशुक्रमुख त्रि० । परिशुक्रं निर्गतनिष्ठावन-
तयाऽनद्रतामुपगतं मुखमस्पाति परिशुक्रमुखः । उक्त० २
अ० । गतनिष्ठैवतत्वेन शुक्रतलुजिज्ञोष्ट, उक्त० २ अ० ।

परिसुद्ध-परिगुद्ध-त्रि० । निर्दोषः पञ्चा० ४ विव० । सर्वप्रका-
रशुद्धः षो० १ विव० । विद्युद्भिजात इया निश्चितं, पञ्चा०
२ विव० ।

परिमुद्रण-परिशुद्धक-वि० । अपगतदोष, पञ्चा० १६ विव० ।
परिमुद्रणजलगहण-परिशुद्धजलगहण-न० । वक्ष्यन्तवसर-
हितजलगहणे, आ० ।

परिशुद्धि-परिशुद्धि-स्त्री० । दो गविशुद्धौ, पञ्चा० १६ विव० ।

परिमेय-परिपेक्ष-पुं० । दुष्टव्रणाऽऽदंशस्थितस्योपरि पंचने,
पि० । ओग्र० ।

रिसोवयमाग-पर्यटुपयन्नक-पुं० । परिहागं पयन्नके, स्था० ३
ठा० १ उ० ।

रिमोमिय-परिशोधित-त्रि०। परि समन्ताच्छेषितमपचिती-
कृतम्। उत्त० १ अ०। तपसा दुर्वलीकृतं, उत्त० १ अ०।

रिश्मय-परिश्रम-पुं० । समन्ताद्भ्रम. " खुडं पिवासं परि-
स्वमं व न विदइ । " आ० म० १ अ० ।

परिस्सव-परिश्रव-पुं० । कर्मोत्तरेणाऽऽप्त्यपेक्षु अनुष्ठानेषु प-
रिस्समन्ताच्चवृत्ति गतिनि यैरनुष्ठानविशेषैस्ते पारिश्रवा इति
कथ्यन्ते । आवा० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । (" जं आसवा
तं परिस्सवा । " इति ' आसव ' शब्दं द्वितीयभागे ऽऽप्त्य-
पेक्षे व्याख्यातम्)

रिस्मवंत-परिश्रवत्-त्रि० । गलति, तं० । सर्वतो गलति, तं० ।
रिस्माद्-(गा)-परिस्वित्-पुं० । शालोत्कृष्टोपाधपथ्याः-

इतिरति, स्था० १, ठा० ।
नेह-परिम-पं० । श्रीलायाम्, अत० ।

रेहट्ट-मृद-धा० । तौदे, "मृदां मलमदपरिहृष्ट०" ॥ ८ । ४ ।

२६॥ इत्यादि सूत्रेण मृद्वधृतिः पारहृष्टाऽऽदेशः । 'पारहृष्ट' प्रा० ४ पाद ।

॥ " पाइ० ना० १७८ गाथा ।

परिहट्टी-देशी-प्रतिहारियाऽऽकृष्टौ, दे० ना० ६ वर्ग ७२
गाथा । आकृष्टौ, दे० ना० ६ वर्ग २१ गाथा ।

परिदृष्ट-देशी। वसने, दे० ना० ६ वर्ग २१ गाथा ।

परिदृश्य-परिधानक-न०। परिधानीये, "जाण सिचयं कडि-

डिक्खं, निशंसणं साहुली य परिहणयं । " पाइ ना०६६ गाथा ।

परिहृत्य-देशी दत्ते, आव० ४ अ० । आन्वा० । " परिहृत्यो
दच्छे ।" पाइ० ना० २४४ गाथा ।

परिहरन्त-परिह्वन्-प्रि० । “ धातवोऽर्थाप्नन्तेऽपि ” ॥ ८ । ४ ।
२५६ ॥ इति परिहरन्तेऽस्यागो वृत्तेः । त्यजति, प्रा० ४ पाद ।

परिहरण-परिहरण-न० । आसंव्यस्य वस्तुनोऽनासंवने,
स्था० १० डा० ।

परिहरणदोषः परिहरणदोष-पुं० । दोषभेदे, स्था० । परिहर-
णमात्रेण, स्वदर्शनमित्येवा लोककल्पा या अनासिध्यस्य स्त-
देव दोषः परिहरणदोषः । अथवा परिहरणमनालेखनं, समा-
कृष्टाऽन्यस्य वस्तुनस्तदेव तस्माद्वा दोषः परिहरणदो-
षः अथ वादिनांपत्यस्तस्य दूषण-यामन्यकृपानिहारेण जा-
त्युत्तरं परिहरणदोष इति । यथा वैवेकिनाहम्-अनित्यः शब्दः
कृतकत्वान्न घटवदिति । अत्र मीमांसकः परिहारात्माह ननु
घटतत्त्वं कृतकत्वं शब्दस्यानित्यत्वमात्रायां परित्यज्यते, शब्द-
गतं वा ? । यदि घटगतं तदा तच्छब्दे नास्तीत्यसिद्धता ततोः ।
अथ शब्दगतं तत्रानित्यत्वमेव व्याप्त्युपपन्नं-धर्मत्वसाधारण-
नैकान्तिको हेतुर्नित्यस्य सम्पत्क न परिहाराः । एवं हि साधो-
मानोच्छेदप्रसङ्गः, अनुमानं हि साधनधर्मसाधारण्यधर्ममा-
त्रविधेयाः समकम्, अन्यथा भूतानलानुमानमर्थं न निरर्थेन ।
तथा हि-अस्मिन् प्रामाथ्या भूतानमेव । अत्र विकलपरिह-किम-
र्थः शब्दनिष्ठप्रत्ययैककामेशः । विगतताऽऽसिद्धसाधारण्य-
पातः, उत भूदानमगतः ? । यदि पर्यन्ताऽऽदिगतः सोऽस्मिना न
व्याप्तः सिद्ध इत्यसाधारण्यनैकान्तिको हेतुः । अथ भूदान-
मगतस्तदा नास्ती पर्यन्तैकशब्दं वदन् इत्यभिद्धो हेतुर्निति ।
अत्र परिहरणदोष इति । स्था० पुं० डा० ।

परिहरणा-परिहरणा-त्वी० । ' ह्रज ' हरणे, अस्याः परिपूर्वं-
स्यैव लघुङ्गन्तस्यैव परिहरणं परिहरणा । सर्वप्रकारिर्येजना-
याम्, प्रतिप्रक्रमणशब्दार्थे, आब० ।

निक्षेपः—

नामं ठवणा दविण, परिणय परिहार वञ्जणाए य ।

अणुगह भावे अ तहा, अट्टविहा होइ परिहरणा ॥१२३६॥

नामस्वापने गताये, द्रव्यपरिहरणा-हेत्यं विषयमधिकृत्य अनुपयुक्तस्य, सम्प्रशुद्धैर्लभ्यादिनिमित्तं वा उपयुक्तस्य वा निहतस्य कष्टकाऽऽदिपरिहरणां वानि । परिश्रयपरिहरणा-निमित्तमिष्टाग्नियपरिहरणा । परिहाणपरिहरणा-लौकिकलोकान्तरभेदप्रतिपादका, लौकिका मातापरिहरिहृणाः, लोकान्तरा पाशंस्थाऽऽपरिहरणा । वज्रनापरिहरणा अपि लौकिकलोकान्तरभेदेव, लौकिका इत्यत्र यावत्कथिका व, इत्यत्र प्रमुन्युक्तकाऽऽदिपरिहरणा । यावत्कथिका इडम्वाऽऽदिपरिहरणा । लोकान्तरा पुनर्निवृत्त्या शक्यतादिपरिहृणाऽदिपरिहरणा, यावत्कथिका तु यजजिपिडाऽऽदिपरिहरणा । अग्रप्रहरिहृणा-अ-

कनोद्भूतपरिहरणा । भावपरिहरणा-प्रशस्ता, अग्रशस्ता च । अग्रशस्ता नामाऽऽदिपरिहरणा, प्रशस्ता क्रीडाऽऽदिपरिहरणा । अथवा औषधतत्त्वोपयुक्तस्य स्वयङ्कष्टेः, तद्विहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः प्रतिक्रमणमप्युपयोगपरिहारैर्युक्ति । आवः ४ अ० । आ० कू० । विशेषः ।

अथ परिहरणायां दुग्धकायन दृष्टान्तः-दुग्धकायो दुग्ध-कायपरिः-

“ एकः क्रीडाव्यभवत् ग्रामे, कुत्रापि कुलपुत्रकः । अन्धान्यग्रामयोस्तस्यो-दुग्धमस्ति स्वयङ्कष्टम् ॥ १ ॥ तद्व्याभूत् बुद्धिना ज्ञप्त्योः, पुत्रौ तेषां च यौवनैः । तस्वयङ्कष्टं ज्ञप्त्योः, पुत्रयोर्ये सममागते ॥ २ ॥ सोऽवदन्कस्य यच्छ्रुत्वा, पुत्र्येका तद्युवां सुनौ । अत्र प्रयत्नं दास्ये, ततः कृत्यविदः क्षुताम् ॥ ३ ॥ गतं ते प्रियतौ पुत्रौ, मातुलन तत्रैव नौ । अप्रियं वा घटादुक्लौ, दुग्धमानयनं ब्रजान् ॥ ४ ॥ कायपरि गृहीत्वा तौ, गतौ क्षत्रा पयो घटान् । निवृत्तौ तानथाऽऽदाय, तत्र चास्ति पथद्वयम् ॥ ५ ॥ नदीयान् विषमः पथाः, द्वीपार्थं समः पुनः । विषमं परिहरन्क सत्राचलितमभाधना ॥ ६ ॥ विषमं पथापि नैकट्या-भलति स्म द्वितीयकः । स्वल्पतपस्य तस्यैका, भद्रः कुम्भोऽपरोऽपि च ॥ ७ ॥

अमात्रि पतना तेन, रिक्त एवाऽथ सोऽप्यगन् । समाध्वना शनैरग्न्यो, गृहीत्वा दुग्धमाययौ ॥ ८ ॥ नुपुस्तस्मै ददौ पुत्रौ, द्वितीयं प्रेषयपुनः । मयांक्षं दुग्धमानयनं, शीघ्रान् शीघ्रगतिनं तु ॥ ९ ॥ द्रव्यं परिहरणं, भाव बोधनः पुनः । तीर्थैः कुलपुत्रोऽभू-आरिषं पयसः पदे ॥ १० ॥ तद्रक्षिणः प्रयत्नः, प्राप्या कस्येव निर्बुद्धिः । गोकुलं मानुषं जन्म, पन्थास्तत्र परं तपः ॥ ११ ॥ स्वयिगणामनिकटो, निकटो जिनकल्पिनाम् । रक्षन् चारित्र्ययोऽमीतार्थो जिनकल्पिकः ॥ १२ ॥ दुष्प्रापा निर्बुद्धिस्तस्य, स्वल्पितस्य कथञ्चन । प्राप्याऽप्येव शनैः निमित्त-आरिषत्परीरक्षकैः ॥ १३ ॥ आ० क० ४ अ० । अन्विचयाम्, स्था० ४ डा० २ उ० । ४० । परिभोगे व्यापारणं, ४० १ उ० ३ प्रक० । पं० कू० । स्था० । आ० म० ।

परिहरणञ्ज-परिहरणीय-त्रि० । अकार्यं, आ० कू० १ अ० ।

परिहरणोपघाय-परिहरणोपघात-पुं० । अलाक्षणिकस्याक-ल्यस्य बोधकरणस्य सेवा, तथा यः स परिहरणोपघातः । उपघातभेदः, स्था० १ डा० । परिहरणा आत्मेया, तयोप-ध्यादेरकल्यता, तत्रोपधेयया एककाला दिष्टकसाधुना यदासेवितमुपकरणं तदुपहनं भवतीति समयव्यवस्था । स्था० ४ डा० २ उ० । (अत्र विशेषः ‘उपघाय’ शब्दे द्विती-यभागे ८८० पृष्ठे गतः)

परिहरमात्र-परिहरत्-त्रि० । परिभोगयति, व्य० ६ उ० ।

परिहरित-परिहरतु-अव्य० । आसेवितमित्यर्थे, स्था० ४ डा० ३ उ० । आत्मा ।

परिहरिय-परिहृत्य-अव्य० । निक्षिप्येत्यर्थे, उच० १२ अ० ।

परिहरियञ्च-परिहृत्यञ्च-त्रि० । सर्वैः प्रकारैर्वर्जनीये, आ० । नि० कू० ।

परिहारिस्-परिहर्ष-पुं० । आनन्दे, “आमोओ परिहारिस्ते नास्ते ।” पाठ० ना० १६८ गाथा ।

परिहलविभ्र-देशी-जलनिर्ममे, दे० ना० ६ वर्गं २६ गाथा ।

परिहवंत-परिमवत्-पुं० । पार्श्वस्थाऽऽदौ अयतमाने, “परिह-वंतो नाम पासर्यो” । व्य० १ उ० ।

परिहा-परिखा-क्री० । अथ उपरि च समसन्त, अ० ५ श० ७ उ० । नि० कू० । आ० । अनु० । “स्वायं तद्द कारिहा परिहा” । पाठ० ना० १५८ गाथा । रोषं, दे० ना० ६ वर्गं ७ गाथा ।

परिहात्र-देशी-क्री०, दे० ना० ६ वर्गं २५ गाथा ।

परिहाणमात्र-परिहीयमान-त्रि० । परिहाणमुपनीयमाने, “मायापरिहाणमाणा” । स्था० ४ डा० २ उ० । जं० ।

परिहाण-परिधान-न० । वस्त्रं, सूत्रं १ श्रु० ४ उ० ।

परिहाणि-परिधानि-क्री० । आचम्य, आव० १ अ० । स्वार्थे-विस्तरणं, आव० । सर्वथा त्यागे, अ० २ अधि० । पं० भा० । पं० कू० ।

परिहाय-त्रि० । दुर्बले, “परिहायं दुर्बलं हाणि” । पाठ० ना० १२१ गाथा ।

परिहार-परिहार-न० । परिदियते पत्न्यजने गुरुमूलं गत्वा यत् तत् परिहारम् । “अकलेरि च करके” ॥ ३११६ ॥

इति (पाणि०) कर्मणि घञ् । विषये, व्य० १ उ० ।

(१) संप्रति परिहारशब्दनिक्षेपस्वरूपणार्थमाह-

नामं उक्त्वा दविष, परिरय परिहरण वज्जऽमुगमता ।

भावाऽऽवसे मुद्धे, नव परिहारस्स नामाई ॥ २७ ॥

परिहारशब्दो विभक्तिपरिणामेन सर्वत्र संबध्यते । तद्यथा-नामपरिहारः, स्थापनापरिहारः, (दविष ति) द्रव्यविषयः परिहारो द्रव्यपरिहारः, परिरयपरिहारः, परिहरणपरिहारः, ‘वृज्ज’ वर्जने, वृज्यते इति वर्जने कर्मण्यनद, वर्ज्यमि-त्यर्थः । वर्जनेपरिहारः । अनुगृह्यते इति अनुग्रहः, कर्मण्यश्च तस्य भावाऽनुग्रहताऽनुग्रहणमित्यर्थः । अनुग्रहतया परिहारोऽनुग्रहतापरिहारः । (भाव ति) भावविनाशोभापने आगमस्य परिहारः आपन्नपरिहारः, शुद्धे शुद्धस्य परिहारः । एवं परिहारस्य नामाऽऽदिविशेषणतो नव नामानि भवन्ति । एष गाथाऽन्तरार्थः । अनुना भावार्थे उच्यते-तत्र नाम-स्थापने प्रतीते, द्रव्यपरिहार उच्यते-द्रव्यपरिहारो विधा-आगमतो, नोआगमतश्च । तत्राऽऽगमतः परिहारशब्दा-धेहाना, तत्र चाऽनुपयुक्तः । नोआगमतस्मिन्-भक्षरीरं भव्यशरीरं तद्वतिरिक्तः । तत्र भक्षरीरं भव्यशरीरं प्राग्वत् ।

तद्वतिरिक्तपरिहारपरिरयपरिहारोऽद्विप्रतिपादनार्थमाह-कंटगमादी दन्त्ये, गिरिनमाईष परिभो होई ।

परिहरणधरणभोगे, लोउत्तर वज्ज इतिरि ॥ २८ ॥

द्रव्ये इति द्वारपरामर्शः । नोआगमतो भक्षरीरं भव्यशरीरं च-तिरिक्तो, द्रव्यपरिहारो नाम-यत् कण्टकाऽऽदि, कण्टकम्, आ-दिशब्दान् । आनुविषसर्पोऽदिकं च परिहरति, द्रव्यस्य परिहा-रो द्रव्यपरिहार इति व्युत्पन्नः । परिरयो नाम-पराहारः, परिधि-

रिति यावत् । उक्तं च—“पञ्चाहाराणि वा परिहरेत्तु वा एगद्वे ।” परिहरेण परिहारः, स च परिरयो भवति संभवति गिरिनद्यादीनां विषये । इयमेव भावना—यत् गिरि-नदीस्य आदिशब्दान् समुद्रमर्दया वा परिहरेण परिहरति, एष परिहरेण परिहारः । तथा परिहृत्यते इति परिहरणं, भावे अमर्द । तत्र द्विधा—लौकिकं, लोकोत्तरं च । तत्र लौकिकं यथा—माना पुत्रं परिहरति, आतुरं परिहरति, न परिभु-क्ते इत्येवमादि । लोकोत्तरं साक्षादाह—परिहरणधरणभोगं-लोकोत्तरं परिहरणं द्विधा—धरणभोगं धरणपरिहरणं, परिभोगपरिहरणं चेत्यर्थः । तत्र धरणपरिहरणं नाम-धरिकमन्युपकरणं संगोपयति, प्रतिलिखयति च न परिभुक्ते । परिभोगपरिहरणं—यत्त्वधिककलशायति परिभुक्ते, प्रावृणो-तीत्यर्थः । उक्तं च—“लोके जहमाना पुत्रं परिहरति एव-मादीश्रौ ।” लोकोत्तरपरिहारो दुहित्वे परिभोगं धरणं य ॥१॥ ” अत्रैवं व्युत्पत्तिः—परिहरणमेव परिहारः (लोकोत्तरं वञ्च इत्य-रिच) वञ्चं वञ्च्ये तत् द्विधा—(लोके) लौकिकम् (उत्तरं) लोकोत्तरं द्विधा—इत्यर्थः । लौकिकं द्विधा—इत्यर्थः, यावत्कथितं च । तत्रैवर्तं यत् सूतकमृतकाऽऽदि दशविवसान् यावत् वञ्चयेति इति । यावत्कथिकम्—“वमद्विदकचम्मकाराहो वाऽऽदि, एतेहि” याव-ज्जावं शिष्टैः सोमंगाऽऽदिना वञ्चयेति । लोकोत्तरमपि वञ्च्ये द्विधा—इत्यर्थः, यावत्कथिकं च । तत्रैवर्तं “दाणे अभिगमसर्वे” इत्यादि । यावत्कथिकम्—“अद्रास पुरिसंजं, वीसं इत्योसु व-स ननुसेसु ।” इत्यादि । “वञ्च इत्यरिच” इत्यत्र ग्रहणमुपलक्षणं, तेन यावत्कथिकमित्यपि प्रष्टव्यम्, तस्य परिहारः परित्यागो वञ्चनपरिहारः ।

खोटाऽऽदिभंगशुण्णह, भावे आवरण—मुद्रपरिहारो ।

मासाऽऽदी आवसे, तेण उ पापं न अञ्जहि ॥ २६ ॥

“खोडभंग इति वा उक्तोडभंग इति वा अलोडभंग इति वा “एकार्थम् । उक्तं च निशिधवृत्तौ—“खोडभंगो लो वा उक्तोडभंगो लो वा अक्खोडभंगो लो एगद्वे ।” खोडं नाम यत् राजकुले हिरण्याऽऽदि द्रव्ये दातव्यम्, आदिशब्दान् वे-ष्टिकरणं चारभटाऽदीनां भोजनाः विप्रदानमित्यादिपरिहरेः । खोटाऽऽदिभंगः खोटाऽऽदिभङ्गोऽनुग्रहः, पदैकदेशे पदसमुदा-योपचारानुग्रहः परिहारः । एतद्वत् भवति—राजकुलानुग्र-हप्रशेन एकद्वितीयविषयमयीया यथाऽऽहं खोटाऽऽदिभङ्ग-न एकं द्वे त्रीणि चर्पाणं यावत् वसति तानन्तं वा कालं यावत् राक्षाऽऽनुग्रहः कृतः तानन्तं कालं वसति, न च हिरण्याऽऽदि प्रददाति, नापि वेष्टि करोति, न चापि चारभ-टाऽदीनां भोजनाऽऽदिप्रदानं विधत्ते । एष खोटाऽऽदिभङ्गोऽ-नुग्रहपरिहारः । (भावे इति) भावविषयः परिहारो द्वि-धा । तद्यथा—आपन्नपरिहारः, शुभपरिहारश्च । तत्र यत् विशुद्धः सन् पञ्चयामानुत्तरं धर्मं परिहरति, परिहार-शब्दस्य पाठभोगेऽपि वस्तेमानस्यात् स शुद्धपरिहारः, शु-द्धस्य सतः परिहारः पञ्चयामानुत्तरधर्मकर्तृणं शुद्धपरिहार इति व्युत्पत्तेः । यदि वा—यो विशुद्धकल्पव्यवहारः क्रियते स शुद्धपरिहारः, शुद्धभावो परिहारश्च शुद्धपरिहार इति व्यु-त्पत्तेः । तथा यन्मासिकं यावत्मासमासिकं वा प्रायश्चित्तमाय-पञ्चस्तत् आपने अरिभोगेऽपि वर्तते, परिहृत्यते इति परिहारः । कर्मणि यञ् । आपन्नमेव परिहार आप-

न्नपरिहार इति व्युत्पत्तेः । तथा चाऽऽह—(मासाऽऽदी आव-से इति) मासाऽऽदिकं यत्प्रायश्चित्तस्थानमापन्नं तत् आप-न्नं परिहार इति भावः । अथवा—परिहरणं परिहार इ-ति भावे यञ्, आपन्नं प्रायश्चित्तस्थानं परिहारो वर्जनं, साधोर्गिति गम्यते । आपन्नपरिहारः । तथाहि—प्रायश्चित्ती-अविशुद्धत्वात् विशुद्धचरणैः साधुभिर्भाव्यप्रायश्चित्तप्र-तिपत्त्या न शुद्धा भवति तावत् प्रतियत्ये, इह तेन आपन्नपरिहारिणं प्रकृतमधिकारो न शेषः परिहारः तदेवं परिहारशब्दनिष्पेक्षप्रकरणं कृता । ४०० २ उ० । नि० चू० । (मासिकाऽऽदिपरिहारस्थानं प्रतिपत्त्याऽऽलोचयेत् इति ‘पच्छित्त’ शब्देऽस्मिन्नत्र भागे । ४२२ पृष्ठ गनम्) परिहारणं परिहारः । पुं० । तपोविशेषः, स्था० ५ ठा० २ उ० । प्रच० । विशेषः । अनपेक्षणीयाऽऽदेस्त्यागं च । अनु० ।

मासिकाऽऽदिपरिहारस्थानं प्रतिपत्त्याऽऽलोचयेत् । तत्र परिहारतपोदानम्—

ये भिक्षू चाऽम्मासियं वा मातिरेगचाऽम्मासियं वा पंचमासियं वा मातिरेगचं वामासियं वा एपसिं परिहारद्वी-णाणं अन्नपरं परिहारद्वीणां पडिमिवित्ता आलोएजा अप-लिउंचियमाणे ॥ ४ ॥

इत्यस्य सूत्रायस्य व्याख्या प्राप्तवत् । (‘पच्छित्त’ शब्देऽस्मिन्नत्र भागे । ४२५ पृष्ठ कृतः परिहारतपोव्य-व्युत्पत्तिः) अयस्मन्सूत्रे परिहारतपो नोक्तमिह परिहा-रतपो विभाव्यते इति तत्र येन वक्तव्यक्रमेण परिहारतपो वक्तव्यं भवति तद्वक्तव्यक्रमसंयुक्तं ज्ञानाध्यामाद—

को भन्ते ! परिआओ, मुत्तत्थाभिगमहो तपोकम्मं ।

कखडमकखडे वा, मुद्रतवे मंडवा दोसि ॥ ३५० ॥

प्रथमतः परिहारतपोयोग्यतापिज्ञानाय को भदन्त ! त्वम-सीति पृच्छा कतेत्या । तदनन्तरं परिहारतपोवायस्य पर्यायो याच्यः, ततः सूत्रार्थः । तदनन्तरमभिगमहः, तथा त-पोकम्मं, तत्र यदि तपसा कर्कशं भवति । किमुक्तं भवति ?—कर्कशं तपसि सदा कृताभ्यासतया न कर्कशं तपसा परिभूते ततः परिहारतपसस्यैव दानं, इतरास्मिन्-कर्कशं शुद्धं तपः । अत्रायं तैः मयदावावरणशिलानपणसौ दृष्टान्तः । एष ज्ञानाध्यामादर्थः ।

व्यासार्थं तु प्रतिकारं विचक्षुः प्रथमतः पृच्छाद्वारं विदुषोति—सगणस्मिन् नऽपि पृच्छा, अगणा आगतं तु यं जाणे ।

अस्मायं पुण पृच्छे, परिहारतपससं जेऽह्मा ॥ ३५१ ॥

स्वगणं स्वगणस्यप्रतिपत्तिं पृच्छा उक्तस्वरूपा, वक्ष्यमाणा वा नास्ति, स्वगणवस्तुतया तया परिजितस्यात् । अगणा-दपि, वृत्त्याऽपि शब्दार्थः । स च भिक्षुकप्रसादं संवधत्ते; आगतं ये जानाति गोताऽऽदिकल्पमाकारेति नाऽऽदिभिः, त-स्मिन्नपि नास्ति पृच्छा, अज्ञानं पुनः परमपरादागतं परिहार-तपसो योग्यार्थं योग्योऽनं वेति परिहारार्थं पृच्छन् ।

कथमित्याह—

गीतमगीतो गीतो, अहंति किं वरु क्कास वऽपि जेगो ।
अविगीणं लो भणिए, थिरमथिरं तवे य कय जेगो ३५२
स प्रायश्चित्तस्थानप्राप्त आलोचनानुमुषयितः पृच्छयने-
कि त्वं गीतो गीतार्थः ? मकारोऽलाक्षणिः कः । अगीतोऽसी-

तार्थः । तत्र यदि कृते-अहं गीतो-गीताथैः । ततः पुनरपि पृच्छयते-त्वं किं वक्ष्यसि आचार्य उपाध्यायो वृषभाऽऽदिर्को । तथा अन्यतरस्मिन्कथिते भूयः पृच्छयते- (कास वऽसि ओम्पो सि) कस्य वा तपसस्त्वमसि योग्यः । किमुक्तं भवति इति तपः कर्तुमुत्सहस्ये, कस्य वा तपसः समर्थे इति पृच्छनीय इति । अथ स कृते-अहमविगीतो, न विशिष्टो गीतः, अगीताथैः इत्यर्थः । ततोऽविगीत इति अर्थिते पुनः पृच्छयते- (थिरमथिर सि) किं त्वं स्थिरो वा अस्थिरो वा । तत्र स्थिरो नाम-धृतिसंहननाभ्यां बलवान्, तद्विपरीतोऽस्थिरः । तत्र यदि कृतादहमस्थिरः, ततः पुनः परिपृच्छा कार्या- (तवे य कथजो गो सि) तपसि कृतयोगो नाम-कर्कशतपोभिरने-काया भाविनाऽऽत्मा, इतरस्तु नेति । तत्र यदि तपसि कृत-योगस्तनस्तस्मै परिहारतपो दीयते, इतरस्मै शुद्धतपः । गते पृच्छाद्वारम् ।

(२) अत्रुना पर्यायद्वारमाह-

गिहि सामये य तहा. परियाओ दुविह होइ नायव्वो ।
इगुतीसा बीसा य, जहज्ज उक्कोस देसुणा ॥ ३३४ ॥

पर्यायो भवति द्विधा ज्ञातव्यः । तद्यथा-शुद्धिणि गृहविषयः, जन्मन आरभ्येत्यर्थः । तथा आमरणं आमरणविषयः. अम-णभावप्रतिपत्तेरारभ्य इति भावः । इयमत्र भावना-द्विवि-धः पर्यायः । तद्यथा-जन्मपर्यायो, दीक्षापर्यायश्च । (इगुतीसा बीसा य जहज्ज सि) यथासंख्येन योजना-जन्मपर्यायो अ-मृत्यो जन्मत एकोनविंशद्वार्याणि विज्ञेयो, दीक्षापर्यायो विंश-तिवार्याणि । उत्कर्षेण उभयत्राऽपि देशानां पूर्वकोटी । उक्तं च-“ परियाओ दुविहो-जन्मपरियातो य, उक्कोसपरियातो य । जम्मपरियातो-जहज्जं इगुणीसं ठाण्, उक्कोसण् देसुणा पुव्वकोडी दिक्खापरियातो-जहज्जं बीसं धासा, उक्कोसण् देसुणा पुव्वकोडी ति । ” (अत्र बहु वक्तव्यता ‘परियाय’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६२८ पृष्ठे गता) गते पर्यायद्वारम् ।

(३) संप्रति सूत्रार्थमाह-

नवमस्स तइयवरु, जहण उक्कोस उण्णा दसओ ।

सुत्तयाणि अभिगह-दव्वाऽऽदि तवोरवणमादी ॥ ३३४ ॥

जघन्यतः सूत्रमर्थश्च यावन् नवमस्य पूर्वस्य तृतीयमात्र-रनामकं वस्तु, उत्कर्षतो यावदुनानि (किञ्चिन्मुनानि दशपू-र्यणि परिपूर्यं दशपूर्वधराऽऽदीनां परिहारतपोदानायोगान् । तेषां हि धावनाऽऽदिपञ्चविंशत्याध्यायविधानमेव सर्वोत्तमं कर्म निजैरास्थानम् । गते सूत्रार्थद्वारम् ।

(४) इदानीमभिग्रहद्वारमाह अभिग्रहा द्वयादिकाः । तद्यथा-द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतो, भावतश्च तत्र द्रव्याभिग्रहा-अथ मया कुलमाया प्राप्ताः । यदि वा-तत्राऽऽदिकमेकं द्रव्यमिति । क्षेत्रतोऽभिग्रहा-वेदलीमाकस्येत्यादिकाः । कालतोऽभिग्रहा-तृतीयस्यां पौरुष्याम् भावतोऽभिग्रहाः यदि हसन्ती ह-सन्ती वा भिन्नां द्वातीत्येवमादिकाः । गतमभिग्रहद्वारम् ।

(५) अत्रुना तपोद्वारमाह- (तपोरवणमादी) तपो र-त्नाऽऽदिकम्, पदैकदेशे पदसमुदायोपचारार्त्त रत्नाऽऽव-ऽष्टयादिकम् । आदिशब्दात्कनकाऽऽपलिसुकाऽऽपलिसि-हविकीतिनाऽऽदितपःपरिग्रहः । एवं गीताथैर्वं वचोक्तं पर्यायसूत्रार्थोभिग्रहकशततपःकर्मलक्षणगुणसमूहपुरुषस्य १६६

परिहारतपो दीयते, एतद्गुणविहीनस्य पुनः शुक्तं तपो दीयम् ।

अत्र शिष्यः पृच्छति-

एयगुणसंयुजस उ, किं कारण दिज्ज ए उ परिहारो ।

कम्हा पुण परिहारो, न दिज्ज ए तव्हिहृणस्य ॥ ३३५ ॥

अथवा किं कारणमेतैरनन्तरादितैर्गीताथैर्वादिभिर्गुणैर्बु-द्धस्य परिहारः परिहारतपो दीयते । कस्मादुनस्तद्विही-नस्य गीताथैर्वाऽऽदिगुणविकलस्य परिहारो न दीयते ।

अत्राऽऽचार्यो ह्ये मण्डपौ दृष्टान्तीकरोति शैलमण्डपमे-रइमण्डपञ्च । तथा वाऽऽह-

जं मायति तं छुम्भति, सेलमण मंडवे न परेडे ।

उमयवलिपम्मि एवं, परिहारो दुव्वले सुद्धो ॥ ३३६ ॥

शैलमये पाषाणमये मण्डपे यत्किमपि मति तत्सर्वं छु-म्यते इति कथ्यते । तस्य तावदपि प्रसिद्धे भङ्गसंभवात् । एरण्डे एरण्डमये पुनर्मण्डपे न यन्मति तत्सर्वं क्षिप्यते, भ-ङ्गसंभवात्, किं तु यावत् क्षमते तावदक्षिप्यते । एवं उभये धृत्वा शरीरसंहनेन च वलिते वलिष्ठे गीताथैर्वाऽऽदिगुणसु-क्तं परिहारः परिहारतपो दीयते । दुर्बलं धृत्वा, संहनेन वा, उभयेन वा बलविहीने शुद्धतपो दीयते । एते च परिहार-शुद्धतपनी तुल्यायामन्यापत्तौ पुरुषविशेषाऽऽश्रयेण दीयते ।

तथा वाऽऽह-

अविशिद्धा आवसी, सुद्धतवे तह य चेव परिहारो ।

वत्थुं पुण आसज्जा, दिज्ज इयरो व इयरो वा ॥ ३३७ ॥

शुद्धतपसि दातुमिष्टे परिहारो च अविशिद्धा तुल्या आप-त्तिस्थानाऽपि वस्तु धृतिसंहननसंपन्नं पुरुषवस्तु आत्माच अपेक्ष्य इतरत् परिहारतपो दीयते. धृतिसंहननविहीनं पुरुषवस्तु आत्माच इतरत् शुद्धतपो दीयते । किमुक्तं भव-ति ?-यद्यपि द्वावपि जनी तुल्यामापत्तिस्थानमापन्नौ, तथा-ऽपि यो धृतिसंहननसंपन्नस्तस्मै परिहारतपो दीयम्, इतरस्मै तुल्यायामन्यापत्तौ शुद्धतपः ।

अत्र दृष्टान्तमाह-

वमण विरेयणमाई, कक्खड किरिया जहाऽऽउरे वल्लि ।

कीरइ न दुव्वल्लमी, अह दिट्ठो भवे दुविहे ॥ ३३८ ॥

यद्यपि द्वावपि पुरुषौ सह रोगाभिभूतौ तथापि तयो-र्मध्ये यः आतुरः शरीरेण बलवान् तस्मिन् बलिके यथा वम-नविरेचनाऽऽदिका कर्कशा क्रिया कियते न तु दुर्बले तस्मिन् यथा संहते तथा अकर्कशा क्रिया कियते । (अह सि) एष दृष्टान्तः तपसि द्विविधे परिहारशुद्धतपोलक्षणः । इदमुक्तं भव-ति-अयमत्रोपसंहारः-बलवन्यानुरे कर्कशक्रियेव धृतिसंह-ननसंपन्ने परिहारतपो दीयते, बलहीने त्वकर्कशक्रियेव धृतिसंहननविहीने शुद्धतप इति ।

(६) संप्रति येभ्यो नियमतः शुद्धतपः परिहारतपो वा शुद्ध-तपःपरिहारतपोयोर्याऽऽपत्तिस्थानाऽऽपत्तौ तपो दयं तत्प-तिपावनार्थमाह-

सुद्धतवो अजायं, अगियत्थे दुव्वले असंपयणे ।

शितिविलयः समञ्ज-गणः य सर्वेभिरपि परिहारो ॥३५६॥
परिहारतयायोग्यं ऽप्यापत्तिस्थानं समापत्तिं आयोगा-
मार्गिकाणां भूदन्तरो देयम् । आर्यिकाणां पुनिसंहनन-
दुर्बलतया । पूर्वानधिगमाच्च परिहारयोग्यत्वात् । तथा योऽ-
गीतायां । यथा धृष्ट्या दुर्बलाः राज्ञाऽऽदिनाऽनुपाचनदेहो दु-
र्बलोः यश्चसंहनन आदिमानां त्रयाणां संहननानामन्यतमेना-
ऽपि संहननं विकलः एतेभ्यो नियमतः शुद्धं तपो दानव्यम्
अगीतार्थेवाऽऽदिना परिहारयोग्यत्वात् । यः पुनष्टेत्या बलि-
को बलवान् यश्च कुप्यसमानो, यश्च समन्यागनः, आदिमानां
त्रयाणां संहननानामन्यतमेन संहननेन गीतार्थेवाऽऽदिगुणै-
श्च युक्तः एतेभ्यः सर्वेभ्यो नियमतः परिहारतयायोग्यऽपि-
सिस्थानमासीत् परिहारतपो देयम् । तस्याऽयं विधिः—“उवाचि-
ञ्ज ठवहत् ।” यत्नेन सह नाऽऽचरणीयं तत् स्थानीयमुच्य-
ते, तत् सकलगच्छतमसं स्थापयित्वा ।

कथं स्थापयित्वेतत् आह—

विउसगो जाणुहट्ठा, ठवणा तीए य दोनु ठविएतु ।

आग्ने नदी य राया, दिदो गोप आसःयो ॥ ३६० ॥

परिहारतयादिनाम् प्राक् आदायैव कायेतर्गः क्रियते । कथ-
मिति चेत् ? उच्यते—गुप्तः पूर्वदिगभिमुखः, उत्तरदिगभिमु-
खो वा, चरन्दिगभिमुखः वा, ध्यानां वाभिमुखः, एवं प-
रिहारतपस्यपि, नवरं गुरोवोमपाथं ईशरघुनस्ते ईश-
पि भणतः—“परिहारतपःपञ्चावष्टा कर्मि काउस्त्रगं
निरुवसगोवितयाए सट्ठाए भट्टाए धिएए धाएणाए० जाव
बोसिनिमि,पणु वीनुस्सत्सकालं सुभुज्जमायी च उवोमन्यथे
वा त्रित्तिजा, नमोकारिण पांसो आस्मत्थिं उवोमन्यथे
उचरति” अत्र शिष्यः प्राऽह—किमर्थेन कायेतर्गः क्रि-
यते ? उच्यते—(जाणुहट्ठा) सा त्वां पटिहानायेत् । अथवा—नि-
रुपसर्गनिमित्तम् । एतच्चान्ननगाथायां वदति । (उवणु ति)
कल्पस्थितस्य अनुपारिहारिकस्य च स्थापना कर्तव्या ।
ततो (दोनु ठविएतु) कल्पस्थितं अनुपारिहारिकं च स्थापितं
सति स पारिहारिकः । कदाचिद्धर्तानां भवेत्—कथमहमा-
ल्लपनादिपरिवर्जितः सन्तुष्टं तपः करिष्यामीति । तत ए-
वं स भोतः सन् आश्वासयितव्यः । तत्राऽवटः कृपा, भरी,
सरित् राजा च दृष्टान्तः । तथाहि—यथा कोऽप्यवटे पनिनः
सन् भयमममन्—कपुत्तपरिणामि । ततः स तटस्थरा-
शस्यते—सा भैरव्ये, एवं तेषामुत्तारयिष्यामः, तथा च
रज्जुरियमानोती वा र्त्तते इति । एवमाश्वासितो निर्भयः स-
न् स्तायां धनानि, यदि पुनस्तं प्रत्येवमुच्यते—सुत एव
घराको न कोऽप्युत्तारयिष्यति, ततः स निराशः सन्न
निरस्हो मुक्त्वा श्रियते, ततः स यथा नियत आश्वा-
सनीयस्तथा पारिहारिकोऽप्याश्वासनीयः । यथा वा कोऽपि
नया अनुभूतिसंक्षमो भयमायायति, ततः स तट-
स्थैराश्वासयते, आश्वासितश्च सन् स्तायां प्राप्नोति, अ-
नाश्वासितो निराशा भयनेन चिन्तते । यथा वा कस्पचित्
राजा रुष्टः, ततः स भोता नूनमहं मारयिष्ये इति । ततः
सोऽप्यैराश्वासयते—मा भैरवं राजानं विह्वलयिष्यामि, न च
राजऽप्यन्यायं करोति । एवं पारिहारिक आश्वासनीयः ।
आश्वासनदानेन च तस्मिन् भोते आ समन्तात् स्वस्थे
जाते अधिकृततपसः प्रतिपत्तिः क्रियते ।

(७) संप्रति कार्यात्सर्गकरणाय कारणान्तरमाह—
निरुवसगोनिमित्तं, भयजणुहट्ठाए सेसगार्थं च ।

तत्सऽप्यणो य गुरुणो, यसाहए होइ पडिवेवो ॥३६१॥
कार्यात्सर्गकरणमादौ निरुपसर्गनिमित्तम्—निरुपसर्गं परि-
हारतपः समाप्ति यायाविधिबन्धम् । तथा शयाणां सानुत्थो
भयजनार्थम्, यथाऽनुकमापत्तिस्थानमेव प्राप्त इत्यस्य महा-
बोरां परिहारतपो दास्यते, तस्माद्वैतदापत्तिस्थानं सेवनीयं,
किं तु यस्ततो रक्षणीयमिति । ततः कार्यात्सर्गस्य कारण-
ान्तरं तस्य परिहारतपः प्रतिपत्तुर्गोष्ठे सावधं अनुकूले
शुभे तिथिकरसमुद्भवाऽऽदिके शुभे तारावले शुभे चन्द्रबले
परिहारतपसः प्रतिपत्तिर्भवति ।

अन्यच्च कार्यात्सर्गकरणान्तरम् आदायैव तं परिहा-

रिकमिदं गुरुवैते—

कपटितो अहं ते, अणुपरिहारी य एस ते गीतो ।

पुण्वं कपपरिहारो, तत्सऽसतीपरोऽपि दहदेहो ॥३६२॥

यावत्तप कल्पपरिहारसमाप्तिस्तावद्दहं तव कल्पस्थितः
वन्तवाचनाऽऽदिषु कल्पभावं स्थितो न तु परिहारोऽपि शेषाः
पुनः साधयः परिहार्याः । अन्यच्च—एष साधुर्गतो गीतार्थः ।
पूर्वं कृतपरिहारस्येन सकलसामाचारिज्ञाता तवायमनुपरि-
हारी—यत्र यत्र भिक्षाऽऽदिनिमित्तं परिहारी गच्छति तत्र
अनु पश्चात् दृष्टतो लभः सन् गच्छतीत्यनुपरिहारी । अथ-
वा—अणुपरिहारार्थपिष्टसंस्कारः । तत्राऽयमन्यथः परि-
हारिणोऽणु स्तोत्रं प्रसिद्धनाऽऽदिषु साहाय्यं करोतीत्यणु-
परिहारी, तत्र यदि पूर्वं कृतपरिहारोऽनुपरिहारी न लभ्यते,
तत्तत्तस्य अस्ति अभावं, इतरोऽपि अकृतपरिहारतपा
अपि दहदेहो दहन्तिनतो गीतार्थोऽनुपरिहारी स्थाप्यते ।
एवं कल्पस्थितमनुपरिहारिणं च स्थापयित्वा स्थापना
स्थापनीया ।

तां च स्थापनां स्थापयन्नाचार्यः शेषसाधुनिदं वक्ति—

एस तवं पडिवज्जह, न किंचि आलवति मा य आलवह ।

अतच्छीतगमसा, बायातो भे न कायवो ॥ ३६३ ॥

आचार्यः समस्तमपि सवालवृजं गच्छामाम्यं भूते एवः
'साधुः' परिहारतपः प्रतिपद्यते, ततः कल्पस्थितिरप्या न कि-
ञ्चित्साधुनिदं वा आलापयति । “वनेमानसामीप्ये वनेमान-
वट्ठा” ॥३६३॥ इति (पाणि०) वचनतो भविष्यति वर्तमा-
ना । ततोऽयमर्थः—न कश्चिदालापयिष्यति, मा च युष्मपि
एतमालापयथ आलापयिष्यथ । तथा आत्मन एव केवल-
स्यार्थं भिक्षाऽदित्यल्लं चिन्तयति, न बालाऽऽदीनाम्, तथा
कल्पसमाचारादिप्राप्तामर्थचिन्तकः यदि वा—आचार्यो नाम-
अदीनामलिनस्याऽभ्यन्ते यथांकेन प्रायश्चित्तविधिना निर-
तिचारकरं चिन्तयन्मन्यथः । चिन्तयतीत्याचार्यं चि-
न्तकस्तस्य (भे) भवद्भिरैतैः पदैर्व्याख्यातं न कर्तव्यः ।

तान्येव पदान्याह—

आलावण परिपुच्छण—परिपुच्छाण वंदणग मत्ते ।

पडिलेहण संपादण—भत्तदाण संखेनुणा चेव ॥ ३६४ ॥

एष न कश्चित्पूज्यालपयिष्यति युष्माभिरप्येव नालपयि-
तव्यः । तथा सूत्रमर्थमन्यथा विष्णुपारिष्येय नालपयि-

युष्माभिरप्येव सूत्रार्थाऽऽदौ न प्रदृश्यः, तथा युष्माभिः सह नैव सूत्रमर्थं वा परिचयतेष्यति नाऽपि युष्माभिरनेन सह सूत्राऽपि परिवर्तनीयम् । तथैव कालवेलाऽऽदिषु युष्माभ्योत्या-
पदिष्यति युष्माभिरप्येव नोत्थापयितव्यः । तथा न बन्धनं युष्माकमेव करिष्यति, नापि युष्माभिरतस्य कर्तव्यम् । तथा उच्चारप्रश्रवणखेलमात्रकारणेषु युष्मभ्यं न दास्यति नापि युष्माभिरतस्मै दातव्यम् । तथा-न किञ्चित्पुष्पकरणमेष युष्माकं प्रतिलेखयिष्यति नापि युष्माभिरुपकरणमेतस्य प्र-
तिलेखनीयम् । तथा नैव युष्माकं संघाटकभावं दास्यति न च युष्माभिरतस्य संघाटकैर्भवितव्यम् । तथा न युष्म-
भ्यमेव भ्रंशं पानं वा आनीय दास्यति न च युष्माभिर-
तस्यऽऽनीय दातव्यम् । तथा नायं युष्माभिः सह योषयते नापि युष्माभिरनेन सह भोक्तव्यम्, तथा कल्पसमाचा-
राः । तस्मात् आलापने प्रतिलेखच्छेदे परिवर्तने उत्थापने बन्धनदापने मात्रे उच्चारप्रश्रवणखेलमात्रकान्यने प्रतिलेख-
ने संघाटकं संघाटककरणे भ्रूदाने संभोजने च सहभो-
जनविषये व्याघातो न कर्तव्य इति संबन्धः आलापनाऽऽदि-
भिव्याघातो न कार्य इत्यर्थः । एवमेतैर्वैशभिः पदैर्गच्छेन स
परिहृतः सोऽपि गच्छमेतैः पदैः परिहरति ।

(७) यदि पुनर्गच्छावसी एतानि पदान्यतिहरति तत इदं प्रायश्चित्तम् ।

संघाडगो उ जाव य, लहुओ मासो दसएह उ पयाणं ।

लहुगा य भत्तपाणो, भुंज.ये होतऽपुगयाया ॥ ३६५ ॥

वशानां पदानां मध्ये आलापनपदाद्वारभ्य यावद्वधमं पदं संघाटकरूपं तावदेकस्मिन् पदेऽतिचर्यमाणे लघुको मासः प्रायश्चित्तम् । यदि पुनर्भ्रंशं पानं च गच्छुषांसिनः प्रय-
च्छन्ति ततो भ्रूदाने भ्रूपानदानविषये लघुकाश्चत्वारो लघुमासाः प्रायश्चित्तम् । संभोजने सहभोजने भवन्त्यनुदा-
ताः, चत्वारो गुरुमासा इत्यर्थः ।

साम्प्रतमेतन्धेव पदेषु परिहारिणः प्रायश्चित्तमाह -

संघाडगो उ जाव य, गुरुगो मासो दसएह उ पयाणं ।

भत्तपयाणो संभुं-जणो य परिहारिणो गुरुगा ॥ ३६६ ॥

वशानां पदानामालापनपदाद्वारभ्य यावत्संघाटकः संघा-
टकपदं तावदेतं पदेष्वतिचर्यमाणेषु प्रत्येकं पारिहा-
रिकं गुरुको मासः, यदि पुनर्गच्छावशिष्यो भ्रूपानदानं क-
रोति, तैः सह भुञ्जते वा तदा प्रत्येकं भ्रूदाने संभोजने च
प्रायश्चित्तं गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः ।

यः पुनः कल्पस्थितः स इदं करोति-

कितिकम्मं च पटिच्छइ, परिख पडिपुच्छयं पि से देइ ।

सो वि य गुरुमुवड्डइ, उदंमवि पुच्छिओ कएइ ॥ ३६७ ॥

कृतिकम्मं बन्धनकं तत् यदि पारिहारिकं ददाति तदा
शुकः प्रतीच्छति । उपलक्षणमेतत्-आलोचनमपि प्रती-
च्छति । (परिख सि) प्रत्युपसि अवरपणं च परिहां प्रत्या-
ख्यानं तस्मै ददाति । तथा भूवे अर्थे वा यदि पूच्छति ततः
प्रतिपूच्छां च ददाति । सोऽपि च पारिहारिको गुरुमाचार्य-
मागच्छन्तमभ्युत्थानाऽऽदिना विनयेनोपतिष्ठते । उदन्तः शरी-
रस्य धार्त्तमानिक्री धातां, तामपि गुरुणा पृष्टः सन् कथयति ।

एवं स्थापनायां स्थापितार्थां भूतस्य च पूर्वोक्तप्रकरणाऽऽ-
भ्यासनायां च कृत्यायां स पारिहारिकः तपो वोढुं प्रवर्तते,
तपो बह्वक्ष क्रमं गतो वीर्योऽऽचारमनिगूढयन् यद्यन्यतरां
क्रियां कर्तुमसमर्थो भवति तदा तु पारिहारिकः करोति ।

तथा चाऽऽह-

उट्ठिज्ज निसेएजा, भिक्खं हिंइज्ज भंडयं पेहे ।

कुवियपियबंधवस्स व, करेइ इयोरो वि तुसिणीओ ॥ ३६८ ॥

यद्युत्थातुं न शक्नोति ततो ब्रूते-उतिष्ठामि तदनन्तरमनु-
पारिहारिकः समागत्योत्थापयेत् । तथा यदि निर्णीदनं
कर्त्तुमसमर्थस्त्वदा निर्णीदामीति वचनानन्तरं सत्वरमागत्य
निर्णीक्येत् । यच्च भिक्षां गतः सन् कर्तुं न शक्नोति तदपि
भिक्षाग्रहणाऽऽदिकं करोति । अथ ब्रूते-भिक्षामेव हिदिदुतुम-
समर्थः तदा भिक्षामनुपारिहारिकः केषलो हिपेते । एवं
भण्डकप्रत्युपेक्षणेऽपि साहाय्यं करोति, समस्तं वा भण्डकं
प्रत्युपेक्षते । कथमेतत्, सर्वं करोमीत्यत आह- (कुवियेत्या-
दि) यथा कोऽपि कुपितप्रियाण्वबन्ध यत्करणीयं तत्सर्वं
तूष्णीकः करोति । एवमेतरोऽप्यनुपारिहारिकस्तस्य पारि-
हारिकस्य तूष्णीकः सन् सर्वं करोति ।

अन पर आह-

अवसो व रायदंडो, न एव एवं तु होइ पच्छिज्जं ।

सकरःरिसवसगडो-मंडववत्थेण दिट्ठो ॥ ३६९ ॥

' अवसो ' इत्यत्र प्रथमा तृतीयोऽर्थः, आर्वास्तव । ततोऽय-
मर्थः-यथा राजदण्डोऽवश्यमवशंतापि वोढव्यः, किमवम-
ध्यवसानं कृत्वा प्रायश्चित्तं वोढव्यम्, उतपद्मदालम्बनं कृत्वा ।
सुरिराह-नवरं राजदण्डन्यायेन वोढव्यं, किं तु चरणवि-
शुद्धिमिमांसेन प्रायश्चित्तमित्येवमवशंतापि भवति प्रा-
यश्चित्तं वोढव्यम् । अथवा यथा राजदण्डोऽवश्यमवशंताप्यु-
हानं यदि पुनर्वैति नोहाने ततः शरीरविनाशो भवति । एव-
मप्यप्येवंशब्दात्परतोऽप्रदृश्यः । एवमेव राजदण्डन्यायेनैव
प्रायश्चित्तमप्यवश्यं भवति वोढव्यं, तद्वह्नाभावे चारित्र्य-
शरीरविनाशाऽऽपत्तेः । पुनरप्याह-प्रभूतं प्रायश्चित्तस्थानमाप-
न्नसुखानां किं स्तोकाभापन्नसुखं, न खलु किमपि तावता
प्रायश्चित्तस्थानेनाऽप्यज्ञं भवति । अत्राऽऽचार्यः प्राऽह-“सं-
कटेत्यादि पश्चादहं ॥” सकरेस्तुत्याऽऽध्वक्कराः, तेन, तथा स-
र्वपाः प्रतीनाः, सर्वपग्रहणं पापाणोपलक्षणम् । ततोऽयमर्थ-
शकटे पापानां, मण्डपे सर्वपणं, वस्त्रेण चात्र दृष्टान्तः । त-
थाहि-यथा सारण्या क्षेत्रं पाप्यमाने सारणीकृतानि तृण-
शुक्मेकं तिथेयलम्, तैनाऽपनीते, तन्निधना क्रान्त्यापि तृण-
शुकानि लग्नानि, तन्निधना प्रभूतं पङ्क्तौ लग्नः । तत एवं
तस्मिन् क्षोतानि कटे क्षेत्रे समस्तमपि शुक्लम् । एवं स्तोके-
नाऽप्यज्ञेन पङ्क्तेशोऽप्यमानेन चरणकुलयागिरोधचरणक्षेत्र-
विनाशो भवति, तत एवं क्षात्या स्तोकात्मनि प्रायश्चित्तस्थान-
मापन्नं वोढव्यमिति । शकटदृष्टान्तो यथा-एकः पापाणः शकटे
प्रक्षितः स नापनीतः अन्यः प्रक्षितः, सोऽपि नापनीतः,
एवं प्रक्षिप्यमाणेषु भविष्यति स कोऽपि गरीयान् पापाणो
यस्मिन् प्रक्षिते तच्छकटं भक्षयति । एवं स्तोकेन स्तोकेन
समापन्नेन प्रायश्चित्तस्थानेन शोध्यमाने चरणक्रमेण चारित्र-
शकटं भज्यते । अथवाऽन्यथा शकटदृष्टान्तमावना-शकटे ए-
कं दातुं भ्रंशं तत्र संस्थापितमेवमवश्यं भ्रंशं न स्थापित-

मिति सर्वं भद्रम् । एवं चारित्र्यशकटेऽप्युत्पत्तिहारो भावनीयः । तथा पररहस्यशकटे एकः सर्वपाः प्रक्षिप्तः, स नापनीतः, अन्यः प्रक्षिप्तः, सोऽपि नापनीतः । एवं प्रक्षिप्यमाणेषु सर्वेषु भविष्यति सर्वेषां येन प्रक्षिप्तेन सोऽहरीयनिर्णयमण्डपो भज्यते । एवं स्तोकेन स्तोकेनाऽऽप्येनाशोधयमानेन कालक्रमेण चारित्र्यमण्डपो भज्यते । बलदृष्टान्तभावना यथा-शुद्धे बलं कर्तुमर्हन्तुः पतितः स न प्रक्षालितः, अन्यः पतितः, सोऽपि न प्रक्षालितः । एवं पतन्तु कर्तुमर्हन्तुषु अप्रक्षालयमानेषु कालक्रमेण सर्वे तद्वत् कर्तुमर्हन् संजातम्, एवं शुद्धचारित्र्यं स्तोकायां स्तोकायामापनितायामापनौ प्रायश्चित्तेनाशोधयमानायां कालक्रमेण चारित्र्यं सर्वेषां भवति ।

एवं दृष्टान्तैः प्रायश्चित्तस्य दाने करणे च प्रसाधिते पर

आह-

अनुकंपिया य चत्ता, अहवा सोही न विजए तेसि ।

कण्डगुग्गंभीए, दिट्ठो यम्मया सुद्धो ॥ ३७० ॥

नुष्मायामन्यापनौ यस्य शुद्धतपः प्रयच्छन् स युष्माभिरनुकम्पितः, तद्विषये च भवतामवश्यं रागाभ्यन्तेत्यनुकम्पाकरणानुपपत्तेः । यस्य पुनः परिहारं प्रयच्छन् स परित्यक्तः कर्कशतपोदानेन तथा वसति तस्मिन् व्यक्तं प्रवेष्टे । अथवा-परलोकमपेक्ष्य परिहारतपश्चानुकम्पितः, परिहारतपोदानेन तत्कारणशुद्धिकरणानु शुद्धतपस्वी च परित्यक्तः, शुद्धतपसा तत्कारित्र्यं शुद्धयभावात् । एवं विवक्षान्तं ज्ञाप्यनुकम्पितौ यदि त्यक्ताविति (अहवा सोहीत्यादि) अथवा नयाः शीतिः सर्वेषां न विद्यते तथाहि-यदि परिहारतपसा शुद्धितपः शुद्धतपस्विनो न शुद्धिः तस्य परिहारतपोऽभावात् । अथ शुद्धतपसा शुद्धिस्तर्हि परिहारितस्य यत् परिहारतपसः कर्कशस्य करणं तत् सर्वं निरर्थकं, शुद्धतपसा शुद्धयभ्युपगतां तेन शुद्धयभावात् । अत्राऽऽचार्य आह-(कण्डगुग्गयादि) कल्पस्थका बालाः, तेषां भयङ्गी गन्ध्री तथा दृष्टान्तः । कल्पस्थकप्रहणं महदुपलक्षणं, तेन महद्गन्ध्या दृष्टान्त इत्यपि द्रष्टव्यम् । इयमेव भावना-अत्र बालकगन्ध्या बृहत्पुरुषगन्ध्या च दृष्टान्तः । तथाहि-डिम्भा आत्मीयया गन्ध्या कीडन्ति स्वकार्यनिष्ठासि च साधयान्त । न पुनः शक्यनुर्वान् बृहत्पुरुषगन्ध्या कार्यं कर्तुम् तथा बृहत्पुरुषा अपि आत्मीयया बृहत्पुरुषगन्ध्या कार्यं कुर्वन्ति न डिम्भकगन्ध्या । अथ डिम्भकगन्ध्या कुर्वन्ति ततो भूयात्, फलिमन्थरीयो, न चाऽभिलषितस्य कार्यस्य परिपूर्णां सिद्धिः । अथ बृहद्गन्ध्या भार्गवस्य भार्गव्येन तर्हि सा भज्यते, भूलत एव कार्यं न सिद्धयति । एवं शुद्धतपस्वनां शुद्धतपसा शुद्धिर्भवति, परिहारतपस्विनां परिहारतपसा, यदि पुनः शुद्धतपस्विनां परिहारतप आशेष्येन ततस्तत्र तेषां शक्यभावात् सुलत एव श्रेष्ठः । अथ च परिहारतपस्विनां शुद्धतपस आशेष्येन विरण्युत्पद्यभावात्, तावता तेषां चरणशुद्धययोगात् । अथ कथं शुद्धतपस्वी, परिहारतपस्वी च स्वस्तपसा शुद्धयति, नान्येन, तत आह-(धम्मया सुद्धो) इह शुद्धतपस्वी परिहारतपस्वी वा सुद्धो भवति 'धम्मया' कील्य श्रुतत्वात् धर्मेण स्वशक्तिवर्धनेन स्वभावेन, तत एवमेव शुद्धिर्निर्णया ।

एतदेव स्पष्टतरं भावयति-

जो जं काउ समत्थो, सो तेण विजुक्कए असदभावो ।

शुद्धिबलौ न सुज्झद्, धम्म सहवो सि एगद् ॥ ३७१ ॥

यः साधुर्यत् शुद्धतपः परिहारतपो वा कर्तुं समर्थः स साधुरादभावः स्वकीयं प्रति मायामकुवाणः स्वधर्मव्यवस्थितत्वात्तेन तपसा शुद्धयति । यः पुनर्गृहीतबलः स्ववीर्यं निर्गृह्णाति स न शुद्धयति । स्वधर्मगृह्णनात् धर्मः स्वभाव इति धर्ममप्येकार्थम् । एतेन "धम्मया सुद्धो" इति धर्मशब्दस्य पर्यायं व्याख्या कृता पात्रत्रयेण त्वदिमेन तत्पत् इति ।

(८) अथ शुद्धतपःपरिहारतपसोः कतरत् कर्कशं तपः ? ।

सूरिआह-

आलवणाऽऽदीउ पया, सुद्धतेव अस्थि कक्खडो न भवे ।

इयरम्मि उ ते नऽस्थी, कक्खडआ तेण सो होह ॥ ३७२ ॥

यस्मात् शुद्धतपसि दशाय्यालपनाऽऽदीनि सन्ति, तेन कारणेन तत्तपः कर्कशं न भवति, इतरस्मिन्तु परिहारतपसि यस्मात्ताम्यालापनाऽऽदीनि पदानि न सन्ति, तेषां पूर्वमेव सकलगच्छसमर्थं स्थापितत्वात् । तेन तज्जगत् कर्कशमिति । यः पुनस्तपःकालो, यच्च तपःकरणं तत् ज्ञायारपि तुल्यम् ।

तस्मा क कण्ठिपि अणु-परिहारि च तो व्वेऊण ।

कर्जं वेयावच्चं, किच्चं ते विजवच्चं तु ॥ ३७३ ॥

यस्मादेवं परिहारतपःस्थितिः तस्मात्कलशस्थितम् अनुपरिहारिकं च स्थापयत्, स्थापयत्वा च तौ ततस्तदन्तरं स्वमापन्नं परिहारतपो बोद्धव्यं, तस्मात्तपसो परिहारतपः प्रपन्नस्य ताभ्यां कलशस्थितानुपरिहारिकाभ्यां स्थापितताभ्याम्-" करणजं वेयावच्चं " इति सूत्रपदम्, एतद्वाचानुवर्तितं कार्यं वेयावच्चम् । एतच्च व्यावर्ध-कृत्यं करणीयं तत् स्थापितं ताभ्यां वेयावच्चम् ।

किं त वैयावच्चं यत्ताभ्यां कर्तव्यमित्यत आह-

वेयावच्चं तिविहे, अप्पाणम्मि य पेरे तदुमए य ।

अणुसिट्ठि उवाल्लंमे, उवगहे चेव तिविहम्मि ॥ ३७४ ॥

वैयावच्चं त्रिविधम् । नचया अनुशिष्टिकपालम्भोऽनुग्रहश्च । त्रिविधोऽपि तस्मिन् वैयावच्च्ये प्रत्येकं त्रयो भेदाः । नचया-अनुशिष्टिगाम्भि आत्मविषया, परस्मिन्विषया, तदुभयस्मिन् तदुभयविषया, आत्मपरतदुभयविषया इत्यर्थः । एवमुपालम्भाप्रवृत्तयः प्रत्येकमात्मपरतदुभयविषयां भावयितव्याः । तत्र उपदेशप्रदानमनुशिष्टिः स्तुतिकरणं वा अनुशिष्टिः, तत्र यत् आत्मानमात्मना अनुशासि सा आत्मानुशिष्टिः । यत्पुनः परस्य परं वाऽनुशासनं सा परानुशिष्टिः । तत्रोदाहरणम्-चरणानां नगरी सुभद्रा, सा हि सर्वैरपि नागरिकजनैरनुशिष्टा, यथा धन्याऽस्मिन्-कृतपुत्रयानि स्वामिनि । यत्पुनरात्मानं परं वाऽनुशासि सा उभयानुशिष्टिः । नचा-अनाचारं कृते सति यत्सा तु नशापदेशानमेव उपासम् । सोऽपि त्रिविधः तत्रया-आत्मनि परे, तदुभये च । तत्र यदात्मानमात्मनैवोपासमन्ते, यच्च त्वैवेदे कृते, तस्मात्सम्पन्नं सहस्येति स आत्मोपासम्भः । परेणाऽऽचारोऽदिना यदुपासम्भं स परोपासम्भः । तत्रोदाहरणम्-सृगावती देवी, सा हि आर्चयन्त्या अकालचारिणीति कृत्वा उपासन्त्या । उभयोपासम्भानां नाम-यत् प्रथमत आ-

स्मान्मात्मनोपालभते, पश्चाद्वाचायाऽऽदिना परेषोपालभ्यते । यद्ये वा-श्रुणा उपालभ्यमानस्तत् शुरुवचनं सम्यक् प्रति-
पद्यमानः प्रत्युचरति, एष उभयोपालम्भः । तथा उप-
ग्रहणमुपग्रहः, उपप्रेम्भकरणमित्यर्थः । सोऽपि त्रिवि-
धः । तद्यथा-आत्मोपग्रहः, परोपग्रहः, उभयोपग्रहश्च । तत्र य-
दात्मन उपप्रेम्भकरणं स आत्मोपग्रहः, यत्तुनः परमुपगृ-
ह्णाति स परोपग्रहः, आत्मनः परस्य बोधोपप्रेम्भकरणमुभयो-
पग्रहः । उपग्रहश्च स्वरूपतो द्विधा-द्रव्यतो, भावतश्च । अ-
त्र चतुर्भेदिकाः द्रव्यतो नमिक उपग्रहो, न भावतः १ ।
भावत एको, न द्रव्यतः २ । एको द्रव्यतोऽपि भावतोऽपि ३ ।
एको नाऽपि द्रव्यतो नापि भावतः । अत्र चतुर्थो भेदः शून्यः ।
एतौयभेदे उदाहरणमाचार्यः ।

तथा च उक्तानेव दृष्टान्तानुपदर्शयति-

अणुसिद्धिं सुमदा, उवालोभमि य मिगावती देवी ।

आयरिओ दौसुव-गंहे य सव्वरय वाऽऽपरिओ ॥३७४॥

अनुशिष्टो परानुशिष्टादुदाहरणं सुमदा. उपालम्भे परोपा-
लम्भे उदाहरणे सुगावती देवी । एते च द्वे अणुदाहरणं
प्रागेव भाविते, परस्य द्रव्यभावयोरपिपये उपग्रहे उदाहर-
णमाचार्यः । स हि द्रव्यमन्त्रपानाऽऽदिकं द्वापयति, भावतः
प्रतिपृच्छाऽदिकं करोति । (अथवा दौसु उवगंहे य स्ति)
द्वयोः पारिहारिकानुपारिहारिकयोरुपग्रह आचार्यो वर्तते ।
तस्मात्परोपग्रहे आचार्य उदाहरणम् । अथवा सर्वत्र अनु-
शिष्टो उपालम्भे उपग्रहे च उदाहरणमाचार्यः । यतः सप-
त्तिरिपरिस्थानुपारिहारिकस्य समस्तस्याऽपि च गच्छस्या-
नुशिष्टत्वादीनि करणीनीति । व्य० १ उ० । (सर्वोऽप्यनुशिष्ट-
विषयः 'अणुसिद्धि' शब्दे प्रथमभागे ७१५ पृष्ठे गतः)

संप्रत्ययोपालम्भोक्तेर्व दर्शयति-

तुमए चेव कयमिणं, न मुद्रगारिस्स दिजए दंडो ।

इह मुको वि न मुचइ, परत्थ अह होउपालंभो ॥३७७॥

त्ययैव स्वयं कृतमिदं प्रायश्चित्तस्थानं, तस्मात्त कस्याप्यु-
पयन्यथाभावेः कल्पनीयः, न कलु शुद्धकारिणो लोकाऽ-
पि दण्डो दीयते । किं च-यदि इह भवे कथमप्याचार्यै-
वमेव मुच्यते । तथा इह भवे मुकोऽपि परत्र परलोके न मु-
च्यते । तस्मात्प्रमादाऽऽपन्नं प्रायश्चित्तमवश्यं शुण्वद्वया
कर्तव्यमिति । अथ एष भवत्युपलम्भः । एष आत्मोपालम्भः,
एतदनुसारेण परोपालम्भः, उभयोपालम्भोऽपि भावनीयः ।

संप्रति परोपग्रहे यदुक्तम्-“आयिओ दौसुवगंहे

य” इति । तत् व्याख्यानयति-

द्वेषेण य भावेण य, उवगंहो दण्डेः अगमायाई ।

भावे पडिपुच्छाई, करेति जं ना गिलाणस्स ॥ ३७८ ॥

उपग्रहो द्विषः-द्रव्येण, भावेन च । तत्र “द्वेषे” इति
एतौयार्थे समी, द्रव्येणोपग्रहः, कल्पस्थितोऽनुपारिहा-
रिओ चात्मयत्थेय सनोऽअपानाऽऽधानेनो वृत्ति । भावे
भावेनोपग्रहो यत् सूत्रेणैवा प्रतिपृच्छाऽदिकं करोति । अथवा
यत् ग्लानस्य क्रियते समाधानोपादानयेव भावोपग्रहः ।

अथुना “दौसुवगंहे य” इत्यस्य व्याख्यानान्तरमाह-
परिहाराणुपरिहारी, दुविदेण उवगंहेण आयरिओ ।

उवगेणहइ सत्वं वा, सबालवुद्धाऽऽउलं गच्छे ॥ ३७९ ॥

परिहारिकमनुपरिहारिकं च एतौ द्वावपि द्विविधेन द्र-
व्यरूपेण भावरूपेण बोधप्रेमहेणऽऽचार्ये उपगृह्णाति, ततः आ-
त्मोपग्रहे आचार्य उदाहरणम् । “सव्वरय वाऽऽपरिओ” इत्यस्य
व्याख्यानमाह- (सव्वं वा इत्यादि) वाशब्दः पूर्वोक्तपक्षात्पि-
क्षया पक्षान्तरसूचने, सर्वे पारिहारिकमनुपरिहारिकं स-
बालवुद्धाऽऽकुलं च गच्छमाचार्यो द्रव्यतो भावतश्चोपगृह्णा-
ति, ततः सर्वत्र समस्तेऽपि गच्छे आचार्य उपग्रहे वर्तते,
तस्मात्परोपग्रहे स उदाहरणम् ।

अत्रैव व्याख्यानान्तरमाह-

अहवाऽणुसिद्धिवालं-युवगंहे कुणति तिभि वि गुरु से ।

सव्वस्स वि गच्छस्स, अणुसिद्धाईणो सो कुणति ॥३८०॥

अथवेति प्रकारान्तरे, अनुशिष्टपुणालम्भोपग्रहान् श्रीनपि
गुरुचार्यः (से) तस्य पारिहारिकस्य यथायोगं
करोति, न केवलं पारिहारिकस्य यथायोगं करोति किं
तु सर्वस्याऽपि गच्छस्य अनुशिष्टत्वादीनि श्रीयपि स
आचार्यः करोति । व्य० १ उ० । नि० सू० । (बहवः पारि-
हारिका इच्छन्ति अभिनिपयां गन्तुमिति तद्वक्ष्यता ‘अ-
भिनिपसज्जा’ शब्दे प्रथमभागे ७१५ पृष्ठे दर्शिता)

(८) परिहारकल्पस्थितस्य भिक्षुस्तथाऽऽचार्योणां

वैयावृत्याय गमनम्-

परिहारकल्पस्थिते भिक्षु बहिया थेराणं वेयावडियाए
गच्छेज्जा, थेरा य से सरेज्जा, कण्ह से एगराईयाए पडिमाए,
जं थं जं थं दिमि अमे साहम्मिया विहरंति तं थं तं थं देसं
उवलानो थो से कण्ह, तत्थ विहारवत्तिपं वत्थए, कण्ह से
तत्थ कारखवत्तिपं वत्थए, तस्सि च थं कारणंस्सि निठ्ठिं-
सि परो वएज्जा-वसाहि अजो । एगरायं वा दुरायं वा, एवं
से कण्ह एगरायं वा दुरायं वा वत्थए, नो से कण्ह
एगरायं वा दुरायं वा परं वत्थए, जं तत्थ एगरायाओ वा
दुरायाओ वा परं वसइ, से संतराए छेदे वा परिहारे वा ॥३८१॥
परिहारकल्पस्थिते भिक्षु बहिया थेराणं वेयावडियाए ग-
च्छेज्जा, थेरा य से थो सरेज्जा, कण्ह से थिचिसमाणस्स
एगराईयाए पडिमाए जं थं जं थं दिमि० जाव तत्थ एगराओ
वा दुरायाओ वा परं वसति, से संतरा छेदे वा परिहारे वा
॥ २४ ॥ परिहारकल्पस्थिते भिक्षु बहिया थेराणं वे-
यावडियाए गच्छेज्जा, थेरा य से सरेज्जा वा, थो सरेज्जा वा,
कण्ह से थिचिसमाणस्स एगराईयाए० जाव छेदे वा प-
रिहारे वा ॥ २५ ॥

परिहारस्य कल्पः समाचारी परिहारकल्पस्थितः
परिहारकल्पस्थितः, प्रायश्चित्तपः प्रकारे व्यवस्थित इत्यर्थः ।
भिक्षुर्नैती, बहिरन्त्यत्र नगराऽदौ स्थविराणामाचार्याऽदीनां,
वैयावृत्याय वैयावृत्यकरणाय गच्छेत् । स्थविराश्च येषां
समीपे तिष्ठन्ति ते स्मरन्त्युपैयं परिहारकल्पस्थितो वर्तते,
स्मरन्ति स्थविरैः स वक्तव्यो-यावत्प्रत्यागच्छति तावन्ति-

सिंह परिहारतपः । न च यदि सामर्थ्यमस्ति, ततः परिहारतपः प्रयत्नो गच्छति, अथ नास्ति, ततो निक्षिपति, निक्षिप्य च (से) तस्य कर्तये एकरात्रिकया प्रतिमया, अत्र प्रतिमाशब्दोऽभि-
प्रवृत्तवाची, एकरात्रिकेण प्रतिमयेण । किमुक्तं भवति ? यथाया-
भ्यरात्रि वसति तत्र गोकुलाऽऽदी प्रयत्नोत्तराऽऽदिलामि-
ऽपि प्रतिबन्धमकुर्वता कारणमन्तरेण मयिकरात्रयेव वस्त-
व्ये, नक्षिकोमरेयवेक्येण प्रतिमयेण (जं थं जं थं दिससिरा-
दि) अत्र द्वितीया सतमर्थः, यस्यां यस्यां दिशि, यथायथा
वाक्यालङ्कारे । अध्ये साधर्मिकाः- (लिङ्गासाधर्मिकाः) प्रव-
चनसाधर्मिका वा संविज्ञानात्मिकाऽऽद्यो वक्ष्यमाण-
स्तिस्रस्तु । (जं थं जं थं दिसमिति) तां तां दिशं, यथायथा प्रा-
प्यन्तु । उपलभ्यते प्रहीतम्, अत्रयितुमित्यर्थः । ' ला आदाने ' इति वचनात् । (नो से कप्यह इत्यादि) (नो नैव (से) तस्य परिहारकस्य स्थितस्य, निक्षिपति परिहारतपसो वा कल्पते, तत्रेति गच्छन् यत्र वसति भिक्षां वा करोति, तत्र सुन्दर आ-
हारः, सुन्दर उपवासः, सुन्दरा शब्देति समीचीनः । विहार इति विहारप्रत्ययं वस्तुम् (कप्यह इत्यादि) कर्तये (से) तस्या-
नन्तरादितस्य यत्र भिक्षां कृतवान्, उपलभ्यन्तु वा, तत्र कार-
णप्रत्ययं वक्ष्यमाणसूत्रार्थमिति वृत्तुत्वादाऽऽदिकारणमिति चे-
द्वस्तुम् । (तस्मिन् च णमिःयादि) येन कारणेनोचितस्तस्मिन्
कारणे निष्ठिते परितमसि यदि ब्रूयान्-अहो आर्य ! बस ए-
करात्रं द्विरात्रं वा तत्र एव तदुपराजतः (से) तस्य कर्तये ए-
करात्रं, द्विरात्रं वा वस्तुं, न पुनः (से) तस्य कर्तये एक राजा-
द्विरात्रं नापरे वस्तुं, यत्पुनस्मन्कारात्रं द्विरात्रं द्विरात्रं परं
वसति निष्कारणवसनरुपात् वा (से) तस्य प्रायश्चित्तं
क्षेत्रे वा परिहारो वा परिहारतपो वेति । एव सूत्रसंज्ञे
पर्यः ॥ २३ ॥ (परिहारकप्यहिर) एतदपि सूत्रत्रयं तथैव
नवत्वेनात्र विशेषः- (थेरा य से सरिजा वा नो सरि-
जा वा नो कप्यह से निविसमाणस्येति) अस्याऽयम-
र्थः-स्थगिराः (से) तस्य परिहारकर्तुं स्मरेयुः । यत्रि वा-
व्याजशास्त्र स्मरेयुः, वायुश्राद्धावधिपि न स्मरेयाताम्, तथा
ऽपि यदि निविसमाणा न गच्छति ततः (से) तस्य नि-
विशमानकस्य एकरात्रिकया प्रतिमया एकरात्रिकेण वा
साभिप्रयेण कदाचिदपि प्रतिबन्धमन्तरेण गच्छन् इत्यादि ।
तथा वाऽऽह-हृदं श्रीणि सूत्राणि, तद्यथा-प्रथमं स्मरणसूत्रं,
द्वितीयं स्मरणसूत्रम्, तृतीयं भिन्नकसूत्रम् स्मरणस्मर-
णसूत्रमित्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥

सामर्थ्यमेतदेव सूत्रं विवरितुः प्रथमतो नि-

मुशब्दविषये चालनाप्रत्ययवस्थानि आह-

परिहारियगहणं, भिक्षुगहणं तु होइ किं पणं ।

किंच गिहीणं वि भिक्षिणि, गणिआयरियाण पडित्तो ? ॥ ६७ ॥

अथवा-परिहारिकप्रहणेन परिहारकस्य स्थितप्रहणेन भि-
क्षुप्रहणं किं भवतीति भावः, परिहारिकस्य भिक्षुत्वा-
व्यसिकात् न खलु परिहारिकत्वं शुद्धस्यस्याऽपि भव-
ति । एतदेव काका आह-(किंच गिहीणं वि ति) किं वा शु-
द्धिणामपि शुद्धस्थानामपि भवति परिहारिकत्वं, येन तत्त्व-
वच्छेदकस्य ततो भिक्षुप्रहणं सफलतामश्नुवीत, नैव भवतीति
भावः । ततो निरर्थं भिक्षुप्रहणम् । अत्राऽऽह-भवते उत्तरं
हीयते-गणसाधार्ययोग्यं गच्छापिपरितराचार्यस्तयोः, उप-

सत्तमेतत्-उपाध्यायस्य च प्रतिषेधो भिक्षुप्रहणेन, अ-
चार्याणां उपाध्यायप्रतिषेधार्थं भिक्षुप्रहणं भावः ।

पुनरप्यत्राऽऽस्यपरिहाराबाह-

वेयावच्चुज्जये, गणिआयरियाण किन्तु पडित्तो ।

भिक्षुपुपरिहारिओ वि हु, करेइ किमु आयरियादी ? ॥ ६८ ॥

वैयावृत्तयोपमाने वैयावृत्तयोपयोग्यतत्करणे, किं तु खलु गणा-
चार्ययोग्यं गच्छापिपत्यनुयोगाऽऽचार्याणां प्रतिषेधः, नै-
वाऽपि युक्त इति भावः । यतो भिक्षुपते, अयिराश्वो भिन्न-
कमत्वाद्भोग्योऽप्यन्यत्र संबध्यते । परिहारिकः करोति ।
संप्रवेयावृत्तं किमुनाऽऽचार्याऽऽदि न करोति, सुतरां तेन क-
संबध्य, गुणोत्तमतया विशेषतस्तस्य तत्करणधिकारत्वात् ।

अत्र सूत्रिह-

जम्हा आयरियाऽऽदी, निविसवित्तं यं करेइ परिहारं ।

तम्हा आयरियाऽऽदी, वि भिक्षुणो होति नियमण ॥ ६९ ॥

यस्मादाचार्याऽऽदिकः परिहारं परिहारतपः करोति आचा-
र्याऽदिवदं निक्षिप्य मुक्त्वा, तस्मादाचार्याऽदयोऽपि भवन्ति
नियमेन भिक्षव इति । भिक्षुप्रहणेन तेऽपि तद्वस्थोपगता
शुद्धीना इति ।

(६) अथ स्थगिराणां वैयावृत्तया गच्छन्तिरुक्तं, तत्र किं
वैयावृत्तं, येन हेतुभूतेन स गच्छति ? । तत्र आह-

परिहारिओ उ गच्छे, सुत्तयत्तिआओ सल्लोअओ ।

अमेसिं गच्छाणं, इमाइ कज्जाइ जापेअ ॥ ७० ॥

यस्मात् परिहारिकः स्वार्थविशारदः सम्यक् सूत्रार्थ-
तुभयकुरालः । तथा सल्लोअओऽनेकल्लोअसंयमः । ततः सू-
त्रार्थप्रतिवृत्तप्रदानमिति तत्, तथाऽऽचार्याः गच्छःऽऽदीनां व-
शे सतमर्थे प्राकृतत्वात्, अन्ते उ गच्छु, इमानि वक्ष्यमाण-
ानि, कार्याणि ज्ञातानि, ततः साधनार्थं च गच्छेत् ।
इदं तु महत्त्ववचनस्य वैयावृत्तं यत् सूत्रार्थप्रदानादि करोति ।
अथ कान्येभ्योऽज्ञानानि कार्याणि, यदर्थं स मजेत् ? अत्र आह-

अक्रियि जीए पिट्ठेण-संजम बंधे य भत्तममंते ।

भत्तपरिण गिलाणे, संजमदीए य वादी य ॥ ७१ ॥

अक्रियावादी नास्तिको वादी स राजममं बन्धं याचते ।
(जीए सि) जीविते वा साधुनां प्राणेषु वा राजा केनापि
कारणेन प्रह्रिष्टः (पिट्ठेण सि) पिट्ठयथा वा लज्जदाऽऽदि-
भिः साधुनः (संयमं सि) संयमाद्वा व्यावृत्ति, उग्रमात्रज-
तीति भावः । (बंधं सि) बन्धनिते वा साधुनः, बन्धे च कृते
साधवो राज्ञः सकाशाद्भक्षणं लभन्ते वा, न वा । किमु-
क्तं भवति ?-बन्धयित्वा स्वयं दूतानि वा, वारयन्ति वा यदेते-
भ्यो द्विष्टमानेभ्यः कोऽपि मा भिक्षां दूयादिति । (भत्तं
सि) दुर्मिते वा समापतिते भक्तमतीव दुर्लभं जातमिति
गत्या स संपादयति । (सत्तपरिण सि) भक्तव्यावृत्तानां वा
केनाऽपि साधुना कृतं, स च परिहारिकः शोभनो निर्दोष-
कः (गिलाए सि) ग्लानो वा कोऽप्याचार्याऽऽदिकः प्रव-
नाऽऽधारयुक्तो जातः, स च परिहारिकः सम्यक् वैचक्रिया-
कुरालः । (संजमतीति सि) संजमातीताः उत्पन्नजिताः
ते राजा कृताः, कृत्वा च पुना वर्तन्ते इति तन्मोक्षनार्थं ग-
च्छति (वादि सि) नास्तिकवार्तिकवार्तिके द्वे शोभनतरस्यः
कोऽपि बन्धं याचते । एतेषां कारणात्मन्यतमसि बन्धि

कार्ये जाते अग्रगच्छतिरितिः संघाटकः प्रेषितः, तेन च संघाटकेन आचार्यस्य निवेदितम् ।

तत् आचार्यस्तस्य परिहारिकस्य माहात्म्यमवगच्छन्निदमाह-

न वि य समर्थो अशो, अग्रहं गच्छामि निखिलविप भूमि ।
समर्थोऽर्थं वि भयिणं, आयरिया जाणिया तुज्जं ॥ ७२ ॥

परिहारिकं मुक्या नैव, अपिशब्दोऽवधारणार्थः । अन्यः कोऽपि तं बहिर्न निवारयितुम्, अन्यद्वा प्रयोजनं साधयितुं समर्थः । यदि वा-स एव परिहारिको हूते-प्रचण्डः स्यादी. न मां मुक्या अन्यः कोऽपि निवारयितुं समर्थः, न वा राजानं पिदुनाऽपि कारयन्त्यम्, ततो यदि शूरयोऽनुजानते, ततोऽहं गच्छामि । एवं स्वयं तन्माहात्म्ये जातेऽन्येन वा कथिते तैराचार्यैरेव परिहारतपो बहतीति स्मरद्भूलं प्रति भयिणं तं कर्तव्यम्, एतत् ह्युक्तं तं प्रतीत्यर्थः । यथा आर्य ! निःपिप सुख, भूमिमारम्यां भूमिकां, यावत् प्रत्यागमनमिह भवति तावत् मुक्यां परिहारतप इति । एवमुक्ते यदि निक्षिपति ततो निक्षेपं कार्यते । अथ हूते परिहारिको-भगवन् ! शक्नोमि प्रायश्चित्तं वोढुं. तदपि च प्रयोजनं कर्तुम् । तत् आचार्यैर्वैकल्यानम्- (आयरिया जाणया तु-ज्जमिति) तव आचार्यो ब्रह्माः । किमुक्तं भवति ?-यत्र त्वं गच्छसि तत्र ये आचार्यास्ते यन् बुधते तन् कुर्वन् इति ।

अत्र यदुक्तम्-“न वि य समर्थो अशो अग्रहं गच्छामिति” तद्विभावयिषुर्दिमाह-

जाणंता माहर्णं, कहेति सो वा सयं परिकरेइ ।

तस्य स वादी हु मण, वादेसु पराजितो बहुसो ॥ ७३ ॥

तस्य परिहारिकस्य माहात्म्यमनुजानं शक्तिं स्वयं जानामाह तस्मै कथयति-यथा नाम्नः कोऽपि समर्थस्त्वां मुक्या । अथवा स एव परिहारिकः स्वयं गुरुभ्यः परिकथयति । यथा-तत्र तस्मिन् गन्तव्ये स्थाने यो वादी वर्तते स मया (हु) निक्षिप्तं बहुशोऽनेकवारं बहिष्कृत्यावादाऽऽदिषु पराजितः, प्रचण्डश्च स न मां मुक्ताऽन्येन निवारयितुं शक्यते. नापि राजा पिदुनाऽपि कारयन् । ततो यदि शूरकामनुजा भवति, ततोऽहं गच्छामि । तेन पूर्वगाथा-वसुसुप्तानमिति न व्याख्यातम् ।

अत्र बोद्धव्यं आह-

चोएइ कहे तुज्जं, परिहारतवं तं पवसं तु ।

निखिलविजं पेसेहा, चोयण । सुख कारणमिणं तु ॥ ७४ ॥

बोध्यति प्रभयति परो, यथा-कथं ययं तं परिहारतपःप्रतिपक्षं परिहारतपो बहन्तं (निखिलविजमिति) परिहारतपो निखिल निक्षेपं परिहारतपसः कारणित्वा प्रेषयन् । स हि महातपस्वी दुष्ककारी, ततो न युक्तमित्यस्य तपो मोक्षयित्वा प्रेषणमिति । अत्राऽऽचार्य आह-बोद्धव्यं । अष्टु कारणमिदं, येन कारणेन स तपो निश्चित्य प्रेष्यति ।

तत्रैव कारणमाह-

तिक्खेसु तिक्ख कज्जं, सहमाणेसु य कमेण कायव्वं ।

न य नाम न कायव्वं, कायव्वं वा उवादाय ॥ ७५ ॥

तीक्ष्णं नाम-यत् शुककर्मतिपाति च, तेनु तीक्ष्णेषु कार्येषु समुत्पन्नेषु, यतीक्ष्ण कार्यम् । अत्र तरलोपो ब्रूव्यः । तीक्ष्णतरे कार्ये, तत्प्रथमं कर्तव्यं, पश्चादितरम् । उक्तं च-“युगपत्समुपेतानां, कार्योणां यद्विपाति तत्कार्यम्” । अत्रिप-तीक्ष्णपि कलदं, कलदेष्वपि चमैतुपुरुषं ॥ १२ ॥ (सहमाणेसु य सि)सहमानं शुककर्मतिपाति च, तेनु सहमानेषु युगः कार्येषु समुत्पन्नेषु, तद्यथा-देशकालाऽऽदीक्षित्येन बुध्यते तस्या कमेण कर्तव्यम् । (न य नाम न कायव्वं) न च नाम तीक्ष्णतरं कार्यं कृत्वा पश्चात्सहमानकं न कर्तव्यं, किं तु कर्तव्यमेव । (कायव्वं वा उवादायेति) यदि वा-द्वयोरतिपातिनोः कार्ययोः समुत्पन्नयोर्गुह्यतावचिन्त्यतामुपायाय यत् यत् शुकं प्रवचनीयं कारि सकलसंघसाधारणं च तत्सत् कर्तव्यम्, इतरद्वि-पात्युपेक्षते ।

तत्र यदुक्तं तीक्ष्णतरं प्रथमतः कृत्वा पश्चात्सहमानकं कर्तव्यम्, न च तत्र कर्तव्यमिति तत्र दृष्टान्तो ब्रणकिना । तामेवाऽऽह-

वणकिरियाए जा हो-इ वावडा जरयुग्गहाऽऽदीया ।

काउयुव्वव्वकिरियं, समिति तो तं वणं विजा ॥ ७६ ॥

ब्रणकियायां प्रारब्धायामपान्तराले वा भवति व्यापत् उषःप्रवः । काप्यापदित्याह-उव्वव्वमुद्गहाऽऽदिकाऽव्वरो वा समुत्पन्नोः, धनुर्मेदो वा वातविशेषः । आदिशब्दास्तन्मेषां सुदृक्-व्यापिबोधेशवाणां जीवितान्तकारिणां परिग्रहः । तस्य व्याप-ज्जगत्स्य उपद्रवस्य किमां कृत्वा ततः पश्चान्नं वणं वैद्याः शमयन्ति उपशमयन्ति एव दृष्टान्तः ।

अप्रमथं पनवः-

जइ आरोगे पणयं, एमइ इममि कममल्लवणेण ।

इहरा उ अरचच्छेत्तं, ओहावण तित्थारीयं ॥ ७७ ॥

यथा वैद्यकिरायामारोग्ये, प्रकृतं-येनाऽऽरोग्यं भवति तत् प्रथमं कियते, शेरं पश्चादित्यर्थः । एवमेव अनेनैव प्रकारेण, अस्मिन्नपि मोक्षानुष्ठाने कर्मक्षपणेन प्रकृतं; येनानुष्ठानेन कर्मक्षपणमभिराद्भवति तत्प्रथमतः कर्तव्यमिति भावः । इयमेव भावना-मोक्षार्थं क्रियमाणायाम् क्रियायामपान्तराले यद्वन्तरायमुपजायते येनाक्रियमाणेन प्रायश्चित्तमुपजायते, तत्प्रथमतः कर्तव्यमितरपश्चात्, तथाऽऽरोग्यं परिहारतपसु-हामाने अत्रात्र संवाऽऽदिकार्येभ्योऽन्येभ्यः ततः परिहारतपो निश्चित्य तत् कियते, अन्यथा प्रायश्चित्तनाऽऽपन्नितः कर्मक्षपणसंभवः । तथा वाऽऽह-इतरथा आऽऽकृतसंवाऽऽदिकार्यो-जनाकृत्ये अत्रात्र संवाऽऽदिकार्यप्रत्ययम्, अप्रअज्ञानाप्रत्ययं, तीर्थेहानिश्च तीर्थेहानिप्रत्ययं च प्रायश्चित्तमापद्यते इति ।

अप्रतिहारी गच्छति, तस्य असतीर्णं जो उ परिहारी ।

उपमयमि नि अविरुद्धे, आदरेदुं तु तमग्रहं ॥ ७८ ॥

अत्रेयं सामावारी-यद्यपरिहारिकः स्वार्थसंपन्नः सल-धिरकश्च तत्कार्यं साधयितुं समर्थः ततः स गच्छति । तस्य तथाभूतस्यापरिहारिकस्यासत्यविद्यमानत्वे यः परिहारी परिहारिकः स वा गच्छति । एवमुपर्यस्तमपि परिहारिके अपरिहारिके च गमने अविरुद्धे यत्नत्वे तत्र-हणं तद्वैव परिहारिकस्य ग्रहणं कृतं तदादरेदुं । स्वै द्वितीयो पञ्चम्यर्थः आदरव्यापनार्थमित्यर्थः । किमुक्तं भवति ?-

यदि पारिहारिकोऽपि गच्छति ततः सुतरामपारिहारिकेण
गन्तव्यमिति स्थापनायै पारिहारिकप्रहणम्; न चोभयप्रहण-
मुपपत्तिम्, पारिहारिकप्रहणैवेनोक्तयुक्तिः उभयप्रहणस्य
सिद्धत्वात्। यदि पुनरपारिहारिकप्रहणमेव केवलं स्यात्ततः
पारिहारिको न यातिरिति प्रतिपत्तिः स्यात्। न चैव तत्तमी-
चीनम्, अतो यथाम्यासः श्रेयानिति।

संप्रति तस्य संस्थितस्य सहायचिन्तां करोति-
संविगमणुसुजुओ, असती अमणुसु मीस पंथेणं

समणुपेणसुं भिक्खे, कां वसएस्सणुमुसु ॥ ७६ ॥
 स पाटिहारिकः संविप्रमनोबुधोऽसि त्वं मनोऽ संविप्रः
 मनोऽनृताद्यो यच्छब्दे ॥ इयमपि भावना तस्य पाटिहारिकः
 स्य ननु प्रसिद्धस्य संविप्रो मनोऽनृता सहजो दानव्यः
 मनोऽ सांभोगिकः तदभावे संविप्रोऽसांभोगिकः ॥ एवम्-
 तस्यद्वयस्य च यदि साधर्म्यमस्ति तत्र उभयोः कहेति
 निष्पद्यामकस्य सतो गानुमु, निष्पद्यामनको नाम-परिहा-
 रकश्चस्थितः ॥ अथ नामस्य साधर्म्यं, ततः परिहारतपो
 नित्यमुक्तुः ॥ ५६दिपु प्रतिनृचमकुर्वं यच्छ्रुतिः तत्र यदु-
 क्तम्-‘जस्यं जस्यं तस्यं साहमिषा तस्यं तस्यं दिंसं उवाचितस्य’
 इति ॥ तस्यद्वयानामाह- (मीलयेतेन) मिषेण साधर्मिकयु-
 क्तेन पथा गन्तव्यम् ॥ तदैवैव व्याख्यानमाह- (समणुपेणसुं
 इत्यादि) स पाटिहारिकः समनोबुधो वसति १, एष प्रथमो
 भग्नः साजानुयातः ॥ एतस्यामनोबुधे सांभोगिको वसति कृत्वा
 असांभोगिको वसति २, एतस्याव्यवहृयं द्वितीयः-असांभो-
 गिको ॥ भग्नो कृत्वा सांभोगिको वसति ३, एतस्याव्यसंभवे
 चतुर्थे-असांभोगिको भिक्खो कृत्वा असांभोगिको वसति ४,
 एवमेतं तस्येवसांभोगिको वसति ५, तत्राहो भग्नो भग्नो भग्नो भग्नो
 निष्पद्यासांभोगिकाऽऽविष्यति द्वयथाः ॥

तथा चाऽऽह-

एमेव य संविग्गे, असंविग्गे चेव एत्थ संजोगा ।

एमेव य पच्छाकड-सावगसंविगपयखा य ॥ ८० ॥

यथा संविप्रत्तांभोगिकासंभोगिकेषु चतुर्भङ्ग्या भिन्ना व-
सन्तय उक्ताः, एतेष्वेव अनेनैव प्रकारेण सर्वेभ्यः अन्विनेभ्यः वा
सांभोगिके भिन्नायसतिविधायां संयोगा वद्भूतयाः । एतेष्वेव
असंविप्रत्ताः सांभोगिकाः पश्चात्कृतसंविप्रत्तनिर्दिष्टप्रदेशा-
वकेषु, तदभावे पश्चात्कृतनिरभिप्रक्षेत्रावकसंविप्रत्तासिक्कधा-
वकेषु, तेषामप्यसंभवे संविन्यत्तासिक्कसंविन्यत्तासिक्कधा-
वकेषु प्रत्येकं चत्वारः संयोगाः । सर्वत्र च पूर्वपूर्वचतुर्भङ्गी
उत्तरोत्तरचतुर्भङ्ग्यां प्रथमे भङ्गः । तद्यथा-संविगन्नासंभो-
गिकेषु भिन्ना संविगन्नासांभोगिकेषु वसन्ति १ । एत-
स्य भङ्गस्याभावे संविगन्नासांभोगिकेषु भिन्ना कृत्वा असंवि-
गन्नासांभोगिकेषु वसन्ति २ । असंविगन्नासांभोगिकेषु भिन्ना
कृत्वा संविगन्नासांभोगिकेषु वसन्ति ३ । अस्यासंभवे असंवि-
गन्नासांभोगिकेषु भिन्ना कृत्वा असंविगन्नासांभोगिकेषु व-
सन्ति ४ । तदेवं संविगन्नासंविगन्नासांभोगिकचतुर्भङ्गी भवति ।
सामान्यतस्तत्त्वज्ञानांभोगिकपञ्चाकृतसांभोगप्रदचतुर्भङ्गी भावने-
असंविप्रत्तासांभोगिकेषु भिन्ना कृत्वा असंविगन्नासांभोगिकेषु वस-
न्ति १ । एष पूर्वचतुर्भङ्ग्याचतुर्भेदः । एतदस्यासन्नये असंवि-
प्रत्तासांभोगिकेषु भिन्ना कृत्वा पश्चात्कृतसांभोगप्रदचतुर्भङ्गी भावने-

[illegible]

संप्रति यदुक्तम्—“नो मे कण्ड्वि विहारवृत्तियं वरधण” इति ।
तत्र विहारं व्याख्यानयन्नाह -

आहारोवहिजातां, सुन्दर सेजा वि होइ हू बिहारो ।

कारणतो उ वसेजा, इमे उ ते कारणा हुंति ॥ ८१ ॥

आहाराः स्वल्पत्र शोभनो लभ्यते, यदि चा-उपायः, स्वाध्या-
यो वा तत्र सुनिवर्तितो भवेत् । अथवा-सुन्दरा शोभना शक्या
नम्रिनिर्दिष्टा । एष आहाराऽऽविविहारेण तु वाञ्छयान् विहायः,
तत्प्रत्ययं न कलान् वस्तुषु, कार्त्तयः पुनः स्वशब्देषु पुनः-
शब्दादेष्वप्यात् । एतेन "कारणान्त्यं वक्ष्यते" इति दायः शान-
नयान् । तानि पुनः कारणानि इमान् वक्ष्यमाणां नयान् ।

तान्थेबाऽऽह-

उभतो गेलन्ने वा, वाम नदी सुत्तअत्थपुच्छा वा ।

विज्ञा निमित्तगहणं, करेऽ आगाढपद्मे व ॥ ८२ ॥

जननो द्वार्यं प्रकाशयति शन्यं स्वात्मं जयत् । किमु-
कं जयति ई-म एव परिहारको गच्छन् प्राम्दरात् शनो
जान्, ततो वसेत् । यदि वा-यः कोऽयि साधुतात्मनं ह-
ष्टा भुवा वा तान्प्रवृत्तार्थं निष्ठुन् । यदि वा-वर्ष पानं, न-
दी वा पूरणं समागता । (सुखमर्थपुष्पा वा-वर्षं) कैच-
दाचार्यः स्वमर्थं प्रतिपुष्पयति, ततः स्वार्थमतिपुष्पाया-
तनिमित्तं वधेत् । (विज्ञेयं) पर्यादिना मुखव्यवहारणं
कस्यापि पार्थिव्या समात्, यदि वा-मात्रं ताकुटी इत्य-
दिकाः कस्यापि विद्याः सम्भि, निमित्तं वा अनिशायि कम्प-
निसत्सकारिणा ततो यावद् विद्याप्रदणं वा करोत ताव-
दास्ते । तथा (आगदं) आगच्छाया-प्रशस्तः केन साध-
वा, नेषामाचार्याः । यदि वा-यस्तं निवाहयान् वाचासाध-

साऽऽदिता, न वा काश्चनः, ततो यावत्सर्वं वाचयति तावद्वच-
निष्ठेन । (पक्षेति) हेतुं किमपि शास्त्रमाप्तत्वात् तेन त-
स्य वास्तव्यार्थेन ग्राह्यत्वाभावात्, ततः प्राज्ञोऽहं भूयामि-
ति वक्षते ।

स मुयादरस्य कथं ब्रजतीति १, अत आह-
ब्रह्मण्य अवहमाणां, संघादोऽथ वा असति एषो ।
असती मूलसहाय, अमे वि सहाय ए देति ॥ ८३ ॥
परिहारतया बह्वि, याद्वि वा अहम् निहितपारदारनपाः
(संघादोऽनेन) संघादनेन संघट्टपापुनेकन सह ब्रजेत ।
तथा आचार्येण ग्लानाऽऽदिप्रयोजनस्यापुनतया तस्य सघट-
त्वायः सहायो न दत्तः, ततोऽनेन संघाटकसाधारण्यकाकी
ब्रजेत् । एकाकिनहं गच्छतुः सत्तारमति मूलसहायि आ-
विद्यमाने मूलादारस्य संघट्टत्वात्वाप्येव वि यथामाचार्याणां
मध्येन गच्छति, तेऽपि तस्य सहायत्वाद्वा ।

मुत्तूय भिखस्वेले, जाणि य कजाई पुव्वभिणियाई ।
अप्विद्धो वड्ढ, कालं धामं च आसज्ज ॥ ८४ ॥
मुक्त्वा निहायैतां यानि च कर्माणि पूर्वमागतानि " उभ-
जोमे लंत वा " इत्यादिकानि, तानि च मुक्त्वा अप्रतिवर्त्त-
नोक्तुः साऽऽदिपु पुणुमारसम्यक्पराद्विज्ञेऽपि प्रतिबन्धकस्य-
कालं विहायैतान् स्थानं च वाणमासीयं गमनविषयमासाद्य,
विहारक्रमकालोचितेन स्वस्त्युच्यते तस्यैव, ब्रजेत् ।

गंतूय य सो तथ य, पुर्वि संगिरहए ततो परिमं ।
संगिरहत्ता परिसं, कोरह वादं समंतेण्ण ॥ ८५ ॥

यस्मिन् स्थानेषु प्रयोजने तत्र सोऽप्युक्तः परिहारकहा-
रितया निहितपारदारनपा वा गत्वा पूर्वमेव संयुक्तानि आ-
त्मिकरति पारपद, संयुक्तं च पारपदं पट्टेनाऽऽवोषयति-
त्यस्य वादं कर्तुं शक्तिरस्ति स तद्विज्ञातः एतत् समागच्छ-
तु, एवं च योग्यायां कारनायां तेन समं वादं करोति ।

कथामरयाह-

अबंभचारि एसो, किं नाहिनि काडु एस उवगरणं ।
वेसिथीए पराजितो, निविस्सपक्कया समए ॥ ८६ ॥

यादानीं पूर्वमेव निमित्तमुपयुज्य तस्य स्वकर्मवगच्छति,
तन्तस्मिन्नज्ञानागने इदं भूते-एव भावद्वयप्रमाणेऽपि बोधाय ज्ञा-
नसि, अन एवोऽब्रह्म वारी अन्नज्ञानस्यो अन्नद्वयप्रमाणेऽपि
बोधानज्ञानत्वं कथमप्युक्तं कुर्यात् ? एवमुक्तं सत्याः प्रकृता
वा ह्युक्त-कथमवगतमप्योऽब्रह्म वारीति ? सा प्राज्ञः गच्छन्
प्रकृत्यर्थं यथासाध्यवस्थितः नास्मन् कोष्ठेन आभवावशेने उ-
पगतो ह्येव अमुकपदेन संगोपितमस्तीति । तथा अमुक-
वादेऽप्या सममेव अमुकविशेषेण ह्येन रममाणः पराजितस्तत
एतत्स्य सत्यं यत्प्र प्रदणकट्टीतम, एवमादिनादिहृत्स्वगच्छन्
यथेवोऽब्रह्म वारीति ते गत्वा सर्वे स्ववदिनं कथितं राज्ञः । " नि-
विस्सपक्कया " इत्यादि पदवाच्यं व्याख्यास्यते । तदेव नि-
मित्ताऽऽसंगोपकथनं यत् कस्यैव तदुक्तम् ।

सांयनमातिशयविशेषमायिकृत्वाऽऽह-

जो पुण अतिसव्वनारी, सो भण्णी एस भिक्खवोत्ति ।
कोऽण्ण समं वारो, दुद्धं पि न जुजए एतए ॥ ८७ ॥
१६८

यः पुनरतिशयज्ञानी अवधिज्ञाताऽऽदिकलितः, स च बहुतरं
तस्य कुशलत्वमवगम्य सर्वमुच्चैर्निःशङ्कं भणति-यथैव
भिषज्जन इति । ततः कऽनेन सममस्माकं वारो य एव ह्यु-
त्तमपि न युज्यते इति । अथ कतं समं युज्यते वादः ? उच्यते-
आर्यत्वाऽऽदिरयुगायेनेन । तथा चांक्रम-
अज्ञेन मध्येन वि-
यागएण, धम्मपयसुणा अलीयसीकाः । सोल्लकुत्ताऽऽपार-
समाश्रयणं, वाप च तेन सममायेरजा ॥ १ ॥ " आये आर्यकम्म-
कारा, यच्छु पुत्तनकारा " इत्येतां नेन, अथोऽन्यकुणमं तावनायः,
विज्ञां वादात्मिकाः, धम्मप्रतिज्ञा धम्मकरणपुण्यगमपरः,
असो कतोऽः सत्यगारी, तथा शीलोऽऽवारसमवित्तः, शील-
दोषगहितः, कुलाचारसमवित्तः कुलदापगदितः । तेन समं वादं
समाचरेत् । तत्र हेतुतत्तं समं वादस्मिन् कैरनुज्ञातः, नाप्ता-
वुरोति । अथ स श्रुत्ववाद् अनेन न दर्शनी, ततः स्वशक्ति-
जन यथा इत्युक्तवतीति स स प्रत्युद्योयात्समदर्शकत्वा-
नैकान्तिकरवृत्तौ यैर्वायं इयः, प्रतिज्ञाऽदिकमपि दृष्टव्यमप्यस्य ।

अथ कदाचित्तेनास्मदीय एव सिद्धान्तो जगद्दृष्ट-यथा ह्यौ
जीवाजीवलक्षणं राज्ञो जगतामि समं प्रतिज्ञेति । अत्र पूर्व-
गाथास्त्वगस्याऽवकाशः- (पराजितो निविस्सपक्कया स-
मए जत) तेन परिहारिकेण प्राज्ञे राज्ञो प्रस्थापयित्वा
वारी पाराजितव्यः, एतच्च निदर्शनामस्य । अन्यथापि सिद्धान-
त्तां संगोप्यमुच्यतेऽपि पराजितव्यः, पराजितश्च स याद्वि म-
येत् राज्ञा च निर्विषय आदिष्टः, ततः पश्चात्सकलपरेस्त्वमङ्कं
समये स्वस्वमयविषया प्रकृता कथंवा ।

कथामरयाह-

परिभय मति एय स एतदुत्तं न एसणे समओ ।
समएण विणिग्गमहिए, गजज्झ वसमो व्व परिआए ॥ ८८ ॥

यद्युक्तं मया अथो राज्ञो-जीवोऽजीवो नोजीव इत्या-
दि, न एवोऽस्माकं समः, किं त्वेत्स्य याद्विमा मतिं प-
रिभाषतुमेतदुक्तम् याद पुनः स्वस्वमेव परो विनिगृहीतः
स्यात्तन्तस्मिन्निष्ठोऽनेन वृत्त इव प्रतिबुद्धं निजित्य प-
रं वि परममेव गर्जति गर्जन्निष्ठः स्वस्वसमप्रकृषां कुर्वते ।
तदेवमक्रवावारीति गतम् ।

(१०) संप्रति " जीएति " द्वारव्याख्यानायंभाह-

अणुपाणेउं रायं, सप्पातीयग मेहमाण विउज्जाऽऽदि ।
पक्काकडे चरिते, जहा तहा नेव सुद्धो उ ॥ ८९ ॥

यदि राजा ह्यो-मया सह वादो ह्यित्यामिति तदा रा-
जानमनुमानयेत् अनुक्त्ववचसा प्रतिबोधयेत् । यथा राज्ञा
पृथिवीपतिः, तद्व्यापिश्रिताः प्रजाः सर्वे च दर्शयन्तः, ततः
कथं राज्ञा सह विवादः ?

आचार्यैश्चमुक्तं चेत् किं तद्व्याह-

अत्यवतिणा निवतिणा, पक्कवत्ता वल्लता पर्येण ।
गुरुणा नीएण तव-स्सिणा य सह वज्जए वादं ॥ ९० ॥

अथयतिना धनपातिना नृरतिना राज्ञा, प्रकृत्या नृवर्गीयपक्-
समन्वयेन, तथा वल्लता विद्यामन्त्रयूथोऽदिव गोपेन, प्र-
वर्द्धेन नृजोपेण, तथा मुक्ता विधे दान्येन, धर्मपदायिना
या, तथा नीयेन नीचजातीयेन, तथा तपोस्वना विपुलपदाका-
रिणा च सह वज्जए वादं मात ।

एवमुक्तमस्मिन्नाऽपि यदा न निष्ठितं तदा ये राज्ञः सङ्गानिकाः स्व-
जना इत्यर्थः । तैरनुमानयेत् । तेषां प्रतिशोधमानो याद न निष्ठ-
ितं तदा विद्याऽऽदिना वषट् कुर्वात् । आरशब्दात् प्रत्येकं योगसू-
क्ष्मं वषट् कुर्वादिमि परिग्रहः । विषयऽऽदिनाऽप्यगुह्यामेव चा-
रितविषये पञ्चभङ्गो भूयात् स्वाङ्गं परित्यज्य शुद्धिङ्गं च
शुद्धिवा तथा कस्यच यथा नैव न राजा भवति । एतद-
पि स कुर्वाणः शुद्ध एव, प्रवचनस्यार्थं तस्य प्रयुक्तेः ।

यथा च न राजा उपाटनमोः तथा तद्विषये मर्काटकोक्तेरि-
वाणक्यप्रयुक्तं नन्दसकचौरसमूलशानि मलदामकुचिन्द-
हान्मुपदर्शयान-

नन्दे भोऽय खला, आरक्षितयवद्वह गेरु नलदामे ।

मूर्ङ्गगेहददशा, ठवणा भतेसु कृतसिरा ॥ ७१ ॥

नन्दे चाणक्येनोपादिने चन्द्रगुप्ते च राज्यं संस्थापिते न-
न्दस्यः ये भोजिकास्तं चाणक्येन, " खलगा " इति । दे-
शीप्रभेनम् । सर्वोभता स्त्रियानां, नन्दस्ये आजीवन्वचनमु-
त्तारकैः सह संघट्टनं कुनयन्तः, कुर्या च क्लेशजननाऽऽदिना न-
वापस्यकृत्तमिन्, येऽप्यस्य आरक्षिकाः रक्षापण्यं तानपि सय-
न्त्यायन्ता तथैव नगरेष्वगच्छन् कुर्वन्ते । तत्रचाणक्येन विम्न-
विश्या गेरुहवियेण " मूर्ङ्गा " इति देशीप्रदं मर्काटकवाचकम् ।
मर्काटगेहददहने प्रवृत्तं नन्ददामनामानं दृष्ट्वा तस्मिन्आरक्ष-
कपदस्य स्थापना कृता । तेन च नन्दसकभोजिकायां समस्ता-
नामपि सपुत्राणां भेदे तल्लक्षणेष्वेतायां शिरां स दूतानां ।
एव साधनं क्रियते । भाषायाः कथानकादिवयेयः । नन्द-
म् " नन्दे निष्कृष्टरज्जे परिहृयिते चन्द्रगुप्तं नन्दम् जे ज्ञोऽय-
ते चाणक्ये सुविद्या, तादं ते आजीवनागा चन्द्रगुप्तरक्षि-
पदि स्मं संवर्तयता त्वत्सपणनाऽऽदिना नन्दं उवहंति, जे वि-
अन् आरक्षित्या उचिञ्जिते वि विवर्जानं, तादं चाणक्ये विनि-
ये-को लजिञ्जा चौरगाहो जा न भवति लज्जा, जो य समूले चोरे उ-
प्यादि, तादं चाणक्ये परिहृययामयेनं काळज नवरत्नादिरियाप-
हिन्द, हिन्दमायेण दिदुं नलदामकुचिदं ननु वायसालाडिनी, न-
स्मिन्नेलाए नन्दसकभोजियक्रम पुत्तो रममाणो मर्काटपण खह-
तो, रोयंतोऽपि उरम्भगममूर्ङ्गा काहियंमर्काटपण खह खहन्तो,
नन्ददामेण जखदं देवेद ज्ञय्यागामे खान्तोऽस्मि । वसितो सो भो-
द्यालो, ततो नेण नलदामेण जे विलान्तो निम्माया दिदुं मर्काट-
यो ते विअं खमिता, जे विलस्मन्तो अरुया दिदुं, तेसु तथुणां
पक्षिचित्ता पञ्चविंशति अष्टयाणि दृष्ट्वाणि । चाणक्ये सो पुच्छ-
तो किं कारणेण पता अंतो विरम्भस पत्राविधे । नलदामो मण-
पद अरुया निष्कृष्टा खाहस्मान् । नतो चाणक्येण चितियं-
एव चौरगाहो कतो संतो समत्यो मुर्ङ्गपदिदाह वं चाण-
उच्छेदार्थं । ततो सो चौरगाहो डायितो तादं कैर नन्दप-
क्षित्या चोरा नलदामे मन्तवैति, सुवर्द्धं चारभागं दाहामो,
मा रक्खेह । नलदामेण भणियं-एवं होउं सि, इमं च भणियं-
अन्ने वि एवमुत्तलमेद, तो सव्वे पत्तेजाविता मसकस-
माणेहि तेहि तदं सि कयं सव्वे सरमाणया नलदामेण ।
अन्नाया तेण नलदामेण तेमि चौराणां विपुलं भन्तं लज्ज-
यं, जादं सव्वे सपुत्ता आगया, तादं सव्वेसि सपुत्ताणं
सिराणि छिन्नाणि । तदेवं यथा चाणक्येन नन्द उपाटि-
तो, यथा च नलदामो मर्काटकाच्चौराश्च समूला उच्छेदि-

तास्तथा प्रवचनमद्विष्टं राजानं समूलमुत्पाटयति । ये च
तस्य साहाय्यं कुर्वन्ते, ये च तदीयता अनुमोदन्ते, ते सर्वे
शुद्धाः । प्रवचनोपवातरक्षणे प्रवृत्तवान् । न केवलं शुद्धि-
यं, किं स्वचिरान्मोक्षमगमम् । तथा चात्र दृष्टान्तः प्रवचनो-
पवातरक्षको विष्णुकुमार इति ।

समतीतस्मि उ कजे, परं वयेतस्मि एग दुविहं वा ।

संवासो न निसिद्धो, तेण परं छेप परिहारो ॥ ७२ ॥

समतीते पुनः कार्यं यदि परी वदति-एकरात्रं विरात्रं
वा संवासः कियतामिति । एवं परस्मिन् वदति एकरात्रं वि-
रात्रं विरात्रं वा वास्तो न निविद्यः, तथा संवासेऽपि न
किमपि प्रायश्चित्तमिति भावः । ततो विरात्रात् विरात्राद्वा
परं यदि वसति ततस्तस्य प्रायश्चित्तं छेदः, परिहारो वा ।
यदि पुनः स्वार्थप्रतिपुच्छादनाऽऽदिलक्षणं कारणं भवेत्
तर्हि ततः प्रमाप वसेत् यावत्प्रयोजनपरिसमाप्तिः । तथा
चाऽऽह-

सुत्तप्याडिपुच्छं, कर्ते साहू उ तस्समीवमि ।

आगाढमि उ जोगे, तेमि गुरु होज कालगतो ॥ ७३ ॥

स्वार्थप्रतिपुच्छं कुर्वन्ति तस्य समीपे साधवः । यदि वा-
आगाढं योगं व्यवस्थितानां तेषां साधूनां गुरुः, उपलक्षणमे-
तत्, यो वाचनप्रदानेन तेषां निस्तारकः सोऽपि कालगतः,
ततः स तान् स्वार्थप्रदानाऽऽदिना निर्वोदयति, तथा याव-
त्स्वार्थप्रतिपुच्छा यावच्च तेषामवगाढयोगानां परिममाप्ति-
स्तावदधीतते ततः परं तु नेति । अयं सूत्र- " से संतरा
छेदे वा परिहारे वा " इत्युक्तम्, तत्र परिहारात् छेदः गरी-
यान् । प्रथमं च सा तु वरुद्ध, पश्चात् गुरु, ततः " से संतरा
परिहारे वा छेदे वा " इति वक्तव्यं किमर्थं प्रथमः ? ।

उच्यते-

बंधासुलोमयाय, उक्कमकरणं तु होति मुत्तसम् ।

आगाढमि य कजे, दपेण ठिने भवे छेदो ॥ ७४ ॥

एवंरुगे हि पादोः खलितपद्विभ्यास्तत्तन्तं बन्धानु-
लोमनया, तथा आगाढं प्रयाजं समुपस्थिते यदि कथम-
पि दपेण स्थिते छेद एव प्रायश्चित्तं, तस्य भवति प-
रिहारात् इति, एतदर्थं च सूत्रस्याप्युक्तमकरणमिति ।
तत्र यदि प्रदिष्टं राजानं समूलमुत्पाटयितुमीशः तर्हि स
सलब्धिकः समस्तं संघं निस्तारयेत्, अथ न समस्तं
संघं निस्तारयितुमीष्टे, तत इमान् पञ्च निस्तारयेत् ।
तानिचाऽऽह-

आयरिए अभिसेए, भिवसू खुद्धं तहव घरे य ।

गहणं तेमि इल्लमो, संजोगगमं च वोच्छामि ॥ ७५ ॥

आचार्या गच्छाधिपानोः, अभियेकः स्वार्थानुभवेयते
आचार्यपदस्थापनाहः, मिश्रः प्रतीतः, सुल्लकोः बालः, स्व-
चिरो बृद्धः । एतेषां पञ्चानामपि ग्रहणमिदं वक्ष्यमाणं सं-
योगगमं संयोगतो गमः प्रकारो यस्य तत्तथा वक्ष्यामि ।

प्रतिज्ञानमेव निर्वोदयति-

तरुणे निष्फले परि-चारे लद्धीजुते तहव अन्भासे ।

अभिसेयमि च उचरो, सेसाणं पंच चेव गया ॥ ७६ ॥

पदि शक्तिरस्ति ततः पञ्चापि आचार्याऽऽदीन् पुण्यपक्षि-
स्तायेत् । अथ न शक्तिस्ततः श्रवित्वजान् चतुरा, तत्रा-
प्यशौक्यं पुनरुत्पन्नरूपं तत्राप्यस्माद्येषां आचार्यभेदं,
योज्यते । स्वविद्यां यां वसते अपर-तत्त्वमहर्षिं तयोर्मध्ये
तरुण्यं निस्तारणीयं, द्वयोस्तत्त्वगुणयोर्वा मध्ये निष्पन्नः सम्य-
क् स्वार्थकुपन्नः, द्वयोरनिष्पन्नयोर्वा सपरिवारः, द्वयोः सप-
रिवारयोर्वा लम्बिभुक्तयोर्वा अभ्यासे समीपं स्थितः अत्र सम-
न्वयः-द्वयोर्मध्ये स्थितयोर्वा ननुभुक्तः स निस्तारणीयः ।
एतेषां पञ्च गमा आचार्ये भवन्ति । अभियेकस्तु नियमाभि-
पन्न एव भवति, अन्यथा तत्तत् आचार्यपदस्थापनायो-
ग्यत्वात्पुनरेते । ततस्तत्सिद्धिभेदे निष्पन्नानिष्पन्नगमायो-
ग्यत्वात् शेषास्तु चत्वारो गमाः । तद्यथा-स्वधरित्वगमायो-
ध्ये तरुण्यं, द्वयोस्तत्त्वगुणयोर्वा सपरिवारः, द्वयोः सपरिवा-
रयोर्वा लम्बिभुक्तः, द्वयोर्लम्बिभुक्तयोरलम्बिभुक्तयोर्वाऽ-
भ्यासे स्थितः । इति शेषाणां भिन्नपुनरुत्पन्नविधानां पञ्चैव
गमा भवन्ति । ते यथा-अनन्तरमाचार्यो भावितस्तथा भा-
वनीयाः ।

तथा चैतदेव व्याचिरयासुर्गाथाद्वयमाह-

तरुणे बहुपरिवारे, सलद्विजुत्ते तहेव अग्भासे ।

एते वसहस्स गमा, निष्फसो जेण सो नियमा ॥६६॥

तरुण्ये निष्फले वा, बहुपरिवारे सलद्धि अग्भासे ।

भिक्षुस्वहाथेरा-ण हाँति एए गमा पंच ॥ ६७ ॥

शास्त्रद्वयमपीदं व्याख्यातार्थं, नवरं वृषभाऽभिषेकः, स
परिवारश्च, वृषभाऽऽदीनामाचार्यप्रदत्तः, प्रसजितस्वजनवर्गो
वा द्रष्टव्यः । तदेवं साधूनां निस्तारणविधिरुक्तः ।

इदानीं साध्वीनां तमाह-

पवित्रिणि भिसेयपत्ता, भिक्खुहा तहेव थेरी य ।

गहणं तासिं इणमो, संजोगगमं तु वोच्छामि ॥ ६८ ॥

प्रवर्त्तिनी समस्तसाध्वीनां नायिकाऽऽचार्यस्थानीया, अभिषेकप्राप्ता प्रवर्त्तिनीपदयोग्या, भिक्षुस्तिका, स्थविरा च प्रतीता । एतासां पञ्चानामपि प्रहणमिदं अक्षयमाणं संयोगगमं संयोगतोऽनेकप्रकारं वक्ष्यामि ।

प्रतिज्ञातमेष निर्यादयति-

तरुणि निष्कम्भ परिवा-र सलद्धिया जा य होति अम्भासे ।

अभिसेयाणं चडरो, सेसाणं पंच चेव गमा ॥ ६६ ॥

यदि शक्तिरस्ति ततः पञ्चापि प्रवर्तिन्याद्यो युगपरि-
स्तराणीयाः, अथैव चतस्रः, तत्राप्यथैव तिस्रः, तदभावे
है प्रवर्तनं प्रमथेयं, तत्राप्यथैव प्रवर्तिन्याः, तत्रापि यं-
चा प्रवर्तिनी रथविरा भवति अपरा च तदुणी तदुणीस्थ-
विरादयोऽथैव तदुणी निताराणीया, ह्योस्तैस्त्वयोः रथविरयो-
र्वा मध्ये निष्पन्ना ह्योर्निष्पन्नयोर्वा मध्ये सपरिवारा, ह्योः
सपरिवारयोर्परिवारयोर्वा मध्ये लघ्वियुक्ता, ह्योर्लघ्वि-
युक्तयोस्तद्विकयोर्वा या भवत्यभ्यासे सा निताराणीया ।
एते पञ्च गमाः प्रवर्तिन्याम्, अभियेकत्वां श्रवणो गमाः, त-
स्या निष्पन्नतया निष्पन्ना निष्पन्नगमास्तंभात् । शेषां वि-
भुक्तीषु निष्पन्नविराणां पञ्च गमा भवन्ति । तेऽपि पञ्चापि

शभाः प्रवर्तिन्या एव भावनीयाः । तदेवं साधूनां साध्वीनां
च प्रत्येकं निस्तारणविधिरुक्तः ।

सांप्रतमुभयेशां संयोगत आह-

આયરિય ગણિણિ વસભે, કમાણ ગહણં તદ્દેવ અભિસેયા ।

सेसाण पुव्वमित्थी, मीसगकरणे कमो एस ॥ १०० ॥

यद्यस्ति शक्तिस्ततो द्वाविप वयौ युगपत्तिश्चत्वायेत् । अ-
 वाचसथयेत्त एव यतना-अन्वायेप्रवर्तनयोर्मध्ये प्रथमत
 द्वात्रिंशतिस्तारयेत् त-प्रवर्तनीम् । प्रवर्तनीशुचप्रयोर्मध्ये
 पूर्व प्रवर्तनीं पश्चात् ब्रुवाम् । ब्रुवामभिक्रयोर्मध्ये पूर्व
 शुचम् पश्चादभिक्रम् । (सैताल पुत्रवमिथी ति) शेषेषु
 पट्टी सप्तम्येषां प्राक्तन्यात्, पूर्वे क्षी निस्तारणीया, अनुक-
 म्यत्वात्पश्चात्पुरुषाः । तथया-मिथुमिन्त्ययोर्मध्ये पूर्व नि-
 कुक्षी क पश्चाद्विषुः, कुक्षिकाकुक्षिकयोर्मध्ये प्रथमतः लुक्षि-
 का, पश्चात् लुक्षकः, स्थविराद्यध्वरिषोः पूर्व स्थविर, पश्चात्
 स्थविरः । अत्रापि मुनिपुत्रेण भूत्वा अलम्बद्वयत्वात्
 कर्षण्या । कृत्वा व पक्ष बहुपुरु तत्समाचरणीयम् । उक्तं च-
 "बहुविचरमुत्सर्गम्, बहुतरमुत्रयायविचरं नाडं । जह
 जह संमगुह्यी, जह जयस्य निजरा जह व ॥१॥" एव मिश्र-
 कः युगपत्सत्तातुवाध्वरीषर्गनिस्तारणकरये एषोऽनन्तरो-
 दितः क्रमः । गर्तं "जोय ति" हारम् ।

(११) अधुना पिष्टनद्वारमाह-

भिक्षू खुदग थेरे, अभिसेगे चेव तह य आयरिए ।

गहणं तेसिं इण्णमो, संजोगगमं तु वुच्चामि ॥ १०१ ॥

भित्तुः शुक्लकः स्थविरोऽभिषेक आचार्यः, तेषामेवं क्रमेण
व्यवस्थितानां पञ्चानामपि ग्रहणमिदं वक्ष्यमाणं संयोगगमं
संयोगनोऽनेकप्रकारं वक्ष्यामि ।

प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति-

तरुणे निष्फले परि-वार सलद्विष्ट जे अहोति अन्धासे ।

अभिसेयम्भि य चउरो, सेसाणं पंच चेव गमा ॥१०२॥

यदि शक्तिस्ततः पञ्चापि युगप्रतिस्तारयेत्, तदशुद्धि-
वैकल्याया यावदेकं भित्तुं, सोऽपि यदेकः तदुपापरश्च
स्थयतिः तदा तरुणो निस्तारणीयः। द्वयोस्तदुपापरस्त-
रुणयोर्वा निष्पन्नो, द्वयोर्निष्पन्नयोर्वा स्परिवारयोः द्वयोः स्-
परिवारयोर्वा सल्लिखिकः, द्वयोः सल्लिखिकयोर्वा यो भ-
वत्यभ्यासे समीपे स निस्तारणीयः। एते पञ्च गमा भि-
न्नौ भवन्ति, ब्रह्मियुगमाश्चत्वारो, निष्पन्नतया तस्य नि-
ष्पन्नानिष्पन्नगमाभावात्। शराणां तु शुद्धकृत्यविराज्जवा-
योणां च भित्तिविर पञ्चैव गमाः।

तत्र भिक्षुकाऽऽदिक्रमकरणे कारणमाह-

असहंते पञ्चासु, रणम्भि मा होज्ज सब्बपत्थारो ।

खड्गे भीरु शुकंपो, असहो घायस्स थेरा य ॥१०३॥

गाणि आयरिया उ सह, देहविओए वि साहसविवजी ।

एमेव भंसणम्मि वि, उइस्सवेदो त्ति नाणत्तं ॥ १०४ ॥

भिन्नवो हि यदा राज्ञा पिद्वयितुमारभ्यन्ते तदा ते कि-
ञ्चिद्वीतार्थत्वेनासहमानाः प्रत्यास्तरयेयुः । प्रत्यास्तरणं ना-
म-संमन्नीभूय युद्धकरणम् । ततोऽसहमाने, आतावेकवचन-

म, वष्टयर्थे सतमी । असहमानानां प्रत्यास्तरणे प्रति-
कूलमभिमुखीभूय स्तरस्तरकरणे मा सर्वप्रस्तारः समस्तसं-
घोषपद्मं भूयात् । किमुक्तं भवति ?-आगाहनं प्रविष्टं सन्
राजा सर्वमपि सङ्घमुपद्रवेत्, अनेन कारणेन पिष्टनद्वारे
भिन्नुः प्रथममुपासः तदनन्तरं लुङ्गकः स हि बालत्वाद्भीकर-
नुकम्प्यश्च । ततः स द्वितीयं स्थाने स्थापितः तदनन्तरं स्थवि-
री, यतः स्थविरत्वेनाङ्गप्रत्यङ्गानां श्लथीभूतनया तस्य
पिष्टनस्यासहः । (गणि आचरिया उ ह्म इत्यादि) गणी ग-
च्छाधिपतिराचार्य आचार्येपदार्हः एतौ द्वावपि सहो समर्थौ,
घातस्थिति संवध्यते, अपि च देहवियोगेऽपि देहभ्रंशे अपि,
तुष्टादौऽपिशिरादौः साध्वसविषजैतौ, अविमृश्य प्रवृत्तिः
साध्वसः, तद्विवर्जितौ, संमुखीभूय युद्धप्रदानलक्षणसाध्वस-
रहितवर्जित भावः । ततः स्थविरानन्तरं तौ द्वावप्युपा-
सौ, तथाप्यभिषेकादतिशयोक्त्यैः सहो गच्छाधिपतिरितिभि-
षेकानन्तरं गणिन उपादानम् । (एमैवेत्यादि) अंशेन सं-
वधमवयवद्वाराऽप्येवमेव अनेनैव प्रकारेण भिन्नुः हाऽऽ-
दिकमकर-
णकरणमभिधानीयम् । नवरं भिन्नुः श्रीवैवेदोऽपि संभव-
तीति नानात्वम् । किमुक्तं भवति ?-यदि भिन्नास्त्रहणनया प्र-
चुरमेहनीयं द्यतया या उपप्राप्तजनमनुकूलं भवेत्, ततः स
स्त्रिमृदुलज्जेत् इति, प्रथमं भिन्नुः दण्डः, तदनन्तरं लुङ्ग हाऽऽ-
दिकमकरणे प्रयोजनं प्रागुक्तमवमानस्यम् । तानां पञ्चानामपि
करणे निस्तारणकरणमिदं वक्ष्यमाणं संयोगगमं वक्ष्यामि ।

प्रतिज्ञातमेव निर्वर्तयामि-

तरुणी निष्कणा ऊ, परिवार सलद्विया य अम्भासे ।

अभिसेयाए चउरो, सेसाणं पंच चेव गमा ॥ १०५ ॥

अस्याः साधुगतगाथाया इव व्याख्या ।

संप्रति द्वयोरपि साधुसाध्वीवर्तयः संयोगेन निस्तारण-
विधिमाह-

पंतायण मीसाणं, दोहं वगाण होह करणं तु ।

पुवं तु संजईणं, पच्छा पुण संजयाण भवे ॥ १०६ ॥

“पंतायणं” नाम पिष्टनं, तत्र मिश्रयोर्द्वयोरपि वर्गयोः
साधुनाधीकपयोः कारणे निस्तारणकरणं भवति । पूर्वं संय-
सीनां पञ्चानुपुनमेवति । संयतानाम् तद्यथा-भिन्नुः भिन्नुः कयः
पूर्वं भिन्नुः ही पञ्चभिन्नुः एवं तुल्लि कालुङ्ग कयः पूर्वं लुङ्ग का लु-
ङ्ग कास्थविरयोः स्थविरा, अभिषेकमिश्रकयोरभिरका आचा-
र्यमवर्तिन्योः पूर्वं अवर्तिनी, पञ्चादाचार्यः-गते पिष्टनद्वारम् ।

अनुना संयमवयवद्वारामाह-

भिक्खुं खुड्ढं थेरी, अभिसेयाऽऽपरिणं संजमे पटुप्पया ।

करणं तेसिं इण्णो, संजोगगमं तु वुञ्जामि ॥ १०७ ॥

भिन्नुः, लुङ्गकः, स्थविरोऽभियेक आचार्यः, कथंभूत एकैक
इत्याह-संयमे प्रतुष्टयका वर्त्तमानः, तेषां भिन्नुप्रभृतीनां
पञ्चाणां निस्तारणकरणमिदं वक्ष्यमाणं संयोगगमं संयोग-
तोऽनेकप्रकारं वक्ष्यामि ।

यथाप्रतिज्ञातमेव करोति-

तरुणे निष्कन्न परि-वारे सलद्विए जे य होइ अम्भासे ।

अभिसेयमि य चउरो, सेसाणं पंच चेव गमा ॥ १०८ ॥

अस्या व्याख्या प्राप्यत् ।

संप्रति वदुक्रम्-“ उदिश्वेदो सि नाणसमिति ” तस्याधि-
क्यापुराह-

अपरिणतो सो जम्हा, अन्नं भावं वण्ण तो पुवं ।

अपरीक्षाभो अहवा, न निज्जई किं वि काहीइ ॥ १०९ ॥

स भिन्नुः समादपरिणतोऽपरिणामत्वाद् वाऽऽप्यं भावमु-
त्पन्नमिदं भाषयत्तत्त्वं, अनेन, ततः स सत्वरंमेवोत्पन्ना-
ज्यते । अन्धक-अथवा न ज्ञायते साऽपरिणामः सन् (कि-
ंवाति) किमपि सम्मुखीभूय युद्धं करिष्यति, येन सकल-
स्यापि संवस्योपद्रवो भवेत्, तत एव तद्दोषमयान् पूर्व
भिन्नुनिस्तारणीय इति पूर्वं तस्योपादानं, शेषाणां तु क-
सोपन्यासे प्रयोजनं पिष्टनद्वारवद्वयसंयमिति ।

अत्रैव साध्वीरार्थकृत्य निस्तारणविधिमाह-

भिक्खुणि खुड्ढं थेरी, अभिसेग पविंत्ति संजमे पटुप्पया ।

करणं वा सिं इण्णो, संजोगगमं तु वुञ्जामि ॥ ११० ॥

तरुणी निष्कन्न परिवारा, सलद्विया जा य होइ अम्भासे ।

अभिसेयाए चउरो, सेसाणं पंच चेव गमा ॥ १११ ॥

इदं गाथाद्वयमपि प्राप्यत् ।

संप्रति संवस्य लभन्ते इति द्वारस्याप्यनार्थमाह-

खुड्ढं थेरी भिक्खुं, अभिसेयाऽऽपरिणं भत्तपाणं तु ।

करणं तेसिं इण्णो, संजोगगमं तु वुञ्जामि ॥ ११२ ॥

लुङ्गकः, स्थविरा, भिन्नुगमिक आचार्यः तेषां पञ्चाना-
मप्येवं कमस्यवस्थितानां राजा निकटं भक्तानामधिपत्यं
करणं निस्तारणकरणं संयोगगमं संयोगतःऽनेकप्रकारं
वक्ष्यामि ।

यथाप्रतिज्ञातमेव करोति-

तरुणे निष्कन्नपरिवारे, सलद्विए जे य होइ अम्भासे ।

अभिसेयमि य चउरो, सेसाणं पंच चेव गमा ॥ ११३ ॥

शक्राः सत्यां पञ्चापि युगपत्तिस्तारयन्, शक्यमात्रं एकै-
कहान्या यावदप्यं लुङ्गकं निस्तारयन् साऽपि यद्वैकस्म-
रुणाऽपरोऽनरणः । तरुणी नाम-प्रथममुक्तमन्त्रं वर्त्तमान-
इति । निष्पन्नता यज्ञस्वाभिन् इव भावनीया । द्वयोर्निष्पन्न-
योर्वो सपरिवारः, द्वयोः सपरिवारयोर्परिचार्ययोर्वो सल-
धिकयोरलक्षिकयोर्वो यो भवत्यभ्यासे स निस्तार्यः । एते
पञ्च गमाः लुङ्गकस्य, अभिषेकं चत्वारः । निष्पन्नतया अन्य
नित्यपञ्चानिपञ्चगमाभावात् । शेषाणां स्थविरभिरवाऽऽचा-
र्योणां पञ्च गमाः ।

संप्रति साध्वीरार्थकृत्य निस्तारणमाह-

खुड्ढि थेरी भिक्खुणि, अभिसेय पविंत्ति भत्तपाणं तु ।

करणं तासिं इण्णो, संजोगगमं तु वुञ्जामि ॥ ११४ ॥

तरुणी निष्कन्नपरिवारा, सलद्विया जा य होइ अम्भासे ।

अभिसेयाए चउरो, सेसाणं पंच चेव गमा ॥ ११५ ॥

इदं गाथाद्वयं साधुगतगाथाद्वयमिव व्याख्यानमप्यम् ।

अनुना लुङ्ग हाऽऽदिकमकरणे प्रयोजनमाह-

अशुकं पा जगगरिहा, निक्खसुहो होइ खुड्ढो पदमं ।

इह भत्तपाणरोहो, दुल्लभमचे वि एमव ॥ ११६ ॥

लुक्कस्य यदा प्रथमतो भक्षणविषये निस्तारणं क्रियते तदा तस्योक्तस्या कृता भवति, पुनस्तस्य प्रथमं निस्तारो न क्रियते किं त्वाचर्याऽऽर्त्तां तदा जनगर्हा । यथा-धिगतान् सुपदान् यद् बालं बुभुक्षुःकान्तं मुक्त्वा आत्मानं क्षिप्ततत्पत्त इति । अपि च-बालस्त्रादेव स तीक्ष्णतुल्यश्च, स्तोकातिनापि भक्षणानिरोधेन क्लममुपयति । तेन कारणेन लुक्कः प्रथमं निस्तार्यते, तदनन्तरं स्थ-विरः, सोऽपि हि बालवत् स्तोकाकालेनाऽपि भक्षणानिरोधेन क्लम्यति । केवलं लुक्कापेक्षया मनाक सहन इति तदनन्तरं तस्योपादानम् । स्थविरादपि भिक्षुरकालसह इति तदनन्तरं तस्योपादानम् । ततोऽप्योभयकः समर्थस्त-स्मादाचार्य इति तदनन्तरं तौ क्रमेणोपात्ताविति । इति प्रथमं भक्षणानिरोधस्तुक्काऽऽदिकमकरणं प्रयोजनयनं विधि लभन इति द्वायम् । अतुना लुक्कभक्षणद्वयमाह (दुक्क-भस्ते वि एवम्) एवमेव अनेनैव प्रकारेण दुर्भिक्षतुल्यं दुर्लभं भक्ष निस्तारणविधिप्रकृत्यः ।

तयथा-

सुदुर्भे भिक्षु, अभिमेयाऽपरिहं दुक्षं भनं ।

करणं तेभि इयमो, संजोगमं तु वुञ्छामि ॥ ११७ ॥

तरुणं निष्कञ्चपरिवारं, सलद्धि ए जे य होइ अम्भासे ।

अभिमेयाम्प चउरो, संसारणं पंच चेव गमा ॥ ११८ ॥

सुद्धि यथे भिक्षुणि, अभिमेय पविचि दुक्षं भनं ।

करणं तासि इयमो, संजोगमं तु वुञ्छामि ॥ ११९ ॥

तरुणी निष्कञ्च परिवारा, सलद्धिया जा य होइ अम्भासे ।

अभिमेयाए चउरो, संसारणं पंच चेव गमा ॥ १२० ॥

लुक्काऽऽदिकमकरणप्रयोजनमापि तथैव चरुव्यम् । गतं दुर्लभमक्षद्वयम् ।

अतुना भक्षणपिडाद्वारं ग्लानद्वारं च युगपदाह-

परिमाणं गिलाणस्स य, दोहइ वि कयस्स हाति कायवइ ।

असर्ताण्गिलाणस्स य, दोहइ वि संते परिमाणं ॥ १२१ ॥

परिहानेति पदेकदेशे पदसमुदायोपचारात् भक्षणपरिहान-शब्दः प्रत्याख्यानवाची क्लान्तस्य च परनिपातः, प्राकृतत्वा-

द्वस्तुल्यऽऽदिदेशेनाह । प्रत्याख्यानभक्षणस्य ग्लान्तस्य च संभवे

द्वयोर्भेदं कतरस्य भवति कर्तव्यम् । उच्यते शक्नो सत्यां

द्वयोरपि कर्तव्यम्, अथ न शक्नो द्वयोरपि कर्तुं ततो ग्लान-

्तस्य कर्तव्यं, तस्य जीवितसाधनत्वात् । शक्नो सत्यां द्वयोरपि

वैयवृष्यं क्रियमाणे सति परिहाते प्रत्याख्यानभक्षणस्येव-

यः, विशेषतः कर्तव्यमिति वाक्यधेशः ।

अथ शहावस्यं ग्लान्तस्य कर्तव्यमित्युक्तमकारणमत आह-

सावेकतो उ गिलाणो, निरवेकजो जीविषम्मि उ परिणी ।

इइ दोहइ वि कायवइ, उक्कमकरणं करे असह ॥ १२२ ॥

ग्लानो जीविते जीवने सापेक्षः, परिणी भक्षणपरिहानवान्

जीविते निरपेक्षः, ततोऽप्ययं ग्लानो जीवितव्य इति । द्र-

व्योर्भेदं कर्तव्यं 'असह' अशक्तः, उक्कमेण भक्षणपरिहा-
वन्तं मुक्त्वा ग्लानस्य करणं वैयवृष्यं कुर्यात् । यदुक्तं शक्नो

सत्यां द्वयोरपि कर्तव्यं, प्रत्याख्यातभक्षणस्य विशेषतः क-

र्तव्यमिति ।

तत्र कारणमाह-

वसहे जोह य तहा, निजामगविरिहए जहा पोए ।

पावति विद्यासमेवं, भवपरिमाणं समूढो ॥ १२३ ॥

यथा वृषभो बलीवदः सुसाराधरहितः, यथा वा योधाः

सुस्त्राभिधरिताः, यथा च निर्यामकविरहितः पंतः प्राप्नोति

विनाशम्, एवं भक्षणपरिहृत्यं सम्यगनिर्यामकाभावतः समूढः

सन् समाधिलामलक्षणं प्राणविनाशमाप्नोति ।

तत्र प्रथमं वृषभदृष्टान्तं भावयति-

नामेणं गोएण य, विपलायंतो वि साविनो संतो ।

अवि भीरु विनियत्तइ, वसहो अप्फालिओ पडुण्ण ॥ १२४ ॥

यथा वृषभः प्रथमं साराधिरहितः सन् प्रतिवृषभेण युद्धं

पराजितो विपलायतं, न युद्धाऽभिमुखो भवति, विपलाय-

मानश्च कथमपि प्रभुणा साराधितो दृष्टः सन् नान्धा गोत्रेण

च शापितः शप्पितः, आक्रान्त इत्यर्थः । तथा प्रसादपुनः

स्वरमास्फालितश्च स्फन्धाऽदिप्रदेशेषु हस्तेन, तत एवं

प्रोत्साहितस्तत्र सन् अपि संभावनं, भीरुरपि विपलाय-

मानोऽपि पुनरपि प्रतिवृषभेण सह युद्धदानाय प्रतिनिर्यत-

ते । एवं कृतप्रत्याख्यानाऽपि सम्यगनिर्यामकाभावतो ज्ञानम-

न्वपरिणामोऽपि निर्यामकेन प्रोत्साहितः सन् प्रतिवर्तते स

परिपहचमूमभिभवितुमिति वृषभदृष्टान्तः ।

संप्रति योषदृष्टान्तभावनामाह-

अप्फालिया जह रणे, जोहा भंजेति परबलाणीयं ।

गीयजुतो उ परिणी, तह जिणइ परिमहाणीयं ॥ १२५ ॥

प्रभुणा नान्धा गोत्रेण गुणशंसनेन च आस्फालितो-आ-

समन्तान् स्फारं प्रापिता यथा योधाः सुभट्टा रण संप्राप्ते

परबलानां परेषां धिरुणां बलं परबलं, तच्च तत् अतीकं

च परबलानां भङ्गति । तथा परिणी भक्षणपरिहावान् गी-

तयुतः सम्यगनिर्यामकेपितो जयति अभिभवति परिपहा-

नांकमिति । उक्ता योषदृष्टान्तभावना ।

संप्रति पंतदृष्टान्तभावनामाह-

सुखिउणनिजामगविर-हियस्स पोयस्स जह भवे नासो ।

गीयत्तविरिहियस्स उ, तहव नासो परिमस्स ॥ १२६ ॥

सुनिपुणः सम्यगजलमार्गकुशलः तेन निर्यामकेन विर-

हितस्य पन्थस्य यथा भवान् विनाशः, तथैव गीतार्थविर-

हितस्य परिहारेण कृतभक्षणपरिहानस्य भवति विनाशः, प्र-

त्याख्यानफलस्य सुगतितामस्यभावात् ।

निउणमतीनिजामग, पोतो जह इच्छियं वए भूमि ।

गीयत्तेणुवतेतो, तइ य परिणी लहइ सिद्धिं ॥ १२७ ॥

यथा पंतः प्रवहणं, निपुणमतिः निर्यामकः कर्तुधरो य-

स्य स तथा रत्नितो भूमिं व्रजति, एवं गीतार्थनाथेनो यु-

क्तः सन्पारिणी लभते सिद्धिं मोक्षमिति । उक्ता पंतद-

ृष्टान्तभावना ।

अथ किं तस्य विशेषतः करणयमित्यत आह-

उव्वत्तया य पाणम्, धीर वणा चेव धम्मकहणा य ।

अंतोवहिभीरुणं, तम्मि य काले नमोकरो ॥ १२८ ॥

तस्य कृतभक्षणप्राप्त्यानस्य स्वयमुद्धर्त्तनं कर्तुमशक्नुवत्

उद्धर्तना वक्तव्या, तस्यां च क्रियमाणायाम् महानाशवासी भवति, समार्धं च परमे लभते, ततः साधयति परमशुभमायैव । तथा तृषापीडितस्य सनः पानकं पानं समर्पणीयम् (धोरवणा चैव सि) दुःखेन परित्याप्य-मानस्य धीरापना कर्त्तव्या, यथा-धीरो यत्र अहं नैवेतन् तुल्यं विश्रामणाऽऽदिता अपनेषामि । अपि च पुण्यभा-गिन् । सहस्रैः तद् दुःखं समरुण्येत यत्र तस्मिन्नानन्तरमचि-रात्सर्वदुःखप्रदीणो भविष्यतीति इत्यादि । तथा धर्मकथना पूर्वपरमदुष्करकारिणश्चिरनिरुपया कथयितव्या, मध्ये ध-र्ममसहमानस्य बहिनैर्देहं बहिनैर्यन्, बहिर्वाताऽऽदिकम-सहमानस्य अन्ते निर्हरणम् । तथा तस्मिन् काले मरणसम-ये समस्कारो दातव्यः । गतं परिहाराद्धारं, ग्लानिद्धारं वा ।

संग्रति संयमानीतद्वारं वादिद्वारम् । तथा चाऽऽह-
जो चिय भंसिज्जेते, गमथो सो चये भंसिपाणं पि ।

हेद्वा अक्रियवादी, भणितो इण्मेो अक्रियवादी ॥ २६ ॥

य एव चारित्राद् अंशयमाने संयमप्रयुक्तद्वारं गमक उ-
क्तः स एव भंशिनानामुपप्राजितानामपि धियमाणानां
वेदितव्यः, न पुनः किञ्चिदपि नातावयम् । गतं संयमानीत-
द्वारम् । अधुना वादिद्वारमाह- (अक्रियवादी इत्यादि) य
एव प्राक्परवादिनि गम उक्तः स एवात्रापि द्रष्टव्यः,
केवलं सोऽक्रियवादी भणितोऽयं तु क्रियावादीनि विशेषः ।
यत्र स्थाने वादो दातव्यः तत्र गतस्य यत्कलेष्यम्,

तथा चाऽऽह-

वादे नेण समारी, विज्जागदहं च वादिपडिवक्खे ।

न सरइ विक्खेदेणं, निव्विसमाणो तदि गच्छे ॥ १३० ॥

वादो वादविषये येन तस्य समार्धपरजायते तत्सर्वं क्रि-
यते । तथा वादी भणति-वाक्पाटवकारि ब्राह्मवादीपथं
दीयताम्, इति तदीयते । शरीरजाड्यापहारि तदुपदिष्टं वै-
द्योपदिष्टं वा किञ्चिदस्तु । यदि वा दुर्गताऽऽदिविकृतिप्रणी-
तमरुम् । अथवा-देशस्थानं सर्वस्थानं वक्षाऽदिविभूया वा ।
विद्याप्रहणं च (वादिपडिवक्खेति) विद्याप्रहणं वा वा-
दिप्रतिपक्षे वादिभिर्विद्याप्रतिपक्षयुक्तं कार्यते । किमुक्तं भव-
ति १, याः प्रतिवादिज्ञाताः, तासां प्रतिप्रतिपक्ष्या या अन्या
विद्याः । यथा-“ मोरी नउलि विराली ” इत्यादि । तासां ग्रह-
णं कार्यते । कस्यदन्तसर्वं क्रियते इति चेत् १, उच्यते-युगुद्-
शान्ता । तथाहि-माहस्याऽऽदीपधोपयोगतो वाक्पाटवं, शरी-
रजाड्यापहारीयधाम्यवहारतः शरीरलुपता, दुग्धप्रक्षीताऽऽ-
हाराम्यवहारतो मेधाविशिष्टं च धारणावलं, सपिंसमिअ-
भोजनं भुक्ते तु ऊर्जा, “ घृतेन पाटवम् ” इति वचनात् । देशतः
सर्वतो वा ज्ञानेन वक्षाऽदिविभूया च तेजस्विता, प्रतिपक्ष-
विद्याप्रहणतो महानमानसिकाऽवच्छेदः । एतत्सर्वं वाद्वे-
लायामुपयोगि ।

तथा चाऽऽह-

वाया पुगललहुया, मेहा उज्जा य धारण बलं च ।

तेजसिया य सचं, मेहाम्दयमि संगामे ॥ १३१ ॥

वाग्व्याकाशरा, पुगललहुया शरीरपुगलानां जाड्यापगमः,
मेधा अपूर्वोपूर्वजडाऽऽत्मको ज्ञानविशेषः, ऊर्जा बलं प्र-
वृत्तवर्तमान्येऽपि प्रयत्नमानस्यजलः, आन्तर उत्साहविशेष

इत्यर्थः । धारणावलं प्रतिवादिनः शब्दतदर्थोवधारणवलं,
तेजस्विता प्रतिवादिनीमाऽदिका शरीरस्य स्फूर्तिमती दे-
हीयमानता, सत्यं प्राणव्यपरोपणसमर्थविद्याप्रयोगोऽप्यवि-
लितस्तन्मानोपमदेहेतुरवष्टम्भः । एतत्सर्वं वाङ्मये संप्रा-
प्ते उपयुज्यते । सूत्रम्- (परिहाराकण्डिते भिक्खु बहिया
थेराणं वेयावडियाए गच्छेज्जा, थेरा य से नो सरिज्जा
कण्ह से निव्विसमाणस्स एगराधियाए पडिमाए ॥ २४ ॥
इत्यादि) अत्र “ नो सरिज्जा ” इति विशेषः । शेषं समन्तम-
पि पूर्ववत् । “ नो सरिज्जा ” इत्यस्यायमर्थः-यत्र परिहा-
रतया बहवः तिष्ठतीति स्थविरा आचार्या न स्मरेयुः । क-
स्माच्च स्मरेयुरिति चेत् १, उच्यते-व्याक्षेपात् । तथा चाऽऽह-
“ नसरइ ” इत्यादि पूर्ववाधापश्चादर्थः । विद्यानां निमित्तानां
प्रत्युत्तराणां च कथनतो, बहुविधसंदेहकथनतो वा आचार्या
न स्मरन्त, तनस्तस्मिन्नस्मरणे सति स निर्विशमानक एव
गच्छेत्, गात्रा च यत्र गतव्यम्, तत्र यत्करोति तदाह-

तस्य गतो वि य संतो-पुरिसं थामं च नाउ तो ठवणं ।

साहीणमसाहीणं, गुरुम्म ठवणा असहणाअं ॥ १३२ ॥

तत्र गतोऽपि च सत्पुरुषं प्रतिवादिदलज्ञेयं प्रचरं वा
स्थाम च प्राणमात्मनो ज्ञात्वा तदनन्तरं यदि समर्थमा-
न्यानां संभावयति तदा न निक्षिपति । अध्याशक्तिः संभाव्य-
ते ततः स्थानान् निक्षेपणं परिहारतत्पनः कर्त्तव्यम् । किमुक्तं
भवति १-दुर्ज्ञेयः खलु प्रतिवादी न यथा कथञ्चन जेतुं श-
क्यते, अहं च क्षामतया बहुविधमुत्तरं दातुमशक्नो, मर्त्यमा-
हो वा नदानां मम क्षामतया भवेत्, इति यदि संभावय-
ति तर्हि निक्षिपति । अथ कथं स निक्षिपतीत्यत आह-
(साहीणेत्यादि) स्वाधीनं सन्निहितं अस्वाधीनं अनाजि-
हितं गुरो च सहस्य स्थापना परिहारतत्पनं निक्षेपणं भ-
वति । इयमेषा भावना-यथाचार्यः सन्निहितो भवति ततः
स एव न निक्षेपयति; अथ नास्ति सन्निहितः ततोऽशक्तः
क्षामत्वेन परवादिनं जेतुमित्यात्मनः स्वयमेव नि-
क्षिपति । अत्र पर आह-ननु यदि स्वयं निक्षिपति ततः स
आत्मच्छन्दसा निक्षिपन् यदि उद्धानितं बहूनि ततोऽनुदा-
नितं प्राप्नोति, अध्यानुदयानितं ततः परतरं स्थानमा-
न्यति इति ।

सुरिराह-

कामं अणच्छन्दो, निखिवमाणो उ दोसवं होइ ।

तं पुण जुजइ असदं, वीरियकजे पुण वांइजा ॥ १३३ ॥

कामशब्दो मकरध्वजे, अवयुधौ च । इहावयुते काममव-
युतमेतद् । आत्मच्छन्दसा निक्षिपन् दोषवान् भवति, परं
निष्कारणं यदि पुनरुद्यतः सन् एवं चिन्तयन् न शक्तः
क्षामतया परवादिनं जेतुमित्यानां वीरितकार्यः समाप्तकार्यः
पुनर्भूयो बहोपमिति ततस्तत् निक्षेपणं युज्यते एव, अदुष्टमे-
व, पुष्टाऽऽलम्बनत्वात् । सूत्रम्- (परिहाराकण्डिते भिक्खु ब-
हिया थेराणं वेयावडियाए गच्छेज्जा, थेरा य से सरिज्जा वा
नो सरिज्जा वा नो कण्ह से निव्विसमाणस्स ॥ २४ ॥
इत्यादि) एतदपि मूयं तथैव, नवरंमतायास्मिन्शः- (थेरा
य से सरिज्जा वा नो सरिज्जा वा नो कण्ह से निव्विसमा-

णस्तेति) अस्यायमर्थः—स्थविराः (से) तस्य परिहार-
कृते स्मरेद्युर्देवि वा व्याक्षिपाम स्मरेयुः, वाशब्दादुभावि-
न स्मरेयान्तां, तथापि यदि निर्विशमानकां गच्छति ततः
(से) तस्य एकारात्रिकया प्रतिमया एकारात्रिकेण वा सामि-
ग्रहेण कश्चिदपि प्रतिबन्धमन्त्रेण गच्छन् इत्यादि ।

तथाचाऽऽऽह—

सरमाणे जो उ गयो, अस्सरमाणे वि होइ ऐमेव ।

एमेव मीसगम्मि वि, देसे सव्वं च आसज्ज ॥ १३४ ॥

इह श्रीणि सूचाणि तद्यथा—प्रथमं स्मरणसूत्रं, द्वितीयम-
स्मरणसूत्रम्, तृतीयं मिश्रकसूत्रं, स्मरणास्मरणसूत्रमित्यर्थः ।
तत्र य एव गमः स्मरणे स्मरणसूत्रं उक्तं, एवमेव अनेनैव
प्रकारेण प्रथमसूत्रप्रकारेणैव । अस्मरणे अस्मरणसूत्रे
भवति गमः, एवमेव अनेनैव प्रकारेण मिश्रकसूत्रेऽपि ।
तत्र सूत्रत्रयेऽपि वहने निक्षेपणं भोषा वा देशं सर्वं वा
आसाद्य प्रतीत्य द्रष्टव्यः ।

तत्र द्वयोरपि विस्मरणं सूचितं, तत्र कारणमाह—
विज्ञानिमित्तउत्तर कहणे अप्पाहणा य कहियाओ ।
अतिसंभुमुरियविशि—ग्यायाह दोहं पि विस्सरिया ॥ १३५ ॥
निधानां प्रतिवादिप्रतिपक्षभूतानां निमित्तानामनेकप्रका-
रणानाम् उत्तरणानां प्रतिवादिविषयाणां यथा यदि स वादी एवं
ब्रूयान्, ततो भवानेत्यर्थं वंदित्येवमादिरूपाणां, कथनं, तथा
वा ‘अप्पाहणा य’ संदेशकाः कथितान्स्मृत आचार्यस्याति-
संश्रमणं हस्तस्यापि वाऽतिरिक्तानां च चरित्रविनिर्गतस्य
द्वयोरपि विस्मृतम्, यथा—परिहारतपो निक्षेपणीयमिति । तत्र
यदि आचार्याः स्मरेयुः, स वा स्मरयति, तदा निक्षिप्य ग-
च्छति, अथ द्वयोरपि विस्मृतं तदा निर्विशमानक एव याति ।

यदा तु पूर्वं स स्मृतवान् विस्मृतवान् पश्चात्तदा का
वाच्येत्यत आह—

पुचं सो सेरिऊणं, संपरियाँ विज्जमादिकेजोहि ।

जस्स पुणो विस्सरियं, निब्बिसमायो तहि वि वए ॥ १३६ ॥

पूर्वं स परिहारिकः स्मृत्वा परिहारतपो निक्षिप्य मया ग-
न्तव्यमिति विविच्य संप्रस्थिते संप्रस्थानकाले विधाः—दि-
कार्यविधाग्रहणाऽऽदिकार्यैर्व्याकुलाभूततया यस्य पुनर्विस्मृ-
तं, यां वा विस्मरणं गतवान्, तत्रापि पूर्वं स्मरणे निर्विश-
मानो ब्रूयन् ।

संप्रति यदुक्तम्—देशं सर्वं वा आवाधेति नद् व्याख्या-
नयति—

देसे वा वि वहेजा, देसं च ठवेज्ज अहव भोमिज्जा ।

सव्वं वावि वहेज्जा, सव्वं च ठवेज्ज सव्व भोमिज्जा ॥ ३७ ॥

त्रिष्वपि सूत्रेषु देशं वा वाहयेदपि, देशं वा स्थापयेदपि, अ-
थवा—देशं भोषयेदपि । वाशब्दाः सर्वं चैत्याद्यपेक्षया विक-
ल्पार्थाः । अत्रिष्वप्याह वहनाऽऽदिषु परस्परसम्बन्धार्थाः । त-
था—त्रिष्वपि सूत्रेषु सर्वं वा स्थापयेदपि, सर्वं वा भोष-
येदपि । अत्र वाशब्दो देशं वेत्याद्यपेक्षया विकल्पार्थः । अ-
पिशब्दाः पूर्ववत् ।

अथ कथं देशस्य वहनाऽऽदि ? । उच्यते परिहारतपो
प्रायः पूर्वं स्मृतं स्तोकं तिष्ठति, अत्रान्तरे च गमनकार्यम-

धिकृतं समुत्पन्नम्, तत आचार्यैरुक्तम्—

निकिखव न निकिखामी, पंथि चिय देसमेव वोज्झामि ।
असह पुण्ण निकिखवणं भोसंति मएऽज्ज तवमेसं ॥ १३७ ॥

निक्षेप सञ्च अधिकृतं परिहारतपो, यत इदं गमनकार्य-
मिदानीं समुत्पन्नम् । तत्र समर्थः समग्राह—न निक्षिपामि न मु-
ञ्चामि, यत एव देशं पथेव मार्गं एव वोहयामि, न च प-
थि क्लमं गमिष्यामि, शुकृत्वात् । अत्राहोऽसमर्थः पुनर्निर्गतम-
हं गमिष्यामीति विचिन्त्यन्तं देशं निक्षिपति । अथवा—
(से) तस्य यद्वशेन स्तोकमव्युद्धमवतिष्ठते, तत्तस्य सं-
प्रस्थितस्य वाऽऽचार्याः प्रसादबुद्ध्या समस्तं भोषयन्ति मु-
ञ्चन्ति । यथा महति प्रयागेन त्वं संप्रस्थितो वसन्ति इति
सूक्तं प्रसादतस्तथैतत् तपोः शपमिति । तदेवं देशस्य वहननि-
क्षेपणभोषा भाविताः ।

संप्रति सर्वस्य तान् भाषयति—

एमेव य सव्वं पि व, दूरद्धाणम्मि तं तवे नियमा ।

एमेव सव्वदेसे, वाहणभोसा पडिणियते ॥ १३८ ॥

एवमेव अनेनैव प्रकारेण सर्वमपि बाह्यं निक्षेपणीयं च
भावनीयम् । नवरं तद्वदति बाह्याऽऽदिकं नियमात्तद्वद्विषय-
वि । तथाहि—कस्यापि परिहारतपो, दत्तं, वादुं च स प्रवृत्तः,
अत्रान्तरे च गमनप्रयोगसमुपजातं, तत आचार्याः पुनर्वत-
भद्र ! समुत्पन्नमिदं गमनप्रयोजनं तस्माद्विनिक्षेप परिहारतप-
इति । स समर्थः सन् प्राऽऽह—अगवन् ! गच्छन्नापि स्वमर्थोऽह
यादुमध्वनेन दूरत्वाच्च मार्गे एव समस्तं वोहयामि । त-
थाहि—सर्वजन्मस्य परिहारतपो मासिकं तथापचाऽसी, गन्त-
व्यं वाऽऽनन्दपुरात् मधुरायां, तत्तत्तत्परां मार्गं एव समाभि-
सृपयतीति असमर्थः पुनर्निक्षिपति, यदि वा—मत्प्रयो-
जनमुपस्थितं, गरीयांश्चाध्वा, एतस्य च प्रयोजनस्यायमेव
गुणगरीयस्वात् कस्तं, ततः सध्वम्प्रवचनमहोऽयं परम-
बुध्दिकारीति विचिन्त्य सूर्यः सर्वमपि तस्य प्रसादतो मु-
ञ्चति । एवं सर्वस्य वहननिक्षेपभोषाः (एमेवेत्यादि) एव-
मेव अनेनैव प्रकारेण प्रतिनिवृत्तं प्रत्यागतस्य देशस्य सर्वस्य
वाहनाभोषां वेदितव्यी । तथा यदि गच्छता देशो नि-
क्षिप्तस्ततः स देशः प्रत्यागते वोहते, अथ समस्तं ततः
सर्वमिति । यदि वा—अहो ! बुध्दिकर्मिदं कार्यमेवन्तं कृतमिति
परितुष्टाः सूर्यो निक्षिप्तं देशं सर्वं वा मुञ्चति ।
एवं प्रत्यागतस्य देशसर्ववाहनभोषा । अथ कथं देशस्य
सर्वस्य वा प्रसादतो भोषकरणं ? न खलु प्रसादतः पापमु-
पयानीति ।

तत आह—

वेयावचकराणं, होति अणुघातिण ए उग्यायं ।

सेसाण अणुग्याया, अण्च्छेदोववेताणं ॥ १४० ॥

यथा अनुवृत्तान्ति परिहारतपसि प्राप्ति वैराग्यव्यकराणां
संवाऽऽदिवैराग्यप्रवृत्तानामुद्वाति परिहारतपो भवति
दानयोग्यं, वैराग्यव्याऽऽलब्धनेन तेषामवलम्बितत्वात् । एवं क-
दाचित् देशकालाऽऽद्यपेक्षया देशस्य सर्वस्य वा भोषोऽपि
क्रियते, तथा तीर्थकरानुभाषणैः । तथा वोक्तम्—“ निव्य-
गरेहिं भ्रियं, वेयावचकराणां भोसो भवति, अणुग्या-
तिरं कज्जइ ” इति । शेषाणां वैराग्यव्याऽऽलम्बनरहितानामु-

वृथातिते प्राप्ते उद्वातितमेव दीयते, तथाऽऽदौ वैद्याव्या-
ऽऽत्मनरहिता आत्मकुम्भसा निक्षिपन्तो यदि उद्वातितं
बहवः आसीन् तदा अनुद्वातितं निक्षिप्तवन्तस्तत उप-
रितनं तेषां प्रायश्चित्तात् ॥ ७० ॥ ३० ।

(१२) द्वयोरैकत्र विहरतः, त्वन्यतरस्य परिहारतपोऽनम्-

दो साहम्मिया एगत्रो विहरति, एगे तस्य अस्परं
अकिञ्चद्वाणं पडिसेविता आलोएजा ठवणिजं ठवडा
करणिजं वेयावडिं ॥ १ ॥

हो साधर्मिकौ संविग्नसंभोगिकाः-विरुपायैकत एकस्मिन्
स्थाने समुचितौ विहरतः । तत्रैकाऽन्यतरस्य अकृत्यं स्थानं
प्रतिसेव्य आलोचयेत् । तत्र यद्यगीतार्थः प्रतिसेवितवान् त-
तस्मै शुद्धतया दातव्यम् । अथ गीतार्थस्मृतिं यदि परिहा-
रतपोयोग्यमाश्रयतः परिहारतपो व्याप्तं, तदनन्तरं
स्थाप्यते विविक्तं कृत्वा प्रकृत्येन इति स्थापनीयं परिहा-
रतपोयोग्यमुद्यमानं तन् स्थापयित्वा प्रकृत्य य आपन्नः स
परिहारतपः प्रतिपद्यते, इतरः कलस्थितो भवति । स एव
च तस्यानुपारिहारिकः, ततस्तेन तस्य करण्यं वेयावृ-
त्त्यमित्येव सूत्रसंज्ञायते ।

अनुना नियुक्किविस्तनः-

दो साहम्मिय छ व्या-रसेव लिंगमि होइ चउमंगो ।

चचारि विहारमि उ, दुविहो भावमि भेदा तु ॥१४१॥

द्विशब्दस्य साधर्मिकशब्दस्य च यथाक्रमं पद द्वयस्य नामा-
ऽवयवौ निक्षेपाः, द्विशब्दस्य पदः साधर्मिकशब्दस्य द्वि-
शको निक्षेप इत्यर्थः । लिङ्गं लिङ्गविषये चतुर्भङ्गा, भवति ।
सूत्रं च पुरुषनिर्देशः प्राकृतव्याप्तः । तथा विहारः चत्वारो
नामाऽऽख्या निक्षेपाः । तत्र भावे द्विवचो भेदः । एष द्वार-
गाथासंज्ञार्थः । ७० २ ३० । (द्वयोरिविहारसंभवे 'विहारा'
शब्दे वच्यते)

दो साहम्मिया एगत्रो विहरति, दो वि ते अस्परं
अकिञ्चद्वाणं पडिसेविता आलोएजा, एकं तस्य कृपागं
वाऽया एगे शिविसेजा, अह पच्छा से वि शिविसेजा ॥२॥

(दोनाहम्मिया एगत्रो विहरति इत्यादि) हो साध-
र्मिकविक्रम एकत्र स्थाने विहरतः, तौ द्वावप्यन्यतर-
कृत्ये स्थानं प्रतिसेव्य आलोचयेयताम् । तत्र यदि द्वा-
वपि गीतार्थौ ततस्तत्र तयोर्द्वयोरित्येव एकं कलस्थितं स्थाप-
यित्वा एको निविश्येत्, परिहारतपः प्रतिपद्यते । यच्च कल-
स्थितः स एव चानुपारिहारको भवति, अयस्याभावात् । ततः
स तस्य वेयावृत्तं करोति । अथ परिहारतपःसमाप्यनन्तरं
स कलस्थितः पश्चाद्विधेयपरिहारतपः प्रतिपद्यते, इत-
रस्तु कृतपरिहारतपःकर्मो कलस्थितोऽनुपारिहारकश्च
भवति, एव सूत्रार्थः ।

एतमेव सूत्रार्थं भाष्यकृतसविशेषमाह-

चित्ति निविस्तएगो, निविष्टे तेण निविसे इयरो ।

एगतरमि अगीते दासु य सण्णपरे सोही ॥५७॥

द्वितीयं सूत्रे द्वयोरपि गीतार्थयोरन्यतरस्य अकृत्यस्थानसा-
पचयोरैको निर्विशति परिहारतपः प्रतिपद्यते । द्वितीयः क-

ल्पस्थितोऽनुपारिहारिकश्च, भवतीति वाक्यशेषः । ततस्ते-
न । द्विशब्दे परिहारतपसि कृते इतरो द्वितीयो निर्विशति
कृतपरिहारतपःकर्मो तु तस्य कलस्थितोऽनुपारिहारि-
कश्चोपजायते । यदि पुनरकतरोऽगीतोऽगीतार्थो भव-
ति ततः शोधिः, शुद्धतयाः प्रायश्चित्तदानम् । अथ द्वयो-
रपि अगीतार्थयोः स्तोत्राः प्रायश्चित्तस्थापनाऽऽपत्तौ स्वग-
णे इतरस्मिन् परमणे वा गीतार्थानां मिलित्वा गताभ्यां
शोधि शुद्धं तपः प्रतिपद्यते, अगीतार्थेभ्यः परिहारतपो-
योग्यताया अभावात् ।

(१३) सूत्रम्-

बहवे साहम्मिया एगत्रो विहरति, एगे तस्य अस्परं
अकिञ्चद्वाणं पडिसेविता आलोएजा, तस्य ठवणिजं च
ठवडा करणिजं वेयावडिं ॥ ३ ॥

(बहवे साहम्मिया एगत्रो विहरति इत्यादि) बहवः सा-
धर्मिका एकत्र स्थाने विहरन्ति । तत्र तेषां मध्ये
एको गीतार्थोऽन्यतरकृत्यस्थानं प्रतिसेव्य आलोचयन्तः,
आलोचनानन्तरं परिहारतपो दातुं स्थापनीयं, प्राकृत्यरूपं
स्थापयित्वा अनुपारिहारिकेन तस्य करण्यं वेयावृत्तमि-
त्येव सूत्रार्थः ॥ ३ ॥

एतमेव भाष्यकृतसविशेषमाह-

एमेव तस्यमुने, जइ एगो बहुग मज्जेक आवजे ।

आलोएणगीयन्ते, सुद्धे परिहार जइ पुत्तिं ॥ ५८ ॥

एतमेव अनेन प्रायुक्तं प्रकारं यथंका बहुषु मध्ये
अवनिष्ठमानः प्रायश्चित्तस्थापनापद्यते, ततस्तेन तत्तत्तुं
गीतार्थो पुरत आलोचनया दातव्यः । तत्र यदि स्तोत्र-
गताभ्यां भवति तदा शुद्धं तस्मैऽपि दातव्यम् । अथ गीता-
र्थस्तनः परिहारतपः, तत्र यथा स्थापनीयस्थापनापुरस्सरं
पूर्वमुक्तं, तथाऽवर्गीय वक्तव्यम् । इयमेव भाषना-ने बहवः
साधर्मिका गीतार्था अगीतार्थाः वा मधेयुः, गीतार्थमिच्छा
वा । तत्र गीतार्थमिधेयु जगम्येनको गीतार्थो भवेत्, उपर्य-
तो द्वित्राऽऽदिकाः तत्र यदि स्ये गीतार्थः । यद्विधा-द्वित्रा-
ऽऽदिका गीतार्थाः प्राप्यन्ते, तदा एकः कलस्थितः कियते,
एकऽनुपारिहारिकः । अथ सर्वे आचार्यव्यतिरेकगानी-
तार्थाः, ततः शुद्धतया देयम् । अथाऽऽवर्ग्य एव प्रायश्चित्त-
स्थानमापन्नस्ततः स्तोत्रस्य वाऽसु गता परिहारतपः प्र-
तिपद्यते । अथ समस्ता अद्यानाऽप्रभृतयो गीतार्थास्ततः-
ऽन्यत्र गच्छन्तः ते सर्वे गता यः प्रायश्चित्तमापन्नः स शुद्धं
तपः प्रतिपद्यते ।

सूत्रम्-

बहवे साहम्मिया एगत्रो विहरति, सर्वे ते अस्परं अ-
किञ्चद्वाणं पडिसेविता आलोएजा, एगं तस्य कृपागं ठवडा
अवसेसा गिण्वमिजा, अह पच्छा सेवि निविसेजा ॥४॥

बहवः साधर्मिकाः एकत्रो विहरन्ति, ते च तथा विहर-
न्तः सर्वेऽप्यन्यतरस्य अकृत्यस्थानं प्रतिसेव्याऽऽलोचयेयुः,
आलोच्य एकं तत्र कलस्थिते कृत्वा अवयवाः सर्वेऽपि नि-
विशन्ति, परिहारतपः प्रतिपद्यन्ते इत्यर्थः । ततः तेषां परि-
हारतपःसमाप्यनन्तरं पश्चात्त कलस्थितोऽपि निर्विशेयः ।

स परिहारतपः प्रतिपद्येति भावः । तस्यैकोऽनुपारिहारको दीयते । एव सूत्रसंक्षेपार्थः ॥ ४ ॥

व्यासार्थं तु भाष्यकृदाह-

सर्वे वा गीयन्त्या, मीसा व जहन्न एवो गीयन्त्यो ।

परिहारिणं आलवणा, इय भक्तं दैति गेयहती ॥ ५ ॥

लहु गुरु लहुगा गुरुगा, सुदतवारं व होह पयवणा ।

अह हति अगीयत्या, अग्रगणे सोहणं कुजा ॥ ६ ॥

ते बहवः सार्धमिकाः कदाचित्सर्वेऽपि गीतार्था भवेयुः, कदाचिद् गीतार्थमिमाः । तत्र यदि जहन्नमेको गीतार्थः, शेवाः सर्वेऽगीतार्था इति य एको गीतार्थः प्राश्चित्तमानमापन्नस्तस्य एवाऽऽचार्यः कल्पस्थितः, स एव आनुपारिहारिकः । यदि पुनर्बहवो गीतार्थाः प्राप्यन्ते, यदि वा-सर्वे गीतार्थाः, तत एकं कल्पस्थितं कृत्वा बहवः परिहारिका भवन्ति, तेषां च परिहारिकी कर्तव्या, परिहारिकैश्च परिहारतपसि व्युद अनुपारिहारिकाः परिहारतपः प्रतिपद्यन्ते । कृतपरिहारतपः कर्माणस्तु तेयमनुपारिहारिका भवन्ति । कल्पस्थितोऽपि परिहारतपो वहानि, इत्याप्यनुपारिहारिक एको दातव्यः । यदि पुनराचार्यः परिहारतपोयांयं प्रत्याश्चित्तमानमापन्नं भवति, शेवास्तु सर्वेऽप्यगीतार्थाः, ततः सोऽप्यगणं गत्वा परिहारतपः प्रतिपद्यते, परिहारिकस्य यदि शेवाः साधव आलापनाऽऽदिकं कुर्वन्ति । आदिशब्दाः स्मृत्रयाचनाः दिप्रिग्रहः । ततस्तेषां प्रायश्चित्तं चत्वारो लघवः । अथ भक्तं वदन्ति, तदा चत्वारो गुरुवः । तथा परिहारिकाद्रक्तं युद्धन्ति, तदा चत्वारो लघवः । परिहारिक एवा आलापनादिकं करोति भक्तं वा वदन्ति, युद्धन्ति वा तदा सर्वत्र प्रत्येकं चत्वारो गुरुवः । ये पुनर्गीतार्थास्तेभ्यः युद्धतपो दातव्यम् । अगीतार्थेतया तेषां परिहारतपोयांयः याभावात् । अथ कीदृशाः परिहारतपोधाः, कीदृशाः युद्धतपोयांयः इति शिष्यप्रश्नाचकाशात् परिहारतपोयां ग्यानां च प्रज्ञापना प्रकरणा कर्तव्या । अत्रापि तत्परूपायाः स्थानयान् । सा च प्रागव कर्तेति न भूयः क्रियते । अथ सर्वेऽप्यगीतार्था भवेयुस्ततस्ते अन्यस्मिन् गणे गत्वा शोधनं कुर्युरालोचनां क्त्वा युद्धतपः प्रतिपद्येति भावः ।

(१४) परिहारकल्पस्थितं ग्लायन्तम्-

परिहारकल्पधिते भिक्खु गिलायमाणे असयरं अकि-
बडणं पडिसेविता आलोएजा, से य संथेजा ठव-
णिजं ठवड्ठा करिणजं वेवावडिणं ॥ ५ ॥ से य सो
संथेजा अणुपरिहारिणं कराणंजं वेवावडिणं, से य संते
बले अणुपरिहारिणं कीरमाणं वेवावडिणं साइजेजा से
य कसिणं तथेव आरुहेयन्ते सिया ॥ ६ ॥

"परिहारकल्पधिये भिक्खु गिलायमाणे" इत्यादि
सूत्रद्वयम्-परिहारकल्पस्थितो भिक्खुलायन् ग्लानिमु-
पपन्नः अन्यतरदृक्त्वस्थानं प्रतिवेद्य आलोचयेत् । स
च वेगाकृत्यप्रतिषेधनेन संस्तरन् परिहारतपोवहने

१७

समर्थो भवेत्, ततः स्थापनीयं स्थापयित्वा अनुपारि-
हारिकमनस्य स्थापयितव्यः, तेन तस्य करणीयं वैयाकु-
त्सविनीमकं सूत्रम् ॥ ५ ॥ द्वितीयं सूत्रमाह- (से य णो
संथेजा इत्यादि) सोऽपि हतः परिहारिकां ग्लायन्नकृत्य-
प्रतिषेधनाऽपि न संस्तरन्, न परिहारतपोयांयममुष्टानं
विधातुमलम्, ततः स्यानुपारिहारिकेण वैयाकुत्सं करणीयं,
तच्च यथा करणीयं तथा भाष्यकृदर्थयति । यदि पुनः स-
न्यपि बलेऽनुपारिहारिकेण क्रियमाणं वैयाकुत्सम्, (साःजेजा
ति) स्वाद्येत् अनुमन्यते, तदापि प्रायश्चित्तं कृत्तम् तत्रैव
उक्तमाने परिहारतपसि अनुग्रहकृत्तेनाऽऽरोपितव्यं स्या-
दिति सूत्रसंक्षेपार्थः ॥ ६ ॥

व्यासार्थं तु भाष्यकृत्प्रतिपादयति-

परिहारिवाहिगारे, अणुवृत्तं अयं विसेसो उ ।

आवस्यदाणसंथर-मंसथरं चेव नाणत्ते ॥ ६ ॥

परिहारिके प्रकृतेऽनुवृत्तमाने अयं वक्ष्यमाणसूत्राणां विशेषः
यः परिहारिकविधिगत आभ्यां सूत्राभ्यामभिधीयते । को
विशेषः ? इत्यत्र आह- (आवस्यदाणसंथरं ति) परिहारत-
पः प्रायश्चित्तमापन्नस्य परिहारतपोदानं कृते सति तत् व-
हते ग्लानिमुपगतस्य अन्यतरदृक्त्वस्थानं प्रतिषेद्यते, न
संस्तरतः । प्रथमसूत्रेण विधिभिधीयते, द्वितीयसूत्रेण
पुनस्तेनाप्यसंस्तरत इति सूत्रद्वयस्य परस्परं पूर्वान-
न्तरसूत्राच्च नानात्वं विशेषः ।

पर आह-

उभयबले परियायं, सुत्तथाभिगहे य वसेत्ता ।

न हु जुज्ज वुत्तं जे, जं तद्वत्थो वि आवजे ॥ ६ ॥

ननु तस्य परिहारिकस्य पूर्वमुभयं धृतिरसंभवनवरूपं व-
र्धितं, पर्यायश्च युद्धयतिपर्यायरूप उभयतो दक्षितः, सूत्रा-
र्थावपि तस्य यावत्प्रमाणं अवतस्तावत्प्रमाणं वसितो अभि-
प्रदा अपि च तस्य त्रयाः दिविपयाः पूर्वमवस्तात् व्यावर्णि-
तास्तन्त उभयबलमुभयं पर्याये सूत्रार्थावभिप्रदाश्च वर्णयित्वा
(नहु) नैव युष्माकं युज्यन्ते व कुम् । ' जे ' इति पादपूर्णे ।
यत्तद्वत्स्थोऽपि परिहारतपः प्रतिपन्नोऽप्यापद्यते, प्रायश्चित्त-
स्थानाऽऽपत्तिर्भवति ।

अत्र स्मरिहाह-

देहि वि गिलायमाणे, पडिसेवन्ते भिगेण दिहुंते ।

आलोयणा अफरिसे, जोहे वसहे य दिहुंते ॥ ६ ॥

द्वाभ्यामाभ्यां परीषाभ्यां क्षुद्रियासात्सल्लभाभ्यां ग्लायन्
ग्लानिमुपगच्छन् गुरुलाघवचिन्तया अनेवणऽऽदिकमाप प्र-
तिषेधतः तस्मिन् तथा प्रतिषेधनां दृष्टान्तो युगेण वे-
दितव्यः । स च तथा प्रतिषेध्यालोचयेत् । आलोचनायां
च तेन दीयमानायामपकवं भाषणीयम् । यदि पुनः पकवं
भाष्यते प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुका मासाः, आह्लाऽनवस्था-
मिध्यात्त्वविराचनाश्च दीयाः । अत्राऽयं योधान् दृष्टान्ती-
कुर्यात्, यदि वा-युवमेण दृष्टान्तः कर्तव्य इति । तत्र सुगद-
दृष्टान्तोऽयम्- " एयो भिगे भिग्गुहोले संपत्तं तणहाए
अभिभूतो पाणिययुणं गतो पासह-कौडिकं चरियदहं
बाहं । ततो भिगे इमं चित्तेर-ज्ज न पियामि तो सिण्यं
मरिहामि । पंते सुद्वेण मरिजामि । अवि य-थीए कयाह

बलिचक्षुण्णुलेण पलाइजा वि । एवं चिन्तिऊण सो अश्रेण
आगासिणं लिप्यं पाणिं पाउं लग्गो । जाव सो वाहं नं
आगासं पावइ ताव कइ वि छोई करेत्ता पलातो एवं सो
वि परिहारिआं चिन्ते-जइ न पडिसेवामि तो मरगि ।
अइवे च पायच्छित्ते अन्नमवि कम्मनिज्जरणं न काहामि ।
पडिसेवामि पुण पच्छिन्नं च, जं च अइवे च वहिस्सामि
अन्नं च कम्मनिज्जरणं चिन्ते जीवन्तो करेस्सामि भवमलम-
वेषयित्तुनेणं कवाहं सिउंकरामि विवेयं । जतो भयियं-

“अप्येणं बहुमेनेजा. एवं पडियलकलणं ।

सव्यासु पडिसेवासु, एवं अट्ठावयं विदु ॥ १ ॥”

आलोकाङ्गाङ्गागमिका-सर्वासु प्रतिसेवासु प्रतिसेवना-
सु पदवन्नरोगितमहेन च वटक परमासाधपदं सार्धकम-
पवादपदं विदुर्जानन्ति पूर्वमहर्षयः ।

एनमेव सुगदष्टान्तं भावयति-

गिम्हे स मोखिएसुं, दुइ वाहं गतो जलोयारे ।

चिन्तेइ जइ न पाहं, तोयं तो मे पुवं मरणं ॥ ६४ ॥

पाउं मरणं पि सुहं, कयाह चेडिओ पलाएजा ।

इति चिन्तेउं पाउं, नोलेउं तो गतो वाः ॥ ६५ ॥

प्रोषे श्रीधरकालं स मृतोऽवतारं गतो व्याघ्रं मोक्षनेपु मो-
क्षितो मोक्षमिष्ट इषुवीणो यम स तथा नं, दृष्ट्वा विन्ययति-
यदि न पास्वामि तंयं जलं ततो मे भुवं मरणम् । अपि च
पानीयं पीत्वा मरणमपि मे सुखं, तथा कदाचिज्पानीयपानेन
चेष्टितः सचेष्टाकः सन् पलाययमपि, इति विनयित्वा पानी-
यमन्यस्मिन्नवकाशे पीत्वा वेगवलेन व्याघ्रं मुदित्वा प्रयं गतो
सुगः स्वस्थानम् । उक्तो सुगदष्टान्तः ।

संप्रति दार्ष्टान्तिकयोजनामाह-

मिगसमाथो साहू, दूपाणसमा अकूपपडिमेवा ।

वाहोवमो य बंधो, सेविय पीतं पणाइइ ॥ ६६ ॥

सुगसमानो सुगसदृशः साधुः, उदकपानसमा उदकाभ्य-
वहारसमा अकूपप्रतिसेवा, व्याधोपमो व्याधस्थानीया-
बन्धः । कर्मबन्धमकलपं प्रतिस्वरूपं सुग इव पानीयं पीत्वा
व्याघ्रं प्रखुदिति प्रत्यति । संप्रति आलोचनाया अरूपमा-
पणे योषदष्टान्त उपपत्त्यः । स भाव्यते-“ एगो राया. सो
परबलं अभिभूतो, तेण जोदा दिट्ठो. जुअंनो परबलेन
पहारेहिं परिताबिया भग्गो, ततो आगवा अण्णजिज्जस-
सेणो पायमूलं, तेण वायमगेहिं तज्जिया-तुअं मम
विस्तिं खाइत्ता किं पहाराणं भिया पडिआगता ? । ताहे ते
जोहा परबलमभिप्रविउमत्तमथा इमं विनंति-जुअंनो राणं
आउहपहारेण भग्गणं पडिआगयाणं वायासरपहारा
बंधणमरणादीणि विसेसंति कीन अण्णा न प-
रिखन्तो सि चिन्तेऊण तेहिं जोयेहिं राया बंधितं परबल-
सो दिओ । ”

एनमेवाथेमाह-

परबलपहारचइया, वायासरतोइया य ते पडुया ।

परपच्चूहासत्ता, तस्सेव हवंति प्रायाप ॥ ६७ ॥

योधाः परबलकृतेः प्रहरिस्त्वयजिताः संग्रामाध्यवसायमो
क्षिताः, ततः प्रत्यागताः सन्तस्ते प्रभुषा स्वकीयेन राज्ञा

वाक्यरस्तेष्वेतिता अनिशयेन पीडिताः परप्रयूहासक्ताः पर-
बलप्रतिषेधं कर्तुमसमर्थाः तस्यैवाऽऽसीयस्य राज्ञो ध्या-
यता य भवन्ति ।

“अण्णो राया परबलेणभिभूतो तवह जोहे पेसेइ, परबल-
पहारेहिं भग्गो पडिआगतो मोत्ताहयति । ” कथमित्याह-
नामेषु य पोएण य, एसंसिया चेव पुव्वकम्मोहिं ।

भगवत्पिशा वि जोहा, जिणंति सत्तुं उदिसं पि ॥ ६८ ॥

तो योधाः प्रत्यागताः सन्तः तेन राज्ञा नाम्ना अभिधा-
नेन गोत्रेणान्वयेन तथा पूर्वकर्मभिः पूर्वकृतेरनेकैः संवि-
धानैः प्रशंविताः सम्यक् स्तुताः, ततस्तया प्रशंसया उत्क-
र्षं प्राप्ताः सन्तो प्रणिताः सन्तो भग्ना भग्नावगताः, रा-
जदत्ताऽऽदिदर्शनाद्भ्रमशब्दस्य पूर्वनिपातः । तथाभूता अपि
उदीर्घमपि प्रबलमपि शत्रुं जयन्ति । उक्तो योषदष्टान्तः ।

संप्रति दार्ष्टान्तिकयोजनामाह-

इय आउरपडिमेवं-त चादिनो अहव तं निकाए तो ।

लिमाऽसोवण चामं, करेज्ज पायं व कलहं वा ॥ ६९ ॥

एतेन योषुगन्तं प्रकारेणाऽऽनुरः प्रथमः, द्वितीयः परीपहा-
भिभूतेनाऽऽकुलीभूतोऽनेपणाऽऽदि प्रतिसेवमानः सन् चादितो
ऽथवा तत्प्रतिमयितं निकाचयन् आलोचयन् चादितो, यथा-
इति धर्मिन् ! किमिदं स्वया कर्तमित्यादि । स च तथा परूप-
भाषणेन रोपं प्रहितः सन् तत् प्रतिचांदनामवदमानो लि-
ङ्गस्य वा राजाङ्गमुपलब्धिकावप्य आरंभं वा, प्रा-
यश्चिन्नस्य त्यागं वा कुर्यात् । यदि वा-यातं चादिकस्य कुर्यात्,
यानप्रवणमुपलक्षणम्-पिदने वा लकुटाऽदिभिर्जीविताद्य-
परापणे वा कुर्यात्, कलहं वा राटिकरं विदध्यात्, कोपाऽऽवे-
शतः सर्वस्यायुक्तपसंभवात् । संप्रति बृषदष्टान्त उ-
च्यते-“ कदारंणुं माली वाजिया, तं य कयारा
विर्ताए परिक्खिन्ना कया, तेमि एक्कं वारं कयं, अन्नया
तेण वारेण वसमो पविट्ठो कयारेसु वग्ग, केयग्गामो
आगतो तं वसमं पविट्ठं पामिऊण तं वारं इकिये, ततो
सरमाहीहि तं वसमं परिताडिणं । ताहे तेणं परिता-
विण्णं इमं कयं । ”

जे पि न चिप्पे तं ते-ण चपडिपं पोळियं सराहिं ।

केयरिक्कदुवारे, पेयलेणं निरुद्धेणं ॥ ७० ॥

कदारमन्त्रेक एकस्मिन् हां सति तेन हांम्यगन्तो नि-
रुद्धेन पेयलेन सगडवृषेण यदपरं तु कदारं तु न चाधि-
तदपि शराऽऽदिभिः परिताप्यमानेन इतस्ततः परिभ्रमता
(चर्मडियं ति) विनाशितं (पण्डियं वति) पतितं च शीघ्रम्
एव दृष्टान्तः ।

अवसथोपपन्नः-

तणुपम्मि वि अवगारे, कयम्मि अणुवायचोइणं वा ।

सेस चरणं पि मलियं, अममत्थ पमत्थ विदयं तु ॥ ७१ ॥

एवं बृषदष्टान्तप्रकारेण स्तोकेऽप्यपराधं कृते अनु-
पायेन उपायाभावेन यथेदितस्तेनानुपायचोदितेनाधिष्ठा-
तप्रतिसेवनातः शयं यश्चात्रमवमतिष्ठन् तदपि लिङ्गत्वा-
याऽऽदिना मलितं क्रियते । इदमप्यस्तमुदाहरणम् । द्वितीयं
तदाहरणं प्रशस्तम् । तत्रेदम्-“अत्रो केयारामो वसमं केया-

रेसुं सालि करंनं पासिऊण दुवारस्स एणपासे सिच्छा सई करेइ, ततो सो वससो नीतो तेण दुवारेण निष्फड्ढति, निष्फड्ढतो य लट्ठदुमादीहि आहतो, एवं तस्स लेशमलणादिथा पुञ्जुत्ता दोसा न जाया । एवं आयपरिण वि सो उवाचय चोएयव्वो जहा न रुवति, ततो पुञ्जुत्तो एगो वि दोसो न संभवति ।" व्याख्यातं प्रथमसूत्रम् ।

अधुना द्वितीयं व्याचिच्छासुः प्रथमतः सूत्रेण सह संवन्धमाह—

तेणेव सेविण्णं, असंथरंतो वि संथरो जातो ।

वितिओ पुण सेवेता, अकपिण्यं नेव संथरति ॥७२॥

अनन्तरसूत्राभिहितं तस्मिन्स्तरत्रापि तेनैव प्रागुक्तैनाकल्पिकेन सेवितेन संस्तरो विद्यस्तानुष्ठानबहनसमर्थो जातः । द्वितीयः पुनरधिकृतसूत्रोक्तोऽकल्पिकमपि प्रतिषेधमानो नैव संस्तरति नैवाधिकृतानुष्ठानबहनसमर्थ उपजायते ।

ततोऽस्मन्तरतो व्याचिच्छासार्थमधिकृतसूत्राऽऽरम्भः—

एमेव वीयसुते, नाणसं नवरमसंथरंतम्पि ।

करणं अणुपरिहारी, चोयगगोणीए दिट्ठो ॥ ७३ ॥

यथा प्रागुक्तं त्वंऽभिहितम् "उभयबले परिचार्य" (६२) इत्यादि, एवमेव अनेनैव प्रकारेणास्तिस्त्रयधिकृते द्वितीये सूत्रे वक्तव्यं, नवरमं तानात्वमिदमसंस्तरति अकल्पिकप्रतिषेधेनापि संस्तरणमपानुयति, करणमुपरिहारिणः यत्र शक्नोति परिहारिकः कर्तुं नद्वितीयः, स न कर्तव्यमुपरिहारिक इति भावः । "चोयगगोणीए दिट्ठो" इति पञ्चाहं व्याख्येयम् ।

संप्रति यदनुपरिहारिणा कर्तव्यं तदाह—

पेहा भिक्खमाहणे, उट्ठतिनिवेसणे य धुवणे य ।

जं जं न तरइ काउं, तं तं से कोइ वितिओ उ ॥ ७४ ॥

प्रज्ञा या भिक्षाग्रहणे उत्तिष्ठति उन्धानं कर्तुमर्हमन्तां निवेशते आनुपरिहारिणः, कर्णं भवतीति शेषः । इयमत्र भावना—यदि परिहारिको भागदं प्रत्युपेक्षितुं न शक्नोति ततोऽनुपरिहारिकं भूते प्रत्यवेक्षन्तं भागदकमिति । ततोऽनुपरिहारिकस्तस्य भागदं प्रत्यवेक्षते । तथा यदि भिक्षा-निमित्तं हिण्डितुं न शक्नोति ततोऽभिधत्ते, भिक्षामदि-त्वा ददाति । एषमुन्धानं यदि कर्तुं न शक्नस्तत उन्धा-पर्यति, उपवेष्टुमशक्नुमुपवेशयति, लेपकदादिना खण्डित-ता पावबध्नाऽऽदि यदि प्रक्षालयितुमशक्नस्तदा तदपि प्रक्षालयति । अत्र "चोयगगोणीए दिट्ठो" इत्यस्यावकाशः । जो-द्वक् आह—यदि नाम तस्यानुपरिहारिणा कर्तव्यं, ततः किमुक्तमव करोति, सर्वं कस्माच्च कुरुते ? । तथाहि—यथा भिक्षाहिण्डनार्थमुन्धानमुमशक्नुवन्ता परिहारिकेणांशं मामुन्धापर्यति तमनुपरिहारिक उन्धापर्यति । तथा भिक्षामदि-त्वा कस्माच्च भक्षमानेन ददाति । यथा वा भक्षितः सन् भिक्षामदि-त्वा भक्षमानेन तस्मै प्रयच्छति । तथा भागदप्रत्यु-पेक्षणाऽऽदिकमप्यभक्षित एव कस्माच्च करोति ? स्मरिहाह—गोएण दहान्त—यथा कस्यापि गौवोना—दिना लग्नशरीरा, तामुपषिष्टामुन्धानमुमशक्नुवन्ती पुच्छे गृहीत्वा गोमायक उन्धापर्यति, सा जोषित्वा स्वयमेव चारि चरितुं याति, यदि पुनरसमर्था चरिचरण्याय गन्तुं तदा चारि पानीयं चाऽऽनीय ददाति, एवं च तावद् कारिता यावद्दल्लिष्टोपजा-

यते । एवं च परिहारिकोऽपि यत् यत्कर्तुं न शक्नोति तत्तत् (से) तस्य द्वितीयोऽनुपरिहारिकः करोति, यत्पुनः कर्तुमलं तत्स्वयमेवानुश्रितबलवीर्यः करोति । एवं नाम तेन वीर्याचरोऽनुवीर्यो भवति ।

संप्रति यदुक्तम्—"अणुपरिहारिण्यं करिमाणं वेयावच्चं जं सारज्जति ।" तत्र सारज्जणमाह—

जं से अणुपरिहारी, कोइ तं जइ बलम्मि संतम्मि ।

न निसेहई साइ—ज्जया उ तहियं तु संठाणं ॥ ७५ ॥

यत् (से) तस्य परिहारिणोऽनुपरिहारी करोति, तद्यदि तेन क्रियमाणं सत्यपि बले, अपिचशब्दोऽनुप्राक्कोऽपि सामर्थ्याद्भवत्येतत् । निषेधते न निवारयति । सा नाम "सारज्जणा" स्वादना, तत्र च तस्यां च स्वादनार्थं क्रियमाणार्थं प्रार्थित्वं स्थानम् । किमुक्तं भवति ?—प्रथमोद्देशिकं येषु स्थानेष्वालपनाः—दिलघव उक्तास्तेषु स्थानेष्वप्य गृहका दातव्याः, अनुमनताप्यवसायस्यापिप्रदानं प्रवर्तुमादिति ।

सूत्रम्—

परिहारकपट्ठियं भिक्खुं गिलायमाणं शो कण्ड तस्स गणावच्छेदियस्स शिज्जुहिसए, अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं० जाव ततो रोमायंकाओ विष्णुक्को ततो पच्छा तस्स अहालहुस्सयं नामं ववहारं पट्ठेयव्वे सिया ॥ ७६ ॥

अथास्य सूत्रस्य पूर्वसूत्रेण सूत्रकः संबन्धः । उच्यते—तवसोमियस्स वाज, सुभेज पित्तं व दांवि समगं वा । समग्निं पारश्वम्भी, गेलसमये तु मेवंथो ॥ ७६ ॥ तपःशोभितस्य यो हि परिहारनपसा शोभयुगगतस्य वातः क्षुब्धेत, यदि वा पित्तम् । अथवा इयमपि वार्तापित्तं समकं क्षुब्धेयानाम् । ततो वानेन पित्तेन तां सन्धे विषयाने अग्नीं पारश्वं कृते सति ग्लानित्यमुपजायते । ततो ग्लानस्य सतां विधि-क्यापनार्थमेतत्सूत्रमुपगतमित्येव सूत्रस्य संबन्धः । अनेन सं-बन्धेनाऽऽयानस्याऽस्य सूत्रस्य (७) व्याख्या—परिहारकपट्ठियं भिक्खुं ग्लायन्ते यस्य सकाशमानस्तस्य गणावच्छेदितो न कलरते निर्वृतिदुमपाकर्तुं वेयावृत्त्यकरणः—दिना, किं च ग्लान्या तस्य करणीयं वेयावृत्तं तावदावन्तं रोमाऽऽनङ्कादिप्र-मुक्तो भवति, ततः पञ्चास्तस्य परिहारिणां (लट्ठस्सग लि) स्तोको नाम व्यवहारः प्रार्थित्वं प्रस्थापयितव्या दातव्यः स्यादिति सूत्रसंक्षेपायः ।

व्यासार्थं तु भाष्यकृद्विषयैः कारणैः स ग्लायति तान्यः

भिषित्सुराह—

पट्ठमिविइहि न तरइ, गेलोणं तवोकिंलो वा ।

निज्जुहया अकरणं, ठायं व न देइ वसहीए ॥ ७७ ॥

प्रथमद्वितीयाभ्यां क्षुण्णियासालक्षणाभ्यामभिभूतः सन् परिहारि ग्लायति । यदि वा—ग्लानत्येन, अथवा—तपसा क्लान्तः सन् । एतावता "गिलायमाणं" इति पदं व्याख्यानम् । अधुना "निज्जुहिसए" इति व्याचिच्छासुराह—निर्वृटना नाम वेयावृत्त्युत्पाकरणं, यदि वा—वसतो दांषाऽभावे उत्स्थानं न ददाति एषा निर्वृटना । वेयावृत्त्यकरणऽऽदिना यस्य नपोऽकरणं सा निर्वृतेति भावः ।

यदुक्तम्—"अगिलाए तस्स करणिज्जं" इति । तत्र गिलायति-वेधेन अगिला ज्ञायते, इति गिलाव्याख्यानार्थमाह—

निबबेदिं व कुशंतो, जो कुणई एरिसा गिला होइ ।

पडिलेहुद्धवणाई, वेयावडियं तु पुण्वुत्तं ॥ ७८ ॥

यो नाम नृपवर्षे राजवर्षमिव कुर्वन् वैद्यावृष्यं करो-
ति पताहृयी भवति गिला ग्लानिः, तस्याः प्रतिबोधो
ऽगिला. तथा करणीयं वैद्यावृष्यम् किं तद्विस्तृत आह-प्रति-
लेखोऽथापनाऽऽदिकं भाग्यद्वयं प्रत्युपेक्ष्यमुपविष्टस्योत्थापना-
म्, आदिशब्दात् भिन्नानयनाऽऽदिपरिग्रहः । पतत्पूर्वोक्तं
वैद्यावृष्यम् ।

अत्र निर्युक्तिविस्तरः—

परिहारि कारणम्मी, आगमे निज्जहणम्मि चउ गुरुणा।
आणाइया य दोसा, जं सेवइ तं च पाविहिति । ७६ ॥

परिहारिणः कारणे वक्ष्यमाणलक्षणं आगतं सति यदि निर्व्यूहना क्रियते तदा तस्य मण्वावच्छेदिनो निर्व्यूहितुः प्रार्थान्धत्तं चत्वारो गुरुकाः मासाः, तथा आशाऽद्ध्यश्च आशा-
 ऽनवस्थामिष्यत्स्वविराधनारूपपञ्च तस्य दोषाः। तथा य-
 क्षैय्यवृथाकरणत्वं स्थानलभमेव वा प्रसिंत्तवेव परिहारि, त-
 त्तं शिञ्जितमन्त्रं च प्रायश्चित्तं स प्राप्नोतीति।

संप्रति यैः कारणैः परिहारिण आगमनं भवति, तान्य-
भिधित्सुराह-

कालगतो से^५ सहाओ, असिबे राया व बोहियभए वा ।

एएहिँ कारखेहिं, एगागी होज्ज परिहारी ॥ ८० ॥

(से) तस्य परिहाराणि सहाय एकां अनेकां वा कालगतः । यदि वा-साधूनामश्रयमुपास्थितम् । अथवा राजा प्रद्विष्टः (वेद्विष्ट इति) म्लेच्छाः तद्वयं वा समुपजातं, ततः साधूनां वृन्दस्कोट उपजायते, एतैः कारणैः स परिहारी एकः कां भवतु, एकाकिञ्च सतः परिहारतपो न निर्वहति विशेषतो ग्लानस्तस्य आग्रामनमिति ।

तम्हा कायव्वं से, कप्पद्वियमणुपरिहारियं ठवेऊण ।

वितियपदे असिवादी, गहियागहियम्मि आदेसो । ८१ ।

यस्मादंशे कारणे समागतस्तस्मान् (सि तस्य परिहारिणः)
 प्रायश्चित्तपरिज्ञाननिमित्तं सकलाः कृतमग्नं कदास्थित-
 मनुपरिहारिणं न कथापयित्वा कर्तव्यं यत्करणीयं, द्वितीयं
 पदे आशयाऽऽसिद्धत्वंऽप्यवादिनं नियुहितंऽपि परिहारिणं
 स गणावच्छेदः। अथवाऽऽदिभिन्ने गृहीतागृहीतविषये आ-
 देशः प्रकाशस्तुर्भस्वयामकः।

तमेव प्रकारमाह-

गह्रियागह्रिए भंगा, चउरो न उ वसति पढ्मावितिणसुं ।

इच्छाएँ तइयभंगे, सुद्धो उ चउत्थओ भंगो ॥ ८२ ॥

गृहीताऽगृहीत वा गृहीतविषये भङ्गाद्व्यवहाराः । तद्यथा अ-
श्विमेव गच्छेत् गृहीतो न परिहारोति प्रथमो भङ्गः । परिहारी
गृहीतो न गच्छेद् इति द्वितीयः । परिहारीयं गृहीतो गच्छेत् ।
धीति तृतीयः । न गच्छेत् । परिहारीति चतुर्थः । तथ प्र-
थमे द्वितीयं वा भङ्गेन प्रविशति प्रथमभङ्गे परिहारिणो द्विती-
यभङ्गे वातयत्तानामनये संवतारं, तृतीयभङ्गे पुनरिच्छया
प्रवेशः । अथ तस्येनाश्विमेव गृहीतः परिहारी गच्छेच्च ततः
प्रवेशयेत्, यदि विसरेनाश्विमेव सौम्यसुहार्दिनपक्षः कालस्य

भी रक्षमुखीभिर्वा तदा न प्रवेश्यते । अन्यतरस्यानर्थसंभवात् ।
यस्तु चतुर्थो भङ्गः स शुद्ध एव ।

संप्रति प्रथमाऽऽदिषु भङ्गेषु प्रतिषिद्धमपि प्रवेशनं कुर्वतः
प्रायश्चित्तविधिमाह-

अङ्गमणे चउगुरूगा, साहू सागारि गामबहि ठेंति ।

कण्डू सिद्ध सन्नी, साहु गिहत्थं व पेसेति ॥ ८३ ॥

प्रथमाऽऽदिषु प्रतिषेधमतिक्रम्य गमनं प्रवेशनमतिगमनं, तस्मिन्प्रायश्चित्तं वगुपुष्टका माताः, ब्राह्मणवचनामिथ्यान्वितप्रायश्चित्तं दोषाः। तथा यदि प्रथमाऽऽदिषु भङ्गेषु प्रतिषिद्धप्रायश्चित्तं नमनं कृते साधुर्लक्ष्मि कालं शराति, तदा चरमं पाराश्रितं नाशं प्राप्नुयति। अथ शरातानस्य कालकराय ततश्चत्वारो मुक्तकाः, यत एव प्रायश्चित्तमतः परिहारिकेण भ्रामस्य बहिः स्थित्वा यदि करस्थकं पश्यति। यदि वा- (सिद्ध ति) सिद्धपुत्रम्। अथवा संज्ञितं श्रावकं साधुं वा विचाराऽऽदिविनिर्गमनं गृहस्थं वाद्यम्, ततः संदर्श कथयित्वा प्रेरयति। यथा गन्वा साधूनामावबध्बतः प्रबोजनं युष्मान् द्रष्टुं कामस्तिष्ठति, स तथा प्रयिनः साधूनामलभ्यति।

ततः किमित्याह-

गंतूण पुच्छिऊणं, तस्स य वयणं करेति न करेति ।

एनाऽऽभोयण मध्ये, बद्धिठाणं वारणं इदरे ॥ ८४ ॥

प्राप्ताभ्यन्तरर्चीनः साधवः परिहाराणि समीपं गत्वा वृद्ध-
नि-निगवाधं भयनं वसति । तत्र यदि ह्येन-पृथ्वाताऽऽम-
शिर्वनति, तदा (तस्मै च वयणं करोत, न करोत ति) तस्य
परिहारिकस्य वचनं प्रयशस्तद्वयं न कुर्यात् । किमुक्तं भवति ?
प्रथमं जितनीयं वा भजे न कुर्यात् । तृतीयं भजे च वयुं कुर्व्यात् ।
तृतीयं यत्नतामाह- (एषामभोग्यस्यादः) । तृतीयं भजे य-
दि मर्यादाभावेन तत् एकस्मिन्नुपाधये न कुर्यात् । अथ
चित्तदशं तद्वि भैकस्मिन्नुपाधये स्थापनीयः स्यत्तरस्यानर्थ-
स्यत्तरस्यात्, किं तु भित्ते, तस्मिन्मन्त्रेणैव अथ द्यवाच्छ्रुते
युद्धं न किमपि लभ्यतः, ततः तस्मिन्नेऽपि युद्धं पृथग्वाच्यं स्था-
पनीयः । (एषामभोग्यं मन्त्रेति ति) एकस्य साधोराभोगनं
प्रतिज्ञाकरणम् । किमुक्तं भवति ?-एकः साधुस्त्वं न्यायम्
प्रतिहारिण्यं प्रति जागर्ति, शिराः सर्वेऽपि साधवः त-
स्याभोग्यमपराधाऽऽदिशं याचन्तः । (यद्धिदुष्कर्मिणः) यदि पु-
नः परिहाराणि वसतावानयनं शय्याताराऽप्रीतिं करोति,
तदा ब्राम्हस्य बहिव्यसनः दूरं वा योऽभ्यां वाटकाऽऽदिस्त्र-
परिहाराणि स्थानं कर्तव्यम् । (वारणं इयं हति) अथ
सामारिकां यस्तं प्रतिनयति, यश्च तत्र गत्वा शरीरायासौ
पुच्छति, तस्मिन् वारणं प्रतिपद्यं करोति । यथा-युयम-
शिवपृथीतन्य समीपं गच्छन्, आगच्छ । एवे च तेन सह
संपर्कं कुर्वीषा अस्माकमप्यशिवं संवदित्वाप्यतस्तस्याम्ना
कां पि युष्मन्मये तत्र यासीत्, तदा यतना कर्त्तव्या ।
सा वाधिं स्वयमेव वधयेत् ।

सांप्रतम्-“ एगाऽऽभायण सव्वे ” इति व्याख्यानयन्नाह-

वृच्छिन्नवरससामङ्ग, पिढददुवारे व संवद्धे ।

एगो तं पडिजगइ, जोगं सबे वि भोसंति ॥ ८५ ॥

अथ चिन्तयन् गृहस्थासंवत्सरोपाश्रयस्य अतनि अभावे संव-
त्से न्युपाश्रये वसन्ति । कथं भूते ? इत्याह-पृथग्दारे विभिन्न-

हारं ततः (एगो तमिति) तं परिहारिणं प्रतिजागर्ते प्रति-
चरति, शेषाः सर्वेऽपि साधवो योग्यमौषधाऽऽदिकं भोजय-
न्ति मार्गयन्ति; आभोगं मार्गं भोजयन्ति हेतुकार्थः । उक्तं
च—“आभोगं ति वा मगं ति वा भोजयं ति वा
एगद्विभिति ॥”

संप्रति “बहिष्कारं” इति व्याख्यानयति-

सागारियञ्चियत्ते, बाहिं पडियरु तह वि नेच्छंते ।

अदिष्टे कुण्ड एगो, न य भूयो वेति दिद्विभिति ॥ ८७ ॥

सागारिकः शय्यातरः, तस्य “अचियत्ते” अर्पितौ ग्राम-
स्य बहिर्वसतेऽरे वा योऽन्य उपाश्रयस्तं याचिन्वा तत्र तं प-
रिहारिणमुमुक्षु एकः साधुः प्रतिचरति । “वारणं ह्यरे”
इत्यस्य व्याख्यानमाह—(तह वि नेच्छंते इत्यादि) तथा-
पि एवमपि यदि शय्यातरं नेच्छति । यथा-किमिति श्रुयं
गमनाऽऽगमनकारणं नाऽस्माकमप्युपश्रितं संचारयथ, तस्मा
त् सा काऽपि तत्र गच्छति । तदा एकः साधुर्यथा श-
य्यातरं न परयति न जानाति वा तथा प्रतिचरति । यदि
पुनः कथमपि शय्यातरेण स्वयं दृष्टो भवेत् ज्ञातो वा, ततो
चक्षते यदा श्रुयं याति आश्रयं न तिष्ठथ, तदा तद्दृष्ट, उप-
लब्धप्रमत्त-ज्ञाते चारिन् जेवं चक्षुष्यम्—न भूयो गमिष्या-
मः क्षमस्व स्वमिति । अथ सागारिकस्य गाढप्रतीतिकरणं
ततः सर्वेऽन्यस्वसन्ति याचयिष्या च तिष्ठन्ति ।

बहुपाउगउवस्सय, असती वसहा बुवेऽहवा तिषि ।

कइतवकलहेणउमहिं, उपायण वाहिं संक्षोभो ॥ ८८ ॥

बहुप्राप्यगोपाश्रयस्यामिति अग्रम, किमुक्तं भवति ?—
यत्र सर्वे साधवो मान्ति स उपाश्रयाऽन्यो न लभ्यते
ततो ह्यो वृषभावधवा वयः केतवेत कलहं कृत्वा अन्यत्र
व्रजन्त्यन्तरं गच्छन्ति, तत्र स्थिताः परिहारिणः परिषेष्टां कु-
र्वन्ति, अन्तरं करपि आश्रयाऽऽर्थात्तत्प्राप्तं न कृत्वा आश्र-
याऽऽर्थात् याचयित्वा बहिः संक्षोभः कियते. बहिः परिहा-
रिणः समीपे प्राप्यते, येऽपि च केतवकलहं कृत्वा न
वितर्गितास्तेऽन्यन्तरकः सङ्घ विविक्त प्रदेशे मिलित्वा
पारिहारिकयोग्यं युज्जन्ति ।

संप्रति तद्वनप्रतिचरणविधिमाह—

ते तस्स सोहियस्स य, उवत्तल मं परं व धोवेजा ।

अच्छिक्कोसिहि पेहे, अचियलिगेण जा पउणो ॥ ८९ ॥

ते अग्रमन्तरकाः कलहव्याजेन वितर्गिताः, तस्य शक्ति-
तस्य प्रतिपन्नपरिहारतपःप्रायश्चित्तस्य, उद्धर्तनम्, उपलब्ध-
खमत्तम्—परावसौममौषधाऽद्विप्रदानं च वस्त्रान्तरितेन हस्ते-
न कुर्वन्ति, वस्त्राणि च तस्य वस्त्राणि सान्तरमेकोऽन्यन्-
तरितानि युद्धाति, सोऽन्यस्मै समर्पयति, सोऽन्यस्मापित्य-
न्तरितं चावयन्ति प्रक्षालयन्ति, उपधिमपि तस्य प्रपु-
षन्ति (आच्छिक्का) अस्तृष्टाः सन्तः, बहुवचनप्रक्रमेऽप्येक-
वचनं गाथायां प्राकृतत्वात्, वचनव्यत्ययोऽपि हि प्राकृते
यथालक्ष्यं भवतीति, एवं तावद्वनप्रतिजागरति यावत्तत् प्र-
णो भवति । राजप्रदेशे तु यत् यत्प्रति लिङ्गं तेन यावत्प्र-
णो भवति तावद्वनप्रतिजागरति । ८९० १ उ० । (यथाल-
बुद्धको व्यवहारः ‘अहलहुस्सय’ शब्दे प्रथमभागे
८७० पृष्ठे नातः)

१७१

(१५) अथ कं व्यवहारं केन तपसा पूरयतीति
प्रतिपादनार्थमाह—

गुरुं च अट्ठमं खलु, गुरुतगुरुं च होइ दममं तु ।

अहगुरुं दुवालसमं, गुरुगपक्खमि पडिचो ॥ ९६ ॥

गुरुकं व्यवहारं मासपरिमाणं अट्ठमं कुर्वन् पूरयति,
गुरुकं व्यवहारं मासपरिमाणमष्टमं वहति, तथा गुरु-
तरकं चतुस्रोमासपरिमाणं व्यवहारं दशमं कुर्वन् पूरयति, दश-
मेन वहतीत्यर्थः । यथागुरुकं कुर्वन् द्वादशमेनेत्यर्थः ।
एषा गुरुकपक्षे गुरुकव्यवहारपूरणविषये ततः प्रतिपत्तिः ।

छट्ठं च चउत्तं वा, आर्यबिल एगठाणपुरिमहुं ।

निज्जीयं दायवं, अहलहुस्समि सुदो वा ॥ ९७ ॥

लघुकं व्यवहारं त्रिंशदिनपरिमाणं पठं कुर्वन् पूरयति,
लघुतरकं पञ्चविंशद्विंशद्विंशदिनपरिमाणं व्यवहारं चतुर्थं कुर्वन्,
यथालघुकव्यवहारं त्रिंशदिनपरिमाणं कुर्वन्, एषा ल-
घुकविविधव्यवहारपूरणे तपःप्रतिपत्तिः । तथा लघुक-
स्वभावव्यवहारं पञ्चदशदिनपरिमाणं प्रकस्थानकं कुर्वन्
पूरयति, लघुकतरकव्यवहारं दशदिनपरिमाणं कुर्वन्
पूरयति, यथालघुकव्यवहारं पञ्चदिनपरिमाणं निर्विह-
निकं कुर्वन्पूरयति । तत एतेषु गुरुकगुरुतरकाऽऽदिषु व्य-
वहारैरप्यनैव क्रमेण तपो ज्ञातव्यम् । यदि वा यथालघुस्व-
भावव्यवहारं प्रस्थापयित्वैव स प्रतिपन्नव्यवहारतपःप्रायश्चित्तः,
एवमेवाऽऽलोचनाप्रदानमात्रतः शुद्धः कियते, करणं यतनया
प्रतिसेवनात् । ८९० २ उ० ।

वहेन परिहारिया इच्छेज्जा—एगतो एगमांसं वा दुमा-
सं वा तिमामं वा चाउम्मासं वा पंचमासं वा छमासं
वा वत्थप, ते अन्नमभं संक्षेज्जति, अन्नमभं नो संक्षेज्ज मा-
संते, तथो पच्छा सत्वे ति एगओ भंक्षेज्जति ॥ ९५ ॥

“वहेन परिहारिया” इत्यादि अत्रास्य स्वस्य कः सं-
वन्धः ? इति संवन्धप्रतिपादनार्थमाह—

असरिपक्खे ठाविणं, परिहारो एस सुत्तसंवेधो ।

काऊण व तंगिच्छं, साइज्ज समागेने सुत्तं ॥ ९५ ॥

असदृशप्राणिको नाम—द्वितीयमद्भुतं, चतुर्थमद्भुतं, वा
तस्मिन् स्थापितं किल चतुर्गुणं नाम प्रायश्चित्तं परिहारः प्र-
कृतावाधिकृतपरिहारस्वभावाय नित्येव । एष पूर्वसूत्रेण
सहाधिकृतसूत्रस्य सम्बन्धः । अत्रैव प्रकारान्तरेण—(का-
ऊण वेत्तादि) रोगविकृतां कुर्वता मनोब्रमौषधं मनोज्ञं
वा भोजनमनुरागेणऽऽव्यदितं, तत्र च प्रायश्चित्तं परिहार-
तपः. ततो रोगविकृतां कृत्वा मनोज्ञं च भोजनाऽदिकमा-
खाद्य समागतस्य प्रायश्चित्तं परिहारतपो भवतीति ज्ञाप-
नार्थमधिकृतं परिहारविषयसूत्रम् । एष द्वितीयः संवन्ध-
प्रकारः ।

अधुना तृतीयमाह—

अहवा गणस्स अप्प—तिर्यं तु ठाविणं होइ परिहारो ।

एसो चि न एसो चि व, वज्ज उं भेण्णं सण्णे ॥ ९६ ॥

यो ननुधरः स्वाभिप्रेतं गणानुमन्तं गुरुद्विंदनमपि स्वापयि-
तुकायोऽभिमानवशेनैव यंत्यो, न पुनरेव गणसमतां योग्य-

अथ यथा मासानामुपरि मासस्य परिहारस्य भोजनमधिकृत्य कथ्यते । उच्यते-निर्बलानां प्रमोदायै वेति वाक्यशेषः । तथा हि-कुक्षितमयाऽऽदिगन्धं मृत्तिकाभाजनं यावदापि निर्बलितं न भवति, तावत्तत्र क्षाराऽऽदिप्रक्षेपः एवमेवोऽपि दुष्करित-तुरमिगन्धमायितो नियमादेतावता कालेन निर्बलितो भवति नाग्न्याया, तथा जिनप्रवचनमनुवृत्तः, तथा काश्चित् केनाप्यगम्य-गामिन्वेनास्मिन्कालातिशयितुं राजकुलं च निवेदितः । स तस्मा-त्साऽऽदिकं गृहीत्वा शुद्धः स तत्कालाऽऽदिकं गृहीत्वा शुद्धः सन् मिथः भाषणदिभिः प्रमोदं कृत्वा परस्परं स्वजनैः सह भु-ङ्क्ते, एवमेवोऽपि परिहारिक आत्मानमपराधमलिनं प्राप्यक्षि-प्तेन विशोध्य मासं यावन् मिथः संभाषणदिभिः प्रमोदमादाय तैः सहैकत्र भुङ्क्ते, तदेवमुक्ते कारणवशापतोऽन्यैः सममनुज्ञा-तो मासं यावदवतिष्ठते, तस्मादेतस्य मासस्य गौरवं शुश्रूणिष-त्वं नाम द्विधा । तद्यथा-पुमिनिवेदितः मास इति प्रमोदमास इति । पुमिदूरमिगन्धः, तस्य विहितमासमेकदं तद्व्याधानो मासः पुमिनिर्वलितमासः । तथा प्रमादहेतुर्मासः स च मासो भोजनन वज्यः परिहर्तव्यो, न पुनः श्रेयस्करात्ताऽऽदिभिः । यथाऽऽभ्यां कारणाभ्यां मासपरिवर्जनमेवं पञ्चरात्रिन्विधा-ऽऽदि परिवर्जनमपि भावनीयम् ।

किञ्च-अन्यदपि कारणमस्ति पञ्चरात्रिन्विधाऽऽदिपरिवर्जने । ततस्तद्विधित्सुराह-

दिजइ सुहं व वीसुं, तवसंसिययस्स जं बलकरं तु ।
पुणरवि य होज जोगो, अचिरा दुविहस्स वि तवस्स । ३६३ ।

इह ययैकत्र भुङ्क्ते ततः सदैव स्वसंघाटकेनैव भुङ्क्ते इत्य-नावरमुद्रा यत्तपःशोषितस्य बलवर्जनकरं तस्य दानं न भवति, तेष्वाप्युपक्रमितभोजने पुनस्तपःशोषितगात्रोऽयम-द्यापि न मण्डलयां भुङ्क्ते, इत्यादिरुद्रिभावः तस्य सा शोषि-तस्य तद्वलवर्जनकरमशनाऽऽदि तस्युत्पन्नैव सर्वैरपि साधु-मिरपि दीयते । तस्यापि दाने को पुनः इत्याह-बलवर्जनकरा-ऽशनाऽऽदिप्रदाने पुनरप्यविराक्तोऽन्येन कालेन द्विविधस्या-पि तपसः परिहारतपसः शुद्धतपसस्तत्त्वयोः, योग्यां भवति ।

सूत्रम्-

परिहारकण्ठद्वयस्त भिक्षुस्तस्य शो कण्ठ असंशं वा पाणं वा खादमं वा सादमं वा दातुं वा अणुप्पदातुं वा, थेरा य शं वा देज्जा इमं तं अज्जो । तुमं एतेसिं देहि वा अणुप्पदेहि वा, एवं से कण्ठ दातुं वा अणुप्पदातुं वा, कण्ठ से लेवं अणुजाणविच्छि ए अणुजाणहं भंते । लेवाए, एवं से कण्ठ लेवं समासेवच्छि । २६ ॥

(परिहारकण्ठद्वयस्त भिक्षुस्तस्य इत्यादि) अयास्त्य सूत्रस्य कः संबन्धः ? उच्यते-

एसा बूदे मरा, होइ अबूदे अयं पुण विसेसो ।

सुत्थेण निसिंदे, होइ अणुप्पा उ सुत्थेण । ३६४ ॥

एषा अमन्तरसूत्रप्रतिपादिता मर्यादा स्थितिर्भवति व्यूढे परिहारतपसि, अव्यूढे पुनः परिहाततपसि अयमधिकृतसूत्र-स्य प्रतिपाद्यमानो मर्यादाया विहारकण्ठद्वयस्त विशेषः । येष पूर्वसूत्रेषु सहाधिकृतसूत्रस्य संबन्धः । अनेन संबन्धे-

नाऽऽयातस्यास्य सूत्रस्य (२९) व्याख्या-परिहारकण्ठस्थि-तस्य भिक्षोर्न कथ्यते अशनं पानं खादमं खादमं वा अ-न्यस्मै साक्षात्सर्वहस्तेन दातुमनुप्रदातुं वा परस्परकण्ठ-प्र-दातुमनुशब्दस्य परस्परयोक्तव्यत्वात् । अथैवानुज्ञामाह- (थे-रा य वा मित्यादि) यदि पुनः स्थविराः, क्षमिति वाक्या-लक्षकौ । वदेयुरिमं परिहारकण्ठस्थितं भिक्षुम् । अहो आर्य ! त्वमेवेत्येव हि परिहारमात्रं, अनुप्रदाहि वा । एवं स्थविरैरनुज्ञाते सति (से) तस्य कथ्यते दातुमनुप्रदातुं वा, दानेऽनुप्रदानं च तस्य हस्तो विकृतिप्रक्षेपकारणित्ये-तौ भवति, ततः (से) तस्य कथ्यते लेपं विकृतिहस्तगतमनु-ज्ञापयितुम् । यथा-भदन्त ! युयमनुज्ञानो लेपकण्ठस्थितं ह-स्तम् । (श्रियाए इति) समासेवितुमेवमनुज्ञापने कृते सति (से) तस्य कथ्यते लेपं विकृतिं हस्तगतं समासेवितुम्, उपलक्ष्य-मेतद्व्यवधि यदुद्धरितं तदप्यनुज्ञातं सत् कथ्यते समासेव-वितुमिति, इति सूत्रसंक्षेपाः । व्यासार्थे तु भाष्यकृद्विच-क्षुः प्रथमतः सामान्यत आह चेत्थायि सूत्रेणैव प्रदानेऽनुप्र-दाने च प्रथमतो निषिद्धे तदन्तरं तेनैव सूत्रेण दानेऽनुप्र-दाने च भवत्यनुज्ञा । एवं संक्षेपतः सूत्रार्थे कथिते-

किह तस्स दाउ कण्ठ, चोयमा ! सुत्तं तु होइ कारिण्यं ।
सो दुव्वलो गिलायइ, तस्स उवाएण दंते य । ३६५ ॥

(किह) कथं केन प्रकारेण तस्य परिहारकण्ठस्थितस्य भि-क्षोर्दोषं कथ्यतेऽशनाऽऽदिकं, तद्दानकण्ठस्य तत्कण्ठविच-रत्वात् । अत्र स्वरिहाह-हे जोदक ! सूत्रमिदं भवति कारणि-कं कारणेन निवृत्तं कारणिकं, कारणमधिकृत्य प्रवृत्तमित्य-र्थः । तदेव कारणमाह- (तो दुव्वलो इत्यादि) स परिहार-कण्ठस्थितो भिक्षुः दुर्वलस्तपःशोषितशरीरत्वात् एव पदे ग्लायति । ततस्तस्यानुकम्पनायैवमभ्युपगम्य दानानुप्रदा-नकाऽऽतोषणलक्षणेन विकृतिं स्थविरा इति प्रयच्छन्ति । तत एषाऽपि परिहारकण्ठसमाचारी, न काश्चिद्वापः ।

संप्रति यथा तस्य दानमनुप्रदानं वा करणीयं भवति, येन च कारणेन स्थविरा अनुज्ञानते, तद्विधित्सुराह-

परिमिय असई अभो, सो वि य परिभायशम्मि कुसलो उ ।

उच्चूरपरलंभे, अगीयवामोहखनिमिच्चं । ३६६ ॥

तवसंसियमज्झोवा-अश्रो य तत्तथाविश्रा भवे अहवा ।

थेरा नाऊणेवं, वदंति भाएहि तं अज्जो । ३६७ ॥

इह यदानमनुप्रदानं वा परिभाजन उच्यते, तच्च यथा संभव-ति तथोपापादाने-साधुभिः सर्वैस्तपोविशेषप्रतिपक्षवर्जितैर-कत्र मण्डलयां भोक्तव्यम् । किं कारणमिति चेत्, उच्यते । इह द्विविधाः साधवो-लपियमग्ने-लपियरहिनाश्च । तत्र ये लपि-रहिनास्ते बहिरीतास्तथाविधं प्रायोग्यं न लभन्ते, मण्डलयां तु-पविष्टानां लपियमग्नायुसंघाटकाऽऽनीतपरिभाजनेन तेष्वा-न्येषामपि च बालशैतुजङ्गलानाऽऽऽनां प्रायोग्यं भवतीति तेष्वामनुप्रदाय मण्डलीनम्यकरं मण्डलीमये च कृतं क-स्यचिदजीर्णं भवति, जीर्णंऽपि च काश्चित् विकृतीर्भुङ्क्ते, न सर्वैः सर्वोः ततः प्रकुरविहृतिनामे सर्वजनामुपद्रव्य परिभा-जने क्रियते, तत्र स परिहारकण्ठस्थितो भिक्षुस्तपःशोषि-तशरीर इति तस्य विकृतिविषयेऽनुपादानः अज्ञा जाता ।

अथवा-पूर्वं सदैव तस्यां विकृती भवित इति तद्भावनया तस्यामनुपपत्तौ आतस्तेन एतत् स्वधिरा ह्यावा तदनुग्रहा-
य परितो विकृतिलक्षणे सति असत् अविद्यमानोभ्यः परिभा-
जनकुशलो यः सर्वेषामौचित्येनाऽऽभूरयति तस्याग्रणि पारिहा-
रकपदस्थितः परिभाजनकुशल इति सर्वसाधूनां वचनेन प्र-
कारयत्वं वदति-अदो आर्याः । गाथायामोकारान्तता प्राकृत-
लक्षणवशात् । त्वमेतभ्यः साधुभ्यः परिभाज्य, यदि पुनः (उ-
च्चूर) नानाविधं प्रचुरमतिप्रभृतं घृताऽऽदि लब्धं भवति त-
दा उच्चूरप्रचुरलक्षणे अगीतव्यामोहननिमित्तम् अगीतायां
मा विपरिणमन्ति । यद्वा तद्वा कारणं वचसा प्रका-
श्य तद्व्यामोहननिमित्तमेवं भवते-आर्यै । त्वं साधुभ्यः
परिभाज्य ।

परिभाषार्थं संसदे, जो इत्यो संलेहाव ए परेण ।

कुसद व कुडं लहुओ, अणुणुसाए भवे लहुओ ॥३६८॥

आचार्योपदेशेन परिभाजितं सति तस्य हस्तः संसृष्टो
घृताऽऽदिना लिप्तो भवति तस्मिन्संसृष्टे यदि तथैव संसृष्टेन
हस्तेनाचरिष्यते तर्हि प्रायश्चित्तं मासलक्ष्मा वा । हस्तं
परेण संलेहापयति तस्यापि प्रायश्चित्तं मासलक्ष्मा । अ-
थवा-कुड्ये हस्तं स्मृत्यानि तदापि मासलक्ष्मा । अथवा का-
ष्ठेन निपुण्य छर्दयति तत्रापि मासलक्ष्मा । अथवा-अनुगृह्णातः
सन् स्वयं लेडि हस्तं तदापि तस्याप्रायश्चित्तं साधु को मासः ।

कृपीत य विषयस्मिन्, चोगमवययं न मेत मूरस ।

एवं कपडं अप्पा-यणं तु कपटिनी चेसा ॥ ३६९ ॥

वित्तौषे अनुज्ञाने सति कलस्थे स्वयं हस्तं परिलेडुम् ।
इयमत्र भावना-यथाचार्याः समादिशति तं स्वहस्तं घृता-
ऽऽदिविकृतिलक्षणेन स्वयमेव लेडि, तथा भाद्रव्यशेषे यन्-
परिभाजितशेषं तद्व्याचार्येणागृह्णातं भुङ्क्ते (चोगमवययं
नि) अत्र चाद्रकवचनम्-यथाकूपं परिहारिकस्य विकृतेर-
नुज्ञापनं युक्तमिते । स्त्रिराह- (सेन स्वस्तेन) सूर्यस्य
स्वकारस्य यथा शेषाऽऽमर्त्यं भवति तथा तस्यापीनं
भावः । एतदुक्तं भवति-यथा नृपकाः केनापि स्वामिना सं-
विष्ट एतावत्प्रमाणैस्तनुलसुग्राह्यदिभिर्मेक्षे निष्पाद्येतावन्-
पुष्टयान् भोजयत्येवमेव लब्धे साधिते भङ्गे भोजितेषु पुरु-
षेषु यच्छ्रेयमुद्भूतिं तत्सर्वं स्वकारस्याऽऽभार्यम् । एवमावा-
योपदेशः परिहारिकेण परिभाजिते यच्छ्रेयमुद्भूतिं तत्त-
स्य परिहारिकस्याभावात् । स्वकारहृष्टान् उपलक्षणं तेषां
ऽऽपुष्टिकहृष्टान्ऽपि वेदिन्यः । स वैश्वम्-केनाप्यापुष्टिक
आदिष्ट एतावता कणिकाऽऽदिना द्रव्येण एतावत्प्रमाणं म-
ण्डकाऽऽदि कर्षव्येवमादेशे लब्धे तथैव मण्डकाऽऽदिकं
निष्पादिते शेषं यदुद्भूतिं मण्डकाऽऽदि तदापुष्टिकस्य भव-
त्येवं परिहारिकस्यापि, तत्र एवं तत्पर्यायित्येव तस्याऽऽ-
प्यायमनिमित्तमाचार्यस्य कलने अनुज्ञापनमप्यपेक्षः ।
कस्यचिन्निरपेक्षा यन् ग्राह्येन आभ्यस्यमानोभिनवनवनमुज्ञानं
कर्तव्यं, येन शेषं प्रायश्चित्ततयः सुजेन वहनीयति-

स्वकारहृष्टान्तमेव सविस्तरं भाषयति-

एवइयाणं भर्त्तु, केदि दिस्मि सेसयं तस्स ।

इय भाद्व पज्जते, संसुवतिरियं च देतस्स ॥ ३७० ॥

एतावन्निस्तनुलाऽऽदिकैरेतावद्भङ्गं कुर्वति समादेशे लब्धे
निष्पादिते भङ्गे दत्ते चोद्गममाणेभ्यः पुरुषेभ्यो भोजने य-
च्छ्रेयं तस्याऽऽमर्त्येति, इत्येवमसुना प्रकारेणाऽऽचार्योपदेशतः
पर्याप्तं भाजिते शेषमुद्भूतिरित्यस्य परिहारिकस्य परिवेष-
स्याऽऽचार्यो ददाति ।

संमति येन प्रमाणेनाऽऽचार्यमुपदिशति
तत्तत्प्रमाणमभिधत्तुराह-

द्वव्यपमाणं तु विदितु पुब्बं,

थेरा से द्वाए ततियं पमाणं ।

जुच वि सेसं भवते जहा उ,

उच्चूरलमे तु एकाभदार्णं ॥ ३७१ ॥

इहाऽऽचार्यैः पूर्वं द्रव्यं प्रमाणयितव्यम्-यथेदं किं युक्तप्रमाण-
माहोभित्सपरिस्थापनमेवं पूर्वं द्रव्यप्रमाणं विदित्वा ता-
त्वा स्वधिरा आचार्याः (से) तस्य परिहारिकस्य तत्प्र-
माणं दृश्यमानं यथा युक्तंऽपि युक्तप्रमाणंऽपि शेषं भवति
(उच्चूरलमे) प्रचुरनानाविधघृताऽऽदिनापि प्रकाभदानं या-
वत् यस्मै रोचते तावत्तल्ले दीयतामित्येवंलक्षणमुज्ञाप्यते ।

सूत्रम्-

परिहारकपट्टिए भिक्खु सण्णं पडिगहेणं वडिया अप्पणो
वडियावेयाए गच्छिज्जा, थेरा तं वपज्जा-परिगंहहि अज्जा ।
अहं पि भोक्खामि वा पाहामि वा, एवं ये से कपडं पडिगहि-
त्तए, तत्थ यो कपडं अपरिहारिएणं परिहारिएसा पडिगहम्म
अमसं वा पाणं वा म्हाइमं वा साइमं वा भोत्तए वा, पातए
वा, कपडं से मकंमि वा पडिगहगांमि वा सकंमि वा
पलासागंसि वा सकंमि वा कमदगंसि वा मकंसि वा सुवगंसि
वा उद्धुं भोत्तए वा पायए वा, एस कपे अपरिहारियस्स
परिहारियओ ॥ २७ ॥

(परिहारकपट्टियं भिक्खु सण्णं पडिगहणंमिण्यादि)
अस्य सूत्रस्य पूर्ववर्तिण सह संबन्धप्रतिपादनार्थमाह-

आयाणाऽऽदिज्वमाणे, मण्डुडिओ एम होइ उदेसो ।

एगाहिगारियाणं, वोरइ अतिप्पमेगं वा ॥ ३७२ ॥

आदानमादिः-अवसानं पर्यन्तः तयोः सार्धमधिकारप्रति-
पादनादय उद्देशः संघुटितः, संघुटं सञ्ज्ञानमस्तीति संघुटितः ।
तारकाऽऽदिदर्शनादितः प्रत्ययः । इयमत्र भावना-अस्योद्देश-
कस्याऽऽशङ्कते च प्रत्येकं द्वे द्वे सूत्रे सार्धमधिकार-
प्रतिपादकं तत्र एव उद्देशकः सार्धमधिकारकारणं संघुटितः,
संघुटितत्वाच्च संघुटनकारणमिवाय सूत्रस्य संबन्धः।अथवा-
एकार्थिकारिकानां यास्यन्तस्समुद्दिशति परिहारिकसूत्राणि
तेषामधिकारिकाणां यो भद्रदानैकवर्जमनप्राप्तयेऽ-
तिप्रसङ्गस्तं वापयन्त्यधिकृतं स्वार्थयेनेत्येव पूर्वसूत्रेण सहास्य
संबन्धः । अनेन संबन्धेनाऽऽवृत्तस्यास्य (२७) सूत्रस्य व्याख्या-
परिहारकस्यास्थितौ भिन्नः स्वकीयं पदद्वयेण प्रतिग्रहणेन
वा वसतिपरिहारान्मनः स्वशीरस्य वैषाद्युत्पाद्य, भित्ताऽऽनयना-
येत्यर्थः । गच्छेण स्वाधिराध नथा गच्छन्ते इहा यदेवुर-
स्वपीर्यामणं स्वपात्रकं पृथ्वा अहमपि भोक्ष्ये पास्या-

मि वा एवमुके (से) तस्य कल्पते स्थविरयोग्यं प्रतिगृही-
नुम् । तत्र तस्मिन्परिगृहीते सति नो कल्पते अपरिहारिके-
षु सता परिहारिकस्य पतवृद्धे अशनं पानं खादिमं स्वा-
दिमं वा भोक्तुं वा पातुं वा, किं तु कल्पते (से) तस्यापरि-
हारिकस्य स्वकीये पतवृद्धे तुभ्याऽऽदिमये स्वकीये वा पला-
शपात्रके च ध्यात्वे स्वकीये वा (खुव्यप सि) पलाशऽऽदिप-
त्रमये दोषिके (उमुदुदु उमुदुदु इति) अवकृपायकृष्य भोक्तुं
वा पातुं वा । उपलक्षणमेतत्-दुर्लभपानीयभावे कालात्रापणे
वा तत्पात्रे एव परिहारिकेण समं कल्पते भोक्तुं वा पातुं
वा । उपलक्षारमाह-एष कल्पोऽपरिहारिकस्य, परिहारिक-
स्यः परिहारिकमधिकृत्य । एष प्रथमसूत्रसंक्षेपाद्यः ।

परिहारकृष्णदिप भिक्षुं धेराणं पडिगमहण्यं बहिया धे-
राणं वेयावडियाए गच्छेज्जा, धेराणं वदेज्जा-पडिगमेहि अ-
ज्जो । अत्थ तुमं पि एत्थ भोयसि वा पाहसि वा, एवं से कप्प-
इ पडिगाहितप, तत्थ सो कप्पइ परिहारिणं अपरिहा-
रियस्स पडिगमहंसि असणं वा पाणं वा खादमं वा सा-
इमं वा भोयए वा पायए वा, कप्पइ से सयंसि पडि-
गमहंसि सयंसि वा पलासगंसि वा सयंसि वा कमउमंसि
सगंसि वा खुवगंसि वा पाणिसि उच्छुदु उच्छुदु भोयए वा
पायए वा, एस कप्पे परिहारियस्स अपरिहारियज्जो सि
वेमि ॥ २८ ॥

द्वितीयसूत्रसंक्षेपार्थस्वयम्-परिहारकल्पस्थितो भिक्षुः
स्थविराणां पतवृद्धेण वसन्तेवेहिः स्थविराणां धैरावृत्त्या-
य, भिक्षाऽऽनयनयितव्यः । न च्छुत्तु, स्थविराणां तं तथा गच्छ-
न्ते दृष्ट्वा नूनं सर्वश्रेष्ठे भिक्षाकालः समकं वर्तते, ततो-
ऽस्मद्योग्यमानीय पश्चादपि आत्मनो योग्याऽऽनयनाय प्रवि-
ष्टो न किमपि लप्स्यते इति कारणवशतो वक्ष्युः-प्रति-
गृहीत्याः । त्वमप्यत्र भोक्ष्यसे, पायस्यसि वा, एवमुक्ते (से) त-
स्य कल्पते प्रतिगृहीतुं तत्र तस्मिन् आत्मयोग्यग्रहणे स-
ति न कल्पते परिहारिकेणापरिहारिकस्य पतवृद्धे अ-
शनं पानं खादिमं स्वादिमं वा भोक्तुं वा पातुं वा, किं तु
कल्पते तस्य स्वकीये वा पलाशके स्वकीये वा कमठे स्व-
कीये वा खुव्यके भोक्तुं वा पातुं वा, उपलक्षणव्याख्यान-
माहऽपि द्रष्टव्यम् । एष कल्पः परिहारिकस्य परिहारि-
कतपोऽपरिहारिकमधिकृत्य इति प्रथमं तीर्थं करोपदेशतो
न स्वमनीयधिकथिति ।

संप्रति निर्दुक्किमाप्यविस्तरः-

सपडिगमाहे परपडि-गमाहे व बहि पुव्व पच्छ तत्थेव ।

आपरियसेहडिभिग्गा-समं सहासे अहाकणो ॥ ३७ ॥

पूर्वं वसन्तेवेहिभिग्गाऽऽनयनाय निष्कस्य स्वयंतवृद्धे स्व-
योग्यमानीय पश्चात्परपतवृद्धे आचार्ययोग्यमानयति ।
अथवा-पूर्वं परपतवृद्धे आचार्ययोग्यमानीय पश्चात्स्वपत-
वृद्धे स्वयोग्यमानयति । अथवा-कारणवशतः तत्रैव
एकस्मिन्पतवृद्धे उभययोग्यमानयति । आनीते च स्थ-
विरिणं पूर्वं भुङ्क्ते पश्चान् परिहारिकेण भोक्तव्यम् ।
अथ कालो न प्राप्यते तत आचार्यः स्थविरः,
१७३

शैलामिन्द्रः परिहारिकः, एतौ हावपि सममेकका-
लमेकस्मिन् पतवृद्धे भुञ्जते । तत्र च संडासंपलासितः
शुनक्रमांसदृष्टान्तो बह्व्यः । एष यथाकल्पोऽयं यथावस्थि-
ता सामाचारी ।

साम्प्रतमेनामिव पायां विवरीषुः प्रथमतः “सपडिग्माहे पर-
पडिग्माहे य बहि पुव्वं” इति व्याख्यानयति-

कारणिय दोमि धेरो, व सो गुरु अहं च केणुई असहू ।

पुव्वं सयं व गेयहइ, पच्छा धेत्तुं च धेराणं ॥ ३७ ॥

अथवाऽपि कारणवशतो द्वौ आचार्यपरिहारिकौ कारणिकौ
जातौ । किमुक्तं भवति ?-अग्निवाऽऽधिकारणवशतः शेषसाधून
देशान्तरे प्रेष्य तावदेव केवलावेकत्र स्थाने स्थितौ, तत्र योऽ-
सौ गुरुः स स्थविर इति कृत्वा । अथवा-केनापि तेषां प्रस्न-
इति भिक्षामटितुमसहोऽसमर्थः, यः पुनस्तस्य सहायः स प-
रिहारतपःप्रतिपन्नो वर्तते, ततस्त्रेयं सामाचारी-परिहारि-
कः पूर्वमात्मीयेन पतवृद्धेणाऽऽत्मनो योग्यमानीय सुवृत्त्या आ-
त्मीयपतवृद्धे स्थापयित्वा पश्चात्स्थविरसकं पतवृद्धे गृही-
त्वा स्थविराणां योग्यं ग्रहीतुमर्हति । अथवा-पूर्वं स्थविरस-
कं पतवृद्धं कृत्वा स्थविरयोग्यमानीय स्थविराणां समर्थे
पश्चादात्मात्मीयेन पतवृद्धेन हिण्डिया आत्मना भुङ्क्ते ।

अत्र परस्थावकाशमाह-

जइ एस समाचारी, किमइ सुत्तं इमं तु आरद्धं ।

सपडिग्माहेतरेण व, परिहारी वेज्जवच्चकरो ॥ ३७ ॥

यदि नाम एषा सामाचारी, यथा-परिहारी परिहारिकः
स्वपतवृद्धेण इतरेण वाऽऽचार्यपतवृद्धेण यथाक्रमं स्वस्या-
ऽऽचार्यस्य च धैरावृत्त्यकरो इति तत इदं ‘सूत्रं’ सूत्रद्वयं कि-
मर्थमाकर्ष्य, सूत्रैर्लक्ष्यऽऽसंभवान् आचार्यः प्राशः-सूत्र-
कार्यासंभवाः, कारणतः सूत्रद्वयस्य पतितत्वात् । अथ कानि
कारणानि यद्वशादितं सूत्रद्वयं पतितम् ।

आह-

दुल्लदद्वं पडुव्वं, तवखेपयियं ममं च सति काले ।

चायग । कुव्वंति तयं, जं बुत्तमिहेव सुत्तमि ॥ ३७ ॥

हे चोवक ! कुलमे द्रव्यं पानीयं प्रतीत्य, यदि वा-तपसा वे-
दिनं परिहारिकम्, अथवा-समकमेककालं सर्वश्रेष्ठेण सति
भिक्षाकाले आचार्यपरिहारिको न कुर्वतः ; यदुक्तमिदं सूत्रं ।
तथाहि-स परिहारिकस्तपसा खेदितः सन् आत्मनः स्थाविर-
स्य वाऽर्थाय द्वौ वारौ भिक्षामटितुमसमर्थः, ततस्त्रे परिहा-
रिकं स्वकीयेन पतवृद्धेणाऽऽत्मनोऽर्थाय हिण्डिया पश्चात्स्थ-
विराणामर्थाय स्थविरपतवृद्धेण हिण्डिये इति बुद्ध्या सं-
प्रस्थितं स्थविराः समर्थे कृत्वा भुवन्ते-अस्माकमपि योग्य
मात्मीयेन पतवृद्धेण गृहीत्या, तत उपरि एकस्मिन्वा पार्श्वे
स्थविरयोग्यं गृह्णीत, गृहीते च तथा तस्मिन् स्थाविरसतः
समाकृष्य समाकृष्य भुङ्क्ते एषा स्थविरस्य सामाचारी । प-
रिहारिकस्य पुनरियम्-तं परिहारिकं स्थाविराणां पतवृद्धं
गृहीत्वा स्थाविरस्थविराण्य हिण्डिया पश्चादात्मनोऽर्थाय हि-
ण्डिये, एवं बुद्ध्या संस्थितं दृष्ट्वा गृहाऽऽदिकं परितमं वा-
त्वा स्थविरा आप्नन्ते । आत्मनोऽप्यर्थायासरीये एव पार्श्वे
प्रतिगृहीत्या एवं संदिष्टः सन् स तथैव च गृहीत्वा समापनः,

ततः स्थविरः पतद्ग्रहादात्मीये पतद्ग्रहे पलाशभाजने क-
मठके वा समाकृत्य समाकृत्य युक्ते, परिहारिकस्य सामा-
चारी, एतावता "तवलेयायेयं" इति भावितम्। सम्प्रति "स-
मं च सह काले" इति भाष्यते। यत्र प्रथमं नगरे वा तौ स्थ-
विरपारिहारिकाऽवर्षास्थनी तत्र सर्वेवृद्धेभु समकालं भिन्ना-
कालोऽजनिष्ट, तं स्थविरा ह्यात्मा वा द्वितीयवारं
प्रविष्टः संक्षेप न लभतेति संप्रस्थितं भाष्यते—एकत्र-
वाऽऽत्मनो नम च योऽयं वृद्धीया इति। तत्र बोधयोरपि
स्य्यमायं स्तोत्रं पालीयं लभ्यते, ततः पारिहारिकः पत-
द्ग्रहस्य च प्रज्ञालनाय पालीयं पृथेते, तत एतत् ह्यात्मा
स्थविरास्ते पारिहारिकं संदिशन्ति—एकस्मिन्नेव पतद्ग्रहे
द्वयोरपि योग्यं वृद्धीयाः, एवं संदिष्टे पारिहारिकस्येयं सामा-
चारी—तस्मिन्पतद्ग्रहे स्थविरयोग्यं भ्रष्टं तद्विषयकं वृद्धाति,
द्वितीये पार्श्वे आत्मीययोग्यस्य, अथवाऽऽत्मयोग्यमधस्तात्
वृद्धाति, स्थविरयोग्यमुपरिष्ठात्, एवं वृद्धीया वसतावाग-
च्छति, तत्राऽऽवर्षाभोजनविधिः तस्य वैकस्य पतद्ग्रहस्य
एकस्मिन्पार्श्वे उपरिष्ठात् यदाचार्ययोग्यं वृद्धीतं तस्मिन्पार्श्व-
यो युक्ते, पश्चात्पारिहारिको यदन्यस्मिन्पार्श्वेऽधस्तात्मायो-
ग्यं वृद्धीतं तद्ग्रहे, अथवा यावत् स्थविरैः पुज्यते तावत्
सूतेऽस्त्युपपाति, ततो द्वावपि सर्वकं भुञ्जते। एतावता
"समं च" भावितम्।

एतदेव व्याविक्यासुराह—

पासे उवरि व गहयं, कालस्स दवस्स वावि असतीए ।
पुव्वं भोणुं थेरा, दलंति समगं च भुंजंति ॥ ३७७ ॥

द्वयस्य पालीयस्यासति अत्रापि एकस्मिन्पार्श्वे उपरि वा
यद् वृद्धीतमाचार्ययोग्यं, ततः पृथे स्थविरा भुञ्ज्या पश्चाच्छेपं
परिहारिकाय दत्ति, कालस्य द्वयोः क्रमेण भोजनकाल-
स्यासति समकं वा एककालं तौ भुञ्जते। संप्रति संज्ञासा-
पलक्षितः शुनकमांसवृष्टान्भावना क्रियते—यथा कौऽप्यल-
केशं शुना खादितः, स यदि तस्यैव शुनकस्य मांसं खादति
ततः प्रगुणी भवति। अनेन कारणेन शुनकमांसं खाद्यते, स च
तं आवितुकामः कथमहं सर्वास्पर्शं शुनकमांसं स्पृशामीति
संदंशकेन मुने प्रक्षिपति, एवं पारिहारिकोऽपि कारणत
एकस्मिन्पार्श्वे उपरि वा वृद्धीतं स्थविरसत्कं उगुप्तमांस
इव तत् परिहरन् आत्मीयं समुद्दिशति ॥ २८ उ० ।

अन्यस्मै वसतिद्वानाऽऽदि, अन्यस्मै अशनाऽऽदिशानम्—

जे भिक्खु अपरिहारियं वज्जा—पहि अजो ! तुमं च अहं च
एगओ असणं वा पाणं वा खादं वा साइमं वा पडिगहं-
त्ता, तंओ पच्छा पचेयं पचेयं भोक्खामो वा पेहामो वा प-
ज्जं एवं वदेइ, वदंते वा साइज्जइ ॥ १४६ ॥

पार्यच्छिन्नसमायवो अपरिहारिओ आचवो मासाति० जाव
कुम्मासियं सो परिहारिओ बुरा ववोति—अज ! इति आ-
मंशये एगतवो संवाडएण भत्तं भोक्खामो, पाणं पाहामो,
उग्घाप सि मासलहुं । सीतो वा साइमं भगवं ! सो कहि आ
ज्जो आचवो !, आचरिओ आह । नि० कू० ४ उ० ।

परिहारकपण्डितस्य भं भिक्षुस्य कप्यं अपरिहारिवग्महा-

एष तद्विषयं परानिहसि पिंडवायं दवाविचय, तेस्य परं
नो से कप्यं असणं वा पाणं वा खादं वा साइमं वा
दाउं वा अणुपपायां वा, कप्यं से अपरं वेयाविडं
करितम् । तं जहा—उद्धावणं वा वि निसीयावणं वा
तुपट्ठावणं वा उच्चारयासवणखेलजपसिमायाविगिणयं वा
विमोहणं वा करितम्, अहं पुण एवं जासिज्जा-
द्धिआवाएसु पंथेसु आउरे भिक्खिए पिवासिए तवसी
दुक्खले किलंते सुक्खिज्ज वा, पवडिज्ज वा, एवं से कप्यं
असणं वा पाणं वा खादं वा साइमं वा दाउं वा अणु-
पपायां वा ॥ २९ ॥

अस्य संवन्धमाह—

पच्छिन्नमेव वगतं, सहस्स परिहार एव न उ मुहे ।

तं बहतो का मेरा, परिहारियमुत्तसंबंधो ॥ ६८६ ॥

प्रायश्चित्तमेवाऽनन्तरस्यै प्रकृतं, तच्च सद्विध्याः समर्थस्य
प्रथमसंनयनाऽऽदिगुणं युक्तस्य परिहारतपो रूपमेव दातव्यं,
न पुनः शुद्धतरोपपत्तम्, अतस्तपरिहारतपो बहतः का
मयोदा का सामाचार्यीत्यस्यां जिज्ञासायामिदं परिहारिक-
सूत्रमारभ्यते, एष संवन्धः ।

वीतुंयणमुचे वा, गीतो बलवं च नं परिदुष्पा ।

चोयण कतद्धमि कते, तस्स उ नियमेष परिहारो ॥ ६८७ ॥

अथवा विषयवचनस्यै मरणस्यै गीतायो बलवांश्च प्रथम-
संनयनयुक्तः, तन्मृतकं परिहाय काष्ठनायकं शुद्धस्येन
नोदिता यदि कलहं करोतीति तदा तस्य नियमेन परि-
हारो दातव्यः। तस्य च विधिरेनेनाभिधीयते—अनेन संवन्धे-
नाऽऽपातस्थायस्य सूत्रस्य (२६) व्याख्या-परिहारकपरिहा-
तस्य भिक्षोः कलने आचार्योपाधयेन तद्विषयसिद्धमाह-
ऽऽगुप्तसर्वितं एकस्मिन् वृद्धे पिएइपातं विपुलमवगाह-
नाऽऽदिभक्तलामं दापयितुम्, ततः परं (से) तस्य न क-
रते अशयं वा पानं वा खादितं वा स्वादितं वा दातुमनुम-
दानम् । दातुम् एककः अनुमदानं पुनः पुनः, किं न करति (से)
तस्य परिहारिकस्यान्यतरं देयावृत्तं कर्तुम् । तद्यथा—उत्पा-
पनं वा निर्पादनं वा । स्ववर्तपानं वा, उच्चारप्रसवणखेलसिंघा-
नाऽऽदीनां च विवेचनं परिहापनं विशेषांश्च ना उच्चारऽऽदिज-
रिष्टतापकरणान्देः प्रज्ञालनं कर्तुम् । अथ पुनरेवं जानीयात्—
क्षिन्नाऽऽपातेषु व्यवच्छिन्नसमागमेषु पथिषु आनुरोक्तानः
(भिक्षितो) वृषुक्ताऽऽपतेः पिपासितस्त्वपिनी न शक्नोति
विवक्षितं प्राप्तं प्राप्नुयुः । अथवा—प्राप्ताऽऽवावपि निष्ठतां स
तपस्वी वष्टाष्टमाऽऽदिपरिहाटककर्म कुर्वन् वृत्तौ भवे-
त् । ततो भिक्षावयेया फलान्नः सन् मुह्येद्वा, प्रपतेद्वा, ए-
वं (से) तस्य कलने अशनाऽऽदिकं दातुमनुमदानं वा ।
एष धृवायः ।

अथ नियुक्तिविस्तरः—

कैटकमादिसु जहा, आदिदडिहे तहा जयंतस्स ।

अवसंक्षणाऽऽलोचय—ठवणानुतो व वोस्सगो ॥ ६९१ ॥

ननु भगवान् प्रमादो न कर्तव्य इतुपरिदशितं संवन्धाव-
नि गच्छन्, कथं परिहारिकस्य प्राप्त इति ? उच्यते—तथा क-

कटकाऽऽकीर्णं मर्मे उपयुक्तस्याऽपि कटको लगति, आधि-
श्याद्विषये वा पशुपुत्रहोऽप्यागच्छन् प्रपतति, कुलत्रयलो
वा वया मदीवेगेन स्थिते, सुमिलितोऽपि वया बह्वन
ब्रुव्यते, एवं कटकाऽऽदिव्यानीयमादिकविक्रम, आधि-
काश्याश्च यदुद्रमोत्पादवैषयाकपं बानाऽऽदिकपं वा, तत्र यत्-
मानस्याप्यवश्यं कस्याऽपि कुलना भवति, कृतितेन वाऽव-
श्यमालोचना दातव्या, ततो यः संहन्ताऽऽगमाऽऽदिविभु-
वैपुलाः सहितस्तस्य स्थापना परिहारतपःप्रायश्चित्तदानं
कलेष्यम् । तत्र चायं विधिः—प्रशस्तेषु ब्रह्मसेनकालमावेपु त-
स्य साधोर्निविष्टतपःकर्मसमाप्ये शेयसाधूनां वा भयज-
नानां सकलेनाऽपि गच्छेन ह्युरत्ययः कलेष्यः । तत्राऽऽवा-
भ्यो भवति—“तस्स साधुस्त विवचसगगनिमिच्छं ठामि
काउत्सगं० जाव वोसिरामि ।” तत्तदुपविशतिस्त्वमतु-
मेव—“ममो अरिहताव” भविता वतुर्विशतिस्त्वं सु-
खेनोच्चार्य भवति—

एस तवं पठिवजति, ण किंवि आलवति मा थामलवहा ।

अथद्विवितगस्स, वापातो ते वा कायवो ॥ ६६२ ॥

एव आगमविश्लिकारकपरिहारतपः प्रतिपद्ये, अतो न
किञ्चित् युक्तानालवति । अत्र “सत्त्वामिष्यं सङ्गठ” ॥ ५४ ।
१ ॥ (हेम०) इति सूत्रेण भविष्यद्व्यं वतमाना । ततो नास्त्य-
सौत्येयः । तथा न एव युष्माकं सूत्रार्थोभयं, शरीरोदन्तं वा न
पृच्छति, युयमप्येन मा पृच्छत । एवमन्वेष्ट्यपि परिवर्तनाऽऽ-
विपदेन आनीयम् । इत्यभ्यासायैवित्थकस्यास्य ध्यानस्य
परिहारतपसश्च व्याघातं ‘ते’ भवद्भिर्न कलेष्यः ।

अथ यानि पदानि तेन साधुभिश्च परस्परं परिहर्तव्यानि
तानि वक्ष्यति—

आलावण पटिपुच्छण, परियकुट्टाण वंदणम मचे ।

परिलेहण संघादण, भत्तदाण संभुजणा चेव ॥ ६६३ ॥

आलापनं संभाषणमेव युष्माकं न कर्तव्यं, युष्माभिरप्यस्य
न विधेयम् । एवं सूत्रार्थयोः, शरीरवार्ताया वा प्रतिप्रच्छ-
नं, पूर्वोचीतस्य परिवर्तनं कालग्रहणनिमित्तम्—(उद्गाथं ति)
कत्यापनं, रात्रौ सुसोत्थितैवेव्नकरणं, अलकायिकसंज्ञा-
मात्रकार्या समर्पणम्, उपकरणस्य प्रत्युपेक्षणं भिक्षावि-
चाराऽऽदौ गच्छतः संघाटकेन भजनं, भक्षस्य पानकस्य
वा दानं एकमपहस्यां वा समेकीभूय भोजनं न कर्तव्यम् ।

अथ कुर्वन्ति तत इदं प्रायश्चित्तम्—

संघादण उ जाव उ, लभुओ मासो दसह उ पयायं ।

लभुगा य भत्तपासा, संभुजण होंतच्छुग्गता ॥ ६६४ ॥

एतेषामालपनाऽऽदौ दशानां पदानां भ्यादालापमादार-
भ्य यावत् संघाटकपदं तावद्दशानां पदानां कारणे गच्छसाधू-
नां प्रत्येकं मासलघु, अथ भद्रदानं कुर्वन्ति ततस्तदुत्तुल्यं,
एकमपहस्यां संभुजते ततस्तेषामेव चत्वारोऽनुज्ञाता मासाः ।

परिहारकस्य इदं प्रायश्चित्तम्—

अट्टहं तु पदायं, गुहओ परिहारियस्स मासा उ ।

भत्तपदाये संभुं जये य चटरो असुग्गपाया ॥ ६६५ ॥

परिहारकस्याद्यानां पदानां संघाटकात्मनां कारणे मासगुह,
भक्षदानं संभोजनं वा कुर्वन्तश्चत्वारो मासा अनुज्ञाताः ।

इमे व दोषाः—

कुर्वन्तासोयाणि उ, आयाऽऽदि विराहणा दुवयहं पि ।
देवयं पमच्छलणा, अधिगरणाऽऽदौ उदेतमि ॥ ६६६ ॥

एताभ्यामलपनाऽदौ नि कुर्वन्तामाहाऽऽदौ दोषाः, विराधना
द्वयोरपि परिहारिकगच्छसाधुवर्गोभवेति, प्रमत्तस्य च
द्वयतया कुलनमप्येन वा साधुना मक्षितः—किमित्या-
लपनाऽऽदौ नि करोति, एवमुदिते मक्षिते सत्त्वधिकरणा-
ऽऽदौ दोषा भवन्ति ।

अथ “कप्यह पगमिहमि” इत्यादि शूनं व्याख्यानयति—

विउलं व भत्तपायं, दक्ष्णं साहुवज्जं चेव ।

नाऊण तस्स भावं, संघाटं देति आयरिया ॥ ६६७ ॥

संबवाद्यस्तवे वा विपुलं भक्षणं साधुभिरानीतं दृष्ट्वा
तद्विषय ईष्यमित्याद्यो भवेत्, साधुवर्जनां वा साधुभिः सु-
दुश्चरितैः परित्यक्तोऽहमित्येवं मनसि चिन्तयेत्, एवं ज्ञा-
त्वा तदीयमाद्यमाचार्योः संघाटं ददति ।

अथेदमेव भाषणं व्याचष्टे—

भावो देहावस्था, तपपटिद्वयो व ईसिभावो से ।

अप्याइय इयतएहो, बहति सुहं सेस पच्छिउं ॥ ६६८ ॥

भावो नाम देहावस्था देहस्य दुर्बलता, तत्प्रतिबद्धा वा वि-
पुलभक्षणनविषय ईष्य भावाऽभिलाषस्तस्य सङ्घातः, तत्र
अथ यथाऽभिलषिताऽऽहारेणाऽऽप्यायितं हततृणञ्च सन्
सुखेनैव शेवं प्रायश्चित्तं वदतीति मत्वा संघाटको दीयते ।

अमुमेवाधेमयाऽऽचार्यपरिपाठ्या किञ्चिद्विशेषयुक्तमाह—

देहस्स उ दोक्खं, भावो ईसिं च तपपीडं चो ।

अगिलाएँ सोधिकरणे—अ वा वि पावं पहीणं से ॥ ६६९ ॥

देहस्य शैबल्यम्, ईष्य भावोऽऽहारविषयप्रतिबन्ध एव
भाव उच्यते । यद्वा—अगत्या शोधिकरणेन पापं तस्य प्रक्षी-
यमायम्, एवंविधमाद्यमाचार्यो जानीयुः ।

कथं पुनरेतत् जानन्ति ?, इत्युच्यते—

आगंतु—एयोरो वा, भावं अतिसोसिओ उ जाणिजा ।

हेउअहि वेसभावं, जाणिता अणुतिसेसी वि ॥ ७०० ॥

आगन्तुक इतरो वास्तव्योऽतिशयो नवपूर्वधराऽऽदिरव-
धिज्ञानाऽऽदियुक्तो वा स पर्वविषं भावं (से) तस्य जानी-
यात् । अथवाऽतिशयज्ञान्यपि बाह्यरादिभिर्हेतुभिस्तस्य
भावं चेतो जानीयात् ।

सकमहादी दिवसो, पक्षीयभत्ता व संखदी विपुला ।

धुवलंभिण एगपरं, तं सागकुलं असागं वा ॥ ७०१ ॥

शकमहाऽधेदिवसो यदा संजातस्तदा तं कापि आग्रहदे न-
यन्ति, प्रणीतमहा वा काचित्त्रिपुला संखडिस्तं वा विल-
ज्यन्ति । तत्र ध्रुवलम्बिकमवश्यंभावनीयलभमेकमेव
शुद्धं विद्यते, इह च आधक्यमभावकयुद्धं वा भवेत् उभ-
यपक्षाऽपि गुरवः स्वयं प्रथमतो गच्छन्ति, तं च परिहारिकं
ब्रुवते—आर्य ! समागतप्रथमकयुद्धे पात्रकमुग्रमाद्य स्व्ये-
ति, ततस्तत्र प्राप्तस्य विपुलमवगाहिमाऽऽदिकं भक्षं दाप-
यन्ति । अथाऽदौ तत्र यन्तुं न शक्नोति ततो मात्रावति

गृहीत्वा स्वयमानीय गुरुर्यो दत्तः । एतावता " कप्यह आ-
परिभो उवज्ज्कार्णं तदिवसं एवागिदंति पिंडवार्यं दवा-
चित्तप । " इति सूत्रं व्याख्यातं मन्त्रव्यम् ।

अथ "तेषां परं से नो कप्यह" इत्यादि सूत्रं व्याख्याति-

भक्तं वा पात्रं वा, य इति परिहारिवस्स यं करोति ।

कारणं उद्वाराऽऽदी, चोपग मोषीरं दिदंतो ॥७०२॥

भक्तं वा पालं वा ततः परं परिहारिकस्य निष्कारणे न
प्रयच्छन्ति, न वा किमप्यालपनाऽऽदिकं कुर्वन्ति. कारणे
तु यदा स्थानाऽऽदिकं कर्तुं साधुदेहलया न शक्नोति तत
उत्थापनाऽऽदिकं कारयन्ति । अथ चोदकः प्राह-किं प्राय-
श्चित्तं राजदण्ड इवावशेन बोद्धव्यं, येनेदंशं (मन्त्रं) प्राप्त-
स्यापि भक्षणमानीय न दीयते । सूरिराह-गौरीहस्तोऽत्र
क्रियते । यथा-नवप्रावृषि वा गौरवस्थानं न शक्नोति, तां
गोप उत्थापयति, अष्टवीं च चारित्रकलायै नयति. या तु गन्तुं
न शक्नोति, तस्या गृहे आनीय प्रयच्छन्ति । एवं परिहारा-
दिकोऽपि यत्कर्तुं शक्नोति तत्कारयते, यत्नूनकथानाऽऽदिकं
कर्तुं न शक्नोति तदनुपरिहारिकः करोति ।

कथं पुनरसौ करोतीत्याह-

उद्वेज निरीएजा, भिक्खं गेएहेज भंडं पंहे ।

कुविपयिबंघवस्स व, करं इग्गे वि तुतिथीयो ॥७०३॥

स परिहारिकस्तपसा क्लान्तो ब्रवीति-उत्तिष्ठेयं, निर्वेदिष्ये,
भिक्कां हिरइयं, भारइयं प्रतुं पंक्षयम्, एवमुक्तं अनुपरिहा-
रिक उत्थापनाऽऽदिकं सर्वमपि करोति । कथमप्याह-यथा
विशवाधचयं कुपितः कश्चिदनुपंतरकणीयं तत्पुष्पांकः क-
रोति । एवमितरेऽप्यनुपरिहारिकः सर्वमपि नृष्णीकमा-
चन करोति ।

अथ भिक्षाहिरइनाऽऽदी विधिमाह-

शीथेति पवेसेति य, भिक्खणए उग्गह ते उग्गहियं ।

रक्खति य रीयमाणं, उक्खिवइ करे य पेहाए ॥७०४॥

भिक्कां गतस्य परिहारिकस्यावग्रहं प्रतिग्रहं तेन परिहा-
रिकेण गृहीतमनुपरिहारिकः पात्रं वप्यते भिक्षाकार्यं री-
यमाणं च पर्यटनं तं यथाशुचि दत्वात् प्रपन्नताऽऽदेवां रक्ख-
ति, भारइप्रतुं पंक्षयं यामारुह्य कर्तुं इत्यावतुपरिहारिक
उत्तिष्ठति येन स्वयमेव प्रत्युपेक्षते ।

आह-यदि नामास कस्मादं किंमावसौ भिक्षाहिरइनाऽऽदि-
कं विधीयते ? इत्याह-

एवं तु असदभागे, इरियायिरिषाविअणुविषो ।

भयनखणं सेमाण य, ततो य सण्णुरिमचरियं वा ॥७०५॥

एवं यथाशक्ति कुर्वन्तस्तस्याश्रमाभावं भवति, वीर्याऽऽ-
चारश्चातुसीषे भवति, शेषाणामपि साधूनां भयजननं कृतं
भवति, तपः सम्पगनुपालिनं भवति, सन्पुरुषचरितं च
कृतं भवति ।

" अथ क्षिभावारसु पंथेसु " इत्यादिसूत्रं व्याचष्टे-

क्षिभापाते किलंते, वज्झा खेत्तस्स पालणा दोएहं ।

असदुस्स भतदाणं, कारणे पंथे व भते वा ॥७०६॥

क्षिभाऽऽपाते अश्वनि गच्छन् परिहारिको यदि बुद्ध्या दृष्टा

क्लान्तो भ्रामं प्राप्तुं न शक्नोति, ततोऽनुपरिहारिको भ्रक्षणां
गृहीत्वा तस्यान्तराग्रे ददाति । अथवा-स भगवान् अभिशू-
हितबलवीर्यो यथा कामं भिक्षां पर्यटति, तत्र हिरइत्वा नपः-
क्लान्तो यदा न शक्नोत्यागन्तुम्, तत्र आगन्तुमसमर्थं तस्मिन्
लेत्रस्य स्थापना कर्तव्या । मूलभ्राम एव स हिरइते. न बहि-
र्भिषाचर्यो गच्छन्तीत्यर्थः (पालणा दोएहं इति) द्वयोरपि परि-
हारिकानुपरिहारिकयोः पालना कर्तव्या । कथमप्याह (अ-
सदुस्स भतदाणं कारणे ति) यदि स परिहारिकः स्वभ्रा-
मेऽपि हिरइतुं न शक्नोति ततोऽनुपरिहारिको हिरइत्वा
तस्य प्रयच्छति, अनुपरिहारिकस्तु मण्डलीतः समुद्दिशति ।
तथाऽनुपरिहारिकोऽपि स्थानत्वेनासहिष्णुर्भिक्षां गन्तुं न
शक्नोति, तत एवविधकारणे द्वयोरपि गच्छन्तकाः सा-
धवः प्रयच्छन्ति । एवं द्वयोरपि पालितवक्तृकमप्येतो भवतः ।
एवं स्थानस्थितानां यतना भवति ।

संप्रति पूर्णं मासे वर्षावासे वा प्रामानुभ्रामो विहरतां प-
थि भ्रामे प्रामानां वा यतनाऽभिधीयते-

उवयंति डहरमापं, पत्ता परिहारिए अपावंते ।

तस्सऽद्धा तं गामं, उवेंति अन्नसु हिंडंते ॥७०७॥

पथि वज्झन्ते डहरं लघुतरं भ्रामं प्रामाः परिहारिक-
स्वार्थाय स्थापयित्वा द्वितीयमर्हं स्वयमटन्ति । एवं ता-
वत्पथि वर्त्तमाने परिहारिके भग्नितं यत्र तु साधवः प-
रिहारिकश्च नमकमेव प्रामातृत्वाप्यर्थं भ्रामं न्यायेव हि-
रइन्ते, अर्थे परिहारिकः । अथ साधूनामर्हं पर्यटनं न
पूर्वं ततस्तैः सर्वस्मिन् भ्रामे पर्यटितं परिहारिकः प-
क्षोत्तर्यटति ।

अथ परिहारिको यथा कारणं गच्छसाधूनां धैयानुत्थं क-
रोति तथाऽभिधीयते-

विइयपयकारणम्मि, गच्छं वाऽऽगाढं सो तु जतणए ।

अणुपरिहारिउ कप्प-हिंता व आगाढ संविग्गो ॥७०८॥

द्वितीयपदे कारणे कुलाऽऽदिकार्ये परिहारिकाऽपि साधूनां
धैयानुत्थं करोति । यथा पारमार्थिकः "अन्धउ पदाशुभंगा,
महासु पुण सखानां सेवो । " इत्यादि भगवत्वा धैयानुत्थं
कृतवान् । तथा गच्छं वा आगाढं कारणं नमज्जति ततः से-
वि धतनया यथमाणा या भक्षणानीयाऽऽहरणऽऽदिविषयावृ-
त्त्यं करोति । (अणुपरिहारिए) इत्यादि पञ्चादंम् । अथ ग-
च्छमाधवः प्रक्षाममहाश्रुताऽऽदीनामप्यन्तरमागाढयोगं प्रति-
पञ्चा, उपाध्यायश्च स्थानः कालानां वा, ततोऽनुपरिहारि-
कः कल्पस्थानां वा वाचनां गच्छस्य ददाति । अथ नाव-
पयशक्नोति ततः परिहारिकोऽपि वाचनां ददाति, स च तां द-
दानोऽपि संविद्य एव मन्त्रव्यः । इह मा भूत्कस्यापि मतिः-पू-
र्वमन्त्रेण प्रतिपिद्धं, पूर्वमन्त्रार्थानांऽऽदिकमन्त्रेणानुगामम् ।

एवं पूर्वोपरिहारिकमाचरन्तं विज्ञोऽसाविति तन्मतिव्योधा-
दर्थं संविग्रहणं व्याचष्टे-

मयणच्छवगमिमो मं, देति गणो ना तितो व अतिरो वा ।

तज्जमाणेसु मएसु व, तस्स वि जोगं जणो देति ॥७०९॥

मदनः काद्रवः तस्य कुरेण महेन गच्छः सर्वोपि प्लानो जातः ।
शुक्लमिश्रं तेन वा गृहीतः, प्रत्यनीकेन वा विषो दत्तः, अ-

धर्मोद्यो धा न संस्तरति, ततः परमागादेन कारणेन, पारिहारिको भ्रूप्रपाममौषधानि वा तद्भाजने गच्छ-सत्केषु पात्रकेषु, नेषामभावे स्वभाजनेषु, वा गृहीत्वा तिरोहितमतिरोहितं वा गच्छस्य प्रपच्छति । तिरोहितं नाम—आनीयानुपारिहारिकस्य ददाति, सोऽपि गच्छस्याप्यति, अथानुपारिहारिकोऽपि स्वानः तदा कल्पस्थितस्य ददाति, सोऽपि तथैव गच्छस्यार्थयति, कल्पस्थितस्यापि स्वानत्वे अतिरोहितं तिरोहितं वा स्वयमेव गच्छस्य ददाति । यच्च तेषां योग्यं जनो ददाति तेषामर्थाय गृह्णाति, यच्च तस्य योग्यं तदात्मनो गृह्णाति ।

एवं ता पंथम्मी, तस्य वि य ठिया तहि पि एमेव ।

बाहिं अहती दहरे, इयरे अद्दद अदते वा ॥ ७१० ॥

एवं नावत्यधि गच्छतामभित्तं, तत्रापि च ग्रामाऽद्वौ स्थिताः, तत्राप्येवमेव भवत्यम् । ग्रामे च यत्र गच्छो न प्राप्तः, तत्र बहिः इहरेणान्तःपुरे धर्मकथनार्थं (?) कृतेत्य-सारायः आताप्येवमेव—“ पादालिपुले मुकंडो नाम गायो गंगाया नाथारुढो उदगे सहायंते अभिरदत्त । साहृणो परकूले पानिस्ता सयमेव नावे नेउं साहृणो वि लागविता भण्ड-कण्डं कण्डह, जाव नई उलगामो । अकमेवणाकहालजिह्वो साहृ कण्डिउमाग्यो । नेश कण्डितेण अकिसत्तो नावियं सभे-इ-सणियं कण्डिह, जेण एस साहृ चिरं कण्डह । साहृण कारणे सार्णयं गच्छताणं जत्तिया अवल्लेखिवा तत्तिया चउलहुगा । उल्लिखेण रमा अंतउं कदिया कहा, सुंदराओ साहृओ तरङ्गव्याधाः कथमनि साधवः । अंतउरियाणं कोउं जयं । रायाणं विखंति-उरं तं साहृणो इह-माणिजिजा ता अग्ने वि सुणेजामो । रमा गवैन्तिता प-धंसिता साहृणो अंतउं । ”

तत्र च प्रविष्टानामेते दोषाः—

मुत्तत्ये पलिमंथो—ऽयेणा दोसा य शिवधरपयेमे ।

सङ्करण कोउण च, भुत्ताऽमुत्ताण गमणाऽऽती ॥ ७११ ॥
सुत्तार्थयोः पलिमन्थः, स्मृतिकरणेन कौतुकेन च भुक्ताभु-क्तानां प्रतिगमनाऽऽदयोऽनेके दोषा नृपगृहप्रवेशे भवन्ति ।
यत् अतुक्पायां दोषा उक्ताः ।

अथ प्रत्यनीकनायां दोगानाह—

बुज्झण सिंचण बोलण, कंवलसबला य घाडिते मिते ।

अनुपट्ठी कालगता, शागकुमारसु उववणे ॥ ७१२ ॥

वाचने सेचनं बोलनं वा प्रत्यनीकेन साधुना कियेन । तत्र स्वाम्येन दृष्टान्तोऽयम्—मधुरायां भण्डारयुक्तया गायो कम्ब-लशबली बुधमो घाटिकेन मित्रेण जिनदासस्यानापुच्छया बाहिर्ता तत्रिमिक्तं सजातवैराग्यी भावकेणानुशिष्टो भक्तं प्रत्यास्थाया कालगतां नागकुमारैर्बुधपथे ।

ततस्ताभ्यां किं कृतमिति १, आह—

वीरवरस भगवतो, नावारुदस्य कासि उवसमं ।

भिच्छिद्विहरदो, कंवलसबलोहं तारिओ भगवं ॥ ७१३ ॥

वीरवरस्य भगवतो नावारुदस्य सुरीढो नागकुमार उपसर्गमकार्षीत् । तेन मिथ्यादृष्टिना प्रारब्धो जले बोलयि-
तुं कम्बलशबलाभ्यां मेचितो अभवत् । कथानकमाधव-
१७३

कावधधारणीयम् । एवं नावारुदस्य साधोर्बोलनाऽऽदिकं सम्भवतीति ।

अथ वाहनाऽऽदिपदानि व्याचष्टे—

सीमगता वि शा दुवर्ख, कोरह भज्जंति एवमपि वोणुं ।

जो लुम्भेत समुद्-सुं वति शावं विलगोसु ॥ ७१४ ॥

सिद्धार्था इव शिखि गता अपि मम दुःखं न कुरुष्व एवमन्युक्त्वा कश्चित्प्रत्यनीको यदा साधवो नावं विलग्रास्त-
दा नायं नदीमुखेषु मुञ्चति । येन समुद्ग्रे प्रलिप्यन्ते, तत्र पतितः क्लिश्यन्तां ध्रियन्तां चेति कृत्या । गतं वाहनम् ।

अथ सेचनं बोलनं चाऽऽह—

सिंचति ते उर्वहि वा, ते चेव जले लुभेज उर्वहि वा ।

मरणावधिनिष्कण्डं, अणेसग तणानि तरपणं ॥ ७१५ ॥

नाविकोऽन्यो वा प्रत्यनीकस्तान् साधुनुर्णयि वा सिञ्च-
ति, तानेव साधुनुर्णयि वा जले प्रलिप्यन् । बोलयदित्यर्थः ।
तत्र चाऽऽर्त्ताविराधनायां मरुत्तिलपन्नम्, उपधिनाशे उप-
धिनिष्पन्नम् यच्चाऽऽनेर्णायमुपधिं प्रदीप्यन्ति, तृणानि वा सेवित्यन्ते, तत्रिषण्यं सर्वमापि प्राप्नोति । तरपणं वा स मार्गमेव, अर्थापमानं चिरं निरुप्यन् । दीयमानं अधि-
करणम् । गताः प्रत्यनीकदोषाः ।

अथ यवहः प्रत्यपाया इति व्याचष्टे—

संघट्टणा य सिंचणा, उवकरणं पडण संजम दोसा ।

सावयतेणं निगहे- गतर विराहणा संजमाऽस्ताण ॥ ७१६ ॥

असाऽऽदीनां संघट्टना जलेन या सेचनमुपकरणं ऽस्यात्मनो वा पतनं वा पतं संयमे दोषाः । आषादकुला स्तनकुता वा आत्मविराधना (निगहेगयर लि) अनुकम्पाप्रत्यनीकना-
तदुभयाऽऽदिकृपाणां त्रयाणामिकतसिन् संयमविराधना-
ऽऽर्त्ताविराधना च भवति । एष संग्रहगथासमासाधः ।

अर्थनामेव विवृणोति—

तसउदगवणे घट्टण, सिंचण लोणे अणावि सिंचणा ।

बुज्झण उवपी तुभये, मगराऽऽदि समुद् तेणं य ॥ ७१७ ॥

जलोद्भवानां वसानामुदकरूप वा सेवानाऽऽदिकरूपेण च-
स्पतेर्वा संघट्टनं भवेत्, लोकेन नाविकेन वा साधोरुपकरण-
स्य वा सेचनं क्रियेत, अनिसंवाधे वा उपधिरात्मस्तनु-
मयस्य वा स्नाधे अस्ताधे वा जले (बुज्झणं) बोलनं भवति । मकराऽऽद्यः आषादाः समुद्गे स्तनाश्च तत्र भवेयुः ।

इदमेव व्याचष्टे—

आहार मगराऽऽदी वा, घोरा तस्य उ सावया ।

सरीरावहिमहीया, शावा तेणा य कर्त्तये ॥ ७१८ ॥

आहारमकराऽऽद्यस्तत्र तथा घोराः श्वापदा भवन्ति । आ-
हारो मरुत्तविशेषः, स किल नावमचरन्ते जलमय नयान् । शरीरहृग उपधिहरा वा नैस्तनाः कुत्रापि भवेयुः । एते-
रात्मन उपधेर्वा विनाशे नक्षिण्यन् प्रायश्चित्तम् ।

अथ “ निगहेगयर लि ” पदे व्याख्येति—

सावय तेणा उमयं, अणुत्पादी विराहणा तिणि ।

संजम आतुभयं वा, उत्तरणातुचरंते य ॥ ७१९ ॥

श्यापदाः १, स्तेनाः २, श्यापदा अपि स्तेना अपि ३, एत-
त्रयम् । अथवा-अनुकम्पया १, प्रत्यनीकतया २, अनुक-
म्पाप्रत्यनीकोभयार्थतया वा ३ । अथवा-निष्ठा विराधनाः,
तथा-स प्रभो परिहारिकः प्रामो बहिर्ग्रामो पर्यटति उ-
त्पति । अथ वेलाऽनिक्रमो दूरे वा स ग्रामस्ततस्तत्रैव मू-
लग्रामे अर्द्धे परिहारिक पर्यटति अर्द्धे गच्छन्वाधवः, तेन
अटिते वा गच्छः पर्यटति । किं बहुना ?-पक्षद्वयस्याप्ययं पर-
मार्थः ।

उच्यते-

कपटिर् परिहारी, अणुपरिहारी व भलपाशाणं ।

पत्रं खिते व दुवे, सो वि य गच्छस्स एवेव ॥७२०॥

पयि वा क्षेत्रे वा द्वयोरेव वल्लमातो ग्लान्त्वाऽऽदौ कारणे
कल्पस्थितः परिहारी अणुपरिहारिको वा परिहारिकस्य भ-
क्तपातोत्पन्नं करोति, सोऽपि च परिहारिको गच्छस्यैव
मेवाग्रप्रहं करोति । वृ० ४ उ० ।

परिहारकपटिर् भिक्षु बहिया थेराणं येवावडियाए
गच्छेज्जा, से य आइव अइक्किज्जा, तं च येरा जाणिज्जा
अपणो आगमणं अवेमिं वा अंतिए सुवा, तथो पच्छा
तस्स अहालहुस्सए नामं ववहारे पट्ठेयव्वे मिया ॥५३॥

अस्य संवन्धमाह-

निकारणपडिसेवी, अमयणकारी व कारणे साहू ।

अहवा चिअतकिंवे, परिहारं पाउमे जोणो ॥ ३५२ ॥

निकारणं मात्रव्रजं ग्राह्यं किं चित् शीलप्रस्थिति नि-
ष्कारणप्रतिपत्तौ स तथा, कारणं वा योऽप्यतनाकारि पू-
र्योद्धततां विना यात्रव्रजणविधायी नातुः । अथवा-यस्य-
कल्पना नीरग्नौ-पि तद्वत् व्रजणं ग्राह्यं कल्पयति, स प-
रिहारतः प्राप्नुवादिनि योगः संवन्धः । अनेन संवन्धना-
ऽऽपानस्यास्य सूत्रस्य (५३) व्याख्या-परिहारकप्रस्थितो
भिक्षुर्वादिगन्धर्व नगराऽऽदौ स्थविराणामाचार्याणामादेशेन
येवावृत्त्यर्थं गच्छेत् । किमुक्तं भवति ? अथभिन गच्छेत् के-
पाश्चिदाचार्याणां वारी नास्तिकाऽऽदिक उपर्यस्थितः, तेषां च
नास्तिकादल्पलेपव्रजस्तस्मै येवामाचार्याणां स परिहारि-
कलेपाभित्तं संघाटकं प्रेषयति । स च संघाटको ह्येन-वा-
दिनं कर्मणि मुक्तलयत । एवमुक्ते ते आचार्याः परिहारकं पर-
वादिनिप्रहल्लमं मत्वा प्रेषयन्ति, ततस्तदा देशादसौ परिहा-
रन्तपो वहमान एव गच्छेत् । इदं च महत्प्रवचनस्य येवावृ-
त्त्यर्थं यद्वलाभ्या परवादिप्रहल्लं, ततस्तदर्थं गतः स परि-
हारिकः (आइव) कर्दावदन्तिकमिन् पादधावनऽदिकं
प्रतिनिधेयमु, तन् स्थविरा मौलाऽऽचार्या अत्मन आगमना-
वध्यापानिशयवानेन अत्रेयां वा अन्तिकं श्रुत्वा ज्ञातव्युः ।
ततः पश्चात् तत्परिहारापानतरं तस्य परिहारिकस्य यथा
लघुस्वरूपं नाम स्नाकप्रायश्चित्तरूपं व्यवहारः प्रस्थापित-
तव्यः स्यादिति सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यम्-

परिहारिओ य गच्छे, आसणे गच्छे वाइरा कज्जं ।

आगमणं तहिं गमयं, कारणपडिसेवणा वाए ॥३५३॥

परिहारिकः क्वापि गच्छे विद्यते, क्वचित्त्वासनेऽप्यगच्छे

वादिना कार्यमुत्पन्नं, ततस्तत्र गच्छे आगमनम् । अन्यगच्छा-
त् संघाटक आगतस्तेन च वारी प्रेष्यतामियुक्तं गुरो-
रादिनात् परिहारन्तपो वहमानस्यैव तस्य तत्र गमनम् । तत्र
गतेन तेन परवादी राजसभालसंघं निःषिद्धप्रश्नव्याकरणं
कृतस्ततः प्रवचनस्य सहजी प्रभावना समजति, तेन च वाद-
स्य करणं अमूनि प्रतिसेवितानि भवेयुः-

पाया व दंता व मिया उ धोया,

वा बुद्धेतुं च पणीयभत्तं ।

तं वातिगं वा मइसत्तेहो,

सभाजयद्धा मुवयं च सुक्कं ॥ ३४४ ॥

पादौ वा दन्ता वा प्रवचनजुगुप्सापरिहारार्थं धीताः स्यु-
र्भवेयुः, प्रणीतस्य वा पुनर्द्वयाऽऽदिकं वागहेतोर्विहितोऽथ
भुक्तं भवति । 'चुनं वरुंते मेवा' इति वचनान् । वातिकं
नाम-विककटं, तद्वा मर्निहतेः सवर्द्धेतावी मेविनं भवेत् ।
मर्निनाम परवागुपवन्तस्य नाधनस्याऽऽर्वापूर्वदृष्टयोरहाऽऽ-
त्मको ज्ञानार्थः । सत्त्वं प्रभूतप्रभूततरभाषणे प्रवर्धमान
आन्तर उन्माहविशेषः सभाजयार्थं वा शुक्कं 'सुययं' वत्त्वं
प्राप्तुं भवेत् । 'जिना वल्लवता सभा' । इति वचनान् ।

थेरा पुण जाणेती, आगमओ अइव अमओ मुवा ।

परिहारं मज्झिमं, उवणा वा होइ पच्छित्ते । ३४५ ॥
परिहारिकं तेन प्रतिनिधितं स्थविराः सूर्यः पुनरागमनां
ज्ञातव्युः । अथवा-अन्यतः श्रुत्वा, ततस्तस्य भूयः समाग-
तस्य पर्यन्तं प्रायश्चित्तस्य व्यापनां कर्तव्या भवति ।

इदमेव व्याचष्टे-

नव्दमचउदमओही, मणालणी केवली य आगमओ ।

सो चवस्सो उ भवे, तदगुच्चरां वा वि आगो वा ॥३४६॥

नवपूर्विणां दशपूर्विणश्चतुर्दशपूर्विणः अर्वाधर्मानिनः, मनः-
पर्यवजानिनः, कवलज्जानिना वा, ते आगमानिशेन ज्ञात्वा
प्रापश्चित्तं द्युः । अत्रो नाम स एव परिहारिकः सन्मु-
खादालोचनाद्वारणं श्रुत्वा । यद्वा-यं तस्य परिहारिकस्या-
नुचराः सहायाः प्रेषितास्तैः कथितम् । उवका नाम-अन्यः
कोऽपि तिथेतापतिनो मिलितः तेषां गच्छन्तुको न भव-
तीत्यर्थः । तेन वा कथितम् यथेतेनमुक्तं पादधावनऽदिकं
प्रतिनिधायम् ।

ततः-

तेमि पच्छयहेउं, जे पेसविया सुयं व तं जेहि ।

भयहेउं मेसगणं, इमाउ आरोवणारमणा ॥३४७॥

ये तेन सार्द्धं प्रेषिताः, येवौ प्रेषयन्ति तन्प्रतिनिधेनं श्रुते,
तेनामुर्ध्वेयपामप्यपरिणामकारतां प्रत्ययहेताः, शेषाणां च अ-
तिपरिणामिकतां भयान्पादहेतुर्नाग्यमारोपणा स्वना व्य-
हारप्रस्थापना मूर्तिभिः कर्तव्याः । (वृ०) (यथा लघुस्वरूपो
व्यवहारः 'अहालहुस्सए' शब्दे प्रथमभागे ८७० पृष्ठे विस्त-
रतो गतः) (कं व्यवहारं केन तपसा पूर्यतेति अभिमे-
व शब्दे ६८१ पृष्ठे गतम्)

एवं प्रस्तावं पूरयात्वा सूरयो भर्गव-

जे इयं तुह रोपइइमे व गिएहाहि अतिम पच ।

इत्थं च भामादेर्जं, जं अकमते तमं वहइ ॥ ३६३ ॥
यदभामासीं प्रायश्चित्तानां मध्ये तव रोचते तत् शुद्धाण,
अमूनि वा अग्निमानि पञ्च रात्रिन्दियानि शुद्धाण । एवमुक्ते
स यथास्तपुष्वकं प्रायश्चित्तं शुद्धानि । अथवा-इत्थं भामा
यित्वा यत्प्रायश्चित्तं गुरुव आकमन्ति तत्कं शुद्धानि ।

सुरयश्चेदं तं प्रति भणन्ति-

उष्माविणं पवयसं, धावं ते तेण मा पुणो कासि ।

अइपरिणए सुत्ते, वेइ वहंतो वयं एअं ॥ ३६४ ॥

यथा, परवादिनं निशुद्धानां प्रवचनमुद्गावितं तेन स्तोत्रं, ते
प्रायश्चित्तं, मा पुनः भूयाऽप्येवं कार्याः । अथातिपरिणामा
श्चिन्तयेयुः-पप तावन्मात्रेण मुक्त इति । ततो यदि तस्या-
न्यदपरं प्रदानं तपोऽपुणं तदा तदेव वहमानोऽतिपरिणा-
मिकाऽऽशीमां पुरतो गुरुव भणन्ति-एतत्प्रायश्चित्तं युष्माभि-
र्दत्तं वदामीति ॥ ३७५ उ० । यजेते च । प्रव० १० द्वार ।
नि० चू० ।

विषयमूची-

- (१) परिहारशब्दान्तप्रकरणम् ।
- (२) पथोपपत्तिम् ।
- (३) सूत्रार्थम् ।
- (४) अभिप्रेतम् ।
- (५) तपोपपत्तिम् ।
- (६) येषां नियमतः शुद्धतपः परिहारतपो वा देयं त-
त्प्रतिपादनम् ।
- (७) यदि गच्छन्त्यानां एताभिः पदान्यतिचरन्ति तत इदं
प्रायश्चित्तम् ।
- (८) शुद्धतपःपरिहारतपोः कतरत् कर्कशं तपः । प-
रिहारकल्पस्थितस्य सिसोऽन्यत्राचार्याणां वैशाङ्-
ग्याय गमनम् ।
- (९) स्थविराणां वैशाङ्ग्याय गच्छन्तीत्युक्तं, तत्र किं वै-
शाङ्ग्यं, यत हेतुभूतेन स गच्छन्ति ।
- (१०) " जीए त्ति " द्वारव्याख्यानम् ।
- (११) पिट्टनङ्गम् ।
- (१२) द्वयं कत्र इदं तारन्यनरस्य परिहारतपोदानम् ।
- (१३) तृतीयं सूत्रम् ।
- (१४) परिहारकल्पस्थितं ग्लायन्तम् ।
- (१५) कं व्यवहारं केन तपसा पूरयतीति ।

परिहारकल्पस्थित-परिहारकल्पस्थित-० । परिहारस्य कल्पः
सामाचार्य परिहारकल्पस्तत्र स्थितः । प्रायश्चित्ततपःप्रका-
रैर्यवस्थितं, व्य० १ उ० ।

परिहारद्वार-परिहारस्थान-न० । परिहारो विषयः, तिष्ठन्ति
जन्तवः कर्मकल्पिता अस्मिन्नि स्थानम् । परिहारश्च तत्
स्थानं परिहारस्थानम् । प्रायश्चित्तार्थकार्यविषये, व्य० १ उ० ।
नि० चू० ।

परिहारग प्रतिहारक-पुं० । परिहारिके, उच० २८ अ० ।

परिहारविसुद्धि-परिहारविसुद्धि-पुं० । परिहारं परिहार-
स्तपोविशेषस्तेन विशुद्धं, परिहारो वा विशेषेण शुद्धं य-
स्मिंस्तत् परिहारविसुद्धिः तदेव परिहारविसुद्धिकम् । स्था० ५
टा० २ उ० । परिहारं परिहारस्तपोविशेषस्तेन कर्मनिर्जराक-

या विसुद्धिरस्मिन् चारित्रं तत्परिहारविसुद्धिकम् । संयमवि-
शेषः, वृ० ६ उ० । पञ्चमहाव्रतानां पारिवारे, आ० चू०
१ अ० । तृतीयं चारित्र्यभेदे, एतदीप द्विभेदम्-नि-
र्विशमानकं, निर्विष्टकायिकं च । तत्रास्त्येव चारित्र्यस्यासेवकाः
साधवो निर्विशमानका उच्यन्ते, तद्व्यतिरेकादिदमपि
चारित्रं निर्विशमानकं भण्यते । आसेविते तत्चारित्रकाया-
स्तु मुनयो निर्विष्टकायाः, त एव स्थायिकप्रत्ययोपादादि-
विष्टकायिकाः, तदभेदादिदमपि चारित्रं निर्विष्टकायिकम्,
एतत्स्वरूपं च विस्तरतो भाष्येऽभिधास्यत इति ॥ १२६० ॥
विश० । (अत्र " से किं तं परिहारविसुद्धिचरित्ता-
रिया । " इत्यादि सूत्रम् ' चरित्तारिय ' शब्दे तृतीयभागे
११५२ पृष्ठे गतम्)

अपि निर्विशमान-निर्विष्टकायिककल्पस्थितिद्वयं विवरी-
पुराह-

परिहारकपं पवक्खामि, परिहरंति जहा विज ।

आदिमज्जकवसाणेषु, आगुपुण्वि जहक्कम् ॥ ३६६ ॥

परिहारकल्पं प्रवक्ष्यामि । कथमित्याह-यथा विद्वांसो विधि-
तपूर्वेगानश्रुतरहस्याः, तं कल्पं परिहरन्ति । पान्नामनेकाथ-
स्यादासेवन्ते, कथं पुनर्वैश्यसैन्यन आह आदिमज्जकवसानेषु
यथाकममानुपूर्व्येति ।

पंचहि अगहो भत्ते, तत्रेगाए अभिगहो ।

उवहिणो अगहो दसे, इथरो एकतरीयओ ॥ ३७० ॥

भक्ते, उपलक्ष्यत्वात्-पानके च संसृष्टासंसृष्टाऽऽभ्यमाद्यमे-
षणादयं वर्जयित्वा पञ्चभिरुपरितनभिरिषणाभिराग्रहः स्वी-
कारस्तत्राप्येकस्यामिकतस्यामिप्रहः, एकया कयाचिद्व-
ह्मणस्या पानकमवेषयन्तीत्यर्थः ।

आह च बुहङ्गाप्यङ्ग-

" संसद्दमाह-ाणं, सव्वएहं एसगाण उ ।

आहङ्गाहं उ दोहि तु, अगहो गह पंचहि ।

तत्थ वि अन्नतरीए, एगाए अभिगहं तु काऊणं ॥ " इति ।

उपधिवेक्षाऽऽदिरूपस्तस्योदिष्टाऽन्तरा उज्झितधर्म-
कात्स्याः पीठिकायां व्याख्याता, याश्चतस्र एषणास्तत्र द्वयोरुप-
रितनयोरग्रहः स्वीकारः, इतरोऽभिप्रहः, स एकतरस्यामुप-
रितन्यां भवति, यदा चतुर्थ्या न तदा तृतीयायां, यदा तृ-
तीयायां न तदा चतुर्थ्या शुद्धानीति भावः ।

कदा पुनस्तस्य कल्पं प्रतिपद्यन्ते इत्याह-

अहरुगयम्मि मूरे, कपं देमंति ते इमं ।

आलोइय पडिक्कता, ठावयंति तत्रो गणे ॥ ३७१ ॥

अचिरादेन स्येने भगवन्तः कल्पमिमं वेशयन्ति, स्वयं प्रति-
पन्ना अन्येषां दर्शयन्ति, तत आलोचितप्रतिप्रज्ञाना आलोच-
नाप्रदानपूर्वं प्रदानमिष्यादुक्ततास्तीन् गणान् स्थापयन्ति ।

तेषु च त्रिषु गणेषु कियन्तः पुरुषा भवन्तीत्याह-

सत्तावीसं जहण्णेषु, उक्कोमेषु सहस्समो ।

निगमंभूरा भगवंतो, सव्वगणेषु वियाहिया ॥ ३७२ ॥

सप्तविंशतिः पुरुषा जघन्यन् भवन्ति, एकैकस्मिन् गणे,
उत्कर्षतः सहस्रशः सहस्रसंख्याः पुरुषा भवन्ति, श-
ताश्रयो गणानुमुकर्षतो वक्ष्यमाणत्वात् । एवं ते भग-
वन्तो निर्धन्यस्युराः सर्वत्रेण सर्वसंख्याया व्याख्याताः ।

गणमङ्गीकृत्य प्रमाणमाह-

सयमासो य उक्तासा, जहमेणं तयो गणा ।

गयो य खवओ वुओ, एमेता पडिवचिओ ॥ ३७३ ॥

शताप्रशः शतसंख्या गणा उत्कर्षतोऽमीषां भवान्न,
अपत्येन जयो गणाः, गणश्च नवको नवपुरुषमान
उक्तः, एवमेताः प्रतिपत्तयः प्रमाणाऽऽदिविषयप्रकारा
मन्तव्याः ।

एवं कण्ठपिण्डं कुञ्जा, चत्तारि परिहारिण ।

अणुपरिहारिणा चैव, चउरो तेसि तु ठावण ॥ ३७४ ॥

नवानां जनानां मध्यादेकं कल्पस्थितं गुरुकल्पं कुर्यात्,
चतुरः परिहारिकाश्च कुर्यात्, तेषां शेषाश्चतुरोऽनुपरिहारा-
रिकाश्च स्थायेयुः ।

ख तेसि जायती विम्यं, जा मासा दस अठ्ठ य ।

ख वेयया ख वाऽऽतका, खेव अणे उवइया ॥ ३७५ ॥

अट्टारसमु पुमेसु, होज एने उवइया ।

ऊणिए ऊणिए यावि, गणमेरा इमा भवे ॥ ३७६ ॥

तेषामेवं कल्पं प्रतिपञ्चानां न जायते विघ्नोऽप्यत्र सं-
ख्याऽऽदिं यावन्मासा दशाष्टौ च, अष्टादशयुः । न वेद-
ना न वाऽऽतङ्का नैवात्यैः केचनोपद्रवाः प्राणव्यपरोपणका-
रिण उपलभ्यां, अष्टादशयु मांसेषु पूर्णेषु भवेयुरप्येन उ-
पद्रवाः, उपद्रवेभ्य यदि तेषामेक उवया विन्यते । अ-
थवा-तेषां कोऽपि स्थविरकल्पात् जितकले च गतो भवति,
शेषास्तु तमेव कल्पम्-“अनुपालकमे तउ पवज्जेति तेऊ
णिण गणा जाते” इयं गणमर्थोदा गणनामाधारा भवति ।
इहं जिने जितेन इति त्रिहकारणं भूयोऽप्यष्टादशयु मांस-
ेषु पूर्णेषु एव एव विधिरिति ज्ञानार्थः ।

एवं तु त्रिणिए कण्ठे, उवसेपज्जति जो तहि* ।

एगा दुवे अणोणे वा, अविशुद्धा भवेति ते ॥ ३७७ ॥

एवमनन्तराकृत्या कल्पं स्थापितं सति यथेकादश्या निषे-
धः । अन्यत्र वा गच्छन्तुः ततो यस्त्रोपसंप्रपद्यते न एका
वा हो वाऽनेक वा भवेयुः । तथा प्रतिपद्यमानानां मध्ये प्र-
तिपञ्चानामवयवनि प्रस्तुतकल्पसमाप्ती या आनुपूर्वी सामा-
न्यायाः परिपाटित्वा, यथाक्रमं वक्ष्यामीति स्पष्टम् ।

तत्र कतरस्मिन् तीर्थे एवं कलेषां भवतीति जिज्ञा-

सायामिदमाह-

भरहेरवपसु नासेसु, जदा तित्थगरा भवे ।

पुरिमा पच्छिमा चैव, कप्पा दंसति ते इयं ॥ ३७८ ॥

भरहेरवनेषु वनेषु दशाष्टौ यदा तृतीयचतुर्थाऽऽतकायाः
पश्चिमे भागे पूर्वाः पश्चिमाश्च तीर्थेकरा भवेयुः, तदा ते
सगवन्त इमं प्रस्तुतं कल्पं दिशन्ति प्रकल्पयन्ति । अर्था-
दाष्टमं-मध्यमतीर्थेकतां महाविदेहेषु नास्ति परिहारकल्प-
स्थितिरिति ।

आह-यथेवं ततः-

केवइयं काल संजोगे, गच्छो तु अणुसज्जती ।

तित्थपरेसु पुरिमेसु, तहा पच्छिमपसु य ॥ ३७९ ॥

कियन्तं कालं संजोगं परिहारकल्पिकानां गच्छः पूर्वेषु
पश्चिमेसु च तीर्थेकतेषु अनुसज्जति परम्परयाऽनुचरन्ते ।

एवं शिष्येण पृष्टे सति स्मिराह-

पुव्वसयसहस्साइ, पुरिमस्स अणुसज्जति ।

वीसगसो य वासाइ, पच्छिमस्साणुसज्जति ॥ ३८० ॥

पूर्वशतसहस्राणि पूर्वस्य अणुमस्वामिनस्तीर्थे परिहारक-
ल्पोऽनुसज्जति, तत्र अणुमस्वामिनः तीर्थे यानि पूर्वशतसह-
स्राण्युक्ताणि तानि देशानि द्वे पूर्वकोटी मन्तव्ये । कथमिति
चेत् ? उच्यते-इह पूर्वकोट्यायुर्यो मनुष्या जन्मत आरभ्य स-
ज्जानाद्यवयोः प्रमज्जितास्तेषां च नवमे वर्षे उपस्थपना सं-
ज्ञानाद्यवयोः एकोनविंशतिवर्षपर्यायाणां च दृष्टिवाद उद्दिष्टः । तस्य
वर्षेण योगः समाप्तो नातः । एवं नवविंशतिश्च मिलिता
एकोनविंशद्वर्षाणि, एतावत्सु वर्षेषु गतेषु अणुमस्वामि-
नः पार्श्वे परिहारकल्पं प्रतिपञ्चाः, तत एकोनविंशद्वर्षेष्वनूनां
पूर्वकोटी परिहारकल्पे तैरनुपालितं सति ये वाऽन्ये तेषां
मूलं परिहारकल्पं प्रतिपद्यन्ते, तेऽन्येवमैकोनविंशद्वर्षेष्वनू-
नां पूर्वकोटीमनुपालयन्ति । एवं देशानि द्वे पूर्वकोटी भवतः,
पश्चिमस्य तु यानि विश्वप्रसी वर्याण्युक्ताणि तानि देशो-
न द्वे वर्षशतं भवतः ।

तथा वाऽऽह-

पवज्जा अट्ठवापसन्, दिट्ठिदादो उ वीसाइ ।

इति एकवृत्तीमाण, सयमूणं तु पच्छिंये ॥ ३८१ ॥

पालज्जा मयं ज्जग्गे, वानाणं ने अ पच्छिंये ।

कालं दर्शयति अग्रणि, इति उक्ता तु ये मता ॥ ३८२ ॥

श्रीवर्जमानस्यजातिनां वर्षशतं वाऽऽतुः । मनुष्याः, तत्राष्ट
वर्षे जन्मतः प्रसूतं संजातमसौष्टक्यं कन्याऽपि प्रसज्या
संजाता, पूर्वोक्तान्या च शिष्यावर्गं दृष्टिदादो योगतः
समाधितः, ते श्रीवर्जमानस्यजातौ परिहारकल्पे नव ज-
नाः प्रतिपद्य देशानवर्षशतमनुपालयन्ति इत्येवमेकोनविं-
शतं पश्चिमं पश्चिमतीर्थेककालं भवति । ततस्तं वर्षाणां
शतसमे तं कल्पं पालावस्थां पार्श्वमे कालं निज्जाऽऽतुया
पर्यन्ते अन्येषां तं कल्पं दिशन्ति प्रकल्पयन्ति, प्रवर्तयन्ती-
ति भावः । तेऽन्येवमेकोनविंशतं शतं पालयन्ति । इत्येवं द्वे
शतं ज्ञेये वर्षाणां भवत इति ।

किमर्थं तृतीया पूर्वकोटी तृतीये वा वर्षशतं न भव-
तीत्याह-

पडिवज्जनिमिदस्सन्, पादमूलमि जे विउ ।

ठावयति अ नेअमे, ख उ ठावितठावगा ॥ ३८३ ॥

जितेन्द्रिय पादमूलं ये विज्ञानः प्रस्तुतः, कल्पं प्रतिपञ्चान्त
एवान्धान् तत्र कल्पे स्थापयन्ति, न तु स्थापितस्थापकांते अमुं
जितेन स्थापनाः स्थापका येषां ते स्थापितस्थापकास्ते अमुं
कल्पमन्येषां न स्थापयन्ति । इदमत्र हृदयम्-इयमेवायं कल्प-
स्थितिर्निर्यन्तीत्येकस्मिन्मते वा अमुं प्रतिपद्यन्ते तीर्थेकरमस्मी-
प्रतिपञ्चानां पुनःकांश्च नान्येवामस्तृतीये वर्षे पूर्वकोटी-
वर्षशतं न भवत इति ।

अथ कीदृशपुण्योपेता अमी भवन्ति ? इत्याह-

सच्चे चरितमंता य, दंसणे परिनिद्धिया ।

खवपुण्वया जहमेणं, उक्तासं दसपुण्विया ॥ ३८४ ॥

पंचविदे ववहारे, कण्ठे ते दुविहम्मि य ।

दसविधे य पच्छित्ते, सव्वे वि परिनिहिताः ॥ ३८५ ॥

सर्वेऽपि भगवन्तः चारिचवन्तो दग्धे च सम्यक्त्वे परिनिहिताः परमकीटिसुपगताः ज्ञानमहोक्त्य तु नवपूर्विकां जन्मभेदोक्तकृतो दशपूर्विकाः, किञ्चिन्मन्यूनदशपूर्विका मन्तव्याः, तथा पञ्चविधे व्यवहारे आगममुत्तमाऽऽधारणाजीनक्षत्रे, द्विविधे च कल्पे अकल्पस्थानाकल्पकल्पे जिनकल्पस्थविरकल्पकल्पे वा दशविधे प्रायश्चित्ते आलोचनाऽऽदी पाराश्रिकांते सर्वेऽपि परिनिहिताः परिहाराय परं निष्ठं प्राप्ताः ।

अप्यसो आउमं सेसं, जाणिता ते महासुणी ।

परकमं च बलविरियं, पच्चवाए तहेव य ॥ ३८६ ॥

आत्मन आयुः शेषं स्मार्तिशयश्रुतोपयोगेन ज्ञात्वा ते महासुनयो बलं शरीरं सामर्थ्यं, वीर्यं जीवशक्तिः, तदुभयमपि दृष्टितत्त्वफलं पराक्रमः, एतान्यात्मनो विज्ञात्वाऽयं च कल्पं प्रतिपद्यन्ते । प्रत्ययाया जीवितोपद्रवकारिणो रोगाऽऽद्यस्तामपि तथैव प्रथममेव भोगयति, किं प्रतिपन्नानां भविष्यन्ति न वेति, यदि न भवन्ति ततः प्रतिपद्यन्ते, अन्यथा तु नेति ।

आपुच्छिऊज्ज अरहंते, मगं देसंति ते इमं ।

पमाणाणि य सव्वारं, अभिगहे य बहुविधे ॥ ३८७ ॥

अर्हन्तस्तीर्थेकृत आपुच्छ्य तेषामनुभवा असुं कल्पं प्रतिपद्यन्ते । तं च तीर्थेकृतस्तेषां प्रस्तुतकल्पस्य इमं अनन्त-रामेव चक्षमाणं मार्गं सामान्यार्थं देशयन्ति । तद्यथा-प्रमाणाणि च सर्वाणि, अभिग्रहार्थं बहुविधान् ।

एताम्येव व्याचष्टे-

गणोपदिपमाणां, पुरिसाणं च जाणितुं ।

दग्धं खेचं च कालं च, भावमणं य पज्जे ॥ ३८८ ॥

गणप्रमाणानि उपधिप्रमाणानि पुरुषाणां च प्रमाणाणि यानि प्रस्तुते काले जघन्याऽऽदिभेदाद्वेकधा भवन्ति । यच्च तेषां द्रव्यमशनाऽऽदिकं कल्पनीयं, यच्च क्षेत्रं मासकल्पमायोग्यं च वर्षावासप्रायोग्यं वा यतश्च तयोरेव मासकल्पवर्षावा सयोगः प्रतिनियतः कालो यच्च भावः क्रीडनिग्रहाऽऽदिको ये ज्ञान्येऽपि निष्पत्तिकर्माऽऽद्यो लेख्याभ्यानाऽऽद्यो वा पर्यायास्तेषां संभवन्ति तान् सर्वानपि भगवन्तस्तेषामुपदिशन्ति, स एको वा द्वौ वा त्रये वा भवेयुः । तत्र यावद्विः परिहारिकगण ऊनस्तावता उपसंपन्नपदमागतानां मध्यात् शुद्धी-रश्वा गणः पृथक्, ये शेषास्तं परिहारिकतपस्तुलनां कुर्वन्तः तिष्ठन्ति, ते च परिहारिकाः सार्धं तिष्ठन्तोऽविरुद्धा भवन्ति, परिहारिकाणामकलनीया भवन्तीत्युक्तं भवति; ते च तावत् तिष्ठन्ति यावदन्ये उपसंपन्नपदमतिष्ठन्ति, तैः पूरयित्वा पूरणं गणः कियते ।

इदमेव व्याख्याति-

तचो य ऊणए कप्पे, उपसंपज्जति जो तर्हि ।

जतिएण गणो ठाणो, ततिए तत्थ पखिखे ॥ ३८९ ॥

ततश्च पूर्वोक्तकारणादूनके एककान्तिभिः साधुभिरुके कल्पे यस्ततोपसंपद्यते तत्रायं विधिवीवशुभिरकाऽऽदिसंख्याकैः स गणः ऊनस्तावत्संशयाकान् तत्र गणं प्रक्षिपेत् प्रवेशयेत् ।

१७४

ततो अणुणए कप्पे, उपसंपज्जति जे तर्हि ।

उवसंपज्जमाणं तु, तप्पमाणं गणं करे ॥ ३९० ॥

अथ कोऽप्युपद्रवेन कालगतस्तन एवमन्यूनको कल्पे ये तत्रोपसंपद्यन्ते ते यदि नव जनाः पूर्णास्ततः पृथग् गणा भवति । अथाऽपुर्णास्ततः प्रतिक्षिप्यन्ते यावदन्ये उपसंपन्नपदमागच्छन्ति, ततस्तमुपसंपन्नानां साधुजनं मीलयित्वा तान्यमाणं नवपुरुषमानं गणं कुर्यात् स्थापयेत् ।

पमाणं कप्पाट्टतो तत्थ, ववहारं ववहरित्तए ।

अणुपरिहारियाणं पि, पमाणं होति से विज्ज ॥ ३९१ ॥

तेषां परिहारिकाणां तत्र कल्पे कचित् स्थूलिताऽऽदी आपणे व्यवहारप्रायश्चित्तं व्यवहर्तुं दातुं कल्पस्थितः प्रमाणं, यत्सौ प्रायश्चित्तं ददाति तस्यैवैवमिति भावः । एवमनु-परिहारिकाणामप्यपराधपदमाप्तानां स एव विद्वान् गीतार्थः प्रायश्चित्तदाने प्रमाणम् ।

आलोपण कप्पटिते, तवमुज्जाणोवमं परिवहंते ।

अणुपरिहारिणो गोवा-लए णिखं उज्जुत्तमाउत्तो ॥ ३९२ ॥

ते परिहारिकानुपरिहारिकाः, आलोचनमुपलक्षणान्वा नन्दनकं प्रत्याख्यातं च कल्पस्थितस्य पुरतः कुर्वन्ति । (तच्च मुज्जाणोवमं परिवहंते चि) यथा किल कश्चिदुद्यानिकां गत एकान्तरतिप्रसक्त्यच्छन्दस्तुल्यं विहरमाण आस्ते, एवं तेऽपि परिहारिका एकान्तसमाधिनिर्मुनिमग्नमनसरत्नरूप उद्यानोपमम् उद्यानिकामहर्षं परिवहन्ति, कुर्वन्तीत्यर्थः । अनुपरिहारिकाश्च चत्वारोऽपि परिहारिकाणां भिन्नाऽऽदी पर्वटाः पृष्ठनः स्थिता नित्यमुपमकाः प्रयत्नवन्त आयुक्रुद्ध उपयुक्ता दिग्गन्ते, यथा गोपालको गवां पृष्ठतः स्थित उयुक्त आयुक्रुद्ध दिग्गन्ते ।

पडिपुच्छं वायं णं, मोत्तूणं णत्थि संकहा ।

आलावो अत्तणिहेसो, परिहारस्म कारणे ॥ ३९३ ॥

तेषां च परिहारिकाऽऽदीनां नवानामीप जनानां स्वार्थयोग्ये प्रतिपुच्छां वानं मुक्त्वा नास्त्यन्योन्यं परस्परं संकथा. परिहारिकस्य च कारणे उत्थाननिर्वादानाऽऽद्यशक्तिकूपे आलाप आत्मनिर्देशरूपो भवति, यथा उन्थास्यामि, उपवेक्ष्यामि, धे-द्वं हिरिडमात्रकं प्रवेष्टं इत्यादि ।

वारस दसऽट्ठ दस अ-ट्ठ ऊच्चऽट्ठ ऊच्च उरो य उक्कोसं ।

मज्झिमज्झराणा ऊ, वासासिसिरिगन्धे उ ॥ ३९४ ॥

परिहारिकाणां वर्षाशिशिरादीन्मरूपे भिविधे काले उत्कृष्टमध्यमजघन्यानि तपांसि भवन्ति । तत्र वर्षारारे उत्कृष्टं तपो द्वादशं, शिशिरे दशमम् उत्कृष्टं प्रीये अष्टमं वर्षारारे मध्यमं दशमं, शिशिरे अष्टमं, प्रीये पष्ठं, वर्षारारे जघन्य-मष्टमं, शिशिरे पष्ठं, प्रीये चत्वारि अष्टानि, चतुर्थीमन्यर्थः ।

आयंविजवारसरं, पत्तेयं परिहाराग परिहरंति ।

अभिगहितएससाए, पंचएह वि एणो संमोणो ॥ ३९५ ॥

परिहारिकाः उत्कर्षतो द्वादशतपः कृत्वा आचात्मनं पारयन्ति, ते च परिहारिकाश्चत्वारोऽपि प्रत्येकं पृथक् परिहरन्ति, न परस्परं समुद्देशनाऽऽदिसंभोगं कुर्वन्तीत्यर्थः ।

ते च परिहारिका अभिवृद्धीतया पञ्चानामुपरितनाम-
व्यपसया भूतपानं गृह्णन्ति ये तु चत्वारोऽनुपरिहारिका
एकत्र कल्पे स्थितास्तेषां पञ्चानामेक एव संयोगः । ते च
प्रतिविश्रमताचाम्भं कुर्वन्ति । यस्तु कल्पस्थितः स स्वयं न
दिपद्यते, तस्य योग्यं भूतपानमनुपरिहारिका आनयन्ति ।

परिहारिभ्यो ह्यमासे, अनुपरिहारिभ्यो वि ह्यमासा ।

कर्पादितो वि ह्यमासे, एते अद्धारस उ मासे ॥३६६॥

परिहारिकाः प्रथमतः पञ्चमासाञ्च प्रस्तुतं तपो बहन्ति, ततो-
ऽनुपरिहारिका आं पञ्चमासाञ्च बहन्ति, इतरे तु तेषामनु-
परिहारिकत्वं प्रतिपद्यन्ते, तैरपि व्युद्धे सान् कल्पस्थितः प-
ञ्चमासाञ्च बहन्ति, ततः शेषाणामेकः कल्पस्थितो जयति, एकः
पुनरनुपरिहारिकत्वं प्रतिपद्यते, एवमेतं अष्टादश मासा जयन्ति ।

अनुपरिहारिणा चैव, जया ते परिहारिणा ।

असममेसु ठायेषु, अविरुद्धा भवन्ति ते ॥ ३६७ ॥

अनुपरिहारिकाश्चैव ये च ते परिहारिकास्तैः श्रमोभयेषु स्था-
नेषु कालमेतदं परस्परमेकैकस्य वैवाच्यं कुर्वन्तेऽविरुद्धा
एव भवन्ति ।

तत्र -

गर्पहं छहिं मासेहि, निविद्धा य भवन्ति ते ।

ततो पच्छा य बवहारः पद्वरन्ति अनुपरिहारिया ॥३६८॥

गर्पहं छहिं मासेहि, निविद्धा य भवन्ति ते ।

वहह कपडिभ्यो पच्छा, परिहारं तहाविहं ॥ ३६९ ॥

ते परिहारिकाः पञ्चमासैर्मनस्पर्षाञ्च व्युद्धे सान् निविद्धा नि-
विष्टकायिका भवन्ति । ततः पञ्चादनुपरिहारिका व्यवहार
परिहारतपसः समाचारं प्रस्थापयान् कर्तुं प्रारम्भते । ते-
ऽपि पञ्चमासैर्मनस्पर्षाञ्च भवन्ति, पञ्चाकल्पस्थितोऽपि त-
थाविधं परिहारं तावदेवं मासं बहति ।

एवं च -

अद्धारसीहं मासेहि, कपो हाति मयाणितो ।

मूलद्वयणाए सर्म, ह्यमासा उ अणुण्णा ॥ ४०० ॥

अष्टादशमासैरेव कल्पः समापितो भवति । कर्षामन्या-
दः प्रकृत्यणा इत्यादि । मूलस्थाना नाम-यर्परिहारि-
काः मूलतस्त इदं तपः प्रतिपद्यन्ते, तस्यो वगमाया अम्-
नाम्नपो भवति, एवमेव पाण्डुरादिकाणां कल्पस्थितस्य च
सूत्रस्थापनया समे तुल्ये तपः प्रत्यक्तं ज्ञेयं, वगमासाञ्च याव-
न्त्यस्य । एवं जितः वाङ्मर्यादश मासा जयन्ति । ते च द्विधा-
जिनकलिकाः, स्थविरकलिकाश्च ।

उजयेथाप्रपि स्यान्जानमाह -

एवं मयाणि कर्षे, जे तेसिं जिखकपिया ।

तमेव कर्षं ऊसावि, पालए नावजीवियं ॥ ४०१ ॥

एवमन्तरोक्तविधिना अष्टादश मासैः कल्पं समापिते
सन्ति ये तेषां मयात्वा जिनकलिकास्ते तमेव कल्पसुता अपि
अष्टादशसंख्याका अपि यावज्जीवं पालयन्ति ।

अद्धारसेहिं पुषोहिं, मासेहिं येरकपिया ।

पुषो गच्छं नियच्छन्ति, एसा तौसिं अद्धारिती ॥४०२॥

ये स्थावरकलिकास्ते अष्टादशमासैः पूर्णैः पुनः न्यायि

(गच्छं ति) गच्छं नियच्छन्ति आगच्छन्तीत्यर्थः । एसा तेषां
यथास्थानिविधकल्पः ।

अथ वक्ष्यामि बहिरुद्योता का कुत्रावतरतीत्याह -

तद्यत्तुत्तया कप्पा, समोपारंति तु ठियम्मि कप्पम्मि ।

पंचमछद्दितिसुं, हेठिप्राणं समोपारो ॥ ४०३ ॥

तृतीयचतुर्थौ निर्विशमानकानिर्विष्टकायिकाऽऽश्चोऽद्वितीये जे-
होक्खापनोयनात्सककपे समवतरतः । तथा समाधिकच्छेदो-
पस्थापनोयनिर्विशमानकानिर्विष्टकायिकाऽऽश्चवा आद्याभ्यन्तरः
स्थितयोरुपस्थानं कल्पयन्ते । तासां परमाद्यभ्यन्तराजिन-
कल्पस्थावरकल्पस्थितरूपयोः समवतारो भवति । गतं नि-
र्विशमानकानिर्विष्टकायिककल्पस्थितिद्वयम् । ४०३ क ० स्था० ।
अनु० । कल० । कर्म० । प्रज्ञा० । अथेते परिहारविशुद्धिकाः
कार्मन्त्र क्षेत्र काले वा भवन्ति । कल्पयन्ते - इह कृत्वाऽऽदिकल्प-
खां धिं विशुद्धिप्राणिनामथा कृत्वाचारम् १, कालचारम् २, चार-
त्रिचारम् ३, तथोचारम् ४, पर्वोचारम् ५, आगमचारम् ६, वे-
दचारम् ७, कल्पचारम् ८, निविष्टाचारम् ९, हेष्टाचारम् १०, ध्या-
नचारम् ११, गणचारम् १२, अजिग्रहचारम् १३, प्रमथ्याचारम्
१४, मुण्णचारम् १५, प्रायश्चित्तोपचारम् १६, कारणचारम् १७, निःप्रतिकर्माचारम् १८, भिक्षाचारम् १९, बन्धधारम् २० ।

तत्र क्षेत्र चिन्ता मार्गणा-जम्भना, सद्भावनिष्ठ, यत्र क्षेत्र जा-
नस्तत्र जम्भनो मार्गणा । यत्र च कल्पे स्थितो भवन्त तत्र स-
द्भावतः । उक्तं च - "कस्ते छुहेह मणाय, जम्भणआ भवेत्ता-
भावेय । जम्भणआ जाहं जानी, सतीभावे जाहं कपे ॥१॥"
तत्र जम्भनः सद्भावतश्च पञ्चसु जम्भणेषु पञ्चसिद्धान्तेषु, न तु
महाविदेहेषु, न चैतयो सद्वर्णमस्ति, येन जिनकलिका इव
सद्भरणः स्यात् । कस्मिंश्चित्सम्भन्तिषु वा प्राप्स्यत । उक्तं
च - "सिस्ते जग्गहएव, सु दांति संहरणवज्जया नियमा ।"
कालचारम् - अथमार्गणां तृतीये चतुर्थे वाऽऽदिकं जम्भण-
वा, पञ्चमोऽपि तन्मार्गणां द्वितीये तृतीये चतुर्थे वा जम्भ-
सद्भावः पुनस्तृतीये चतुर्थे वा । उक्तं च - "आसोपणोर्ध्वं दोष्ण-
जम्भण आ तासु सानभावेण । उष्मप्यणिगवरो, जम्भण-
आ सतिजावे य ॥ १॥" उष्मप्येव सत्पिण्डेषु तु चतु-
ऽऽदिकपरिज्ञातकाले न सम्भवति, सदाविदेहेकेषु तेषाम-
स्तेवात् । चारित्रिचारम् - संयमस्थानाद्वय मार्गणा, तत्र समा-
धिकस्य क्षेत्रोपस्थापनस्य च चारित्र्यस्य यानि जम्भयानि
संयमस्थानानि, तानि परस्परतुल्यानि, समानपरिणामत्वात्,
ततोऽसंख्येयलोकाऽऽकाशपदप्रमाणानि संयमस्थानानि
कर्मयुक्तं यानि संयमस्थानानि तानि परिहारविशुद्धिकार्या-
नि तान्यपि च कथितप्रज्ञया परिचायमानानि असंख्येयलो-
काऽऽकाशपदप्रमाणानि, तानि प्रथमद्वितीयचारित्र्यादि-
नि, तेष्वपि समाना, तत् ऊक्तं यानि संयमस्थानानि संयमस्था-
नानि तानि सुदृढसम्प्रदायधर्मात्मानाचार्यधर्माचार्यानि । उक्तं च -
"तुक्का जह्मणान, संयमणान्ण पदमविद्याण ।
तथा असंख्येयं, गतं परिहारविशुद्धिणा ॥ १ ॥
ते वि अस्मा लोगा, अविच्छेदा चैव पदमविद्याण ।
उचरि वि ततोऽसंखा, संयमणान्ण उ होराहं पि ॥ २ ॥
तत्र परिहारविशुद्धिककल्पप्रतिपत्तिः स्वकीयध्वेव संय-
स्थानेषु संयमानस्य भवति, न शेषेषु, यथासमीननयमधिकृत्य
पुनर्प्राप्तयोः विवक्षते तदा शेषस्य संयमस्थानेषु जयति, प-
रिहारविशुद्धिककल्पसमाप्त्यनन्तरमप्येव चारित्र्येषु समवात्,

तेष्वपि च बलमानस्वामीनयमपेक्ष्य पूर्वप्रतिपक्षवाचिरोभात् ।
उक्तं च-“सद्गुण धर्मदत्ता, अक्षय वि होज पुण्यविद्वन्ना ।
तेषु वि बहून्तो सोऽमीनयनं गण्य बुद्धिं तं” ॥ ३ ॥ तौघेद्वारे-
परिहारविमुद्धिको नियमस्वीधेप्रवर्त्तमान एव सति सञ्चयि,
न तच्छेदो नातुगण्या वा तदन्तरे आतिस्मरणाऽऽदिता । उक्तं
च-“नित्यं सित नियमनां विचय, होज स नित्यमननं कृतं त-
दभावे । विषयऽणुगुण्ये वा, अहंस्मरणार्थीह तु” ॥ १ ॥ पर्व-
यद्वारे-पर्यायां द्विधा-युद्धव्यपार्यायां, यतिपार्यायां । एकैकांश्चि
द्विधा-जघन्यतः, उत्कथनञ्च । तत्र युद्धव्यपार्यायां जघन्यतः ए-
काभिधानांशु, यतिपर्यायां विशिन्ति, द्विधापि चोत्कर्षतो ह्येता-
नपूर्वकं टीप्रमाणौ । उक्तं च-“एवमस्य एव मेधां, गिहिरिपरिवाओ
जह्व गुणगीता । जरीरिवाओ बीसा, होसु वि बहोस्यसूना” ॥
१ ॥ आगमद्वारे-अपुत्रवामां स नाधीते कस्मात्तत्कल्पम-
चित्तुत्प्रयुहोनांनययोगाऽऽगमगत एव स कृतकत्वंनांअजत,
पूर्वाधीन तु विज्ञोनांसकाक्षयनिमित्तं । नियमैकैकप्रमनाः स-
म्यक् प्राप्यऽनुस्मरति । आह च-

“अपुत्रं न अदिउज्ज, आगममेसो पव्व कपं तु ।
जमुचयपगाइयजेता-राहणञ्च । चैव कयाकयां ॥ १ ॥
पुत्राहीयं तु तये, पायं अणुस्मरह निम्मेवेस ।
एवमगमो सगमे, त्रिस्सोयसिगाए चयहेह ॥ २ ॥”

वेजद्वारे-नित्यं प्रवृत्तकाले येन पुत्रवैदो भवेत्, नपुंसकवैदो
वा, न स्त्रीवैदः, स्त्रियाः परिहारविमुद्धिकल्पप्रतिपक्षसंभवात् ।
अमीनयनमपेक्ष्य पुनः पूर्वप्रतिपक्षाच्छून्यमागः सवेदो वाऽ-
वेदो वा, तत्र सवेदोऽप्यप्रातिपक्षभावे, उपशमप्रातिपक्षो
त्वेवेद इति । उक्तं च-“वेदो पवित्रिकानं, इथोवेदो उ होह
एगयरो । पुत्रपवित्रिकगो पुण, होउज सवेदो अवेदो वा ॥ १ ॥”
कल्पद्वारे-नित्यकपे पञ्चायं, नास्तिनकपे, “नित्यकपमि य निय-
मो” इति वचनात् । तत्रास्तेलक्याऽऽदिषु इत्यस्वपि स्थानेषु ये
स्थिताः साध्यवन्तरुकाः स्थितकल्प उच्यते । ये पुनश्चतुषु शब्दा-
तरपिगमेष्वेवाधिमितेषु कल्पेषु स्थिताः शेषेषु आवेतेलक्याऽऽदि-
षु पदेषु स्थिः । तास्तरुकाऽऽस्थितकल्पः उक्तं च-“अपि अदिअओ
य कप्या, आवेतुल्लापइसु ठाणेषु । सव्वेसु ठिया पडमा, अउ
ठिय णसु अदिवा योआं ॥ १ ॥” आतेलक्याऽऽदीनि च इत्य-
स्थानाः । “आवेतुकुदोसियं, सितज्जायरायपिम कि-
यम्मां । वयज्ज पमिकम्मां, मायं पणोऽवयवकप्यो ॥ १ ॥”
चत्वारिवाचस्थिताः कल्पा इमे-“सेज्जावरपिडम्मां, वाउ-
हज्जायं य पुरिमज्जं तु । किंरुक्कस्स य कपणे, वत्तादि
अवटिया कप्या ॥ २ ॥” भिद्द्वारे-नियमतो विधिचेदपि
लक्ष्यं भवेत् । तद्यथा-अप्यलक्ष्यं, आलक्ष्यं च, एकैकानि चिना
विवक्षितकलपोक्षितसामाचार्ययोगात् । सेज्जाद्वारे-जःप्रभुति-
काक्षिततरासु नित्यपु विद्युदासु तेज्जासु परिहारविमुद्धिकं
कल्पं प्रतिपक्षने पूर्वप्रतिपक्षः, पुनः सर्वास्वपि कथञ्चिद्भवात्,
नवाऽपीवाचिवाक्येतेज्जासु नात्यन्तमोक्षेणु वचने, तथा-
भूनासु वसमानो न प्रदूतं कालमवतिष्ठते, किं तु स्तोतं, वतः
स्ववीर्यवशात् अद्विष्टेव ताभ्यो इवावर्त्तते । अयं प्रथमत
एव कस्याप्रवर्त्तते, उच्यते-कमवशात् । उक्तं च-

“लंसासु विद्युदासु य, पमिचज्ज तौसु न उण सेसासु ।
पुण्यपमिचज्जो पुण, होउज्जा सव्वासु वि कदिंवि ॥ १ ॥
णचत्तंकिंदिडासु, योव कानं च बहति न इयसासु ।

विचिन्नकम्माण गर्ह, तद्वा वि वीरियफणं देह ॥ २ ॥”

पञ्चानन्दार-पुत्रमेषानेन प्रवर्त्तमानेन परिहारविमुद्धिक प्रतिप-
क्षने, पूर्वप्रतिपक्षः पुनरासौरीक्यारोप भवति, केवलं प्रायेण
निरनुबन्धः ।

आह च-

“आणमि वि नियमं, पमिचउज्ज सो पण्यमाणेण ।
इवेसु वि काणेषु, पुण्यपमिचज्जो न पमिसिक्को ॥ १ ॥

एवं च आणजोगं, उद्गमि नित्यकम्मापरिणामा ।

रोहहेसु वि भावो, इमस्स पायं निरुण्णो ॥ २ ॥”

गणनाद्वारे-जघन्यतश्चो गणाः प्रतिपद्यन्ते, उत्कर्षतः शनस-
ङ्गयाः, पूर्वप्रतिपक्षाः । जघन्यतः उक्तुग्नो वा शतशः, पुत्रग-
णनया जघन्यतः प्रतिपद्यमानाः सप्तविंशतिः, उत्कर्षतः सहस्रं,
पूर्वप्रतिपक्षाः पुनर्जघन्यतः शतशः, उत्कर्षतः सहस्रशः । आह च-

“गणत्रो निज्ज गणा, जह्वपडिवांस्स सयस्स उक्कोस ।
उक्कोसज्जयेणं, सयसो चिय पुण्यपडिवा ॥ १ ॥

सत्तावीस जह्वण, सहस्स सुक्कोसमां य पमिचो ।

सयसो सहस्ससो वा, पमिचज्ज जह्व उक्कोस ॥ २ ॥”

अन्यथेव यदा पूर्वप्रतिपक्षकल्पमध्यात्मेको निर्गच्छति, अन्यः
प्रविशति तदेनमपक्षप्रतिपक्षो कश्चिदेकोऽपि नवति पुत्रकृत्वे
वा, पुत्रप्रतिपक्षोऽप्येवं भजतया कश्चिदेकोः प्राप्यते, पुत्रकृत्वे
वा । उक्तं च-“पमिचज्जमाणनयणा-ए होउज एक्को विज्जणयक्के-
व । पुत्रपमिचज्जया वि च,अथवा एक्को पुण्णं वा ॥ १ ॥” अनिप्रद-
द्वारे-अभिप्राद्वयनृविधां । तद्यथा-उत्पत्तिप्रिप्राद्वः, क्षेत्राऽभिप-
द्वाः कालाभिप्राद्वः, भावाभिप्राद्वः । एते चाप्येव चाचिन्ताः इति
न भूयश्चक्यते । तत्र परिहारविमुद्धिकल्पेतेभिप्राद्वान्भवति ।
यस्मादतस्तस्य कल्प एव यथोद्दिनक्याऽभिप्राद्वान्भवति । उक्तं च-

“इत्थां अभिप्राद्व, विचिन्नकवा न होति पुण केह ।
एवस्स जीयकप्यां, कप्यो चियऽजिगमहो जेण ॥ १ ॥
एवमि गोयराहं, नियथा नियमेण निरवभादा य ।
तत्पात्रेण वि य परं, एवस्स विसुकिटायं ॥ २ ॥”

प्रश्नद्वारे-नासावन् प्रज्ञाजयित कल्पस्थितिरिषेति कृत्वा ।
आह च-“पवावेह न एसो, अन्नं कप्येह सि काण्णं ।”
इति । उपदेशं पुनर्थोदाशकं प्रयच्छति । मुक्तापनन्दारेऽपि ना-
सावन् मुष्टकयति । अथ प्रश्नऽपनन्दारं नियमतो मुक्तमिति
प्रश्नद्वारेऽप्येवैव तद्वृद्धादिति किमर्थं पुत्रकृत्वा । तद्वृद्ध-
कय । प्रश्नद्वारे नियमतो मुष्टकस्यासम्भवात् अयोग्यस्य
कथञ्चिद्भवात् । प्रश्नद्वारापि पुनरयोग्यतापरिकल्पे मुष्टकना-
योगात्तः पुष्टमिति द्वाविति । प्रायश्चित्तविधिद्वारे-अनसाऽ-
पि सूक्ष्ममप्यतिभाष्यप्रश्नस्य नियमतवचनगुणैः प्रयश्चित्त-
समस्य, यत एव कल्प एकाग्रनाप्रधानः, तत्तत्तज्ज्ञेयं शुचर-
होप इति । कारणद्वारे-तथा कारुण्यं नाम आलम्बनं, यःपुनः
सुपरिशुद्धेक्षानाऽऽदिकं, नवास्व न विद्यते येन तदाभिन्यापवा-
हपदस्तेविता स्यात् । एष हि सर्वत्र निरपेक्षोऽप्युक्तमप्युक्तमिति
प्रारम्भमेव स्वकल्पे यथोक्तविधिना समापयन् महामा वसति ।

उक्तं च-

“कारणमालम्बणं मोतुं, पुण नाणां य सुपरिसुद्धं ।

एवस्स तं विच्छद, उच्चैवतपसाणांपाये ॥ १ ॥

सवत्था निरवयवक्को, आदस चिय इदममाणतो ।

बह्व एस मवत्था, किलह्मकम्मायनिमित्तं ॥ २ ॥”

पद । विस्तारिणीभूयान्ते, (प्रकृष्टे) पुनः पुनर्लङ्घयन्ते, अ० २ श० ५ उ० । उत्त० ।

पलंघेति प्रलङ्घयितुम् अयम् । पुनः पुनर्लङ्घयित्वेत्यर्थः, अ० ।

पलंङ्ग-पलायङ्-पुं० । (काँदा-प्याज) इतिष्यते कन्दविशेषः, द्रव्य० १ श्रु० ५ अ० उत्त० ।

पलंघ-प्रलम्ब-वि० । प्रलम्बन्ते इति प्रलम्बः । प्रलम्बमानः, ग० । “ एलम्बकोरटमल्लदामविस्मयिष्ये । ” प्रलम्बन्ते इति प्रलम्बः, तेन प्रलम्बमानेन कोरटमाहवयास्त्रा कोर-टपुष्पमालया उपशोभिन् प्रलम्बकोरटमः स्यदामोपशो-भिन्तम् । ग० । ईषल्लम्बमानः, प्रथम० ५ आश्र० द्वार । अ० । जी० । आ० म० । चले. आ० ० । आ० । दीर्घे, आ० १ श्रु. १ अ० । ग० । अतिदीर्घे. औ० । प्रलम्बन् इति प्रलम्बः । आभरणविशेषः, आ० म० १ अ० । कुम्भनकं, जं० २ वृत्त० । औ० । कल० । नि० चू० । उपा० । प्रयःपठि-तमे महाप्रहं, “ दौ पलंवा । ” स्था० २ डा० ३ उ० । कल० । चं० प्र० । नृ. प्र० । एकादशैवत्यैकस्यैवमानभेदे, स० १७ स० ० । आ० ० । अहोरात्रस्याप्ये मुहूर्त्तं, स० ३० स० ० । शक-टाऽऽदिक्ते धान्याऽऽगारविशेषः, वृ० २ उ० । “ मूलगुणपडिमे-धणं शब्दे अनुरूपान्प्रतिनमेवनाश्रयस्ते शब्दप्रलम्बभस्ये च-हयन्ते ” अकर्मणि च कारके संज्ञायाम् ” ॥ ३ । ३ । १६ ॥ इति घञप्रत्ययः । प्रलम्बन्ते प्रकृषेण बुद्धिं यानि वृत्ताऽस्मा-दिति । मूलं, द्य० १ उ० । फले, स्था० ५ डा० ३ उ० ।

(१) प्रलम्बग्रहणनिषेधः -

नो कप्पे निगंथाणं वा निगंथीणं वा आपो तालपलंघे अभिषे पडिगाहित्तण् ॥ १ ॥ वृ० १ उ० ३ प्रक० । नि० चू० । (निर्ग्रन्थाऽऽमशब्दानां सनिक्षेपा व्याख्या स्वस्वस्थाने)

(२) अथ प्रलम्बपदं विवृणोति -

नामं ठवणपलंघं, द्रव्यं भावे अ होइ वोधव्वं ।
अट्टविहकम्पमेठी, जीवो उ पलंघे जणं ॥ २ ॥

नामप्रत्ययः स्थापनाप्रलम्बं द्रव्यप्रलम्बं भावप्रलम्बं च भवति बोद्धव्यम् । नामस्थापने सुगमं । द्रव्यप्रलम्बम् एकभविष्यद्वा-० युक्तमित्युक्तनामगोत्रभेदविधौ मूलान्तगुणभेदविधौ च, द्र-व्यतालवद् भावप्रलम्बं च वक्तव्यम् । यथा-अष्टाविधः कर्मप्र-थिर्भावप्रलम्ब उच्यते इत्याह-यत्नं कर्मणा जीवः, तुशब्दः सं-नार्णानि विशेषणार्थः । नालवत् प्रलम्बन्ते ऋषियाऽऽदिकां गतिं प्रति लम्बन्ते इति तद्भावतः प्रलम्बम् ।

अथ परः प्राऽऽह -

तालं तलो पलंघं, तालं तु फलं तलो हवइ रुक्को ।
पलंघं तु होइ मूलं, किञ्चिन्निमाइ मुण्येयव्वं ॥ ३ ॥

किमिदं तालं, को वा तलः, किं वा प्रलम्बम् ? अत्र सूत्रिहा-तालं च तालफलं, तलं वृक्षसंश्लेषः, तथाप्रफलं प्रलम्बमु-च्यते, ततः पुनस्तदाधारभूतो वृक्षः । प्रलम्बं पुनर्मूलं भवति, प्रलम्बशब्देन इह मूलप्रलम्बं गृहीतमिति भावः । तच्च क्रिया-ऽदिकं किञ्चिन्निमाइनि वृक्षान्तर्गच्छि (मुण्येयव्वं) ज्ञातव्यम् ।

तदेव मूलप्रलम्बमाह -

किञ्चिन्निमुरभिपलंघं, तालपलंघं अ मल्लपलंघं ।

एवं मूलपलंघं, नेयव्वं आणुपुर्वीण् ॥ ४ ॥

किञ्चिन्निमुरं वल्लो पनाशकः, सुरभिः, किञ्चुस्तयोः प्रलम्बं मूल-म् । एवं तालप्रलम्बं च, सल्लकोप्रलम्बं, चशब्दादन्यदपि मूलं य-ल्लोकरूपोपयोगमायायान् तदेतत् मूलप्रलम्बं ज्ञातव्यमानुपूर्व्यम् ।

अथाऽप्रलम्बं विवृणोति -

तलनालिएलउए, कविट् अंवाड अंवाड नेव ।

एअं अगपलंघं, नेयव्वं आणुपुर्वीण् ॥ ४ ॥

तालफलं, नारिकरफलं, लङ्कुचफलं, कपित्थफलम्, आम्रफ-लम्, चशब्दस्यानुकूलमुद्यत्त्वादेर्वादन्यदपि कदलीबीजपूरा-ऽऽदिकम्, एतदप्रलम्बं ज्ञातव्यमानुपूर्व्यम् ।

अथ परः प्राऽऽह -

जह मूलगपलंघा, पडिभिद्धा न हु इयाणि कंइह ।

कप्पति न वा जीवा, को व विसेभा नदमाहणे ? ॥ ४ ६ ॥

यदि मूलप्रमाप्रलम्बं प्रतिपिद्धं, न पुनरिदानीमस्मिन् सूत्रे कन्दाऽऽद्य-कन्दस्कन्धवृक्षोत्पात्रालवप्रपुष्पबीजानि प्रतिपिद्धानि, यत्तन्नेपां प्रतिपद्ये न कर्णेति सूत्रं ततो मदी-यायां मनो प्रतिभास्यते-अवश्यमेतं कन्दाऽऽद्यः कलहन्ते प्रतिगृहीतौ जीवा अपि स्यन्तः । अथवा-तत्त्वना नामी जीवा भवन्ति, यदि हि जीवा भवेयुस्ततः प्रतिपद्योऽप्यमीयाम-स्मिन् सूत्रे कृतः स्यात्, अथप्येवमिति भवन्त-जीवा एवामी न कलहन्ते ततः सूत्रं दुर्बलम् । अथ प्रवीच्ये जीवा अमी न च कलहन्ते सूत्रं च सुबलं, ततः को वा पिशे रहेतुः, तेनां कन्दाऽऽदीनामग्रहणे तन् गृहीता इति ।

अत्र सूत्रिः प्रतिवचनमाह -

चोयम ! कलसुइहं, संहिहं अमुच्छित्तो विमंइ कामे ।

मज्झमि अट्ट विमया, गहिथा एवउट्ट कंइह ॥ ४ ७ ॥

हे नादक ! यथा दृश्यकालिकं-“ कलसोऽकवेहिं ” संहिहि पमे नाभिनिधेसण् । दारुणं ककमं कामं, काएणं अहियासण् ॥ १ ॥ ” इत्यास्मिन् श्लोके कर्षमुच्यः सुखः शब्देरमूर्छितो भवेदिति श-ब्दविषयो रागः प्रतिपिद्धः, विपहेतु सखो दारुणमित्यनेन तु स्पष्टैविषयो ह्येव इति शब्दरूपरसगन्धस्पर्शानामिष्टानिष्टरूप-तया दशविधानां मध्याददशधापरिपुष्टयोरगच्छन्त्येवितन्त्-जलावर्षा ग्रहणे कृतम् । अन्यथा त्रयसंभियान्तरं स्यात्-“ कलसोऽकवेहिं ” संहिहि, पमे नाभिनिधेसण् ।

दारुणं ककमं सहे, माणणं अहियासण् ॥ १ ॥

चक्रबुत्तोऽकवेहिं ” रूपेहि, पमे नाभिनिधेसण् ।

दारुणं ककमं रुचं, चक्रबुत्ता अहियासण् ॥ २ ॥

इत्यादि परमाद्यन्तग्रहणं मध्यस्थापि ग्रहणमिति न्यायाव-ष्टावपि मध्यवर्तिनो निपुष्टाऽऽथा इष्टस्य शान्ता विषया-गृहीता भवन्ति । एवमत्रापि सूत्रं बृहत्तरं मा भूदिति हेतु-राद्यन्तयोः समप्रलम्बप्रत्ययैर्ग्रहणं मध्यवर्तिनः कन्दाऽऽद्या-ऽष्टावपि गृहीता द्रष्टव्याः ।

एतेषां च मूलकशाऽऽदीनां दशानामपि भेदानां सुखप्रतिप-त्यर्थमर्थं गाथा लिख्यते-

“ मूलं कंदं खेधं, तथा य तालं पवाल पसे य ।

पुष्के फले य बीए, फलंबसुखमि दस भेषा ॥ १ ॥”

प्रकारान्तरेण प्रतिवचनमाह-

अथवा एगमहण्ये, गहण्यं तज्जातीयान् सर्वेसि ।

तेषां समगल्लेषां, तु सुइया सेसगपलंबा ॥ ४८ ॥

अथवा “एकग्रहण्ये तज्जातीयानां सर्वेषां ग्रहण्यं भवति” इति म्याप्यो यतः समस्ति, तेनाग्रप्रलम्बग्रहण्येन, तुश्रव्यसूलप्रलम्बग्रहण्येन च शेषाणि कन्दाऽऽदीनि प्रलम्बनानि सूचितानि ।

अथ पुनरपि परः प्राह-

तलगहणा उ तलस्सा, न कप्ये सेसाण कप्ये नामं ।

एगमहणा गहण्यं, दिह्तेना होइ सालीण्यं ॥ ४९ ॥

तलगहणादिनि, उपलक्षणत्वात्तलप्रलम्बग्रहणात् तालस्थैव संवर्धनि मूलकन्दाऽऽदीनि प्रलम्बानि न कल्पन्ते, शेषाणां पुनरात्राऽऽदीनां प्रलम्बानि कल्पन्त इत्यर्थोदाहरणं, नामनि संभावनायां, संभाव्यते अयमर्थे इति भावः । दूरिराह- “एकग्रहणात् तज्जातीयानां सर्वेषां ग्रहण्यं भवति” इष्टा- म्भः शालिसंवर्धना अत्र भवति-यथा निष्पन्नः शालिरित्युक्तं नैक एव शालिकणा निष्पन्नः प्रनयेन, किं तु शालिजानि, तथाऽत्रापी तालप्रलम्बग्रहण्ये न केवलस्थैव तालस्य, किं तु सर्वेषां वृक्षजानीयानां प्रलम्बान्युपात्तानि प्रतिपत्तव्यानि ।

अथ पुनरपि प्रश्नयति-

को नियमा उ तल्लेण, गहण्यं अन्नसिं जेण न कयं तु ।

उभयमपि एइ भागे, परित्ति साऊ च तो गहण्यं ॥ ५० ॥

को नाम नियमस्तत्वेन तस्यैव ग्रहण्यं कृतं नान्येषां वृक्षाणाम् ? । मृगिराह-तालस्य संवर्धनं सूलप्रलम्बग्रहण्युपमयमपि भोग्यमुपायमिति, तथा परित्ति प्रत्येकशरीरं स्वाद्यु च यत्तुं न भवति, अन्नस्तत्प्रतिपद्ये सुतरामनन्तकालिकाऽऽदीनां प्रतिपद्यः कृता भवति, तन्तत्तालस्य ग्रहण्यं कृतम् । इति गते प्रलम्बपदम् । ४० १ उ २ प्रक० । (अथ भिन्नपदव्याख्या ‘भिन्न’ शब्दे करिष्यते)

अत्र चतुर्भङ्गीमाह-

भावेण य द्वेण य, भिन्नाभिन्ने चउकभयणाओ ।

पदमे दोहिं अभिन्नं, विहयं पुण दव्वतो भिन्नं ॥ ५१ ॥

तस्यं भावतो भिन्नं, दोहि वि भिन्नं चउत्थं होइ ।

एपांसं पिच्छत्तं, थोच्छामि अहाणुपुवीए ॥ ५२ ॥

भावेन च द्वयेन च भिन्नाभिन्नयोश्चतुर्भङ्गीमाह-चतुर्भङ्गी- रचना कर्तव्या । तत्र च प्रथमं प्रथमभङ्गवर्ति प्रलम्बं द्वाभ्यामपि भावेन द्वयेण च अभिन्नं, द्वितीयं पुनर्द्वयेनो भिन्नं भावतसुखमिन्नं, तृतीयं भावतो भिन्नं द्वयतः पुनर्भिन्नं, चतुर्थं द्वाभ्यामपि भावतो द्वयतश्च भिन्नं भवति । एतेषां चतुर्भामपि प्रायश्चित्तं यथावतुर्व्या यथोक्तपरिपाठ्या व- द्यामि भविष्यामि ।

प्रतिष्ठानमेव निर्वाहयति-

लहुगा य दोसु दोसु य, लहुओ पदमिमि दोहि बी गुरुगा ।

लवगुरुअ कालगुरुओ, दोहि वि लहुओ चउत्थो ॥ ५३ ॥

प्रथमद्वितीययोर्द्वयोर्भङ्गयोश्चत्वारो लघुकाः, भावतोऽभि- न्नतया संचिततत्वात् द्वितीयं तृतीयचतुर्थयोर्माललघु, तथा

प्रथमे भङ्गे ये चत्वारो लघुकारस्ते द्वाभ्यामपि लघुकाः-तपसा कालेन च लघुकाः, तत्र मासलघु द्रष्टव्यमन्यर्थः ।

उग्याइया परित्ते, होति येऽगुग्याइया अणेतम्मि ।

आणाऽगुवथमिच्छा, विराहणा कस्समीयथे ? ॥ ५४ ॥

एतानि प्रायश्चित्तव्युदात्तकानि लघुकानि परित्ति प्रत्येकप्रल- म्बे भणितानि, अन्तर्ने अन्नस्तकाये पुनरेताभ्येवानुदात्तकानि गुरुकाणि ज्ञातव्यानि, प्रथमद्वितीययोश्चत्वारो गुरुकाः-तृती- यचतुर्थयेस्तु भङ्गयोर्मालगुरु प्रायश्चित्तं, तपःकालाधिक्येन पूर्वैवद्वकव्यमिति भावः । तथा प्रलम्बं गृह्णता तीर्थकृताऽऽवा- भङ्गः कृतो भवति, अन्नवस्था मिथ्यात्वं विराधना च संयमा- ऽऽमविवया कृता भवति । शिष्यः पुच्छति-कस्येतप्रायश्चित्त- माहाऽऽव्यञ्ज दीयाः ? । गुरुराह-अगीतादीस्य भित्तोरित्ये- तच्च सप्रजम्भुपरिपाठ्यावियष्यते ।

अत्र प्रलम्बग्रहण्ये विस्तरेण प्रायश्चित्तं वर्णयितुकाम इमां द्वारगाधामाह-

अन्नस्य तस्य गहण्ये, पठिते अन्नचित्तमेव सचित्ते ।

लुभणाऽऽरुहणा पडण्ये, उवही ततो य उड्ढाहो ॥ ५५ ॥

प्रलम्बग्रहण्यं द्विधा अन्यत्र ग्रहण्यं, तत्र ग्रहण्यं च । वृक्षा- न्यत्वात्तस्मिन् प्रदेशे ग्रहण्यम् अन्यत्रग्रहण्यम् । तत्रैव वृक्षप्र- देशे ग्रहण्यं तत्रग्रहण्यम् । तथा पतिनं वृक्षस्थापस्तान् यत् गृह्णा- ति तत् द्विधा-अन्नचित्तं, सचित्तं च । तस्य पतितस्य प्राप्ती वृ- क्षोपरिस्थितप्रलम्बपातनाय (लुभणं चि) काष्ठाऽऽद्वेः प्रलेप- णम् । तथा प्राप्ती- (आरुहणं चि) तस्मिन् वृक्षे आरोहण्यं क- रति, आरुहण्यं च कदाचित्पतनेन भवेत्, प्रलम्बं यद्वत्तं दृष्ट्वा प्राप्तेन केनचित्पुषाधिपश्यते, ततश्चोड्ढाहः संजायत इति गाथासर्थः ।

विस्तर्गये प्रतिद्वारे विमणिषुः प्रथमतोऽन्यत्र ग्रहण्यं वि- वृणोति-

अमगहण्यं तु दुविहं, वसमाणे अडवि वसति अंतो बहिं ।

अंताऽऽवण तव्वज्जे, रत्थागिह अंतो पासे वा ॥ ५६ ॥

अन्यत्र ग्रहण्यं द्विविधम्, तदथा-वसती, अडव्यां च । तत्र य- द्दसतिप्रदेशे तत् द्विधा-प्रामाऽऽदीनामन्तः, बहिश्च । यद् प्रा- माऽऽदीनामन्तस्तत् पुनर्द्विविधम्-आपणे, तद्व्यं च । आप- णे हट्टे, तत्र स्थितस्य प्रलम्बस्य यद् ग्रहण्यं तदापणविययम् । यत् पुनरापणवज्जे गृहं वा रथ्यायां वा गृह्णाति ततश्चतुर्विधं, तत्र यदापणविययं, तत्र यदापणस्यान्तवो भवेत्, पार्श्वेनो वा, यत्तद्व्यं तद्विधं तद्विधं रथ्यायां गृहस्य वा अन्तवो भवे- त्, पार्श्वेनो वेति । एतच्च सर्वमपि द्विधा अपरिग्रहं, सप- रिग्रहं च । तत्राऽऽपणे तद्वज्जे वा अपरिग्रहं गृहानस्य द्रव्य- क्षेत्रकालमात्रं मात्रचतुर्विधं प्रायश्चित्तम् ।

तत्र द्रव्यतस्मादवाह-

कपुट्ट दिह्ते लहुओ, अडुपपी य लहुग ते चेव ।

परिवड्ढमाणे दोसे, दिह्दिह अन्नगहणम्मि ॥ ५७ ॥

कल्पस्थः समथपरिभाषया बालक उच्यते, तेन प्रलम्बम- व्चित्तं गृह्णतो यद्दि दृष्टस्तदा मासलघु । अथ संयते प्रलम्बं गृह्णन्ते दृष्ट्वा कल्पस्थकस्यात्यन्तग्रहमपि गृह्णामीत्येवमल्लणा भवति ततश्चतुर्लघवः । अथ न कल्पस्थेन, किं तु महता पुरु- षेण प्रलम्बं गृह्णतो दृष्टस्तदा (ते चेव चि) त एव चत्वारो

लघवः । अथ तस्याप्यव्योत्यतेरहमपि गृह्णामीति ततोऽपि व-
त्त्वारी लघवः । अत्र च ये दृष्टाऽऽद्यः परिवर्द्धमाना दोषा अ-
न्यत्र ग्रहणे भवन्ति, ताननन्तराद्याया वक्ष्यमाणान् शृणुयान् ।
तस्मात्तथाऽऽह-

दिदं संका भोऽहं, पाडिनियाऽऽरविखलेऽह्नि ।

चचारि खच्च लहु गुरु, छंदो मूलं तह दुर्गं च ॥५६॥

युवादिना महता पुरुषेण प्रलम्बानि गृह्णन् दृष्ट्वा चतुर्लघुः, त-
त्तत्तस्य शङ्का जायते-किं सुवर्णाऽऽदिकं गृहीतं उत प्रलम्बं,
तदापि चतुर्लघुः शिःशक्तिं चत्वारो गुरवः । अथ अमी (भो-
ह्यसि) भोजनं भर्त्तारमिति भोजिका भार्या, तस्याः कथय-
ति-मिये । मया संयतः फलानि गृह्णानो दृष्ट्वा इत्युक्तं यदि तथा
प्रतिदत्तो भवेत् वारीति संभवत्येवदशं महात्मनि साधविति ।
तत्तद्वस्तुमुक्तमेव । अथ तथा न प्रतिदत्तस्ततः पक्ष लघवः,
अन्वयेनः संवन्ध इति कृत्वा प्रथमं भोजिकाया अर्थं कथ-
यन्तीति एवं मित्रादिष्वपि मन्तव्यम् । ततो (पाडि लि) पाटः
संवतः सौहृदमिये नोऽर्थो स विषयेऽऽरोने पाटोः सहजा
तथाऽऽदिर्वयस्य इत्यर्थः । तस्याश्च नैव कथयति, तेनापि य-
दि निहन्तस्तदा पक्ष लघव एव । अथ न प्रतिदत्तस्ततः पक्ष
गुरवः, ततो निजमातापित्राद्यस्तेषां कथयति, तेः प्रतिदत्तः
पक्ष गुरव एव, अप्रतिदत्तं पुनः छेदुः । तत आरत्तं कनाः पारात्त-
पुरुषेणा तस्य सकाशाद्व्यनया वा प्रलम्बग्रहणं तुलाने श्रुते
ततः प्रतिदत्तं छेद एव अप्रतिदत्तं पुनर्मूलं, ततः धाष्टनः अदि-
व्याध्याजितनीयं पक्षांस्त्रिंशो नैतत्तत्तद्व्यस्य तस्य वृत्तान्त-
अवश्ये नैत च प्रतिदत्तं मूलं च, अप्रतिदत्तं न वक्ष्यमाणं, ततः
राशोपलक्षणव्यादमायेन च ज्ञाने ततः प्रतिदत्तं न वक्ष्यमाणं, प्र-
तिदत्तं पारात्तं, पक्षादिकं यथाक्रममपि वाच्यं प्रायश्चित्तान्य-
भिहितान्येव, नवरं (दुर्गं नि) अनवस्थाप्यपारात्तं कथयाम् ।
एवं ता अदुर्गं जिह्वा, दुर्गं जिह्वा लघुगमादि एव ।

नवीरं पुण चउलहुगा, परिगहं गिहण्णादीया ॥५६॥

एवं तावद्वजुगुप्तिते आत्राऽऽदी प्रलम्बे गृह्यमाणं प्रायश्चित्तं
ग्रह्यं, जुगुप्तिते पुनरिदं नातावम् । जुगुप्तितं द्विधा-
जानिजुगुप्तितं, स्थानजुगुप्तितं च । तत्र जानिजुगुप्तितं
लघुनाऽऽदि, आदिग्रहणे पलागुप्तितं परिग्रहः । स्थानजुगु-
प्तितं पुनरुच्चिस्थाने कर्दमाऽऽदी पतितम् द्विविधं ऽपि जु-
गुप्तिते एवमेव जुगुप्तितवत् प्रायश्चित्तं वक्तव्यं, नवरं
केवलं पुनः कल्पस्थकदष्टं जुगुप्तितं, गृह्णन्स्य चतुर्लघु-
वोऽऽज्ञातव्याः, अतुगुप्तितं पुनः "कल्पद्विदं लहुग लि"
लघुमास एवेक इति विधेयः । एतच्च संवेमन्यपरिग्रहम-
धिकृत्योक्तम् । (परिगहं गिहण्णादीया लि) यत्पुनः प्रलम्बं
कस्याऽपि परिग्रहे वर्तते, नरिसमं जुगुप्तितं वा अजुगुप्तितं
वा प्रायश्चित्तं नैव वक्तव्यं, परं यस्य शिष्टाऽऽदीः परि-
ग्रहे तानि प्रलम्बानि वर्तन्ते, तत्कृतो ग्रहणऽऽर्कणव्यवहा-
राऽऽद्यो दोषा अत्राऽधिका भवन्तीति । गतं द्रव्यतः प्राय-
श्चित्तम् ।

अथ क्षेत्रतः कालतश्च प्रकथयति-

खेचे निवेशार्हा, जा सीमा लहुगमादि जा चरिमं ।

कसिंची विवरीयं, काले दिण् अह्निदं सपदं ॥ ६० ॥

क्षेत्रतो निवेशनमादौ कृत्वा यावत् ग्रामस्य सीमा, एतेषु

स्थानेषु गृह्णन्स्य लघुकाऽऽदिकां यावच्चरिमं पारात्तकम् ।
किमुक्तं भवति ?-निवेशने महापरिवारभूतग्रहसमुदायरूपे गृ-
ह्णाति चत्वारो लघवः, पाटके गृह्णते चत्वारो गुरवः, संहि
कायां गृहपक्षिकृत्पायां गृह्णाति, पक्ष लघवः एवं ग्राममध्ये
पक्ष गुरवः, ग्रामद्वारे छेदः, ग्रामस्य बहिर्द्वारम्, उद्याने अ-
नवस्थाप्यं, ग्रामसीमायां पारात्तकं केषांश्चिदाचार्याणां म-
तेन विपरीतमुक्तविषयं प्रायश्चित्तम् । तथा-सीमायाम-
न्यग्रामे वा गृह्णाति चतुर्लघुः, उद्याने चतुर्गुरुः, ग्रामबहिर्द्वारं
लघुः, ग्रामद्वारं पक्षगुरुः, ग्राममध्ये छेदः, साहिकायां सूलं,
पाटके अनवस्थाप्यं, निवेशने पारात्तकमिति । तथा काले
कालविषयं प्रायश्चित्तम् अष्टमे दिने स्वपदं पारात्तकम् इय-
मत्र भावना-प्रलम्बानि गृह्णतः प्रथमे दिवसे चत्वारो ल-
घवः, द्वितीये चत्वारो गुरवः, तृतीये पक्ष लघवः चतुर्थे
पक्ष गुरवः, पञ्चमे छेदः, षष्ठे सूलं, सप्तमे अनवस्थाप्यम्,
अष्टमे पारात्तकम् ।

अथ प्रकारान्तरं क्षेत्रत एव प्रायश्चित्तमाह-
निवेशं समाधायगामासी, गामभञ्जे अ गामद्वारे य ।

उज्जाने सीमाए, अन्नगामे य न्वत्तमि ॥ ६१ ॥

क्षेत्रे प्रकारान्तरं प्रायश्चित्तमिदं-निवेशने चतुर्लघुः, पाट-
के चतुर्गुरुः, साहिकायां पक्ष लघुः, ग्राममध्ये पक्ष गुरुः, ग्राम-
द्वारे छेदः उद्याने सूलं, सीमायां अनवस्थाप्यम्, अन्य-
ग्रामे पारात्तकम् ।

अथ भावतः प्रायश्चित्तमाह-

भावाट्टवामसपदं, लहुगमादि भीस दमहि चरिमं तु ।

एमेव य बडिया बी, सत्यं जताऽऽरोनु ॥ ६२ ॥

भावे अष्टमियां पदः स्वपदं पारात्तकम् । किमुक्तं भवति ?-
एतं वारं प्रलम्बानि गृह्णाति चत्वारो लघवः, द्वितीयं वारं
चत्वारो गुरवः, तृतीये वारं पक्ष लघवः, चतुर्थे वारं
पक्ष गुरवः, पञ्चमे वारं छेदः, षष्ठे वारं सूलं,
सप्तमे वारम् अनवस्थाप्यम्, अष्टमे वारं गृह्णतः पारात्त-
कम् । एतच्च संवेमनि सर्वास्तत्प्रलम्बविषयं भणितं, मिथप्रल-
म्बं तु गृह्यमाणे लघुमाणाऽदिकं दशभिः स्थानैः चरमे
पारात्तकम् । तथा-मिथप्रलम्बं गृह्णाति, कल्पस्थकेन
द्वे मासलघुः महता पुरुषेण द्वे शङ्कायां मासलघुः, नि शङ्के
मासगुरुः, भोजिकायाः कथं चतुर्लघुः, पाटिना निवेशने च-
तुर्गुरुः, शान्तिनां जापेन पक्षलघुः, आरात्तकाणां निवेशने पक्षगुरुः,
साध्यावाहनादि छेदः, श्रेष्ठकथने सूलम्, अमात्यस्य निवेशने
अनवस्थाप्यं, राक्षो हारिणे पारात्तकम् । एतच्च द्रव्यतः प्राय-
श्चित्तम् । क्षेत्रतः पुनरिदम् निवेशनं मासलघुः, पाटके मासगुरुः,
साहिकायां चतुर्लघुः, ग्राममध्ये चतुर्गुरुः, ग्रामद्वारे पक्षलघुः, ग्राम-
बहिः पक्षगुरुः, उद्याने छेदः, उद्याननिर्माणान्तरे सूलं, सी-
मायामनवस्थाप्यं, सीमायाः परतोऽन्यग्रामाऽऽदी पारात्त-
कम् । कालतः पुनः प्रथमे दिवसे मासलघुः, द्वितीये मासगुरुः,
एवं यावद्दशभिर्दिवसेः पारात्तकम् । भावतः प्रथमं वारं गृ-
ह्णतो मासलघुः, द्वितीये मासगुरुः । एवं यावद्दशभिर्दिवसेः
पारात्तकम् । गतमापणतद्वर्जं भद्रं द्विविधमपि ग्रामान्त-
विषयं ग्रहणम् ।

अथ ग्रामबहिर्द्वारे ग्रहणमाह-" एमेव य " इत्यादि प-
क्षादेम् । एवमेव बहिरपि ग्रामस्य ग्रहणं भणितव्यं, तत्पुन-

बहिर्ग्रहणम् । (सत्यं सि) सार्धो वासस्थाने वा भवेत्, यात्राः विस्थाने वा । यात्रास्थाने तत्र लोक उद्यानिका-द्विधा यत्र वा गच्छति । आदिशब्दाद्व्यप्यवेधस्थानस्य परिग्रहः ।

अथ बलिग्रहणे प्रायश्चित्तमिति दर्शयन्नाह-

अतोऽत्रावणमार्गं, गृहणे जा वसिया सवित्वारा ।

बहिया उ अन्नग्रहणे, पडियम्मी होइ सचेव ॥ ६३ ॥

ग्रामाऽऽदीनामन्तर्मध्ये आपणाऽऽदी आपणे आपणवर्गे वा जगुप्सिते अजुगुप्सिते वा सपरिग्रहे अपरिग्रहे वा सवि-स्तरा "दिद्वे संका मोहये" इत्यादि लक्षणप्रपञ्चसहिता वार्ये ता. शीर्षारिगुपस्कारः । शिव ग्रामाऽऽदीनां बहिः पतितप्र-लम्बविरयेऽप्यत्र ग्रहणे निरवशेषा द्रष्टव्या । उक्तं बहिर्ग्रहणं तद्ग्रहणे च समर्थितं च सप्तप्रदेशविरये ग्रहणम् ।

अथाटवोविषयमाह-

कोहगर्मा रमो, एमेव जणो उ जत्थ पुंहेइ ।

तठियं पुण वचंते, चउपरिभयणा उ छेइमिया ॥ ६४ ॥

जनो लोकः प्रचुरकलायामटव्यां गन्धा फलानि याचन् पर्याप्तं गृहीत्वा यत्र गन्ता शोपयाति पन्थाः गन्धीपोहलकाऽऽदिभिरानीय नगराऽऽदी विक्रीणाति तत्र कोहकमुच्यते, त-तद्ग्रहणं कोहकाऽऽदी प्रदेशे यत्र जनः फलानि शोपणार्थं पुनर्याति पुनर्जीकराति, तत्र प्रलम्बग्रहणे, एवमेव यथा "य-निमे दिद्वे संका मोहये" इत्यादिकमुक्तं तथैव प्रायश्चित्त-मन्त्राणां व्यर्थः । विशेषः पुनरयम्-तत्र पुनः कोहकाऽऽदी प्र-जनः चतुर्भिः पदैर्भजना भङ्गकरचना पदद्विशिका पांडशम-ङ्गप्रमाणा कर्तव्या ।

कथमिति चेत् १, उच्यते-

वचंतस्स य दोसा, दिया य रात्रो य पंथ उर्यो ।

उवउच अणुवउच, सालंब तदा निरालंबे ॥ ६५ ॥

तत्र ब्रजतो बहवो दीना भवन्ति, न चोपरिष्ठादश भणि-प्यन्ते; दिवा च, रात्रिश्च, पन्था उन्वथञ्च, उपयुक्तः, अनुपयु-क्तः, सालम्बस्तथा निरालम्बश्चेति अन्वयोजनम् । अथ भावा र्थ उच्यते-दिवा गच्छति पन्था उपयुक्तः सालम्बः १, दिवा ग-च्छति पन्था उपयुक्तः निरालम्बः २, दिवा गच्छति पन्था अ-नुपयुक्तः सालम्बः ३, दिवा गच्छति पन्था अनुपयुक्तो नि-रालम्बः ४ । एवमुत्पद्यतेनापि चत्वारो भङ्गाः प्राप्यन्ते । जाना अष्टौ भङ्गाः ८ । एते दिवा पदममुञ्जता लभ्यन्ते । एवं रात्रिपदममुञ्जताऽप्यष्टौ भङ्गा लभ्यन्ते । सर्वसंख्यया पांडश भङ्गाः ।

अर्मापां रचनोपायमाह-

अट्ठा चउक दुग ए-कणं च लहुगा य होति गुरुगा य ।

सुद्धा एगंतरिया, पठमरहिय ससगा तिप्पि ॥ ६६ ॥

इहाक्षाणां चतस्रः पङ्क्तयः स्थाप्यन्ते-तत्र प्रथमपङ्क्तौ प्रथम-द्वौ लघुकाः, ततोऽप्यष्टौ गुरुकाः इत्येवं षोडशानां निक्षेपणीयम् । द्वितीयपङ्क्तौ चत्वारः प्रथमं लघुकाः, ततश्चत्वारो गुरुकाः, पु-नश्चत्वारो लघुकाः, तदनु चत्वारो गुरुकाः । तृतीयपङ्क्तौ अपि षोडशानां द्वौ लघुकाः, द्वौ गुरुकावित्यनेन क्रमेण निक्षेप्याः च-तुर्थपङ्क्तौ लघुका एको गुरुक एवमेकान्तरितलघुगुरुक-

पाः षोडशानां स्थापयितव्याः । एवमप्यत्रापि भङ्गकप्रस्तारे यत्र याच्यन्ते भङ्गकान्तर तावदायाम् । चरमपङ्क्तेकान्त-रितानामर्थोक्तनपङ्क्तिषु पुनर्दिगुणद्विगुणानां लघुगुरुणां-क्षाणां निक्षेपः कर्तव्यः । उक्तं च "भंगप्रमाणाऽयामो, लहुओ गुरुओ य अक्कनिकिवो । अरउ दुगुणा दुगुणा, पाथरि होइ निक्खवे ॥ ११ ॥" एतेष्वेव शुद्धाशुद्धरूपं दर्शयति- (सुद्धा एगं-तरिया इत्यादि) प्रथमे भङ्गाष्टके प्रथमभङ्गरहितः शेषा-स्तयौ भङ्गा एकान्तरिताः शुद्धाः । इदमुक्तं भवति-प्रथमो भङ्गकश्चतुर्विधः पदेषु निरवध्यादिं कान्तेन शुद्ध इति न का-पित् तदीया विचारणा । न मुक्त्वा ये प्रथमाष्टके शेषा भङ्गका-स्तेषाम् एकान्तरितस्तृतीयपञ्चमसप्तमरूपान्यः क्वचिदुत्प-थाऽऽदी पदे अशुद्धा अपि सालम्बन्तत्वात् शुद्धाः प्रतिपत्तव्याः । अयंदापञ्च द्वितीयचतुर्थपञ्चाष्टमभङ्गा दिवाऽऽदी पदे शुद्धा अपि निरालम्बन्तत्वाद् शुद्धाः । एवं द्वितीयाष्टकेऽपि प्रथमो भङ्गः शुद्धः शेषास्तय एकाः स्तरिता अशुद्धाः, सालम्बन्तत्वात् ।

अत एवाऽऽह-

पठमे एत्थ उ सुद्धो, चरियो पुण सव्वहा अणुद्धो उ ।

अवसेमा वि य चउरम, भंगा भइयवणा होति ॥ ६७ ॥

प्रथमो भङ्गोऽयं षोडशानां भङ्गानां मध्यं शुद्धः सर्वथा निर्दोषश्चरम अशुद्धः, अवशेषाश्चतुर्दश भङ्गा भवन्त्या विक-लरायितव्या भवन्ति, क्वचिपुनरशुद्धा इति भावः ।

कथमिति चेत् १, उच्यते-

आगादग्नि उ कजे, सस अणुद्धो वि सुम्भए भणो ।

न विमुग्गे अणगाद, मेयपदेहि जइ वि सुद्धे ॥ ६८ ॥

आगाद कार्ये पुष्ट आलम्बनं गच्छतः शैश्वर्यावस्थानुपयु-क्तलक्षणैः पदैश्चतुर्दशैः भङ्गः शुद्धानि, अनागादे आलम्ब-नाभावं शैश्वर्यावस्थानुपयुक्तलक्षणैः पदैश्चतुर्दशैः शुद्धस्तयापि न विमुद्धानि ।

अथ किं तत्र प्रायश्चित्तं भवतीति १, उच्यते-

लहुगा य निरालंबे, दिवसतो रचि हवेति चउगुरुगा ।

लहुगा य उप्पहंसे, रायादी चेवअणुवउत्तो ॥ ६९ ॥

यत्र यत्र निरालम्बस्तत्र तत्र दिवसे गच्छतः चत्वारो लघुकाः, रात्रौ चत्वारो गुरुकाः, यत्र यत्र दिवसत उर्यगेन गच्छति तत्र तत्र मासलघु, यत्र यत्र दिवसत ईर्षमशुनि-समिनिश्चनुवपुर्को गच्छति तत्र तत्र मासलघु, रात्रादुत्पद्य-मानेन अनुपयुक्तगमनेन च मासगुरु ।

अथ प्रकारान्तरं प्रायश्चित्तमाह-

दिवओ लहुगा गुरुगा, आणा चउगुरुग लहुगा य ।

संजमआयविराहण, संजमे आरोवणा इण्णो ॥ ७० ॥

अशुद्धेषु भङ्गेषु सर्वेष्वपि दिवसतो गच्छन्तश्चत्वारो लघु-काः, रात्रौ पुनश्चत्वारो गुरुकाः, तीर्थकारणामात्राङ्गं चतु-र्गुरुकाः, अनवस्थायो चत्वारो लघुकाः, मिथ्यादेशेऽपि च-त्वारो लघुकाः । अत्र चानवस्थामिथ्यादेशं प्रक्रमाद् द्रष्टव्यं । विराधना द्विविधा संशये. आत्मनि च । तत्र सर्वमावराध-नायामियं वक्ष्यमाणं आरोपणां प्रायश्चित्तम् ।

तामेवाऽह-

छकापै चउसु लहुगा, परिचे लहुगा य गुरुग साहारे ।

संघट्टेणं परितापेणं, लहु गुरुगऽतिवायेणं मूलं ॥ ७१ ॥

बट्टायाः पृथिव्यपतेजोवायुचनस्पतिव्रसकृपाः, तेषां मध्ये चतुषु पृथिव्यपतेजोवायुषु संघट्टनाऽऽदी लघुकर्पयन्तं प्रायश्चित्तम् । 'परीते' प्रत्येकवनस्पतिकार्येऽपि लघुकान्तं, साधारणं अनन्तवनस्पती गुरुकान्तम् । तथा द्वीन्द्रियाऽऽदीनां संघट्टने परितापेन च यथायागं लघुका गुरुकाश्च प्रायश्चित्तम् । अतिपातने विनाशने मूलम् । इयमेव भावना-पृथिवीकार्यं संघट्टयति मासलघु, परितापयति मासगुरु, अपद्रावयति चतुर्लघु, एवमकार्ये तेजःकार्ये वायुकार्ये प्रत्येकवनस्पतिकार्ये च द्रष्टव्यम् । अनन्तवनस्पति यदि संघट्टयति तदा मासगुरु, परितापयति चतुर्लघु, अपद्रावयति चतुर्गुरु, द्वीन्द्रियं संघट्टयति चतुर्लघु, परितापयति चतुर्गुरु, जीविताह्वयपरोपयति पद्मलघु, द्वीन्द्रियं संघट्टयति चतुर्गुरु, परितापयति पद्मलघु, जीविताह्वयपरोपयति पद्मगुरु, चतुर्द्वीन्द्रियं संघट्टयति पद्मलघु, परितापयति पद्मगुरु, जीविताह्वयपरोपयति पद्मगुरु, पञ्चेन्द्रियं संघट्टयति पद्मगुरु, परितापयति लघुमालिकः छेदः, अपद्रावयति मूलम् ।

अथेनदं च प्रायश्चित्तं रात्री विशेषयन्नाह-

जहिं लहुगा तहिं गुरुगा, जहिं गुरुगा कालगुरुगा तहिं ठाणो छेदो य लहुय गुरुआ, काए साऽऽरावणा रतिं ॥ ७२ ॥
यत्र दिवसतो लघुकाणि मासलघुचतुर्लघुपटलघुक्रपाणि, तत्र रात्रावेतान्येव गुरुकाणि मासगुरुचतुर्गुरुपटलघुक्रपाणि कथयानि । यत्र पुनरपि गुरुकाणि मासाऽऽदीनि तत्र स्थाने तान्येव कालगुरुकाणि दानयानि । यत्र च छेदः लघुकस्तत्र स एव गुरुकः कर्तव्यः । काये कायविषया एषा आरोपणा रात्री ज्ञानव्या ।

अथाऽऽत्मविराधनामाह-

कंटऽट्टिवाणुविजल-विसमदरीनिअमुच्छमलविसे ।
वालऽच्छमल्लकाले, सीहविगवराहमेच्छिन्धी ॥ ७३ ॥
तेणे देवे मसुसं, पट्टिणीए एवमाइआसुं ।
मास चउ छब लहु गुरु, ठेदो मूलं तह दुगं च ॥ ७४ ॥

स साधुः कौटुकाऽऽदी व्रजन् करटकेन वा अस्थना वा स्थाशुना वा पादयोः परिताप्यते । (विजलं) पट्टिलं विषमं निम्नाश्रतं, दरी कुसागाऽऽदिका निश्रं गम्भीरा गर्ताः एतेषु पतितस्य सुखं भवेत्, शूलं वा अमुधावेत, (विसे नि) विपकएटकेन वा विष्यते, विफलं वा भल्लेयत् । तथा व्यालेन सर्पाऽऽदिना अच्छमल्लेन वा अश्लेण कौलेन वा रुक्रेण निहनेन वा वृकेण वा वराहंण वोपकदधेन, स्लेच्छलघुक्रपाः अस्मिन्तया प्रहाराऽदिकं दद्यात् स्त्री वा तं साधुमुपसर्गयेत् । अथवा-स्लेच्छल्लु । पुलिन्दप्रभृतिका तमुपसर्गयेत्, तस्मिन् स्लेच्छः कुपितो बधवन्थाऽऽदि कुर्यात् । स्तेनो हि विषयः-शरीरस्तेनः, उपहिस्तेनश्च । तेनाग्नवः क्रियते देवता वा प्रान्ता तं साधुं प्रमत्तं दद्यात् छल्लेयत् । अपरो वा काऽपि प्रत्यमीको मनुष्यो विजनेमरणं मत्वा मारणाऽऽदि कुर्यात् । एवमादिका आत्मनि विराधना भवन्ति । तत्रेवं प्रायश्चित्तम्-“मास चउ” इत्यादि पञ्चाङ्गे । करटकाऽऽदिभिरगाढं परिताप्यते चतुर्लघु, आगाढं परिताप्यते चतु-

र्गुरुः अथ महादुःखमुत्पद्यते ततः पटललघु, सुखं सुखं पद्मगुरु, छच्छप्राणं छेदः, छच्छं सुलं, मारणात्मिकसमुदाते अनवस्थाप्यं, कालगते पाराश्विकम् ।

अथाऽऽत्मविराधनायामेव सामान्यतः प्रायश्चित्तमाह-

कंटऽट्टिमाहएहि, दिवसतो सव्वत्थ चउगुरु होति ।

रतिं पुण कालगुरु, जत्थ व अमत्तथ आयवहो ॥ ७५ ॥

कण्टकास्थिकाऽऽदिभिः परितापनायां सर्वत्र दिवसपञ्चतुर्गुरवो भवन्ति । रात्रौ पुनस्त एव चतुर्गुरवः कालगुरुका ज्ञानव्याः, अन्यथाऽपि यथाऽऽत्मवध आत्मविराधना भवन्ति तत्र सर्वत्रापि चतुर्गुरवः प्रायश्चित्तम् ।

तथा-

पोरिसि नासणपरिता-चठावणं तेण देहउवहिगतं ।

पंतादेवयच्छलणं, मसुस्सपट्टिणीयवहणं च ॥ ७६ ॥

कण्टकाऽऽदिना पीडितः सन् सुषणीकरी न करोति मासलघु, अर्थवीकरी न करोति मासगुरु, सूत्रं नाशयति चतुर्लघु, अर्थे नाशयति चतुर्गुरु । (परिताव नि) अनागाढपरितापं चतुर्लघु, आगाढपरितापं चतुर्गुरु, (ठावण नि) अनाहारं परिस्थापयति चतुर्लघु, आहारं परिस्थापयति चतुर्गुरु, परीक्षं स्थापयति चतुर्लघु, अन्ननं स्थापयति चतुर्गुरु, अन्नेहं स्थापयति चतुर्लघु, स्नेहं स्थापयति चतुर्गुरु । तथा (तेण नि) उपहिस्तेनास्तेनरुपधेराह्वयमाणं उपाधनं जगम्यमध्य-मारुष्टापीधनिष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । देहस्तेनाः शरीरापहारिण-स्तेनकः साधुः हियते मूलं, इयं हिंसायां योगवस्थाप्यं, त्रिषु हियमाणेषु पाराश्विकम्, मान्वा देवता यदि छल्लं हियते ततश्चतुर्गुरु, प्रत्यन्तिकमनुष्येण पुरुषेण स्त्रिया नपुंसकेन वा हन्यते चत्वारो गुरवः ।

अथ प्रकृतमर्थमुपलंहरन् अर्थान्तरमुपन्यसन्नाह-

एवं ना असहाए, महायमहिह एमे मंवे भदा ।

जय अत्रप इत्थि पंटे, अस्मेनयमेज्जहिं वा ॥ ७७ ॥

एवं तावदसहायस्य एकाकिनो व्रजतो दोषा उक्ताः, सहायसहितं व्रजति विचार्यमाणं एतं सहायस्य भेदा भवन्ति । तद्यथा-यनाः संयताः अयनाः असंयताः (इत्थि नि) पात्कगिद्विषयः, परउका नपुंसकाः, असंयताः गृहस्थादिव्यः, संयतः साध्यः, एतेः सार्द्धं गच्छन्ति ।

इदमेव व्याचष्टे-

संविग्गाऽसंविग्गा, गीया ते चेव होंति अग्गीया ।

लहुगा दोहि विमिडा, नेहि ममे रति गुरुगाओ ॥ ७८ ॥

सर्ववशा गीतायाः, अस्मीवशा अगीतायाः, एतेः समं गच्छन्तो ह्याभ्यां तपःकालाभ्यां विशिष्टा लघुकाः प्रायश्चित्तं । तथा-संविग्गीतायाः समं व्रजति चत्वारो लघवस्तपसा कालेन च गुरुलघुकाः । अस्मीवशीर्गातायाः समं गच्छन्ति चतुर्लघवः, तपसा लघुकाः कालेन गुरुकाः, संविग्गीतायाः सार्द्धं याति चतुर्लघु, कालेन लघु तपसा गुरु, अस्मीवशीर्गातायाः समं व्रजन्ति चतुर्लघु, तपसा कालेन च गुरु । एतद्विषयतो ज्ञानव्या, रात्री तैः समं व्रजन् एवमेव तपःकालविशेषिताश्चतुर्गुरकाः ।

अस्मंजयलीगीथिउ, पुरिसागिहपंडएहिं य दिवा उ ।

अस्तोय सोय छल्लहु, ते चेव उ रति गुरुगाओ ॥ ७९ ॥

असंयता त्रिविधाः—शुद्धिः, लिङ्गिनश्च । लिङ्गिण्यां विद्यत इति लिङ्गिनः, अन्ये पाष्णिङन इत्यर्थः । तथा पुरुषाऽऽकृतयः पुरुषपरिग्रहपरिग्रहः पराङ्काः, एते त्रयोऽपि प्रत्येकं त्रिविधाः—शौचवादिनः, अशौचवादिनश्च । तत्र शौचवादिभिः समं व्रजति बह्वलुपु, उभयलुपुर्कं, शौचवादिभिः समं व्रजति बह्वलुपु, कालगुरुकम्, अन्यर्लुपुर्लुङ्गिभिरशौचवादिभिः सार्द्धं व्रजति बह्वलुपु, कालगुरुकं, शौचवादिभिः समं व्रजति बह्वलुपु, तपोगुरुकं पुरुषाः भूतिभिः पराङ्कैरशौचवादिभिः समं व्रजति बह्वलुपु, तपोगुरुकं, शौचवादिभिः समं व्रजति बह्वलुपु, तपसा कालेन च गुरुकम्, एतद्विषयतः प्रायश्चित्तमुक्तम्, रात्रौ तु त एव व्रजतासा गुरुकाः, बह्वलुपुस्तपःकालविशेषिता एवमेव दातव्या इति भावः ।

पासंदिशिस्थि पंढे, इत्येतेसेसु दिवसतो ज्ञेदो ।

तेहि चिय निसि मूलं, दियरति दुगं तु समणीहि ॥८०॥
तापसापरिग्रहाङ्काऽऽदिभिः पाष्णिङनीभिः (इति स्ति) शुद्धस्थानीभिः, स्त्रीवैषधारीभिश्च पराङ्कैरशौचवादिभिः सह दिवसतो गच्छन्तो लुपुर्कः ज्ञेयः, शौचवादिभिः सह गुरुकश्छेदः, तैरेव सह निशि रात्रौ गच्छन्तो मूलं, अमर्णीभिः समं दिवा गच्छन्तोऽनवस्थाप्यं, रात्रौ अमर्णीभिः सह गच्छन्ति पाराङ्गिकम् । प्रकारान्तरेणाऽत्रैव प्रायश्चित्तमाह—संयताग्नेः सार्द्धं दिवा गच्छति चतुर्लुपु, रात्रौ गच्छति चतुर्लुपु, अन्यर्नयतिः सार्द्धं दिवा गच्छति बह्वलुपु, रात्रौ गच्छति पञ्चगुरु, अन्यर्नयतिभिः समं दिवा व्रजति ज्ञेयः, रात्रौ गच्छति मूलं, संयतीभिः सह दिवसतो गच्छति अनवस्थाप्यं, रात्रौ गच्छन्ति पाराङ्गिकम् । तैरेवमुक्तमटवीविषयं प्रहणं, तदुक्तौ चावलिनमन्यत्र प्रहणम् प्रत्यक्षप्रहणम् ।

अथ तत्र प्रहणं विभावयितुमुक्तायैसदृशं विधिमिति विशद्भाह—

जह चैव अन्नगहणे—ऽरुषे गमणाऽऽह वसियं एयं ।

तत्थ गहणे वि एवं, पडियं यं होइ अन्विचत्तं ॥८१॥
यथैवायत्र प्रहणं अरुणयिष्यं पोडयभङ्गजनया गमनम्, आदिशब्दासंयमाः समविधानासमुत्पन्नं दोषजालं प्रायश्चित्तं श्वेतदन्मन्त्रमेव वसितं, तत्र प्रहणंऽपि विवक्षितप्रत्ययाऽऽधारभूतं वृत्तस्याधः पतितं पदयितं पलम्बं तद्वृत्तान्तस्यान्वयमेव निरवशेषं वर्धनीयं यावत् अमर्णीभिः सह गमनमिति ।

यस्तु विशेषस्तमुपविदशेषिपुराह—

तत्थ गहणं दुविहं, परिगमपरिगमहं दुविहमेयं ।

दिद्वादपरिगहीए, परिगहिं एणुगमहं कोइ ॥८२॥

तत्र प्रहणं त्रिविधम् । तद्यथा—सपरिग्रहम्, अपरिग्रहं च । यथैवनाऽऽदिभिः परिगृहीतं वृत्ताऽऽदि तद्विषयं सपरिग्रहम्, तद्विपरिग्रहमपरिग्रहम्, तदुभयमपि त्रिविधमेतत् त्रिविधेन सविज्ञाचित्तमेवनापेक्ष्यं यस्य तत् त्रिविधमेतत् सविज्ञाचित्तमेवमिति भावः । तत्र यदि परिगृहीतमचित्तं तत् शुद्धागस्य (दिद्वा इति) “दिद्वा संका मोहय” इत्यादिका आतोपणा सर्वाऽपि प्रागुक्तं द्रष्टव्या । यस्तुतः परिगृहीतमचित्तं तत् शुद्धतः कश्चित् भद्रकः परिगृहीता अनुग्रहं मन्यत, पतदमतो भावविषये ।

अथ सपरिग्रहस्यैव स्वरूपं निकृपयितुमाह—

तिविह परिगमह दिव्ये, चउलहु चउगुरु छल्लहुकोसो ।

अइवा छल्लहुग चिय, अंतगुरु तिविहदुव्वमि ॥८३॥

सपरिग्रहं त्रिविधम् । तद्यथा—देवपरिगृहीतं, मनुष्यपरिगृहीतं तिर्यक्परिगृहीतम् । तत्र दिव्यं देवपरिगृहीतं तद्विषयम् अजघन्यं, मध्यमम्, उत्कृष्टं च । ज्वलन्परिगृहीतं अजघन्यं, तत्र चतुर्लुपु, भयनपतित्यतिष्कपरिगृहीतं मध्यमम्, तत्र चतुर्लुपु, वैमानिकपरिगृहीतम् उत्कृष्टम् । तत्र बह्वलुपुः । अथवा—विष्णुपि अजघन्यमध्यमैः कुरुषु बह्वलुपु एव प्रायश्चित्तं, केवलं तपःकालविशेषितं, अजघन्यं तपोलुपु कालगुरुकं, मध्यमे काललुपु तपोगुरुकम्, अन्ये चोत्कृष्टे श्राव्यामपि गुरुकं कर्तव्यमिति निविधं दिव्यविषयं प्रायश्चित्तम् ।

अथ मनुष्यपरिगृहीतमाह—

सम्मेतर सम्म दुहा, सम्मे लिंगि लहु गुरु उ गिहिण्णु ।

मिच्छा लिंगि गिही वा, पागयलिंगीसु चउलहुगा ॥८४॥

मनुष्यपरिगृहीतं त्रिधा—सम्यग्गृहपरिगृहीतम्, (इत्यस्ति) मिच्छागृहपरिगृहीतं च । तत्र यत्सम्यग्गृहपरिगृहीतं तत् त्रिधा—पाश्वेस्थाऽदिलिङ्गस्थपरिगृहीतं च, गृहस्थपरिगृहीतं च । लिङ्गस्थपरिगृहीतं मानलुपु, शुद्धिभिः सम्यग्गृहपरिगृहीतं मासगुरु, यत्पुनर्मिच्छागृहपरिगृहीतं तत् त्रिविधम्—(लिंग स्ति) अन्यपाष्णिङपरिगृहीतं, गृहस्थपरिगृहीतं च । तत्र गृहस्थपरिगृहीतं त्रिधा—प्राक्तपरिगृहीतं, कौटुम्बिकपरिगृहीतं, दण्डिकपरिगृहीतं च । तत्र प्राक्तपरिगृहीतं च चतुर्लुपु ।

गुरुगा पुण कोइवें, छल्लहुगा होति दंडियाऽऽरामे ।

तिरिया य दुइऽदुइ, गुरुगा इयरेय चउ लहुगा ॥८५॥

कौटुम्बिकपरिगृहीतं पुनश्चात्रां गुरुकाः, दण्डिकाऽऽरामे दण्डिकपरिगृहीतं उदाने यट लघुकाः । गतं मनुष्यपरिगृहीतम् । अथ तिर्यक्परिगृहीतं भाव्यते—तिर्यङ्गः त्रिविधाः—पुष्टाः, अदुष्टाश्च । पुष्टा हस्तिशृङ्गकाऽऽदयः, अदुष्टा शृङ्गालहरिणाऽऽदयः । दुष्टतिर्यक्परिगृहीतं चतुर्गुरुकाः, इतरेरदुष्टे परिगृहीते चतुर्लुपुकाः । गतं तिर्यक्परिगृहीतम् ।

अथ यदुक्तम्—“परिगृहपरि अणुगमहं

कोइ” इति । तदेतद्भावयति—

भयेतर सुरमणुया, भये विषयंति दुइणं भणइ ।

अभे वि साहु । गिहण्णु, पंतो छण्हणयर कुज्जा ॥८६॥

यस्य सुरस्त्वमनुजस्य वा परिग्रहं स आरामो वर्तते स भद्रको भवेदितरो वा प्रान्तः । तत्र भद्रः प्रलम्बं गृहमाणं हृष्टां तं साधुं भणति—साधु त्वया कृतं, मारिता वयं संसारसागरात्, अन्यान्यपि हे साधो ! पर्योसति गृहाण इत्यादि । प्रान्तः पुनः पराणां प्रकाराणामेकतरं कुयोत् ।

अथ क एते यट प्रकाराः १, उच्यन्ते—

पडिसेहणा खुरंण, उवलम पीतावणा य उवहिमि ।

गिहण्णकडुखववहा—रपच्छकडुइहानिन्विषत् ॥८७॥

प्रतिषेधनं प्रतिषेधना, निवारणेत्यर्थः १. खरपणव-अवैर्निम्लेसना २. उपालम्बः संपितासवचनैः शिखा ३. मारिता वना बहिर्मुखादिभिस्ताडना, (उवहिमि स्ति) उपविह-

रणम् ५ इति पञ्च भेदाः। ग्रहणाऽऽकर्षणव्यवहारपञ्चानुतोडा-
हनिर्विषय इत्येक एव पष्ठो भेदः। इति संग्रहगाथासमाप्त्यर्थः।

अथैनामेव विवरीपुराह-

जं गहियं तं गहियं, बिइयं मा गिरह हरइ वा गहियं ।

जायसु ममं व कञ्जे, मा गिएह सयं तु पडिसेहो ॥८७॥

यत् शुद्धीतं प्रलम्बं तत् शुद्धीतं नाम द्वितीयं पुनर्वागं मा प्रह्री-
रिति वचनं यद्वक्ति, यद्वा-शुद्धीतं संप्रलम्बं तस्य प्रवर्ज-
तस्य इत्यात् हरति उद्दालयति, भणति वा कार्यं समाप-
तिते मामेव यावत्स्व, स्वयं पुनर्मा शुद्धाद्येत्येष सर्वोऽपि प्र-
तिषेध उच्यते ।

अथ खरएटनामाह-

धी मुंडितो दुरष्पा, धिरन्धु ते एरिसस्त धम्पस्त ।

अन्नत्थ वा विलज्जिसि, मुक्कोऽसि स्वरंढणा एसा ॥८६॥

धिग् मुण्डिता दुरात्मा, धिगस्तु ते तव संवन्धिन ईद-
शस्य धर्मस्य, यत्त चौर्थः। क्रियन् इति भावः। यद्वा-मया
मुक्तोऽसि परमम्यत्रापि स्वमीदृशैश्चैष्टितैर्विदुम्यनां लज्यसे,
एषा निषिपासनिर्भर्त्सना खरादृता भवन्ते।

उपालम्भमाह-

आमफलाणि न कप्यं-ति तुम्ह मा सेसए वि दूसेहि ।

मा य सकजे मुज्झसु, एमाई होउवालांभो ॥ ६० ॥

आभ्रफलानि युष्माकं ग्रहीतुं न कल्पन्ते, अतः शेषानपि साधून् मा दूषय निजदुश्चरितेन सकलकृतान् कुर्व, मा च स्वकार्यं निरवयवप्रवृत्त्यात्मके चारित्र्ये सुदृढः, एवमादिकः स-
पिपासशिशिरारूप उपालम्भो भवति ।

प्रान्तापनोपधिहरणं भावयति-

करपायदंडमाइसु, पंतावणि गाढमाइ जा चरिमं ।

अप्पो अ अहाजाओ, सव्यो दुविहो वि जं च विणा ॥६१॥

करपादद्वयऽऽदिभिः आदिशब्दान् लनाऽऽदिभिश्च ताडनं
प्रतापना, तस्य चान्तागाढपरितापाऽऽदिषु चरनं पागाञ्च न
यावत्प्रायश्चित्तम् । अरवे वा वहुं वा स उपधिं हरेत् । अ-
हो नो नाम यथाज्ञातः । निषदाहयोपेतं रजोहारश्च मुखव-
न्रिका चोत्पट्टश्चेत्यर्थः । यद्यः पुनः सर्वेऽनुदंशविशेष उप-
धिः । अथवा-द्विविधं श्रौतश्रौतपरिप्रेक्ष्यकः । यच्च तृणग्रह-
णाऽऽदिक्म् उपधिं विना भवेन्नभिषणं प्रायश्चित्तम् ।

संप्रत्यनुग्रहाऽऽदिपदेषु प्रायश्चित्तमाह-

लहुगा अणुगहम्मी, अप्पत्तिँ गुरुग तीसु ठाणेसुं ।

पंतात्रणे चउगुल्गा, अप्पवहुम्मी हिण मूलं ॥ ६२ ॥

यस्य सन्ध्यायां स आगमः स यदि चिन्तयति-अनुप्रबो-
धे यन्मदीयानि प्रलयन्ति साधवो गृह्णन्ति, तस्युपमो म-
न्यमानः चतुर्लव्यः। अथ मीनिकं करेति, त्वत्कृत्स्निष्ठान्
तत्तदनुगृह्णीत। अथमीनिकव्याप्तितयेषां सररटनामुपा-
लम्भं वा कुर्यात्तत्तत्स्वल्पि स्थानेषु प्रतेर्यं चतुर्गुणैः। अ-
हंषे वा बहौ वा उपपौ हुते सूलं यद्वा-उपधिनिपणञ्च। तत्र-
था-उन्कष्टे उपपौ चतुर्लव्यः, मय्ये मातवश्च, जग्ये त-
त्रिधिवपञ्चकम्। आह-कथमेकत्रैव सूलमुपधिनिपणञ्च वा।
उच्यते-प्रमादः प्रह्वानः प्रह्वानस्त्योपकरणाद्यहंर्यं उपधिनिपणञ्च,
तर्पितस्तु प्रह्वानि सूलानस्त्योपकरणाद्यहंर्यं सलम्।

अथ "पंतावणिगाढमाह चरमं पि" पदं व्याचष्टे-
परितावणा य पोरिसि, ठवणा महँ गुच्छकिच्छकालगए।
मास चउ छच लहु गुरु, छेओ मूलं तह दुगं च ॥६३॥

प्रान्तापिनस्य सत्तोऽज्ञागाढा परिनापना भवति चतु-
ल्लेषु. आगाढा भवति चतुर्गुणं परिनापनाभिभूतः सन् स्-
वैपरीक्यं न करोति मातल्लेषु; अर्थधैर्याय न करोति मा-
समुक्तं, स्वं नाशयति चतुल्लेषु, अर्थं नाशयति चतुर्गुण-
प्रकृतं स्थापयति चतुल्लेषु, अजायकं स्थापयति चतुर्गुण-
प्रत्येकस्थापने चतुल्लेषु, अन्तर्नस्थापने चतुर्गुणं, रूपादं प्राग्-
द्वक्तव्यम् । (महय त्तं महादुःखं पवलय, सुख्यां पवमुक्त-
कृच्छ्रपाणि धेदः, कृच्छ्राङ्गुलिं सत्तं. सममहानं अववस्थापय, कालवते पागज्जिकम् ।

अथ यच्च तृणग्रहणाऽऽदिकमुपनिषत् विना भवेदिति पक्षं
चिन्तयेत्-
तृणग्रहणे सुसिरेतर, अग्नी सद्वाण अभिज्ञे जं च ।

एमण पेत्तण गढणं, काया तुव मरुअंदाणं ॥ ६४ ॥

वर्षाकदमाऽऽत्तराकाशं ह्रियं शीतार्वाभूताऽऽमानि युद्ध-
निभवंतः, तत्र शुक्तिरगुणयन्त्रे यत्तुलुनु, अयुःसिद्धलयेनैवे
मानलघुः, आदिनयेनैतं तं स्वस्थानायाश्च यत्तुलुनेषु
रःस्थैः। अयप्रभितवमश्चि जतयन्तः सल्ले, यथादिनमानस्य
अन्येनो जीवानां विगमयन्तं तंस्वप्राप्तयि प्राप्यश्चिन्तः। अथा-
पकत्सुभामि वद्धमाऽऽदित्यद्विष्टुष्टं वक्राऽऽदित्यं युक्तं एवमां
प्रत्ययितं तत्तन्नायकस्य (मरणं) एव शीताऽऽदित्यः पविना-
प्यमाना शुद्धस्वर्गदन्तमयि वक्राऽऽदित्यं शुद्धीरुताश्चणजप्र। नि-
शीथयुक्चिह्नुता तु "ममगम" पाठे। अयस्वस्वस्व चोप-
यि विना शीतार्वाः पविर्पदमप्यस्य जन्मयः पविर्पदमप्यस्य
मार्गं मर्च्छन्तः सल्ले, ह्येयैःपुष्कान्तवन्मयायै, विषु पाग-
न्चिकम्। (काय त्) आदि भवमाना एवमां प्रत्ययन्ती
यावदभिध्यादिकायात् विगमयन्ति तत्तन्नायकम्। (तुल्य त्)
हन्ते सन्तं तस्य पीर्यन्ति कुर्वन्ति, उतस्वगमप्राप्यैवेय-
पानं कुर्वन्ति, सन्तं नशयन्ति अन्ये नशयन्ति, तन्निप्रजम्।
(मरणं) उपकल्पं विनः योऽकाऽदित्यं जिवन्तं तथाऽ-
पि पारान्धिकम्। (आह्लास त्) यद्येकः स्वातुष्यधावति
सल्ले, ह्येयैःपुष्कान्तवन्मयायै, विषु पारान्धिकम्।

अथ ब्रह्मणाऽऽकर्षणाऽऽदिक्षपं पट्टं प्रकारं भावयति-

गेएहण गुरु ॥ छम्मा-स कट्ठणं छेदो होइ बबहार

पञ्चाकडम्भि मूलं, उडुहरा विरंगणे नवमं ॥ ६५ ॥

उद्घरणे निव्विसण्, एगमणेगे पदंम पारंची ।

अणवदृष्ट्वा दोषु अ, दोषु च पारं चिन्त्रां होइ ॥ ६६ ॥

प्रलम्बानि गृह्णानां यादं प्रलम्बस्याभिना हृष्टा। गृहीतस्त-
तो प्राज्ञे वतुर्गुणैःकाः, अथ तन्नामकपङ्गे इस्ते वा गृही-
ता राजकुलार्गुमेष्वकार्येन आक्षयेशे- परमासा मुच-
श्च काराणांकाणां मध्येन व्यवहारे कारितुमारब्धः ततः
छेदः, व्यवहारे विधीयमाने यदि पञ्चाङ्कतः पराजितः ततो
सूलम्, अथ चक्रपक्ववत् १५ दिनेषु प्रलम्बस्थैः इति घोष-
पातुरस्त्रमुद्ग्रहः इत्युपादा १५ दीं वा अवयधे व्यङ्गिस्तत
एवमुद्ग्रहे (विशंगो) न विद्वाते वा नवममवस्थाप्यम् ।
अथान्यायोदीर्घके यो नलेन राज्ञाः-दिना अप्रदादिति निरि-

पयो वा आश्विनः, ततोऽपद्रावणे निर्विषये वा कृते पारा-
म्बिकम् । अथ वा—एकस्यानेकेषां वा साधूनामुपनि प्रवेष्टं
यदि प्रजति तदा पाराम्बिकम् । अत्र च द्वयोर्हृदहनव्यङ्गन-
योगवस्थायो भवतः, द्वयोश्चापद्रावणनिर्विषययोः पारा-
म्बिक इति ।

अथ परिग्रहविशेषेषु प्रायश्चित्ताविशेषमाह—

आरामं मोक्षक्रीए, परतिगिये भोइएण गाम वणी ।

पडकोइवियराउल—परिग्रहे चेव भवतिरा ॥ ६७ ॥

इहाऽऽरामः कश्चिदादिन एवाऽऽत्मीयो वा भवेत्, मूल्येन
क्रीतो वा, यो मूल्येन क्रीतः स केन क्रीतो भवेत् ? उच्यते पर-
तीर्थिकेन वा १, भोगिकेन वा २, ग्रामिण वा ३, वणिजा वा
४, घटया वा, गोष्ठया इत्येवः ५, कौटुम्बिकेन वा ६, आर-
क्षिकेन वा ७, राजा वा ८ । एतद् द्वयमपि राजकुलशब्देन शु-
द्ध्यनम् । एतेषां परिग्रहे वस्त्रेभ्योऽप्यप्राप्तप्रत्यक्षानि गृह्णतो
यथाक्रमं प्रायश्चित्तं चतुर्लघु १, चतुर्गुरु २, षडलघु ३, ष-
डगुरु ४, लघु ५, मूल ६, अनवस्थायं ७, पाराङ्गिकम् । अ-
र्थापि त एव भेदत्रया भेदकप्रान्तश्रुता अनुग्रहप्रतिषेधाऽऽ-
वृत्त्या द्रव्या यद्व्याप्याः । एतन्वैयमयाचितं प्रत्यक्षे द्रष्टव्यं, या-
चितं तु ग्रहणाऽऽर्ज्याऽऽर्ज्यादिना वा विना शेषमिति । एता-
वता वृत्तव्यायः प्रपन्नतमवचितं व्याख्यानम् ।

अथ सविताऽऽदिष्टाचतुष्टयमीधरमुग्रह—

एंगेय य सचित्ते, छुमणा अरोइणा य पइणा य ।

जं इं । नाएत्तं, तमई वोच्छं समासेणं ॥ ७८ ॥

यथा—अजिते “दिदुं लंका” (४६) ग० । इत आराभ्य “आरामे
मोक्षं” (६७) ग० । इति पर्यन्तं भगिनम् । एवंमेव सचित्तेऽपि
द्रष्टव्यम् । प्रसेपणमार्गद्वयं यतनाभ्यन्तार्यादि द्वारणं तथैव
वक्तव्यम् । यापुनश्च नानावै विशेषस्तद्वद् वक्ष्ये समाप्तम् ।
तत्र सचितं तावद्विशेषमाह—

तं च सचितं दुविहं, पडियापडियं पुणो परितियरं ।

पडितस्मति अपावेनं, छुमई कइइए उवरि ॥ ६६ ॥

तत्पुनः सचितं द्विविधम्—पतितमपतितं च । पुनैकैकं च
द्विधा—परीतं प्रत्येकम्, इतरत् अग्रन्तं च । अत्र पतितस्याव-
स्थायै वृक्षप्रतिष्ठितेऽपि हस्ताऽऽर्ज्या अप्राप्त्यमाणे ततः
प्रत्यक्षपानार्थं काष्ठाऽऽर्ज्याऽऽर्ज्यापरि रिति ।

तत्र यद् वृक्षोपरि स्थितं भूमिस्थितो हस्तेन गृह्णाति, तत्र
प्रायश्चित्तमाह—

सनियपयडिहं लहुगो, सजिए लहुगा य जत्तिया गाहा ।

गुरुगा होति अण्णे, हत्यपत्तं तु गेएहंते ॥ १०० ॥

सजीववृक्षमीधितमवित्तफलं गृह्णाति मासलघु, अत्र च
यावतो ग्राहान् करोति तावन्ति मासलघुकानि । अथ स-
जीव सचितवृक्षमीधितं गृह्णाति चतुर्लघु, सचितप्रतिष्ठि-
तप्रत्ययं च मासलघु, तत्रापि यावतो ग्राहान् करोति ता-
वन्ति चतुर्लघूनि, मासलघूनि च । एतत्प्रत्येकं भगिनम् ।
अग्रन्ते पुनरन्त्येव प्रायश्चित्तानि शुक्रकाणि, मासगुरु-
चतुर्गुरुकाणि भवन्ति, एवं भूमिस्थितस्य वृक्षस्थितं ह-
स्तप्राप्तं प्रत्यक्षं गृह्णातः प्रायश्चित्तमुक्तम् ।
१७७

अथ यदुक्तम्—“ छुमई कइइए उवरि ति ” तदेतद् द्वि-
वरीपुराह—

छुमप्राण पंचाकरिए, पुढवीमाई तसेसु तिसु चारिमं ।

तं काय परिचर्यई, आरहणे अप्पणं चेव ॥ १०१ ॥

प्रत्यक्षपानार्थं काष्ठलघुशुक्रकांमयाऽऽर्ज्यां संवेपयति च-
तुर्लघु, काष्ठाऽर्ज्यां लब्ध्वा वृक्षाभिमुक्तं लिपति, चतुर्लघु-
च एव । स च लिपत्रेव पञ्चाक्रियः पञ्चभिः क्रियाभिः
स्पृष्टः । तद्यथा—कायिका १, आधिकारणिका २, प्रहोष-
का ३, पारितापिनिका ४, प्राणतिपातिक्रियायां चैति ५ ।
पृथिव्यादिषु च जीवेषु संघट्टनापरितापनाऽपद्रावणैर्लघुमा-
साऽर्ज्यां प्रायश्चित्तं यथास्थानं ज्ञानव्यम् । (तस्मै तिसु
चरिमं ति) िषु पञ्चोद्भिरुपेषु व्रसेषु व्यपरोपितेषु च-
रमे पाराङ्गिकम् । तथा काष्ठाऽर्ज्यां लिपन् तं कार्यं वनस्प-
तिलक्षणं नियमादेव परित्यजति, स च लघुकाऽर्ज्यां
क्षितः शालाऽर्ज्यां प्रतिस्मलानिब्रुतस्तस्यैव शरीरामि-
सुक्ष्मायाति न्यमानना । आत्मनं परित्यज्यतीति ।

कथं पुनः पृथिव्यादिकायानां विराधकां भवतीति ? उच्यते—
पार्वतं पचन्मि उ, पुणो पडंतं य भूमिपते य ।

रयवासविज्जुमाई, वायपले मच्छिगाइ तसे ॥ १०२ ॥

तत् काष्ठाऽर्ज्यां हस्ताचक्ष्यते सन् यावद्दृष्ट्वाऽऽकालति,
तावद्प्राप्तुवन् भग्यते, तस्मिन् प्राप्तुवति तथा वृक्षे प्राप्ते पुनः
पतति च भूमिप्राप्ते च पदकार्यविग्राधना ज्ञातव्या, कर्मणि
वेदितव्या— (रय इत्यादि) आदिशब्दः प्रत्येकं संवध्यते ।
तत्र रजःप्रभृतिकं पृथिवीकार्यविग्राधना, महिकायां
पुत्रादिकं नेत्रकार्यं, वातं च तत्रैव वातं, फलानि तस्यैव
वृक्षस्य सत्कानि । उपलक्षणव्यापराऽर्ज्याऽपि, मलिकाऽऽ-
र्ज्या च तस्यां विराधयति ।

इदमेव स्पष्टयद्वाह—

खोल्लतयईसु रओ, महिवाभोस्साऽऽ अग्नि दवदुहे ।

तत्त्वेषुनिल वणस्सइ, तमा उ किमिकीसउण्हाइ ॥ १०३ ॥

“ खोल्लं ति ” वैश्याद्वत्त्वात् कौटर्, तस्य प्रतीतः, तदादिपु-
स्थानेषु वृक्षे रजःप्रभृतिकं पृथिवीकार्यविग्राधना, महिकायां
नितन्याः, वपे, श्वश्रयाये वा निपतति, आदिग्रहणेन हत-
न्तुकाऽर्ज्यां संवेपयति अकार्यविग्राधना च द्याऽर्ज्यां जिना द्य-
वृक्षे उपलक्षणव्यापराऽर्ज्यां विपुति वाग्निकार्यविग्राधना, तत्रैवाग्नि-
नियमादिलो वायुः संवेपयतीति वायुकार्यविग्राधना, वनस्प-
तिः स एव प्रत्यक्षलक्षणः पशुपुष्पाऽर्ज्यां च वसासु कृमिका-
दशकुनाऽर्ज्यां विराधयन्ते, कर्मयो विपुतिऽर्ज्यां विपुतिऽर्ज्यां
क्रीटिका घुणाऽर्ज्यां शकुनाः काककापताऽर्ज्यां, आदिग्रहणेन
सरदाऽर्ज्यापरिग्रहः । एवं वृक्षमप्राप्ते काष्ठाऽर्ज्यां पदकार्यवि-
ग्राधना, एवंमेव प्राप्ते पुनः पतिते भूमि प्राप्तेऽपि ज्ञातव्यम् ।

यत आह—

अप्पत्ते जो उ गमो, सो चेव गमो पुणो पडंतमि ।

सो चेव य पडियम्मी, निकपे चेव भोमाऽऽर्ज्या ॥ १०४ ॥

य एवाप्राप्ते गमः प्रकारः स एव गमः पुनः पतति । उपल-
क्षणात्प्राप्तेऽपि भूयां गमः, एवशब्दोच्चारणे पदकार्यविग्रा-
धां प्रतीत्याऽऽत्यन्तिकतुल्यताकापानार्थम् । स एव च भूमौ

पतितेऽपि काष्ठाऽऽदौ प्रकारः प्रतिपत्तव्यः केवलम् (निक्षेपे चैव भोमाई ति) तत्काष्ठाऽऽदिकं महता भारगौरवेण " निक्षेपं निस्सहं " पुष्टिर्वा यश्चिपतति तेन भूय्यादीनां पुष्टिर्वादीनां महती विराधनेति चूषिर्द्विप्रमाणः । निशीथचूर्णिगणकाराऽभिप्रायेण तु " निक्षेपं चैव भूमीय " इति पाठः । अस्य व्याख्या-यस्यां भूमी स्थितः काष्ठाऽऽदिकेणपण्य विशिष्टं स्थानबन्धमध्यास्ते तत्राऽपि पादयोर्निष्कम्पत्वेन पक्षां कायानां विराधका भवति ।

एवं द्रव्यतो' छम्, विराधयो भावयो उ इह रा वि ।

चिजइ हू यणं कम्म, किरियमाहणं भयनिमित्तं ॥१०५॥

पवमेतेन प्रकारेण चतुष्वेकप्रमाणाऽऽदिकेषु द्रव्यतः पक्षां कायानां विराधकः प्रतिपत्तव्यः, भावतस्तु इतरथाऽपि द्रव्यतो विराधनां विनाऽप्यसौ यदकायविराधको लभ्यते, संयमं प्रति निरपेक्षतया तस्य भावनः प्राणातिपातसद्भावान् भावप्राणातिपातं च यथा कथं भवेत् तत्र निविष्टं कथं चीयते न तथा द्रव्यप्राणातिपातेन । आह-यदुक्कम्-पञ्चभिः क्रियाभिः स्पृष्ट-स्पर्शकं संवाद्यमश्नुते यावता यदि निवारयति तदा कायिकी अधिकारिणी की च किं संभवतः, अथ विराधयति तदनाश्वतत्वा भवेत्, प्राद्विपिकी पुनः कथं भवेत् । यदाह-क्रियाप्राहणं भयनिमित्तं भयजननाथं कियते येन स्वाधः क्रियापञ्चकाऽऽपत्तिदोषधीना मूलन एव प्रलम्बग्रहणेन प्रयत्नेन । यद्वा-हृदिवादनयाभिप्रायेणपुण्यान् यत्रका क्रिया तत्र पञ्चापि क्रियाः संभवन्तीति न दोषः । यदाह निशीथचूर्णिगणकृत्- " अहवा जय्य एगा क्रिया तथ दिट्ठि-पयनयसुहुगल्लणो पंच क्रियायाओ भवति. अनां पंचक्रियायाहणेन न दोसा । " एवं तावत्संयमविराधना भाविता ।

(३) अयाऽऽमविराधनां भावयति-

कुवण उ पत्थर लेट्ठ, पव्वं छूट्ठ फलं व पव्वहेन ।

पञ्चफालंश्च आया, अबायाभेण हथाऽऽदौ ॥ १०६ ॥

अन्येन केनचित्प्रलम्बग्रहणा पूर्वं (कुवण उ ति) लघुजः क्षिप्तः, स तत्रैव वृत्तशालायां विलिनः सन् वायुप्रमाणेण, विचक्षितमापुत्तिमकाष्ठाऽऽदिकयोगेण वा सञ्चालितमन्येव सा धोरुपरि निपतन् विराधनां कुर्यात्, एवं प्रसन्नः पापाणां, लेट्ठिष्टिकाशकलं, मुत्तिकापिण्डो वा पूर्वं क्षिप्तः पतन्, फलं वृत्तच्युतं वृत्ताभ्यपतन्, तस्यैव काष्ठाऽदौ प्रतिनिवृत्त-स्वस्वमानीय प्रत्यास्फालने आत्मविराधना भवेत्, अन्यायामेन कानीय हस्नमुच्छ्वासेन लघुजऽऽदौ क्षिप्तयामा हस्ताऽऽदौ परिनापना भवेदिति । गते क्षेपणद्वारम् ।

अथाऽऽराहणा-

खिखोऽपि अपानतां, दुग्गहं तहिं कंठविच्छुआहिमाई ।

पविषत्तरच्छादिवहो. देवतां खिन्नाऽऽदिकृत्तां च ॥१०७॥

तत्स्येव य सिट्ठवणं, अंगहिं समोहपहिं छकाया ।

आरोवण सत्स्येव य, गिलासपरितावणाऽऽदौ ॥१०८॥

काष्ठाऽऽदौ क्षेपणे कृतेऽपि यदा प्रलम्बानि न पतन्ति तदाऽऽश्चिन्नस्तान्यप्राणवृत्तप्रलम्बमानसत् वृत्तं (दुग्गहं ति) आरोहति, स च यावत्त्रिंशद्द्विपक्षैराराहति तावन्ति चतुर्लङ्काति, अन्ते पुनश्चतुर्लङ्काणि, तत्र वृत्ते आरोहन्ती यत्कष्ट

कर्विष्यते, यच्च वृत्तिक्षेपेन अहिता वा, आदिशब्दात्कुलाऽऽदिना वा दृश्यते, यच्च पक्षिभिः श्येनाऽदिभिरुत्तरवादिभिश्चाटव्यजी-वैर्वधो भवति, यथा वा देवतया अधिष्ठितोऽसौ वृक्षस्तथा यदसौ साधुः क्षिप्तचित्तः कियते । आदिग्रहणेनापरया कथाचि-द्विडम्बनया चिद्व्यस्यते । यद्वा-सा देवता स्वाधिष्ठितवृक्षाऽऽराहणकुपिता तत्रैव निरापनम् आनुयुः समापनं तस्य यन् कुर्यात् । अथवा-न साधुमारेहन्तमेव यत्पानयेत् एषा सर्वोऽऽप्यात्मविराधना, पानितस्य च तस्याहानि समवद-म्यन्ते, भज्यन्ते इत्यर्थः । तैरङ्गैर्हेतुपादाऽदिभिः समवदतेत्येव भूमावनी पतति तत्र पदहाया विराध्यन्ते, तेषां च संघ-हनाऽऽदिनिरागणया तेषु द्रव्येण । या " कृकायचउत्तु ल-हुगा " इत्यादिग्राधायामुक्ता आत्मविराधना, या च ग्लानविष-या परिनापनाऽऽदिनिर्णयाया आरोगणा, साऽपि प्राग्बद्ध-सातव्या । गतमाराहणद्वारम् ।

(४) अथ पतनद्वारमाह-

मरणगिलासाऽऽदौ, जे दोसा होति गेएहमाणस्स ।

ते खेव य साऽऽस्ववणा, पव्वहेन होति दोसा उ ॥१०९॥

कदाचिदसौ न वृत्तमाराहन् पतन्, ततश्च मरणग्लान-त्वाऽऽदिका ये दोषा आराहता भवन्ति, प्रपततोऽपि न एव दोषाः साऽऽरोगणाः सप्रायश्चित्तनिवर्तयेषा वक्तव्याः । " पव-व्वहेन होति मीवसंसा " इति निशीथचूर्णिगणितपाठः । तत्रा-यमधेः आराहतां दोषाणां संभव एव भणितः, पतन् पुन-स्वस्थंभावितो नाश्वभूताऽऽदौ दोषा इति सातिशेपग्रहणम् । गते पतनद्वारम् ।

(५) अथोपविष्टारं विवृणोति-

तम्मूल उवहिगहणं, पतो साहण कंठं सवेमि ।

तल्लगिगहणं परिता-वणा य गेलस पडिगमसं ॥११०॥

यस्य उवहिहं तानि प्रलम्बानि तन्मूलं च ग्रहणनिमित्तं, तस्यैव साधेनपुष्टिग्रहणं कुर्यात् । यद्वा-कश्चित् प्रान्तः स-वेमं साधूनामुपिष्टि गृहीयात् । तत्र यथा जाते रजोहण-ऽऽदिकं उपधौ हन्ते सलं. शेषे पुनरुच्छेदे चतुर्लेषु, मध्यमे मानसपु, जघन्ये पञ्चकम्, उपधिं विना तृणानि गृहीया-त्, अग्निग्रहणं वा कुर्यात्, अग्निं संवेमं विधातः । अथाग्निं न संवेत नतः शीतेन परिणातः तस्य भवेत्, शीतेन वा भुक्ते अजीर्यमाणे ग्लानत्यं भवेत्, शीतानिभूता वा साध-वः पान्थेस्थाऽदिषु प्रतिगमने कुणुः ।

संप्रायत्रैव प्रायश्चित्तमाह-

तल्लगहणं अग्निमेवण, लहुगा गेलण होइ ते चैव ।

मूलं अण्वद्वयो, दुग तिग पारंविचो होइ ॥१११॥

अशुषितृणाणि गृहीयान् चतुर्लेषु, परकृतमग्निं संवेत च-तुर्लेषु, अभिनवमग्निं जनयति सलम्, अग्निशकटिकायां वा तापयन् यावन्ती वाराज, हस्ते वा संवालयति तावन्ति च-तुर्लेषुति, यस्तु धर्मधञ्जालुगिं न संवेत न शीतेन ग्लानः सजायते, ग्लानत्यं चाऽनागाहपरितावनाऽऽदौ तदेव प्रा-यश्चित्तम् । अथ शीतपरिपक्वमसहित्युः पान्थेस्थाऽदिषु प्र-जतिं चतुर्गैकया धुनेषु प्रजतिं चतुर्गैक । येषांकाऽवधावति धन्यतीर्थिकेषु वा याति ततो सलं, दयोरग्नवधव्यं, त्रिषु पाराश्चकम् । गतमुपविष्टारम् ।

(६) अथोद्वाहद्वारं विवृणोति—

अपरिगृहीतं पलंवे, अलभते समखजोगमुकधुरो ।
रसगृहीपद्विबद्धो, इतरे गिहहंतो गृहीओ य ॥१२॥

अपरिगृहीतानि प्रलम्बान्यलभमानः अमखजोगमुकधुरः
परित्यक्तभ्रमणव्यापारभार इति भावः । रसगृहिप्रतिबद्धः,
इतराणि परिगृहीतप्रलम्बानि गृह्यन् प्रलम्बस्वामिना दृष्ट्वा
गृहीतः ।

ततश्च—

महजखजालखया पुण, सिंघाडगतिगचउकगामेसु ।
उड्ढाडिऊख विसजिते, महजखणाय ततो मूलं ॥१३॥

तेन प्रलम्बस्वामिना गृहीत्वा शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कस्या-
नेषु ग्रामेषु वा बहुषु नीत्वा महाजनस्य पौरजनपदरूप-
स्य आपना कृता । यथा—एतेन मदीयानि प्रलम्बानि चोरि-
तानीत्यादि महाजनस्य पुरत उड्ढाहात् विसर्जितो मुक्त-
स्तत एव महाजने ज्ञाते सति मूलं नाम प्राप्यक्षिम् ।

कथमुद्ग्रह इत्याह—

एस उ पलंवहारी, सटोह गहिओ पलंवठायेसु ।
सेसाण वि बाधाओ, सविहोहविडोविण होइ ॥१४॥

येनाऽऽगमविधर्पिना संप्रलम्बानि गृह्णानो गृहीतः, स रास-
भाऽऽरूपितं शृङ्गाटकत्रिकचतुष्काऽऽदिषु सर्वतः परिभ्राम-
यन्वमुदोपर्यन्त—भो भोः पौराः श्रूयतामस्य प्रपञ्चितकस्य दु-
श्चरितम्—एष प्रलम्बहारी मदीयाऽऽगमसन्कप्रलम्बचौरः
सटोहः संपालब्धो गृहीता । मया दुर्गमा प्रलम्बस्थानिप्या-
गमप्रदेशेष्वित्यादिघोषाणपुरस्सरमितश्च नीयमानो महाज-
नं संबोध्यलोक्यमानः स कुतश्च कर्मणा विडम्ब्यते । तत-
श्च सविहोहं सजुप्सनीयं यथा भवतीत्येवं विडम्ब्यते, त-
स्मिन् शराणामपि साधूनां व्याघातः—सर्वेऽप्यमी एवविधा
एवंनि प्रभापरिभ्रंशा भवतीति व्याख्यातमुद्वाहद्वारम् । त-
द्याख्याने च समर्थिता “अग्रन्थ तन्ध गहण” इत्यादि-
द्वारागथा । अथ यदुक्तमप्रस्तात्—“आणाऽणुत्थमिच्छा,
विग्राहणा कम्प मीयथो” । “तदिदानीं प्राप्तवस्वरं व्या-
ख्यायन्—तत्राऽऽहेति द्वारं भगवता प्रतिपिडं यत्प्रलम्बं न
कलप्यन् तदग्रहणं कुर्वता भगवतामाहामङ्गः कृतो भवति,
तस्मिन्नाऽऽज्ञापङ्क चतुर्गुणाः । ४०१ उ० २ क० । (आ-
ज्ञाद्वारम् “आणा ” शब्दे द्वितीयभागं १२१ पृष्ठे गतम्)

(७) अथावनस्थाद्वारमाह—

एगेण कयमकजं, कोइ तपक्कया पुणो अओ ।
सायावहुल परंपर, वोच्छेदो संजमवायां ॥१३॥

एकेन केनचिदाचार्याऽऽदिना किमप्यकार्यं प्रमादस्थानं कृतं
प्रतिसेवितं, ततोऽप्योऽपि तत्प्रत्ययादेवं आचार्याऽऽदिः क्षुत-
धराऽप्येवं करोति, नूनं नास्त्यत्र दोष इति तदेवाकार्यं करो-
ति, ततोऽपरोऽपि तथैव करोति, तत्रत्योऽपि तथैवेत्येवं सा-
तबहुलानां सातगौरवप्रतिषेद्धानां प्राणिनां परम्परया प्रमाद-
स्थानमासेवमानानां संयमतपसो व्यवच्छेदः प्राप्नोति, यद्वि-
संयमस्थानं वा पूर्वाऽऽचार्येण सातगौरवशुच्युत्तया चर्चितं
तत्प्राप्त्यैरदभिति कृत्वा व्यवच्छिन्नमेवेति । गतप्रनव-
स्थाद्वारम् ।

(८) अथ मिथ्यात्वद्वारं विवृणोति—

मिच्छते संकाऽऽह, जहेय मोसि तेहव सेसं पि ।
मिच्छते विचरीकणं, अम्भुवगमे वारखमसारं ॥१२४॥

मिथ्यात्वे विचार्यमाणे शृङ्गाऽऽरूपो दोषा बह्व्यसः । शृङ्गा
नाम—किं मये अभी यथा वास्तिनस्तथा कारिणो न भवति,
येन प्रलम्बानि गृह्णन्ति, आदिशब्दात्कास्त्वाद्यो दोषाः । तथा
यथैतदुक्तं, तथैव शेषमप्यद्वैतेषां मिथ्यारूपमेवेति विस्त-
विष्णुतिः स्यात्, मिथ्यात्वाद्वा चलितभावस्य सम्यक्त्वाभि-
मुखस्य प्रलम्बग्रहणदर्शनात् पुनरपि मिथ्यात्वे स्थिरीकरणं
भवति, अम्भुवगमे वा प्रव्रज्यायाः, अणुव्रतानां वा, सम्यग्-
दर्शनस्य वा कर्तुं कामस्यापरः कश्चिद् वारणं कुर्यात्—नैत-
ेषां समीपे प्रतिपद्यस्व अस्मिन् निस्सारमदीर्घां प्रवचनं म-
येदं च दृष्टमिति । ततं मिथ्यात्वद्वारम् ।

(९) अथ विग्राहना । सा च द्विविधा—संयमे, आरमणि च । हे
अपि प्रलोच सप्रपञ्चं मायिते, तथाऽपि विशेयमुपदर्शयितुमाह—
तं काय परिचयई, नाणं तह दसणं चरितं च ।

वीयाऽऽहोपिसेवग, लोगो जह तेहिं सो पुट्ठो ॥१२५॥

प्रलम्बं गृह्णन् तं कायं वनस्पतिलक्षणं परित्यजतिः त-
था—ज्ञानं दर्शनं चारितं चेति वीयाऽऽदिप्रतिसेवको लोको
यथा अत्ययेन स्पृष्टः, तथा सोऽपि साधुतेः । प्रलम्बरातेष्वि-
तेरसंयमेन स्पृष्ट इति निर्युक्तिगथाऽल्लग्यं ।

अथेनामेव विवरीपुगह—

कायं परिचयंतो, सेस काए वए य सो चयई ।
याणं शाणुवदेम, अवट्टमाणो उ अभाणी ॥१२६॥

प्रलम्बानि गृह्णानो वनस्पतिकार्यं परित्यजति, तं च प-
रित्यजन् शेषातपि कायानसौ भावतः परित्यजति, तत्र-
त्यक्त्येन च प्रथमव्रतपरित्यागः, प्रथमव्रतपरित्यागे च श-
षव्रतपरित्यागोऽप्युपजायत इति व्रतान्यप्यसौ परित्यज-
तीत्युक्तम् । तथा ज्ञाने ज्ञानविषयं परित्यागं विन्यमान-
े ज्ञानोपदेशं क्रियाद्वारेणावर्तमानोऽसौ ज्ञान्यपि अज्ञानी
मन्यते ।

दंसणचरणा मूढस्स, नत्थि समया व नत्थि संपं तु ।
विरटलक्खण चरणं, तदभावे नत्थिवा तं तु ॥१२७॥

ज्ञानाभावाद्यसौ मूढो भवति, मूढस्य दर्शनचारित्र्ये न हतः ।
यद्वा—प्रलम्बग्रहणादस्य जंविषु समता न विद्यते, समताया
अभावाच्च सम्यक्क्रमेण नास्ति, तस्यापि सामाधिकभेदवत्तया
समतारूपत्वात् विरतिलक्षणं चरणं भिन्ने, तच्च लक्ष-
णं प्रलम्बानि गृह्णता न विद्यते, तदभावे लक्षणभावे तसु
तत्पुनश्चारित्र्यं नास्ति, वाशब्दः प्रकारान्तरयोनकः । अथ
“वीयाई ” इत्यादि व्याख्यायने—फलाद्दीर्घं भवतीति कृत्वा
बीजग्रहणम् । आदिशब्दात्कल्पपुष्पप्रधातलशास्त्रावकृत्क-
म्बकन्दमूलानि गृह्णन्ति । शिष्यः प्राऽऽह—सर्वेऽपि वनस्पतयः
सुलादेव एव भजन्ति, अतो—सुलाई पडिसंववा ” इति
कर्तुमुचितं किमिति । “वीयाई पडिसंववा ” इति कृतम् ? ।

सरिराह—

पाएण वीयभोई, चोयण । पच्छाऽणुपुत्ति ना एवं ।

जोशिंगघाते व हतं, तदादि वा होह वयकाओ ॥१२८॥

लोकः प्रायेण बीजभोजी, तेन कारणेन बीजमादौ कृतम् । य
छा-हे नोदक ! समये त्रिविधाऽनुपूर्वी प्रकल्प्यते । तद्यथा-पू-
र्वानुपूर्वी, पश्चानुपूर्वी, अत्रानुपूर्वी च । त्रिविधाऽपि च यथा-
वसरं व्याख्यातमन्यत्र पश्चानुपूर्वी गृहीता । अथवा-बीजं व
नस्पतिना योनिरुपलब्धवानम्, अतस्तस्य घाते विनाश
सर्वमपि मृताऽऽदिकं निरपेक्षतया हतं भवति । यदि वा-त-
दादिवनस्पतिकार्यो भवति, तद्बीजमादिवस्य स तदादिः । स-
र्वेषामपि वनस्पतीनां तत एव प्रसूतेः, अतो बीजाऽऽदि-
प्रहणं कृतम् ।

ततश्च-

विरइसभावं चरणं, बीयासेवी हु सेवयानी वि ।

अस्संनमेण लोगो, पुट्ठो जह सो वि हु तेहव ॥१२९॥

यो बीजाऽऽसेवी स नियमात् शराणां मृताऽऽदीनामपि
घाती विश्वेयो, यश्च मृताऽऽदीनि घानयान् तस्य विरतिस्व-
भावं यच्चरणं चारित्रं तत्र भवति । यथा च बीजाऽऽदिप्रति-
सेवको लोकाऽऽन्येमेन स्पृष्टस्त्वधेवानावापि नैः प्रलम्बेन-
वितैरस्यमेन स्पृष्ट इति । गता संयमावगता ।

(१०) आत्मविगमनामाह-

तं चेव अभिहणंजा, आवादिपं अहय जोहोलोपता ।

तद्गुहादिं भुंजिता, विमुचिकारिहिं आयवहो ॥१३०॥

तैलकुडाऽऽदिकं चित्तं पुनरागतं सत् तमेव मातुमिह-
न्यात्, इदं च प्रागुक्तमपि स्थानाश्रयार्थमत्रोपास्यमिति न पुन-
रुक्तदोषः । अथवा-जिह्वां तावत्तया बहुकानि प्रलम्बानि भु-
क्त्या विमुचिकारिऽऽदिभ्यो रागं रागं शैरामवयो भवति । उक्ता-
ऽऽदिविराधना । तद्गुहो च व्याख्याता आत्माऽऽदयश्चत्वारं-
ऽपि दोषाः । वृ० १ उ० २ प्र० । (गीतायेंन गच्छुतामणा
न कर्तुं शक्यते इति 'गच्छुतामणा' शब्दे, तृतीयभागे ८०६
पृष्ठे उक्तम्) (प्रलम्बाधिकारे द्रव्यतः परितममन्त्रं या येन
लक्षणैर्न जानाति तदभिहितम्, 'अणैर्न जीव' शब्दे प्रथ-
मभागे २६३ पृष्ठे)

(११) अथ प्रहणद्वारम्-

चउमंगि गहये पक्खे-वए अ एगमिं मासिंय लहुयं ।

गहये पक्खेवमी, होंति अणेगा अणेगुसु ॥१३१॥

चतुर्थेऽपि प्रहणे प्रलेपकं च द्रव्या । तद्यथा एकं प्रहणम् एकः
प्रलेपकः । १. एकं प्रहणमनेकं प्रलेपकाः २. अनेकानि प्रहणानि
एकः प्रलेपकः ३. अनेकानि प्रहणानि अनेकं प्रलेपकाः ४. अथ
च हस्तेन यत् प्रलम्बमादानं तत् प्रहणम्, यत्पुनर्मुक्तं प्रवेशनं
स प्रलेपकः । तत्र प्रथममङ्गे एकस्मिन् प्रहणे मासलपु, प्रलेपकानि
यावत् प्रलेपकान् करोति तावन्ति मासलपुनि । तृतीयमङ्गे
तु यावन्ति प्रहणानि तावन्ति मासलपुकानि, प्रलेपकवि-
परस्परिको मासलपु । चतुर्थमङ्गे अनेकेषु प्रहणेषु प्रलेपकेषु
वा-नेकान्येव मासलपुकानि, एतच्च सामावगतिनिष्पन्नं मन्त्र-
व्यम् । यत्पुनर्जीवघाननिष्पन्नं चतुर्थेषुकाऽऽदिकं तत् स्थि-
तमेव । एतच्च प्रहणप्रलेपकनिष्पन्नं प्रायश्चित्तं यथा केवली
आनाति तथा गीतायोऽपि । तत् प्रहणद्वारम् ।

(१२) अथ तुल्ये रागद्वेषाभाव इति द्वारम् । तत्र शिष्यः

प्राऽऽह-

पाडिसिद्धा खलु लीला, विद्वए चरिये य तुल्लद्वेष्येसु ।

निदयता वि हु एवं, बहुधाए एगे पच्छित्तं ॥१३७॥

अदो भगवन्तो रागद्वेषाध्यासितमनसः । तयाहि-तुल्य-
द्रव्येषु, समानेऽपि प्रलम्बद्रव्याणां जीवत्ये इत्यर्थः द्वितीय-
मङ्गे एकफलस्य, चरममङ्गे बहुनां फलानां बहुन् धारान् प्रले-
पं करोतीति बहुनि मासिकानि, इत्थं तृतीयमङ्गे तु बहुनि व-
नफलानि गृहीत्वा वा एकः प्रलेपक इति कृत्यैकं मासिकं
च दृष्टे तन्मम मनसि प्रतिभासते-नूनं तल्लेव युष्माभिः
प्रतिपिद्धा न पुनर्जीवोपाधतः । एवं च भगवतां द्वितीय-
मङ्गे प्रलम्बजीवानासुरिणः रागो, बहुमासिकदानात् तृती-
यमङ्गे तु द्वेषः, एकस्यैव मासिकस्य दानात् । यथा-द्वितीये
मङ्गे गृहतां शिष्याणः सुप्रति द्वेषः । तृतीयं तु रागः, कारणं
प्राप्यदेव । किं च-युष्माकमेवं बहुघाते युगपदहनां नुक्ते
प्रतिप्य मल्लेण एकमेव मासिकं दत्त्वा निर्दयता भवति ।

अथ रागद्वेषाभावं समर्थयन् सूरिः परिहारमाह-

चोपत्तं निदयतं निव, सुचउंता विडमणं पि नेच्छामो ।

निर्वेच्छेच्छपलनुरकुड-मतागं लिपमक्खसुता ॥१३८॥

हे चोदक ! निर्दयतामेव भेच्छन्तो ययं विद्वदमनसि
नेच्छामः । यिचिधं दशनं भलणं विदशनं, तल्ला इत्यर्थः ।
स्नेच्छुद्वयदृष्टान्तं वक्ष्यति-"जहा एगमस रब्बो दा भच्छा
आलभमा, नेण रब्बो तस्मिं भेच्छणं तुट्ठण दा सुग्कुडा दा व
छुगला दियणा, तं नोदं य तुट्ठा, तथ एगेण छुगला गल्लयहा-
रणे माग्गुण्ण वाइआ दाहं निदि । त्वत्तिआ एक्कं अंग
छुत्ते सायनि, तं पि सो छुंर धामं लेणंणं आसुरं, तिं वा
छुगल्ल वा लिपे । एवं तस्म छुगल्लस आनंतस्सं व ताता-
णि धेत्तुं खरयाणि, मनो य पटमस एगपहाणं एक्को
वधो, विनियस्स जल्लिदि छुंदि मरति तल्लिया वधा,
लंगं य पावो गणिज्जि । एवं जंण पलंवरस एक्को पक्खेवो
कआ, तस्म एकं मासियं, जो विडयंतो सायनि तस्म त-
ल्लिया पच्छित्ता घणवळणए य पाग्गतावयिणए किरिया-
ए वट्ठिनि । विउमणा णाम-आसादेंता धोवं सायनि ।"
अत एवाऽऽह-"निर्वेच्छेच्छ" इत्यादि । कस्यचित्पुत्रस्य द्वौ
स्नेच्छुद्वयवल्लगौ, तेन तुष्टेन तयोः छुगल्लको मुग्गकुटो च
वृत्तौ, तत्रैकेन छुगल्लस्य सुतस्य द्वितीयेन पुनरसूतस्यैवै-
कैकमङ्गे द्वित्र्या लक्षणाऽऽदिभिर्गल्लिम्भे भरणं कृतमिति ।

किं च-

अचिचसे विदमसा, पाडिमिद्धा किमु मवेणेषे द्वये ? ।

कारणे पक्खेवमिं तु, पढमो तइओ अ नयणाए ॥१३९॥

अचिचसेऽपि द्वये विदयता प्रतिपिद्धा किं पुनः संयतनं
द्रव्ये ?, सचित्तं प्रलम्बं सुतगो विदयनया न भल्लगोयमिति
भावः । यत्र पुनः कारणं सचित्तं मुखं प्रल्लगतां, तथा-
ऽपि प्रथममङ्गः एकमहल्लेकप्रलेपकः, तृतीयो मङ्गस्यनेकप्र-
ल्लेकप्रलेपकयो यतनया भवितव्यः ।

अथानन्तकायस्य वक्ष्येति द्वारम् । यतः प्रथमतो द्वार-
साध्यामाह-

पाग्गिच्छेते पुच्छा, उच्छुकरणयहिद्धिदास्यली य ।

दिहंतो चउत्पदं, विकृद्भ्य एलिमयणाविभं ॥१८०॥

प्रथमं प्रायश्चित्तं पृच्छा कर्तव्या, तत इष्टुकरणंनेतुवाटन, महाहिकेन राक्षा (दारु सि) दारुभारेण स्थलया च देवद्रो एषा दृष्टान्तः कर्तव्यः । अतुषे द्रव्यतो भावतोऽपि भिक्षाभि-ति यन्वं तत्र त्रीणि धाराणि-विकृद्भ्यं, परिमन्थः, अना-बोलेभिति समासाधेयः ।

अथ विस्तरार्थमाह-

चोपइ अजीवते, तुल्ल कौस गुरुगो अणेतमि ।

कौस य अचेयणस्मी, पच्छिचे दिजाए दव्वे ॥१८१॥

शिष्यो नेदयनि-भावतो भिक्षं द्रव्यतोऽभिक्षं, भावतो भिक्षं द्रव्यतोऽपि भिक्षमिति तृतीयचतुर्थयोर्भेदयोः परीत् अन्-न्ते च अजीवत्वे तुल्येऽपि कस्मान्न अन्नन्ते गुरुमासः । परीत् लघुमासो दीयते? कस्माच्चाचतने द्रव्ये परीत् अन्नन्ते वा जी-वोपघातं विनाऽपि प्रायश्चित्तं दीयते? अपरं च रामद्विपवन्तो यद्वचनं परीत् मासलघु, अन्नन्ते अचतनेऽपि मासगुरु प्रायश्चित्तम् ।

तत्र यथावचोदितं कस्मात्परीत् मासलघु, अन्नन्ते मास-गुरु, तद्विषयं समाधानमाह-

साऊ जिणपडिडुडो, अणेतजीवाण गायनिप्फओ ।

गेहीपसंगदोमा, अणेतकाए अतो गुरुगो ॥१८२॥

परीत्सादनन्तकायः स्वादुः स्वादुतरः, तथा जिनैस्तीर्थकैः प्रतिकृतः । कारणेऽपि परीत् प्रदीतत्वं नानन्तमिति जिनेप-देशात् । अन्नन्तात् च जीवानां च गात्रेण स निष्पन्नः सुखा-दुःखाध्याधिकतरा तत्र पृथिव्यवति, तस्याश्च प्रसङ्गेनानिर्णयो-यमपि गृहीयदित्यादयो बहवो दोषा ततोऽनन्तकायं आचि-त्तेऽपि गुरुको मासः प्रायश्चित्तम् । एवं च द्रव्यातुरूपं प्राय-श्चित्तं ददनामस्माकं रागद्वेषावपि दुरापास्तप्रसराविति । य-थाहं कस्माद्वचित्ते प्रायश्चित्तं प्रयच्छन्ति, तत्राऽपि समा-धीयते-अन्नवस्थाप्रमद्विनिवारणार्थं, सजीवप्रहणपरिहारार्थं वाऽचित्तंऽपि प्रायश्चित्तप्रदानमुपपन्नमेव ।

तथा चात्राऽऽचार्यो इष्टुकरणदृष्टान्तमुपदशयति-

न वि खाइयं नावि वति, न गोणपडियाइए निवारइ ।

इतिरकणभईहिणो, विवरीए पसत्तुवुणओ य ॥१८३॥

“ एगेण कुट्टेविणा उच्छुकरणं रोविणं, तस्सपरपरंतो न वि कारया न वि वईए फलिहणं न वि गोणए निवारइ, नावि पहिण कारयंते वारइ, ताहं तेहिं गोणाहं हि अवयिजमाणंहि नं सर्वं उच्छुकरयं, एवं कंतो सो कम्मकरणं भईए हिणो, जं च पराणं सिनं वावि विण बुलं-पसितं ते दाहं ति तं पि दायव्वं । एवं सो उच्छुकरणं विण्डुं मुले हिणं जं जस्स देयं तं अदिनो बडो विण्डुओ य । एस अवमन्थो । अण्णेण वि उच्छुकर-णं करं, सो विवरीतो भाणियव्वो, कारयादि सर्वं करं, जं य गोणार्हं पडंति ते तहा अणं वि वडुंति । एस पसत्तो ” अथा-कारार्थः-कश्चित् कुट्टुम्भी इष्टुकरणे रोपयित्वा नापि खातिकां नापि वृत्तिं कृतवान्, न वा गोपीयकाऽऽदीन् खादतो निवार-यति, इत्येवं कुर्वन् इष्टुकरणस्य संभविष्यो या वृत्तिः कर्मकरा-ऽऽदिदेशं द्रव्यं, तथा हिष्टुकरुडितः सन् विनहः । एतद्विपरीत-श्च प्रशस्तदृष्टान्तो यत्कृतः । उपनयश्च द्वयोरेपि दृष्टान्तयो-र्भेदः ।

स चाऽयम्-

को दोस दोहि भिसे, पसंगदोमेण अणई भते ।

भिन्नाभिन्नगहणे, न तरइ सजिए वि परिहरिउं ॥१८४॥

कश्चिच्छिद्धेर्मां प्रलम्बानि गृहीतुकामः को दोषः स्यात् । डा-भ्यां द्रव्यभावाभ्यां भिक्षं प्रलम्बं गृह्यमाणं इति परिभाष्य द्रव्यभावभिक्षानि प्रलम्बभावानोत्तवान् । यदि च-प्रत्य प्रा-यश्चित्तं न दीयते तदा स निर्विशिष्टं भूयो भूयस्तानि गृ-ह्णानि, ततश्च लम्बप्रलम्बरसाऽऽस्वादस्य प्रसङ्गादपि तैः प्र-लम्बैरलम्ब्यमानैस्तस्य भक्षे अश्विररोचको भवति, ततो यानि भावतो भिक्षानि द्रव्यतोऽभिक्षानि तेषां प्रहणे प्र-वर्तते, यदा तान्यपि न लभते तदाऽसौ प्रलम्बरसगुहः सजीवान्यपि प्रलम्बानि न शक्नोति परिहर्तुमिति । विशे-षयोजना त्वेवम्-कुट्टुम्बिस्थानीयं साधुः, इष्टुकरणस्थानीयं चारित्रं, परिखास्थानीया अचित्तप्रधानाऽऽदिनिवृत्तिः, तृति-स्थानीया गुर्विज्ञा, गोपयिकाऽऽदिस्थानीया रसगौरवाऽऽद-यः, नैकपदयमाणं प्रलम्बप्राणिणश्चचारित्रमचित्तदेवं विनश्य-ति, येनाऽसौ कर्पक एकमपि कर्णं प्राप्तस्तथाऽयमप्यनेका-नि जन्ममरणानि प्रान्तान्तिप्य अग्रप्रश्न उपनयः । प्रश्नश्च पुनरयम्-यथा तेन द्वितीयकर्पकण कृतं सर्वमपि परिखाऽऽ-दिक्म्, उत्रासिता गवाद्यः, रस्तिनं स्वलेभं, संजाताऽऽना-वैहिकानां कामोभोगानामाभोगी, एवमत्रापि केनाऽपि सा-धुना द्रव्यभावभिक्षं प्रलम्बमानेनमात्रार्थिणामाचरितं तैराचार्यैः स साधुरत्यर्थं खरगिटतः ।

ततश्च-

छुड्ढाविय कवदेइ, ण कमेति मती पुणो वि तं चेत्तु ।

न य से वड्ढइ गेही, एमव अणंतकाए वि ॥१८५॥

स साधुराचार्यः प्रलम्बानि छुड्ढावितः त्याजितः, प्रायश्चि-त्तदण्डश्च तस्य कृतः, ततश्च छुड्ढापितकृतदण्डस्य पुनर-पि तत्प्रलम्बजातं गृहीतुं मतिनं कर्मानं मोरसहनं । न च ध-व (न) तस्य प्रलम्बं गुहिवर्जितं, ततश्चाऽसौ विरति-रूपया परिखया गुर्विज्ञारूपया बुद्ध्या परिस्मितमल्लुकरण-रूपे चारित्रं रसगौरवाऽऽदिगोपयिदैरुपदयमाणं सम्यक् परिपालयितुमीष्टं, जायते वैहिकाऽऽमुष्मिककदवाणपरम्प-राया भाजनेमेवं तावत्प्रत्येकं भणितम्, अन्ननकायेऽप्येवमेव द्रष्टव्यमिति ।

अथ महर्हिकदारुभरदृष्टान्तत्रयमाह-

कञ्जेतपुर ओलो-यणेण अनितीयं विणइ तु ।

दारुभरो य विलुत्तो, नगरहारे अवारितो ॥१८६॥

विनिण्णोलोयेनो, सव्वा पिडितु तालिना पुरतो ।

भयजण्णे समाण वि, एमव य दारुहारी वि ॥१८७॥

महिहिषो, राया भयइ-तस्स कञ्जेतपुरे वाययगंहि ओलो-ए, तं न कोऽपि वारइ, तां देते पसंगेण निम्गत्तमाडत्ता-कोतह विणु को वि निवारइ, पच्छा विडपुनंहि समं आलावं-चाउमाडलाओ । एवं अवारिज्जोतओ विणुड्ढाओ । दारुभरदिदं तो-यगस्स सेट्टिस्स दारुभरिया भंडी पविसनि, नगरदोने एकं दारुअं सयं पडिइ, तं गेहदं पामित्ता न वारियं ति काउं अण्णेण चडक्केण भंडीओ खेव लहियं तं अवारिज्जमाणं पालिना सव्वो दारुभरो विलुत्ता लमियं । एत अवसत्ता । इमे पसत्ता-चित्पणे अंतपुरपालंगेण पगा ओलोयंति

दिदुः। ताहं तेषु सव्याश्रं पिंडिना नातिं पुरतो सा तालिता, ताहं सेलियाश्रं विनीयाश्रं च पलोपति । एवं श्रंतरेउ रक्षित्य । एवं पढमदारुहारी वि पिण्डिता दारुमरो वि गच्छन्तो । " अथाऽऽनुरगमनका-कन्याऽऽनःपुग्मवल्लोकेन वानायेनेना-वल्लोकमानमनितवारितं सन् क्रमेषु विटपुत्रैः सार्द्धमालाप कृष्णाग्निनष्टम् । एवं दारुमरोऽपि, नगराजं दारुणं गृह्णाति, वेदकृपास्यवाच्यति शाकटिकं सर्वोऽपि विलुप्तो मुपितः । द्वितीयं पुग्मनःपुरपालं कनैका कन्यका अवलं कमाना दृष्टा । ततः सर्वो अपि कन्यकाः पिण्डिकृत्य तासां पुरतस्नाडिता, यथा शेषायांमपि भयजननं भवति । एवमेव च दारुहारीपि प्रथमः कुट्टितो यथा शेषा विभ्यतीति ।

स्थलीदृष्टान्तमाह-

थलगांथि सयं द्युपथ स्वखेषु लक्ष्मपमरा थलितं पुण्यो ।
पान्तं चितिगृहितु, कौट्यंवेदिगमहनिपत्ती ॥१८॥

थली नाम देवदोली ततो गावीणं गोयर्नं गयासु एका जन्मगी मया, सा पुलिदेहिं सयं मय ति खड्या, कटिंयं गोवावर्णं देवदोलीपरिचारणम् । ते भस्ति-जाल खड्या नाम ता खड्या । पञ्च ते पयमंगं अवारिज्जता अप्रणा जेव मरेउमाराज्जा, पञ्च तेहि लक्ष्मपमंगं थली जेव वानिता । एस अप्रतन्था । इमो पयन्था-तेहि च गावीणं गोयर्नं गयासु एका मया, सा पुलिदेहिं खड्या, गोवावर्णं विट्टं परिचारणा ए, तेहि गोन्णं विरयदिवसे नं कौटं भयं मा पयमं काडि-तिचि ति काउं तथ वंथिगमहो कथो । " अतर्गथः-स्थलीसंविधनीनां गवां गोचरगतानामेका जरुगोवी सयं मृता, तस्या भलगेन लक्ष्मप्रमङ्गा गुलन्दाः स्वयंमेवाऽऽगम्य-रुक्ता वानितवन्तः । द्वितीयः पुनर्वेददोलीपरिचारकः कौट-कं पुलिदृष्टो तर्वा भयं मा भूयस्मइ इति कृत्वा तेनां पुलिन्दानां वन्दिग्रहणे निबृत्तिः कृता । उपनयोज्ञता- " कौ-दोली दौहि भिन्न, पसेगदोसेल अगुरुई भवे । " इत्यादि प्रागुक्तानुसारं सर्वत्राऽपि द्रष्टव्या ।

अथ " विकटुभ-पल्लमेथारं " व्याख्यानयति-

विकटुभमयमगणे दी-हगोयरे एमणं व पेज्झिजा ।

निष्पिमिय सौंदनायं, भुगजिवाडीए पल्लमेयो ॥१८॥

इह प्रलम्भरमभिज्ञादतया प्रलम्भविना केवलः कृतः यदा न प्रतिमानं, ततोऽन्यस्मिन् भूताने लब्धेऽपि विकटुभं शालनकं, तन्मागीयशालममानो दीयं गोचरं करोति, एषोऽपि वा अलममानोऽनपयोऽपि विकटुभं गुरुजगणां प्रेरयेत् । अथ च निष्पिष्टतः पिष्टित्यजी शीरं मथया ज्ञातम् उदाहरणम्- " जहा एतो अमेलभक्की पुरिमो, तस्म य मज्जापण्हं यद संपन्ना, अज्जा तेहि भणिग्गा- मज्जेणिज्जी-ये को दाम्पो, ते हि य सो सवहं गाहिता, तसो लज्जामाणो एतेने परंण आणीय पिबह, पञ्च लज्जपसरो बहुजणमज्जे वीहीए वि वल्लजं पाउमादन्ना, तेसि पुण ममे विलंको उपदेस इत्यर्थः । इयस्म पुण विमिहवाण यण्णद-गार्हणे भाणिय सव्वकालं न भवति, पुणो तेहि भणिग्-कारसं मज्जपाए विणा विलंकेणं ?, परमारिए य मसे को दोसो खाइह । इमे तथ विनेसे वहं गाहितो परमारिए नति दोसो ति जायति पञ्च लज्जसो कडिण्विन्धी-

तो निरूपयसपरिणामो अप्रणा वि मरेउं जायति निस्सो जाओ, जहा सो सोऽश्रो विलंकेण विणा न सखेइ अचिउं एवं तस्स वि पल्लवहिं विणा कुरो न परिहाइ, तस्स एस्सि गही तेसु जायइ जीए एगदिएमवि तेहि विणा न सखेइ अरिधत्तु, पञ्च सणिग् जेव रुक्खेहिता गिहइइ सि तथा मुमांछिवाडो कोमला मुग्गफली, उपलक्षणत्वादिसुख-एडिनन्दुकाऽऽदिक्कमपि यत्तुल्लोपीधरूपं तस्मिन् भयमांशे परिग्रन्थः सूत्रार्थव्यापारो भवति, न पुनः काचित् तुल्यमात्रा संजायते । अपि च-कदाचिदामविराधनाऽपि भवेत् । तथा चात्र दृष्टान्तः- " एका अविग्गया मुग्गवेसे कोमलाओ मुग्ग-पालिवा खायतो रक्षा आहिइएण वण्णेत्य दिदुः, एतेणं वि दिदुः सा, तदेव तस्स कोउयं जायं, कालियाओ पुण खलिया होज्ज ति पट्टं से काडियं जाव नवरं विट्टं कयरसो, एवं विराहणा होज्जा । गते विकटुभ-परिमण्डारं ।

अथानाचीषेष्ठारमाह-

अविज्ज दु मव्वपल्ला, जिणगुसहरमाइएहिं खाइसा ।

लोउत्तरिया धम्मा, अणुगुरुणा तेसु ते एवं ॥१९०॥

तथा अपिचेति दृष्टगाऽनुबन्धे, पूर्वोक्ता दोषास्तान् स्थिता एव दृष्टगान्तरमस्तीति भावः । दु निश्चितं, सर्वोऽपि सच्चिन्नाचित्ताऽऽदिभेदभिन्नानि मूलकान्ताऽऽदिभेदादहशविधा-नि वा प्रलम्भानि जितेस्मीर्थकैरंगेष्वर्थे गतमाऽऽदिभि-रादिप्रहणेन जम्बूपभवशर्यंभवाऽऽदिभिः स्वाविरत्यना-सीमान्यनामिविनाति, लोकोत्तरिकाश्च ये केचन धर्माः समाचारास्तैः सर्वेऽप्यनुगृह्णाव यथया पूर्वगुर्भगराजितं तन्त्रैव पाश्चात्यैव्याचरणीयमीति गुरुपारम्यैव्यवस्थया व्यवहरणीया इति भावः । यैवेवं तेन तानि प्रलम्भानि वर्ज्या-नि परिहर्तव्यानीति । ७०-१ उ० २ प्र० ॥ (अत्र विधिः ' अणाइय ' शब्दे प्रथमभागे ३०४ वृष्ट गतः) अप्यं सर्वोऽपि विधिनिर्ग्रन्थानां श्रव्यः ।

(१३) अत्र निर्ग्रन्थीयचित्त्यामुमेवानिदिशसाह-

एयव गमो नियमा, निग्गंथीणं पि होइ नायव्वो ।

मविमेमतरा दोमा, तासि पुण गिहहमाणीणं ॥१९१॥

एय एव सर्वोऽपि गमः प्रकारां निर्ग्रन्थीनामपि भवति ज्ञातव्यः, तासां पुनर्गुह्यनीनां प्रलम्भनं हस्तकर्मकरणऽऽदि-ना सर्वशेगगना दोषा वक्तव्या इति ।

स्वप्न-

कपइ निग्गंथीय वा आमे तालपल्लवे भिन्ने पडिगा-हितए ॥२॥

अस्य व्याख्या प्राप्तवन् नवरं भिन्नं भावतो व्यपगतजीवं द्रव्यतो भिन्नं वा, त्वीयचतुर्थमङ्गवर्त्तत्यर्थः, स्वेषादुद्धानं, यथा-आमं भिन्नं कल्पत, अथतः पुनः प्रतिपेधयति-न कल्पते । आह-यदि न कल्पते ततः किं स्वेषं निबद्धं कल्पत इति ? उच्यते-

इदं वि निर्वोषो गुत्ते, तव हि जईणं न कपइ आये ।

इदं गिहइ लगति सो, पुरिमपदनिवारिणं दोसं ॥१९६॥

यद्यपि स्वै निवन्ध- कल्पते भिन्नमितिलक्षणस्तथापि यतीनां न कल्पते आमं भिन्नमपि यदि गुह्याति, ततः स पूर्वपदं पूर्वमृज्ज विवारीता ये दोषास्तान् लगति प्राप्नोति ।

आह—यदि स्वप्ने अनुज्ञातमपि न कल्पते, तर्हि स्वप्ने निर-
र्थकम् ? स्मरितम्—

सुप्तं तु कारिण्यं, गेलभद्राण्यभ्योमर्षसु ।

अहं नाम चउत्थपदे, इयरे गहणं कं होजा ॥२६७॥

स्वप्ने कारिण्यं कानि च कारणाण्यमूनि—स्नानत्यमच्छा, अव-
मौर्धर्यम्, एवमादिषु कारणेषु कल्पते, तत्र प्रथमतः स्वर्गमङ्गले,
तद्वत्त्वमिदं तृतीयप्रथममङ्गलम् । आह—यथा नाम चउ-
त्थपदे चउत्थमङ्गले प्रहणं तथंतरस्मिन् भङ्गत्रये कथं प्रहणं भवे-
त् ? उच्यते—तथापि कारणतो प्रहणं भवत्येव, यथा च
भवति तयोत्तराभिधत्त्यते । ६०१ उ० २ प्रक० । (दृष्टा-
न्तकलम् “दिद्वतं” शब्दे चतुर्थभागे २४०६ पृष्ठे गतम्)

कथमिति चेत् ? उच्यते—

एमेव य दिद्वतो, विहिं अविहीए जहा विसम दोसं ।

होइ सदोसं च तहा, कजितर जयानपफलाइ ॥२०३॥

एव एव त्वदुक्तो दृष्टान्तोऽस्माभिः प्रस्तुतस्त्वायं स्वतार्यते,
तथा विधिना विप्रमुपभुज्यमानमदोषमभिधिना भुज्यमानं
तदेव सदापं. तथा कार्यं यतनया फलाऽदीति आसेव्यमा-
नानि न दोगायोगानिष्ठान्ते (इत्यरे स्ति) इतरस्मिन् का-
र्ये यतनया वा अयतनया वा सेव्यमानानि निर्दोषायोग-
कल्पन्ति ।

अपि च—

आयुहे दुश्चिन्तितुमि, परेण बलमा हिए ।

बेताल इव हुज्जो, होइ पयंगिराकरो ॥२०४॥

यथा केनापि शरीरबलद्वयं जनेन परवधायाऽप्युप-
नि-
सृष्टं मुक्तं. तच्च दुर्निमृष्टं कृतं. येन तद्वत् परेण हन्तं गृहीतम् ।
बहो—आनिसृष्टमेवाऽप्युप-
पन्नं (बलम्) किञ्चित्सत्त्वाद्
बलाकारेण हन्तं, ततस्त्वास्मिन् आयुषं दुर्निमृष्टे परेण
बलाकारेण आहन्ते सति तस्यैव तेन प्रतिघातः कियते ।
एवं स्व्याभ्यसदभिमतदृष्टान्तप्रतिघाताय विप्रदृष्टान्त उप-
न्यस्तः, अस्माभिस्तु तेनैव दृष्टान्तेन न सर्वत्र दृष्टान्तः
क्रमत इति भवत्प्रतिज्ञायाः प्रतिघातः कृतः. स्वाभिमत-
आर्थेः प्रसाधित इति । यथा केनास्मिन्त्रवादिना होमजापा-
ऽऽदिभिर्वेनाल आहन्त आगतश्च, स च वेतालः किञ्चित्त्वी-
र्यस्तत्त्वेन दृष्टा दुर्गुक्तो दुःसाधनो न केवलं तस्य साध-
कस्याभीष्टमर्थे न साधयति, किं तु कुपितः सन् प्रत्यङ्कि-
राकरः प्रयुक्त तस्यैव साधकस्याभिमतत्वाऽऽलक्षणाऽपका-
रकारी भवतिः एवं भवताऽपि स्वपक्षसाधनार्थं विप्रदृष्टान्त
उपास्तः स च दुष्प्रयुक्तत्वात्प्रायत भवत एव प्रतिज्ञोपपात-
लक्षणमपकारमात्राति स्मेति ।

किं च—

निरुजस विकटभोगो, अपत्यो अकारणे य अविहीए ।

इय दपेण पलंवा, अहिया कजे य अविहीए ॥२०५॥

यथा नीरुजस्य विशेषेण कटुकं विकटुकमौषधमित्यर्थः. तस्य
भोगो उपयोगस्तथा कारणे च रोगाऽदी यस्तस्यैव वा-
चविधिना भोगः स उभयोऽप्यपव्योऽहितो विनाशकरणं जा-
यते तस्यैव त्रयेण कारणाभावेनाऽऽसेव्यमानानि प्रलम्बान्य-
हितानि हरेत्यर्थः अतिना भवन्ति, कारणे चावमौर्ध्याऽऽदा-
वविधिना अयतनया गृहीतानीह परत्र बाह्यतानि जायन्ते ।

अथ दृष्टान्तमेव समर्थयथाह—

अइ कुसलकपिआओ, उवमाउ न होज जीवलोगमि ।

क्षिण्णं पि ब गगणे, मभिज लोणो निरुवमाओ ॥२०६॥

कुशलैः पण्डितैः कष्टिपतास्तेषु तेषु ग्रन्थेषु विरचिता उपमा
दृष्टान्ता अस्मिन् जीवलोकं यदि न भवेयुस्तीर्हि क्षिणाभिमिव
क्षिणं व्यथिक्षिणमेकीभूतं यदर्थं तद्यथा प्रचण्डपवनेन गगने
इतस्ततो आस्यते, एवमयमपि लोको निरुमिकस्तदर्थप्रसा-
धकदृष्टान्तविकलो दोलायमानमानसः संघाऽऽदिभिरितस्त-
तो आस्येत, न कस्याप्यर्थस्य निश्चयं कुर्यादिति भावः । उक्तं च—
“तावदेव चलत्यथो, मन्तुर्विषयमागतः । यावन्नोत्समवे-
नेव, (?) दृष्टान्तो नावलभ्यते ॥ १ ॥” एवं च बहुभिः प्रका-
रैर्व्यख्यापितं दृष्टान्तं प्रमापयन् शिष्यः प्राऽऽह—अगवन् !
यद्येवं ततः कियतां दृष्टान्तः उच्यते ?—कुर्मै आकर्षयतां दत्त-
कामेन भवता—

मरुपहिं य दिद्वतो, कायव्वां चउहं आणुपुर्वीए ।

एवमिह अचरणं, गेलभे तहेव ओममि ॥२०७॥

मरुकेः बालस्यः चतुर्भिर्दृष्टान्तः कस्यचिद्वापुष्यो, एवं
मरुकदृष्टान्तोऽसारेणैवाह्वानं ग्लानत्ये तथैवावमं द्वितीय-
पदं द्रष्टव्यमिति नियुक्तिगतासमासायाः ।

अथ पूर्वार्थे तवद् व्याख्यानं—

चउमरुग विदेसं सा—हपारए सुणुग मत्थवाहे य ।

ततियदिणपुतिमुदं, पारगो सुखयं हणिय स्वामो ॥२०८॥

परिणामत्थउ एगो, दो अपरिणयातु अंतिमोऽन्तीव ।

परिणामो सदहती, कसपपरिणामो मता विनिओ ॥२०९॥

ततिओ एतमकिं, दुक्खं पीरउ तितं समारदो ।

किं एविसि सिद्धं, अइपरिणामो हियं कुणित् ॥२१०॥

पिच्छं सुं वाहिजह, पदमो अहालहुस धाडितो ततिओ ।

चउत्थो अतिपसंगा, जाओ मोवापवदो ॥२११॥

जहा चत्तारि मरुआ अउमाइस्सामो लि काउं वि-
देसं पत्थिता, तेहि य एगो साहापारगो दिद्वो, पुच्छिओ-
कथं वधत्ति ? । सो अणुह—जण्येव तुःअं, ताहे न एग-
म्मि पवन्ते अज्जालसीसए सत्थं पडिच्छंति, सो य सत्थो
मिलइ, साहापारगो सुणुगं सारवेइ । तेहि भणियं—
किं तुच्चं एणं ? । सो अणुह—अहमेयं जाणामि कारणं, तओ
ते सत्थेणं समं अइवि पठिदो, तेसि अरुणं पधन्नाणं सो
सत्थो अओ अओ दिसो दिसि पलाहती, इतरे वि मरुया पं-
चजला सुणगुह्णो पकन्तो पडिना अरुणं निसियमुक्खि-
या तइयदिणं पिच्छंति पुटमुदं मयगकलेवउलं. तत्थं ते
साहापारगो भणिता एवं—सुणुगं मारउ स्वांमो, एवं च
सरुहिरं पाणियं व पिबामो, अणुहा मरिउजामो, एवं च बे-
वरहस्सं आक्खीए भणियं जेव न होसो, एयं तेण ते
भणिता । तेसि मरुया एक्को परिणामगो, दो अपरिणामगो
चउत्थो तु अतिपरिणामओ । तत्थं जो सो परिणामगो तेषु
तं साहापारगवयणं सहियं, अणुवयणं च, जे ते दो अप-
रिणामगो तस्मिं पक्केण साहापारगवयणं सोउं कथा । किया
तइयो अहो अकज्जं कथा वि मे न सुणंति, सो अपरिणाम-
गो तिसियमुक्खितो भवन्ते । जो सो विनिओ अपरिणामगो
सो भणति—एयं एयमवत्थाए वि अकिच्चं किं पुण
दुक्खं मारउजं भणियं लि काउं जाइयेण । जो सो अतिपरि-
णामगो सो अणुति—किह चिरस्स सिद्धं उडियामो अतीते

काले जं गु भवित्यं। एवं तेहि फाडिना खरओ। तन्व जेहि
 भावित्यं ते साहापारणेण भणित्ता-इतो भित्तिष्ठा समाणा
 पच्छिन्नं वहेज्जह, तन्व ओ सो परिणामगो तेण अप्पमा
 गरियं एगस्स अज्जावगस्स आलोइयं तेण सुद्धा त्ति भ-
 वित्यं पंचगव्यं वा दिव्सें। तन्व ओ सो अपरिणामओ सो
 भित्तिष्ठा समाणा सुगणक त्ति सिंरं काउं माहणमिलता
 चाउव्वेज्जस्स पदेहि पडिना साहति. सो चाउव्वेज्जण भिद्धि-
 कतो लिच्छुटो। जो सो अरपरिणामगो सुत्थि किवि अभ-
 वस्स अपेयं वा अतिपरिणामपसंगेण सो मायेगन्डालो
 जानो।" अथाक्षरार्थः-अन्वारे मरुका विदेशं प्रस्थितास्त-
 तः शाखापारगो वेदाध्ययनपारगतो मरुकस्तेषां मिलित-
 स्तेन च युनकः सार्द्धं गृहीतः, अरण्ये च गतानां सार्ध-
 स्थ वधो, मीयणं, तत्तत्संश्लेषकैरुकां दिशं गृहीत्वा परलाय-
 तः तृतीयदिने एतत्क्रियते। युनकडवराऽऽदिगेषुत्कं दृष्टं,
 शाखापारगो वक्ति-एनं युनकं इत्था भल्लगामः। अत्र वैकः
 परिणामकौ, द्वौ अपरिणतौ अपरिणामकौ, अग्निमध्ययु-
 ऽतीव परिणामकः प्रथमः शाखापारगवचनं ग्रहयते. द्वितीयः
 पुनरपरिणतः कर्णौ स्थितवान्, तं गृह्यन् एनां वानोमपीति
 कृत्वा मृतः। तृतीयोऽप्यपरिणतश्चित्तयति-एतदेतस्यामप्य-
 वस्थायामहृत्यं परं किं क्रियते दुःमहं मर्तुमिति युन-
 कभक्षणं कर्तुं समारब्धः। चतुर्थस्त्वतिपरिणामकः-किमि-
 यतः कालात् शिष्टं कथितमित्युक्त्वा अधिकं करोति, गो
 गदमाऽदिमांस्तप्यति भल्लयतीति शाखापारणेण च ते भण-
 ताः-अट्ठया उलीलाः प्रायश्चित्तं वहध्वं, तत्र यः प्रथमः
 परिणामकः स यथाशुक्लमायश्चित्तं शुद्धो, द्वितीयस्तु
 मृत एव, तृतीयो निर्धोऽतिनष्टातुर्विधः पङ्कजैर्हिकृत इत्यर्थः।
 चतुर्थेऽतिप्रसङ्गात् नास्ति किञ्चिदभ्यन्तरेण चेति श्व-
 पाकरूपग्रहणालो जात इति।

अधोपयोजनमाह-

जह पारगो तह गणी, जह मरुगा एव गच्छवामी उ ।
 सुगममरिसा पल्लवा, मडतोयमयं दगमफासं ॥२१२॥
 यथा शाखापारगस्तथा गणी आचार्यो, यथा चत्वारो म-
 रुका एवममुना प्रकारेण गच्छवतिनः साधवः, युनकस-
 द्दशान्येव प्रलम्बानि, विप्रकृष्टाध्वाऽऽदिकारणं विना साधुता-
 मभक्षणमित्यात्। मृततोयसमं युनकडवराऽऽलोककनुरय
 मप्रासुकोदकं ज्ञातव्यम्। अपयवात्।
 अथ यदुक्तम्—"एयमिहं अद्वारां, गेल्लं तहेव ओम-
 स्मि।" तत्रावधारं विवृणोति-

उददरे य सुभिक्खे, अद्वारा पवज्जणं तु दुपेणं ।
 लहगा पुण्ड्रपदे, जं वा आवज्जती तत्थ ॥२१३॥
 ऊर्ध्वं दरः पूर्यते यत्र काले तदूर्ध्वदरं, प्राकृतरीत्या उददरं,
 ते द्वा द्विविधाः-धान्यदरा उदरदराश्च। धान्यानामाधारभू-
 ता दरा धान्यदराः, कटपल्लवाश्च उदराण्येव दरा उदर-
 दराः। ते उभये यत्र यत्र पूर्यन्ते तदूर्ध्वदरम्। तथा-सुभिक्तं भि-
 क्षाचकैः सुलभमित्यम्। अत्र चतुर्थी-ऊर्ध्वदरं सुभिक्तं च १.
 ऊर्ध्वदरं न सुभिक्तं २. सुभिक्तं नोर्ध्वदरम् ३. नोर्ध्वदरं नो सुभिक्तम्
 ४। तत्र प्रथममङ्गं तृतीयमङ्गं वा यथावधानं कुर्यात् प्रतिपद्यते
 तदा यद्यपि न मूलान्तगुणविराधनाऽऽदिकं किमप्यापयते,

तदापि शुद्धपदे चत्वारो लघुकाः प्रायश्चित्तम्, कस्मादप्येणा-
 भ्वानं प्रतिपद्यते इति?। यद्वा-आत्मविराधनाऽऽदिकं यत्रा-
 ऽऽपद्यते तत्र तत्क्षिण्यं प्रायश्चित्तम् अधोपयोजनं शेषमहङ्कये
 दुर्भिक्षत्वाद्ध्वगमनं प्रतिपत्तव्यमिति प्रथमदृतीययोरपि
 भङ्गयोः कारणतो भवेद्ध्वगमनम्।

आह-किं तत्कारणम्? उच्यते-

असिने ओपोयोरिणं, रायदुदं भए वसनागाढे ।

गेलम् उत्तिमं, नाणे तह दंसणचरिते ॥ २१४ ॥

विशक्षितदेशे आगाढमशिवमौर्ध्वं राजद्विष्टं भवे वा प्र-
 त्यनीकाऽऽदिसमुत्थमागाढशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते. तथा
 तत्र वसनां त्थानत्वं भूयो भूय उपपद्यते। यद्वा-देशातरे
 त्थानत्वं कस्यापि समुत्पन्नं. तस्य प्रतिजागरणं कर्तव्यम्।
 उत्तमार्थं वा कोऽपि प्रांतपन्नस्तस्य निर्यापनं कार्यम्। तथा
 विवक्षितं देशं ज्ञानं वा दर्शनं चाग्निं वा नास्त्येति।

एएहिं कारोहिं, आगाढं हि तु गम्ममाणं हि ।

उवगरम् पुण्यपडिले-हिण्ण सत्थेण गंतव्वं ॥ २१५ ॥

एतैरनन्तरोक्तैः कारणैरागाढः समुत्पन्नः सङ्निर्गम्यते. ग-
 च्छुद्धिश्चाश्वप्राप्त्ययमुपकरणं गुलिकाऽऽदिकं गृहीत्वा मा-
 र्थं पूषमेव पुनस्तुल्यैरुत्पन्नं पूर्ववत्पुण्येनैव साधेन सा-
 र्थं गन्तव्यम्।

अत्र विधिमाह-

अद्वारां पविसेतो, जाणुगनीसाए गारए गच्छं ।

अहं तत्थ न गाहज्जा, चाउम्भामा भवे गुरुणा ॥२१६॥

अन्धानं प्रविशन्नाचार्यो ह्यार्यको गीतायेतत्प्रियया गच्छं
 सकलमप्यवकलपरिस्थितिं प्राहयति। अथ तत्रावधवेशऽव-
 कलपरिस्थितिमाचार्यो न प्राहयेयुस्तन्मनुमाना मुखाः प्राय-
 श्चित्तं भवेयुः।

स्यान्मतिः कथं वा गच्छप्यवकले प्राहयतीति? उच्यते-

गीयत्थेण सयं वा, गाहं छुडितो य पच्चयनिमित्तं ।

सारंति तं सुपत्था, पमं ग अप्पचओ इहरा ॥२१७॥

यथाचार्य आत्मना केनाऽपि कार्येण व्यापृतस्ततोऽन्य-
 जोपाध्यायाऽऽदिना गीतायेन. अथ न व्यापृतस्ततः स्वयमा-
 त्येनैवाप्यर्गिताथोनं पुरतः अङ्गेकपरममाचार्यो गच्छं प्रा-
 हयति. स च कथको प्राहयन्नन्तराग्नया अर्धपद्मान्तं छुहं-
 यन् परिण्यजनं कथयति. ततो ये ते धृतार्थो गीतायोस्तन
 तदर्थं यदर्थपञ्चज्ञानं त्यक्तं तन् स्मारयति, यथा विस्मृ-
 तं भवतमिव तथैतदर्थपद्विमिति। किनिमित्तमेवं क्रियते?
 इत्याह-अर्गिथानां प्रत्ययनिमित्तं-यथा सर्वेऽप्येते यदनां
 सामाचार्यमित्येव जानिन्ति, तन् नूनं साऽप्येवार्थानिः. अत-
 रथा यद्येवं न क्रियते, तत्तत्सामाचार्यार्थानां मध्ये ये अ-
 तिपरिणान्ते आद्यत उर्वासा अपि तथैव प्रमङ्गं कुर्युः।
 ये त्वपरिणामकास्तेषामप्रत्ययो भवेत्, यथेति इदानीमेव स्व-
 बुद्धिकल्पनाशिलपरिनिमित्तमावेदिविधां स्थितिं कुर्वन्तीति शिष्यः
 प्राह-यथा गाहद्वयं प्रलम्बग्रहणे सामाचार्यो तस्मिन्मा-
 नीमेव भण्यते।

गुरुग्राह-

अद्वाये जयशाए, परवृत्तं वक्खती उवरि सुते ।

ओमे वुवरि वोच्छइ, रोगायकेसिमा जयशा ॥ २१८ ॥

अर्ध्वनि गच्छतां या प्रलम्बग्रहणे यतना सामाचारी, तस्याः प्रकणमुपरी अथः सूत्रे ईहोदेशके वदयति, अथः मेऽपि यः काऽपि विधिः स सर्वोऽप्युपरी ईहय प्रलम्ब-प्रकृते वदयति । अत्र पुनयन् ग्लानत्वद्वारं तदभिधीयते । तच्च ग्लानत्वं द्विधा-रोगः, आतङ्कः । तयोः रोगाऽऽतङ्कयोर्हयो-रपीयं वक्ष्यमाणलक्षणा यतना ।

अत्र तिष्ठतु तावद्यतना, रोगाऽऽतङ्कयोरेव कः परस्परं वि-
शेषः ? उच्यते-

गंडीकोदस्त्रयाऽऽदी, रोगो कासाश्चो य आयंको ।

दीहक्या वी रोगो, आतंको आसुधानी उ ॥ २१९ ॥

गण्डी गण्डमालाऽऽदिकः, कुष्ठं पाण्डुरोगः, गलतकुष्ठं वा, क्षयो राजयक्ष्मा, आदिशब्दान् श्लोपदभ्ययगुल्माऽदिकः सर्वोऽपि रोग इति व्यपदिश्यते । कामाऽदिकस्तु आतङ्कः, आदिग्रहणेन भ्यामश्लहिकाज्वरानिसाराऽदियरिग्रहः । अथवा-दीयेकालभावितो सर्वोऽपि रोगो रोग उच्यते । यस्तु आशुधानी विस्तृचिकाऽदिकः स आतङ्कः ।

अथ सामान्येन ग्लानत्वं विधिमाह-

गेलसं पि य दृविहं, आगादं चेव नो अ आगादं ।

आगादं कमकरणा, गुरुगा लहुगा अगागादं ॥ २२० ॥
ग्लानत्वमपि द्विविधम्-आगादं चैव, ततो आगादम्, अनागाद-मित्यर्थः । आगादं यदि कमणं पञ्चकपरिहाणया करानि तत-श्चत्वारो गुरुवः, अनागादं तु यदि आगादकरणीयं करानि तदा चत्वारो लघवः ।

एतदेव स्पष्टयन्नाह-

आगादमणागादं, पुटुचं क्षिण्णहणमागादे ।

फासुगमफासुगं वा, चउ परिपट्टं पणागादे ॥ २२१ ॥

आगादम्, अनागादं च पूर्वोक्तम्-“अहिडकविमविस्सुहं” इत्यादिना पूर्वमेव व्याख्यानं, तत्राऽऽगादे शूलविस्तृचिकाऽदी ग्लानत्वं समुत्पन्नं प्राशुकस, अमाशुकं वा-एषणीयमनेषणीयं वा क्षिप्रमेव गृहीतव्यम्, आगादं त्रिःपरिवर्तनरूपया, पञ्चकपरि-हाणिरूपया वा यतनया कमणं गृह्णन्ति, ततश्चत्वारो गुरुवः, अनागादं पुनस्त्रिकृतः परिवर्तनेन कृतेऽपि यदि शुद्धं न प्राप्यते ततश्चतुर्थे परिवर्ते पञ्चकाऽदियतनया अनेषणीयं गृह्णाति । अथ “अनागादं ति” परिवर्तनेन पञ्चकपरिहाणिं वा न करोति ततश्चतुर्लघवः ।

अथ ग्लानत्वविषयां यतनामाह-

विजे पुच्छा जयशा, पुरिसे लिंगे य दव्वगहणे य ।

पिट्ठमपिट्ठे आलो-यशा य पलंबण जयशा य ॥ २२२ ॥

प्रथमतः धेयस्वरूपं वक्तव्यं, ततस्तत्प्राग् यथा प्रच्छन्ते यतना क्रियते तथा वाच्यं, पुरुष आचार्योऽदिकोऽभिधानव्याः, लिङ्गेन वा यथा प्रलम्बग्रहणं भवति यथा वक्तव्यं, द्रव्य-ग्रहणं वा लेपाऽदिवृद्धोपादानमभिधानीयम्, पिष्टस्य च प्रलम्बग्रहणे विधिवैकल्यः, तत आलोचना प्रज्ञापना यतना वाऽभिधानव्याः । इति नियुक्तिगाथासमाप्तायाः ।

१०६

अथ तस्या एव भाष्यहन् व्याख्यानमाह-

विज्जसट्ठम एगदुगाऽऽ-दिपुच्छणे जा चउकउवप्पो ।

इह पुश दव्वपलंबा, तिभि य पुरिसाऽऽयरियमाह ॥ २२३ ॥

वैद्याकमष्टौ वैद्याः-“संविग्गमसंविग्गा २, लिगी ३ तह सावप ४ अद्वाभइ ५ । अणुभिग्गह मिच्छं ६ तउ ७, अट्टमए अन्नतिथी य ८ ॥ १ ॥” इति गाथांकाः प्रष्टव्याः । एते च मासकलयकृते ग्लानद्वारं व्याख्यायन्ते । एतेषां च प्रच्छन्ते इयं यतना-वैद्यस्य समीपं एकः प्रच्छको न गच्छति, मा यमदण्ड आगत इति निमित्तं प्रह्रीतः । द्वावपि न व्रजतः, यमदृतायेतायिति मननात् । आदिशब्दान् च-त्वारोऽपि न व्रजन्ति नीहरणकारिण एते इति कृत्वा, यत एवं ततस्त्रयः पञ्च वा गन्तव्या इति, इत्यादिको विधिरुतावृ-त्तेयो यावत् किमस्मिन् रोगे प्रतिकर्तव्यमिति पृष्टः सन् स वैद्यश्चतुष्कोपदेशं दद्यात् । तद्यथा-द्रव्यतः, क्षत्रतः, काल-ततो, भावतश्च । एते ग्लानद्वार एव व्याख्यास्यन्ते । इह पुनर्द्रव्यतः प्रलम्भानि पुरुषाश्च त्रय आचार्योऽदय आ-चार्योपाध्यायभिस्तुका प्रष्टव्या इति । तत्र वैद्यः पुष्टः सन् स वैद्यश्चतुष्कोपदेशं दद्यात्-यादयं रोगं कथं कथयत ईदृशस्या-पशमनार्थमिदं वनस्पतिजातं ग्लानस्य दातव्यम् ।

स च वनस्पतिर्यो यस्य रोगस्योपशमनाय प्रभवति त-
द्विषयं तमभिधत्सुग्राह-

पउमुप्पले माउलिंगे, एरंढे चेव निवपते य ।

पित्तुदणं संनिदाण, वायकोव य सिंमे य ॥ २२४ ॥

पिसादेयं पश्यान्तर्मापयं सजिपानं मानुलिहं बीजपूरकं, वा-
नप्रकोपपररूपपत्राणि, (सिंम ति) श्रेष्ठमोदये निम्बपत्राणि ।
अथ यदुक्तम्-“निभि य पुरिसाऽऽयरियमाह ति” तदंत-
द्भाषयति-

गाणि वसम गीय परिणा-मगा य ज्ञांति तं जहा दव्वं ।

इयरोमि वाउलणा, नायंसि य भंडिपोउवमा ॥ २२५ ॥

योऽसौ ग्लानः स गणी आचार्यो, वृषभ उपाध्यायो, भि-
ज्जुश्चेति त्रयः पुरुषाः । अत्र भिज्जुद्विधा-गीताथोऽगीतार्थश्च,
परिणामकोऽपरिणामको वा तत्र गणीवृषभगीतार्थभिज्जुणां
त्रयाणां पुरुषाणां प्राशुकैषणीयेन द्रव्येणाऽऽलेपाऽद्विना
कसंत्वं, यदा प्राशुकमेषणीयं वा न प्राप्यते तदा तद्विने-
षापि कसंत्वं । एतेषां च यद्यथा गृहीतं तथैव निवेष्टे,
निवेद्यन्ते च तं तथेवाऽऽगमप्रामाण्येन सचित्तमभिजं वा शु-
द्धमशुद्धं वा द्रव्यं यद्यस्मिन्नवसरे कर्तव्यं तद्यथावत् जान-
न्ति । यस्तु अगीतार्थः परः परिणामकः सोऽपि यथथा क्रियते
तथैव, परिणामकत्वाकथितं सज्जानिते, इतरे अपरि-
णामकाः सन्तो ये अगीतार्थेस्तेषां न कथ्यते । यथा-
अप्राशुकमनेषणीयं वा गृहीतं, किं तु तेषां व्याकुलना
क्रियते । यथा अनुकगृहाणामाहं कृतमानीतमिदम् । अथ
कथमपि तेषां, यथा-एतदप्राशुकमनेषणीयं वा, ततो ज्ञानं
सति भण्डी गच्छी, पोतः प्रवहणं, तदुपमा कसंत्वा । यथा-

“जा एगदेहं अद्वा उ भंडी,

सीलप्पय सा उ करेति कजं ।

जा इच्छता सीलविया वि संती,

न नं तु सीलंति विसिन्नदां” ॥ १ ॥

शीलाप्यते, समारच्यते इत्यर्थः ।

तथा—

“जो एगदेसे अइदो उ पोतो, सीलपप सो उ करेइ कजं ।
ज दुख्यलो सीलपिओ वि संतो, न तं तु सीलति विसिअदाहो२”

एवं त्वमपि जानीये अहं प्रगुणीभविष्यामि, प्रगुणीभूत-
इव प्रायश्चित्तं वोढासि । अयं च स्वाध्यायवैयाचन्यतपः-
भूतिभिरधिकं लाभभुजाजैष्यमासीति तत इदं प्रतिसेवस्वा-
कल्पनीयम् । अर्थेतयामसमर्थस्त्वतो वा प्रतिसेवस्वेति गतं
वैश्वप्रच्छन्नयतनापुरुषलक्षणं श्रारथयम् ।

अथ लिङ्गाऽदीनि सर्वोपर्यापि द्वाराणि मायाद्वयेन भावयति—
सो पुण्य आलेवो वा, हवेज आहारिभं व मिसिसरं ।

पुच्छं तु पिट्टगहणं, विगारखजं पुच्छाङ्गिनं वा ॥ २२६ ॥

भावियकुलेषु गहणं, तेसऽसति सल्लिगगेहण्णाऽन्ननो ।

विकरुषकरणाऽऽलोयखु अमुगहिहे पवओगीते ॥ २२७ ॥
यो नस्तस्मिन्नेदो ब्रह्मणोऽशौ पित्तोदयाऽशौ वा उपयुज्यते, न
पुनरालोपो वा स्याद् बहिः पित्तोदयानाऽऽदिकं इत्यर्थः । आ-
हारिभं वा बीजपूराऽदिकं, तच्चोभयमपि प्रथमतोऽङ्गिनं, त-
द्वलाभे मिश्रम्, अस्याप्यभावे इतरत् सत्त्वितम् । अथ वा मिश्रं
नाम—यदालेप आहारयितव्यं च भवति, इतरन्नाम—यस्मात्त-
पो नाहारयितव्यं, तच्च स्पष्टेन स्पष्टनीयं वा स्यात् पचो-
त्पलवत्, नातिक्रिया आस्नातव्यं भवेत्पुष्पाऽऽदिवत् । एतावता
द्वयप्रहणद्वारं व्याख्यातम् । अथ पिशाचिष्ठद्वारम्—तत्राऽऽ-
लोयाऽऽदिकं सर्वमपि यदर्थं पिष्टं लभ्यते तस्य प्रहणं कर्त-
व्यम्, पूर्वपिष्टस्यालाभे तृतीयेनापि भङ्गेन, तस्याप्यलाभे द्वि-
तीयेन, तस्याप्यलाभे प्रथमेभङ्गेन यत् पूर्वोच्छ्रितं तद्विकरणं कृ-
त्वा प्राहं, (विधिधमनेकप्रकारं कारणं स्ववदनं यस्य तद्वि-
करणं, तत्कारणं चाऽऽनीय पेषणीयम्) एतेन च यदधस्तादुक्तम्—
“इयरे गहणं कइ होजा १,” इति तदर्थं भवेदिति प्रति-
पत्तव्यम् । अथ पूर्वोच्छ्रितं न लभ्यते तत आत्मनाऽपि छिन्द-
न्ति, तच्च पूर्वोच्छ्रितं भावितकुलेषु प्रहीतव्यम्, तत्र यानि धा-
वकुलानि मानापित्तसमानानि साधूनामपवादपदे प्राशुका-
ऽऽदिकं गृह्यतामनुशुद्धिकारिणि तानि भावितकुलान्युच्यन्ते,
तेषामसति यद्यभावितकुलेषु स्खलितं गृह्यति ततो महा-
नवस्यो भयति, अतस्तेष्वप्यलङ्घने प्रहीतव्यम् । इति लिङ्ग-
द्वाराणि व्याख्यातम् । अथवा भावितकुलानामभावं यानि
सुप्रहापनीयानि कुलानि तानि प्रहाप्य मार्गयति गृह्यति च
एषा प्रहापना मन्तव्या । एतानि पुनः प्रथमद्वितीयमङ्ग-
वर्षाणि प्रलम्बयानि यत्र गृहीतानि तत्रैव विकरणाणि कृत्वा
आनीय गुरुसमीपे आलाञ्छयति आनीयप्रत्ययानिभक्तं,
यथा—अमुकस्य गृहे स्वार्थं कृतानि यथा लब्धनीतिः । एषा आ-
लोचनम् । यतना तु सर्वथा पूर्वोच्छ्रितानामलाभे स्वयमपि
क्षुब्धयानि च प्रथमं परीक्षानि, ततोऽन्तान्यपि पूर्व
स्खलितं, तत इतरेणापि, एतच्च निर्ग्रन्थानाश्रित्य भवितम् ।

अथ निर्ग्रन्थीनां विधिमतितिश्राह—

एसेव गमो नियमा, निगंथीणं पि नवरी छुमंगा ।
आमे भिन्नाभिणे, जाव पउमुपल्लाई ॥ २२७ ॥

एष एवमो नियमात् निर्ग्रन्थीनामपि ज्ञातव्यो, यावत्पञ्चो-
पल्लाऽऽदीनि “ पउमुपलमाऽङ्गिणे ” इत्यादिगमा यावत् ।

एतच्च नियुक्तिमङ्गीकृत्योक्तम् । भाष्यमाश्रित्य तु— अमुगहिहे
पवओऽगीए ” इति पर्यस्तं ब्रूय्यं, नवरं तासामाभि प्रलम्बे
भिन्नाभिन्नपदाभ्यां विधिभिन्नार्थविधिभ्रमप्रसङ्गानाभ्यां बह-
वङ्गाः कस्यैव्याः । ते चानन्तरसूत्रे स्वस्थान एव भावयिष्यन्ते ।

(१४) सूत्राणि—

कपूइ निगंथीणं पके तालपलंवे भिन्ने वा पडिगाहिचए
॥३॥ नो कपूइ निगंथीणं पके तालपलंवे अभिन्ने पडि-
गाहिचए ॥४॥ कपूइ निगंथीणं पके तालपलंवे भिन्ने प-
डिगाहिचए, से वि य विहिभिन्ने, नो चेव थं अविहिभिन्ने ॥५॥

एतानि त्रीणि सूत्राणि समकमेव व्याख्यायन्ते—कल्पते
निग्रन्थीनां पकं तालप्रलम्बं द्रव्यतो भिन्नं वा प्रतिगृहीतम् ;
नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां पकं तालप्रलम्बमभिन्नं प्रतिगृहीतम् ;
कल्पते निर्ग्रन्थीनां पकं तालप्रलम्बं च द्रव्यतो भिन्नं प्र-
तिगृहीतं, तदपि च विधिभिन्नं विधिना वक्ष्यमाणलक्ष-
णं भिन्नं विचारितं नैव, यं वाक्यालङ्कारः । अविधिभिन्न-
मिति सूत्रार्थः । ६० १ ३० २ प्र० । (‘ पक ’ शब्देऽस्मि-
न्नैव भागे तत्त्वित्वात् कृतः)

अथ भिन्नाभिन्नपदे व्याचष्टे—

पके भिन्ने समखा—थ वि दोसे किं तु समणीणं ।

समणे लहूओ मासो, विकडुभमाई य ते चेव ॥२३६॥

पकं यन्नर्जीवं तद् द्रव्यतो भिन्नं वा स्वादिभिनं वा । तत्रो-
भयेऽपि भ्रमणानामपि दोषा भवन्ति, किं तु किं पुनः भ्रम-
णीनां, भ्रमणा यदि गृह्यन्ति ततो मासलघु, ढाभ्यामपि तपः-
कालाभ्यां लघुकं, विकडुभपलमन्याऽऽदयश्च त एव दोषाः ।

इदमेव स्फुटतरंगमा—

आणाऽऽदिरसपसंगा, दोसा ते चेव जे पढमसुजे ।

इह पुण सुत्तनिवाओ, ततियचउत्तेसु भंगसु ॥ २३७ ॥

आह्वाऽदयो रसप्रसङ्गाऽऽदयश्च दोषास्त एव पकप्रलम्बप्रह-
णेऽपि भवन्ति ये प्रथमसूत्रेऽभिहितः । यथैवं ततः सूत्रम-
पार्थकमन्याद—इह पुनः सूत्रनिपातस्तृतीयचतुर्थयोर्भेदयो-
र्मयति, भावतो भिन्नमिति कृत्वा तृतीयचतुर्थरूपं भङ्गद्वय-
मधिकृत्य सूत्रं प्रवृत्तमिति भावः ।

एमेव संसईण वि, विकडुभपालमथमाइया दोसा ।

कम्माईया य तहा, अविभिन्ने अविधिभिन्ने च ॥ २३८ ॥

एवमेव संयतीनामपि विकडुभपलमन्याऽऽदयो दोषाः ।
तथा अविभिन्ने अविधिभिन्ने च प्रलम्बे हस्तकमाऽऽदयः स-
शिवया दोषा मन्तव्याः, अतस्तासां विधिभिन्नमेव कल्पते
नाविधिभिन्नम् ।

अत्र च पङ्कमङ्गीहमा—

विहिअविहीभिन्नमि य, समणीणं होतिमे तु छुमंगा ।

पढमे दोहि अभिन्ने, अविहिविही दव्वविहि तइए ॥ २३९ ॥

एमेव भावतो वि य, भिन्ने तत्येक दव्वतोऽपिभं ।

पंचमे छुडे दोहि वि, नवरं पुण पंचमे अविही ॥ २४० ॥

“ से वि य विहिभिन्ने नो चेव थं अविहिभिन्ने ” इत्यत्र
भ्रमणीनां सूत्रे इमे पङ्कमा भवन्ति । “ पढमे ” इ-

त्यदि । प्रथमं द्वाभ्यामपि भावद्रव्याभ्यां वा भावतोऽभिन्नं, द्रव्यतोऽप्यभिन्नम् । द्वितीयं भावतो भिन्नं द्रव्यतोऽपि विधिभिन्नं, तृतीयं भावतोऽभिन्नं, द्रव्यतो विधिभिन्नम् । एवंमेव भावतो भिन्नेऽपि भङ्गव्यं, तत्रैकं चतुर्थं भावतो भिन्नं द्रव्यतोऽभिन्नं, पञ्चमपट्टे । यद्वा द्वाभ्यामपि भिन्नौ, नवरं केवलं पञ्चमे अविधिभिन्नं, भावतो भिन्नं द्रव्यतोऽपि विधिभिन्नमिति भावः । अर्थादापत्रं षष्ठे भावतो भिन्नं, द्रव्यतो विधिभिन्नमिति ।

अथ षट्स्वपि भङ्गेषु यथाक्रमं प्रायश्चित्तमाह-

लघुगा तीसु परिचे, लघुगो मासो य तीसु भंगेसु ।
गुरुगा होंति अग्र्यंते, पञ्चिवा संजर्षं तु ॥ २४१ ॥

आयेषु त्रिषु भङ्गेषु परीक्षवनस्पती चत्वारो लघुकाः प्रायश्चित्तः कालविशेषिताः भावतोऽभिन्नत्वात् । उत्तरेषु त्रिषु भङ्गेषु परीक्षवनस्पतावेव लघुको मासस्तथा कालविशेषितः प्रायश्चित्तः, भावतो भिन्नत्वात् । अनन्तवनस्पती तु त एव गुरुकाः कस्यस्याः, चत्वारो गुरवो गुरुमासश्चेति भावः । इत्थं षट्स्वपि भङ्गेषु संयन्तीनां प्रायश्चित्तानि द्रष्टव्यानि । अथ हस्तकर्मसंभवान्मन्त्रा यन्तसि व्यवस्थाप्य प्रकारान्तरैरात्रिच प्रायश्चित्तमाह-

अहवा गुरुगा गुरुगा, लहुगा गुरुगा य पंचमे गुरुगा ।
छट्सि हवति लहुगो, लहुगत्याये गुरुज्यंते ॥ २४२ ॥

अथवा प्रथमे भङ्गे गुरुका अभिन्नत्वात्, द्वितीयेऽपि गुरुका अविधिभिन्नत्वात्, तृतीये लघुका विधिभिन्नत्वात्, चतुर्थे गुरुकाः अभिन्नत्वात्, पञ्चमेऽपि गुरुकाः अविधिभिन्नत्वात्, षष्ठे लघुको मासो विधिभिन्नत्वात् अविस्तप्य च । एतच्च परीक्षे भणितम्, अनन्ते तु लघुकस्थाने गुरुकं, यच्च चतुर्लघवस्तत्र चतुर्गुरवो यत्र लघुमासस्तत्र गुरुमास इत्यर्थः ।

आयारिउ पवत्तिणीए, पवत्तिणी भिस्सुणीएँ न करेइ ।
गुरुगा लहुगा लहुगो, तथ वि आणाइणो दोसा ॥ २४३ ॥

गेयहंतीणं गुरुगा, पवत्तिणीए पवत्तिणी इह वा ।
न सुणेती गुरुलहुगा, मासलहु भिक्खुणी जाव ॥ २४४ ॥

एतत्प्रलम्बस्त्वभाचार्यः प्रवर्त्तिन्या न कथयति चत्वारो गुरवः, प्रवर्त्तिनी भिक्षुणीनां न कथयति चत्वारो लघवः, यदि भिक्षुण्या न शूरवन्ति ततो लघुमासः । तत्राप्यकथने अवश्येण वा आह्वाऽऽव्यो दोषाः । यदि भिक्षुणीनां प्रलम्बं गृह्णीनां प्रवर्त्तिनी सारणाऽऽदिकं न करोति तदा प्रवर्त्तिन्याश्चत्वारो गुरवः, प्रवर्त्तिनी यद्याचार्याणां कथयतां न शृणोति तदा चत्वारो गुरवः, प्रवर्त्तिन्याः पार्श्वे गणा-बद्धेद्विनी न शृणोति चत्वारो लघवः, अभिषेका न शृणोति मासगुरु, भिक्षुणी न शृणोति मासलघु ।

अथ निर्मन्थीरधिकृत्य दारणाधामाह-

अभिषे महव्वयपुच्छा, मिच्छतविराहया य देवीए ।
किं पुण ता कुविहाओ, भुत्तभोगा अमोगा य ॥ २४५ ॥
अभिषे महाव्रतपुच्छा कर्त्तव्या, तथा अज्ञानसदृशमभिन्नं प्रलम्बं गृह्णीती निर्मन्थी इष्टा कश्चित् मिथ्यात्वं ज्ञेत्-वन्त्या अज्ञानाऽऽकारमेव विषयकं गृह्णाति, तद् नू-

मनेतासां तीर्थकृता नैव दोषो दृष्टः, असर्वत्र एवाभ्यां वृ-
कृत्यादिविचारिता वा भवेत् । तत्र च देव्या दृष्टान्तो बु-
द्ध्यः । यदि च तस्या अपि देव्याः प्रतिसेवनाकौतुकं स-
मञ्जनि, किं पुनः भ्रमणीनामिति वक्तव्यम् । । ताश्च भ्रमण्ये
द्विषाः-भुक्तभोगिन्योऽभुक्तभोगिन्यश्चेति समासार्थः । अथ
विस्तारोऽभिधीयते-तत्र प्रथमभिषे महाव्रतपुच्छाद्वारं
शिष्यः वृहत्ति-निर्मन्थ्यानां भिन्नमभिन्नं वा पक्वं कल्पते,
निर्मन्थीनां पुनर्भिन्नमेव कल्पते, नाभिन्नं, तदपि विधिभिन्न-
मित्यत्र यथा भेदस्तथा किमेवं महाव्रतेष्वपि तासां भेदः, यथा
किल तत्र नभिक्तानां मते भिक्षुणामर्जद्वीयानि शि-
क्षापदशतानि भिक्षुणीनां पञ्च शिक्षापदशतानिः एवं किं निर्-
मन्थीनामपि षट् महाव्रतानि, दश वा, यैवैवमभिधीयते । ।

उच्यते-

न वि छ महव्वया ने-व दुगुणिया जह व भिक्खुणीवगो ।
बंधवयरक्खण्डा, न कयतीं तं तु समणीं ॥ २४६ ॥

नाऽपि निर्मन्थीनां षट् महाव्रतानि, नैव साधूनां संबन्धिष्यः पञ्चमहाव्रतेभ्यो द्विगुणितानि, दशस्थेः । यथा सौगतानां मते भिक्षुणीवर्गे द्विगुणानि शिक्षापदशतानि अवन्ति न तथाऽत्र, किं तु पञ्चैवेति भावः । यथेवं तर्हि किमर्थमत्र निर्मन्थीनामभिन्नं न कल्पते । उच्यते-ब्रह्मव्रतस्वार्थं तनु अभिन्नं भ्रमणीनां न कल्पते, मा करकमोऽऽदिकमनेन काङ्क्षुरिति कृत्वा ।

न केवलमत्रैव प्रलम्बे भ्रमणीनां विशेषः, किं त्वन्यत्रापि हि दृश्येति-

असत्थ वि जत्थ मवे, एगयरे मेहुगुम्भवो तं तु ।

तस्सेव उ पडिहुद्धं, विइयस्सऽभेण दोसेण ॥ २४७ ॥

अन्यत्राऽपि यत्र बुद्धेः स्पृष्टे वा (एगयरे इति) पक्षी-
सप्तम्योरप्यप्रत्ययेदादिकतरस्य साधुपक्षस्य साध्वीपक्षस्य तु
तदेवान्येनासंयमलक्षणेन दोषेण प्रतिपिच्यते ।

निदर्शनमाह-

निल्लोमसलोमऽजिणे, दारुणदंढे सर्वेटपाए य ।

बंधवयरक्खण्डा, वीसुं वीसुं कया सुत्ता ॥ २४८ ॥

यथा निर्मन्थ्यानां निर्लोमाजिनं स्मृतिकरणकौतुकाऽऽदिदोषपरिहाराय प्रतिपिच्यं, निर्मन्थीनां पुनः प्राणिद्वयानिमित्तमतिरिक्तोपपरिहाराय च तदेव प्रतिपिच्यते । एवं सलोमाजिनं निर्मन्थीनां स्मृतिकराऽऽदिदोषनिवारणार्थं निर्मन्थ्यानां पुनस्तदेव प्राणिद्वयानिमित्तं प्रतिपिच्यम् । दाददददकं पादप्रेमङ्गुलं संवृत्तपानं च निर्मन्थीनां ब्रह्मव्रतानुपालनार्थं, निर्मन्थ्यानां निर्मन्थ्यानां पुनरतिरिक्तोपधिदोषपरिहरणार्थं नानुज्ञातम् । एवं ब्रह्मव्रतस्वार्थं निर्मन्थ्यानां निर्मन्थीनां च विष्यत् पृथक् पृथक् सूत्राणि कृतानि ।

आह-कमोदयादेव प्राणिनां मेधुनोद्भवो भवति ततः किमेवं सलोमाऽऽदिपरिहारः क्रियते । उच्यते-

नत्थि अनिदाणुओ हो-इ उम्भवो तेण परिहर निदार्ण ।
ते पुण तुल्लाउत्तुल्ला, माहनिदाणा दुपक्खे वि ॥ २४९ ॥

निदानं कारणमित्येकोऽर्थः । तथेदं दृष्टव्यं कुरुरसगन्धस्पर्शाऽऽत्मकं, यत्प्रतीत्य पुरुषदेवाऽऽदिमोहनीयमुदयमासापद्यति । तदुक्तम्-“कालं भावं च अन्नं, द्रव्यं चैवं तदा समासज्ज । तस्स समा-
मुद्दिहो, उव्वो कम्मस्स पंचविहो ॥ १ ॥” ततश्च नास्ति च

विद्यते एतत् यद्विदानको विदानमन्त्रेण मोहनीयोद्भवो भवति, तेन कारणेन परिहर निदानमिष्टशब्दाऽऽदिकरूपं, ते पुनः शब्दाऽऽद्यो मोहनिदानभूता द्रव्योः पक्षयोः समाहारो द्विपक्षं स्त्रीपुरुषवर्गद्वयं, तस्मिन् द्विपक्षेऽपि मोहोद्भवं प्रति कश्चिद् द्रव्याः केचित्तुल्याः ।

तानेवाऽऽह-

रसमंथा तदिं तुष्टा, सदाई सेस भय दुपख्वे वि ।

सरिसे वि होइ दोसां, किं पुण ता विसमन्थासुप्पिमि ।। २५० ।।

स्त्रीणां पुरुषाणां च तत्र मोहोद्भवे रसगन्धास्तुल्याः । किं मुक्तं भवति ?-यथा स्निग्धमधुराऽऽदिरसैः अकूचन्दनाऽऽदि-
गन्धैश्च पुरुषाणामिन्द्रियाणि मोहोद्भूतकमाञ्जि भवन्ति, तथा स्त्रीणामपीति मोहोद्भवं प्रति रसगन्धास्तुल्याः । शोषान् श-
ब्दरूपवर्णान् भज विकल्पय द्विपक्षेऽपि उभयपक्षयोरपि, यतः पुरुषस्य पुरुषसंनिधिर्न शब्दे ध्रुवे रूपे दृष्टे स्पर्शे विष्पृष्टे मोहोद्भवा भवेद्वा न वा यदि भवेज्जा तादृशस्त्री-
नाः । पुरुषसंनिधिपु पुत्राणां भवेत्येव, नीमश्च भवति, तदेवं सद्योऽपि स्पर्शाऽऽदौ वस्तुनि दांपा भवति, किं पुनस्ताव-
द्विपक्षे विसदृशे वस्तुनीति । यतश्चैवमतः सलामनिनामा-
ऽऽदिन्यतुल्यानि वा तानि विशेषतः परिह्रियन्ते. यत एव
काष्ठाभिन्नविधिभिन्नं च न कल्पनं । यतमभिष्ट महाप्रप-
च्छेति द्वारम्, सुखाध्वान्वा भाग्यकृता न भावितम् । अथ
विराधनात्तान् । अभिष्टं मुहूर्तानां निर्धारणानामात्मनो न-
ष्टव्रतस्य वा विराधना भवेत् । अत्र च वैध्या लुप्तान्ताः ।

तानेवाऽऽह-

चीयत्ति ककड्डी को उ-कंठकं विमप्प समिय मन्थे य ।

पुण्णरवि निवेस फोडण्ण, किमु समगि निराह भुत्तितरा । २५१ ।

“एगस्त रज्जो महादेवी, नीसे ककड्डियाओ पियाओ, ता-
ओ अ एवो सिउत्तपुरिस्सो दिण्णे दिण्णे आण्णेति, अथया तेण
पुरिसेण अह्मापवत्तीए अंगादाण्णंमंडिया ककड्डिया आ-
णीता नीसे देवीए तं ककड्डियं पालिन्ना कोतुयं जायं-प-
च्छामि ताव करिस्सो फाम्पो लि एयाए पडिंस्सिवयाए । ताहं
ताए सा ककड्डिया पादे संविउं सगारिण्ड्याणं पडिस्सविउ-
माहत्ता । नीसे ककड्डियाए कंठओ आम्मी, से तम्मि सगारि-
ए लम्मा, विसप्पियं तं, ताहं वेज्जस्स सिट्ठे, ताहं वे-
ज्जणं समिआ महिया तत्थ निवेसाविया उटुवत्ता सुनि-
धएत्थस्समि पदेसे तीए अपेच्छमाणीए सत्थउप्परासुह-
धारं खोदिथि. पुणं तेणव अगारिण्ण णिवेसाविया. फोडि-
यं पूएण समं निग्गओ कंठओ पउष्सा जाया । जति ताव
नीसे देवीए वंछिण पडिंस्सविज्जमाणीए कोउयं जायं, कि-
मं गुण समणीणं सिबन्निरुद्धं भुत्तमणीयं अमुत्तमो-
णीए य. ” अथ गाथाऽन्तरार्थः रासः कस्यविद्भ्याः ककडि-
का (चिपत्ता इति) पीतिकरा रुच्या इत्यर्थः । अङ्गादानाका-
रा च ककडिकां दृष्ट्वा कौतुकमुत्पन्नं, ततः प्रतिसेव्यमाना-
यास्तस्याः कण्टकः सगारिकं लग्ना, विसर्पितं च तत्
सगारिकं, ततो वैधेन समिता कणिका, तस्यां महिता-
यां निवेशित्वा ततः शुष्कप्रदेशे शस्त्रकं प्रक्षिप्तम्, ततः पुन-
रपि तथैव निवेशयन्, तेन शस्त्रकेण सगारिकरूप पाठने
कृते पूयेन समं कण्टकं निर्गते प्रमुणीकृता । यदि तस्या

अप्येवंविधं कौतुकमजनितं, किं पुनः भ्रमणीनां नित्यनि-
रोधानां भुक्तानामितरासां वा अभुक्तानाम् ।

इदमेव स्पष्टयथाह-

कमिण्णविहिभिन्नमिय य, गुग्गा भुत्ताण होइ सइकरणं ।

इयरासिं कोउगाई, पिण्णं जं च उट्ठाहो ।। २५२ ।।

हृत्समभिन्ने, तत्र, अविधिभिन्ने च भ्रमणीनां चत्वारो गु-
कः, शुक्रभोगिनां स्मृतिकरणम्, इतरासां तु कौतुकाऽऽ-
द्यो दांपा भवन्ति तस्मादाङ्गानाऽऽकारं शुष्कमार्गं यत्को-
ट्ठाहं भवति यथा नूतमेतरेणा पादकर्म करिष्यति, तन्नि-
ष्पन्नमपि प्रायश्चित्तम् ।

तेन च प्रलम्बेन पादकर्म कृत्वा चिन्तयति-

जइ ताव पल्लवाणं, सट्थणुत्ताण एरिस्सो फासो ।

किं पुण गाढालिंगण, इयारम्मिय निदओ बुद्धो ।। २५३ ।।

यदि तावप्रलम्बानां सहस्तेन नुत्तानां, सुदृग्गणः । प्रतिज्ञाता
मित्यर्थः । इदराः स्पर्शः, किं पुनर्गाढाऽऽलिंगनेन रतर्गम-
न्नद्वादानं पुरुषकं (निदओ बुद्धे इति) निर्दयं यथा भवत्ये-
वमुप्राधत्वेन क्षिप्तं सति स्पर्शो भविष्यतीति ।

ततश्चैवं विचिन्त्योद्दिष्टिजलमोहनीयकर्म सा दृष्टं कुर्यान्-
पदिमगममवतिनिग, भवे संजयं लिग इत्ये य ।

वेहायसो उट्ठाणे, एमेव अमुत्तमणी वि ।। २५४ ।।

काचित् पार्श्वेऽप्यऽऽदिभ्यः समागतं भवेत्तः साऽपि तत्रैव
प्रतिगच्छेत् । अयन्तीति केन सा निजपुत्रेण वा आत्मनां प्र-
तिनिययन्. संयते वा उपमर्शयेत् एतानि स्थितं स्थिता
कुर्यान्. हस्तकर्म वा भूयः भूयः कुर्यात् यद्वा-मया व्रतानि
भग्नानीति, कथङ्कारं वा द्राघीयानं कालं परिपालितं शील-
त्समं भूयःप्राप्तं निर्वेददुःसात्मना वेदायनं मरणं विद-
ध्यात् । अथवा-प्रलम्बमोहवशा अवधानं विदध्यात् । एता-
नि पदानि शुक्रभोगिनी कुर्यात् । अमुक्तमोभिन्त्येवं कुर्यात् ।

शिष्यः प्रश्नयन् न जानीमहे वयं कीदृशमविधिभिन्नं

कीदृशं विधिभिन्नमिति ? । स्मृतिग-ह-

भिन्नस परुषणया, उज्जुत तह चकली विममकोडे ।

ते चेव अविधिभिन्ने, अभिन्ने जे वविया दांसा ।। २५५ ।।

अप्यमदोपनिषत्तनाथमविधिता विधिता च विभिन्नस्य
प्रकृपणा नियतं-तत्र यत् चिन्ताऽऽदिकं विद्वारे ऊर्ध्वफा-
लिरूपाः पश्यं कृतं, तदनुकर्मिणः यत्तुल्यनियतकृत्यः क-
सलिकाकृतं तत् कलितकामिभम् । एतच्च अविधिभिन्नं
मन्त्रव्ये । यत् पश्यः कृत्वा पुनः श्लक्ष्णश्लक्ष्णतगाऽऽदिभिः ख-
ण्डैरेतकशः कृत्वा तथा भूयस्तदाकारं कर्तुं न पार्थेन तदेवं-
विधे विषमकुट्टिभिन्नमुत्पन्नं विषयः पुनस्तथा कर्तुमशक्यः
कुट्टेः श्लक्ष्णखण्डैर्भिन्नमिति द्युत्पत्तेः । एतच्च विधिभिन्नस्य,
अत्र वाऽविधिभिन्ने न एव दांपा द्रष्टव्याः, ये अभिन्नं देवी-
दृष्टान्तेन वक्षिताः ।

कथयितुं चेत् ? । इच्युते-

कट्ठेण व सुत्तेण व, मंदाणिणं अविधिभिन्नं ते चेव ।

सविसंमतरा य भवे, वेउत्तिवय सुत्तइत्थीस्सि ।। २५६ ।।

काष्ठेन वा शलाकाऽऽदिना, सूत्रेण वा दवरकाऽऽदिना सन्ना-
निते संघातिते, पूर्वोऽऽकारं स्थापिते इत्यर्थः । अविधिभिन्ने

त एव द्रोणा ज्ञातव्या ये अभिज्ञे भणिताः सविशेषतया भव-
युः कथमित्याह-विदुर्बन्ति तं वेष्ट ॥१५५॥ धारणेनालङ्कृतं
यद्वक्त्रादानं तेन याः स्त्रियो भुक्पूर्वास्तामां प्रव्रजितानां तत्र
काष्ठादिसम्पन्नानि तत्र प्रवृत्तिताङ्गादानकल्पे दृष्टे स-
मधिकतरा द्रोणा उपलोकन्ते ।

अथाऽर्थतः कारणात् सूत्रमुपदर्शयन्नाह-

विहिभिर्न पि न कपड, लहुसो मासो उ दास आणाई ।
तं कपती न कपड, निरत्यगं कारणं किं तं ? ॥२५७॥

यदपि सूत्रे विधिभिन्नसुव्रज्ञातं तदपि न कल्पते, यदि शुद्ध-
न्ति ततो मासलघु, आह ॥१५५॥ द्रोणाः । आह- ननु सूत्रं भ-
णितं-तद्विधिभिर्न कल्पते । गुरुराह-यद्यपि सूत्रं अनुज्ञातं त-
थाऽपि न कल्पते । यद्येवं तर्हि निरर्थकं सूत्रम् । नेवम् । कार-
णिकं सूत्रम् । आह- किं पुनस्तत्कारणं यदद्यापि भाषिषीयते ?

उच्यते-ब्रूमः-

गेलञ्चद्धारोमे, तिहिं पुण कारणं समासेण ।
गेलञ्च पुव्वुत्तं, अद्धारुवरी इयं ओमे ॥ २५८ ॥

ग्लानत्वमध्या अवमौदयमेतत् समासेन संक्षेपेण त्रिविधं
कारणम् । तत्र ग्लानत्वे इदं प्रत्यक्षप्रकृतं “ विज्ञे पुच्छुण
जयणा ” इत्यादिपूर्वोक्ते द्रष्टव्यम् अर्ध्वनि तु उपरि अर्ध-
स्त्रं इदं वादशकं भाणिष्यते, इदमन्तरमव वक्ष्यमाणमवमे
द्रष्टव्यम् ।

निर्गंयीयं भिन्नं, निर्गंयाणं च भिन्नऽभिन्नं तु ।

जह कपड् दोगहं पी. तमहं वोच्छं समासेण ॥२५९॥

निर्गंयीयां नियमाद्विधिना पृष्ठे भङ्गे भिन्नं, निर्गंय्यानां
चतुर्थतृतीययोर्भङ्गयोः भिन्नमभिन्नं वा यथा द्वयोरपि वगैर्योः
कल्पते तदहं वक्ष्ये समासेन ।

यथाप्रतिज्ञातमव निवाहयति-

ओममि तोसलीए, दोगहं वि वगाण दोसु खेसेसु ।

जयण्डियाण गहणं, भिन्नाभिर्न च जयणाए ॥२६०॥

अवमकालं साधवः साध्यञ्च तांसलिविषयं गत्वा
स्थिताः, तत्र द्वावपि वर्गा द्वयोः क्षेत्रयोः स्थितौ,
एकस्मिन् क्षेत्रे संयताः द्वितीयस्मिन् संयत्य इत्यर्थः । तथा
यदुत्तरवत् एकञ्च क्षेत्रं स्थितौ नाप्यतिष्ठते एवैव यतना,
तथा स्थितौ यतनास्थितौ । यद्वा साधुसाध्वीप्रायाण्यं विधि
प्राहयित्वा यौ स्थितौ नौ यतनास्थितौ, तयोरेवं स्थितयो-
र्यतनया वक्ष्यमाणभिन्नस्याभिन्नस्य वा प्रहणं कल्पते ।

आह-कोऽयं नियमो येन तोसलेख्यं प्रहणं कृतम् ? उच्यते-

आणुवऽङ्गलदेसे, वासेण विणा वि तोसलिग्गहणं ।

पायं च तत्थ वासति, पउरपलंघो अ अघो वि ॥२६१॥

देशो द्विधा-अनूपो, जङ्गलञ्च । नद्यादिपानीयबहुलो अनूपः,
तद्विपरीतो जङ्गलः । निजैल इत्यर्थः । यथा अनूपोऽजङ्गल
इति पर्यायी, तत्रायं तोसलिक्षेत्रे यातोऽनूपो. यतञ्चास्मिन्
क्षेत्रे वर्षणं विनापि सारयूपानीयैः सख्यामेष्यतिः । अपरं च-
तत्र तोसलिक्षेत्रे प्रायो बाहुद्वयेन धर्षति, ततोऽतिपानीयेन
विनष्टेन सस्येषु प्रलम्बोपयोगो भवति । अन्यच्च-तांसलिः
१८०

प्रचुरप्रलम्बः । नत एतैः कारणैस्तोसलिग्रहणं कृतम् । अ-
न्योऽपि य ईदृशः प्रचुरप्रलम्बस्तथाप्येव एव विधिः ।

पुच्छं सहृमीयपरिसे, चउथउ भंगे पदमणै अणुआओ ।

सेसतिए नाऽणुआ, गुरुगा परियट्ठे जं च ॥२६२॥

पुच्छति-यदुक्तं भवद्विधयोः वर्गयोः क्षेत्रद्वयस्थितयोर्न्या-
दि, तत्र संयतीनां पृथक् क्षेत्रस्थितानां व्यापारो बाधे दुःशक्यो
भवति, दोषद्वयितञ्च येषु पृथक् क्षेत्रं स्थापयत. यतञ्च द्रोणाः
समुत्पद्यन्ते तत्प्रस्तावतां नौपादानमुचितम्, प्रसूवचनं च तत्र
तत्र प्रदेशे संयत्यः प्रवाजनीया उक्ता एव, अतः पर्यनुयु-
ज्यते-किं परिवर्तयितव्याः संयत्यः, उत नेति ? । गुरुराह-ना-
स्त्यञ्च कोऽपि नियमो यदवश्यमेव परिवर्तयितव्यता न
वेति । यदि पुनः प्रवाज्य न्यायतः परिवर्तयति ततो महती
कर्मजिज्ञासासाध्यति । अथाप्यायतः परिवर्तयति ततो महा-
मोहसुषुप्तिवत् दीर्घसंसारसंपातमागमयति । तर्हि कौटशेन प-
रिवर्तयितव्याः ? उच्यते- (सहृमीयपरिसे सि) सहृणुमी-
तर्पणं पदद्वयं चतुर्भङ्गौ सा चयम-सहृणुपरि भौत-
परियदपि १, सहृणुने भौतपरियत् २, असहृणुः परं भौत-
परियत् ३, असहृणुपरिभौतपरियत् ४, तन्नेत्रियनिग्रहसम-
यः संयतीप्रायाण्यक्षेत्रवन्धपात्राऽऽदीनामुत्पादनायां प्रवि-
ष्ट्युः सहृणुगृह्यन्ते यस्य तु सर्वोऽपि साधुसाध्वीवर्गो भाषाञ्च
कामव्यक्तियां काराणि स भौतपरियत्, तत्र प्रथमभङ्गसु
वर्त्तमानो नातुज्ञातः यदि परिवर्तयति तदा चत्वारो गुरुकाः ।
(जं च सि) द्वितीयभङ्ग आत्मना सहृणुः परमभौतपरि-
पत्त्या स्वच्छन्दप्रचाराः सत्या यत् किमपि ताः करिष्यन्ति
तत्सर्वमयमेव प्राप्नोति । तृतीयभङ्ग तु स्वयमसहृणुतया
तासामङ्गप्रवृत्त्याऽऽदीनि दृष्ट्वा यदाचरति तन्निष्पन्नम् । चतुर्थे
भङ्गे द्वितीयतृतीयभङ्गदोषानेव प्राप्नोति ।

प्रथमभङ्गवर्त्तिनमुद्दिश्याऽह-

जह पुण पव्वावेत्ती, जावजीवाए ताओ पालेड ।

अन्नासति कपे वि दु, गुरुगा जं निजरा विउला ॥२६३॥

यदीत्यभ्युपगमः, तत्तत्त्वार्थमर्थः-ताः प्रथमतोऽपि यतस्ततः
प्रवाजयितुं न कर्तव्यं, यदि पुनः प्रवाजयति ततो यथोक्त-
विधिना यावज्जीवं ताः पालयति, योगक्षेमविधानेन सम्यक्
निर्वाहयतीत्यर्थः । स प्रथमभङ्गवर्त्ती यदि जिनकल्पं प्रति-
पिस्तुरपरं वाऽऽर्थिकाः परिवर्तयित्वा, ततः किं करोतु, १-
ति विन्तायां यद्यस्ति तदीये गच्छे कोऽप्यर्थिकाणां विधिना
परिवर्त्तायकस्तत्सत्य समर्थं जिनकल्पं प्रतिपद्यताम् । अथ
नास्त्यन्यो वर्त्तायकस्तर्हि मा जिनकल्पप्रतिपत्तिं करोतु, किं
त्वार्थिका एव परिवर्तयतु । कुत इत्याह-अन्यस्य वर्त्तायक-
स्यासत्यभावे जिनकल्पेऽपि प्रतिपद्यमाने, दुर्निश्चये, चत्वारो
गुरुकाः । आह-सकलकर्मस्यकारणे जिनकल्पेऽपि प्राप्ति-
पद्यमानं किमेवं प्रार्थिञ्चस्माह-यद्यस्मात्कारणाज्जिनकल्पं
प्रतिपद्यस्य या निजैरा, तस्याः सकाशाद्विपुला निजैरा
यथावत् संयतीं परिपालयतो भविष्यतीति युक्तियुक्तमव
प्राप्यस्थितम् ।

अथ “जयण्डियाण गहणं” इति यदुक्तं तत्र यथा यतन-
या स्थितास्तामाह-

उभयमशी पेहेउ, जइ सुद्धं तत्थ संयती ऐति ।

अस्मी न जहिं भिन्ना, अभिज्ञे अविहीदमा जयला । २६४।
(उभय लि) उभयः साधुनाधीनवर्गद्वयकणं गणोऽस्यास्ती-
त्युभयगणौ, स आचार्योऽयमकाले तं सल्लिपयितुं प्रचुरप्रल-
म्बदेशं गत्वा सीतायेनाऽऽत्मना वा क्षेत्रद्वये प्रत्युपेक्ष्य ययोः
शुद्धं भङ्गं लभ्यते, न प्रलम्बमिधितमिष्यते । तयोः क्षेत्रयोः
पृथक् द्वावपि धर्मौ स्थापयति । यदि द्वे क्षेत्रे ईदृशे न स्त-
स्तनो यत्र शुद्धं भङ्गं प्राप्यते तत्र संयतीनियति स्थापय-
ति, यत्र पुनः प्रलम्बमिधितं तत्राऽऽचार्या आत्मना तिष्ठन्ति,
अथ नास्ति सर्वथा निमिध्रमल्लेखं ततो यत्र प्रलम्बमि-
धितं भङ्गं लभ्यते तत्र साध्वीः स्थापयति, स्वयं तु निमि-
ध्रप्रलम्बल्लेखे तिष्ठन्ति । अथ सर्वेष्वपि क्षेत्रेषु निमिध्रप्रल-
म्बानि प्राप्यन्ते ततः (असह लि) प्रलम्बमिध्रस्थप्राप्ते
यत्र विधिभिन्नानि प्राप्यन्ते तत्र संयत्याः स्थापनीयाः, स्वयं पुन-
रभिज्ञाविधिभिन्नक्षेत्रे तिष्ठन्ति । अथ सर्वेष्वपि क्षेत्रेष्वभि-
न्नायविधिभिन्नानि वा प्राप्यन्ते तत इयं यतना कर्तव्या ।

तामेवाऽऽह-

मिज्ञाणि देह भित्तु-णि वा वि असति पुरतो सिं भिदंति ।
ठाविति तर्हि समशी, ता चेव जयति तेऽस्मती । २६५॥

यत्र क्षेत्रे संयतीः स्थापयितुकामस्तत् क्षेत्रं साधवः पूर्वमे-
वेत्यर्थं भावयन्ति-यदा गृहस्थैः प्रलम्बान्यानीतानि भव-
न्ति तदा साधवो भणन्ति-यानि मिज्ञानि तान्यसम्भवं कृ-
त्वाऽन्य न सन्ति मिज्ञानि, सन्ति वा परं स्तोकाणि, नै-
ष संस्तरणं न भवतीति परिभाष्य साधवो भणन्ति-अ-
सम्भवेतानि मिज्ञा प्रयच्छन्, न कल्पन्ते अस्माकमीदृशा-
नीति । अथ ते गृहस्थाः-यदि योज्ये तत ईदृशान्येव गृही-
त इत्युक्त्वा अभिज्ञान्येव प्रयच्छन्ति, ततोऽसम्भवावे सन्ति
तेषां गृहस्थानां पुरतस्तानि प्रलम्बानि भिन्दन्ति, मिज्ञा-
न्येव गृह्णन्ति, एवं विधीयमाने गृहस्थानां वेतसि गाढतरं
निश्चय उत्पद्यते, यथा-नूनं न कल्पते अमीषामभिज्ञानी-
ति, ततस्ते मिज्ञान्येव प्रयच्छन्तीत्येवं तदा तन् क्षेत्रं भा-
वयन्ति भवति, तदा तत्र अमर्णीः स्थापयन्ति । तेषां संयता-
नामसम्भवावे व्यापुनेषु वा तेषु कापि प्रयोजनान्तरं ता एव
संयत्या या तत्र स्थविरास्ता एवमेव यतन्ते ।

मिज्ञासति वेलाऽति-क्रमे च गेहंति धेरियाऽभिज्ञे ।

दारे भित्तु एति व, ठायाऽसति भिदती गणशी । २६६।

विधिना मिज्ञानामसति, यावद्वा गृहस्थैर्मैशयति, आत्मना
वा यावत्तत्र भिन्दन्ति तावद्द्वेलाऽतिप्रसो भवति, ततो याः
धरिणस्तः अभिज्ञानि अविधिभिन्नानि वा, यास्तु नरुणा-
न्ना विधिभिन्नानि गृह्णन्ति, ततः प्रतिनिधुत्वाः स्वविरा अ-
भिज्ञाविधिभिन्नान्युपाधयद्वाते मिज्ञा विधिभिन्नानि कृ-
त्वा वर्मति यान्ति, प्रविशन्ति इत्यर्थः । अथ बहिः स्थानं
नास्ति ततः स्थानस्थानयमात्रे गणनी प्रवर्तिनी तस्या-
स्नानि समर्थ्यन्ते, ततः सा गणनी तानि मिज्ञानि, विधि-
भिन्नानि करोतीत्यर्थः । कृत्वा च तर्हणीनां समुहं ददाति ।
आह-किं कारणं तरुणीनां प्रतिप्रहीतुं समुहं ददाति वा अभि-
ज्ञानि अविधिभिन्नानि न दीयन्ते ? । उच्यते-

कनकं तरुक्ष्वेककिञ्चिदा-ऽऽइमांस्तु शुभम् तरुणी ।

तउ भिन्नं क्षुभति पडि-ग्गहेसु न य दिज्जए सयलं । २६७।

कक्षायाः अन्तरं कक्षान्तरम् "उक्को र्ति" परिधानब-
न्धकदेशः । आह च निरीधचतुर्णिकृतम् "एदिधाएणस्स अ-
भिततरचूलाए उवरी कमे नाभिहेट्ठा उक्को भयइ ।" वैकलि-
की संयतीनामुपकरणविशेषः । एतेष्वविशेषादित्यत्राऽपि
वक्ष्यान्तरे तरुणी सा (शुभ ए लि) "क्षुद्रेणैशुम-नूम-सन्नुम-
दक्कीम्बाल-पव्वालाः" ॥ = १४ । २१ । इति प्राकृतलक्षणान्
समाच्छादयन्, ततो भिक्षाप्रदणकाले तस्याः प्रतिप्रहेषु
भिन्नं प्रकृत्यन्ते, न च सकलमभिज्ञमविधिभिन्नं वा तस्या
भोजनकाले दीयते ।

एवं एमा जयणा, अपरिग्रहेसु हाति खेत्तेसु ।

तिविहोई परिगाहिण, इमा उ जयणा तर्हि होइ । २६८॥

एवमेवा अन्तरांक्षा यतना अपरिगृहीतेषु क्षेत्रेषु कर्त्त-
व्या भवति अविधिः संयतसंयतीतदुभयैः परिगृहीते इमा
वक्ष्यमाणा यतना तत्र क्षेत्रं भवति ।

इदमेव रुकुटतरमाह-

पुण्वे गहिण खिते, तिविहण गणेण जइ गणो तिविहो ।
एजा इमयं खेचं, ओमे जयणा तर्हि काणु ? ॥ २६९॥

विधिधनं संयतसंयतीतदुभयरूपेण गलेन त्रिधिष्य वा
अन्यतरं एवमेव गृहीते क्षेत्रे यदि अविधि एव गणो
अयमकाले अस्तेतरन् इमं क्षेत्रमायान् आगच्छन्तस्तेषां
मागतानां स्थातव्यं, वास्तव्यानां वा अवग्रहे दान्तव्यं का,
नुरिति विनैकी, यतना ? ।

अन आह-

आयरिय वमम अभिसं-गभिसकुणो पेल्लसंभं न य दंति ।

गुरुगा देहि विमिद्धा, चउगुरुगा दिज्ज जा लहुगो । २७०॥

यन् संयतपरिगृहीते क्षेत्रं तदयामन्यतरं परिगृहीते क्षेत्रम् ।
तद्यथा-आचार्येण वा ब्रुवमेण वा अभिर्भकेण वा भिक्षुण्य
वा, ये आगन्तुकान्तेऽप्येवं चत्वारो द्रष्टव्याः । संयत्याऽपि
वास्तव्या आगन्तुकाश्चैवमेव चतुर्विधाः, नवरमाचार्यस्थां
प्रवर्तिनीं ब्रुवस्थानं गत्वावच्छेदिनीं यक्ष्या । अथ चाऽऽ-
चार्यैः प्रविद्धः उपाध्यायो ब्रुवमानो इति कृत्वा ब्रुवम उच्यते,
यः पुनरित्यत्राभिर्भकेणाऽऽचार्येणैवैऽभिभक्तः स इहाभिभक्तः ।
अथवा गणावच्छेदक इहाभिभक्तः शिराः सामान्यनामधेवो भि-
क्षवः । एतेषां चैव चारणिना-आचार्येणैवैऽपि गृहीते क्षेत्रम् ।
अथवा आचार्य आगतो, यदि च स्व वास्तव्य आचार्यः क्षेत्रं पूर्व-
माणं भक्षणं चालभ्यमानं आगन्तुकस्य स्थानं न ददाति,
तदा चत्वारो गुरुवः । अथ न पुर्यते क्षेत्रं, स चागन्तुको बला-
त्प्रेते तस्यापि चतुर्गुकाः । एतच्च प्रायश्चित्तं तपसा कालेन
च ब्रह्मार्चामपि गुरु । स एव वास्तव्य आचार्यो ब्रुवमया-
ऽऽगन्तुकस्य न ददाति, ब्रुवमो वा बलात्सिद्धिः, उभयोरपि
चत्वारो गुरुकाः, तपसा गुरुवः कालेन लववः, स एव वास्त-
व्य आचार्य आगन्तुकिक्षेत्रे स्थानं न प्रयच्छति, स वा-
भिक्षुर्वास्तव्यमाचार्य बलाद्वञ्चयति तिष्ठति, द्वयोरपि चत्वारो
गुरुवः, तपसा कालेन च लववः । एवमाचार्ये पूर्वस्थिते भ-
क्षितम् । एवं ब्रुवमभिभक्तं भिक्षुभिरपि पूर्वस्थितैः प्रत्येकं
चत्वारो गमाः कर्त्तव्याः, प्रायश्चित्तमप्येवमेव च तपःकाल-
विशेषतम् । एवमेते सर्वसंख्या योऽह गमाः । अथ वेत्तेष्वे-

व षोडशसु गमेषु प्रायश्चित्तम् । प्रकृषणायामयमादेशः—(वउ-
गुरुणा विज्ज जा लहुगो सि । अस्स भावना—आचार्यस्याऽऽ-
गतस्य स्थातुं न द्वाति, आगन्तुको वा प्रेरयति, द्वयोरपि
चत्वारो गुरुवः उभयगुरुकाः आचार्यो बुधमस्य न प्रयच्छति,
बुधमो वा बलात्सिद्धिं चतुर्लघवः, तपसा गुरुकाः, आचार्य
प्रतिगच्छति न द्वाति, अभिषेको बलात्प्रेरयति मासगुरु,
कालेन गुरुः, आचार्यः सामान्यभिन्नोरायातस्य स्थातुं नातु-
जानीति आगन्तुको वा भिषुर्बालदेवावनिष्ठे मासलघु, उभ-
यतो लघुकम् । एवं शेषेष्वपि द्वादशसु गमेषु चतुगुरुकाऽऽदिकं
लघुमासान् तपःकालयिषेपितमेवैव प्रायश्चित्तम् । तद्वै
स्यतानां स्यनैः सह चारणिकया षोडश विकल्पा उक्ताः ।

अथ शेषविकल्पप्रदर्शनायाऽऽह—

एमेव य भयथा वी, सोलसिषा एकमेकपरकल्मि ।

उभयमि वि नायत्वा, पेट्ठमंदते च जं पावे ॥ २७१ ॥

एवमेव एकैकस्मिन् पक्षे षोडशका भजना भङ्गवचना क-
सेथा । एतदुत्तरपक्षे गणो न भवति किं तु केवल एव सं-
यतपक्षः, स्यनीपक्षो वा, स एकैकपक्षोऽभिधीयते । तत्र संय-
तानां स्यनैः सह प्रथमा षोडश प्रज्ञा । सा च सप्रपञ्चं ज्ञा-
विना । अथ संयनीमिः परिशुद्दीते क्षेत्रे उपराः संयस्यः समा-
गच्छन्ति, तत्रापि प्रयतिंगणावच्छेदित्विषयकाभिभुषाभिः
प्राश्चित्याभिः सह प्रत्येकमागन्तुकप्रवर्त्तिंगणावच्छेदित्वि-
षयिकाभिभुषाभिः कृपाणां चतुर्थो पक्षो चारणिको कुर्वणैरव-
मेव द्वितीया चोरशप्रज्ञा संयनीभिस्तुविधानरागच्छ-
मार्गजरेवमेव तृतीया चोरशप्रज्ञा, संयनीनां चतुर्विधानां पुत्र-
विधानां संयनेभ्यस्तुविधेरेवाऽगच्छकुञ्जरेवमेव तृतीया चोरशप्र-
ज्ञा । सर्वसंयथा जाता भङ्गानां चतुःषष्टिः । एतेन केवलसंयत-
स्यनैः एकचारणिकया लब्धः । अथोभयपक्षमाधिकृत्याऽऽह—(उ-
जयस्म वि नायत्वा लि) उभयशब्देनोभयगणाधिपतिः परिशु-
द्दीते, तत्राऽऽप्येवमेव भङ्गवचना ज्ञातव्या । तथाहि—चतुर्विधोऽय-
गणाधिपतिभिः परिशुद्दीते क्षेत्रे चतुर्विधैरेवाऽऽगन्तुकसंयनैरा-
गच्छाभिः पूर्वोक्तान्येव चोरश प्रज्ञाः । तथा—संयरेव परिशुद्दीते प्र-
क्षेपित्वाभिभवाचतुर्विधाः संयथा यद्गच्छेत्तुस्तथापि चोरश
भङ्गाः, चतुर्विधेषु तदुभयगणाधिपतिषु पूर्वस्थितेषु चतुर्विधा-
नां बाजयगणाधिपतीनामागमनेऽप्येवमपि चोरश भङ्गाः । च-
तुर्विधसंयतेषु पूर्वस्थितेषु चतुर्विधा उत्तरगणाधिपतय आग-
च्छेत्तुः । अत्रापि चोरश भङ्गाः । एवं चतुर्विधसंयतोऽपि चतुर्विधाना-
मेवाभयगणाधिपतीनामागमने चोरश भङ्गाः । एवमेताः पञ्च चो-
रशप्रज्ञाः संज्ञाताः, पञ्चानि च चोरशभङ्गाभिर्लक्ष्य भङ्गानाम-
शानिः पूर्वोक्ता, एकैकपक्षविषयया भङ्गकचतुःषष्ट्या मोक्ष्यते
ज्ञानं, चतुष्कल्पनिर्दिष्टं शाने भङ्गानाम् प्रायश्चित्तं च सर्वत्र प्रायश्च-
द्विषयः । (पेट्ठमंदिते च जं पावे लि) एतत्पक्षं सर्वभङ्गा-
नृपातिं प्रतिपत्तव्यम् । आपुष्टेयमात्रे क्षेत्रे आगन्तुको यदि बला-
त्तद्वै तिष्ठति ततो वास्तव्या निर्गच्छन्तोऽवमेवैषसमुत्थमास-
संयमिवावतनी यस्मान्नुवति तत्राप्यं प्रायश्चित्तं मागन्तुका-
नाम् । अथ वास्तव्याः पूर्वमात्रे क्षेत्रे आगन्तुको भेषातुं न द्वा-
ति, ततो यदागन्तुका बहिः परेट्ठमां भङ्गाऽऽदिकमजमाना
विराजन्तां प्राप्नुवन्ति तत्राप्यं वास्तव्यानामागमने ।
आह यद्येवं कुर्वेमान्मायाभिषेकदम्बमुपकोत्ते तर्हि सांप्रतं
स्वयङ्कस्य दूरं दूरेवैव स्थातुं युक्तम् । अथोभयपक्षे—

चउवग्गो वि हु अत्थउ, असंयराऽज्जातुगा य वचंत्त ॥
वत्थव्वा व असंयरे, मोत्तु गिलायस्स संघादे ॥ २७२ ॥

अनुपंगो नाम वास्तव्याः संयताः, संयत्यब्धः आगन्तुकाः संयताः,
संयत्यब्धः । एते चत्वारोऽपि वर्गा एकस्मिन् क्षेत्रे यदि संस्तरणं
तर्हि तिष्ठन्तु, न केनापि परस्परं मस्तरः कृतव्यः, यदि संस्तरणं
न भवति तत आगन्तुका भ्रजन्तु, यथाऽऽगन्तुकजलकं तत् क्षेत्र-
मागन्तुका वा आक्षेपिका आक्षेपद्वाभिवन्तः, नतो वास्तव्या आस-
नस्तेषां वा असंस्तरणे निर्गच्छन्ति । एवमागन्तुका वास्तव्या वा
वै निर्गच्छन्ति नेषां यदि कश्चित् स्थानो भवेत् ततो स्थाना
संचाटकस्तिष्ठति, न युक्त्या शेषाः सर्वेऽपि गच्छन्ति ।

एमेव संजईयं, वुद्धीतस्सीय उंतिगतकर्मा ॥

पायादिविगल तस्सी, य अत्थए वुद्धिओ पेसे ॥ २७३ ॥

एवमेव संयतवत् संयनीनां निर्गमनविशेषविधातव्यः,
परमत्र द्विकर्मः कर्तव्यः । कथंमिवाह—वुद्धानां तदण-
नां च मध्ये यदि प्रत्ययां ननस्तरणयो गच्छन्ति, बुद्धा
मान्, तथा जुह्वानामाभ्युक्तानां च जुह्वानास्तिष्ठन्ति,
अभ्युक्तिका भ्रजन्ति । जुह्विता द्विविधाः—जतिजुह्विताः, श-
रीरजुह्विताश्च । नत्र जतिजुह्विता गच्छन्ति, शरीरजुह्विताः पाया-
ऽऽदिविकसालेनैव्याऽन्ते, तस्योऽपि यदि सप्रत्ययां मा-
गोऽऽदी तत्तत्क्षेत्र्याऽऽन्ते, बुद्धास्तु मेवयत् ।

एवं तेसि ठियाणं, पत्तेगं वावि अहव मिससाणं ।

आमम्मि असंयरेण, इमा उ जयया उ जई पययं ॥ २७४ ॥
एवमनस्तरोकप्रकारेण तेषामाचार्योऽऽदीनां तत्र क्षेत्रे प्रत्येकं
या एकतरवगच्छेण, मिश्राणां वा द्विवर्गचतुर्बन्धकपनया विज्ञा-
नाम अवमकाले मसंस्तरणे इयं यतना यस्यामिदं प्रमस्त्वस्रं
प्रकृतम् ।

तामेषाऽऽह—

आयण्णीसे निम्मी—सुवक्खदे पक्क आमपत्तेगे ।

साभाण सग्गांम, परमांमे भावतो विभए ॥ २७५ ॥

आह नम् १ मिधोपस्कृतम् २ निमिधोपस्कृतम् ३ पकम ४ आ-
मम ५ प्रत्येकम् ६ साध्याणम् ७ एतानि सप्तपि यथार्थं प्रथमं
स्वामे नतः परमांमे महीतव्यानि, भावतोऽपि यथार्थं मिश्राणि
तामेषां यतनापरिपाद्यासांनि अजेत संयत, शुद्धीयार्थमेषां ।
इति द्वारायासमासायाः ।

अथ प्रतिज्ञादं विस्तरार्थमभिज्ञसुगोद्वनद्वाराह—

वत्तीसाई जा ए—को याम खवणं व न वि य से हाना ॥

आवासपसु अत्थउ, जा इम्मसांसे न य पत्तेवे ॥ २७६ ॥

आह नस्य द्विक्षिणकवलाः पुरुषस्य प्रमाणं आहारः, यदि ते
एकन कवलं न्यूयाः द्विक्षिणकवला ज्ञप्यन्ते तैस्तिष्ठन्तु, यदि
तस्याऽऽवश्यकयोगा न परिहीयन्ते, एवमेकैकं कवलं परिहा-
यता तावन्नकवला यावत् यद्येको प्राप्तः कवलः प्राप्यते, नन-
स्तेनैवास्ती यदि तस्याऽऽवश्यकयोगा न परिहीयन्ते, स च प्र-
मत्त्वानि शुद्धान् । अथैकोऽपि कवलो न प्राप्यते तत एकं दिवसं
क्षपणमुपवासेन कृत्वा, आस्तां द्वितीये दिवसे द्विक्षिणकवलो
पारयतु । यदि तावन्तो न क्षप्यन्ते, एकैककवलपरिहायता नाव-
हकस्य यावत् यद्येकोऽपि कवलो न क्षप्यस्ततः षष्ठं कृत्वा अ-

माथिमयास्नां, पष्ठस्य च पारणके प्रमाणप्रसामादरमुपादत्त । अथ न लज्जयते, ततः पूर्वाकायुकया यावदेकोऽपि कवचो न लज्जयते ततोऽहम् कृत्या निष्ठुतु, मा च प्रसङ्गान्वाद्वाहीत । एवमनयैव दिशा दशमाऽऽदिकमुत्तरोत्तरकूपणं वर्धयता नावचनेनैव यावत्प्रमासकूपणम् । अथ प्रमासकूपणे धर्मोऽऽवश्यक-योगः परिहीयते, तत्र एकदितन्यूनं प्रमासकूपणं करोतु, तदपि न शक्नोति मिथोऽतः तत्र एकैकं कूपणं परिहापयता ताव-द्वक्तव्यं यावदकमापि क्षणं कर्तुं न शक्नोति ।

ततः किं करोतीत्याह--

जावश्यं वा लम्भः, संगामे मुदसेस परगामे ।

मीसं च उवक्खडियं, सुद्धञ्जकवपूरं गिण्हे ॥२७७॥

ब्राह्मणः पातनार्या, न्वा च कुनेवेति, यावत् शुद्धीदन् स्वप्राप्तं लज्जयते यदि तावता न भस्करति ततो यावता न्यूनं नावत्परप्राप्तं शेषं शुद्धीदन्तामनायां । गतमोहनतायां । अथ मिथोपस्कृतद्वाराऽहम्- (प्राप्ते च इत्यादि) यदा स्वप्राप्तपरप्राप्तयोः पर्याप्तं शुद्धीदन्ते न प्राप्यते, तदा यदादन्ते प्रसङ्गमिधमुपस्कृतं तत् शुद्धीदन्त्याप्यवपूरकं शुद्धानि ।

इदमेव विज्ञापयन्नाह--

तत्थ वि पदमं जे मी-सुवक्खडे दव्वाभावतो भिसं ।

दव्वाभिन्न वि भिसं, तत्तसऽपति उवक्खडे ताहे ॥२७८॥

तत्रापि मिथोपस्कृतं शुद्धमानं प्रथमं यद् द्रव्यमां भावतश्च भि-क्तैः प्रत्यक्षैर्मिधमुपस्कृतं तत् स्वप्राप्तपरप्राप्तयोः शुद्धानि, तस्याप्यस्यत्वात्ते यदादन्ते द्रव्यतोऽनभेनोक्तयोः निजेः प्रत्यक्षैर्मि-धमुपस्कृतं तत्तदा शुद्धीदन्त्याप्यवपूरकं प्रथमं स्वप्राप्तं तद् शुद्धानि । गते मिथोपस्कृतम् ।

अथ निर्मिथोपस्कृतमाह--

पणगाइ मासपतो, ताहे निम्मिस्सुवक्खडे भिसं ।

निम्मीसउवक्खडियं, गिण्हति ताहे ततियभेण ॥२७९॥

येषु मूहप्रज्ञानकाऽऽदोषेषु पञ्चकार्याश्चत्ते नैषादंश-भाङ्गतरात्रिन्वाऽऽदिस्थापितेषु च यतिश्वा यदा निप्रमासम-निकातो लघुमासं च प्राप्ता भवति, तदा यत् द्रव्यतो मा-वतश्च भिसं । निर्मिथो प्रलम्भजनमुपस्कृतं तत् शुद्धीदन्त्य मिथोपस्कृतस्य वाऽप्यवपूरकं स्वप्राप्तपरप्राप्तयोः शुद्धानि, यदा च प्रसङ्गं न लज्जयते तदा निर्मिथोपस्कृतमेव तृतीयमङ्गं क-रवतोऽस्तिनं शुद्धानि । गते निर्मिथोपस्कृतम् ।

अथ पकमानं च व्याख्यातवान्--

एवेव पडलिवापउ-लिते य चरितमतिया भवे भंगा ।

ओसहिफलमाइसुं, जं चाहणं तगं खेयं ॥ २८० ॥

इदमेव पक्वपक्वयोश्चरितमत्तनीयो जङ्गो जयतः, पक्वं नाम यद्ग्लिना सं कृतं येद्वेद्दुर्वाजावस्वाऽऽदि, अपक्वं यद्ग्लिना अग्नयेन भक्ष्यतुभूमाऽऽदिना प्राकरेतु न पक्वं परं निर्जीवावस्थो, यथा परिपक्व इदलीफलमुपवाऽऽदि, तत्र निर्मिथोपस्कृतस्यात्मा-भे प्रथमं पक्वं चतुर्थमङ्गं, तत्तत्तृतीयमङ्गं अपक्वमपि चतु-र्थेतृतीयमङ्गयोरेवमेवाप्यवपूरकं शुद्धानि । अत्र चौषधिकला-ऽऽदिषु येषु पूर्वमाधुनिकलाऽऽदिकारणं विनाऽप्यौषधीषु त-ज्ज्ञं नवनीयं, प्रहीतव्यमित्यर्थः । यद् वा-तत्त ज्ञेयं ज्ञानव्यं, त-चौषधयोऽध्यायानि, नैषाचौषधी यथा अणका माषा वा, फलेषु

आचौषधी यथा फिकलाऽऽदि, आदिदध्नाम्बलकन्वाऽऽदिष्वपि यथा योगमाचौषमनाचौषव्यवस्थाऽनुसक्तया ।

तत्रौषधीषु यदाचौषधी नद् व्याचष्टे--

सगलासगलाऽऽद्वेजे, मीसोवक्खडिय नत्थि हाणी उ ।

जडं अमिस्सगहणं, चरिमदुए जं अण्णाइसं ॥२८१॥

चणकमायाऽऽदिषु पूर्वोऽऽवधारणाचौषधेषु सकलेषु असकले-षु वा मिश्रेषु निर्मिधेषु वा उपस्कृतेषु नास्ति पञ्चकारि-हाणिः । यच्च पूर्वोऽऽवधारणाचौषधे तत्र पञ्चकारिहाण्यथा य-तिश्वा लघुमासं प्राप्तश्चरितमद्वेजेः चतुर्थेतृतीयमङ्गयोः अमिधस्य निर्मिधोपस्कृतस्य ब्रह्मेण कार्यं न्यायानि ।

आह-यनिर्ज्ञातं नत् कथमनाचौषमं ? उच्यते--

जइ ताव पिहुमाइ, सत्थोवहया वि होतंण्णाइना ।

किं पुण्ण अत्तरयुद्धया, पेसी य फला य सरहूय । २८२॥

इह ये व्रीहयः परिपक्वाऽस्मिन् प्राप्ताऽऽदि भुज्यन्ते, ततः स्फुटिता अवनीतयः पुष्पा इत्युच्यन्ते, आदिगृह्यमाणाय-पि बह्वं निष्पाद्यते तत्परिग्रहः । यदि तावत्पुष्पाऽऽदयो आ-भिदास्योपहता अप्यनाचौषधी भवन्ति किं पुनरश्वापहताः पश्यः प्रसङ्गानामुद्धांयताः, फलाफलानि तथा प्रसङ्गानि स्तानुवन्ताऽऽदि यानि सत्तुर्जाति अक्षकामिधकफलानि नाप्य-शस्त्रोपहतानि कथमाचौषधीः किमाप्यव्यवस्थाः ? एतन् सर्व-मपि परीक्षयिष्यमुक्तम् । गते परीक्षद्वारम् ।

अथ साधारणद्वारमाह--

साधारणे वि एवं, मीसामीस वि होति भंगा उ ।

पणगाऽऽदी गुरुपतो, सव्वविसेही य जय ताहे ॥२८३॥

साधारणजननं, तत्राप्येवं प्रत्येकवत्, मिधोपस्कृते चतुर्थ-तृतीयमङ्गौ जयतः, नवरं यदा तृतीयमङ्गं प्रत्येकप्रलम्भ-नि-मिधोपस्कृते न लज्जयते तदा मामलघुकादुपरं यशोऽहमाऽऽदी लघुपञ्चरात्रिन्वाऽऽवधिकान्यापयन्ते, ततः स्वप्राप्तं वा प-रप्राप्तं वा शुद्धानि, एवं यदा पञ्चकाऽऽदिहाया गुरुमासं प्रा-प्तं जयति तदा साधारणं निर्मिथोपस्कृतं प्रथमं चतुर्थं स्व-प्राप्तपरप्राप्तयोः शुद्धानि । यदा तृतीयमङ्गनापि न प्राप्यते, तदा सर्वेषु विशोऽधिकोऽदोषेषु यतश्च प्रथमं कुरु, तत्र आधिक-कमोऽधिककारिकमाहारपुनिकममिधप्रज्ञाऽप्यधिककादप्राप्तनिका अप्यवपूरकचरितमद्विकूपानाऽविशोऽधिकोऽदोषेषु मुक्कया हा-याः सर्वेऽप्योऽधिकोऽऽद्य उक्तमङ्गो विशोऽधिकोऽयः, मेव-पि गुरुलघवाऽऽज्ञाचनना यद्यदादोषोऽनरतःपुष्यं पुष्यप्रतिन-वमानास्तावद्यतने यावच्चतुर्थेऽस्थानानि, नैषापि यदा न लज्ज-यते तदा चतुर्थेषु काडुगिरि पञ्चपरिहाण्यथा यतिश्वा यदा च-तुर्थेऽऽप्राप्तानि नवति तदा किमाधिकमं शुद्धानि, एत प्रथम-द्वितीयमङ्गवित्तिः ।

अत्रोच्यते--

कम्मे आदेसदुगं, मूलत्तरे ताहि वि कलि पत्तेगे ।

दावरकली अण्णेत्तं, ताहे जयत्ताहिं उत्तस्स ॥ २८४ ॥

अत्राऽऽधिकमं प्राप्ते आदेशद्विकम् । तस्या आधिकमं लक्ष्यो गुरुवः, प्रत्येकं प्रथमद्वितीयमङ्गयोः लक्ष्यः, एवं च प्रायश्चित्तोऽस्तानुलोच्येताऽऽधिकमं युक्तं, वतानुलोच्येता

प्रथमद्वितीयमङ्गौ गुरुकौ, तयोः प्रतियेवमाणायोः प्राणाति-
पात्रमन्यत्तौ पोषकमृग्यादिति । अथवा-आचार्यैः उच्यते-
गोपात्रातिपात्रं लघुपत्रं द्वितीयमङ्गौ सूक्ष्मगोपात्रा-
त्पादुत्तरद्वौ ; एवमेवैवमथैव कृतेऽप्याचार्यैः प्रथमतः प्रतीत-
म्भवः । न च प्रथमद्वितीयमङ्गौ, कुतः १, इति चेत्, उच्यते-आ-
चार्यमणि उवाचः परेण उपपत्तिरिति स्मरितं तु युष्माकं न तादृ-
शितः । ननुकार्यमप्येतेषां, यादृशी प्रथमद्वितीयमङ्गौयोरपेक्षकत्वा-
द्व्यमाणां जीवानामस्मैव मूले प्राकृत्य भङ्गमाणां जीव-
रोपणा भवति । अथ आप्यार्यैः प्रथमतः प्राणं, न प्रथमद्वि-
तीयमङ्गमिति स्मृतम् । (तादृशं कति पक्षेण) यदा
प्राणकर्मोऽपि न लभ्यते तदा प्रत्येकद्वितीयमङ्गं प्रहीतव्यम्,
तस्मादेव कतिः प्रथमो भङ्गः तथाऽपि प्राणम् (दायकर्मो
अप्येते) यदा प्रत्येकस्याऽपि प्रथमतो नष्टः न प्राप्यते तदा
द्वितीयं कति सत्यपरिमेषाया द्वितीयो, कतिरिति तु प्रथम उ-
च्यते । तत्तच्च प्रथममनन्यायिक द्वितीयमङ्गं ननु तस्मादेव प्र-
थमस्याऽपि प्रहीतव्यं, यदा ज्ञाननस्याऽपि प्रथमो भङ्गः न
प्राप्यते तदा यत्ननाया युक्तस्य च यत्कारणतः कर्मस्यो-
पपत्तिः तत्तत्पुनरप्याशङ्क्यापिनामभेद भेदम् एव ज्ञानी-
ति वाक्यशेषः । एवं तावत् संन्यानां पक्षस्य यत्नेन ।

अथ संयतीरुद्धिष्य। ५५५-

एमेव संजईण वि, बिहि अविही नवरि तेसि नाणत्तं ।
सन्वत्थ वि सग्गामे, परगामे भावओ विभए ॥२८५॥

यथा संवत्सरात् स्वप्नान्तरप्रसङ्गऽपि विज्ञापयितुं तत्तद्वि-
शेषाद्यर्थेना जगता, एवमथ संवत्सरात्प्राप्य सकृदथा, तद्वत्
तत्संज्ञां नावात्वं विशेष्यो, विधिभिन्नतायाविधिभिन्नानि च संवे-
द्यन्ति। विधिभिन्नानि सुखदुःखं स्वर्गाविधिं सुखं, स्वप्नप्रसङ्ग-
प्रामाण्यं प्रथमं वष्टुं भङ्गस्तत्त्वमं व पञ्चमस्तत्त्वात्प्राप्तान् व-
स्तुतत्त्वस्याप्यवस्थां ज्ञात्वोत्पत्तिविज्ञानं तृतीयोऽद्वितीयप्रथमभङ्ग-
धर्मीनि यथासत् भवेत् प्रतिसेवत, न कश्चिदर्थः। इति क-
पटीकया प्रलम्बप्रकृतं समाप्तम्।

“ बुगस्थानवृत्तस्यैव कतया मन्त्राऽपि दाता पञ्चा-
 येतच्चार्थिगिरीशधर्माभ्युपगम्यैव हृत्पथावस्थितात् ।
 प्रेयं प्रेयं पदे पदे निजगवीं क्रिप्रचचारं मया,
 कल्पे यस्पृहन्तं प्रलम्बयिष्येवं तर्ह्येव चारिता ॥ १ ॥ ”
 सु० १. उ० २. पृ० १० । नि० सु० ।

(१४) प्रसन्नं न गृहीयात्-

कंदं मूलं पलंबं वा, आमं छिन्नं व सन्निरं ।

तुंवागं सिंगवेरं च, आमगं परिव्रज्य ॥ ७० ॥

कन्दं सुरभाऽऽदलत्तनं, मूलं विद्वारिकाकूपे, प्रसम्भं वा ताल-
कषाऽऽदि आम्रं क्षिप्रं वा (सन्निभमिति) पञ्चशकं, तुम्बाकं
स्वयम्भ्रजान्तर्वर्धे, आर्क्षी तुलसीसिन्धुष्वप्ये, शुक्लवर्णं आर्क्षकम्,
आम्रं परिवर्जयेदिति स्वार्थः ॥ ७० ॥ वृक्षो ५ अ० १ उ० ।

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा से जं पुण पलंबजातं जा-
 शेजा ' तं जहा-अंपलंबं वा अंबाडगपलंबं वा तालप-
 लंबं वा किष्किरपलंबं वा सुरभिपलंबं वा सद्धरपलंबं वा
 अण्णपरं वा तहप्पगारं पलंबजातं आमगं असत्थपरिखत्तं
 ॥२॥

३८३

अफासुयं अणेशणिजं० जाव लाभे संते शो पदिगाहेजा
(४५) । आचा० ५ शु० १ चू० १ अ० ८ उ० ।

विषयसूची-

- (१) प्रलम्बप्रहणमिष्टेयः ।
- (२) प्रलम्बपदविवरणम् ।
- (३) आत्माविराधनाभावना ।
- (४) एतन्नाहारम् ।
- (५) उपाधिदाराविवरणम् ।
- (६) उक्ताद्वारविवरणम् ।
- (७) अनवस्थाहारम् ।
- (८) मिष्टपात्रहारम् ।
- (९) विराधनायां विष्टेयः ।
- (१०) आत्माविराधना ।
- (११) प्रहणहारम् ।
- (१२) तुल्ये रागद्वेषाभाव इति द्वारम् ।
- (१३) निम्नप्रांरथिकृत्य प्रलम्बप्रहणम् ।
- (१४) निम्नप्रांरथिकृत्य प्रलम्बप्रहणाविवर्थाणि सृष्टानि ।
- (१५) प्रलम्बं न सृष्टवान् ।

पलंबकूट-प्रलम्बकूट-पुं० । जम्बूद्वीपे ह्यत्र कवरपथेतस्य पष्ठे
कूटे, ख।० ८ उ।० ।

पलंवाजाय-प्रलम्बजात-न० । प्रलम्बवावच्छिन्ने, आवा० २
धु० १ सू० १ अ० ८ स० ।

पल्लवपाग-प्रलम्बपाक-पुं० । फलानां पञ्चनं, नि० चू० १ व० ।

पलंबमाण-प्रलम्बमान-प्रि० । प्रकषेण लम्बमानम् । इतस्ततः
मनाक् चक्षेण लम्बमाने, रा० । क्रा० । औ० । आ० म० ।
“पादवरांशमाणकडितुलस्तु कथासाहं ।” कदर० १ अधि०
३ कृणु ।

पल्लववृक्षमालाधर-प्रलम्बवनमालाधर-त्रि० । प्रलम्बेन इति
प्रलम्बा या वनमाला तां धरतीनां प्रलम्बवनमालाधरः ।
जी० ३ प्रति० ४ अत्रि० । आपादनीयस्या वनमालया यु-
क्ते, कर्म० १ कर्म० । स्व० । उपा० । ज्ञ० ।

पलग-पलक-पुं० । विनाशे, दर्श० ४ तस्य ।

पलङ्गण-प्रलङ्गन-प्रि० : प्ररज्यते इति प्ररङ्जनः । अनुराग-

वति, विवा० १ अ० २ अ० । स० । शा० ।

पलत्त-प्रलत्त-न० । शब्दे, स्त्री० । भाषणे, रा० ।

पलप-प्रलय-३० । ब्रह्मणः स्वाभावस्थायाम्, सुत्र० १ श्रु०
१ अ० ४ उ० । जगतः स्वकारणे लये, सुत्र० १ श्रु० १ अ०
४ उ० ।

पलयघण-प्रलयघन-न० । प्रलयकालिकमेधे, प्रा० ? पाद् ।

पल्ल पल्ल. न० । पल्ल-कल्लस । मांस, पङ्क, तिलचूर्णं च ।

पञ्च ज्ञाति ला-कः । राक्षसे, पुं० । प्रश्न० ५ सम्ब० द्वार ।
विशेष० ।

पलालिय-प्रलपित-वि० । प्रकाशिते, भा० १ ध्रु० १ अ० ।

पलवण-प्रलपन-न० । ठेका, प्रब० ४ डार ।

पलवण-पु० । वृक्षावशेष, नक्षत्रावशेषान्तर्जाया, न त्वन्येऽवयवाः । पव० ४ डार ।

पलविष-प्रलपित-न० । अनर्थकभाषणे, प्रहन० २ आश्र० डार ।

पलम्-देशी-कर्पासक, क्वेदे च । दे० ना० ६ वर्ग ७० गाथा ।

पलसु-देशी-स्वेवाय म, दे० ना० ६ वर्ग ३ गाथा ।

पलहि(ही)-कर्पास-पुं० । कर्पासशब्दस्य पलहीत्यादेशः (कर्पास) एतच्चान्न सूत्र्यानिक्कमेकं वृत्तमेवे, प्रा० २ पाद । दे० ना० ६ वर्ग ४ गाथा । " पलही वषट् नूतो कवो " पाद० ना० २४५ गाथा ।

पलाश-देशी-चौर, दे० ना० ६ वर्ग ८ गाथा ।

पलाइ (ख)-पलायिन्-त्रि० । पलायनकर्मण्य, ये भट्टऽऽहयो गच्छः पृच्छां विना सक्तुदुस्त्रः प्रणश्य गणान्तरं गच्छन्ति । वृ० १ उ० ३ प्रक० । (गच्छन्नु पलायिनां साधूनां प्रतिक्रिया ' श्री-हर्षण ' शब्दार्थप्रयोगे १३० पृष्ठे दृष्टिम्)

पलाइय-पलायित-न० । कुलच्छिद नाशने, द्वा० ४ प्र० । कर्त्तरि लट् । देशान्तरं गते, नि० लृ० १ उ० । नष्टे, आद्य० ।

पलायमाण-पलायमान-नि० । नश्यति, प्रहन० १ अश्र० डार ।

पलाल-मलाल-न० । प्रकृष्ट लाला यत्र तत्प्रलालम् । लालाप्र-नरालान्, " अत्रास पलालं " अनु० । इह प्रकृष्ट लाला यत्र तत्प्रलालं वस्तु प्रकृष्टं पलालमुच्यते, यत्र तु पलाला-नास्तत्प्रकृष्टं तु पवित्रावर्कं पलालमुच्यते इति प्रकृतशैली-भट्टाकृशाशास्त्राचार्या मन्त्रदा, सम्कृतं तु तुगावशेषरूपं पलालं तत्प्रकृतसकमं उच्यते इति न यथाप्राप्याचार्या विनि-समयति । अनु० । अ० १० । सूत्र० । प्रा० ३० । आचा० । " जि-रारी च पलालं " पाद० ना० १४४ गाथा ।

पलालरीडय-पलालरीडक-न० । पलालमये आसने, नि० लृ० १२ उ० ।

पलालपुत्र-पलालपुत्र-न० । मञ्जोपरि स्थापिते पलालमा-न, अच० १ अ० १२ उ० ।

पलाव-प्रलाप-पुं० । अनर्थक वचनि, हा० १ छु० १ अ० । नश-पा० । अदशनं, " नशेयिउरु-नासव-डाव-विषमा-न-पलावाः " ॥ ८ । ४ । ३१ ॥ इति नशः पलावाऽऽदेशः । ' पलावइ ' नश्यति । प्रा० ४ पाद ।

पलावि (ख)-प्रलाविन्-त्रि० । अनर्थकवादिनि, प्रहन० १ अश्र० डार ।

पलास-पलाश-पुं० । पत्रमश्वत्थानि पलाशः मानभङ्गकं, " नो पत्रं मन्त्रं ति पलासां " पत्रं मानमश्वत्थानि पलाश इति शौ-भनामरीत्या पलाशः । पत्रं, कमे० ३ कमे० । अनु० । आचा० । इति आ० लृ० । अनु० । द्वा० १ अ० ३ अ० । किशुकं, प्रा० १ पाद । अनु० । नि० लृ० । न० । (" यण्कदंशदे एतदुपपाताऽऽ-दिचकडयता " स्वनामकयाने तालवद् उपपन्नस्य कूट, स्थानं द्वा० । " इक्षं पलासं कृते पत्रं " पाद० ना० १२७ गाथा ।

पलाससमुगय-पलाशसमुद्रक-पुं० । सुगन्धनृतसमुद्रकं, जी० ३ प्रि० ४ अ० ।

पलासी-देशी-भङ्गक, दे० ना० ६ वर्ग १४ गाथा । हुमं, वाच० ।

पलिमक-परिकृ-पुं० । शयनावशेष, स्त्र० १ छु० ६ अ० । आचा० । आसनविशेष, प्रा० १ गा० । ज० ।

पलिय-पलित-न० । कर्मणि, जगुत्सने, अनुष्ठाने, आचा० १ छु० ६ अ० २ उ० ।

पलिउंचण-प्रतिकुञ्चक-पुं० । निहवं कुर्यान्, स्त्र० १ छु० १३ अ० ।

पलिउंचण-प्रतिकुञ्चन-न० । सरलतया प्रवृत्तस्य वचनस्या-न्वयश्च, म० १२ श० ४ उ० ।

परिकुञ्चन-न० । परि समन्तात् कुञ्चयते यकनामापक्षने कि-या यति । मायानुष्ठाने, ' पलिउंचणं च भयं च ' , किञ्च-स्य गणानि य । " सूत्र० १ छु० ६ अ० । स० । मायायाश्च, स्त्र० १ अ० ६ अ० ।

पलिउंचणा-परिकुञ्चना-स्त्री० । परिकुञ्चनमपराधस्य क्षेत्रका-न्तर्जातानां गोपायनस्यथा सतामस्यथा जणनं परिकुञ्चना परि-वृत्तता या । द्वा० ४ प्रा० १ उ० । शुरुदापस्य मायया क्षु-द्रावकथनं, यथा भवित प्रतियेय मयाऽसिचिं प्रतियेवित-मियाहेति । द्वा० १ उ० ।

प्रतिकुञ्चना-स्त्री० । प्रायश्चित्तविशेष, द्वा० ।

इदानीं प्रतिकुञ्चनाप्रायश्चित्तमाह-

द्वये खेते काले, भावे पलिउंचणा चउविगप्पा ।

चोयग कप्पारोवम, इइ ई भणिया पुरिसमाया ॥ १५० ॥

प्रतिकुञ्चयते अन्यथा प्रतिवेत्तनस्यथा कथने, यथा सा प्र-तिकुञ्चना । सा चतुर्विधा । तद्यथा-प्रायेऽक्षयपयनं, एवं केले कालं भावे च । अत्र परस्य प्रश्नमजिधंस्तुहाह- (चोयगं) अत्र चोदकं अत्र ननु कर्त्ताऽयं प्रायश्चित्तमार्गित्वेन, व्यवहारो-ऽयं तत्र प्रायश्चित्तमभिधीयते, इति चोयस्यवयवयोर्विशि-ष्टतायः । अत्रार्थे स्मरिचनस- (कप्पारोवोत्पत्तिः) कस्य क-दवाधयने कसिनामां सूत्रात्तन्मापराधप्रायश्चित्तनामारोप-णं दानमिह व्यवहाराधयते ज्ञानम । इ इति पादपुरुषे । इति वचनात्, सः सुव्वारता प्राकृतव्यान्, प्राकृते हि पदार्थे सन्त्व्यवता भवति । किमुक्तं भवति- (कस्य धयने आनयन् । प्रायश्चित्तमुक्तं ननु दानमिह नृ दानं भणितमिति विशेषः । तथा कदवाधयने प्रायश्चित्तादौः पुरुषजाना न भाणता इह तु भां-ता इति महात्वं विशेषः । एष मायासकृपायः ।

साधनमेतस्य माधो व्याचिन्तासुः प्रथमतो ज्ञेयाऽऽदिज्ञे-राभित्तां प्रतिकुञ्चनां व्याख्यायति-

सच्चित्ते अचिच्चं, जणवयपडिसेवियं तु अद्दया ।

सुम्भिसस्मि दुभिसं, हट्टेण तथा गिलाणेण ॥ १५१ ॥

उपविषया प्रतिकुञ्चना नाम सच्चित्ते, उपलक्षणमेतत्-मिच्छे वा प्रमिचित्ते अचिच्चं मया प्रतिवेत्तनमित्यालोचयाने । केष-प्रतिकुञ्चना जनपदं प्रतिसेवय यद्वचनि प्रतिवेत्तनमित्यालोच-याने । कालप्रतिकुञ्चना यस्मिन्ने काले संस्था दुर्मिह मया प्रातिवेत्तनमित्यावेद्याते । जावप्रतिकुञ्चना यत् हट्टेन सता प्रतिस्य स्थानेन सता मया प्रतिवेत्तनमित्यालोचयति । उक्ता

प्रतिकुञ्जना । ६५० १ उ० । (मासिकाऽऽदिपार्श्वद्वाराऽऽप-
न्नस्य प्रतिकुञ्जकस्य इष्टास्तः 'परिकुञ्ज' शब्देऽस्मिन्नेव प्रागे
१४४ पृष्ठे व्याख्यातः)

पलिउच्चराण-प्रतिकुञ्जमान-वि० । गोपयति, आचा० २ अ०
१ अ० ५ अ० २ उ० ।

पलिउच्चिय-प्रतिकुञ्जस्य-अव्य० । 'कुञ्ज कुञ्ज' कौटिल्यादि-
भावयोः । परि सवेना भावे परि समन्तात् कुञ्जत्वा कौटि-
ल्यमाचर्य परिकुञ्जय । सूत्रं "ह्यभ्यकापिगङ्गाऽऽदीनाम्" इति वि-
कल्पवचनता रेफस्य लकारभावः । कौटिल्यमावाचस्यर्थे, व्य०
१ उ० । गोपयित्वेत्यर्थे, आचा० २ अ० १ अ० ११ उ० ।
नि० सू० ।

पलिउच्चिय-परिपौगिक-पुं० । परि समन्तात् पौगिकाः । प-
रिःङ्गामिति, प्र० २ श० ५ उ० ।

पलिश्रोवम-पल्योपम-न० । पल्येनोपमा येषु तानि पल्योप-
मनि । अयं प्रधानं परिकोटिकोटिपदमणेषु काष्ठविशेषेषु, स्या० २
अ० ४ उ० ।

से किं तं पलिश्रोवमे ? पलिश्रोवमे तिविहे पल्लते । तं जहा-
उद्धारपलिश्रोवमे, अद्धारपलिश्रोवमे, खेचपलिश्रोवमे अ ।

तत्र पल्योपमं त्रिधा । नद्यथा- (उद्धारपलिश्रोवमे इत्यादि)
तत्र वक्ष्यमाणस्य रूपवालाप्राणां, तन्त्रयडानां वा, तद्वद्धरिण
हृत्पद्ममुद्राणां वा प्रतिनमयसमुद्धारणमपेक्षद्वरणमुद्धारः, त-
द्विषयं तत्प्रधानं वा पल्योपमसमुद्धारपल्योपमम् । तथा-अङ्ग-
नि कालः, स वेद प्रस्तावाहृदयमाखालाप्राणां, तन्त्र-
यडानां वा प्रत्येकं वर्षशतलक्षण उद्धारकालो गृह्यते । अ-
थवा-थो नारकाऽऽद्याः कालः प्रकृतपल्योपममयत्वं वक्ष्यते
स एवापादीयते, तत्तन्त्रप्रधानं पल्योपमसमुद्धारपल्योपमं,
तथा क्षेत्रम् आकाशं तद्वद्धारप्रधानं पल्योपमं क्षेत्रपल्योपम-
म् । अत्रु० । (उद्धारपल्योपमव्याख्या 'उद्धारपलिश्रोवम' शब्दे
द्वितीयभागे ५५२ पृष्ठाद्वारम्भ गता)

अथाऽऽपल्योपमं निरूपयितुमाह-

से किं तं अद्धारपलिश्रोवमे ? अद्धारपलिश्रोवमे द्विविहे प-
ल्लते । तं जहा-सुहुमे अ, वावहारिण अ । तस्य यं जे से
सुहुमे से उण्ये, तस्य यं जे से वावहारिण से जहानामप
पल्ले सिआ जोअणं आयापविकर्षभेणं जोअणं उव्वेहेणं
तं तिरुणं सविसेसं परिकखेवेणं, से यं पल्ले एगाहियवआ-
हियतेअहियअं जाव भरिए बालगकोडीयं, ते यं बालगमा
यो अग्गी डहेज्जां जाव नो पलिद्वेसिआ नो पूत्ताए ह-
व्यमागच्छेआ, ततो यं वाससए वाससए एगमेगं बालगं
अवहाय जावइएणं कालेणं से पल्ले खीये नीरए निल्लेवे नि-
ट्टिए भवइ, से तं वावहारिए अद्धारपलिश्रोवमे । "एएसि पल्ला-
यं कोडाकोदी भविज दसगुणिता । तं ववहारिअस्स अद्द-
सागरोवयस्स एगस्स भवे परिमाणं ॥ १ ॥" एएहि वव-
हारिएहि अद्दासागरोवयपलिश्रोवमेहि किं पओअणं ? ए-

एहि ववहारिएहि अद्धारपलिश्रोवमसागरोवमेहि नत्थि किंचि
पओअणं, केवलं पल्लवणा पल्लविज्ज । से तं ववहारिए
अद्धारपलिश्रोवमे । से किं तं सुहुमे अद्धारपलिश्रोवमे ? ।
सुहुमे अद्धारपलिश्रोवमे से जहाणामए पल्ले सिआ
जोअणं आयापविकर्षभेणं जोअणं उव्वेहेणं तं ति-
गुणं सविसेसं परिकखेवेणं, से यं पल्ले एगाहियवआहिय-
तेअहियअं जाव भरिए बालगकोडीयं, तस्य यं एगमेगे
बालगमे असंलेज्जाई खंडाई कज्ज, ते यं बालगमा दिट्ठी
ओगाहणाओ असंलेज्जभागमेत्ता सुहुमस्स पणमसुहुम-
सरीरागाहणाओ असंलेज्जगुणा, ते यं बालगमा यो अ-
ग्गीं जाव नो पलिावद्वेसिआ नो पूत्ताए हव्यमागच्छेआ,
ततो यं वाससए वाससए एगमेगं बालगं अवहाय जाव-
इएणं कालेणं से पल्ले खीये नीरए निल्लेवे निट्टिए भवइ,
से तं सुहुमे अद्धारपलिश्रोवमे । "एएसि पल्लायां, कोडा-
कोदी भवेज दसगुणिआ । तं सुहुमस्स अद्दासा-गरोवम-
स्स एगस्स भवे परिमाणं ॥ १ ॥" एएहि सुहुमेहि अद्द-
पलिश्रोवमसागरोवमेहि किं पओअणं ? । एएहि सुहुमेहि
अद्धारपलिश्रोवमसागरोवमेहि नेरइअतिरक्खनोयिअमणु-
स्सदेवाणं आउअं भविजति (१३६) ।

(से किं तं अद्धारपलिश्रोवमे इत्यादि) इदमप्युद्धारपल्यो-
पमवत्सर्वं भावनीयं । नवरमुद्धारकालस्येह वर्षशतमानत्वाद्
व्यावहारिकपल्योपमे संख्यायां वर्षकाटयोऽवसेयाः, सूक्ष्मप-
ल्योपमे त्वसंख्या इति । अत्रु० । (नेरुत्तिकाऽऽदीनां स्थिति-
परिमाणम् 'टिह' शब्दे चतुर्थभागे १७१० पृष्ठे उक्तम्)
से तं सुहुमे अद्धारपलिश्रोवमे । से तं अद्धारपलिश्रोवमे । (१४२)

उक्तं सप्रयोजनमद्धारपल्योपमम् अत्रु० ।

से किं तं खेचपलिश्रोवमे ? खेचपलिश्रोवमे द्विविहे प-
ल्लते । तं जहा-सुहुमे अ, वावहारिण अ । तस्य यं जे सुहुमे
से उण्ये, तस्य यं जे से ववहारिण से जहानामए पल्ले सिआ
जोअणं आयापविकर्षभेणं जोअणं उव्वेहेणं तं तिरुणं स-
विसेसं परिकखेवेणं, से यं पल्ले एगाहियवआहियतेअहिय-
अ जाव भरिए बालगकोडीयं, ते यं बालगमा यो अग्गी
डहेज्जां जाव यो पूत्ताए हव्यमागच्छेआ, जे यं तस्स
पल्लस्स आगासपएसा तेहि बालगमेहि अफुन्ना तओ यं
समए समए एगमेगं आगासपएसं अवहाय जावइए-
णं कालेणं से पल्ले खीये जाव निट्टिए भवइ से तं
ववहारिए खेचपलिश्रोवमे । "एएसि पल्लायां, कोडाकोदी
भवेज दसगुणिआ । तं ववहारिअस्स खेचसाग-
रोवमस्स एगस्स भवे परिमाणं ॥ १ ॥" एएहि ववहा-
रिएहि खेचपलिश्रोवमसागरोवमेहि किं पओअणं ? । एएहि
ववहारिएहि नत्थि किंचि पओअणं, केवलं पल्लवणा प-

सपविजइ । से तं बवहारिए । से किं तं सुहुमे खेतप-
लिओवमे ? खेतपलिओवमे से जहाणामए पळे सिआ
जोअणं आयाम ० जाव परित्खेवेणं से थं पळे एगारि-
अवेआहितयेआहियं जाव भरिए बालगकोडीणं त-
त्थ थं एगमेगे बालगे असंखिजइ संडाई कइइ, ते
थं बालगा दिट्ठीओगाहणाओ असंखेजइभागमेना सु-
हुमस्स पणगजीवस्स सरीरोगाहणाओ असंखेजगुणा,
ते थं बालगा थो अग्गी डहेज्जा ० जाव थो पूउत्ताए हव्व-
मागच्छिजा, जे थं तस्स पल्लस्स आगासपएसा तेहिं
बालगेहिं अप्फुना वा अणाफुआ वा तओ थं समए
समए एगमेगे आगासपएसं अवहाय जावएणं का-
लेणं से पळे खीण ० जाव निट्टिए भवइ । से तं सुहुमे
खेतपलिओवमे ॥

लेखपटयोपममुक्रानुसान एव भावनीयम्, नवरं व्यावहा-
रिकपटयोपमं (जे जे तस्म पल्लस्सव्यादि) तस्य पटयस्यानगता
नभःप्रदेशास्तेबोलाग्रं (अफुण (ले) आस्पृष्टा व्याप्ता आक्र-
ान्ता इति यावत्) तेषां सूत्रमन्वा प्रतिसमयमेकैकापटयि असं-
ख्येया उन्मत्तिपटयवसर्पितयोऽतिक्रामन्त्यन्ताऽसंख्येयाऽन्मत्ति-
पटयवसर्पितयोऽमानं प्रस्तुतपटयोपमं ज्ञायते, सूत्रमेवपटयोप-
मे तु सूत्रैर्नबोलाग्रैः स्पृष्टा अस्पृष्टाश्च नभःप्रदेशा गृह्यन्ते, अ-
नन्तस्तद्व्यावहारिकादसंख्येयगुणकालमानं द्रष्टव्यम् । आह-
यदि स्पृष्टा अस्पृष्टाश्च नभःप्रदेशा गृह्यन्ते, तर्हि बोलाग्रैः
किं प्रयोजनं ? यथाऽकृत्स्नगत्यनगतेनभःप्रदेशाव्यावहारिकः सा-
मान्येनैव बहुमुचितं स्यात्, सत्यं, किं तु प्रस्तुतपटयोपमेन
दृष्टिवादे द्रव्याणि गीरन्ते, तानि कानिनिधार्थकबालाव-
स्पृष्टैरेव नभःप्रदेशीमीयन्ते कानिचिदृष्टैरित्यन्तां दृष्टि-
वादांक्रुद्र्यमानोपयोगिवद्बालाप्रप्रकरणेऽत्र प्रयोज-
नवतीति ॥

तथ थं चोअए पामवणं एवं वयासी-अत्थि थं तस्स प-
ल्लस्स आगासपएसा जे थं तेहिं बालगेहिं अणाफुआ ? ह-
ता अत्थि । जहा को दिट्ठो ? से जहाणामए कोट्टए सिआ
कोहंटाणं भरिए तत्थ थं माउलिगा पखित्ता ते वि माया,
तत्थ थं विज्जा पखित्ता ते वि माया, तत्थ थं आमलगा
पखित्ता ते वि माया, तत्थ थं बयरा पखित्ता ते वि माया,
तत्थ थं चणगा पखित्ता ते वि माया, तत्थ थं मुग्गा प-
खित्ता ते वि माया, तत्थ थं सरिसवा पखित्ता ते वि माया,
तत्थ थं गंगावालुआ पखित्ता सा वि माया । एवमेव एणं
दिट्ठेणं अत्थि थं तस्स पल्लस्स आगासपएसा जे थं तेहिं
बालगेहिं अणाफुआ । “एणं यल्लाणं, कोडाकोडी भवेज्ज
दसगुणिआ । तं सुहुमस्स खेतसा-गरोवमस्स एगस्स भवे
परिमाणं ॥१॥” एणं सुहुमेहिं खेतपलिओवमसागरो-
वमेहिं किं पओअणं ? एणं सुहुमपलिओवमसागरोवमे-
हिं दिट्ठिणए द्वा भावित्ति । (१४३) ।

(तथ थं चोत्थए पखवगमित्यादि) तत्र नभःप्रदेशानां स्पृ-
ष्टास्पृष्टत्वप्रकरणे सति जातसन्देहः प्रेरकः प्रहापकमात्राये-
मेवमाधरीद्भूतत्वं । किमस्त्येतद्युक्तं तस्य पटयस्यानगतास्ते
केचिद्व्याकाशप्रदेशा विद्यन्ते ये तैर्बोलाग्रैस्स्पृष्टाः । पूर्वाह्नप्र-
कारेण बालाग्राणां तत्र निविडनयाऽवस्थापनाच्छिद्यस्य क-
चिद्व्यसंभवाद् दुरुपपादमित्येव यत्तत्रास्पृष्टा नभःप्रदेशाः स-
न्तीति प्रच्छकाभिप्रायः । तत्रोत्तरम-दन्तास्त्येतन्नात्र संवेदः
कस्यः, एवं च दृष्टान्तमन्तरेण बाह्यमात्रतः प्रतिपपुमशक्तः
पुनर्विनयः पृच्छति । यथा-कोऽत्र दृष्टान्तः ? प्रहापक आह-
(से जहाणामए इत्यादि) अयमत्र भावार्थः-कृष्णारणानां
पुरुफलानां भूते कोष्ठके स्थूलदृष्टीनां तावद् भूतोऽयमिति
प्रतीतिर्भवति । अथ कृष्णारणानां बादरत्वात्परस्परं तानि
क्षिद्राणि सम्भाव्यन्ते येष्वर्थाणि मानुलिङ्गानि बीजपूरकाणि
मान्ति, तत्क्षेपे च पुनर्भूतोऽयमिति प्रतीतावधि मानुलिङ्गा-
क्षिद्रेषु विस्वति प्रतिस्तानि तान्यपि मान्तीत्येवं ताव-
द्यावत्संपपच्छिद्रेषु गङ्गावालुका प्रतिमा साऽपि माता । एव-
मवगोष्ठदृष्टो यद्यपि यथाऽकृत्स्ने शुषिरगभावतोऽस्पृष्ट-
नभःप्रदेशाश्च सम्भावयन्ति तथापि बालाग्राणां बादरत्वाद्ना-
काशप्रदेशानां तु सूत्रमन्वा न सन्त्येवाऽसंख्याता अस्पृष्टा न-
भःप्रदेशाः, इत्येवं च निविडनया सम्भाव्यमानेऽपि स्तम्भा-
ऽऽदी आस्फालितायः कीलकानां बहूनां तदन्तःप्रदेशान् न चा-
सौ शुषिरमन्तरेण संभवति, एवमिहापि भावनीयम् ॥१४३॥
(द्रव्यशरीरगच्छन्त्या स्वस्वस्थाने)

से तं सुहुमेखेतपलिओवमे । से तं खेतपलिओवमे ।

अनु० । आ० म० । प्र० । भ० । कर्म० । जं । प्र० ।
विश० । अ० । पटयवत्त्वपरस्परनेताया यस्मिन्मन्त्र-
पमम् । स्था० २ डा० ४ उ० । आ० म० । “पलिओवमं
वासमयसहस्समभेदियं” मकारस्य प्राकृतप्रभवत्वाद् व्यं-
शतसहस्राभ्याधिकमित्यर्थः । अथवा-पटयोपमं वपेशतसह-
स्रमभ्यधिकं पटयोपमादित्वेवं समलिका । अ० ।

पलित-प्रलीयमान-वि० । प्रकपेण लीयते प्रलीयते यः स
प्रलीयमानः । शोभनभावयुक्ते, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।
समन्ताद् गच्छति, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० ४ उ० ।

पलिगोव-परिगोप-पुं० । परि गोपनं परिगोपः । द्रव्यतः
पाकाऽऽदी भावतोऽभिषङ्गे, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

महयं पलिगोव जासिया, जा वि य वंदुषपुण्या इहं ।
महान् संसारिणं दुस्सज्जत्वाभ्युदयता शास्त्रेण पणिगोपनं
परिगोपो द्रव्यतः पाकाऽऽदीभावतोऽभिषङ्गस्तं ज्ञात्वा स्वरूप-
तत्त्वप्रकाशतो वा परिच्छिद्य याऽपि च प्रवर्जितस्य स्तो रा-
जाऽदिभिः कायाऽदिविर्वन्दना वज्रपाशाऽदिभिश्च पूजना
तां च इहाऽस्मिन् लोके मौनीन्द्रे वा शास्त्रेण व्यवस्थितेन क-
र्मोपशमनं फलमित्येवं परिहायात्स्तेका न विधेयः ॥११॥
सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

पलिच्छाप्-परिच्छप्-वि० । परिच्छदोपते, अ० ३ उ० । प्र-
तिविक्रमे, आचा० १ ध्रु० ४ अ० ४ उ० ।

पलिच्छिदिय-परिच्छिद्य-अव्य० । शब्ताऽऽदिना (नि० सू० ५
उ०) छिद्येत्यर्थे, आचा० १ ध्रु० ३ अ० २ उ० । अपनोत्य-
र्थे, आचा० १ ध्रु० ४ अ० ४ उ० ।

पलित-प्रदीप्त-वि० । " प्रदीपितोद्देह लः " ॥ ८ । १ । २२१ ॥
इत्यनेन दृश्य लः । प्रा० १ पाद । प्रवृत्तिर्ने, प्रश्न० १ आश्र०
द्वार ।

पलितश्लेह-पर्याप्तस्नेह-वि० । पर्याप्तः परिपूर्णः स्नेहस्नेहाऽऽ-
दिरूपो यस्य तत्पर्याप्तस्नेहम् । पूर्णस्नेहे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

पलिवाहि-परिवाह-न० । समन्तात् बाहो, आवा० १ शु० ५
अ० ४ उ० ।

पलिभाग-परिभाग-पुं० । सादृश्ये, कर्म० ५ कर्म० ।

पलिभिद्य-परिमिथ-अव्य० । परिस्त्राप्येत्यर्थे, परिमिथेत्यर्थे
च । " पलिमिथियाणं तो पच्छा पादुददुमुखिपहाणं
ति । " ॥ २ ॥ सूत्र० १ शु० ४ अ० २ उ० ।

पलिभेय-प्रतिभेद-पुं० । लक्षणव्यङ्गीकरणे, नि० चू० ५ उ० ।

पलिमथ-परिमथ-पुं० । परिमथन्ति इति परिमथ्याः । व्या-
घानकेषु, श्या० ६ डा० । " विलोडनाय व्याघानाय स्थिते,
सूत्र० २ शु० ७ अ० । विभ्र, नागाजुनीयास्तु पटन्ति- " पलि-
मथमहं विघाणिया, जा विघ वंदण इयणा देह । " सूत्र० १ शु०
२ अ० २ उ० ।

पलिमथग-परिमथक-पुं० । वृत्तचरणे, कालवर्णके च । भ०
६ श० ७ उ० । विलम्बे, श्या० ७ उ० ।

पलिमथु-परिमन्थु-पुं० । परिमथन्ति इति परिमथ्यः । उणाऽ-
दिवाद्य उभयपक्षः । श्या० ६ डा० । सर्वतो विलोडयितारि,
छ कपस्स पलिमथु पापता । तं जहा-कुकुण्ड संजम-
स्स पलिमथु, मोहरिण सच्चवयणस्स पलिमथु, चक्खु-
ल्लोले इरियावडियाए पलिमथु, तिनिणिण एसणागोयरस्स
पलिमथु, इच्छालोल मुचिमगस्स पलिमथु, भुज्जा भुज्जो
णियाणकरणे सिद्धिमगस्स पलिमथु, सक्कथ भगवया
अनियाणया पसत्था ॥ १३ ॥ बु० ६ उ० ।

(' कथ ' शब्दे तृतीयमात्र २२६ पृष्ठे सूत्रे व्याख्यानम्)

पलिमद-परिमद-पुं० । परिमदयन्ति ये ते परिमदकाः । परिम-
दोपजीवके, नि० चू० ६ उ० ।

पलिमद्वेत-पलिमद्वेत-वि० । शरीरमर्देन कार्याति, नि०
चू० १७ उ० ।

पलित-पलित-न० । कर्मणि, आचा० १ शु० ४ अ० ३ उ० ।
पल-भावे क्तः । केशाऽऽदी जराया जातायां श्वेतता-
याम्, मोनाऽऽद्वैलपरीतभावे च । कर्त्तरि क्तः । वृद्धे,
स्त्रियां पलिता । योषिति तु पलिकोत्पुक्रम् । वाच० । आ०
म० । आचा० ।

पलित्यं-पर्यङ्क-पुं० । शय्याविशेषं, व्य० १० उ० । दृश० ।
जीत० । भ० । हा० । नि० चू० । कथ० । जी० ।

पलित्यकन्ध-पर्यङ्ककन्ध-पुं० । आसनविशेषः, पो० १४ विव० ।

पलित्यं-पर्यन्त-वि० । परि समन्तादन्तो यस्येति पर्यन्तः ।
भान्ते, सूत्र० १ शु० २ अ० १ उ० ।

पल्यन्त-न० । विपर्ययोपमाने, सूत्र० १ शु० २ अ० १ उ० ।

पलित्यपकमद्वत्य-पलितत्वकर्णहस्त-वि० । जराप्रसृत्यकर्ण-
हस्ते, " नदिदिज्ज आहटणं पाल त उरकण्ड म्पहत " विशेषः ।
१८२

पलित्यस्सओ-परिपार्श्वतस्-अव्य० । समीपं, " पलित्यस्सओ
पुण्ण अन्थि " भ० ६ श० ५ उ० ।

पलित्याम-पलिताऽऽम-वि० । परिपक्वतां प्राप्याऽऽमे यन्परि-
पक्वं पर्यायं वा प्राप्तम्, तथाऽऽप्यामम् । नि० चू० १५ उ० ।

पलित-पलित-वि० । " पलितं वा " ॥ ८ । १ । २२२ ॥ इति
सूत्रेण तकारस्य वैकल्पिकः लकारः । जराप्रसृते, प्रा० १ पाद ।

पलित्यग-प्रदीपक-वि० । प्रदीपनकर्त्तरि, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पलित्यि-प्रदीपित-वि० । " पानीयाऽद्विष्वत् " ॥ ८ । १०१ ॥

इति शीघ्रेकारस्य ह्रस्वकारः । ज्वलिते, प्रा० १ पाद ।

पलित-परिप-पुं० । अर्गलादृष्टे, श्रौ० ।

पलित्यइउ-परिपक्वतुम्-अव्य० । परिपक्वं कर्तुमित्यर्थं, बु०
४ उ० ।

पलित्ययण-परिप्वजन-न० । आग्नेयैर्निर्ग्रन्थैर्निर्ग्रन्थीपरि-
प्वहः । बु० ।

सूत्रम्-

निगंथि च णं गिलायमाणं पिपा वा भाया वा पुत्तो वा
पलित्मएजा, तं च निगंथं माइजेजा मेहुणपडिमेवणपत्ता
आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्व्याणं अणुण्णाय्थं ॥ ६ ॥
णिगंथं च णं गिलायमाणं माया वा भगिणी वा भुत्ता वा
पलित्मएजा, तं च निगंथी माइजेजा, मेहुणपडिमेवणपत्ते
आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्व्याणं अणुण्णाय्थं ॥ १० ॥

अथास्य सूत्रद्वयस्य कः सम्बन्ध इति ? आह-

उवहयभावं दब्बं, मच्चिं इय णिवारियं मुत्ते ।

भावाद्युपसंवरणं, गिलायमुत्ते वि जोगांय्थं ॥ ३५२ ॥

दुष्टताऽऽदिभिर्दोषैरुपहतो दृष्टितो भावः परित्यागो य-
स्य तदुपहतभावं पञ्चविधं सच्चिन्मद्वयं प्रमाजनाऽऽद्वै-
(इय) पवमन्तरसूत्रं निवर्तिनम् । इहापि गला-
नसूत्रं शुभभावस्य परिपूजितानुमोदतल्लक्षणस्य संवरणं
निवारणं विधीयतेऽयं योगः संबन्धः । अनेनाऽऽयानस्या-
स्य सूत्रस्य (६-१०) व्याख्या-निर्ग्रन्थी प्राक्शुक्रशब्दाधी, च-
शब्दां वाक्यान्तरांग्णायत्ते, णमिति वाक्यालङ्कारः । (गिलाय-
माणि ति) ग्लायन्ती, ' ग्ले ' हृष्यते, शरीरक्षयेण हृष्यत्य-
मनुभवन्ती पिता वा भ्राता वा पुत्रो वा निर्ग्रन्थः सन् प-
रिप्वज्जेत् । प्रधानतां धारयन् निवर्त्यन् स्यापयन् वा शरीरे
स्पृशन् । तत्र पुरुषस्पर्शं सा निर्ग्रन्थी मेधुनप्रतिमेवमप्राप्ता
स्वाद्येन अनुमोदयेत्, नत आपद्यते चातुर्मासिकं परिहार-
स्थानमनुवर्तमानकम् । एतं निर्ग्रन्थसूत्रमीप व्याख्येयम्, नवरं तं
माना वा भगिनी वा बुद्धिता वा परिप्वज्जेत् । इति सूत्रार्थः ।
अथ निर्युक्तिविस्तरः । नत्र परः प्राऽह-तत्र पुरुषोत्तमो धर्म
इति कृत्वा प्रथमे निर्ग्रन्थस्य सूत्रमभिधानाय, ततो निर्ग्र-
न्थ्याः, अतः किमर्थं व्याख्या इति ? आह-

कामं पुरिसाऽऽदीया, धम्मा मुत्ते विवज्जतो तह वि ।

दुष्कलवत्तस्सभावा, जेसिती तो कता पदमं ॥ ३५३ ॥

काममालम्भतमिदं यत्पुरुषाऽऽद्वयः पुरुषमुल्या धर्मो भवन्ति,

नथाऽपि सूत्रं विपर्ययः कृतः । कुतः ? इत्याह दुर्बला धृति-
बलविकलसम्भावा स्त्री येन कारणेन भवति ततः प्रथ-
ममसौ कृता इत्यदोषः ।

वदिति चि खरिरे शुम्भं, अग्रा वि ख कृपती सुविहियाण ।

अवि पशुजाती आलि गिउं पि किमुता पलिस्सउं ॥३५४॥
इह सूत्रे यत् वानिनी निम्नन्थी भगिनी तन्नवरं नम । च-
हमुपलक्षणं प्रष्टव्यं, तेनान्याऽपि स्त्रीः सुविहीतानां न क-
ल्पने परिष्वक्तुम् । इदमेव व्याचष्टे-पशुजातिरपि पिकी-
प्रभृतिपशुजातीयस्त्रीरप्यालिङ्गितुं न कल्पने किमुत यत् प-
रिष्वक्तुम् । यत् सूत्रं परिष्वजनमभिहितं तत्कारणिकम् ।

अत एवाऽऽह-

निग्गंथो निग्गंथो, इत्थि गिहिन्थं व संजयं चेव ।

पलिसयमाणं गुरुगा, दो लहुगा आणमादीया ॥३५५॥

निम्नन्थो निम्नन्थी परिष्वजति चतुर्गुकाः, तपसा कालेन
च गुरुवः, स्त्रियमधिरनिकां परिष्वजति न एव तपसा गु-
रुवः, गृहस्थं परिष्वजति वतुलैषुकाः, कालेन गुरुवः, सं-
यतं परिष्वजति न एव, द्वाभ्यामपि लघवस्तपसा कालेन
च, सर्वत्र चाऽऽहोऽर्द्धादिना भवति ।

इदमेव व्याचष्टे-

निग्गंथी गुरुगा गिहि-पामेडिसमया य चउलहुगा ।

दोहि गुरुगा य लहुगा, कालगुरु दोहि वी लहुगा ॥३५६॥

निम्नन्थस्य निम्नन्थी परिष्वजतश्चतुर्गुवो द्वाभ्यामपि गु-
काः, स्त्रियं परिष्वजत एव तपोगुरुवः, गृहस्थं परिष्वजत-
श्चतुर्गुवः कालगुरुवः, पालगिदुसुर्यं अमणं वा सातुं परि-
ष्वजतश्चतुर्गुवः । एवं द्वाभ्यामपि तपःकालाभ्यां लघवः ।

मिच्छतं उट्ठाहो, विराहसा फास भावसंबंधो ।

आतंको दोहइ भवे, गिहिकरणे पच्छकम्मं वा ॥३५७॥

निम्नन्थं निम्नन्थ्या परिष्वजन्तं हृष्टा यथा भद्रकाऽदयो मि-
च्छन्तं गच्छन्तुः । एते यथा-वादिनस्तथा कारिणो न भव-
न्ति । उट्ठाहो वा भवेत्-एते संयतिभिरपि सममप्राप्ता-
रिणः । एवं शङ्कायां चतुर्गुकः निःशङ्किने मूलम् । एवं च प्र-
चवनस्य विगाथना भवेत् । तेन वा स्पष्टेन द्वयोरपि माहाद्वयं
संजातं भावसंबन्धोऽपि स्थानं, तन्त्र प्रतिगमनाऽऽदयो
दोषाः । आतंको वा द्वयोरन्यतरस्य भवेत् न परिष्वजनं संक-
मेत् । गृहस्थस्य च परिष्वजनकरणपञ्चात्कर्मदोषो भवेत् ।

इदमेव पश्चादं व्याचष्टे-

कोदुखए कच्छजरे, अ पोरवसंकमते चउमंगो ।

इत्थीसातिमुहीण य, अविपत्ती मेहहसाऽऽदी य ॥३५८॥

कुपलतकच्छज्वरप्रभृतिरुं रोगे परस्परं संक्रामति चतुर्भ-
ङ्गी भवति-संयतः संयन्थो कुप्लाऽऽदिः संयत्ताः संक्रा-
मन्ति संयत्ताः संयन्थी वा संयतस्य संक्रामन्तं, द्वयोरन्य-
न्थोऽप्यं संक्रामति, अत्राऽऽद्यमङ्गवये रोगसंक्रमणकृताः प-
रिनापन्तोऽऽदयो दोषाः । (इत्थी इत्यादि) तस्याः स्त्रियः
संबन्धिनैः यैः ज्ञातयो ये च सुहृदस्तेषामभौतिकं भवति, त-
न्त्र ग्रहणादऽऽयो दोषाः ।

गिहिएण पच्छकम्मं, भंगो ते चेव रोगमादीया ।

संजात असंखडाऽऽदी, सुसासुते य गमणाऽऽदी ॥३५९॥

गृहिषु परिष्वज्यमानेषु पञ्चात्कर्मं भवति, संयतेन
सुष्टोऽऽयमिति कृत्वा गृहस्थः स्नानं कुर्वीदिति भावः । अ-
विगतिताः । परिष्वङ्गं भावसंबन्धोऽपि जायेत । तन्त्र प्रत-
भङ्गो ब्रह्मचर्यविराधना भवेत्, रोगसंक्रमणाऽऽद्यश्च त-
एव दोषाः, संयतं तु परिष्वजतः तेन सहासंखडदयो दोषाः ।
भुक्रमांगिनश्च स्मृतिरकरणेनाभुक्रमांगिनः कीनुकेन प्र-
गमनाऽऽयो दोषाः । एवं तावत्कारणं अस्मानयोश्चोक्तम् ।

एमेव गिलाणाए, सुसफलं कारणे तु जयणाए ।

कारणं गएऽगिलाणा, गिहिकुल पंथे व पसा वा ॥३६०॥

एवमेव ग्लानाया अपि संयत्ताः परिष्वजने क्रियमाणे दो-
षजालं मन्तव्यम् परः प्राह-नन्वेवं सूत्रमफलं प्राप्नोति, तत्र
हि परिष्वजनमनुष्ठानं, स्वादनं पुनः प्रः पिबिष्यम् । सुरिराह-
कारणं यतनया क्रियमाणं परिष्वजने सूत्रमवतरति । कथं
पुनस्तस्य संबव इत्याह-कारणे काविवर्धिका (एग ति)
एकाकिनी संवृता सा च पश्चादलानांभूता, (गिहिकुलं ति)
गृहस्थकुला मिश्रया सा स्थिता । अथवा-(गिहिकुलं ति) मा-
ताऽयंकुलममुदभूता भगिनादिभ्यश्चैतजितको गृहस्थ-
तां परित्यज्य तदन्तिके प्रव्रजति, सा चान्तीयमाना पथि
वा चत्तमाना विवासितग्रामं वा प्राप्ता ग्लाना जाता ।

तत्रयं यतना-

माता भगिणी भूता, तथेव सम्पानिगा य सट्ठीए ।

गारत्थि कुलिगीं वा, अमोय सोए य जयणाए ॥३६१॥

तस्याः संयत्ता या माता भगिनी वृद्धिता वा तया तस्या
उत्थापनाऽऽदिकं कार्यते । एतामामभावे या सक्तातिका भा-
गिनयोर्पौत्राभृतिनिका, तथा कार्यते । तस्या अमोय ध्या-
दिकया, तदभावे गृहस्थया तथा भद्रिकया, कुलिङ्गया
वा कार्यते, तावपि प्रथममशीचवादिनीभस्ततः शौचवा-
दिनीभिरपि यतनया कारयितव्यम् ।

एयामि अमनीए, अगार सणाय शालवदो य ।

समणो अणालवदो, तस्मसति गिही अवयतुदो ॥३६२॥

एतासां स्त्रीणामभावे याऽगारः सक्तातस्तस्याः सज्जनः,
स च मानुलपुत्राऽऽदिरपि स्यात्, अतस्तन्मतिवेधार्थमाह-
नालवदो ब्रह्मवदः, पितृभ्रातृपुत्रभ्रातृक इत्यर्थः । स उ-
त्थापनाऽऽदिकं तस्याः कार्यते, तदभावे अमणोऽपि यस्त-
स्या नालवदो असमानतया, तस्यासति अनालवदोऽपि गृ-
ही वयसा अनुव्यः स कार्यते ।

दोषि वी शालवदो, जुज्जती एण कारणे ।

किही काप्पा वि मज्झा वा, एमेव पुरिससु ति ॥३६३॥

नालवदाभावे द्वारपि स्त्रीपुरुषावनालवदावपि कारणं
आगाढे उत्थापनाऽऽदिकं कार्यतुं युज्यते । तत्रापि प्रथमं
(किटिं ति) स्थविता स्त्री कार्यते, तदभावे कथ्यका, तद-
प्राप्ती मध्यमा । एवं पुरुषेष्वपि वक्तव्यम् ।

अममभाषि पुरातनगाथया व्याख्यातयिनि-

असई य माउवग्गे, पिता व भाना व सो करेज्झा हि ।

दोहइ वि तेसि करणं, जति पंथे तेण जतणाए ॥३६४॥

मातृत्वमो नाम स्त्रीजनस्तस्याभावे य अस्याः संबन्धी पिता भ्राता वा स उन्ध्यापनाऽऽदिकं करोति । (द्वाण्ड वि इत्यादि) द्वयोरपि तयोः करणम् । किमुक्तं भवति ?-पथि वर्तमानायाः प्राप्ताया वा । अथवा-निजकाया वा अनिजकाया वा अन्तर्गोत्रविधिना तस्या उन्ध्यापनाऽऽदिकं कर्तव्यम् । यदा च पथि ग्लाना संवृता नदा स्वयमेव यतनया गोपालकञ्चु-कतिरोधने विभूय तस्याः परिकर्म करोति । अथवा-(दोषिष्ठ वि चि) विभक्त्वित्ययाद् द्वाभ्यामपि द्रष्टव्यम् ।

तत्राऽयमर्थः-

शीपुरिसखालङ्घाले, सपक्षपरपक्ष सोयऽतो ए य ।

आगादमि उ कजे, करेति सव्ये वि जतखाए ॥३६५॥

आगादे कार्ये स्त्रिया पुरुषेण वा नालवन्देन वा अनालवन्देन वा स्वरपरस्त्रेण वा शीवचादिना अशीवचादिना वा सर्वे-पि वतनया कुर्वन्ति ।

पंथमि अपंथमि व, अशस्स, सती सती व कुणमाणो ।

अंतरियकेचुकादी, सखिय जयणा उ पुव्वुता ॥ ३६६॥

पथि अपथि वा वर्तमानाया अन्यस्याभावे यद्वा अस्ति अ-भ्यः परं स भगिनोऽपि न करोति, ततः स्वयमेव कुर्वन् गोपालकञ्चुकाऽऽदिभिरुत्तरितं करोति । अत्र च त्वेव पूर्वोक्ता यतना मन्तव्या या तृतीयोद्देशके प्रथमसूत्रे ग्लानसंयत्याः प्रतिचरणं प्रतिपादिता । एवं तावदेकाकिनः साधोर्विधरुक्ताः ।

अथ गच्छे तमेवाऽह-

गच्छमि पिना पुत्तो, भ्राता वा अज्जो व गणू वा ।

एतेसि असतीए, निविहा वि करेति जयणाए ॥३६६॥

गच्छे वसतां यदि तस्या पिता पुत्रो भ्राता वा आर्यको वा पितामहा-दिर्नता वा पौत्रोऽस्ति, ततः संयतीनामपरस्य वा स्त्रीजनस्याभावे तेः कर्त्तव्यम् । एतेषां पितृपश्रुतीनामभावे त्रिविधा अपि स्थविरमध्यमतरुणाः साधवो यतनया कञ्चु-कतिरोहितं कुर्वन्ति, इदं गच्छे प्राप्ताया अभिहितम् ।

अथ पथि वर्त्तमानाया उच्यते-

दोषि वि वयंति पंथं, एकतरा दोषि वा न वञ्चंती ।

गच्छ भिमए व जतखा, जा बुत्ता खायागादीया ॥३६७॥

ये अपिदे निजकनिजकसंयत्यौ पन्थानं व्रजतः-एकतरा वा व्रजति, द्वे अपि न व्रजतः, एवमेते त्रयः प्रकाराः । अत्र तृतीयः प्रकारः शून्यस्थानस्थितानां वा अशकनुवनां गच्छ-मप्राप्तानां भवति.....? जिष्पि चामिषु या पूर्व ज्ञा-तकाऽऽदिकमेव प्रोक्ता ।

एवं पि कीरमाणे, साइजणे चउगुरु ततो पुच्छा ।

तमि अवत्थापे भवे, तहिगं च भवे उदाहरणे ॥३६८॥

एवमपि यतनया क्रियमाणे परिकर्मणि यदि पुरुषस्पर्शं स्वादयति तदा चतुर्गु, ताभ्यामपि तपःकालाभ्यां गुरुवः । ततः शिष्यः पृच्छात-यस्यां ग्लानावस्थायासुखानुपमि न शक्यते तस्यामपि मैथुनाभिलाषो भवतीति कथं अज्येयम् ? । खरिराह-तत्रेति तादृगवस्थायामपि मोहोदये इदमुदाहरणं भवेत् ।

कुलवंसमि पहीखा, ससगमसएहि होइ आहरणं ।

सुकुमालियपव्वजा, सपक्षवाता य फासेण ॥ ३६९ ॥

शयक-मसकाभ्यामाहरणं भवति । कथमित्याह-कुले च-शे सर्वस्वमश्रयिणे प्रणीणे सति सुकुमारिकायाः प्रसन्नया ताभ्यां दत्ता, सा चालीव सुकुमारा रूपवती च ततस्तेन स्पर्शोदेषेणालक्ष्यतया रूपदोषेण च सप्रत्ययाया ज्ञाता ।

एतामैव नियुक्ताभ्यां व्याख्याति-

जियससु नरवरिद-स्स अंगया ससभसे य सुकुमाली ।

धम्म जिएपञ्चे, कुमारगा चेव पव्वइता ॥ ३७० ॥

तद्वर्णाश्च निषं, उवस्सए सेसिमाण रक्खइता ।

गण्णिगुरुभातुकहणं, वीसुवस्सए हिंदए एको ॥ ३७१॥

इक्खामे दसभागं, सव्वे वि व वरिहणो उ छम्भागं ।

अम्हं पुण आयारिया, अद्दं अद्देण विभयंति ॥३७२॥

हतमहितविप्परद्वे, वरिहकुमोरेहिं तुमिणीनगरे ।

किं काहिंति हिंदंतो, पच्छा ससग भसगओ चेव ॥३७३॥

भायणुकंपपरिखा, समोहयं एणो भंठं विंतिओ ।

आसत्यवणिपगहणं, भातुकसारिक्खीदक्खा य ॥३७४॥

“इहेव अज्जभरेह वणवासीए नयरीए जिट्ठमाउणो जरु-मारस्स मए जियससु राया, तस्स उवे पुत्ता, सेसओ अ धूया य सुकुमालिया नामेण । अत्रया ते भाउणो दो वि पव्वइता गीयथा जाया । सा भायगदंसणत्वं आगया, नवरं सव्वे वि कुलवंसपहीणा सुकुमालियं एक्कं मेणुत् । सा तेहि पव्वाविया तुर्मणिण नगरि गया, मइयरिया पडिआ, सा अतीव कववरं जओ जओ भिक्खवियायाऽऽदिषु वषार तओ तओ तरुणजुवाणा पिट्ठतो वञ्चंति, वसहीए पविट्ठाए वि तरुणा उवस्सयं पथिसिन्ता चिट्ठं, संजइओ न तरंति पडिलहणहिं किंचि काउं, ताहे ताए मइयरियाए शुक्यं कहियं-सुकुमालियपत्तणं समं अत्राओ वि विणिस्सिंहंति, गुरुणा ससगभसगा भणिता-सारक्खह एतं भगिणि, ते तां चेत्तुं यींसु उवस्सएट्टिया, तेसि एणो भिक्खं हिंदइ, एणो तं पयसेण रक्खइ, दो वि भायरो साहस्समज्जा, जे तरुणा अहिंवडंति ते हतमहिते काउं घाडंति, ते य विगाहिया भिक्खं न दिंति, तओ स एणो हिंदंतो तिएणं पज्जंतं न लइइ, पच्छा त्रैसकाले किडिप हिंदंतो न संथरइ, ताहे सा भ-शइ तुप्पे दुक्खिया माहोइ, अहं भत्ते पक्खल्लमि, पक्खल्लए मारणंनियसमुच्चारणं समोहया, तेहिं नारं कालनायं त्ति ताहे एणेणं उवगरणं गहियं, बीएण वासा गहिया, गच्छंताणं ताएहिंस्सि त्ति पुरिसफासो वेइओ, सारहजियं च तओ ते तं परिट्ठविता या गुरुसगांसं, इयरो रसीए सीयलवाएणं समासन्धा न्वेयया जाया, गोसं एणेणं सत्यवाहपुत्तणं दिट्ठा, ताएसो भणिओ-जइ ते मए कज्जे तो सारवेहि, सा नेण स-रविया महिला से जाया । ते भायरो अत्रया भिक्खं हिंदंतं व-दइ पाएसु पडियाए रज्जा, सा तेहि सारिक्खणं पक्खमिश्राया पुणो पक्खाविया एव । जइ ताव तीए समुववायगयाए सारजि-यं किमंगं । पुण इयरो गिलाणो सारहजिज्जा ।” अथाऽस्यार्थः जितशकुनचरित्रस्याहज्जो पुत्रौ शयकमसकी, सुकुमारिका च बुद्धिता । ततो जिनप्रणीते धर्मे कुमारकांश्च नौ प्रमात्रेता, क्रमेण च ताभ्यां जगिन्थरि प्रमात्रेता । ततस्तस्या रूपदोषेण

पल्लट-पर्यस्-धा० । पतने, घाते, विलेपे च । वाच० । पर्य-
सः पल्लट-पल्लट-पल्लट्याः ॥ ८ । ४ । २०० ॥ इति सूत्रेण
पर्यस्त्यतेः पल्लटऽदेशः 'पल्लट्' पर्यस्त्यति । प्रा० ४ पाद ।

पल्लटिउं-परिवर्त्य-अव्य० । स्थकीयकोट्यौदनाऽऽविसमर्पण-
न परकीयशाल्योदनाऽऽदि गृहीत्येत्यर्थे, पञ्चा० १३ विष० ।

पल्लट्-पर्यस्त-त्रि० । " पर्यस्त-पर्याण-सौकुमार्ये ज्ञः " ॥ ८ ।
२ । ६ ॥ इति र्यस्य ज्ञः । प्रा० २ पाद । " पर्यस्ते दधौ " ॥

॥ ८ । २ । ४७ ॥ इति स्तभाग्न्य धकारटकारे । प्रा० २
पाद । प्रलिते, विलिप्ते, पर्वतशलाद् गण्डशले इव स्वाध्या-
यचलिते, प्रश्न० ४ सम्ब० द्वार । " करयलपल्लयमुहे । " क-
रतले पर्यस्ते मुखं यस्य स तथा । सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।
पर्यस्ते, पर्यस्तशब्दभवे । दे० ना० ६ वर्ग १४ गाथा ।

पल्लट्यधेत-पर्यस्तयत्-त्रि० । पर्यस्ते कुर्वति । "अस्य वग्गण-
णि पल्लट्यधेत्यपि रयणार्णस जायति ।" नि० चू० १ उ० ।

पल्लय-पल्लयक-पुं० । अनुत्तरापरपातिकादशानां दशमाऽध्य-
यनोक्त्यक्त्यन्ताके साधौ, स्था० १० ठा० ।

पल्ल-पल्ल-न० । लघुनडागे, " पल्लं अस्त्रायनज्जं । " पा०
१३० गाथा । पुं० । प्रलहादनशीले जलस्थानदिशेषे, प्र० ५
शब् ७ उ० । प्रज्ञा० । ज्ञा० । प्रअ० ।

पल्लव-पल्लव-पुं० । संजातपरिपूर्णप्रथमपत्रभावरूपे वरा-
ङ्कुरे, जी० ३ प्रति० ४ अथि० । स० । औ० । जी० । " कि-
मलयाई पल्लवा पवला य । " पा० ना० १३८ गाथा ।
ग० । जं० । किशले, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० ।

पर्यव-पुं० । प्राकृतत्वात्तथाऽऽदेशः । वस्तुधर्मे, स० ४ अक्ष ।

पल्लवित्-पल्लवित-त्रि० । लात्तारमन्त्रे, " लक्ष्मरुणिञं प-
ल्लवित् । " पा० ना० २६८ गाथा ।

पल्लविय-पल्लवित्-त्रि० । संजातपल्लवे, जी० ३ प्रति० ४ अ-
थि० । लात्तारमन्त्रे, न० । दे० ना० ६ वर्ग ११ गाथा ।

पल्लवकुर-पल्लवाङ्कुर-पुं० । संजातपरिपूर्णप्रथमपत्रभाव-
रूपऽङ्कुरे, जी० ३ प्रति० ४ अथि० ।

पल्लवग-पर्यवात्र-न० । पर्यवप्रमाणे अभिधेयाः दितकर्मस्ते-
न्याने, यथा " पात्ता तना । " इत्यादि । स० ४ अक्ष ।

पल्लवगाहिणी-पल्लवग्राहिणी स्त्री० । " न य कथ्ये निम्मा-
तोण य पुच्छइ पम्भवस्स दोसेण । वन्धीव वायपुष्पा, फुट्टइ
गामिह्मगाविपक्खेसु ॥ ३७५ ॥ " इत्युक्तलक्षणे दुविद्वधपरि-
दम्भे, वृ० १ उ० २ प्रक० ।

पल्लवाय-देशो-लेखे, दे० ना० ६ वर्ग २६ गाथा ।

पल्लविण्ल-पल्लव पुं० । " स्वार्यं कथं वा " ॥ ८ । २ ।
१६४ ॥ इति सूत्रेण स्वार्थे इक्षप्रत्ययः । किशले, प्रा० २
पाद ।

पल्लाउत्त-पल्ल्यागुम्-पुं० । वंशकटाऽऽदिकृते धान्याऽऽ-
धारविशेषे, स्था० ३ ठा० १ उ० ।

पल्लाण-पर्याण-न० । " पर्यस्त-पर्याण-सौकुमार्ये ज्ञः " ॥ ८ ।
२ । ६ ॥ इति र्यस्य ज्ञः । उदाऽऽदिपृष्ठोपरिस्थे विशिष्टम-
स्थाने आसन्निधये, प्रा० २ पाद ।

पल्लिय-पल्लित-त्रि० । आक्रान्ते, नि० चू० २ उ० । "अति-
णिदापञ्चिः । " अतिनिद्राप्रसूनः । नि० चू० १ उ० । पाल्य-
न्तेऽनया दुष्कृतविधायिनी जना इति पल्लो नेरुक्ता विधिः ।
उत्त० ३० अ० ।

पल्लो-पल्लो-स्त्री० । वृत्तवंशाऽऽदिगहनाऽऽर्धित प्रान्तजन-
स्थाने, उत्त० ३० अ० । नि० चू० ।

पल्लीण-प्रलीन-त्रि० । प्रकर्षेण लीनः प्रलीनः । कल्प० १
अधि० ४ क्षण । बहुतरं लीने, जीन० ।

पल्लोवइ-पल्लोपति-पुं० । पल्लाराजं चौरपत्यादौ, स्था० ४
ठा० ४ उ० ।

पल्लोट्-पर्यस्त-त्रि० । " केनापकुलाऽऽदयः " ॥ ८ । ४ । २५८ ॥
इति निपातः । विलिते, प्रा० ४ पाद ।

पल्लट्-पर्यस्त-त्रि० । " केनापकुलाऽऽदयः " ॥ ८ । ४ । २५८ ॥
इति निपातः । पतिते, विलिते, प्रा० ४ पाद ।

पर्यस्-धा० । विलेपे, " पर्यसः पल्लट-पल्लट-पल्लट्याः " ॥
८ । ४ । २०० ॥ इति सूत्रेण परिपूर्वकस्यानधातोः पर्य-
सादेशः । " पल्लट्यइ । " पर्यस्त्यति । प्रा० ४ पाद ।

पल्लट्यिय-पर्यस्तिन-त्रि० । पर्यस्तीकृतं, सर्वतः क्षितं, ज्ञा०
१ ध्रु० १६ अ० ।

विरचित-त्रि० । विगत्रिते, " पल्लट्यियमुल्लिखिये । " पा०
ना० २०१ गाथा ।

पल्लट्यिया-पर्यस्तिका-स्त्री० । जङ्घोपरि वस्त्रवेष्टनाऽऽमके,
उत्त० १ अ० । जङ्घोपरि पादमोचने, उत्त० १ अ० ।

पल्लट्यियावट्-पर्यस्तिकापट्-पुं० । योगपट्टे, वृ० ३ उ० ।

पल्लट्य-प्रल्लदित्-त्रि० । आपन्नमुखे, आवा० १ ध्रु० ३
अ० १ उ० ।

पल्लट्य-प्रल्लट्-पुं० । " डोलः " ॥ ८ । २ । ७६ ॥ सूत्रेणस्य
हकाराऽऽक्रान्तलकारस्य लकाराऽऽक्रान्तो हकारः । प्रा० २
पाद । " अटो अभिरूपा एता " इत्यादि विकल्पज आनन्दे,
उत्त० १६ अ० ।

पल्लयजल्ल-प्रल्लदजनन-न० । प्रल्लटापादे शीतमोचने,
व्य० १ उ० । अन्नः कल्पस्य हर्षोत्पादके उत्त० १६ अ० ।

पल्लयायिज-प्रल्लदनीय-त्रि० । आल्लदके, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० ।

पवञ्च-ल्लव-पुं० । वानरे, " साहामिश्रो बलिमुटो, पर्यगमो
वानरो कई पवञ्च । " पा० ना० ४३ गाथा ।

पवञ्च-ल्लव-पुं० । वानरे, पा० ना० ४३ गाथा ।

पवञ्च-ल्लव-पुं० । वानरे, " साहामिश्रो बलिमुटो, पर्यग-
मो वानरो कई पवञ्च । " पा० ना० ४३ गाथा ।

पवञ्च-प्रपञ्च-पुं० । प्रपञ्च्यते बहुधा नटवयस्मिन् स प्रप-
ञ्चः संनरे, जानिजराप्रमृशेगशोकाऽऽदिके, सूत्र० १ ध्रु० ७
अ० । विस्तारे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार । औ० । पर्याप्तपर्या-
नकसुभगाऽऽदिद्वन्द्वविकहे, आवा० १ ध्रु० ३ अ० ३ उ० । वृ० ।

पवञ्च-प्रपञ्चन-न० । विप्रनारेण, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पर्वना-प्रपञ्चा-त्वी० । प्रपञ्चयति विस्तारयति खेलकासा-
ऽऽदीनि प्रपञ्चा । समस्यां पुरुषस्य दशायाम्, तं० ।

सत्तमीड पर्वचाओ, जं नरो दसमसिओ ।

निच्छुभइ विकर्ण खेलं, खाईइ र खणे खणे ॥७॥

सतमी प्रपञ्चा दशा, यां दशमाधिनः (निच्छुभइ चि) ब-
ह्निर्निःस्तिपति यत्र कुचापि यद्दिनिस्तारयति विकर्ण पि-
च्छुलं, चेपकतुल्यमित्यर्थः । खेलं त्रैलोक्याणं च पुनः क्षणे क्षणे
चारे चारे (खाईइ चि) कास्तिरं करोतीत्यर्थः । तं० दश० ।

पञ्चिपयणु-प्रपञ्चितत-पुं० । विस्तरगदितञ्च विनये, तं० ।

पञ्च-सूचक-पुं० । उत्प्लुत्य गर्ताऽऽदिह्ननकारिषु, ये उत्सव-
न्ति गर्ताऽऽदिकं क्रियाभिलेखयन्ति नचादिकं वा तरन्ति
तेषु, अतु० । जं० कदव० । जी० श्रो० । प्रश्न० । रा० ।
ह्रा० । नि० चू० । प्रवका वा प्रथमं वंशं विलनः सन् प्रवने,
नतः पश्चादभ्यस्तपश्चाकशिऽपि तानि तानि कारणाणि करो-
ति ॥ १०१३० ।

पवञ्जा-प्रवञ्जा-त्वी० । प्रवज्जनं पाथेभ्यः प्रकथैः चरखयोगे-
तु गर्भेन, च०३ अथि० । महाव्रतप्रीतपत्नी, पञ्चा० १६ विव० ।

पवचयणं पवञ्जा, पावाओ मुदचरखजोगेलुं ।

इअ मुदलं पइ वयणं, कारखकजोवयाओ ॥ ५ ॥

प्रवज्जनं प्रवञ्जा, प्रकथैः वज्जनं प्रवञ्जा, कुतः कल्पत आह-
पायककुडवरखयोगे तु, इह पायश्चिरेन पापहेतवो गृहस्थातु-
ष्टानिधिराया उच्यन्ते, कारणे कार्योपचारात्, यथा-दधिचपुषी
प्रत्यक्षो ज्वर इति । शुद्धचरणयोगास्तु संयतव्यापाराः मुखव-
न्त्रिकाऽदिप्रपुण्येषुऽऽद्य उच्यन्ते । (इय) एवं मोक्षं प्रति व-
ज्जनं प्रवञ्जा । कथमिदं आह-“कारणे कार्योपचारात्” कारणे शु-
द्धचरणयोगे तत्र मोक्षऽऽद्य कार्योपचारात् । यथा-“आयु-
धेनून्” इत्यादि । कारणत्वाद् धृतमेवाऽऽरुचिर्यं मोक्षकारण-
त्वात् शुद्धचरणयोग एव मोक्ष इति । ततश्च मोक्षं प्रति प्रव-
ज्जनं प्रवञ्जा इति गाथाार्थः । एव तावत्प्रवञ्जान्वार्थः ।

(१) अत्रुता भेदन एनं व्याख्यातुग्राह-

नामाहवचम्भेओ, एसा दुब्बम्मि चरगमाईणं ।

भावेख जिणपयम्मि उ, आरंभपरिगहवाओ ॥ ६ ॥

नामा-“जिञ्जुमैदा एसा इयं च प्रवञ्जा नामाऽजिञ्जुमैदा भ-
वति । तद्यथा-नामप्रवञ्जा स्थापनाद्व्यभावप्रवञ्जा चेति ।
तत्र नामस्थापने क्षुब्धत्वादनृत्त्य नोक्षाममत एव ब्रह्मरी-
रमयशरीरव्यतिरिक्तं द्रव्यप्रवञ्जामाह-द्रव्ये चरकाऽऽदीनां
द्रव्य इति द्वारपरामर्शः । द्रव्यप्रवञ्जा चरकाऽऽदीनां चरक-
परिभाषाकभित्तुमैताऽऽदीनां, द्रव्यशब्दार्थेद्राप्रयानवाचको व-
र्तेमानभूतमविष्यद्भावयोगात्प्रयानवाचक इति नोक्षाममत एव
भाष्यप्रवञ्जामाह-भावेनेति भावतः परमार्थतः जिनमत एव
रागाऽऽदिजिञ्जुत्वाज्जनः तन्मत एव, चीनरागशान्त एवेत्य-
र्थः । आरम्भपरिग्रहत्यागः वषयमाणाऽऽरम्भपरिग्रहवर्जनं जि-
नशासन एव, अन्यशासनेष्वारम्भपरिग्रहलूपानवगमात्त-
द्रव्यत्वाभावा इति गाथाार्थः ।

आरम्भपरिग्रहरूपप्रतिपादनायाऽह-

पुदवाइसु आरंभो, परिगहो धम्मसाहणं सुपुं ।

मुच्छा इ तत्थ वज्झा, इयो मिच्छन्तपईओ ॥७॥

पृथिव्यादिषु कार्येषु विषयभूतेषु आरम्भ इत्यारम्भणमार-
म्भः संघटनऽऽदिकः परिग्रहणं परिग्रहः । असौ द्विविधः-
बाह्यः आन्तरिकः । तत्र धर्मसाधनं मुखवन्त्रिकाऽदि मुखत्वा
बाह्य इति संबन्धः । अन्यपरिग्रहणमिति गम्यते । मुच्छां च
तत्र धर्मीकरणे बाह्या एव परिग्रह इति । इतरस्वान्तरपरि-
ग्रहो मिथ्यात्वाऽऽदिरवः । आदिशब्दादिविरतिदुष्टयोगा गृह्यन्ते
परिशुद्धान्ते, तेन कारणभूतेन कर्मणा जीव इति गाथाार्थः ।
पं० च० १ द्वार । नि० चू० ।

(२) प्रवञ्जापर्यायाः । अथनैतत्पर्यायानाह-

पवञ्जा निकमणं, समपा चाओ तहेव वेरगं ।

धम्मचरणं अहिंसा, दिक्खा एगट्टियाइ तु ॥ ६ ॥

प्रवञ्जा निकपितशब्दायां, निकमणं द्रव्यभावसङ्गतम्, सम-
ता संघविविधानिषु त्यागो बाह्याभ्यन्तरपरिग्रहस्य, तथैव
वेरायं विषयेषु, धर्मचरणं तान्त्र्याचारसंबन्धम्, अहिंसा प्राणि-
घानवर्जनम्, दीक्षा सर्वसत्त्वभयप्रदानेन भावसन्नम् । एका-
धिकानि तु एतानि प्रवञ्जायाः, तुः विशेषणार्थः शब्दन्त्या-
भिप्रायेण, समभिरुदनयामिप्रायेण तु नानार्थाभ्यां च, भिन्नप्रवृ-
त्तिनिमित्तत्वात्सर्वशब्दानाम् इति गाथाार्थः पं० च० १ द्वार ।

(३) त्रिविधा प्रवञ्जा-

निविहा पवञ्जा पमत्ता । तं जहा-इहलोगपडिबद्धा,
परलोगपडिबद्धा, दुहओ पडिबद्धा ॥

सूत्रचतुष्टयं सुगमं केवलं प्रवज्जनं गमने पापाचरण्यस्यापारिक्व-
ति प्रवञ्जा, एतच्चरणयोगमने मोक्षगमनमेव, कारणे कार्योप-
चारात्, तदनुलम्बयति पर्जन्य इत्यादिवदिति । उक्तं च पञ्च-
वस्तुके-“पवचयणं पवञ्जा, पावाओ मुदचरखजोगेलुं । इय
मोक्षं पइ गमणं, कारखकजोवयाओ ॥ ५ ॥ इति ॥
(अस्याः व्याख्याऽनुपदमेव गता) इहलोकप्रतिबद्धा ऐ-
हलौकिकभोजनाऽऽदिकार्याधिनां, परलोकप्रतिबद्धा जन्मा-
न्तरकामाऽऽर्थिनां, द्विधा प्रतिबद्धा इहलोकपण्यलोकप्रतिब-
द्धा, सा चोभयार्थिनामीति । स्या० ३ डा० २ उ० ।

चतुर्विधा प्रवञ्जा-

चउव्विहा पवञ्जा पमत्ता । तं जहा-इहलोगपडिबद्धा,
परलोगपडिबद्धा, दुहओ लोपपडिबद्धा अप्पडिबद्धा ॥

इहलोकप्रतिबद्धा निर्वाहाऽऽदिमात्रार्थिनाम्, परलोकप्रति-
बद्धा जन्मान्तरकामाऽऽर्थिनाम्, द्विधालोकप्रतिबद्धा, उभ-
यार्थिनाम् । अप्रतिबद्धा-विशिष्टलौकिकवचनाम् । स्या० ४
डा० ४ उ० ।

निविहा पवञ्जा पमत्ता । तं जहा-पुरओ पडिबद्धा, मग-
ओ पडिबद्धा, दुहओ पडिबद्धा ।

पुरतोऽयतः प्रतिबद्धाः प्रवञ्जापर्यायभाषिषु शिष्याऽऽदि-
प्राशंसनतः प्रतिबन्धत्वात्, मार्गतः पृष्ठतः स्वजनाऽऽदिषु
केहाच्छेदनात्, तृतीया द्विधाऽपीति । स्या० ३ डा० २ उ० ।

चउव्विहा पवञ्जा पमत्ता । तं जहा-पुरओ पडिबद्धा, म-
गओ पडिबद्धा, दुहओ पडिबद्धा अपादिबद्धा ॥

पुरतोऽप्रतः प्रव्रज्यापर्यायभाषियु शिष्याऽऽहाराऽऽदिषु या प्रतिबद्धा सा तथा उच्यते, एवं मार्गेणः पृष्ठतः स्वजनाऽऽदिषु, द्विधाऽपि काचित् अप्रतिबद्धा पूर्ववत् । स्था० ४ डा० ३ उ० ।

तिविहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-तुयावइत्ता, पुयावइत्ता, बुयावइत्ता ॥

(तुयावइत्त सि) 'तु' व्ययेने इति वचनात् । तोदयित्वा तोदं कृत्वा व्यथामुत्पाद्य या प्रव्रज्या दीयते मुनिचन्द्रपुत्रः स्य सागरचन्द्रेणैव सा तथोच्यते । (तुयावइत्त सि) 'प्लु' गताविति वचनात् । प्लावयित्वाऽप्यत्र नीत्वाऽऽये-रक्षितवत् या दीयते सा तथेति । (बुयावइत्ता) संभाव्य गीतमेन कर्षकवदिति । स्था० ३ डा० २ उ० ।

चउव्विहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-तुयावइत्ता, पुयावइत्ता, मोयावइत्ता परिपुयावइत्ता ॥

(तुयावइत्त सि) तोदं कृत्वा तोदयित्वा व्यथामुत्पाद्य या प्रव्रज्या दीयते, मुनिचन्द्रपुत्रस्य सागरचन्द्रेणैव सा तथोच्यते । (मोयावइत्त सि) क्वचिन्त्यास्तत्र भोजो बलं शरीरं विद्याऽऽदिसत्कं वा तत् कृत्वा प्रदर्शय दीयते सा कर्जायैवत्यभिधीयते । (तुयावइत्त सि) प्लु' गताविति-वचनात्, प्लावयित्वा, अप्यत्र नीत्वाऽऽयेरक्षितवत्, पुनं वा हृष्यन्त्याहेन कृत्वा या सा पूतयित्वेति । (बुयावइत्त सि) संभाव्य गीतमेन कर्षकवत् वचनं वा पूर्वेष्वक्षरं कारयित्वा निगृह्य च प्रतिभावचनं वा कारयित्वा या सा तथोक्ता । क्वचित् " मोयावइत्त सि " पाठस्तत्र मोचयित्वा साधुना तैलार्थत्वादासप्रसाप्तमग्निनीषदिति । (परिपु-यावइत्त सि) घृताऽऽदिभिः परिप्लुतभोजनः परिप्लुत एव, तं कृत्वा परिप्लुतयित्वा सुहृष्टिनो रक्षवत् या सा तथोच्यते । स्था० ४ डा० ४ उ० ।

तिविहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-उवायपव्वजा, अ-क्खायपव्वजा, संगारपव्वजा ॥

अवपातः सेवा सदगुरुणां ततो या सा अवपातप्रव्रज्या, तथा आख्यातस्य या प्रव्रज्येवमिहितस्य गुरुभिर्या साऽऽख्यातप्रव्रज्या फल्गुरक्षितस्येति । (संगार सि) संकेतस्नस्माद्या सा संगारप्रव्रज्या, भेतायाऽऽदीनामिषेति । अथवा-यदि त्वं प्रव्रजसि तदा मया प्रव्रजितव्यमित्येवं या सा । स्था० ३ डा० २ उ० ।

चउव्विहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-उवायपव्वजा, अ-क्खायपव्वजा, संगारपव्वजा, विहगगइपव्वजा ।

(उवाय सि) अवपातः सदगुरुणां सेवा, ततो या प्रव्रज्या साऽवपातप्रव्रज्या, आख्यातस्य प्रव्रज्येवमुक्तस्य या स्यात् साऽऽख्यातप्रव्रज्या, आर्यरक्षितआतुः फल्गुरक्षितस्येति । (संगार सि) संकेतस्नस्मात् या सा तथा, भेतायाऽऽदीनामिव । यदि वा-यदि त्वं प्रव्रजसि तदाऽहमपि इत्येवं संकेततो या सा तथेति । (विहगगइ सि) विहगगत्या पत्तिन्यायेन परिवाराऽऽदिविद्योगमैकाकिनो देशान्तरगमनेन च या सा विहगगतिप्रव्रज्या, क्वचिद्विहगप्रव्रज्येति पाठः, तत्र विहगतस्येति इत्यम्, विहगतस्य वा शरिण्यादिभिरति-भिर्वैति । स्था० ४ डा० ४ उ० ।

चउव्विहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-खडकखइत्ता, मड-कखइत्ता, सीडकखइत्ता, सियालकखइत्ता ।

नटस्येव संवेगविकलधर्मकथाकरणोपाजिभोजनाऽऽदीनाम्, (खइ सि) आदि तं भक्षणं यस्यां सा नटखातिता, नट-स्येव वा (खइ सि) संवेगव्यधर्मकथनलक्षणो देवाकः स्व-भावो यस्यां सा तथा, एवं भटाऽऽदिष्वपि, नवरं भटस्तथा-विधबलोपर्यनलब्धभोजनाऽऽदेः खादिता आरभटवृत्तिलक्ष-णदेवाको वा, सिंहः पुनः शौर्योतिरेकादवन्नयोपातस्य यथा-रग्धमखणेन वा, आदिता तथाविधप्रकृतिर्वा, शुगालस्तु न्यगृह्योपातस्यान्यन्यस्थानभक्षणेन वा आदिता तत्स्व-भावो वेति । ४ ।

कृषिदहान्तः-

चउव्विहा किसी पप्सता । तं जहा-वाविया, परिवारिया, निदिया, परिधिदिया । एवमेव चउव्विहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-वाविया, परिवारिया, निदिया, परिधिदिया ।

कृषिधर्म्याणं क्षेत्रकरणम् (वाविय सि) । सङ्क्राम्यव-पनवती । (परिवारिय सि) द्विर्वा उरपाद्य स्थानान्त-राऽऽरोपणः परिवपनवती, शालिकृषिवत् । (निधिदिय सि) एकदा विजातीयवृक्षाऽऽद्यपनयेन शोषिता निम्निता । (परिधिदिय सि) द्विर्वा वृक्षाऽऽदिशोषनेनेति प्रव्रज्या तु (वाविया) सामायिकाऽऽरोपणेन । (परिवारिया) महा-भनाऽऽरोपणेन निरतिचारस्य सातिचारस्य वा मूलमाय-श्चित्तदानतः (निदिया) सङ्कतिचाराऽऽलेशेननेन (परिधि-दिया) पुनः पुनरिति ।

धान्यपुञ्जसमाना-

चउव्विहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-धसपुञ्जियसमाणा, धसविरिप्रियसमाणा, धसविकिन्नसमाणा, धससंकडि-यसमाणा ॥

(धसपुञ्जियसमाणि सि) खले लुप्तपुत्रियुजपुञ्जीकृत-धान्यसमाना सकलानिचारकचवरिहेण लब्धस्वस्वभा-वत्वात् एकाऽप्य तु खलक एव यद्विरिप्रियं विसारितं वा-युना पूतपुञ्जीकृतं धान्यं तत्समाना, या हि लघुनाऽपि यत्नेन स्वस्वभावं लभ्यत इति । अन्या तु यद्विकीर्णं गो-खुरकुण्ठतया विक्रितं धान्यं तत्समाना, या हि सदसमु-त्पन्नातिचारकचवरयुक्तावत्साधन्यन्तरापेक्षितया कालेन-पलभ्यस्वस्वभावा सा धान्यविकीर्णसमानोच्यते । अन्या तु यत्संकर्षितं शैत्रादधिकृतं खलमानीतं धान्यं तत्समाना, या हि बहुतरातिचारोपेतत्वादुत्तरकालप्राप्तव्यस्वस्वभावा, सा धान्यसङ्कृतिरसमानेति । इह च पुञ्जिताऽऽदेर्धान्यविशे-षस्य परिनिपातः प्राकृतत्वादिभिः । इयं च प्रमया एवं वि-चित्रसंज्ञावाङ्मवतीति । स्था० ४ डा० ४ उ० ।

दशविधा प्रव्रज्या-

दसविहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-“छंदा रोसा परिजु-स्सा, सुविणा पडिस्सुया चेव । सारणिा रोगणिा, अ-खादिा देवसञ्जती ॥ १ ॥ ” वङ्कानुवंधिया ।

“ छंदागाहा ”-(छंद सि) छन्दात् स्वीयाद्विप्रायविशे-षाद्विध्यावाचकस्येव सुन्दरीनन्दनस्येव वा परकीयाइ ।

आत्यशमवदस्येव या सा (रोमं ति) रोषात् शि-
वभूतेरिव या सा रोषा । (परिजुषं ति) परियुताहारिद्रधा-
त्काष्ठाऽऽहारकस्येव या सा परिजुना । (सुविषं ति) स्व-
प्नात् पुष्पचूलाया इव या स्वप्ने वा या प्रतिपद्यते सा
स्वप्ना । (पडिस्नुया ज्वे ति) प्रतिश्रुतात् प्रतिज्ञाताया सा
प्रतिश्रुता, शालिभद्रभगिनीतिप्रत्ययकस्येव । (सारंतिष्य ति)
सारखाया सा सारणिका, मङ्गिनाथस्मारितजस्मान्तराणां
प्रतिबुद्धयाऽऽविगजानामिव । (रोगंतिष्य ति) रोग आलम्ब-
नया विद्यते यस्यां सा रोगिणी, सैव रोगिणिका, सन-
त्कुमारस्येव । (अणाडिय ति) अनाहतादनादराया सा अ-
नाहता, नन्दिप्रेगुस्येव, अनाहृतस्य वा शिषितस्य वा सा
तथा । (देवतशसि ति) देवतक्षमेदेवप्रतिबोधनाया सा तथा,
मेनार्याऽऽदेवतेति । (वर्याणुर्यंथिय ति) गाथाऽतिरिक्त-
वर्तनः पुत्रस्तदुत्पत्थो यस्यामस्ति सा वर्याणुर्यन्थिका, वैर-
स्वामिनातुरियेति । स्था० १० ठा० । इत्येतानां मिलितानां पं-
डशानामच्छब्दाऽऽदिनां प्रत्ययानां छन्दाऽऽविश्वरेषु व्या-
ख्या) पं० भा० । पं० ७० ।

(ध) धर्मप्रवणताऽभिममगमनश्च दीक्षाभिव नन्वत आह-
तञ्च दीक्षाभिव तावत्स्वरूपतो निरूपयन्नाह-

दिव्क्षा मुंडशमेत्यं, तं पुण चित्तस्स होइ विमेषं ।

शु हि अण्ममभविचो, धम्मऽहिगारी जसो होइ ॥ २ ॥

दीक्षणे दीक्षा, सा च मुण्डनं द्रव्यतः केशापनयनं, भावत-
स्तु कौषाऽऽपनयनम् । यदाह-“पंवमुंडा पम्मा । ते जडा-
काहमुंडे निरमुंडे ।” पञ्चने च धातुपाठः-“दीक्षा” मौल्ये
इति । तदिह किं द्रव्यमुण्डनमपि दीक्षा, नेत्याह- (एत्यं
ति) अत्र जिनदीक्षाऽधिकारे तद्विदि मुण्डनं, पुनःशब्दः
पूर्वाङ्गाधेयस्य विशेषणार्थः । चित्तस्य भावस्य मिथ्यात्वकां-
धकण्डू इत्यादिरूपस्य, भवति वर्तते, विक्षेपं क्षान्त्यं, सर्व-
विगतिदीक्षा तु शिरोमुण्डनमपीति भावः । कुत एतदेव-
मित्याह-न हि नैव, हिशब्द एवकारार्थो, दीक्षाया मुण्डनवि-
शेषस्वरूपनामावतारार्थो वा, अग्रशान्तिचित्त उक्तकौषाऽऽ
दिदुषितमात्रे, धर्मे सम्यग्दर्शनाऽऽदिके कृशलकर्मण्यधि-
कारी नियोगवान् धर्माधिकारी, यतो यस्मात्कारणात्, भव-
ति जायते । यदाह-“तन्नास्य विपयत्तणा, प्रमययुच्चैर्न द-
दिसिमेहोः । अरुचिने धर्मेवस्य, न च पागा कौधकण्डूतिः
॥ १ ॥ ” “अण्ममभविचो ति” वा पाठः । तत्र आपत्स्य-
ऽवैक्यकर्ममध्यवसातकरं च सण्मसुळं, तन्नाहल्यं तुच्छं
सम्यं यत्र तद्वत्सत्यं, तच्चित्तं यस्य सोऽपसमवचित इति,
श्रेयं तथैव । इति गाथाऽर्थः ॥ २ ॥

इयं च भावमुण्डनरूपा दीक्षा यदा यस्य च भवतीत्यन्त-
रभिधित्तुराह-

चरिममि चव भणिया, एस खलु पोगलाण परिष्टे ।

सुद्धसहावसस तहा, विमुत्तमाणास्स जीवस्स ॥ ३ ॥

चरम एवानादित्वाद्भवजीवयोन्मत्तानां पुद्गलपरावर्तानां
सर्वोन्निम एव नाम्नावापि भणिया अभिहित्वा जिनेण्या
भावमुण्डनरूपा दीक्षा, खलुवीकपालङ्कुरे, पुद्गलानां पर-
मार्थादीनां, परिवर्ते एकजीवपक्षया स्मितपुद्गलप्रत्ययप्रति-

कालरूपे, स च समयप्रसिद्धोऽनन्तोत्सर्पित्यवमर्षिणीरू-
पः । यदाह-

“श्रीरालविउन्विद्यते-यकम्मभासाणुपायणमुण्हि ।

जीवस्स सयलपोगल-गहणुत्ता धलपरियट्ठो ॥ १ ॥

श्रीरालियायं एकं-कम्मेशो मव्वपायणलग्गहणं ।

कालं जेण सो पुण, मण्णि इह सुहुमपरियट्ठं ॥ २ ॥

इत्यादि शुद्धस्वरूपस्य यथाप्रवृत्तिकरुणेशापातिनदीधेक-

र्मस्थितिकत्वेन निर्मलस्वरूपस्य, तथेति विशेषणान्तरस-

मुच्चयार्थः । अथवा-तथा तेन प्रकरणेन तत्कालावचनशु-

द्धयेति भावः, विशुद्धमानस्यांसारोरां विशुद्धिमनुभवतो

न पुनः संप्लिश्यमानस्य जीवस्य प्राणिनः । यदाह-“वहुंते

परिणामे, पडिबज्जं स च उडगमण्णं । एमेव वड्ढियम्मि

वि, हायेति न किञ्चि पडिबज्जं ॥ १ ॥ ” इति गाथाऽर्थः । प-

ञ्जा० २ विव० । व्य० ।

अवयवार्थं प्रतिहासमभिव्यक्तिः प्रथमतः प्रव्रज्याहारमाह-

सोच्चाऽभिममेषा वा, पवञ्जा अभिममगमो तस्य ।

जाइस्सरज्जाइओ, मनिमित्तमनिमित्तो वावि ॥ ३३१ ॥

भुत्वा तीर्थकरगणधराऽदीनां धर्मदेशनां निशम्य, अभिममे-

न्य वा सह सत्यस्याऽऽदिना स्वयंभाववृत्त्यै, प्रव्रज्या भवे-

त्, तत्राल्पवृत्त्यव्यान् प्रथममभिममगम उच्यते. सोऽपि

ममगमो जानिस्सणाऽऽदिकः सनिमित्तकोऽनिमित्तको वा

द्रष्टव्यः । तत्र यद्वाक्यं निमित्तमुद्दिश्य जानिस्सणमुपजाय-

ते तस्मिन्निमित्तके, यथा वल्लवलोपात्रमुत्तुर्वा, यत् पुनरेव त-

दाचारकर्मणां क्षयोपशमनोत्पद्यते तदानीमसक्तं, यथा म्येव-

कपालिस्सऽऽदीनाम् । एतेन जानिस्सणनेन, आर्थावहृष्टान् आच-

कस्य गुणप्रत्ययप्रभंणार्थावधानेन अन्यतीर्थिकस्य वा विम-

ङ्गज्ञानेन प्रव्रज्याप्रतिपत्तिः संभवति । गतमभिव्यमन्य हास्य ।

अथ धृत्येति द्वारं विवरणीपुराह-

मोच्चा उ होइ धम्मं, म केमो केण वा कहंयव्वो ॥

के तस्म गुणा वृत्ता दोसा अणुवायकहणाए ॥ ३३२ ॥

धर्मेमावायाऽदीनामन्तिकं भुत्वा प्रव्रज्या भवति । अत्र शिष्यः

पुच्छति-स धर्मे कीदृशः केन वा कथयितव्यः, के वा तस्यो-

पायकथने गुणाः प्रोक्ताः, के वा अनुपायकथने दोषा इति ।

तत्र कीदृशः केन वा कथयितव्यः इति प्रश्ने निर्वचनमाह-

मंसारदुक्खपहणो, विवोहओ भाविपुंठरीयाणं ।

धम्मो जिणपक्षो, पणप्पनइणा कहंयव्वो ॥ ३३३ ॥

संसार एव जन्मजरामरणाऽऽदिदुःखनिष्पन्नव्याद् दुःखं,

संसारस्य वा दुःखानि शरीरमानसिकलक्षणानि, तस्य

तेषां वा मयनो विनाशकः, तथा मय्या एव विनयाऽद्विवि-

मगुणपरिमलयोगात् ज्ञानाद्विलक्ष्मीनिवासयोग्यनया च पु-

ण्डरीकार्णां श्वेतसरोवरहृद्वाण तेषां विशेषेण मिथ्यावाऽऽदि-

विद्रावणलक्षणेन बोधकः सम्यग्दर्शनाद्विविधिकाशकारी ई-

हंशो जिनप्रज्ञा धर्मः प्रकल्पयित्वा निशंसाध्यनमृत्पा-

र्यधाराणां साधुना कथयितव्यः, स हि संविगर्नातीर्थन-

योन्मर्गापवापदानि स्वस्थाने स्वस्थाने विनिजुज्जानो न

विपरितप्रकृषणायाऽस्मानं वा दीर्घमवअण्णभाजनमानना-

तीति । परः प्राह-किमर्थोपायोऽपि भगवतो धर्मेमुपदिश्य-

मानः केवाञ्चिद् बोधनं जनयति येनैवमभिधीयते भव्यपुण्डरीकाणां विबोध इति ।

अभोच्यते-

जह सूरस्स पभावं, दहुं वरकमलपौढरीयाइं ।

बुज्झंति उदयकाले, तत्थ उ कुमुदा न बुज्झंति ॥३३४॥

एवं भवसिद्धीया, जिगावरसूरस्स पुइपभावेणं ।

बुज्झंति भवियकमला, अभवियकुमुदा न बुज्झंति ॥३३५॥

यथा सूर्यस्य प्रभावं प्रभापटलरूपं दृष्ट्वा सरसि स्थितानि वरकमलपुण्डरीकाणि उदयकाले प्रभाते बुद्धयन्ते, तत्रैव च सरसि कुमुदाऽपि सन्ति, परं तानि न बुद्धयन्ते, एवमेतैरेव दृष्टान्तेन जितवरसूर्यस्य या स्तुतिरागमः प्रभापटलरूपः, तत्र प्रभावेन भव्यकमलानि बुद्धयन्ते सम्पत्त्वाऽऽद्विषिकाशमासादयन्ति । तानि च "अव्या वि ते अण्णा, अं सुंसुसुहं न पाव्हांति ।" इति यचनादस्यावनीयसिद्धिगमनान्ध्रिय भवेयुरित्यतस्तथावच्छेदार्थमाह-भवा भाविनी-नि निजियेयां तानि भवसिद्धिकानि, यस्मिंश्च जीवलांकरसि भगवतः प्रभावेन भव्यकमलानि बोधमश्रुयन्ते, तस्मिन् भव्यकुमुदाव्यापि कालसीकणिकप्रभुनीनि सन्ति, परं तानि न प्रतिबुध्यन्ते, तथास्याभावात् । यदायदि वारिमुक्येन-"सज्जमवीजवपानयकांशलस्य, यक्षां कथापध्व । तवापि गिलाप्यभुवय * । तज्जादभुने रुगकुलेष्विदं तामसेपु. सूर्योशवे मभुकराचरणावदाताः ॥ १ ॥" (६९५०)

अत्र परः प्राह-

पुव्वं तु होइ कहओ, पच्छा पम्मे उ उकमां किं नु ।

तेण वि पुव्वं धम्मो, सुतो उ तद्वा कपो एसो ॥३३६॥

पूर्वं तावत्कथकां धर्मोपदेशा अवति पश्चात्तदुपदेशं श्रुत्वा धर्म उपपद्यते, ततः किमेवं कीदृश इति प्रथमं धर्मस्वरूपमुद्दिश्य केन वा कथयितव्य इति कथकस्वरूपं पश्चादुद्दिश्य द्विगत्क्रमः क्रियते । गुहराह-तेनापि कथं कन पूर्वं गुरुणां स्मरणं धर्मः श्रुत एव तस्मात्क्रम एव नैकक्रम इति ।

अयं च धर्मो उपायैरेव कथयितव्यो नानुपायेन । आह-के दोया अनुपायकथनं ? उच्यते-

जइधम्मं अकहेत्ता, अणु दुविधं सम्मं संसरिइं वा ।

अणु वा सए काहेते, चउजमला कालागा चउरो ॥३३७॥

यो खलु मिथ्यादष्टिरनुपायकस्तन् प्रथमतया धर्मधवराधसुप्रतिष्ठते. तस्य यतिधर्मः कथयितव्यो यदि यतिधर्ममकथयित्वा आशक्त्यन्धिनमनुधुर्मं कथयति तदा चत्वारो गुरुयः, तपसा कालेन च द्वाभ्यामी गुरुकाः, यदा यतिधर्मं प्रतिपत्तुं नोत्सहते तदा मूलोत्तरगुणभेदात् द्विविधः आह-धर्मः कथनीयः, सम्पत्त्वमूलानि द्विदश व्रतानीत्यर्थः । यदि आहधर्ममकथयित्वा सम्पत्त्वदर्शनमात्रं कथयति तदा चत्वारो गुरुयः, तपसा गुरुयः, कालेन लघवः, कालेन गुरुयः, यदा सम्पत्त्वदर्शनमप्यङ्गीकर्तुं न शक्नोति तदा यदि सम्पत्त्वसंविदमप्रकल्पैदिकमासुषिकं वा तद्विरतिफलं कथयति तदापि चत्वारो गुरुयः तपसा कालेन लघवः ।

(चउजमला कालागा चउरो लि) चत्वारि यमलानि तपः-कालयुगललक्षणानि येषु ते चतुर्थमलाः, चत्वारः कालकावत्वारश्चतुर्गुरुका इत्यर्थः । आभामङ्गाऽऽदयश्च दोयाः ।

अपि च-

जीवा अम्भुद्वित्ता, अवहीकहणा वि रनिया संता ।

अभिसंखूदा होंति उ, संसारमद्दहवं तेण ॥ ३३८ ॥

ते जीवाः प्रमज्ज्यायामभ्युत्तिष्ठन्तोऽपि तदीयाया अविविधकथनया रजिताः सन्तीत्यन्तयन्ति-यदि आशक्त्यन्धेणापि कामभोगान् भुञ्जतिः सुगतिरवाप्यते ततः किमनया सिकताकवलनिरासादया प्रमज्ज्याया ? एवं यदि सम्पत्त्वदर्शनमात्रेणापि सुगतिरासायते तर्हि को नामाऽऽत्मानं विरतिभ्रूलायां प्रत्येक्यतीत्यादि । एवं ते विपरित्यागिताः प्रमज्ज्यामगृह्णन्ः पटकायां विराधयन्तुः अतस्तेन कथं कन संसारमहा-शैवमपि आभिमुख्येन प्रीक्षता भवन्ति, चिरेण मुक्तिप्रदातेः ।

एमेव य नूण कपो, वेरमगओ न रोयए तं च ।

दुहतो य निरुक्कंपा, सुणिपायसतरच्छअद्वममा ॥३३९॥

ते जीवा इत्थं जित्तयेयुः-नूनमेव एवञ्च क्रमः परिपार्श्वः यत्पूर्वं आशक्त्यन्धेन स्पृष्ट्वा पश्चाद्यतिधर्मं प्रतिपद्यते । अथवा-पूर्वं सम्पत्त्वदर्शनमात्रमश्रुतीकृत्य ततो देशविरतिरूपा दीयते । यदा-मधमांतीवरीनं स्पृष्ट्वा पश्चात् सम्पत्त्वत्वं गृह्णते इति । स चाऽऽरम्भमवलतया गृहयामस्योपरि वीर्यायुष्मपगतः प्रमज्ज्यां प्रतिपत्तुमायातः, स च धर्मकथां आह धर्मं प्ररूपयितुं लग्नः, तं वासी वैराग्याधिकृष्टमानसवान् न रोचयति, ततो विपरित्यज्य तन्निष्ठाः-द्विदश (१) गच्छन्तु, ते चैवमविविधानां धर्मकथयन्तो द्विधाऽपि निरनुकम्पाः, पक्षां कायानां नश्य चोपायं अनुकम्पागतिनाः (सुणि ति) वीरशान्तिराष्टान्तो, यथा-सा वीरश्रुतिका पूर्वमालयमाना परिर्वेदता पश्चात्तनुद्धतमापि न दृच्छति, एवमत्रापि पूर्वं आहधर्मं कथयति पश्चात् यन्ततोऽभिधीयमानमापि धमगु वरमस्यौ न प्रतिपद्यते । तथा (पायस ति) यथा-कस्यापि प्राण्यैकस्य पूर्वं वायित्तमर्कं दत्तं, ततः स उरूपरं तदुक्तात् पश्चात् श्रुतमधुनैयुक्तं पायनमापि दीयमानं नश्य न रोचते । (तरच्छअद्वम ति) यथा तरसो व्यामोवेशेयः, स पूर्वं अन्त्याऽऽपतः पश्चादाग्निमापि न रोचयति, एवमस्यापि आशक्त्यन्धेनानस्य यतिधर्मो न प्रतिभासते यत एते दोया अतो विविधैरेव कथनीयम् ।

के पुनर्विधिकथने गुणाः ? उच्यते-

नित्थाणुमज्जणाए, आयाहियाए परं समुद्धरति ।

मगप्पभागाणाए, जइधम्मकहा अओ पढमं ॥ ३४० ॥

यतिधर्मकथा प्रथमतः क्रियमाणा नीधेयानुसज्जना भवति, बहूनां जन्तूनां प्रमज्ज्याप्रतिपत्तः । नीधानुसज्जना च कृता आत्महिताय जायते, परं च प्रमज्ज्याप्रदानेन संसारसागरादसौ समुद्धरति, अत एव मागेस्य सम्पत्त्वदर्शनाऽऽदेः प्रभावनायै सा प्रमशति, यत एते गुणा अतो यतिधर्मकथा प्रथमं स्व रूपतो गुणतश्च कथेया । तत्र स्वरूपतो यथा-" खंती य मद्दवज्जव मुत्ती " इत्यादि । गुणतो यथा-" ना दुक्कमंप्रयासो न कुयुवतिसुतत्वा मिदुयोक्कपुदुःखं, त्वासां दो न प्रणामां सनवस नयनस्य । न विज्जता न चैव । ज्ञानाऽऽसिल्लं कपूजा प्रश मनुसरसः

मेव्य मोक्षाऽऽद्यवाप्तिः भ्रामयेयमी गुणाः स्मृत्यदिह सुमत-
यः । किं न यत्नं कुरुष्वम् ? ॥१॥ ” इत्यादि । यदा यतिधर्मम
झाकते न शक्नोति तदा सम्यक्त्वमूलः आद्यधर्मः कथयित-
व्यः, यदा तस्मिन् न प्रतिपद्यते तदा सम्यग्दर्शनं. तस्यायप्र-
तिपत्तौ मयमांसविरतिः । एवं चानुपासकपुरतो धर्मकथायां
विधिः । उपासकस्तु यथा स्वहृदि, धर्मकथां करोतु न क-
श्चिदप्यः । गतं प्रवज्यात्तरम् । ७० १ ३० २ प्र० ० ।

(५) अथुना केनेत्येतद्व्याख्यायते । तत्र योग्यं न गुरुणा
स वेत्तभूत इत्याह-

पवज्जाजुगमगुणे-हि संगमो विधिपवसपवज्जो ।

सेवियगुरुकुलवासो, समयं अस्मलियसीले अ ॥१०॥

प्रवज्यायोग्यस्य प्राणिनो गुणाः प्रवज्यायोग्यगुणाः आर्यदे-
शोपपन्नऽद्यो वषयमाणाः । तथाऽप्यत्रानुक्रम-अथ प्रवज्या-
हं आर्यदेशोपपन्नः विशिष्टजतिकुलान्तिनः क्षीणप्रायकर्मम-
लः । तत एव विमलबुद्धिर्दुर्लभं मानुष्यं जन्ममरणनिमित्तं दुःखं
संपदश्चलाः विषयाः दुःखहेतवः संयोगे वियोगः प्रतिक्षणं म-
रणं दारुणो विपाक इत्यवगतसंसारनिर्मुक्त्यः, तत एव तत्-
विरक्तिः प्रतनुकथायोऽहराद्याऽऽदिः कृतज्ञो विनीतः प्राग-
पि राज्ञामात्यपौरजनबहुमतोऽद्रोहकारी कल्याणाङ्गः आह-
स्तिरः समुपसंपन्नश्चेति । एभिः संगतो गुरुः संगतः सन्
किमित्याह-विधिप्रपञ्चप्रवज्या-विधिना वषयमागलक्षणेन
प्रपञ्चाऽङ्गीकृता प्रवज्या येन स तथाविधः । तथा सेविनगुरु-
कुलवासः समुपासितगुरुकुलवास इत्यर्थः । सततं सर्वकालं
प्रवज्याप्रतिपत्तरारब्धाऽस्खलितशीलो वाऽखण्डितशीलश्च,
चराचरान् परद्रोहविगिनभावश्चेति गाथाऽर्थः ।

सम्यं अहीअसुतो, ततो विमलपरवोहजोगाओ ।

तत्तण्णु उवसतो, पवयखवच्छज्जनुतो अ ॥ ११ ॥

सम्यग् यथोक्तयोगविधानेन अधीतस्वो गृहीतसूत्रः, ततो
विमलतरबोधयोगादिनि-ततः सूत्रार्थयनाद्यः शुद्धतरो बो-
धस्तत्संबन्धादिन्यर्थः । किमित्याह-तत्तण्णुः वस्तुतत्त्ववेदी ।
उपशान्तः क्रोधविपाकावगमेन, प्रवचनधास्तत्त्वयुक्तं प्रव-
चनमिह मन्त्र्यः, सूत्रं वा, तद्वत्तलभावयुक्त इति गाथाऽर्थः ।
सत्तिहिराओ अतहाऽऽदेओ, अणुवत्तगा अ गंभीरो ।
अविसाई परलोए, उवसमलदाइकलियो अ ॥१२॥

सम्बद्धितरतश्च सामान्यैव जीवहने सक्तश्च, तथा न के
वलमित्यर्थः, किं त्वादेओऽनुवर्तकश्च गम्भीरः । तत्राऽऽदे-
यो नाम ब्राह्मवाक्यः, अनुवर्तकश्च भावानुकूल्येन सम्यक्
पालकः गम्भीरो विपुलचित्तः, अविषादी परलोकिनं परी-
यहाऽऽभिदुतः कायसंरक्षणाऽऽदौ दैन्यमुपयाति । उपशम-
लव्यादिकलितश्च उपशमलव्युपकरणलब्धिस्थिहस्तल-
ब्धिगुरुश्चेति गाथाऽर्थः ।

तह पवयणत्तवत्ता, सुगुरुअणुआयगुरुपओ चेव ।

एअरिसो गुरु खलु, भण्णिओ रागाहरहिएहि ॥ १३ ॥

तथा प्रवचनार्थवक्ता, सूत्रार्थवक्तृत्वं यः । स्वगुरुवृत्तातगुरु-
पदक्षेप असति तस्मिन् विने सम्यगावधोऽऽदिना स्वापि-
तगुरुपद इत्यर्थः, ईदंशो गुरुः । खलुशब्दोऽवधारणाद्यः, ईद-
श एव, कालदीपादन्तरगुणरहितोऽपि बहुतरगुणयुक्त इति

वा विशेषेणेत्यर्थः । भाणतो रागाऽऽविरहितैः प्रतिपाऽऽदि-
ता, वीतरगैरिति गाथार्थः ।

एअरिसेख गुरुणा, समं परिसाहज्जरहिणं ।

पवज्जा दायव्वा, तयगुणगहनिजराहो ॥ १४ ॥

ईदंशेन गुरुणा एवंविधेनाऽऽस्वायेंश, सम्यगविपरीतेन
विधिना पददत्तिकायैरहितेन पानकाऽऽसैहिककार्येभिर-
पेक्षेण प्रवज्या दातव्या दीक्षा विधेया, किं तर्ह्यङ्गीकृत्येत्य-
त्राऽऽह-तदनुग्रहनिजराहतादिति, विनेवानुग्रहाय कर्मस-
वार्थं चेति गाथाऽर्थः ।

ईदंशि गुरौ गुणमाह-

भत्तिबहुमाणसद्धा, थिरया चरखम्मि होइ सेहाणं ।

एअरिसम्मि नियमा, गुरुम्मि गुणरयणनलीहम्मि ॥ १५ ॥

भक्तिबहुमानाविति-भक्तिबोहाविनयरुपा, बहुमानो भाव-
प्रतिबन्धः, एतौ भवतः, शिष्टकाणामभिनवप्रवृत्तिताना-
मिति योगः । केत्याह-ईदंशेवभूतं गुरौ आचार्ये नियमा-
भियमेन । पुनरपि स एव विशेष्यते-गुणरत्नजलधौ गुण-
रत्नममुद्र इति । ततः अद्धा स्थिरता च चरणं भवतीति ।
तथाहि-गुरुभक्तिबहुता न भावत एव चारिते अद्धा स्थेयं
च भवति, नाम्यथेति गाथाऽर्थः ।

गुणान्तरमाह-

अणुवत्तगो अ एसो, हवइ ददं जाणइ जओ सत्ते ।

चिने चित्तसदावे, अणुशुव्वत्ते तह उवायं च ॥ १६ ॥

अनुवर्तकश्च एषोऽन्तर्गतादिनां गुरुमेवति हृदमन्यर्थम् । कु-
त इत्याह-जानाति यतः सत्त्वान् प्राणिनश्च ज्ञानं नानार-
पांश्चिन्तस्वभावात्मानास्वभावान्, अनुकर्ष्यति । अनुवर्तनी-
यान्, तद्योपायं चानुवर्त्तनोपायं च जानातीति गाथाऽर्थः ।

अनुवर्तनागुणमाह-

अणुवत्तण्णुएँ सद्धा, पायं पावेति जोगयं परमं ।

रयणं पि गुणुकरिस्सं, उवेइ सोहम्मणुगुणेण ॥ १७ ॥

अनुवर्तनया करणभूतया शिष्टकाः प्रायो बाह्यत्वेन, क-
टुककले दुःखं विहाय प्राप्नुवन्ति योग्यतामपवर्गं प्रति प-
रमां प्रधानम् । स्यादेतत् योग्या एव प्रवज्याऽहो इति किं
गुरुण्येतद्दाराशक्याऽऽह-रत्नमपि पञ्चरागाऽऽदि गुणोत्कर्ष-
कान्यादियुगप्रकर्षमुपैति (सोहम्मणुगुणेण) रत्नसोपक-
प्रभावेण, वैकटिकप्रभावेणेत्यर्थः । एवं सुशिष्या अपि गुरु-
प्रभावेणिति गाथाऽर्थः ।

किं च-

एत्थ पमायकलित्था, पुव्वम्भासेण कस्स व न हुंति ।

जो ताइऽवणेइ मंमं, गुरुत्तणं तस्स सफलं ति ॥ १८ ॥

अत्र च प्रवज्याविधाने, प्रमादस्खलितानीति-प्रमादात्त-
काशाद् दुर्बलप्रितानि पूर्वव्यासेन कस्य वा न भवन्ति । अना-
दिप्रभाव्यस्तो हि प्रमादः न भवित्येव त्वङ्गं पार्यते, यस्मा-
नि स्खलितान्यपनयति सम्यक् प्रवचनोक्तं विधिना गुरुत्वं
तस्य सफलम् । गुणगुरुत्वेनेति गाथाऽर्थः ।

पतदेव लौकिकोदाहरणेन स्पष्टयति-

को याम मारहीणं, स होज जो भवजाजिणो दमए ।

दुष्टे वि अ ओ वाऽऽसे, दमेइ तं सारहिं विंति ॥१६॥
को नाम सारथीनां स भयेत् वो भद्रवाजिनः शोभनाऽ-
भ्यान् दमयेत्, न कश्चिदसौ, असारथिरिवेत्यर्थः । दुष्टानपि तु
योऽभ्यान् दमयति शोभनान् करोति तं सारथिं भुवने
सौकरिकः । पाठान्तरं वा-तमाश्रित्यं भुवत इति गाथाऽर्थः ।

शिष्यानुपालनेन गुरोर्दोषमाह-

जो आयरण पढम्, पवजेऊण नासुपालेइ ।
सेहे सुत्तविहीए, सो पवययपवणीउ ति ॥ २० ॥
यो गुरोर्दारेण बद्धमानेन प्रथमं प्रव्राज्य प्रव्रज्यां ग्राहयित्वा
पश्चाद्गुरुपालयति शिष्यकान् सूत्रविधिना, स किमित्याह-
स प्रवचनप्रत्यनीकः शासनप्रत्यनीक इति गाथाऽर्थः ।

एतदेवाऽऽह-

अविकोविअपरमहा, विरुद्धमिह परमवे अ सेविता ।
जे पावंति अणत्थं, सो खलु तप्पच्चओ सव्वो ॥२१॥
अविकोपितपरमार्थः अविकोपितसमयसद्भावाः, विरुद्धं,
सेवमाना इति धेनाः । इह परमवे च यं प्राप्नुवन्त्यनर्थं, स
खलु तत्प्रत्ययः सर्वैः अननुवर्त्तकगुरुकनिमित्त इति गाथाऽर्थः ।
मिश्रसामखसम्भवा, मिश्रकषवलसस जो अ ते दुइ ।
पावं समापरंते, जायइ तप्पच्चओ सो वि ॥ २२ ॥

जिनशासनस्यावर्णोऽस्यासौ सुग्राह्यवलयस्य चन्द्रवलय-
स्य, यच्च तान् दृष्ट्वा पापं समाचरतः सेवमानान् जायते
जिनो भवति । तन्प्रत्ययोऽसावपि अननुवर्त्तकगुरुकनि-
मि-तोऽसावपीति गाथाऽर्थः ।

अनुवर्त्तकस्य तु गुरुमाह-

जो पुण अणुवत्तेइ, हिए य निष्पायइ अ विहिण्ण उ ।
सो ते अजे अप्पा-णयं च पावेइ परमपयं ॥ २३ ॥
यः पुनरनुवर्त्तने स्वभावानुकूल्येन हिते योजयति, क्रियां
निष्पादयति च हानक्रियाभ्यां विधिना आगमोक्तेन स गुरु-
स्तान् शिष्यान्त्यान् प्राणिनः आत्मानं च प्रापयति परम-
पदं नयति मोक्षमिति गाथाऽर्थः ।

एतदेव दर्शयति-

शाण्डिलाभओ खलु, दोसा हीयति वड्डे चरणं ।
इअ अन्नासाइसया, सीसाणं होइ परमपयं ॥ २४ ॥
हानाऽऽदिलभतः खलु अनुवर्त्तमाना हि शिष्याः स्थिरा
भवन्ति, ततो हानदर्शने लभन्ते, ततो लाभान्, खलुरा-
ध्दोऽवधारणे, तत एव दोषा रागाऽऽद्यो हीयन्ते त्यज्यन्ते,
क्षीयन्ते वा, ततो वर्द्धनं चरणं चारित्र्यम् । (इय) एवं अभ्या-
सतिशयदाभ्यासानतिशयेन तत्रन्यत्र वा जन्मनि कर्मक्षय-
भावोच्छिद्यत्वाणं भवति परमपदं मोक्षाऽऽख्यमिति गाथाऽर्थः ।
एआरिसा इहं खलु, अयेसिं सासयामि अशुराओ ।
वीअं सवणपविची, संताणे तेमु बि जहुत्तं ॥ २५ ॥

तान् हानाऽऽदियुतान् दृष्ट्वा ईदृशा हानाऽऽदियुक्ता इह खलु
ईदृच जिनशासने इत्यर्थेण गुणपक्षपातिनां शासने अनुरागो
भवति, भावत एव शोभनमिदं शासने, बीजमित्येतदेव सम्य-
क्त्वापवर्गबीजं केवाञ्छित्, केवाञ्छित् त्वनुरागतिशयाच्छब्द-
व्यञ्जित्तरिदो शोभनमेतदिति श्रुत्यन्वयः, अत एव अङ्गीकुर्वन्ति

च, सन्तान इत्येवं कुशलसन्तानप्रवृत्तिः तेषामप्यन्येषां स-
न्तानिनां यथोक्तमिति हानाऽऽदियुगलभतः परमपदमेवेति
गाथाऽर्थः ।

इअ कुसलपक्खेऊ, सपरवयारमि निष्मुजुत्तो ।

सफलीकयगुरुसहो, सोहेइ जहिच्छिअं कज्जं ॥ २६ ॥

(इय) एवं कुशलपक्षहेतुः पुण्यपक्षकारणं स्वपरं नित्यो-
त्तुक्तो नित्योत्ततः सफलीकृतगुरुश्रेष्ठो गुणत्वेन साधयति
यथेष्टितं कार्यं परमपदमिति गाथाऽर्थः ।

विपर्ययमाह-

विहिण्णऽणुवत्तिआ पुण, कहिं वि सेविंति जइ व पडिसिद्धं ।

आणाकारि वि गुरु, न दोसवं होइ सो तह वि ॥२७॥

विधिनाऽनुवर्त्तमानाः पुनः कथञ्चित्कर्मपरिणामतः सेवन्ते
यद्यपि प्रतिपद्ये सृष्टे आह्लाकारीति गुरुनं दोषवान् भव-
त्यसौ तथापि भगवदाह्लाऽनुवर्त्तनासंपादनादिति गाथाऽर्थः ।

आहऽणुसेवणाए, गुरुस पावं ति नायवज्जमिणं ।

आणाभंगाउ तयं, न य सो अस्समि कह वज्जं ॥२८॥

आह परः-आन्यसेवनया अनुवर्त्तितशिष्यपरावसेवनया
गुरोः पापमिति न्यायबाह्यमिदं, ततश्च स खलु तत्प्रत्ययः
सर्वे इत्याद्यनुकर्मित्यस्योत्तरमाह-आह्लाभङ्गात्तद् भगवदाह्ला-
भङ्गेन पापं न चासायव्याप्तिम्, किं तु गुरवे, कथम्, वाह्यं
नैव न्यायबाह्यमिति गाथाऽर्थः ।

तम्हाऽणुवत्तिवय्वा, सेहा गुरुणा उ सो अ गुणजुत्तो ।

अणुवत्तणासमत्थो, जं तो एआरिसेवो ॥ २९ ॥

यस्मादेवं तस्मादनुवर्त्तितव्याः शिष्यका गुरुणैव, स च ग-
णयुक्ता सन् अनुवर्त्तनासमर्थो यदस्मात्तस्मादीदृशेनैव
गुरुणा प्रव्रज्या दातव्येति गाथाऽर्थः ।

अपवादमाह-

कालपरिहाणिदोसा, इओ एगाइगुणविहीण्येणं ।

अअण वि पवञ्जा, दायव्वा सीलवत्तेणं ॥ ३० ॥

कालपरिहाणिदोषाद्तोऽनन्तरोक्त उचिन्गुणेपिताह गुरोरे-
काऽऽदियुगणविहीनेनान्येनापि प्रव्रज्या दातव्या शीलवता शी-
लयुक्तेनेति गाथाऽर्थः । केणं ति दारं गयं ।

विशेषतः कालाचितं गुरुमाह-

गीतत्यो कडजोगी, चारिची तह य गाहणाकुसलो ।

अणुवत्तगोऽविसाहे, बीओ पव्वावणाऽऽपरिमो ॥३१॥

गीताद्यो गृहीतसुत्राद्यः, कृतधर्मी कृतसाधुव्यापारः,
चारित्री शीलवान्, तथा च-प्रहणाकुशलः क्रियाक-
लापकुशलः शिस्तगुणितपुणः, अनुवर्त्तकः स्वभावानुकूल्येन
प्रतिजगतरकः, अविषादी भावापस्तु, द्वितीयः अपवादिकः
प्रवाजनाऽऽवाधेः प्रव्रज्याप्रयच्छको गुरुमिति गाथाऽर्थः ।
केनेति व्याख्यातम् ।

(६) अधुना केन्य इति व्याख्यायते-केन्यः प्रव्रज्या दातव्या ।

के पुनस्तद्वा इत्येतदाह-

पवञ्जाए अरिहा, आरियदेसमि जे समुप्पमा ।

जाइकुलोहं विमुद्धा, तह खीणप्पायकम्ममला ॥३२॥

प्रव्रज्याया अर्हा धर्म्याः । क इत्याह-आर्यदेशे ये समुत्पन्ना

अर्द्धपद्मशितजिनपदेविव्यर्थः । जानिकुलाभ्यां विशिष्टाः सा-
दृशमुत्था जातिः, पितृमस्युष्यं कुलं, तथा क्षीणप्रायकर्ममलाः,
अत्यकर्मण इति गाथाऽर्थः ।

ततो अ विमलवुद्धी, दुष्टहमणुअत्थं भवसमुदे ।

जम्भो मरुणनिमित्तं, चवलाश्रो संपयाश्रो अ ॥ ३३ ॥

ततश्च कर्मव्याप्तिमलबुद्धयः, विमलबुद्धित्वादेव च दु-
र्लभं मनुजत्वं भवसमुद्रे संसारसमुद्रे, तथा जन्म मरु-
णनिमित्तं, चवलाः संपदश्चेति गाथाऽर्थः ।

विसया य दुक्खहेतुः संजोगे निअमश्रो विअगो गो चि ।

पडसमयेव मरुणं, एत्थ विवागो अ अरुहो ॥ ३४ ॥

विषयाश्च दुःखहेतवः, तथा संयोगे सति नियमतो विषो-
ग इति, तथा प्रतिस्मरणमेव मरुणमवीचिमिश्रित्य, अत्र
विपाकश्चातिगैरुद्रे परमथ इति गाथाऽर्थः ।

एवं पर्यई चिअ, अवगयसंसारनिगुणसहावा ।

ततो अ तच्चिरत्ता, पयकुसायाऽप्यहमा य ॥ ३५ ॥

एवं प्रकृत्यैव स्वभाववैव अवगतसंसारनिगुणस्वभावाः तत-
श्च नैर्गुण्यवगमात्तद्विरुद्धाः संसारविरुद्धाः प्रत्यकुसाया अ-
प्यहमाश्च, हास्यप्रदणं रत्यापुलकणमिति गाथाऽर्थः ।

सुकयकुआ विशीया, रायाइणमविरुद्धकारी य ।

कल्लाणंगा सट्ठा, थिरा तहा समुवसंपप्पा ॥ ३६ ॥

सुकृतव्याः, विनीताः, राजऽऽदीनामविरुद्धकारिणश्च, आ-
दिशब्दादमात्याऽऽदिपरिग्रहः, कयाराङ्गाः, आङ्गाः, स्थिराः,
तथा समुवसंपप्पा इति गाथाऽर्थः ।

उत्तर्गेत एवंभूता एव, अपवादन्तस्वाह-

कालपरिहाणिदोमा, एत्तो एकाऽऽदिगुणविहीणा वि ।

जे बहुगुणसंपप्पा ते, जुगा हुति नायक्का ॥ ३७ ॥

कालपरिहाणिदांपा इतोऽतन्तरोदितगुणगुणविनश्यः ए-
काऽऽदिगुणविहीना अपि ये बहुगुणसंपप्पास्ते योग्या भव-
न्ति ज्ञातव्याः, प्रवज्याया इति गाथाऽर्थः ।

ननु मणुअमाइएहिं, धम्महिं जुत्त एणिण्णेव ।

पायं गुणसंपप्पा, गुणपगरिसमाहगा जेण ॥ ३८ ॥

ननु मनुजाऽऽदिधर्मैः युक्ता इत्येतावन्वैव योग्या, इति
अदिशब्दादर्थ्यदेशोत्पन्नग्रहः । किमनन्त्रियमित्यत्राऽहं प्राप्य
बाहुल्येन गुणसंपप्पाः सन्तः गुणप्रकर्षनाथका येन, गुणप्रक-
र्षश्च प्रवर्जितेन साधनीय इति गाथाऽर्थः ।

निगमयस्साह-

एवंविहाण देआ, पवज्जा भविरत्तचित्ताणं ।

अर्बंतदुकरा जे, थिरं च आलवणमिर्भोस ॥ ३९ ॥

एवंविधेभ्यो बहुगुणसंपप्पेभ्यो देवा दातव्या प्रवज्या दीक्षा
भवविरक्तचित्तेभ्यः संसारविरक्तचित्तेभ्यः । किमित्यत्राऽऽह-
अत्यन्तदुकरा यन् यस्मात् थिरं वाऽऽलम्बनमयीयां भववि-
रक्तचित्तानामनोऽमी सदा वैराग्यमावेन कुर्वन्तीति गाथाऽर्थः ।

दुष्कृत्स्वनिवन्धनमाह-

अइणरुओ मोहतक, अगां भवभावयाविअयमूलो ।

दुक्खं उम्भूलिअइ, अर्बंतं अपपमोहिं ॥ ४० ॥

अतिगुरुतरिदो मोहतकमोहस्तरिवाशुभपुण्यकलदानभा-
वेन मोहतकरनादिभवाभावाभावितामूलः । अनाविमलो याः
संसारभावना विषयस्त्वृहाऽऽद्यास्ताभिर्व्योसमूलः, यतश्चैवम-
तो दुःखममूल्यते अपनीयते, अत्यन्तमप्रमत्तेः सज्जितरिति
गाथाऽर्थः ।

संसारविरत्ताय य, होइ तओ न उण तपमिर्नदीणं ।

जिणवयणं पि न पायं, तेसिं गुणसाहणं होइ ॥ ४१ ॥

संसारविरक्तानां च भवति तत्र इत्यस्यप्रमादो न पु-
नस्तदभिनन्दिनां संसारभिनन्दिनां जिनवचनाद्भविष्यती-
ति जेदेनदाशङ्क्याऽहं जिनवचनमपि, आस्तां तावद्व्यत्यून
प्रायस्तेषां संसारभिनन्दिनां गुणसाधकं भवति शुभ-
निर्वर्तकं भवतीति गाथाऽर्थः ।

किमित्यत आह-

गुरुकम्माणं जम्हा, किंलिट्टुचित्ताण तस्स भावत्यो ।

नो परिणामइ चि सम्मं, कुंकुमगां व्व मलिणम्मि ॥ ४२ ॥

गुरुकर्मणां प्रचुरकर्मणां यस्मात् क्रिपण्यत्तानां मलिनचित्ता-
नां तस्य जिनवचनस्य भाषायांऽविपरीतायां न परिणमति
न प्रतिभासते सप्रयग अविवर्तिनः । दृष्टान्तमाह-कुंकुम-
राग इव मलिनं, चासनीति गम्यते । न चापरिणमनोऽ-
सावप्रमादप्रसाधक इति गाथाऽर्थः ।

किं च-

विट्ठाणं सुअरो जह, उव्वमेण वि न तीरण धरिओ ।

संसागुअरो इअ, अविरत्तमणां अऊज्जिम् ॥ ४३ ॥

विट्ठायां पूर्णपल्लवायां स्रक्कः पशुविशेषः सथा उपदेश-
नापि निवारणालक्षणः, अविश्रान्तं प्रायः विषयाऽपि न
शक्यते धर्तुं, किं तु बलान् प्रवर्तते. एयं संसारस्रक्कः प्रा-
णी, इति एवमविरक्तमनः, संसार एवेति गम्यते । अकार्यं
इत्यनामिवनीयं न शक्यते धर्तुमिति गाथाऽर्थः ।

ता धज्जाणं, गीओ, उवाहिमुदुगाण देइ पवज्जं ।

आयपरपरिआओ, विवज्ज ए पा हविज्ज नि ॥ ४४ ॥

यस्मादेवं तस्मात् धर्मेभ्यः पुण्यभार्येभ्यः गीत इति गीतायः
उपविशुद्धेभ्यः आर्यदेशसमुपस्थाऽऽतिविशेषगुणहेतुः, द-
दाति प्रवज्यां प्रयच्छति दीक्षाम्, आत्मपरपरिग्यानां विषयेषु
मा भूदिति । तथा हावयेभ्योऽनुवाचिगुद्धेभ्यः प्रवज्यादाने
आत्मपरपरिग्यानां नियमान् एव इति गाथाऽर्थः ।

एतदेव भावयति-

अविशीओ न य सिकवइ, मिकये पाडिमिद्वेवगां कुणइ ।

मिक्खावणेण तस्स ह, मइ अप्पा होइ परिचत्तो ॥ ४५ ॥

अविनीत इति स हावयः प्रवर्जितः प्रकृत्यैवाविनीतो
भवति, न च शिक्षति शिक्षां प्रवज्याऽऽन्येवनाकार्यां, प्रतिपद-
सेवनें करंति अविहिताउद्युतानं च प्रवर्तते, शिक्षणेन न-
स्येत्यंभूतस्य सदा सर्वकालमात्मा भवति परिशुद्धः, अ-
विषयप्रवृत्तेरिति गाथाऽर्थः ।

तस्स वि य अट्ठभासं, मद्दाभावमि उभयलोगंहि ।

जीविअमहलं किरिया-गाएणं तस्स चाओ नि ॥ ४६ ॥

तस्यापि चाऽऽन्यस्य शिक्षायां प्रवर्तमानस्याऽऽन्यथा न भ-

वति । किमित्यत आह-अद्वाभावे सति आदस्य हि तथा प्रवर्त्तमानस्य सुखं, नेतरस्य । ततश्चोभयलोकयोरिहलोकं परलोकं च जीवितमफलं तस्य, यदलोकं तावद्विज्ञाऽऽत्मा-ऽऽदियोगात्परलोकं च कर्मवन्धनाम् । क्रियाज्ञानेनेति वैद्य क्रियावाद्वाक्येन, तस्य त्याग इत्यनेन प्रकारेण परित्याग इति गाथाऽर्थः ।

क्रियाज्ञानमाह-

जह लोअम्मि वि विजा, असज्जवाहीण कुणइ जो किरिया ।
सो अप्पायं तह वा-हिए अ पादेइ केसिमि ॥४७॥
यथा लोकंऽपि वैद्यः असाध्यव्याधीनामातुराणां करोति यः क्रियां, त आत्मानं तथा व्याधिनां च पातयति क्लेशे, व्याध्यपगमाभावादिनि गाथाऽर्थः ।

तह वेव धम्मविजो, एत्थ असज्जाण जो उ पव्वजं ।
भावकिरिअं पंजइ, तस्स वि उवमा इमा वेव ॥ ४८ ॥
तथैव धर्मवैद्य आचार्यः अत्रापि काले असाध्यानां कर्म-व्याधिमार्थिन्य यस्तु प्रवृत्त्यां भावक्रियां प्रयुक्ते कर्मराग-नाशनाय, तस्यापि धर्मवैद्यस्य उपमा इयमेव, आत्मानं तौ च क्लेशे पातयतीति गाथाऽर्थः ।

चांदक आह-जिनक्रियाया असाध्या
नाम न सन्ति । सत्यम् । इत्याह-
जिणकिरियाएँ असज्जा, ण इत्थलोगमि केइ विजंति ।
जे तप्पओगऽओमा, तेऽसज्जा एस परमात्थो ॥ ४९ ॥

जिनानां संबन्धनी क्रिया तत्प्रणेतृत्वेन जिनक्रिया, तस्या असाध्या अर्वाकित्या नात्र लोकं प्राणिलोकं केचन प्राणिनो विद्यन्ते, किं तु ये तत्प्रयोगाऽयोग्या जिनक्रियाप्रयोगा-नुविनास्ते असाध्याः कर्मव्याधिमार्थिन्य, एष परमार्थः, इदमत्र इदयमिति गाथाऽर्थः ।

एणमि वयपमाणं, अद्दभाउ चि वीअरागेहि ।
परिणयं जहअयं खुलु, उकासं अणवगल्लो चि ॥ ५० ॥
एतेषां प्रवृत्त्यायोग्यानां वयःप्रमाणं शरीरावस्थाप्रमाण-मप्यैव समा इत्यष्टवर्षाणि वीतरागैर्जितैर्भणितं प्रतिपादितं जघन्यं च खलु सर्वस्तोकमेतदेव द्रव्यलिङ्गप्रतिपत्तिरिति । उन्कटं वयःप्रमाणम् (अनवगल्ल इति) अनत्यन्तवृद्ध इति गाथाऽर्थः ।

अनः को दोषः? इति चेदुच्यते-
तदहो परिभवसिद्धं, ण चरणभावो वि पायमेणसि ।
आहसं भावकहणं, सुचं पुण होइ नाहसं ॥ ५१ ॥
तत्रः परिभवसंभित्यष्टभ्यो वर्षेभ्य आरादसौ परिभ-वभाजनं भवति । न चरणभावोऽपि न चारित्रपरिणामोऽपि प्रायो बाह्यव्यनामीषां तत्रोपवर्तिनां बालानामिति । आह-एवं सति सूत्रविरोधः " छुम्भामियं खुलु जीयं " इत्यादि-अवशासैव चरणपरिणाममन्तरेण भावनः वदसु यतो भ-वतीति (?) ।

अत्रोत्तरमाह-

केइ भणंति बाला, किल एँ वयंनुआ वि जे भणिया ।
छुल्लगभावो चिय, न हुति चरणस्स जुगं ति ॥५२॥
१८५

केचन भणन्ति तन्त्रान्तरीयास्तैवियुद्धाऽऽदयो बालाः किल एते । क इत्याह-वयोयुद्धा अप्रिये भणिता अष्टवर्षा अप्रिये उक्ताः, यतश्चैवमतः शुल्लकभावादेव बालादेव, किमित्याह-न संभवन्ति चरणस्य योग्या इति, न चारित्रोचिता इति गाथाऽर्थः ।

अथे उ भुत्तभोगा-खमेव पव्वजमणयमिच्छति ।
संभावणिअदोसा, वयम्मि जं खुल्लगा होंति ॥ ५३ ॥
अन्ये तु श्रेयियवृद्धा भुक्तभोगानामयानीतयौवनानां प्रव-ज्यामनयामपापमिच्छन्ति प्रतिपद्यन्ते । किमित्यत्राऽऽह-सं-भावनीयदोषाः संभाव्यमानविषया ऽसंभवापरधाः, वयसि यौवने, यद्यस्माच्छुल्लका भवन्ति । संभवा च दोषः परिहर्तव्यो यतिर्भिरिति गाथाऽर्थः ।

किं च-

विष्णायविसयसंगा, मुहं च किल ते तओऽणुपालिति ।
कोउअनिअत्तभावा, पव्वजमसंकाणिजा थ ॥ ५४ ॥
विज्ञानविषयसङ्गा अनुभूतविषयसङ्गाः सन्तः सुखं च किल ते अनीतवयसः, ततो विज्ञानविषयसङ्गान्तरकार-णादनुपालयन्ति, प्रवृत्त्यामिति योगः । कस्मादेतौरित्य-त्राऽऽह कौतुकानवृत्तभावा इति कृत्वा । " निमित्तकारणहे-तुषु सर्वानां प्रायो दर्शयन् " इति वचनात् । विषया-ऽऽलम्बनकौतुकिवृत्तभावव्यादिरर्थः । गुणान्तरमाह-अश-ङ्कनीयाश्चेति अतिकान्तवयसः सर्वप्रयोजनेष्वप्यशङ्कनीयाश्च भवन्तीति गाथाऽर्थः ।

किं च-

धम्मऽत्थकामपोख्वा, पुरिसत्था जं चयार लोगमि ।
एण आसंविअवरा, निअनिअकालमि सव्वे वि ॥५५॥
धर्मार्थकाममोक्षः पुरुषार्थः यस्माच्चत्वारो लोकैः तत्र हिंसा-ऽऽदिलक्षणं धर्मः हिंसायाऽऽदिरर्थः । इच्छामदनलक्षणः कामः अनावाधो मोक्षः एते चत्वारः पुरुषार्थाः श्रेयस्त्रयाः, नि-जतिजकाले आत्मीयाऽऽत्मीयकाले सर्वेऽपि अन्यथा अस्माकं-कामनिवन्धनकर्मणस्तदपरित्यागदोषोपपन्नैरिति गाथाऽर्थः ।

गुणान्तरमाह-

तहऽभुत्तभोगदोसा, कोउगकामगहपत्थणइआ ।
एण वि होंति विजडा, जेमाहाणियाण तौ दिक्खा ॥५६॥

तथा अभुक्तभोगदोषा इति न भुक्ता भोगा यस्ते अभुक्त-भोगास्तदोषाः कौतुककामप्रदप्रार्थनाऽऽदयः, तत्र कौतुकं सुरतविषयमौत्सुक्यं, कामप्रदस्तदनुभवानन्दोद्दिष्टाद्विभवा-धेना योषिदभ्यर्थना, आदिशब्दाद्विलासप्रणयाऽऽदिपरिग्रहः । एतेऽपि भवन्ति विजडाः परित्यक्ता अतिकान्तवयोभिः प्र-वृत्त्यां प्रतिपद्यमानैरिति योग्याधिकृतानामतिकान्तवयसा-मेव प्रवृत्त्या इतरे त्वयोग्या एतेऽहोऽप्येवमेव इति गाथाऽर्थः । एष पूर्वपक्षः ।

अत्रोत्तरमाह-

भणइ खुल्लगभावो, कम्मलउवममम. वपमेवणं ।
चरणेण किं विहज्जइ, जेणमोण चि सग्गाहो ॥ ५७ ॥
अयनेऽत्र प्रतिवचनं-शुल्लकभावा बालभावः कर्मवलयो-

पशुमभावप्रभवेन कर्मस्योपशमभावात्प्रभव उत्पादो यस्य तत्पर्यभूतेन चरणेन " सहायै तृतीया " इति सह. किं विरुध्यते ? येन अयोध्यायाः लुप्तका इत्यसद्वद्ग्रहः ? न विरुध्यत इति गाथाऽर्थः ।

एतदेव स्वरूपज्ञाह-

तत्कम्मसञ्चोपसमो, चित्तिनवंधयसमुच्चयो भण्डो ।

न उ वपनिबंधणो विप, तम्हा एआणमविरोहो ॥५८॥

तत्कर्मसञ्चोपशमः चारित्र्यमोहनीयकर्मसञ्चोपशम वि-
नियन्धनसमुच्चयो नानाप्रकारकारणादुत्पादो यस्य स त-
थाविधो. भणितः उक्तोऽहंदाद्विनिर् तु वपनिबंधन एव-
मविशिष्टशरीरावस्थाकारण एव, यस्मादेवं तस्माद्विरोधो-
वच्छरणपरिणामयोर्विरोधोऽभावेति गाथाऽर्थः ।

इत्थं चेतद्वह्नीकलेयमिति दर्शयति-

गयजोव्वसा वि पुरिमा, बालु व्व समायरंति कम्माणि ।

दोगहविबंधणार्हं, जोव्वणवंतो वि ण य केइ ॥ ५९ ॥

गनयौवना अत्यन्तकान्तवयसोऽपि पुरुषा बाला इव यौ-
वनाविधौ. भणितः उक्तोऽहंदाद्विनिर् तु वपनिबंधन एव-
मविशिष्टशरीरावस्थाकारण एव, यस्मादेवं तस्माद्विरोधो-
वच्छरणपरिणामयोर्विरोधोऽभावेति गाथाऽर्थः ।

ततश्च-

जोव्वणमविबेगो च्चिअ, विण्णो भावओ उ तथभावो ।

जोव्वणविगमो मो उण, जिण्हं न कयावि पडिमिद्धो ॥६०॥

यौवनमविवेक एव विज्ञेयः भावनस्तु परमार्थेन एव न-
वभावः अविवेकाभावात्. यौवनविगमः स पुनर्यौवकाभावात्
जितेनै कदाचित्प्रतीत्यर्थः. सदेव संबर्वादिति गाथाऽर्थः ।

अत्राऽऽह-

जइ एवं तो कम्हा, वयम्मि निअमा कओ उ नणु भणियं ।

तद्दो परिहवत्तिता इ कारणं बहुविहं पुव्वं ॥ ६१ ॥

यदेवं यौवनं व्यभिचारि ततः कस्याद्वयति नियमः कृत-
एव अदौ समा इत्येवंभूतः ? अत्रोत्तरमाह-तनु भणित-
मत्र तदभ्यारम्भपूर्वकमाऽऽदि कारणं बहुविधमनैकप्रकारं
पूर्वमिति गाथाऽर्थः ।

पूर्वपक्षमुल्लिख्य व्यभिचार्यज्ञाह-

संभावणिज्जदोसा, वयम्मि सुद्धु जिं जं पि तं भणियं ।

तं पि न अण्हं जम्हा, मुधुत्तभांणाय वि ममे तं ॥६२॥

कर्मणां संभावनीयदोषाः वयम्मि लुप्तका इति य-
दपि तद्वर्णनं पूर्वं तदपि तद्वर्णनं नानर्थं न शोभनम् । कुत
इत्याह—यस्मात्सुभुक्तभोगानामप्यन्तानवयसामुच्यशृङ्खलित-
प्रभृतीनां समं तुल्यं तन्मभावनीयदोषत्वमिति गाथाऽर्थः ।

किञ्च-

कम्माण रायभूअं, तं जाव य मोहणिजं तु ।

संभावणिज्जदोसा, चिद्धं ता चरपदेहा वि ॥ ६३ ॥

कर्मणां राजभूतमशुभतया प्रधानमित्यर्थः । शोभत एव
मिथ्यात्वाऽऽद्वाराण्यं वेदान्तं यावन्मोहनीयं तु. तिष्ठ-
तीति योगः । मुधिवेषणार्थः, किं विनिर्दिष्टं स्वप्रक्रियाभावि-
त्य ? एवं तत्रोत्तरं त्वविश्रुत्य भवाभिनन्दिनी अविद्या परि-
गृह्यते । संभावनीयदोषास्तावच्छरमदेहा अपि पश्चिमशरीरा
अपि तिष्ठन्तु तदव्य इति गाथाऽर्थः ।

यतश्चेवम्-

तम्हा न दिक्खिअव्वा, केइ अणिअट्ठावापरादारा ।

ते न य दिक्खाविअला, पायं जं तिसममेअं ॥६४॥

यस्मादेवं तस्मात्तद्विज्ञितव्या इति स्वप्रक्रियानुसारिण स्व-
समयपरिभाषया बादृशकस्यानुसंधेनावास्तामिमाऽऽदिभावे-
भ्य आरादिति (?) । ते चानिर्बुद्धिबादराः अवातामिमाऽऽदि-
भावा वा न दीक्षाविकलाः न प्रज्यामिमाः प्रायस्तत्रान्यत्र
वा जन्मनि द्रव्यदीक्षाव्याप्यं मरुद्वीकल्पाभ्ययभावव्यव-
च्छेदार्थं प्रायोदग्रहणम् । एवञ्च तत्रान्तरेऽपि स्वपरिभाषया गी-
यत एव. अत्यन्तमनवान् कल्याणोऽपि कल्याणं प्राप्त इति वच-
नान् । यद्यस्मादेवं विषममेतन्न तत्तस्माद्विषयं संकटमिति ।
किमुक्तं भवति ? दीक्षाव्यतिरेकं विशुष्टगुणा न भवन्ति तद्व-
तिरेकेण च न दीक्षेतातिरेकराऽऽध्ययविरोध इति गाथाऽर्थः ।

अन्यदुद्यार्थं समतां दर्शयज्ञाह-

विष्णायविमयसंगा, जमुत्तामिच्चाइ तं पि ण दि तुल्लं ।

अप्पायविमयसंगा, वि तम्मुणा केइ जं हुंति ॥ ६५ ॥

विज्ञानविषयसङ्गा यदुक्तमित्यादि पूर्वपक्षवादिनस्तदिति न
तुल्यं. प्रायतःऽपि कथामित्याह-अन्तर्विषयसङ्गा अपि तद्व-
गुणाः विज्ञानविषयसङ्गगुणाः केचन प्राणिनां यद्यस्माद्व्यव-
न्तीति गाथाऽर्थः ।

स्वपक्षे योजयज्ञाह-

अन्धामज्जणियपमरा, पायं कामा य तब्बवव्भामो ।

अमुहपचित्तिणिमित्तो, तेमि तो मुंदरतरा ॥ ६६ ॥

अभ्यासजनितप्रमरा अभिवेनोद्धतचेताः प्रायः कामश्च
बाहुल्येन कामा एवावस्था वर्तन्ते. तद्व्याभ्यास अशुभप्रवृ-
त्तिनिमित्तस्तेषां न विद्यते । अन्यभवाभ्यासस्तु मनागपि प्र-
कृष्ट इति सुन्दरतराः शोभनतरास्ते अज्ञातविषयसङ्गा इति
गाथाऽर्थः ।

परंपर्यास्तनुमुपपत्त्यन्तरमुद्यार्थं परिहरज्ञाह-

धम्मत्तयकामापास्सा, जमुत्तामिच्चाइ तुच्छमिअं तु ।

संसारकारणं जं, पर्यईअं अन्धकामा उ ॥ ६७ ॥

धर्माभ्युत्थकामास्तान् यदुक्तमित्यादि पूर्वपक्षवादिना तुच्छमेत-
द्व्यस्यारमित्यर्थः । कुत ? इत्याह-संसारकारणं यन् यस्मा-
त्प्रकृत्या स्वभावनायेकामी, ताभ्यां बन्धादिति गाथाऽर्थः ।

तन् किमिति चेत् ? उच्यते-

अमुहो अ महापातो, संसारो तत्परिक्खयणिमित्तं ।

बुद्धिमया पुरिसेणं, मुद्धो धम्मो अ कायव्वो ॥ ६८ ॥

अशुभश्च महापातोः संसारस्तत्परिक्खयनिमित्तं बुद्धिमया पु-
रुषेण शुद्धो धर्मस्तु कर्त्तव्यः, शुद्ध एव चारित्र्यधर्मः स्वप्र-
क्रियया अप्रवृत्तिरूपयुततन्त्रान्नरानुसारेणेति गाथाऽर्थः ।

अभं च जीविभं जं, विञ्जुलयाऽऽहोअपंचलमसारं ।
पिअजणसंबंधो वि अ, सया तओ धम्मपाराहे ॥ ६६ ॥

अन्यच्च जीविनं यद्यस्मान् विजुलताऽऽहोपञ्चलं स्थितिः
अमानं, स्वरूपतः प्रियजनसंबन्धोऽपि च एवंभूत एव, य-
तश्चैवं सदा नतो धर्मेमात्राधयेऽहं कुर्यादिति गाथाऽर्थः ।

किं च-

मोक्खो वि तत्फलं चिय, नेओ परमत्यओ तत्तयं पि ।
धम्मा बिअ कायव्वो, निखभणिओ अपमत्तेण ॥७०॥
मोक्षोऽपि तत्फलमेव धर्मफलमेव ज्ञेयः परमार्थतः, यतश्चैव-
मतस्तदर्थमपि मोक्षादर्थमपि धर्मे एव कर्तव्यो जिनभक्तिः
आरिः प्रथमः अप्रमत्तेनेति गाथाऽर्थः ।

अन्यदप्युक्त्यायं निरस्कुवेआह-

तहऽयुत्तभोगदोसा, इवाऽ जमुत्तुत्तिपिचमिदं ।
इअरेसिं दुट्ठपरा, मर्यादया जमा दोसा ॥ ७१ ॥

तथा अमुक्तभोगदोषा इत्यादि यदुक्तं पूर्वपक्षवादिना, उक्ति-
मार्त्रादि, यच्चनमार्त्रादिमित्यर्थः । किमित्यत आह-इतरेषां तु
मुक्तभोगानां दुष्टतराः स्मृत्यादयो यतो दोषा इति गाथाऽर्थः ।

स्वपक्षोपव्ययमाह-

इअरेसिं बालभाव-प्पभिइं जिणवयखभाविअमईणं ।
अणभिमाराणं पायं, विसण्णु न हूति त दोसा ॥ ७२ ॥

इतरेषाममुक्तभोगानां बालभावप्रभृति बालादाराभ्य जिन-
वचनभावितामर्तानां सतां विगम्यसंबन्धवादिभिन्नानां च वि-
षयेषु प्राप्य न भवति, तं दोषाः कौतुकाऽऽद्य इति
गाथाऽर्थः ।

उपमंहरआह-

तम्हा उ मिद्वमअं, जहण्णओ भणियवयजुआ जोगा ।
उकोम अणवगल्लो, भयखा संयारसामणे ॥ ७३ ॥

यस्मादेवं तस्मान् सिद्धमेतज्जघन्यता भणितवयोजुक्ताः अ-
ष्टवर्गा योग्याः प्रव्रज्याया उरुहृष्टोऽनवकल्यो योग्यः । अत्रक-
ल्पमपि कृत्वाऽह-भजना संस्कारकधामये, कदाचिद्भावि-
तमनिरवकल्योऽपि संस्तारकअमणः क्रियत इति गाथाऽर्थः ।

अन्ने गिहाममं चिय, वुत्तंति पहाण मंदुद्विओ ।

जं उवजीवंती तं, नियमा सव्वे वि आसमिणो ॥७४॥

अन्ये वादिनां युहाऽऽधर्ममेव गृहस्थमेव ब्रुवंते प्रधानमि-
ति अभिदधति स्थाप्यतरमिति मन्दबुद्धयः अल्पमतय इ-
ति । उपपत्तिं चाभिदधति-यद्यस्मादुपजीवन्ति तं, कं ? गृह-
स्थम् अञ्जलाभाऽद्विना नियमाभियमेन सर्वैः व्याधिमिणो लि-
ङ्गिन इति गाथाऽर्थः ।

अत्रोत्तरमाह-

उवजीवणाकयं जइ, पाहमं तो तओ पहाणयरा ।

हलकरिसगपुढवाई, जं उवजीवंति तो ते वि ॥ ७५ ॥

उपजीवनाकृतं यद्यि प्राधान्यमुपजीव्यं प्रधानमुपजीवक-
स्य प्रधानमित्याधीयते (नो इति) तत्तस्मात्तत इति यु-
हाधर्माप्रधानतराः श्लाघ्यतराः हलकर्षकपृथिव्यादयः पदा-
र्था इति । आदिशब्दाञ्जलपरिग्रहः । किमित्यत्राऽह-यद्यस्मा-

दुपजीवन्ति तेभ्यो धान्यलाभेन तान् हलाऽदींस्तेऽपि गृह-
स्था अपीति गाथाऽर्थः ।

सिय खो ते उवगारं, करेसु एतोसि धम्मनिरयाणं ।

एवं मण्णति तओ, कह पाहमं हवइ तसिं ॥ ७६ ॥

स्यादित्याशङ्क्यामर्थं मन्यसे-नो ते हलाऽऽद्यः एवं मन्य-
न्त इति योगः । मन्यन्ते जानन्ति । कथं न मन्यन्त इत्याह
उपकारं कुर्मो धन्यप्रदानेन एतेषां धर्मेनिरतानां गृहस्था-
नामिति । यतश्चैवं ततः कथं प्राधान्यं भवति तेषां हलाऽऽ-
दीनां, नैव प्राधान्यं, तथा मननाभावादिति गाथाऽर्थः ।

अत्रोत्तरमाह-

ते चेव तेहिं अहिया, किरियाए मंतिणख किं तय ।

खाणाइरिहिया अह, इइ एतोसि होइ पाहमं ॥७७॥

त एव हलाऽऽद्यस्तेभ्यो गृहस्थेभ्योऽधिकताः क्रियया, प्राधान्याः
करणेनैव, यनसेभ्यो धान्याऽऽदिलाभतस्तु उपजीव्यते गृहस्थे-
रनो मन्त्रितेन ज्ञातेन किं नञ् । क्रियया एव प्राधान्यं सति, हा-
नाऽऽदिविरहिता अथ ते हलाऽऽद्य इति मन्यसे एतदाश-
ङ्क्याऽह- (इति) एवमेतेषां हानाऽऽदीनां भवति प्राधान्यं,
नापजीव्यस्यति गाथाऽर्थः ।

ततः किमिति चेदुच्यते -

ताणि य जईख तम्हा, हुंति विसुद्धाणि तसिं तु ।

तं जुत्ते आरंभो, अ होइ जं पावहेउ ति ॥७८॥

तानि च हानाऽऽदीनि यतीनां प्रवीजतानां यस्माद्वर्जितं वि-
शुद्धानि निर्मलानि, तेन हेतुना तेषामेव यतीनां तस्याधान्य-
युक्तम्, आरम्भश्च भवति यद्यस्मात्पापहेतुरित्यनोऽपि तस्मि-
न्त्यैकत्वात्तेषामेव प्राधान्यं युक्तमिति गाथाऽर्थः ।

अस्से सयखिरिहिया, इमीए जोग ति एत्थ मण्णति ।

सो पालणीयगो किल, तत्ताए होइ पावं तु ॥ ७९ ॥

अन्ये वादिनः स्वजनविरहिता आत्रादिवन्धुवर्जिता अस्याः
प्रव्रज्याया योग्याः इत्येवमत्र लोकं मन्यन्त्ये । यस्मा युक्त्यति
तां युक्तिमुपन्यस्यति-स पालनीयो रक्षणीयः किल, त-
स्याग्रे स्वजनत्यागे भवति पापमेवेति गाथाऽर्थः ।

सोगं अकंदणविल-वणं च जं दुक्खिओ तओ कुणइ ।

सेवइ जं च अकजं, तेण विणा तस्स सो दोसो ॥८०॥

शोकमात्रन्देन विलपनं, चशब्दादयश्च तादृशव्य दु-
स्ति-तस्तक इत्यसौ स्वजनः कर्णीति, सेवेन यथाकार्यं शीलव्यवह-
नाऽदि, तेन विना तेनेति पालकेन प्रव्रज्याभिमुखेन तस्यासौ
दोष इति यः स्वजनं विहाय प्रव्रज्यां प्रतिपद्यत इति गाथा-
ऽर्थः । एष पूर्वपक्षः ।

अत्रोत्तरमाह-

इअ पाणवहाइआ, ख पावहेउ ति अह मयं ते वि ।

खणु तस्स पालणे तह, ख हौंति ते चित्तीयमिणं ॥८१॥

इति एवं स्वजनत्यागादग्रे सति प्रणिख्यथाऽऽद्या न पापहेतव
इति । आदिशब्दाद् मुखावादाऽऽदिविरहाः स्वजनत्यागादेव
पापभावादित्यभिप्रायः । अथ मते तं-पि प्रणिख्यथाऽऽद्यः पाप-
हेतव एव । एतदाशङ्क्याऽह, ननु तस्मै स्वजनस्य पालने न-

धेन्यारम्भयोगे न भवन्ति ते प्राणवधाऽऽद्यः चिन्तनीयमि-
दमेतद्भवत्येवेति गाथाऽर्थः ।

एतदेव प्रकटयन्माह—

आरम्भमन्तरेण, यः पालयति तस्स संभवइ जेणं ।
तस्मि अ प्राणवहाइ, नियमण इवेति पयइमिणं ॥८२॥
आरम्भमन्तरेण च पालनं तस्य स्वजनस्य संभवति
येन तस्मिन्नाऽऽरम्भे प्राणवधाऽऽद्या नियमेन भवन्ति, प्रकट-
मिदं । लोकेऽपीति गाथाऽर्थः ।

अस्य च तस्स चाओ, प्राणवहाइ व गुरुतरा होआ ।
अइ ताव तस्स चाओ, को एत्थ विससहेउ चि ॥८३॥
अन्यथा तस्य स्वजनस्य त्यागः प्राणवधाऽऽद्यो वा पाप-
चिन्त्या गुरुतरा भवेदिति विकल्पोः । किं च त इत्याह—
यदि तावत्तस्य स्वजनस्य त्यागो गुरुतर इत्याह—को-
ऽत्र विशेषहेतुरिति यतोऽयमेवेति गाथाऽर्थः ।
अह तस्मेव उ पीडा, किं यो अपेसि पालये तस्स ? ।
अह तेऽपराइ सो वि हू, सतचिन्ता इमे चेवव ॥८४॥
अथेत्येवं मन्यसे—तस्यैव तु स्वजनस्य पीडा विशेषहेतु-
रित्यत्रोत्तरमाह—किं नो अन्यथा सत्त्वानां पालने तस्य पीडा ?
पीडयन्ति भावः । अथ तेऽपराइ इति, अपरे, आदिशब्दा-
देकस्मिन्नाऽऽद्यश्च, अत्रोत्तरम्—असावपि स्वजनः स्वतत्त्व-
चिन्तायां परमार्थचिन्तायामेवेव पराऽऽदरेव, अनित्यत्वात्
तत्त्वसंयोगस्येति गाथाऽर्थः ।

पक्षान्तरमाह—

सिअ नेण कयं कम्म, एसो नो पालगो चि किं ण भवे ? ।
ता नूणमप पालग, जेगं वि अ नं कय तेण ॥ ८५ ॥
स्यादित्येवं मन्यसे—तेन स्वजनेन कृतं कर्मादृष्टं, किं फल-
मित्याह—एव प्रविमज्जिपुनेः अस्माकं पालक इत्येवं फलम्, अ-
त्रोत्तरम्—किं न भवति ? कर्मणः स्वफलदानात् न च भवति,
तन्मूलमवश्यमन्यः पालक इत्येव दुचित्तमेव तत्कर्म कृतं तेन
स्वजनेनेति गाथाऽर्थः ।

किं च—

बहुपीडाए अ कइ, थोवसुहं पंडिआणमिदं ति ? ।
जलकट्टाडिगयाण य, बहुण घाओ तदच्चाए ॥८६॥
बहुपीडायां च अनकजलाऽऽद्युपमर्हने च कथं स्तोकासुखं
स्तोकानां स्वजनानां स्तोकां वा स्वल्पकालमात्रेण सुखं स्तोका-
सुखं परिडनानामिष्टमिति ? बहुपीडामाह जलकाट्टाडिग-
यानां च, प्राणिनामिति गम्यते । बहुनां घातस्तद्व्यागे स्वजना-
त्यागे, आरम्भमन्तरेण तत्परिपालनाभावादिनि गाथाऽर्थः ।

एवंविहा उ अह ते, सिद्धं वि न तस्य होइ दोमो उ ।
इअ सिद्धियापक्खे, तच्चाएण कइ दोमो ? ॥८७॥
पर्वविहा एव तथा मरणधर्माणां, अथ ते जलकाट्टाऽऽ-
दिगता प्राणिनः स्तुष्टा इति न तत्र स्वजनमरणार्थं त-
ज्जिघांसेने भवति शोषस्तु । अत्रोत्तरमाह—इति एवं सृष्टि-
वात्पक्षेऽङ्गीक्रियमाणे तस्याग्रेण स्वजनत्यागेन कथं दोमो ?
नैव दोष इति, यतोऽसौ स्वजनस्तथाविध एव सृष्टः, येन त्य-
ज्यत इति गाथाऽर्थः ।

यतश्चैतदित्यं न घटते—

ता प्राणवहाइआ, गुरुतरगा पावहेउणो नेआ ।

सयणस्स पालणम्मिअ, निअमाए इति भणियमिणं ॥८८॥

यसादेवं तस्मात्प्राणवधाऽऽद्या गुरुतराः पापहेतवो हेयाः
स्वजनत्यागात्सकाशात् । ततः किमिति चेत् ? उच्यते—स्वजन-
स्य पालने च नियमादिति प्राणवधाऽऽद्या इति भणितमिदं
पूर्वमिति गाथाऽर्थः ।

एवं पि पावहेउ, अप्पयरो खवर तस्स चाउ चि ।

सो कइ थ होइ तस्सा, अम्मत्थं उजयमिस्स ॥ ८९ ॥

एवमपि पापहेतुरेव अल्पतरा, नवरं तस्य स्वजनस्य त्या-
ग इति स पापहेतुः कथं न भवति तस्य प्रविमज्जिपे-
धर्माधर्ममुद्यतमेतः, भवत्येवेति गाथाऽर्थः ।

अत्रोत्तरमाह—

अभ्युवगमेण भणियं, ण उ विविचाओ वि तस्स हेउ चि ।

संगाडिमि वि तेमि, परणोव विमुद्वचित्तस्स ॥ ९० ॥

अभ्युपगमेन भणितम्—अन्यथा तस्य त्याग इत्यादौ, न तु
विधित्यागोऽपि, स्वजनस्येति गम्यते । तस्य हेतुरिति, तस्येति
पापस्य हेतुविधित्यागकथनाऽऽदिना अन्यत्र निर्गमस्य शोका-
ऽऽदावपि तेषां स्वजनानां मरण इव विशुद्धचित्तस्य रागा-
ऽऽदिगदितस्य, मरण इवेति च निश्चयः परस्य दृष्टान्तोऽन्यथा
तत्रापि स्वजनशोकाऽऽदिभ्यः पापमव द्र इति गाथाऽर्थः ।

अग्रे भण्यति धम्मा, मयखाइनुआ उ होति जोग चि ।

संतस्स परिआगा, जम्हा ने चाइणो हुंति ॥ ९१ ॥

अन्ये वादिनो भणन्ति अमिदधिति—धर्माः पुण्यमाज्ञः स्व-
जनाऽऽविशुक्ता एव स्वजनहिरण्यऽऽदिमानमन्विता एव भ-
वन्ति । योग्याः, प्रव्रज्याया इति गम्यते । उपपत्तिमाह—अन्ये
वादिनो सन्तो विद्यमानस्य परित्यागात्स्वजनाऽऽदरेऽस्माका-
रणानि स्वजनयुक्तास्यागिनां भवन्ति, त्यागिनां च प्रव्रज्येभ्यस्त
इति गाथाऽर्थः ।

जे पुण तप्परिहीणा, जाया देवाओ चेव भिक्खुगा ।

तह तुच्छभावउ चिय, कइ णु ते होति गंभीरा ? ॥९२॥

येन पुनस्तप्परिहीणा जाता देवादेव कर्म्मपरिणामे चैव
भिक्षाकाः भिक्षाभोजिनः, ततश्च तथा तेन प्रकारेण तुच्छ-
भावत्वादेवासात्तत्त्वादेव, कथं तु ते भवन्ति गंभीराः,
नैव ते भवन्त्युदाराचित्ता अनुदाराचित्ताभ्यावेग्या इति
गाथाऽर्थः ।

किं च—

मज्जंति अ ते पायं, अहिययरं पाविऊण पज्जायं ।

लोगम्पी उवाओ, भोगाभावाण चाइ य ॥ ९३ ॥

मज्जन्ति च मन्दं गच्छन्ति ते अगस्मीराः प्रायो बाह्वृत्तना-
धिकतरमिहलोकं एव शोभनतरं प्राप्य पर्यायामायाव-
स्थाविशेषम्, अधिकश्च लोकऽपि तथाविधशुद्धस्थपयायाप्र-
व्रज्यापर्यायः लोकं चोपघातः सुदप्रव्रज्याप्रदानेन तथा भो-
गाभावानां त्यागिनाश्च ते, अगस्मीराः त्यागिनाश्च प्रव्र-
ज्योक्त्या (?) 'से दु चइ इति बुद्धिनि' इत्यादिवचनादिनि
गाथाऽर्थः । एवं पूर्वपक्षः ।

अज्ञासरमाह-

एयं पि न जुसिखम्, विसेअं मुद्धविम्वयकरं तु ।

अविवेगपरिखागा, चाई जं निच्छयनयस्स ॥६४॥

एतदपि न युक्तिसमं विवेकं न युक्तिसमर्थं ज्ञातव्यं, यत्तु-
क्तं पूर्वपक्षवादिना, मुग्धविस्मयकरं तु मन्मन्तिचेतोहरित्वे-
त्तु । कथमित्याह-अविवेकपरित्यागाद्वाधतेऽज्ञानपरित्यागे-
न, त्यागी यद्यस्माद्विच्छयनयस्याभिप्रेत इति गाथाऽर्थः ।

किमित्येतदेवमत आह-

संसारहेउभूओ, पवत्तो एस पावपक्खमि ।

एअम्मि अपरिचचे, किं कीरह बज्झचागेण ॥६५॥

संसारहेतुभूतः संसारकारणभूतः प्रवर्त्तकः एषोऽविवेकः
पापपक्षेऽकुशलव्यापारि, यत्तद्वैयर्थ्यतः-एतस्मिन्नाविवेके अ-
परित्यक्तं किं कियते बाह्यात्यागेन स्वजनाऽऽदित्यागेनेति
गाथाऽर्थः ।

किं च-

पालेइ साहुकिअं, सो सम्मं तम्मि चेव चत्तमि ।

तत्त्वभावमि अ विहलो, इअरस्स कओ वि चाउ ति ॥६६॥

पालयति साधुक्रियां यतिसामाचार्यं स प्रव्रजितः सम्य-
गविपरीतेन मार्गेण तस्मिन्नेवाविवेके त्यक्त इति तद्भावेन चा-
विवेकसत्तायां च सत्यां विफलः परलोकमङ्गीकृत्य, इतरस्य
स्वजनाऽऽदित्येऽपि त्यागेन विवेक इति गाथाऽर्थः ।

एतदेव दर्शयति-

दीसंति अ केइ इहं, सइ तम्मी बज्झचायुत्ता वि ।

तुच्छपविसी अफलं, दुहा वि जीवं करेमाणा ॥ ६७ ॥

दृश्यन्ते केचिद्विहलान्ते सति तस्मिन्नाविवेके बाह्यात्याग-
युक्ता अपि स्वजनाऽऽदित्यागतमन्विता अपि तुच्छप्रभृत्या
अविवेकसत्तायाविधुरताऽऽद्यसारप्रभृत्या अफलं द्विधाऽपि
इहलोकपरलोकपितया जीवितं कुर्यन्तः सन्त इति गाथाऽर्थः ।

तथा च-

चइउण्ण घरावासं, आरंभपरिग्गहेसु वट्ठंति ।

जं साभापेण्णं, एअं अविवेगसामत्वं ॥ ६८ ॥

त्यक्त्वाऽपि गृहवासं प्रव्रज्याऽङ्गीकारेणाऽऽरम्भपरिग्रहयो-
क्तसत्तायावैयर्थ्येन यद्यस्मात्संसारभावेन एवं त्यक्त्वा देवाऽऽ-
द्यार्थोऽयमित्येवंशब्देन एतदित्येभूतमविवेकसामर्थ्यमज्ञा-
नशक्तिरिति गाथाऽर्थः ।

एतदेव दृष्टान्तद्वारेणाऽह-

मंसनिर्विचं काउं, सेवइ दंभिकयं ति पण्णिभेआ ।

इअ चइउणाऽऽरंभं, पर ववएसा कुणइ बालो ॥६९॥

मांसनिवृत्तिं कृत्वा कश्चिद्विवेकात्सेवते दम्भिकमिति ध्व-
निभेदाच्छब्देन (इय) एवं त्यक्त्वाऽऽरम्भम् "एकग्रहणे
सञ्जातीयग्रहणम्" इति न्यायात्परिग्रहं च, परव्यपदेशान् प-
रवाचिष्यपदेशेन करोति बालोऽह इति गाथाऽर्थः ।

किमित्येतदेवमित्यत आह-

पयईए सावजं, संतं जं सव्वाहा विरुद्धं तु ।

धणिभेअम्मि वि मङ्गुरग-सीअलिगाइ व्व लोगम्मि ॥१००॥

१८६

प्रकृत्या स्वभावेन सावयं सपायं सत्त्वयं यद्यस्मात्सवैया
सर्वैः प्रकारैर्विबद्धमेव मुष्टमेव ध्वनिर्भवेऽपि शब्दभेदेऽपि
सति, किं तदित्याह-मङ्गुरशीतलिकाऽऽदिवज्जोक इति । न
हि विषं मङ्गुरकमित्युक्तं न व्यापादयति, स्फोटिका वा शीत-
लिकेत्युक्ता न सद्दुनोतीति गाथाऽर्थः ।

अज्ञाऽह-

ता कीस अणुमओ सो, उवएसइम्मि कूवणाएणं ।

गिहिजोगो उ जइस्स उ, साविक्खस्सा परहाए ॥१०१॥

यद्येवं तत्किमित्यनुमताऽसाधारमः । केल्याह-उपदेशाऽऽदा-
विति-उपदेशे आवाक्यामादिशब्दात्किंचिदात्मनाःपि लूता-
ऽऽद्यपनयनमाप्यत इति । अज्ञासरमाह-कूपज्ञानेन प्रवचनप्र-
सिद्धकूपोदाहरणेन गृहयोग्यस्तु आवाक्योऽयं एवेति, मध्यस्थ-
स्य शास्त्रार्थकथने नातुमतिः । यतः प्रव्रजितस्य सापेक्षस्य ग-
च्छवासिनः परार्थं सत्त्वाहंगुणमाश्रित्य निरीहस्य यतनया
विहितानुष्ठानत्यागानुमतिरिति गाथाऽर्थः ।

तथा चाऽह-

अभाभावे जयणा-एं मग्गालोसो विइज मा तेणं ।

पुव्वकया जइणाइसु, ईसं गुणसंभवे इहरा ॥१०२॥

अन्याभावे आवाकाऽऽद्यभावे, यतनया आगमोक्तया क्रियया,
मार्गनाशस्तीर्थाशो मा भूदित्यर्थः । तेन कारणेन पूर्व-
कृतयतनाऽऽदिषु महति सन्निवेशे सञ्चारितलोकाऽऽकुलं अ-
र्क्षयितनायतनाऽऽदिषु ईवैषु गुणसंभवे च कस्यचित्प्रतिपत्त्या-
दिस्तोकागुणसंभवे च सति एतदुक्तम्, इतरथाऽन्यथा ।

चेइअकुलगणसंभवे, आयरियाणं च पवयणसुए य ।

सअ्येसु वि तेण कयं, तवसेजममुज्जमंतेणं ॥१०३॥

वैत्यकुलगणसंभवे-चेत्यामहन्मतिमाः, कुलं चन्द्राऽदित्येः पर-
स्परसापेक्षोऽनेककुलसमुदायो गणः, यालुकापर्यन्तः सहः, त-
था आचायोणां प्रसिद्धतत्त्वानां, प्रवचनधृतयोश्च-प्रवचन-
मर्थः, धृतं तु सूत्रमव, एतेषु सर्वैष्वपि, तेन साधुना कृतं य-
त्कस्यैव, केनेत्याह-तपःसंयमयोःरुक्तेन तपसि संयमं चो-
द्यमं कुर्वता, इति गाथाऽर्थः ।

एत्थ अविवेगचागा, पवत्तइ जणु तहो सो पवरो ।

तस्सेव फले एसो, जो सम्मं बज्झचाउ ति ॥१०४॥

अत्र च आपादौ, अविवेकत्यागात्प्रवर्त्तते, येन कारणेन,
नस्मादसावविवेकत्यागः प्रवर्त्तः, नस्यैवाविवेकत्यागस्य फ-
लमेव, कः ? यः सत्यगुणाहत्याग इति गाथाऽर्थः ।

यतश्चैवम-

ता कसियभिअं कजं, सयणाइजुओ न वेति सइ तम्मि ।

एत्तो चेवय दोसा, ण हुंति सेसा भुवं तस्म ॥१०५॥

ततः कृत्स्नो लोको भुवनमिदं कार्यं स्वजनाऽदित्युक्तो न वेति
सति तस्मिन्नाविवेकत्यागेन अत एव चाविवेकत्यागात्तु दोषा न
भवन्ति, शेषा भुवं तस्य अगम्यमीरमदाऽदय इति गाथाऽर्थः ।

यतस्तत्र उक्तम्-"जय कंते पिप" इत्यादौ "सं दुहा चइ
सुअति ।" तत्कथं नीयत इति चेत्तसि निपायाऽह-

सुचं पुण्ण ववहारे, साहीयत्ता तवाइभावेणं ।

बहु अवि सदत्थम्मो, अओ वि तओ हवइ चाई ॥१०६॥

सूत्रं पुनः “ से ह्यु चारि ” इत्यादिब्यवहारनयविषयं व्यवहारतत्त्वार्थदेवं स्वाधीनस्यात्तपत्रादिभावेन तपसा अनिदानेन आदिशब्दात् कौटिल्योद्यमपरित्यागेन बहुः स्वोक्तः अपि शब्दार्थं वा साऽप्यन्योऽपि ततो भवति, त्यागोति गाथाऽर्थः ।

किं च—

को वा कस्म न मयसो, केवा केहे न पावित्रा भोगा ।
संतेमु वि पाडिबंयो, दुट्टो चि तथो चणअण्वो ॥१०७॥
को वा कस्य न हवजनः के वा केन न प्राप्ता भोगा अनदौ संसारे इति । तथा सत्स्वपि स्वजनाऽऽदिपु प्रतिबन्धो दुष्ट इत्यसौ त्यक्तव्यः, असत्स्वपि तत्संभवादिति गाथाऽर्थः ।

उभययुक्तानां तु गुणमाह—

वसाय उभययुक्ता, धम्मपवितीह हुंति अश्वेसिं ।
जं करखसिंहं पायं, केसिं चि कयं पसंसेणं ॥१०८॥
केसिं लि दारं गयं । वन्याश्चोभययुक्ता बाह्यागविवेकस्यागव्यसंपन्नाः, किमन्यत आह—धम्मप्रवृत्तेर्भवन्ति, अन्येषां प्राणिनां, यद्यस्मात्कारणादिह प्रायस्य केषांश्चिन्त्ययामिति कृतं प्रसङ्गेनिति गाथाऽर्थः । केभ्य इति व्याख्यातम् । इदानीं कस्मिंश्चित् व्याख्यायते ।

(७) कस्मिन् क्षेत्राऽऽदी प्रवज्या दानव्येत्येतदह—
ओसरसे जिणभवणे, उच्छुवणे खीररुक्खवणसंदे ।
गंभीरसाणुखाए, एमाइपसत्यखित्तमि ॥१०९॥
समवसरणे भगवद्व्यासितं क्षेत्रे, वृत्ततद्गवं वा, जित-
भवेने अहंदायतेन, ह्युवने प्रतीते, क्षीरवृत्तवत्खण्डे अ-
श्वत्थाऽऽदिवृत्तसमूहे, गम्भीरमाजुनादं मष्टाभोगप्रतिशब्दे वा, पवमादी प्रशस्तक्षेत्रे, आदिशब्दात्प्रदक्षिणाऽऽवतेजलप-
रिग्रह इति गाथाऽर्थः ।

दिज्ज ण उ भग्गभाभिञ्ज—सुसाणसुभासणुभागेहेमुं ।
छारंगारवयारा—मेज्झादिवद्वट्टे वा ॥११०॥
पर्वभूते क्षेत्रे दद्यात् तु भग्गभ्यामितश्मशानस्यामनो-
शब्देपु दद्यात्, ध्यामिने दध्यं, तथा क्षाराक्षारावकाराभिध्या-
ऽऽदिद्रव्यद्वये वा क्षेत्रं न दद्यात् । आदिशब्दाऽभिव्यक्त्यर्थः-
व्यापक इति गाथाऽर्थः ।

(८) व्यतिरेकप्राधान्यतः कालमधिकृत्याऽह—
चाउदसि पसरसि, च वज्जए अट्ठमिं च नवमिं च ।
छट्ठिं च वउत्थि वा—रासिं संसासु दिज्जाहि ॥१११॥
चतुर्दशीं पञ्चदशीं च वज्जंयदष्टमीं च नवमीं च पट्ठीं च
चतुर्थीं द्वादशीं च । शेषासु तिथिषु दद्यात्स्वदोषराहित-
स्त्विति गाथाऽर्थः ।

नक्षत्रावधिकृत्याह—

तिसु उचरासु तहा रो—हिणीसु कुजा उ सेहानिक्खमणं ।
गशिवायए अगुभा, महवयायं च आरुहणा ॥११२॥
तिष्ठुत्तरासु आगदाऽऽदिलक्षणसु, तथा रोहिणीषु कु-
यात् शिष्यकनिष्क्रमणं, दद्यात् प्रवज्यामियर्थः । तथा ग-
शियाचक्योरकुजा एतेष्वेव क्रियते, महावतानां चाऽऽरोप-
णेति गाथाऽर्थः ।

वर्ज्यनक्षत्राणामह—

संभागायं रविगयं, विट्ठेरं समहं विलिंवि च ।
राहुदयं गहभिञ्जं, च वज्जए सत्त नक्खत्ते ॥११३॥
संध्यागतं रविगतं विट्ठेरं सप्तग्रहं विलम्बि च राहुदते ग्रह-
भिञ्जं च वर्जयेत्सप्त नक्षत्राणि ।

“अत्यमणे संज्झमाय. रविगय जहियं ठिओ उ आहम्भो ।
विट्ठेरमवहीरिय, समह कुरग्गहटियं जं तु ॥१॥
आहम्भपिट्ठो जं. विलिंवि तं राहुदयं तु जहि” गहणं ।
मज्झंणं जस्स गहो, गच्छह तं होह गहभिञ्जं ॥२॥
संभागायमि कलहो, आहम्भगने य पवयणे हाणी ।
विट्ठेर परविज्झो. सगहम्मि य विग्गहो होह ॥३॥
दोसो अ भंगयत्तं, होह कुम्भं विलिंविनक्खत्ते ।
राहुदयमि य मरणं, गहभिञ्जे सोण उम्मात्तं ॥४॥ ” इति
गाथाऽर्थः ।

उपसंहारमाह—

एसा जिणाणमाणा, लिचाईआ य कम्मसो हुंति ।
उदयाइकारुम्मि, तम्हाए एम जह्मब्बं ॥११४॥
कस्मिं लि दारं गयं । एषा जितामासा यदुक्ताकलक्षणेभ्यश्च
क्षेत्राऽऽदिपु दानव्येति । क्षेत्राऽऽद्यश्च कर्मणो भवन्ति उदया-
ऽऽदिकारणं यद्यस्मात् । यत उत्तम—“ उदयकर्मश्च य स्वउ-
चर—समीपसम्मा जं च कम्मणो भणिया । दव्वं लिंत्तं कालं,
तथं च भावं च संपप्पा । १ । ” यस्मादेवं तस्मादेव क्षेत्रा-
ऽऽदिपु यत्नितव्यं युद्धेपु यत्नः कार्यः । इति गाथाऽर्थः । पं०
च० १ द्वार ।

(९) चरमुद्रलपरावर्त्तं विशुध्यमानस्य च दीक्षा भवतीत्ये-
वमस्याः सामान्यताऽधिकारी निरूपिताऽथ तमेव विशेषतो
निरूपयन्माह—

दिक्खाएँ चैव रागो, लोमविरुद्धाण चैव चाउ ति ।
सुंदरगुरुजोगो वि य, जस्स तथो एत्थ उचिओ ति ॥११५॥
दीक्षायांमेव प्रागुक्तस्वरूपदीक्षणक एव, शैवशब्दोऽवधार-
णाथः । तेन न पुनर्दीक्षाप्रतिपक्षेऽपि, रागोऽपुरागो वक्ष्य-
माणलक्षणः । तथा लोकविरुद्धाणां बहुजनविरोधेनूभूता-
नुष्ठानविशेषाणां वक्ष्यमाणरूपाराणाम्, चशब्दः । अथवा—इति-
पवशब्दस्त्ववधारणाथः । तस्य चैवं प्रयोगः—त्यागः एव प-
तिहार एव । अथवा—चैवेत्यवधारणः । तेन लोकविरुद्धाता-
मेव, न तु तदविरोधवतां त्यागः, इतिशब्द उपप्रदर्शनार्थः ।
ततश्च इत्येवंरूपा वक्ष्यमाणविषयभेद इत्यर्थः । अथवा—इति-
शब्दः परिश्रमाती । ततश्च इति एतावदेव दीक्षणीयजीवस्य
स्वगतं दीक्षागमलोकविरुद्धत्यागरूपं दीक्षाऽधिकारित्वस्य
लक्षणम् । अतोऽप्यन्त्यायोगिकमिति दर्शितं भवति । तथा
सुन्दरगुरुयोगः सम्यग्ज्ञानसदनुष्ठानसंपन्नदीक्षादायकाचार्य-
सम्बन्धः । अपिशब्दोऽवधारणः । चशब्दः समुच्चये । तेन सु-
न्दरगुरुयोग एव च. न पुनरसुन्दरगुरुयोगोऽपि । अथवा—अ-
पिचैत्येतत्समुच्चय एव । यस्यानिर्दिष्टविशेषस्य दीक्षणी-
यजीवस्य, अस्तीति गम्यम् । ततोऽप्तावच । जिनदीक्षायामु-
चिता योग्यः । इतिशब्दो दीक्षाऽधिकारिजीवलक्षणसमाप्त-
द्योतकः । एतावदेवैतस्य लक्षणमिति हृदयमिति द्वारगा-
थाऽर्थः ॥ ४ ॥

दीक्षागमां लक्षयितुं गाथात्रयमाह-

पयतीए सोऊख व, ददूण व केह दिक्खिए जीवे ।

ममां समायरने, धम्मियजणवहुमए निब्बं ॥ ५ ॥

एईए चव सद्धा, जायइ पावेअ कहमहं एयं ? ।

भवजलहिमहाणां, शिखरेक्खा साणुपंधा य ॥ ६ ॥

विण्याणं चाभावो, भावे वि य चित्तयेअमभयं ।

एयं दिक्खारागो, सिद्धिं समयेकेइहि ॥ ७ ॥

प्रकृत्या निसर्गेण, स्वतः सम्भूतनधाविधकर्मसंयोगशमेनेत्यर्थः । एतस्यां अद्धा जायत इति सम्बन्धः । तथा भुत्वाऽऽकर्ण्य दीक्षागुणाऽऽदिप्रतिपादनपरं धृतधर्ममिति गम्यते । अथवा-दीक्षितान् जीवानिति सम्बन्धः । वाञ्छया विकल्पाधेः । दृष्टा वा चक्षुषोपलभ्य, कान्त्याह- (केहं ति) कांक्षित्वा न संधारं, सर्वेषां दीक्षितान्वासम्भवान् । अथवा-कांक्षित्सामान्यान् स्वजातिभिः स्वदेशाऽऽदिभिर्विशेषितान् । अननाविशेषेण गुणेषु प्रमादमाधत्तयति । दीक्षितान् प्रतिपन्नजिनदीक्षान् ततः किभूतांस्तान्-? मार्गं सम्यग्दर्शनाऽऽदिरूपं निवो-गनगराग्रमनपथम्, समाचरन्ति विदधतः । तथा धार्मिकजन-बहुमतान् धर्मेचारलोकसंमतान्, नित्यं सर्वदेति । इह च प्रकृत्यन्येन निसर्गेनः सम्यग्दर्शनप्रतिपत्तिरुक्ता, भुत्वा वा दृष्ट्वा वर्येनेन वाधिगमन इति प्रकारद्वयमेव वास्य प्रतिपत्तौ स्यात् । यदाह- "तन्निमगादधिगमाद्वेति ।" (तत्पार्थः) ॥ ५ ॥ एतस्यामेव प्रस्तुतदीक्षायां, न दीक्षान्तरे, अद्धा रुचिः, जायते प्रादुर्भवति । अद्धामेवोल्लेखतो दर्शयति-प्राप्तुयां लभयम्, कथं केन प्रकारेण-? अद्धमन्ति दीक्षाम्, किभूतां?-भवजलधिमहानावं संसारममुद्रतरणमहाद्रोणीम् । किभूता अद्धेत्याह- निरपेक्षा निःस्पृहा, सांसारिकफलाभि प्रति लौकिकधर्मेद्वगुरुत्वाप्रतीत्याविधमानापेक्षेत्यर्थः । यत एतस्याग एव दीक्षा । यदाह- "समणोवासओ पुग्गामे विच्छन्नाओ पडिकमति सम्मत्तं उवसेपञ्जति, नो से कप्पति अज्जप्पभिर् अजउत्थिए वा अजउत्थियद्वेवयाणि वा ।" इत्यादि । सानुवन्धाऽप्यवच्छिन्नतद्भावमन्ताना, चशब्दः समुच्चय इति ॥ ६ ॥ तथा-विघ्नानां दीक्षाप्रतिपत्तिप्रत्युद्भवम् । चशब्दः समुच्चयः । अभावोऽविघ्नमानता, अद्धलक्षणशुभभावव्यपेक्षित्वात्तयाम् । भावेऽपि च निरुपकनङ्गिः एकमेवोपाधिप्रानां मद्भावेऽपि च; अपि चेति समुच्चयार्थः । चित्तस्थैर्यं दीक्षां प्रति समाधाकर्म, अलम्पम्, यदिति शेषः । एतन्नन्तरं अद्धादिप्रामाण्यवित्तत्वाद्यर्थक्यं त्रयम् । किमित्याह- दीक्षागमो दीक्षाऽनुरागः, निर्विघ्नं कथितम् । कैरित्याह-समयकेतुभिः प्रकाशकत्वेन सिद्धान्तविह्वलैः समयैरिति यावत् । इति गाथात्रयाः ॥ ७ ॥

उक्ता दीक्षागमोऽथ लोकविरुद्धत्यागमिधित्सया लोक-विरुद्धानुष्ठानोपदर्शनायाऽद्ध-

सम्पत्त्ये चैव सिद्धा, विसंभो तह य गुणसमिद्धाणं ।

उज्जुमम्मकरहसणं, रीढा जणुपूयणिजाणं ॥ ८ ॥

बहुजखविरुद्धसंगो, देसादाचरलंघणं चैव ।

उज्जखभोमो य तथा, दाखाइ वि पगदमभे तु ॥ ९ ॥

साधुवसण्मि नोसो, सह सामरयम्मि अपदिशारो य ।

एमाइयाणि एत्थं, लोगविरुद्धाणि शेषाणि ॥ १० ॥

सर्वस्यैव समस्तस्यैव लोकस्य, चैवशब्दोऽवधारणः । तेन न पुनः कस्यचिच्छब्दः । निन्दा जुगुप्सा, लोकविरुद्धमिति सर्वत्र योज्यम् । निन्दमानो हि लोको लोकेन्द्रं प्रति विरो-द्धो भवत्यतो लोकविरुद्धम् । एवं सर्वत्र भावना कार्या । तथा विशेषतो विशेषेण, नितरमित्यर्थः । तथा चेति पुनरर्थः । गुणसमुद्धानां हानाऽऽदिगुरुर्द्धिमतामाचार्याऽऽदीनाम् । नित्येति प्रकृतमेव । गुणवतां हि बहुलोकाः पक्षपातो भवत्यन-स्तन्निन्दा विशेषतो लोकविरुद्धमिति भावः । अज्जनामप्यु-त्पन्नबुद्धीनां धर्मेकरणे स्वबुद्धनुसारं कुशलानुष्ठानाऽऽमे-यने हसनमुपहासो धूर्तवैशिष्ट्यताः स्वत्वेन इत्यादिरूपं अ-जुधमकरणहसनम् । बहुवा ताव्युत्पन्ना एव लोकाः, ते च तद्धर्माऽऽचारहसने सति विरुद्धा एव भवन्ति । तथा रीढा हीला, जनपूजनीयानां राज्ञामात्यर्थेष्ठितदशुरुप्रभूतीनाम् । भावनाभिप्रायः प्रतीत एव ॥ ८ ॥ तथा बहुजैः प्रभूतलोकैः सह ये विरुद्धास्तदपकाकत्वेन विरोधवन्तस्तेः साधे यः सहः सम्पर्कः स तथा । देशाऽऽद्याचारलक्षणमेव च ज-नपद्वामकुलप्रभूतिसमाचारानतिक्रम एव च । पुनस्तदनु-लक्षणमपि । चशब्दः समुच्चये । एवकारश्चावधारणे । अन-योश्च प्रयोगो दर्शित एव । तथाऽल्लेखः विह्वलजनाऽऽचर-तां भोगो वस्तुगुणाऽऽदिभिर्देहसंस्कार उल्लेखभोगः । तथा तेन प्रकारेण देशकालविषयवयोऽप्यस्याऽऽर्धनां नित्यलक्षणेन । तथा दानाऽऽचित्चित्तवितरणनपःप्रभुनिकमपि, न केवलमु-ल्लेखभोग इवेरपिषाधार्थः । किमप्यं दानाऽऽद्याह-प्र-कटमगम्भीरतया लोकप्रकाशम् । अन्ये त्वपरे पुनराचार्याः, लोकविरुद्धमाहुरिति गम्यम् । तथाविधदानाऽऽदिविधायकस्य हि लोक उपहासकारी स्यादिति लोकविरुद्धतेति ॥ ९ ॥ तथा-साधुवसने बुधराऽऽदिजिततायां शिष्टजनानामाधिपः प्रमोदः । अत्र हि साधवस्तत्पानिकाश्च विरुद्धा भवन्ति । तथा सति विद्यमाने, सामर्थ्ये साधुवसमपरित्यागवले, अप्रतिकारो व्यननापरित्यागम् । चशब्दः समुच्चये । लोक-विरुद्धमिति यागः । शेषलोकविरुद्धोऽपलक्षणापेमाह-एव-मेतानि सर्वजननिन्दाऽऽदीनि, आदिः प्रकारो येषां ताव्येवमा-दिकानि । आदिशब्दात्पेक्षयाऽऽदिप्रदः । (एत्थं ति) अत्र जिनदीक्षाधिकारे, लोके वा लोकविरुद्धाणि लोकविरोध-वन्त्यनुष्ठानानि, ज्ञेयानि ज्ञानव्यापि क्षणपरिज्ञा, प्रपक्व-नपरिज्ञाया तु परिहर्तव्यानीति गाथात्रयार्थः ॥ १० ॥

अथ सुन्दरगुरुयोगं दर्शयन्नाह-

णाणाइजुओ उ गुरु, सुविण्णे उदगादितारणं तपो ।

अचलाइरोहणं वा, तेहव वालाइरक्खा वा ॥ ११ ॥

ज्ञानाऽदियुतश्च गुरुः । इह चशब्दस्तुशब्दो वा पुनरर्थः । त-स्य चैवं प्रयोगः-लोकविरुद्धानि, तावत्सर्वजननिन्दाऽऽदीनि, गुरुश्च दीक्षाऽऽचार्यः पुनर्ज्ञानादियुतः सम्यग्ज्ञानदर्शनचारि-त्रगुरुः सुन्दरो भवतीति हृदयम् । अथवा-ज्ञानाऽदियुत एव गुरुर्भवतीत्येवमवधारणं व्याख्येयम् । अथ तद्योगः क इत्याह-स्वप्ने निद्रासंचलितप्रमोदविज्ञानविशेषकत्वे, उक्ताऽऽदिभ्यो ज्ञानलक्षणाऽऽदिभ्यस्तारणम् । ततो गुरोः सकाशात् दीक्षा-कामस्य । एतच्च सुन्दरगुरुयोगपरिज्ञानदेतुव्याप्तसुन्दरयो-

गोऽभिधीयते । एवमचलाऽऽदिषु पर्वतप्रसादवृक्षोऽश्वत्थप्रभृ-
तिषु, रोहणमारोपणमचलाऽऽदिरोहणम् । वाशब्दः पूर्वोक्त-
पक्षापेक्षया विकल्पाद्यः । तथैव तैस्य प्रकारेण स्वल्पे ततः
सकाशोदित्येवमवल्लेखेन, न्यायः श्वापा भुजगा वा तदादि-
भ्यः आदिशब्दाद्भेदाऽऽदिभिश्च रक्षा श्वापाद्यमानस्य आणं
व्यालाऽऽदिश्वा । वाशब्दो विकल्पाद्य एवेति गाथाऽर्थः ॥११॥
उक्ता दीक्षा । पञ्चा० २ वि० ० ।

(१०) समवसरणान्तःपुष्पपाते योग्यतानांयेयादीष्यतेऽ-
सौ, बहिस्तत्पाते तु को विधिर्नित्याह-

बाहिं तु पुष्पपाण, विण्डलचउसरणमणमाहंणि ।
काराविज्जह एसो, वारतिगमुवरि पडिसेहो ॥ २७ ॥

बहिर्बहिस्तात्समवसरणात्, तुशब्दः पुनःशब्दार्थः, स च
पूर्वोक्तार्थापेक्षयोत्तरार्थस्य विलक्षणतासूचनार्थः । पुष्पपाते कु-
सुमपतने सति, विकटनं च शङ्कूऽऽद्यतिचारऽऽलोचना स्वा-
भिप्रायनिवेदनमात्रं वा, वस्तुःशृणुगमनं चत्तारि सरणं पञ्च-
ज्जामिं इत्यादिरूपमादिष्येति तानि विकटनचतुःशृणुगमना-
ऽऽदीनि । मकारभेदाऽऽमयिकः आदिशब्दात् पञ्चनमस्कारा-
ऽदिरिग्रहः (काराविज्जति सि) कार्यते विधायित्वे गुरुणा एष
दीक्षाभिहितजीवः । कियतीराया इत्याह (वारतिगं) श्रौत-
वारात् यावत्, उपरि तस्योर्ध्वं प्रतिपेधो निषेधो दीक्षायाः ।
इमुक्तं भवति बहिः पुष्पपाते सत्यालोचनाऽऽदि कारयित्वा
तथैव पुष्पपातः कार्यते, पुनर्बहिः पाते पुनरपि स एव विधि-
न्यवर्त्यते । ततो वारचयेऽपि यदि बहिरेव पुष्पपातं भवति,
तदा त्रिभिन्धितत्वात्दीक्षाऽर्हत्वस्य प्रतिपद्यन् एवासौ
दीक्षाग्रहणं प्रति भद्र ! प्रस्तावान्तरं न च दीक्षा दास्यते, ना-
नुनेययादिभिः कोमलवचनैरिति गाथाऽर्थः ॥ २७ ॥

उक्तविषयमेवाह-

परिमुद्धस्य उ तह पुष्पपायजोगेण दंसणं पच्छा ।
ठितिसाहणमुवबूहण, हरिसाहपोलायणं चव ॥ २८ ॥

परिमुद्धस्य दीक्षोचितविशुद्धिप्रसतया निश्चितस्य सतो
दीक्षणीयस्य, तुशब्दः पुनःशब्दार्थः । कथमित्याह-तथेति
तथाविधः पूर्वोक्तन्यायतः समवसरणमध्यमाशी यः पुष्पपात-
योगः कुसुमपतनव्यापारः स तथा तेन पुष्पपातयोगेन ।
किमित्याह-दर्शनं नयनाऽऽवरणवसनापनयेन जितप्रतिमां
प्रति तस्य दर्शनक्रियायां प्रयोजनं गुरुणा कार्यम् । पञ्चादिति
पुष्पपातेन तद्विशुद्धिनिश्चयानन्तरम् । अथवा-दर्शनमिति स-
भ्यर्पदर्शनं तस्याऽऽरणीयमेतद्वारोपणमेव च दीक्षोच्यते ।
उक्ता वासन्नेपाऽऽदिलज्जा सामाजारी ।

तत्र वायव्यक्षेत्रेषुतुसारी सभ्यार्थोऽयम्-चैत्यवन्दना-
ऽऽदिना तदुचितेन सर्वैरितिसामायिकाऽऽरोपणक्रमेण गुरु-
णैरनुष्ठारयितव्यं दीक्षणीयेन चैतदेव प्रत्युत्थारयताऽभ्युपग-
म्यम् । तद्यथा-" अहं भंते ! तुम्हाणं समीपे मिच्छताभ्रो
पडिक्कामि, सम्मत्तं उवसंपज्जामि, नो मे कपय अज्जपमिहं
अज्जउत्थिय वा, अज्जउत्थियद्वयाणि वा अज्जउत्थियपरिमा-
दिपारं अज्जउत्थियेयाणि वा वरिस्स वा नमस्सिण वा पुवि
अनालत्तेणं आलयित्त वा संलयित्त वा, तेसि अन्नणं
वा पाणं वा शादमं वा प्रारमं वा दाउं वा अणुण्णदाउं वा

नक्षत्थ रायामिन्नोगेणं गणामिन्नोगेणं बलामिन्नोगेणं देव-
यामिन्नोगेणं गुरुनिगहेणं वित्तीकितारेणं हव्वमो केसमो
कालओ भावओ, दव्वओ णं दंसणद्वारं अंगीकाऊणं,
खत्तओ णं सव्वलोए, कालओ णं जावजीवाए, भाव-
ओ णं जाव गहणं न गहिज्जामि, जाव छुणं न छलि-
ज्जामि, जाव संनिवाएणं न भंजामि (नाभिर्माविज्जामि)
जाव केण वि परिणामवसणं परिणामो मे न परिवड्ढति ताव
मे एसा दंसणपडिमि सि । " तत्र च वासप्रक्षेपपूर्वकं स-
र्वैरितिसामायिकाऽऽरोपणे इव " नित्यारगवारगो होहि
गुरुणोहि वड्ढाहि सि " आश्रिपं प्रयुज्जते । अयमेवाथो-
ऽन्यत्राऽऽचार्येणैवमुक्तः-" इय भिक्षुओ विरमिय, सम्मं उ-
वगम्म मण्णि गुहपुरम्भो । अरहंतो निस्संरो, महदो द-
क्खिणा साह ॥११॥ " इति । नतश्च (ठितिसाहणं सि) दी-
क्षितमयोदाकथनं कार्यम् । यथा-" अज्जपमिहं तुम्हं अ-
रहं देवो, साहो गुरु, जीवाहपचच्छहणं सम्मत्तं, नो
ते कप्पति सादयन्तिरे वहाणणपिडपयाणाह, कण्हं पु-
ण तिकालं देवदणइयाणं अणुगणं । " अथवा-स्थितिसा-
धनं दीक्षात्ममाचारप्रकाशने कार्यम् । यथा-" भो भद्र !
दीक्षाप्रतिपालकमोऽयमस्थिस्थगनपुष्पप्रक्षेपाऽदिरिति न
त्पयाऽन्यथा संभावनीयः । तथा- (उवबूहणं सि) इह प्रा-
कृतत्वेन निरनुष्ठारः पाठः । नतश्चोपबृंहणं तस्यानुमोदनं
कार्यम् । यथा-" अन्तरस्सं धर्माधिकारि क्षाणमायक्केशः य-
तो भगवतो भुवनवाचन्यथाऽऽसन्नकुसुमप्रतिपातेन निश्चितो-
ऽसि समासन्नकल्याण इति । " अथवा-" धम्यस्सं येन
सकलकल्याणवज्जगत्कल्याणभागवती दीक्षाऽवाता, तद्-
घातो चावाप्तां सकलकल्याणां । " अपि च-" यथा-
ण निधेसिज्जति, यथा गच्छंति, पारमेयस्स । गंतुं इमस्स
पारं, पारं दुक्खाण वधंति ॥ २८ ॥ " इति । तथा-होऽदी-
नां तद्वत्प्रसादभूतनाम् । आदिशब्दादेत्येतादीनामाऽऽदि-
ग्रहः । प्रलोकनमवलोकने ह्योऽऽदिप्रलोकनं तदाचार्येण मु-
खप्रसन्नताऽऽदिभिल्लेखेनैतस्य कार्यम्, किमयमेतत्समाचार-
दर्शने ह्योऽन्यथा चैत्यवगन्तव्यमित्यर्थः । चैतेन समुच्चय
इति गाथाऽर्थः ॥ २८ ॥ पञ्चा० २ वि० ० ।

(११) कथं चेति प्रकारेण दानव्येत्येतद्वाह-

पुच्छं कहसा परिच्छा, माभाइअसाइसुत्तदाणं च ।

विह्वंदगाइअण, विहीणं सम्मं पर्याच्छिज्जा ॥१११॥

प्रश्नः प्रवज्याऽभिमुखविययः कथनं कथा साधुक्रियाः-प-
रीक्षा सावधान्यं हाणं, सामायिकाऽऽदिस्त्वदानं च विशुद्धा-
ऽऽलापकेन, ततश्चैत्यवन्दनाऽऽदिविधिना वक्ष्यमाणलक्षणं,
सम्प्राप्तज्ञानः, प्रयच्छेत्पञ्चदश्यादिति गाथासमुदा-
यायः

अवयवार्थं तु ग्रन्थकार एवाऽऽह-

धम्मकहाअक्खित्तं, पवज्जाअभिमुहं तु पुच्छिज्जा ।

कत्थं तुमं सुंदर ! प-व्यसो वा किं निमित्तं ति ॥११६॥

धर्मकथाऽऽद्यात्मिमिति धर्मकथया अनुष्ठानेन वा आच-
रितेन प्रवज्याऽभिमुखं तु सत्तं पुच्छेत् । कथमित्याह-कः कुत्र
स्यं सुन्दर ! कस्यं कुत्र वा त्वमायुष्मन् !, प्रवज्जता वा किं
निमित्तमिति गाथाऽर्थः ।

स कल्याह-

कुलपुत्रो तगराए, असुहभयस्वयमिमितमेवेह ।

पन्नामि अहं भंते !, इह गच्छो मयस्य सेसेसु ॥ ११७ ॥

कुलपुत्रोऽहं तगरायां नगर्यामित्येतद्वाङ्मनमश्रुताऽऽगुपलणं
वेदितव्यमिति । अश्रुभयस्वयमिमितमेवेह, भवन्त्यास्मक-
मैवश्रुतिनः प्राणिन इति भवः संसारस्तपस्परिक्रयनिमित्त-
मित्यर्थः । प्रज्जामि अहं भवन्त । इति एवं ब्रुवन् प्राज्ञः, भजना
शेषेषु अकुलपुत्रान्यनिमित्ताऽऽदिषु । इवे च विशिष्टसूत्रानुसा-
रतो ब्रुवत्या । उक्तं च-“ जे अदि” बुभुक्षिष्या खणु, पन्ना-
यखवसहिमत्तपणानुं । जिखवयस्य पदि कुञ्जा ज्येयव्वा पय-
सेणु ॥ ११ ” इत्यादीनि गाथाऽर्थः । प्रश्न इति व्याख्यातम् ।

(१२) कथामधिकृत्याऽह-

साहिजा दुरणुचरं, कापुरिस्सार्थं सुमादिसिअं ति ।

आरंभनियत्ताण य, इह परभविय सुदीववागे ॥ ११८ ॥

साधयेत् कथयेत् दुरनुचरां कापुराणां सुदसम्भानां सु-
साधुक्रियामिति, तथा आरम्भनियुक्तानां च इहपरभविके शु-
भनियत्ताण प्रशस्तभवदेवलोक्तमनाऽऽदीनि इति गाथायः ।

जह चैव उ पोवत्तफला, धाणा आराहिआ निणिदाणं ।

संसारदूक्कपलया, तह धैव विराहिआ होइ ॥ ११९ ॥

यथैव तु मोक्षकला, भवन्तीति योगः । आया आराधिता
अव्यगिडना सती जितेन्द्रियां संवन्निधनीति, संसारदुःखक-
लादा तथैव च विराधिता खगिडयिता भवन्तीति गाथाऽर्थः ।

किं च-

जह वाहिओ उ किरिअं, पवत्तिउं सेवई अपत्थं तु ।

अपवामगाउ अहिअं, सिग्यं च स पावइ विणासं ॥ १२० ॥

यथा व्याधिनस्तु कुष्टाऽऽदिप्रवृत्तः क्रियां प्रतिपद्यते विक्रिस्ता-
माश्रित्य संवतेन अपत्थं तु । स किमप्याह-अप्रपञ्चान्नकाशा
दधिकं शोभं च स प्रार्थति, विनाशमप्यसंयमेन प्रकटित-
व्याधिषु जैरिति गाथाऽर्थः ।

एमेव भावकिरिअं, पवत्तिउं कम्मवाहिसखपहं ।

पच्छा अपत्थसेवी, अहिअं कम्मं समजिणइ ॥ १२१ ॥

एवमेव भावक्रियां प्रव्रज्यां प्रतिपद्यते, किमर्थमित्याह-क-
मं व्याधिज्ञयहेतोः पश्चादपत्थसेवी प्रव्रज्याविरुद्धकारी अ-
धिकं कम्मं समजैयति, अगवद्वाहिविषयपेन कृगऽऽशय-
त्वादिति गाथाऽर्थः । कथंति व्याख्याता ।

(१३) परीक्षामाह-

अन्धुवगयं पि संतं, पुण परिखिजइ पवयणविहीए ।

छम्मासं जाऽसउज व, पत्तं अदाए अपपवहुं ॥ १२२ ॥

अश्रुपगतमपि अङ्गीकृतमपि समन्तं पुनः परीक्षेत प्रवचन-
विधिना स्वयंयाप्रदर्शनाऽऽदिना, किमन्तं कालं यावदित्याह-
परमासं यावदासाध वा पाञ्चमजायाः अल्पकृत्वमज्ञा
कालः, सपरिणामके पात्रके विशेषे अलतर इतरस्मिन् ब-
हुतरोऽपीति गाथाऽर्थः । परीक्षति व्याख्यातम् ।

(१४) सामग्रतं सामायिकाऽऽदिस्त्रन्नामहा-

सोमपादिशम्भि वेदिहा, दिज्जा आलावगेण सुविसुद्धं ।

सामाइआसुत्तं, पत्तं नाऊण जं जोगं ॥ १२३ ॥

१५७

शोभनदिने विशिष्टतस्त्राऽऽदियुक्ते विभिन्न चैत्यवन्दननम-
स्कारपाठनपुरस्सराऽऽदिना दद्यादालापकेन, न तु प्रथमेव प-
ट्टिकालिकेन सुविद्युदं स्थपं सामायिकाऽऽदिस्त्रं, प्रतिक-
मण्योपयिकाऽऽदीत्यर्थः । पात्रं ज्ञात्वा यद्योग्यं तद्वाद्यं व्य-
त्ययेनेति गाथाऽर्थः । उक्तं सूत्रनामम् ।

(१५) शेषविधिमाह-

ततो अ जहाविहवं, पूसं स करिज वीयाराणां ।

साहूण य उवउत्तो, एअं च विहिं गुरू कुणइ ॥ १२४ ॥

ततश्च ननुत्तरकालं यथाविभवो यो यस्य विभवः, विभवा-
नुरूपमित्यर्थः, पूजां स प्रव्रज्यजिषुः कुर्याद्वीतरागाणां जिनानां
मात्स्याऽऽदिना, साधूनां वस्त्राऽऽदिना, उपयुक्तः सक्तिः । एतं
च वषयमाणलक्षणं विधिं गुरुराचार्यः करोति । सूत्रस्य
धिकालोक्तवत्त्वप्रदर्शनायै वतमाननिरेश इति गाथाऽर्थः ।

चिद्वन्द्यरइरणं, अद्दा सामाइयस्स उस्सगो ।

सामाइयतियकङ्कण, पयाहिणं चैव तिसुत्तो ॥ १२५ ॥

चैत्यवन्दनं करोति रजोहरणमप्येति, अष्टां शुद्धानि,
सामायिकसंघंस्पर्श इति कारित्वं च करोति, सामायि-
कत्रयाऽऽकपणमिति त्रिंशं वाराः सामायिकं पठति, प्रदक्षि-
यां चैव त्रिः त्रिंशं वाराः शिष्यं कारयतीति गाथास-
मुदागऽर्थः ।

अथावयवार्थं न्वाह-

सेहमिह वामपासे, ठवितु तो चए पवदंति ।

साहूहिं समं गुरवो, धुवुवुत्तो अण्णसो चैव ॥ १२६ ॥

शिर्यकमिह प्रव्रज्याभिमुखं वामपाशं व्यापयित्वा नन-
क्षेत्र्यान्वर्धेनप्रतिमालक्षणानि प्रवन्दन्ते साधुभिः समं गुर-
वः, स्तुतिबुद्धिरात्मनैवेति आचार्या एव कृन्द-पाठाभ्यां प्र-
बलमानाः स्तुतोर्देवतीति गाथाऽर्थः ।

(१६) वन्दनविधिमाह-

पुरओ वजंति गुरवो, सेसा वि जइकं तु सहाणे ।

अवखलिआइकमेणं, विवज्जए होइ अविही उ ॥ १२७ ॥

पुरत एव तिष्ठन्ति गुरुव आचार्याः, शेषा अपि सामान्य-
साधवः यथाक्रममेव ज्येष्ठार्थांतामङ्गीकृत्य स्वस्थाने तिष्ठ-
न्ति, तथास्खलित्वाऽऽदिन स्खलितं च मिलितमिष्टायिकम-
श्च परिपाठ्या, सूत्रसुच्चारयन्तीति गम्यते । विषयस्य स्थानमु-
च्चारणं वा प्रति भवति । अविधिरवन्दन इति गाथाऽर्थः ।

एतदेवाऽह-

खलियमिलियवइदं, हीणं अचक्खरादोससुत्तो ।

वन्दंताणं नेआ-ऽसामायारि ति सुत्ताणं ॥ १२८ ॥

स्खलितसुपलाऽऽकुलायां भूमौ लाङ्गलवन्, मिलितं विस-
हशयान्याऽऽसमलकवन्, व्याविष्टं विषयस्तरङ्गमालायन्,
हीनं न्यूनम्, अत्यन्तऽऽदिदोषयुक्तमिति, अन्यतरमाधि-
कात्तरम्, आदिशब्दावृत्तिपूर्णाऽऽदिप्रहः । इत्थं वन्दमानानां
ज्ञेया असामाचार्या अस्मिन्तिस्त्राऽऽस्ता आगमार्थ एवभूत
इति गाथाऽर्थः । व्याख्यातं चैत्यवन्दनद्वारम् ।

प्रत्यं व्याखित्वासुरा-

वेदिय पुण्डिआणं, गुरुण ता वदसं समं दाउं ।

सेहो भणार्इ इच्छा-कारणं पव्यपवेह ॥ १२६ ॥

वदित्वा श्रितोयप्रतिपातनदृष्टकावसानवन्धनेन पुनरुच्यते-
तभ्यः प्रणिपाताभियद्योत्थानेन गुरुभ्यः आचार्यैर्यस्तने-
स्नाननन्तरं वन्दनं समं देवाऽऽध्यभिमुखमेव दृष्ट्वा शिष्टको-
मण्यति । किमिति तदाह-इच्छाकारेण प्रमाजयत, अस्मानि-
ति गम्यते । एष गाथाऽर्थः ।

इच्छामो ति भणित्वा, उद्वेगं कङ्कित्वा मंगलयं ।

अप्येइ रजोहरणं, निपापशून्यं गुरु लिंगं ॥ १२७ ॥

इच्छाम इति भणित्वा शिष्टकवचसा सत्पातमुच्छ्रित्वा नैव आ-
कृत्य मङ्गलकं पाठत्वा पञ्चनमस्कारमपेयति रजोहरणं जि-
नप्रकृतं गुरुः । लङ्गमिति गाथाऽर्थः ।

(१७) लङ्गमान एव विधिमाह-

पुष्पाभिमुहो उत्तर-मुहो व देज्जाऽह्वा पठिच्छिञ्जा ।

जाए निष्ठाऽऽद्रो वा.दिसाए निष्चिद्भाई वा ॥१२८॥

पुष्पाभिमुख उत्तराभिमुखं वा द्यादु गुरुः । अथवा-प्रतीच्छ-
च्छिञ्जा, यथा । जगत्पञ्चमे वा शिष्टाभिः । मनःपर्यायज्ञानिनः
अवधिस्वपञ्चाशदुद्गृह्यपञ्चाशत् । जलनैस्त्रिभिः वा यस्यां शिष्टं
आत्मज्ञानं गच्छतिमुखा द्यात् । अथवा-प्रतीच्छति गाथाऽर्थः ।
रजोहरणं । लङ्गमुक्तम् ।

साम्प्रतं तद्वृत्ताद्यमाह-

हरहं रये जीवार्णं, वज्रं अम्भन्तं च जं तेणं ।

रयहरणं ति पवृच्छद, कारणकजोवयाराओ ॥१२९॥

हरत्यपनयति रजो जीवार्णं बाह्यं बुधवारज-प्रभृति, अज-
न्तरं च वधयमानकर्मकं यद्यस्मान्न कारयति रजोहरणजि-
नि मोक्षयते, रजो हरतीति रजोहरणम् । अजन्तररजोहरण-
माशङ्क्याऽह-कारणं काव्योपकारास्त्वयमांसा रजोहरास्त-
न्कारणं चेदमिति गाथाऽर्थः ।

एतदेव प्रकटयति-

संजमनो जा एत्थं, रयहरणा तेसि कारणं जेणं ।

रयहरणं उयारो, भणइ तेणं रजोक्कम्मं ॥१३०॥

संजमनो जाः प्रयुपाञ्चनप्रसुप्तभूमागस्थानाऽऽदिध्यापारा, अ-
त्राधकार, रजोहरणा वधयमानकर्महरा इत्यर्थः । तेषां स्वयमां-
सानां कारणं येन कारणेन रजोहरणमित्युपकारस्तेन हेतुनेति ।
रजो हरकप्रमाह-भगवते रजःकर्म वधयमानकर्मिति गाथाऽर्थः ।

केई भणति मूढा, संजमनो जा कारणं नेवं ।

रयहरणं ति पमज्जा-माईहुवायपभावाओ ॥१३१॥

केचन भणन्ति मूढा दिग्दर्शकयोः संजमनो गानां युक्त-
लङ्गानां कारणं तैवं वधयमानेन प्रकारेण रजोहरणमिति ।
यथा न कारणं तदाह-प्रमाज्जाऽऽदिमः प्रमाज्जनेन संमाज्जनेन
च उपपातजावाप्राप्तिनामिति गाथाऽर्थः ।

एतद्वचाऽह-

मूंगलिआईणं, विष्ठासत्ताखभोगविरहाई ।

रयदरिथगसासं-ज्जाऽऽह्वा होइ उवयाओ ॥१३२॥

प्रमाज्जे सति मूङ्गलि काऽऽदीनां विपरीतकामकोटकप्रभृ-
तीनां विनाशस्त्वान्मोक्षविरहाऽऽह-वो, नवमतीति वाक्यशेषः ।
रजोहरणसंस्पर्शनाद्वयकायानां विनाश एव, सन्धानः प्रवन्धः

गमनं भोगं विकृष्टाऽऽदि, एतादृशस्तु नवमोक्षेऽप्युपातः ।
तथा-रजोहरणगमनसंज्ञनाऽऽदिना भवत्युपात इति । संज-
यति च प्रमाज्जे सति रजसा इदित्यमनं, तत्संज्ञने च सत्त्वो-
पात इति गाथाऽर्थः । एष पूर्वपक्षः ।

अथोत्तरमाह-

पडिलेहिउं पमज्जा-मुपायाओ कह गु तल्य होजा उ ॥

अपमज्जने च दोसा, वजाऽऽद्गादवोसिरणे ॥१३३॥

प्रत्युपेक्ष्य ननु या विपरीतकाऽऽद्युपलक्ष्यो सत्यमुपलक्ष्यावपि
प्रमाज्जनविशेषं वगनया प्रमाज्जेनसुखे उद्वेगं, वज्रैश्चमनं उपपातः
कथं नु तत्र जनेतुं, नैव भवतीत्यर्थः । सत्त्वानुपलक्ष्यो किमर्थं प्र-
माज्जनमिति चेत् १. उच्यते-मूक्तोत्पादविधिसंस्पर्शरूपरसधर्ममुप-
लक्ष्यावपि प्रमाज्जेन तत्तु अपमज्जने नु होच । तथा चाऽऽह-
अप्रमुच्य च दोषाः वज्रं मादावामादवृत्तं, आदिहृत्वादि-
ह्येकाहुलिकाऽऽदिपरिहृति इति गाथाऽर्थः ।

(१८) अप्रमाज्जने चोपाह-

आयपरपरिवाओ, दुहा वि सत्यस्सकोसलं नूणं ।

संसज्जाइदोसा, देहं व विहीए यो हुति ॥१३४॥

यो हि कथञ्चिदुपायसंगमं कृत्वा असहिष्णुः, संसक्तं च
स्थगितं, तेन द्यानुना स तत्र न कार्यः, कार्यो वेति ह्यर्थो
यतिः । किं चान उभयवादीच दोषः । तथा चाऽह-आत्मपर-
परिवायाऽकारणे आत्मपरिवायाः, कारणं परिपरिवाया इति ।
किं वात इत्याह-विधाऽपि शास्त्रिनः स्वधर्ममनवीर्यकरत्वा-
काशानं नृपमण्डप, कुशलरूपं चाकुशलनाऽऽदात्ते आशानं व-
ति । पञ्चान्नपरिवाजहोष्याऽऽह-संसज्जाऽऽदिदोषाः पूर्वपक्ष-
वाद्यानिहना अभिवाचनाऽभिरुचिना (?) भवन्ति हेह इव शरीर
इव, मणिचिन्ता स्वस्वमज्जाऽहाराख्य हेह इति भवत्येवेति गा-
थाऽर्थः । रजोहरणमिति व्याख्यातम् ।

अथा इति व्याचिन्त्याह-

अहं वंदिउं पुणो सो, भणइ गुणं परमभानिसंजुतो ।

इच्छाकारणं ऽहं, मुढावेहि ति सपणामं ॥ १३५ ॥

अत्रानन्तरं परिहृता पुनरपि स शिष्यको भणति गुरुमा-
चार्यं परमभिक्षंयुक्तं सत् । किमिच्छाह-इच्छाकारणात्तत्तु
गुरुदेवि सप्रणामं भवतीति गाथाऽर्थः ।

इच्छामो ति भणित्वा, मंगलयं कङ्कित्वा तिवक्तुं ।

गिएइइ गुरु उवत्तो, अद्दा मे तिष्ठि अचिच्छिञ्जा ॥१३६॥

इच्छाम इति भणित्वा गुरुमङ्गलकमाकृत्य पाठत्वा जिह्म-
त्वाः, तिष्ठो वारा इत्यर्थः । एतद्वति गुरुः, उपयुक्तः तस्य अद्दाः
कृत्वा कर्मवद्विषयान्नञ्जः, अचिच्छिञ्जा अस्मत्तज्जा इति गाथा-
ऽर्थः । अद्दा इति व्याख्यातम् ।

अधुना सामाजिककाव्यसंगे इति व्याख्यातयामाह-

वंदिनु पुणो सेहो, मज्जाऽऽरोवेह नवरमायरियं ।

इइ भणइ संविगो, सामाइयमिच्छकारेणं ॥१४०॥

इच्छाकारेण सामाजिकं संस्यारोपयतेति भणति सविज्ञः
सत्त्ववर्माचार्यमिति गाथाऽर्थः ।

इच्छामो ति भणित्वा, सो वि अ सामईरोवकानिमित्तं ।

सहणं समं सुत्तं, कङ्कित्वा कुणइ उस्सगं ॥ १४१ ॥

इच्छाम इति अभिरथा कोऽपि च शुक्रः सामायिकाऽऽरोपण-
मिश्रितं शिष्यकेन साहै सुत्रं सामायिकाऽऽरोपणमिच्छाम-
" करमि काश्चस्मन्मं ब्रह्मण्य सरिपथं " इत्यादि पात्रिका
कराणि काश्चस्मन्मिति कावाऽर्थः ।

सुःध-

लोगस्सुजोयगरं, पिते उत्सारए असंमंते ।

नवकारं तप्यु-स्वर्गं च वारे तत्रो तिष्ठि ॥ १४२ ॥

तत्र लोकाश्चोद्घातकारं विष्णुविष्णु उपसारकतं पंचमवांगं,
तत्तत्परां भाविः कवा विष्णुन त्रसंज्ञानः सधमस्कारं " नमो
अरइतायं " इत्यनेन (?) 'काश्चस्मन्म' इति व्याख्यातम् ।
पं० ७० ? द्वार ।

(१६) बाणुजं परिभाषिते वरकसंभवं तद्विज्ञानात्माह-

परिभाषिते साधुभूमे जरोदिअगुले जइजा सम्मभं
वडिवज्जितए अपरोवतावं परोवतामो हि तप्यिडविनिवि-
गं, अणुपात्रो सु एसो न खलु अकुसलारभमो हिम् ।
अपडिबुदे कर्हिषि पडिबोहिजा अम्मापिधरे । उभयलो-
पफले जीविअं समुदायकदा कम्मा समुदायफलं ति ।
एवं सुदीरो अ विओगो । अणुदा एगुरुकलनिवासिसउ-
ल्लभं । उहामो मच्च पच्चासखो अ । दुल्लहं मणु-
अतं समुहपट्टिअणयल्लभतुल्लं । अणुपात्रो अस्से मभा
दुमववहुला मोहंधयारा अकुसलालुबंधिलो अणुगगा
सुद्धधम्मस । अणुगं च एअं पोअभूअं भवसमुहे जुत्तं स-
कज्जे निउजिउं संवरइअच्छिहं नाणकफसारां तपपवख-
जवणं । खणे दुल्लहं सव्वकजोवमाइए सिद्धिसाहगधम्म-
साहगतेण । उवादिआय एसो जीवाणं; जं न इमीए ज-
म्मो, न जरा, न मरणं, न इडविओगो. नाण्डिहसंपओगो, न
सुखा, न पिवासा, न अस्सो कोइ दांसो, सव्वहा अपरतंतं
जीवावत्थाणं अनुभवागाराहं संतं सिवं अवाहं इति ।

परिभाषिते बाणुजं अनन्तरस्वोद्घातेन विष्णुना यथादि-
गुणः संसारविरक्तः सविष्णुः अमरः अपरोपतायो विदुः
विदुःकथायाज्जायाः सन्, वनेत सन्ध्यांशकाऽणुजं उतप-
म् । कथं ? इत्याह-अपरोपतायमिति क्वाविशेषणम् । किम-
तथाप्येते ? इत्याह-अपरोपतायः हि तस्मात्परिचितः परोप-
तायो वस्माकमिति परवत्तरावः । एतद्व्याऽह-अनुपात्र एव
धर्मपतिपयो परोपतायः । कथम् ? इत्याह-न अन्वकुशलाऽऽ-
भूतो हिनम् । अनुकुशलाऽऽरभम् धर्मपतिपतायवि परोपता-
यः न चाग्नयन्तः प्राचीऽह संभवतीति । संसारपरिहाराधेमाह-
धर्मनिबुद्धौ कथञ्चित्कथैवित्यतः, यानि धर्मधर्ममातापितरौ । न
तु प्राचीं महासाधवैतायप्रसन्नविबुद्धौ जवान इति । कथञ्चित् ? इ-
त्याह-उभयलोकाफलं जीवितं, प्रशस्तं इति शेषः । तथा स-
मुदायकृताणि कर्माणि, प्रकामाच्छान्तिं समुदायफलानि ।
अनेन भूयोऽपि योगाऽऽहोऽपि तथा वाऽह-एवं सुदीर्घो विओ-
गः, अपरोपतरावा संवेतायस्माकमिति प्रकथं । अन्वकुशला-
रथे पक्कविवासिअकुनतुल्लभेतव, वेदितमिति शेषः । व-

योक्तुम्-" वासुक्तं समगए, विषयच्छन्तं यथाऽऽपकजाः ।
निवत्तं विप्रयोवात-वत्ताय नूतसमगए ॥ १ ॥ " इत्यादि ।
एतदेव स्पष्टव्याह-उहामो सुत्थः अतिवारितप्रमरः, प्रमर-
कथं इहाऽऽपुत्ते । तथा दुर्मेमं मनुजए, भवहावाविने शेषः ।
अत एवाऽह-समुदायतितरल्लाभतुल्यम्, अतिउपायविशेषः ।
कुन ? इत्याह-अतिभूता अस्से प्रभाः पुषिओकायाऽऽहसंवि-
नः कावमियाया । यथोक्तम्-" अस्सेलोऽपणिस-पणोउ
एनिद्याण उ चउए । ता खं व अणोता, वणस्सतीए त वा-
धया ॥ १ ॥ " एतं च तुल्यवहुला तरकटामानवदनीया मोहा-
न्धकाराः तदुत्पत्तिनिवृत्त्या, अनुकुशलात्प्राप्तये प्रकथ्याऽऽस-
हानुत्पत्तेन, यत एवमेतः अयोप्याः सुद्धधम्मं चारित्रसङ्ग-
रथं, योयं वेतम्मनुजवत् । किञ्चिदिष्टम् ? इत्याह-पानतू-
तं भवसमुहे तदुत्तारकत्वेन । यत एवमेतौ युक्तं स्वकार्यं नि-
योक्तुं धर्मलक्षणं । कथम् ? इत्याह-सर्वकथं धर्मनिबुद्धौ, किञ्चि-
प्राणिनिपाताऽविरमणाऽऽहंति । तथा ज्ञानकर्णधारमभौवं त-
दुत्पत्तेन । तपःपवनजनयम्, अनशनाऽऽवासनतया । एवं
युक्तं स्वकार्यं नियोक्तुम् । किम् ? एतत् आह कथं एव तु-
ल्यमा लूणः प्रस्तावः भवेत्कथोपपत्तिरिति एतः कथम् ? इत्याह-
सिद्धिनायकधर्ममाधकत्वेन हेतुगः उपाया विद्या ज्ञानानां
भिजिरे । यथाकथं लिखे । तस्मात्प्राणिनिबुद्धौ न जरा व-
योदानिवज्जना, न मरणं पाणव्यापगतद्वयं, नेष्टव्ययोगः, त-
वजावत् । नान्यपरंपर्यामं डन एव हेतोर्न कृत्तुं, वस्तुताकथं ।
न पपात्ता, उच्छेदकृत्ता । न चायः कश्चिहोवा शोतोपणा-
ऽऽहः । सर्वथाऽऽरम्यं जीवावस्थापनं, अस्मां सिद्धाविति
प्रकथं, अनुभवागाराऽऽदिहमेनववस्थानम् । एतदेव विशेष-
धर्म-आरं शायमवस्थापयामि । शायं शक्तिः अपि क्वा-
ऽऽहमावेव, शिवं सकलाऽऽश्रवाऽऽभावतः, अवावाधं नि-
च्छिद्यत्वेनेति ।

विचरीओ अ संसारो इमीए अणवडिअसरावो । इत्थं खलु
सुही वि असुही, संतमसंतं, सुखिणं च सव्वमालमालंति ।
ता अलमिन्ध पडिबंधेणं । करहं मे अणुगहं । उज्जमह
एअं बुच्छिदिणए । अहं पि तुम्हाणुपर्दे सारमि एअं । नि-
न्धिओ जम्मपरणेहं । सपिअहं अ मे सपीहहं गुरुपकथि-
णं । एवं सेसे वि बोहिजा । तमो सममेपिहं सेविज्ज धम्मं ।
करिओअचिकरखिजं निरासंसे उ सव्वदा एअं परममु-
खिसासणं ॥

विचरीतश्च संसारोऽस्वाः सिद्धेर्जन्माऽधिकवत्त्वात् सर्वोपपत्ता-
ऽऽल्लवः, यथाऽह- "जरा मरणं शीर्णं-व्याधयस्तावदासताए ।
एअं जन्मापि वीरस्य, भूयो जूयस्सपरासता ॥ " एतद्व्याह-
अनन्तचित्तसमायः संसारः जरा खलु सुखवयसुखी पर्यायतः,
सर्ववत्परवर्थाय एव । एतद्व्याह, सर्वमात्रमात्रमात्राऽऽयनेति ।
यत एतं तत्त्वमत्र प्रतिबन्धनं संसारं, कुत ममानुग्रहम् । क-
थम् ? इत्याह-उच्छेदकृत्तं स्ववच्छेदं संसारं यूपम् । अहमपि
युष्माकमनुमत्या साधवाऽऽतवस्ववच्छेदनम् । किमिति ? अत
आह-निर्विओ जम्ममरणाऽनं संसाराऽऽनामिध्याम् । समुद्धा-
नं च मम सत्माहं संसारववच्छेदनं, गुरुपभावेन । एवं शेषाय-
पि भावोऽऽहति बोधवैधौचित्यापत्तेरना । ततः सममाभावा-
पिभादिभिः सेवेत धर्मं चारित्रसङ्गम् । कथम् ? इत्याह-निरा-

शंस एव सर्वदा, इहमांकरलोकाज्जाम् । एतत्परमसुनिश-
सनं, धीतरागयच्चरामांस्वयः ।

अबुधमपेणसु अ कम्मपरिणार्थे विहिजा जहासर्पिं त-
दुवकरणे आओवायसुद्धं सपरे । कयण्णुआ नु एसा ।
कण्णाय धम्मपट्टहाजण्णसी जणम्मि । तओ अणुण्णाय
पडिवज्जिज्ज धम्म । अपहा अणुवहे चेव उवहिजुत्ते सिआ ।
धम्माराहणं नु हिअं सव्वसत्ताणं । तहा तहअं संपाडिआ ।
सव्वहा अपडिवज्जमाणे चड्ज्जा ते अट्टाण्णिलाणोसह-
त्थचागनाएणं ॥

अबुधमपेणेषु च मानापित्रादिषु कर्मपरिणामा हेतुभूतया, वि-
धवात् यथाशक्ति शक्यतुल्यतया तदुपकरणमर्थज्ञानादीन्वयः ।
किम् ? "कारणे कार्योपचारात् ।" किञ्चनम् ? इत्याह-आवा-
पायशुद्धं क्वमत्वा । ततोऽयमस्मत्प्राप्तयाः कालान्तराऽऽदिष्टपा-
दिः किमिति चेत् कुप्यते ? इत्याह-कुनकुनेविपा वनेत्त । कण्णाय च
किंविशिष्टयम् ? इत्याह-धर्मप्रधानजननी जने, ज्ञासन्तोऽतिभि-
मलमित्यर्थः । ततोऽनुज्ञानः सन्, मानापित्रादीन्वयि प्रक्रमः ।
प्रप्रद्येत धर्मं चारित्रिककृष्णम् । अन्वयधर्ममपि, तदनुज्ञाजये ।
अनुपपद्य एव, ज्ञाचनः । सर्पाद्ययुक्तः स्वादु, ज्ञातवान् स्वादिन्व-
यः । तत्तच्च- "निर्माध एव भोजनं, मायावांस्तु भवेत्कचित् ।
एष्वेकस्वरूपयोज, सातुस्वरूपदिनोत्थम् ॥" एव च उक्तोऽऽ-
राधमेव दिनं सर्वस्वरूपमात्मनः । तथा तेषु दुःस्वप्नाऽऽदि-
कथनेन संपात्यैकमाऽऽराधनं, सर्वथाऽऽनियमयमानात् । अमु-
नाऽपि प्रकारेण त्वत्तेजान् मानापित्रादीन् । अस्यानन्तान्तेषु
आध्यात्मज्ञानं ज्ञातुमाह्वयम् ।

एतदन्ताऽऽह-

से जहा नामए केडि पुरिसि कटंथि कंताराए अम्मापिड-
समेए तपडिवडे वज्जिआ । तस्मिं तत्थ नियमपाई पुरिस-
मितासउम्मे संभवओसहं महायंके सिआ । तत्थ से
पुरिसि तपडिवंधाओ एवमालोचिअ न भवेति एए नि-
अमओ ओसहमंतरेण, ओमहाभवे अ संसओ कालम-
हाणि अ एआणि । तहा संठविअ संठविअ तदोसहनिमि-
त्तं सवित्तिनिमित्तं च चयमाणे साहु । एस चाए अचाए,
अचाए चेव चाए । फलमित्थ पहाणं बुहाणं धीरा ए-
अदंसिणो ॥

तद्यथा नाम कश्चिपुरुषो विवर्जितः कथञ्चित्कालांतरगतः सन्
मानापितृभूमेतः, ज्ञायाऽऽपुनलक्षणमेतन् । तत्प्रतिबुद्धो भवेत् ।
तयोर्मानापित्रांस्तत्र कान्तारं नियमधर्मान् पुरुषमाभावायः स
समवर्तयिष्यः महातर्कः स्यात् । आतर्कः समोपातो गंतः । तत्रा-
सौ पुरुषः तत्प्रतिबुद्धमात्रानापितृभूतान् वन्देन, एवमाशौच्यं न
प्रभवत एतौ मानापितरौ नियमन औपधमन्तरणौपधं विना ।
औपधमावे च संशयः-कदाचिद्धनतोऽपि, कालमहो चनो मा-
तापितरौ । तथा तेन बुद्ध्याक्लृप्ताऽऽदिना प्रकारेण मन्था-
य स्रष्टव्यं तदौपधमनिमित्तं, तयोर्मानापित्रांतेषुधर्मयः, स्व-
चित्तनिमित्तं च आत्मवृत्तयश्च त्वयज्ज साधुः शान्तः । क-
थम् ? इत्याह-एव त्यागोऽयमाः अयमां फलत्वात् । अत्यामा
एव त्यागो, विषयफलत्वात् । यादं नामैवं तत् । किम् ? इ-

त्याह-फलमय प्रधानं बुधानां परिश्रुतानाम् । धीरा एतद्-
शिनः, निपुणबुद्ध्या फलश्रितिनः ।

स ते ओसहसंपायणेषु जीवाविजा । संभवओ पुरिसो-
चिअमेअं । एवं सुकपक्खिए महापुरिसि संसारकंतारप-
टिए अम्मापिडसंगए धम्मपडिवडे विहरिजा । तस्मिं तत्थ
निअमविणायामे अपत्तवीजाडपुरिसमित्तासउम्मे संभवंत-
सम्मत्ताइओसहे परणाइविणोणे कम्मायंके सिआ । तत्थ
से सुकपक्खिए पुरिसि धम्मपडिवंधाओ एवं समालोचिअ
विअस्मंति एए अवस्सं सम्मत्ताइओसहविहरेण । तस्स
संपाडणे विभासा । कालमहाणि अ एआणि ववहारओ ।
तहा संठविअ संठविअ इहलोगंतिचाए तेस्मिं सम्मत्ताइ-
ओसहनिमित्तं विमिद्धुग्गमाभोवणं सवित्तिनिमित्तं च
किंचकरणेण चयमाणं संजमपडिवत्तीए ते साहु मिद्धीए
एस चाए अचाए तत्तभावणाओ । अचाए चेव चाए मि-
च्छाभावणाओ । तत्तफलमित्थ पहाणं बुहाणं परमन्थ-
ओ । धीरा एअदंसिणो आनन्धमन्त्रा ॥

स पुरुषः नो मानापितरौ औपधमपादनेन जीवन्तु । स्वत-
भेनत एवऽऽह-समवायुग्गोवांगमेलत्तुमेअ त्यागं हात् ।
एव इष्टान्ताऽयमर्थोपपन्न इत्याह एव शुद्धिप्राप्तौ महापु-
रुषः, परीक्षमंभार इत्यर्थः । यथोक्तम्- "उक्तं अवष्टुं पोम-
ल-परिवष्टुं केमओ अ मंसरो । म्हा सुद्धिगंफत्तओ मन्तु, अ-
दिगे पुण कगइपक्खीओ ॥ १ ॥" किमयम् ? इत्याह-मनार-
कान्तरागिनः सन् मानापितृभूतः । उपतन्त्रयन्तु भो भाया-
वीर्यं, धर्मप्रतिबुद्धौ विहरेत । तयोर्मानापित्रोस्तेन भस्वरका-
न्तारं नियमविनाशकः, अपराधोऽपिऽऽपुनलमात्र, माया, भ-
वमन्त्रकथाऽऽदि पञ्च, मरणा, उद्विपाकः कर्मोत्पत्तिः भवान् ;
छिद्ये कर्मयधनं तथाऽसौ शुद्धिप्राप्तकः पुरुषः धर्मप्राप्तिं । अन्धा-
तोः एव समालोच्य विनश्यत एतौ मानापितरौ, अवश्य स्रष्ट-
व्यऽऽपौपध्विरहणं स्रष्टव्यऽऽपौपधवायनेन । तत्स्रष्ट-
व्ये स्रष्टव्यऽऽपौपधमपादने विभाषा, कदाचित्तेतमपवादयि-
तुं शक्यते, कदाचित्च इत्येवंकथा । कालमहो चनो दय-
हन्ता । तथा जीवन्मन्त्रवाञ्छिअधनन्तु न । यथोक्तम्- "आ-
शुचि वष्टपसंसे, कान्ताऽऽनसल्लिणानुद्विगान्तरेण । तत्तुल्य
निअभिनिवत्तः, सुम्हा वा वडिअधने तंअत्रम ॥ १ ॥" तथा
तेन सौहित्याऽऽराधनप्रकारेण स्वभाव्य स्रष्टव्यं इहलोग-
मन्या तथैर्मानापित्रोः मन्त्रकथाऽऽपौपधमनिमित्तं, विशिष्टगुण-
दिभायेन धर्मकथाऽऽदिज्ञावात् । स्वचित्तनिमित्तं च कृत्यकर-
णं हेतुना मन्त्रप्रत्ययमप्रतिपत्त्या तौ मानापितरौ साधुधर्म-
ज्ञानः सिद्धौ सिद्धिविषयः । किमिच्छंते वेष ? इत्याह-यस्य
गोऽप्यामल्लवृत्तवानास्तस्मिन्प्रवृत्तः । अस्माय एव त्यागो,
मिथयाभावज्ञानतद्गतिप्रवृत्तः । तत्तफलं सातुक्कमपञ्च प्र-
धानं बुधानां परमायतः परमायतनं । धीरा एतद्शिन आत-
मन्त्रा नऽप्ये ।

स ते सम्मत्ताइओमहसंपाडणेण जीवाविज्जा अच्येति-
अं अमरणावकवीअओगेण । संभवओ सुपुरिसोचिअ-
मेअं दुण्णटिआराणि अ अम्मापिडिणि । एस धम्मो सयाणं

भगवं इत्थ नायं परिहरमाणे अकुसलाणुवंधि अम्मापिह-
सोगं ति । एवमपरोवतावं सन्वहा सुगुत्तसीमे पृथत्ता भ-
गवन्ते वीअरगे साहू अ तासिऊण विह्वेत्तिअं किन्नाहं
मुण्डउत्तामसए सुविमुद्धनिमित्ते समीहवासि ए विमुद्ध-
माओ मसए पमोएणं सम्मं पण्डइज्जा लोअसम्महिहो
लोगुत्तरधम्मगमणेण । एसा जिणालोअणा महाकल्लाण
त्ति न विराहिअन्वा बुहेणं महायत्थमयाओ सिद्धि-
खिणा ।

स शुकलपाकिः पुरुषः नौ मातापितरौ सम्भक्त्याऽऽद्यौ च स-
द्भावितं जीनयेदुपनिषत् । कथम् ? इत्याह- अमरणान्तर्यबी-
जयोगेन, चरममरणान्तर्यकारणसम्भक्त्याऽऽदिभोगेनैतत् । सं-
प्रत्ययेनैतत् एवाऽऽह-संनयापुरुषोच्चित्तमेतत्, यदुत्तमं तस्याय
इति । किमिति ? अत आह-दुष्टानि कारौ मातापितरौ, इति कु-
त्वा एव धर्मः स्वर्गो सत्पुरुषाणां भगवानक्ष ज्ञानं महावीर एव
परिहरन् । ततो मिहप्रतिपत्त्यऽकुशलाणुवंधिनम् । तथा क-
मपरिणत्या मातापितृशोकं प्रज्जयाग्रहेणापूजयामि । उक्तं च-
“ अहं स्वस्वमिह मांसं, गन्धमां जेयऽअन्ताहं मणहं । पण्डं
सम्भणो होहं, अम्मापियरे जियत्तमि ॥ १ ॥ ” प्रस्तुतनिगमना-
याऽऽह-एवमपरोवतावं सर्वथा सम्भक्त्यग्रजन्तुः इति योगः । वि-
धिपराग्रहाह-सुगुत्तसीमे, नाम्नाश्च, पुत्राश्चैवा भगवतो धीत-
राश्च जितान्, तथा साधुस्य यन्त्रं तपश्चैवा, विजयचित्तं
कुरमाऽऽहन् बुद्धिन्तरशानित्यर्थः । सुप्रयुक्ताऽऽवश्यकाः सन्-
चित्तं न तथाऽऽहन्ता सुविमुद्धनिमित्तः प्रविश्यां समाजित्वालि-
नो गुरुणा गुरुमन्त्रेण विमुद्धममां भद्रता प्रमादेन लोकलोकेण
सम्भगमायवचनाऽऽदिगुह्या प्रज्जजेत् । किमुक्तं भवति? लोकध-
र्मैश्चः मन्त्रैश्चः लोकलोचरभगमनेन, प्रकर्षेण प्रवेदित्यर्थः ।
एषा जितात्मा सा यदुत्तमं प्रज्जजितव्यम् । इयं च महाकल्लराण-
नि कुत्वा न विराधितव्या बुद्धेन, नाम्नाया कल्लव्येय्यः । क-
स्मात् ? इत्याह-महान्तर्धमयान् । नाहं विराधनतोऽप्योऽन्तर्ध-
मयैव सदाशान्ता इति । अत एवाऽऽह-सिद्धिक्काङ्क्षाया मुक्त्य-
पत्तेन न लब्धक्काङ्क्षाशान्तातोऽप्यः सिद्धिपथ इति ज्ञातव्यम् ।
पं० सू० ३ ख १ ।

(२०) पाहनात्त्रम-

विधिना प्रज्जया प्राश्लेत्वेतत्, अस्य चर्माभिमधुमाह-

स एवमपिपवइए समारे सुविहभावओ किरिया-
फलेण जुजइ । विमुद्धचरणे महासत्ते न विवज्जयइ ।
एअअभावेअपिअसिद्धी उवायपवित्तीओ नाविजज-
त्थोणुवाए पयइह । उववाओ अ साहगो निअमेण । त-
स्स तत्तच्चाओ, अणणहा अण्णसंगाओ निच्छययमयेअं ।

स प्रज्जुतां मुमुक्षुः, एवमन्त्रं विधिनाऽग्निप्रज्जितः सन्
सुविधमावनः कारणात् क्रियाफलं युज्यते, सम्भक्त्य-
क्रियात्साधुक्रियक्रियायाः । स एव विशेष्येन-विमुद्धच-
रणो महासत्त्वः, यत एवभूतः, अतो न विपर्ययमिति, मि-
हयाज्ञानरूपम् । एतद्भावे विपर्ययाभावेऽग्निप्रसक्तिः सा-
माप्यनेव । कुः ? इत्याह-उपायप्रवृत्ते । इयमेव कुतः ?
१८

इत्याह-नाविपर्ययतोऽनुपाय प्रवर्तते । इयमेवाविपर्ययस्तस्या-
विपर्ययतता । यदुत्तमोपायं प्रवृत्तस्तथा तद्विषये विपर्य-
यः । एवमपि किम् ? इत्याह-उपायभोगेयसाधको निय-
मेन कारणं कार्यावधिभारोप्यर्थः । अतज्जननस्वभावस्य
तत्कारणत्वाद्योपादितिप्रसङ्गात् । एतेनैवाऽऽह-तत्सत्त्वव्याप्या
एवोपायस्त्वनवव्याप्या एवाऽऽव्याप्य इवमुपेयमसाधयतः । कुतः ?
इत्याह-अविप्रसङ्गात् । तत्साधकत्वावशेपेणानुपायस्यऽऽनु-
पायत्वप्रसङ्गात् । न चैवं इयमहारोवृद्धे आशङ्कनीय इ-
त्याह-निश्चयमतमेतदिति सूत्रमनुक्तिगम्यम् ।

स समालिङ्गकचणं समसत्तामिचे निअत्तगहदुक्खे प-
सममुहसंएणं सम्मं सिक्खमाइअह । गुरुकुलवासी गु-
रुपदिबद्धे विणीए भूयत्थदरिसी न इओ हिअं त-
त्तं ति मणइ सुखसाइगुणुत्ते तत्ताभिनिवेसाविह-
परे । परममेतो ति अहिज्जइ सुत्तं बदलक्खे आसं-
साविण्णुक्खे आययट्ठी । स तमेवइ सन्वहा । तओ
सम्मं निज्जइ । एअं धीराण सासणं । अणणहा अ-
णिअंगो । अविहिगदिअमत्तनाएण अणाराहणाए न
किंचि तद्व्यापराओ धुवं । इत्थ मग्गदेसणाए दुव्खे
अवधारणा अप्पडिवत्ती । नेवमहीअमहीयं अवगमवि-
हेण न एसा मग्गागमिणो विराहणा अणत्थमुहा । अत्थ-
हेउ तस्सारऽऽम्माओ धुवं । इत्थ मग्गदेसणाए अणभि-
निवेसो । पडिवत्तिमत्तं किरिआरंभो । एवं पि अहीअं
अहीअं अवगमलेसजोगओ । अयं सवीओ नियमेण ।
मग्गागमिणो वत्तु एसा । अवायवहुलस्स निरवाए जहो-
दि ए सुत्तत्तकी । इवइ पवयणाहासिणए पंचसमि ए ति-
गुत्ते अणत्थपरं । एअणाए अविअत्तस्स सितसुण्णिचा-
यनाएण । विअत्ते इत्थ केवली एअफलभूए सम्मयेअं
विआणइ द्विहाए परिण्णए ॥

स एव समभिप्रज्जितः समलोष्टकाज्जनः सन् सर्वथा स-
मशुभ्रमिहः । एवं निष्पुत्राऽऽग्रहदुःखः, अतः स प्रथमसुख-
मेतः । प्राक्कारितथा सम्भक्त्य शिष्टाभावे, प्रहाराऽऽसंनया-
पात् । कथम् ? इत्याह-गुरुकुलवासि, तदन्तर्धमनेन । गुरुप-
तिबद्धः, तद्गुरुमातुः । ततो नो बाह्यविषयेन । भूतार्थदर्शी
तथावार्थदर्शी, न इतो गुरुकुलवासात् हि न तत्त्वमिति मत्त्य-
ते, वचनानुमात्रत्वात् । वचनं च-“ गाणस्स होह जागो,
धिरत्तओ हवन्ते चरिते च । यथा आचकहाए, गुरुकुलवा-
सं ण मुंचंति ॥ १ ॥ ” स स्वस्व गुरुणाऽऽदिगुणयुक्तः शुश्रू-
षां अथवा प्रदणं च कारणात् विज्ञानेन च १. ५. १०. ७
तथाभिनिवेशात् २. प्रहाराणां इत्येतदुक्तं । तथाभिनिवेशाद्वाध-
पराः सन् किम् ? इत्याह-परममन्त्रो रागाऽऽदिव्यप्रत्येतं कु-
त्वाऽपीते सुखे पाठश्रवणादिवाम् । किंविशेषः सन् ? इत्याह-
बदल्लोऽनुष्ठेयं प्रति । अतोसाविप्रमुक्तः इहलोकाऽऽद्येयुक्था
आवर्त्तां मोक्षार्थं, अत एव स एवभूतः तत्त्वमवैति ।
सर्वथा बाधान्धयेन । ततः किम् ? इत्याह-ततोऽप्यमासस्य-
प्रियुक्तं तत्त्वमवै, एतद्वाराणां वासने, यदुत्तमधीतं सत्य-

श्रियुक्तमिति । अथ्यथाऽविध्यधयमेऽनिधोगः, निधोगादयोऽनिधोगः पिपथ्यानिधोग इत्यर्थः । अत एवाऽऽह—अविधिगृहीत-मन्त्राज्ञाने तथापि प्रहाऽऽहं भवामि । द्विषयथात्तु यथा एष । अना-राधनायामेकालेन प्रवृत्तस्य न किञ्चिद्विधमनिष्टं वा फलम् । मोक्षात्माहाऽऽहिसदनुष्ठानं हि मोक्षफलमेव । यथोक्तम्—
“आमस्यस्य फलं मोक्षः, प्रधानमिदं तु पुनः । तथैतोऽक-लमेवह, ईशं कृषिपलाहयम् ॥ १ ॥ ” अक्षराप्युन्मत्ताऽप्येव । यथोक्तम्—
“उम्माद् च सभेजा, रोगान्तेकं वा पाठयेद्दीहं । केष-सिपिषासां, धर्माशो वाव प्रसज्जा ॥ १ ॥ ” न पुनर-स्यस्यस्यमेव कथमप्रानाराधनायां न किञ्चित् ? इत्याह—
न चान्यस्मि-नेशोऽङ्गव्यतिप्रसङ्गात् । इदं लिङ्गमाह—अप्रानाराधनायां मार्गदेशानां तावदकार्या दुःखं श्रवणो भवति । त्वं च—
“शुद्धदेशना हि शुद्धतन्मसृगमृगयुषसंश्रान्तसिद्धनाहः” । तथा अनवीरणा मनाश्चतुनरकमो न दुःखम् । तथा अप्रतिपानि-स्तनोऽपि क्षुत्तनरकमो नावधीरणा । ततः किम् ? इत्याह—नैव-मनाराधनयाऽधीनमधीनं सृष्टं तत्त्वतः । कुतः ? इत्याह—
अवगमिवरहेण सव्यगवबोधभावेन । नैवा मार्गगामिन एका-मनमनाराधना भवति । सव्यगवऽऽधिभावे यथा स्मिक्तयाया-गात् । अत एवाऽऽह—नाराधना प्रक्रमादध्ययनस्य धनधेमुष्वा-ज्ममाहऽऽहंभावेन । अथ च शुद्धनरोपायकवाऽधेदनुः पार-र्ययेण मोक्षाकाममेवार्थः । कुतः ? इत्याह—तस्याऽऽरम्भाद् ध्रुवं मार्गगमनस्यैवाऽऽरम्भात् । कण्टकउपरमोहोऽपि मार्गगमुत्त-रज्जं च—
“मुनेमार्गप्रवृत्तार्थं, सा सदायाऽपि सैव हि । कण्ट-कउपरसंमोह-युक्तस्यैव सव्यगति ॥ १ ॥ ” एतज्ज्ञेयं लिङ्गमाह-अथ विराधनायां सव्यगं मार्गदेशनायां पारमार्थिकायामनविनि-वेशः । विराधना भवति, देशे योऽपि देशनामकं यथाह—समेषु स्त-लप्रवृत्तधरवर्गवर्गकृपाऽऽदिषु तथा संमोहादिति । तथा प्रतिपत्तिमात्रं मनोविराधकस्य नाविजानिवेशः । तथा क्रियाऽऽरम्भोऽऽपत्तिविराधकस्य न प्रतिपत्तिमात्रम् । एवं किम् ? इत्याह—एवमपि विराधनयाऽधीनमधीनं सृष्टं भावेन । कुतः ? इत्याह—अवगमनशयोगतः सव्यग-बोधकेशयोगेन । अथ स-र्वोक्तो नियमेन । विराधकः सव्यगदर्शनाऽऽदियुक्त इत्यर्थः । कुतः ? इत्याह—मार्गगामिन एवैवा विराधना, प्राप्तवीजस्ये-ति भावः । न सामान्येनैव । किं तर्ह्यायस्यैव सव्यगतिरुप-क्रमादिक्रमेवतः, निरपायो यथोदितः मार्गगामिति प्रक-मः । एतदेवाऽऽह—सुत्रोक्तकारी भवति सर्वाजो निरपायः प्र-वचनमातुसङ्गतः सामान्येन तथान् । विशेषतस्तदेवाऽऽह—प्र-वचनमितः विगुलः । ईशोसामान्याद्याः समितयः पञ्च । मनो-शुण्याद्याश्च निष्ठा गुणय इति । सव्यगज्ञानपूर्वकमेवमत्याह-अनर्थपरिहारत्राणकृत्तणेन । एतस्यागः प्रवचनमातुसा-गः । सव्यगेन द्विजानातीति यथा कस्यानोपपन्न परतस्यायाः ? इत्याह—अव्यक्तस्य भावबाधस्य । केनोदाहरणेन ? इत्याह—
शिशुजननिरथागच्छानेन, शिशोर्बालस्य जननीत्यागोदाहरणे-न, स हि तथागात्रिनश्यति । व्यक्तोऽथ कः ? इत्याह—व्य-क्ताय भावचित्तानां केवली सङ्कट एतत्फलजुतः प्रवचन-मातुफलभूतः, सव्यगभावपरिणत्यः । एतद्विजानातयनन्तरा-दितम् । एतदेवाऽऽह—द्विषयथा परिकृपा-क्षारिकृपा, प्रत्या-क्षयानपरिकृपा च । क्षारिकाऽऽवृत्तयमात्रकृपा, प्रत्याक्षया-नपरिकृपा तद्वर्गक्रियाकृपा ।

तथा आसासपयासदीवं सदीयाण्यारिदभेधं (?) असदी-
श्वितरययुजमद् । जहासचित्तमसंते अणुसुगे असंसत्त-
जोगाराह ए भवद् उत्तत्तत्तजोगसिद्धी ए सुबद् पावकम्मुण-
ति । विदुष्कामाणे आभवं भावकिरिअमाराहे । पस-
प्रसुहमसुहवद् अपीदि ए संजमतवकिरिआ ए अन्वहि ए प-
रीसहोवसगर्हि बाहिअसुकिरिआनाएणं ।

तथा आभासप्रकाशदीपं दीपं वा सम्यविज्ञानातीति वसंते ।
किंविशिष्टम् ?, इत्याह—स्पन्दनस्विराऽऽदिभेदम् (?) । इह-
भवत्तथावाभासदीपां, मोहान्धकारं दुःखगहने प्रकाशदी-
पश्च । तत्राऽऽहः स्पन्दनवानस्पन्दनवीक्ष, प्रायनवान्भाव-
नोक्षेत्यर्थः । इतरोऽपि स्थिरोऽसिष्टश्च । अप्रतिपत्ती, प्र-
तिपत्ती जेत्यर्थः । अथ च यथातथं मानुष्यं साधोपशमि-
कक्षाधिकारिद्वयः, साधोपशमिकक्षाधिकारिद्वयः ।
उभवाऽऽहोऽनालोपेक्षेष्टित्यर्थः, सम्यगप्यप्यस्यात् । चरमस्तु
सिद्धयं, निष्पत्त्यप्यप्यस्यात् । सम्यगेतद्विजानाति, न केवलं
विजानाति । अस्पन्दनवत् स्थिरार्थमुच्यं करोति सूत्रनी-
त्या । कथम् ? इत्याह—यथाशक्ति शक्यतुक्पम्, असंज्ञानो-
धमिनिरहितः, अनुसुक्त औत्सुक्यरहितः, फलं प्रति ।
असंज्ञकयोनाऽऽराधको भवति । निःस्पन्दभ्रामस्यव्यापार-
कर्त्ता, सूत्रानुसरित्वात् । सृष्टं च—
“जोगो जोगो जिणस-
सुम्मि दुक्कलकस्या पज्जेतो । अज्झोअमवाहंतो, असवत्तो
होह कायव्वो ॥ १ ॥ ” एवमुत्तरात्तरयोगसिद्ध्या, धर्मव्या-
पारनिवर्त्येत्यर्थः किम् ? इत्याह—मुच्यते पापकर्म तत्तद्गु-
णप्रतिबन्धकेन इति । एवं विदुष्कयमानः सन् आभवं
जन्माऽऽसंसारं वा भावक्रियां निशङ्गताधिकारामाराधयति
निष्पाद्यत्यैवावित्याऽऽरम्भनिवर्तनकामम् । तथा प्रशमसुख-
मनुभवति । तान्त्रिकं कथम् ? इत्याह—अपीदिनः संयमनप-
क्रियाया आश्रयनिरोधानशताऽऽदिरूपया । तथा अर्थातः
सन् परीपटोपलवंतः सुदित्याऽऽदिभिः । कथमेतदेवम् ?,
इति निदर्शनमाह—व्याधितस्य सुक्रियाज्ञानेन रोगितस्य शो-
भनक्रियादाहरणेन ।

एतदेवाऽऽह—

से जहा नाम ए केद् महावाहिगहि ए अणुहअन्वेअण्णे
विप्पया सल्लेण निव्विणे तत्तज्जो । सुविजवयणेण सम्यं
तभवगच्छिअ जहाविहाणस्यो पवणे सुकिरिअं । निरुद्धजहि-
च्छाचार तुल्लपत्तभोर्दो पुष्पमाणे वाहिणा निअत्तमाणेवअण्णे
समुत्तल्लमाणेणं पव्वुमाणत्तन्भावे तज्जाभनिज्जुए तपपडि-
बंथाओ मिरासाराजोणे नि वाहिमसामग्गविप्पमाणेण इह-
निष्कनीओ अणाकुलभावया ए किरिओवअण्णेण अपीदि ए
अन्वहि ए सुहोत्सा ए वडुह । विजं च वहु मसुह ।

तद्यथा—कश्चित्सत्त्वा महाव्याधिगृहीतः, कुप्राऽऽदिप्रसूत इ-
त्यर्थः । अनुभूततद्देहनः अनुभूतव्याधिदेहनः । विज्ञाना स्व-
रूपेण वेदनायाः, न कण्डूगृहीतकण्डूयनकारिचित्तप्रेत्यस्तः ।
निर्विण्यस्तयतः, तद्देहनयेति प्रकृतः । ततः किम् ? इत्याह—
सुविषयवचनेन हेतुभूतेन सम्यगवैपरीत्येन तं व्याधिम-
गम्य यथाविधानतो यथाविधानेन देवतापूजाऽऽदिलक्षणं,

प्रपञ्चः सुक्रियां परिपाचनाऽधिकृपां निरुद्धयच्छास्त्राः सन् प्रत्यपायप्रमासया तुच्छपथ्यभोजी व्याप्यानुगुणतः । अनेन प्रकारेण मुच्यमानो व्याधिना क्लृप्ताऽऽपगमेन, निर्वर्त्तमानवेद्येनः कण्टाक्षमावात्, समुपलभ्याऽऽरोप्यं सद्रूपलभ्येन । प्रवर्द्धमानतद्भावेः प्रवर्द्धमानाऽऽरोप्यभावेः, तज्ज्ञाननिष्ठत्वात् आरोग्यलाभविशेषा, तत्प्रतिबन्धात् आरोग्यप्रतिबन्धादन्तोः शिराक्षाराऽऽदियोगेऽपि शिरावेधक्षारपातभावेऽपीत्यर्थः । व्याधिशमाऽऽऽप्यविज्ञानेन व्याधिशमाद्यद्वारोग्यं तद्वेद्योऽन्तेत्यर्थः । किम् ? इत्याह—इष्टनिष्पत्तेरारोग्यनिष्पत्तेर्हेतोरनुकूलभावतया निबन्धनाभावात् । तथा क्रियोपयोगेन इतिकर्तव्यतायां बोधेन हेतुना अपीडितः अव्यथितो निवानस्थानाऽऽसन्नैवपधानाऽऽदित्वा । किम् ? इत्याह—शुभलक्षणया प्रशस्तभावकृपा वर्द्धते वृद्धिमानोति । तथा वैद्यं च बहु मन्यते महापायनिष्ठुलितुर्ग्यं ममिति सम्यग्ज्ञानात् । एष दृष्टान्तः । अयमर्थोपपन्नः—

एवं कम्पनादिगहिणं अशुभूजजम्भादिवैअण्ये विस्माया दुक्खत्वेणं निग्विसे तत्तओ । तओ सुगुरुवणेशं अणु-
ट्ठाण्णिया तमवगच्छिअ पुव्वुत्तविहाणओ पव्वे सुकिरिअं पव्वञ्जं निरुद्धपमायायोरे असारमुद्धर्पे मुच्यमाणे कम्म-
वादिहा निअत्तमाणिहिविओगादिवैअण्ये समुपलब्धचरणा-
रुग्गे पव्वहुमाणमुद्भावे तल्लाभनिव्वुदए त्पाडिवंधवि-
सेसओ परीसहोवमग्गभावे वि तत्तसेवेअणाओ कुसलास-
यवुत्थी त्थिरामयेण धम्मावओगाओ सया धिमिए तेउ-
ल्लेसाए पव्वहुइ । गुरुं च बहु मज्झइ । जहाविअं अंगण-
दिवचीए निसग्गपवित्तिभावेण । एसा गुरुं विअहिआ भा-
वसारा विसंत्तओ भगवतवहुमाणेणं । जे मं पडिमज्झइ से
गुरुं ति तदाणा । अज्झा किरुआ अकिरिआ कुलहानारी-
किरिआसमा गरहिआ तत्तवेदंणं अफलजोगओ विसंखत-
ची फलमित्थ नायं आवट्टे खु तत्फलं असुहाणुबंधं ।

एवं कर्मव्याधिगृहीतः प्राणी । किंविशिष्टः ? इत्याह—अनुभू-
तजन्माऽऽदिवेदनः । आदिशम्याज्जरामरणऽऽविग्रहः । विज्ञाता
तुःखरूपेण जन्माऽऽदिवेदनायाः । न तु तत्रेवाऽऽसक्त्या विपर्य-
स्त इति । ततः किम् ? इत्याह—निर्वैयण्यस्मरतः । ततो जन्माऽऽदिवेदनायाः । किम् ? इत्याह—सुगुरुवचनेन हेतुनाऽनुष्ठाना-
ऽदित्वा तमवगम्य सुगुरुं कर्मव्याधिं च । पूर्वोक्तविधानतस्तु-
तीयत्वेक्रेण विधानेन प्रपञ्चः सन्, सुक्रियां प्रपञ्चो निरुद्धप्र-
मादाऽऽस्त्रांतं यदृच्छया, क्लृप्ताऽऽपगमभोजी संवयमाऽऽनुगुण्येन,
अनेन विधिना मुख्यमानः कर्मव्याधिना निर्वर्त्तमानोऽदियोगा-
ऽदिवेदेनस्तथा मोहनिवृत्त्या किम् ? इत्याह—समुपलब्ध च-
रणाऽऽरोप्यं सद्रूपलभ्येन प्रवर्द्धमानशुभभावेः प्रवर्द्धमानचर-
णाऽऽरोप्यभावेः बहुतरकर्मव्याधिविकारनिवृत्त्या तज्ज्ञाननि-
ष्ठत्वात् तत्प्रतिबन्धविशेषात् । चरणाऽऽरोप्यप्रतिबन्धविशेषा-
त् स्वाभाविकत्वात् कारणात् परीपहोपसर्गभावेऽपि बुद्धिब्याऽऽ-
व्यवसनभावेऽपि तद्वत्संबन्धानाम्यगृह्णानाजैतो । तथा कुस-
लाऽऽपयदृष्टया क्षापोपशमिभूतभावोपशमौ । विराऽऽपयत्वेन
चित्तस्वैर्येण हेतुना । तथा धर्मोपयोगात् इतिकर्तव्यताबो-

धात् कारणात् सदा स्तिमितः भावद्वन्द्वविरहात् प्रशान्तः ।
किं ? इत्याह—तेजोलक्ष्यया शुभमभावकृपा वर्द्धते बुद्धि-
मनुभवति, गुरुं च बहु मन्यते भाववैयर्थ्यकल्पम् । कथम् ? इत्याह—
यद्योचितमौचित्येन, असङ्गप्रतिपत्त्या स्नेहद्विहतद्वन्द्वप्रति-
पत्त्या । किमस्या उपपत्त्यासः ? इत्याह—नित्यमप्रवृत्तिभावेन सां-
सिद्धिकप्रवृत्त्येन हेतुना, एषाऽऽसङ्गप्रतिपत्तिगुर्वी व्याप्याना
भगवद्भिः । किमिति ? अनेन आह—भावसारा तथौदयिकभा-
वविरहेण विशेषतः असङ्गप्रतिपत्तेः । इदं युक्त्यन्तरमाह—
भगवद्बहुमानेन अचिन्त्यचित्तमणिक्लृपतीर्थकरप्रतिबन्धेन ।
कथमयम् ? इत्याह—यो मां प्रतिमन्यते भावतः स गुरुमि-
त्येवं तद्वाक्ता भगवद्वाक्ता इत्येवं तत्त्वं व्यवस्थितम् । अन्यथा
गुरुबहुमानव्यतिरेकेण क्रियाऽव्यक्रिया प्रत्युपेक्षाऽऽद्वि-
पा, अक्रिया सत्क्रियातोऽप्या । किंविशिष्टा ? इत्याह—कुलटा-
नारीक्रियासमा दुःशीलबनितोपवाससत्क्रियानुत्प्या । ततः कि-
म् ? इत्याह—गहिता तत्त्ववेदिनां विदुषाम् । कस्मान् ? इत्याह—
अफलयोगतः । इष्टफलान्यदफलं, मोक्षात्तान्मार्गिकमित्यर्थः ।
तद्योगात् । एतदेव रूपद्वयमाह—विप्राप्रवृत्तिफलमत्र ज्ञानमयं
विपाकदाकरं, विराधनाऽऽसेवनात् । एतदेवाऽऽह—आवर्त्त-
एव तत्फलम्, आवर्त्तने प्राणिनोऽस्मिन्नित्यावर्त्तः संसारः, स
एव तत्त्वतः तत्फलं विराधनाविपजन्म्यम् । किंविशिष्ट आवर्-
त्तः ? इत्याह—अशुभाशुबन्धः । तथा तथा विराधनेतत्कथेयं ।
एवं सफलं गुरुबहुमानमभिधातुं तद्बहुमानमाह—

आयओ गुरुबहुमाओ अवंककारणत्वेण । आयओ परम-
गुरुसंजोगो । तओ सिद्धी असंसयं । एसेह सुहोदए प-
गिहृतयशुबंधं भववाहितेगच्छी । न इओ सुंदरं परं । उ-
वमा इत्यं न विज्झइ । स एवं पणं एवं भावं एवं परि-
णामे अप्पडिवडिए वड्डुमाणे तेउल्लेसाए दुवालसमासि-
एणं परिआएणं अइकमइ सत्त्वद्वेतउल्लेसं एवमाह महा-
मुणी । तओ सुके सुकाभिजाइ भवइ । पायं छिसक-
म्माणुबंधं खवइ लोगसयं । पडिसेअगामी अशुसेअ-
निविचे सया सुहजोगे एस जोगी विआहिए । एस आ-
राहगे सापस्सस, जहा गहिअपइमे सज्जोवहामुद्धे संधइ
सुद्धगं भवं समं अभवसाहगं भोगकिरिआ सुरुवाइकपं ।
तओ ता संपुष्पा पाउणइ अविगलहेउभाओ असंकिलिह-
सुरुवाओ अपरोवातविओ सुंदरा अशुबंधेणं न य अ-
णा संपुष्पा ॥

आयतो गुरुबहुमानः साधारण्यवसितत्वेन, दीर्घव्यादायतो
मोक्षः स गुरुबहुमानः, गुरुभावप्रतिबन्ध एव मोक्ष इत्य-
र्थः । कथम् ? इत्याह—अबन्धकारणत्वेन मोक्षे प्रत्यप्रतिव-
ज्जसामर्थ्यहेतुत्वेन । एतदेवाऽह—अनेनः परमगुरुसंयोगः, अतो
गुरुबहुमानापीर्थकरसंयोगः । ततः संयोगादुचिततत्त्वस्य-
न्धत्वात् सिद्धिरसंशयं सुक्लृप्तिकान्तेन, यतश्चैवमेव एषोऽ-
त्र शुभोद्देशो गुरुबहुमानः, कारणे कार्यापवागात्
यथाऽऽनुवृत्तमिति । अयमेव विशेष्यते—प्रकृष्टतद्वत्तुबन्धः
प्रधानशुभोद्देशानुबन्धः तथा तथाऽऽपयनोत्कर्षेण । तथा भ-
वव्याधिविकत्सकः गुरुबहुमान एव हेतुफलमावात् । न

इतः सुन्दरं परं, शुचयदुमानान् । उपमाऽत्र न विद्यते; शु-
चयदुमाने सुन्दरत्वेन भगवदुमानात्प्रतिप्रियायः । स एव-
प्रभः स तावदधिकृतप्रव्रजित एव द्रष्टुं विमलविवेकान्
एवं भावः विवेकाभावेऽपि प्रकृत्या । एवं परिणामः सा-
मान्येन शुद्धभावेऽपि क्षयपशुमात्रमापनुवन् । यथोक्तम्-
विवेकशुभभावपरिणामा घननुगन्तव्यभावेषु यमिनमिति ।
एवमप्रतिपत्तितः सन् वरुमानस्तेजोलेख्यया नियोगतः, शु-
भप्रभावकृपया । किम् ? इत्याह—द्वारदशमासिकेन पर्यो-
क्षेण एतावत्कालमात्रया प्रमज्येत्यर्थः । अतिक्रामति स-
र्वदेव तेजोलेख्या सामान्येन शुभप्रभावकृपाम् । क एवमाह—
महामुनिर्भगवान् महावीरः । तथा चाऽऽयमः—“जे इमं अ-
ज्जत्ताए समणो शिम्मांया एतेणं कस्स तेउल्लेस्सं वीतीव-
यति ? गोयमा । मासपरियाए समणे शिम्मांया वाक्खं-
तराणं देवाणं तेउल्लेस्सं वीहववइ । एवं दुमासपरियाए सम-
णे शिम्मांया असुरिद्वज्जियाणं भवणवासिणं देवाणं तेउल्ले-
स्सं वीतीवयति । तिसासपरियाए समणे शिम्मांया अतुर-
कुमारिद्वानं देवाणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति । चउमासपरि-
याए समणे शिम्मांया गहनणुक्कलतागरावणं जौतिरि-
याए तेउल्लेस्सं वीतीवयति । पंचमासपरियाए समणे शि-
म्मांया चंदिससूरियाणं जौतिमिद्वानं तेउल्लेस्सं वीतीवयति ।
छमासपरियाए समणे शिम्मांया सोहम्मसीसाण्णं देवाणं ते-
उल्लेस्सं वीतीवयति । सत्तमासपरियाए समणे शिम्मांया सण-
कुमारसाहिद्वानं देवाणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति । अट्टमास-
परियाए समणे शिम्मांया वंभलंगलत्तगाणं देवाणं तेउल्लेस्सं
वीतीवयति । एवमासपरियाए समणे शिम्मांया महासु-
क्कलहस्साराणं देवाणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति । इतमासपरि-
याए समणे शिम्मांया आजवपाण्णआरणाचुपाराणं देवाणं
तेउल्लेस्सं वीतीवयति । एकारमासपरियाए समणे शि-
म्मांया भेविज्जाणं देवाणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति । वारसमास-
परियाए अणुत्तंगववानियाणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति । तेण
परं सुके सुकाभिजानी भविता मिज्झन्ति ० जाव अंतं करं-
ति ।” अत्र तेजोलेख्या चित्तसुखलभिलक्षणम् । अत एवाऽऽह-
ततः शुक्लशुक्लाभ्याजान्यं भवति । तत्र शुक्ला नामा भिन्नवृ-
त्तौ मन्सुता कुतश्चः सदाश्ममी हितामुक्तव इति । शुक्लाभिजा-
त्यश्चेत्प्रधानः । प्रायश्चित्तकर्मानुबन्धः न तद्वदयस्तथावि-
धमप्यवस्थान्ति । प्रायोपदेशमचिन्त्यव्याकर्मेशूकः कदाचि-
द्वृथान्यायः । स एवम्भूतः क्षयति लोकमेषां भगवद्वचन-
प्रवृत्तौ प्रभूतसंसारभिनन्दिमवधिकाशीतीकरूपमिति । अत
एवाऽऽह—प्रतिस्नानेनागमी लोकाऽऽचारप्रवाहनदीं प्रति । अ-
नुस्नानं निर्वृतः । एनामवाधिकृत्यैतदव्यासत एव न्याय्यं
चेत्तम् । यथोक्तम्—

“अणुलोयपट्टिं वहु-जणम्म पडिसोओं लल्लकण्णं ।
पडिसोयमेव अण्णा, दायव्वो हाउकाम्भे ॥ १ ॥
अणुलोयसुद्धो लोणो, पडिसोओं आसवो सुविहिद्वानं ।
अणुलोओं संसारे, पडिसोओं तस्स णिक्केण ॥ २ ॥”

एवं सदा शुभयोगः आम्रण्यव्यापारसङ्गतः, एष
योगी व्याख्यातः । एवंभूतो भगवद्विर्गोणी प्रतिपा-
दितः । यथोक्तम्—“सत्यकथज्ञानवारिणः—योगः स-
द्योग उच्यते । एतद्व्यागादि योगी स्यान्, परमप्र-

हसाधकः ॥ १ ॥” एष एवम्भूत आराधकः आम्रण्यस्य
निष्पादकः आम्रण्यभावस्य । यथा गृहीतप्रतिष्ठाः, आदिन-
आरभ्य सम्यक्प्रवृत्तः । एवं सर्वोपधाशुद्धो, निरतिवारत्येन ।
किम् ? इत्याह—संचने घटयति, शुद्धं भवं जन्मविशेष-
क्षणं भवेत्वेव । अयमेव विशिष्यते—सम्यग्भवसाधकः, सत्कि-
याकरणेन, मोक्षसाधकमित्यर्थः । निदर्शनमाह—भोगक्रियाः
सुरूपाऽऽदिकल्पेन न रूपाऽऽदिविकल्पस्यैताः सम्यग् भवन्ति ।
यथोक्तम् रूपवयवैवक्षयसौभाग्यमापुर्व्वैश्वर्याणि भोगसाध-
नमिति । ततस्माः संपूर्णाः प्राप्तेति सुरूपाऽऽदिकल्पाद्भवा-
ज्जगक्रिया इत्यर्थः । कुतः ? इत्याह—अविकल्पहेतुभावेनः का-
रणविधिः । किंविशिष्टाः ? इत्याह—अर्वाकलसुखरूपाः शून्य-
ताभावेन संक्रुद्धाभावात् । तथा अपरोपतापिण्या वैचक्ष-
ण्याऽऽदिभावेन तथा सुन्दरा अनुबन्धेनाऽत एव हेताः । न
चाप्याः संपूर्णाः, उल्लङ्घनाभ्यां भोगक्रियाभ्यः ।

कुतः ? इत्याह—

तत्तत्तत्तद्वेषणे एअं नाशेति बुद्धइ । एअम्मि सुहजो-
गमिद्धी उच्चिअपिडवलिपहाणाः इण्ण भाशो पवत्तगो । पायं
विम्भो न विज्जइ निरण्वंअसुहकम्मभावेण । अक्खि-
त्ताओ इमं जोगा भायाराहस्यओ । तहा तओ सम्मं
पवच्चइ निष्फायइ अण्णाउले । एं किरिआ सुकिरिआ
एंगंतिकल्लो क निक्कल्लत्थमाहिआ । तहा सुणुवंधा
उत्तरुत्तरजोगमिद्धीए । तओ मे साहइ परं पराथं सम्मं ।
तकुणले सया तेहिं तेहिं पगारेहिं साणुवंधं महादए वी-
जवीजाऽऽदिद्वारण्णं । कत्तिविरिआइजुत्तं अवंसकुहाचिडे
समंतभेदे सुणुखिहाणाहेइः मोहितिभिर्दिवे रागामयवि-
ज्ज दोमानलजलनिही संयोगीसिद्धरे हवइ अचिंतचि-
तापणिकणे । स एं परंपरत्थसाहए तहा करुणाइभा-
वओ अणेगेहिं भवेहिं विमुच्चमाणं पावकम्पुणा पवदुमाणं
अ सुभावेहिं अणेगपविआए आराहणाए पाउणइ मवु-
त्तमं भं चरमं चरमभवहेउं अविगलपरंपरपनिमित्तं ।
तत्थ काउण निरवसेसं किंचं विहरयमले मिज्झइ,
बुउभइ, पुवइ, परिनिब्बाइ, सव्वदुक्खाल्लभंतं केइ ।

तत्तत्तत्तद्वेषणेन सङ्कल्पेऽऽदिभ्यः उभयलोकाव्यापारः, भो-
गक्रियासूक्ष्मपञ्चदशेनेति भावः । एतद् ज्ञानमित्युच्यते यदे-
वमिष्टवस्तुतत्त्वानिरूपकम् । एतस्मिन् शुभयोगमिति । एत-
स्मिन् ज्ञाने सति शुभव्यापारनिष्पत्तिः लोकत्रयेऽपीष्टप्रवृत्तौ ।
किं विशिष्टा ? इत्याह—उचितपापयतिप्रसन्नता संज्ञानां सं-
चनेन, तत्तद्व्युत्पन्नक्षणात् । न हस्तधारभने, यत्तिनाशयति,
अत एवाऽह—अत्र भावः प्रवर्तकः प्रस्तुतप्रवृत्तौ सद्गतः कर-
णलक्षणो न मोह इति । अत एवाऽह—प्रायो विमो न विद्यते ।
अर्वाधकृतप्रवृत्तौ, सदुपाययोगादित्यर्थः । एतद्वीचित्राऽऽ-
ह—निरनुबन्धाशुभकर्मभावेन न हर्षादृश इत्थं प्रवर्तते, इति
ह्वयम् । सातुबन्धाशुभकर्मणः सम्यक् प्रवर्ज्यायोगात् ।
आज्ञिताः स्वीकृता एतेन योगाः शुभप्रव्याख्यापाराः । कु-
तः ? इत्याह—आवाऽऽपन्नतात् । तथा जन्मान्तरे तद्वदुमाना-
ऽऽदिकारणं । ततः किम् ? इत्याह—तत आलोपारासम्यक् प्रव-

हेति, नियमनिष्पादकत्वेन । ततः किम् ? इत्याह-निष्पाद-
यथत्वाकूलः सन् इष्टम् । एवमुक्तेन प्रकारेण क्रिया सुक्रि-
या भवति; सम्यग्ज्ञानादौचित्यावस्थेत्यर्थः । इयमेव विशेषे-
ष्यते-एकान्तनिष्कलङ्का, निरतिचारतया । निष्कलङ्कायैसा-
धिका, मोक्षसाधिकेत्यर्थः । यतस्तथा शुभानुबन्धायाः अव्य-
वच्छेदेनोत्तरापरयोगसिद्ध्या ततः शुभानुबन्धायाः सुक्रि-
यायाः सकाशात् स प्रस्तुतः प्रवृत्तिः साधयति निष्पा-
दयति, परं प्रधानं, परार्थं सत्यार्थं, सम्यगविपरीतम् । त-
त्कृशालः परार्थसाधनकृशालः, सदा सर्वकालम् । कथम् ? इ-
त्याह-तैस्तैः प्रकारैर्बीजबीजान्यासाऽऽदिभिः सानुबन्धं परार्थं
महोदयोऽसौ परपरार्थसाधनात् । एतदेवाऽह-बीजबीजाऽऽ-
दिस्थापनेन बीजं सम्यक्त्वं बीजबीजं तद्विपक्षभासानप्रशं-
साऽऽदि, एतन्न्यासेन । किंविशिष्टोऽयम् ? इत्याह-कर्तृबीर्य-
ऽऽदियुक्तः परं परार्थं प्रति । अवबन्ध्यसुभवेष्टः, एतमेव प्रति ।
समन्तभद्रः, सर्वोऽकारसंपन्नतया । सुप्रतिष्ठानाऽऽदिहेतुः
कृत्रिद्वयप्युत्पन्नतया । मोहतिमिरदीपस्तद्वपनयन्स्वभावतया ।
रागाऽऽमयैघर्षस्तीर्णकार्त्तवासमर्थयेतिन । द्वेषानलजलनिधि-
स्त्रिधापनशक्तिभावात् । संवेगसिद्धिकरो भवति, तदेतुयो-
गेन । अचिन्त्यचिन्तामिश्रकल्पः, सत्त्वसुखहेतुतया । सीऽ-
धिकृतः प्रवृत्तिः । एवमुक्तनीत्या परपरार्थसाधकः, धर्मदान-
नः कुतो हेतोः ? इत्याह-तथा कर्मणाऽऽदिभावः, प्रधान-
भूयतया । किम् ? इत्याह-अनैकैर्भवेज्जन्माऽऽदिभिर्विमुच्यमानः
पापकर्मणा, ज्ञानाऽऽवरणीयाऽऽदिलक्षणैः । प्रवर्द्धमानश्च शु-
भार्थाः संवेगाऽऽदिभिः । अनेकभविष्यताऽऽराधनया पारमा-
र्थिकया प्रप्तोति सर्वोत्तमं भवं तीर्थैकतऽऽदिजन्म । किं-
शिष्टम् ? इत्याह-चर्मं पश्चिममचरमभवहेतुः, मोक्षहेतुमि-
त्यर्थः । अचिन्तलपरपरार्थनिमित्तम्, अचरुचरुययसंभारभावे-
न तत्र कृत्वा निरवशेषं कृत्यं यदुचितं महासाधनानां वि-
धूतजन्मलः वध्यमानमावडकर्मणि व्यवहारतः सि-
द्धयति, बुध्यते, मुच्यते, परिनिर्वाति, सर्वदुःखानामन्तं क-
रोतीति । अत्र सिद्धयति सामान्येनास्मिमाऽऽर्थं प्राप्नो-
ति । बुध्यते केवली भवति । मुच्यते भवोपप्राहिकर्मणा । परि-
निर्वाति सर्वतः कर्मविगमेन । किमुक्तं भवति ? सर्वदुःखाना-
मन्तं करोति, सदा पुनर्भावाऽभावात् । यद्वा-सिध्यति सर्व-
कार्यपरिस्समाप्या । बुध्यते तत्राऽपि केवलाप्रतिघातेन ।
मुच्यते । निरवशेषकर्मणा । परिनिर्वाति समप्रसूताऽऽप्या ।
एवं सर्वदुःखानामन्तं करोतीति निर्गमनम् । नयान्तरमतव्य-
वच्छेदायमेतदेवम् । इति प्रव्रज्यापरिपालनाच्च समाप्तम् ।
५० सू० ४ सूत्र ।

(२१) प्रव्रज्याविधिः-

जंबू । परंपराए पव्वावखविहीए दिक्खिया से गुरु परंप-
रागमे ति वुच्चइ । का सा भंते ! पव्वावखविही । एवं
खलु जंबू ! पुवं पंचपरिकला णुपुंसादिदोसरहिया ।
सुमुहुत्ततिहिनक्खत्तकरयजोगेणं मूरिया विहिंसा दह-
दिसाण बंधणं काउज वासा अभिमंतिपत्ता । पं-
चमुहापओगेण सत्तमुहापओगेण वा यतस्स सिर-
स्मि खिबति । तओ पच्छा सीसस्स खमासमणुगं दावे-
ऊयं देवे वंदेइ ० जाव “ जय वीअराय ति ” पाठो ।

५६

तओ शियं तेष वासे अभिमंति य दत्तखमासमणं सीसं
भणावेइ । मयं पव्वावेइ, मयं वेसं सम्पेइ । तओ सू-
री उडाय णमुकारपुवं सुग्गहियं करेहि सि भणंते
सीसदक्खिखवाहो सम्मुहं रओहरणदिसआओ करिं-
तो पुव्वाभिमुहो उत्तराभिमुहो वा सीसस्स वेसं सम्-
पेइ । सीसो इत्थं ति भणइ । ईसाणदिसिभागे गंतु आ-
भरणाइअलंकारं सुयइ, वेसं परिग्गहेइ । पुणो मूरी-
समीवभागम्म वंदेत्ता भणइ-इच्छाकारेण भंते ! मयं
मुंदावेइ, सब्बविरइसामाइयं ममारोवेइ । तओ सीसो वार-
सावत्तं वंदणं देइ । तओ दो वि सब्बविरइसामाइय-
रोवणत्थं सत्तावीसुसासकाउस्सगं करिति; पारिता उ-
चउवीसत्थयं भणति । तओ पत्ताए लगवेलाए अंधिं-
तरपरिसमायं सीसं णमुकारतिममुच्चरितु मूरी उद्धाडिओ
तस्स तिभि अद्दाओ अक्खलियाओ गिएइ, गिएइत्ता
सणमुकारं तिभिवारं सामाइयं भणइ । सेहो वि उद्धाडि-
ओ चेव भावियप्पा अप्पाणं कयत्थं मम्ममाणो अणु-
कड्डइ । तो जइ पुविं संखेवेणं वासा अभिमंति या तो
इत्थं नित्थरेणं वासाभिमंतणं । संयवासदणं । तओ
खमासमणपुवं इच्छकारि तुम्हे सब्बविरइं सामाइयं
आरोवेइ । इच्छाए च खमासमणायि दांतं पुविं च सम-
वमरणं गुरू भणइ । संयो तस्सोवरिं सिंरं वासे खिबइ ।
एवं जाव तिभि वारा । तओ खमासमणं दांतं भणइ-तुम्हा-
ए पवेइयं साहूख य पवेइयं मंदिसह काउस्सगं करेमि ।
पुणो वि वंदेत्ता भणइ-सब्बविरइसामाइयरीकरणत्थं
करेमि काउस्सगं सत्तावीसुस्साचित्तं चउवीसत्थयं भ-
णइ । तओ खमासमणपुवं सीसो भणइ-इच्छकारि भंते !
मम णामट्ठरणं करेइ । तओ मूरी नियनामवग्गाइदोसर-
हियं गंधे खिबेत्तो खामं ठवेइ । तओ सीसो जहारायिणा-
ए साह वंदइ । सावयसावियामाहुणीओ य तं वंदंति ।
तओ मूरी मागुस्सखित्तजइ ति वा, अहवा चत्तारि
परमंणाणि ति इच्छाइ देसणं देइ । आयविलाई जहा-
सत्ताए तवो कायवो । एअं सामाइयं चरितु उकोसं
० जाव छम्मासं पच्छा उड्ढावणिआ किज्जति । मा इमा
विही । तत्थ पटियाइ । १ “ वास २ चिइ ३ वय निवेला ४
खमासमणं च सत्ता ५ दिसाबंधो । दुविहि तिविहा नहा-
नयं-देसणं मंडली सत्त ॥१॥ पटियकहियअहिगयपीर-ह-
रउड्ढावणा य कप्पो ति । छुक्तं तीहिं विमुद्धं, परिहर नवपण
भयणं ॥२॥ अप्पत्तं अकहिता, आणाहिगयपरिच्छणं य
आणाई । दोसा जिणेई भणिया, तम्हा पत्तादुवद्दावे ॥३॥ ”
एवं सुपरिक्खियगुणसीसो तिहिनक्खत्तमुहुत्तरविनोगाइय
पसत्थीद्वसे अप्पाणं वेत्तिरामि नियमवणइपहणखि-

ते गुरुं वंदित्ता भण्ड-इच्छकारि तुम्हे अम्ह पंच महव्वयाई राइभोअणवेरमणछट्ठाई आरोवावणिया, गंदिकरावणि-यं वासाणिकखेवं करेह । तत्रो पुव्वं वासकखेवं करिय दे-वं वंदिय वंदस्यं दाउं महव्वयाईआरोवणत्थं सत्तावीसु-स्समं काउस्समं दोवि करित्ति । तत्रो सूरिहिं तिहा तुअएहिं पिंदोवरि कुप्परिचिट्ठिएहिं करेहि रयहरणं ठा-विता वामकराउनामियाए सुहपुत्तिं लंबंति धरितु सम्मं उवओगपरो सीम अदोवणयकयं इक्किं वयं नमु-कारपुव्वं तिन्निवारं उच्चारविइ । तत्थ खलु पढमं भं-ते ! महव्वए पाणाइवायाओ वेरमणं, सव्वं भंते ! पाणाइवायं पच्चक्खामि, से सुहुमं वा बापरं वा तसं वा थावरं वा नेव सयं पाणे अइवाइजा, नेवउन्नेहि पाणे अ-इवायाविजा, पाणे अइवाइयंते वि अणं थ स समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहणं मणेरुणं वायाए काएणं करेमि, थ कारवेमि, करंतं पि अणं न समणुजाणामि । तस्म भंते ! पडिक्कामि, निंदामि, गरिहामि. अप्पाणं वोमि-रामि । पढेयं भंते ! महव्वए अण्डुट्ठिओमि सव्वाओ पाणा-इवायाओ वेरमणं ॥ १ ॥ अहावरं दोच्चे भंते ! महव्वए मुमावायाओ वेरमणं, परिग्गहं परिगिएहंतं वि सव्वं भंते ! मुमावायं पच्चक्खामि । से कोठा वा लोहा वा भया वा हासा वा नेव सयं मुसं वणजा, नेवउन्नेहि मुसं वायावेजा, मुसं वयंते वि अणं न समणुजाणामि जावजीवाए जाव वोसिरामि । दुच्चे भंते ! अण्डुट्ठिओमि सव्वाओ मुमावाया-ओ वेरमणं ॥ २ ॥ अहावरं तच्चे भंते ! महव्वए अदि-न्नादाणाओ वेरमणं, सव्वं भंते ! अदिन्नादाणं पच्चक्खामि, से गामं वा शणेरं वाउरं वा अणं वा वहुं वा अणुं वा धूलं वा चित्तमंतं वा अचित्तमंतं वा नेव सयं अदि-न्ने गिएहेजा, नेवउन्नेहि अदिन्ने गिएहावेजा, अदिन्ने गि-एहंतं वि अणं न समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहणं मणेरुणं वायाए काएणं न जाव वोसिरामि । तच्च भंते ! महव्वए अण्डुट्ठिओमि सव्वाओ अदिन्नादाणा-ओ वेरमणं ॥ ३ ॥ अहावरं चउयं भंते ! महव्वए मेहुणा-ओ वेरमणं, सव्वं भंते ! मेहुणं पच्चक्खामि, से दिव्वं वा माणुसं वा निरिक्खजोणियं वा नेव सयं मेहुणं से-विजा, नेवउन्नेहि मेहुणं सेवावेजा, मेहुणं सेवंतं वि अणं न समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहणं मण-० जाव अप्पाणं वोमिरामि । चउयं भंते ! महव्वए अ-ण्डुट्ठिओमि सव्वाओ मेहुणाओ वेरमणं ॥ ४ ॥ अहावरं पंचमे भंते ! महव्वए परिग्गहाओ वेरमणं, सव्वं भंते ! प-रिग्गहं पच्चक्खामि, से अणं वा वहुं वा धूलं वा चित्त-मंतं वा अचित्तमंतं वा नेव सयं परिग्गहं परिगिएहा,

नेवउन्नेहि परिग्गहं परिगिएहाविजा, परिग्गहं परिगिएहंतं वि अणं न समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहणं मणेरुणं जाव वोसिरामि । पंचमे भंते ! महव्वए अण्डुट्ठिओ-मि सव्वाओ परिग्गहाओ वेरमणं ॥ ५ ॥ अहावरं छट्ठे भंते ! वए राइभोअणओ वेरमणं, सव्वं भंते ! राइभोअणं पच-क्खामि असयं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा नेव सयं राइ भुंजिजा, जाव वोसिरामि । छट्ठे भंते ! वए अण्डु-ट्ठिओमि सव्वाओ राइभोअणओ वेरमणं ॥ ६ ॥

(एतेषां सूत्राणां व्याख्या 'पडिक्कमण' शब्देऽस्मिन्नत्र भागे २२४ पृष्ठादौ भव्य गता)

तत्रो पत्ताए लम्गवेलाए इच्चैयाई पंचममहव्वयाई राइभोअ-णवेरमणछट्ठाई अचहिअट्ठाए उवसंपजित्ता णं विहरामि । एयं तिविचारोणं भणविइ । तत्रो वंदित्ता सीसो भण्ड-इच्छ-कारि भणयं ! तुम्हे अम्ह पंच महव्वयाई राइभोअणवेरमण-छट्ठाई अचहिअट्ठाए उवसंपजित्ता णं विहरामि । इच्चै-खमासमणपुव्वं पयाहिण्णा समवमरणं कायव्वा. तत्रो सी-सस्म आयरियउवज्झायाओ दुविहो दिसिबंधो कीरु । अमुगगणो अमुगमादा अमुगकुलं अमुगो गुरु अमुगा आयरिया अमुगा व उवज्झाया अमुगाओ पवत्तिणीओ महचराओ साहुणीओ गिरिमोहम्मसाहम्मियाओ अमुग-अमुगा आयरिया परंपराणं जहा दमासुअक्खेध अट्टम-ज्झयणं एरावलीओ वुइया ।

(सा च स्वधिरावलिः 'धर्धिरावलि' शब्दे चतुर्थभागे २३६४ पृष्ठादौ भव्य द्रष्टव्या)

तहा तम्म सीसम्म गणो ठावेइयवो । जहा जंजू ! ममं परं-पराए कोडिगणे वइक्करी साहा चंदकुलं ठावियस्संति । एवं पवावणविहीए दिक्खिउरुणं पंचमहव्वयरक्खण्हा देसणं दिदि, गुरुणो उज्झया-भोगीया-रक्खिया-रोहिणीपंच-मालिअक्खएणं जहा नीयाधम्मकहाए । एसा पवाव-णविही जंजू ! ममं पुणे समणेणं भगवया मदावीरं वि-आहिया । एआए विहीए इंदभूइयामोक्खणं चउहसममण-साहस्सीयाए पवाविवा, छरीसअज्झियामाहस्मीओ प-वाविवा, जहा तुम पि माए पवाविओ तहा मयं पिअत्था अण्वे वि आयरियउवज्झाया सीसाणं सीमिणीणं पवावि-स्संति जाव दुप्पमहसुरी वि एवं पवाउइस्सइ । एसा परं-परा सुद्धा । एसा पवावणविही पवइअकालाइदेमं व-लमेडावुड्डीण हाणीए पयायं सेवमाणा वि सुद्धा जिणमयं पयासयंता साहुणी णेयव्वा । अण्णं ।

(२८) गुरुच श्रान्तनिवेदनम् -

उक्तो गुरुव्यापारः । अथ शिष्यव्यापारं दर्शयिष्याह-
अह तियपाहिणपुव्वं, सम्मं सुद्धेण चित्तरयंसेण ।
गुरुणो शिवेयणं स-व्वहेव ददमप्पणो एत्थ ॥ २६ ॥

अथेक्षविधानादनन्तरं निरुणां प्रदक्षिणानां समाह्वारोन्म-
प्रदक्षिणम्, तत्पूर्वं प्रथमं यत्र तत्तथा क्रियाविशेषस्तुमिदम् ।
गुरुं विःप्रदक्षिणीकृत्येत्यर्थः । सम्यक् शुद्धेन तत्त्वतो नि-
मलेन, न कल्पनयेत्यर्थः । चित्तं मनस्तदेव रत्नं माणिक्यं
प्रकाशस्वभावसाधर्म्योच्चित्तगतं, तेन । गुरोर्धर्मोऽवार्थस्य
निवेदनीयम्—“भवदीयाः हं किङ्करोऽयम् न भवोऽर्पितमग्रस्य
नाथाः ” इत्येवं समर्पणम् । सर्वथैव समस्तैरङ्गि प्रकारैर्द्विप-
द्वचतुष्पदधनाऽऽयर्पणलक्षणेन प्रभृतिभिर्वा, न तु कथञ्चि-
दनिवेदनम् । दृढमत्यर्थमव्यभिच रितया । कस्य निवेदनम् ? ।
इत्याह—आत्मनः स्वस्य । अत्र दीक्षायां दत्तायां सत्यामिति
गाथाऽर्थः ॥ २६ ॥

अथ तदार्थमनिवेदनं गुरुः प्रतिपद्यते । न वा ? यदि न प्रति-
पद्यते तदा न गुरुः निष्फलत्वात्सत्येत्याहुः परिहरन्नाह—
एषा खलु गुरुभची, उक्ताया एम दाण्डधर्मो उ ।

भावीवसुद्धीर्षं ददौ, इह्रा वि य वीर्यमेयस्स ॥ ३० ॥
यदतद् गुरुणां सर्वथाऽऽत्मनिवेदनमनन्तराक्रमेणा इयं, खलु-
वीर्यालक्ष्णं यथाऽवधारणं, तेनैव न त्वन्यापि । यदाह—
“का भक्तिस्तस्य येनाऽऽत्मा, सर्वथा न नियुज्यते । अमर्कः का-
व्यमेवाऽऽहु-र्येनात्पार्थिवोऽनम् ॥१॥ ” गुरुमर्कधर्मोऽवार्थ-
हृमानः । गुरुमर्कश्च स्वदा विधेया दुष्कृतिकान्त्वात् गुरोः, त-
स्माच्च महात्मात्वात् । उक्तं चानन्तराक्षरार्थसेवादि-
“निगदं दुर्गापि न समणाउत्सो । न जहाः अस्मापिपरस्म,
गुरुस्म, भक्तिस्म ॥ ” तथा—“गुरुमर्कः धृतशत्रो भवेत् कल्पत-
रूपमम । लोकहितयभावित्य-स्मनः स्युः सर्वसम्पदः ॥१॥ ”
तथा अमुकस्थं इत्युक्तं उक्तम् । (एव लि) इहोत्तरस्यैव
कारार्थस्य तुल्यशब्दं सम्बन्धादि पञ्चायमेव गुरोरात्मनिवेद-
नयो नाथः । सम्बन्धनदानं हि तदर्थकं दत्तं स्यात्, आ-
त्मदानं तु सर्वमपीत्यामदानधर्मस्यैवात्कृत्या । दानधर्मो
वितरणरूपं कुशलानुष्ठानम् । विधेयधर्मा महात्मात्वात्कृत्वा-
न् । यदाह—“दानार्कीलिः सुधाशुभ्रा, दानार्त्वाभायसुसम-
म् । दानान्कामार्थमाज्ञाः स्यु-दानधर्मो वरस्ततः ॥ १॥ ” कि-
यथाकर्तृशब्दोऽपि आत्मनिवेदनमुत्कृष्टदानधर्मो भवति ? , ने-
त्याहः भावविशुद्ध्या परिणामनिष्कलकृतया दृढमत्यन्तम् प-
रिणामकलङ्कं च कीर्त्याद्यपेक्षितं । तद्वद् भावशुद्धयमेव कि-
म्यदिदयाह—(इह्रा वि य लि) दत्तम्, ऽव्यथाभावविशु-
द्धिर्वाचकं इत्यर्थः । अपि चेति पुनःशब्दार्थः । बीजमिव बीजं
हेतुर्भवेतीति । द्रव्यतोऽपि सद्गुणान्नस्य प्रायो भावानुष्ठान-
कारणत्वेति तस्योत्कृष्टदानधर्मस्याऽऽत्मनिवेदनमिति प्रकृत-
म् । इति गाथाऽर्थः ॥ ३० ॥

कथमिदं भावविशुद्धयभावपूर्वकमात्मनिवेदनमुत्कृष्टदान-
धर्मबीजं भवतीत्याह—

जं उनमचरियमिणं, सोऽं पि अणुत्तमा ण परेति ।
ता एयसगासाओ, उक्कोसो होइ एयस्स ॥ ३१ ॥

यद्यस्मात्कारणात् उत्तमचरितं सत्पुरुषचेतिनम्, इदमन-
न्तरं शीनमारमनिवेदनम्, श्रोतुमप्यार्कण्ययितुमपि, आस्ता-
मनुष्ठानम् अणुत्तमा अस्त्युत्तमाः । न पारयन्ति न शकुन्व-
न्ति, तथाविधबीजैरहितत्वात्संसारम् । तत्समात्कारणादेतत्स-
काशादेतस्माद्भावविशुद्धिर्दिग्धाहतीति मनुष्यचरितक—

पाऽऽत्मनिवेदनादर्थः । तुल्यशब्द एवकारार्थः । तत्प्रयोगं च
दर्शयिष्यामः । प्रकृते उक्तयोः भवत्येव जायत एव । एतस्या-
नन्तरगाथाद्विज्ञानधर्मस्य । इदमुक्तं भवति—यद्यप्यात्मनिवेदन-
रूपा दानधर्मो विशुद्धभावाऽऽपि विधीयमानोऽनुकृष्टो भ-
वति तथाऽऽणुत्तमचरितरूपत्वात्सत्यानुकृष्टतामिति सत्प्रभृताया
भावविशुद्धेति तस्योत्कृष्टदानधर्मबीजं भवतीति । अतः सा-
धूतम्—“इह्रा वि य वीर्यमेयस्स लि । ” अतो गुरुणाऽप्रति-
निपद्यत्वेऽपि न निष्फलताऽऽत्मनिवेदनस्येति गाथाऽर्थः ॥ ३१ ॥

अथ यदि तदार्थमनिवेदनं गुरुः प्रतिपद्यते, तदाऽधिकर-

णदोषो गुरोः स्यादित्याहुः परिहरन्नाह—

गुरुषो वि शाहिगरणं, ममत्तरहियस्स एत्थ वधुम्मि ।

तन्भावमुद्धिहेतुं, आणाएइ पयडमाणस्स ॥ ३२ ॥

गुरोरपि न केवलं दीक्षितस्याऽऽत्मनिवेदननिष्फलत्वलक्षणे
दोषोऽभिहितमुक्तं भवति धर्माभावात्स्याऽपि, न वैव । अवि-
क्रियते गुणतायेनेनाऽऽत्मन्यधिकरणम् । दीक्षितनाऽऽत्मनि
निवेदिने परिग्रहाऽऽस्मात्पुनरिति दोषो भवतीति गम्य-
ते । किम्भूतस्येत्याह—ममत्तरहितस्य निःसङ्गस्य । कृत्याह—
अनेतस्मिन्ननन्तराह, वस्तुनि पदार्थे दीक्षितस्य नदीयाऽऽप-
र्यवत्स्याऽऽदिके । पुनः किम्भूतस्येत्याह—प्रवर्तमानस्य व्या-
प्तियमाणस्य । कया ? आहवा आत्मोपदेशेन । किमर्थम् ? तद्भा-
वशुद्धिहेतुं दीक्षितस्य परित्यागमिवाशोधनहेतोः । एवं हि प्र-
वृत्ता तस्य भावशुद्धिरुपजायत इति । एवं चेद्विज्ञानप्रयो-
गो यदुत दीक्षिताऽऽत्मनिवेदनं गुरोरधिकरणं न भवति,
ममत्तरहितत्वात्, शरीराऽदिवर्तिन इत्यतोऽऽह— । न च
ममत्तरहितत्वमसिद्धं, तदुपकारायाऽऽहवा प्रवृत्तत्वाच्चरि-
त्वापकाराय भोजनाऽऽर्थावेतिन गाथाऽर्थः ॥ ३२ ॥

एवं दीक्षाविधिं परिसमाप्य दीक्षितोपदेशं प्रत्याचार्थ-
स्योपदेशमाह—

शाऊण य तन्भावं, जह होइ इमस्स भाववुद्धिं लि ।

दाणादुवदंसाओ, अण्ण तह एत्थ जइयव्वं ॥ ३३ ॥

ज्ञात्वा च विज्ञाय पुनः, तद्भावं दीक्षितपरिणाममाका-
राऽऽदिभिः । यदाह—“आकुरे रिङ्गित्तं गेत्ता, चेत्था भायंतेन
च । नेत्रवक्कचिकरिश्च, गृह्णतेऽनयेते मनः ॥ १ ॥ ” यथा
येन प्रकारेण भवति जायते । (इमस्स लि) अस्य दीक्षा-
तस्य, धर्मशुद्धिर्दीक्षा सन्निधिः । इतिशब्दः । सत्तातो ।
तस्य च “जइयव्वं ” इत्यत्र गद्यान्ते प्रयोगः । दानाऽऽदीनां
वितरणप्रभृतीनाम् । आदिशब्दाद् गुरुसेवातपःप्रभृतीनां चा-
पदेशः । प्रवर्तमानादित्यस्य कुसंस्मरणेनोपदेशऽऽदेः स तथा तत्र
दानाऽऽनुपदेशाऽऽदी, अनेन दीक्षाऽऽच्चरिणः । तथा तेन प्र-
करणे, अत्र दीक्षायां दत्तायां सत्याम्, यतितत्त्वं यत्ना वि-
धेयः । तत्र दानोपदेशो, गुरुसेवापदेशश्च यथा—

“न्यायात् स्वल्पमपि हि, भूत्यानुपरोधतो महादानम् ।

दीनतपस्यादी गुरुर्बहुभया दानमन्यते ॥ १ ॥

एवं गुरुसेवाऽऽदि च, काले साद्योगविप्रवर्जना ।

इत्यादिकृत्यकरणं, लोकात्तरतावसंभ्रान्तं ॥ २ ॥ ”

इति गाथाऽर्थः ॥ ३३ ॥

इदं च मिथ्यात्वप्रतिक्रमणः॥५॥ ध्यात्मनिवेदनाः॥ दिवा दीक्षाविधानं यादृशैः शिष्याः॥५॥ चार्थोऽङ्कुरतस्तदाशायय वर्धयितुमाह-
इयश्चामुगुलुञ्जो खलु, शिरपरिस्संगो पदत्परसिङ्गो जो ।

इय जघद न उग्य अग्रो, गुरु वि एयारिसो चैव ॥३४॥

ज्ञानाऽऽदिगुणयुतः खलु सम्यक्ज्ञानश्रद्धागुरुकर्मकिस्रवप्रभृ-
तिगुणसंपन्न एवेति, यत इति सम्बन्धः । खलुगवधारणे ।
निरभिष्टङ्को मिथ्याहृदयवहारेषु बाह्यद्रव्ये च निःस्पृहः ।
पदार्थरसिक आगमोक्तदेवत्ववगुरुतत्त्वाऽऽभ्यस्तप्यजीवाऽऽदि-
भावप्रतीतियुक्तः । चशब्दः समुच्चयः । यो दीक्षितजीवः, स इति
गम्यते । इत्यनेन प्रकारेणाऽऽनन्तरोक्तमिथ्यात्वप्रतिक्रमणस-
म्यक्त्वप्रतिपत्त्यात्मनिवेदनाऽऽदिलक्षणं । यतत यत्नं करो-
ति न पुनरन्यो ज्ञानाऽऽदिगुणयुतादपरः, एवंविधयत्नस्य
ज्ञानाऽऽदिगुणयोगसाध्यान्वा । तथा गुरुत्वं न केवलं शिष्य
एवंविध एव एवं यतने धर्मोऽऽचार्थोऽप्येतादृश एव ज्ञानश्र-
द्धान्वाचारिणश्चिन्ताऽनुग्रहवृद्धिसाध्याप्रमादाऽऽदिगुणयुतो नि-
सङ्गः पदार्थरसिकश्चेत्यर्थः न पुनरन्यो ज्ञानाऽऽदिगुणस्य प्रा-
गुक्तविधावशक्त्यान्वससङ्गस्य दीक्षितानाऽऽमानवेदनं कृते-
ऽभिष्टङ्गसंभवेन तद्वाद्यवृद्धयर्थमाह्वया प्रवर्तनासम्भवात्, पदा-
र्थरसिकताशून्यस्य च देवतत्वाऽऽदिप्रतिपादकत्वाभावादिति ।
चैशशब्दोऽवधारणार्थः । दर्शितं चावधारणार्थः । इति गाथा-
॥ ३४ ॥ यथाविधौ दीक्षकदीक्षितौ यथावदीक्षासाध-
कौ स्यातां तथाविद्यानुक्तौ, (प्रथमं प्रव्रजतः उपधिग्रहणम्
'उच्यते' शब्दे १०६८ पृष्ठे 'णिगम्यथस्' १५ इत्यादिना
स्वेषेण प्रतिपादितम्)

अथ यथावदीक्षितानां प्रशंसामाह-

धम्मामयेमोङ्गो, धम्मा चट्ठेति एयरीईए ।

धम्मा बहु मसते, धम्मा जे ण प्पदूमति ॥ ३५ ॥

धम्मनां भावधनलक्षणां तन्मात्राणां वा, सध्वानामिति
गम्यते । एतद्भाषां जिनदीक्षाया सह सम्बन्धः । तथा तथा-
ङ्गोऽपि धम्माः पुरयवन्तः, वेष्टन्ते प्रवर्त्तन्ते, एतन्नीत्या दी-
क्षाध्वमगन्तुपगन्तव्यायन शिकालं जिनवन्दनपूजनाऽऽदिना ।
तथा धम्माः पुरया बहु मन्यन्ते बहुमानविपरीकुर्वन्ति,
दीक्षितान् दीक्षां वा स्वयं तां कर्मदेशादप्रतिपन्ना अप्रीतिः
तथा धम्माः पुरया ये जीवाः, न प्रवृत्त्यन्ति न प्रदिष्टा भव-
न्ति, दीक्षायामिति गम्यते । बुद्धसत्त्वा हि न केवलं तां न
प्रतिपन्ते, मोहान्धतया तस्यामेव ठेपिणा भवन्तीति ।
वर्धयति च-'' विहिअप्रओसो जेसि, आसन्ना ते वि सुदप-
स सि । बुद्धमिगारेण पुण सु-खदेसणा सिहनायसमा ॥१॥ ''
इति गाथाऽर्थः ॥ ३५ ॥

अथ दीक्षितानन्तरं दीक्षितेन यद्विधेयं तदुपदिशन्नाह-
दासमह जहापत्ती, सद्धासंवेगकमजुयं णियमा ।

विहवाणुसारमो तह, जयावयारो य उच्चिओ ति ॥३६॥

दानं प्राप्तुकर्णीयवत्तथावाच्यतामाऽऽतीतां सङ्गाऽऽदिभ्यो वि-
तरणम् । यतः सर्वेविरतिदीक्षाभधिकृत्योक्तम्-''स्यतययगुल-
नोरस-कालुगपडिलाहणं समणसंवे । अन्नह गणिवायमाणं,
तद्वसह स्ववसण गच्छस्स ॥ १ ॥ '' (अनन्तरं वरुणं) अ-
थेति दीक्षाग्रहणानन्तरम् । यथाशक्ति शक्तेरनतिक्रमणं, वि-

स्वविज्ञानरूपमित्यर्थः । दातव्यमिति शेषः । किम्भूतं तदि-
त्याह-अन्ना स्वकीयोऽभिलाषः, पराननुत्तिरित्यर्थः । संवे-
गो मोक्षभिलाषः, क्रमो देयद्रव्यपरिपाटिलोककृदा यथा-
ज्येष्ठता वा, एतियुतं संयुक्तं यत्तथा । नियमादवश्यमेवावेन ।
तथा विभवावुसारतो विभवावेत्तया । तथाशब्दो विध्यन्तर-
प्रतिपादनपरवाक्योपलक्षार्थे उन्साराध्याऽऽतीतं द्रष्टव्यः । अ-
थवा-तथेति तेन प्रकारेण लोककृदेन, जनोपचाराः स्वजनाऽऽ-
दिलोकपूजा । चशब्दः समुच्चयः । उचितः स्वपरयोग्यताऽनु-
रूपो, विधेय इति गम्यम् । इतिशब्दः समाप्तिः । तेनेतावदेव
दीक्षाऽनन्तरकृत्यमित्यर्थः स्यादिति गाथाऽर्थः ॥ ३६ ॥
एतावत्प्रत्यल्लक्षणापि दीक्षा सम्यगन्यथा च स्यात्संशयं सम्य-
गदीक्षिते कथमवसेपम् ? उच्यते-लिङ्गतोऽनन्तान्यथा अह-
अहिगयगुणसाहमिम्य पीईवोहगुरुभक्तिवृद्धी य ।

लिङ्गे अवविचारी, पङ्क्तिद्वयं सम्भोदकस्वा ॥ ३७ ॥

अधिकृता दीक्षाप्रतिपत्त्याऽङ्गीकृताः प्रस्तुता वा अधिकृता वा
प्राप्तास्ते च ते गुणाश्च सम्यक्स्वतन्त्रमनवप्रशमसंयोगानिर्वा-
स्तिकत्वावुक्त्याशुधाधर्मगणदेवाऽऽदिवैद्यावृत्त्यकरणः-
५-
द्व्याऽधिकृतगुणाः, ते च साधर्मिकप्रतिष्ठ समानधर्मिका-
नुरगाः बोधश्च तत्साधयगमोऽगुरुभक्तिश्च धर्मोऽऽचार्थोऽनुरगा
इति द्वन्द्वः । अतस्तासां बुद्धिदीक्षाध्वमरादाश्रय वर्धनमिति
समासः । चशब्दः पुनरर्थः । तद्भाषना ध्वम-लभ्यगुदी-
क्षायां दानाऽऽदिकं तावदनन्तरकृत्यमां वहुतगुणसाधर्मिक-
प्रतिबोधगुरुभक्तिवृद्धिः पुनर्लिङ्गं गमकं विह्वलव्यभिचार्यका-
न्तिकम्, प्रतिदिवसमहनिशम् ; एतच्चार्थाधिकृतगुणाऽऽदिबु-
द्धिंशेषम् । कस्या लिङ्गमित्यस्याह-सम्यग्दीक्षाया अ-
मिथ्यादीक्षणस्य, एतद्विषयस्तु सामर्थ्यादमन्यगदीक्षायाः ।
इति द्वारगाथाऽर्थः ॥ ३७ ॥

अथ सम्यग्दीक्षाया यथाधिकृतगुणवृद्धिलिङ्गं भवति, तथा
दशयन्नाह-

परिसुद्धभावओ तह, कम्मखओवसमप्राङ्गो होइ ।

अहिगयगुणवृद्धी खलु, कारणओ कजभावेण ॥ ३८ ॥

परिशुद्धभावनाऽतिशुद्धाव्यवसायान् तथेति तथाप्रकारा-
दीक्षाप्रतिपत्तिरूपिदित्यर्थः । वच्यमाणकारणापेक्षया वा समु-
च्चयार्थस्तथाशब्दः । कर्मेणाऽधिकृतगुणाऽऽवरणस्य क्षयोप-
शमो दीक्षाप्रतिपत्तिरूपपरिशुद्धभावजन्यो विगमविशेषत्वेन
न यो योगः सम्बन्धः स तथा नतः कर्मक्षयोपशमयोगतः ।
किमप्याह-भवति जायते । काऽने ? अधिकृतगुणवृद्धिः स-
म्यक्त्वाऽऽदिगुणवर्धनम् । खलुर्वाक्याल्लक्षणेऽवधारणे वा । अ-
वधारणार्थं च वास्य अवलोक्येयं प्रयोगो दृश्यः । केन
कारणैर्नैतदेवमित्याह-कारणतो हेतोः सकाशान् कार्यभावे-
न फलमद्भावान् । तत्र दीक्षापरिशुद्धभावः कारणकारणं,
कर्मक्षयोपशमस्तु कारणम् । तथा शब्दवृत्तिरित्यव्याख्यान-
पते तु परिशुद्धभावः कर्मक्षयोपशमश्चेति कारणद्वयम्, अ-
धिकृतगुणवृद्धिश्च कार्यम् । अतः परिशुद्धभावकूपसम्यग्दी-
क्षायामधिकृतगुणवृद्धिः कार्यत्वाद्लिङ्गं भवति । इति गाथा-
ऽर्थः ॥ ३८ ॥

अथ साधर्मिकप्रतिबुद्धिर्यथा सम्यग्दीक्षाया लिङ्गं भवति
तथा दशयन्नाह-

धम्माम्मि य बहुमाणा, पहासभावेण तदशुरागाओ ।

साहस्यपतिपि उ, इदि बुद्धि धुवा होइ ॥ ३६ ॥

धर्म दीक्षारूपे दीक्षितजनानुष्ठेयधृतवारिकरूपे च, चराध्वः समुच्चयार्थो भिन्नक्रमश्च । बहुमानात्पक्षपातात्, प्रधानभावेन प्राधान्याच्च धर्मप्रधानत्वाद् साधर्मिकाणामिति हृदयम् । तदनुसंगानात् साधर्मिकत्वेद्वात् । इह यथापि साधर्मिकशब्दः परपदे समस्तश्च वर्तते, तथापि तच्छब्देन स एव संस्पर्शनीयः, वक्ष्या तथैव विवक्षितत्वात्, वक्ष्याधीनत्वाच्छब्दप्रवृत्तेः, इत्येते त्रैविध्यः प्रयोगस्तत्र तत्रेति । किं व्यादित्याह—साधर्मिकप्रतिः समानधर्मजनविषयमेव जन्यवात्सल्यस्य । कार्ये कारणोपचारात् । तुशब्दः पुनरर्थः । तद्भावनोक्त्यैव—परिशुद्धभावतोऽधिकृतगुणानां वृद्धिर्भवति, साधर्मिकप्रतिः पुनर्धर्मवद्भुतानां साधर्मिकातुरागादिति । अथ वा—धर्मे बहुमानात्पीतिमात्रात् प्रधानभावेन धर्मस्योत्तमत्वमुज्जया तदनुसंगानाच्च धर्मभेदभेदस्यार्थः । धर्मविषययोः प्रीतिभक्त्याद्या विशेयो धर्मा—

“ यत्तादरोऽस्ति परमः, प्रीतिश्च हितोऽद्या भवति कर्तुः । शेषव्यांगेन करो—ति वचनं तन्वीर्यमुत्तानम् ॥ १ ॥ गौरवविशेषयोगाद्—बुद्धिमतां बहिष्कृतपरयोगम् । क्रिययत्तुल्यमपि, अर्थं तद्वत्त्वमुत्तानम् ॥ २ ॥ अत्यन्तवृत्तभां स्तु, पत्नी तद्वद्विता च जननीति । तुल्यमपि कृत्यमनयो—भावं स्वात्प्रीतिर्भक्तिगतम् ॥ ३ ॥ इति । साधर्मिकप्रतिस्तु साधर्मिकातुरागस्य । इदीश्वरप्रदर्शने, वृद्धिर्भवन्तम्, प्रया निश्चिता, भवति जायते । इति गाथाः ॥ ३६ ॥

अथ बोधवृद्धेर्लङ्कितदार्शनायाऽऽह—

विडियागुह्याश्रो, पाएणं सत्त्वक्रमस्त्ववसमो ।

शाणावरणावगमा, शिपमेणं बोहवुत्ति ति ॥ ४० ॥

विदितानुष्ठानाद् दीक्षादीनां तत्समाचाररूपसत्त्वज्ञानं, प्रायेण बाहुल्येन, कस्यापि जीवस्य भावविशेषादेव ज्ञयोपशमो भवतीति प्रायेणेत्युक्तम् । सर्वकर्मज्ञयोपशमो निश्चितज्ञानाऽऽवरणाऽभिधानिकर्मणां विगमविशेषो, भवतीति गम्यम् । धातिकर्मणामिति व्याख्यानम्—“ मोहस्संश्लेषसमो, आश्रोवसमो च उद्दह घाटणं । उद्यकल्यपरिणामा, अद्भुतह विहोति कर्मणं ॥ १ ॥ ” इति वचनात् । ततश्च ज्ञानाऽऽवरणापगमात् धातिकर्मन्तरगतस्य ज्ञानाऽऽवरणीयकर्मणः ज्ञयोपशमाऽऽहः सकाशात्क्रियमेव नियोगेन, बोधवृद्धिज्ञानवर्धनं भवति । इति शब्दो बोधवृद्धिब्रह्मव्यतासमासिसंस्मृत्यर्थः । इति गाथाऽर्थः ॥ ४० ॥

अथ गुरुभक्तिवृद्धेर्लङ्कितदार्शनायाऽऽह—

कल्लाणसंपपाए, हिमिए हेउ जम्भो गुरु परमो ।

इय बोहभावम्भो चिय, जायइ गुरुभक्तिवुद्धि ति ॥ ४१ ॥

कल्याणानामैहिकाऽऽमुष्मिकक्षयसां संपत्संपत्तिः कल्याणसंपत्तयस्तद्वन्धव्यहेतुव्याघ्रादीक्षितसमाचारश्च कल्याणसंपद्वृत्त्येव उत्पन्नस्याः (इति मिति) अस्या अनन्तरोक्षायाः, हेतुः कारणम्, यतो यस्मान्, गुरुधर्मोऽऽचार्यः, परमः प्रधानो वर्तते । ततः कारणान्तमहाभक्तिविषयोऽस्मिति शेषः । इत्यनेन प्रकारेण कल्याणहेतुत्वेन भक्तिविषयो गुरुत्वरित्येव लक्षणं यो बोधो ज्ञानं तस्य यो भावः सत्ता स तथा तस्मादिति बोधभावादेव नाग्यता । ‘ चिय ’ शब्दोऽपचारः ।

गार्थः । जायते भवति गुरुभक्तिवृद्धिरपि धर्मोच्चायैव बुधमानवर्धनमपि, न केवलं स्वहेतोर्बोधवृद्धिरिति गाथाऽर्थः ॥ ४१ ॥

अधानन्तरोक्षदीक्षागुणानामनन्तरफलं दर्शयन्त्याह—

इय कल्लाणी एमो, कमेय दिक्खागुणे महासमो ।

सम्प समापरोतो, पावइ तह परमदिवस्स पि ॥ ४२ ॥

इति ब्रह्मयाचने सम्पदीक्षातुल्यगुणवृद्ध्यादितिल्लिखामि-लक्षणं । कल्याणी कल्याणवान् लोकद्वयभाविक्ल्याण-हेतुभूतदीक्षाऽर्थाः । भवतीति गम्यते । एषाऽनन्तरोक्षरूपो दीक्षितजीवः । तथा क्रमेण परिपाटवा शुद्धशुद्धतरशुद्धतम-येत्यर्थः । दीक्षागुणान् जिनदीक्षाधर्मान् जिनसाध्वामभ-क्तिप्रभावाऽऽर्थात् समावरन्निनि योगः । महासत्त्वो महाभुभावः । सम्पभावोत्तरं, समावरन्ना सेवमानः, प्राप्नोति लभते । तथैव फलान्तरसमुच्चयार्थः । परमदीक्षामपि सर्वविरतिदीक्षामपि, न केवलं कल्याणैव भवति इत्यपिशब्दार्थः । अथवा—कल्याणी स-क्षेप प्राप्नोति तथा परमदीक्षामपि स्थितरदीक्षां प्राप्त इति हृदयम् । शेषं तथैव । इति गाथाऽर्थः ॥ ४२ ॥

अथ जिनदीक्षाया एव परमफलं पददर्शनायाऽऽह—

गरहियमिच्छायारो, भावेणं जीवमुत्तिपगुहविउं ।

योमिसकम्ममुक्को, उवेइ तह परममुत्ति पि ॥ ४३ ॥

गर्हिता निन्दिता मिथ्याऽऽचारो मोक्षमार्गविपरीतत्वमाचारा मिथ्यात्वाविरतिकराद्युपशमलक्षणा अतीतकालाऽऽसेविता येन स तथा परमदीक्षाऽऽचार्या । उपलक्षणत्वाच्चास्य वर्तमानानां मिथ्याऽऽचार्याऽऽचारः संवरणम्, अनातानां च प्रत्याख्यानमिह द्रष्टव्यम् । अन्ये तु मिथ्याऽऽचारलक्षणं वदन्ति—“ बाह्येन्द्रियाणि संवरय, य आन्तरे मनसा स्मरन् । इन्द्रियाधानं विमृष्टाऽस्मा मिथ्याऽऽचारः स उच्यते ॥ १ ॥ ” इति । कथं गर्हितमिथ्याऽऽचार इत्याह—भावेन परमाधेतो न द्रव्येन एव, उपैति परममुक्तिमपि योगः । अथवा—भावेन इत्येतद्वन्तुभूयेत्यनेन सम्बन्धनीयम् । जीवतः प्राणान् धारयतो मुक्तिर्मेतो निःसङ्गताप्रकरणे जीवन्त एव क्लिप्ताम्, अनुभूय संवेद्यः अनुभवन्ति च जीयन्त एव परमदीक्षावन्तो मुक्तिम् । यदाह—“ निजितमदमदनां, वाकायममोविकाररहितानाम् । विमिबुलपरप्राणा—मिहैव मोक्षः सुविहितानाम् ॥ १ ॥ ” निःशेषकर्ममुक्तः क्षीणत-क्लिप्ताम्, उपेत्युपगच्छन्ति, तथा तेन प्रकारेण जिनदीक्षाजनितगुणप्रकरणेन वृत्तिलक्षणेन, परममुक्तिमपि सकलकर्मशुद्धिगमपि, न केवलं परमदीक्षामपि प्राप्नोतीत्यपिशब्दार्थः । इति गाथाऽर्थः ॥ ४३ ॥

अथ प्रकरणोपसंभारार्थाऽऽह—

दिक्खाविहाणमेयं, भाविजंते तु तंतीतीए ।

सहअणुसुवंधगारं, कुमाहिरिहं लहुं कुणइ ॥ ४४ ॥

दीक्षाविधानं जिनदीक्षाविधिः, एतद्वन्तरोक्षम्, (भाविजंते तु स्ति) भाव्यतममपि पशोलोच्यमानमपि, आस्तामासेव्यमानम्, सहअणुकापुनरेवमकाप्यामिति गम्यम् । अथ भाव्यतममेव नामाश्रयमात्रमपिः तुशब्दोऽपिशब्दार्थः, एवकाराथो वा । तन्ननीत्याऽऽगमन्यायेन । कयो-

रित्याह-सहृदेकदा न पुनरपि बन्धो मोहनीयकर्मोत्कृष्ट-
स्मितिबन्धनं ययोस्ती सृष्टद्वयवैयर्थ्यको तयोः सृष्टद्वयक-
स्यापुनर्वैयर्थ्यकस्य चेत्यर्थः । तत्र यो यथाप्रवृत्तकरणेन प्र-
तिप्रदेशमागतोऽभिप्रक्षप्रस्थिः सृष्टद्वयाकृष्टा सागरोपमको-
टीकोटीसप्ततिलक्षणां स्थिति भन्त्ययस्यौ सृष्टद्वयक उ-
च्यते । यस्तु तां तथैव लपयन् प्रस्थिप्रदेशमागतः पुनर्न
तां भन्त्यस्ति भन्त्यस्ति च प्रस्थि साऽपुनर्वैयर्थ्यक उच्य-
ते । एतयोश्चाभिप्रक्षप्रस्थिवेन कुग्रहः सम्भवति, न पुनर-
विरतसम्यग्प्रवृत्त्यादीनां, मार्गोभिसुखमार्गपतितयोस्तु कुग्र-
हसंभवेऽपि तस्याग एव तद्भावनामात्रसाध्य इत्यत उक्तं
सृष्टद्वयकापुनर्वैयर्थ्यकारिति । एतयोश्च भावसम्यक्स्वा-
भावाद् दीक्षायां द्रव्यसम्यक्स्वमेवभावोपन्य इति । कुग्रह-
विरहमसृजिनित्येवविशेषविवोगं, लघु शीघ्रं, करोति विघ-
ने । हह विरहशब्देन हरिप्रद्वाराऽचार्यकृतत्वे प्रकरणस्यास्याः
ऽवस्थितं विरहाङ्गत्वात्सम्यक्त्वेव सर्वत्र । इति नाथाऽधेः ॥७४॥
पञ्चा० २ वि० ० ।

(२३) इह तु परं तत्फलमभिधानुमाह-

स एवमभिसिद्धे परमभवे मंगलालए जम्भजगरमरगरहि-
ए पहीलसुह अशुवेधमत्तिवजिए संपतनिससरुवे अकि-
रिए सहावसंडिए अशंतनोए अशंतदमेणे ॥

स प्रकान्तः प्रमज्याकारो, एवमुक्तेन सुखपरम्पराप्रकारेणा-
भिसिद्धः सन् । किम्भूत इत्याह-परमब्रह्म, सत्ताशिवत्वेन । म-
ङ्गलाऽऽलयः, गुणोत्कर्षयोगेन । जम्भजगरमरगरहितो निमित्ता-
भावेन । यथोक्तम्-“ दग्ध बीजे यथाऽन्यन्तं, प्रादुर्भवति ना-
ङ्कुरः । कर्मबीजं तथा दग्धं, न रोहति भवाङ्कुरः ॥१॥ ” इति ।
प्रयोगेण्युक्तं प्रकान्तं अनुवन्धशक्तिर्वाजितः अशुभमङ्गीकृत्या-
ऽत एव संप्रानाजितस्वरूपः केशलो जीवः, अक्रिया गमनाऽऽ-
दिगुण्यः, स्वभावसंस्थितः सांनिर्दकधर्मवान् । अत एवाऽऽ-
ह-अनन्तज्ञानोऽनन्तदर्शनः ज्ञयानन्तत्वात् स्वभावश्चास्याय-
मेव । यथोक्तम्-“ स्थितः शान्तोऽयुजजीवः, प्रकृत्या भावयुद्ध-
या । चन्द्रिकावच्च विज्ञानं, नदावरणमश्रवन् ॥ १ ॥ ”

अथ कीदृशोऽसौ वशोरूपाभ्यामः, इत्याशङ्क्योपाहायाऽह-
सै न सदे, न रुवे, न गंधे, न रसं, न फामि, अरुची
सत्ता अशित्यथसंयदाशा अशंतविशिआ कपकिआ मन्वा-
बाहविबजिआ मन्वाह निरविक्खा थिमिआ पसंता । अमं-
जोगिए एसारुंदे अशो चैव परे मए । अविक्खा अणा-
गंदे, संजोगो विशोगाकारणं, अफलं फलमेवाशो विशि-
वायपरं खु तं, बहुमयं मोहाशो अशुहाणं, जमितो विवज्ज-
शो, तशो अणुत्था अपज्जवांमिया, एम भावरिज परं ।
अशो वुत्ते उ भगवया । नागापेण जोगो एअस्स । से
सरुवसंडिए । नागामममत्थ । न सत्ता सदेतरुमुवेइ । अ-
चित्तमेअं केवलिंगममं तत्तं निच्छयपमपेअं । विजोगवं च
जोगो ति न एस जोगो भिणं लक्खणमेअस्स । न इ-
त्ताविक्खा सहवो खु एसो अशंतमुहमहावक्को । उवमा
इत्थ न विज्जइ । तम्भावेणुभो परं तम्मेव । अणा ए-

सा जिणाणं सव्वएणुणं अवितहा एयंतओ । न वितहे
निमित्तं । न चानिमित्तं कज्जं ति । निर्देसणमित्तं तु नवरं ।

स सिद्धः न शब्दो, न रूपं, न गन्धो, न रसो, न स्पर्शः,
पुद्गलधर्मव्यादमीषाम् । अभावस्तर्ह्येत्येति चेत् नेत्याह-अक-
र्षिणी सत्ता ज्ञानवत् । अतिरन्ध्रस्थसंस्थापना, इदं प्रकाशमा-
पश्रमिथ्यम्, इदं स्थितमित्यर्थं, न इत्यर्थम् अनित्यंस्थम्,
संस्थानं यस्य । अकर्षिण्याः सत्तायाः सा यथोक्ता । अन-
न्तबीर्या इयं सत्ता प्रकृत्यैव । तथा कृतकृत्या तन्निष्पाद-
नेन निवृत्तनच्छक्तिः । सर्वाऽऽधाधाविर्जिता द्रव्यतो भा-
वतश्च । सर्वथा निरपेक्षा, तच्छुक्त्यपगमेन । अत एव
स्तिमिता प्रशान्ता सुखप्रकाशेन कृता निस्तरङ्गमहोदधि-
कल्या । एतस्या एव परमसुखस्वमभिधानुमाह-असांयोगि-
क एष आनन्दः, सुखविशेषः । अत एव निरपेक्षत्वा-
त् परो मतः प्रधान इष्टः । इदं च व्योन्तरेकमाह-अपेक्षा-
ऽनानन्द-आनुत्पद्यतु खन्वान् । अपेक्षमाणाऽऽप्या तन्निवृत्तौ
शेषमाह-संयोगो विवोगाकारणं, तद्वसानतया स्वभाव-
त्वात् । अकलं फलमेतस्मान् संयोगान् । किमिति ? अत
आह-विनिर्वायपरमेव तत्संयोगिकफलम् । कथमितं बहुम-
त् ? इत्याह-बहुमतं मोहादवधानां पृथग्जनाना-
म् । तत्रापि निबन्धनमाह-यदतो विपर्ययः, मोहा-
द एवाफलं फलबुद्धिः । ततो विपर्ययादर्थो अस-
त्तनुत्था अयथेवसितोः सानुबन्धतया । एवमेव भावरिपुः
परो मोहः, अत एवोक्तो भगवता तीर्थक्षेत्रः । यथोक्तम्-
“ अस्माकृतो रिपु अशो, पाणिणं णव विज्जइ । एतोऽस-
क्रिया तीप, अणुत्था विस्मृतो सुहा ॥ १ ॥ ” यदि सं-
योगो दुष्टः कथं सिद्धस्याऽऽकाशेन न स दुष्टः ? इत्याशङ्क्या-
ऽह-नाऽऽकाशेन सह योग एतस्य सिद्धस्य । किमिति ?
अत आह-संस्वरूपसंस्थितः सिद्धः कथमाधारमन्तरेण स्थि-
तिः ? इत्याह-इत्याऽऽह-नाकाशमन्यत्राऽऽधारे । अथैव यु-
क्तिर्न सत्ता सत्तन्त्रमुपेति, तयाऽन्यथाऽन्यद्वयः । अस्मिन्-
मेतत्प्रस्तुतं केवलिंगम्यं तथ्यम् । तथा निश्चयमन्तमेव
हारमन्तं ग्यन्त्या सत्यपि तस्मिन्निदं तत्संयोगशक्तिस्त्वान्
मूपपन्नमेव । अभ्युच्चयमाह-वियोगावशो योग इति कृत्वा
नेप योगः सिद्धाऽऽकाशयोगेति भिन्नं लक्षणमेतस्याधिकृत-
योगस्य, न चात्रापेक्षा निश्चयः । कथं लोकान्ताऽऽकाशगम-
नम् ? इत्याह-स्वभाव एवैव तस्य । अनन्तसुखस्वभावकलः
कर्मलव्यवह्वः । कीदृशमस्यानन्तं सुखम् ? इत्याह-उप-
माऽत्र न विद्यते, विदुलुले । यथोक्तम्-“ स्ववं शेषं हि
तत्रैव, कुमारी स्त्रीतुल्यं यथा । अश्रेणी न विज्ञानाति,
सम्यक् ज्ञान्यवबद्धम् ॥ १ ॥ ” अत एवाऽऽह-नद्वावे सि-
द्धसुखभावे अनुभवः परं तस्यैव । एतदपि कथं ज्ञायते ?
इत्याह-आत्मा एषा जिनानां, वचनमिदंस्थः । किंविशिष्टा-
नाम् ? इत्याह-सर्वज्ञानाम् । अत एव अवितथा, एकान्ततः
सत्येत्यर्थः । कुतः ? इत्याह-न विनयवत्त्वे निमित्तं रागाऽऽय-
भावात् । उक्तं च “ रागादा हेपादा, मोहादा वाक्कमुच्यते हा-
नुतम् । यस्य तु भैने दोषा-स्तस्यानुत्तरकारणं नास्ति ॥१॥ ”
न चानिमित्तं कायमिदंस्थि । तथा जित्ताऽऽका । एवं स्वसंवेद्यं
सिद्धसुखमिदंस्थानावः । निवृत्तेशमभां तु नवरं सिद्धसुख-
स्येदं वक्ष्यमाणलक्षणम् ॥

सर्वसत्तुक्त्व एव सव्यवहारिविगमे सव्यवच्छासंजोगेयं स-
व्यवच्छासंपरीए नारिसमेयं, इतोऽन्यंतगुणं तं तु भाव-
सत्तुक्त्वयादितो । रागादयो भावसत्तु, कम्पोदयावा-
हियो, परमलदीओ अट्टा, अशिक्षेच्छा इच्छा । एवं
तुदुममेयं न तत्तओ इत्येयं गम्भ । जइ सुइं व अज-
इया । आरुगसोहं व रोगिणं ति विभासा । अचित्तमेयं
सखेणं । साइअपजवसिअं एगसिद्धाविक्षाए । प-
वाहओ अशाइ । ते वि भगवंतो एवं । तथा भव-
चाहभावओ । विचित्तमेयं तहाफलभेण । नावि-
चित्तं सहकारिभेओ तदविक्रयो तओ ति अशेणंतवाओ
तत्तवाओ । स खलु एवं इहरहेगंतो भिच्छवमेसो न इतो व-
वत्या । अशारिहमेयं । संसारिणो उ सिद्धवं । नाबद्धस
मुत्ती सदत्तरहिआ । अशाइमं बंधो पवाहेणं अईअकाल-
तुल्लो । अवद्धबंधे वा मुत्ती पुणो बंधपसंगओ अवि-
सेसो अबुद्धमुक्कायं । अशाइजोगे विविओगो केणोवल-
नाएणं । न दिदिक्खा अकरणस्स । न यादिद्विम्म एसा ।
न सहजाए निविची । न निविचीए आयुट्ठाणं ।

सर्वयुक्तं सति तथा सर्वव्यापिगमे, एवं सर्वार्थसं-
योगेन सत्ता तथा सर्वच्छासंप्राप्त्या यादृशमेतत्सुखं भवति,
अतोऽन्यंतगुणमेव सिद्धसुखम् । कुतः ? इत्याह—भावशु-
क्त्याऽऽति । आदिशब्दाद्भावस्याधिगमाऽऽद्यो वृत्त-
मं । तथा चाऽऽह—रागाऽऽद्यो भावशब्दः रागद्वेषमोहाः,
जीवापकारित्वात् । कर्मोदया व्यापयः, तथा जीवपीड-
नात् । परमलभ्यस्त्वयोः, परार्थहेतुर्नेन । अनिच्छेच्छा
इच्छा सर्वथा तस्मिन्नुत्था । एवं स्वप्नमेतत्सुखं न तत्त्व-
तः परमाधेन इतरेण गम्यते । असिद्धेन निदर्शनमाह—य-
त्तिसुखमिवाऽयत्तिना विशिष्टज्ञाप्त्योपशमिकभाववैधत्वाद्यस्य,
पचमातोऽन्यसुखमिव रोगिण्येति । उक्तं च—“रागाहंमभा-
वे, जं होइ सुहं तयं जिणो सुणइ । स हि समिवायगहि-
ओ, जाणइ तदभावजं सांक्खं ॥ १ ॥” इति विभाषा
कर्तव्या । सर्वथाविन्यमेतत्स्वरूपेण सिद्धसुखं न तत्पतेना
मन्यन्विष्यत्यात् । साधपर्यवसितं प्रमाणं एकसिद्धापि-
क्षया न तु तत्प्रवाहमधिकृत्य, प्रवाहतत्स्वनादितदोचमाश्रि-
त्या । तथा चाऽऽह—नेऽपि भगवन्तः सिद्धा एवं एकसिद्धा-
पेक्षया साधपर्यवसिताः प्रवाहपेक्षया अनाद्यपर्यवसिता
इति । समाने भवत्वाऽऽदौ कथमेतदेवम् ? इत्याह—तथा-
भ्यत्वाऽऽदिभावान् । तथाफलपरिपाकीहं तथाभ्यत्वं ।
अत एवाऽऽह—विचित्रमेतत्तथाभ्यत्वाऽऽदि कुतः ? इत्याह—
तथा कलभेन कालाऽऽदिभेदाविकलभेदेत्यर्थः । समा-
ने भवत्येव सहकारिभेदाफलभेद इत्याह—होहायाऽऽहो-
नाविचित्रं तथाभ्यत्वाऽऽदौ सहकारिभेदः । किमिति ? इ-
त्याह—तदपेक्षस्तक इति तद्वत्त्वभाववैधत्वे तदुपनिपातात्मादि-
ति । अनेकान्तवादस्तत्प्रवादः सर्वकारणसामर्थ्याऽऽपादना-
त् स खल्वनेकान्तवाद एवम् । तथाभ्यत्वाऽऽदिभावे इतर-
थेकान्तः सर्वथा भवत्याऽऽदेस्तुल्यतायाम् । तऽ किं ?

इत्याह—मिथ्यात्वमेव एकान्तः । कुतः ? इत्याह—नातो
व्यवस्था एकान्तात् भव्यत्वाभेदे सहकारिभेदस्यायोगात्
तत्कमेताभावात् । कर्मणोऽपि कारकत्वात् अतस्त्वभावस्य
च कारकत्वासम्भवादिति भावनीयम् । अत एवाऽऽह—अ-
नाहृतमेतदेकान्ताऽऽध्ययम् । प्रस्तुतप्रसाधकमेव न्याया-
न्तरमाह—संसारिण एव सिद्धत्वं मान्यस्य । कोऽयं निय-
मः ? इत्याह—नाबद्धस्य सुक्तिः तपिचकी, इत्याह—शब्दा-
थरहितावस्थाभावेन । अयं खानादिमान् बन्धः प्रवादण
संतत्या । कथं युक्तिसङ्गतोऽभूतिभावेन इत्याह—अतीतकाल-
तुल्यः सिद्धिप्रवाहेणानादिमाननुभूतवर्त्तमानभावः । य-
थोक्तम्—“भवति स नामातीतः, प्राप्ता यो नाम वर्त्तमान-
त्वम् । एष्यञ्च नाम स भवति, यः प्राप्यति वर्त्तमानत्वम्
॥१॥” किं चाऽबद्धबन्धने प्रथमे अमुक्तिमुक्त्यभावात् । कुतः ?
इत्याह—पुनर्वेधसम्पन्नात् अबद्धत्वेन हेतुना । तथा चाऽऽह—
अविशयो बद्धमुक्त्योरिति । अनादिचित्तं बन्धं मोक्षभावात् ।
तत्स्याभायिकत्वेनन्याशङ्कानिराशयाऽऽह—अनादियोगेऽपि
सति वियोगोऽविरुद्ध एव काश्चनोपलब्धादेन लोके तथाद-
शानात्, योगो बन्ध इत्यनर्थोत्तरम् । आदावबद्धस्य दिदृक्षा,
बद्धमुक्त्य तु न सेति दोषाभावादादिमानं बन्धाऽऽस्त्य-
न्याशङ्काव्ययोहायाऽऽह—न दिदृक्षाऽऽकरणस्येन्द्रियविरहितस्या-
ऽबद्धस्य चेतानि । तथा न चाहं एषा दिदृक्षा, द्रष्टुमि-
च्छा दिदृक्षेति कृत्वा सहजैवेधेत्यांकरिराकणयाऽऽह—न
सहजाया निवृत्तिदिदृक्षायाश्चेत्यव्यक्तम् । अस्तु वेयमित्यभ्यु-
पेयं दोषमाह—न निवृत्तौ दिदृक्षाया आत्मनः स्थानं, तदव्य-
तिरेकात् । तथा चाऽऽह—

न यः सहा तस्सेसा, न भवन्तनुल्ला, नायं, न केव-
बलजीवस्त्वमेयं, न भाविजोगादिकषाए तुल्लत्वं, तथा
केवलचेयं सया विसेसओ, तथा सहावकपणमपमासेव ।
एमेव दोसो परिकप्पिआए, परिणामसेओ बंधाइमेउ ति
साह । सवन्तयविमुद्धि ए निरुचरिओभयभावेणं । न
अपभूअं कम्मं । न परिकप्पिअमेयं । न एवं भवादिभे-
ओ । न भवाभावो उ सिद्धी ॥

नान्यथा तस्यैवा आत्मनो दिदृक्षा योगात् । तदव्यतिरेकऽपि
भवत्यस्यैव तस्मिन्नुत्तौ दोगभावा इत्याह—होहायाऽऽह—न
भवत्यतुल्यत्वा न्यायेन दिदृक्षा । कुतः ? इत्याह—न केवलजी-
वकूपमेतद्व्यप्यम् । दिदृक्षा तु केवलजीवकूपेयम् । न भा-
वियोगापेक्षया महदाविभावे तदा केवलत्वेन तुल्यत्वं दिदृक्षा-
या भवत्येन । अत्र युक्तिमाह—तदा केवलत्वेन भावियोगाभावे
सदा अविशेषात्तथा सांसिद्धिकत्वेन तदुभयमपि दिदृक्षाऽऽप-
तिरिति हृदयम् । एवं स्वभाववैधेयं दिदृक्षा या महदाविभावा-
द्विकारदर्शने केवलावस्थायां निवर्त्तते, इत्येतदाशङ्क्याऽऽह—
तथा स्वभावकसत्त्वं केवलाविशेषे प्रकमादिदृक्षाया भावा-
भावस्वभावकलपनमपमासेव । आत्मनस्तद्देहाऽऽपत्तेः प्रक-
तेः पुरुषाधिकत्वेन तद्भावापत्तेरिति गर्भः । अत एवाऽऽह—एव
एव दोषः प्रमाणाभावलक्षणः परिकल्पितानां दिदृक्षायाभ्य-
भ्युपगम्यनानां तथाहि परिकल्पिता न किञ्चित् । कथं तत्र
प्रमाणवृत्तिरिति । तदेवं व्यवस्थिते सति परिणामभेदादा-

स्मन इति प्रक्रमः । बन्धाऽऽदिभेदो बन्धमोक्षभेद इत्येतत्साधु प्रमाणोपपन्नम् । न अस्वल्पयोगविशेषो विहाय मुख्यः परिणामभेदः, भावाच्च मुक्तिरनादिमात्रं भव इति नीत्या । अत एवाऽऽह-सर्वेनयविशुद्धया । अनन्तरोदितसाधुलोपदर्शनायाऽऽह-निरुपचरितोभयभावेन प्रक्रमान् मुख्यबन्धमोक्षभावेन, एवं द्रव्यास्तिकमतमधिकृत्य कृता निरूपणा । पर्यायास्तिकमतमधिकृत्याऽऽह-नाऽऽमभूते कर्म, न बोधस्वलक्षणमेवेत्यर्थः । तथा न परिकल्पितमसदेवैतत्कर्मवासनाऽऽदिकपम् । कुतः ? इत्याह-नैवं भवाऽऽदिभेदः । आरम्भूते परिकल्पिते वा कर्मणि बोधमात्राविशेषणं कर्णभेदेऽपि मुख्यण-वद्वज्र भवापवर्गविशेषः । तथा न भवाभाव एव सिद्धिः, सत्त्वानोच्छेदरूपा प्रप्रातप्रदीपोपमा । अत्र युक्तिमाह-

न तदुच्छेदेऽनुपायो । न एवं समंजसत् । नाऽऽहाम-
तमवो । न हेतुफलभावो । तस्स तद्वा सहावकपणमनुजं
निराहारमयकत्रो निश्रेणेणं । तस्सेव तद्भावे नुत्तमेऽं
सुदुग्धमद्वयमेऽं । विचिन्तितं महापण्णा एति ।

न तदुच्छेदेऽनुपादः, न सत्त्वानोच्छेदेऽनुपादस्तस्यैव किं तदोत्पाद एव यथाऽसौ सन्नुच्छिद्यते, एवमसत्त्व-
त्पद्यतामिति को विरोधः ? । यद्येवं ततः किम् ? इत्याह-
नैवं समञ्जसत्वं न्यायोपपन्नम् । कथम् ? इत्याह-एवं हि
नानादिमान् भवः संसारः कदाचित्प सत्त्वानोत्पत्तेः ।
न हेतुफलभावः । अरमाऽऽह-तत्त्वयोरकारणकार्यत्वान् ।
पदान्तरविरासायाऽऽह-तस्य तद्भास्वभावकल्पनमयुरुम् ।
कुतः ? इत्याह-निराधारोऽन्यवः कृतो नियोगेन, अयमत्र
भावाऽर्थः । स्वो भाव इत्यामीया सत्ता स्वभाषः । एवं च स
निवृत्तिस्वभाव इति स्वभाविकी आरमोया सत्तेति निरा-
धारत्वम् । यद्वा-अन्याभावस्तन्निवृत्तस्तथावदिति नियो-
गग्रहणमवश्यमिदं मिथ्यमन्यथा शब्दार्थयोगादिति व्यापना-
र्थम्, एवमाद्यक्षेपेऽपि भावनीयम् । अत एवाऽऽह-तस्यैव
तथाभावे युक्तमेतत्तद्भास्वभावकल्पनमिति सूक्ष्ममर्थप्र-
दत्तावगम्यत्वान्, विचिन्तितं महत्पण्णा, अन्यथा हा-
नुमशक्यत्वादिति । आनुपङ्गिकमभिधाय प्रकृतमाह-

अपञ्चवसिन्धुमपि सिद्धसुखं । इतो चेत्तुत्तमं इमं । सञ्चहा
अनुस्सुगच्छेत्तद्भावाधो । लोपानसिद्धिवासिणो ए ।
जय य एगो तस्य निश्चमा अशंता । अकस्म्युणो गौ
पुञ्चपञ्चयोगे अलाउपपिदिनायधो । निश्चमो अथो चेव
अफुसमानगईय गमणं उकरिसविसेसधो इमं । अन्वुच्छेधो
मव्वाण अशंतभावेण । एअमयंततायंतये समया इत्य-
नादि । भव्यं जोगयाभिन्तमव केसि पि पडिमाउगमादा-
रुनिर्दसणं । ववहामयमेऽं । एगोऽति तत्तं पविति-
विसोहणेषे अश्रेणंतसिद्धिधो निच्छंयंगभावेण । परिसु-
द्धो उ केवलं एसा आशा इह भगवधो समंतभदा तिको-
द्विपरिसुद्धीय अप्रपुणं वधगाइगमा ।

अपर्ववसितमेवमुक्तेन विधिना सिद्धसौख्यम् । अत एव
कारणादुत्तममिदम् । एतदेव रूपमभिधानुमाह-सर्वथाऽ-

नुत्सुकत्वे सति अनन्तभावाकारणान् । किं वास एषाम् ?
इत्याह-लोकान्तसिद्धिवासिन एते । अतुर्दशरज्ज्वायामक-
लोकांते या सिद्धिः प्रशस्तक्षेत्ररूपा तद्भासिन एते सिद्धाः ।
कथं व्यवस्थिताः ? इत्याह-स्यैकः सिद्धस्त्रक्षेत्र नियमा-
श्रियोगेनानन्ताः सिद्धाः । उक्तं च-“ जय य एगो सिद्धो,
तस्य अशंता भवकलयविमुक्ता । अशंताणमुत्पादां, विद्धं-
ति सुद्धी सुधं पणं ॥ १ ॥ ” कथमिह कर्मसंज्ञो लोकानगम-
नम् ? इत्याह-अकर्मणः सिद्धस्य गतिरिति लोकान्ते पूर्व-
प्रयोगेण हेतुना तन्त्वाभावात् । कथमेतदेवं प्रतिपत्तव्यम् ?
इत्याह-अलाभुप्रभृतिज्ञातः, अष्टमृक्षेपलमजलाक्षिताधो-
निमग्नतदपगमाद्वैगमनस्वभावाऽलाभुत्वं प्रभृतिप्रहणादिर-
एवफलाऽऽदिप्रहः । उक्तं गमने तत्रैव वासकृद्गमनागमनं किं
न ? इत्यतदाशङ्क्याऽऽह-नियमोऽन एवालाभुप्रभृतिज्ञा-
तः एकसमयाऽऽदिः, उत्पलपशततव्यतिभेदहृष्टान्तेन एक-
समयेन तद्वतिपुंकेत्याशङ्काऽपेक्षयाऽह-अष्टशशशशश गमनं
सिद्धस्य सिद्धिक्षेत्रं प्रति स्पृशन्नितिदपक्षया चोत्पलपशश-
व्यतिभेदहृष्टान्तः । कथमर्थं सम्भवति ? इत्याह-उत्कर्षवि-
शेषन इयं गन्तुर्कर्षविशेषदर्शनादिवमस्प्रशन्नः सम्भव-
तीति भावनीयम् । सिद्धस्यापुनरागमनाकालस्य चानादि-
शान्, एषामासन्तः प्रायोऽनेकमिच्छेभ्योच्छेदप्रसङ्ग इति वि-
श्रमनिगतामंथाह-अन्यवच्छेदः भव्यानामनन्तभावेन, तथा
सिद्धिगमनाऽऽर्थापि वनस्पत्यादिवु कार्यस्थितिदृष्टदर्शना-
दनन्तस्याऽपि राशेः क्षयापत्तेः पुनः संशय इति तद्व्यव-
च्छिद्यर्थमाह-एतदन्तनामन्तकम् पुनश्चानन्तकमनन्तान् ।
नक्तं न युक्तानन्तकाऽऽदिममया अत्र ज्ञानं, नित्यं सत्त्वणम-
निक्रमोऽनुच्छेदोऽनन्तरात् । कथं तन्नतम् ? उच्यते-“ अ-
तुर्गतीतः परिचर्चते पुनः क्षयं प्रायः पुनरिति चन्द्रमाः ।
गते गते नैव तु संनिवर्तते, जले नदीनां च वृणां च जीविन-
म् ॥ १ ॥ ” इति । उच्यते एतद्व्यवहारतरूच्यते, अन्यथा
तस्यैव परावृत्तौ बाल्याऽऽपिनिवृत्तिः । तस्य तद्वाह्याऽऽ-
धापादन्तस्वभावत्वादिति परिभाषनीयम् । अतो न क्षयो भ-
व्यानामिति स्थितम् । एवं च सति भव्यत्वं योग्यमात्रमव-
सिद्धिं प्रति केपाश्चास्तिनां ये न कदाविदपि भन्त्यन्ति । त-
था चाऽऽमा-“ भवा वि न भिन्त्यस्सति केह ” इत्यादि ।
भव्यत्वं सिद्धगमनयोग्यत्वं । फलश्रया च योग्यता । को वा
एवमभ्येभ्यो विशेषो भव्यानाम् ? इत्याशङ्क्यपरोधायाऽह-
प्रतिमायोग्यदाकृतिदर्शनं । तथाहि-मुल्लयायं प्रतिनित्यसौ
तथायं च दारु प्रतिमायायं प्रध्यादिप्रत्ययतया न तद्व्यगृह-
तयत्वादिविद्वद्भनाऽऽदिसिद्धमन्तम् । न चाऽऽपि तत्र स्व-
भावत्वाऽऽदिविकल्पविन्ता कार्याः कुतः ? इत्याह-व्यवहा-
रमतमेतत् । अयं चैवं व्यवस्थितः, इति भावितव्यम् । न चां
संवृत्तिरूप इत्याह-एगोऽपि तथाङ्गमोपाधि व्यवहारनयः पर-
माङ्गम् इह प्रक्रमे, तथा योग्यताबुद्धेरपि साक्षिबन्धनत्वात् ।
तत्त्वभावाविशेषे तु शब्देन्तरवदयोग्यदाकृत्यपि, तथा बु-
द्धयसिद्धिरित्यादि निर्लोपितमन्यत्र । इत्यनुष्ठानमेवाधिक-
लाऽऽह-एगोऽपि तत्वाङ्गम् । यथाङ्गम्-“ जइ जिणपेयं पव-
ज्जह, ता मा ववहारतच्छ्रेण सुयह । ववहारणउच्छ्रेण, ति-
थुच्छ्रेणो जतोऽवस्सं ॥ १ ॥ ” अत एगोऽपि व्यवहारनयस्त्वं-
त्वाङ्गम्, प्रवृत्तौ मोक्षाङ्गमित्यर्थः । कुतः ? इत्याह-प्रवृ-

लिचिशोधनेन तन्मतेन प्रव्रज्याऽऽदिप्रदानात्परलोकाप्रवृत्ति-
विशोधनेन, इत्थमनेकान्तमिद्विदितः सर्वज्ञः, तथा निश्च-
याङ्गभावेन । एवं प्रवृत्त्याऽप्युत्तरणाऽऽदिप्रतिः । परिशुद्धस्तु
केवलमात्राऽपेक्षी पुष्टाऽलम्बनः । एषाऽऽज्ञा भगवत उभय-
नयगर्भा । अथवा-सर्वैव पञ्चल्लोकाः । किंविशिष्टा ? इत्याह-
समस्तभद्राः सर्वतो निर्णयाः । कथम् ? इत्याह-त्रिको-
टिपरिशुद्धया कथच्छेदनात्परिशुद्धया । इयं च भागवती स-
दाज्ञा सर्वैव अपुनर्वन्धकाऽऽदिप्रमया । अपुनर्वन्धकाऽऽद्यो ये
सत्त्वा उत्कृष्टां कर्मस्थितिं, तथा अपुनर्वन्धकत्वेन ये ज्ञा-
यन्ति ते स्वत्वपुनर्वन्धकाः । आदिशब्दाद्व्याप्यमित्युक्तमार्गप-
रितः । अद्याः परिशुद्धान्ते । दृढप्रतिज्ञाऽल्लोककाऽऽदिलिङ्गाः ए-
तद्वर्ण्यं न संसाराभिनन्दिगम्याः, तेषां हानेः विषयप्रतिमास-
मानं ज्ञानमुदेति न तद्वैदयत्वाऽऽदिवेदकमिति । उक्तं च-“न
यथाऽवस्थितं शास्त्रं, स्वत्वज्ञं वेति ज्ञातुचित् । ध्यामला-
दधिपरिशुद्धा, निर्मलेः स्वात्त्ववहेतुतः ॥ १ ॥ ” अपुनर्वन्धक-
त्वाऽऽदिलिङ्गमाह-

एअपिअत्रं खलु इत्य लिङ्गं ओचित्तपवितिविज्ञेअं संवे-
गासाहगं निअमा । न एमा अजेसिं देअ । लिङ्गविवज्जया-
ओ तप्पमिमा । तयगुगाहट्टयाए अमकुंभोदगनासनाएणं
एमा करुणं ति बुवड, एगंनपरिसुद्धा अविराहशाफला तिलो-
गनाहवट्टुमारुणं निसेअससाहिगं ति पवज्जाफलमुत्तं ।

एतद्विषयं स्वत्वत्र लिङ्गम् । आज्ञाविषयत्वमपुनर्वन्धकाऽऽदि-
लिङ्गम् । प्रियंमुपलक्षणं, अवगमाभ्यासाऽऽदिः । एतद्व्याप्य-
त्वप्रवृत्तिभावेन, तद्वाराधनेन तद्वदुमानात् । औचित्यभावा-
या तु प्रवृत्तेः न तन्निप्रयत्नं मोह एवासामिति । एतन्नि-
यत्येव विशेप्यतः संवेगसाधकं नियमान् । यस्य भागव-
ती सदाज्ञा प्रिया तस्य नियमनः संवेग इति । यत एव-
मनो नैषा अन्येभ्यो देया । नैषा भागवती सदाज्ञा,
अन्येभ्योऽपुनर्वन्धकाऽऽदिव्यतिरिक्तभ्यः संसाराभिनन्दिभ्यो
देया । कथं ते ज्ञायन्ते ? इत्याह-लिङ्गविषययास्तत्परिज्ञा ।
प्रक्रमात्पुनर्वन्धकाऽऽदिलिङ्गविषययान् संज्ञा न देयाऽऽदि-
लक्षणान्तरपरिज्ञा संसाराभिनन्दिपरिज्ञा । उक्तं च-
“कुट्टो लोभगतिर्दीनं, मत्सरी भयवान शठः । अज्ञो भवाभि-
नन्दी श्यान्, निष्कलाऽभ्यससङ्गः ॥ १ ॥ ” किमिति न ते-
भ्यो देया ? इत्याह-तन्नुत्तरार्थं संसाराभिनन्दिस्त्वानुग्रहा-
र्थम् । उक्तं च-“अप्रशान्तमर्तो शास्त्र-सङ्गावप्रतिपादनम् ।
क्षोपायाभिनयोदीये, शमनीयमिव ज्येष्ठे ॥ १ ॥ ” इद्वैव नि-
दर्शनमाह-आमकुम्भोदकन्यासकानेन । उक्तं च-“आसे घडे
निहत्तं, जहा जलं तं घडे विण्णसेह । इय सिद्धतरहस्सं,
अपाहारं विण्णसेह ॥ १ ॥ ” एषा करुणाच्यते, अन्येभ्य-
भ्यः सदाज्ञाऽप्रदानरूपा । किंविशिष्टा ? इत्याह एकान्तप-
रिशुद्धा, तद्व्याप्यपरिहारेण । अत एवसमीक्षारजनाफला,
सत्यगालोचनेन । न पुनरलोनापथ्यप्रदानेन निबन्धनकरणा-
वसदाभासेति । इयं चैवभूता शिलोकनाथबहुमानेन हेतु-
ना निःशेषससाधिकेति । किमुक्तं भवति ?-नानागमिकस्य-
ं भवति, किं तु परिणताऽऽगमिकस्य । अस्य च भगव-
त्येवं बहुमानः । एवं वेद्यं मोक्षसाधिकैव सातुबन्धसुप्र-
तिभावेन । पं० सू० ५ ख ।

(२५) प्रव्रजितस्यायिकाभिवेन्दनम्-

वेदंति अजियाओ, विहिणा सड्डा य साविषाओ य ।

आयारियसमीवम्मी, अनुपविडइ तओ अंसंमेतो ॥ १५४ ॥

ततस्तं प्रव्रजितं वन्दन्ते आर्यिकाः, पुनरात्मनो धर्मं इति
हन्ताः । कथमित्याह-विधिना प्रयचनोक्तं, किं ता एव, ने-
त्याह-आवकाः आर्यिकाश्च वन्दन्ते आचार्यसमीपे चापवि-
शति । ततस्तदुत्तरकालं, किंविशिष्टः सन्नित्याह-असंभ्रा-
न्तः अनन्यचित्त इति गाथाऽर्थः ।

प्रव्रजितं प्रति तथापदेशो यथाऽन्यः प्रव्रजेत् । ततश्च-
भवजलहिषाअभूअं, आयारिओ तह कहेइ से धम्मं ।

जह संसारविरतो, अओ वि पवज्जाए दिक्खं ॥ १५५ ॥

भवजलविषोतभूतं संसारसमुद्रबोहित्यकल्पमाचार्य-
स्तथा कथयति, तस्य प्रव्रजितस्य धर्मं यथा संवगाति-
शयान्संसारविन्दः सन्नित्याह-तथापदन्तर्वत्ती सवः
प्रपचन्ते दीक्षां प्रव्रज्यामिति गाथाऽर्थः ।

भूतेसु जंगमत्तं, तेसु वि पंचिद्विअत्तमुक्कोसं ।

तेसु वि अ माणुसत्तं, माणुस्से आरिओ देसो ॥ १५६ ॥

भूतेषु प्राणिषु जङ्गमत्वं क्षीन्द्रियाऽऽदिवत्, तेष्वपि जङ्गमेषु
पञ्चन्द्रियत्वमुत्कृष्टं प्रधानं, तेष्वपि पञ्चन्द्रियेषु मानुषत्वमु-
त्कृष्टमिति वर्तते । मनुजत्वे आर्यो देश उत्कृष्ट इति गाथाऽर्थः ।

देसं कुलं पहाणं, कुले पहाणे अ जाडुक्कोसा ।

तीए रुवसमिद्धी, रुवे अ बलं पहाणपरं ॥ १५७ ॥

देशे आर्ये कुलं प्रधानसूत्राऽऽदि कुले प्रधाने च जातिरुत्कृष्टा
मानुसमुत्था, नरगमपि जातौ रूपसमृद्धिरुत्कृष्टा सकलाह-
निष्पत्तिरित्यर्थः । रुवे च सति बलं प्रधानतरं सामर्थ्यमि-
ति गाथाऽर्थः ।

हाइ बले वि अ जीअं, जीए वि पहाणयं तु विण्णायं ।

विण्णाये सम्मत्तं, सम्मत्ते सीलसंपत्ती ॥ १५८ ॥

अवति बलेऽपि च जीवितं प्रधानमिति योगः, जीवितेऽपि
प्रधानतरं विज्ञानं, विज्ञाने सत्यकथं, क्रिया पूर्ववत् । सत्य-
कथं शीलसंपत्तिः प्रधानतराति गाथाऽर्थः ।

सीले खाइअमाणे, खाइअभावे वि केवलं नारणं ।

केवलं पडिपुजे, पत्ते परमसखरे मोक्खे ॥ १५९ ॥

शीले क्षाधिकभावे प्रधानः, क्षाधिकभावे च केवलं ज्ञानं,
प्रतिपक्षयोजना सर्वत्र कार्यति । केवल्ये प्रतिपुष्टं प्राप्तं परमा-
खरे मोक्ष इति गाथाऽर्थः ।

पमरसंगो एसो, समासओ मोक्खसाहगोवाओ ।

एत्थ बहु पत्तं ते, थोवं संपाविण्यवं ति ॥ १६० ॥

पञ्चदशाक्षः पञ्चदशभेद एष अनन्तरादिनः समासतः
संक्षेपेण मोक्षसाधनोपायः सिद्धिसाधनमार्गः । अत्र मो-
क्षसाधनोपायं बहुप्राप्तं त्वया शीलं यावदित्यर्थः स्तोत्रं
संप्राप्त्यर्थं-क्षाधिकभावे केवलज्ञानद्वयमिति गाथाऽर्थः ।
ता तह कायवत् ते, जह तं पासेमि थोवकालेणं ।

सीलस्स नरियऽसक्कं, जयम्मि तं पाविअं तुमए ॥ १६१ ॥

तस्या कर्तव्यं त्वया यथा तच्छ्रेयं प्राप्नोषि स्तोका-
लन । किमित्यत आह शीलस्य नास्त्यसाध्यं जगति तस्यास्तं
त्वया, प्रवज्या प्रतिपक्षेति गाथाऽर्थः ।

लङ्घ्य शीलमेधं, चित्तामणिकल्पपायमन्महिम् ।

इह परलोप अ तथा, मुहावहं परमशुणित्वमिह ॥१६२॥

लब्ध्या शीलमेतन्निर्वाण्यधर्मित्याह-विन्तामणिकल्पपाया-
भ्यधिकं निर्वाणहेतुत्वं । एतदेवाऽऽह-इहलोकं परलोके च
तथा सुखावहं परममुनिभिश्चरितमासेवितमिति गाथाऽर्थः ।

एअस्मि अप्पमाओ, कायव्यो सइ जिण्णिदपञ्चे ।

भावेअव्वं च तथा, विरमं संसारखेगुम् ॥१६३॥

एतस्मिन् शीले अप्रमादो यत्नानिश्चयः कर्तव्यः सदा सर्व-
कालं जितेन्द्रप्रवृत्ते तीर्थेकप्रवृत्तिं अप्रमादोपायमेवाऽऽह-
भाववितत्यं च तथा शुभान्तःकरणेन विरमं संसारजैर्गुण्यं
वैराग्यसाधनमिति गाथाऽर्थः ।

आह विरुपरिणामो, पञ्चज्जा भावओ जिण्णाएसो ।

जं ता तह जइअव्वं, जह सो होइ चि किमण्ये ॥१६४॥

आह परः, किमाह-विरतिपरिणामः सकलसावधयोगवि-
निवृत्तिक्रमः प्रवज्या भावनः परमाधेतो जिनाऽऽदेशः अहं-
हवनमित्यं व्यवस्थितमिति यद् यस्मादेवं न तस्मान्तथा
यत्नित्यम् तथा प्रयत्नः कार्यो यथाऽस्मी । विरतिपरिणा-
मो भवतीति किमनेन चैत्यवन्दनाऽऽदिक्रियाकलापेनेति
गाथाऽर्थः ।

परश्च स्वपलं समर्थयन्नाह-

सुवइ अ एअवइअर-विग्गहं भरमाइणं ।

तपभावमि अप्पमाओ, जं भण्णिओ केवलस्स मुए ॥१६५॥

श्रूयते च एतद्व्यतिकरविहेयाऽपि चैत्यवन्दनाऽऽदिसंयन्ध-
मन्तरेणापि स विरतिरूपपरिणाम इह जिनशासनं भरताऽऽ-
दीनां महासत्पुरुषाणामिति । कथामात्रं चेदुच्यते-तदभावे
विरतिपरिणामाभावे भावतः अभावोऽस्मैभवः यद्यस्माद्भ-
ण्णि उक्तः केवलस्य श्रुते प्रवचन इति गाथाऽर्थः ।

अपादि ए वि अ तथा, इममि सो होइ नत्थि एअं पि ।

अंगारमहाई, जेण पवज्जंत अपन्ना वि ॥१६६॥

संपादितेऽपि च तथा तस्मिंचैत्यवन्दनाऽऽदी व्यतिकरे
सति स विरतिपरिणामो भवति । नास्त्येतदप्यत्राप्यनियम
एवेति । एतदेवाऽऽह-अङ्गारमहाईऽऽदयो येन कारणेन प्र-
तिपाद्यन्ते अधिष्ठय व्यतिकरमन्त्रया अपि आसतां ताव-
न्त्य इति गाथाऽर्थः ।

किं च-तच्चैत्यवन्दनाऽदि विधिना सामायिकाऽऽरोपणं सति
वा विरतिपरिणामे क्रियते नानं वा उभयथाऽपि दोषमाह-
सइ तस्मि इमं विहलं, अमइ मुमागयगो गुरुस्सामि ।

तम्हा न जुत्तमेधं, पञ्चज्जा विहाणं तु ॥१६७॥

सति तस्मिन्विरतिपरिणामे, इदं चैत्यवन्दनाऽदि विधिना
सामायिकाऽऽरोपणं, विफलं भावत एव तस्य विद्यमानत्वाद-
न्यथा ताविव असत्यविद्यमाने विरतिपरिणामे सामायि-
काऽऽरोपणं कुर्वतः श्रुतावाद एव गुरुराग्रे अन्वयध्यातोपणा-
दपि तद्विच्छिन्नस्यैव । अथ ताविव प्रतिपत्तेरस्मादेवं त-

स्माह गुरुमेतच्चैत्यवन्दनाऽदि विधिना सामायिकाऽऽरो-
पणरूपं प्रवज्याया विधानमेवमुभयथाऽपि दोषदर्शनादिति
गाथाऽर्थः । एष पूर्वपक्षः ।

अलोत्तरमाह-

सच्चं सु जिण्णाएसो, विरुपरिणामओ उ पञ्चज्जा ।

एसो तस्स उवाओ, पायं ता कीरइ इमं तु ॥१६८॥

सत्यमेव जिनाऽऽदेशो जिनवचनमित्यंभूतमेव, यदुत विर-
तिपरिणाम एव प्रवज्या नाऽन्यथाभावः । तथाऽन्यधिकृतवि-
धानमवध्यमेवेत्येतदाह-एष पुनश्चैत्यवन्दनाऽऽदिविधिना
सामायिकाऽऽरोपणव्यतिकरस्तस्य विरतिपरिणामस्या-
पायो हेतुः प्रायो बाहुल्येन यद्यस्मान् तस्मात्क्रियत एवेदं
चैत्यवन्दनाऽऽदिप्रवज्याविधानमिति गाथाऽर्थः ।

उपायतामाह-

जिण्णपल्लं लिंगं, एसो उ विही इमस्स महण्णिमि ।

पत्तो मए चि सम्मं, चित्तेतस्सा तम्हा होइ ॥१६९॥

जिनप्रवृत्तं लिङ्गं तीर्थेकरप्रणीतमेव तन् साधुलिङ्गं रजोह-
रणमिति । एष च चैत्यवन्दनाऽऽदिलक्षणो विधिरस्य लि-
ङ्गस्य प्रवृत्तं अङ्गीकरणं प्राप्तो मयाऽन्यन्तदुर्गाप इत्येवं वि-
न्त्यतः सतः शुभभावत्वाद्दसौ विरतिपरिणामो भवतीति
गाथाऽर्थः ।

कथं गम्यन इति चेदुच्यते-

लक्खिज्जइ कज्जेणं, जम्हा तं पाविज्जणं सप्पुरिमा ।

नो मेवेति अकज्जे, दीमइ थोवं पि पाएणं ॥१७०॥

लक्ष्यते गम्यते कार्येणाऽस्मी विरतिपरिणामः । कथमित्या-
ह-यस्मात्तं चैत्यवन्दनपुरुषवरं सामायिकाऽऽरोपणविधिं
संप्राप्य सत्पुरुषाः महासत्त्वाः प्रव्रजिताः । ययमिति, न से-
वन्ते अकार्यं परलोकाविगच्छं किञ्चित् दृश्यतेतत्प्रवृत्तयेवाप-
लभ्यत एतन् स्तोकात्म्यकार्यं प्रायशो बाहुल्येन न सेवन्ते,
अनो विपरिणामसामर्थ्यमेतदिति गाथाऽर्थः ।

साम्प्रतं यदुक्तं श्रूयते चैतद्व्यतिकरविहेगापि स इह भ-
रताऽऽदीनामित्येतत्परिजिहीषुराह-

आहच्च भावकहणं, नय पाओ जुजए इहं काउं ।

ववहागनिच्छया जं, दोज्जि वि मुत्ते समा भण्णिया ॥१७१॥

कदाचित्कभावकथनं भरताऽऽदिलक्षणं न च प्रायो युज्यते
इह विचारं कर्तुम् किमित्यत आह-व्यवहागनिच्छयौ यतो न-
यो द्वावपि सूत्रं समौ भण्णितौ प्रतिपादितौ भगवद्भिरिति
गाथाऽर्थः ।

एतदेवाऽऽह-

जइ जिण्णपं पञ्चज्ज, तो मा ववहारिणच्छए सुयइ ।

ववहारिणच्छए, तित्थुच्छेओ जज्जोअवस्सं ॥१७२॥

यदि जिनमनं प्रपद्यन्ते यूयं ततो मा व्यवहारनिश्रयो मुञ्च-
त महाशिष्टाः । किमित्याह-व्यवहारानयोच्छेदे तीर्थोच्छेदो
यतोऽवश्यमतो व्यवहारतोऽपि प्रव्रजित एव गाथाऽर्थः ।

एतदेव समर्थयति-

ववहारपवचीअ वि, मुहपरिणामो तम्हा अ कम्मस्स ।

निअमणमुवत्तमाई, शिच्छयण्ययस्सम्यं ततो ॥१७३॥

व्यवहारप्रवृत्त्याऽपि चैत्यवन्दनादिविधिना प्रयजितोऽहमित्यादिलक्षणो यः शुभपरिणामो भवति, ततश्च शुभपरिणामात्कर्मणः ज्ञानाऽऽवरणीयाऽऽदेर्नियमनोपशमाऽऽद्या भवन्ति । आविशद्वान् लयक्षयोपशमाऽऽदिपारम्यहः । निश्चयनयसम्मतं तत इति तत उपशमाऽऽदेर्विरतिपरिणामो भवतीति गाथाऽर्थः ।

यच्चोक्तं सति तस्मिन्नेवं फलमित्यादि, तन्निराकरणा-
धमाह—

होति वि तस्मिं विहलं, न खलु इमं होइ एत्यऽगुह्याणं ।
सेसागुह्याणं पि अ, आणाआराहणाए उ ॥ १७४ ॥

भवत्यपि तस्मिन्विरतिपरिणामे विफलं न खल्विति चैत्यवन्दनं चेदं चैत्यवन्दनाऽऽदि भवत्यत्र प्रक्रमेऽनुष्ठानं, किं तु सफलमेव शेषानुष्ठानमिवोपाधिप्रत्युपेक्षणऽऽदिषन् । कुत इत्याह—आशाऽऽपराधनात् एव तीर्थकरोपदेशानुपालनादेव, भगवदुपदेशआश्रयानमिति गाथाऽर्थः ।

द्वितीयं पक्षमधिकृत्याऽह—

असइ मुसावाओ वि अ, र्हिंस पि न जायते तहा गुरुओ ।
विहिकारगस्स आणा—आराहणभावओ चेव ॥ १७५ ॥
असति विरतिपरिणामे मृगवादाऽपि ईदृषादि मनोगति न ज्ञायते गुरोरुल्लक्षणस्य । किंविशिष्टस्येत्याह—विधिकारकस्य सूत्राऽऽज्ञासंपादकस्येति । कुत इत्याह—आज्ञाऽऽपराधनात् एव भगवदाज्ञासंपादनादेवेति गाथाऽर्थः ।

विधिमप्राज्ञेन गुणानाह—

होति गुणा निअमेणं, आसंसाईहिं विपयमुक्कस्स ।
परिणामविमुदीओ, अनुत्तकारिमिं वि तयमि ॥ १७६ ॥

भवन्ति गुणा नियमेन कर्मस्तयाऽऽद्यां विधिप्रप्राज्ञेन सति आसंसाऽऽदिभिर्विप्रमुक्तस्य गुरोरपिदशान्तेषूपपेदादिपरिग्रहः । कुतो भवन्ति—परिणामविशुद्धेः सांसारिकदुःखभ्यो मुच्यन्तेऽर्थात्मध्यवसायादयुक्ताकारिययापि कुतश्चित्कर्मोदयान्तिस्मिन् शिष्ये । इति गाथाऽर्थः ।

तन्हा न उत्तमेयं, एवञ्जाए विहाणकरणं तु ।

गुणभावओ अकरणे, तित्थच्छेआइआ दोसा ॥ १७७ ॥
यस्मादेवं तस्माच्च गुरुमेतदन्तरोदिनं प्रज्जयायाः विधानकारणं तु चैत्यवन्दनाऽऽदि । कुत इत्याह—गुणभावात् उक्तान्यायात्कर्मस्तयाऽऽदिगुणभावात्कारणं प्रत्युत्तिविधानस्य तीर्थोच्छेदाऽऽदयो दोषाः, तीर्थोच्छेदसत्ये प्रज्जया न कल्पते इति गाथाऽर्थः ।

एतदेव भावयति—

छउमत्थो परिणामं, संपं नो मुणइ ता ण देइ तमो ।
न य अइसओ वि तीए, विहाण कइ धम्मचरणं तु ॥ १७८ ॥

छप्रस्थसत्यः परिणामं विनयेयसंबन्धिनं सम्पद्य न मनुते न जानाति. ततो न दद्यात्सौ दीक्षां परमार्थेन, ततोऽतिशयोक्त्यानीति चेदत्राऽऽह—न चातिशयोक्त्यवध्यादिः, तथा भावतो दीक्षया विनैव कथं धर्मचरणमिति सामान्येनैव धर्मचरणभावाः । इति गाथाऽर्थः ।

“ यच्छाओ ” भवनाऽऽसुदाहरणमुक्तं तद्वह्नीकृत्याऽह—
आइवभावकणं, तं पि हु तपुव्वयं जिथा विति ।

तथभावे ण य जुलं, तयं पि एसो विही तेणं ॥ १७९ ॥

कादाचित्कभावकथनं भवताऽऽदीनामतिशयाऽऽदिरूपं यच्च—द्विपित्पर्वकं जन्मान्तराभ्यस्तप्रज्जयाविधानपूर्वकं जिना सुवते । तदभावे च जन्मान्तराभ्यस्तप्रज्जयाविधानाभावे च, न युक्तं, तदपि कादाचित्कभावकथनं यत् एवमेव विधिरतन्तरोदितः प्रज्जयायाः ततोऽन्यायाः । इति गाथाऽर्थः ।

अस्ये अगारवासं, पावाओ परिचयंति इ विति ।

सीओदगाईमोगं, अदिअगाणं चि न करंति ॥ १८० ॥

अन्ये वादिन इति ब्रुवन इति संबन्धः । किमित्याह—अगारवासं गृहवासं पापात्परित्यजन्ति, पापादयेन तत्परित्यागबुद्धिरुत्पद्यते । (?) इति गाथाऽर्थः ।

एतदेव समर्थयति—

बहुदुक्खसंविदसो, नामहि अत्थो जहा अभव्वाणं ।

इअ पुणेहिं वि पत्तो, अगारवासो वि पावाणं ॥ १८१ ॥

(बहुदुक्खसंविदसो नि) बहुदुःखसमर्जितः सन्नश्यन्त्यो यथा अभव्यानामपुण्यवन्ताम् । (इय) एवं पुण्येपरि प्राप्तः अगारवासोऽपि पापानां नश्यति, सुदुस्त्रयापास्तत्वादिति गाथाऽर्थः ।

चत्तमि परावासे, ओआमविबिजओ पिवासत्तो ।

सुहिओ अ परिअदंतो, कइ न पावस्स विसउ चि ॥ १८२ ॥

न्यक्तं गृहाऽऽवासे, प्रयजितः सन्नित्यर्थः । अश्वाकाशविवाजितः आश्वयजितः पिपासाऽऽज्ञं दृष्टपरीतः क्षुधान्तश्च पर्यदेन कथं न पापस्य विषय इति पापे येन सर्वमेतद्भवतीति गाथाऽर्थः ।

तथा चाऽह—

सुहंभाणाओ धम्मो, सव्वविहीणस्स तं कओ तस्म ॥

अणं पि जस्स निव्वं, नत्थि उव्वइमहेउ चि ॥ १८३ ॥

शुभध्यानात् धर्मध्यानाऽऽदेर्धर्म इति सर्वतन्त्रप्रसिद्धः, सर्वविहीनस्य सर्वोपकरणरहितस्य तच्छुभध्यानं कुतस्तस्य प्रयोजनस्य, अक्षमपि भोजनमपि, आस्तां शीतब्राणाऽऽदि, यस्य नित्यं सर्वोचितकालं, नास्त्युपपद्यन्तेतुः शुभध्यानाऽऽश्रयस्य कायस्येति गाथाऽर्थः ।

तन्हा गिहासमरओ, संतुट्टमणो अणाउलो धीमं ।

परहिअकरणेकरइ, धम्मं सोइइ मज्झत्थो ॥ १८४ ॥

यस्मादेवं तस्माद् गृहाधमरतः सन् संतुष्टमनः न तु लोभाभिभूतः, अनाकुलो न तु सदा युद्धकंठव्यतामूढः, बुद्धिमान् तत्त्वज्ञः, परहितकरणेकरतिने स्वात्मभरिर्धर्मं साधयति मध्यस्थो न तु कविद्वक्तो छिद्रो वेति गाथाऽर्थः । एव पूर्वपक्षः ।

अत्रोत्तरमाह—

किं पावस्स सरुवं, किं वा पुव्वस्स संकिलिहं जं ।

वेइअ य तेणेष य तं पावं पुणमिअरं ति ॥ १८५ ॥

पापात्परित्यजन्ति पुण्योपात्तं गृहाधममिति परमतम् । आचार्यस्त्वाह—किं पापस्य स्वरूपं किं वा पुण्यस्येति पुण्यपापयोर्ध्याना सम्यग्गल्लं तथा कुशलानुबन्धिनः पुण्यात्परित्यजन्ति पुण्योपात्तं गृहाधममिति. परमकुशलानुबन्धिनः पापात् परित्यजन्ति युद्धकासमित्येतच्च वक्ष्यति । परमस्तु तयोः स्वकपमाह—संकलिहं मलिनं यस्वरूपं तद् वेत्यते चानुभूयते तं.

नैव संक्रान्तेन तत्पापम् । पुण्यमितरदिति यदसंक्रान्तैव च वेद्यते । इति गाथाऽर्थः ।

एवमनयोः स्वरूपे उक्ते सत्याह—

जइ एवं किं गिहियो, अत्थोवायाणपाण्णाइसु ।

विअण्णाण संकिलिद्धा, किं वा तीए सरूवंति ॥ १८६ ॥

यद्येवं पुण्यपापयोः स्वरूपं यथाऽन्यथापि भवता, तत्त्वं किं गृह्णीतः अर्थोपादानपापानाऽऽदिषु सत्यु आर्तध्यानाऽऽदि-
ध्यानादिष्वध्यानाऽऽदिपरिग्रहः । वेदना न संक्रान्ता, संक्रा-
न्तेत्यभिप्रायः । किं वा तस्याः संक्रान्ताया वेदनायाः स्वरूपं,
यद्येषाऽपि संक्रान्ता न भवतीति गाथाऽर्थः ।

पराभिप्रायमाशङ्क्य परिहरन्नाह—

गेहार्हणमभावे, जातं रुवं इमइ अह इद्धं ।

जुज्जइ अ तयमिमेगे, तदभावे स्ववहाऽजुत्तं ॥ १८७ ॥

गेहाऽर्हतां गृहधनाऽदीनामभावे वा वेदना तद्वत्तस्याः सं-
क्रान्ताया वेदनायाः । अथैवमभ्युपगते भवता । एतदशङ्क्या-
ऽऽह—युज्यते एतदपे तस्याः तदभिप्रेक्ष्य गेहाऽऽदिष्वभिलाषि
सति, तदभावेऽभिप्रेक्षाभावे सर्वथा एकागतेनानुक्तं तद्व-
त्तस्य निराभिप्रेक्ष्य संक्रान्तयोर्गादिति गाथाऽर्थः ।

एतदेव समर्थयति—

जो एत्थ अभिस्संगो, संतासेत्तु पावेहेउ चि ।

अहउक्काणविअण्णो, स इमीए संगंओ रुवं ॥ १८८ ॥

योऽहं लोकं अभिष्वङ्गं मृच्छंलक्ष्णः सदस्यसु गेहाऽऽदिषु
पापेभ्योऽनुरिति पापकारणमार्तध्यानविकल्पः अशुभध्यानभेदा-
ऽभिप्रेक्ष्यः स खल्वस्यां संक्रान्ताया वेदनायाः संगतो रूप-
मिति गाथाऽर्थः ।

ततः किमन्याह—

एसो अ जायइ ददं, संतेसु वि अकुमलाणुबंघाओ ।

पुष्पाओता तं पि हु, नेअं परमन्थओ पावं ॥ १८९ ॥

एषो वाऽभिष्वङ्गं जायते ददमस्य, सत्स्वपि गेहाऽदिष्वि-
ति गम्यते । कुत इत्याह—अकुशलानुबन्धितः मित्यानुष्ठानो-
पात्तापुण्ययस्मादेव तत्तस्मात्तदप्यकुशलानुबन्धि पुण्यं
क्षयं परमार्थतः पापं संकलेशहेतुवादिति गाथाऽर्थः ।

तथा च—

कइया सिज्जइ दुग्गं, को वामो मज्झ वट्टए कंह वा ? ।

जायं इमे ति चिंता, पावा पावस्स य निदाणं ॥ १९० ॥

कदा निध्न्यति दुर्गे बलदेवपुत्राऽदि, को वामः प्रतिकूलो मे
नरपतिर्वर्तते, कथं वा ज्ञानमिदमस्य वाममवमिति । एवं-
भूता चिन्ता पापा संकलेशाऽऽलेशानन्वात् । पापस्य च
निदानं कारणमासंभ्यान्त्वादिति गाथाऽर्थः ।

इह चिन्ताविशयारिश्च देहो विमए पि सेवइ न जीवो ।

चिद्धउ अ ताव भम्मा—संतेसु वि भावणा एवं ॥ १९१ ॥

इति एवं चिन्ताविशयारितदेहो चिन्ताविषयश्चाशरीरः सन्
विषयानपि सेवते, न जीवः । तथा आकुलत्वात् निष्ठुं च
तावद्धर्म्मो विशिष्टाप्रमादमाधः अस्वस्थि, गेहाऽऽदिष्वि-
ति गम्यते । अभिप्रेक्ष्य सति भावना एवमिति अशुभचिन्ता
धर्म्मविरोधिनी यायादेवेति गाथाऽर्थः ।

एतदेवाऽऽह—

दीणो जणपरिभूओ, असमत्तो उदरभरणापिचे वि ।

चित्तेण पावकारी, तह वि हु पावस्स फलं एयं ॥ १९२ ॥

दीनः रूपयः, जनपरिभूतो लोकगर्हितः, असमर्थ उदरभ-
रणमाधे-आत्मभरिणपि न भवति । चित्ते न पापका-
री तथापि तु एवेतेषांऽपि सन्नसदिच्छया पापचित्त इ-
त्यर्थः । पापफलमेतदिति जमान्तरकृतस्य कार्यभारिणश्च
कारणमिति गाथाऽर्थः ।

यद्येवं किं विशिष्टं तर्हि पुण्यमित्यत्राऽऽह—

संतेसु वि भोगेसु, नाभिस्संगो ददं अणुट्ठाणं ।

आत्थि य परलोगम्मि वि, पुब्बं कुसलाणुवंधिमिणं ॥ १९३ ॥

इह यदुदयात् सत्स्वपि भोगेषु शब्दाऽऽदिषु नाभिष्वङ्गो ददम-
स्यमनुष्ठानमस्ति च परलोकंऽपि शान्ध्यानाऽदि पुण्यं कुश-
लानुबन्धादि जमान्तेऽपि कुशलकाण्डादिति गाथाऽर्थः ।
परिमुद्धं पुण एयं, भवविहवनिबन्धशेषेसु विसण्णु ।

जायइ विरागहेऊ, धम्मउक्काणस्म य निमित्तं ॥ १९४ ॥

परिमुद्धं पुनरेतदभ्यासवशेन कुशलानुबन्धि पुण्यं भववि-
हवनिबन्धनेषु विषयेषु संसारवृत्तशून्यतन्त्रित्ववशः । जा-
यते विरागहेतुवैराग्यकारणं धर्म्मध्यानस्य च निमित्तं म-
हापुण्यवतां महापुरुषाणां तथोपाधेरिति गाथाऽर्थः ।

एतच्च विषये विरगताऽऽदि महत्त्वमन्यथाह—

जे विसयविरत्ताणं, मुक्खं सउक्काभाविअमईणं ।

तं मुणइ मुणिवरो चिअ, अणुहावओ पुण अओ वि ॥ १९५ ॥

यद्विषयविरक्तानामसदिच्छागहितानां सौम्यं सद्भानभा-
वितमतीनां च धर्म्मध्यानाऽदिभावितचित्तानां तन्मनुते
जानाति सुनिवर एव साधुर्वानुभावंताऽनुभवंते पुनरन्यो-
ऽप्यसाधुः तथानुभवभावादिनि गाथाऽर्थः ।

एतदेव समर्थयति—

कंसिज्जइ जो अन्या, संपचीए न तं सुहं तस्स ।

इच्छाविशिचितीए, जं खलु वुट्ठुपवाओऽयं ॥ १९६ ॥

कारुण्येनैवमिलयते योऽर्थः संप्राप्त्या न तत्सुखं तस्या-
र्थस्य इच्छाविनिवृत्त्या यत्नलु सुखं बुद्धप्रवादाऽयमात्मप्रवा-
दोऽयमिति गाथाऽर्थः ।

मुचीए तमिचारां, तं शो जं सा जिणेहिं पक्खा ।

इच्छाविशिचितीए, चेव फलं पगरिं पत्तं ॥ १९७ ॥

सुखया व्यभिचारस्तन्काङ्क्षेण तन्प्राप्त्यैव सुखभावादिनिदाश-
ङ्क्याऽऽह—तत्र यद्यस्मादन्तां मुक्तिर्जितेः प्रज्ञाता तीर्थैकं गेहा इ-
च्छादिनिवृत्तेरैव फलं न पुनरेच्छापूर्वकमिति प्रकृतं, प्राप्तं सा-
मायिकं संयत्ताऽद्वैतार्थान्तर्येण निष्ठाप्राप्तिमिति गाथाऽर्थः ।

किं च—

जस्मिच्छाए जायइ, संपची तं पइअं भणिअं ।

मुची पुण तदभावे, तमासिच्छा केवली मणिया ॥ १९८ ॥

यस्यार्थस्येच्छया प्रवृत्तिनिमित्तभूतया जायते संप्राप्तिमम-
र्थं विलयाऽऽदिकं प्रतीत्येवं भाग्येन, काङ्क्षन् इति । मुक्तिः पु-
नस्तदभावे इच्छापाधे जायते । कुतः, इत्याह—यद्यस्मादिति

च्छाः केवलिनो भणित्वा : “ अमनस्काः केवलिनः ” इति वचनान् । इति गाथाऽर्थः ।

एवं तर्हि प्रथममपि प्रमज्याऽऽदि तद्विच्छाऽशोभना प्राप्तोतीत्येतद्व्याख्याऽऽह-

पदमं वि ना इहेच्छा, सा वि पसत्य चि नो पडिक्कुट्टा ।

सा चेव तथा हेऊ, जायइ जमणिच्छभावस्स ॥२६॥

प्रथममपि प्रमज्याऽऽदिकाले या इच्छा सुकृतिपया साऽपि तस्यामवस्थायां प्रशस्तंति कृत्वा नो प्रतिक्कुट्टा न प्रतिषिद्धा । किमित्यत आह-सा चेच्छा तथा तेन प्रकारेण सामायिकसंयताऽऽद्यनुष्ठानरूपेणाभ्यस्यमाना हेतुर्जायते यद्यस्माद्विच्छभावस्य केवलित्वस्येति गाथाऽर्थः ।

इतश्च प्रमजितस्यैव सुखमित्यावेदयन्नाह-

भणियं च परमसुणिहिं, मासाइदुवालसपरीआए ।

वंतरअणुतराणं, बीह्वइ तअल्लस्सं ति ॥२००॥

भणितं परमसुनिभिः, किमित्यत्राऽऽह-महाधमणो महापस्वी मासाऽऽदिद्वादशपर्याय इति । मासाऽऽदिकं कृत्वा द्वादशमासपर्याय इत्यर्थः । व्यन्तराऽऽद्यनुष्ठानादिति व्यन्तराऽऽदीनामनुष्ठानरूपेण कर्पयन्तानां व्यतिक्रामति तेजालेश्यां सुखप्रभासलक्षणामनुकमेत्येति गौतमपुष्टेन यथोक्तं भगवता-“ ज मे अज्जत्ताए समणा णिमंथा विहरंतं जाव अंतं करेइ । ” (इति पाठोऽस्मिन्नेव शब्दे ७५२ पृष्ठे गतः)

“ जाव अंतं करेइ । ” एतदेवाऽऽह-

तेण परं मुकेसु-कभिजाइं तदा यं होत्तल्ल ।

पच्छा सिउअइ भयवं, पावइ सव्वुल्लसं ठाणं ॥२०१॥

तेन इति द्वादशभ्यां मासंश्च ऊर्द्धमप्रतिपत्तिवरणपरिणामः सत्तसौ शुक्रः कम्मेषा शुक्राभिजात्य आशयेन तथा च भूत्वा स्वप्रप्रशमसुखसममितिः पञ्चाशिसङ्ख्यति भगवता एकावन्तिष्ठितानां भवति प्राप्नोति सर्वौत्तमं स्थानं, परमपदमिति गाथाऽर्थः ।

प्रकृतयोजनानां कुर्वन्नाह-

लेसा य सुप्पसत्था, जायइ सुहियस्स चेव सिद्धिमिणं ।

इअ सुहनिबंधणं चिअ पावं कइ पंडिअो मणइ ॥२०२॥

लेस्या य सुप्रशस्ता जायते सुखितस्थेव नेतरस्येति निःक्षयं विपरिणतम्, इति एवं सुखनिबन्धनमेवागारवासपरित्यागं पापं कथं परिहृतं विपश्चिद्व्रणति । अतोऽयुःक्रममुक्त्वा-“ आगारवासं पायाअं परिचर्याति । ” इति गाथाऽर्थः ।

तम्हा निरभिस्संगा, धम्मज्झाणमि सुणिअतत्ताणं ।

तह कम्मवखयहेऊ, विअणा पुआउ निहिद्धा ॥२०३॥

तस्माच्चरिभिवद्वाः सर्वप्रशंसाविप्रमुक्ता धर्मध्यानं तथाऽऽद्वाकं सति हानतत्त्वानां मोहहरितानां तथा तेन प्रकारेणान्यानुपादानलक्षणेन कर्मस्य हेतुः वेदना तथाविधाऽऽत्मपरिणामरूपाऽऽपादिनी पुण्या निहिंता तत्त्वतः पुण्यफलमेव विषमिति गाथाऽर्थः ।

तह एसो संजायइ, अगारवासमि अपरिचत्तमि ।

नाभिस्संगेण विणा, जम्हा परिपालयं तस्स ॥२०४॥

तथैवा वेदनेलक्षणा संजायते आगारवासं गृहवासं परिपश्यन् नावतः । किमिति ? नाभिषङ्गेण विना यस्मात्प्रति-
१६२

पालनं तस्यागारवासस्य; न च तस्मिन् सतीत्यं भवतीति विरोधादिति गाथाऽर्थः ।

एतदेवाऽऽह-

आरंभपरिगमहो, दोआ न य धम्मसाहणे ते उ ।

तुच्छताऽपिबंधंथा, देहाहाराइतुल्लजा ॥२०५॥

आरम्भपरिग्रहो दोषाः संग्रहशऽऽद्यः; आगारवासं चाश्वशयंभावी आरम्भपरिग्रह इति । अत्रान्तरलब्धावसरः परः क्षपणकः कदाचिदेवं ब्रूयान्-उपकरणग्रहणं-पि तुल्यमेतदित्याशङ्क्याऽऽह-न च धर्मसाधने वक्ष्यमात्राऽऽदौ त एव दोषाः । कुतः ? तुच्छत्वादासत्त्वात्तस्य । तथा अप्रतिबन्धान्प्रतिबन्धाभावान् देहाऽऽहाराऽऽदितुल्यत्वात्तस्या भवन्तोऽपि दोषाः समुच्छेदनाऽऽद्यां देहाऽऽहाराऽऽदितुल्यत्वाच्च बहुगुणा एवेति गाथाऽर्थः ।

तम्हा अगारवासं, पुआउ परिचर्याति धीमंता ।

सीआद्वागाधोमं, विवागकुट्टुयं ति न करंति ॥२०६॥

यस्मादेवं तस्मादगारवासं निगडवन्धवन्धवत्पुण्यानपरित्यजति धृतिमन्तः । परिपश्यन् तस्मिन् सुखभावाच्छीतोदकाऽऽदिभागं विषाद्यभोगवद्दिपाककुडुकरिति कृत्वा न कुर्वन्ति तपस्विन इति गाथाऽर्थः ।

एतदेव समर्थयति-

केऽ अविज्जागहिया, हिंसाहिं सुहं पमाहिंति ।

नो अणे ण य एए, पडुच्च जुत्ता अपुप्प चि ॥२०७॥

केचित्प्राणिनो विधागृहीता अन्नानिनामिभूता हिंसाऽऽदिभिः करणभूतैः, आदिगृह्यान्मृतसंभाषणाऽऽदिपरिग्रहः । सुखं विषयोपभोगलक्षणं प्रसाधयन्त्यात्मन उपभोगतया नाभ्य इति । न पुनरन्ये प्रसाधयन्त्यपि तु तेन विनैव तिष्ठन्ति । न च न एवेभूता विवेकिणः सुखभोगरहिता अपि नात्र हिंसाऽऽदिभिः सुखप्रसाधकान् प्रतीत्याऽऽश्रित्य युक्ता अपुण्या इति । तेषां हि विपाकदास्त्रे प्रवृत्तत्वापर्यवर्त्यापि सिद्धमेतदिति गाथाऽर्थः । एतेन बहुदुःखत्वाद्यपि परिगृह्यतां, गृहवासस्य वस्तुनोऽनर्थत्वादिदानीं त्वेकं गृहवान् इत्यादि परिहरन्नाह-

चइऊल्लऽगारवासं, चरित्तियो तस्स पालणाहेउ ।

जं जं कुणंति चिद्धं, सुत्ता सा सा जिणाणुमुमया ॥२०८॥

त्यक्त्वा अगारवासं द्रव्यतो भावतश्च चारित्रिणः संयतस्य तस्य चारित्रस्य पालनहेतोः पालननिमित्तं यां यां कुर्वन्ति चेष्टां देवकुलवासाऽऽदिलक्षणां सुखादागमानुत्तराणं सा सा जिनाणुमता, सुवृत्तमनपालनं च सुखायेष्वेति गाथाऽर्थः ।

किञ्च-

अवगासो आय चिय, नो वा सो व चि मुसिअतत्ताणं ।

निअकारिअो उ पउअं, इमो चि दुक्खसुव्यापया ॥२०९॥

अवकाशोऽपि तत्त्वत आत्मैव ‘ जो वा सो व चि ’ हानतत्त्वानां देवकुलाऽऽदि निजकारितस्तु प्रमायमिति जीयस्वाभाव्यान् दुःखस्यापादाननिमित्तं गाथाऽर्थः ।

तवसो अ पिवासो, संतो विण दुक्खस्सुवगा शेआ ।

जं ते खयस्स हेऊ, निहिद्धा कम्मवाहिस्स ॥२१०॥

तपसश्च पिपासाऽऽद्यः मन्तो वि भिदाटनाऽऽदीन् दुःखरूपा भेदाः । किमित्यत्राऽऽह-यद्यस्यापि पिपासाऽऽद्यः क्षयस्य हेतवो निहिंता भवत्यङ्गः कर्मव्याधिरिति गाथाऽर्थः ।

तथा -

वाहिस्स य खयहेऊ, सेविजंता कुणंति थिडेमेव ।
कडुगार्हि वि जणस्सा, ईमिं देसितंगाऽऽरोगं ॥२१॥

व्याधिरपि कुष्ठाऽऽदेः क्षयहेतवः सध्यमानाः कुर्वन्ति धृति-
मेव, कडुकाऽऽयोऽपि जनस्य ईषदृश्यन्त आरोग्यमनुभव-
सिद्धमेतदिति गाथाऽर्थः । एष दृष्टान्तः ।

अयमयोपनयः-

इअ एवि अ धुणियो, कुणंति थिडेमेव सुद्धभावस्स ।

गुरुआगांसपाढण-चरणाइ सयं ति देसित्ता ॥ २१२ ॥

(इय) एवमेतदपि च कृदादयो मुनेः कुर्वन्ति धृतिमेव, न
तु दुःखं, शुद्धभावस्य रगाऽऽदिविरहितस्य । किं दर्शयन्तः
सन्त ? (?) इति गाथाऽर्थः ।

ण य ते वि होति पायं, अविअण्यं धम्मसाहणमइस्स ।

न य एगंनेण वि अ, ते कायव्वा जओ भणिये ॥२१३॥

न च तेऽपि भवन्ति प्रायः कृदादयः अविफलं मादृशान-
विरहण धर्मेसाधनमतेः प्रवर्जितस्य धर्मप्रभावादेव । न
ह्यैकान्तैवेव ते कृदादयः कस्यचा मोहापशमाऽऽदिव्यतिरेके-
ण यतो भणितमिति गाथाऽर्थः ।

किं नविन्याह-

सो हु तवो कायव्वो, जेण मणोऽमंगलं न चिंतेइ ।

जेण न इदियहाणी, जेण य जोगा ण हीयंते ॥२१४॥

तद्धि तपः कर्त्तव्यमनशानाऽऽदि येन मनोऽमङ्गलमसुन्दरं न
विनश्यति, शुभाध्यवसायनिर्मानाकर्मक्षयस्य । तथा येन ने-
न्द्रियहानिः, तद्भावे प्रत्युपलगाऽऽद्यभावात् । येन च योगाः च-
क्रवालसामाचार्यन्तर्गता व्यापारा न हीयन्ते । इति गाथाऽर्थः ।

देहे वि अपडिवद्धो, जो सो महणं करेइ अन्नस्स ।

विहियाणुट्ठागमियं, ति कह तओ पावविसउ चि ॥२१५॥

देहेऽप्यप्रतिबद्धो यः विवेकान्तः ग्रहणं करोत्यन्नस्योदना-
ऽऽदेर्विहितानुष्ठानमिति, न तु लोभाद्यतश्चैवमनः कथमसौ
पापविषय इति, नैव पापविषयः । एतेन कथं न पापविषय
इत्येतन्नशुक्रमिति गाथाऽर्थः ।

किञ्च-

तत्थ वि अ धम्मभाणं, न य आसंसा तओ अ सुहमेव ।

सर्वं इय अणुठाणं, सुहावहे होइ विज्जेअं ॥२१६॥

तत्राऽपि चाक्षप्रहणाऽऽदेः धर्मध्याने, सूत्राऽऽज्ञासंपाद-
नात् । न चाऽऽशंसा, सर्वधैवाभिषङ्गविभुक्तेः । यतश्चैवं ततश्च
सुखमेव तत्राऽपि सर्वं वक्ष्यमात्राऽऽदि (इय) एवमुक्तेन न्या-
येन सूत्राऽऽज्ञासंपादनाऽऽदिना अनुष्ठानं साधुसंवेत्ति सु-
खाऽऽवहे भवति विज्जयमिति गाथाऽर्थः ।

एवमेवावयतः सूत्रोक्ता चेष्टा सुखदेव, तदन्त्यस्य तु दुः-

खदेति सिद्धसाध्यता । तथा चाऽऽह-

चारित्तविहीणस्सा, अभिसंगपरस्स कलुसभावस्स ।

अस्साणियो अ जा पुण, सा पडिमिद्धा जिणवरेहि ॥२१७॥

चारित्र्यविहीनस्य द्व्यप्रवर्जितस्याभिषङ्गपरस्य भिक्षाऽऽ-
दायेव कलुषभावस्य यो द्वेषाऽऽत्मा तस्याऽज्ञानिनश्च मूर्ख

स्य वा भिक्षाऽऽत्माऽऽदिवेष्टा सा प्रतिषिद्धा जिनवरेः, प्र-
त्युत बन्धनिबन्धनमसाधिति गाथाऽर्थः ।

तथा च-

भिक्षं अदंति आरं-भसंगया अपरिसुद्धपरिणामा ।

दीणा संसारफलं, पावाओ जुत्तमअं तु ॥ २१८ ॥

भिक्षामदन्त्युद्वरभरणार्थमारम्भसङ्कतास्तथा षड्वीचनिका-
यांपमर्दनप्रवृत्त्या अपरिशुद्धपरिणामाः उक्तानुष्ठानगम्यमहा-
मोहाऽऽदिराजिताः, दीना अल्पसत्त्वाः संसारफलां भिक्षां,
न तु सुयतिवद् दातृशुद्धीचरत्पवर्गफलां, पापायुक्रमेभ तदि-
ति । एतद्विध्यंभूतमकुशलानुबन्धिना पापेन भवतीति न्या-
यमेतदिति गाथाऽर्थः ।

कस्य पुनः कर्मणः फलमिदमित्याह-

ईसं काऊण सुहं, निवाडिया जेहिं दुक्खगहणम्मि ।

यायाएं केइ पाणी, तेसिं एआरिसं होइ ॥ २१९ ॥

ईषत्कृत्वा सुखं शल्यप्रव्रजिताऽविधिपरिपालनाऽऽदिना नि-
पानिता यैर्दुःखगहने दुःखसङ्कटे मायया केचिन्प्राणिनश्च
ज्वरन्त्यां सत्त्वानामौद्योतं भवति ईषत्कृत्वाऽपि पापं भव-
तीति गाथाऽर्थः ।

तथा च-

चइऊण घरावासं, तस्स फलं चेव मोहपरतंता ।

ण गिही ण य पवइआ, संसारविवड्डुगा भणिया ॥२२०॥

त्यक्त्वा गृहवासं दीक्षाभ्युपगमेन, तस्य फलं चैव गृहवा-
सत्यागस्य फलं प्रव्रज्या, तां च त्यक्त्वा विरुद्धसंयमेन, मो-
हपरतन्त्राः सन्तो न रुद्धिणः, प्रकटकृत्वा तस्य त्यागाक्षयं
प्रव्रजिताः, विहितानुष्ठानाकरणात् । न एवम्भूताः (संसा-
रपवङ्गसि) संसारोऽऽकर्षकाः, दीर्घसंसारिण इत्यर्थः ।
भणितान्तीर्थकरगणधरिति गाथाऽर्थः ।

उपसंहरञ्चाह-

एणं चिअ सेसं, तं भणियं तं पि सव्वमविसुत्तं ।

सुहभाणाइअभावा, अगारवासम्मि विअअं ॥२२१॥

एतेनैवानन्तरदिनेन शेषमापि शुभध्यानादयै इत्यादि य-
द्भूषितं तदपि सर्वमाप्तिमत्तागृहीतं, विज्जयमिति योगः ।
कुतः ? इत्याह- शुभध्यानाऽऽद्यभावात् अगारवास इति । न
ह्यागारासे उक्त्यन्यदा सिद्धयति दुर्गमिन्यादिना शुभध्या-
नाऽऽदिसम्भवं इति गाथाऽर्थः ।

यच्चोक्तं परहितकरणीकरतिरित्यत्राऽऽह-

सुत्तुण अमयकरयं, पगेवयारो वि नतिय अणो सि ।

देहिणेतणुणायारं, न य मिहिवासं अविगलं तं ॥२२२॥

सुक्खाऽभयकरणमिहलोकोपरलोकोयोः परोपकारोऽपि ना-
स्त्यन्य इति अत्र दृष्टान्तमाह- दृष्टिकस्तेन कलानमत्र द्रष्ट-
व्यम् । न च गृहवासे अविगलं तदभयकरणमिति गाथाऽर्थः ।
यच्चोक्तं परहितकरणीकरतिरित्यत्र दृष्टिकस्तेनोदाह-

रथमाह-

तेणस्स वञ्चनयणं, विदाणण रायपत्तिपासणया ।

निवविअयणं कुणियो, उवयारं किं पि एअस्स ॥२२३॥

रापाणुष्ठा गृहवशण, विलेवणं भूसयं सुहाऽऽहरं ।

अभयं च कथं ताहि, किं लद्धं पुच्छिणं अभयं ॥२२४॥

अन्योऽर्थः कथानकैर्नोच्यते—“ वसंतउदे जयरे जिय-
स्स राया पियपसीहिं सद्धिं निज्जइगराओ चिट्ठइ । इ-
ओ यं तेखुमो वज्झो निज्जइ । सो यं मच्छुपणं विहाण-
मो रायपसीहिं दिट्ठो । कामखिगार्हिं विखलो राया-महा-
राय ! कुण्णिमो एयस्स एयावत्थगस्स यं किं पि उवगारं
ति । राखणाऽणुभाया ते । ताओ एगाए मिलावेऊण एयं
पि नाव पावओ । निव्वं पागतिंल्लाहणाऽभंगावेऊण एहविओ
परिहाविओ विलिंनो य । इस्साहस्सीएणी अरिखणं
अध्याए भूत्तिऊलाहागऽऽदिता भुंजाविओ अट्ठारस्स वि संह-
णगरे धीत्तसाहस्सीएणं परिचरणं । अखाए भणियं-महारा-
य ! णिंथ मे विहवे जेण एयस्स उवगरेमि । राखणा भणि-
यं—मए हवति किं तुज्झं तथि । देहं जं संयतीति । तीए
भणियं-जह एवं ना अभयं एयस्स । एखीहिं भणियं-सोग-
डा एवा । तीए भणियं—जं मए दिवं तं न तुज्झेहिं ।
एथ एसो पमाणं । पुच्छिओ तेणुमो—अणु किंमिथं लद्धं
ति ? तेण भणियं—संखं ए याणामि, अभयदाणं मे वेय-
णाएसमुत्ति । ” अतोऽभयकरणमेव परोपकार इति गा-
थादयाऽर्थः ।

गृहिणस्ते तद्विकलं न भवतीत्याह—

गिहियो पुण संपज्जइ, भोअणमिच्छं पि निअमिओ चेव ।

छजीवकायघाए-ण ता तओ कहसु लद्धो ति ॥२२५॥

गृहिणः पुनः संपद्यते भोजनमात्रमप्याप्तौ तावद्व्यन्त्रा-
गादि नियमन एव । केनान्याह—पदजीवकायघातेन यत्कैवं
तनस्तस्मादसौ गृहाऽऽधमः कथं नु लब्धो, नैव शोभनः ।
इति गाथाऽर्थः ।

अनेन यावत्स्थानान्तरमपि परिहृतं ब्रह्मण्यमित्येतादाह-
गुरुणो वि कहं न दोसो, तवाइदुक्खं तथा करितस्स ।
सीसाणमेवमाइ वि, पडिसिद्धं चेव एएण ॥ २२६ ॥

गुरोरापि प्रमाजकस्य कथं न दोषः तपत्रादिना दुःखं तथा
तेन प्रकरिणानशनाऽऽदिना कुर्वतेः केषामित्याह—स्थायाना
मेवमाद्यपि कुतोऽप्यमादिशब्दात् स्वजनविशेषाऽऽदिपरिभ्र-
ह् । प्रतिपिद्धमेव एतेनानन्तरादितेन मन्थेनेति गाथाऽर्थः ।

कथमित्याह—

परमत्यओ न दुक्खं, भावमि वि तं सुहस्स होउ ति ।

जह कुसलविज्जिफिरिआ, एवं एअं पि नापव्वं ॥२२७॥

‘ कह व ति दारं गयं । ’ परमार्थतो न दुःखं तप इत्युक्तं
भावेऽपि दुःखस्य तत् तथा दुःखं सुखस्य हेतुरिति । निर्द्वि-
त्तायकवैधानां दृष्टान्तमाह—यथा कुशलवैधाकियाऽऽख्याऽ-
प्यानुरक्त्य न वैधर्माप्येवमेतदपि सांसारिकदुःखमोक्षकं त-
पोऽनुष्ठानं ज्ञातव्यमिति गाथाऽर्थः । पं० ख० १ द्वा० । (दी-
क्षापोडशकम् ‘दिक्षा’ शब्दे चतुर्थभागे २५०६ पृष्ठे उक्तम्)

(२५) परीत्य प्रमाजयति—

से भयवं ! कहं परिकखा ! गोयमा ! शं जे केइ पुरिसे इ वा,
इत्थियाओ वा सामभं पडिविज्जिउकामे कंखेज वा, निसीएज
वा, छडिं वा पकरेज वा, सगेण वा परगेण वा आसंत्तं वा
सन्निहं वा, ते बहुत्तं मग्गेज वा, अनालोइ वा, पलो-

इज वा, वेसगहसे ठाइज्जमाओ कोइ उपाएइ वा
असुहे दुक्खिमे जे इ वा भवेज्जा; से शं गीयत्थे गयीं अ-
अइयेइ वा मयहरादीं मयाओभेणं निरुवेज्जा, जस्स
शं एयाइं परक्कज्जा, से शं शो पव्वावेज्जा, से शं गुरु-
ण्णियाए भवेज्जा, से शं निदम्मसवले भवेज्जा, से शं
सव्वहा सव्वपयारेसु शं केवलं एगंतेणं अइज्जकरुणुज्जए
भवेज्जा, से शं जेणं वा तणं वा सुएण वा विआणेण
वा गारवेए भवेज्जा, से शं संजइवमास्स चउत्थवयसंद-
णसीले भवेज्जा, से शं बहुरुवे भवेज्जा । से भयवं ! कपरेणं
से बहुरुवे चुच्चइ ? जे शं आमसविहारीणं आसके उज्जुय-
विहारी शं निदम्मसवलाणं निदम्मसवले बहुरुवी रंगए
वारणे इव, खंडे खणेणं रामो खणेण लक्खणे खणेणं
दसगीवरावणे खणेणं दप्परयुदंतुरजराउज्जत्त-
पंडुरकेसवहुपंचभरिणं विदुसगे खणेणं तिरियंजजाती
वाखरहणुपंतकसरी; जहा एस गोयमा ! तहा शं से ब-
हुरुवे । एवं गोयमा ! जे शं असइ कयाइ उक्कवलिणं प-
व्वावेज्जा से शं दूरद्वारावविहए करंज्जा, से शं सन्निहए शो
धरंज्जा, से शं आयारंणं नो आलवेज्जा, से शं भंदमचो-
वगरणेणं नो पडिलाहावेज्जा, से शं तस्स गच्छसत्थं
नो उडिसेज्जा, से शं गंथसत्थं नो अणुजाणेज्जा, से शं
तस्स सद्धिं गुग्गुरहस्सं वा शो मंतिज्जा । एवं गोयमा ! जे
केइ एयदोसविपमुक्के से शं पव्वावेज्जा । तहा शं गोयमा !
मिच्छहेसुपणं अणारिणं शो पवावेज्जा, एवं वेस्सासुयं नो
पव्वावेज्जा, एवं गणिणं नो पव्वावेज्जा, एवं चक्खुवि-
गलं, एवं विगप्पियकरचरणं, एवं छिन्नकननासोहं, एवं कु-
ट्टवाहीए गलमायं सडहडंतं, एवं पंगु अयंगमं भूयं वहिरं,
एवं अचुक्कडकसायं, एवं बहुपासंडसंसटं, एवं घणरा-
गांसमाहोमिच्छुचमलखवालिं, एवं अजियउत्तयं, एवं
पोराणनिक्खुडं. एवं जिहायाइबहुदेवलोकरणभोइयं
चकापरं, एवं शण्डशृच्छत्तवारणं, एवं भयजङ्घं चरणक-
रणजङ्घं जङ्घकायं शो पव्वावेज्जा, एवं तु जाव शं नामही-
णं धामहीणं कुलहीणं जाइहीणं बुद्धिहीणं पत्ताहीणं गाम-
उडमयहरं वा गामउडं मयहरसुयं वा अन्नरपरं वा निं-
दियाणमहीणजाइयं वा अविआयकुलसटावं गोयमा !
सव्वहा शो दिक्खे, शो पव्वावेज्जा । महा० ५ अ० ।

(२६) एकादशप्रतिमाप्रतिपन्नस्य श्रावकस्य प्रव्रज्या—
अथ तदनन्तरं यत्तस्य विधेयं स्थातव्यमितिपुराह—
भावेऊणऽसाणं, उवेइ पव्वजमेव सो पच्छा ।
अहवा गिहत्थभावं, उच्चियं अपणो नाउं ॥ ३६ ॥
भावथित्वा वासथित्वा प्रतिमा-नुष्ठानेनाऽभ्यानेन स्वमुपैतुप-
गच्छति, प्रव्रज्यामेवानगारत्थमेव, तदुचितमात्मानं स्थापित्यु-

अथ तदनन्तरं यत्तस्य विधेयं स्थातव्यमितिपुराह—

भावेऊणऽसाणं, उवेइ पव्वजमेव सो पच्छा ।

अहवा गिहत्थभावं, उच्चियं अपणो नाउं ॥ ३६ ॥

भावथित्वा वासथित्वा प्रतिमा-नुष्ठानेनाऽभ्यानेन स्वमुपैतुप-
गच्छति, प्रव्रज्यामेवानगारत्थमेव, तदुचितमात्मानं स्थापित्यु-

स्वर्गः । स इति भावकः । एषामप्रतिमाऽनुष्ठानानन्तरम् । अर्घ्येति प्रकारान्तरयोगोक्तः । गृहस्थभावं शुद्धित्वमेवं पैतीति वर्तते । किं कृत्येत्याह—उचितत्वं योग्यतां गृहिभावं स्वेवाऽऽप्नोतः स्वस्य ज्ञात्वाऽवगम्येति गाथाऽर्थः ।

अथ कस्मात्प्रतिमाभिर्भाषयित्वैवाऽऽप्नोतमुपैति प्रवज्या-
मित्याशङ्क्याऽऽह—

गहणं पवञ्जाए, जज्जो अजोगाणं शिपमतोऽप्सत्थो ।

तो तुलुङ्गऽप्यारणं, धीरा एयं पवज्जंति ॥४०॥

प्रहणं स्वीकरणं प्रवज्यायाः भ्रामरस्य यस्मादयोग्याना-
मनुचितानां नियमतोऽवश्यमेवानर्थोऽप्यवस्तुलानुलियत्वा
भावयत्या परीत्य, यत्तयांति निश्चित्यत्यर्थः । आत्मानं स्वं धीरा
भीमन्तः एतां प्रतिपद्यन्तेऽङ्गीकुर्वन्तीति गाथाऽर्थः ।

तुलयित्वाऽऽप्नोतमित्युक्तमथ तुलने च कथमित्यत आह—

तुलाया इमेण विहिता, एतीए हंदि नियमतो शेया ।

शो देसविरिङ्कडय—पचीए विखा जमेस ति ॥ ४१ ॥

तुलना आत्मनो योग्यता परीताऽनेनानन्तरैरेकैव विधिना
विधानेन प्रतिमाऽनुष्ठानलक्षणेन एतस्याः प्रवज्यायाः हन्दी-
त्युपदर्शनेन नियमतो नियोगेन विज्ञेया अवश्येति । अथ कस्मा-
देवमित्याह—(ने) नैव देशविरित्युक्तनाऽऽदिप्रतिपत्तिपरि-
णामस्तस्य कण्डकाव्युपवसायस्थानानि, तेषां या प्राप्तिर्ला-
भः सा तथा तथा देशविरितिकण्डकाप्रज्ञा, विना तदभावे,
यद्यस्मात्कारणदेया प्रवज्या भवति । इतिशब्दो वाक्यार्थस-
माप्ति । प्रायिकं चेतन्—यतोऽसंख्यातनमो भागः सिद्धानाम-
प्राप्तदेशविरितिकोऽपि सिद्धत्युपपन्नोऽभिधीयते । यदाह—
“भागेहि अयमेवेज्जंति फासिया देसविरिङ्कड ति” तथा तु-
लनाऽनेन विधिन्यपि प्रायिकम् । एतच्च स्वयमेवात्र दर्श-
यिष्यन्तीति गाथाऽर्थः ।

एवं तुलानापूर्वकं प्रवज्यायां सत्यां यद्भवति तद्वश्यितुमाह-
तीए य अविगलाए, बज्जा चेद्वा जटोदिया पायं ।

हाति खवरं विसेसा, कथंति लखिज्जणं तहा ॥४२॥

तस्यामुक्ततुलनापुरस्सरप्रवज्यायां, बशब्दः पुनरर्थः । अवि-
कलायां परिपूर्णयां नद्योद्यतातिथ्यपूर्वकत्वेन प्रतिपन्नत्वा-
त्, वाया यद्विर्विनी, चेद्वा प्रत्युपेक्षाऽऽदिप्रसामाचार्ययोग्य-
तानारूपा, यथादिताऽऽगमोक्ता, प्रायो बाहुद्वयेन, प्रायोप्रहणं
चोक्तविपरीतकारिभिर्मुक्तकर्मप्राणिभिर्व्यभिचारोऽभिहिताय-
स्य मा भूदिति कृतमिति भवति स्यात् । ननु कदाचित् ग्लान-
त्वाऽऽदी नया प्रवज्यायामप्यसौ न दृश्यते इत्याशङ्क्याऽऽह—
नवरं केवलं भवत्यपि सामान्येन सा विशेषतो विशेषणं
काचिद्देशे काले पुरुषे वा पुत्राऽऽलम्बनादाश्रितपाषादे ल-
भ्यते निश्चयिते स्फुल्लदृष्टिर्नैव तथा तद्वद्यथा स्वस्था-
बस्थायो बाह्यवेष्टेति प्रकृतमिति गर्दभिल्लराजगुहीत-
स्वाधीविमोक्तनार्थमुज्जयिन्यामानीनपञ्चवतिसामन्तकटक-
कालिकाऽऽचार्येणोदाहरणमिति गाथाऽर्थः । (कालि-
काचार्यवृत्तम् ‘कालगज’ शब्दे तृतीयभागे ४६० पृष्ठे
विस्तरतो गतम्)

अथ कस्मादिह यथोक्तैव चेद्वा स्यादित्याह—

भवशिखेयैराज जतो, मांखे रागाउ ग्वाणपुव्वाओ ।

मुद्रासयस्स एसा, ओहेण वि वसिया समए ॥४३॥

भवनिर्बैदात्संसारविरागाद्यतो यस्मात्कारणतया मोक्षे
निर्वाणे रागादभिलाषान् । किं भूतान्, ३, ज्ञानपूर्वात् सम्यक्-
ज्ञानपुरस्सरान् न तु मिथ्याज्ञानपूर्वकात् मुद्राऽऽशयस्य नि-
र्मलाध्यवसायस्य जीवस्य यथा प्रवज्या ओधेनाऽपि सामान्य-
तोऽपि सामाग्यिकमात्रप्रतिपत्तिपक्षयाऽप्यासां विशेषतोऽप-
मत्ताऽऽदिसामाग्यिकप्रतिपत्तितो वर्णिता भणित्ता समवे सि-
द्धान्ते. अतः कथमस्यामयोधोक्तार्थो चेद्वा । इति गाथाऽर्थः ।

येन वचनेन समये सा तथा वर्णिता तद्वश्यिज्ञाह—

तो सपणो जइ सुमणो, भावेण य जइ ग हाइ पावमणो ।

सयणे य जणे य समो, समो य माणावमाणु ॥ ४४ ॥

इह प्राकृतनित्यपक्षया भ्रमणशब्दं व्युत्पादयन्ति—(तो इति)
नतस्तस्माद्धेतोः “सह प्रणेण विज्जेण वट्ठे रि” समणो. न
वेह मनोमावास्तित्वं विवक्षितशब्दस्य सामाग्यिकविशेषप्र-
तिपादनार्थस्य व्युत्पत्तिनिमित्ततया विवक्षितं, सकलसंज्ञिमा-
धारणत्वात् तस्यैवतस्तद्विशेषयथोदाह यदीत्यभ्युपगमे,
शोभनं धर्मध्यानाऽऽदिप्रवृत्तयया मनीषलं यस्य स सुमनाः ।
अनेन सदगुणावित्तमनस्कत्वं विवक्षितशब्दव्युत्पत्तिनिमित्त-
त्वेनोक्तम् । अथ दोषद्विदमनस्कतमाह—भावेनाऽऽप्यप्र-
णिणामेन नश्यतो वा निष्पवर्तिमान्येन, बशब्दः समुच्चयः, य-
दीत्यभ्युपगमे, न भवति नैव स्यात् पापं प्राणतिपाता-
ऽऽदिमन्वनिदानं वा मनो यस्य स पापमत्ताः, तथा स्वजने च
पुत्राऽऽदिके जने चाप्यस्मिन् समस्ततुल्यः प्रेमाप्रभवजनेन ।
तथा समञ्च तुल्य एव मानवमानयोः पूजैतर्येति उक्त-
राजोपेक्षया त्वेवं व्युत्पत्तिः—समः सन् सम्यग् वा अग्रति
वर्तते योऽसौ निरुक्तविधिना ‘सपण इति’ स्यादित्येवं शु-
द्धाऽऽशयस्यैवा वर्णिनेति गाथाऽर्थः ।

अथ कस्याऽपि प्रतिमाऽनुष्ठानं विनाऽपि प्रवज्या यथादि-

नैव स्यादिति दर्शयन्नाह—

ना कम्मखओवसमा, जो एयपगारमनेरेणापि ।

जायति जहाइयगुणो, तस्मि एसा तथा शेया ॥४५॥

(ता इति) यस्माद्व्यवधिर्बैदाऽऽदिकं साक्षाद्विशुद्धाऽऽशय-
स्यैवा वर्णिता तस्मात्कारणान्तरं क्षयार्थमात्रं ज्ञानोऽऽवर-
णाऽऽदिकर्मविगमविशेषान् कारणाद्यः प्रायेणतत्प्रकारमन्त-
रेणाऽपि बालत्वाऽऽदिकारणान्प्रतिमाऽनुष्ठानव्यतिरेकेणा-
ऽपि एतत्प्रकारेण तावज्जायत एवैत्यपिशब्दार्थः, जायते सं-
पद्यते यथादित्युक्तः प्रवज्योचित्युगुहस्तस्याऽपि प्रवज्या, न
केवलं प्रतिमाकारिण्य एव, एषा प्रवज्या, तथा तद्वत् प्रतिमा-
कारिण इव ज्ञेयाऽवश्या, कस्मैयथापराभादेवेति गाथाऽर्थः ।

प्रतिमाप्रतिपत्तिव्यतिरेकेणाऽपि प्रवज्या जायते इत्येत-
स्यैव समर्थनार्थमाह—

एतो चिय पुच्छाऽदिपु, हंदि विसुद्धस्स सप पनेणं ।

दायव्वा गीतेणं, मणियमिणं सव्वदेसि ॥४६॥

(एतो चिय सि) यत एतत्प्रकारमन्तरेणाऽपि उचितगुणस्य
प्रवज्याप्रतिमाकर्तुरेव यथाक्ता भवति, अत एव कारणान्,
पृच्छाऽऽदिपु पृच्छाकथनपरीक्षाऽत् । तत्र पृच्छा—“कोऽसि
तुमं, कनो वा, पव्वयसि वा किंमिदं ति” एवमादिपु ।
कथना पुनः प्रविशजिणोः प्रवज्यास्वरूपकथनम् । यथा—“जइ

चेव भोक्त्वफलया, आणा आराहिया जिणिदाणे । संसा-
रदुक्त्वफलया, तह चेव विगहिया होह ॥ १ ॥ " इति । परीता
तु पयमाणाऽऽदिकालमात्रा विनयाऽऽदिप्रत्ययान्तानि क-
पणा । एतेषु पदेषु, इन्दीयुप्रदर्शने, विशुद्धस्य निर्वोपतां
गतस्य सकृन्महा प्रयत्नेनाऽऽदरेण दातव्या देया, प्रव्रज्यन्ति
प्रकृतम् । गीतेन "पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात्" गीतार्थे-
न सुत्राविशद, नान्येनेति, भणितमुक्तिमदयेतत्सर्वदक्षिणिः
केवलमिभिरिति गाथाऽर्थः ।

पुनरपि सामान्यतोऽपि प्रव्रज्याग्रहणमस्तीति समर्थयन्नाह-
तह तस्मि तस्मि जोए, सुनुवओगपरिसुद्धभावेण ।
दरदिमाए वि जओ, पडिसहो वडिओ एय ॥ ४७ ॥

तथेति ज्ञापकान्तरममुच्यते । नस्मिन्तस्मिन् तत्र तत्र प्र-
व्रजान्तरमुद्घातः । योऽयं प्रव्रज्यादानव्यापारे विषययुते, प्रति-
निधेयं वक्षिण इति योगः । सूत्रोपयोगेनाऽऽग्रमोपयुक्तया परि-
शुद्धौ विशुद्धौ भावोऽध्यवसायः यस्य स तथा तेन. गुरुणा,
किमिव्याह-इन्द्रतायामपीवर्हिनीणांयामपि, दीयमानायामि-
त्यर्थः । आस्तामदस्तायां प्रव्रज्यायामिति प्रकृतम् ।
यतो यस्मात्कारणान्, प्रतिपद्यो निषेधोऽयोग्यानाम्, व-
र्णिन उक्तः, अत्रेति वचनमग्रे प्रव्रज्याभिधानस्यैव प्रव्रज्या-
यां वर्तिन । अतो ज्ञायते प्रतिमानुष्ठानमन्तरेणाऽपि प्रव्रज्या-
भिधानमस्तीति गाथाऽर्थः ।

अथ कथं सूत्रे प्रव्रजानायां प्रतियोगनिषेध उक्त इत्यवशि-
तमित्याह-

पञ्चाविओ मिय ति य, मुंडावेउमाह जं भणियं ।

सर्वं च इमं सम्मं, तपपरिणामं हवति पायं ॥ ४८ ॥

प्रव्राजितः स्यादिति च मुगडापायतुमित्येतद्वाक्यमादिश्य
सूत्रस्य तत्तथा तत् पयस्माद्विणिमुक्तं कल्पभाष्ये, तस्मा-
न्प्रतियोगं प्रव्रज्यायां निषेधो वक्षित इत्यवसीयते । तच्चेदं
सूत्रम्- "पञ्चाविओ मिय ति य, मुंडावेउं अणायरणजो-
गो । ते शिय मुंडायेंने, पुरिमपयनिवारिया दोसा ॥ १ ॥ " त-
था- "मुंडाविओ मिय ति य, निक्खवावेउं अणायरणजोगो ।
ते शिय निक्खवावेने, पुरिमपयनिवारिया दोसा ॥ १ ॥ " एवं
उडावेउं, एवं मुंडावेउं, एवं संवासेउं एवं, संवाहेउं । " अयम-
र्थः-प्रव्राजितः प्रव्राजयिष्यामस्त्वामित्येवमभ्युपगतो रजोहर-
णोऽपि सुगडापायव्याचर्यते त एवाऽऽज्ञातऽऽदरेण एव प-
दयोग्यप्रव्राजजनलक्षणमसंभारयं वस्तु स्याद्वैयर्थ्यं । लुब्धस्य-
तयाऽनाभोग्यशाला ततः किमुक्तिमित्याह-मुगडापायतुम-
ग्राहणतौ लुब्धयितुम् । अनारण्ये योग्यः अनारण्यवनाहः, तथा-
ऽपि सुगडापायव्याचर्यते त एवाऽऽज्ञातऽऽदरेण एव पदयोग्यप्र-
व्राजजनस्य संबन्धिनो योग्या अनिवारिता भवन्तीति । एवमप्य-
गाथाऽपि बोद्धव्या इति । अथ प्रस्तुतायां निगमयति-सर्वं च
समलं पुनरिदं पृच्छाऽऽदिविशुद्धस्य प्रव्रज्यादानाऽदिकमात्र-
मिदं वस्तु, तस्यैव समीचीनं हवति । अथवा-सम्यक्वपि-
णामे यथावत्प्रव्रज्यापरिणतौ तस्यां भवति स्यात्, प्रायो
बाहुस्येन । प्रायोमहर्षेण वा द्वारमर्दकाऽदिव्यभिकारपरिहारा-
धीमतिः । ततः प्रतिभाकरणमन्तरेणाऽपि प्रतिमाकुरिष्व प्र-
व्रज्या स्यादिति इदमिति गाथाऽर्थः ।

ननु यदि प्रतिभाकरणमन्तरेणाऽपि प्रव्रज्या सम्यग् भवति
तदा किं नैवेत्यत आह-

जुतो पुण एम कमा, ओहणं संपयं विसैसण ।

जम्हा अमुहो कोला, दुरगुचरो मंजमा एय ॥ ४९ ॥

यद्यपि प्रकामन्तरेणाऽपि प्रव्रज्या स्यात्तथाऽपि युक्तः
सङ्गतः । पुनरिति विशेषणार्थः । एषोऽन्तरेणोक्तः प्रतिमानु-
ष्ठानाऽऽदिः, क्रमः प्रव्रज्याप्रतिपत्ता परिपाटिः । कथमित्याह-
ओवेन सामान्येन न तु सर्वथैव, तं नानाऽपि बहुधा प्रव्रज्याध-
वणान् । कालापेक्षया विशेषमाह-सामंते वसमानकालं विशेषेण
विशेषतो युरु एय क्रमः । कुत एतदेवमित्याह-यस्मा-
त्कारणाद् अमुमाऽमुमानुभावः कालो दुःपमालक्षणा वसंतः ।
ततश्च दुरनुचरो दुःखाऽऽभव्यः, संयमः संयतन्वम्, अत्राऽगु-
भकालेः अतः प्रव्रजितुकामेन प्रतिमाऽभ्यासां विधेय इति
भावः । इति गाथाऽर्थः ।

तन्त्रान्तरप्रतिज्ञया प्रतिमापूर्वकत्वं प्रव्रज्याया योग्यत्वं स-
मर्थयन्नाह-

तंतरेमु वि इमो, आमममेओ पसिद्धओ चेव ।

ता इय इह जइयव्वं, भवविहं इच्छमाणेहि ॥ ५० ॥

तन्त्रान्तरेणोपि दर्शनान्तरेण्यपि, आस्तां जितप्रवचनं । अयम-
न्तरांगः, आत्मनो भूमिकारिषेयः, 'ब्रह्मवर्गी युद्धस्थः,
वानप्रस्थो यतिस्तथा' । " इत्यादिनां ब्रह्मस्वरूपः । इहो " इति पा-
ठान्तरम् । तत्र इतो शुभकाल दुरनुचरसंयमलक्षणां जितुं शक्यात्,
अथवा इतो जितप्रवचनान्त्वान्तरेण्यपि । तस्मिन्नेव नि-
श्चयेन न तु साध्यः । यस्मादेवं तत्तन्नाह-इत्युक्त्यायेन, इह प्र-
तिमापूर्वकप्रव्रज्यायां यतिष्ये यतो विधेयः, भवविहं सं-
सारविशोऽयम्, इच्छद्भिर्वाञ्छद्भिर्निखिलाशनसंभरणपरि-
ताऽऽमावलम्बिभिरिति गाथाऽर्थः । पञ्चा ० १० विव ० ।

('सहभूमि' शब्दे जडस्यापरिणामस्य दीप्ता

(२७) पञ्चा-वार्तिक-चर्चावप्रव्रज्यानिषेधः-

तत्रो नो कर्पति पञ्चावित्तप । तं जहा-पंडए, वाएए,
कीवे ॥ ४ ॥

अस्य संबन्धमाह-

न ठविजइ वपुं, मज्जे एण्ह होइ अण्ववो ।

दुविहमि विन ठविजइ, सिंगे अयमज्जे जोगो ॥ २५ ॥

येन तद्विपरिणतोऽपि सत्यः तन्मूलदेवानां चरितनपां-
विशिष्टो भावलिङ्गकपेपु प्रव्राजतेषु न स्थाप्यतः । एतेन का-
रुणानवस्थाप्य इत्युच्यते । स चाऽन्तरज्ज्ञे भण्यतः । अ-
यं पुनरर्थः पराङ्काऽऽदिर्दिविषयिषि द्रव्यभावलिङ्गो न स्था-
प्यते प्रतिपद्यते, एष योगः संबन्धः । अनेन संबन्धेनाऽऽया-
तस्यास्य सूत्रस्य (४) व्याख्या-अथो नो कल्पने प्रव्राज-
यितुम् । तथाचा-पराङ्को नपुंसको वातिको ना-यथा स्वनि-
मित्ततोऽप्यथा वा मेहनं कर्मायितं भवति तदा न शक्नोति
वेदं धारयितुम् । कर्त्तव्यं तस्यैव । अतः इदं कर्त्तव्यं वाऽऽ-
दिलक्षण एव सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यविस्तरः-

वीमं तु अपवज्जा, निज्जुत्तीए उ वडिया पृत्तिव ।

इह पुण तिहं अक्षिकागो, पंडे कीवे य वाइय ॥ २५६ ॥

विशान्ते बालवृद्धाऽद्विभेदादिशिवसंख्या अत्राज्याः पूर्वं

नामनिष्पन्नं निक्षेपं निरुद्धौ पञ्चकल्पे सप्रपञ्चं वर्णिताः । इह पुनस्त्रिभिरव्याधिकाः-पण्डकेन श्लोकेन वातिकेन चेति गुरुतरा दोषबुद्धा अस्मी इति कृत्वा ।

अथ प्रवाजनाविधयेव तावदाह-

गीपत्ये पवावण, गीपत्येऽपुच्छिः उण चतुगुरुगा ।

तम्हा गीपत्यस्म उ, कण्ड पवावण्णा पुच्छा ॥२६०॥

गीतार्थमेव प्रवाजना कर्त्तव्या नागीतार्थेन, यद्यगीतार्थः प्रवाजयति तदा चतुर्गुरुकम् । गीतार्थोऽपि यदि अपृष्टा पृच्छामन्तरं प्रवाजयति तदा तस्यापि चतुर्गुरुकाः । तस्मान् गीतार्थस्य पृच्छा शुद्धं कृत्वा प्रवाजना कर्त्तुं कल्पते । पृच्छा-विधिश्चायम् । काऽपि त्वं को वा ते निर्वेदायेन प्रवाजति ?

एवं पृष्टं सति-

सयमेव कांऽपि साहति, मिच्छेहिं व पुच्छिभ्यो उवाणम् ।

अहवा वि लक्खणेहिं, इमेहिं नाउं परिहरेज्जा ॥२६१॥

स्वयमेव कोऽपि पण्डकः कथयति-यथा सद्यः मनुष्येव ममेदशस्त्रिपक्षिके वेदः समुदासी इति । यद्वा-मित्रेस्तस्य निर्वेदकारणमभिधीयते । प्रवाजकेन वा स पवापायपूर्वं पृष्टः कथयेत् । अथवा-लक्षणेर्महितास्वभावाऽऽदिभिरिविवेक-मायुक्ता इति परिहरेत् ।

तत्र पृच्छां तावदावयति-

नज्जेतमणउज्जेते, निवरेयमसडे पडमा पुच्छे ।

अभातो पुण भज्ज, पंदाइ न कण्डे अम्ह ॥ २६२ ॥

प्रवाजितुमुपस्थितः स ज्ञायमानो वा स्वादृक्तायमानो वा । ज्ञायमानो नाम असुकोऽसु कपुडोऽसु । तद्विपरीतोऽज्ञायमानः स यदि आदः आदको न भवति, ततः प्रथमतस्ते निर्वेदं पृच्छेत् । यः पुनरज्ञातः स समानेन भवत्येव-न कल्पते अस्माकं पण्डकाऽऽदिः प्रवाजयितुम् ।

स च यदि पण्डकस्तत एव जिन्तयति-

नाअं मिति राणाउद, निवरेयं पुच्छिज्जा व मे भित्ता ।

साहेति एस पंडो, मयं व पंडो ति निवरेयं ॥२६३॥

ज्ञानोऽस्म्यहममीभिरिति मत्वा प्रणुत्यति । अथवा यानि तस्य मित्राणि तानि पृच्छन्ते एव तस्य ईश्वरं मीत्रं वा विचिन्ते, ततः केन निर्वेदं प्रवाजति ? एवं पृष्टानि तानि ब्रूयते-एष पण्डक इति । स्वयं वा स पण्डकोऽस्म्यहमिति निर्वेदं कथयति । शृ० ४ उ० । दश० ।

(२८) अथेत्यां प्रवाजने प्रायश्चित्तमाह-

दससु वि मूलायारिण, वयमाणस्म वि हवति चउगुरुगा ।

सेसाणं छण्डं वी, आयारिण वदति चउगुरुगा ॥२७८॥

पण्डकाऽदीन् आसिक्तांस्तान् दशापि ननुलकान् यः प्रवाजयति तस्याऽ-चार्यस्य दशवर्षे प्रत्येकं मूलम् । तेष्वेव दशसु यो वदति प्रवाजयति तस्याऽपि चतुर्गुरुका भवन्ति । शेषाणां वदित्वाऽदीनां पञ्चमपि च प्राज्ञेन कां प्रवाजने आचार्यस्य चतुर्गुरुकं, यो वा प्रवाजयति तस्याऽपि चतुर्गुरुकम् ।

अथ शिष्यः प्रश्नयति-

धीपुरिसा जइ उदय, धरेति भाणोवराणायमोहिं ।

एवमपुमं पि उदयं, धरिज जति को तहि दोसो ॥२७९॥

यथा स्त्रीपुरुषा ध्यानापवासानियमैरुपयुक्तं बोध्यं धारयन्ति, एवं नृपस्योऽपि यदि धारयेत्, ततः प्रवाजिते को दोषः स्यात् ?

अहवा ततिण दोसो, जायइ इयरेसु किं न सो भवति ?

एवं तु नतिय दिक्खा, सवयेयाणं न वा तित्थी ॥२८०॥

अथवा गुण्माकमभिप्रायो भवेत्-तृतीयं ननुलके वेदोदये चारित्रमङ्गलक्षणो दोषो भवेत्, ततः स उच्यते, इतरयोः स्त्रीपुरुषयोरपि वेदोदये स दोषः किं न भवति ? अपि च-क्षीणमोहाऽऽदीन् सुकृषा शेषाः सर्वेऽपि संसारस्था जीवाः सबेदास्तेषां च दोषदर्शनादेव भवदुःकरीत्या नास्ति दीप्ता, तदभावाच्च न तीर्थिनस्तीर्थस्य संततिर्न वेति ।

सुरिगाह-

धीपुरिसा पत्तेयं, वसति दोसराहणसु ठाणसु ।

संवामे फासदिह्दी, इयरे वच्छवदित्थो ॥ २८१ ॥

स्त्री प्रवाजितास्त्रीणां मध्ये निवसति, पुरुषः प्रवाजितः पुरुषमध्ये वसति । एवं तौ प्रत्येकं दोषराहितेनो बान्धवौ वसतः । इतरस्तु पण्डको यदि स्त्रीणां मध्ये वसति तदा संवायेन स्थितो दृष्टिश्च दोषा भवन्ति । एवं पुरुषस्यपि संवसतस्तस्य दोषा भवन्ति । वन्ताऽऽदृष्टान्ताश्च भवन्ति-यथा वरलो मन्तरं दृष्ट्वा स्तन्यमभिलषति, माता पि पुत्रं दृष्ट्वा प्रसन्नाति । आद्ये वा खाद्यमाने दृष्ट्वा यथा मुखं क्रान्ति, एवं तस्य संवासाऽऽदित्ते वेदोदयेनाभिलाष उत्पद्यते, भुक्ताभुक्ताङ्गणः साधयस्तमभिलषेयुः । यत एवमतः पण्डको न दीर्घायिः ।

द्वितीयपदं एतेः कारणैः प्रवाजयेदपि-

अमिषे ओमोयारिण, रायइहे भण व आगादे ।

गेल्ले उत्तमहे, नाणं तवदेसमयवति ॥ २८२ ॥

स प्रवाजितः सन अशिवपुत्रमशिवप्यति, अशिवयुहीनानां वा प्रतिनर्पणं करिष्यति । एवमवमौदये राजद्विष्टं बोधिकाऽऽदिभ्ये वा आगादे ग्लानये उत्तमार्थे वा ज्ञाने दर्शने चारित्रे वा सहाये करिष्यति । एतैः कारणैः पण्डकं प्रवाजयेत् ।

अथेनामेव गार्था व्याख्याति-

रायइहेभयेसुं, नाणह निवस्स चेव गमणह्ता ।

विज्जा व सये तस्स उ, तपिस्समति वा गिलाणस्म ॥२८३॥

गुरुणा व अप्रणो वा, नाणादी गिएमाणे तपिहिति ।

चरणा देसावकपि, तपे ओमासिवेहिं वा ॥ २८४ ॥

राजद्विष्टं बोधिकाऽऽदिभ्ये च गार्था, नृपस्य वा अभिमनार्थम् । किन्तु-भवति-राजद्विष्टं समापतिते देशान्तरं गच्छतां तत्रिस्तारण्यत्वेन भ्रूपानाऽऽनुपष्टम्भं करिष्यति; राजवृक्षो वा स पण्डकस्ततो राजानमनुकूलयिष्यति, बोधिकाऽऽदिभ्ये वा स बलवान् गच्छस्य परित्राणं विश्रास्यति । ग्लानयद्वा स पण्डकः स्वयमेव वैद्यो भवति, ततो ग्लानस्य चिकित्सां करिष्यति । यद्वा-स तस्य शत्रुत्वस्य वा वेतनभेषजाऽऽदिना प्रतिनर्पिष्यति उपकरिष्यति, वाशब्दादुत्तमार्थं प्रतिपात्रस्य वा मम साहाय्यं करिष्यति, स्वयमेव वाऽमावुत्तमार्थं प्रतिपश्यति । तथा गुरोरात्मनो वा ज्ञानम्, आदिशब्दादौतमभावकानि शास्त्राणि शुद्धतोऽपि भ्रूपानाऽऽदिभिरिवेत्ताऽऽदिभिर्योपकरिष्यति । चरणात्, चारित्रं पालयितुं न शक्यते ततो देशात्पकमयं कुर्वतो मार्गा,

ऽऽदिषु स्वजनाऽऽदिबलाङ्गकृपाणाऽऽदिभिस्तस्कराऽऽदि-
तिः रक्षणमन्धोपकरण्यति । अथमाशिवयोर्वा प्रतितीर्षण्य-
ति । अत्र च नातुपुण्योः अग्रे तु वस्तुव्यवस्थापनार्थमवमाशि-
वद्वारायः पर्यन्ते व्याख्यानम् ।

एतद् कारखेहि, आगादहि तु जो उ पवात्रे ।

पंढाईसोलसंगं, कए उ कऊ विगिचणया ॥२८५॥

एतेरागदिः समुपस्थितैः कारणैः यः परङ्काऽऽदिपौडशक-
स्यान्यतरं नपुंसकं प्रजाजयति, तेनाऽऽचार्येण कृते समापिते
कार्ये तस्य नपुंसकस्य विवेचनं परिष्ठापनं कर्तव्यम् ।

तत्र प्रजाजनायां तावद्विधिमाह—

दुविहो जायमजाखी, अजाखणं पश्चेति उ इमेहि ।

जणपचपट्टयाए, नजंतमणज्जमाणे वि ॥२८६॥

द्विविधो नपुंसको—स्त्रायकोऽस्त्रायकश्च । तत्र यो जानाति—स्त्रा-
धनं वैरागिकः प्रजाजयितुं न कल्पते स स्त्रायकः, तद्धिपरीतोऽ-
स्त्रायकः । तत्र स्त्रायकमुपस्थितं प्रक्षापयन्ति—भवान् दीक्षाया अ-
योग्यः, ततोऽव्यवस्थापनी आचकधर्मं प्रतिपश्यन्, अन्यथा
क्षानाऽऽदीनां विराधना ते भविष्यति । अक्षापकमध्यमेव
प्रक्षापयन्ति । अथेनां नेच्छन्ति, प्रवृत्तामेवाभिलषति, आत्म-
नश्च किञ्चिद्विशिष्टाऽऽदिकं कारणमुपस्थितं, तत्समन्वायकं
जनप्रत्ययाधर्ममीभिः कटीपट्टकाऽऽदिभिः प्रक्षापयन्ति ।
स चाक्षापकस्तत्र जनेन स्त्रायमानोऽक्षापमानो वा स्यादु-
भयवाच्यं विधिः कर्तव्यः—

कडिपट्टए य छिहली, कत्तरिया मुंड लाय पादे य ।

धम्मकह सभि राउल—ववहार विगिचणा विहिणा ॥२८७॥

कटीपट्टकं स परिधाप्यः, छिहली शिक्षा तस्य शिरसि धार-
णीया; अथ नेच्छन्ति ततः कर्त्तव्यं क्षुरेण वा मुण्डनं विधेयं,
लोचनं वा विधातव्यः । (पादि स्ति) परन्तीर्थकमनाऽऽदीति
स पाठनीयः । कृते कार्ये धर्मकथा कर्त्तव्या येन लिङ्गं परित्य-
ज्य गच्छति । अथेवं लिङ्गं न मुञ्चति ततः संश्रिताः आचकैः
प्रक्षापनीयः । अथ राजकुलं गत्वा कथयति ततो व्यवहारा-
ऽपि कर्त्तव्यः । एवं तस्य विगिञ्जना परिस्थापना विधिना
वध्यमानोऽतीत्या विधेया । एष द्वारगाथासमाधेयः ।

साम्प्रतमेनामेव विबुधोति—

कडिपट्टओ अभिनेवे, कीरर छिहली य अम्ह चेवाऽऽसी ।

कचरिया मुंडं वा, अणिच्छं एकैकपरिहाणी ॥२८८॥

कटीपट्टकोऽभिनवप्रव्रजितस्य तस्य क्रियते, न पुनःप्रावपूरकः
शिरसि च छिहली शिक्षा त्रियते । यदि ब्रूयात्—किं मम अत्रा-
वपूरकं, सर्वमुण्डनं वा न कुतः ? ततो वृषभा भणति असा-
कमपि प्रथममेव कृतमासीत्, ततश्च मुण्डनं कर्त्तव्यं कर्त्तव्य-
म् । अथ नेच्छन्ति ततोः क्षुरेण, क्षुरमप्यनेच्छन्तो लोचः कर्त्तव्यः ।
एवमेकैकपरिहाणमन्वया, शेषा तु सर्वेवापि धारणीया ।

छिहलि तु अणिच्छन्ते, भिक्षुगुमादी मते पि ऐच्छन्ते ।

परतिवियवत्तवन्, उकमदाणं ससमए वि ॥२८९॥

अथ शिक्षामपि नेच्छन्ति ततः सर्वमुण्डनमपि विधीयते ।
सा च द्विविधा शिक्षा—ग्रहणं, आसवनं च । आसवनाशि-
क्षायां कियत्कालापसवी न प्राप्नोते । ग्रहणाशिक्षायां भिक्षुकाः
सौमगास्तवामादिशृङ्गारकापिलाऽऽदीनां च परन्तीर्थकानां

मतमप्याच्यते । अथ तदपि नेच्छन्ति ततः शृङ्गारकार्क्यं पा-
ठ्यते, तदप्यनेच्छन्ते द्व्यदशाक्षं यानि परन्तीर्थकवक्रवृत्तानि-
वक्ष्यामि स्वाणि तानि पाठयन्ति । तान्यप्यनेच्छतः स्वसम-
यस्याऽऽक्षापका उत्क्रमेण विलुप्ता दीयन्ति ।

आसवनाशिक्षायां विधिमाह—

वीयारगोमेरे थेर—संजुओ रत्ति दूरे तरुणाणं ।

गाहेण ममं पि ततो, थेरा गाहेति जत्तणं ॥२९०॥

विचारभूमिं गच्छन् गोचरं वा पर्यटनं स्थविरसाधुसंयु-
क्ता हिरडायते, रामौ तरुणानां दूरे क्रियते, ते च साधवो न
पाठयन्ति । ततो यदि वृत्ते—मामापि पाठं ग्राहयत, ततः स्थ-
विराः साधवो यत्नेन ग्राहयन्ति ।

किं तदित्याह—

वेरगकहा विसया—ण सिंदहा उट्टिमीयणे गुत्ता ।

चुक्खालिए य बहुसा, सरोसमिच नोदए तरुणा ॥२९१॥

यानि सूत्राणि वैराग्यकथायां विपर्ययन्त्यां च निबद्धानि
तानि प्राह्यते । अथवा वैराग्यकथा विपर्ययन्त्या च तस्य
पुरतः कथनीया, उत्तिष्ठन्तो निरीदन्तश्च साधवो गुक्ताः सं-
वृत्ता भवन्ति, यथाऽक्षानां स न पश्यति, तस्य यदि सामाचार्यो
चुक्खलितानि भवन्ति । चुक्कं नाम विस्मृते किं विस्कार्ये,
स्मलितं तदेव विनष्टं, ततो ये तदुत्थास्ते न सरोपमिव पदं
वचोभिर्वदुशो नोदयन्ति येन तदुत्थे तु नातुवन्धं गच्छति ।

अथ धर्मकथापदं व्याचष्टे—

धम्मकहा पाडिजति, कयकजो वा मे धम्ममक्खन्ति ।

मा हण परं पि लोगं, अणुएत्ता दिक्ख नो जुज्झं ॥२९२॥

धर्मकथा वा स पाठ्यते कृतकार्यो वा स पठ्यते, ततः का-
र्येण दीक्षितस्तत्तु समाच्यते, तस्य धर्ममाकलयति, यथा मर्दि-
तो न रजोहरणाऽऽदिभिर्लङ्घ्यं धारयेत् । तदभावे बोधनमपधान-
करणाय त्वं वर्त्तसे, ततो वा परमपि लोकं हन विनाशय सुख
रजोहरणाऽऽदिभिर्लङ्घ्यम् । तवाणुप्रतीति धारयितुं युज्यन्ते, न
दीक्षा । एवं प्रक्षापितो यदि मुञ्चति तदा लट्म् ।

अथ न मुञ्चति ततः—

सभि स्वरकम्मिओ वा, भेमति कता इहेम कंचिको ।

सिवासिद्धे वा दिक्खितो, एतं हि अशातो पडिसेहो ॥२९३॥

यः स्वरकम्मिः संखी स पूर्व प्रक्षाप्यते—अस्माकः कारणैः
वैरागिकः प्रव्रजितः, स इदानीं लिङ्गं नेच्छति परिगच्छे, ततो
वृत्तं प्रक्षापयत । एवमुक्तो असावागत्य गुरुन् धर्मिन्वा स-
खीन् साधून् निरीक्षते । ततः तं परङ्कं पुनःकथितचिह्नं—
पलव्य भूमितलफालनशिर कम्पनस्वरद्विनिरीक्षणपरुष-
वचनेभ्ययति । कुत एव इह बुष्कां मध्ये कर्त्तव्यं नपुं-
क इति । तं च ब्रवीति अपसर साम्प्रतमिति; अन्यथा व्य-
रोपयिष्यामि भयन्नम् । एवमुक्तोऽपि यदि न मुञ्चति, स्वरकमि-
कस्य वा धावकस्याभावे यदि नृपस्य कथयति—अहंमैतदी-
क्षितः, मां प्रतः पुनः परित्यजन्ति । ततो व्यवहारं जेतव्यः,
कथमित्याह—यसौ जनेनाज्ञातो । दीक्षितस्ततः प्रतिपेधः
क्रियते; नास्माभिर्दीक्षित इति अलस्यत इत्यर्थः ।

अथाऽनौ श्यात—

अज्झाविओ मि एते—हिं च व पडिसेधो किं वऽपीयेते ।

छलियादिकहा कडुति, कथ जनी कथ छलियाई ॥२९४॥

अहमैतरेवाध्यापितस्ततोऽप्रापि प्रतिषेधः कार्यो, न किमप्यस्माभिरध्यासिन इत्यर्थः । अथवा यत्कर्म-किं त्वया अधीतम् ? ततोऽपि क्षुल्लिककव्याऽऽदिकथामाकर्षेत । तत्र यत्कर्म-कुत्र यतः, कुत्र च क्षुल्लिताऽऽदि कव्यकथा ? साधवो वैराग्यमार्गस्थिताः शुद्धारक्यां न पाठयन्ति ।

पदामो वयमीदृशं संवत्सर्वाभितं सूत्रम्-

पुष्पावरमंजुतं, वेरगाकरं संततमविरुद्धं ।

पौराणमदमागध-भासानयितं हवति सुतं ॥२६५॥

यत्र पूर्वसूत्रानियन्धः पाश्चात्यसूत्रेण न वशादन्ये तन्पूर्वोपर-संयुक्तं, वैराग्यकरं विषयमुखवैमुख्यजनकं, स्वतन्त्रेण स्व-स्मिन्मानेन सहाविरुद्धं, सर्वथा सर्वकालं सर्वत्र नास्त्यस्मा इत्यादिस्वस्मिन्मानविरोधग्रीहनात्मित्यर्थः । पौराणं नाम पुरा-णैस्तीर्थकरगण्यग्रलक्षणैः पूर्वपुरुषैः प्रणीतम् अदमागधभा-षानियतमिति प्रकटार्थम् । एवंविधमस्मदीयं सूत्रं भवति ।

किञ्च-

जे सुतगुणा भगिया, तच्चिवरीयाइं गाहए पुर्विज ।

निर्तिप्रकारेण्ये, सा चैव विगिचये जयणा ॥२६६॥

ये सूत्रस्य गुणाः पीठिकायां भगितास्तीति प्रतीतिरिति वर्ण-विकलानि स्वार्णानि तं ब्राह्मणम् । ततो निस्तीर्णकारणं मया पूर्वं विचारितप्रयोजनाभावात् नैविकथापरिष्ठापनं य-तना भवति । एवं व्यवहारेण परिष्ठापनविधिकम् ।

येषु व्यवहारेण न शक्यते परिचर्यते तेषां ऽपि विधिः-

कापालिण मरुखे, तद्वामिपेवसोणसूत्रेण ।

कोटुवग पञ्चदह, कायव्यो विहीणै वोपरिण ॥२६७॥

गानार्थं हि विकर्षणाद् वृषभा उच्यन्ते, ते कापालिणपर-जस्कास्तद्विगिचयेप्रहणेन तं परिष्ठापयन्ति । यो वा कौटु-म्बिको बहुस्वजनः प्रजाजितस्तस्य संशयिनां विधिना व्यु-त्सर्जनं कर्तव्यम् ।

एतदेव भावयन्ति-

निववल्हं बहुपकय-म्मि यावि तरुणवसभा इमं विनि ।

भिक्षकहाओमद्भा, न पडइ इह वच परित्ये ॥२६८॥

यो वृषस्य वल्लमो बहुपाक्षिको वा प्रभून्स्वजनमि-त्र-वर्धनार्थं परिष्ठापनं विधिः । यदा तत्पक्षिको रहसि तरुण-भिलुभवभापनं, भिक्षकथां वा करुति, तदा ते तरुणवृषभा इदं वृषत्र-इह यतीनां मध्ये ईदृशं न घटते, यदि त्वमीदृशं कर्तुं कामोऽस्ति ततः तत्प्रकरणं कुतः परमार्थीरुपु वा व्रज ।

ततो यदि ह्यन-

तुमए समगं आमं, निनिगमओ भिखममाइलकवेल्लं ।

नासति भिक्षुगमादिनु,ओइण ततो विडि पनाइ ॥२६९॥

नव्या समसं परतीत्यं कुरु गमिष्यामि-एवमुक्तः स तरुण-वृषभ आत्ममति मणिःवा निर्गच्छति, निर्गमञ्च भिलु हादिव-रेण गन्ता नेषु भिक्षुकाऽऽदिपु प्रार्थन्य नश्यति, यः पुनस्तत्र नाभिप्रेति, तं स्माधुं न मुञ्चति, न रात्रौ सुप्तं मन्वा पलायने, भिक्षाऽऽदिलक्षणे वा निर्गमो नश्यति ।

सूत्रम्-

एवं मुंडावितए सिक्खावितए उवद्धारितए संभुजितए संवत्सितए ॥ ५ ॥

यथा एते पण्डिकाऽऽदयः प्रजाजितुं न कल्पन्ते । एवमेत-एव कथञ्चिच्छलितेन प्रजाजिता अपि सन्तो मुण्डावितुं शिरोलोचने न कल्पन्ते । एवं शिक्षापयितुं प्रत्युपेक्ष-याऽऽदिसामाचारी ब्राह्मणितुम्, उपस्थापयितुं महाभतेषु व्यवस्थापयितुं, संभोक्तमकमण्डलासमुद्देशाऽऽदिनाऽऽप्यव-हारयितुं, संवासयितुमकञ्च समीपे आनयितुमिति सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यम्-

पञ्चाविभो सिय ति उ, सेसं पण्णं अणायरणजोगो ।

अथवा समायरते, पुरिमपदणिवारिता दोसा ॥ ३०० ॥

स पण्डकश्चेत्कदाचिदनाभोगाऽऽदिना प्रजाजितो भवेत् । इतिशब्दः स्वरूपपरामर्शार्थः । एवं प्रजाजितोऽपि यदि प-ञ्चात् ज्ञानलदा (संसं पण्णं ति) विभक्क्रियत्यन्या शेष, पञ्चकस्य मुण्डापनाऽऽदिलक्षणस्याऽऽवरणयोग्ये न तदा-चरणीयमिति भावः । अथ लोभाऽऽद्यभिभूततया तदपि स-माचरति ततः पूर्वपददोषाः पूर्वस्मिन् प्रवचनाऽऽवरणपदे ये प्रवचनापदेशाः प्रवादार्थो दोषो उक्तास्ते अनिवारितास्त-द्वस्था एव मन्तव्या इति भावः ।

मुंडाविभो सिय ची, मेमचउकं अणायरणजोगो ।

अथवा समायरते, पुरिमपदनिवारिया दोसा ॥३०१॥

अनाभोगाऽऽदिना मुण्डावितोऽपि स्यात्ततः शेषचतुर्धोऽप्य शिक्षापनाऽऽदिलक्षणस्याऽऽवरणयोग्यः । अथ समाचरति ततः पूर्वपददोषा अनिवारिताः । एवं तिब्बो गाथा यत्कस्याः ।

यथा-

मिक्खाविभो सिय ची, सेसनिगमसा अणायरणजोगो ।

अथवा समायरते, पुरिमपदनिवारिया दोसा ॥ ३०२ ॥

उवडाविभो सिय ची, मेसदुगमसा अणायरणजोगो ।

अथवा समायरते, पुरिमपदनिवारिया दोसा ॥ ३०३ ॥

संभुजिओ सिय ची, सेसासेउं अणायरणजोगो ।

अथवा संवासिते, पुरिमपदनिवारिया दोसा ॥ ३०४ ॥

एवं यत्किञ्चसंचितद्रव्यरूपपरिष्ठापनं क्रमेण भवन्ति ।

तथा चात्रामी दृष्टान्ताः -

मूलातो कंददी, उच्छुविकारा य जह रमा वी य ।

मिपिण्ढोरसाण य, होति विकारा जहकमेण ॥ ३०५ ॥

जह वा शिसममादी, गम्भे जातस्य श्याममादीसा ।

होति कमा लोगममी, तह छन्दिक्कप्पमुत्ताओ ॥३०६॥

यथा सलान् कन्दकन्धशाम्नाऽऽदयो भेदाः क्रमेण भवन्ति । इत्युविकाराश्च रत्नकक्षाऽऽदयो यथाक्रमेण जायन्ते । सुत्पिण्ड-स्य वा यथा स्थानकांशकुशलाऽऽदयो, गोरसस्य च दधिनव-नीताऽऽदयो विकारा यथाक्रमेण भवन्ति । यथा वा गर्भे प्रावि-ष्टस्य जीवस्य निपेक ओजःशुक्रमुद्रलाऽऽदयस्त्वलक्षणमन्दा-दयः, आदिशब्दाकाललाघुरीर्षादिप्रभृतयः पर्याया भवन्ति, ज्ञा-तस्य वा तस्यैव नामाऽऽदयो नामकरणञ्चूडाकरणप्रभृतयः क्रमाद्यथा लोके भवन्ति तथा पञ्चविधकल्पसूत्राणि यथा क्रमभाविप्रजाजिताऽऽदिपदविषयाणि क्रमेण भवन्ति । ३०५ उ० । स्था० । १० । पं० ३० । पं० चू० । ति० चू० । आ० । पं० ३० । (परिष्ठापना पण्डिकाऽऽदीनां 'परिद्वया' शब्दे-ऽसिद्धेय भागे ५७५ पृष्ठे विवृतेन उक्ता)

(पञ्चवर्षस्य अतिमुक्तकुमारस्य प्रमज्जा 'अश्मत्तय' शब्दे प्रथमभागे ६ पुष्पादवगन्तव्या) पञ्चवर्षजानस्य तस्य प्रमाजितत्वम् । आह च- "छ्वरिसो पव्वइओ, निग्गंघे रो-विउण पावयणं ।" एतदेव वाऽऽश्चरिमिहान्याया वर्षो-ष्टकादाराराज प्रमज्जा स्यादिति । ५०५ श० ४ उ० । पञ्चवर्षप्रमज्जा कारणिकी-यो देशोनपूर्वकोत्पाद्युत्थारिचं प्रतिपद्यते, तदपेक्षमिति । ऊनता च पूर्वकोत्पाद्युत्थारिच-वर्षस्यैव प्रमज्जा-हन्ता । यच्च पञ्चवर्षस्यार्थो वा प्रमाजितो-ऽतिमुक्तको वैरव्यामी वा, तत्कादाचित्कमिति न सूत्रावता-नीति । ५०१२ श० ६ उ० ।

(२६) नायकमनायकं वा प्रमाजयति, अनलं वा प्रमाजयति-जे भिक्खु शायगं वा अशायगं वा उवासगं वा अशुवास-सगं पव्वावेइ, पव्वावेतं वा साइज्जइ ॥१६०॥ जे भि-क्खु अशलं पव्वावेइ, पव्वावेतं वा साइज्जइ ॥१६१॥

शायगो खज्जनः, अथवा नानगो प्रहायमानः, अनायगो अ-प्रहायमानः, उपायकः श्रावकः, अनुपासकः मिथ्याहृष्टिः, न अलं पर्याप्तं अनलं अपर्याप्तं, अनायग इत्यर्थः । पव्वा-वेनस्म चउगुरु आण्णादिया य दोसा ।

इमा निउत्तुनी न सुत्तकमेण अण्णसुव्वीए वक्ख्वाण्णेति-साह वा समया वा, उवासओ वती न अवती वा ।

सो पुण शायग इतरो, एवञ्जुवासं वि दो भेगा ॥२२०॥

कामं खलु अलमभो, तिविहो पज्जत्तमहिं पगतं ।

अनलो अपचलो चि य, होति अजोगो व एगट्ठे ॥२२१॥

उपायगो दुविहां-वती, अवती वा । अवती सो परद्वेषण संपन्नो । पक्कं पुरो दुविहां-शायगो, अशायगो वा । अशु वासगे वि-नायगमायगो य एते चेव दो वि । तथा अनल-मित्यप्याप्तः । बोद्धाऽऽह-ननु अलेशब्दः त्रिष्वर्थेषु दृष्टः । तद्यथा पर्याप्तं, भूयश्च, वारश्च । आवात्प्याऽह-यद्यपि त्रिष्वर्थेषु दृष्टः तथापि अर्थवशाद्वा पर्याप्तं द्रष्टव्यः, न अलं अनलः, अपचल अर्थाय एकार्थः ।

ने य पव्वज्जाए अजोग्गा इमे-

अट्ठारस पुरिसेसुं, वीसं इत्थीसुं दस नपुंससुं ।
पव्वावखा अयरिहा, इति अणलो इतिया भणिया ॥२२२॥
सव्वं अडयालीसं ।

जे ते अट्ठारस पुरिसेसु ते इमे-

बाले बुद्धे णपुंसं य, जहे कीवे य बाइए ।
तेणं रायावकारी य, उम्मेसे य अदसणे ॥२२३॥
दोसे दुट्ठे य मूढे य, अण्णे जुगिए इय ।
उव्वज्जाए तरुयए, सेहण्णिकडिया इअ ॥२२४॥

जो पुरिसणपुंसगो सो पडिसेवातं पडिसेवाति जातं वीसं ।
इत्थीसु ता इमा-बाला बुद्धी जाव सेहण्णिकडिया, एते
अट्ठारस ।

इमाओ य दो गाहा-

गुत्विणी बालवच्छा य, पव्वावेतं न कपती ।
एएसिं तु परूवणा, कायव्वा दुपयसंजुता ॥२२५॥
णुपुंसदारे विसंसा-इत्थी णुपुंसिया इत्थिवेदो वि से, नपु-
स्सगवदमपि वेदेति एतेसि ।

गाहापच्छकं " दुपदनपुंस लि ।" अस्य व्याख्या-
कारमुक्तकारणे वा, जयसेतरा पुणो दुविहा ।

एस परूवण दुविहा, गये तु दप्येसिमं सुत्तं ॥२२६॥

कारणे शिक्कारणे वा पव्वावेति; कारणे जयणए, अज-
यणए वा जो दप्येण पव्वावेति तस्स चउगुरंगं, आण्णा-
दिया य दोसा । निं ५०११ उ० । (बालभेदात् 'बाल'
शब्दे वक्ष्यामि) इयाणि नपुंसया दस्य ते पुरिसेसु चेव जुत्ता
नपुंसगदारे जे जति पुरिसेसु जुत्ता ते चेव इहं पि । किं क-
तो भेदो ? भन्नति-नेहि पुरिसाकिती इहं गहणं, संसया ण
भये । इयाणि वीसं इत्थीओ, तस्स बालादी अट्ठारस इ-
त्थीओ जहा पुरिसा ।

इयाणि गुत्विणी बालवच्छा य-

जे केह अणलदोसा, पुत्वं भणित्ता मए समासेसं ।

ते चेव अपरिमसा, गुत्विणि तह बालवच्छाए ॥४४४॥
जे एते हेट्ठा अनलार्णं बालादी दोसा वणिया ते गुत्वि-
णी बालवच्छाए भाणियव्वा । कहे ? उच्यते-गुत्विणीए बाल-
दोसा भविस्सा, बालवच्छाए पुण वट्टमाणां चेव बाल-
दोसां, नपुंसगा वि ते होज्जा, मेसा वि भइयव्वा ।

इमो मोह-

मोसुण णवरि बुद्धे, सरिरज्जे च चोरमवगारि ।

दोसमणत्तं च तहा, उव्वहाती य जे पंच ॥४४५॥

उव्वहाइ पंच इमे-उव्वहगो, सेहण्णिकडिया, गुत्विणी, बाल-
वच्छा य । एतेसु सव्वेसु बालेसु न भवन्ति ।

अवेसेसा पुण अणलो, भइअव्वा तह य गुत्विणीए भवे ।

कायभवत्तो विंवे, विक्कितं पमवत्तिमं व मरेज्जा ॥४४६॥

अविसेसा सिय अत्थि सिय तत्थि इमे गुत्विणीए चे-
व दोसा स्त्रीकाये न भवन्ति, अथवा कायभवत्तो उक्ता-
सेण द्वादशवर्षाणि गर्भेवेन तिष्ठन्तीत्यर्थः । हस्तपादकण-
नासार्त्तविचित्रजिनं विवे मृगावतिपुत्रवत् । विहत्तं सर्पाऽऽ-
दिवज्ज्वेत् । प्रसवकाले वेत्तणए वा मरेज्जा ।

एतेसाममतरं, अणलं जो लाइगाइ पव्वावे ।

सो आणा अणवत्थं, मिच्छत्तविराहणं पावे ॥४४७॥

अणलं पव्वावेतस्स इमे पच्छिन्नं-

तेणे कीवे राया-वगारि दुट्ठे य जुंगितादी य ।

सेहे गुत्विणि मूलं, सेसे चउरो सवित्तयारा ॥४४८॥

कंठा-नवरं सेहि सं सेहण्णिकडियाएणसु जहुदिट्ठेसु मूलं,
संसेसु सव्वेसु चउगुरुगा सवित्तयारा ।

अहवा अन्नपरिवाडीए इमे भन्नइ-

कीवे दुट्ठे तेणे, विगुत्विणि रायावगारि सेहे य ।

मूलं तु पारंवी-मूलं वा होति चउगुरुगा ॥४४९॥

कीवे मूलं, दुट्ठादिणसु चउसु पारंविचयं, अहवा दुट्ठादिणसु
गुरुगा सवित्तयारा ।

अहवा अन्नपरिवाडीए इमे भन्नइ-

बाले बुद्धे कीवे, जहुमत्तं य जुंगियसरोरे ।

गच्छे पव्वइयाणं, संतामो एगतां भणितो ॥४५०॥

बालबुद्धा कारणे पव्वाविया, कीवो अभिभूतो शरीरज-

इो उम्मसो शरीरजुगितो अयससो । एते सव्वे पव्वावि-
या संता परिसा जाता । एतेमि संवाप्तो एकतो वेइ, न
पुदो जदि ते अन्नवमहीए गयेज्जंते, तो ते विपादे गच्छु-
न्ति । तस्मा गच्छुगता चेव विधीए परिउवज्जंति । गुञ्जि-
सो कहे वि अण्णा पव्वाविना, जहा करकेडुमाना पञ्ज-
मावती । पडिर्णायस वा, जहा पेदाले जिट्ठा, सा विहीए भा-
वितसहकुल्ले सु सुगुप्ति । सज्जणिससव्व वट्ठमार्णि व य-
हंति, अंतरंतरे सहावायं ।

जिणवयसपडिकुट्ठे, जो पव्वावेति लोभदोसेणं ।

चरियट्ठी य तवस्सी, सो लोपणि तमेव तु चरितं ॥४५१॥

अट्ठयालीसं पडिउट्ठा निस्सल्लोभेण अप्पणो चरित्तुहिं-
निमिस्सं परो पव्वाविज्जति, ते पुण पव्वाविता अप्पणे
वि चरित्तथायं करंति ।

इमं वितियपदं-

पव्वाविन्नो सिय ति य, सेसं पणमं अणायरणजोगमं ।

अहवा समायरेते, पुमिपदनिवारिता दोसा ॥४५२॥

जनि अण्लो पव्वाविन्नो मिश्रं ति अजणया जाणया कार-
णेणं सेसं पणमं णायराविज्जति, तं च इमं-मुंडावणसिक्खा-
ण उट्ठावणसंमुंजण लंवासं ति, सो एवस्स पणगस्स णायरा-
णजोगमं, अथ आयराविनि, तो पव्वावणपदं पुव्ववणिए दोमं
पावति । नि० वू० ११ उ० ॥ (अट्ठारहाहाकाऽऽदीन् न प्रमा-
जयेत् । इति 'आयरिय' शब्दे द्वितीयभागे ३२२ पृष्ठे तन्म) ।
(अथग्रन्थे इति कज्झि पृष्ठस्यः प्रवर्जजिपुरागच्छन् तत्प्रति-
वाचाः 'अवगह' शब्दे प्रथमभागे ७०४ पृष्ठे उक्तः)

(३०) निर्ग्रन्थी निर्ग्रन्थेणार्थं न प्रमाजनीया-

सो कपपति शिग्गंवाणं शिग्गंथि अप्पणो अट्ठाए पव्वा-
वित्तए वा मुंडावित्तए वा मिक्खावित्तए वा सेहावि-
त्तए वा उवट्ठावित्तए वा संमुंजित्तए वा संवमित्तए वा
तीमे इत्तिरियं दिंसं वा अणुदिसं वा उदिमित्तए वा धा-
रित्तए वा ॥४॥ कपपति निर्गंथाणं निर्गंथि अप्पेसि अ-
ट्ठाए पव्वावित्तए वा मुंडावित्तए वा मिक्खावित्तए वा से-
हावित्तए वा उवट्ठावित्तए वा संमुंजित्तए वा संवमित्तए
वा तीमे इत्तिरियं दिंसं वा अणुदिसं वा उदिमित्तए वा धा-
रित्तए वा ॥ ५ ॥ सो कपपति निर्गंथीणं निर्गंथं
अप्पणो अट्ठाए पव्वावित्तए वा मुंडावित्तए वा० जाव
धारित्तए वा ॥ ६ ॥ कपपति निर्गंथीणं शिग्गंथं अणस्स
अट्ठाए पव्वावित्तए वा० जाव धारित्तए वा ॥ ७ ॥

न कल्पते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीमात्मनोऽर्थाय प्रमाजयितुं
सामायिकाऽऽरोपणतो, मुगडापरियुं लोचकारापणत्तः, शिष्या-
पयितुमासेवनाशिक्षाप्रदणप्रानत्तः, उपस्थापयितुमुत्थापना-
करुणत्तः, संभोगं पणं सामंगिकानामभ्यस्तमेन, यथायोगं
संभोगेन वस्तुं वा, तथा तस्या इत्वरदिशमाचार्यलक्षणमनु-
दिशं वा उपाध्यायाऽऽदिरुपामुदेयं वा धारयितुं वा ॥ कल्प-
ते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनामन्यार्थमित्यादि प्राग्ब्रह्मव्रतमन्य-

वामित्याचार्यस्योपाध्यायस्य वा प्रवर्तित्त्या अर्थाय ते एत-
स्या उपसंग्रहं करिष्यन्तीत्यभिप्रायेण । शेषं सुगमम् ।

अथ भाष्यम्-

अमुदमप्यसो वा, पव्वावणे चतुगुरु च आद्यादी ।

मिच्छत तेषसंकट्ट मेहुणे गाहणे जं व ॥ ६७ ॥

शिष्यस्य मे च सर्वकार्येषु सहायिनी भविष्यतीत्ये-
वमन्यार्थमेवमात्मनो वाऽर्थाय यदि प्रमाजयति निर्ग्रन्थी तदा
तस्य प्रायश्चित्तं चतुर्गुरु, आद्याऽऽद्यश्च दोषाः, तथा मि-
थ्यात्वं तीर्थकरवचनातिक्रमात् । तथा स्तैन्यार्थं शङ्कायां
किं मन्यं प्रमाज्याऽऽदिरिष्यति, उत धर्मभ्रष्टया प्रमाजयती-
त्येवंकुरायां यत्प्रायश्चित्तं अनुल्लेघुकम् । उपलक्षणमेतत्-नि-
शङ्कितमेव प्रमाज्याऽऽदिरिष्यतीति निश्चयेऽपि यत्प्रायश्चित्तं
चत्वारो गुरुकाः । तथा-मैथुने शङ्किते यथा किं मैथुनार्थमेव
प्रमाजयति, उत धर्मभ्रष्टया यत्प्रायश्चित्तं अनुल्लेघुकम् । नूनमेव
मैथुनार्थे प्रमाजयतीत्येवं निःशङ्कितं यस्मिन् प्रायश्चित्तम् । यच्च
प्रदणं कच्छुकाऽऽदि संज्ञाप्रदावर्णपदशब्दाने कथान्त्याऽऽदि
दृष्टाऽऽमपराजयमन्यदायिब्रह्मचार्यविराधना तस्मिन्मत्तमपि
प्रायश्चित्तमापद्यते ।

एतदेवोत्तरार्थे व्याचक्ष्वत्सुराह-

तेणुट्ठं मेहुणे वा, इरइ अयं संकट्टसंकिए मोही ।

कस्सवादिभिक्षुदसंण-मथकमाऽऽतोभए दोसा ॥ ६८ ॥

अथ प्रमाजनादयाजेन हरतीत्येवं शङ्कायामशङ्कते वा स्तैन्य-
स्यार्थे, तथा मैथुनशङ्कायामशङ्कते वा मैथुन, या श्लाघाः प्रायश्चि-
त्तं तदापद्यते । तथा कक्षाऽऽदीनामपक्षमं प्रमेनाचमनःकृत्वाशनं
आत्मोन्नयदोषाः उपलक्षणमेतत्-परदोषाश्चाचमनमप्यप्राप्नोति ।
एतदेव साविश्यामहा-

हरति ती संकाए, लहुगा गुरुगा य हौति नीमकं ।

मेहुणसंके गुरुगा, निस्संकिरं होइ मूलं तु ॥ ६९ ॥

अथ प्रमाज्या दानस्या येन हरतीत्येवं शङ्कायां प्रायश्चित्तं च-
त्वारो गुरुकाः, निशङ्किते नूनमेव निश्चिनं इतरथातीत्येवं
निश्चये नवानं चत्वारो गुरुकाः तथा मैथुनाऽऽशङ्कायां चत्वा-
रो गुरुकाः, निशङ्कितं मैथुनं वा जवति मूलम् ।

अमुमेवार्थं नृक्षकानां कलापकेन संवाहयति-

‘अवि धूयरीहं’ वामो, पडिसिद्धो तह य वामं सतिहिका ।

वीसन्धादी दोसा, वि जहट्ठा एव पुत्तुता ॥ १०० ॥

पुत्रं वृक्षकानां १३ गाथा । ४ अ० १०० । एवोक्ता अभि-
हितः पूर्वोक्तः ।

पव्वावणा सपक्वे, परिपुच्छिरे दोसवजिए दिक्खा ।

एवं सुत्तं अकलं, सुत्तनिवातो उ कारुणियो ॥ १०१ ॥

यस्मादेतं दोषा यस्मात् सपक्वं प्रमाजना कलस्या । तदुपा-गुरु-
वाः संवर्तः प्रमाजनीयाः शिष्याः संवर्तः अभिः संवर्तः नृक्षकानां कलापः
च दीक्षा परिपुच्छये किं प्रमाजति इति पृष्टा यथाभूयुगच्छन्ति न-
दी दानस्या, परं दोषवर्जितेन ‘अट्ठारसं पुत्रिमेसु’ हयवमादि-
दोषरहिते । अथ परं आह-यथेनत्तत्त्वं तदिह संमपलं, सु-
पक्वंकेऽपि दीक्षायां अभ्यनुष्ठानात्तस्याभावंभवान् । आ-
चार्यः प्राह-सुत्तनिवातः कारुणिकः कारणमपेक्ष्यं सु-
वृत्तमिति भावः ।

शाश्वकः संयतीनेपथ्येन परिधाप्यते, तत्र उच्यते- एवमायं । स्वमपि परिधानं कुर्यात् । तथा निष्ठाटनसामाचार्यं मन्त्रेण कथयति । तत्र इत्यदिङ्करणम्- यावदाचार्यसंकाशं न ब्रज्जाम् तावदहमेव न आचार्योऽहमेव च प्रवर्तिता, आचार्यसमीपं गतानां त्याचार्या ज्ञानारः । ततो बह्व्यमाणाय विना शुरुसमीपे नयनम् । एष नियुक्तिगाथा समासार्थः ।

साध्वन्प्रतिमानमेव विवरीयुर्भाष्यकारः प्रथमतः
कतस्याः छव्याऽऽदिभिरुक्तनामाह-

पेज्जादि पायरासा, सयशासख्यवत्पञ्चउरण द्वे ।

दोसीण दुव्वल्लायि य, सयशादि अमकया एहिह । १०६ ।

शूद्रव्यावस्थायां प्रानराशा प्रथमालिका पेयाऽऽदिपुत्रः । तथा शयनाऽऽसनवस्त्राणि शासनानां प्रावरणानि कालोचनानामासिम्बु, इहानीतुं ब्रजप्रतिपक्षौ प्रथमालिकायां भक्तं (दोसीणमिति) पयुषिणं प्रविष्ट्यान्, दुव्वल्लान् च शयनाऽऽदौ नि शयनाऽऽनवस्त्राणां प्रावरणानि च, एतेषां कर्तुमशक्यता, इव छव्यं छव्यविषया प्रतिपुच्छः ।

पुनरपि छव्यविषयमेव तामाह-

पडिकारा य वहुविहा, विसयमुहा आसि भेण पुण इहिह ।

वत्याणि एहाणधुवा-विलवणा ओमहाइ च ॥ १०७ ॥

तथा (मे) भगवतीनां शूद्रव्यावस्थायां द्वाधेः प्रतीकारा बहुविधा आत्म्यरन्, विषयसुखानि च बहुविधानि । तथाहि-शूद्रव्यावस्थायां मनाजानि वस्त्राणि, शरीरगतः प्रकृतिकर स्नानं, प्राग्भग्नोनिर्मुक्तिकरा धूमाः, शरीरमुत्थानं विप्रभनानि, एतेन विषयसुखानि भावितानि । तथा औपधानं शूद्रव्यावस्थायां मानाप्रकारसमुदीतानि, इहानी पुनर्न विषयसुखानि, नापि प्रतीकारा बहुविधाः, ततः परं दुष्करं ब्रजमेतदीति ।

लेखनः प्रतिपुच्छनामाह-

अहारा दुक्कसेजा, केरुणु तमसा य वसदिओ खेत्ता ।

परपाएहि गयाणं, उसियाण य उडमुहपरेमुं ॥ १११ ॥

शुष्माकं सर्वे परपादिगेतानां सर्वे च आनुसुक्तेषु शूद्रपुत्रेण तामां प्रज्जयाप्रतिपथ्यनन्तरमवधानं स्वयादाभ्यां गमने महद्दुःखं प्रविश्यति, शयना वर्मानः, कण्ठका तथा ह्योयो रात्रौ न प्रशान्तयेन, बसन्तो वर्मनां तमसा कष्टानि प्रविश्यन्ति, एषां क्लेशं प्रतिपुच्छः ।

कालन आह-

आहाराउवओगो, जोगो जो जम्मि होइ कालम्मि ।

सो अनहा न य निर्मि, अकालेऽजोगो य हीयां य ॥ ११२ ॥

यो यस्मिन्काले योग्य आहाराऽऽयुषयोगः स शूद्रव्यावस्थायां स्वमपद्यत, ब्रजप्रतिपथ्यनन्तरं तु स आहाराऽऽयुषयोगोऽन्यथा भवति, तथा न राज्ञा आहाराऽऽयुषयोगो न कालोपि च, क्लेशविशेषो भवति, सोऽर्थः च न परिपूर्वोक्तिं तु जानः इति शतः कालः ।

प्रतिपुच्छनामाह-

सव्वस्स पुच्छिज्जा न य पडिहूलेन सहरमुदिताऽसि ।

सुद्धा वि पुच्छिज्जा, चोपण फरसा गिरा भावे ॥ ११३ ॥

शूद्रव्यावस्थायां त्वं सर्वस्य प्रच्छनीया वर्त्तेत, तथापि न प्रति-कूलतः, तथा स्वेन स्वेच्छया सुदिना प्रमादवती शूद्रव्यावस्था-यामसि जवासि । ब्रजप्रतिपथ्यनन्तरं तु कुल्लिकाऽपि स्वया प्रच्छनीया, तथा चोदना शित्तेन परवया गिरा भाष्यपि । एतच्च परमदुःखदमित्येया भावे भावावयवया प्रतिपुच्छः ।

जा जेष वण्ण जहा, व लालिता तं तदव्वा भयति ।

सोयादिकसायाण य, जोगाण य निग्गहा समिती ॥ ११४ ॥

या यस्मिन्वर्ण, गाथायां तृतीया समर्थये प्राकृतत्वात्, यथा येन प्रकारेण लालिता, वाशब्दा जावविषयप्रतिपुच्छा-प्रकारान्नरोपश्रुतः, तं तद्वया इह द्याक, औपादीनामिच्छायाणां कथायाणां योगानां च कायप्रभृतीनां निग्रहः कस्यच, समित्यश्च द्यासामित्यादयः पञ्च परंपालनीयाः । तद्वं न-स्याः छव्याऽऽदिभिरुक्तलोकाः ।

संप्रति काव्यानां च दर्शनमाह-

अलिहणसिचयावण-वीयणदंतधुवसादिकजेमु ।

कायाण अणुवभोगो, फासुयमंगो परिमिती य । ११५ ।

पुत्रियाः काष्ठऽऽदिना आशिखनमुत्कृतं सेचनमात्रेण तापन वायोर्योजन इत्यप्रकृतानामित्यादिकार्येषु कायानामनुपभोगः । यदि पुनः कार्यः प्रयोजनमुपजायते तदा प्रासुकेन परिभोगः कर्तव्यः, सोऽपि च परिमित इति ।

संप्रति श्लोकाऽऽदिद्वयं प्रतिपादनाथमाह-

अब्धुवगयाएँ लोओ, कण्ठगल्लिगकरणदंसणया ।

भिकखग्गहणं कहेती, तावदहे ते दिस्सं तिप्पि ॥ ११६ ॥

पूर्वोक्तं सर्वे यद्यनुपगतवती जयति, तदा तस्या अभ्युपग-ताया अभ्युपगमस्या लांबः कर्तव्यः, यदा तु निवसन्निधि-मुपादिपुष्पकान्तो भवति तदा कस्यचिदप्य शालकस्य स-यतीनेपथ्यपञ्चोपानेन निवसनस्य दर्शनं कर्तव्यम् । तथा भि-क्ताग्रहण भिक्षाऽटनसामाचार्यं कथयति, यदा च यावदाचार्यसमीपं न ब्रज्जाम् तावदहमेव न तत्र निष्ठा दिदाः । अहमेव तवाऽऽचार्योऽहमेवोपाध्याया अहमेव प्रवर्तिता । आचार्य-पादमूर्ते गतानां स्वाभ्याः प्रमाणम् ।

मयनोर्विषयमाह-

माऊण एक्कियाण, संसेधीट्ठियुप्पिससन्थे य ।

एमव संयतीण वि, लिंगकरणेँ भोतु विनियपदं ॥ ११७ ॥

एकस्या मातुः, उपपत्तकृणमंतुः, मगिष्या वा-नयनं मांशवच्छा-सर्वस्वना पुरुषसार्थेन, तस्याऽर्थाभावस्येन जन्त्रकेन सार्थेन सह, गाथायां सप्तमी तृतीयाश्च प्राकृतत्वात्, मुत्रम् "नो कण्ठ नि-ग्याणो निग्गंथ अण्ठ ॥ ६ ॥ कण्ठेन निग्ग्याणां अण्ठ ॥ ७ ॥" इत्यादिमुत्रद्वयम् । अस्याङ्गणमनिका प्रावृत्त । अत्र जाध्यकारः प्राह-"एमव" इत्यादिगाथापञ्चाङ्गम् । एमवैव अनेवैव प्रकाशितं, संयतीनामात्रं संयते प्रज्जयन्तीनां निग्रहशेषं वक्तव्यम् । नयने लिङ्करणे ब्रजनीयपदं मुक्त्वा लिङ्गकरणे ब्रजनीयपदार्थकत्वा-ऽऽसिचयनीयमिति सावः ।

एतदेव दर्शयति-

उट्ठं निवेसेने, सइ करणादी य लज्जनासे य ।

तम्हा उ सकदिपदं, गादिने तयं द्विहसिक्कं ॥ ११८ ॥

अथपूरकमाकरणे उत्तिष्ठति, निविशति, सकृत्करणः। इदौ च पञ्चस्य सञ्ज्ञाभासो भवति तस्मान्नर्क संयतं द्विविधमपि शङ्कोः प्राहयति, न कटीपट्टकं सन्तं कटीपट्टकपरिधानेन सन्तम् ।

आसीर्यै उवज्जाम्भो, तस्या य पवत्तिथी उ समखीण्यं ।

अधोर्से भद्राए, चि होइ एपसि तियहं पि । ११६ ।

अमयीनासाभ्यां उपाध्यायस्तुतीया च प्रवर्तिनी जवति, अमयानी स्वाभाव्योपाध्यायौ । ततोऽप्येवामधीयति यदुक्तं सूत्र-
द्वयऽपि व्याख्यातम् । १०७ उ० । “कयाया यस्य नाकिञ्चिदाः, यच्च नाऽऽमयशं मनः । इन्द्रियाणि न गुप्तानि, प्रमज्जा तस्य जीवन्म ॥१॥” सूत्र० १ भूउ० अ० । येन प्रमज्जायाः पूर्वं लघु-
ध्यायानि प्रत्याख्यातानि जवन्ति, तस्य तद्वद्गणे तानि कष्टयन्ते, न चेति । प्रम, उत्तरम्-अत्र पूर्वं येन लघुध्यायानि प्रत्या-
ख्यातानि तस्य प्रमज्जाग्रहणे तानि अन्त्याध्यायानि तानि कष्टयन्ते
इति ॥ ११८ ॥ ही० ३ प्रका० । (“मूलगुणपरिभेषणा” शब्दे क-
लिकापरिग्रहप्रतिपेयवामस्याव कुष्ठप्रमज्जाजनाधिकारः) (पयु-
वणार्थां दीक्षादानम् “पञ्जुनवणाकप” शब्देऽस्मिन्नैव भागे
२५० पृष्ठे गतम्) ।

विषयभूमी—

- (१) भेदतः प्रमज्जाव्याख्यानम् ।
- (२) प्रमज्जापर्यायाः ।
- (३) विविधा प्रमज्जा ।
- (४) धर्मध्वनतोऽभिलमागमनश्च दीक्षाया एव स्वक-
पतो निरूपणम् ।
- (५) योग्येन शुरुला ।
- (६) केच्यः प्रमज्जा दातव्या, के पुनस्तद्वा इति निरु-
पणम् ।
- (७) कश्चित् केचनऽसौ प्रमज्जा दातव्या ।
- (८) व्यतिरेकप्राधान्यतः कालनिरूपणम् ।
- (९) वरमपुत्रालपरावर्त्ते विशुद्धयमानस्य च दीक्षा भ-
वनीत्येवमस्याः सामान्यतो विशेषतश्चाधिकारि-
निरूपणम् ।
- (१०) समवसरणान्तःपुष्पपाते योग्यतानिर्णयाद्द्विपतेऽ-
सौ, बहिस्तपाते तु यो विधिस्तन्निरूपणम् ।
- (११) कथं केन प्रकारेण दातव्या ।
- (१२) कथामधिकृत्य ।
- (१३) परीक्षा ।
- (१४) सामाधिकाऽऽदिस्वयानम् ।
- (१५) शेषविधिः ।
- (१६) वन्दनविधिः ।
- (१७) सिद्धिदान एव विधिः ।
- (१८) अग्रमाजैनदोषाः ।
- (१९) साधुधर्मे परिग्रहिते यत्कर्तव्यं तन्निरूपणम् ।
- (२०) पालनासूत्रम् ।
- (२१) प्रमज्जाविधिः ।
- (२२) गुरवे आत्मनिवेदनम् ।
- (२३) प्रमज्जाफलम् ।
- (२४) प्रमज्जितस्याऽऽर्थिकाभिर्वन्दनम् ।
- (२५) परीक्ष्य प्रमाजनम् ।
- (२६) एकान्तप्रतिपक्षप्रतिपक्षस्य आचकस्य प्रमज्जा ।

(२७) पण्डक-वातिक-ह्रीवप्रमज्जानिवेधः ।

(२८) पण्डकादीनां प्रमाजने प्रायश्चित्तम् ।

(२९) नायकम्, अनायकं वा अनलं वा प्रमाजयति । तत्र प्रायश्चित्तम् ।

(३०) निम्रेण्यो निम्रेण्येतरामार्थं न प्रमाजनीया ।

पवजियव्व-प्रतिपत्तय-वि० । स्वीकृत्ये, “एषा पवजिज-
यव्वा, एथीसि जेगमयं उवगरणं ।” पञ्चा० १६ वि० ।

पवट्ट-प्रवृत्त-वि० । “वृत्त-प्रवृत्त-मृत्तिका-पत्तन-कदधिते टः”
॥ ८ । २ । २६ ॥ इति नस्य टः । उपक्रान्ते, प्रा० २ पाद ।

पवट्टण-प्रवर्त्तन-न० । प्रकपणे, विज्ञे० । पुनःपुनर्देहमन्त्रे,
नि० क्यू ३ उ० ।

पवट्ट-प्रवर्त्तक-पुं० । प्रवर्त्तयतीति प्रवर्त्तकः । प्रवर्त्तमानस्य
प्रेरके; प्रव० २ द्वार ।

पवट्ट-प्रकोष्ठ-पुं० । “ओतोऽह्माऽन्योऽन्य-प्रकोष्ठाऽऽतोच-
शिरोवेदना-मनोहर-सरोकरे क्रीड वः ॥” ८ । १ । १५६ ॥

इति सूत्रेण को इति भागस्य वः । एहद्वारपरिपेदे प्रा० १ पाद ।
पवट्टत-प्रपतत्-वि० । प्रकपेणाधः पतिते, “पवड्डते च से
तत्थ, पक्खल्लेते व संजए ।” दृश० ५ अ० १ उ० ।

पवड्डण-प्रपतन-न० । भूमौ पाने, स्था० ५ डा० २ उ० ।
“पवड्डणं भूमिं ए गच्छेहि ।” भूमौ प्राप्तं सर्वगगनैश्च यत्
पतनम् । ४० ६ उ० ।

पवड्डण-प्रपतनता-स्त्री० । प्रपतनशब्दप्रवृत्तिनिमित्ते, म-
न्त्रा० १६ पद । आ० म० ।

पवड्डणा-प्रपतना-स्त्री । भूमौ पाने, स्था० ५ डा० २ उ० ।

पवड्डमाय-प्रपतत्-वि० । प्रकपेण भूमौ सर्वैरपि गात्रैः पत-
ति, ४० ६ उ० ।

पवड्डण-प्रवर्धन-न० । प्रकपेण वर्धनं प्रवर्धनम् । सूत्र० १
भू० २ अ० १ उ० । विवर्धने, सूत्र० १ भू० ६ अ० ।

पवण-पवन-पुं० । पवने पुनातीति वा पवनः । पि० । वा-
यौ, आ० ४ अ० । प्र० ० । स्वानीनस्य वदेतायाम्, स्था०
२ डा० ३ उ० । आ० म० । “अजिलो गंववहो मा-रुवो
समीरो वड्डणो पवणो ।” पा० ० ना० २५ पाथा ।

पवन-न० । तरुणे ज्ञा० १ भू० १४ अ० । जलोपरि गमने सूत्र०
१ भू० १४ अ० । उत्सवने, उत्त० २ अ० । “लवणजवयुपम-
इणसमत्थे” जी० ३ प्रति० १ अधि० २ उ० ।

पवणकिच-पवनकृत्य-न० । पवनं तरुणं कृत्यं कार्यं यस्येति ।
तरकाण्डे, ज्ञा० १ भू० १४ अ० ।

पवणकुमार-पवनकुमार-पुं० । वायुकुमारे भवनपतिविशेषे,
स्था० १० डा० ।

पवणबलसमाहय-पवनबलसमाहृत-वि० । वातसामर्थ्याभे-
दिते, ज्ञा० १ भू० ८ अ० ।

पवणाहय-पवनाऽऽहृत-वि० । वायुमेतिते, श्री० ।

पवस-प्रपस-वि० । अभ्युपगमे, प्र० ० ३ आश्र० द्वार । उ-
त्त० । “अवेल्लो य जो धम्मो, जो इमो संतकसरो । एकक-
अपववणं, विसेसे कि नु कारणं ? ॥ १३ ॥” उत्त० २३ अ० ।

(अस्या मायाया व्याख्या 'गोयमकसिद्ध' शब्दे तृतीयभागे ६६० पृष्ठे गता)

पवत्तय-प्रवर्त्तक-पुं० । प्रशस्तयोगेषु साधून् प्रवर्त्तयतीति प्रवर्त्तकः । गणेषु प्रवृत्तिनिवृत्तिविधायकं, घ० ।

अथ प्रवर्त्तकगुणानिहं-

तपःसंयमयोगेषु, योग्यं यो हि प्रवर्त्तयेत् ।

निवर्त्तयेद्योग्यं च, गणचिन्ती प्रवर्त्तकः ॥ १४३ ॥

गणचिन्तीति गणचिन्ताकारकः । शेषं सुगमम् । प्रशस्त-योगेषु साधून् प्रवर्त्तयतीति प्रवर्त्तकः । प्रवर्त्तकपदयोग्य इत्यर्थः ॥ १४३ ॥ घ० ३ अधि० । आच० । प्रयोजकं, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० । रा० । ज्ञानाऽऽदिषु प्रवर्त्तयितरि, कल्प० ३ अधि० ६ क्षण । प्रवर्त्तयतीत्येवं शीलः प्रवर्त्तकः । धर्मे वि-परीतां प्रोत्साहके, व्य० १ उ० ।

पवत्तचक्र-प्रवृत्तचक्र-वि० । योगिभेदे, ज्ञा० ।

प्रवृत्तचक्रास्तु पुन-र्यमद्वयसमाश्रयाः ।

शेषद्वयार्थिनोऽत्यन्तं, शुश्रूषाऽऽदिगुणान्विताः ॥ १२३ ॥

(प्रवृत्तचक्रास्त्विति) प्रवृत्तचक्रास्तु पुनर्यमद्वयस्य इच्छा-यमप्रवृत्तियमलक्षणस्य समाश्रया आधारीभूताः । शेषद्वयार्थिनः स्थिरयमोत्तमद्वयमद्वयार्थिनः, अत्यन्तं सन्तुष्टापवृत्त्या, शुश्रूषाऽऽद्यां गुणाः शुश्रूषाश्रवणप्रहणधारणविज्ञानाहापोहलक्षणस्तेरन्विता युक्ताः ॥ १२३ ॥ ज्ञा० १६ ज्ञा० ।

पवत्तय-प्रवर्त्तन-न० । 'तस्याऽधूनीऽऽदि' ॥ ८२ ॥ इति स्वेषणाऽधूनीऽऽदिविनिर्णयस्तत्स्य टो न । प्रा० २ पाद । उद्यमं, उत्त० ३१ अ० ।

पवत्तय-प्रवर्त्तक-न० । प्रथमतस्तस्माद्भूतवृत्तपुर्वकं प्रवर्त्तमाने, जं० १ वक्त० ।

पवत्ति (श)-प्रवर्त्तिन-पुं० । प्रवर्त्तयति साधून्ताचार्योपदिष्टेषु वैद्यानृत्यादिषु प्रवर्त्ती । प्रवर्त्तकं, स्था० ४ धा० ३ उ० ।

प्रवर्त्तिस्त्वयमाह-

तवनियमविषयगुणनिहि-पवत्तया नाहर्दस्यचरिते ।
संगह्वगहकुसला, पवत्ति एवारिमा हूति ॥ ३३६ ॥

तयो ह्यश्रमभेदं, नियमा विचित्रा द्वय्याऽऽद्यनिग्रहाः । विनयो ज्ञानाऽऽदिनिग्रहाः, तपोनियमविनयानां गुणानां निधय इव तपोनियमविनयगुणनिधयस्तेषां प्रवर्त्तकाः । तथा ज्ञानवर्धनचरित्रेषु उत्पुङ्गाः सन्तर्पणयोग्यत्वेन हानि वाक्यशेषः । तथा संप्रदः शिष्याणां संप्रहणम्, उपग्रहस्तेषामेव ज्ञानाऽऽदिषु साक्षात्पुष्टिमकरणं, तयोः संप्रहाराप्रदयोः कुशलाः, प-ताहारापर्यङ्काः प्रवर्त्तिनां जयते । यथोचितप्रशस्तयोगेषु साधून् प्रवर्त्तयन्तीत्येवं शीलाः प्रवर्त्तिन इति व्युत्पत्तिः ।

तथा चाऽऽह-

तवसंजमनियमेष्टं, जो गुणो तस्य तं पवत्तय ।

असह्य य नियत्तं, गत्यततिप्रो पवतीओ ॥ ३४० ॥

तपःसंयमयोगेषु मध्ये यो यत्र योग्यस्तं तत्र प्रवर्त्तयन्ति, असह्यसाधर्म्यान् नियत्तयन्ति । एवं गणतत्तिप्रवृत्ताः प्रव-र्त्तिनः । उक्तं प्रवर्त्तस्त्वयमाह ॥ ३४० ॥ ३० ।

पवत्तिणी-प्रवर्त्तिनी-स्त्री० । गणमहसारिकायाम् आचार्यव्या-नीयायां सकलसाध्वीनां नायिकायाम्, वृ० ३ उ० । व्य० । पं० व० । नि० व्यु० ।

अथ प्रवर्त्तिनीगुणानिहं-

गीतार्था कुलजाऽभ्यस्त-सत्क्रिया पारिणामिकी ।

गम्भीरोभयतो दृढा, स्मृताऽऽर्योऽपि प्रवर्त्तिनी ॥ १२६ ॥

गीतार्था भुतविभागमधिकृत्य, तथा कुलजा विशिष्टकुलजाता, तथा अभ्यस्ता सत्क्रिया यथा सा तथा, तथा पारिणामि-का उत्पत्त्यापवादाविवक्षता । तथा गम्भीरा अलक्ष्यमथवा । तथा उन्नयनां साक्षाद्योग्यां बुद्धा स्थवरा, निर्वाहकृता परिणतेत्यर्थः । इहार्था आर्याऽपि संन्यस्यति प्रवर्त्तिनी स्मृता प्रोक्तति संन्यस्यः । घ० ३ अधि० ।

अथ प्रवृत्तयत्त गणिनीत्युक्तं दृष्टयानि-

समा सीसपटिच्छीयं, चोअणसु अणालसा ।

गणिनी गुणसंपन्ना, पसत्यपुरिसाणुमा ॥ १२७ ॥

स्वाश्रयार्थां प्राप्तीच्छिकानां च समा तुष्टया, तथा वादना-सु अनलसा कुलाद्यामा, प्रशस्तपुरुषाऽनुया प्रशस्तपुरुषानु-चारिणी, एवंविधा गणिनी महत्कारका गुणसंपन्ना ज्ञानादिगु-णसहितेति । अष्टपञ्चदशः ॥ १२७ ॥

संविग्मा भीयपरिसा य, उगार्द्धा य कारये ।

सञ्ज्ञायश्चाणुजुत्ता य, संगहे अ विमारया ॥ १२८ ॥

संविग्मा संवेगवर्त्तं, तथा भीयपर्वतः, यतः कारणं उग्रवदः, तथा व्याधायकानुत्पत्तिं, तत्र स्वाध्यायः पञ्चधा, ध्यानं च पञ्चम् शुक्लकृष्णमिति, चकारः समुच्चयायः । तथा संप्रदं शिष्याऽऽदिप्रहणं, चकारादुपग्रहं च, विशारदा कुशलेति । विषमाकूरेतिवाद्याकूटः ॥ १२८ ॥ ग० ३ अधि० । (प्रव-र्त्तिनारहितानिनिग्रहार्थानिमे कथानव्यमिति 'उद्यमे' शब्दे द्वितीयभागे ८०८ पृष्ठे गतम्) (निग्रहथा नवग्रहरत्नरुपया नोद्वेष्टव्य इति 'आचार्यकल्प' शब्दे द्वितीयभागे ३४३ पृष्ठे उक्तम्) (निग्रहथाः क्षान्ताऽऽनाराधाः प्रवर्त्तिनीत्येवं न कथयते इति 'अथाचार' शब्दे तीव्रभागे ७९ पृष्ठे उक्तम्)

अथाभ्यप्रवर्त्तिनी-

अहूया पवत्तिणी तामि, अमोगमा तु इमा भवे ।

वामगमाविहारे य, वीयाराऽऽन्देक दीहिया ॥

अनुलोवीह अणुत्ता, अप्यज्झंदा य काहिया ।

पडिणी अद्वमुहसीला, गिद्वेव्यावबकारिया ॥

संसत्तद्वियमत्ता, पाउसी अपणद्वया ।

अणायतसगवेसी य, छण्हमाणं पलोइया ॥

जाऽऽयऽमा एवमादीया, अजा अमेण कण्डिया ।

आहारे उवहिम्मिय, गतीए मयणाऽऽमणे सरीरे य ।

भासाए पाउसाणं जा जहिं आरोवणा भणिया ॥ (दारं)

बासा वामं वसनी, तु एक्किया तह य गामअणुगामं ।

दुहज्जती विपारं, विहारभिकखादि एका य ॥

दीहं करेति गोपरमुक्तस्स-दोषभाणि मग्गति ।

विचलगाहं शिष्यस्य, अनुजउवही भवति एसा ॥

इरियाभाससणादा-शुशिक्षवसमिर्भनाउत्ता ।
अणुपुच्छाए गच्छति, जात्यच्छाए य सच्छंदा ॥
गेहेसु गिहत्थासं, गंतुण कदा कहेति काहीया ।
तरुणादि अहिपडेते, अणुजाणति जा उ सा पडिणी ॥
थदा जन्मादिमया-दिण्हिं सुहसील दुहसील ति ।
सिन्धवखबंधणमादिसु, वेयावचं गिहीण करे ॥
उकस्सवत्थपत्ता-दिण्हिं संसत भावमंसत्ता ।
अहवा वि गिहत्थेसु, पाउरणादीसु अभिभनी ॥
मत्तं वा पाणं वा, शिक्खिवती पाउसी उ जा पुवति ।
अभिवत्तं तु हत्थपादे, कक्खत्तरगुच्छमादीणि ॥
सण्हिहि सण्हिव्वए चे-व कुणति जा अप्पणो अणुद्वाए ।
असं वा वि अणुद्वा, संचययं जा करेती तु ॥
जंतादिमाल तह व-हकांठए मंठमालठाणाणि ।
जा गच्छति एतेसिं, अणायतणगवसेता सा तु ॥
गुच्छंमाणि पलोए अप्पणो अहवा वि जा तु पुरिसाणं ।
उक्कोसगमाहारं, एसति उवहिं च उक्कांसं ॥
गच्छति सविलामगती, सयणिज सत्तुलियं सविच्चोयं ।
उव्वट्टति सरीरं, सिखाणमादी व जा कुणति ॥
भल्लुहुक्खेवादीहिं, सविकारं भासती सवीलासं ।
एमादि अणुरिहा तु, पच्छित्तं वावि सद्धानं ॥
तच्च पुण तवो इयमो, पच्छित्तं भगए समासंयं ।
दंतगधरंतगाणं, अगीतमादीण दोएहं पि ॥
अवहसुते जीतत्थे, शिसिरिजगाणं तु अवपारेजा ।
तं देवसियं तस्म तु, मासा चत्तारि भारीया ॥
सत्तरत्तं तवो होति, ततो छेदो पहावती ।
छेदेण छिम्पपरियाए, ततो मूलं तत्रो दुगं ॥
एककं सत्तदिये, दातुं तवं तिगिच्छिए ततो छेदो ।
जत्तो तवो आरद्धो, पणमादिकहो व जहिं केइ ॥
तुज्जा चेव य ठाणा, तवोदेयाणं हवति दोएहं पि ।
पणगादि पणगवट्ठी, दोएह वि छम्मास शिट्ठवणा ॥
किं कारणं न कप्पति, गणहारिउव्वहसुते अगीतत्थे ।
भण्णति सो पच्छित्तं, जयणं च य जाणए काउं ॥
दिहंतो शङ्खे, अजाणमायेण जाणएणं च ।
कायव्वो इत्थ इयमो, पत्तवणा तमिसमा होति ॥
गीयम्मि अभिणयम्मि य, सरगामपुच्छणासु सव्वासु ।
कुणति विवच्चासं खलु, जह शट्ठमसिक्खित्तो शट्ठो ॥
तह कुणति विवच्चासं, अगीतो सव्वकरणजोगेसु ।
सुत्तत्थमजायंतो, शायो तह दंसये चरिते ॥
जह नट्टगीतवाइय, विजाणतो जुंजए समं तालं ।
सुत्तं तु विजायंतो, तह कुणती सम्मकरयं तु ॥

किं पुण सो य विजाणति, जं कुणती सव्वहिं विवच्चासं ।
भण्णति सुखए इयमो, जं कुणती मो विवच्चासं ॥
ठाण्णिसीयतुयट्ठए-वेहणपणोडयो तथा सक्खे ।
भासामुद्गमहेणे, जेउंजे य पत्तविया धम्मा ॥
उवदिसिउं न विजाणति, सामायारिं तु ठाण्णमादीयं ।
अजा वि जा अगीता, य जाणए सा वि तह चेव ॥
अप्पच्छंदिओ लुद्धो, परिभूतो इत्थ पत्थणिउज्जो उ ।
बहुलोहमोहळणो, अजावगो दुरसुकट्ठो ॥
पाणए अप्पच्छंदा, महत्थदाणे तु लोभित अकिच्चं ।
कुव्वंति छगलिया विव, परिभूताओ व सव्वस्स ॥
मंसदिपेसिया विव, संजतिवगो नु पत्थणिओ तु ।
भिज्जाइयदिट्ठो, बट्ठं च बट्ठमाहससाओ ॥
मजायतिप्पहणा, मजादासंपउत्तमि (?) ।
पडिसेहे अणुण्णाया, मगधरिविलोभता चउरो ॥
जम्हा तु दुपरियट्ठो, अजावगो तु तेष पडिसेहो ।
परियट्ठए अजाणं, मजायाविप्पहणस्स ॥
मजायसंपउत्तो, अजापरियट्ठओ अणुण्णातो ।
परिअट्ठए अजोग्गे, उवट्टिए चउगुरु सोही ॥
मगधरो आयरिओ, सो पुण सिट्ठिलेइ जा तु मजादं ।
तस्सुवदेसो कीरति, मजादाए दवो होरि ॥
उपदेससारपडिसा-रेणे य ते यथरितिप्पि मासलहुं ।
छेदे अ वट्ठमाणं, अपच्छंद्धं विवजिए ॥
दिहंता य इमेसिं, पट्ठमा मासलहुगादि दिजंति ।
छगणोल्लपट्ठरेवण-अवराहेसु तिसु कमेणं ॥
आयरणे उवदेसो, अकप्पपडिसेवणे य उवदेसो ।
विकथादिपमाएसु य, मा बट्ठह एस उवदेसो ॥
शिहाइपमादाइसु, सई तु खालियस्स सारणा हाति ।
शसु कहित ते पमादा, मा सीयसु तेसु जायंतो ॥
तथिवसं बीए वा, सीदंतो उव्वए पुणो तइयं ।
असं वेलं य सज्जं, भिक्खुपहादीहिं संसत्तं ॥
कुट्ठरुक्खे अवियत्तं, गोणे तुदितु व्व मा हु पलेजा ।
सज्जं अत्तेणे भण्णति, पसंतविचं ततो सारि ॥
भण्णति दिस्सुवदेसो, तुज्जे पि नियं च साहि तुम्हेहिं ।
एगवारं तु होती सट्ठो, वितियं पुण ते य विसहामां ॥
ताहे पुणोउवराहे, कयम्मि पच्छित्तं दंति मासलहुं ।
भण्णइ य सुखेहेत्थं, दिहंतं तेणएणं तु ॥
गोणादिहरणगहिओ, मुक्को य पुणो सरोडसंगहितो ।
उल्लोल्लछगणहारी, य सुक्खी जायमाणो वि ॥
पुणरवि कयावराहे, मासलहुं चेव दंति से सोहिं ।
भण्णति पट्ठिजंति य, मुक्कं सुदं तह तुमं पि ॥

पुणरपि अवरुद्धम्भी, मासो विष तेसिं दिजते दंडो ।
पाथो सो संवुचो, अतिरंविष कुंकुम् ततिपं ॥
तेषु परं शिष्टभेषं, कुलगणयेरादि तस्स कुर्वन्ति ।
अपमत्तो वी शियमा. भस्मति नू जस्तिपे दासा ॥
अप्यच्छेदियं लुद्धं, गिलाखं दुपडिजग्गं ।
बामं सगवितं गृह्णा, संवासो वि ण कपति ॥
उम्मग्गदिसाणा, संतस्स य छावणाए मग्गस्स ।
मग्गधर उवालंमे, मासा चत्तारि भारीया ॥
आयरियाणं छेदे ण वड्ढती अप्यच्छेदियो सो तु ।
आहारदुकोसं. लद्धं अत्तेहं लुद्धो उ ॥
नो तु गिलाखो अत्थं, मगति सो होति वुडिजग्गो तु ।
ठापसु भणितो वचति, वचति य ठाति बामो उ ॥
जच्चादिमादिपहिं, करति गव्वं तु परिभवति अण्णं ।
खाणादीया मग्गे, परुवसा अरुहहा तेसिं ॥
खाणादिसु सीदंतो, ण सुद्धमं नू जो परुवेइ ।
एसो मग्गच्छादो, वड्ढती दीहसंसारं ॥
एतेसिं तु विवेगो, मग्गधरा खलु कुलादिया थेरा ।
एहिं उवालदाणं, उड्डितियां गुरु चररो ।
बालाणं वड्ढाणं, भिक्खुमादीणं चेव सव्वेसिं ।
संखेवेण महत्थो. उतेदमो कीरण इण्णो ॥
कप्पे सुत्तथविसा. रएण थाभावहारविजेटेण ।
भत्तादिलंभलंमे, सकारजटेषु होयव्वं ॥
कप्पेति थेरकप्पो, सुत्तथविसारएण साहूण ।
सव्वत्थामवलेणं, ण गृहियव्वं समत्थेणं ॥
आहारमादिपहिं, दद्धं धीयारमादि पूजंते (?) ।
साहू अणुजमाणे, ण एव मण्णसा वि चित्तंजा ॥
पूहज्जती अ जया, वयं तु सव्वहुग्गमोदिप्पिा ।
आ कहणु ण पुजामो, ण करे मण दुक्कं एवं ॥
सकारपुरकारे, परीसहो तु अहिआसिआओ एवं ।
जूरतेणडहियासिआओ, तम्हा मुमणेण होयव्व ॥
पं ० भां ० ४ कल्प ॥

केरिसा पुण अज्जाण कप्पड परिपट्ठियं । गाहा-“ वासमासा
स्ति । ” एकिया वलइ मांमे, पांक्रिया गामाणुगामं कुडज्जड, वि-
हारं वा विचारं वा पांक्रिया, पगामी वा हाइअक्कावारियं क-
रेइ होक्कावांति वा मग्गइ । “अनुत्तांवाहं स्ति । ” जिलज्जगार्णि
कणुगाहं अरेइ । अगावसा हरियाणु, अपरक्कंविद्या य घरे घरे
कहेति कहिया । गाहा-“ पारुणीया स्ति । ” पारुणीया प्रत्यनीका,
अप्यदंतो क प्रत्यनीकत्वं वा करीया, घड्हा वुड्ढवीला गिहिव-
यावडक्कादिया, गिहिवेयावडक्कां करेइ निवधणादिहं । संसत्ता
पाडरणादिहं, उड्डियमत्ता य । पाडरणाया चउड्डिवहाः मग्गे स-
विज्ञासग्गे, सयणपाडसिया विरोधणाणु, मासाए स-
वियार नासक, कायं हाव्वं पाय य होव्वं, तल्लियादिण क-
रेइ, अप्पणो परस्स वा संनिहिंसं चयल्लिजा । गाहा-“ मया-

वयणमवोस्ति स्ति । ” अणावयणं नू वड्ढमाहाए सुविइ, तदा
य जंतगुणसत्तादि वा, जा तु गुज्जेदमाहं पलांइ । एवमाह
अगारिडा पञ्चत्विषसुस्स । गाहा-“ आहारे उवहि स्ति । ”
आहारोवहि एवसु जाव सत्तदुयाओ आहारवेक्कावडो-
सु अणुखुणाए सट्ठाणवडिचंते, आलाराउत्तिसाण चउगु-
रुआहंविआसा । गाहा-“ अणुवड्ढसुए स्ति । ” अणुवड्ढसुयाइ वै-
तस्स गणे आरांवणा तदिउत्तमेव नस्स चउगुरुयं अहिंकि-
अिरनस्स चउगुरुयं । गाहा-“ सत्तरत्तं नवो स्ति । ” सत्त दिव-
साहं दिणं २ चउगुरुयं, अट्ठमे दिवसे तवागुरुओ चउगु-
रुओ, ऊओ जाव सत्तदिणा, पण्णस्स दिणं सुत्तं अ उवड्ढ-
पारंक्कं । एवं होवइ वि वैतथरेनाणं । कइहा अगीययो हाय-
इवस्स धरेयइवस्स वा अक्कीपओ । उवयन-नत्तेकीहण्णत्तं-
न गाहा-“ अहं नहं स्ति । ” जहा नट्टिया अयागानिया विवचवानं
करइ गिज्जमाणं नट्टे य मरिणुया य भवइ । एवमाहयत्थो
अगीयथो य न सक्खेइ समाचारितं पांडित्तं हण्णइ उवार्त्तं-
उ वा परेसु । इयाणि गीयत्था जहा नट्टां नू चेव नट्ट गये वा
आवचवत्तासं करिने, जसो किंति अ पावइ, एवं चेव ज्ञाणेना
करइ सुहं, उवदिस्सइ य किं पुण न पाणइ मासो वा संज-
आ । गाहा-“ उाण स्ति । ” उाणानिसीयणाईणे संजमाइ न पाणइ
न उवार्त्तं निउं पायिच्छतं वा गीयत्थो पुण ज्ञाणइ । गाहा-
“ उाण स्ति । ” नाणं चेव उाणार्णि संजमतवायहाणां उवदिस्सइ
करइ य गीयत्थो । किं व एवसु नवविमयाइसु संजुत्तो वा य-
त्थो आराहओ भवइ । गाहा-“ अणुवड्ढे स्ति । ” अज्जावग्गो पुण
इमहिं कारणोहं उवपरिपट्ठो पायल अणुवड्ढविओ । सुत्ता
य जणं केण होमाविवाओ अकिउत्तमवि अययंन । उम-
अियवग्गा विव परिभूयाओ पण्योउज्जाओ य अण्वंविपावइ-
तेण या वड्ढमाहओहस्सआसु विउज्जायासु एएण कारणेण
दुपरिपट्ठयाओ । गाहा-“ अज्जाय स्ति । ” एवं मयादासप्रमुक्कस्य
अणुपाठणाकप्पो अणुयाओ, इयरस्स पारंमेहो, उवांचइस्स
चउगुरु । एवं ता पारियइ. माणया पारियइउत्थं वि संजइ
संजवा वा चिंन मज्जादासंघत्ता परिपट्ठज्जिने । इयरेनि
पारंसहो, उवांचियाणं चउगुरुयं, अ पुण मज्जायं पट्ठिं करिने
तस्सुवडेमां, एकस्मिं सारणा, टिइओ पिउवुत्तंनहंआओ नि,
तया पट्ठिआणा जेइ अक्खमाणस्स विमिक्कया । गाहा-मग-
हारि या येरा तारिने, अदवा इमस्स अक्खस्स विवधं, अप्पणं-
दियस्स सुक्कस्स य जहा वा सां गिज्जामो हवइ, तथा दुपरिप-
ट्ठिओ होइ. अक्खधउववाणं मग्गइ वामो पारिओ य विमिक्कइ ।
गाहा-“ उम्ममा स्ति । ” उम्ममां जो हेवंइ तस्स विमिक्कया ।
गाहा-“ ममाधर स्ति । ” ममाधरा नाम कुडधराइ आयरिया था
एव उवक्कंमिक्कणं गुरुयं पायिच्छत्तं देन । एवं धेरकप्पो सु-
त्ताइयिसारएण वड्ढमग्गदमाणेण मत्ते वा विरक्कमाओ उवहि-
स्मि वा मम न तवक्क स्ति मम सक्कागे न करिइ स्ति अणुवस्सए-
ण होवइ, किं कारणं, जो माणणामावड्ढो माणेहिं ति वा
किलिया जीवा । पं ० भां ० ४ कल्प ।

अणोभयप्रवर्त्तिनां पण्यपनय-

“ जो पुण गुसहीणाए, महत्तरां पञ्चत्विषं वा ।

देइ पांडिच्छइ तं वा, सो पावइ आण्यमादीणि ॥ २ ॥ ”

विहिंमंथाइक्खेवो, सव्वो उक्कायमेव सायचो ।

एसा सव्वजईणं, वंदिज्जा ति से सिक्खा ॥

सम्बन्धुदेसियमिहं, परं पहाखफलजखयं ।
बंभीसुंदरिचंदख-परिर्हं ॥ खिसेविय समता ॥
अह समणीओ तुम्भं, सरखागया भवभयाओ ।
सारखवारखचोपख-मार्हिं रक्खियव्वाओ ॥
साहुणीयं एसा सिक्खियव्वाओ, साहुणीयं एसा सि-
क्खा गुरवो दिंति-

“कुलवहुदिट्ठंतेणं, कजे णिम्भरिययाहिं” वि कहं वि ।

एयाए पयमुलं, आमरखंतं ख मुत्तवं ॥ १ ॥

ख य पडिक्खलेयवं, वयणं गुरुणीएँ खीखमार्हं ।

एवं गिहिवासचाओ, जं सफलो होइ तुम्हाणं ॥२॥”

पवत्तिणीए भगवईए महत्तपयट्ठवणा । लहुवट्ठमाखविजा-
मंतपयट्ठायं एसा पयट्ठवणविही सम्मवा । अङ्ग ० ।

खो कप्पइ पवत्तिणीए अप्पवितियाए हेमंतगिम्हासु चार-
ए ॥ १ ॥ कप्पइ पवत्तिणीए अप्पततियाए हेमंतगिम्हा-
सु चारए ॥ २ ॥ खो कप्पइ गखावच्छेइणीए अप्पतति-
याए हेमंतगिम्हासु चारए ॥ ३ ॥ कप्पइ गखावच्छेइ-
णीए अप्पचउत्थाए हेमंतगिम्हासु चारए ॥ ४ ॥ खो

कप्पइ पवत्तिणीए अप्पततियाए वासावासं च वत्थए ॥५॥

कप्पइ पवत्तिणीए अप्पचउत्थीए वासावासं वत्थए ॥६॥

खो कप्पइ गखावच्छेइणीए अप्पचउत्थाए वासावासं व-
त्थए ॥ ७ ॥ कप्पइ गखावच्छेइणीए अप्पचउत्थाए वा-
सावासं वत्थए ॥ ८ ॥ से गार्मसि वा० जाव संनिवे-

संसि वा बहूणं पवत्तिणीयं अप्पततियायं बहूणं गखा-
वच्छेइणीयं अप्पचउत्थीयं कप्पति हेमंतगिम्हासु चारए

अग्रमअणिसाए ॥ ६ ॥ से गार्मसि वा० जाव संनि-
वेसंसि वा बहूणं पवत्तिणीयं अप्पचउत्थीयं बहूणं ग-

खावच्छेइणीयं अप्पचउत्थीयं कप्पइ वासावासं वत्थए

अग्रमअणिसाए ॥ १० ॥ गामासुगामं दूइजमाणी यं

अज्जिया जं पुरओ कहु विहरिज्जा से य आहव वीसं

भंजा अज्जिया । इत्थ काइ अखाउवसंपज्जहारिहा कप्पइ

सा उवसंपज्जियव्वा सिया इत्थ काइ अखाउवसंपज्ज-
हारिहा अप्पखो कप्पाए असमचा एवं से कप्पइ एग-

रातियाए पढिमाए जं खं जं खं दिंस अखाओ साह-

म्मिणीओ विहरंति, तं खं तं खं दिंस उवल्लिषए खो से

कप्पइ तत्थ विहारवत्थियं तत्थ य कप्पइ से तत्थ कारख

वत्थियं वत्थए तंसि च खं कारखसि खिट्ठियंसि परो वए-

ज्जा-बसाहि यं अज्जे । एगरायं वा दुरायं वा, एवं कप्पइ

एगरायं वा दुरायं वा वत्थए, खो से कप्पइ एगरायाओ वा

दुरायाओ वा परं वत्थए, जं तत्थ एगरायाओ वा दुरा-

याओ वा परं वसति छेए वा परिहारे वा ॥ ११ ॥ वा-

सावासं पज्जोखवेइ खिगंयी य पुरा कहु विहरति सा य

आहव वीसंभेजा अज्जिया इत्थ काइ अखाउवसंपज्ज-
हारिहा सा उवसंपज्जियव्वा० जाव छेए वा परिहारे वा ॥

१२ ॥ पवत्तिणी य गिलायमाणी अमतरं वदिजा अजे !

मए खं कालगयाए इयं समुक्कसियव्वा सा य समुक्कसा-

रिहा समुक्कसियव्वा सिया, सा य खो समुक्कसारिहा

खो समुक्कसियव्वा सिया, अज्जिया इत्थ काइ अखासमु-

क्कसारिहा सा समुक्कसारिहा सा चेव समुक्कसिय-

व्वा तेसि च खं समुक्कट्ठंसि परो वएज्जा-दुसमुक्कट्ठाए अजे !

निक्खिवाहि तीसे खिक्खिवमाणीए वा खत्थि काइ ठेए वा

परिहारे वा जा तओ साहमाणीओ अहाकप्पसाखा उव-

ट्ठायंति तांसि सव्वासिं ठेए वा परिहारे वा ॥ १३ ॥ पव-

त्तिणी य आहायमाणी एगतरं वएज्जा-ममंसि यं अजे !

ओहाइयंसि एसा समुक्कसियव्वा सिया सा समुक्क-

सिखारिहा समुक्कसियव्वा सिया, सा य खो समुक्कसि-

खारिहा सा चेव समुक्कसियव्वा सिया, तंसि च खं समुक्कट्ठंसि

परो वएज्जा-दुसमुक्कट्ठं ते अजे ! खिक्खिवाहि, तीसे खि-

क्खिवमाणीए वा तत्थ काइ छेए वा परिहारे वा तं जओ

साहम्मिओ अहाकप्पयं खो उवट्ठायंति तांसि सव्वासिं त-

प्पत्थियं छेए वा परिहारे वा ॥ १४ ॥

“नो कप्पति पवत्तिणीए” इत्थति तावत् यावच्च भिआनस्वम् ।

अधेसम्बन्धप्रतिपादनार्थमाह-

उदेमम्मि चउत्थे, जा मेरा वत्थिया उ साहूयं ।

सा चेव पंचमे सं-जतीय गखायाए गखायंति ॥१॥

चतुर्थे उदेशेः या मर्यादा वर्यिता साधूनां सैव पञ्चमे

उदेशे संयतीनां वर्यते, केवलं गणनायां नानात्वं, तदपि

च सूत्रे साक्षादुक्तमिति प्रतीतमतः प्रथमत एव संयती-

स्वकदम्बकांप्रतिपातः ।

प्रकारान्तरेण संबन्धमाह-

उत्तमहवा बहुते, पिंदगसुते चउत्थवरमम्मि ।

अपहृते पडिसंहं, काउमखुसा वहुते तु ॥२॥

अथवा चतुर्थेऽप्युद्देशकस्य चर्चमे पितृदम्बे बहुमुखं,

ततो बहुत्वप्रस्तावात् पञ्चमे उद्देशे संयतीनामपहृते प्र-

तिकेयं कृत्वा बहुनामनुवा कृता । ननु बहुनामपि त्रिप्रधानी-

नां विहारो न कल्पते-असमाप्तकल्पत्वात् । तथाहि-अधन्य-

तोऽपि श्रुतवशे काले संयतीनां सप्तकः समाप्तकल्पो

वर्षाकाले नवकल्पतः कथं नपि कृतसूत्रकदम्बकविरोधः ?

उच्यते-नैव दोषः, कारखवशतः सूत्रकदम्बकस्य प्रवृत्तिः ।

ताम्येव कारखान्युपपश्यति-

संचयणे वाउल्लथा, अडे अंगम्मि गमखमसिवादी ।

सागरजाते जयणा, उवट्ठाऽऽसोलेया भणिया ॥३॥

प्रसिद्ध्या गखावच्छेदिव्या वा उचमंभं संहननेन, उपल-

क्षयमेतत्-उत्समया व धूत्या, सूत्रमयंभं धूत्या, शूहीनां,

गच्छे च व्याघातः, स च व्याकुलवशात् तत उक्ते द्वितीयं

कारणं व्याकुलता । सा च "यस्मिन्महि महिर्हीणः" इत्यादिना प्रकाशेण यथा प्राक् कृतयोर्देशकेऽभिहितं तथेवात्रापि भावनीया, पुनरुक्तदोषभयाच्चाऽभिधीयते । ततः सूत्रार्थस्मरण निमित्तमात्मकतृतीयायाः प्रवर्तिन्या आत्मचतुर्थीयाश्च गणायकद्वयित्या गमनम् । तथा पठे अहं ज्ञाताधर्मकथाऽऽख्यं बहवः सहशऽऽगमाः । तथा च तत्रानंकाः कथानककोटयः सहशपाठाः, विमहशपाठास्त्वथैवतुर्थककोटयः, तदभि-
नवगृहीतं वर्तते, पुनः पुनरस्मृतं च विस्मृतमुपयाति, ततस्तत्स्मरणार्थमुक्तपरिवाराया अपि गमनम् । तथा अशिवाऽऽदिभिरशिवावमौद्योंऽदिभिरुक्तसंख्याकपरिवाराया गमनम् । तथा पठ्यप्रभृतीन्पठ्वाति संयतीनां (सागरं लि) स्वयंभूरमणन्तागरनुत्थायति, ताव्यभिनवगृहीतानि परावर्तनीयानि सन्ति, अपरावर्तनीयानि नश्यन्ति, ततस्तथा परावर्तनाय यथाङ्गसंख्याकपरिवाराया अपि गमनम् । तद्वयमाधिकृतस्त्वकदम्बकप्रवृत्तौ कारणान्यभिहितानि । अपुना शेषवक्रव्यन्तामाह—(जाते लि) जाताऽऽदिरूपः कलंगा वक्रव्यः । स च श्रुतुयदे सप्तकः समाप्तकल्पः । तदुक्तोऽस्मात्सकलये वर्षाकाले नवकः समाप्तकल्पस्तदुक्तोऽस्मात्सकलव्यः एकैको द्विधा-जातोऽज्ञातश्च गीताथोऽगीताथश्च-
रति । तत्र च भङ्गवतुष्ये प्रथमवज्रपु शेषपु त्रिपु भङ्गपु प्रावर्तयतेना कलंवा । तथा श्रुतुयदे काले निरन्तरं साध्वीप्रपणुतां वलाचना कलंवा भोग्ता । तद्वयमभिहितानि कारणान्येभ्यः कारणरायातस्यास्य सूत्रकदम्बकस्य व्याख्या । सा च तथैव ।

तथा चाऽऽह—

जह भणियं च चउत्थे, पंचमम्मि तह चेविमं तु दाणुत्ते ।
गमणिथिमीसंबं—धिवज्जण पुजिते लिंगे ॥ ४ ॥

यथा चतुर्थे उद्देशके निरर्थस्यत्राणां व्याख्यानं भणितं, तथा पञ्चमेऽप्युद्देशे निरर्थस्यत्राणामपि वक्रव्यं, नवममिदं नानात्वम् । तद्वचाऽऽह (गमणिथीयायादि) विषयभूतायां प्रवर्तिन्यां गमने सर्वोभिरार्थिकारिगाराचार्थसमीपं कलंवा, तच्च स्त्रीभिः सह, तदभावे भिक्षेः स्त्रीपुरुषेभ्यः, तेषामप्यभावे संबन्धपुरुषेभ्यः, तेषामप्यभावे सम्बन्धवर्जितैरधिकारिभिः पुरुषैः । अथ सप्रत्ययायाः पन्थानस्तर्हि यत् यत्र पुजितं लिङ्गे तस्मिन् लिङ्गे गृहीतं गमनम् ।

एतदेव सुव्यक्रमाह—

वीसुंभियाणै सन्ना-मि गमणं अद्दह जाव दोखेहा ।
संबंधिइत्थिमन्थे, भावितमविकारितेहि वा ॥ ५ ॥

विषयभूतायां शरीराव्युत्पन्नभूतायां, भूतायांविषयैः प्रवर्तिन्यामाचार्यसमीपं सर्वोभिमन्त्रव्यम् । तत्र च गतानामाचार्येण प्रवर्तिनी स्थापयितव्या, यदि तस्मिन्नां सर्वानां पथि प्रत्यप्यवस्तर्हि अर्द्धा याः परिणतवयसस्ता वज्रन्ति । अथ सर्वोत्तरकण्ठप्रायाः कतिपयाः स्थविरास्तनां या मन्दरुपास्तकण्ठे याश्च स्थविरास्ताः समुदायस्य चतुर्भागमात्रा वज्रन्ति । एवं तावद्वाक्यं यावत् द्वे जने गच्छन्तः, द्वयोरप्यसंभवे एका वज्रन्ति । ताः पुनः केन सार्थेन सह वज्रन्ति ? तत आह—(संबंधीत्यादि) संबंधयना स्त्रीसाथेन सह गन्तव्यं, तद्वत्तामे असंबन्धनापि स्त्रीसाथेन, तस्याऽप्यन्तामे

पुरुषा ये भावितः संबन्धिनोऽपि ये अविकारिणः पुरुषास्तैः कामम् अथ सप्रत्ययायाः पन्थानस्तर्हि यत् यत्र देशे पुजितं लिङ्गे तेन गृहीतं वज्रन्ति । एतच्च सुगमत्वाच्च व्याख्यातम् । अत्र शिष्यः प्राह—यद्यप्याचार्येण प्रवर्तिनी स्थापयितव्या, तर्हि ये पन्थे द्वे सूत्रे "पवात्तिणी गिलायमाणी वषज्जा म-
एणं कालगयाए समुक्कांसियव्वा ।" इत्यादि । तथा "प-
वात्तिणी आहायमाणी वषज्जा मएणं आहावावया इयं समु-
क्कांसियव्वा ।" इत्यादि, ते कथं नयन्ते ?

तत आह—

असिवाहपु फिडिया, कालगए वा वि तंमि आयरिए ।
तिगयेराणु य अमनी, गिलाणुआहागिसुचाओ ॥६॥

अशिवाऽऽदिभिः कारणैः गाथायां समीपे तृतीयायां प्राकृत-
त्वात् । यस्याऽऽचार्यस्य समीपे आसीरन् तस्मात् स्फिटिताः । ततः सा ग्लानीयुता अवधावनप्रसिद्धा अन्यास्याऽऽचार्यस्य परिब्रानकरणायां सूत्रार्थमिहितं वर्द्धति (तिगयंराणु य अमनी इति) त्रिकं कुलगणसंघस्तस्य स्थविरास्थिकस्थविरास्तेषाम-
सति । किमुक्तं भवति ?—कुलस्थविराणां गणस्थाधिगणानां संघ-
स्थाविराणां वा प्रत्यासन्नानामभावे शेषस्थविरपरिब्रानकरणा-
य यत्स्वंऽभिहितं तद्वर्द्धति, ततो ग्लानावधानसूत्रं उपपद्ये ।

साहीशम्मि वि थेर, पवत्तिणी चैव तं परिकहेइ ।

एसा पवत्तिणी भे !, जोग्गा गच्छे वहुमता य ॥७॥

अथवा स्वाधीनोऽपि स्थविरा आचार्यं सा प्रवर्तिनी स्थाप-
न्ती अवधावनप्रसिद्धा वा तां परिकथयति । यथा (भे) भगवन् । एसा प्रवर्तिनी योग्या प्रवर्त्तनीत्यस्याऽऽती, स्वार्थनदु-
भयनिष्पन्नत्वात् गच्छे वहुमता च । एवमपि ते सूत्रं उपपद्ये ।

अब्बुउज्जयपरिहारं, परिवज्जितुकां दुस्समुक्कं ।

जह होनी समण्णां, भचपरिणा तहा तामि ॥८॥

यथा प्राक् धमणानामभ्युत्थनविहारं प्रतिपत्तुकामं दुःसमु-
क्कं भवति, दुःसमुक्कं प्रतिपादितं, तथा तामां अमणीनां भ्रूपरिणां प्रतिपत्तुकामानां दुःसमुक्कं भावनीयम् । व्य-
५ उ० ।

पवत्ति—पवत्तिन्—त्रि० । जनिते, उक्त० २० अ० ।

पवत्तय—प्रत्यवस्तुन्—त्रि० । आच्छादितं, "कलपवत्तयाऽ-
भिरामं" ग० ।

पवदमाण—पवदमान—त्रि० । प्रवादं कुर्वन्ति, आचा० १ श्रु०
५ अ० १ उ० ।

पवदं देशी—प्रने लोहकुट्टनेपरकरणे, द्वे० ना० ६ वर्ग
११ गाथा ।

पवमाण—स्रवन्—त्रि० । जलापरि तरति, आचा० २ श्रु० १
चू० ३ अ० २ उ० ।

पुवमान—त्रि० । उन्मुल्लि कुर्वन्ति, म० २५ श० ७ उ० ।

पवय—स्रवक—त्रि० । स्रवतीति स्रवकः । उल्लववनकारिणि,
म० २५ श० ७ उ० । स्रवकः कोऽपि तथा शिवाभिमितः
(आ० म० २ अ०) आकाशस्थितानि करणानि करोति । न० ।

पवयण-प्रवचन-न० । प्रोच्यतेऽनेनास्मादस्मिन् वा जीवाऽद्यः पदार्था इति प्रवचनम् । अथवा-प्रशब्दस्याव्ययत्वेनानेकार्थयोक्तकल्यात् प्रगतं जीवाऽदिपदार्थव्यापकं प्रशस्तमाहौ वा वचनं प्रवचनम् । आदाशङ्कं गणपितकं, आदित्यं चास्य विवाहिततीर्थकरापेक्षया द्रष्टव्यम् । 'नमस्तीर्थाय' इति वचनं तीर्थकरेणाऽपि तत्परस्करमादिनि । अथवा-जीवाऽऽदित्यं प्रवर्त्तयन् व्युत्पन्नेऽदाशङ्कं, गणपितकान्यत्वाद्वा चतुर्विधभ्रमसम्बन्धं च । विंश० । पा० । उ० । पञ्च० । आ० म० । स्था० । ज्ञा० । अनु० । व्य० । श्रौ० । सू० । नि० चू० । प्रकयेण परममयायथावस्थितमूर्तिभेदप्रभेदैरुच्यन्ते जीवाजीवाऽऽद्यः पदार्था अनेनास्मिन्निति वा प्रवचनम् । जीन० । प्रशस्ते प्रगतमयगाढं वा वचनं प्रवचनं, प्रकृष्टं वा वचनं शेषाऽऽगमापेक्षया प्रवचनं सूत्रतोऽर्थतश्च । आदाशङ्कं, पा० १६ विव० । पं० च । विंश० । शास्त्रे, श्रौ० । विंश० । उ० च ।

तं नाशकुसुमवृद्धिं, घेनुं वीयाद्बुद्ध्या मयं ।

गंधंति पवयणद्वा, माला इव चित्तकुसुमांशं ॥१११॥

पगतं वयणं पवयण-मिह सुयनांशं कथं तयं होजा ।।

पवयणमहवा मंगो, गंधंति तयलुगहडाए ॥११२॥

तां तीर्थकमुक्तां ज्ञानकुसुमवृद्धिं वृष्टीत्या वीजाऽऽदिबुद्धयो गणपतराः । यः पदाव्ययनेकानि पदशतानि शुद्धानि, असां योजयुद्धिः । आदिशब्दान् काष्ठबुद्ध्यादिविग्रहः । काष्ठप्रज्ञानं धान्यमिव यस्य सूत्रार्थं सुत्रपरमपि निष्ठतः स काष्ठबुद्धिः । सर्वं तीर्थकरभाषितं, विचित्रकुसुममालामिव प्रवचनार्थं प्रशस्ति । प्रवचनशब्दार्थमिव कथयति-प्रगतं प्रधानं प्रशस्तमार्था वा वचनम्, अथ श्रुतज्ञानं आदिशङ्कम्, 'तत् कथं नु नाम भवेत् निष्पद्यते ?' इत्येवं संप्रसारण्यन्तस्तदर्थं प्रश्नति । अथवा-प्रवर्त्तयति प्रवचनं संघः, तदनुग्रहार्थं प्रश्नति । विंश० । आगमं, म० ।

प्रवचनम्-

पवयणं भेते ! पवयणं, पावयशी पवयणं ?। गोयमा । अरहा ताव शियमं पावयशी । पवयणं पुण्ण दुवालसंगं गण्णिपिडगे । तं जहा-आयारा० जाव दिविवाओ ।

प्रकर्षेणाच्यते अमिधमनेनेति प्रवचनमागमस्तत् भदन्त ! प्रवचनं प्रवचनशब्दवार्थं काकाऽप्येतद्व्यम । उत प्रवचनी प्रवचनप्रेरणा जिनः प्रवचनं । दीर्घता वा श्रुतकल्यात् । म० २० श० ८ उ० । सू० प्र० । विंश० । दश० ।

प्रवचननिष्ठाऽभिधानायाऽऽह निरुक्तिरूपम्-

निकसंयो पवयणस्मी । चउविहो दुविहो य होइ दव्वम्मि ।

आगम नोआगमतो, नोआगमतो य सो तिविहो ॥४४५॥

जागमसरीरं भविण, तव्वइरित्तं कुत्तिममांसुं ।

भावे दुवालसंगं, गण्णिपिडगे होइ नापव्वं ॥४४६॥

निलेपः प्रवचनं चतुर्विधं । नामाऽदि । तत्र नामस्थापने लुले ऐवेत्यनाहृत्य द्रव्यनिक्षेपमाह-द्विविधो भवति द्रव्यं विचार्य, निलेप इति गत्यते । द्विविध्यमेवाऽऽह-आगमतो, नोआगमतश्च । तत्राऽऽगमतो ज्ञाता, तत्र चातुपयोगवान् नोआगमतस्तु; स द्विविधः । कथमित्याह-जागमसरीरमविण तव्व-

इरित्ते त्ति) बहरीरभव्यशरीरं प्रकृताप्रवचनं, तद्वर्त्तितिरह-म्-(कुतित्थमांसुं त्ति) कुतार्थोदितेषु प्रवचनम् । आदिशब्दान् सुतीर्थेषु च अथवाऽऽदिसंबन्धेषु पुस्तकाऽऽदिव्यवस्ते भाष्यमाणं वा । भावे आदाशङ्कम्-आचार्याऽऽदि दृष्टिवादपर्यन्तम् । गणित आचार्यस्तेषां पितृकामिव पितृकं सर्वेस्वाऽऽचार्या गणपितकं भवति ज्ञातव्यं प्रवचनम् । नन्वेवं दृष्टिवादान् गतित्वास्तत्कलकृद्धानामांशं भावप्रवचनतैव प्राप्ता । उच्यते-अस्त्येतन्, किं न्येकपक्षावधारणपरतयाऽसदृष्टित्वात् । द्रव्यप्रवचनतैवाऽऽतामिति नोक्तद्वौपाऽऽपत्तः । उ० २४ अ० ।

प्रवचनकार्थिकानि-

एगडियाणि तिपि उ, पवयणमुत्तं तहव अत्थो य ।

एकेकस्स य एत्तो, नामा एगडिया पंच । १३६६ ॥

एकाऽर्थो येषां तात्पर्यकार्थिकानि श्रोयन्त । कानि पुनस्तानि ?, प्रवचनमुक्ता, घटकाम्यार्थि च; सामान्येन श्रुतज्ञानम् । सूचनान्तरं, तद्विशेष एव । अर्थत इत्यर्थः । अयमांशं तद्विशेष एव । एषां च प्रवचनसूत्रार्थानां मध्ये एकैकस्य प्रत्येकमेकार्थिकानि पञ्च पञ्च नामानि भवन्तीति निरुक्तिगत्याऽर्थः ॥१३६६॥

भाष्यम्-

जमिह पगयं पसन्थं, पहाणवयणं च पवयणं तं च ।

सामभं सुयनानं, विमसओ मुत्तमत्थो य ॥ १३६७ ॥

गताऽर्था । विंश० ।

सूत्रार्थयोः प्रवचनं सहकार्यता युक्ता, तयोस्तद्विवरणत्वात् । सूत्रार्थो नु परम्परं विभितो । तथाहि-सर्वं व्याख्येयम्, अर्थस्तु तद्व्याख्यातमिति । अथवा-व्यागामाभ्ययो मिश्रार्थं नैव युक्त्युपपत्त्या, प्रत्येकमेकार्थिकविभागागमद्वैतान्, घटपटशकटवत् । अन्यथा एकार्थितायां सत्यां भेदेनैकार्थिकाऽभिधानमयमुक्तम्, घटकत्वेनैव । अत्रैतत्तु-मह यथा मुकुल, विकसितयोः पक्षविशेषयोः संकाचविकाशरूपपर्यवभेदऽपि कमलनामान्यरूपत्वेनाऽभेदः तथा सूत्रार्थयोर्नापि प्रवचनाऽपेक्षया परम्परतश्चाभेदः । तथाहि अविद्युतं मुकुलतुल्यं सूत्रं, नंदव विद्युतं प्रेषोपेतं विकचकलमयोः, प्रवचनं तु भयमीप, यथा च तयोः कमलसंकाचविकाशानामेकार्थिकविभाग उपलभ्यते, कमलम अविष्टं पङ्कजम् इत्यादि पक्षकार्थिकानि यथा मुकुले वृद्धं संकुचितमप्यादिनि मुकुलकार्थिकानि, तथा विकचं पङ्कजं विद्युत्कलमप्यादिनि विकसितकार्थिकानि । तथा प्रवचनसूत्रार्थानामपि पक्षमुकुलविकसितकल्पानामेकार्थिकविभागो न विकट इति । अथवा अन्यथा व्याख्यायते-एकार्थिकानि कीर्तयताऽ-अत्र्य वक्तव्यानि । तद्यथा-वयचनमेकार्थिकानि चतस्रः, तथा सूत्रमर्थश्च, शेषं पूर्ववत् । आह-यच्चैव द्वारगथायां यदुक्तं प्रवचनकार्थिकानि इति तद्व्याहृत्य, सूत्रार्थयोरेत्येकार्थिकाभिधानात् । नैप दोषः । प्रवचनस्य सामान्यविशेषरूपतया सूत्रार्थयोग्यं प्रवचनविशेषरूपत्वेन प्रवचनव्योपपत्तेः । आह-यच्चैव तद्वि विभागश्चेति पृथगद्वाराभिधानमनर्थकम् । तदमस्यक । विभागश्चेति । किमुक्तं भवति ? नाविशेषेण सामान्यविशेषरूपस्य प्रवचनस्य पञ्चदशकार्थिकानीति । किं तद्वि विभागश्च वक्तव्यः । विशेषाचाराऽभिधानपर्यायानां सामान्योचाराऽभिधानपर्यायत्वात्तुपपत्तेः न हि चूतमहकायाऽऽदयो वृत्ताऽऽदिशब्दपर्याया भवन्ति, लोकं तथाव्यवहारमावादिनि ।

तत्र प्रवचनकार्थिकान्याह-

सुयधम्म तित्थ मग्गो, पावयणं पवयणं च एगद्धा ।

श्रुतस्य धर्मः स्वभायः श्रुतधर्मः, श्रुतस्य बोधधर्मावधानात्,
श्रुतस्य धर्मो बोधो बोद्धव्यः । अथवा-श्रुतं च तन् धर्-
मश्च सुगुणधारणत्वं श्रुतधर्मः । यद्वै वा-जीवप्राप्त्यवधानात्
श्रुतस्य, श्रुतं च धर्मश्च श्रुतधर्मः । उक्तं च-“ वौहो शुभः-
स्व धर्म्मो, सुयं च धर्म्मो सजीवपञ्जोतो । सुगर्हो संजम-
मित्येव, धराणां नित्यं सुयं धर्म्मो ॥१॥ ” तथा तीर्थेन संसा-
रमुद्गरोऽनेनेति नित्यं, नञ् संय इत्युक्कम् । इह तु
तदुपायेनाप्यवधानात् प्रवचनं तीर्थमुपपन्नम् । अह व तिथं ति
पुव्व भणियं. संयेओ जो नाणवरुत्तसंयानो । इह पवयण-
मपि तिथं, ततो णव्वनंरं जेण ॥१॥ ” तथा सूत्रेण शं-
वण्णसेनेताम्मा इति भारीः । भारिणं वा भारी, शिष्यत्वात् शं-
वण्णमिति भावः । उक्तं च-“ मारिणज्जो सोदिअहं, जेण-
प्पा पवयणं ततो मग्गो । अहवा सिव्वन् मग्गो मग्गामग्गे-
सु पयाथो ॥१॥ ” इति । तथा प्रगतमग्गानां जीवा-
न्निपु पाठोऽपि प्रवचनं प्रवचनमुक्तुमशक्यम् (?) । उक्तानि पञ्च-
प्रवचनैकाधिकानि । आओ १०० । आओ १०० । आओ १०० । आओ १०० ।

केचित्प्रवचनमतिक्रामन्ति-

से भयवं ! अथि केइ जेगमिण्णमो परमगुरूणं पि अलं
 घशिजं परमसरमं कुंइ पयइं पयइपयइं परमकल्लाणं
 कमिणकम्मदुत्तुखनिट्ठवणं पवयणं अदकमेज वा. पइकमे-
 ज वा, खंडेज्ज वा विराहिज वा, आसाइज वा, से म-
 खमा वा वयसा वा कायमा वा ० जाव गं वयां । गोय-
 मा ! गं तेणं कालेणं पवित्तमाणेणं । सयं दस अच्छेरो
 भविसु, नत्थ गं असंखेज्ज अभव्हे असंखेज्ज पिच्छादिहे
 असंखेज्ज सामायणदव्वलिंगमासीयमदुताए उभेणं स-
 कारिजंते एत्थ भग्गेगत्ति काऊणं बहवे आदिदुक्खा-
 णं जइ गं पवयणमधुवगमंति, तदधुवगमिणं रमलो-
 लुताए विमयलोलुताए दुटतियदोमेणं अणुदियाहिं ज-
 हइयं मगं निडंतेति, उम्मगं च ऊसपिपयंति, सब्बे तेणं
 कालेणं इमं परमगुरूणं पि अलंघसिजं पवयणं ० जाव
 गं आसायांति । से भयवं ! कयरंणं तेणं कालेणं दम अच्छे-
 रगे भविसु ! । गोयमा ! गं मे तेणं कालेणं दम अच्छेरो
 मवंति । तं जहा-तित्थयगणं उवमगे, गधमं कामणे,
 वामा तिच्छयरं, तित्थयरम्मं दमणाणं अभव्वममुदा-
 णं परिसावंपि सिवामाणं चंदाइच्चाणं तित्थयरसम-
 पसरं आगमणं वासुदेवाणं संखज्जणीए अगयरं-
 गं वा रायकडंइए परांपरमलावगं, इहइं तु भार-
 खेचं हरिंसकुलुप्पणीए चरुप्पाए पगमहणं अट्ठयणं-
 सिद्धिगमणं असंजयाणं पूयाकारं गति । से भयवं ! जे
 केइ कहिं कयाइ पमायदोसअं पवयणमासाएज्ज से गं
 किं आयरियपलंभं लभेज्जा ! । गोयमा ! जेण केइ कहिं वि-

कथाइ पमायदोसओ असइ कोहेणं वा माणेणं वा मा-
याए वा लोभेणं वा रागेण वा दोसेण वा भयए वा
हासेण वा मोहेण वा अन्नासुदोमेण वा पवयस्सं ये
अभयपट्ठाणे वड्ढेत्तएणं पि अणगारं असमायायी पव्व-
माणे वा अणुमन्नेमाणे वा पवयस्समासाएज्जा, से यं वो-
हिं पि यो पाव, किमणं आयरियपल्लं। से भयवं किं अ-
भवं मिच्छादिट्ठी आयरिय भवेज्जा? गोयमा भवेज्जा।
एत्थं च जं जगलमहाई नाए से भयवं किं मिच्छादिट्ठी नि-
खम्मेज्जा? गोयमा। निखम्मेज्जा। से भयवं कयस्सं लिं-
यं से जं विपाएज्जा जज्जा जं धुवेमपे मिच्छादिट्ठी? गोयमा!
जे जं कयसाभाईए सव्वसंतिमुज्जे भविता यं अकासुपायं प-
रियुंजेज्जा जे जं अणगारधम्मं पडिवाज्जना यं समइ सोयरियं
वा परायरियं वा तेउकार्यं सेवेज्जा वा, सेवाविज्ज वा सेविज्ज-
माणं अनेमि समगुजाणंज्ज वा, तहा नवइइ वंभेचरगुसीणं
जे कइ साहु वा माहुसी वा एकमवि खंडिज्ज वा विराहेज्ज
वा, खंडिज्जमाणं वा विराहिज्जमाणं वा वंभेचरगुत्तं परेमि स-
मगुजाणंज्ज वा, मथे^५ वा वायाए वा काएण वा से जं मि-
च्छादिट्ठी, न केवलं मिच्छादिट्ठी अभिगइयमिच्छादिट्ठी वि-
जाणेज्जा। से भयवं जे जं कइ आयरिएइ वा मयहरएइ वा
असइ कइ चि कथाइ तहाविडाणं गमासइ इण्णो ना निर्गमं
पवयस्समत्ता पव्वेज्जा, से जं किं पावेज्जा? गोयमा! जं
मावज्जायरिणं पावियं। महा० ५ अ०।

(प्रवचनान्यथाप्ररूपणायां सावधानः । तद्वत्तम्
'सावज्जायसिय' शब्दे वक्ष्यामि)

पयस्युत्पत्त्यायसा-प्रवचनोद्भावनता-स्त्री०। प्रवचनस्य
 ऋदशास्त्रस्येदभावनं प्रभावनं प्रावचनकत्यधर्मकथावाहः।
 दिलिगिभिर्नैष्यादजननं प्रवचनं।द्वयमम्, तदेव प्रवचनो-
 द्भावन। शास्त्रप्रभावनयाम्, स्था० १० डा०।
 पयस्यकुसल प्रवचनकुशल-पुं०। सूत्रार्थोत्तरांपादभाष-
 ययहाकरकुशल, ध००

अथ प्रवचनकुशल इति षष्ठं भागश्रावकलक्षणं वेत्थम्-
सुत्तं । अन्तरं अथ तद्वा, उभयगतेऽवधारणं भागं ५ ववहारो ६ ।
जा कुमलत्तं पत्तो, पवयणकुमलतो तयो छद्वा ॥ ५७ ॥

सूत्रे सूत्रविषयः यः कुशलत्वं प्राप्त इति प्रत्येकं याजनीयम् ।
५० र २६ आच १० दृष्टव्यम् । श्रावकपर्यायां जितमूलाध्वेतस्यः
१। तथा अर्थे सूत्राभिधेये संविप्रगताथैर्यमीपं सूत्राश्रयवलेन
कुशलत्वं प्राप्त इत्यर्थः २। उत्तरमे सामान्याहोक्तेः ३। अपवादो
विधिपूर्वमाणनः कुशलः ४। अर्था भावा-केवलं नोत्तरमेवेवाव-
लम्बन्तं, नापि केवलमपवादः किं तु भवाम्-केवलं यथायांगमा-
लम्बं इत्यर्थः ५। भावे विधितारे धर्मानुष्ठाने कर्मस्व-
रूपे कुशलः । इदमुक्तं भवति-विधिकारिणामभ्यं बहु मय्यन्ते,
स्वयमेव सामग्रीयस्तद्भावे यथाशक्ति विधिपूर्वकं धर्मानुष्ठानं
प्रवर्तन्ते । साधारण्यं क्रमार्थं पुनर्विधानाद्यनेकमनंतरां यथा सु-
ज्ञेयं वेदिति । व्यवहारं गीतार्थाः स्वरचितानुक्रमेण कुशलः देशका-

लाऽऽपेक्षयन्त्येतासौपवावर्त्तवद्विगुरुलाघवपरिज्ञाननिपुणगीता-
र्थोऽचरितं व्यवहारं न दूषयतीति भावः ६। " एसां पवयण-
कुसला, क्षुब्धस्यो मुणिवरेहि " निरुद्धो । किरियागार्यै छ-
व्विह-सिगाई भावसहस्स ११ ॥ " एतानि भावभावकस्य
किरियाल्लसुणानि पडेव लिङ्गानि । ध० २ अष्टि० । दर्श० ।

संप्रत्यस्यैव पष्ठल्लसुणस्य भावार्थे विवरी-
पुराचमेवं गाथाप्रथमपादेनाऽऽ-

उचियमहिज्जइ मुत्तं, ।

॥५३॥

उचनं योग्यं भावकभूमिकायामधीते पठति स्तुं प्रवचन-
मात्रादिपञ्चजीवनिकान्तम् । उक्तं च- " पवयणमारुज्झी-वणि-
यन्ता उभयथां वि हयस्स १ " (प्रहणुश्लेपि तत्र प्रकृतम्)
उभयतः सूत्रताऽधेनश्च इतरस्य भावकस्येति सूत्रग्रहण-
सुपलक्षणं, तेनान्यदपि पञ्चसंग्रहकर्मप्रकृतिकं शास्त्रसंदेहं
गुरुप्रसादिकृते निजप्रज्ञाऽनुसारं जिनज्ञासवत्पठतीति ।
ध० २० अष्टि० ६ लक्ष ।

प्रवचनकुशलमाह-

मुत्तत्तहेउकारणं-वागारणसमिद्धचित्तसुधारा ।

पाराणदुद्धरभरो, सुययणनिहणमवि पुमो ॥१३६॥

धारियगुणियसमीहिय, निजवणा विउलवापणसमिद्धो ।

पवयणकुसलगुणिही, पवयणहियनिगहममन्थो ॥१४०॥

सूत्राऽऽत्मकत्वात्स्वाध्यायं, यदि वा-सूत्रयुक्तोऽर्थोऽस्ति अस्ति
सूत्रार्थः, न त्वज्जगानाकृदर्थमिति भावः । हेतुरन्वयवर्त्यतर-
काऽऽत्मकः, कारणमुपनिमित्तमात्रम्, हेतुकारणं व्याक्रियते
प्रतिपाद्यतेऽनेनेति हेतुकारणव्याकरणं समुद्धम, अनेकानि-
शयाऽऽत्मकत्वात्, चित्रमाध्ययभूतम्, अनन्तागमपर्यायाऽऽ-
त्मकत्वात् । एवंपरं धृतं धारयन्तीत्यवशीलः सूत्रार्थहेतुकार-
णव्याकरणसमुद्धविश्रुतधारा । तथा पाराणमिव पाराणं
यादृशमतीतद्व्यर्थात्मात्मा तादृशमिदानीमप्यतिदुहलत्वेनेति
भावः । दुद्धरनयमज्ञाऽऽकुलतया प्राकृतजनैर्द्वारयितुमशक्यं
धरतेऽतीतं प्रवचनमिति पाराणदुद्धरः । तथा ध्रुतरत्नस्य
भिधानमिव पूर्णः प्रतिपुष्कोऽर्थनिर्णयप्रदानाऽऽदिना । तथा
धारितं सम्यग्धारणाधिययीकृतं, न विनष्टमिति भावः ।
गुणितं च बहुशः परावर्त्तितम् । तथा सम्यक् इदितं पूर्वापर-
संबन्धेन पूर्वापरयाहृतत्वेनेत्यर्थः । मीमांसितं समीहितम् ।
एतानि वचनविशेषणानि इत्येवंभूतेन प्रवचने तस्य निर्यापणा
मीमांसिततया निर्दोषत्वेन विध्यतया विपुला विरोधनार्थं
बहूनामाचार्याणां सकाशे प्रहणान् । वाचना विपुलावाचना,
तया च समुद्धो धारितगुणितसमीहितनिर्यापणाविपुलवा-
चनासमुद्धः । तथा प्रवचनपरिज्ञानानुगतानां गुणानां निधि-
रिव प्रकृतनिधिः । किमुक्तं भवति ?-प्रवचनमाधात्यात्मनो
हितं वहत्येतेषां च हितमुपदिशतीति तथा प्रवचनस्याहिता
अवर्णमापिपुस्तत्रिग्रहे समर्थः प्रवचनाहितनिग्रहसमर्थः ।
पाठान्तरम्- " पवयणहियनिगमसमन्थो । " प्रवचनाय
हितः स्वशक्त्या निगूहनेन प्रभावक इत्यर्थः । निर्गमे आत्म-
नः परस्य च संसारविस्मरणे समर्थः ।

अथैव कतिपयपदव्याख्यानार्थमाह-

नयमंगाऽऽउलया, दुद्धर इव सरो सि आवम्मो ।

१६७

धारियमविग्गणद्धं, गुणियं परियत्तियं बहुसो ॥१४१॥

पुन्नावरवंधेणं, समीहियं वाडयं तु निज्जवियं ।

बहुविहवायणकुसलो, पवयणआहिए य निमिण्हो ॥१४२॥

गाथाद्वयमपि गतार्थं नवरं वाचिनामज्ञेपरिहाणपूर्वकत-
या सम्यक् गुरुपादान्तिके निर्याताधीकृतं, निर्यापितं विपु-
लवाचनासमुद्ध इत्यस्या व्याख्यानं, बहुविधया वाचनया
कुशला दत्ता बहुविधवाचनाकुशलः । उक्तः प्रवचनकुशलः ।
व्य० ३ उ० ।

पवयणसिंसा-प्रवचनसिंसा-त्की० । जिनशासनापञ्चाजनाया-
म्, पञ्चा० १२ विष० । पूजाविधानाऽप्रतिपादनपरं जिनशासन-
मन्यथा कथमाहताः शोवाऽऽदिव्यतिरेकेणाऽपि जिनं पूजय-
न्ति इत्यादिरूपायां जिनशासनाऽऽद्याधायाम्, पञ्चा० १२ विष० ।

पवयणगहियत्त-प्रवचनगृहीतार्थ-पुं० । प्रवचनस्य गृहीतो-
ऽर्थः सर्वसाधारणं येन स तथा । गीतार्थे, व्य० १० उ० ।

पवयणगुरु-प्रवचनगुरु-पुं० । प्रधानाऽऽचार्ये, पञ्चा० १२ विष० ।

पवयणगुणिहव-प्रवचननिहव-पुं० । प्रवचनमागमं निहवतेऽ-
पलपत्यन्यथा प्रकृपयन्तीति प्रवचननिहवाः । बहुरताऽऽदिपु-
त्स्वप्रकृपकेषु, स्था० ७ डा० । (न च ' गुणिहव ' शब्दे च-
तुर्थभागे २०६४ पृष्ठे व्याख्याताः)

पवयणदेवता-प्रवचनदेवता-त्की० । शासनदेव्याम्, स्था०
१० डा० ।

पवयणपञ्चसीय-प्रवचनप्रत्यनीक-त्रि० । शासनप्रत्यनीके,
पं० व० १ द्वार ।

पवयणवत्ता-प्रवचनवत्-त्रि० । सूत्रार्थवत्कृति, पं० व० १ द्वार ।

पवयणमाउआ-प्रवचनमातृ-त्की० । प्रवचनस्य द्वादशाङ्गस्य
मातर इव तत्प्रसूतिहेतुत्वात्मातरो जन्यः प्रवचनमातरः ।
पा० । प्रवचनस्य द्वादशाङ्गस्य तदाधारस्य वा संघस्य
मातर इव प्रवचनमातरः । स० ८ सम० । आ० । आ०
म० । प्रवचनाऽऽचार्यपु समितिगुणितम्,

अट्ट पवयणमायाआ पसत्ताआ । तं जहा-इरियामिर्ई,
आमासमिर्ई, एसणासमिर्ई, आयाणभंडमत्तनिकेवणास-
मिर्ई, उचारपासवणखेलजल्लमिपाणपारिद्धावणियासमिर्ई,
मसगुत्ती, वयगुत्ती, कायगुत्ती ।

स० ८ सम० । आ० ७० । ध० । एतदर्थेप्रतिपादके चतुर्वि-
धे उच्चारज्ययने, उक्त० ।

संप्रति नामार्थव्यमाह-

अट्टमु वि समिर्ईरुं, दुवालसंगं समयरह जम्हा ।

तम्हा पवयणमाया, अऊकणं होइ नायव्वं ॥१४५॥

अष्टाष्टवष्टसंख्यास्वपि समितिषु द्वादशाङ्गं प्रवचनं स-
म्भवरति संघर्षाति यस्मात्, तार्थहर्षमधीयन्त इति गम्यते ।
तस्मात् प्रवचनमाता प्रवचनमातरौ वापचारत इति इद-
मध्ययनं भवति ज्ञातव्यमिति गाथाऽर्थः । गतो नामतिष्ठ-
को निक्षेपः ।

संप्रति सूत्राऽऽलापकनितोपायसः, स च स्वे सति भवती-
ति सूत्रानुगमं सूत्रमुच्चारणीयम् । तन्मदम्—

अद्व पवयणमायाओ, समिती गुची तदेव य ।
पंचव य समिदो, तत्रो गुचीओ आहिया ॥१॥

इरियाभासेसखादासो, उचारे समिदो इय ।

मण्युची वयगुची, कायगुची य अद्वमा ॥२॥

एया पवयणमाया, समासण वियाहिया ।
चारसंगं जिणकखायं, मायं जत्थ उ पवयणं ॥३॥

प्रकटार्थमेव । उक्तं २४ अ० ।

एया पवयणमाया, जे सम्मं आयरे मणी ।

सो खिपं सव्वंसंसारो, विप्पुच्चइ पंडिए ॥७७॥

सप्रमेव, नवरं सव्वगविपरातेन न तु दम्माऽऽदिना इति
सूत्रार्थः । उक्तं २४ अ० ।

पवयणरहस्य—प्रवचनरहस्य—न० । छेत्रस्त्रे, पं० भा० ४ कल्प ।
पं० चू० ।

पवयणवच्छल्लसुत्त प्रवचनवात्सल्ययुक्तं—त्रि० । संवस्य सू-
त्तायैवार्थो वत्सलभावयुक्तं, पं० व० १ द्वार ।

पवयणवच्छल्लसुत्ता—प्रवचनवत्सलता—स्त्री० । प्रकटं प्रशस्नं
प्रगतं वा वचनमागमः प्रवचनं द्वादशाङ्गं, तदाधानं वा स-
ङ्गवस्तस्य वत्सलता प्रवचनवत्सलता । प्रत्यनीकत्वाऽऽदि-
तिरासंन शासनहितकारितायाम्, स्था० १० डा० ।

पवयणसार—प्रवचनसार—पुं० । प्रवचनसंदर्भः, आद्य० ४ अ० ।

“तम्हा पवयणसारे” । (१) सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ल० प्र० ।
“पवयणसारुद्धारं” (२) प्रव० १ द्वार । “पवयणसारुद्धारं”
(१६१३) । अतिमिवन्दू रुरिवरेवितेन ग्रन्थे, प्रव० २७६ द्वार ।

पवयणहिय—प्रवचनहितं—त्रि० । प्रवचनमिति द्वादशाङ्गम् । अ-
धवा धमणसंघः, तस्य हितः सुखम् । प्रवचनोपकारके, पं०
चू० १ कल्प । पं० भा० ।

पवयणहियणिगहसमत्थ—प्रवचनहितनिग्रहसमर्थं—त्रि० । प्र-
वचनाऽवर्णवादिनां निग्रहसमर्थं, व्य० ३ उ० ।

पवयणहुहाह—प्रवचनोहुहाह—पुं० । प्रवचनमालिन्त्यं, ग० २ अधि० ।

पवयणहुहाहकर—प्रवचनोहुहाहकर—त्रि० । आवश्यकोक्तप्राप्त-
साधुवत् प्रवचनमालिन्त्यकरः, ग० ३ अधि० ।

पवयणोवधाह—प्रवचनोपघातिन्—त्रि० । प्रवचनोपघातकार-
कः, यथा पिण्डग्रहणं कुर्वता निर्धमनाऽऽद्यचिचस्थानम् ।
ध० २ अधि० ।

पवयणोवधाय—प्रवचनोपघात—पुं० । प्रविष्टाग्राऽऽदिना जि-
नशासनापभ्रंशे, व्य० १ उ० । (प्रवचनोपघातरत्नको विष्णु-
कुमारवत् विशुद्ध एवेति “रायदुद्ध” शब्दे वचनम्)

पवर—प्रवर—त्रि० । प्रकपेण वरः श्रेष्ठः । उक्तं ११ अ० । अ-
तिप्रधाने, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । सूत्र० । स्था० । विशेष० । रा० ।
जी० । आ० म० अ० । आ० । स० । विंशतितमायां गौणा-
नुज्ञायाम्, नं० ।

पवरंग—देशी—शिरसि, दे० ना० ६ वर्गे २६ गाथा ।

पवरकच्छ—प्रवरकच्छ—पुं० । कच्छदेशे, जं० ३ वक्त० ।

पवरकुंदुरुक—प्रवरकुंदुरुक—न० । विशिष्टवीडामिधाने गन्ध-
द्रव्यविशेषः, कल्प० १ अधि० २ क्षण । जं० । आ० । स० ।

पवरगंध—प्रवरगन्ध—पुं० । प्रवरे गन्धः, प्रवरगन्धोपेति, त्रि० ।
स्था० ८ डा० ।

पवरगवल—प्रवरगवल—न० । वरमहिषशृङ्गे, जं० ३ वक्त० ।

पवरगोशुवाण—प्रवरगोयुवन्—पुं० । अष्टतरुणयलीवर्दे, “नी-
लुप्लकयामिलरहि” पवरगोशुवाणर्षिर्हि ति । ” भ० ६ श०
३३ उ० ।

पवरजुवति—प्रवरजुवति—स्त्री० । तरुण्याम्, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

पवरदित्तेय—प्रवरदीप्तेजस्—त्रि० । प्रवरभावतया वरदीप्त-
तया च युक्ते, स० ।

पवरधूवण—प्रवरधूपन—न० । गन्धयुक्तयुपदेशविरचिते धूप-
विशेषे, ज्ञा० १ ध्रु० १७ अ० ।

पवरपरिहित—प्रवरपरिहित—त्रि० । प्रवरं यथा भवतीत्येवं
परिहितं, भ० २ श० ५ उ० । “ मंगल्लारं वन्थाइ पवरमं-
गल्लारं पवरपरिहितं । ” (पवर नि) द्वितीयावदुवचनलो-
पान् प्रवगाणि प्रधानानि परिहितानि निवर्तितः । अथ-
वा—प्रवरश्चात्मी परिहितश्चाति समासः । आ० । जी० ।

पवरभवण—प्रवरभवन्—न० । प्रवरगहे, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

पवरभुप—प्रवरभुज—पुं० । प्रलम्बावहौ, आ० ।

पवरभूसण—प्रवरभूषण—न० । तलभङ्गकवाहुगलिकाप्रभृति-
भूते, आ० ।

पवरगयमीह—प्रवगाजमिह पुं० । पूर्वकृतनतःप्रभावान् प्र-
कृष्टगजवर्गः, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

पवरवन्धमादि—प्रवरवन्धाऽऽदि—त्रि० । प्रधानवचनप्रभृती, प-
ञ्चा० ६ विव० ।

पवरवीर—प्रवरवीर—पुं० । प्रधानभेदे, भ० ७ श० ६ उ० ।

सुभंटे, विपा० १ ध्रु० ३ अ० ।

पवरा—प्रवरा—स्त्री० । अर्वापुर्देवस्य शासनदेव्याम्, प्रव०

२७ द्वार ।

पवसेन—प्रवसन्—त्रि० । देशान्तरे गच्छन्ति, प्रा० ४ पाद ।

पवसण—प्रवसन—न० । जिनकलाऽऽदिप्रतिपत्तौ देशान्तरगम-
ने, पं० चू० २ कल्प ।

पवसमाण—प्रवसन्—त्रि० । देशान्तरे गच्छन्ति, सूत्र० २ ध्रु०
२ अ० ।

पवमितकाम—प्रवमितकाम—त्रि० । पन्थानुकामं, “ पिंड-
वायपडिपण पवमितकामं सव्वं जीवरमायाण । ” आ-
चा० २ ध्रु० १ चू० ४ अ० २ उ० ।

पवमिय—प्रापित—त्रि० । देशान्तरे गन्तुं प्रवृत्ते, ज्ञा० १
ध्रु० २ अ० । स्वस्थानवसिर्गते, ज्ञा० १ ध्रु० ७ अ० ।

पवह—प्रवाह—पुं० । प्रवह—घन वृद्धिः । “ घट्टवृद्धौ ”
॥ ८ । १ । ६८॥ इति सूत्रेण वैकलिरकटुकिः । पवहो । प-

बाहो । प्रा० १ पाद । प्रभावे. स्था० १० डा० " बिमला,
यं दित्ता रुयगादीया रुयगप्यवाह । " भ० १३ श० ४ उ० ।

पवहण-प्रवहण-न० । वसराऽऽदिषु वाहनेषु, औ० । पोते,
" समुद्रे पवहणं पातह । " आ० म० १ अ० ।

पवहाइ-वैश्री-प्रवृत्ते, दे० ना० ६ वर्गं ३४ गाथा ।

पवा-प्रपा-औ० । जलदानस्थाने, झा० १ भु० ८ अ० ।

प्रवा० । दृश० । भ० । औ० । पानीयशालायाम्, कल्प०
१ अधि० ४ क्षण । रा० । वय० । जलदानमण्डपे, प्रश्न०
१ आश्र० द्वार । आचा० ।

पवाइय-प्रवादित्-वि० । आस्कालिते, औ० । आ० म० ।
प्रवा० । रा० ।

पवाडमाण-प्रातयत्-वि० । अघःप्रातयति, भ० १७ श०
१ उ० ।

पवाय-प्रवाद-पुं० । प्रकषेणोद्यते प्रतिपाद्यते स्वाभ्युपगतो-
ऽग्नौ धैरिणि प्रवादाः । दर्शनेषु, " अन्योन्यपक्षप्रतिपक्षभावा-
न्, यथा परं मन्त्ररिणः प्रवादाः । " स्या० । प्रकृष्टो वादः
प्रवादः । आचार्यपरम्पर्योपदेशः, " जे महं अग्रहिमण्ये, प-
वाण्य पवायं आणजा । " (१६७) (जे महं इत्यादि) यः
पुरुष्ठममोक्षे महाममहापुरुषो लघुकर्मो ममाभिप्रायाय
विद्यते बहिर्मेनो यस्यामावबहिर्मेनोः सर्वत्रोपदेशवर्त्त-
नि यावत्, कुतः पुनस्तनुपदेशनिश्चय इति चेदाह- (प-
वाण इत्यादि) प्रकृष्टो वादः प्रवादः-आचार्यपरम्पर्योपदेशः
प्रवादः, तेन प्रवादेन सर्वत्रोपदेशो जानीयात्परिच्छिन्नवादि-
नि । यदि वा-अणिमाद्यऽऽदिषु धैर्यदर्शनादीषु न तीर्थक-
श्च नानादिर्मेनो विधत्ते । तीर्थिकानिन्द्रजालिककल्पानिति
मन्त्रा तदनुष्ठाने तद्वादांश्च पर्यालोचयति । कथमित्याह-
(पवाण इत्यादि) प्रकृष्टो वादः प्रवादः सर्वज्ञवाक्यं, तेन
मीनीन्द्रश्च प्रवादेन तीर्थिकप्रवादं जानीयात्परिच्छेद्यत् ।
तद्यथा-वैशेषिकास्तनुषुवनकरणाऽऽदिकमीश्वरकर्तृकमिति
प्रतिपक्षाः । तदुक्तम्- " अन्यो जन्तुरनीशः स्या-दानमनः सु-
खदुःखयोः । ईश्वरं प्रतिनो गच्छेत्, स्वर्गं वा स्वर्गमेव च ॥ १ ॥ "
इत्यादिकं प्रवादमासीयप्रवादेन पर्यालोचयेत् । तद्यथा-अधे-
न्द्रधनुरादीनां विश्वसापरिणामलब्धाऽऽत्मनामानां तदतिरि-
क्त्वाऽऽदिकारणपरिकल्पनायामतिप्रसङ्गः स्यात् । तथा घट-
पटाऽऽदीनां द्रव्यवत्त्ववत्त्वसल्लकुलानुगतीर्यमशलाकाकु-
विन्द्याऽऽदिव्यापारानन्तरावासाऽऽत्मनामानां तदनुपलब्ध्या
पारम्पर्यस्य कारणपरिकल्पनयां रासभाऽऽदिरपि किं न स्यात् ?
तनुकरणाऽऽदीनामप्यवध्यस्वकृतकर्मोऽऽपादितं वैचित्र्यं,
कर्मणोऽनुपलब्धेः कुत पतति चित्, समानः पर्येत्योगः ।
अपि च-तुल्ये मातापित्रादिके कारणे अपत्यवैचित्र्यदर्श-
नावधिकेन निमित्तेन भाव्यम्, तत्रैवभराभ्युपगमेऽप्यह-
हमेवैवैव्यं, नाप्यथा सुखदुःखसुभगदुर्भगाऽऽदिजगद्वैचि-
त्र्यं स्यादिति । तथा-साङ्ख्येया पचमाहुः-यथा-" सत्वरज-
स्तमसां साम्यावस्था प्रकृतिः, प्रकृतेर्महान्तरोऽहङ्कारस्त-
स्मादेकादशेन्द्रियाणि पञ्चतन्मात्राणि, तन्मात्रेभ्यः पञ्च भू-
तानि, बुद्धयश्चैतन्यं पुरुषश्चेतयतेः स चाकर्त्ता निर्गुण-
श्चेति । " तथा प्रकृतिः करोति पुरुष उपभुङ्क्ते, ततः कैवल्य-
वस्थायां द्रष्टाऽऽस्मीति निवर्तते, इत्यादिकं युक्तिवत्त्वमात्राणि-

रन्तराः सुहृदः प्रत्यप्यन्ति । तथाहि-प्रकृतेरचेतनत्वात् कुत
आत्मोपकाराय क्रियाप्रवृत्तिः स्यात् ? कुतो वा दृष्टव्यात्मो-
पकाराय प्रवृत्तिर्न स्यात् ? अचेतनयास्तद्विकल्पाऽसंभवात्,
नित्यायाश्च प्रवृत्तिनिवृत्तभावात् पुरुषस्यायकत्वे संसा-
रोद्वेगमोक्षौत्सुक्यभोक्तृत्वाऽऽद्यभावः स्यादिति । उक्तञ्च-
" न विरक्तो न निर्विण्णो, न भीतो भवबन्धनात् ।
न मोक्षसुखकाङ्क्षी वा, पुरुषो निष्क्रियाऽऽत्मकः ॥ १ ॥

कः प्रयजति सांख्यानं, निष्क्रियं क्षेत्रभोक्तरि ।
निष्क्रियत्वाक्यं वाऽऽस्य, क्षेत्रभोक्तृत्वमिष्यते ॥ २ ॥ इति ।

तथा-शौखीनिश्चिप्यका यन् सत्सत्सर्वं क्षणिकमित्येवं
व्यवस्थिताः । तत्रोत्तरम् । यदि निरवयवो विनाशः स्यात्
ततः प्रतिनियतः कार्यकारणभाव एव न स्यात्, एकस-
न्तानान्तर्गतत्वात्स्यादिति चेत्, अशिक्षितस्यैवाप्यः तथा-
हि-न सन्नानिव्यतिरेकेण कश्चित् सन्तानोऽस्ति, तथा चं
सति पूर्वकालक्षणावस्थायित्वमेव कारणत्वमेव सर्वं स-
र्वस्य कारणं स्यात् सर्वस्य पूर्वकालक्षणावस्थायित्वापत्ति-
श्चिदेतदिति । किं च-

" यज्जानमात्रमेव, प्रवृत्तं तस्य का क्रिया कुम्भे ?
नोत्पन्नमात्रमेव, क्षिप्तं संतिष्ठते वारि ॥ १ ॥

कर्तारि जातविनेषु, धर्म्मो धर्म्मक्रिया न सम्भवति ।
तद्भावे बन्धः को, बन्धाभावे च को मोक्षः ॥ २ ॥ "

इत्यादि वादेष्वन्यानां तु भूतवादेनाऽऽत्मपुरुषपापपरलोका-
ऽभाववादिनां निष्कर्षोदयता जनताऽऽनिमानां न्यकारपदव्या-
धानमनुत्तरमेवात्तरमिति ।

अपि च-

" अग्रहणचर्यर्गैः सृष्टैः परदारवर्षाभाजितैः ।

माहन्द्रजालविषयत्वं, प्रथितमसत्किमप्येतत् ॥ १ ॥ "

तथा-

" मिथ्या च दृष्टिर्वैवदुःखधारी,

मिथ्यामतिश्चापि विवेकश्चया ।

धर्म्माय येषां पुरुषाधमानां,

तेषामधर्म्मो भुवि कीदृशोऽयः ? ॥ २ ॥ "

इत्यनया दिशा सर्वेऽपि तीर्थिकवादाः सर्वज्ञवादमनुसृत्य
निराकार्यो इति स्थितम्, तन्निराकरणं च सर्वज्ञप्रवादं निरा-
कार्यं च तीर्थिकप्रवादमितिभिभिः प्रकारं जानीयात् । आचा० १
शु० ४-अ० १ उ०, डा० १ सू० १ आ० म० ।

प्रात-पुं० । गते, डा० १ शु० १४ अ० । विपु० । ध्रुगु, यत्र
सुमूर्ध्वो जनाः भूम्न्यां पतन्ति । रात्रिधात्यां च । ज० १ वत्त०
डा० । पर्वतात्पतज्जलसमूहः, स० ७४ सम० ।

पवायंत-प्रवात्-वि० । प्रवहति, " जंसिप्यं पवंदंति सिंसिरे
मारुप पवायंत । " आचा० १ शु० ६ अ० २ उ० ।

पवायग-प्रवाचक-पुं० । प्रकषेण प्रधानः, आदौ वा वाचकः
प्रवाचकः । गणधरे, आ० म० १ अ० । आ० वृ० । विश० ।

पवायदह-प्रपातदह-पुं० । प्रपतनं प्रपातस्तदुपलक्षितो हः
प्रपातदहः । प्रपातकुण्डे, यत्र हिमवदार्देनगात् गङ्गाऽऽदिका
महानदी प्रणालेनाधो निपतति । स्या० ।

अबू । मंदरदाहिलेयं भरो वासं दो पवायदह पश्चात् । तं

जहा-बहुसमतुल्ला० जाव गंगप्पवायदहे चैव सिंघुप्पवायदहे चैव । एवं हेमवण वासे दो पवायदहा पम्पत्ता बहुसमतुल्ला । तं जहा-रोहिण्यप्पवायदहे चैव रोहिण्यप्पवायदहे चैव । जंजू । मंदरदाहिण्येणं हविवासे दो पवायदहा पम्पत्ता बहुसमतुल्ला । तं जहा-हरिप्पवायदहे चैव, हरिकंतपवायदहे चैव । जंजू । मंदरउत्तरदाहिण्येणं महाविदेहे वासे दो पवायदहा पम्पत्ता । तं जहा-बहुसमतुल्ला० जाव सीयप्पवायदहे चैव, सीओदयप्पवायदहे चैव । जंजू । मंदरउत्तरणे रम्मण वासे दो पवायदहा पम्पत्ता बहुसमतुल्ला० जाव सरप्पवायदहे चैव शरकंतपवायदहे चैव । एवं हेरन्नण वासे दो पवायदहा पम्पत्ता । तं जहा-बहुसमतुल्ला० जाव सुवक्कलप्पवायदहे चैव रूपकूलप्पवायदहे चैव । जंजू । मंदरउत्तरणे एवण वासे दो पवायदहा पम्पत्ता बहुसमतुल्ला० जाव रत्तप्पवायदहे चैव रत्तवडप्पवायदहे चैव । स्था० ३ डा० ३ उ० ।

(गङ्गाप्रपातदहदाऽऽदीनां व्याख्या स्वस्वस्थाने)

पवाया-पवाता-स्त्री० । प्रगतवातायां शय्यायाम्, या हि श्री-
पम्कालिऽपरारहे उपलेपनाऽऽदिकारणेन धर्मं नाशयति । ३०
१ उ० २ प्रक० । आचा० ।

पवाल-पवाल-पुं० । किमलये, " किसलयाइं पलवा पवाला
य । " पाह० ना० १३८ नाथा । " विह्दुमं पवालं । " पाह०
ना० २२८ नाथा ।

पवास-प्रवास-पुं० । देशान्तरगमने, आच० १ अ० । " अतः
समुद्धवादी वा " ॥ ८ । १५४ ॥ इति वैकल्पिको दीर्घः ।
प्रा० १ पाद ।

पवाह-प्रवाह-पुं० । सल्लयाम्, पं० व० ४ द्वार । आ० अ० ।
आच० । वंशे, विशे० । आच० ।

पवाहण-प्रवाहण-न० । प्रवाहणे अनेनेति प्रवाहणम् । जले,
तस्य मलप्रक्षालनवान् । आ० अ० २ अ० ।

पविष्ठा-हविका-स्त्री० । " सिरिहहा पविष्ठा । " पाह० ना०
२२८ नाथा । पलिपालनाये, दे० ना० ६ वर्ग ४ नाथा ।

पविद्म-प्रविकीर्ण-त्रि० । विलिखे, स्त्री० । व्याप्ते, " नरवहप-
विद्ममहीवहपहा । " नरपतिना राज्ञा प्रविकीर्णा गमनाऽऽ
गमनाभ्यां व्याप्ते महीपतिपथो राजमार्गो यस्यां सा तथा ।
प्रा० १ श्रु० १ अ० ।

पविकत्यण-प्रविकत्यन-न० । आम्रशलाघायाम्, स० ३०
सम० ।

पविकमिय-प्रविकसित-त्रि० । प्रकर्षेण विकसितमुद्गोपं गत-
म् । प्रोदुबुद्धे, क० प्र० १० प्रक० ।

पविकिरमाण-प्रविकिरत्-त्रि० । मुञ्चति, " जालावहस्ताइं
पविकिरमाणारं क्रियार । " स्था० ८ डा० ।

पविचरिय-प्रविवरित-न० । इतस्ततो गमनेन सर्वनां ध्याते, रा० ।

पविज्जल-प्रदीप्तमूल-त्रि० । प्रतप्तजले, " सयाजला नाम न-
दीमिदुग्गा । पविज्जला लोहाविलीनगता । " (२१) रुधिराऽऽ-
विलन्यात् पाच्छिला विस्तीर्णगम्भीराजला वा । अथवा-प्रदी-
प्तजला वा । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० २ उ० ।

पविट्ठ-प्रविट्ठ-त्रि० । अन्तर्गतं, अनु० । सूत्र० । उ० ।

पवित्त पवित्र-न० । " पञ्चैतानि पवित्राणि, सर्वेषां धर्मचा-
रिणाम् । अहिंसा सत्यमस्तेय-मल्लभ्याऽपरिग्रहाः ॥ १ ॥ "
उ० १२ अ० । इमे, पवित्राश्चर्यमवः । दे० ना० ६ वर्ग १४
नाथा ।

पवित्तय-पवित्रक-न० । अश्मगुलीयके, भ० २ श० ५ उ० ।
औ० ।

पवित्ति-प्रवृत्ति-स्त्री० । प्रवर्तने, आचा० १ श्रु० १ अ० १
उ० । आत्मेच्छायाम्, सूत्र० १ श्रु० १ अ० । प्रथमाध्याने, डा०
१८ डा० । चेष्टायाम्, पञ्चा० ६ विव० । प्रवर्तने प्रवृत्तिः । अनुष्ठान-
नरूपायां परिशुद्धप्रतिपत्त्यनन्तरमभ्यास्यां तत्प्रविषयया वि-
शिष्टक्रियायाम्, वा० १६ विव० । (प्रवृत्तिलक्षणम् ' धम्म '
शब्दे चतुर्थभागे २६७० पुष्ट उक्तम्) न्यायमेवेति शुभाऽऽशुभ-
फलं विधानविधे वाक्यमनःकायव्यापारं, स्या० ।

पवित्तिनप-प्रवृत्तियम्-पुं० । सर्वविशेषात्मिकस्य प्रवृत्तचक्रत्वा-
दुरोधं सति यमे, डा० १६ डा० ।

पवित्तिया-पवित्तिका-स्त्री० । ताम्रमेयं अद्भुतलोकं, शा० १
श्रु० ५ अ० ।

पवित्थर-प्रविस्तर-पुं० । धनधान्याऽऽदिप्रविस्तरं, प्रश्न० ५
आश्र० द्वार । धनधान्यादिपदचतुष्टयाऽऽदिप्रविश्रुतिविस्तारं,
उ० १ अ० । प्रश्न० । शृङ्गापरस्करं, दशा० ६ अ० ।

पवित्थरिण्य-प्रविस्तर-न० । विस्तारयति, प्रश्न० ५ आश्र०
द्वार ।

पविद्ध-प्रविद्ध-त्रि० । यद् यन्मनं दृढं च नश्यति तादृशो यन्मन-
दोषः, " पविद्धं यदणमं देनसो चैव उड्डुत्ता गाम्भति । "
आ० चू० ।

पविद्धपणुवयारं, जं अर्पितो गिज्जिंओ होइ ।

जन्थ व तन्थ व उज्जइ, कियकिओऽवययारं चेव ॥ ५६ ॥

" पविद्धमणुवयारं ति । " पविद्धं नाम यदुपचात्तरीकृतम् ।
एतदेव व्याचष्ट-यद्भवत्कं गुरुभ्याऽप्येवम् दृढम् निर्यम्भिता
भवति, अतवस्थित इत्यर्थः । अतवस्थितं च यत्र वा तत्र
वा स्थाने प्रथमप्रवेशऽऽदिलक्षणं समामासिप यन्मनकमुत्क्रि-
त्वा नश्यति । क इव यथा किमुऽभनीत्याह- (कियकिओव-
ययारं चेव ति) एतदुक्तं भवति-कनचिद् भाटकिना कुत-
श्चिरगाराग्नगारान्नरेऽवस्करं भाण्डमुपनीतम्, अयस्कर-
स्वामिना च स भाटकी भणितः प्रतीक्षस्य किञ्चित्कालं
यावत्स्यावस्करस्यावतारमाय स्थाने किञ्चिदन्त्येयमिति कुडा-
ऽपीति । स प्राह-मयाऽस्मिन्नेव नगरे समानेत्ययमिदमित्ये-
वाक्यमनः कृतकृत्यत्वाज्ज्ञानः प्रतीक्षेऽस्मिन्पुण्याऽस्थाने एव
तद्भाण्डमुत्क्रित्वा गच्छति । एवं याऽपुण्यस्थान एव यन्मनकं प-

रिश्यथ नश्यतेत्यथावतांशेन दृष्टान्त इति । प्रथ० २
आ० । आ० ।

पविद्धय-प्रविध्वस्त-त्रि० । भस्मसाद्भूते, जी० ३ प्रति० १
अधि० १ उ० । विध्वस्ताभिसुखीभूते, स्था० ३ आ० १ उ० ।

पविभक्ति-प्रविभक्ति-स्त्री० । प्रविभजन् प्रविभक्तिः । न० । प्र-
कर्षेण स्वरूपसम्मोहाभावलक्षणं विभागः पृथक्त्वम् । उ-
त्त० २ अ० । पृथक् पृथक् विभागे, उत्त० २ अ० ।

पवियक्त्वस्य-प्रविचक्षण-त्रि० । प्रकर्षेण अभ्यासानिशयेन
विचक्षणः । क्रियासहितज्ञानयुक्त, उत्त० १ अ० । अभ्यासा-
निशयतः । किर्यां प्रति प्रार्थयति, उत्त० १ अ० ।

पवियार-प्रविचार-पुं० । अस्मत्प्रवियारम्, प्रथ० १ आ० । (दे-
वपरिचाराणां 'देवपरियाराणां' शब्दोऽस्मिन्नेव भागे ६२६ पृ-
ष्ठोत्तराभ्यां)

पविर्द्वय-देशी-त्परिते, दे० ना० ६ वर्ग २७ गाथा ।

पविर्जिज्ञ-देशी-स्तिग्धे, कृतानिपेधे च । दे० ना० ६ वर्ग ७४
गाथा ।

पविर्ज-भञ्ज-धा० । आमर्देन, "भञ्जयेम्य-मुसुमूर-मूर-
सू-सू-ज-विर-पविर्ज-क-ज-नीर-जाः" ॥ ८ । १०६॥
इति भञ्जः पविर्जादेशः । पविर्जः । भनक्ति । प्रा० ४ पाद ।

पविरय-प्रविरत-न० । प्रकुटिते, जी० ३ प्रति० १ अधि० २ उ० ।

पविरल-प्रविरल-त्रि० । प्रकर्षयुर्विरलः, "पविरलपरिस्डि-
यन्मन्दः" । प्रविगता दन्तविरलत्वेन परिश्रुतिता दन्तानां
केवाञ्छन् पतितत्वेन भग्नत्वेन वा दन्तअणिर्येषां ते तथा ।
जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

पविरलकुसिय-प्रविरलस्पृष्ट-त्रि० । प्रविरलानि घनभावे क-
र्तृमत्तं वात् प्रकर्षेण यावता रेखः स्थितिना भवति ता-
वन्मात्रेण प्रकर्षेण स्पृष्टानि यत्र त्वेत्पविरलस्पृष्टम् । प्र-
विरलत्वे भूमिस्थरुणामासत्वेकत्वे च । "पविरलकुसियं
दिव्यं सुखमग्यरुणविषाणस्यं गंधोदकवासं वामन्ति ।"
जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

पविसंत-प्रविशत्-त्रि० । अन्तर्विशति, सू० प्र० १ पादु० ।
प्रा० । आवा० ।

पविसमाप्त-प्रविशत्-त्रि० । 'पविसंत' शब्दायै, सू० प्र० १
पादु० । प्रा० । प्रसिपति, अ० १ श० १ ।

पविसिज-प्रविश्य-अव्य० । प्रवेशं कृत्वेत्यर्थे, दृश० ८ अ० ।

पविसितुकाम-प्रवेष्टुकाम-त्रि० । प्रवेशकरणेच्छा, आवा० २
श्रु० १ चू० १ अ० १ उ० ।

पवीडय-प्रवीजित-त्रि० । वाय्वर्थमात्रांलिने, "पवीडयचा-
मरबालवीयणिपं" । प्रवीजिता श्वेतवामरबालानां सत्का-
व्यजनिता यम् । अथवा-प्रवीजितं श्वेतवामरं बालव्यजनि-
का च यं स तथा । प्र० १ श० ३३ उ० । औ० ।

पवीलक्ष-प्रपीडन-न० । अलक्षणीयत्वा पीडने, दृश० ४
अ० । विरुद्धतया पीडने, आवा० १ श्रु० ४ अ० ४ उ० ।

पवुद्ध-प्रवुद्ध-त्रि० । प्रकर्षेण वृष्टि कृतवति, "पवुद्धदेवे ति
वा निवुद्धदेवे ति वा नो वज्ज्वा" । आवा० २ श्रु० १ चू०
४ अ० १ उ० ।

पवुद्ध-प्रवुद्ध-त्रि० । निर्गते, जं० ४ वल० ।

पवेद्य-प्रवेदित-त्रि० । प्रकर्षेणाऽऽदौ वा सर्वस्वभावागुणमि-
न्या वा वेदितम् । आवा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० । केव-
लज्ञानवस्तुणां वलोक्त्य प्रतिपादिते, आवा० १ श्रु० २ अ०
४ उ० । प्रकृति, उत्त० २ अ० । आवा० । सूत्र० । प्रक-
र्षेण यथावस्थितार्थेन्द्रिये वेदितं, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ३
उ० । आवा० । विदुः ज्ञानं । प्रकर्षेण वेदितम् प्रवेदितम् । वि-
ज्ञानं, दृश० ४ अ० । उत्त० । आवा० । स्वयं साक्षात्का-
रित्वेन ज्ञानं, उत्त० १ अ० ।

पवेयस्य-प्रवेदन-न० । कथनं, सूत्र० १ श्रु० १३ अ० । प्र-
काशः, सूत्र० १ श्रु० ८ अ० । अनुभावेन, आवा० १ श्रु०
१ अ० २ उ० । ज्ञानं, परिच्छेदे, सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।
प्रकर्षेण हेतुदृष्टान्तेऽभ्यन्तमन्ततावागपणे, सूत्र० २ श्रु० १
अ० । प्रकर्षेण, वृ० ३ उ० । पुरकरणे, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

पवेम प्रवेश-पुं० । प्रवेशने, पञ्चा० ८ वि० । अन्तर्भावे,
विश० । प्रश्न० । "पवेमणिगामवागणजेगा" । प्रवेशनिर्गम-
वागणत्येव वा योगा व्यापाराः प्रवेशनिर्गमवागणयोगाः ।
पञ्चा० ४ वि० ।

पवेसण्य-प्रवेशनक-न० । गत्यन्तरादुद्भूतस्य विजातीय-
गतौ जीवस्यापवादः, अ० ।

प्रवेशनकवक्ष्यता-

काइविहे शं भंते ! पवेसण्य पमत्ते ? । गंगेया ! च-
उच्चिह पवेसण्य पमत्ते । तं जहा-रयण्यपवेसण्य, ति-
रिक्खजोणियपवेसण्य, मणुस्सपवेसण्य, देवपवेसण्य ।
खेरइयपवेसण्य शं भंते ! काइविहे पमत्ते ? । गंगेया !
सत्तविहे पमत्ते । तं जहा-रयण्यपवापुदविखेरइयपवेसण्य-
ए० जाव अहेसत्तमापुदविखेरइयपवेसण्य । एगे शं भंते !
खेरइय खेरइयपवेसण्य पवेसमाणे किं रयण्यपभाए होजा,
सकरप्यभाए होजा, एव० जाव अहे सत्तमाए होजा ? । गंगे-
या ! रयण्यपभाए वा होजा० जाव अहे सत्तमाए वा होजा ।

'एगे शं भंते ! नेरइए' इत्यादौ सप्त विकल्पाः-

दो भंते ! खेरइया खेरइयपवेसण्य पवेसमाणा किं रय-
ण्यपभाए होजा० जाव अहे सत्तमाए होजा ? । गंगेया ! रय-
ण्यपभाए वा होजा० जाव अहे सत्तमाए वा होजा ।
अहवा-एगे रयण्यपभाए एगे सकरप्यभाए होजा । अह-
वा-एगे रयण्यपभाए एगे बालुयप्यभाए होजा० जाव
एगे रयण्यपभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ६ ।
अहवा-एगे सकरप्यभाए एगे बालुयप्यभाए० जाव अ-
हवा-एगे सकरप्यभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १५ ।
अहवा-एगे बालुयप्यभाए एगे पंकप्यभाए होजा, ए-

वं० जाव अहवा-एगे वालुयप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ४ । एवं एकेका पुढवी छुड्यव्वा० जाव अहवा-एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा ॥

“ दो भंते ! नेरइए ” इत्याद्यावत्प्राविशतिर्विकल्पाः । तत्र रत्नप्रभाऽऽद्याः सप्ताऽपि पृथिवीः कर्मण्य पट्टाऽऽदौ व्यवस्थाप्याऽऽप्तसञ्चारणया पृथिवीनामकत्वविक्रययोगाभ्यां तत्त्वमेवा । तथैकैकपृथिव्यां नारकद्वयारविचलितलक्षणं समं विकल्पाः । पृथिवीद्वये नारकद्वयारविचलितलक्षणं कयोमेव त्वैकविशतिरित्येवमष्टाविशतिः । (एवं एकेका पुढवी छुड्यव्वत्ति) अस्तसञ्चारणयाऽपेक्षयदसुक्रामितं ।

तिमि भंते ! शेइया शेइयपवेसण्यएणं पवेसमाणा किं रयण्यभाए होजा० जाव अहे सत्तमाए होजा ? गंगया ! रयण्यभाए वा होजा० जाव अहवा-अहे सत्तमाए होजा । ७ । अहवा-एगे रयण्यभाए दो सकरप्पभाए होजा० जाव अहवा-एगे रयण्यभाए दो अहे सत्तमाए होजा । ६ । अहवा-दो रयण्यभाए एगे सकरप्पभाए होजा० जाव अहवा-दो रयण्यभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १२ । अहवा-एगे सकरप्पभाए दो वालुयप्पभाए होजा० जाव अहवा-एगे सकरप्पभाए दो अहे सत्तमाए होजा । ५ । अहवा-दो सकरप्पभाए एगे वालुयप्पभाए होजा० जाव अहवा-दो सकरप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १० । एवं जहा सकरप्पभाए वत्तव्वया भणिया, तहा मव्वपुढवीणं भाणियव्वा० जाव अहवा-दो तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ४२ । अहवा-एगे रयण्यभाए एगे सकरप्पभाए एगे वालुयप्पभाए होजा । अहवा-एगे रयण्यभाए एगे सकरप्पभाए एगे पंक्यभाए होजा । १२० । जाव अहवा-एगे रयण्यभाए एगे सकरप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ५ । अहवा-एगे रयण्यभाए एगे वालुयप्पभाए एगे पंक्यभाए होजा । अहवा-एगे रयण्यभाए एगे वालुयप्पभाए एगे धूम्यभाए होजा, एवं जाव अहवा-एगे रयण्यभाए एगे वालुयाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ४ । अहवा-एगे रयण्यभाए एगे पंक्यभाए एगे धूम्यभाए होजा० जाव अहवा-एगे रयण्यभाए एगे पंक्यभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ३ । अहवा-एगे रयण्यभाए एगे धूम्यभाए एगे तमाए होजा । अहवा-एगे रयण्यभाए एगे धूम्यभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । २ । अहवा-एगे रयण्यभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १ । एवं । १५ । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे पंक्यभाए होजा । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे वालुयाए एगे धूम्यभाए होजा । २० । जाव एगे सकरप्पभाए एगे वालुयप्प-

भाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ४ । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे पंक्यभाए एगे धूम्यभाए होजा० जाव अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे पंक्यभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ३ । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे धूम्यभाए एगे तमाए होजा । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे धूम्यभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । २ । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १० । अहवा-एगे वालुयप्पभाए एगे पंक्यभाए एगे धूम्यभाए होजा । अहवा-एगे वालुयप्पभाए एगे पंक्यभाए एगे तमाए होजा । अहवा-एगे वालुयप्पभाए एगे पंक्यभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ३ । अहवा-एगे वालुयप्पभाए एगे धूम्यभाए एगे तमाए होजा । अहवा एगे वालुयप्पभाए एगे धूम्यभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । २ । अहवा-एगे वालुयाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १ । एवं । ६ । अहवा-एगे पंकाए एगे धुमाए एगे तमाए होजा । अहवा-एगे पंकाए एगे धुमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । २ । अहवा-एगे पंक्यभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १ । एवं । ३ । अहवा-एगे धूम्यभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा ॥ १३५ ॥ ४ ॥

“ तिमि भंते ! नेरइए ” इत्यादी चतुरशीर्वाविकल्पाः । तथाहि-पृथिवीनामकत्वं समं विकल्पाः । द्विकर्मयोगं तु ताभ्यामेका द्विविधमेव नारकात्प्रादविकल्पेन रत्नप्रभया सह श्याभिः कर्मण्य चरितान् भिलेप्याः पट्टादौ च । इत्येतेनाऽपि नारकात्प्रादविकल्पेन पञ्च, तदेते द्वादश । एवं शर्कराप्रभया पञ्च पञ्चेति द्वादश । एवं वालुकाप्रभयाऽष्टौ, पट्टप्रभया पट, धूमप्रभया चत्वारः, तमःप्रभया द्विविधः । द्विकर्मयोगे हि चत्वारिण्यविकर्मयोगं तु ताभ्यां पञ्चविंशद्विकल्पाः । ते चास्तसञ्चारणम्याः, तदेवमेते सर्वेऽपि चतुरशीर्वाविकल्पे ।

चत्वारि भंते ! शेइया शेइयपवेसण्यएणं पवेसमाणा किं रयण्यभाए होजा पुच्छा ? गंगया ! रयण्यभाए वा होजा० जाव अहे सत्तमाए होजा । अहवा-एगे रयण्यभाए तिमि सकरप्पभाए होजा । एवं जाव एगे रयण्यभाए तिमि वालुयप्पभाए होजा । एवं जाव एगे रयण्यभाए तिमि अहे सत्तमाए होजा । ६ । अहवा-दो रयण्यभाए दो सकरप्पभाए होजा । एवं जाव दो रयण्यभाए दो अहे सत्तमाए होजा । ६ । अहवा-तिमि रयण्यभाए एगे सकरप्पभाए होजा । एवं जाव अहवा-तिमि रयण्यभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ६ । अहवा-एगे सकरप्पभाए तिमि वालुयप्पभाए होजा । एवं जेहे रयण्यभाए उवरिमाहिं समं संचारियं तथा सकरप्पभाए वि उवरिमाहिं समं चारियव्वं, एवं एकेकाए समं चारियव्वं० जाव अहवा तिमि तमाए

[illegible]

पंक्यभाए एगे धूमाए एगे अहे सत्तमाए होउजा । २ ।
अहवा-एगे रयण्यभाए एगे पंकाए एगे तमाए एगे
अहे सत्तमाए होउजा । १ । १६ । अहवा-एगे
रयण्यभाए एगे धूमाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए
होउजा । एवं । २० । अहवा एगे सकर्यभाए एगे बालु-
य्यभाए एगे पंक्यभाए एगे धूम्यभाए होउजा । १ ।
एवं जहा रयण्यभाए उवरिमाओ पुढवीओ संचारियाओ
तहा सकर्यभाए बि उवरिमाओ उचारियव्वाओ-जाव
अहवा-एगे सकर्यभाए एगे धूम्यभाए एगे तमाए एगे
अहे सत्तमाए होजा । १० । अहवा-एगे बालुय्यभाए
एगे पंक्यभाए एगे धूम्यभाए एगे तमाए होजा । अ-
हवा-एगे बालुय्यभाए एगे पंक्यभाए एगे धूम्यभाए
एगे अहे सत्तमाए होजा । २ । अहवा-एगे बालुय्यभाए
एगे पंक्यभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा ।
अहवा-एगे बालुय्यभाए एगे धूमाए एगे तमाए एगे
अहे सत्तमाए होजा । अहवा-एगे पंक्यभाए एगे
धूम्यभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा ।
३५ । २१० ।

“ वसतिर्भवे । नेरुद्रया ” इत्यादौ दशोत्तरे द्वे शतं विकल्पानाम् । तथाहि-पृथिवीतन्त्रिकस्येव सम विकल्पाः, द्विकसंयोगे तु तात्सम्यक्त्वस्य इत्यनेन नारकोत्पादविकल्पेन रत्नप्रभाया सह शोभायः क्रमेण वास्तिर्भिल्लेषाः पदं द्वौ द्वौचित्येनोत्पादयत् पदं त्रय एक इत्यनेनोत्पादयत् । तद्वचनेन उदाहर्य । शर्कराप्रभाया तु तथैव त्रिषु पञ्चैकनारकोत्पादविकल्पेषु पञ्च पञ्चति पञ्चदश । एवं बालुकाप्रभाया चत्वारश्चत्वार इति द्वादश पङ्कप्रभाया चत्वार्येव नव, धूमप्रभाया द्वौ द्वौचित्येन पदं त्रयः प्रभयैकैव इति त्रयः, तद्वचनेन द्विकयोगे त्रिपष्टि-स्तथा पृथिवीनां त्रिकयोगे एक एका द्वौ त्रयेत्येव नारकोत्पादविकल्पे रत्नप्रभाशर्कराप्रभायां सहास्यायः क्रमेण वास्तिर्भिल्लेषाः पञ्च, एका द्वौचित्येनोत्पादयत् नारकोत्पादविकल्पान्तरे पञ्च द्वौचित्येकसंयोगेन नारकोत्पादविकल्पान्तरेऽपि पञ्च द्वौचित्येकसंयोगेन नारकोत्पादविकल्पान्तरे पञ्चैवेति पञ्चदश एवं रत्नप्रभाबालुकाप्रभायां सहोत्तराभिः क्रमेण वास्तिर्भिल्लेषा द्वादश, एवं रत्नप्रभापङ्कः । भाव्यां नव, रत्नप्रभाधूमप्रभायां पदं, रत्नप्रभातमः प्रभायां त्रयः, शर्कराप्रभाबालुकाप्रभायां द्वादश, शर्कराप्रभापङ्कप्रभायां नव, शर्कराप्रभाधूमप्रभायां पदं, शर्कराप्रभातमः प्रभायां त्रयः, बालुकाप्रभापङ्कप्रभायां नव, बालुकाप्रभाधूमप्रभायां पदं, बालुकाप्रभातमः प्रभायां त्रयः, पङ्कप्रभाधूमप्रभायां पदं, पङ्कप्रभातमः प्रभायां त्रयः, धूमप्रभाऽऽदिभिरुत्पन्न इति । तद्वचं त्रिकयोगे पञ्चोत्तरे शतं, चतुष्षष्टिंशतं पदं पञ्चविंशद्वित्येन सप्तानां त्रिपष्टिः पञ्चोत्तरशतस्य षष्ठांशशतस्य मीलने द्वे शते दशोत्तरे भवतः ।

पंच भंते ! खेरइया खेरइयपवेसणा ! खं पवेसमाणा किं रय-

ख्यप्भाए पुञ्जा ? गंगेया ! अहवा-रयख्यप्भाए वा होजा
 जाव अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयख्यप्भाए वा
 होजा चत्तारि सकरप्भाए होजा ॥ जाव अहवा-एगे रयख्य
 प्भाए चत्तारि अहे सत्तमाए होज्जा । ६ । अहवा-दो रयख्य
 प्भाए तिभि सकरप्भाए होजा । ७ । एवं जाव अहवा-दो
 रयख्यप्भाए तिभि अहे सत्तमाए होजा । अहवा-तिभि
 रयख्यप्भाए दोभि सकरप्भाए होज्जा । ९ । एवं जाव अ
 हवा-तिभि रयख्यप्भाए दोभि अहे सत्तमाए होज्जा । ६ ।
 अहवा-चत्तारि रयख्यप्भाए एगे सकरप्भाए होजा । ७ । एवं
 जाव अहवा-चत्तारि रयख्यप्भाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा ।
 ८ । १४ । अहवा-एगे सकरप्भाए चत्तारि वालुयप्भाए
 होजा । एवं जाव अहवा रयख्यप्भाए समं उचारिमुद्वीओ संचा-
 रियाओ तदा सकरप्भाए वि समं उचारिग्यवाओ ॥ जाव
 अहवा-चत्तारि सकरप्भाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा ।
 २० । एवं एकेकाए समं उचारिग्यवाओ ॥ जाव अहवा-
 चत्तारि तमप्भाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । ८ । अ-
 हवा-एगे रयख्यप्भाए एगे सकरप्भाए तिभि वालुयप्
 भाए होजा । एवं जाव एगे रयख्यप्भाए एगे सकरप्भाए
 तिभि अहे सत्तमाए होज्जा । ४ । अहवा-एगे रयख्यप्भाए दो
 सकरप्भाए दो वालुयप्भाए होजा । एवं जाव अहवा-
 एगे रयख्यप्भाए दो सकरप्भाए दो अहे सत्तमाए होजा । ४ ।
 अहवा-दो रयख्यप्भाए एगे सकरप्भाए दो वालुयप्
 भाए होजा । एवं जाव अहवा-दो रयख्यप्भाए एगे सक-
 रप्भाए दो अहे सत्तमाए होजा । ४ । अहवा-एगे रयख्य-
 प्भाए तिभि सकरप्भाए एगे वालुयप्भाए होजा । एवं
 जाव अहवा-एगे रयख्यप्भाए तिभि सकरप्भाए एगे
 अहे सत्तमाए होजा । २० । अहवा-दो रयख्यप्भाए दो
 सकरप्भाए एगे वालुयप्भाए होज्जा । एवं जाव दो रय-
 ख्यप्भाए दो सकरप्भाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा ।
 २४ । अहवा-तिभि रयख्यप्भाए एगे सकरप्भाए एगे
 वालुयप्भाए होज्जा । एवं जाव अहवा-तिभि रयख्यप्
 भाए एगे सकरप्भाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । ३० ।
 अहवा-एगे रयख्यप्भाए एगे वालुयप्भाए तिभि पंक-
 प्भाए होज्जा । एवं एणगं कमेणं जहा चउणं तियसं-
 जोगो भणियओ तदा पंचणं वि तियमंजोगो भाणियवो ।
 खवरं तय एगो संचारिजइ, इमां दोभि, सेसं तं चव ॥ जाव
 अहवा-तिभि धूमप्राए एगे तमप्भाए एगे अहे सत्त-
 माए होजा । ३० । अहवा एगे रयख्यप्भाए एगे सकर-
 प्भाए एगे वालुयप्भाए दो पंकप्भाए होजा, एवं
 जाव अहवा-एगे रयख्यप्भाए एगे सकरप्भाए एगे

वालुयप्पभाए दो अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रय-
 खप्पभाए एगे सकराए दो वालुयाए एगे पंकाए होज्जा ।
 एवं जाव अहवा-एगे रयखाए एगे सकराए दो बालु-
 याए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । ४ । अहवा-एगे रयखाए
 दो सकराए एगे वालुयाए एगे पंकाए होज्जा । एवं जाव
 अहवा-एगे रयखाए दो सकराए एगे वालुयाए एगे
 अहे सत्तमाए होज्जा । ४ । अहवा-दो रयखप्पभाए एगे
 सकराए एगे बावुयाए एगे पंकाए होज्जा । एवं जाव
 अहवा-दो रयखाए एगे सकराए एगे वालुयाए एगे अहे
 सत्तमाए होज्जा । ४ । अहवा-एगे रयखाए एगे सकराए
 एगे पंकाए दो धुमाए होज्जा । एवं जहा चउरहे चउक-
 सेजोगो भागिओ, तहा पंचरह चउकसेजोगो भागिय
 ओ, खबरं अउभियं एगे मंचागियव्वां जाव अहवा दो
 पंकप्पभाए एगे धुमप्पभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए
 होज्जा । १४० । अहवा-एगे रयखप्पभाए एगे सकरप्प-
 भाए एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे धुमप्पभाए
 होज्जा । अहवा-एगे रयखप्पभाए एगे सकरप्पभाए एगे
 वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे तमाए होज्जा । अहवा-
 एगे रयखप्पभाए एगे सकरप्पभाए एगे वालुयप्पभाए
 एगे पंकप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-
 एगे रयखप्पभाए एगे सकरप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे
 धुमप्पभाए एगे तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयख-
 प्पभाए एगे सकरप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे धु-
 माए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रय-
 खप्पभाए एगे सकरप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे
 तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखप्पभाए
 एगे सकरप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे धुमप्पभाए एगे त-
 माए होज्जा । अहवा-एगे रयखप्पभाए एगे सकरप्पभाए एगे
 पंकप्पभाए एगे धुमप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-
 एगे रयखप्पभाए एगे सकरप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे तमा-
 ए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखप्पभाए एगे
 वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे धुमप्पभाए एगे तमाए
 होज्जा । अहवा-एगे रयखप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे
 पंकप्पभाए एगे धुमप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा ।
 अहवा एगे रयखप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्प-
 भाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा ए-
 गे रयखप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे धुमप्पभाए एगे
 तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयख-
 प्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे धुमाए एगे तमाए एगे अहे स-
 त्तमाए होज्जा । १५ । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे वा-

लुप्यन्माए एगे पंकप्यभाए एगे धूमप्यभाए एगे तमाए होज्जा । अहवा-एगे सकरप्यभाए एगे बालुप्यभाए एगे पंकप्यभाए एगे धूमप्यभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे सकरप्यभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा एगे सकरप्यभाए एगे बालुप्यभाए एगे धूमप्यभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे सकरप्यभाए एगे पंकप्यभाए एगे धूमप्यभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे बालुप्यभाए एगे पंकप्यभाए एगे धूमप्यभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा ॥

“ पंच भंते । नेरइया ” इत्यादि पूर्वोक्तकमेण भावनीयम् नवरं संक्षेपेण विकल्पसङ्ख्या दृश्यते-एकत्वे सप्त विकल्पाः । त्रिकसंयोगं चतुरशीतिः । कथम् ? त्रिकसंयोगे समानां पदानामेकविंशतिभिर्ज्ञाः, पञ्चानां नारकाणां च द्विधा करणं सप्तसंख्याणां स्वगम्याभ्यन्तारं विकल्पा भवन्ति । तद्यथा-एककक्षत्वाद्वा द्वौ त्रयश्च त्रयो द्वौ च चत्वार एकश्चेति । तदेवमेकविंशतिभ्यो निर्गुणानाञ्चतुरशीतिर्भवन्तीति । त्रिकयोगं तु समानां पदानां पञ्चविंशद्विकल्पाः, पञ्चानां च त्रिविधेन स्थापने षट् विकल्पाः । तद्यथा-एक एकस्य-अथ एका द्वौ द्वौ च द्वौको द्वौ च एकस्य एक-अथ द्वौ द्वौको नव एक एकश्चेति । तदेव पञ्चविंशतः पञ्चभिर्गुणैश्च दशोत्तरं भङ्गश्च दृश्यं भवति । चतुष्कसंयोगं तु समानां पञ्चविंशद्विकल्पाः, पञ्चानां च चतुराशितया स्थापने चत्वारो विकल्पाः, तद्यथा-१११२, ११२१, १२११, १२१२ । तदेव पञ्चविंशतश्चतुर्भिर्गुणैश्चत्वारिंशदधिकं शतं भवन्तीति, पञ्चकयोगं त्रैकविंशतिरिति । सर्वमीलने च चत्वारि शतानि द्विषष्ट्यधिकानि भवन्तीति ।

छ भंते । शेइया शेइइयपवेसखण्डं पवेसमाणा किं रयखण्डभाए पुच्छा ? गंगेया । रयखण्डभाए वा होज्जा ० जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए पंच सकरप्यभाए वा होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए पंच बालुप्यभाए वा होज्जा । एवं जाव अहवा- एगे रयखण्डभाए पंच अहे सत्तमाए होज्जा । ६ । अहवा दो रयखण्डभाए चत्तारि सकरप्यभाए होज्जा । एवं जाव अहवा-दो रयखण्डभाए चत्तारि अहे सत्तमाए होज्जा । ६ । अहवा-तिणि रयखण्डभाए तिणि सकरप्यभाए होज्जा । एवं एएणं कमेणं जहा पंचएहं दुयसंजोगो तथा छएहं वि भाणियव्वो, खवरं एको अम्भइओ संचारेव्वो ० जाव अहवा-पंच तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । १०५ । अहवा-एगे रयखण्डभाए एगे सकरप्यभाए चत्तारि बालुप्यभाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए एगे सकरप्यभाए चत्तारि पंकप्यभाए होज्जा । एवं जाव अहवा-एगे रयखण्डभाए एगे सकरप्यभाए चत्तारि

रि अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए दो सकरप्यभाए तिणि बालुप्यभाए होज्जा । एवं एएणं कमेणं जहा पंचएहं तियसंजोगो भणिओ, तथा छएहं वि भाणियव्वो, खवरं एको अम्भइओ संचारेव्वो, सेसं तं चेव । ३५० । चउकसंजोगो वि तहव । ३५० । पंचसंजोगो वि तहव, खवरं एको अम्भइओ संचारेव्वो ० जाव पच्छिओ भंगो । अहवा-दो बालुप्यभाए एगे पंकप्यभाए एगे धूमप्यभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । १०५ । अहवा-एगे रयखण्डभाए एगे सकरप्यभाए एगे बालुप्यभाए एगे पंकप्यभाए एगे धूमप्यभाए एगे तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए ० जाव एगे धूमप्यभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए ० जाव एगे पंकप्यभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए ० जाव एगे बालुप्यभाए एगे धूमप्यभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए एगे सकरप्यभाए एगे पंकप्यभाए ० जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए एगे सकरप्यभाए एगे पंकप्यभाए ० जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए एगे सकरप्यभाए एगे पंकप्यभाए ० जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा । ६२४ ।

(छ भंते । नेरइया इत्यादि) इह एकत्वे सप्त विक्रियोगे तु पक्षां द्वित्वे पञ्च विकल्पाः । तद्यथा-१५, २४, ३३, ४२, ५१ । तैश्च सप्तपदत्रिकसंयोगैकविंशतेर्गुणानात्पञ्चोत्तरं भङ्गकश्चनं भवति, त्रिकयोगं तु पक्षां त्रित्वे दश विकल्पाः । तद्यथा-११४, १२३, २१३, १३२, २२२, ३१२, १४१, २३१, ३२१, ४११ । एतैश्च पञ्चविंशतः सप्तपदत्रिकसंयोगानां गुणानाञ्चीति शतानि पञ्चाशदधिकानि भवन्ति, चतुष्कसंयोगे तु पक्षां चतुराशितया स्थापने दश विकल्पाः । तद्यथा-१११३, ११२२, १२१२, २११२, ११३१, २१२१, २१२१, १३११, २२११ । पञ्चविंशतश्च सप्तपदचतुष्कसंयोगानां दशभिर्गुणानाञ्चीति शतानि पञ्चाशदधिकानि भवन्ति । पञ्चकसंयोगे तु पक्षां पञ्चाशत् करणं पञ्चविकल्पाः । तद्यथा-११११२, ११२११, ११२११, १२१११ । समानां च पदानां पञ्चकसंयोगे एकविंशतिविकल्पाः । तेषां च पञ्चभिर्गुणैश्चत्वारिंशतः भवन्तीति । षट्संयोगे तु सप्तैव ते; सर्वमीलने च नव शतानि चतुर्विंशत्युत्तराणि भवन्तीति ।

सप्त भंते । शेइइया शेइइयपवेसखण्डं पवेसमाणा पुच्छा ? गंगेया । रयखण्डभाए वा होज्जा ० जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा । ७ । अहवा-एगे रयखण्डभाए छ सकरप्यभाए होज्जा । एवं एएणं कमेणं जहा छएहं दुयसंजोगो तथा सत्तएहं वि भाणियव्वं, खवरं एगे अम्भइओ संचारिइ, सेसं तं चेव १२६ । तियसंजोगो ५२५ । चउकसंजोगो । ७०० । पंच-

संज्ञां ३१५। छकर्मज्ञां य छहं जहा तहा सत्तएहं वि भाणियव्वं। गुवरं एकेको अम्पहिओ संचारियव्वो० जाव छकर्मज्ञां। अहवा-दो सकरूपभाए एगे वालुयप्पभाए० जाव एगे अहे सत्तमाए होजा। ४२। अहवा एगे रयण-प्पभाए एगे सकरूपभाए० जाव एगे अहे सत्तमाए होजा। १७२६।

(सत्त भंते ! इत्यादि) इहैकत्वे सप्त, द्विकयोगे तु समानां द्वित्वे षट्ठिकलयाः। तद्यथा-१६, २४, ३४, ४३, ४२, ६१। पञ्चमिष्व सप्तपदद्विकसंयोगैकविंशतेर्गुणान्तरात्पञ्चसुचरं भङ्गकशतं भवति त्रिकयोगे तु समानां त्रित्वे पञ्चदश विकलयाः। तद्यथा ११४, १२४, २१४, १३३, २२३, ३१३, १४२, २३२, ३२२, ४१२, १४१, १४१, ३३२, ४२१, ५११। एतैश्च पञ्चांशानः सप्तपद-त्रिकसंयोगानां गुणान्तरात्पञ्च शतानि पञ्चविंशत्यधिकानि भवन्तीति। चतुष्कयोगे तु समानां चतुरांशतया स्थापनं एक एक एकश्चत्वारिंशत्यादयो विंशतिर्विकलयाः। ते च चत्वारिंशत्पूर्वोक्तभङ्गका तु चारिणास्त चत्वारिणां कुशलं न्ययमे-वावगन्तव्याः। विंशत्या च पञ्चविंशतः सप्तपदचतुष्कसंयोगानां गुणान्तरात्पञ्चशतानि विकल्पानां भवन्ति। पञ्चकसंयोगे तु समानां पञ्चतया स्थापनं एक एक एक एकश्चत्वारिंशत्यादयः पञ्चदश विकलयाः। एतैश्च सप्तपदपञ्चकसंयोगैकविंशतेर्गुणान्तरात् त्रीणि शतानि पञ्चदशोत्तराणि भवन्ति। षट्कसंयोगे तु समानां षोडशोत्तराणि पञ्चकका द्वौ वेत्यादयः ११२१२, षट्ठिकलयाः। समानां च पदानां षट्संयोगे सप्तविकलयाः, तेषां च पञ्चमिर्गुणने द्विचत्वारिंशद्विकलया भवन्ति। सप्तकसंयोगे अथैक पञ्चति, सर्वमौलनं च सप्तदशशतानि षोडशोत्तराणि भवन्तीति।

अङ्ग भंते ! शेरइया शेरइयपवेसण्यणं पवेसमाणा किं रयणप्पभाए होजा ?। गोंया ! रयणप्पभाए वा होजा० जाव अहे सत्तमाए वा होजा। ७। अहवा-एगे रयण-प्पभाए सत्त सकरूपभाए होजा। एवं द्युर्मज्ञां। ४७। त्रिपसंज्ञां ७३५। चउकर्मज्ञां। १२२५। पंचमंज्ञां। ७३५।० जाव छकर्मज्ञां य जहा सत्तएहं भणियं, तहा अट्टएहं वि भाणियव्वं। गुवरं एकेको अम्पहिओ समं तं चेव० जाव छकर्मज्ञां गमम्। अहवा-निणि मकरूपभाए एगे वालुयप्पभाए० जाव एगे अहे सत्तमाए होजा। १४७। अहवा-एगे रयणप्पभाए० जाव दो तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा। एवं संचारियव्वं० जाव अहवा-दो र-यणप्पभाए एगे सकरूपभाए० जाव एगे अहे सत्तमाए होजा ७। ३००३।

(अङ्ग भंते इत्यादि) इहैकत्वे सप्त विकलयाः, द्विकयो-गे त्वष्टानां द्वित्वे एकः सप्तम्यादयः सप्त विकलयाः प्रती-ता एव। तैश्च सप्तपदद्विकसंयोगैकविंशतेर्गुणान्तराच्चतुर्न सप्त-चत्वारिंशदधिकं भङ्गकानां भवन्तीति। त्रिकसंयोगे त्वष्टानां त्रित्वे एक एकः षट् इत्यादयः एकविंशतिर्विकलयाः, तैश्च

सप्तपदत्रिकसंयोगपञ्चविंशतो गुणान्तरात्पञ्चविंशति-शदधिकानि भवन्ति। चतुष्कसंयोगे त्वष्टानां चतुर्धात्वे एक एक एकः पञ्चत्यादयः पञ्चविंशतिर्विकलयाः, तैश्च सप्तपद-चतुष्कसंयोगानां पञ्चविंशतो गुणान्तरात्पञ्चविंशतिर्विकलयाः भङ्गकानां भवन्तीति। पञ्चकसंयोगे त्वष्टानां पञ्चत्वे एक एक एक एकश्चत्वारिंशत्यादयः पञ्चविंशति-विकलयाः, तैश्च सप्तपदपञ्चकसंयोगैकविंशतेर्गुणान्तरात्पञ्चविंशतिर्विकलयाः भवन्तीति। षट्कसंयोगे त्वष्टानां षोड-शत्वे पञ्चककाश्चत्वारिंशत्यादयः १११११३। एकविंशतिर्विकलयाः, तैश्च सप्तपदषट्कसंयोगानां सप्तपदस्य गुणने सप्तचत्वारिंश-दधिकभङ्गकं शतं भवन्तीति। सप्तसंयोगे पुनरष्टांशानां सप्तधा-त्वे विकलयाः प्रतीता एव, तैश्चैकस्य सप्तकसंयोगस्य गुणने सप्तैव विकलयाः, तेषां च मौलनं त्रीणि सहस्राणि त्र्युत्तराणि भवन्तीति।

शुव भंते ! शेरइया शेरइयपवेसण्यणं पवेसमाणा किं र-यणप्पभाए होजा पुच्छा ?। गोंया ! गुवरं रयणप्पभाए वा होजा० जाव अहे सत्तमाए वा होजा। ७। अहवा-एगे रयणप्पभाए अट्ट मकरूपभाए वा होजा। एवं दु-यर्मज्ञां० जाव सत्तमंज्ञां य जहा अट्टएहं भणियं, तहा गु-वहं वि भाणियव्वं, गुवरं एकेको अम्पहिओ संचारियव्वो, समं तं चेव पञ्चिओ आलावगां। अहवा निणि रयणप्पभाए एगे सकरूपभाए० एगे वालुयप्पभाए० जाव एगे अहे सत्तमाए होजा। १४०५।

(नय भंते ! इत्यादि) इहाऽप्येकत्वे समैव, द्विकसंयोगे तु नवानां द्वित्वेऽष्टा विकलयाः प्रतीता एव, तैश्चैकविंशतेः सप्तपदद्विकसंयोगानां गुणने अष्टपञ्चाधिकं भङ्गकशतं भवन्तीति। त्रिकसंयोगे तु नवानां त्रित्वेऽष्टा तृतीयश्च सप्तकः ११७, इत्येवमाद्याऽष्टाविंशतिर्विकलयाः, तैश्च सप्तपदत्रिकसं-योगे पञ्चविंशतो गुणने नवशतान्तरात्पञ्चसुचरणि भङ्गकानां भवन्तीति। चतुष्कसंयोगे तु नवानां चतुर्धात्वे त्रय एक-काः। षट्कस्यादयः ११११६ षट् पञ्चांशद्विकलयाः, तैश्च सप्तपदचतुष्कसंयोगे पञ्चविंशतो गुणने सहस्रं नवशत-ानि षट्ठिक भङ्गकानां भवन्तीति, पञ्चकसंयोगे तु नवानां पञ्चधात्वे चत्वारि एककाः पञ्चकस्यादयः ११११५ सप्त-तिर्विकलयाः, तैश्च सप्तपदपञ्चकसंयोगैकविंशतेर्गुणने सहस्रं चत्वारि शतानि सप्ततिश्च भङ्गकानां भवन्तीति। षट्संयोगे तु नवानां षोडशत्वे षट्ठिककाश्चतुष्कस्यादयः १११११४ षट्पञ्चांशद्विकलया भवन्ति, तैश्च सप्तपदषट्संयोगैकविंशत्यधिकं गुणने शतत्रयं द्विनवत्यधिकं भङ्गकानां भवन्तीति। सप्तकसं-योगे पुनर्नवानां सप्तत्वे एककाः षट् त्रिकस्यादयः ११११-११३, अष्टाविंशतिर्विकलया भवन्ति, तैश्च एकस्य सप्तकसं-योगस्य गुणनेऽष्टाविंशतिर्येव भङ्गकाः, तेषां च सर्वेषां मौ-लनं पञ्च सहस्राणि पञ्चांशराणि विकलया भवन्तीति।

दस भंते ! शेरइया शेरइयपवेसण्यणं पवेसमाणा किं रयणप्पभाए होजा पुच्छा ?। गोंया ! रयणप्पभाए वा होजा० जाव अहे सत्तमाए वा होजा। ७। अहवा-एगे र-

यखण्यभाए नव सकरूपभाए वा होज्जा । एवं दुयसंजोगो
० जाव सत्तसंजोगो जहा खवएहं, खवरं एक्केओ अब्भहिओ
संचारेयव्वो, ससं तं चैव पच्छिमो आलावगो । अहवा-
वचचारि रयण्यभाए एगे सकरूपभाए ० जाव एगे अहे स-
त्तमाए होज्जा । ८५ । ८००८ ।

(दम्भे भंते ! इत्यादि) इहाय्येकत्वे समैव, द्विकसंयोगं तु
दशानां द्विधात्यै एको नय चत्त्यवमाद्या नव विकल्पाः । तै-
श्चैकविंशतिः समपदद्विकसंयोगानां गुणं एकोनवत्यधिकं
भङ्गकानां भवन्तीति । त्रिकयोगे तु दशानां त्रिधात्यै एक
एकोऽष्टौ चत्त्यवमादयः पदविशद्विकल्पाः । तैश्च समपदत्रिक-
संयोगं पञ्चविंशतिः गुणं द्वादशशतानि पद्यविकल्पाणि भ-
ङ्गकानां भवन्तीति । चतुष्कसंयोगे तु दशानां चतुर्धात्यै एक-
कत्रयं समकश्चेत्यवमादयश्चतुर्गुणीतिविकल्पाः । तैश्च समपद-
चतुष्कसंयोगं पञ्चविंशतिः गुणं एकोनत्रिंशच्छतानि चत्वा-
विंशद्विकल्पाणि भङ्गकानां भवन्तीति । पञ्चकसंयोगे तु दशा-
नां पञ्चधात्यै चत्वारः एककाः पदकश्चेत्यादयः पदविशद्वि-
त्तरशतसंख्या विकल्पा भवन्ति । तैश्च समपदपञ्चकसं-
योगं षड्विंशतिः गुणं षड्विंशच्छतानि पदचत्वारिंशद्विकल्पा-
नि भङ्गकानां भवन्तीति । पदकसंयोगे तु दशानां षोडशात्यै
पञ्चैककाः पञ्चकश्चेत्यादयः षड्विंशत्युत्तरशतसंख्या विक-
ल्पा भवन्ति । तैश्च समपदपदकसंयोगं सप्तकस्य गुणं ८८०
शतानि अष्टाविंशद्विकल्पाणि भङ्गकानां भवन्ति, सप्तकसंयोगं तु
दशानां सप्तधात्यै षड्विंशच्छतानि पदकश्चेत्यवमादयश्चतुर्गु-
णीतिविकल्पाः । तैश्चकस्य सप्तकसंयोगस्य गुणं चतुर्गुणीत्येव
भङ्गकानां भवन्ति, सर्वयोगं चत्वारं मीलने अष्टसहस्रायष्टात्त-
रानि विकल्पानां भवन्तीति ।

संख्याः—

संवेज्जा भंते ! गेरदया गेरइयपवेसणयणं पवेसमाण्णा
पुच्छा ? । गंगेया ! रयण्यभाए वा होज्जा ० जाव अहवा-
अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयण्यभाए संवेज्जा
सकरूपभाए होज्जा । एवं ० जाव अहवा-एगे रयण्यभा-
ए संवेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा । ६ । अहवा-दो रयण-
यभाए संवेज्जा सकरूपभाए होज्जा । एवं ० जाव अहवा-
दो रयण्यभाए संवेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा । १३ । अह-
वा-तिमि रयण्यभाए संवेज्जा सकरूपभाए होज्जा । एवं
एण्यं कमेणं एक्केओ संचारेयव्वो ० जाव अहवा-दसरय-
ण्यभाए संवेज्जा, सकरूपभाए होज्जा । एवं ० जाव अह-
वा-दसरयण्यभाए संवेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा । ६ ।
अहवा-संवेज्जा रयण्यभाए संवेज्जा सकरूपभाए हो-
ज्जा ० जाव अहवा-संवेज्जा रयण्यभाए संवेज्जा अहे
सत्तमाए होज्जा । ६ । अहवा-एगे रयण्यभाए संवेज्जा
वालुय्यभाए होज्जा । एवं जहा रयण्यभा उवरिमपुटवी-
हिं समं चरिया, एवं सकरूपभा वि उवरिमपुटवीहिं संचारे-

यव्वा, एवं एक्केओ पुटवी उवरिमपुटवीहिं समं संचारेय-
व्वा ० जाव अहवा-संवेज्जा तमाए संवेज्जा अहे सत्तमाए
होज्जा । २३ । अहवा-एगे रयण्यभाए एगे सकरूप-
भाए संवेज्जा वालुय्यभाए होज्जा । अहवा-एगे रयण-
यभाए एगे सकरूपभाए संवेज्जा पंकपभाए ० जाव अ-
हवा-एगे रयण्यभाए एगे सकरूपभाए संवेज्जा अहे स-
त्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयण्यभाए दो सकरूप-
भाए संवेज्जा वालुय्यभाए होज्जा ० जाव अहवा-एगे
रयण्यभाए दो सकरूपभाए संवेज्जा अहे सत्तमाए हो-
ज्जा । अहवा-एगे रयण्यभाए तिमि सकरूपभाए संवे-
ज्जा वालुय्यभाए होज्जा । एवं एण्यं कमेणं एक्केओ सं-
चारेयव्वो सकरूपभाए ० जाव अहवा-एगे रयण्यभाए
संवेज्जा सकरूपभाए संवेज्जा वालुय्यभाए होज्जा ० जाव
अहवा-एगे रयण्यभाए संवेज्जा सकरूपभाए, संवेज्जा अहे
सत्तमाए होज्जा । अहवा-दो रयण्यभाए संवेज्जा सकरूप-
भाए संवेज्जा वालुय्यभाए होज्जा ० जाव अहवा-दो रयण-
यभाए संवेज्जा सकरूपभाए संवेज्जा अहे सत्तमाए हो-
ज्जा । अहवा-तिमि रयण्यभाए संवेज्जा सकरूपभाए
संवेज्जा वालुय्यभाए होज्जा । एवं एण्यं कमेणं एक्केओ
रयण्यभाए संचारेयव्वो ० जाव अहवा-संवेज्जा रयण्य-
भाए संवेज्जा सकरूपभाए संवेज्जा वालुय्यभाए होज्जा ०
जाव अहवा-संवेज्जा रयण्यभाए संवेज्जा सकरूपभाए
संवेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयण्यभाए एगे
सकरूपभाए संवेज्जा पंकपभाए होज्जा ० जाव एगे रयण्य-
भाए एगे वालुय्यभाए संवेज्जा, अहे सत्तमाए होज्जा ।
अहवा-एगे रयण्यभाए दो वालुय्यभाए संवेज्जा पं-
कपभाए होज्जा । एवं एण्यं कमेणं तियसंजोगो चउक्क-
संजोगो ० जाव सत्तसंजोगो जहा दमएहं तहेव भाणियव्वो
पच्छिमो आलावगो सत्तसंजोगसत्त । अहवा-संवेज्जा र-
यण्यभाए संवेज्जा सकरूपभाए ० जाव संवेज्जा अहे-
सत्तमाए होज्जा । ६ । ३३ । ३७ ।

(संवेज्जा भंते ! इत्यादि) तत्र सख्याना एकादशाः द्यः
शीर्षप्रद्वैलिकान्ताः । इहाय्येकत्वे समैव, द्विकसंयोगं तु सख-
ख्यानां द्विधात्यै एकः संख्यानाश्चेत्यादयो दश सख्याना-
श्च संख्याताः संख्यानाश्चेत्येवदत्ता एकादश विकल्पाः ।
एते चापरितनपृथिव्यामिकाः शीनामिकादशानां पदानामुच्चा-
रणेऽधस्तनपृथिव्यां तु संख्यातपदस्यैवोच्चारणे सत्यवमेयाः ।
ये त्वन्ये उपरितनपृथिव्यां संख्यातपदस्याऽधस्तनपृथिव्यां
त्येकाः शीनामिकादशानां पदानामुच्चारणे लभ्यन्ते न इह न
विवक्षिताः पूर्वसूत्रकमाऽध्ययान्तः, पूर्वसूत्रेषु हि दशाः ५ दि-
शानी द्वैविध्यकल्पनायामुप्युक्त्याऽध्यो लवयः संख्याभेदाः

हा पंचवहे पंचसेजोगो तथा भाणियव्वं जाव अहवा रय-
ण्यभाए य पंकपभाए य धूमपभाए य तमाए य अहे स-
त्तमाए य होज्जा । १५ । अहवा रयण्यभाए य सकरपभाए
य वालुपपभाए य पंकपभाए य धूमपभाए य तमाए
य होज्जा । अहवा रयण्यभाए य जाव धूमपभाए य
अहे सत्तमाए य होज्जा । अहवा रयण्यभाए य सकरपभाए
य वालुपपभाए य पंकपभाए य तमाए य अहे सत्तमाए य
होज्जा । अहवा रयण्यभाए य सकरपभाए य वालुप-
पभाए य धूमपभाए य तमाए य अहे सत्तमाए य हो-
ज्जा । अहवा रयण्यभाए य सकरपभाए य पंक-
पभाए य धूमपभाए य तमाए य अहे सत्तमाए य हो-
ज्जा । ५ । अहवा रयण्यभाए य वालुपपभाए
य जाव अहे सत्तमाए य होज्जा । ६ । अहवा र-
यण्यभाए य सकरपभाए जाव अहे सत्तमाए
होज्जा ॥ १६४ ॥

(उक्तांमणं इत्यादि) उक्तयो उक्तप्रतिद्वौ ये उक्तयन्त
उत्पद्यन्ते (सव्वे वि त्ति) ये उक्तप्रदानेन सव्वेऽपि रत्न
प्रयोगं भवेयुत्तद्गामिनां तत्प्रदानानां न बह्वन्वान् । इह प्र-
क्रमे द्विकयां पञ्चननुकालिकयां पञ्चदश चतुष्कयां
विंशतिः पञ्चकयां पञ्चदश, पदकयां पद, सप्तकयां
सप्त इति ।

अथ रत्नप्रभाऽऽदिष्वेव नारकप्रवेशनकस्यात्पत्वाऽऽदि-
निरूपणायाऽऽह-

एयस्म गं भंते ! रयण्यभापुढाविगेरइयपवेसण्यस्म
सकरपभापुढाविगेरइयपवेसण्यस्म जाव अहे सत्तमापुढाविगेरइ-
यपवेसण्यस्म कयंर कयंर जाव विसेमाहिए वा । गं-
या । सव्वेधावे अहे सत्तमापुढाविगेरइयपवेसण्य तमापुढ-
विगेरइयपवेसण्य असेखेअगुणं पडिलोमगं जाव रयण्य-
पभापुढाविगेरइयपवेसण्य असेखेअगुणं ।

(एयस्म गमित्यादि) तत्र सर्वेभ्योऽपि सप्तमपृथ्वीना-
रकप्रवेशनकं, तद्गामिनां शेषापेक्षया स्तोत्रकत्वात्, ततः
पञ्चममन्त्रस्यातगुणं, तद्गामिनामन्त्रस्यातगुणं तद्विषयमुत्तर-
जाऽपि ।

अथ तिर्यग्योनिकप्रवेशनकरूपणयाऽऽह-

तिरिक्खजोगिण्यपवेसण्य गं भंते ! कइविहे पण्णे । गं-
गेया । पंचविहे पण्णे । तं जहा एग्गिदियतिरिक्खजो-
गिण्यपवेसण्य जाव पंचिदियतिरिक्खजोगिण्यपवेसण्य
एग्गे भंते ! तिरिक्खजोगिण्य तिरिक्खजोगिण्यपवेसण्य
पवेसमाणे किं एग्गिदियसु होज्जा जाव पंचिदियसु हो-
जा । गंगेया । एग्गिदियसु वा होज्जा जाव पंचिदियसु
वा होज्जा । १ । दो भंते ! तिरिक्खजोगिण्यपुच्छा । गंगेया !
एग्गिदियसु वा होज्जा जाव पंचिदियसु वा होज्जा । ५ ।

अहवा-एग्गे एग्गिदियसु एग्गे वेइदियसु होज्जा । एवं जहा गे-
रइयपवेसण्य तथा तिरिक्खजोगिण्यपवेसण्य वि भाणियव्वे
जाव असेखेज्जा । उक्तासा भंते ! तिरिक्खजोगिण्य पुच्छा ।
गंगेया ! सव्वे वि ताव एग्गिदियसु होज्जा । अहवा-ए-
ग्गिदियसु य वेइदियसु य होज्जा । एवं जहा गेरइया सं-
चारिया तथा तिरिक्खजोगिया वि संचारेयव्वा । एग्गिदिया
अभुयंतेसु दुयसंजोगो तियसंजोगो चउक्कसंजोगो पंचकसं-
जोगो य भाणियव्वे जाव अहवा-एग्गिदियसु य वेइ-
दियसु य जाव पंचिदियसु य होज्जा । एयस्म गं भंते ! एग्गि-
दियतिरिक्खजोगिण्यपवेसण्यस्म जाव पंचिदियतिरिक्खजो-
गिण्यपवेसण्यस्म य कयंर कयंर जाव विसेमाहिया वा ।
गंगेया । सव्वेधावे पंचिदियतिरिक्खजोगिण्यपवेसण्य चउ-
रिदियतिरिक्खजोगिण्यपवेसण्य विसेमाहिए वेइदियतिरिक्ख-
जोगिण्यपवेसण्य विसेमाहिए वेइदियतिरिक्खजोगिण्यपवेस-
ण्य विसेमाहि ।

(तिरिक्खेत्यादि) इहैकस्मिन्पंचयोनिक एकैन्द्रियसु वा भवे-
द्विषुक्तं, तत्र च यथोक्तैकैन्द्रियेष्वेकः कदाचिदप्युत्पद्यमानो न
लभ्यते, अनन्तानामेव तत्र प्रतिस्मयसुगुणस्तथाऽपि देवा-
ऽऽदिभ्य उद्भूत्य यस्तजोत्पद्यते, तदपेक्षयाऽपि लभ्यते, एत-
देव च प्रवेशनकमुच्यते यद्वाज्ञानीयंभ्य आगन्तव्यंज्ञानीयं
प्रविशति, सजानीयस्तु सजानीयंयु प्रविष्ट एवेति किं तत्र
प्रवेशनकमिति तत्र वैकल्प्य क्रमण एतानेव सूचयता
“ अहवा एग्गे एग्गिदियसु ” इत्याशुक्तम् । अथ संक्षेपाथं
ज्यादीनामनुकूल्यतानुपपन्नानां तिर्यग्योनिकानां प्रवेशनकम-
न्त्रिदेशेन दर्शयमाह-नारकप्रवेशनकसमानमिदं सर्वं, परं
तत्र सप्तसु पृथिवीष्वेकाऽऽद्या नारका उत्पादिताः, तिर्य-
क्षस्तु तथैव पञ्चस्थानेषु उत्पादनीयाः, ततो विकल्पनात्ता-
त्वं भवति, तच्चामयुक्तं पूर्वोक्तस्यायेन स्वयमवगन्तव्यमिति ।
इह चानन्तानामेकैन्द्रियाणामुपादिषु अतएव नार्कं नास्ति,
प्रवेशनकरूपकलक्षणस्यालक्षणात्तानामेव भावादिति ।
(सव्वे वि ताव एग्गिदियसु होज्जा इति) एकैन्द्रियाणाम-
निषेधनामनुपपन्नसुत्पादान् । (दुयसंजोगो इत्यादि) इह
प्रक्रमे द्विकयांअगुणं, त्रिकयांअगुणः पौढा, चतुष्कयां
अगुणं पञ्चकयांअगुणं पञ्चक इति । (सव्वेधावे पंचि-
दियतिरिक्खजोगिण्यपवेसण्य इति) पञ्चैन्द्रियजीवानां स्तो-
त्रकत्वादिति, ततश्चतुर्विन्द्याऽऽदिप्रवेशनकानि परस्परं
विशेषाधिकानीति ।

मनुष्यप्रवेशनकं देवप्रवेशनकं च सुगमं, तथाऽपि किञ्चि-
द्विष्यते-

मणुस्सपवेसण्य गं भंते ! कइविहे पण्णे । गंगेया । दु-
विहे पण्णे । तं जहा-संमुच्छिन्नमणुस्सपवेसण्य य, ग-
ब्धवर्कनियमणुस्सपवेसण्य य । एग्गे भंते ! मणुस्सपवे-
सण्यणं पवेसमाणं किं संमुच्छिन्नमणुस्ससु होज्जा,

गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होजा ?। गंगेया ! संमुच्छिममणुस्सेसु वा होजा, गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु वा होजा ।। दो भंते ! मणुस्सा पुच्छा ?। गंगेया ! संमुच्छिममणुस्सेसु वा होजा, गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु वा होजा । अहवा-एणे संमुच्छिममणुस्सेसु होजा, एणे गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होजा । एवं ए-एणं कपरेण जहा गेरुदयपवेसणए तहा मणुस्सपवेसणए वि भाणियय्वे । एवं जाव दस । संखेज्जाइ भंते ! मणुस्स-पुच्छा ?। गंगेया ! संमुच्छिममणुस्सेसु वा होजा, गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु वा होजा । अहवा-एणे संमुच्छिममणुस्सेसु संखेज्जा गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होजा । अहवा दो संमुच्छिममणुस्सेसु होजा संखेज्जा गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होजा । एवं एकेकं उसरिणु जाव अहवा-संखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होजा । ?। असंखेज्जाइ भंते ! मणुस्सा पुच्छा ?। गंगेया ! सव्वे वि ताव संमुच्छिममणुस्सेसु होजा । अहवा-असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु एणे गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होजा । अहवा असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु दो गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु एवं जाव असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु संखेज्जा गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु य होजा ? ?। उक्कोमा भंते ! मणुस्सा पुच्छा ?। गंगेया ! सव्वे पि ताव संमुच्छिममणुस्सेसु होजा । अहवा-संमुच्छिममणुस्सेसु य गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु य होजा ?। एयस्स गं भंते ! संमुच्छिममणुस्सपवेसणगम्म गन्धर्वकृतियमणुस्सपवेसणगम्म य कपरे कपरे जाव विसेसाहिया वा ?। गंगेया ! मन्वत्थोवे गन्धर्वकृतियमणुस्सपवेसणए संमुच्छिममणुस्सपवेसणए असंखेज्जगुणे ।

देवपवेसणए गं भंते ! कहविहे पमत्ते ?। गंगेया ! चउव्विहे पमत्ते । तं जहा-भवणवामिदेवपवेसणए जाव वेमाणियदेवपवेसणए । एणे भंते ! देव देवपवेसणए गं पवि समाण किं भवणवामीसु होजा, वाणमंतरेसु होजा, जोहमिणसु होजा, वेमाणिणसु होजा । गंगेया ! भवणवामीसु वा होजा, वाणमंतरेसु वा होजा, जोहमिणसु वा होजा, वेमाणिणसु वा होजा । ४ । दो भंते ! देवा देवपवेसणए गं पुच्छा ?। गंगेया ! भवणवामीसु वा होजा, वाणमंतरेसु वा होजा, जोहमिणसु वा होजा, वेमाणिणसु वा होजा । अहवा-एणे भवणवामीसु, एणे वाणमंतरेसु होजा । एवं जहा तिरिक्खजोगियपवेसणए तं देवपवेसणए वि भाणियय्वे जाव असंखेज्जाइ । उक्कोमा भंते ! पुच्छा ?। गंगेया ! सव्वे वि ताव जोहमिणसु होजा । अहवा-जोहमिणसु य भवणवामीसु य होजा । अहवा-जोहमियवाणमंतरेसु य होजा । अहवा जोहमियवेमाणिणसु य होजा ।

अहवा-जोहमिणसु य भवणवामीसु य वाणमंतरेसु य होजा । अहवा-जोहमिणसु य भवणवामीसु य वेमाणिणसु य होजा । अहवा-जोहमिणसु य वाणमंतरेसु य वेमाणिणसु य होजा । अहवा-जोहमिणसु य भवणवामीसु य वाणमंतरेसु य वेमाणिणसु य होजा । एयस्स गं भंते ! भवणवामिदेवपवेसणगम्म वाणमंतरेवपवेसणगम्म जोहमियदेवपवेसणगम्म वेमाणियदेवपवेसणगम्म य कपरे कपरे जाव विसेसाहिया वा ?। गंगेया ! मन्वत्थोवे वेमाणियदेवपवेसणए भवणवामिदेवपवेसणए असंखेज्जगुणे वाणमंतरेवपवेसणए असंखेज्जगुणे जोहमियदेवपवेसणए संखेज्जगुणे ।

मनुष्याः स्थानद्वये संमुच्छिमगर्भजलक्षणे प्रविशन्ति, इयमाश्रित्य एकाऽऽदिस्वरूपान्तेषु पृथग्बद्धिकलाः कार्याः । तत्र चानिदृश्यानामन्तिमं संस्थानपदमिति तद्विकल्पान् स्यात्तादृशेयसाह- (संखेज्जा इत्यादि) इह द्विकार्येण पृथक् एकादश विकल्पा असेव्यतापदेषु पूर्वं सादृश विकल्पा उक्ताः । इह पुनरकादशैव यतो याद संमुच्छिमेषु गर्भजेषु चासेव्यतात्वं स्यात्तादृशोऽपि विकल्पा भवेत्तत्रैवाह गर्भजमनुष्याणां स्वरूपेणोऽप्यसेव्यतानामभावेन तत्र प्रवेशनकं असेव्यतानामभावेन संस्थानपदे विकल्पेना सादृशतायाऽऽह- (असंखेज्जा इत्यादि) (उक्कोमा भंते ! इत्यादि) । (सर्वे वि ताव संमुच्छिममणुस्सेसु होजा न्ति) संमुच्छिमानामसंस्थानानां भावेन प्रवेशतामप्यसेव्यतानां सम्भवाः । ततश्च मनुष्यप्रवेशनकं प्रत्युत्पन्नं पदितं । नेषु सर्वेऽपि भवन्तीति । अत एव संमुच्छिममनुष्यप्रवेशनकमितरारण्येनाऽसेव्यतामुपमवगन्त्यर्थाति ॥

देवप्रवेशनकं (सर्वे वि ताव जोहमिणसु होजा न्ति) ज्योतिष्कमात्मिनो बहव इति तेषु कृष्टपद्विनो देवप्रवेशनकवन्तः सर्वेऽपि भवन्तीति । (मन्वत्थोवे वेमाणियदेवपवेसणए इति) तद्वर्णनं तत्स्थानानां चालपय्यादिनि अथ तात्काऽऽदिप्रवेशनकं वास्तव्याऽऽदि निरूपयन्नाह- एयस्स गमिण्यादि । तत्र सर्वे स्तोके मनुष्यप्रवेशनकं मनुष्यत्वेन एव तस्य भाव्यामव्य च स्तोकाव्यभिचरिकप्रवेशनकं त्वमसेव्यतामुणं, तद्वर्णनानामसेव्यतामुणत्वादिवसुत्तत्रापीति ॥

अलवबहुत्वम्—

एयस्स गं गं भंते ! गेरुदयपवेसणगम्म तिरिक्खजोगि-यपवेसणगम्म मणुस्सपवेसणगम्म देवपवेसणगम्म कपरे कपरे जाव विसेसाहिया वा ?। गंगेया ! मन्वत्थोवे मणुस्सपवेसणए गेरुदयपवेसणए अ संखेज्जगुणे देवपवेसणए असंखेज्जगुणे तिरिक्खजोगियपवेसणए असंखेज्जगुणे । ५० ६ श्लो ३२ उ० ।

पञ्च-पर्व-न० । पूरणाद् धर्मोपचये हेतुवाक्ये अपर्यादिनिर्थाः श्राव० ६ अ० । अभावाव्याप्याम् परिणामस्याम्, तदुपलक्षितं पञ्च च । स्या० ६ उ० । सू० प्र० । चं० प्र० ।

तत्र पर्वाणि चैवमुचुः—

अद्विच चउहसी पुः सिमा य तहऽमायसा हवइ पव्वं ।
मासस्मि पव्वल्लुक्कं, तिस्सि अ पव्वाइ पक्खस्मि ॥ १ ॥
“वाउइसऽमुमुदिट्ठुसुत्तासीसु ति” मूत्रपामायात् । महा-
निशेथि तु ज्ञानपञ्चस्यपि पर्वत्वेन विप्रता—“ अद्विचउह-
सीसुत्ताणपंचमीसु उपवासं । न करंइ पांळुल्लं,”
इत्यादिवचनात् । तथाऽप्यत्र च—

“वीआ पंचमि अद्विच, एगारवि चउहसी पयनिहीआ
एआदो सुअनिहीआ, गंअम ! गणुहारिणा भणिआ ॥१॥
धीआ दुविहं धम्मं, पंचमि नाणेषु अद्विच कीम्मं
एगारवि अमाणं, चउहसी चउदुप्पवाणं ॥ २ ॥”
एवं पञ्चपर्वी पूर्विमाऽमावास्याभ्यां सह षट्पर्वी च प्रति-
पत्तमुत्कृष्टः स्यात् । तेषु च पर्वेषु कृत्यानि यथा पौषधकरणं,
प्रतिपर्व्यं नत्तकरणाऽऽशक्नोत न अष्टस्यादिषु नियमनं । यदा-
गमः—“ संखेमु कालपव्वं—नु पमन्थो जिणमए हवइ जोगो ।
अद्विचउहसीसु अ, निअमेण हविअ पांसहिआ ” ॥१॥
इति । यथाशक्तिप्रहणदृष्ट्यादिष्वपि पौषधकरणऽऽशक्नो-
ति तेष्वपि क्रमणवद्बहुवचनसामयिककरणवद्बहुसंज्ञापदेशावका-
शिकव्रतस्वीकरणऽऽदि कार्यम् । घ० २ अथि० । कौमुदीप्र-
भृतिषु लौकिकोत्सवनिधिषु, ॥१० १ शु० २ अ० ।

प्रतिवर्षपर्वसंख्यामाह—

ता पढमस्स णं चंदस्स संवच्छरस्स चउव्वीसं पव्वा पण-
त्ता । दोअस्स णं चंदसंवच्छरस्स चउव्वीसं पव्वा पणत्ता ।
तअस्स णं अभिवड्ढितसंवच्छरस्स छव्वीसं पव्वा पणत्ता ।
चउत्थस्स णं चंदसंवच्छरस्स चउव्वीसं पव्वा पणत्ता । पं-
चमस्स णं अभिवड्ढितसंवच्छरस्स छव्वीसं पव्वा पणत्ता ।
एवमेव सपुव्वावरंणं पंचसंवच्छरिणं जुगे एगे चउव्वीसे
पव्वसत्ते भवतीति भक्तायं ।”

(ता पढमस्स णं इत्यादि ” ता” इति । तत्र युगे प्रथमस्य,
यमिति वाक्यालंकारः । चान्द्रस्य संवत्सरस्य चतुर्विंशतिः
पर्वणाणि प्रवृत्तानि । द्वादशमासात्मको हि चान्द्रसंवत्सरः,
एकैकस्मिन् मासे द्वे द्वे पर्वणाः । ततः सर्वसंख्याया चान्द्र-
संवत्सरे चतुर्विंशतिपर्वणाणि भवन्ति । द्वितीयस्यापि चान्द्र-
संवत्सरे चतुर्विंशतिपर्वणाणि भवन्ति । अभिवर्द्धितसंवत्सर-
स्य षड्विंशतिः पर्वणाः, तस्य त्रयोदशमासाऽऽत्मकत्वात् । च-
तुर्थस्य चान्द्रसंवत्सरस्य चतुर्विंशतिः पर्वणाः । पञ्चमस्य
अभिवर्द्धितसंवत्सरस्य षड्विंशतिः पर्वणाः । कारणमनन्तर-
मेवाह, तत एवमेव उक्तं च प्रकार्येण (सपुव्वावरंणं
ति) पूर्वोपरगणितमालनेन पञ्चासंवत्सरिके युगे चतुर्विं-
शत्याधिकं पर्वशतं भवतीत्याख्यातं सर्वैरपि तथैकाङ्ग-
मेया च ।

इह कस्मिन्नयने कस्मिन्वा मण्डले किं पर्वं समाप्तिमुपयाती-
ति विन्त्यायां पूर्वीऽऽचार्यैः परिकरणगाथा अभिहिताः । तत-
स्मा विनयेयजनानुग्रहार्थमुपपद्यन्ते—

“ हल्लुका पव्वेहि ” गुणं, अयणं क्वाहिअं तु कायध्वं ।
सोऽजं च हवइ तत्ता, अयणक्किअं उड्डहस्स ॥ १ ॥
जइ अयणा सुउक्की, तइ पंचजुया उ कवसंजुता ॥

तावदयं न अयणं, नयि निरसं हि क्वजुयं ॥ २ ॥
कसिणम्मि होइ क्वं, पक्खेवो दो य होति भिअम्मि ।
जावइया तावइया, एतं सस्मिंमंडला होति ॥ ३ ॥
आयम्मि तु गुणकारं, अग्निमतरमंडलं हवइ आइ ।
जुम्मम्मि य गुणकारं, बाहिरंगं मंडलं आइ ॥ ४ ॥”

आसां क्रमेण व्याख्या—यस्मिन् पर्वणि अयनमण्डलाऽऽदि-
पया ज्ञानुमिच्छा, तद्भुवराशिगुणयनं अथ कोऽसौ भुवराशिः,
उच्यते—इह भुवराशिप्रतिपादिकं पूर्वाऽऽचार्योपदेशिना गा-
था—“ एणं च मंडलं मण्डलस्य सत्तट्टु भाग वत्तामि । नव
वेव चुमियाअं, इगतीमकएणं छेएण ॥ १ ॥” अस्या अ-
क्षरयोऽज्ञा—एकं मण्डलमकस्य च मण्डलस्य सप्तपट्टिभा-
गाश्चत्वारः, एकस्य च सप्तपट्टिभागस्य एकत्रिंशद्वृत्तेन छे-
देन ये चतुर्धा भगास्तेन च एताः प्रमाणां भुवराशिः ।
अयं च पर्वणमन्त्राद्यनगनज्ञेयपारमं शरीरभूयं एकस्य
चान्यत्निमात्रं भावयिष्यामः ॥ १ ॥ तत एवभूतं भुवराशि-
मीप्सितपर्वेभिर्गुणयित्वा तदनन्तरमयनं रूपाधिकं कर्तव्यं,
तथा गुणिनस्य मण्डलगशोर्ध्वं चन्द्रमसोऽयनज्ञं । परिपू-
र्यमिच्छं वा संभाव्यते, तत एवस्मार्दोपसितपर्वसंख्यागु-
णितान् मण्डलगशरूपपतेऽद्विमसोऽयनज्ञं भवति, शो-
ध्यन्ति च, यावत्सहस्रानि चायनानि शुद्ध्यन्ति ततः
भिर्गुणानि पर्वाणि अयनानि क्रियन्ते, कृत्या च भूयां रू-
पसंयुक्तानि विधेयानि । यदि पुनः परिपूर्णानि मण्डलानि
शुद्ध्यन्ति राशिश्च पञ्चाक्षरैरेण जायते तदा तदनयनसंख्या-
नैरिच्छं सद्रूपयुक्तं नास्ति न तत्रावनाशो रूपं प्रतीयते इति
भावः । तथा कृत्येन परिपूर्णं राशौ भवत्येकं रूपं मण्डल-
राशौ प्रक्षेपणीयं भिन्नं खण्डं अंशमतीतं राशौक्यम् । द्वे
रूपे मण्डलगशौ प्रक्षेपणीयं, प्रक्षेप च कृते सति यावाम्भ-
ण्डलगशौ भवति तावन्ति मण्डलानि तावन्ति ईप्सिते
पर्वणि भवन्ति । तथा यदि ईप्सितेन पर्वणा आंशोरूपेण
विपमलज्ञेयं गुणकारं भवति, तत आदिरभ्यन्तरं मण्डलं
द्रष्टव्यं, युगे तु समे तु गुणकारं आदिर्बाह्यं मण्डलं
वसेयः । एष करणगाथासमूहाक्षरायः ।

भावना विव्यम—कोऽपि पृच्छति—युगाऽऽदौ प्रथमं पर्वं
कस्मिन्नयने कस्मिन्वा मण्डले समाप्तिमुपयाति ? तत्र प्रथमं
पर्वं पृष्टमिति वामगाथा पर्वमूलक एकः स्थाप्यते, तत-
स्तयोऽनु श्रेणिदक्षिणपार्श्वं एकमयनं, तस्य चानुश्रेणि एकं
मण्डलं, तस्य च मण्डलस्याऽधस्ताच्चत्वारः सप्तपट्टिभागा-
स्तेपामयधस्तावव एकत्रिंशद्भागः । एष सर्वोऽपि राशि-
भुवराशिः, स ईप्सितेन एकैण पर्वणा गुणयते, एकं च
गुणितं तदेव भवतीति जातस्तावन्नेव राशिः । “ ततो-
ऽयनं रूपाधिकं च कर्तव्यम् ।” इति वचनादिकं रूपमयनं
प्रतीयते, मण्डलगशौ चायनं न शुद्ध्यति, ततो “ दो य
होति भिअम्मि ” इति वचनात् मण्डलगशो द्वे रूपे
प्रतीयते, तत आगतमिदं प्रथमं पर्वं द्वितीयं अयनं तृती-
यस्य मण्डलस्य “ आयम्मि य गुणकारं, अग्निमतरं मण्डलं
हवइ आइ, ” इति वचनात् । अथानन्तरान्तश्चतुर्षु सप्त-
पट्टिभागेषु एकस्य च सप्तपट्टिभागस्य नवसंकेतत्रिंशद्भा-
गेषु गतेषु समाप्तिमुपयातीति, अयनं वेह चन्द्रायणमवसे-
यम् । चन्द्रायणं च युगस्याऽदौ प्रथममुत्तरायणं, द्वितीयं

दक्षिणायनमिति । द्वितीयं अथ्यन्तरवर्तिनस्तृतीयस्य मण्डलस्यैवयुक्ता । तथा कांऽपि पृच्छति-द्वितीयं पर्वं कस्मिन्नयने कस्मिन् वा मण्डले सम्प्रतिमापवच्छ्रुतीति । ततः द्वितीयं पर्वं पृच्छति स एव प्रागुक्ता ध्वराशिः समस्तऽपि द्वाभ्यां गुरुयने, ततो जाते हे अयनं हे मण्डले अष्टौ समर्पिता भगा अष्टादश एकत्रिंशद्भागानां, "ततोऽयनं रूपाधिकं कसेव्यम्" इति वचनात् अयनं रूपं प्रतिच्यते, मण्डलराशौ चान्येन न शुद्धान्, ततो "दो य हौत भिन्नम्" इति वचनान् मण्डलराशौ हे प्रतिच्यते, तत आगतं द्वितीयं पर्वं तृतीयं अयनं चतुर्थस्य मण्डलस्य "जुगममिव व गुणं कति,वाहिरे मण्डले हवइ अर्धः" इति वचनात् वाहामण्डलं लाट्टयवर्त्तिनोऽप्यु समर्पितभागवत्त्वञ्च व समर्पितभागस्याष्टादशस्येकत्रिंशद्भागेषु अतिक्रान्तेषु परिसमाप्तिमुपैति । तथा कांऽपि प्रश्नयति-चतुर्दशं पर्वं कस्मिन्नयनेव मण्डलेषु वा सम्प्रति गच्छतीति ? स एव प्रातुको ध्वराशिः समस्तोऽपि चतुर्दशभिर्गुण्यते, ज्ञातव्यमिति यत् चतुर्दश मण्डलान्यपि चतुर्दश चत्वारः समर्पितभागश्चतुर्दशभिर्गुणिता जाता षट्पञ्चाशत् ४६ त्व एकत्रिंशद्भागानां चतुर्दशभिर्गुणिता जातं षड्विंशत्यधिकं शतम् १२६ । तत्र षट्विंशत्यधिकस्य शतस्य एकत्रिंशता भागा द्वित्वे, लब्धाः चत्वारः समर्पितभागा द्वौ चूर्णिकाभावा निष्ठतः, चत्वारश्च समर्पितभागा उपरितेन समर्पितभागराशौ प्रतिच्यन्ते, जाताः षट्ः समर्पितभागाः ६३ । चतुर्दशस्य मण्डलेष्वयं यद्व्यतिर्मण्डलेष्वयं द्वाभ्यामुभयौ समर्पितभागान्तरयन्ते शुद्धे, तेन सर्वगणयनमिति चतुर्दशस्यैवायुतानि क्रियन्ते, ततोऽयनं रूपाधिकं कसेव्यमिति वचनात् भूयोऽपि तत्रैकं रूपं प्रतिच्यते, ज्ञातमि योऽयं अयनमिति समर्पितभागश्च चतुःपञ्चाशत्संख्यामण्डलराशोद्वितीति प्रवृत्तिः, ते समर्पितभागराशौ षट्कूपं प्रतिच्यन्ते, ज्ञातं चतुर्दशोत्तरं शतम् १२४ । तस्य समर्पिता भागा द्वित्वे, लब्धमेकं मण्डलं पश्चादयनिष्ठेन समर्पितवर्गिणस्तत्समर्पितभागाः ततो "दो य हौत भिन्नम्" इति वचनात् मण्डलराशौ हे रूपं प्रतिच्यते, ज्ञातमि त्रीणि मण्डलानि चतुर्दशभिश्चात्र गुण्यन्ते कृतं चतुर्दशराशौ यथापि युगमरूपस्यैवाप्यत्र मण्डलराशेरकमयनभाषिकं प्रष्टुमिति त्रीणि मण्डलानि अथ्यन्तर्मण्डलराशेव प्रवृत्तानि, तत आगतं चतुर्दशं पर्वं योऽयं अयनं अथ्यन्तर्मण्डलराशेव तृतीयं मण्डलं समस्तवर्गिणितिसमर्पितभागेषु गतयेकस्य च समर्पितभागस्य द्वयोरेकत्रिंशद्भागयोगंयतोः परिसमाप्तीतीति । तथा द्वापद्विपद्विज्ज्ञासायां स पूर्वोक्ता ध्वराशिर्द्वापद्वया गुरुयने, ज्ञातमि द्वापद्वयनानि द्वापद्विमण्डलानि हे शते अष्टात्रवर्गिशतधिकं समर्पितभागानां ६६६ पञ्चाशतिकि अष्टापञ्चाशद्विचरितेन एकत्रिंशद्भागानाम् तेषामेकत्रिंशता भावा इति लब्धाः परिपूर्वो अष्टादश समर्पितभागान्ते उपरितेन समर्पितभागराशौ प्रतिच्यन्ते, ज्ञातं हे शते षट्पद्वयधिकं २६६ उपरि च द्वापद्विमण्डलानि, तेष्व्यो द्विपञ्चाशता मण्डलद्विपञ्चाशता च एकस्य मण्डलस्य समर्पितभागवत्त्वञ्च अयनानि लब्धानि, तानि अथ्यन्तराशौ प्रतिच्यन्ते, ज्ञातमि षट्पद्वयनमानि ६६ । पश्चाद्वयतिष्ठन्ते च मण्डलानि, पञ्चदश च समर्पितभागानि मण्डलानि च

लभ्य, तत्र पञ्चदश समर्पणभागः समर्पणभागराशिमध्ये प्रतिपत्त्यन्ते, ज्ञाते हि देशे एकपक्षांशव्यधिकं २८५ । तयोः सम-पृथगा भागौ दशान्ते, लब्धानि चत्वारि मण्डलानि, शेषा अष्टानिष्टुप्ते त्रयोदश समर्पणभागमा मण्डलानि च मण्डलरा-शौ प्रातिपत्त्यन्ते ज्ञातानि त्रयोदश मण्डलानि त्रयोदशभिर्म-ण्डलेष्व्यादशभिश्च समर्पणभागैः परिपूर्णमकमयन्तं लब्ध-प्राप्तौ नूतनयन्त्रां प्रतिपत्त्यन्ते, ज्ञातानि समर्पणपरिचयनानि ।
“ नन्वि निरन्ममि कञ्चजुयं ।” इति वचनाद् अग्रयन्गशी रूपं न प्रतिपत्त्यन्ते, केवलं “ किमणमि होह रूफे पक्वेवो ।” इति वचनात् मण्डलस्थानं एकं रूपं न्यस्यन्ते, द्वावपृथा चात्र गुणकाः कृतौ द्वापरिदशपक्ष गशिर्गुमे, यानि अ-रूप च चत्वार्यवयवनि प्रतिप्राप्तिं ताभ्यां युग्मपराणि, रू-पे चात्राधिकमेकं न प्रतिज्ञातानि पञ्चमयन्तं तत्स्थाने द्वा-पृथमिति बाह्यमण्डलमादिदृष्ट्यै, तत्र आगतं द्वापरिदशं प-ये सर्वेसमपृथावयवेषु परिपूर्णं ज्ञातेषु बाह्यमण्डले प्रथम-रूपे परितस्मानि गतमिति । एवं सर्वोपरि पृथांग भावनी-यानि । केवलं विनयेज । अनुप्राय पर्वायनप्रस्नारं लशते। त-रताडित उदरपर्वते-नत्र प्रथमं पर्वे द्वितीयं अयनं तृतीयं मण्डले तृतीयस्य मण्डलस्य चतुर्थं समर्पणभागेषु एकस्य च समर्पणभागस्य नवत्येकविंशद्भागेषु गतेषु समान-मिति पूवराशिं हत्वा पर्वोऽयनमण्डलेषु प्रत्येकमेकं रूपं प्रक्षेप्तव्यं, भागेषु च तावत्प्रत्येकधा भागा मण्डले जायन्तस्ते-षु परिपूर्णाणि त्रयोदश मण्डलानि, एकस्य च मण्डलस्य त्रयोदश समर्पणभागा इत्येतावत्प्रमाणमवयवमन्ते शीर्षा-न्याऽयनं प्रक्षेप्तव्यम् । अनेन क्रमेण वयमण्णाः प्रस्ताः सन्त्य-क्वपरिभावनयः । स च प्रस्ताप्राऽयम्-प्रथमं पर्वे द्वितीयं ऽय-नं तृतीयं मण्डले तृतीयस्य मण्डलस्य चतुर्थं सम-र्पणभागेषु एकस्य च समर्पणभागस्य नवत्येकविंशद्भा-गेषु गतेषु समानं द्वितीयं पर्वे, तृतीयंऽयनं चतुर्थं पर्वे मण्डले चतुर्थमण्डलस्याष्टासु समर्पणभागेषु एकस्य च त्रयोदशमण्डलस्याष्टादशस्यैकविंशद्भागेषु तृतीयं पर्वे, चतु-र्थंऽयने पञ्चमं मण्डले पञ्चमस्य मण्डलस्य द्वादशेषु स-मर्पणभागेषु एकस्य च समर्पणभागस्य समविंशतीं एकविंशद्भागेषु चतुर्थं पर्वे, पञ्चमं अयनं पष्ठे मण्डले षष्ठ-स्य मण्डलस्य सप्तदशेषु समर्पणभागेषु एकस्य समर्पणभा-गस्य पञ्चत्येकविंशद्भागेषु त्वमं पर्वे, पष्ठे अयने सप्तमं म-ण्डले सप्तमस्य मण्डलस्य एकविंशतीं समर्पणभागेषु एक-स्य च समर्पणभागस्य चतुर्दशत्येकः विंशद्भागेषु पष्ठे पर्वे, सप्तमंऽयने अष्टमं मण्डले अष्टमस्य मण्डलस्य पञ्चविंशतीं समर्पणभागेषु एकस्य च समर्पणभागस्य त्रयोविंशतीं एक-विंशद्भागेषु सप्तमं पर्वे, अष्टमं अयने नवमं मण्डले नवमस्य मण्डलस्य त्रिंशति समर्पणभागेष्वेकस्य च समर्पणभागस्य एकस्मिन्नेकविंशद्भागे अष्टमं पर्वे, नवमं अयने दशमं मण्डले दशमस्य मण्डलस्य चतुर्विंशति समर्पणभागेष्वेकस्य च स-मर्पणभागस्य एकस्मिन्नेकविंशद्भागेषु त्वमं पर्वे, दशमं अयने एकादशं मण्डले एकादशस्य मण्डलस्याष्टाविंशति-स-मर्पणभागेष्वेकस्य च सप्तमर्पणभागस्य एकीनविंशतावेक-विंशद्भागेषु दशमं पर्वे, एकादशं ऽयने द्वादशं मण्डले द्वादश-स्य च मण्डलस्य द्वाचत्वारिंशतिसमर्पणभागेषु एकस्य च सप्तमर्पणभागस्याष्टाविंशतीं एकविंशद्भागेषु एकस्य पर्वे,

द्वादशे अयने त्रयोदशे मण्डले त्रयोदशस्य मण्डस्य समच-
स्वारिशाते समपट्टिभागेष्वेकस्य च समपट्टिभागस्य षट्पद-
विभक्तपट्टाङ्गेषु द्वादशे पर्वे, चतुर्दशे अयने प्रथमे मण्डले प्र-
थमस्य च मण्डलस्याष्टाविंशतसमपट्टिभागेष्वेकस्य च समप-
ट्टिभागस्य पञ्चदशस्येकविंशतपट्टाङ्गेषु त्रयोदशे पर्वे, पञ्चदशे
अयने द्वितीये मण्डले द्वितीयस्य मण्डलस्य द्वाचत्वारिंश-
तसमपट्टिभागेष्वेकस्य च समपट्टिभागस्य चतुर्विंशती एक-
विंशतपट्टाङ्गेषु चतुर्दशे पर्वे, षोडशे अयने तृतीये मण्डले तृ-
तीयस्य मण्डलस्य समचत्वारिंशति समपट्टिभागेष्वेकस्य च
समपट्टिभागस्य द्वयोरेकविंशतपट्टाङ्गयोः पञ्चदशे पर्वे, सप्तदशे
अयने चतुर्थे मण्डले चतुर्थस्य मण्डलस्य एकपञ्चाशति स-
मपट्टिभागेष्वेकस्य च समपट्टिभागस्य एकादशस्येकविंश-
तपट्टाङ्गेषु । एवं श्रेयस्वपि पदैस्वयनमण्डलप्रस्तारो भावनीयः ।
अथ गौरवमयापु न लिख्यते ।

अथ किं पर्वे कस्मिन् चन्द्रनक्षत्रयोः परिसमाप्तिमुपया-
तीति विन्त्यां पूर्वोऽऽचार्यैः करणमुपदिशन्तम् । संप्रति तद-
प्युपदर्शयन्-

“ चउतीयमस्य काऊ-ण पमाणं सत्तमट्टिमेव फलं ।

इच्छापपवेहिं गुणं, काऊणं पजया लडा ॥ १ ॥

अट्टममहिं सपहिं, तीसंहिं सप्तममि गुणियमि ।

नेरम विउत्तरंहि, सपहिं अष्टमिम सुद्धमि ॥ २ ॥

सप्तद्वियेसट्टाणं, सववगेणं तन्ना उ जं सयं ।

नं रिक्खं नायव्व, तथ समसं हव्व पव्वे ॥ ३ ॥ ”

त्रैराशिकविधौ चतुर्विंशत्यधिकं शनं प्रमाणं प्रमाणराशि
पट्टाया समपट्टिरूपं फलं फलराशिं कुर्यात्, कृत्वा च ध्वित्यैः
कृत्वा त्रयोदशं चतुर्विंशत्यधिकं विधाय चोपस्थेन राशिना चतुर्विंश-
त्यधिकशतेन भागं हुनं यत्फलं भवति तस्यैव भागद्वयाः, यत्पुनः
शेषमवतिष्ठते तदष्टादशभिः शनैः विंशत्यधिकं संगुणयन्, सं-
गुणितं च तस्मिन् तत्तत्रयोदशभिः शनैश्चतुर्विंशत्यधिकं शो-
धनीयम् । अत्रिजिह्वोपस्थानमिकविंशतः समपट्टिभागानां द्वा-
पट्टया गुणिते एतावन्शोधनकस्य लभ्यमानत्वात् तत्तस्मिन्-
स्मिन् शोधने समपट्टिसंख्याया द्वापट्टयस्तासां सर्वोपेक्ष य-
द्भवति । किमुक्तं भवति ?-समपट्टया द्वापट्टी गुणितायां
यद्भवति तेन भागं हुनं यत्फलं तस्मात् नक्षत्राणि शुद्धानि,
यत्पुनस्ततोऽपि भागद्वयादपि शेषमवतिष्ठते तादृशं
नक्षत्रं ज्ञातव्यं यत्र विचक्षणं पर्वे समासमिति । एष करणमा-
धवायास्तरार्थः ।

भावन सियम-यदि चतुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन समप-
ट्टिपर्याया लभ्यन्ते, तत एकंन पर्वणा किं लभामहे ? । राशि-
त्रयस्थापना-१२४ । ६७ । १ । अत्र चतुर्विंशत्यधिकशतको-
राशिः प्रमाणभूतः, समपट्टिरूपं फलं, तत्रास्येन राशिना
मध्यराशिगुणयन्, जातस्तावन्नेव । तस्याऽऽधेन राशिना चतु-
र्विंशत्यधिकं शनं भागद्वयम्, स च स्तोकाष्टाङ्गानां न
प्रयच्छति, ततो नक्षराऽऽनयनार्थमष्टादशभिः शनैर्विंशद-
धिकैः समपट्टिभागरूपेणैव विधायामः । इति गुणकारच्छेदरा-
शयोरेकैनापवर्त्तना, जानो गुणकारराशिर्नवशतानि पञ्चद-
शांस्तराणि ६१४, छेदराशिर्द्वोपट्टिः ६२ । तत्र समपट्टि-
नवशतैः पञ्चदशोत्तरैर्गुणयन्, जातान्येकपट्टिद्वयं त्रीणि
शतानि पञ्चांस्तराणि ६१३०४ । एतस्मादभिजितस्त्रयोदश
२०१

शतानि द्युत्तराणि शुद्धानि स्थितानि, शेषाणि षट्सह-
स्राणि द्युत्तराणि ६०००३ । तत्र छेदराशिर्द्वोपट्टिरूपः सम-
पट्ट्या गुणयन्, जातान्येकचत्वारिंशच्छतानि चतुःपञ्चाशद-
धिकानि ४१४४ । तैमांशो ह्रियन्ते लब्धाश्चतुर्दश १४ । तेन श्रव-
णाऽऽदीनि पुण्यपर्यन्तानि चतुर्दश नक्षत्राणि शुद्धानि शेषाणि
निष्ठानि अष्टादश शतानि समचत्वारिंशदधिकानि १८२७ ।
एतानि मुहूर्त्ताऽऽनयनार्थं त्रिशता गुणयन्, जातानि पञ्चपञ्चा-
शत्सहस्राणि चत्वारिंशतानि दशोत्तराणि ४४४० । तेषां भागं
हुनं लब्धाश्चतुर्दश मुहूर्त्ताः शेषाणि निष्ठानि चतुर्दश शता-
नि अष्टोत्तराणि १४०८ । एतानि द्वापट्टिभागाऽऽनयनार्थं द्वाप-
ट्ट्या गुणयितव्यानीति गुणकारच्छेदराशयोर्द्वोपट्ट्याऽपवर्त्त-
ना क्रियन्ते, तत्र गुणकारराशिर्नवशतं च एकच्छेदराशिः समप-
ट्टिः, एकंन च गुणितं उपरितनो राशिर्जातस्तावन्नेव तत्तस्मिन्-
स्य समपट्ट्या भागं हुनं लब्धा एकविंशतिः २१ । पञ्चादव-
तिष्ठते एकः समपट्टिभागः, एकस्य च द्वापट्टिभागस्य
आगतं प्रथमं पर्वे, अष्टपर्वयोस्त्रयोदश मुहूर्त्तानां एकस्य च
मुहूर्त्तस्य एकविंशतिर्द्वोपट्टिभागान् एकस्य च द्वाप-
ट्टिभागस्यैकसमपट्टिभागं भुक्त्वा समासमिति । तथा यदि
चतुर्विंशत्यधिकंन पर्वशतेन समपट्टिः पर्याया लभ्यन्ते
ततो द्वाभ्यां पर्याभ्यां किं लभामहे ? । राशित्रयस्थापना-
१२४ । ६७ । २ । अत्रास्येन राशिना मध्यराशिगुणयन्, जाने
चतुर्विंशत्यधिकं शतम् १३४ । तस्याऽऽधेन राशिना चतुर्विं-
शत्यधिकशतरूपेण भागं ह्रियन्ते, लब्धा एका नक्षत्रपर्यायः
स्थितः, शेषा दश, तत एतान् नक्षत्रानयनायाऽष्टादशभिः
शनैः विंशत्यधिकैः समपट्टिभागैर्गुणयित्वा इति गुणकार-
च्छेदराशोरेकैनापवर्त्तना, जानो गुणकारराशिर्नवशतानि प-
ञ्चदशांस्तराणि ६१४, छेदराशिर्द्वोपट्टिः ६२ । तत्र दश नवभिः
शनैः पञ्चदशोत्तरैर्गुणयन्, जातान्येकचत्वारिंशच्छतानि पञ्चाद-
धिकानि ६१४० । तत्रास्त्रयोदश शतानि द्युत्तराणिभोजनः
शुद्धानि स्थितानि पञ्चादशसमशतानि अष्टाचत्वारिंश-
दधिकानि ७८२८ । तत्र द्वापट्टिरूपच्छेदराशिः समपट्ट्या
गुणयन्, जातान्येकचत्वारिंशच्छतानि चतुःपञ्चाशदधिकानि
४१४४ । तैमांशो ह्रियन्ते, लब्धमेकं श्रवणरूपं नक्षत्रं,
शेषाणि निष्ठानि पञ्चविंशच्छतानि चतुर्दशत्यधिकानि
३६४४ । एतानि मुहूर्त्ताऽऽनयनार्थं त्रिशता गुणयन्,
जातमेकं लक्षं दश सहस्राणि अष्टौ शतानि विशत्युत्तरा-
णि ११०८२० । तेषां छेदराशिना भागं हुनं लब्धाः पट्टि-
शतिर्मुहूर्त्ताः २६ । शेषाणि निष्ठानि षोडशोत्तराणि अष्टा-
विंशतिशतानि १८१६ । एतानि द्वापट्टिभागाऽऽनयनार्थं द्वाप-
ट्ट्या गुणयितव्यानि, तत्र गुणकारच्छेदराशयोर्द्वोपट्ट्या-
ऽपवर्त्तना । तत्र गुणकारराशिर्नवशतं जातच्छेदराशिः स-
मपट्टिः, तथैकेन उपरितनो राशिर्गुणिता जातस्तावन्नेव,
तस्य समपट्ट्या भागं हुनं लब्धा द्वाचत्वारिंशत्
द्वापट्टिभागाः, एकस्य च द्वापट्टिभागस्य द्वौ समप-
ट्टिभागाः, आगतं द्वितीयं पर्वे, धनपुनस्तत्रस्य पट्टि-
शतमुहूर्त्तानां, एकस्य च मुहूर्त्तस्य द्वाचत्वारिंशत् द्वाप-
ट्टिभागानेकस्य च द्वापट्टिभागस्य द्वौ समपट्टिभागा
भुक्त्वा समासमुपगच्छति । एवं श्रेयस्वपि पर्वेषु सतापि
नक्षत्राणि भावनीयानि ।

पटव्य

तत्संग्राहिकाश्चेमाः पूर्वाऽऽचार्यप्रदर्शिताः पञ्च गाथाः-

“ सत्य षण्दिन्द्रा अजम, अभिपुष्टी चित्त आन इदमगी ।
 रोहिणि जिह्वा मिगमिर, विस्मादित सवण पिउदेवा ॥१॥
 अज अजम अभिपुष्टी, चित्ता आमां तदा विमाहा उ ।
 रोहिणि मूला अहा, वामं पुम्मा षण्दिन्द्रा य ॥ २ ॥
 भग अज अजम पुसा, साई अग्गी य मिन्देवा य ।
 रोहिणि पुवासाहा, पुण्ड्रयस्स वामदेवा य ॥ ३ ॥
 अहि वसु भगामिपुष्टी, हत्यस्स विमाह कर्माया जिह्वा ।
 सोमाऽऽउरवी सवणो, पिउ वरुण भगोऽभिपुष्टी य ॥ ४ ॥
 चित्ताविस्साहाऽग्गी, मूला अहा य विस्स पुम्मा अ ।
 एष जगपुण्ड्रो, विमट्ठिपेसा नक्खत्ता ।

एतस्मां द्वाध्याय-प्रथमस्य पर्वणः समाप्तं सर्पोः स-
द्विदेवतोऽपलक्षितं नक्षत्रम् अश्वेदेवानक्षत्रम् १ द्वितीयस्य धनि-
राधा २, तृतीयस्यार्यमा अश्वदेवतोऽपलक्षिता उत्तराषा-
ढागुन्यः ३, चतुर्थस्याभिषुद्धिदेवतोऽपलक्षिता उत्तरभद्र-
पदा ४, पञ्चमस्य चित्रा ५, षष्ठस्याश्वः अश्वदेवतोऽपल-
क्षिता अश्विनी ६, सप्तमस्य इन्द्राग्निर्इन्द्राद्विदेवतोऽ-
पलक्षिता विशाखा ७, अष्टमस्य गौहिर्णा ८, नवमस्य
ज्येष्ठा ९, दशमस्य मृगशिरम् १०, एकादशस्य विश्वदेवतोऽ-
पलक्षिता उत्तराषाढा ११, द्वादशस्याग्निः अग्निदेवतोऽ-
पलक्षितं पुनर्वसु १२, त्रयोदशस्य ध्रुवः १३, चतुर्दशस्य
पुष्यदेवता मघा १४, पञ्चदशस्य अजोदधोऽपलक्षिता पुष्य-
भद्रपदा १५, षोडशस्यार्यमा अश्वदेवतोऽपलक्षिता उत्तराषा-
ढा १६, सप्तदशस्याभिषुद्धिर्अभिषुद्धिदेवतोऽपलक्षिता उत्त-
रभद्रपदा १७, अष्टादशस्य चित्रा १८, एकोनविंशतितम-
स्याश्वोऽश्वदेवतोऽपलक्षिता अश्विनी १९, विशतितमस्य वि-
शाखा २०, एकविंशतितमस्य गौहिर्णा २१, द्वाविंशतितम-
स्य मूलम् २२, त्रयोविंशतितमस्य आर्द्रा २३, चतुर्विंश-
तितमस्य चित्रम् विश्वदेवतोऽपलक्षिता उत्तराषाढाः
२४, पञ्चविंशतितमस्य पुष्यः २५, षड्विंशतितमस्य ध-
निराधा २६, सप्तविंशतितमस्य मघा भगदेवतोऽपलक्षिताः
वैष्वाक्यगुन्यः २७, अष्टाविंशतितमस्याजो अश्वदेवतोऽ-
पलक्षिताः पुष्यभद्रपदाः २८, एकोनविंशतितमस्यार्यमा अश्वदे-
वता उत्तराषाढागुन्यः २९, विशतितमस्य पुष्यः, पुष्यदेवता-
रा रेवती ३०, एकविंशतितमस्य स्वातिः ३१, त्रयोविंशतम-
स्याग्निर्अग्निदेवतोऽपलक्षिता कुत्तिका ३२, चतुर्विंशतम-
स्य मित्रदेवा मित्रनामा देवो यस्याः सा तथा अष्टाषा-
ढागुन्यः ३३, चतुर्विंशतितमस्य गौहिर्णा ३४, पञ्चविंशतम-
स्य पूर्वाषाढा ३५, षड्विंशतितमस्य पुनर्वसुः ३६, सप्त-
विंशतस्य विश्वदेवा उत्तराषाढा ३७, अष्टाविंशतितमस्य
हरिर्द्विदेवतोऽपलक्षिता अश्वेष्टा ३८, एकादशस्यार्यमा
अश्वदेवतोऽपलक्षिता अश्विनी ३९, चतुर्दशस्यार्यमा
अश्वदेवतोऽपलक्षिता धर्मिष्ठा ३९, चत्वारिं-
शतस्य मघा भगदेवाः भुवर्वाहगुन्यः ४०, एकच-
त्वारिंशतस्यमित्रर्दिग्भिर्द्विदेवतोऽपलक्षिता उत्तरभद्रप-
दा ४१, द्वाचत्वारिंशतस्य हस्तः ४२, त्रिचत्वारिंशतम-
स्योऽश्वदेवा अश्विनी ४३, चतुश्चत्वारिंशतस्य वि-
शाखा ४४, पञ्चचत्वारिंशतस्य हस्तिका ४५, षट्चत्वा-
रिंशतस्य ज्येष्ठा ४६, सप्तचत्वारिंशतस्यः सोमदेवतोऽपलक्षि-
तमृगशिरोनक्षत्रम् ४७, अष्टचत्वारिंशतस्यः श्रुगुर्वदेवतोऽ

पूर्वापादाः ४८, एकानपञ्चाशत्तमस्य रवि रविनामकदेवो-
पलक्षितं पुनर्वसुनाम ४९, पञ्चाशत्तमस्य धनुषः ५०,
एकानपञ्चाशत्तमस्य पिता पित्रुदेवा मघाः ५१, द्विपञ्चा-
शत्तमस्य वरुणदेवोपलक्षितं शताब्दपञ्चमस्य ५२, त्रि-
पञ्चाशत्तमस्य मगो भगदेवाः पूर्वकालग्नयः ५३, चतुःपञ्चा-
शत्तमस्याभिजुदेवा उत्तममद्रपदा ५४, पञ्चपञ्चाशत्तमस्य
चित्रा ५५, षट्पञ्चाशत्तमस्याश्विन्या ५६, सप्तपञ्चाशत्तमस्य
विशवा ५७, अष्टपञ्चाशत्तमस्याश्रित्वी ५८,
नवपलक्षिता कुत्तिका ५८, एकानपष्टितमस्य मूलम ५९,
पष्टितमस्य आर्द्रा ६०, एकानपष्टितमस्य विष्वक् विष्वदे-
वा उन्मपादाः ६१, द्वानपष्टितमस्य पुष्यः ६२, इन्द्रपुष्य-
हामाह—एतानि सत्त्वानि युगस्य पुरां यानि द्वा-
ष्टितंशानि पूर्वाणि तेषु क्रमेण वेदितव्यानि । एवं प्रागुक्त-
कण्ययशानुपराजं ऽपि द्वाष्टितंशेभ्यो परिसंख्यगनन्त्यानि ।
संप्रति काश्चित् सूर्यमण्डले किं एव समानि यानीनि चि-
न्त्याय यत्पूर्वोऽप्यवदार्शितं कण्यं तदभिधीयते—
“सूर्यम वि नायवोः संप्रेण अख्येण मंडलविभागां ।

अयणाम्मि य जे दिवसा . स्वहिए मंडले हवइ ॥ १ ॥ "

अस्या व्याख्या—सूर्यस्याऽपि पर्यविपरीतं मण्डलविभागं
 जात्यः द्रष्टव्यः स्फोर्ध्वगतानेन। किमुक्तं भवति?—सूर्यस्य
 कोऽयमयमपेक्ष्य सर्वस्वस्तान्मण्डलं तस्य पर्यगः परिसमा-
 तित्वञ्चार्णयित। तत्राऽयं शोधनं सर्वं यं दिव्या उ-
 ढाना यन्नेन तन्मेव्यं रूपाधिकं मण्डलं तद्विभक्तं प-
 रिसमाप्तं भवतीति धेदितव्यम्। एतां कर्णगाथाः क्ष-
 यदना।

भावायैस्त्वयम्—इदं त्वयैव कस्मिन्मण्डले समाप्तमिति
ज्ञातुमात्रपत्तये तत्त्वस्था धियने, धृष्ट्या च पञ्चदशभिर्गुणयुते,
गुणविशेषा च स्वापि चक्रा क्रियन्ते, ततः संभवतोऽप्यमर्यादा-
प्राप्तये, तेषां त्रयैः व्यष्टीः व्यष्टिकेन शब्देन भागः पर्वतः तद्वि-
भागे द्वेन यत्नश्चैव तत्त्वयवर्तानं ज्ञातव्यतानि, कथं वा पश्चा-
द्विवर्तनस्थाः शक्तिरूपेण, तद्वर्तनं मण्डले विचित्रं तत्र पर्व-
तस्यैव न भयम् । उत्तरायणे वर्तमानं यथासामान्यतया क्रियते-
तत्रैव दक्षिणायने च स्वयं शम्भुर्गर्भानं स्याति भावना क्रियते-
तत्र चोत्तरे पुच्छ्युति—कस्मिन् मण्डले स्थितः सर्वो युगे प्रथमं
पर्व समाप्तयतीति ? इदं प्रथमपर्वं पुच्छ्युतिमयचक्रा क्रियन्ते, स-
पञ्चदशभिर्गुणयुते, ज्ञाताः पञ्चदश अत्रंकाऽप्यव्यवहारकाः न
संभवतीति तत्त्व क्रमोप पाठयेत्, तत्र च पञ्चदश पात्राणि जा-
तिरन्ते, ज्ञाताः पांशुः युगाऽप्युदेते च प्रथमं पर्वं दातुं जातानि
तत्त्वा आगते सर्वोप्यन्तमण्डलस्यार्धं कृत्वा पांशुमण्डले प्र-
थमं पर्वं मण्डलमाप्तमिति । तथाऽप्यत्र पुच्छ्युति—चतुर्थं पर्वं
कस्मिन् मण्डले पत्तिसमाप्तमिति तत्र चतुर्चक्रा क्रियन्ते,
धृष्ट्या च पञ्चदशभिर्गुणयुते, ज्ञाता पट्टिः, अत्रंकाऽप्यम-
र्यादाः संभवतीत्येकः पात्यन्ते, ज्ञाता एकानपट्टिः ४६ ।
सा भूयेऽप्येककपुत्रता क्रियते, ज्ञाता पट्टिः, आगते सर्वो-
प्यन्तमण्डले कृत्वा पट्टित्वं मण्डले चतुर्थं पर्वं समा-
प्तमिति । तथा पञ्चविंशतिनमपर्वो ज्ञातामायां पर्वविशतिः
स्थाप्यते, सा पञ्चदशभिर्गुणयुते, ज्ञातानि त्रीणि शतानि
पञ्चमस्ययतीति ३७ । अत्र पञ्चमस्ययता ज्ञाता इति पद-
शोध्यन्ते, ज्ञातानि त्रीणि शतानि एकानमस्ययतीति ३८, इ-
तेषां व्यष्टीः व्यष्टिकेन शब्देन भागो द्द्वियते, तस्यैव पञ्चाशतिः

तस्यः समविंशतिशतान्यष्टाविंशत्यधिकानि पुष्पमन्त्रकानि शोधयन्ते, स्थितानि पञ्चादशपरिधनानि द्वाविंशत्यधिकानि ६४२९, छेदराशिर्द्वारपरिधयः समपच्य्या गुणयन्ते, ज्ञाता-
न्येकवत्तारोऽष्टाविंशतिशतानि चतुःपञ्चादशपरिधनानि ४१४४, तै-
भागो हियन्ते, लब्धमेकं नक्षत्रं, तच्चत्वारश्लेषाकमश्लेषान-
क्षत्रं चाक्षेपेवमन एवहता, पञ्चदशसर्वसुहृतां अत्रिका
वेदितव्याः, शराणि निष्ठानि द्वाविंशतिशतान्यष्टाविं-
शति २२६८, ततो मुहूर्तोऽन्यनार्थमनानि विंशता गुणयन्ते,
ज्ञातान्यष्टाविंशतिहन्त्राणि चत्वारिंशदधिकानि ६८३०, तेषां
छेदराशिना ४१४४ भागो हियन्ते, लब्धाः षोडश सर्वसुह-
ृताः १६, शराण्यवनिष्ठान्ते पञ्चदशशतानि पदमन्यधिक-
कानि १४७६, तानि द्वापरिधमाणाऽऽनयनार्थं द्वापरिध्या गुण-
यितव्यमनानि गुणकारकद्वेष्टराश्यांशपरिध्याऽऽवर्त्तन्ता, ज्ञातो
गुणकारकशिरैकरूपः छेदराशिः समपरिधः ६०, तत्रोपरित-
तो राशिरेकेन गुणितस्तावानेव ज्ञातः, तस्य समपच्य्या
भागं हन्ते लब्धप्रत्योविंशतिर्द्वारपरिधमाणाः १३३ एकस्य च
द्वापरिधमास्य पञ्चविंशत्यनतरपरिधमाणाः ३४, तत्र ये लब्धाः
षोडश मुहूर्ता ये चोऽर्गिताः पञ्चात्याः पञ्चदश मुहूर्तास्ते
एकत्र मीलयेन्ते ज्ञाता एकविंशत् ३१, तत्र विंशतामया-
शुद्धा पञ्चादशस्यैकः सूर्यमुहूर्तेनत आगते ऋतये ऋतये
धराण्यमामसाविषोण्यमासौत्तये पूर्वफालगुनीनक्षत्रमेकं
मुहूर्तमेकस्य च मुहूर्तस्य त्रयोविंशतिर्द्वारपरिधमानिकस्य
च द्वापरिधमास्य पञ्चविंशते समपरिधमागान् भुक्ता सूर्यः
परितममापयतीति । तथा च वक्ष्यते-“ ता एतान्ते षोऽपंचगदं
संवच्छुराणं पदमे पुण्यमासीनं चंदे केण नक्षत्रेण ज्ञेयः ?
ता चण्डिहोहि धाण्ड्याणं निशि मुहुता एतुगनीमे च वान्दु-
भागा मुहुत्तस्म वान्दुभागे च सप्तद्विधा छेत्ता पसद्वि चण्डि-
भागा सप्ता । तं समये च षोऽपंच केण नक्षत्रेण ज्ञेयः ? ता
पुव्वार्हि कग्गुणीहि पुव्वारा कग्गुणीणं अद्वितीयं च मुहुत्ता
अद्वितीयं च वावद्विभागा मुहुत्तस्म वान्दुभागे च सप्त-
द्विधा छेत्ता चतीसं चण्डिगया भागा सप्ता ।” इति । तथा
यदि चतुर्विंशत्यधिकेन पंचशतेन पञ्चसूर्यनक्षत्रपर्याया ल-
भ्यन्ते, ततस्त्रिभिः किं लभामहे ? राशिः स्य व्यापना-१२४३।
अत्रान्येन राशिना त्रिकलक्षणं मय्या राशिः पञ्चदशया
गुणयन्ते, ज्ञाताः पञ्चदश १४, तेषामायेन राशिना मागह-
न्ते, तत्र राशिः लोकराः द्वाभौ न लभ्यन्ते, ततो नक्षत्राऽऽनयनार्थ-
मष्टादशशतं त्रिंशदधिकैः समपरिधमांशुण्यपरिध्या इति
गुणकारकद्वेष्टराश्यांशपरिध्याऽऽवर्त्तन्ता, ज्ञातो गुणकारकशिरै-
कवशनाति पञ्चदशालपरिध ६१४ छेदराशिर्द्वारपरिधः ६०, तत्र
नक्षत्राः शनैः पञ्चदशोर्त्तनैः पञ्चदश गुणयन्ते, ज्ञातानि
त्रयोदशमहन्त्राणि समशतानि पञ्चदशत्यधिककानि १३७७४,
तस्यः समविंशतिशतान्यष्टाविंशत्यधिकानि पुष्पमन्त्रकानि शो-
धयन्ते, स्थितानि पञ्चादशपरिधनानि नवशतानि समन-
वशत्यधिकानि १०६६७, छेदराशिर्द्वारपरिधयः समपच्य्या
गुणयन्ता, ज्ञातान्येकवत्तारोऽष्टाविंशतिशतानि चतुःपञ्चादशपरि-
धनानि ४१४४, तेषां भागो हियन्ते, लब्धे ६ नक्षत्रे २ ।
ते चाक्षेपेवमनक्षत्रं अक्षेपेवमनक्षत्रं चाक्षेपेवमनक्षत्रं
पञ्चदश सर्वसुहृतां उर्गिताः वेदितव्याः । शराणि निष्ठानि-
पञ्चविंशतिशतानि त्रयोविंशत्यधिककानि ६८३६ । एतानि मुहूर्ता-

ऽऽनयनार्थं विंशता गुणयन्ते, ज्ञातान्यष्टाविंशत्यधिकानि पद-
शतानि समत्यधिकानि ८०६७० तेषां छेदराशिना ४१४४
भागो हियन्ते, लब्धा एकविंशतिशतमुहूर्ताः १६, शराण्य-
वनिष्ठान्ते सप्तदशशतानि चतुःपञ्चादशपरिधनानि १७७४ ।
एतानि द्वापरिधमाणाऽऽनयनार्थं चतुःपञ्चादश गुणयितव्यानि
गुणकारकद्वेष्टराश्यांशपरिध्याऽऽवर्त्तन्ता, ज्ञातो गुणकारकशिरै-
करूपः छेदराशिः समपरिधः ६०, तत्रोपरिततो राशिरे-
केन गुणितस्तावानेव ज्ञातः १७७४ । तस्य समपच्य्या भा-
गो हियन्ते, लब्धाः पञ्चविंशतिर्द्वारपरिधमाणा एकस्य च द्वा-
परिधमास्य षोऽपंचविंशत्यनतरपरिधमाणाः ३३३, तत्र ये लब्धा ए-
काविंशतिशतमुहूर्ताः ये चोऽर्गिताः पञ्चात्याः पञ्चदश मुहूर्ताः
ते एकत्र मीलयेन्ते, ज्ञाताश्चतुर्विंशत्यधिकानि ३३३, तत्र च विंशता पृ-
र्वफालगुनी शुद्धा शरास्तितृष्टान्ते चत्वारि मुहूर्तास्तेन आगते
तृतीयं पर्व भाद्रपदगतममास्याकम्प उत्तरफालगुनीनक्ष-
त्रस्य चत्वारि मुहूर्तानिकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चदशेर्द्वारपरिधमा-
निकस्य च द्वापरिधमास्य षोऽपंचविंशत्यनतरपरिधमाणा भुक्ताः सूर्यः
परितममापयति । तथा च वक्ष्यते-“ ता एतान्ते षोऽपंचगदं
संवच्छुराणं दोषं अमावासं चंदे केण नक्षत्रेण ज्ञेयः ?
ता उत्तरार्हि कग्गुणीहि उत्तरकग्गुणीणं चत्तारिणं च
मुहुत्ता एतनीमे वावद्विभागा मुहुत्तस्म वान्दुभागे च सप्त-
द्विधा छेत्ता एतनीमे चण्डिगया भागा सप्ता । तं स-
मये च षोऽपंच केण नक्षत्रेण ज्ञेयः ? ता उत्त-
रार्हि चतस्र कग्गुणीहि उत्तरगणं कग्गुणीणं चत्तारिणं च मुहु-
त्ता एतनीमे च वावद्विभागा मुहुत्तस्म वान्दुभागे च सप्त-
द्विधा छेत्ता एतनीमे चण्डिगया भागा सप्ता ।” इति । त-
त्र शराण्येवममापयति सूर्यनक्षत्रागणयितव्यानि ।
अथ चंदे पर्वसु सूर्यनक्षत्रपरिधनानां पूर्वाऽऽचार्योपदेशितं
कलम-

तिनीमे च मुहुत्ता विपद्विभागा य दं मुहुत्तस्म ।
चुलीमचण्डिगया भागा, पर्वीकय रिक्क भुवरासी ॥ १ ॥
इच्छापव्वगुणाश्च, भुवरासीश्च य सोहंते कुण्णु ।
पुमांणं कमसा जहं दिट्ठमणंतेनाहि ॥ २ ॥
उगवांसं च मुहुत्ता, तेनालीसं विमद्विभागा य ।
तेनीमचण्डिगयाश्च, पुसस्म य सोहंते पयं ॥ ३ ॥
उगुवालमेयं उत्तर-कग्गु उगुण्णु दो विवाहासु ।
चत्तारि नवोत्तर-उत्तरगणऽमादणं सोऽहंते ॥ ४ ॥
सव्वया पुसस्ममेणं, सोऽहंते अतिस्म च उगु उगुवांसं ।
वावद्वि छुंभागा, चतीसं चण्डिगया भागा ॥ ५ ॥
उगुण्णु पंचमसा, उत्तरमहयय सच उगुवांस ।
गोहिणं अट्ठवोत्तर-पुण्णुमेयंतेमि सोऽहंते ॥ ६ ॥
अट्ठमसा उगुवांस, विमद्विभागा य होति चउवांसं ।
द्विवद्वि सत्तद्वि, भागा पुसस्म सोहंते ॥ ७ ॥
एतामां क्रमेण व्याख्या-त्रयोविंशत्यधिककानि एकस्य च मुहूर्त-
स्य षोऽपंचविंशत्यनतरपरिधमास्य च द्वापरिधमास्य चतुर्विंशत्य-
धिककानि भागाः ३३३३३३ एष सर्वेष्वपि पर्वसु पर्वकृत ए-
केन पर्वेणा निष्पादितं श्रुतधुवराशिः सूर्यनक्षत्रविषया भू-
वराशिः । कथमन्योन्यानिर्गतां चतुर्विंशत्यनक्षत्राणि कस्यान् त-
च्छेदं राशिर्कथं यदि चतुर्विंशत्यधिकेन पंचशतेन पञ्चसूर्य-
नक्षत्रपर्याया लभ्यन्ते, तत एकं पर्वेणा किं लभामहे ? रा-
शिः स्य व्यापना-१२४ । ४ । १ । अत्रान्येन राशिना स-

ध्वराशिर्गुण्यते, जातः च तावान्येन, "एकेन गुणिनं तदेव भवति" इति वचनात्. ततः चतुर्विंशत्यधिकेन पञ्चशतं भागो न्द्विष्यते, तत्रोपरितनराशेः स्तोक्त्याद् भागो न लभ्यते, लब्धा एकस्य च सूर्यनक्षत्रपर्यायस्य पञ्चचतुर्विंशत्यधिकशतभागाः, तत्र नक्षत्राणि कुर्म इत्यष्टादशभिः शतैः त्रिंशदधिकैः सप्तपष्टिभागाः पञ्च गुणयिष्याम इति गुणकारच्छेदराशेर्गुणानुवर्त्तना. जातो गुणकारागिनेयवशतानि पञ्चदशोत्तराणि ६१४, छेदराशिर्होषष्टिः ६२, तत्र नवभिः शतैः पञ्चदशोत्तरैः पञ्च गुणयन्ते, जातानि पञ्चचत्वारिंशच्छतानि पञ्चसप्तत्यधिकानि ४४७४, एतानि मुहूर्त्तोऽन्यनार्थं त्रिशता गुणयन्ते, जातमेकं लक्षं सप्तत्रिंशत्सप्तत्यधिकं द्वे शतं पञ्चादशधिकं १३७२४०, छेदराशिश्च द्व्यष्टिरूपः सप्तपष्ट्या गुणयन्ते, जातान्येकचत्वारिंशच्छतानि चतुःपञ्चादशधिकानि ४४४४, तेषां भागो द्विष्यते, लब्धास्त्रयस्त्रिंशत्मुहूर्त्तोः ३३, शेषं तिष्ठत्यष्टपष्ट्यधिकं शतम्, १६०, एतन् द्व्यष्टिभागाऽऽन्यनार्थं द्व्यष्ट्या गुणयितव्यमिति गुणकारच्छेदराशेर्द्व्यष्ट्याऽपवर्त्तना, जाता गुणकारागिनेयकः छेदराशिः सप्तपष्टिरूपः "एकेन च गुणितं तदेव भवति" ततोऽष्टपष्ट्यधिकमत्र शतं जातं, तस्य सप्तपष्ट्या भागो द्विष्यते, लब्धा द्वौ द्व्यष्टिभागाः, एकस्य च द्व्यष्टिभागस्य चतुस्त्रिंशत्सप्तपष्टिभागा इति । (इच्छापथे इत्यादि) इच्छाविषये यन् पथे पूर्ववैश्वानरे तद्विच्छापथे, तदगुणो गुणकारो यस्य भूवराशस्तस्मात् । किमुक्तं भवति?—ईमिमेन यन् पथे तत्सम्बद्धा गुणितान् भूवराशेः पुण्याः शून्याः नक्षत्राणां क्रमशः क्रमेण शोभन्ते कुर्यान्ध्यादृष्टेयशक्तियन्मन्त्रजानिभिः कथं कार्यतामप्याह— "उग्यान् च" इत्यादि गाथाः एकांविशतिमुहूर्त्तः एकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रिचत्वारिंशद्द्व्यष्टिभागा एकस्य च द्व्यष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशच्छतानि ६४३३३, एतद्भावप्रमाणं पुण्याधनकः कथमेतावतः पुण्याधनकस्यापत्तिरिति चेत्? उच्यते इह पाश्चात्ययुगपरिसमाप्ते पुण्यस्य त्रयविंशतिसप्तपष्टिभागा गताः, चतुश्चत्वारिंशद्विनिष्ठन्ते, तस्मिन् मुहूर्त्तान्यनार्थं त्रिशता गुणयन्ते, जातानि त्रयोदश शतानि त्रिंशत्यधिकानि १३२०, तेषां सप्तपष्ट्या भागो द्विष्यते, लब्धा एकांविशतिमुहूर्त्तोः १६, शेषास्त्रिंशत्सप्त सप्तचत्वारिंशत् ४७, सा द्व्यष्टिभागाऽऽन्यनार्थं द्व्यष्ट्या गुणयन्ते, जातान्येकांविशतिशतानि च तुरदशोत्तराणि २६१४, तत एतेषां सप्तपष्ट्या भागो द्विष्यते, लब्धास्त्रिचत्वारिंशद्द्व्यष्टिभागाः एकस्य च द्व्यष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशत्सप्तपष्टिभागा इति । (उग्यालस्यमित्यादि) एकांविशतिशतमेकांविशत्यधिकं मुहूर्त्तशतमुत्तरफालगुनीपर्यन्तानां नक्षत्राणां शोध्यं १३६, द्वे शतं एकांविशत्यधिकं त्रिंशत्वापर्यन्तेषु शोध्यं २४६, चत्वारि मुहूर्त्तशतानि नक्षत्राणि उत्तराषाढानामुत्तराषाढापर्यन्तानां नक्षत्राणां शोध्यन्ति ४६ (सर्ववर्षेणादि) एतेषु सर्वेष्वपि शोधनेषु यन्पुण्यस्य मुहूर्त्तस्य शेषं त्रिचत्वारिंशत्मुहूर्त्तस्य द्व्यष्टिभागाः, एकस्य च द्व्यष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशत्सप्तपष्टिभागा इति तत्रान्येकां शोभनीयम्, तथा अभिजितश्चत्वारि मुहूर्त्तशतानि एकांविशत्येकांविशत्यधिकानि पदद्व्यष्टिभागा मुहूर्त्तस्यैकस्य च द्व्यष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशच्छतानि पदद्व्यष्टिभागा सप्तपष्टिभागा इति शोध्यम् । एतावता पुण्यादीन्भिजिद्वन्तानि नक्षत्राणि

शुद्धन्तीति भावायः तथा (उग्युत्तराद्यादि) एकांविशति एकांविशत्यधिकानि पञ्च मुहूर्त्तशतानि उत्तरभद्रपदानामुत्तरभद्रपदानां शोध्यन्ति ४६६, तथा सप्तशतान्येकांविशत्यधिकानि ७१६, रोहिणीपर्यन्तानां शोध्यन्ति पुनर्वसुपर्यन्ते अष्टौ शतानि नक्षत्राणि ८२६ शोध्यन्ति । (अष्टपष्ट्यादि) अष्टौ शतान्येकांविशति एकांविशत्यधिकानि मुहूर्त्तानिमिकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशतिद्व्यष्टिभागा एकस्य च द्व्यष्टिभागस्य पदद्व्यष्टिसप्तपष्टिभागा इति पुण्यस्य शोधनकमेतावता परिपूर्णमेको नक्षत्रपर्यायः शुद्धयतीति तात्पर्यार्थः । एष कर्णगाथाऽन्तरार्थः ।

संप्रति कर्णभावा क्रियते—तत्र कोऽपि पृच्छन्त-प्रथमं पथं किमत्र सूर्यनक्षत्रे परिसमाप्तिमुपैति? तत्र भूवराशेस्त्रयस्त्रिंशत्मुहूर्त्तो एकस्य च मुहूर्त्तस्य द्व्यष्टिभागानेकस्य च द्व्यष्टिभागस्य चतुस्त्रिंशत्सप्तपष्टिभागा इत्येवंरूपा द्विष्यते ३३।२।३४। भूवराशैकेन गुणयन्ते— "एकेन गुणितं तदेव भवति।" ततः पुण्याधनकमेकांविशतिमुहूर्त्तो, एकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रिचत्वारिंशद्द्व्यष्टिभागा एकस्य च द्व्यष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशत्सप्तपष्टिभागा इत्येवंप्रमाणं शोध्यते, ततः स्थितास्त्रयोदश मुहूर्त्तो एकस्य च मुहूर्त्तस्य एकविंशतिद्व्यष्टिभागा एकस्य च द्व्यष्टिभागस्य एकः सप्तपष्टिभागः १३२०।१२। तत्र आगतमेतावदक्षेत्रानक्षत्रस्य सूर्यो भुक्त्वा प्रथमं पथं धावणमाप्तमाव्यमावास्यालक्षणं परिसमापयतीति द्वितीयपथं चिन्तायाम् स एव भूवराशिः ३३।२।३४। द्व्यष्ट्या गुणयन्ते जातः पदद्व्यष्टिमुहूर्त्तो, एकस्य च मुहूर्त्तस्य पञ्चद्व्यष्टिभागा, एकस्य च द्व्यष्टिभागस्य एकसप्तपष्टिभागः ६६।४।१। एतस्माच्छोधितप्रमाणं १६।४३-३३। पुण्याधनं शोध्यते, स्थिताः पञ्चाद्व्यष्ट्यश्चत्वारिंशत्मुहूर्त्तो, त्रयोविंशतिद्व्यष्टिभागाः मुहूर्त्तस्य, एकस्य च द्व्यष्टिभागस्य पञ्चविंशत्सप्तपष्टिभागाः ४६।२३।३४। ततः पञ्चदशभिर्मुहूर्त्तैरेतेषां शुद्धा त्रिशता मयाः, स्थिताः पञ्चादिको मुहूर्त्तः, तत आगतं द्वितीयं पथं पूर्वफालगुनीनक्षत्रस्यैकं मुहूर्त्तमेकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रयोविंशतिद्व्यष्टिभागानेकस्य च द्व्यष्टिभागस्य पञ्चविंशत् सप्तपष्टिभागान् भुक्त्वा सूर्यः परिसमाप्तिं नयति, तृतीयपथं चिन्तायां स एव भूवराशः ३३।२।३४। त्रिभिर्गुणयन्ते जाता नवनवतिमुहूर्त्तोः एकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तद्व्यष्टिभागाः, एकस्य च द्व्यष्टिभागस्य पञ्चविंशत्सप्तपष्टिभागः ६६।७।३४। एतस्मात्पुण्याधनं १६।४३।३। शोध्यते, स्थिताः पञ्चादिको नक्षत्रमिति मुहूर्त्तो, एकस्य च मुहूर्त्तस्य पञ्चद्व्यष्टिद्व्यष्टिभागाः, एकस्य च द्व्यष्टिभागस्य द्वौ सप्तपष्टिभागाः ६६।२६।२। ततः पञ्चदशभिर्मुहूर्त्तैरेतेषां त्रिशता मया त्रिशता पूर्वफालगुनी स्थिताः पञ्चाद्व्यष्ट्या मुहूर्त्तो आगतं तृतीयं पथं भाद्रपदानामावाराप-मुत्तरफालगुनीनक्षत्रस्य चतुरो मुहूर्त्तानेकस्य च मुहूर्त्तस्य पञ्चद्व्यष्टिद्व्यष्टिभागा, एकस्य च द्व्यष्टिभागस्य द्वौ सप्तपष्टिभागौ भुक्त्वा सूर्यः परिसमापयति । एवं शेषपर्वस्वपि सूर्यनक्षत्राणि वेदितायानि ।

तत्र युगपूर्वादेभाविद्यापटिपदसूर्यनक्षत्रसूचिका इमाः पूर्वाऽऽचार्योपदेशिताः गाथाः—

"सप मग अजमनुगं हव्यो चित्ता विवाह मितां च ।

उद्गारागं च झुकं, अजाऽभिबुद्धी तु पुन्याऽऽसा ॥ १ ॥

झुकं च कलियाहं, पिह भग अजमदुनं च विनाय ।

बाउ विनाहा अछुता-ह जेठु आउं च वीसु दुगं ॥ २ ॥

सधण धणिष्टा अजं-ह अभिबुद्धिं अस्स जमवहुला ।

रोहिणि सोमऽदिहदुगं, पुस्सो पिहभगजमा हत्थो ॥ ३ ॥

विनाय जित्तुवज्जा, अमिहं अग्निं अट्टु रिक्खाणि ।

एण जुगपुव्वंज, विसेण्ठं पव्वं सरिक्खाणि ॥ ४ ॥

एतासां व्याख्या-प्रथमस्य पूर्वणः समानां सूर्यनक्षत्रं स-
र्पः सर्पदेवतोपलक्षिताः अश्लेषा १, द्वितीयस्य भगो भ-
गदेवतोपलक्षिताः पूर्वफाल्गुन्यः २, ततः अर्यमद्रिकमिति
तृतीयस्य पूर्वणोऽर्थमदेवतोपलक्षिता उत्तरफाल्गुन्यः ३
चतुर्थस्याऽप्युत्तरफाल्गुन्यः ४, पञ्चमस्य हस्तः ५, षष्ठस्य
चित्रा ६, सप्तमस्य विशाखा ७, अष्टमस्य मिथुं मित्रदेव-
तोपलक्षिता अनुराधा ८, ततो ज्येष्ठाऽ-दिकं पदं क्रमेण यज्ञ-
व्यम् । तद्यथा-नवमस्य ज्येष्ठाः ९, दशमस्य मूलम् १०, एकाद-
शस्य पूर्वाषाढा ११, द्वादशस्यांशराऽऽषाढा १२, त्रयोदशस्य
श्रवणः १३, चतुर्दशस्य धनिष्ठा १४, पञ्चदशस्याजोऽज्ञादेव-
तोपलक्षिता पूर्वभद्रपदा १५, षोडशस्याऽभिबुद्धिभिबुद्धि-
देवतोपलक्षिता उत्तरभद्रपदा १६, सप्तदशस्यांशरभद्रपदा
१७, अष्टादशस्य पुष्यः पुष्यदेवतोपलक्षिता नेवती १८, ए-
कौनविंशतमस्याध्वाऽध्वदेवतोपलक्षिता अश्विनी १९,
पञ्चं च कृत्तिकाऽऽदिकमिति विंशतितमस्य कृत्तिकाः २०, एक-
विंशतितमस्य रोहिणी २१, द्वाविंशतितमस्य मृगशिरः २२,
त्रयोविंशतितमस्याऽर्द्रा २३, चतुर्विंशतितमस्य पुनर्वसु २४,
पञ्चविंशतितमस्य पुष्यः २५, षड्विंशतितमस्य पितरः पितृ-
देवतोपलक्षिता मघाः २६, सप्तविंशतितमस्य भगो भग-
देवतोपलक्षिताः पूर्वफाल्गुन्यः २७, अष्टाविंशतितमस्या-
र्यमा अर्यमदेवा उत्तरफाल्गुन्यः २८, एकौनविंशतमस्याप्यु-
त्तरफाल्गुन्यः २९, त्रिंशतमस्य चित्रा ३०, एकत्रिंशतमस्य
वायुर्वायुदेवतोपलक्षिता स्वातिः ३१, द्वात्रिंशतमस्य विशा-
खाः ३२, त्रयत्रिंशतमस्यानुराधा ३३, चतुर्विंशतमस्य ज्येष्ठा
३४, पञ्चविंशतमस्य पुनरायुर्वायुदेवतोपलक्षिता पूर्वाषाढाः
३५, पदविंशतमस्य विष्वदेवा उत्तराषाढा ३६, सप्तत्रि-
शतमस्याप्युत्तराषाढाः ३७, अष्टात्रिंशतमस्य श्रवणः ३८,
एकौनचत्वारिंशतमस्य धनिष्ठा ३९, चत्वारिंशतमस्या-
र्द्राऽजदेवतोपलक्षिता पूर्वभद्रपदा ४०, एकचत्वारिंशतम-
स्याभिबुद्धिभिबुद्धिदेवा उत्तरभद्रपदा ४१, षाचत्वारिं-
शतमस्याप्युत्तरभद्रपदा ४२, त्रिचत्वारिंशतमस्याध्वाऽध्व-
देवा अश्विनी ४३, चतुश्चत्वारिंशतमस्य यमो यमदेवा
भरणी ४४, पञ्चचत्वारिंशतमस्य बहुला कृत्तिका ४५, पद-
चत्वारिंशतमस्य रोहिणी ४६, सप्तचत्वारिंशतमस्य सोमः
सोमदेवोपलक्षितं मृगशिरः ४७, अद्विन्दिकमिति अष्ट-
चत्वारिंशतमस्यादिर्निर्दिष्टदेवोपलक्षितं पुनर्वसुनक्षत्रम्
४८, एकौनपञ्चाशतमस्यापि पुनर्वसुनक्षत्रम् ४९, पञ्चाश-
तमस्य पुष्यः ५०, एकषष्ठाशतमस्यापि पितृदेवा मघा ५१,
द्वाषष्ठाशतमस्य भगो भगदेवतोपलक्षिता पूर्वफाल्गुन्यः
५२, त्रिषष्ठाशतमस्यार्यमा अर्यमदेवतोपलक्षिता उत्तरफा-
ल्गुन्यः ५३, चतुःषष्ठाशतमस्य हस्त ५४, अत ऊर्ध्वं चित्रा
ऽऽदीनि अग्निप्रियंतेनाग्निं ज्येष्ठान्नान्येष्टी तन्न त्राणि क्रमेण

यज्ञव्यानि । तद्यथा-पञ्चषष्ठाशतमस्य चित्रा ५५, पदषष्ठा-
शतमस्य स्वातिः ५६, सप्तषष्ठाशतमस्य विशाखा ५७,
अष्टषष्ठाशतमस्य अनुराधा ५८, एकौनपञ्चतमस्य मूलः
५९, पण्डितमस्य पूर्वाषाढा ६०, एकषण्डितमस्योत्तराषाढाः
६१, द्वाषण्डितमस्याभिर्निर्दिष्टा ६२ । एतानि नक्षत्राणि
युगस्य पूर्वार्धे द्वापरार्धेभ्योऽप्यु पुनर्वसु यथाक्रममुक्ताणि ।
एतं करणयशेन युगस्यांशराऽपि द्वापरार्धेभ्योऽप्यु पुनर्वसु
ज्ञातव्यानि किं पर्व चरमदिवंसे कियन्तु मुहूर्तेषु गणेषु
समाप्तिमयतीत्येतद्विषयं यत्करणमभिहितं पूर्वाऽऽचार्यै-
स्तदभिधीयते-

" च उर्ध्वं अग्निप्रियं पव्वे, एकं सममिह होह कलिश्रोगो ।

वेसु य द्वापरजुग्मो, निस्तु नेया चउसु कडुजुग्मो ॥ १ ॥

कलिश्रोगं ते गुर्उ, पव्वेनेयो द्वापरमिह वापुर्द्वी ।

तेऊए एकतीना, कडुजुग्मं नत्थि पक्कवेया ॥ २ ॥

संसंज तीसगुणं, वापुर्द्वी भाइयमिं जं लंजं ।

जाणं नहसु मुहुत्ते-सु अहोरत्नमस्ते पव्वे ॥ ३ ॥ "

एतासां क्रमेण व्याख्या-पूर्वणि पूर्वराशौ चतुर्भिर्मेकं नति

यत्कः शेषो भवति तदा स राशिः कलेशोऽज्ञा भगयंत । द्र-

याः शेषयोर्द्वौपरयुग्मः । त्रिषु शेषेषु त्रयोविंशतश्रु शेषेषु

कृतयुग्मः । (कलिश्रोगेत्यादि) तत्र कलेशोऽज्ञ राश्याः

त्रिनवतिः प्रत्येयः प्रत्येयर्णयो राशिः । द्वापरयुग्मं

द्वापरिः । त्रयोविंशतम एकविंशत् । कृतयुग्मं नाति प्रत्येयः ।

एवं प्रत्येयप्रत्येयार्णोः पञ्चराशौ सत्तां चतुर्विंशत्यधि-

केन पर्वशतेन भागो न्हियंत, हन्ते च भागं यच्छेयम-

वतिष्ठते तस्यायं विधिः- (वेसदे इत्यादि) शेषश्चतुर्विं-

शत्यधिकेन शतेन भागं हन्ते अवशिष्टस्याऽऽ किंयंत, कृत्वा

च विंशता गुणयंत, गुणयित्वा च द्वापरद्वया भग्यंत, भेदे

मति यज्ञव्यं तान् मुहूर्तान् जानीहि, लभ्याश्च शरमुहूर्तमा-

गान्, तत एवं स्वस्थित्यर्थः प्ररूपयन् नन् विवर्तिनं पर्व

चरमे अहोरात्रं सूर्योदयात्तावन्मुहूर्तेषु तावत्सु च मुहूर्त-

भागेषु अतिक्रान्त्युपरिममामिति । एष करणगुणाऽऽज्ञरा-

धः । भावना विषय-प्रथमं पर्व चरमे अहोरात्रं कति मुहूर्तान-

नतिक्म्य समाप्तमिति ज्ञात्वाभायामेको धियंत । अथ किल

कलेशोऽज्ञा राशिर्यत्र त्रिनवतिः प्रत्येयते, जाना चतुर्वे-

तिः, अथ चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन भागो हन्तेत्यर्थः । स च

भागो न लभ्यते, राशेः स्तोकाव्यान्, ततो यथापेक्षं कर-

णं लक्षणं कलेशं, तत्र चतुर्नवतरेऽऽ किंयंत, जानाः सप्त-

चत्वारिंशत् ४८, सा विंशता गुणयंत, जानाति चतुर्दश

शतानि दशांशगणि १४०, तेषां द्वापरद्वया भागो न्हियंत,

लब्धा द्वाविंशतिमुहूर्ताः २२, शेषास्तद्वृत्तिं पदचत्वारिंशत्

४६, ततश्चेतुर्दशकशेषांस्तेनाववर्त्तना, लब्धास्त्रयोविंशति-

रेकविंशद्भागाः ३१, आगतं प्रथमं पर्व चरमे अहोरात्रं द्वा-

विंशतिमुहूर्तान्, एकस्य च मुहूर्तस्य त्रयोविंशतमैकविं-

शद्भागानतिक्रम्य समाप्तिं गतमिति द्वितीयपर्वेऽज्ञाभायामे-

को धियंत, स किंच द्वापरयुग्मराशिर्निर्दिष्टाऽपिः प्रत्ये-

यते, जाना चतुर्पाष्टः । सा च चतुर्विंशत्यधिकस्य शतस्य

भागं न प्रयच्छति, ततस्त्वस्याऽऽ किंयंत, जाना द्वाविंशत्, सा

विंशता गुणयंत, जानाति त्रयोविंशतिं पञ्चाधिकानि ६६०, तेषां

द्वापरद्वया भागो न्हियंत, लब्धाः पञ्चदश मुहूर्ताः १५, पञ्चा-

द्वविंशते विशन् ३०, ततश्छेद्यच्छेदकराश्याङ्गेनापवत्सेना, लब्धाः पञ्चदश एकोनविंशद्भागः १५३१, आगतं द्वितीयं पर्व, चरमे अहोरात्रे पञ्चदश मुहूर्तान्तिकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चदश एकविंशद्भागान्तिकस्य द्वितीयं पर्व समाप्तिमिति । तृतीयपर्वजिज्ञासां त्रिको द्वियते, स किल त्रैतो-जोराशिरिति तत्रैकविंशत् प्रतिप्यन्ते, जाताः चतुर्विंशत् ३४, सा चतुर्विंशत्यधिकस्य शतस्य भागं न प्रयच्छन्ति, ततस्स्याद्वै कियते, जाता सप्तदश, ते त्रिंशता गुण्यन्ते, जानाति पञ्चशतानि दशोत्तराणि ५१०, तेषां द्वापष्टया भागा द्वियते लब्धा अष्टौ ८, शेषास्त्रिंश-न्ति चतुर्दश १४, ततश्छेद्यच्छेदकराश्याङ्गेनापवत्सेना, लब्धाः सप्त एकविंशद्भागः ११, आगतं तृतीयं पर्व, चरमे अहोरात्रे अष्टौ मुहूर्तान्तिकस्य च मुहूर्तस्य सप्त एकविं-शद्भागान्तिकस्य समाप्ति गतमिति । चतुर्थपर्वजिज्ञासायां चतुष्को द्वियते, स किल कृतयुग्मराशिरिति न किमपि तत्र प्रतिप्यते, चत्वारश्चतुर्विंशत्यधिकस्य शतस्य भागं न प्रयच्छन्ति, ततस्ते अद्वै कियते, जाता द्वौ, तौ त्रिंशता गुण्यन्ते, जाता पष्टिः ६०, तस्या द्वापष्टया भागा द्वियते, भागश्च न लभ्यते इति छेद्यच्छेदकराश्याङ्गेनापवत्सेना, जा-ताश्चिद्वैकविंशद्भागः ११, आगतं चतुर्थं पर्व, चरमे अ-होरात्रे मुहूर्तस्य त्रिंशतमेकविंशद्भागान्तिकस्य समाप्ति ग-च्छन्ति । पर्वे शेषेष्वपि पर्वेषु भावनीयम् । चतुर्विंशत्यधिक-शतनमपर्वजिज्ञासायां चतुर्विंशत्यधिकं शते द्वियते, त-स्य किल चतुर्विंशत्येकं हूते न किमपि शेषमयान्ते हू-ति कृतयुग्मोऽयं राशिः, ततोऽत्र न किमपि प्रतिप्यते, त-तः चतुर्विंशत्यधिकं शतेन भागो द्वियते, जाता राशि-निर्लेपः, आगतं परिपूर्णं चरममहोरात्रं भुक्त्वा चतुर्विं-शतशतनमं पर्वे समाप्ति गतमिति । तद्वै यथा पूर्वाऽऽवा-र्यैर्दमेव पर्युत्तममलस्य पर्वविषये व्याख्याने हूते, तथा मया विनयेजनानुप्रदाय स्वमन्यनुसंगिणोपदर्शितम् । सू० प्र० १० पाठ्ठु २० पाठ्ठु० पाठ्ठु० । खं प्र० जं० । ज्यो० । अथ पर्वे किमुच्यते ?-अत आह-मासाद्वै मासयैर्मिथं पुनः पर्वे भवति । तदेवाऽऽह-

पक्षस्वस्र अद्वयी खलु, मासस्म न पविष्यं मुणेयव्यं ।

अयं पि होइ पर्व, उवरागो चंदसुराणं ॥१५३॥

सू० ६ उ० । (अस्याः व्याख्या "अहसंशब्दे प्रथमभागे २५ पुष्टे गता" द्वितीयाऽऽदिपञ्चपर्वी आह्लादिस्वीयप्र-न्धातिरिक्तग्रन्थे कास्ति ॥ १५ ॥ "मासस्मि पव्वल्लुकं, तिष्ठि अ पव्वाइ पक्षस्मि" इति गार्थोक्तं चतुष्पर्वी सर्वधाद्यानां, किं वा लेपधाद्याधिकार्यार्थिनेति ॥ ११६ ॥ इतिप्रश्ने, उत्तरम्-द्वितीयाऽऽदिपञ्चपर्व्या उपदिष्टं संविजगतीनाथोऽस्वीर्ण-तया संभाव्यते, अस्मराणि तु आह्लादिष्वेग्यत्र दृष्टानि न स्म-र्यन्ते ॥ १५ ॥ तथा- "मासस्मि पव्वल्लुकं, तिष्ठि य पव्वाइ प-क्षस्मि" । इति गार्थोक्तं चतुःपर्वी सर्वधाद्यानां संभा-व्यते, न तु लेपधाद्याधिकार्यार्थिनेति ॥ १६ ॥ ही० १ प्रक० । पव्वइ-पर्वतेन्द्र-पुं० । पर्वतानामिन्द्रः पर्वतेन्द्रः । मेरी, सू० प्र० ५ पाठ्ठु० ।

पव्वइय-प्रव्रजित-त्रि० । पापान् प्रव्रजितः । मागपर्वी दीक्षां प्रतिपद्ये, विश० । न्यक्राराज्याऽऽदिशुद्धराश्वधने, अनु० ।

सू० । आरम्भपरिग्रहान् (दश० २ अ०) पापाक्षिका-न्ते, द्वा० २७ द्वा० । दीक्षिते, पव्वा० २ विष० । प्रतिपन्न, कल्प० १ अधि० १ क्षण । प्रगतं प्राप्तं, स्या० ५ द्वा० १ उ० । प्रव्रजने प्रव्रजितम् । प्रव्रज्यायाम्, व्य० १ उ० । सन्धिपर्वधने, स्या० २ द्वा० ३ उ० ।

पव्वइमेन्द्र-देशी-बालमयकण्टके, दे० ना० ६ धर्ग ३१ गाथा ।

पव्वइ-पार्वती-स्त्री० । शिवभार्यायाम्, "दक्षत्वायणां भवानी, सेलसुआ पव्वइ उमा गोनी ।" पाइ० ना० ३ गाथा ।

पव्वग-पर्वक-पुं० । पर्वोपेतुषु इवादिषु, आ० चू० १ अ० ।

मे किं तं पव्वगा ? पव्वगा अश्रोगविहा पत्मात् । तं जहा-

"इक्खुया इक्खुवडइ, वीरुणा तह इक्कं य मांसं य ।

मुंउं सरं य वेत्ते, तिमिरे सतपांगराखले य ॥ १ ॥

वसे वेल्ल कण्ण, कंकावंसे य वववंसे य ।

उदण कुटण विमप, कंटावल्लं य कल्लाणे ॥ २ ॥

जे यावगो तहण्णारा, सेत्ते पव्वगा । प्रभा० १ पद ।

"कालीपव्वगसंकासे ।" काली जह्वा ताभ्याः

पर्वोणि स्थूराणि ग्रथ्याति च तनूनि भवन्ति । ततः

कालीपर्वोणि जानुक्पेगाऽऽदीनि येषु तानि । संधिमध्यं,

उत्त० २ अ० । जी० । प्रक्ष० । भ० । आत्वा० । दमोऽऽ-

कृतिरुत्तं, ति० चू० १ उ० ।

पव्वजएगपक्षिव्य-प्रत्रयैकपाक्षिक-पुं० । गुरुमहाध्यायाऽऽ-

दिषु, वृ० ।

कुरु पुनरिति चेन् ? उच्यते-

पव्वजएगपक्षिव्य, उवसेपययंविहा मए ठाण्ण ।

छत्तीमातिक्केने, उवसेपययं तुवादाय ॥ ५३४ ॥

यः प्रत्रयैकपाक्षिकस्वस्य पार्श्वे उपसंपदं तान् कुलन्ध-

विग्रा प्राह्वयेयुः सा च उपसंपन्नं पर्वेष्वपि वक्ष्यमाणान्या भ-

वन्ति, तस्यां चापसंपदि पदत्रिंशद्दर्शनिकम् प्राप्तायां (सप

ठाणि त्ति) विमर्कव्यत्ययात् स्वकमासीयं स्थानमुपा-

दाय शृङ्गात्वा तेषूपसंपत्तव्यम् ।

इदमेव भावयति-

गुरुसज्जिल्लओ सज्जं, तिउ पिउ गुरुगुस्स वा भत्तु ।

अहवा कुलिव्वतो उ, पव्वजापगपक्खी उ ॥ ५३५ ॥

गुरुसज्जिल्लको गुरुणां सहाध्यायी पितृव्यस्थानीयः, स-

ज्जमेति क आभनः सप्रलक्षारो आह्लास्थानीयो, गुरुगु पि-

तामहस्थानीयो, गुरोः संबन्धी न प्राप्तशिष्य आत्मानं आह-

व्यस्थानीयः । एते प्रत्रयैकपाक्षिका उच्यन्ते । वृ० ४ उ० ।

पव्वजा-प्रव्रज्या-स्त्री० । प्रव्रजने प्रव्रज्या । महाव्रतप्रतिप-

त्ता, पक्षा० १६ विष० । (सर्वा वक्रवृत्ताऽनुपदम् 'पव्वजा'

शब्दे गता)

पव्वजो-देशी-नक्ष, शरे, बाले, मृगे च । दे० ना० ६ धर्ग

६६ गाथा ।

पव्वशी-पर्वशी-स्त्री० । कार्तिक्यादिषु, भ० ६ शः ३३ उ० ।

पव्वति (शु)-पर्वति-पुं० । स्वनाम्ना गोत्रप्रवर्तकं काश्य-

पम्लगोत्रीये पुरुषे, तदपत्येषु च । स्या० ७ द्वा० ।

पवतिहि

पवतिहि-पर्वतिथि-पुं० । पर्वदिने, अष्टमीचतुर्दश्यादौ, ध० २ अचि० ।

पवती-पार्वती-स्त्री० । शिवभार्यायां, हिमालयपुत्र्याम्, पाद० ना० ३ गाथा ।

पवतेय-पार्वतेय-पुं० । वैताह्यपर्वते, पर्वतापत्ये, विद्याधर-काये, आ० चू० १ अ० ।

पववीय-पर्ववीज-पुं० । पर्व बीजं येनां ते पर्वबीजाः । इत्वा-दिषु, आ० ४ अ० । अं० । आ० म० ।

पवय-पर्वत-पुं० । कुद्रगिरी, जं० १ वक्त० । गिरौ, स्था० ५ डा० १ उ० । क्रीडापर्वते, उज्जयिन्तवैभाराऽऽदेशे, भ० ७ श० ६ उ० । अनभिभवनीयस्थिराऽश्रयसाधर्म्यान् (मनुष्येषु) कुलपर्वताऽऽद्यः शब्दाः प्रोच्यन्ते । प्रभा० १ पद ।

पव्यपकडय-पर्वतकटक-न० । भृगुस्थाने, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । स्था० ।

पव्यय-पर्वतक-पुं० । प्रथमवासुदेवस्य पूर्वाऽऽचार्ये, ति० । निर्बुनिपितरि मधुरगरजे, पञ्चा० १४ विव० । आ० म० । नन्दपराजयाय चाणक्येन मित्राकृते हिमवन्कूटराजे, आ० म० १ अ० । तं० । अग्निकमहज्जाते इन्द्रपुरनगरराजदत्तचेटे, आ० ४ अ० । आ० म० ।

पव्ययमिह-पर्वतगृह-न० । पर्वतेषां पर्वतगृहं, आ० २ अ० ६ चू० ३ अ० ३ उ० ।

पव्ययगुरुय-पर्वतगुरुक-न० । पर्वतचट्ट गुरुणि, सूत्र० २ अ० २ अ० ।

पव्ययपाद-पर्वतपाद-पुं० । पर्वतकदेशे, आ० म० १ अ० ।

पव्ययराय-पर्वतराज-पुं० । पर्वतानां राजा पर्वतराजः । मे-री, सू० प्र० ५ पाठ० । चं० प्र० ।

पव्ययविदुग-पर्वतविदुग-पुं० । नानारूपपर्वते, व्य० ६ उ० । आचा० ।

पवराक-पर्वराक-पुं० । राहुभंद, यः पर्वराणि पाणिमास्या-ममावास्यायां च यथाक्रमं चन्द्रस्य सूर्यस्य वा उपरामं करोति । सू० प्र० १६ पाठ० ।

पवविदुग-पर्वविदुग-पुं० । मन्वलाऽऽदिभिर्दृष्टा पर्वतेषां वि-पत्तं, सूत्र० १ अ० ६ अ० ।

पवव्हिय-प्रव्ययित-वि० । पराजितं वशीकृते, आ० १ अ० २ अ० ३ उ० । प्रवर्गेण व्ययितं, सर्वस्याऽऽस्मभ्य तदा-श्रयस्यादिनि प्रकर्षार्थः । आ० १ अ० १ अ० १ उ० । गृहस्थाऽऽदिभिः परम्परतः कर्मविपाकता वा व्ययिते, आ० १ अ० २ अ० ६ उ० ।

पववाय-प्रवाजित-वि० । वेपदानेन गृहाभिः काशितं, भावे कृपस्ययः । प्रवाजने, शा० १ अ० १ अ० १ अ० ।

पववाय-म्लै-धा० । हर्षलेपे, "म्लैवापववायै" ॥ ८४॥ १८॥ इति म्लायतेः पववायाऽऽदेशः पववाय । म्लायति । प्रा० ४ पाद० । "पववाय व मुआय, सुविअं वायम्मि गिलागन्थे ।" बाह० ना० ८३ गाथा ।

पववाल-वृद्ध-धा० । अपवस्ये, "छुदणैणुम नूम-सन्नुम-ढक्रीम्याल-पववालाः" ॥ ८॥ ४॥ २१॥ इति वृद्धधानाः पववालाऽऽदेशः । 'पववाल्' । छुदयति । प्रा० ४ पाद० ।

पववालि-पुन-गिख-धा० । नगरं, "पववा रोम्बाल-पववाली" ॥ ८॥ ४॥ ४१॥ इति सवतंयेमन्मय पववालाऽऽदेशः । प-ववाल् । सावयति । प्रा० ४ पाद० ।

पववाल्लिअ-पववित-न० । "पववाल्लिअ अंउवालिअं, च स-लिलुंछुयं जाय ।" पाद० ना० ७ उ० गाथा ।

पववावखेतवामि (श) -प्रवाजनान्तेवामिन पुं० । प्रवाजन-या दीक्षयाऽन्तेवार्त्वा प्रवाजनान्तेवामि । दीक्षिते, स्था० ४ डा० ३ उ० ।

पववावणा-प्रवाजना-स्त्री० । दीक्षादाने, ध० २ अचि० । ('पववाज' शब्दे ऽनुपदेमेव सर्वो यक्ष्यन्ताका)

पववावणागिय-प्रवाजनाचायि-पुं० । प्रवाजनायाऽऽचार्यतां गते, स्था० ४ डा० ३ उ० । प्रवाजनायच्छेत्तुं गुणा, पं० व० १ द्वार ।

पववावित्त-प्रवाजितुम्-अव्य० । दीक्षापात्रनिमित्तं, स्था० २ डा० १ उ० ।

पववावेउ-प्रवाजितुम्-अव्य० । पापाद् यत्नितुमित्यर्थे, पं० चू० १ कल्प० । प० भा० ।

पववावेउज-प्रवाज्य अव्य० । प्रवाज्यां ग्राहयित्व्यर्थे, "जा-आयरेण पदेम, पववावेउज नागुवालेह ।" पं० व० २ द्वार । पववावेउ-देशी-प्रतिने, दे० ना० ६ वर्ग ११ गाथा ।

पववावि-देशी-तगहाइयस्म जोगाहाइ च नेह पववावि "संमम, उव० ६ उ० ।

पववावि-पववा-अव्य० । दिकालकृतपरम्ये, "भीममेणम्म प-आदा हिहीअदि । दिदिवाण पवुकयशोकण उवशममिदि ।" पववात् क्वः अस्म्यतल्लु । "क्वः से दा ।" ॥ ८॥ ३॥ ८॥ इति क्वमित्यने दा । प्रा० दु० ३ पाद० ।

पमउ-प्रमृति स्त्री । अस्मिन् कृत्येन निपद्ये नाचाकागताव्य-वस्थापितायाज्ञलकरतले, अनु० । "दा अतंअं पमउ, दा पमउंअं य मेइया होइ ।" जा० २ अ० ७ अ० । अं०, नं० ।

पमअ-देशी-मुगे विशेष, दे० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पमअ-प्रमज्ज-पुं० । प्रमज्जने प्रमज्जः । अभिषेक, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार । आ० म० । सातये, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । अभिषेकाय । आ० चू० १ अ० । अभिषेके, आ० म० १ अ० । नं० । उन्नतसङ्कल्पभवे, ति० चू० ४ उ० । अशस्या-तिष्ठार्थं, ति० चू० १ उ० । अभिषायाम्, चिन्तां च । पञ्चा० १८ विव० । अनुष्ठाने, आ० १ अ० १ अ० ६ उ० ।

पमज्ज-प्रमज्ज-न० । प्रमज्ज, ति० चू० १ उ० ।

पमउ-देशी-कनक, दे० ना० ६ वर्ग ११ गाथा ।

पमने-प्रशान्त-वि० । प्रकटणे सर्वोऽऽमना शान्तः प्रशान्तः । आ० म० १ अ० । शमे गते, सू० ३४ सम० । रागाऽऽदि-रहितं, दश० १० अ० । कषायनोकायां रूढकहितं, अष्ट० ३० अष्ट० । प्रश्न० । कौशरहितं, आ० १ अ० । बहिकु-

प्या शमं गते, कल्प० १ अथि० ६ क्षण। औ० । विकलीकृतक-
पायोंदये, ङा० १ भु० ५ अ० ।

पसंतगभीरासय-प्रशान्तगभीराऽऽशय-पुं० । प्रशान्ताः क्षा-
न्तिगभीरा गभीरानां भावनया आशयश्चनपरिष्कारो येषां ते
प्रशान्तगभीराऽऽशयाः । क्षमाप्रधानगभीरमतिक्रु, पं०
सू० १ सूत्र ।

पसंतचित्तमाणस-प्रशान्तचित्तमानस-त्रि० । प्रशान्तानि शमं
गतानि चित्राणि रागद्वेषाऽऽद्यनैकविधविकारयुक्तनया विवि-
धानि मानसान्यन्तःकरणानि यस्य स तथा । स० ३४ सम० ।

पसंतडिडमर प्रशान्तडिडमर पि० । अनुदितडिडमर-
मर, यत्र गण्डे विष्णा डमराणि राजकुमाराऽऽदिभूतानि दृ-
रा वा प्रशान्ताः । रा० ।

पसंतमण प्रशान्तमनस्-त्रि० । अरुहदिष्टान्तःकरणं, नं० ।

पसंतम-प्रशान्तम-पुं० । काव्यरसभेदे, अनु० ।

अथ हेतुलक्षणङांगैव प्रशान्तमसमुदाहरति-

निर्दोषमगममाहा खसंभवे जो पसंतभावेण ।

अविकारलक्षणो मो, रमो पसंतो चि त्तायवो ॥१८॥

पसंतो रमो जहा-

सम्भावनिष्ठिगारं, उवसंतपसंतमाम्मदिष्टीअं ।

ही जह भुषिणो मोहड, मुहकमलं पीवरसिरीअं ॥१९॥

निर्दोषं हिता-ऽदिशेपरहितं यमनस्नम्य यन्ममाधानं-वि-
षयाऽऽद्यैःसुकयनिवृत्तिलक्षणं स्वास्थं तस्मात्संभवे यस्य
स तथा, प्रशान्तभावेन-क्रोधाऽऽदिपरित्यागं यो भवती-
ति गम्यते, स प्रशान्तो रसो जातव्य इति घटना, स
चाविकारलक्षणो-निर्विकारताचिह्न इत्यर्थः ॥ १८ ॥ " स-
म्भाव " इत्यामुदाहरणमाधा-प्रशान्तवदने कश्चित्साधुम-
लाक्ष्य कश्चित्त्वनीरस्थितं कश्चिद्विद्वान्निद्राह-हीति प्रशान-
्तभावानिश्चयात्कः, पश्य भोः ! यथा मुनेर्मूलकमलं शा-
भनं, कथं भूतं ? स द्वावतो न मातृस्थानतो निर्विकारं विभूता-
भूतपाऽऽद्विकारग्रहितम्, उपशान्ता रूपाऽऽलोकनाऽऽ-
द्यैःसुकप्रम्यागतः प्रशान्तो क्रोधाऽऽदिद्वेषपरिहारतोऽन एव
सौम्यदीर्घवत् तत्तथा, अस्मादेव च परिवरधीकम्-उपाव-
नोराशमलत्तमीकमिति ॥ १९ ॥ अनु० ।

पसंतवाडिया-प्रशान्तवाडिता-स्त्री० । प्रशान्तं योर्ल शीलं य-
स्य तत्प्रशान्तवाडि तद्भावस्तथा । यो० । प्रशमकवृत्तिस-
न्नाने, ङा० । प्रशान्तवाडितासंज्ञं साकृच्छानां, विसभागपरि-
क्षयो बौद्धानां, शिववर्मं शैवानां, भुवाध्वा महाव्रतकाना-
म्, अमहाउष्ठानं जैनानाम् । ङा० २४ ह्रस्व ।

पसंधण प्रसन्धन-न० । सातत्येन प्रवर्तने, पि० ।

पसंस-प्रशस्य-पुं० । प्रशस्यते सर्वैरिन्द्रियैरिति प्रशस्यः । नि०
सू० १ उ० ।

पसंसंत-प्रशंसत्-त्रि० । वर्णयति, समर्थयति, सूत्र० १
भु० १ अ० २ उ० । स्तुवति, सूत्र० २ भु० ६ अ० ।
श्लाघमाने, सूत्र० १ भु० ११ अ० । आब० ।

पसंसण-प्रशंसन-न० । श्लाघायाम्, जी० २३ अथि० ।

पसंसा-प्रशंसा-स्त्री० । प्रशंसनं प्रशंसा । स्तुतौ, आब० ६
अ० । आ० । नि० सू० । श्लाघायाम्, प्रब० १४ ह्रस्व ।
उक्त० । आब० । ध० । साधुकार, आ० म० १ अ० । आब० ।
पाश्चैत्यऽऽदीनां वंदनप्रशंसा-

जे भिक्षु पासन्थं वंदेह, वंदते वा साइउजइ ।

एवं कुशीलमवसथं संसकं नित्यकाथिकं पश्यतिकं
मनाकं संप्रसारकं वा वन्दते, प्रशंसति वा । नि० सू० १३
उ० । " पसंस ति वा सज्जाज्जणुं ति वा सलाघणं ति वा
एगड्ढाणि । " आ० सू० १ उ० ।

पासन्थाऽऽदियाणं सन्वेसि इमे सामसं भवति-

एएमायसत्तरं, जे भिक्षु पसंसए अहव वंदे ।

सो आगा अणवन्था, मिच्छन्तविगहणं पावे ॥ १०३ ॥

पच्छिन्नं जणंति, संजमविराहणं च पावति ।

इमाणि पसंसणकारणाणि भवन्ति-

महाविशेषयिस्ती, दाणरुद्धं चिन्ताणु अतिस्सत्तो ।

लांगपगतो पक्को, पियवाइऽपुव्वभाभी य ॥ १०४ ॥

अणुजमत्तस्स एते सव्वे अणुणा द्दुट्ठ्वा, तम्हा मेहा-
दिपहि पसंसवयमेहि ण पसंसियव्वा, अणसु वि सत्तेसु
पासन्थाऽऽदियाणं वंदणं पडिसिज्जे ।

जतो भगति-

टियकप्पे पडिस्सो, मुहसीत्तज्जाणं वेव कितिकम्मं ।

खवगस्स या पसंसा, पडिसिद्धं पक्कपम्भयणे ॥ १०५ ॥

इमो टियकप्पो-" आचलकुहेमिय-संज्ञानररायपिडिक-
निकम्मं । वयजेट्ठुपिडिकमणे, मामं पज्जामवणकप्पे ॥ १ ॥ "
एत्थ पडिसिज्जे वंदणयं, पसंसा य सुहसीलाणं पासन्थादी-
अज्जाणं य कितिकम्मं पडिसिज्जे, कितिकम्मं वंदणयं (ण-
वगस्स ति) पासन्थादी एव, काहिकादि चउरो, एते सव्वे
खव पण्णा, इमे चैव सिरीहउभययं, एत्थ खवगस्स पसंसा
पडिसिद्धा ।

इदानीं सामर्थेणं सीयनेसु वंदणपडिस्सो कज्जति-

मूलगुण उत्तरगुणे, संथरमाणा वि जे पमासंति ।

ते होति वंदंशिज्जा, तद्धारारोवणा चउरो ॥ १०६ ॥

जो संथरतो मूलतत्तरगुणेषु सीदति, सो अवंदंशिज्जा, जं च
पासन्थादिद्वारां सर्वान्, तेहि वा सह संसर्गं करन्ति, अतो
तद्धारारोवणेषु आरोवणा, सं चउल्लु अहाल्लुवज्जेसु, अहा-
ल्लुदण पुण चउगुटे ।

गाहा-

बितियपदमणपप्पे, पसंसेते अविकोविते च अपपप्पे ।

जाणंते वा वि पुणो, भयसातव्वादिसुच्छा ॥ १०७ ॥

अणवज्जां सिन्नाऽऽदिचित्तो पराधीयत्तणतो पसंसं, अवि-
कोवितो सहा, सो वा दोसं अजाणतो पसंसं सन्धावत्तो
वि । अधवा-जाणतो वि दोसं भया पसंसं, राया सा-
तव्वा विंति, कोह परवादी इमेरिसं पक्कं कज्ज-पासन्था-
द्वयो ण पसंसंणिज्जा इति प्रतिज्ञा, अस्य प्रतिघातनं
पसंसियव्वं, दोसो ण, गच्छस्स वा उवगहकारी सो पा-
त्थाविपुरिसो, अतो गच्छुद्धा पसंसति ।

इमो वंदगस्म अवधानो विनियगादा-
वितियपदमणपञ्चके, वंदे अविचोकिंते व अप्पञ्चके ।
जाणंते वा वि पुणो, भयसातव्वादिवगच्छे ॥१०॥
पूर्वचत् ।
अहवा-उस्मग्गो भक्षति, अववादेण जदा पामत्थादियाण
शरीरणिगवाहगवेसग्गे करंति, तदा वंदणविगहये करंति ।
जतो भक्षति-

गच्छपरिस्सगद्धो, अणागयं आउवायकुमलेण ।
एवं गणाधिपतिगा, सुहमीलगवेसगा कुञ्जा ॥१०॥
आमरायदुद्धादिमु गच्छस्म वा उवगाहं करस्मति त्ति ग
च्छे वा अणागयं ति तस्मि आमादिगं कारणे अणुत्तमणवि-
आउत्ति, जस्म पामानो अस्मवत्थादिस्मंजमवुहो वा गच्छ-
निगवाहवा आ आयां, उवायकुमलेनं पुण गणाधिपतिना-
णो तदा सुहमीलान्गं गवेसग्गे करंति, जहाण वंदंति, ते
गवेसति य, ण य तस्मि अप्पत्तियं भवति ।

सा य तस्मि गवेसगा इमेहि उण्णिहि कायव्वा-
वाहि आगमणपहे, उजाण्णे देउले मपोमरणे ।
रस्यउवस्सगपत्ता, अतो जयणा इपा होति ॥११०॥

जत्थ ते गामगुगगादिमु अर्थंति, तस्मि वाहि डितां जदा
ते पस्सति सज्जानगादि या, तदा लिण वाहादि गवेसति ।
जया वा ते आगच्छति भिक्खवागियादियस्मि वा पहि-
दिट्ठानं गवेसणं करंति, एवं उज्जाणादिट्ठानं वितियवेउग-
निष्पत्तमागतो वा देउले गवेसति, मपोमरणे वा दिट्ठा-
रथाय वा भिक्खादि अहेता अभिमुदा संभिज्ज गवेसति,
कदाचित्ते पामत्थादियां वाहि दिट्ठा भणज्जा अहे पडिस्म-
यणं कदाह एह; ताहि तदायवुत्ती, यतोऽपि उवस्सये पि गम-
सि, तस्य उवस्सयस्म रहिया डितां सव्वे लिण वाहादि
गवेसति, इमा जयणा गवेसियव्वे भवति, अहवा-जयणा
इमा होति पुरिसविसेलवंदण ।

सो य पुग्गिस्सवेसो इमो-

मुक्कधुरा संपागड-डकिवे शरणकणपरिहाणे ।

सिंगावसेमपेने, जं कीरति ताग्मिं वाञ्छे ॥१११॥

संजमधुरा मुक्का जेण सो मुक्कधुरा, समत्थजगस्म पामाडणि
अकिञ्चाणि करंति जो सो संपागडकिंवा । अहवा-संजम-
किञ्चाणि संपागडदि करंति जो सो संपागडकिंवा, संपाग-
डवेवो वा मूलगुणउत्तरगुणं भवतीत्यर्थः । सो अकिञ्चे ए
डिसेवणतो वेव वग्गकणपञ्चट्ठो वग्गकणपरिहाणत्तणो
वेव इव्वलिंगावसेसो दव्वलिंसे से अपागवने लिंसे मेमे
सव्वे परिवसे, मात्राशब्दां लक्षणवाची, पञ्चजालक्षणं द्रव्य-
लिङ्गमात्रमित्यर्थः । ता तस्मिं दव्वलिंमत्तं जाग्मिं वंदणं
कीरति तास्मिं सुणसु ।

गाहा-

वायाएँ णमोकारो, हथेण य होइ सीमनमणं च ।

संपुच्छणुत्तरणं हो-भवंदणं वंदणं वावि ॥११२॥

वाहि आगमणपहादिपसु ठाणुमु दिट्ठस्म पामत्थादिय-
स्स वायाए वंदणं कायव्वं, वेसगा त्ति भवति । वि-
सिद्धतरे उगमसभावे वायाए हथेण च अंजलिं करेति

अतो वि विसिद्धतरउगमतरसभावेस्स वा दो वि एते क-
रंति, ततियं च सिग्गण्णामं करंति, ततो विसिद्धतरे ति-
णि वि काउं पुरिट्ठितो भत्ति पिव दग्गिंसेतो मरीरं वट्ठमाणीं
पुच्छति, ततो विसिद्धतरस्म पुच्छिता खणभत्ते पञ्चवा-
सेतो अर्थंति । अथवा-पुरिमविसं पाणिऊण उच्छोभयं-
दणं देति-" इच्छामि स्वामसमणो वंदितं जावणिज्जाए
निर्मादियाण निविहेण पयं उच्छोभवंदणं ।" अहवा-पु-
ग्गिस्सवेसं गाउं पुग्गं वाग्मसावने वंदणं देति ।

ते य वंदणविसंपकारणा इम-

परियायपग्गिपुग्गिं, मेत्तं कालं व आगमं गवा ।

कारणजोते जाते, जहाहिं जस्म जं जाणं ॥११३॥

वंभेग्गमभग्गं वि रोसितो दीहो परियाआ वेसुत्तरगुण-
हि सीदति, परिमा परिचारे, सो संजमविणीतो भूनु-
त्तरगुणंमु उउज्जा, पुग्गिंसे गयादि दिक्खिता वहुसमेतो
वा पवयणभावसो वेत्ते पामत्थादिभाविंयं, तद्गुणगहि
तस्म वसियव्व, आमकाले जो पामत्थां स गच्छवज्जाउ-
णं करंति, तस्म जहाहिं सकारं कायव्वं, आगमं मे सुत्तं
अन्थि, अन्थे वा मे पणवति, चानिग्गणं प्रदावुत्तमित्यर्थः ।
कारणा कुलादिया पदमज्जानशहं प्रकारवाची, विनिआ
जातसहो उप्पणवाची, जस्म पुग्गिस्म जं वंदणं अहिं
ते कायव्वं । चेदगाह-जोगमगहणं निग्गय्यं, पुग्गस्सं या ।
आचार्य आह-मा निग्गय्यं । कहं ? भवति-अपि जं
कण्णिउत्ते अमुद्धाणासणविस्सममणभत्तवत्थादिपदानं तं पि
सव्वं कायव्वं, पयं जोगमासहणं गहितं ।

गाहा-

एयाइँ अकुव्वंतो, जहाहिं अहिंदेमिणं मग्गे ।

न भवइ पवयणभवी, अर्भत्तिमेतादिया दोसा ॥११४॥

एयाइँ नि वायाए णमोकारमादियाइँ नि परियायमादि-
याणं पुग्गिस्सं अहिंदेति एव मग्गे डियाणं जहाहिं वंदणा-
ऽऽदिउवचारं अकरंताणं णो पवयणे भत्ती कया भवति वं-
दणाऽऽदिउवचारं अकरंत्तस्म आणाऽऽदिया वेसगा, वउलहं
च मे पच्छिंसे ॥ ति० चु० १३ उ० ।

पमसावयण-प्रशंसावचन-न० । श्लाघावचने, यथा रूपयती
स्त्री । आत्रो १ अत्रो १ चु० १ अत्रो १ उ० ।

पममिय-प्रशंसित-प्र० । श्लाघिते, उक्त० १४ अ० । सं-
स्तुते श्लाघिते, स्था० ४ उ० ३ उ० । तीर्थकराऽऽदि-
भिः श्लाघितं, उक्त० १४ अ० । आत्रो १ ।

पमज्जण-प्रसज्जन-न० । प्रसङ्गे, ति० चु० १ उ० ।

पमज्जणा-प्रसज्जना-स्त्री० । भोजिकाघाटिकाऽऽदिप्रसङ्गपर-
स्मरणायाम्, चु० १ उ० ३ प्रक० । प्रायश्चित्तवृत्तौ, चु० १ उ०
२ प्रक० ।

पमञ्ज-प्रसज्ज-अव्य० । प्र-सह-ल्यप० । हठादिद्वये, "सहं
वयमाणास्म पमञ्ज दाकणं ।" प्रसङ्ग प्रकटमेव, यावत् वृत्त-
तः सतोऽप्यो मोलमन्त्रकारणभूतो वा संयमः स यद् परि-
होयते ध्येयमुपयाति । सूत्र० १ शु० २ अ० २ उ० ।

पमद-प्रशुट-त्रि० । कर्पणेण शंड, दश० ५ अ० १ उ० । सूत्र० १

प्रसन्न-त्रि० । "विक्रीयमाणं पसटं रपणं परिकल्पितं ।"
हठार्तिवत्यर्थे, दश० ५ अ० १ उ० ।

पसदिल-प्रशियल-त्रि० । प्रश्लथे, शिथिलवस्थेन, औ० । अ-
एदे, आ० । अ० । "पसदिलमपुत्रं अगिरायं च ।" आ० ।

पसम-प्रसन्न-त्रि० । स्वच्छे, औ० । कालुष्यरहिते, अए० ।
विकाररहिते, उत्त० १८ अ० । "पसन्ते न तदा मणौ ।"

उत्त० १८ अ० । सूत्र० । द्वाष्टाऽऽदिद्रव्यजन्यायां मनःप्रसन्नि-
हेतां सुगमाम्, विपा० १ ध्रु० २ अ० । नि० । "मज्जं च स्मिधुं च

पसन्ते च आत्मापमार्णां विहरद् ।" (स्त्री०) उत्त० ५४ औ० जी०
पसमचन्द्र-प्रमन्नचन्द्र-पु० । जम्बूद्वीपेऽपर्वतदेहे प्रसिद्ध-

नगरराजं, यच्छासितनगरज्ञो धनः सार्धवाहः सार्धेन ध-
र्मोपायमूर्तान् नैत्या मागे वृद्धिदाने निरयथाऽऽहाराऽलभतः

विद्यतः पुनं प्रतिताप्य तांशकपे सप्राजयन् । आ० क०
१ अ० । यस्य प्रमन्नचन्द्रस्य सूनः वज्रजडश्रीयावधपुत्र-

सुविधजन्मसहजानो महीपरे नाम जातः । आ० क० १
अ० । श्रीगान्तिके प्रवर्जिते राजर्षिभेदे, आ० क० ।

तच्छात्रिभयम्-

"क्षितिप्रतिष्ठितपुत्रं जगद्भित्तप्रतिष्ठितम् ।

प्रमन्नचन्द्रस्तत्राऽऽसी-नृपिथीपाकशायनः ॥ १ ॥

श्रीधरः समयाचार्यान्, तत्र ननुमगन्तुम् ।

ध्रुवा धर्मं प्रवृद्धः सन्, सुते राज्यं स्वयंशयन् ॥ २ ॥

प्रवृत्त्याऽऽहारं सति हः स गीतायां भवमूर्तिः ।

अन्यदा जितकल्पे स, प्रतिपिच्छुर्महासुते ॥ ३ ॥

समर्पितार्चनाभिः स्व, भाषयन् धर्मतत्त्ववित् ।

राजयुधे श्मशाने स, कार्यान्तमेषं तस्थिवान् ॥ ४ ॥

तदा तमोर्गिपुर्वीर-स्तत्रापि समयासरन् ।

वन्दार्कनिर्यथो लोकः, कोकवप्रीतमानसः ॥ ५ ॥

क्षितिप्रतिष्ठितास्तत्रा-ऽऽसीनां ही च वर्णमवर्ष ।

प्रमन्नचन्द्रराजर्षि, दृष्ट्वा मार्गसमीपगम् ॥ ६ ॥

एकाऽभारिपट्ट दृष्टः सन्, धन्याऽऽसीमा प्रभुरेव नः ।

राज्यलक्ष्मीं पतिव्यज्य, स्वीचकार तपःश्रियम् ॥ ७ ॥

क्षितीयः स्माऽऽह धन्यत्वं, कुतोऽमुष्य महासुतेः ।

याऽसंज्ञानवलं पुत्रं, कुत्वा राज्यं प्रदीद व्रतम् ॥ ८ ॥

वराकः सोऽपुना हिमो, दायदिः परिभूयते ।

उपदुते पुनं लोकाः, दुःखं यदुत्पास्यते ॥ ९ ॥

तदद्रष्टव्य एवाय-मित्याकश्याऽकुपस्सुतिः ।

दृष्ट्वा पुत्रं मयि सति, दुर्द्वीरपकराणि कः ॥ १० ॥

तदयं तत्र मनसा, स यथो विस्सृतवतः ।

हस्यध्वरथपादाति-सैन्यानि समताहयत् ॥ ११ ॥

महासन्ग्राममार्गं, रौद्रध्यानवशंवदः ।

सर्वहं वैरिणोऽनैकान्, शल्यभक्षोऽविहेतिभिः ॥ १२ ॥

अत्रान्तरं प्रभुं नन्ते, श्रेणिकः धमाधुरीयवान् ।

स दृष्ट्वा तमवनिद्रे, कार्यान्तमधरं सुनिम् ॥ १३ ॥

ते नैवदपि दृष्ट्वाऽपि, स पुनः समभावयत् ।

श्रेणिकाऽक्षिन्तयन्नुते, शुक्रध्याने स्थितोऽस्यसौ ॥ १४ ॥

ततः श्रीश्रेणिको वीरः, नत्वाऽगालीजगत्यभो ।

प्रसन्नचन्द्रराजर्षि-योदध्यानो मया नतः ॥ १५ ॥

तत्र काले स वेत्सुर्ध्या-सत्य जायते का गतिः ।

भयाय भगवान् वीरः, सप्तम्यामवती गतिः ॥ १६ ॥

तच्छ्रुत्वा श्रेणिको दृष्ट्वा, हा किमेतन्मया श्रुतम् ? ।

अत्रान्तरंऽस्य राजर्षेः, संप्रामाऽऽरूढवेतसः ॥ १७ ॥

प्रधानरिपुलेकं, युध्यमानस निर्वयम् ।

निष्ठो गतानि शस्त्राणि, शिख्याणि कर्ं स्यधान् ॥ १८ ॥

हनन्ते हनिष्यामि, हताः सर्वेऽपरेऽन्यः ।

यावन्पश्ये मौलिं स, तावद्रेऽस्ति लुब्धितम् ॥ १९ ॥

ततः संवेगमापन्नो, राजर्षिर्दधिव्यानिदम् ।

आः किं चक्रे मया धिग धिग, विराडं प्रथमव्रतम् ॥ २० ॥

शुद्धध्यानपरिणामः, स्वं निन्दन्नतिचारिणम् ।

ततो यजानि कर्माणि, मनसैव क्षिपेस्तदा ॥ २१ ॥

श्रेणिकः पुनःप्राप्ता-न्म राजर्षिः प्रभोऽपुना ।

यादृध्यानाऽस्ति तवैव, कां गतिं ननु यास्यति ? ॥ २२ ॥

साम्युचं संप्रति सुतो-ऽनुत्तरं पु सुगं भवेत् ।

अथावे श्रेणिकः स्वामिन् !, पुनमन्यस्यरूपि किम् ? ॥ २३ ॥

किमन्यथा मयाऽज्ञायि, स्वास्याह न मयाऽन्यथा ।

ऊचं त्वयाऽन्यथाश्रविःश्रेणिकः स्माऽऽह तत्त्वधम् ॥ २४ ॥

स्वाम्यधोवाच तच्छ्रुत्वा, सर्वे श्रेणिकमुभूतम् ।

प्रमन्नचन्द्रराजर्षेः, पाश्वेऽभूद् दुर्दुर्भवेति ॥ २५ ॥

द्वेः कलकलशब्दकः, राजोचं किमिदं प्रभो ! ? ।

स्वास्याह तस्य राजर्षेः, शुभध्यानाऽऽत्मनोऽपुना ॥ २६ ॥

कुर्वन्ति कल्लापसो, महिमानं सुगमम् ।

दृष्टान्तो-भूतदेकाऽय-सुवर्गं द्रव्यभावयोः ॥ २७ ॥ "

आ० क० १ अ० । आ० म० । आ० चू० । तवाहीटीका-

कृतोऽभयदेवर्षेः शिष्यः, उमास्वातिवाचककृतसिद्धिप्रयो-

गप्रथस्य टीकाकृत आचार्यः च । जै० १० ।

पुनः-प्रमन्न-त्रि० । आसक्रे, दश० २ अ० । तत्परं, ग० २

अधि० । आचा० । रा० ।

पसति-प्रसत्ति-स्त्री० । प्रसदि, अर्द्धादिगुणबहुमानेन शुभ-

रूपतायाम्, विश० । नि० चू० ।

पसत्य-प्रशस्त-त्रि० । "सत्यं धोऽनमस्तस्तमेव" ॥ ८ । २ ।

४५ । इति सत्यस्य त्वः । प्रा० २ पाद । प्रशमाऽऽस्पदीभूते, जी०

३ प्रति० ४ अधि० । स्मृते, दश० १ अ० । व्य० । अष्टे, नं०

शोभने, आ० म० १ अ० । प्रयो० तं । मूलदे, स० । औ० । रा० ।

अतिप्रशस्ते, जी० ३ प्रति० ४ अधि० । औ० । लक्षणपेते, क-

ल्प० १ अधि० २ क्षण । रा० प्रशंसते, स्या० । प्रश० । इलाधिने,

शंसु स्तुताविति वचनात् । स्या० ५ डा० १ उ० । आ० ।

प्रश० । पवित्रं, विश० । प्रशंसितं, स्या० ५ डा० ३ उ० । सा-

मायिकं, तस्य मोक्षसाधकत्वेन प्रशस्तव्यात् । आ० म० १ अ० ।

पसत्यकार्याविरण्य-प्रशस्तकार्याविरण्य-पुं० । विनयभेदे, स्या०

७ डा० । (वक्रव्यतां विणयं शब्दे वचयामि)

पसत्यकारण-प्रशस्तकारण-न० । तीर्थकरगुहातप्रत्युपज्ञा-

कारणं, नि० चू० १ उ० ।

पसत्यभाषोवउत्तया प्रशस्तध्यानापयुक्ता-स्त्री० । प्रशस्त-

ध्यानं धर्मशुक्राऽऽलितक्षणशुभास्यवयुक्तानोपयुक्ता संपन्न-

ता प्रशस्तध्याने चोपयुक्ता दत्तावधानता प्रशस्तध्यानापयु-

क्ता । धर्मशुक्रध्यानधारितायाम्, "पन्ना महव्ययचचारणा

पसत्यभाषोवउत्तया ।" महाप्रज्ञाचचारणं कुर्वता शुभवतो

वा नियमादत्यन्तरशुभप्रत्यनसंभवात् । पा०

पसत्थतिवलि

पसत्थतिवलि-प्रशस्तत्रिवलि-न० । प्रशस्तस्तिवलि वल्यो
लखा यत्रैतन् प्रशस्तत्रिवलि । त्रिरंखायां कटौ. कल्प० १
अधि० २ क्षण ।

पसत्थदाहला-प्रशस्तदौर्हदा-स्त्री० । अनित्यमनोऽप्यायम-
न्तर्वन्ध्याम्, कल्प० १ अधि० ४ क्षण । भ० ।

पसत्थमणविणय-प्रशस्तमनोविनय-पुं० । प्रशस्तः शुभा म-
नसा विनयनं विनयः, प्रवर्तनमित्यर्थः । प्रशस्तमनोविनयः ।
विनयभेदे, " पसत्थमणविणय सत्त्वविहे परगुणे । तं जहा-
अपावण, असावजे, अकिरण, निरुवकं, अगुहकं, अ-
च्छविकं, अभूयाभिमेकमणै । " स्था० ७ डा० ।

पसत्थरूप-प्रशस्तरूप-त्रि० । मनोरमे, कल्प० १ अधि० २ क्षण ।

पसत्थलक्षण-प्रशस्तलक्षण-त्रि० । प्रशस्तानि शोभनानि
लक्षणानि यस्य सः । शुभविह्वले, रा० ।

पसत्थवद्विणय-प्रशस्तवाविनय-पुं० । विनयभेदे, स्था०
७ डा० । (वक्रव्यता 'विणय' शब्दादवगतव्या)

पसत्थविहगइगाम-प्रशस्तविहायगतिनाम-न० । विहा-
यागतिनामकर्मभेदे, यदुद्याजन्तोः प्रशन्ता विहायागति-
र्भवति, यथा हन्ताऽऽनाम् । कर्म० ६ कर्म० । उक्त० ।

पसत्थार-प्रशस्त-त्रि० । अनुशासक, मनोदाकारिणि तमा-
नायके, सभ्ये च । सूत्र० २ ध्रु० २ अ० । स्था० । सभ्या वा
तस्माद् द्विष्टादुक्तकाहा दायः, प्रतिवादिना जयदानलक्षणां
विस्मृतप्रमयप्रतिवादिनः प्रमेयस्मरणाऽऽदिलक्षणा वा । प्र-
शस्तद्वयभेदे, धर्मशास्त्रपाठके, श्री० । आच० । लम्बाऽऽचा-
याऽऽदी, स्था० ३ डा० १ उ० । आच० ।

पसत्थालवण-प्रशस्तालम्बन-न० । प्रशस्तज्ञानाऽऽनुपकार-
कमालम्ब्यते इत्यालम्बनम् । प्रबुद्धिनिमित्तं शुभाध्यवसाने,
आच० ४ अ० ।

पसन्ना-प्रसन्ना-स्त्री० । मदिगयाम्, " कार्यवरी पसन्ना,
हाला नह वारुणी महरा । " पाठ० ना० ६४ गाथा ।

पसपण-प्रसपक-त्रि० । प्रकपेण सपति गच्छन्ती प्रसपकः ।
गमके, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

पसम-प्रशम-पुं० । कपायाभावे, अष्ट० २७ अष्ट० ।

प्रश्रम-पुं० । प्रकपेण श्रमः प्रथमः । स्वपरममयतप्राधिग-
मरूपे स्वेदे, आच० ४ अ० ।

पसमर-प्रशमर-पुं० । उमास्तिनिवाचकर्णसंदब्धे प्र-
त्यविशेषे, ग० १ अधि० । संप्रा० ।

पसर-प्रशर-पुं० । चिसुराऽऽव्यचतुष्पदपञ्चविशेषे, प्रश्न०
१ आश्र० द्वार ।

प्रसर-पुं० । प्रसन्ने, क्षा० १ ध्रु० १ अ० ।

पसरिअ प्रसृत-त्रि० । विस्तारमुपगतं, श्री० । " उवेल्लं पस-
रिअं पयल्लं च । " पाठ० ना० १८६ गाथा । जातप्रसरे,
क्षा० १ ध्रु० १ अ० । " लक्ष्यपसमयं देह । " स्था० ४ डा०
२ उ० ।

पसरेहा देशी किञ्जल्के, दे० ना० ६ वर्ग १३ गाथा ।

पसव-प्रसृ-धा० । पुत्राऽऽदिजनने, " उवर्णस्यावः " ॥ ८ । ४ ।
२३३ ॥ इति सूत्रेणाकारस्यावादेशः । ' पसवइ ' । प्रसृते ।
प्रा० ४ पाद ।

प्रसव-पुं० । पुत्राऽऽदिजननि, क्षा० १ ध्रु० २ अ० । सूक्ष्मसु-
मनसि, दश० १ अ० । प्रश्न० । पुण्ये, " कुसुमे पसवं पस्यं
च । " पाठ० ना० १३६ गाथा ।

पसवडक-देशी-विलोकने, दे० ना० ६ वर्ग ३० गाथा ।

पमाय-प्रसाद-पुं० । तडिपयभक्तिवदृमानयशे उच्छलितवि-
शिष्टकर्मलयेपशमभावे, प० सं० ४ द्वार । मनःप्रसन्नौ, जी०
३ प्रति० ४ अधि० । प्रसन्नतायाम्, सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।

पमायपंढि (रा)-प्रसादप्रेतिन-त्रि० । प्रसादां यं यदन्य-
सद्भावंऽपि मामादिशन्ति गुण इति प्रलितुमानोचित्यनु-
शीलमस्येति प्रसादप्रेती । गुरुणा स्नेहप्रेतगुशीलि, उक्त०
१ अ० । आतुरप्रसादार्थं वा गुरुपतितायाभिलाषणि, । उक्त०
पाठ० १ अ० ।

पसार-प्रसार-पुं० । उत्तरांगेऽप्यसौ, ध्रु० २ अधि० ।

पमारण-प्रमारण-न० । अह्वानां विनये, आच० ४ अ० ।
प्रव० । आ० म० । संयागविभाग्यपत्नौ अवयवानासृज-
त्वसंपादने कर्मभेदे, सम्म० ३ काण्ड । आ० च० ।

पमारय-प्रमारक-त्रि० । विस्तारके, सूत्र० १ ध्रु० २ अ०
२ उ० ।

पमारिय-प्रमारित-न० । नावितनकरणं, दश० ४ अ० ।
रा० । प्रलम्बाकृतं, उक्त० १२ अ० । विशे० ।

पमार्माण-प्रमारयन्-त्रि० । हस्ताऽऽदीनययवान विनिव-
र्त्तमाने, आच० १ ध्रु० ४ अ० ४ उ० ।

पमाहण-प्रमाधन-न० । मगडने, क्षा० १ ध्रु० ३ अ० । भ० ।

पमाहणयम-प्रमाधनगृहक-न० । मगडनाऽऽलये, यत्राऽऽग-
त्य स्य परं च मगडयन्ति । जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।
ग० । ज० ।

पमाहा-प्रमाहा-स्त्री० । शाव्यांशे, दश० ६ अ० २ उ० । ज० ।
सम्म० । श्री० ।

पमाहिअ प्रमाधित-त्रि० । " टिपिडिक्किअ-विचिज्जिअ-नि-
चइअ-पमाहिअइ मंडिअइ । " पाठ० ना० ८४ गाथा ।

पमाहिआ-प्रमाधिका-स्त्री० । मगडनकारिण्यां दास्याम्,
भ० ११ श० ११ उ० ।

पमाहेमाण-प्रमाधयन्-त्रि० । पालयति, नि० १ ध्रु० ४ वर्ग १
अ० । श्री० । स्था० । सूत्र० ।

पमिअ-देशी-पुगकले, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पमिअंत-प्रमादन्-त्रि० । " पानीयाऽऽदिपित्तं " ॥ ८ । १०१ ॥

इतीकाम्य न्हयः । मनसा हृष्यति, प्रा० १ पाद ।

पमिडि-न० । सुवर्णे, " हेमं कण्यं चामीअ-अं पमिडि च
नर्वाणं । " पाठ० ना० ४० गाथा ।

पसिदिल-प्रशिथिल-त्रि० । प्रश्लथे, पं० व० २ द्वार । “प-सिदिलभूषणा” प्रशिथिलानि भूषणानि दुर्बलत्वाद् यस्याः सा तथा । प्र० ६ श० ३३ उ० ।

पसिण-प्रश्न-पुं० । परस्परलाभालाभाऽऽदिप्रच्छन्ते, घ० ३ अ-धि० । पा० । औ० । संशयाऽऽपन्नस्य निःसंशयार्थं गुरुप्रच्छन्ते, विशे० ।

अथ प्रश्नमाह-

पण्डो उ होइ पसिणं, जे पासइ वा सयं तु तं पसिणं ।
अंगुदुच्छिद्रपदे, दृष्यन् अमितायकुङ्कई ॥४१३॥

प्रश्नस्तु देवताऽऽदिपृच्छारूपः “पसिणं” भग्यन्त । यद्वा यत् स्वयमात्मना तुशब्दादन्वेष्यति तत्रस्थाः पश्यन्ति, तत् “प-सिणं” प्राकृतरीत्याऽभिधीयते । किं तदित्याह- (अंगुदु उच्छिद्र-न्ति) कंसाराऽऽदिमन्त्राणोत्पद्यन्ते पदे प्रतीतेः दृष्यन्ते आदर्शे, अस्मै स्वप्ने, नोप उदके, कुण्डे भिन्नौ, आदिशब्दा-ङ्गादौ वा यदेवताऽऽदिकमवतारो पृच्छन्ति पश्यति वा स प्रश्नः । यदि वा-“कुङ्कई” इति पाठः । तत्र च कुङ्कः प्रशान्तौ वा यथाविधकल्पविशेषोपात्तश्च स प्रश्न इति । वृ० १ उ० २ प्रक० । नि० चू० । आत्मा० । (मागे यादृशान् प्रश्नान् कुर्यात् यादृशान् वा प्रश्नान् पृच्छेत् न व्याकुर्यात्तथा ‘विहारे’ शब्दे)

पसिणाविज्ञा-प्रश्नविद्या-स्त्री० । यकामिः लोमकाऽऽदिषु दे-वताऽऽधिकारः कियन्ते तान् विद्यासु-स्था० १० डा० ।

पसिणोहीलया प्रश्नहेलिका स्त्री० । शब्दाध्वनिं च ध्वनं, त-द्रचने चतुष्पाटितमा कला । कल्प० १ अधि० ७ क्षण ।

पसिणापसिण-प्रश्नाप्रश्न-पुं० । स्वल्पविधया कथितस्यान्य-स्मै कथने, घ० ३ अधि० । वृ० ।

प्रश्नाप्रश्नमाह-

पसिणापसिणं मुमिणं, विज्जासिद्धो कहेइ अस्सप ।

अहसा आईखिणिगा, धंदिपसिद्धं परिकहेइ ॥४१४॥

यत् स्वप्ने अवतारिण्या विद्यया विद्याधिष्ठाय दे-यतया शिष्टे कथितं सदन्यस्मै कथयति । अथवा- “आईखिणिगा” डोम्बी, नस्याः कुलदेवतं धगिदकयत्तो ना-म पृष्टे सन् कथं कथयति । सा च तेन शिष्टे कथितं सदन्यस्मै प्रच्छकाय शुभाशुभाऽऽदि यत्परिकथयति एष प्र-आप्रश्नः । वृ० १ उ० २ प्रक० । व्य० । पं० व० । आव० । नि० चू० ।

पसिणापयण-प्रश्नाऽऽयतन-न० । आदर्शप्रश्नाऽदेराविष्कर-णं, यथावस्थितप्रश्ननिर्णयने, लौकिकानां परस्परव्यवहारे, मि-थ्याशास्वगतसंशये वा प्रश्ने सति यथावस्थितार्थकथनद्वारेण निर्णयने, सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।

पसिद्ध-प्रसिद्ध-त्रि० । प्रकर्षेण सिद्धं प्रसिद्धम् । साधनीयाव-स्थामपत्तिने, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १ उ० । प्रख्याते, प्रश्न० १ संब० द्वार ।

पसिद्धि-प्रसिद्धि-स्त्री० । प्र-सिध-क्लिन् “अतः समुद्रयादौ वा” ॥ १ । ४४ ॥ इति वाऽऽर्दीर्घः । प्रा० १ पाद । आक्षेप-परिहारे, आ० म० १ अ० । अनु० । उत्तरपदे, विशे० । “त-
६०४

तो निजश्रो पसिद्धिः ।” आप्तपानन्तरं निर्णयः प्रसिद्धिः । वृ० १ उ० १ प्रक० ।

पसिस्स-प्रशिष्य-पुं० । शिष्यस्याऽपि शिष्ये, आ० म० १ अ० ।

पसु-पशु-पुं० । पश्यति प्रसूयते वा पशुः । अजैकहस्त्यश्व-गोमहिष्यादिकं, उत्त० ६ अ० । सूत्र० । स० । पं० व० । तिर्यग्यनिजं जन्मो, घ० ३ अधि० । आत्मा० । स्था० । उत्त० । सूत्र० । आ० म० । आव० । छगलकं, अजमात्रं, अनु० । प्र-व० । पशुमाहश्यान् कर्तव्याकर्तव्यविवेकरहिततया हिताहि-तप्राप्तिपरिहारशून्यत्वात् तथाविधं मूलं, सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० २ उ० ।

पसुजाइय-पशुजातीय-त्रि० । दम्भवादी, स्था० ५ डा० २ उ० । सूत्र० ।

पसुत्त-प्रसुप्त-त्रि० । “अतः समुद्रयादौ वा” ॥ ८ । १ । ४४ ॥

इति सूत्रेणाऽऽर्दीर्घो वा । प्रा० १ पाद । निद्रां गते, आनु० ।

पसुत्तविगम-पशुत्तविगम-पुं० । पशुत्वमन्त्रं तस्य विगमोऽ-पगमः संवेधा निवृत्तिः । अज्ञानध्वंस, रा० १६ विव० ।

पसुत्ति-प्रसुप्ति-स्त्री० । तस्याऽऽदिविदारणेऽपि चेतनाया असं-चित्तवृत्तौ पाये, पि० ।

पसुधम्म-पशुधर्म-पुं० । मात्रादिगमनलक्षणे पश्वाचारं, दश० १ अ० ।

पसुपाल-पशुपाल-पुं० । अजाऽदिपशुकलं, घ० २० १ अधि० १ गुण । उत्त० । (पशुपालपदान्तः ‘धम्मरयण’ शब्दे चतु-र्थमागे २७२६ पृष्ठ गतः) ।

पसुवह-पशुवध-पुं० । पशुहिंसायाम्, सूत्र० १ ध्रु० ५ अ० १ उ० ।

पसुभक्त-पशुभक्त-न० । राजादिना पशुभ्यां वित्तिर्यमाणे आ-हारे, नि० चू० ८ उ० ।

पसुभूय-पशुभूत-पुं० । पशुकल्पे, यथा हि पशुराहारभयैषु-नपरिग्रहाभिन्न एव केवलमसर्वपि सत्पुष्टानरहितत्वात्पशु-कल्पः । सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० २ उ० ।

पसुमेह-पशुमेध-पुं० । अश्वमेधे, आ० म० १ अ० ।

पसुमंघाय-पशुसंघात-पुं० । गवादिपशुवर्गं, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

पसुमंसत्त-पशुसंमृक्त-त्रि० । गवादिभिः संसंमृक्तं, स्था० ६ डा० ।

पसुअ-प्रसूत-न० । कुसुमे, “कुसुमे पसवं पसूअं च” । पाल्-ना० १३६ गाथा ।

पसूइ-प्रसूति-स्त्री० । उत्पत्तौ, नि० चू० २० उ० । आ० म० । प्रति० । विशे० ।

पसूइत्ता-प्रसूय-अव्य० । उत्पाद्येत्यर्थे, सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।

पसुन-देशी-न० । कुसुमे, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पसूय-प्रसूत-त्रि० । जाते, सूत्र० १ ध्रु० १० अ० । आत्मा० ।

रा० । आ० म० ।

पसेदि-प्रश्रेणि-स्त्री० । तथाविधविदुज्जाताऽऽदेः पक्षेर्विनि-

गतायां पक्ष्णी, आ० म० १ अ० । जी० । रा० ।

पसेणइय-प्रसेनजित्-पुं० अथवापिंशीजानां पञ्चादशानां पञ्चमं कुलकरः स्था० ७ अ० । जं० प्रश्न० । कल्प० । आ० म० । प्रति० । हावय्यां तन्मयीमन्थकृष्णं धीरायां जाते स्वनामक्याते पुत्रे, स चारिष्टं नैमरतिः प्रव्रज्य शत्रुञ्जयनशंनत मृतस्सिद्ध इत्यन्तकृद्दशानां प्रथमं वर्गं प्रष्टुमऽप्ययं सूचितम् । अन्० १ ध्रु० १ वर्ग १ अ० । स्था० । राजनगरमहागजं श्रेण-कमहाराजपतिरि, नं० "आसीन्पुत्रं राजयुद्धं, महागजः प्रसेनजित् । श्रेणकस्तस्य पुत्रोऽभूत्, राजलक्षणांस्ततः ॥१॥" आ० क० १ अ० । आ० । येन राजयुद्धनगरं निवासितम् । आ० ४ अ० । आ० क० । आ० चू० ।

पसेय-प्रसेक-पुं० । अधिकनिष्ठायप्रवृत्तौ, "प्रसेकः सदनं भ्रमं" इत्येतांति अजीर्णकार्याणि । ध० १ अधि० ।

पसेयग-प्रसेचक-पुं० । कौत्थलके, दैवी, स च ऊर्ज-मपाटितेनापनीतमस्तनके निकर्षितचर्मोन्मेषनिर्वास्था-तिकचर्वणापरचर्ममथस्थिमालकस्पर्शितापानच्छिद्रेण सं-कीर्णमुक्षीकृतम्रीवाऽनर्विवरेणाजापशोभ्यन्तस्य शरीरेण निष्पन्नश्चममेयः प्रसेचकः कौत्थलकः प्राप्या यवनेजलभागड-तया व्यवहार्यते । पिं० ।

पसेवञ्च-देशी-ब्रह्मणि, दे० ना० ६ वर्ग २२ गाथा । पाइ० ना० । स० । कल्प० ।

पस्ट-पट्-पुं० । "ट्टपठः स्टः" ॥ ८ । ४ । २६० ॥ इति हिक्क-स्य द्वयसकाराऽऽकान्तः स्टः । वस्त्रे, प्रा० ४ पाद ।

पस्त-ट्टय-त्रि० । दशनयेयं, स्था० ।

चउहमेगसरीं नो पस्मं भवइ । तं जहा-पुडवीकाइया-णं, आठकाइयाणं तेउकाइयाणं वणस्सइकाइयाणं ॥

(नो पस्मंति) चतुषा नो इष्टयमिति सूच्यन्वात् । कश्चिन्न सुप-स्मं नीति पाठः । तत्र न सुखदृश्यं न चतुषा प्रत्यक्षदृश्यमनुमा-नाऽऽतिभिस्तु इष्ट्यमर्ण्यार्थः । बादवायूनां तथा सूच्यमाणां पञ्चानामपि यदेकमेकं वाऽदृश्यमिति चतुर्णामित्युक्तं । वन-स्पतय इति साधारणा एव प्राह्याः, प्रत्येकशरीरस्यैकस्यापि दृश्यत्वादिना । स्था० ४ डा० ३ उ० ।

पस्मंत-पडयत्-त्रि० । पर्यालोचयति, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० ।

पस्मयवत्तण-प्रश्रवत्-न० । विनयनप्रतापाम्, सूत्र० २ ध्रु० १ अ० ।

पह-पथ-पुं० । मार्गे, विशे० । अनु० । स्था० । प्रश्न० । रा० । पथिभित्तिशब्दपर्यायस्य पथशब्दस्यादन्तस्य देशान्ता । स्या० । प्रश्ना० । आ० म० । "ममो पंथो सरणी, अद्वानं व-लिणी पहां पययी ।" पाइ० ना० ५२ गाथा ।

पथिन्-पुं० । मार्गे० । पथिपृथिवीप्रान्तधुम्भूपिकहर्द्रावि-भीतिकेचत् । ॥ ८ । १८८ ॥ इति इकारस्याकारः । प्रा० १ पाद । सामान्यमार्गे, कल्प० १ अधि० ५ क्षण ।

पहएल्ल-देशी-पणके, दे० ना० ६ वर्ग १८ गाथा ।

पहंकरा-प्रभङ्करा-स्त्री० । स्वनामक्यानायां सूर्याप्रमह्वयाम्, ज्ञा० २ ध्रु० ८ वर्ग ४ अ० ।

पहंनण प्रभञ्जन-पुं० । पवने, "अणिलो गंववहो मा-रुओ ममीरा पहंजणो पवणो ।" पाइ० ना० २५ गाथा । स० । कल्प० ।

पहकर-प्रहकर-पुं० । समूहे भ० ए श० ३३ उ० अन्त० । नि-करं, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । संघाते, रा० । विपा० । जं० । औ० । जी० ।

पहट्ट-पहट्ट-त्रि० । प्रमुदिते, तं० । प्रहसितवदने ससुदृतरौ-महर्षे, वृ० १ उ० २ प्रक० । दे० ना० ।

पहट्टभरमण-प्रहट्टभरमण-पुं० । प्रमुदितमधुकरनिकरं, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार । जी० । भ० ।

पहण-देशी-कुले, दे० ना० ६ वर्ग ५ गाथा ।

पहणी-देशी-संमुखाऽऽगतनिरोधे, दे० ना० ६ वर्ग ५ गाथा ।

पहट्ट-देशी-सदा दष्टं, दे० ना० ६ वर्ग १० गाथा ।

पहम्म-पहम्म-धा० । "हम्मं गतौ" प्रयाते, "पहम्मइ" प्रहम्म-ने । प्रा० ४ पाद । सुखान्ति, दे० ना० ६ वर्ग ११ गाथा ।

पहय-प्रहन-त्रि० । आच्छादितं, जं० २ वत्त० । क्षणं, "आय-गिगिहि पशओ मग्गो ।" वृ० १ उ० १ प्रक० ।

पहयर-देशी-निकरं, दे० ना० ६ वर्ग १५ गाथा । "उपहोओ आ०पीला, उडेरं पहयरं गणो पयरो । १८ ॥ ओहो निवहो संघो, संघाओ सहरो निअरो संदेहो निउरयो, भरो नि-हाओ समूह-नामाइ ॥ १६ ॥ पाइ० ना० १८-१६ गाथा ।

पहर-पहर-पुं० । अहोरात्राद्ये भागं, "पहमपहराइकाला, जंव्वादिम्म दोम्तु पामंमु ।" मग्न० ।

प्रहार-पुं० । "घञ् वृद्धिर्वा । १८ । ६८ ॥ इति दीर्घाऽऽकारस्य द्वयः । प्रहरणैविति, प्रा० १ पाद ।

पहरण-प्रहरण-न० । प्रहारप्रवृत्ते, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । अस्मिन्नाऽऽदिकं आयुधे, आ० १ ध्रु० १ अ० ४ उ० । आ० म० । नि० चू० । औ० । जी० । स्था० । आ० क० । प्रश्ना० रा० । उन्० । ज्ञा० । "जामो पहरा ।" पाइ० ना० २६ गाथा ।

"पहरणाभरणं विजुद्धसज्जं" । प्रहरणानामायुधकवचानां स्रुतं यजुद्धसज्जं च संश्रमामुणं च यत्नयथा । औ० । भाव-ल्युट् । प्रहारदाने, ज्ञा० १ ध्रु० २ अ० । "आउहं अर्थं च पहरणं हार ।" पाइ० ना० १२१ गाथा ।

पहरणकोस-प्रहरणकोश-पुं० । प्रहरणस्थाने, रा० । स्था० । स० ।

पहराइया-प्रहरादिका-स्त्री० । प्राहस्या लियंभेदे, प्रा० १ पाद ।

पहराय प्रमागज-पुं० । सप्तमपष्ठवाचमुद्वर्षतिशस्त्री, ति० । आ० । नी० । प्रव० ।

पहरिम-प्रहरि-पुं० । प्रहर्षणं प्रहर्षः । स्थजनेलापकाऽऽदौ स्ने-घमलापकाऽऽदौ वा महती पुजा भविष्यतीति प्रमोदं, आनु० । "आमोओ पहरिमो नेमो ।" पाइ० ना० १६ गाथा ।

पहलिअ-देशी-विषमे, दे० ना० ६ वर्ग १५ गाथा ।

पहल्ल-धूर्ण-धा० । भ्रमणं, "धूर्णो धुल-धोल-धुम्म-पहल्लः ॥ ८ । ११७ ॥" इति धूर्णयान्तेः पहल्लऽऽदेशः । "पहल्लइ" धूर्ण-ण्ति । प्रा० ४ पाद ।

पहासिय-प्रहसित-न० । हास्ये, वृ० १ उ० ३ प्रक० । भ० । हसितुमास्थे, विपा० १ ध्रु० ६ अ० । कसैरि क्लः । श्वेतप्रभा-पटलप्रचलनया इति । हा० १ ध्रु० १ अ० ।

पहा-प्रभा-स्त्री० । चन्द्राऽऽदीनां प्रकाशः, उत्त० २८ अ० । दीप्ति, चं० प्र० १८ पाठ० । प्रभावे, उपा० २ अ० । आब० । आलोक्यो उज्जोओ, द्विती भासा पहा पयासो य । " पाह० ना० ४८ गाथा ।

पहाण-प्रधान-न० । उत्तमे, नि० १ ध्रु० १ वर्ग १ अ० । हा० । नं० जी० । जं० । प्रवरे अपेक्षायाम्, पञ्चा० ७ विव० । श्री० । स्या० । प्रमौ, स्था० ४ डा० २ उ० । मुख्यं, विशे० । जं० । श्री० । भ० । मूत्र० । साधकतमे, पञ्चा० ४ विव० । स-वरजस्तमेरूपे अव्यक्ते प्रकृतौ, सूत्र० २ ध्रु० ५ अ० । आब० । दश० । सम्म० ।

पहाणकजगिबंध-प्रधानकार्यनिबन्ध-पुं० । प्रधानकार्ये वि-शिष्टकलादियि प्रयोजने, आग्रहे, हा० १२ डा० ।

पहाणकड-प्रधानकृत-त्रि० । सांख्यपरिकल्पितया सखरज-स्तमनां सांख्यावस्थाकृपयाऽऽविर्भाविते, सांख्यानां हि पुम-र्थापत्तप्रकृतिपरिणाम एव लोक इत्यप्यत्र परास्तिनम् । सूत्र० १ ध्रु० १ अ० ३ उ० ।

पहाणजय-प्रधानजय-पुं० । प्रकृतेः सर्ववशित्वे, ततो मनो-जावन्त्वं विवरणाभायः प्रधानजयश्च । हा० २६ डा० ।

पहाणद्वय-प्रधानद्वय-न० । चन्द्रनागरकूर्पूरपुष्पाऽऽदिषु प्र-वरपुष्पाऽऽहेषु, पञ्चा० ८ विव० ।

पहाणपुरिम-प्रधानपुरि-पुं० । तात्कालिकं पुराणानां शौ-र्याऽऽदिभिः प्रधानतया । स० । वामुदेवे, स० ।

पहाणभाव-प्रधानभाव-पुं० । प्राधान्यं, पञ्चा० २ विव० ।

पहाणमम-प्रधानमार्ग-पुं० । महापुरुषसेविते (उत्त० १४ अ०) प्रवज्यारूपे मोक्षमार्गे, उत्त० पाई० १४ अ० ।

पहाणमहेलागुण-प्रधानमहेलागुण-पुं० । अतिशयिमहे-लानां प्रियम्बदम्बमूर्तिस्तानुवर्तकत्वप्रभृतिषु गुणेषु, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

पहाय-प्रहाय-अव्य० । परित्यज्येत्यर्थे, श्री० । आवा० ।

पहार-प्रहार-पुं० । कशाऽऽदिना प्राणिनां क्रेशविशेषाऽऽपाद-ने, हा० १ ध्रु० २ अ० । प्रश्न० । " वणं पहारं । " पाह० ना० २२४ गाथा ।

पहारगाढ-गाढप्रहार-पुं० । प्राकृतग्यान् गाढशब्दस्य पर-निपातः । हडाऽऽघाते, दश० ७ अ० ।

पहारिय-प्रधारित-त्रि० । विकल्पितः, हा० १ ध्रु० ८ अ० ।

पहारेता-प्रधारयितृ-त्रि० । स्थापयितरि, भ० ५ श० ६ उ० ।

पहारमाण-प्रधारयतृ-त्रि० । पर्यालोचयति, स्था० ३ डा० । सूत्र० ।

पहावण-प्रधावन-न० । शीघ्रं कार्यस्य निष्पादने, व्य० १ उ० ।

पहाविय-प्रधावितृ-त्रि० । वेगेन प्रवृत्ते, प्रश्न० ३ अधि० हार । " ततो सो नगरं पहावितो । " आ० म० १ अ० । तं चक्र-वणं पुष्पाभिमुखं पहावितं । " आ० म० १ अ० ।

पहास-प्रहास-पुं० । निन्दास्तुतिरूपे उपहासे, आनु० । श्री० । पहासमुदाय-प्रभासमुदाय-पुं० । ६ न० । कान्तिसमूहे, कल्प० १ अधि० २ क्षण ।

पहि-प्रधि-पुं० । नेमौ, रोगे, है० ।

पहिअ-पान्थ-पुं० । " पथो लुप्त्येकदृ " ॥ २११५२॥ " नित्यं जः पन्थश्च " ॥ ६ । ४ । ६६ ॥ इति सूत्रेण यः पथो लो विहि-तस्तस्येकदृ भवतीति इकदृ । नित्यपथिके, प्रा० २ पाद । पूगफले, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पहिऊण-प्रहाय-अव्य० । परित्यज्येत्यर्थे, व्य० ३ उ० ।

पहिता-प्रहाय-अव्य० । प्रकर्षेण स्थगयित्वेत्यर्थे, स० ३० सम्म० ।

पहिय-पथिक-पुं० । पथि गच्छन्तीति पथिकः । नानाविधनगर-प्राग्मदेशपरिभ्रमणकारिणः, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

प्रहित-त्रि० । कनापि कचित्कार्ये प्रेषिते, हा० १ ध्रु० ८ अ० ।

प्रथित-त्रि० । प्रसिद्धिं गते, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

पहियकिति-प्रथितकीर्ति-त्रि० । विश्रुतयशसि, श्री० । जं० । क्यानप्रसिद्धौ, संधा० । जं० ।

पहीण-प्रहीण-त्रि० । प्रकर्षेण हीने रहितं प्रहीणम् । आब० ३ अ० । आ० म० । प्रभृष्ट, सूत्र० २ ध्रु० १ अ० । प्रभृष्ट, स्थले, उत्त० १४ अ० । पार्श्व्यते, सूत्र० ३ ध्रु० १ अ० । स्था० ।

प्रहीण-त्रि० । नष्टप्रायः, स्था० १ डा० ।

पहीणगोतागार-प्रहीणगोतागार-न० । प्रहीणं विरलीभूतं मानुषं गोतागारं तत्स्वामिगणग्रहं येषां तानि तथा । भ० ३ श० ७ उ० । येषां महानिधानानां धनिकसम्बन्धीनि गो-त्राणि अगाराणि च प्रहीणानि विरलीभूतानि भवन्ति तानि प्रहीणगोतागाराणि । तेषु, कल्प० १ अधि० ४ क्षण ।

पहीणजरमरण-प्रहीणजरामरण-पुं० । प्रहीणं तदाऽपुनर्भी-विन्वितं जरामरणं येषां तदा । जन्माऽऽदिदोत्राभावात् । पं० सू० १ सूत्र । यद्येहात्म्या प्राणन्यासेन च वियुक्ते, ल० ।

पहीणसंथव-प्रही (ही) लुप्तस्तव-पुं० । प्रहीणः प्रहीणो वा संस्तवः वचनसंवासरूपो वा यस्य सः । गृहीभिः सहा-संसर्गवति, उत्त० २१ अ० ।

पहीणसामिय-प्रहीणस्वामिक-न० । अलपीभूतस्वामिके धने, कल्प० १ अधि० ४ क्षण । भ० ।

पहीणसेउय-प्रहीणसेनुक-न० । अलपीभूतधनप्रसेनरि, भ० ३ श० ७ उ० । कल्प० ।

पहु-प्रभु-त्रि० । समर्थे, आवा० १ ध्रु० ५ अ० ६ उ० । स्वामिनि, आब० ४ अ० । आवा० । सम्बोधने तु " डो दोमो वा " ॥ ८ । ३ । ३८ ॥ इति नित्यं सेडो प्राप्ते " अक्रोवे सौ " ॥ ८ । ३ । १६ ॥ इति इदुनोरकारान्तस्य च प्राप्ते दीर्घः सौ वा भवतीति दीर्घविकल्पः । हे पडु । हे पडु । प्रा० ३ पाद ।

पटुजिगवरसूरि-प्रभुजिनवरसूरि-पुं० । विविधपरीकलयोपदे-शकं प्रवचनोद्भावं आचार्यं, ती० २१ कल्प ।

पट्ट-प्रहृ-त्रि० । प्रकषेण हृष्टः प्रहृष्टः । प्रहसितमनसि नि०
चू० ४ उ० ।

पट्टि-प्रभृति-अव्य० । “प्रत्यादी उः” ॥ ८ । १ । २०६ ॥ इति
नकारस्य डकारः । प्रा० १ पाद । “उत्पत्तादी” ॥ ८ । १ । २३१ ॥
इति स्वरेण ऋकारस्योकारः । प्रा० १ पाद । तद्वारव्यत्यर्थे,
वाच० ।

पट्टत-प्रहृत्व-न० । द्रव्यतो नवैर्बुल्लक्षणं, भावतश्च सा-
ध्वान्तरं प्रति प्रवणत्वरूपं नीचत्ये, उक्त० १ अ० । नि०चू० ।
“पञ्चत्वं च पट्टत्वं” । पाठ० ना १८४ गाथा ।

पट्टय-विरं-धा० । आन्तरवस्तूनां वारोकरणे, “वि-
निचेतोत्पुण्डोऽल्लघपट्टुथाः” ॥ ८ । ४ । २६ ॥ इति विपूर्व-
कवेविशतः । पट्टुथाऽऽदेशः । “पट्टुथ्य” । विरं-वयति । प्रा०
४ पाद ।

पट्टुमदिट्ट-प्रभुसंदिष्ट-त्रि० । प्रभ्वादिष्टे, चू० १ उ० २ प्रक० ।

पट्टेजमाय-प्रहीयमान-न० । जीवप्रदेशः सह संक्रिष्टस्य क-
र्मणस्त्वभ्यः पतनलक्षणं हीयमाने कर्मणः, भ० १ श० १ उ० ।

पट्टेण-प्रहेणक-न० । चत्वा नीयमानायाः पितृशुद्धे भोजने,
आवा० २ श्रु० १ चू० १ अ० ४ उ० । सूत्र० । “वायणं च पहेण्यं” ।
पाठ० ना० २०६ गाथा । भोजनोपायोऽसंवेपु, दे० ना० ६ वर्ग
७३ गाथा ।

पट्टेलिया-प्रहोलिका-स्त्री० । गुदाऽऽशयपथे, स० ७२ सम० ।
ज० । जा० ।

पट्टेइअ-देशी । पर्याप्त-प्रभुत्वयोः, दे० ना० ६ वर्ग २६ गाथा ।

पट्टेलिर-प्रयुग्यक-त्रि० । द्विक्रियाम्, (हिचकनार-गुजराती)
“रंवालिरं पट्टेलिरं” । पाठ० ना० १८६ गाथा ।

पट्टोवण-प्रधोवन-न० । पुनःपुनः प्रक्षालने, आवा० २ श्रु० १
चू० २ अ० १ उ० । नि०चू० ।

पा-पा-धा० । पाने, “स्वरादन्तो वा” ॥ ८ । ४ । २४० ॥ इ-
त्यकाराऽऽगमः । “पाह” । पाठ० ४ पाद ।

पाअ-पाट-पुं० । चरणे, पादस्य मध्यतलप्रदेशे, पडङ्गमुलवि-
स्तीर्णं विनस्यद्धे, पादिकदेशान्वापादत्वव्यपदेशान् । अनु० ।
रथचक्रं, दे० ना० ६ वर्ग ३७ गाथा ।

पाअह-प्रकृत-त्रि० । “अनः स्वरादन्तो वा” ॥ ८ । ४ । २४० ॥
इति स्वरेण ङादेशो दीर्घः । प्रकान्ते, प्रा० ४ पाद ।

पाइअ-देशी-वदन्विस्तारं, दे० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा ।

पाइक-पदाति-पुं० । “मलिनामय-शुक्ति-क्षुमाऽऽगच्छ-पदा-
तेनेल्लवह-सिपिप-छिह्ना-डन्त-पाइकं” ॥ ८ । २ । १३२ ॥
इति स्वरेण पदानिस्थानं पाइकाऽऽदेशः । प्रा० २ पाद । पाद-
चारित्रि सैन्याङ्गपुरणं, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पाइन्-देशी-इतस्ततः स्पन्दिते, चू० १ उ० २ प्रक० ।

पाइन्-पाकय-त्रि० । पाकप्रायोग्ये, दश० ७ अ० ।

पाइन्-प्रातिभ-न० । अक्षल्लिङ्गशब्दव्यापारानपेक्षं ज्ञाने, रत्ना० २
परि० । “प्रातिभान्सर्वतः संवित्” ॥ द्वा० २६ द्वा० । पां० ।

पाइल्लय-देशी-कटनिर्वर्तके अयामये उपकरणे, आ० म० १
अ० । विशेष० ।

पाई-पावी-स्त्री० । भाजनविशेषे, स्था० ६ टा० । जी० । रा० ।
सूत्र० ।

प्राची-स्त्री० । सूर्यदर्शनादिशः, यत्र यः सूर्यं पश्यति सा न-
स्य प्राची । सूत्र० २ श्रु० ७ अ० । (“जस्य जज्ञो आहवां,
उणइ सा तस्म ह्वाइ पुव्वदिमा” ४ ॥) इत्यादिगाथा ‘दि-
सा’ शब्दे चतुर्थभागं २४२३ पृष्ठे गता । पूर्वस्याम्, स्था० २
टा० १ उ० । आवा० ।

पाईण-प्राचीन-त्रि० । अप्रतिष्ठमं, पं० चू० १ कल्प । पूर्वाभि-
मुखं प्राच्याः दिशि स्थितं, सूत्र० २ श्रु० ७ अ० । आवा० ।
पूर्वस्यां दिशि, स्था० २ टा० १ उ० । स० । आवा० । आ० म० ।
पाईणगामिणी-प्राचीनगामिनी-स्त्री० । पूर्वदिग्गामिन्याम्, क-
ल्प० १ अधि० ४ लग्ग ।

पाईणतम-प्राचीनतम-स्त्री० । पूर्वजन्मनि, आ० क० ४ अ० ।

पाईणपडीगायय-प्राचीनमतीचीनाऽऽयत-त्रि० । प्राचीनं पूर्व-
तः प्रतीचीनं पश्चिमत आयता । पूर्वतः पश्चिमन्त दीर्घे, स०
६०० सम० ।

पाईणवाय-प्राचीनवान-पुं० । पूर्वदिग्वान्तं, भ० ३ श० ७ उ० ।
यः प्राच्या दिशः समानच्छति वानः । जी० १ प्रति० । स्था० ।
चं० प्र० ।

पाईणवाह-प्राचीनवाह-पुं० । पूर्वदिगभिमुखप्रवाहं, चू० १
उ० ३ प्रक० ।

पाईणम-प्राचीनश-पुं० । स्वनामस्थाने गोशप्रवर्तकं ऋष्या,
“धरे अजमहवाह पाईणमगुने” ॥ कल्प० २ अधि० ८ लग्ग ।

पाईणा प्राचीना-स्त्री० । पूर्वस्याम्, स्था० ६ टा० । (का प्रा-
चीनति ‘दिमा’ शब्दे चतुर्थभागं २४२३ पृष्ठे निर्णीतम्)

पाउ-पायु-पुं० । पिबति तैलाऽऽदिकमनेनेति पायुः । गुदे, आ-
वा० १ श्रु० १ अ० ६ उ० ।

प्रादुप-अव्य० । प्रकाशये सूत्र० १ श्रु० १५ अ० । अनु० । जा० ।

पाउअ-प्रावृत्-त्रि० । “उत्पत्तादी” ॥ ८ । १ । २३१ ॥ इति म-
न्त्रेण ऋकारस्योकारः । आच्छादितं, प्रा० १ पाद ।

पाउअय-प्रावृत्तक-त्रि० । आच्छादितं, “ऊदितयं पाउअयं” ।
पाठ० ना० २६५ गाथा ।

पाउआ पादुका-स्त्री० । पटु स्त्री० भवे उण पादु स्यापै क हस्यः ।
चर्ममये पादाऽऽच्छादिते, वाच० । औ० ।

पाउआनुम-पादुकायुम-पुं० । पादुकायुमे, औ० ।

पाउकर-प्रादुकर-त्रि० । स्वतः सम्मानानुष्ठायिनि, अन्ये-
पां च प्रादुर्भावके, सूत्र० १ श्रु० १५ अ० ।

पाउकिमि-पायुकिमि-स्त्री० । गुदजातकृमी, आवा० १ श्रु०
१ अ० ६ उ० ।

पाउक-देशी-मार्गीकृतं, दे० ना० ६ वर्ग ४१ गाथा

पाउकरण-प्रादुकरण-न० । प्रादुःशब्दः प्रकाशार्थस्त्वक-
रणम् । पञ्च० २३ त्रिव० । चर्हिप्रदीपमण्यपादिना भिष्यप-
नयनेन वा बहिर्निर्काशे द्रव्यधारणेन वा प्रकटकरणे,
ध० ३ अधि० । स० । पञ्च० । पं० व० । जी० । प्रश्न० । प्रव० ।

तद्योगान् प्रादुः प्रकटं कर्णं यस्येति वा । उद्गमदोषविशिष्टं, भ्रष्टादौ च । पि । आच्चा । स्था ।

अथ प्रादुक्करणद्वारं विभक्तिषुः प्रथम-
तन्तन्त्येवं गाथापद्धत्याऽऽह-

लोयविगलुत्तमं, तर्कासं जल्लखउरियसरीरं ।

जुगमेसंतगदिदि, अतुरियचवलं मंगहमंतं ॥ २६७ ॥

दट्टम य अगगारं, सट्टी संवेगमागया काड ।

विपुलनपाय धेत्तु-ण निगया निगगओ सो वि ॥ २६८ ॥

नीयदुवारमि धरं, न मुञ्जई एसण चि काउणं ।

नीहम्मिप अगारी, अच्छइ विलिया व गहिएणं ॥ २६९ ॥

चरणकण्णालममि य, अन्नमि य आगए गहिय पुच्छा ।

इहलां पगलोणं, कंहेइ चउइ इयं लोणं ॥ २६९ ॥

नीयदुवारमि धरं, भित्तवं निच्छंति एममासमिया ।

जे पुच्छमि मज्ज कंहे, कपइ लिगोवजीवीइ ॥ २६९ ॥

साहृगुणंसणकहणं, आउट्टा तम्मि तिप्पइ तंवेव ।

कुकुडि चरंति एण, वये तु चिन्नव्या वीओ ॥ २६७ ॥

काचित् श्राविका अनगरं साधुसंकाशविहारिणं लो-
चविशलात्तमाङ्गम् अत्रोत्तमाङ्गशब्देनोत्तमाङ्गवधाः केशा
उच्यन्ते । ततोऽयमर्थः-लोचने विरलतामाङ्गकं तपःकुश-
लमलकुणितशरीरं युगमावाप्तमस्फुटधर्मव्यतिमचलं
स्वशृङ्गमगच्छन्तम् ॥ दृष्ट्वा संवेगमागता, ततो गृहमध्ये विपु-
लं भूकं पानं च शूहीत्या गृहमध्याङ्कितगतं, सोऽपि च सा-
धुः ॥ नीचद्वारंऽस्मिन् गृहे न शुद्धयति मर्मपण्डितः कृत्वा ततः
स्थानाङ्कितजगाम, निर्गते च तस्मिन् गृहीतेन भूकपानेन
संज्ञातविर्यपि वाऽवतिष्ठते ॥ अत्रान्तरं चरणकण्णालसोऽ-
न्यस्तस्मिन् गृहे साधुभिन्नार्थमागतः, ततस्तस्मै सा भिक्षा
तया दत्ता, शूहीतायां च भिक्षायां स साधुः पृष्टे यथा
भगवत्सद्विद्वान्मेव साधुरीदृशस्नाहोरात्राऽव समागतः, परे
नेन भिक्षा न गृहोत्ता, न्वया शूहीता तत्र किं कारणम् ?
ततः स पहलौकिकं भिक्षालाभमात्राऽऽदिकं पारलौकिकं
धर्मयथाकमलरगुणं बहुगुणं च विविच्येयं लोकम्-लो-
कात् लभ्यं भिक्षामात्राऽऽदिकं परिष्येयं आह्वयत् ॥ यथा नी-
चद्वारं गृहं साधव एषाम्प्राप्तमित्यमिता भिक्षा नेच्छन्ति,
तत्रान्यकारभावेन एषाणुद्वयभावान्, सोऽपि च भगवान् ।
साधुरेषणाधर्मितस्ततो न गृहीतवानिति । यथयुक्तम-
हिकरणं स्वया शूहीता ? इति, तत्राहं लिङ्गमात्रेणजीवी, न
साधुगुणयुक्तः ॥ ततः साधूनां गुणादिपणं च यथागमं कथि-
तवान्, ततः सा स्वचेतनि विनयामास अदो जगति नि-
जर्गप्रकटनं परगुणंतीतं चानिदुष्कर्म, तद्व्यतेन
कृतमिति तस्मिन्निशयं भक्ति कृतवती, विपुलं च भू-
कपानं (तिपपति) नेपते लगति, वदति यथागमं भावार्थः ।
गते च तस्मिन् अन्यः कोऽन्यथागतनदीवैसारपरिभ्रम-
णमयो निर्देमो साधुरजगाम, सोऽपि भिक्षां दत्वा तथैव
पृष्टः । ततः स पापीयानुक्तवान्-एते इहंभूताः कुक्कटा
माधया चरन्ति, ततस्त्वदीयभिक्षाऽवजर्णाय तेन मातृस्था-
नतो न भिक्षा शूहीता, यावता न तत्र कश्चिद् दोषः, ईदृशानि
च मातृस्थानयुक्तानि अतस्त्वस्माभिर्गप पूर्वं जीर्णानि,

परमिदानीं चिन्तितं-किं मातृस्थानकरणेनेति न मायां
कुर्मः ? , ततः सा चिन्तितवती-अदोऽयं निर्देमो पापीयान्,
यस्तादृशमपि साधुं निन्दतीति विन्यजितः । इहंभूता च
भक्तिपरवशगा साधुदानाय प्रादुक्करणमपि कुर्यादिति प्रा-
दुक्करणसंभवः ।

संप्रति तदेव प्रादुक्करणं गाथाद्वयेनाऽऽह-

पाओकरणं दुविहं, पागदकरणं पगासकरणं च ।

पागड संकामण कु-डुदागपाय य छिबे व ॥ २६८ ॥

रयणपदेव जोई, न कपइ पगासमा सुविहियाणं ।

अत्तट्ठि अपरिभुत्तं, कपइ कणं अकाउणं ॥ २६९ ॥

प्रादुक्करणं द्विधा । तद्यथा-प्रकटकरणं प्रकाशकरणं च । तत्र
प्रकटकरणम्-अन्धकारादुपसर्प्य बहिः प्रकाशे स्थापनम् । प्र-
काशकरणं-स्थानीयतन्त्र्यैव भित्तिरन्ध्रकण्ठाऽदिना प्रकटी-
करणम् । एतदेवाऽऽह-तत्र प्रकटकरणमन्धकारादुपसर्प्य संका-
मणेन प्रकाशकरणं (कुडुदागपाय इत्यादि) अत्र सर्वत्राऽपि
तूर्तायां सममं । कुप्यस्य द्वागपानेन रन्ध्रकरणेन, यदि
या-कुप्येन मूलं एव छिन्नेन येन कुप्येन कुप्येकदेशेन
वाऽन्धकारमासीनेन मूलं एवापनीतं तदर्थः । चशब्दाद-
न्यस्य द्वागप्य करणेन चेत्यादिपरिग्रहः । तथा-रत्नेन पद्मग-
माऽदिना प्रदीपेन प्रदीपेन उपोसिताया उपलता वैश्वानरेण त-
त्रैव प्रकाशना सुविहयितानां न करणेन । किमुक्तं भवति ?-
प्रकाशकरणेन प्रकटकरणेन च यदीयते भ्रष्टाऽऽदि तत्संय-
नानां न करणेन, तत्रैवापवादमाह-(अत्तट्ठि च) आत्मा-
धीकृतं तदीयं करणेन, तत्रैव उपोसितप्रदीपा वज्रयेत्, ता-
र्थं प्रकाशितमात्माधीकृतमपि न करणेन, तेऽस्मादधी-
संस्पर्शनात् । साधुपात्रमाश्रित्य विधिमाह-इह सहमाकार-
ऽदिना प्रादुक्करणदोषाऽऽत्राने कथमपि भूकं पानं वा शूहीतं,
ततस्तन् अपरिभुक्तं, उपलक्षणमेतन्-अहंभुक्तमपि परिभ्या-
प्याहृतिमित्युल्लाऽदिना स्मरतिष्ठतोऽपि तांस्तन् पात्रं कल्पे
जलप्रसालनरूपमकृत्वाऽन्यस्यत् शुद्धं शूहीतुं कल्पते ।

एतदेव गाथाद्वये विवरिषुः प्रथमतश्चुल्लोचनं-

क्रमणमाश्रित्य प्रकटकरणं स्पष्टयति-

संचारिमा य चुल्ली, बहिं व चुल्ली पुरा कया तेमि ।

तहिं रंयेति कपाई, उवही पई य पाओ य ॥ २७० ॥

इह विधा चुल्ली । तद्यथा-एका संचारिमा, या शुभाभ्यस्त-
स्वनिर्णयं वहिरागतं शक्नते । चशब्दात्साऽन्याधाक-
स्मिकी दृष्टया । द्वितीया बहिरेव तेषां साधूनां निमित्तं चुल्ली
पुरा कृता आसीत् । चशब्दान्तदानीं वा साधुनिमित्तं बहिः
श्चुल्ली कृता वेदितव्या, सा च तृतीया । ततो यदि कदाचित्
तत्र तिष्ठणां चुल्लीनामन्यतमस्यां शुद्धस्या राख्यति, ततो द्वौ
दोषौ-तद्यथा-उपकरणपूतिः, प्रादुक्करणं च । यदा च चुल्लयाः
पृथक्कृतं तदर्थं वस्तु तदा प्रादुक्करणरूप एवैकं कथ्यते दोषः,
पूतिदोषमन्वीर्यः । यदा चुल्लयाऽपि शुद्धान्ताऽपि प्रादु-
करणरूप एवैको दोषः ।

यद्यपि प्रादुक्करणं शुद्धस्या कृतवती न भिक्षायै शुद्धमा-
च्छन्ते दृष्ट्वा यहजुष्वेन भाषते, तदाह-

नेच्छइ तमिमांमि तओ, बाहिरचुल्लेये साधु सिद्धणे ।

इय सोऽं परिहरण, पुट्टे सिद्धिम्भ वि तहेव ॥ ३०१ ॥

हं साधो ! त्वं तमिधेऽन्धकारं भिक्षां नेच्छसि, ततो व-
हिरश्चुल्लयां सिद्धं पकमधम् इति अस्माभिः भक्षयामि धु-
त्वा तथा दीयमानं परिहरति, प्रादुष्करणदोषमुत्पत्त्या,
तथा प्रादुष्करणशङ्कायां किमर्थमयमाहारोऽयं गृहस्य बहि-
स्तापकः ?, इत्येवं पुष्टे तथा श्रुतयथा यथाविधितं कथितं
तथैव परिहरति । एतेनाऽऽद्यमाथायां "संकामण" इत्यवयवो
व्याख्यातः । नन्वयं संकामणकृत आहारः कनाऽपि प्रकारेण
कल्पते ?, किं वा न ?, इति । उच्यते-आमार्थिकृतः कल्पते ।

कथमस्या आमार्थीकरणसंभव इति चेदन्त आह-

मच्छिययम्मा अंतो, वाहि पवायं पगाममासन्नं ।

इय अचट्टियमहणं, पागडकरंण विभामेयं ॥ ३०२ ॥

साधयेथं पुष्टं बहिरश्चुल्लयादि कृत्वा काचित्त्वेन चिन्तयति-
गृहस्यान्तर्मक्षिका, घनमश्न । उपलक्षणमेतत्, नैमान्यकारं दूरं
च पाकस्थानान् भोजनस्थानमित्यादिपरिग्रहः, बहिश्च प्र-
वाते तेन मक्षिकाऽऽद्यां न भवन्ति, तथा प्रकाशमासन्नं च
पाकस्थानाद्भोजनस्थाने, ततो वयमधेवाऽऽमनितमन्नमपि
सदैव पचयाम इत्यवमार्थार्थीकृतं ग्रहणं, कल्पते इति भावः ।
इयं प्रकटकरणं कल्प्याकल्पविषयया विभामा ।

संप्रति प्रकाशकरणं स्पष्टयन्, "कुटुम्बपाप" (२६८) इत्या-
दि व्याख्येयानुसंग-

कुटुम्भ कुणइ डिहं, दारं वड्डइ कुणइ अन्नं वा ।

अवणइ छापरं वा, ठावइ रयणं व निपणं ॥ ३०३ ॥

जोइपडैव कुणइ व, तहव कहणं तु पुट्ट तुडु वा ।

अचट्टिण उ गहणं, जोइपडैव उ वज्जित्ता ॥ ३०४ ॥

प्रकाशकरणार्थं कुटुम्भस्य डिहं करणीयं, यद् वा-द्वारं लघु-
सन् वर्षयति गृहतरं करणीयं । यदि वा-अन्यत् छिनीये
द्वारं करणीयं । अथवा-गृहस्योपरितन्तं द्वादनं स्फटयति ।
यदि वा-दीयमानं रन्ते स्थापयति । यद्वा-ज्यानिः प्रदीपं
वा करणीयं, तथैवान्तर्गतैरङ्गैः प्रकाशेण स्वयमेव यदि वा-
पुष्टे सति प्रादुष्करणं कथितं यत् भक्ताऽऽदि प्रादुष्करणदो-
षमुष्टं तत् साधनां न कल्पते । यदि पुनः प्राक्तनेन प्रक-
र्णाऽऽमार्थीकरणीयं तदा ग्रहणं कल्पते इति भावः । ज्यानिः-
प्रदीपार्थं प्रकाशमात्मार्थीकृतमपि न कल्पते, तेजस्कायस्-
स्पर्शत् ।

संप्रति "अपरिभुक्तं कपपइ कपं अकाऊणं" (२६६) इति
व्याख्येयानुसंग-

पागडपयानकरणे, कयम्मि सहसा व अहवऽणाभोगा ।

महियं विगिचिऊणं, गेहइ अन्नं अकयकप ॥ ३०५ ॥

प्रकटकरणं प्रकाशकरणं वा कृते सति यत् सहसाऽनाभो-
गतो वा गृहीतं तत् (विगिचिऊणं) परिगृह्यत तस्मिन् पा-
त्रे उज्ज्वलं लक्षमास्वरगिरितंऽपि अकृतकरं । जलप्रसाल-
नरूपकल्पदानाभावेऽन्यथैव शुद्धं गृहान्तस्तासि कश्चिद्दोषो,
विशेषिकोऽस्तिवात् । पि ।

पाउगम-प्रायण्य-त्रि । उचिते, पञ्चा १३ विव । आव ।

दश । अनुहापनीये, बु १ उ २ प्रक । समाधिकारके
द्रव्ये, नि ० बु १ उ । आ ० बु ।

पाउगिअ-प्रायेणिक-पुं । शनकारयितरि, " पाउगिअओ
य सहिओ । " पाठ ० ना ० १०४ माथा ।

पाउड-प्रावृत्त-वि । गुणितेन, आचा ० १ शु ० २ अ ० २ उ ।

छादिते, आचा ० १ शु ० २ अ ० ४ उ । प्रावरणसहिते, सुक्त ०
२ शु ० २ अ ० ।

पाउपभाया-प्रादुःप्रभाता-स्त्री । प्रादुः प्रकाश्येन प्रभाता । प्र-
काशप्रभातायां किञ्चिदुपलभ्यमानप्रकाशायां रजस्वाम्,
अनु । दश ० ।

पाउम्भवंतं प्रादुर्भवत् । त्रि । प्रकटीकृतं, स्वा ० ३ उ ० ३ उ ० ।

पाउम्भाव प्रादुर्भाव-पुं । उपादि, सुव ० १ शु ० १ अ ० ३
उ ० । दश ० । त ० ।

इन्द्राणां परस्परं प्रादुर्भावः-

पशु गे भंत ! मकं देविदे देवगया ईमाणेणं देविदे-
गे मद्धि आलावं वा मलावं वा करेण । हंता ! पशु जहा
पाउम्भवणा । अन्थि गे भंत ! तेमिं मक्कीमाणेणं देवि-
दागे देवराइगे किचाइ करणिजाइ । हंता ! अन्थि । मे
कहमियाणिं पकरे ? । गायमा ! ताहे चव गे मे मकं देविदे
देवगया ईमाणेस्स देविट्ठस्स देवगणा अंतियं पाउम्भव-
इ । ईमाणे वा देविदे देवगया मक्कस्स देविट्ठस्स देव-
गणा अंतियं पाउम्भवइ । इति भो मक्का देविदा देव-
गया दाहिणुल्लोमाहिद । इति भो ईमाणे देविदा
देवगया उत्तरुल्लोमाहिद । इति भो इति भो सि त्ति न् अ-
णमणम्म किचाइ करणिजाइ पच्चणुम्भवमाणा विहरंति ।
अन्थि गे भंत ! तेमिं मक्कीमाणेणं देविदागे देवराइगे
विवादा मुणुपज्जति ? । हंता ! अग्रिय । मे कहमिदाणिं प-
करे ? । गायमा ! ताहे चव गे मक्कीमाणे देविदा देवराया-
णां मणकुमारं देविदे देवराये पणसीकरे । तण गे मे
मणकुमारं देविदे देवराया तहि मक्कीमाणेणं देविदेहि देव-
राइहि मणसीकण् । ममाणे विपामेव मक्कीमाणेणं देवि-
दागे देवराइगे अंतियं पाउम्भवन्ति । जे मे वयइ तम्म आ-
णाउववावययणनिहेमे चिट्ठति । भ ० ३ शु ० ३ उ ।

पाउम्भूय प्रादुर्भूत-वि । आदिदेन आयते, डा ० १ शु ० १
अ ० १ उ ० । मु ० प्र ० । आ ० । आ ० म ० । ममवमरणं समाप्तं,
रा ० । आ ० प्र ० ।

पाउया पाउका-स्त्री । काष्ठाऽऽदिमये चरणरक्षाकरणे, घ ०
२ आ ० । भ ० । प्रव ० । " परिवारसंयुक्ता पाठयानां मुपइ । "
आ ० म ० । अ ० । सूत्र ० ।

पाउरख-प्रावरण-त ० । वस्त्रे, आचा ० २ शु ० १ उ ० । घ ० १ उ ० ।

पाउरिय-प्रावृत्त-त ० । बाहुवृत्ते, स्वा ० ४ उ ० । १ उ ० ।

पाउल्लग-पादवत्-त ० । पुरुषपुल्लक, नि ० च ० १ उ ० ।

पाउम-पुं । प्राप्त्र-स्त्री । " उहमग्दी " ॥ ८ । १ । ३ । ३ । इ-
ति कृत उकारः । प्रा ० १ पा ० । " प्रावृत्त-शान्त् नमयः पुमि " ॥
८ । १ । ३ । ३ । इति पुंस्त्वं प्राकृते । प्रा ० १ पा ० । आ ० १ आ-
वृत्त-स्त्री ।

पलकृणे प्रथमस्त्रोत्रौ, स्थान ५ उक्तं २ उ० । ह्य० । सु० प्र० ।
प्र० । उ० ० । अं० प्र० । आद्यगुणान्तरप्रथमास्तुयुग, सु० १
उ० ३ प्र० ० ।

पाउसागम-प्रादुषागम-पुं० । वर्षाप्रारम्भे, " पाउसागमा ऊं-
ऊ० । पा६० २६२ गाथा ।

पाउसियकाल-प्रादुद्रकाल-पुं० । वर्षाकाले, "मद्रुणएणयरीए
एयो साहू पाउसियकालं घेनुं आइकनाए ।" नि० सु० १ उ० ।

पाउसिया-प्रादुद्रिकी-स्त्री० । प्रवेष्टां मत्सरस्तेन निवृत्ता प्राद्वि-
षकी । स०५ स० ० । म० । प्रवेष्टां मत्सरस्तेन भवा तेन वा
निवृत्ता सा एव वा प्राद्विषकी । म० ३ दा० ३ उ० । मत्स-

रिक्त्यां क्रियायाम्, स्थान २ ठा० १ उ० आद्य० आ० सु० ।
पाप-प्राक्-अव्य० । " जतो पापं ज्ञाते, नाव ष पल्लिइणा
ततो पाप ।" यतः प्राशयतो दिनाश्रयत्वेथे सु० १ उ० २ प्र० ० ।

पापमुखा-पात्रिपुला-स्त्री० । अज्ञातुकाऽऽदिपात्रान्धेयपलाया-
न्यायाम्, अ० ० २ सु० ६ अ० । 'पल' शब्देऽस्मिन् एव भागे
३६२ पृष्ठे उक्ता ।

पाओकरुण-प्रादुक्करुण-पुं० । 'पाउकरुण' शब्दाद्ये, पिं० ।

पाओगिथ-प्रायोगिक-स्त्री० । प्रयोगपरिणामपरिणामिते कुमु-
मराणाऽऽदी, आ० म० १ अ० ।

पाओपगम-पादोपगम-न० । 'पाओवगमण' शब्दाद्ये, इय० १ उ० ० ।

पाओवगमण-पादोपगमन-न० । पादयो वृक्षाः, उपशब्दो-
पमेयऽपि सादृश्येऽपि दृश्यते, ततश्च पादपमुपगच्छति सा-
दृश्येन प्राप्नोति पादोपगमनम् । पादपवर्गिण्ये, य० ३
आ० ० । इ० ० । नि० सु० । प्र० । क० ० । सर्वथा परिस्फुट्यजि-
ते, चतुर्विधाऽऽहारव्यागानिपद्यजनशब्दे, य० ० १६ वि० ० ।
सं० । आ० ० । प० ० । संथा० । स्थान ० । म० । प्र० ० ।

पात्रोपगमनविकारजम् -

से किं तं पाओवगमणे । पाओवगमणे दुविडे पामते ।
तं जहा-सीहारिमे य, असीहारिमे य । गियमा अपठिक-
मं । सेतं पाओवगमणे । म० २५ श० ७ उ० ।

(पाओवगमणे । ल) पादपवर्गोपगमनमस्फुट्यताऽवस्थां
पादोपगमनम् । इह च चतुर्विधाऽऽहारानिपद्यजनशब्दे च अ-
व्यति, नि, हारिमे य (ल) निर्हारिण निवृत्तं यत्तन्निहारिमे, प्रति-
ध्वं यो ज्ञियते तस्यैव तत्परिवर्तय निर्हारणात् । अ-
निहारिमे तु योऽऽव्यां गियत इति ज० २ श० १ उ० । (ता-
मालिना यथा पादोपगमनं प्रतिपेदे तथा 'तामालि' शब्दे
चतुर्थभागे २६२ पृष्ठे उक्तम्) अतुना पादोपगमनमुच्य-
ते तदापि प्रथमपाऽऽदिनां योऽप्यपच्छेदपर्यन्तं कृत्वा पञ्चतपः-
सूत्राऽऽदि तोषादिष्वेव च प्रतिपद्यते । तच्च नियमनां निष्पत्ति-
कर्म निश्चलं वा । तथादि-कच्छेद्यान उपवेशने, न पाओ-
व वाऽप्येव वा, येन स्थानेन स्थितः स यावज्जीवमपि तेन
स्थानेन तिष्ठति, न पुनरप्यस्थानेन नश्य कर्तुं स्वप्रयोगेण कष्ट-
यते । तच्च द्विधा-निहारिमम, अनिहारिमं च । निर्हारिमं नाम यत्
प्राप्तोपगमनः प्रतिपद्यते, ततोऽदि स्तुत्यस्य स तत्सत्य शरीरं
निष्काशनीयं भवति ('गीहारिम' शब्दे चतुर्थभागे २१५६ पृष्ठे
व्याख्या गता) । अनिहारिमं नाम-यत् प्राप्तोपगमनादि बाह्यः प्रात-
पद्यते ('अनुहारिम' शब्दे प्रथमभागे ३६० पृष्ठे व्याख्या)

सेप्राति पादोपगमनस्य निरुक्तिमाह-

पाओपगमं भणिये, समविममे पायवो जहा पडितो ।

नवरं परप्यओगा, केपेज जहा चल तरु व्व । ५४४ ॥

पादोपगमं नाम भणितं यथा समं विषमे वा पादपः पति-
तस्त्वैवाऽवतिष्ठते, तथा यो यथा समं विषमे वा पतितः
स यावज्जीव तथा तिष्ठति, नवरं परप्रयोगात् कर्मणः, य-
था ततः परप्रयोगाच्चलः । पादपवर्गोपगमोऽप्युपगमः पतन-
स्य यत्र तत्स्थिति व्युत्पत्तिः ।

विशुद्धे स्थानकले निर्दोषममेवाऽऽह-

तसपाणवीयरहिए, वित्थिन्नविपारो थंडिलविसुदे ।

निहासा निहासं, उवेति अमृज्जयामरणं ॥ ५४५ ॥

असप्राणबीजराहिते चिकनां विपुलप्रचारं यत्र रूप-
माणस्याप्यवस्थितकृत्तमनदोषो न जवति, तत्र निर्दोषाः सा-
धवोऽप्युपगमनमरणमुपयानं प्रतिपद्यन्ते ।

पुव्वभविष्येवेरेणं, देवो साहरति कोऽपि पायले ।

मा सो चरममरीरेण वेयेणं किंचि पाविठिति ॥ ५४६ ॥

पूर्वमवश्यमवैरणं कोऽपि देवस्तं प्रातपप्रपादोपगमनं पाना-
ले पानालकतरोषु सहरन् । माऽसौ चरमशरीरेण काञ्चिदपि
भेदनां प्राप्स्यमानं कृत्वा स तदा हृतः सम्यक् तमुपमर्गं
सहते, न केवलमेव मर्यातापि ।

तथा वाऽऽह-

उपपाने उवमगे, दिव्वे माणुस्सए तिरिच्छे य ।

सव्वे पराहिण्ति, पाओवगया परिहरंति ॥ ५४७ ॥

उपपानं उपसर्गात् दिव्यान्माणुषान् तिरश्चोच्चं सव्वंपराजि-
त्य पादोपगमनाः परिहरन्ति ।

जह नाम अमी कोमं, अगो कोमे अमी वि खलु अगो ।

इय मे अगो देहो, अगो जीवो चि ममति ॥ ५४८ ॥

यथा नाम अस्मिः खद्वकांश प्रव्याकारं वर्त्तते, तत्राप्यः पु-
ष्पकृत्तं कांशोऽप्यः असिरीते । एवममुना दुष्टान्तरकारेण
ममायां देहोऽप्यो जीवः परश्च भवति । देहो न जीव इति न
काश्चित्मे कृतिरिति मन्यते, तथा मननाच्च सम्यक् प्रम-
णात् सहते ।

पुव्ववरदाहिएणु-लेरिहं वाएहिं आवयेतेहि ।

जह न विकपइ मेरु, तह ते भाणुउ न चलंति ॥ ५४९ ॥

यथा मेरुः पूर्वोपरद्विष्टोत्तरैकोनैरापतज्जने विकल्पते, तथा
ते पादोपगमना उपसर्गेनिपातऽपि ध्यानाच्च चर्त्तन्ति ।

पटममि य संघमणे, वट्ठो सेलकुडुसामाणा ।

तेसि पि य वुल्लेदो, चादमपुव्वीण वुल्लेए ॥ ५५० ॥

प्रथमे च श्रवभनाराचमहन्ते वर्त्तमाना धृयां शैलकुण्डममानाः
पादोपगमनं प्रातपप्रपाः पादोपगमनं प्रतिपद्यन्ते । तेषामपि
च पादोपगमनप्रतिपत्तौ चतुर्दशपूर्वव्यवच्छेदं व्यवच्छेदो-
ऽभवत् ।

दिव्व मणुया उ दुग तिग, अस्से पकेवेगेण सिया कुआ ।

बोमद्वचनदेहो, अहाउयं कोह पालेजा ॥ ५५१ ॥

देवा मनुष्या वा अनुलोमानि प्रतिज्ञोमानि वा ऊव्याणि हि-

कम, अनुलोमपर्वतलोमलक्षणोऽयमस्ति न देव विक्रमः अथवा-
सांचित्तमांचित्तं वा इति चिक्रं, तदेव हि मिथ्यलहितं चिक्रं,
नरूपं चिक्रस्य चिक्रस्य वा आरूप्यं मुक्तं प्रकृतं कुतुः, स तत्र द्वारे-
ण मुखे प्राक्त्वेन द्युस्तुष्टः प्रतिबन्धाभावतस्त्यक्तः पारक्रमक-
रणता इहा येन स द्युस्तुष्ट्यक्तदेहः, कोऽपि यथाऽऽयुषंथा-
वस्थितमार्गोऽयमायुः पालयति ।

द्विक्रियाः काऽऽहव्याख्यातार्थमाह-

अणुलोमा पडिलोमा, दुर्गे तु भयमहिषा निगं हति ।

अहवा चित्तमचित्तं, दुर्गे तितं मीमगमयमं ॥५५२॥

अनुलोमानं उर्याणं प्रातर्लोमानं चोत्तं चिक्रं, तान्येवामयस-
हितानि विक्रमः अथवा सांचित्तमांचित्तमानं चिक्रं, तदेव
मिथ्यममं विक्रमिन् ।

पुत्रविदग्गअणुमिमास्य-वणमसदमेसु कोवि साहरइ ।

वोसट्टवचत्तेहो, अहाउयं कोवि पालेजा ॥ ५५३ ॥

कोऽपि पादपोषणं प्रातपन्नं पुत्रं यथा पुत्रिणीकायमथै उ-
क्ते अस्माकं अमो माकं वायुयै वनस्पतिषु जनेषु च स-
हानि, स च तथा सहता द्युस्तुष्ट्यक्तदेहः यथायुः कोऽपि
पालयति ।

एतं निजग मे, दुविहा आराहमा धुवा तम्म ।

अंतकिरियं व साह, करेज देवोवपत्तिं वा ॥५५४॥

एकस्मिन् 'स' तथावस्थितस्य निजगं भवति । तथा तस्य
धुवा द्विविधा विरुद्धगमनयोः क्लेशोपपत्तयोः काऽऽरा-
धना यथा साधुस्तोत्रायां वा कुर्यात्, देवोवपत्तिं वा ।

मज्जण गंधं पुष्पो-वयर परिचारणं मिया कुजा ।

वोसट्टवचत्तेहो, अहाउयं कोवि पालेजा ॥ ५५५ ॥

कोऽयं रूपानिशयलुध्याः तस्य पादपोषणमयमज्जनं
स्नानं, ततः पटवासाऽऽदगन्धं, तदनन्तरं पुष्पोपचारः, ततः
परिचारणं गले गालरवा पारमन्धनपरिचुम्बनाऽऽदिकं कुर्यात्
कदाचित्कुर्यात् । तत्र स द्युस्तुष्ट्यक्तदेहः यथायुः कोऽपि
पालयति, अरकचिष्टः सन् सम्यक् तस्मिन्मार्गे यावज्जी-
वमवातिष्ठेत् ।

पुत्रभविष्येप्पमेणं, देवो कुरुत्तगकुगुमा ।

कोवि तु साहरजा, मव्वमुहा जय्य अणुमावा ॥५५६॥

पुत्रभविष्येप्पमेणं काऽपि देवो यत्र अनुतवाः सर्वे शुभा-
स्तान् देवकृतवत्ताः कुरुषु वा सहरव । स च तथा तथा तत्र
सहता द्युस्तुष्ट्यक्तदेहः यथायुः कोऽपि पालयति ।

पुत्रवपियेप्पमेणं, देवो साहरइ नागवणम्मि ।

जहियं इहा कंता, मव्वमुहा हुंति अणुमावा ॥ ५५७ ॥

पुत्रभविष्येप्पमेणं काऽपि देवा यत्र सर्वे शुभा अनुमाया
इहाः कान्ताश्च भवन्ति, तत्र नागवने सहरव, सोऽपि तत्र त-
थैवावतिष्ठेत् ।

वत्तीसलक्खणधरो, पाञ्चोपगतो य पागडसरीरो ।

पुत्तिमदेसी कप्पा, रायविणिप्पा उ गेणहेजा ॥ ५५८ ॥

वत्तीसलक्खणधरः पादपोषणः सन् प्रकटगरीरो जात-
स्त्वं पुत्रवत्प्रेषणी कथ्यते राजविनीषां राजा अनुज्ञाता सती
शृष्ट/याव ।

शुदात्वा किं करान्यत् आह-

मज्जण गंधं पुष्पो-वयर परिचारणं मया कुजा ।

वोसट्टवचत्तेहो, अहाउयं कोवि पालेजा ॥ ५५९ ॥

अस्या व्याख्या प्रास्तव ।

तथा-

नवंगमुत्तपरिषोहि-याएँ अट्टारमगतिविसेसकुमलाए ।

वाचत्तरिकलाएँ-डियाण वोसट्टिमाहलागुणेंच ॥ ५६० ॥

हे आर्कणो, हे कर्षो, हे नामावुट्टो, जिह्वास्पर्शतः, नवम मनः
एतानि नव अङ्गानि यावत्प्रस्थापि यावन् न भवन्ति तावत्सुप्ता-
नि भवन्ति । न खलु तदानीमेवामनीचाराऽभिप्रेक्षः सुखं भ-
वति, ततः सुप्तानीत इयदिश्यन्ते । यावन् तु प्रातपन्नं कुर्यात्-
मेतं प्रातपुद्गलं जायते । नवाङ्गानि सुप्तानि प्रातवोधतानि
यथा सा तथा । तथा अष्टादशदेशमात्रासु मध्ये यस्य यत्र
रतिविशेषस्तत्र कुशलतया, चान्ततः कलापामंडनया चतुः-
ष्टि मंडलागुणरूपतया ।

नवाङ्गाऽऽदिवस्थानं नावदाह-

दो सोअ नेनमादी-णवगे मुत्ता हवति एए उ ।

देसीभासट्टारम्म, रतीविसेप्पा द्युवीमं ॥ ५६१ ॥

कौमल्लपेकनीसद-विहं गुणेंच तु मुत्ताए ।

एवं च रूपजोषणं-विलासलावपकलियाए ॥ ५६२ ॥

हे श्रेष्ठे, हे मेने, आदशदशाभावावृत्तयस्तत्त्वस्थानमस्य-
प्रदः । एतानि नवको नवस्थानानि सुप्तानि भवन्ति । यथा नावा-
ऽष्टादश ततः शास्त्रसंभवा, संतापवश एकोनविंशतितमः । तत्र
च केशं नव विंशतियत्र शास्त्रसंभवं, पामादिनिरु-
धौः युक्तया, तथा कुर्यावर्त्तविलासलावपकलियाया ।

चउकपाम्मि रहम्म, रागेणं रायदिअपमगा ।

तिमिमगगंदि उदरी, न सोमिअो नो मणो मुनिणो ॥ ५६३ ॥

जोह पराजिया सा, न मपत्था मलिवटंणं काउं ।

नेउज्ज सेलमिहं, मे मिले मुत्तए उव्वि ॥ ५६४ ॥

चतुःकर्म रहम्म गते पातुःपिणं राजदण्डमवस्थां सुहाने, सु-
होत्वा चाऽनेकप्रकारः सौभाग्यं अयच्छेत् । तत्र यामुनेमं-
स्तत् न याति । तामनकौर्यादिविने क्लान्तः, ततो यदा सा प-
राजितः शीलस्वरूपं कर्तुं न समर्थः तदा रोपान् शैलशस्त्रं
नीत्वा (सं) नव्यापरिजालो मज्जति ।

एतन्निजग मे, दुविहा आराहमा धुवा तम्म ।

अंतकिरियं व साह, करेज देवोवपत्तिं वा ॥ ५६५ ॥

इयं प्रास्तव ।

मुग्गिमुत्तवतेरापी, खंदग दाहे य कुंभकारकडे ।

देसी पुंरंजरज्जा, दंडइ पालक मरुआ य ॥ ५६६ ॥

कुम्भकारकृते नगरे दण्डाकृतो म राजा, तस्य देवो पु-
र-स्वरयशः, पाशको नाम मरुकः पुंरुहातः । तत्र भगवतो मुनि-
मुत्तवत्तामिनोऽनेवामो कुर्याको नाम विहारकर्मण गतः स
रुवाशिष्याणां यत्र पीडनत मरणं, विशेपता यल्लुत्तकुर्या-
पालरथं स्वेज्ञानकथा यत्रवाक्यतमार्त्ताऽऽश्रुमार्गं कथ्य
जानि स्मृत्या समस्तकथापि देशस्य दाहे कृतवान्, शिष्याः
सुसमाधिं प्राप्तं सु-मुमुगामनाः (विस्तरः 'खंद' शब्दे कृतः,
यत्रागे ५६३ पुष्टं गतः) ।

तथा चाऽऽह-

पंच सया जनेषु, रुद्रं पुरोहितं मलियाय ।

रागहोस्तुल्यं, समकरणं चित्तयतां साधूनां प-

ञ्च ज्ञानाणि दधेन पुरोहितेन यन्ममलितानि, तथापि न तेषां मनागां ध्यातवित्तोऽभवत् । एवमथैरपि सोढव्यम् ।

तथा चाऽऽह-

जनेषु करकणेषु व, सत्येषु व सावर्ण्यं विविहेहि ।

देहे विद्विस्मते, न ह ते आणाउ फिट्ति । ॥ ५६८ ॥

यन्नेत्रं करकणं शस्त्रं वा स्रग्नाऽऽदेना इवापदैर्वा विविधैः शृंगालिकाप्रतूतिभिः वेदे विषयस्थाने (न ह) नैव ते पादपोषणा ध्यानात् स्फिडन्ति परिश्रम्यन्ति ।

पटिशोयनार्णैर्काई, अग्निं मे सज्जन्ते प्रेक्षाति ।

पादोपगतं मन्त्रे, जह चाणक्यं य करीसु । ॥ ५६९ ॥

पादोपगते सान्ते कोऽपि प्रयत्नोक्तया 'स' तस्य सज्जतेः सर्वासु विभुः अग्निं प्रदद्यात् । यथा चाणक्यस्य करोषे करोपमये इत्यवस्थितस्य स्वचक्षुनामामात्यः सर्वतोऽग्निं प्रदीपितवानिति ।

पटिशोयनार्णैर्काई, चर्म मे कीलण्टि विहृण्ति ।

महृषयर्माक्षयदेहे, पिपीलियासं तु देजाति । ॥ ५७० ॥

प्रयत्नोक्तया कोऽपि (स) तस्य पादपोषणमाश्रय कीलकैर्नोदमयेऽश्मं विभूय तदनन्तरं ते मधुपुत्रास्त्रिजनेदेहे कृत्वा पिपीलिकानां हृद्यात्, तथापि न सस्यकं सहेत ।

तत्र मन्त्रे हृष्टान्तरमाह-

जह सो चिलाइनुतो, वोमट्टनिसट्टचन्देहो उ ।

सोसियमंथेषु पिपी-लियाहि चालोकितो धीरो ॥ ५७१ ॥

यथा स चिलाइनुत्ता निसृष्टमन्त्रप्रत्येन व्युत्सृष्ट्य कहेदः शोणितमन्त्रेण पिपीलिकाभिस्त्रालुहकृतः चाक्षनाकृतो धीरो मनागपि ध्याताश्चास्त्रिजने, एवं सर्वैरपि सोढव्यम् ।

अन्ये हृष्टान्तरमाह-

जह सो कालपप्पी, तितोऽपि भोगक्षमेलसिहरम्म ।

स्रद्धां विउव्विउत्तं, देवेणं मियालत्तेवेणं ॥ ५७२ ॥

यथा स श्रद्धां विउव्विउत्तं कालपप्पीः कालप्रदीपं मौद्व्येताश्चास्त्रिजने स्थितो देवेन शृंगालकं विवृण्विथा शृंगालकं स्वदिनो भक्तिनः, तथापि सस्यथासोढवान्, एवं सर्वैरपि सोढव्यम् ।

जह सो वंसिपप्पी, वोमट्टनिसट्टचन्देहो उ ।

वंसीपत्तहिं विणि-ग्गएहि आगासमुत्तिवतो ॥ ५७३ ॥

यथा साधुरकः पादपोषणाः स प्रत्यनर्कितसत्य वंशोक्तुः स्वोपरि मुक्तोऽवस्थाप्य वंशो लघितान्तेवैश्वः प्रवर्कमानः स साधुरिक्ता दूतमुपबैरकुरोषिनिर्गतेर्गमाकाशमुत्क्रितो वेदनां सोढवान्, एवं सर्वैरपि सोढव्यम् ।

जहऽनन्तीसुकुमालो, वोसट्टनिसट्टचन्देहो उ ।

धीरो सपेक्षियाए, सिवाए सतितो तिरिक्खेणं ॥ ५७४ ॥

यथा अवन्तिसुकुमाक्षो व्युत्सृष्टनिसृष्ट्यकहेदो धीरः (स-पेक्षियाए) पण्डितसहितया बालस्यपुत्राण्यवसहितया शिष्या

२०६

शृंगत्या राजत्रिकं भक्तिः सम्यक् सोढवान्, एवमथैरपि सोढव्यम् ।

जह ते गोहट्ठेण, वोमट्टनिसट्टचन्देहो उ ।

उदएण वोज्झमणा, विरयम्मि उ संकेरु लम्मा ॥ ५७५ ॥

ग्रामेऽऽन्यत्रदेशे कविस्त्राश्वः पादपोषणास्नतो यथा ते गोष्ठ्याने प्रवेशविशेषं निसृष्ट निस्सहजया व्युत्सृष्ट्यकहेदो अन्तरिक्षेण पतितेनोदकेन उद्यमाना विरयं तथाः श्रोत्राणि संकरं लम्बाः सस्यवेदनां सहमानाः कालगताः, एवं सर्वैरपि सोढव्यम् ।

एतदेवाऽऽह-

वावीममाणुपुव्वी, तिरिक्ख मणुया व भंसणत्थाए ।

विसयाणुकपरक्खण, करंज देवा व मणुया वा ॥ ५७६ ॥

ठाविशति परीषदान् आनुपूर्व्या पूर्वाणुपूर्व्या वा तिर्यक्वा मणुया वा चारिषधनार्णमुद्वारयेयुः । तथा देवा मणुया वा विषयाणामिन्द्रियविषयाणां प्रयत्नोक्तया अतिशान्तमुक्त्वा इष्टानामुदीरणानुक्त्वा रक्षां कुर्युः, तन्नाशकद्विष्टः सन् सम्यक् सहेत ।

पुनरपि हृष्टान्तरमाह-

जह सा वत्तीमणवा, वोसट्टनिसट्टचन्देहो उ ।

वीरा धातेण उदा-रिणस दियलम्मि ओलइया ॥ ५७७ ॥

यथा सा व्रात्रिशतगोष्ठौ, पुत्रया इत्यर्थः । व्युत्सृष्टमन्त्रातिशयपरित्यागेन निसृष्टेन शयत्यक्तो मनागपि परिश्रमाद्यः अकरणात्तदेहो यथा सा तथा पादपोषणा आनेन तुल्येन व्रोत्पन्न-रवासिना श्लेष्केन हृष्टा, ततः कवेयं ममेतं जह्यं जडिष्यन्तीति चिन्तयित्वा वृको विजनापयित्वा (दिव्यलम्बि) वेलायं जीवन् एव ते (आलइया) अवशब्धानाः, ते सस्यवेदनां सहमानाः कालगताः ।

उपसंहारमाह-

एयं पात्रोपगमं, निष्पादिकम्मं तु वमितं सुते ।

नित्यवरगुहरेहि य, साहृडि य सेविमसुदरं ॥ ५७८ ॥

एतत्पादपोषणं सूत्र आगमं निष्पन्निकम् वर्णितं तीर्थकरैर्गुरुधरैः शयसाधुभिश्चोत्तमपूजितसंहननोपेतैः, उदारं स्वीकृतं यथा भवति एवमासेवितम् । व्य० १० उ० ।

पात्रोपगम-पादोपगत-त्रि० । पादपवदुपगतः पादपोषणतः ।

अवेष्टनया स्थितेऽनश्वरविशेषे प्रतिपक्षे, स्यात् २ डा० १ उ० ।

पात्रोपगम-प्रातःस्नान-त्रि० । प्रवृत्तजलावगाहने, 'पा-

त्रोपगम' इति सूत्रं १ अ० ७ अ० ।

पात्रोपगम-प्रादोपिकी-स्त्री० । प्रह्वोपो मत्तरस्तेन निर्बुत्ता प्रा-

दोपिकी । घ० ३ अ० । स्यात् । मारयाम्येनमित्यशुभमनः-

सम्प्रधाने, प्रति० । (' किरिया ' शब्दे तृतीयभागे ५४० पृष्ठ-

सुखं गतम्)

पांडुकंबलमिला-पाण्डुकम्बलशिला-स्त्री० । मेरोः पाण्डुक-

वनस्य पूर्वदक्षिणदिशि शिलायाम्, 'दो पांडुकंबलसिला' ।

स्यात् २ डा० ३ उ० ।

पांडुकी

पांडुकी-वेशी-शिविकायाम्, ३० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा ।

पांडुर-पाण्डुर-त्रि० । शुक्लहा० १ श्रु० १ अ० । धीतपट्टे-अनु० ।

पांडुरंग-पाण्डुरङ्ग-पुं० । अस्मैर्बर्जितगावे, अनु० । शैल हा० ।

पा० १४ अ० । अनु० ।

पाकम्-प्राकाश्य-न० । इच्छा-नभिधाने योगनिष्ठभेदे, हा० २६ हा० ।

पाक्षिकायण-पाक्षिकायण-पुं० । मूलभावेकांशिकवैश्ये स्वना-
मक्यातेऽप्राप्तत्वात् प्रवर्तकयोः तत्सम्बन्धितेषु च स्थाऽऽता० ।

पाग-पाक-पुं० । विक्लृप्त्यनुकूलं व्यापारं, आ० । (मृगभा-
ग्डानां पाके प्रथमसूयभेदेव उपदिदेशेति 'उत्सह' शब्दे हि-
नीयमानं ११२६ पृष्ठ उद्धृतम्) (स्वानार्थं साधुभिर्गणं पाकः
कर्तव्य इति 'मिलाण' शब्दे नृनीयमाणं ८८६ पृष्ठ उद्धृतम्)
शिष्टाश्च पुराणधर्मव पाकक्रियायां प्रवर्तन्ते । तथाहि-न पितृ-
कर्मोऽऽतिव्यवहारेणाऽऽप्राप्त्यर्थमेव बुद्धिमत्परायणत्वेन शिष्टा
इति न स्वार्थमेव पक्यम्, दश० ४ अ० १ उ० । वलयति
रिपो च । आ० म० १ अ० ।

पागडि (ख)-प्राकर्पित-त्रि० । प्राकर्पके, हा० १ श्रु० १ अ० ।

प्रवर्तके, प्रवर्त० ३ आश्र० द्वार ।

पागड-प्रकट-त्रि० । समुद्रवादिन्याह दीर्घः । प्रकाशान्वि-
ते, आ० म० १ अ० । प्रव० । आश्र० । प्रवर्त० ।

प्राकृत-न० । प्रकृतिः संस्कृते, तत्र भवे तत आगते वा प्रा-
कृतम् । प्रा० १ पाद० । स्वभावाभिदे, हा० १ उ० १ प्रक० ।
आत्मा पुत्रल एवमादिरूपस्य संस्कृतस्य विकृतिरूपे "आ-
त्मा पोमल्ल" इत्यादिर्बोधभावाभिदे, आ० चू० १ अ० । स्था० ।
तत्रत्याः कालपर्यायव्यापः-

अथ प्राकृतम् ॥ ८ । १ । १ ॥ अथशब्द आन-
न्तर्याथोऽधिकाराथश्च । प्रकृतिः संस्कृते, तत्र भवे तत
आगते वा प्राकृते, संस्कृतानन्तरं प्राकृतमाधिक्रियते ।
संस्कृतानन्तरं च प्राकृतस्यानुशासनं मिदमाध्यमानभे-
दसंस्कृतयोर्निरव, तस्य लक्षणं, न देशस्येति ज्ञापना-
र्थम् । संस्कृतममं तु संस्कृतलक्षणैर्नैव गतार्थम् । प्राकृते
च प्रकृतिप्रत्ययलिङ्गकारकसमाससंज्ञाऽध्यः संस्कृतवर्धित-
तयाः । लोकादिति च वर्तते । तत्र ऋ-ञ्जु-लृ-लृ-प-आ-
ऊ-अ-अ-प-विस्मृतीया-लृ-त-वर्ज्यो वर्णमसामान्यां लो-
काद्वगन्तव्यः । इ-औ स्वययैर्बहुभूतो भवत एव । ऐदीतो
च क्वालिङ्-कैतव्यः । कैश्वः । संप्रत्ययम् । सौंश्रिअ० ।
कौरवाः । कौरवा । तथा च-अस्वरं व्यञ्जने द्विवचने च-
तुर्थावबुधचने च न भवति ।

बहुलम् ॥ ८ । १ । २ ॥

बहुलमित्यधिकृतं वेदितव्यमाशास्त्रपरिग्रहात् । ततश्च-क-
चित् प्रवृत्तिः, क्वचित् अप्रवृत्तिः, क्वचित् विभाषा, क्वचित् अ-
न्यदेव भवति । तच्च यथास्थानं दर्शयिष्यामः ।

आर्षम् ॥ ८ । १ । ३ ॥ आर्षाणामिदमार्ष-
म् । आर्षे प्राकृते बहुले भवति । तदपि यथास्था-
नं दर्शयिष्यामः । आर्षे हि सर्वे विधयो विक्लृप्त्यन्ते ।
प्रा० १ पाद० ।

पञ्चोकास्पर्गा, अंकारपरं च पायणं नन्थि ।
वसमारमस्मिन्माणि य, कचवगतवगनिहृष्टा ॥

अस्या इयमक्षरगमनिका-एकारपर-एकारः, ओकारपरः-
ओकारः, अंकारपरः-अंकार इति विसर्जनीयाऽऽख्यमक्ष-
रम् । तथा वकास्यकारयोर्मध्ये ये अक्षर-शेषा विति, या-
ति च कवयेचवर्गानवर्गनिधानां कुञ्जना इति । एतास्यक्षरा-
णां प्राकृते न मन्ति । तत्र पञ्चक्षरविहीनं सद्यच्चनं तथा-
कृतमवसानव्यमभिरव-गोश्रांशव कुञ्ज इत्येवं रूपैरुपेतं
संस्कृतम् । वृ० १ उ० । प्राकृते हि विमर्शानां व्यत्ययोऽपि भव-
ति । यदाह पाणिनि, स्वप्राकृतलक्षणं-" व्यत्ययोऽप्या-
सामिति ।" आ० म० १ अ० । द्वितीयाथं पट्टी । यदाह पाणि-
नि स्वप्राकृतलक्षणं-" द्वितीयाथं पट्टी ।" न० । " प्राकृते
हि पूर्वोत्तरनिपाताऽनन्तरः । आवा० १ श्रु० ४ अ० ३ उ० ।
ननु जने प्रचलने सर्वे प्राकृतनिवर्द्धमाना दुःश्रद्धयम्, मैवं
शुद्ध्यम् ।" घालक्षीमुद्रसंज्ञायां, मुणां चारितकाङ्क्षायाम् ।
अनुप्रष्टाय तत्त्वज्ञं, सिद्धान्तः प्राकृतः स्मृतः ॥ १ ॥ " वि-
श्व० । प्रकृतिपुं भवः प्राकृतः आ० म० १ अ० । साधारणं,
स्वभावाधिकं, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० । लघुपते, वृ० १ उ० ।
पागडि-प्रकटित-त्रि० । प्रकटयं प्राप्ते, " पागडिपते" यन्तु-
ल्लिखणं ।" न० ।

पागडमाण-प्रकटयत्-त्रि० । व्यक्तिकुर्वति, स्था० ३ उ० ४ उ० ।

पागड्व-पाकटव्य-न० । कयरीपाकाः । दिविशिष्टनिष्पन्नं स्वा-
द्यद्वयं, शि० । कयरीपाक इत्यादिलोकप्रसिद्धानि पाकटव्या-
नि तद्विधमनिष्पन्नानि आद्रेष्टाकप्रत्याख्यानयतां कल्पन्ते । न
वेति प्रश्ने, उत्तरम्-अत्र कल्पने ईदृशां प्रवृत्तिर्दृश्यते इति ।
ही० ४ प्रका० । कयरीपाक इत्यादिभोक्तृप्रसिद्धटव्यानि
आमवाधाद्रेष्टाकावयवनिष्पन्नतया तन्प्रत्याख्यानयतां क-
ल्पन्ते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-अत्र "कयरीपाक" इत्यादिलोकाप्र-
सिद्धाकटव्यानि आमवाधाद्रेष्टाकावयवनिष्पन्नास्त्विति तन्प्र-
त्याख्यानयतां कल्पन्ते इति प्रवृत्तिर्दृश्यते इति । ही० ४ प्रका० ।

पागवम्-पागवन्त्य-न० । घाटयं, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ।

पागविभय-पागविभय-त्रि० । प्रागवन्त्ये घाटयं तद् विधये
यस्य तत् स प्रागवन्ती । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० ३ उ० । घृष्टं सूत्र०
१ श्रु० ४ अ० ३ उ० । यः प्रागवन्त्ये चरति घृष्टनामापयः ।
सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।

पागभाव-प्रागभाव-पुं० । प्राक् पूर्वं वस्तुत्पत्त्यभावः प्राग-
भावः । वस्तुत्पत्तेः प्राक्कालिकभावः, स्था० ।

तत्र प्रागभावसमाधेयवर्धनं-

यन्नितृतावेव कायस्य समुत्पत्तिः सोऽस्य प्रागभावः ४६ ।
यस्य पदाधिस्य नितृतावेव सत्यां, न पुनरितृतावेव, अ-
तिव्यापिमप्रसङ्गे । अन्वयकारस्याऽपि नितृतां कालित्वं हानोप-
तिर्देशनादन्वयकारस्यापि प्रागभावस्यत्वप्रसङ्गात् । न चैव-
मपि रूपज्ञानं नितृतावेवोपपन्नं इति तन्प्रति नन्त्य तत्र-
प्रसङ्गिनि वाच्यम् । अतर्निन्द्यदर्शने नरक्षेत्रादी च न-
द्रावेऽपि नद्रावणं, स्व हा० पदाधेयः अस्म्यति कायस्य ॥ ४६ ॥
अबोदाहरन्ति-

यथा मुन्यिडनितृतावेव समुत्पत्त्यमानस्य पटस्य मृत्पिण्डः ॥ ६० ॥
रन्ता० ३ पार० ।

पागमण-पाकमाणं पुं० । पाके दैव्यं शान्तिं शिस्तयनी-
ति पाकशामनः । कल्प० १ आश्र० १ क्षण । पाकां नाम वल-

धानं रिपुः, स शिष्यते निराक्रियते येन स पाकशासनः ।
आ० म० १ अ० । शके, पुन्दरे, आ० म० १ अ० । प्रज्ञा० ।
म० । जी० । उपा० ।

पागमासणी-पाकशासनी-स्त्री० । इन्द्रजालसंज्ञिकायां वि-
धायाम्, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

पागह प्राकर-पुं० । शालायाम्, प्रज्ञा० २ पद० । विपा० ।
शुद्धस्य पत्तनस्य वा (आचा० २ श्रु० १ कृ० १ अ० ५ उ०)
यमे, उक्त० ६ अ० । अनु० । रा० । प्रश्न० । जी० ।

पागारिगणाम-प्राकारविक्रयाम्-पुं० । शालानां व्रयस्य
न्यसने, पञ्चा० २ विव० ।

पाह-पाह-पुं० । चंडे, पाडाशब्दाः । कु० ३ उ० ।

पाडग-पाटक-पुं० । ग्रामान्तर्गतं वसतिस्थलं, जीत० ।
आचा० । आ० म० । ज्ञा० ।

पाडचर-पाडचर-पुं० । चरि, "कलमो मुकुमालो तक्ररो य
पाडचरो धेनो ।" पाह० ना० ७२ गाथा । आसक्तचित्ते, दे०
ना० ६ वर्ग ३५ गाथा ।

पाडण-पा(त)टन-न० । करपत्राऽऽदिभिः (आचा० ६ अ०)
तिष्ठुटादयो वज्रभूमी प्रक्षेपे, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।
रूपग्राऽऽदिमालने, नि० १ श्रु० १ वर्ग १ अ० ।

पाडगा-पातना-स्त्री० । अस्मदस्यैव गद्यस्य पातनां पाये,
विपा० १ श्रु० १ अ० ।

पाडल-पाटल-त्रि० । रक्तं, "अरुणं सोऽं रत्ने, पाडलं अयं-
विर्गं तं ।" पाह० ना० ६३ गाथा ।

पाडलमउग-देशी-दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पाटला-पाटला-स्त्री० । पुष्पजातिविशेष, ज्ञा० १ श्रु० ५ अ० ।
रा० । प्रज्ञा० । कल्प० । जी० ।

पाडलिउत्त-पाटलिपुत्र-न० । उदायिन्पुत्रवासिते मगधदेशीय
गङ्गानटस्थे पुरभेदे, ती० ।

"आनस्य श्रीनिमिन-मनकपुत्रजनिपावित्रस्य ।

श्रीपाटलिपुत्राऽऽहय-नगरस्य प्रस्तुतो वृत्तम् ॥ १ ॥"

पूर्वे किल श्रीश्रेणिकमहाराजस्ते रते गते तदामजः कृष्णिकः
पितृशोकाच्चम्पापुरीं प्राविश तस्मिन्कालेऽप्यश्वयत्नं प्रायते त-
त्पुत्रुदयानामधयश्चम्पायां सोऽणिजानतजिह्व । सोऽपि
स्वामितुस्मानि नासि स्मार्त्तिकाश्वयत्नोऽसनाऽऽदिस्थानानि
पश्यप्रस्तोतं शोकमुद्वहत् । ततोऽभ्यानुभूयान् नूतनं नगरं
निवेशयितुं मैमिकिवरात् स्थानगयेपणायोऽदिशत् । तेऽपि
सर्वत्र नास्तन प्रदेशान् पश्यन्तो गङ्गानटं ययुः । तत्र स-
कुसुमं पाटलितरं प्रेक्ष्य तच्छ्रीभावश्रीकृतास्तच्छास्त्रायां
निपमं चापं व्यास्तवदने स्वयं निपतत्कीटपटकमालोक्य
वेतस्थान्नन्तयशहो यथाऽस्य चापपर्यक्तो मुखं स्वयमेत्य
कीटाः पतन्तः सन्ति, तथाऽत्र स्थाने नगरं निवेशितेऽस्य
राक्षः स्वयं श्रियः समेप्यन्ति । तच्च ते राक्ष व्यजिह्वपन् ।
सोऽप्यनीव प्रसूतिः । तत्रको जरुमैमिकिको व्याहरन्-देव !
पाटलातहरयं न सामान्यः, पुत्र हि ज्ञानिना कथितम्-
"पाटलानः पवित्रोऽयं, मदास्मिन्करोटिभूः ।" एकावतारो-
ऽस्य सृज जीवश्चेति विशयः । ती० ३५ कल्प । (प्रयागती-
थेकाः) पयाम् शब्देऽस्मिन्नेव भागे श्रु० पृष्ठे उक्ता । स्-
रः करोटिपदोभिसंश्लेषमानाऽपि जलोभिर्मिन्नदीतीरं नीता

इतस्ततो लुलन्ती च शुक्तिवज्रदीनटे कापि गुप्तविषमे प्रदेशे
लाभ्यते तस्यैव तस्य च करोटिकपरेऽस्यान्तः कदाचित् पाटला-
वीजं न्यपनयन्, कमालं करोटिकपरे भिषा दक्षिणहन्ताः पाट-
लातस्तद्वृत्तानां, विशालश्चायमर्जन । तदत्र पाटलद्रोः प्रभावा-
च्चापनिर्मितचक्र नगरं निधेशयाम्, आशिवाशब्दे च
सूत्रं दीयताम् । ततो राक्षाऽऽदिषा मैमिकिकाः पाटलां पृथेन
कृत्वा पश्चिमं तन उत्तरां तन पुनः पूर्वो, ततो दक्षिणां शिवा-
शब्दायधि गत्वा सूत्रमपातयश्चेत् वतसः स्त्रीमाः पुग्नस्य सर्वा-
वेश वभूवुः । तवाङ्किते प्रदेशे पुग्नचक्रगन्तुः । तच्च पा-
टलीनाम्ना पाटलिपुत्रं पत्तनमासीत् । ती० । (नन्दराज-
वृत्तम् "णंदराय" शब्दे चतुर्थभागे १७५० पृष्ठे गतम्)
"गौडवंशावतंसस्य, श्रीजिनप्रमसूरयः, कल्पे पाटलिपु-
त्रस्य, रत्नयां चक्रगममान् ॥ १ ॥" ती० ३५ कल्प । आ०
क० । आ० म० । आ० कृ० । जी० । संथा० । आवा० । विपा० ।
विश० । कल्प० ।

पाडलिमंड-पाटलिखण्ड-न० । स्वनामस्थाने भारतखण्ड-
ये पुरभेदे, विपा० १ श्रु० ५ अ० । "पाडलिमंडं नयरे वण-
मंड उज्जाल उवग्दने य जर्जना । तस्य णं पाडलिमंडं नयरे
निद्वल्यगया । तस्य णं पाडलिमंडं नयरे सागरद्वनमस्यवाह
होथा ।" विपा० १ श्रु० ५ अ० । आ० म० । स्थो० ।
पाडवख-देशी-पादपतने, दे० ना० ६ वर्ग १८ गाथा ।

पाडिअ-पातित-त्रि० । निपतिते, "आंसदं पाडिअं निमुद्धं
च ।" पाह० ना० १६४ गाथा ।

पाडिअग-देशी-विधामे, दे० ना० ६ वर्ग ४४ गाथा ।

पाडिअउम-देशी-पितृगृहान्पातिगृहे वध्वाः प्रापके, दे० ना०
६ वर्ग ४३ गाथा ।

पाडिकं-प्रत्येकम्-अच्य० । एकं जीवं प्रति प्रत्येकम् ।
"प्रत्येकम् पाडिकं पाडिक्कं" ॥ ८ । २ । २१० ॥ प्रत्येकानि-
त्यस्यार्थे पाडिकं पाडिक्कमिति प्रयोगः कथं वा । प्रा० २ पाद० ।
"एगं जीवं पाडिक्कणं सरिरेणं ।" एकं जीवं प्रति गते
यच्छरीरं प्रत्येकशरीरनामकमोदयात्प्रत्येकं, तदेव प्रत्ये-
ककम, दीर्घत्वाऽऽदि प्राकृतत्वात् । स्था० १ डा० । "त्यमेव
पाडिक्कं विस्वफलगं करेह ।" एकमात्मानं प्रति प्रत्येकं पितुः
फलकात् भिन्नमित्यर्थः । म० १५ श० । स्था० । "पाडिक्कं
पत्तञ्ज ।" पाह० ना० २५५ गाथा ।

पाडिक्कअ-देशी-प्रतिक्रियायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १६ गाथा ।

पाडिच्छिय-प्रावीच्छित्-त्रि० । प्रातीच्छक्रेपु, येऽन्यना गच्छा-
न्तरादास्य साधवस्तत्रोपसंपदं गृह्णन्ति तेषु, व्य० १ उ० ।

पाडिपहिय प्रातिपथिक-पुं० । प्रातिपथ्याभिमुखेन चरति
प्रातिपथिकः । सूत्र० २ श्रु० २ अ० । आचा० । समुपप-
थिक, आचा० २ श्रु० १ कृ० ३ अ० २ उ० । समुपप-
थिक, आचा० १ श्रु० १ कृ० ३ अ० ३ उ० । नि० कृ० ।

पाडिप्फद्धि (खु) -प्रतिस्पद्धित-त्रि० । "प-स्पयः फः"
॥ ८ । २ । ४३ ॥ "इति रूपस्य कादेशः । प्रा० २ पाद० । सम-
ज्ज्ञादिवाद् दीर्घः । पराभिमुखेच्छा । प्रा० २ पाद० ।

पाडिय-पातित-त्रि० । अपोक्षितं, जी० ३ वत्त० ।

पाडिथितिय-प्रात्यन्तिक-न० । अभिप्रायभेदे, रा० ।

पाडिया-पाटिका-स्त्री० । उत्तरीयवस्त्रं. म० १ श० १ उ० ।

पाडिवस्त्रा-प्रतिपद-स्त्री० । “ स्त्रियामादविपुनः ” ॥ ८ ॥ १ ।
१५ ॥ स्त्रियां वर्त्तमानस्यास्यव्यञ्जनस्याऽऽत्वं भवति । इत्या-
त्वमस्यस्य । प्रा० १ पाद । प्रथमतया, स० १५ सम० ।
अने० । ज्यो० ।

पाडिवस्त्रारिय-प्रतिपदाचार्य-पुं० । कलिकनृपसमकालिके म
रुधप्रयत्नकाचार्ये, ती० २ कल्प । “ पाडिवस्त्रा नामणे, अ-
खगरो ” ति० ।

पाडिवस्त्रेय-प्रतिवेशिक-पुं० । पार्श्वगृहवास्तिनि, घ० ।
“ सुपातिवेशिके ” इति । शोभनाः शीलाऽऽदिमपन्नाः प्रा-
तिवेशिका यत्र तस्मिन् । कृप्रातिवेशिकत्वे पुनः “ संस-
र्गजा दौर्गुण्या भवन्ति ” इति वचनात् निश्चितं गुण-
हानिरुपपन्न इति तत्रियेयः । दुष्प्रातिवेशिकत्वात्त्वेन शा-
स्त्रप्रसिद्धाः—“ खरिआ तिरिक्कजोर्णी, तालायरस्मणमाह-
खसुत्ताणा । वग्गुरि अहवा गुम्मिअ, हग्गिअ पुलिदम-
च्छिदा ” ॥ १ ॥ अ० १ अग्नि० ।

पाडिसार-देशी-पटुनायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १६ गाथा ।

पाडिमिर-देशी-स्त्रीनायुक्तायां स्त्रियायाम्, दे० ना० ६ वर्ग
४२ गाथा ।

पाडिस्मुद्य-प्रतिश्रुतिक-न० । नाट्यशास्त्रप्रसिद्धं अभिनय-
भेदं, ज० ५ वक्त० । आ० म० ।

पाडिहस्त्यी-देशी-मालायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ४२ गाथा ।

पाडिहारिय-प्रतिहारिक-न० । प्रतिहरणं प्रतिहारः, प्रत्य-
पणं, तमहर्नाम प्रातिहारिकम् । पुनः समर्पणीयं संस्तु-
रकाऽऽदौ, आ० १ ध्रु० ५ अ० । आच० । प्रब० । दशा० ।

पाडिह्रस्व-देशी-प्रतिश्रुति, (सारणि) दे० ना० ६ व
र्ग ४२ गाथा ।

पाडिहरे-प्रतिहार्य-न० । जिनामतिशयपरमपूज्यवस्त्रापका-
लङ्कारविशेष, अष्ट महामातिहारीणि जिनानाम्—“ अशो-
कवृत्ताः १ सुरपुष्पदृष्टिः २ दिव्यध्वनिश्छामर ४ मासने
ख ५ भासगडले ६ दुन्दुभिभगतपथं ८, षट् प्रातिहा-
र्याणि जितेश्वराणाम् ॥ १ ॥ ” दर्श० १ तत्त्व० । देवताप-
हारे, श्री० । आ० ।

पाटीगमिय-पाटीगमित-न० । यावत्तावतिकं गुणकारं, स्या०
१० डा० ।

पाटुच्चिया-प्रतीतिका-स्त्री० । बाणं वस्तु प्रतीत्याऽऽश्रित्य भ-
वा सा प्रतीतिका । स्या० २ डा० १ उ० । जीवाऽऽदीन प्र-
तीय भवन्त्यां क्रियायाम्, स्या० ५ डा० २ उ० । “ पाटु-
च्चिया क्रियाया दुविहा पणत्ता । तं जहा-जीवपाटुच्चिया
चेव, अजीवपाटुच्चिया चेव ” । स्या० २ डा० १ उ० । आवा० ।
जीवं प्रतीत्य यः कर्मवन्धः सा तथा । अजीवं प्रतीत्य यो
रागद्वेषाद्भवः तज्ज्ञा यः कर्मवन्धः सा अजीवप्रतीतिकी ।
स्या० २ डा० १ उ० ।

पाटुह्वी-देशी-तुलगमडने, दे० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा । “ पा-
टुह्वी तुर्यदेहपिजर्गम् । पाटु० ना० २१० गाथा ।

पाट-पाट-पुं० । पठनं पाठः । पठ्यते वा तदिनि पठ्यते व्य-
क्तं क्रियते ऽनेनास्मादस्मिन्निति अभिधेयमिति पाठः । आ०
म० १ अ० । शास्त्रं, “ पाठो ज्ञि वा सत्यं ति वा एगट्ठा । ”
आ० चू० १ अ० । प्रश्न० ।

पाठशब्दार्थमाह—

पठणं पाठो न ते-ण तस्मि व पठिज्जएऽभिधेयं ति । (१३८४)

पठनं पाठः । पठ्यते वा व्यक्तीक्रियते तदिनि पाठः । पठ्य-
तेऽभिधेयमनेनास्मादस्मिन्निति वा पाठः । प्रहणाऽऽसंवेना-
शिक्षायाम्, विशेषः । आच० ।

पाठयंत-पाठयत्-वि० । आचक्रादिभ्यः सूत्रदानतः भाषयति,
जीवा० ।

अधुना विंशतिनममाह—

अने उ गुरुयमिर्मिमा-हरायआणापरव्वमा बाला ।

पाठिनि मावयणं, उन्मग्गऽववायगाथाश्च ॥ १ ॥

अन्यं पुनरपि गुरुकथामोहगजऽऽज्ञापरवशा महाज्ञाननृप-
निशाननाऽऽयत्ताः अत एव बाला हिनसितविषेकविकलाः,
पाठयन्ति सूत्रदानतः धावकजनान् धाज्जलोकान्, उन्मग्ग-
पवाद्गाथाः समथप्रसिद्धा इति गाथाऽर्थः ।

तन्किं सम्मते, न वेत्तराह—

तं तु न कधि पि हरिप्पं, जणेइ मुवहम्मयुयाण सूरिणं ।

जम्हा निमीहगंथं, मावयपुट्टिम भाणियमिणं ॥ २ ॥

तत्पुनर्न कथमपि न कर्तापि प्रकारेण हर्षं मन्त्रोप जनयन्तु-
त्सादयति सुबहुयुतानामतिशयाऽऽपमज्ञानानाम्, इतराणां तु
जनयदपि, सूरिणामाचार्याणां, यस्माद्विशेषप्रशस्ते प्रतीतं,
आवक्तं धाज्जलुह्विताऽऽश्रित्य भगिनिमुक्तिर्भेदं वचनमाण-
मिति गाथाऽर्थः ।

तद्वार्थानां गाथाद्वयेनाऽऽह—

इयरमुयं पि ह्ठ पादे-नपाण माहण संजडंणं च ।

पच्छिंणं खलु एपे, मिद्धंताओ पुणो तेमिं ॥ ३ ॥

छुज्जीवणिया मुने-ण्णामा पिडेमणय अत्ताओ ।

कप्पइ पठिउं मोउं, व आगमाओ न उण अणे ॥ ४ ॥

इतन्मूर्धन्यो प्रकार्णाऽऽदिकं न केवलं निज्जानन्नुत्तमव्यव-
शब्दाऽर्थः । पाठयतां सूत्रदानतः धावकाः । दिक्कमिण्यः पाठयः
साधूनां यतीनां संन्यासीनां चार्थिकानां वा समुदायं प्राप्यध-
त्तमेव समये प्रतीतमुत्पन्नतः । खलुगवप्राणं, एतत् वचनमा-
णं सिद्धान्तादायामप्युपन्येयं धावकालाम् । (३) परजोविकका
समथप्रतिज्ञा, सूत्रेण पाठदानलक्षणं, अनुज्ञाना सूत्राऽनु-
ज्ञायामर्थोऽपि एतस्याऽनुवाते द्रष्टव्यः, अथेतः अभिधेयमा-
श्रित्य पिण्डवर्णय प्रतीतान्, कहरंते युज्यन्ते, अपवाद इति
शेषः । पठितुं सूत्रं, श्रोतुं वाऽर्थतः, आगमात् निज्ज्ञान-
अ पुनर्नैवावन्त्यपरम् । तथा च निशियगाथादम्—“ एवजा-
ए अभिमुह-वाणनि गिहिअन्नपासेडी ” एष चूर्णिः—“ गिहि
अन्नपासेडि वा एवज्जाभिमुहं सायगे वा छुज्जीवणिय नि
जाव सुत्तओ अत्थओ जाव पिडेमणयो एस गिहत्थासु
अववाउ ति । ” इति गाथाऽर्थः ।

सूत्रेण विहितसंवेद्यो गाथामाह—

किं च जडं वि परिआ-मियाण दिज्जंति छेयसुत्ताया ।

अइपरिणयाणपरिणा-मियाण न उणंउवदिहंता ॥५॥

किं चेत्पञ्चुष्ये । आचकाणां तावत् छेदग्रन्थाऽदीनां सर्वथा निषेधः सिद्ध एव, यतीनामपि अपिपरिणामकाणां सुखमौपवादाप्रियाणां दीयन्ते चितीर्यन्ते छेदग्रन्थसूत्रार्थोः प्रतीताः, अरिणामकाणामपवादादभिकानामुत्पन्ननिष्ठानां नैव न च, पुनःशब्दाऽवधारणार्थो दर्शित एव । आघट्टान्तात् ज्ञानज्ञानान् । तच्छेदम्-किल कर्त्तव्यादाचार्येण सिद्धा-न्तरहस्यं दातुकामिनं निजलुब्धं रूपरीक्षाये लुब्धं कथयकमाह्वय-दनुक्रम-भो अस्मदर्थमात्रकलान्यायन । तत्तस्मैरिदं विस्मि-तम् प्रथमेन प्रष्टव्यमहज्यदनकमलेनाह्वयमिदं, द्वितीयेन न कर्त्तव्यमिदं तृतीयेन च किं खण्डेखण्डेयोलंपितैरवो पक्षै-रपक्षैः प्रयाजनमिति न सम्यग् ज्ञायते । ततो मुक्तमभवत्पृ-ष्ठयान्-भगवत्प्रवृत्तौ युष्माकमादेशः, परं विशेषतो ज्ञातु-मिच्छामि, ततः कथयन्तु पृष्ठाय येन तत्प्रधानयामि शी-घ्रमिति । अत्र प्रथमः उत्पत्तिरित्यव्यादपरिणामको, द्वितीय-स्वपवादादभिकान्यादपरिणामको, तृतीयस्तु भविष्यत्यान्-रिणामको । आचार्ययोग्यै, तृतीयस्तु योग्य इति गाथाऽर्थः ।

अत्र्याऽर्थे दोषमार्तापकुर्वन्निदमाह-

अविशियउवदाणणे, नाणःयाणं नह अमउक्काण् ।

सउक्काय कुणंताणं, वयहारं भणियमेवे ति ॥ ६ ॥

अविशियउवदानामकुर्वन्त रवां ज्ञानानिनाणं भुतमा-लम्बितजनहेन, तथा अस्मादप्येव कालेयनाऽऽरौ स्वाध्या-यं पाठुं तां विद्वतां व्यवहारे छेदग्रन्थाऽऽरौ भणित-सूक्ष्ममवनिर्धामितव्याक्यसमाप्ताविति गाथाऽर्थः ।

तदवाऽह-

उम्मापं व लभेज्जा, रंगाथर्यं व पाउण्णं दीहं ।

केवलपञ्चत्ताओ, धम्माओ वावि भेसज्जा ॥ ७ ॥

प्रकटाऽर्थः ।

अत्र्याऽर्थे दोषं दर्शयन् दृष्टान्तवाष्टान्तिकमर्मगाथाद्वयमाह-

अहं ग्हा पडिमिदं, पदानिनां देव गेएह रय्यग्गाओ ।

पावडं देहमिहोणं, तह जिखरश्चा तु नाणुमए ॥ ८ ॥

छेद्यमुद्यप्रयणोव-भेओ माहा पदंत पाहेता ।

पाहेति महापौरं, भवदं देहं पविजिखणा ॥ ९ ॥

यथांते दृष्टान्तार्थो राज्ञः भूयानिना प्रतिपिडे निवारितं जै-नानि कस्य चिद्वातव्यानीति, ददत् प्रयच्छन् भागडागारि-काऽऽदिः गृह्णन्त्याऽऽद्वानाः पदाभ्यादीन् रत्नानि मणिभ्या-नि तुः पूर्णं प्रामितिं लभन्ते, दशं विनायकान्ऽदिकम्, इह तत्तदुद्युधं क्रकचपादाटनाऽऽदि । तथैति दाष्टान्तिकयाजनायम्, जिनराज्ञा सर्वजनैरेष्वरं तु तथैव न नैवाऽनुमताननुमाना-न् छेदसूत्रार्थान् रत्नोपमान् मणिभ्यस्वपरां मोहाद्विज्ञानान् पठन्तः आचकाऽऽद्वयः, पाठयन्तश्च नानि यस्यान्वयः । विष-क्रियन्त्यान् प्राप्स्यन्ति तस्यन्ते महाधोग्म अनीच तौद्रं भवदशं संसारभ्रमं किंविशिष्टाः ? लोहितजिनाज्ञाः स्वह-सर्पशशासनाः । इति गाथाद्वयार्थः ।

यत एवमतो जीवशिलामाह-

तम्हा मा जीव ! तुमं, सङ्गाणं देसु ज्ञेयमुत्तरे ।

२०७

जं पि य कहमि किंचीतं पि य इयवुद्धिण कटसु ॥१०॥
तस्मान्मेति निषेधे जीवात्मन् ! देहि प्रयच्छ छेदसूत्रार्थान्,
उपलक्षणव्यादस्याप्यर्थां सिद्धान्तानिनिषेधं द्रष्टव्यम् । यदा
कथयामि व्याचक्षेपे किञ्चित् स्तोत्रं, दीयतां चात्र पृथक् ।
तदापि च इतिबुद्ध्या एवमन्या कथय इदानीं गाथाऽर्थः ।

तमिवाऽह-

अविकोविण्हिं तरलिय-मइयो मा धम्मवाहिरो हुंतु ।

एए भव्वा दंमे-मि तेण पडिवक्खवयणाइ ॥ ११ ॥

अविकोविदरगीतार्थैरन्तरलितमतया विमंस्थलबुद्धया, मे-
ति प्रतिषेधे, धर्मेवाद्या दीनाऽऽपुत्तीमा भवन्तु एते प्रत्य-
क्षवर्तिना भव्या मोक्षगामिनः । दर्शयामि प्रकटयामि तेन का-
रणेन प्रतिपक्षवचनानि उत्तरयामि ।

ननु अस्यान् वार्यानि स्वयं तु संवादार्थे निजम-
णितस्य सर्वत्र तद्वाद्याः कथयानि, विरुद्धमिदम् ? ।
सत्यम् । यदा विप्रतिपक्षां जना दर्शने प्रति भवति तदा
रहस्यकथनेऽप्यर्थाः । तथा च निश्चिंथे भणितमिदम्-
" तम्हा न कट्टेयव्वं, आर्याणं तु पवयणरहस्सं । खलं
काले पुरिलं, नाऊख पणामए गुळ्ळं ॥१॥ " इति गाथाऽर्थः ।

व्यतिरिक्तमाह-

जइ पुण तुमं पि एमं-व कहमि सङ्गाणं दुवियवुद्धाणं ।

ता तुज्झं वि भवेदो, निग्न्यओ पुरिसो होही ॥१२॥

यदि पुनस्त्वमपि, न केवलं पूर्वोक्ता इत्यप्यर्थः । (एमं वत्ति)
नर्तितमन्यभाष्यं कथयानि जतरमि आज्ञानां आचकाणां किं
विशिष्टानां ? बुद्धिदर्यानां ज्ञानलवणवर्जानुगाणां तस्मान् तवा-
पि न केवलं पूर्वोक्तानाम् इत्यप्यर्थः । भवदशं संसारभ्रमं ति-
रर्थको निःप्रयाजनां ईदृश ईदृशो भविष्यति । इति गाथाऽर्थः ।
जीवाऽ० २० अवि० ।

पाठग-पाठक-पुं० । बहुधृतवर्तनव-धनपद्वीविशेषभाजि,

अए० ३२ अए० ।

पाठग्या-पाठनता-स्त्री० । वाचनतायाम्, " उहिसण वाय-

ख त्ति य, पाहणता चव पगट्ठा " पं० भा० ४ कए ।

पाठा-पाठा-स्त्री० । अनन्तजीववनरूपतिविशेष, प्रज्ञा० १ पद ।

पाठीण-पाठीन-पुं० । मत्स्वविशेषे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पाण-प्राण-पुं० । मानङ्ग, स्या० ४ डा० ४ उ० । " मायंगा तह
जणेगमा पाणा " पाठ० ना० १०५ गाथा । चारुडाले, व्य०
१ उ० । ये प्राप्स्यन्त नगरस्य च बहिराकाशे वसन्ति तेषां गृ-
हाणां वा । व्य० ३ उ० । वृ० । गुच्छन्तरूपतिकार्यभेदं, प्रज्ञा०
१ पद ।

पान-न० । पीयत इति पानम् । कर्मणि ल्युट् । उच्चवर्गस्यऽऽ-
नुपेते दश० ४ अ० १ उ० । खट्वेद्राक्षापातकाऽऽदी, प्रव० ४
द्वार । आचा० । स्या० । उत्त० । जे० प्र० । भ० । सुगऽऽदी,
स्या० ३ डा० १ उ० । स० प्र० । प्रश्न० । सौवर्गारम्भाऽऽ-
न्निष वने, ख० २ अवि० । दशा० । दश० । उष्णोदका-
ऽऽदी, स० १२ अङ्ग० । दर्श० । आय० । आचा० । आय० चू० ।
पञ्चा० । त्रिकलाकृतं प्रासुकं पानीयं कुत्र सिद्धान्ते प्राक्कम-
स्तीति ? प्रश्ने, उत्तरम् अत्र त्रिकलाकृतं प्रासुकमुदकं
सिद्धान्तानुमतं प्रायते । यतः- ' तुवरे फले य पत्ते, रुक्खासि-

लातुपमहणादीसु । पासदणेषु पावते आयवतने वह अगह ।
॥२०॥ इति निशीथमाध्यगाथा । एतच्छृणौ तुवफला ह
रीतक्यादय इति व्याख्यानसंस्तीति ॥३॥ ही० ३ प्रका० प्रव०

संप्रति पानमाह-

पाश्व सोवीर जवो-दमाइ चित्तं सुराडयं चैव ।

आउकाओ सवो, ककडगजलाडयं च तथा ॥ २१२ ॥
सोवीरं कांतिजकं यवोदकाऽऽदि यवपायम आदिश्वदाद्री-
धूमपाएकाऽऽदिनन्दुल कोटयवाचनाऽऽदिपरिग्रहः । तथा चित्रं
नालाप्रकारं सुराऽऽदिकं चैव आदिश्वदात्मरकाऽऽदिपरिग्रहः ।
तथाऽऽपायः सर्वः सरःसागत्कुवाऽऽदिस्थानसंबन्धी,
तथा कर्कटजलाऽऽदिकं च कर्कटकानि चिभितकानि, तन्म-
ध्यवर्ति जलं, तदादियस्य तत्ककटजलाऽऽदिकमादिश्वदान्
सज्जुद्राक्षावाञ्जगकापानं ककुम्साऽऽदिग्रहः । एतस्मै
पानम् । प्रव० ४ द्वार ।

चित्रपानलक्षणमाह-

उस्मेइम संमेइम, पुफरसो रनपभिइ तणुजायं ।

आउकाओ सवो, सोवीरजवोदगाडयं ॥ ४४ ॥

उच्छुस मेरयसुरा-ऽऽमव वर्णं य मिरिफाडि फलनीरं ।
हिमकरवहरतणाई, चित्तं पाणं विणिगिट्टे ॥ ४५ ॥ ल० प्र० ।

पानीयस्य अचित्तव्यकालः-उष्णकालाऽऽदी उष्णं प्राप्तुं कया
पानीयं पञ्चाऽऽदिग्रहं यावदचित्तं ततः परं सचित्तं भवती-
त्यन्तराणि कुत्र सन्ति । तथा तत्र यावत्समजीवोपरिजीवता
न भवति तावद् गालितं तणानुं करयन्, न वा इति प्रश्ने उन्तर-
म्-अत्र उष्णकालाऽऽदी उष्णं प्राप्तुं कया पानीयं पञ्चाऽऽदि-
ग्रहं यावदचित्तं ततः परं सचित्तं भवतीत्यन्तराणि प्रयचन-
सादीनामसूत्रवृत्तिमित्ये प्रोक्तानि । तथा तत्र त्रयजीवोपरि-
जीवता भवतु, सा वा तथाऽपि गालितमेव तन्नापाणीयं, नागा-
लितमिति परम्परा दृश्यते इति । ही० ४ प्रका० । पानीयाना-
मचित्तव्यकालः-एकविंशतिपानीयानां प्राप्तुं कया भवतानन्तरं
पुनः कियता कालेन सचित्तना भवति ? तथा तेषां सर्वेषां
सांप्रति प्रवृत्तिः कथं नास्तीति प्रश्ने, उत्तरम्-अत्र उष्णा-
दकस्य यथा वर्षाऽऽदी ग्रहरत्रयाऽऽदिकः कालः प्रोता-
ऽस्ति तथा प्राप्तुकोटयवाचनाऽऽदीनामपानि बोध्यम्, तेषां
प्रवृत्तिस्तु यथामेव विद्यते इति । ही० ३ प्रका० । पा भावे
रुदु पानं, जलऽऽदिरूपभागे, दश० १ प्रव० । उच्छुसाऽऽ-
दी, स्था० १ डा० बलं, स्था० ६ डा० । तथा । जीवितं, ग० २
अधि० । "पञ्चेन्द्रियाणि चित्रिते बलं व, निःश्वाम उच्छुसम-
धायद्यायुः प्राणा दृष्टेते भगवद्भिन्नका-संज्ञा विरोधकारणं
तु हिंसा ॥१॥" दश० ५ तत्त्व० विशेष० । सूत्र० । प्रव० । दश० ।
आव० । आव० । जी० । द्वित्रिधा प्राणाः-द्रव्यप्राणाः, आव-
प्राणाश्च । प्रका० १ पद । (ते च "पणवणा" शब्दे स्मिन्ने-
व भागे ३८८ पृष्ठे व्याख्याताः) निःश्वाम, स० य० । (क-
प्रशिनः कियता कालेन प्राणस्तीति 'आण' शब्दे द्विती-
यभागे १०४ पृष्ठे उक्तम्) उच्छुसमनिःश्वामयोरपि काले,
तं । संख्यातावत्तिकापमाणं निःश्वामकाले, स्था० २
डा० ४ उ० ।

हृत्ससजवगपस्स, शिखिकिट्ठस्स जंतुणो ।

एगो ऊसामसीसामे, एम पाणं ति वुडइ ॥ १ ॥

हृत्सस्य तुष्टस्य अनवकलपस्य जरसा अप्रीडितस्य निरुपाङ्गि-
ष्टस्य व्याधिना वाऽभिभूतस्य जन्तान्मेमुन्पाऽऽदरेकउच्छु-
सयुक्तो निःश्वाम उच्छुसनिःश्वामः एष प्राण उच्यते । अतु० ।
प्राणशब्देनाभेदोपचारात् तद्वान् गृह्यते । जन्तौ, आचा० १ शु०
२ अ० ३ उ० । दशविधप्राणभावेत्यात्तदभेदोपचारात् प्राणिनि,
सूत्र० १ शु० २ अ० २ उ० । द्वीन्द्रियाऽऽदिजन्तु, शु० ६ उ० ।
"प्राणा द्वित्रिचक्राः प्रोक्षाः, भूतास्तु तरवः स्तनाः । जीवाः
पञ्चेन्द्रिया ज्ञेयाः, सत्त्वाः शेषाः इतीरिताः ॥१॥" स्था० ५ डा० २
उ० । सूत्र० । आचा० । आ० चू० । रसजाऽऽदिषु कुन्धादिषु
प्राणिषु, आव० ४ अ० । स्था० । आचा० । डा० कल्प० । "स-
त्त्वं पाणा सत्त्वं भूया सत्त्वं सत्ता सत्त्वं जीवाः ।" सर्वे प्राणाः
सत्त्वं एव पृथिव्यपुंनजीवायुचनस्पतयः द्वित्रिचक्रः पञ्चेन्द्रि-
यबलोच्छुसमनिःश्वामाऽऽयुक्तप्राणप्राणान् प्राणाः ।
आचा० १ शु० ४ अ० १ उ० । (कतिविधाः क्षुद्रजन्तु प्राणा
इति 'खुद्रजन्तु' शब्दे तुनीयभागे ४४० पृष्ठे उक्तम्) ।

पाणकलेदं-पाणकलन्द-न० । "पाणकलंदं कुंडे ।" उदरम-
ध्यभागावन्व, उपा० ।

पाणकण्ठ-प्राणकण्ठ-न० । द्वीन्द्रियाऽऽदीनां त्रसनां
पादेन क्रीडते, आचा० ४ अ० ५ प्र० ।

पाणकण्ठ्य प्राणकण्ठ-पुं । वलत्तय, भ० ३ श० ७ उ० । मा-
त्रिकृते प्राणनाथे, जी० ३ प्रति० ४ अर्थ० ।

पाणक-पानक-न० । द्राक्षापानकाऽऽदी स्था० ३ डा० १ उ० ।
च० प्र० । सू० प्र० । य० । "सगृहजैम्यां पंचहिं चार्यसिंहं जं
संसर्गं होडाजं लोगद्वयं सहितं यं पाणगो ति वुडइ ।"
प० चू० १ कृ० । प० आ० । प्रतिपाद्यं जलविशेष, भ०
१४ श० । (उन्मदिमाऽऽदिपानकानामभिचक्षाभवन्म् 'अ-
चित्तं' शब्दे प्रथमभागे १८३ पृष्ठे ज्ञातम्) ।

अचित्तव्यकालः कति प्रहरान् याचत- "पणपहर माह
पण्ण, पहरा चत्तारि चित्तवयसाहे । जिह्वासाहे तिपहर,
तेण परं होइ अचित्तो" ॥ २ ॥ कालितस्तु मुहूर्त्तद्वेद-
चित्तः तस्य वा अचित्ताभूतानन्तरं विनश्वनकालमानं तु शास्त्रे
न दृश्यते, परं द्रव्याऽऽदिविशेषेण वर्णाऽऽदिविपरिणामाऽभ-
वने यावत्कल्पने उष्णनीरं तु त्रिदण्डकालात्तावथ मिथम् ।
यदुक्तम् पिण्डनिमुक्तौ-

"उमिणोदगमणुवेने, दंडे वामे अ पडिअमिणमि ।

मुत्तगाऽऽसंतिगे, चाउलउदगे वहुपसरे ॥ १८ ॥"

अनुदवृत्तपु उदरगंडपु उन्कालिपु जलमुष्णं मिथं, ततः पर-
मचित्तं, तथा वर्षे वृष्टौ पतितमावायां प्राप्ताऽऽदिषु प्रभुतमनु-
ष्यप्रवाहभूमौ यज्जलं तथापि परिणमति तावन्मिथम्, अ-
रमयभूमौ तु यत्प्रथमं पतति तत्पतितमात्रं मिथं, पश्चात्त-
पतनं सचित्तम् । अद्विश्विकं मुक्त्वा तगुल्लोदकवहुप्रमत्तं
मिथम्, अतिस्वच्छीभूतं त्वचित्तम् । अत्र त्रय आदिशा यथा
केचिदनि तगुल्लोदकं तगुल्लप्रसालनभागडादित्यत्र भागंडे
उन्काल्यमाणं वृष्ट्या सागडापात्रे लप्ता बिन्द्वो यावत् शाम्य-
न्ति तावन्मिथम् । अपरे तु तथैव जाग यावत् वृद्धुदाशनशा-
स्यन्ति तावत् । अपरे तु याचयन्तुला न मिच्छन्ति तावत् ।
एते त्रयोऽप्यादिशा अनादिशाः, कतितरभागडपवर्णाप्रसंभ-
वाऽऽदिविषेण कालनियमस्याभावात्ततोऽतिस्वच्छीभूतमवा-

चित्तम् । ध० २ अधि० । (' निर्व्यादग ' इत्यादि
गाथा ' आउकाय ' शब्दे द्वितीयभागे २३ पृष्ठे गता)
(' पण्डितवणा ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ५७२ पृष्ठे उदकसंस्कार-
स्याऽऽहारस्य परिष्ठापनका गता)

चतुर्थमक्रिकाऽऽदिः चतुर्थमक्रिकस्य पानकानि-

चउत्तमभित्यस्य गं भिक्खुस्स कपंति तत्रो पाणगाई
पडिगाहित्ते । तं जहा-उस्सेमि, मंसंमि, चाउलधोवणे ।
छदमभित्यस्य गं भिक्खुस्स कपंति तत्रो पाणगाई पडि-
गाहित्ते । तं जहा- निलोदए, तुमोदए, जवोदए । अदमभित-
त्यस्य गं भिक्खुस्स कपंति तत्रो पाणगाई पडिगाहित्ते ।
तं जहा आयामए, सोवीरए, मुदुवियडे ।

तथाया-स्ति न चतुर्थमक्रिकस्य एवमन्यत्रापि शब्दगुण्य-
तिमात्रेण न प्रवृत्तिस्तु चतुर्थमक्रिकाऽऽदिशब्दानामक्रिकाऽऽद्य-
पयानाऽऽदिपरितः भिन्नशालेन धर्मस्त्वन्मायुकारिता वा य-
स्य स भिक्खुभित्ति वा कुत्रचित् भिक्खुस्त्वस्य पानकानि
पात्राऽऽद्याग उन्मयेन निर्वृत्तमन्वेदम येन व्रीह्यादि पिष्टं
सुराऽऽद्येभ्य उन्मयेन । तथा सैनिकेन निर्वृत्तमिति सैन-
िकम् । अर्गणकाऽऽदिपश्चात्कमुत्कालय येन शितलजलेन
सैनिक्येन तदिति । तन्मुदल गायनं प्रवर्तितमेव । निलोदकाऽऽ-
दि तलप्रजालनजलेन नवरं तु गतं ब्रह्मपुद्गलः आयागक-
मवशात्तयं सैनिकं काञ्चनं शुद्धं विकटमुष्णोदकम् । स्यात् ।
३ ठा० ३ उ० । (' गिलाण ' शब्दे तृतीयभागे ८८६ पृष्ठे तस्मै
पात्रकं तगडुलोदकं संस्पृष्टं चेति क्रमेण देयमित्युक्तम्)
पात्रकप्रहरणविधिः— " मच्छुस्सहए । अणिए, ओलिवरए
अ उमिने " इति द्वारमभिधत्तुः प्रथमतः संवन्धमाह—

भुत्ते भुंजेतम्मि तु, जम्हा नियमा दवस्स उवओगो ।
समहियतरो पयत्तो, कायव्वां पाणए तम्हा ॥६३५॥

भुक्ते भोजनानन्तरं पानार्थं, संज्ञाभूमिगमनार्थं वा भोजनल-
ग्नगलरक्तार्थं यस्मात्क्षियमात्रं द्रवस्य पानकरूपयोगां भव-
ति तस्मात् भक्तप्रहरणप्रयत्नात् समर्थकतरः प्रयत्नः पानकप्र-
हरणं कर्तव्यः । इत्यतस्तद्वत्प्रहरणविधिरनुसृत्यते ।
इह शक्तिकेषु वा गच्छेषु प्रभूतेन पात्रकेन कार्यं भवति, तत्र
कल्पनीयमेव प्रहीतव्यम्, अतस्तद्विधिविप्रतिबद्धद्वारसंग्राहि-
कारिमां गाथामाह—

पाणगजाइणियाए, आहाकम्मस्स होइ उप्पती ।
पूतीएँ मीसजाए, कडे य भरिए य ओसिते ॥६३६॥

पानकस्य याज्ञायामाधाकर्मण उपलभ्यतेति सा वक्तव्या ।
नतः (पूजं नि) पूतिका (मीस नि) स्वग्रहयतिमिथा स्वग्रह-
पात्रगिडमिथा स्वग्रहं यावदप्येकमिथा च । (कडे य ति)
आधाकृता कीनकृताऽऽश्मार्थकृता वक्तव्या (भरिए ति)
भरणं भरितमस्ति नामाभिधानव्यम् (ओसित ति)
उत्प्रेक्ष्यननुसिक्तं तद्वक्तव्यमिति द्वारगाथासमासार्थः ।

अथ विस्तरार्थमाह—

आमोऽद्भुद्वोभासण-संदेसो पुमेँ बेइ घरसामी ।
व वल्लं वेवेहि अक्कं, महल्लोवीरिणिं गेहे ॥ ६३७ ॥

काऽपि भद्रको गृहपतिरन्यत्र संघाटकान् द्रव्यस्याऽव-
भाषणं कुर्वन्नाहं इत्यादि तेषां च मध्ये केषाञ्चित् संघाटका-
नां संदेशं मुक्तकलनं गृहीतम् । अग्रतः संघाटकः पानकं ना-
स्तीदानीं भवतीत्यर्थमिति श्रियमायं निरीक्ष्य-(पुण्ये ति) पु-
ण्याय गृहस्वामिनीं ब्रवीति-धर्मप्रिये ! मा कञ्चनाऽपि साधु
जङ्गमं निधिमिव गृहाङ्गणमायातं प्रतिपेधयः । किं भवत्या
दानधर्मकथायामयं शब्दां नाऽऽकक्षितः ? यथा ' दानुत्तम-
चित्तस्य, गुणयुक्तस्य वाऽऽर्धिनः । तुल्यः श्लु संयोगः, सुधा-
जलत्रयोदिव ॥ १ ॥ " ततः सा ह्यपान्-नास्त्येतावन्तं साधु-
नां योग्यं काञ्चिकम् । ततोऽप्यौ गृहपतिर्द्वयान्-कटपे स्थाप-
यान्तां प्रहर्ता सौविरीणीमस्मिन्नीम्, गेहे येन सर्वेषामपि
योग्यं पानकं पूर्यते । एतच्चाकर्ण्य वक्तव्यम्—

मा काहिमि पडिसिद्धो, जइ व्या कुणु मा दाम्भेस्सि ।
ते चुडिडिविज्जी, न यावि निच्चं अधिपडंति ॥ ६३८ ॥
न कल्पते एवं विधीयमानं प्रहीतमनं मा कार्याः । यद्येवं प्र-
तिपिच्छः न गृहस्वामी भूयात् प्रिये ! कुत्राप्यं तावदपरं सौ-
वीरिणी, यद्येव न गृहीष्यति ततोऽप्येषां साधूनां पानक-
दानं कर्तव्यम् । ततो वक्तव्यम्-नेऽपि साधव उद्दिष्टविवर्जिनः
साधर्मिकमुद्दिष्टय कृतं वर्जयितुं शालं येषां न तथाऽपि च
नित्यं पानकाधर्मपि निपतन्ति, अनियतमिच्छाऽतनशील-व्याद-
याम् ।

इत्यमुक्तं यद्यसौ गृहस्वामी भूयात्—

अम्ह वि होइइ कजे, येच्छेति बहू य अन्नपामंडा ।
पत्तेयं पडिसेहो, साहारे होइ जयणा उ ॥ ६३९ ॥
अस्माकमपि भविष्यति कार्यं काञ्चिकेन, प्रहीष्यन्ति च
वहवोऽप्येऽपि युष्मद्व्यतिरिक्ताः पाक्षगिडन इति । तत्र सा-
धारणे यतना कर्तव्या । यथा अस्माकं तावन्न कल्पते (प-
त्तेयं पडिसेहो ति) अथ गृहपतिर्भूयति-अन्येऽपि निम्नेऽपि
पानकार्थमायास्यन्ति, तेषां दास्यते, इत्थं प्रत्येकं निर्मन्था-
नेवाऽऽधिरत्या विधीयमानं प्रतिपेधः कार्यो, न कल्पते साधू-
नामिष्यं विधीयमानम् । एवं प्रतिपिच्छेऽपि काऽपि सप्त सौ-
वीरिणीः स्थापयन् ।

ताक्षेताः—

आहाकम्मि य संयर, पासंडमीसए जाव कीएँ पूइ अत्तकडे ।
एक्केकम्मि उ सत्त उ, करे य काराविए चेव ॥६४०॥

आधाकर्मिका साधूनामिवाधार्थ्यं कारिता १, स्वगृहपतिमिथा
गृहस्य साधूनां वार्थ्यं निर्मापिता २, स्वगृहपात्रगिडमि-
था, गृहस्य पाक्षगिडनां वार्थ्यं कारिता ३, यावदर्थिकमि-
था तु यावन्तः केचनगारिणः पाक्षगिडनस्वागमिष्यन्ति
स्वगृहं चेद्दिश्य कृता ४, कीनकीना साध्वर्थं मूल्येन गृहीता
५, पूतिकर्मिका आधाकर्मिकमुधाऽऽदिना परिगृह्णता ६, आ-
त्यार्थ्यं कृता, स्वगृहार्थमेव स्थापिता ७, एतानां समानां सौवी-
रिणीनामैकैकस्यां संघपरग्राहिणि भवन्ति सप्त च समभिस्ता-
दित एकांकेनपुञ्जाश्रयति । एषा च प्रत्येकं कृते कारागिने
च संभवति, ततो द्व्याभं गुरुयते, जाता भेदानामपानव-
तिरिति ।

अथ सप्त भरणानि दर्शयन्—
कम्मधरे पासंडे, जावंतिय कीय पूइ अत्तकडे ।

भरणं सत्तविकल्पं, इक्षिकीए उ रसिणीए ॥ ६४१ ॥

आध्यात्मिकं १, स्वगृहयतिमिश्रं २, स्वगृहपात्रविडम्बितं ३, यावदधिकमिधं ४ कीतकृतं ५, पूतिकर्मिकम् ६, आत्माधिक्यं ७, सर्वाधिक्यं ८, समप्रकारं भरणमैकैकस्यां रसिन्यां सौवीरिण्यां भवति ।

अथ किं सन्नेव रसिन्यां भवन्ति तादिका इत्युच्यते-
सत्ति नवरी नम्मं, उगमदोमा हवति अन्ने वि ।

संनोपा कायवा, सत्तिहं भरणेहिं रसिणीए ॥ ६४२ ॥

सत्तिययुक्तं तत्तवरं केवलं नमं विहृमुपलक्षणं द्रष्टव्यं, ततो-
हमदोपा आदिशकाऽऽद्योऽन्येऽपि यथामेवमत्र मन्त-
व्याः । याः प्रतिभिरभ्यधिका अत्यधिकृत्या भवन्ति, अत्र च
संयोगा भङ्गाः कर्तव्याः, समभिभरणेः समानमेव रसिनी-
नाम् । तथा-आध्यात्मिका सौवीरिणां भरणमपि तस्यामा-
ध्यात्मिका सौवीरिणीभरणं स्वगृहपात्रमिश्रम् एव सौवी-
रिणी तस्यैव भरणं पाल्ति इमिश्रम्, यावदधिकमिधम्, की-
तकृतं, पूतिकर्मिकम्, आत्माधिक्यम् । एवं स्वगृहपात्रमि-
धोऽदिव्यपि सौवीरिणीषु प्रत्येकं सम २ भरणानि योज-
नीयानि ।

ततश्च कियन्तां भङ्गा का उल्लिखन्ते इत्याह-

जावदया रसिणीओ, तावदया चेव होंति भग्गा वि ।

अउणो पाणं भया, सयममां यावि सेयवा ॥ ६४३ ॥

यावत्या यावत्संस्था का रसिण्यस्तावत्स्यैव तावत्संस्थाका-
न्येव भवन्ति भरणानि । ततश्च यदा समाप्तिलयः, सम च भ-
रणानि गृह्यन्ते तदा एकोनपञ्चाशद्रेषा भङ्गा भवन्ति ।
आध्यात्मिकान्युद्गमदोपान्, प्राप्तिष्य यदुत्तराः सौवीरिण्यां यदु-
तगणि च भरणानि विवचयन्ते ततः शतावशः शतसंस्थाप-
निकृष्टा आर्ष भदाः मन्तव्याः ।

अथाऽऽध्यात्मिकभरणं भावयति मूलभरणं च भावयति-

मूलभरणं तु वीया, तदिहं छम्माया न कप्पण जाव ।

निन्नि दिग्गा कट्टियए, चाउलउदए तहाऽऽयामे ॥ ६४४ ॥

मूलभरणं नाम प्राशुकायामभिल्यां रात्रिकाऽऽदीनि वीजानि
संयताथै वग्रास्त्यन्ते तत्त्वाध्यात्मिकमनस्तत्र यदप्यन्त प्रा-
शुकमपि लिपिन्त तन् पयमानान् यावन्न कल्पते, परन्तु
कल्पते । अथ तस्या रसिन्याः सकाशात्तदाध्यात्मिकमकारि-
ते ततस्त्वन्मिधकादिनि (चाउलउदए) तन्दुलधावनं तथा
आयाममन्त्रावले यन्तत्र लिप्यते तन् श्रीन दिनान् न क-
ल्पते, पूतिकर्मन्त्यान्, तत ऊर्द्धं कल्पते ।

अथ स्वगृहमिधोऽदिभरणान्यतिदिशवाह-

एमेव सघरपासं इमीम जाव किड पुह अत्तकडे ।

कयकीयकडे ठविए, तदेव वत्थाइए गहणं ॥ ६४५ ॥

एवमेवाऽऽध्यात्मिकचरणयन् स्वगृहमिधं पात्रगडमिधं
जावदधिकमिधं कीतकृतं पूतिकर्म आत्माधिक्यं च भरणं
मन्तव्यम् । वत्थाऽऽदिविषयमप्यतिदिशमाह-"कय इत्यादि"
पञ्चाङ्गम् । कृतं संयताथै निष्पादिते कीतकृतं मूल्येन गृहीतं
स्वापिते साधयथ निक्षिप्ते तथैव पानकयन् वत्थाऽऽदीनां प्रद-
णं भावनीयम् । एतच्च पञ्चाङ्गमुत्तरत्र भावयिष्यते ।

अधानन्तराक्रमकृतेषु प्राप्यश्चित्तमाह-

जेण अमुद्धा रसिणी, भरणं उभयं च तत्थ जाऽऽरुवणा ।

सुदुभय लहुमामिते, कम्ममजीवे वि मुणिभरणे ॥ ६४६ ॥

पूर्वोक्तभङ्गेषु यत्र येनाऽऽध्यात्मोऽऽदिता दौर्गन्धाश्चूडा रसि-
नी भरणं च उभयं वा सौवीरिणीभरणयुग्मं यत्र येन दौ-
र्गन्धं दूषितं तत्र तद्दूषणनिष्पाद्या वा काचन् प्रत्येकं संयो-
गता वा आरापणा सा वयममाणान्त्या वक्तव्या । तथा य-
त्न रसिनी भरणं च उभयमपि शुद्धं, परं संयताथै पानक-
मुत्तिकं तत्र लघुमाम् । (कम्ममजीवे वि मुणिभरणं नि)
यदन्तैवमपि प्राशुकमपि मुनीनां हन्तैरभरणं क्रियते तद्व्या-
ध्यात्मं मन्तव्यं परं विशेषिकीर्तितः ।

अथाऽऽध्यात्मोऽऽदिभेदध्वारापणमाह-

निन्नेव च चतुमुगा, दोलहुगा दोमुगु अंतिमो मुद्धो ।

एमेव य भरणं वी, एककीए उ रसिणीए ॥ ६४७ ॥

आध्यात्ममिधं स्वगृहमिधं पात्रगडमिधं च प्रत्येकं चतुर्मु-
रुकिमिधं त्रयः चतुर्मुगो भवन्ति, द्वयोर्वावदधिक्यका-
कृतवाधुल्लेपः, भङ्गपानमुक्तिं गृह्यमाणः, उपकरणपूर्विकं
लघुमाम इत्यनुक्रमं दृश्यम् । अन्तिमः आत्माधिक्यकृत-
लोभः शुद्धः, एवमेकैकस्यां रसिन्यानुक्रमं भरणं प्रत्येक-
स्मिन्नेव मन्तव्यम् ।

अथाऽऽयमेव चाऽऽस्मिन्नीनां मध्ये का विशेषिकीर्तितः का
वा अविशेषिकीर्तितस्यादिचिन्तां चैकीर्तयामाह-

संयतकडे ये देमे, अफामुग फामुग ये भोग्ग य ।

अत्तकडे वि य ठविए, लहुगा अत्ताणो चव ॥ ६४८ ॥

संयतानेव केवलानादिप्रत्येकं कृतं संयतकृतमाध्यात्मं (इति-
नि) देशत एकदेशेन संयताऽऽदीनामाऽऽय कृतं देशकृतं, गृ-
हमिधोऽऽदिकमिधं । आशुकं प्राशुकं वा संयताथै
यदुत्तरं तद्व्याध्यात्मं (अत्तकडे वि य ठविए नि) आत्मा-
थै कृतायामभिल्यां यदत्ताथै भरणं तदपि यदि आमाधि-
मुत्स्य वदिः स्थापयति तदा स्थापनादौर्गन्धं इति कृत्या न
प्रहीतव्यं, यदि शुद्धानि तदा लघुका मानः, आशाऽऽद्यश्च
दोषाः । एषा निर्युक्तिगता ।

अर्थानामेव व्याख्यानयति-

देमकडा मज्झमादा, आदिदं अंतिमं च प्लेये ।

उगमकोडी च भवे, विगोहिकोडी च नो दोषो ॥ ६४९ ॥

यानि प्रथमपदानि स्वगृहमिधपात्रगडमिधपात्रावधिक्यान्-
अकीतकृतपूतिकर्मलक्षणानि तानि देशकृतान्युच्यन्ते देशतः
स्वगृहाथै देशतस्तु साध्याधर्ममार्गां क्रियमाणानां यत्पुन-
रादिपदमाध्यात्मं अन्तिमपदं चात्माथै कृतं तदु अन्तिममपि
प्रत्येकमैकविषयं के लमेव, साधुपत्तं स्वगृहपत्तं चेद्विशेष-
प्रवृत्तयान् । अत्र च यो देशो देशकृतः स्वगृहमिधोऽऽदिको
दोषः स उद्गमकीर्तिकादिनां भवन् अविशेषिकीर्तितव्यः ।
विशेषिकीर्तितः । तत्र स्वगृहमिधं पात्रगडमिधं च नियमा-
वधिशाधिकीर्तितः । आध्यात्मिकं पुनरकान्तविशेषिकी-
कीर्तितः आत्माथै कृतं तु निचयमेवेति ।

जे जीवजुयं भरणं, तदफासुय फासुयं तु तदभावा ।

तं पि य इह हाह कम्मं, न केवलं जीवधाणु ॥६५०॥

य जीवजुयं राजिकाऽऽदिजीवजानि भरणं तदफासुयं, तदभावा राजिकाऽऽदिजीवजानामाद्यद्वयं तदफासुयं, तदपि च तज्जीवं भरणं संयतार्थं क्रियमाणमाधार्कमं भवति, न केवलं जीवधानेन राजिकाऽऽदिजीवजन्तुपानेन निष्पन्नमिति ।

अधोपनिष्कपदे भावयति—

समणे धेरं पासंडे, जावं ति य अत्तणो य मुत्तुणं ।

छट्ठो नत्थि विकपो, उस्सिचणमो जयट्ठाण ॥६५१॥

काजिकस्य सौवर्गाणिनां यत्रिपकाशेन तदुत्पन्नम् । तस्य पञ्चधा—अमणार्थं साधुनामभ्यायव्यर्थः १, स्वगृहयार्थमर्थः २, पाण्युपार्थः ३, यावदधिकमिष्टम् ४, आत्मार्यं कृतम् ५ । एतान् पञ्चभेदान् मुक्त्वा अपरः षष्ठो विकल्पो नास्ति यदर्थमुन्ने-
न भवेत् । अत्र चाऽऽयम् यद् गृहीतमस्मिन्मन्त्रे तद्वयं गृही-
तं कल्पेन, न शयार्थमिति । उक्तं आहारार्थवयो विधिः ।

अधोपनिष्कपदे तमेवाऽऽह—

तन पाइय वितनं पि य, वन्थं एकैकगम्म अट्ठाण ।

पावं भिलं निक्का-रियं च जं जथ वा कण्ड ॥६५२॥

वन्थं एकैकस्यार्थं तनं पानितं वितनं वक्तव्यम् । तद्यथा—सं-
यतार्थं तनं, संयतार्थं पानितं, संयतार्थमेव च वितनम् १, संय-
तार्थं तनं, संयतार्थं पानितम्, आत्मार्यं वितनम् २, संयतार्थं तनम् ३, आत्मार्यं पानितं, संयतार्थं वितनम् ४, संयतार्थं तनम्, आ-
त्मार्यं पानितम्, आत्मार्यमेव च वितनम् ५ । एवमात्मार्यं तनपानि-
चत्वारं भङ्गा लभ्यन्ते, ज्ञाता अष्टा भङ्गाः । अत्र चाष्टमो भङ्गः
शुद्धः त्रयाणामात्मार्यं कृतवान् । एवं षष्ठ्यान्तप्रपाण्यु-
पनिष्कपदधिकमिष्टव्यं प्रद्वयं, सर्वत्रापि चाष्टमो भङ्गः शु-
द्धः शेषास्तु सर्वे ऽप्यशुद्धा इति । पात्रमप्युद्धिजं निष्कर्षां ध-
वमेव वक्तव्यम् । तद्यथा—संयतार्थमुद्धिजं, संयतार्थं वाक्की-
र्णम् १, संयतार्थमुद्धिजम् आत्मार्यमुद्धिजम् २, आत्मार्यमुद्धिजं सं-
यतार्थमुद्धिजम् ३, आत्मार्यमुद्धिजम् आत्मार्यमेव वाक्की-
र्णम् ४ । अत्र चतुर्थो भङ्गः शुद्धः शेषास्तथाऽप्यशुद्धाः । यद्वा-
क्कीर्णमुद्धिजापिनाऽऽदिजं यत्र वन्थं पात्रं वा कनं अवतर-
ति तत्र सम्यगुपयुज्य योजनायम् अत्र च तदने वा विशेष-
नित्वादि, पानने विशेषनित्वादिनिश्चयार्थम् आह । परस्तु
ब्रवीति—पाननमशोधिकादिः, कम्हाऽऽदिजीवपानननिष्प-
न्नम् । तन्मे वितननं च विशेषनित्वादिः जीवपाननस्याऽह-
श्यमानत्वादिनि । अत्र स्मृतिराह—नास्माकं जीवपाननेनैवा-
ऽऽधार्कमं, किं तु भ्रमणं विस्तारऽऽदिद्वयार्थं पानननयनं
तदध्याधार्कमं मन्तव्यम् ।

अपि च—

अचट्ठियतत्तुं, समणहृ ततो आ पाइय वुतो य ।

किं सो ण हाह कम्मं, फासूण विवज्जिओ जो उ ॥६५३॥

जह पज्जणं तु कम्मं, इतरं न स कण्ठो धोओ ।

अह धोओ वि न कण्ठ, तण्णं विण्णं तओ कम्मं ॥६५४॥

आत्मार्यार्थः स्वार्थं निष्पादिना ये तन्वन्त्यः धर्मणार्थं यः
पदः तनः पानितो उक्तश्च, स प्राशुकं नाऽपि स्वार्थमचिस्तीक-
२०८

तेन स्नातिकाद्वयसंभरणं पानितं सन् किम् आधार्कमं न
भवति ? स्वदुक्कनीत्या न भवतीति भावः । तन्ना यदि जी-
वपानननिष्पन्नत्वात्पायनमाधार्कम्, इतरत्तु तननं वितननं
वा कर्म न आधार्कमेति तर्हि स पटो धौतः सन् क-
ल्पनां, भवतं पनीतपायनिकालं पच्यते । अथ ब्रवीथाः—पाने-
ऽप्यसौ न कल्पेन तत्तन्वतं वितननं चार्थाधार्कमं सं-
वृत्तमिति निश्चयः न समोहितम् । (६५१ उ २ प्रक १ ।

अपरिणतं पानकं न गृह्णाति—

मे भिक्खू वा भिक्खूणी वा० जाव पविट्ठे ममाणं मे जं पुण
पाणगजायं जाणज्जा । तं जहा-उम्मेइमं वा मेमेइमं वा चा-
उलोदगं वा आमपरं वा तहपगारं पाणगजायं अट्ठणा धोतं
णअविलं अचोकेनं अपरिणतं अविद्वन्थं अफासुयं अणम-
णिजं लाभे संते णो पडिगाहेज्जा । अह पुण एवं जाणज्जा-
चिगा धोयं अविलं उक्कतं परिणतं विद्वन्थं फासुयं पडि-
गाहेज्जा । मे भिक्खू वा० जाव पविट्ठे समागे मे जं पुण
पाणगजायं जाणज्जा । तं जहा-तिलोदगं वा, तुमादगं
वा, जवेदगं वा, आयामं वा, मोधिरं वा, गुद्धविपंडे वा अ-
मत्तरं वा तहपगारं पाणगजायं पुट्ठापेव आलोए-
ज्जा, आयमो चि वा भणिगि चि वा दाहिमि मे एत्तो
अगतं पाणगजायं ? । मे सेवं वदेत्तम् परं वज्जा
आउसेतो समणा ! तुमं चेवेदं पाणगजायं पडिग्गंण
वा उस्मिचियागं उर्यचियागं गिरहाहि, तहपगारं पा-
णगजायं सयं वा गिरिहज्जा, परं वा से दिज्जा, फासुयं
लाभे संते पडिगाहेज्जा । (४१) ।

स भित्तुर्गृहपतिकुलं पानकार्थं प्रविष्टः सन् पण्डितं ज्ञा-
नायान् । तद्यथा—(उस्सेइमं वेति) परिणतस्वदनार्थमुद्धकम् (सं-
सेइमं वेति) तिलपात्रानोद्धकम् । यदि वा—अण्यकार्थं निवेद्य-
नपात्रानोद्धकम् । तत्र प्रथमद्वितीयोद्धकं प्राप्नुते एव तृतीयच-
तुर्थं तु त्रिंशं कालान्तरं परिणतं भवतः । (आउल्लेदं वि ति)
तदुल्लेखनानोद्धकम् । अत्र च त्रयोऽन्वादेशाः । तद्यथा—
बुद्धुदविगमो वा, भाजनलम्पविन्दुशोषो वा, तन्दुल्लेखो वा ।
आद्विन्दुशेषव्ययम्—उद्धकस्वच्छो भावः, तद्वयमाद्धकम्
अनाम्नं स्वस्वादाद्विलीनम्, अव्युत्क्रान्तमपरिणतमवि-
ध्वस्तमप्राप्तं यावत् प्रतुष्टीयादिति ।

एतद्विपर्ययं तु आहमित्याह—अद्वेय्यदि सुगमम् । पुनः पा-
नकाधिकार एव विशेषार्थमाह—स भित्तुर्गृहपतिकुलं प्रवि-
ष्टो यत्पुनः पानकज्ञातमेवं ज्ञानीयान् । तद्यथा—‘निवेद्यकं’
‘तिलैः कनचिन्वकारेण प्राशुकीकृतमुद्धकम् ४ एवं तु त्रिंशदे-
वो ४—६ । तथा—आनाम्नम् अवश्रयानं ७ ‘सेवाम्’ आण-
नालं ८, ‘शुद्धविकटं’ प्राशुकमुद्धकम् ९, अन्यथा तथाप्र-
कारं द्रव्यापातकाऽऽदि ‘पानकज्ञानं’ पानार्थनामान्यम्, पूर्व-
मेव ‘अवलोकयन्’ पश्यन् । तच्च पशुनां तु गृहस्थम् अमुक !
इति वा भोगिनि ! इति वेत्यामन्त्यर्थं द्रव्यान्-यथा दास्यसि

मे किञ्चिन्पानकजातम् ? स परस्मै भिन्नमेवं यदन्तमेवं द्यान् यथा आप्पुमद ! अमल ! त्वमेवैतं पानकजातं स्वकीयं पत-
तद्वहेण दोग्धोःकया कटाहकेन योगमिच्छयापवृत्त्य वा पा-
नकभागडकं गृह्णाण । स एवमभ्यनुज्ञातः स्वयं गृहीयान् प-
रो वा तस्मै दद्यान्, तदेवं लाभं सति प्रतिगृहीयादिति ।

किञ्च—

से भिक्षु वा ० जाव समाणे से जं पुण पाणगजायं
जाणेज्जा अणंतरहियाए पुहिया ० जाव मंताणाए उद्धइ २
णिकिखेते मिया, अमंजए भिम्बुपडियाए उदउल्लण
वा समिण्डेण वा मकमाएण वा मत्तेण वा सोतेदएण
वा मंमेणेत्ता आहट्टु दलएज्जा, तहएणगारं पाणगजातं अ-
फामुयं लाभं सें था पडिगाहेज्जा । एवं खलु तस्म भि-
क्खुस्स वा भिक्षुसिणए वा मामसिणयं जे सव्वेहं मसिण-
हं सएहं सदा जएज्जा ॥ ४२ ॥

स भिक्षुपुनरुत्तं जानीयात्पानकं सचिन्त्यव्यवहितेषु
पृथिवीकायाऽऽदिषु तथा मकटकाऽऽदिस्मृतानकं वाऽप्यन्ये
भक्षनादुत्पत्त्येदं निलिप्तं व्यवस्थापितं स्यात् । यदि वा—स
एवावयवतो गृहस्थः भिक्षुः प्रतिलया भिक्षुमुद्दिश्य उदकाऽऽद्रेण
गतमुद्दिशुना सन्निरंयन् गत्तुदकावशुना सकरायेण सचि-
त्पुद्गल्यावयवयुगिण्तेन मात्रेण भाजनेन शीतोदकेन वा
(संभोगेना) मिश्रयित्वा आहत्य दद्यात्तथापारं पानक-
जातमप्रासुकमनपणीयमिति मत्वा न परिगृहीयान् । आचा ०
२ ध्रु ० १ चू ० १ अ ० ३ उ ० ।

आभ्राऽऽदिपातकानि—

से भिक्षु वा ० जाव पविट्ठे समाणे मे जं पुण पाण-
गजायं जाणेज्जा । तं जहा—अवगपाणं वा अवाडगपाणं
वा कविट्ठपाणं वा मातुलिगपाणं वा मुदिपापाणं वा
दालिपपाणं वा खञ्जूरपाणं वा गाणिएपाणं वा क-
रीरपाणं वा कोलपाणं वा आमलपाणं वा चिंवापाणं
वा अमयरं वा तहएणगारं पाणगजायं मयट्ठियं मकणुं
सवीयं अमंजए भिम्बुपडियाए लुब्धेण वा दूयण
वा वालगेण वा आवीलियाण परिणीलियाण परिमाड-
याण आहट्टु दलएज्जा तहएणगारं पाणगजायं अफामुं
लाभं सें था पडिगाहेज्जा ।

स भिक्षुपुनरुत्तं प्रविष्टः सन् यत् पुनरुत्तं भूतं पानक-
जातं जानीयात् । तथा—“ अवगपाणं ” इत्यादि सुषमम् ।
नवरं मुद्दिद्या द्राक्षा, कोलादि वदगाण, एतेषु च पानकेषु
द्राक्षावदगविलकाऽऽदि कनिष्कपातकानि तत्तन्ममव सं-
सृथं किरन्त, अत्रगाण व्याघ्रावपाडकाऽऽदिपातकानि हि-
व्रादितिसंज्ञानेन विविचयेत इत्येवंभूतं पानकजातं तथा-
प्रकारमन्यदपि सास्थितं महास्थाना कुलकं यद्-
र्धनं, तथा सह कणुकेन स्वगायत्रयवनं यदन्तं, तथा बीजनं
सह यदन्तं । आभ्यर्चयज्याऽऽमलकाऽऽदी प्रतीतो वि-
शेषः । तदेवंभूतं पानकजातमन्येतो गृहस्थः भिक्षुमुद्दिश्य
साध्वर्षे द्राक्षाऽऽदिस्मामयं पुनर्वशवन्निर्गादितुल्यवकन

वा, तथा (दुर्मं) वस्त्रं तेन वा, तथा (वालगेण चि) गवादि-
वालघ्रिवालनिष्पन्नचालनकेन सुषणिकागृहकेन वेत्यादिनोप-
करणेनास्थायपनयनाथं स्रुद्धापीड्य पुनः पुनः परिपीड्य
तथा परिस्त्रय्य निर्गालेयाऽऽहत्य च साधुमनोप दद्यादित्येवं
प्रकारं पानकजातमुद्गमदोषदुर्प सन्ध्याय लाभं न प्रतिगृही-
यान् । ते चामी उद्गमदोषाः—

“ आहाकस्मुदिसय, पूर्वाकस्मै य मीमजाए य ।

तव्वा पाट्टुडियाए, पाञ्चाअर कीय पामिच्च ॥ ४२ ॥

परियट्ठिए, अमिहड, उन्मिषण्ण म्माहाड्ड इय ।

अरिच्छज्जे अगिमत्ते, अः भोगेयए प सोलसमे ॥ ४३ ॥ पि ० ।

व्याख्या—साध्वर्षे यन्मचित्समर्पित्वाकियते, अर्चितं वा य-
न्मरुतेन तदायाकम् । तथा आमार्थं यन्परिमिद्धमेव तद्गृह-
चूणकादि साधुमुद्दिश्य पुनराप सन्तस्तुडाऽदिता संस्कार्यते
तद्गृहांशकं सामान्येन विशेषतः । विशेषसूत्रादयमन्तव्यमिति ।
यदायाकमाऽऽद्यवयवसमिधं तत्पुत्रीकम् । सेयतासेयताऽऽ-
र्यमावेगभ्याऽऽहत्परिपाको मिश्रम् । साध्वर्षे तीगाऽऽदि-
स्थापनं स्थापना भगयते प्रकरणं साध्वर्षमुत्पर्वणमवसर्पणं
वा प्राशुतिक । साधुमुद्दिश्य गवात्ताऽऽदिप्रकाशकरणं यद्विचो
प्रकाश आहत्तस्य व्यवस्थापनं प्रादुःकरणम् । द्रव्याऽऽदि-
विनयमेव स्वीकृतं कीतम् । साध्वर्षे यदस्मद्गृहचूणकं गृ-
हानं तत् “ पामिच्च ” इति । यच्छुल्लेपीदनाऽदि कोट्टवा ० दिता
प्रतिविशिकगृहे परिकर्य दद्यान् तर्पणवत्तमेन । यद् गृहाऽऽदः
साधुमनसिमानोय दद्यान् न दाहृतम् । गोमयाऽऽप्यर्चितं भा-
जनमुद्दिश्य दद्यान् तद्गृहजम् । भालाऽऽप्यवस्थितं तिष्ठन्त्यादि-
नाऽवनाय दद्यान् तन्मालाहृतम् । भूगर्वादिऽऽद्य यदीयते त-
दाच्छूयम् । सामान्यं अंगिराऽऽदिभ्यः कस्य दद्यात् । उन्मिच्छम् ।
स्वार्थिर्माधुष्यणाऽदी कृते पञ्चानन्तुलाऽऽदिप्रमृत्त्यादिप्रलेपा-
दयवपरकाः । तदवमन्यमेनाऽपि दोषेण दृष्टं न प्रतिगृहीया-
दिति । आचा ० २ ध्रु ० १ चू ० १ अ ० ३ उ ० । (भक्षनाकमं यदुक्तं
विशेषः “ गोपचरिण्या शब्दे सुपीयमाणे ४४६ पृष्ठे गतः)

पानकग्रहणम् । नाम्भने पानकीर्षधमह—

तदेवचावयं पाणं, अदुवा वाग्धोयणं ।

संसडमं वाउलोदरे, अहुणा धोयं विवज्जए ॥ ४५ ॥

तथैव यथा अशनम् उच्चावचं तथा पानम् उच्चैः वर्णाऽऽ-
धुपते द्राक्षापाताऽऽदि, अवचैः वर्णाऽऽदिहोने पय्यास्माला-
ऽऽदि, अथवा—वाग्धोयणं गृहघटपातसंमार्थः । संस्कारोद-
पिष्टोदकाऽऽदि । एतदशनवदुत्तमोपवादाभ्यां गृहीयार्दितं
वाक्यशः । तद्दलोदकम्—“ अट्टिककं ” अथुना धीतमप-
रिणते विवर्जयदिति सूत्राऽर्थः ।

अथैव विधिमाह—

जे जाणिज्ज चिरा घोये, यडेए दंसगेण वा ।

पडिपुल्लुडण मोवा वा, जं च निम्मंकिणं भवे ॥ ४६ ॥

यन्तदुलोदकं जानीयात् विद्यान् चिरधीतं, कथं जानीयादि-
त्याह—मन्या दर्शनं वा मन्या तद्ग्रहणाऽऽदिकमंजया दर्शन-
वा वर्णाऽऽदिपरिणतपय्याऽनुसारेण च वा चशब्दार्थः । तद्-
प्येवंभूतं कियती वेला न्य धीतस्येति पृष्टा गृहस्थं धुया वा
महती वेलां धुया च प्रतिवचः, यद्येति यदेव । शिः शूकं
भवति निवयवप्रशान्ततया ननुदोदकं तन्मनिगृहीयान्,
इति विशेषः । पिण्डनियुक्तायुक्त इति सूत्राऽर्थः ।

उष्णोदकाऽऽदिविधिमाह-

अजीवं परिणयं नचा, पडिगेएहेज संजण ।

अह संकिंयं भवेजा, आमाइता ण रोय ॥ ७७ ॥

उष्णोदकमजोवं परिणयं ज्ञात्वा त्रिदण्डपरिवर्त्तनाऽऽदिरूपं मत्स्या दर्शनेन वेत्यादि वर्त्तनं, तदित्यं भूतं प्रतिगृह्ययान् संयतः चतुर्धनमपुण्यादिदेहोपकारकं मत्स्यादिना ज्ञान्वेत्यर्थः । अथ शङ्कितं भवेत् तत्र आस्वाद्य रोचयन् विनिश्चयं कुर्यादिति सूत्रार्थः ।

तद्वचनम्-

थावमासायणद्वारा, हन्थगम्मि दलाहि मे ।

मा मे अचंचिंलिं पूयं, नालं तयहं विणिज्जण ॥ ७८ ॥

स्नोक्तमास्वादनाथं प्रथमं तावन् हस्ते देहि मे, यदि साधु प्रायेत्यं ततो गृह्येत्, मा मे अत्यस्ले पाननाले तृडपनोदाय । ततः किमनेनानुपर्यागिनंति सूत्रार्थः ।

आम्वादिने च मत्स्याधुर्याग्यं चहं गृह्णाते एव, नो चइद्राहाम्-

तं च अचंचिंलिं पूयं, नालं तयहं विणिज्जण ।

दितियं पडिआइक्खे, न मे कण्ठ तारिम्मं ॥ ७९ ॥

तं च होज अकामेण, विमणं पडिच्छियं ।

तं अप्पणा न पिवे, नो वि अन्नम दावण ॥ ८० ॥

तन्वायस्लाऽऽदि भवेत् अक्रामन उपरोधशीलतया विमनस्केनान्यचित्तेन प्रतीक्षितं गृह्णाते तदारम्भना कायापकारकमित्यनाभोगधर्मश्चक्षुः न पिबेत्, नात्यन्त्येभ्या दापेयं न, नानाधिपेनाऽपि स्वयं दानस्य प्रतिपञ्चज्ञापनाथं दापन्नग्रहणम् । इह च-“ सत्यं संजमं संजमात्रं अप्पणमव ।” इत्यादि भावयन्ति सूत्रार्थः ।

अस्यैव विधिमाह-

एगंतमवकमिता, अचिंतं पडिलेहिया ।

जयणाए पण्डिउजा, पण्डियाए पडिकमं ॥ ८१ ॥

एकान्तमवकस्य मत्स्या अचिंतं दग्धदेशाऽऽदि प्रत्युपेक्ष्य च, लुपा प्रमुच्य च रजोहरणं, स्थण्डिलमिति गम्यते । यतमन्वर्गितं प्रतिष्ठापयेत् विधिना त्रिवाक्यपूर्वं व्युत्पजेत् । प्रतिष्ठाप्य वसतिमागतः प्रतिक्रामेति र्थापेक्षकाम् । एतच्च बहिरागतनियमकरणमिजं प्रतिक्रमणमर्थाहरणं प्रतिष्ठाप्य प्रतिक्रमणनियमज्ञापनार्थमिति सूत्रार्थः । दश ० ५ अ ० १ उ ० । वृ ० पं ० । आब ० ।

पानकज्ञानं प्रतिगृह्य पणिष्ठापयति-

जे भिक्खु आपयंरं पाणुगजायं पडिमाहिता पुण्णं २ आइयंति, कसायं २ परिहवाइ, परिहवायं वा माइज ॥ ८२ ॥

अन्यतरग्रहणान् अनेकं पानका प्रदर्शिता भवन्ति । बगडकपानपुलसकगदालिममुहितवित्तादि, पानं जातग्रहणान् प्राप्नुवत् । पडीत्युपमर्गे, ग्रहणं आदानं विधायैष्येकं गृहीत्वा, पुण्णं शुभं अचच्छं वक्ष्योपयसकामेहिं पधायं, कसायं स्थोदिरप्रितिलोमसप्रधानं कपायं कलुपवहलमित्यर्थः । स्वसममंज्ञापानवज इदं सूत्रं, एवं करतस्स मासलहुं । एवमुत्तरं ।

अदृष्टा शिञ्जुली-

जं मंधरसावेतं, अचच्छं च दवे तु तं भवे पुण्णं ।

जं दुक्किभेगंधिमरमं, कलुमं वा तं भवे कलुमं ॥ ३१४ ॥ कंडा ।

पित्तुण दोप्पि वि दाव, पत्तेयं अहव एकतो चव ।

जे पुक्कमादिइत्ता, कुज कसाए विमिंजणयं ॥ ३१५ ॥

दोणिण वि पुण्णं कसायं च, एगम्मि वा भायणं पत्तेयं गु वा भायणं गु पुण्कमाइत्ता कलाए पण्डित्थयं करज्ज, तस्स मासलहु ।

इमं य दोमे पावेज-

सो आणा अणावत्थं, पिच्छल विराधणं तहा दुविधं ।

पावति जम्हा तेणं, पुव्व कमाणरं पच्छा ॥ ३१६ ॥

आयमेजमविराहणा, पुव्वं कसायं पिवे, इतरं पुण्णं पच्छा । जो पुण्णं पुव्वं पिवे कसायं पण्डित्थेति, तस्मिन् दोमा । तस्मिं य पिट्ठा आमं, गच्छं अलभेता एगणं पेल्लं ।

पण्डित्तिने य कूटं, तसाण संगामदिट्ठेता ॥ ३१७ ॥

अच्छद्वे गिडो अरणं कसायं गच्छति पातुं, तं कसायं पण्डित्थेति पुणो वि हिंसेतस्म सुसादिपालमथो, अच्छं अलभेता वा एगणं पेल्लं । आपविराहणान्तिया य बहुदोमा । कलुं य पण्डित्थिण कूटदोमा, जं कूटं पाणिणो वरुकेति । तहा तथ्यं विमच्छुयादी पण्डित्थिणं अथ य तथ्यं बहवे पर्यागो णित्तेति, पिबोतिगाहिय संसज्जति । एवं बहुतस्यतो दोसति । एत्थ संगामदिट्ठेता-तच्छ कलुं पण्डित्थिणं मच्छिया आलभयति, तेन दग्धकाला धावति, तीए वि मज्जागी, मज्जारिणं सुगुणो, सुगमस्य वि अणो सुगुणो, गुणिमिंसे सुगमनामिणो कलदं केति । एवं एकवापकवाए संगामो भवति, जम्हा एतं दोमा तम्हा णो पुण्णं आदिए, कलायं पण्डित्थेति । इमा सामायारी, वसतिहाला अन्धेता भिक्षवाग्यसाहुआगमणं णाउं गच्छमासज्ज एहं नो निणिण वा भायणं उग्गाहेति, तो जो जहा साधुसंग्राहणो आगच्छति तस्स तहा पाणुमोयणाश्चा अच्छंनु भायणं गु पण्डित्थेति । एवं अच्छं पुढो कज्जति, कलुमे पि पुढो कज्जति, त कसायं भुनं वा असुतं वा पुव्वं पिबोति, तस्मिं पिण्डित्थं पच्छा पुण्णं पिबोति ।

पुक्कम इमे काण्णा-

आयणिय अभावित पा-णगदुता पाउपोम धुवखण्डा ।

होति य सुहं विवेगो, सुह आयमणं व सागारिणं ॥ ३१८ ॥

आयणिरूप पाणाए, एवं अभावियस्स भहस्स वि उ-त्तरकालं पाणुदुता, पाउपोमं अपाण्डाणं एतं वि पुव्वगदुता उच्चरियस्स य सुहं विवेगो कज्जति, कूडादिदोमा भवेति, सागारिणं य आयमणादि सुहं कज्जति ।

भाणस्स कप्पकरणं, दट्ठणं बहि आयमंते वा ।

ओभावणमगहणं, कुज्जा दुविधं च बोच्छेदं ॥ ३१९ ॥

अच्छं भायणकस्य कप्पकरणं भवति, बहलं पुण इमं अहम्म-तना, असुविस्वान् । अगहणं वा करज्ज, सयलेकपावेडय-समीचीता ह्येते अप्राहता, अगदरा वा अगदणं, उविहं वो-

च्छेदं करञ्ज-तद्द्रव्यान्तद्रव्ययोः तद्द्रव्यं पानकम्, अन्पद्र-
व्यं भक्तवस्त्राऽऽदि ।

अह नरूप साधो अन्यस्य वा साधो अववाणं पुण परि-
हृवन्तो विसृजो । जनां—

वितियपदे दौण्डिह वि बहु, मीमे व विगिचगारिहं होइ ।

अविगिचगारिरे वा, जवणिजे गिलासमायसि ॥३२०॥

दे वा वि बहु पुणं कसार्थं च गृज्जति । जहा अवस्मकी-
ये परिहृविज्जति, जहा वि ते विज्जति, ताहे ते न विर्वति,
पुणं विवति । एव एतेयगहिपाणं विहा । अह मीमे गारिहं
नय गालिण पुणं बहुयं कसार्थं धावे, ताहं ते परिहृ-
विज्जति, पुणं विवति । अहवा-सायं विगिचिगारिहं होज
अणमणिज्जति, ताहं परिहृविज्जति । अहवा अविगिचगारि-
हं पि जं आयगियादीणं जावणज्जं ग भवति, एवं परि-
हृवन्तो सुजो ।

विगिचगारिहस्म वक्त्वाणं इमं—

जं होति अयेयं जम-येनियं ते विगिचगारिहं तु ।

विसक्त मंतकतं वा, दचविरुद्धं कतं वा वि ॥३२१॥

अं ये मयमोत्तरमादि, अणेनणीरे उगमादिदो वजुते । अ-
हवा-अयेयं इमं पच्छद्वेग-विनयेजुते वनीकग्यादिमंयेण वा
अभिमेतियं, दचवाविपुदं जहा स्वीरविमाणं । नि । चू० २ उ० ।

पाणमजाय-पानकजान्-न० । पानीयसामान्यं, "पुण पाण-
मजायं जाणजा । ते जहा-निर्लेपदं वा, तुमादयं वा ।" आ-
चा० १ श्रु० १ चू० १ अ० ७ उ० ।

पाणमपववत्राय पानकप्रत्यारुचान्-न० । पानकवर्जितं त्रिवि-
धं : हासप्रत्यारुचान्, चतुर्विधाऽहासप्रत्यारुचान् वा । ध० २
अधि० । "छ पाणि" पडाकारा भवन्ति पानकं पानकाऽहासं
ते चत-लिवाडिण वा अलेवाडिण वा अथेण वा वहेलेण वा
स्वपिथेण वा अपिथेण वा वाववडि । अयमर्थः—हासप्रवे-
न्यस्पासुवृत्तेऽस्तीयायाः पञ्चस्येभ्यान् । (लिवाडिण वनि)कृ-
तलेवाडा पिच्छलग्वेन भाजनाऽऽद्वेनामुपलेपकारकान् स्व-
उत्तेगः दिवानकादपत्रवत्तत्रैवैत्येत्यर्थः । त्रिविधाऽहासं द्यु-
स्तुजतीति यागः । वाशब्दाः लेपकृतपानकापचनाऽऽप्या व-
जनीयस्त्रिविधप्रधानायाः अलेपकारिणवलेपकारिणाऽप्यु-
पचानाऽऽद्वेनं भक्ष इति भावः । एवं अलेपकृताडा अपिच्छ-
लान् । अल्लुडा निम्बेलदृग्गोदकाऽऽद्वेष्टराडा गडुला-
न् निलनगडुलयाचनाऽऽद्वेः सविषयाडा भक्तुलकापनाद्व-
ववणऽऽद्वेः (अविन्याडा) विषयवज्जापानकाऽऽहासदि-
ति । पञ्चा० ५ वि० ० ।

पाणजाय—प्राणत्याग-पुं० । मरणाऽऽगमने, ग० २ अधि० ।

पाणजाय-प्राणजानिह-पुं० । अमराऽऽदिके प्राणित्यावच्छि-
द्य-आन्ना० १ श्रु० ६ अ० १ उ० ।

पाणदी-देश-स्थयायाप-दे० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा ।

पाणगगद्वहा-प्राणगगद्वहा-स्त्री० । जीवितव्यस्त-
स्य, प्रश्न० १ संव० द्वार ।

पाणपुस-प्राणपूण-वि० । होन्द्रियाऽऽदिजावाऽऽकुले, स्या०
६ दा० ।

पाणवह प्राणवध-पुं० । प्राणा इन्द्रियाऽऽद्याः पर्यवसाना-
न्तेषां वधो जीवेन सह विघागीकरणं प्राणवधः । दर्श २
तत्त्व । प्रश्न० । प्राणानिपाने, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

प्राणवधवक्रत्यनाद्वागसंभवः—

जाग्मिअओ जंनामा, जह य कओ जागिसें फलं दिति ।

जं वि य करंति पावा, पाणवहं ते निमामेह ॥ ३ ॥

यादृशको यत्स्वरूपकः, यानि नामानि यस्येति यजामा,
यदिभिधानमित्यर्थः । यथा च कृता निवर्तितः प्राणिभिर्भव-
र्तति । यादृशं यदपि फलं कार्यं दुर्गमिगमनाऽऽदिकं दधानि
कर्तानि । येऽपि च कुर्वन्ति पापाः पापिष्टाः प्राणिनः प्राणाः
प्राणिनस्तेषां वधो विनाशः प्राणवधः (ते नि) तत्पदार्थ-
पञ्चकं (निमामेह ति) निशामयत ध्रुयुन, मम कथयत
हति शेष । तत्र तत्त्वभेदपर्यायस्येति न्यायमास्त्यु या-
दृशक इत्यनेन प्राणवधस्य तस्य निश्चयतया प्रतीकान्ते, य-
जामस्येतेन तु पर्यायव्याख्यानम् । शेषद्वारत्रयेण तु भेदव्या-
ख्याकरणप्रकारभेदेन फलभेदेन च तस्यैव प्राणवधस्य भि-
दमानत्वान् । अथवा—यादृशो यजामा चरयनेन स्वरूपतः
प्राणवधश्चिन्तितः, तत्पर्यायानामपि यथार्थतया तत्स्वरू-
पस्यैवाभिधायकत्वान् । यथा च कृता ये च कुर्वन्ति अनेन
तु कारणतोऽसौ चिन्तितः, कारणप्रकाराणां कृतेषां च त-
त्कारणत्वात् यादृशं फलं ददन्तिरनेन तु कार्यव्यवहारो चि-
न्तितः, एवं च कालत्रयमिति तस्य विचारिता भवतीति ।
अथवा-अनुयागद्वारावयवभूतेषां जातानिर्नयुक्तयुक्तमस्य प्र-
तिष्ठापणां " कि कद्विह " इत्यादिनां मध्यकालनिवृत्तया
गाथया तानि दर्शितानि । तथाहि—यादृशक इत्यनेन प्राणवध-
स्वरूपापदर्शकं किमस्येतत् हासमुक्ते । यजामस्येतत् तु निः-
क्रिडास्य । पञ्चा० मन्त्रालिङ्कं शब्दानि पानकप्रत्यारुच-
" सम्मोहद्विषयमोहो " (८११, ८१२) इत्यादिना गाथायुगेन
सामायिकानिर्नयुक्तवर्षि सामायिकानिर्नयुक्तप्रतिपादनात् । यथा
च कृत इत्यनेन कथमिति हासमिहितं, येषां च कुर्व-
न्त्यनेन कस्यां हासमुक्ते, फलद्वारं स्वानिर्नयुक्तमिति ।

तत्र " यथोद्देशं निर्देशः " इति न्यायायादृश इति हास-
विधानायाऽऽह—

पाणवहो नाम एष गिञ्चे जिगेहिं भणिग्यो पावो चेटो
रुदो नुदो साहमिअओ अगागिअओ निगिगो गिरसंमो मह-
वभओ पडभओ अनिभओ वीरहणओ नामगणओ अणजो
उत्तेयजणओ य गिरवपकयो निद्रुमो गिणिवामो गि-
कुलुमो निर्यवामगमणनिगयो मोदपहभयपयट्ठओ मग्ग-
वेमगसमो पढमं अहमदां ।

प्राणवधो हिंसा, नामन्यलेकृता वाक्पस्य । एषोऽधिकृत्य-
न प्र यज्ञो निर्यं सदात कदाचर्त्तापि । पापचण्डाऽदिके व-
द्यमाणस्वरूपे, परिश्रम्य वनेन इति भावभावयम् । जिगतामि-
भणिगत उक्तः । किंचिद्व इत्याह-पापप्रकृत्यानां वन्द्यं तदुत्तेन
पापः कोपापकटः, पुरुषकार्यत्वात् चण्डः । रीद्रानिधानस्म-
विशेषप्रवर्तितत्वाद्वाद्रः, कुट्टा द्रोहका अथवा वा तत्पव-
नितत्वात् कुट्टाः, सहसा अचिन्तये प्रयतिन इति साहसि,

कः पुरुषः तत्प्रवर्तितात्प्राप्त्याह्निकः, आराधनाः पापकर्म-
भ्य इत्याद्यास्तत्रैवेधावनायां स्लेच्छाः ॥ ४ ॥ तत्प्रवर्तितात्प्रा-
प्त्याह्निकः न विद्यते घृणा पापपुण्यमलक्षणा यत्र स निवृणः,
नृशेसा निःशुक्लाष्टापापान्वात् नृशंसः, निष्कान्ता वा शं-
साः नृशपाया इति निर्गन्ताः, महद्भयं यस्मादवसा महाभयः,
प्राणिनं प्राणिनं प्रति भयं यस्मात्प्रति प्रतिभयः, भयान्येहलौ-
किकाः ॥ ५ ॥ नृपतिनाम्नाः निर्गन्ताः अत एवोक्तम्—“मरणभयं च
भयाणं ति” (वहण उ ति) भाषयति भयवन्तं करेतीति
भाषनकः, वासः आकस्मिकं भयम् अकस्मात्पशुरीरकस्य
मनःक्षोभाः ॥ ६ ॥ दिङ्मन्त्रकारकस्यावशातकः । (अश्वजो ति)
न म्यावोपेत इत्यन्याय उद्देगजनकः चित्तविप्रवर्तकः उ-
द्देगकर इत्यर्थः । चकारः समुच्चये । (गिरव्यकलो ति) नि-
र्गन्ताः ॥ ७ ॥ पशुप्राणविषया पशुलोकाः ॥ ८ ॥ दिविपया या यस्मिन्-
सां निरपेक्षः निरवकाङ्क्षो वा । निर्गन्ता धर्माच्छ्रुतचारि-
त्रलक्षणादिति निर्देष्टाः । निर्गन्ताः पिपासायाः वष्यं प्रति स्ने-
हकृपाया इति निर्पिपासाः, निर्गन्ता कृष्णा दया यस्मादसां
भिरकृष्णः । निरयो नरकः स एव यानां निरवधानः, नत्र
गमनं तद्वय निधनं पर्यवसानं यस्य स निरवधानस्य गमन
निधनः । तत्फल इत्यर्थः । मोहा मूढता, महाभयमिति नीति-
नयोः प्रकर्षकः प्रत्यक्षो यः स मोहमहाभयप्रकर्षकः कवि-
स्मोहमहाभयप्रवर्धक इति पाठः । (मरणवेगमनो ति)
मरणेन हेतुना धनस्य वैश्यं देहिनां यस्मात्प्रत्य मरणवै-
मनस्यः । प्रथममायं सुपायादाः ॥ ९ ॥ दिङ्मरणपेक्षा अधर्मद्वार-
माध्वद्वारमपर्यायः । तद्वर्तमानता विशेषणं समुदायिन यादशः
प्राणवध इति द्वारमभिहितम् ।

अनुना यत्रामति ढागमभिधानुमाह—

तस्य य इमाणि नामाणि गोमाणि हुंति तीसं । न जहा-
पाणवहो ? उम्भूला सरीराओ २ अवीसंभोरे हिमविहिमा
४ तदा अकिचं च ५ घायला य ६ मारणा य ७ वह-
णा ८ उदवणा ९ निवायणा य १० आंभममारंभो ११
आउयकम्मम्भुवदशो भयणित्वगगालाया य संवट्ठसंखेओ
१२, भच्च १३ अमंजभा १४ कडगमहणं १५ वोर-
मणं १६ परमवसंकापकारओ १७ दुगतिपप्पाओ १८
पावकोयो य १९ पावल्लोभो य २० छविच्छुओ २१ जी-
विपंतकरणा २२ भयंकोरो २३ अणकोरो २४ वज्जो २५
परिनावणआमओ २६ विणासो २७ निजवणा २८
लुंणणा २९ गुणाणं विराहणे ति ३० वि य । तस्स एव-
मादिणि णामधेज्जाणि हुंति तीसं २ पाणवहस्स कलुम-
स्स कट्टयफज्जेदंसादि ।

नस्यांरुवरूपप्राणवधस्य, चकारः पुनरर्थः । नामान्यभि-
धानतीति वक्ष्यमाणतया प्रत्यक्षाऽऽनवृत्तिर्गोमाणि पु-
ण्यनिष्पन्नानि भवन्ति त्रिशन् । यथा प्राणानां प्राणिनां वधो
घातः प्राणवधः । (उम्भूलासरीराउ ति) वृक्षस्या-
म्भूलनेवोम्भूला निष्कासनं जीवस्य शरीराद्वादिति २ ।
(अश्वीमनो ति) अविशवासः, प्राणवधवस्तु न हि जीवा-
नामविश्रंभणीयो भवतीति, प्राणवधस्याविश्रंभकाणस्तत्वा-

वविश्रंभस्यपदेश इति । (हिमविहिंस ति) हिंस्यन् इति
हिंसा जीवास्तेषां विहिंसा विघातो हिंस्यविहिंसा, अ-
जीवियघाते किल कथञ्चित्प्राणवधो न भवतीति हिं-
स्यानामिति विशेषणं विहिंसाया उक्तम् । अथवा हिंसा
विहिंसा चेह प्राप्ता, द्वयारूपादानं ५ वि बहुसमवायिति । अ-
थवा—हिंसनशीला हिंसाः प्रतीतिः । जो होह अप्रयत्ना, अहिं-
सओ हिंसओ इयरो ” इति वचनात् । तत्कतुका विशेषवती
हिंसा ॥ ६ ॥ हिंसविहिंसा ४ (तदा अकिचं च ति) तथा तदनव
प्रकारेण हिंस्याविषयमेवत्यर्थः । अकृत्यं चाकरणीयं, अश-
ब्द एकाधिकसमुच्चयार्थः । घातना मारणा च प्रतीति ६-७ ।
चकारः समुच्चयार्थे एव । (वहण ति) हननम् = (उदव-
ण ति) उपद्रवणमपद्रवणं वा ६ (निवायणाय ति) व-
याणां मनोवाक्यानामथवा त्रिव्यो देहाऽऽयुष्केन्द्रियलक्षण-
भ्यः प्राणभ्यः पापना जीवस्य अंशना निपातना । उक्तं
च “ कायवहमणो तिष्ठि उ, अहवा देहाउ इदियण्णाणा ॥ ”
इत्यादि । अथवा अतिशयवती पापना प्राणभ्यो जीवस्येत्यति-
पातना, नीतिपिधानाऽऽदिशदेविषयाः कारलोपात् चकारो ८-
त्रापि समुच्चय इति १० । (आंभममारंभो ति) आरभ्यन्ते
विनाश्यन्ते इति आरम्भः जीवास्तेषां यस्मात्प्रत्य उपपदेः ।
अथवा—आरम्भः कृत्यादिव्यापारमतेन समारम्भो जीवाप-
मर्दः । अथवा आरम्भो जीवाणामुपद्रवणं, तेन सह समा-
रम्भः परिनावनित्प्राणमसमारम्भः प्राणवधस्य पर्याय इति ।
अथवहो ॥ ९ ॥ अमंजभा १० तथा कटकेन सैन्येन किलिञ्जेन
एव गमनीयो, बहु-
समरूपवादिति ११ । (आउयकम्मम्भुवदशो भयणित्वगग-
ालाया य संवट्ठसंखेवो ति) आयुःकर्मण उपद्रव इ-
ति या तस्यैव भेद इति वा तन्निष्ठप्राणमिति वा तद्वाला-
नेति वा । यः समुच्चयः, तत्सर्वक इति वा । इह कथं यः
तत्संक्षेप इति वा प्राणवधस्य नाम । एतेषां च उपद्रवाऽऽ-
दीनामकतरस्यैव गणनेन नाम्ना विशादूर्णया, आयुच्छे-
दलक्षणार्थपेक्षया संक्षेपामेतेषामकत्वादिति १२ । मृत्युः १३,
असंयमः १४ एते प्रतीतिः । तथा कटकेन सैन्येन किलिञ्जेन
वा अकृत्य मर्दनं कटकमर्दनं, ततो हि प्राणवधो भवतीत्यु-
पचारात्प्राणवधः कटकमर्दनशब्देन व्यपदिश्यते इति १४ ।
(वोरमरणं ति) व्युपमरणं प्राणभ्यो जीवस्य व्युपगतिः ।
अपं च व्युपमरणशब्दाऽऽनवृत्तकारां नार्थः प्राणवधपर्या-
यो भवतीति भावनीयम् १५ परमवसंक्रमकारक इति प्राण-
वियोजितस्यैव परमवे संक्रान्तिमद्भावात् १७ । दुगती नर-
काऽऽदिकायां कीरं प्रपन्नयतीति दुर्गतिप्रपाताः दुर्गते वा
प्रपातो यस्मात्प्रत्य तथा १८ (पावकोयो य ति) पापमपुण्य-
प्रकृतिरूपं कोपयति प्रपञ्चयति पुञ्जाति यः स पाप-
कोप इति । अथवा—पापं चासौ कोपकार्यत्वाकोपश्चेति पाप-
कोपः, यः समुच्चयः १९ (पावल्लोभो ति) पापमपुण्यं लुप्यति
प्राणिनि क्षिप्तौ संक्षुण्णतीति यावत् । यतः स्वापालोभः
अथवा—पापं चासौ लोभश्च तत्कार्यत्वात्पापलोभः २० । (छ-
विच्छुओ ति) छविच्छुदः शरीरच्छुदनं, तस्य च दुःखोत्पाद-
करत्वात् । प्रस्तुतपर्यायविभासकारणत्वेन चोपकारात्प्राणव-
धत्वमाह च—“तत्पञ्जायविण्णासो, दुक्खउयानो य संकोलोभो
य । एस्स व्हो जण्णमणिओ, उज्जेजव्हो पयसंणो ॥ १ ॥ ” ति ।
२१ । जीवितान्तं करणः २२ । भयंकरश्च प्रतीति एव २३ ।

श्रुणं पापं करोतीति श्रुणकरः २४। (वज्रो न्ति) वज्रमिव वज्र-
गुणवत्तत्कारिप्राणनामीतुमुत्पन्नायोगान्तमनान्। वयं न
या विवेकिभिरिति श्रुयः। "सावज्जो न्ति" पाठान्तरं। नावयः
सपाप इत्यर्थः २५। (परितापनाश्चास्ति) परितापनापूर्वक
आश्रयः परितापनाऽऽश्रयः। आश्रयः हि मृगवादाऽऽदिगपि
भवति, न चास्ति प्राणवय इति प्राणवयस्येव ग्रहार्थमाश्रय-
रूप परितापनेति विशेषणमिति। अथवा-प्राणवयश्च न नाम-
वन्तं संस्थाप्य शरीरान्तमूलनाऽऽशीनं संकल्पनीयानि। ततः
परितापनेति पञ्चविंशतितमं नाम। आश्रय इति तु पञ्चवि-
ंशतितममिति २६। विनाश इति, प्राणानामिति गम्यते २७।
(निज्जवणं न्ति) निर्गच्छक्येन यान्ति प्राणिनः प्राणास्तथा
निर्यातां निर्गच्छतां प्रयाजकत्वं निर्यापना २८। (लुण्णं न्ति)
लपना क्षेपेन, प्राणानामिति २९। मृगानां विप्राप्तयेत्यपि चेति।
हिंस्यप्राणिगणमुगानां हिंसकजीवचरिण्युगानां वा विप्रा-
प्तयेत्युगाना इत्यर्थः। इतिशब्द उपपदशेन, अर्था चेति समुच्च-
य इति ३०। (तस्मैत्यदि) प्राणवधनाम्ना निगमनवाक्यम्।
(एवमाहं न्ति) आदिशब्दाऽत्र प्रकाशयेः। यदाह- "सामि-
त्य च व्यवस्थायां प्रकरणेनैव तथा। चतुर्थेषु भेदायां।
आदिशब्दे तु लोकेनम् ॥ १ ॥" इति। तेनैवमाहंन्येवप्रकार-
गयुक्तस्वरूपाणीत्यर्थः। नामान्येव नामधेयानि भवन्ति वि-
श्वप्राणिबोधस्य कस्यचित् पापस्य कदुरुक्तदशकस्यमुन्-
कार्योपदेशकानि यथार्थवाच्येनास्मिन्। नोदयता यन्नामनु-
क्तम्। अथार्थाक्तद्वारान्तदेशकमाऽऽगते यथा च कृतमित्यन-
दुपदेशयति। तत्र च प्राणिबधकारणप्रकरणे प्राणिबधकल-
नामित्येवमाहऽऽद्या धर्मा जलवराऽऽद्या वयान्तावि-
धानि मांसाऽऽदीनि प्रयोजनान्यवतरन्त्येतांस्त्रयस्त्रयान्ता-
वयवधकारणम्।

तानि क्रमेण दर्शयितुमाह-

तं च पुण कर्तेति केड पावा अमंजया अवित्रया अणि-
द्वयपरिणामदुष्पञ्चोपा प सवहे भयेकरं बहुहृदि बहुपमांरं
परदुष्पुपायणपमता इमेहि तमथावर्गेहि जीवेहि पटिणि
विट्ठा किं न पाडीणामितिमिगिलअणगकमविविहजाइमंडु-
कदुविहकच्छभगकमगदुविहगाहदिलिवदपमंडुयसीमाग-
रमुलुयसुसुमारबहुपमाग जलयरविहागा कए य एवमाइ
कुरंगरुसरभमसरसंवरउमंसमयपमरोगोरोहियहयम-
यस्वरकरभखगवानरगवयविगमियालकोलमज्जारकोलमु-
खहमिरिंदलगावतकोकनियगोफणमियमोहमिवियगच्छ-
गलदीवियसाणतच्छ्रच्छ्रच्छ्रमहलीहीहचिल्ललचउप्पय-
विहागा कए य एवमाइ अयकरगोणसावराहिमाउलिका-
कोदरदम्भपुष्पा आसालियमहोरगोरागविहागा कणय धव-
माइ छीलसरंगमेहसैल्लगोपेधुंदरणउलनरइजाइकमुगुंसा-
खाइहिलावाउपदयधंगिलयसीसिवमणं य एवमाइका-
दंवककववलाकासारसआइमनीयवंजुलपारिण्वकोवउ-
शदीवियवंसधत्तरट्टभामकुलीकोमकुंचदगुंतुदेगिवालग-
सूयीमुहकविलिपिंलकवगकांरंउचकागउकोमगकलपिं-

लेमुयवरिहिणमयणसालानंदीमुहनेदमाखगकोरंगभिराग-
कोखालगजीवंजीवकानित्तिरवगलावगकपिजलगकवोतक-
गपारंयवगचडागडिककुडवेरमरमयूरचओरगहयपोडरीवक-
रकचीरल्लमेखवायसविहंभेयणासियचासवगुल्लिचमाट्टिल-
वितनपाकिखवचरविहागा कए य एवमाइजलयलख-
चारिणो य पंचिदिणं पमगणे वियतियचउरिदियपधिं-
दिणं य विविहे जीवे पियजीविणं मरगदुक्खपडिकूले
वराणं हणंति बहुमंकिंलट्टकम्मा; इमेहि विविहेहिं कारख-
हिं, किं ते चम्मवसामंमयमांखियजगियफिकिममकुल्लि-
गहिययंतपिलकोफमदंतदुआ इट्ठिमिजानहनयगकमएहाक-
खिनकधमणीसिंगदट्टिपिच्छविमविमामवालहेओ हिंभेति
य भयरमयुक्किगणे रमेसु गिद्धा तवह तेउदिणं मरीगेव-
करणदुवाणं किवणं वडीदिणं ववहे वत्थाइपरिमंडणदुआ
अण्हिय एवमाइएहिं बहुहिं कारगमएहिं अवुहा इह
हिंसंति तमे पाणे इमे य एगिदिणं ववहे वराणं तमे य
अणे तदस्मिणं च व तणुमरीरे समारंभेति अतांणं अ-
सरणे अणाहं अवंधवे कम्मविगउवडं अकुमलपरिगा-
ममंदुद्धिजगदुट्टिजाणणं पुट्टीमणं पुट्टीमेगिणं जलमा-
जलणं अणलालिणलतगवणमंडगणानिस्मिय य तम्मय-
तज्जिणं च व तदाहाणं तपरिणतवणं भयरमयवोदिरु-
अचकमुमे य चकमुमे य तपकाइए अमंते भावरकाइए
य मुटुववायपरंचेमरिणरनामाहारणं अणंते हणंति अ-
विजाणओ य परिजाणओ य जीवे इमेहिं विविहे-
हिं कारगणेहिं किं ते कस्मिणगोस्वरणीवावीविपणकूव-
सरतलागचिनिवेदिवातियआगमविहारवृषपागारदारागो-
पुरअट्टालगचरियमेतुमंक्रमपायाविकीपभयगघररणलं-
खआवगचेतियदेवकुलचित्तमभापवाआयतणअवमहभूमि-
घरमंडवाणं य कए भायणमंडोवगरगम्म विविहम्म
य अट्टाणं पुहंति हिंसंति मंडुद्धिदा जलं च
मउज्जायपाणभोयणवत्थेवलेनमायमाइएहिं पयणपया-
वणजलणजलावगविदंमणेहिं अणणि सुप्पिययगनाल-
विट्ठेणमुहकएलमागपवत्थमाइएहिं अणिलं आना-
रपरियावभवभोयणवयणामाणफलकमुमलउवलतवि-
तनातोअवगववाहणमंडवविविहभवणतोरागविदेणदेवकुल-
जालद्वंदंनिज्जगदंमंमालियवेदियनिस्मिगदोणिचने-
रीवीलामं कसभापवाऽऽवमहंघमल्लालुलंवाअंवरज-
यलंमलमंडयकुमियमंदगणीयाइरमउज्जाणं जुगअट्टालग-
चरियदारागोपुरफिलहंजतमूलकीलउट्टमुंउमयगिववु-
पहरणाऽऽवरणुवत्थवराणं कए अण्हिय य एवमाइएहिं
बहुहिं कारगमएहिं हिंसंति तमगणे भणियाभाणि-

ए य एवमाहसने सचपरिवर्जिए उवहसंति दह-
मुदा दारुणमती कोहा माणा माया लोहा हाम रती अर-
ती सोयवेदन्वी जीयकामत्यधम्महेउं सवसा अवसा अट्टाए
अणुट्टाए य तसे पाणे थावरे य हिसंति मंदवुदी मव-
सा हसंति अवसा हसंति सवसा अवसा दुहसो हसंति अट्टा
हसंति अणुट्टा हसंति अणुट्टा अट्टा दुहसो हसंति हासा
हसंति वेरा हसंति रतिय हसंति हामा वेरा रतिय हसंति
कुदा हसंति लुदा हसंति सुदा हसंति कुदा लुदा सुदा
हसंति अत्था हसंति धम्मा हसंति कम्मा हसंति अत्था
धम्मा कम्मा हसंति, कयरे जे ते सोयएि मच्छवथा
माउखया वाहा कूरकम्मा वाउरिया दीवियबंधपञ्चोगत-
प्पगलजालवीरिग्लायमडबभवग्गुगकूडीछेलिहत्था हरि-
एमाउगिया य वीटंसगपावमत्था वणचरगा लुद्धका य
महुघातपातघाया एणीयागा एणियागा सरदहदीहिय-
त्तालागपल्लपीगालगमलसमोतवेत्रणमोलालामयसोमगा
वि सगरम्म य टायगा उगतगवल्लरदयगिगिहयपलीव-
का कूरकम्मकारी डंय य बहवे मिलुस्सुजाइ किं ते मक्का
जवगा मत्रवव्वग्गायसुद्धोडुमंडगामितयपक्किया कुल-
क्कया गोडमीहलपारमकोचअधदविचिचल्लपुल्लिंदआरो-
महापेकाणागंगवहाग्गवहलीयज्झा रोममामवउममलय
चुंचुया य चूलियकांकुगगा मेयपल्लवमालवमहुरआभा-
मिया अणक्कवीणलसियखमवाभिपनंदुरमहदुधुट्ठि-
यआरवडोविलगकुहगकेकयहृगरोमगकूमरुगविलायविम-
यवामी य पावमइणो जलयरलयरमणफोरोगवहचर-
संहाणोडंजीवोवाधायजीवी समी य अमणिणो य पज्जा
अमुभ्लमसवरिणामा एते आपे य एवमाइ करइ पाणा-
इवायकरणे पावा पावामिगमा पावई पाणवहं करइ पा-
णवहहूवाणुट्टाणा पाणवहकहासु आंभरमंता तुद्धा पावं
करिउं हुंति य ।

(नं वेत्थादि) यस्य स्वरूपं नामानि चानन्तरमुक्त्वा नि तं
प्राणवधमियुत्तरं पदेन संबन्धः । चकारो विशेषणार्थः । वि-
शेषणं च कर्तृकारकं । पुनः शब्दो भाषामात्रे, कुर्वन्ति विदध-
न्ति कर्त्तृवद्भिर् कर्त्तव्ये जीवा न पुनः स्वैः । कीदृशा इत्याह-
पापाः पातकिनः न एव विभज्यन्ते असंयता असंयमवन्तः,
अविभक्ता विशेषतो न ये तपोऽनुष्ठानि रताः (अनिदुयपान्ना-
मदुपञ्चोर्गा नि) अनिभूतोऽनुपशमपरः परिणामा येषां ते
तथा दुष्येयांता दुष्यन्तोवाक्तापय्यापारा येषां सन्ति ते तथा ।
ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः प्राणवधं पाणतिपानं, किंभूतं?,
बहुविधं भयंकरम् । पादानन्तरेण भयंकरं तथा बहुविधा बहवः
प्रकारा यस्य स तथा । समप्रभं भेदयुक्तमित्यर्थः । किंभूतास्ते ?,
परदुःखापादनप्रसक्ताः । तथा । इमेहिं ति) एतेषु प्राणेषु च-

संस्थाष्वेते जीवेषु प्रतिनिविष्टास्तद्वत्क्षणस्तनेषु घस्तुनो
द्वेषयन्तः । (किं ते स्ति) कथं प्राणवधं कुर्वन्तीत्यर्थः । तथ-
र्थेति वा (पाटीश्रुत्यादि) पाटीनां मत्स्यविशेषस्तमयस्मि-
मिक्षिलाश्च महामत्स्या महामत्स्यतमा अनेकशो विविच-
मत्स्याः सुषुप्तमत्स्यखलमत्स्ययुगमत्स्याऽऽद्यः । विविधजातयो
नानाजातीयः । मरुट्टका द्विविधाः कच्छपा मांसकच्छपा-
स्थिकच्छपभेदात् । नक्का मत्स्यविशेषा एव । (मकरद्विहृत्ति)
मकरा जलचरविशेषाः सुगुडामकरमत्स्यभेदेन द्विभेदाः । प्राहा
जलजन्तुविशेषा एव । दिलिचकः मनुकसीमाकारपुलकास्तु
प्राहभेदा एव । सुमुमारा जलचरविशेषाः । तत एषां द्वन्द्वः ।
ततश्च न बहुप्रकाराश्चेति कर्मधारयोऽनन्तान् प्रस्तीति
वक्ष्यमाणेन योगः । इह च द्वितीयावहुवचनेऽप्यकाराभाव-
प्रधानत्वमात्रं । (जलयरविहाया कय य एवमाह ति) जल-
चरणां विधानानि भेदास्तान्येव विधानकानि तानि कृतानि
विहितानि धेयं तथा तान् जलचरविधानान् कृतान् । इह च
कशप्पलपेन विधानशब्दस्यान्तर्निर्दिष्टम् । एवमादीन् पाटी-
नाऽऽदीन्त्याः कुरङ्गाः मृगाः । रक्कस्नीडशेषाः, सरभा महा-
कायाऽऽव्यपशुविशेषाः । परामरे ति पर्यायः । ये हस्तिन-
मपि पृष्ठं समारोपयन्ति, चमरा आगम्यमावः, संवेरा ये-
षामनेकशायैः शृङ्गं भवतः । (उर्यंभं ति) उर्या मेषाः, श-
शाः शशका लोमटकाऽऽकृतयः प्रशरा द्विगुरादव्यपशुविशे-
षाः, गोणा गावः, गौहिताश्चतुष्पदविशेषाः । पाटान्तरं त
एव गौहिताः । हया अश्वा गजा हस्तिनः खरा रामभा, क-
रभा उष्ट्राः, सङ्गा येषां पावयोः एवचचमार्ण लम्पन्
शृङ्गं वैकं शिरसि भवति, वानरा मकटाः, गवया गावाह-
नयो चतुष्पदाः, वृका इहाहूमायथायाः नामरविशेषाः, शू-
गाला जम्बुकाः, कौका उन्दुराऽऽकृतयः । पाटान्तरेण काका
नखरविशेषाः, माजोरा विरालाः । (कालमुणगं ति) महाशू-
कराः । अथवा फोडाः शूकराः, श्वानः कालिकाः, धीकन्द-
लका अर्वाक्षा एकगुरविशेषाः, काकन्तिका लोमटका ये
रावौ कां का इत्येवं क्वचित् गाकर्णा द्विगुराश्चतुष्पदविशे-
षाः, मृगाः सामान्यहरिणाः । कुरङ्गाऽऽदयस्तु प्रागर्वाहताः
शृगालवर्णाऽऽदिविशेषास्तद्विशेषाः सामर्थ्याद्बह्वः ।
महिषा प्रतीताः । (वियवरं ति) व्याघ्रा नखरविशेषाः । खगला
अजाः, द्वीपकाश्चित्रिकाऽभिधाना नखरविशेषाः, श्वानश्चा-
दव्या एव कालिकाः, तरक्ताः अञ्जुभङ्गाः शहूलाश्च व्या-
घ्रविशेषाः । सिंहा हरयः, चिल्ला नखरविशेषाः एव । पा-
टान्तरेण खिबला हरिणाऽऽकृतयो द्विगुराश्चतुष्पदविशेषाः । तत एषां
कुरङ्गाऽऽदीनां द्वन्द्वः । (चउप्यविहाणा कय य एवमाह एति)
चतुष्पदविधानकानि तज्जातिविशेषाः, कृतानि विहितानि
धेयं किंभूतः कुरङ्गाऽऽदिभिस्तं तथा । ततः पूर्वपदेन कर्मधा-
र्यः । ततस्तोश्च एवमाऽदीन् कुरङ्गादिप्रकारान्, तथा अजग-
राः शशुःपर्यायः उरपरिमणविशेषाः, गोणशा निःफणा-
हिविशेषाः, वराहयो दष्टिविशेषाः, द्यः फलाकरणद्वलाः, मकु-
लिना ये फणाश्च कुर्वन्ति, काकादराः, दुर्गपुणाश्च द्य-
करसर्पविशेषाः, आशालिका महारामाश्चोरपरिमणविशेषाः ।
तत्राऽशालिका यच्छरीरं द्वाष्टशयोजनममाणमुत्कर्षते । भव-
ति, क्षयकाले च महानगरस्कन्धावाराऽऽदीनाम् अधः उत्पद्यते,
महोरगास्तु मनुष्यैश्च बहिर्भाविता, यच्छरीरं योजनसदृश-

प्रमाणमुत्कर्षितं आख्यायत इति । तत एषां द्वन्द्वः । तत उभय-
विधानकानि कुतानि यैस्ते तथा । ततः कर्मधातुः । ततः
शब्दः । ततः एवमादीनि तत्तथा । क्षीलाः सारक्षाश्च भु-
जपार्ष्णविशेषाः । सेहास्तीक्ष्णशलाकाऽऽकुलशरीराः
शरया कायचर्मकर्मलक्षैरुत्तमका विधीयन्ते मांषा-
नुरनकुलाः प्रतीताः । शरटाः रुकलाशाः, जाहकाः
कण्टकाऽऽकुलशरीराः सुमुखाः खाडीहलाऽऽकुनयः खाड-
हिलाः शुक्लकृष्णपट्टाङ्गितशरीराः शन्यदेवकुलऽऽदिवानि-
न्यः, वातापत्तिका रुढावसयाः । गृहकाकालिकाः गृहगा-
धिकाः । एतेषां द्वन्द्वः । तत एतच्च ते सरीसृपगणा-
श्चेति कर्मधातुः । ततस्तेषां च एवमादीन् क्षीरलाऽऽदिप्रका-
रानित्यर्थः । तथा कादम्बाश्च हंसविशेषाः, कङ्काश्च वक्रां-
टाः, वलाकाश्च विमलकिण्टकाः, सारमाश्च दायावटाः, खाडी-
सेटीकाश्च वज्रकुलाश्च खदिरचञ्चवः पारिप्लवाश्च शकुन्ता
पीपलीकाः (१) विकाराश्च । कणाणश्च पतङ्गाः, घनैरगुडकाश्च रु-
ष्णवर्णाऽऽमना हंसा एव भासाश्च शकुन्ताः (कुलीकोप नि)
कुटीकोशाश्च कौक्षाश्च उरुकुण्डाश्च वेणिगालाश्च शवी-
मुखाश्च कपिलाश्च पिङ्गलाश्च काश्च काश्च काश्च चक-
वाकाश्च रमाङ्गाः उन्कोशाश्च कुन्नाः, गन्दाश्च सु-
णाः पिङ्गुलाश्च शुकाश्च कीराः, बर्हिणश्च कलाप-
मयूराः, मदनशालाश्च सारिकाविशेषाः, नन्दामुखाश्च नन्-
मानकाश्च कङ्काश्च भूङ्गाश्च कर्तानिश्च (२) भूमी झङ्कु-
लशरीरा इत्येवेल्लताः । कणाणश्च चतुर्भुजाश्च निति-
राश्च वनकाश्च लावकाश्च कपिलकाश्च कपोतकाश्च पाग-
पतकाश्च चटकाश्च कलविङ्का द्विङ्का कुङ्कुटाश्च नाघ्रकुङ्काः
वेनराश्च मयूरकाश्च कलपर्वजिताः, चक्रिकाश्च हृष्टगुड-
रीकाश्च शलकाः । पाटान्तरं कृत्वा काश्च वीरगाश्च
श्रेता एव वायमाश्च काकाः, विहगभेदनाशिताश्च वा-
पाश्च किरीदीविनः वरगुणश्च चर्मस्थिताश्च चर्मज-
टका चित्तप्राप्तिकाश्च मनुष्यलक्षवर्तिवर्तिन इति द्वन्द्वः । ते
च ते (स्वचरविहाणा कृप य नि) स्वचरविधानककुता-
श्चेति तथा तांश्च एवमादीनुरुक्तकपोताः । एतेषु च शब्देषु
कविदप्रतीयमानार्थाः । कीचन् प्रतीयमानपर्यायाः नामकौप-
ऽपिकपाश्चिप्रयोगानभिधानान् । आह च—जीवजीवकापि-
जलचरकाहरीतवज्रकुलकपोताः । कागडवक्राकाश्च कङ्कुरायाः
पक्षिजानयां श्रेयाः ॥ १ ॥ इति पृथेकाः । ते च संहतवचनताः ।
हः जलस्थलचचारिणश्च वशश्चो जलवयऽऽदिमासान्यममुद्य-
यार्थः पञ्चेन्द्रियापञ्चेन्द्रियान् पशुगणान्वविधान् (वित्यतिय-
चउर्दि नि) ह्र च वीणि च चत्वारि चन्द्रियाणि पञ्चेन्द्रि-
याणि येषां ते तथा द्विन्द्रियाः त्रीन्द्रियाः, चतुरिन्द्रियाश्च य-
थाऽस्तस्मान् विविधान् कुलभेदेन जीवान् जन्तुन प्रियजी-
वितानभिमतप्राणधारणान्, मरणलक्षणश्च दुःखस्य मरण-
दुःखयोर्वा प्रतिकृताः प्रतिप्रस्थितो ये ते तथा तान् वग-
कान् तपस्विनः । निर्लभित एव—धननि विनाशयन्ति बहु-
संस्फिष्टकर्मणाः, सत्या इति गम्यन्ते । एते तावद्व्यपहारं
प्राणवधस्य प्रकारं उक्तः । अथ प्रयोजनद्वारेण स उच्यते । ए-
षिर्वैष्यमाणप्रत्यक्षीविषयः कारणः प्रयोजनः (किं ते नि)
किं तदयोजनं तदर्थानि वा । कर्म त्वक् वशा शरीरः स्नेहवि-
शेषः, मांसं पलम्, भेदा देहधातुविशेषः, शोणितं रक्तं, यक्ष-

हसिणकुलौ मांसग्रन्थिः, किफन्समुद्रमध्यावयवविशेषः, म-
स्तुलिङ्गं कपालभेज्जकः, हृदयं हृदयमांसम् अन्त्रं पुरितम्, पिप्प-
लं दोषविशेषः, कौकलं शरीरावयवविशेषः, दन्ता दशनाः, एतेषां
द्वन्द्वः । तत एतेष्व इदमन्त्रं विगुह्यार्थशब्दा योजनीया । च-
मोऽदितिमिनिमित्तार्थः तथास्थीनि कौकशानि मिङ्गा तन्म-
ध्यावयवार्थविशेषः, नव्याः कर्जजाः नयना लोचनानि कणाः श्रव-
णा (सहासि) कणाः (नर्क नि) नासां कणाः धमरा नास्यः शुङ्ग-
विषाणं दंष्ट्रा दशनविशेषः (पण्डु नि) पत्रं, विषं कालकूटं वि-
षाणं हस्तिदन्तः, बाला वंशाः । एतेषां द्वन्द्वः । ततस्त एव हेतुवि-
स्यं हेतुशब्दो योज्यः । ततः पञ्चम्ये द्वितीया । तन्तेऽयमर्थः—
अस्थिमज्जाऽद्विहेतोर्गन्तानि प्रकमः । तथा हिमन्तः च बहु-
रोगक्रिष्टकर्मण इति प्रकमः । भ्रमराः पुनपत्या लोकावयवहताः,
मधुकर्ष्यन्तु स्त्रीणवयवहतास्त्वृणान्, तपमूढान्, रमेसु
गुह्याः, मधुप्रहारार्थमिनि भावः । तथैव हिमन्त्र्येवत्यर्थः । श्री-
न्द्रियान् युक्तमाऽऽदिहेतुविशेषः प्रकमः । शरीरप्रकार्थं शरीरस्यार-
काराय युक्ताऽऽद्विहेतुः स्वर्गिहागर्थम् । अथया—शरीराय, उ-
पकरणाय चोपयय । अयमर्थः—शरीरस्मैकार्यवस्तुता उपकर-
णसाधनसंस्कारप्रवृत्ताश्च विधि वंशेष्टाभिमानं प्रवर्त्तति । कि-
म्भूतान् ? कृपान् कृपा—स्पर्धमानार्थिनः । तथा द्विन्द्रियान् च बहु-
हन् (तथा वहगर्भमिन्द्रिणं) वज्राणि जीवगणं (इतदह-
न्ति) उपगृह्णाणि आध्यायविशेषाः । तेषां परिमण्डनार्थे भुगर्भं कु-
मिरेणोणं हि रज्जमानानि ध्रुपन्ते वज्राणि आध्यास्तु
मण्डन एव यदुष्टं हेतुर्नोपनि । अथवा—यजार्थमुपगृह्णाणि
परिमण्डनार्थे चेति । तच्च यजार्थं पटुत्वं यमादेन शोभतेत्या
सम्भवति, अलपार्थं भुजि कालताः, ईदृशेण पुनरुक्ता । अ-
द्यातां भवति, परिमण्डनार्थे हाराः दिक्करां शुभ्रपादिर्दिन्द्रि-
याणां (मिता) अर्थश्चो मातृर्केतुर्नृपाः कारणार्थेन नृपा बाला-
शाः, इह हन्ति इह जीवलं के हिमन्ति प्रवि-ज, जवान प्राणाः,
तथा इमांश्च प्रयत्नान् एकेन्द्रियान् पृथिवीकार्याऽऽदीन्
वगकास्तपस्विनः समागमन्त इति यागः । तं केवलमेक-
न्द्रियार्थेव, यमोक्षान्नान् तदाप्रतोक्षेय, किंभूतान् ?, तनुश-
रीरान् अजानान् अन्तर्धनयानकाभावात् अश्रम्यापथ-
प्रापकाभावान् । अत एव अनाधान योगक्षेमकारिणायका-
भावान्, अवाग्धवान् स्वजनसंतापकार्याभावात्, कर्मनिगड-
बद्धानिति ध्येयः । तथा अदृष्टालपर्याण्यमादयाऽऽर्थाजित्वेन
मन्दबुद्धिश्च मित्याप्योदयार्था जनां लोकांश्च नृपेया ये ते
तथा तान्, पृथिव्या विकाराः पृथिवीभयान्, पृथिवीका-
लिकानित्यर्थः । तथा पृथिवीर्नैवतान् अलमाऽऽदिवान्, एवं
जलमयानुपकारिणान् जलगणान् पुनरकाऽऽदिप्रधानं शेव-
लाऽऽदिवचनकार्याकाश्च अलसंज्ञकाश्च निम्ना वायु-
कायस्त्वृण वनसंनिगणां वादरूपस्पर्तानां समुद्राः । एत-
द्विधित्वांश्च एतदुपजीवकांश्च त्रयार्थान् हृदयम् । (तन्मयत-
जिण नि) तेषामलनलितगुणवस्त्वपिणानां विकारस्त्वम-
या अलकायिकाऽऽदय एव, तथा तेषामेवात्माऽऽदीनां जी-
वास्त जीवास्तयोनिरा जना इत्यर्थः । तन्मयाश्च तर्ज्या-
श्चेति तन्मयत जीवाः । तांश्च पाणान्तरं—तन्मयजीवाश्चेति ।
किंभूताम्भान् ?, (तदाहरेति) पृथिव्यादय आवागं येषां ते
तदाधारास्त्वानव वा पृथिव्यादीनां हाग्यर्त्तानि तदाहारा-
स्तान् । तेषामेव पृथिव्यादीनां परिणता वर्णगण्यमस्मर्त्त-

यो ब्रह्मो शरीरं सैव रूपं स्वभावाद्यो येषां न तथा तान्, अत्राच्युतान् चक्षुषाऽऽश्रयाऽध्यानुषांश्च चक्षुषांस्तान् । कानिच-
 विधानिन्याह- ब्रह्मकायस्त्रयसनामकमिदं यस्मिन् जीवराशिः, तत्र
 भवास्त्रयसकयिकाः तान् । कियन्त इत्याह अस्मिन्त्यान् तथा
 भवास्त्रयकांश्च सूक्ष्मांश्च बादराश्च तन्नामकमिदं यस्मिन्
 प्रत्येकशरीरमिति नामकमविशेषा येषां तं प्रत्येकशरीरनामा-
 नः, तं च साधारणांश्च साधारणशरीरनामकमिदं यस्मिन्
 इति द्व्यष्टोऽस्तनान् । कियन्तः?, अनन्तान्, साधारणानिच शेष-
 व्यावहार्यानामस्मिन्त्येवत्यान् । जीवानिनि योः । किमन्याह- प्र-
 णि । किमुतान्?, अविज्ञानतश्च स्वधर्माविज्ञानतश्च सुखदुःख
 अनुभवतः । एकैन्द्रियान्, अथवा स्वधर्मजानत एकैन्द्रियान्
 तमव परिज्ञानतस्त्रयानि जीवान् जन्तून् एवमविशेषः का-
 रणः प्रयोजनः (किं न लि) किं न, तथोच्यते वा । कर्णं
 कृत्वा, पुष्करिणीः पुष्करवती वायुः कोणा वा वापीनि पुष्कर-
 वर्तनी वा । (वरिष्ण लि) केशराः कृपसस्तडागाः प्रतीताः ।
 चिन्तिमिषांश्चक्षन्, सुतकदम्बायं दामविष्यान् वा, वेदिवि-
 त्तिका, ज्ञानिका परिभा, अराभो वाटिका, विहारो वीक्षाऽ-
 घाश्रयः, स्तूपः चिन्तिमिषांश्च, प्राकारः शालाहारं प्रतीते, गोपुत्रं
 प्रतीतीकपाट इत्येव । अष्टालकः प्राकारोपरिवर्थाश्रयविशेष-
 ः, चरिका नगरप्राकारयोर्मन्त्रेषु अष्टस्तप्रमाणो मार्गः,
 सेतुमार्गविशेषः, पालिवी । मेकमो विषमोत्तरगुणमार्गः, प्रासादो
 नन्द्याऽऽश्रयः, विकरस्तद्वेवाऽऽश्रयः । भवधानि चतुःशालाऽऽ-
 दीनि, गृहानि सामान्यानि, शरणाणि दुष्टमयानि, लवणानि
 पार्ष्वानि कुट्टिनगृहाणि, आपणा हृष्टाः, जैष्यानि प्रतीताः, देव-
 कुला निःशिरस्त्रेयप्रासादाः, चित्रसभाः चित्रकर्मवर्मण्डपः,
 प्रया जलदानस्थानम्, आयतनं देवाऽऽश्रयः, पवित्राः पवित्रा
 जकाऽऽश्रयः, भूमिगृहं प्रतीते, मण्डपश्छायाऽऽश्रयः पटाऽऽदि-
 मय आश्रयविशेषः, एतेषां द्वन्द्वः । तत एतेषां कृते निमित्ते पृथि-
 वी हिंसन्ति इति मेवम्भः भाजानाम्यमत्राणि सौवर्णाऽदीनि,
 भारजानि तान्येव मृगमयानि, क्रयाण कानि लवणाऽदीन्युप-
 करणान्युद्वल्लाऽदीनि । एषां समाहारद्वन्द्वः । नतस्तस्य विवि-
 धस्य चाधाय हतं च पृथिवी पृथिवीकायिकान् हिंसन्ति मन्दबु-
 द्धिकाः । तथा जलं चापकायिकांश्च, हिंसन्ति इति वर्तते । मज्जन-
 कं स्नानं, पानं भोजनं च प्रतीतम् । वेदनां नतः स्नानं,
 शौचमाचमनमेतदार्थैः कारणैः इति प्रथमः । तथा पचनं
 पाचनमोदनाऽऽदि । (बल्लवर्ण लि) स्वनः परमो वाऽऽनन्दीपनं,
 विदर्शनमन्धकारस्थवस्तुपकाशनमनैः कारणैः च समुच्चयः ।
 अग्निं हिंसन्ति । तथा स्रप प्रतीते, व्यञ्जनं वायुदीर्घकम् ताल
 वृत्तं, तदेव द्विपुटाऽऽदि । (पेरुण लि) मयूराङ्गं, मुलमास्यं, कर-
 तलं हस्तः, सागयवं वृक्षविशेषश्च, वस्त्रं प्रतीतेतददार्थिभिः
 यातोऽङ्गणवस्तुभिः अनिलं वायुं हिंसन्ति इति । तथा आगारं
 गहं (परिचारां लि) परिचारां वृत्तिः, लङ्काऽऽदिप्रतीको वा । अ-
 ध्यायि मोक्षाऽऽदीनि । " अरविशदभयपदार्थं भयम् " इति
 यवनाम् । भोजनान्यादनाऽऽदीनि, सुयनानि शय्याः, आसनानि
 विष्टगणि, कलकान्यवष्टमनानाऽऽदिनिमित्तानि, मुशलाभ्यु-
 द्वल्लाश्च श्रेयानां धानाऽऽदीनि, विनता नि पटहाऽऽ-
 दीनि, आतोषानि वाद्यानि, वहनानि यानवाजाणि, वाहनानि
 शकटादीऽऽनि, मण्डपाः प्रतीताः । विविधभवनानि चतुःशाला-
 ःऽदीनि, तोग्रानि प्रतीतानि । विट्कूः कपोतपाली, वैषकुलं
 प्रतीते, जालकं छिद्राण्यनो गृहावयवविशेषः, अर्द्धचन्द्रः सौ-

धविशेषः, निर्यूहकं द्वारोपरिजनयाध्विनिर्गतदानं, चन्द्रशालिका
 प्रासादोपरिजनशाला, वेदिका विनादिका, निःशिरस्य-
 नरणी, द्रोणी नोः, चङ्करी महती काष्ठपत्रा, बुद्धपटलिका वा ।
 कीलाः शङ्कुः, मटका मुण्डकाः, सम्रा आभ्यानिका, प्रया जल-
 दानमण्डपः, आसलस्यः पवित्राजकाऽऽश्रयः, गन्धाः चूर्णविशे-
 षाः, माल्यं कुसुममण्डपेन विलेपनमयवर्णाणि वस्त्राणि, यूपं
 युगं, लाङ्गलं सौरं, (मत्तिय लि) मत्तिकं, येन कुप्रां स्त्रं सृज्यत, कु-
 शिकं हलधकारः, स्मन्तो रथाविशेषो, यतो द्विविधो रथः-सां-
 ग्रामिको, देवयानरथश्च । तत्र सेनाग्रामिकस्य कटीप्रमाणं वेदि-
 का भवति, शिवािका पुरुषसहस्रवहनीयकृताऽऽकाराणिस्वराऽऽ-
 च्छादितो जम्पानविशेषः, रथः प्रमिद्धः, शकटे गन्त्री, याने त-
 द्विशेषः, युग्यं गोक्षेत्रश्यामिडा द्विद्वस्तप्रमाणविदिकोपशोभि-
 तो जम्पानविशेष एव, अटालकः प्राकारोपरिवर्ती आश्रयविशे-
 षः । चरिका नगरप्राकारान्तराला अष्टद्वस्तप्रमाणो मार्गः,
 द्वारं प्रतीते, गोपुत्रं पुरद्वारं, परिधा अगला, यन्त्राणि अष्टद्व-
 ष्टद्विज्जगण, शूलिका वध्यप्रोतनकाष्ठं, पटान्तरं शूलकः की-
 लकविशेषः । (लउड लि) लकुटः मुमुगिडः प्रहरणविशेषः, श-
 तमङ्ग महती वाष्टिः, बहुनि च प्रहरणाणि कञ्चालाऽदीनि, आ-
 वरणाणि स्फुरवाऽदीनि (?) उपस्करश्च गृहापकरणं सञ्चका-
 ऽऽदि । तत एतेषां द्वन्द्वः । ततश्च एतेषां कृते अर्थाय अत्येष्ट ए-
 वमार्थिभिः बहुभिः कारणैः हिंसन्ति तन्मृगान् । तथा
 भोजनार्थानां भवेवमादिकां एवंप्राकारान् सन्धानं स-
 न्धपरिवर्जितान् उपगन्ति । हृदाश्च मूढाश्च दाक्कमन-
 यश्चेति प्रतीतम् । तथाविचोक्तोपायं मानान् मायालंभान्
 हास्यनृत्तरतिशोकांश्च । इह पञ्चमीलोपा इत्यः । वेदाधीश्वर-
 वेदाध्यायनान्, जीविका जीवनं, धर्मधर्मोक्तं कामध-
 र्मेतेषां हेतोः कारणान्, स्ववशाः स्वतन्त्राः, अवशास्तदि-
 त्तं अर्थाय च अनर्थाय च ब्रह्मप्रमाणं स्थावरांश्च हिंसन्ति
 मन्दबुद्धयः । एतदेव प्रपञ्चयत्राह- स्ववशाः प्रीतिः, अवशाः प्रीतिः,
 स्ववशा अवशाश्च इत्येवं (दुहउ लि) द्विविधा प्रीतिः, एवमर्थाय
 इत्यादालापकत्रयम् । एवं हास्यैरतिभगलापकचतुष्टयमव-
 कृदलुप्तमर्थः । अर्थधर्मकामिहेति । तदेवं यथा च कृत इति
 प्रतिपादितम् । अथुना " फलमधानाः क्रियाः " इति म्यायान् ।
 कृत्वा द्वारं द्वारमात्रं कर्तुं द्वारान् प्रागुपपन्नस्तमद्वन्द्वश्च
 " कर्त्रधीना क्रिया " इति न्यायेन कर्तुः प्रधानतया अल्पयत्न-
 वत्प्राप्ता येऽपि कुर्वन्ति पापाः प्राणधर्ममन्तेनदाह- (क-
 यरेत्यादि) तत्र कर्ते कृत्यादिकारणैः प्राणिनो प्रतीतिः
 प्रतीतिः । उन्मर्गः (जने ते सौपरिह इत्यादि) तत्र शक्रेः सु-
 गयां कुर्वन्ति ये ते शौकरिकाः, मन्त्यवन्त्राः प्रतीताः । शकु-
 नीन् प्रतीतिः शाकुनिकाः, व्याधा लुब्धकविशेषाः क्र-
 र्कमार्ग इत्येतेषां च स्वकापिधायकं विशेषणम् । (वागुरि-
 य) कृतिवापुः । तत्र वागुरिकश्च मृगवन्तविशेषं वर-
 म्तीति वागुरिका इति । तथा द्वीपकश्चित्रको मृगमार्गाय
 वन्धनप्रयोगश्च वन्धोपायः तन्मन्त्र (?) तन्मार्गादविशेषो मन्त्य-
 ग्रहणार्थं जलावन्त्राण्य, मलं च वडिशं जालं च मन्त्य-
 वन्धनं, चित्रकश्च श्रेयानां धानाः, शकुनिः शकुनिविना-
 शाय, आयस्यी लोहमयी धर्ममयी च या वागुरा मुगवन्ध-
 विशेषः सा च कूटेन या आभ्यान्ते चित्रकाऽऽदिग्रहणार्थं,
 शूलिका अत्रा सा कूटशूलिका सा च, अथवा कूटे च सु-
 णाऽदिग्रहणयन्त्रं शूलिका चेति द्वन्द्वः । ता हन्ते येषां तं तथा ।

(दीर्घियं लि) कविप्याठः । तत्र दीर्घिकेन चित्केन चरन्तीति दीर्घिका इति । तत उत्तरपदेन द्वन्द्वम् । अयमालाप कव्यचिन्तकश्चिद्वद्व्यते । तत्र गमकयत्नाश्रित्य व्याप्यत । हरिकेशाश्चश्रित्यशेषाः कुणिकाश्च संवर्कवशेषाः । कर्वाचत् "सांश्रियं लि" पाठः । तत्र शकुनेन चरन्ति शाकुनिका इति । (विदंस् लि) विदंशति इति विदंशिका श्येनाऽऽद्यः । पाशाश्च शाकुनिवन्धनवशेषाः हस्ते येषां तेषां तथा वनचरका शचराः, लुप्टकाश्च व्याधराः । मधुघातप्रायानाः मधुघ्राहकाः शवघ्राहकाश्चान्यथे । (एर्णायांर लि) एर्णा हरिणा सुगयहणार्थं धारयन्ति पोषयन्ति ये ते । तथा—(एर्णायांर लि) मृष्टा एर्णाचाराः प्रेणीचाराः । सर्गा जलाऽऽश्रयवशेषः, उदो नदः, दीर्घिका शारिणी । तडागं प्रतीतम् । पत्तले नहुलमित्येतान् परिगालनेन च शुक्रिंशंसमन्याऽऽदिग्रहणार्थं जलनिःसारणेन मलनेन च मृदेनेन च श्रोतारव्यनेन च जलप्रागमनाय मलिलाऽऽश्रयान् परिशोषयन्ति ये ते तथा । विण्मय कालकूटस्य गालस्य च द्रव्यसंयोगविशेषस्य शयकाः दानागं ये ते तथा । उद्गततृणानामुद्गतधल्लगणां क्षेपाणां द्वापानिना वहिर्ज्वालनेन निर्दये यथा भवतीत्यर्थे (पलीवग लि) प्रदीपका ये ते तथा । कृकर्महारीण इमे बहवः । मिलक्युजा लि) म्लेच्छजालीयाः (किं ते लि) तद्यथा—शकाः १ यवनाः २ शवराः ३ चर्वराः ४ कायाः ५ सुरकाः ६ उड्राः ७ भगडडाः ८ मयिकाः ९ पकणिकाः १० कुलाक्षाः ११ गौडाः १२ निहलाः १३ पारमाः १४ कौक्षाः १५ आनडाः १६ द्रविडाः १७ चित्तवालाः १८ पुलिन्दाः १९ आरोग्याः २० डोम्बाः २१ पोऊणाः २२ गन्धहारकाः २३ वरहीकाः २४ जलाः २५ रोमाः २६ मायाः २७ वकुशाः २८ मलयाश्च २९ चुन्नुकाश्च ३० चुलिकाः ३१ काङ्गणाः ३२ मर्याः ३३ पड्याः ३४ मालयाः ३५ महुराः ३६ आमापिकाः ३७ अरणकाः ३८ रीनाः ३९ लानिकाः ४० रानाः ४१ रानिकाः ४२ नेट्टाः ४३ (मरहट्ट लि) महाराष्ट्राः ४४ । पाडारंग नुडीः ४५ मालिकाः ४६ आरवाः ४७ डोम्बिलकाः ४८ कुहुणाः ४९ केकायाः ५० हुणाः ५१ रोमकाः ५२ रगवा ५३ मरका इति ५४ । एतानि च प्रायां लुतप्रधमावबुचनानि पदानि तथा चिलन्तविषयवामिना म्लेच्छंशशवासिनः । एतं च पापमतयः । तथा च जलवराश्च थलचरश्च (मण्डपय लि) समन्वयपदार्थ मिहाऽऽद्य उरगाश्च सर्पाऽऽद्यः । (खद्यप्यसदं नुड लि) मन्त्राः सर्वशः नुण्डाश्च सर्वेमाऽऽकारमुत्पल्लिग इति द्वन्द्वः । ते च ते जीवोपधानजीवितश्चेति कर्मधारयः । कथंभूताः १, संखितश्वासस्त्रिंशश्च पद्यानाः अग्रमलेश्वरार्णमाः । ते चान्येथवमादयः कुर्वन्ति प्राणानिपातकर्म प्राणवधानुष्ठानं, पापाः पापानुष्ठानिनः पापविगमाः पापमेवोपादियमित्यविगमाः । पापकथयः पापमेवोपादियमिति श्रद्धावानाः, प्राणवधकृतारतिः का प्राणवध एव रूपाणुष्ठानाः प्राणवधकथास्वमिगमतः (तुष्टा पापं कर्तुं हृति य बह्व्यगारं लि) पापं प्राणवधरूपं कृत्वा बहुप्रकारं तुष्टाय भवन्ति ये ते कुर्वन्ति प्राणवधमिति प्रकृतम् । रीदयता ये प्राणवधं कुर्वन्ति ते प्राणिपादिताः । इदानीं यादृशं फलं ददाति प्राणवधः एतदुपपदानयाऽऽह बहुव्यपारं तस्य य पावस्य फलविभागं अयाणमाणा वहुति

महत्तमं अविस्मामेयं दीहकालं बहुदुःखसंकटं नरयति-
निकवजोगि इथा आउस्खप चुया अमुभकम्भवहुला उवव-
जति नरपुस हुलियं महालपसु वहरामयकुङ्कुदनिस्संधिदा-
रविगहियनिस्मद्वभूमितलखपाकासविममशिरयघरनारपुस
महोमिगमयपतत्तदुग्धविस्सउव्वेयगणं वीभच्छदरिस-
गिज्जमु निचं हिमपडलसीयलसु य कालोभांसु य भीम-
गंभीरलोपहारिसणं गिराभिगेमं निपडियारवाहिरागज-
रापीलं मु अईव गिचंथयारातिमिसेमु पतिभणं ववगयग-
हचन्दमूरणखत्तंजोडेमु मेथवमापेसपडलोपचहपूर-
हिलकिमाविलीणचिकिगार्गमयावावपुकुहियचिक्खल्लकदमेमु
कुलानलपलितजालमुम्मुरअमिखुरकरवत्तधारां नि-
मितविच्छुदंजकनितावमपरिअतिदुस्सहेमु य अत्ता-
णा अमरणा कहुवदुक्खपरितारणेमु अणुवदन्निरंरंवेय-
शेमु जमपुयिसंकेलसु तथ य अतोमुहुललद्धिबवपषण-
णं निववत्तेति ये ते सरिं हुंटे वीभच्छदरिमिगिजे वीभण-
गं अट्टिएहाकण्डगंमवजिये अमुभगदुक्खविमहे ततो य
पज्जनिनुगया हंदिएहि पंचहि वेएन्ति, अमुभाए वेयणाए उ-
ज्जलवलविउल्लिणउलउकउस्सफरुमपयंउपोर वीहगमादुर-
णाए । किं ते कंदुमहाकुम्भियणपडलणतवगतलणमट्ठ-
ज्जाणि य लोहकशहकडगाणि य काट्टवलिकरमाकु-
ट्टगाणि य मार्यालित्थिगमालोहकट्टअभिप्रमणापसरणा-
णि फालणाविदालगाणि य अवकाउकयंरगाणि लट्ठिम-
यतालगाणि य गलणवल्लंरगाणि मूलगभेयगाणि य
आण्मपर्वंरगाणि थिंसणविभागगाणि य विवुट्ट-
गिज्जगाणि वज्जसयमानिकाणि य, एवं ते पुत्तकम्प-
कयमंचयवत्तता निरयगिमहंमि संपलित्ता गाहदुक्खं म-
हत्तमं ककमं अयायं सरिंरं मागमं च तिचं द्दिहं वेण्ड
वेयणं पावकम्पकारी वहुणि पलिआवममाणेवमाणि
कलुणं पालंति ते अहाउयं जपकायितानामिना य महे करेद
भीया । किं ते अविभाव सामि भाय वप्प ताय जियवं !
मुय मे मरगि दुल्लोला वाहिरील्लिआऽहे किं दाणाऽमि, एवं
दाणां मिहश्चा य मा द्दिहि मे पहार उम्माये ते सुहुत्तं मे
देहि पमायं करेद मा रुस वीयमापि गंविजे मुंच मे
मरगि गाहं तएदाह्यो अहं देहि पाणीये, ता हंदिपिय उयं
जलं विपलसीयं, निपिचूण य गिरयपाला तवियं तयं
से देति कलंसेण अंजलीसु दड्ढण च ते पदीविंयमंमा
अनुपगलनपपुयच्छा ळिणा तएदा इय मे कलुगाणि जं-
पमाणा विपेक्खना दिमां दिमिं अत्ताणा अमरणा अ-
गाहा अवंचवा वंयुविण्णहणा विपलायंति मिया व वेगेण
भयुन्निग्गा विचूण वला पलायमाणां निरणुंरपा सुहं

विहादेतु लोहदेदीह कलकल एहं वयशमि लुब्धमिति केह
जमकाइया हमंता तेण य दूअभा मंते रमेति य भीमाइं
विस्मराइं रोविति कलुणगाइं परिवतगा व एवं पलवितवि-
लापकलुणा कंदियवदुरुअनंदियमहो परिदेविअरुद्धवद्धका-
रवमंकुला नीमट्टो रमियमणियकुवियकुडुइयणियपालत-
जियगिएहणकामणपहारिद्धिदंभिदउपाट्टेहि उक्खणाहि क-
त्ताहि विकत्ताहि य भुज्जो हणविहणविच्छुभेच्छहआकडुवि-
कडु किंण जंपमि समराहि य पावकम्माइं दुक्काइं एवं वयण-
महप्पणमो पट्टियसहमंकुलो तामओ मया निरयगोयराणं
महानगरडडुअभायसरिमो निग्गोसो सुचण अण्णिट्टो तहियं
खण्डयामे जातिजंताणं जातखाहि । किं ते-अमिवणदव-
वणजेतपयण्डेनलखण्णायविकलकलितवेयराणि कलंववा-
लुयाजलियगुहनिभंभणउमिणाभिणकेट्टइद्धुमगरहजोय-
णतत्तोलोहपहगमणवाहिग्गणि इमेहि विविहोहि आयुहेहि ।
किं ते-मोगगरभुमंतिरककयसत्तिहलगयमुसलचककुंतोप-
रमुसलउडडंभिडामलमद्वलपट्टिमचम्मेट्टुदयणमुट्टियअमि-
खेडगखगचावनारायकणगकप्पणिवामिपरमुट्टकतिकखनि-
म्पला अनेहि य पवमाइण्हि असुभेहि विउच्चिण्हि पहर-
णमण्हि अणुवद्धतिव्वेरा परोप्परं वेयशं उदीरेति अभि-
हणंति तत्थ य मोगगरपहारचुमियभुसेडिंसंभगमहितदेहा
जेतांपीलणफुरंतकपिया, केत्थ य मचम्मकविगता णिमु-
ल्लुल्लुणकणाट्टनामिका छिअहत्थपाया असिककचति-
क्खवृत्तंपरमुपहारफालियवामीमंतच्छित्तंगमंगा कलक-
लखारपरिमितगाहडडुअंतगता कुंतगभिजजज्रिय-
मच्वदेहा विलोलंति महीतले विमुण्णियंगमंगा, तत्थ य
विगमुणणमियालकागमज्जारमरभदीवियवग्घसहलीहद-
प्पियसुमुहभिभूतंति णिच्चकालमणमिएहि घोरारसमाण-
भीमरूवहि अकमिता दददादागाहककुट्टियमुसलखनह-
फालियउद्धदेहा विच्छिपंते समंतओ. विमुक्कसंभिवंधरा
वियंगमंगा कंकुरारगिद्धोरोरकुडुवायस्सगण्हि य पुणो
खारिअरदहाखलंहेतुडेहि ओवत्तिता पक्खाइयातक्खण-
खविकिच्चजिभिद्वियनयणनिहयो रुग्गभगविगयवखा
उकांसता य उपप्यंतनिप्पयंता भमंता पुब्बकम्मादयो-
वगया पच्छाणुसयेण डडुअभाणा सिंदता पुरे
कडाइं पावगाइं तहिं तहिं तारिमाणि ओसआच-
कणाइं दुक्काइं अणुभविता ततो वाड्डउक्खपणं उ-
व्वट्टिया समाणा वडवे गच्छंति तिरियवसति दुक्खुत्तरं
सुताणं जम्मणमरणाजगवाहिपरियट्टणारहदं जलथल-
खहचरपरोप्परविहिंसयणं च इमं च जगपागइं वरागा दुक्खं
पावेहि दीहकालं । किं ते-सीउहत्तयहसुह्वेयणअप्पडीका-
रअद्विजम्मणा णिच्चउडिग्गवासजागणवधंधणनाल-

णंउकणनिवायणऽडिभंजगनासाभेदप्पहाग्गमणच्छिप-
णअभिआगपावणकमंकुमारनिवायदमणाणि वाहणाणि
य मायापिनिविआगमांयपारीशीलणाणि य मन्थग्गवि-
साभिधानगलगवलावलणमारणाणि य गलजालुच्छ-
प्पणाणि पउलणविकप्पणाणि य जावजीवगवंधणा-
णि पंजरनिरोहणाणि य मज्जीनिद्धाहणाणि धम-
णाणि दोहणाणि य कुट्टडगलवंधणाणि वाडपरिवार-
णाणि य पंकजलनिमज्जणाणि वारिप्पवंधणाणि य ओवा-
यनिबंधमिमणिवडणदवग्गिजालदहाइं एवं ते दुक्ख-
मनसंपलिता नरगाओ आगया इहं मावमेसकम्मा तिरि-
क्खपंचिदिण्णु पावेति पावकारी कम्माणि पमादरागदो-
सवहुमंचियाइं अनीव अस्सायकक्काइं भमरममगमच्छि-
गाइण्णु जाहकुलकोडियमयमहम्मोहि खवाहि चउरीदिया-
णं तहिं तहिं चेव जम्मणमरणाणि अणुभवता कालयं-
वज्जकं भमंति नेरइयसमाणातिव्वदुक्खा फारिसरसण्णामं-
चक्खुसहिया तहेव तेदीएण्णु कुंथुपिपीलिकाअवीहकाइकेसु
य जातीकुलकोडिसयमहम्मोहि अट्टहि अणुणएहि तेदीया-
णं तहिं तहिं चेव जम्मणमरणाणि अणुभवता कालमंवे-
ज्जकं भमंति, नेरइयसमाणातिव्वदुक्खा फारिसरसण्णामं-
पउत्ता तहेव वेदीएण्णु गंहुलयजलोपकिमियचंदणमादि-
एण्णु य जातीकुलकोडिसयमहम्मोहि सत्तहि अणुणएहि वेदी-
दियाणं तहिं तहिं चेव जम्मणमरणाणि अणुभवता कालसं-
खज्जं भमंति नेरइयसमाणातिव्वदुक्खा फारिसरसण्णामं-
पउत्ता पत्ता एणिदिउत्तणं पि य पुट्टविजलजलणमारुयनफ-
ति मुहुमवायरं च पज्जमपज्जेत पत्तेयमरीगतामहाहारं
च पत्तेयसरीरजीविण्णु य, तत्थ वि कालमसंखज्जं भमंति
अणंतकालमसंतकाए फामिदियभावसंपउत्ता दुक्खसमु-
दणं य इमं अण्णिट्टं पावेति पुग्गो पुग्गो तहिं तहिं
चेव परभवत्तरुगणगहणं कोडालकुलियदालणमलिल-
मलणक्खुभणुरंभणअणलालिगलिजिविहसत्थयट्टणपरोप्परा-
भिहणनमारणविराहणाणि य अकामकाइं परपआगो-
दीरणाहि य कज्जपउण्हि य पेस्सपसुणिमितं ओस-
हाहारमादिण्हि उक्खणउकथणपयणकुट्टणपीसणपिट्ट-
णभज्जणगलणआमोडणमाडणकुट्टणभंजणछेयणतच्छण-
विलुचणं तज्झाडणअग्गिदहाइयाइं एवं ते भवपरंपरा-
दुक्खसमणुवद्धा अडेति संसारो वीहणकरो जीवा पागा-
इवायिणिया अणंतं कालं ।

बहुप्रकारं (तत्संख्यादि) तस्य च पापस्य प्राणवधरूपस्य फ-
लविपाकस्य फलमिव वृक्षमायमिव विपाकः कर्मणामुदयः
फलविपाकस्य फलविपाकम् (अयागमागं ति) अजातनः
बद्धयस्ति बुद्धि नयस्ति, नरकतिथेरंगेतिनिमित्तं योगः । नदु-

द्विश्च पुनः पुनस्तत्रोत्पादहेतुकर्मयन्धनात्, किंभूताम् ? महद्भयं यस्यां सा महाभया तां महाभयात्, अविधामवदनां विधानन्तरिहतामसात्तवेदनां दीर्घकालं यावत् बहोर्भूः दुःखः शरीरमानसैः या संकुला सा दीर्घकालबहुदुःखसंकटा तां नरेकपु नित्यं च या योनिरुगन्निहतनुत्वात् सा नरकस्थित्या निरन्ता, तद्वच इतो मर्त्यजन्मः सकासा-वायुः क्षेत्रं मरणं सति क्युतास्मत्तः (तस्मैत्यादि) च मूर्धं कविदेव दृश्यते अशुभकर्मबहुलाः कलुषकर्मप्रचुराः, उपपद्यन्ते जायन्ते नरकपु (हृलियं) शीघ्रं महालयं पु क्षेत्रस्थित्यां महत्पु, कर्मभूतपु ? वज्रमयकुल्या कन्दो विस्तीर्णा निस्संप्रया निर्विवराः द्वारविग्रहिताः अष्टाराः निर्मोहवभूमितलाश्च कर्कशभूमयः ये नरकास्ते तथा । स्वल्पास्यं (त्रि) कर्कशस्पर्शाः विषमा निःस्रजताः निरयगृहमन्वन्तिना नारकाः कुत्सुकटा नारकाणांस्थानभूताः येषु नरकेषु ते तथा । ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः । अतस्तेषु तथा महोष्णाः शरत्पुष्पाः सदा प्रमताः नित्यनसाः दुर्गन्धाः अशमन्धाः विश्वाः आमगन्धश्च कुपितेन्यर्थः । उद्विग्नं उद्विग्नभूयं यत्स्मिन्ने उद्विग्नकाले ये ते तथा तेषु तथा बौध्मस्यदीर्घायुं विरूपेषु नित्यं सदा हिमपटलमिव हिमवृन्दमिव शीतला ये ते तथा तेषु च कालः आबामस्य प्रया येषां ते तथा कालावभामास्तेषु च भीमगम्भीराश्च ते अत एव लोमहर्षणश्च रोमहर्षकारिणां भीमगम्भीरालोमहर्षणास्तेषु निरभिरामोप्यनभिरमणीयेषु नि प्रतीकागा अचिकित्स्या ये व्याधयः कुष्ठाऽऽद्याः जरा च प्रतीता रोगाश्च सद्योघातिनो ज्वरगुलाऽऽद्यः ते पीडिता ये ते तथा तेषु । इदं च नारकधर्मावधारणार्थं विशेषणमुक्तम् । अनीव प्रकृष्टे नित्यं शाश्वतमन्धकारं येषु ते तथा तमिष्वे (?) अन्धकारप्रकाशं अनीव नित्यान्धकारनिमित्ता । अधवा-अनीव-नित्यान्धकारेण निमित्तं ये ते तथा तेषु । अत एव प्रतिभ-येषु वस्तुं वस्तुं प्रतिभये येषु ते तथा व्यपगतप्रहचन्द्रस्येनस्तस्योतिर्केषु । इह ज्योतिषशब्देन नारका गृह्यन्ते । मेदश्च शरीरधातुविशेषः, यथा च शरीरमेदः, मानं च पिशितं, नेपां यन्पटले वृन् (पांचडं ति) अनिविडे च पूयस्वीयारण्यं पकरक्रशोन्गताभ्यां (उल्लिखं ति) उन्कीर्णं मिश्रितं विलीनं जुगुप्सितं चिककणमाष्टपवन् रमि कया शरीरमन्धविशेषेण व्यापश्र विनष्टे स्वरूपमत एव कुपितं कांथवत् तद्वच चिकमल्लं प्रयत्नकर्मः कर्ममश्च तदितरे येषु ते तथा तेषु, कुहूलानमश्च कारीयानि, प्रदीपज्वाला च मूर्धुरश्च भस्माग्निः अस्मिन्लोकप्रपाणां धारामु निशिता वृश्चिकदण्डकस्य तन्पुच्छकण्टकस्य च निपात इति च्छः । एमिर्गोपममुपमा यस्य स तथा तथाविध स्पशः अनिदु-सहो येषां ते तथा तेषु, अत्रागा अनधप्रतिपातकञ्जिता, अशराणा स्वार्थप्रापकवज्रिता जीवाः कटुकदुःखं दारुणं दुःखं, परित्याप्यन्ते येषु ते अत्राणां शरणं कटुकदुःखपरित्यागास्तेषु अनुवदानन्तरा अन्यन्तान्तरा वेदना येषु ते तथा तेषु, यमस्य दक्षिणदिक्कालस्य पुण्या, अस्माः न्ययः अस्तुर्गोपया यमपुण्या सैः संकुला येषु ते तथा तेषु, तत्र च उपमौ सति अन्तर्मुहूर्त्तश्च कालमानविशेषः, लब्धिश्च वैकल्यलब्धिर्भयप्रत्यक्ष

भवलक्षणं हेतुर्ननुमुहूर्त्तलब्धिश्च भयप्रत्ययं तेन निर्वर्तयन्ति कुर्वन्ति, ते पुनः पापाः शरीरं किंभूतम् ? दुःखं सर्वबासंस्थितं, बौध्मस्वदर्शनीयं दुर्दर्शनं (बीहृणं) भयजनकमस्वस्थानयुतस्वरोमवज्रितम् असुभगं च तत्तुः स्वविपदं चेत्यनुभगदुःखविषयम् । पाठान्तरं शा-शुभं दुःखविषयं च यत् तत्तथा, ततः शरीरनिर्वन्तानन्तरं पर्याप्तमिन्द्रियपर्याप्तमानावापर्याप्तिभापार्याप्ति मनःपर्याप्ति चापगताः प्राप्ता इन्द्रियैः पञ्चमिव दर्शान् अनुभवन्ति । कं ? दुःखं महाकर्मपञ्चनाऽऽर्त्तानि दुःखकारणानीनि यागः । कया कालान्यशुभया वेदतया दुःखरूपयत्यर्थः । किंभूतं यथाह- (उल्लिख्यादि) तत्राज्ज्वला विपत्तिलेशनायकलोङ्कता बला बलवती निवर्तयितुमशक्या विपुला मयेशरीरावयवव्यापनी । पाठान्तरं (तिउल्लं ति) बीन् मनोवाक्कायान्तुल्यन्यामभवति या सा त्रितुला, उन्कटा प्रकर्षयन्त्यनित्यी, स्वरमसुदृशलावय यद् द्रव्य तन्मस्यातज्जिता खरा, पर्यं कर्कशं कृष्णगङ्गादलमिव यत्तन्मपानसंभवाः परुषाः प्रचण्डाः शार्ङ्गं शरीरव्यापिकाः प्रचण्डापरिवर्तिन्यन्ता प्रचण्डा घोरं कर्मनिर्जायितल्लयकारिणी श्रौद्धारिकवतां परिजोविनातपेक्षा वा ये ते तथा, घोरान्तप्रवर्तिन्यान् घोरा इति । (बीहृणस्य ति) भयान्यादि । किमुक्तं भवति ?-दारुणा, तत एतेषां कर्मधारयः । अतः तथा वेदयन्तीति प्रकृतम् । (किं ति) तद्यथा-कन्तुल्लोही, महाकुम्भी महत्पुला, तथाः पचनं च भक्षस्येव (पडलं ति) पचनविशेषस्य पृथुकस्येव (तपणं ति) तापिका, तत्र तलनं च मुकुमारिकाऽऽदेरिच आष्ट अश्वरीपव भजनं च पाकविशेषकर्म चण्डकाऽऽदेरिवेति ह्णऽऽस्मान्नि च लोहकटाहं कथनानि चेतुस्मस्येव (कांटे ति) क्रीडा, तेन बलिकर्मणं चण्डिकाऽऽदेः पुनता पश्यादिवोपहारविधानम् । पाठान्तरं- (कंटाकोटिकारिया " दुर्गो तस्येव कंटाया वा प्राकाराय बलिकर्मणं, तच्च कुट्टनं च कुट्टनविकर्मणं वैकल्यकर्मणं वा कुट्टनं वा चूर्णनं तानि च शालमस्या वृत्तविशेषस्य लोहग्राया यं लोहकण्टका इव लोहकण्टकास्तेष्वभिभारणं चापल्लकर्ममिमुखाऽऽगमनमपसरणं च निवर्तनं शालमतीत्यापल्लोहकण्टकमिममरणापसरणं स्फाटनं च स्रक्हारणं च विदारणं च विविधप्रकारिर्गति । तत्रायकौटकयन्धनानां बाह्यशिरसां पृष्ठदेशं बन्धनानि यष्टशतनाडनानि च प्रतीतानि, गलकं कण्डं बलात् हटान् यान्युल्लम्बनानि वृक्षशालाऽऽदृष्टानि तानि गलकम्यः लोभ्यन्तानि शलाग्रमन्दनानि च व्यक्रयादेशप्रपञ्चनायः सत्याधोदिशता विप्रतारणानि, विमनविमानानि च तत्र विमनानि निरन्तानि, विमानान्यपमानजनतानि (विपु-द्वर्णज्जणानि ति) विपुशतानां एते पापाः प्राप्नुवन्ति, स्वरुनं पापफलमित्यादि चान्यवैशिष्ट्यतानां प्रणयनानि बध्यभूमिप्राणानि विपुष्टप्रणयनानि बध्यशतानि व्यक्रानि तान्येव माता उर्गतिभूमियेषां तानि बध्यशतमादृकारिण, यथाऽऽश्वतः स्वानीत्यर्थः । तानि चैवमिच्छुकमंगलं त पापकर्मकारिण इत्यनेन संवन्धः । (पुच्छकर्मयवश्चाश्वतस्तत्ति) पूर्वकृतकर्मणां सञ्चयेनोपतप्ता आपन्नसन्तापा ये ते तथा निरय एव आनिर्गमयानि संतन महाग्निनेय सं-प्रदीमा ये ते तथा गाढदुःखां गाढदुःखपां द्विविधां वेदनां वेदयन्तीनि यागः । किंभूताम् ? महद्भयं यस्यां सा तथा

तां कर्कशां कठिनद्रव्योपनिपातजनितान्वात् अस्मात्तामसात्-
ऽऽस्यवेदनीयकर्मप्रभवां शरीरं मानसीं च तीव्रा तीव्रा-
नुभागवन्धजनितां पापकर्मकारिणस्तथा बह्वि पहेयोपमसा-
गरोरमाणि करुणा दयाऽऽस्पदभूताः करुणं वा पालयन्ति
ते इति पूर्वोक्ताः पापकर्मकारिणः (अहाउयं ति) यथा-
बद्धमायुष्कपादयाऽपि वेदनायां नोपकल्प्यत इति भावः । तथा
यमकार्यकैः क्षणिकदृक्पालदेवनिर्वायाऽऽभिरस्तुरैरम्बा-
ऽऽदिभिरित्यर्थः । ज्ञानितोत्पादितभया यमकार्यकवासिता-
स्ते च शब्दमार्गस्वरं कुर्वन्ति भीताः सन्तः । (किं ते सि) त-
द्यथा- (अविभाव सि) हे अविभाव्य अविभावनीयस्वरूप !
(सामि सि) हे स्वामिन् (भाय सि) हे भ्रातः (वप्य सि) हे
वप्य हे पितः इत्यर्थः । एवं हे तात (जिनवं ति) हे जितवन् प्राप्त-
जय जीतं वा (मुञ्च सि) मुञ्च (मां सि) (मगमि सि) म्रिये ।
इह च नाराक्षं बहुवचनप्रक्रमः अपि यदेकवचनं तदेकापेक्षं तत्
जान्यपेक्षं छान्दस्यवादा इति । यतः दुर्बलो व्याधिपीडितोऽहं
(किं दास्य सि सि) किमिदानीमस्मि भवसि (एवं दारुणां
ति) एवं प्रकारं दारुणां रौद्रां । निर्दयश्च निर्दुर्गश्च, मां देहि
मे मम प्रहारात् । उन्मत्तं मृतुङ्गं मे देहि सि । उन्मत्तं
उन्मुक्तमन्त्रं, एतं अधिकृतं एकं वा मृतुङ्गं यापय मे
मार्गं देहि इति प्रसादं कुर्वन्, मां कुरुष्व (?) विश्वमामि
विश्वमं कर्गमि (मेविज्जं ति) श्रेयस्कं प्रीत्यावन्धनं मुञ्च-
(मे) मम यतो (मगमि सि) म्रियं तथा गाढगन्धर्भम् (त-
रहाउ ति) कृष्णाऽऽदितः र्गणामिनः, अहम् (देहि सि)
दत्त पानीयं जलम् इति नारकेण उक्ते सन्ति नरकपाला यद्
भगवन् तदाह- (ता इति) यदि त्वं पिपासितः सतः अहं,
नाहं इति वाऽऽमन्त्रेण, पिवे इति दत्त विमलं शीतलम् इति
पानशब्दार्थः, भणन्तीति गम्यते । गृहीत्या च निरयमाणाः
नमं त्रयुकम् । (से) तस्य ददति कलशेन अञ्जलिपु दद्म
च तज्जलं प्रथेपिताङ्गपात्राः कपित्थसकलमात्राः अश्रुभिः
प्रगल्लः प्रप्लुतं अक्षिणा येनां ते अश्रुप्रगल्लप्लुतास्ताः
(छिगहा तदाह इयऽऽह सि) इयं सि इति भिन्नक्रमः । तस्य
च एवं सम्बन्धः, छिद्रा कृष्णा अस्माकम् इति एवं कृपा-
णि करुणानि, वचनानि इति गम्यते । जल्पन्तो विपलायन्ते
च इति योगः विप्रेक्षमाणः (विमो दिस्मं ति) एकस्या दिशः
सकाराणां अन्त्यां दिशम् अत्राणां अनधेपतिपातवर्जि-
तन्वात् अशरण्यं अर्थकारकविरहिताः अनाथाः योगक्षेम-
कारिविरहिताः अवाधवाः स्वजनरहिताः बन्धुविप्रहीणाः
विधमानवाधवविप्रमुक्ताः कथञ्चिदेकार्यिकानि अपि एतानि
प्राप्ति न दद्यात्, अनाथानाप्रकार्यार्जितपादकथादिति । वि-
पलायन्ते च नश्यन्ति च, कथं ? सुगा इव वेगेन भयाद्विद्रा
इति गृहीत्वा च बलात् हतान् इत्यर्थः । नारकादिति गम्यते ।
तेषां च विपलायमानानां निरुत्कम्पा यमकार्यिका इति योगः ।
मुञ्चं विपाट्य विदार्य तदाहर्षदेः (कलकलं एहं ति)
कलकलशब्दयोगात् कलकलं, पूर्वेति त्रयुकम् इह स्मर्यते ।
“रहं ति” वाक्पालङ्कारः । वदने मुञ्चं क्षिपन्ति केचित् यमका-
यिक्ता अम्बाऽऽदयः । किमुताः ? हसन्ति इति । ततो नारका
यत् कुर्वन्ति तदाह-तनं च तमत्रयुगा दग्धाः सन्तो (रस-
न्ति च प्रमाणं च । किमुतानि वचनानीत्याह-) भीतानि
भयकारीणि विश्वरणीणि विकृतशब्दानि, तथा रुदन्ति च
करुण हानि काट्यरकारीणि । क इवेत्याह- पारायया इवेति

एवंप्रकारो निर्दोषः श्रुत्ये इति सम्बन्धः । प्रलपितम् अन-
र्थकभाषणं, विलाप आसंस्वरकरणं, ताभ्यां करुणा यः स
तथा, तथा कन्दितं ध्वनिविशेषकरणं, बहु प्रभूतम् (रुहं
ति) अश्रुविमोचनम् (रुदितं ति) आग्राटीमोचनम् । एतेषां
एतानि वा शब्दः यत्र स तथा तथा, पारिवेदनाश्च विलपिताः ।
वाचनान्तरे पारिवेदनाश्च प्रकल्पिता रुदाश्च बद्धकाश्च
य नारकाः ते तथा तेषां य आरवः तेषां यः संकुलः स तथा
निमुष्टो नारकैः विमुक्तः आत्यन्तिका वा तथा रसिताः
कृतशब्दाः भक्षिताः कृता व्यक्त्वचनाः कुपिताः कृतकायाः
उत्कृजिताः कृताऽऽयक्रमहावचनायां य निरयपालाः तेषां
यसंज्ञितं-हास्यसिरे पापाः । इत्यादि भणितं नारकविषयं
(गिरहं सि) शुद्धान् कामं लक्षयेत्यर्थः । प्रहारां लकुटा-
दिना छिन्द्य खड्गाऽऽदिना (भिदि) कुन्ताऽऽदिना (उष्णाडिहं
सि) उष्पादय भूतलादुत्क्षिप (उष्णगाहि सि) समुच्चन, अस्मि
गोलकवादादिकं हन कर्तव्यं नायाऽऽदिकं विकृतं च विवि-
धप्रकारैः (भुञ्जां सि) भूयः एकदा हनं, पुनरपि पाडा-
न्तरं भञ्ज आमर्दय हन ताडय कियार्थां हनशब्दां निपा-
नः । (विहणं सि) विशेषेण ताडय (विचूषं सि) विक्षि-
प त्रयुक्ताऽऽदिकं मुखं विकीर्णं या कुरु । वाचनान्तरे विचूषु-
भ निष्कपेय इत्यर्थः । (उच्छुहं सि) आधिपत्येन क्षिप, प्रवेश-
य इत्यर्थः । आरुप अस्मिमुखम् आकर्षणे कुरु, विकृपा वि-
परिते विकर्षणे कुरु, किं न जयसि ? । वाचनान्तरे तु किं न
जानामि ? स्मरं हे पाप ! कर्माणि दुष्कृतानि, एवमसुना प्राकर-
णं यद्दत्तं नरकपालप्रतिपादनं तेन महाप्रगल्भो स्फुरो
यस्य स तथा । (पडिमुयं सि) प्रतिशुतः प्रतिशब्दः तद्-
रूपो य शब्दः तेन संकुलः श्रानकः । वाचनान्तरे तु- “वी-
हणश्चो नात्मशो पदभञ्जो अदृशो सि ” एकायाः । सदा
सर्वदा, केषां वाचक इत्याह- (निरयगोयराणं) नरकवर्ति-
नां (महानगरादञ्जमाणानिरोसि सि) दृग्गमानमहानगर-
घोषसदृशानिर्दोषां महाध्वनिः श्रुत्ये अस्मिन् (तर्हियं सि)
तत्र नरकैः केषां संबन्धीत्याह- (नरदहं सि) किमुतानामि-
त्याह-यात्रमानानां कदर्थ्यमानानां यातनाभिः कदर्थनप्र-
कारैः । किं ते सि । कास्ता अस्मिन् खड्गाऽऽकारपञ्चनं,
दर्भचनं प्रतीतं, दर्भपत्राणि छेदकानि तदप्राणि च भेदकानि
भवन्तीति तदाहर्तनाहर्तुर्वेत्तव्यम् । यत्र प्रस्तरा घन्तुऽऽदि-
पाषाणयन्त्रमुद्रपाषाणा वा यन्त्राणि च पाषाणक्षेति वा
यन्त्रपाषाणा सूचीतलमूर्धं मुखमूर्धिकां भूतलं खारवः, यः
क्षारद्रव्यभूतवयस्कलकलं (तं सि) कलकलायमानं यत्
त्रयुक्ताऽऽदि तदप्राणि वेतनरविधाना या नदी सा कलक-
लायमानवैतरणी कदम्बपुष्पाऽऽकारा बालुका कदम्बबालुका
ज्वलिता वा गुहा कन्दरा सा । ततो ह्रस्वः । ततो ऽपिचनाऽऽ-
दिपु यन्त्रोत्थनं प्रक्षेपस्तत्तथा उष्णाणं अत्युष्णं (फंडरहं
सि) कण्टकवति दुर्गमे कृच्छ्रवर्तिकां रथशकटं यथा-
नं गवांमय तत्तथा, तेन लोहपथे लोहमयमार्गं यद्दमनं
स्वयमेव वाहनं च परैर्गवांमय तत्तथा । ततः पदत्रयस्य ह-
स्तः । (दर्भदिहं ति) एतैर्वेद्यमार्गैर्विचित्रैः परस्परं देवतामुद्दि-
श्यन्तीति योगः । (किं ते सि) तत्र य मुद्गमोऽप्येवः सु-
सुहिदः प्रहर्षार्थिणः, (करकयं सि) करकं करपत्रं, शक्तिः
विशूलं, हलं लाङ्गलं, गदा लकुटार्थिणः, सुशूलं चक्रं कुन्तं
च प्रतीतं, तामरो बाणविशेषः, शूलं प्रतीतम् । (लउडं सि)

लङ्कट, भिगिडमालः प्रहरणविशेषः । सज्जलो भङ्गः, पट्टितः प्रहरणविशेषः । चम्पट्टेति । चम्पट्टेति पाणवविशेषः । दुप-
खां सुव्गारविशेषः, मैष्टिकां मुष्टिप्रमाणपापाण एव अवि-
षटकम् अविना सह फलकः खड्गः केवल एव, चापे
धनुः, नागच आयसो वाणः, कणको वाणाविशेषः ।
कल्पनी कौतिकविशेषः, घापी काष्ठवक्रकोपकर्मणविशेषः ।
परशु कुटारविशेषः । तत एतेषां द्वन्द्वस्तरां च ते दृष्टा
इव तदीया निर्मलाश्चेति कर्मधारयः, ततस्मिन्नि व्या-
ख्येयम्, तृतीयावयुवचलनेपदेशादिति । अन्यैश्चैवमा-
दिभिः अशुभैर्धर्मैः प्रहरणशतैर्मन्त्रैश्च अत्रुवदन्तीप्रवे-
रा अविच्छिन्नोक्तवैभवाः परस्परमन्योऽन्यं वेदनामु-
दीरयन्ति नारका एव तिसृष्यः नरकपृथिवीभ्यः, परतो
नरकपालानां गमनाभावात् । (तथ यति) तत्र च परस्-
परभिरुत्तेजनं वेदनेदीर्येन सुदृढप्रहारकुर्वन्ति । मुमुक्षुभिः
संभोगो मथितश्च विलोडितो देहो येषां ते तथा यस्त्रोपपीड-
नेन स्फुरन्तश्च कलिताश्च क्षिप्ताः यन्त्रोपपीडनस्फुरकलि-
ताः (कष्टयति) केचिदत्र नरक स्वयमेकाक्षभेणा सह
विकृताः, उक्तानां पृथक्कृतचर्ममात्रं इत्यर्थः । तथा निर्मला-
ल्लूककण्ठौणासिकाः किञ्चिद्वहन्वादा अनिककवतीरणकु-
न्तपरमनां प्रहारेः स्फाटिता विदारिता ये ते तथा, वास्या
संततिनाम्यन्त्रोपाह्वानि येषां ते तथा । ततः पट्टयस्य कर्म-
धारयः । तथा (कल) कलकलायमानवातेण यपरिप-
ङ्क्तं परिपङ्क्तः तेन गाढमन्यथोऽङ्कतेति (नि) दृष्टमानं गात्रं येषां
ते तथा, कुन्ताप्रमिञ्चो जर्जरेतश्च सर्वो देहो येषां ते, ततः
कर्मधारयः (विलोडितं ति) विलुङ्गितः । लुण्ठनोऽन्यर्थः । मही-
तले भूतले (विमुक्तियोगं गति) जातेवपुकाहापा-
ङ्गाः घाचनान्तरं तु निगताप्रतिज्ञाः (तथ यति) तत्र च
महीतलविलोतेन वृकाऽऽदिभिः विलिख्यन्ते इति यागः । तत्र
वृका ईहाभृताः (मुणगति) कालयकाः शृगालाः गोमायवः,
काकाः वायसाः, मास्त्राणिः विडालाः, लभ्याः परमराः, श्रो-
त्रिका निव्रकाः । (विखयति) वेयाघ्राः व्याघ्रापत्यानि, शा-
र्दूला व्याघ्राः, सिंहा प्रतीताः । एते च ते दंष्ट्रिताश्च दन्ताः लु-
दभिक्षता वुभुक्षिता इति ते तथा ते । नित्यकालमनाम-
नैः निर्भोजितयोरा दारुणकृष्णकारिणः अन्त्यस्तः शत्रो-
यमानाः भीमरागाश्च ये ते तथा ते, आकस्य दृढे दंष्ट्राभ्या-
मन्यथे (उक्तं ति) दृष्टाः । कष्टयति (कृष्टाश्च आकृप्ति-
ता ये ते तथा, सुदीर्घगन्धैः स्फाटित उद्धो देहो येषां ते
तथा । ततः पट्टयस्य कर्मधारयः । विलिख्यन्ते विकीर्यन्ते,
समन्ततः, क्लृप्ता इति । विमुक्तं वैषयकभवाः शरीरकृताङ्गने वा-
नाः तथा व्यङ्गितानि विकलीकृतान्त्राङ्गानि येषां ते तथा, तथा
कङ्काः पक्षीयशयः, कुरग उक्कोशाः, मुग्धा शकुन्तिवेश्याः,
घोरकृष्टा अनिकृष्टाश्च ये वायनाः तेषां ये गणास्तेषां (पुनां
ति) समुच्चयार्थः, स्रवाः कंकशा, स्थिना निखलाः, दृढाः अम-
कगुरा नखा येषां ते तथा, तथैव तुङ्गं येषां ते तथा, ततः
कर्मधारयस्तेषां उपगतयः पक्षेगहताः पक्षाऽऽहता ती-
क्ष्णनखैः विलिप्ताः आकृष्टा जिह्वाः आच्छिन्ना चाऽऽकृष्टे नयने
लोचने, निर्दयं च निष्कृप यथाभवेय तथा (श्रोत्रम्) ति आ-
कृष्टम् जग्मे विकृते च वदने येषां, पादान्तरं "आलुम्गं ति"
अवबुधनानि क्षिप्रानि विकृतानि गात्राणि येषां ते तथा उक्को-
शस्तश्च कन्दस्तश्च उपपन्नो अभन्तः पूवैकस्माद्-

यापगता इति च पदचतुष्टयं व्यङ्ग्यम् । पश्चादनुशयं पश्चात्ता-
पेन उह्यमानाः निन्दन्तो जुगुप्समानाः (७९ कडाति) पूर्वमवक-
तानि कर्माणि क्रियाः पापकानि प्राणतिपाता एतीति ततः
(तर्हि २) ते तस्यां रत्नपद्माऽऽदिकार्यां पृथङ्ग्यम्, उरु-
ष्टाः स्थितिः कते नरक तादृशानि जग्मन्तर उपाजितानि पर-
माचारमिकीदीर्घनिर्दोषैर्दार्ढ्यनिक्षेपप्रत्ययकारिणः (उ-
न्मण्णाचक्रणार्दे ति) उन्मण्णाः प्राणयुग्मं (चिकृणां)
दुर्विभोचानि दुःस्थानि अनुभूय ततश्च निर्गयादायुःक्षयं
पृत्ताः सन्ता बहवो गच्छन्ति तिर्यग्वर्तानि तिर्यग्यनि-
यताऽस्या एव मनुष्यपूययन्तः दुःखैः सत्तमा अवन्तान्स्वर्गिय-
वसिणीकार्याभ्यानि कृत्वा तस्य सुदार्ढ्यां दुःखाऽऽश्रय-
न्तान् जन्ममरणजगदध्याधीनां या परिषन्ता पुन पुनर्भवतानि
तानि ररघटा या सा तथा तां तिर्यग्वर्तानि जलस्थलस्वर्ग-
णां परस्परं विरिडसन्तः विविधधर्मापादनस्य प्रसङ्गः विभवा-
गे यस्यां सा तथा, तस्यां तस्यां च इदं वक्ष्यमाणप्रत्यक्षे जग-
त्कटेन केवलमागमगम्यं, किं तु जन्मजन्तूनां प्रत्यक्षमाण-
भिक्षतया प्रकटमेवेति, वगकास्तपस्विनः, प्राणवशकारिणश्च
ति प्रकमः । पुत्रं प्राप्नुवन्ति दीर्घकालं या वा किं न किं तथा-
शान्तिं गच्छन्ति दुर्विदेना तथा अप्रतीकारं मृतिकाम् । ए-
रिह्वम् । अतः ततः कान्ता जन्म तिर्यग्वर्तनेति जन्तूनां मृ-
गाऽऽदीनां वासोऽवस्थाने जागरेण च अनिद्रागमने वशो
मारणं वधने नयमाने तादृशं कृत्तम्, अङ्कनं तमाश शता-
काऽऽदिना विवहकारेण, निगतां गताः दिप्रलंघनमास्थिभञ्जने
कोकसामर्देन, नास्यभेदा नासिकापिचयकारणं प्रहारेः (दमनं
ति) दमनमुपताप क्षुब्धदमनवयवकनेनम् अभियोगप्राप्तये
दृष्टाश्यापारम्भनेन, कनक्ष चर्मपर्येषका, अशुशे सृणं, आग
च प्रवयर्गाणि (२) या दृष्टान्तर्यनिती लोडशनाका तामां निपा-
तः शरीरं निवेशने दमने शिक्षाप्रदं ततो द्वन्द्वः । ततः ए-
तानि प्राप्नुवन्तीति प्रकमः । वाहनानि च भारव्यानि गम्यम् ।
मानातिप्रवृत्तानि धीनतां नायामुत्पादाऽऽनिराध्यानां च परि-
पाडनानि रन्ध्रादिदृढकन्येन वाचनानि धीनं तानि, त-
था शोकपरिपीडितानि वा ततो द्वन्द्वः । ततस्तानि च श-
खं चाऽग्निश्च विपं च प्राप्नुवन्ति, तैरभिधातव्याभिभजनं ग-
लस्य कण्डस्य गलस्य शूङ्ख्या अवलने च मोटनमथवा ग-
लस्य बलदायलने मारणं वेति तानि च गलेन बाँडनेन,
जलेन वाऽन्यानेन (उक्कुषणाणि ति) जलमध्याममन्याऽऽ-
दिनामुत्प्लवणान्याकर्णानि धीनं तानि, तथा (पटलने)
पथने विकलने छेदने ते च यावज्जीवकवशवर्तानि
पञ्जरनिरोधनानि वेति पट्टयं व्यङ्ग्यम् । स्मृत्याश्रितोऽता-
नि वा स्वकीयानकार्यानि कालान्तरापर्यं । भ्रमनानि मारि-
ध्यादीनां वायुपूरणानि, वेहनानि च प्रतीतानि, कुदण्डेन
वधनविशेषेण, गले कण्डे यानि वधनानि तानि तथा, वा
टनं वाटकेन वृण्यथे । परिप्रागरणानि नरकप्रयाजने
धानि तानि तथा तानि पट्टजलनिमज्जनानि कर्दमप्रायजने
धानि तानि, वारिप्रयशानि च जले क्षेप, तथा- (आवायति ति)
अवपातेषु गर्तेषु येषु पट्टक इत्येवंकेषु पतनेन निपटो
भञ्जनं गात्राणामवपातनिमित्तम् । स च विपमप्रायजनेन शूङ्काऽऽ-
दिपतने विपमपतनेन तच्च दयाप्रिमित्यालोभदेहेन वेति
तानि आदिर्धेयां तानि तथा कर्माणि प्राप्नुवन्तीति यागः ।
गवसुक्रुपयिने ते प्राणधानि दुःखशतैर्प्रदीप्ताः नरका-

दाता इह तिर्यग्लोकं, किमुता ? सावशेषकर्मणः तिर्यक् पञ्चन्द्रियेषु प्राप्नुयन्ति पापकारिणः । कानीत्याह-कमाणि कर्मजन्त्यानि, तु खानीति भावः । प्रमादग्राह्यैर्वह्निं यानि संज्ञितापुपुजितानि तानि तथा, अनीवाऽप्यन्वशान्तकर्म-
शानि अशान्तेषु दुःखेषु मध्ये कर्मशानि कडांगानि यानि तानि तथा, अममशकर्मालकाऽऽदिषु चेति सप्तम्या पदव्य-
र्थेन्यादु अमराऽऽदीनामिति व्याख्येयम् । चतुरिन्द्रियाणामिति च सम्भवत्येवम् । अथवा चतुरिन्द्रियेषु अमराऽदिषु ज्ञानि कुलकोटीशतसहस्रव्यवै घटनीयमिति । ज्ञानौ चतुरिन्द्रिय-
ज्ञानी यानि कुलकोटीशतसहस्राणि तानि तथा तेषु नवसु (तदिह त्वेव सि) तत्रैव तत्रैव चतुरिन्द्रियज्ञानावित्यर्थः । जन-
मरणायानुपयुक्तानि कालं संख्यातकं संख्यातवर्षसहस्रलक्षणं
अस्मिन् किमुता ? तारकममानतीक्ष्णः काः स्पर्शनामसङ्गा-
चक्षुः संहिताः इन्द्रियचतुष्टयैवंपाता इत्यर्थः । तथैवेति यथैव च-
तुरिन्द्रियेषु तथैव बीजस्थेषु जननाप्युपभक्तं, अमन्तीति प्र-
कृतम् । एवं च प्रपञ्च रसाह-कुत्स्यप्रीति का अग्रिकाऽऽदि-
क्षु च ज्ञानिकुलकोटीशतसहस्रलक्षणैर्यादीन्द्रियैर्योगमानं च-
तुरिन्द्रियगमवशेषं नवरं (गङ्गुल्यति) अलनी (जङ्गुल्यति)
अनाः । तथा (पुना एषाति) यत्तल्लं पिय वि (ति) त केवलं प-
ञ्चाङ्गिन्द्रियाऽदित्रयमेव प्राप्ता एकैन्द्रियत्वमपि प्राप्ता दुःखमु-
पये प्राप्नुयन्ति इति योगः । किमुनं कर्मिन्द्रियत्वमिहाह-
तःपृथिव्यायायोजनं, पुनः किमुनं तन्मूढं बाह्यं च तत्क-
र्मिन्द्रियैरायं तथा पर्यायमप्यातं च तत्कर्मणोपायमेव,
तथा प्रत्यक्षशरीरनामकर्मिन्द्रियां प्रत्यक्षशरीरनामैवाच्यते ।
साधारणशरीरनामकर्मिन्द्रियां च साधारण पर्यायाऽऽदि-
पदानां कर्मयारयः । चः सनुचयः । एवंविधं चैकैन्द्रियत्वं
प्राप्ता, किमनं कालं अमनानी भेदनाऽह-“ पनेयस्यादि ”
(नय वि ति) तत्राप्येकैन्द्रियत्वं प्रत्यक्षशरीरे जीवं प्रा-
णधारणं येषां ते प्रत्यक्षशरीरेजीवितान्तंषु पृथिव्याद्य-
चकार उत्तरवाक्यपक्षिणः समुत्तरार्थः । कालमसंख्यातं अ-
मन्ति, अनन्तं कालं वाऽनन्तकार्यं साधारणशरीरेत्यर्थः ।
अह च-“ असन्ख्येयपिण्णं स-सिण्णीउ पोपिदिग्याउ च-
अह । ता वेव उ अण्णेता, तणस्तण्णेउ वा पोरव्वं ॥१॥ ” इति
किमुतस्ते ? स्पर्शतन्द्रियमात्रेण परिणामेन तत्तथा वासं
प्रयुक्ता ये ते तथा दुःखनववृत्तयिर्ममं वधमप्राणमनितं प्राप्नु-
यन्ति, पुनः पुनः तत्रैव एकैन्द्रियत्वं इत्यर्थः । किमुता ? परः
प्रकृतः स्वयैतदहकायचित्तिकाव्यावृत्त उपर्युक्तस्थानं तदगमनां
बुद्धमुत्तमैऽऽदिबुद्धिस्तदहो यैकैन्द्रियत्वं । पाठान्तरे तु परम-
वततदगणैर्गद्वनं यततथा । तत्र दुःखमुत्तमवमेवाऽह-कुहालो
भूखनिर्घं कुलिकं हवविशोयस्माभ्यां (दालणं ति) विदाराणं
यततथा, एतत् पृथिवीयनसस्यां ७ लकाराणमुक्तं, सलिलस्य
मलत्तं च मरिंनं (सुलभणं ति) क्षौमं च सखल्लं (कंभणं ति) रो-
धनं च तानि सलिलमलनक्षौमभरणरोधनानि, अनंमपकायिका-
नां दुःखमुक्तम् । अनतानिलयोरम्बितायतायौर्विधैः श्लेः ख-
कायपकायमैर्यैर्यु पट्टनं संघट्टनं तत्तथा । क्षौमं वाग्निवा-
राय ७ लकारमुक्तम् । परपरपटाभिहननेन वमप्राणं च प्रतीति वि-
दाराधनं परितापनं ते तथा तेषां द्वयोऽऽनस्मानि तुः प्रतीति भ्र-
मतीति गम्यम् । तानि किमुतानि ? अकामकानि अनभिलषणी-

यानि । एतदेव विशेषेणाऽऽह-परमयोगोदीशरणाऽविभिन्ने स्वस्व-
निरिक्रान्तपारगु-लोत्पादनाभिमितप्रयोजनाभिहित इत्यम् । कार्ययोगजनकं अवश्यकर्म्मत्वप्रमाणं त्वं किञ्च ? प्रत्यक्ष-
निमित्तं कर्म करगवादिहेतुर्लक्षणत्वज्ञानाद्यन्तनिमित्तं च यान्यौषधा-
धारादीनि ताति न तथा न । उत्खननसुपादानम् उदका-
चनं त्वचापनयनं चा कृत्स्नं चूर्णनं पेषणं घट्टाऽदिना दल-
नं पिष्टनं तापनं अथैवाष्टपत्रजलेन गालनं छालनमाद्येत्यादिभ्यो
पद्मजं शाटनं स्वन एव विशारदां स्फुटनं स्वन एव ईर्ष्याभावग-
मं भञ्जनमाश्चनं छन्दनं प्रतीति तत्सङ्गाच्छाष्टादेशिव वास्या-
दिना विलुञ्चनं सोमाऽऽद्यपनयनम् अन्तर्भाजनं तरुप्रानप्लव-
कफलऽदिपाननम् अग्निदहनं प्रतीतम् एताद्यादिभ्यो ताति
तथा, तु स्वास्थं कन्द्रियाणाम् भवनीति हि गम्यम् । एकेंद्रियाधि-
कारं निगमयश्वाह-एवमुक्तं किमेतत् एकेंद्रियाः भवपरम्पर-
या यद् बहु लो तममनुबुद्धमविच्छिन्नं येषां ते तथा । अटन्ति
संसारं यव (बीहाणकर ति) यच्चूराः श्रमजीवाः प्राण-
निपार्तनान्तराः अनन्तं कालं यावद्विदिति ।

अथ प्राणार्तिपानकारिणां नरकादुद्भृता मनुष्यगतिगता
यादृशा भवन्ति तथाच्यत-

जे वि य इह मासुसत्तज्जं आगया कहे वि नरगाग्रो
उव्वट्ठिया अथमा ते वि य दीमंति पायसो त्रिकय-
विगलरूपा खुजा बडगा य वामणा य बहिरा काणा
कुंटा य पंगुला वियला य भूया य मम्मणा य अंबिन्न-
गण्णचक्खुविगिहयसपिण्णयवाहिरोगपीलियअप्पाउयसत्त-
वज्झवाला कुलक्खगुक्किमादेहुव्वलकुमंययणकुप्प-
मासकुमंठिया कुरूवा किवणा य हीरादिसमत्ता शिबं
सोत्तखपरिवज्जिया असुहेदुक्खभागी खरागोओ उव्वट्ठिना
इहे सावसेसकम्मा एवं नरगतिरिक्खजोप्पि कुमाणसत्तं
च हिंडभाणा पावंति अण्णेतां दुक्खाइ पावकरी, एसे
सो पाणवहस्स फलवियाओ इहलोइए परलोइए अप्पमु-
हो बहुदक्खो महम्मओ बहुयप्पणाहो दारुणो ककसो
असाओ वाससहस्सेहि पुत्ती ण य अंदेदयित्ता,अत्थि हु
मोखो ति, एवमाहु शायकुलसंदणो महप्पा जिणो उ
वीरवरणामभिजो कहेसी य पाणवहस्स फलवियागं ए-
सो सो पाणवहो पावो चंदो रुदो क्खुदो अणारिओ नि-
गियणा निस्संसो महम्मओ वीमण्णओ उत्तामण्णओ अमजो
उव्वयण्णओ य शिरवक्खओ गिद्धमो निप्पिवासो शिक्क-
लुणो निरयवक्खणमणो मोहमहम्मयवक्खो भरणवेमण-
सो पढमं अहम्मदरं सम्पत्ते ति वेप्पि॥

येऽपि इह मयिलोक मनुष्यवर्माणाः प्रायः कथञ्चिद्,
 कृत्वाऽन्यथान्तरादुक्ताः। अथनन्तेऽपि च दृष्टयन्तः प्रायः
 साः प्रायग्विचित्रकलकाः, प्रायशो प्रमेयन्तः तीर्थिकाऽऽदि-
 मिश्रतिनाः। परिचयः। विचित्राकलकाश्चमेव प्राञ्चयसाह-
 कृताः। यत्कृत्वाः, चटकाश्च यत्प्रापि कायाः, यान्ताश्च का-
 लातीचन्येताऽन्यदेवदेवाः, बाधराः प्रतीयाः, काणाः दीपका-
 णाः, कर्णाः इत्येषाः। कृत्वाऽपि विचित्रकलकाः, पञ्चमाः गम-

नासमर्थजङ्गाः, विकलाक्षापरिपूर्णग्रात्राः, मुकाक्ष वचनासम-
र्थाः, (पंगुला वि य जलस्य सि) पाठान्तरं । अपि चेति
समुच्चये । जलमूका जलप्राविष्टस्यैव बद्धवृद्ध इत्येवकथा ध्व-
निर्वेयां प्रमनाभाक्ष येषां जलपनां स्थलिते बाणी । (अधिष्ठ-
रा) अथाः, एकं बकुनिनिहन्तं येषां ते एकचक्रुर्विजितानां ।
(सविज्ञय सि) सर्वोपबुधैः । पाठान्तरं (सविस्मय सि) तत्र
सह पिबन्मयेन पिश्वितेन वर्नेन इति सविस्मयतया, व्याधि-
निः कृष्णऽऽहैः रौमैर्गार्भाभिर्विशिष्टाभेदा आधिर्भमनःपीका-
निः रोगैश्च पीकितः व्याधिरागपीकितः, अल्पपुष्पः स्नेक-
जीविताः, शस्त्रेण हन्यन्ते ये ते शस्त्रबध्वाः, बालाः बालिशाः ।
ननाऽप्यकाऽऽदीनां द्रष्टाः कुत्रकुपेरफलकृषिकर्णो आर्काणो
देहो येषां ते तथा । दुर्बेराः कृशाः, कुपेहनना वल्लविकलाः,
कुपमानाः अतिदीर्घाः अतिवृद्धाः, कुर्वाणाः कुर्वेधानाः ।
ततो दुर्बेराऽऽदीनां द्रष्टाः । अत एव कुरुषाः कृपणाश्च रङ्गाः
हीना श्रम्यागिनो धनहीना वा जालादुग्धैः । (१) हीनसत्त्वा
श्रमसत्त्वा इत्येव सौषधपरिवर्जिताः, अशुभमशुभाऽनुबन्धि यद्
द्रुःखं नृभोगिनः, नरकादुद्गुप्तास्मृतः, इह मनुष्यत्रोक दृश्यन्ते,
साधशंपकर्मण इति निगमनम् । अथ यादृश फलं दृष्टानो-
पेक्षाप्रमथप्राद- (एवमित्यादि) एकमुक्तकमण नरक तथ-
शेतीः कुमान्तये च हिष्टरमानाः आधवच्छन्तः प्राप्नुव-
न्ति अन्त्यकानि दुःखानि पापकारिणः प्राणवधका विरोध-
निगमयन्नाह-एष स प्राणवधस्य फलविपाकः पेह्लोककम-
नुष्यार्थस्य समुपमायाऽऽध्याः, पालौकिकमनुष्योपेक्षा न-
रकमप्याध्याः अतः, अहंमुखो भोगमुखसत्त्वसंपादनात्, अवि-
द्याप्रमासुखो वा, बहुदुःखो नरकाऽऽद्गुःखकारिणात् । मह-
त्तमोक्तिः । महाभयकः, बहुरजः प्रभूतं कर्म प्रगाढ दुर्मोक्षं
यत्र स तथा, ताराणां रौद्राः, कक्षः कश्मिः, अस्मात् अस्मा-
त्तवेर्नाथकमार्थकः, वर्षसहस्रमनुष्यते, ततः प्राणीनि शेषः
न च नैव, अवेद्यत्वात्, तमिति शतः । अस्ति मोक्षः
अस्मादिनि शेषः । इति शब्दः समाप्ति । अथ केनाथं द्वार-
पञ्चकप्रतिषेधः प्राप्तिपातलक्षणेऽऽध्वन्यारप्रतिपादनपरः
प्रथमाध्वयनार्थः प्रकृतिर इति जिज्ञासायामाह- (एवं ति)
एवं प्रकारमग्निद्रियभूतमव्यभिचरिण्येव विषयस्फुटप्रतिभास-
प्रकाशनीयमनजिह्वन्ते वस्तु (आहंस्वु ति) आश्चर्यतवा-
न्, ज्ञातकुलतन्मनः ज्ञाताः कृत्रियविशेषाः, तद्वशमसृष्टिक-
रः महामेति प्रतीतं, जिनस्तु जित एव बीजवर्णामधेय-
(बीजवर्ति) प्रशस्तमाना, तथा कृत्रियवधे प्राणवधस्य
फलविपाकमध्ययनार्थम् महावीरगतिरितिभवे प्रतिपादिनेऽपि
यत् पुनस्तत्फलविपाकस्य बीरकथितवर्णान्धानं तत्प्राणि-
वधस्यैकान्तिकाशुमकस्येनायत्परिहाराऽऽविष्कृत्यधर्मि-
नि । अथ शास्त्रकारः प्राणवधस्य स्वपक्षे प्रथमद्वारोपदेशि-
तमापि निगमनार्थं पुनर्देशयन्नाह-एष स प्राणवधोऽभिहि-
तो योऽस्मिन् स्वकृतः पयोयतः विधानतः फलतः कर्तव्य-
वस्तुं प्रतिज्ञात आदायामात् । किमुत-१, इत्याह-अयमः कायत-
स्तप्रवृत्तस्वभवाः, रौद्रस्वप्रवृत्तिवर्जिताः, कुडजनाऽऽव-
रितव्यात् कुडः, अयमयलोककरणाद्वानार्थः, पूजायाः अ-
प्राधिघमानव्यात् निपुणः, निश्चरन्तकृतस्यानुत्तमः, महाभ-
यहेतुः, महाभयः । (बाहणज सि) जययत्प्रवृत्तिव्या-
ज्यक्तः रत्नासहस्रैस्तथा । अथवा व्याधानेनाश्वत्थात्, उड-
जलकक्ष रत्नेहैतुर्वाज्ययत्कक्षः परप्राणापेक्षा वा ज्ञातः,

निष्कर्मो धर्मोऽप्यकान्तः, निरपिपासः स्वर्धं प्रति क्षेदहरहा
अकरोणा विगतद्वयः, निरववास्वगतम इति व्यक्तम् । मोहम-
हामयप्रकर्षक-तरवत्सकमरणेन वैमनस्यैर्दम्प्य यत्र मरणव्यसन-
स्यप्रथममधर्मद्वारं स्थावादाऽऽद्यपेक्षेयमायामाश्रयद्वारं स-
मात्, तद्वक्तव्यताऽपेक्षया निष्ठो यतमिनिशब्दः समाप्तिः, प्रथमं
प्रतिपादयामि, नीधेकरोपदेशेन, न स्वमनीषिकथेति । एतच्च
सुधर्मस्वामी जम्बूद्वीपमिनिः स्ववचसि सर्वज्ञवचनाऽऽश्रितव-
न व्यासवाराद्विमात् प्रत्ययोत्पादनाधर्मम् । तथा स्वस्य शुरुपर-
तन्त्रनाऽऽविष्करणाथ विनेयानां चिन्त्यायप्रद्वानार्थमाश्वान-
वानात् । प्रश्नो १ आश्वो द्वार ।

पाणभूयजीवमत्तदयद्वया-प्राणभूतजीवमत्तदयार्थता-स्त्वो ।

प्राणऽऽद्यस्य सामान्येन या द्याऽऽसावर्धः प्राणाऽऽद्व-
याऽर्थत्वं नावन्तता । अथवा-पदार्थादका एव प्राणात्, मुद्गा-
स-ऽऽदीनां भावात् प्राणावलयधर्मकत्वात् चूना उपयोगलक्ष-
णम्बः जीवाः सर्वोपेक्षामव्याप्तव्याप्तः कर्मप्रायः नर्धेता ।
प्राणाऽऽद्विष्कृतानिनात्ये, " पाणभूयजीवमत्तदयद्वया । "
धैशायन यूकश्रयान्नर् प्राति गोशालः । न० १५ शः ।

पाणभोयस-पानभोजन-त० । डाकपातलक्षणायाकाऽऽद्वि-
कः दश० ५ शः १० । (अथाथै ' दायगदोस ' शब्दे वस्तु-
भावे २५०३ पुष्टि विस्तरः)

पाणभोयणा-पानभोजना-स्त्वो । प्राणाः प्राणिनो रमन्ता इय
जीवने यथोपवाऽऽदी, संघट्टन्ते विराग्यन्ते वायस्यो प्रभु-
निकायां सा प्राणभोजना । रमन्ताऽऽद्विभाजनप्राभुत्तक्यायम्,
" पाणभोयणा एव वीर्यसायणा एव हि रमोयणा ए । " आचार्य अ-
पाणममोयम-पाणमोयम-पु० । पाण्यो मानद्वन्ममाम-
रुहयन्तेन जुगुप्सया दुःखाऽऽपृच्छा रमाद्वेययेनोप दुःखाऽऽ-
ख्यः स पाणमोयमः । जुगुप्स्य आश्रयः, कर्मप्रायः नर्धेता ।
पाण्य-प्राणत-पु० । स्वनामक्याने विमानविशेषः, दशमेव-
लोके तात्स्थायत्तद्वयपदेश इति । तद्विकारामिदेषु च ।
अनु० । वि० । स्या० । प्र० । मत्ता आनतकलस्येन्द्रः स्या०
४ डा० ४ उ० ।

पाणवतिय-प्राणवृत्तिक न० । मित्रद्वेष्टप्रत्ययिकाऽऽद्ये दशमे
क्रियास्थाने, सुत्र० २ अ० २ अ० ।

पाणवतिया-प्राणप्रत्ययिका-स्त्वो । प्राणवृत्तिकः स्या० । प्राणा
उत्पन्नः स्या० बल वा प्राणास्तेषां नन्म वा बलात् स्या० डा० ।

पाणवतिह-पानविधि-पु० । उदकमृत्तक्या प्रसादनस्य सह-
जनिर्मलस्य तत्तत्स्वाकारणं, ज० २ चक्रो हा० भो० म० ।

पाणम-प्राणम-पु० । पयो, " रमणा कना पणह-
मो पियसमां दृश्यो । " पा० १० ना० ६१ गाथा ।

पाणसमारंभ-प्राणसमारम्भ-पु० । प्राणिव्यपरागणे, आचा० १
श्रु० ३ अ० २ उ० ।

पाणसाला-पानशाला-स्त्वो । यदोकाऽऽद्विपानं तस्यां शा-
लायाम्, निपुणं ६ उ० ।

पाणमुद्रुम-प्राणमुद्रुम-त० । अनुद्वारि कुण्डो, स्या० डा० ५ दश०
मे किं ते पाणमुद्रुम ? । पाणमुद्रुमे पंचविदे पाणते । नं
नदा-किण्डे, नीले, लोहिणे, हारिणे, मुक्तिने । अथि कुण्ड-

अणुद्वी नामं जा ठिया अचलपाणा छउमथायं निगं-
थायं वा निगंथीण वा नो चक्खुफासं हवमापच्छद,
जा अट्ठिया चलमाणा छउमथायं निगंथाय वा निगं-
थीण वा चक्खुफासं हवमापच्छदं जाव छउमपेणं
निगंथेण वा निगंथीय वा अभिक्खयं अभिक्खयं जा-
णियव्वा पासियव्वा पडिलेहिणव्वा भवइ । मे तं पाणमुहुमं ।

तत्र प्राणमुद्गमं पञ्चविधं प्रकृत तीर्थकरगणयैः, कृष्णाऽऽदि-
र्वाणं भेदात् । एकस्मिन्मये सहस्राणां ज्ञेया बहुप्रकाराश्च स्यो-
गान्ते सर्वे पञ्चसु कृष्णाऽऽदिवर्णेष्वेव अवतरन्तः । प्राणमुद्गमं
तु द्वाविध्याऽऽदयः प्राणा यथाऽनुसूरी कुण्डः । स हि चलन्त्येव
विभाष्यते, न हि स्थानस्थः । कण्ठे ३ आधे ३ इण । दश ० ।

पाणद-उपाणह-खं ० । काष्ठ(समे)पाडुकापाय, सूत्र १ श्रु ०
६ अ ० ।

पाणाअअ-देशी-आयमानं, दे० ना० ६ वगे ३८ गाथा ।

पाणाइवाद्या-प्राणानिपातिका स्त्री० । प्राणातिपातः प्रती-
नस्तान्द्रवया क्रिया प्राणातिपातिकी । प्राणातिपातक्रियायाम्,
आव० ४ अ ० ।

पाणाइवाय-प्राणानिपात-पुं० । प्राणा उच्छ्वाऽऽनादपस्तेषाम-
नित्यत्वं प्राणवत् । स हि विद्यो जने प्राणातिपातः । हिंसायाम्,
क्या० । "पञ्चन्द्र्याणि श्रियं यत्र च, उच्छ्वासातिः श्वासमथाय-
दायुः । प्राणा दृश्यं भगवद्भिक्का-स्तेषां विद्यो जीकर-
णं तु हिंसा ॥ १ ॥ " " एष पाणाइवाप० जाव एष परि-
मह० । " स च प्राणातिपातो द्रव्यमावभेदात् द्विविधो, वि-
नाशार्थात्पमंक्षभभेदात् त्रिविधो । आह च- "तपञ्चा-
यावणाम्, उक्खुत्वासा यसां किंमां य । एस बहो जिणमणि-
ओ, वज्जपय० पयसेण ॥ १ ॥ " अथवा-मत्तावाकुकियः करणका-
रणात्मनिभेदात्तत्रयथा । पुनः स क्क्षाऽऽदिभेदात् परित्तिश-
क्तिः वा इति । क्या० १ उ० । पञ्च ० । आ० चू० । प्राणामि-
न्द्रियोच्छ्वासाऽऽनुगदीनामतिपातः प्राणिनः सप्ताशद विधं-
शः प्राणातिपातः । प्राणिप्राणविधोजने, पा० । जीववधे, पा० ।
आव० । प्राणिनां साधुमयीदंतिक्मेण घाते, आ० चू० ४ अ ० ।

प्राणातिपातदोषकः-

" पुमान् कौकूणकः कश्चिन्न-तस्य प्रियमाया मृता ।
पुत्रस्त्वदीयस्तस्याऽऽहितः, तं दद्यादं विदन् जनः ॥ १ ॥
परिणतं दर्शति स्वां, पुत्रीं तस्य न कश्चन ।
तनस्तेन सुतोऽर्घ्यात्, तिर्यक्कलद्वयेण खलता ॥ २ ॥"
आ० क० ६ अ० । आ० चू० । (" पाणवह " शब्देऽनुपदेवेन व-
क्तव्यतेत्ता) प्राणातिपातजनिते तज्जनक वा चारित्र्यमोहनीयक-
र्मणि, भ० १२ श० ४ उ० ।

पाणाइवायकरुण-प्राणतिपातकरुण-न० । प्राणिबध्नाऽनुष्ठाने,
पञ्च ० । आ० चू० द्वार । हिंसायाम्, पञ्च ० २ आ० चू० द्वार ।

पाणाइवायकिरिया-प्राणानिपातक्रिया-स्त्री० । प्राणातिपातः
प्रतिहर्त्तान्द्रवया क्रिया, प्राणातिपात एव वा क्रिया प्राणाति-
पातक्रिया । हिंसाकर क्रियाभेदः, भ० ३ श० ३ उ० । " अ-
रियं यं ज्ञेते ! जीवाणं पाणाइवापण किरिया० " इति " कि-
रिया " शब्दे नृतीयमाने ३३४ पृष्ठे व्याख्यातम् । प्राणाति-
२६६

पातेन प्राणातिपाताध्यवसायेन क्रिया सामर्थ्यान् पाणाति-
पातः क्रियते । कर्मकर्तृयेयं प्रयोगः । भवनीत्यर्थः । अतीतनवा-
तिपायाऽऽत्मकीऽपे प्रश्नः । कतमोऽत्र नयः, यमपवमवीय पु-
ष्टमिति चेत् १, इत्यनेन-अनुपुत्रः । तथाहि-अनुसूत्रस्य हिंसा-
परिणतिकाल एव प्राणातिपातक्रियाचयते, पुष्टयकमपदानु-
पादानयोरध्यवसायानुरोधेत्वात् नन्यथा परिणतिविति । न-
गवानभिहितकुसुत्वनयमपि कृत्वा प्रत्युत्तरमाह- हेता । अ-
रियं) हेतान् संयुक्तप्रत्यवधारणविवादेषु । अत्र प्रत्य-
वधारणं असूयतेन । प्राणानिपाताध्यवसायेन प्राणातिपातक्रि-
या जयति । " परिणाभिधं पमाणं, शिष्टउद्यमवन्नलमाणाणं । "
इत्याशाममचलनस्य स्थित्वात् । इदमेव वचनमभिधुक्ताऽऽवश्य-
कऽप्यादं सूत्रं प्रतीति । "आया च्व अहिंसा, आया हिंसा स्ति नि-
कटप्राप्तसंति । " व्याचष्टे-मुखावादाऽऽदौ तु क्रिया यथापथं प्राणा-
निपाताऽऽदिका भवनीति प्राणानिपाताध्यवसाये प्राणातिपात-
नियत्सककार्येषु जायमानेषु प्राणातिपातापचारां, मृदावादा-
ध्यवसाये च यथाचितक्रियानियत्सककार्येषु जायमानेषु तदु-
पचाराः । इत्यत्र बीजमुपयमानमुपपन्न इत्यस्यायं स्यादिति ए-
वोपपादस्येत्येवमप्यवधारणं संभवत् । परमार्थनस्तु चरमस-
मय एवातिपातमानं तदेव चोत्पन्नम् । इत्यस्यायं प्रमहता
प्रशङ्गेन महाभारते व्यवस्थापितवान् । अस्मिन् हिंसेति तु य-
द्यपि शब्दनयानां मते, नैगमनयमते जीवाजीव्याः सा, सं-
प्रदव्यवहारयोः परुजीविकायेषु, कुसुत्वरस्य प्रति स्वरस्यघा-
त्ये तद्वेदेन तन्मते हिंसाभेदाऽऽव्यवधानां स्वाध्यासाऽऽवश्य-
००नुत्वाविति वचनात्तथा विपर्यायनामने नयप्रदर्शनं तत् । इह
तु हिंसास्वरस्यविषयेचयते नयविधायः । तत्र च सक्तेलशब्दोऽ-
प्यात्वात्त एवायं शोभाभेदेन त्रिविधाऽपि हिंसा नैगमव्यवहा-
रयोः, सक्तेलशब्दोऽप्याव्यवधाना त्रिविधा सप्रहस्य, सक्तेलशब्द-
पेव कुसुत्वरस्य सम्प्रत्ययेव व्यवस्थितेः । यद्वैशब्दाऽऽत्मपरिणा-
मः, आत्मित्येतन्मते आत्मैव हिंसयुक्ता । हावाभावाऽऽव्यवधा-
नामप्येतदेव मतम्- " सुल्लिसेणं पञ्जव० " (५) इत्यादि-
गाथा सम्याख्या " द्वाष्टुय " शब्दे चतुर्थभागे २४६८ पृष्ठे
यता । इति सम्प्रतिपत्त्येन तेषामनुसूत्रविरताराऽऽत्मकाऽव-
स्थितेर्विशिततरतदर्थक्यस्यैव नियुक्तावभिधानाप्राणा-
तिपातनियुत्स्वरस्यभावसमवस्थितमेव उच्यमाणमाद्य कुसु-
त्तमते, हिंसा तदनुगम्ययाजावच्छ शब्दनयमने इति तु विवच-
काः । प्राति० । प्रमाण० । " पाणाइवायकिरिया उच्चवा
पमासा । तं जडा-सहस्यपाणाइवायकिरिया च्व १, परह-
स्यपाणाइवायकिरिया च्व २ । " प्राणातिपातक्रिया द्विधा-स्व-
देहव्यपरोपणप्राणानिपातक्रिया, तत्र स्वदेहव्यपरोपणक्रिया
यन् स्वमर्देषुः स्वयं देहं पारित्यजति, सिग्दिशक्ते उवाचने वा
द्वतवहं प्राविशति, अमसि वाऽऽत्मानं परित्यजति, आर्युदेन
वा स्वदेहं विनाशयति । परदेहस्य व्यपरोपणं प्राणातिपात-
क्रिया । तस्यथा-क्क्षाऽऽविधे । एवं मानमाथालोममोहक्रो-
धेन कटा मारयति । एवं मानेन मत्तो, मायया विह्वलसेन
लोभेन लुब्धः शीकारिकवत्, मोहेन मूढः संसारमेवकवत्, ये
चान्ये धर्मान्मिसे प्राणिनां व्यापाद्यान्त २ । आ० चू० ४ अ० ।

पाणाइवायविरह-प्राणातिपातविरति-स्त्री० । प्राणतिपातवि-
रमणव्रते, सूत्र १ श्रु ० १६ अ० । महा० ।

पाणाइवायविरय-प्राणातिपातविरत-त्रि० । प्राणाणां दशप्र-

काणामन्यतिपातो विनाशस्तस्माद् विरतः स्थितः ।
ऊनमाश्नानिपातविरतो, सूत्र० १ श्रु० १० श्रु० ।

पाणाइवायवेरमण-प्राणानिपातविरमण-न० । हिंसानिवृत्तौ
अस्तिस्वायम्, तच्च स्थूलसूक्ष्मभेदात् देशतः संपन्नो वा
द्विधा । प्रथमे भावकाणां द्वितीयं साधूनाम् । तत्राऽऽद्यं यथा
प्रथममुच्यते स्थूलकादन्ताऽऽदान् विरमणम् । प० ।

" जीवा धूला सुहृदा, संकयाऽऽरम्भो भवे दुविहा ।

सऽवराह-निरवराहा, ताविष्वा चैव निरविष्वा ॥१॥ "

अस्या व्याख्या-प्राणिवधो द्विविधः, स्थूलसूक्ष्मजीवविषय-
भेदात् । तत्र स्थूला द्वीन्द्रियाऽऽद्यः, सूक्ष्माश्चैकेन्द्रियाऽऽ-
द्यः पृथिव्याद्यः पञ्चाऽपि वादराः, न तु सूक्ष्मनामकमोक्षय-
त्तिनः सर्वलोकव्यापिनः, तेषां बधभावात्, स्वयमायुः क्ष-
णैव मर्यात्, अत्र च साधूनां द्विविधप्राणि वधाविबु-
त्ताद्विशिष्टविशेषका जीवदया, गृहस्थानां तु स्थूलपा-
णिवधाविबुत्तिर्न तु सूक्ष्मबधान् पृथिवीजलऽऽदिषु सतत-
मारम्भप्रवृत्त्यात् इति दशविशेषकरूपमर्हं गतम् । स्थूल-
प्राणिवधोऽपि द्विधा-संकटाज आरम्भजश्च । तत्र संकटान्
मारयाभ्यन्तमिति मनःसंकल्पकायां जायते तस्माद् गृही-
तबुत्तौ न त्वारम्भजातं कृत्वाशास्त्रे द्वीन्द्रियाऽऽद्विषयाप-
नसंभवात् । अन्यथा च शरीरकुटुम्बनिर्वाहाऽऽध्यावात् । एवं
पुनरर्हं गते, ज्ञाताः पञ्च विशेषकाः । संकटजोऽपि द्वि-
धा-सापराधविषयो, निरपराधविषयश्च । तत्र निरपराधविषया-
जिवृत्तिः, सापराधे तु गुरुलाघावजनने, यथा गुरुपरिण-
लमुच्यते । एवं पुनरर्हं गते सादौ द्वौ विशेषकौ ज्ञाते ।
निरपराधो-पि द्विधा-साधूनां, निरपराधश्च । तत्र निरपराध-
जिवृत्तिर्न तु साधेजात् । निरपराधोऽपि बालमानमहिषबुधदया-
ऽऽदी पाठाऽऽदिप्रसन्नपुत्राऽऽदी च साधूनां यथावन्ताऽऽ-
दिकरणात्, ततः पुनरर्हं गते सपादौ विशेषकः स्थित इति ।
इत्थं च देशतः प्राणिवधः आवकेण प्रत्याख्यातो भवति ।
प्राणिवधो हि त्रयश्चत्वारिंशदधिकशतद्विविधः । यतः-

" भूजलजलणानिलवण-वित्तवउपविद्विर्हं नञ जीवा ।

मणव्यणकायगुण्यथा, हवैति ते सत्त्वोम मि ॥ १ ॥

इकाद्विंशते करण कारणानुमदताद्विधा होइ ।

ते चिञ्च निकालगुण्यथा, दुष्टा सया इति नैयाला ॥२॥ "

इति तेषां मध्ये त्रैकालिकमनोवाक्यकरणकद्विविधचतुः-

पञ्चेन्द्रियविषयकहिंसाकरणकारणवर्गश्च प्रायः प्रत्याख्यान-

संभवात् । एतद्वचनकं चैवमाहुः-

" अं जालगममुद्रमण-
द्विहयं, आणवत्तं कुजे । कवं अर्थाद्वच-भुजलतया क्रिती
धर्णं कुज्यं । दीर्घं आउ अर्थवचणं परिअणो पुण सुपुत्रा-
सया, तं सव्वं सव्वरावरम्मि वि ज्ञ नूणं नैया फलं ॥३॥ "

एतद्वचनं हिंसा च पशुनाकुण्ठनाकुटाऽऽदिमहागमविषय-
शाकापुष्पाऽऽपुष्टेः खदीगम्याऽऽदिकलम् । यतः-

" पाणिबदे व-
हंता, भर्मन्ती भीमायु गमभवमहीसु । मेवामेडलगया, नग्य-
निरिक्कालु जोगीसु ॥ १ ॥ ॥ २४ ॥ प० २ अ० १० ॥ एवं
पाणाइवायवेरमण ।" स्या० १ डा० ।

धूलं पाणाइवायं पञ्चवर्षाणि जावजीवाए दुविहं निवि-
हेषं वा करेमि, वा कुरंमि मणया वणमा कायसा ।
(धूलं तं) तस्यविषयं (जावजीवाए नि) यावन्ती चाम्नी

जीवा च प्राणधारणं यावज्जीवा, या वा जीवः प्राणधार-
णं यस्यां प्रतिज्ञायाम् सा यावज्जीवा तया । (दुविहं ति)
करणकारणभेदेन द्विविधं प्राणानिपातं (तद्विहं ति)
मनःप्रभृतिना करणेन (कायसं ति) सकारण्याऽऽगमिकत्या-
क्त्यायेत्यर्थः, न करोमीत्यादिनेतदेव व्यङ्गीकृतम् । उपा०
१ श्रु० । पञ्चा० । प० ब० ।

धूलं पाणाइवायं समगोवासमो पञ्चखाइ । से पाणाइवा-
ए दुविहे पणते । तं जहा-संकपअओ अ १, आरंभओ य २ ।
तस्य समगोवासमो संकपअओ जावजीवाए पञ्चखाइ, नो
आरंभओ ।

स्थूला द्वीन्द्रियाऽऽद्यः, स्थूलत्वं चेत्यां सकललौकिकजी-
वत्वप्रसिद्धेरनद्वयार्थकेन्द्रियाः सूक्ष्माऽऽदिप्रभेनाऽऽतीत्यवधि-
जति । स्थूला एव स्थूलकास्तेषां प्राणा इन्द्रियाऽऽद्यस्ते-
यामनिपातः स्थूलकाप्राणानिपातस्य अग्रणीपासकः भाव-
क इत्यर्थः । प्रत्याख्याति तस्माद्विरम इति भावना । स च
प्राणानिपातानां द्विविधः प्रकृतः, तांश्चरुवाणर्थे द्विविधः
प्रकृति इत्यर्थः । तत्तथ्यनुदाहरणोपन्यासाथः । सङ्कल्पजश्च,
आरम्भजश्च । सङ्कल्पाजान् सङ्कल्पजः, मनसः संकल्पान् द्वी-
न्द्रियाऽऽदिप्राणतः मानास्थित्वेन मनस्वयान्दन्ताऽऽद्ये व्यापा-
द्यतो भवति । आरम्भाजान् आरम्भजः तत्राऽऽरम्भो हल-य-
न्तालम्बनस्तनुप्रकारमस्ति न शब्दवन्दनकपिपौलिकापान्य-
गृहकारकाऽऽदिस्पष्टतत्परित्यापप्राप्त्यवस्थाण इति । तत्र अ-
ग्रणीपासकः सङ्कल्पो यावज्जीवाऽपि प्रत्याख्याति, न तु या-
वज्जीवैव नियमत इति नाऽऽरम्भजमिति, तत्राऽऽद्यः वधयथा-
ऽऽरम्भसदभावोदिति । आह-नये सङ्कल्पतः किमिति सूक्ष्म-
प्राणानिपातमपि न प्रत्याख्याति ? उच्यते-एकेन्द्रिया हि प्रा-
यो दुःखपरिहाराः, सधर्मात्मनां संकल्पैव सिद्धिं सृष्टिध्यादि-
परिभोगान् । तस्य पाणाइवाए कज्जमाणं के दोसा, अकारिणं
के वा गुणा ? ।

तत्र दोस उदाहरणं-

कौकणगो, तस्म भजा मया, पुनो य मे अथि, तस्म
दागम्म दाइयमाण दारियं न लहर, ताहं सो अखल-
कण्ठे रमंते विधइ ।

गुणं उदाहरणं सत्त्वदिशो चिन्तियं-

उज्जणो दारागो, मालवति हरिओ सावयदारागो,
सणण कीओ, सो नेण भणिओ-लायण ऊवामति ।
तेण सुका । पुणो भणिओ । मारिह नि । सो नेच्छइ,
पच्छा पिठुउमारओ, सो पिठुज्जेता कूयोने । पच्छा रखा
सुतो, सहविऊण पुच्छिओ । तां सहइ रखा वि भणिओ,
नेच्छइ, तां हारिणा भेमिओ ताहा वि नेच्छइ, पच्छा र-
खा सोमरक्खो उविओ । अथवा धेरा समोसओ, तेमि
ओतए पवइओ ।

ततियं गुणं उदाहरणं-

पाडिपुत्तं नयं जियस्स राया भेमो मे अमओ चउ-
ज्विहाए पुड्डीए मेपओ समणो(वाग्गो) सावगगुणनेपओ ।
सो पुण रखा डिउ नि काउं अथमि देउमडोपयाम्
अपिओ । ते तस्म विणा सण्णोनिमनं सममोनेए पुग्गे दा-
णमाणेहि सङ्गेति रखा अभिमाणे पउंजेति, पाहिया य

भयंति-हम्ममाण। अन्धं खेमसंगता, तेषु चैव खेमेषु नि-
उत्ता। खेमो महितीतं भणइ-अहं स्वयमन्ताणु खेमं करेमि
किं पुणु रञ्जो सरिरम्भन्ति १, २, तद्वा वि वञ्जो आणन्ता,
रञ्जो य अलंगवयिणवाए अगाहा पोक्कवयिणी संकुलपनभि-
समुणाला उपपलपउमोवसोतिथि। सा च मगराहाहि दु-
रवगाहा, नय तणिण उष्ण आरसिण कोइ उअणिउं सम-
न्धो, जो य वञ्जो रक्षा आरसव सो वुञ्जइ-इत्ता पोक्क-
रञ्जोओ पउमणि आणेहि ति। ताहे खेमो उट्टुऊण-“न-
मोऽधु गं अरिहन्ताणं ति” भणिनु जइ हं निरवगाही। तो
मे देवया सानिज्जं देतु, सागारं भत्तं पचचक्काइउं ओवा-
दा, देवयासानिज्जं मगरपुट्टिड्डिओ वहुणि उपपलकमलाणि
मेहिहपुत्तिओ। रक्षा हरमन्तए खामिओ उवगुदो य, पडि-
वक्कवनिगाहं काऊण भणिओ-कि ते वर देमि। तेषु निरु-
माणेण वि पचवञ्जा चरिया पवइओ. एण गुणा पागाइवाय-
विरमणं।” इदं चानिचाररहितमतुत्तानायम्। आव०६ अ० ।

अतिचाराः-

तदाऽस्योत्तरं च गं धूलयम्म पाणाइवायवेरमणम्म म-
मोत्तावणम् पंच अयारा पेयाला जाणियव्वा, न ममा-
यरियव्वा। तं जहा-वडे, बये, छविच्छेण, अइभारं भत्त-
पाणवोच्छेण। उपा० १ अ० ।

(एषां पदानामर्थः स्वस्वस्थानि द्रष्टव्यः) “सवत्थ वि
जयणा, जहा धूलगपाणाइवायवेरमणम्म अतिचारां न भ-
वइ तथा पणित्यव्वं निरवक्कवहधेयादिसु य लोमावया-
रा दोसा भाणियव्वा।” उक्तं सानिचारं प्रथमाणुवत्तम् ।
उपा० । (एतदधिकृत्य भावकाराणां भट्टाः ‘पचचक्काण’ शब्द-
उल्लिख्य भागं ६० पृष्ठे गताः)

अधुना प्रकृतमाह-

पडिवज्जिऊण य वयं, तस्सइयि जहाविहि शातुं ।

संपुञ्जपालणट्ठा, परिहरियव्वा पयत्तेणं ॥ २५७ ॥

प्रतिपद्य चङ्गीकृत्य च वत्तं तस्य वनस्याऽतिचारा अति-
क्रमणेनयो यथाविधि यथाप्रकारं ज्ञात्वा परिहर्तव्याः,
सर्वैः प्रहर्तिर्वर्जनीयाः, प्रयत्नेनैव ध्यागः । किमर्थम्? संपु-
ञ्ज गलनार्थं, न हानिचारायतः संपुञ्जं तालना, तद्वाह त-
त्त्वश्रुताऽऽदिप्रसङ्गदिति ।

तथा चाऽह-

वंधं वट छविच्छेण, अइभारं भत्तपाणवोच्छेण ।

कोहाइदुमियमणो, गोमणुआदीणं शो कुजा ॥ २५८ ॥

तत्र वन्धनं वन्धः, संयमनं रज्जुदामनं ताऽदितिः १ । हन-
नं यथस्ताडनं केशाऽऽदिभिः २ । छविः शरीरं तस्य छेद-
पाटनं कर्णवाऽऽदिभिः ३ । भरणं भारः अतिभरणम् अ-
तिभारः, प्रभूतस्य वृगकलाऽऽदिः स्कन्धपृष्ठागेणमित्यर्थः
४ । भक्रमणमोदनाऽऽदि पानं पेयसदृकाऽऽदि तस्य व्यव-
च्छेदो निरोधः, अदानामित्यर्थः ५ । एतन्ममाचरन्तिचरति
प्रथमाणुवत्तम् । एतन् कुंथाऽऽदिद्विपत्तमा न कुप्योहि-
ति । अनेनाऽपवादमाह, अन्यथाकरणेऽप्रातेषेयावयमात् ।
तदत्रायं पूर्वोक्तयोर्लक्षितः-

“वन्धो दुविहो दुपयाणं चउण्णदाणं च अट्टाप अणट्टाप य ।

अणट्टाप न वट्टइ वंधेउं, अट्टाप दुविहो निक्खेओ-सावक्कओ य
निरवक्कओ य । निरवक्कओ निष्कलं धणियं जं वंधइ, सावक्कओ-
जं दामरंदिण्णा जं च मक्कइ पलीवणादिउं सुंउचिउं छिदिउं वा
ए संसरपासएण वंधियव्वं, एयं ताव चउण्णदाणं दुपयाणं पि
दामो वा दाम्मी वा चोरो वा पुनो वा ए पढंनगाइ जइ वन्धन्ति
तो सावक्कणिणं वंधियव्वणिणं, निक्खियव्वणिणं य जहा अणि-
भयादिसु ण विणुस्संति, तणिकिण दुपयचउण्णदिणं साव-
गेणं गोहइयव्वणिणं जाणि अबद्धाणि चैव अरयेति । वटो वि
तइ चैव । वटो नाम-तालणं, अणट्टापे निरवक्कओ निहयं
तालेइ, सावक्कओ पुण पुव्वामेव भीयपरिसेण होयव्वं, मा हेणयं
करेजा, जइ ए करेजा तो मम्मं मोत्तुणं ताहे लयाए दणिण वा
मक्कं दो निजि वारे तालेइ । छविच्छेओ अणट्टापे तदेव निरव-
क्कओ हत्थपायकसोहोत्तुणं जाणि णिहयाए छिदिइ, सावक्कओ मक्कं
वा अइयं वा छिदिइ वा, दहेज वा । अइभारो ण आरोयेव-
व्वो । पुत्तिं चैव जायाहणाए जीविया सा मोत्तव्वा ए होउज
अवा जीविया ताहे दुपदा जं मयं चैव उक्किवइ उत्तारेइ वा
भारं, एयं यहाविज्जइ यद्वज्जं जहा सामावियाओ वि भागो
ऊणओ कंउर, हलमगंडमु वि वलाणं चैव सुयइ, आमहर्था-
सुं वि एव चैव विहो, भत्तपाणवोच्छेओ ण कम्मइ काय-
व्वो, निरवक्कओ मा मग्गं तदेव अणट्टापे दोसा परिहरे-
जा, सावक्कओ पुण वेतणिमित्तं वा वायए, वा भणज्जा ।
अज त ए देमि तं सतिर्णिमित्तं वा उववानं कारावज्जा
सव्वथ वि जयणा जहा धूलगपाणाइवायवेरमणम्म अयराणे न
भवइ तथा जइयव्वं ति । निरवक्कवंधोऽऽदिसु य लोमाव-
यातादिया दोसा भाणियव्वा ।

आह च-

परिसुद्धजलगहयं, दारुथपञ्चाइआण तह चैव ।

गहियाणं वि परिभोगो, विहीणं तसरक्खणट्टाप ॥ २५९ ॥

परिसुद्धजलगहयं वस्त्रपुत्रसगदिजलगहयणमित्यर्थः । दारु-
स्यान्याऽऽदीनां च तथैव परिसुद्धाः । गहयणं अनिलाजी-
र्णानां दारुणात्मकीटविशुद्धस्य धान्यस्य आदशन्दार्थाव-
धोपरस्करपरिग्रहः । वृहीतानामीप परिभोगो विधिना कर्त्त-
व्यः । परिमितप्रभुसंपत्तिनाऽऽदिता । किमर्थं?, तस्मिन्नुपार्थे ही-
न्द्रियादिपालनार्थमिति । आ० । द्वितीयं पुनः सर्वस्मान् स्था-
वस्त्वभविश्रान्धनारूपात् प्राणानिपातान् । अ० ३ अधि० ।
संथा० । दश० सूत्र० । (अत्र “तथ्यं स्मृनु पढेम भंते !” इत्या-
दि प्राणानिपातविरमणविरमणमित्यर्थं सूत्रम् “पडिक्कमणं शब्द-
उल्लिख्य भागं २८४ पृष्ठे व्याख्यातम् । पा० । सूत्र० । अ० ।
(इदं च वत्तं सभावनकम् “अहिंसा” शब्दे प्रथमभागे
८७५ पृष्ठादारभ्य व्याख्यातम्) संथं, अ० २० श० २ उ० ।
गोमणुया धर्मोक्तिकार्ये, इह धर्मश्चरित्तल्लणः, स च
प्राणानिपातविरमणाऽऽदिकपः । ततश्च धर्मशब्दस्याध्यायान्
अस्तिकारूपस्याऽपि धर्मस्य प्राणानिपातविरमणशब्दस्य
पर्यायत्वात् । अ० २ श० १ उ० ।

पाणाउय प्राणायुप-नो प्राणाः पञ्चेन्द्रियाणि, र्णिणि मानसा-
ऽऽदीनि बलानि, उच्छ्वासादिभ्याम् । च, कायश्च प्रतीतं, ततो
यत्र प्राणा कायश्च संप्रभेदमुपवर्तयन्ते तत्पुत्रगतः प्राणा-
युग्मिभ्युच्यते । द्वादश पूर्वे, तस्य पदपरिमाणुमेका पदकीटी
षट्पञ्चाश च पदलक्षानि न० । अत्र विशदं वक्ष्यते । न० ।

पाणाडंबर पाणाडम्बर-पुं० । मानहानामाडम्बरे महता समाम्भेण पूजनीये, स च यक्षाः, हिरामिकापरनामदेवतं न । व्य० ७ उ० । आ० चू० ।

पाणापाण-प्राणापाण-पुं० । उच्छ्वासनिःश्वानेषु, कर्म०५ कर्म० ।

पाणापाणजोग-प्राणापाणयोग-पुं० । प्राणापाणव्यापारं विशेषं । (अस्य हि शरीरस्यागन्तर्गतत्वेन न पृथग्योगस्यमित्युक्तं 'जोग' शब्दे चतुर्थभावे १६:५ पृष्ठे ।)

पाणापाणपञ्जति-प्राणापाणपर्याप्ति-स्त्री० । उच्छ्वासपर्याप्तौ, यथा पुनरुच्छ्वासप्रायोग्यवर्गस्यदलिकमादाय उच्छ्वासरूपतया परिणमयथाऽऽलस्य च सुञ्जति सा । पं० सं० १६१ । प्रज्ञा० ।

पाणापाणवगणा-प्राणापाणवर्गणा-स्त्री० । यानि पुद्गलद्रव्याणि जन्तवः प्राणापाणरूपतया परिणमयथाऽऽलस्य च निश्चजति तद्वर्गणायाम्, पं० सं० ५ द्वार ।

पाणापा-प्राणाप्ती-स्त्री० । प्रणामोऽस्ति विधेयतया यस्यां सा प्राण मी । प्रणामविधियुक्त्यां प्रद्वज्यायाम्, "पाणा-माए पव्वजाए पव्वइए ।" भ० ३ श० १ उ० ।

पाणापा-प्राणापाम-पुं० । श्वात्तप्रश्वासयोगनिचित्युद्धे, इ० ।

रेचकः स्याद् बहिर्बुलित-रन्तर्बुलित पूरकः ।

कुम्भरुत्तम्भवृत्तिश्च, प्राणापामस्त्रिवेः पथम् ॥ १७ ॥

(रेचक इति) बहिर्बुलितः श्वासा रेचकः स्याद् अन्तर्बुलितश्च प्रश्वासः पूरकः सन्तम्भवृत्तिश्च कुम्भकः, यस्मिन् जलमिव कुम्भे निश्चलनया प्राणोऽवस्थाप्यते, इत्येवं त्रिवेद्या प्राणापामः प्राणानिचिच्छेदः यदाह-तलित्त्वं सति श्वात्तप्रश्वात्तयामेतिविच्छेदः प्राणापामः ॥ २॥१६॥ इति । अत्र च नानाहादशान्ताऽऽदिदेशेन पञ्चविंशतिमात्राऽऽदिप्रमाणकालेन संख्यया चयतो वागन्तुन एतावद्विभिधः श्वात्तप्रश्वात्तः प्रथम उद्वातेन भवतीत्यादिलतं गोपलितं दीर्घेनृत्तमेवैत आश्रयते । यथोक्तं- "न तु बाह्याऽऽभ्यन्तररन्तर्भुत्तिर्देशे कालवैक्याभिः परिदृष्टो दीर्घेनृत्तसंज्ञ इति । (२-५०) " बाह्याभ्यन्तरवियये हादशान्त-हृदयपामिभक्ताऽऽदिरूप एव पर्यालोच्येय महता तत्तापलनिपातजलनयानेन युगायस् स्तम्भवृत्त्या निष्यद्यमानात् कुम्भकालतपयलोचनेन युगेनृत्तमात्रेनैव च चतुर्थोऽपि प्राणापाम इत्यते । यथोक्तम्- "बाह्याऽऽभ्यन्तरविययात्वेन चतुर्थः ।" २-१६॥ इति ॥ १७ ॥

धारणयोग्यता तस्मान्, प्रकाशाऽऽवर्णगन्तव्यः ।

अयंरुद्धः क्वचित्चैत-चुडयते योग्यताऽनुगम् ॥ १८ ॥

(धारण्येति) तस्मात्प्राणापामान् धारणानां योग्यता प्राणापामेन स्थिरीकृतं चेतः सुखेन नियतदेशे प्रायत इति । तदुक्तम्- "धारणा (सु) च योग्यता मलयः" (२-५३) इति । तथा प्रकाशस्य चित्तसंगतस्य यदावर्णं क्लेशरूपं तत्तयः । तदुक्तम्- "ततः स्वीये प्रकाशाऽऽवन्त्युत्पत्तिः ।" (२-५२) अयमर्थः पतञ्जलसिद्धिरुद्धः । भगवत्प्रवचने तु व्याकुलतादेतुत्वेन निषिद्ध एव श्वात्तप्रश्वात्तः यथा-योगसमाधानमेव प्रवृत्तः श्रेयस्वात्, प्राणरोधपलम-स्थस्थानतिप्रयोजनयान् । तदुक्तम्- "उत्सार्थं ण गिरुमइ,

आभिग्गहिआं चि किमु अचट्ठा । पमज्जमरणं निरोधे, सुद्ध-सुस्मासं च जयगए ॥ १ ॥ " एतच्च पतञ्जलस्योक्तं कचित्पुरुषविशेषं योग्यताऽनुगं योग्यताऽनुसारी युज्यते, नाना-कचित्वायोगाभिनां प्राणापामस्त्वानां प्राणापामिनाऽपि फलोत्प-देः स्वकचित्संपत्तिसिद्धस्यात्माहास्यं योगोपायत्वान् । य-थोक्तं योगविन्दो- "उत्साहादिभिर्यथा-त्सर्गनापास्यवदश-नान् । मुनेर्जनपदयामान्, पञ्चभिर्योगैः प्रसिध्यति ॥ ४१० ॥" इति । तस्माद्यस्य प्राणवृत्तान्तराधेतवन्निद्रयवृत्तान्तराधस्त-स्य तदुपयोग इति तत्त्वम् ॥ १८ ॥

रेचनाद् बाह्यभावानां-मन्तर्भावस्य पूरणात् ।

कुम्भनानिधितार्थस्य, प्राणापामश्च भावतः ॥ १९ ॥

(रेचनादिति) बाह्यभावानां कुटुम्बद्वाराऽऽदिमन्तव्यलक्षणानां रेचनात्, अन्तर्भावस्य ध्वजजनितविवेकलक्षणस्य पूर-णान्, निश्चिन्तार्थस्य कुम्भनान् स्मिरीकरणान्, भावतः प्राणापामोऽयमेवाव्यभिचरणं योगाहम् । अत एवेकम्- "प्राणापामवर्तनं चतुर्धाह्वायतां भावरेचकादिभावाऽऽ-दिनि ॥ १९ ॥"

प्राणभ्योऽपि गुरुधर्मः, प्राणाऽऽयामविनिश्चयान् ।

प्राणोऽस्त्यजनि धर्माय, न धर्मं प्राणमदृष्टे ॥ २० ॥

[प्राणभ्योऽपीति] प्राणभ्योऽपीन्द्रियाऽऽदिभ्योऽपि गुरु-महत्तरं धर्म इत्येतां भावप्राणापामेनां वितिक्षायाम् धर्मा-र्थं प्राणोऽप्यजति, तत्रैतत्सर्वप्रत्युते । अत एव न धर्मं त्यजति प्राणमदृष्टे प्राणकते ॥ २० ॥ इ० २२ इति ।

प्राणारंभ प्राणाऽऽस्मभ-पुं० । प्राणानामास्मभ्यामापानाऽऽदि-रूपः प्राणाऽऽस्मभः प्राणातिपातः, "सर्वं प्राणारंभं पञ्चक्या-मिति ।" आनु० ।

पाणाली-देशी-हस्तद्वयप्रहारे, दे० ना० ६ वर्ग ७० गाथा ।

पाणि-पाणि-पुं० । हस्ते, आ० । "पाणी ह-थाय करा" पा-इ० ना० ११० गाथा । मृद० । उत्त० । आवा० । स० । क-ल० । दशा० ।

पाणि-पुं० । दशविधाः प्राणा विद्यन्ते येषां ते प्राणिनः ।

मृत्० १ श्रु० ६ अ० । व्यक्तैर्न्द्रियेषु जीयेषु, मृज० २ श्रु० १ अ० । अत्रु० । आ० । आ० । म० । आवा० । द्रव्या० । सर्वं भूतं, विश्वं ।

पाणिअ-पानीय-न० । पानीयाऽऽदिविन् ॥ ॥ १ । १०१ ॥

इति दीर्घकारस्य इत्येकारः । प्रा० १ पाद० । जले, आ० म० १ अ० ।

पाणिगमहण-पाणिग्रहण-त० । हस्तसंयमने, आ० म० १ अ० ।

पाणिग्रंथि(ण)-पाणिग्रथिनि-पुं० । पाणिना ग्रंथितं शिल्पं येषां

ते पाणिग्रथिणः । द्वीक्षायोगीनां पाणिभ्यां ग्रथितं शिल्पं, तद्वैश्वदेवेषु युगलकमनुष्येषु, "आमी य पाणिग्रंथी, निस्मय-तंदुलपवालपुडुभेदि । हत्यथलुपुडाहाण, जइया किं कुलमरो-उसमो ॥ १ ॥" आ० म० १ अ० ।

पाणिणि-पाणिनि-पुं० । पणने पणः, ततोऽस्त्यर्थे इति तदप-त्यम । अण, नस्य छात्रः । इन् इज् । अष्टाध्यायीयाकरण-

कारकं दाक्षिण्यं मुनिं, धाच० । [तद्विचिने हि व्याकरणसि-

दानीं सर्वेभ्यः शब्दशास्त्रेभ्यः उत्तममध्ययनप्रतिबद्धं च, परं तद्विनिर्द्धमसामु न मन्तव्यम् । अष्टौ व्याकरणान्यन्या-नीम्नाऽऽदीनि लोकेऽपि साम्प्रनभिधानमात्रेण प्रतीतान्ये-व, अतः कतिपयशब्दविषयलक्षणभिधानतुच्छं पाणिनिनिर्मित एव नाऽग्रहः कार्य इति, व्यासाऽऽदिप्रयुक्तशब्दानामपि नेनाऽऽदिद्वेः न च ते ततोऽपि शब्दशास्त्रानभिज्ञा इति । आ-ख० २ अ० । प्राकृतलक्षणनामकं प्राकृतन्याकरणमपि तेन रचितम्, यदाह पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षणं—“व्यत्ययोऽ-प्यासाम्” इति तत्र तत्राज्ञेयान् । कल्प० १ अधि० १ क्षण ।

गणिविग्रह-प्राणिविग्रह-पुं० । जीवसङ्घाते, आ० ।

पाणिगीय-पाणिनीय-पुं० । पाणिनेरिमे छात्रा इति पाणि-नीयाः । पाणिन्यन्तेवासिषु, पाणिनिकृतव्याकरणे च । नपुं० । प्रा० दुं० २ पाद ।

पाणिदया-पानीयदया-स्त्री० । यथाऽऽदौ निपतद्व्यायाऽऽदि-जीवदयायाम्, उत्त० २६ अ० । स्या० ।

पाणिपडिग्रह-पाणिप्रतिग्रह-पुं० । कर्पात्रे जिनकल्पे, क-ल्प० १ अधि० ६ क्षण । आचा० । पाणिप्रतिग्रही, एवंभूतः-यज्ञनामो भग्नलोचं प्रथमो जितो भावीति । स एव भगवान्, तदानीमेव तस्यैकां मन्युः प्रधानेभ्यस्कुम्भममृहप्राभूत-मादाय आगतः, ततोऽस्मी तन् कुम्भमादाय भगवन् । गृहा-णेमां यास्यां भिक्षामिति जगाद । भगवताऽपि पाणी प्रमा-रितौ, निमुष्टश्च तेन सर्वोऽपि रमः, न चात्र विदुरव्यथः प-तति, किं तूर्परि शिखा वर्द्धते । यतः—“माज्ञ घडन-हस्ता, अहवा माहज्ञ सागरा सर्वे । जहन्मिन्मिल-द्धी, मां पाणिपीडमही होह ॥ १ ॥” कल्प० १ अधि० ७ क्षण । आचा० ।

पाणिपाणिपमज्ज-प्राणिपाणिप्रमाज्ज-न० । कुन्धवादीनां प्राणिनां हस्तेन प्रमाज्जेन, घ० २ अधि० ।

गणिपाणिविसोदही-प्राणिपाणिविशोभनी-स्त्री० । हस्त-स्थोपरि कुन्धवादीनां प्राणिनां प्रत्युपेदयमाणवस्त्रेण प्रमाज्ज-नायाम्, स्था० ६ टा० ।

पाणिपिञ्ज-प्राणिपेय-त्रि० । तदस्थप्राणिभिः पातव्ये, “पा-णिं पिञ्जति नो वर ।” दृश० ७ अ० ।

पाणिवह-प्राणिवध-पुं० । पृथिवीकायाऽऽदिजीवसमाजस्वी-कृतनिजनिजप्राणोद्धारणे, दृश० १ तत्त्व । व्य० । प्रात्युपमर्दे, प्रव० ७१ चार ।

पाणिवहणिरय-प्राणिवधनिरत-त्रि० । जीवव्यापादनशक्ते, ज्यो० ६ पादु० ।

पाणिरहा-पाणिरसा-स्त्री० । हस्तस्थाऽऽयुरेखाऽऽदौ, कल्प० ३ अधि० ६ क्षण । जी० ।

पाणीय-पानीय-न० । जले, उत्त० ३५ अ० । स्या० । प्रथम० ।

स्क् प्र० । आ० । अ० । म० । म० । प्रासुकपानीयस्य संसारकः कृत्वा पाणीयं मुख्यते, किं वा पृथक् रक्षते ? इति प्रश्ने, उत्तरम्—प्रासुकपानीयस्य संसारकः सविस्तपानीये न २१३

क्षिप्यते इत्यवराणि शास्त्रे न ज्ञातानि, ततो यथा यतना भ-वति तथा कर्तव्यं, परं यथा तथा संक्षारकां न क्षिप्यते इति । ४२३ प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।

पाणीयविदुमित-पानीयविन्दुमात्र-न० । सचित्तजललेशमात्रे, ग० २ अधि० ।

पाणीयविधिपरिमाण-पानीयविधिपरिमाण-न० । पानीयप्र-काराणां भोग्यत्वेषापरिमाणे, (“आणुद” शब्दं द्वितीय-भागं १०८ पृष्ठाद्वारं सूत्रम्) —“अनलिफलोदयं ति ।” यज्ज-लमाकाशानपतदेव गृह्यते तदन्तरिक्षोदकम् । उपा० १ अ० ।

पाणु-प्राण-पुं० । संख्ययाऽवलिकारूपयोः कृन्तानिश्वासयोः कालः, कर्म० ४ कर्म० । अनु० । “हृद्भस्त्ववगम्यस्स, लि-कृत्किट्टम्स जुंते । एमं ऊसासिण्मामे, एस्स पाणुं सि वुच्चइ ॥ १ ॥” स० ७७ सम० । म० । हृदस्य तुष्टस्याऽन्वकल्प-स्य जग्मा नभिभूतस्य निरुपाकृष्टस्य व्याधिना प्राक्कसाग्रतं चानभिभूतस्य जन्तोर्मनुष्याऽऽदरेक उरुन्मंससह निःश्वा-स उरुन्मंसिःश्वासः । य इति गम्यते । एष प्राण इत्युच्यते । म० ६ श० ७ उ० । “निविहं पाणुं परणत्ते । तं जहा-तानं, पडुप्पञ्च, अणगाणं ति ।” स्था० ३ टा० ४ उ० । श्वपचे, दे० ना० ६ वर्ग ३८ माथा ।

पाण्यसणा-पान्यसणा-स्त्री० । पानग्रहणसमाचार्याम्, आचा० ।

अहावराओ मत्त पाण्यसणाओ । तत्थ खलु इमा पदमा पाण्यसणा-असंसट्ठे हत्थे असंसट्ठे मत्ते, तं चेव भाणियव्वं, खवरं चउत्थाणं शासत्तं । से भिक्खु वा भिक्खुणी वा० जाव समाणे से जं पुण पाण-गजायं जाणैजा । तं जहा-निलोदगं वा, तुमोदगं वा, जवोदगं वा, आयापं वा, मोवीरं वा, सुदविपडं वा, अरिंस खलु पडिमाहियंसि अण्णे पच्छाकम्मं तहव० जाव पडि-गाहज्जा ॥ ६५ ॥

पानिषणा आपि नया भङ्गकाश्चाऽऽप्योज्याः, नवरं चतुर्थ्या ना-नात्वं, स्वच्छत्वाच्च तस्या अल्पलेपत्वं, नतश्च संस्पृष्टाऽऽ-धमाव । आनां च एषणानां यथोक्तं विशुद्धितारतम्यादय एव क्रमो न्याय्य इति ।

साम्प्रतमेताः प्रतिपद्यमानेन यद्विधेयं तद्विश्रितुमाह-इच्छेयार्थां सत्तसहं पिडेमणारं सत्तसहं पाण्यसणां अ-क्षयरं पडिमं पडिवजमाणं सो एवं वदेज्जा-भिच्छापाडिवसा खलु एते भयंतारो, अहमेगे सम्मं पडिवसे, जे एण भ-यंतारो एयाओ पडिमाओ पडिवज्जिता णं विहरंति, जो य अहमंसि एयं पडिमं पडिवज्जिता णं विहरमिं सव्वे वि ते उ जिण्णाराण उवडिवा अन्नोन्नसमाहीण, एवं च णं विहरं-ति, एयं खलु तस्स भिक्खुस्स वा भिक्खुणी ए वा सा-मगियं ॥ ६३ ॥

इत्येतासां ममानां पितृप्रेरणाणां पान्यसणाणां वाऽन्यतरां प्र-तिपादं प्रतिपद्यमानां नैतद्वदेत् । तद्यथा—मिथ्याप्रतिपत्त्या न स्व-यत्कृ पितृप्रेरणाऽऽद्यभिग्रहवन्तो भगवन्तः साधवः, अहमंसि-

पृष्ठे व्याख्याता) ध० । पि० । आचा० । आ० । (पाद-
नियोगचतुष्टयः " अपले क्षिय० " (२६) इत्यादिपरिग्रहनिर्मु-
क्तिगाथायाः व्याख्याने ' आचक्ष ' शब्दे चतुर्थभागे २७१ पृ-
ष्ठे गता)

पादान्तरीय-पादान्तीक-न० । पादान्तीनां समूहः पादान्ते, त-
स्यान्तीकं पादान्तीकम् । उक्त० १८ अ० । पदानिसमूहः,
ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । आ० । ज० । पदानिकटके, आ० ।

पादानागाहिवड-पादान्याधिपति-पुं० । पदानिकटकनाय-
क, कल० १ अधि० २ तुल० । उक्त० ४ डा० ३ उ० ।

पादद्वय-पादद्वय-न० । भूमः पादनाऽऽस्फोटने, जी० ३
प्रति० ४ अधि० । ज० । ज्ञा० ।

पादपडिमा-पात्रप्रतिमा-स्त्री० । पात्रविषयकाभिग्रहविशेष,
स्या० । चतुर्थी पात्रप्रतिमा-उत्तिष्ठे दारुपात्राऽऽदि याचिष्ये,
तथा प्रेलिने, तथा दातुः स्वीकारं परिभुक्त्यापे द्वित्रिपु वा
परिभु पर्यायण परिभुज्यमाने पात्रे याचिष्ये इति लुनीया,
उत्तिष्ठतथमिकमिति चतुर्थी । स्या० ४ डा० ३ उ० ।

पादपफोडग पादप्रस्फोटन-न० । पादधूलिच्छेदने, व्य० ६
उ० । (आचार्य उपाध्यायौ वा चमनरत्नः पादान् प्रस्फो-
टयितुं शक्नोति इति ' अहस्य ' शब्दे प्रथमभागे १२ पृष्ठ
उक्तम्)

पादपरिपात्र-पादपर्यापन्न-त्रि० । पात्रस्थिते, आचा० २
ध्रु० ६ ध्रु० १ अ० ११ उ० ।

पादप्रलंब-पादप्रलम्ब-न० । पादो यावयः प्रलम्बते अलङ्का-
रविशेषः स पादप्रलम्बः । पादपर्यन्ते आभरणविशेष, ज्ञा० १
ध्रु० १ अ० ।

पादपास-पादपाश-पुं० । वायुगऽऽदिबन्धने, सूत्र० १ ध्रु० १
अ० २ उ० ।

पादपीठ-पादपीठ-पुं० । पट्टाऽऽदिकं, प्रति० । स० । रा० ।

पादपुङ्खण-पादप्रोच्छन्न-न० । रजोहरणे, आ० । प्रश्न० ध० ।
दश० । भ० । पा० । स्थान० ।

निर्ग्रन्थीनां दारुदण्डकप्रोच्छन्नकारः । सूत्रम्-

नो कपड निर्गन्थीयं दारुदण्डं पायपुङ्खणे धारितम्
वा, परिहरितम् वा ॥ ४५ ॥ कपड निर्गन्थीयं दारुदण्डं
जाव परिहरितम् वा ॥ ४६ ॥

यत्र दारुमयस्य दण्डस्याग्रभागे ऊर्ध्विका दक्षिका वक्ष-
स्ते नहारुदण्डकं पादप्रोच्छन्नमुच्यते, तस्मिन्ग्रन्थीनां न क-
ल्पते ॥ ४५ ॥ निर्ग्रन्थीनां तु कल्पते ॥ ४६ ॥

अत्र भाष्यम्-

ते चेव दारुदंडे, पांउङ्खणमिमे जे सनाले ति ।

दुष्टव वि कारगगहणे, वपडए दंडए कुजा ॥ २६५ ॥

ये सनाले पात्रे दोषा उक्तास्त एव दारुदण्डकेऽपि पा-
दप्रोच्छन्नके भवन्ति । द्वयोऽपि च सनालपाददारुदण्डक-
योः कारणं निर्ग्रन्थीनामपि ग्रहणं भवति, तत्र च ग्रहणं
कृते वपडकान् दण्डकान् कुर्यात् । सू० ३ उ० ।

प्रतिहारिकं पादप्रोच्छन्ते याचिष्या प्रत्यर्पयन्ति-

जे भिस्मू पाडिहारियं पायपुङ्खणं जाइना तामेव रयणियं
पच्छुपिण्डइस्सामि ति सुए पच्छुपिण्डे, पच्छुपिण्यंते वा
साइजइ ॥ १५ ॥

प्रतीये हगणे प्रतीहारियं, तं अज्जअ सुए वेलाण रातां वा
आणिहामि ति सुए कज्ज आणेतस्स मामलहुं, आणादिया
य दोसा ।

जे भिस्मू पाडिहारियं पायपुङ्खणं जाइना सुए पच्छुपि-
णस्सामि ति तामेव रयणियं पच्छुपिण्डे, पच्छुपिण्यंते वा
साइजइ ॥ १६ ॥

जे पाडिहारियं पायपुङ्खणं सुए उवातिणावेस्सामि ति
तमेव रयणियं उवातिणावेति इत्यादि अर्थः पर्यवन् ।

पांउङ्खणं दुग्दिहं, तं उदमिस्स वाणिं तहा पुव्वं ।

तं पाडिहारियं तु, मेगहेतोऽस्सादिवा दोसा ॥ ४७ ॥
उस्समिगियं अववाणियं च पुव्वे विनियउदंसे सम्भेयं वासि-
यं, तं जे पाडिहारियं मेगहति, तस्स आणादिया दोसा ।

इमे परिहारियदोसा-

गुठेहि य विस्समिने, अणपिमंतेमि होइ वोच्छओ ।

पच्छुक्कम्म पवहणं, धुवायणे वा तयट्ठम्म ॥ ४८ ॥

मिक्खाट अटतेस्स पांउ पणट्ठं तेणणेण हरियं, सवकायाति-
गयस्स कारयभूमिगयस्स कतो विस्समियं, गतेहि कारणेहि
अणपिण्यंतेस्स तदण्णदव्वस्स साहस्स वा वोच्छओ होवज्ज,
गिहथो वा अणे पांउङ्खे कज्ज, पच्छुक्कम्म वा ठवियं
वा जे अत्थमि पवहणं कज्ज, धुवायणे दवायणे तदट्ठ-
स्स पादपुङ्खणस्स अणपणट्ठं वा मुल्लं दवायेज्ज, तस्मा पा-
डिहारियं ग मेगहेज्ज ।

उच्चत्ताए पुव्वे, गहणमलंभे उ होइ पडिहारी ।

तं पि य गु छिमिकालं, दोसा ते चेव छिममि ॥ ४९ ॥

जे पाडिहारियं गिहमेज्ज ते उच्चतागहणं पुव्वं तस्मिन्
घनत्वे, तस्मिन्स अलंभे पाडिहारियं अज्ज वा कज्ज वा
छिमिकालं न करुति, मेगहेतस्स भाणियत्वे-कताहि वि कते
कज्ज आणहामि, दोसा छिममि ते चेव अज्ज सुए वा अ-
प्यहामि ति छिमिकालं कदार वाधानो होवज्ज, ततो अ-
णपिण्यंते माया मोसे भवति अत्ते ।

सो साह इमेहि कारणेहि पाडिहारियं मेगहति-

गुठेहि य विस्समिने, भापिय छूह तेव गेगुज्ज ।

अमति दुल्लं पडिसे-इ गहणं पडिहारि चउडा ॥ ५० ॥

आमिने वडं, छूहे ति उत्तरं कालेण वा खुजं, प-
रिगुणं अमति पाडिहारियं ग लम्भति, दुल्लं वा जाय
लम्भति, पडिहारिण वा पडिहारितो इमे चउडवहे पाडि-
हारियं मेगहति-उस्समसुस्समिगियं, उस्समिगियं, अव-
वायं, अववायावयानियं । आणायोगेण कते छिमिकालं,
अलम्भते वा छिमिकालं कते दण्डे वि सुत्ताण वि-
वज्जासकरणे इमा जयणा-

तं पाडिहारियं पा-यपुङ्खणं गिरिहउण जे भिस्मू ।

वोच्चथमपिण्णादी, मो पावति आणमादीणि ॥ ५१ ॥

पादपुञ्ज

नं पाडिहारियं छिगणकालं गेहिहनुं तस्मि चेष काले अण्ये-
यत्वं, विचरीयमाणितस्म इमं दोसा-

मायामोममदिनं, अप्पञ्चओ विस्सणा उवालेभो ।

वोच्छेदपदोसादी, वोच्चत्थं अप्पिणत्तस्स ॥ ५२ ॥

पूर्ववन् ।

विनियपदे वाधातो, होजा पट्ठो वा अप्पणो वावि ।

पतेहिं कारेण्हिं, वोच्चत्थं अप्पिणत्तज्जाहि ॥ ५३ ॥

पभुणो णित्विस्सयानो कारणा होजा ।

अण्णणां इमो-

गेलन्नवासमहिता, पाडिणीए रायसंभम भए वा ।

अहं समणो वाधातो, णित्विस्सयादी य इयरम्मि ॥ ५४ ॥

गिलाणां जानो, वासं महिना वा. पाडिणीओ वा अंतरे
रायदुद्धं वोहियादिभयं वा अग्निमादिभयं वा जानं । एतं
समणोवाधातकारणा ।

जे भिक्खू सागारियसंनियं पायपुंळणं जाइता तामेव
रयणिं पच्चप्पिंसेति, पच्चप्पिणं वा साइज्ज ॥ १७ ॥ जे
भिक्खू सागारियसंनियं पायपुंळणं जाइता सुए पच्चु-
प्पिणस्सामि नि तामेव रयणिं पचप्पिणइ वा, पच्चप्पिणं
वा साइज्ज ॥ १८ ॥

दो सुत्ता सागारिण मेज्जान्तरे ।

जे भिक्खू पाडिहारियं दंडयं वा लद्धियं वा अवलेहणियं
वा वेगसुद्धं वा एते वि दो वि चेष पाडिहारियसागारियगा-
मण्हिं शयब्बा ॥ २२ ॥ जे भिक्खू पाडिहारियमेज्जसंथा-
रयं पच्चुप्पिणत्ता दोचं पि अणुणविय अहाट्टेइ, अहाट्टेनं
वा साइज्ज ॥ २३ ॥

दो सुत्ता । सूत्रार्थः पूर्ववन् ।

पाडिहारियं नो तु गमो, णियमा सागारियम्मि सो चेष ।

दंडगमादीसु तहा, पुवं अवयरम्मि य पदम्मि ॥ ५५ ॥

पाउंळणगे दुविधं. विनिउडेमम्मि वप्पितं पुविं ।

सागारियसंनियं तं. गेहंताऽग्गादिणो दोमा ॥ ५६ ॥

गट्टेहि य विस्सरिण. अगप्पिणंते य हेति वोच्छेदो ।

पच्छाकम्म पवहणं. जावमां वा तयट्टम्म ॥ ५७ ॥

उच्चत्ताए पुवं गहणं, अलंभे य होज पाडिहारि, तं पि य
ण छिगणकालं, ते चिय दोसा न छिण्णि ।

गट्टेहि तु विस्सरिते, भागिय कूटे तहव जुणे अ ।

अमनी दुल्लभपाडिमेह. गहणं सागारिण वउहा ॥ ५८ ॥

सागारिसंनियं तं, पाउंळण गेहिउत्ता जे भिक्खू ।

वोच्छिज मण्णिणज्जा, सो पावति आणमादीणि ॥ ५९ ॥

भाष्यग्रन्थः अविशेषेण पूर्ववन् । नि० सू० ५ उ० । पादेपु
प्रोच्छति येन तत्पादोर्मोच्छनकम् । नि० सू० २ उ० । रजोह-
रणस्य कृत्रियनिपयायाम्, पि० । सा च अथ्यन्नगनियया या नि-
यंनवपकान् कुयंती चतुष्कुलाधेकैकहस्तमाना कथ्यन्-
मयी भवति, सा च उपवशनापकारिवाधुना पादोर्मोच्छन-

कमित्युच्यते । पि० । (अत्र औत्सर्गिकत्वापवादिकत्वविचारः
'रजोहरण' शब्दे वक्ष्यते)

पादपमज्जण-पादप्रमाज्ज-न० । पादानां पुनः पुनर्माज्जं, नि०
सू० १५ उ० ।

जे भिक्खू अप्पणो पाए आमज्जेज वा, पमज्जेज वा,
आमज्जेन वा पमज्जेन वा साइज्ज ॥ १५ ॥

(जे भिक्खू अप्पणो पाए इत्यादि) अप्पणो पाए आ-
मज्जति एकोन, पमज्जति पुणो। पुणो । अहया-हृत्येण आमज्ज-
सं, रयहरसंण पमज्जणं, तस्म मासलद्धं ।

इमा णिज्जुत्ती-

आहणमणाट्ठा, दुविहा पादे पमज्जणा होति ।

संसत्ते पंथे वा, भिक्खू विचारो विहारो य ॥ ५३ ॥

पुव्वद्धं कंटे । जा आहणा सा इमा अणुगविहा, संसत्तो
पादो आरामज्जनत्वा, पंथे वा अर्थेहिलानो थोडिलं, थोडिलाओ
वा अर्थेडिलं, अर्थेडिलानो वा थोडिलं यिलक्खणे स्याक-
सत्थं ति काउं मेकमेतां, कण्हमातासु पमज्जति, भिक्खुताते
वा पाडिणियत्ता, विचारं ति सत्ताभुमंआ वा आगतां. विहारो
ति सज्जापभुमंए गामेतराओ वा कुलगादिणसु कज्जेसु
पाडिआगओ पमज्जति, ता उवकरणोयधानो भविकमाति ।

एमा आहणा खलु, तत्विचरीया भवे अगाट्ठा ।

सुत्तमणाट्ठा, तं सेवेतम्मि आगादी ॥ ५४ ॥

खलु अवधारणे । एवमादिकारणवर्तिनिता आगान्तिया सु-
त्तणिधानो अगाट्ठापमज्जणं निसेवतस्म आगादीया दोसा ।

इमा संजमविवाहणा-

संयट्ठणा तु वाने, सुहुमं वादंरं विराधए पाणे ।

पाउमदोम विभुसा, तट्ठा ण पमज्जए पादे ॥ ५५ ॥

पमज्जणे वानो सेवट्टिज्जति. अण्ये य पयंवादी सुहुमं वादंरं
वा विगहति, पाउसदोसा य, बंधचंरं अगुत्ती. तट्ठा पादे ण
पमज्जए ।

विनियपदममज्जकं, अप्पञ्चुत्तानमज्जमाणे वा ।

पुवं पमज्जणं, वीसामं कंहुणज्जा वा ॥ ५६ ॥

अण्णपञ्चो अनतमयशः विस्सत्तात्तादसु पमज्जणाहं करंज,
अण्णज्जा वा उवत्तातो धातोः स पमज्जज्जो विस्सामिज्जति,
स्वभावमणो वा पादे पमज्जउं कंहुणज्जाति । उक्काये पञ्चादमं ।
नि० सू० ३ उ० । स्था० । (आचार्यव्याप्यावश्यक या वयंनरन्तः
पादप्रमाज्जं युक्तामिति 'अदमस' शब्दे प्रथमभागे १७
पृष्ठ उक्तम्)

पादवंपण-पादवन्धन-न० । पात्रवन्ध. प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

पादवद्ध-पादवद्ध-न० । वृत्ताऽऽदिचतुर्भागाभाः पादः सङ्घ,
जं० १ वत्त० । जी० ।

पादलग-पादलग-त्रि० । चरणपरिधे, पञ्चा० १८ विव० ।

पादलिप्त-पादलिप्त-पुं० । "पादलोपुत्तगरे, सुरगुडा भुम्हो-
पतिः । आचार्यः पादलिप्ताऽख्य-कृतं विद्याजलार्णवः ॥१॥"
इति लिखिते स्मृत्येद, आ० क० १ अ० । न० । (विज्ञानिक शब्दे

कथा) ('पागज्जुण' शब्दे चतुर्थभागे १६३४ पृष्ठेऽपि तस्मै सम्यक्त्वदानमुक्तम्) " संप्रतिविक्रमादित्यः, शालिवाहनवाम्भट्टौ । पादलिताऽऽश्चत्ताश्च, इत्यस्माच्छारकारकाः ॥ ११॥" (श्रुज्जयतीत्यस्य) । ती० १ कल्प ।

पादलिहणिया पादलेखनिका-स्त्री० । वर्षासु कर्मनिलेखनार्थे काष्ठोपकरणे, पू० ३ उ० । अ० पं० भा० ।

..... वामावामासु पायलेहणिया ।

वह उंबरे पिलक्खु, तस्स अलंभम्मि विचिणिया ॥६२॥
वर्षासु वर्षाकाले वर्षेति सति पादलेखनिकया प्रमाज्जेन कर्त्तव्यं, सा च किमयी भवत्यन उच्यते-वटमयी, उदुम्बरमयी, मल्लमयी, तस्याभावे मल्लस्याप्राप्ते विञ्चणिकामयी अस्मलिकामयीति ।

सा च क्रियत्प्रमाणा भवतीत्याह-

वारसअंगुलदीहा, अंगुलमेवं तु हाइ विणिञ्चा ।

घणमणिनिव्वणा वि य, पुरिसें पुरिसें य पचेयं ॥६१॥

छादशाङ्गुलदीर्घा भवति, येन मध्ये हस्तप्रहो भवति, विस्तराम्येकमङ्गुलं स्यात् । सा च घना निविडा कार्या, मसृणा निर्घना निर्घेन्धः । सा च किमेकैव भवति ? नेत्याह-
उ-पुरं पुरं च प्रत्येकम्, एकैकस्य पृथगनौ भवति ।

उभयं नहमंठाणा, सच्चित्ताचित्तकारणा ममिणा ।

(आउकाओ दृविहा, भोमो तह अंतलिकवो य ॥६२॥

उभयोः पार्श्वयोः नववर्त्ताङ्गा । किमर्थो-सौ उभयपार्श्वयोः स्तंभिणा क्रियते, सच्चित्ताचित्तकारणान्, तस्या एकेन पार्श्वेन सार्चनपूर्विकायः संलक्ष्यते, अन्येन पार्श्वेन अचित्तपूर्विकाय इति । किंविशिष्टा सा ? (ममिण लि) मार्ष्टी क्रियते नार्तिनीङ्गा, यतो तथा लिखने आत्मविरोधना भवति । आद्यः ।

एकैहा मा तिविधा, बहुपरिकम्मा य अप्परिकम्मा ।

अप्परिकम्मा य तहा, जलभाविता एतरा चैव ॥२१३॥

जलमङ्गुलमिति कट्टं जा कज्जति सा जलभाविता, इतरा अभाविता ।

अद्वंगुला परेणं, छिज्जती हेति सा रत्तरिकम्मा ।

अद्वंगुलमेवं तु, छिज्जती अप्परिकम्मा ॥ २१४ ॥

जा पुव्ववट्ठिया वा, जमिता संठवित नच्छिता वा वि ।

लम्भति पमाणजुत्ता, सा ज्ञातवा अथाकडिया ॥२१५॥

पदमवितियाण करणं, सुधुमभवीनो तु कारवे भिक्खु ।

गिह्ठि अमनितियण व, सा पावति आणमादीणि ॥२१६॥

घट्टितसंठविताण, पुव्वि जमिताए होति गहणं तु ।

असती पुव्वकडाए, कप्पति ताहे संयंकरणं ॥ २१७ ॥

नि० चू० १ उ० ।

पादव-पादप-पुं० । पादैरधःप्रसर्पिमुल्लाऽऽत्मकैः पिबतीति

पादपः । उक्त० अ० दश० । वृत्ते, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० ।

पादवगण-पादपगण-पुं० । वृत्तमहानि, दश० १ अ० ।

पादविहारचार-पादविहारार-पुं० । पादविहाररूपे सञ्चरणे,

आवा० ।

पादसंवाहण-पादसंवाधन-न० । पादानामनकशो मर्देन, नि० चू० ।

जे भिक्खु अप्पणो पाए संवाहेज्ज वा, पलिमेहेज्ज वा, संवाहंते वा पलिमर्दंते वा साइज्ज ॥ १६ ॥

'सं' ति प्रसंसा, सोमणा वाहा संवाहा, सा चउट्ठिहा अट्ठिमुहासंसाऽऽगमत्या । सा गुरुमाहायाण विवाले संवेधा भवति । जा पुण अजरत्ते पाच्छिक्खरत्ते दिवसेना वा अस्सग-सो संवाधेति, सा परिमहा भवति । नि० चू० ३ उ० ।

पादसम-पादसम-न० । पादो वृत्तपादस्तेन तुल्यं मिलितं च । वृत्तांशतुल्यं मये, स्था० ४ डा० १ उ० ।

पादसमग-पादशर्पिक-न० । पादानामुपरितेन अवयवविशेदे, जी० ३ प्रति० ४ अत्रि० । आ० म० । रा० । आवा० ।

पादिम-पात्य-त्रि० । पाचनयोग्ये, आचा० १ ध्रु० १ चू० ४ अ० २ उ० ।

पात्य-त्रि० । देवताऽऽदेः पातनयोग्ये, आचा० १ ध्रु० १ चू० ४ अ० २ उ० ।

पादोद्गाय-पादोद्पद-न० । दृष्टिवादस्य सिद्धश्रेणिकापरिकर्मभेदे, म० १२ अङ्ग ।

पाभाइयक्खण-प्राभातिकण-पुं० । प्राभातिककालग्रहणवेलाम्, ध्रु० ३ अत्रि० ।

पाप-पापन्-न० । विचर्चिकायाम्, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पामणमुद्दा-पामाणमुद्दा-स्त्री० । प्रमाणदाह्यं, प्रति० ।

पामहा-देशी-पदाभ्यां धान्यमर्देन, दे० ना० ६ वर्ग ४० गाथा ।

पामर-पामर-पुं० । गृहपती, "पामर गिहवइ मेआ-ल कास-या दाणया हलिआ ।" पाइ० ना० ७१ गाथा ।

पामाड-प्रपुञ्जाट-पुं० । वृक्षविशेषः, "तरवट्ठा पामाडो ।" पाइ० ना० १४४ गाथा ।

पामिच्च-पामित्य-न० । साध्यर्थमुच्छिद्य दाने, दर्श० ४ अ० १ उ० ।

ग० आवा० । साध्यर्थमन्त्राऽऽदिबन्धमुच्छिद्यमानीयते, तत्प्राप्त्युक्तम् । ध्रु० ३ अत्रि० । पं० चू० । साध्यर्थमन्यत उद्यतं कं यद् गृह्यते तत्प्राप्त्युक्तम् । सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० । आवा० । प्रश्न० । दर्श० । अप्रामित्य भूयाऽपि तव दास्यामीत्येवमभिधाय यत्साधुनिमित्तमुच्छिद्यं गृह्यते तत्तदप्राप्त्यं गृह्यते, तदप्युपचारा-दप्राप्त्यमिति । पि० । पञ्चा० । जीत० । उद्गमदोषविशेषः, पि० ।

प्रामित्यद्वारमाह-

पामिच्चं पि य द्रुविहं, लोइय लोगुत्तरं ममासेण ।

लोइय सज्जिलगारो, लोगुत्तरं वण्यमाईसु ॥ ३१६ ॥

प्रामित्यमापि समाप्तेन द्विविधं द्विप्रकारम् । तद्यथा-लौकिकं, लौकिकं च । तत्र लौकिकं अर्थे लौकिकं, तत्र साधुविषयं (सज्जिलगारो) सज्जिलगण-भगिनी, आदिशब्दाद् आशान्दिप्रभ्रः । तस्मिन्, किमुक्तं भवति ? भगिन्याद्विभिः क्रियमाणं द्रव्यमिति, अत्र च भगिनीशब्देन कथानकं सूचितं,

तदर्थं स्वयमेव वक्ष्यति । लोकोत्तरं प्रामित्यं' वस्त्राऽऽदिषु' वस्त्राऽऽदिविषयं साधूनामेव परस्परमवसेयम् । इह लौकिकं भगिन्यादावित्युक्तम् ।

तत्र भगिन्युदाहरणमेव गाथात्रयणं प्रकटयति-
सुखअङ्गिमनायविही, बहि पुच्छा एग जीवइ ससा ते ।
पविसण पाग निवारण, उच्छेदण तल्ल जइदाणं ॥३७॥
अपरिमियेनहवुड्डी, दासत्तं सो य आगओ पुच्छा ।
दासत्तकहण मा रुय,अचिगा मोएप्पि एत्ताह ॥ ३८ ॥
भिक्षुदगसमारंभे, कहणाउटो कहिं ति वमहि ति ।
संवया आहरणं, विसज्जु कहणा कइवया उ ॥३९॥

कोशलविषये कोऽपि ग्रामः, तत्र देवराजो नाम कुटुम्बी, सारिकाऽभिधा तस्य भार्यः, तस्याश्च सम्पन्नप्रमुखा बहवः सुताः, सम्पत्तिप्रभृतयश्च प्रभृता दारिकाः, तच्च सकलमपि कुटुम्बं परमश्रावकं, तथा तस्मिन्नेव ग्रामे शिवदेवो नाम सधेष्टी, तस्य भार्यो शिवा, अथवा च समुद्रधोपाभिधाः सूर्याः समागच्छन्, तेषां समीपे जितप्रणीतं धर्ममाकर्ण्य ज्ञातस्वेवः सम्पन्नो दीक्षां गृहीतवान्, कालक्रमेण च गुरुचरणप्रसादतोऽनीय गीतार्थः समज्जितः स वाग्यदा चिन्तयामास-यदि मदीयः कोऽपि प्रव्रज्यां शुकानि, ततः शोभनं भवति, इदमेव हि तर्थायकमुपकारकत्वं यत्समागण-वाहुतागणमिति । तत एव चिन्तयित्वा गुरुनापुच्छय विजयचुम्बोमेव समागमन्, तत्र च बहिः प्रदेशे कर्माणि पालितवयसं पृष्टवान् पुरुषं-यथाऽयं देवराजाभिषयः कुटुम्बिनः सन्तः कोऽपि विन्दते ? इति । स ग्राह-सूत सर्वेभ्यो तस्य कुटुम्बः केवलं समागम्यत्यभिधा विषया पुत्रिका जीवतीति । ततः स तस्या एव जगाम । सा च आन्तरमायानं दृष्ट्वा मनसि बहुमानमुद्बुद्ध्वा बहिर्दिवा कञ्चित्कालं पशुपास्य च तन्निमित्तमाहारं पशुमुपतरेय । सापुच्छ तां निवारितवान्-यथा न कल्पते ऽस्माकमस्मिन्नस्मिन् किमपि कुतमिति, ततो भिन्नावेलायां सा दुर्गतयेनान्यत्र क्वचिदपि तलमात्रमप्यलभमाना कथमपि शिवदेवाभिषयः वाणजो विण्णुस्तेलपलिकाद्वयं दिने दिने द्विगुणवृद्धिरूपेण कलान्तरं समातीय आत्र दत्तवती । आत्रा च तं वृत्तान्तमज्ञातना शुद्धमिति ज्ञात्वा प्रतिज-शुहो सा च तदिने आतुः सकाशे धर्मं श्रुतवती, तेन न पानीयाऽऽनयनाऽऽदिना तन्तेलपलिकाद्वयं प्रवेशयितुं प्रपारितवती । च द्वितीये दिने आना यथावहाक्रमेण गतः । ततस्तस्मिन्नपि दिने तद्विशेषशोकाऽऽकीर्णमात्रस्तथा तन्तेलपलिकाद्वयं द्विगुणोभूतं प्रवेशयितुमशक्तवती, तृतीये च दिने कर्णध्वसुले जातं, तच्चातिप्रभन्तत्वात् प्रवेशयितुं शक्नुमि, अपि च-भोजनमपि पानीयाऽऽनयनाऽऽदिना कर्तव्यं, ततो भोजनार्थं यत्नविधौ सकलमपि दिने जगामेति न अग्रे प्रवेशयितुं शक्नोति, दिने दिने द्विगुणवृद्धया प्रवर्द्धमानमुष्णमपि प्रतिघटप्रमाणं जातं, ततः शीघ्रता सा वन-यथ-शाम तैलं दधि, यडा भे दासी भव । ततः सा तैलं दातुमशक्तवती दासत्वं प्रति-वेदे, कियन्तु च वपेयवित्तकान्तेषु भूयोऽपि सम्मताभिधः साधुस्तस्मिन्नेव ग्रामे यथाविहाकममागमत् । सा च भगिनी स्वशुद्धं न दृष्ट्वा, तत आगता सती पप्रच्छे, तथा च

प्राचीनः सर्वोऽपि व्यतिकरस्तस्मै 'यवेदि, यावदासत्वं शिवदेवशुद्धं जातमिति, निवेद्य च स्वदुःखं रोदितुं प्रवृत्ता । ततः साधुर्गोचरन्-सा रीरीचिरादहं त्वां मोचयिष्यामि । ततस्तस्या मोचनेोपायं चिन्तय्य प्रथमतः शिवदेवस्यैव शुद्धे प्रविशेत् । शिवा च तस्य भिन्नादानार्थं जलेन हस्तौ प्रताल-यितुं लग्ना, तां च साधुर्निवारयामास, यथैवस्माकं न कल्पते भिक्षोति । ततः समीपदेशवती श्रेष्ठी प्रोवाच-कोऽयं दायः ? ततः साधुः कायचिरादनाऽऽदीनं दोषान् यथागमं सविस्तरमर्चाकथन् । ततः स आहूतो भवति-यथा भगवन् ! कुत्र युष्माकं वसतिः ? येन तत्राऽऽगता वयं धर्मं श्रुणुमः । ततः साधुर्वाहीन-तास्ति मऽद्यापि प्रतिध्वजः । ततस्तेन निजगृहदेशे वसतिरुद्वायि, प्रतिदिनं च धर्मं श्रुणोति, सम्य-क्यमनुव्रतानि च प्रतिपन्नानि । सापुच्छ कदाचनोपि वासु-देवाऽऽदिपुत्रगुरुयाऽऽवीर्णानेनकानभिप्रदानं व्यावर्णयामास, यथा वासुदेवनायकमभिप्रदो जगृहे-यदि मदीयः पुत्रोऽपि प्रव्रज्यां जिघृक्षति ततोऽहं न निशङ्गयामोत्यादि । एवं च धृत्वा शिवदेवोऽप्यभिप्रदं गृहीतवान् यदि भगवन् ! मदीयाऽपि कोऽपि प्रव्रज्यां प्रतिपद्यते ततोऽहं न निवारयामोति । अत्रान्तरे च शिवदेवस्य तनया ज्येष्ठः सा च साधुर्भगिनी सम्मतिः प्रव्रज्यां प्रहीतुमुपतरेय श्रेष्ठिना च तौ ङाव-पि विमर्जितौ, ततः प्रव्रज्यां प्रतिपन्नाविनि । सूत्रं सुगमम् । केवलं 'श्रुताधिगमशक्तव्यः' श्रुताधिगमात् ज्ञानो वि-धिः क्रियाविषयेन स तथा । अत्राऽऽह-नन्त्यत्रप्रामित्यं साधुना विशयतो प्रहीतव्यं, परम्परया प्रव्रज्याकारणत्वात्, अत आह-"कवया उ " एवंविधा गीतार्था विशिष्टधृ-तौवदा देशतारिफितपुणाः कतिपया एव भवन्ति, न भू-यातः कतिपयानामेव च प्रव्रज्यापरिणामः, ततः प्रामि-त्यं दायिव्य । तदर्थं तैलविषये प्रामित्यं दाय उक्तः ।

सम्प्रत्यतिदेशेन वस्त्राऽऽदिविषये दोषानभिप्रियाश-ह-

ए ए च य दोमा, मविमेमयरा उ वधपापम् ।

लोदयपामिञ्चम्, लोगुत्तरिया इमे असे ॥ ३२० ॥

एतं चैव दामन्याऽऽदयो दोषा वस्त्रावर्चावयवेषु लौकिकेषु प्रामित्येषु विशिष्टतया निगड्या-दित्यन्तरापुरस्सरं द्रष्टव्याः, लोकोत्तरिकाः लोकोत्तरप्रामित्यावयवयाः पुनरारम्भे दयाः ।

तान्वाऽऽह-

महिले कालिणं खोमिणं, दिणं नहं वावि अस्स मणोते ।

अवि मुदरे वि दिणो, वुक्करोइ कलहमाइ ॥ ३२१ ॥

इह द्विधा लोकोत्तरं प्रामित्यं-कोऽपि कस्याऽपि सत्कमेवं वस्त्राऽऽदि शुकानि, यथा कियदिनानि परिभुज्य पुनरपि ते समर्पयिष्यामि, कोऽपि पुनरेवम्-पुनर्वाहितानामुपरि तथे-तन् मष्टमपनं वस्त्राऽऽदि दास्यामि, तत्र प्रथमे प्रकारे मलि-निनं शरीराऽऽदिमलेन क्लेशितं । यदि वा-पाद्विनेऽथवा-भ्र-मिने जीर्णप्रायं क्लेशितं । यदि वा-चौराऽऽदिना हन्ये, यडा-कार्या मार्गपतिनं कलहाऽऽदयो दोषाः । द्वितीये च प्रकारे ज्येष्ठ-वस्त्राऽऽदिकं याचमानो याचमानस्य, 'आपि' सम्भावनायां, 'सुन्दरं' अपि 'पुत्रेकः' इत्याऽऽदिविशिष्टतयाऽपि दत्तं कोऽपि दुष्करमर्चयेन्न, महता कष्टेन तस्य रुचिरपादावितुं श-

कथंते, ततस्तमधिकृत्य कलहाऽऽदयो दौषाः सम्भवन्ति, तस्मात्तानांशोरमपि प्रामित्यं न कर्त्तव्यम् ।

अत्रैवापवादमाह—

उच्चत्ताए दाणं, दुल्लभं खग्गुडं अलसं पायिचे ।

तं पि यं गुरुस्स पासं, उवेइ सो देइ मा कलहो ॥३२२॥

इह दुर्लभं वस्त्राऽऽदी सीदन्तः साधोयेदि वस्त्राऽऽदिकमपरेण साधुना दातुमिच्छन्ते, तर्हि तस्य 'उच्चतया' मुधिकनया दानं कर्त्तव्यं, न प्रामित्यकरणेन, तथा यः 'खग्गुडः' कुटिलो वैषाढृत्यादौ न सम्यग् वर्त्तन्ते, योऽपि चालसः, तौ दुर्लभवस्त्राऽऽदिदानप्रलोभनेनाऽपि वैषाढृत्यं कार्येन, ततस्तद्विषयं प्रामित्यं सम्भवति, तत्रापि तदीयमानं वस्त्राऽऽदिकं दायकां गुरोः पार्श्वे स्थापयेत्, न स्वयं दद्यात्, ततः स गुरुर्ददाति, मा भूदस्यथा तयोः परस्परं कलह इति कृत्वा । उक्तं प्रामित्यद्वयम् । पिं० पं० वं० प्रव० ।

प्रतिग्रहं प्रामित्ययति—

जे भिक्खुं पडिग्गहं पामिच्चं, पामिच्चवेदं, पामिच्चमाहट्ठं दिज्जमाणं पडिग्गाहं, पडिग्गाहं तं मा माइज्ज ॥३२॥

जे पानं पामिच्चं इत्यादि उच्छिद्यं नेगद्वि, नेगद्विनि, अणुमोदेति तस्य च उल्लङ्घं । नि० चू० १४ उ० । आच्चा० वृ० ।

प० मुक०—प्रमुक०—वि० । "पामुक्कं विच्छिद्यं अत्र, अवहतिग्रहं उच्छिद्यं चत्ते" । पाइ० ना० ७६ गाथा ।

पापेक्खं—प्रमुक्खं—वि० । प्रवरं, ज्ञा० १ भृ० ४ अ० । आ० म० ।

प्रभात्तं—पुं० । अक्षेपस्य परिहारं उत्तरे, ज्ञा० १ भृ० ४ अ० ।

पाय—पाक—पुं० । स्थिघ्ननाऽऽपदाने, अनु० ।

पानत्—अव्य० । प्रभातसमये, सू० प्र० २ पाहु० १ पाहु०

पाहु० । उच० । स्था० । प्रत्युपति, सूत्रं १ भृ० ७ अ० । पानं पायः । पानं, ज्ञा० १ भृ० १ अ० ।

प्रायस्—अव्य० । बाहुल्ये, आ० चू० ४ अ० । वृ० । पं० वं० ।

पञ्चा० । आच० । प्रायशब्दोप्यत्र । स्था० ।

पात्र—न० । पात्रेऽपि । स्था० ।

पाइ—पुं० । किरणे, "अम् रस्सी पाया, कुरा मऊहा गहतिथो किरणा ।" पाइ० ना० ७७ गाथा । चरणे, "चलणा कमा य पाया ।" पाइ० ना० १०६ गाथा । सानी, "पाया कडया सारु ।" पाइ० ना० १३५ गाथा ।

पायण—पातुम्—अव्य० । गलादधो द्रवं कर्तुमिच्छते, म० ६ श० ३३ उ० ।

पायकंचणिया—पादकञ्चनिका—स्त्री० । 'पादकंचणिया' शब्दायै, जी० ३ प्रति० ४ अक्षि० ।

पायकंबल—पादकम्बल—न० । 'पादकंबल' शब्दायै, उच० १७ अ० ।

पायकेसरिया—पात्रकेसरिका—स्त्री० । 'पादकेसरिया' शब्दायै, अक्ष० ।

पायखज—पाकलाय—वि० । पाकेन खादितं योग्यीकृते, "फलां पकाइ पायखज्जाइ ति नो वप ।" दश० ७ अ० ।

पायगुड—पाकगुड—पुं० । कथितद्रवगुडं, येन खज्जकाऽऽदि लिप्यते । प० २ अक्षि० ।

पायचार—पादचार—पुं० । 'पादचार' शब्दायै, ज्ञा० १ भृ० १ अ० ।

पायच्छित्त—पापच्छित्त—न० । पापं क्षित्तीति पापच्छित्तम् ।

अथवा—व्यवस्थितप्रायश्चित्तम् । दश० १ अ० । स्था० । स० । पापच्छेदकत्वात् प्रायश्चित्तं, विशेषकत्वाद् वा प्राहुः "पायच्छित्तमिति" शुद्धौ, तद्विषये शोधनीयानि चारः, स्था० ३ डा० ७ उ० । नि० चू० । अ० । प्र० । ("पावं छिद्रइ" (१४०८) इत्यादिगाथा 'पाच्छित्त' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १२६ पृष्ठे गता) व्याख्याविशेषां दर्शने—पापं कर्मोच्यते, तन् पापं क्षित्तिं यस्मात्कारणात्प्राकृतं शब्दात् "पायच्छित्तं ति" अयत्तं नेन कारणेन, संस्कृते तु पापं क्षित्तीति पापच्छित्तमुच्यते । आच० ४ अ० ।

प्रायश्चित्तं—न० । प्रायशो वा चित्तम जीवं शोधयति कर्ममेलनं विमर्लकराति नेन कारणेन प्रायश्चित्तमित्युच्यते । प्रायो वा बाहुल्येन चित्तं स्वेन स्वकर्णेण अस्मिन्मनसि प्रायश्चित्तं, प्रायोप्राहणं संवराऽदेर्गपि तथाविधचित्तमस्मात्प्रादिति गाथायै । आच० ४ अ० । स्था० । आ० चू० । पञ्चा० । "प्रायः पापं विविनिर्दिष्टं, चित्तं तस्य च शोधनम्" इत्युक्तेः । अथवा—प्रकर्णेण अयत्तं गच्छति अस्मादाचारधर्म इति प्रायो मुनिलोकस्तेन चिन्त्यते स्मर्यतेऽतिचारविशुद्धयर्थमिति निरुक्तात् प्रायश्चित्तम् । अनुष्ठानविशेषं, प० ३ अक्षि० । (प्रायश्चित्तस्य सर्वोऽधिकारः 'पच्छित्त' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १२६ पृष्ठे गतः)

भेदाः—
निर्विहे पायच्छित्ते पामत्ते । तं जहा—आलोयणारिहे, प—

डिकमणारिहे, तदुभयारिहे ।
तच्च त्रिधा, दशविधत्वेऽपि तस्य विस्थानकानुरोधार्थादि । आलोचनाहं, प्रतिक्रमणाहं, तदुभयाहंम् । स्था० ३ डा० ४ उ० ।

निर्विहे पायच्छित्ते पामत्ते । तं जहा—शाखपायच्छित्ते, दंस—

खपायच्छित्ते, चरित्तपायच्छित्ते ।

(नाणेत्यादि) ज्ञानाऽऽद्यतिचारगुह्यस्य यदालोचनाऽऽदि ज्ञानाऽऽदीनां वा योऽतिचारस्त्वज्ञानप्रायश्चित्ताऽऽदि तत्राऽकालाविनयाप्यनयाऽऽदयोऽर्थावतिचारं ज्ञानस्य शक्तिनाऽऽदयोऽर्थादर्शनस्य, मूलगुणात्तरगुणविराजनाकारः विविधः चारित्रजस्येति । स्था० ३ डा० ४ उ० । (अनुविधेयप्रायश्चित्तविचारः 'पच्छित्त' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १२६ पृष्ठे गतः)

छव्विहे पायच्छित्ते पामत्ते । तं जहा—आलोयणारिहे, पडि—

कमणारिहे, तदुभयारिहे, विवेगारिहे, विउस्समणारिहे, तवा—

रिहे ।
आलोचनाऽहं यद् गुह्यनिवेदनया शुद्ध्यति, प्रतिक्रमणाहं यन्मिथ्यादृष्टेनेन, तदुभयाहं यदालोचनानामिथ्यादृष्टानां विवेकाहं यन्प्रतिष्ठापित आध्यात्मिकमोक्षदौ शुद्ध्यति, व्युत्पन्नगोहं यत्कायचेष्टातिरोधतः, तपोऽहं यन्निर्विकलिकाऽदिना तपस्येति । स्था० ६ डा० ।

अद्विहे पायच्छित्ते पामत्ते । तं जहा—आलोयणारिहे, प—

डिकमणारिहे, तदुभयारिहे. विवेगारिहे, विउस्सगारिहे, तवारिहे, छेयारिहे, मूलारिहे । स्था० ८ ठा० ।

नवविहे पायच्छिन्ने पणत्ते । तं जहा आलोयणा० जाव मूलारिहे अणवट्टप्पारिहे । स्था० ९ ठा० ।

दसविहे पायच्छिन्ने पणत्ते । तं जहा आलोयणारिहे प-डिकमणारिहे, तदुभयारिहे, विवेगारिहे, विउस्सगारिहे, तवारिहे, छेयारिहे, मूलारिहे, अणवट्टप्पारिहे, पारंभियारिहे ।

इह च प्रायच्छिन्नशब्दः अग्रार्थे, तच्छुद्धौ च दृश्यते, तद्विहापगर्भे दृश्यः । अत्र (आलोयणारिहे णि) आलोचना नियेयता, नक्षत्राणां शुद्धि यदहेत्यन्तिवारजानं तदालोचनार्हे-मेवमन्याप्य कथलं प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतं, तदुभयमालोचनार्थमिव्यादुष्कृतं विवेकाऽयुक्तमकाऽऽदित्यागः, व्युत्पन्नः कार्यात्मगः, तपो निर्विकृतिकाऽऽदिद्वेदः प्रमन्यापर्यायहर्ष्योक्तं मूलं महावताऽऽपणम् अनवस्थाप्यम् कृततपसां प्रनारणं पाराश्रिकम् लिङ्गाऽऽदिभेदमिति । प्रायश्चित्तं च तपः उक्तम् । अ० २४ श० ७ उ० । स्था० । आच० । आ० च० । दुःखान्ताऽऽदिविधानार्थं करणीयं कर्म-विशेषः, अ० ।

पादच्छुम्-न० । पादेन वा लुप्तश्चक्षुर्दोषपरिहारार्थं पादच्छु-प्तः । अ० २ श० ४ उ० । पादे पादेन वा लुप्तः, दशा० १० अ० । " कथं काउयमंगलपायच्छिन्ना । " विष्णु १ श्रु० २ अ० ।

पायच्छिन्नकरणं-प्रायश्चित्तकरणं-न० । प्रायश्चित्तं वातुल्येन चित्तं जीवं मनो वा शोधयति पापं विनश्यति वा पश्चात् प्रायश्चित्तम् । तत्करणम् प्रायश्चित्तकरणम् । प्रायश्चित्ताऽऽचरणे, अ० २ अधि० ।

प्रायश्चित्तकरणफलम्-

पायच्छिन्नकरणेण भंते ! जीवं किं जगयइ ? पायच्छिन्नकरणेण पावकम्मविमोहिं जगयइ, निरइयारे आवि भविस्सइ, सम्मं च गं पायच्छिन्नं पडिवज्जाणे मणं च मग्गफलं च विमोहेइ आचारं च आचारफलं च आराहइ । १६ ।

हे भद्रन् ! प्रायश्चित्तकरणेन पापशुद्धिकरणेन आलोचनाऽऽदिकं जीवः किं जनयति ? शुभं वर्धयति-हे शिष्य ! प्रायश्चित्तकरणेन पापकर्मविशोधिं जनयति, ततश्च निर्गन्ताचाराऽन्तिवारजितं भवति. सम्यक् प्रायश्चित्तं यत्तपयमानः सम्यग् सम्यक्त्वं च पुनर्मार्गिकं मार्गस्य सम्यक्त्वस्य फलं ज्ञानं तन् विशोधयति च पुनर्गन्तारं आराधयति, आचारशब्देन चार्तराजमाराधयति-पुनराचारस्य फलं मोक्षमाराधयति साधयति । उक्तं २६ अ० । आच० ।

पायजालक-पादजालक-न० । " पादजालक " शब्दार्थे, प्रश्न० ४ संव० द्वार ।

पायजालपेटिया-पादजालपेटिका-स्त्री० । " पादजालपेटिया " शब्दार्थे, आ० ।

पायट्टवण-पात्रस्थापन-न० । " पादट्टवण " शब्दार्थे, वृ० ३ उ० ।

पायड-प्रकट-त्रि० । आकाशीभूतं, विशेषः । साक्षात्परिस्फुरति, सं० प्र० । पाहु० १ पाहु० पाहु० ।

पायण-पायन-न० । लोहकारेण तापितकुटितनील्लुधारीकृतपुनस्तापितानां जले निवोलनं, शा० १ श्रु० ७ अ० । भस्डे, न० । अङ्गणं, दे० ना० ६ वर्गं ४० गाथा ।

पायण्जोग-पात्रनियोग-पुं० । " पादण्जोग " शब्दार्थे, वृ० ३ उ० ।

पायदहरय-पाददरदक-न० । " पाददहरय " शब्दार्थे, जी० ३ प्र० ४ अधि० ।

पायत्ताणीय-पादात्यनीक-न० । " पादत्ताणीय " शब्दार्थे, उक्त० १० अ० ।

पायत्ताणहिवइ पादत्राणाधिपति-पुं० । " पादत्राणाधिपति " शब्दार्थे, कल्प० १ अधि० २ क्षण ।

पायपडिमा-पात्रप्रतिमा-स्त्री० । पात्रप्रतिमा उद्दिष्टदायकात्राऽऽदि यार्थव्य, तथा प्रक्षिप्तं तथा दातुः स्वाङ्गिकं परिभुक्तप्रार्थं द्विविधं वा पात्रं पर्यायं परिभुज्यमानं पात्रं यार्थव्य इति उक्तमर्थभिकमिति चतुर्थी । स्था० ४ ठा० ३ उ० ।

पायपमज्जण-पादपमर्जन-न० । " पादपमज्जण " शब्दार्थे, नि० च० १५ उ० ।

पायपफोडण-पादप्रस्फोटन-न० । " पादपफोडण " शब्दार्थे, व्य० ६ उ० ।

पायपरियाचम-पादपर्यापन्न-त्रि० । " पादपरियाचम " शब्दार्थे, आच० २ श्रु० १ च० १ अ० ११ उ० ।

पायपलंव-पादप्रलम्ब-न० । " पादपलंव " शब्दार्थे, क्षा० १ श्रु० १ अ० ।

पायपास-पादपाश-पुं० । " पादपास " शब्दार्थे, सूत्र० १ श्रु० १ अ० २ उ० ।

पायपुङ्गण-पादप्रोङ्गन-न० । " पादपुङ्गण " शब्दार्थे, आ० ।

पायपहड-देशी-कुकुट, दे० ना० ६ वर्गं ४४ गाथा ।

पायवंधण-पादवन्धन-न० । " पादवंधण " शब्दार्थे, प्रश्न० ४ संव० द्वार ।

पायवट्ट-पात्रवट्ट-न० । " पादवट्ट " शब्दार्थे, जं० १ वल्ल० ।

पायय-पात्रक-न० । अल्पं पात्रं, स त्रिविधः स्वकीयं परकीयं वा पात्रं समाधिस्थानं गृहीतं । आच० २ श्रु० २ च० ३ अ० ।

प्राकृत-न० । प्रकृतिं भवं प्राकृतम् । वृ० १ उ० १ प्रक० । संस्कृतविकृतिरूपं भाषाभेदे, वृ० १ उ० १ प्रक० । " बालम्बी-मृदुमूर्खाणां, वृणां चाग्निष्वाकादन्तिनाम् । अनुग्रहाय तत्रैव, निःशान्तः प्राकृतः स्मृतः ॥ १ ॥ " दश० ३ अ० ।

पापक-पुं० । नीचे, " अहमा इयम य पापया नीया । " पा१० ना० १०३ गाथा ।

पायल-देशी-चतुर्ग, दे० ना० ६ वर्गं ३ गाथा ।

पायलम-पादलम-त्रि० । पादलम् शब्दार्थे, पञ्चा० १२ विष्णु ।

पायलित-पादलित-पुं० । " पायलित " शब्दार्थे, आ० क० ।

पायलेहणिया-पादलेहणिका-स्त्री० । " पादलेहणिया " शब्दार्थे, वृ० ३ उ० ।

पायव-पादप-पुं० वृक्षे. उत्त० ५ अ० । "साही विडयी वच्छे,
महीच्छी पायवो दुमो य तक् ।" पाठ० ना० २४ गाथा ।

पायवगण-पादपगण-पुं० । 'पादवगण' शब्दायै, दश०
१ अ० ।

पायविहारचार-पादविहारचार पुं० । 'पादविहारचार' श-
ब्दायै, आचा० ।

पायस-पायस-न० । 'पायसो-क्षीरी' पाठ० ना० २४० गाथा ।
परमात्रे, आ० म० १ अ० । जी० । आ० क० ।

पायसंजय पादसंयत-पुं० । कारणं विना कर्मवल्लीनि, दश०
६ अ० ३ उ० ।

पायसंवाहण-पादसंवाहन-न० । 'पादसंवाहण' शब्दायै,
नि० चू० ३ उ० ।

पायसम-पादसम-न० । 'पादसम' शब्दायै, स्था० ५ डा० १ उ० ।

पायसीमग-पादशीपिक-न० । 'पादसीमग' शब्दायै, जी०
३ प्रति० ४ अर्थ० ।

पायार-प्राकार-पुं० वृक्षे. (किल्लो गुजगती) "मारा पायारा ।"
पाठ० ना० २३७ गाथा ।

पायाल-पाताल-पुं० । न० । पत-आलत्र । धग्वास्तलम्भे
भुजंते. ज्यातिप्राक्क लम्बान्धनुषे स्थानं च । वाच० । यलयामु-
खपाललललशु. प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । अउ० । आ० । म० ।
"पायालं च रमायलं ।" पाठ० ना० १७१ गाथा ।

पायालकलम-पातालकलश-पुं० समुद्रमध्ययनिषु (प्रश्न० १
द्वार) यलयामुखप्रभृतिषु. प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पायालगंगा-पातालगङ्गा-स्त्री० । स्वनामख्यातायां नेमिना-
थजनिमायाम्. शौर्यपुर शङ्खजिनाऽऽलंयं पालिनगरे मधुरायां
द्वारकायां सिंहपुरस्कर्मनाथे पातालगङ्गाभिधः श्रीनिमिना.
थः । ती० ४३ कल्प ।

पायावच-प्राजापत्य-पुं० । प्राकृतलोके, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।
चं० प्र० । ज्या० । एकानविंशतितमे चतुर्दशऽहोरात्रसु-
हृत्ते, म० ३० सम० ।

पायाहिण-प्रादक्षिण्य-न० । नमस्कारपाठेन निवेदने, पं०
व० ३ द्वार ।

पार-शूक-धा० । मर्षणे. "शूकः चय-तर-तरि-पाराः"
॥ ८ । ४ । ८६ ॥ इति शूकः पाराऽऽदेशः । 'पारइ' शकनानि ।
पारयतेरपि-पारइ । 'पार' ४ पाद ।

पार-पुं० । न० । तटे, परकुल, आचा० १ श्रु० २ अ० ३
उ० । सूत्र० । स्था० । विश० । तीरे, पर्यस्तगमने, सूत्र० २
श्रु० १ अ० । "पारीरं पारं ।" पाठ० ना० २२६ गाथा । वृ० ।
स्था० । नरकाऽदिके परलोके, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । मांसे,
संसारार्णवतटवृत्तिव्यादित्कारणेषु ज्ञानदर्शनेतवारिषेयु, आ-
चा० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

प्राकार-पुं० । "व्याकरण-प्राकारागते कर्माः" ॥ ८ । १२६ ॥
इति कलुकृदा । 'पारो । प्राकारो ।' नगरभित्तौ. प्रा० १ पाद ।

पारअ-प्रावारक-पुं० । यावत्तावज्जीविताऽऽवर्त्तमानावट-प्रा-
वारक-देवकुलेयमेव यः" ॥ ८ । १ । २७१ ॥ इति सस्वरव्य-
२३५

ञ्जनस्य वा लुक् । पारअं । पावारअं । उत्तमार्णवरसे, प्रा०
१ पाद ।

पारक-देशी सुगमानभारंज, दे० ना० ६ वर्ण ४१ गाथा ।

पारंगम-पारंगम-पुं० । पारं गच्छतीति पारं गमः । परकुलग-
न्तारे, गमने गमः, पारस्य पारं वा गमः पारंगमः । पर-
तटगमने, आचा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० । ("अतीरंगमा ए-
पण्य तीरंगमित्तप अपारंगमा एपण्य तीरंगमित्तप ।"
'अपारंगम' शब्दे प्रथमभागे ६०६ पृष्ठे व्याख्यातम्) अथ
तीर-पारयो को विशेष इति ? उच्यते तीरं मोहनीयं क्षयः,
पारं शेषप्रतिक्षयः । अथवा तीरं घातिचतुष्टयाऽपगमः, पारं
भवापप्रातिहर्कमीमांश इत्यर्थः । आचा० १ श्रु० ३ अ०
३ उ० ।

पारंगय-पारङ्गत-त्रि० । पारं पर्यन्तं संसारस्य प्रयोजनवा-
त्तस्य वा गतः पारं गतः । सिद्धि, आच० ४ अ० १ ।

पारंगिय-पारंगिचक-न० । पारं तीरं तपसाऽपराधस्याश्च-
रति गच्छति ततो दक्षिणेन यः स पारंगिचः, स एव पारंग-
िचकः, तस्य यत्तत्पारंगिचकम् । स्था० ३ डा० ४ उ० । पारंगयने
प्रायाश्चेतानां तत्र उच्छ्रुतग्रायश्चित्तभावादिपराधानां
पारंगिचरति गच्छतीत्येवं शाले पारंगिचकः प० ३ अर्थ० ।
व्य० । जी० । दशप्रपारं रत्नं. तच्छब्दध्यातिचारकर्तृपुरुषे,
स्था० १० डा० । पञ्चा० । तपविशेषं रत्नं वाऽभिचारपा-
रगमने. श्रौ० । ग० ।

पारंगिचन-न० । यस्मिन् प्रतिवेधिते लिङ्गैश्चकालनैपसा
पारंगिचमर्हतीति पारंगिचनम् । व्य० १ उ० । स्था० ।

तत्रो पारंगिया पञ्चत्ता । तं जहा-दुष्टे पारंगिये, पमत्तं
पारंगिये, अन्नमन्ने करमाणं पारंगिये ॥ २ ॥

त्रयः पारंगिचकाः प्रह्वताः । तद्यथा-दुष्टः पारंगिचकः,
प्रमत्तः पारंगिचकः, अस्याऽप्यं परस्परं सुखपापप्रयो-
गतः प्रतिस्पर्धनां कुर्वाणः पारंगिचक इति सूत्रमसामर्थ्यः ।

अथ विरुत्तगथे साध्यकृष्टिभणितुपाद-

अंचु गति पूयणम्मिय य, पारं पुण्यणुत्तरं बुधा विंति ।
सोपीए पारमंचद, गयवि तदपूजिये हांति ॥ ६३ ॥

'अञ्चु' गतिपूजनयैरिति वचनान् अञ्चुधातुर्गता पूजने
वा गृह्यते । तत्र गत्यर्थो यथा-पारं तीरं गच्छति येन प्राय-
श्चित्तनाऽऽमेवितेन तत्पारंगिचकम् । अथ पारं कमुच्यते ? इ-
त्याह-पारं पुनः संसारममुद्रस्य तीरभूतमनुत्तरं निर्वाणं बु-
द्धार्थैरुदादायां बुधते । अनेन मिलितेन साधुमार्गे ग-
च्छतीति भावः । तत्पराऽऽपचनेऽभावपुपचाराः पारंगिचक-
मुच्यते । यथा शब्धेः पारं पर्यस्तमञ्चति यत्तत्पारंगिच-
कमपिचमं प्रायश्चित्तमित्यर्थः । पूजार्थो यथा-नवाऽपि
नैव तत्प्रायश्चित्तपारागमनमपूजितं, किं तु पूजितमेव । त-
तो येन तपसा पारं प्राप्तिनाऽच्यते अश्रमणमर्हतेन पूज्य-
ते तत्पारंगिचकं पारंगिचते वाऽभिधीयते, तद्योगात्प्रागुच्यते
पारंगिचकः ।

अथ तमेव भेदतः प्ररूपयित-
आसायण-पडिसेवी, दुविशो पारंगितो समासेण ।

एकैकस्मि य भयणा, मचरिते चेव अचरिते ॥ ६४ ॥

पाराञ्चिकः समासेन द्विविधः तथा—आशाननापाराञ्चिकः, प्रतिस्वेवपाराञ्चिकश्च । पुनर्एकैकस्मिन् द्विविधा भजना कर्तव्या । कथमित्याह—द्वावप्येतां सजागर्तव्या अचार्तिवर्णा वा ।

कथं पुनरेषा भजनं त्याह—

सर्वचरितं भस्मति, केण्डि पडिमैविणेण तु पदेण ।

कथं वि चिट्ठि देसो, परिणामऽराहमामज्ज ॥ ६५ ॥

कर्तव्यद्वाराधपदेन पाराञ्चिकः प्रतिपत्तिर्येथेन प्रातर्मात्रेण सर्वमपि चार्तिं भस्मति, कुत्राऽपि पुनश्चार्तिवस्य देशोऽविनिष्ठः । कुत इत्याह—परिणामं तत्रात्रमन्दाऽऽदिरूपमपराधं चोत्कृष्टमध्यमजघन्यरूपमाप्ताय चार्तिरं भयंता, न वा ।

इदमेव भावयति—

तुल्लमि वि अवराह, परिणामवसेण होइ गाणुत्त ।

कथं वि परिणाममि चितुल्ले अवराहो गाणुत्त ॥ ६६ ॥

तुल्येऽप्यपराधं परिणामवशेन तीक्ष्णमन्दाऽप्यवस्यस्यैवि-
ज्यवलाचार्तिपरिभ्रंशाऽऽदी नानावै भवति । कुत्रचित्पुनः
परिणामे तुल्येऽप्यपराधं नानावै प्रतिस्वेवतां चित्तवै भवति ।

अथाऽऽशाननापाराञ्चिकं व्याचिन्त्याऽसुराह—

तिथ्यकरपययणमुण, आयपिण गणहरे मडिठ्ठीण ।

एते आसायेंत, पच्छित्ते मगगा होइ ॥ ६७ ॥

तीर्थैकप्रवचनं धृतम्, आचार्यान्, गणधरान्, महर्जिकान्
श्च एतान् आशानयति तस्य प्रार्थनार्थेन वयमागलज्जणा
मार्गणा भवति ।

तत्र तीर्थैकं यथाऽऽशानयति तथा विधीयते—

पाहडिये अणुमपपति, जाणेतो किं च भुज्जी भोगे ।

धीतिथं पि य वुच्चति, अतिरक्खवड्ढेमगा याति ॥ ६८ ॥

प्राप्तकर्ता सुरावरचितममवसरणमहाप्रातिहार्याऽदिवृत्ता-
लक्षणमर्हन् यदनुमन्यते, तत्र सुन्दरम् । ज्ञानवयप्रमाणेन च
भवस्वरूपं ज्ञानं विपादकारुण्यं भोगान् किमिति बुद्धेः ।
महिताथाऽदंश्च क्षियाया अपि यत्तार्थमुच्यते । तदनीवास्म-
मीकोत्तम् । अनीव कर्कशा अनीव दुरनुचरा तीर्थैकैः सर्वो-
पायकुशलेरपि या देशना कृता साऽप्युत्तुक्ता ।

अस्मं च एवमादी, अवि पडिमासु वि तिलोगमहिताणं ।

पडिरुवमकुर्वतो, पावति पारं चिये ठाणं ॥ ६९ ॥

अन्यमप्येवमादिकं तीर्थैकतामवर्णं यो भाषते । तथा अपी-
त्यभ्युपगच्छे । त्रिलोकमहितानां भगवतां याः प्रतिमास्तान् सर्वापि
यथैवमवर्णं भाषते न तानां पापानां ऽऽदिप्रयत्नां मालयालङ्का-
राऽदिवृत्ता कियन्ते । एवं ध्रुव प्रतीकरूपं वा विनयवन्दनस्तु-
तिस्तथाऽदिकं तासां भवावस्थाबुद्ध्या अकुर्वन् पाराञ्चिकं
स्थानं प्राप्नोति ।

अथ प्रवचनं सङ्गलस्याऽऽशाननामाह—

अक्रासतज्जणादिमु, सेयमिदिविवति मच्चपटिणीओ ।

अणुं वि अत्थिय संया, मियालमेतिकट्ठकाणं ॥ ७० ॥

यः सङ्गप्रत्यनीकः स । अक्रासयत्तज्जणहारतु (ति) यिमहे-
त्यर्थयान् आक्रोशतज्जनाऽऽदिभिः सङ्गमाधिलिपि । यथा

सन्यस्येऽपि शृंगालानां तिकट्ठकप्रभृतीनां सङ्गाः, यादृशस्तै-
नादृशऽप्यपि हानि भावः । एष आक्रोश उच्यते । तज्जना
तु हृद् हृद् ज्ञानं भवदीयं सङ्गत्वमित्यादिका ।

अथ धृताऽऽशाननामाह—

काया वता य ते चिय, ते चेव पमायमपमादा य ।

मोक्खादिकागियाणं, जेतिमविज्जामु किं च पुणे ॥ ७१ ॥

दशवेकालकोनराऽध्ययनाऽऽदी यत्त एव पदकायाः नान्येव
जनान्, तावैव प्रमादप्रमादा भूयां भूय उपबर्गयन्ते त-
देतदुत्तमम् । मोक्षाधिकारिणां च साधूनां ज्योतिरपवित्रास्तु
पुनः किं नाम कार्यं येन श्रुते ताः प्रतिपाद्यन्ते ।

अथाऽऽन्याऽऽशाननामाह—

इद्धिममातनुगुणा, परोवदेसुज्जया जहा मंग्वा ।

अनट्ठोमणयया, पोमंति दिया व अप्पाणं ॥ ७२ ॥

आचार्याः स्वभावादेव श्रद्धिस्वत्तातगुरुकास्तथा मङ्गवा
इव परोवदेशोद्यताः । लोकाऽऽवर्जनप्रमत्ता इति भावः । (म-
हत्स्वरूपं मंग्वा शब्दे) आत्मार्यं पोपण्यताः स्वोदरभयं कचेत-
मः । इदमेव व्याचष्टे हिजा इवाऽऽमानमस्मी पोपयन्ति ।

गणधराऽऽशाननामाह—

अवभुज्जये विहारे, देमंति परमि सयमुदामीणा ।

उवजीवंति य रिद्धि, निम्मंगा मो चि य भणंति ॥ ७३ ॥

गणधरा गीतमाऽऽद्योऽभ्युपयन्ति विहारे जितकल्पमभूतिकं
परंपामुपदिशन्ति । स्वयं पुनरुदामीनास्ते न प्रतिपद्यन्ते ।
श्रद्धा चालीगमहान्तिकाकारणाऽदिकलक्ष्यमुपजीवन्ति,
निःसंगा वयमिति च भणन्ति ।

अथ महर्जिकपदे व्याख्यानयति—

गणधरं पण्डित्ठा, महातपस्सी व चादिप्रादी वा ।

तिथ्यगपदममिम्मं, आदिगहणेण गाहिया वा ॥ ७४ ॥

इह गणधर एव सर्वेत्तरपमपन्नया महर्जिक उच्यते ।
यद्वा महर्जिको महातपस्वी वा चादिचार्तिमज्जप्रभृति को
वा भवति । तस्य यदवगन्ताऽदिकरणं या महर्जिकाऽऽ-
शानना । गणधरास्तु तीर्थैकप्रथमशिष्या उच्यन्ते, आदिप्र-
हणं वा ते शृहीता सन्त्येताः ।

अर्थेनयमाशाननायां प्रार्थन्यक्षन्तमार्गणमाह—

पदमविनिपमु चरिमे, मेमे एकैकं चउगुरु हंति ।

मवेव आमादिंत, पावति पारं चिये ठाणं ॥ ७५ ॥

अथ प्रथमस्तीर्थकरा द्वितीयः सङ्गस्त्वदेशनः सर्वतो
वा आशाननायां पाराञ्चिकः शेरपु श्रुताऽदिवृत्त एकैकस्मिन्
देशन आशान्यमानं चतुस्तुकाः प्रार्थयन्ते भवति, अथ स-
र्ववस्तान्याशानयति, ततस्त्वर्थाप पाराञ्चिकं स्थानं प्रा-
प्नोति ।

तिथ्यगपदममिम्मं, एकं पामाऽऽद्यं तु पारंवी ।

अन्थम्मव जिंमिंदो, पभो मो जेण सुत्तम् ॥ ७६ ॥

तीर्थैकप्रथमशिष्यं गणधरमकमप्याशानयन् पाराञ्चिको
भवति । कुत इत्याह जितद्वस्तीर्थकरः स कलहव्याऽध्य-
प्रभवः प्रथमत उपास्यतुः । मुख्यं पुनः स एव गण-
धरो येन कारणेन प्रभवः प्रथमतः प्रणेत, ततस्त्वमे-

कमप्याशातयतः पाराञ्चिकमुच्यते । उक्त आशातनापारा-
ञ्चिकः ।

प्रतिवेद्यनापाराञ्चिकमाह-

पडिसेवणपारंथी, तिथिंशो मो हाइ आणुपुव्वी ।

दुट्टे य पमने य, सेयव्णे अपपामो य ॥ १०७ ॥

प्रतिस्वनापाराञ्चिकः, स इति पूर्वापत्यस्तावत्प्राक्प्रका-
रः, आनुपूर्व्या स्वरूपपरिपाट्या भवति । तथा-दुष्टः पारा-
ञ्चिकः, प्रमत्तः पाराञ्चिकोऽप्यन्त्यं च कुर्वणः पाराञ्चिको
ज्ञानव्यः ।

तत्र दुष्टं तावदाह-

दुविधो य हाइ दुट्टो, कमायदुट्टो विमयदुट्टो य ।

दुविधो कमायदुट्टो, सपक्ख परपक्ख चतुपंगो ॥ १०८ ॥

विधिवश्च दुष्टो भवति-कपायदुष्टश्च, विपर्ययदुष्टश्च । तत्र
कपायदुष्टो द्विविधः-स्वपक्षदुष्टः, परपक्षदुष्टश्च । अत्र च-
तुपंगो, प्रमत्तः प्राकृतव्याम् । तथा-स्वपक्षः स्व-
पक्षे दुष्टः १, स्वपक्षः परपक्षे दुष्टः २, परपक्षः स्वपक्षे दुष्टः ३,
परपक्षः परपक्षे दुष्टः ४ ।

तत्र प्रथममङ्गं विभावयिष्यताह-

मासवणालं मुहणं तप य उलुगच्छि गिहरणी चैव ।

एमो सपक्खदुट्टो, परपक्खं होतिऽगणविधो ॥ १०९ ॥

(मासवणालं ति) सपक्खभञ्जिका (मुहणं तक्) मुख्यभि-
का, उल्लोका घृकस्तस्येयाज्ञानी यस्य स उल्लोकाः शिख-
रिणी माञ्जिता । एतं चत्वारो दृष्टान्ताः । एष स्वपक्षक-
पायदुष्टो मन्त्रव्यः । परपक्षकपायदुष्टः पुनरेकविधो भव-
ति निर्मुक्तिशास्त्रमाप्ताः यः ।

अथनामय विवरिणुः सपक्खनालदृष्टान्तं तावदाह-

मासवणालं छंदगं, गुरु सव्वे भुंजएत्तरे कोवो ।

स्वामणमणुवमपने, गणि उव्वत्तामिहं परिणा ॥ ११० ॥

पुच्छंतमसक्खाणं, मोच्छंप्पमो गंतु कथमे गहसरे ।

गुरु पुव्वकहि तहाइ न, पडियएत्तं दंतभंजणा ॥ १११ ॥

इह प्रथमं कथानकम्-“ एतेण साधुणा मासवभञ्जिया
सुमंतिना लडा, तस्य स अतीव गेहो, आरथियस्त य आ-
लोडयं, पडिदंनिण निमंतिण, अ आरथिण सव्वा वि समुहि-
द्वा । इतरं पदोसमावसो आरथिणल्लक्षयं, मिच्छा मि दु-
क्खं करं । तथा वि न उव्वसमह भणइय-गुम्भं दंतं भंजामि ।
गुरुणा चिनियं-मां असमहिमरणेण मारिस्सइति । गणे अ-
खं गहणं उव्वेसा अखं गणं गंतूण भत्तपच्चक्खाणं क-
रं, समाहणं कालगया । इयरो गवेसमाणो सज्जनिय पुच्छइ
कहि आरथिया ? । नेहि न अक्खायं, सो अन्नतो सोत्था तस्य
गंतुं पुच्छइ-कहि आरथिया ? । ते भणंति-समाहणं कालग-
या । भणो पुच्छइ-कहि सरिगं परिदुवियं, आरथिपडि
पुव्वं पुणिय मा तस्स एवंस्समसरीपरिदुवणियाभूमि
कहेआहो मा आगहिंयिगहं करेमाणो उड्डाई काहिइ । ने-
हि अकहिइ अन्नतो सोतुं तस्य गंतुं उव्वडियाओ गोला-
वलं कडिऊण दंतं भंजतो भणइ-एतंहि तुमे सासवना-
लं खइयं । तं साहहि पडियंतंहि दिट्ठे । ” आह-सगममि-
का-सपक्खनालविषयं छन्दं निमन्त्रणं गुरोः कृतं, गुरुणा च

सर्वं भुक्रम्, इतरस्य कोप्यो गुरुणा क्षामणं कृतंऽपि नोप-
शान्तः । ततोऽनुपशान्ते तस्मिन् गणिनमात्राय व्यापय-
त्वा अन्यस्मिन् गच्छे परिणो भ्रष्टप्रव्याख्यामज्ञाकृतं त-
तः शिष्याभिमन्य गुरवः कुत्र गतो इति पृच्छतोऽपि मांभ-
लकसाधुभिर्नोऽप्युच्यते, ततोऽप्यतः श्रुत्या तत्र गत्वा कु-
त्र नेपां शरीरमिति पृच्छा कृता । गुरुर्मिथं सर्वं पत्रं तदीया
वृत्तान्तः कथित आसीत् । ततस्सगवार्थशरीरपरिदृष्टान-
भूमिर्न दर्शिता । स चान्यतः श्रुत्या गतो दन्तभञ्जनं कृतवान्
साधुर्मिथं गुणलस्थानं स्थितः प्रतिचरणं कृतमिति ।

अथ मुखानन्तकदृष्टान्तमाह-

मुहणंगत्तस्स गहणं, एवय य गंतु सिमि गल्लगहणं ।

समूहेणियेरेण वि,मो गल्लगहितो मना दो वि ॥ ११२ ॥

एकेन साधुना मुखानन्तकमनीयोऽज्जलं लब्धम्, तस्य च
गुरुर्मिथं कृतं, तत्राऽप्येवमेव पूर्वाऽप्युच्यतवदर्थं व-
क्तव्यं, नवरं तत् तन्मुखानन्तकं प्रत्यर्पयताऽपि न गृही-
तं, ततो गुरुणा स्वगणं एव पत्रं प्रत्याख्यातं निशयां च
विगते लब्ध्वा मुखानन्तकं गृह्णातिभि भणता गाढतरं ग-
लप्रहरणं कृतं, समूहेन च इतरणाऽपि गुरुणा स गलकं गृ-
हीतः, एवं ढावयि सृता ।

उल्लोकादृष्टान्तमाह-

अत्थं गणं वि सिक्खामि, उलुगच्छी उक्खणामि ते अच्छी ।

पदमगमो नवरि इहं, उल्लगच्छीइ ति दोकेति ॥ ११३ ॥

एकः साधुरस्ते गतेऽपि मृत्यो सोऽप्यत्र अपरेण साधुना
परिहातेन भणितः-उल्लोकात् । किमथमस्ते गतेऽपि मृत्यो
सोऽप्यति ? । स प्राह-एवं भणन्तव हे अप्यस्मिन्ना उल्ल-
नामि । अत्राऽपि सर्वोऽपि प्रथमाऽप्युच्यतकगमो मन्त्रव्यः ।
नवरमिह स्वगणं प्रत्याख्यातमकस्य कालगतस्य रजोह-
रणात् अयोयं कालिकामाकृत्य मासुल्लोकात् भणयति कु-
वारां हे अप्यस्मिन्ना उद्वृत्त तस्य दौर्जन्यं, वैरं मया नि-
र्यापितमिति कृच्छः ।

शिखरिणीदृष्टान्तमाह-

मिहरिणिल्लभाऽऽलोपणं, छंदिदं सव्वा वि तेण उमगरणं ।

भत्तपरिमा अपमिह, गच्छती मो इहं खवीर ॥ ११४ ॥

एकेन साधुना उत्कृष्टा शिखरिणी लब्ध्वा सा च गुरुणा मा-
लोचिता, तथा च गुरुचच्छुम्भिता निर्मन्त्रिताः । सा च तैः
सर्वो पीता, स साधुः प्रक्षेपसुपगतो मार्गस्थे दग्धकमुदीर्यो-
वान्, स गुरुर्मिथं क्षामितोऽपि यदा नोपशान्त्यति तदा
भ्रष्टपरिज्ञा कृता, नवरमिह स आचार्योऽप्यस्मिन् गणे न ग-
तः, तस्य च समाधिना कालगतस्य शरीरं तेन पापा-
त्मना दन्तकेन कटितम् । यत एते दोषाः ततोऽनन्त्यं न
कतेव्यः ।

तथा चाऽऽह-

तिव्वकसायपरिणतो, तिव्वयरागाणि पावइ भयइ ।

मयगस्स दंतभंजणं, समपरणं होक्खुणियगणा ॥ ११५ ॥

तीमा उत्कटा ये कपायास्तपु परिणतो जीवन्तीवतर-
काणि भयानि प्राप्नोति । यथा प्रथमदृष्टान्तोक्त्याऽऽचार्य-
स्य त्रिंशोभरीतरस्य दन्तभञ्जनमयम् । इति त्रिदृष्टान्तो-

स्तु शिष्टाऽऽचार्याणांस्त्रीवक्रोपचरिणतयोः समकालं मरणम् ।
तृतीयदृष्टान्तप्रतिपक्षस्य साधोर्लोचनदोषकम् । अतुल्यदृष्टान्तो
कस्य दूतनकारिणम् । ईदृशाः स्वपक्षकथयदुष्टा लिङ्गपारा-
श्रिकाः कर्तव्याः । गतः प्रथमो भङ्गः ।

अथ द्वितीयमाह-

रायवहाऽऽदिपरिगतो, अहवा वि हवेज रायवहओ तु ।

सो लिंगतो पारंक्षी, जो वि य परिकटुणी तं तु ॥११६॥

राज्ञो राजात्मत्वस्य वा परस्य वा प्राप्तेऽयुद्धस्य व-
धाय परिगतः । अधवा-राजवधक एव स भवेत्, विहित-
राजवध इत्यर्थः । एवमेकविधपरपक्षदुष्टः, एष सर्वोऽपि
लिङ्गपाराश्रिकः कर्तव्यः । योऽपि वाऽऽचार्याऽऽदिकस्तं राज-
वधकं परिकरति वान्तापर्यन्तं सोऽपि लिङ्गपाराश्रिको विधे-
यः । अथ तृतीयभङ्ग उच्यते-परपक्षः स्वपक्षे दुष्टः स कथं
भवति ? उच्यते-युद्धे युद्धवान् वयम् यदि पराजित आसीन्,
स्वपक्षोऽऽचार्येण पालकवत्, वैरिणो वा स तस्याऽस्तीत् ।

स पुनः कीदृशो भवेत् ? इत्याह-

सस्त्री व असस्त्री वा, जो दुष्टो होति तू सपक्षमि ।

तस्म निमिद्रे लिङ्गं, अनिमयी वा वि द्विज्राहि ॥११७॥

स व संशो वा अर्धशो वा यः स्वपक्षदुष्टो भवति तस्य
लिङ्गं निमिद्रे प्रख्यातं न दत्तयेति भावः । अनिशयज्ञानी वा
उपशान्तोऽयमिति मन्था तस्याऽपि लिङ्गं दद्यात् ।

अथ अतुल्यदृष्टे परपक्षः परपक्षे दुष्ट इति भव्यते-

रक्षो जुवरक्षो वा, वापातो अहवा वि हम्मरादीर्णं ।

सो उ मदेर्म ग कर्पति कर्पति अगामि अग्राओ ॥११८॥

यो राज्ञो वा युवराजस्य वा वधकः स तु पुनः स्वदेशे दीक्षितुं
न करान् किं तु करान् अग्राभ्यां देशे अज्ञानो दीक्षितुम् ।

इत्थं पुण् अर्थाकारो, परमिल्लुपवितियपेगदुदुहि ।

तेमिं लिङ्गविवेको, दुर्चीरमे वा लिङ्गदाणं तु ॥११९॥

अत्र पुनः प्रथमद्वितीयभङ्गः दुष्टपरिग्रहकारः स्वपक्षपरपक्ष-
दुष्टा इत्याद्यभङ्गवर्तिनिरिति भावः । एतेषां लिङ्गं विवेक-
रूपं पाराश्रिकं न दत्तव्यम् । अनिशयज्ञानी वा यदि जानाति न
पुनरिदंशं करिष्यति, ततः सम्यगावृत्तस्य लिङ्गविवेकं न क-
रोति । (दुर्चरिमे लि) तृतीयचतुर्थलक्षणं यो चरमभङ्गो तयो-
र्को विवेकतः लिङ्गदानं कर्तव्यम् । किमुक्तं भवति ?-परपक्षः
स्वपक्षे दुष्टः परपक्षः परपक्षे दुष्ट इति भङ्गद्वये वक्ष्यमाना ययु-
पशान्ता ईति सम्यगज्ञानं, ततो लिङ्गदानं कर्तव्यम् । अथ
नापशान्तास्त्वन्तं न प्रवृत्त्यन्ते, अपि तु तानि स्थानानि परि-
हार्यन्ते । एव वाशब्दमूर्च्छनोऽयः ।

अथ सत्तेपनाला-दिदृष्टान्तप्रतिपक्षो दापो मा भूदिति हेतो-
राचार्येण यथा सामाचार्यो-स्थापना कर्तव्याः तथा प्राति-
पादयमाह-

सखेहि वि घेतव्वं, गहणे य निमंतेणे य जो तु विही ।

भुंजेती जतणाण, अजतणदोमा इमे हूति ॥ १२० ॥

सर्वैरपि सार्धभिराचार्यप्राप्त्यर्थं स्वस्वमात्रकेषु ग्रहीतव्यम्,
तथा ग्रहणे निमन्त्रणे वा यावद्वक्ष्यमाणो विधिः स सर्वोऽपि
कर्तव्यः । एवं यतनया मृत्यो भुञ्जते, अयतनया तु भुञ्जा-
नानामिमं वक्ष्यमाणो दारा भवति ।

एनामेव निर्गुहिकाणां भावयति-

सखेहि वि गहियम्मि, थोवं थोवं तु केइ इच्छति ।

सखोमे न वि भुञ्जति, गहति पि वितिय आदोमा ॥११९॥

सर्वस्यत्वावप्राप्त्यर्थं ग्रहीतं कश्चिदाचार्यो इदमच्छति-
यथा तत एकैकस्य हस्तान् स्तोत्रं स्तोत्रं ग्रहीत्वा गुरुणा
भोक्तव्यम् । एष प्रथम आदेशः । अपरं ब्रूवत-एकैकं गुरुर्या-
स्य ग्रहीतव्यम् अथापर्यगपि ग्रहीतं ततस्तद्विहीतमापि तेषां
सर्वेषां हस्तान् स्तोत्रं स्तोत्रं न भोक्तव्यं किं तु तानिमान्वतन
वक्तव्यम्-पर्याप्तम् इत ऊर्ध्वं न गच्छति । एष द्वितीय आदेशः ।

अमुमेव व्याचष्ट-

गुरुभक्तिं मे जो हिययागुळो,

सो गिरहणी गिम्ममगिम्मसतो वा ।

तस्मैव सो गिरहति गेयरोरिं,

अलक्षममाणमि य थोवं थोवं ॥१२२॥

गुरुभक्तिमान् यश्च गुरुणा हृदयागुहकः दुर्गोऽनुवर्त्तति स
गुरुप्राप्त्यर्थं निद्रायुक्तस्य अनिद्रायुक्तस्य वा गुरुर्हितं
तस्यैव च नेदति आचार्यां प्रकृतेन गुरुर्हितं, नेतरेणाम-
परमाप्तुताम् । अर्थः पर्याप्तं न भवति ततो लभ्यमानं स्तोत्रं
स्तोत्रं सर्वथाप्यगपि गुरुर्हितं । एष ग्रहणप्राप्त्यर्थः ।

संप्रति निमन्त्रणे विधीमाह-

सति लेभिमि वि गिरहति एयेमेवं जगिङ्गण निज्जंथं ।

भुञ्जति य सारयेमे, जानति उवयमगिणियं च ॥१२३॥

सति विद्यमानोऽपि प्राप्नुय्येण लभे यतीरेण सारयेमा निम-
न्त्रयमाणो गार्ह (नश्यते) ब्रूवत, ततस्तं ग्रह्यता तेषामपि गृ-
ह्णाति, तत्र तस्यैव भुञ्जतः सारयेषपे भुञ्जति, सा यत्नान्म-
भुक् प्रदंष्ट्र स गच्छेत् उपचारमार्जनं च जानाति-अयमुप-
चारिणां पुनः सद्भावितं निमन्त्रयेत्, इत्येव विहितोऽप्युप-
सर्पत्यर्थः ।

गुरुणा भुत्तुवारीयं, जालादमयी य मंडलि वाचि ।

जे पुण् समसगहतेवं, गिलाणमादीणं ते दिनि ॥१२४॥

गुरुणा यद्भुक्काङ्क्षितं तद्वालाऽदीनां दीयते, तेषामभावे म-
गद्वर्त्ययासि मगद्वर्त्यप्रतिगृहे तिष्ठत्यन्तं यत्पुनः शेषगुरुभक्तिम-
व्यतिरिक्तः साधुभिर्मात्रं च ग्रहीतं तद् मानाऽदीनां प्रय-
च्छन्ति ।

समागं मेमट्टं, न लुब्धकी मंडलिपहिम्महिण् ।

पेचगहति लुब्धमिं, ओभासणत्तेम मोत्तुं ॥ १२५ ॥

शेषाणां गुरुव्यतिरिक्तानां मेमट्टं मगद्वर्त्यप्रतिग्रहं न कर्त्तव्य-
ते । यत्पुन ग्लानाऽदीनामधीय प्रत्येकं पृथक् पृथक् माचकेषु गृ-
हीते, तेषामुद्दिष्टं मगद्वर्त्यं प्रकृत्यते, परममपरितनान्मे
मुक्त्वा प्रकृत्यते ईति भावः ।

पादुगणद्वो व तणे, थोवुत्तु अनिवाहटा विगिंच्चिंति ।

इइ गहणभुञ्जणविही, अविधीरै इमे भवे दामा ॥१२६॥

प्राप्नुणकार्यं वा तर्कं ग्लानावर्तमानेनप्राप्त्यर्थं पूज्या स्थाप-
यित्वा यदि 'अनिवाहटा' अनीय घ्राताः प्राप्नुणकार्यं नाया-
नास्तदा तत्रैव यन्ति परित्यजन्ति, पर्याप्तं ग्रहणमात्रेण-
प्राप्त्यर्थमात्रम् ।

यथेन विधिं न कुर्वन्ति ततस्तस्मिन् विधौ इमे शेषा
भवेयुः-

तिव्वकसायपरिणतो, तिव्वतरायाई पावइ भयाई ।

मयगस्स दंतभेज्ज, समभरंणं दोकुलुगिराणा ॥ १२७ ॥
व्याख्यातायां । उक्तः कथायुद्धः ।

अथ विषययुद्धमाह-

संजति कप्पटीए, सिज्जायिरे असुउत्थिणीए य ।

एसो उ विसयदुट्ठो, सपक्खपरपक्खचउभंगो ॥ १२८ ॥

इहापि स्वपक्षपरपक्षपक्षानां चतुर्भेदो । तद्यथा-स्वपक्षः स्व-
पक्षे दुष्टः, स्वपक्षः परपक्षे दुष्टः, परपक्षः स्वपक्षे दुष्टः, पर-
पक्षः परपक्षे दुष्टः ४ । तत्र कल्पस्थिकायां तरुणां संय-
त्यां संयतोऽभ्युपपन्न इति प्रथमो भङ्गः । संयत एव श-
ब्दात्तन्त्रिणीकायामन्यतांतिभ्यां वा अभ्युपपन्न इति द्वि-
तीयः । गृहस्थयती कल्पस्थिकायामभ्युपपन्नत्विति तृती-
यः । गृहस्था गृहस्थायामिति चतुर्थः । एष च विषययुद्धश्च-
तुर्विधो मन्यव्यः ।

पदमे भंगे चरिमं, अणुवरए वा वि वितियभंगम्मि ।

सेमण इहं पगवे, वा चरिमे लिंगदाणं तु ॥ १२९ ॥

प्रथमं भङ्गे चरिमं पाराञ्चिकम् । अनुपगमस्याऽनिवृत्तस्य
द्वितीयेऽपि भङ्गे पाराञ्चिकम् । शेषस्य तृतीयचरमभङ्गश्चैन-
इह प्रकृतम् । अत्र पाराञ्चिकस्य प्रस्तुतत्वात्तस्य च परपक्षे
अग्रमतनत्वात् । अपथा (वा चरिमे लिंगदाणं तु ति) वा
विकल्पेन भजनया चरमभङ्गद्वये लिङ्गदानं कर्तव्यम्, यद्यु-
पशान्तस्तदा अन्यसिन् स्थाने लिङ्गं दातव्यम्, अन्यथा
तु नैति भावः ।

अथ प्रथमभङ्गे दाणं दर्शयन्माह-

लिंगेण लिंगिणीए, संपत्तिं जइ णियच्छती पावो ।

सच्चजिणाराणऽज्जाओ, संपो आमातिओ तेणं ॥ १३० ॥

लिङ्गेन रजोहरणाऽऽदिना युक्तां लिङ्गिन्याः संयत्याः संप-
त्तिं यदि अधमतया कथमपि कश्चित्पक्षो नियच्छति प्रा-
प्नोति तर्हि तेन पापेन सर्वजिनानाम् आर्याः संयत्याः सङ्घ-
श्च भगवानाश्रितो मन्यव्यः ।

पावाणं पावरो, दिट्ठिभासेऽवि सो ण वट्ठि हु ।

जो जिणपुंगवमुदं, नमिऊण तमेव धरिसेति ॥ १३१ ॥

पावानां सर्वेषामपि स पापतरः, अत एव दृष्टेर्लोचन-
स्याऽप्येतेऽपि समीपेऽपि कर्तुं स न वचने न कल्पते,
यो जिनपुङ्गवमुद्रां धर्मणा नत्वा तमेव धर्ययति ।

संसारमखवयगं, जातिजराभरणवेदत्तापउरं ।

पावमलपडलछ्छा, भमेति मुद्दाधरिससेणं ॥ १३२ ॥

संसारमनवदममपर्यन्तं जातिजराभरणवेदनाप्रचुरं पापम-
लपटलछ्छा मुद्राधरणेन परिभ्रमति ।

ततः-

जत्थुपज्जति दोसो, कीरति पारंचितो स तम्हा तु ।

सो पुण्ण सेवि मसेवी, गीतमगीतो व एमेव ॥ १३३ ॥

यत्र क्षेत्रे यस्य संयतीधर्षणाऽऽदिको दोष उत्पद्यते, उत्प-
स्यते वा स तस्मात् क्षेत्रापाराञ्चिकः क्रियते, स पुनः से-
२१६

वी वा स्यादसेवी वा, तेन नन्कार्यं कृतं वा भवेदकृतं वेति
भावः । एवंमेव गीतायां गीतायां वा स सर्वोऽपि पाराञ्चि-
कः कर्तव्यः ।

कथमित्याह-

उवसयकुले निवेसण-पाउगसाहि गाम देस रजे वा ।

कुलगणसेपे निज्ज-इणाए पारंचितो होति ॥ १३४ ॥

यस्य यस्मिन्नुपाश्रये दांष उत्पन्न उत्पत्त्यते वा स तत्र
उपाश्रयात्पाराञ्चिकः क्रियते । एवं यस्मिन् गृहस्थकुले दो-
ष उत्पन्नः, तथा निवेशनमर्कान्तमेवप्रवेशद्वारा द्वयोर्ग्रामयो-
रपान्तराले द्वाद्यादिगृहाणां संनिवेशः, एवंविधस्वरूप एव प्रा-
मान्तगतः पावकः, साही शास्त्रारूपेण धर्षणक्रमेण स्थिता
ग्रामगृहाणामङ्कतः परिपाटिः, ग्रामः प्रतीतो, देशो जनपदो,
राज्यं नाम यावन्तु देशेषु एको भूपतिः राजा तावद्देशप्रमा-
णम् । एतेषु यत्र यस्य दांष उत्पन्नः, उत्पत्त्यते वा, स ततः
पाराञ्चिकः क्रियते । तथा कुलेन यो निर्गृहो बाह्यः कृतः स
कुलपाराञ्चिकः । गणाद् बाह्यः कृतो गणपाराञ्चिकः, सङ्घाद्य-
स्य निर्गृहणा कृतो स सङ्घपाराञ्चिकः ।

किमर्थमुपाश्रयाऽऽदिपाराञ्चिकः क्रियते इत्याह-

उवसंतो वि समाणो, वारिज्जति तेसु तेसु ठाणेषु ।

हंदि हु पुणो वि दोसं, नद्दाणाऽऽमेवणा कुणति ॥ १३५ ॥

उपशान्तोऽपि स्थलङ्गिनीर्मान्तमेवनात्यतिनिवृत्तोऽपि सन्
तेषु तेषु स्थानेषु प्रतिप्रयत्नकुलनिवेशनाऽऽदिषु विहरन् वा-
र्यते । कुत इत्याह-“हंदि” निष्कारणोपमदर्शने, हुरिति नि-
श्चये, पुनरप्यसौ तस्य स्थानस्याऽऽसंबन्धात्तमेव दांषं करोति ।

इदमेव स्पष्टरमाह-

जेसु विहरंति ताओ, वारिज्जति तेसु तेसु ठाणेषु ।

पदमे भंगे एवं, सेमसु अ ताई ठाणाई ॥ १३६ ॥

येषु ग्रामाऽऽदिषु ताः संयत्यो विहरन्ति तेषु तेषु स्थानेषु
स विहरन् वार्यते, ततः पाराञ्चिकः क्रियते इत्यर्थः ।
एवं प्रथमभङ्गे स्वपक्षः स्वपक्षे दुष्ट इति लक्षणं विधिर्लङ्घः ।
शेषपक्षे द्वितीयाऽऽदिषु भङ्गेषु तानि स्थानानि विमर्जनी-
यानि । किमुक्तं भवति ? द्वितीयभङ्गे यस्यां नगरीयामभ्युप-
पन्नत्वादेव कुलनिवेशनाऽऽदी प्रविशन् वारणीयस्तृतीयचतुर्थ-
भङ्गयोः परपक्षः स्वपक्षः, परपक्षः स्वपक्षे वा दुष्ट इति लक्षण-
योरुपशान्तस्वरूपे तेषु स्थानेषु लिङ्गं न दातव्यम् ।

एत्थं पुण्ण अहिगारो, पदमभंगेण दुविहदुट्ठे वि ।

उच्चारियसीरसाई, सेसाई विकीवणद्दाए ॥ १३७ ॥

अत्र पुनर्द्वितीयऽपि कथायतो विषयतश्च दुष्टे प्रथमभङ्गे-
नाधिकारः, शेषाणि पुनर्द्वितीयभङ्गाऽऽदीनि पदानि उच्चारित-
सदृशानि विनियमतीतिकर्तव्यार्थमेवहितानि । गतो विषय-
दुष्टः पाराञ्चिकः ।

संप्रति प्रसक्तपाराञ्चिकं प्राह-

कसाए विकह विगडे, इंदिय निहा पमाद पंचविधो ।

अहिगारो सुचम्मी, तर्हि नव इमे उदाहरणा ॥ १३८ ॥

कथायाः कोषाऽऽद्यः, विकथाः स्त्रीकथाऽऽदिकाः, विकटं म-
घम्, इन्द्रियाणि श्रोत्राऽऽदीनि, निद्रा वयमणा, एष पञ्चवि-
धः प्रमादो भवति । अथ च निशीथपीठिकायां यथा सविस्तरं

सप्रायश्चित्तोऽपि भावितस्मृत्वात्राऽपि मन्त्रव्ययः, तवर-
पिह स्वपनं सुप्तं, इति यथा; तथा अधिकारः । सा च
महर्षिणा । ३०४ उ० । (तत्र निद्रायाः स्वरूपम् 'णिहा' शब्दे
चतुर्थभागं २०७२ पृष्ठ गतम्) (निद्रानिद्राविवरणं विस्तरतः
'णिहाणिहा' शब्दे चतुर्थभागं २०७२ पृष्ठ गतम्) (प्रचला-
याः सर्वोऽधिकारः 'पयला' शब्देऽस्मिन्नेव भागं ४०७ पृष्ठे
ऽस्ति) (प्रचलाप्रचला चक्रकमनो जन्तुर्गतिं 'पयलापय-
ला' शब्देऽस्मिन्नेव भागं ४०८ पृष्ठ गतम्) (अत्र पार्गाञ्च
कस्य प्रस्तुतत्वात् स्थानेऽङ्गिनिद्रया अधिकारः । सा च 'यो-
ण्डि' शब्दे चतुर्थभागं २४१० पृष्ठ गता । इदानीं पुनः मामा-
प्यलोकयन्तां द्विगुणं त्रिगुणं चतुर्गुणं वालनं (वलं) भवतीति
मन्त्रव्ययम् । यत एवमतः स प्रज्ञापनीयः सौम्यः ! मुञ्च लिङ्गं
नास्ति तप चरणे चातिवम् । यथैवं गुरुणा सातुनयं भ-
षिणो न मुञ्चति, ततः शोभनम् । अथ न मुञ्चति भवतः
सह्यः समुद्रितो लिङ्गं तस्य मोकूमनिच्यतः सकाशान् हर-
ति उडालयति, न पुनरेकजन इत्याह-मा तस्यैकस्यापरि
प्रदंभं गच्छन्, प्रष्टिश्च व्यापादनमापि कुर्यात् ।

लिङ्गापहारनियमार्थमत्रमाह-

अवि केवलवृषादे, ण य लिङ्गे देति अगतिसेसी से ।

देसवत दमणं वा, गिहद अस्मिन्ने पलायंति । १४७ ॥

अपिः संभावने, स चैतत् संभावयति यद्यपि तेनैव भव-
ग्रहणेन केवलमुत्पादयति तथाऽपि (स) तस्य स्थानाङ्गिः,
ततो लिङ्गमननिशयो न ददाति, यः पुनरतिशयज्ञानी स
जानाति न भूय एतस्य स्थानेऽङ्गिनिद्रायां भविष्यति, ततो
लिङ्गं ददाति । लिङ्गापहारं पुनः क्रियमाणे अयमुपदेशो दीय-
ते-देशवर्तमाने स्थलप्राणाग्निराग्निरग्न्याऽऽर्जिते गृहाण,
नानि चेत्प्रतिपत्तुं न समर्थस्तदा दर्शने सम्पन्नकं गृहाण ।
अथैवमप्यनुनीयमानो लिङ्गं मोक्षं नेच्छति तदा रात्रौ न
सुक्त्वा पलायन्ते देशान्तरं गच्छन्ति । गतः प्रमत्तः पार्गाञ्चकः ।

अथान्येन्यं कुर्वाणं तमेवाऽऽह-

करणं तु अपमपमं, समराणं न कपते सुविदितानां ।

जे पुण करेति साणा, तेमि तु विविचणा भणिया ॥१४८॥

तुशब्दस्य व्यवहितसंबन्धनया अन्त्याऽन्यं परस्परं पुनर्य-
त्करणं सुष्पायुप्रयोगेण संचयं ननु धमणानां सुविदितानां
कर्तुं न कल्पनं । ये पुनः कुर्वन्ति न यदि ज्ञानारस्तदा तेषां
विवेचना परिष्ठापना भण्यता ।

इदमेव व्याचष्टे-

आसगपोसगसेवी, केई पुरिमा दुवेगया हॉति ।

तोसिं लिंगविवेगो, वितियपदं रायणवडण ॥ १४९ ॥

आस्यं सुखम्, आस्यमेवाऽऽस्यकं, पोपकः पायुः, आस्यक-
पोपकाभ्यां सन्धिर्न शीलमेवाभित्यास्यकपोपकमेविनः क-
चित्पुरुषाः साधवो द्विवेदाः स्त्रीपुरुषवेदयुक्ता भवन्ति, न-
पुंसकवेदिन इत्यर्थः । तेषां लिङ्गविवेकः कर्तव्यः । द्वितीयपद-
मत्र भवति-यो राजा प्रव्रजितस्तस्याऽऽस्यकपोपकमेविना-
ऽपि लिङ्गं नापहियते, परं यतनया परित्यज्यते । गतोऽप्येन्यं
कुर्वाणः पार्गाञ्चकः ।

संप्रति यो दुष्टाऽऽदिश्यते पार्गाञ्चकः क्रियते तद्वद्दर्शयति-
विद्वां उवस्सपार्ह, कीरति पारं चियो न लिंगानो ।

अशुवरमं पुण कीरति, सैसा नियमा तु लिंगाओ ॥१५०॥

द्वितीयो विषयदुष्ट उपाश्रयाऽऽदेः पार्गाञ्चकः क्रियते, संप्रत
इत्यर्थः । न लिङ्गान्, लिङ्गपार्गाञ्चको न विधीयते । अथ ततो
दोषाजोगमनं तदा अनुपगमन् लिङ्गतोऽपि पार्गाञ्चकः
क्रियते । शराः कपायदुष्टप्रमत्तान्ताऽप्यस्तेवाकारिणो निय-
माल्लिङ्गपार्गाञ्चकाः क्रियन्ते । किमेत एव पार्गाञ्चका उ-
तान्याऽप्यस्ते ? अस्मिन्नि श्रमः ।

कीदृशः सः ? इति चेदुच्यते-

इदियपमादोसा, जो पुण अवराधमुत्तमं पत्तो ।

सन्भावममाउटो, जति य गुणा से इमे हॉति ॥१५१॥

इन्द्रियोपान्, प्रमादोपाढा पार्गाञ्चकाऽऽपत्तिनाप्यायः
पुनः साधुरुक्तमस कृष्टमवराधपदं प्राप्तः स यदि सद्भावव-
मावृत्तौ-निश्चयेन भूयाऽऽहमेवं न कारय्यामि, इति व्यवसित-
स्तदा स तपःपार्गाञ्चकः क्रियते; यदि च 'मे' तस्य इमे
गुणा भवन्ति ।

के पुनरनं इत्याह-

संप्रयणविगियआगम-सुत्तर्थाविदो, जो समग्गो उ ।

तवसी निगहजुतो, पययससोरे अभिगतन्थो ॥१५२॥

संहनने वज्रच्छ्रमनागच्छं, वीर्ययुत्या वज्रकुञ्ज्यमानना,
आगमा जयन्तेन तवमपुर्वान्तगतमाचारऽऽरुपे त्वर्तयं वस्तु,
उत्कर्षतो दृश्यमपूर्वं संपूर्णः तच्च सृजतोऽर्धतश्च यदि परिपुत्रं
भवति । एतैः संहननाऽऽदिभिः, विविधैश्च न तुचित्तममाचार-
ण यः समग्रः संपूर्णः तपस्वी नामनिर्विकीडताऽऽदितपः-
कर्मभाविनः निग्रहयुक्त इन्द्रियकपायाणां निग्रहममर्थः,
प्रवचनसारं अभिगताथः परिणामितप्रवचनगृहस्थाथ इति ।

किंव-

तिलमुमतिभागमेतो, वि जप्प असुभो ग विज्जती भावो ।

शिज्जदुहणारिदो सो, मेमे गिज्जदुहणा गण्ठि ॥१५३॥

यस्य गच्छाप्रयुद्धस्य तिलमुपविभागमात्रोऽपि निर्यूहोऽ-
हमित्युभो भावो न विद्यते स निर्यूहणाया अहो योम्यः,
शेषस्य एतत्तुणाविकलस्य निर्यूहणा नास्ति न कर्तव्या ।

इदमेव व्याचष्टे-

एयगुणसंपत्तो, पावति पारं चियागिहं दायं ।

एयगुणविषमुको, तागिमग्गी भवे मूलं ॥१५४॥

एतं संहननाऽऽदिभिर्गुणैः संप्रयुक्तः पार्गाञ्चकाहं स्थाने प्रा-
प्नोति । यः पुनरनन्दगुणविषमुरुक्ततादृशे पार्गाञ्चकाऽऽपत्ति-
प्राप्तेऽपि मूलमेव प्राप्यश्चनं भवति ।

अथ पार्गाञ्चकमेव कालनो निरूपयति-

आम्मायणा जहाणे, छम्मागुकोम वासम् उ मांमे ।

वामं वारम वासे, पडिमवउ कारणा भदसो ॥१५५॥

आशान्तनापार्गाञ्चको जयन्तेन पयमामान्, उत्कर्षतश्च
द्वादश मामान् भवति, एतावन्ते काले गच्छाप्रयुद्धास्त-
त्तुर्नित्यैः । प्रतिसेवनापार्गाञ्चको जयन्तेन सेवस्मरभुक्त्वा-
तो द्वादश वर्षाणि निर्यूह आस्ते । (पडिमवउ कारणा भ-
दसो स्ति) यः प्रतिसेवकपार्गाञ्चकः, स कारणं कुलमगा-
ऽऽदिकायै सक्ता विकल्पिता, यथोक्तकालाद्वर्गापि गच्छं प्र-
विशतीति नावः ।

अथ तस्यैव गणनिर्गमनविधिमाह-

इत्तरियं शिक्खेवं, काउं आमं गणं गमितां गां ।
दच्चादिमुभे वियइण, निरुवसगइ उस्समां ॥ १४६ ॥

इह यः पाराञ्चिकं प्रतिपद्यते स निवन्मादाचार्य एव भवति । तत्र च स्वर्गणे पाराञ्चिकं न प्रतिपत्तव्यम् । अयस्मिन् गणं गन्तव्यम् । तत्र इत्थं गणनित्वात्ममुत्तरे शिष्यं कृत्वा ततोऽप्ये गणं गत्वा द्वय्येककालमावेपु शुभेषु प्रशस्तेषु विकटनामालोचनां परगणाऽऽचार्यस्य प्रयच्छन्ति, उभार्यापि च निरुपसर्गप्रत्ययं कार्याभ्याम् कुरुतः ।

अथ किं कारणं स्वर्गणे न प्रतिपद्यते ? उच्यते-

अप्यच्चय णिव्वयया, आगाभेमा अजंतणा मगणे ।
परगणे न होंति एए, आणाधिरता भयं चेव ॥ १४७ ॥

स्वगच्छ एव पाराञ्चिकप्रतिपत्तौ अर्गातार्थानामप्रत्ययो भवति-नूतमकृपमनेन प्रतिपद्यते येन पाराञ्चिकः कृतः । तत्स्वर्गणे निर्भयता भवति, न गुरुणा विध्यति इत्यर्थः । अविभ्यतश्चाऽऽज्ञाभङ्गं कुर्वन्, अयमग्राणा च स्वर्गणे भवति, शिष्यानुरोधाऽऽदिता स्वयमेव भक्षणाऽऽनयनाऽऽदी निर्यन्त्रेण वक्ष्यमाणा न भवतीत्यर्थः । परगणे च एते दोषा न भवन्ति । अपि च-तत्र गच्छता भगवतामाज्ञाऽनुपालनं स्थित्वा स्वयं कृते भवति, भयं चाऽऽत्मनः सङ्गायते । ततः परगणे गत्वा तत्र पाराञ्चिकं प्रतिपद्य निरपेक्षः संकेशयोजनात् क्षेत्राद् बहिर्भवति ।

तस्य चयं सामाचारी-

जिणकप्पियपटिरेव्वा, वार्हं खेतम्म सो ठितो संतो ।
विहरति वारस वामे, एगागी भाणमंजुत्तां ॥ १४८ ॥

जितकालकप्रतिकूपी श्लेषकृते भयं प्रहोतव्यं, तृतीयस्यां पौरुष्यं पर्यटनीयमित्यादिका यादृशी जितकालकस्य चर्या, तां कुर्वन् क्षेत्राद् बहिः स्थितः सन् स पाराञ्चिक एकाकी ध्यानसंयुक्तः श्रुतपरावर्तनैकचित्ताद् द्वादश वर्षाणि विहरति ।

यस्याऽऽचार्यस्य सकाशे प्रतिपद्यते तेन यत्कर्तव्यं तदाह-

ओलोयणं गवेमण, आयरिओ कुणति मव्वकालं पि ।
उपपो कारणस्मी, मव्वपयत्तेण कायव्वं ॥ १४९ ॥

आचार्यः पाराञ्चिकस्य सर्वकालमपि, यावन्तं कालं तत्प्रार्थानं वर्हति तावन्तं सकलमपि कालं यावत् प्रतिदिवसमवलोकनं करोतिः तत्समीपं गत्वा तद्वशं करोतीत्यर्थः । तदनन्तरं गवेयणम्-ततोऽष्टाङ्गमनया भवतो दिवसो रात्रिश्च प्रतिपद्यते करोति । उपपन्नं पुनः कारणं ग्लानत्वलक्षणं सर्वप्रयत्नेन भक्षणाऽऽहणाऽऽदिकं स्वयमाचार्येण तस्य कर्तव्यम् ।

जो उ उवेहं कुजा, आयरिओ केण्णि एमाएणं ।

आरोवण उ तस्मा, कायव्वा पुव्वनिदिट्ठा ॥ १५० ॥

यः पुनराचार्यः केनाऽपि प्रमादेन जनव्याघ्रेणाऽऽदिता उपेक्षां कुरुते, तस्य समीपं गत्वा तच्छरीरस्यादत्तं न वर्हति, तस्य आरोपणा पूर्वनिर्दिष्टा ग्लानद्वाराऽभिहाता कर्तव्याः, चत्वारि गुरुकास्तस्य प्रार्थानास्तमारोपयितव्यमिति भावः ।

“उपपेक्षं कारणमिह मव्वपयत्तेण कायव्वं”

(१४९) ए तद्भाष्यति-

आहरति भक्तपाणं, उव्वट्ठणमाइयं पि सो कुणति ।

सयमेव गणाहिर्वइ-अह अगिलाणां सयं कुणति ॥ १५१ ॥

यदि पाराञ्चिको ग्लानो भवेत्, ततस्तस्य गणाधिपतिराचार्यः स्वयमेव भक्षानेन चाऽहर्नि आनयति उद्धर्तनम्, आदिशब्दान् परावर्त्तनेनाह्नकरणापेक्षनाऽऽदिकं तस्य स्वयं करोति । अथ जानाऽग्लानो नीरगास्तत्र आचार्यं न कमपि कारयति, किं च सर्वं स्वयमेव कुरुते ।

“ओलोयणं गवेमण नि” (१४९) ए तद् व्याख्यातार्थमाह-

उभयं पि दाउण मपाडिपुच्छं,

वोढुं मरीरस्स य वट्ठमाणिं ।

आमायइत्ता य तवोकिलंतं,

तमेव भवंतं समुवेति थेरा ॥ १५२ ॥

स्वावगा आचार्याः शिष्याणां प्रतीच्छकानां च उभयमपि सूत्रमर्थं च । किंविशिष्टमित्याह सप्रतिपुच्छं पुच्छा प्रश्नः, तस्याः प्रतिवचनं प्रतिपुच्छा, तया भहितं सप्रतिपुच्छं, स्वार्थवर्षऽर्थवर्षय यत् येन पुष्टं तत्र प्रतिवचनं दत्त्वा तत्संकाशसुषमस्य तदर्थशरीरस्य (वट्ठमाणिं) वृत्तमानं कालं भवा वाच्यमाना, वाच्यार्थः । तां वर्हन्ति, अलङ्काराभ्यानां पुच्छन्तीति भावः । सोऽपि चाऽऽचार्यमागतं मरन्तकं वन्दे इति फटावन्दनकं वन्दते । शरीरस्य चोदन्तं पुष्टा यदि तपसा कलाभ्यति, तत्र आश्वासन्य । आश्वासन्य च तद्वत् क्षेत्रं यत्र गच्छाऽवतिष्ठते तत्समुपगच्छन्ति स्थिराः ।

अथ द्वाविप सूचार्थी दत्त्वा तत्र गन्तुं न शक्नोति, ततः को विधिरित्याह-

असह सुचं दातुं, दोवि अदाउं व गच्छति पणे वि ।

संघाडउ से भत्ते, पाणं चाऽऽण्णति मग्गेणं ॥ १५३ ॥

इहैकस्याऽपि कदाचिदेकवचनं कदाचिच्च बहुवचनं सर्वस्याऽपि वस्तुन एकानेकरूपताऽऽप्यापेक्षार्थमित्यदुष्टम् । असहिष्णुराचार्यः सूत्रं दत्त्वा गच्छति, अथ तथाऽपि न शक्नोति, ततो द्वाविप सूचार्थवदत्त्वा (पणे) प्रणे प्रमात एव गच्छति, तस्य च तत्र गतस्य एकः संघाटको भ्रूतं पानकं च मार्गेण पुच्छत आनयति ।

कदाचित्त्र गच्छदपि, न्वेतानि कारणानि-

गेलमेण व पुट्ठा, अभिनवमुक्ता ततो व रेगातो ।

कालमिह दुव्वले वा, कजे आमं य वापातो ॥ १५४ ॥

स आचार्यो ग्लानेन वा पुष्टो भवेत् । अथ ग-तस्माद् ग्लानत्वकारणात् रोमादभिनवमुक्तकालमुक्तः स्यात्, ततो न गच्छेत् । यदि वा-काले दुर्वने न विद्यते बले गमनाय यस्मिन् गाढतपःसंभवाऽऽदिता स दुर्वलो ज्येष्ठोऽप्यादाऽऽदिकः, कालशब्दोऽभाववाची (?) । तस्मिन् गच्छेत्, शरीरकलशसंभवात् । “ कजे अजं च वापातो ” इति । अत्र सप्तमी तृतीयार्थः प्राकृतत्वात् । ततोऽयमर्थः-अन्येन वा कार्येण केनापि व्याघातो भवेत् ।

किं पुनस्तत्कार्यमित्याह-

कयपराजण्य कुविनो, चेद्यतद्वसंसंजरीगहणे ।

पुन्रुत्ताण चउयह वि, कजाण हवेज अणपरं ॥१६५॥

वादे कन्याऽपि राजवत्तभवादिनः पराजयेन कुपितः स्यात् । अथवा-चैत्यं जित्वाऽऽयननं किमपि तेनावरुद्धं स्यात्तत्-स्वभावत्वेन कृद्धा भवेत् । अथवा-तद्वद्व्यस्य चैत्यद्वय-स्य संयस्या वा प्रहणेन राज्ञा कृतं, तन्मात्रेण वा कुपितः । ततः पूर्वोक्तानामिहैव प्रथमेदिशं प्रतिपादितानां निर्विपरित्या-ज्ञापनमङ्गपाननिषेधोपकरणहरणजीवितचारिभेदलक्षणा-नां नवतुर्था कार्याणामन्यतरन् कार्यमुत्पन्नं भवेत्, नतो न गच्छन् । अथवाऽगमनं चापचायः प्रणयित्वाऽन्यो वति ।

तथा चाऽऽह-

पेसेइ उववभायं, अणे गीनं व जो तहि जोग्गो ।

पुटो व अपुटो वा, सया वि दीवितं तं कजे ॥१६६॥

पूर्वोक्तकारणवशान् स्वयमाचार्यः तत्र गमनाभावो उपा-ध्यायं, तदभावे अन्यो वा यो गीतार्थमन्त्र योग्यस्त्वं प्रेषयति, तत्र गतं सन् तेन पारार्जितेन किमयं क्षमाधमणा नाऽऽयता इति पृष्टो वा अपृष्टो वा तत्कार्यं कारणं दीपयेत् यथा असुक्तेन कारणेन नाऽऽयानः ।

जाणतां माहप्यं, सयमेव भणंति एत्थ तं जोग्गं ।

अत्थि मम एत्थ विमओ, अजाणण सो वणंतेमि ॥१६७॥

इह यदि स्वानीभवताऽऽदिता कारणेन क्षमाधमणानामगमनं पृष्टेन अपृष्टेन वा दीपितं, तदा न किमप्यन्येन पारार्जितेन वक्ष्यते, किं तु शशोदेश एव ततो यथादिनः संपादनीयः । अथ राजप्रेष्येनो निर्विपरित्या-ज्ञापनाऽऽदिता व्याघातो दीपित-स्वत यदि ते उपाध्याया अथ वा गीतार्थमन्त्रस्य कींचन् स्वयमेव बुद्धिगति, ततो जानन्नः स्वयमेव तस्य माहा-त्म्यं तं भणन्ति धुर्वेन-यथाऽस्मिन् प्रयोजने त्वं योग्य इति कियतामुद्यमः । अथ न जानन् तस्य शक्ति, ततः स एव तान् अज्ञानानान् धुर्वेन-यथा अस्ति ममात्र विषय इति । एतच्च स्वमुपाध्यायाऽऽदिनिर्वा भणितो वक्ति-

अत्थउ महाणुभागे, जहामुहं गुणसत्ताऽऽगरो संघो ।

गुरुम पि इमं कजे, मं पण भवस्मए लहुयं ॥१६८॥

निष्ठुनु यथातुल्यं सदान् अनुभागेऽधिकृतयोऽज्ञाऽनुक्ता अभिव्या शक्तिरेव स तथा, गुणशतानामनेकेषां गुणा-नामाकारो नियतं गुणशताऽऽकारः सङ्गः । यत इदं गुरुकमपि कार्यं मां प्राप्य लुक्तं भवेत्त्वेन, समर्थोऽहमस्य प्रयोजनस्य लीलयाऽपि साधनं इति भावः ।

एवमुक्तं तस्यै अनुज्ञा- सन् यत्करोति तदाह-

अभिठाणहेउकुमलो, बहुमु नीराजितो वि उ सभासु ।

गंतूण रायभवणं, भणति तं रायदारुहं ॥१६९॥

आभयानहेतुकुशलः, शब्दमार्गे तर्कमार्गे चाक्षुष इत्यर्थः । अत एव बहुमु विद्वत्प्रभासु नीराजितो निर्वटित इत्यंभू-तः स राजभयनं गत्वा तं राजद्वारस्थं प्रतीहारं भणति ।

किं भणतीत्याह-

पडिहाररूवी ! मण रायरूवि,

तमिच्छए संजयरूवि दहुं ।

निवेदयिता य स पत्थिवस्स,

जहि निवो तथ तपं पवेसे ॥१७०॥

हे प्रतीहाररूपिन् ! मध्यं गत्वा राजरूपिणं राजानुरूपिणं भण यथा त्वं संयत्नरूपी दण्डुमिच्छति । एवमुक्तः सन् स्व प्रतीहारस्तथैव पत्थिवस्य निवेदयति, निवेद्य च राजानुम-त्या यत्र तृपोऽवतिष्ठते तत्र तर्कं साधु प्रवेशयति ।

तं पूयइत्ता य सुहासणत्थं,

पुच्छिसु रायाऽऽजयकाउठल्लो ।

पणहे उराले असुए कयाई,

स यावि आइक्खइ पत्थिवस्स ॥१७१॥

तं साधु प्रविष्टं सन्तं राजा पूजयित्वा शुभाऽऽसनस्थं शुभे आसने उपविष्टम्, आगतकुतुहलाऽप्रासीत् । कानित्याह-प्र-श्नान् उदारान् सम्भीरार्थान् कदाचिदप्यश्रुतान् प्रतीहाररूपिन् इत्येवमादिकान् । स चाऽपि साधुनेवं पृष्टः पार्थिवस्याऽऽचष्टे किमाचष्टे इत्याह-

जारिमण आयरक्खा, सकादीणं तु तारिमो एमो ।

तुह राय ! दागपालो, तं पि य चक्कीण पडिरूवी ॥१७२॥

यादृशकाः सल्लु शकाऽऽदीनाम्, आदिश्याद्यप्यपराऽऽतिप्रिग्र-हः । आत्मगत्ताः, तादृश एव तत्र राजन् । द्वागपालस्तत्र उक्रु-हं प्रतीहाररूपिन् । तथा त्वमपि यादृशश्चक्रवर्ती तादृशः न भवति, रत्नाऽऽद्यभावात् । अत्रान्तरं चक्रवर्तिनसमृद्धिरूपान-व्या । किं च-प्रतापशौर्यव्यापानुपलब्धताऽऽदिना तत्प्रतिकरपोऽ-सि, तत्र उक्रुह-राजरूपिणं इति, चक्रवर्तिनप्रतिकरूपमित्यर्थः । एवमुक्तं राजा प्राऽऽह-त्वं कथं भ्रमणानां प्रतिकरपी ।

तत्र आह-

मममाणं पडिरूवी, जं पुच्छमि राय ! तं जडमहे ति ।

निरतीयारा ममणा, न तहाऽहं तेण पडिरूवी ॥१७३॥

यत् त्वं राजन् ! पृच्छामि अथ कथं त्वं भ्रमणानां प्रतिक-रपी, तदहं कथयामि-यथा भ्रमणा भगवन्तो न लभन्ते, ततः भ्रमणप्रतिकरूप्यहीमति । राजा प्राह-कस्त्वया कृतोऽतिचारः, कं वा तस्य विरोधि ।

प्रतिकरूपित्वमेव भावयति-

निव्वुटो मि नरीसर !, खेवे ति जइए अण्णियं उं न लभे ।

अतिचारस्स विरोधिं, पक्खेमि पमायमूलस्स ॥१७४॥

हं नरेभ्यः । प्रमादमूलस्याऽतिचारस्य सम्प्रति विरोधिं प्रक-रोमि तां च कुर्वेत्, निव्वुटोऽस्मि निष्काशितोऽस्मि, तत्र आस्तामप्यन्तः, क्षेत्रेऽपि यतीममहमास्थानं न लभेत्, ततः भ्रमणप्रतिकरूप्यहीमति । राजा प्राह-कस्त्वया कृतोऽतिचारः, कं वा तस्य विरोधि ।

इत्थं पृष्टे यत्कृतं तदाह-

कहणाऽऽउट्ठण आगम-ण पुच्छणं दीवणा य कजस्स ।

वीमज्जियं ति य मण, हासुस्समितो भणति राया ॥१७५॥

कथना राजा पृष्टस्य प्रसङ्गताऽन्यस्याऽपि यथा प्रवचन-भावना भवति, तत्र आवर्तनमाकर्षणं, गात्रं भक्तीभयनमि-ति भावः । तदनन्तरमागमनकारणस्य प्रश्नः, केन प्रायो-

जनेन वृषमन्त्राऽऽगताः । अत्रान्ते येन कार्येण समागतस्य
दीपना प्रकाशना ततो राजा (हासुच्छलितं त्ति) हासेन युक्त
उच्छलितो दृष्टो, हसितमुखः प्रहृष्टश्च सञ्चल्यते । भणति यथा
मया विसर्जितमुत्कलितं निर्विषयाऽऽह्वनाऽदिकं कार्यमिति ।

एवं च किं सज्जानीमत्याह-

संघो न लभद् कज्जं, सर्वं कज्जं महागुभाणम् ।

तुज्जं ति विसज्जं, सो वि य संघो ति पूएति ॥१७६॥

निर्विषयत्वाऽऽह्वानमुत्कलनाऽदिलक्षणं कार्यं संघो न लभ-
ते, किं तु तेन पाराञ्चिकेन महागुभागेन सतिशयचिन्त्य-
प्रमाणेन लब्धम् । न च स एवं कार्यलाभेन गर्वमुद्वहति ।
यत आह- (तुज्जं ति इत्यादि) राजा प्राह-युष्माकं भणित-
नाहं पूर्वप्राहं त्यक्त्वा यत्कार्यं विसर्जयामि, नान्यथा । सं-
ऽपि च पाराञ्चिको ब्रूते-राजन् । कोऽहं ? कियन्मात्रो वा
गरीयान् सङ्गो भट्टारकः, तत्प्रभावादेवाहं किञ्चित् जानामि,
तस्मान् सङ्गमाह्वयं त्वमपिवा ययमैवं ब्रूत-मुत्कलितं रा-
ज्ञा युष्माकमिति । ततो राजाऽपि सर्वं पूजयति ।

अस्मद्भित्तो व राणा, मयं व संघो विसज्जति उ तुहो ।

आदीमज्जंजमाणं, मया वि दोसो धुओ होइ ॥१७७॥

राजा सङ्गं ब्रूयान्-मया युष्माकं विसर्जनं कार्यं, परं मदीय-
मापि कार्यमिदानीं कुरुत-मुच्चलन्त्य पाराञ्चिकस्य प्रार्थन-
न्म । एवं राजा अर्थयति, यदि वा-अयमपि तुष्टः सङ्गो वि-
सर्जयति मृत्फलयति । किमुक्तं भवति ?-यद् व्युद्धं तद् व्युद्धमेव
शेषं तु पुनः देशतः सर्वतो वा प्रमादं मुखेति, तस्य च पारा-
ञ्चिकपरपत्तदानीमार्दिमध्यायमानं वा भवेत्, त्रिधाऽपि
सङ्गस्याऽऽदेशान् सर्वोऽपि पाराञ्चिकोऽपरिहर्तव्यो धृतः
काम्यतः, प्रमादं स्फोटितं भवतीत्यर्थः । तत्र देशो देश-
देशो वा प्रार्थयिष्यन्त्य तेन बौद्धव्यः । अथ राजा तस्याऽपि
मोक्षेन निर्विघ्ने करोति, तदा तदपि सुच्यते, देशो नाम प-
ञ्चभागाः, देशदेशो दशभागाः ।

तत्र देशो यावन्तो मासा भवन्ति तदेव प्रतिपादयति-

एको य दोमि दोमि य, मासा चउवीस होति छुभागो ।

दमं दोहह वि एयं, वहिज्जं मुंछेज्ज वा मज्जं ॥१७८॥

इहाऽऽशातनापाराञ्चिको जघन्यतो वर्षम्, उकर्पतो द्वा-
दशवर्षाणि भवन्तीत्युक्तम् । तत्राऽपि वषेस्य पञ्चभागां द्वौ
मासाः, द्वादशवर्षाणां षष्ठे भागे चतुर्विंशतिमासा भवन्ति ।
एवंविधं देशं द्वयोरप्याशातनाप्रतिषेवनापाराञ्चिकयोः सं-
बन्धनं सङ्गस्याऽऽदेशाद् बहत् । यद्वा-सर्वमापि सङ्गो मुखे-
त्, किमपि कारयदित्यर्थः ।

अथ देशदेशमाह-

अट्ठारसं छवीसा, दिवसा छवीसमेव चरिमं च ।

वावत्तरि च दिवसा, दसभागं वहेज्जं वित्थिं ता तु ॥१७९॥

आशातनापाराञ्चिके परमानानां दशमे भागे अष्टादश दि-
वसाः, वर्षस्य तु दशमे भागे पदविंशदिवसा भवन्ति । प्र-
तिषेवनापाराञ्चिके संवत्सरस्य दशमे भागे पदविंशदिवसाः,
द्वादशवर्षाणां दशमे भागे वर्षमेकः द्वादशमासः त्रिवसा भव-
न्ति । एतावन्तं कालं यद्वहत्, एष द्वितीयो देशदेश उच्यते ।
उपसंहरमाह-

पारंशीयं दोहह वि, जहसमुकोसयसस कालसस ।

छुभागं दसभागं, वहिज्जं सर्वं च भूमिज्जा ॥१८०॥

द्वयोरपि आशातनाप्रतिषेवनापाराञ्चिकयोर्जघन्य उच्छृ-
ङ्ख यः कालस्तस्य संबन्धिनं पञ्चभागे वा अनन्तरांके बह-
त् । यद्वा-सर्वमप्यवशिष्ट्यमाणं सङ्गो भोग्येत्, प्रमादं सु-
ञ्चेदिति भावः । ३०० ४ ३० । पञ्चा० । प्रय० ।

पाराञ्चिकतशोधा अनीचकारा-

तित्थयर पवयणं सुपं, आयारियं गणहरं सट्ठीदियं ।

आसाइतो बहुसा, आभिनिवेसेण पारंची ॥ १८१ ॥

तीर्थकराऽऽदीन आशातयन् हीलयन् आशातनापारा-
ञ्चिको भवति ।

प्रतिषेवनापाराञ्चिकमाह-

जो य मल्लिगे दुट्ठो, कमायविमर्णीयं रायवट्ठो य ।

रायग्गमहिंसिपडिमं-वओ य बहुसा पगासां य ॥१८२॥

इह प्रतिषेवनापाराञ्चिकविधा-दुष्टो, मूढः, अन्योन्यं कुर्वी-
गुश्च । यदाह- " पडिसेवणपारंची, ० (१०७) " इत्यादिगाथा
सव्याख्याऽस्मिन्नेव भागे ८५६ पृष्ठे गता । यस्य दुष्टः स
द्विधा-कपायतो, विषयश्च । पुनरैको द्विधा (मल्लिगं त्ति)
समानलिङ्गे स्वपक्षे श्रमणश्रमणारूपे, चकारात्परलिङ्गे च प-
रपक्षे गृहस्थेऽन्यतीर्थिके वा ततश्च स्वपक्षपरपक्षाभ्यां कपा-
यदुष्टं विषयदुष्टं च चत्वारः चत्वारो भङ्गा भवन्ति । तत्रैव
कपायदुष्टं भङ्गचतुष्टयम्-स्वपक्षकपायदुष्टं परपक्षकपायदु-
ष्टेभ्योक्तो भङ्गः । स्वपक्षकपायदुष्टो न परपक्षकपायदुष्ट इति
द्वितीयः न स्वपक्षकपायदुष्टः परपक्षकपायदुष्ट इति तृतीयः ।
उभयाभ्यामपि न दुष्ट इति, चतुर्थेः शुद्धो भङ्गः । उक्तं च-"दु-
विहो य होइ दुट्ठो, ० (१०८) " इत्यादिगाथा सव्याख्याऽस्मि-
न्नेव भागे ८५६ पृष्ठे गता । तत्र स्वपक्षकपायदुष्टं चत्वार्युदा-
हरणानि । " सायवनाले १, मुहणेतप य २, उल्लिच्छि ३, वि-
हग्गि चव ४ । " (११०) इत्यादिगाथा सव्याख्याऽस्मिन्नेव
भागे ८५६ पृष्ठे गता ।

" सायवनाले त्ति " सर्वपञ्चिका १-

" साधुः कोऽपि गतो भिक्षां, लब्ध्वा सर्वपञ्चिकाम् ।

रुच्यां सुमंस्कृतो गृहो-ऽप्याचार्याणामर्होऽकयन् ॥ १ ॥

शुक्रां सर्वाऽपि साऽऽचार्याः साधुऽऽश्रयस्य नात् ।

ततस्तेः क्षामितोऽप्युक्ते-रुचं भङ्गव्यामि ते रदान् ॥ २ ॥

गुरुणाऽर्चितं मामपि, मावर्धदसमाधिना ।

स्वगणेऽन्यमथाचार्यं, कृत्वा पातम् गणगन्तरे ॥ ३ ॥

सुतश्चाशनात् तत्र, साऽथ दुष्टोऽवदन्मुनीन् ।

गृह्यः कागमन्नुचं, तेन विषाऽन्यतोऽथ स ॥ ४ ॥

ज्ञात्वा तत्राऽगमसंस्था-पुच्छुन् साधून् गुरुः क्रमं ।

तेरुचेऽथ वृत्तस्यक्तं, श्मसानेऽस्ति च तद्वपुः ॥ ५ ॥

गत्वा तत्राथ तद्वतान्, स भक्तिकं च वार्तिकं च ।

त्वादित्यसि पुनः किं मे, रुच्यां सर्वपञ्चिकाम् ? ॥ ६ ॥

" मुहणेतप त्ति " दर्शयति २-

अन्यः कोऽपि मुनिर्लब्ध्वा, मुत्तानन्तकमुञ्चयलम् ।

गुरोर्दोहकयन् तत्राऽऽ-वद्दे तेः साऽपि रुधवात् ॥ ७ ॥

तेरुधोपयतोऽन्यस्य, साऽव्दे ते पुनर्मिंशि ।

तस्मात्समीति जल्पन् स, गुर्नं माहं गलेऽपहीत् ॥ ८ ॥

संमृतां गुरुवर्येन, ततो द्राघपि तां मृतां ।

“ निहरिणि सि ” दर्शयति ४-

साधुना केनचित् कापि, लब्धा शिर्षाङ्गी शुभा ॥ ६ ॥

तया निमन्त्रितस्तेन, सुस्नतो निविलो पवि ।
तयाऽध्यामानमुद्गीये, हितप्रत्यर्थ्यवार्थ ॥ १० ॥

तथाऽप्यनुपशान्ते च, तन्मित्रजनशने गुरुः ।

स्वगच्छ एव विदधे, नाप्ये गच्छं जगाम नः ॥ ११ ॥

“ उत्तुगच्छ सि ” दर्शयति ३-

अस्ते गतेऽपि कोऽप्यर्थः सौव्यन गुरीमगच्छत ।

उत्तुकास्तोऽपि भिलो ! त्वं, स रुष्टे गुरुमुक्त्वान् ॥ १२ ॥

तत्रैवै वदन्ते द्वे अ-प्यतिणी उदगरभ्यहम् ।

अथाऽसौ गुरुणा गाढे, क्षमिनोऽपि न शानवान् ॥ १३ ॥

ततो रजोहता लोह-मयीमाकृष्य कालिकाम् ।

रोगाऽऽध्मानः स दुष्टाऽऽध्माना, समुद्रद्वेऽस्तिणी गुणे ॥ १४ ॥

एते चत्वारोऽपि सायवे बुष्टवान् लिङ्गपाराञ्चिका । पर-

प्लवकपायदुष्टस्तु-राजवचक उदायिनुपमागकवान् । विषयदु-

ष्टैश्चै भङ्गचतुष्टयम्-स्वलिङ्गी स्वलिङ्गीनां साध्वीं सेवते १,

स्वलिङ्गी गुरीलाङ्गीनां स्त्रियम् २, स्वलिङ्गी अन्धलिङ्गीनां परि-

प्राप्तिका-ऽदिकाम् ३, अन्धलिङ्गी चाग्नीलिङ्गीनां ४ शृङ्गाऽप्ये-

भङ्गः । तत्राऽऽप्यो विषयदुष्टः-“पाराणां” (१३१) रम्यादृशा-

र्गसमक्षेप भागे ८६१ पृष्ठगता । द्वितीयविषयदुष्टस्तु बहुशः

पानःपुम्पन प्रहासो लोकावदितः राजाग्रमर्षिपतिसेवकश्च ।

अग्रमर्षिप्राप्तगादृशा अग्रमर्षिपतिरा राजस्तनुषेवकश्च-

शान् युवराजतेनापस्याग्रमर्षिपतिसेवकश्च । छात्रपतिर्लि-

ङ्गपाराञ्चिको । तृतीयविषयदुष्टस्तुपराशर्यशरी लिङ्गे दद्याता-

म्य । अनतिशयो तु तस्यापि लिङ्गे पाराञ्चिकमेव इत्यर्थः ।

अत्राऽऽह शिष्य-सामान्यस्थानेवकः सा-रु किं न पारा-

ञ्चिकः ? । उच्यते-बहुशया राजाऽऽग्रमर्षिपति, तन्मित्रेन कु-

लपयन्तुऽऽचार्याणां प्रमत्ताः सैदाहस्या, निविपयन्ता वा

स्यात्, इतरस्त्रीषु पुनत्रैतद्ग एव दोषः दोषयत एव चक-

स्याऽपार्य इति तस्य सलम् । व्याख्याता दुष्टपाराञ्चिकः ।

सहपाराञ्चिकभाह-

धीगद्विमहादोमो, अग्रगुणमेवगणानो य ।

चरमद्वाणावतिषु, बहुषो य पमत्र ज्ञो उ ॥ ६६ ॥

स्यानक्षिर्दर्शनाऽऽवरणीयकर्मभेदरूपस्य निद्रापञ्चरूप प-

ञ्चमे भेदः, यदुद्देश्येनोक्तं तद्विपरीताऽऽदृशनाऽऽष्टपञ्च-

स्थाय प्रसाधयति, केशवाक्षेवलयश्च ज्ञायते । तदनुद्देश्येऽपि च

स शेष वस्तुष्वस्मिन्तुगुणवलो भवति । इय च प्रथमेऽवस्थिति

एव भवति । इयमेव च महान् दोषो यस्य स स्यानाक्षिमहादो-

षाश्चयं च सहः प्रमत्तश्च कथ्यते । एते च पुटलभोदकदन्ति-

दन्तकुम्भकावटशालाध्रुवः पञ्च स्यान्तुर्गोमुद्राहम्यानि ।

तयथा-

“ एकः कुटुम्बिको ग्रामे, मो नभवापने रुधा ।

श्रुत्वा धर्मं स केपाञ्छित्, समीपं व्रतप्रवर्तन ॥ १ ॥

विचरिष्य कर्त्तव्यं ग्रामे, महिषं पिश्या राधियः ।

विमत्तयामनम्रास्तीन्, ततोऽधुनैव समुद्रः ॥ २ ॥

सोऽप्युच्छिन्नतडाकाङ्क्षां, भुक्तो यानो बाहभुयम् ।

सूत्रस्य पार्ष्णी चाप्यो, चक्रे सुप्रस्तथा निशि ॥ ३ ॥

ज्ञातस्यानाक्षिस्थाय, गन्वा महिषमग्नयडलम् ।

हृत्वेकं भुक्तवान् शेष-मेव सञ्चारी मय्यात् ॥ ४ ॥

इदं हृष्टं प्रगे स्वप्नः, इत्यालोहितवान् सुनेः ।

दिशो यलोकनान् तच्च, मुनिभिर्मामोक्षितम् ॥ ५ ॥

सो य स्यानाक्षिमात्रं भावा, लिङ्गपाराञ्चिकः कृतः ।

साधुभिर्ज्ञो भ्रमन् कोऽपि, मोदकान् वीर्य कुञ्चितम् ॥ ६ ॥

विर्मलेष्ट गुह्यस्यानलच्छायां न तन्मनाः ।

ज्ञातस्यानक्षिस्थाय, गन्वा तद्दृष्टेन निशि ॥ ७ ॥

मिवा कपाटमालि स्म, मोदकानुज्जानय ।

पात्रं कृत्वाऽध्वं प्राप्तः प्रातः स्वप्नं व्यवदयत् ॥ ८ ॥

हृष्टा पादोत्तपोऽप्यो, तान् स्वप्नं व्यवदयत् न गजम् ।

लिङ्गपाराञ्चिकः सोऽपि, ततो गुरुभिर्गदधे ॥ ९ ॥

एकः साधुर्गतां भिलां, ब्रामितः करिणा तनः ।

पलायितः कथमपि, तन्मित्रं रुष्टश्च सुतवान् ॥ १० ॥

ज्ञातस्यानक्षिस्थाय, गन्वा व्यापारं न गजम् ।

अनीय दन्तमुशले, विषम्योपाधयर्थेऽपि ॥ ११ ॥

पुनः सुप्तः प्रगे स्वप्नं, व्यापारं च तपोव्रतं ।

हृष्टा दन्तान्, स विज्ञानो, लिङ्गपाराञ्चिकः कृतः ॥ १२ ॥

गच्छे, महान् कस्मिंश्चित्, तान् प्रावर्त्तयिष्येऽस्मकः ।

सुप्तः स्यानाक्षिमात्रात्, सुतिक्ताभ्यामनः स तु ॥ १३ ॥

समीपाभ्यन्तसाधुनां, चिच्छेद च शिरांस्थीः ।

एकान्ते निवस्य तानि, शीर्षाणि च वृषीं च ॥ १४ ॥

शेषा अपमृता भूयः सुप्तः स्वप्नं प्रगेऽवदयत् ।

सुतान् वीर्याप साधून् स, लिङ्गपाराञ्चिकः कृतः ॥ १५ ॥

वटस्याऽप्योऽप्यना काश्चिन्, भिलाचार्यो गतो मृतिः ।

आतपाऽऽनो यलनं वेगात्, लुब्धोऽप्यमर्कतापितः ॥ १६ ॥

नच्छाव्यापामास्मकानो, रुष्टस्तस्यामर्षिपतिः ।

स्यानक्षिस्थायो गन्वा, भगवन् शेषां समागतः ॥ १७ ॥

विषम्योपाधयर्थेऽपि, सुप्तः स्वप्नं व्यवदयत् ।

प्रातः स्यानाक्षिमात्रं भावा, लिङ्गपाराञ्चिकः कृतः ॥ १८ ॥

केऽप्याहुः प्रातः वेगेनाऽधुन, सोऽप्य स्यानाक्षिमात्रः ।

सोऽनं प्राग्वयाभ्यासात्, वटशायो ततोऽननम् ॥ १९ ॥

उक्तो सहपाराञ्चिकः ।

अस्याऽप्यं कुवाणः पाराञ्चिकस्तु- (अग्रगुणमेवगणानो

य) अस्याऽप्यं पुण्यः पुरुषान्तेनैव भट परम्परं सुवपावु-

यागतां मेतुनऽन्वेयतां प्रमत्तः । तथा चरमस्थानं पाराञ्च-

िकं, तदापान्तेनतया ये अतिचागस्तपु, बहुशः पानःपुम्पन

यश्च प्रमत्तति प्रमत्तो भवति, स पाराञ्चिकः कियत् इत्यर्थः ।

एतदेवाऽऽह-

सो कीरड पार्ष्णी, लिगाश्रो वित कालयो तवश्रो ।

सो पाण्डपारिमेरी, लिगाश्रो धीगनिदी य ॥ ६७ ॥

पाराञ्चिकः चतुर्लो-लिङ्गनः, सेवतः, कालताः, तपोविश-

पनश्च । तत्र लिङ्गपाराञ्चिकं द्रव्यभावालिङ्गपाराञ्चिकं द्रव्य-

भावलिङ्गाभ्यां चतुर्भङ्गी-द्रव्यालिङ्गेन पाराञ्चिको भावलिङ्गे-

न च १, द्रव्यालिङ्गेन पाराञ्चिको न भावलिङ्गेन २, भाव-

लिङ्गेन पाराञ्चिको न द्रव्यालिङ्गेन ३, उभाभ्यामापि न पारा-

ञ्चिक इति, चतुर्थेः श्रुतः । तत्र स प्रकटप्रतिमेवो राजाश्र-

दिध्यादिमेवकः स्यानाक्षिमात्रः । चशब्दाद अश्वेऽप्यान्वेयता-

प्रमत्तो राजवचकश्च, लिङ्गनः पाराञ्चिको द्रव्यालिङ्गाभावलि-

ङ्गाभ्यां पाराञ्चिकः कियत् इत्यर्थः ।

अत्र पाराञ्चिकं गाथाधेनाऽऽह-

वमिह निवेयग पाण्ड-मार्दिनियोगपुरंदरज्ञाश्रो ।

खित्ताओ पारंची, कुलगण्यपालयाओ वा ॥ ६८ ॥

जन्पुष्पओ दोमो, उप्पजिस्मइ व जन्प नाउण ।

तत्तो तत्तो कीरइ, खित्ताओ खित्पारंची ॥ ६९ ॥

वसतिः प्रस्तावाद् ग्रामः, निवेशनम् एकानिर्गमप्रवेशतद्वारं ग्रामयन्त्रनराले ह्यदिदृष्टहाणं मनिर्वशः । एवंविधस्वरूप एव ग्रामान्तर्गतः पाटकः । "साही" शास्त्राक्षेपं श्रेणिकमणं स्थिता ग्रामशृङ्खलामिकतः परिपाटः । नियं, गपुर् निश्चिताः योगाऽऽदिता कृतव्यापारा यस्य स नियमो राज्ञा, तस्य पुर् राजधानी, देशो जनपदः, राज्यं राज्यं यावन्तु देशेष्वेको भूषितः राज्ञा तावदंशप्रमाणम् । एतयो हस्तः । तस्मान् क्षेत्रभागप्राञ्चिकः कुलगणनद्वाराऽऽलयाद्वा कुलगणसङ्ग्रहानामा समास्येव यत्र क्षेत्रं लयं मिलते तस्माद्वा यत्र क्षेत्रं वसति-निवेशनाऽऽदिक उपपन्नो द्वारः पाराञ्चिकऽऽपनिर्कारी, उ-त्पत्त्यते च यत्र तिष्ठते दोगन्ते आत्मा ततस्ततः क्षेत्रान् क्षेत्रभागप्राञ्चिकः क्रियते ।

कालतपःपाराञ्चिकावाह-

जितियमिचं कालं, तयमा पारांचियम्म विमण् वा ।

कालो दुविगणप्पसवि, अणवट्ठपप्पस ज्ञोऽभिहित्थो । १०० ।

सप्तकस्यान् स्वस्य यो यावन्ते कालमनुपशान्तव्या-ऽनुपगतपाराञ्चिकाऽऽपनिर्वातियारः स तावन्ते काले काल-पाराञ्चिकः ततः पाराञ्चिको द्विधा-आशान्तनापाराञ्चिकः, प्रतिनैवनापाराञ्चिकश्च । आद्यः प्रागुक्तः । प्रतिनैवना-पाराञ्चिकोऽप्यत्र-दृष्टः, प्रमत्तोऽप्यप्यं कुर्वन्त्य । आ-शान्त्यभेदा प्रागुक्तः । प्रमत्तो मूढः । स पञ्चधा कपाय-विश्रामयैर्निद्रयनिद्राऽऽस्यः प्रमादभेदयिस्तान्गुणाऽऽस्यः, अस्य च तपःपाराञ्चिकस्य द्विविकलस्याऽपि स एव कालः प्रमाणसमर्थः यः पूर्वमनवस्थायस्योऽभिहितः । तस्य चैयं योजना-आशान्तनातपःपाराञ्चिकस्य द्विकलस्याऽपि स एव जघन्येन प्रमाणः उत्कर्षेण यथैव । प्रतिनैवनापाराञ्चिक-स्य तु जघन्येन यथैव । उत्कर्षेण द्वादश वर्षाणि । तथा पा-राञ्चिकमपि अतयस्थाप्यमिव संहतनाऽऽदिगुणवत एव दीय-ते तयोऽपि पारिहारिकाऽऽस्यमनवस्थायस्येव पाराञ्चिक-स्याऽपि भवति ।

प्रतिपन्नपाराञ्चिकस्य सार्धविंशमाह-

एगामो खित्तवहिं, कुणइ तवं सुविउत्ते महासचो ।

अवलोयगमाययिओ, पईदिणमो कुणइ तस्म ॥ १०१ ॥

एकार्हा महासचो जितकलिकप्रतिरूपः क्षेत्राद्वहिः स्थितः सुविपुलं पारिहारिकतपोरूपं तपः करोति । स च यत्र यत्र क्षेत्रं आचार्यो विहरति ततस्ततः क्षेत्राद्वैद्योजने प-रिहृत्य वहि तिष्ठति, वहिःस्थितस्य च तस्याऽऽचार्यः प्रति-दिवसमवलोकने करोति, स्वार्थैर्गोष्ठीषु श्रुतिं दत्त्वा तस्य सर्वमायं याति, अर्थैर्गोष्ठीषु मन्दुवा या याति । अथवा हे अ-प्यदावा याति । अथाऽऽचार्यो दुर्बलभन्तृत्वमीयं गन्तुमक्षमः कुलगणाऽऽदिकार्येण वा व्यापुनः ततो गीतार्थं शिष्यं तत्र प्रेषयति, तत्र वाऽऽचार्यस्याऽऽचार्यप्राप्तस्य वा शिष्यस्य तत्समीपं गच्छ, तस्मिन्मार्गादागच्छतो वाऽऽशान्तनाले साध-यो भ्रमं पाने चोपनयन्ति पाराञ्चिकमावुरुन्तु यथाशान्तः-

दा स्वयमेव भ्रमपागाऽऽदिकमानयति, प्रतिनैवनामुद्धन्ता-ऽऽदिकं च करोति । अथ ग्लान्तस्वस्थाऽऽचार्योऽप्यो वा माधु-मेकरूपानाऽऽपुष्पनयति, उद्धन्ताऽऽदिकं च करोति । स्वाऽऽप्ये-तु वाऽऽचार्योऽप्यो वा तस्य पृच्छयामुत्तरमपि ददाति । एवमे-तन् संक्षेपतः पाराञ्चिकोऽहं प्रायश्चित्तं भातिन्तम् । जीतम् ।

पाराञ्चिकस्य गणानुज्ञा-

पारंशियं भिक्षुं गिलायमाणं नो कण्डि तम्म गणाव-च्छेदियम्म निज्झहित्तप अगिलाण तम्म करणज्जं वे-यावदियं जाव रंगानेकाओ विष्पमुक्के ततो पच्छा तम्म अहालहुम्मणो ववहरा पट्टवियक्के मिया ॥ ६ ॥

अथाऽस्य स्वस्य पूर्वस्वमेव सहकः संवन्धः ? । उच्यते-

सगरो गिलायमाणं, कार्गो परगच्छमाणं वावि ।

मा हुण कुज्जा गिज्जु हपगिलाण एम मंवेरो ॥ ६८ ॥

यथाऽनवस्थायस्य कर्तव्यं तथा प्रतिपन्नपाराञ्चिकतमा-यश्चित्तस्याऽपि, न पुनरेवं निश्चिन्ता निष्कामित इति कृत्या स्वगणं ग्लान्यन्ते रोगाऽऽतद्व्यशतो ग्लानिमुपगच्छन्ते, र्याद् वा प्रागुक्तं शिवाऽऽदिकं कारणं परगच्छमानं, मा, हु नि-श्चिन्तं वैयवृत्त्यवयवं न कुर्यात् न कार्याति, किं तु तस्या-ऽपि धैर्यानुपमवशमग्लान्या कर्तव्यम् तथा प्रतिपन्नपाग-ञ्चित्तप्रायश्चित्तस्याऽपि तत्र गणे क्षेत्रवहिःस्थितस्याऽऽचार्यः स्वयमुद्धन्तं वहति, परगणोऽपि कारणवशादायातस्य तदीय आचार्यः करोति यथामुनं वैयवृत्त्यमित्येव पूर्ववत् । स-हास्य स्वस्य संवन्धः । अनेन संवन्धेनाऽऽशान्तस्याऽस्य व्याख्या कर्तव्या । ता च प्रावन्तु । १०० २ ३० । जीतम् ।

पारंपर-देशी-राजले, वे १०० ६ वर्षे ४४ माथा ।

पारंपरिय-पारंपर्य-१०० । प्रणालिकायम्, " आयरियपारंपरि-यं ।" आचार्याः सुधनंस्वाभिज्ञम्भूतमप्रमवारंरजितनाऽऽया-स्तंयां प्रणालिका पारम्पर्यम् । मृज ० १ ध्रु ० १३ अ ० ।

पारंभ-प्रारंभ-१०० । आद्यकृती, हा ० २५ अष्ट ० ।

पारंभमंगल-प्रारंभमङ्गल १०० । आदिमङ्गल, हा ० २५ अष्ट ० ।

पारक-पारक-त्रि ० । छेदकं, " पारकं य सर्वमि संसयार्ण ।" सर्वेषां संशयानां छेदक इत्यर्थः । प्रश्न ० ५ संव ० द्वार ।

पारक-परकीय-त्रि ० । परराजभ्यां क-डिक्कां च ॥ ॥ ॥

२ । १४ ॥ इदमर्थस्य प्रत्ययस्य केराऽऽदेशः पारकं । प्रा ० २

पाद । " अतः समुद्रवादी वा " ॥ ॥ १ । ४४ ॥ इत्यादिंका-

स्य कीर्षो जातः । परस्वस्वनिधि, प्रा ० १ पाद ।

पारक-परकीय-त्रि ० परस्वस्वनिधि, " परराजभ्यां क-डिक्कां

च " ॥ ॥ २ । १४ ॥ इति कः । प्रा ० २ पाद । " जइ भग्ना

पारकडा, तो संहि । मज्झु पिट्ठ । अइ भग्ना अइहे तणा,

तो ते मरिअडेण ॥ १ ॥ याइ भग्ना परकीयान्तेनां वानि ।

मम प्रियेण । अथ भग्ना अस्माकं ततस्तत मारिनेन । प्रा ०

४ पाद ।

पारम-पारम-त्रि ० । पारं गच्छतीति पारमाः । आचा ० १ ध्रु ०

६ अ ० १ ३० । पारगामिनि, आचा ० १ ध्रु ० ८ अ ० ३० ।

ज्ञा० । ति० । व्य० । तीरगामिनि, सूत्र० १ श्रु० ३ श्रु० ३ उ० ।
पर्यन्तगामिनि, श्रौ० । पा० । समर्थे, आवा० १ श्रु० १ चू० ३
श्रु० ३ उ० । सर्वस्याऽपि प्राग्ध्वजस्य पारगामिनि, वृ० ६
उ० । विद्वाम्नगामिनि, सूत्र० १ श्रु० २ श्रु० २ उ० ।

पारगमण-पारममन-न० । पुरणं, पालनं, " पारणं ति वा
पालणं ति वा पारममणं ति वा एगद्वा । " आ० चू० ५ अ० ।

पारगय-पारगत-त्रि० । संसारस्य प्रयोजनवातस्य वा पर्यन्तं
गन्तं, लो० । भ० । श्रौ० । आ० म० । इन्द्रियविपर्यापारतोऽ-
वस्थितं, भ० ५ शः ४ उ० ।

पारगामि (ग)-पारगामिन्-त्रि० । पारो मोक्षः संसारार्णव-
तटवृत्तित्वादिनकारणानि ज्ञानदर्शनचरित्राण्यपि पार इति ।
अवति हि तात्स्थानादधर्म्यम् यथा "तनुदुला वर्पति पञ्च-
न्यः" अतस्ते पारं ज्ञानदर्शनचरित्राऽऽप्येव गन्तुं शीलं यस्य
स पारगामी । सूत्रे, आवा० १ श्रु० २ श्रु० २ उ० । संसारस्य
कर्मणां वा उत्तिमभारस्य वा पर्यन्तगामिनि, आवा० १
श्रु० ६ श्रु० ५ उ० ।

पारग-पारख-न० । भोजनं, सूत्र० २ श्रु० ६ अ० । पञ्चा० ।
आवा० । (कस्य तीर्थकारस्य किं पारगकद्रव्यं प्रथममानी
दिति ' उमह ' शब्दे द्वितीयभागे १३३३ पृष्ठे उक्तम् ।)

पारखा-पारखा-स्त्री० । पारिमर्षा, पञ्चा० ६ वि० । श्री-
आदिदेवस्य धैर्यामनं वरुणोऽगुम्सकम् । पारगा का-
रिना, पर्यन्तवस्तुसकम्भेन वेति सत्तरे प्रसार्यामिनि प्रश्ने,
उत्तरम्- " मर्चेति प्रमदोपच-रंमाञ्ज सोमभूषणः । उपा-
धेचुर्यः पूर्णान् पतनागाजिनानांनकम् ॥ १ ॥ " इति
श्रुतिमण्डलचुत्ता ५ पत्रे ।

तायदायसध्वजिनि, राजसूनांरुपायने ।

कर्ताचक्षुरि कुम्भाः नवेचुगमसंभूताः ॥ २६१ ॥

धैर्यांसा जानिसरगाम् । भिन्नादोपाधिकेन रसम् ।

मया कल्पयमूर्त्तुस्मान्, गृहाणित्यभ्यधात् प्रभुम् । २६२ ॥

प्रभुणाऽप्यजलीकृत्य, पाणिपातं पुरोयुतं ।

स रसं कलशं प्रयथाश्चिन्तयितुमुद्युतम् ॥ २६३ ॥

इति श्रीभरमरकविकृतं पद्मानन्दकाव्ये त्रयोदशे सर्गे ।

" अत्रात्मनं कुमारस्य, प्राभूयं केनितुला ।

नवेचुगमसंभूता, दौक्यां चार्कुरे घटाः ॥ ६० ॥

ततो विज्ञातान्दोष-विज्ञादानांविधिः स तु ।

गृहानां कल्पनीयाऽप्ये, रस इत्येवद्विभुम् ॥ ६१ ॥

प्रभुरप्यजलीकृत्य, पाणिपातमधारयत् ।

उत्तिव्यान्तिव्यं सोऽपीलु-रसकुम्भानलोऽयत् ॥ ६२ ॥ "

इति श्रीविष्णुचन्द्रसूक्तिरुक्तश्रुत्येवद्वितीये तथैवात्मनोच्ये च

चतुर्दशविंशतौ प्रथमखण्डे च इत्यादिग्रन्थात्तगनुसारेण
बहुभिर्निरूप्यतः पारगा ज्ञानेति ।

तथा "ताहं सत्येव च सोऽब्रुवन् रम्यवड्यं गहाय भावसुहेजेण प-
डिगाहगम्युद्युतं निविष्टेण निकरगुमुत्तरे दारुणेण पडिगामि-
स्सामिनि" इत्याद्यावत्पञ्चकृत्येवोपव्यक्तनिर्णयैः किंहातं बहुवृत्ति

तद्वादिशब्दस्यावृत्तिर्यजमानसूक्तिरुक्तपुत्रभवतिवकल्पकि-
णावलीप्रभृतिप्रस्थानुसारं स्वकृतैवेचुगमसंघटनं पारगा का-

रितेति ज्ञायते, एतद्विश्रुत्य निष्पद्यन्तु सर्वव्यवहारे इति । २७

प्र० । सेन० ३ उल्ला० । पारगादिनं वाच्यतां कल्पते न वेति
प्रश्ने, उत्तरम्-पारगादिनेऽपि वाचना कल्पते, इति ज्ञान-

मस्ति । २७ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । पारगादिनाऽनन्तर-
मुच्यितुं कल्पते । न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-न कल्पते । २०८ प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० ।

पारखादित-पारखावत्-त्रि० । भोक्त्रि, अस्मिन्पुष्पत्वाऽऽदिना
मण्डल्या बहिर्भोक्त्रि, पञ्चा० १२ वि० ।

पारदारिग्य-पारदारिक-पुं० । परदारान् गच्छन्ति पारदा-
रिक् । उद्भ्रामकं, आ० म० १ अ० । पारदारिकाणां वृषण-
च्छेदः शास्त्रमुपगृह्णताऽऽदिनि च परमाधार्मिकः क्रियन्ते
सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

पारद्ध-पारद्ध-त्रि० । प्रकर्षेणाऽऽरद्धे, म० ६ अ० । ज्ञा० नी० ।

पारद्धि-पापद्धि-स्त्री० । " पापधौ रः " ॥ १ । २३५ ॥ अपराधौ

पकारस्य रौ भवति इति पर्यरः । " सर्वत्र " ॥ १२ । ७६ ॥ इति

रत्नकृत् । पापाऽऽधिक्ये, पापांस्कर्षे, शाकुनिके, पुं० प्रा० १ पाद ।

पारमाणि-पुं० । परमक्रोधसमुद्धानि, स्या० ३ डा० ४ उ० वृ० ।

पारय-देशी-सुरभारण्डे दे० ना० ६ वगं ३२ गाथा ।

पारम-पारम-पुं० । अनार्यदेशविशेषं, प्रव० १४८ द्वार ।

प्रज्ञा० । आ० म० । सूत्र० । तज्ज्ञानं स्नेच्छमनुष्ये च । शब्द०

पारमकूल-पारमकूल-न० । पारमदेशस्यांमयायाम्, आ० म० १ अ०

पारमी-पारमी-स्त्री । पारम्माऽऽप्यनार्यदेशोपप्रायां दास्य-
मा, भ० ६ शः ३३ उ० । रा० ।

पारभाय-पारभाय-पुं० । पारं संसार आमेगयन्ति

प्रापयन्तीति । पारप्रापकं, कल्प० १ अधि० ८ लण ।

पारायण-पारायण-न० । सूत्रार्थतुभयात्तां पारगमनं, व्य०
४ उ० । आ० म० । विशेषः ।

पारवय-देशी-गवाक्षं, दे० ना० ६ वगं ४३ गाथा ।

पारावय-पारावय-पुं० । " पारावेनेरे वा " ॥ १ । १०० ॥ पा-

रापनशब्दे स्थान्याय एव भावति । पारवयौ । पारावयौ ।

प्रा० १ पाद । वृत्तविशेषः, जे० ४ वज्रः । पारवयेशपः, जे० १ श्रु० १ अ० ।

पारावार-पारावार-पुं० । समुद्रः, आ० क० १ अ० । " मयगहरे

भिचुधरे, भिचु रथस्यायगे मलिनगामी । पारावारो जलही,

तरंगमाली समुद्रो यः ॥ " पाद० ना० ६ गाथा ।

पारासर-पारासर-पुं० । स्वनामस्थानं पाराशाऽऽप्रेतं मुने,

" पापस्यं दगं मोक्षा " (३) । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

उत्त० । ज्ञा० ।

पारिग्रहिता-पारिग्रहिती-स्त्री० । परिग्रहे भवायां क्रियाया-

म, स्या० १ डा० । आवा० ।

पारिज्ञाणिय-पारिज्ञाणिक-न० । परियाने देशान्तरगमनं त-

त्प्रयोजनं येषां तानि पारिज्ञानिकानि गमनप्रयोजनानीत्यर्थः ।

देवानामश्राव्येषु नगराऽऽकांषु विमानेषु, स्या० १० डा० ।

(" पारिज्ञाणियविमाण " शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६२८ पृष्ठे उक्ता-

नि) परियानप्रयोजनेषु, भ० ११ शः ११ उ० । वृ० ।

पारिज्ञाय-पारिज्ञाय-पुं० । सुरट्टमविशेषः, अन्त० १ श्रु० ३ व-

गं ८ अ० । रा० ।

पारिष्ठावगिया-पारिस्थापनिकी-स्त्री० । परि सर्वैः प्रकारैः

स्थापनं परि स्थापनमपुनर्ग्रहणतया न्यास इत्यर्थः, तेन नि-

र्वृत्ता पारिस्थापनिकी । आवा० ४ अ० । सर्वथा त्यजन्त-

प्रयोजनं क्रियाभेदे, प्रथ० ४ द्वार । (पाणिनायिका की विधि-
स्तु ' परिदृष्ट्या ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ४७० पृष्ठ उक्तः)

नवरमसंयतमनुप्यपरिस्थापनानन्तरमिदं दृश्यम्—

गामाणुगामं दृष्टमाणं भिक्षुं च आहूय वीसं भवेजा,
तं च सरीरं केदं साहस्रिमा पासिजा, कपति से तं
सरीरं वा सागारियं ति कटु तं सरीरं एतं अचिन्ते
बहुफामुए उ थंडिले पडिलेहत्ता पमजिता परिद्वित्तए
अथि या इत्थं केदं साहस्रिमायंति ए उवरणुजाए सल-
कवणे परिहरणारिहे कपति से सागारकदं गहाय दोब्बं पि
आंगमादा अनुपमेत्ता परिहारं परिहरित्तए ॥ १७ ॥

प्रामाण्यमं (दृष्टमाणा इति) विहरन् "आह च" कदाचित्
शरीरान् विष्वक् पृथक् भवेत्, अत्रिये इत्यर्थः । तच्च शरीरकं क-
तिमात्रात्मिकाः संयताः पश्यन्तुः, तत्र सार्धमिदं कस्य तन् शरी-
रं वा सागारिकं भवति तत्र कदापि एकान्ते विविक्तं अचिन्ते स्थ-
गिडले बहुप्रासुकं कौटकाऽऽदिसवर्गजिते प्रत्युपेक्ष्य प्रमाज्यं
च परिस्थापयितुम् (अथि या इत्थं इत्यादि) अस्ति चात्र कि-
ञ्चित् स्यात्समकल्पकम् उक्तरणजानं सलक्षणं पवद्विष्टाऽऽदि परि-
हरणः । इह करिष्यन्ति (स इत्यादि) कल्पन्ति (मे) तस्य सागा-
रकृतं गृहीत्वा सागारकृतं नाम नाऽऽमना स्वीकरोति आचा-
र्यसंकल्पेन तन् आचार्य एव एतस्य ज्ञायक एव गृहीत्वा आचा-
र्याणां समर्थं यदिदम् आचार्यसन्देशेव ददाति ततः स मस्त-
कं पश्यंति यथागम आचार्यावचाः प्रमाणं करोति, एवं हि-
तीयाऽवप्रवृत्तमनुज्ञाप्य द्विविधेन परिहारिणं परिहृत्वं परि-
भोगारितुम्, अथाऽऽचार्याऽप्यस्मै ददाति, तदा तस्य तदति
स्वस्वज्ञेयाऽर्थः ।

सम्प्रति निर्युक्तिविस्तरः—

तं चैव पुत्रभगिन्यं, मुचिन्तवतो उ पथं गामे वा ।

गामे पगमगेगो, बहु व एमेव पथे वि ॥ ४०१ ॥

यत्पूर्वं कल्पाध्ययने कृतं उद्देशकं विषयं भवेत् भगिन्, त-
द्वैवाऽपि द्रष्टव्यं, नवरमसि विशेषो भवत्येव—स्मृतिपातं प्राप्ति
वा भवेत् पथि या "गामाणुगामं दृष्टमाणां" इति वचनात् ।
प्राप्ति एका वा भवेदनेकं वा, तत्र येऽनेके तं द्विप्रभृतयो या-
वन्मत्त बहवो वा द्रष्टव्याः । एवमेव पथवि द्रष्टव्यम् एका
वाऽनेकं वा, तत्राऽनेकं द्विप्रभृतयो यावन्मत्त बहवो वा ।

एतदेवाऽऽह—

एगो एगो चैव उ, दुपपिर्धे अणुण मत्त बहुवा वा ।

कालगय गामे पथे, व जाणुगा उक्कणविहीए ॥ ४२२ ॥

एकस्तावदेक एव, तस्यैकत्वेन भेदाभावात् ; द्विप्रभृतयो या-
वन्मत्त, तावदेकं, ततः परं बहवः । एतेषां मध्ये कदाचिदेको
प्राप्ति पथि कालगतो भवेत् । तत्र उक्कणविधिः परिष्ठापन-
विधये ज्ञायकास्ते यथोक्तविधिना परिष्ठापयन्ति । अथाऽनेके
द्विप्रभृतयो यावन्मत्तमिति कस्मादुक्तं न एवम् पदं वेति ? । उ-
च्यते—सप्तानामेव सामानकल्पत्वाद्भग्याः योर्विधिरिति ज्ञाप-
नाऽर्थम् ।

तथा चऽऽह—

सुरो बहंति एगो, कुसादि रक्खइ उवस्सयं एगो ।

११८

एगो य समुग्यातो, इति सत्तएहं अहाकप्पो ॥ ४२३ ॥

चत्वारो जना विषयभूतं वहन्ति, एकः कुशान् दर्शान् पानं
च गृहीत्वा पुत्रो याति, एकः पथ उपाश्रयं रक्षति, एकः स-
ममः समुद्घातः कालगत इति । एवममुना प्रकारं सप्तानां
यथाकल्पं विधिकल्पः ।

सत्तएहं हेट्ठेणं, अविही उ न कप्पए विहरिं जे ।

एगागियस्स अविही, उ अरियं गच्छं वा वि ॥ ४२४ ॥

सप्तानामथस्ताद्विधिस्ततस्तेषां पठ पञ्चप्रभृतीनां विहर्तुं
न कल्पन्ते । "जे" इति पादपूरणं । एकाकिनः पुनरासितुं गन्तुं वा
नियमाद्विधिः । तेषामपि कदाचित् कारकवशतः स्थि-
तानां यः परिष्ठापनविधिः साऽऽश्रयऽभिधास्यते ।

तथा च एकानेकगामेव विधिमभिधित्युः प्रथमतो न केषां
प्रतिज्ञातीति—

नेगाण विहिं वुञ्जं, नायमनाए न एव्वखेत्तम्म ।

दिमि थंडिलकामिय विं—बमादीसु य पदेससु ॥ ४२५ ॥

पूर्वगतं ज्ञेयं चोक्ताः, तत्र प्रथमतो ज्ञेयं विधिं वक्ष्यामि ।
प्रतिज्ञानमेव करोति—तत्र ज्ञाने वा पूर्वज्ञेयं दिक् परि-
भावेनीया, तथा त्रिषु प्रदेशेषु स्थगिडले, तच्च स्वाभाविकं
शिलातलाऽऽदिरूपं, व्याप्तमग्निना दग्धं, विष्वाऽऽदीनां
समीपे च ।

तत्र प्रथमतो ज्ञानेनैव विषयविधिमाह—

नाए उएवदिट्ठं, तं चैव य थंडिलं हवति तत्थ ।

अन्नाते वेल्पत्ता, सत्तादिगया उ पेहीत ॥ ४२६ ॥

ज्ञाने ज्ञेयं यत्पूर्वं दृष्टं, तदेव तत्र स्थगिडले भवति । अज्ञाने
यदि वेलायां प्राप्तास्तदा संज्ञाऽऽदिगताः स्थगिडले प्रकृन्ते ।
अहं पुण विकालं पत्ता—इं ता चैव उ करोति उवओमो ।

अकरणं हवति लहुगा, वेले पत्ताण चउगुरुगा ॥ ४२७ ॥

अथ पूर्वविकालवेलायां प्राप्तास्तत आगच्छन्त एव स्थ-
गिडलविषयमुपयोगं कुर्वन्ति तदा उपयोगस्याकरणं चत्वा-
रो लघुकाः प्रायश्चित्तं, वेलां प्राप्तानां यः स्थगिडलविषया-
पयोगाकरणे प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः ।

आण्णादिणो य दोमा, कालगतं भमादिं हुज्जा ।

अन्यंतमपच्छंता, विणास गरिहं च पावेति ॥ ४२८ ॥

न कथलं प्रायश्चित्तं, किं त्याजाऽऽव्यञ्ज दोपाः । तथा तेषां म-
ध्ये कोऽपि राशौ कदाचित्कालं कुप्यात् तत्र स्थगिडले न प्र-
त्युपप्लितमिति न परिष्ठापयन्ति—अपरिष्ठापयतां च वेता-
लात्थानदोषः । अथ परिष्ठापयन्ति तल्लस्थगिडलदोपाऽऽ-
सङ्गः । तथाहि—राशौ वह्निमस्मत्तं वा स्तेनमस्मत्तं वा, प-
रचक्रविभ्रमो वा जातः, सोऽपि च वनी कालगतः स्थगिड-
ले न प्रत्युपप्लितमिति न परिष्ठापितः, तत्र यदि अश्रियंश्च-
माऽऽदिषु कथमनाथकलेवगमि त्यक्त्वा वज्रामो, मा प्रवच-
नयोद्वाहोऽभूदिति विचिन्त्य निष्ठन्ति तस्य समीपे, तदा ते-
षामगम्यतेर्विनाश उपोषवा स्तेनाऽऽदिभिरपहरणम् । अथ न
निष्ठन्ति किं तु तस्यकथा पलायन्ते तदा ते जनमथ्ये गरी
प्राप्नुवन्ति । अथवा—स्थगिडले न प्रत्युपप्लितमिति प्रभाते
परिष्ठापयन्ति तदा मलिनैर्वैश्वस्तीसपरिष्ठापयमाने प्रवच-

नस्यापञ्चाजना-अहो अमी वराका अस्तदाना मृता अपि
शोभां न लभन्ते इति ।

“ संभर्मादिदुःखोऽहो ” इत्यादि कमेव व्याख्यानयति-

तेषुऽग्निर्ममपादितु, तप्यदित्येण दाहो हरणं वा ।

मल्लिह अ छड्डीता, गरिहा य अ डिले वावि ॥४२६॥

स्तेनग्निसंभ्रान्त-अदिशऽदात्तचक्रसंभ्रमाः दिविअहः ।
तत्प्रतिबन्धने कालान्तरावन्धने निष्ठानामिन्द्राहः स्तेनैर्वा
हरणं स्यात् । अथ स्थगिडले न प्रपुंति मिमांसे प्रभाते प-
रिष्ठापयन्ति तदा मल्लिहैवैकरूपं छड्डीयन्ति, गहो स्यात्,
अधेनहोपमयादस्थगिडलेऽपि परिष्ठापयन्ति ।

तथा अस्थगिडले परितोपनादोपः-

एण दोस अपोडिय, अह पुण पुवं तु पेहेतं होतं ।

तो तादि चिय निंता, एते दोसा न होता य ॥४२७॥

एते अनन्तरदिना दोषा अग्रजित् स्थगिडले भवन्ति ।
अथ पुनः पूर्वं प्रत्युपेक्षितमभविष्यन्नस्तद्वैय यदि अनावि-
ष्यन्नस्तदा एते अनन्तरदिना दोषा नाभविष्यन् ।

अह पेहिण वि पुविं, दिया व गतो न होउज वाधातो ।

सावयतेगभया वा, वि दकिया ताहो अत्यथे ॥४२८॥

अथ पूर्वप्रसिद्धेऽपि स्थगिडले दिवा वा रात्रौ वा भवेत्
व्याधानः । कथमित्याह-स्वापदभ्यान्, स्तेनभयाद्वा । यदि वा-
रात्रौ द्वारारण्ये दिकानि पिदिनानि तदाऽऽस्थापयन्ति अ-
रन्ति, न परिष्ठापयन्तित्यर्थः । तथा वन्यमंछुदन्तज्ञागरमाणाऽ-
दिका पूर्वोक्ता यतनाऽपि, स्थगिडलेष्वप्येवावान्तर्दिह यावत्
स्तेनाऽऽदिभयापगमो भवति, स्थगिडले वा किमपि कालो-
चितं प्राप्यते, तावत्सैव प्राक्की यतना कर्तव्या ।

असतीप सुकिलाणं, दिणकालमथे निभिं विगिंचिंति ।

पडिहारियं च पच्छा कडादि कोडीटुणो वा ॥४२९॥

अथ दिवसे कालगतः परं शुक्लानि यन्त्राणि न विद्यन्ते
तर्हि शुक्लानां वस्त्राणामभावे दिनकालगतं वस्त्रनाऽऽश्रित-
नविषयं कृत्वा निशि रात्रौ (विगिंचिंति) परिष्ठापयन्ति ।
अथ रात्रौ पूर्वोक्तकारणैर्व्याधान्तर्दिह यस्म्यत् एवमेव या-
वत् शुक्लं वस्त्रं न लभ्यते तदा पञ्चाङ्कनाऽऽदिपुं प्रातिहारिकं
शुक्लं वस्त्रं याच्यते । अथ न पि न लभ्यते ताहो कोडीटिक-
नायुत्पादयेत् । किमुक्तं भवति? पूर्व विचार्यिकाश्चापीति ।

असतीप शेउ निभिं, उवचु सागारि थोडले पेहे ।

थोडिलवाधानमि वि, जयणा एमेव कायव्वा ॥४३३॥

कोटीटिकप्रकरणेणपि शुक्लवस्त्राणामभावे निशि रात्रौ सा-
गारिकं शय्यातरं कालान्तस्य समीपं स्थापयित्वा स्वयं साध-
वः स्थगिडले तथाविधं प्रत्युपेक्षते । अथ स्थगिडलेव्याधा-
तस्तदा पेषवानन्तरोदिता यतना कर्तव्या । रात्रिद्वारे गतम् ।

अथ दिग्द्वारमाह-

महल्ल पुर गामे वो, वस्सा वाटग माविओ ।

इहरा दुविभागाओ, कुगामे सुविभावि ॥ ४३४ ॥

यत्नं महापुरस्य महाल्लगम्य, महाग्रामस्य वा महत्वेन दि-
विभागां दुःखेन विभाज्यते, न उ उापरवत्, वाटकात्, सा-

हेर्यो दिविभागः परिभावनियः, इतत्था दुविभागा भवेयुः,
कुगामे तु सुविभागा दिशः ।

ताः पुनरिमा दिशः-

दिग्म अवररदक्खिणाद-क्खिणा य अवरा य दक्खिणापुट्ठा
अवरुत्तरा य पुव्वा, उत्तर पुव्वुत्तरा चेव ॥ ४३५ ॥

दिक् प्रथमतेऽपरदक्षिणा नैश्चैती निरीक्षणीया, तदभा-
वे दक्षिणा, तस्या अभावे अवरा पश्चिमा, तस्या अप्य-
भावे दक्षिणपूर्वा, आरिषी इत्यर्थः । तस्या अभावे अप-
रन्तरा वायव्यीति भावः । तस्या अभावे पूर्वा, तस्या अ-
प्यभावे उत्तरपूर्वा ।

रंमति प्रथमायां दिशि सत्यां शेषदिक्षु परिष्ठापने दोषमाह-

समाही अभचपाणे, उवगरऽण्णभायमेव कलहो उ ।

भेदो गेलामे वा, चरिमा पुण कहुते आमं ॥ ४३६ ॥

अथ प्राप्तः यामपरदक्षिणयां परिष्ठापने प्रसूराश्चापानलाम-
तः समाधिरुपजायते, तस्यां सत्यां द्वितीयस्यां दक्षिणायां
परिष्ठापने अक्रान्ते अक्रान्ताऽलाभः, तृतीयस्यामनुपकरण-
मुपभ्रमाभावः, चतुर्थ्या दक्षिणपूर्वस्यां स्वाध्यायाभासः, पञ्च-
म्यामपरन्तरस्यां कलहः, षष्ठ्यां पूर्वस्यां गच्छुं यतना, सप्त-
म्यामनुत्तरस्यां भलानयः, अष्टमा अष्टमी पूर्वोत्तरा कृतघ्न-
कपरिष्ठापना अथ मुक्तं कर्तव्यं, अष्टमाप्रापयन्तित्यर्थः ।

एतदेव स्पष्टतरमाह-

पउरऽणपाण पदमा, विनियाए भचपाणे न लभेति ।

तित्थामे उवा, मादी, नडियि चउत्थीपे मउक्काओ ॥४३७॥

पंचमिवापे अमंखड, छट्ठीपे गणस्म भेरणं नियमा ।

सत्तमिए गेलामे, मगंये पुण अट्ठीमी वेति ॥ ४३८ ॥

माथङ्गयर्माप व्याख्यातार्थव्यान्तुगमः नयरे “ पउरऽणपाण
पदमा ” इत्यत्र प्राकृतव्यान्तस्य लोपाः । ततः प्रथमाया-
मिति द्रष्टव्यम् । अष्टमीति अष्टम्यामिति ।

साम्प्रतमुक्तामुक्ताङ्कान्मं प्रहर्षिमाह-

रत्तिदिमा थोडिल्ले, मिल विंवा भामिए य उम्मम ।

ऊचचिभवे सीमा, सीमाणे चेव ववहारे ॥ ४३९ ॥

प्रथमं रात्रिद्वारे तच्च प्रागेव सप्रपञ्चसूक्तम् । द्वितीयं दिग्द्वारे,
तच्च भग्यमानमासत्, तृतीयं स्थगिडलद्वारे विधा शिलाकूपे,
चिम्बाऽऽदि बुलाऽऽर्जलामथा ध्यायितम् । चतुर्थसूक्तम्-
द्वारे, पञ्चमं त्रिंशद्वारं भूमिमागे द्वयोर्मामयोः सीमायां
परिष्ठापनीयमित्यर्थलक्षणं । षष्ठं दशमं हान् डारम् । तत्र च
व्यवहारे चक्ष्यः । एष द्वारमायामंशेवाहः ।

साम्प्रतमनामं विचार्युक्तामं रात्रिद्वारं किल

प्रागेव सप्रपञ्चसूक्तमते दिग्द्वार-

स्य चक्ष्यश्चेषमाह-

लभमाणे पदमाण, तीए अमतीए वावि वाधाते ।

ताह अश्वाए वी, दिमापे पेहेअ जयणाए ॥४४०॥

लभ्यमानायां, गाथायां पुस्तं प्राकृतव्यान्तः प्रथमायां परिष्ठा-
पनम् प्रथमस्यां प्राग्दक्षिणस्यां अभावे व्याधाने वा सति सत-

चतुर्थो वसतिपालः, पञ्चमः कालगतः । पञ्चानामागतो यं चतुःप्रभूतपस्तेषां वसतिरक्षणे वहते च विकल्पना । किमुक्तं भवति ?-यथासंभवमश्रूयां वसतिं कृत्वा शय्यातरस्य वा निवेश्य शय्यामपि कृत्वा यथा शक्नुवन्ति तथा परिष्ठापयन्ति । तथा चाऽऽह-त एव हरास्तुतवाहकाः कुशान्त्यानयन्ति । अयमत्र भावना-शय्यातरस्य च निवेदने कृते त्रयो विधमप्यवहन्ति । यस्तु विश्राम्यन्ति स कुशाऽऽदि नयनीति । अथवा-यः एव समर्थः स हरो भवेत्, स वहतीति भावः ।

एको व दो व उर्वह, रत्तिं वेहाम दिव असुमिम्म ।

एकस्म य दो चेव य, छङ्गुण गुरुगा य आणादी ॥४४६॥

यदि त्रयः साधवो भवेयुः तदा एकः कालगतो, यौ च द्वौ तौ रात्रावुपधि विहायसि कृत्वा एको द्वौ वा वहतः । अथ दिवा परिष्ठाप्यन्ते तदा एकस्य सोचनेन विविस्त्रं च द्रष्टव्यं यथा ह्ययनन्तरमुक्तः । किमुक्तं भवति ?-रात्रावुपधि विहायसि कृत्वा परिष्ठापयन्ति, दिने शय्यातरमालनेन वसतिमश्रूयां कृत्वा परिष्ठापयन्ति । यथैकद्वित्रिप्रभूतयः स्नाका वयं कथं धोक्ष्याम इति विविन्म्य न परिष्ठापयन्ति किं तु स्वकृत्वा गच्छन्ति, तदा तेषां प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः, न केवलं प्रायश्चित्तमेव किन्त्वाऽऽश्वयध्वं द्वापाः, तन्निमित्तमपि तेषां प्रायश्चित्तमिति भावः ।

इमे चार्ये दोगाः-

गिहि गोण मल्ल राउल-निवेशणा पाणकङ्कुणुङ्गाहे ।

छक्रायाण विराहण, भावण मुक्खे य वावन्न ॥४५०॥

साधूनामभावे गृह्णन्ते न्यजन्ति । यदि वा-गायत्री बलीवदीं योक्त्वविश्या ताभ्यां गृहस्थाः कर्षयन्ति । अथवा मल्लैः परिष्ठापयन्ति । यदि वा-गृहस्था राजकुलं निवेदयन्ति, तत्र पाणककर्षणे प्रयत्नस्त्योङ्गाहः । यथा प्राप्तमीदृशेन धमेण, यत्रेदृशी अवस्था प्राप्यते, प्रयत्नविरूपा दोगा इयं संयम-विराधना । अन्येयतेर्नीयमानैः पदकार्यविराधना, ध्यापने दृष्टं तस्य कलेवरस्य गृहस्थैः क्रियेत, तदनन्तरापि पदकार्यविराधना । तथा व्यापसे कुथिते कर्मिजालसंसर्गे शुष्के शोयमुपागेन हीन्द्रियविराधना ।

उपसंहारमाह-

तम्हा उ वड्ठितं चेव, वोडुं जे जए वला ।

नयेति दो वि निदोचे, सदोचे ठावए निमि ॥४५१॥

यस्मादेते अन्नतरोदिता दोगास्तस्मान्कोकैरपि परिष्ठापयितव्यं, तत्र विधिः प्रागुक्त एव । यथा यदि चत्वारस्तदा एको वसतिपालः, शयात्रयां विश्रम्य विश्रम्य तत्कलेवरं वहन्ति, यस्तु विश्राम्यन्ति स तृणानि मात्रकं वहति । अथ त्रयो जनाः, यदि वा-द्वौ, तदा यदि रात्रौ निश्रेयं तर्हि (निद्रां) निश्रेये येन तदुपरि कलेवरं वोडुं प्रति सहाः समर्थास्ते ह्वायि नयन्ति, उपरि तच्च कलेवरं नयन्तीत्यर्थः । नीत्वा च कलेवरं परिष्ठापयन्ति । अथ बहिरूपकरणस्तेनभयं तदा रात्रावुपकरणं विहायसि विलम्ब्य द्वारं बद्धा परिष्ठाप्य प्रत्यागच्छन्ति । यदि वा-सदांशे सद्यो रात्रौ तत्कलेवरं परिष्ठापयन्ति, स्थापयित्वा बन्धनच्छेदनाजगरणाऽऽदिकां यतनां कुर्वन्ति, ततो दिवसे यदि शक्नुवन्ति तदा

उपकरणं गृहीत्वा परिष्ठापयन्ति । अथोपकरणं वोडुं न शक्नुवन्ति तदा शय्यातराऽऽदीनां परिनिवेश्य द्वारं स्थगयित्वा परिष्ठापयन्ति, परिष्ठाप्य भूयां वसन्तौ प्रत्यागच्छन्ति ।

अह गंतुमणा चेव, तो नयेति ततो श्विय ।

आलोयसमकुवन्तो, असदो तं तु सुउरुए ॥ ४५२ ॥

अथान्यं ग्रामं ते गन्तुमनस्तत उपकरणं सह नयन्ति । नीत्वा तत्कलेवरं परिष्ठाप्य तत एव परिष्ठापनप्रदेशात्परतोऽन्यं ग्रामं गच्छन्ति । तत्र यदुक्तमधस्तात्कल्पाध्ययने-“अवर्कयम्मि अवलोयणा कायव्वा” इति । तदन्यग्रामगमनेन शदोऽकुर्वन् शुष्यति, न दोषभाग भवति ।

छङ्गे जइ जंती, नायमनाए व तेण परलिंगं ।

जइ कुव्वंती गुरुगा, आणादी भिस्सुदिङ्गो ॥ ४५३ ॥

यदि कालगतं क्षुद्रयित्वा अपरिष्ठाप्य गच्छन्ति तर्हि ते विचारणीयान्ते ग्रामेण ते ज्ञाना वा, तस्य परिचिता या इत्यर्थः । तत्र ज्ञाने ग्रामस्य परिचये सति यदि कालगतस्य परलिंगं कुर्वन्ति, कृत्वा वा परिष्ठाप्य गच्छन्ति तदा प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः, आह्वाऽऽश्वयध्वं दोगाः । अथ अज्ञाने परलिंगं कृत्वा अपरिष्ठाप्य गच्छन्ति तदा कालगतस्य परलिंगदशनेनो मिषात्त्वगमनम् । अत्र च आत्यकमिषुदृष्टान्तः । स च आवश्यकटीकातो भावनीयः । (स चाऽस्मिन् कोशेऽत्र भिस्सुदिङ्गं शब्दादयमन्वयः)

तत्र ज्ञानेऽप्य च दोगास्तानेवाऽह-

अचियत्तादि वोच्छे-यमादि दोसा उ होंति परलिंगे ।

अन्नाए ओहि काले, अकप गुरुगा य मिरुल्ले ॥४५४॥

ज्ञाने सति परलिंगं कृतमितरांशं साधून् दृष्ट्वा अग्र्याति कुर्वन्ति । अहो इमे संयन्ता निःशुद्धा निर्लेखा मा परिष्ठाप्याभूदिति परलिंगमारोग्यापरिष्ठाप्य स्वकृत्वा गताः । आदिग्रह-रूपाऽऽमादमिष्यादृष्टीनां प्रीतिरूपजायन्ते इति परिग्रहः । सूत्रं च व्युच्छेदाऽऽद्यो दोगाः । तथाहि-ते आगादमिष्यादृष्टयः प्रीतिं कुर्वन्ते । अहो ! मुन्यग्रमात्मैव तेः प्रयत्नस्य हीलना कृता, मा एतेमाहादरादीनि प्रयच्छथ । आदिग्रहग्राहका अपि प्रयत्न्यां प्रतिपद्यन्ते, मा सोऽप्यर्थविषयमवस्थां प्राप्नुयात् । एते ज्ञानात्मा दोगाः । अथज्ञाना यतनां कृत्वा तत्कलेवरमपरिष्ठाप्य मज्जन्ति, यधि लिपेभ्य यनास्ततः स पञ्चाङ्कालगतां देवलोकं उत्पन्नोऽपि प्रयुङ्क्ते । ततः स एवं मन्यते-अहमेतन् लिङ्गेन देशो ज्ञातः, एवं मग्नानन्तरं मिष्यात्त्वगमनम् । अत्र काले कृतं तेषां गमने प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः । यस्मादेते दोगास्तन्मार्गद्विधना परिष्ठाप्यः ।

संप्रीत यः कथञ्चन एकाकी जातस्तस्य

परिष्ठापनाविधिमाह-

एगामी तो जाह, न तरेज विमिचिउं तया सो उ ।

ताहे य विमोग्जा, इमेण विहिणा सहायाओ ॥४५५॥

तत एकाकी स्थूलकलेवरं विवेकं न शक्नुयात्, तदा अनेन वक्ष्यमाशेन विधिना सहायाविभागयेत् ।

तमेव विधिमाह-

संविगमसंविगे, सासुवेयसिद्धपुत्त सीय य ।

सग्गामस्मि य पुब्बि, सग्गामऽसती परग्गामे ॥४६६॥

अप्पोहेइ सयं वा, वि गच्छेइ तत्थ ठाविया अस्सं ।

असती निरब्ध वा, काउं तोहे व वच्चेज्जा ॥४६७॥

संविग्गाहि ते बियि, असतीए तोहं इत्थिवग्गोए ।

सिद्धी साविग संजति, किटि मज्झिम कायतुल्ला वा ॥४६८॥

यदि तस्मिन् ग्रामे अन्येऽपि संविग्गा असांभोगिकाः सन्ति, तदा तैः सह परिष्ठापयन्ति, तेषामभावे असांभोगेः पार्श्वेऽस्थाऽऽदिभिः समं, तेषामप्यभावे सारूपिकविशेषैः, तेषामप्यप्राप्तौ संविभिः आर्वकैः समम् । एवं पूर्वं स्वग्रामे आर्गशा कर्त्तव्या, तत्र स्वग्रामे संविनामप्यसति अभावे यदि परिग्रामे स्वप्राप्तौऽस्ति तत्र कश्चित्पययति, अन्यस्य तथाविधस्य प्रेक्षणयोग्यस्याभावे (अप्पोहेइ लि) अन्यं गच्छुः समादिशति, अन्यस्यापि गच्छतोऽसंभवे कालगतस्य पार्श्वे कश्चित् स्थापयित्वा स्वयमप्यग्रामे गच्छन्ति, गत्वा स्वपक्षमप्यमानयति । अथ य कोऽपि न विद्यते यः कालगतस्य पार्श्वे स्थाप्यते, तर्हि यत्र कीटिभिर्न भक्ष्यते तत्र निरत्यये निरप्राये स्थाने कालगतं कृत्वा ततोऽन्यग्रामं गन्तुं, गत्वा संविग्गाऽऽदीनामयति, प्रथमतः संविग्गात् सांभोगिकानानीय तैः समं परिष्ठापयति । तेषामप्यप्राप्तौ आर्वकैः समं, तेषामप्यभावे शीवर्गेण । तत्र क्रमः—प्रथमतः सांभोगिकीभिः सिद्धपुर्वाभिरनुत्तरवर्गैः, तासामप्यलाभे आर्विकाभिरनुत्तरवर्गैः, तासामप्यलाभे वृद्धाभिः संयतीभिः, तासामप्यप्राप्तौ मध्यमकायाभिः संयतीभिः, तासामप्यलाभे तुत्तरवर्गैः तुत्तरवर्गैः संयतीभिः । गच्छ भोइ व जुंगिते, संवरमादी मुहा अग्रिच्छेत्ते ।

अगुत्ताहि अदसादी, तेहिं समं तो विगिंचति तु ॥४६९॥

तुत्तरवर्गसमीपे संयतीनामभावे मल्लगणं वा हस्तिपालगणं वा कुम्भकारगणं वा समुपनिष्ठति. ततो यान् न सहायान् ददाति तैः समं परिष्ठापयति, गणानामभावे भोजकं ग्रामसहस्रमुत्तिष्ठते ततो यावत्सहायान् ददाति तैः सह परिष्ठापयति, तत्रापि सहायानामलाभे ये जुङ्गिका हीनजातयो हीनकर्म्मणश्च संवराऽऽद्यश्च संवराः कञ्जवर्गोत्तराकाः, आदिशद्वाञ्छलाधिकालानकारकालप्रसूलाकाऽऽदिपरिग्रहः । तेषामनुशिष्टिं ददाति, तस्मैः सहायैः परिष्ठापयति । अथ ते मुत्तरवर्गस्य तदा ये अन्ये जानि जुङ्गिका वरुणाऽध्यस्तं तेषामनुशिष्टिं ददाति अथ तेऽपि मुत्तरवर्गं गच्छन्ति तदा तेषामदशानि वस्त्राणि मूल्ये दीयते, अदशानामनिच्छायां ततस्मैः समं विगिञ्चयत् ।

अहव संभिज दादो, मूर्धं दाऊण नीण्णाह ।

अगुत्तहादी तु तहियं, अस्सो वा भग्गती जती ॥४७०॥

तस्मिन्कालगते कदाचित् रात्रौ नीयमाने द्वारस्थो द्वारं कुर्यात्, यदि किञ्चित् प्रयच्छे ततो निकर्षां ददाति, कविहेरो पुनस्त्याज्यारो-दिषतेऽपि मृतं द्वारपालस्य किञ्चित् दत्त्वा निकर्षयते, तस्य स्वतोऽनुशिष्टिः कर्त्तव्या । आदिशद्वात् अर्धमकृष्टाऽपि । तत्र यदि नेच्छति ततो वयस्यः कोऽपि धर्मकथामनुशिष्टिं वा धुत्वा दत्ते हत्वाह—

धुं व दाहामहं मुल्लं, उवें तत्थ कुण्णती ।

अदसा दैती वत्थे, असती साहरणं वदे ॥४७१॥

जहं लम्बामो आणेमो, अलदे तं विपाण्णो ।

सो वि लोगरवा बीतो, धुंवेते दारवाल्लो ॥४७२॥

मुञ्चामुं साधुमहे ते मूलं दास्यामि, तत्रापेक्षां साधुः कुर्यात्, न सं मूलं प्रयच्छन्तं वारयति । अध्यान्तः कोऽपि नैव भणति, तदा अदशानि वस्त्राणि ददाति, तेषामनिच्छायां स-दशान्यपि । अथ वस्त्राणि सदास्यादशानि वा न सन्ति तदा तेषामांशे साधारणं ददेत् । तथाहि—यदि लम्बामहे तन आलेप्यामो, अलभि त्वमेतस्य कलेवरस्य विज्ञायकः, एवं साधारणं उक्ते सोऽपि द्वारस्थो लोकवर्णीतो नियमान् मुञ्चति, अर्धमन्त्रं तत्तत्रैव मुक्त्वा वस्त्रोत्पादनाय गच्छन्ति, गत्वा अन्तं प्रान्तं वा वस्त्रमानयन्ति, अलभि सोऽपि द्वारपालो मृतकेन हस्त्यते, ततो मुहूर्त्तानन्तरं स्वयमेव मुञ्चति ।

अज्ञातविषयेऽपवाद्माह—

अम्माए वावि परं, लिंगं जयणाए काउ वच्छति ।

उवञ्जोगुठ नाऊयं, एस विही असहायए ॥४७३॥

अथवा अज्ञाने अपरिचिते ग्रामरूपे यतना कालगतस्य परिलिङ्गं कृत्वा व्रजति । कया यतनयेत्याह—उपयोगार्थं ज्ञात्वा एतावता कालेन तस्य कालागतस्य उपयोगलक्षणे-ऽर्थो भूत्, नातः परं, परलिङ्गकरणेऽपि कश्चिदप्येव द्वि-त्वा एव विधिरसहाय्यसहायस्य एकाकिनो द्रष्टव्यो, न तु द्विप्रभृतीनामपीति ।

एण्ण सुच न गये, सुचनिवातो उ पंथं गाये वा ।

एगो व अण्णगा वा, हवेज वीसुंभिया भिवस्सु ॥४७४॥

यदेतन् ध्यास्यानमेतेन न सूत्रं गतं, किं तु समाचारीप्र-काराणिभिरासं सर्वमेतन् व्याख्यातम् । संप्रति यथाः प्रतिपादितः सूत्रनिपातः पथि ग्रामे वेति तदिदानीं व्याख्यायतं—एको वा अनेके वा भयेयुषिष्वभूताः भित्तवः । इयमत्र भावना । अत्र चत्वारो भङ्गाः—एकेन साधुना एकः कालगतो दृष्टः । १ । एकेन अनेके २, अनेकेरेकः ३ अनेकेरेके ४ ।

तत्र प्रथमभङ्गमधिकृत्य विधिमाह—

एगागियं तु गाभे, दहं सोउं विगंचण तवेव ।

जो दारुंभणं तू, एसो गाभे विही वुत्तो ॥४७५॥

ग्रामे एकाकी एकाकिनं कालगतं संविग्रमसंविधिं वा ह-त्वा धुत्वा विवेचनं परिष्ठापनं तथा कुयोन् पयोक्तृभन-स्तरं तावत् द्वारे निरोधनम् । एवं शेषेष्वपि भङ्गेषु संवि-ग्रहणीनं वा अर्धविग्रहणीरम् वा “एगो एणं पासह, एगो सुणं, ते पुण्ण संविगियरे वा जे वा” प्रागुक्तेन विधिना परिष्ठापयितव्याः । एष ग्रामे विकिरः ।

संप्रति पथि विधिमभिधित्तराह—

एमेव य पंथम्मि वि, एगमथेगे विगिंचणा विहिहा ।

एत्थं जो उ विगेशो, तमहं वुच्छं समासणं ॥४७६॥

(एमेव) अनेनैव प्रागुक्तेन प्रकारेण पथ्यपि एकस्यानेकस्य वा विवेचना परिष्ठापना द्रष्टव्या, नवरमत्र यो विशेष-वस्तुमहं समासेन वक्ष्ये ।

तत्र एकानि कप्रतिपादनार्थमाह—

एगो एगं पासति, एगोऽखेगे अखेगे एगं वा ।

येगायेगे ते पुण, संविगतरे व जे दिहा ॥ ४६७ ॥

एक एकं पदार्थानि प्रथमो भङ्गः १, एकाऽनेकान् २, अनेके एकम् ३, अनेके अनेकान् ४, तत्र ये दृष्टान्ते संविज्ञा भवेयुरसंविज्ञा वा, सर्वथा परिग्रापना कर्तव्याः अन्यथा प्रवचनोपपातः स्यात् ।

संप्रति विशेषप्रतिपादनार्थमाह—

वीडकंते भिने, नियेट् सोऊण पंच वि पयाइ ।

मिच्छत अन्नपंथे-ण कहुणा भासमा जे च ॥ ४६८ ॥

व्यतिक्रान्ते, व्यपगतजीवमिति भावः । भिने श्वाऽऽदिभिर्विकीर्णं कुथितमकुथितं वा तस्मिन् व्यतिक्रान्ते, भिने उपलक्षणमेतत्—अभिने वा भुवे निवृत्य यथोक्तविधिना तत्परिग्रापयेत् । यदि पुनः भुवा एकमपि पदं गच्छति तदा आह्वाऽऽदीनि पञ्चापि पदानि तस्य प्रसज्यन्ति, न केवलमाह्वाऽऽदीनि पञ्च पदानि, किं त्वन्यान्वयऽपि मिथ्यात्वाऽऽदीनि प्रसज्यन्ति । तथाया-भुवा यदि परिग्रापनाभयादभ्यवर्धन उन्मार्गेण वा अन्यप्रामाण्यमुक्तं ब्रजति तदा न स यथा—वाक्कापीति तस्य मिथ्यात्वम् । (कहुणं ति) गृहे याह्वाऽऽकृष्येण यत्प्रायश्चित्तं तदपि प्राप्नोति । तथा (भासमा णं ति) अन्निकायेन यदि तस्य कलेवरस्य दाहः क्रियते तदा ध्यामनविपन्नमपि तस्य प्रायोश्च तनापयते । यथाभ्यस्तदपि प्राप्नोति । किं तदभिने चेत् यावन् प्राणा विच्छेदितं तावन्तो विराधन्ते यावन्तश्चाऽऽगन्तुकाः प्राणान्ते विग्राधनामानुवन्ति, तत्तद्वैतपरिग्रापयन्मोति । अथवा भुवा पदमावातक्रमेऽपि पञ्चापि पदानि प्राप्नोति । कानि तानीति ? अत आह—मिथ्यात्वमप्यावादाकारित्वान् पथेन ब्रजति तस्मिन्नेत्यर्थः प्रायश्चित्तम् । २ गृहस्थाऽऽदिभिः कर्षणं, तस्मिन्पञ्चम् । ३ अन्निकायेन दहनं तद्धेतुकम् । ४ । अन्वयसंभृतिऽगन्तुक्रान्तजतिविराधनाञ्च, तदपि । ४ ।

साभ्यतमेनामिव गाथां व्याचिख्यासुराह—

तं जीवातिकर्त, भिने कुथितरं च सोऊण ।

पगपथं पि नियत्ते, गुणा उन्मार्गमादी वा ॥ ४६९ ॥

तत्कलेवरं जीवातिक्रान्तं व्यतिक्रान्तमुच्यते, भिने श्वाऽऽदिभिर्विकीर्णं, तच्च कुथितमकुथितं वा । उपलक्षणमेतत्—भिने च भुवा एकपदमपि न गच्छति, किं तु निवर्त्तते, अन्यथा एकपदानि तस्मिन् प्रायश्चित्तं चत्वारोऽपि गुरुकाः, उन्मार्गाऽऽदी वा प्रत्येकं प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः ।

आहादी पंचपदे, नियत्तणे पावए इमे अखे ।

मिच्छताऽऽदी व पदे, कमविक्खेश व जे पंच ॥ ४७० ॥

न केवलमनियत्तने प्रायश्चित्तं, किं त्वाह्वाऽऽदीनि पञ्च पदानि प्राप्नोति । तथाया—आह्वा १, अनवरथा २, मिथ्यात्वम् ३, आत्मविराधना ४, संयमविराधना च ५ । न केवलमनियत्तने पदानि, किन्निवमान्यपि मिथ्यात्वाऽऽदीनि पदान्यन्यानि प्राप्नोति । तानि च प्राप्तेव भावितव्यानि । अथवा पञ्चापि पदानि प्राप्नोति इत्युक्तं, तत्र ताभ्येव पञ्च पदानि द्वारगाथायां दूरीयन्ति—कपयिक्खेशात्प्रायश्चित्तं गाथायां पञ्च पदानि मिथ्यात्वाऽऽदीनि मिथ्या-

त्वमन्यपथेन प्रव्रजन्, गृहस्थाऽऽदिभिराकर्षणम्, अन्निकायेन दहनं ४, यत्त्वमन्यसंभृतिऽगन्तुक्रान्तजतिविराधनामिति नानि प्राप्नोति । तदर्थं पञ्च पदानीत्यस्य व्याख्याने द्विधा कृतम् ।

संप्रति कर्षणपदं यथेति पदं व्याख्यानयति—

गाणेदि जत्तियाओ, व पाणजातीउ तत्थ मुच्छंति ।

आगंतुगा व पाणा, जं पावते तयं पावे ॥ ४७१ ॥

गवादयो यन्ममाकर्षयन्ति. यावन्तो वा प्राणजतयस्मन्न कलेवरं सृज्यन्ति, आगन्तुका वा प्राणा यथाऽऽनुवन्ति, तदेतन्मयं सांनिवर्त्तमानः प्राप्नोति. शेषपदानि सुगमानीति कृत्वा न व्याख्यातानि ।

अधुना विवेचनमाह—

दट्ठं वा सोउं वा, अन्वावमं विगिचण विहिणा ।

वावमे परलिंगं, उवहीनातो व आप्पतो ॥ ४७२ ॥

पथि कालगतं दट्ठ, यदि वा—कालगत इति अन्यतः भुवा, यदि तत् कलेवरमप्यपञ्चम्, अविभज्यमित्यर्थः । ततः पूर्वोक्तं विधिना विवेचयेत् । अथ स एकाकी, ततः परिग्रापयितुं न शक्नोति । यदि वा—शक्नोति परं बहवो मृतास्ततः परलिङ्गं कृत्वा त्यजति । अथ तत् व्यापणं तदा तस्मिन्परलिङ्गं कर्तव्यम् । परलिङ्गं कृत्यं नाम—यस्मिन्पथिप्रव्रजन् । स चोपधिद्विधा—ज्ञातो वा अज्ञातो वा । ज्ञातो नाम यथेत्यामोतिकस्य साधारण्यकरणम्, अज्ञातो नाम यो न ज्ञायते, किमपि सांमोतिकस्य, किं वा अनामोतिकस्यति ? तत्र ज्ञातोऽज्ञातो वा तस्योपाधिवर्द्धनीत्यर्थः ।

अथ कम्मात्परलिङ्गं कियत?, तत आह—

मा णं पिच्छं तु बह, इति नाए वि करेउ परलिंगं ।

गहिउम्मि वि उवगरणे, परलिंगं चेव नं होइ ॥ ४७३ ॥

मा अमुं बहवो जनाः प्रेक्षन्मामिति कृत्वा ज्ञातोऽपि तस्मिन्कालगते परलिङ्गे कियतः । किं तत्परलिङ्गकरणमिति चेत् ? अत आह—गृहीते चोपकरणे परलिङ्गमेव तद्वर्त्यते, साधुलिङ्गाभावात् ।

संप्रति ज्ञानस्य चोपधिप्रव्रजणे विधिमाह—

सागरकुडे एको, मणुम दिमो मुहो भवे विइओ ।

अमणुमे अप्पणतो, न गेरहनी दिउमायां पि ॥ ४७४ ॥

सागरकुटं नाम यत्पथं नागधर्मोक्तं किन्वाचायां पतस्य विज्ञापका इति बुद्ध्या परिगृहीतं तस्मिन्सागरकुटे एकः प्रथमोऽवप्रहः । यदि सांमोतिकस्योपाध्यायमिति ज्ञातस्तदा आचार्यनदीपं गत्वा निवेद्य आचार्यस्य समर्थयान् । तत्र यथाचार्यो ब्रूते—ममाजुसुमंथं पणिमुकय, 'ततो मस्तकेन वन्द्ये' इति भगवन्वा अग्रेयो साधुना निवेदयान् । यथा क्षमाधर्मगौरेतत् वल्लं पात्रं वा ममं वृत्तांतान् । ततश्च पुनरे—आगम्यधारिणीयं क्षमाधर्मगानां गुणैर्वन्द्यम् । एवमगोऽन्यस्य सांमोतिकस्यापवेदितस्यावग्रहो द्वितीयः । आदानेनोः स उपधिस्सार्द्धं ते गुणैः समर्थयति, तं च गुण्या दीवमानसीपे न गृह्णाति ।

असांभोगिकसत्त्वत्वात्तर्हि कथं तत्कर्तव्यमित्याह-
इयरेसिं घेतूणं, एगंते परिठवेज्ज विहिंणा उ ।

अम्नाए संविगो-बहिम्मि कुज्जा उ घोसणयं ॥४७५॥

इतराभामसांयोगिकानां लिङ्मात्रोपजीविनां वा संख्या
यदि ज्ञाता भवति तर्हि आचार्योपां तथैव निन्दनीयं.
तत्र यद्यस्य उपजीवनींस्त ततः कारणे आचार्यो द्वेन-परि-
मुक्तव्याऽमुपजीवितानि, तेन च तथैव प्रतिपत्तव्यम्। आ-
चार्य उपजायः समस्ति, तदा मूर्तिवन्नानां गृहान्या एकान्ते प-
रिष्ठापयन्। अथ न ज्ञाता भवति किममुपायः संविग्नस्ये-
ति तदा ब्रह्मते संविग्नोपजी विधिना शरणं कुर्यात्। व्य-
७० ॥ ५॥

पारिष्ठावर्गियागार-पारिस्थापनिकाऽऽकार-पुं० । परिष्ठापनं
नवस्था व्यवजनं प्रयोजनमस्य पारिष्ठापनिकम् । तदेवाऽऽकार-
ः पारिष्ठापनिकाऽऽकारः । पञ्च० ५ विधः । परिष्ठापनरूपे
प्रत्याख्यानाऽऽकारः, प्रय० ४ द्वार ।

पारिणामिय पारिणामिक-पुं०। परि समतान्त्रमनं जीवाना-
मर्जावानां च जीवन्वाऽऽदिहकपातुभवनं प्रति प्रवृत्तिभवनं परि-
णामः, स एव तेन वा निर्जुलः पारिणामिकः। कर्म०६ कर्म०।
जीवाजीवमव्यवाऽऽदिहसंश्रयं भावयन्, स्व०१३ शु०१३ अ०१३
पुं०। आ० म०। पिं० सं०। आवा०। “मव्वाभवजी-
वत्परिणामः।” भव्यमवमव्यव्यं जीवन्वैवेति त्रयो भेदाः
परिणामः। कर्म०६ कर्म०। (अस्य व्याख्या ‘पारिणामिय’
शब्देऽस्मिन्नेव आगे ६१६ पृष्ठे दीयता)

पारिषात्तमिया- पारिषात्तमिकी-स्त्रीः । पारि- सम्बन्धनात्मनः पारि-
 श्यामः । सुदीर्घकालपूर्वपरगाथीवलोकनाऽऽदिजन्म आरम्भधर्मः
 स कारणं यस्याः सा पारिषात्तमिकी । अ० १२ श० ५ अ० ५
 प्रायः वर्गोपपन्नकजन्मे बुद्धिदेव, त० । बा० अ० ५ अ०
 ब० । त० । (' पारिषात्तमिया ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६१६ पृष्ठे
 ह्यं संहारिण्या ललितान्) " एवं विष्णोश्चा दौहला, सुयहो
 मासेहि दारणां जात्रा, रक्षो शिखर्यं, त्रुडो दाम्नीय लुङ्गाविभो
 अन्तर्गवणवियं, कर्हयं सणियस्त, आग्राश्च । अत्राजिया किं
 सै यदमपुतो उत्क्रिभो न्ति ? । गम्रो अन्तर्गवणियं, तेणं सो
 उज्जीविभो, अन्तर्गवन्दे से नाम कयं । नचयि पउकडिगिण्ड-
 एणं कोणणुल्लि अहिबिजा, सुकुमालिया सा न पउकडिगुया
 योसा, गह्लि से शारय्हि नार्मं कयं कुण्डिभो सि । " (१२८४
 गाथा) अ० ५ अ० । (अत्राकवम्भुत्तमसि ' पारिषात्तमि-
 या ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६२० पृष्ठे गतम्)
 शब्दे तृतीयभागे ६२६ पृष्ठद्वारा विनियोगः (विषयः)

पारितावणिष्या-पारितापनिकी-स्त्री० । परितापनं नाम बुधः,
तेन निर्वृत्ता पारितापनिकी। घ०३ श्रिअ० ब्राय०। परितापनं
बुधविशेषमङ्गणं तेन निर्वृत्ता पारितापनिका । स०४सय० ।
पीडाकारणे अथायाः पीडाकरणे वा निर्वृत्तया किंपायाम् ॥ ३
इ०१ इ०२ ॥ अष्टा० ॥ अ० ॥ लङ्गा० ॥ ईदधाने त्व पीडाकार्ये,
प्रश्ना० ॥ आथ० ॥ आ० ॥ सा व द्विधा-स्वदेहपरितापनिकी, पर-
देहपरितापनिकी च । मीना स्वदेहे परितापनं कुवेन, द्विती-
या-परदेहे परितापनमीन, तथा बाभ्यः कटोऽपि स्वदेहपरि-
तापनं करेत्येकैव कथितम् ॥ अथवा-स्वदेहपरितापनपरिणी,

परहस्तपारिनापनिकी च । आद्या स्वहस्तेन पारिनापनं कुर्व-
तः, द्वितीया परहस्तेन काश्यतः । आय० ४ अ० । आ०चू० ।
पारित्त-पत्र-अव्य० । परलांके, तं० ।

पारित्तए-पारयितुम्-अव्य० । पारमेतुमित्यर्थे, भ० १२ श०
१ उ० ।

पारित्तविद्य-परत्राद्वितीय-पुं० । जीवानां पगलाके द्वितीये
धर्मे, तं० ।

पारिष्व-पारिष्व-पुं० । पक्षिविशेष, प्रभ० ? आश्र० द्वार ।
आन्वा० ।

पारियह-न० । बाह्यपृष्ठस्य बाह्यभूमौ, न० ।

पारियावर्णिग्या-पारियापनिका-स्त्री० । कालान्तरं यावन्स्थितौ, " सत्यं च से उवट्ठाणपारियावर्णिग्यं पम्किरेह । " भा० १ अ० ६ अ० । स्था० । पम्तिनापनं ताडनाऽऽदुःखविशेषलक्षणं, तेन निर्वृत्ता पारिनापनकी । स्था० २ डा० १ उ० ।

पाण्डिसिन्धु-परिग्रामित-त्रि०। हस्तनं, अ० १५ श०। पर्यु-
पिते, वृ० ३ उ०। नि०। ग०। (पर्युपिताऽऽहारग्रहणान्तिषेधो
'गोयश्चरिया' शब्दे तृतीयभागे ६६७ पृष्ठे कृतः)

पारिव्वज्ज-पारिव्वज्य-न० परिव्राजाभिदं पारिव्वज्यम् । मस्क-
गित्थे गृहस्थभावत्यागे, हा० १८ अष्ट० ।

पारिव्याय-पारिव्राज-न० । परिव्रादसंबन्धिनि. आ०म०१अ० ।
परिमाहणिया-परिशाटनिका-स्त्री० । परिशाटनं दानाय द-

यद्यस्तुनो भूमौ हृदयं, तेन निर्वृत्ता पारिशाटनिकी । ध० ३
अधि० । उज्झ्वलमवायां पारिष्ठापनक्याम्, आच० ४ अ० ।

पारिहृथिय-पारिहृस्तिक-पुं० । प्रकृत्यैव दत्ते सर्वप्रयोजना-
नामकालट्टीनितया कर्तरि स्था० ६ डा० ।

पारिहारिय-पारिहारिक-पुं० । परिहारस्त्वपेयिषेयः, तेन चर-
न्तीति पारिहारिकाः॥ अ०५ अ०३॥ परिहारनपेवाहकेषु, जी०।

“गतास्तत्राऽथ तान् द्रष्टुं, तावत्पश्यन्ति लिङ्गिकान् ।
पृच्छन्ति स्म ततस्तं तं स ददान्युत्तरं शवः ॥

पारी-देशी-दोहनभाण्डे, दे० ना० ६ वर्ग ३७ गाथा ।

पारुअम्मा-देशी-विश्रामे, वं० ना० ६ वगे ४४ गाथा ।

पारुष्कल-देशी पृथुके, दे० ना० ६ वर्ग ४४ गाथा ।

प्राकृत-देशी-कृतं, दे० ना० ६ वर्ग ४५ गाथा ।

पारेवय-पारापत-पुं० । लोमपक्ष्मभेद, जी० १ प्रति० । जं० ।
फलप्रधानवनरूपतिभेदे, प्रज्ञा० १७ पद ४ उ० । प्रश्न० । रा० ।

पालक-पालक-पुं० । महागुप्ताऽऽदिप्रसिद्धे शाकभेदे, वृ० १
उ० २ प्रक० । आचा० ।

पालं०-प्रालम्ब-पुं०। कुम्भनके, आप्रवदीने, आभरणाविशय,
आचा० १ शु० १ सू० २ अ० १ उ०। ज्ञा०। भ०। गलाऽऽभर-

एविशेषे, श्री०। तपनीयमय विन्धव्रमाणरत्नमाक्रोचन श्री-
त्मनः प्रमाणेन सुप्रमाणे आभरणविशेषे, जी० ३ प्रति० ४
अधि०। रा०। “पालवपलंबमाणघोलेन भूस्वणधरं।” प्राल

म्वप्रलम्बमानघोलायदुभूषणधरः । (पल्लवमाणघोलं पित्)
दोलायमानानि भूषणानि, तानि धरतीति यः स तथा ।
कहप० १ अधि० १ क्षण । “ पाल्लवपल्लवमाणसुकयपडउत्त-
रिजे ॥ ” प्रलम्ब्यत दीर्घेषु प्रलम्बमानेन च सुपुटु कृतं पट्टेनोत्त-
रीयमुत्तरासङ्को येन स तथा । तं० । प्रलम्ब्यत दीर्घेषु प्रल-
म्बमानेन लम्बमानेन पट्टेन सुपुटु कृतमुत्तरीयमुत्तरासङ्को ये-
न स तथा । प्र० ७ श० ६ उ० । श्री० । र० । “ ओजलं पाल-
लवं ॥ ” पाद० ना० २०४ गाथा ।

पालग-पालक-न्० । स्वनामक्यान् शक्रेन्द्रस्याऽऽभियोगिके दे-
वे, तद्विरचिते लक्ष्योपजनप्रमाणे शक्यस्य पारियान्तिके, श्री० ।
स्था० । “ पालययान्किमानपालकं । ” पालकदेवनिर्मितसौ-
धमन्दस्त्रबन्धि, यानं च तद्विमानं च याताय वा गमनाय
विमानं यातविमानं, न तु शाश्वतमिति । विमाने, स्था० ४
डा० ३ उ० । जं० । कल्प० । (पालकदेवस्य कल्पवर्णनम्
‘ नित्यथर ’ शब्दे अतृथ्यभागे २२४ १ पृष्ठे गतम्) स्वपालग-
रीगजस्य स्कन्दकस्य कुम्भकारनगरराजभाषायाः पुगन्दर्य-
शब्दे आनुर्भूतमुजतस्याम्यन्तिके प्रयोजितस्य मारके ना-
स्तिकपट्टे स्वनामक्यान् द्राक्षणे, नि० चू० १६ उ० । व्य० ।
स्वनामक्यान् कृष्णवासुदेवपुत्रं, (कृतितकमपर्ययं दृष्टान्तः)
आव० ३ अ० । आ० म० । नि० मू० । स्वनामक्यान् ग्रामे, यत्र
वीरजितं यानिलो नाम वलिकृयात्रायाम् प्रस्थितोऽस्ति गृही-
ता मार्गयन् प्रवृत्तः, स्वयमेव लिखितः संज्ञातः । (४२२
गाथा) आ० चू० १ अ० । आव० । आ० म० । अवनरीगज-
प्रयातयन् स्वनामक्यान् वीरगिर्वाणविनामिषिकं अवनरी-
राजे, आ० क० ४ अ० । तत्कथा ‘ अक्षायया ’ शब्दे प्रथम-
भागे ६६४ पृष्ठे गता । “ जं रयसि र्मन्त्रि गन्धो, अग्राहा नित्यं
करा महावीरा । तं रयसि मयन्तीय, अर्द्धसितो पालगो रा-
या ॥ ६१३ ॥ ” नि० ।

पाला-पाला-स्त्री० । महत्तरिकायाम्, व्य० ४ उ० ।

पालि-पालि-पुं० । सैन्ये, स्था० ४ डा० १ उ० । आ० म० । रा० ।
तडागाऽऽदेरननिकारार्थं वण्ड, उपा० ७ अ० । संयममहानडा
गस्याऽस्तिक्रमे, वृ० ३ उ० । पालिरिय पालिर्जीवितधार-
णान् । भवस्थितौ, उत्त० १८ अ० ।

पालिआ-पालिका-स्त्री० । खड्गमुद्रा, “ अस्त्रिमुद्रा पालिआ
य छुक् । ” पाद० ना० १२१ गाथा ।

पालिजंत-पक्ष्यमान-स्त्री० । सततोपयोगजागरणं रक्षणी-
ये, श्री० । “ अस्त्रमहाद्वारेण, पालिजंतस्य सया पयत्तणं
(१४६५) ” पं० व० ६ गाथा ।

पालित्तग-पालित्रक-पुं० । पाटलिपुत्रीये स्वनामक्यान् आ-
चार्ये, “ पाडलिपुत्तणं पालित्तगआचारिया अत्यन्ति ” आ०
चू० १ अ० ।

पालित्ता-पालयित्वा-अव्य० । अस्वित्येत्यर्थे, कल्प० ३ अ-
धि० ६ क्षण ।

पालिताण्य-पालित्राणक-न्० । स्वनामक्यान् नगरभेदे,
“ अत्थि चोत्तःत्रययत्त पालिताण्यं नाम नयरं, तथ
कवडिनामभिजां गाममहन्नरां । ” ती० १५ कल्प । (‘ कव-
डिजकथ ’ शब्दे पुरीयभागे ३२७ पृष्ठे उक्तम्)

पालिभेद-पालिभेद-पुं० । प्रतिपूर्णेस्य शुद्धपरिणामप्रयुक्त-
स्याऽस्तिक्रमे, वृ० ३ उ० ।

पालिय-पालित-त्रि० । पुनः पुनरुपयोगप्रतिजागरणेन रक्षि-
ते, स्था० ७ डा० । आचा० । आव० । “ पालियं पुणो पुणो प-
रिजागरमाणेण जाहातिणं महगुवाणियसत्तं निवहपुत्ता
निक्कल्वेनो संमं ” । आ० चू० ६ अ० ।

उदिए काले विहिण्णा, पचं जं फासियं तयं भणियं ।

तह पालियं तु असई, सम्मं उवओमपडिअरिअं ॥ ४४८ ॥

उदितं काले पुर्योक्ताऽऽदी विधिनीचाराख्याऽऽदिना प्राप्तं यत्
प्रत्याख्याने स्पर्धे तद् भणितं परमशुभम् इति तत्पालितं तु भ-
णयन्, गृहीतं सद्यः यदसकृच्छ्रम्यशुपयोगं प्रतिजागरितम् अ-
विस्मृतमिति गाथाऽर्थः । पं० व० २ द्वार । सीमां यावत्स-
त्परिणामहान्या रक्षिते, स्था० १० डा० । प्रव० ।

पाली-देशी-दिशि, दे० ना० ६ वर्ग ३७ गाथा ।

पालीवेंच-देशी-तटाके, दे० ना० ६ वर्ग ४३ गाथा ।

पालीहम्म-देशी-वृत्तौ, दे० ना० ६ वर्ग ४३ गाथा ।

पालिपाण-पालयन्-त्रि० । स्वयमेव पालनं कुर्वणे, कल्प०
१ अधि० १ क्षण । जं० । जी० । प्रज्ञा० । “ आहवचं पार-
वचं कारमाण्णा पालमाण्णा विहरइ । ” विपा० १ श्रु० २ अ० ।
पालिवि-पालयितुम्-अव्य० । “ तुम एवमण्णहमर्णाह
च ॥ ८ । ४ । ४४१ ॥ इत्यनेन तुमाः स्थाने नेवि आशेशः ।
“ जीण्य च एण्यणु सयल धर, लेविणु तणु पालवि । वि-
णु संत नित्येसरण, को सक्कइ भुवेन वि ॥ २ ॥ ” जंतु
त्यक्ते सकलां धरां लान्तु तयः पालयितुम् । विना शान्ति-
ना तीर्थेध्वरेण कः शक्नोति भुवनेऽपि ॥ प्रा० ४ पाद ।

पाव-पाव-न्० । “ क-ग-च-ज० ” ॥ ८ । १ । १७७ ॥ इत्या-
दिना अनन्तरं लुगिधानान् पत्य न लुक् ॥ “ पाव ॥ ” ॥
१ । २३१ ॥ इति पत्य वः । प्रा० १ पाद । पाशयति मलिन-
यति जीवमिति पापम् । (अत्रार्थे “ पंसिइ ” (३ । २४)
इत्यादिगाथा सव्याख्या ‘ लमोकार ’ शब्दे अतृथ्यभागे
१८७१ पृष्ठे गता । विश० । पातयति नरकाऽऽदिष्विति
पापम् । आव० ४ अ० । आवा० । आ० म० । पाशय-
ति गुण्डयति आत्मने पातयति चाऽऽत्मन आनन्दरत्ने
शोषयति लपयतीति पापम् । स्था० १ डा० । अत्यदुष्टाना-
नाऽऽदिने कर्मणि, सूत्र० १ श्रु० १२ अ० । सर्वतः साव-
द्यानुष्ठाने, सूत्र० १ श्रु० २ अ० १ उ० । हिंसाऽनुनाऽऽदिके
कर्मणि, सूत्र० १ श्रु० १ अ० । अशुभे कर्मणि, पञ्चा० ७ विष्वा० ।
“ एण पावि ॥ ” स० १ सम० । स्था० । अनातोदयकले, अशुभ-
प्रकृतौ, सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० । प्रण० । अशुभे, दृश० १
चू० उत्त० । सूत्र० । आव० । आचा० । “ पुत्रल कर्मशुभे यत्तत्पुण्य-
मिति जिनशास्त्रेन दृष्टम् । यदशुभमय तत्पापमि-ति अत्र
सर्वबनित्दिष्टम् ॥ ११ ॥ ” इति । सूत्र० २ श्रु० १ अ० । आवा० ।
अत्यदुष्टे, सूत्र० १ श्रु० ८ अ० । आचा० । असातवे-
दनीयाऽदिके कर्मणि, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । अशुभे कर्मे-
णि, तत्कारणत्वाद् हिंसाऽदिके कर्मणि पञ्चा० ३ विष्वा० ।

आगमनिषिद्धे कर्मणि, पञ्चा० ११ विव० । सम्यक्त्वाऽऽदि-
गुणविधातहेतौ ज्ञानाऽऽवरणीयाऽऽदिप्रकृतिकदम्बे, षो० ३
विव० । प्रव० ।

पापनिक्षेपः—

पापे छकं दब्धे, 'सच्चित्ताचित्त मीसंगं चैव ।

सेतन्मि निरयमाई, कालो अद्दनुस्समाईओ ॥ ३८७ ॥

भावे पावं इशमो, हिंसा मुसा चेतिरियं च अन्धंभे ।

ततो परिग्महो खिय, अगुणा भणिया य जे मुत्ते ॥ ३८८ ॥

पापं पापविषयः (छकं ति) पदकः षट्परिमाणो नाम-
स्थानाद्रव्यैश्चकालमात्रं भेदादिक्षेप इति गम्यते । तत्र
च नामस्थापने सुज्ञानं, द्रव्यं विचार्य आगमनो ज्ञानाऽनु-
पपुक्रो, नो आगमनस्तु व्यतिरिक्तमाह—(सच्चित्ताचित्त मीसंगं
चैव ति) इह च पापमिति धोष्यते । प्राकृतन्यायभयत्र वि-
श्लेषः । तत्र सच्चित्तद्रव्यपापं यद्विपदचतुष्टयपापेषु म-
नुष्यपशुहताऽऽदिव्यसुखम् । अचिन्तद्रव्यपापं तदेव जीव-
विप्रयुक्तं चतुरशीतिपापप्रकृतयो वा वषपमाणाः । मिश्रद्रव्य-
पापं तथापि तद्विपदाऽऽद्येवाऽऽभवत्ताः । विदुः तच्छरीरा-
णि वा जीवविप्रयुक्तं कंदंशुक्राणि । स्मृति हि जीवशरीरं व्यपि
जीवविप्रयुक्तं नखकशाऽऽद्यस्तदेकदेशः । उक्तं हि—“तस्मैव
देवे चिप, तस्मैव देवे अशुवचिप लि” जीवपदंशोपेतंमव
हि तत्र चित्तमवमुपचित्तं वा विवर्जितं, पापप्रकृतिनु-
क्रा वा जन्तुर्वै मिश्रद्रव्यपापमुच्यते । (जैवेति)
प्राग्वत् । क्षेत्र विचार्य पापं नरकाऽऽदिपापप्रकृत्युदयविषयभूतं
यत्र तदुदयोऽस्ति । काल इति कालपापम्, दुष्पमाऽऽदिका,
यत्र कालाऽनुभावतः प्रायः पापद्वय एव जन्तूनां जायते । आ-
दिशराद्रव्यं वा काले यत्र कस्यचिज्ज्ञानं तदुदयः । भावे
विचारयितुमुपकाले पापम् । इदमनन्तरमेव वदमाशे (हिंसा
ति) हिंसा प्रमत्तयोगाग्राह्यव्यपरेण, सुवाऽऽदिभिधानं,
चौर्यं च स्नेयम्, अन्नञ्च मैथुनं, ततः परिग्रहो मूर्च्छाऽऽत्मकः ।
अपिः समुच्चयः, चः पूरणं, गुणाः सम्यग्दर्शनाऽऽद्यः, तद्विप-
भूता अगुणाः । मिथ्यात्वाऽऽद्यो दोषाः । नञो विषेऽपि दर्शना-
दऽस्मिन्नाऽऽदिवत् । भणित्ता उक्ताः तुः समुच्चये व्यवहितकम-
श्च अगुणाश्च ये सूत्रे आगमे अन्यत्र इहैव वा प्रस्तुताऽऽप्ययत ।
उक्तं ॥ ३८७ ॥ (पापतयम् 'नाणेतगारं' इत्यादिनापामि 'तत्त'
शब्दे चतुर्थभागे २१८१ पुष्टे प्रकटितम्) इह पापं द्विधा-गोप्यं,
स्कृते च । गोप्यमपि द्विधा-लघु महद्वा । तत्र लघु-कृतनुलामाना-
ऽऽदि, महद् विश्वासघाताऽऽदि । स्कृतेमपि द्विधा कुलाऽऽचार्य,
विलेज्ज्ञत्वाऽदिना च । कुलाऽऽचार्य गृहस्थारामस्माऽऽदि, भ्ल-
च्छाऽऽर्थानां हिंसाऽऽदि च, विलेज्ज्ञत्वाऽऽदिना तु पतिविषय हिं-
साऽऽदि न विलेज्ज्ञत्वाऽदिना । स्कृतेऽनन्तसंसारित्वाऽऽद्य-
पि, प्रवचनोद्वाहाऽऽद्ये हेतुनात्तः, कुलाऽऽचार्य पुनः स्कृते स्तो
काः कर्मवन्धो, गोप्यं तु सीतनरोऽसत्यमयत्वात् । घ० २ अधि०
पापमेषाऽपचीयमानमुपचीयमानं च सुखः ब्रह्मेतुर्न
ऽस्ति पुण्यमेव बोधपीयमानमपचीयमानं च सुखः ब्रह्मेतुर्न
पापमस्तीति, एवंविधवात् निरस्यतोक्तं भगवता—“अथि पुष्टे,
अथि पावे” श्री० (अत्र समस्यो नवमगणधरावाहः 'कम्म'
शब्दे तृतीयभागे २४१ पृष्ठादाराभ्य दर्शितः) “संभाव्यमानपा-
पोऽह—मपापेनाऽपि किं मया? निर्विषयस्थाऽपि सपस्य, शुशमु-
द्विजने मनः ॥ १॥” सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । “पावं का-

ऊय सयं, अण्णाणं सुखंमव ववहरइ । दुगुणं करइ पावं, वीयं
बालस्स मयंसं ॥ १ ॥” सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० ।

दीमो जणपरिभूओ, असमन्तो उअरभण्णमिचे वि ।

चित्तेण पावकारी, तह वि हु पापफले एव ॥ १८२ ॥

दीनः रूपणः, जनपरिभूतो लोकगर्हीनः, असमर्थः उदर-
भरणमात्राऽपि आत्मानं भरिरपि न भवति । वित्तेन पाप-
कारी तथापि तु एवंभूतोऽपि सन्नसर्वच्छ्रया पापचित्त इ-
त्यर्थः, पापफलमर्हति जन्मान्तरकृतस्य कार्यं, भाविनश्च कार-
णमिति गाथाऽऽर्थः । पं० व० १ द्वार । पापमस्यास्तीति पापः ।
पापकारिणि, ज्ञा० १ ध्रु० ४ अ० पापाऽऽस्मिनि, प्रश्न० १ आ-
श्च । द्वार । दशा० । द्विजे, स्या० ४ डा० ४ उ० । पापकर्म-
णि सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । रा० । पापिष्ठे, प्रश्न० १ आ-
श्च । द्वार । विश० ।

जीवानां पापं सर्वं दुःखम्—

नेरइयां शे भें । पावं कम्मं जे य कोइ, जे य कजइ, जे य क-
जिस्सइ, मत्ते से दुक्खे, जे निजिस्से, से सुहे? । इता गोयमा ।
नेरइयाणं पावं कम्मं जाव सुहे एवं जाव वमाणि याणं ।

(नेरइयाणमित्यादि) (सर्वं ये दुःखं ति) दुःखहेतुसंसार-
निबन्धनत्वाद् दुःखम् । (जे निजिस्से से सुहे ति) सुखस्वरू-
पमोक्षहेतुन्यायार्थज्ञौ कर्म तन्तुबन्धन्यते । प्र० ४ श० उ० ।

नवविहा पावस्संस्सया पमत्ता । न जहा-पाणइ-
वाए० जाव परिगंहे कोहे माये माया लोभे ।

(नवविहा पावस्संस्सयादि) कण्ठ्यम्, नवरं पापस्याशुमप्रकृ-
तिरूपस्याऽऽपन्नानि बन्धहेतव इति । स्या० ६ डा० । “दुक्खिं
कलुं नं दुक्खं, अयं अहमो य कम्मसं पावं । मिच्छा मोहो
विहलं, अन्नअन्नमसत्त्वं असवभूतं ॥ ३१ ॥” पाहः ना० ४३ गाथा ।
पावश्च—पावक-पुं० । अमौ । “धूमज्जो हुयवहो, विहावर
पावश्चो सिद्धी वएई । अण्णो जलो जहणो, इद्वासणो ह-
व्ववाहो य ॥ ६ ॥” पाहः ना० ६ गाथा ।

पावस—पापीयस—चि० । अनिशयेन पापे, स्या० ४ डा० ४ उ० ।

पात्रकम्म—पापकर्मन्—न० । अशुभे कर्मणि, मः २६ श० १
उ० । चारित्र्यप्रतिबन्धकमोहवीर्यप्रकृतौ, घ० ३ अधि० अशु-
भहानाऽऽजराण्याऽऽदिकर्मप्रकृतिपु, श्री० । विपा० । असद-
नुष्ठानाऽऽपादिनं कर्मणि, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० । दुक्कते,
प्रश्न० १ आश्च । द्वार । पापव्यापारे, आ० चू० ३ अ० । पा-
पोपादानं, अनुष्ठाने, आचा० १ ध्रु० ३ अ० ३ उ० । विषयादे-
व “स वसुमे” (१४४) सूत्रं “यम” शब्दे चतुर्थभागे
२६७४ पुष्टे उक्तम् । “पावं कम्मं अकुञ्चमाणं एतमपि
अगंथे” । पापं पापोपादानं कर्माष्टादशविभिन्नं, तद्वक्तृ-
त्वात् । पावकर्मणः । एव अहं निर्मणः आचा० १ ध्रु० ३ अ० ३ उ० ।
“पावं कम्मं नो, अक्षोसं तं परिशय प्रहावी” —पापं कम्म—आ-
पत्तनकारित्वान्पापं, क्रियत इति कर्म, तथाऽष्टादशविभिं प्राप्ता-
तिपातमृपावादादत्ताऽऽर्तान्मथुनपरिग्रहको यमानमायालो-

भूमिद्वेषकलहाभ्याक्यानैपशुन्यपरिवादरन्त्यनिमायासु-
 षमिध्यादृशंनशय्याऽऽक्यमिति । एवमेतत्पापमाशदशभेदं
 मान्वेषयैव कुर्यात् स्वयं, न चाऽन्यं कारयेत्, न कुर्वाणमन्य-
 मनुभेदयेत् । (६१ सूत्रं) आचा० १ भू० १ अ० ७ उ० । स्वा०
 “ पापार्थं च खलु भो कडाहं कम्मणां पुंस्वि दुल्लिखणं
 दुष्पक्षिकेताणं वेदहता मोकलां, सुधिं अययइत्ता, तवता
 वा भोसइत्ता । ” आचा० १ श्रु० ६ अ० २ उ० । “ जीवा र्णं
 दाहिं ठायेहिं पात्रकम्मं वंघइ । तं जहा-नंगल चैव, दोषेण
 चैव । ” रामहेत्वाभ्यां पापकर्मं वध्यते उदीर्यते इति । स्था० २
 ठा० ४ उ० । (‘ वंघ ’ शब्दे विशेषः) जीवानां पापकर्म-
 तया पुद्गलचयः-

जीवा र्णं दुद्वाणनिव्वत्तिए पोमग्ले पात्रकम्मत्ताए चिंशुं
 वा, चिंशंति वा, चिंशिस्संति वा । तं जहा-समकायनिव्वत्तिए
 चैव, पावरकायनिव्वत्तिए चैव, उवाचिंशुं वा, उवाचिंशंति
 वा, उवाचिंशिस्संति वा, वंघिंशु वा, वंघंति वा, वंघिस्संति
 वा, उदीरिंशु वा, उदीरंति वा, उदीरिस्संति वा, वेदिंशु वा,
 वेदिंति वा, वेदिस्संति वा, खिज्जंरिंशु वा, खिज्जंरंति वा,
 खिज्जंरिस्संति वा ।

सूत्राणि पदं सुगमानि, नवरं जीवा जन्तवो, ‘ णं ’ वाक्याल-
 ङ्कारे, द्वयोः स्थातयोरग्राश्रययोः असथावरकायलक्षणयोः स
 माहारो द्विस्थानं, तत्र मिथ्यात्वाऽऽदिभिर्नैर्विनिर्लिताः सा-
 मान्येनापज्ञिताः वध्यमाणावस्थापदकार्याङ्गीकृताः, द्वयोर्वा
 स्थातयोरभिर्भुजितयोर्यां द्विस्थाननिर्द्वैतिकास्तान् पुद्गलान् का-
 र्ममणान् पापकर्मं धातुकर्म सर्वमैव वा ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदि,
 तद्गवचनता, तया पापकर्मतया, न दूतययययः । चित्तव-
 र्णो वा अनीनं काले, चित्तवन्ति वा सम्प्रति, चित्तवन्ति वा
 अत्रागतं काले, केचिदिति गम्यते, चयनं कपायाऽऽदिपरिण-
 तस्य कर्मपुद्गललोपादानमात्रम्, उपचयनं तु चित्तस्याऽऽवाधा-
 कालं मुक्त्वा ज्ञानाऽऽवरणयाऽऽदितया निषेकः । स चैवम-
 ग्रथमस्थितौ बहुतरं कर्मदालकं निपिच्छति, ततो द्विर्नायायां
 विशेषहीनम् । “ एवं जावुकांसियाए विमंसेहीणं निमिच्चइ
 सि । ” वयनं तु तस्यैव ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदितया निपि-
 ऋस्य पुनरपि कपायपरिणतिविशेषाप्रज्ञाकाचनमिति । उदीर-
 णं तु अनुदयं प्राप्तस्य करुणताऽऽकृत्यादयं प्रक्षेपणमिति ।
 वेदनमनुभवः, निज्जरा कम्मणोऽकम्मताभवनमिति । कर्म
 च पुद्गलाऽऽत्मकमिति । स्था० २ ठा० ४ उ० ।

जीवा र्णं तिद्वाणनिव्वत्तिए पोमग्ले पात्रकम्मत्ताए चि-
 शिंशु वा, चिंशंति वा, चिंशिस्संति वा । तं जहा-इन्धी-
 णिव्वत्तिए, पुरिमणिव्वत्तिए, रापुंसगणिव्वत्तिए । एवं-
 “ चिणउवचिणवंधउदी-रंवेद तह निज्जरा चैव । ”

(जीवा राभित्यादि) सूत्राणि पदं, तत्र त्रिभिः स्थानैः स्त्री-
 वेदाऽऽदिभिर्निर्वर्तिताश्च आर्जितान् पुद्गलान् पापकर्मतया
 अश्रुभकर्मभेदेनान्तरांगरागायायवसायतक्षितवन्त आत्मक-
 लनतः, एवमुपचितवन्तः परिणायुतः । एवं बद्धवन्तो निर्मा-
 षणतः, उदीरितवन्तः अथयवनायवशेनाऽनुदीर्णदियप्रवेशनतः
 वेदितवन्तः अनुभवतः निर्वर्तितवन्तः प्रदेशपरिणयतः ।

संप्रहणीगाथाईकम- “ चिण उवचिण बंधोदी-रवेय तह
 निज्जरा चैव । ” इति । अस्य व्याख्या- “ एवमिति । ” यथैकं
 कालत्रयाभिलाषेनोक्तं तथा सर्वोपपत्तिः । कर्म च पुद्गला-
 ऽऽत्मकमिति । स्था० ३ ठा० ४ उ० ।

जीवा र्णं चउद्वाणनिव्वत्तिए पोमग्ले पात्रकम्मत्ताए चि-
 शिंशु वा, चिंशंति वा, चिंशिस्संति वा । तं जहा-ण-
 इयणिव्वत्तिए, तिरिक्खजोशिशिव्वत्तिए, मशुस्सणिव्व-
 त्तिए, देवणिव्वत्तिए । एवं उवचिंशुं वा, उवाचिंशंति
 वा, उवाचिंशिस्संति वा । एवं “ चिण उवचिण बंधो-
 दी-र वेय तह निज्जरा चैव । ”

(जीवा राभित्यादि) सूत्रपदकं व्याख्यानं प्राक् तथाऽपि
 क्रिञ्चिञ्चिन्त- (जीवा र्णं ति) ‘ णं ’ शब्दो वाक्यलङ्कार-
 र्थः, चतुर्भिः स्थानकैर्निरकत्वाऽऽदिभिः पर्यायैर्निर्वर्तिताः
 कर्मपरिणामं नीतास्तथाविधाश्रुमपरिणामवशाद् बद्धास्ते
 चतुःस्थाननिर्वर्तितास्तान् पुद्गलान् । कथं निर्वर्तितामित्या-
 ह-पापकर्मतया अश्रुभकपञ्जानाऽऽवरणाऽऽदिकपर्यवेन
 (चिंशुं ति) तथाविधापरकर्मपुद्गलोक्षितवन्तः पापप-
 र्कतारुहप्रदेशा बहुप्रदेशाकृतवन्तः । (नेरइयणिव्वत्तिए
 ति) नेरग्विकसा ना निर्वातिता इति विग्रहः । एवं सर्वत्र
 तथा (एवं उवचिंशुं ति) ज्यम्भामभिलाषेनोपचयमुचं
 वाच्यम्, तत्र (उवचिंशुं ति) उपचिनवन्त पीनः पुण्ये-
 न । एवमिति क्याऽऽदितयायेन कथाऽऽदिसूत्राणि वा-
 च्यानीत्यर्थः । इह च बन्ध उदीरेत्यादिवक्त्र्यः ; बायांपात्र-
 यग्रहणं तन्स्थानाभ्यन्तर्गमिदगायांनाराद्धाऽनुवृत्तिवशादिति ।
 तत्र (वंघ ति) वंघेयुः श्रुयवन्तवज्जान्, पादवन्तवज्जान्
 कृतवन्तः । ३ । (उदीर ति) (उदीरिंशु) उद्व-
 प्राप्तं दलिकं अनुदीर्तांस्तानाकृत्य करुणं वेदितवन्तः । वे-
 य ति) (वेदिंशु) प्रतिनमये स्वेन रस्मिवापंकनाऽनुभू-
 तवन्तः (तह निज्जरा चैव ति) (निज्जंरिंशु) काल्पनानु-
 समयविशेषतत्पिपाकहान्या परिशरितवन्तः । स्था० ३ ठा०
 ४ उ० ।

जीवा र्णं पंचउद्वाणनिव्वत्तिए पोमग्ले पात्रकम्मत्ताए चि-
 शिंशु वा, चिंशंति वा, चिंशिस्संति वा । तं जहा-
 एगिंदियानिव्वत्तिए० जाव पंचिंदियनिव्वत्तिए । एवं “ चि-
 ण उवचिण बंध उदी-र वेद तह निज्जरा चैव । ” स्था०
 ५ ठा० ३ उ० ।

जीवा र्णं बद्धाणनिव्वत्तिए पोमग्ले पात्रकम्मत्ताए चिंशि-
 शं वा, चिंशंति वा, चिंशिस्संति वा । तं जहा-पुदविकाइय-
 निव्वत्तिए० जाव तमकाइयनिव्वत्तिए । एवं “ चिण उव-
 चिण बंध उदी-र वेय तह निज्जरा चैव । ” स्था० ६ ठा० ।

जीवा र्णं सत्तद्वाणनिव्वत्तिए पुमग्ले पात्रकम्मत्ताए चि-
 शिंशु वा, चिंशंति वा, चिंशिस्संति वा । तं जहा-नेराइय-
 निव्वत्तिए० जाव देवनिव्वत्तिए । एवं “ चिण० जाव
 निज्जरा चैव । ” स्था० ७ ठा० ।

जीवा खमट्ठाणनिव्वत्तिए पोमग्ले पावकम्मत्ताए चि-
त्थिमु वा, चिण्ति वा, चिण्तिस्संति वा । पढमसमए नेरइय-
निव्वत्तिए० जाव अपढमसमएद्वनिव्वत्तिए । एवं “ चिण
उवचिण० जाव निज्जरा चेव । ” स्था० ८ टा० ।

जीवा षं नवट्ठाणनिव्वत्तिए पोमग्ले पावकम्मत्ताए चि-
त्थिमु वा, चिण्ति वा, चिण्तिस्संति वा । पुढविकाइयनि-
व्वत्तिए० जाव पंचिदियनिव्वत्तिए । एवं “ चिण उव-
चिण० जाव निज्जरा चेव । ” स्था० ९ टा० ।

जीवा षं दसट्ठाणनिव्वत्तिए पोमग्ले पावकम्मत्ताए चि-
त्थिमु वा, चिण्ति वा, चिण्तिस्संति वा । तं जहा-पढमस-
मएपणिदियनिव्वत्तिए० जाव फासिंदियनिव्वत्तिए । एवं
“ चिण उवचिण षं उदी-र चेय तह शिज्जरा चेव । ”
स्था० १० टा० ।

(यथा च पापकर्माणि पापकलविपाकसंयुक्ताणि कियन्ते त-
था ' अञ्जउत्थिय ' शब्दे प्रथमभागे ४७० पृष्ठे गतम्)

मे गूणे भंते ! नेरइयस्स वा तिरिक्खज्जाणियस्स
वा मणुयस्स वा देवस्स वा जे कडे पावे कम्म, एत्थि तस्स
अंवइयत्ता मोक्खो ? हंता गोयमा ! नेरइयस्स वा ति-
रिक्खमणुयस्सदेवस्स वा० जाव मोक्खो । मे केशुट्ठणं भंते !
एवं बुच्च-नेरइयस्स वा० जाव मोक्खो, एवं खलु मए ? ।
गोयमा ! दूविहे कम्मे पप्सते । तं जहा-एएसकम्मं य, अणु-
भागकम्मं य । तस्य खं जं तं पएसकम्मं तं नियमा वेदेइ,
तस्य खं जं तं अणुभागकम्मं तं अत्थेगहयं वेदेइ, अत्थे-
गइयं नो वेदेइ, शायमेयं अरहया, मुयमेयं अरहया, वि-
सायमेयं अरहया, इमं कम्मं अयं जीवे अज्झावगमियाए
वेयणाए वेयइस्सइ, इमं कम्मं अयं जीवे उवकमियाए
वेयणाए वेयइस्सइ, अहाकम्मं अहागिगरणं जहा जहा
तं भगवया दिट्ठं तहा तहा तं विपरिणमिस्सतीति, स ते-
खुट्ठेणं गोयमा ! नेरइयस्स वा० जाव मोक्खो ।

(लेखुणमित्यादि ' नेरइयस्स वा ' इत्यादौ नास्ति मोक्ष इत्ये-
वं सम्बन्धात् पठ्यते । (जे कडे ति) तेरेव यद्धं पावकम्मं ति)
पापयस्य भंते नरकगत्यादि, सर्वमेव वा, पापं दुष्टं, मोक्षव्यापा-
तंहनुत्वात् । (तस्स ति) तस्मात्कर्मणः सकारात् । (अयं-
इयस्स ति) तत् कर्मानुभूय (एवं खलु ति) वषयमाण-
प्रकारेण खलुबोक्क्यालङ्कारं (मए ति) मया । अनेन च व-
स्तुप्रतिपादने सर्ववर्त्यताऽऽत्मनः स्वानुभवं प्रतिपादयति ।
(परस्सकम्मं य ति) प्रदेशाः कर्मेषु प्रवृत्ता जीवप्रदेशेष्वन्तः ।
प्रोतास्तद्वर्गं कर्म प्रदेशकर्म (अणुभागकम्मं य ति) अणु-
भागस्तेषामेव कर्मप्रदेशानां संबन्धमानताविषयो रसस्त
ह्येवं कर्मानुभागकर्म । तत्र यत्प्रदेशकर्म तन्नियमाद्देव्यति,
विपाकस्यानुभववन्ति कर्मप्रदेशानामवश्यं क्षणान्त्यदेशे-
भ्यः प्रदेशाश्चियमावृत्ततयतीत्यर्थोऽणुभागकर्म च तथाभावं

वेदयति वा न वा । तथा मिथ्यात्वं तत्संयोगशमकालेऽ-
नुभागकर्मतया न वेदयति । प्रदेशकर्मतया तु वेदयत्येवे-
ति । इह च द्विविधऽपि कर्मणो वेदयितव्यं प्रकाशयत्यम-
स्ति, तच्छास्त्रैव ज्ञायत इति दर्शयन्नह-ज्ञानं सामान्यना-
यगतमेतदप्यभावे वेदनाप्रकारद्वयम्, अद्वैता जितेन (सु-
यं ति) स्मृतं प्रतिपादितम् अनुविधिगतिं वा, तत्र स्मृत-
मिव स्मृतं कलित्वेन स्मरणाभावेऽपि जितस्याप्यनय-
व्यभिचारसाधर्म्योदिति । (विधायं ति) विविधप्रकारदेशका-
लाऽऽतिविभागरूपज्ञानं विज्ञानं, तदवाऽह- (इमं कम्मं अयं
जीवे ति) अनेन द्वयोरपि प्रत्यक्षनामाह-केशलित्वाद्दहनः
(अज्झावगमियाए ति) प्राकृतत्वात् अभ्युपगमः, प्रसज्याप्र-
तिपत्तिनो ब्रह्मचर्यभूमिशयनकशालुञ्जनाऽऽदीनामस्त्रीकारस्त-
न निर्वृत्ता अभ्युपगमिकी तथा (वेयइस्सइ ति) भाविष्य-
त्कालनिर्देशः भाविष्यत्पदार्थो विशिष्टभाववतामिव ज्ञेयोऽन्ती-
नो वर्तमानस्य पुनरनुभवद्वहर्माण्यव्याप्ति ज्ञेयः सम्भव-
तीति ज्ञापनार्थः । (उवकमियाए ति) उपकाम्यतेऽनेन-
त्युपक्रमः कर्मवेदनापायस्तत्र भया औपक्रमिकी स्वयमुदी-
रणस्य उद्धारणाकरणेन बोध्यमुपनीतस्य कर्मणोऽनुभवस्त-
या औपक्रमिक्या वेदनया वेदयिष्यति । तथा च- (अहाकम्मं
ति) यथाकर्म बलकर्मोत्पत्तिक्रमणः (अहानिगरणं ति)
निरकरणानां नियतानां देशकालाऽऽदीनां विपरिणामहन्ताम-
नतिक्रमणं यथा यथा तत्कर्म भगवता दृष्टम्, तथा तथा
विपरिणस्यति, इतिशब्दो वाक्याद्येवमाप्तव्योति । अ० १
ख० ४ उ० । (अत्र विधेयम् ' षं ' शब्दे वक्ष्यामि)

पावकम्ममूल-पापकर्ममूल-त० । क्रिष्टव्यानाऽऽवगत्याऽऽदिबो-
जं, प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।

पावकम्मविगम-पापकर्मविगम-पुं० । पापकर्म मिथ्यात्व-
मोहनीयाऽऽदि । तस्य विगमः विशिष्टो गमः । पापस्य अनुभ-
वेष्ववगच्छत्वेन पृथग्भावे, पं० सू० १ सूत्र ।

पावकम्मोवेदस-पापकर्मोपदेश-पुं० । पानयति नरकाऽऽतिवि-
ति पापं, तत्प्रधानं कर्म पापकर्म । तस्योपदेश इति समानः ।
कृष्याद्युपदेश, आच० ६ अ० । आं० । यथा क्षेत्राणि कृष्ये-
त्यादि । उपा० । ध० २० । पापकर्मप्रवर्तने कृष्यादि-
सावधव्यापारे, च० २ अ० ।

पावकोव-पापकोप-पुं० । पापमपुण्यप्रकृतिरूपं कोपयति प्र-
पञ्चयति पुण्यति यः स पापकोप इति । अथवा-पापं चास्ते
कोपकार्यत्वात् कोपञ्चेति पापकोपः । पापाऽऽत्मनि कोपन-
शक्तिः च । एकानविधे गोत्रप्राणानिपानं, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।
पावग-पावक-न० । पुनानीति पापकर्म । शुभे अनुष्ठाने, तं० ।
अग्नी, दश० ४ अ० । उक्त० ।

पापक-न० । पापमेव पापकम् । पापोपादान कारकं, आच०
१ ध्रु० ६ अ० १ उ० । उक्त० । सावधानुष्ठानरूपं कर्मणि,
सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । अवये, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० २ उ० ।
अशुभे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार । उक्त० । कलमेयं, सूत्र० १ ध्रु०
१ अ० २ उ० । सप्तानिपाताऽऽदी, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।
आच० । अशुभफलवृत्तिविशेषं, आ० १ ध्रु० १६ अ० । दुः-
खशायकं, उक्त० २० अ० । पापानुष्ठाने, उक्त० १ अ० । मेधुना

ऽऽसेवनाऽऽदिके, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । नरकाऽऽदि-
हेतां पापकर्मिणः, उक्त० २ अ० । सकारणभूतेषु ब्राह्मणेषु,
सूत्र० २ श्रु० ४ अ० । पापकर्मस्थानेति पापकः । पापवति,
सूत्र० २ श्रु० ४ अ० । आचा० । पाप एव पापकः । पापक-
न्तरि, दश० ६ अ० । जलरुहेभ्यः आचा० १ श्रु० १ अ० ४ उ० ।

पापगोचर-पापगोचर-पुं० । पापविषये, द्वा० २० द्वा० ।

पापजीवि (श)-पापजीविन्-पुं० । पापश्रुताऽऽजीविनः, को-
ट्यल्लाऽऽदिशास्त्रोपजीविनि, व्य० ३ उ० ।

पापद्वारा-पापस्वानक-न० । पापहेतुनि स्थानकानि पाप-
स्थानकानि । हिंसाऽऽदिषु पापस्थानेषु, प्रव० १०६ द्वार । (ता-
म्यष्टादश 'पेसुख' शब्देऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यामि)

पापदण्ड-पापपतन-न० । 'दुर्गादेत्युदुम्बर-पापपतन-पाद-
पिडन्तर्हः' ॥ ८ ॥ १, २, २७० ॥ इति सस्वरूपजनस्य तुलना ।
'पापदण्ड-पापप्रदण्डः' । पादयोः पातः, प्रा० १ पाद ।

पापवृक्ष-पावन त्रि० । पवित्रे, अष्ट० २६ अष्ट० ।

प्रापुष-न० । प्राप्नो, द्वा० १ श्रु० १८ अ० । हठात् व्यापारप्र-
वर्तने, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पात्रविषया-पापनिदान-न० । पापानि पापनिबन्धमानि नि-
दानानि । पापपादानभोगाऽऽदिप्राप्त्यायाम्, पा० ।

पात्रविचार-पापनिवारण-न० । त० । अशुभकर्मणो नि-
पेक्षके पा० ।

पात्रविषय-पापनिवेदन-न० । गतद्वेषकृतानां कर्मणां स्वयं
कृतत्वेन परिकथने, पा० ६ पवि० ।

पात्रदिष्टि-पापदृष्टि-पुं० । पापा, दृष्टिः बुद्धिरस्येति पापदृष्टिः ।
पापबुद्धौ उक्त० पाद० १ अ० ।

पात्रदुर्गुणा-पापदुर्गुणा-स्त्री० । पापपरिहारः, पा० ।

पापदुर्गुणास्त्रालयम्-

पापदुर्गुणा तु तथा, सम्यक् परिशुद्धचेतसा मतम् ।

पापद्वेष्टाऽकरणं, तदचिन्ता चेत्पुनरुपगतः ॥ ४ ॥

पापदुर्गुणा तु तथा पापपरिहारकया सम्यक् परिशुद्धचे-
तसा अविषयीतपरिशुद्धमनसा सततमनवरतं पापद्वेष्टाऽ-
नीतहृत्पापद्विघ्नता अकरणं पापस्य वर्त्तमानकालं तदचि-
न्ता चेत्पुनरुपगतः तस्मिन् भाविनि पापे अचिन्ताऽचिन्त-
नमनुकर्मण आनुपूर्व्या कालत्रयकथया । अथवा-पापद्वेष्टाः
पापपरिहारः कायप्रवृत्त्या अकरणं वाचा तदचिन्ता पापाचि-
न्ता मनसा सर्वोऽर्थां पापदुर्गुणा धर्म्मन्तर्यालह्वम् । पा० ।
४ पवि० । अष्ट० ।

पात्रद्व प्रावद्ध-त्रि० । पाशिते, नि० श्रु० १६ उ० ।

पात्रधम्म-पापधर्म-पुं० । क० स० । सावद्येषु मगोवाक्का-
यव्यापारेषु, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० । पापपादानकारणे प्र-
त्युपसर्गप्रवृत्तौ, सूत्र० १ श्रु० ११ अ० । मिथ्याव्याधिरति-
प्रमादकलुषितमन्त्राऽऽर्म्मानि, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० ।

पात्रपद-पापप्रकृति-स्त्री० । कटुकस्वासे अशुभप्रकृतिषु,
कर्म० ५ कर्म० ।

इदानीं पापप्रकृतीराह-

....., अपदभ्यंसेठाखगदसंघयण ।

तिरिथुग असाय नीओ-वघाय इग विगल निरयतिगं । १६ ।

थावरदस वञ्चउक्क, पाइ पणयाल सट्ठिय बासीइ ।

पावपयि ति दोसु वि, वञ्चाइगहा सुहा अमुहा ॥ १७ ॥

(अपदभ्यंसेठाख्यादि) संस्थानादि च खगतिश्च संज्ञनानि
च संस्थानखगतिः संज्ञनानि, अप्रथमानि च प्रथमवर्जानि तानि
संस्थानखगतिः संज्ञनानि च अप्रथमसंस्थानखगतिः संज्ञना-
नि । तत्राऽऽप्रथमसंस्थानानि स्थप्राधर्यमगललादिकृत्ज-
वामनदृग्गताऽऽख्येति पञ्च, अप्रथमखगतिप्रशस्तविधायिग-
तिः, अप्रथमसंज्ञनानि-कृत्प्रभाराचनाराचार्जनाराचकी-
लिकच्छद्विचलरूपाणि पञ्च, तिर्यगादिकं तिर्यगातिरतिर्यगातु-
पूर्विकरूपम्, अनानं, नीवेगोत्रय, उपधानम् (इग ति) एक-
निद्रयजानि, (विगल ति) दोन्निद्रयर्जीन्द्रियवचनतिरिच्यजान-
यः, नरकजिकं नरकगतिनरकात्पूर्वनरकाऽऽपुल्लेखेन, स्था-
वरदशकं स्थावरसूक्ष्मापर्याप्तकमाचाराऽस्थिराऽशुभदुष्प-
दुःस्वरानादियशःकीलिरूपं, वर्षाचतुष्कम्-वर्णगन्धरसस्पर्श-
ऽऽख्ये, (घावपणयाल ति) सदैर्घ्यातिन्यां विरातिः, देश-
घातिन्यः पञ्चविशतिः । उभया अपि मिलिताः सामान्येन
घातिन्यः पञ्चचत्वारिंशद्वर्त्तन्ते, तानिः सहिता युक्ताः पूर्वोक्ता
अप्रथमसंस्थानाऽऽदिका वषोचतुष्कपर्यवसानाः समविश-
स्वरसा दृश्यशील्यः पापप्रकृतयो भवन्ति । इतिशब्दः परिम-
मासी, दृश्यशील्य एव पापप्रकृतयो नापिक्ता इत्यर्थः । ननु
त्रिचत्वारिंशत्पुण्यप्रकृतयो भवन्ति दृश्यशील्यश्च पापप्रकृतयो,
मिलिताश्च त्रिंशत्पुण्यप्रकृतिरिति जानं, बन्धे तु त्रिंशत्पु-
ण्यप्रकृतयः शतमपि क्रियन्ते "बंधं विमुक्तमर्थः" मिति वचनात्,
तत्कथं तं विगलः ? इत्याह (दोसु वि वञ्चाइगहा ति) द्यो-
रपि पुण्यपापप्रकृतिगारयोर्वेक्षाऽऽदिप्रहातुं वर्णगन्धरसस्पर्श-
प्रहाताश्च कश्चनापि विगलः । अयमभिप्रायः-वर्णयोऽऽ-
यो हि पुण्यस्वभावाः पापस्वभावाश्च वर्त्तन्ते, ततः पुण्यव-
र्णवत्पुण्य पुण्यप्रकृतिषु मध्ये युज्यते, पापवर्णवत्पुण्य पुनः
पापप्रकृतिषु । ततः पुण्यपापप्रकृतिगारयोर्वेक्षाऽऽदिवत्तुल्यं
यत्तदकमेव सन् प्रशस्तप्रशस्तं भवेत्तानां यत्रापि विषयव्यति-
दायः । तथा एता एव पुण्यप्रकृतयः शुभकारणजन्यत्वात् कु-
भा उच्यन्ते, पापप्रकृतयस्तस्य स्वकारणजन्यत्वाद्दुःखा अभि-
धीयन्ते । कर्म० ५ कर्म० ।

पात्रभीरुपया-पात्रभीरुता-स्त्री० । दृष्टादृष्टेभ्यः पापकार-
ण्येभ्यः कर्मभ्यो भीरुकृताराम्, य० १ अष्टि० ।

पात्रमण पापवनम्-त्रि० । पापे प्राणातिपाताऽऽदिमन्त्रनि-
दानं वा मनो यस्यैव पापमानाः । पापवर्मेणाऽऽदिप्रार्थने-
या उपेतं, पञ्चा० ६ पवि० ।

पात्रमोक्ष-पात्रमोक्ष-पुं० । पातयति पांशयतीति वा पापं,
तस्मान्मोक्षः । आवा० १ श्रु० २ अ० २ उ० । " पात्रमोक्षो
ति मण्यमाणं अहुना आर्त्तसा एवं परिरेणाय मेहावी । "
आवा० १ श्रु० २ अ० २ उ० । प्रति० ।

पात्रय-पात्रक-पुं० । अग्नी, " धूमद्वहो हव्यवहो, विहावस्व
पात्रयो विही वगदी । अग्नौ जलणो डहणां, हुवास्तणो
हव्यवाही ॥ ६ ॥ " पाद० १० ६ पाथा ।

पावयण-पावचन-० । प्रकथैणाभिविधिनोच्यन्ते जीवाऽद्-
यो यस्मिन् तत् पावचनम् । आच० ४ अ० । च० । प्रव-
चने, शास्त्रे, प्रश्न० २ संव० द्वार । "सुयचमो सि वा
तिथि सि वा पावयणं ति वा पमट्टा ।" आ० चू० १
अ० । संघा० । प्रशस्ते प्रगतं प्रथमं वा वचनमिति प्रव-
चनम् । आगमे, दीर्घत्वं प्राकृतत्वात् । स्था० ३ टा० ४ उ० ।

पावयणिय-पावचनिक-पुं० । प्रवचने प्रवचनार्थकधने नि-
युक्तः प्रावचनिकः । न० । प्रवचनं द्वादशाङ्गं गणपिठकं त-
द्वस्यास्तीति प्रावचनी । युगप्रधानाऽऽगमं, आचार्यं, प्रवच-
नप्रमावकभेदे, च० २ अ० । आचा० । संघा० । वृ० । व्य० ।

पावयणि (नृ)-प्रवचनिन्-पुं० । दीर्घत्वं प्राकृतत्वात् । प्रव-
चनप्रयेतरी जिने, भ० २० श० ८ उ० । आचार्यं, आ
चा० २ ध्रु० ३ चू० ।

पावयण-पावरक-पुं० । सलोमके पटे, प्रवारः सलोमकः
पटः, स च गणिकप्रभृतिः, अन्ये तु प्रावारको वृह-
त्कम्बलः परियच्छेत्वाहुः । प्रव० ८४ चार ।

पावरण-पावरण-० । पटपदिकाभयेन यत्प्राप्त्रियते तत्पा-
वरणम् । वृ० ३ उ० । वरीकलयाऽऽदौ, उत्त० १७ अ० ।

पावरुह-पावरुचि-त्रि० । पापमवोपादयमिति अहधाने, प्रश्न०
१ आध० द्वार ।

पावलोग-पापलोक-पुं० । पापकर्मणां नरकाऽऽदिके लोके, सूत्र०
१ ध्रु० २ अ० ३ उ० ।

पावलोभ-पापलोभ-पुं० । पापमपुण्यं लुभ्यति प्राणिनि स्ति-
हाति, स्मिन्मृग्यतीति यावत् यतः स पापलोभः । अथवा-पा-
पं चासीत् लोभश्च तत्कार्यत्वात् पापलोभः । विरहिततमे मौ-
गप्राणतिपाने, प्रश्न० १ आध० द्वार ।

पावविगार-पापविकार-पुं० । पापजन्ये विषयवृत्त्याऽऽदौ, को०
१ वि० । (धर्मेतत्त्वयुक्तस्य विषयवृत्त्याऽऽदौ न भवति इति
'धम्म' शब्दे चतुर्थभागे २६७२ पृष्ठं दक्षितम्)

पावसंतत-पावसन्तत-त्रि० । पापकर्मणां सन्तोषः, सूत्र० १ ध्रु०
४ अ० १ उ० ।

पावसमण-पापश्रमण-पुं० । पापेनोक्तपण्ये उपलक्षितः भ्रम-
णः पापभ्रमणः । पापभ्रमणीयोत्तराऽध्ययनवर्णितभावसेवके
दुःभ्रमणः, उत्त० ।

जे भावाऽकरुणिया, इह अग्रभयणम्मि वसियजिणेहि ।

ते भावे सेवतो, नाप्यो पापसमणो सि । ३६० ॥

ये भावाः संसृष्टपानशीलताऽऽदौ येषां अकरुणियाः क-
र्तुमनुविताः इह प्रवृत्तेऽध्ययने (वसिय सि) वसिताः प्र-
कृतिता जितेस्तीर्थकृद्भिः तान् भावान् सेवमानोऽनुनिष्ठन्
ज्ञातव्योऽवबोध्यः पापेन-उक्तपण्ये उपलक्षितः भ्रमणः
पापभ्रमणः । इतिशब्दः पापभ्रमणशब्दस्य स्वरूपपरामर्शक
इति गाथाऽर्थः । उत्त० पार्श्व० १७ अ० ।

पापभ्रमणलक्षणम्-

जे केइ ऊ पवइए नियंटे,
भम्मं सुयुत्तिता विण्णोववमो ।

२६१

सुदुद्धं लोहिं वोहिलाभं,
विहरिज पच्छा य जहासुं तु ॥ १ ॥

मिजा द्वा पाउरणं मि अरिथ,

उप्पज्झं भुत्तु तवैव पाउं ।

जाणामि जं वट्ठं आउसो सि,

किं नाम काहामि सुणए मते ॥ २ ॥

यः कश्चिद्विषयविवक्षितविशेषणः तुः पूरणे । पठति च- 'जे के
इमे सि ।' तत्र च (इमे सि) अयं प्रवर्जितो निष्कालो निर्ग-
न्धः प्रावचः, कथं पुनरयं प्रवर्जित इत्याह-धर्मं भुतवा-
रिचरूपं, भुत्वा निश्चयं, विनयेन ज्ञानदर्शनचरित्रोपकाराऽऽ-
त्मकेनोपपन्नो युक्तो विनयोपपन्नः सन् सुदुर्लभमतिशययु-
ष्यापम् (लभितं ति) लब्ध्वा सोधिलामं जिनप्राणीतधर्म-
प्राप्तिकपम्, अनेन भावप्रतिपत्त्याऽपी प्रवर्जित इत्युक्तं भव-
ति । स किमप्याह-विहरेयोरप्यश्चात् प्रवर्जनोत्तरकालं, यः
पुनरर्थो विशेषयोक्तव्यस्तत्र प्रथमं सिंहवृत्त्या प्रवज्य प-
श्चात्पुनर्यथासुखं यथा यथा विक्रयाऽदिकरणलक्षणं प्रकारे-
ण सुखमाप्नोतिऽयमासते, तुभ्यंस्थैवकारार्थेन्यायासुख-
मेव शृगालवृत्त्यैव विहरिदित्यर्थः । उक्तं हि- "सीहणए नि-
कल्लंतां सियालसाए विहरइ ति ।" स च गुरुणाऽऽयनं वा
हितैरिणाऽऽध्ययनं प्रति प्रेरितो यद्वक्ति तत्राह शय्या वसनि-
रूढा वाताऽनपज्जताऽऽद्युपद्रुयेरतन्निभावाया, तथा प्रावर्णं व-
रीकलयाऽऽदि मे मम अस्ति । किञ्च-उत्पद्यते जायते भोक्तुं
भोजनाय तथैव पानं पानाय यथाक्रममशनं पानं चेति श-
यः । तथा जानाम्यवगच्छामि यदनेन यदिदानीमस्ति आ-
युष्मिति प्रेरितोऽयमास्ति-युष्मिति, एतस्मादेतोः किं नाम? न
किञ्चिदित्यर्थः । (काहामि सि) करिष्यामि भुतेनाऽऽगम्य-
नार्थितेनेत्यप्याहाराः । "मते ति" पूज्याऽऽगम्यणम् । इह च
प्रकमात् लोपे । अयं हि किलास्याऽऽशयो यथा ये भवन्तो भ-
वन्ता अधीयन्ते तेऽपि नाऽतीन्द्रियं वस्तु किञ्चनाऽवबुध्य-
न्ते, किं तु साम्प्रतमात्रेणैव, तथैवावदसास्वेवमप्यस्ति,
तत् किं हृदयगलतालुशोषविधायिनाऽधीनेनेति?, इत्येवम-
ध्यवसितो यः स पापभ्रमण इत्युच्यते इतीहाऽपि सिद्धावलो-
कितमन्येन संबध्यत इति सूत्रद्वयायः ।

किं च-

जे केइ उ पवइए, निहासीले पगामसो ।

भोचा पिष्ठा मुहं सुयई, पावसमणो सि वुवई ॥

यः कश्चित् प्रवर्जितो निद्राशीलो निद्रालुः प्रकामसो व-
दुरो भुक्त्वा दध्योषताऽऽदि, पीत्वा तकाऽऽदि सुखं यथा भव-
त्येवं सकलक्रियाऽनुष्ठाननिरोध एव स्वपिति शतं । पठ्यते
च-(पसई ति) वसत्यास्ते ग्रामाऽऽदिषु, स इत्यर्थः किमि-
त्याह-पापभ्रमण इत्युच्यते प्रतिपाद्यत इति सूत्राऽर्थः ।
इत्थं न केवलमनधीयान एव पापभ्रमण उच्यते, किं तु-

आयरियउवग्गएहिं, सुयं विणयं च गाहिए ।

ते नेव खिम्पई बाले, पावसमणो सि वुवई ॥ ४ ॥

आनर्गोपाध्यायैः भुतमागममर्थेनः शब्दतश्च विनयं चोक्त-
रूपं प्राप्तः । शास्त्रतोऽप्यारित मय्यते, तानिवाऽऽचार्याऽऽदीन्

(विसरति) निवृत्तिं बालो विवेकविकलो गम्यमानत्वा-
द्यः स अपभ्रमश्च इत्युच्यते इति सूत्राऽर्थः ।

इत्थं ब्रह्माऽऽचारनिरपेक्षं पापधमलमभिधाय दर्शनाऽऽ-
चारनिरपेक्षं तमेवाऽऽह-

आचारियवज्रभाषाणं, समं नो पठितपदं ।

अपठिपूयं थद्रे, पावसमणि ति बुद्धे ॥ ५ ॥

आचार्योपाध्यायानां सम्यगवैपरीत्यं न परितप्यते न
तस्मात् विधत्ते दर्शनाऽऽचारान्तर्गतवान्स्वर्याविरहितो न त-
त्कार्येष्वभियोगं विधत्ते इति भावः । अप्रतिपूजकः प्रस्तावा-
वर्द्धादिषु यथांगतप्रतिपत्तिपराङ्मुखः स्तब्धो गवोऽध्या-
तः कलत्रं प्रयंमाणोऽपि न तद्वचनतः प्रवर्त्तते यः स पा-
पधमश्च इत्युच्यते इति सूत्राऽर्थः ।

सम्प्रति चारित्राऽऽचारविकलं तमेवाऽऽह-

सम्प्रदमाणे पाशाणि, वीयाणि हरियाणि य ।

असंजप संजय मन्त्रमाणे, पावसमणि ति बुद्धे ॥ ६ ॥

संधारं कलंगं पीढं, निमिजं पायकं वलं ।

अप्यमज्जियमारुहं, पावसमणि ति वुचर्धे ॥ ७ ॥

दधदवस्स चरं, पमत्तं य अभिक्खणं ।

उल्लपणे य वंहे य, पावसमणि ति वुद्धे ॥ ८ ॥

पडिलेहं पमत्तं, अवउज्झं पयकं वलं ।

पडिलेहाअणाउत्ते, पावसमणि ति वुद्धे ॥ ९ ॥

पडिलेहं पमत्तं, सो किंचि हु निसिमाअ ।

गुं परिभावे निबं, पावसमणि ति वुद्धे ॥ १० ॥

बहुमां पमुहरी, थद्रे लुद्धे अगिग्गहे ।

असंविभागी अचियत्ते, पावसमणि ति वुद्धे ॥ ११ ॥

विवावं च उदीरं, अयम्म अत्तपणहा ।

जुग्गहे कलहे रत्ते, पावसमणि ति वुचर्धे ॥ १२ ॥

अथिरासणे कुकुंहे, जण्य तत्थ निसीरं ।

आसणम्म अणाउत्ते, पावसमणि ति वुचर्धे ॥ १३ ॥

ससरक्खपाओ मुअरं, मिजं न पडिलेहं ।

संधारं अणाउत्तो, पावसमणि ति वुचर्धे ॥ १४ ॥

संमर्दयन् हिंसन् प्राणानि प्राणयोगान् प्राणानां ङी-
न्द्रियाऽऽदीन् योजति शाल्यादीनि हरितानि च दुर्वाङ्कुटाऽऽ-
दीनि सकलैर्काण्ड्यापलक्षणमनन् । स्पष्टतरवैजस्यलिङ्गत्वा-
च्चैतदुपादानम् । अत एवासंयतस्तथापि (संजतमन्त्रमाणि-
ति) सोपस्कारव्याप्त्यन्तर्गतोऽहमिति मथ्यमानः, अनेन च सं-
विश्रपाणिकत्वमप्यस्य तास्तीत्युक्तम् । पापधमश्च इत्युच्यते ।
अथा संस्तारं कस्यल्यादि, फलकं वर्यकपट्टाऽऽदि, पीठमास-
नं, निषद्यां स्थाप्यायभूष्यादिकं यत्र निषद्यते पादकम्यलं
पादपुच्छमन्, अमृज्य रजोहरणाऽऽदिना असंशोष्य, उपल-
क्ष्यत्वादप्रत्युपेयं च आरौहति समाकामति यः स पापधम-
श्च इत्युच्यते । तथा (दधदवस्सति) दृते दृते तथाविधाऽऽ-
लम्बनं विनाऽपि त्वरितं त्वरितं चरति गात्रचर्याऽऽदिषु प-
रिभ्रम्यति, प्रमत्तं प्रमादवगच्छ भवतीति शेषः । अभीक्ष्णं

वारं वारमुल्लङ्घनञ्च बालाऽऽदीनामुचितप्रतिपत्त्यकरणतोऽध-
कतो चरदञ्च कोचनः । यथा-प्रमत्तोऽनुपयुक्तः, इत्यसमितौ
उल्लङ्घनञ्च वरसञ्जिम्भाऽऽदीनां चरदञ्चरभटवृत्त्युपधायनतः,
शेषं तथैव । तथा प्रतिलेखयति अनेकायेत्यात् प्रत्युपेक्षते
प्रमत्तः सन् (अवउज्झं इति) अपोऽज्झति यत्र तत्र निलि-
पति, प्रत्युपेक्षमाणो वा अपोऽज्झति, न प्रत्युपेक्षते इत्यर्थः ।
किं तत् ? पादकम्यलं पात्रकम्यलं वा प्रतीतमेव, समस्तो-
पधुपलक्षणं चैतन्, स एवं प्रतिलेखनाऽनायुक्तः प्रत्युपे-
क्षाऽनुपयुक्तः, शेषं तथैव । तथा प्रतिलेखयति प्रमत्तः सन्
(किंचि हु ति) दुरपिषाध्यायः, ततः किञ्चिदपि तुक्त्वाऽऽ-
दीति गम्यते । (निसामिय ति) निशम्याऽऽकर्षं ब्रह्माऽऽक्षि-
तचित्तनयति भावः । (गुरुपरिभाषणं ति) गुरुन् परिभा-
षणे विवदते गुरुपरिभाषकः । पाठान्तरतो गुरुपरिभाषको
नित्यं सदा । किमुक्तं भवति ?-असम्यक् प्रत्युपेक्षमाणोऽप्यहा
वितथमाचरन् गुरुभिर्छादितस्नानेन विवदतेऽभिभवति
वाऽसम्यक्चनेयेथा स्वयमेव प्रत्युपेक्षते, युष्माकिमेव वय-
मित्यं शिल्लितास्तनो युष्माकमेव दोष इत्यादि । शेषं त-
थैव, गुरुपरिभाषकत्वं प्रमत्तस्य च निशमनहेतुत्वं पूर्वस्मा-
दिशेष इति न पौनरुक्त्यम् । किं च-यद्गुमायी प्रभूतवज्रताप्र-
योगवान् प्रकर्षेण सुलग्नः स्तब्धो लुब्ध इति च प्राग्वन्, अ-
विद्यमानो निग्रहः-इन्द्रियनोऽन्द्रियनियन्त्राणाऽऽत्मकाऽऽस्य-
त्यनिग्रहः । संविभजति-गुरुगलनबालाऽऽदिभ्य उचितमश-
नाऽऽदि यच्छुनीत्येवं शीलः संविभागी न तथा य आत्मगो-
पकत्वेनैव सोऽसंविभागी (अविद्यते ति) गुवादिष्व-
प्रीतिमान्, शेषं पूर्ववत् । अन्यच्च-विक्रपा वादा विवा-
दः-वाकल्लः, नं, वः पूरणं, (उदीरं ति) कर्थाङ्गदुप-
शान्तमप्युपासनाऽऽदिना बुद्धिं नयति, अयम्मोऽविद्यमान-
सदाचारः (अत्तपणहा ति) आत्मनि प्रज्ञ आत्मप्रज्ञः तं
हन्यात्मप्रज्ञताः, यदि कश्चित्पुः पुच्छन्-किं भवान्तरया-
यी अयमात्मा, उत नेति ? तत्सन्तर्भ्य प्रश्नमनिवाचालनया
हन्ति, यथा-नास्त्याना प्रत्यक्षाऽऽदिप्रमाणैरनुपलभ्यन्तात्,
ततोऽयुक्ताऽयं प्रश्नः, “ सति हि धर्म्मिणि धर्म्मोऽक्षिण्यते ”
इति । पठ्यते च- (अत्तपणहा ति) तत्र च आत्मा नि-
द्वान्नाऽऽदिश्रवणतो गृहीतामात्रं वा इहपरलोकयोः स-
द्दोषकृतया हितानं प्रभातारमतोऽप्येवं वा बुद्धिं कुन-
कैव्याकुलीकरणतो हन्ति यः स आत्तप्रज्ञाहा आत्तप्रज्ञाहा
वा, (बुगहि ति) व्युदग्धं दग्धाऽऽदिवातज्जिते विगो-
कलहे तस्मिन्नेव वाचिके रक्ताऽभिष्वङ्गः । शेषं प्राग्वन् । अ-
परं च अस्तिप्रासनः कुकुचः कुकुचो वा, इयमपि पूर्ववत्, यत्र
तत्रति संसरकस्रजस्काऽऽदावपित्त्यर्थः, निषीदीतीत्युपविशति
आसने पीठाऽऽदावनायुक्ताऽनुपयुक्तः सन्, शेषं प्राग्वन् । त-
था सह रजसा वसेते इति सरजस्का तथाविधो पादौ यस्य
स तथा स्वपिति शेता । किमुक्तं भवति ?-संयमोवराधनो प्रत्य-
मीकतया पादावप्रमुञ्चयेव शेते, तथा शय्यां वसति न प्रतिले-
खयत्युपलक्षणत्वात् न च प्रमाजयति, संस्तारकं कलक-
म्वलाऽऽदी सुप्त इति शेषः । अनायुक्तः “ कुकुडिपायपसारण,
आयामंते वि आउंते ” इत्याद्यागमाऽऽनुपयुक्तः अन्यत्तथे-
यति सूत्रवत्काऽऽः ।

इदानीं तप आचारातिक्रमतः पापधमणमाह-

दुद्धदीविगंथो, आहारं अभिक्खणं ।

अरण्यं तवोक्तम्, पावसमणिं नि बुद्धे ॥ १५ ॥

अन्त्येष्टिं यः सूरभिः, आहोहो अभिवक्ष्यते ।

चोदोऽपि पडिचोएह, पावसमणिं नि बुद्धे ॥ १६ ॥

आयसिपरिचोद, परपासंभवेनैव ।

गाणं गणिए दुवधू, पावसमणिं नि बुद्धे ॥ १७ ॥

दुग्धं, क्षीरं, दधि च तद्विकार एव, दधिदुग्धं, सूत्रं च व्यत्ययः प्राग्वत्, विकृतिद्वयत्वात् विकृतौ, उपलक्षणत्वात्, घृताऽऽद्यशेषविकृतिपरिग्रहः आहारयस्य व्यवहरति अभिषेणं वारं वारं, तथाविधपुष्टाऽऽलम्बनं विनापीति भावः अत एवागत-आप्रीतिमन्त्रं तपःकर्मण्यनशनाऽऽदौ, शेषं प्राग्वत् । अपि च—(अन्त्येष्टिं यः सि) अस्तान्ते अस्मन्मयपर्यन्ते, चः पूरणं, उदयादाराभ्यंति गम्यते । सूर्ये भास्वत्याहारयस्यभीक्षणम् । किमुक्तं भवति?—प्रातराराभ्य संस्थां यावत् पुनः पुनश्चुक्तं, यदि वा—(अन्त्येष्टिं यः सि) अस्तमयानि सूर्ये आहारय-नि, निष्ठानि तु किमुच्यत इति भावः । किमेकवेत्त्याह अभिषेणं पुनः पुनर्दिने दिने इत्युक्तं भवति । यदि वाऽपि केनचित् गीतार्थमाचुता चोद्यते, यथाऽऽयुष्मन् ! किमेवं स्वयाऽऽहारतन्त्रेणैव स्थाप्यते ? तुल्ये वा स्तित्वं स तुज्यत्वाऽऽदि-चतुःकृत्सामित्री, ततः एनामयाण्य तपस्येवाद्यन्तुमुचितमिति । ततः निष्ठयाह—(चोदोऽपि पडिचोएह सि) चोदितः सन् प्रतिचोदयति, यथा—कुशलत्वमुपदेशकर्मणि न तु स्वयमनुष्ठाने, अन्यथा किमवमवगच्छन्ति भवाच्च विकृतं तपोऽनुतिष्ठति ?, शेषं तथैव । आचार्येपरित्यागी, ते हि तपःकर्मणि निर्पादन्मुद्यमयन्त्यानीतमपि चात्राऽऽदि बाल्यानाऽऽदिभ्यो दाययन्त्यतोऽनीवाऽऽहारलौक्यात्परित्यजनशीलः परानन्यान् पापयदान् सौगतप्रभृतीन् "सूद्री शय्या प्रातःकृत्याय पेया, " इत्यादिकर्मप्रायसोऽप्यन्तमाहारप्रसङ्गांस्तान् एव हेतोः सेवते—तथाऽऽपसर्पतीति परपापयद-सेवकः, तथा च सेच्छन्नामृततया (गाणं गणिए सि) गणाद् गाणं परमासाध्यन्तर एव संक्रामनीति गाणं गणिक इत्यागमिकी परिभाषा । तथा वाऽऽगमः—“कुम्भासंभवेन ततो गणां गणं संक्रमं करेमाणाः ।" इत्यादि । अत एव च दुनिन्द्य-तया, तन्नाशं दुरिति निन्दितं, भूते—मेषान्मते बुध्नेता, दु-राचारतया निन्द्या भूत इत्यर्थः, अपरं तथैवति सूत्रत्रयाऽर्थः ।

संप्रति धीर्वाऽऽचारविरहतः तमेवाऽऽह—

सयं गेहं परिबज्ज, परगेहं सि बावरे ।

निमित्तेण य ववहरहे, पावसमणिं नि बुद्धे ॥ १८ ॥

समाहपिं जेहेह, निच्छेहे साधुदासिणं ।

गिहिसिजं च बाहेह, पावसमणिं नि बुद्धे ॥ १९ ॥

स्वयं स्वकं, निजकामित्यर्थः । गेहं गृहं, परित्यज्य परिहृत्य, प्रजगत्परीकरणतः परगेहेऽप्यवेष्टमनि (यावति नि) व्या-म्रियते गिहदाधी सन् श्रेष्ठलामामभावं दरीयन् स्वतस्त-कृत्यानि कुर्वते । पठ्यते च—(ववहरि सि) तत एव हेतो-र्व्यवहरति युक्तिमिसं क्रयविक्रयव्यवहारं करोति, निमित्ते-न च ध्यायाम्बुचकन व्यवहरति द्रव्यार्जनं करोति, अपरं च पूषेत् । अपि च—सन्नाय सि स्वहातयः स्वकीयस्वजना-स्तैर्निजक इति यथेष्टितो यः स्निग्धमयुराऽऽविराहोरी दी-

यते स स्वभावनिर्पिण्डस्तं (जमनि सि) भुङ्क्ते, नेच्छति ना-ऽभिलषति समुदानानि—भित्तास्तेषां समूहः सामुदानिकम्, "अचिन्तहस्तिधेनाष्टकं" ॥ ४ । २ । ४७ ॥ इति उक्तं । बहुगृह-संवाग्धने भित्तासमूहमहातोऽच्छमिति यावत् । युक्तिणा नि-वद्या पर्यङ्कृत्यादि का शय्या, तां च वाहरति सुखशाल-तया आगृह्णाति, शेषं तथैवति सूत्रत्रयाऽर्थः ।

संप्रत्यप्यनयाधेसुपसंहरन्मुक्तकूपदापाऽऽसेवनपरिहारयोः

फलमाह—

एयागिमे पंचकुसीलमंयुडे,

रुवं धरे मुणिपवगण हेट्टिमे ।

अयंसि लोए विमपेवगणहेट्टे,

ख स इहे नेव परमिमे लोए ॥ २० ॥

जो बज्ज एए उ सया उ दोस,

से सुवण हेइ मुणीण मज्जे ।

अयंसि लोए अमयं व पूडए,

आराहए दुहो लोपायिणं (तहा परं) ॥ २१ ॥

एतादृशो यादय उक्तः—(पंचं नि) पञ्चसंख्यः कुत्सिते शीलमेषां कुशीलाः पार्थिवस्थाऽऽद्यः समाहृताः पञ्चकुशीले तद्वत्संबन्धः—अनिरुद्धाऽऽध्वजद्वारः पञ्चकुशीलामंयुतां, रूपं रजोहरणाऽऽदिकं वेषं धारयति रूपधरः, सूत्रं तु प्राकृतस्या-द्विन्दुनिवेशः । मुनिप्रवराणां मतिप्रधानतपस्विनाम्—(हिट्टि-मो सि) अचस्ताद्वर्ती, अतिजघन्यसंयमस्यानवर्तिन्यात्र-कृष्ट इत्यर्थः । अयंकलमाह—(अयंसि सि) अस्मिन् लोके जगति विपरिमितिं गतल इव गतिहेतो निन्दितः, अधप्रतिज्ञा हि प्राकृतजनेत्यर्थं निन्द्यते—धिगन्तमिति । अत एव न स इहेति इहलोकं, नैवेति नाऽपि परत्र लोके, परमार्थतः सञ्जित शेषः, यो हि नैहिककामागुप्तिर्भक्तं वा कञ्चन गुणमुपाजयति स तद्वर्णनयामप्रवेशनस्तत्पत्ताऽविद्यमान एवेति । यो वज्जयति परित्यज्यैतानुक्तकूपान् (सया उ सि) सदैव दो-षान् यथासुखविहाराऽऽदिपापाऽनुष्ठानकूपान् स तथाविधः सुव्रतो निवर्तिचारतया प्रशस्यव्रतो भवति सुनीनां मध्ये । किमुक्तं भवति?—आवतो सुनिन्द्याऽऽपि मुनिमेषं गच्छते, तथा वाऽस्मिन् लोके अनुगम्य च सुरभोग्यमिषं पूजितोऽ-भ्यर्हति आराधयति (पुहो लोपायिणं नि) इहलोकपरलो-कभेदेन द्विविधं लोकम् । इहं नि) हममनेन चाऽतिप्रनीत-तया प्रत्यक्षं निर्दिशतीति, इहलोकं सकललोकपुत्रतया पर-लोकं च सुगत्यवशातः, ततः पापवर्जनमेवं किञ्चयमिति भाव इति सूत्रत्रयाऽर्थः । उक्तः १७ अ० ।

पावसमणिज्ज—पापश्रमणीय-त० । पापश्रमणस्वरूपोपदर्शकं, सप्तदशे उत्तराध्ययने, उक्त० १७ अ० ।

पावमुणिज्ज—पापस्वप्न—पुं० । पुःस्वप्ने, कहप० अग्नि०३ क्षण ।

पावमुय—पापश्रुत-त० । पापोपादानहेतोः शास्त्रे, स्थि० ६

डा० । आवा० ।

पावमुयपसंग—पापश्रुतमसङ्ग-पुं० । पापोपादानहेतुः भूते त-त्र प्रसङ्गस्तथा सेवाकरो विस्तरो वा स्ववृत्तिकरूपः पा-पश्रुतमसङ्गः । उत्पाताऽऽदिकं पापश्रुते, स्थि० ।

नवविहे पावस्सुयपसंगे पप्पत्ते । तं जहा-“ उप्पाए ने-
मिच्छिँ मंते, आइक्खए तिगिच्छीए । कलाऽऽवरण अन्ना-
णे, मिच्छापावयणे त्ति य ॥ १ ॥ ”

पापोपादनहेतुः भूयं शास्त्रं पापयुतं, तत्र प्रसङ्गः तथा से-
वापुषो वितरौ सूत्रवृत्तिकल्पः पापयुतप्रसङ्गः । (उपाय-
सिंहोऽनौ) तथेतापानः प्रकृतिविशेषः सङ्गजगतिवृष्ट्या
इति तत्प्रतिपादनंयं शास्त्रमि तथा, राष्टोपादानऽऽदि, ति-
यानिमिसमतीनाऽऽदिपरिहानोपायशास्त्रं कूटपर्वनाऽऽदि, म-
न्थान्नत्रशास्त्रं जीवोद्धरणकारुडाऽऽदि (आहम्बुधेति) मात-
ङ्गविया, यदुपवृत्तनाऽऽदि कथयति डोव्यो वधिगि इति
लोकप्रसन्नताः ४, धैकिकलसमयः कला लेखाऽऽपि मणि-
प्रधानाः शुक्रनरुनपर्यवसाना ज्ञानमणिः, तच्छास्त्रायपरि ।
तथा आश्रितये शास्त्राभ्यन्तरेनलेपयोरं भयमशोपादननराऽऽ-
दि तन्मूलं शास्त्रमि तथा, वास्तुविशेषः । श्रमणं लोकि-
कभुतं भारतकाव्यनाटकाऽऽदि ॥ अथिथाप्रवचनं शाकपाऽऽ-
दिनीयेरुशास्त्रमिति । एतत्क सर्वमपि पापयुतं, सर्वतन प्रपु-
ष्टाऽऽम्बनेनाऽऽसेच्यमानपापयुतमिथि । इतिरेवं प्रकारः, यः
समुद्युः । स्थो ६ डा० ।

एगूखातीमईविहे पावमुयपसंगें पसत्ते । तं जहा-भोमे
उण्या मुमिणे अंतरिक्खे अंगे सरं वंजले लक्खणे । भो-
मे ति विहे पसत्ते । तं जहा-मुत्ते विच्ची वल्लिए । एवं एककं
तिविहं, विकहाजोगे. विज्जाणु जोगे, मंताणु जोगे, जागाणु जो-
गं, अस्मति तिथय पवत्ताणु जोगे ॥

पापोपादानानि कुतानि तेषां प्रसङ्गलत्याऽऽसेवनारूपः पापश्रु-
तप्रसङ्गः। स च पापश्रुतानामेकानिर्दिष्टादिधियात् तन्निष्ठ उक्तः
पापश्रुतविषयपत्ता पापश्रुतवर्णनोच्यते। इति एवाऽऽह— (भोमे
हत्यादि) तत्र भोमे भूमिविवाक्यपत्ताऽऽतिथयानुसारं निर्मित-
शास्त्रं, तथा उच्यते सहजत्रविश्ववृष्ट्यादिलक्षणान्पापफलनि-
रूपकं निर्मितशास्त्रम्, एवं स्वयं स्वयंकफलाऽऽदिभो-
मेकम्, अन्तर्निष्ठाकाशप्रभवग्रहयुक्तमेव। इति भावफलानि-
वृत्तम्, अहं शरीराऽऽवयवव्याप्यव्याप्यनाऽऽदिविकारानिष्ठा-
ज्ञावर्क, स्वरं जीवाजीवाऽऽश्रितस्वरम्ब्रह्मरूपफलाऽऽधियायकं,
प्रयजनं यथाप्रापित्वयजनफलं प्राप्तिं, लक्षणं तात्पर्याऽऽधनक-
विषयलक्षणव्युपादकमित्युपावृत्तव्यम् सूत्रवृत्तिवार्तिकेनेश-
वर्णनवृत्तिवृत्तिपादकसिद्धिज्ञानानामर्थ्यां सूत्रं सहस्रप्रमाणं, पुनि-
लक्षप्रमाणं, वार्तिकं वृत्तेत्यर्थानुरूपं कौटिल्यप्रमाणम् इत्य-
सूत्रं लक्षणं वृत्तिः टीका वार्तिकप्रतिपत्तिर्वागम्यमिति। तथा वि-
कलाऽऽनुयोगोऽपि दोषकामोपायप्रातिपदपराणि कामन्कृत्वा-
स्थान्यानाऽऽनीति भाताऽऽनीति वा शास्त्राणि २५, तथा विवाऽऽ-
नुयोगो रोहिणीप्रभृतिविषयासामर्थ्याऽधियायकानि शास्त्राणि
४६ भ्रष्टाऽनुयोगोऽष्टेकाऽऽदिमन्त्रनाथनाऽधियायकानि पाप-
शास्त्राणि २७, योकाऽनुयोगो वर्णकण्ठाऽऽदिकानि हरमेक-
नाऽऽदियोगाऽधियायकानि शास्त्राणि २८, अन्यनीतिमेक-
तापिलाऽऽदिभ्यः सकाशाद् यः प्रयुक्तः स्वकीयाऽऽवगव-
तुत्तन्वत्तामनुयोगो विवाच्यकृतकार्यं शास्त्रमन्त्रद्वे उक्त-
नीतिः, सोऽन्य इति २६। १० २६ मन्त्रः। प्राः वृत्तिः। अत्रानु-
योगः। प्रश्नः। धनः।

अदृ निमित्तं गार्हं, विवृष्यायंतलिखभोमं च ।

अंगसरलक्षणां-जयं च तिविहं पुण्योक्तं ॥ १ ॥

सुत्तं वित्ती तह व-त्तियं च पावसुय अउणतीसाविहं ।

गंधव्वनट्टवत्थुं, आउं धणुवेयसंजुत्तं ॥ २ ॥

अष्ट निमज्जाङ्गानि दिव्यं व्यन्तराऽऽष्टदृष्टासाऽदिविषयम्,
उत्पत्तयम् साहजकर्तृवृत्त्यादिविषयम्, अन्तरित्तम्-प्रवेष्टेयाऽ
दिविषयं, भौम-भूतिकावर्धनेतिवास्मादर्थं भवति ह-
त्वादि विषयम्, अङ्गमिद्विषयम्, स्वरूप-स्वविषयम्, व्य-
ञ्जनम्-मयाऽदिति तद्विषयं, लक्षणं लाभध्वनाऽदिति तद्विषयम्।
तथा च-अङ्गाऽऽदित्दर्शनसन्निधौ भाविनं सुखाऽदिति जान-
न्त्ययं, त्रिविधं पुनरेकैकं दिव्यादि-सूत्रम्, क्वचित्, तथा-यातिं
चेत्यनेन प्रदेन-

“ दिव्याऽऽदीनं सरुवं, अंगविषज्जातं होइ सत्तरहं ।

सुत्तं सहस्सलक्षं, य वित्तिं तद्द कोटिं वक्ख्वाणं ॥ १ ॥

अंगस्स सयसहस्सं, सुत्तं वित्ती य काण्डि विन्नया ।

वक्ष्वाण अपरिमित, इयमेव य वात्स्य जाल ॥ २ ॥

पापश्रुतमकानां त्रिशोऽथैक्यम् । अष्टौ भूलमदाः स्त्रियाऽऽदि-
भेदेन त्रिगुणः स्रुतविंशतिः गन्धर्वाऽऽदिसंयुक्ता एकान्विश-
ङ्गवन्ति, (वन्थुं ति) वास्तुविद्या (आउं ति) वैद्यकम् । शंख-
प्रकाशार्थम् । आच. ४ अ. ।

पावमूयण-पापमुद-न०। " पापसूदनमव्येवं, तत्तत्पापाऽऽ-

यपेक्षया । त्रिवमन्त्रजपप्राप्तं, प्रत्यापत्तिविशोधितम् ॥१३५॥"
(यो० बि०) इतिलक्षितं तपोभेदे, छा० ।

पापमूढनमप्येवं, तत्तत्पापाऽऽद्यपेक्षया ।

चित्रमन्त्रजपप्रायं, प्रत्यापत्तिविशोधितम् ॥ २१ ॥

पापम्दमप्येवं परिशुद्धं विधानतश्च श्रेयम् । तन्मित्ररूपं
यत्प्रापं साधुव्रताऽऽऽवि नन्देष्टया यथाऽजुनमुनिराजस्यः श्री-
कृष्णप्रपन्नस्य साधुवचश्मरुगं नहि नप्रतिपादभाजनाभिप-
कृत्य परमात्मना यावज्जातपर्यायस्य सत्यक संस्थाऽऽ-
धनस्य किल न कश्चिद्विभं भाजतमानीनि विभं नानाविधः
“ह्रीं” अमित्राउत्ता नमः” इत्यारिमन्त्रस्मरणं कुर्यां मन्त्रज्ञः प्रा-
यो बहुला यत्र तत् प्रयापसिन्तनवपरापथयानामस्तदा
सर्वेण प्रतिक्रान्तिस्तया विशेषातिरे विशुद्धिमाणीतम् । ६७।
१२. ६७।

पावा-पापा-स्त्री०। मध्यमाऽपरनाम्न्यां वङ्गदेशराजधान्याम्,
प्रव० २७५ द्वार । पञ्चा० । प्रज्ञा० । आ० म० । सूत्र० ।
यत्र भगवान् निर्बृतः । ती० ।

पापाकल्पः—

निद्राद्यौकस्या वनान्ते खरुडः ? कुसुमितान्यङ्गनदोग्रिभाजः
शल्ये निष्किथ्यमाणं धृतियुधिष्वरत्नामप्रीडाऽर्जितस्य ।
यस्या अन्धये मागे न्तिमात्रिममुक्तस्थायोऽभ्यर्थमुच्चै-
वञ्चप्रकीर्णरागस्तुतिनिविष्टी दृश्यन्तेऽद्यापि पूरः ॥१॥
चचे नीत्यनुपि चर मर्मजितपरित्येक्षतश्चास्त्वकुले-
कादृश्यमित्य ग्नौ वनमनु महमेनाह्वये जम्बिकातः ।
सरङ्गा गस्तन वै काश्या गणपतयो दीलिता मौनमाऽऽधातः
जग्रन्मुद्रादधीनं भवेन्नान्तरीयं ने निषयाययेण ॥ २ ॥
अस्य श्रीयज्ञो नाम द्वेषमामशालहृदयनाकुलममान (?) ,
कुत्या श्रीदत्तपालामित्रवरणिं मोक्षार्थं प्रितुन कुर्यात्पातः

स्वाताञ्ज्येय दशै शिवमसमसुखप्रतिशान्तं निशान्ते,
प्रापयथावाःस्तपापान् विरचयतु जनान् सा पुरीषां पुरीणा।३।
नामा अथापि यस्यां प्रतिकृतिनिलया दशयन्ति प्रभावं,
नित्यैले नीरपूषे ज्वलति गृहमपिः कैशिके यक्षिणशु।
भूयिष्ठिभ्यव्यभूमिश्चरमजिनवरस्तुपरव्यस्वरुपा,
सा पापा मध्यमाऽऽदिर्भवतु वरपुरी भूतये यात्रिकेभ्यः।४।
इतिभीपापाकल्पः। ती० १३ कल्पः।

“पणमिय वीरं बुच्छे, तस्सेव य सिद्धिगमपविसीए।
पापापुरीइ कयं, दीयमहुपत्तिपडिबडं” १ ॥
गउडेसु पाडलिपुरे, संपह राया तिल्लडभरहबरे।
अजसुहृत्थिगणहरं, पुच्छइ पण्णो परमसहो” २ ॥
दीर्वालिअपवयिमं, लाए लाउचरे अ लोणभो रथिअं।
नायवं कइ संयुए १, अह भणइ गुक निवः सुणुसु” ३ ॥

(ती०) (इतोऽम्) कलियागुं शब्दे तृतीयभागे ३७६ पृष्ठे
गतम्) (दुःपमावृणम् ‘दुसमा’ शब्दे चतुर्थभागे २७१ पृष्ठे
गतम्) (कलिकवृत्तान्तम् ‘कलि’ शब्दे तृतीयभागे १८१ पृष्ठे
गतम्) । “दत्तो गया वाचकविवासाश्चो परद्रिणं जिणचरमं
इयं मातं काही, लोमं च लुहिरं काहिति। तस्मन् पुनो ज्ञ-
यसन्, तस्सविओ मेघयोमां, कल्लिअण्तरं महानिमाहं न व-
हिसन। (दीवासमहस्मद्विहणो भावरागिनिगहस्म पीडाए नि-
यत्ताए य देवा वि द्मणं दाहिति, बिज्जा मंता य अण्येव वि ज्ञा-
वेण पढावं दंसिस्मंति, आदिनाए जाइमरणइमाया य किंवि
पर्याद्विस्मंति, तदन्तरं एणुणवीससहस्साइ जाव जिणधम्मो
वट्टिस्साइ (दुपसहन्निगृत्तम् ‘दुपसह’ शब्दे चतुर्थभागे २७६२
पृष्ठे गतम्) दुपसहो नृगः कम्पुमिरी अज्जा, नालो सावओ,
सव्यसिगी माविया, अपचिच्छो संघो एस पुच्छइ भन्ते वासो
अथमेहिइ, मउअहं विमलवाहणो राया, सुमुहो मरी, अवर-
णह अग्गी, एयं धम्मरायनीएपागारो बुच्छइओ हादिइ, एयं पं-
चमो अरओ दुसमा संपुआ, तओ दुसमदुसमाए छुट्टे अएए प-
यंटे पलययाया वाइस्मंति, वगिसिस्मंति विलहरजला, भवि-
स्साइ वारमाऽऽइस्समो मुरो, अरमीयं मुंसिच्छइ चंदो, गंगा-
भिधुभयतडेसु वेयहूमले वाहत्तिए मूलसु छुण्डभरहवा-
सिणो नरनिरिया र्वासस्संति, वेयहुआओ पुव्वावरतडेसु गं-
गाए नव नव विलारं, एयं वेयहुपरओ यि एवं लूसीसं, एयंव
सिच्छए वि लूसीसं, पण्णो वाचकवि विलारं ररपहमित्तपवा-
हाणं गंगसिच्छणं जले उण्येस मच्छारं ते विलवासिणो रत्ति
कडिस्संति, विवा ताव भएण निगंतुमकस्समा भूरकिणपको
तेरयणीए खाहिंति, ओसहिक्कसमाभनगरजलासयपव्ययारी-
ण वेयहुउसमकूडवजं निवेसट्टाणं पि न दीर्गहिइ छुव्वासा
इयीओ नमो धारिस्संति, सोसलवासाओ नरा पुत्तपुत्ते द-
च्छंति, इत्यसमुन्मिन्ना काला कुक्का उग्गाकसाया नग्गा पायं
नरयगामी विलवासिणो एगवीसं सहस्साइ भविस्संति। एयं
छुट्टे अएए ओससपिण्णीए समने पि पढे अएए एसा वेव
वचस्सया तस्मि बोलीणं बीयाएपयारं सं सणाहं पंच महाभा-
रं वे वासं वासिस्संति कमणं। तं जहा-पढमो पुक्खरावत्तो ना-
वं निव्वांसेहिइ, भीओ कीरंदो धनकारी, तओ धओदओ नह-
कारओ चउथो मओदओ ओसहीकरो, पंचमो रसाइओ भू-
मीए सलंजण्यो, ते य विलवासिणो अहवसव वट्टमाणसरीरा-
ओ पुहुविसुहं वट्टएण विलहिता निस्सरंति, चणं कलाइं भुंजेता

मंसाहारं निवारइस्संति, तओ मउअहेने सत्त कुलगरा भवि-
स्संति, तथ्य पढमो विमलवाहणो, बीओ सुयामो, तओओ संपा-
ओ, चउथो सुपासो, पंचमो दत्तो छुट्टो सुमुहो, सत्तमो संयुवो।
जाइसरएणं विमलवाहणो नगराहनिवसे काही, अण्णिस्सि-
उण्येस अण्णो कलाया सिण्णीए कलाया लोंगवहारं च सव्वं
पचंत्तइ। तओओ एणुणनवइपक्खस्स मण्णिए उरसीपयसी-
अरयदुगं वरकते पुच्छइअहेने सयहारं पुरं संमुत्तरव-
ओ भएए देवीए चउइसमहासुमिण्णमूओ संजियगव-
जीवो रयणपमाए लोपुदुयपच्छुडओओ, सुलसीं वासस्सा-
स्साइ आउं पालिता उव्वहो समाणं। कुच्छिंति पुत्तताए उच-
वडिहिइ, वखण्णमाणांलवणआउणि गम्भावहारवजं पंचक-
ल्लाएयाए मासंतिहिनलत्ताणि जहा मम तंहेव भविस्संति।
नवरं नायवं पउमनामो, देवमेणो, विमलवाहणो आ। तओ बी-
वत्थियवरो सुपासाजीवो सरं देवो, तओओ उदाइजीवो सु-
पासो, चउथो पाट्टिजीवो सरं देवो, पंचमो वडाउजीवो-
ओ सव्वाणुभूरं, छुट्टो कित्तियजीवो देवसुओ, सत्तमो संख-
जीवो दओ, अट्टमो आणंदजीवो पेढालो, नवमो सुनेहाजीवो
पाट्टिलो, दसमो सयगजीवो सर्यकनी, एकममो देवइ-
जीवो मुल्लिउव्वओ, वारसमो कण्णजीवो अममो, तेरममो
सव्वइजीवो निकसाओ, चउइसमो वलंदेवजीवो निण्णुला-
ओ, एण्णरसो सुख रावीवो निम्ममो, भेलत्तमो रोहिणी-
जीवो चित्तगुणो। “कडं पण्णं भण्णि कडिपुतो दत्तनामो प-
एण्णसउ चित्तं चरं विक्कमवरिमं संयुजउज्जरं कारिता
जिण्णवणमंडिअं न वसुहं काउं अज्जियंति यथरनामो सगं
गंतुं चित्तगुतो नामजिण्णवरो हांदिंति। इत्थं य वट्टस्सुअसं-
मयं पमाणं” सत्तरसो देवजीवो समाहो, अट्टारसो सयालि-
जीवो संबरो, एणुणवीसो दीवायणजीवो जंसाहरो, पीसहमो
कण्णजीवो विजओ, एगवीसो नारदजीवो महो वासीसह-
मो अंबइजीवो देवो, तेवीसहमो अमरजीवो अणुनविारीओ,
चउबीसहमो संयंजुजजीवो भइकरो, अंतरालाए पच्छुल्लु-
व्वीए जहा वट्टमाणजिण्णो। ते वि चउकडिहणो दुवालसो हा-
दिंति। तं जहा-दीहदेतो, गृहदंतो, सिरिचंदो, सिंरं दूरं, सिंरि-
सामो, पउमो नायगो, महापउमो, विमलो, अमलवाहणो, विलो,
अरिट्टो, अ नव भाविवासुदेवा। तं जहा-नदी, नदिमिओ, सुं-
रवाइ, महावाइ, अरचओ, दुविट्टु, निविट्टु य। नव भाविपडि-
वासुदेवा जहा-तओ लोहजंघो, केसरी, वली, पहराओ, अपरा-
जितो, भीमो, सुग्गीवो। नव भाविवालदेवा जहा-जयंतो,
अजिओ, धम्मो, लुण्णो, सुंदरसं, आगंदं, नंदणो, पउमो,
संकत्तिणो य। एगवट्टो सलागापुरिआ ओसपिण्णीए तएए
अएए भविस्संति, अपच्छिमजिण्णकवट्टिणो य दुग्धि चउ-
त्थं अएए हांदिंति। तओ दुसममारं कण्णकस्सा उण्णजिहिं-
ति। अट्टापस कांडाकोडीओ सागरोबमाणं निरंतं जुगल-
धम्मो भविस्सइ। उरसपिण्णी अरसपिण्णी कालवकाणि
अणंतसो वेअहओ अणेतगुणणि भारं वे वासं हांदिंति।
एवमारं अओ पि भविस्सकाले सरुवं वागरिता कस्मिं वि
गामे देवसम्मविण्णस्स बोहलण्णं गोअमसामी पट्टविओ, जहा
एयस्स पेयमंथो किंकिइ, तओ तीनं वासारं आगारवा-
से वसिणा पक्खेओ अहवसारवसासे छुडमण्यो तीसं
वासारं तेरस पक्काइ केवलं विहरिता कतिअअमाव-

साय रायै चरमजामुद्धे चंदे तुष्टे संवच्छरे पीहचदले
वासे नंदियदले पक्षे देवानंदाय रयणीय उवसमे दिने
मागे करणे सव्वहुसिद्धे मुहुते साहमकलसे अयं पजंका-
सयो सामी सकेणं विज्जो—अययं । दोवाससहस्समिद्धिं
भासरासी नाम तीससो गहो अहखुदया तुम्ह जम्मन-
कलसं संकतो संपत्ता मुहुते पडिक्कह, जहा तस्स मुहं
चंचियं भवद, अग्रहा तुम्ह वि अ नित्यस्स पीडा चिरं
होहिति । अयवया भणियं—मो देवरायरया । अग्नेऽय पु-
हवि छत्ते, भवे च दंसे काउं एगाहलाय सयंभूरमणसमुहं
चरिउं, लोअं च अलोए, अणुंनं समत्ता, न उण आ-
उकम्मं बहेउं वा हासेउं वा समत्ता, तन्नो अवस्सं भा
विभावाणं नयि वरुमो, तन्नो दोवाससहस्सं जाय अव-
स्सं भाविणी नित्यस्स पीड ति । सामी पच्चावचं अक्कय-
णां कल्लाएकलविमाणं पच्चावचं च पवकम्मफलवि-
चागां विभावयत्ता कुत्तंमं च अक्कुदवागण्णां वागरित्ता
पहाणं नाम अक्कयणं वि भावमाणं सेलेनीसुवगम्म क-
यजोगमिरोहो सिद्धाणं पंचवगो एगामी मिद्धि संपत्ते अ-
णुंनं नाणं, अणुंनं दंसल, अणुंनं समत्ता, अणुंनो आण-
हो, अणुंनं विरयं च ति पंचाणंनगं, तया य अणुदरीकुं-
धूणं उपात्ति ददतुं अज्जपमिह संजमे दुगाराहणं भविस्स-
दि ति समणा समणीओ अ बहवे भनं पक्कियसु । (नी०)
अअं च—“ कालीकोलला नव मज्झं नव लेच्छे अद्दुरा-
सण्णरायाणो अभावसाय पौसदोवायसं पात्तिना गए भा-
हुजोए दव्वुज्जोअं करिस्सामि ” ति । (१२० सूत्र कलप० ।
अधि० ६ लणु) परिमविय रयणमपदीअं उज्जायको मि
कालकमेण अग्रिमदीवेहि सो जाओ, एवं दोवालिया जाया,
देवेहि देवीदि य आगच्छताण्णुंनं सा वरणीया उज्जायको
कालाहलसंकुला य जाया । भगवओ य सगेरं देवेहि सक्कारिय
भासरावि पडिक्कसो पीडापडिआयत्वं देवमाणुपगवाहं नी-
राज्जा उणेहि कया नेण कर मेरा इयाणि पविता जाया ।
गोयमसामी पुणं नं दिअं पडिपोहिता जाय भयवओ बंद-
त्वं पच्चावच्छुं ताव देवाणं मेलाय सुणेद, जहा अयवं काल-
गओ ति सुदुअं अर्थितं गओ । अहो मममिमं मने वि सामि-
ओ निधेहया, जमहं अंतसमए वि समीचं ता अयिओ, कहं वा
धीअरागाणं मिणेहु ति नायसु ति चरित्रमपयंभो गे तक्क-
णं जेव केवली जाओ । सकेणं कलियसुद्धपडिआय आगास-
णे केवलनिहमा कया । अययं सदस्सदस्स कण पंपए निवेसि-
ओ, पुक्कपयरं काउं अहु मेगलाहं पुअंओ आहिलिअ इ देस-
खा य सुआ । अओ चय पाडिअए महत्तओ अज्ज वि जयं पि
पयसो । सुमिंतां अ गोअमसामीए सीओ, तस्साराहगा
गोअमकेवलुपात्तिविजसु ति तमि दिने समवसरणे अ-
क्कयहवसायपूअं सुणिणं करिणि सावया य अयवं अ
स्थमिय सुअनाणं जेव सव्वविहासु पहाणं ति सुअनाणं
पूअति नंदियदणनसिरो सामिणो जिदुभाया अयवंनं सि-
द्धिगयं सुच्चा अद्व सोमं कुणतो पाडिअए कअं (ववानो
कतिअलुअदीयाए संवाहिता निअयंरं आमंतिता सुदं-
सणाए भगिणीए मोअओ तंओलअरयाह दिणं, तण-
पिहं आयदीयापव्वं रुदं । एवं दीवुसविद्धिं संजाया । जे
अ दीवमहे चउहसिअमावतासु कौदीतदिसमुववातं काउं

अदुप्यगारपुअए अनुआणं पूसा पंचासहस्सपरिचारं
सिरिगोअमसामी सुअकमले डिवं जास्ता पदियं पंचास-
सहस्साहं तंदुलाणं, एगसे वारस लक्खाहं वउवीस पट्टयपु-
अओ बोहता तदुपरि अअंडदीवयं बोहिता गोअमं आराहिंति,
ते परमपयसुहसिद्धिं पावतिं ति दीवुसअमावसाए उज्जम-
णं कुज्जा । तथं दीवुससे जिणालए सउक्कहावणए पूयं
काऊणं नंदीसरपडपुअओ वा दण्णसंकतजिणुंनं विधेसु न्द-
खाइ काउं वावणहि वलिदोअजावत्थूय ए पक्कमेया नारि-
गजंवीरकयसीफलारिणे नालिपराइ एगारिणि अउच्छल-
अओ लज्जमुद्धियावरितालयउत्तरितिसालयउत्तरिया
वायनारिणि खीरमाइयालाहं दीवयाइववाकयोहियाओ
वावचं तंओलाइदानपुव्वं सातिया नंदिया अअं च दीवुसवं
विअ भावसारा नंदीसरतवं आहंति ति ।
अह पुणरवि अज्जसुहसत्थीं संपदमहापओ पुच्छिसु अ-
यवं । इत्थं दीवालिया—पव्वमि विसंखओ घराणु मंडणं
अअवग्याहं विसिट्ठपरिभोगो अओअं वाऽऽहाराइकरणं
जणाणं केण काणणे दीवद ? तथ इमं पच्छुत्तरं अज्जसु-
हसिस्सुरिओ पअविंसु—जहा पुव्वं उज्जेणीए पुणीए उज्जाणं
मिग्गुणिसुव्वरसामिमीनो सुव्वयाऽयिओ समासहो,
तस्स वंदणत्वं गओ मिग्गिम्मगया, तं सु वि मंता विज्जं
तथ गओ, सुदीहिं समं विवायं कुणतो खुल्लेण एराजिओ,
गओ रखा समं गहं तिगए सुणिणं हंतुं कहिअवगणो
गओ उज्जाणं, देवयाए नमिओ गोव विग्गिम्मगया रखा
खमिचा मोअओ लजिओ नदो गओ हटियणउरं तथ
पउमुत्तरो राया, जाला तस्स देवी, तीमं दो पुत्ता—वि-
एदुकुमारं, महापउमो अ । जिद्धं अणिच्छंते महापउ-
मस्स जुगारायणं विअगा दिअं, नमुदं सस्स मंती नाओ,
तेण सीअओ वरो, एगया जालादेवीए अरहतगहो कारिओ,
तीमं मयसीए, लच्छाए पच्छिमाद्वीए पुण बंपरहो, पदं
रहकइणे दुयइ वि देवाणं विवाहिं दांवि रहा रखा चरिया,
माउए अचमाणं दहतुं महापउमो देसंतरो गओ, कमेण मयणा-
वालि परिणित्ता साहियलुक्कमंडभान्हो गयउरं समागओ, पि-
उणा रज्जं दिअं, विअदुकुमारिणं समं पउमुत्तरो सुव्वयाऽय-
रियपायमूलं दिअं मिगिहता सयं सवं पत्ता, विअदुकुमा-
रस्स य सट्ठिआलसयाहं तवं कुणंतस्स अणेगाओ लइओ
संपअओ, महापउमो चओ जिणअयअमंदिअं माहं काउं रह-
लुत्ताओ कारित्ता पूरेइ माउयणोरहो, नमुविखा वक्का नामा
कया चरेण उण कणयं रज्जं मणिओ, तेण सव्ववंधेण त-
स्म रज्जं दाउं सयं डिअमंतउरं, सुव्वयायरिया य विहरिता ।
तया हटियणउरं वासाचउममिं दिआ, आगया सव्वे पा-
संदिओ अहिणवनिवं ददतुं, न सुव्वयाऽयिरिया, तन्नो कुओ न-
मुदं भणेइ—ममभूमीए तुज्जोहिं सत्तांविणावोरं न ठायव्वं, अच-
हा मारिमि, जओमं दहतुं तुज्जं नायाया तन्नो सुदीहिं संपे पु-
द्धिता एगो साइ गयणं पांमिजिआए संपओ आइहो मेरुच्छि-
याडियस्स विदुदुकुमारस्स आयायत्थं । तेण विअत्तं भंते ।
मम गंतुं सत्ता अग्रिय, न उण अग्रान्तं । शुक्रिहं युनो—नो जेव
तुमं आइहं ति । तन्नो सा पत्ता मेतलं चरिऊण पिअत्तं स-
व्व सकवे महरिसिण, तक्कणं जेव सो उणइहो साहुनं

तु साधुणा नहन्त, आगच्छो गयउरं, राउलं च, नमुश्चउर्जोहि
सन्धेहि संदिशो, उवलांक्मच्छो य । नमुश्च पश्चिमो वि आदो
डाउं न देह साङ्गु । ताए बिण्डुणा राय ति गयमाणा भूमी
नेय विष्ठा । भस्त्रियं च-ओ बाहिं पर्यतिगाओ दिट्ठो, तं भरेहामि,
सः येडेवयल द्वीए लकल ज्ञायए यमाणेदेहो जाओ, बिण्डुरिस्ती
किरीडकुलंगयाचकलनयधुर्गे चारितो नं ओहेण नाऊ
पट्टविद्याओ सुरणगाओ कसुजा हेडुओ महुन्सरेण खंति-
उवसमगभगीयाणि गारति, चकवहिंपमुहा य विष्ठावबहरा
पसायणुं पाए संहति, तओ उवसंतो पगइमावसो महे-
रिस्ती आमिओ चकवहिणा संघेण य, बिण्डुकुमाराओ व-
क्षिणा य सोयाविओ क्वाए नमुश्च, तया य वासाणं च-
उत्थमानस्स पक्ख तंभिदिणं आली, तंति उत्पाए उवसमे
संएहि पुक्खजायं च आप्पायं मसमाणाहिं अओषं ववहरा-
का, बिस्सिदुवरमंडणच्छायाणोयएतं बोलापरिभोगा प-
वसंतिया, तत्पमिह एयमि विवसे एयविरसिंते चेव ववहा-
रा पयहिं जंति, बिण्डुकुमारा य कालेण केवली होऊण सि-
जो महापउमचकवहिं ति दसपुविवस मुहाओ एवं सोऊण
संपइरतिंदो आली जिण हूयओ वि सेनं पुव्वदियहेसु म-
त्स्मिनाए पावाए पुट्ठिं अपावा पुरि ति नाम आसि, सओ
पावापुरि ति नाम कयं, जेण इथ महावीरसामी कालगओ ।
इत्थं य पुरीए यसाहमुद्धएकारमीदिवसे जंमियागा-
माओ रति थारस ज्ञायणां आगतुण पुव्वगहदेसकाले
महंभणुवणे भयवया गीयमाहणसुहरा खंडियगणपत्तिबुद्धा
निष्किया, अलुओगगणाणुओ य तंति दिष्ठा, तेहिं च नि-
तिवज्जातिंगण उपायविममचवलकणं पयतिमं लद्धं
सामिननामाओ नत्थं तु दुवालतंगी विवरिया । इत्थं य न-
यरीए भयवयो कषेहितो सिद्धियमाणेयउयकमेणं खरय-
वेज्जेण कसुलसाओ उऊरिया, तनुऊरये य वेद्धावसेण
भयवया चिकाररंवां मुओ, तेण पसासन्नपयओ बुद्धा जा-
ओ, अऊ वि तत्थ अंतरालसद्धिमग्गो वीसइ । तहा इ-
त्थं य पुरीए कतियअमाससाए रयणीए भगवओ निष्वाणुद्धा-
णं मिद्धिदिट्ठोहिं सिरिवांगधूं ठावियं नागमंवेव अरज विधा
उयस्त्रियलोहा जत्तामहसवं करिंतो, तीए चेव पगरस्ती देवा-
णुभावेणं क्वा इहियजलपुसमक्षियाए दावो पजलइ तिणं
विष्ठा, पुव्वुत्ता य अन्त्यामयवया इत्थं य नयरे वक्खाणिया,
इत्थंये भगवं संपत्तो सिद्धि, इच्चाइ अ पभूयसंविहाणुठाणं
पावापुरीजिणं ।

“ इय पावापुरिकणो, दीवमहुत्तामणुणरगमिजो ।
जिणपहसूरीहे ” कओ. डिपहिं सिरिदेवातिनयरे ॥ १ ॥
तेरहसत्तासीए, विक्रमपरिममि भव्वयवबुल्ले ।
पूरसितकारसिए, समांथओ एल सत्थिकरो ॥ २ ॥ ”
समासः श्रीअपापावुद्धकहयो, दीपोत्सवकहयो वा । ती०
२० कएय ।

पावाइय-प्रावादिक पुं० । प्रकणं मय्यदया वरितुं शीलं ये-
षां ते प्रावादिनः, त एव प्रावादिनाः । यथाऽवस्थितानाऽर्थस्य
प्रतिपादनाय वाचदूकैः, आवाचा १ श्रु० ४ अ० ३ उ० ।

पावाउय-प्रावादुक-पुं० । प्रवदनशीलत्वात् प्रावादुकः । सूत्र०
१ श्रु० १ अ० ३ उ० । परमतिनि. सूत्र० २ श्रु० २ अ० । प्रा-
वादुकः पावण्डिनः । सूत्र० १ श्रु० १२ अ० । आवा० ।

पावाख-पापान्य-पुं० । साधुधर्मे व्यवस्थिते, नि० कू० ४ उ० ।
पावाभिगम-पापाभिगम-पुं० । पापमेवांपादैयमित्यभिगमे,
प्रश्न० १ आध० द्वार ।

पावाययख-पापाऽऽयतन-न० । अश्वमप्रकृतिवर्धनो स्या० ।
“ नव पावस्साऽऽययणु पक्खता । तं जहा-पाणुइवाए० जाव
परिग्गहे कोहे मांहे माया लोहे । ” स्या० ६ डा० ।

पावारग-प्रावारक-पुं० । नेपालाऽऽदिराङ्कवरामवृद्धकम्बलेपु,
बृ० ३ उ० । नि० कू० । ज्ञा० । जी० ।

पावासुअ-प्रवासिन्-त्रि० । “ प्रवासीसौ ” ॥ ८ । १ । ६५ ॥
इत्यादिरित् उवम् (पावासुओ) मोपिते, प्रा० १ पाद ।

पाविउख-प्राप्य-अव्य० । समधिगम्येत्यर्थे, पं० व० १ द्वार ।

पाविट्ठि पापद्धि-खी० । ऋद्धिदिशंये. “ दाणमोगरहिआ
साया विट्ठी अणयकला ” च० २ अथि० ।

पाविता-प्राप्य-अव्य० । लब्धव्येत्यर्थे, सूत्र० १ श्रु० ११ अ० ।

पावियंत-प्राप्यमाण-त्रि० । गम्यमाने, प्रश्न० ३ आध० द्वार ।

पाविया-पापिका-खी० । दोषवत्याम्, सूत्र० १ श्रु० २ अ०
२ उ० ।

पावीढ-पादपीठ पुं० । “ तुगोदेवुधुम्बर-पादपतन-पाद-
पीठेऽस्मदे ” ॥ ८ । २७ ॥ इति मये वल्लमानस्य सस्वरव्य-
ञ्जनस्य द्वाकरस्य लुग वा । ‘ पावीढं । पाअपीढं । ’ पट्टाऽऽदी,
प्रा० १ पाद ।

पावेसख्य-प्रवेशनक-पुं० । भगवतीनवमशतसत्कृतयोदे-
शके गाङ्गायामिचानानगरकृतनरकाऽऽदिप्रवेशनविचारं, भ०
८ श्रु० १ उ० ।

तदेव दर्शये-

वेदितु बद्धमाणं, गंगअसुपुट्टमंगपरिमाणं ।

इगजगे सग भंगा, दुगजगे भंग इगवीसा ॥ १ ॥

‘ वेदितु नि ’ वन्दित्वा वर्द्धमानं गाङ्गेयपुट्टपरिमाणं
कथ्यत इति । “ इगजगे ” अनेयोगे भङ्गाः सप्त सप्त भवन्ति
समसु नरकेषु, एकस्मिन्कस्मिन् त्रिकसंयोगे भङ्गाः २१-२१,
तद्यथा-प्रथमद्वितीययोः १, प्रथमतृतीययोः २, प्रथमचतु-
र्थयोः ३, प्रथमपञ्चम्योः ४, प्रथमषष्ठ्योः ५, प्रथमसप्तम्योः
६, द्वितीयतृतीययोः ७, द्वितीयचतुर्थयोः ८, द्वितीयपञ्च-
म्योः ९, त्रितीयषष्ठ्योः १०, द्वितीयसप्तम्योः ११, इत्या-
दिभङ्गप्रस्तारवशाज्ज्ञेयम् । प्रथमनरकेण सह भङ्गाः ६, द्विती-
येन सह ५, तृतीयेन सह ४, चतुर्थेन सह ३, पञ्चमेन
सह २, षष्ठेन सह १, एवम्-२१ ॥ १ ॥

तिगचउजगे पत्ते-अ भंग पण्णतीस पंचमंजोए ।

इगवीस य छजोए, सग भंगा सएए एगो ॥ २ ॥

एकस्मिन्नेकस्मिन् त्रिकयोगे चतुष्कयोगे च प्रत्येकं प्रत्ये-
कं भङ्गाः ३५-३५ भवन्ति । त्रिकयोगे यथा-प्रथम द्वितीय-
तृतीयेषु १, प्रथमद्वितीयचतुर्थेषु २, प्रथमत्रितीयपञ्चमेषु ३,
इत्यादिभङ्गप्रस्ताराज्ज्ञेयम् । प्रथमेन सह १५, द्वितीयेन सह
१०, तृतीयेन ६, चतुर्थेन ३, पञ्चमेन १, एवम् ३५ । एक-

अष्टपदेशः संयोगः ७, द्विकसंयोगाः ७ एकविंशत्या गुणि-
ताः १७७, त्रिकसंयोगाः २१ पञ्चविंशत्या गुणिताः ७३५,
चतुःसंयोगाः ३५ पञ्चविंशत्या गुणिताः १२२५ पञ्चकसं-
योगाः ३५ एकविंशत्या गुणिताः ७३५ दशसंयोगाः २१
सप्तगुणाः १४७, सप्तसंयोगाः ७ एकगुणाः सदैव, सर्वे
३००३ भवन्ति । नवपदेशः संयोगः ७, द्विकसंयोगाः ८ एक-
विंशत्या गुणिताः १६८, त्रिकसंयोगाः २८ पञ्चविंशत्या
गुणिताः ६८०, चतुःसंयोगाः ४६ पञ्चविंशत्या गुणिताः
१६६०, पञ्चकसंयोगाः ७० एकविंशत्या गुणिताः १४७० पदसं-
योगाः ४६ सप्तविंशत्याः ३६२ सप्तसंयोगे ८८ सर्वे ४००५ ।
दशकपदेशः संयोगः ७ द्विकसंयोगाः ६ एकविंशत्या गुणिताः-
१८६, त्रिकसंयोगाः ३६ पञ्चविंशत्या गुणिताः १२६०, चतुः-
संयोगाः ८४ पञ्चविंशत्या गुणिताः २६४०, पञ्चकसंयोगाः १२६
एकविंशत्या गुणिताः २६४६, दशसंयोगाः १२६ सप्तगुणि-
ताः ८८, सप्तसंयोगाः ८४ एकगुणितास्तावन् एव, सर्वे
८००८ ॥ १२ ॥

(एक प्रवेशाऽऽदिभङ्गसङ्ख्यापरिमाणम्)

एकप्रवेशे भङ्गाः ७,

द्विप्रवेशं भङ्गाः २८,

त्रिप्रचण्डे भङ्गाः ८४,

चतुःप्रवेशे भक्ताः २१०,

पञ्चप्रवेशं भङ्गाः ४६२.

पदप्रवेशे भङ्गाः ६२४,

सप्तप्रवेश भङ्गाः १७१६,

अष्टप्रवर्शे भक्ताः ३००३,

नवप्रवेश भक्ताः ५००५,

दशप्रवेशे भङ्गाः ८॥०८,

एवम्-... १६४३

(नरकसत्कासंयोगाऽऽदिभङ्गकयन्त्रकम्)

अ० द्वि० त्रि० च० पं० प० स० ।

१	१	१	१	१	१	१
	१	१	१	१	१	१
		१	१	१	१	१
			१	१	१	१
			१	१	१	१
				१	१	१
					१	१
						१

७, २, १, ३, ४, ३, ४, २, ६, ७

एवं सर्वभङ्गकरचनां नरकप्रस्तारं च विधाय नष्टमा-
श्रिन्यमाह-

नटुंकाउ य भंगे, सांदिजा जन्म बहुअग भंगा ।

संजोगंहि हर तहिँ, लद्धे मुण मूलभंगे अ ॥ १६ ॥

(नष्टकाङ्क्षितं) नष्टकाङ्क्षया येऽस्त्वन्तरा भङ्गान्तरा शो-
भयेत्, नष्टकाङ्क्षया निष्काशयन्, नावशिष्टकाशयन् याव-
द्भूतता भङ्गा न स्युः, यत्र तु नष्टकाङ्क्षा बहुतरास्त-
त्र संयोगैस्तद्भवसंयोगैर्हर्ष भज इति लब्धान् मूलभङ्गान्
(मृणंति) जानीहि ॥ २६ ॥

उद्धरिष संजोगे, जाणिजा अहव अंतिपडिआ य ।

साधारणसंजोगा, मंगा जइ इगदुगतिगई ॥२०॥

उद्धरितान् संयोगान् जानीयाः । किमुक्तं भवति ?-एताव-
न्तो भङ्गा गताः, वर्तमाने भङ्ग एतावत्परिमाणः संयोगो
वर्तत इति । (अथ ह स्ति) अथवा यदि साधारणसंयोगा
भङ्गा अन्ये पतिताः । (इगदुगतिगाइ स्ति) एकाद्वकत्रिक
चतुष्काऽऽदि साधारणभङ्गा अन्यपतिताः ॥ २० ॥

ते तम्मज्ञा कङ्कित्य, उद्धरिण मिलिअभंगमइआ य ।

जाणिजा संजोगे, संसे वि अ जाण भंगे अ ॥२१॥

तान् भङ्गान् तद्व्यभूतमङ्गकमध्यात् (कहिअ णि) नि-
ष्कासोद्धतिना भङ्गान् मेलयित्वा यावच्चैः साधारण्यं
भवति तावच्चैर्मैहमेकस्या लब्धान् संयोगान् जानीहि, शे-
षावुपरितान् संयोगान्तन्त्रमङ्गान् जानीहि, वक्ष्यमाणेषां
पि साधारणसंयोगा भवन्ति, तत्र तैर्हत्या संयोगान् जा-
नीहि, अष्टप्रदेशमाश्रित्योदाहरणं यथा—केनाऽपि पृष्ठं, सैको-
नवचक्रिकाप्राश्नगतमतो भङ्गः स कीदृशो भवति ?, सै-
तावद्यमध्याङ्गाः ४ असंयोगिकाः, द्विकसंयोगे ५४, ति-
क्तसंयोगे ७३४, एवमष्टप्रशस्तानि सैकलम्बवतिकानि ८८६
निष्कास्तितानि, शेषाः सहस्रं, चतुर्युक्तसंयोगे १२०४, भङ्गाः
सन्ति, बहुतरा इति कृत्याऽथ सहस्रं संयोगैर्हर इति सं-
योनाः ३४, पञ्चविंशता विद्यमाना लघ्वमङ्गाः २८, अनौ-
ता गताः उद्धतिना विशिनर्भङ्गाः । किमुक्तं भवति ?, एकान-
विंशतमे भङ्गे विशिनत्यतोऽर्थं संयोगा वर्तने, द्वितीये न-
रके ४, चतुर्थे नरके १, षष्ठे नरके १, सप्तमे २, इति कथ-
नीयम् । अष्टप्रदेशमाश्रित्य केनाऽपि पृष्ठं सैकोनचक्रिका-
स्कपोद्देशशनमतो भङ्गः कीदृशो भवति ?, ततस्तन्मध्यात्
१९३२, नवमध्यात् ८८६, निष्कास्यते, शेषाः ७४०, त प-
ञ्चविंशता विद्यते, बहुतराः ३४, अनौता २८

नितमो भङ्गोऽथ साधारणपतिना, त्रिभिः साधारणः पञ्च-
मपष्ठसप्तमसाधारणपतिनाऽन एकविंशतिमध्यादेको निष्का-
स्यन्ते पृथक् नियते पञ्चविंशद्भङ्गाः पञ्चदशभिर्कतिर्मे-
लिना जानाः ४०, त्रिंशद्वाधारा इति द्विभिर्भङ्गाः १६ षो-
डशसंयोगा उद्धरिताः की सप्तदशसंयोगे इति भिन्नोऽयम् ।
किमुक्तं भवति ?-विंशतिर्भङ्गा गता उपरि षोडश संयोगाः
सप्तदशसंयोगे द्वितीया द्वितीया भङ्गा ववन्ते, द्वितीये नर-
के १, तृतीये ४, चतुर्थे १, षष्ठे २. सैकोनवत्वारिंशत्को-
द्धरतन्मतोऽयं भङ्ग ईदृशो भवति इति कथनीयं, चण्डाल-
दादावर्षा साधारणः भङ्गाः पतिनास्तदा नऽपि भङ्गा याव-
द्भिः साधारणानिर्भस्यन्ते, यथा-अष्टप्रवेशे द्विकसंयोगे
पद साधारणा भङ्गा भवन्ति, तदा पद्भिर्भिद्यन्ते, यथा—
केनाऽपि पृष्टम्, अष्टप्रवेशे द्विकसंयोगे जन्वाविंशत्तमो भङ्गः
स कीदृशो भवति ? नदा पद साधारणान्ता पद्भिर्भि-
द्यन्ते, लब्धाः ६, उद्धरिताः ४, नदा कथनीयं पदसंयोगा
अर्त्तानाः सप्तमे संयोगे चतुर्थो भङ्गा ववन्ते (प्रथमे) ७
(पञ्चमे) १ इति कथनीयमित्यादि कृतव्यम् ॥ २१ ॥ इति
नरकखण्डाष्टाध्यायम् ।

अथोद्दिष्टकरणमाह-

उद्दिष्ट तीव्रभंगा, संजोगगुणा य सहिभ्रसंजोगा ।

उद्दिष्टमंगसंख्या, इमं कहिआ धीरपुरिसिंहि ॥ २१ ॥

(उद्दिष्टं पित्) उद्दिष्टे सति ये पूर्वं भङ्गा अतीतास्त एकाग्र करणीयाः, वर्त्तमाने संयोगे ये भङ्गास्तेऽपि तेः संयोगिगुणः कर्त्तव्यः । किमुक्तं भवति ?—वर्त्तमानाद्भङ्गात्पूर्वं ये भङ्गा गतास्ते भङ्गास्तस्मिन्प्रतिभिः संयोगिगुणः कर्त्तव्यः, वर्त्तमाने भङ्गे ये संयोगास्तेऽपि, ते त्रयोऽपि, ते त्रयोऽपि, भेदा एकत्र करणीयाः, एवं कृते सति या संख्या भवति, तत्संख्या भङ्ग इति उद्दिष्टभङ्गसंख्या धीरपुरियैः कथिता ॥२१॥

जड मंगससाहारण-संजोगा जे अ तेंहि गुणिकण ।

सेसे मंगे मेसिअ, एगीकाऊण सवगं ॥ २३ ॥

(जडं सित्) यदि भङ्गकसाधारणसंयोगाः येऽतीताः गतास्तान् संयोगान् तेः साधारणभङ्गैरिद्वित्रिचतुर्गुणिसाधारणभङ्गैरुच्यन्ते 'शेषान्' वर्त्तमानसम्प्रतिष्ठित उत्तरभेदान् मेस्यन्ति पञ्चात्पूर्वसुपञ्चान् भङ्गान् भङ्गकसाधारणसंयोगांश्चेत्कीकृत्य चतुर्व्यमेतावत्संख्याकोऽयं भङ्गः । अष्टप्रवेशमाश्रित्यादाहरणमाह—केनाऽपि पृष्टम्— $\frac{१}{२} \times \frac{१}{३} \times \frac{१}{४}$ अयं भङ्गः कतिथः ? तदा गणनीयं, गणने एकांशशतमेऽयं भङ्गो वर्तते । कथम् ? अष्टाविंशतिभेदा गतास्ते संयोगाः कर्त्तव्याः पञ्चविंशद् गुणाः कर्त्तव्याः, गुणनाज्ञाताः ६००, विंशतिभेदा संयोगे एकांशविंशत्ये भङ्गे वर्तते, एकत्र करणे जाते सङ्कलं पूर्वं येऽतीताः ते अत्रसंयोगे ७, द्विकसंयोगे १४७, त्रिकसंयोगे ७३५, सर्वे एकीकरणे जाता भङ्गां १८८६ अष्टादशशतान्येकोनवतिभ्यः । तथा केनचित् पृष्टम्— $\frac{१}{२} \times \frac{१}{३} \times \frac{१}{४}$ भङ्गः कतिथः ?—तदा १३ भङ्गाः २० गताः, संयोगिगुणिताः (३५ गुणिताः) जाताः ७००, एकविंशतिभेदा भङ्गे षोडश संयोगा अतीता गतास्ते त्रिसाधारणत्वात् त्रिभिर्गुणिता जाताः ४८, सप्तदश संयोगे द्वितीया भङ्गस्ताभ्यां सह जाताः ५०, सप्तशतैः सह जाताः साधारानि सप्तशतानि ७५०, पूर्वमसंयोगे ७, द्विसंयोगे १४७, त्रिकसंयोगे ७३५, अतीतास्तेऽपि ८८६ मध्ये लेप्याः सर्वे जातानि ऐकोनवतिविंशतिकां षोडश शतानि तदा कथनीयमयं ऐकोनवत्विंशत्योडशशतमो भङ्गः । तृतीयमुदाहरणम्—केनचित्पृष्टम्— $\frac{१}{२} \times \frac{१}{३} \times \frac{१}{४}$ भङ्गः कतिथः ? तदा दृश्यते, अत्र सप्तमसंयोगे चतुर्थो भङ्गोऽयम्, अत्र पदसंयोगा अतीताः ते पदसाधारणत्वात् षड्गुणाः कियन्ते, जाताः ३६, सप्तमे संयोगे चतुर्थो भङ्गो वर्तते अतस्तेऽपि मध्ये लेप्याः जाताः ४०, तदा कथनीयमयं चत्वारिंशतमो भङ्गः, एवं सर्वत्रोद्दिष्टभङ्गा आनेतव्याः । शेषं सुगमम् । एवं संख्यायानामसंख्यायामां च संयोगा ज्ञातव्याः । यत्र यत्र ये ये उत्पद्यन्ते तत्र तत्र ते न उपायाः सूत्रानि विस्तारबाहुल्येण लिखिताः । श्रीमगवत्पद्मनमशने ३२ डा-विंशतमो देशकादयमधिकारोऽस्तेऽस्ते ॥ २३ ॥

इय मंगियसुअभण्णे, नासंति अ धोरोरगउत्रसग्गा ।

पावंति अ सुहसंपय, सिवं च देवत्थं एई ॥ २४ ॥

सिरिभेहनापयंदिअ-सीसेण सिरिविजयनापयेण ।

रइयं एयं सुत्तं, नियसरण परेसिंहि हिममट्ट ॥ २५ ॥

अनयोर्व्याख्या सुगमा ॥ २४ ॥ २५ ॥ इति गाङ्गयष्टभङ्गा-वचुरिः पन्थासध्विजयगणिना कृता समाप्ता ।

अथ गाङ्गयष्टभङ्गप्रस्तारो लिख्यते—

एक एकसंयोगे भङ्गाः ७, प्र० १, द्वि० २, तृ० ३, च० ४, पं० ५, ष० ६, स० ७ । द्विकसंयोगे भङ्गाः २१, प्र० द्वि० १, प्र० तृ० २, प्र० च० ३, प्र० पं० ४, प्र० ष० ५, प्र० स० ६, द्वि० तृ० ७, द्वि० च० ८, द्वि० पं० ९, द्वि० ष० १०, द्वि० स० ११, तृ० च० १२, तृ० पं० १३, तृ० ष० १४, तृ० स० १५, च० पं० १६, च० ष० १७, च० स० १८, पं० ष० १९, पं० स० २०, ष० स० २१ । त्रिकसंयोगे भङ्गाः ३५, प्र० द्वि० तृ० १, प्र० द्वि० च० २, प्र० द्वि० पं० ३, प्र० द्वि० ष० ४, प्र० द्वि० स० ५, प्र० तृ० च० ६, प्र० तृ० पं० ७, प्र० तृ० ष० ८, प्र० तृ० स० ९, प्र० च० पं० १०, प्र० च० ष० ११, प्र० च० स० १२, प्र० पं० पं० १३, प्र० पं० ष० १४, प्र० पं० स० १५, द्वि० तृ० च० १६, द्वि० तृ० पं० १७, द्वि० तृ० ष० १८, द्वि० तृ० स० १९, द्वि० च० पं० २०, द्वि० च० ष० २१, द्वि० च० स० २२, द्वि० पं० पं० २३, द्वि० पं० ष० २४, द्वि० पं० स० २५, तृ० च० पं० २६, तृ० च० ष० २७, तृ० च० स० २८, तृ० पं० पं० २९, तृ० पं० ष० ३०, तृ० पं० स० ३१, च० पं० ३२, च० पं० स० ३३, च० ष० स० ३४, पं० पं० स० ३५ । चतुष्कसंयोगे भङ्गाः ३५, प्र० द्वि० तृ० च० १, प्र० द्वि० तृ० पं० २, प्र० द्वि० तृ० ष० ३, प्र० द्वि० तृ० स० ४, प्र० द्वि० च० पं० ५, प्र० द्वि० च० ष० ६, प्र० द्वि० च० स० ७, प्र० द्वि० पं० पं० ८, प्र० द्वि० पं० ष० ९, प्र० द्वि० पं० स० १०, प्र० तृ० च० पं० ११, प्र० तृ० च० ष० १२, प्र० तृ० च० स० १३, प्र० तृ० पं० पं० १४, प्र० तृ० पं० ष० १५, प्र० तृ० पं० स० १६, प्र० च० पं० पं० १७, प्र० च० पं० ष० १८, प्र० च० पं० स० १९, प्र० च० ष० स० २०, द्वि० तृ० च० पं० २१, द्वि० तृ० च० ष० २२, द्वि० तृ० च० स० २३, द्वि० तृ० पं० पं० २४, द्वि० तृ० पं० ष० २५, द्वि० तृ० पं० स० २६, द्वि० च० पं० पं० २७, द्वि० च० पं० ष० २८, द्वि० च० पं० स० २९, तृ० च० पं० पं० ३०, तृ० च० पं० ष० ३१, तृ० च० पं० स० ३२, तृ० पं० पं० स० ३३, तृ० पं० ष० स० ३४, च० पं० पं० स० ३५ । पञ्चकसंयोगे भङ्गाः २१, प्र० द्वि० तृ० च० पं० १, प्र० द्वि० तृ० च० ष० २, प्र० द्वि० तृ० च० स० ३, प्र० द्वि० तृ० पं० पं० ४, प्र० द्वि० तृ० पं० ष० ५, प्र० द्वि० तृ० पं० स० ६, प्र० द्वि० च० पं० पं० ७, प्र० द्वि० च० पं० ष० ८, प्र० द्वि० च० पं० स० ९, प्र० तृ० च० पं० पं० १०, प्र० तृ० च० ष० ११, प्र० तृ० च० स० १२, प्र० तृ० पं० पं० १३, प्र० तृ० पं० ष० स० १४, प्र० च० पं० पं० स० १५, द्वि० तृ० च० पं० पं० १६, द्वि० तृ० च० पं० ष० १७, द्वि० तृ० च० पं० स० १८, द्वि० तृ० पं० पं० स० १९, द्वि० तृ० पं० ष० स० २०, तृ० च० पं० पं० स० २१, तृ० च० पं० ष० स० २२, तृ० पं० पं० स० २३, तृ० पं० ष० स० २४, प्र० च० पं० पं० स० २५, द्वि० तृ० च० पं० पं० स० २६, प्र० च० पं० ष० स० २७, प्र० च० स० पं० स० २८, प्र० पं० पं० स० २९, प्र० पं० ष० स० ३०, प्र० पं० स० स० ३१, पदसंयोगे भङ्गाः ७, प्र० द्वि० तृ० च० पं० पं० स० १, प्र० द्वि० तृ० च० पं० ष० स० २, प्र० द्वि० तृ० च० पं० स० ३, प्र० द्वि० तृ० पं० पं० स० ४, प्र० द्वि० तृ० पं० ष० स० ५, प्र० तृ० च० पं० पं० स० ६, द्वि० तृ० च० पं० ष० स० ७ । सप्तसंयोगे भङ्गाः १, प्र० द्वि० तृ० च० पं० पं० स० १ ।

अथ संयोगप्रस्तारो लिख्यते—एकस्य प्रवेशे भङ्गाः ७, १-१-१-१-१-१-१ । द्विप्रवेशेऽसंयोगिकभङ्गाः ७ । द्विकसंयोगिकभङ्गाः १,

त्रिकप्रवेशेऽसंयोगिकभङ्गाः ७ । द्विकसंयोगिकी भङ्गो द्वौ—
चतुःप्रवेशे संयोगिकभङ्गाः ७ । द्विकसंयोगिकभङ्गास्त्रयः, स्थापना
गिमङ्गास्त्रयः, स्थापना चयं—
चतुष्कसंयोग एक एव, स्थापना चयं—
संयोगिकभङ्गाः ७ द्विकसंयोगिभङ्गाः ४, स्थापना—
त्रिकसंयोगिभङ्गाः ६, तद्यथा—

चतुष्कसंयोगाः ४ स्थापना—
संयोगिकभङ्गाः ४, पञ्चकसंयोगे एक एव, चतुःप्रवेशे संयोगिकभङ्गाः ७ । द्विक-
संयोगिकभङ्गाः १०, तद्यथा—
चतुष्कसंयोगिकभङ्गाः १०,—
भङ्गाः ११, तद्यथा—
द्विकसंयोगिकभङ्गाः ३, तद्यथा—
सप्तप्रवेशे संयोगिकभङ्गाः १०, तद्यथा—
चतुष्कसंयोगिकभङ्गाः २०, तद्यथा—

सप्तप्रवेशे त्रिकसंयोगिभङ्गाः १४,

सप्तप्रवेशे चतुष्कसंयोगिभङ्गाः २०,

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६

सप्तप्रवेशे पञ्चसंयोगिभङ्गाः १४

सप्तप्रवेशे षट्संयोगिभङ्गाः ६

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६

१	२	३	४	५	६
१	२	३	४	५	६
१	२	३	४	५	६
१	२	३	४	५	६
१	२	३	४	५	६

सप्तप्रवेशे
सप्तसंयोगी एक एव
अष्टप्रवेशे संयोगिभङ्गाः
७ अष्टप्रवेशे द्विकसंयोगिभङ्गाः ७ । तद्यथा—

अष्टप्रवेशे त्रिकसंयोगिभङ्गाः २१

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६

अष्टप्रवेशे चतुष्कसंयोगिभङ्गाः ३४

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६

अष्टप्रवेशे पञ्चसंयोगिभङ्गाः ३४ ।

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६

अष्टप्रवेशे वदसंयोगिभङ्गाः २१ ।

१	१	१	१	२	१	१	१	२	१	१	२	१	२	२	३
१	१	१	१	२	१	१	१	२	१	१	२	१	२	२	३
१	१	१	२	१	१	१	२	१	१	२	१	२	२	१	१
१	१	२	१	१	१	२	१	१	२	१	२	१	२	१	१
१	२	१	१	१	२	१	१	२	१	१	२	१	२	१	१
१	२	२	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१

अष्टप्रवेशे सतसंयोगिभङ्गाः ७ ।

१	१	१	१	१	२
१	१	१	१	१	२
१	१	१	१	२	१
१	१	१	२	१	१
१	१	२	१	१	१
१	२	१	१	१	१
२	१	१	१	१	१

नवप्रवेशे ऽसंयोगिभङ्गाः ७ ।

नवप्रवेशे त्रिकसंयोगिभङ्गाः ८

१	२	३	४	५	६	७	८
८	७	६	५	४	३	२	१

नवप्रवेशे त्रिकसंयोगिभङ्गाः २८ ।

१	१	२	१	२	३	१	२	३	४	१	२	३	४	५	६	७
१	२	१	२	१	३	२	१	४	३	२	१	५	४	३	२	१
७	६	५	४	३	२	१	४	३	२	१	५	४	३	२	१	४

नवप्रवेशे चतुष्कसंयोगिभङ्गाः ५६ ।

१	१	२	१	१	२	१	२	३	१	२	१	२	३	४	१	२	३	४	५
१	१	२	१	१	२	१	३	२	१	२	१	३	२	१	४	३	२	१	५
१	२	१	३	२	१	१	४	३	२	२	१	१	१	५	४	३	२	१	६
६	५	४	५	४	३	२	१	३	२	३	२	३	२	३	२	२	२	२	२
३	४	५	३	४	५	१	१	२	१	३	२	३	४	५	१	२	३	४	५
५	४	५	३	२	१	१	२	१	३	२	४	३	२	५	४	३	२	१	६
२	२	१	१	१	१	५	४	५	४	३	२	३	२	२	२	२	२	१	१
२	२	२	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१

नवप्रवेशे पञ्चसंयोगिभङ्गाः ७०.

१	१	१	२	१	१	२	१	१	२	३	१	१	२	१	२	३	१	२	३	४	१	२	३	४	५
१	१	२	१	१	२	१	३	२	१	२	१	३	२	१	४	३	२	१	५	४	३	२	१	६	५
१	२	१	३	२	१	१	४	३	२	२	१	१	१	५	४	३	२	१	६	५	४	३	२	१	
५	४	५	४	३	२	१	३	२	३	२	३	२	३	२	३	२	२	२	२	२	२	२	२	२	

१	१	२	१	१	२	३	१	१	२	३	४	१	१	२	१	२	३	४	५	१	२	३	४	५
१	२	१	२	१	३	२	१	२	१	३	२	१	४	३	२	१	५	४	३	२	१	६	५	
५	४	५	४	३	२	१	३	२	३	२	३	२	३	२	३	२	२	२	२	२	२	२	२	२
५	४	५	४	३	२	१	३	२	३	२	३	२	३	२	३	२	२	२	२	२	२	२	२	२

नवप्रवेशे वदसंयोगिभङ्गाः ५६.

१	१	१	२	१	१	२	१	१	२	१	२	३	१	२	३	४	१	२	३	४	५
१	१	२	१	१	२	१	१	२	१	३	२	१	२	१	३	२	१	४	३	२	१
१	२	१	१	१	२	१	१	३	२	१	२	१	३	२	१	४	३	२	१	५	
५	४	५	४	३	२	१	३	२	३	२	३	२	३	२	३	२	२	२	२	२	

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																											
१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	

नष्टप्रवेशे सप्तसंयोगिभङ्गाः २८ ।

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

दशकप्रवेशे ऽसंयोगिभङ्गाः ७ । दशकप्रवेशे द्विकसंयोगिभङ्गाः ६ ।

१	२	३	४	५	६	७	८	९
१	५	७	९	५	४	३	२	१

दशकप्रवेशे त्रिकसंयोगिभङ्गाः ३६ ।

[illegible]

दशकप्रवेशे चतुष्कसंगेगिभङ्गाः ८४ ।

12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200	201	202	203	204	205	206	207	208	209	210	211	212	213	214	215	216	217	218	219	220	221	222	223	224	225	226	227	228	229	230	231	232	233	234	235	236	237	238	239	240	241	242	243	244	245	246	247	248	249	250	251	252	253	254	255	256	257	258	259	260	261	262	263	264	265	266	267	268	269	270	271	272	273	274	275	276	277	278	279	280	281	282	283	284	285	286	287	288	289	290	291	292	293	294	295	296	297	298	299	300	301	302	303	304	305	306	307	308	309	310	311	312	313	314	315	316	317	318	319	320	321	322	323	324	325	326	327	328	329	330	331	332	333	334	335	336	337	338	339	340	341	342	343	344	345	346	347	348	349	350	351	352	353	354	355	356	357	358	359	360	361	362	363	364	365	366	367	368	369	370	371	372	373	374	375	376	377	378	379	380	381	382	383	384	385	386	387	388	389	390	391	392	393	394	395	396	397	398	399	400	401	402	403	404	405	406	407	408	409	410	411	412	413	414	415	416	417	418	419	420	421	422	423	424	425	426	427	428	429	430	431	432	433	434	435	436	437	438	439	440	441	442	443	444	445	446	447	448	449	450	451	452	453	454	455	456	457	458	459	460	461	462	463	464	465	466	467	468	469	470	471	472	473	474	475	476	477	478	479	480	481	482	483	484	485	486	487	488	489	490	491	492	493	494	495	496	497	498	499	500	501	502	503	504	505	506	507	508	509	510	511	512	513	514	515	516	517	518	519	520	521	522	523	524	525	526	527	528	529	530	531	532	533
----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

[illegible]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

दशकप्रवेशे पञ्चसंयोगिभङ्गाः १५६ ।

[illegible][illegible][illegible]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	8												

दशकप्रवेशे षट्संयोगिभङ्गाः १२६,

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

[illegible][illegible]

दशप्रवेशे सप्तसंयोगभङ्गाः ८४ ।

[illegible][illegible]

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०
६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०
९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००	१०१	१०२	१०३	१०४	१०५	१०६	१०७	१०८	१०९	११०	१११	११२	११३	११४	११५	११६	११७	११८	११९	१२०

एकप्रवेशे भङ्गाः ७, द्विप्रवेशे भङ्गाः २७, तन्मध्येऽसंयोगिकभङ्गाः ७, द्विकसंयोगिकभङ्गाः २१ ।

त्रिप्रवेशे भङ्गाः ८४, असं ७, द्विकसं ४२, त्रिकसं ३५ ।

चतुःप्रवेशे भङ्गाः २१०, असं ७, द्वि ६३, त्रि १०५, च ३५ ।

पञ्चप्रवेशे भङ्गाः ४६२, असं ७, द्वि ८४, त्रि २१०, च १४७, पं २१ ।

षट्प्रवेशे भङ्गाः ६२४, असं ७, द्वि १०५, त्रि ३५०, च ३५०, पं १०५, ष ७ ।

सप्तप्रवेशे भङ्गाः १०१६, असं ७, द्वि १२६, त्रि ५२५, च ७००, पं ३१५, ष ४२, स १ ।

अष्टप्रवेशे भङ्गाः ३००३, असं ७, द्वि १४७, त्रि ७३५, च १२२४, पं ७३५, ष १४७, स ७ ।

नवप्रवेशे भङ्गाः ५००६, असं ७, द्वि १६८, त्रि ६८०, च १६६०, पं १४७०, ष ३६२, स २८ ।

दशप्रवेशे भङ्गाः ८००८, असं ७, द्वि १८९, त्रि १२६०, च २६४०, पं २६४६, ष ८८२, स ८४ ।

०:६:०

पात्रोत्तरय-पात्रोत्तर-त्रि० । पात्रात् पात्रोत्तरीः सावधानाद्या-
नात् हिंसाऽनृतादानाद्गन्धकादुत्तरतः पात्रोत्तरतः । त्यक्-
पात्रे, आचा० १ ध्रु० ५ अ० १ उ० ।

शाम-दृश-शा० । प्रसूते, " दृशो निश्चल्य-वेच्छाव्यच्छा-
वयम्भ-वज्र-सव्यव-देक्ष्यो अक्षलावक्षलावक्षल-पुलाएपु-
लए-निवावक्षल-पासाः । " ॥ ८४ ॥ १८१ ॥ इति दृशपात्रोः
"पास" आदेशः । "पासह" पश्यति । शा० ४ पादः "पासिमं दक्षिण-
लां । " "पासिमं" इत्यादि यदुक्तमुद्देशकाऽऽद्वैतारभ्यान्तर-
न्तरे यावत्तस्मिन्मर्थे पश्य परिच्छिन्धि कस्त्व्याकन्यतया
विचेकनावधारय कोऽसौ द्रव्यभूतो-शक्तिगमनयोग्यः सा-
धुरित्यर्थः । आचा० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० । "वाहिं शाण्डि आया
रुवाहं पासह-देसेण वि, सव्येण वि । " स्था० २ द्रा० १ उ० ।
पात्रा-पुं० । पाशयति यन्मानीति पाशः । सूत्र० १ ध्रु० ४ अ०
१ उ० । "परितरे पासो । " पादः ना० १३६ गाथाः पुत्रक-
लत्रधनप्रमुखवन्धने, उत्त० ४ अ० । प्रश्न० । गलयन्नाऽऽदौ,
सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० ७ उ० । रज्जुवन्धने, सूत्र० १ ध्रु० ४
अ० १ उ० । संयमप्रवृत्तिं प्रति स्वान्वयानुपरोधिनि, उत्त०
पादः ४ अ० । वन्धनविशेषं, प्रश्न० ४ द्रा० १० द्रा० । आचा०
मिथ्यात्वाऽऽदिपु धर्महेतुषु, व्य० १ उ० । अविद्या के-
दन्तिना, क्रेशः सांख्यानां, कर्म जैनानाम्, आदिशब्दाद्
वासना सौगन्धानाम्, पाशः शब्दानाम् (१६ श्लोक) द्रा०
२६ द्रा० । सूतेपकरणे, जं० ३ वक्त० । अत्यन्तपारवश्य-
हेतो कलत्राऽऽदिस्वयन्धे, उत्त० ६ अ० ।

पार्श्वे-त० । समीपे, उत्त० २४ अ० । वामदक्षिणभागे, प्रव० २
द्रा० । सूत्र० । स्वनामव्यपत्तिं तीर्थकरे, आच० ।

सर्पं सयथे जखली, तं पासइ तमसि तेण पासजिणो १०६१
इदानीं पासो ति, तत्र पूर्वोक्तदुःखलापादेव पश्यति
सर्वभावाविति पार्श्वः । पश्यक इति चान्ये । तस्य सव्येऽवि

सत्यभावाणं जायता पासमा यत्ति सामर्थ्ये, विमोसो पुण-
व्याख्या-(गाहं), गम्भग्र भगवन्ते तेषां बन्धव सत्सरि-
णां सयथिजं निविज्जये माया से सुविणे दिट्ठिनि, तद्वा
अंधकारे सयथिजगयाए गम्भग्रभावेण य एतं सत्त्वं पा-
सिज्जये रणो सयथिजं निगमाया बाहा चहायिया, भस्मि-
ओ य-एस सत्त्वं वच्चर, रक्षा मणियं-कहं जाणमि ? ,
भण-वेच्छामि, वीवपण पलोअओ, दिट्ठो य सत्त्वं, रणया
चिन्ता गम्भस्स एसो अइसयपहावो जेण परिंसे तिभि-
न्धयते पासह, तेण पासो नि शासं कयं । आच० १ अ० ।
पश्यति सर्वभावाविति निरुक्तापार्श्वः । तथा गर्भस्थ भग-
वति जनन्या निशि शृण्वीयस्य पार्श्वे अन्धकारे सपते हृष्ट
इति गर्भानुभावोऽयमिति मन्वा पश्यतीति पार्श्वः । ध्र०
२ अ० १० । अस्यामवसांशयोगं भरतसूत्रजं त्रयोविंशे तीर्थे-
करे, अत्र० । स० । द्रा० सू० ।

अथ जन्ममयमोक्षदृष्टवानामिः श्रीपार्श्वेदचरित्रमाह-
तेषां कालेण तेषां ममएणं पासं अरहा पुरिसादीणीए
पंचविमाहे हुत्वा । तं जहा विसाहाहिं चुए चइता गम्भं
वकंते विसाहाहिं जाए, विसाहाहिं मुंढे भविता अगाराओ
अणगराओ पव्वइए, विसाहाहिं अण्णते अणुत्तरे निव्वा-
याए निरावरणे कसिण्णे पडिपुत्ते केवलवरणादंमणे स-
मुपपन्नं विसाहाहिं परिनिवुडे ॥ १४६ ॥

(तेषां कालेण इत्यादि) तस्मिन्काले (तेषां ममएणं) त-
स्मिन् समये (पासं अरहा पुरिसादीणीए) पार्श्वनामा अ-
हं पुरुषश्चासौ आदासीत्यर्थ आदेयवाक्यतया आदेयना-
मतया च पुरुषादानीयः, पुरुषप्रधान इत्यर्थः । (पंचविसाहे
होत्वा) पञ्च कल्याणकामि विशाखायां, (पञ्चविशाल) अ-
भयत् (तं जहा-) तद्यथा- (विसाहाहिं चुए, चरसा गर्भं
वकंते) विशाखायां व्युत्तः, व्युत्वा गर्भं उत्पन्नः १ (विसा-

हाहिं जाए) विशाखायां जातः २ (विसाहाहिं मुंडे भवि-
त्ता) विशाखायां सुयशो भूत्वा (अगाराओ अगुगारियं प-
व्वरए) अगाराओपकथ्य साधुनां प्रतिपद्यः ३, (विसाहा-
हिं अणंते अगुगारं निव्वावाए) विशाखायां अन्नते अनुप-
मे निवर्धयान्ते (निरावरणे कसिये पडिपुणे) समस्याऽऽवर-
णदिते समस्तं प्रतिपूय (केवलवरणावर्तस्य समुपपन्नं)
एवंविधे केवलवरणावर्तस्य समुपपन्ने ४, (विसाहाहिं परि-
निव्वुडे) विशाखायां निवर्धयः प्राप्तः ५, ॥ १४६ ॥

च्युतिः-

तेषां कालेषां तेषां समपणं पासे अरहा पुरिसादासीए जे
से गिम्हाणं पदमे मासे पदमे पक्खे चित्तबहुले तस्स ये
चित्तबहुलस्स चउत्थीपक्खेणं पाणयाओ कप्पाओ वीसं
सागरोवपट्टिइयाओ अणतरं चयं चइत्ता इहेव जंबुदीवे
दीवे भारहे वासे वाशारसीए नयरीए आसमेणस्स रओ
वम्माए देशीए पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि विसाहाहिं न-
क्खतेणं जोगमुवागएणं आहारवक्कीए भववक्कीए सरी-
रवक्कीए कुच्छिसि गम्भत्ताए वक्कंते ॥ १५० ॥

(ते णं काले णं) तस्मिन् काले (ते णं समपणं) तस्मिन्
समये (पासे अरहा पुरिसादासीए) पार्श्वेऽर्धेन पुरुषा-
दानीयः (जे से गिम्हाणं पदमे मासे) योऽसी उत्प-
कालस्य प्रथमो मासः (पदमे पक्खे) प्रथमः पक्षः (चित्त-
बहुलं) चैत्रस्य बहुलपक्षः (तस्स ये चित्तबहुलस्स च-
उत्थीपक्खेणं) तस्य चैत्रबहुलस्य चतुर्थीदिवसे (पाण-
याओ कप्पाओ) प्राणतनामकान् दशमकलपात्, कीट-
शात्?-(वीसं सागरोवपट्टिइयाओ) विशालसागरोपस्थि-
तिः आयुःप्रमाणं यत्र, ईदृशात् (अणंतरं चयं चइत्ता)
अनन्तरं दिव्यशरीरं त्यक्त्वा (इहेव जंबुदीवे दीवे) अ-
स्मिन्नेव जम्बुद्वीपे द्वीपे (भारहे वासे) भरतक्षेत्रे (वा-
शारसीए नयरीए) वाशारस्थ्यां नगर्यां (आसमेणस्स र-
ओ) अर्धसेनस्य राज्ञः (वामाए देवीए) वामायाः दे-
व्याः (पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि) पूर्वापररात्रिसमये, म-
ध्यारात्रौ इत्यर्थः । (विसाहाहिं नक्खतेणं जोगमुवागएणं)
विशाखायां नक्षत्रे चन्द्रयोगमुवागेन सति (आहारवक्-
कीए) दिव्याऽऽहारत्यागेन (भववक्कीए) दिव्यभवत्यागेन
(सरीरवक्कीए) दिव्यशरीरत्यागेन (कुच्छिसि गम्भत्ताए
वक्कंते) कुक्षौ गर्भनया व्युत्क्रान्त उत्पन्नः ॥ १५० ॥

च्यवनज्ञानम्-

पासे णं अरहा पुरिसादासीए तिसाणोवगए आवि हुत्था ।
तं जहा-चइस्सामिं सि जाणइ, तेषां चेव अभिलावेणं सु-
विणइसणविहाणेणं सव्वं जाव निअणं गिहं अणुपविट्ठां
जाव सुहं सुहेणं तं गम्भं परिवहइ ॥ १५१ ॥

(पासे णं अरहा पुरिसादासीए) पार्श्वेऽर्धेन पुरुषादा-
नीयः (तिसाणोवगए आवि हुत्था) विज्ञानोपगत आसीत् ।
(तं जहा) तद्यथा- (चइस्सामिं सि जाणइ) व्याख्ये इ-
ति जानामि (तेषां चेव अभिलावेणं) तेनैव पूर्वोक्तपा-
ट्टेन (सुविणइसणविहाणेणं) स्वप्नदर्शनस्य चकलप्र-
५६५

प्रमुखम् (सव्वं जाव निअणं गिहं अणुपविट्ठां) सर्वं वा-
क्यं यावत् निजं गृहं वामादेवीं प्राविशत् (जाव सुहं
सुहेणं तं गम्भं परिवहइ) यावत् सुखं सुखेन तं गर्भं परिपाल-
यति ॥ १५१ ॥

तेषां कालेषां तेषां समपणं पासे अरहा पुरिसादासीए
जे से हेमंतासं दुक्खे मासे तच्चे पक्खे पोसइवहुले तस्स
णं पोसबहुलस्स दसमीपक्खेणं नवहं मासाणं बहुपडि-
पुआणं अट्ठइमाणं राइदिआणं विक्कंताणं पुव्वरत्तावरत्त-
कालसमयसि विसाहाहिं नक्खतेणं जोगमुवागएणं आरो-
ग्मारोगं दारयं पयाया ॥ १५२ ॥

(तेषां कालेषां) तस्मिन् काले (तेषां समपणं) तस्मिन्
समये (पासे अरहा पुरिसादासीए) पार्श्वेऽर्धेन पुरुषा-
दानीयः (जे से हेमंतासं) योऽसी शीतकालस्य (दुक्खे
मासे तच्च पक्खं) द्विर्त्यो मासः तृतीयः पक्षः (पोसब-
हुलं) पौषबहुलः (तस्स ये पोसबहुलस्स दसमीपक्खेणं)
तस्य पौषबहुलस्य दशमीदिवसे (नवहं मासाणं) नवसु
मासेषु (बहुपडिपुआणं) बहुमतिपूरेषु सन्त्य (अट्ठइमा-
णं राइदियाणं) अर्थाष्टसु च अष्टारात्रेषु (विक्कंताणं)
व्यतिक्रान्तेषु सन्त्य (पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि) पूर्वा-
पररात्रिसमये, मध्यारात्रौ इत्यर्थः । (विसाहाहिं नक्खतेणं ज-
ोगमुवागएणं) विशाखायां नक्षत्रे चन्द्रयोगं उपागते सति
(आरोग्मारोगं दारयं पयाया) आरोग्या वामा आरोग्यं
दारकं प्रजाता ॥ १५२ ॥

जे रयणिं च णं पासे अरहा पुरिसादासीए जाए, सा
णं रयणीं वहीहं देवेहिं य देवीहिं यं जाव उप्पिजलभू-
आ कहकहगभूआ आवि हुत्था ॥ १५३ ॥

(जं रयणिं च णं) यस्यां रजनीयां (पासे अरहा पुरिसादा-
सीए जाए) पार्श्वेऽर्धेन पुरुषादानीयः जातः (सा
णं रयणीं वहीहं देवेहिं य देवीहिं यं) सा रजनीं बहुमतिः देवैः
देवीभिश्च कृत्वा (जाव उप्पिजलमाणभूआ) यावत् भृशं
आकुला इव (कहकहगभूआ आवि हुत्था) अव्यक्तव्य-
कौलाहलमयी अभवत् ॥ १५३ ॥

सेसं तेहव, नवरं जम्म णं पासमिलावेणं भाणियअव्वं
जाव तं होउं ये कुमारं पासे नामेणं ॥ १५४ ॥

(सेसं तेहव, नवरं पासमिलावेणं भाणियअव्वं) शेषं ज-
न्मोत्सवाऽऽदि तथैव पूर्ववत्, परं पार्श्वोभिलापेन भाणितव्यं
(जाव तं होउं ये कुमारं पासे नामेणं) यावत् तस्मात् भ-
वतु कुमारः पार्श्वेऽर्धेन नाम्ना कृत्वा । तत्र प्रयो गर्भस्थे सति
शयनीयस्थो माना पार्श्वे सर्पेणं कृष्णसर्पं दर्शय, ततः पार्-
श्वे इति नाम कृतं, क्रमेण यौवनं प्राप्तः । तथैवम्- " चादी-
भिरिन्द्राऽऽदिष्टाभि-कालेयमानो जगत्पतिः । नवहस्तप्रमाणा-
ङ्गः क्रमादाय च यौवनम् ॥ १ ॥ " ततः कुशस्थलेशः प्रसेन-
जित्पुत्रोऽपि प्रमावतानाम्नी कनीम् आश्रुष पित्रा परिखा-
यितः, अम्येयुर्योवाहस्यः स्वामी प्रकस्यां दिशि गच्छन्ः पु-
त्र्याऽऽदिपुत्रोपकरणसहिताभारगोश्च निरीक्ष्य तेषं क गच्छ-

पाम

मनीति कश्चित्पञ्च, स आह, प्रभो ! कुत्रचित्सन्निवेशे वा-
स्तव्यो दृष्टिर्वा मृतमानापितृको ब्राह्मणपुत्रः कृपया लोकै-
र्जीविनः कमण्डनामा, स च एकदा स्नानं समाप्त्यभूतितान् ना-
गरान् वीक्ष्य अहो एतद्व्याजसम्पत्तयः फलमिति विचि-
न्त्य पञ्चाग्न्यादिमहाकथायां तपस्वी जातः, सोऽयं पुर्यां व-
हिरागतोऽस्मि तं पूजितुं लोका मच्छन्मनीति निश्चय्य प्र-
भुरपि सपरिचारस्ते द्रष्टुं गयी । तत्र काष्ठान्मर्दयमानं महा-
सर्पे हानेन विहाय करुणसमुद्रो भगवानाह-अहो मूढ-
तपस्विन ! किं द्यां विना वृथा कष्टं करोषि, यतः-“ कृपा-
नदीमहानीति, सर्वे धर्मोस्तुत्याङ्कुराः । तस्यां शोणमुपेतायां,
कियञ्मन्ति ते विरम् ? ॥ १ ॥ ” इत्याकर्ण्य कुलः कमटो-
ऽवोचत्-राजपुत्रा हि गजाश्वाऽऽदिक्रीडां कर्तुं जानन्ति, धर्म-
तु धर्मं तपोधना एव जानीमः । ततः स्वामिनाऽनिकुरङ्गात्
ज्वलत्काष्ठम् आकृष्य कुटरेण विधा कृत्वा च तापव्याकु-
लः सपौ निष्कासितः, स च भगवन्नियुक्तपुरुषमुत्तमम-
स्कारान् प्रयाच्यतानं च निश्चय्य तत्पक्षे विषयं धरन्मुद्रो
जातः, अहो हानीति जनेः स्तुयमानः स्वामी स्वयुहं गयी-
कमटोऽपि तपस्तपन्वा मेघकुमारेषु मेघमाली जातः ॥ १५४ ॥

पामे शं अरहा पुरिसादाणीय दक्षे दक्षपदभं पडिरुवे
अङ्गीये भद्रे विलीए, तीमं वासाई अगास्वाममम्भे व-
सित्ता पुणरवि लोयंतिएहि जिअकप्पिएहि देवेहि ताहिं
इट्ठहि० जाव एवं बयासी ॥ १५४ ॥

(पामे शं अरहा पुरिसादाणीय) पार्श्वः अर्हन् पुन-
पातीयः (दक्षे दक्षपदभं) दक्षः दक्षप्रतिज्ञः दत्ता
प्रतिज्ञा यस्य (पडिरुवे अङ्गीये भद्रे विलीए) रूपवान्
गुणैरालङ्घितः भद्रकः विनयवान् (तीमं वासाई अगा-
स्वाममम्भे वसित्ता) विशदशयणि गृहस्थावस्थायां स्थित्वा
(पुणरवि लोयंतिएहि) पुनरपि लोकास्निकाः (जि-
अकप्पिएहि देवेहि) जीनकलियकाः देवाः (ताहिं इट्ठ-
हि जाव एवं बयासी) तस्मिन् इष्टमिवास्मिः यावत् ए-
वम् अवादिषुः ॥ १५४ ॥

“ जय जय नंदा, जय जय भद्रा, ” ० जाव जयजयमई
पडंजति ॥ १५६ ॥

(जय जय नंदा जय जय भद्रा जाव जयजयमई पडं-
जति) जयजयवान् भव, हे समुद्रिमन ! जयजयवान् भव,
हे कल्याणवन् ! यावत् जयजयशब्दं प्रयुज्यते ॥ १५६ ॥

पुर्वि पि शं पामस्म अरहओ पुरिसादाणीयस्म माणु-
स्सगाओ गिहत्यधम्माओ अणुत्तरे अहोए तं चेव
सव्वं जाव दाणं दाइयाणं परिभाइता जे से हेमंताणं दूव
मासे तबे पक्खे पांसवहुले तस्स शं पांसवहुलस्स इका-
रीसीदिवसेणं पुव्वण्हकालसपर्ययं विमालाए गिविआए
सदेवमणुआसुराए परिमाए समणुग्गम्मपासमगे तं चेव
सव्वं, नवरं वाणारिस्सं नयरं मज्जे मज्जेणं निग्गच्छइ,
निग्गच्छिता जेणव आसमपए उज्जाए जेणव अमोग-
वरपायवे तेषेव उवागच्छइ, उवागच्छिता अमोगवरपा-

यवस्स अहे सीयं ठावेइ, ठावेइता सीयाओ पओरइइ, पओरइ-
इता समयेव आभरणमालालकारं ओमुअइ, ओमुअइया
सयमेव पंचमुत्तिं लोअं करइ, करइता अट्टमेणं भत्तेणं
अपाणएणं विमाहाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवाणएणं एणं दे-
वदसमादाय तिहिं पुरिससएहिं सदिं मुंजे भविता आगा-
राओ अणुगारियं पव्वइए ॥ १५७ ॥

(पुर्वि पि शं पामस्म अरहओ पुरिसादाणीयस्स) कृ-
र्वमपि पार्श्वस्य अर्हन्तः पुरुषादानीयस्य (माणुस्सगा-
ओ) मनुष्ययोग्यान् (गिहत्यधम्माओ) गृहस्थधर्मान्
(अणुत्तरे अहोएण) अतुपमम् उपयोगोऽस्मकम् अवधिष्ठान-
मभूत् (तं चेव सव्वं जाव दाणं दाइयाणं परिभाइता) तदेव सर्वं पूर्वोक्तं वाच्यं, यावत् धनं मोक्षार्थं विनश्य-
दथा (जे से हेमंताणं) योऽसी शीतकालस्य (दूवजे
मासे तबे पक्खे) द्वितीयां मासः कृतीयः पक्षः (पांसव-
हुलं) पीपस्य कृष्णपक्षः (तस्स शं पांसवहुलस्स इका-
रीदिवसेणं) तस्य पीपवहुलस्य एकादशीदिवसे (पुव्वण्ह-
कालसमयस्मि) पूर्वोक्तकालसमये प्रथमप्रहरं (विमालाए
सिबिआए) विशालायां नाम शिविकायां (सदेवमणु-
आसुराए) देवमनुष्यासुसहितया (परिमपए स-
मणुग्गम्मपासमगे) पर्वदा समनुगम्यमानं प्रभुसमनः (तं
चेव सव्वं नवरं) सर्वं तदेव पूर्वोक्तं वाच्यम्, अयं विशेषः-
(वाणारिस्सं नगरं मज्जे मज्जेणं निग्गच्छइ) वागाणस्या
नगरां मध्यभागेन निर्गच्छति (निग्गच्छिता) निर्गत्य (जे-
णव आसमपए उज्जाए) यत्रैव आश्रमपदानमकुशुधानम्
(जेणव अमोगवरपायवे) यत्रैव अशोकानामा वृक्षाः (तेषेव
उवागच्छइ) तत्रैव उपागच्छति (उवागच्छिता) उपागम्य
(अमोगवरपायवस्स अहे) अशोकवृक्षस्य अहस्तान्
(सीयं ठावेइ) शिविकां स्थापयति (ठविता) संस्थाप्य
(सीयाओ पव्वण्हइ) शिविकानः प्रत्यवतरति (पव्वो-
रइता) प्रत्यवतीर्य (सयमेव आभरणमालालकारं ओमु-
अइ) स्वयमेव आभरणमालालङ्कारान् अचमुञ्जति (ओ-
मुअइ ता) अचमुच्य (सयमेव पंचमुत्तिं लोअं करइ)
स्वयमेव पञ्चांगोक्तं लोचं करोति (करिता) लोचं कृत्वा
(अट्टमेणं भत्तेणं अपाणएणं) अष्टमेन भक्तं अपानेन ज-
लमर्हतेन (विमाहाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवाणएणं) विशाला-
यां नक्खत्तं चन्द्रगामुपागतं सन्नि (एणं देवदसमादाय)
एकं देवदस्यं गृहीत्वा (तिहिं पुरिससएहिं सदिं मुंजे भ-
विता) तस्मिन् पुरुषशतेः सदिं अष्टो भूत्वा (आगा-
राओ अणुगारियं पव्वइए) गृहाभिषिक्त्य साधुनां प्रति-
पक्षः ॥ १५७ ॥

पामे शं अरहा पुरिसादाणीय नेमीइ राहदियाइ नि-
च्चं वामट्टकाए चियत्तदेहे, जे केइ उवसमा उप-
जंति । तं जहा-दिवा वा, माणुस्सा वा, निरिक्ख-
जोणिआ वा, अणुलोमा वा पडिलोमा वा, ते उपपे-
सम्मे सहइ निरिक्खइ खमइ अहिपासेइ ॥ १५८ ॥

(पामे शं अरहा पुरिसादाणीय) पार्श्वः अर्हन् पुरुषा-

शानीयः (तेसीई राईदियाई) श्यशीति राईदिवसान् यावत् (निम्नं वासट्टुकाय वियसवई) निम्नं ध्युत्तुकायः त्यक्तद्वेहः (जे कइ उवसग्गा उत्पज्जति) ये केचन उपसर्गो उत्पज्जते । (तं जहा) तयथा- (दिव्वा वामाणुस्सा वा निरिक्खजोणिआ वा) देवकृताः मनुष्यकृताः तिर्यक्कृताः (अणुलोमा वा पङ्खिलोमा वा ते उत्पन्ने सम्मं सहइ) अणुलोमा वा पङ्खिलोमा वा तान् उत्पन्नान् स-म्यक् सहते (तिरिक्खइ खमइ अइदियासइ) नितिसंनत्तमते अभ्यासयति, तत्र देवोपसर्गः कमठसम्बन्धी । स वै-षम-स्वामी प्रत्ययकदा विहरन् नापसाऽऽधमे कूपसमीपे न्यग्रोधाधो नाशं प्रतिमया स्थितः, इतः स मेघमाली सुराधमः श्रीपार्वत्युपद्रोतुम् आगन्तुं कोधान्धः स्वविभुविंशा-दुल्लुब्धिकाऽऽदिभिरमीतं प्रभुं निरोध्य गगनोपकारसाभि-मानं मेघान् विवृण्वे कल्याणमवयवद्विगुणम् आरभे. विवृण्व-अ अतिरीद्राऽऽकारा दिशि दिशि प्रसृताः, गजार्चं च प्रहा-णस्फोटसदृशम् अकरान्, क्षणादेव च प्रभुनासाधं यावज्ज-ने प्रापे आत्मनःप्रेत धर्मेन्द्रो महिरीणिः सममागत्य पक्षैः प्रभुम् आच्छादितवान्, अवधिना च विज्ञाताऽभयैण बर्धनं मेघमाली धर्मेन्द्रेण हन्तिनः प्रभुं शङ्कीकृत्य स्वस्थानं ययौ, धर्मेन्द्रोऽपि नात्राऽऽदिभिः प्रभुपूर्वाविधाय म्बन्धानं ययौ. एवं देवाऽऽदिकृतानुपसर्गो सम्यक् सहते ॥ १४ ॥

तएवं से पास भगवं अणगारे जाइ, हरियामधि० जाव अप्पायं भावेपाणस्स तेसीई राईदियाई विक्कंताई, चउरामीइमस्स राईदियस्स अंतरा वट्टमाणस्स जे से गि-म्टाणं पढं मासे पढं पक्खे चित्तवहुले तस्स एं चित्तवहुलस्स चउरामीपक्खेणं पुव्वएहकालममयांसि धायइ-पायवस्स अहे छट्ठेणं भत्तेणं अपाणएणं विसाहाहिं न-कवत्तेणं जोगमुवागएणं भायंतरियाए वट्टमाणस्स अ-रुंते अणुत्ते० जाव केवलवरनाहदंसेणं समुपपे० जाव जाणमाणे पासमाणे विहरइ ॥ १४६ ॥

(तएवं से पास भगवं अणगारे जाए) ततः स पाभ्यो भगवान् अणगारे जातः (हरियात्मि० जाव अप्पायं भावेपाणस्स) ईयांयं समितः यावत् आत्मानं भावयतः (तेसीई राईदियाई विक्कंताई) श्यशीति आहोरात्रा व्यती-क्रान्ताः (चउरामीइमस्स राईदियस्स अंतरा वट्टमाणस्स) चतुरशीतितमस्य अहोरात्रस्य अन्तरा वनेमानस्य (जे से गिम्टाणं पढं मासे पढं पक्खे) योऽस्ती प्रीप्पकाल-स्य प्रथमो मासः प्रथमः पक्षः (चित्तवहुले) वैश्वस्य बहुलपक्षः कृष्णपक्षः (तस्स एं चित्तवहुलस्स चउरामी-पक्खेणं) तस्य वैश्वबहुलस्य चतुर्थीदिवसे (पुव्वएहकाल-समयसि) पूर्वाह्नकालसमये प्रथमप्रहरं (धायइपायवस्स अहे) धातकीनामवृत्तस्य अयः (छट्ठेणं भत्तेणं अपाणए-णं) षष्ठेन भक्तेन अपानकेन जलराहितेन (विसाहाहिं न-कवत्तेणं जोगमुवागएणं) विसाखायां नक्षत्रे चन्द्रयोगमु-पागते सति (भायंतरियाए वट्टमाणस्स) युक्त्वध्यान-मध्यभागे वनेमानस्य (अरुंते अणुत्ते० जाव केवलवर-माणदंसेणं समुपपे) अनन्ते अणुपे यावत् केवलवर-

ज्ञानदर्शने समुत्पन्ने (जाव जाणमाणे पासमाणे विहरइ) यावत् सर्वसावान् जानन् पश्यंश्च विहरति ॥ १४६ ॥

पासस्स एं अरहओ पुरिसादाणीयस्स अट्ट गणा अट्ट गणहरा हुत्था । तं जहा-“ सुभे य १ अज्जधोसे य २ वसिट्ठे ३ बंभयारि य ४ । सोमे ५ सिरिहरे ६ वेव, वीरभदे ७ जसेवे य ८ ॥ १ ॥ ” ॥ १६० ॥

(पासस्स एं अरहओ पुरिसादाणीयस्स) पार्वस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य (अट्ट गणा अट्ट गणहरा हुत्था) अष्टौ गणा अष्टौ गणधराश्च अभवन्, तत्र एकवाचनिका यतिसमूहा गणरक्षणायकाः सूर्यो गणधरास्ते श्रीपार्वस्य अष्टौ । आश्वयकं तु दशगणा दशगणधराश्चोक्ताः, तस्मा-दिह स्थानाङ्गे च द्वौ अष्टायुक्कत्वाऽऽदिकारणाश्चोक्ताः इति टिप्पणकं व्याख्यातम् (तं जहा) नद्यथा- (सुभे य १ अज्जधोसे य २) शुभश्च १ आर्यधोपश्च २ (वसिट्ठे ३ बंभयारि य ४) वशिष्ठः ३ ब्रह्मवारी ४ च (सोमे ५ सिरिहरे ६ वेव) सोमः ५ श्रीधरश्च ६ (वीरभदे ७ जसे-वि य ८) वीरभदः ७ यशस्वी ८ च ॥ १ ॥ १६० ॥

पासस्स एं अरहओ पुरिसादाणीयस्स अज्जिअपासु-क्खाओ सोलम समणमाहस्सीओ उक्कोसिआ समणस्स-पया हुत्था ॥ १६१ ॥

(पासस्स एं अरहओ पुरिसादाणीयस्स) पार्वस्य अ-र्हतः पुरुषादानीयस्य (अज्जिअपासुक्खाओ) आर्यदिक्ष-प्रमुखाणि (सोलम समणमाहस्सीओ) बोडश भ्रमणसह-खाणि (उक्कोसिआ समणसंपया हुत्था) उल्लृष्टा एतावती भ्रमणसम्पदा अभवन् ॥ १६१ ॥

पासस्स एं अरहओ पुरिसादाणीयस्स पुप्फचूलापासु-क्खाओ अट्ठीसीं अज्जियासाहस्सीओ उक्कोसिया अ-ज्जियासंपया हुत्था ॥ १६२ ॥

(पासस्स एं अरहओ पुरिसादाणीयस्स) पार्वस्य अ-र्हतः पुरुषादानीयस्य (पुप्फचूलापासुक्खाओ) पुष्पचूला-प्रमुखाणि (अट्ठीसीं अज्जियासाहस्सीओ) अर्धपिशितं आ-र्योसहस्राणि (उक्कोसिआ अज्जियासंपया हुत्था) उल्लृष्टा एतावती आर्यिकासम्पदा अभवन् ॥ १६२ ॥

पासस्स एं अरहओ पुरिसादाणीयस्स सुव्वयपासुक्खाणं समणोवासमाणं एणा सयसाहस्सी चउसट्ठो च सहसा उक्कोसिया समणोवासमाणं संपया हुत्था ॥ १६३ ॥

(पासस्स एं अरहओ पुरिसादाणीयस्स) पार्वस्य अ-र्हतः पुरुषादानीयस्य (सुव्वयपासुक्खाणं) सुव्रतप्रमुखा-णाम् (समणोवासमाणं) भ्रमणोपासकानां आचकाराणां (एणा सयसाहस्सी) एकलक्षः (चउसट्ठो च सहसा) च-तुःषष्टिश्च सहस्राणि (उक्कोसिया समणोवासमाणं संपया हुत्था) उल्लृष्टा एतावती आचकाराणां सम्पदा अभवन् ॥ १६३ ॥

पासस्स एं अरहओ पुरिसादाणीयस्स सुनंदापासुक्खाणं समणोवासिआणं तिणि सयसाहस्सीओ सचावीसं च स-हस्सा उक्कोसिआ समणोवासिआणं संपया हुत्था ॥ १६४ ॥

(पामस्स सं अरहसो पुरिसादाणीयस्स) पाम्भेस्स अहेतः पुरुषादानीयस्स (सुन्दपामुक्कवाणं) सुनन्दाप्रमुखाणां (समणेषासियाणं) धम्मणंपामिकानां भाविकाणां (ति-
लि समयाहस्सीसं) त्रयः शनसहजाः त्रया लक्षाः (सत्ता-
वीसं च सहस्सतां) समविशतिश्च सहज्जाः (उक्तांसिया
समणेषासियाणं संपया हृत्या) उक्कट्टा एतावती धमणं-
पामिकानां सम्पदा अभवन् ॥ १६४ ॥

पामस्स सं अरहसो पुरिसादाणीयस्स अरुद्धमया
चउइसपुब्बीणं अजिणाणं जिणसंकासाणं० जाव चउ-
इसपुब्बीणं संपया हृत्या ॥ १६५ ॥

(पामस्स सं अरहसो पुरिसादाणीयस्स) पाम्भेस्स अहे-
तः पुरुषादानीयस्स (अरुद्धमया चउइसपुब्बीणं) अरु-
द्धशतानि चउइसपुब्बीणं (अजिणाणं जिणसंकासाणं)
अकवल्लनामपि केवल्लतुल्यानां (जाव चउइसपुब्बीणं संप-
या हृत्या) यावत् चउइसपुब्बीणां सम्पदा अभवन् ॥ १६५ ॥

पामस्स सं अरहसो पुरिसादाणीयस्स चउइस मया ओहि-
साणीणं दस मया केवल्लनाणीणं, इक्काम मया वेउज्जिया-
णं, इस्सया रिउमईणं, दस समणसया सिद्धावीसं अजिया-
सयाई सिद्धाई, अरुद्धमया विउलमईणं, छ मया वरिणं, बारस
मया अणुत्तरोपपानिणं ॥ १६६ ॥

(पामस्स सं अरहसो पुरिसादाणीयस्स) पाम्भेस्स अहे-
तः पुरुषादानीयस्स (चउइस मया ओहिसाणीणं) चउइ-
स शतानि अरहसज्जानिनां सम्पदा अभवन् (दस मया के-
वल्लनाणीणं) दस शतानि केवल्लज्जानिनां सम्पदा अभवन् ।
(इक्काम मया वेउज्जियाणं) एकादश शतानि वैकियल-
लियमनां सम्पदा अभवन् (छमया रिउमईणं) पदशतानि
अणुत्तमनां मनःपर्यवज्जानिनां सम्पदा अभवन् (दस सम-
णसया सिद्धा) दस अमणशतानि सिद्धानि (वीसं अजिया-
सयाई सिद्धाई) विशतिः आर्याशतानि सिद्धानि (अरुद्ध-
मया विउलमईणं) अर्धे शतानि विपुलमर्तनां सम्पदा अ-
भवन् (बारस मया अणुत्तरोपपानिणं) द्वादश शतानि
अणुत्तरोपपानिनां सम्पदा अभवन् ॥ १६६ ॥

पामस्स सं अरहसो पुरिसादाणीयस्स दुविहा अंतगड-
भूमी हुत्था । तं जहा-जुगतगडभूमी, पाणियांतगडभूमी य-
० जाव चउत्थाओ पुरिसजुगाओ जुगतगडभूमी, तिसाप-
रिआओ अंतमकासी ॥ १६७ ॥

(पामस्स सं अरहसो पुरिसादाणीयस्स) पाम्भेस्स अहे-
तः पुरुषादानीयस्स (दुविहा अंतगडभूमी हुत्था) द्विवि-
धा मुक्तिर्गामिनां मर्यादा असन् (तं जहा-) तथा- (जु-
गतगडभूमी) युगान्तदृष्टिभिः (पाणियांतगडभूमी य-
०) पर्यायान्तदृष्टिभिः (जाव चउत्थाओ पुरिसजुगाओ जुग-
तगडभूमी) चतुर्थे पदवत्पुरुषं युगान्तदृष्टिभिः ; अर्धपा-
श्चात्तादाहार्य चतुर्थे पुरुषं यावत् लिङ्गिमाणां बहमातः
स्थितः (तिसापपरिआओ अंतमकासी) त्रिवर्षपर्यंत क-
श्चिन्मुक्तिं गतः पर्यायान्तदृष्टिभिः तु केवलान्पनेत्रिषु व-
र्षेषु सिद्धिगमनः ५५३३३ ॥ १६७ ॥

तेषु कालेषु तेषु समणसु पामे अरहा पुरिसादासीए
तीसं वासाई अगारवासमउक्के वसिता, तेसीई राईदिआई
छंमत्थपरिआयं पाउणिता देवुणाई सत्तरिवासाई क-
वल्लिपरिआयं पाउणिता, पडिपुआई सत्तरिवासाई साम-
अपरिआयं पाउणिता, एकं वाक्कसयं सव्वाउयं पालइना
सीणेतपणिज्जाउयनामणुचे इपीसे ओमणिपीए दुस-
मसुसमाए बहुविहकंताए जे स वासाणं पदमे मासे दुबे
एक्खे सावणमुदं, तस्स सं सावणमुदस्स अट्ठमीपक्खणं
उपि संमेलसिहरंसि अप्पचउत्तीसइमे मासिएणं
भत्तेणं अपाणएणं विमाहाई नक्खत्तेणं जोगमुआणएणं
पुव्वएहकालसपर्यंसि वग्गारिपणी कालणं विहक्केनं०
जाव सब्बदुक्खपणीहे ॥ १६८ ॥

(नेणं कालेणं) तस्मिन् काले (नेणं समणसु) तस्मिन्
समये [पामे अरहा पुरिसादाणीए] पाम्भेः अहेतः पुरुषा-
दानीयः [नीमं वासाद अगारवासमउक्के वसिता] विशन्
वर्गणि गृहस्थावस्थायाजमुत्पिना स्थिता [नीमीहं राईदि-
आई] ज्येष्ठानिमहोरात्रान् [छ्रमत्थपरिआयं पाउणि-
ता] छ्रमत्थपर्यायं पालयित्वा [देवुणाई सत्तरिवासा-
साई] किञ्चिदुपानि समनित्यपर्यायं [केवल्लिपरिआयं पा-
उणिता] केवल्लिपर्यायं पालयित्वा [पडिपुआई सत्तरिवा-
साई] प्रतिपूर्णाणि समनित्यपर्यायं [सामअपरिआयं पाउणिता]
चारिणपर्यायं पालयित्वा [एकं वाक्कसयं सव्वाउयं पालइना]
एकं वर्षपर्यंत सर्वार्थः पालयित्वा [नीमं ज्येष्ठानिज्जाउयना-
मणुचे] तीणेषु सव्वत्तु वदनीयाः युनामगोत्रेषु कंससु [इमीसं
ओमणिपीए] अस्यामेव अवसतिपर्यायं [दुसमसुसमाए
बहुविहकंताए] दुष्पमसुपमनामके चतुर्थेऽपके बहुव्यति-
क्रान्ते स्मिन् [जे स वासाणं पदमे मासे दुबे एक्खे] यो-
उत्तीसो वर्षाकालस्य प्रथमो मासः द्वितीयः पक्षः [सावण-
मुदं] आवणशुद्धः [तस्स सं सावणमुदस्स अट्ठमीपक्खे-
णं] तस्य आवणशुद्धस्य अष्टमीपदमे [उपि संमेलसिह-
रंसि] उपरि सस्मृतनामशैलसिन्धुरस्य [अप्पचउ-
त्तीसइमे] आत्मना चतुर्विंशतमः [मासिएणं भत्तेणं
अपाणएणं] मासिकेन भक्तेन अगानकेन [विमाहाडि
नक्खत्तेणं जोगमुआणएणं] विशास्वानक्षत्रे चन्द्रयोगमुपा-
गते स्मिन् [पुव्वएहकालसपर्यंसि] पूर्वाह्नकालसमये, तत्र
प्रथमोत्तमगमे पूर्वाह्न एव कालः, " पुव्वरात्तावरत्तकाल-
समर्यानि स्मिन् " द्विचत्वारिंशत् लेखकदोषास्त्वान्तरभेदा
[वग्गारिपणी] प्रत्यभ्यन्तो पाणी इत्थनी येन स तथा,
कार्यसमये स्थितशान् प्रत्यभ्यन्तुत्रयः [कालणं वि-
हक्केनं० जाव सब्बदुक्खपणीहे] भगवान् कालगतः व्यति-
क्रान्तः यावत् सर्वदुःखप्रवर्तीणः ॥ १६८ ॥

पामस्स सं अरहसो पुरिसादाणीयस्स० जाव सब्बदु-
क्खपणीहेस्स दुवालस वाससायाई विहक्केताई, तेरसमस्स
य वाससयस्स अयं तीसइमे सेवक्खेरे काले गच्छ-
इ ॥ १६९ ॥

(पासस्तु यं अरहभो पुरिसादावीअस्स) पार्श्व-
स्य अर्हतः पुरुषादावीयस्य (जाव सम्मपुक्कलप्यही-
णुस्स) यावत् सर्वदुःखप्रवीणस्य (दुयालस वाससयां
विच्छेत्तां) द्वादश वर्षशतानि व्यतिक्रान्तानि (तेरसम-
स्स य पाससयस्स) बयोदशमस्य वर्षशतस्य (अयं ती-
सार्हं संवत्तरं कालं गच्छइ] अयं त्रिसप्तमः संवत्सरः
कालो गच्छति , तत्र श्रीपार्श्वनिर्वाणत् पञ्चाशदधिक-
वर्षशतद्वयेन श्रीवीरनिर्वाणत् , तत्तथाऽशीत्यधिकवर्षश-
तानि अतिक्रान्तानि, तदा वाचनाः ततो युक्तमुक्तमिदं त्र-
योदशमशतसंवत्सरस्यायं त्रिसप्तमः संवत्सरः कालो वच्छ-
तीति । कल्प० १ अधि० ७ सूत्र (' तिप्पवत्तर ' इत्ये वतुर्ब-
हस्ये २२५७७ बुद्धमत्तस्यविस्वरः गतः)

यश्वर्धनवचरितं गद्यमयम्—

निशे पासि चि नामेणं, अरहा लोगेसु पूअओ ।

संबुद्धपा य सवन्नन् , धम्मतिप्पये जिये ॥ १ ॥

" निशे पासि चि नामेणं " इत्यस्यां गाथायां कतिथो-
ऽयं पार्श्वनामा तीर्थेक्षुः कस्मिन् भवे चानेन तीर्थेक्ष-
नामकस्मिन् निबद्धमिति सकौतुकं श्रोतुवैराग्योपादनार्थं पार्श्वनाथचरित्रमुच्यते—इदं जम्बुद्वीपे भरतक्षेत्रे पोतन-
पुरनगरे अरविन्दो नाम राजा, तस्य विश्वभूतिनाम पुरो-
हितः, स आचकोऽस्ति, तस्य द्वौ पुत्रौ—कमठो, मरुभूति-
श्च । तयोः क्रमेण भार्या वरुणा, वसुन्धरा च । तयोः क-
मठमरुभूतयोः शिरसि गृध्रकायभारं विन्यस्य स्वयं धर्म-
कुवांसः क्रमेण कालं कृत्वा विश्वभूतिर्देवलोको गतः, त-
त्प्रायोज्युद्गरी विशेषतःप्रकाशेन शोषितशरीरा श्रुता, क-
मठोऽपि कृतमातृपितृप्रत्येकमः पुरोहितो जातः, मरुभूति-
रपि प्रायो ब्रह्मचारी कृतोद्यमः सत्पन्नः, तस्य भार्याम-
होहरोह्रेणं दृष्ट्वा कमठस्य चित्तज्जिह्वं, सौ सविचारलोच-
नाभ्यां धरत्यति, साऽपि कामविरहमसहन्ती तं सविकारं प-
श्यति, उभयोर्दृष्टं रङ्गोद्भासे अनाचाप्रवृत्तिर्जाता, मरुभू-
तिना सामान्यतो जाता, विशेषतानाया तस्याः कमठस्य च
पुरोऽहं प्रामाण्यं यास्यामीत्युक्त्वा निजमन्त्रिणां बहिन्या
संध्यासन्धये कार्पटिकरूपं कृत्वा स्वर्गदेवेन कमठं प्रत्येवं
बभाल—हे महानुभाव ! निराहारस्य मम शीतत्राणाय किञ्चि-
न्निवातस्थानं देहि, अचिन्नातपरमार्थेन कमठेन भणितम्-
अहो कार्पटिक ! अत्र वतुर्हस्तमस्ये स्वच्छन्दं निवस-
तु-स्तत्र राज्ञे स्थितो मरुभूतिस्तयोः सर्वनाचारस्वरूप-
मालोक्य ईर्ष्यापरवशो जातः, परं लोकापवादमीकृत्वात्र त-
योः प्रतीकारं चकार, प्रभाते च राजाणिके गत्वा सर्वं त-
योः स्वकर्षं यथास्थितमस्मात्पातवान् । राज्ञा च कुपितेन
समाधिनाः स्वपुरुषाः तैर्वैरमदात्सालनपर्व गत्वाऽपि पतिश-
रावमालः खराऽऽकटः कमठः सर्वतो नगरे अभ्रमितः, आ-
तृजायामेगकार्ययमिते जनानां पुरो निर्घोषं कृत्वा स
नगराभिक्कासितः, ततः सम्ज्जातामर्षः कमठोऽपि समुत्प-
न्नपुर्वैराग्यो गृहीतपरिज्जाकलिङ्गो हुस्तरं तपः कर्तुं ल-
ग्नः, तं वृत्तान्तं ज्ञात्वा मरुभूतिः संज्ञातपश्चात्पाः स्वाप-
राधक्षामसाय तस्याणिके गत्वा पावयोः एपातः । कमठो-
ऽपि तदानीं समुत्पन्नपुर्वैरोद्भासेन मरुभूतेर्द्वौपरि महा-
शिलां पतितवान् । ततो मरुभूतिस्तस्याः पश्चिमहारेण आ-

रटन् कालं कृत्वा विन्याचले बहुयूयधिपतिः करी
समुत्पन्नः । इतश्च अरविन्दराजा कदाचित् शरकाले स्वा-
न्तःपुरस्थावोपरि स्थितः कीदृक् शयन्ने सुस्निग्धं प्र-
च्छादितनमस्तलं मनोहरं दृश्ये, पुनस्तत्क्षणदेव वायु-
ना विलीनं तद्वत् पश्यन् दृष्टान्तावष्टम्भेन सर्वेषां भावा-
नां क्षणमङ्गुुरतां भावयन् समुत्पन्नावधिमानः परिजनेन
त्रियमाणोऽपि दक्षनिजपुत्रराज्यः प्रव्रजितः । अन्यदा स
राजर्षिर्विहरन् सागरदत्तसार्धवाहिने समं संमतिशुभर-
वैत्यवन्दनार्थं प्रस्थितः, सागरदत्तसार्धवाहिने पृष्टः—भगव-
न् ! क गमिष्यसि । यतिना उक्तम्—तीर्थयात्रायाम् । सार्धवा-
हेनोक्तम्—कीदृशो भवतां धर्मः ? । मुनिना कथितो दयावान्-
विनयमूलः सविस्तरः स्वस्य धर्मः, तं कुत्सा स साधवाहः
भावको जातः, क्रमेण महावीर्यं अलभः, यत्र सौ मरुभूति-
जीवः करी जातोऽस्ति, तत्र महासरोवरं दृष्ट्वा तस्यैरे
सार्धे उल्लेखः, अत्रान्तरे तस्मिन्नेव सरसि बहुहस्तिनारि-
वृद्धः स करी जलपानार्थमागतः, जलं सविलासं पी-
त्वा पालमारुढः सर्वेषु चतुर्वेक्षितेषु सार्धे दृष्ट्वा तन्नि-
नाशार्थं त्वरितं धावितः, तं च तथाऽऽगच्छन्तं दृष्ट्वा सार्ध-
जना इतस्ततः प्रणष्टाः, मुनिस्तु अवधिना ज्ञात्वा स्वस्थाने
स्थितः कायोल्लसंग, तेन कुरिणा सर्वं सार्धप्रदं अमता
दृष्टः स महासुनिः । पतन्मुनिदवं भुत्वा स करी सज्जात-
तिस्मरणः पतितो मुनिवरणेषु मुनिनाऽपि सविशेषदेशनाक-
रणपूर्वं स आचकः कृतः, ततः प्रणम्य स्वस्थानं गतः, अ-
न्तान्तरे उपशान्तं तं करिणं दृष्ट्वा साधर्वं सार्धजनः पुन-
स्तत्र मिलितः, प्रणम्य मुनिवरणेषु गतः प्रतिपन्नवान् द-
यामूलं आचकधर्मः, ततः कृतकृत्याः सर्वोऽपि साध्वी मुनि-
श्च स्वसाधारनितो विजहार । इतश्च स कमठपरिज्जा-
को मरुभूतिविनाशनेनाऽपि अतिबुद्धैराजुबन्धो निजायु-
स्ये मृत्वा समुत्पन्नः कुकुटसर्पः, विधाधाने परिभ्रमता
तेन दृष्टः स हस्ती पङ्कनिमनः पूर्वैरोद्भासेन कुम्भस्थ-
ले दृष्टः, तन्निवेदनामनुभवकपि आचकत्वात् क्षमावान्
मृत्वा समुत्पन्नः सहकारकले देवः, कुकुटसर्पोऽपि न-
विस्मन् समये मृत्वा सप्तदशलागरीपाऽऽयुः पञ्चमनस्क-
धिय्यां नारकः सज्जातः । इतश्च स हस्तिवैश्वर्ययुतः इदं
जम्बुद्वीपे पूर्वविदेहं कच्छविजयं धैताकपर्वते तिलकन-
गर्थो विचुद्रतिविधाधरस्य भार्यायाः कनककलिकायाः कि-
रणवेगो नाम पुत्रो जातः, स च तत्र क्रमाऽऽगतः राज्यम-
नुपाल्य सुसुरक्षमार्गे प्रव्रजितः एकत्वविहारी चारुणध-
र्मणो जातः, अन्यदा आकाशविहारी स गतः पुष्कर-
द्वीपे, तत्र कनकगिरिसन्निवेशे कायोत्सर्गेण स्थितः कि-
ञ्चित्पाः कर्तुमागच्छः, इतश्च स कुकुटसर्पोऽपि वरकादुत्-
कृत्य तस्यैव कनकगिरिः समीपे सज्जातो महोरगः, तेन स
मुनिः दृष्टो इदम्, विधिना कालं कृत्वा अच्युतकल्पे ज-
म्बुमावर्तविमाने देवो जातः, साऽपि महोरगः क्रमेण कालं
कृत्वा पुनरपि सप्तदशलागरीऽऽयुः पञ्चमपृथिवीनारको जातः,

किरणवेगदेवोऽपि ततः च्युत्वा इदं जम्बूद्वीपेऽपरविदेहं
 भगवत्प्रविजये शुभङ्गराजगणौ सज्जवीर्यराज्ञौ विमता (?) या
 भार्गवा वज्रनाभनामा पुत्रः समुत्पन्नः, सोऽपि तत्र क्रमा-
 ऽऽगते राज्यमनुपादत्त वत्सवक्राऽऽपुत्रनामस्य पुत्रराज्यः क्षेम-
 करजिनसमीपे प्रसजितः, तत्र विविचयनोपाधिधाने बहुल-
 धिष्ठसम्पन्नो गतः सुकच्छुविजयः, तत्राप्रतिवज्रविहारेण विह-
 रन्, सम्पत्ता उज्ज्वलनगिरिसमीपे, दिनेऽन्तर्मिते तथैव का-
 योत्सर्गेण स्थितः, प्रभाते ततश्चलितोऽटव्यां प्रविष्टः । इत-
 श्च स महारगनायकः पञ्चमपृथिवीं उद्बुध्य कियन्तं संसा-
 रं भ्रान्त्या तस्यैव उज्ज्वलनगिरिसमीपे भीमाटव्यां जातेन वने-
 न्नश्चाएडाल, तेनाऽऽश्वतथानिमित्तं निर्गच्छता एष्टः प्रथमं स
 साधुः, ततः पूर्वमथैवचरन्तोऽपराकुतोऽभ्यमिति कृत्वा घातेन
 विजयः, तेन विबुरीकृतवेदो नो विधिना श्रुत्वा वज्रनाभो मुनि-
 मेयम्प्रद्वैपके ललितार्जुनं नाम देवता-भ्राताः सुदर्शनदेव्याः कनक-
 वनेचरन्ते विषयं महासुनिं हट्टा अहोऽहं महाधनधर इति
 मन्यमानो निकामितकृत्कर्मा कालेन मृत्वा समं नरकं
 नारकत्वेन समुत्पन्नः, वज्रनाभं देवस्ततश्चतुर्ण इदं जम्बूद्वीपे
 पूर्वविदेहे पुराणपुरे कुलिशबाहुराजः सुदर्शनदेव्याः कनक-
 प्रभो नाम पुत्रो जातः, स च क्रमेण चक्रवर्ती जातः, अन्यदा
 प्रासादापरि संस्थितेन आकाशे निर्गच्छन् देवसङ्घातो एष्टः,
 तदर्थेनादेव विज्ञानं जगत्प्राप्त्यर्थं दुर्गरामः, स्वयं निर्गत-
 स्तद्वन्द्यायै, वन्दित्वा च तत्रोपाविष्टस्य तस्य पुरतो भग-
 वता देशना कृता, तां च श्रुत्वा एष्टश्चक्रवर्ती वन्दित्वा स-
 नगर्गो प्रविष्टः, अन्यदा कनकप्रमनामा चक्रवर्ती तां तीर्थ-
 कदेव्यानां भावयन् जातचित्समरग्यः पूर्वभवान् हट्टा
 भवविरक्तचित्तः प्रसजितः, इतश्च स क्रमेण विहरयसौ सौ-
 रवनाटव्यां क्षीरपर्वते सूर्याऽभिमुखं कायोत्सर्गेण स्थितः ।
 इतश्च स चाएडालवनचरन्तो नरकादुद्भूत्य तस्यामिवा-
 टव्यां क्षीरपर्वतगुहायां तिहो जातः, स च भ्रमन् कथमपि
 संप्राप्तः मुनिसमीपे, ततः समुच्छलितपूर्ववरेण तेन विना-
 शितः स मुनिः, समाधिना कालं कृत्वा निवृत्ततीर्थङ्करना-
 मकर्म प्राणतकरूपे महाप्रभे यिमाने उत्पन्नो विश्रुतिसागरा-
 पमातुदैवः, सोऽपि तिहो बहुलसेनारं भ्रान्त्या कर्मव-
 शाद्वाहणो जातः । तत्रापि पापोदयवशेन जातमावस्य
 पितृमातृभ्रातृप्रसूतः सकलोऽपि स्वजनयगैः लयं गतः, स च
 द्यापरेण लोकं जौवितः संप्राप्तयौवनोऽपि कुरुपां दुर्भेगो
 दुःखेन वृत्तिं कुर्वन् वैराग्यसंपन्नो वनं कन्दमूलकलाऽऽ-
 हारस्तापसो जातः, करोति बहुप्रकारम् अज्ञाननोपाविशंयुः ।
 इतश्च स कनकप्रमचक्रवर्तिदेवः प्राणतकल्यात् चैव कृष्ण-
 कतुर्थ्या च्युत्वा इदं जम्बूद्वीपे भारते खेजे काशीदेशं
 बाराणस्यां नगर्गाम्भ्वनस्य राज्ञा वामादेव्याः कुक्षौ
 मध्यरात्रिसमये विशाखानल्ले प्रयांविशानिमनीर्थङ्करत्वेन
 समुत्पन्नः, तस्यामिव राज्ञा सा वामादेव्यो चतुर्दश स्वप्नान्
 दृश्यं, निवेदयामास च राज्ञः, तेनापि राज्ञा अतीवाऽऽनन्द-
 मुद्रहता भणितम्-प्रिये ! सर्वलक्षणसम्पूर्णः शूरः सर्वकला-
 कुशलस्तव पुत्रो भविष्यति तद्वचः श्रुत्वा सुन्दरं पतिपुत्रा,
 सा, प्रभाते च राज्ञा स्वन्पाठकालादय तान् यथाधानाव-
 ख्यौ । तेऽपि पूर्णव्यनाथ्याय सविस्त्रमात्मन्याय चतुर्दश
 स्वप्नानां फलमेवमाहुः-तीर्थङ्करमाता चक्रवर्तिनामा या पत्नी
 अमुदयवशेन, पश्यति, ततोऽस्याः कुक्षौ तीर्थङ्करश्चक्रो

वा समुत्पन्नोऽस्तीति स्वप्नानुसारेण पूर्णेषु मासेषु शुभ-
 वेलायां भगवान् जातः, पदपञ्चादिकुमारोभिज्ञस्समर्था-
 त्सवः पूर्वं कृतः, ततः स्वानकम्यादिज्ञातभगवज्जन्माभि-
 पेकः शक्रेर्महेश्वरसि जन्माभिपेकः कृतः, प्रभाते चाश्वसे-
 नोऽपि नगरात्तदृशदिकोत्सव कृतवान्, अस्मिन् गर्भस्थिते
 भगवति जनन्याः पार्श्वे गच्छन् सर्पो राज्ञौ हस्ततोऽप्य
 पार्श्वे इति नाम कृतं, ततः कल्पतरुजन्माऽऽनन्दकः स भग-
 वान् वृद्धिं प्राप, अष्टवर्षीकश्च भगवान् सर्वकलाकुश-
 लो बभूव । अथ भगवान् सर्वमनाहरं यौवनं प्राप, पित्रा च
 तदानीं प्रभावर्त्ता कन्यां परिणायितः, भगवान् तथा समं
 विषयसुखं भुञ्जे, अन्यदा भगवता प्रासादापरि गवाक्ष-
 जालस्थेन दिगवलोकनं कुर्वता एष्टो नगरलोकः प्रवर-
 कुसुमहस्तो बहिर्गच्छन्, एष्टं च भगवता कस्यचिन्पार्श्व-
 वसितः-भ्राता-भ्राताः । किमद्य कश्चित्पर्वतोऽस्ति, येन जगः पुष्प-
 हस्तो बहिर्गच्छन्नस्ति । तेन पुरुषोपाक्रम-अद्य कोऽपि पर्वोत्स-
 वो नास्ति किं तु कमेठो नाम महानपस्वी पुराद् बहिः समाग-
 तोऽस्ति, तद्वन्द्यायै प्रस्थितोऽयं जनः, ततस्तद्वचनमाकर्ण्य
 जातकीतुर्विशेषां भगवान् तत्र गतः, पञ्चाश्रितपः कुक्षौ
 कमेठं हृष्टवान्, विज्ञानवता भगवता ज्ञान एकस्मिन्नक्षिणकुण्डे
 प्रतिमानोऽयमहत्काष्ठमध्ये प्रवृत्तः सत्यं उत्पन्नपद्म-
 करणेन भगवता भणितम्-अहो कमेष्ठमज्ञानं यदीदृश-
 ऽपि तपसि कियमाणं दया न ह्रायत । ततः कमेठेन भ-
 णितम्-राजपुत्राः कुञ्जरतुरङ्गाऽऽश्रममेव जानन्ति, धर्मं
 तु मुनय एव विस्तीर्त्ता । ततो भगवता एकस्य स्वरुपस्य
 एवमादिष्टम्-अरे ! इदमस्मिन्धे प्रसिप्तं काष्ठं कुडारां वि-
 द्या कुरु, तेन पुरुषं तत्काष्ठं विद्धि प्राप, तत्र एष्टो दृष्ट-
 मानः सत्यः, तस्य भगवता स्वयन्देन पञ्चपरमंष्टिनम-
 स्काः प्रदायिताः, नामोऽपि तत्रप्रभावान्मृत्वा समुत्पन्नो
 नागलोकं धरणेन्दो नाम नागराजः, लोकेश्व अहो भगवता
 ज्ञानशक्तिरिति भणद्भिर्महान् सन्काः कृतः, ततो विल-
 लभितः कमठपरिव्राजको गाढमज्ञानतपः कृत्वा मेघकु-
 मारनिकायमथै समुत्पन्नो मेघमाली नाम भवनवासी दे-
 वः, अन्यदा सुवेन तिष्ठतो भगवतो वसन्तसमयः समा-
 गतः, तद्वह्नापार्थम् उद्यातललेन सहकारमञ्जरी भग-
 वतः समीपिता, भगवता भणितम्-भ्राता किमेतन् ? स आह-
 भगवन् ! बहुविधक्रीडाविनासो वसन्तसमयः प्राप्तः, ततो
 मित्रप्रतिः श्रीपार्श्वदुर्गारो वसन्तक्रीडांनिमित्तं बहुजन-
 परिवागममन्विता यानाऽऽकृष्टा गता नन्दनवनं, तत्र याना-
 न्समुत्तीर्य निपत्य नन्दनवनपानादमध्यस्थितकनकमयसिं-
 हासने अतिरमणीयं नन्दनवनं सर्वतः पश्यन् भित्तस्थं प-
 रमं गन्धं चिन्तं हट्टा अहो किमेतन् लिखितं ज्ञानमिति स-
 म्यग् निरूपयता भगवता एष्टम्-अपिष्टेनेमिष्यो विरसावसानं विष-
 यसुखमाकलय्य निर्भरापुराणं निरुपमरूपसावयथां ज-
 नकवितीर्णो राजकन्यां च त्यक्त्वा भ्रमसन्दर्भमण्डलप्रचारः
 कुमार एव निष्कान्तः, ततोऽहमपि कुरोमि सर्वसङ्कृति-
 त्यागम् । अत्रान्तर्ग लोकान्तिका देवास्तत्राऽऽगम्य भगवन्तं
 प्रतिबोधयन्ति स्म, ततो मार्गेणानुस्य यथेष्टितं साध-
 स्तरिकद्वयेन दत्त्वा भगवान् मातृपिषाधनुजया महामह-

पूर्वम् आश्रमपध्यानेऽशोकपादपस्यावः पौषशुद्धेकादशी-
दिने पूर्वोद्वसमे पञ्चमैष्टिकं लोचं कृत्वा अग्रानेकेन अ-
ग्रमभ्यर्चनं एकं देवद्वयमादाय भ्रिमिः पुरुषयतैः समं
निष्कालतः । अथ श्रीपार्श्वो भगवान् पद्मश्लोकदा वटपा-
व्यावः कायागतगैरु स्थितः । इतश्च स कमठजीवो मेघमा-
ली असुरोऽवधिना हात्वा आत्मनो व्यतिकरं स्मृत्वा च
पूर्वमभ्यर्चकारणं समुपसानीमासर्षेः समापनस्तत्र प्राग्धा-
स्तेनानेकसिद्धाऽऽदिकपैरनेके उपसर्गाः, तथाऽपि भगवा-
न् श्रीपार्श्वोऽलुब्धो धर्मध्यानाच्च चलितः, तादृशं न हा-
त्वा कमठ एवं चित्तयामास-अहमेनं जलेन प्लावयि-
त्वा मारयामीति ध्यात्वा भगवदुपरिष्टान्महामघर्षुष्टिं च-
कार, जलेन भगवदङ्गं नासिकां यायत् व्यासम्, अत्रान्तरे क-
र्मिताऽऽसनेन धरणेन्द्रेण अवधिना ज्ञानभगवद्व्यतिकर-
ेण समागत्य स्वार्थशरीरोपरि कणिकणाऽऽटोपं कृत्वा
कणिकशरीरेण भगवच्छरीरमावृत्य जलोपसर्गे च निवार्य
भगवत्पुत्रो वेणुशीलागीतनिनादैः प्रवरं प्रेष्य कर्तुमारब्ध-
वान् । कमठासुरस्तादृशम् असौभ्यं भगवन्तं धरणेन्द्रकृत-
महिवानं च दृष्ट्वा समुपशान्तद्वयं भगवच्चरणी प्रणम्य
गतो निजस्थानं, धरणेन्द्रोऽपि भगवन्तं निरुपसर्गं हात्वा
रुतुवा च स्वस्थानं गतवान् । पार्श्वस्वामिनां निष्कमण-
दिवसाच्चतुरशीतितमे दिवसे चैत्रकृष्णष्टम्याम् अष्टमभ-
क्तेन पूर्वज्ञसम्यग्शोकनरोरयः शिलापट्टे सुखनिराणस्य
शयन्यानेन क्षीणवातिकर्मचतुष्कस्य सकललोकावभासि
केवलज्ञानं समुत्पन्नं, चलिताऽऽसनेन शकैः तत्राऽजाल्य
केवलज्ञानोत्तमयो महान् कृतः, पार्श्वोऽहन् सप्तकलात्वा-
द्यनो वामदक्षिणपार्श्वयोः वैरोध्याधरणेन्द्राभ्यां पथेषु पा-
समानः प्रियङ्गुवर्णद्वयो नवहस्तशरीरो भव्यसत्त्वान् प्रति-
धायन्य चतुर्दशदिशयसमेतः पृथिवीमण्डले विहर-
ति, स्म पार्श्वभगवतो दश गणा गणपरा अभवन्, आर्यदि-
अप्रमुखाः पौंडरासहस्रसाधवोऽभवन्, पुष्कचूलाप्रमुखा
अष्टविंशसहस्राऽऽयिका अभवन्, सुनन्दप्रमुखाः भ्रमणो-
पासकाः, एकलक्षं चतुःपट्टिसहस्राश्च अभवन्, सुनन्दा-
प्रमुखा भ्रमणोपासिका लक्षत्रयं सप्तविंशतिसहस्राश्चाभ-
वन्, सार्द्धत्रीणि शतानि चतुर्दशपूर्वज्ञानभगवन्, अवधिजा-
नानां चतुर्दश शतानि, केवलज्ञाभिना दशशतानि, वैश्वियल-
क्षित्प्रमात्मा एकदश शतानि, विश्वलमर्तनां सार्द्धत्रीणि शता-
नि, वायिनां षट्शतानि अन्धवासिनां दश शतानि सिद्धि-
गतानि, आर्यिकाणां विंशतिशतानि, सिद्धानि अनुसर्गेप-
पातिकाणां द्वादश शतानि अभवन्, श्रीपार्श्वनाथस्य एषा प-
रिवारस्यग्दा अस्मत् । ततः पार्श्वो भगवान् देशानि स-
प्तविंशतीणि केवलपर्यायेण विहृत्य एकं वर्षशतं सर्वायुः
परिपात्य संमत्तिशिरं ऊर्ध्वस्थित एषावःकृतपाणिः निवा-
णमुगमन् । तत्कालेवरसंस्कारोत्सवः शक्ताऽऽविष्टस्तत्रैव
विहितः । उ० २३ अ० ।

पार्श्वप्रतिमानां कल्पः-

“ सुरभुरलखरकिन्नर-जोहसिचिसरमहुराऽऽकलिभं ।

निबुभ्रणकमलागर्हः, नमामि जिणचलणवीररहं ॥१॥

जं पुब्लमुणियणैरं, अवि अपाणप्यकपणमभिमि ।

सुरभरकणिमहमहिभं, कहियं सिरिपासजिणवरिभं ॥२॥

संक्षिप्तसत्यनिर्दिष्ट-सत्यचरिणां धम्मिअजणायं ।

संसकय तं कप्यं, भणामि पासस्स लेसेणं ॥ ३ ॥

भवमणभेयणुत्थं, भविअा । भवदुक्खमारअरियंणा ।

एवं समासन्नो पुण, पडिणिज्जेनं सप सुणहं ॥ ४ ॥

विजया जया य कमठो, पडमावइपासकवइइहा ।

चरणो विज्जा देवी, सोलसऽडिठ्ठायणा जस्स ॥ ५ ॥

पडिमुत्थसितिअणं, कप्ये कलियं पि नेह संकलिभं ।

यस्सर गोरखमया, पडिहिइ न हु को लो पच्छा ॥ ६ ॥

अह जलहि सुतुअमाणं, करंइ नारयविमाणसंखेवं ।

पासजिणपडिममहिभं, कहियं न वि पाण्य सो वि ॥ ७ ॥

एसा पुराणपडिमा, अणेगगणेसु संठंठऊणं ।

खयरसुनरवरंइहि, मांइया उवससमणुत्थं ॥ ८ ॥

तह वि हु जणमणुनिअल-भावकय पाससामिपडिमा ।

इंदाईकयमहिभं, कित्थिय-भेसाइ ता वुच्छं ॥ ९ ॥

सुरअसुरवर्विअणप, सिरिमुणिसुव्वयजणसंरं इय ।

भारहसरम्मि भविजिण-कमलसं बोधियंन्तिम्मि ॥ १० ॥

सकस्स कत्थियअभये, ससंखामिअहा गया सिद्धिं ।

एअार अण्णाओ, वयगहण्णानेरं तइया ॥ ११ ॥

सोऽम्मवासवो ता तं, पडिमा माहप्यसंहाणा सुणिं ।

अंवरं तत्थेव ठिअं, महाविइइइ दिअ्वाए ॥ १२ ॥

एवं वच्छव काठं, कइवयवाहिं रामवणवासां ।

राहवपहावदंसण-इंउं लोअणा हरिवयसा ॥ १३ ॥

रयणजडिअयरसंठुअ-सुखुअलेणं च दंडगारस्स ।

सतुरयगठो अ पडिमा, दिअंसा रामभइस्स ॥ १४ ॥

सहमा स नवदिअइ विअेह दुइअंवाययिअुकुसुमेहि ।

भसिभरनिअरेणं, महिअा वहुपुंयेण तहा ॥ १५ ॥

रामस्स य चलकम्मय-मलंगणज्जे च वयणमांइहं ।

नाऊण सुरा भुज्जे, तं पडिंमं निंति सट्ठाणं ॥ १६ ॥

पूअइ पुणं वि सको, उअिअुमगीइ दिअ्वमोएहि ।

एवं जा संपुअा, एगारस्स वासलक्खमा य ॥ १७ ॥

तेणं कालेणं जउ-वंसे वलपयकगइअिणनाहा ।

अवइसा संपत्ता, जुवणमहं केसवो रज्जे ॥ १८ ॥

करहेण जरायंय-स्स विअेह निअदलोवसणेसु ।

पुट्ठो नेमो भयवं, पच्छुअिवासयसोयाणं ॥ १९ ॥

तत्ता आइस्स पइ, पुरिस्सस्स मअक्ख सिज्जिगमणाओ ।

सगसयपणासाहिअ-तेतिसहसंइिं चरिसाणं ॥ २० ॥

हांदो पासो अरिहा, विविहाअिठ्ठायणीहं नयचलणो ।

जस्स उच्चगहवणजला-सित्ते सोए सअइ असियं ॥ २१ ॥

सामी संपह कप्यं वि, तस्स जिणिइस्स विट्ठए पडिमा ।

इय चअघरेणुत्ते, तमिदमहिअं कहइ नाहो ॥ २२ ॥

इअ जिणजणइण्णायं, अइ सो सुणिंउं मणंणयं भावं ।

मायलिसारहिरहिअं, रहमयं पडिममण्ये ॥ २३ ॥

सुअओ सुर रिट्ठिपडिंमं, एवावरं धणसारवयणप्रणरसंइि ।

पूयइ परिमलबहला-मलंअंअुअाकुसुमेहि ॥ २४ ॥

पच्छाऽऽजयगहदिअं, सिअं सिअइ सामिसालेणं ।

अंतुयसगा वलिअं, विलयं जह जोगेविअारं ॥ २५ ॥

अहुदुइवडणं तिअणं, एसे पव्वअक्खवीहिअं ।

जाओ जयजयआओ, जादयनिवविअिअमिअिओ ॥ २६ ॥

तत्थेव विअयठाणं, निम्मावि अमहिणवं जिणऽऽएसा ।

संखउरनयणुत्तं, उविअुयं पासपहुविअं ॥ २७ ॥

पडिममिं संग्रिहश्च, निम्ननयसुवागयस्स कएहस्स ।
भूवेहिं वासुदेव-सत्ताभिसिञ्चोसवो विहिञ्चो ॥ २८ ॥
कएहन्निदेण तओ, मणिक्कचयसयसुरअपासाय ।
ससयवसेसयाहं, संदाविय पुरा पडिमा ॥ २९ ॥
जाय जायबजाहं-ए लय देवा उ दारवइदाहे ।
सामिपहावा देवा-लयासि न हु पावणो लग्गो ॥ ३० ॥
सहिं पुगिह तइया, जलानिहिणा करमंदिस्समेओ ।
लोलहरीकरेहि, माहो नीरंतरे नीओ ॥ ३१ ॥
तक्कयनासिदेणं, तइया रमणयसुरगरमणीहि ।
तत्थाऽऽगएण दिट्ठा, पडुपडिमा पावनिहल्लो ॥ ३२ ॥
पमुअमयेण तत्तो, नायवहुविहिअनट्टकलहट्टं ।
मइया महेण मइया, जाव सिवाहं वाससहसरां ॥ ३३ ॥
वरुओऽवरहरितवहं, तदेव सरसायणं पलोअंतो ।
तक्कयपुरजंतं, पासह तिहुयणपडुं पासं ॥ ३४ ॥
एतो सो गोसामी, जो सुत्ताहेण पुरओ पुत्तिव ।
इहिह मज्जं वि जुज्जह, सहायणं सामिबलणायं ॥ ३५ ॥
विनिअमयमहीणं, पासइ सेवह जिणैसमणवरयं ।
जाय उ पच्छुरसहसा, टिआ य अह तेण समणं ॥ ३६ ॥
सिरिवज्जमाखजलय, तिलए लोअस्स अइहल्लिअभि ।
अविरलगांपुरं, सिंविने भव्यसस्ताहं ॥ ३७ ॥
कतिककालुमीकय-सुरपुरपउमाहं कतिनयणीय ।
बसह सुरसयवाहो, धणैसरो सत्थबाहु थि ॥ ३८ ॥
सो अअया महिम्मो, विणिग्गओ जाणवयजसाय ।
संजासिअवयजुत्तो, सिहलद्वीवमि संपत्तो ॥ ३९ ॥
तत्थ विट्ठिअपणयण-मागकळ्ठनवस तस्स वेगय ।
एवहणंपहो सहसा, जाओ जलरासिमभोम्मि ॥ ४० ॥
विमणमणो जा चित्तह, पयडोहोऊण सासणसुरी ता ।
पउमावहं परंपहं, मा वीहसु वरयं । सुण वयणं ॥ ४१ ॥
अहिणिम्मियमहिमोसो, महिमोहमरदमहो भइ ।
इह नीरतले विट्ठह, पासजिणो नयसु सट्ठाणं ॥ ४२ ॥
देवि ! कहं मह सत्ती, जिणैसगहए समुदजलमूला ।
एवं धणैण कहिण, नो आसह सामया देवी ॥ ४३ ॥
पविस मह पुट्टिलग्गो, कहइसु पडुमासमुत्तनंहुहि ।
आरोविय नं सावय, बुट्टिसु जलहिम्मि अ ति पुरां ॥ ४४ ॥
काऊण सव्वमयं, लोमुत्तमनायणं गहैऊण ।
संजायहरितपगगिरि-पुल्लअग्गओ महामत्तो ॥ ४५ ॥
खणमिंसेण सट्ठाणं, समागओ परिसरं पडकुडीओ ।
इअविअ जाविहिओ, एह पुरां समुहो नाव ॥ ४६ ॥
गंयव्वगीहवाअ-रवेण सुरवरनारिधवल्लेहि ।
बाहिरिअककुहो नाहं, दाणं दिंतो एवेसह ॥ ४७ ॥
रयथायलसच्छायं, पासयं कारिऊण कंतीय ।
विणुवेसिअभवयगुहं, तिउवं पुरइ मत्तीय ॥ ४८ ॥
कालंतरमावणं, धणैसरे पउनायवरंहि ।
वाससहस्से पडुणो, पूइजंतस्स वकं ॥ ४९ ॥
देवाहिदेवमुत्ति, पतिअगरहिअं नाय य कंतीय ।
मैलियरसस्स धंभय-निमिलमागासमग्गं ॥ ५० ॥
कलिअकलाकालसय-पालिसयणहरेवरसाओ ।
मागज्जुए जा इंदो, आयेहो अण्णो ठाणो ॥ ५१ ॥
जोइणिगए कयत्तो, तस्यं सुत्तण नाहमइवीय ।

रसयंभाओ होही, धंभयणं नाम तित्थं ति ॥ ५२ ॥
उच्छिअयसयालं-नरट्टिओ सुट्टिखीरहविअंगो ।
अकंतलिहनिमग्गो, जणैण जरुह सि कयनामं ॥ ५३ ॥
अवि पस्सह तयवत्तो जिणनाहो पणसयाहं वरिसाणं ।
तयणु धरिअद्विनिमिअ-सजिओ विअसुअमसो ॥ ५४ ॥
सिरिअभयदेवसूरी, दूरीकयदूरिअगसंघाओ ।
पयइं तित्थं काहो, अहीणमाहण्यदिप्यंतं ॥ ५५ ॥
कंतीपुरीए भयव, पुरां गमिस्सह तओ अ जलहिम्मि ।
बहुविहनयरेसु अगड व, अगाणियमहिमाहं दिप्यंतं ॥ ५६ ॥
अह कंती अण्णाय-पांडिमाठाणण साहससमत्था ।
जह वि हु सो सहसमुहो, हविज रसणासयसहस्सो ॥ ५७ ॥
पावाचंपऽट्टावय-रेवयसंमअविमलमेलेसु ।
कालीनमिगमहिहा-रायगिहणसुहतिंत्थसु ॥ ५८ ॥
जसाह पुअणैण, दाणैण जं कलं लहइ जीवो ।
तं पासपडिमंदसय-मिंत्तणं पावइ इत्थ ॥ ५९ ॥
मासक्कमणस्स फलं, वेणुजुडीह पासमामिस्स ।
कुम्मासिअस्स पावइ, नयणपहगयाह पडिमाए ॥ ६० ॥
निर्ववओ बहुतणओ, धणहीणो धणयसंनिहो हाह ।
दोहग्गो वि हु सुहओ, पडु विट्ठोए जणो दिट्ठा ॥ ६१ ॥
मुक्कसं कुकलं, कुजाजग्गो कुक्कवीणं ॥ ६२ ॥
अअभवे पुरिसाणं, न हुनि पडुविअपणयणं ॥ ६३ ॥
अइसिंहित्तिअज्जा-कए भमह कह वि मोहिओ लोओ ।
तेहिनांणंनयुणं, फलमपित्ते जिणै पासं ॥ ६४ ॥
एणए वि कुसुमेण, जो पडिमं महइ तिउवमायो सो ।
भूयासिमउलिअ-उलिअ-उलिअ-उलिअ-उलिअ-उलिअ ॥ ६५ ॥
अअविहं पुरो, कुणोति पडिमाहं परमभत्तीय ।
तसिं देविदाहं-एयाहं परंपकयथाहं ॥ ६६ ॥
जो वरकिरीडकुडल कउरिणि कुणइ देवस्स ।
तिहुअणमउडो होऊ-ण सो लहुं लहइ विचसुक्कं ॥ ६७ ॥
तिहुअणकुडाणयं, जलनयणाययसलागिगा एसा ।
जेहि न विट्ठा पडिमा, निरुत्थयं नाण मणुयत्तं ॥ ६८ ॥
सिरिसंघासमुणिणो, लहकणो निमिअओ अ पडिमाए ।
गुरुकण्ठाओ अ मया, संवेधलव समुदरिओ ॥ ६९ ॥
जो पडइ सुणह चित्तइ, एयं कण स कण्णवामीसुं ।
नाहो होऊण भव, सत्तमए पाणए सिद्धि ॥ ७० ॥
गिहवेहअस्मि जो पुण, पुत्थयसील्लिअं पि कणमच्छेइ ।
सो नारयतीरिउत्थ, निअमा लहं अचिययोहि ॥ ७१ ॥
इजिलहजलणयगया-चेरारगगहनिवायिरियेपेयाणं ।
वेयाससाहणीणं, भयाहं नासिंतं दिणमणिणो ॥ ७२ ॥
अवाण पुअसोहा-पाणीआहअहियअण्णमि ।
कणो कणनकइव, विससंतो संखिअ देउं ॥ ७३ ॥
जावइ मेरुपइवो, महिमलिअओ समुदजलतिल्ले ।
उज्जाअंता विट्ठह, नरविस्सं ता जयउ कणो ॥ ७४ ॥
रति थीपाअेनाथय्य कएयसंत्तपः । तौ ५ कएय । अलि-
शोभयोः, दे० ना० ६ वर्य ७५ माथा ।

पउय-वि० । पउयतीति पउय । इट्ठो, आचा० १७२० अ० ३० ।
पामंड-पापएड-न० । अने, अउ० । अन्यदार्शिन परिवाज-
काऽऽदी, पुं० । उत्त० २३ अ० ।

* तत्कल्पः धंभयणं शब्दे चतुर्थमांश २३२१ पृष्ठ गतः ।

पासंदस्थ-पाषण्दस्थ-पुं० । लिङिनि, शा० १ भू० ८ अ० । प्र-
त्यये, म० ६ श० ३२ उ० । "दरिद्रेयरा नाम पासंदस्था" आ० म०
१ अ० । "परिष्ठापरत्तपडमारी पासंदस्था" नि० भू० १ उ० ।

पासंदङ्गाम-पाषण्दङ्गाम-न० । पाषण्दिच्छित्तेष्वप्रतिपाषण्ड-
के शब्दे, "ते किं तं पाषंदङ्गामि ? पाषंदङ्गामि समये य पंड-
रंगे भिक्षुं कावाल्लिप्य अनावस्य । सेनं पाषंदङ्गामि ।" इह
वेन यत्पाषण्डमाश्रितं तस्य तन्नाम स्थाप्यमानं पाषण्ड-
स्थापनामाभिधीयते । अत्रु० ।

पासंदधम्म-पाषण्डधर्म-पुं० । शाक्याऽऽशीनां धर्मे, ज० २ वक्त्वा ।

पासंदि (शृ)-पाषण्डिन-पुं० । पाषण्डं मत्तं, तदस्यास्ती-
ति पाषण्डी । जैनसाधो, "पाषण्डं मत्तमित्याहुस्त्वयस्मा-
स्त्यस्यं भुवि । स पाषण्डी वदन्मन्ये, कर्मपाशद्विनिर्ग-
तः" ॥ १ ॥ दश० २ अ० । द्वा० । द्विजाऽऽदिषु, आवा० १
भू० ४ अ० २ उ० । परमंतेकेषु, प्र० ।

असीसस्य किरिआणं, १८०

अकिरियवार्हण होइ चुल्सीई ८४ ।

अज्जायि य सत्तडी ६७,

वेणुइआणं च वत्तीसं ३२ ॥ १००२ ॥

न कर्त्तारमन्तरेण किया पुष्यबन्धाऽऽदिलक्षण संभवति,
नत एवं परिहाय तां कियामात्मसमवायिनीं वर्द्धन, त-
च्छीलाश्च ये तं कियावादिन आत्माऽऽद्यस्त्वन्वर्त्तमानपत्तिल-
क्षणाः, तेषामशीर्वायकं शनं भवति, वक्ष्यमाणप्रकारेण
अशीत्यधिकशतसंख्यास्ते इति भावः । ता न कस्यचित्तम-
तिलक्षणवस्थितस्य पदार्थाकिया संभवति, उत्पत्त्यन्तर-
मेव विनाशगतित्येवं ये वर्द्धन्ति ते अकियावादिन आत्मा-
ऽऽदिनास्तित्वप्रतिपत्तिलक्षणाः । तथा चाऽऽहुः- " लणिकाः
सर्वसंस्काराः, अस्तिराणां कुतः किया ? भूतिर्येषां
क्रिया सैव, कारकं सैव बोध्यते ॥ १ ॥ " तेषां चतुरशी-
तिर्भवति, तथा कुत्सितं ज्ञानमज्ञानं, तदेषामस्ति, तेन वा च-
रन्तीत्यज्ञानिकाः, असंख्यन्वृत्तवर्णवैकल्याऽऽदिप्रतिपा-
दनपराः । तथा हि-ते एवमाहुन्ते ज्ञानं ज्ञेयस्तस्मिन् सति प-
रस्त्वयं विवादयोगेन चित्तकालुष्याऽऽदिभावनां दीर्घतरसंसा-
रप्रभूतः । तथाहि-केनचित्पुरुषेणात्यन्तं देशिते वस्तुनि वि-
चक्षितो हानी ज्ञानभावगर्वाऽऽभ्यातमानस्तस्योपरि कलुष-
चित्तस्तेन सह विवादे च क्रियमाणे तीव्रतीव्रतरचित्तकालु-
ष्यभावतोऽहङ्कारतश्च प्रभूतप्रभूततराद्युभयकर्मबन्धसं-
भवः, तस्माच्च दीर्घदीर्घतरसंसारः । तथा कोक्तम्- "अज्ञेय
अज्ञा दे-विअग्नि भावग्नि नागगन्धय । कुण्ड विवा-
यं कलुसिअ-चित्तो तत्तो य ते पंधो ॥ १ ॥ " यदा पु-
नर्न ज्ञानमाधीयते तदा नाहङ्कारसंभवे, नापि परस्योप-
रि चित्तकालुष्यभावः, ततो न कर्मबन्धसंभवः । अपि च-यः
संख्यन्व कियते कर्मबन्धः स दाहणविपाकोऽत ए-
वावश्यं वेद्यस्तस्य तीव्राप्यवसायतो निपण्णवात्, यस्तु
मनोव्यापारमन्तरेण कायवचनकर्मवृत्तिमात्रतो विधीयते,
तस्य मनसोऽभिव्यक्तिः, ततो नासावचर्यवेद्यो, ना-
ऽपि तस्य दाहणो विपाकः । केवलं शुष्कलुषाप्रकृत्ववलि-
तमिहिततरजोरात्रिच स कर्मसङ्गः शुभ एव, शुभा-

ध्यवसायपवनविशोभितोऽप्ययति । मनसोऽभिव्यक्तिमात्र-
व्याहानाभ्युपगमे समुपजायते, ज्ञाने सत्यभिव्यक्तिसंभ-
वात्स्मादज्ञानमेव मुमुक्षुणा मुक्तिमार्गेष्वृत्तेनाभ्युपगम्यं,
न ज्ञानमिति । किं च-अवेपुरुषो ज्ञानस्याभ्युपगमो यदि
ज्ञानस्य निश्चयः कर्तुं पार्यते, परं यावता स एव न पा-
र्यते । तथाहि-सर्वेऽपि दर्शनेनः परस्परं भिन्नमेव ज्ञानं प्र-
तिपश्चास्ततो न निश्चयः कर्तुं शक्यते, किमिदं ज्ञानं स-
म्यगुत नेदमिति । यदुक्तम्-" सत्ये य मिहो भिन्नं, ना-
णं इह नाणिसो जज्जो विनि । तीरद तज्जो न काउं, वि-
णिच्छुंसा एवमेष नि ॥ १ ॥ " तेषामज्ञानिकानां सप्त-
ष्टिभेदाः, तथा विनयेन ये चरन्तीति वैयर्थिकाः । एते ज्ञानव-
न्तुलिनऽऽचारसाक्षाः केवलं विनयप्रतिपत्तिप्रधानाः, एषां
च द्वित्रिशद्वेदा इति । प्र० २०६ द्वार । श्रौ० । श्रौ० ।
५० । आवा० । न० । दशा० । तत्र त्रिषण्णधिकशतत्रयपाप-
ण्डिकाः समवसरण्णद वहिस्तिष्ठन्ति, किं वा मध्ये इति प्र-
श्ने, उत्तरम्-पापण्डिकाः प्रायो वहिरेव भवन्ति, कश्चिन् क-
दाचिन्मध्येऽपि समेति, तदा कांऽच प्रभावका इति । १४३
प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।

पासंदिय-पाषण्डिक-पुं० । द्विजाऽऽदिषु, आवा० १ भू० ४
अ० २ उ० ।

पासंदियावसह-पाषण्डिकाऽऽवसथ-पुं० । पाषण्डिकानामा-
वसथः । परित्राजकानां शालागृहे, नि० भू० ८ उ० ।

पासंत-पश्यत्-त्रि० । प्राप्नुयति, सूत्र० १ भू० ६ अ० ।

पासंदश-प्रत्यन्दन-न० । निर्भरणे, वृ० १ उ० ३ प्र० ।
नि० भू० ।

पासग-पाशक-पुं० । दूतोपकरणे, अत्रस्ताश्वाऽऽदिबन्धने,
ज० ३ वक्त्वा सूत्र० ज० आ० म० । (मनुष्यत्वर्येणैव पाश-
को दृष्टान्तः माणुसत्वं शब्दे वक्ष्यते) विले, नि० भू० १ उ० ।

पश्यक-पुं० । पश्यतीति पश्यः, स एव पश्यकः । पश्यतीति
पश्यकः । सर्वज्ञे, तदुपदेशवर्त्तनि च । आवा० १ भू० २
अ० ३ उ० । " उदेसो पासगस्स एण्णि बाले पुण णिहे
कामसमणुसि, " आवा० १ भू० २ अ० ३ उ० । परमार्थ-
दृष्टि, " सव्वतो उदेसे पासगस्स एण्णि बाले ।" आवा०
१ भू० २ अ० ६ उ० । तीर्थकृति, " बुक्खं च एयं पासगस्स
संसणं उवरयसत्थस्य पल्लितगरस्स आयाणं णिसिद्धा
सगड्ढिम किमपि उवाधी पासगस्स ख विज्जति ।" आवा०
१ भू० ३ अ० ४ उ० । " कोई च माणं च मायं च लोभं
च एयं पासगस्स संसणं ।" आवा० १ भू० ३ अ० ३ उ० ।

पासण्या-पश्यता-स्त्री० । पश्यतो भावः पश्यता । बोधप-
रिणामविशेषे, म० १६ श० ७ उ० ।

पश्यतायक्य्यना-

कतिविहा खं भंत । पासण्या पस्यता । गोयमा ! दुविहा
पासण्या पस्यता । तं जहा-सागारपासण्या, असागार-
पासण्या य । सागारपासण्या खं भंत । कतिविहा
पस्यता । गोयमा ! छन्दिहा पस्यता । तं जहा-सुपनाख-

पासण्या, ओहिनाणपासण्या, सुयपञ्जवनाणपासण्या, विभंगना-
णसागरपासण्या । अणगाणपासण्या खं भंते । कइविहा
पसत्ता । गोयमा ! निविहा पसत्ता । तं जहा-चखुदं-
सखअणगाणपासण्या, ओहिदंमणअणगाणपासण्या, के-
वलदंसखअणगाणपासण्या । एवं जीवाणं पि ।

(कतिविधा णं भंते । इत्यादि) कतिविधा कतिप्रकारा-
णमिति वाक्यालङ्कारे, भदन्त ! (पासण्या सि) 'दशिर' प्रेक्ष-
णे, पश्यतीते "सति वानितौ" ॥ ५ । २ । १६ ॥ इति (हेमः)
अइइप्रत्ययः, कस्येनदादेशः । "पाद्वाभास्थाभ्नादामृद्व्यति-
औतिः कृडुभिषुशददः पिबजिप्रचमतिष्ठमन्यच्छपश्यच्छंशु-
कृचिगीयसीदाम्" ॥ ४ । ३ । १०८ ॥ इति (हेमः) देशः परयाऽऽ-
देशः पश्यतो भावः पश्यन्ता, "मात्रे स्वतन्त्रौ" ॥ ७ । १ । १५ ॥ इति
तत्प्रत्ययः ॥ "अत्" ॥ २ । १ । २८ ॥ इति (हेमः) आप । एवं पासण-
येरुच्यते, एव च 'पासण्या' शब्दो कडिवशात् साकारना-
कारबोधप्रतिपादकः, उपयोगशब्दवत्, तथा चोपयोगविपर्य-
यप्रतीत्यर्थः—('उपक्रम' शब्दे द्वितीयभागे ८५६ पृष्ठ
गते) "कइविहा णं भंते । पासण्या पसत्ता । गोयमा ! दु-
विहा पासण्या पसत्ता तं जहा-सागाणपासण्या, अणगाण-
पासण्या इति । " ननु तुल्ये साकारनाकारभेदत्वे कोऽन्योः
प्रतिविशेषः, येन पृथगुच्यते, उच्यते-साकारनाकारभेदग-
तावानन्भेदसंख्यारूपः । तथाहि-पञ्च ज्ञानानि चौरपञ्चाना-
नीत्यष्टिभ्यः साकार उपयोगः, साकारपश्यता तु पइविधा-
मतिज्ञानमत्याह्वयः पश्यन्तोः पश्यन्तोः अन्भ्युपगतान्, कसर्दिनि
चेत्, उच्यते-इह पश्यता नाम पश्यतो भाव उच्यते, पश्यतो
भावश्च 'दशिर' प्रेक्षणे इति वचनात्, प्रेक्षणेमिह कडिवशात्
साकारपश्यतायां चिन्त्यमानायां प्रदीपेकालम् अनाकार-
पश्यतायां चिन्त्यमानायां प्रकृष्टे परिरूपरूपमीक्षणमवश्यं,
तथा च सति येन ज्ञानेन वैकालिकः परिरूपेण भवति
तदेव ज्ञानं प्रदीपेकालविषयत्वात् साकारपश्यताशब्दा-
द्यं न शेषं, मतिज्ञानमत्यज्ञाने तु उत्पन्नाविनष्टार्थप्रादुर्-
भासकालविषये, तथा च मतिज्ञानमधिकृत्याप्यन्तर्लक्ष्य-
" जमवभाहारिद्वं, पञ्चपञ्चवत्पुगाहं लोप । इदियमण-
निमित्तं, तं आभिनिबोधितं वैदं ॥ १ ॥ " तत् इ अर्प
साकारपश्यताशब्दाद्ये न भवतः, ध्रुवज्ञानाऽऽदीनि तु
विकालविषयानि । तथाहि-ध्रुवज्ञानेन अतीता अपि भावा
ह्रायन्ते, अनागता अपि । उक्तं च-
" जं पुण तिकालवियत्वे, आगमयथाणुपरि विआणं । इदि-
यमणोनिमित्तं, सुयणाणं तं जिहा विनि ॥ १ ॥ " अत्रविज्ञा-
नमपि संब्यातीता उत्पत्तिरप्यवमर्षिणीः अतीताः (परि-
च्छिन्न सि) भाविनीश्च मन्तव्योपज्ञानमपि पश्योपमासं-
ख्येयभागमतीतं जायते भाविनं च केवलं सकलकालविष-
यं सुप्रतीतं, ध्रुवज्ञानमिमद्विज्ञाने अपि तिकालविषयं, ता-
भ्यामपि यथायोगमतीतानागमभावपरिरूपेणान् । ततो ज्ञाना-
नि साकारपश्यताशब्दादप्यनि, उपयोगस्तु यथाऽऽकारो
यथोदितलक्ष्यः परिरूपुरिति स बोधो यस्मान्कालविषयो
वा यदि भवति विकालिको वा तत्र सर्वेऽपि प्रादुर्भास-
इति साकारोपयोगोऽप्यविशः, तथा चखुदंशमचखुदंशेन-
मवशिष्टं केवलदंशेनमिति चतुर्विधोऽनाकारोपयोगः,

अनाकारपश्यता तु त्रिविधा, अचखुदंशेनस्यानाकारपश्य-
ताशब्दवाच्यत्वाभावात् । कस्मादिति चेदुच्यते-उक्तमिह
पूर्वमनाकारपश्यतायां चिन्त्यमानायां प्रकृष्टे परिरूपरूपमी-
क्षणमवश्यमिति, तत्राचखुदंशेने परिरूपरूपमीक्षणं न वि-
द्यते, न हि चखुष्यंशेनैन्द्रियमनोभिः परिरूपरूपमीक्षणे प्रमा-
ता, ततोऽचखुदंशेनस्यानाकारपश्यताशब्दवाच्यत्वाभावात्
त्रिविधानाकारपश्यता तदेवं साकारभेदेऽनाकारभेदे च प्रत्य-
कमवान्तरभेदे वैविध्यभावात्तदुपयोगपश्यन्तोः प्रतिवि-
शेषः, एनमेव प्रतिविशेषं प्रतिपादाद्यिषुः प्रथमतः साकारा-
नाकारभेदौ ततस्तद्वतावान्तरभेदान् प्रातपादयित्वा-गोयमा !
दुविहा पासण्या पसत्ता । तं जहा-सागाणपासण्या, अण-
गाणपासण्या य । सागाणपासण्या खं भंते । कतिविहा प-
सत्ता । इत्यादि भावितार्थम् । तदेवं सामान्यतो जीवपदवि-
शेषपरहिता पश्यसोक्षा । साम्प्रतं तामेव जीवपदविशेषण-
सहितार्थमभित्युहा—(एवं जीवाणं पि) एवं पूर्वोक्तं प्र-
कारेण जीवानामपि जीवपदविशेषणमहिताऽपि पश्यता व-
क्तव्या । सा चैवम्— जीवा णं भंते ! कतिविहा पासण्या प-
सत्ता । गोयमा ! दुविहा पासण्या पसत्ता । तं जहा-सागा-
णपासण्या, अणगाणपासण्या य । जीवाणं भंते ! सागाणपा-
सण्या कतिविहा पसत्ता । इत्यादि तदेवं जीवानामपि साम-
ान्यत उक्ता ।

संप्रति चतुर्विधतिद्वन्द्वकर्मणश्च वदति-

खेदया खं भंते ! कतिविहा पासण्या पसत्ता । गोयमा !
दुविहा पासण्या पसत्ता । तं जहा-सागाणपासण्या, अणगा-
णपासण्या य । खेदया खं भंते ! सागाणपासण्या कइविहा
पसत्ता । गोयमा ! चउविहा पसत्ता । तं जहा-सुयणाणमा-
गाणपासण्या, ओहिनाणसागाणपासण्या, सुयअणगाणसा-
गाणपासण्या, विभंगनाणसागाणपासण्या । खेदया खं भंते !
अणगाणपासण्या कइविहा पसत्ता । गोयमा ! दुविहा
पसत्ता । तं जहा-चखुदंसखअणगाणपासण्या, ओहि-
दंसखअणगाणपासण्या य । एवं ० जाव यणियकुमारा ।
पुडविकाइया खं भंते ! कतिविहा पासण्या पसत्ता । गो-
यमा ! एगा सागाणपासण्या । पुडवीकाइया खं भंते !
सागाणपासण्या कतिविहा पसत्ता । गोयमा ! एगा सुय-
अणगाणसागाणपासण्या पसत्ता । एवं ० जाव वणफइ-
काइयाणं । वेदंदिआणं भंते ! कतिविहा पासण्या पसत्ता । गो-
यमा ! एगा सागाणपासण्या पसत्ता । वेदंदिआ खं
भंते ! सागाणपासण्या कइविहा पसत्ता । गोयमा ! दु-
विहा पसत्ता । तं जहा-सुयणाणसागाणपासण्या, सुयअ-
णगाणसागाणपासण्या य । एवं वेदंदिआ ख वि । चउरंदि-
या खं पुच्छा । गोयमा ! दुविहा सागाणपासण्या पसत्ता ।
तं जहा-सागाणपासण्या, अणगाणपासण्या । सागाणपा-
सण्या जहा वेदंदिआणं । चउरंदिआ खं भंते ! अण-
गाणपासण्या कतिविहा पसत्ता । गोयमा ! एगा च-
खुदंसखअणगाणपासण्या पसत्ता । मणूसाणं जहा

जीवायं सेसा जहा खेरया० जाव वेमाणिपाये ।
(मेरुया खं भंते !) इत्यादि सुगमभाष्यपयोगपदे
भाष्ये भाषितत्वात् चानन्तरोक्तभाषनाऽनुसारेण स्वयं
परिभाषणीयं, तदेवं सामान्यतो विशेषतश्च जीवानां
पश्यन्तोक्तम् ।

सम्प्रति जीवानेष पश्यन्ताविशिष्टान् विचिन्तयितुराह—
जीवा खं भंते ! किं सागारपस्ती, अखागारपस्ती ? ।
गोयमा ! जीवा सागारपस्ती वि, अखागारपस्ती वि ।
से केण्डेणं भंते ! एवं बुबुह—जीवा सागारपस्ती
वि, अखागारपस्ती वि । गोयमा ! जे खं जीवां सु-
यनाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी, केवलनाणी, सु-
यअयाणी, विभंगनाणी, तेणं जीवा सागारपस्ती ।
जे खं जीवा चक्खुदंसणी ओहिदंसणी केवलदंसणी
ते खं जीवा अखागारपस्ती, से एतेण्डेणं गोयमा ! एवं
बुचुह—जीवा सागारपस्ती वि, अखागारपस्ती वि ।
शेरइया खं भंते ! किं सागारपस्ती, अखागारपस्ती ? ।
गोयमा ! एवं चेव, नवरं सागारपासण्याए मणपज्ज-
वनाणी, केवलनाणी न वुचवति, अखागारपासण्याए के-
वलदंसणं नरिय, एवं० जाव थणियकुमाग । पुढविका-
इयाणं पुच्छा ? गोयमा ! पुढवीकाइया सागारपस्ती, नो-
अखागारपस्ती । से केण्डेणं भंते ! एवं बुबुह । गोयमा !
पुढवीकाइयाणं एगा सुयअन्नासगागारपासण्या पणत्ता ।
से तेण्डेणं गोयमा ! एवं बुबुह । एवं० जाव वण-
स्सइकाइयाणं वेइंदियाणं पुच्छा ? गोयमा ! सागार-
पस्ती, नो अखागारपस्ती । से केण्डेणं भंते ! एवं बु-
चुह—गोयमा ! वेइंदियाणं दुविहा सागारपासण्या-
पणत्ता । तं जहा—सुयनासगागारपासण्या, सुयअन्नास-
गागारपासण्या य । से तेण्डेणं गोयमा ! एवं वुचुह ।
एवं तेइंदियाणं वि । चंउरिंदियाणं पुच्छा ? गोय-
मा ! चउरिंदिया सागारपस्ती वि, अखागारपस्ती वि ।
से केण्डेणं भंते ! एवं बुचुह ? गोयमा ! जे खं
चउरिंदिया सुयनाणी, सुयअन्नाणी, ते खं चउरिंदिया
सागारपस्ती, जे खं चउरिंदिया चक्खुदंसणी, ते खं च-
उरिंदिया अखागारपस्ती । से तेण्डेणं गोयमा ! एवं
बुचुह । मणसा जहा जीवा, अवसेसा जहा खेरया०
जाव वेमाणिपा । ३१३ ॥

(जीवा नं भंते किं सागारपस्ती इत्यादि) जीवा जी-
क्खुका, मणपारिण इत्यर्थः । एमिति वाक्यालङ्कारे,
किमिति प्रश्ने, साकारपश्यसा विद्यते येषां ते साकार-
पश्यन्ति, प्राकृतत्वात्साकारपस्ती इत्युक्तम् । (मणप-
ज्जवनाणी केवलनाणी न बुबुह इत्यादि) मेरुयिकाणां वा-
रिद्रप्रतिपत्तेरमावर्तो मनःपश्येवज्ञानकेवलज्ञानकेवलदर्शना-

नाममवात् । इह किल लुप्तस्यानां साकारोऽन्तःकारश्चो-
पयोगः क्रमेणोपजायमानो घटते, सकर्मकत्वात् । सकर्मकाणां
ह्यन्यतरस्यापयोगस्य वेत्यायामन्यतरस्य कर्मणः । ऽऽवृत्तत्वा-
त् न घटते एवोपयोग इति, केवली तु वातिचतुष्टय-
स्याद्भवति, ततः संशयः—किं क्षीणज्ञानाऽऽवरणदर्शनाऽऽव-
रणात्वात् यस्मिन्नेव समयं रत्नप्रभाऽऽदिकं जानाति तस्मि-
न्नेव समये पश्यति, उत जीवस्वाभाव्यात्मकेणैति । ततः पृ-
च्छति—

केवली खं भंते ! इमं रयखप्पं पुढविं आगारेहिं
हेतुहिं उवमाहिं दिट्ठेतिहं वणेहिं संठायेहिं पमांसेहिं
पडोयारेहिं जं समयं जाणइ तं समयं पासइ, जं स-
मयं पासइ तं समयं जाणइ । गोयमा ! खो इण्डे स-
मडे । से केण्डेणं भंते ! एवं बुचुह—केवली खं इमं
रयखप्पं पुढविं आगारेहिं जं समयं जाणइ, नो तं
समयं पासइ, जं समयं पासइ नो तं समयं जाणइ ? ।
गोयमा ! सागारे से नाणे भवइ, अखागारे से दंसणं
भवइ । से तेण्डेणं० जाव नो तं समयं जाणइ एवं० जा-
व अहे सत्तमं, एवं सोहम्मकपं० जाव अचुचुयं ।
गेवेजगविमाणा अणुत्तरविमाणा ईसिप्पन्भरं पुढवीपर-
माणुणोमल्लं दुपेदसियं खं० जाव अणत्तपेदसियं खं० ।
केवली खं भंते ! इमं रयखप्पं पुढविं अखागारेहिं अह-
उहिं अणुवमेहिं अदिट्ठेतिहं अवणेहिं असंठायेहिं अ-
प्पमाणेहिं अपडोयारेहिं पासइ न जाणइ । हंता गोयमा !
केवली खं इमं रयखप्पं पुढविं अखागारेहिं० जाव पासइ
न जाणइ । से केण्डेणं भंते ! एवं बुबुह—केवली खं इमं
रयखप्पं पुढविं अखागारेहिं० जाव पासइ न जाणइ ? गो-
यमा ! अखागारे से दंसणं भवइ, सागारे से नाणे भवइ ।
से तेण्डेणं गोयमा ! एवं बुबुह—केवली खं इमं रयख-
प्पं पुढविं अखागारेहिं० जाव पासइ न जाणइ, एवं०
जाव ईसिप्पन्भरं पुढविं परमाणुं पुमल्लं अणत्तपसियं
खं० पासइ न जाणइ ।

(केवली नं भंते ! इत्यादि) केवलं ज्ञानं दर्शनं वाक्या-
स्तीति केवली, एमिति वाक्यालङ्कारो, भदन्त ! परमकल्या-
णयोजिह । इमां प्रत्यक्षान् उपलभ्यमानां रत्नप्रभाभिधो पृ-
थिवीम्—(आगारेहिं ति) आकारभेदा यथा इयं रत्नप्रभा
पृथिवी त्रिकारणं खरकारणं पुष्करकारणं पाण्डुकारणं भेदात्, खर-
कारणमपि बोद्धव्यमिदम् । तद्यथा—प्रथमं योजनसहस्रमानं,
रत्नकारणं तद्वन्तरं योजनसहस्रप्रमाणं च, पुष्करकारणं
तस्याप्यथो योजनसहस्रमानं विह्वयकारणमित्यादि । (हेउ-
हं ति) हेतव उपपत्तयः, ताभ्यां केन कारणेन रत्नप्र-
भेयमिधीयते ? उच्यते—यस्मादस्या रत्नमयं कारणं तस्मा-
द्रत्नप्रभा रत्नाणि प्रभाः स्वरूपं यस्याः सा रत्नप्रभेति

पासणया

स्युत्पत्तेरिति । (उभमाहि इति) उपमाभिः 'माह' माने, अस्मा-
दुपपूर्णात् उपमितम् उपमा । " उपसर्गादातः । " ५/३/१० ॥
इति अस्मत्प्रत्ययः । ताक्षिभ्य-रत्नप्रभायां रत्नप्रभाऽऽदीनि
काएकानि वर्षाविभागेन, कीदृशानि ?, पथरागेन्दुसदृशानि
न्यायिदि । (विदुर्तेहि ति) दृष्टः अन्तः परिच्छेदो विचलि-
तत्वात्साधनयोः सम्बन्धस्याविनाभावकपस्य प्रमाणेन यत्र
ते दृष्टान्तास्तेषां घटः स्वगतेर्द्धैः पृथुपुष्पोदराऽऽघाका-
राऽऽदिकृष्यनुगतः उत्पद्येभ्यश्च पटाऽऽदिगतैर्भ्यो व्यतिरिक्त
उपलभ्यत इति पटाऽऽदिभ्यः पृथक् वस्तुवन्तरं तथैवैषाऽपि
रत्नप्रभा स्वगतभेदेनपुष्पाशुर्कराप्रभाऽदिभेदेभ्यश्च व्यतिरि-
क्तेति, ताभ्यः पृथक् वस्तुवन्तरमिष्यादि । (वक्षेहि ति) शुक्लाऽऽदि
वर्णविभागेन तेषामिव उत्कर्षोपकर्षसंख्येयाऽसंख्येयानां गुरु-
विभागेन च वर्षाप्रदण्डमुपलक्षणं तेन गन्धरसस्पर्शविभा-
गेन चेति द्रष्टव्यम् । (संदासिहि ति) यानि तस्यां रत्नप्र-
भायां भवननारकाऽदीनि संस्थानानि । तद्यथा—'तेषां भवणा
बाहि बहो अतो चउरंसा अहं पुष्करकण्डियासंठाणसंठि-
या । " तथा " ते षो नेरइया अंनो बहो बाहि चउ-
रंसा अहं लुण्णसंठाणसंठिया । " इत्यादि । तथा—
(परिमार्थेहि ति) प्रमाणानि । (अहंत्यादि) परि-
माणानि । यथा—'असीउत्तरंजेषणसममहस्सबाहल्ला र-
उज्जण्णामणमत्ता आयामविसुक्कमेणं । " इत्यादि (पडोयते-
हि ति) प्रति सर्वतः सामस्येन अवतीर्यते व्याप्यते यस्मै
प्रत्ययवतारस्ये चान्न घनोदध्यादिवत्त्वा येतिरव्याः । न हि
सर्वासु दिक्षु विविक्षु चेमां रत्नप्रभां परिचिष्य व्यवस्थिता-
स्तेः । (जं समयमिति) " कालावधेन्यांती " ॥ २१२/४२ ॥
इत्यधिकरणभावेऽपि द्वितीया । ततोऽयमर्थः—यस्मिन् समये
जानानि आकाराविविशिष्टां परिचिन्तयति (नं समयं ति)
तस्मिन् समये पश्यति केवलदर्शनविषयीकरोति । भ-
गवानाह—गीतम् । नायमर्थः समयेः—नायमर्थो युक्त्युप-
पन्न इति भावः । तथ्यमजानानः पृच्छति—(से कण्ठेण
अंते ? इत्यादि) से इति अथशब्दादि, अथ केनायेन
कारणेन भवन्त ? एवं पूर्वोक्तेन प्रकारेणाच्यते ?, तमेव प्र-
कारं दर्शयति—(केवली एमिव्यादि) भगवानाह—(गी-
यमेत्यादि) अस्यार्थं भाषार्थः—इह ज्ञानेन परिचिन्त्यन् ज्ञा-
नातीत्युच्यते, दर्शनेन परिचिन्त्यन्पश्यतीति, ज्ञानं च (से)
तस्य भगवतः साकारमन्यथा ज्ञानत्वायोगान् विशेष-
पान्निभ्युद्धानो हि बोधो ज्ञानं सविशेषं पुनर्ज्ञानमिति व-
चनान् दर्शनसाधनकारं निविशेष्टं विशेषणान्, प्रहो दर्श-
नमुच्यते इति घनान् तत्र ज्ञानं च दर्शनं च जीवस्य
स्वरुदशो लोपजायते, यथा कतिपयेषु प्रदेशेषु ज्ञानं, कति-
पयेषु प्रदेशेषु दर्शनं, तथा स्वाभाव्यान्, किं तु यदा ज्ञानं
तदा सामस्येन ज्ञानंभव, यदा दर्शने नदा सामस्येन
दर्शनमेव, ज्ञानदर्शने च साकारानाकारतया परस्परं विरु-
द्धे, छायातपदीवितरेतराभावात्सन्दर्भयकत्वात्, ततो यस्मिन्
समये जानानि तस्मिन् समये न पश्यति, यस्मिन् स-
मये पश्यति तस्मिन् समये न जानानि । एतदेवाऽऽह—(से ए-
ण्डेणमित्यादि) एतेन यद्वादीद्वयादींस्त्रिसंनविवाकरो—य-
था केवली भगवान् युगपन् जानाति पश्यति चेति तद्-

॥ १६ ॥ त्रिकलेनदिवकात्मनिराकरणमपि ।

व्यपास्तमवगतमन्यम्, अनेन स्वरेण सात्त्वान् पुष्कियुषं ज्ञा-
नदर्शनेनोपागम्य क्रमशो व्यवस्थापितवत् । एवं शुर्करा-
प्रभावालुकाप्रभापद्मप्रभाभूमप्रभातमः—भातमस्तमः—प्रभासौ-
धमशानसनकुमारमाह—द्रुमल्लोलोकलान्तकशुक्लहकारान्त-
प्राणुतारगच्छुतकल्पपर्वेयकविमानान्तरुत्तरविमानपुत्रप्रभा-
रामिधपुषिर्वीपरमाणुपुल्लोलप्रदेशिकरूपकसन्ध्यावदनन्तप्रदे-
शिकरूपकविषयाख्यापि सूत्राणि आवर्तनीयानि । ननु यदि
ज्ञानदर्शनं साकारानाकारतया पुष्पेण व्यवस्थापितविषये
तत इदमायातं, यदा भगवान् केवली रत्नप्रभाऽदिकमाका-
राऽऽघमावेन परिचिन्तति तदा स पश्यतीत्यर्थं वक्ष्ये
न जानातीति । सत्यमेतथा चाऽऽह—'केवली एं अंते ! इमं
स्थलपथं पुदवि अणामांरि अहेऊहि । " इत्यादि प्राये
भाविन्यात्सुगमम् प्रभा ३० पद ।

पामसाह—पार्थिनाथ—पुं० । पश्यतीति पार्थः, पार्थोऽस्य वै-
यावृत्त्यकरः, तस्य नाथः पार्थमाथः । अवसर्पिण्यां जाते
त्रयांश्चिंश तीर्थकरं, घ० २ अचि० । " पान्तु वः पार्थ-
नाथस्य, पादपद्मनन्धः । अशपविप्लमन्धात—नमोर्भेदक-
तवः ॥ १ ॥ " आ० म० १ अ० प्र० । नी० । (पार्थ-
नाथवक्ष्यता ' पार ' शब्देऽस्मिन्नेव भागेऽनुपदमेव गता)
पासणिय—प्राञ्चिक—पुं० । प्रश्नेन राजाऽऽदिकिञ्चनरूपेण दप-
खाऽऽदिप्रश्ननिमित्तरूपेण वा चरन्तीति प्राञ्चिकाः । प्र-
श्नोपजीविनी साधो, सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

प्राञ्चिकं वन्दत—

जे भिक्खू पामणियं बंदइ, बंदंत वा माइजइ ॥ ५३ ॥ जे
भिक्खू पासणियं परमइ, परमसंत वा माइजइ ॥ ५४ ॥

जे पासणियं इत्येवमादि दो सुत्ता । जणवयववहारसु ण-
डण्डइवहादिषु वा जां पक्कणं करंति, सो पासणिअं ।

लोइववहारमूला, पासणियादिणुसु कजेसु ।

पामणियत्तं कुण्ठती, पामणिअं मो य नायसो ॥ ६६ ॥

" लोयववहारं सु ति । " अस्य व्याख्या—

साधारण विरेगं, साहित पत्र पत्रय य आहरणा ।

दोहइ य एगो पत्तो, दोषि य महिला उ एगस ॥ ६७ ॥

दोहइं सामण्यं साधारणं तस्य विरेगं विषयणं तस्य
पासणिया कुतुमसमस्या सोभावाचकुणांश्चोद्धिदि, कम् ?
एतद्यदाहरणं जहा—एगोकारणसुत्ताए पडगआहरणं पि
जहा तन्धव, एवं असंसु वि बहसु लोयववहारंसु पास-
णियत्तं करइ, छिदिनि वा ।

" लोए सत्यादिप ति " अस्य व्याख्या—

छेदशिरुत्तं मत्तं, अर्थं वा लोइयाण सत्याणं ।

भावन्यप य साति, छुलियादी उत्तरं मउण ॥ ६८ ॥

छेदादियाणं लोयववहारं सुत्तं कहेति, अर्थं वा । अहवा-
अर्थं व र्णि, अर्थं सत्यं सेतुमादियाण वा बहण कक्षाणं
कोइयाणं य वेणियमाण य भावयं पमाहेति, छुवियमिग-
रकडाछुवणमादी उत्तरं तिथं दुत्तरादी, अहवा ववहारे
उत्तरं सिखावइ । अहवा-उत्तरं ति लोउत्तरं वि मउणभया-
दोषि कइयति । नि० सू० १३ उ० । सासिणि, दे० ना० ६
वर्गे ४१ गाथा ।

पास्त्य-पार्श्वस्थ-पुं० । सप्तगुणानां पार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्थाः । नाथवातिकमण्डलचारिणु, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० । साधुज्ञानाऽऽदीनां पार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्थः । पाशस्थ इति वा संस्कारस्तथैव व्युत्पत्तिः-मिथ्यात्वाऽऽद्यो बन्धबन्धवः पाशास्तेषु तिष्ठतीति पाशस्थः । व्य० १ उ० । प्रब० । नि० । ध० । जी० । ज्ञा० । पार्श्वः सम्यक्त्वं तस्मिन् ज्ञानाऽऽदिपार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्थः । सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० । दृष्टे० । साधुगुणानां पार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्थः । सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० । शब्दाऽऽचरे, व्य० ३ उ० । मन्दधर्मे, ज्यो० १० पाठु० । ज्ञानाऽऽदिबहिर्वासीनि, अ० १० श० ४ उ० । स्था० ।

पार्श्वस्थो भूत्वा गणमुपसम्पद्यते-

जे भिक्षू वा गणाओ अवकम्म पास्त्यविहारं विहरेजा, से य इच्छेजा दोषं पि तमेव गणं उवसंपजिजा यं विहरित्थं अथिय या इत्थं से पुणो आलोएजा, पुणो पडिक्केमा, पुणो छेदपरिहारस्स उवहाइजा । एवं अहाछेदो कुसीलो आमासां संसत्तो ॥ २६ ॥

मिषुल्लसार्धाध्याः, 'वा' वाक्पथेदे, गणादपकम्प निःसृत्य पा. श्वस्थविहारं पार्श्वस्थवर्षा प्रतिपद्यते । स भूयोऽपि भाव-वपरिवृत्त्या इच्छन् द्वितीयमपि वारं गणमुपसंपद्य विह-रिष्येत् । (अथिय या इत्थं ति) अस्ति चान्न कश्चित् यः शेषे वारिचस्य सति पुनरालोचयेत् । पुनः प्रतिक्रमेत, पुनश्छेदं परिहारं प्रायश्चित्तमापन्नस्तस्य छेदस्य परिहारस्य वा प्र-तिपत्त्ये अभ्युत्तिष्ठेत् । यः पुनः सर्वथाऽपगतं चारित्रं पुन-रालोचयेत्, पुनः प्रतिक्रमेत्, स मूलमापन्न इति मूलस्य प्रतिपत्त्ये अभ्युत्तिष्ठेत् । व्य० १ उ० । (यथाछन्दःऽऽदीनां व्याख्या स्वस्वस्थाने)

अथ कथं पार्श्वस्थाऽऽद्यो जायन्ते तत् आह-

गच्छम्मि केइ पुरिसा, सउणा जह पंजरंतरिनुद्धा ।

सारखपंजरचइया, पास्त्यगयाह विहरंति ॥ २०६ ॥

यथा शकुनिः शकुनिका पञ्जरान्तर्निरुद्धा महता कष्टेन वर्तते, तथा केचित् शूककर्माणः पुरुषा गच्छं स्मारणा चोदनाऽऽदिमहत्कष्टमभिमन्यमानाः कष्टेन वर्तन्ते, ततः स्मार-णलक्षणपञ्जरव्यापिनः सन्तः पार्श्वस्थगनाऽऽद्यः, आग्नि-शब्दाद्यथाच्छन्दोगताऽऽविपरिग्रहः । विहरन्त्यवतिष्ठन्ते, विहृत्य च केचित् भूयः स्वर्णमुपसंपद्यन्ते ।

तेषां शीघ्रसंपद्यमानानां प्रायश्चित्तं देयमतस्तद्विषयुरिद-माह-

तेसिं पायच्छिक्तं, वोच्छं ओहे य पयविभागे य ।

ठपं तु पयविभागे, ओहेण इमं तु बुच्छामि ॥ २१० ॥

तेषां पार्श्वस्थाऽऽदीनां स्वगुणमुपसंपद्यमानानां प्रायश्चित्तं वक्ष्ये । कथमित्याह-ओवेन सामान्येन, पयविभागेन च काला-ऽऽदिविशेषेण । गाथायां सप्तमी तुनीयायै । तत्र यत्पयविभागं प्रायश्चित्तं वक्ष्ये तत् स्थापनीयं, पञ्चाद्वयते इत्यर्थः । ओवेन सामान्येन, कालादिविशेषेण विहितवेनेति भावः । पुन-रिदमन्तरं वक्ष्यमाणतया प्रत्यक्षीभूतमिव वक्ष्यामि-

प्रतिज्ञातमेव निबोधयति-

ऊसववज्जे कयाइ, लहुआ लहुया अभिक्खगहणम्मि ।

ऊसव्वे कयाइ लहुया, गुल्या य अभिक्खगहणम्मि ॥ २११ ॥

उत्सववज्जेमुत्सवाभावे यदि कदाचित् शय्यातरपिण्डाऽऽदि-कं शूहीतवान्, ततस्तस्य प्रायश्चित्तं लघुको मासः । तथाऽ-भीक्ष्यं शूहीतवान् ततश्चत्वारो लघुमासाः । अथोत्सवे कदाचित् शय्यातरपिण्डमग्रहीत् । ततश्चत्वारो लघुका मा-साः । अथाभीक्ष्णमुत्सवेपु शूहीतवान् ततश्चत्वारो गुरुकाः । इहानुत्सवाद्युत्सवे गुरुकशोधप्रदानकरणमपि स्वयंमेव व-स्यतीति नाभिधीयते । अत्र कालविशेषो न कोऽपि निर्दिष्ट इतीदमेषेन प्रायश्चित्तविधानम् ।

इदानीं कालसामान्यत आह-

चउळ्ळम्मे वरिस्से, कयाइ लहु गुरु य तह य छग्गुरुगा ।

एएसु चेव भिक्खे, चउगुरु तह छग्गुरु छ्हेदो ॥ २१२ ॥

चतुरो मासान् यावत्कदाचिदपि शूहीतवान् यदि शय्या-तरपिण्डं ततश्चत्वारो लघुकाः, परमासान् कदाचित् ग्रहणे चत्वारो गुरुकाः । वर्षे यावत्कदाचिदभिगृहीते परमासा गुरुवः । एतत्त्वे चतुर्मासपरमासवर्षेषु अभीक्ष्यग्रहणे यथाक्रमं चतुरंग, पद्मगु छेदश्च । किमुक्तं भवति ?-चतुरो मासान् यावद्भीक्ष्णग्रहणे चत्वारो गुरुकाः मासाः, परमासा-नभीक्ष्णग्रहणे परमासा गुरुवः । वर्षे यावद्भीक्ष्णग्रहणे छेदः । अत्रोत्सवानुत्सवविशेषरहिततया सामान्येनाभिधानम् ।

तथा चाऽऽह-

एसो उ होति ओहे, एतो पयविभागतो पुणो बुच्छं ।

चउत्थमासे चरिमे, ऊसववज्जे जइ कयाइ ॥ २१३ ॥

गेहहइ लहुओ लहुया, गुल्या इत्थो अभिक्खगहणम्मि ।

चउरो लहुया गुरुया, छग्गुरुया ऊसवविभागा ॥ २१४ ॥

एषोऽन्तरारोहः प्रायश्चित्तविशेषः । ओवेन सामान्येन अव-ति द्रष्टव्यः । अत्र ऊर्वे पुनर्विभागतः पयविभागं प्रायश्चि-त्तं वक्ष्ये । यथाप्रतिज्ञातं करोति-चतुरो मासान् यदि क-दाचित् उत्सववज्जेमग्रहीत् शय्यातरपिण्डं ततो मासस्तु, परमासानुत्सववज्जेमभिगृहीते चत्वारो लघुकाः, वर्षे या-वदुत्सववज्जे कदाचिदभिगृहीते चत्वारो गुरुका इत ऊ-र्ध्वमेते । अथ चतुःपक्षुर्भीक्ष्णग्रहणे वक्ष्ये चत्वारो लघु-का गुरुकाः पद्मगुरुका उत्सववज्जे यथाक्रमं ज्ञातव्याः । कि-मुक्तं भवति ?-चतुरो मासानुत्सववज्जे शय्यातरपिण्डमभीक्ष्-मग्रहीत् ततः प्रायश्चित्तं चत्वारो मासा लघुकाः, परमा-सानुत्सववज्जेमभीक्ष्णग्रहणे चत्वारो गुरुकाः । वर्षे यावदु-त्सववज्जेमभीक्ष्णग्रहणे पद्मगुरुकाः । उत्सववज्जे गतम् ।

इदानीमुत्सवे प्रतिपादयति-

चउरो लहुया गुरुया, छम्मासा ऊसवम्मि उ कयाइ ।

एवं अभिक्खगहणं, छग्गुरु चउ छग्गुरु छ्हेदो ॥ २१५ ॥

चतुरो मासान् यदि कदाचिदुत्सवे शूहीतवान् ततश्चत्वा-रो मासा लघवः, परमासान् कदाचिदुत्सवे ग्रहणे चत्वारो गुरुकाः । वर्षे यावत्कदाचिदुत्सवे परमासा गुरुवः । एतत्पु-नर्वक्ष्यमाणमभीक्ष्णग्रहणे पद्मगुरु इत्यादि । चतुरो मासानु-त्सवेपञ्चभीक्ष्णग्रहणे परमासा गुरुवः । परमासानुत्सवे च-

पास्त्य

धमभीषणमहणे चतुर्गुरुकण्ठैः, येष यावदभीषणमुत्सवेयुः प्रहणे पशुगुरुकं छेदः ।

अथ कस्मादुत्सवेयुः कदाचिदभीषणं वा प्रहणे अधिकतर-
प्रायश्चित्तदानमत आह-

ऊसववर्जं न मेष्टइ, निर्वंषा ऊसवमिमे गेहंति ।

अजस्रोपरगादीया, इति अहिगा ऊसवं सोही ॥२१६॥

एष साधुगुरुत्ववर्जो उत्सवरहिते शेषे काले भिक्षां न गृह्णाति, उत्सवं पुनर्विपुले भक्षणं प्राप्तुकमुपलभ्य कथमपि निर्वंषान् गाढाऽऽद्वक्कण्ठान् गृह्णाति, ततोऽस्मै पयसां दानार्थमिति क्विन्तु न अत्यवसूरकाऽऽद्या दानाः संभवन्ति । आदिशब्दान् मिश्रकाऽद्वितीयपरिमहः । इति अस्माद्विनास्तुत्सवे अधिकं बहुतरा शोषः प्रायश्चित्तमिति ।

एवं उवद्विषस य, पडितपिय साहुणा पदं हसति ।

चोएइ रागदोसे, दिट्ठो पणमनिलेहि ॥ २१७ ॥

एषमुपदर्शितेन प्रकारेण शयानरविशऽऽदि प्रविश्य पुनरकण्ठयोपरिच्यतस्य स्नातऽऽदिप्रयोजनं पुनर्विना भक्षणमदानाऽऽदिना सांपद्यमैकतः साधयेत येन स पुनर्विना पुनस्तस्य पदं प्रतिस्वात्मज्ञं ज्ञयति । एवमेव पुनर्यदि । अथमत्र संप्रदायः-यदि पञ्चरात्रोदये दशगविर्द्वे यावद्द्विषमाय ह्यारोमा भवति, ततः स एवमेव मुच्यते, तस्य साधुव्रतण्येनैव शुद्धिभावात् । अथ मासाऽऽदि कस्माद्विनास्ते पदं इति । तथा-यदि ह्यै मासावापन्नस्तन एका मासा मुच्यते, एका दीयते । अथ अर्धमासात् तर्हि एका मासा मुच्यते, ह्यै मासा दीयते इत्यदि । अथ एके रागद्वेष्टा चोदयन्ति-यथा यूयं रागद्वेष्यन्तः । तथाहि-येन साधुना प्रवर्तितं तस्य पदमुत्पन्नो हावय, येन पुनर्न प्रतिपरितरे तस्य ज्ञेयः सकलतः प्रायश्चित्तं परिपूर्य प्रयच्छयः । सूर्यराह-दिट्ठो पणमनिलेहि । न वये रागद्वेष्यन्तः । तथा चात्र दृष्टान् उपमा । पत्रकतिलैः । तथाहि-पत्रकतिला नाम दुर्गन्धितिलाः, ते स्थानद्वयेऽपि स्थायिताः । तत्रेति निम्नपुर्वैर्वापत्तास्तेषां बुभुक्षा एव स्थिताः । तत्र ये निम्नपुर्वैर्वापत्तास्तेषां भविष्यां बहुविधनोपक्रमणायितुं शक्यते, इतरेषां स्तंभकतः । एवमिहापि ये स्तंभकतः पार्श्वस्थाः, अतरे च साधुनामावर्तमहन्ते । स्नातऽऽदिप्रयोजनेषु साधुनामवर्तमहन्ते । अत्रैवमापि शब्दे ते महा प्रायश्चित्तं शुद्धिमासावयन्ति । ये तु पार्श्वस्था अपि कर्मफलानुया साधुनामावर्तानुयातः साधुना स्नातऽऽदिप्रयोजनेषु प्रत्यययन्ति स्नायाकारिणश्च ते स्नानापरंजन एवमेव शुद्धयन्ति । महापराश्रितोऽस्तिमपदहातः स्नानं करोति प्रायश्चित्तं नति । पत्रकतिलाऽप्येवमज्ञेयः, तेन सर्वत्रमवर्तमानाश्च धैर्यार्थात्तान् दृष्टव्यां पत्रकतिलेन चोपमा दृष्टया । तथा सर्ववशताऽप्येवमज्ञेयः सर्वशी बहुमूलकः, अथशी अत्यमोक्षः, तत्र सर्वशी रोगी कर्कशया कियथा शुद्धिमासावयति, अत्यमोक्षी स्नोकया कियथा । यथा वा ह्यै पदौ शरदो, तत्रैको वाते वाति प्रतिविद्यते तेन वातेन धूयते, अतो न, एवं तयोद्वेष्टोरपि कालक्रमेण गतिः-तुष्टोः विवृतपटः स्तोकेनोपक्रमेण शुद्धिमासावयतिविवृतपटो बहुनेप-

क्रमेण । एवं यः पार्श्वस्थः साधुनामवर्षभायी स महता प्रायश्चित्तेन शुद्धिं लभते इति तस्मै परिपूर्य प्रायश्चित्तं दीयते, इतरस्य तु साधुनां प्रतर्पणे वषभापयेन च शुद्धिः संभवत्यतदर्थं ऋस इति ।

साम्प्रतमेतदेव विवरिणः परः प्रश्नं भावयति-

जो तुम्भं पडितपइ, तस्सं दण्णं तु हासेह ।

बुद्धे अपडितपे, इइ रागदोसिया तुम्भे ॥ २१८ ॥

यो गुणमकं प्रतिनर्पयति उपकारं करोति तस्य एकं स्थानकर्मन्तमलक्षणं प्रागुक्तस्वरूपं ऋसयथ, यः पुनर्न प्रतिनर्पयति तस्मिन्प्रतिनर्पितं तद्वत्स्थानकर्मन्तमलक्षणं वदेयथ, परिपूर्य तस्मै प्रायश्चित्तं दध्य इत्यर्थः । इत्येवमुक्ता प्रकाशेन यूयं रागद्वेषका रागद्वेष्यन्तः ।

संप्रति यदुक्तम् " पत्रकतिलैरेष्टान्तः " इति तद्व्याख्या-

इहह विताव चायग !, कदये तेल्ले तु पणमनिलान् ।

किं पुण निवितिलेहि, भाविषयाणं भवे स्वजं ॥ २१९ ॥

इतरथाऽपि निम्नकुसुमाः दिवात्मनामन्तरेणाऽपि तावन् हे चोदक ! पत्रकतिलानां तैले कटुकमेव, तुरवकाग्रांश्च भिक्षकमश्न, न स्वायं भवन्तीति भावः । किं पुनस्तथा पत्रकतिलानां स्वतिलैः, तिलानि इव मृदमयान् तिलानि कुसुमानि, स्वस्य तिलानि स्वतिलान्तेनिम्नकुसुमेनिर्यथेयः । भावितानां वापितानां तैले स्वायं भवेत् ? नैव भवदित्यर्थः । एष दृष्टान्तः ।

अथमर्थोपनयः-

एवं सो पामय्थो, अवमवादी पुणो य साहणं ।

तस्म य महती सोही, बहुदोसो सोथ्यथा चव ॥ २२० ॥

एवं शोषिकृतः साधुरकं तावत्पार्श्वस्थमावाचारकारी पुनः साधुनामवर्षवादी । साधुनामाचारप्रद्वेष्यात् । ततस्तस्य तथापस्य महती शुद्धिः प्रायश्चित्तं, यतः सोऽत्र प्रायश्चित्तदानविधौ परिचिन्त्यमानो बहुद्वेष एव भवति वर्तते । तद्वैमप्रशस्तनिष्पन्नयः कृतः ।

संप्रति प्रशस्ततिलस्तमनिर्धनुराह-

जह पुण ते चव तिला, उमिणादप्रायसाउच्चका ।

तेमिं जे तेल्ले तं, वयमाडं पै विमैसइ ॥ २२१ ॥

यथा पुनस्त एव पत्रकतिला उष्णादंक्तं पूर्वं धीतान्दन्मन्तरं क्षीरं दूधेन (उच्चका) क्षीरमध्ये प्रक्षिप्य कियत्कालं धृत्वा ततो निकृष्टानः, तेषां यत्तैले तद् घृतमाहमपि विशेषयति, ततोऽप्युत्पन्नकनरं भवन्तीति भावः । एष दृष्टान्तः ।

अथमर्थोपनयः-

कारेणं संविमाणं, आहारादीहं तपितो जो उ ।

नीयावताणुत्तपी, तपस्सिय बसवादी य ॥ २२२ ॥

यः कारणं पशुशिवामौर्ध्वाऽद्विष संविधानां सुखयनामाहारादिभक्षणानोपपन्नाऽद्विनिस्सन्तिः प्रतर्पणं कृतवान्, तथा ये संविधानां नीचैर्दुस्त्वितनेन यस्य स तथा । किमुक्तं भवति ? स तान्त्वन्दे, न पुनर्वेदप्रायति । तथा अकल्प किमपि प्रविश्यत्यनु पश्चान् हा दुष्टं कारिणोत्पत्तादिपणं तपति सत्तापानुभवः पीथवेशीतोऽनुयादी । तथा नेपां संविधानां

पक्ष्मन्तपक्ष्मन्त भवस्त्याग्निकः, संविघ्नपक्ष्मिक इत्यर्थः ।
तथा वर्येवारी श्वाध्याकारी सुविहितनाम ।

ततः किमन्याह-

पावस्व उवचियस्स वि, पडिसाइय को करेति सो एवं ।

सव्वासिरोगिउवमा, सरए य पडे अ विधुयम्मि ॥२२३॥

एवमनुना प्रकारेण संविघ्नप्रतर्णाऽऽदिनाऽद्यापि पार्श्वस्थेन सता उपचयं नीतं, तथाऽपि तस्मोपविनस्यापि पापस्य परिश्राटनभावं करोति । सो इति पादपुरश्च, तेन तस्यैकपदस्य ह्रासः । उक्ता पञ्चनलकदृष्टान्तभावना । एवमवर्गवादिनः पार्श्वस्थस्य परिपूर्णप्रायश्चित्तदाने सर्वाशिरोगिण्य उपमा, या च शास्त्रिके पटे वातविद्युते सा च दृष्टान्तभावना भाषितव्या ।

संप्रति तामेव दृष्टान्तभावनामाह-

पुणो यऽथ ते किमिषो य, अणुवायं वडितो य उडो य ।

केण वि सेवायपुत्तेशं, बुद्धलहयं उलइयं मुणा श ॥२२४॥

तद्वयमितरः पार्श्वस्थः साधूनामप्रतर्पयिता, न च पापं कृत्वा नु तपति । यदपि च पापं कुरुते तदपि निर्दयः सन्, साधूनां वाऽवर्णमायी । ततः सोऽन्यथा न शुच्यतीति तस्मै परिपूर्णप्रायश्चित्तं दीयते, द्वितीयम् नु साधुप्रतर्पणाऽऽदिना बहु पापं क्षपितवान्, न च निर्दयः सन्नकरोरगापामिति तस्य पदहासः ।

तदेव भावयति-

थावं भिन्नमासा-दिगाउ राइदियाँ जा पंच ।

सेसे उ पयं हसती, परितप्पेँ एयरे मयलं ॥२२५॥

यदि नाम स्तोके भिन्नमासाऽऽदिकदाश्व यावन्पञ्चरात्रिदिवानि एतानि समुदितान्यकनरं वा प्रायश्चित्तमापन्नत्वा सा एवमवमुच्यते, तस्य साधुप्रतर्पणाऽऽदिना शुद्धीभूतत्वात् । यदि पुनर्भिन्नमासस्थापरि प्रायश्चित्तमापन्नस्तन्तस्मिन् शेषे तु प्रायश्चित्ते समापतिने स्मति पदमनितं प्रतर्पिते साधो हसति, तस्य चानिमपदहानस्य भावना प्रागेव कृता, इतरस्मिन्साधूनामप्रतर्पणवर्षेवादिनि च सकलं परिपूर्णं प्रायश्चित्तं, तस्यानन्यथा शुद्ध्यमावात् । ततो न वयं रागोपवन्तः ।

संप्रति पार्श्वस्थान् व्याख्यानयति-

दुविहो खलु पासत्थो, देसे सव्वे य होइ नायव्वा ।

सव्वे तिषि विकप्पा, देसे सेज्जायरकुलादी ॥ २२६ ॥

विधौ द्विप्रकारः खलु निश्चितं पार्श्वस्थः । तद्यथा-देशे देशतः, सर्वस्मिन् सर्वतः पार्श्वस्थः । शब्दसंस्कारमाश्रित्य त्रयो विकल्पाः त्रयः प्रकाराः । तद्यथा-पार्श्वस्थः, प्रासस्थः, पाशस्थः । एते स्वयमेवाभि वदयन्ते । देशे देशतः पार्श्वस्थः शय्यानरकुलाऽऽदिप्रतिनिवमानः ।

"निषि विगप्पा" (२२६) इत्युक्ते तत्र प्रथमं प्रकारमाह-

दंसखनाणचरिते, तवे य असाहितो पवयथे य ।

तेसि पासविहारी, पासत्थं ते वियाणाहि ॥ २२७ ॥

प्रथमे सम्पत्त्यं हानमाभिनितोपधिकाऽऽदि, चात्रिमाश्वनितोपः । एतेषां अन्तिमोऽर्थः । तस्मिन्, तथा तपसि बाह्याऽऽभ्यन्तररूपे द्वादशप्रकारे, प्रवचने च द्वादशाङ्गलक्षणे

यस्याऽऽसमा हनोपयुक्तो, न सम्पत्त्यं गवानित्यर्थः । यदि वा-अभिहितस्तेषां, विराधकत्वात्, किं तु तेषां हानाऽऽदीनां पार्श्वे तटे विहरनीत्येवं शीलो विहारी, न तेषु हानाऽऽदिव्यवर्तगत इत्यर्थः । स पार्श्वस्थ इति जानीहि । हानाऽऽदीनां पार्श्वे निष्पत्तीति व्युत्पत्तेः । इह यद्यपि यो दुष्कृतमाश्रयनिरोधं करोति स परमार्थनस्तपेयुक्त एवेति वचनतश्चात्रिप्रवर्णनं तपोभावनहृत्वेन च प्रवचनं गतं तथापि तयोऽपराधो मांसे प्रति प्राधान्यं गतो दारुण्यार्थः, भवति च तपो मांसे प्रति प्रधानमर्हं, पूर्वसंचितकर्मक्षपणत्वान्प्रवचनं च विधेयोपदेशादित्येति । उक्त एकः प्रकारः ।

संप्रति द्वितीयं प्रकारमाह-

दंसखनाणचरिते, सन्थो अन्थति तहि न उज्जमति ।

एण्णं पामत्थो, पमो अथो वि पज्जाअ ॥ २२८ ॥

हानदंशनचारित्र्ये यथाकुरूप यः स्वस्थोऽवतिष्ठन्, न पुनस्त-त्र हानाऽऽदी यथा उच्यन्ते उद्यमं करोति । एतेन कारणेनैव पार्श्वस्थ उच्यते । प्रकर्षणं समन्तान् हानाऽऽदिषु निरुद्धमनया स्वस्थः प्राप्नोष्य इति व्युत्पत्तेरेव स्वल्पव्या द्वितीयोऽपि पर्यायः । अप्रिशुद्धः स्वल्पं भिन्नकमथ, स च यथास्थानं याजितः । उक्ता द्वितीयः प्रकारः ।

संप्रति तृतीयं प्रकारमाह-

पामो चि वंधणं ति य, एगट्ठे वंधेय्यओ पामा ।

पास्तियओ पास्त्यो, अमो वि य एम पज्जाअ ॥ २२९ ॥

पाश इति वा बन्धनमिति वा एकमर्थः । इह ये मित्यात्वाऽऽदयो बन्धेहतवस्ते पाशस्तेषु स्थितः पाशस्थः, पाशेषु निष्पत्तीति पाशस्थ इति व्युत्पत्तेः । एतेऽस्यः खलु तृतीयः पर्यायः । उक्तास्त्रयोऽपि प्रकारास्तद्गुणताञ्च भवितुः सर्वतः पार्श्वस्थः ।

इदानीं देशतः पार्श्वस्थं व्याख्यायानुना यदुक्तम्-संज्ञा-यरकुलादी" इति, तद् व्याख्यानयति-

सेज्जायरकुल निम्मिय, ठवणकुल पलायणा अभिहडे य ।

पुण्णि पच्छा संथव, निडग्गमापिंडोइ पासत्थो ॥ २३० ॥

यः शय्यानरपिण्डे भुङ्क्ते, यानि च तस्य निश्चिन्ताभ्याश्रितानि कुलानि तानि सनतमुपवीक्षति । किमुक्तं भवति? यानि कुलानि प्रपञ्चानि, तानि येषु प्राप्तेषु नगरेषु वा वसन्ति, तेषु गम्या तेभ्य आहारोऽऽदिकमुत्पादयति । (ठवणं ति) स्थापनाकुलानि निर्विशति । अथवा-यानि लोकं गच्छन्ति कुलानि स्थपितान्युच्यन्ते, तेषामपरिभोग्यतया जितेः स्थापितत्वात् । तेभ्यः आहारोऽदिकमुत्पादयति । (पलायं ति) संखड्याः सनतमाहारलैल्यतः प्रलोकना येन क्रियते, शरीरस्य वा शुभवर्णोऽऽदिनिरोधार्थं प्रलोकनाः तथा अभ्याहतानि आचारीखानाजीर्णाऽऽहारान् यो गृह्णाति, यश्च पूर्वं संस्तुतान् मातापितादीन् पश्चात्संस्तुतान् वा करोति । तथा नित्यपिण्डमपिण्डे च यो भुङ्क्ते स देशतः पार्श्वस्थः । (नित्यपिण्डइत्याख्या 'सिगियपिंड' शब्दे चतुर्थभागे २०६२ पृष्ठे गता) (अपिण्डइत्याख्या 'अग्गपिंड' शब्दे प्रथमभागे १६३ पृष्ठे गता) ('अभिहड' शब्दे २० भागे ७३१ पृष्ठे विस्तरः) साध्यमभ्याहतपिण्डे निवर्तपिण्डे च व्याख्यानयति-

आइप्पमाइहम्, निसीहअभिहडं च नोनिसीहं च ।

साभावियं च निययं, शिष्याण्यनिमित्तये लहुओ ॥२३१॥
अभ्याहृतं द्विविधम्—आचीर्णमनाचीर्णं च । तथाऽर्चायामुप-
योगसंभवे गृहत्रयमध्ये, ततः परमनाचीर्णम्, उपर्येष्ठासंभवा-
त् । अनाचीर्णमपि द्विधा—निशीध्याभ्याहृतं, नोनिशीध्याभ्याहृतं
च । तत्र यस्याधोऽभिदितमभ्याहृतं तन्निशीध्याभ्याहृतम्, इतर-
स्ताधोऽभिदितमानीतं नोनिशीध्याभ्याहृतम् । एतानि कारणे-
निष्कारणे वा यथाकथञ्चिदभिप्रेक्ष्यानां दृश्यतः पार्श्वस्थः । तत्
द्विविधम् । तथा—स्वाभाविकं निकाचितम्, अनिकाचितं,
निमित्तितं च । तत्र यत्र संयतार्थमेव किन्तु य एव धर्म-
गोऽन्यो वा प्रथममागच्छति तस्मै यदप्रपिण्डादि दीयते
तत्सम्भवे, विकं, यन्पुनर्भूतिकर्माऽऽदिकरणतश्चतुर्मासाऽऽदिक-
रणतश्चतुर्मासाऽऽदिकं कालं यावत् प्रतिदिवसं निकाचितं
निषर्द्धकृतं पृथक् तन्निकाचितम् । यत्तु दायकं निमग्नयापु-
रस्सरे प्रतिदिवसं नियतं दीयते तन्निकाचितम् । एतान्यपि
गृहानां दृश्यतः पार्श्वस्थः स्वाभाविकनियतं निकाचने नि-
मग्नये च सर्वत्र प्रायश्चित्तं मासलघु ।

अथ पार्श्वस्थो भूत्वा पुनः कथं संविप्रविहारमुपपद्यते,
येनोच्यते “सं य इच्छेद्वा दोषं नमेव दास्ये उवसं-
जित्ता यो विहरितय” इत्यादि । तत आह—

संविगगजो जडो, व जह सुहिदो सारणाएँ वडओ उ ।
बडइ संभरमाणो, तं चेव गसं पुणो एति ॥२३२॥

इह संविप्रो जनो जड इह हस्तीव वेदितव्यः । तथाहि—
यथा ह हस्ती वनादीनां घृतगुडाऽऽदिभिः पुष्टिं मानः,
स्मृत्या वने जगाम, तच्च वनमनावृष्टिभावनोऽचारीभूतः,
ततस्तत्र दुःखमनुभवन् घृतगुडाऽऽदिकं स्मरति, स्मृत्या
च भूयो नगरमायाति । एवं सोऽप्यधिकृतः संविप्रो जनः
संविप्रानां मध्ये भगवत्प्रसादान् उच्छ्रेयसादरेः पोषमुपाग-
तस्ततः सुखितः सन् स्मरणमासहमानस्तथा न्याजितः प-
ार्श्वस्थविहारमुपपद्यते, तत्र च स्थितः पार्श्वस्थ इति कृत्वा
आज्ञाऽऽदिभिर्नाऽऽद्वित्येन, केवलं लोकत आकाशमवाप्नोति,
यथाऽयं शिकु शिंशलो यात इति, ततः संविगगानां पुत्रां स-
त्कारं च संस्मरन् तमेवाऽऽययं गच्छे पुनरिति समागच्छति,
समागतश्च सञ्चालयन्नाऽऽधर्यमभ्युत्तिष्ठति ।

तत इदमाह—

अत्थि य से सावेसेसं, मइ नत्थी मूलमत्थि तवळेया ।
थोवं जइ आवसो, पडितपरं साहुया सुदो ॥२३३॥

पूर्वमिदं परिभाषनीयम्—(सि) तस्य आलोचनाऽऽधर्यमभ्यु-
द्यतस्य सावशेषं चारित्रमस्ति, चशब्दात् किं वा नास्ति,
ततो मूलं दानवर्षं, मूलं नाम सर्वपर्यायच्छेदः । अथाऽस्ति
सावशेषं चारित्रं, ततस्तस्मै तया वा दीयतां, छेदो वा, तत्र
यदि स्तोत्रमापन्नो भवति । स्तोत्रं नाम रात्रिदिवपञ्चका-
दारभ्य भिक्षमासं यावन्माधूनां च स प्रतिनर्पितः, ततः स
साधुप्रतिनर्पणादेव शुद्ध इति प्रसादेन मुच्यते । मासाऽऽद्या-
पत्तो स्वस्तिमप्राद्वहस इति । यतं पार्श्वस्थमूत्रम् । व्य० १३० ।

पार्श्वस्थं वन्दते प्रशंसति वा—

जे भिक्खू पासत्थं पसंसति, पसंसते वा साइजइ ॥४१॥

सुलब्धं ते माणुस्सं जम्मं, जं साहजं वट्ठसि, एवमादि प-

संभावयिषीप वंदये उच्छोभणवदणे वा । एस सु-
त्तथा । नि० क० १३ उ० । आव० । आत्वा० ।
आ० क० । सूत्र० । पार्श्वस्थं तु यत्र स्थाने यत् भ-
क्षितं प्रायश्चित्तं तस्मिन् स्थाने यथाच्छन्दं विवर्द्धतां
विशेषणं वर्द्धितं जानीहि, तच्च तथैवानन्तरमुपदर्शितम् ।
कस्मादिह वर्द्धितं जानीहि इति चेत् ॥ उच्यते—प्रतिसेवयान्,
प्ररूपणाया बहुदोषयान् । इह पार्श्वस्थत्वं त्रयाणामपि सं-
भवति । तथा—भिक्षोर्भावावच्छेदित आचार्यस्य च यथाच्छ-
न्दत्वं पुनर्भिक्षारं । ततः पार्श्वस्थविषयं सूत्रं त्रिसृष्टाऽऽमर्कं,
यथाच्छस्त्रविषयं त्र्येकस्वरूपमिति । व्य० १ उ० । तथा देश
पार्श्वस्थो वन्द्यः कान्तीति, अत्र पूर्वोक्ताक्षराणुसारेणाऽऽवा-
योऽऽदिः प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यमानो द्वादशाऽवसैवन्दने पार्श्व-
स्थाऽऽदेः करोति । कारणान्तरं सर्वपार्श्वस्थाऽऽदेरपि वृद्धव-
न्दनाऽऽदि करोतीति आरभ्य कनियुक्त्यादी कथितमस्ति ।
ही० ३ प्रका । पार्श्वस्थाऽऽदीनामशनाऽऽदिदाने तन्त्योऽ-
शनाऽऽदिप्रत्यये चतुर्लघु । ध० ३ अधि० ।

पासत्यविहारि (ण)—पार्श्वस्थविहारिन्—पुं० । पार्श्वस्थानां
यो विहारो यद्गतिं दिनानि यावत्तथा वर्तनम् स पार्श्वस्थवि-
हारः, सोऽस्यास्तीति पार्श्वस्थाविहारो हा० १ श्रु० ५ अ० ।
अकालं पार्श्वस्थममाचरे, भ० १ श्रु० ४ उ० ।

पासिपट्टेतरोरुपरिणय—पार्श्वपट्टान्तरोरुपरिणय—कि० । पार्श्वे
च पट्टान्तरं च तद्विभागो ऊरु च परिणयो निर्णयप्रकर्षा-
वस्थां गतौ यस्य स तथा । उच्यते—ततः, उच्यते ५ अ० ।

पासपुट्ट—पार्श्वपुट्ट—वि० । क्षुत्तमात्रे, स्था० १० डा० ।

पासमग्न—पाशमागं—पुं० । पाशप्रधानां मार्गः पाशमार्गः ।
पाशकूटकवागुपाऽन्वये मार्गः, सूत्र० १ श्रु० ११ अ० ।

पासमगण—पाशमार्गण—न० । शुभितगतस्समीपाद् याचने,
प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

पासमाग—परयत्—वि० । अवलोककः, भ० १६ श्रु० ६ उ० ।

“पासमाणो विनेह ।” अ० भ० १ अ० । दर्शनापयुक्तं, आ-
चा० १ श्रु० २ अ० १ उ० ।

पासमूल—पार्श्वमूल—न० । पार्श्वसमुत्थरंगं, जी० ३ प्रति० ४
अधि० ।

पासस्रिय पार्श्विक—वि० । पार्श्वशायिनः, प्रश्न० ६१ द्वार ।
पञ्चा० । भ० ।

पासवण—प्रश्रवण—न० । प्रकर्षेण श्रवणं, श्रवनीति श्रवणम् ।

एकाकिकायाम्, आत्वा० २ श्रु० २ कृ० ३ अ० । सूत्रे, आव०
४ अ० । स० । कस्य० । हा० । कायिकभूमिस्थानं, नि०
कृ० १ उ० ।

पासवणगिरौह—प्रश्रवणगिरौह—पुं० । सूत्रसंगे, स्था०
१० डा० ।

पासवणपडिकमण—प्रश्रवणप्रतिकमण—न० । सूत्रसंगे वि-
धायिपथिकाप्रतिकमणः, स्था० १ उच्यते पासवणं भूमिगं वा-
सिगिणु उच्यते वासिगिणुं परिधावदितं पडिकमहं वासि-
रहं मत्तं जह न पडिकमहं य मत्तं जह उ साह पडिट्टेदं
नियमेण पडिकमं सो उ ति ।” स्था० ६ डा० ।

पासवणभूमि—प्रश्रवणभूमि—स्त्री० । सूत्रस्यागले, ताश्च द्वा-
दश । आलये रिरभोगान्ताः पटः, पट् वडिः । आव० ५ अ० ।

पासाभ-पासाद्-पुं० । " पासाभो हस्मिन् । " पाद् ० ना० २७३ गाथा ।

पासाईय-पासादीय-त्रि० । प्रसादाय मनःप्रसन्नय हि-
नस्तत्कारिणात् प्रसादायः । मनःप्रसन्निकारिणि, जी० ३
प्रति० ४ अत्रि० । आ० १ प्रज्ञा० १ नं० । मनःप्रसा-
दकारणे, व्य० ६ उ० । प्रसादो मनःप्रमोदः प्रयोजनं यस्ये-
ति । श्री० । नि० । आ० म० । द्रष्ट० । चित्तप्रसादजनके, भ०
५ श० २ उ० । रा० । विपा० । आ० । स्था० । प्रासद्विषु
भवा प्रसादाया । प्रासादबहुलायां पुरि, स्त्री० । सू० ५० ।
पाहु० १ पाहु० पाहु० । " पासाईया । " प्रसादः प्रसन्नता निर्मे-
लजलता विद्यते यस्याः सा प्रासादिका । प्रासादा बाहुवै-
कुलसन्निवेशास्ते विद्यन्ते यस्यां समन्ततः सा प्रासादिका ।
सू० २ ध्रु० २ अ० ।

पासाण-पापाण-पुं० । स्फटिकाऽऽदिके पृथ्वीविकारे, नि०
सू० २ उ० । विज्रातीयग्लेपु, दृश० ६ अ० ।

पासाणधाउ-पापाणधातु-पुं० । युक्तिविशेषेण ध्मायमाने सु-
वर्णवर्णेन परिगुमिन् पासाणे, " जन्थ पासाणे जुत्तिणि-
जुत्तं वा ध्रममाणं सुवर्णवर्णं सं पासाणधातु । " नि०
सू० १३ उ० ।

पासाणिअ-देशी-सालिणि, दे० ना० ६ वर्ग ४१ गाथा ।

पासादीय-पासादीय-त्रि० । ' पासाईय ' शब्दायै, जी० ३
प्रति० ४ अत्रि० ।

पासाय-पासाद्-पुं० । देवानां राज्ञां च भवते, उत्सेधबहुले
युद्धे च । भ० ५ श० ३ उ० । जी० । प्रश्न० । अनु० । उत्त० । प्रा-
सादभयनयोः को विशेषः । उत्पन्न-भयनमायामालेपया कि-
ञ्चिन्मृत्युच्छाद्यमानं भवति, प्रासादस्तु आयामिद्विगुणे-
च्छाद्य इति । आ० १ ध्रु० १ अ० । विपा० । ज० । राजगृहे,
आ० १ ध्रु० ५ अ० । राजमन्दिरं, उत्त० १६ अ० ।

चक्रवर्त्यादीनां प्रासादप्रमाणम् । ऊर्ध्वतः परिमाणमाह-

अट्टसयं चक्रीणं, चउसट्ठी चेव वासुदेवानां ।

वरीसं मंडलिण, सोलस इत्था उ पागतिण ॥४६॥

अष्टाधिकं शतं सहस्रानामूर्ध्वतश्चक्रवर्तिनां प्रासादो
भवति, चतुःषष्टिर्वासुदेवानां, ढात्रिशतं माण्डलिकस्य, पां
उश इस्ताः प्राकृतिके प्राकृतजनसंघनिधिन प्रासादः ।

भवणुआखादीर्णं, पसुस्सेदो उ वत्थुविजाण ।

भणिता सिपिनिहिम्मि उ, चकीमादीण मजेसिं ॥४७॥

शिपिनिधौ वास्तुविद्यायां सर्वेषामपि चक्रवर्त्यादीनां
भवनेयानांऽऽदीनामिव उत्सेधो भणितः । व्य० ६ उ० ।

पासायवर्धिसग-पासादावर्तसक-पुं० । प्रासादलामवर्तसक इ-
व शस्त्रक इव प्रासादावर्तसकः । प्रासादविशेषे, जी० ३
प्रति० ४ अत्रि० । आ० म० । स० । रा० । प्रासादोऽवर्तस-
कः । भ० २ श० २ उ० । प्रासादश्चावर्तसकश्च प्रासादावर्त-
सकः । प्रधानप्रासादे, आ० १ ध्रु० ११ अ० ।

पासासा-स्त्री० । देशी-अस्सयाप्, दे० ना० ६ वर्ग १७ गाथा ।
२६६

पासावअ-देशी-गवासे, दे० ना० ६ वर्ग ४३ गाथा ।

पासावञ्जिअ-पार्श्वपत्तीय-पुं० । पार्श्वपत्त्यस्य पार्श्वश्वा-
मिश्रित्यस्यापत्यं शिष्यः पार्श्वपत्तीयः । सूत्र० २ ध्रु० ७
अ० । पार्श्वपत्त्यनां पार्श्वजिनशिष्याणामयं पार्श्वपत्तीयः ।
आ० १ श० ६ उ० । पार्श्वनाथशिष्यशिष्ये, स्था० ६ ठा० ।
आनुयागिकसाधो, भ० १५ श० । " समणस्स गे भग-
वन्तो महावीरस्स अस्मापितरो पासावञ्जिअ । " आचा०
२ ध्रु० ३ सू० ।

पासित्त-द्रष्टुम्-अव्य० । प्रक्षितृमित्यर्थे, नि० सू० ६ उ० ।

पासित्ता-द्रष्टु-अव्य० । प्रवेत्यर्थे, कल्प० १ अत्रि० ६ क्षण ।
अनु० । " दससुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा । " स्था० १०
ठा० । आचा० ।

पासिय-पाशित-त्रि० । पाशोपेतं अनर्थापादके, सूत्र० १
ध्रु० ३ अ० २ उ० ।

द्रष्टु-अव्य० । ज्ञात्वेत्यर्थे, आचा० १ ध्रु० ३ अ० १
उ० । दशा० ।

पाशिक-पुं० । पाशेन बन्धनविशेषेण चरति पाशिकः ।
पाशेन हननोपजीवके, प्रश्न० २ आध्म० द्वार ।

पासियव-द्रष्टव्य-दि० । चक्षुषा निरीक्षणार्थे, कल्प० ३ अत्रि० ।

पामी-देशी-चूडायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ३७ गाथा ।

पासोल्लिय-पार्श्ववत्-त्रि० । पार्श्वशायिनि, दृश० ७ अ० ।

पाहस-प्राधान्य-न० । प्रधानतायाम्, स० १० अक्ष ।

पाहमया-प्रधानता-स्त्री० । प्रधानस्य भावः प्रधानता ।
प्रधानभावः, अनु० ।

से किं तं पाहमयाए ? पाहमयाए अण्णेगविहे पसत्ते । तं
जहा-असंगवण्णं सत्तवण्णं चंपवण्णं चूअवण्णं नामव-
णं पुआगवण्णं उच्छवण्णं दक्खवण्णं सालिवण्णं । से तं
पाहमयाए ॥

(से किं तं पाहमयाए इत्यादि) प्रधानस्य भावः प्र-
धानता । तथा किमपि नाम भवति, यथा बहुध्वशोकवृत्तौ
स्तंकेष्वाप्राऽऽदिपादेष्वशोकप्रधानं वनमशोकवनमिति ना-
म । स्वपण्णो-समच्छुदाः, तत्पण्णो वनं स्वपण्णोवनम्, इत्या-
दि सुगमम्, नवरमत्राप्याह-ननु गुणनिष्पन्नादिदं न भिद्यते,
नैवम्, तत्र क्षमाऽऽदिगुणेन क्षमणऽऽदिशब्दाव्याप्यस्य साम-
स्थेन व्याप्तत्वाद् न त्वशोकाऽऽदिभिरंशोऽऽदिशब्दवा-
च्यानां वानानां सामस्थेन व्याप्तिरभावादिनि भेदः ॥५॥ अनु० ।

पाहाण-पापाण-पुं० । " दश-पापाणे हः " ॥ २ । २६२ ॥

इति पकारस्य हः । पाहाणं । पासाणे । प्रस्तरे, प्रा० १ पाद ।

पाहाणजल-पापाणजल-न० । पापाणानामुरि वहति जले,
आय० ।

पाहिज्ज-पाथेय-न० । पथि भ्रष्टाऽऽदिश्रुतौ, " पाहिज्जणणसं वा-
दिमुभयपणसं वेव, नामा पच्छाकडाएणुं । " ह० १ उ० २

प्रक० । " पयपणं सबलं च पाहिज्जं " पाह० ना० १५५ गाथा ।

पाहुन-प्राभृत-न० । प्रकरैण समन्ताद् अभियते प्राप्यते वि-
सममीदृश्य पुरुषस्यानेनैति प्राभृतमिति व्युत्पत्तिः । "कृद्व-
हलम्" ॥ ५ । १ । २ ॥ इति वचनात् करणे क्रप्रत्ययः । "उ-
रुलादी" ॥ ८ । १ । १२१ ॥ इति श्रुत उक्तं । अस्य हः ।
प्रा० पुं० १ पादः । "पाहुडं उवाच" । "पाहु० ना० २३६
गाथा । पूर्वोक्तमेतं भूतविशेषः । विशेषः । स० । अथ
प्राभृतमिति कः शब्दायः ? उच्यते-इह प्राभृतं नाम लोकं
प्रसिद्धं यद्भीष्टाय पुरुषाय देशकालोचितं दुर्लभं वस्तु
परिणामसुन्दरमुपनीयते ततः प्राभृत्यते प्राप्यते विसममी-
दृश्य पुरुषस्यानेनैति प्राभृतमिति व्युत्पत्तेः । "कृद्वहलम्"
॥ ५ । १ । २ ॥ इति वचनात् च करणे क्रप्रत्ययः । विवक्षिता
अपि च प्रत्ययजन्यः परमदुर्लभाः परिणामसुन्दराश्चाभीष्ट-
भ्यो विनयाः । इत्युक्तकलितेभ्यः शिष्येभ्यो देशकालोचितेभ्यो-
पनीयते । च० प्र० १ पाहु० १ पाहु० पाहु० । स०
प्र० । अनु० । आवा । स० । कलहे, नि० चू० १० उ० ।
स्था० । कौशलिकपरमकोषे, स्था० ३ डा० ४ उ० । प्रा-
भृतिकायाम्, प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

पाहुडच्छेद-प्राभृतच्छेद-पुं० । परिमाणपरिच्छिन्नप्राभृतायद-
च्छेदे, नि० चू० २० उ० । व्य० ।

पाहुडपाहुन-प्राभृतमाभृत-न० । प्राभृतमिव प्राभृतम् । प्राभृतेषु
चान्तमेतं प्राभृतं प्राभृतप्राभृतम् । स० प्र० १ पाहु० १ पाहु०
पाहु० । प्राभृतान्तवर्तिनोऽपि अधिकारविशेषः कर्म० १ कर्म० ।
पाहुडपाहुनसमास-प्राभृतप्राभृतसमास पुं० । पूर्वोक्तवर्तिना-
न्धिकारविशेषाणां प्राभृतप्राभृतानां व्याप्तिसमुदायः कर्म० १
कर्म० । अनु० ।

पाहुडसमास-प्राभृतसमास-पुं० । पूर्वोक्तवर्त्यधिकारविशेषा-
णां प्राभृतानां व्याप्तिसमुदायः कर्म० १ कर्म० ।

पाहुडसीलया-प्राभृतसीलता-स्त्री० । कलहनलम्बन्धतायाम्,
स्था० ४ डा० ४ उ० ।

पाहुडिया-प्राभृतिका-स्त्री० । कर्मविविदिष्टाय पूज्याय वा बहु-
मानपुरस्सरीकरणे यद्भीष्टं वस्तु दीयते तस्याभृतमुच्य-
ते, तदेव प्राभृतिका । प्रब० ६७ द्वार । प्राभृतं कौशलिकं
तद्विषयव्यापारसाधनार्थम् वा भिक्षा सा प्राभृतिका । पञ्चा०
१३ विष० । प्राभृतमिव प्राभृतं साधुभ्यां देयं भिक्षाऽऽदिकं
प्रतिवेद्यं प्राभृतिका । यद् वा प्राभृतं प्रकरेण आ इति
साधुभिरलक्षणेभ्योऽपि भूता निर्वर्तिता यका भिक्षा सा
प्राभृता, सा स्वार्थिककप्रत्ययविधानात् प्राभृतिका । प्रब०
६७ द्वार । वि० । कालान्तर्भावितो विवाहाऽऽदेरिदानीं स-
ञ्जिवितः साधवः सन्ति तेषामप्युपयोगो भवतिविति बुद्ध्या
इदानीमेव करणे, सन्निकृष्टस्य विवाहाऽऽदेः कालान्तरे सा-
धुसमागमं संविन्योत्कर्षणे च । अ० ३ अ० । उद्गमदो-
षविशेषे च । आवा० २ धृ० १ चू० २ अ० ३ उ० । स्था० ।
च० चू० । वि० ।

संप्रति प्राभृतिकाद्वारसामिधेयुः राह-

पाहुडिया वि हु दुविश, वापर सुमुमा य होइ नायव्या ।
उसकणमोसकण, कव्ठ्ठीय समोसरणे ॥ २८॥

द्विविधा प्राभृतिका । तद्यथा-बादरा, सूम्मा च । एकैका-
ऽपि द्विधा । तद्यथा-अवष्यक्कणेन, उत्तवष्यक्कणेन च । सूत्रे चात्र
विभक्तिरूपेण आगम्यात्, नत्रावष्यक्कणं स्वयंवागवृत्तिय-
तकालावधेयवृत्तकरणम् । उत्तवष्यक्कणे परतः करणम् । तत्र
बादरप्राभृतिकाविषयमाह- (कव्ठ्ठीय समोसरणे) इह
समयपरिभाषया 'कव्ठ्ठी' लक्ष्मी दारिका अभ्येते । त-
स्याः सत्कस्य, उपलक्षणमेतत्, पुत्राऽऽदृश्य सत्कस्य विवाह-
स्य अवष्यक्कणमुत्तवष्यक्कणं वा समवसरणे साधुसमुदा-
यविषये । इयमेव भावना-साधुसमुदायं यथाविहारक्रममा-
याते दृष्टा कोऽपि धावकः चिन्तयति, यथा-ज्योतिर्वि-
शेषादि विवाहादिने यदि विवाहः क्रियते, ततोऽवगत्य सु-
विहितजनो विहारक्रमेण गमिष्यति ततो न किमपि मदीयं
विवाहसंबन्धं मोक्षकाऽऽदिकं तदुल्लाषावनाऽऽदि बाधक-
रिष्यते, नत एवं चिन्तयित्वा अत्र कृत्वा विवाहं करोति । यदि
या-भूयान् सुविहितजनो यथाविहारक्रममागच्छन् भूयते,
यिवाहश्च तदागमनादयोक्, ततो न किमपि तेषां मदी-
यमुपकारिष्यतीति, नत एवं चिन्तयित्वा परतो विवाहं क-
रोति, इदं च विवाहस्यावष्यक्कणमुत्तवष्यक्कणं वा कृत्या यदुप-
स्क्रियते भद्राऽऽदि, सा बादरा प्राभृतिका ।

संप्रत्यपसर्पणरूपां सूक्ष्मप्राभृतिकां माध्यह्न्य गाथाद्वयेन-
नाऽऽह-

कत्तामि ताव पेत्तु, तो ते देहामि पुत्त ! मा रोव ।

तं जइ सुमेइ माह, न गच्छए तत्त आरंभो ॥ ३४ ॥

अश्वट्ट उड्डिया वा, तुज्ज वि देमि नि कि पि परिहरति ।

किह दाणि न उड्डिहमी, माहूपभावेण लब्धामो ॥ ३५ ॥

काचित्कर्त्तव्यं कुर्वेती भोजनं याचमानं बालकं प्रति वद-
ति-कृणुमि तावदिदं पेत्तु कतत्तुण्णको, कृणुमि
'कुदुपपेत्तु' इत्यस्य रीत्यादिकस्य प्रयोगः, ततः पञ्चात्
(ने) तुभ्यं दास्यामीति मा रोदी, आरन्तेन च साधुग-
गता यदि शृणोति गच्छेत् तत्र गृहे न गच्छेत्, न तत्र
भिक्षां गृहानीत्यर्थः । मा भूयानुगमिमि आरम्भा बालक-
भोजनदाननदनल्लरहल्लाषावनाऽऽदिरूपाः । मा हि साध्वर्थमु-
त्थिता सती बालकस्यापि भोजनं ददाति, ततो हस्तधा-
वनाऽऽदिनाऽऽक्याऽऽदिकं च विनाशयति । इह सप्तपुत्रिका-
कननसमाख्यनन्तरं दातव्यतया बालकस्य प्रतिज्ञाते भो-
जने साधुनिमित्तपरोपगुत्थानेन यद्वर्गव्य बालस्य भोजन-
दानं तद्वत्परिणामः अथवा-गृहस्था कनने कुर्वेती भोजनं या-
चमानं पुत्रं प्रति वदति अन्यार्थमन्येन प्रयोजननोत्थिता
सती तवाऽपि तुभ्यर्थापि किमपि स्वीयमाऽऽदि दास्यामि,
आरन्तेन च साधुगगता एवं धृते परिहरति । अथवा-
तथाभूतगृहस्थावचनानाकरणेनपि साधो समागते बालको
जननीं वदति-कथमिदानीं मोत्थाम्यसि ?, समागतो ननु
सा तुस्मन्ताऽऽश्वसुधाव्यतं स्था, तथा च सति साधुप-
भावेण ययमपि लब्ध्यामहे, तत एवं बालकवचनं श्रुत्वा
तथा दीयमानं परिहरति, मा भूदवसर्पणरूपां सूक्ष्मप्रा-
भृतिकाधः ।

संप्रत्युत्सर्पणरूपां सूक्ष्मप्राभृतिकां माध्यह्न्येनाऽऽह-
मा ताव भंख पुत्तय !, परिवारीण इहंदि मा साह ।

एयस्स उट्ठिया ते, दाहं सोउ विवजेइ ॥ २८६ ॥

अहवा-

अंगुलियाए धेणुं, कट्ठइ कण्ठमो घेरं जतो ।

किं ति काहिए न गच्छइ, पाण्डुडिया एम सुहुमा उ ॥ २८७ ॥

इह काविन् गृहस्था भोजनं यावमानं पुत्रं प्रतिपादय-
ति-हे पुत्रक ! मा तावत् ऋष वारं वारं जलप, इह परि-
पात्रा साधुरागमिष्यति नतस्नस्याधेमुत्प्रेयता सती ते
मुत्र्यं दास्यामि, अत्रान्तरे च साधुरागत इदं वचः श्रुत्वा
विवर्जयति, मा भूदुत्सर्पणरूपसूक्ष्मप्राभृतिकादायः, अत्रा-
र्थाक विवर्जितस्य भोजनदानस्य साधुभिश्चादानेन समं परतः
करणमुत्सर्पणम् । अथवा-प्राकृतेन जनन्याकं बालकेन धृते
सति स 'कण्ठद्वयो' बालकस्ते साधुभिरगुल्या गृहीन्वा यतो
निजगृहे ततः समाकर्षति । ततः साधुस्तं बालकं पृच्छति ।
यथा किं प्रामाकर्षति । ततः स यथावस्थितं कथयति,
बालकत्वेन श्रुजुत्वा, ततः कार्येन तव न गच्छति, मा
भूदुत्सर्पणरूपसूक्ष्मप्राभृतिकादांसंपर्कः । एषा सर्वोऽप्यनन्त-
राला सूक्ष्मप्राभृतिका ।

संप्रति 'कण्ठद्वयं समावरणे' इत्यवयवं व्याख्येयसाः
प्रथमतः उष्णस्पर्शरूपां बादरप्राभृतिकामाह

पुत्रस्म विवाहदिशं, ओसरणे अट्ठिछण सुणिय मड्डी ।

आमकेतो मरगं, संवडिपाहगमदवट्ठा ॥ २८८ ॥

पुत्रस्य, उपलक्षणमेतत्, पुत्रिकाऽऽवेष्टा, विवाहदिने उच्यते
विदा अवसरणे साधुसमुदायं यथाविहारक्रममतिक्रान्तेऽ-
न्यत्र गते साधुपदिश्यमानं भूत्वा आसी विवाहवध्वप-
क्ते, अर्थाकं दिनं दृष्ट्वा विवाहं करोति । किमर्थम्, इत्याह-
समवसरणे, गृहीतसम्पत्त्यर्थं प्रत्यभदानं समवसरणस्य
साधुसमुदायस्य विवाहरूपायां संवड्यां प्रहणकं मोद-
काऽऽदि द्रव्यं-तन्दुलशायनाऽऽदि तदर्थं-तद्दानार्थम्, भावना
च प्रथमगाथायामेव कृता ।

उत्सर्पणरूपां बादरप्राभृतिकामाह-

अपत्तमि य ठविणं, ओसरणे होहिइति उत्सकणं ।

स्थापितं विवाहदिने किलप्रामं यथाविहारक्रममनागतं
'ओसरणे' साधुसमुदायरूपं भविष्यति, ततो न किमपि
मदीयं विवाहस्तरकं साधूनामुपकरिष्यतीति कृत्वा विवाह-
स्यात्सर्पणं करोति, साधुसमागमकाल एव करोतीत्यर्थः ।
उक्ता बादरा प्राभृतिका ।

संप्रति द्विविधाया अवसर्पणोत्सर्पणरूपायाः कर्त्तव्यं
प्रतिपादयति-

तं पागडिमियं वा, करेइ उज्जु अणुज्जु वा ॥ २८९ ॥

तामवप्यकणोत्सर्पणरूपां द्विधामपि श्रुतुः प्रकटं करो-
ति सक्कल जननिवेदनेन करोति । अनुत्तरितेन-प्रच्छन्नम्,
यथा न कोऽपि जानातीति भावः । तत्र यदि प्रकटं करोति
सर्वे तो जनपरिपत्त एव जायते परिहरन्ति । अथाप्रकटं
नहि तिपुणं श्रापयित्वा वर्जयति, तिपुणश्रापेनोपि यदि
कथमपि परिहर्तुं भवति तदा न कोऽपि श्रापः, परिणामस्य
श्रुत्वात् ।

अथ किमर्थं बादरमप्यकणऽऽदिकं करोति, तत आह-

मंगलहेउं पुत्र-द्वया व ओसकिणं दुहा पणयं ।

उत्साकिणं पि किं ति य, पुट्टे मिट्टे विवज्जंति ॥ २९० ॥

प्रकृतं विवाहाऽऽदिकं द्विधा-द्वय्यां प्राकाराभ्यामवप्य-
क्तं भवति । तद्यथा-मङ्गलहेतोर्विवाहे गृहस्य साधुवर-
णैः स्पर्शेन तस्यो दानं च मङ्गलाय इति कृत्वा यद्वा-
पुण्यार्थम्, एवमुत्सर्पणकृतमपि द्विधा, ततो निपुणपृच्छं
किमिति पुट्टे गृहस्थेन च यथावस्थिते कथितं तद्दीक्षा-
हसकं परिहरन्ति, मा भूत् बादरप्राभृतिकादोपायमुञ्च इति ।

ये तु न परिहरन्ति तेषां दोषमाह-

पाण्डुडिभत्तं भुंजइ, न पडिकमए य तस्स ठाणस्स ।

एयव अइइ बोडो, लुकिविलुको जह करोडो ॥

यः प्राभृतिकाभक्तं भुङ्क्ते न च तस्मात् प्राभृतिकापरिभोगरू-
पात् स्थानात्-प्रतिक्रामति स 'बोडो' भुण्ड एयमेव निष्प्र-
लभटति, यथा लुञ्जितविलुञ्जितकपोतः । उक्तं प्राभृ-
तिकाहारम् । पि० । बह्यादिनिमित्तं या ददाति ।
पि० । पञ्च । जी० । व्य० । सूक्ष्मप्राभृतिकायाम् अ-
विकृतिप्रायश्चित्तम् । जीत० । " गौरवरचरिया पाह-
डियं न पडिपरिया तस्स णं चउत्थं पायखित्तं उवमेइ-
जा । " महा० १ चू० । " मंडीपाण्डुडियाए बलिपाण्डुडियाए ठव-
णपाण्डुडियाए अणसण्णए जो मे अइयारे कअं । " (मण्ड-
प्राभृतिकाऽऽदीनां यस्यां वसतो स्थितानां कर्म प्राभृ-
तं भवति सा प्राभृतिका । वसतिशब्दानुलेपनाऽऽदिकरणे,
आव० ४ अ० । आ० चू० । (व्याख्या स्वस्वस्थं दि)

पसतिविपर्या प्राभृतिका । अथ प्राभृ-

तिकाद्वारं विभाषयिपुगह-

पाण्डुडिया वि य दुविहा, वायर सुहुमा य होइ नायव्वा ।

एक्का वि य एत्तो, पंचविहा होइ नायव्वा ॥

प्राभृतिका वसतः छानलेपनाऽऽदिरूपा, सा द्विविधा-बा-
दरा, सूक्ष्मा च भवति ज्ञातव्या । एकैकाऽपि चेतः ऊर्ध्वं पञ्च-
विधा भवति ज्ञातव्या ।

तत्र बादरां पञ्चविधामपि तावदाह-

विट्ठेसण छावण ले-वणे भूमिकम्पे पट्टुच पाण्डुडिया ।

उत्सकण ओसकण, देसे सव्वे य नायव्वा ॥

बु० १ उ० २ प्रक० । पि० । (अस्या गाथायाः व्याख्या
'वसति' शब्दादवगम्यता) सुरविजितसमवसरणमाहा-
प्रतिहार्यादि (नि० चू० ३ उ०) पूजयाम्, बु० ४ उ० । प्राभृ-
तिका भिन्ना भवयते, पूजाऽपि । बु० १ उ० ।

पाण्डुण-प्राधुण-पुं-लक्ष्यस्त्वर्थः, स च सङ्ख्ये गौरवार्हतेनया

प्राधुण उच्यते । बु० ३ उ० । विक्ते, हे० ना० ६ वग० गाथा ।

पाण्डुण-प्राधुण-पुं- । आगन्तुकं भित्तौ, स्था० ६ डा० ।

तदर्थे पथ्ये च । न० । आ० बु० ३ अ० । बु० ।

पाण्डुणभक्त-प्राधुणैकभक्त न० । प्राधुणं का आगन्तुका भि-
त्तुका एव तदर्थे यद् भक्तं तत्तथा प्राधुणं का वा गृहीता
यदापयति तदर्थे संस्कृत्य तत्तथा । प्राधुणं कार्योऽहोरे,
स्था० ६ डा० । प्राधुणैकं कां पि कथितं गां यस्मिन्नि-
ज्ये संस्कृत्य ददाति, प्राधुणं का वा गौरवार्हताऽऽद्याना
इति यदापयति तन्माधुणैकभक्तम् । अ० ।

पाण्डुडिज-प्राधुणीय-वि० । प्रकर्षणाऽऽद्यनीये, आव० १

धु० १ अ० १ उ० । डा० ।

पाहुणिय-प्रायुनिक-पुं० । पठे महाग्रहे, “ दो पाहुणिया । ”

स्था० २ डा० ३ उ० । कल्प० । चं० प्र० । सू० प्र० । जं० ।

पाहुस-प्रायुर्ष-न० । आगन्तुकसंयतानामातिथये, वृ० १ ।

उ० ३ प्रक० । आ० म० ।

पाहेज-देशी-पाथये, दे० ना० ६ वर्ग २४ गाथा ।

पि-पि-अव्य० । सम्भावनं, विश० । “ व्याव्यः ” ॥ ८ । २ ।

२१ ॥ व्याव्या नियताध्वस्यः प्राकृते प्रयोक्तव्या इति ।
पा० २ पाद ।

पिअस-देशी-दुग्धे, दे० ना० ६ वर्ग ४८ गाथा ।

पिअमा-देशी-कलिन्याम्, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिअमाहरी-देशी-कोकिलायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ४१ गाथा ।

पिआ-पितु-पुं० जनकं, “ पिआ जणआं ” पाह० ना० २४ गाथा ।

पिआमह-पितामह-पुं० । ब्रह्मणः, “ कमलासय यस्वभू, उ०-
अनुहो य परमिद्धी । धेरो विहरी विरिञ्जी, पयवई कमलजोणी
य २ ॥ ” पाह० ना० २ गाथा ।

पिउअ-पितुक-पुं० । “ उदुवादी ” ॥ ८ । १ । ४३१ ॥ अन्तु-
ध्यादिषु शब्देषु आदेशेन उद्दिष्टा अकारस्याकार । प्रा० १
पाद । जनके, उल० १ अ० । स्था० । विपा० । आ० । जं० ।

पिउअग-पितुकाङ्ग-न० । शुक्रविकारबहुले पितुजाने अङ्गं,
“ तन्नो पिउअगा पक्षता । तं जहा-अथिमिजाकेसमेगुरंग-
पनहा । ” तं० ।

पिउआ-पितुका-स्त्री० । “ आन्तान्ताहाः ” ॥ ८ । ४ । ४३२ ॥
“ राअंता पिअं वं तनामादप्रत्ययो भवति इति डा । प्रा० ४ पाद ।

पिउकज-पितुकार्य-न० । देवतानां पितृणां च जलाजलिदा-
ताऽऽदिकं कृत्यं, नि० १ ध्रु० १ वर्ग ४ अ० ।

पिउच्छा-पितृस्वसु-स्त्री० । ६ त० । “ मातृपितुःस्वसुः नि-
आ-छौ ” ॥ ८ । २ । १४२ ॥ इति स्वसुः स्थाने छादेशः ।
पितृभ्रातृभ्याम्, प्रा० २ पाद । “ कुणिकआ पिउच्छा । ”
पाह० ना० २४३ गाथा ।

पिउड-देशी-कृशसिद्ध्याऽऽदौ, आ० म० १ अ० । विश० ।
नि० चू० ।

पिउदत्त-पितृदत्त-पुं० । आवस्थ्यां नगर्या श्रीमद्रायाः आवि-
हायः पर्या स्वनामक्यां गृहपत्या आ० म० १ अ० । आ० चू० ।

पिउदेवता-पितृदेवता-स्त्री० । मघायाम्, चं० प्र० १० पाह०
२० पाह० पाह० ।

पिउपजय-पितृमानक-पुं० । पितुःप्रतिमानहं, म० ६ श०
१३ उ० ।

पिउपिह-पितृपिह-पुं० । घृतकभक्त, आचा० २ ध्रु० १ चू०
१ अ० २ उ० ।

पिउवइ-पितृपति-पुं० । “ गौणान्यस्य ” ॥ ८ । १ । १३४ ॥ इति
अन्त उन् । यमे, प्रा० १ पाद ।

पिउवस-पितृवन-न० । “ गौणान्यस्य ” ॥ ८ । १ । १३४ इति
अन्त उन् । श्मशाने, आचा० १ ध्रु० ८ ध्रु० २ उ० । प्रा० ।
ब्रह्म० । स्था० । “ पञ्चवर्णं पिउवसं मयानं च । ” पाह० ना०
१४८ गाथा ।

पिउव्वेय-पितृव्वेग-पुं० । पितृवित्तसन्तापे, हा० २४ अष्ट० ।

पिउसम-पितृसम-पुं० । पितृविभूत्याऽनुमाने, स्था० ४ ना०
१ उ० ।

पिउसिया-पितृप्पसु-स्त्री० । “ गौणान्यस्य ” ॥ ८ । १ ।
१३४ ॥ इति अन्त उन् । प्रा० १ पाद । “ मातृ-पितुः स्व-
सुः निआ छौ ” ॥ ८ । २ । १४२ ॥ इति पितुः परस्य स्वसुः
‘ निआ ’ आदेशः । प्रा० २ पाद । जनकभ्रातृभ्याम्, विपा० १
ध्रु० ३ अ० ।

पिउसुक-पितृसुक-न० । जनकस्य शुक्रपुद्गले, नं० । स्था० ।

पिउसेणकएह-पितृमेनकृष्ण-पुं० । श्रेणिकभार्यायाः पितृम-
नकृष्णयाः पुत्रं, स च वीरार्जुनिकं प्रवृत्तं वर्षद्वयपर्याय-
परिपालनं कृत्वा प्रागुक्तदेवलोके दशमे उत्पद्य एकांविश-
तिमासगोपमाणयागुरुपुत्राण्य ततश्चतुर्नां महर्षिवंदहं मन्त्र्य-
नीतिं निर्यादलिकानां नवमंऽध्ययने स्वीचनम् । नि० १ ध्रु०
१ वर्ग १ अ० ।

पिउसेणकएहा-पितृमेनकृष्णा-स्त्री० । स्वनामक्यानायां कु-
णिकमहागजपुद्गलानि श्रेणिकभार्यायाम्, नि० १ ध्रु० १
वर्ग ४ अ० । सा चाऽऽर्थेवन्द्याया अन्तिकं प्रवृत्तं मुक्तावलीं
तपःकर्मापेक्षया निवेदि अन्तकहशानाम पञ्चमंऽध्ययने स्वी-
चनम् । अन्त० १ ध्रु० ८ वर्ग ६ अ० ।

पिंकार-अपिंकार-पुं० । अकारलोपोऽनुस्वारः अंगश्च । अपिं-
शब्दे । अनुयोगभेदे, अपिः संभावनानिबुध्यपक्षाममुच्यगर्हा-
शिलाभरणयुक्तप्रक्षुप्तः । “ एवंपि एव आत्मासं । ” इत्यत्र
सुत्रं एवमपि । अन्यथा पीति प्रकरणान्नसमुच्चाराणांऽपि-
शब्दः । स्था० १० डा० ।

पिंवा-प्रेह्वा-त्रि० । “ डोला पिंवा । ” पाह० ना० २३२ गाथा ।

पिंवेलाभाण-प्रेडवांलाभान-त्रि० । दांलायमाने, हा० १ ध्रु०
१ अ० ।

पिंग-पिङ्ग-त्रि० । पिङ्गले, स्था० ४ डा० २ उ० । कपिशे,
आ० । “ कयिले कयिले पिङ्गं, पिमंगयं पिगयं कडारं च । ”
पाह० ना० ६३ गाथा ।

पिंमंग-देशी-मकंटे, दे० ना० ६ वर्ग ४ गाथा ।

पिंमय-पिङ्गक-त्रि० । पिङ्गे, पाह० ना० ६३ गाथा ।

पिंगल-पिङ्गल-त्रि० । कपिले हा० १ ध्रु० ८ अ० । अनु० ।
चन्द्राविशे महाग्रहे, कल्प० १ अवि० ६ क्षण । चन्द्राविशानमे
महाग्रहे, “ दो पिंगला । ” स्था० २ डा० ३ उ० । हा० । सू०
प्र० । नं० । स्था० । चं० प्र० । “ अन्तर्वर्णीयं शब्दे प्रथम
भागं ४०६ वृष्टे उदाहरणम्) कपिलाऽऽदिगुणं स्थपतौ, पुं० ।
स्था० ४ डा० ३ उ० । “ पिंगलेगुलिया । ” पिङ्गला पिङ्गा
अङ्गुलया येनां न तथा । प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

पिंगलवस-पिङ्गलाच-पुं० । पिङ्गले पिङ्गे अक्षिणी लाञ्छने यस्य
स पिङ्गलाचः । कपिशालेचने, स्था० ४ डा० २ उ० । पक्षविशे-
ये, जी० ३ प्रति० ४ अवि० । श्रौ० । रा० । प्रश्न० ।

पिंगलम-पिङ्गलक-पुं० । चक्रवर्तिनां निधिभेदे, प्रब० ।

मग्वा आहारगविही, पुरिसासं ना य महिलासं ।

आसाण ब हृथीय य, पिंगलगनिहिमि सा भयिया । २२०
सर्वोऽप्यामरणविधिषेः पुरुषाणां, यश्च महिलाणां, तथाऽ-
श्वानां हस्तिनां च, स यथोचित्येन पिङ्गलनामके महानिधौ
भयितः । प्रब० २१३ द्वार । आ० चू० । जं० । दश० । आबस्त्यां नग-
र्या स्कन्दकेन कृतसम्भादे वैशालिकभाषके निर्णये, भ० २
श० १ उ० । ('स्वधम' शब्दे तृतीयभागे ६६३ पृष्ठे स-
म्भाद उक्तः)

पिंगला-पिङ्गला-स्त्री० । सागरवत्सुतायां ब्रह्मदत्तचक्रि-
भार्यायाम्, उक्त० १३ अ० ।

पिंगलायण-पिङ्गलायन-पुं० । कौत्समूलगोत्रान्तर्गतगोत्रवि-
शेषप्रवर्तके पिङ्गलापत्ये स्वनामक्याते पुरुषे, स्था० ७ डा० ।
जं० । सू० प्र० ।

पिंगा-पिङ्गा-स्त्री० । आकाशभ्रमणप्रधानायां कपिजलायाम्,
सूत्र० १० भृ० ३ अ० ४ उ० ।

पिंयू-देशी-पककरी, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिंछोली-देशी-मुसमरुताऽऽपूरिततृणवाद्यविशेषे, दे० ना०
६ वर्ग ४७ गाथा ।

पिंजयनी-पिंजयनी-स्त्री० । कर्पासार्कापसिकविभजनं कु-
र्वन्मयाम्, ध० ३ अधि० ।

पिंजर-पिंजर-पुं० । न० । पिंजि अरञ्ज । हरिताले, स्वर्णे,
नागकेशरे, विहगाऽऽदिवन्धनस्थाने, देहास्थिबुन्दे, अ-
श्वभेदे, पीतगङ्गवर्णे च । पुं० । तद्वति, त्रि० । वाच० । जी० ३
प्रति० ४ अधि० ।

पिंजरअ-पिंजरक-पुं० । "स्वायें कश्च वा" ॥ ८२ । १६४ ॥
इति प्राकृते स्वायिकः कः । पक्षिवन्दीपजरे, पीतवर्णे, मिश्रितं,
"कुङ्कुमपिंजरं" प्रा० २ पाद ।

पिंजरुड-देशी-भेरुण्डे, वदन्नद्वयपेतभारुण्डाऽऽख्यपक्षिणि,
दे० ना० ६ वर्ग ४० गाथा ।

पिंजिअ-देशी-विबुने, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिंजिअय-देशी-विबुने, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिंजिय-पिंजित-न० । पिंजिनकया ताडितं कर्पासे, वृ० १
उ० ३ प्रक० ।

पिंड-पिण्ड-पुं० । 'पिंडि' संघाते । पिण्डनं पिण्डः । "इति तो
नुम् धातोः" ॥ ७११॥ इति नुम् । प्रब० ६७ द्वार । कथञ्चिद्-
भिन्न इति त एव बहवः पद्याधौ एकल समुद्रिताः पिण्डशब्दे-
नोच्यन्ते । पिं० । जीत० । शेषविशुद्धाऽऽहारे, ध० ३ अ-
धि० । समयभाषया भक्ते, स्था० ७ डा० ।

पिण्डाऽऽद्याऽर्धाधिकाः । तत्र प्रथमतः पिण्ड इति व्या-
ख्यायते । व्याख्या च तत्त्वभेदपर्यायैः, अतः प्रथमतः पि-
ण्डशब्दस्य पर्यायानभिधन्सुराह-

पिंड निकाय समूहे, संपिंडण पिंडया य समवाए ।

समुसरण निचय उवचय, चए य जुम्मे य रासी य ॥ २॥

एते सर्वेऽपि सामान्यतः पिण्डशब्दस्य पर्यायाः, विशेष-
तयाप्येतां तु कौंऽपि कापि रुढाः । तत्र पिण्डशब्दो शुद्ध-
पिण्डाऽऽदिरूपे सङ्घाते कृते, निकायशब्दो भिक्षुकाऽऽदिस-

२३०

ङ्घाते कृते, समूहशब्दो मनुष्याऽऽदिसमुद्ध्ये, संपिण्डनश-
ब्दः सेवाऽऽदीनां खण्डपाकाऽऽदेशे परस्परं सम्यक्संयोगे,
पिण्डनाशब्दोऽपि तत्रैव, केवलं मीलनमात्रं संयोगे, स-
मवायशब्दो वणिगादीनां संघाते, समयसरणशब्दः ती-
र्थकृतः संवेद्यमनुजापुराणां पर्यायः, निचयशब्दः शूकराऽऽ-
दिसंघातः, उवचयशब्दः पूर्वोक्तस्थातः प्रचुरीयते संघात-
विशेषे, चयशब्द इष्टिकारचनाविशेषे, युग्मशब्दः पदार्थ-
द्वयसंघाते, राशिशब्दः पूगफलाऽऽदिसमुदाये । तदेवमिह य-
द्यपि पिण्डाऽऽदयः शब्दाः लोके प्रतिनियत एव संघात-
विशेषे रुढाः, तथाऽपि सामान्यतो यद् व्युत्पत्तिनिमित्तं सं-
घातत्वमात्रलक्षणे तत्सर्वेषामप्यविशिष्टनिमित्तकत्वा सामान्य-
तः सर्वे पिण्डाऽऽदयः शब्दा एकापिका उक्ताः, ततो न कश्चि-
द्दोषः । पिं० आ० चू० । औं० । (विशेषतो निकायशब्दव्याख्या
'निकाय' शब्दे चतुर्थभागे २०१६ पृष्ठे गता) (समूहशब्दविष-
यम् 'समूह' शब्दे वक्ष्यामि) (संपिण्डनतत्त्वं तु 'संपिंडण'
शब्दे एव वक्ष्यामि) (पिण्डनाशब्दार्थः 'पिंडना' शब्दा-
द्वयगन्तव्यः) (समवायविषया सर्वा वक्ष्यन्ता 'समवाय'
शब्दाद्वयगन्तव्या) (निचयविषयस्तु 'निचय' शब्दे चतु-
र्थभागे २०४४ पृष्ठे गतः) (उवचयशब्दार्थोवलंविनायां
द्वयकः 'उवचय' शब्दे द्वितीयभागे ८८१ पृष्ठे गतः) (चयः
'चय' शब्दे तृतीयभागे ११२३ पृष्ठे गत एव) (यु-
ग्मशब्दादर्थविचारः, तत्र भेदाः, तद्वक्ष्यन्ता च 'जुम्मे' शब्दे
चतुर्थभागे १४७८ पृष्ठादन्त्ये द्रष्टव्या) (राशिम् 'रा-
सि' शब्दे वक्ष्यामि) ।

पिण्डव्याख्या । अथ भाष्यम्—

पिंडं जं संपंषे, पिंडमाङ्गं च पिंडविगई वा ।

जे तु सभावा लुनं, तं जायसु लोयणं नाम ॥ १८३ ॥

पिण्डो नाम यद्वशाऽऽदिकं संपंषे विशिष्टाऽऽहारगुणयुक्तं
पदरत्नोपेतमिति यावत् । यद्वा-यपिण्डप्राज्ञं पिण्डरूपतया
हस्ते प्रहीनो शक्यते, पिण्डविकृतितो शुद्धाऽऽदिघनविकृति-
रूपा पिण्डोऽभिधीयते । यत्पुनरत्राऽऽदिषु स्वभावादेव लुप्त-
माह्वारगुणैरनुपेतं तल्लोचकं नाम जानीहि । लौकदधिनवनति-
संपित्सैलाऽऽदिषु संपिडानीति । वृ० २ उ० । सूत्र० । आचा० ।
तदेवं पिण्डशब्दस्य पर्यायानभिधाय सम्यगिति भेदाना-
विक्यासुराह-

पिंडस उ निस्सेवो, चउकओ छकओ न कायवो ।

निस्सेवं काउणं, परुवणा तस्स कायवो ॥ ३ ॥

(पिंडस्स) प्रागुक्तशब्दाधेयं, लुशब्दः पुनरर्थे, स च
निष्पशः । अन्तरं योप्यः, 'निक्षेपां' नामाऽऽदियास्वरूपः,
पुनश्चतुष्कः षट्कको वा कस्यचिः । तत्र चत्वारः पि-
माणमर्थ्येति चतुष्कः, "सम्ख्याडितेआऽश्लिष्टेः कः" ॥ ६॥
१३० ॥ इति कः प्रत्ययः, ततो भूयः स्वाधिककप्रत्ययविधाना-
च्चतुष्कः । एवं षट्ककोऽपि वाच्यः । इह यत्र वस्तुनि
निक्षेपो न सम्यग् विस्तरतोऽप्यगम्यतेऽपगतो वा विस्त-
तिपथमुपगतस्तत्राप्यवश्यं नामस्थापनाद्व्यभावरूपश्चतु-
ष्कको निक्षेपः कस्यचि इति प्रदर्शनायै चतुष्कप्रदर्शने, यत्र
तु तथाविधगुणसम्प्रदायतः सविस्तरमभितानो भवति ।
नाप्यभिगतो वस्तुतिपथमुपगतस्तत्र सविस्तरं निक्षेपो

चक्रस्य इति न्यायपरदर्शनार्थं पदकप्रदणम् । तथा खो-
क्रम्-“ जस्य य जं जाणिञ्जा, निष्कस्यं निष्कस्यं निरच-
स्यं । जस्य वि य न जाणिञ्जा, चउक्यं निष्कस्यं त-
स्य ” ॥ १ ॥ तत्तत्तत्तद्वचोक्रं भवति-अधिगतोऽपि च न विस्मृत-
स्तदा पदकरूपो निक्षेपः कर्तव्यः, अन्यथा तु नियमत-
श्चतुष्ककप इति । एवं च निक्षेपं कृत्वा तस्य पिरडस्य
प्रकृपा कर्तव्या, येन पिरडोऽधिकारः स पिरडः प्र-
कृपणीय इति भावार्थः । इदमेव च नामाऽऽदिभेदापन्यासेन
व्याख्यायाः फलं यदुत यावन्तो विवक्षितशब्दाच्याः प-
दार्थाः घटन्ते तान् सर्वानपि यथास्वरूपं वैविचर्येणापद-
भ्यं येन केनचित्नामाऽऽद्यन्यतमेन प्रयोजनं स युक्तिपूर्वमपि-
क्रियते, शेषास्तपपाक्रियन्ते । तथा खोक्रम्-अप्रस्तुताध्यापाक-
रणाप्रस्तुताधेव्याकारणाच्च निक्षेपः फलवामिति । इह चतु-
ष्कः पदको वा निक्षेपः कर्तव्य इत्युक्तं, तत्र नानिर्दिष्टस्व-
रूपं चतुष्कं पदकं वा निक्षेपं शिष्याः स्वयमेवावगन्तुमी-
शास्ततोऽपश्यं तत्स्वरूपं निर्दिष्टव्यं, तत्र पदकं निर्दिष्ट-
तद्वनगतत्वाच्चतुष्कोऽर्थाभिर्दिष्टो भवति, ततः स एव पदक-
निक्षेपो निर्दिश्यते इति ।

एतद्वृष्टान्तपुरस्सरं प्रतिपिपादयिषुराह-

कुलए उ चउभांग-स संभोवो छकए चउरहं च ।

नियमेश संभोवो अ-रिय छकगं निक्खिंवे तम्हा ॥४॥

यथा 'कुलके' चतुःसंज्ञिकाप्रमाणे चतुर्भांगस्य संज्ञिका-
प्रमाणस्य सम्भोवो विद्यमानताऽपश्यं भावनी, एवं 'पदकं'
निक्षेपे चतुर्णां निक्षेपस्य चतुष्ककपस्य निक्षेपस्य नियमेन
अपश्यंयथा सम्भोवोऽस्ति, ततस्तमेव पदककामिह निक्षेपामि
पदकरूपमेव निक्षेपं प्रकृपयामि, तस्मिन् प्रकृपिते तस्यापि
चतुष्ककपस्य निक्षेपस्य प्रकृपितत्वाभावादिति भावार्थः ।

प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति-

नामं ठवणा पिंडो, द्रव्ये लेवे येने य काल भावे य ।

एतो खलु पिंडस उ, निक्खेवो छव्विहो होइ ॥५॥

(नामं ति) नामपिरडः, स्थापपिरडः, 'द्रव्ये' द्रव्यवि-
षयः पिरडो द्रव्यपिरडः, द्रव्यस्य पिरड इत्यर्थः । तथा-
'लेवे' लेखस्य पिरडः, एवं कालपिरडो, भावपिरडश्च,
'एवः' अन्तर्नरोक्तः खलु 'पिरडस्य' पिरडशब्दस्य नि-
क्षेपः वक्ष्यो भवति ।

तत्र नामपिरडस्य व्याख्यानाय स्थापपिरडस्य तु सम्भ-
वनायाऽऽह-

गोशं समयकयं वा, जं वावि हवेज तदुभएण कयं ।

तं विंति नामपिंडं, ठवणापिंडं अथो वोच्छं ॥ ६ ॥

इह यद् पिरड इति वर्णवलीरूपं नाम स नामपिरडः ।
नाम चाखो पिरडश्च नामपिरड इति व्युत्पत्तेः । पि० । (च-
तुर्षो नाम 'णाम' शब्दे चतुर्थभागे १६६८ पृष्ठे गतम्)
पिरडं पिरड इति व्युत्पत्त्यर्थाघटनात् गौणम्, अथ च
समर्थं प्रसिद्धम् । तथा च आचारार्थं द्वितीयधृतस्कन्धे प्रथमं
पिरडेश्वाभिधानेऽप्यनेन सममोहंशकरुद्रम्- 'सं भिक्खु वा
भिक्खुणी वा० जाय पटिगाहिज्जा' । (४१) । (इति सूत्रं 'पाण्य'

शब्देऽस्मिन्नेव भागे ८२६ पृष्ठे गतम्) अत्र पानीयमपि पिरडश्च-
भेदनाभिहितम्, ततः पानीय पिरड इति नाम समयप्रसिद्धं, न
चान्वययुक्तमिति समयजमित्युच्यते, यदा पुनर्भिक्खुको वा
भिक्खो प्रविष्टा सती शुद्धपानिकुलं युक्तपिरडम्, भोदनीपिरडं
सकृत्पिरडं वा लभते तदा पिरडशब्दस्तत्र प्रवर्त्तमान उभयपक्षः,
समयप्रसिद्धत्वादप्यर्थयुक्तत्वाच्च, यदा पुनः कस्यापि मनुष्यस्य
पिरड इति नाम क्रियते, न च शरीराय विषयसकृताविवक्षा, तदा
तदुभयपक्षम् । सम्प्रति गाथाऽन्तराणि विमियन्ते-यत्पिरड
इति नाम गौणं, यद्वा-समयकृतं समयप्रसिद्धम्, यद्वा भवे-
त्तदुभयकृतम्, उभयम्-गुणः, समयश्च । तच्च तदुभयं च तदु-
भयं, तेन कृतं तदुभयकृतं, समयप्रसिद्धमन्वययुक्तं चेत्पक्षः ।
अपिशब्दाद् यद्वा अनुभयजमन्वयविकलं समयप्रसिद्धं च
तन्नामपिरडं भुवते तीर्थकगणधराः ।

अत ऊर्ध्वं स्थापनपिरडमहं वदय-एनामेव गाथां भाष्य-
कन् सप्रपञ्चं व्याख्यातुः प्रथमं गौणं नाम व्याख्या-
नयशाह-

गुणनिष्कपं गौणं, नं वेव जहन्मथदी विति ।

तं पुण खड्गो जलनो, तद्वशो पवनो पड्वो य ॥ १ ॥

गुणः परतन्त्रेण (तन्त्रशब्दायोः 'तं' शब्दे चतुर्थभागे
२१६७ पृष्ठे गताः) व्युत्पत्तिर्नामिमेन द्रव्याऽऽदिना यन्निष्पन्नं
नाम तद्गौणं, यच्च (स्य गुणनिष्पन्नं तदुगुणान्तस्मिन् वस्तुना-
गतमिति "तत् आगते" ॥६३१, १४४॥ इत्यनेनागमप्रत्ययः, तदंश
च गौणं नाम 'अथेविद्' शब्दार्थेविद् यार्थां भुवते । गौणं च
नाम त्रिधा । तद्यथा-द्रव्यनिष्पन्नं, गुणनिष्पन्नं, क्रियानिष्पन्नं
च । एतच्च प्रागेव भावितं, तत्र पिरड इति नाम क्रियानिष्पन्नं,
पिरडनमिति व्युत्पत्तेः, तत् उदाहरणमपि क्रियानिष्प-
न्नाप्येव दर्शयति- (तं पुण इत्यपि) तपुनरीणीं नाम ज्ञाप
इत्यादि, तत्र ज्ञापयति कम्मोलीति ज्ञापः-ज्ञापकः, (इह
विस्तरः 'खवग' शब्दे तृतीयभागे ७२७ पृष्ठे गतः) इह ज्ञ-
ापकः ज्ञापनज्ञाणां क्रियामधिकृत्य ज्ञाप इति नाम प्रवृत्त-
मनो गौणम्, एवं शेषेष्वप्युदाहरणेषु भावना कार्या । तथा-
ज्वलतीति ज्वलनः (अस्यार्थः 'जलण' शब्दे चतुर्थभागे
१४८६ पृष्ठे गताः) वैश्वानरः । तपतीति तपनः (अर्थः 'तप-
ण' शब्दाद् चतुर्थभागे २२०६ पृष्ठादवगन्तव्याः) रविः ।
पवते पुनरीति वा पवनः (विशयः 'पवण' शब्देऽस्मिन्नेव
भागे ७७७ पृष्ठे गतः) वायुः । प्रदीप्यते इति प्रदीपः ('पवि' शब्दे-
स्मिन्नेव भागे १२ पृष्ठे सर्वे प्रतिपादितम्) दीपकालिका ।
चकारोऽन्येषामप्येवज्जातीयानामुदाहरणानां समुच्चयार्थः ।
तदेवं सामान्यतो गौणं नाम व्याख्यातम् ।

सम्प्रति पिरड इति नाम गौणं समयकृतं च व्याख्या-
सुराह-

पिंडस बहुद्वान्णं, पडिवक्खेणापि जस्य पिंडसत्ता ।

सो समयकयो पिंडो, जह सुत्तं पिंडपडियाहं ॥ २ ॥

बहूनां सज्जातीयानां विज्जातीयानां वा कठिनद्रव्याणां यन् पि-
रडनम् एकत्र संश्लेषस्तत्र पिण्ड इति नाम प्रवर्त्तमानं, गौणमि-
ति शेषः, व्युत्पत्तिर्नामस्य तत्र विद्यमानत्वात्, तथा प्रतिपक्ष-
स्थाप्यत्र प्रकरणात्प्रतिपक्षशब्दः कठिनद्रव्यसंश्लेषभाववाची ।
ततोऽप्यर्थः-यत्र प्रतिपक्षेणापि बहूनां द्रव्याणां मीलनमन्तरे-

ण तावत्पिरुड इति नाम प्रयसैत एष, न काचित्तरु व्याहति-
रित्यपिशब्दार्थः, समयप्रसिद्ध्या 'पिरुड' इति नाम,
स पिरुडाऽऽख्यायान् नामपिरुडः समयकृत इत्युच्यते, तत्र ना-
मनामवतोरभेदोपचारादर्थे निर्देशः, उपचाराभावे त्वयमर्थः-
तत्र वस्तुनि तत्पिरुड इति नाम समयकृतमिति । एतदेव व-
क्ष्यति - (जह सुखं पिंडपण्डितारं) यथयुपपन्नं पिरुडं
पिरुडपातप्रहणं, तत एवं गाथायां निर्देशो द्रष्टव्यः - "पिंड-
वायपांडियाए, इत्यादि आदिशब्दात् "पांडिडु समाणे" (५१)
इत्यादिसूत्रपरिग्रहः । (तच्च 'पालुग' शब्देऽस्मिन्नेव भागे
८२६ पृष्ठे प्रागैव दर्शितम्) इयमत्र भावना—अत्र सूत्रे
प्रभूतकठिनद्रव्यपरस्परसंस्पर्शाभावेऽपि पानीयं पिरुड इति
नामान्वयेरहितं समयप्रसिद्धया प्रयुज्यते, अत इदं सम-
यजमभिधीयते इति ।

सम्प्रति उभयजं पिरुड इति नाम दर्शयति--

जस्स पुण पिंडवाय-द्वया पविट्ठस्स होइ संपत्ती ।

गुडओयणपिंडेहि, तं तदुभयपिंडमाहंसु ॥१॥ (भा०)
यस्य पुनः कस्याचित् पिरुडपातार्थेनापि पिरुडपात आ-
हारात्मकस्तदर्थेनया साधोद्वेष्टनपिण्डं प्रविष्टस्य सनो भ-
वति आ सम्पत्तिः, (गुडओद्वेष्टपिंडेहि नि) "व्यत्ययोऽ-
प्यात्मन्" इति प्राकृतलक्षणप्रशङ्कपृष्ठयै दृतीयः । नतोऽयमर्थः-
यः गुडोद्वेष्टनपिण्डयोः गुडपिण्डस्य, उद्वेष्टनपिण्डस्य ज्ञेयार्थः ।
गुडोद्वेष्टनप्रहणमुपलक्षणं, तेन मरुपिण्डाऽऽद्वेष्टया आ सम्पत्तिस्तेन
गुडपिण्डाऽऽद्विकं तदुभयपिण्डं गुणितपक्षसमयप्रसिद्धिपिण्ड-
शब्दाच्चयमुक्तवन्तस्मर्थीकरगणधराः, इहापि नामनामवतो-
रभेदोपचारात् एवं गाथायां निर्देशः, उपचाराभावे त्वयं भा-
वार्थः—तद्विषयं पिरुड इति नाम उभयजम्, अन्वयेयुक्त-
त्वासमयप्रसिद्धत्वाच्चेति ।

सम्प्रत्युभयतिरिक्तं सामान्यतो नाम प्रतिपादयति--

उभयादित्तमहवा, अन्नं पिं दु अत्थि लोइयं नाम ।

अथवेति नाम प्रकारान्तरतथागतं, "उभयतिरिक्तं"
गौणसमयजविभजम्, अन्वद्वयस्ति 'लौकिकं' लोके प्र-
सिद्धमात्माभिप्रायकृतं नाम, अनुभयजमिति भावार्थः । तदे-
वोदाहरणेन समर्थयमान आह—यथा मिहकदेवदत्ताऽद्विकं आ-
दिशब्दाद्यहकदाऽऽद्विकिरिपिण्डः एवं हि सिंहदेवदत्ताऽद्विकं ना-
म शौर्यकीर्त्योऽद्विकगुणित्वन्योनोपचाराभावे देवा एनं देवायु-
रिति व्युत्पत्त्यर्थोऽस्मिन्नेव च यस्य कस्यचिद्विद्वान्नाभिप्रायतः
पिण्डाभिप्रायमानं न गौणमन्वार्थविकलत्वाच्चापि समयप्र-
सिद्धमत उभयतिरिक्तमिति । एवं पिरुड इत्यपि नाम उभ-
यतिरिक्तं भावनीयम् । ननु पिरुड इति नाम निर्युक्तिगाथा-
यामुभयतिरिक्तं नोपपन्नं, तत्कथं भाष्यकृता व्याख्यायते ?
तत्रयुक्तं, नोपपन्नमित्यसिद्धेः अपिशब्देन तत्र सूचितत्वात् ।

तथा चाऽऽह भाष्यकृत--

गोखसमयादित्तं, इक्षमर्षं वाऽपि सूइयं नाम ।

हह पिंडउ पि कीरइ, कसइ नामं मणुसस्स ॥ ५ ॥

इदं 'पिरुड' इति नाम । अन्यद्वा—गौणसमयतिरिक्तं 'गौ-
णसमयजविभजमपिशब्दसूचितमस्ति, तदेव दर्शयति—यथा

कस्यापि मनुष्यस्य पिरुड इति नाम कियते, तद्धि न गौ-
णं, प्रभूतद्रव्यसंस्पर्शासम्बन्धाच्छरीरावयवसङ्गाहस्य वाचि-
वक्षणात्, नापि समयकृतम्, अत इदमुभयतिरिक्तमिति ।
ननु समयकृतोभयतिरिक्तयोरे कश्चित्परस्परं विशेष उपल-
भ्यते, उभयत्राप्यन्वर्थविकलत्वाद्नामभिप्रायकृतत्वाविशेषा-
त्, तत्कथं द्वयोर्भाष्यम् ? साङ्केतिकमित्येवोच्यताम् । एवं हि
द्वयोरेपि प्रहणं भवति । तदयुक्तम्, अभिप्रायापरिहानान् ।
इह हि यत्साङ्केतिकं नाम साङ्केतिकं तत्पृथग्जनाः सामा-
यिकाश्च व्यवहरन्ति, यत्पुनः समय एव साङ्केतिकं, तत्
सामायिका एव न पृथग्जनाः ।

तथा चाऽऽह भाष्यकृत--

तुल्लेऽपि अभिप्राय, समयपमिद्धं न गिरहए लोओ ।

जं पुण लोपपसिद्धं, तं मापइया उवचरंति ॥६॥ (भा०)

(अभिप्रायशब्दस्य बहुवोऽर्थः 'अभिप्राय' शब्दे
प्रथमभागे ३२५ पृष्ठे गताः) इहाभिप्रायशब्देन
पदैकदेशे पदसमुदायोपचारादभिप्रायकृतत्वमुच्यते । त-
त्रायमर्थः—अभिप्रायेण इच्छामात्रेण कृतं न तु वस्तु-
वत्प्रवृत्तमभिप्रायकृतं, तस्य भावोऽभिप्रायकृतार्थः, साङ्के-
तिकत्वमित्यर्थः, तस्मिन्नुच्येऽपि समाजेऽपि, आस्तामस-
माने इत्यपिशब्दार्थः, समयप्रसिद्धं 'लोकः' पृथग्जनकरो
न युक्ताति न समयप्रसिद्धेन साङ्केतिकेन नाम्ना व्यवहरन्ति,
न खलु पृथग्जनो भोजनाऽऽदिकं समुद्देशाऽऽदिना स
मयप्रसिद्धेन साङ्केतिकेन नाम्ना व्यवहरन्ति, यत्पुनर्लौकिक-
प्रसिद्धं तत्पृथग्जनाः सामायिकाश्चाप्यवहरन्ति, तत इत्थं स-
मयकृतोभयतिरिक्तयोः स्वभावभेदाद् तद् द्वयोरेपि पृथगुपा-
दानमर्थवत् । एतेन गौणेऽभयकृतयोरेपि स्वभावभेदसूचनेन
पृथगुपादानं साधेकमुपपादितं द्रष्टव्यम् । तथाहि यद्यपि
गौणमुभयकृतं चान्वयेयुक्त्यनविशिष्टं, तथापि यद्गौणं त-
त्पृथग्जनाः सामयिकाश्च व्यवहरन्ति, यत्पुनः समयप्रसि-
द्धं गौणं तत्सामयिका एव, न पृथग्जनाः, तेषां तेन प्र-
योजनाभावात् समयप्रसिद्धेन हि नाम्ना गौणेनपि यथो-
क्तसमयपरिपालननिष्पन्नत्वेनसां गृहीतत्रतानां प्रयोजनं न यु-
द्धस्यानात्, अतः स्वभावभेदात्तयोरेपि पृथगुपन्यासः सा-
धेक इति । तदेवं नामपिण्डो निर्युक्तिरुतोपदर्शितो भाष्य-
कृता समप्रसङ्गो व्याख्यातः ।

स्थापनापिरुडः । साम्प्रतं यन्पूर्वं प्रतिज्ञातं निर्युक्ति-
कृता 'उवखापिडं अतो वाक्छे' तत्समर्थयमानः स
एवाऽऽह--

अक्खे वराहए वा, कट्टे पुत्थे व चित्तकम्मे वा ।

सन्भावमसम्भवं, उवखापिडं विद्याणाहि ॥ ७ ॥

सत इव विद्यमानस्येव भावः सत्ता सद्भावः किमुक्तं भवति ?
स्थायमानस्येन्द्राऽऽद्वैतरूपोपात्तचित्तवाहनप्रदणः अदि-
परिकररूपो य आकारविशेषो यद्गौणतत्साक्षाद्विद्यमान इवे-
न्द्राऽद्विलंबयते स सद्भावः, तदभावाऽऽसद्भावः, तत्र सद्भाव-
मसद्भावो चाऽऽश्रित्य 'अस्ते चन्दने कपदं वराटके वाराद्वे' अ-
रुणुलीयकाऽऽद्वैतसमुच्चयार्थः उभयत्रापि च ज्ञातावेकवचनेन,
तथा काष्ठे दास्यति, 'पुत्ते' डिउत्तिगाऽद्वैदे वाराद्वे लेखपा-
णसमुच्चये, विषयकर्मणि वा या पिरुडस्य स्थापना साऽ-

क्षाऽदिः काष्ठाऽदिष्वाकारविशेषो वा पिरइत्वेन स्थाप्यमानः स्थापनापिरइः । इयमत्र भावना-यदा काष्ठे लेप्ये उपले चित्रकर्मणि वा प्रभूतद्रव्यसंस्तेष्वकः पिरइकारः साक्षाद्विद्यमान इवालिख्यते यदा-अक्षाः कपर्दिका अङ्गुलीयकाऽद्या वा एकत्र संस्तेष्व पिरइत्वेन संस्थाप्यन्ते, येष्वपि पिरइः स्थापित इति तदा तत्र पिरइःऽऽकारस्यापलभ्यमानत्वात् सप्रभावाः पिरइस्थापना, यदा त्वेकस्मिन्नेव वराटकेऽङ्गुलीयक वा पिरइत्वेन स्थापना-एष पिरइो मया स्थापित इति, तदा तत्र पिरइःऽऽकारस्यानुपलभ्यमानत्वात्, अक्षाऽऽदिगतपरमाणुसङ्घातस्य चाविचक्षणत्वादसद्भावात्ः पिरइस्थापना-चित्रकर्मण्यपि यदा एकविन्द्वालिखनेन पिरइस्थापना येष्वपि पिरइ आलिखित इति विवक्षा तदा प्रभूतद्रव्यसंस्तेष्वऽऽकारदर्शनादसद्भावापिरइस्थापना, यदा पुनरेकविन्द्वालिखनेऽपि एष मया गुडपिरइ आदिनपिरइः सक्नुपिरइो वा आलिखित इति विवक्षा तदा सद्भावतः पिरइस्थापना ।

अमुमेव सद्भावात्सद्भावस्थापनाविधौ भागं भाष्यकुरुपदश्रयति-

इको उ असम्भावे, तिहं ठवखा उ होइ सम्भावे ।

चित्तसु असम्भावे, दारुप्रलेपोवले मियरो । ७। (भा०)

एकोऽङ्गो वराटकोऽङ्गुलीयकाऽदिव्यो यदा पिरइत्वेन स्थाप्यते । तदा सा पिरइस्थापना 'असद्भावे' असद्भावविषया, असद्भावाधिकीत्यर्थः, तत्र पिरइःऽऽकृतानुपलभ्यमानत्वात्, अक्षाऽदिगतपरमाणुसङ्घातस्य चाविचक्षणत्वात् । यदा तु त्रयाणां महाणां वराटकानामङ्गुलीयकाऽदीनां वा परस्परमैकत्र संस्तेष्वकत्वेन पिरइत्वेन स्थापना तदा सा पिरइस्थापना, सद्भावे सद्भावाधिकी, तत्र पिरइःऽऽकृतपलभ्यमानत्वात्, तस्यापि अङ्गुलक्षणं, तेन द्वयोरपि बहूनां क्षेत्र्ये द्रष्टव्यम् । तथा 'चित्रपु' चित्रकर्मसु यदैकविन्द्वालिखनेन पिरइस्थापना तदा साऽप्यसद्भावे, यदा तु चित्रकर्मस्यपि अनेकविन्द्वसंश्लेषालिखनेन प्रभूतद्रव्यसंस्थाताऽऽमकपिरइस्थापना तदा सा सद्भावस्थापना, पिरइःऽऽकृतस्त्वत्र दर्शनात्, तथा-दारुकलेष्वपलेषु पिरइःऽऽकृतसम्पादनेन वा पिरइस्य स्थापना स 'इतरः' सद्भावस्थापनापिरइः, तत्र पिरइःऽऽकारस्य दर्शनात् । नदेवमुक्तः स्थापनापिरइः । सम्प्रति द्रव्यपिरइस्थापनस्यः । स च विद्या-आगतमो, नो आगतमञ्च । तत्राऽऽगतमत्तः पिरइश्चाप्यस्य ज्ञानं चातुष्यमुक्तः, अनुपयोगो द्रव्यमिति वचनात्, नो आगतमञ्चिषा । तथा-क्षरीरद्रव्यपिरइः, अव्यक्षरीरद्रव्यपिरइः, क्षरीरमव्यक्षरीरव्यतिरिक्तद्रव्यपिरइः । तत्र पिरइश्चाप्यज्ञस्य यस्क्षरीरसिद्धिशालताऽऽदिगतमपगतजीविनं तत् भूतपिरइश्चाप्यपरिज्ञानकारणत्वात्, क्षरीरद्रव्यपिरइः, यस्तु वालकाः नेदानीमवबुध्यन्ते पिरइश्चाप्यधर्मं, अथ चावश्यमायत्यां तेनैव शरीरेण परिचर्द्दमानेन मीनस्येन स भावापिरइश्चाप्यपरिज्ञानकारणत्वात् अव्यक्षरीरद्रव्यपिरइः ।

क्षरीरमव्यक्षरीरव्यतिरिक्तं तु द्रव्यपिरइं निर्जुक्कित्वाह-

तिविहो उ दव्यपिंडो, सचित्तो मीसओ अचित्तो य ।

एकैकस्स य एत्तो, नव नव भेओ उ पत्तेय ॥ ८ ॥

क्षरीरमव्यक्षरीरव्यतिरिक्तं द्रव्यपिरइश्चिषा । तथा-सचित्तो, मिश्रोऽचित्तञ्च । तत्र मिश्रः सचित्ताचित्तकृत्, इह पृथिवीकायाऽऽदिकः पिरइत्वेनाभिधास्यते, स च पृथे सचित्तो भवति, ततः स्वकायश्चाऽऽदिभिः प्रास्तुकीक्रियमाणः कियन्तं कालं मिश्रो भवति, तत ऊर्ध्वमचित्तः, तत एतद्वै-स्थापनार्थं सचित्तमिध्राचित्तः क्रमेणाक्ताः, 'इतो भेद-त्रयाभिधानानन्तरम्' 'एकैकस्य' सचित्ताऽऽर्भेदस्य प्रत्येकं नव नव भेदा वाच्या भवन्ति ।

तानिच नवनवभेदानाह-

पुटवी आउकाओ, तेऊ वाऊ वसस्मई चेव ।

बेइदियं तेइदिय, चउरो पंचेदिया चेव ॥ ९ ॥

इह पिरइशब्दः पूर्वगाथानांऽनुवर्त्तमानः प्रत्येकं सम्बध्यते । तथा-पृथिवीकायपिरइऽऽकार्यपिरइस्ते जस्कार्यपिरइो वायुकार्यपिरइो वनस्पतिकार्यपिरइो ह्येन्द्रियपिरइश्चोन्द्रियपिरइश्चतुर्गिन्द्रियपिरइः पञ्चेन्द्रियपिरइश्च ।

सम्प्रत्यमीयमेव नवानां भेदानां सचित्तत्वाऽऽदिकं विभा-वयितुः प्रथमतः पृथिवीकार्यं भावयति-

पुटवीकाओ तिविहो, सचित्तो मीसओ य अचित्तो ।

सचित्तो पुण दुविहो, निच्छप ववहारओ चेव ॥ १० ॥

पृथिवीकायतिविधः । तथा-सचित्तो, मिश्रः, अचित्तञ्च । सचित्तः पुनर्दिष्टा । तथा-निश्चयतो, व्यवहारतश्च ।

एतदेव निश्चयव्यवहाराभ्यां सचित्तस्य द्वैविध्यं प्रतिपादयति-

निच्छप्यओ सचित्तो, पुटविमहापवणया बहुमज्जे ।

अचित्तमीसवज्जो, सेमो ववहारमचित्तो ॥ ११ ॥

निश्चयतः सचित्तः पृथिवीकायां धर्मोऽदीनां पृथिवीनां मेवादीनां महापर्वतानाम्, उपलक्षणमनन्तं, तेन टङ्काऽदीनां च बहुमध्यभागे वेदितव्यः, तत्राचित्ततया मिश्रताया-अ हेतूनां शीताऽदीनामसम्भवात्, शेषः पुनः अचित्त-मिश्रवज्जो वक्ष्यमाणस्यातसम्प्रतिमिध्राचित्तव्यतिरिक्तं निरावाधोऽऽस्मद्व्यादिषु व्यवहारतः सचित्तो वेदितव्यः । उक्तं सचित्तपृथिवीकायाः ।

सम्प्रति तमेव मिश्रमाह-

खीरदुमहेट्टपे, कट्टोले इण्णेय य मीसो उ ।

पोरिसि पा दुग तिगं, बहु इण्ण पञ्चक थोवे य ॥ १२ ॥

(खीरदुमहेट्टेति) खीरदुमा वटाभ्रवाऽऽद्यस्तेष्वामध-स्तान् तल्लेषः पृथिवीकायाः स मिश्रः । तत्र हि खीरदुमाणां माधुर्येण शक्यत्वाभावात् कियानमचित्तः शीताऽऽदिशस्त्वसम्भवेसम्भवाच्च कियानचित्त इति मिश्रता, तथा पथि ग्रामाग्रगताश्च वरिधेः पृथिवीकायाः धनेन सोऽपि मिश्रो, यतस्तत्र गन्धीजकाऽऽदिभिर्घे उन्मत्तः पृथिवीकायाः स कियानचित्तः कियान् शीतवाताऽदिमिरचित्तीकृत इति मिश्रः, (कट्टोलेति) कट्टो हलविधारितः सोऽपि प्रथमतो हलन वि-दायमाणः सचित्तः, ततः शीतवाताऽदिविधः कियानचित्तीकृत इति मिश्रः, तथाऽऽर्द्धो जलमिश्रतः तथाहि-मेघस्यापि जलं सचित्तपृथिवीकायास्तोपायं निपतत् कियन्तं पृथिवी-

कायं विराधयति ततो जलाऽऽद्रुयिषीकायो मिश्र उपप-
द्यते, सोऽप्यन्तर्गुह्यतोऽनन्तरमविशीभवति, परस्परशु-
भ्येन द्वयोरपि पृथिव्यकाययोरविशीभवनसम्भवात् । य-
दा त्वत्तिष्ठभूतं मेघजलं निपतति तदा तज्जलं यावद्वा-
यापि स्थितिं बध्नाति तावत् मिश्रः पृथिवीकायः, स्थिति-
बन्धे तु कुठे सति सविश्वोऽपि सम्भाव्यते, तथा इधने
गोमयाऽऽदौ मिश्रः । तथाहि—गोमयाऽऽदिकमिधनं सविश्व-
पृथिवीकायस्य शुभं, शुभं च परिपीक्यमानो यावद्वा-
यापि सर्वथा परिणमति तावन्मिश्रः । अत्रैवेधनविषये
कालमानमाह—(पोरिसीत्यादि) बह्विधमध्यगत एकां
पौरुषीं यावन्मिश्रो, मध्यमेधनसंपूरुस्तु पौरुषीद्रिकम्,
अल्पेधनसम्पूरुस्तु पौरुषीद्रिकं, तत ऊर्ध्वमाचक्षते इति ।
तदेवमुक्तो मिश्रः पृथिवीकायः ।

साम्प्रतमचित्तमाह—

सीउएहखारखत्ते, अग्निलोणुसम्विलेनेह ।

कुक्कतजोखिण्णं, पञ्चोयणं तेषिमां होइ ॥ १३ ॥

इह सर्वत्र सप्तमी दुर्तीयाऽर्थे, प्राकृतलक्षणवशात् । तथा
चाऽऽह पाणिनिः प्राकृतलक्षणे 'व्यत्ययोऽप्यासाम् ।' इ-
त्यत्र सूत्रे सप्तमी दुर्तीयाऽर्थे । यथा—' तिष्ठ तेसु अलंकि-
या पुष्टवी ' इति । ततोऽयमर्थः—शरीरत्पक्षारक्षेत्र, तत्र
शरीरं प्रतीतम्, उष्णः सूर्योऽऽदिपरित्यापः, क्षारः यवक्षारा-
ऽऽदिः, क्षर्चं करीयविशेषः । एतैः, तथा (अग्निलोणुसमं
बिलेनेह इति) अग्निः वैभानरः, लवणं प्रतीतम्, ऊषः
ऊषराऽऽदिनोऽन्नो लवणमिधनसमिधो रजोविशेषः, आलं
काङ्किकं, स्नेहः तैलाऽऽदिः । एतैश्चाचित्तः पृथिवीकायो भ-
वति, इह शीतान्म्यस्तक्षारक्षत्रस्नेहाः परकायशस्त्राणि,
ऊषः स्वकायशस्त्रम्, उष्णस्नेहं सूर्यपरित्यापकः स्वभा-
वः, तथाविधपृथिवीकायपरित्यापको वा शुद्धते । ना-
मिपरित्यापकपस्तस्याग्निप्रदग्धुनेन शुद्धीतत्वात्, ततः सो-
ऽपि, स्वकायशस्त्रोपादानेन परकायशस्त्रोपादानेन चान्या-
स्यानि स्वकायपरकायशस्त्राण्युपलब्धयेन, यथा कटुकरसो
मधुररसस्य स्वकायशस्त्रमित्यादि, एतेन पृथिवीकायस्या-
चित्तनाया भवनं चतुर्दो प्रतिपादितं द्रष्टव्यम् । तथा—
द्रव्यतः, क्षत्रतः, कालतो, भावतश्च । तत्र स्वकायेन परका-
येण वा यद्विशीकरणं तद् द्रव्यतः, यदा तु क्षाराऽऽदिवैश्व-
तत्पक्षस्य मधुराऽऽदिश्रोत्रोपक्षस्य च तुल्यवर्णस्य भूम्यादेः पृ-
थिवीकायस्य परस्परं सम्पर्कणाचित्तताभावेन तदा तत् क्षत्र-
तः, क्षत्रस्य प्राधान्येन विवक्षणात् । यद्वा—मा भूदपरलोकोद्भ-
वं पृथिवीकायान्तरेण सह मीलनं, किन्त्वस्यत्र क्षेत्रे योजन-
ज्ञातपरतो यदा नीयते तदा सर्वत्रोऽपि पृथिवीकायः सर्वस्वा-
दपि तन्माद्योजनशताष्टुर्मानतो मिश्राऽऽहारवत् शीताऽऽ-
दिसम्पर्कतश्चाऽऽवश्यमविशीभवति, इत्यं च क्षेत्राऽदिकमेणा-
विशीभवनमफायाऽऽदीनामपि भावनीयं, यावद्भजनस्तिकापिः
कानां, तथा च हरीतक्याद्यो योजनशताष्टुर्मानतोऽचित्ती-
भूतत्वादीषुचाऽऽद्यं साधुभिः प्राप्तयुक्तं इति । कालस्तस्व-
चित्तता स्वभावतः स्वायुःक्षेत्रेण सा च परमार्थतोऽतिशयज्ञा-
तैर्नैव सम्पूज्य परित्यायेन, न क्षारस्थित्यकारणेनेति न व्यवहार-
मयमवतरति । अत एव च दृष्टाऽतिपीडितानामपि साधूनां
क्षमावतः स्वायुःक्षेत्रेणाविशीभूतमपि तद्वागीदं पानाय

यक्षमानस्वामी भगवान् नातुज्ञानवान्, इत्यंभूतस्यावि-
शीभवनस्य कुत्रस्थानां दुर्लभयत्नेन मा भून् सर्वेषां तद्वा-
गीदं सचित्तंऽपि पाश्चात्यसाधूनां प्रवृत्तिप्रसङ्ग इति कृत्या,
भावतोऽविशीभवनं पूर्वेषांऽपि परिचित्यागतोऽपरचक्षोऽदित-
या भवनम् तदेवमुक्तोऽविशीभोऽपि पृथिवीकायः । एतेन चाचित्ते-
न साधूनां प्रयोजनम् । तथा चाऽऽह—(कुक्कत इत्यादि) व्युत्का-
न्ता अप्रगता योनिः उत्पत्तिस्थानं यत्र तेन विध्यलस्योनिना
प्राप्तुकं, इदं वक्ष्यमाणस्वरूपं प्रयोजनं साधूनां भवति ।

तदेवोपदर्शयति—

अवरद्विगविसवधे, लवणेन व सुरभिउवलणं वा ।

अचित्तस्स उ गहणं, पञ्चोयणं तेषिमां वऽञ्जं ॥ १४ ॥

अपराधनञ्च अपराजं पीडाजनकता, तदस्यास्तीति अपरा-
जिको लूनाकोटः, सण्योऽदिर्द्वयो वा । विषं प्रतीतं तच्च दृष्ट-
श्रुतिषु चारितं सम्भवति, तयोदपशमनाय बन्ध इव बन्धः
प्रलपस्तस्मिन्, कस्येवऽचित्तपृथिवीकायस्य मौल्यसत्तिका-
वृत्तरिकाऽदिकरूपस्य ग्रहणं प्रयोजनम् । यद्वा—लवणेन प्रतीते-
न (अचित्तस्स सि) विप्रक्षिपरिणामेनेह दुर्तीयाग्नं स-
म्बध्यते, अचित्तनालवणमङ्गमोजनाऽऽदौ प्रयोजनम्, अथवा
सुरभ्युपलेन गन्धपापायेन गन्धरोहकाऽऽन्धेन प्रयोजनं, तेन
हि पामाप्रमत्तवानाताऽऽदिः कियते, वाशुदेवो विकल्पार्थः,
अथवा—तेन पृथिवीकार्येन दम्यतययोजनम् ।

तदेवाऽऽह—

ठाणनिसियसुतुयट्ठण—उच्चारणं चैव उत्सर्गो ।

पुट्टगडगललेवो, एमाइ पञ्चोयणं बहुहा ॥ १५ ॥

इह साधुभिः सचित्तमिधपरिहाराद्विरेणाचित्तं भूतलप्रदेशे
यत् स्थानं कायोऽसौं विधीयते, यच्च निर्पीदनम् उपवेशनं,
यच्च त्वगपरवर्तनं स्वापः, यच्च उच्चप्रादानीं पुरीषप्रक्ष-
णनेऽभनिष्ठधृत्तानामुत्सर्गः, तथा यो पुट्टको लेपितपात्र-
सूतनाकारकः पाषाणो, ये च डगलकाः पुरीषोऽसौगोमन्तर-
मपानयोऽञ्जुनकपाषाणः दिश्वरुडकाः, यच्च लेपो भोगपुरपा-
पाणाऽदित्यिष्यस्तौस्वकपाषाण्यन्तरे शीयते, अथवा—' ब-
हुधा ' बहुप्रकारम् अचित्तं पृथिवीकायेन प्रयोजनम् । उक्तः
सचित्ताऽऽदिभेदमिश्रः पृथिवीकार्यपिण्डः । पि० (अफकायस्य
पिण्डं सचित्तम् ' आउकाय ' शब्दे द्वितीयमाणे २२ पुष्टेऽ-
वोचम्) (अचित्तनात्कायेन बहुप्रकारो द्रष्टव्यः) कीव-
धावेन संयतानां वर्षाकालादीर्वाग कल्पते, न शेषकालं, शे-
षकाले त्वनेकदोषसंभवात् । (ने च दोषाः ' धावस्य ' शब्दे
चतुर्थमाणे २७५१ पुष्टे गताः) (तेजस्कायः ' तेजकारय '
शब्दे चतुर्थमाणे २३४३ पुष्टे गतः) (' वाउकाय '
शब्दे चतुर्थमाणे वाउकायपिण्डम्) (द्विद्वितीयमिन्द्र-
चतुर्द्वितीययज्जेन्द्रियशब्दे तु तत्तत्पिण्डाः) तदेवं सचि-
त्ताऽऽदिभेदमिश्रमिधपरिहाराऽपि द्रव्यपिण्डः प्रत्येकं पृथि-
वीकायाऽऽदिभेदात्मनोविधि उक्तः । समिति एतेषामेव
नवानां पृथिवीकायाऽऽदीनां द्रव्यादिमिधगतो मिश्रं द्रव्य-
पिण्डमभिधिसुराह—

अइ मीसञ्चो य पिंडो, एपसि चिय नवएह पिंडाणं ।

दुगसंजोगाईओ, नायवो जाव चरमो चि ॥ ५३ ॥

अथेत्यानन्तरं योतते, केवलपृथिवीकायाऽदिविण्डमभिधान-

तया एवम्) (द्विवि लि) द्रव्ये पुद्गलस्कन्धरूपे स्थानम्-अव-
शाहः, स्थितिः कालतोऽवस्थानं, स्थानं च स्थितिश्च स्थान-
स्थितौ, ताभ्यां स्थानस्थितिर्नाम । अत्र पञ्चमी " यप. कम्मा-
ऽऽधार " इत्यनेन सूत्रेण । ततोऽयमर्थः-स्थानं स्थितिं
चाऽऽधृत्य यस्तदाऽऽधृत्य क्षेत्रकालाऽऽधृत्य क्षेत्रकालप्रा-
धान्यविषयतया क्षेत्रेण कालेन च व्यपदेशस्तस्माच्चतुष्पञ्च-
मपि एतयोः प्रकल्पना कार्या । किमुक्तं भवति ?-स्कन्धरूपे
पुद्गलद्रव्येऽवगाहविन्मामाधित्य क्षेत्रप्राधान्यविषयतया यदा
क्षेत्रं व्यपदेशोः यथा एकप्रादेशिकोऽयं द्विप्रादेशिकोऽयं त्रि-
प्रादेशिक इत्यादि, स इत्थं क्षेत्रतो व्यपदिश्यमानः क्षेत्रपिण्ड
इत्युच्यते क्षेत्रतो व्यपदिष्टः पिण्डः क्षेत्रपिण्ड इति व्युत्पन्नः ।
यदा तु कालतोऽवस्थानमधिकृत्य कालप्राधान्यविषयतया
कालेन व्यपदेशोः यथा एकसामयिको द्विसामयिक इत्यादि,
तदा स कालपिण्डोऽपि भवत्येव, कालतो व्यपदिष्टः पिण्डः
कालपिण्ड इति समासाऽऽधृत्य यान् । अथवा-त्रिप्रादेशा-
ऽऽधान्यमकक्षेत्रपिण्डे, यदि वा-त्रिसमयाऽऽधान्यमकालपि-
ण्डे यदवस्थानं पुद्गलद्रव्यं तत्तदादेशान् क्षेत्रकालव्य-
पदेशान्, क्षेत्रकालपञ्चादित्यर्थः । यथाकर्म क्षेत्रपिण्डः
कालपिण्डः । प्रकाशान्तरं नोपचारात् क्षेत्रकालपिण्डावाह-
(जन्म जया तत्परकवस्या) " यत्र वसत्यादौ यदा प्र-
थमपौरुषादौ " तत्प्रकल्पना । पिण्डप्रकल्पना क्रियते सः
पिण्डः प्रकल्पमाणो नामाऽऽदिपिण्ड इव सत्यान्देशमधिकृत्य
क्षेत्रपिण्ड उच्यते, यथाऽमुकवमनिरूपक्षेत्रपिण्ड इति, प्र-
थमपौरुषादिकं तु कालमधिकृत्य कालपिण्डो यथाऽमुकप्र-
थमप्रहराऽऽदिरूपः कालपिण्ड इति । " इह तिष्ठि उ पणस-
मया " इत्यत्र पर आक्षेपमाह-ननु मूलेषु द्रव्येषु परस्पर-
मनुबंधनः सङ्ख्याबाहुल्यतश्च पिण्ड इति व्यपदेशो घटते,
क्षेत्रकालयान्मुन परस्परमनुबंधो नाऽपि काले सङ्ख्याबाहु-
ल्यम् । तथाहि-क्षेत्रमाकाशमुच्यते "क्षेत्रं सलु आगासं" इति
वचनात्, तच्च नित्यमकृत्रमन्वात्, ततः सर्वं विविक्लप्रे-
शाऽऽत्मकतया व्यवस्थितमिति कथमाकाशप्रेक्षानामनुबं-
धः, एकत्र मिश्रणाभावात् । कालोऽपि पूर्वोपरसमयविचिह्नो
वार्त्तमानिकसमयरूप एव परमार्थिकः, पूर्वोपरसमययोर्वि-
नष्टानुपपत्त्येव परमार्थतोऽसत्त्वात्, सतो च परस्परम-
नुबंधः संख्याबाहुल्यं वा मानतो मद्मततो वा, ततः काल-
द्वयमपि नापचयते इति कथं तत्र पिण्ड इति व्यपदेशः ? ।

अत्र प्रतिविधानमभिहितसुराह-

मुत्तद्विषयसु जुजइ, जइ अत्रोऽन्नाल्लुवेहत्रो पिंडो ।

मुत्तिविमुत्तसु वि सो, जुजइ नल्लु संखवाहल्लु ॥ ५६ ॥

ननु यदि मूलेषु द्रव्येषु "अन्त्याऽन्यानुबेधतः" परस्पर-
मनुबंधः, "संखवाहल्लु" इत्यप्यत्र सम्भवत्येव, सङ्ख्या-
बाहुल्यतश्च आदिसङ्ख्यासम्भवनश्च पिण्ड इति व्यप-
देशो युज्यते । योगसूत्रेण, घटते इत्यर्थे । तर्हि स पिण्ड
इति व्यपदेशः "सुसंविगृहेष्वपि" सुसंरहितेष्वपि, अमू-
लेष्वधन्येषु, क्षेत्रप्रेक्षाकालसमयेषु युज्यते, तत्राऽपि पिण्ड-
शब्दप्रवृत्तिर्निमित्तस्य परस्परानुबन्धस्य सङ्ख्याबाहुल्यस्य
च सम्भवात् । तथाहि-सर्वेऽपि क्षेत्रप्रेक्षाः परस्परं नैर-
न्तर्गल्लक्षणं संबन्धेन सम्बद्धा अवतिष्ठन्ते, ततो यथा बादर-
निषादिते चतुरङ्गाऽऽदिघने परस्परनैरन्तर्गतरूपानुबन्धतः स-

ङ्ख्याबाहुल्यतश्च पिण्ड इति व्यपदेशः प्रवर्तते । तथा क्षेत्र-
प्रेक्षाष्वपि पिण्डशब्दः प्रवर्तमानो न विकथ्यते, तत्राऽपि
परस्परनैरन्तर्गतरूपस्यानुबन्धस्य सङ्ख्याबाहुल्यस्य च सम्भ-
वान्, तथा कालोऽपि परमार्थतः सन् द्रव्यं च, ततः संऽपि
परिणामे, सतः सर्वस्य परिणामित्वाभ्युपगमात्, अन्यथा
सम्भावयोगात्, एतावन्नामत्र धर्मसङ्कल्लिटीकादौ * विभा-
वितमिति नेह भूयो विभाव्यते, ग्रन्थगौरवमयान्, परि-
णामी चान्वयी तेन तेन रूपेण परिणममान उच्यते, ततोऽ-
स्ति वार्त्तमानिकस्याऽपि समयस्य पूर्वोपरसमयाभ्यामनुबं-
धः, केवलं नो पूर्वोपरसमयावस्तावपि बुध्या सन्नाविव
विबलितौ, ततः सङ्ख्याबाहुल्यमपि तास्तीति पिण्डश-
ब्दप्रवृत्त्यविरोधः ।

सम्प्रति क्षेत्रं पिण्डशब्दप्रवृत्त्यविरोधं
हृष्टान्तद्वारेण समर्थयते-

जह निपएसो खंधो, तिसु वि एमेसु जो ममोगाढो ।

अविभागल्लु संवद्धो, कहं तु नुवं तदाधरो ? ॥ ५७ ॥

यथा कश्चिदनिर्दिष्टव्यक्तिकः "त्रिप्रादेशिकः" त्रिपरमाणवा-
त्मकः स्कन्धस्मिन्पञ्चाकाशप्रेक्षेण्यवगाढो, न त्वेकस्मिन् ण-
योर्येवपिण्डाद्यर्थः "अविभागेन सम्बद्धो" विभागो नैरन्त-
र्योभावस्तद्भावोऽविभागो, नैरन्तर्गमिष्येयः । तेन सम्बद्धो
नैरन्तर्गमसम्बन्धसंबन्ध इति भावः, पिण्ड इति व्यपदिश्यते,
नैरन्तर्गमल्लक्षणनामावात् सङ्ख्याबाहुल्यतश्च, एवं त्रि-
प्रेक्षावगाढत्रिपरमाणुस्कन्ध इव तदाधारः-त्रिपरमाणु-
स्कन्धाऽऽधारः प्रदेशव्यसमुदायः कथं तु न पिण्ड इति
व्यपदिश्यते ? , सोऽपि पिण्ड इति व्यपदिश्यताम्, उभय-
वाप्युक्तौन्या विशेषणभावात् ।

सम्प्रति "जन्म जया तत्परकवस्या" इत्येतद्व्याचिख्यासु-
नामस्यापनाद्रव्यभावपिण्डानां योगविभागसम्भवात् पारमा-
र्थिकं पिण्डत्वं, क्षेत्रकालयान्मुन योगविभागसम्भवत औप-
चारिकं प्रतिपादयन्नाह-

अहवा चउएह नियमा, जोगविभागल्लु जुजइ पिंडो ।

दोसु जहियं तु पिंडो, वणिजइ कोरए वावि ॥ ५८ ॥

अथवेन प्रकाशान्तरयोनतेन, पूर्वं हि क्षेत्रकालयोर्यथास-
ङ्गत्वं प्रदेशसमयानां परस्परानुबन्धतः सङ्ख्याबाहुल्यतश्च
पारमार्थिकं पिण्डत्वमुक्तम् । यद्वा-तत्र युज्यत एव, योगवि-
भागसम्भवात् । तथाहि-लोकं यत्र योगे सति विभागः
कर्तुं शक्यते, विभागो वा सति योगः तत्र पिण्ड इति व्य-
पदेशः, न च क्षेत्रप्रेक्षेषु योगे सर्वत्र विभागः कर्तुं श-
क्यः, नित्यत्वेन तेषां तथाव्यवस्थितानामन्यथा कर्तुमश-
क्यत्वात्, ततो न तत्र पारमार्थिकं पिण्डत्वं, तथा समयो
वर्तमान एव सन् नानातोऽनागतो वा, तयोर्विनष्टानुपपत्त्य-
न्वेनाविद्यमानत्वात्, ततोऽत्र विभाग एव न तु कदाचनोऽपि
योग इति परमार्थिकपिण्डत्वाभावः, ततोऽन्यथा क्षेत्रकालपि-
ण्डप्रकल्पना कर्तव्येति प्रकाशान्तरता, "चतुर्णां" नामस्याप-
नाद्रव्यभावापिण्डानां "योगविभागेन" योगविभागसम्भवेन
नियमापिण्ड इति व्यपदेशो युज्यते । तथाहि-नाम्नः पि-

पिंड

[illegible]

सम्प्रति भावपिण्डमभिधित्सुगाह-

दुविहो उ भावपिंडो, पसत्थञ्चो चैव अप्पमत्थो य ।

एएसिं दोणहं पि य, पत्तेय परूवणं बोच्छं ॥५६॥

‘द्विविधः’ द्विप्रकारः भावपिरङ्गः, तद्यथा-प्रशस्तः, अप्रशस्तश्च । तत एतयोर्द्वयोरपि प्रत्येकं प्ररूपणां प्ररूप्यते, द्वावपि भावपिरङ्गौ यया गाथापद्धत्या सा प्ररूपणा, तां वक्ष्ये ।

प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति-

एगविद्वाइ दसविद्वा, पसत्थञ्चो चेव अप्पसत्थो य ।

संज्ञप्रविज्ञाचरणे, नाणाऽऽदितिगं च तिविद्वा उ ॥६०॥

नाणं दंसण तव सं-जमो य वय पंच लूच जाणेजा ।

पिंडेसण पाणेसण, उगगहपडिमा य पिंडाम्मि ॥६॥

पञ्चयणमाया नव बं-भगुत्तिओ तह य समणधम्मो य ।

एष पसत्थो पिंडो, भणित्रो कम्मद्वमहणेहि ॥६३॥

प्रशस्नः, अप्रशस्तश्च भावपिण्डः प्रत्येकं दशविधः दशः

प्रकारः 'किं वा? इत्याह' एकविंशऽदिकः' एकविंशो
 द्विचित्रलिखितश्चतुर्विधो यावद्दशविध इति, तत्र प्रथमतः
 उद्देशकमप्राप्यैवावसृज्याप्रशस्ते भावपिण्डे दशविधम-
 ध्यान्मन्त्रानि, इह संयोगादि' तत्रैकविधः प्रशस्तो भाव-
 विधिः संयोगः इह संयोगो ज्ञानदशमे विना न भवति, पूर्व-
 ह्यज्ञातः पुनरुक्तस्तोत्रं भवति सिद्ध इति वचनप्रमाण-
 एणात्, ततो ज्ञानदशमे संयोग एवात्मभूते विवाञ्जने इति
 संयोग एवैकः प्रशस्तभावपिण्डत्वेन तत्प्रमाणमानी न वि-
 रूढयते । (प्रशस्तैकविधभावपिण्डः, प्रशस्तप्रपन्नं सं-
 योगम्' शब्दे वक्ष्यामि) । द्विचित्रः पिण्डः—' विद्या

१. चरणम् २। विद्या हानं ? (प्रशस्तत्रिविधभावविपरिणः
' चरणम् ' शब्दे चतुर्थभागे १६३६ पृष्ठे गतः) त-
त्त्व—आभिनिबोधिक—श्रुतावधि-मनःपर्यव—केवलज्ञान-
भेदान् पञ्चविधम् । (तत्र आभिनिबोधिकज्ञानम् ' आ-
भिनिबोधि' शब्दे त्रितीयभागे २५२ पृष्ठे गतम्)
(अन्तःज्ञानम् ' सुय' शब्दे वक्ष्यामि) (अवधिज्ञानम् ' भौदिकाया'
शब्दे तृतीयभागे १६६ पृष्ठे प्रतिपादितम्) । मनःपर्यवज्ञानम्
' मरणपञ्चवर्णा' शब्दे वक्ष्यामि) (केवलज्ञानसर्वस्वम् ' के-
वलज्ञान' शब्दे तृतीयभागे ६४२ पृष्ठे विस्तरेण गतम्
चर्चं क्रिया २ । (सा व विस्तरतः ' किरिया ' शब्दे तृती-
यभागे ४३१ पृष्ठे निरूपिता) अत्र सम्प्रदर्शने ज्ञान एवा-
नभूतं विवर्त्तनमिति न पृथग्गणितं, विवक्षा हि वक्ष्यधी-
ना, वक्ष्य व कदाचित्स्मरणेणाभिधिसुस्ततां तं प्र-
त्यासत्तिमधिकृत्य तत्तदनुभावाभाविभवे, कदाचि-
त्पुनर्विशेषपरिज्ञानोपादानाय विस्तरेणाभिधिसुः सर्वे
वैविक्येन पृथक् प्रतिपादयन्ति, ततः कदाचित् ज्ञानाऽऽदि-
चित् संयेम इति प्रतिपादयन्ति, कदाचित् ज्ञानविधे इति, क-
दाचित्पुनः परिपूर्णमपि साक्षात्तया ज्ञानाऽऽद्विकर्मिति न
कश्चिदोपः २। त्रिविधः परिणः पुनः—ज्ञानाऽऽद्विकर्म ज्ञान-
दर्शन—चरित्राण । (प्रशस्तत्रिविधभावविपरिणः—ज्ञानम् १-
' ज्ञान ' शब्दे चतुर्थभागे १६३६ पृष्ठे गतम्) तद्वद्विषय-
स्त्वशब्दाद्विधानात् ४ । (शब्दम् २—सर्वम् ' दंसय' शब्दे
चतुर्थभागे २४४५ पृष्ठे ज्ञानोक्तनीयम्) (चरित्रम् ३—' चरित्र'
शब्दे तृतीयभागे ११७ पृष्ठे गतम्) (विस्तराच्च—' विस्तर'
शब्दे तस्मिंश्च भागे ११४ पृष्ठे निरूपितः) ३। चतु-
र्विधः परिणः—ज्ञान १—दर्शन २—ततः ३—संयेमा ४, (प्रश-
स्तवचनविधभावविपरिणदमर्थं ज्ञानम् १—स्वस्थान । दर्शनम् २,
' दंसय' शब्दे । ततः तद्वद्विषय ३ ' तत' शब्दे चतुर्थभागे
२४६६ पृष्ठे त्विस्तरं गतः ३ । (संयेम ४ स्वस्थान
वक्ष्यामि) ४। पञ्चविधः—अन्तःज्ञानं, प्राणातिपातः—
सुष्यादाया २ऽऽज्ञानाया ३—मैयुतः—परिग्रहनिवृत्तिलक्ष-
णाति ४ । अत्राऽपि ज्ञानदर्शने अन्तर्भूतं विवर्त्तन इति
न पृथग्गणितं, रात्रिभोजनविग्रमणमर्थेतेषु पञ्चसु यथाया-
गमनभूतं विवर्त्तनं ततो न पञ्चविधव्यवधानात् । पच-
सुस्तत्राऽपि यथायागमनभोवाभावना भावीयया ।
(प्रशस्तत्रिविधभावविपरिणदमर्थं प्राणातिपातनिवृत्तिः १-
' प्राणाविवायवैषम्य' शब्देऽस्मिन्नेव भागे २४६ पृष्ठे गता)
('प्राणाविवायवैषम्यः' २- सुष्यादायवैषम्य' शब्दाद्विधानात् ४।
(अदनादाननिवृत्तिः ३- अदतादायवैषम्य' शब्दे प्रथम-
भागे ४४० पृष्ठे गता) (मैयुतनिवृत्तिसम् ४- 'मैयुतवैषम्य'
शब्दे वक्ष्यामि) (परिग्रहनिवृत्तिः ४- 'परिग्रहवैषम्य'
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ४४० पृष्ठे गता) ५। षष्ठिषु आवधि-
परिणः—पञ्च व्रतानि, तत्र पञ्च व्रतानि पूर्वोक्तविषय प्राणाति-
पातविग्रमणाऽऽज्ञाने, पष्ठे तु रात्रिभोजनविग्रमणलक्षणम्
(प्रशस्तत्रिविधभावविपरिणदमर्थं प्राणातिपातऽऽद्यः परि-
ग्रहनिवृत्तयः—स्वस्थानेन व्याख्यातम्) (रात्रिभोजनवि-
ग्रमणम् ' रात्रिभोजनवैषम्य' शब्दे वक्ष्यामि) ६। तथा
सप्त विधे परिणः—सप्त विग्रहवैषम्याः, सप्त पानेयणाः, सप्त अ-
वप्रहरणानि । तत्र परिहरेयणाः पानेयणाश्च सप्त संवृ-
ष्टाऽऽद्यः । तासाम् ७।

“ संसदुमसंसदु, उद्वह तह अप्पलेयवा चेव ।
उग्गहिंया पग्गहिंया, उड्गियधम्मा य सत्तमिया ॥१॥” पिं ।
(विस्तरं ‘ पिंडेसणा ’ शब्देऽपि वक्ष्यामि) (पतिपण्णास
‘ पाण्डेसणा ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ८४६ पृष्ठ व्याख्याताः)
(अवप्रहर्मानमा वनर्तविषयनियमविशेषाः, ते च द्वि-
तीयभागे ७२४ पृष्ठ ‘ उग्गह ’ शब्दे व्याख्याताः) (विशेषं
वाच ‘ वसहि ’ शब्दे वक्ष्यामि) ७ । तथा—अष्टविधः
पिरहः—अष्टौ प्रवचनमातरः, (तास्य ‘ पवयणमाउआ ’
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ७८५ पृष्ठे गताः) = । तथा नव-
विधः पिरहः नव ब्रह्मचर्यगुणयः । तासां चेदं स्वरूपम्—
“ वसहि कह निसिंजदिय, कुट्टेर पुव्वकीलिय पणीय ।
अहमायाहार विभू—सणं च नव वंभुसुलीसो ॥ १ ॥ ”
(प्रशस्तनवविधभावपिरहप्रतिपादिकगाथाविशेषं ‘ वं-
भ्वेरुसुलि ’ शब्दे वक्ष्यामि) ६ । तथा चेति समुच्चये,
दशविधः पिरहः दशप्रकारः भवणधर्मः । स चायम्—
“ संती य महवऽज्जव, मुत्ती तव संजम य वोडव्वं ।
सच्चं सोयं आकि—वणं च वंभं च जइधम्मो ॥ १ ॥ ”

(प्रशस्तनवविधभावपिरहप्रतिपादिकाया अस्या गाथाया
अनुगमनिका ‘ धम्म ’ शब्दे चतुर्थभागे २६६७ पृष्ठे गता)
(विस्तरश्चाऽत्र ‘ समणधम्म ’ शब्दादवगन्तव्यः) प्रश-
स्तभावपिरहस्योपसंहारमाह—(एसां इत्यादि) ‘ एष ’ द-
शप्रकारोऽपि भावपिरहः कर्माष्टकमर्थैः तीर्थेष्टकभिर्ये-
नः, अनेन स्वमनीयिकायुदात्तमाह ॥ २० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥
सम्प्रति अग्रशस्ते भावपिरहं दशविधमपि क्रमेणाऽऽह-
अपसत्थो य असंजम, अभाणो अविरेइ य मिच्छलं ।

कोहायासवकाया, कम्मे सुत्ती अहम्मो य ॥ ६३ ॥

(अपसत्थो य इत्यादि) अग्रशस्तः पुनर्भावपिरह एक-
विधः—असंजमः, विरत्यभावः, अभाऽज्ञानमिथ्यावाऽऽदि-
नि सर्वोपपन्नभूतानि विवक्ष्यन्ते, ततो न कश्चिदोपः ।
(अग्रशस्तैकविधभावपिरहः असंजमः, स च सप्तदश-
विधः ‘ असंजम ’ शब्दे प्रथमभागे ८२३ पृष्ठे निरु-
पितः) १ । द्विविधः अज्ञानाऽविरती, चराष्ट्रो मिथ्या-
त्वशब्दान्तरं योजनीयः, अत्र मिथ्यात्वकायाऽऽद्यः स-
र्वोपपन्नभूता विवक्षितास्ततो न द्विविधव्यवधानात्,
यत्सुत्तरत्रायन्तर्भावभावना भावनीया । (अग्रशस्तद्विवि-
धभावपिरहास्तनोत्तम् अज्ञानम् १—‘ अज्ञाय ’ शब्दे प्रथ-
मभागे ४८७ पृष्ठे सविस्तरं निरूपितम् ।) (तन्मध्यगा दश-
विधाऽपि अकिरतिः २—‘ अविरेइ ’ शब्दे तस्मिन्नेव
भागे ८०८ पृष्ठे निरूपिता) २ । त्रिविधः—मिथ्यात्वं,
चराष्ट्रादज्ञानाविरती च । (मिथ्यात्वम् १—मिच्छुलं श-
ब्दादवगन्तव्यम् ।) (अज्ञाना २—ऽविरती ३ स्वस्वस्याने गते)
३ । चतुर्विधाः—चत्वारः कोधाऽऽद्यः कोधमानमायालोभाः,
(तत्र कोधस्वरूपम्—‘ कोह ’ शब्दे तृतीयभागे ६८३
पृष्ठे गतम्) (तस्यानेकविधकोधस्याऽऽग्रमप्रतिष्ठितत्वाऽऽदि-
भेदाः सदृशकाः ‘ कलाय ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३६५ पृष्ठे
उक्ताः) (मासम् २—‘ माय ’ शब्दे विस्तरतो वक्ष्यामि) (माया
३—‘ माया ’ शब्दाद्वशलोकाय) (लोभः, तत्फलानि च ४—
‘ लोभ ’ शब्दे वक्ष्यामि) ४ । पञ्चविधः—पञ्चाऽऽवज्जाराणि
प्राणानि तासुपावादाऽऽत्ताऽऽननेयुनपरिग्रहकपाणि । (नल

प्राणातिपातः १—‘ पाणात्तयाय ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ८४३ पृष्ठे
रूपितः) (सुपावादम् २—‘ सुसावाय ’ शब्दे वक्ष्यामि) (अ-
त्ताऽऽननम् ३—‘ अत्तादाय ’ शब्दे प्रथमभागे ५२७ पृष्ठे ग-
तम्) (मेयुनम् ४—‘ मेहुण ’ शब्दे वक्ष्यामि) (परिग्रहः ५
‘ परिग्गह ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ५५२ पृष्ठे गतः) ५ । अष्ट-
विधः—(कायं सि) कायवधाः पृथिवीकायिकाऽऽदिविनाशाः,
(ते च ‘ कुक्कायवह ’ शब्दे तृतीयभागे १३४३ पृष्ठे निरूपि-
ताः) ६ । सप्तविधः—कर्मणि कर्मविषयो द्रष्टव्यः । इह क-
र्मशब्देन कर्मबन्धनिबन्धनभूता अध्यवसाया शृण्यन्ते,
भावापिरहाधिकारात्, तत आयुर्वर्जशेषसत्कर्मबन्धनिब-
न्धनभूताः कायायिका अकायायिका वा परिणामविशे-
षा जातिभेदापेक्षया समभेदाः । सप्तविधोऽग्रशस्तो भाव-
पिरहः । (इत्येवसायशब्दार्थः ‘ अज्जवसाय ’ शब्दे
प्रथमभागे २३२ पृष्ठे गतः) (ते च अध्यवसायाः ‘ अणु-
भागबंधद्वारा ’ शब्दे प्रथमभागे ३६६ पृष्ठे विस्तरतो नि-
रूपिताः) (सप्तविधकर्मज्ञानाय तृतीयभागे २४३ पृष्ठ-
गतः ‘ कम्म ’ शब्दो द्रष्टव्यः) ७ । अष्टविधोऽपि भा-
वपिरहः—कर्मविषयः । तत्रापीयं भावना—कर्मोक्तबन्ध-
निबन्धनभूताः कायायिकाः परिणामविशेषा जातिभेदा-
पेक्षयाऽष्टभेदाः, अष्टविधोऽग्रशस्तो भावपिरहः । (अष्ट-
विधं कर्म ‘ कम्म ’ शब्दे तृतीयभागे २५८ पृष्ठे विस्तरतो प्रति-
पादितम्) = । (अगुत्ताओ सि) नव ब्रह्मचर्यगुणप्रतिपक्ष-
भूता नव ब्रह्मचर्यगुणयः, (तास्य ‘ वंभवेरुसुलि ’
शब्दे वक्ष्यामि) ६ । तथा अष्टधर्मः—दशविधधर्मप्रति-
पक्षभूतः (स चाधर्मः ‘ अष्ट ४ ’ म्) शब्दे प्रथमभागे
५६६ पृष्ठे गतः) दशविधोऽग्रशस्तो भावपिरहः १० ।

सम्प्रति प्रशस्ताग्रशस्तयोर्भावपिरहयोर्लक्षणमाह—

वज्जइ य जेण कम्मं, सो सव्वो होइ अप्पसत्थो उ ।
मुच्चइ य जेण सो पुण, पमत्थओ नवरि विवेओ ॥ ६४ ॥

इह येन भावपिरहेनैकविधाऽऽदिकेन प्रवर्तमानेन ‘ कम्म ’
ज्ञानावरणीयाऽऽदि बध्यन्ते, चराष्ट्रोऽनुक्रममुच्चवाप्यः । स
च दीर्घस्थितिर्क दीर्घमेसागनुबन्धि विपाककटुकं च
येन बध्यते इति समुचितमेति । स सर्वोऽप्यग्रशस्तो
भावपिरहो ज्ञातव्यः । येन पुनर्नेकविधाऽऽदिना प्रवर्तमानेन
कर्मणः सकाशात् शनैः शनैः सर्वोऽऽमना वा सुच्यते,
स प्रशस्तो भावपिरहो विज्ञेयः । आह—पिरहो नाम बहुना-
जेकत्र मीलनमुच्यते । पिरहं पिरड इति व्युत्पत्तेः, भावाश्च
संयमाऽऽदयो यदा प्रवर्तन्ते तदैकसंख्या पव, एकस्मिन्
समये एकस्यैवाध्यवसायस्य भावात्, ततः कथं पिरड-
त्वम् ? इति, अत्रोत्तरमाह—

दंसणुणाशुचरिता य पज्जवा जे उ जजिया वणि ।

सो सो होइ तयक्खो, पज्जवंपेसालुणा पिंडो ॥ ६५ ॥

इह चादिग्रहणैरेतत्परिभूतयुषि शृण्वन् । तस्याऽपि विरति-
परिणामरूपतया चारित्र्यभेदात्, ततो दर्शनज्ञानवति-
त्राणां प्रत्येकं ये ये पर्ययाः पर्ययाः अविभागपरिच्छेदकया
यदा यदा यावन्तो यत्परिमाणाय वर्तन्ते स स तदा तदा त-
दाशब्दोऽनुशास्यऽऽप्यज्ञानाऽऽवज्जाराणिऽऽवज्जाराणिऽऽवज्जाराणि-
नापिरहः, पर्ययप्रमाणकरणेन पिरह पर्ययसंहतिविवक्षया

पिण्डो भवतीत्यर्थः । इयमत्र भावना-इह यदा संयम एव कै-
वलः प्राधान्येन विवक्ष्यते, न तु सती अपि ज्ञानदर्शने, संयम-
स्य तद्विधानाभाविन्येन तयोस्तत्रैवान्तर्भावविवक्षणात्, तदायै
तस्य संयमस्याऽविभागापरिच्छेदाऽऽख्याः पर्यायास्ते समु-
दायेनैकत्र पिण्डोभूय व्यवतिष्ठन्ते, परस्परं तादात्म्यसम्बन्धे-
न सम्बद्धत्वात्, ततः संयमपर्यायसंबन्धपेक्षया पिण्ड इति
संयम एव किंच भावपिण्ड इत्येवोच्यमानं न विरुध्यते, यदा
तु तस्मिन्नेव संयमरूपेऽप्यवसाये पृथग्ज्ञानविवक्षा क्रिया-
विवक्षा च भवति, यथा वस्तुयाथात्म्यपरिच्छेदरूपोऽंशो ज्ञानं
प्राप्तातिपाताऽऽदिविरतिरूपः परिणामविशेषस्तु क्रियेति
तदा ये ज्ञानस्याविभागपरिच्छेदरूपाः पर्यायास्ते परस्परं ता-
दात्म्यसम्बन्धेनावस्थिता इति ज्ञानपिण्डः । ये तु क्रियाया
अविभागापरिच्छेदरूपाः पर्यायास्ते क्रियापिण्डः, ततो द्वि-
विधो भावपिण्डो ज्ञानक्रियाऽऽख्याः प्रतिपाद्यमानो न विरु-
ध्यते, यदा तु तस्मिन्नेव संयमरूपेऽप्यवसाये पृथग् ज्ञान-
विवक्षा दर्शनाविवक्षा चारित्रविवक्षा च, यथा वस्तुया-
थात्म्यपरिच्छेदरूपोऽंशो ज्ञानं तस्मिन्नेव वस्तुनि परिच्छिद्य-
मानं जितैरिन्द्रियमुक्त्वा, अत्र इदं तथैतिप्रतिपत्तिर्नान्यथेन क-
चिरूपः परिणामविशेषो दर्शनं, प्राप्तातिपाताऽऽदिविरति-
रूपस्तु परिणामविशेषश्चारित्रमिति, तदा ये ज्ञानस्यावि-
भागपरिच्छेदरूपाः पर्यायास्ते समुदिता ज्ञानपिण्डाः, ये तु
दर्शनस्य ते दर्शनपिण्डाः, ये तु चारित्रस्य ते चारित्रपि-
ण्ड इति त्रिविधो ज्ञानदर्शनचारित्राऽऽख्याः भावपिण्ड उप-
पद्यते, यदा तु तेषांरूपोऽपि परिणामो भवति भिन्नश्च चा-
रित्रादिविषयते तदा त्रयः पिण्डाः पूर्वोक्तान्शुभ्यन्तु तपः-
पिण्ड इति चतुर्विधो भावपिण्डः, यदा तु पञ्च महाप्रता-
प्येव कैवल्यनि विवक्ष्यन्ते ज्ञानदर्शनतपोसि पुनस्तत्रैवान्त-
र्भावति तदा ये प्राप्तातिपातविरतिपरिणामस्याविभागपरि-
च्छेदरूपाः पर्यायास्ते परस्परं समुदितत्वात् प्राप्तातिपात-
विरतिपिण्डः, ये तु मृपावाद्विरतिपरिणामस्य ते मृपावाद्-
विरतिपिण्डः । एवं यावदेव परिग्रहविरतिपरिणामस्य ते
परिग्रहविरतिपिण्ड इति पञ्चविधो भावपिण्ड उपपद्यते ।
एवं शेषेष्वपि पिण्डेषु पिण्डत्वभावना भावनीया । एवम-
प्रशस्तैष्वपि भावपिण्डेषु । तद्वयं पिण्डनं पिण्ड इति भाव-
विषयो व्युत्पत्तिमभिप्रेतव्यं संयमाऽऽदः पिण्ड इत्यमुक्तम् । अ-
थवा-भावपिण्डविचारे पिण्डशब्दः कर्तृमात्रेण विवक्ष्यते,
यथा पिण्डयति कर्मणा सहोऽऽमानं मिश्रयतीति पिण्डो,
भावश्चासौ पिण्डश्च भावपिण्डः ।

एतदेवाऽऽह-

कृम्याश्च जेष भावे-श्च अपगो चिण्डा चिकणं पिंडं ।

सो होइ भावपिंडो, पिंडयए पिंडयं जम्हा । ६६ ॥

येन 'भावेन' परिणामविशेषेण कर्मणां पिण्डं (चिकण
सि) शब्दोऽभ्यासबोधेन गालसंश्लेषरूपमाश्रित्य विनोति स
भाषो भवति भावपिण्डः । अत्र हेतुमाह-यस्मापिण्डनमिति
पिण्डोऽस्ते आत्मा स्वेन सह येन तत्पिण्डनं कर्म ज्ञानाऽऽव-
लीयाऽऽदि तापिण्डयति आत्मना सह सम्बद्धं करति स
भावतत्त्वात्कारणात्स भावपिण्ड इत्युच्यते । अत्र जेष्यं प्र-
शस्ताप्रशस्तत्वभावना-येन भावेन शुभं कर्म आत्मनुपवी-

यते स प्रशस्तो भावपिण्डः, येन त्वशुभं सोऽप्रशस्त इति ।
तदेवमुक्तो भावपिण्डः । पि० । अर्थः । पं० मा० । पं० चू० ।

सम्प्रत्यमीयां पिण्डानां मध्ये येनात्रा-
प्रवृत्तस्त्वभिप्रेतसुराह-

द्वयं अचित्तेण, भावस्मि पस्तयएहिं पणयं ।
उच्चारितयसरिसा, सोममहिकोवण्डाए ॥ ६७ ॥

'इह' अस्यां पिण्डनिष्ठैको 'द्रव्ये' द्रव्यपिण्डविषये
'अचित्तेन' अचितद्रव्यपिण्डेन 'भावे' भावपिण्डविषये
पुनः 'प्रशस्तेन' प्रशस्तभावपिण्डेन 'प्रकृतं' प्रयोजनं,
यथेयं तर्हि शेषाः किमर्थमभिहिताः ?, अत्र आह-(उच्चा-
रित्य 'त्यादि' शेषा-नामाऽऽद्यः पिण्डाः पुनरुच्चारितार्थ-
सदृशाः उच्चरितः-प्रतिपादितः योऽर्थः पिण्डशब्देनान्व-
येयुक्तं तत्सदृशाः-तेन तुल्याः, तेनास्मापि पिण्डा इत्येव-
मुच्चार्यमाणत्वात्, ततः शिष्याणां मतः विकल्पान्-प्रका-
पनं भट्टिनि तत्सदर्थव्यापकतया प्रसंगोभयनं तदर्थमुक्ताः ।
इयमत्र भावना-जगति नामाऽऽद्योऽपि पिण्डा उच्यन्ते,
तत्रापि पूर्वोक्तप्रकारेण पिण्डशब्दप्रवृत्तिदर्शनात्, कैवल्य-
मिह तेषां मध्येऽचित्द्रव्यपिण्डेन प्रशस्तेन च भावांगण-
नाधिकारः, न शेषेणस्तुतत्त्वादिनि, अस्यार्थस्य विवि-
कल्पेन प्रतिपादनार्थं शेषनामाऽऽदिविण्डोपपत्त्यास इति ।
आह-मुमुक्षुणां सकलकर्मशुद्धकलावर्णविमोक्षाय प्रश-
स्तेन भावपिण्डेन प्रयोजनं भवतु, अचित्तेन तु द्रव्यपि-
ण्डेन किं प्रयोजनम् ?, उच्यते-भावपिण्डोपपद्यम्य तदु-
पपन्नमकत्वात् ।

एतदेवाऽऽह-

आहार उवाहि सेजा, पमन्थपिडम्पुवगाहं कुणइ ।

आहारो अहिगारो, अहुहिं ठाण्हिं सो मुद्धो ॥ ६८ ॥

इहाचित्द्रव्यपिण्डविषया । तद्यथा-आहाररूपः, उपचिरूपः,
शय्यारूपश्च । एष च त्रिविधोऽपि प्रशस्तस्य ज्ञानसंयमा-
ऽऽदिरूपस्य भावपिण्डस्य 'उपग्रहम्' उपग्रहं करति,
तत्तन्निविधेनान्येतेन यतीनां प्रयोजनं, कैवल्यमिह ग्रन्थे 'अ-
धिकारः' प्रयोजनम्, 'आहारः' आहारपिण्डः च चार्ष्टव्यः
स्थानः उद्गमाऽऽदिभिः परिगृह्यो यथा यतीनां गणपेर्णीया
भवति तथाऽभिधास्यते, किं कारणमत्र विशेषत आहार-
पिण्डेन प्रयोजनम् ?, अत्र आह-

निव्वाणं खलु कज्जं, नाणइतिगं च कारणं तस्स ।

निव्वाणकारणानं, च कारणं हाइ आहारो ॥ ६९ ॥

इह मुमुक्षुणां 'कार्यं' कर्तव्यं निर्वोगमेव, न शेषं, खलु-
शब्दोऽवधारणार्थः, शेषस्य सर्वस्याऽपि तुच्छत्वात् । 'तस्य'
निर्वाणस्य कारणं 'ज्ञानाऽऽदिविक' ज्ञानदर्शनचारित्रकर्म-
"सम्प्रगृह्येनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः" । (तत्पा० अ०
१ सू० ६) इति । वचनप्रामाण्यात्, तत्तत्सदृशवस्तुपादव्यम्,
उपयसिचामन्तरेणपेयप्रदान्यसम्भवात्, तेषां ज्ञानाऽऽदीनां
निर्वाणकारणानां कारणमर्थभिः आभिः परिगृह्य आहारः,
आहारमन्तरेण धर्मेकाग्रस्थितेनसम्भवात्, उद्गमाऽऽदिविषय-
स्य च चारित्रांशकारित्वात् ।

एतदेवाऽऽहारस्य निर्वाणकारणज्ञानाऽऽदिकारणत्वं
दृष्टान्तेन समर्थयते—

जह कारणं तु तत्, पडस्स तेमिं च होति पम्हाइ ।
नाणाइतिगस्सेवं, आहारो मोक्खनेमस्स ॥ ७० ॥

यथा पटस्य तन्तवः कारणं, तथापि तन्तूनां कारणानि
पथमाणि भवन्ति, 'एवम्' अनेन प्रकारेण ज्ञानाऽऽदिक-
स्य (मोक्खनेमस्स ति) नेमशब्दो देश्यः कार्योभिधाने
कठः, ततो मोलो नेमः कार्यं यस्य तस्य कारणं भवत्या-
हारः । इह कश्चिन् ज्ञानाऽऽदीनां मोक्षकारणतामिव न प्रतिप-
द्यते, विचित्रत्वात्सर्वविचित्रतुषेः ।

ततस्त्वं प्रति ज्ञानाऽऽदीनां मोक्षकारणतां दृष्टान्तेन भावयति—

जह कारणमणुवहरं, कजं साहेइ अविकलं नियमा ।

मोक्खवक्खमाणि एवं, नाणाइणि उ अविगलाई ॥ ७१ ॥

यथा बीजाऽऽदिलक्षणं कारणमनुपहतम् अन्यथादिभिर्विच-
रुतम् 'अविकलं' परिपूर्णेनामप्रीत्यर्थं नियमादकुराऽऽदि-
लक्षणं कार्यं जनयति । 'एवम्' अनेन प्रकारेण ज्ञानाऽऽ-
दीन्यप्यविकलानि परिपूर्णानि, नुशब्दादनुपहतानि च निय-
मतः 'मोक्खमाणि' मोक्षलक्षणकार्यसाधनानि भवन्ति । त-
थाहि—सेनारापगमरूपो मोक्षः, संसारस्य च कारणं मिथ्या-
न्याहानाविरतयः, तत्रापि पलभूतानि च ज्ञानाऽऽदीनि, नतो
मिथ्यान्याऽऽदिजनितं कमे नियमतो ज्ञानाऽऽद्यामेवायामपग-
च्छति, यथा हिमप्रपातजनितं शीतमनलाऽऽसेवायामीन, का-
र्णानि मोक्षस्य ज्ञानाऽऽदीनि, तानि च परिपूर्णानि, नुशब्दा-
दनुपहतानि च, अनुपहतत्वं च चरित्रस्याद्रमाऽऽदिदोषप-
रिमुक्ताऽऽहारग्रहणे सति, नाम्यथा, नतोऽष्टभिः स्थानैराहारो
यतिनिर्माद्य इत्येवम् वक्तव्यम् । अत आहारोपि एतेन हा-
रकारः । पिं । तदेवमुक्तिरिष्टे, पं० वं ३ द्वार । दर्श० । प्रव० ।
पिण्डनीयं, प्रश्न० ४ आश्रमं द्वार । (श्रयतातरपिण्डः, रा-
जपिण्डश्च स्वस्वस्थानि) (पिण्डप्रतिनिवेना 'पडिसेवणा'
शब्दोऽस्मिन्नेव भागे ३६४ पृष्ठ उक्ता) शरित्ति, पं० ६
विब० । कलिम्मे, (कलेजा) पिण्डो मानेन विवृतिः ।
पं० १० २ द्वार । मुद्राऽऽदिपिण्डवन्पिण्डः । स्कन्धे, अनु० ।

पिंडकपिय-पिण्डकल्पिक-पुं० । पिण्डविशुद्धिर्विशुद्धाऽऽहा-
रग्रहणसामाचारिके, वृ० ।

संप्रति पिण्डकल्पिकमाह—

अप्पत्ते अकहिता, अणाहिगयपरिच्छेणे य चउगुक्का ।

दोहिं गुरुतवगुक्का, कालगुरु दोहिं वी लहुमा ॥ ४३६ ॥

सूत्रं नाम प्रणामीत् आचारगतं पिण्डैषणाऽध्ययनमिदा-
म् । दशवैकालिकगते पिण्डैषणाऽध्ययने, तस्मिन्प्रसंगे अप-
ठिते यदि पिण्डव्याऽऽनयनाय न प्रेषयति तदा तस्य प्रा-
यश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः, कालेनापि च गुरुकाः । अथ सू-
त्रं प्राप्तस्तथापि यदि तस्यार्थमकथयित्वा प्रेषयति तदा
चत्वारो लघुकाः, नवरंकेन कालेन लघवः । अथ कथि-
नोऽर्थः परं नाद्याप्यधिगतः, अथवाऽधिगतः परमद्यापि न
तं सम्बुद्धयति, तमप्यधिगतार्थमग्रधानं वा प्रेष-
तश्चत्वारो लघुकाः, तप्लेकेन लघवः । अथाऽधिगतार्थमग्र-

परीक्ष्य प्रेषयति तदा चत्वारो लघुकाः, द्वाभ्यां लघवः । त-
द्यथा तपसा कालेन च यत एवं प्रायश्चित्तमतः—

पडिप य कहिएं अहिगएँ, परिहरती पिंडकपितो एसो ।

तिविहं तीहि विसुद्धं, परिहर नवगेण भेदेण ॥ ४४० ॥

पिण्डैषणाध्ययने पठिते तस्यार्थे कथिते तेन चाधिगते, उ-
पलक्षणमेतत्, सम्यक् अद्विते च, यस्मिन्विषयमुद्रमशुद्धमु-
त्पादनाशुद्धमेषणाशुद्धं, निमित्तोपाकायैर्विशुद्धं यः परि-
हारविषयेण नवरंकेन भेदेन परिहरति । तद्यथा—मनसा न
युक्ताति, नाप्यन्यैर्ग्राहयति, न च शुद्धन्तमनुजानीते । एवं च
वाक्यानेनापि प्रत्येकं त्रिकमवसातव्यम् । एष पिण्डकलिप-
कः । अत्र पिण्डनिर्मुक्तिः x सर्वो वक्तव्या । वृ० १० उ० १
प्रक० । (अत्रार्थे 'पिंडशिज्जुति' शब्दोऽवलोकनीयः)
(उद्रमाऽऽदिदोषाणां प्रायश्चित्तसम्बन्धस्य) पूर्वं सूत्रतोऽ-
धेतव्याधीतपिण्डकल्प आसीत्, इदानीं पुनर्दशवैकालिका-
न्तर्गतयां पिण्डैषणायामपी पृथगतोऽधेतव्याधीतयां पिण्ड-
कल्पिकः कथ्यते सोऽपि भवति । व्य० ३ उ० ।

पिंडग-पिण्डक-पुं० । पिण्डककूपे कर्दमे, यः पादयोः पि-
ण्डरूपतया लगति । आश्रम० ।

पिंडगुह-पिण्डगुह-पुं० । कठिनगुहे, अद्रवगुहे, प्रव० ४ द्वार-
र । पं० ७० ।

पिंडपर-पिण्डगुह-न० । चिक्कल्लपिण्डैर्द्विगुणितं गुहे, व्य०
४ उ० ।

पिंडशा-पिण्डना-स्त्री० । सेवाऽऽदीनां लण्डपाकाऽऽदेष्टव्य-
परस्परं संयोगे, (२ गाथा) पिं० ।

पिंडशिगर-पिण्डनिकर-पुं० । दापितभक्ते, पिण्डदाने च ।
नि० वृ० ८ उ० । पिरपिण्डे, स्तनकभक्ते, आचा० २ धृ० १
चू० १ उ० २ उ० ।

पिंडशिज्जुति-पिण्डनिर्मुक्ति-स्त्री० । पिण्डैषणाभिधपञ्चमा-
ध्ययननिर्मुक्तौ, पिं० ।

सा चैवम्—

" जयति जिनवर्द्धमानः,

परहितनिरता विधृतकर्मजराः ।

मुक्तिपथचरणयोग्यक-

निरवद्याऽऽहारविषयेक्षी ॥ १ ॥

नत्वा गुरुपदकर्मणः,

गुरुपदेशेन पिण्डनिर्मुक्तिम् ।

विवृणोमि समासेन,

स्फुटं शिष्यावबोधाय ॥ २ ॥ "

आह—निर्मुक्त्यो न स्वतन्त्रशास्त्ररूपाः, किन्तु तत्सम्बन्धप्रप-
तन्माः, तथा तद्व्युत्पत्त्याधयन्ताम् । नयाहि—सूत्रोपात्ता
अर्थोः स्वरूपेण सम्बद्धा अपि शिष्यान् प्रतिनिर्मुक्त्यन्ते नि-
श्चितं सम्बद्धा उपदिश्य व्याख्यायन्ते यकाभिस्ता निर्मुक्तयः,
भवताऽपि च प्रत्यङ्गापि पिण्डनिर्मुक्तिमहे विवृणोमि, तदेवा
पिण्डनिर्मुक्तिः कस्य सूत्रस्य प्रतिषेधेति ? । उच्यते—इह द-
शाध्ययनपरिणामवृत्तिकायुगलभूतितो दशवैकालिको नाम

+ दशवैकालिकपञ्चमाध्ययननिर्मुक्तिः ।

भुतस्कन्धः, तत्र च पञ्चममध्ययने पिण्डेषुलानामकं, दशवै-
कालिकस्य च नियुक्तिश्चतुर्दशपूर्वविदा भद्रबाहुस्वाभिना
हता, तत्र पिण्डेषुलामिष्यपञ्चममध्ययननियुक्तिरतिप्रयुक्त-
न्यवत्प्राप्त्युक्तं शास्त्रान्तरमिव व्यवस्थागता, तस्याश्च पि-
ण्डनियुक्तिरिति नाम कृतं, पिण्डेषुलानियुक्तिः पिण्डनियु-
क्तिरिति मध्यमपदलोपिसमासाऽध्ययान्तरं एव चाऽऽवा-
च्य नमस्कारोऽपि न कृतो, दशवैकालिकनियुक्त्यन्तर्गतत्वेन
तत्र नमस्कारौवाच विप्रोपशमसम्भवान्, शेषा तु नियु-
क्तिर्दशवैकालिकनियुक्तिरिति स्थापिता । अस्याश्च पिण्डनि-
युक्तेरादावियमधिकारस्तद्वहणाय-

पिंडे उगम उपा-यणेषणा (सं) जोयणा पमाणं च ।

इंगल धूम कारण, अद्दिवा पिंडनिज्जुती ॥ १ ॥

‘पिंडि संघाते’ पिण्डनं पिण्डः सकृदातो, बहुनामेकत्र स-
मुदाय इत्यर्थः । समुदायश्च समुदायः कर्थाद्भिन्न इ-
ति त एव बहवः पदार्था एकत्र समुदिताः पिण्डशब्देनो-
च्यन्ते, स च पिण्डो यद्यपि नामाऽदिदेशादनेकप्रकारो वक्ष्य-
ते, तथा पीड संयमाऽनिरूपभावविषयोपकारको द्रव्यपिण्डो
गृहीयते, सोऽपि च द्रव्यपिण्डो यत्पण्याहारश्रव्योपधिभेदा-
त् त्रिप्रकारः, तथाऽप्यत्राऽऽहारशब्देः प्रकान्तत्वादाहाररूप
एवाधिकरिष्यते, तत्तस्मिन्माहाररूपे पिण्डं विषयभूते प्र-
थमत उद्गमो वक्रव्याः, तत्र उद्गम उपाधिरित्यर्थः । उद्गम-
शब्देन च इह उद्गमतादोषा अभिधीयन्ते, तथाविचक्षणान् ।
ततोऽयं वाक्यार्थः प्रथमत उद्गमता आध्यात्मिकाऽऽद्या
दोषा वक्रव्याः, (ते च ‘उगम’ शब्दे द्वितीयभागे ६६२
पृष्ठे, ‘आध्यात्म’ शब्दे च तस्मिन्मये भागे २१६ पृष्ठाध्या-
म्य दक्षिताः) १ । ततः—(उपायण लि) उत्पादनमुत्पाद-
ना, प्राप्तिर्याऽऽदिभिः प्रकारैः पिण्डस्य संपादनमिति भावः ।
सा वक्रव्याः । किमुक्तं भवति—उद्गमतादोषा अभिधानान्तरमुत्पा-
दनादोषा धात्रीत्वाऽऽद्यो वक्रव्याः, (ते उत्पादनादोषाः उपा-
यणा शब्दे द्वितीयभागे ८३६ पृष्ठे गताः) २ । तत (एसण
लि) एषणमेषणा सा वक्रव्याः, (एषणादोषाः ‘एसणा’ श-
ब्दे तृतीयभागे ४३ पृष्ठे समुक्ताः) ३ । एषणा त्रिधा । तथ-
या-गवेषणेषणा, ग्रहणेषणा, प्राप्तिषणा च । तत्र ‘गवेष’
अन्वेषणं, एषणा अभिलाषा गवेषणेषणा, एवं ग्रहणेषणा-
प्राप्तिषणोऽपि भावनीयः, तत्र गवेषणेषणा उद्गमोत्पादनावि-
धेयति तत्प्रग्रहेणैव गृहीता द्रष्टव्या । प्राप्तिषणा न्यव्यवहार-
विषया, ततः संयोजनाऽऽदिग्रहणेन सा गृहीयते, तस्मादिह
पारिश्रम्यदेयणशब्देन ग्रहणेषणा गृहीता द्रष्टव्या, ग्रहणै-
षणाप्रणयनं च ग्रहणेषणागता दोषा वैतिव्याः, तथाविच-
क्षणान् । ततोऽयं भावार्थः—उत्पादनादोषा अभिधानान्तरं ग्रह-
णेषणागता दोषाः शक्तिप्रतिष्ठनाऽऽद्यो अभिधातव्याः । ततः
संयोजना वक्रव्या, तत्र संयोजनं संयोजना गृह्या रसोत्कर्ष-
सम्पादनयत् सुकुमारिकाऽऽदीनां व्युत्पत्तिः सऽदिभिः सह मौलनं,
सा द्रव्यभावभेदाद् द्विधा । वक्ष्यति च— द्रव्यं भावं संजोय-
णा य’ इत्यादि । (संयोजनादोषाः ‘संजोयणा’ शब्दाद्वचन-
व्याः) ४ । ततः प्रमाणं केवलतत्त्वमालक्षणं वक्रव्या, (प्रमा-
णम् ‘आहार’ शब्दे द्वितीयभागे ४२६ पृष्ठे गतम्) ५ । चकारः
समुच्चये, स च भिन्नकमत्वात्कारणशब्दान्तरं द्रष्टव्यः । ततः
(इंगलधूम लि) अद्दिवाद्यो धूमदोषश्च यथा भवति तथा

वक्रव्या, (अद्दिवाद्योषः ‘आहार’ शब्दे द्वितीयभागे ४२२
पृष्ठे गतः) (विशेषः— ‘अंगार’ शब्दे प्रथमभागे ४२८ पृष्ठे
गतः) ६ । (धूमदोषः ‘धूम’ शब्दे चतुर्थभागे पृष्ठे २७६
सामान्यत उक्तः) (विशेषम्— ‘सधूम’ शब्दे वक्ष्यामि) ७ ।
तदन्तरं (कारणं लि) यैः कारणैराहारा यतिभिरादीयते,
येस्तु न, तानि कारणानि च वक्रव्यानि, (आहाराऽनयना-
ऽऽनयनकारणानि ‘वेषणा’ शब्दे वक्ष्यामि) ८ । एषं च
विभक्तिलोप आर्पणत्वात्, तदेवम् ‘अप्रया’ अष्टप्रकारा
अष्टभिर्योधिकारैः सम्बन्धेन भावार्थपिण्डनियुक्तिः पिण्ड-
ेषणानियुक्तिः । स्यादेतद्, एतेऽष्टावर्ष्याधिकाराः किं
कुनश्चित्सम्बन्धविशेषादायाना, उत यथाकर्थाद्भेदव्याः ?,
उच्यते—सम्बन्धविशेषादायाना, तयादि—पिण्डेषणाऽध्यय-
ननियुक्तिर्वैकमुपकाता, पिण्डेषणाऽध्ययनस्य चत्वार्यनुयां-
हाराणि । तद्यथा—उपक्रमा, निक्षेपः, अनुगमा, नयश्च । तत्र
नामनिर्णये निक्षेपे पिण्डेषणाऽध्ययनमिति नाम, ततः
पिण्ड इति अध्ययनमिति च व्याख्येयं, तत्राध्ययनमिति प्रा-
मेयं धूमपुष्पिकाऽध्ययने व्याख्यातम्, इह तु पिण्ड इति
व्याख्येयं, तत एव गवेषणश्च एषणा च गवेषणेषणा, ग्रहणै-
षणा, प्राप्तिषणा च । गवेषणेषणाऽऽद्यश्च उक्तमाऽऽदि-
विषयास्तनस्तं वक्रव्याः । पि० ।

संययस्या एषणायाः सकलदोषसकलनामाह—

सोलस उगमदोषा, मौलस उपायणा य दोसा उ ।

दस एषणा य दोषा, संजोयणमाह पंचेव ॥ ६६६ ॥

सुगमा । सर्वसंख्यया सत्तन्वत्तिरिक्तं एषणादोषाः एतान्
विशोधयन् पिण्डं विशोध्यति, पिण्डविशुद्धौ च चारित्र-
शुद्धिः, चारित्रशुद्धौ शुक्तिप्रसातिः ।

उक्तं च—

“एष विसोदयंतो, पिंडं सोदह संसज्जो नत्थि ।

एष अविशोदहं, चरित्तरेयं वियाणहि ॥ १ ॥

समणत्तणस्स सारं, भिक्खाययिया जिण्हिं पण्णा ।

एत्थ परितप्पमाणं, तं जालुसु मंसंवेमं ॥ २ ॥

णालवरत्तस्स मूलं, भिक्खाययिया जिण्हिं पण्णा ।

एत्थ उ उज्जममाणं, तं जालुसु तिव्सेवमं ॥ ३ ॥

पिंडं असोदयंतो, अचरित्ती एत्थ संसज्जो नत्थि ।

चारित्तिम्म असंतं, नित्तया होहं निक्खत्ता उ ॥ ४ ॥

चारित्तिम्म असंतं, निव्वाणं न उ गच्छुइ ।

निव्वाणम्म असंतं, सव्वादिकम्मा नित्तय्याता ॥ ५ ॥”

तस्मादुद्गमाऽऽदिदोषपरिशुद्धिः पिण्ड एषयितव्य इति ।

एसो आहारविही, जह भणिआं सज्जभावदेसीहि ।

धम्मावस्सयजोगा, जेण न हायंतं तं कुज्जा ॥ ६७० ॥

एष आहारविधिः पिण्डविधिर्यथा येन प्रकारेण भणितमस्ती-
त्येकराऽऽदिभिस्तथा कालानुरूपस्वमतिविभवेन यथा व्या-
ख्यात इति वाक्यविशेषः । पञ्चाङ्गेनापवादमाह—(धर्मेत्यादि)
धर्मोऽवश्यकयोनाः श्रुतधर्मेचारित्रधर्मेप्रतिक्रमणऽद्विव्या-
पाराः येन न हीयन्ते न हानिं प्रज्जिनं, तन्कुप्योत् । तथा-
तथापवादं संवेनेति भावः, साधुना हि यथायथमुत्सर्गा-
पवादस्थितेन भावितव्यं, या चापवादोत्सर्गमत्वाऽऽ-
शस्य विराजना साऽपि निजराफला ।

तथा वाऽऽह-

जा जयमाश्रयस्स भवे, विराहया सुचविहिंसममास ।

सा होइ निजकरफला, अज्झन्त्यविसाहिजुत्तस्स ॥६७१॥

यतमानस्य सूत्रैरुक्तिविधिरप्यात्मन्युत्थस्य, अष्ट्यात्मविशो-
धियुक्तस्य रागद्वेषाभ्यां रहितस्येति भावः । या भवेहिरा-
धना अपवादप्रत्यया सा भवति निजकरफला । इयमत्र भा-
वना-कृतयोगिनी गीतार्थस्य कारणवशेन यतनयाऽपवाद-
मासेवमानस्य या विराधना सा सिद्धिफला भवतीति ।
तदेवं निश्चितं पिण्डपदमपवादं च, तत्रित्येवपरिणामाभि-
हितां नाम निक्षेपः, तदभिधानाद्याभवत्परिपूर्णा पिण्डनिर्बु-
द्धिरिति ।

“ यथैषा पिण्डनिर्बुद्धि-युक्तिरस्या विनिर्मिता ।

ह्रादशाह्वयिदं तस्मै, नमः श्रीमद्राह्वये ॥ १ ॥

व्याख्याता यथैषा, विषमपदार्थाऽपि सुखलितयचोभिः ।

अनुपकृतपरोपकृतां, विवृतिवृत्तस्तावत्प्रसक्तुर्वै ॥ २ ॥

इमां च पिण्डनिर्बुद्धि-सीतगम्भीरां विवृत्यना कुशलम् ।

यद्वापि मलर्यागिरिणा, सिद्धिं तेनाश्रुतां लोकः ॥ ३ ॥

अहन्तः शरणं मिहारा, शरणं मम साधवः ।

शरणं जिननिर्दिष्टो, धर्मः शरणमुत्तमः ॥४॥” पिं०ति० चू० ।

पिंडस्थ-पिण्डार्थ-पुं० । ससुदायार्थं, विशेषं । अत्रु० ।

पिंडदाण-पिण्डदान-न० । पितृभ्यः पिण्डविसर्जने, आ०चू०

४ अ० । प्रथमं स्तुत्या अर्थिकमहाराजाय कृष्णं कन पिण्डदानं

कृतमिति ततो लोके कटम् ॥ “ स्वामिन् पिण्डाऽऽदिदानेन,

क्रियते निर्बुधः पितो । तथा चक्रे जनेऽप्येषा, प्रभृतिमवसर-
नः ॥६७॥” श्री०क० ४ अ० । (‘सिण्य’ शब्दे विशेषं वक्ष्यामि)

पिंडदोस-पिण्डदोष-पुं० । पिण्डव्योद्गमोत्पादनैवणादांषु,

पञ्चा० १३ विष० ।

पिंडपगडि-पिण्डप्रकृति-स्त्री० । अवाप्तरभेदपिण्डाऽऽत्मिका-

सु नामकमप्रकृतिपुं० सं० ३ हार । क० प्र० । (ताच्च ‘शाम-

कम्म’ शब्दे चतुर्थभागे १६६६ पृष्ठ उक्ताः)

पिंडरस-पिण्डरस-पुं० । अत्रैवऽऽदि०, शृ० १ उ० २ प्रक० ।

(पिण्डरसद्रव्याणि ‘लेव’ शब्दे यसङ्गोपासना)

पिंडलइय-पिण्डलतिक-त्रि० । पिण्डस्वरूपं समुदिते, “ पि-

डजायं पिंडलइयं ” पार० ना० २०८ गाथा ।

पिंडलग-पिण्डलक-न० । पटलकं, “ पिंडलगपिण्डुणसंठाण-

मंडिया । ” पिण्डलकं पटलकं पटलपुष्पभाजनं तद्वत्

पृथुलं संस्थानं तेन संस्थिता इति । इथा० उ० ३ ।

पिंडलिअ-देशी-पिण्डाह्नीकार्थं, ३० ना० ६ धर्मा १४ गाथा ।

पिंडवद्वज-पिण्डवर्द्धन-न० । कयलवृद्धिकारणे, भ० ११ श०

११ उ० ।

पिंडापाससा-पिण्डपातैषया-स्त्री० । विवृद्धिपिण्डग्रहणैषणा-

याम्, आचा० २ शृ० १ चू० २ अ० ३ उ० ।

पिंडवापससारय-पिण्डपातैषयाारत-त्रि० । लब्धे पिण्डपाते

प्रालेपणारते, “संधारपिंडं वा एसणारय संति भिक्खुणे ।”

आचा० २ शृ० १ चू० २ अ० २ उ० ।

पिंडवाय-पिण्डपात-पुं० । भक्ताऽऽदिभिक्षालाभे, स्था० ५ डा० १
उ० । भिक्षालाभे, आचा० २ शृ० १ चू० १ अ० १ उ० । भैक्ष्ये,
सूत्र० १ शृ० ३ अ० ३ उ० । आचा० ।

पिंडवायपडिया-पिण्डपातप्रतिज्ञा-स्त्री० । पिण्डस्य पातो भो-
जनस्य पात्रं शुद्धस्याग्निपत्रम्, तत्र प्रतिज्ञा ज्ञानवृद्धिः
पिण्डपातप्रतिज्ञा । पिण्डस्य पातो मम पात्रे भवतिविनि
वृद्धौ, भ० ८ शृ० ६ उ० । अहमत्र भिक्षां लप्स्ये इत्य-
र्थवत्सायं, आचा० २ शृ० १ चू० १ अ० १ उ० ।

पिंडविसुद्धिकता-पिण्डविशुद्धिकता-पुं० । जिनवल्लभग-
णिनि, सेन० । “ पिण्डविशुद्धिविधाता जिनवल्लभग-
णिः खरतराऽन्यो वेति प्रश्ने, उत्तरम्-जिनवल्लभगणः
खरतराच्छब्दबन्धित्वं न संभाव्यते, यनस्तद्वृत्ते पौषध-
विधिप्रकरणे आह्वानां पौषधमध्ये जेमनाखरदर्शना-
न्कट्याणकस्त्रांते च श्रीवीरस्य एषकट्याणकप्रतिपादनाच्च
तस्य सामाचारी भिक्षा, खरतराणां च भिक्षांत । २३ प्र० ।
सेन० १ उल्ला० ।

पिंडविसुद्धिकतण-पिण्डविशुद्धिकतण-न० । आधाकर्मोऽदि-
दोपात्तपितृभ्रमणने, जी० ३ अधि० ।

पिंडाविसोद्दि-पिण्डविशुद्धि-स्त्री० । ‘पिडि’ संघाते इत्यस्य
“इतिते नुम धातोः ॥७१॥ इति (पाणि०) नुमि कृते पि-
ण्डने पिण्डः संघातो बहूनां सजातीयानां विजातीयानां वा क-
टिनद्रव्याणामेकत्र समुदाय इत्यर्थः । समुदायश्च समुदायिभ्यः
कथञ्चिदभिध इति त एव बहवः पदार्था एकत्र संनिष्ठाः
पिण्डशब्दोन्मूल्यन्ते, तस्य विविधमनैकाधाकर्मोऽदिपिण्डा-
प्रकर्षः शुद्धिर्निर्दोषता पिण्डविशुद्धिः । प्रव० ६७ हार ।
आच० । आहाराऽऽद्वैतैकाधाकर्मोऽदिपिण्डविनिर्दोषताया-
म्, ध० ३ अधि० । ग० । पं० चू० । द्रवरूपं च जलमपि सम-
यभाषया पिण्ड एव । तदुक्तम्-“पिंडो देहो भक्षः, तस्मै अ-
चट्टंभकारणं द्रव्यं । पणामणं पिंडं, समयपसिद्धं विखाणा-
दि ॥ १ ॥” ध० ३ अधि० । प्रव० । नि०चू० । (‘पदमालिया’
शब्देऽस्मिन्नैव भागे ३७६ पृष्ठे विशेष उक्तः)

उद्गमाऽऽदिदोषरहितो आहारः-

सुद्धो पिंडो विहिआ, समणाणं संजमायहेउ ति ।

सो पुण इह विमेआ, उग्गमदोसाऽऽदिरहितो जो ॥२॥

शुद्धो निर्वच्य एव पिण्डो भक्ताऽऽदिको विहितो प्राकृतया
निरूपितः । गुरुभिरिति गम्यम् । अमणाणां साधूनाम् । कुत दत्त-
देवगित्याह-संयमस्य पृथिव्यादिसंस्मरणरूपस्याऽऽत्मनः स्वश-
रीरस्य, संयमरूपस्य वाऽऽत्मनः, संयमायस्य वा संयमलाभस्य
हेतुर्निमित्तं संयमाऽऽत्महेतुः संयमायहेतुवो इति कृत्वा । शुद्ध-
स्यैव लक्षणमाह-सु पुनः शुद्धः, इह पिण्डाधिकारे विज्ञेयो
ज्ञातव्यः । उद्गमदोषरहितो वक्ष्यमाणलक्षणं द्रव्योत्पादनैव-
णादुपपन्नविकलः । य इति पिण्डः । इति गाथाऽर्थः-

उद्गमदोषाऽऽदीनामिव परिमाणमाह-

सोलस उग्गमदोसा, सोलस उप्पायणाएँ दोसा उ ।

दस एसणाएँ दोसा, बायालीसं इय ह्वेति ॥३॥

षोडशीद्गमदोषा आहारऽऽदीनामिव वक्ष्यमाणस्वरूपताया

षोडशीत्पादनायामपि वक्ष्यमाणान्कार्या, तस्या वा दोषाः

वृणानि धाव्यादयः, नुशब्दोऽपिशब्दाद्यौ, नियांजिन-
आयं प्राक्, तथा वक्ष्यतायां वक्ष्यमाणानिरुकायां,
नस्या वा दोषा वृणानि शङ्कितऽऽरयः, सर्वमी-
कने यस्यास्तदाह—क्षिचत्वारिंशदोषा इति । एवमुक्तमेष,
भवन्ति जायन्ते, इति गाथाऽर्थः । पञ्चा० १३ वि० । पिं० ।
दश० । महा० । सम्म० ।

ने च द्विचत्वारिंशदोषा नामनो निरूप्यन्ते—

(आध्याकर्मदोषः 'आध्याकम्म' शब्दे द्वितीयभागे २१६
पृष्ठ उक्तः) १ । ('उदेसिय' शब्दे तस्मिन्नेव भागे २१७ पृष्ठ
औद्देशिकदोष उक्तः) २ । (पूर्तीकर्मदोषः 'पूर्ईकम्म' शब्दे
ऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते) ३ । (मिथजातदोषम् 'मोसजाय'
शब्दे वक्ष्यामि) ४ । (स्वायनादोषः 'उवणा' शब्दे चतुर्थे-
भागे १६८ पृष्ठे विस्तरतः प्रतिपादितः) ५ । (प्राशु-
त्तिकादोषः 'पाहुडिया' शब्दे ऽस्मिन्नेव भागे ११४ पृष्ठ
गतः) ६ । (प्रादुक्करणादोषः 'पादुक्कर' शब्दे ऽस्मिन्नेव
भागे ८२ न पृष्ठ उक्तः) ७ । (कीतदोषः 'कीयमड' शब्दे तृ-
तीयभागे ४६३ पृष्ठ गतः) ८ । (प्राप्तिव्यदोषः 'पामिच्च'
शब्दे ऽस्मिन्नेव भागे ८७३ पृष्ठ उक्तः) ९ । (पणिवर्जितदोषः
'परियहिय' शब्दे ऽस्मिन्नेव भागे ६२७ पृष्ठ उक्तः) १० ।
(अभ्याहृतदोषः 'अभिहड' शब्दे प्रथमभागे ७३० पृष्ठ गतः)
११ । (उद्दिष्टदोषः 'उत्तिम्म' शब्दे द्वितीयभागे ८७० पृष्ठ
उक्तः) १२ । (सालहृतदोषः 'मालेहड' शब्दे वक्ष्यामि)
१३ । (आच्छेद्यदोषः 'अच्छुज' शब्दे प्रथमभागे १६९ पृष्ठ
प्रतिपादितः) १४ । (आनसृष्टदोषः 'आणमड' शब्दे
तस्मिन्नेव भागे ३३६ पृष्ठ समुक्तः) १५ । (अण्यवपूरकदोषः
'अण्कोपरय' शब्दे तस्मिन्नेव भागे ६३४ पृष्ठ गतः) १६ ।
(धार्मीदोषः 'धार्मिण्ड' शब्दे चतुर्थभागे २७७० पृष्ठे प्र-
तिपादितः) १७ । (द्वनीदोषः 'दुई' शब्दे तस्मिन्नेव भा-
गे २६०४ पृष्ठ गतः) १८ । (निमित्तविग्रहदोषः 'णिमित्त'
शब्दे तस्मिन्नेव भागे २०८२ पृष्ठ उक्तः) १९ । (आजीवन-
दोषः 'आजीव' शब्दे द्वितीयभागे १०२ पृष्ठ गतः) २० ।
('वणीमग' शब्दे वर्णीपकदोषं वक्ष्यामि) २१ । (विाक-
त्सदोषः 'निगिच्छा' शब्दे चतुर्थभागे २२३८ पृष्ठ गतः)
२२ । (क्रोधदोषः 'काहण्ड' शब्दे तृतीयभागे ६८६ पृष्ठ
उक्तः) २३ । (मानदोषम् 'भागण्ड' शब्दे वक्ष्यामि)
२४ । (मायादोषं 'मायाण्ड' शब्दे वक्ष्यामि) २५ । (लोभ-
दोषम् 'लोभ' शब्दे वक्ष्यामि) २६ । (पुत्रवध्यास्तन्नु-
दोषम् 'संघवण्ड' शब्दे वक्ष्यामि) २७ । (विद्यापिण्डदोषम्
'विजा' शब्दे वक्ष्यामि) २८ । (मन्त्रदोषम् 'मन्' शब्दे
वक्ष्यामि) २९ । (ब्रूयदोषः 'ब्रू' शब्दे तृतीयभागे ११६६
पृष्ठ उक्तः) ३० । (योगदोषः 'जोगण्ड' शब्दे चतुर्थभागे
१६४१ पृष्ठ गतः) ३१ । (मूलकर्मदोषम् 'मूलकम्म' शब्दे
वक्ष्यामि) ३२ । (शङ्कितदोषम् 'संकिच' शब्दे वक्ष्यामि)
(स एष 'एसणा' शब्दे च तृतीयभागे ४४ पृष्ठ गतः) ३३ । (छ-
लितदोषम् 'मकिम्भ' शब्दे वक्ष्यामि । विस्तरतः 'एसणा'
शब्दे तृतीयभागे ४५ पृष्ठ उक्तः) ३४ । (निक्षिप्तदोषः 'लि-
किम्भ' शब्दे चतुर्थभागे १०२३ पृष्ठ गतः) ३५ । (पिहित-
दोषम् 'पिहिय' शब्दे ऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यामि) ३६ । (सं-
हृतदोषम् 'साहारिय' शब्दे वक्ष्यामि) ३७ । (दायकदोषः
'दायगदोस' शब्दे चतुर्थभागे २४०० पृष्ठ गतः) ३८ । (उ-

न्मिधदोषशब्दाद्यः 'उम्मिस्स' शब्दे द्वितीयभागे ८५०
पृष्ठ उक्तः) ३९ । (अपरिणितदोषः 'अपरिणिय' शब्दे प्रथ-
मभागे ६०१ पृष्ठ गतः) ४० । (लिपदोषम् 'लिन्' शब्दे व-
क्ष्यामि) ४१ । (क्षुद्रितदोषः 'क्षुडिय' शब्दे तृतीयभागे
१३४६ पृष्ठ उक्तः) ४२ ।

पिंडविहासः—पिण्डविधानं—न० । भक्तपानाऽऽदितलत्तपिण्ड-
ग्रहणविधौ, पञ्चा० ।

नमिऽण महावीरं, पिंडविहासं समामआ वोच्छं ।

समग्राणं पाउमं, गुरुवएसालुसारेणं ॥ १ ॥

नत्वा प्रणम्य, महावीरं वर्षधर्मानिजनम्, पिण्डविधानं भ-
क्तपानाऽऽदितलत्तं पिण्डग्रहणविधिम्, समासतः संक्षेपेण न
पुनर्विस्तरं पिण्डविधानाध्ययनाऽऽदाय, मन्त्रमध्यासं समाप्त-
तो भग्नसंघोषायोक्तव्याम्, वक्ष्ये मणियामि । किंभूतमि-
त्याह—गुरुर्वा जिनाऽऽद्यस्तेषामुपदेश आत्मा तस्यानुसार
आत्माऽनुकल्पं गुरुपदेशानुसारंऽतस्त्वेन, न तु स्वमीनीयया ।
इति गाथाऽर्थः । पञ्चा० १३ वि०

पिंडहलिहा—पिण्डहलिहा—स्त्री० । कन्दविशेषः, भ० ७ श० ३ उ० ।

पिंडाश्च उक्त्विसोहि—पिण्डाऽऽदितलत्तपिण्डविहासं—स्त्री० । पिण्ड-
शब्दावस्थाप्राधान्यामाध्याकर्मऽद्विदोपरहित्वे, घ० ३ अधि० ।

पिंडार—पिण्डार—पुं० । गोपे, "असनी जा एसा मा सं पीर-
वरनि, सा य नममयाय परकुले पिंडारं, तेण समं एल्लिमा-
या ।" आ० ४ अ० । "न सुखा किम्बल्लयंया मा तच्चरनि-
मीलते । नमदा परकुले च, गोपेन सममस्ति सा ॥ १ ॥"
आ० क० ४ अ० ।

पिंडालुग—पिण्डालुग—पुं० । कन्दभेदः, प्र० ४ श्र० । घ० ।

पिंडि—पिण्डि—स्त्री० । भिन्नकं, सूत्र० २ श्रु० ६ अ० । लुट्या-
म, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।

पिंडिकुडिमगय—पिण्डिकुडिमराज—पुं० । काङ्क्षितं नृप-
भेदः, तौ० ४६ कल ।

पिंडिम—पिण्डिम—वि० । पिण्डेन निर्वृत्तः पिण्डिमः । घोषव-
ज्जितं, स्था० १० डा० । पिण्डितं, ग० । आ० म० ।

पिण्डिय—पिण्डित—वि० । मीलितं, तं० । औ० । सम्मालितं,
आचू० १ अ० । गुणितं, औ० । एकजातिमापेक्ष, आ० म० १ अ० ।
अनु० । उन्न० । पिण्डितं किमुच्यते? इत्याह—'संगहियमाग-
हाय, संपिडियभगजासणीय । संगहियमसुगमां वा, वरं गो
पिण्डियं मणियं ॥ २८०४ वि० । एकांभुते, औ० । आ० म० ।

पिण्डियणीहारिमा—पिण्डितनिहारिमा—स्त्री० । पिण्डिता स-
ती निहारिमा दूरे विनिर्गच्छति पिण्डितनिहारिमा । ज्ञा० ३
प्रति । ४ अधि० । पुष्टलममूहकयायां दूरदेशगमिन्यां च ।
औ० । गन्धघ्राणं, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।

पिंडी—वैशी-मज्झिमा, १० सा० ६ वगे ४६ गाथा ।

पिंडेसणा—पिण्डेसणा—स्त्री० । पिण्डे समयमाध्याय भक्तं, तन्धे-
यणा ग्रहणप्रकारः । स्था० ७ डा० । पा० । प्रव० । पि-

इहस्य प्रहृष्टेषणायाम्, स्वा च दशवैकालिकस्य पञ्चमेऽध्यय-
ने, इति तदध्ययनमपि पिण्डेषणेत्युच्यते । तद्व्याख्यानाय
आप्यकार आह-पिण्डेषणानिर्लेपः-

पृष्ठगुणा वक्तव्या, उत्तरगुणवसरण आयायं ।

पिण्डभ्रूयणमियासि, निक्षेपे नामनिष्पक्षे ॥ ६१ ॥

मूलगुणाः प्राणानिपातनिष्प्रायायः व्याख्याताः सम्यक् प्र-
तिपादिता अनन्तराध्ययने, ततश्च उत्तरगुणवसरणोत्तरगु-
णप्रस्तावेनाऽऽयातम् इदमध्ययनमिदानीं यत्प्रस्तुतम्, इह
चानुयोगद्वारोपम्यासः पूर्ववद्यन्तमनिष्पक्षो निर्लेपः, तथा
चाह-निक्षेपे नामनिष्पक्षे, किमित्याह-

पिण्डो य एससा य, दुपयं नामं तु तस्स नायव्वं ।

चउ चउ निक्षेवेहिं, परवणा तस्स कायव्वा ॥ ६२ ॥

पिण्डश्च एषणा च द्विपदं नाम तु द्विपदमेव विशेषाभिधानं
तस्योक्तसंबन्धस्याप्ययनस्य ज्ञानव्यं, चतुष्पत्तिस्तथाभ्यां
नामाऽऽदिलक्षणभ्यां प्ररूपणा, तस्य पदद्वयस्य कक्ष्येति
माथाऽर्थः । दश० ५ अ० १ उ० । (पिण्डशब्दार्थविष्वा-
रः 'पिण्ड' शब्देऽस्मिन्नेव भागेऽनुपदमेव कृतः) (एष-
णाशब्दार्थः 'एससा' शब्दे तृतीयभागे ४२ पुष्टे विस्तरतो
निरूपितः) (द्रव्येषणाऽपि तत्रैव पुष्टे प्रतिपादिता)
(भावेषणा चापि विस्तरस्तत्रैव निरूपिता) (द्रव्येषणामवि-
षययोर्भेदाश्च तस्मिन्नेव भागे ४३ पुष्टे गताः) । पिण्डेषणा
च सर्वा उद्गमाऽऽदिभेदभित्ता संक्षेपेण अवतरति नवसु को-
टीयु नाश्च कौटय ('कौटिकरण' शब्दे तृतीयभागे ६७६
पुष्टे दृष्टिताः)

तवं कुव्वदं मेवावी, पखीअं वज्जए रसं ।

मज्जप्पमायाविग्गआ, नवरसी अउकसे ॥ ४२ ॥

तस्म पस्सह कल्लाअं, अशेगमाहुपुइअं ।

विउलं अत्थसंजुत्तं, किउइस्सं सुगेह मे ॥ ४३ ॥

एवं तु समगुणपेदी, अगुणाणं च विज्जए ।

तारिमां मरगंतेऽवि, आराहेइ संवरं ॥ ४४ ॥

आयरिए आराहेइ, समणे अवि तारिमे ।

गिहत्था वि ण प्यंति, जेण जालंति तारिस् ॥ ४५ ॥

यतश्चैवमन एतद्वाप्यगिहारणं 'तवं ति' 'सूत्रं, नपः करो-
ति 'मेधावी' मयोदायती' 'प्रणीतं' 'स्मिन्नेव' वर्जयति
'रसं' घृणाऽऽदिकं, न केवलमेतत्करोति, अपि तु मद्यप्र-
माद्विषिता, नास्ति क्रिएसत्त्वानामकृत्यमित्येवं प्रतिपेक्ष-
'तपस्वी' साधुः 'अत्युत्कर्षः' अहं तपस्वीत्युत्कर्षरहि-
त इति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥ (तस्स स्ति) 'तस्य' इत्यंभूत-
स्य प्रथमतः 'कल्याणं' गुणसंग्रह्यं संयमं, किचिशिष्टमि-
त्याह-अनेकसाधुर्गुजितं, पूजितमिति सेधितमाचरितं, 'वि-
पुलं' विस्तीक्ष्य विपुलमोक्षाऽऽवहत्यात् 'अर्थसंयुक्तं' तुच्छ-
ताऽऽदिपरिहारणं निरूपमनुलरूपमोक्षसाधनत्वात् कीर्तेरि-
ष्येऽहं श्रुणुत 'मे' ममति सूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ 'एवं तु'
उक्तेन प्रकारेण 'स' साधुः 'गुणपेदी' गुणानुपमाऽऽदीन्
मेकते तच्छीलश्च य इत्यर्थः, तथा 'अगुणानां च' प्रमादाऽऽ-
दीनां स्वगतानामनासेवनेन परगतानां चानुवृत्त्या विष-

जैकः त्यागी 'तादृशः' शुद्धवृत्तो 'मरणात्तेऽपि' चर-
मकालेऽप्याराधयति 'संवरं' चारित्र्यं, सदैव कुशलवृत्-
त्या तद्दीज्योपेक्षाम् । इति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ तथा- (आयरिए
स्ति) आचार्यान्तराधयति, शुद्धभावत्वात्, 'अमर्षाश्चापि
तादृश आराधयति, शुद्धभावत्वादेव, वृद्धस्या अपि शुद्धवृ-
त्तमेव पूजयन्ति, किमिति ? येन जानन्ति 'तादृशं' शुद्ध-
वृत्तमिति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥ दश० ५ अ० २ उ० ।

पिण्डेषणा—

अहं भिक्षु जायेज्जा सत्त पिण्डेसणाओ, सत्त पायेस-
णाओ, तत्थ खलु इमा पदमा पिण्डेसणा-असंसद्वे हत्थे
असंसद्वे मत्ते तहप्पगारंणं असंसद्वेणं हत्थेण वा मत्तएणं
वा असणं वा पाणं वा स्वाइमं वा साइमं वा सयं वा खं
जाएज्जा, परो वा से दिआ कासुयं पडिगाहेज्जा, पदमा
पिण्डेसणा ? । अहावरा दोब्बा पिण्डेसणा-संसद्वे हत्थे
संसद्वे मत्ते तहेव दोब्बा पिण्डेसणा २ । अहावरा
तच्चा पिण्डेसणा-इह खलु पाइणं वा ४ संतेगतिया
सङ्गा भवंति-गाहावती वा० जाव कम्मकरी वा, तेसिं च
खं अमपरमेसु विरुवक्खेसु भायणजाएसु उवणिकिखत्त-
पुत्थे मिया, तं जहा-थालंसि वा पिदरंसि वा सरगंसि
वा परगंसि वा वरगंसि वा अह पुण एवं जायेज्जा-
असंसद्वे हत्थे संसद्वे मत्ते, संसद्वे वा इत्थे असंसद्वे मत्ते,
से य पडिगहधारी मिया पाणिपडिगाहिए वा से पु-
व्वामेव आलोएज्जा आउसे ति वा भगिणी ति वा पते-
णं तुमं असंसद्वेणं हत्थेण संसद्वेण मत्तेणं संसद्वेण वा
हत्थेण असंसद्वेण मत्तेणं अस्सि पडिगहंति वा पा-
णिंसि वा सिह्हुइ उच्चित्तु दलयाहि, तहप्पगारं भायण-
जायं सयं वा खं जाएज्जा, परो वा एमो देजा कासुयं एस-
णिज्जं० जाव लाभे संते पडिगाहेज्जा, तच्चा पिण्डेसणा ३ ।
अहावरा चउत्था पिण्डेसणा-से भिक्षु वा भिक्षुणी वा
से जं पुण जायेज्जा पिह्वं वा० जाव चाउलपलंबं वा
अस्सि खलु पडिगाहियंसि अप्पे पच्छाकम्मे अप्पे पज्ज-
वजाए तहप्पगारं पिह्वं वा० जाव चाउलपलंबं वा
सयं वा खं जाएज्जा० जाव पडिगाहेज्जा । चउत्था पिण्डे-
सणा ४ । अहावरा पंचमा पिण्डेसणा-से भिक्षु वा भि-
क्षुणी वा उग्गाहियंमेव भायणजायं जाणिज्जा । तं जहा-
सरावंसि वा डिंदिमंसि वा कांसमंसि वा, अह पुण एवं जा-
येज्जा-बहुपरिपावने पाणीसु दगलेवे तहप्पगारं अम-
णं वा पाणं वा स्वाइमं वा साइमं वा सयं० जाव पडिगा-
हिज्जा पंचमा पिण्डेसणा ५ । अहावरा छद्दा पिण्डेसणा-
से भिक्षु वा भिक्षुणी वा पग्गहियंमेव भायणजायं
जाणिज्जा, जं च सयद्वाए पग्गहियं, जं च परद्वाए प-

गहियं तं पायपरियावन्नं तं पायिपरियावन्नं फासुयं पडिगा-
हिजा, छट्टा पिडेसणा ६। अत्रावरा सत्तमा पिडेसणा-सं भि-
क्खु वा भिक्खुणी वा० जाव समाणे बहुउत्तिकयधम्मियं
भोयसज्जायं जाणज्जा, जं चउस वड्ढे दुपयचउपयसमस-
माइयअतिपिकियसुखयिमा शावकखंति, तहपगारं उ-
त्तिकयधम्मियं भोयसज्जायं सयं जाणज्जा, परा वा से दे-
ज्जा० जाव फासुयं पडिगाहिज्जा, सत्तमा पिडेसणा, इवे-
याओ सत्त पिडेसणाओ ७।

अथशब्दोऽधिकारान्तरे किमधिक्रुते सत्त पिरडैयणाः पा-
नैयणाश्चेति । अयान्तरे भिक्षुर्जानीयान्-काः सत्त पिरडैयणाः
पानैयणाश्च । ताश्चेमास्तथया-“ असंसुट्टा १. संसुट्टा २. उड-
का ३. अयलवाध, उगाहिया ४. पगाहिया ६. उत्तिकतधम्मा ७”
इति । अत्र च द्वये साधयो गच्छन्तर्गतना गच्छन्तिर्गताश्च । तत्र
गच्छन्तर्गतानां सत्तानामपि ग्रहणमनुज्ञातं, गच्छन्तिर्गतानां
पुनराधयोर्द्वयोरग्रहः पञ्चत्थमग्रह इति । तत्राऽऽद्यां
नावदशैरिति-तत्र तासु मध्ये खलित्वत्यलङ्कारे इमा प्रथमा पिर-
डैयणाः । तद्यथा-अमसुष्टो हस्तः, असंसुष्टं च मार्गं, द्रव्यं
पुनः सावशेषं वा स्यान्निरवशेषं वा, तत्र निरवशेषं पञ्चाकर्म-
दोषस्तथाऽपि गच्छत्य बालाऽऽद्याकुलत्वात्तोषंयथो नास्व्य-
त एव सृजे तत्त्वित्वा न कृता । शेषं सुगमम् ? । तथा अपरा
द्वितीया पिरडैयणा । तद्यथा-संसुष्टो हस्तः, संसुष्टं मात्रकमि-
त्यादि सुगमम् २। अथापरा तृतीया पिरडैयणा । तद्यथा-इ-
ह खलु प्रहापकपिण्डया प्राप्यां विजु मन्ति कैचिन् धञ्जालवः । ते
वामा गृहपत्यादयः कर्मकरादीरेवन्तास्तेषां च गृहध्वन्यन्तरेषु
नामिमांसांषु भाजनेषु पूर्वमुत्तिमतास्ति तस्याङ्गान्नजनि
च ख्यालाऽदीनि सुवोध्यानि, नवरं सरगमिति शरिकाभिः
कृतं सुषोऽंश्चि परगं वंशनिष्पन्नं छव्वकाऽऽदि वरगं मण्यादिम-
हायंसूर्य, शेषं सुगमं, यावत्परिगृह्णीयादिति । अत्र च संसुष्टा-
संसुष्टसावशेषद्रव्यैरपी भङ्गाः, तेषु चाष्टमी भङ्गः संसुष्टो हस्तः,
संसुष्टं मार्गं, सावशेषं द्रव्यमित्येव गच्छन्तिर्गतानामपि कल्पते
शेषास्तु भङ्गा गच्छन्तिर्गतानां स्वार्थहान्यादिकं कारणमाधि-
त्य कल्पन्ते इति ३। अपरा चतुर्थी पिरडैयणा-अयलवा नाम
सा यत्पुनरेवमयलवं जानीयात्तद्यथा वृथुकमिति भुगशाल्या-
द्यपगतनुपं यावत्सन्दुलप्रलम्बमिति भुगशाल्यादितन्दुलमिति
अत्र च वृथुकाऽऽदिकं गृहीतेष्वलव पञ्चात्कम्माऽदि, तथा
अलव पर्यायज्ञानमयं तुराऽदि त्यजनीयमित्येवंप्रकारमल-
वलेपमयदपि बल्लवणकाऽदि यावत्परिगृह्णीयादिति ४। अथाप-
रा पञ्चमी पिरडैयणा-अग्रगृहीता नाम । तद्यथा-स निज्याव-
दुपहृतमेव भोक्तुमामस्य भाजनस्थितमेव भोजनजातं दौक-
सं जानीयात्तत्पुनर्भाजनं दर्शयति । तद्यथा-शरावं प्रतीतं, हि-
रिडमं कांस्यभाजनं, कौशकं प्रतीतं, तेन च दात्रा कदाचिन्पू-
र्वमवोदकेन हस्तं मार्जकं वा धौतं स्यात्तथा च निषिद्धं ग्रह-
णम् । अथ पुनरेवं जानीयाद्दुपयार्पणः परिणतः पाययादिपू-
वकलेपस्तत् एवं हस्तया यावद् गृह्णीयादिति ५। अथापरा षष्ठी
पिरडैयणा-अग्रगृहीता नाम स्वार्थे परार्थे वा विटरकाऽदिकख-
ल्य चट्टकाऽदिनोन्निता परेण च न गृहीता प्रयजिताया वा
दायिता, सा प्रकपेण गृहीता प्रगृहीता तां तथाभूतां प्राप्नुतिकां
“पायिपर्यावन्नां वा” पात्रस्थितां पायिपर्यावन्नां वा हस्तस्थितां वा
बाह्यमित्यगृह्णीयादिति ६। अथापरा सप्तमी पिरडैयणा-उत्तिक-

तधम्मिका नाम, सा च सुगमा ७। आसु च सप्तस्य पिरडैय-
णासु संसुष्टाऽऽद्यष्टभङ्गाका भगनीयाः नवरं चतुर्थ्या नामाव-
मिति तस्या अलवपत्वात्संसुष्टाऽऽद्यभाव इति । आचा० २. भु० १.
चू० १. अ० ११ उ० । आचाराङ्गद्वितीयश्रुतस्कन्धस्याऽदित
आरभ्य सप्ताध्यायीरूपायाः प्रथमचूडायाः प्रथम अध्ययने,
स० १. अङ्ग० । आ० चू० । प्रश्न० । ध० ।

पिडेसिका-पिरडैयिका-पुं० । पिरडं भोजनमिच्छन्त्यन्येय-
न्ति वा ये ते पिरडैयिकाः । पिरडान्वयेकेषु, भ० ६ श० ३३ उ० ।
पिडोलग-पिरडावलग-पुं० । “पिडि” संघातं, पिरड्वन्तं तत्त-
दगृहंभ्य आदायान्यते इति पिरडः, तमवलगन्ते सेवन्ते पिरडा-
वलगकः । स्वयमाहाराभावनः परदन्तापज्जाविति, उक्त० ५
अ० । सूत्र० । “पिडोलव व दुस्सिले, गरगाओ न मुच्चइ ।”
उक्त० ५ अ० । आचा० । सूत्र० ।

पिसुली-देशी-मुखमात्तपूरितवणवाद्यविशेषे, दे० ना० ६
वर्गं ४७ गाथा ।

पिक्क-पक्क-वि० । “ सर्वत्र ल-व-रामचन्द्र ” ॥ २०.७६॥ इति
बलापः । प्रा० २ पाद । “ पकाङ्गारालतां वा ” ॥ २१.७७॥ इत्यका-
रस्यकारः । प्रा० १ पाद । “ पक्कं पिक्कं परिचुर्यं ” पाठ० ना०
१४३ गाथा ।

पिक्कासी-पक्कासी-स्त्री० । संस्कृतं गन्धद्रव्यविशेषं, प्रश्न०
५ संव० द्वार ।

पिकवण-मेषण-न० । प्रमाणं चक्षुषा निरीक्षणम् । प्रत्युपेक्ष-
णं, श्रोत्र० ।

पिचुमन्द-पिचुमन्द-पुं० । निम्बे, नि० चू० १ उ० ।

पिच्च-नीर-न० । उदकं, दश० ७ अ० ।

पिच्चा-प्रेत्य-अव्य० । परन्तां, “ पिच्चा न ते संति ” । सूत्र०
१ भु० १ अ० १ उ० ।

पीत्वा-स्त्री० । पानं कृत्येत्यर्थे, कल्प० ३ अवि० ६ क्षण ।

पिच्छिय-पिचित-न० । कुटितव्यत्वेन भस्वनोपकरणं, स्था० ५
ठा० ४ उ० ।

पिच्छ-पिच्छ-पुं० न० । पत्रं, भा० २०. ४०० । अ० । पले. भा० १. ४०
३ अ० । पत्तावयवविशेषं, उपा० १ अ० प्रश्न० । प्रभा० मयूरा-
ङ्गरुह, जी० ७. ७ अवि० । “ पिच्छुर्ले पेटुवात् ” पाठ० ना० २२६
गाथा । स्मृ०, “ उअ पिच्छुः ” पाठ० ना० २२३ गाथा ।
विच्छिगिज्ज-प्रक्षोषीय-न० । द्रष्टुं योग्यं, कल्प० । अवि० २ क्षण ।
पिच्छोवर प्रेषागृह-न० । वास्तुविद्याप्रसिद्धं गृहं, च० २४ पातु० ।
पिच्छाभूमि-प्रेक्षाभूमि-स्त्री० । रत्नमण्डपं, “ रंगा पिच्छा-
भूमि । ” पाठ० ना० २३२ गाथा ।

पिच्छि-पिच्छिन्-पुं० । मयूराऽऽदिपिच्छवाहिनि, भ० ६ श०
३३ उ० । औ० । ज० ।

पिच्छिलभाण-प्रेत्यभाण-त्रि० । विलोक्कयमाने, कल्प० ३
अवि० ५ क्षण । प्रश्न० ।

पिच्छिली-देशी-लज्जायाम्, दे० ना० ६ वर्गं ४७ गाथा ।

पिच्छी-गृच्छी-स्त्री० । “ इहकाऽऽदौ ” ॥ २१. १. २२॥ इति
श्रुत इत्यम् । औ० । ज० । “ त्व-ध्व-द-ध्यां च-ङ्-ज-

आः कश्चित् " ॥ २ । २ । १५ ॥ इति अः स्थाने छाऽऽदेशः ।
प्र० २ पा० ।

पिञ्ज-पा-धा० पाने , " पिबेः पिञ्ज-इङ्ग-पट्ट-बोधाः " ॥ २ । ४ । १० ॥ इति पिबेतेः ' पिञ्ज ' आदेशः । पिञ्जइ ।
पिबति । प्र० ४ पा० ।
पेय-न० । पियमाने नपादौ , वृ० २ उ० ।
प्रेमन्-न० । अभिप्रेक्ष्यं , सूत्र० १ श्रु० १६ अ० ।

पिञ्जशिमिस्यः प्रेमनिःसृत-न० । अतिरक्तानां दासोऽहं तवे-
त्यदिकूपे मिथ्यावचने, स्था० १० डा० ।

पिञ्जदोसमिच्छादंसणविजय-प्रेमद्वेषमिथ्यादर्शनविजय-पुं० ।
प्रेम राग इत्यर्थः, स च द्वेषश्चाप्रतिरुपा मिथ्यादर्शने, सां-
शयिकाऽऽदिप्रसङ्गेपमिथ्यादर्शनानि, तद्विजयः । रागद्वेष-
मिथ्यात्वज्ञयं, उक्त० ।

पिञ्जदोसमिच्छादंसणविजयणं भते ! जीवे किं जययइ !
गोयमा ! पिञ्जदोसमिच्छादंसणविजयणं नाशदंसणचरिता-
राहणयाप अश्रुद्वेति, अद्वैतिहस्स कम्मगंठिविभोयणयाप
तप्पदमद्वाणं जहाणुपुब्बीण् अद्वैवीसइविहं मोहणिजं
कम्मं उप्पाणइ, पंचविहं नाणावरणिजं नवाविहं दंसणा-
वरणिजं पंचविहं अंतराय एण तिप्पि वि कम्ममे जु-
गवं खवेइ, तत्रो पच्छा अशंतं अणुत्तरं कमिणं पटिपुसं
निरावरणं वितिमिंरं विसुद्धं लोमालागपभावं केवलव-
रनाशदंसणं समुप्पाडइ ० जाव सजोगी भवइ ताव इरि-
यावहिंयं कम्मं निबंधइ, सुहफरिसं दुममपडिइयं तं पदम-
समए बद्धं विहए समए वेइयं तइए समए निजिजं तं बद्धं पुट्टं
उदीरियं वेइयं निजिजं सेयाले य अकम्मं यावि भवइ । ७१ ।

हे भदन्त ! स्वाभिन् ! प्रेयद्वेषमिथ्यादर्शनविजयेन जीवः
किं फलं जनयति ? । तत्र प्रेयशब्देन प्रेम रागः, द्वेषः प्रसि-
द्धः । मिथ्यादर्शनं संशयाऽऽदिभिर्विपर्ययमन्तिवत्, प्रेयं च द्वेष-
श्च मिथ्यादर्शनं च प्रेयद्वेषमिथ्यादर्शनानि । तेषां विजयः प्रे-
यद्वेषमिथ्यादर्शनविजयस्तेन जीवः किं फलमुत्पादयति ? ।
नञ्चा गुरुराह-हे शिष्य ! रागद्वेषमिथ्यादर्शनविजयेन जीवो
ज्ञानदर्शनस्त्वारिचाराणामागन्तव्ये अभ्युत्तिष्ठेत्, साधधानो भ-
वति; अभ्युत्थाय च अष्टविषयकमाणं प्रस्थिं घातकर्मणां
कठिनजालं विमोचनार्थं क्षययितुम् अभ्युत्तिष्ठेत् सावधानो
भवति । अथ कर्मप्रस्थिविमोचने अनुक्रममाह-तत् प्रथ-
मतया यथानुक्रममाष्टाविशतिविधं मोहनीयं कम्मं उत्पा-
दयति, क्षयकश्रेणिमाकूटः सन् क्षययति, षोडश कण्ठायाः,
नव नोकवायाः, मोहनीयव्रजम् । एवमष्टाविशतिविधं
मोहनीयकम्मं विनाशयति, ततश्चरमसमये यत् क्षयय-
ति तत् कर्ममाह-मनिभृतावधिमनःपर्यायाऽऽवरणरूपं
कर्म पञ्चाशद्विधं दर्शनाऽऽवरणीयं कम्मं अणुदर्शनाऽऽ-
वणुदर्शनावधिदर्शनकेवलदर्शनाऽऽवरणं निद्रापञ्चकम्,
एवं नवविधं दर्शनाऽऽवरणीयं कम्मं, ततः पञ्चास्यष्ट-
विधम्-अवरणम्, एतानि त्रीणि (कम्मंते इति) स-
रकर्मणि विद्यमानानि त्रीणि कर्माणि युगपत् क्षययति ,
२३४

क्षयकश्रेणिमाकूटः सन् समकालं क्षयं नयतीत्यर्थः । ततः प-
ञ्चाद्वनन्तरं तेषां कर्मणां क्षयीकरणानन्तरम् अनुत्तरं सर्वेभ्यः
प्रधानमननन्तमन्तार्थप्राप्तकः कृत्स्नं समस्तवस्तुपर्यायप्राहकः
प्रतिपुण्यं सकलैः स्वपरपर्यायैः सहितं निरावरणं समस्त-
वरणरहितं, वितिमिरम् अज्ञानांशरहितं, विशुद्धं सर्वदो-
षरहितं, लोकालोकप्रभावं लोकालोकतयाः प्रकाशकारकम्,
एतादृशं केवलवर्णज्ञानदर्शनं समुत्पादयति, यावत् संयोगी
भवति, मनोवाक्यानां योगो व्यापारस्तेन सह वर्तते इति
संयोगी भवति । त्रयोदशगुणस्थाने यावत्तिष्ठति तावत् ईया-
पथिकं कर्म यज्जानि, ईयां ईयां गतिस्तस्याः पन्थाः ईया-
पथ , ईयापथे भवमीयापथिकं, पथो प्रहणं हि उपलक्ष्यते तस्य
तिष्ठनाऽपि संयोगस्य ईयायाः सम्भवात् संयोगतायां के-
वलिनोऽपि स्वमसञ्जागाः सन्ति, तत् ईयापथिकं कर्म की-
दृशं भवति?, ननुच्यते-सुखयतीति सुखः सुखकारी स्वयं
आत्मप्रदेशः सह संस्पर्शो यस्य तत् सुखस्पर्शं, द्विसमयस्थि-
तिकं द्वौ समयौ स्थितिर्यस्याः सा द्विसमया, द्विसमया स्थि-
तिर्यस्येति द्विसमयस्थितिकम् । तत् द्विसमयस्थितिकस्य रूप-
माह-प्रथमसमये यद्धं स्वस्य स्पर्शनाय अर्थीनं कृतप्रधान-
करणान् स्पृष्टमापि द्वितीयं समये तद्वद्धं स्पृष्टं वेदितं का-
येन अनुभूतं तृतीयसमये निर्जीवो परिशुष्टितं, निष्कणाय-
स्य उत्तरकालस्थितेर्भावो यतः, उत्तरकाले सकणायस्य
बन्धो भवति, परं केवलिनो न भवति । तदेव पुनः सूत्रका-
रः आन्तर्निवारणार्थमाह-तत् ईयापथिकं कर्म केवलिनो
बद्धम् आत्मप्रदेशः सह श्लिष्टं ध्योमस्य पटच्चत् तथा स्पृष्टं
मसृक्ष्यमापि कुक्ष्यापतितशुष्कक्षुर्यवत् इति विशेषणद्वयेन
केवलिनो हि निषघनिकाचिनायस्थधारभावः, पुनरुदीरित-
म् उद्यप्रप्तं सत् वेत्तिन्म अनुभूतं, केवलिनो हि उदीरणा
न भवति, ततो निर्जीवो क्षयमुपगतम् ततः (सेयाले इति)
एष्यकाले आगामिनि काले अकर्मो चापि भवति, कर्मरहितो
भवति इत्यर्थः । उक्त० १६ अ० ।

पिञ्जबंधण-प्रेमबन्धन-न० । सहबन्धने, कथ० १ अधि० ६
क्षय ।

पिट्ट-पिट्ट-न० । उदरे, पञ्चा० ३ विष० ।

पिट्टाणि पिट्टन-न० । चत्वाऽऽद्विच मुद्रायाऽऽदिना हनने, औ० ।
" चनहोनाण्डारमणीमिरिय पुनः पुनः प्रक्षेपपुःसरमुद्र-
त्योऽपिट्टेन कुट्टेन " पि० । एतच्च यन्मं धावयता साधुना
न कर्तव्यम् । औष० । सूत्र० । प्रश्न० ।

पिट्टावशया-पिट्टनता-स्त्री० । पिट्टनप्राप्तिकायां परितपनाया-
म्, अ० ३ श० ३ उ० ।

पिट्टि-पिट्टित-वि० । कदंभिने, आ० म० १ अ० । दृष्टी ।

पिट्टि-पिट्टि-न० । मुद्राऽऽदिचूले, वृ० १ उ० २ प्रक० । उदरेकरकाऽ-
दिशकूपधालकं, वृ० १ उ० २ प्रक० । डा० । घ० । नि० वृ० ।
आ० म० । तन्मुलजदे, दृश० ४ अ० १ उ० । लोटे, रा० । आ-
च्छदिततन्मूलचूले, आ० ४ २ अ० १ वृ० १ अ० ६ उ० ।
दृश्यं तु मिश्रताऽऽवयवभूतं एवार्थमिति - " पणिरिण्मसी सुट्टि,
अवालिभो सावण् आ भववप । चऽआनीय कतिअ-मगल-
रमेसु तिप्पि दिसा ॥ १ ॥ " ४० २ अधि० ।

पृष्ठ-न० । " पृष्ठे वाऽनुत्तरपदे " ॥ ८१ । १२६ ॥ इति छस्य
दुः । प्रा० १ पाद । पञ्चाङ्गाये, स० ३४ सम० ।

पिड्ढो-पृष्ठनम्-अव्य० । पञ्चाङ्गाये, स० ३४ सम० । पृष्ठदेश-
माश्रित्यत्यर्थे, उत्त० १ अ० । सूत्र० । "अदं पिड्ढां किञ्चा ।"
पृष्ठतः कृत्वाऽनाद्यन् । सूत्र० १ श्रु० १५ अ० । " पिड्ढा क-
ञ्चा ।" पृष्ठतः कृत्वा, पठित्यकवेत्यर्थः, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ४३० ।

पिड्ढत-पृष्ठान्त-न० । ६ त० । " पिड्ढीयं अन्ते पिड्ढेन ।" अपान-
त्रये, नि० ७० ६ उ० । गुदे, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिड्ढकडग-पृष्ठकण्डक-न० । पृष्ठदेशवर्त्युन्नते अस्थिसंलग्ने
पांथलिकायाम्, ज० २ वक्ता । तं० जी० । अणु० ।

पिड्ढलउरा-देशी-मये, दे० ना० ६ वर्ग ४० गाथा ।

पिड्ढलउरिआ-स्त्री० । मदिरायाम्, " विटसुरा पिड्ढलउरिआ
भररा ।" पाद० ना० २११ गाथा ।

पिड्ढवंपा-पृष्ठचम्पा-स्त्री० । चम्पातगरीपृष्ठतोऽनिसमीपतग-
र्याम्, तत्र श्रीणि चर्षारात्राणि वीरप्रभुः कृतवान् । कल्प १
अधि० ६ क्षण । (' वंपा ' शब्दे तृतीयभागे ॥ ६८८ पृष्ठे क-
दर उक्तः)

पिड्ढपणग-पिड्ढपचनक-न० । सुरार्थे पिड्ढपचनकं यत्र सुरास-
न्धानाय पिड्ढं पच्यते तन् पिड्ढपचनकम् । भाजने, जी० ३ प्र-
ति० १ अधि० २ उ० ।

पिड्ढि-स्त्री० । पृष्ठ-न० । " स्वराणां स्वराः प्रायोऽपभ्रंशे " ॥ ८
। ४ । २२६ ॥ इत्यकारस्यैकारः । प्रा० ४ पाद । " येमाञ्जल्या-
द्याः स्त्रियाव " ॥ ८१ । ३५ ॥ इति स्त्रीत्यं वा । ' पिड्ढी, पिड्ढे ' ।
गा० १ पाद । शरीराङ्गभेदे, प्रश्न० ।

पिड्ढवंपा-पृष्ठचम्पा-स्त्री० । चम्पासमीपतगरीभेदे, आ०
म० १ अ० । आ० ७० ।

पिड्ढिमंस-पृष्ठमांस-पुं० । परोक्षस्य दृक्ताऽऽविष्करणे, प्रश्न०
२ आध० द्वार । " पिड्ढिमंसं न खादञ्जा ।" पृष्ठमांसं प-
रोक्षशोषकीर्त्तनरूपं न खादञ्ज भावेति । दशा० ८ अ० ।

पिड्ढिमंसिय-पृष्ठमांसिक-पुं० । पराङ्मुलस्य पस्व्यायर्थेवाद्-
कारिणि, स० २० सम० । अगुणभाषिणि, दशा० १ अ० ।
आव० ।

पिड्ढिंस-पृष्ठवंश-पुं० । पृष्ठमध्यवंशक, ग० १ अधि० ।

पिड्ढी-पैड्ढी-स्त्री० । ब्रीह्यादिधान्यसोदनिष्पन्नायां सुरायाम्,
पृ० २ उ० ।

पिडग-पिटक-न० । वंशमये पात्रे, " भोयणपिडयं करह ।"
भोजनस्थानाधाराभूतं वंशमयं पात्रं पिटकं, तत्करोतीत्य-
र्थः । आ० १ श्रु० २ अ० । " गण्णिपिडह ।" गण्णिन आचार्यस्य
पिटकमिव पिटकम् । वणिज इव सर्वस्वस्थानं गण्णिपि-
टकम् । स्या० १० डा० । श्री० । सूत्र० । अनु० । बु० ।
नं० । स० । चन्द्रवर्षे सूर्यवर्षे च द्वौ चन्द्रौ द्वौ सूर्यौ एकं
पिटकमुच्यते । सू० प्र० १६ पादु० । सं० प्र० । (तानि कि-
ञ्चस्तीति ' जोरसिय ' शब्दे वतुर्थभागे १५६२ पृष्ठे उक्तम्)

पिडहञ्जा-देशी-सव्याम्, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिडिया-पिटिका-स्त्री० । मञ्जुषायाम्, आ० ७० ४ अ० ।

पिडर-पिडर-पुं० । भाण्डे, " पिडरो मडरो य कोलंबो ।"
पाद० ना० १७२ गाथा । " ठो डः " ॥ ८१ । १६६ ॥ इति
उच्य डः । प्रा० १ पाद ।

पिडरग-पिडरक-पुं० । उल्लायाम्, आचा० २ श्रु० १ श्रु० १
अ० ११ उ० । गार्गलिकुमारपितरि, उत्त० । चम्पानाम्नी नगरी,
तत्र शालनामा राजा, महाशालनामा भर्ता, तत्पुत्रो गार्गलः ।
उत्त० १० अ० । ती० । आ० म० ।

पिण्ड-पिण्ड-वि० । परिहिते, आ० १ श्रु० २ अ० । तं० ।
श्री० । विपा० । यन्त्रिते, तं० । वदे, रा० । आ० । " पिण्डगे-
वेज्जविमलवरविचपट्टे " पिण्डं परिहितं देवेयकं श्रीवाऽऽभ-
रणं येन स तथा विमलवरो वद्विह्वपट्टो योचच्चिह्वपट्टो
येन स तथा, ननः कर्मधन्यः । म० ७ शा० ६ उ० । जी० ।
रा० । " ओलहं परिहितं पिण्डं च ।" पाद० ना०
१७५ गाथा ।

पिण्डित्तप-पिण्डुम्-अव्य० । बहुमित्यर्थे, प्रश्न० ४ आध०
द्वार । श्री० ।

पिण्डात्र-देशी-बलात्कारे, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिण्डाद्-पिनाकिन्त-पुं० । शिवे, " स्त्री सिवो पिण्डार्हः, धारु
गिरिसो भवो नंभू ।" पाद० ना० २१ गाथा ।

पिण्डार्ह-देशी-आह्वयाम्, दे० ना० ६ वर्ग ४८ गाथा ।

पिण्माग-पिण्माक-पुं० । खले, सूत्र० २ श्रु० ६ अ० । आचा० ।

पिमिया-पिसिका-स्त्री० । ध्यामकाऽऽख्ये गन्धद्रव्ये, उत्त०
४ अ० ।

पिण्डी-देशी-क्षामनि कुशे, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पित्त-पित्त-न० । मायुनामकं शरीरस्थधानुविशेषं, प्रश्न० ३८
द्वार । आ० । कर्म० । प्रश्न० १५० । आचा० । तल्लतसं
च— " परित्वस्थं देविदाहरागाः, वैगन्धयसंक्रन्दविपाककां-
पाः । प्रलापमूर्च्छाभ्रमपीतभावाः । पित्तस्य कर्माणि वदन्ति
तज्ज्ञाः " ॥ १ ॥ स्या० ४ डा० ४ उ० ।

पित्तनो-पित्तनम्-अव्य० । पित्तार्थे, व्य० ३ उ० ।

पित्तमुच्छ्रा-पित्तमूर्च्छो-स्त्री० । पित्तनिमित्तं मूर्च्छां पित्तमू-
च्छां । पित्तद्रव्यं, व्य० २ उ० । पित्तमावल्याद् मनाकं मूर्च्छायाम्,
म० १ शा० १ उ० । आवा० । पित्तमंलोभे, आ० ७० ४
अ० । व्य० । पित्तसंलोभादपिण्डमार्थे, ध० २ अधि० ।

पित्तमोक्षिय-पित्तशोणित-न० । पित्तप्रधानं शोणितं, स्या०
५ डा० २ उ० ।

पित्तिय-पितृव्य-पुं० । पितृभ्रातरि, " भगवन्नो महावीरस्व
पितृणि सुपासे । कलः १ अधि० ३ क्षण । आचा० ।

पैतिक-वि० । पित्तरोगजे, तं० ।

पितिवस-पितृवश-वि० । पित्रायसे " जाया पितिवसा नारी,
दत्ता नारी पतिवसा ।" व्य० ३ उ० ।

पिथिज्जमाण-मार्घ्यमान-त्रि० । कान्त्यादिगुणैर्हेतुभूतैः प्रार्थ्यमाने. श्री० ।

पिप-पृथक्-अव्य० । “ इवुतो वृष्ट-वृष्टि-पृथक्-सूत्र-नप्य-के ” ॥ ८१ । १३७ ॥ इतीत्यमुत्वं च । प्रा० १ पाद । “ पृथ-कि धो वा ” ॥ ८१ । १८८ ॥ इत्यनेन धर्य घः । प्रा० १ पाद । “अन्यव्यञ्जनस्य” ॥ ८१ । १११ ॥ कलुक्, बहुलाधिकारान् वा कस्य मः ” प्रा० १ पाद ।

पिपीलियं-पिपीलिकाएह-न० । कीटिकाएह, कल्प० ३ अ-धि० ६ क्षण ।

पिपीलिया-पिपीलिका-स्त्री० । कीटिकाः परनामके श्रीन्द्रिय-जीवभेदे, जी० १ प्रति० । आः प्र० । प्रज्ञा० । आवा० । उत्त० ।

पिप्यञ्च-देशी-मशकोग्मसयोः, दे० ना० ६ वर्गे ७८ गाथा ।

पिप्यडा-देशी-ऊर्णपिपीलिकायाम्, दे० ना० ६ वर्गे ४८ गाथा ।

पिप्यद्विञ्च-देशी-यत्किञ्चित्पठितं, दे० ना० ६ वर्गे ४० गाथा ।

पिप्यय-पुं० । पिशाचे, “ डयरा वृणाहलो पि-प्यया परेया विसृज्या भूआ । ” पाह० ना० ३० गाथा ।

पिप्पर-देशी-वृषभ-ईसयोः, दे० ना० ६ वर्गे ७६ गाथा ।

पिपल-पिपल-न० । अम्बुधे, “ पिपलं आसत्यं ” । पाह० ना० २४८ गाथा ।

पिपलग-पिपलक-पुं० । इस्वबुदे, विपा० १ श्रु० ६ अ० । ओ-प्रा० । पात्रमुक्ताऽऽदिकरणाय लोहमये (ध० ३ अधि०) कि-ञ्चिद् बकं, कुरविशेषं, पि० । कुरये, वृ० ३ उ० । जीत० । सू-अ० । आवा० ।

ज भिक्षू पिपलगस्त उत्तरकरणं अग्रउत्थिण्य वा गारत्थिण्य वा कारि, कारंतं वा साइजइ ॥ १६ ॥

पिपलगणहृत्येषां, सोधण्यं चैव होति एवं तु ।

शुवरं पुण्यं शाखत्वं, परिभोगे होति शाखत्वं ॥ १८३ ॥

एवं पिपलगणहृत्येषां यं य कल्ललोहये एकेके चउरो सुत्ता, अत्यो पूर्ववत् । परिभोगे विलेसो इमो-

वच्छं छिदिस्सामि, चि जाइउं पादछिंदणं कुणति ।

अथवा वि पादछिंदणं-कारितो छिंदती वच्छं ॥ १८४ ॥

शखत्वं छिदिस्सामि, चि जाइउं कुणति सल्लघुद्धरणं ।

अथवा सल्लघुद्धरणं, कारितो छिंदती शखत्वं ॥ १८५ ॥

पिपलगणं लक्ष्मण्येयणां अप्येण इमा विधी-

मञ्जव गेण्हिहा र्थं, हत्ये उल्लापयमि वा काउं ।

भूमीए व ठवेउं, एस विधी होति अप्यण्ये ॥ १८६ ॥

उभयतो धारखलंभवा मञ्जे गेहहेऊण अप्येति, सेलं कंडं ।

कामं सोधिस्सामि, चि जाइउं दंतसोधणं कुणति ।

अथवा वि दंतसोधणं, कारितो सोहती कथे ॥ १८७ ॥

लाभालाभपरिच्छा, दुल्लभ अविद्यत् सहस अप्यण्ये ।

वारससु वि सुपेसु अ, अवयपदा होति शापव्वा ॥ ८८ ॥

नि० वृ० १ उ० ।

पिपली-पिपली-स्त्री० । कणानामके औषधद्रव्ये, आवा० २ श्रु० १ वृ० १ अ० ८ उ० । पञ्चा० । “ पिलकश्च पिपलभेदो, सो पुण्य इतिथ्याभिहाणा पिपली भवति । ” नि० वृ० ३ उ० ।

पिपिया-पिपिका-स्त्री० । दन्तमले. नं० ।

पिम-प्रेमन्-न० । केहे, “ नेहो पिम्मं रसो य अशुराओ । ” पाह० ना० १२० गाथा ।

पिय-प्रिय-त्रि० । प्रेमविषये, स्था० ८ डा० । नि० । ज्ञा० । द-यिते, सूत्र० १ श्रु० १५ अ० । अद्वेयि. ज्ञा० १ श्रु० ८ अ० । क-ल्प० । म० । इष्ट. उत्त० १ अ० । आत्मनो हिते, उत्त० २ अ० । वशा० । प्रेमकर्तारि. ज्ञा० १ श्रु० १२ अ० । चं प्र० । दश० । प्रेमावहे, स्था० ६ डा० । प्रेमोत्पादके, स्था० ६ डा० । प्रेम-निबन्धने, रा० । प्रीतिकरे, पित्र्याऽऽह्लादके, स्था० २ डा० ३ उ० । द्रष्टव्यमानन्दोत्पादके, रा० । सर्वजनाऽऽनन्दके, दरी० ५ तत्त्व । श्री० । वज्रये, श्री० ।

पियंकर-मियङ्कर-पुं० । मियमनुकूलं करोमीति मियङ्करः । क-थञ्चित्केनचित्पृथुनोऽपि न तस्मात्कूलमाचरति, किन्तु ममे-व कर्मणामयं दोष इत्यवधारयन्नप्यिकारिण्यपि प्रियमेव के-हते यः, तस्मिन्नेतादृशे अनुकूलाऽऽचरणे, उत्त० ११ अ० ।

पियंकरकर-मियङ्करकर-पुं० । मियङ्करहस्ते, आ० क० ।

“ विदेहे पश्चिमऽऽश्वये, क्षितिमएडलमएडनम् ।

क्षितिप्रतिष्ठितं नाम, नगरं सुप्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥

मियङ्करकरस्तत्र, राजा राजेच विभूतः ।

शुचिः कुवलयोह्लासी, प्रसन्नचन्द्रनामकः ॥ २ ॥ ” आ० क० १ अ० । (तत्कथा ‘ पसल्यचंद’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ८११ पृष्ठे समुक्ता)

पियंग-पित्रङ्ग-न० । पितुर्जनकस्याङ्गान्यवयवः पित्रङ्गानि ।

प्रायः शुकपरिणतिकपेपु पित्रवयवेषु, “ तत्रो पियंगा पल-सा । तं जहा-अट्टी, मिजा, केसमंसरोमनहे ” स्था० ३ डा० १ उ० ।

पियंगाभ-प्रियङ्गुवाम-त्रि० । प्रियङ्गुः फलिनीतस्तदाभः । नील, प्रथ० २७ द्वार । “ पासो मञ्जी पियंगाभा । ” स्था० २ डा० ४ उ० ।

पियंगु-प्रियङ्गु-पुं० । श्यामापर्याये फलिनीतरौ, प्रथ० ३० द्वार । जं० । आवा० । पञ्चमजिनस्य वैत्यवृत्तः । स० । वर्यायं मित्रप्रभराजाम्बल्यधर्मोपभार्यायां धनमित्रसार्वधाहसुनसु-जातायुकारिकायाम्, आ० क० ४ अ० । आ० वृ० । आवा० । (‘ संवेग’ शब्दे कथा) वधमानपुत्रे अनदेवसार्वधाहभार्या-याम्, अञ्जुमातरि. स्त्री० । विपा० १ श्रु० १० अ० । “ पियं-गुलो कण्ठ् । ” पाह० ना० २४६ गाथा । “ फलिशी पियमा पि-यंगू य । ” पाह० ना० १४४ गाथा ।

पियंगुलिपा-मियङ्गुलिका-स्त्री० । प्रह्लादस्तभार्याया रत्नावल्याः सख्याम्, उत्त० १३ अ० ।

पियंगुवक्षाम-मियङ्गुवर्षाभ-त्रि० । मियङ्गुवर्षा इवाऽऽभा-क्षायो वेधो ते तथा । मियङ्गुस्थामेषु, आ० म० १ अ० नील-वर्षे, आ० क० १ अ० ।

पियंवदा-मियम्बदा-स्त्री । सिद्धार्थराजदास्याम्, " अस्मि-
भवसरे (वीर-जन्मसमये) राक्षो, दासी नाम्ना मियम्बदा ।
न पुत्रजननोदत्ते, गत्वा श्रीमं न्यवेदयन् ॥ १ ॥ " कल्प० १
अधि० ५ क्षण ।

पियकारिणी-मियकारिणी-स्त्री० । भगवतो महावीरस्य मा-
गरि, कल्प० १ अधि० ५ क्षण ।

पियगंधर्व-मियगान्धर्व-त्रि० । गीतप्रिये, प्रति० ।

पियगं य-प्रियग्रन्थ-पुं० । स्थविरस्तुस्थितस्तुप्रतिबुद्धयोः प-
श्चादिष्याणां द्वितीये, कल्प० । मियग्रन्थकथा- (पि-
यगंयं ति) एकदा मिश्रान्जिनभवनवत्शतलौकिक-
प्रासादाद्वाग्दशशतविप्रमुद्बद्धाश्चञ्चलवर्णिग्मेहनवशताऽऽ-
रामनसशतवापीमिश्रितकूपसशतसज्जामाविराजमाने अ-
जमेरुनिकटवर्तिनि सुभटपालभूपालसंबन्धिनि हर्षपुरे
आश्रियग्रन्थसूर्यो अग्र्येयुः । तत्र चाम्यदा द्विजैर्योगे
क्षुण्णो हन्तुमारंभे । तैः आह्वयकारिणवाससंघे तं छा-
गमाल्याम्बिकाऽभिधृता, ततः स क्षुण्णो नभसि भ्रुत्वा
बभाल -

" हनिष्यत तु मां दुर्दैव, बर्जीतायात मा हन ।
सुध्मज्जनिर्दैवः स्यां चेत्, तदा हस्मि क्षणेन वः ॥ १ ॥
यत्कृतं रक्षामां द्रष्टुं कुपितेन हन्तुमता ।
तत्करोम्येव वः स्वस्थाः कृपा चेन्नामग्रा भवेत् ॥ २ ॥
यावन्मत्तं रोमकृपाणि पशुमात्रेषु भारत ।।
तावद्वर्षैस्तद्व्रजाणि । पच्यन्ते पशुवातकाः ॥ ३ ॥
यो दधात् काञ्चन मेघे, कृन्मां चैव वसुन्धराम् ।
एकस्य जीविनं दधा-न्न च तुल्यं सुविष्टर ॥ ४ ॥
महतामपि दानानां, कालेन क्षीयन्ते फलम् ।
भीताऽभयप्रदानस्य, क्षय एव न विद्यते ॥ ५ ॥ " इत्यादि ।
" कस्यैव न हास्यतामाने, तेनैव पावकोऽस्त्वहम् ।
ममैनं वाहनं कक्षा-जिघांसघ पशुं वृथा ॥ १ ॥
इहास्मि धीमियग्रन्थः सूर्येन्द्रः समुपागतः ।
तं पृच्छन्त शुभं धर्मं, समान्वरन् शक्तिः ॥ २ ॥
यथा बन्धो नरेन्द्राणां, धातुपकाणां धनजयः ।
तथा पुरि स्थितः साधुः, स एकः सत्यवादिनाम् ॥ ३ ॥
नतस्ते तथा कृतवन्तः । कल्प० २ अधि० ८ क्षण ।

पियजण-मियजन-पुं० । मित्रजने, प्रश्न० ५ आश्र० द्वार ।

पियजीवि (ण)-मियजीविन्-त्रि० । जीवितुकामे, " सख्ये
पाशा पियउया सुहसाया दुक्खपादिकूला अप्पियवहा
पियजीविणो जीविउकामा सख्वेसि जीवियं पियं । " सयं
प्राण्यमो जन्तवः मियमायुषेणु ते मियायुषः, ननु च सिद्धे-
र्भविचारो न हि न पियाऽऽयुषस्तदभावात्, नैव दोषो, यतो
सुख्यजीवाऽऽदिशः प्रपुनानेन प्रायश्चर्यस्यापचरितस्य ग्रहणं
सत्सारिप्रासुपलक्षणार्थमिति यद्विक्रिदितम् । पाठान्तरं वा-
" सख्ये पाशा पियायया " आयत आमाऽनाद्यन्तस्वात्स प्रि-
यो येनां ते तथा, सर्वेऽपि प्राणिनः मियाऽऽस्मानः । आवा०
१ सु० २ अ० ३ उ० ।

पियट्टया-मियार्थता-स्त्री० । प्रीत्यर्थं, म० ११ श० ११ उ० ।

पियस-पान-न० । दृक्पनोदाय जलस्याभ्यवहरणे, पि० ।

पियर्दसण-मियदर्शन-त्रि० । प्रियं प्रेमकारि दर्शने यस्य स
पियदर्शनः । सु० प्र० २० पाठु० । चं० प्र० । प्रियं द्रष्टुमां दर्शने
रूपं यस्य स तथा । म० ११ श० ११ उ० । नि० चू० । प्रियं
प्रेमावहं दर्शने यस्य । प्रश्न० ५ आश्र० द्वार । वज्रभदर्शने,
कल्प० १ अधि० १ क्षण । प्रेमकारिदर्शने, म० १६ श० ६
उ० । प्रेमजनकरि, विपा० २ सु० १ अ० । औ० । मेरुप-
र्धने, स० १६ सम० । घातकोत्तरण्डादिदेवे, स्या० १० डा० ।
जी० । द्वी० । जीत० ।

पियदंमणा-मियदर्शना-स्त्री० । अनयथाङ्गयपरनामिकायां
भगवतो महावीरस्य दुहितरि, आ० म० १ अ० । आ० चू० ।
आवा० । आ० क० । उत्त० । विश० । (सा स स्वभर्तारि ज-
माली स्येन सहचर्यन्विरा प्रव्रजिता इति ' जमालि ' शब्दे
तृतीयभागे ५४६ पृष्ठे उक्तम्) सांक्तनगरराजस्य चन्द्रा-
वन्तसकस्य भाग्यायां सुदर्शनासपत्न्याम्, आ० म० १ अ० ।

पियददधम्म-मियददधर्म्म-पुं० । प्रियः प्रतिस्थाने इदं
स्थिरं विपस्वव्याप्यामनानां धर्मं धृतवान्नित्राऽऽत्मको
यस्य सः प्रियददधर्म्मो । प्रियधर्मवददधर्म्मवचनि, पञ्च०
१२ वि० ।

पियधम्म-मियधर्म्म-पुं० । मियां धर्मो यस्य तत्र प्रीतिभा-
वेन सुल्लेख्यं च प्रतिपत्तेः स प्रियधर्म्मो । स्या० ५ डा० ३ उ० ।
प्रिय दृष्टो धर्मो यस्येति प्रियधर्म्मः । क्षाद्य० । धर्म्मप्रिय, आ०
१ सु० ८ अ० । व्य० । प्रव० । स्या० । धर्म्मश्रुधाली, सु०
१ उ० २ प्रक० । एकान्तवज्रसंयमानुष्ठाने, व्य० १ उ० ।
आ० म० । सु० । तीक्ष्णको, पं० व० ५ द्वार ।

पियमा-प्रियतमा-स्त्री० । फलित्याम्, " फलिणी पियमा
प्रियगु य । " पाठ० ना० १५४ गाथा ।

पियमाहवी-मियमाहवी-स्त्री० । कालित्याम्, " पियमाहवी
परदुःखा कलपटी कोहला वलसवारी । " पाठ० ना० ५२ गाथा ।

पियमित्त-मियमित्त-न० । सह पांशुक्रोडिताऽऽदी, सूत्र० १ सु०
१० अ० । त्रयोविंशत्वं वीरजं च, स च अवरविद्धं सुकायां
राजधान्यां धनजयस्य राज्ञो धारिण्या देव्याः कुक्षौ चतुर-
शतिलक्षपूर्वायुः प्रियमित्रनामा चक्रवर्ती बभूव । कल्प० १
अधि० २ क्षण । आ० चू० । आ० क० । पष्ठलदेवपूर्वध-
र्म्मोऽऽज्यायं, ति० । स० ।

पियय-मियक-पुं० । असन्नपर्याये वृत्तभेदे, औ० ।

पियम-मियतान-पुं० । पयैः, " रमणां कंठो पणई, पाल-
संगे पिययोमो षड्भौ । " पाठ० ना० ६१ गाथा ।

पियरत्ता-पितुरक्षिता-स्त्री० । पितृऽकार्याभिचारिता-
याम्, औ० ।

पियस्व-मियरूप-लि० । प्रीतिकारिस्वरूपे, विपा० २ सु०
१ अ० ।

पियसह-पितुसख-पुं० । पितृवयस्ये, आ० म० १ अ० ।

पियवयणवल्ली-प्रियवचनवल्ली-स्त्री० । मिष्टवाणीमञ्ज-
र्याम्, तं० ।

पियसुर्दसण-मियसुदर्शन-पुं० । शोभनदर्शने, स्या० २ डा०
५ उ० ।

पियहुत-प्रियहुत-न० । अभिमुखार्थे हुतशब्दः । प्रियाभिमुखे, प्रा० २ पाद ।

प्रिया-प्रिया-स्त्री० । दयितायाम्, सूत्र० ।

“ प्रियादर्शनमेवास्तु, किमन्यैर्दर्शनात्तरैः ।
प्राप्यते येन निर्वोचं, सत्प्राप्ताऽपि चेतसा ॥१॥ ” सूत्र० १
श्रु० ३ अ० ४ उ० ।

“ स्नानाऽऽदिसर्वाङ्गपरिष्कारायां,
विचक्षणः प्रीतिरसाभिरामः ।
विश्रम्भपात्रं विपुले सहायः,
काऽप्यो भवेन्नूनमुते प्रियायाः ॥१॥ ” कल्प० १ अ० ७ कृष्ण ।
राजगृहमगरवास्तव्यभार्यायाम्, नि० १ श्रु० ४ वर्ग १ अ० ।
पितृ-पुं० । पाति रक्षत्यभिमतं पिता । उल० १ अ० ।
जनकः सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । जनको जनयिता यो वीजं नि-
पिक्तवान् । जं० २ वल० । जीत० । “ जनिता चोपनेता च,
यस्तु विद्यां प्रयच्छति । अत्रदाता भयनाता, पञ्चने पितरः
स्मृताः ॥ १ ॥ ” शां० १ श्रु० १८ अ० ।

प्रियाउआ-प्रियाऽऽपुर्-पुं० । प्रियमायुष्यां ते प्रियाऽऽपुषः ।
जीवितप्रिये, आचा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

प्रियामह-प्रियामह-पुं० । पितुः पितरि, वल्लिणि चतुर्थले,
“ कमलात्मनी सत्यं, प्रिया (आ) महो चउमुहो य पर-
मिद्री । धेरो विहो विरिची, पयावहं कमलजणी य ॥ १ ॥ ”
पार० ना० ३ गाथा । आचा० । आच० । आ० म० ।

प्रियापय-प्रियाऽऽपय-पुं० । आयत आत्मा आत्मनोऽनाजन-
न्तत्वात् प्रियो येनां ते तथा । प्रियाऽऽजमेकेषु, “ सख्ये पाणा
प्रियायया । ” आचा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

प्रियाल-प्रियाल-पुं० । वृक्षभेदे, जं० ४ वल्ल० । “ चारं प्रिया-
लं । ” पार० ना० २४७ गाथा ।

प्रिरडी-देशी-शकुनिकायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ४७ गाथा ।

प्रिरिपरिया-प्रिरिपरिका-स्त्री० । कौलिकपुटकावनजमुले
वंशाऽऽदिनलिकं वाद्यविशेषे, अ० ५ श्रु० ४ उ० । आचा० ।
“ प्रिरिपरिया ततो बं सलगानो सुसिराओ जमलाओ सं-
धातिजंति मुहसूले पगमुहा सा संभगारेण वारजमाणी
जुगवं तिखि सहं प्रिरिपरिं करैति । अखे भणंति-शु-
जाण्य वा भंझणा भवति । ” नि० कू० १७ उ० ।

प्रिरिली-प्रिरिली-स्त्री० । दृणकपवाद्यविशेषे, जी० ३ प्रति० ४
उ० । नि० कू० । शुद्धविशेषे वनस्पतिभेदे, प्रभा० १ पाद ।

पिलकसु-प्लक्ष-पुं० । पिप्पलभेदे, नि० कू० ३ उ० । प्र-
भा० । सं० ।

पिलग-देशी-पिच्छले देशे, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिलुह-प्लुह-त्रि० । “ लाट् ” ॥ ८१ । २ । १६ ॥ इति अन्त्य-
व्यञ्जनात् पूर्व इकारः । दग्धे, प्रा० २ पाद ।

पिल्लग-पिल्लक-पुं० । द्यूनीशालके, व्य० २ उ० ।

पिल्लिअ-पिल्लि-त्रि० । उल्लिखते, “ पिच्छत् उल्लिखन्, पण्डितं
पिल्लि मं गल्लियमये । ” पार० ना० ८३ गाथा ।
२३५

पिल्लग-प्रेरग-न० । आकटस्य पुंसोऽभिमुखे दर्शनभावना-
ऽऽदिना संस्काररूपपूर्वके प्रवर्तने, जं० ३ वल० ।

पिल्लरी-देशी-गणदुत्सङ्गक-दृष्टवैरि-धर्मेण, दे० ना० ६
वर्ग ७६ गाथा ।

पिल्लि-पिल्लि-स्त्री० । यानभेदे, लाटाणां यदुपधांश्च कटं तद-
न्यविषयेषु पिल्लिरित्युच्यते । दृशा० ६ अ० ।

पिल्ल-देशी-लघुपक्षिण्ये, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिव-इव-अव्यय-“ मिव पिव विव न्व व विश्र इवाये वा ” ॥ ८१
२१ ॥ इतीवाये पिवप्रयोगः । “ चंद्रेण पिव । ” प्रा० २ पाद ।

पिवइसा-पीत्सा-अव्यय० । पानं कृत्येत्यर्थे, स्था० ३ डा० २ उ० ।

पिवासा-पिपासा-स्त्री० । पातुमिच्छा पिपासा । सूत्र० १
श्रु० ३ अ० १ उ० । काङ्क्षान्निके, उपा० २ अ० । औ० । ज-
लपानेच्छायाम्, प्रा० १ श्रु० ६ अ० । दृष्टि, स्था० १० डा० ।
सं० । आ० म० । “ तगहा निसा पिवासा । ” पार० ना०
१३३ गाथा ।

पिवासापरिसह-पिपासापरिह-पुं० । परिषद्भाषा पिपासा

पिपासापरिषदः । प्रच० ८६ द्वार । आ० म० । अपरादि-
वनेन पिपासापरिऽवनसहने, पं० सं० ४ द्वार । “ पिपा-
सितः पथिस्थोऽपि, तत्रावित् दैन्यवर्जितः । शीतोदकं ना-
भिलषेत, सुयोगकल्पितोदकम् ॥ १ ॥ ” आ० म० १ अ० ।
प्रश्न० । “ पिपासितः पथिस्थोऽपि, तत्सर्वविदैन्यवर्जितः । न
शीतमुदकं वाञ्छन्-दैन्येप्राप्तुकोदकम् ॥१॥ ” अ० ३ अ० ३ ।
एतदेव सूत्ररुदाह-

तस्यो पुट्टो पिवासाए, दुग्गुळी लद्धसंजमे ।

सोऽद्वयं न सेवेजा, विपडस्सेसंजं चरे ॥ ४ ॥

(तस्यो पुट्टो) तत इति तुपरीपहासको वा उक्तविशेषो
भिणुः, स्पृष्टोऽभिद्रुतः, पिपासयाऽभिहितस्वरूपया (दुग्गुळी
ति) जुगुप्सी, सामर्थ्यादनाचारस्येति गम्यते, अत एव लघो-
ऽवासः संयमः पञ्चाऽऽश्रयाऽदिविरमणाऽऽत्मको येन स तथा,
पाठान्तरं वा-“ लज्जसंजमे ति ” लज्जा प्रतीता संयम उ-
क्तः, एताभ्यां स्वभ्यस्ततया सात्म्यभावमुपगताभ्यामन्य
इति स एव लज्जासंयमः । पठ्यते च-“ लज्जासंजमे ति ”
तत्र लज्जया सत्ययत्नने कृत्ये प्रत्याहृतो भवतीति लज्जासं-
यतः, सख्येधातुना पचाऽदितु दृश्यान् । स पथिस्थः किमित्ये-
ह-शीतं शीतलं, स्वकपस्यतोयोपलब्धयमेतत्, ततः स्व-
कीयाऽदिविश्रानुपहतम्, अप्राप्तुमित्यर्थः । तत्र तदुदकं च
शीतोदकं, न सेवेत न पानाऽऽदिना भजेत्, किं तु- (विपड-
स्स ति) विकृतस्य बहुधादिना विश्वारं प्रापितस्य । पचाऽश्रित्ये-
ति यावत् । प्रकमादुदकस्य (एसंयं ति) अनुदर्थ्ये द्वितीया ।
ततश्चैवणाग शंखेणार्थं चरेत्तथाविधकृतेषु पर्येदेत् । अथ-
वा-एषयाम् एषयासमिति चरेत्, चरेत्तत्तासायामपि दृश्या-
त् पुनः पुनः सेवेत । किमुक्तं भवति? एकवारमेवयाया अक्ष-
जावपि न पिपासाऽतिरेकतोऽनेपणीयमपि ग्रहंस्तामुल्लस्य-
येत् इति सूत्रार्थः ।

कदापिज्जनाकुल एव निकेतनाऽऽरी लज्जातः स्वस्य एवं
चैवं विदधीतीत्यत आह-

क्षिन्नापासु पनेसु, आउरेसु पिवासाए ।

परिसुकुह्येष्टीये, तं तित्तिखे परीसह ॥ ५ ॥

क्षिप्रः अवगतः आपानोऽप्यतोऽप्यत आगमनाऽऽमकोऽर्था-
जनदययेतु न क्षिप्रऽपानाः विविक्ता इत्यर्थेनेषु पाथेषु मा-
गेषु गच्छन्ति गम्यते । कीदृशः सन्निव्याह-आतुरोऽप्यन्ता-
ऽकुलतनुः किमिति ? यतः सुखं अतिव्ययं पिपासितस्त्वपि-
नः सुपिपासितः अत एव च परिशुष्कं विगतनिद्रावतयाऽ-
नाद्रैतामुपगतं सुखमस्याति परिशुष्कमुखः, स वासावदीनश्च
दैन्याभावेन परिशुष्कमुखः, तस्मिन् वृत्तपर्यवहं नितिले-
न संहेतः । पठ्यते च- (मन्वञ्चा य परिश्वपेति) " सव्येन
इति सर्वान् मनोयोगाऽऽदीनाभित्यजः पुरतो, परिश्वजेत् सर्व-
प्रकारं संयमाध्वनिं यायात्, उभयत्रायमयो विविक्लदेशयोऽ-
प्यत्यन्तं पिपासितः अत्रास्त्वयमुपगतोऽपि च नाकृषिधमुल्ल-
ङ्घयन्तः पिपासापरीवहोऽध्यासितो भवतीति सूत्रार्थः ।
इदानीं नदीद्वारमनुसन् " स्त्रीक्षाद्यं च विविक्ता " इत्यादि-
सूत्रावयवसूचनं निर्युक्तिरुक्तं उदात्तमाह-

उज्जेली धणमित्तो, पुत्तो से खुड्यो अ धणमम्मा ।

तसहाइतोऽदीओ, कालगओ एलकच्छपेह ॥ ६० ॥

उज्जयिन्यां धनमित्रः (स इति) तस्य पुत्रः सुल्लकश्च धनपुत्रश्च
न (तदाहतेति) ह्युपतोऽपीतः कालगत एडकाक्षय इ-
त्यन्तरार्थः । आवायस्तु संप्रदायादवश्येयः । स वायम् " एष
उदाहरणं किं पडिक्कलेण किं वि अणुलमिण्ण । उज्जेली नाम
नगरी, तस्य धणमित्तो नाम वणिक्पथो, तस्य पुत्तो धणम-
म्मा नाम दारको, सो धणमित्तो तेषु पुत्तस्य सह पव्वइओ ।
अथवा तं साह्म मज्झहवेल्लए एलकच्छपेह पडिया, सोऽपि
खुड्यो तदाहतेन एति, सोऽपि से खेत्तो म्मिहालुगमेण
पच्छओ एति, साह्मोऽपि पुरतो बच्चति, अन्तरा वि नदी
समावडिया, पच्छा तेषु बुद्धा-एहि पुत्त । इमे पाणियं पि-
याहि, सोऽपि खेत्तो नरं उत्तिस्रो चित्तेति य-मणानं ओमरा-
मि, जावेस खुड्यो पाणियं पियर, मा मे संकापे न पाहि
सि एमंते पडिक्कइ, जाव खुड्यो पेत्तो शरं ए पियति । केर
अणुति-श्रंजलीए उक्खिसाए अह से विना जाया-पिया-
मि सि, पच्छा चित्ते-कहमहं एए हालाहले जीवे पियिस्सं ?
ए पायं, आसाए क्षिप्राए कालगतो, देवेषु उववण्यो,
शो हिं पत्तो, जाव खुड्योसरीं पामाने, नहि अणुपवि-
ट्ठो, खंते ओलन्वति, खेत्तोऽपि एति सि पयित्तो, पच्छा तेषु
मिस्सि देवेषु साह्मं गोउल्लणि विउक्खियाणि, साह्म वि तासु
वड्यासु तकारिणि मिण्हंति, एवं वड्यापरंपरेण जाव जण-
स्यं संपत्ता, पच्छिण्ण वड्याए तेषु देवेषु चिट्ठा पम्ह-
साधिया जाणुणिमिन्ने-एगो साह्म पियत्तो, पेच्छति चिट्ठियं,
एति वड्या, पच्छा नहि पायं-सा दिव्वं ति, पच्छा तेषु
देवेषु साह्मो वडिया, खंते न वडिओ, तओ सव्वं परि-
क्कइ, अण्ण-एएण अहं परिक्कतो-तुमं मे पाणियं पियाहि
सि, जहि मे तं पाणियं पियं होनं तो संसारं भमंते, पडि-
वत्तो । एवं अहियासेयव्वं, इत्यवतिनः पिपासापरीवहः ।
अथास्याः कथाया व्याख्यारूपोऽनुवादोऽयम्-

उज्जयिनी नाम नगरी, तत्र धनमित्रो नाम वणिक्, तस्य पुत्रो
धनशर्मा नाम दारकः, स धनमित्रस्तेन पुत्रेण सह प्र-
जितः । अथदा ते साधवो मयाहंतेलायामेलकाक्षयस्य प्र-

स्थिताः, सोऽपि सुल्लकस्तुपित एति, सोऽपि तस्य पितर
स्नेहातुरमेण पश्चादायति, साधवोऽपि पुरतो ब्रजन्ति,
अन्तराऽपि नदी समापयति, पश्चात्ततोऽप्यते-पहि पुत्र । इदं
पानीयं पिब, सोऽपि बुद्धो नदीमुत्तीर्णश्चिन्तयति च मना-
गपसरामि । यावदेव सुल्लकः पानीयं पिबति, मा मम श-
ङ्कया न पास्यतीति एकान्ते प्रतीक्षन्, यावत्सुल्लकः प्राप्तः
नदीं, न पिबति । कैचिद्वर्णन्ति-अज्जलावुत्तिमायमथ त-
स्य चिन्ता जाता-पिपामीति, पश्चात् चिन्तयति-कथमह-
मेतान् हालाहलान् जीवान् पारं ? न पीतम्, आशारां क्षि-
प्रायां कालगतः देवेषु पन्नः अवधिः प्रयुक्तः यावत् सुल्लकशरी-
रं परयति, तवानुप्रविष्टः, बुद्धमवलगतः, बुद्धोऽपि पानीं
प्रस्थितः, पश्चात्तन देवं तेभ्यः साधुभ्यो गोकुलान् वि-
विन्नि, साधवोऽपि तासु ब्रजकासु तकाऽऽदीनि गृह्णन्,
एवं ब्रजकापरम्परकेण यावज्जनपदं संप्रप्ताः, पश्चात्तायां
ब्रजकायां तेन देवेन विगिटका विस्मातिता ज्ञानीनमनसः,
एकः साधुमित्रः, परयति विगिटकां, तस्मिन् ब्रजका, प-
श्चात्तस्मिन् सा दिव्यमिति, पश्चात् तेन देवेन साधवो विन्-
न्ताः, बुद्धो न विन्दतः, ततः सर्वे परिकथयन्ति, भणति एते-
नाहं परित्यक्तः-यस्मिन् पानीयं पिबेति, यदि मया
तत्पानीयं पीतमभविष्यत्तदा संसारमभिमप्यम्, प्रतिगतः,
एवमध्यासितव्यम् । उक्तं पारं २ अं० । अत्रोक्तयिन्यां
धनमित्रकथा-यथा उज्जयिन्यां धनमित्रो वणिक् धनशर्मा
नाम्न खलुनेन समं प्रवर्जितः, अथदा मागे सुल्लकस्तुपि-
डितः नदीं दृष्ट्वा पित्राऽपि-वत्-तम् । पियं जलं पश्चादाला-
नया दीपगुह्यानिवासी इत्युक्ते सुल्लको नेच्छति, ततः पित्रा
साधुः स्वशङ्कानिरासार्थं शीमं नदीमुत्तीर्णमपि गतः, सुल्ल-
को नयां प्रविष्टः, जलाजितमुत्तिव्य चिन्तितवान्-कथं जलं
पियामि ?, यतः-

" एगम्मि उदयविन्दुम्मि, जे जीया जिण्वरंहे " पन्नता ।

ते पारंयमिता, जेवुरीवे न मायेति ॥ १ ॥

जन्थ जलं तन्थ वणं, जन्थ वणं तन्थ निच्छुओ अग्गो ।

तेऊ याऊ सडगया, तया य पच्चक्कया चंथ ॥ २ ॥

हन्तुण परण्णाए, अण्णाए जे कुम्भेति सण्णाए ।

अण्णाए दिवमानं, कए य नामहे अण्णाए ॥ ३ ॥ " इति ।

संवेगो जलमञ्जलिः पश्चात्तन्नेन मुक्तं, नतस्त्वया मृग्या
स देवो जातः, अवधिज्ञानादवगतपर्यवस्युत्तान्तेन साधुना-
मनुकथ्यया पथि गोकुलं कृतं, तत्र तकाऽपि शुद्धमिति गृही-
त्वा साधवः सुविनो जाता अत्र चलिताः, तेन देवेन स्व-
स्वकपन्नानपर्ये एकस्य साधोः विगिटका गोकुलं स्थापि-
ता, विगिटप्रहणार्थं पश्चात् व्याकुलमुनिवचसा सर्वैरपि सा-
धुभिर्ज्ञानगोकुलाऽवस्तेन दिव्यमया ज्ञाता, तन्निपादमेव
निवर्षय मिथ्यापुच्छं दत्तं, ततस्तदाऽप्यतन देवेन पितनं
मुक्या सर्वे साधवो विन्ताः, पित्रा वन्दनाकारणे पृष्टः स
देवः सर्वे स्ववृत्तान्ते पितुर्ज्ञानानुमतिं च प्राप्य गतो
देवः स्वस्थानम् । एवं सुल्लकवत् वृत्तपर्यवहः सादृश्यः । उ-
क्तं २ अं० । अयं ।

विवासिय-पिपासित-वि० । असाधारणदुष्टदुःखमुल्लेखना-
त् । (जी० ३ प्रति० १ अधि० २ उ०) जातवत्, प्रश्न० ३ आ-
श्च० द्वार । मुनिः, वृ० ४ उ० ।

पिवित्त-पातुम्-अव्य० । जलमध्यवहन्तमित्यर्थे, औ० ।

पिपीलियड-पिपीलिकाण्ड-न० । 'पिपीलियड' शब्दाथे, क-
रण० ३ अधि० ६ क्षण ।

पिपीलिया-पिपीलिका-स्त्री० । 'पिपीलिया' शब्दाथे, जी०
१ प्रति० ।

पिप्प-देशी-जले, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिप्थिल-पिप्थिल-त्रि० । " कृष्य ओऽनादी " ॥ ८ । ४ । २-
६५ ॥ इति मागध्यां वर्तमानस्य कृष्य तालव्यशकाराऽऽका-
न्तः अः । सकर्तृमे, यत्र पादौ विस्वलयति । प्रा० ४ पाद ।

पिमंगय-पिशङ्गक-त्रि० । पीतवर्णे, " कविलं कपिलं पिमं
पिमंगयं कङ्कणं च । " पाठ० ना० ६३ गाथा ।

पिमल्लय-पिशाच-पुं० । " दयग पुर्णारणे पिय-वा परेया
पिमल्लया भूषा य । " पाठ० ना० ३० गाथा ।

पिमाञ्च-पिशाच-पुं० । " क्वचित्-पिशाचयोश्चः स-ज्ञौ वा " ॥
८ । १ । १६३ ॥ इति पिशाचशब्दस्य पिमिज्ञादेशो वा ।
प्रा० १ पाद । व्यन्तर्द्वन्द्वे, स्था० ८ डा० । राज्ञे, स्था० १०
डा० । ते च पिशाचाः पीडयिष्याः । तथया-कृष्णारहाः १, रा-
जः २, आयाः ३, अजिकाः ४, कालाः ५, महाकालाः ६, वे-
लाः ७, अवेलाः ८, तालपिशाचाः ९, मुखरपिशाचाः १०, अ-
धस्तातकाः ११, देहाः १२, विदेहाः १३, महाविदेहाः १४, नृ-
पतिः १५, वनपिशाचाः १६, इति । प्रा० १ पाद । आ० क० ।
स० । प्रव० । (' डाण ' शब्दे चतुर्थभागे १०५ पृष्ठे एषां
स्थानमिन्द्रादृशिवात्मा) जतिन्वान् स्त्रीत्वे पिशाची ।
कविश्च यः जः । पिमाजी । प्रा० १ पाद ।

पिमाथे-पिशाचकिन्-त्रि० । पिशाचोऽस्यास्तीति पिशाच-
की । " पिशाचान्कक्षान्ते " इत्यनेन मत्वर्थीय इन् कक्षान्ते ।
पिशाचिनाऽकान्तवर्तुण भूताऽऽविष्टे, स्या० ।

पिसायभूय-पिशाचभूत-पुं० । पिशाचवद् भूतानां जातानां गम-
कन्वातलमासः । भूतावगुणिनशरीरन्वेत मलिनवस्त्रत्वेन भूत-
तुष्टे, अव्य० १२ अ० । " पिसायभूय " पिशाचो हि लौकिक-
कानां दीर्घमभूतत्वेनापि पुनश्च पाण्डुभिः सममिष्वरत इष्ट-
स्वतः साऽपि निष्प्रतिकर्मतया राजादिशब्देनतया चैवमुच्य-
ते । उक्त० पाठ० १२ अ० ।

पिसिञ्च-पिशित-न० । मांसं, " पिसिञ्चं खुल्लं मंसं । " पाठ०
ना० ११३ गाथा ।

पिमिजमाण-पिष्यमाण-त्रि० । संचूर्णमाणं, जं० ४ वक्त० ।

पिसिय-पिशित-न० । पुद्गलं मांसं, वृ० ३ उ० । आव० । व्य० ।
२३० । नि० खू० ।

पिमिआभे-पिशिताऽऽदिमानिन-त्रि० । मांसमयप्रभृति-
काऽमयमात्रके, हिंसके च । पञ्चा० १३ विष० ।

पिसिल्ल-पिशाच-पुं० । ' पिसाञ्च ' शब्दाथे, प्रा० १ पाद ।

पिसुञ्च-पिशुक-पुं० । खड्गटाऽऽदी, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।
मङ्कुलवर्मडकं मसकजाती, वृ० ४ उ० । नि० खू० ।

पिसुञ्च-पिशुन-त्रि० । प्रीतिं श्रूयं करोतीति पिशुनः । नैक-
ज्ञी शब्दनिष्पत्तिः । वृ० १ उ० १ प्रक० । पशुश्लासहनतया
तद्वायोडाटके, सूत्र० १ शु० ६ अ० । उक्त० । परानिन्दके, उ-
क्त० ४ अ० । वृ० ।

पिसुञ्चभेयञ्च-पिशुनभेदन-न० । कलभेदेन, परस्परं प्रेक्ष्यभ-
क्षयोः प्रेक्ष्यभेदेन, प्रश्न० २ आश० डा० ।

अथ पिशुनद्वारमाह-

पीई सुञ्चति पिशुणो, गुरुगई चउसह जाव लहुओ उ ।
अहव अमंता मंते, लहुगा लहुगो तिही गुरुणो ॥

(पीई सुञ्चति पि) अलीकान्तराणि वा परदृष्टानि
भाषमाणः प्रीतिं श्रूयं करोतीति पिशुनो, नैकज्ञी शब्दनि-
ष्पत्तिः, स च यथाऽऽचार्यः पेशुन्यं करोति तदा चत्वारो
गुरुवः, उपाध्यायः करोति चत्वारो लघवः, भिक्षुः करोति
करोति मासगुरु, लुल्लः करोति मासलघु । अनुमयाथ
मंजिजघुगुराह-(गुरुना इत्यादि) चतुर्धामाचार्योपाध्यायः
भिक्षुलुल्लकरूपाणां पेशुन्यकरणविययभूतानां कर्तृभूतानां
च यथाक्रमं गुरुकाऽऽद्यां यावच्चतुर्मासं प्रायश्चित्तम् । अथ
वति प्रकागन्तरपम्यासं सामान्यतः संयतः संयतपु पेशु-
न्यं करोति तन्नामनिर्दृष्टणावियये पेशुन्यं चत्वारो लघवः,
सदृषणावियये लघुको मासः । एते एव प्रायश्चित्तं गृह्यते गुरु-
कऽवमानयः । तथया-गृहस्थेषु असिद्धिदोषैः पेशुन्यं करोति
चत्वारो गुरुवः, साङ्गः करोति गुरुमासः । वृ० १ उ० १
प्रक० । नि० खू० । आव० । " पारच्छा पिशुणो, प्रच्छरी लला
सुहुसुहुयां य उप्फाला । " पाठ० ना० ७२ गाथा ।

पिसुणिञ्च-कथित-त्रि० । कथितं, " वज्जिञ्च सिद्ध-सूत्र-
उप्फालिञ्च-पिसुणिञ्च साहिअयं । " पाठ० ना० ८३ गाथा ।

पिसुया पिशुका-स्त्री० । श्रीन्द्रियजीवभेदे, प्रश्न० १ पद । जी०

पिह-स्पृह-पा० । इच्छायाम्, " क्रियाह, पिडाह । " (क्रि-
याह) । स्पृहयति । यद्येवंविधं प्रहङ्गं मयाऽपि स्यादित्येवं
तद्भिलपति स्वस्थानगमनं चाभिलषति । अथवा-पिडा इति
अक्षिणी पिषत्सं निर्मालयति । प्र० ३ श० २ उ० ।
पृथक्-अव्य० । विमिश्रं, विशेष० ।

पिह-पृथक्-अव्य० । " इदानीं वृष्ट-वृष्टि-पृथक्-सृष्टं तत्सकं
॥ ८ । १ । १३७ ॥ " इति ऋत इत्यम् । प्रा० १ पाद । " वा
खरे मञ्च " ॥ ८ । १ । २४ ॥ इत्यनेन बाहुलकत्वात् कस्य
अनुत्तरा वा । विमिश्रं, प्रा० १ पाद । नि० खू० । विशेष० ।

पिहड-देशी वाद्यविशेष विवरणयोः, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पिहज्ज-पृथग्जन-पुं० । सामान्यजनं, स्था० ३ डा० १ उ० ।

पिहड-पिठर-पुं० । " पिठरे हो वा रञ्ज डः " ॥ ८ । १ । २०१ ॥

इति पिठरशब्दे रूप्यहः । तन्मखिणोचं च रूप्य डः । 'पिहडो'
पिठरो । प्रा० १ पाद । स्थाल्याम्, उपा० ७ अ० । यत्र प्रयु-
तजनयोर्मध्यं पश्यते । जी० ३ प्रति० १ अधि० २ उ० ।

पिहत्तआगामिपह-पिषत्तआगामिपथ-न० । अन्नरायक-
र्मभेदे, स्था० ३ डा० १ उ० । (व्याख्या ' अन्तराय ' शब्दे
प्रथमभागे ६ पृष्ठे मता) ।

विहङ्गनय-पुष्पभूत-त्रि० । विभे, विरो० ।

विहङ्ग-देशी-मुखमारुतपूरितद्वयवाद्यविशेषे, दे० ना० ६ वर्यं ४७ गाथा ।

विहङ्ग-पिधान-न० । स्थगने, स्था० ४ डा० ४ उ० । विशेष० । म० । आवा० । ज० ।

विहासिआ-पिधानिका-स्त्री० । आच्छादनकर्त्र्याम्, "विहासिआ मंडी ।" पाद० ना० २३३ गाथा ।

पिदिअ-पिहित-त्रि० । आच्छादिते, "तिरोदिअं पिदिअं अंतरिअं ।" पाद० ना० १७७ गाथा ।

पिदधत्-त्रि० । स्थगयति, डा० १ ध्रु० ६ अ० ।

पिहिय-पिहित-त्रि० । स्थगिते, पञ्चा० १३ विव० । दश० । जीवा० । स्था० । य० । आवा० । ग० । कम्पलाऽऽद्यावृत्तशरीरे, आवा० १ ध्रु० ६ अ० २ उ० । सचित्तत्वेन स्थगिते उद्गमदोषविशेषे, प्रथ० २ डा० । आवा० । (पिहितदोषः 'एलखा' शब्दे तुनीयभागं ४६ पृष्ठे प्रतिपादितः) दग्धारेण पिदिअं, नीसाए पीहएण वा ।

लोदण वा नि लेवेण, सिलेमेण वि केणइ ॥ ४६ ॥
(दग्धारेण च) दग्धारेणोदककुम्भेन पिहितं भाजनस्थं सन्तं स्थगितम् । तथा (नीसाए च) पेषय्या, पीटकेन वा काष्ठपीठाऽऽदिना, लांवेन वापि शिलापुत्रकेण, तथा लेपेन सूक्ष्मेणाऽऽदिना, श्लेयेण वा कर्तव्यजानुसिन्धुणाऽऽदिनतेति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥

तं च उग्भिदिआ दिज्जा, ममण्डाए दावए ।

दिंतिअं पडिआइक्से, न मे कणइ तारिअं ॥ ४६ ॥

(नं च लि) तच्च स्थगितं लिप्तं वा मन् उद्भिद्य द्याङ्कमण्यं दायका, वातमाऽऽद्यथैव मरुदुद्भिद्य दायका दद्यात् । तदित्यर्थम् । इदानीं स्थियं साधुर्वेदं मम कल्पते तादृशमिति ॥ ४६ ॥ दश० ५ अ० १ उ० । "गुरुपिहिणं वडगुरु ।" पं० सू० १ कए । मुद्रिते, वृ० २ उ० ।

पिहियअ-पिहितार्थे-पुं । पिहितान् स्थगिताऽवां क्रोधज्वाला येन स तथा । उपशान्तक्रोधे, आवा० १ ध्रु० ६ अ० १ उ० ।

पिहिआगामिपह-पिहिताऽऽगामिपथ-न० । पिथत्तं च आगामिनो लभ्यव्यस्य वस्तुनः पथ आगामिपथस्तमिति । कविदागामिपथमिति दृश्यते । कविदा "आगामपहंति" तच्च वा लाभमार्गमित्यर्थः । स्था० २ डा० ४ उ० । (अंतग-य' शब्दे प्रथमभागं ६८ पृष्ठे व्याख्या)

पिहियाण-पिधान-न० । स्थगने, स्था० ३ डा० १ उ० ।

पिहियासव-पिहिताऽऽश्रव-पुं । स्थगितग्राह्यानिपाताऽऽद्याश्रवे, "विहियासवस्त दत्तस्त, पावं कम्मं न बंधइ ।" दश० ४ अ० ।

पिहु-पुष्प-त्रि० । सामान्येन विस्तीर्णे, विशेष० ।

पिहुड-पिहुड-न० । नगरभेदेऽन्तः । यद्देशीयं चम्पानगरीनः प्रवहणमारुह्य व्यापारार्थं पिहुडं नगरं समायात इति । उक्त० २१ अ० ।

पिहुड-पिहुड-न० । मयूरपिच्छे, ग० ।

पिहुडमिनिआ-पिहुणमिज्जिका-स्त्री० । मयूरपिच्छमध्यवर्तिन्यां मिज्जिकायाम्, ग० ।

पिहुय-पुष्प-न० । शाल्यादिलाजे, आवा० १ ध्रु० १ सू० १ अ० ६ उ० । अपगतनुपं भुग्नशाल्यादी, आवा० १ ध्रु० १ अ० ७ उ० । इह ये जीहयः परिपकाः सन्ताः अपाऽऽदी अपज्यन्ते, ततः स्फुटिता अपनीतत्वचः पृथुका इत्युच्यते । वृ० १ उ० २ प्रक० ।

पिहुयवज-पुष्पकसाय-त्रि० । पुष्पकसण्ययोग्ये, "पिहुय-खजाआ सालोआ लि नो वए ।" दश० ७ अ० ।

पिहुल-पुष्प-त्रि० । अतिपृथुनि, आ० । आ० म० । अतिथि-पुले, ज० २ वस० । विस्तीर्णे, स्था० १ डा० । संस्थानभेदे, "पंगे पिहले ।" स्था० १ डा० । ऊर्वाः, "पिययं विउलं चित्थिणे वित्थयं क्विसाले ।" पाद० ना० ८६ गाथा ।

पिहुलवच्छ-पुष्पलवङ्ग-त्रि० । पुष्पलमतिविस्तीर्णं वसो हृदयं येषां न । विस्तीर्णहृदयेषु, प्रथ० ४ आध्र० डा० ।

पिहाअर-देशी-ननरी, दे० ना० ६ वर्यं ४७ गाथा ।

पीइ-प्रीति-स्त्री० । कर्त्ता, विशेष० । अभिप्यङ्गे, डा० २३ डा० ।

"प्रीतिश्च हितोदया भवति" । प्रीतिश्चाभिरुचिररूपा हितोदया हित उदयो यस्याः सा तथा भवति । पा० १० विव० । आवा० । प्रति० । पञ्चा० । डा० । प्रीतिभक्तिश्च इच्छागतजानि विशेषः, ध्रु० १ अर्थि० । "अत्यन्तवज्रना खलु, पत्नी नठना च जननीति । तुल्यमपि कृत्यमनया-ज्ञानं, स्यात्प्रीतिभक्तिगतम् ॥ ४ ॥" पा० १० विव० । दश० । अष्ट० । ('अनुद्गण' शब्दे प्रथमभागं ३७७ पृष्ठे व्याख्यानम्)

पीइअणुद्गण-प्रीत्यनुष्ठान-न० । "यत्ताऽदरेऽस्मि परमः प्रीतिश्च हितोदया भवति कर्तुः । शेषव्यसनेन करोति यच्च तन् प्रीत्यनुष्ठानम् ॥ ३ ॥" इत्युक्तलक्षण-नुष्ठानभेदे पा० ६ विव० । ('अणुद्गण' शब्दे प्रथमभागं ३७७ पृष्ठे व्याख्यानम्)

पीइगम-प्रीतिगम-न० । आनन्दवन्द्यस्य पारिषयानिकं विमाने, ज० ५ विव० । आ० । स्था० ।

पीइदाण-प्रीतिदान-न० । हर्षपूर्वकं दानं, आ० । प्रीतिदानं यद्गणवदागमनोपवेदने परमहर्षोपवेदने परमहर्षोऽनुकृतं तस्यो दीयते । आ० म० १ अ० । डा० ।

पीइयम्मिअ-प्रीतिपरिधिक-न० । अविगच्छशीलुमाभिरागतस्य चाग्नगणस्य द्वितीयकुले, कए० २ अर्थि० ८ क्षण ।

पीइवदण-प्रीतिवर्द्धन-पुं । लोकतरंगीत्या कान्तिकं, ज० ७ वस० । सू० प्र० । ज्यो० । "पीइवदणे मम्मि ।" कए० १ अर्थि० ६ क्षण ।

पीइमण-प्रीतिमण-त्रि० । प्रीतिः प्रीणनमाप्त्यायेन मनसि यस्येति प्रीतिमनाः । म० ६ श० ३३ उ० । डा० । प्रीतियुक्ताश्च ते, कए० २ अर्थि० २ क्षण । आ० म० १ अ० । पा० । म० ।

पीइ-देशी-तुरङ्गमे, दे० ना० ६ वर्यं ४७ गाथा ।

पीउम्मत्त-प्रीतोन्मत्त-त्रि० । प्रीतेन कनकेन पक्वक्रियन्त्याः नाथोन् धानुद्वेकेणान्यस्तः प्रीतोन्मत्तः धूर्णिते, अष्ट० १५ अ० ।

पीऊस-पीयूष-न० । अमृते, “अमयं च सुहाय पीऊसं ।”
पा० ॥ ना० १८३ गाथा ।

पीडरई-देशी-बोरस्त्रियम्, दे० ना० ६ वर्ग ५१ गाथा ।

पीडा-पीडा-स्त्री० । बाधायाम्, पञ्चा० १८ वि० । देहसु-
खवेदनायाम्, पञ्चा० ७ वि० । “किं तापं पट्टियाय, पय-
कं हीय पयाभूताय । जलितियं न नायं, परस्स पीडा न
कायन्वा ॥ १ ॥” संया० । “अस्सी विअणा पीडा ।” पा० ॥
१६१ गाथा ।

पीडिअ-पीडित-त्रि० । वेदनाऽभिभूते, “अट्टियं पीडिअं
परखं च ।” पा० ॥ ना० १६१ गाथा ।

पीड-पीड-न० आसने, म० २ श० १३० । दशा० । स्था० । उच्च० ।
मिहासना० । वि०, उच्च० १७ अ० । रा० । ऋ० । प्र० । अ० ।
आसनविशेषे, श्री० । पहा० । दि०, कथा० १३ ठा० २ उ० । उपा० ।
लग्नाऽऽदिमये उपवेशनपट्टे, वृ० ३ उ० । पूर्वविदेहे पुष्क-
लायनीचिजये पुण्डरीकियां नगन्यां वज्रसेनस्य तीर्थ-
करस्य गहः सुते, वज्रसेनां हि पूर्वभये लालितान्नो
नाम देवः व्युत्था कतिपयमवान् कृत्वा विदेहं किं-
त्नकसुत आसीत्सत्रायं सार्यवाहसुत आसीत् । आ०
म० १ अ० । (वृत्तम् ‘उत्सव’ शब्दे द्वितीयभागे १११ पृष्ठे
गतम्) अस्मिन् भवे आत्तुभिः सह प्रव्रजितः । पञ्चा० १६
वि० । अन्तराधिमानीत्वात्तुभिः सुमङ्गलायाम्पुत्रभवेन ज-
निने बाहुआतरि पुत्रे, आ० म० १ अ० । आ० चू० ।
दृष्टुनिपीडनयन्त्रे, दे० ना० ६ वर्ग ५१ गाथा । आसने, पा०
ना० १८० गाथा ।

पीडन-पीडन-न० । काष्ठमये क्षणमये वा आसने, दश०
५ अ० १ उ० । च० । पं० व० । वृ० ।

पीडफलम्-पीडफलक-न० । आसने, पीडासासनफलकमव-
म्भनार्थः । काष्ठविशेषे, दशा० १० अ० । (निग्रन्थीनां पीड-
फलकम् ‘आसण’ शब्दे द्वितीयभागे ४७१ पृष्ठे उक्तम्)
जं भिक्षुं तण्णपीडयं वा पल्लापीडयं वा क्षणपीडयं
वा कट्टपीडयं वा वेत्तपीडयं वा परवत्थेणोच्छेदं अट्टिहं,
अट्टिहंतं वा साइज्जं ॥ ६ ॥

पल्लासयं तण्णपीडयं, वेत्तासयं वेत्तपीडयं, भिक्षुमादि-
कृत्यं क्षणपीडयं पालिजं, परं मिहत्थं, तस्सतिपण्ण वत्थेण
उच्छेदयं तं जं साइ अट्टिहंति, निवसत्तत्थर्थः । तस्स च अलह्,
आणदिशो व दांसा-

पीडगमादी आसण, जलियमेत्ता आहिया सुत्ते ।

परवत्थेणोच्छेदे, ताणि अट्टिहंति आणादी ॥ ४६ ॥

इमे आयचिराहणा दांसा-

दुट्ठियभगमपाए पडिज, तम्भावणा व से होजा ।

पवहेते उट्ठाहो, वंचणद्धा कते अहियं ॥ ४७ ॥

परेण जमासखं अजाणता पडिणीयट्ठाए वंचणद्धा दु-
ट्ठियं ठवियं, भगं वा ठवियं, पयदुति सव्वपाद्विचरियं
वा ठवियं, तत्थ वीसत्थो निविट्ठो पडिज्ज वा, निहोस
ठम्भावणा वा से होजा, पडमाणां वा अवाउट्ठा भवति ।
२३६

तत्थ उट्ठाहो-समयां पडिज्ज सि । एवं वंचणद्धा दुट्ठतादिकयं
आसणतो अहियतरा उट्ठाहपवंचणादांसा भवन्ति ।

इमे संजमदांसा-

गंभीरे तसपाणा, पुत्वं ठविते तविज्जमाणे वा ।

पञ्चकम्मं य तहा, उपोसणधोवणादीणि ॥ ४८ ॥

गम्भीरं गुहिलं अग्रकाशं, तत्थ दुनिरिक्खा कुंभुमादितसा
पाणा ते विराहेज्जति, एवं पुत्वंठविते समणद्धा ठविज्जमाणे
वा इमे विट्ठो-पगस्स रत्तो पुरतो साहुस्स तव्वसियस्स
वा दां साइ भण्णि-अरहंतपणीभो मग्गो सुट्ठिहो, इतरो बु-
द्धपणीउ सि । एवं तेसि बहुदिवसा गमा, अखायरसो जाव
नेणागच्छन्ते ताव दां अमया ठवित्ता अंइयाणि वत्थपच्छुदि-
तणि कार्या, तत्थजितो पुत्वं आगतो अपट्ठित्ता णिविट्ठा
साइ आगतो, वत्थं अवशीतं, विट्ठा अंइया, अखास्से पम-
जित्ता णिविट्ठा तुट्ठो राया, एस संमग्गो सि आहा-
मितो तव्वंठिउ सि एतेण निज्जे णि चउत्थरसायणा
वा निज्जेवेति । एवं उपोसण्णादि पञ्चकम्मं करेज्ज ।

इमम्म कारणे अट्टिहंजा-

वितियपदमणपग्गो, अट्टिहं अविक्कोविते व अप्पग्गो ।
रायादिमंतिधम्मी, कट्टिवादिपरामिओगे य ॥ ४९ ॥

राया अणो वा अमवादि इमित्तो धम्मकहो वादी वा
रायभियोगादिना वा अट्टिहंज्ज ।

इमा जयणा-

पीडफलएसु पुत्वं, तस्सऽमतीए उ ऊसिर परिभुत्ते ।

पागट्टएसु पमजिय, भावे पुत्ता इस्सरे शात्तु ॥ ५० ॥

पीडादि अऊसिरे पुत्वं अट्टिहंति, अऊसितराण अस्सीकु-
सिरे अट्टिहंति, कुसिरा चि जे मिहातकखणपुत्वं परिसुत्ता,
तत्थ निवसंतो पागट्टएसु पमजिय निवसन्ति, तत्थ मि-
हिवत्थं अवशेत्तं अप्पणो निज्जं दात्तु अट्टिहंति, रायादि-
इस्सराणि घंस्सु जति पमजन्ते तस्सत्तितो पमज्जति, अ-
थ कुकुत्तं नि मज्जति नो पमजति । एवं भावाभावं शात्तं पम-
ज्जति ण वा । नि० चू० १२ उ० ।

पीडफलमपिबद्ध-पीडफलकप्रतिबद्ध-पुं० । पीडकासनमा-
दिशब्दात्मकपट्टिकाऽभ्यस्तत्र प्रतिबद्धः । कारणं विनाऽपि
श्रुतबद्धकाले पीडफलकपरिमोगिनि, य० १ अधि० ।

पीडफलमसंज्ञासंधार-पीडफलकशब्दासंस्तार-पुं० । काष्ठम-
यासनशब्दाच्छादने, उपा० १ अधि० ।

पीडमद्-पीडमद्-पुं० । पीडं मद्द्वित्वा ये प्राप्ताऽऽसना उप-
विशन्ति ते पीडमदाः । आ० १ अ० । आ० म० ।
राक्षामास्थाने आसनाऽऽसीनसेवके वयस्ये, म० ७ श० ६
उ० । कल्प० । आ० । श्री० । आ० चू० ।

पीडया-पीडका-स्त्री० । प्रतिष्ठानपुरप्रतोल्या बहिर्द्वेय्याम्,
सा च प्रतिष्ठितचतुष्टयं परितोर्विषययुजस्य गहो मार-
णां विषाहवाटिकाग्रामवास्यध्वजिजाऽऽराधिता प्रत्यतिष्ठ-
त् । सी० ३३ कल्प० ।

पीडसप्पि-(शू) पीडसप्पि-पुं० । प्रसर्पणं संचरणशीले प-
रिविशेषे, जन्तुर्गर्भेदोपात्तं पीडसप्पित्तेनोत्पद्यते, जातो वा

पीठमपि (गु)

कर्मवैराग्य भवति, स किल पाणिशृङ्गीतकाष्ठः प्रसर्पतीति ।
आत्मा १, बुद्धि १, अहं १ उ० ।

पीठाणीय-पीठानीक-न० । अश्वसैन्ये, स्था० ३ डा० १ उ० ।

पीठिया-पीठिका-स्त्री० । उपवेशनाऽऽविस्थानविशेष, बु० १

उ० २ प्र० । "आसन्दी पीठिया ।" पाठ० ना० २६६ गाथा ।

पीथ-पीन-त्रि० । उपचितं, जं० २ वल्० । जी० । स्थूल, भा०

१ अ० १ अ० । प्रश्न० । पुष्टे, जं० २ वल्० । पीथरं, रा० ।

भा० । "पीथमद्वयमाजगङ्गलहा ।" पीना उपचिता

मुष्टा मधुना रमणीया रम्या गण्डरखा कपोलपाली यासां

ताः पीनमुष्टरमणीयगण्डरखाः । जी० ३ प्रति० । पीथमंसल-

कपोलदेशभागा । पीनी अरुशोपनी मांसलावुपचितो क-

पोलदेशो गण्डभागे मुखस्य देशरूपो भागो येषां ते पी-

नमांसलकपोलदेशभागाः । अथवा कपोलयोर्देशभागाः कपो-

लदेशभागाः कपोलावयवा इत्यर्थः । पीना मांसलाः कपोल-

देशभागा येषां ते पीनमांसलकपोलदेशभागाः । जी० ३ प्रति० ।

"पीथरयसंधिया ।" पीने पीथरे रचितं तथा जगाम्भानि-

स्थामाव्यात्, रतिर्दं वा संस्थितं संस्थानं यकाभ्यां तौ

पीनरचितसंस्थितौ पीनरतिर्दुर्वास्थितौ वा । जी० ३ प्रति० ४

उ० । "पीथुश्वककलवकवविधिवत्पत्न्याम् ।" पीना उपचि-

तायाम्वा उन्नता अभ्युन्नताः कलावलावस्तिरूपाः प्रदेशा

यामां ताः पीथोन्नतकलावलावस्तिप्रदेशाः । जी० ३ प्रति० ४

अधि० । "रंदा पीणा धूला य मंसला पीवरा योरा ।"

पाठ० ना० ७३ गाथा । चतुरङ्गे, दे० ना० ६ वर्ग ५६ गाथा ।

पीणयिज्ञ-पीणनीय-त्रि० । प्रीणयतीति प्रीणनीयम् । "कु-

द्वङ्गलम्" इति वचनात् कर्त्तव्यनीयप्रत्ययः । प्रज्ञा० २०

पद । रसकथिराऽऽदिधातुसमताकारिणि, भा० १ अ० १ अ० ।

पीणत्त-पीनत्व-न० । स्थूलत्वे, भा० २ पाद ।

पीणाइय-पीनायिक-न० । पीना पामझा, तथा निर्बलं पी-

नयिकम् । पामझानिर्बुद्धे, (रटिते) "पीणाइयविरसरडिय-

सहर्णे ।" भा० १ अ० १ अ० ।

पीणिमा-पीनत्व-स्त्री० । "त्वस्य डिमासलौ वा" ॥ ८ । २ ।

॥ १५४ ॥ इति त्वप्रत्ययस्य स्थाने डिमाऽऽदिशः । स्थूलत्वे,

भा० २ पाद ।

पीणिय-प्रीणिन-त्रि० । परिबुद्धे, दश० ७ अ० ।

पीथइ-पीथइ-पुं० । अस्तुद्विगितिर्थाङ्कारकारकं त्यक्चिचङ-

सिंहपुत्र, सं० । "तत्राऽऽशनीयंयांल्लो, महर्षिनिहम्बुः खलु ।

पीथइस्वितरस्थाभूत्, त्यक्चिचङ्गसिंहजः ॥" ती० ७ कवप ।

पीथग-पीथक-पुं० । वृक्षविशेष, रा० । जं० ।

पीलण-पीलन-न० । इहवादेतिव (आ० क० १ अ०) यन्त्रे,

सकृदीषद् वा प्रेरणे, दश० ४ अ० । प्रश्न० ।

पीला-पीठा-स्त्री० । तद्विज्ञप्तवैतसो भावविराचनायाम्, द-

श० ५ अ० १ उ० ।

पीलाकर-पीठाकर-त्रि० । पीठाकारिणि, स्व० १ अ० ३ अ०

१ उ० । प्रश्न० ।

पीलिम-पीडिम-त्रि० । पीडावति, दश० ३ अ० ।

पीलिय-पीडित-त्रि० । यन्त्रैरितुगन्तुनपीडे, श्री० । स्था० ।

उच्च० । प्रश्न० ।

पीलु-पीलु-पुं० । एकास्थिकवृक्षविशेष, प्रज्ञा० १ पद ।

आत्मा । अनु० । रूपपूषिकायाम्, आ० म० १ अ० लीरे,

अनु० । गजे, "पीलुगशो मयगलो । पायंगो सिधुरो क-

रंखु य । दोंघटो दंती वा-रखो करी कुंजो हन्थी ।" पाठ०

ना० ६ गाथा ।

पीलुङ्-देशी-पुष्टे, (दग्धे) दे० ना० ६ वर्ग ५१ गाथा ।

पीवइत्ता-पीत्ता-पानं कृत्वित्यर्थः, स्था० २ डा० १ उ० ।

पीवर-पीवर-त्रि० । स्थले, भा० १ अ० ६ अ० । म० । रा० ।

महति, प्रश्न० ५ संव० द्वार । भा० । प्रधानं, नि० वृ० २

उ० । उपचितं, भा० १ अ० १ अ० । मांसल, भा० १ अ० १

अ० । "पीवरकामलवरंगुलिया ।" पीवरा उपचिताः कामलाः

सुकुमारा वराः प्रमाणलक्षणैर्पिततया प्रधाना अङ्गुलयो

यामां ताः पीवरकामलवराङ्गुलिकाः । जी० ३ प्रति० ४

अधि० । "रंदा पीणा धूला य मंसला पीवरा थोरा ।" पाठ०

ना० ७३ गाथा ।

पीवरगम्भा पीवरगभी-स्त्री० । आमन्त्राऽऽस्यकालायाम्,

श्राव० ।

पीवरपकोट-पीवरपकोट-पुं० । अष्टशकलाचिके, श्री० ।

पीवरमिरि-पीवरश्रीक-त्रि० । उपचितापशमलदर्माके, अनु० ।

पीवल-पीन-त्रि० । "विशुत्पत्र-पीतन्नाझः" ॥ ८ । १७३ ॥

इति स्वायं लः प्रा० २ पाद । "पीने यो लं वा" ॥ ८ । १२३ ॥

पीते तस्य यो वा भवति । स्वायं लकारे परं तस्य यः ।

प्रा० १ पाद ।

पीमेनी-पीपेनी स्त्री० । शिलायां नीलामलकाऽऽदि प्रमुन्दत्या-

म्, पि० । श्राव० ।

पीमल-पेषल-न० । घण्टाऽऽदिता दलनं, प्रश्न० १ आध०

द्वार । नि० वृ० । पु० । मृज्ज ।

पीहेज्ज-स्पृहयन्-क्रिया । त्रिभिः स्थनैर्देवा अभिलषेयुः स्था०

३ डा० ३ उ० । (इतिदेवशब्दे चतुर्थभागे २६०७ पृष्ठ उक्तम्) ।

पीठा-स्पृहा-स्त्री० । भोगेच्छायाम्, भा० १ अ० ६ अ० । स्था० ।

पु-पु । अय्य० । प्रथमं, आ० म० १ अ० । संस्कृतेरान्तःश-

रिरे, विशेषः ।

पुञ्जइ-देशी-तरुणे, दे० ना० ६ वर्ग ५३ गाथा ।

पुञ्जइ-पौणएड-पुं० । अवस्थाभेदे, "जुअलो जुआ जु-

आणां, पुञ्जइआं वाङ्गहो तरुणां ।" पाठ० ना० ६२ गाथा ।

पुआइणी-देशी-पिशाचपृष्टातायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ५४ गा-

था । उन्मत्तायाम्, दुःशिलायां च । दे० ना० ६ वर्ग ५४ गाथा ।

पुआई-देशी-पुं० । तरुणोन्मत्तायाम्, दे० ना० ६ वर्ग

८० गाथा ।

पुंगव-पुङ्गव-त्रि० । प्रधाने, भा० १ अ० १६ अ० । "गियगाश्रो

भवलाश्रो, गिमगाश्रो वलिङ्पुंगवो ।" उच्च० २२ अ० ।

पुंछ-पुच्छ-न० । "वकाऽऽद्वान्" ॥ ८ । १२६ ॥ इत्याम-

कः । तुस्वाराऽऽगमः । प्रा० १ पाद ।

पुंछ-पुच्छ-न० । रजसां हरणे, प्रश्न० २ संव० द्वार ।

जे भिन्म उच्चारयासवयं परिद्वेत्ता यो पुंछ, य पु-
च्छंतं वा साइउम । नि० वू० ४ उ० ।

करणे ह्युट । रजोहरणे, प्रोच्छन्नशब्देन तु रजोहरण-
सूच्यते । आह च चूर्णितु—“ पापमाहर्षणं पापभंडयं
पुंछं रयहरणं नि वुच्यते । ” वू० १ उ० ३ प्रक० ।

पुंछणी-प्रोच्छनी-स्त्री० । निविडनगच्छः॥५५॥दनेतुः॥रुच्यतर-
तुणविशेषं, “आहाडणी हाग्याहणं सहतुः॥उल्लं क तु पुंछनी ।”
इति । य० । जी० ।

पुंछिअ-पोच्छित-वि० । “ उम्मुटं पुंछिअं कुसिअं । ” पार०
ना० १०० गाथा ।

पुंज-पुञ्ज-पुं० । मशिमरे गशो.विपा० १ अ० ६ अ० । प्रज्ञा० ।
पुजयत्पुञ्जः । स्कन्धे. अनु० ।

पुंजपयय-पुञ्जयेन-पुं० । वीरप्रतिमाप्रधाने स्वनामस्थाने
पवेन, नी० ४६ कहर ।

पुंनाय-पुञ्ज-वि० । समुदाये, “ पुंजायं पिडलहयं । ” पार०
ना० २०० गाथा ।

पुंनीरुड-पुञ्जीकृत-वि० । अयुज्जः पुज्जाः कृता इति (वृ-
त्तान्तः) वृत्ताऽऽकारभ्यामंशत्करूपतामापादिते, वू० २ उ० ।
पिण्डीकृतं, विशेष० ।

पुंउ-पुण्ड-पुं० । पुंडि-रक्तः । इणुभंदे, माधवीलतायाम्, वि-
त्रकं, तिलकवृत्तं लूद्रमले, दैत्यभंदे च । याव० । दश० । स्वना-
मस्थाने विन्यासिगिपाददेशः । “ भारहं वासे विक्रमिगिपाय-
मूले पुंउसु जगवपसु सत्तदुवारे सुमहस्स रणे भहाए भा-
रियाए कुट्टिमि पुत्तत्ताए उववसे । ” य० १५ अ० । स्था० ।
धवलं, शा० १ अ० १७ अ० । आ० म० ।

पुंउहअ-देशो-पिण्डीकृता, दे० ३० ६ वर्ग ५४ गाथा ।

पुंडरीअ-पुण्डरीक-न० । व्यामं, “ इहो पुंलो वग्यो, सहुंलं
पुंडरीअं य ” पार० ना० ४४ गाथा । कमले च । “ अउरुहं
सयवन्तं, सगरुहं पुंडरीअमपरिदं । राईवं तामरसं, महुप्यं
पंकयं नलिनं ॥ ११ ॥ ” पार० ना० ११ गाथा ।

पुंडरीग-पुण्डरीक-न० । श्वेतपत्रं, दे० १ वल्ल । शा० । श्वे-
तशतपत्रं, सूत्र० २ अ० १ अ० । र० । कमले, संथा० ।
आ० । आ० म० । सं । कहर० । आवा० ।

पुण्डरीकनिलेषः—

श्यामं ठवणा दविण, खेते काले य मणसु मंडाशे ।

भावे य अट्टमे खलु, शिखलेषो पुंडरीयस्स ॥ १४॥

(श्यामं ठवणेत्यादि) पौण्डरीकस्य नामस्थापनाद्रव्यसंज्ञका-
लक्षणनासंस्थानभावाऽऽप्तमकोऽप्यथा निलेषः ।

तत्र नामस्थापनं सुखत्वादायत्य द्रव्यपौण्डरीकमभि-
धिसुराह—

जो जीवो भविओ खलु, उववज्जिउकामो पुंडरीयम्मि ।

सो द्व्वपुंडरीअो, भाविम्मि वि जाणओ भण्णओ ॥ १४५॥

(जो जीवो इत्यादि) यः कश्चित्पाणधारणलक्षणो जीवो
अविध्यन्तीति भव्यः, तदेव दर्शयति उपयितुकामः समुत्पि-
रसुस्तथाधिकमोदयत्पौण्डरीकेषु श्वेतपत्रेषु वनस्पतिका-

यधिशेषेष्वनन्तरमपि भावी स द्रव्यपौण्डरीकः । खलुशब्दो
वाक्यालङ्कारः । भावपौण्डरीकं न्यागमनः पौण्डरीकपदार्थ-
हस्तन चोपयुक्त इति ।

एतेनैव द्रव्यपौण्डरीकं विशेषतः दर्शयितुमाह—

एगभविष य बद्धा—उए य अभिमुहियनामगोए य ।

एते तिप्पि वि देसा, दव्वम्मि य पौंडरीयस्स ॥ १४६॥

एकेन भवेन गतेनान्तरमपि एव पौण्डरीकं पृथक्स्थाने, स
एकमविकसन्त्या तद्वासरान्तरः पौण्डरीकेषु बद्धाऽऽप्युक्त-
तोऽप्यासन्नमतोऽभिमुखनामगोतोऽनन्तरसमयेषु यः पौण्ड-
रीकं पृथक्स्थाने । अनन्तरोक्ता एते त्रयो देशविशेषा द्रव्यपौण्ड-
रीकं स्वगमनव्या इति । “ भूतस्य भाविना वा. भावस्य हि कारणं
तु यक्षां । तद् द्रव्यं तत्र बद्धं, स चेतनावेननं कथितम् ॥ १॥ ” इति
वचनात् । इह च पुराणरीककण्डरीकयोर्भौतिकाभिहाराजपुत्रयोः
सदसदनुष्ठानायायनयोः शोभनाशोभनवचमगम्य तदुपम-
याऽन्यदपि पच्छिन्नं न तप्यौण्डरीकमितरन्तु कण्डरीकमिति ।
(कण्डरीकः राजकुमारमुत्तमान्तम् “ कंडरीय ” शब्दे तृतीयभा-
गे १७२ पृष्ठे विष्णुपूजः प्रतिपादितम्) तत्र च नर-
कधर्मासु नियुज्यते गतिषु ये शोभनाः पदार्थोत्ते
पौण्डरीकाः, शेषास्तु कण्डरीका इति ।

एतत्प्रतिपादयसाह—

तेरिच्छिया मणुस्सा, देवगणा चेव होंति जे पवरा ।

ते होंति पुंडरीया, सेमा पुण कंडरीया उ ॥ १४७ ॥

(तेरिच्छेत्यादि) कण्डव्या । (निरश्वां भेदाः, तिर्यक-
कारणानि च “ तिरिकज्जोणय ” शब्दे चतुर्थभागे २३१०
पृष्ठपर्यवगन्तव्यानि) (मनुष्यभेदान् “ मणुस्स ” शब्दे वक्ष्या-
मि) (देवानामस्ति च, तद्देवाः, तत्स्वकार्यम्, तेषामकान्तिक-
शरीरम्, तेषां स्थितिः, इत्यादिकं बहुरन्तरं देव ” शब्दे च-
तुर्थभागे २६१७ पृष्ठपर्यवगन्तव्यम्)

तत्र तिर्यकु प्रधानस्य पौण्डरीकव्यप्रतिपादनाधेमाह—

जलयरथलयरखयरा, जे पवरा चेव होंति केता य ।

जे य सभावेऽणुमया, ते होंति पुंडरीया उ ॥ १४८ ॥

(जलचरेत्यादि) जलचरेषु मन्मथकर्मिकानांऽऽश्रयः (ज-
लचरभेदाः “ जलयर ” शब्दे चतुर्थभागे ४२७ पृष्ठे गताः)
स्थलचरेषु सिंहाऽऽद्या बलवर्गीरुपाऽऽदिगयुक्ताः स्थलचराः
(“ थलयर ” शब्दे तस्मिन्नेव भागे २३०६ पृष्ठे विस्तरतो निरु-
पिताः) उरःपरिमपेषु मत्स्यकण्ठिनो (उरःपरिमपेभेदाः “ उर-
परिमपथलयरपंथिदियतिरिक्खंजोणिय ” शब्दे द्वितीयभा-
गे ८५१ पृष्ठे गताः) (विशेषम् “ मन्थ ” शब्दे वक्ष्यामि)
(भुजपरिमपेषु बहुवचन्यता “ भुयपरिमप ” शब्दादवगन्त-
व्या) भुजपरिमपेषु नकुलाऽऽश्रयः, स्वर्गेषु हंसमयूराऽऽश्र-
यः । (स्वचरभेदाः “ स्वथयर ” शब्दे तृतीयभागे ७३४ पृष्ठपर्य-
वगन्तव्यः) एषमन्थेऽपि स्वभावेन प्रकृत्या लोकानुमतास्ते
च पौण्डरीका इव प्रधाना भावन्ति ।

मनुष्यगतौ प्रधानाऽऽविकरणायाऽऽह—

अरिहंत चक्रवर्ती, चारण विजारा दमारा य ।

जे अण्णे इड्ढिमता, ते होंति पौंडरीया उ ॥ १४९ ॥

(अरिहंतेत्यादि) सर्वातिशायिनो पूजार्हन्तीति अर्हन्तः,

ते निवमरुपाऽऽदिगुणोपेताः (अर्हतां सर्वो ब्रह्मन्ता 'नित्यपर' शब्दे चतुर्थभागे २२७७ पुष्टाद्वाराभ्यावलोकनीया) तथा-
नक्षत्रमितिः पदस्यैव इत्यनेनः (अक्षरानिनां सर्वमेषां 'व-
क्षत्रं हि (नृ)' शब्दे तृतीयभागे १०६६ पुष्टाद्वाराभ्य द्रष्ट-
व्यम्) तथा चारुण्यमस्या बहुविधाऽऽध्यभूतलक्षणधकाणा-
पेता महानपस्विनः (चारुणानां भेदाः तद्वह्यन्ता च 'चा-
रुण' शब्दे तृतीयभागे ११३२ पुष्टे गता) तथा विद्याधरा
धैतात्त्वपुरुषाधिपतयः (विद्याधरब्रह्मन्ता 'विज्ञाहर' शब्दा-
द्व गन्तव्या) तथा दशारा हरिचंद्रकुलोद्भवाः (दशार्हाणां
सर्वम् 'दसार' शब्दे चतुर्थभागे २४५४ पुष्टे गतम्) अस्य
कोपलक्षणाधैताद्वयेऽपीषयाकादयः परिगृह्यन्ते, एतदेव
दर्शयति—ये चान्ये महर्षिमन्तो महेश्वराः कोटीश्वरस्ते
सर्वेऽपि पौरवरीका भवन्ति । नृशब्दास्तु क्रमसमुच्चयाध्यात्-
ते, ये चान्ये विद्याकलाकलापेनान्ते पौरवरीका इति ।
साम्प्रतं देवगर्भा प्रधानस्य पौरवरीकत्वे प्रतिपादयन्नाह—

भरणवद्वाणमंतर—जोतिर्वेमाणि यास्य देवानां ।

जे तेमि पवरा खलु, ते होति पौंडरीया उ ॥ १४० ॥

भवेत्यादि, भवनपतिव्यवत्पुण्योनिष्वैमानिकानां च-
तुर्णां देवानिकायानां मध्ये ये प्रवरा—प्रधाना इन्द्रसामानि-
काऽऽद्यस्ते प्रधाना इति कृत्वा पौरवरीकाभिधाना भवन्ति ।
साम्प्रतमन्विष्टव्याणां यत्प्रधानं तस्य पौरवरीकत्वप्रति-
पादनायाऽऽह—

कंसायां दूमायां, मणिमोचयिसलपवालमादीनां ।

जे अ अचित्ता पवरा, ते होति पौंडरीया उ ॥ १४१ ॥

कांस्यानां मध्ये जयपराऽऽऽदीनि दूयाणां चीनां-
शुकाऽऽदीनि, मणीनामिन्द्रनीलवेङ्कयपरागमाऽऽदीनि, र-
त्नानि श्रीलोकानां यानि वणैस्संस्थानप्रमाणधिकांति, तथा
शिलानां मध्ये पारङ्गकम्बलाऽऽद्यः शिलास्तीर्थेऽजन्मानि-
पेकनिडासनाऽऽशारा, तथा प्रवालानां यानि वणैऽऽदिगुणो-
पेतानि, आदिप्रहाणराजान्यवामीकरं तद्विकाराश्चाऽऽमरण
विशेषा परिगृह्यन्ते, तदेवमन्तराकृति कांसाऽऽदीनि यानि
प्रवराणि तान्यावत्पौरवरीकागमविधीयन्त इति । मिथ-
द्रव्यपौरवरीकं तु नीर्थेऽकृत्वकवर्गदीय एव प्रधानकटक-
कुराऽऽद्यलङ्कारालङ्कृता इति ।

द्रव्यपौरवरीकानन्तरं ते प्रपौरवरीकाभिधिस्ययाऽऽह—

जाई खेचाई खलु, सुहाणुभावाई होति लोगम्मि ।

देवकुलमादिचाई, नाई खेचाई पराई ॥ १४२ ॥

यानि कानिबिदिह देवकुलोदीन शुभाशुभावानि ते-
प्राप्ति तानि प्रवराणि पौरवरीकाभिधानानि भवन्ति ।

साम्प्रतं कालपौरवरीकप्रतिपादनायाऽऽह—

जीवा भवद्वितीय, कायठितीय य होति जे पवरा ।

ते होति पौंडरीया, अवसेसा कंडरीया उ ॥ १४३ ॥

'जीवाः' प्राणिनां भवस्थित्या कायस्थित्या च ये 'प्रवराः'
प्रधानास्ते पौरवरीका भवन्ति, शरास्त्वप्रधानाः कण्डरीका
इति, तत्र भवस्थित्या देवा अनुत्तरोत्तरोपपत्तिकाः प्रधाना भव-
न्ति, तेषां यावद्भव शुभानुभायत्वात् कायस्थित्या तु मनु-

ष्याः शुभकर्मसमाचाराः सप्ताष्टभ्रवप्रहाणानि मनुष्येऽपि पूर्व-
कोट्यापुष्कलपुनरिचर्योन्मत्तभवे विप्रलम्भोपमापुष्कलपुन-
रनुसृत्य ततो देवोत्पद्यन्त इति कृत्वा ततस्ते कायस्थित्या
पौरवरीका भवन्ति, अवशिष्टान्तु कण्डरीका इति ।

कालपौरवरीकानन्तरं गणनासंस्थानपौरवरीकद्वयप्रति-
पादनायाऽऽह—

गणशाए रज्जू खलु, मंडायां चैव होति चउरंसे ।

एयाई पौंडरीगा—ई होति मेमाई इयराई ॥ १४४ ॥

गणनया—सहस्रव्या पौरवरीकं विन्यमानं दशप्रकारस्य
गणितस्य मध्ये 'रज्जू' रज्जुगणितं प्रधानत्वात्पौरवरीकं,
दशप्रकारं तु गणितमिदम्—'परिकम्म १, रज्जू २, रासी ३,
ववहारं ४, मह कलासम्पदं ५, य । पुगल ६, जायं ताव ७,
घेय य च घणवगा ८ वगं य १० ॥ १ ॥' (अस्या गणनाया
व्याख्या 'गणिय' शब्दे तृतीयभागे २२४ पुष्टे गता) संस्था-
नानां पक्षां मध्ये समवतुल्यं संस्थानं प्रवर्तमानपौरवरीकमि-
त्यनेन द्वे अपि पौरवरीकं, शेषाणि तु परिकमोऽऽदीनि ग-
णितानि न्यधीर्धर्परिमण्डलाऽऽदीनि च संस्थानानि 'इतरा-
णि' कण्डरीकान्यप्रवराणि भवन्तीति यावत् ।

साम्प्रतं भावपौरवरीकप्रतिपादनाभिधिस्ययाऽऽह—

ओदृष्ट उवममिण, खहण य तथा खओवममिण अ ।

परिणामसन्निवाए, जे पवरा ते वि ते चैव ॥ १४५ ॥

आदित्यिकं भावं तथोपशमिकं लायिकं लायैरपशमिकं
पारिणामिकं साक्षिपानिकं च भावं विन्यमानं तेषु तेषां
वा मध्ये ये 'प्रवराः' प्रधाना 'तेऽपि' आदित्यिकाऽऽद्ये
भावाः 'त एव' पौरवरीका एवावगन्तव्याः, तथोपशमिकं भावं
सौम्यकारः (४ भागं 'नित्यपर' शब्दे गताः) अनुत्तरोत्तरो-
पपत्तिकसुराः तथा न्येऽपि निवतशतपाऽऽद्यः पौरवरीकाः, आ-
पशमिकं समस्तोपशान्तमोहाः, लायिकं कवलजानिनः, ला-
योपशमिकं विपुलमानवतुदुष्टपूर्वविरणमावधयो व्यस्ताः
समस्ता वा, पारिणामिकं भावं भव्याः, साक्षिपानिकं भावं
द्विकाऽऽदिसंयोगाः मिडाऽऽदिपु स्वयुद्धया पौरवरीकत्वेन
योजनीयाः, शेषास्तु कण्डरीका इति ।

साम्प्रतमन्यथा भावपौरवरीकप्रतिपादनायाऽऽह—

अहवावि नागदंसण—चरिचविगए तहेव अऊअण्ये ।

जे पवरा होति मुणी, ते पवरा पुंडरीया उ ॥ १४६ ॥

अथवाऽपि भावपौरवरीकमिदम् । तथा—सम्यग्ज्ञानं
तथा सम्यग्दर्शनं सम्यक्चारित्र्यं ज्ञानाऽऽदिकं विनये
तथा 'अच्छामिनि' च धर्मधर्माऽऽदिकं ये 'प्रवराः'
धेष्टा मुनयो भवन्ति, ते पौरवरीकत्वेनावगन्तव्यास्ततोऽप्ये
कण्डरीका इति । (ज्ञानदर्शनाऽऽदीनां महत्त्वं स्वस्वस्थानं)
तदेवं सम्भवितमप्यथा पौरवरीकस्य निक्षेपे प्रदर्शयितुं ह
यनाधिकारान्तमाविर्भावयन्नाह—

एतं पुण अदिगारो, वणस्सतीकायपुंडरीयाणं ।

भावमि अ समणंण, अऊअण्ये पुंडरीअम्मि ॥ १४७ ॥

'अव' पुनर्द्वारान्तप्रस्तावि 'अधिकारा' व्यापारः सञ्चि-
तनिर्यथोपायैकैकस्मिन्निवर्तयन्तस्मात्तद्व्यपौरवरीकरणं जल-

खेदः, यदि वा औदयिकभाववर्तिना वनस्पतिकायपौष्टरी-
केण सितशतपत्रेण, तथा भावे 'अमण्येन च' सम्यग्दर्शन-
चारित्र्यविनयाध्यात्मवर्तिना सन्साधुनाऽस्मिन्नध्ययने पौष्ट-
रीकाऽऽख्येऽधिकार इति । गता निक्षेपनिवृत्तिः ।

अधुना स्वप्रशंसिकनिर्मुक्तवसरः, सा च सूत्रे सति भव-
ति, सूत्रं च सूत्रानुगमे, स बावचरप्रसातोऽतोऽस्खलितोऽऽ-
दिगुणैरेतं सूत्रमुच्चारयिष्यन्, तच्चयम्—

सुयं मे आउसंतं भगवया एवमस्वायं—इह खलु
पौष्टरीयं श्यामऽऽभ्यण, तस्य शं अयमिदं पद्मते । १ ।
से जहासामप पुक्खरिणी सिया बहुउदगा वरुसेया बहु-
पुक्खला लद्धा पुंडरीकिणी पासदिया दरिसणीया अ-
भिरुवा पडिरुवा । २ । तीसे शं पुक्खरिणीए तत्थ त-
त्थ देसे देसे तहिं तहिं बहवे पउमवरपौंडरीया बुइया, अ-
णुपुवुड्डिया उमिया रुह्ला वसमंता मंधंमंता रसमंता
फासमंता पासदिया दरिसणीया अभिरुवा पडिरुवा । ३ ।
तीसं शं पुक्खरिणीए बहुमज्झदेसभाए एगे महं पउमवर-
पौंडरीयं बुइए अणुपुवुड्डिए उमिस्ते रुहले वसमंता मंधं-
मंते रसमंते फासमंते पासदीए० जाव पडिरुवे—

(सुयं मे आउसंतंणमित्यादि) अस्य चानन्तरसूत्रेण सह
संबन्धो वाच्यः । स चायम्—(मे एवमेव जाणह जमहं प्र-
यंतारो नि) तदेतदेव जानीत भयस्य ज्ञानात् । तद्यथा-
ध्वनं प्रयाऽऽनुष्मता भगवन्तेवमाख्यातम्, आरिस्त्रेण च सह
संबन्धोऽयम् । तद्यथा—यद्भगवताऽऽख्यातं मया च श्रुतं त-
दनुष्मतेत्यादिवाक्यम् । किं तद्भगवताऽऽख्यातमित्याह—इह प्रव-
चने सुत्रकृद्भिर्तीयश्रुतकल्पे वा, खलुशब्दो वाक्यालङ्कारः ।
पौष्टरीकाभिधानमध्ययनं पौष्टरीकेण सितशतपत्रेणात्रोप-
मा भविष्यतीति कृत्वा, अतोऽस्याध्ययनस्य पौष्टरीकमिति
नाम कृतम् । तस्य चायमर्थः—एमिति वाक्यालंकारः । प्रकृतः
प्रकृतिः । १ । (से जह सि) तद्यथायः । स च वाक्याप-
न्यासायः । नामशब्दः संभावनायां, संभाव्यते पुष्करिणीहृष्टा-
न्तः । पुष्कराणि पद्मानि तानि विद्यन्ते यस्यामसौ पुष्करि-
णी, स्यादकृतेवैभूता । तद्यथा—बहु प्रसूतमात्रमुदकं यस्यां सा
बहुदका, तथा बहुः प्रसूतः सीयन्तेऽवबध्यन्ते यस्मि-
न्मते सयः कर्तव्यः, स यस्यां सा बहुसंया प्रसूतकर्मता ।
बहुभूतपद्मसंज्ञायात् सख्छोदकसंभवाद् बहुभूता वा, तथा
बहुपुक्खला बहुसंपूर्णा प्रसूतोदकभूतेत्यर्थः । तथा लब्धः प्राप्तः
पुष्करिणीश्याम्यन्तेतयाऽर्थो यया सा लब्धार्थी, अथवा आ-
ख्यामाख्या प्रतिष्ठा, सा लब्धा यया सा लब्धाऽऽख्या, तथा
पौष्टरीकाणि भूतशतपत्राणि विद्यन्ते यस्यां सा पौष्टरी-
किणी, प्रसूतार्थे मयवीर्योत्पत्तेर्बहुपुष्करार्थः । तथा प्रसावः
प्रसवता निर्मलजलता, सा विद्यते यस्याः सा प्रसादि-
का, प्रसादा वा देवकुलसंनिवेशास्ते विद्यन्ते यस्यां सम-
न्ततः सा प्रसादिका, द्यौरीया शोभना सरसनिवेशतो वा
प्रदृष्टया द्यौर्नयोपमा, तथाऽऽभिमुखेन सदाऽऽभिव्यक्तानि रु-
पाणि राजहंसचक्राकारसारसाऽऽदीनि भजमहिषभृगुयुष्माऽऽ-
दीनि वा जलान्तर्गतानि वा करिमकराऽऽदीनि वा यस्यां सा

अभिरुपेति, तथा प्रतिरूपाणि प्रतिविम्बानि विद्यन्ते यस्यां
सा प्रतिरूपा । एतदुक्तं भवति—स्वच्छुत्वात्तस्याः सर्वत्र प्रति-
विम्बानि समुपलभ्यन्ते, तदतिशयरूपतया वा लोकेन तत्-
प्रतिविम्बानि कियन्ते इति सा प्रतिरूपा । यदि वा—(पा-
सादीया दरिसणीया अभिरुवा पडिरुवा सि) पर्याया इत्यं-
ते चत्वारोऽप्यतिशयरमणीयवस्त्वानामधेयुपात्ताः । २ ।
तस्याश्च पुष्करियाः, एमितिवाक्यालंकारः । तत्र तत्रत्येन
वीप्सापदेन पौष्टरीकैर्योपकत्वमाह—देशे देशे इत्यनेन त्व-
कैकप्रदेशं प्राचुर्यमाह—तस्मिन्स्मिन्नित्यनेन तु नास्त्येवासां
पुष्करियाः प्रदेशो यत्र तानि न सन्तीति । यदि वा देशे देशे
इत्येतत्प्रत्येकमभिसेव्यते । तत्र तत्रेति कोऽर्थः ? देशे देशे
तस्मिन्स्मिन्निति च कोऽर्थः ? देशकदेश इति । यदि वा—
आत्यादरव्यापनार्थैकार्थान्वेधैतानि श्रीएवपि पदाणि । तेषु च
पुष्करियाः सर्वप्रदेशेषु बहूनि प्रचुराणि पद्मान्यं वरा-
णि धृष्टानि पौष्टरीकाणि पद्मवरपौष्टरीकाणि, पद्मप्रहं
सुत्रस्याभ्यवच्छेदाय, पौष्टरीकहस्तं भूतशतपत्रप्रतिप-
त्यर्थं, वरप्रहसुप्रधाननिवृत्त्यर्थं, तदेवंभूतानि बहूनि पद्म-
वरपौष्टरीकाणि (बुइय सि) उक्त्वानि प्रतिपादितानि, वि-
द्यन्ते इत्यर्थः । आनुपूर्व्येण विशिष्टरचनया स्थितानि, तथो-
च्छिन्नानि पङ्क्तौ अतिलक्ष्योपरि व्यवस्थितानि, तथा न-
विर्दीप्तिमत्तां सान्ध्यादृति रुचिषिनि सदीप्तिमत्ता, तथा
शोभनवर्णगन्धरसस्पर्शवन्ति, तथा प्रासादीयानि दर्शनीयानि,
अभिरुपाणि प्रतिरूपाणि । ३ । तस्याश्च पुष्करियाः संप-
त्तः पद्माद्युतायाः, एमिति वाक्यालङ्कारः । बहुदेशमध्य-
भागे निरूप्यचित्तमध्यदेशे एकं महत्पद्मवत्पौष्टरीकमु-
मानुपूर्व्येण व्यवस्थितमुच्छिन्नं रुचिलं वर्णगन्धरसस्पर्श-
त्, तथा प्रासादीयं दर्शनीयम्, अभिरुपतरे प्रतिरूपतर-
मिति । ४ । सांप्रतमेतदेवानन्तरोक्तं सूत्रद्वयम्—(सबावोनि
च शं ति) इत्यनेन विशिष्टमपरे सूत्रद्वयं द्रष्टव्यम्—

सबावोनि च शं तीसे शं पुक्खरिणीए तत्थ तत्थ देसे
देसे तहिं तहिं बहवे पउमवरपौंडरीया बुइया अणुपुवु-
ड्डिया उमिया रुह्ला० जाव पडिरुवा, सबावोनि च शं
तीसं शं पुक्खरिणीए बहुमज्झदेसभाए एगे महं पउम-
वरपौंडरीयं बुइए अणुपुवुड्डिए जाव पडिरुवे ॥ १ ॥ अहं
पुरिसे पुरिस्थिमाओ दिसाओ आगम्भ तं पुक्खरिणिं
तीसे पुक्खरिणीए तीरे ठिबा पासति—तं महं एगे
पउमवरपौंडरीयं अणुपुवुड्डियं उमियं० जाव पडिरुवं ।
तए शं से पुरिसे एवं बयासी—अहमेति पुरिसे खेयं
कुसले पीडिते विषये मेहावी अवाले मगन्थे मगगिउ
मगास्स गतिपरकमएणु अहमेव पउमवरपौंडरीयं उभि-
न्निस्सामि चि कहु इति ब्या से पुरिसे अभिकमति, तं पु-
क्खरिणिं जावं जावं च शं अभिकमं, तावं तावं च शं
महंते उदए महंते सेए पहीणे तीरे अपचे पउमवरपौंडरीयं
शो ह्वाए शो पाराए, अंतरा पोक्खरिणीए सेमंसि नि-
ससे पदमे पुरिसमाए ! ॥ २ ॥

पुंडरीय

अस्यायमर्थः—(सत्त्वावेति ति) सर्वस्या अपि तस्याः पुष्करिण्याः सर्वप्रदेशेषु यथांशविशेषणविशिष्टानि बहूनि पद्यानि तथा सर्वस्याश्च तस्या बहुमध्यदेशभागे यथा—ऊर्वविशेषणविशिष्टं महद्वर्कं पौगंडरीकं विपत्त इति । उभयत्रापि चः समुच्चये । श्रमिति वाक्पलाङ्कुरः । ११ इति । अधानमनमर्थभूतपुष्करिण्याः पूर्वस्या विशः कश्चिदेकः पुरुषः समागत्य तां पुष्करिणीं तस्याश्च नीरे तिष्ठेत्स्थाना नंदनरागं प्राप्तादीयाऽदिप्रातिरूपान्तविशेषणकलापेन तं स पुरुषः पूर्वदिग्भागव्यवस्थितः, एवमिति वक्ष्यमाणानीत्या वदेत् श्रयात्—(अहमसि ति) अहमसि पुरुषः, किभूतः ?—कुशलो हितहितप्रवृत्तिनिवृत्तिनिपुणस्तथा पापादीनः परिहृती धर्मो देशकालः क्षेत्राः व्यक्ता बालभावाश्चिक्यान्तः परिणतबुद्धिर्मेधावी ज्ञयनोत्सवयनोरुपायः, तथा—अबालो मध्यमबयाः षोडशवर्षोपरिवर्ती, मार्गस्थः सङ्ग्रहावीण्योव्यवस्थितस्तथा सन्मार्गोद्धस्ता मार्गस्थ या गतिर्गमनं वर्तते तथा यत्पराक्रमणं—विजयितदेशगमनं, तज्जानातीति पराक्रमः । यदि वा—पराक्रमः सामर्थ्यं, तज्ज्ञोऽहमात्मन इत्यर्थः । तदेवंभूतविशेषणकलापेनोद्धेतपुर्वोक्तविशेषणकलापेन पञ्चवर्षोपर्यङ्गीकं पुष्करिणीमध्यदेशावस्थितमहमुत्प्लक्ष्यामीति कुवेहागत इत्येतत्पूर्वोक्तं तत्परीत्याक्यात् । यां पुरुषतां पुष्करिणीमभिमुखं क्रामेत्, अभिक्रामेत् तदमीमुखं गच्छेत्वावधायिबालौ तद्वचनश्रुतिप्रायेण अभिमुखं क्रामेत्तावत्तावच्च, यमिति वाक्पलाङ्कुरः । तस्याश्च पुष्करिण्या महद्गात्रमुदकं तथा महाश्च सेयः कर्मस्ततोऽस्ती महाकर्मदाकाभ्यामाङ्गुलीभूतः महीणः सङ्घिकं कन रहितस्तत्कथा नीरं सुव्यवस्थायाः तीराग्रहीणः प्रभटोऽप्रातश्च विवक्षितं पञ्चवर्षोपर्यङ्गीकं तस्याः पुष्करिण्यास्तस्यां वा यः सेयः, कर्मस्तस्मिन्निषण्णो निमग्न आत्मानमुज्ज्वलमसमर्थस्तस्माच्च तीरापि प्रभटस्तस्तीरपञ्चयोरन्तराल एवावतिष्ठते, यत एव मतः (नो हत्वा ए लि) नावोक्तु तटचर्यसे भवति । (नो पाग ए लि) नापि विवक्षितप्रदेशप्राप्त्या पारगमनाय वा समर्थो भवति । एवमसाधुभयभटो मुक्तमुक्तालीकवदनयैव प्रभवतीत्ययं प्रथमः पुरुषः पुरुष एव पुरुषजातः पुरुषजातीय इति ॥२॥

अहावरे दोत्चे पुरिसजाए, अह पुरिमे दक्खिणाओ दिसाओ आगम्म तं पुक्खरिणिं तीसे पुक्खरिणीए तीरे ठिच्चा पासति—तं मह एगे पउमवरपोंडरीयं अणुपुब्बुद्धियं पासादीयं जाव पडिस्व्वं, तं च एत्थ एगं पुरिसजातं पासति—पहीणतीरं अपत्तपउमवरपोंडरीयं शो हत्वाए शो पाराए अंतरा पोक्खरिणीए सेयंमि शिससे, तए शं से पुरिसे तं पुरिस एवं वयासी—अहो शं इमे पुरिसे अखेयसे अकुसले अपंडिए अविपत्त अमेहावी बाले शो मग्गत्थे शो मग्गविउ शो मग्गस्स गतिपरक्कमएणु, जं नं एस पुरिसे, अहं खेयसे कुसले० जाव पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सामि, शो य खलु एयं पउमवरपोंडरीयं एवं उन्निक्खेयव्वं जहा शं ए स पुरिसे मग्गे, अहमंसि पुरिसे खेयसे कुसले पंडिए विपत्ते मेहावी अवाले

मगत्थे मग्गविउ मग्गस्स गतिपरक्कमएणु अहमेयं पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सामि ति कटु इति वच्चासे पुरिसे अभिकमे तं पुक्खरिणीं, जावं जावं च शं अभिकमेइ तावं तावं च शं महते उदए महते सेए पहीणे तीरं अपत्ते पउमवरपोंडरीयं शो हत्वाए शो पाराए अंतरा पोक्खरिणीए सेयंमि शिससे दोच्चे पुरिसजाते (सूत्रे ३) ॥ अहावरे तच्चे पुरिसजाते, अह पुरिसे पबन्धिमाओ दिसाओ आगम्म तं पुक्खरिणिं तीसे पुक्खरिणीए तीरे ठिच्चा पासति—तं एगं महं पउमवरपोंडरीयं अणुपुब्बुद्धियं जाव पडिस्व्वं, ते तत्थ दोक्षि पुरिसजाते पासति पहीणे तीरं अपत्ते पउमवरपोंडरीयं शो हत्वाए शो पाराए जाव सेयंमि शिससे, तए शं से पुरिसे एवं वयासी—अहो शं इमे पुरिसा अखेयया, अकुसला अपंडिया अविपत्ता अमेहावी बाला शो मग्गत्था शो मग्गविउ शो मग्गस्स गतिपरक्कमएणु, जं शं एतं पुरिसा एवं मग्गे अग्गे एतं पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सामो, नो य खलु एयं पउमवरपोंडरीयं एवं उन्निक्खेयव्वं जहा शं एए पुरिसा मग्गे, अहमंसि पुरिसे खेयसे कुसले पंडिए विपत्ते मेहावी अवाले मग्गत्थे मग्गविउ मग्गस्स गतिपरक्कमएणु, अहमेयं पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सामि ति कटु इति वच्चा से पुरिसे अभिकमे तं पुक्खरिणीं जावं जावं च शं अभिकमे तावं तावं च शं महते उदए महते सेए० जाव अंतरा पोक्खरिणीए सेयंमि शिससे, तच्चे पुरिसजाए ॥ (सूत्रे ४) ॥ अहावरे चउत्थे पुरिसजाए, अह पुरिसे उत्तराओ दिमाओ आगम्म तं पुक्खरिणिं, तीसे पुक्खरिणीए तीरे ठिच्चा पासति—तं मह एगे पउमवरपोंडरीयं अणुपुब्बुद्धियं जाव पडिस्व्वं, ते तत्थ तिब्बि पुरिसजाते पासति पहीणे तीरं अपत्ते० जाव मेयंमि शिससे, तए शं से पुरिसे एवं वयासी—अहो शं इमे पुरिसा अखेययान्० जाव शो मग्गस्स गतिपरक्कमएणु जं शं एतं पुरिसा एवं मग्गे अग्गे एतं पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सामो शो य खलु एयं पउमवरपोंडरीयं एवं उन्निक्खेयव्वं जहा शं एते पुरिसा मग्गे, अहमंसि पुरिसे खेययान्० जाव मग्गस्स गतिपरक्कमएणु, अहमेयं पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सामि ति कटु इति वच्चा से पुरिसे तं पुक्खरिणिं जावं जावं च शं अभिकमे तावं तावं च शं महते उदए महते सेए० जाव शिससे, चउत्थे पुरिसजाए ॥ (सूत्रे ५) ॥

अयं प्रति वाक्योपगम्यायर्थः । अप कश्चित्पुरुषो दक्षिणादि-अगादागत्य तां पुष्करिणीं, तस्याश्च पुष्करिण्यास्तीरं स्थित्वा तदन्तरे पश्यति महद्वर्कं पञ्चवर्षोपर्यङ्गीकमाधुपु-

यैष व्यवस्थितं प्राप्तोदीर्यं यावत्प्रतिरूपम् । अत्र चास्मिन्-
अ तीरे व्यवस्थितस्तं च पूर्वव्यवस्थितमकं पुरुषं पश्य-
ति, किमुतः ?—तीरात्परि अग्रमनवासपश्चवर्गपौण्डरीकमु-
भयभ्रष्टमन्तराल एवावसीदन्तं, हृष्टा च तमेवमवस्थं
पुरुषं ततोऽस्मी द्वितीयः पुरुषस्तं प्राक्तनं पुरुषमेवं वदेत्-
अहो इति खेदः । सवेत नमिति वाक्यालङ्कारे द्रष्टव्यः । यो-
ऽयं कदम्ब निमग्नः पुरुषः सोऽहं हृष्टा कुशलोऽपि उक्तो
ऽप्यहोऽमेधार्थी, बालो न मार्गस्थो न मार्गज्ञो नो मार्गस्य
गतिपराक्रमज्ञः । अकुशलत्वाऽऽदिकं कारणमाह—यद्यस्मादपि
पुरुष एतन्कृतवान्, तद्यथाऽहं खेदः कुशल इत्यादि भ-
र्त्सना पश्चवर्गपौण्डरीकमुत्क्षेप्यामीत्येवं प्रतिज्ञातवान् । न
चैतन् पश्चवर्गपौण्डरीकम्, एवमेतन् प्रकारं यथाऽनेनोत्क्षे-
प्युत्तमार्गमवमुत्क्षेप्यं यथायं पुरुषो मन्यन् इति । ततो ह-
मेयाप्योत्क्षेपणं कुशल इति दर्शयितुमाह—(अहमेसीत्यादि-
० जाय दंष्ट्रे पुरिमात्राणि सि) सुगमम् ॥ ३ ॥ तृतीयं पुरुषम-
धिकृत्याऽह—अहावेतं त्वं इत्यादि) सुगमम् । यावच्चतुर्थः
पुरुषज्ञान इति ॥ ४-४ ॥

साम्प्रतमपरं पञ्चमं तद्विलक्षणं पुरुषज्ञानमधिकृत्याऽह—

अहं भिक्खू लूहे तीरट्टी खेयञ्जे० जाव परक्रमस्स अन्नतरा-
ओ दिसाओ वा अणुदिसाओ वा आगम्म तं पुक्खरिणिं
तीमे पुक्खरिणीए तीरे टिञ्चा पासति तं महं एमं पउमव-
रपोंडरीयं० जाव पडिरुवं, ते तथ्य चत्तारि पुरिमात्राणि पा-
सति पहीणे तीरं अपत्ते० जाव पउमवरपोंडरीयं गो हव्वाए
गो पाराए अंतरा पुक्खरिणीए सेयंसि शिसन्ने, तए खं से
भिक्खू तं एवं वयासी-अहो खं इमे पुरिसा अखेयञ्जा०
जाव गो मगस्स गतिपरक्रमएणु, ज एते पुरिसा एवं मजे
अम्हे एयं पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्ससागो गो य खलु,
एयं पउमवरपोंडरीयं एवं उन्निक्खेत्तव्वं जहा खं एते पुरि-
सा मजे अहमसि भिक्खू लूहे तीरट्टी खेयञ्जे० जाव मगस्स
गतिपरक्रमएणु अहमेयं पउमवरपोंडरीयं उप्पिक्खिस्सा-
मि चि कहु इति बुब्बा से भिक्खू गो अभिक्कमे तं पुक्खरिणिं
तीमे पुक्खरिणीए तीरे टिञ्चा सरे कुञ्जा, उप्पयाहि खलु
भो पउमवरपोंडरीया ! उप्पयाहि, अह से उप्पतिते पउमवर-
पोंडरीए ॥ (सूत्रं ६) ॥

(अहं भिक्खू लूहे इत्यादि) अथेत्यानन्तरं, चतुर्थपुरुषाद्-
यमनन्तरः पुरुषस्तस्यामूनि विशेषणानि—भिक्खुशीलो भि-
क्खुः—पञ्चनपाब्जनाऽऽदिसावयानुष्ठानरहिततया निर्दोषाऽऽ-
हारभोजी, तथा रक्षो रागद्वेषरहितः, तौ हि कर्मव्यवहेतुतया
अिग्यौ, यथा हि स्नेहाभावात् रजो न लगति तथा रागद्वेषा-
भावात् कर्मरेणुनं लगत्यन्तस्त्रहितो रक्ष इत्युच्यते । तथा
संसारसागरस्य तीरार्थी, तथा क्षेत्रज्ञः क्षेत्रज्ञो वा । पृ-
थं व्याख्यातव्यं विशेषणानि, यावन्मार्गस्य गतिपरा-
क्रमज्ञः, स चाभ्युत्तरस्या दिशोऽनुदिशो वाऽऽगत्य तां पु-
ष्करिणीं तस्याश्च तीरे स्थित्वा समन्तादवलोकयन् बहु-
मध्यदेशभागे तन्महद्रेकं पश्चवर्गपौण्डरीकं पश्यति । ताञ्च

चतुरः पुरुषान् पश्यति । यत्र च व्यवस्थितानिनि, किमुतान्?,
त्यक्तीरान्प्रसप्तपञ्चवर्गपौण्डरीकान्, पञ्चल्लवामपान् पुन-
स्तीरमप्यागन्तुममर्थान् हृष्टा च तान्स्वदवस्थान् ततोऽस्मी
भिक्खूः एवमिति—वयमप्यारुणीत्या वदेत् । तद्यथा—अहो इति
खेदः, खमिति वाक्यालङ्कारः, इमे पुरुषाश्चत्वारोऽपि अश्वद्वया
यावन्तो मार्गस्य गतिपराक्रमज्ञाः, यस्मात्तं पुरुषा एवं ज्ञातव-
न्तो यथा वयं पश्चवर्गपौण्डरीकमुत्क्षेप्यामः उत्खलितव्यामः, न
च खलु तत्पौण्डरीकमेवम्—अनेन प्रकारं यथेति मन्यन्तं त-
थात्वेतन्नयम् । अपि त्वहमसि भिक्खू रक्षो यावत्तिपराक्रमज्ञः,
एतद्वपुणविशिष्टोऽहमेतत् पौण्डरीकमुत्क्षेप्यामि—उत्खलि-
ष्यामि समुद्ररिण्यामीत्येवमुक्त्या अस्मी नाभिकामेन तां पु-
ष्करिणीं न प्रविश्यां । तवस्थ एव यत्कुर्यात्तद्वैशयति—न-
स्यास्तीरे स्थित्वा तथाविधं शब्दं कुर्यात् । तद्यथा—ऊर्ध्वमु-
त्पत्नोत्पन्न, खलुशब्दो वाक्यालङ्कारः, हे पश्चवर्गपौण्डरीक !
तस्याः पुष्करिण्या मध्यदेशादेवमुत्पत्नोत्पत्त । अय तच्छब्द-
अवखण्डनन्तरं तदुत्पत्तिर्मिति । ६ ।

तदेवं हृष्टानं प्रदर्शयं दार्ष्टानिकं दर्शयितुकामः धीमन्म-
हावीर्यवर्धमानव्यामी स्वशिष्यानाह—

किं हि ए नाए समणाउसो !, अट्ठे पुण मे जाणितव्वे भ-
वति, भन्ते ति समणे भगवं महावीरं निर्गंथा य नि-
गंथीओ य वंदंति, नमंसति, वंदेत्ता नमंसित्ता एवं
वयामी—किं हि ए नाए समणाउसो ! । अट्ठे पुण मे
ख जाणामो समणाउसो ! चि, समणे भगवं म-
हावीरे ते य बहवे निर्गंथे य निर्गंथीओ य आ-
मंतेत्ता एवं वयासी—इतं समणाउसो ! आइस्सल-
मि, विभावमि, किं हि, पवेदमि सअट्ठे सहेउं सिसिपिच
भुजो भुजो उवदंममि, सवेमि ॥ (सूत्रं ७) ॥

कीर्तिते कथिते प्रतिपादिते मयाऽस्मिन् ज्ञाने उदाहरणं हे
श्रमणाः ! आयुष्मन्तोऽथैः पुनरस्य ज्ञानं भवति अर्थात्तः ।
एतदुक्तं अनेन—नस्मोऽहं एव परमार्थं यूयं जानीय, एव-
मुक्तं भगवता ते बहवो निर्मण्या निर्मेष्यन्ते तं श्रमन् ज-
गवन्तं महावीरं ते निर्मण्याऽऽद्यो वन्द्यन्ते कायंन, तमस्यसितं
तन् प्रवैहः शब्दैः स्तुपन्ति, वन्दित्वा नमस्यत्वा चैवं व-
क्ष्यमाणं वदेयुः । तद्यथा—कीर्तिते प्रतिपादितं ज्ञानमुदाहरणं
भगवता अयं पुनरस्य न सम्यक् जानीमः, इत्येवं पृष्टो भग-
वान् श्रमणो महावीरस्तावन्निर्मण्याऽऽदौ निर्म-
संप्रेषणे । हे श्रमणाः ! आयुष्मन्तो यन्नवद्विहरे पृष्टस्तन्मा-
पन्निकमाप्यामि भवतां, तथा विभावयाऽपि विभावयामि
प्रकारार्थं करोमि, तथा कीर्तयामि, पर्यायकथनद्वारेणेत, तथा
प्रवेदयामि प्रवेदये हेतुदृष्टान्तिश्चित्तवन्ततावारोप-
यामि । अयं वैकार्यिकानि जेतानि । कथं प्रतिपादयामीति
दर्शयति—सहायेन दार्ष्टानिकेन वतेत इति सार्थः पु-
ष्करिणीहृष्टानन्तरं, तथा सह हेतुना अत्रयव्यतिरेककरूपे-
ण वतेत इति सहेतुत्वं तथाभूतमर्थं प्रतिपादयिष्यामि, य-
था तं पुरुषा अज्ञातप्रार्थितार्थाः पुष्करिणीकदम्बं दुरन्तारे
निमग्ना एवं वक्ष्यमाणान्तीर्थिका अपातताः संसारसागर-
स्य तत्रैव निमज्जन्तीत्येवंरूपोऽर्थः सोपपत्तिकः प्रदर्शयि

पुंडरीय

प्यते, तथा सह निमित्तन-उपादानकारणेन सहकारिका-
रणेन वा वर्तते इति सनिमित्तम्-सकारणं दृष्टान्तार्थं भूयां
भूयोऽपरेहेतुदृष्टान्तरूपदर्शयामि सोऽहं साम्प्रतमेव ब्रवीमि
श्रृणुत इयमिति ॥ ७ ॥

तदधुना भगवान् पूर्वोक्तस्य दृष्टान्तस्य यथास्मिं दार्ष्टान्तिकं दर्शयितुमाह-

लोथं च खलु मए अण्णाहट्ठं समण्णाउमो । पुक्खविणी
 बुइया, कम्मं च खलु मए अण्णाहट्ठं समण्णाउमो । सें उ-
 दए बुइए, कामभोगे च खलु मए अण्णाहट्ठं समण्णाउमो । सें
 सेए बुइए जखजाखयवं च खलु मए अण्णाहट्ठं समण्णाउ-
 मो । ते बहने पउमववरणोडरीए बुइए, राखणं च खलु मए
 अण्णाहट्ठं समण्णाउमो । से एणं महं पउमववरणोडरीए बुइए,
 अन्नउत्थिया च खलु मए अण्णाहट्ठं समण्णाउमो । ते चत्ता-
 रि पुरिसजाया बुइया, धम्मं च खलु मए अण्णाहट्ठं सम-
 ण्णाउमो । से भिक्खु बुइए, धम्मतिथ्यं च खलु मए अ-
 ण्णाहट्ठं समण्णाउमो । से तीरे बुइए, धम्मकहं च खलु मए
 अण्णाहट्ठं समण्णाउमो । से सुइए, निज्वाणं च खलु
 मए अण्णाहट्ठं समण्णाउमो । से उण्णाए बुइए, एवमेयं
 च खलु मए अण्णाहट्ठं समण्णाउमो । से उपमेयं बुइयं ॥

(सत्रम् ८)

लोकामिति मनुष्यक्षेत्रम् । चशब्द उत्तरापरक्षया समुच्चयार्थः ।
 समुत्तिनि वाक्प्राप्तद्वारे, मयस्यात्मनिर्देशः । याऽस्य तांकां
 मयाऽऽप्राप्तस्तमास्तमाह्वय व्यवचक्षणं अप्राप्तया वा हे
 आयुष्यम् । अथवा आत्मना वा मयाऽऽह्वय न पतायेत्यर्थः ।
 तः सा पुष्करिणी पद्माऽऽप्राप्तभूतोक्ता, तथा कर्म चाष्टय-
 क्तं यत्तेन पुरुषोपरिहृत्कालि भवन्ति । तद्वद्भूतं कर्म
 मयाऽऽह्वयह्वय आत्मना वा आह्वय अप्राप्त्यं वा । एत-
 द्भूतं भवति-हे अथवा आयुषम् । सर्वोच्चत्वात् । निमित्तमर्थ-
 कर्माऽऽह्वय तदुक्तं ह्यन्त्यन्तोपपत्त्यन्तं, कर्म वाच दाया-
 न्तं भविष्यति, तच्चेष्टा । मदनकाया । शब्दाऽऽप्राप्त विषयास्त-
 एव भुञ्जन्त इति मते । यत्किं वा-कामा इच्छुःकृपा मन-
 कामास्तु भोगास्तान् मयाऽऽह्वयह्वय भयः कर्दमोर्त्त-
 हितः, यथा मरुति विनिर्गतो बुधनाऽऽभ्यासमुद्धत्येव वि-
 षयेष्वप्यासक्तो नाऽऽप्राप्तमुद्धत्युत्तममित्येतत्कर्मविषययोः
 सारमिति । तथा जन् सामान्येषां तांकां, तथा जनपदेषां
 जानपदा विशिष्टाऽऽप्राप्तेश्चैश्वर्या गृह्यन्ते, ते चाद्विपरिपुष्टानि,
 जनपदोद्भवा इति । तांश्च समाश्रित्य मया दायांतिनकत्वं
 नाह्वयत्वं तानि बहूनि पद्मपरिहृत्कालि गृह्यन्त-
 नाभिहितानि, तथा राजानन्यामप्याह्वय नदेकं पद्मपरि-
 हृत्कालं दद्यात्तयेना-भिहितम्, तथा न्यन्तोर्थाकां समाश्रि-
 त्य ते चत्वारः पुरुषजाना अभिहितानि, तेषां राज्ञोपरिहृत्क-
 लरेण सामर्थ्येकमेवात् । तथा धर्म च क्लृप्ताऽऽह्वय-
 ह्वय मयाऽऽपुष्यन् । स भिजुः क्लृप्तवृत्तिराभितस्तस्यैव च-
 क्लृप्तीयं पद्मपरिहृत्कालि कोदरेण सामर्थ्यसद्भावोद-
 कमेव च क्लृप्तवृत्ति मया तत्परीसृजम् । तथा सद्धर्म-
 देहेनां चाऽऽह्वय मया स भिजुत्तकथी शब्दोऽभिहितः ।

तथा निर्वाणं मोक्षपदमशेषकमस्यैव रूपमिति प्राप्ताभाऽऽख्यं
भूभागापेयवर्धितक्षेत्रखण्डं वाऽऽसन्नमह्यत्वं स पञ्चवर्षोपर-
त्तरीकस्थापातोऽस्मिहित इति । सांप्रतं समलोपसंहराग्र-
माह-अपेयं पृथोक्तकारणं पतितं वाऽऽदिकं च खद्योतमोहाह-
त्वाऽऽदित्यत्र भया भ्रमणाऽऽपुष्पन् । (इ) पतनपुकारियथा-
दिकं दृष्टान्तवन्तं किञ्चित्साध्याभ्यर्थवमपुष्पान्ताम् ।
तदर्थं सामान्येन दृष्टान्तदर्शान्दिकवैयर्थ्याज्जातं कृत्वाऽपुन-
विशेषणं प्रधातुमन्यगजदशार्थिनकं तदुद्धरणार्थ-

त्वात्सर्वप्रयासस्यार्तं दर्शयितुमाह-

— पाण्यं वा पृथीकं वा उदीकं वा

इह स्वलु पादौर्षं वा पटीर्षं वा उदीर्षं वा दाहिर्षं वा
संतेगतिर्या मणुस्सा भवेति अणुपुच्छं लोमं उववन्ना ।
तं जहा-आरिया वेगे अणारिया वेगे उक्काणात्ता वेगे
खीयलोया वेगे कायमत्ता वेगे रहस्समत्ता वेगे सुवन्ना
वेगे दुव्वन्ना वेगे सुक्खा वेगे द्रुक्खा वेगे । तस्मिं च खं मणु-
याणं पेण राया भवइ, महयाहिमवेतमलयमंदरमहिंदस्यार
अर्च्चंतविमुदरायकुलवर्मपण्वत्ते निरंतराशमलकस्सविश्राहस्य
मयेण बहुजुषवहुमासपूए सच्चयुगसिद्धिं खीए सु-
दिणं मुद्धाभिच्छिंत्ता मापिउमुत्ताय दयस्सिए सीमंकेरे
सीमंधरे त्वमंकेरे खंमंधरे माणुस्सिंदरे जणवयपिया जण-
वयपुराहिए सउकरे केउकरे नगपवरे पुरिमपवरे पुरिम-
साह पुरिमआसीविमं पुरिसवरपेटीरिए पुरिमवरगंध-
त्थी आद्धु दित्तिं वित्तिं विच्छिन्नविउलभवणसयणासणजाग-
नासासामं बहुधुषणवहुजानकच्चतए आओपयओगमंउत्ते
विच्छिदियउपउभत्तपाणं वहुदामीदामंगमहिमंवलणपण्व-
त्ते पडिपुण्णकायकाट्टामाराउहागारं बलवं दव्वलपब्बामित्तं
ओहयत्तं निहयत्तं कटथं पे मालियकंउय उडियकंउय अक्यंउय
ओहयत्तं निहयत्तं मालियमत्तं उडियमत्तं निजियमत्तं
पराइयमत्तं ववयपउडिक्खिणमपरिभयपिउसुक्के रायवन्नो ज-
हा "उववाइए" *० जाय पमंतंइवहमरं पउउं पेमाहोवन्ना ति-
हरति । तस्मिं खं रन्नो परिमा भवइ, उग्गा उग्गपुत्ता भोगा
भोगपुत्ता इक्खणा इक्खवागाइपुत्ता नाया नायपुत्ता को-
रव्वा कोरव्वपुत्ता भट्टा भट्टपुत्ता माहणा माहणपुत्ता ले-
च्छइ लेच्छइपुत्ता पयत्थारा पयत्थपुत्ता सखावई स-
खावइपुत्ता । तस्मिं च खं पेसानीए सद्धं भवइ । कामे तं
सयणा या माहणा वा मंपहान्तिं गयलाए, तत्थ अन्नत-
रेणं धम्मणेण पज्जतारो वेयं इयेणं धम्मणेण पक्कवइस्सामो, मे
एवमं पक्कवइ भयंतारो जहा एण एम धम्मो सुयक्खाए सु-
पक्के भवइ ।

(इह खलु इत्यादि) इहाम्मिन्मनुष्यलोके, खलुर्वाक्या-
लंकारे, इहाम्मिन् लोके प्राच्यां प्रतीच्यां दक्षिणायामुर्वीच्या-
मन्वन्तरस्यां वा दिशि सन्ति विद्यन्ते एकं क्षेत्रं तथाविध्वा
मनुष्या आनुपूर्व्येण लोकमाश्रित्याऽपि भवन्ति । ताने-

वानुपूर्व्येण दर्शयति—तद्यथेयुपन्यासाधैः आराधातः सर्वहैयधर्मैश्च इत्याद्याः, तत्र क्षेत्राऽऽद्या अर्धपञ्चिनिजिन-पदोपमाः, तद्यतिरक्षास्वभावा एके केचन भवन्ति । ते वानायां क्षेत्रोपमा अस्मी द्रष्टव्याः । तद्यथा—

“ सगजवणसरवम्बर—कायसुखेनोद्भूतोनुपकणिया ।
अरबागदूखरोमय, पारसलसखामिया वेव ॥ १ ॥
अर्धिलयलउसधाक्कन, सिङ्गधुलिक्कौभमरकया ।
कौवा य कीणचंबुय—मालव दुमिला कुलपया य ॥ २ ॥
कैयकिरायहयसुह—सरसुह तह तुरगमेदयसुहा य ।
हयकक्षा गयकक्षा, अण्ये य अणारिया बहव ॥ ३ ॥
पावा य चंडडंडा, अणारिया शिगिषा शिरसुकंपा ।
धम्मो लि अक्खराई, जेण ण ज्जंति सुमिणं ऽपि ॥ ४ ॥ ”

इत्यादि । तथाक्षिगात्रं—इत्याकुशंशाऽऽदिकं येषां ते तथा-विधा एके केचन तथाविधकर्मोद्भवचरितनः, वाशब्द उत्तरा-पेक्षा विकल्पायः । तथा नीचिगात्रं, सर्वजनावर्गीतं येषां ते तथा एक केचन नीचिगात्रोद्भवचरितनः, न सर्वे, वाशब्दः पूर्ववदेव, ते नीचिगात्रा नीचिगात्रा वा कार्या—महाकायः प्रागुक्तं तद्विधत्ते येषां ते कायवन्तः, तथा इत्यवन्तो वा-मनककुञ्जवडमाऽऽद्य एके केचन तथाविधनामकर्मोद्भव-चरितनः, तथा शोभनवर्णाः सुवर्णाः, प्रसन्नामीकरवादेहाः, तथा तुर्यर्थाः—कृष्णकृष्णाऽऽदिष्वर्था एके केचन, तथा सु-रूपाः सुविभक्तायववत्तदेहाः, तथा दुष्टरूपाः—दुष्कृपाः विभक्तदेहाः, तेषां नीचिगात्राऽऽदिविशेषणविशिष्टानां महान् कश्चिदेवैकस्तथाविधकर्मोद्भवद्राज्ञा भवति, स विशेष्यते—महादिभ्यस्त्वमभ्यन्तर्माहेन्द्राणमिष सारः—सामर्थ्यं विभवा वा यस्य स तथा इत्येवं राजवर्णको या-बदुपशान्तदिभ्यश्चमरं राज्यं प्रसाधयेत्स्तिष्ठतीति । तत्र डिभ्यः—परानीकशृगालकः (डिभ्यविशेषः 'डिब' शब्दे चतु-र्थभागे १७३४ पृष्ठे गतः) डमरं—स्वरापुल्लोमः (डमर-विचारः 'डमर' शब्दे चतुर्थभागे १७३४ पृष्ठे कृतः) पर्यायी वैतावन्त्यादिक्यापनाथमुपासी इति । तस्य वैवं-विधगुणसंपदुपेतस्य राज एवंपिधा पर्यद्रवर्तति । त-द्यथा—उप्रास्तकुमाराधोप्रभुताः, एवं भोगभोगपुत्राऽऽद्यो-ऽपि द्रष्टव्याः । शेषं सुगमं, पावसेनापतिपुत्रा इति । (ए-वरं लेख्यइति) लिप्सुकः स च वलिगात्रिः, तथा प्रशा-स्त्रादो बुध्यपजीवितो मन्त्रिप्रभृतयः, तेषां च मध्ये क-श्चिदैवैकः अज्ञात्वात्, धर्मलिप्सुः भवति, काममित्यव-भूतार्थेऽवभूतमेतद्यथाऽयं धर्मअज्ञात्वात्, अथार्थं च तं ध-र्मलिप्सुतया धमणा ब्रह्मणा वा संप्रधारितवन्तः स-मालोचितवन्ता धर्मप्रतिबोधिमिति तदन्तिकगमनाय त-त्र वाप्यतरेण धर्मेण—स्वसमयप्रसिद्धेन प्रभापितारो व-यमित्येवं ताम संप्रधार्यते राजानं स्वकीयेन धर्मेण प्र-क्षारयिष्याम एवं संप्रधार्ये राज्ञोऽन्तिकं गत्वैवमुक्तुः । त-द्यथा—एतद्यथाऽहं कथयिष्यामि एवमिति च वक्ष्यमाणः मीत्या भवन्तो यूयं जानीत भयात्तातारो वा यथा येन प्रकरेण मयैव धर्मः स्वाख्यातः, प्रवृत्तः भवतीति । एवं नीचिकः स्ववृत्तानुवर्तिजतोऽप्यस्वाऽपि राजाऽहं स्वामि-प्रत्ययेऽपदेशे वदति । नञाऽऽद्यः पुरुषजानस्तज्जीवनकृ-रीत्वादी राजानमुद्दिश्यैवं धर्मदेशनां चक्रे । सूत्रं २४० १

अ० । (तं जहा—इत्याद्यवशिष्टं सूत्रम्—६ “ तज्जीवनकृरीत्वादि (ण) ” शब्दे चतुर्थभागे २१७३ पृष्ठे व्याख्यातम्)

प्रथमपुरुषजानन्तरं द्वितीयं पुरुषजानमभिधत्वाऽह—

अहारे दोषे पुरिस्त्राए पंचमहभूतिए एति आहिजइ । इह खलु पाईणं वा ६ जाव संतेगतिया मयुस्सा भवंति अणुपु-व्वेणं लोयं उववन्तः । तं जहा—आरिया वेगे अणारिया वेगे एवं० जाव दुक्खा वेगे,तेमिं च णं महं एगे राया भवइ म-हया० एवं चेव शिरवसेमं० जाव सेणावइपुता,तेमिं च णं एगतिए सक्का भवंति कामं ते समखा य माहखा य प-हारिमु गमणाए, तत्थ अन्नयरेणं धम्मं पन्नत्तारो वयं इमेणं धम्मं पवइइस्सामां से एवमायाणह भयंता-रो । जहा मए एम धम्मं सुअक्खिए सुपक्कते भवति ॥

अथशब्द आनन्तर्यायै, प्रथमपुरुषजानन्तरमपरो द्वितीयः पुरुष एव पुरुषजातः पञ्चमिः भूतः पृथिव्येतज्जीवाव्याकाशाऽऽत्यैश्चरति पाञ्चमैतिकः । पञ्च वा भूतानि अभ्युपगम-हारिणं विद्यन्ते यस्य स पञ्चभूतिको, मातृधीयष्टकः । स च सांख्यमतानुसंग्याऽऽनन्तरणं दुर्ज्ञेयकारणं व्यसामर्थ्याभ्यु-पगमान् भूताऽऽत्मिकायाश्च प्रकृतेः सर्वत्र कर्तृत्वानुपगमाद् द्रष्टव्योः लोकायतमतानुसंग्या वा नास्तिको भूतव्यतिरिक्त-नास्तिकाभ्युपगमादाद्यायते, प्रथमपुरुषजानन्तरमयं पञ्च-भूताऽऽनन्तर्याद्यभिधीयते चेति । अत्र च प्रथमपुरुषगमनं “इह खलु पाईणं वा” इत्यादिको ग्रन्थः “सुपण्णसे भवति” इत्यन्तर्यायसत्ताऽऽनन्तर्य इति ॥

साम्प्रतं साङ्ख्यस्य लोकायतिकस्य चाभ्युपगमं दर्शयि-तुमाह—

इह खलु पंच महभूता, जेहि नो विज्जह किरियाति वा अकिरियाति वा सुकडेति वा दुकडेति वा कल्लाणेति वा पावए ति वा माहु ति वा असाहु ति वा सिद्धि ति वा असिद्धि ति वा शिरए ति वा अशिरए ति वा अवि अंतसे। तथामयापमि ॥

इहास्मिन् संसारे द्वितीयपुरुषवत्कृत्याऽधिकारे वा, खलु शब्दो वाक्यालंकारो । पृथिव्यादिना पञ्च महाभूतानि वि-द्यन्ते । महाभूतं च तानि भूतानि च महाभूतानि, तेषां च सर्व-व्यापितयाऽभ्युपगमात् महत्त्वं, तानि च पञ्चैव अपरस्य पद-स्य क्रियाकर्तृत्वानामभ्युपगमात्, यैहि पञ्चमिहैतरेभ्युपगम-मानेः न अस्माकं क्रिया परित्यग्ताऽऽत्मिका चेद्विरुद्धा क्रि-यते, अक्रिया वा निर्वीरारूपतया स्थितिरुवा क्रियते । तथाहि—तेषां दर्शने सत्त्वरजस्तमोरूपा प्रकृतिभूताऽऽभ्युपग-मातेः सर्वा अर्थक्रियाः करोति । पुरुषः केवलमुपभुङ्क्ते, बुद्ध्याव्यवति-तमर्थं पुरुषश्चेत्यति” इति वचनात् । बुद्धिश्च प्रकृतिरेव तद्वि-कारत्वात् । तस्याश्च प्रकृतेर्भूताऽऽत्मिकायाः सत्त्वरजस्तमसां व्यापकव्याप्यां क्रियाक्रियं स्यातामिति कृत्या भूतंभ्य एव क्रियाऽऽप्तीनि प्रवर्तन्ते, तद्व्यतिरेकेणापरस्यावावादिति भा-वः । तथा सुपुं कृतं सुकृतंमत्तं च सत्त्वगुणः । अकिञ्चन भवति, तथा बुद्धं कृतं बुद्धकृतमनसं रजस्तमसंलक्षकतया प्रवर्तते । एवं कल्याणमार्गं वा पापकर्मिणं वा साध्विनि वा असा-ध्विनि वा ह्येतरतयाऽर्थां गुणानामुपकर्तृनुपकर्तृतया यथा-

संभवमयोजनीयम् । तथेष्टितार्थनिष्ठानं सिद्धिर्विपर्ययरुच-
सिद्धिर्निर्वाणं वा-सिद्धिः, असिद्धिः-संसारः संसारिणां त-
था नरकः पापकर्मणां यातनास्थानमनरकस्तिर्यङ्मनुष्याम-
राणामित्येवं सत्याऽद्विगुणाधिष्ठिता भूताऽऽत्मिका प्रकृति-
विंशतिः । लोकायताभिप्रायेणापौरुषेय तथाविधसुखदुःखावस्थान-
ने स्वर्गनरकादिनीत्येवमन्तराष्ट्रस्यमात्रमपि यत्काले तद्वृत्त-
रेव प्रमाणरूपाऽऽपैरैः किर्यन्ते । तथा चाक्रमः "सर्वं लघु प्र-
काशक-मिष्टमुपपन्नकं बलं च रजः । गुरु चरणकमेव तमः,
प्रदीपवच्चार्थेना द्रुतिः ॥१॥" इत्यादि । तद्वत् सांख्यभिप्रा-
येणाऽऽत्मनस्तृणा कुञ्जोकरणेऽप्यसामर्थ्याल्लोकायतिकाभिप्रा-
येण त्वान्मन एवामावाद्गतान्येव सर्वकार्यकर्तृणीत्येवमनु-
पमानः । तानि च समुदायरूपाऽऽपञ्चानि नानास्वभावं कार्यं
कुर्वन्ति ।

तं च पिहृदेतर्णं पुढो भूतसमवायं जायेज्जा । तं जहा-
पुढवी एपो महभूत,आऊ दुबं महभूत, तेऊ तबे महभू-
वे,वाऊ चउत्थे महभूते,आत्से पंचयं महभूतु. इवेतं पंच
महभूपा अणिम्मिया अणिम्मिया अकडा शो कि-
त्तिमा शो कडगा अणाइया अणिहणा अव्वंभा अपुरोहि-
ता सत्तामा सामता आयुद्धा पुण एयं एवमाहु-सता ख-
त्थि विशासो, असतो एत्थि संभसो ॥

तं च तेषां समवायं पृथग्भूतपदेहिशेन जानीयान् । तद्य-
था—पृथिव्यका काटिग्लक्षणा महाभूतं, तथाऽऽपो द्रव्यल-
क्षणा महाभूतं, तथा तेज उष्णोद्दीप्तलक्षणं तथा वायुर्हृत्क-
म्पलक्षणा, तथाऽम्बाहृदानलक्षणं सर्वद्रव्याऽध्यात्ममाका-
शमित्येवं पृथग्भूता यः परादिहस्तेन कायाऽऽकारतया यस्त्वं
समवायः स एवमेति लघ्वयं, इत्येतानि पुरोक्तानि पृथि-
व्यादीनि, संख्या ह्युपादीयमाना संख्याः स्तरं निवर्त्येतानि कु-
त्वा न न्यूनाति नाप्यधिकानि, विश्वव्यापितया महान्ति. नि-
कालमवनाद्भूतानि तद्वमेतान्येव पञ्च महाभूतानि । 'प्रकृते-
र्महान् ततोऽहङ्कार-स्त्वस्मात्त्व गणः षोडशकः । तस्माद-
पि षोडशकान्, पञ्चभ्यः पञ्च भूतानि ॥ १ ॥ इत्येवमकमेण
व्यवस्थितान्यपरं कालं श्वराऽद्विना केनचिदनिमित्तान्यनि-
ष्पादितानि, तथा परेणानिमोर्पयितव्यानि, तथाऽऽकृतानि न
केनचित्तानि क्रियन्ते, अत्रेन्द्रधनुरादिवद्विषयपरिणामेन
निष्पन्नत्वात्, तथा न घटवत्कर्मिणां, कर्तृकरणव्यापारसा-
ध्यानि न भवन्तीत्यर्थः । तथा परव्यापारभावतया (नो) वेव
कृतकानि अग्रेक्षितपरव्यापारः स्वभावनिष्पन्नं भावः कृतक
इति व्यवस्थितं, तानि च विस्तरापरिणामेन निष्पन्न-
त्वात् कृतकव्यपदेशमात्रं न भवन्ति, तथाऽनाद्यनिधनानि,
अव्यवस्थान्यवयवकार्यकर्तृण्यं, तथा न विद्यन्ते पुरोहितः कार-
यं प्रति प्रवर्तयिता येनां तावत्पुरोहितानि, स्वतन्त्राणि स्व-
कार्यकर्तृत्वं अत्यपरिनिरेक्षणी, शाश्वतानि नित्यानि वा,
"न कदाचिदनीदृशं जगत्" इति वचनान् । तद्वत् भूतानि
पञ्च महाभूतान्यस्यैव तानि पुरोक्तैरेवमाहुः । आत्मा चाऽ-
किञ्चित्कः सांख्यानां, लोकायतिकानां पुनः कायाः-कायपरि-
णामित्येव भूतान्यभिप्रेत्यैवमेतानि आरम्भव्यपदेशं भजन्त इ-
ति । तद्वत् सांख्यभिप्रायेण सती विद्यमानस्य प्रधानाऽऽदे-
र्नास्ति विनाशोऽत्यन्ताभावरूपा नाप्यस्ततः शशोऽवपानाऽदेः

सम्भवः समुत्पत्तिरस्ति, कारणं कार्यस्य विद्यमानस्येवोप-
त्तिरष्टा. नास्तेनः, सर्वस्मात्सर्वस्येवोत्पत्तिप्रसङ्गात् । तथा सो-
हम् " नास्तेन जायन्ते भावो, नाभावो जायते सतः । " इ-
त्यादि । तथा अत्यन्तः खरविशालाऽऽद्वरकराडुपादानकारण-
स्य च सृष्टिरष्टाऽऽदेर्वैद्यार्थिनोपादानाऽऽद्वैत्यार्थिभ्यश्च इ-
तुभ्यः कारणं सत्कार्यवादः ।

एतावताव जीवकाए, एतावताव अत्थिकाए, एतावताव
सव्वलाए, एतं मुहं लोमस्स करणयाए, अवियेतसो तण्णमा-
यमिव ।

तद्वमेतावानेव तावदिति सांख्यो. लोकायतिको वा माध्य-
स्थ्यमवलम्बमान एवमेवाऽह । तथाचा-अस्मदुक्तिमिविचा-
र्यमाहस्तावदेतावानेव जीव हापो. यदुत पञ्च महाभूतानि,
यतस्तान्येव सांख्यभिप्रायेण प्रधानरूपतामापन्नानि सत्याऽऽ-
दिगुणापचयापचयाभ्यां सर्वकार्यकर्तृण्यमा बाकिञ्चक्र-
त्वादलक्षणे एव, लोकायतस्य तु स तास्तेष्वन्यत एतावा-
नेव भूतमात्र एव जीवकायः, तथा एतावानेव भूतास्ति-
त्वमात्र एवास्तिकायां नापरः कश्चिर्नार्थिकाभिमतः एवा
धोऽस्तीति । तथा एतावानेव सर्वलोको यदुत पञ्च महाभू-
तानि प्रधानरूपाऽऽपञ्चानि, आत्मा चाकर्ता निर्गुणः गान्ध-
र्य, लोकायतिकस्य तु-पञ्चभूतान्यक एव लोकाः, तदन्तरि-
रूपाऽपरस्य पदार्थस्या गवादिनि । तथा एतदेव पञ्चभूता-
स्तिवत् सर्वं कारणं लोकस्य, एतदेव च कारणतया सर्वकार्ये-
षु व्याप्रियते । तथाहि-सांख्यस्य प्रधानाऽऽपञ्चभ्यां सृष्टिपर-
जायते । लोकायतिकस्य तु भूतान्येवान्तराष्ट्रस्यमात्रमपि का-
यं कुर्वन्ति, तदन्तरिभूतस्यापरस्याभावोदिति भावः । सैवम-
वायं कवाऽऽत्मनाऽर्वाञ्चक्रकृत्यादित्यत्र चाऽऽत्मनोऽपवाद्-
सद्वृत्तान्तराष्ट्रमात्रमा पापैः कर्मभिर्न वध्यत इति मन्यते । तद्व-
दशेषितमाह—

मे किणं किणावेमासे हणं धायमाणे एवं पयावेमाणे
अपि अंतसो पुरिसमवि किणिता धायहता एत्थं पि जा-
णाहि एत्थिऽप्य दोगां, तेणा एवं विण्णदिवेदेति । तं जहा-
किरियाइ वांजाऽगिणएइ वा, एवं ते विरुवत्तेविहं कम्मम-
मारंभेहि विरुवत्तेविहं कामभोगां पमाभंते भोगणाए,
एवमेव ते अणारिया विण्णदिवेत्ता नं सव्वहमाणा तं पत्ति-
यमाणां जा इमि, ते शो हव्वाए शो पाराए, अंतरा
कामभोगेसु विण्णता, दोबं पुरिसनाए पंचमहभूतिणं ति
आहिण ॥ १० ॥

(सं किणं नि) स इति यः किञ्चनपुरुषः कयार्थी कीलून् कि-
ञ्चित् प्रयत्नं शुद्धैस्तथाऽपरं कापयंस्तथा प्राणिनां प्र-
हिसन् तथा परैरानयन् व्यापादयन्, तथा पचनपाच-
नाऽऽदिकां क्रिया कुर्वन्तथाऽपरेष्व पाचयन्, अस्य बोधल-
क्षणार्थत्वात् (अनुमोदयन्) कीलून्ः कापयन्तो भ्रान्तो घान-
यतः पचतः पाचयन्तश्चापरैस्तथाऽप्यन्तराष्ट्रः पुरुषमपि पञ्च-
न्द्रियं विक्रीय घातयित्वा अपि पञ्चन्द्रियघाते नास्ति दोगांऽ-
त्र एवं जानीहि अयंपञ्च, किं पुनः केन्द्रियघनस्तिघात
स्त्वपिशब्दायः । तन्निश्चयंवादिनः सांख्यो वार्हस्पत्या वा
(नो) नैवैनद्वयमप्यं विप्रविचर्यन्ति जानन्ति । तथाचा-कि-

या परिस्मृताऽऽत्मिका सावधानुष्ठानकया, एवमभिया वा स्थानाऽऽतिक्षण यावद्व्ययेव विकपरकैरुपायैर्वैर्नानाप्रकारैरभ्यस्तमन्वाहनाऽऽदिकैस्तथा प्रायुपमर्दकरिभिः कर्मसमाश्रितैर्विकरूपान् नानाप्रकारान् सुवर्णानामंसभक्षणाभ्यामभ्यासऽदिकान् कामोपयोगान् समाभ्यन्ते स्वनः, पराश्रोदयन्ति-नास्यश्च दाय इत्येवं प्रतार्योसत्कार्यकरणाद्येयमिति एवं च तेऽनार्य अनार्यकर्मकारिष्वेदित्येवमागोहिरुद्धं मार्गं प्रतिपन्नाः विप्रतिपन्नाः । तथाहि-सांस्थानामंचेतनत्वात्प्रकृतेः कार्यकर्तृत्वं नोपपद्यते, अचेतनत्वं तु तस्याश्चेत्यन्यं पुरुषस्य स्वरूपमिति वचनात्, आत्मैव प्रतिविम्बोऽन्यस्यायेन कल्पितमिति चेन्नदपि न युक्तिसंगतम्, यतोऽकलुषादात्मनो नित्यव्याच्य प्रतिविम्बोदयो न युज्यते, किञ्च-नित्यव्याच्यप्रकृतेर्महदाद्विभक्तिकारणतया नांर्णनः स्यात् । अपि च "नास्तेना जायते भावो, नाभावो जायते सः" । इत्याद्यभ्युपगमादप्युपगमाऽऽसन्नेत्येव विद्यमानत्वात् महदहङ्काराऽदेरनुपनिषेव एकत्वाच्च प्रकृतेरंकाऽऽभिव्ययितां सति सर्वोत्पत्तां विद्यतां स्यादिकसंबन्धे वा सत्त्वात्मनां प्रकृतित्वेयतां न पुनः कस्यचित्तत्वरिक्तानां प्रकृतियोगो मालोऽपरस्य तु विपर्ययात्संसार इत्येवं जगद्धिचिदं न स्यात् आत्मनश्चाकर्तृत्वं तद्वत् न वक्ष्यमांशं । न स्याताम्, एतच्च दृष्टेष्टावधिनाम् । नापि कारणे सत्कार्यवादी, युक्तिभिरनुपपत्तमानव्यान् । तथाहि मृत्पिण्डावस्थायां घटावपत्तेः प्राग्वटसंघटनयोः कर्मणुष्यदपेक्षानामभावात्, घटादिनां च क्रियासु प्रवृत्तौ कारणं कार्यमिति । लोकायनिकस्यापि भूतानामंचेतनत्वात्कर्तृत्वात्तुपपत्तेः, कायाऽऽकारपरिणतानां चेतनत्वाभिव्यक्त्यभ्युपगमे च मरणाभावात्प्रसङ्गः स्यात्सस्मात्पञ्चभूताऽऽत्मकं जगद्धि चिदमिति । अपिच भूतं तत्रासं सर्वसंनिर्वातिसज्जमात्मनो धर्मिणमुपस्थापयति, न च भूतान्येव धर्मिभ्यो परिकल्पयितुं शक्यन्ते, तेषामंचेतनत्वात् । अथ कायाऽऽकारपरिणतानां चेतन्ये धर्मो भविष्यतीत्येतदव्ययुक्तम्, यतः कायाऽऽकारपरिणाम एव तेषामात्मानमधिष्ठातारमस्तरणं न भवितुमर्हति, निहेतुकप्रत्यक्षज्ञात्रिहेतुकत्वं च नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वा स्यादिति । तद्वंचेतन्यतिरिक्त आत्मा, तस्मिंश्च सति सदसदनुष्ठानतः पुरयपापं, तत्तच्च जगद्धिचिदस्यैव सिद्धिरिति । एवं च व्यवस्थिते तेऽनार्याः साक्ष्या लोकायनिका वा पञ्चमहाभूतप्रधानाभ्युपगमेन विप्रतिपन्ना यत्कलुषस्तदशेषितुमाह- (नं सहहमाया इत्यादि) तमात्मीयमभ्युपगमे पूर्वोक्तया नीत्या निर्युक्तिकर्मणि अहंशानाः पञ्चमहाभूतात्मकप्रधानस्य सर्वकार्याणि उपगच्छन्ति, तदेवं च सत्त्वमित्येवं प्रतिपन्नतः प्रतिपद्यमानास्तदेवं चाऽऽत्मन्यभ्युपगमे रोचयन्तस्तत्तद्वर्त्मस्याऽऽव्ययतारं प्रशंसयन्तः । तदुत्था-साख्यातां भवता धर्मोऽस्माकमयमत्यन्तमभ्यन्त इत्येवं ते तदध्यवसायाः-सावधानुष्ठानेनाप्यधर्मो न भवतीत्यप्यवसायिनः स्वीकारेण सुच्छिन्ना इत्येवं पूर्ववच्च ज्ञेयं यावत्तदन्तरे काममोगेण विषया देहिकाऽऽसुप्तिकामयकार्यभ्रष्टा नाऽऽस्तमन्वाण्य, नापि परेयमिति । अथर्वेवं द्वितीयः पुरुषज्ञातः पञ्चमहाभूताभ्युपगमिको व्याख्यात इति ।

साभ्यन्तमीश्वरकारणिकमधिकृत्याऽऽह-

आहारे तबे पुरिसजाण ईसरकारणिण इति आहिज्झ,

इह खलु पाटीणीं वा ६ संतगतिया मणुस्सा भवंति, अणुपुण्येणं लोये उव्वञ्चा । तं जहा-आयरीया वेगे ० जाव तेसि च खं मंहेते एगे राया भवइ ० जाव सेखावइपुत्ता तेसि च गं एगतीए सङ्की भवइ, कामं तं सपणा य माह-खा य पहारिणु गमणाए ० जाव जहा एए एस धम्मे सुअ-क्खाए मुअप्पत्ते भवइ ।

अथ द्वितीयपुरुषादन्तरे तृतीय ईश्वरकारणिक व्याख्यायते, समस्तस्यापि चेतनाचेतनरूपस्य जगत ईश्वरः कारणं, प्रमाणं चात्र तनुभुवनकरणाऽदिकं धर्मिभ्योनापादीयते, ईश्वरकर्तृकामिति साध्या धर्मः, संस्थानविशेषात्पञ्चकूपदेव-कुलाऽदिवन्, तथा स्थिरत्वात् प्रवृत्तेष्वेवाध्यादिवत्, उक्तं च-"अहो जन्तुरनीयः स्या-दात्मनः सुखदुःखयोः । ईश्वरप्रतिगो गच्छ-स्वर्गं वा अवर्त्म्य वा ॥ १ ॥" इत्यादि । तथा "पुरुष एवेवं सर्वे, यव भूतं यच्च भाव्यम्" इत्यादि । तथा बौद्ध- "एक एव हि भूताऽऽश्मा, भूते भूते प्रतिष्ठितः । एकया बहुधा ज्ञेयः, हश्यते जलचन्द्रवत् ॥ १ ॥" इत्यादि, तद्वचमीश्वरकारणिक आमाद्वैतवादी वा तृतीयः पुरुषज्ञात आख्यायते (इह खलु इत्यादि) इहैव पुरुषज्ञानप्रस्तावं, खलुशब्दे चाकपालद्वारे प्राच्यादिपु दिवचरन्तमस्यां दिशि व्यवस्थितः कश्चिद्वैव श्रूयान् । तद्यथा-राजानसुहृदश्च तावदावन्त्याख्यातः सुप्रसन्नो धर्मो भवति ।

इह खलु धम्मा पुरिसादिया पुरिसांतरिया पुरिसप्पणीया पुरिससंभूया पुरिसपज्जातिता पुरिसअभिसमसागया पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति, से जहाणामए गंडे सिया सरीरे जाए सरीरे संवुड्डे सरीरे अभिसमसागए सरीरेमेव अभिभूय चिट्ठंति, एवमेव धम्मा पुरिसादिया ० जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति, से जहाणामए अरइ सिया सरीरे जाया सरीरे संवुड्डा सरीरे अभिसमसागया सरीरेमेव अभिभूय चिट्ठंति, एवमेव धम्मा वि पुरिसादिया जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति, से जहाणामए वम्मिए सिया पुढविजाए पुढविंसंवुड्डे पुढविअभिसमसागए पुढविमेव अभिभूय चिट्ठं, एवमेव धम्मा वि पुरिसादिया ० जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति । से जहाणामए रुक्खे सिया पुढविजाए पुढविंसंवुड्डे पुढविअभिसमसागए पुढविमेव अभिभूय चिट्ठंति, एवमेव धम्मा वि पुरिसादिया ० जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति । से जहाणामए उदगपुक्खले सिया उदगजाए ० जाव उदगमेव अभिभूय चिट्ठंति, एवमेव धम्मा वि पुरिसादिया ० जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति । से जहाणामए उदगपुक्खले सिया उदगजाए ० जाव उदगमेव अभिभूय चिट्ठंति, एवमेव धम्मा वि पुरिसादिया ० जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति, से जहाणामए उदगपुक्खले सिया उदगजाए ० जाव उदगमेव अभिभूय चिट्ठंति, एव-

मेव धम्मावि पुरिसादिद्या० जाव पुरिसमेव अभिभूय
चिद्विती ॥

स चायम्-इह खलु धर्माः स्वभावाभेदनाचेतनरूपाः पुरुष ईश्वर आत्मा वा कारणादिर्धर्मो ते पुरुषाऽऽदिका ईश्वरकारणिका आत्मकारणिका वा, तथा पुरुष एवात्मरूपं कार्यं येषां ते पुरुषोत्तराः, तथा पुरुषेण प्रणीताः सर्वस्य तदधिष्ठितत्वात् तदात्मकत्वाद्वा, तथा पुरुषेण रीतितताः प्रकाशकृताः प्रदीपमणिस्वर्याऽऽदिनेषु घटपटाऽऽदय इति । ते च धर्मो जीवानां जन्मजरामरणमृत्योपरिगमोक्तमुच्यतेः स्वजीवनाऽऽदिकाः, अजीवधर्मोस्तु भूमिमतां द्रव्याणां वर्णगन्धरसस्पर्शा अमूर्तिमतां च धर्मो धर्मोऽऽकाराणां गत्यादिका धर्मो, सर्वेऽपीश्वरकृता आत्मवैतवादे वाऽऽमविवर्तनीः, नऽऽन्ते पुरुषमेवाभिभूय अभिध्यास्य तिष्ठन्ति । अस्मिन्नर्थे दृष्टान्तानां विमोचयसाह- (स जहाणामए इत्यादि) 'स' शब्दस्त्वच्छब्दायै, नामशब्दः संभावनायाम् । तथया-नाम गरुडं स्याद्भवन्, संभाव्यते च शरीरिणां संसागन्मननात् कामेश्वरानां गरुडऽऽदिस्तु द्रव्यैः, तच्च शरीरे जातं शरीरजातम्-शरीरावयवभूतं, तथा-शरीरे बुद्धिमुपगतम्, शरीराभिबुद्धौ च तस्याभिबुद्धिः, तथा शरीरे अभिस्तम्बवान्तं-शरीरमाभिमुखं श्याय व्यवस्थितं, न तदवयवोऽपि शरीरावयवभूत इति भावः । तथा-शरीरमेवाभिभूय आभिस्तम्बेन पीडयित्वा तिष्ठति । यदि वा तदुपशमं शरीरमेवाऽऽश्रित्य तद्गच्छेति तिष्ठति न शरीराद्विहितेति । एतदुक्तं भवान्-यथा नतिपदकं शरीरैकदेशभूते न युक्तिर्यतनापि शरीरावयवधर्माणां शक्यते, एवं धर्मा धर्मोभेदनाचेतनरूपास्तैः सर्वैः पीश्वरकृतैका न ते ईश्वरविवक्ष्यन्ते पार्यन्ते । यदि वा-केचनव्यापिन आत्मनैकैकयोर्दन्विषयवर्तिन्यदार्थाऽऽत्मना ये केचन धर्मो प्राप्नुयन्ति ते पृथक्कृतं न शक्यन्ते, यथा तद्गच्छे शरीरविकारसूते तदुपशमं न तद्विनाशे च शरीरमेवावतिष्ठते, एवंमेव सर्वेऽपि धर्मोः पुरुषाऽऽदिकाः पुरुषकारणिकाः पुरुषविकाररूपा वा न पुरुषावयवगम्यन्ति, तद्विधाकाराणाम् वाऽऽत्मनामेवाऽऽश्रित्यावतिष्ठन्ते न तस्माद्बहिर्भवन्तीति शास्त्रे च दृष्टान्तमात्रमुच्यते विरुद्धम् । यदि वा-अस्मिन्नर्थे बहवो दृष्टान्ताः संभवन्तीश्वरकर्तृत्ववात्तयाऽऽदिनेषु तद्वैतवादे च सुप्रतिष्ठत्वात् दृष्टान्तप्रवृत्तिमित्याह- (स जहा इत्यादि) तथया नामारतिनिश्चोद्वेगलक्षणा स्याद्भवन्, सा च शरीरजाता इत्यादि गरुडवज्रया, दार्ष्टान्तिकेऽप्येवमेव, सर्वे धर्मोः पुरुषाऽऽदिका पुरुषप्रभवा इत्यादि पूर्ववन्नेमेव । तथा तद् यथानाम वल्लोको पूर्ववैवाकाररूपं स्यात्, तच्च पृथिव्यां जातं पृथिवीभूतदं पृथिव्यभितस्तम्बवान्तं पृथिवीमेवाभिमुखं तिष्ठति, एवंमेव यदेतच्चेतनाचेतनरूपं तत्सर्वमीश्वरकारणि कृत्मात्मवैतसं रूपं वा नाऽऽत्मनः पृथग्भवितुमर्हति, पृथिव्या वल्लोकवत्, तथा तथया नाम वल्लोकांशकाः दिकाः स्यास्त च पृथिवी-जान इत्यादिदृष्टान्तदार्ष्टान्तिके पूर्ववदयोच्ये, तद् यथा नाम पृथिवीरणी स्यात् तदाकारुण भवेत्, साऽपि पृथिव्यामेव जातेत्यादि प्राग्वच्चर्चस्तथा तथया नाम पृथक् तच्च प्रचुरमुद्रकपक्षकमुद्रकाद्युपै तच्च न तद्वैतवादे मुद्रकमेव यावदुद्रकमेवाभिभूय तिष्ठति, एवं दार्ष्टान्तिकेऽप्योच्यते । तथा

तदयथा नाम उद्रकमुद्रकः स्यात्, अत्रापि दृष्टान्तदार्ष्टान्तिके न तस्मादवयवनिः पृथग्भूत इति सुगमम् ।

तदेवं यदीश्वरकृतत्वेनाभ्युपगम्यते तत्सर्वं तथ्यमपरं तु मिथ्या इत्येतदार्थविमोचयसाह-

जं पि य इमं समक्षणां शिगंधांशं उरिदं पणीयं विर्यं जियं दुवालसंगं गशिपिठयं । तं जहा-आयासो, घृषगडो जाव-दिष्टिवातो । स्वमेवं मिच्छा, य एयं तदियं, य एयं आहा-तदियं, इमं सच्चं, इमं तदियं, इमं आहातदियं, ते एवं सच्चं कुर्वन्ति, ते एवं सच्चं संतरेति, ते एवं सच्चं सावद्वयति, तमेवं ते तज्जाहयं दुक्कवं शान्तिउद्वेति मउणी पंजरं जहा । ते शो एवं विपादिवदेति । तं जहा-किरियाइ वा० जाव अशिरएइ वा, एवांमेव ते विरुक्खवेहि कम्मसमभेहि विरुक्खवाइ कामभोगाइ समारमेहि भोयसाए, एवांमेव ते अशारिया विपदिवा एव सदहमाणा० जाव इति ते शो हवाए शो पाराए अंतरा कामभोगेसु विरामे ति तच्च पु-रिसजाए ईसकारणिए ति आहिइ ॥ ११ ॥

यदि चेदं संव्यवहारतः प्रत्यक्षाऽऽत्मनभूतं धर्मगानां यतीनां निर्मथ्यानां निष्कञ्चनानामुद्वेदं तदर्थं प्रणीतं व्यञ्जितम्-ते-पामभिष्यक्रोक्तं द्वादशङ्गं गशिपिठकं, तद्यथा आचार इत्यादि यावद् दृष्टिवादः, सर्वमेतन्मिथ्या, अनीश्वरप्रणीतम्, स्वग-विचित्रविरचयपुण्यापुण्यव्यवस्था नैतत्तथ्यमित्यनेनाभू-तोद्भावनः यमाविष्कृतमवैतवात्त्वयं, नैतत्तथ्यमित्यनेन तु सज्जतार्थनिहवो यथा नास्त्यास्मिन्, तथा नैतद्यातन्युच्य-यथाऽस्थिताः, न तथाऽवस्थितमिति भावः । अनेन सज्जतार्थनिहवेनासज्जतार्थाः एषामाविष्कृतम् । तद्यथा-नामशब्दं बुद्धेनाऽश्वं वा मामिति, एकयधिकानि वेतनानि शक्यन्तेऽऽदिबद् दृष्ट-व्यानि । तदेवं यदेतद् द्वादशङ्गं गशिपिठकं तदनीश्वरप्रणीत-स्यान्मिथ्येति स्थितम्, इदं तु पुनरीश्वरकर्तृत्वं नामाऽऽत्मनै-तं वा सत्यं यथाऽवस्थिताधर्मप्रतिपादान् । तथ्यमेव तथ्यं स-ज्जतार्थोद्भासनान्, तदेवं ते ईश्वरकारणिका आमाऽऽत-यादिना वा, एवमननयोर्गत्या नीत्या सत्यं तनुभुवनकरणाऽऽ-दिकम् ईश्वरकारणिकं, तथा सर्वं चेतनमचेतनं वाऽऽम-पिवर्तित्वभावम्, आगमन एव सर्वोऽऽकारतयात्संस्ति-त्येवं संज्ञानं संज्ञा, नामैव कुर्वन्त्येयेषां च ते स्वदर्शनातुर-कमनसां संज्ञा संस्थापयन्ति, तथा-त एव एवंभूतां संज्ञां वयमप्यनेन स्यात्तन् निरुपेक्षामपि सुष्ठु उप सामीप्येन तदाग्रहितया तदभिमुखा युक्ताः निनीपवः स्थापयन्ति प्रतिष्ठापयन्ति । ते चैवं वीरितस्ममीश्वरकर्तृत्ववादात्माह-तवादे वा नातिवर्तन्ते, तदभ्युपगमजानीयं च युः सं युः दुः-हेतुत्वाद् दुः सं नातिवर्तन्ते न चेदत्यन्तं वा । अस्मिन्नर्थे दृष्टान्तमाह-यथा शकुतिः पक्षिशिशोः लावकाऽऽदिक प-ञ्जरं नातिवर्तते पौन-पुन्येन आन्वा तथैव वनेनः एवं ते-ऽप्येवंभूताभ्युपगमवादिनस्तदापादितकर्मवचं नातिवर्तन्ते, न वा चेदत्यन्तं । ते च स्वाग्रहहिमनप्रहसना नैतद्वयमा-णं विप्रतिषेदयन्ति न सम्यक् जानन्ति । तथ्येयं क्रिया सद्युपगमरूपं चाक्रिया तादृशरतिन्येवं स्वाग्रहिशो नाभ्यु-

श्रीभनमश्रीभनं वा यावदगमनरक इत्येवं सदसद्विवेकरहित-
त्वात्साधारण्येयमेव यथा कथाञ्चिन्न विरूपरूपैः कर्मसमा-
भेदेनात्मप्रकारैः साधकाद्युक्तैर्द्वयोपाजनेनापायभूतेद्रव्यमुपा-
साय विरूपरूपान्कामभोगानुभावाच्चत्तु समाचरन् भोजना-
योगभोगाद्यमित्येवमनार्योस्ते विरुद्धं मार्गं प्रतिपन्ना विप्रतिपन्ना
न सत्यव्यादिनो भवन्ति । तथाहि—“सर्वमीश्वरकर्तृकम्” इत्य-
ब्राम्हण्युपगमे किमसावीश्वरः स्वतः एवापरान्तं क्रियासु प्रवर्तये-
दुतापरेण प्रेरितः । तत्र यद्यथा पक्षस्तदा तद्वद्व्यवहारीयं स्वतः
एव क्रियासु प्रवृत्तिर्भवत्यिति किमन्तर्गतेश्वरपरिकल्पनेन ।
अथासावप्यपरप्रेरितः, सोऽप्यपरेण, सोऽप्यपरेणेत्येवमनवस्था-
लता नभोमण्डलमालिनी प्रसर्पति । किं च—असावीश्वरो महा-
पुरुषतया वीतरगतोऽपि न सत्केकाशकयोग्यासु क्रियासु प्रव-
र्तयत्यपरास्तु स्वयंपर्यवर्गयोग्यास्ति । अथ ते पूर्वशुभाशुभा-
चरिनीद्यादेव तथाविधासु तासु क्रियासु प्रवर्तनेन, स तु नि-
मित्तमात्रम् । एतदपि न युक्तिसङ्गतम् । यतः प्राक्तनाशुप्रवर्त-
नमपि तदायत्तमेव । तथा चोक्तम्—“अथो जन्तुः” इ-
त्यादि । अथ तदपि प्राक्तनमन्येन प्राक्तनतरेण कारितमिति,
एवमनादिहेतुपरम्परेति, एवं च सति तत एव शुभाशुभे स्था-
ने भविष्यतः किमिदं परिकल्पनेन । तथा चोक्तम्—“श-
स्त्रोपधाऽदिसंबन्धा—श्चेत्यत्र प्रणालेहेन । असंबन्धस्य किं स्था-
नाः, कारणत्वं न कल्पते । ॥१॥” इत्यादि । यथोक्तम्—सर्वं त-
नुयुक्तनकाराऽदिकं बुद्धिमत्कारणपूर्वकं संस्थानविशेषत्वा-
देवकुलाऽदिकं दिवदित्येनदपि न युक्तिसङ्गतम्, यत एतदपि
साधनं न भवदभिमतमीश्वरं साधयति तत्र साधे व्याप्यसि-
द्धेः । देवकुलाऽदिकं दृष्टान्तेऽमीश्वरस्यैव कर्तृत्वेनाभ्युपगमा-
त् । न च संस्थानशब्दप्रवृत्तिभावेण सर्वस्य बुद्धिमत्कार-
णपूर्वकत्वं सिद्धयति, अन्यथाऽनुपपत्तिस्तद्वत्तत्त्वं साध-
साधनयोः प्रतिबन्धस्याभावात् । अथापिनाभावमन्तरैव
संस्थानमावदृशनात्साध्यसिद्धिः स्यात्, एवं च सत्यनिप्रसङ्गः
स्यात् । उक्तं च—“अन्यथा कुम्भकारेण, मृद्विकारस्य क-
स्यचित् । घटाऽदिकं कस्यचित्से—वैलमीकस्यापि तद्धतिः
॥ १ ॥” इत्यादि । न चेश्वरकर्तृत्वं जगद्विचित्रं सिध्यति,
तस्यैकरूपत्वादिशुक्लप्रायमिति । आत्माद्वैतपक्षस्त्वत्यन्त-
मयुक्तिसङ्गतमात्राऽऽश्रयणीयः । तथाहि—तत्र न प्र-
माणं न प्रमेयं न प्रतिपाद्यं न प्रतिपादको न हेतुर्न
दृष्टान्तो न तदाभासो भेदाऽप्यगम्यते, सर्वेऽप्येव जगत
एकत्वं स्यादात्मनोऽभिन्नत्वात्, तत्रावै च कः केन प्रतिपा-
द्यते, इत्यप्रणयनमेव शास्त्रस्याऽऽत्मनश्चेकत्वात्कार्यमात्र-
कारकमेव स्यादित्यतो निहेतुकं जगद्विचित्र्यम् । तथा च स-
ति—“नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वा हेतोरन्यत्वात्पक्षेणात् । अपेक्षातो हि
भावानां, कादाचित्कत्वसंबन्धः ॥ १ ॥” इत्यादि । तदेवमी-
श्वरकर्तृत्वात्माद्वैतपक्षश्च युक्तिमर्त्तिचार्यमाशो न कथाञ्चिद्व
घटोदाप्रक्षति । तथाऽपि एते स्वदर्शनमोहमोहितास्तज्जातीयाद्
दुःखाद् शकुनिः पञ्चरादिषु नातिसुच्यन्ते, विप्रतिपन्नाश्च
तन्प्रतिपदिकभिर्भुक्तिमिस्तदेव स्वयं च प्रतिपत्ति, अध-
सीति पूर्ववक्ष्यम् । यावत् (एषो हव्याप यो पाराप भं-
तया कामभोगेषु विसृजति) इत्येवं तृतीयः पुरुषजात
ईश्वरकारणिक इति । स होवमाह—“यस्य बुद्धिर्न लिप्येत,
हत्वा सर्वमिदं जगत् । आकाशमिव पङ्केन, नासी पापेन
लिप्यते ॥ १ ॥” इत्याद्यतमजस्रभाषितया त्यक्त्वा पूर्व-

संयोगमात्रतो विभक्तितं स्थानमन्तराल एव कामभोगेषु मू-
क्षितो विषय इत्यवगन्तव्यमिति ।

सांप्रतं चतुर्थपुरुषजातमधिकृत्याऽऽह—

अहानरे चतुर्थे पुरिसंजाय स्थितिवाइए ति आहि-
जद, इह खलु पार्श्वं वा तरेव ० ६ जाव सेशावइपुसा वा,
तेसि च शं एगतीए सङ्गीभवइ, कामं तं समखा य मा-
हखा य संपहारिंसु गमखाए ० जाव मए एस धम्मे सुअ-
कखाए सुपञ्चे तं भवइ ॥

अथ तृतीयपुरुषादनन्तरमपरश्चतुर्थः पुरुष एव पुरुषजातं
नियतिवादिक् आख्यायते प्रतिपाद्यते । स वैवमाह—नात्र
कश्चित्कालेश्वराऽदिकः कारणं, नापि पुरुषकारः, समानक्रि-
याणामपि कस्यचिदेव नियतिबलादर्थसिद्धेरतो निय-
तिरेव कारणम् । उक्तं च—“प्राप्तव्यो नियतिबलाऽऽश्रयेण यो-
ऽर्थः । सोऽऽर्थं भवति नृणां शुभोऽशुभो वा । भूतानां महीन
कृतेऽपि हि प्रयत्नं, नाभाव्यं भवति न भाविनोऽस्ति नाशः
॥ १ ॥” इत्यादि ।

नियतिवादी स्वमतमाह—

इह खलु दुवं पुरिसा भवन्ति—एणे पुरिसे किरियमाइ-
कखइ, एणे पुरिसे शो किरियमाइकखइ, जे य पुरिसे किरि-
यमाइकखइ जे य पुरिसे शो किरियमाइकखइ, दो वि ते पु-
रिसा तुल्ला एगट्टा, कारखमावत्ता ॥

इहाऽस्मिन् जगति, खलुशब्दो वाक्यालंकारः । द्वौ पुरुषौ
भवतः । तत्रैकः क्रियामाख्यायति । क्रिया हि देशादेशान्तरा-
वाहितलक्षणा पुरुषस्य भवतीति । न कालेश्वराऽदिकानां चादि-
तस्य भवत्यपि तु नियतिप्रतिपत्तिः, एवमक्रियाऽपि । यदि नाव-
त् स्वतन्त्रो क्रियावादमक्रियावादं च समाधत्तौ तौ ह्य-
वपि नियत्यधीनत्वात्तुल्यौ, यदि पुनस्तौ स्वतन्त्रौ भवन्-
स्ततः क्रियाऽक्रियाभेदात्तुल्यौ स्यातामित्यत एकार्थव-
ककारणाऽऽपन्नत्वादिति । नियतिचरं नैव तौ नियतिवादादनि-
यतिवादं चाऽऽश्रयताविति भावः । उपलक्षणार्थस्याच्चास्या-
न्याऽपि यः कश्चित्कालेश्वराऽदिकप्राप्ततरमाश्रयति सोऽपि
नियतिचोदित एव द्रष्टव्य इति ।

साम्प्रतं नियतिवादी परमतोऽभिवाचयिष्याऽऽह—

बाले पुण एव विपण्डिवेदेति कारणमावेणे अहमंमि
दुक्खामि वा सोयामि वा जूरामि वा तिप्पामि वा पीडा-
मि वा परितप्पामि वा अहमयेमकासि परो वा जं दुक्खइ
वा सोयइ वा जूरइ वा तिप्पइ वा पीडइ वा परितप्पइ
वा परो एवमकासि, एवं मे बाले सकारणं वा परका-
रणं वा, एवं विपण्डिवेदेति कारणमावेणे ॥

बालोऽत्रः पुरुषकारकालेश्वरवादीत्यादिकः, पुनरिति विशेष-
पदार्थः । तत्रैव दर्शयति—एवमिति वक्ष्यमाणानीत्या विप्रतिप-
द्यति जानीते कारणमात्रपक्षः सुखदुःखयोः सुकृतदुष्कृतयोर्वा
सकृन् एव पुरुषकारः कालेश्वराऽदिको कारणमित्येवमभ्यु-
पपन्नो नाप्यन्तः नित्यादिकं कारणमस्तीति तदेवाऽह । तद्यथा
योऽहमस्मि दुःखमि शरीरं मानसं दुःखमनुभवामि, तथा
शोचामि—तदर्थयोग्यमिदं प्रयोगोक्तं शोकमनुभवामि । तथा
(तिप्पामि) शरीरपक्षं जूरामि तथा (पीडामि) ति

सबाह्याभ्यन्तरया पीडया पीडामनुभवामि, तथा (परितप्यामि स्मि) परितापमनुभवामि, तथा (जृगामि स्मि) अनायं कर्मणि प्रभूत्वात्मानं गढीमि, अनयावातो विस्त्रयामीत्यर्थः । तदेवं यद्दहं दुःखमनुभवामि तदहमेवकार्षे, पर्यायेया कृतवानस्मीत्यर्थः । तथा परोऽपि बहुःकुशोकाऽऽदिकमनुभवति भवि वाऽऽपादयति, तत् स्वयमेव कृतमिति । तदेव दर्शयति—(परो वेत्स्यादि) तथा परांशपि यस्यां दुःखयति शोचयतीत्यादि प्रायश्चेयं तत्स्वमेवमहमकार्षेमिष्येवं द्वाभ्यामाकलितोऽहो वा बाल एवं विप्रतिवदयति जानाति स्वकारणं वा परकारणं वा सर्वं दुःखाऽऽदिपुरुषकारकृतमिति जानीते एवं पुरुषकारकारणमापन्न इति ।

तदेवं नियतिवादी पुरुषकारकारणवादिना बालत्वमापाद्य स्वमतमाह—

मेहादी पुण्य एवं विपण्डिवेदेति कारणमावन्ने अहंमसि दुस्खामि वा सोयामि वा जृगामि वा तिप्यामि वा पीडामि वा परितप्यामि वा, यो अहं एवमकासि, परो वा जं दुःखवद् वा० जाव परितपुज वा, यो परो पञ्चमकासि, एवं से मेहादी सकारणं वा परकारणं वा एवं विपण्डिवेदेति कारणमावन्ने, से वेमि पाईणं वा ६, जे तसथावरा पाणा ते एवं संघायमागच्छन्ति, ते एवं विपरियासमावज्जति, ते एवं विवेगमागच्छन्ति, ते एवं विद्वानमागच्छन्ति, ते एवं संगतिर्याति उज्जाण, यो एवं विपण्डिवेदेति । जं जहा—किरियाति वा० जाव शिरणं ति वा अणिरणति वा, एवं ते विरुक्खेहिं कम्म—समारभेहिं विरुक्खेहिं कामभोगाहिं समारभंति भो—युष्मि ॥

मेधा मर्यादा, प्रज्ञा वा, तद्वान् मेधावी नियतिवादपक्षाश्रया, एवं विप्रतिवदयति जानीते, कारणमापन्न इति नियतिरेव कारणं सुखदुःखाऽऽद्यनुभवस्य, तथा—सोऽहममि दुःखयामि शोचयामि, तथा (तिप्यामि स्मि) जृगामि (पीडामि स्मि) पीडामनुभवामि (परितप्यामि स्मि) परितापमनुभवामि नाहमेवमकार्षे दुःखम्, अपि तु नियतित्वेनान्यथागतं, न पुरुषकाराऽऽदिकृतं, यतो न हि कस्यचिद्वात्मानोऽनेनादिता दुःखोऽप्यादाऽऽदिकाः क्रियाः समारभन्ते, नियत्येवासावनिच्छन्ति तत्कार्येन येन दुःखपरम्पराभावभवति, कारणमापन्न इति परेऽप्येवमेव योजनीयम् । एवं सति नियतिवादी मेधावीति सोल्लुपउभेत्तत्, स किल नियतीवादी हर्षं पुरुषकारं परित्यज्याहर्षनियतिवादाऽऽधयेण महर्षिवेकोत्थेयमुल्लेख्यते, स्वकारणं परकारणं च दुःखाऽऽदिकमनुभवश्रित्यतिरुतमेतदेवं विप्रतिवदयति—जानाति नाऽऽप्यमकृतं नियतिकारणमापन्नं, नियतिकारणं चास्वैकस्यासदनुष्ठानरतस्यापि न दुःखमुत्पद्यते, परस्व तु सन्नुत्पादयिष्येति तद्वच्चरति इत्यतो नियतिरेव कर्त्तव्यं । तदेवं नियतिवादे स्थिते परमपि यत्किञ्चिन्नस्व विप्रत्ययोनमिति वशीयनुमाह—(से वेमीत्यादि) सोऽहं नियतिवादी युक्तिना निश्चित्य वशीमीति प्रतिपादयामि, ये कंचन प्राच्यदिषु विद्वन्-

स्वनीतिं ब्रूयाद्दीप्तिर्याऽऽद्यः स्थावराश्च पृथिव्याद्यः प्राणः प्राणिनस्तं सर्वेभ्यः नियतित एवौदारिकाऽऽदिशरीरसंज्ञमगागच्छन्ति, नाप्येन केनचित्कर्मोऽऽदिना शरीरं प्राप्नोति, तथा बालकुमारयोवनस्थविद्वद्वायस्याऽऽदिकं विविधपर्यायं नियतित एवानुभवन्ति, तथा नियतित एव विवेकं शरीराभ्युपगममनुभवन्ति । तथा नियतित एव विविधं विद्यानम्—अवस्थाविशेषं कुञ्जकाण्डवज्रपानकजत्रामरदोषशोकाऽऽदिकं वीभर्त्समागच्छन्ति, तदेवं ते प्राणिनस्तथाः स्थावरा एवं पूर्वोक्तवा नीत्या संगतिं यान्ति—नियतिमापन्ना नानाविधविधानभाजं भवन्ति । त एव वा नियतिवादिनः (संगदयंति) नियतिमाश्रित्य तदुत्पत्त्या नियतिवादीमेव वा यत्किञ्चनकारिण्या परलोकासीरेव (नो) नैव एतद्व्यपारं विप्रतिवदयन्ति जानन्ति । तद्यथा—किपा—सदनुष्ठानरूपा, अक्रिया तु—असदनुष्ठानरूपा इत्यादि यावद्वं न नियतिवादिनस्तदुपरि सर्वं दृष्टवान् यत्किञ्च विरुक्खः कर्मसमाप्नोति विरुक्खान् कामभोगान् भोजनान् उपभोगार्थं समारभन्त इति ।

एवमेव ते अणुरिया विण्डिवन्ना तं सहहमाणो० जाव इति ते यो हव्वणं यो पाणं अन्तरा कामभोगेसु वि—सप्पा; चउत्वे पुरिसजाणं शियिडाइए चि आहिए ॥

तदेवमेव पूर्वोक्तया नीत्या तेऽनार्या विरुक्खं नियतिमार्गं प्रतिपन्नाः विप्रतिपन्नाः, अमार्येवं पुनस्तेषां नियुक्किक्खेय (नियतिवाद्यं स्वमाधयणात्) । तथाह—अस्मी नियतिः किं स्वत एव नियतिस्वभावा उतनियत्या नियत्या नियम्यते ? किञ्चातः, तत्र ययन्ती स्वयमेव तथास्वभावा स्वपदार्थानामेव तथास्वभावत्वं किं न कल्प्यते ? किं बहुदापया नियत्या समाधितया ? । अथाऽप्यया नियत्या तथा नियम्यते, साऽप्यन्यथा साऽप्यन्यथेत्येवमनवस्था । तथा नियतेः स्वभावाश्रित्यन्स्वभावा अनया भवितव्यं, न नानास्वभावायेति, एकत्वाच्च नियतस्तत्कार्येणाप्येकाऽऽकारणैव भवितव्यम्, तथा च सति जगद्धेविष्याऽभावः न वेनकु हट्टमिष्टं वा । तदेवं युक्किञ्चिच्चायेमाणा इतिनिरे कर्त्ताञ्जु घटते । यदप्युक्कम्—डावपि तौ पुत्थो किय्याऽक्रियावादिनां तुल्यौ, एतदपि प्रतीतिर्बाधितम्, यतस्तयोरैकः क्रियावादी, अपरस्वक्रियावादीति, कथमनयोस्तुल्यत्वम्, अथैकया नियत्या तथा नियन्त्वास्तुल्यता अनयोः, एतच्च किमन्तराः सुहृदः प्रत्येयन्ति, नियतेरप्रमाणत्वात् । अप्रमाणत्वं च प्रालेशनः प्रदर्शितमेव । यदप्युक्कम्—“यद्दुःखाऽऽदिकमहमनुभवामि तदाहमकार्षेम्” इत्यादि । तदपि बालवचनप्रत्ययम् । यतो जन्ममन्तकृतं शुभमशुभं वा तदिहापुत्र्युत्पत्ते, स्रुतकर्मफलेश्वरव्यावृत्तमुत्पन्नम् । तथा चोक्तम्—

“यदिह कियते नभं, तत्परजोपमुत्थये ।

मूलसिक्केणुं घृष्टं फलं खावसु जायते ॥ १ ॥”

तथा—

“यदुपात्मन्यज्जमति, शुभमशुभं वा स्वकर्मपरिणया ।

तच्छुश्यमन्यथा नो, क्तुं देवासुरैरेपि हि ॥ २ ॥”

तदेवं ते नियतिवादिनोऽनार्या विप्रतिपन्नान्तमेव नियुक्किक्खं नियतिवादे अहंजानास्वमेव च प्रनीयन्ते इत्यादि तावज्जेषं यावदन्तरा कामभोगेसु विपया इति चतुर्थः पुरुषज्जातः समानः ।

साम्प्रतमुपसंजिगृह्णाह-

इच्छेते चचारि पुरिसजाया शाखापभा शाखाब्दा शा-
खासीला शाखादिद्दि शाखाई शाखारंभा शाखाअम्भ-
वसायसंजुजा पहीयपुव्वसंजोगा अरियं भग्गं असंपत्ता
इति ते शो हव्वाए यो पाराए अंतरा कामभोगेसु वि-
सप्पा (१२ सूत्रम्) ।

इत्येते पूर्वोक्तास्तज्जीवतच्छरीरपञ्चमहाभूतेभ्यःकर्तृत्वमित्य-
निवाद्यपत्ताऽऽश्रयिणश्चत्वारः पुरुषा नानाप्रकारा प्रक्ता म-
निर्येषां ते तथा, नाना-भिन्नरङ्गदः-अभिप्रायो येषां ते त-
था, नानाप्रकारं शीलम् अनुष्ठानम् येषां ते तथा, ना-
नारूपा दृष्टिः-दृश्यं येषां ते तथा, नानारूपा रुचिः-वे-
तोऽभिप्रायो येषां ते तथा, नानाप्रकारं आरम्भो-धर्मोऽनुष्ठानं
येषां ते तथा, नानाप्रकारेण परस्परमित्रेणऽप्यवसायेन सं-
युक्ता धर्मार्थमुद्यता, प्रहीणः-परित्यक्तः पूर्वसंयोगो-माह-
पितृकलत्रपुत्रसम्बन्धो यैस्ते तथा, तथा-आग्राघातः सर्वदे-
यधर्मभ्य इत्ययो मागो निदोषः पापलेह्यासंयुक्तस्तमार्य-
मार्यमसंप्रप्ता इति पूर्वोक्त्या नीत्या ते चत्वारोऽपि नास्ति-
काऽऽश्रया (शो हव्वाए इति) परित्यक्तत्वात्नानापिञ्चाऽऽदि-
संबन्धस्य धनधान्यद्विररण्याऽऽदिसम्पत्त्यस्य च नैहिकसुखभा-
जो भवन्ति । तथा- (शो पाराए स्ति) असंप्रप्तात्वादायैव
मार्यस्य सर्वोपाधिविशुद्धस्य प्रयुग्ममोक्षपक्षतिरूपस्य न सं-
सारपारगामिनो भवन्ति, न परलोकसुखभाजो भवन्तीति,
किं स्वन्तराल एव गृहवासार्थमार्योर्मध्यवर्तिन एव काम-
भोगेषु विषया अशुभपक्षा दुष्पारपङ्कमना करिणे इव
विषयोऽन्तीति स्थितम् । उक्ताः परतीर्थिकाः ।

साम्प्रतं लोकोत्तरं भिक्षावृत्तिं भिक्षुं पञ्चमे पुरुषजात-
मधिकृत्याऽऽह-

संवेमि पार्हणं वा ६ संतेगतिया मणुस्सा भवंति । तं जहा-
अयारिया वेगे अणारिया वेगे उच्चागोया वेगे शीयागोया
वेगे कायमेता वेगे हस्समेता वेगे सुवञ्चा वेगे दुवञ्चा वेगे सुरुवा
वेगे दुर्मुवा वेगे, तेसिं च णं जणजाणवयाई परिगहियाणि
भवन्ति । तं जहा-अप्ययरा वा भुजयरा वा, तहप्प-
गारेहिं कुलेहिं आगम्म अभिभूय एगे भिक्षायारिया-
ए समुद्धिता सतो वा वि एगे शायओ अणायओ य उव-
गरणं च विप्यजहाय भिक्षायारियाए समुद्धिता असतो वा
वि एगे शायओ य अणायओ य उवगरणं च विप्यजहाय
भिक्षायारियाए समुद्धिता, जे ते सतो वा असतो वा
जायओ य अणायओ य उवगरणं च विप्यजहाय भि-
क्त्वायारियाए समुद्धिता ॥

यार्हकामभोग्यसक्तः सन्नन्तरा नोऽवसीदति, पञ्चभर-
पारण्डरीकोद्धरणाय च समर्थो भवति, तदेतद्वहं ब्रवीमीति ।
अस्य चार्थस्योपदेशनाय प्रस्तावमारचय्याह- प्राचीनाऽऽदि-
कामव्यतरां दिशमुद्दिश्यैके केचन मनुष्याः सन्ति भवन्ति ।
तद्यथा-आर्या आर्यदेशोपगता मगयाऽ दिज्जनवद्दीङ्गवा, तथा-

अनार्याः शक्यवनाऽऽदिदेशोद्गवाः, तथा च उद्दीगोत्रोद्गवा
इषाकुहरिचंदाऽऽदिकुलोद्गवाः, तथा-नीचैर्गोत्रोद्गवाः-च-
र्यापसवसंभूताः, तथा-कायवन्तः प्राणवः, तथा-हत्वा वामन-
काऽऽश्रयाः, तथा-सुवर्णो दुर्घर्णः सुकपाः कुरुपा वा एकं
केचन परवशा भवन्ति, तेषां चार्याऽऽदीनाम्, जमिति वा-
क्यालङ्कारे, तथापि शालिसेनाऽऽदीनि वास्तुनि कान्तोच्छि-
ताऽऽदीनि तानि परिगृहीतानि स्वीकृतानि भवन्ति । तान्येव
विशिष्टा-अल्पतराणि स्तोकतराणि वा प्रभूततराणि वा
भवन्ति । तथा-तेषामेव च जनजानपदाः परिगृहीता भव-
न्ति, तेऽप्यल्पतराः प्रभूततरा वा भवेयुः, तेषु चार्याऽऽदि-
शेषणविशिष्टेषु तथाप्रकारेषु कुलेश्वागम्यैवंभूतानि गृह्णाणि
गन्धा, तथा प्रकारेषु वा कुलेश्वागम्य जन्म लब्ध्वाऽभि-
भूय च विषयकवायाऽऽदीन् परीपद्वापसर्गान् वा सम्यगुत्था-
नेनोत्थाय प्रव्रज्यां गृहीत्वैके केचन तथाविधसत्त्वधनो भि-
क्त्वाचर्यायां सम्यगुत्थिताः समुत्थिताः, तथा-सतो विद्यमाना-
नपि वा एकं केचन महासत्त्वधनेता क्षातीन् स्वजान् अक्षान्
परिजनांस्तथोपकरणं च कामभोगाङ्गं धनधान्यद्विररण्याऽऽदि-
कं विविधं प्रकल्पे हिंसा न्यक्त्वा भिक्षाचर्यायां सम्यगुत्थि-
ताः, असतो वा क्षातीनुपकरणं च विप्रहाय भिक्षाचर्यायामेके
केचनापगतस्वजनविभवाः समुत्थिताः ।

पुत्रमेव तेहिं शार्यं भवइ । तं जहा-इह खलु पुरिसे
अन्नमन्नं मद्दाए एवं विप्यिहिवेदेति । तं जहा-खेतं मे
वत्पु मे हिरणं मे सुवर्णं मे धनं मे पणं मे कंसं मे दूतं
मे विपुलवृक्षकण्ठगरयमणिमोतिपयसंसखसिलपुत्रालर-
रयणसंतसासावतयेयं मे सदा मे रूवा मे गंधा मे रसा
मे कासा मे, एते खलु मे कामभोगा अहमवि एतेसिं ॥
से मेहावी पुत्रायेव अप्पणां एवं सपभिजाण्हेजा । तं
जहा-इह खलु मम अन्नयरे दुक्खे रोयातंके सङ्गप-
जेजा, अण्डिइ अकंते अप्पिए असुभे अमगुणे अमणा-
मे दुक्खे शो सुहं से हंता भयंतारो ! कामभोगाहं मम
अन्नयरं दुक्खं रोयातंके परिपाइयह अण्डिइ अकंते अ-
प्पियं असुभं अमगुणं अमणां दुक्खं शो सुहं, ताऽहं
दुक्खामि वा सोयामि वा ज्जामि वा तिप्पामि वा
पीहामि वा परितप्पामि वा इमाओ मे अणयराओ
दुक्खाओ रोयातंकाओ पढिमोयह अण्डिइओ अकंता-
ओ अप्पियाओ असुभाओ अमगुणाओ अमणामाओ
दुक्खाओ शो मुहाओ, एवामेव शो लद्धं पुवं भवइ ।

ये ते पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टा भिक्षाचर्यायामनुद्यताः पूर्वमेव
प्रज्ज्याप्रहणकाल एव तैरेन उच्चातं भवति । तद्यथा- (इह-
त्वादि) इह जगति, अलुलोक्पालाङ्कारे, अन्यदप्यद्रस्तुदिश
अमेतज्जोगाय भविष्यतीति, एवमसौ प्रज्ज्यां प्रतिपन्नः प्र-
विज्जिज्जुवो प्रवेदयति जानात्येवं परिच्छिनत्ति । तद्यथा- क्षेत्रं
शालिसेनाऽऽदिकं वास्तु कान्तोच्छिन्नाऽऽदिकं हिरण्यं धर्मला-
भाऽऽदिकं सुवर्णं कनकं धनं गोमहाध्यादिकं धान्यं शासला-
धूमाऽऽदिकं कांस्यं कांस्यपात्राऽऽदिकं तथा विपुलानि प्रभूत-

पुंगवी

तरसि धनकनकरत्नमणिमौक्तिकानि (संक्षलितं नि) मुक्तशैलाऽऽदिकाः शिलाः प्रवालं विवृतं, यदि वा- (वि-लप्यन्तलं ति) शिवा युक्तं प्रवालं धीप्रवालं वर्णाऽऽदि-शुशोषितं, तथा- (रत्नरयं ति) रत्नरत्नं एवारागाऽऽदिकं तथा सत्सारं श्लोभनमालम्बितयः । शुलभमयादिकं, तथा स्वापतेयं रिक्थं (शुद्धं) द्रव्यजातं सर्वमेतत्पुष्पं (मे) ममेपभोगाय भविष्यति, तथा शब्दा वेदवाक्यो, क्पा-यङ्कुनाऽऽदीनि गन्धाः कौष्ठपुटाऽऽदयो, रसा मधुराऽऽदयो मांसरसाऽऽदयो वा, स्पर्शा सुहृदादयः, एते सर्वेऽपि खलु (मे) कामभोगाः, अहमप्येवां योगक्षेमार्थं प्रभविष्यामीत्येवं संप्रार्थय ॥ स मेधावी पूर्वमेवाऽऽप्तामं विजानांयादेवं पयो-लोचयेत् । तद्यथा-इह संसारे, खलु शब्दाऽप्यधारणं, इहैव अस्मिन्नेव जन्मनि मनुष्यमेव समायतरत् दुःखं-शिरोगेवनाऽऽदिकमानङ्को वाऽऽशुजीवितापहारी श्रुत्या-दिकः समुत्पग-ते, तमेव विनिश्चिन्त-सन्निष्टः अकान्तः इतिः अशुभोऽमनो-ऽवनामपतीत्यवनामः-पीडाविशेषकारी दुःखकरो, यदि वा न मनानामनाङ्क(मि)मम नितरात्मिष्ये, दुःखयतीति दुःखं, पुनरपि दुःखोत्पादनमत्यन्तदुःखप्रतिपादनाय, मुल्लेशस्याऽपि परि-हाराय च । (नो) नैव शुभं, अशुभकर्मविपाकाऽऽपादितत्वा-दिति । अत्र च यदुक्तमपि पुनरुच्यते तदन्तरारख्यापनार्थं तद्विशेषप्रतिपादनार्थं चेति । तदेवंभूतं दुःखं रोगाऽऽतङ्कं वा इह्यं इति चेदेव अयाजातारो ययं श्रेयवास्तुहिररयमुत्पण-नधान्याऽदिकाः परिप्रहावशेषाः शब्दाऽऽदयो वा विपया-रुत्तया हे भगवन्तः । कामभोगा ययं मया प्राप्तानाः परिशुद्धी-नाङ्क ततो ययमपीतं दुःखं रोगाऽऽतङ्क वा (परिपयाहृत् स्ति) विभागशः परिशुद्धीतं ययम्, अत्यन्तपीडयोद्भिन्नः पुनस्त-देव दुःखं रोगाऽऽतङ्कं वा विशेषणद्वारंशोच्चारयति, अनि-ष्टमप्रियमकान्तमशुभममनोभ्रममनाभूतमवनामकं वा दुःख-मेवेतन्नतोऽशुभमित्येवंभूतं ममोत्पन्नं ययं विजज्ञताहमेतना-नीव दुःखामीति दुःखित इत्यदि पूर्ववक्ष्यम् इति । अतोऽ-मुत्पन्नाममन्यतरस्माद् दुःखाद्रोगाऽऽतङ्काद्वा प्रतिमोचयत ययम्, अनिष्टाऽऽदिविशेषणानि तु पूर्ववद्व्याख्येयानि । प्र-थमं प्रथमानानि पुनर्द्वितीयानानि, सांप्रतं पञ्चम्यन्तानी-नि । न चायमप्येतेन दुःखितैवैवमेवेति, यथा प्रार्थितस्त्वधे-व लभ्यपूर्वो भवति । इदमुक्तं भवति-न हि ते त्वेवाऽऽदयः परिप्रहाविशया, नाऽपि शब्दाऽऽदयः कामभोगास्तं दुःखित दुःखाद्रिमोचयन्तीति ।

एतदेव लेशतो दर्शयति-

इह खलु कामभोगा यो तासां वा यो सरसां वा, पुरिते वा एगता पुंस्वि कामभोगे विपज्जति, कामभोगा वा एगता पुंस्वि पुरिसं विपज्जति, अत्र खलु कामभो-गा अत्रो अहमपि, से किमंग पुण्य वयं अत्रयमेहिं का-मभोगेहिं मुच्छामो ? इति संस्मरणं वयं च कामभोगेहिं विपज्जहिस्सामो, से मेधावी जातेजा बहिरंगमेतं ।

(इह खलु इत्यादि) इदामिदं, खलु वाक्पासङ्कते, ते काम-भोगा अत्यन्तमध्यस्तानां न तस्य दुःखिनस्य आणाय शरणाप वा भवति । (सुललितानामपि कामभोगानां पर्यवसानं दर्श-यितुमाह-) (पुरिते वा इत्यादि) पुरि शयन, दुःख, प्राणी,

एकदा व्याधुत्पत्तिकति जगजीर्णकाले वाऽन्यस्मिन्वा राजा-ऽऽद्युपदेव तान्कामभोगात् परित्यजति, स वा पुरुषो द्रव्या-ऽऽद्यभावं तैः कामभोगैर्विषयोन्मुखोऽपि न्यज्यते, स चैवमव-धानयति अन्ये मत्ता मित्राः सत्वमी कामभोगाः, तेभ्य-आन्योऽहमस्मि । तदेवं व्यवस्थितं किमिति वयं पुनरेत-न्प्राप्तयेषु परभूतेष्वन्येषु कामभोगेषु मूर्छो कुर्म इत्येवं केचन महापुरुषाः परिमंश्याय सम्यक् ज्ञात्वा कामभोगा-न्वयं विप्रजहिष्यामस्येषाम इत्येवमप्यवसायिनां भवन्ति । पुनरपरं वैराग्योत्पत्तिकारणमाह- (स मेधावी) स मेधावी सत्युक्तः एतज्ज्ञानीयात् । तद्यथा-यदेतन्नेषवास्तुहिररयसु-र्वणशब्दाऽऽदिविषयाऽऽदिकं दुःखपरित्राणाय न भवतीत्यु-पन्यस्तं तदेतद्वाहातं वर्तते ।

इण्ममेव उक्तीयतरांगं । तं जहा-माया मे पिता मे भा-या मे भगिणी मे भजो मे पुत्ता मे भूता मे पेसा मे नत्ता मे मुह्ता मे सुहा मे पिता मे सहा मे सयससंघमंभुया मे, एते खलु मम शायत्रो अहमपि एतेति, एवं से मेधावी पुष्पमेव अण्पया एवं समभिजालेजा, इह खलु मम अन्न-यरे दुक्खे रोगातंके समुत्पज्जेजा, अनिष्टं ० जाव दुक्खे शो सुहे स इता भयंतारो ! शायत्रो इमं मम अन्नयरे दुक्खं रोगातंके परिपयाइयह अणिष्टं ० जाव शो सुहे, ताहं दु-क्खामि वा सोयामि वा ० जाव परितप्पामि वा, इमात्रो मे अन्नयरातो दुक्खानो रोगातंकात्रो परिमागह अणिष्टात्रो ० जाव शो सुहात्रो, एवंमेव शो लद्धपुवं भेद, ते-मि नावि भयंताराणं मम शाययाणं अन्नयरे दुक्खे रोगातंके समुत्पज्जेजा अणिष्टं ० जाव शो सुहे, से ह-ता अहमेतेमि भयंताराणं शाययाणं इमं अन्नयरे दु-क्खं रोगातंके परिपयाइयामि अणिष्टं ० जाव शो सुहे, मा मे दुक्खंतु वा ० जाव मा मे परितपंतु वा, इमात्रो मे अन्नयरात्रो दुक्खानो रोगातंकात्रो परिमापमि अ-णिष्टात्रो ० जाव शो सुहात्रो, एवंमेव शो लद्धपुवं भ-वइ, अन्नस्त दुक्खं अन्नानं परिपयाइयति अन्नं कइ अन्नो नो पडिसेवइति, पत्तेयं जायति, पत्तेयं मरइ, पत्तेयं चयइ, पत्तेयं उवज्जइ, पत्तेयं भेक्का पत्तेयं सत्ता पत्ते-यं मत्ता एवं विन्नु वेदया, इह खलु शातिसंजोगा यो तासां वा यो सरसां वा, पुरिम वा एगता पु-ंस्वि शातिसंजोगा विपज्जति, शातिसंजोगा वा एगता पु-ंस्वि पुरिसं विपज्जति, अत्र खलु शातिसंजोगा अ-त्रो अहमपि, से किमंग ! पुण्य वयं अत्रयमेहिं शा-तिसंजोगेहिं मुच्छामो ? इति संस्मरणं वयं शातिसं-जोगं विपज्जहिस्सामो ॥

इदमेव चान्यत्रवयमापमुपनीतनगमाम्बन्धनं वर्तते, तद्य-था-मातापिताभ्राताभगिनिर्यादयो ज्ञातयः पूर्वप्राप्तैस्तु-ता एते खलु ममेपकाराय ज्ञातयो भविष्यन्ति, अहम-व्येतोऽं स्नानभाजनाऽऽदिनोपरिष्यामीत्येवं स मेधावी पूर्व-

मेवाऽऽत्मैवेयं समभिजानीयादित्यादि, एवं पर्यालोचयत् क-
रितवयानिति वा, एतदव्ययसायी चासीत्यादिति दृश्ये-
नुमाह-इहास्मिन्मये मम वसमानस्याऽऽनिष्टाऽऽविशिष्येण-
विशिष्टो दुःखः। ननु-समुत्पद्येत ततोऽस्यां तद्दुःखदुःखितो
ज्ञातीतिवमभ्यर्थयेत्, तथा-इमं ममान्यतरं दुःखाऽऽनङ्क-
सुत्यं परितृहीत, दृग्मदमनेनोपपन्नं दुःखाऽऽनङ्कन पीड-
नित्यामीत्यतोऽमुष्मान्मां परिमोचयत व्युत्पत्ति, न चै-
तन्नेन दुःखितेन लब्धपूर्वं भवति, न हि ते जातयस्त्वं
दुःखान्मोचयितुमलमिति भावः। नाप्यसौ तेषां दुःखमोचना-
यालमिति दृश्येनुमाह-(तसि वा वीत्यादि) सर्वे प्राग्य-
ष्टाजनीयं, यावदेवमेव नोपलब्धपूर्वं भवतीति । किमित्येवं
नोपलब्धपूर्वं भवतीत्याह- (अरण्यस्त वृक्षसमित्यादि) सर्व-
स्यैव संसारोदरविबरचितोऽमुमतः स्वकृतकर्मोदयाद्यद् दुः-
खमुत्पद्यते, तदव्ययस्य संवधि दुःखमयो मातापिशाऽऽदिकः
कोऽपि न प्रत्यापिबन्धित, न तस्मात्पुत्राऽऽदेर्दुःखमास्वकृतान्यन्त-
पीडिताः स्वजनाः नापि तद् दुःखमात्मनि कर्तुमलम् । किमित्ये-
वमाशङ्कयाऽह- (अस्मिन् कडमित्यादि) अन्त्येन जन्तुना कथाय-
चयोगेन इन्द्रियाऽनुकूलतयाऽभोगाभिलाषिणा ज्ञानाऽऽनुतेन
मोहादयवर्तिना यत्कृतं कर्म तदुदयमन्यः प्राणीनो प्रतिस्वे-
वर्षा-नानुभवति, तदनुभवंतं ह्यहताऽऽगमकृतनाशी स्या-
ताम् । न चेमीं युक्तिर्नगती, अतो यथेन कृतं तत्सर्वं स
पश्यानुभवति । तथा चोक्तम्-“परकृतकर्मणि यस्मा-चाऽऽका-
मनि संक्रमा विभागा वा । तस्मात्पञ्चानां कर्म, यस्य य-
त्नेन तद्वधम् ॥ १ ॥ ” यस्मात्स्वकृतकर्मफलेश्वरा जन्तव-
स्तस्मादन्तर्भवतीत्याह- (पश्यमित्यादि) एकमेकं प्रति प्रत्येकं
सर्वोऽप्यसुमान् जायते, तथा लीङ्गे चाऽऽयुधि प्रत्येकमेव श्रिय-
ते, अहं च-“एकस्य जन्ममरणं, गतयश्च शुभाशुभा भवाऽऽव-
न्ते । तस्मादाकालिकहितं-मैकेनैवाऽऽत्मनः कार्यम् ॥ १ ॥ ” इ-
ति । तथा प्रत्येकं क्षेत्रवास्तुद्विरास्यसुखयोऽऽदिकं परिग्रहं श-
ब्दादींश्च विषयाभ्यामातपितुलश्राऽऽदिकं च व्यर्जितं, तथा प्र-
त्येकमुपपद्यते युज्यते, परिग्रहस्वीकरणतया, तथा प्रत्येकं
अभ्यासकालद्वन्द्वप्रदशात्कारणतयाः परिगृह्यन्ते, ततः प्रत्ये-
कमेवासुमनां मन्दार्तप्रतया कथायोज्यो भवति, तथा-सं-
ज्ञानं संज्ञा-पदार्थपरिच्छिन्नाः, साऽपि मन्मन्तत्पदुप-
तरभेदाऽप्रत्येकमेवोपजायते, संज्ञाधारतन्तरतमयोगेन म-
तेर्व्यवस्थितत्वात् । तथा-प्रत्येकमेव (मण्डलं) मनने
विगते, पर्यालोचनमिति यावत् । तथा प्रत्येकमेव (वि-
गणुंति) विज्ञांस्तथा प्रत्येकमेव सामानांतररूपवेदना सु-
खदुःखानुभवः । उपसंनिधितुष्टाराह- (इति खलु इत्यादि) इ-
त्येवं पूर्वोक्तं प्रकाशय यतो नाम्येन कृतमन्यः प्रतिस्वे-
वर्षाप्रत्येकं च जातिजगामरणाऽऽदिकं ततः स्वयमी ज्ञानि-
संयोगा-स्वजनसंबन्धाः संसारचक्रवाले पर्यटनोऽन्यन्त-
पीडितस्य तदुदरणं न प्राणाय न प्राणं कुर्वन्ति, नाप्य-
नागतसंस्तरणतः शरणाय भवन्ति, किमिति ? यतः पु-
नर एकदा कोषोदयाऽऽदिकालं ज्ञातिसंयोगान् विप्रजहाति
परित्यजति, स्वजनाश्च न वाधवा इति व्यवहारदर्शना-
त् । ज्ञातिसंयोगावेकदा तदमदावारदर्शनतः पूर्वमेव तं पु-
नरं परित्यजति, स्वसंबन्धादुसारयति । तदेवं व्यवस्थि-
ते एतज्जावयेत्, तदथा-अन्यं स्वयमी ज्ञातिसंयोगा म-

नो मित्रा इवरा एष्यन्त्याऽऽहमस्मि, तदेवं व्यवस्थिते
विमङ्ग । पुनर्वैयम्यैरन्यैर्ज्ञातिसंयोगैर्दुर्लभा कुर्मो ? न तेषु
सुखो क्रियमाणो न्यायः इत्येवं संख्या ज्ञाना प्रत्या-
कल्प्य वयमुत्पन्नवैराग्या ज्ञातिसंयोगास्त्यस्याम इत्येवं
कृताध्यवसायिनो विदितवेधा भवन्तीति ।

साम्प्रतमन्येन प्रकारेण वैराग्यात्पलिकारणमाह-

से मेहावी जाणुजा, बहिरंगमेयं, इणमेव उवणीयतरां ।
तं जहा-हृता मे पाया मे बाहा मे उरु मे उदरं मे
सीसं मे सीलं मे आऊ मे चलं मे बसो मे तथा
मे छाया मे सोयं मे चक्कु मे घाणं मे जिम्मा मे
फासा मे ममाऽङ्गद, वयाउ पडिजूरुह । तं जहा-आउओ
बलाओ वणणाओ तथाओ छायाओ सोयाओ० जाव
फासाओ सुसंभितो संपी विसंधी भवह, वलिगतंरगे
गाए भवह, किरहा केसा पलिया भवति, तं जहा-
जं पि य इयं सरीरं उरालं आहारोवदं एयं पि य अ-
णुपुण्यं विपजहियं भविस्सति, एयं संखाए से
भिक्षु भिक्षापारियाए समुट्ठिण दुहो लोमं नाणेजा, तं
जहा-जीवा चेव, अजीता चेव तसा चेव धावरा चेव ॥ १३ ॥

स मेहावी स धृतिक एतद्वचनं जातीयम्, तथा-वा-
हानरमेतद् यज्जानिसेवन्धनमिदंमवान्यदुपनीततरम्-आस-
न्नरं, शरीरावयवानां भिन्नज्ञानिभ्य आसन्नरत्वात्, तद्व-
था-हस्ता ममाशोकपल्लवदशी, तथा भुञ्जी करिकाऽ-
कानो परपुरुषयोऽप्युपजन्मनोत्पत्त्युपकौ श्रुतज्ञातित्वा-
न्नकरो यथा मम न तथाऽन्यस्य कृत्वाऽपीत्येवं पादाव-
पि पद्मगमेषुकुमारोवित्यादि सुगमम्, यावत्पश्याः स्फ-
शेन्द्रियं (ममाति) ममीकरोति, वाहङ्गमे न तादृगन्यस्येति
भावः । एतच्च हस्तपादाऽऽदिकं स्फशेन्द्रियपर्यवसानं शरी-
रावयवसंबन्धित्वेन विवक्षितं यन्किमपि वयसः परिणा-
माकालकृतवस्थविशेषान् (परिजूरुहंति) परिजीर्वेने
जीर्णानां याति, प्रतिक्षणं विशरारुनां याति, तस्मिन् प्रतिप्रत्ययं
विशीयेति शरीरं प्रतिप्रत्ययसौ प्राणी हन्ताऽऽश्रयति,
तथा-आयुषः पूर्ववैतिवदात्मनोविद्वान्माद्विहन्ताऽऽश्रयति,
आवीचीमरणेन प्रतिप्रत्ययं मरणाभ्युपगमान्, तथा बला-
वधीयते, तथाहि-यौवनावस्थायाश्चयवमाने शरीरके प्र-
तिक्षणं शिथिलीभवन्तु सान्धवन्धनं वलादवश्यं अश्रयते,
तथा वर्षा त्वचश्छायातोऽपचीयते । अत्र च सनत्कुमार-
दृष्टान्तो वाच्यः (तं च 'सणकुमार' शब्दे वदामि) त-
था जीयेति शरीरं श्रोत्राऽऽदीनीन्द्रियाणि न सत्यं कृत्वा वि-
षयं परिच्छेदुमलं, तथा चोक्तम्-“ बालं वृद्धिर्वयो मेधा,
त्वक्चक्षुःशुक्लकिमाः । दशकं तु निवर्तन्ते, मनः सर्वेन्द्रि-
याणि च ॥ १ ॥ ” तथा च-विशिष्टवैद्याहत्या सुसंस्थितः
सुबद्धः सन्निधजोऽपुर्कुराऽऽदिको विसन्धिर्भवति, विगलितव-
न्धनो भवतीत्यर्थः । तथा बलितरङ्गाऽऽकुलं सर्वेन शिराज्जा-
वेष्टितात्मनोऽपि शरीरमिदमुद्वेगदुःखद्वयति, किमुत्तरयाम् ।
तथा चोक्तम्-“ बलमन्ततमस्थिशयितं, शिथिलस्त्रायुवृत्तं कले-
बद्धम् । स्वयमेव पुमान् जुगुप्सते, किमु कान्ताः कमनीय-

विमहाः ॥ १ ॥ " तथा-कृष्णाः केशा वयःपरिणामजलप्र-
क्षालिता धवलतां प्रतिपद्यन्ते, तदर्थं वयःपरिणामाऽऽपदि-
नसम्पत्तिरेतद्वाधयेत् । तद्यथा-वदपीदं शरीरमुदारं शोभ-
नावयवकपोतेति विशिष्टाऽऽहारावचितम्, एतदपि मया वयं
प्रतिक्षणं विशीर्यमाणमायुषः क्षये विप्रहातव्यं भविष्यती-
त्येतद्वगम्य शरीरान्वितया संसारासारतां संस्थाप्य श्रव-
णस्य परित्यक्तमस्तु गृहप्रपञ्चः निष्कञ्चनानामुपगम्य, स
भिषुर्देहीयस्यमयाचार्यं भिक्षाचर्यायां समुत्तिष्ठतः सन्
क्षिप्वा लोकं जानीयादिति । तदेवं लोकद्वैविध्यं दर्शयितुका-
म आह । तद्यथा-जीवाश्च प्राणधारणलक्षणास्त्रिपरीताश्च
अजीवाः-धर्मोधर्माऽऽकाशाऽऽद्यः, तत् तस्य भित्तोरहस्यप्र-
तिबद्धेजीवान् विभागेन दर्शयितुमाह-जीवा अणुपुण्याल-
क्षणा द्विधा । तद्यथा-त्रयस्मतीति त्रया इन्द्रियादयः, तथा
निष्ठुनीति त्र्यावराः शुद्धीकायाऽऽद्यः । नेऽपि सूत्र-
मात्रपर्याप्तसाध्यासकाऽऽदिभेदेन बहुधा द्रष्टव्याः, एतेषु
योपरि बहुधा व्यापाराः प्रचलन्ते ।

साम्प्रतं तदुपमदक्ष्यपारकर्तुं दर्शयिमाह-

इह खलु गारत्या सारंभा सपरिग्रहा, संतंगतिया स-
मखा माहया वि सारंभा सपरिग्रहा, ज इमे तसा था-
वरा पाह्या ते सयं समारंभति, अत्रेण वि सारंभावेति,
अणं पि समारंभतं समनुजायति । इह खलु गारत्या
सारंभा सपरिग्रहा, संतंगतिया समखा माहया वि सा-
रंभा सपरिग्रहा, ज इमे कामभोगा सचिवा वा अचिवा
वा ते सयं परिगिण्ठति, अत्रेण वि परिगिण्ठावेति, अणं
पि परिगिण्ठतं समनुजायति । इह खलु गारत्या सारं-
भा सपरिग्रहा, संतंगतिया समखा माहया वि सारंभा
सपरिग्रहा, अइ खलु असारंभ अपरिग्रहे, ज खलु गार-
त्या सारंभा सपरिग्रहा, संतंगतिया समखा माहया
वि सारंभा सपरिग्रहा, एतंसि चैव निस्साए वंभ-
चेरवातं वसिस्सामो, कस्स यं तं हेउं ? जहा पुव्वं
तहा अवरं जहा अवरं तहा पुव्वं, अंज एते अणुवर-
या अणुवाट्ठिया पुणरवि तारिसगा चैव ॥

इहास्मिन् संसारे, अणुवर्णकालकारे, गृहम्-अगारं त-
त्र तिष्ठन्तीति गृहस्थाः, ते च सहोऽऽरम्भेण-जीवपमद-
क्षरिणा वर्तन्ते इति सारम्भा, तथा सह परिग्रहेण-हि-
पदचतुष्पदधनधान्याऽऽदिना वर्तन्ते इति सपरिग्रहाः, न के-
वलं त एवाभ्युदयि सन्ति विद्यन्ते एकः केचन श्रमणः शा-
क्याऽऽद्यः, ते च पवनपाचनोऽऽद्यमुनेः सारम्भाः दार्वादि-
परिग्रहाश्च सपरिग्रहाः, तथा ब्राह्मणार्थव्यंविधा एव, एतेषां
च सारम्भकत्वं स्पष्टतरं सूत्रैरेव दर्शयति-य इमे प्राण-
व्यावर्तितास्तसाः स्वावराश्च प्राणिनस्तान्स्वयमेव-अपरि-
ग्रहा एव समारम्भन्ते, तदुपमदं व्यापारं स्वत एव कु-
र्वन्तीत्यर्थः, तथाऽप्याश्च समारम्भयन्ति, समारम्भं कुर्वन्ते
आप्त्यान् समनुजानन्ति । तदेवं प्राणवर्तितात् प्रवर्धये भोगा-
भूतं परिग्रहं दर्शयितुमाह-(इह खलु इत्यादि) इह खलु

गृहस्थाः सारम्भाः सपरिग्रहाः सन्ति श्रमणा ब्राह्मणाश्च,
ते च सारम्भपरिग्रहत्वात् किं कुर्वन्तीति दर्शयति-य इमे
प्रत्यक्षाः कामप्रधाना भोगाः कामभोगाः, काम्यन्ते इति का-
माः स्त्रीमात्रपरिवृत्त्याऽऽद्यो, भुज्यन्ते इति भोगाः अहः
चन्दनवादिनाऽऽद्यः, न एते सचिवाः सचेतना अचेतना
वा भवेयुः, तदुपादानभूता वाऽप्योः, तांश्च सचिवात्वि-
त्तान् वाऽर्थोक्तं कामभोगार्थिनां गृहस्थाऽऽद्यः स्वत एव प-
रिगृह्णन्ति, अन्येन च परिग्राहयन्ति, अपरं च परिगृह्णन्
समनुजानन्ति इति । साम्प्रतमुपमंजिष्ठुगुराह-(इह खलु इ-
त्यादि) इह अस्मिन् जगति सन्ति विद्यन्ते गृहस्थास्तथा-
विधाः श्रमणा ब्राह्मणाश्च सारम्भाः सपरिग्रहा इत्येवं वा-
च्ये स भिक्षुरवमवधारयेत्, अहमेषाऽत्र खल्वनारम्भोऽपरि-
ग्रहश्च, ये कामी गृहस्थाऽऽद्यः सारम्भाऽऽदिगुणायुक्ताः तदे-
तिश्रया तदाधयेयुः च ब्रह्मचर्ये-आमर्षयमाचरिष्यामाऽ-
नारम्भा अपरिग्रहाः सन्तो, धर्मोऽऽधारदेहप्रतिपादनाधर्मा-
द्वाराऽदिकृते सारम्भपरिग्रहगृहस्थानिधया प्रव्रज्यां कुरिष्या-
म इत्यर्थः । ननु च यदि तत्रिधया पुनरपि विद्वन्त्वं
किमर्थं ने त्यज्यन्ते इति जाताऽऽशङ्कः पूच्छति-कथा हेतः
केन कारणेन ? नदेतद्गृहस्थश्रमणब्राह्मण्यजनमभिहित-
मिति, आचार्योऽपि विदितमभिप्राय उत्तरं ददाति, यथा
पूर्वम् आर्यो सारम्भपरिग्रहत्वं तेषां तथा पश्चादपि स-
र्वकालमपि गृहस्थाः सारम्भाऽऽदिदोषादुदाः श्रमणाश्च केच-
न यथा पूर्वं गृहस्थत्वात् सारम्भाः सपरिग्रहास्तथा अपर-
रक्षिष्यति प्रव्रज्याऽऽरम्भकालं तथाविधा एव त इति, अणु-
नाम्यपदाव्यभिचारिण्यप्रतिपादनाधर्माह-यथा अपरम् अपर-
रक्षितं प्रव्रज्याप्रातिपत्तिकालं तथा पूर्वमपि गृहस्थत्वात्वाऽऽ-
दावपीति । यदि वा-कस्य हेतोस्तद्गृहस्थाऽऽद्यश्च यो किमे-
व तिनित्याह-यथा पूर्वं प्रव्रज्याऽऽरम्भकालं सर्वमेव भिक्षाऽऽ-
दिकं गृहस्थाऽऽद्यतं तथा पश्चादपि, अतः कथं तु नामानवया
तुर्लभैर्विषयतीत्यतः साधुभिर्नोऽऽरम्भैः सारम्भाऽऽश्रयणं वि-
धेयम् । यथा चैते गृहस्थाऽऽद्यः सारम्भाः सपरिग्रहाश्च तथा
प्रत्यक्षेणैवोपलभ्यन्ते इति दर्शयितुमाह-(अंज इति) व्य-
क्तमन्तरेण गृहस्थाऽऽद्यो, यदि वा-अज्ज इति प्रयुगेन गत्यर्थं
स्वरसप्रवृत्त्या सावयानुष्ठानेभ्योऽनुपारताः परिग्रहाऽऽरम्भाश्च
सत्यंयमानुष्ठानेन चानुपस्थिताः-सम्यगुपधानमकृतयन्तो ये-
ऽपि कर्थाश्चैककरणार्थोत्थितास्तेऽप्युद्विष्टयोऽजिवान्माव-
द्याऽनुष्ठानपरत्वाच्च गृहस्थभावादानुष्ठानमननित्वेमानाः पुन-
रपि तादृशा एव गृहस्थकल्पा एवेति ।

साम्प्रतमुपसंहरति-

जे खलु गारत्या सारंभा सपरिग्रहा, संतंगतिया समखा
माहया वि सारंभा सपरिग्रहा, दुहता पावां कुव्वेति इति
संस्माए दाहे वि अंतोह अदिसमभायो इति भिक्खुं रीए-
आ । से वेमि पाइयं वा ० ६ जाव एवं से परिमायकम्मे,
एवं से वेवयकम्मे, एवं से वि अंतकारए यवतीति भक्खा-
यं ॥ १४ ॥

य इमे गृहस्थाऽऽद्यस्तं क्षिप्वापि साऽऽरम्भसपरिग्रहत्वाभ्या-
मुभाभ्यामपि पापान्युपादत्ते, यदि वा-रागद्विष्यामुभाभ्या-
मपि, यदि वा-गृहस्थप्रव्रज्यपर्यायायामुभाभ्यां पापानि

कुर्वन् इत्येवं संख्याय परिहाय द्वयोरप्यन्तेयोरारम्भ-
परिग्रहयो रागद्वेषयोर्वा अदृश्यमानः अनुपलभ्यमानो,
यदि वा—रागद्वेषयोर्वाकृतौ—अभावौ तयोरादिश्यमानो—
रागद्वेषाभाववृत्तित्वेनापदिश्यमानः सक्षित्येवंभूतो भिक्षु-
श्रौलोऽनवच्छाऽऽहारभोजी सत्संयमायुष्टाने रीयेत प्रवर्त्तते,
एतदुक्तं भवति—ये ह्येवाहितसंयोगा यश्चायं धनधान्याऽऽदिकः
परिग्रहो यथेवं हस्तपादाऽऽद्यवयवकुक्षं शरीरं यच्च तदायु-
र्बलवर्णोऽऽदिकः तत्सर्वमशाश्वतमनन्यं स्वनेन्दुजालसदृश
मसारं, शुद्धस्य प्रमण्डलाद्व्यस्य सारम्भाः सपरिग्रहाश्च, ए-
तत्सर्वं परिहाय सत्संयमायुष्टाने भिक्षु रीयेतेति स्थितम् ।
स पुनरप्यहमधिकृतंमेवार्थं विशेषिततरं सोपपत्तिकं ब्र-
ह्मीमानि-तत्र प्रज्ञापकापेक्षया प्राच्यादिकाया दिशोऽन्यत-
रभ्याः समायातः स भिक्षुर्द्वयोरप्यन्तेयोरदृश्यमानतया स
सत्संयमं रीयमाणः सन् एवमनन्तरलोकेन प्रकारेण अपरिहा-
या परिहाय प्रत्याव्यानपरिहाया प्रत्याख्याय च परिहात-
कर्मो भवति । पुनरप्येवमिति परिहातकर्मत्वाद्यप्येतकर्मो
भवति-अपूर्वस्यावच्छको भवतीत्यर्थः । पुनरप्यमित्यवच्छ-
कयोगनिर्वाधोपायतः पूर्वोपचितस्य कर्मणा विशेषणान्त-
कारको भवतीति, एतच्च तीर्थकरणगुधराऽऽदिभिर्ज्ञातंज्ञेय-
राख्यानमिति ।

कथं पुनः प्राणातिपातविगतिमत्ताऽऽदिव्यवस्थितस्य कर्माप-
गमो भवतीत्युक्तम्, यतस्तत्प्रवृत्तस्यऽऽभौतयेन प्राणिनां
पीडोपपद्यते, तथा च कर्मबन्ध इत्येवं सर्वं मनस्याध्यायाऽऽह-
तस्य खलु भगवता कृजीवनिकायहेतु पणुता, तं ज-
हा—पुटवीकाणं जाव तसकाये, से जहाणाम ए मम
अस्सायं देहेण वा अट्टीण वा मुट्टीण वा लेलुण वा
कवालेश वा आउट्टिजमाणस्स वा हम्ममाणस्स वा तज्जि-
जमाणस्स वा ताडिजमाणस्स वा परियाविजमाणस्स वा
किलाविजमाणस्स वा उद्विजमाणस्स वा० जाव लोपु-
क्वणणमायमवि हिंसाकारं दुक्खं भयं पडिसेवेदमि, इ-
ष्वं जणु सव्वे जीवा सव्वे भूता सव्वे पाणा सव्वे स-
त्ता देहेण वा० जाव कवालेश ना आउट्टिजमाणा वा
हम्ममाणा वा तज्जिजमाणा वा ताडिजमाणा वा प-
रियाविजमाणा वा किलाविजमाणा वा उद्विजमा-
णा वा० जाव लोमुक्कणणमायमवि हिंसाकारं दुक्खं
भयं पडिसेवेदमि, एवं नत्ता सव्वे पाणा० जाव सत्ता
ण हंतव्वा ण अजावेयव्वा ण परिधेतव्वा ण परितावे-
यव्वा ण उद्वेयव्वा; से वेमि जे य अतीता जे य प-
डुप्पन्ना जे य आगमिस्सा अरिहंता भगवंता सव्वे ते
एवमाइक्खंति एवं भासंति एवं पण्वेति एवं पक्खेति-
सव्वे पाणा० जाव सत्ता ण हंतव्वा ण अजावेयव्वा
ण परिधेतव्वा ण परितावेयव्वा ण उद्वेयव्वा, एस ध-
म्म्ये धुवे णीति ए सास ए समिच्च लोगं लेयमेहि एवेदि ए,
एवं से भिक्खु विरते पाणातिवापातो० जाव विरते प-

ग्गहातो शो दंतपक्वालशणो दंते पक्वालजा शो अं-
जणं शो वमणं शो धुवणे शो तं परिअति एजा ॥

तत्रेति कर्मबन्धप्रस्तावे, खलुर्वाक्यालकारे, भगवता उ-
त्पन्नज्ञानेन तीर्थकृता पङ्कजीवनिकाया हेतुत्वेनोपपत्त्याः,
तद्यथा-पृथिवीकायो यावत्प्रसक्तयोऽपीति, तेषां च पीड्य-
मानानां यथा दुःखमुपपद्यते तथा स्वसंविधिसिद्धेन दृष्टान्तेन
दृश्यितुमाह—तद्यथा मामम असातं दुःखं ववयमाणः प्रका-
रैरुपपद्यते तथाऽप्येवामपीति, तद्यथा-दृष्टेनास्त्वा मुष्टिना
लेलुता लोष्टेन कपालेन कपरेण आकोट्यमानस्य संको-
ट्यमानस्य हन्यमानस्य कशाऽऽदिभिस्तज्जमानस्याऽऽहुष्टया-
ऽऽदिभिस्तत्कल्पमानस्य कुष्ठाऽऽर्वाभ्यानांऽऽदिना परि-
तप्यमानस्याम्बादौ अन्येन वा प्रकारेण परिक्लाम्यमा-
नस्य तथा अवद्राव्यमाणस्य मार्यमाणस्य यावत्क्षोभोत्पन्न-
मनाभमपि हिंसाकरं दुःखं भयं च यमपि क्रियते त-
त्सर्वमेव संवेदयामीत्येवं ज्ञानीह । तथा सर्वं प्राणा जी-
वा भूतानि सत्त्वा इत्येते एकार्थिकाः कथञ्चिद्भेदाश्रि-
त्य व्याख्याताः, तत्रेतेषां दृष्ट्वाऽऽदिना कुष्ठमानानां या-
वत्क्षोभोत्पन्नमनाभमपि दुःखं अस्ति संवेदयतामेतच्च हिंसा-
करं दुःखं भयं वीण्यं न सर्वं प्राणितः न परितापितव्या
नापद्रावयितव्याः ॥ सेऽहं ब्रवीमि, एतच्च स्वमनीषिकतया
किं तु सर्वतीर्थेकराऽऽजयेति दृश्यति—(जे अती ए इत्यादि)
ये केचन तीर्थेकन अहंभाऽऽदयोऽतीता ये च चिद्वेदेषु व-
संमताः सत्यम्वराऽऽदयो ये वाऽऽतामित्यासुरसत्तिययां अ-
विष्यन्ति पञ्चानाभ्याऽऽदयोऽहंनानाऽमरासुरनरंभ्वराणां पूजा-
हो भगवन्त वेधयोऽऽदिगुणकलापोषेताः सर्वेऽप्येवं ते व्य-
हवावा प्राक्याग्निं प्रतिपादयन्ति । एवं संवेदयमुजायां
परेदि आपन्ने, स्वन एव, न यथा वीजनां बोधिसत्त्वप्रभा-
वान् कुष्ठऽऽदिदृश्यत इत्येवं प्रकट्येण आपयन्ति हेतुद्वारह-
णऽऽदिभिः, एवं प्रकृपयन्ति नामाऽऽदिभिर्मया सर्वं प्राणा न
हन्त्या इत्यादि, एष धर्मः प्रतिरक्षणलक्षणः प्राण्यवधिग-
तस्वकपो भूषोऽवश्यंभावी प्राणिरक्षालक्षणेण शाश्वत
इत्येवं चाभिसंभ्य केवलज्ञानेनावलोक्य लोकं चतुर्दश-
रज्ज्वात्मकं वेदंक्षेत्रीयंरुद्रिः प्रवेदिताः कथित इत्येवं सर्वं
ज्ञात्वा स भिक्षुर्विदितवेद्यो विरतः प्राणातिपाताद्यावन्-
रिग्रहादिति । एतदेव दृश्यितुमाह—(शो) दंत इत्यादि) इह
पूर्वोक्तमहाव्रतपालनार्थमेनेनोत्तरगुणाः प्रतिपाद्यन्ते, तत्राप-
रिग्रहो निष्कृद्धतः सन् साधुनो दम्नप्रदालनेन कर्मभाऽऽदि-
काष्टेन दन्तात् प्रक्षालयेत्, तथा नो अन्नं सौवीराऽऽदि-
कं विभूषार्थमक्षुण्णंयेद्यात्, तथा नो वमनविरेचनाऽदिकाः क्रियाः
कुर्यात्, तथा नो शरीरस्य स्वीयवस्त्राणां वा धूपेन कुण्डलादि
कासाऽऽद्यपनयार्थं तं धूमं योगमार्तिनिपादितमतिपवदिति ॥

साम्प्रतं भूलगुणोत्तरगुणप्रस्तावमुपसंगृह्युग्राह-

से भिक्खु अकिरि ए अलुस ए अकोहे अमाए अमाए अ-
लोहे उवसंते परिनिवुडे णो आसंतं पुरतो के रेजा इमे णे मे

पुंडरीय

दिष्टेण वा सुएण वा मएण वा शाएण वा विष्णाएण वा इमेण वा सुचरियतवनियमवंधेचरवासेण इमेण वा जाया माया इति एणं धम्मणेण इओ नुए पेसा देवे सिया काम-भोगाणु वसवती सिद्धे वा अदुक्खमसुभे पत्थ वि सिया एएव वि शो सिया ।

स मूलोत्तरगुणव्यवस्थितौ भिक्षुनोऽस्य क्रिया-सावधाना विद्यते इत्यर्थः, संवृताऽऽत्मकतया सांप्रसार्यकर्मव्यवस्था इत्यर्थः, कुत एवेभूतः यतः प्राप्तिनामलूकाऽऽदिस्कोऽनुपम-वर्क इत्यर्थः, तथा न विद्यते कोऽपि यस्यैवकाधः, एवममानोऽस्मादोऽलोमः कपायोपशमाच्छांपशानः शोनीभूतस्त-कुपशमाच्छ परिनिर्वृतं ह्य परिनिर्वृतं । एवं तावदहितकथ्यः कामभोगस्यो विरतः पारलौकिकस्योऽपि विरत इति दर्शयति—(नो 'आत्मसमिव्यादि') नो नैवाशानं पुनरुक्त्यं ममानेन विशिष्टनपत्ता जन्मानन्तरं कामभोगावाप्तिसंविष्यतीति एवंभूतामाशानं न पुनरुक्त्यादिनि । एतदेव दर्शयितुमाह—(इमेणमियादि) अस्मिन्नेव जन्ममयमुना विशिष्टनप-अरणकलेन दृष्टेनामर्योपध्यादिना तथा पारलौकिकेन च धुनेनादिकथमिदं ब्रह्मदत्ताऽऽदीनां विशिष्टनपधरणकलेन, तथा (मएण च नि) मनने ज्ञाने ज्ञानस्मरणोऽऽदिना ज्ञानेन तथाऽऽचार्योऽऽदिः सकाशाद्विज्ञाननावगतेन ममापि विशिष्टं भविष्यतीत्येवं ताऽऽशानं विदध्यात्, तथाऽमुना सुचरित-नपानियमब्रह्मवर्त्यवाप्तेन तथाऽमुना वा यावतामात्रावृत्तिना धर्मणांशुद्धेन इतोऽस्माद्व्यावृत्त्युत्पत्त्ये प्रत्ये जन्मानन्तरं कामाहं ह्येवं, तवस्थस्य च मे वशयतिनः कामभोगा भवेयुः, अशक्यमेवियुतो वा निद्रः अदुःखाऽऽशुभाशुभकर्मप्रकृत्यपतयेत्येवंभूतोऽहं स्यामागमिकाल इत्येवमाशानं न विदध्यादिनि । यद्वा वा-विशिष्टनपधरणोऽऽदिनाऽऽगामिनि काले ममागमा लयिमव्यादिकाऽऽप्रकारा निद्रिमंविषयनीत्य-नया च निद्रया निद्रोऽहमदुःखाऽऽशुभो वा मध्यस्थ इत्येवं रूपमाशानं न कुर्यात् । तदकरणं च कारणमाह—(एण्य वि इत्यादि) अत्रापि विशिष्टनपधरणं स्वर्गापि कुतश्चात्र-मितादुद्गुणयाननपञ्चमे मति कदाचित्कर्माच्चः स्यात्कदाचि-च नैवाशेरकमंलवलक्षणा निद्रिः स्यात् । तथा चोक्तम्—
“जे जलिया उ हेऊ, भवस्मन् तं चंच तत्तिया मांफ्ले ।” इत्यादि । यदि वा अत्राप्यगमाऽऽद्यष्टगुणकारणं तवधर्म्माऽऽदी निद्रिः स्यात् कदाचिच्च न स्यात्, नहिप्रययोऽपि वा स्यात्, इत्येवं व्यवस्थिते प्रस्तावैकार्यकारिणां कथमाशानं कर्तुं शक्यते, इति निद्रिश्चाष्टकार्यम्—(अगमा १, लयिमा २, महिमा ३, प्रतिः, ४, प्रकाश्यम् ५, ईशित्वम् ६, वशित्वम् ७, यत्र कामावसायित्वमिति ८ । तद्वैमहिकार्यमाभुमिन्नकार्यं कीर्तिवर्णकंकाऽऽद्यर्थे च तपो न विधेयमिति स्थितम् ।

साम्प्रतमनुकूलप्रतिकूलेषु शब्दाऽऽदिषु विषयेषु रा-
गद्वेषाभाव्यं दर्शयितुमाह—

से भिक्खु सहेहि अमुच्छिए स्वेहि अमुच्छिए गं-
धेहि अमुच्छिए रसेहि अमुच्छिए फामेहि अमुच्छिए
विरए काहाओ माणाओ मायाओ लोभाओ पेजाओ
दोसाओ कलाहाओ अब्भक्खाणाओ पेसुआओ परपरि-

वायाओ अरइरइओ मायाभासाओ भिच्छादंसणमन्ना-
ओ इति से महतो आयाणाओ उवमंते उवडिए पडिवि-
रते से भिक्खु । जे इमे तसथावरा पाणा भवंति ते शो
सयं ममारभइ, शो अमोहि ममारभोवति, अन्नं समारभंते न
समएणुजागंति, इति से महतो आयाणाओ उवमंते उवडिए
पडिविरते से भिक्खु । जे इमे कामभोगा सचित्ता वा अचि-
त्ता वा ते शो सयं परिगएहंति, शो अन्नेणं परिगएहवति,
अन्नं परिगएहंते पि एण समएणुजागंति, इति से महतो आ-
याणाओ उवमंते उवडिए पडिविरते से भिक्खु ॥

स भिक्षुः सर्वोऽऽशंसारहितो वैशुचीणाऽऽदिषु शब्देष्वमूर्च्छि-
तोऽगुह्योऽनध्युपपन्नः तथा-गममाऽऽदिशब्देषु कर्कशेषु अ-
द्विष्टः, एवं रूपरसगन्धस्पर्शव्यपि वाच्यमानः । पुनरपि
सामान्येन कोऽप्यनुपशमं दर्शयितुमाह—(विरण कोहाओ
इत्यादि) कोऽपमानमायालोभस्यो विरत इत्यादि सुखम्,
यावदिति । (मे महया आयाणाओ उवमंते उवडिए पडि-
विरण मे भिक्खु ति) स भिक्षुर्भवति यो महतः कर्मो-
पादानादुपशान्तः सन्त्येवं चोपस्थितः सर्वपापेभ्यश्च
विरतः प्रतिविरत इति । एतदेव च महतः कर्मोपादानादि-
मणं साक्षादर्शयितुमाह—(जे इमे इत्यादि) ये केचन त्रयाः
स्वायराष्ट्र प्राणिनो भवन्ति, तान् स्वानपि—(नो) नैव स्यं
सत्सत्ताधवः समागमन्ते प्राणेषुपमर्दकामगमं नारम्भन्त इति
यावत्, तथा ताव्यः समागम्यन्ते, न चात्यान् समागम्य-
माणान् समनुजानत इत्येवं महतः कर्मोपादानादुपशान्तः
प्रतिविरतो भिक्षुर्भवतीति । सांप्रतं सामान्यतः सां-
सार्यकर्मोपादानकामभोगानिवृत्तिमधिकृत्याह—(जे इमे
इत्यादि) ये केचनकोऽप्यन्ते, न चात्यान् सुभूयन्त इ-
ति भोगास्ते च सचित्ता अचित्ता वा भवेयुक्ताश्च न स्व-
तो गृहीत्याश्रय्येन ग्राहयेन्, नाप्यपुं गृह्णन्ते समनुजान-
यादित्येवं कर्मोपादानादिरतो भिक्षुर्भवतीति ।

साम्प्रतं सामान्यतः साम्प्रदायिककर्मोपादाननिषेधमधि-
कृत्याऽऽह—

जं पि य इमं संपगइयं कम्मं कइइ, गो तं मयं करंति,
गो अन्नेणं कारोवति, अन्नं पि करंते ण समएणुजाइ
इति, से महतो आयाणाओ उवमंते उवडिए पडिविरते ।
से भिक्खु जाणेजा अमणं वा पाणं वा खाइमं वा माइमं
वा अस्मिं पडियाए एणं साहम्मियं समुहिस्म पाणाइं
भूताइं जीवाइं सताइं ममारं ससुहिस्म कीनं पापिच्चं
अच्छिइअं अणिमइं अपिहइं आहइ दुमियं तं चेनियं
मिया तं शो मयं छेइइ, शो अमणं भुजावति, अन्नं पि भुं-
जंते ण ममएणुजाइ इति, से महतो आयाणाओ उवमंते
उवडिए पडिविरते ॥

(जं पि य इत्यादि) यदपि संपर्प्यं तातु तासु गान्तव्य-
नेन कर्मण्यपि सांप्रदायिकं, तथा तदप्रत्ययनिवहमात्मन्यप्यन्त-
याशानोपपत्तयेत्यन्ते, तन्कर्म नत्कारणं वा न हनकारितानु-
मननिभिः करोति स भिक्षुरभिधीयते इति । सांप्रतं भिक्षावि-

शुद्धिमध्याऽऽह—(सि भिक्षु इत्यादि)स भिक्षुर्गुणरेवंभूत-
माहारजातं जानीयात् । (अस्ति पट्टिपापं सि) एतत्प्रतिज्ञ-
याऽऽहारदानप्रतिज्ञया यदि वाऽऽसिन्नं पर्याये साधुपर्याये व्य-
क्त्यन्तमेकं साधुं साधर्मिकं समुद्दिश्य कश्चिच्छ्रावकः प्रकृति-
भद्रार्थं वा साध्याहारदानार्थं प्राणिनः प्रत्यर्पेत्तद्व्याप्तं भूतानि
निराकृतमानीनि प्रीतिनायुक्तधरण्यक्षणास्तथास्मादसाधो-
पेतास्तस्मादभ्य तनुपमर्दकमारम्भं विधाय समुद्दिश्य त-
त्प्रीडां सम्यगुद्दिश्य, कीर्तं कथयेत् द्रव्यविनिमयेन (पा-
मिष सि) उद्यतकमाच्छेद्यमित्यप्यस्मादुपच्छेद्य, अनिसृ-
ष्टमिति परेषानुत्प्लेककालतमप्याहृतमिति साध्यमिमुक्तं प्रामा-
ऽऽद्वारातीतमाहृत्योपेत्य साध्वयं कृतमुद्दिशकमित्येवंभूतमा-
हारजातं साधवे दत्तं स्यात्, तच्चा कस्मिन् तेन परिगृहीतं
स्यात्, तदेवं शेषदुष्टं च ज्ञात्वा स्वयं न भुञ्जीत, नाप्यप-
रेण भोजयेत्, न च भुञ्जामपरं समनुजानीयादित्येवं दुष्टा-
ऽऽहारदोषाविमुक्तो भिक्षुर्भवतीत्यर्थः ।

से भिक्षु अहं पुण एवं जाणैज्जा । * तं जहा—विजजति
तेसि परकमे जस्सद्धा ते चेइयं सिया, तं जहा—अप्य-
नोसि से पुत्ताणं धूयारं एहाणं पातीणं शातीणं राईणं
दासाणं कम्मकराणं कम्मकरीणं आदेसाय पुढो प-
हेणाए सामासाए पातरासाए सस्मिहिसंचए किज्जित इह-
मेगेसि माणवाणं भोग्याए । तस्य भिक्षु परकडं परिणि-
ट्ठितमुग्गमप्यायसेसणासुद्धं सत्थाइयं सत्त्वपरिणामियं अवि-
हिंसियं एसियं वेसियं सामुदाणियं पत्तमसणं कारुण्डा प-
माणजुत्तं अक्खोवंजणवणलवणभूयं संजपयायाभायाव-
त्तियं विलमिव पक्कभूतेणं अप्पाशेणं आहारं आहार-
ज्जा, अणं अणकालं पाणं पाणकालं वत्थं वत्थकालं ले-
खं लेखकालं सयणं सयणकालं ॥

अथ पुनरेवं जानीयादित्यादि । तद्यथा—विद्यते तेषां
गृहस्थानामेवम्भूतः वधयमाणः पराक्रमः सामर्थ्यमाहारनि-
वर्तनेन प्रत्यारम्भस्तेन च यदाहारजातं निर्वर्तितं यस्य आ-
शयं यत्कृते तत्केनितमिति दत्तं निष्पादितं स्याद्भवेत् ।
यत्कृते च निष्पादितं तत्त्वनाममाहमाह । तद्यथा—आ-
त्मनः स्वनिमित्तमेवाऽऽहारादिकाविवर्तनेन कृतमिति, तथा
पुनः साध्वयं वायदादेशायाऽऽदिश्यते यस्मिन्प्राज्ञः संभवेण प-
रिजनस्तदाशमनानाऽऽदिश्यापारं स आदेशः प्राचुर्यकस्त-
यं वा द्रव्यकं प्रहृष्टार्थं विशिष्टाऽऽहारनिवर्तनेन कियते, तथा
श्यामा रात्रिस्तस्यामशमनाशः श्यामाऽऽश्वत्थस्य, प्रानरश्मि-
प्रशमनाः प्रत्युपस्थेय भोजनं तदर्थं सःशिक्षिः संविचये
विशिष्टाऽऽहारसंप्रहृष्ट संवयः कियते । अनेन चैतत्प्रतिपा-
दितं भवति—चालवृद्धग्लानाऽऽदिनिमित्तं प्रत्याऽऽदिसमये-
ष्वपि भिक्षाऽऽहृतं कियते, तस्य चायमभिवृत्तः संभवः, स
च संतिषेसंवय इदंकेषां मानवानां भोजनार्थं भवति,
तत्र भिक्षुदयतविहारी परकृतपरनिष्ठितमुग्गमोपादौषण-
शुद्धमाहारमाहरेत्, अत्र च परकृतपरनिष्ठिते कान्तारो
भद्राः । तद्यथा—तस्य कृतं तस्यैव च निष्ठितं, तस्य कृत-
मन्यस्य निष्ठितम्, अन्यस्य कृतं तस्यैव निष्ठितम्, अन्य

स्य कृतमन्यस्य निष्ठितमित्येवं चतुर्थो भद्रः स्वेषोपासः,
अयं च शुद्धो द्वितीयश्चायस्य निष्ठितत्वात्प्राऽऽध्याकर्मोद्दि-
श्याऽऽप्य उद्गमदोषाः बोद्धा तथात्पादनादोषा धात्रीदुष्ट्यादि-
काः बोद्धव्यं तथैवप्रादोषाः शुद्धिताऽऽप्यो दृष्ट्वा एवमभि-
ध्यात्वाऽऽहारोपेक्षितत्वाच्छुद्धम् । तथा शस्त्रमन्यादिकं ते-
नार्तितं प्राप्तुक्रीकृतं शस्त्रपरिणामितमिति शस्त्रेषु स्वका-
यपरकायाऽऽदिना निर्जीवीकृतं वर्णगन्धरसाऽऽदिभिश्च परि-
णमिन्, हिसां प्राप्ते हिंसितं विकृपं हिंसितं विहिंसितं-न
सम्यक् निर्जीवीकृतमित्यर्थः, तदप्रतिषेधाद्विहिंसितं नि-
र्जीवमित्यर्थः । तदप्येयितमन्वेयितं भिक्षाचर्याविधिना प्राप्तं,
वैयिकमिति केवलसाधुवेषावाप्तं न पुनर्जोस्याद्याजोवन्तं भि-
क्षा समुद्देश्य भवं सामुदायिकव, एतदुक्तं अत्रार्थं—मप्यु-
क्तवृत्त्याऽवाप्तं सर्वत्र स्तोत्रं स्तोत्रं गृहीतमित्यर्थः ।
तथा—प्रहृष्टयेदं प्राज्ञं—गीतार्थोपासकमशनम्—आहारजातं, त-
दपि वेदनावैयाद्युपादिके कारणे स्मृति, तत्वाऽपि प्रमाणवुक्तं
नानिमात्रम् ।—प्राज्ञं चेद्म्—“प्रहृष्टमणुस्त्व सत्त्व—जलस्त्व
कुञ्जा दवस्त्व दो भाए । वाउपधियागगुह्या, लुम्भमाणं जलं कुञ्जा
॥१॥” इति । एतदपि न वगैवलाऽऽप्ये किन्तु वाचनमात्रेणा-
ऽऽहारेण देहः क्रियासु प्रवर्तते । तत्र दृष्टान्तद्वयमाह—तद्यथा—
अक्षस्योपाज्जन्तम् अग्र्यङ्को मणस्य च लपनं प्रलेपस्तदुपमया
आहारमाहरेत् । तथा लोक्रम—“अभ्यंगेण व संगेदं, श तस्व
विगदं विणा उ जा माह । सो रागदोषरहिताः, मत्तापै विहिदं
नं संवे ॥ १ ॥” एतदेव दर्शयति—संयमयात्रायां मात्रा संय-
मयात्रायात्रा यावदप्याऽऽहारमात्रा प्रत्येययात्रा प्रवृत्ते सा
तथा तथा—संयमयात्रामात्रा वृत्तियस्य तत्तथा, तदपि वि-
लप्रवेशपरमभूतेनाऽऽत्मनाऽऽहारमाहरेत् । एतदुक्तं भवति-
यथाऽऽहिर्विलं प्रविशन् तृणं प्रविशत्येवं साधुनाऽप्याहारस्त-
त्त्वादमनास्वादयन्ता शीघ्रं प्रवेयितव्य इति । यदि वा—स-
पेणवाऽऽहारं लप्त्वा स्वादमन्यवहार्यत इति । तदेवं वाऽऽ-
हारजातं दर्शयितुमाह—अत्रं भद्रमक्षकालं स्वाध्यायपरिष्फु-
रकालं भिक्षाकालं प्राप्ते, पुरः पश्चात्तत्त्वे परहृते भर्त्तानं
यथोक्तभिक्षाऽऽहृतं, ग्रहणकालावत्तं भिक्षं परिभोगकालं भु-
ञ्जीत, तथा पानकं पानकालं, नानितुपितो भुञ्जीत, नाप्य-
निबुभुक्षितः पानकं धियेदिति, तथा वत्थं वत्थकालं शुद्धी-
यादुपभोगं वा कुर्यात्, तथा लयनं शुद्धाऽऽदिकमाश्रयस्व
यथास्ववधयमुपादानमन्यदा स्वनियमस्तथा शक्यतेऽस्मिन्वि-
शि । शयनं संपादकारकं, स च शयनकालं, तत्राप्यगीतार्थोपा-
नं प्रहृष्टयं निद्राविमोक्षो गीतार्थोपां प्रहृष्टयेकमिति ।

से भिक्षु मायसे अग्रयंरं दिसे अणुदिसं वा पटिवसे
धम्मं आइस्से विभए किट्टे उवडिएसु वा अणुपट्टिएसु
वा सुस्सुसमाणेसु पवेदए, संति सिरातिं उवसमं निम्माणं
सोयवियं अज्जवियं महीवियं लापावियं अणुतिवातियं स-
ज्जेसि पाणाणं सज्जेसि भूताणं ० जाय सत्ताणं अणुवाइं
किट्टिए धम्मं ॥

स भिक्षुराहारोपधिशयनस्वाध्यायश्यानाऽऽशीनां मात्रां जाना-
तीति तद्विधिः सन् अन्यतरां दिशमनुदितं वा प्रतिपद्यः स-
माजितो धर्ममात्रापर्यन्तं प्रतिपादयेत्, यदेन विधेयं तद्यथा—

योगं विभजेद्वर्गफलानि च कीर्तयेत्-आविर्भावयेत्, तच्च धर्मकथनं परिहृताथप्रवृत्तेन साधुना सम्यग्गुणैरुपेतुं शिष्यः अनुपस्थितेषु वा कौतुकाऽऽदिप्रवृत्तेषु शुद्धयमाणेषु श्रोतुं प्रवृत्तेषु स्वयंपरीहृताय प्रवेष्टव्यैराक्षयेत्यकथयेदिति यावत् । श्रोतुमुपस्थितेषु यत्कथयेत्तदर्थोयितुमाह-(संति विरदं इत्यादि) शान्तिकथयामः कोऽप्यस्तस्यधाना प्राप्तातिपाताऽऽदिभ्यो विरतिः शान्तिविरतिः । यदि वा शान्तिशेषकृत्तपोपशमकृत तथै-तदर्थे विरतिः शान्तिविरतिः तां कथयेत्तथा उपशममिन्द्रियनोद्विग्नयोपशमकथं रागद्वेषाभावजनितं तथा निवृत्तिं निर्वाणमशेषवृद्धापरमरूपं तथा (सोयवियं ति) शौचं तदपि भावशीलं सर्वोपाधिबिधुजना व्रतामालिख्यम् (आज्जवियं ति) आज्ञममायित्वं तथा मार्दवं सुदुर्भावं सर्वत्र प्रथयन्त्रयं, विनयनञ्जतेति यावत् । तथा-(साधवियं ति)कथयां साधवाऽऽपादनं कर्मयुगोऽऽमनः कर्मोपनयनतो लब्धवत्त्वासेजननम् । सांत्वतयुक्तेहारद्वारेण सर्वेषु मानुषानां मूलकारणमाह-अतिपतनं अतिपातः प्राशुयुग्मर्दनं तद्विद्यते यस्यासांभूतिपातिकस्त्वन्तिपादनिपातिकस्तं सर्वेषां प्राणिनां भूतानां यावत्सत्त्वानां धर्ममनुविबिध्यानुविबिम्ब्य वा कीर्तयेत्कथयेत् । इदमुक्तं भवति-सर्वप्राणिनां रक्षाभूतं धर्मं कथयेदिति ।

साम्प्रतं धर्मकीर्तनं यथा निरूपयि भवति तथा दर्शयितुमाह—

से भिक्खु धम्मं किहमाणे शो अन्नस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, शो पाणस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, शो वत्थस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, शो लेणस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, शो सयस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, शो अणेत्ति विरुक्खाणं काममाणेण हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, अगिलाए धम्ममाइक्खेज्जा, नत्थय कम्मनिज्जरुद्धए धम्ममाइक्खेज्जा । इह खलु तस्स भिक्खुस्स अंतिए धम्मं सोच्चा शिस्सम्म उट्ठाणेणं उट्ठाय वीरा अस्मि धम्मं समुट्ठिया जे तस्स भिक्खुस्स अंतिए धम्मं सोच्चा शिस्सम्म सम्मं उट्ठाणेणं उट्ठाय वीरा अस्मि धम्मं समुट्ठिया ते एवं सज्जोवगता ते एवं सज्जोवरता ते एवं सज्जोवसंता ते एवं सज्जवाए परिनिब्बुडे ति बेमि ॥

स भिक्षुः परकृतपरनिष्ठिनाऽऽहारभोजी यथा कियाकालानुष्टायी शुद्धपन्तु धर्म कीर्तयेत्, नात्रत्य हेतोर्ममयमीश्वरतो धर्मकथापरमाणो विशिष्टमहारजातं द्वायनानीति पतञ्जलिमते न धर्ममाचक्षीत । तथा पानवज्रलयनशयननिमित्तं न धर्ममाचक्षीत । अन्येषां वा विरुक्खाणामुच्छावचानां कार्याणां कामभोगानां वा निमित्तं न धर्ममाचक्षीत, तथा भ्रान्तिमनुपगच्छत् धर्ममाचक्षीत, कर्मनिर्जरायाश्चात्यत्र न धर्मं कथयेत्, अपरप्रयोजननिरपेक्ष एव धर्मं कथयेदिति । धर्मकथाश्रवणकलदर्शनद्वाराणोपसंजिघृक्षुनाह-(इह खलु तस्यैवम्बुदि) इहाऽस्मिन् जगति, खलुः वाक्यालंकारः । तस्य भिक्षोऽप्युपगतोऽपिनेके समीपे पूर्वोक्तविशेषयत्-विशिष्टं धर्मं भुत्वा निशम्य श्रवणम्य सम्यग्गुणानेनोपाय

वीराः कर्मविदारणसहिष्णवो ये वैवंभूतास्ते एवं पू-
र्वोक्तविशेषयत्विशिष्टानुष्ठानतया सर्वस्मिन्नपि मोक्षकारणसम्यग्दर्शनाऽऽदिके उप सामीप्येन गताः सर्वोपगताः, तथैव सर्वेभ्यः पापस्थानेभ्यः उपरताः सर्वोपरताः, तथा त एव सर्वोपशान्ता जितकषायतया शीतलीभूतास्तथा एव सर्वोऽऽमन-
तया सर्वसामर्थ्येन सदनुष्ठानेनोद्यमं कृतचरन्तो ये वैवंभूतास्ते-
ऽशुभकर्मण्यं कृत्वा परि समन्ताभिर्भूताः अशुभकर्मण्यं कृत-
चरन्त इति ज्वरीमिति पूर्ववत् ।

साम्प्रतमध्ययनोपसंहारार्थमाह—

एवं से भिक्खु धम्मंही धम्मविज्जु शिष्यागपडिवसे से जहेयं वुत्तियं अनुवा एते पडमवरपोंडरीयं अनुवा अप-
त्ते पडमवरपोंडरीयं, एवं से भिक्खु परिणाय कम्म परिणाय संगे परिणाय गेहवासे उवसंते समिए स-
हिए सया जए, सेवं वयणिजे, तं जहा-समणेति वा माहणेति वा संतेति वा दंतेति वा गुणेति वा मुत्ते-
ति वा इमीति वा मुणीति वा कर्नाति वा विऊति वा भिक्खुति वा लुहेति वा तीरहीति वा चरणकरण-
पारविउ चि बेमि ॥ १५ ॥ इति वितियसुयकवंधस्स पों-
डरीयं नाम पडमज्झयसं सम्मत्ते ॥

एवमिति पूर्वोक्तविशेषयत्कलापविशिष्टः स भिक्षुः पुन-
रपि सामान्यतो विशिष्यते धर्मः धृतचारित्राऽऽभ्यस्तनार्थो धर्मार्थः, यथाऽवस्थितं परमार्थतो धर्मं सर्वोपाधिबिधुजं जानानीति धर्मवित्तया नियोगः संयमोपाधिसंज्ञा वा कार-
णं कार्योपभारं कृत्वा तं प्रतिपक्षां नियमप्रतिपक्षः, स वैवंभूतः पञ्चमपुरुषजानस्ते वाऽऽश्रित्य यथेवं प्राक् प्रदर्शितं तत्सर्वमुक्तं, स च प्राप्ता वा स्यात्पञ्चवरापगण्डरीकमनुप्राप्तं पुरुषविशेषं चकवत्योदिकं तत्प्राप्तिश्च परमार्थतः कैवल-
ज्ञानावाप्तौ सत्यां भवति, साक्षात्पञ्चवस्थितवस्तुल्लक्षण-
रिच्छितः, अप्राप्तो वा स्यान्मनिभूनाधिमनःपर्यायज्ञानिय-
स्तेः समस्तैर्वा समन्वितः स वैवंभूतः प्राग्यवर्णिनशु-
णकलापेतेतो भिक्षुः परि समन्तानु ज्ञातं कर्मं श्यकरोतो विपाकनस्तदुपादानतश्च येन स परिज्ञातकर्मो, तथा परि-
ज्ञातः सङ्गः संवत्यः स्वाहाहाभ्यन्तरो येन स तथा परि-
ज्ञातो निःसारतया गृहवासो येन स तथोपशान्त इन्द्रियनोद्विग्नयोपशमात्, तथा समितः पञ्चभिः समि-
तिभिल्लथा सह हितेन वर्पेन इति सहितो ज्ञानाऽऽ-
दिभिर्वा सहितः समन्वितः सङ्ग सर्वकालं यतः संयतः प्राग्यवर्णिननियमकलापेतेतः, स एवं गुण-
कलापान्वित एतद्वचनीयः । तथाया-आभ्यनीति श्रमणः समना वा, तथा या प्राणिनो जहि-व्यापादयेत्येवं प्रवृत्तिः उपदेशो यस्य स मादनः, स प्रसन्नचारी वा ब्राह्मणः, क्षा-
नः स क्षमोपेतो, दान्त इन्द्रियनोद्विग्नयदमनः, त-
था तिसृभिर्गुणैर्भियुतः, तथा मुक्क इव मुक्कः, तथा वि-
शिष्टतपश्चरकोपेतो महीयः, तथा-मनुते जगतस्त्रिकालाव-
स्थामिति मुनिः, तथा-कृतमस्यास्तीति कृती पुण्यवान् पर-
माथपरिष्ठानो या, तथा-विद्वान् सद्ग्रिथोपेतः, तथा-भिक्षु-
निरवयाऽऽहा तथा भिक्षुणशीलः, यथा अन्नपान्ताऽऽहारत्वेन

कक्षः, तथा संसारतीरभूतो मोक्षस्तदर्थी, तथा वर्धत इति वरुणं मूलयुग्माः, कियत इति करणम्-उत्तरयुग्मास्तेषां पारं तीरं पर्यन्तगमनं तद्वैसीति करणवरुणगारिविधिः । इतिशब्दः परितस्मात्, ब्रवीतीति तीर्थं करवचनादर्थः सुप्रभं स्वामी जम्बूद्वीपाभिनवद्विश्य एवं भणति-यथाऽहं न स्वप्रभमीतिकया ब्रवीतीति ।

साम्प्रतं समस्ताप्ययनोपासदृष्टान्तदार्ष्टान्तिक-
योस्तत्पर्यायं गाथाभिर्निर्गुहिक-
कृदर्थयितुमाह—

उवमा य पुंडरीय, तस्सेव य उवचपक्ष निज्जुसी ।
अधिगारो पुण भसिभो, जियोवन्देसेस सिद्धिं चि । ॥१५॥
सुरमणुयतिरियनिश्रो-वंगे मणुया पण्ण चरिवम्मि ।
अवि य महाजलनेय-चि चक्राङ्गिम्मि अधिगारो ॥१५॥
अवि य द्धु भारियकम्मा, नियमा उक्कम्म निरयटिठिगामी ।
ते वि द्धु जिणोवन्देसे, तेण्वेव भवेण मिउम्भेति ॥१६॥
जलमालकदमालं, बहुविहवज्जिगहणं च पुनखरणि ।
जंयतिह व बाहाहि व, नावाहि व तं दुरवगाहे ॥१६॥
पउमं उल्लंघेत्तुं, आययमाणस्स होइ वावसी ।
किं नत्थि से उवाओ, जेणुल्लंघेज्ज अविवसो ॥१६॥
विज्जा व देवकम्मं, अहवा आगासिया विउज्जया ।
पउमं उल्लंघेत्तुं, न एस इण्णो मिणुक्खाओ ॥१६॥
सुदुष्पभाग्निज्जा, सिद्धा उ जिणस्स जाण्णा विउज्जा ।
अविजण्णोपंडरीया, उ जाए सिद्धिपातुंवेति ॥१६॥

(उवमा इत्यादि) इहोपमा दृष्टान्तः पौण्डरीकेण श्वेतश-
तपत्रेण, कृतस्तस्येहाभ्यर्हन्तव्यात्, तस्यैव कोपचयेन स-
र्वावयवनिष्पत्तिर्वाच्यद्विजिष्टोपायनोदररक्षम्, दार्ष्टान्तिका-
धिकारस्तु पुनरव भणितः अभिहितश्चकवत्यादेर्भवस्य
जिनोपदेशेन सिद्धिरिति, तस्यैव पुज्यमानत्वादिति । पुज्य-
त्वमेव दर्शयितुमाह-(सुरमणुर इत्यादि) सुराऽऽदिषु चतुर्ग-
न्तिकेषु जन्तुषु मध्ये मनुजान्तरिकस्य सर्वसंवरकस्य प्र-
भवः शक्ता वर्तन्ते, न शेषाः सुराऽऽदयः, तेनैव मनुजेषु महा-
जननेतारश्चकवर्षादयो वर्तन्ते, तेषु प्रवर्धितेषु प्रधानानु-
गायिभ्योऽहं इतरजनः सुप्रतिष्ठ एव भवतीत्यतोऽव चक्र-
वर्षादिना पौण्डरीककदंबेनाधिकार इति । पुनरप्यप्या
मनुजप्राप्तये दर्शयितुमाह-(अवि य द्धु इत्यादि) मुक्तमौलो-
ऽपि मनुजा आसंकलितनरकाऽऽयुषोऽपि नरकगमनयोग्या
अपि तेऽप्येवंकृतात् जिनोपदेशात्तेनैव भवेन समस्त कर्मसंज्ञात्
सिद्धिर्भवी भवन्तीति । तेष्वेव दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकोप्ता-
त्पर्यायं प्रदर्श्य दृष्टान्तभूतपौण्डरीकाऽऽचारायाः पुष्करिण्या
दुरवगाहित्वे सूत्राऽऽलापकोपासं निर्गुहिकदर्शयितुमाह-(ज-
लमालेत्यादि) जलमालामत्यर्थप्रचुरजलां, तथा कर्ममाला-
म् अभ्यतिष्ठिततलपदा प्रसूतत्वर्य्यां, तथा बहुविधजिगह-
णां च पुष्करिणीं जङ्गमाभ्यां वा बाहुभ्यां वा नावा वा दुस्त-
रा पुष्करिणीं, ह्येति क्रियाप्याहारः । किं वात्यत्-(पउमं इ-
त्यादि) । तन्मध्ये पञ्चवर्षपौण्डरीकं गृहीत्वा समुत्तरतोऽवयं
व्यापातः प्राणायं भवेत्, किं तत्र कश्चिदुपायः स नास्ति ?

येनोपायेन गृहीतकमलः सन् तत् पुष्करिणीमुखरूपयेद्विपक्ष
इति । तदुल्लङ्घनोपायं दर्शयितुमाह-(विज्जा वेण्यादि) वि-
द्या वा कावियन्त्रकप्यादिका देवता कर्म वाऽथवा-अकारण-
मनलक्षिष्वो कस्याचिद्भवेसेनासावधिपक्षां गृहीतपौण्डरीकः
सन्तुल्यक्षेपां पुष्करिणीम् एव च जितैरुपायः समाख्यातः इ-
ति । सर्वोपसंहारार्थमाह-(सुल्लंघे इत्यादि) गृहप्रयोगवि-
द्यासिद्धा जिनस्यैव विज्ञानरूपा विद्या नाप्यस्य कस्याचि-
द्या विद्या तीर्थं करवर्धितया भव्यजनपौण्डरीकाः सिद्धि-
मुपगच्छन्तीति । गतोऽनुगमः । साम्प्रतं नयास्ते च पूर्ववद्
दृष्टव्या इति । समाप्तं पौण्डरीकाऽऽख्यं द्वितीयभूतस्कन्धे प्र-
थमाध्ययनमिति । सूत्रं २ ध्रु० १ अ० । “ प्रभुप्रणितपुण्ड-
रीकाऽऽख्ययनवत्सर्गं हि यथाऽभूत् । दर्शयिषुण्डरीकं,
स जयत्यष्टादशगिरिः ॥ १ ॥ ” ती० १७ कण्ठ ।
शत्रुजये, ती० १ कण्ठ । अ० । व्याप्रे, स्या० २ टा० ३ उ० ।
“ देवर्षीपुण्डरीकाऽऽख्य-सूत्र्यक्षुखरशेखरम् । अलक्ष्मिपुः
प्रासादं, श्रीनाभयः श्रियेऽस्तु सः ॥१॥ ” ती० १ कण्ठ । अ० ।
कादिदेवगणधरे, हा० १ ध्रु० ५ अ० । स० । क्षीवर्ग-
पात्रिपत्नी, जी० ३ प्रति० ४ अधि० पुष्कलावर्तविजये पुण्ड-
रीकयां नगरी महापद्मदत्ता राजाभ्यवत्, तस्य पद्मावर्ता रा-
क्षी बभूव, नत्याः कुलिसम्भूता पुण्डरीक-कण्डरीकनामानौ
पुत्रौ जातौ, पितृपुत्रेते पुण्डरीको राजा जातः, कण्डरीको
युवराज इति । उत्त० । हा० । आव० । आ० क० । आ०
म० । आ० कू० । (तयोः ‘ कण्डरीक ’ शब्दे तृतीयभागे
१७२ पृष्ठे कृत्वास्तमर्भाषयम्) महाकुष्ठभेदे, प्रश्न० ५ संव०
हारा । स्या० ।

पुंडरीयगुम्भ पुण्डरीकगुम्भ-न० । अष्टमदेवलोकाविमाने, स०
१८ सम० ।

पुंडरीयखण्ड-पुण्डरीकनयन-जि० । पुण्डरीकं सितपद्मं त-
द्वचयेन येषां तं । कमलाक्षं, पुं० । प्रश्न० ४ आध० द्वार ।

पुंडरीयशाप-पुण्डरीकज्ञात-न० । पुष्कलावर्तविजयमध्यगपु-
ण्डरीकिणीनगरीराजपुण्डरीकचक्रव्यताप्रतिबद्धे एकानविशे
ज्ञाताप्ययने, हा० १ ध्रु० १ अ० । (‘ कंडरीक ’ शब्दे तृतीय-
भागे १७२ पृष्ठे कोषात्)

पुंडरीयदह-पुण्डरीकदह-पुं० । जम्बूद्वीपे महाहृदविशेषे,
स्या० ६ टा० । “ पुंडरीयदहे दस ज्येष्ठसपरां आयासेषु प-
क्षसे । ” पुण्डरीकहोले लक्ष्मीदेवीनिवासः शिखरी वर्षधरोप-
रिचर्तति । स० १००० सम० । स्या० । “ दो पुंडरीयदहा दो
पुंडरीयदहवासिषीओ लच्छीओ देवीओ । ” स्या० २ टा०
३ उ० ।

पुंडरीया-पुण्डरीका-क्षी० । उत्तररुचकवास्तव्यायामुत्तरदि-
कुमायोम्, जं० ५ वक्ष० । आ० म० ।

पुंटे-देशी-प्रज्येयं, दे० ना० ०६ वर्ग ५२ गाथा ।

पुंदो-देशी-गर्गे, दे० ना० ६ वर्ग ५२ गाथा ।

पुंनुष-देशी-संगमे, दे० ना० ६ वर्ग ५२ गाथा ।

पुंविसेस-पुंविशेष-पुं० । पुरुषविशेषे, हा० ।

पुंवेय-पुंवेद-पुं० । पुरुषवेदे, पुरुषस्य स्त्रियं प्रत्यभिलाषे, तद्विषयकं कर्मणि च । प्रह्ण० २३ पद । यत्पुनः पुंसः स्त्रेभ्योऽप्यादम्भिलाषावत् स्त्रियामभिलाषा भवति स पुंवेदः । ह्र० १ उ० २ प्रक० ।

पुंसंजलय-पुंसंजलन-पुं० । पुरुषवेदे संजयलनसंज्ञेषु क्रोधाऽऽदिषु कषायेषु, पं० सं० ३ द्वार ।

पुंसकोहलग-पुंसकोहिलक-पुं० । पुमांश्चास्य कोहिलश्च परपुष्टः पुंसकोहिलः । स्था० १० डा० । कोहिलपुरुषे, भ० १६ श० ६ उ० ।

पुक्कल-पुक्कल-वि० । विस्तारिणे, ह्र० १ उ० २ प्रक० । अनार्ये देशविशेषे, भ० ६ श० ३३ उ० ।

पुक्कली-पुक्कली-स्त्री० । पुक्कलाऽऽख्यानायदेशजदास्याम्, भ० ६ श० ३३ उ० ।

पुक्का-व्याहार-स्त्री० । बुधे, (खोटा-बूमाट-युजगती) “ पुक्काभां अलिअपोरुसालावा । ” पाद० ना । २०० गाथा ।

पुक्कार-पूक्कार-पुं० । पृथितिशब्दकरणे, “ अप्येगय पुक्कारेति । ” श० । विशेष० ।

पुक्कर-पुक्कर-न० । पथे, आब० ५ अ० । सूत्र० । पथवरे, अनु० । कर्मपुटके, जं० १ वक्त० । ग० । आ० म० । अजमेरकसमीपे पुष्करणीकूपे तीर्थभेदे, तच्च देवकृतं गोशरीरचन्दनमय्या देवाधिदेवप्रतिमायाः कृते संस्मार्थं प्रस्थितस्य उदायनस्य ग्रीष्माऽऽनेमिन्यत्राण्ये प्रभावदेवताविकुर्विजलाऽऽव्यापितमसीति । नि० चू० १० उ० ।

पुक्करकमिया-पुक्करकमिका-स्त्री० । पथवीजकोशे कमलान्यभ्रानि, स हि वृत्ता समोपरिभागा च । जं० १ वक्त० । स्था० । औ० । पथमध्यगतायामुन्नतममित्रिचक्रिकुन्याम्, प्रह्ण० २ पद । “ अहं पुक्करकमियासंठाणसंठिया । ” प्रह्ण० २ पद ।

पुक्करगय-पुक्करगत-न० । मृदहस्रुक्ताऽऽदिभेदमिन्नवाद्यविशेषविषयकविज्ञाने कलाभेदे, जं० २ वक्त० । सू० ।

पुक्करदीव-पुक्करदीप-पुं० । पुष्करवरीपे जम्बूद्वीपाऽऽदिगणनया तृतीये, स्था० ३ डा० ४ उ० ।

पुक्करद-पुक्कार्द-न० । पुष्करवरीदीपाजं, सू० प्र० १६ पादु० ।

पुक्करवरीदीव-पुक्करवरीदीप-न० । पुष्करवरीपलिखिते द्वीपः पुष्करवरीदीपः । जम्बूद्वीपाऽऽदिगणनया तृतीये द्वीपे, जी० ।

संप्रति पुष्करवरीपवक्रव्यतामाह-

कालोयं यं सखुदं पुष्करवरे श्यामं दीवे वडवलयगागरसंठाणसंठिते सवतो समता संपरि० तदेव० जाव सचक्कवालसंठाणसंठिते, नो विसमचक्कवालसंठाणसंठिते, पुष्करवरेयं भंते । दीवे केवतियं चक्कवालविक्षेभेयं केवतियं परिक्षेभेयं परक्षत्ते । गोयमा । सोलस मीयस्यसहसाई चक्कवाल-

विक्षेभेयं कोदी वा शउती खलु सयसहसा अउखाण-उत्ति भवे सहसाई अइसया चउखवा परिरओ पुष्करवरे-स से यं पउमवर पक्षेण य वणसंदेयं दोएह वि वसओ ।

(कालोयं यं सखुदमित्यादि) कालोयं, श्रुतिवाक्यालङ्कारे, समुद्रे पुष्करवरे नाम द्वीपे वृत्ता वलयाऽऽकारसंस्थानसंस्थितः सवेतः समन्तात् संपरिक्षित्य तिष्ठति, (पुष्करवरे दीवे किं समचक्कवालसंठिए इत्यादि) प्राग्वत् । विष्कम्भाऽऽदिप्रतिपादनार्थमाह - (पुष्करवरे यं भंते । शीवे इत्यादि) प्र-असूत्रं सुगमम् । भगवानाह- गौतम । वोइश योजनशतसहस्राणि चक्कवालविष्कम्भेण एका योजनाकोटा द्विनवतिः शतं सहस्राणि एकाननवतिः सहस्राणि अष्टौ शतानि चतुरं वतानि परिक्षेपेण प्रक्षतः । (ये श्रुमियादि) स पुष्करवरीप एकया पथवरेवदिकया अष्टयोजनोद्धयजगत्पुपरिमाविन्यति गम्यते; एकन वनसएडेन सवेतः समन्तात् संपरिक्षितः, ह्येवगपि वणकः पृथेवत् ।

अधुना द्वारवक्रव्यतामाह-

पुष्करवरस्स यं भंते कति दारा पमत्ता । तं जहा-विजयं, वेजयंते, जयंते, अपराजिते ।

(पुष्करवरीदीवस्म श्रुमियादि) पुष्करवरीपस्य भदन्त ! कति द्वाराणि प्रक्षतानि ? भगवानाह- गौतम । चव्वारि द्वाराणि प्रक्षतानि । तद्यथा-विजयं, वेजयन्ते, जयन्तम्, अपराजितम् ।

कहि यं भंते । पोक्करवरस्स दीवस्म विजये श्यामं दारे-पणत्ते । गोयमा । पुष्करदीवपुरिच्छमापरेत पुष्करोदं समुद्रे पुरिच्छिमदस्स पष्ठीच्छिमेशं एण्यं यं पुष्करवरीदीवस्म विजये श्यामं दारे पमत्ते. तं च वमं, एवं चत्तारि वि दारा सीया मीयोदा लण्थि भाणियव्वा ।

(कहि यं भंते इत्यादि) क भदन्त ! पुष्करवरीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रक्षतम् ? भगवानाह- गौतम । पुष्करवरीपपूर्वाक्षेपयन्ते पुष्करोदस्य समुद्रस्य पश्चिमदिशि अथ पुष्करवरीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रक्षतं, तच्च जम्बूद्वीपविजयद्वारस्य दिक्षिपेण वक्रव्यं, नवरे राजधानी अर्थास्मिन् पुष्करवरीपवक्रव्या । एवं वेजयन्ताऽऽदिद्वारसूत्रागम्यप भावमीयानि, सवेतं च राजधानी अर्थास्मिन् पुष्करवरीपे । जी० ३ प्रति० ४ अत्रि० । (पुष्करवरीद्वाराणां परस्परमन्तरम् “ अन्तरं ” शब्दे प्रथमभागे ७३ पृष्ठ गनम्)

संप्रति नामनिमित्तप्रतिपादनार्थमाह-

पदेमा दोहं वि पुट्टा जीवा दोसु वि भाणितव्वा । मे केणुद्वेयं भंते । एवं वुच्चति पुष्करवरे २ । गोयमा । पुष्करवरेयं देवे तथ तथ देसे देसे तहि तहि वडवे पउमरुक्खा पउमवणसंठा शिबं कुसुमिता जीवा चिह्णति, पउममहापउमरुक्खेसु तथ पउमपोंडरीया श्यामं दुवे देवा महिङ्गिया० जाव पलिओवपाड्ढीतीया परिसंति, से ते-खण्डेय गोयमा । एवं वुच्चति पुष्करवरीदीवे० २ जाव शिबे ।

(सं केण्ड्रेणमित्यादि) अथ केनायेन भवन् । एवमुच्यते पुक्ख-
वरदीपः पुक्खवरदीप इति । भगवानाह—गीतम् । पुक्खव-
रदीपं तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवः
पद्मवृक्षाः एषानि अनिविशालतया वृक्षा इव पद्मवृक्षाः पद्म-
खरशाः, पद्मनाभि, खण्डनयोर्विशेषः प्राणवत् । (निष्-
कुसुमिया इत्यादि) विशेषणजातं प्रवत् । तथा पूर्वा-
दे उत्तरकुसु यः पद्मवृक्षः पश्चिमादे उत्तरकुसु यो
महापद्मवृक्षस्तयोरत्र पुक्खवरदीपे यथाक्रमं पद्मपु-
खरशाः कीदृशे महद्विकी यावत् पत्न्यापरीस्थानकौ यथा-
क्रमं पूर्वाक्षापरार्द्धाधिपनी परिवसतः । तथा चाक्रम-
“ पउमे य महापउमे, रुक्खा उत्तरकुसु जेवुसमा । एएसु
वसंति सुरा, पउमं तह पुङ्गीयं ॥ १ ॥ ” पद्मं च पुक्ख-
रमितं पुक्खवरपल्लितो दीपः पुक्खवरदीपः । “ से
यएण ” इत्याद्युपसंहारवाक्यम् ।

संप्रति चन्द्राऽऽदित्यपरिमाणमाह—

पुक्खवररेणं भंते ! दीवे केवइया चंदा पभासेमु वा, के-
वइया पभासेति वा, केवइया पभासिस्संति वा, एवं पुच्छा ?
“ चायालं चंदसयं, चउयालं चव छुरियाण सयं ।
पुक्खवररम्मि दीवे, चरंति एते पभासेता ॥ १ ॥
चत्तारि सहस्साइ, वसीसं होति चव शकवचा ।
छुच्च सया वावत्तर—महग्गहा वारस सहस्सा ॥ २ ॥
छुम्मउइ सयसहस्सा, चत्तालीसं भवे सहस्साइ ।
चत्तारिसया पुक्खवररे, तारागणकोडिकोडीणं ॥ ३ ॥ ”
सोभंमु वा, सोभंति वा, सोभिस्संति वा ।

(पुक्खवररमित्यादि) पाठसिद्धं, नवरम् नक्षत्राऽऽदिपरिमाणम-
ष्टाविंशत्यदि संख्यानि नक्षत्राऽऽदीनि चतुर्ध्वारिंशतेन शतेन
गुणयित्वा स्वयं परिभाषनीयम् । उक्तं चैवंरूपं परिमाण-
मन्यत्राऽपि ।

“ चायालं चंदसयं, चायालं चव स्त्रियाण सयं ।
पुक्खवररम्मि दीवे, चरंति एए पभासेति ॥ १ ॥
चत्तारि सहस्साइ, वसीसं चव होति नक्खत्ता ।
छुच्च सया वावत्तर, महग्गहा वारस सहस्सा ॥ २ ॥
छुम्मउइसयसहस्सा, चायालीसं भवे सहस्साइ ।
चत्तारि वा सयाइ, तारागणकोडीकोडीणं ॥ ३ ॥ ” इति ।

संप्रति मनुष्यक्षेत्रसीमाकारिमाणुं चर-
पवैतवक्ष्यन्तामाह—

पुक्खवरदीवस्स णं बहुपज्जम्भेदेसभाए एत्थ णं माणु-
सुत्तरनामं पव्वंत्त पखत्ते वट्ठे वलयागारसंठाणुसंठिते जे-
शेव पुक्खवररे दीवं दुहा विभयमाणे विभयमाणे चिद्धंति
अग्निंतर पुक्खवररदं च बाहिरपुक्खवररदं च ।

(पुक्खवरदीवस्स णमित्यादि) पुक्खवरस्य, क्ष-
मिति वाक्यालंकारे द्वीपस्य बहुमध्यदेशभागे मानुषो-
त्तरनामा पवैतः प्रकृतः, स च वृत्तो वृत्तं च मध्यपूरणे-
मपि भवति, यथा—कौमुदी शशाङ्कमण्डले तनस्तद्वृ-
त्ताव्यवच्छेदार्थमाह—वलयाऽऽकारसंस्थानसंस्थितो यः पु-
५४२

क्खवरं द्वीपं द्विधा सर्वासु दिक्षु विविक्षु च विभजमानो
विभजमानस्तिष्ठति, केनांश्चिन्न द्विधा विभजमानस्तिष्ठती-
त्यत आह । तद्यथा—अभ्यन्तरपुक्खरादे च, बाह्यपुक्खरादे
च । कशम्यै समुच्चये । किमुक्तं भवति ?—मानुषोत्तरपर्वता-
द्वीकं यत् पुक्खरादे तत् अभ्यन्तरपुक्खरादे तत् पुनस्त-
स्मान्मानुषोत्तरान् पर्वतान् परतः पुक्खरादे तत् बाह्यपु-
क्खरादेमिति ।

अग्निंतरपुक्खरद्वेयं भंते ! केवतियं चक्रवालं के-
वतियं परिकेवेयं पणत्ता ? गोयमा ! अद्भ्योयणसहस्सा
ति चक्रवालविक्षेभं कोडी वायालीसा तीस दोणह-
वि सया अगुणपप्पा पुक्खरमदपरिरओ उ, एवं से म-
णुस्सस्स णं खेतस्स ।

(अग्निंतरपुक्खरद्वेयमित्यादि) प्रश्नसूत्रं सुगमम् ।
भगवानाह गीतम् । अष्टौ योजनशतसहस्राणि चक्रवा-
लविक्षेभ्येन एका योजनकोटी द्वावध्वारिंशत् शतसह-
स्राणि विशत् सहस्राणि द्वे योजनशते एकौनपञ्चाशि किं
चिद्विशयाधिके परिक्षेपेण प्रकृतः ।

से केण्ड्रेणं भंते ! एवं वृचति—अग्निंतरपुक्खरद्वे
अग्निंतरपुक्खरद्वे गोयमा ! अग्निंतरपुक्खरद्वेयं माणुसु-
त्तरं पव्वतेयं सच्चतां समेता संपरिक्षिते । से केण्ड्रेणं ?
गोयमा ! अग्निंतरपुक्खरं अदुत्तरं च णं जाव णिच्च ॥
(से केण्ड्रेणमित्यादि) अथ केनायेन भवन् । ए-
वमुच्यते—अभ्यन्तरपुक्खरादेमभ्यन्तरपुक्खरादेमिति । भग-
वानाह—गीतम् । अभ्यन्तरपुक्खरादे मानुषोत्तरं पर्वतेन
सर्वतः समन्तात् संपरिक्षितम् । ततो मानुषोत्तरपर्वताभ्य-
न्तरे वर्तनादभ्यन्तरपुक्खरादेम् । तथा चाऽऽह—(स एष-
मित्यादि) गतम् ।

अग्निंतरपुक्खरद्वेयं भंते ! केवतिया चंदा पभा-
सेमु वा, पभासेति वा, पभासिस्संति वा सा एवं पुच्छा ।
जाव तारागणकोडिकोडीणो ? गोयमा !

“ वावत्तरि च चंदा, वावत्तरिमेव दिखयरा दिता ।

पुक्खवरदीवद्वे, चरंति एते पभासेता ॥ १ ॥

तिप्पि सत्ता वसीसा, छुच्च सहस्सा महग्गहाणं तु ।

शकवचाणं तु भवे, सोलाइं दुवे सहस्साइं ॥ २ ॥

अदयालसयसहस्सा, वावीसं खलु भवे सहस्साइं ।

दो य सयपुक्खरद्वे, तारागणकोडिकोडीणं ॥ ३ ॥ ”

सोभंमु वा, सोभंति वा, सोभिस्संति वा ।

(अग्निंतरपुक्खरद्वेयं भंते ! क्व चंदा पभासिमु इत्यादि)
चन्द्राऽऽदिपरिमाणसूत्रं पाठसिद्धं, नवरं नक्षत्राऽऽदिपरिमा-
णमष्टाविंशत्यादीनि नक्षत्राणि द्वासप्तत्या गुणयित्वा परिभा-
षनीयम् । उक्तं चैवंरूपं परिमाणमन्यत्राऽपि—

“ वावत्तरि च चंदा, वावत्तरिमेव दिखयरा दिता ।

पुक्खवरदीवद्वे, चरंति एए पभासेता ॥ १ ॥

तिप्पि सया वसीसा, छुच्च सहस्सा महग्गहाणं तु ।

मन्त्रलायं तु मन्त्रे, स्तोत्राणि तु वे सहस्राणि ॥ २ ॥

अथालस्यसहस्रा, बाधसं चैव तद् सहस्रसं ।

दो य स्यपुष्करदे, तारायकादिकींशं ॥ ३ ॥ ”

इह सर्वत्र तारापरिमाणचिन्तायां कौटीकोत्थः कौत्थ एव द्रष्टव्यः । तथा पूर्वैस्त्रिव्याख्यानादपरि उच्छ्वाहाकूलप्रमाणमनु-

सृत्य कौटीः कौटीरह समययन्ते । उक्तं च- “कौडाकोडींस्तरे तु मन्त्रेनैव धोवतया । अथ उल्लेखे गुल-भाणं काऊ-

ण ताराणं ॥ १ ॥ ” इति । जी० ३ प्रति० । सू० प्र० । स्या० ।

पुष्करादेर्द्वीपे भरतक्षेत्रवत् कालः । स्या० ३ डा० १ उ० ।

“जम्बूद्वीपे पुष्करवरीद्वीपे पुष्किम्भदे पञ्चकिम्भदे तत्रो-

त्तिग्या-सागहे, बरदामे, पद्माने ॥ ” स्या० ३ डा० १ उ० ।

पुष्करवरीद्वीपादे पश्चिमाब्दे तिष्ठोऽन्तर्न्याः ऊर्मिमालिनी, क-

ममालिनी, गम्भीरमालिनी । स्या० ३ डा० ४ उ० ।

पुष्करवरीद्वीपे पुष्करवरीद्वीपादे-न० । पुष्कराणि पद्मानि तै-

र्वैः पुष्करवराः, स चाली द्वीपश्च पुष्करवरीद्वीपस्थानीयो

द्वीपस्तस्यादेः । मानुषोत्तरादुत्तराद्याभागावर्तिपुष्करव-

रीपस्यदे, घ० २ अथि० । द्वी० । स्या० । ल० । न० । अनु० ।

सू० प्र० । आच० ।

पुष्करवरीद्वीपे पुष्किम्भदेणं मंदरस्स पञ्चयस्स उत्तर-

दाहिण्येणं दो वामा पश्चता बहुसमतुल्ला० जाव भरहे

चेव एतए चेव० जाव दो कुगामो पापताओ-देवकुग

चेव, उत्तरकुरा चेव । तद्यं दो महतिमहालया महादुमा

पश्चता । तं जहा-कूडसामली चेव, पउमरुक्खे चेव । देवा

गुल्ले चेव, वेणुदेवे पउमे चेव० जाव छविहं पि कालं

पञ्चकुम्भवमाणा विहरिं । पुष्करवरीद्वीपे पञ्चतिमदेणं

मंदरस्स पञ्चयस्स उत्तरदाहिण्येणं दो वामा पश्चता । तं

जहा-तेवह शाणत्तं कूडसामली चेव, महापउमरुक्खे चेव,

देवा गल्ले चेव वेणुदेवे, पुंडरी एव । पुष्करवरीद्वीपेणं दो

भरहाइ दो एतयाइ० जाव दो मंदरा दो मंदरचुलिकाओ ।

पुष्करवरस्स ये दीवस्स वेइया दो गावयाइ उट्ठं उच्चते-

णं पश्चता, सव्वेसिं पि ये दीवसमुदाहणं वेइयाओ दो

गावयाइ उट्ठं उच्चतेणं पश्चताओ ॥

व्याख्या सुकरा । स्या० २ डा० ३ उ० ।

पुष्करसंवहृग-पुष्करसंवहृग-पुं० । स्वनामधेयान् महामंघ,

अनु० । (अथ वक्रव्यता ‘परमाणु’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे

५४० पृष्ठे गता)

पुष्करावत्-पुष्करावत्-पुं० । जम्बूद्वीपेमाणे स्वनामधेयान्

महामंघे, न० । विशेष ।

पुष्करिणी-पुष्करिणी-स्त्री० । पुष्कराणि विद्यन्ते यत्र सा

पुष्करिणी, रा० । जी० । कृताऽकारायां वाप्याम्, जी० ३

प्रति० ४ अथि० । व्य० । प्रका० । नि० चू० । पुष्करवति, हा०

१ श्रु० १ अ० । कर्मप्रसूजल, स्या० ४ डा० ३ उ० । सूत्र० ।

जी० ।

पुष्करिणीवर्णकः-

अथ पुष्करिणीसूत्रं यथा-“तद्यं च वल्लं हस्स तन्ध तत्थ

हेले तदिह तदिह बुद्धेयो तुहा पुडियाओ बावीओ पुष्करिणी-

ओ दीहियाओ गुंजालियाओ सराओ सरपतीओ सरसर-

पतीओ विलपतीओ अल्लओ सरहाओ रयामयकुलाओ

समतीराओ वयराभयगालाओ तवणित्तलाओ सुवस-

सुभययवालुयाओ वेकलियमणिलालियवडणयोअडाओ

सुउया सुहांलाराओ णाणामणितित्थसुवडाओ वाडकोला-

ओ अणुपुवसुजायवपंगमीरसीयललाओ संक्खपत्तनि-

समुल्लाओ वडुउपलकुमुयखल्लसुभगसेमीवयपुंडरीय-

महापुंडरीयसयपत्तसहस्सपत्तकुल्लकेसरोबलियाओ कण्य-

परिउज्जमाणकमलाओ अल्लविमलसलिलपुल्लाओ परिह-

त्थमंतमच्छकुल्लभयणेगसउणिमिणियथिआरिया पत्तेयं

पत्तेयं पउमवरवेइयापरिक्खिताओ पत्तेयं पत्तेयं व-

णत्तइपरिक्खिताओ अप्पेगाइयाओ आववांदागाओ अप्पे-

गाइयाओ वाक्खेइयाओ अप्पेगाइयाओ घणोदआओ अप्पेगा-

इयाओ धोदांदागाओ अप्पेगाइयाओ अमपरससोदागाओ

अप्पेगाइयाओ उदगसेणं पल्लाओ पासादीयाओ । ४ ।

अत्र व्याख्या-(तस्सेत्यादि) प्राग्व्यः, बहुधाः शुद्धाः अस्मान-

संस्थता एव लब्धः सुल्लिका वाप्यश्चतुरन्ताऽऽकारा पुष्क-

रिण्यो कृताऽऽकाराः दीर्घिका सारण्यः ता एव यत्रा गुज्रा-

लिका बहूनि केवलानि पुण्यावकीर्णकानि सर्गांसि, सूत्रे स्त्री-

न्ये प्राकृत्यान्, बहूनि सर्गांसि एकपङ्क्त्या व्यवस्थितानि

सर्गपङ्क्तिः ता वृद्धा सरपङ्क्त्याः तथा येसु सरस्स पङ्क्त्या

व्यवस्थितेषु एकस्मात्सरसोऽप्यन्तस्मादप्यत्रं संवहारक-

पाठकेनादक संवहारं, सा सरः सरपङ्क्तिः सा बहुधाः सरः

सरपङ्क्त्याः विष्णोर्नीच विल्लिनि कृपाभ्येनं पङ्क्त्या विल-

पङ्क्त्याः । एताश्च सर्वा आं प कं भूता इत्याह-अच्छाः रु-

टिकवदहितिमेलपदेशाः, नडव्याः नडव्यपुल्लनिष्पादि-

तवहिःपदेशाः रजतमयं कण्यमयं कुलं यानां ताः, तथा

समं न गन्तां सद्भावनां विजयं नीरं नीरवर्षि जलानुपितं

स्थानं यानां ता समतीराः, तथा वज्रमयाः पापलाः यानां

तास्तथा, तथा तस्मीयं हेमवर्षास्तस्मयं तलं यानां ता-

स्तथा । तथा (सुवस्युःमण्यववालुयाओ इति) सुवस्यं पी-

तदम शुभं रूपविशेषः रजतं प्रमीतं तन्मयो वालुका यासु

ताः सुवस्युश्चरजववालुकाः । तथा (वेकलियमणिकलि-

हपडलपणोअडाओ इति) वेकलियमणिकलि स्फाटिकपटल

मयानि स्फाटिकरत्नसंघटितपटलमयानि प्रत्यन्ततटानि

तटसमीपवर्त्यभुजतपदेशा यानां तास्तथा । तथा-

सुखेतावतारा जलमये वेत्रयानं यासु ताः स्ववता-

गस्तथा सुखेतावतारा जलाद् बहिर्विनिर्मितं यासु ताः

सुखेतावताराः । ततः पूर्ववदेव विशेषणमभावात् जला नाना-

मार्गानां सुवद्वानि तीर्थानि यानां तास्तथा । अथ बहुव्रीहा-

वपि ह्यन्तस्य परविधानो भावोऽभिद्वितीयतारः, प्राकृतशैलीव-

शाहा (वाडकोलाओ इति) चत्वारः कोणा यानां ताः तथा

दीर्घिन्ये च ‘अतः सखुद्धादौ वा’ इति । अत्राह इति सूत्रेण प्रा-

कृतलक्षणवशात् । एताश्च विशेषणं बापीकृताश्च प्रति द्रष्टव्यम् ।

तेषामेव तत्तुःकोणत्वसंभवात् न शेषाणां आनुपूर्व्येण केनचि-

नोच्चेः नैविस्तरभावरूपेण सुपुट इति शब्देन यो जानो वपः

केदारो जलस्थानं तत्र गम्भीरमलम्ब्यस्मां रीतलं जलं यासु

ताः-आनुपूर्व्यसु तातव्यगम्भीररीतलजलस्थाना । तथा से-

कुप्रानि जलान्तरितानि पञ्चविंशमुल्लानि यासु ताः तथा ।

इह विशुधुल्लसाहचर्यां पञ्चाणि पञ्चनीपञ्चाणि द्रष्टव्या-

नि.विश्याने कन्दाः. मृणालानि पत्रजालानि, तथा बहुनामुप-
लब्धकुमुदमलिनसुमगलीगन्धिकपुष्पइरीकमहापौष्पइरीकशतप-
त्रसहस्रपत्राणां पुष्पानां विकस्यराणां केशरैः किञ्चलैः
उपचिता बुताः, विशेषणव्यवस्थिताना निपातः प्राकृतत्वात् ।
तथा पदपूर्वेः अमरैः परिभूयमानानि कमलानि उपलक्षण-
मेतत् कुमुदाऽऽदीनि यासु ताः तथा अर्च्येन स्वरूपतः स्फुटि-
कवत् शुद्धेन निर्मलेनाऽऽनातुकमलरहितेन सलिलेन पृथोः त-
था "पडिहत्थ" अतिरोकिता अतिप्रभृता अतिशयोः । देशीय
श्लो० १२५ "पडिहत्थं सुदुर्मायं, अहरेणहयं च जाय आऊषं ।"
इति वचनात् । उदाहरणं वाऽत्र— "वयंपडिहत्थं गययं, सराहं
अयमलिलसुदुर्मायारं । अहिरेशयं मह उष, चित्ताप मणं तुहं
विहरे ॥१॥" इति । अमरानां मत्स्यकच्छपाः यत्र ताः "पडिहत्थ"
अमममत्स्यकच्छपाः अनेकैः शकुनिमधुनैकैः प्रविचरिता इ-
तस्मिन्ता गमनेन सर्वेनाऽप्यानाः, तत एवंपदेन विशेषणमा-
सः एता वायादयः मत्स्यस्वरः पङ्क्तिपर्यवसानाः प्रत्येकं प्रत्येकम्
इति एकम् एकं प्रति प्रत्येकमप्राप्तिसूच्यं इतिशयोः । क्षीमा-
विचरितायां पश्चात्प्रत्येकशब्दस्य द्विवचनमिति पञ्चवरवेदिका-
याः परित्तिताः प्रत्येकं प्रत्येकं वनवगडपरित्तिताश्च अपिवादायं
वाढमेकः काश्चन वायादय आसवमिय चन्द्रहासाऽऽदिपर-
मात्मविक उदकं यासां ताः तथा अत्येकिकाः वारुणस्थय
वारुणमुदकस्थय उदकं यासां ता अत्येकिकाः सीरमिवोद-
कं यासां ता अत्येकिकाः घृतमिवोदकं यासां ता अत्येक-
िकाः शोद इव ह्युरम इवोदकं यासां ता अत्येक-
िकाः अमृतसममरमम् उदकं यासां ता अमृतसमम-
रममोदका अत्येकिका उदकं स्वाभाविकं प्र-
भाः, (पावार्थया) इत्यादि प्रागवत् । जं १ वत् ० ।
अनु० । कुते ज जलाऽऽशयविशेषः, मं १ श ७ उ । प्रभ० ।
श्रीः । जं । विपा० । (अजतपर्यवन्ताः पुष्करिणीः ' अज-
न ' शब्दं प्रथमभागे षं वृद्धं दक्षिणाः) " पुष्करिणी दीहि-
आ सरसी । " पाठ० ना० १२० गाथा ।

पुष्करिणीपलाय पुष्करिणीपलाय-पुं । पचिनापचं, उत्त०
३२ अ० ।

पुष्करोदः पुष्करोदः-पुं । पुष्करवरीद्वीपस्य पणितः समुद्रः,
चं० प्र० १६ पाठ० । स्था० । म्० प्र० । अनु० । स्था० ।

सम्प्रति विष्कम्भादिप्रतिपादनार्थमाह-

पुष्करवरेणं दीवे पुष्करोदे खामं समुदे वटे बलयागा-
रसंठाणं जाव संपरिखिता गं चिह्नि । पुष्करोदेणं भं-
ते । समुदे केवतिथं चकवालिर्विकेभं केवतिथं परिकुवे-
णं पमये ॥ गोयमा । संखेजातिं जोयखसयसहस्सातिं
चकवालिविकेभं संखेजाइं जोयखसयसहस्सातिं परि-
वखेवेणं पमये । पुष्करोदस्स खं भंते । समुहस्स कति
दारा पमसा ॥ गोयमा । चत्तारि दारा पमसा, तदेव सत्वं
पुष्करोदसमुहपुरिच्छिमापरंते वरुणवरदीपपुरिच्छिपदस्स
पच्छिमेणं एत्थ खं पुष्करोदस्स विजये नामं दारे
पमये । एवं सेसाख वि दारंतरम्मि संखेजाइं जोयखसय-
सहस्साइं अबाधाए अंतरे पमये, पदेमा जीवा य तदेव ॥

(पुष्करोदे खमित्यादि) पुष्करोदो भदन्त । समुद्रः
कियत्त्वकवालिविष्कम्भेण कियत् परिवेषेण प्रभतः ।
भगवानाह—गौतम । संखेयानि योजनशतसहस्रा-
णि परिकोरेण प्रभतः । (से खमित्यादि) स पुष्करोदः
समुद्र एकया पञ्चवरवेदिकया सामर्थ्याद्विषयोजनोच्छ्रयया
जगत्पुपरि आविण्या एकेन वनखण्डेन सर्वतः समन्तात् संप-
रिखितः । (पुष्करोदस्स खं भंते । इत्यादि) पुष्करोदस्स भ-
दन्त । समुद्रस्य कतिं द्वाराणि प्रभतानि ॥ भगवानाह—गौतम ।
चत्वारि द्वाराणि प्रभतानि । तद्यथा विजयं, वैजयन्तं, जयन्तमप
राजितम् । क भदन्त । पुष्करोदसमुद्रस्य विजयं नाम द्वारं प्रभ-
तम् । भगवानाह—गौतम । पुष्करोदसमुद्रस्य पूर्वोदपर्यन्ते अ-
रुणवरद्वीपपूर्वार्द्धस्य पश्चिमदिशि अत्र पुष्करोदसमुद्रस्य वि-
जयं नाम द्वारं प्रभतम् । तत्र जम्बूद्वीपविजयद्वारवक्रव्यं, न-
वरं राजधानी अयस्मिन् पुष्करोदे समुद्रे (कहि खमित्यादि)
कच भदन्त । पुष्करोदसमुद्रस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रभतम् ।
भगवानाह—गौतम । पुष्करोदसमुद्रस्य दक्षिणपर्यन्ते अरु-
णप्रदक्षिणार्द्धस्योत्तरतोऽत्र पुष्करोदसमुद्रस्य वैजयन्तं नाम
द्वारं प्रभतम् तद्विप जम्बूद्वीपगर्तधेजयन्तद्वारवद्विषयेण वक्र-
व्यं, नवरं राजधानी अयस्मिन् पुष्करोदे समुद्रे (कहि ख-
मित्यादि) कच भदन्त । पुष्करोदसमुद्रस्य जयन्तं नाम द्वारं
प्रभतम् । भगवानाह—गौतम । पुष्करोदसमुद्रस्य पश्चिमपर्यन्ते अ-
रुणवरद्वीपपश्चिमार्द्धस्य पूर्वतोऽत्र पुष्करोदसमुद्रस्य जयन्तं
नाम द्वारं प्रभतम् । तद्विप जम्बूद्वीपगर्तजयन्तद्वारवत्, नवरं
राजधानी अयस्मिन् पुष्करोदसमुद्रे, (कहि खमित्यादि)
क भदन्त । पुष्करोदसमुद्रस्यापराजितं नाम द्वारं प्रभतम् । भ-
गवानाह—गौतम । पुष्करोदसमुद्रस्योत्तरपर्यन्ते अरुणद्वीप-
स्योत्तरार्द्धस्य दक्षिणतोऽत्र पुष्करोदसमुद्रस्य अपराजितं
नाम द्वारं प्रभतम् एतद्विप जम्बूद्वीपगर्तापराजितद्वारवक्र-
व्यम्, नवरं राजधान्यायस्मिन् पुष्करोदसमुद्रे, (पुष्करोदस्स
खमित्यादि) पुष्करोदस्य भदन्त । समुद्रस्य द्वारस्य परस्पर-
मेतत् कियत्वा अबाधया अन्तरत्वाद् व्यापाररूपया प्रभतम् ।
भगवानाह—गौतम । संखेयानि योजनशतसहस्राणि द्वारस्य
परस्परमबाधया अनन्तरं प्रभतम् । (एए नेरयाणि) प्रदेशजीवोप-
पातसूत्रवतुद्वयं तथैव पूर्ववत् । तत्रैवम् "पुष्करोदस्स खं भंते!
समुहस्स पपसा अरुणवरं दीव पुट्ठा । हंता । पुट्ठा । तिणं भंते ।
पुष्करोदसमुदे अरुणवरदीव । गोयमा । पुष्करोदसं समुदे
नो अरुणवरं दीव । अरुणवरस्स खं भंते । दीवस्स पपसा पु-
ष्करोदेणं समुदे पुट्ठा । हंता पुट्ठा । तिणं भंते । कि अरुणवरं दीव
पुष्करोदसमुदे । गोयमा । अरुणवरं दीव नो सत्तु न पुष्क-
रोद समुदे । पुष्करोदे खं भंते । समुदे जीवा उदाहत्ता अरु-
वरं दीव पम्बायति ॥ गोयमा । अरुणवरया पम्बायति अयं
गहया नो पम्बायति । अरुणवरं खं भंते । दीव जीवा उदाहत्ता
पुष्करोदे समुदे पम्बायति ॥ गोयमा । अरुणवरया पम्बायति
अरुणवरया नो पम्बायति ॥" अस्व व्याख्या प्राग्वत् ।

सम्प्रति नामनिमित्तं पिपुच्छिपुराह—

से केखेद्वेणं भंते । एवं बुबुति—पुष्करोदं समुदे २ ।
गोयमा । पुष्करोदस्स खं समुहस्स उदगे अच्छे पिच्छे
जखे तखए फलितवत्तापे पगतीए उदगरसेणं सिरिहरसि-
प्पमा य, तत्थ दो देवा परिष्ठिमा० जाव पलितोवमहि-

तीया परिवसन्ति, से तेषुद्वेयं जाव णिबे । पुक्खरोदे थं भंते ! समुदे केवलिया चंदा पभासंसे वा, पभासंति वा, पभासिस्संति वा । गोयमा ! संखेजा चंदा पभासंसे वा, पभासंति वा, पभासिस्संति वा ॥ जाव तारागणकोटिकोडी-ओ सोभिंसु वा, सोभिंते वा, सोभिस्संति वा ।

(से केसुद्वेयमित्यादे) अथ केनायेन भदन्त ! एव मुच्यन्त-पुक्खरोदः समुद्रः पुक्खरोदः समुद्र इति । भगवानाह-गौतम ! पुक्खरोदस्य, णमिति पृथक्त्वं, समुद्रस्य उदकमच्छुम् अनाविषं पथ्यं न रोगहेतुजात्यं न विज्ञानिमन् तनु लघुपरिमाणं स्फटिकवर्षाऽऽभं स्फटिकरन्ध्रच्छायां प्रकृत्या उदकरम् प्रक्षतम् । श्रीधर्माश्रमौ चात्र पुक्खरोदं समुद्रं द्वौ देवौ महाजि-कौ यावत्पत्न्यापमस्थितिकौ परिवसन्तः, ततस्ताभ्यां सपरिवाराभ्यां गगनमिष चन्द्राऽऽदित्याभ्यां प्रहन्तत्वाऽऽदि-परिवारोपेताभ्यां तदुदकमवधामन्ते इति पुक्खरमिव उदकं वस्यतां पुक्खरोदः । तथा चाऽऽह- (से एरण्दुममित्यादि) उपसंहारावक्यम् । (पुक्खराणं एव भंते ! समुदे कदं चंदा पभा-सिंसु वा इत्यादि) पाठलिङ्गम् । सर्वत्र संख्ययतया निवे-चनभावात् । जी० ३ प्रति० ।

पुक्खल-पुक्खल-धि० । सम्पुणं, ध० २ अवि० । आव० । सूत्र० । प्रचुरं, सूत्र० २ धु० १ अ० । आव० । समीपकं, आ० सू० ५ अ० । श्रीपरिव्रजाननगरीप्रतिबद्धविजयसत्रयु-गले, " हो पुक्खला " । स्था० २ डा० ३ उ० ।

पुक्खलसंवहय-पुक्खलसंवहय-पुं० । स्वनामक्यान्ते महाभेधे, स्था० ४ डा० ४ उ० । नि० ।

पुक्खलावर्ध-पुक्खलावती-स्त्री० । जम्बूद्वीपं मन्दरस्य पूर्वं भीमाया महानद्या उत्तरे (स्था० ८ डा०) " हो पुक्ख-लावर्धे " तयाः, स्था० २ डा० ३ उ० । उत्त० । दश० । आ० ३ क० । क० । पुण्डरीकिणीनगरीप्रतिबद्ध विजयसत्रयुगले, " हो पुक्खलावर्धः " स्था० २ डा० ३ उ० । आ० ।

कहिं थं भंते ! महाविदेहे वासे पुक्खलावर्धे थामं चक्र-वहिविजए पससे ? गोअमा ! शीलवंतस्स दक्खिण्णेषं सी-आए उत्तरं उत्तरस्सिस्स सीआपुहवत्तस्स पच्चच्छिमेणं एगसेलस्स पुरच्छिमेणं एत्थ थं महाविदेहे वासे पुक्ख-लावर्धे थामं विजए पससे, उत्तरदाहिणायए एवं जहा कच्छिविजयस्स ० जाव पुक्खलावर्धे अ इत्थ देवे परिवसइ, एएखड्ढेणं ॥

पुक्खलावर्धः पुक्खलावती चक्रवर्तिविजयाऽपि बोध्यः । ज० ४ वक्ष० ।

पुक्खलावर्धकूट-पुक्खलावतीकूट-न० । महाविदेहं येषं एक-शैलपर्वतस्य षट्पथकूटं, ज० ४ वक्ष० ।

पुक्खलावत्तकूट-पुक्खलावर्धकूट-न० । महाविदेहपर्वतैकशै-लपर्वतस्य पृथ्वी कूटं, ज० ४ वक्ष० ।

पुक्खलावत्तविजय-पुक्खलावर्धविजय-पुं० । महाविदेहमध्य-गसप्तमचक्रवर्तिविजये, ज० ।

कहिं थं भंते ! महाविदेहे वासे पुक्खलावर्धे थामं

विजए पससे ? गोअमा ! शीलवंतस्स दाहिणेषं सीआए उत्तरं पंकावर्धे पुरच्छिमेणं एकसेलस्स वक्खारपच्च-यस्स पच्चच्छिमेणं एत्थ थं पुक्खले थामं विजए पससे, जहा-कच्छिविजए तथा भाणियव्वं ० जाव पुक्खले अ इत्थ देवे पलिओवमद्विए परिवसइ से एएखड्ढेणं । (कहिं णमित्यादि) सर्वे स्थाने नवरं पुक्खलावर्धः सप्त-मो विजयः, स एव चक्रवर्तिविजयवत्त्येव चक्रवर्तिविजय इत्युच्यते । ज० ४ वक्ष० ।

पुक्खल-पुक्कलि-पुं० । शक्यधर्मशोपासकः, स्था० ६ डा० । (वृत्तम् ' संख ' शब्दे वक्ष्यामि) ।

पुगल-पुद्गल-पुं० । पूगलनधर्माणः पुद्गला । दश० । अ० । समस्तपुद्गलास्तिकायां गतेषु परमाणेषु, प्रथ० २४६ द्वार । पुद्गलास्तिकायां च । उत्त० २८ अ० । अत्रां, " बहुअट्टिदे अगिमिं बहुकटंयं " । दश० ४ अ० १ उ० ।

पुगललद्वया-पुद्गललघुता-स्त्री० । शरीरपुद्गलानां जात्या-पगमं, दश० १ उ० ।

पुगलवग्गणा-पुद्गलवग्गणा-स्त्री० । पुद्गलसमुदायविशेषः क० प्र० २ प्रक० । (" वग्गणा " शब्दे कैषा उपपादयिष्यते)

पुगलविनागिणी-पुद्गलविपाकिनी-स्त्री० । पुद्गलेषु शरीर-तया परिणतेषु परमाणेषु विपाक उदयां यासां ताः पुद्गल-विपाकिन्यः । शरीरपुद्गलपञ्चराऽऽसीयां शक्तिदेशकात् कर्म-प्रवृत्तिः, कर्म ५ कर्म । (ताश्च ' कर्म ' शब्दे तृतीयाभागे २६७ पृष्ठे वक्ष्यामि ।)

पुच्छं प्रच्छ-धा० । क्षीसायाम्, " प्रच्छं पुच्छः " ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

इति प्रच्छधानांः पुच्छांश्चैव । पुच्छः । पुच्छः । प्रा० ५ पाद ।

पुच्छणं-प्रच्छणं-न० । पुच्छाणाम्, प्राज्ञं च । निमित्तकर्मणो, नि० सू० ४ उ० । (उच्चारणप्रश्नं कृत्वा मुदं यां निज्जने प्राञ्छन् तस्य प्रायश्चित्तं ' थोडि' शब्दे चतुर्थाभागे २३८ पृष्ठे उक्कम् ।)

पुच्छणकप्प-प्रच्छनकप्प-पुं० । पुच्छाणामाचार्यम्, पं० भा० ।

पुच्छणकप्पो अहूला, जाइ पुच्छं संकियादिं तु ।

ताहिं भम्मि इण्णो, अहकम् आणुपुब्बे ॥

पदमक्खवरमुदं, मेणी सुत्तय तनुभयं च ।

पामोमिकाइतंइतनु-विमग्गितहेतुसम्भाव ॥

पदमादी मा योमा, वुत्तया होति एतं सव्वं वि ।

दिग्घियम्मि शिक्कापुं, पुच्छति तु शिक्कायं ॥

पुत्तावरणं ईहिंते, एयमए एव होति थ व होति ।

हेतुहिं कारणेहिं, तेमुवि मणिय पत्र तु मए ति ॥

सम्भावो अत्थो खलु, संदिद्धांइ तु पुच्छन्ते ताई ।

एयाइ चिय कप्पा, परिणइ चैव अणुण्णे ॥

पं० भा० १ क० । पं० सू० ।

पुच्छणा-प्रच्छना-स्त्री० । विशेषितस्य सूत्रस्य मा भूदविस्म-

रणमिं नुराः प्रश्नकपे स्वाध्यायभेदः, प्रथ० ६ द्वार । श्री० ।

दश० । स्था० । उक्त० । अनु० । गुरुसंशयाविति प्रच्छ-

नार्थविश्वेयमशरीरः शिवालो प्रवर्तते । " आसणमाओ न पुच्छिज्जा, खेव तिज्जागमां कयाइ वि । आगसुज्जमां सेते,

पुच्छरा।

पुच्छिजा पञ्जलिउडो ॥ १ ॥ " अ० ३ अथि० । अ० २० ।
कालिकभुक्तस्य ३ पुच्छाभ्यः परं पुच्छति । (३३ गाथा
' कालियस्युय ' शब्दे द्वितीयभागे ४६६ पृष्ठ गता) अगुणयुक्त
जायतिभो कश्चिभो पुच्छति सा एषा पुच्छा । एष्य चउभंगो ।
एकशिलेसजा एका पुच्छा पुच्छा सुज्जो, एका शिलेसजा, अ-
शेषगाभो पुच्छाभो, एष्य तिएहं सुतरहं वा परेष चउल-
हुगा, अशेषा गिलिजा एषा पुच्छा विसुज्जो, अशेषा शि-
सिजा अशेषा पुच्छा, तिएहं सत्तएहं वा परेष पुच्छत्तस्स
चउलहुगा ।

अहवा तिप्पि सिल्लोगो, ततिसु खवकालिए तरेतिगा सत्त ।

जत्त य एषा य समती, जावतियं वावि उगिएहं ॥ ३४ ॥

तेहिं सिल्लोतिहं एगपुच्छाहिहं सिल्लोगा भवति । एवं
कालियस्युयसत्त एगतरं दिहं वाप सत्तसु पुच्छासु एगवी-
रं सिल्लोगा भवति । अहवा-जत्त एगत्तं समप्यति धो-
वं बहु वा सा एषा पुच्छा । अहवा-जत्तवं आयरिएण
तरह उच्चरितं धेत्तुं सा एषा पुच्छा ।

वितिया पगाड सागा-रियादि कालगत असति वोच्छेदे ।

एतोहं कारणेहिं, तिएह समएहं तहउवरेण ॥ ३५ ॥

कम्मा पूर्ववत् । कम्हा दिट्ठिदाए सत्त पुच्छाभो ? अतो
भक्षति-

नयवादसुहुमयाए, गणियभंगसुहुमं शिमितं य ।

मंथस्स य बाहुल्ला, सत्त कप्पा दिट्ठिवादम्मि ॥ ३६ ॥

एगमाऽऽदि सत्त स्या एकको तेसु तिचिधो, तेहिं सभेदा
जाव नयवकवला दिट्ठिदाए कज्जति सा नयवादसुहुमया
भक्षति, तह पत्तिकम्मेसु गणियसुहुमया, तहा परिमाणमा-
दीसु वक्षगंधरसफासेसु एगगुलकालगादिपञ्चवर्गसुहुमना,
तहा अट्ठगमादि शिमितं बहुविधरत्तजतो दिट्ठिदायगंधरस
य बहु असत्ततो सत्त पुच्छाभो कंठाभो ।

स्वप्न-

जे भिक्खुं चउसु महाभहेसु सज्झायं करेइ, करंतं वा
साइइ ॥ तं जहा-इंदमहे १ संदमहे २ नक्खमहे ३ भूत-
महे ४ ॥ १ ? ॥

रंभयथणल्लणपासुत्तं देवंगयप्रमोदे च महता महा महा
तेसु जो सज्झायं करेइ तस्स चउलहुं ।

स्वप्न-

जे भिक्खुं चउसु महापाडिवएसु सज्झायं करेइ, करंतं वा
साइइ ॥ तं जहा-सुमिहिया पाडिवए १, आसादा पा-
डिवए २, आसोयपाडिवए ३ कत्तियपाडिवए ४ ॥ १२ ॥
तेसिं चैव महामहात्तं ।

चउसुं चउ पाडिवए, तहैव तेसिं महामहात्तं च ।

जे कुज्जा सज्झायं, सो पावति आणमादीणि ॥ ३७ ॥

जे चउरो पाडिवयविवला एतेसु वि करंतस्स चउलहुं । च-
उसु गाहा कम्मा । के पुणं ते महामहा उव्वज्जे-

आसादी इंदमहो, कत्तियसु गिम्हमे य बोधव्वा ।

एते महामहा खलु, एतंसिं नाव पाडिवया ॥ ३८ ॥

२४३

आसादी आसादपोक्षिमाए, इदं लाडिसु सावणपोक्षिमाए
भवति इंदमहो, आसोयपुक्षिमाए कत्तियपुक्षिमाए चैव सुमि-
ह्माभो, चैवपुक्षिमाए एतं अंतदिवसा गहिआ आदिनो पुण
जत्त वि स राजतो दिवसानो महामहो पवत्तति, ततो
दिवसतो आरम्भ जाव अंतदिवसो ताव सज्झातो न
कायव्वो एतंसिं चैव पुक्षिमाणं अणंतरं जे बहुलपडिवया च-
उरो तं वि वज्जयव्वा ।

पडिसिज्जकालं करंतस्स इमे दोसा-

अधत्तरपमादनुत्तं, छल्लेज पडिणी जये तं तु ।

अट्ठोदिहं होनी पुण, लंभेज जयणोपजुत्तमि ॥ ३९ ॥

सरागसंजतो सरागसत्ततो इदियविसयादिअश्वरे पमा-
दनुत्तो हवेज्ज, विसेततो महामहेसु तं पमाऽजुत्तं पडिणीय-
देवया अरिपाट्टया खिसादिखल्लणं करंज्ज, जयणाजुत्तं पुण
साहं जो अरिपाट्टो देवो अट्ठोदधीउ ऊण्हिं ति सो ए
सकविं छल्लं जे अट्ठसागरोवमट्ठित्तो पुण जयणाजुत्तं पि छ-
ल्लति, अन्धिं सेत्ता मिच्छं तं वि पुव्ववेरसंवेधसरत्ततो कोवि
छल्लज्ज । बांदगाऽहा-“ वारमविहम्मि वि तवे, सत्तिभत्तरवा-
हिरे कुसलीदिट्ठे । ण वि अन्धि, ण वि य होही, सज्झाय-
समो तवो कम्मं ॥ १ ॥ ” किम्महेसु संभासु वा पडिसिज्ज-
ति । आचार्याऽऽह-

कामसु उव्वआगो, तवोवहाणं अणुत्तरं भणितं ।

पडिसहितमि काले, तहा वि खलु कम्मवंधाय ॥ ४० ॥

विट्ठं मंहेसु सज्झायस्स पडिसहकरणं पाडिवएसु कि
पडिसिज्जहं ? उच्यते-

विइयदिवसेसु ध्रमं, पाडिवएसुं वि छप्पा पसज्जति ।

येहवाउलत्तणतो, आ सारितायं च संमारो ॥ ४१ ॥

छप्पस्स उव्वसाहियं जं सज्जायासदिगंतं सव्वं शोवसुत्तं
तं पडिवयात्तं उव्वसुत्तं अतो पडिवयासु वि छप्पो अ-
णुसज्जति, अयं च भेहादंशेषु वाउलत्तणतो जे य मित्ताऽऽदि
सारिता ते पडिवयासु संभाणिज्जतिं ति छप्पो ए वट्ठोत्तं,
तेसु वि ते चैव दोसा, तम्हा तेसु वि शो करंजा ।

वितियागादे सागा-रियादि कालगत असति वोच्छेदे ।

एतोहं कारणेहिं, जयणाए कपती काउं ॥ ४२ ॥

कम्मा पूर्ववत् ।

स्वप्न-

जे भिक्खुं चाउकालं सज्झायं ए करेइ, ए करंतं वा सा-
इइ ॥ ३ ॥ जे भिक्खुं पोरिसिं सज्झायं उव्वणावेइ,
उवाणार्हतं वा साइइ ॥ १४ ॥

कालियसुत्तस्स चउ सज्झायकाला, ते य चतुपांरिसिणि-
प्फका, ते उवातिणांवेतिं ति, जो तेसु सज्झायं न करेइ, त-
स्स चउलहुं, आणादिणो य दोसा ।

गाहा-

अंतो अहोरत्तस उ, चउरो सज्झाय पोरिसीभो व ।

जे भिक्खुं उवाणायो, सो पावति आणमादीणि ॥ ४३ ॥

अहोरत्तस अंतो अयंतं, सव्वं कंठं । नि० चू० १६ उ० ।

(४४ गाथा-“ कालियस्युय ' शब्दे द्वितीयभागे ४०० पृष्ठ गता)

पुच्छणा

आशेषे. यदि स च नाम न सर्वाजीवो नमस्कारस्तर्हि स किंस्वरूपा जीवो नमस्कारः किं स्वरूपा वाऽनमस्कार इति पुच्छा ? । आ० म० १ अ० । विशेष० । स्या० ।
पुच्छणी-पुच्छनी-अ० । अविज्ञातस्य संदिग्धस्य वार्थस्य ज्ञानार्थं तदभियुक्तरणरूपयोः भाषायाम्, अ० १० श० ३ उ० । मार्गोऽऽदेः कथञ्चित् सूत्रार्थयोर्वा प्रश्ने, स्या० ४ डा० १ उ० । प्रश्ना० । संथा० । अथघाटिनीनामुपरि निविडनराऽऽच्छादनेतुमुत्पन्नतरत्तुविशेषस्थानीय, जी० । मूलटीकाकारः 'ब्रह्माङ्गीहार' प्रश्नं महत्सुल्लभं तु पुच्छनी इति । जी० ३ प्रति० ४ अथि० ।

पुच्छवाल-पुच्छवाल-पुं० । लाङ्गलकेश. तं० ।

पुच्छा-पुच्छा-अ० । प्रश्ने, दश० १ अ० । सामाचारिव्याख्यायाम्, आ० म० १ अ० । 'उत्तर' शब्दे ११ पृष्ठे विवेचिनमन्तम् । आहरणदोषभेदे, दश० ।

पुच्छाए कोणिश्चो खलु, निस्सावयणमि गौयमस्सामी ।
नाहिवयां पुच्छे, जीवत्थिते अग्निच्छेते ॥ ७७ ॥

'पुच्छायां' प्रश्न इत्यर्थः, 'कोणिकः' श्रेणिकपुत्रः खलुदाहरणम्—'जहा तेण मामी पुच्छिअो-चकवटिणो अपुरिचत्तकामभोगा कालमाने काले किञ्चा कटि उववज्जति ? । सामिणा भणिये-अहं सत्तमीए चकवटिणो उववज्जति । ताहं भणइ-अहं कथं उववज्जिस्सामी ? । सामिणा भणिये-तुमं छुट्ठिपुट्ठवीए । सो भणइ-अहं सत्तमीए किं न उववज्जिस्सामी ? । सामिणा भणिये-सत्तमीए चकवटिणो उववज्जति । ताहं सो भणइ-अहं किं न होमि चकवट्ठी ? । मम वि चउरामी द्वांसमयसहस्साणि । सामिणा भणिये-तव स्यणाणि निहोआं य खण्ठि । ताहं सो किन्निमाइं स्यणाइं करिमा आवातिउमारदो, तिमिसगुहाए पवितिउं पवत्तो, भाणिआं य किरिमाल-एत्त-बोलाणां चकवटिणो बारस्सवि, विणस्सिहत्ति तुमं, बारिज्जतो वि ण ठाह, एच्छा कयमालए आहआं. म-आं य छुट्ठि पुट्ठवि गत्तो, एत्तं लाहयि । एत्तं लोणुत्तरे वि यहुस्सुआ आयरिया अट्ठाणहंऊ य पुच्छियव्या, पुच्छि-त्ता य सक्किज्जाणि समायरियव्याणि, असक्किज्जाणि परिहरियव्याणि । भणिये च—'पुच्छह पुच्छावह य, पंडियए साहवे चरणलुत्ते । मा मयल्लव्यालित्ता, पारस्स-हियं ण जाणिहिह ॥ १ ॥' उदाहरणंदशता पुनरस्या-भिहितिकदेश एव प्रष्टव्यं हान्तेन चोपसंहारादिति । ए-वं तावच्चरणकर्णानुयोगमधिष्ठित व्याख्यानं पुच्छाङ्ग-रम् । अत्रुनैतत्प्रतिभदां द्रव्यानुयोगात्कृत्यतामसाय ग-धोपगम्यासानुलोमतो निधावचनमभिधातुकाम आह-नि-आवचनद्वारम् । दश० । (तच्च 'सिस्सावयण' शब्दे चतुर्थ-भागे २५६ पृष्ठे गतम्) अत्रुना द्रव्यानुयोगमधिकृत्य व्या-ख्यायते-तत्रेदं गाथाद्वयम्—('साहियवाह' इत्यादि.) ना-स्तिकवादिनं बार्होक्तं पुच्छिआवस्तित्वमनिच्छन्ते सन्त-मिति गाथाऽर्थः । किं पुच्छन् ?—

केण ति नत्थि आया, जेण परोक्खे ति तव कुविआण ।
होइ परोक्खं तप्पहा, नत्थि ति निसेहए काणु ॥ ७६ ॥
'केनेति' 'केन हेतुना ?' नास्त्यात्मा 'न विद्यते

जीव इति पुच्छन् ? , स चेद् कुयात्—'येन परोक्ख' इति येन प्रत्यक्षेण नोपलभ्यत इत्यर्थः, स च वक्तव्यः—भद्र ! तव 'कुविआणं' जीवास्तित्वनिर्दिष्टकथनानिमित्तत्वेन तन्निषेधकं भवानि परोक्खम्, अन्यप्रमाणेष्वपि गम्यते, 'तस्माद् भवदुपपन्नस्युक्तया नास्तीति कृत्वा निषेध-ते को तु ?', विवक्षाऽभावे विशिष्टशब्दानुत्पत्तेः । इति गाथाऽर्थः ॥ दश० १ अ० । (पुच्छा श्रव्यभक्तौ जाना इति 'उत्तर' शब्दे लुकीयभागे ११ पृष्ठे गतम्)

(मार्गे कथं पुच्छा कस्येति 'विहार' शब्दे) "कथं पुच्छा सीसा, कथं च पुच्छावययि आयाग्या ? । सीसाणं तु हियट्ठा, विउलतराणं तु पुच्छाए ॥ १ ॥" इति । अ-पुच्छनाऽपि शिष्यस्य हिनाय तत्त्वमाख्ययमिति । स्या० ३ डा० २ उ० ।

पुच्छिय-पृष्ट-वि० । क्षोणिते, दश० १० अ० ।

पुच्छियट्ठ-पृष्टार्थ-पुं० । पृष्टार्थो येन सः सांशयिकार्थ-अकरणात् । दश० १ अ० । अ० । परस्परतः कृतप्रक्ष-विषयीकृताथं, अ० ११ श० ११ उ० । अ० । "गहिय-ट्ठा पुच्छियट्ठा विण्णच्छियट्ठा ।" दश० ३ तत्त्व ।

पुच्छियवन्-प्रपुष्ट-वि० । क्षोणित्येत, कल्प० ३ अथि० ६ त्पण । अ० ।

पुज्ज-पूज्य-वि० । सर्वजनश्राद्धं, उत्त० १ अ० । पूजयि-तुमहे, उत्त० १ अ० । पञ्चा० । पूज्यं च वस्तु द्विविधम्—जीवरूपं जिनादि, अजीवरूपं च प्रतिमाऽऽदि । विशेषः । ('खमोकार' शब्दे चतुर्थभागे १२८ पृष्ठे व्याख्यातम्) पुज्जसत्थ-पूज्यशास्त्र-पुं० । पूज्यं सकलजनश्राद्धाऽऽदिता पू-जाऽहं शास्त्रमर्थेति पूज्यशास्त्रः । शास्त्रस्य विशेषेण पूजके चिन्ति । उत्त० १ अ० ।

पूज्यशास्त्रक-पुं० । पूज्यः शास्त्रा गुणरूपेति पूज्यशास्त्र-कः पूज्यत्वाऽपि शास्त्रविशेषेण पूजके । उत्त० १ अ० । पूज्यशस्त्र-वि० । पूज्यशाली शस्त्रश्च पूज्यशस्त्रः । सर्वत्र प्रशंसाऽऽस्पदत्वेन पूज्ये, शस्त्रे च । उत्त० १ अ० ।

पुञ्ज-पुण्य-न० । "न्यगवज्ज्जो ज्ञः" ॥ ८ । १६३ ॥ इ-ति मानव्यां गयस्थाने अकाराऽऽकान्तअकारः । शुभकर्म-णि. प्रा० ४ पाद ।

पुञ्जकम्प-पुण्यकर्मन्-न० । "न्यगयोर्झः" ॥ ८ । १६० ॥ इति पैशाक्यां न्यगयोः स्थाने ज्ञो भवति । पुञ्जकम्पोः 'शु-भकर्मणि. प्रा० ४ पाद ।

पुञ्जाह-पुण्याह-न० । "न्यगयोर्झः" ॥ ८ । १६० ॥ इति पैशाक्यां गयस्थाने ज्ञः । प्रा० ४ पाद । "न्यगवज्ज्जो ज्ञः" ॥ ८ । १६३ ॥ इति मागध्यां गयस्थाने द्विकृत्तौ अकारः । पुण्यतिथौ, प्रा० ४ पाद ।

पुट्ट-पाट्ट-वि० । जडगन्धर्वे, तं० ।

पुट्टिल-पाट्टिल-पुं० । स्वनामस्थाने अन्नगर्भं, स्या० ६ डा० । पो-ट्टिलोभगारोऽनुत्तरपपायिकाहोषीनी हस्तिनागपुरवासी मद्राभिज्ञानमाधवाहीनतयो द्वाप्रशट्ठापोत्यामी महावीर-शिष्यो मासिक्या संलेखतया सर्वार्थोपेक्षोपश्रो महाविदेहा-न्तिद्विजामी । अयं विदेह भरतवृत्रातिद्विजामीति गदितस्त्व-

तोऽयमस्यः संभाव्यत इति । स्यात् ० डा० । प्रियमित्रप्रव-
ज्यादायकं आचार्यैः, आच० १ अ० ।

पुनो धर्षजयस्ता, पुट्टिलपरिआह कोटिसवन्दे ।

नंदश्च क्षतगाए, पण (चउ) वीसाउं सयसहसा ॥४४६॥

पव्वज पुट्टिले सय-सहस्र सव्वत्थ मासभनेणं ।

पुफुत्तेरं उववन्नो, तन्नो चुन्नो माहणकुलम् ॥४४७॥

अलगर्थः स्पष्टः । भावार्थः कथानो ह्ययः—

“ ततोऽपरादिदेहेषु, सूकापुर्यां महीपतिः—

धनञ्जयस्य धारिण्याः, पत्न्याः कुलौ समीपिवान् ॥ १ ॥

चतुर्दशस्यनराज्ञा—ऽऽन्यातचक्रपरिक्रिकः ।

काले सा सुपुत्रे सृन्ते, सर्वेसम्पुल्लस्यम् ॥ २ ॥

प्रियमित्र इति नाम, पितृभ्यां नस्य निर्मेम ।

वर्जमानः शर्मावाऽऽप, सकलस्यं द्विधाऽपि सः ॥ ३ ॥

निर्विशः कामभोगेभ्यः, पारिविंशे धनञ्जयः ।

प्रियमित्रं सुतं राज्ये, स्थापयिष्याऽग्रहीद् व्रतम् ॥ ४ ॥

मित्रवर्प्रियमित्रस्व, प्रनाथिकमहोदयः ।

चक्रप्रभृतिरन्तानि, क्रमादासंभवतुर्हश्च ॥ ५ ॥

पटखण्डविजयं सोऽपि, प्राग्वदग्न्यायचक्रिवन् ।

हृन्चक्राभिपेकः स-भीत्या राज्यमपालयन् ॥ ६ ॥

अन्यदा पोट्टिलाऽऽचार्यै-पान्ते धर्मे निश्चयः सः ।

सुतं राज्ये निर्वेश्याऽप, प्रादाजीनसर्वश्च भुजित् ॥ ७ ॥

वर्षकाटी तपस्तेप, शुद्धे सर्वार्थेयानके ।

पूर्वैल्लक्षचतुर्गो-न्यायुर्वेत्ता सुरोऽभवन् ॥ ८ ॥

चतुर्वेदं भरते लुब्धा-यां पुर्यां जितशत्रुतः ।

भद्रादेव्यां स उत्प्रे, नन्दनो नन्दनाऽऽहूय ॥ ९ ॥

तं स्वरूपैशीयनं राज्ये, जितशत्रुनेगधिपः ।

प्रादाजीनस्यन्दा राज्ये, शशानेन्द्र इव क्षिती ॥ १० ॥

चतुर्विंशत्यध्वलक्ष्मी, जन्मनोऽनीत्य नन्दनः ।

पोट्टिलाऽऽचार्यपात्रेऽप, संयमे स प्रपन्नवान् ॥ ११ ॥

मांसोपयास्यध्वलक्ष्मे, धामस्य स प्रकर्षयन् ।

विशत्या स्थानकः प्राग्य-सार्थकृतकं निर्मेम ॥ १२ ॥ ”

आ० क० १ अ० ।

पुट्ट-पुट्ट-वि० । “ छस्यानुपेक्षासंबद्धे ” ॥ १२ । ३४ । इति
प्रत्यय द्वः । प्रा० २ पाद । उच्चित्तमोत्तलनया पुट्टिभाजि, उ-
त्त० ७ अ० । आ० । प्रवेशप्रलेपनः पतिपि, भ० १३ अ० ६ उ० ।

स्पष्ट-वि० । “ उट्टव्यादौ ” ॥ ११ । ३३१ ॥ इति श्रुत उ-
त्थम् । प्रा० १ पाद । व्यत्ये, आ० म० १ अ० । प्राश्चिन्ते,
सुष्टे, इ० १ उ० २ प्रक० । आ० क० । भ० । सूत्र० । लुप्ते,
सूत्र० १ भू० ३ अ० १ उ० । स्या० । उत्त० । अभिपु-
त्ते, उत्त० २ अ० । आन्तिष्ठे, उत्त० २ अ० । स्पृश्यत इति
स्पृष्टम् । तनौ रेणुवदालङ्कितमात्रे, विशेष० । (“ पुट्टं सुणं
सदं, कवे पुण पासप अपुट्टं तु । ” “ रविष्य ” शब्दे
द्वितीयभागे ५५६ पृष्ठे व्याख्यानम्) कञ्चुकवच्चुप्ते, उत्त०
३ अ० । सूत्र० । जीवप्रदेशे राग्योक्तं कर्मणि, विशेष० ।
भ० । सहृन् घनकृष्टितसूचीकलापवत् स्पृशनां प्राप्ते कर्म-
णि, प्रका० २० पद ५ द्वार ।

पुट्टपुव-स्पृष्टपूर्व-वि० । आरम्भपूर्व, आचा० १ अ० ६ अ०
३ उ० ।

पुट्टाभिय-पुट्टलाभिक-पुं० । पृष्टस्यैव हे साधो । किं ते

दीयते इत्यादिप्रशिनस्य यो लाभः स यस्यास्ति स तथा ।

औ० । तथाविधभित्ताभिप्रहप्रहिल साधो, सूत्र० २ अ० २ अ० ।

पुट्टवागरण-पृष्टयाकरण-न० । प्रशिनतानां सूत्रितानां सहृद्

द्विर्नोऽभिधानकपायां भाषायाम्, पञ्चा० १२ विव० ।

पुट्टेतिशयपारिकम्म-पृष्टश्रेणिकापारिकर्म-न० । दृष्टिवादस्य

परिकर्मभेदे, स० १२ अ० ।

पुट्टापुट्ट-स्पृष्टास्पृष्ट-न० । दृष्टिवादस्यभेदे, स० १२ अ० ।

पुट्टि पुट्टि-स्त्री० । उपचांयमानपुण्यतायाम्, यो० ३ विव० ।

चित्तस्य शुद्धस्य पुण्यापचये, ध० १ अधि० । परितापे,

पा० ४ विव० । जी० । पुण्यापचयकारणत्वात् अर्थाविशगी-

णानुज्ञाया भेद, प्रश्न० १ संय० द्वार ।

पृष्टि-स्त्री० । “ स्वराणां स्वराः प्रायोऽपभ्रंशे ” ॥ ८ ३२६ ॥

इति श्रुत उः । प्रा० ४ पाद । पृच्छायाम्, स्या० २ डा० १ उ० ।

पुट्टिम् पुट्टिम्-पुं० । वार्ताजकभासे भद्रायाः सार्थधाष्टाः

स्वनामक्यानि पुत्रे, स च वीरगान्तिके प्रव्रज्य सेल्लनया

स्य्वा सर्वार्थेसिद्धे उपपद्यतन्मन्युत्वा महाविदेहे वर्षे से-

त्स्यनीति अनुत्तरंगपपातिकदशानां मृतीये तथा पट्टोऽप्ययने

सूचिनम् । अनु० ।

पुट्टिया-पुट्टिजा-स्त्री० । पृष्टिः पृच्छा, ततो जाना पुट्टिजा ।

प्रश्नजनिते व्यापारे, स्या० २ डा० ।

स्पृष्टिजा-स्त्री० । स्पृष्टिः स्पृशनं, ततो जाना स्पृष्टिजा ।

स्पृशनं ज्ञे क्रियाभेदे, स्या० २ डा० । पृष्टं प्रश्नः वस्तु वा तद-

स्तं कारणत्वेन यस्यां सा पुट्टिजा । प्रश्नजनितं क्रियावि-

शेषे, स्या० २ डा० ।

स्पृष्टिका-स्त्री० । स्पृष्टिः स्पृशनं तदस्तिकारणत्वेन यस्यां सा

स्पृष्टिका । स्पृशनं क्रियाविशेषे, स्या० २ डा० । जीवाऽऽदीन्

रगाऽऽदिना पृच्छन्तः स्पृशन्तं वा क्रियायाम्, स्या० ५ डा०

२ उ० । “ पुट्टिया किरिया दुविदा पक्षता-जीवपुट्टिया चैव,

अजीवपुट्टिया चैव । ” आच० ४ अ० । “ जीवपुट्टिया जीवा-

धिगारं पृच्छन्ति । रागदोमेणं अजीवाधिगारं वा । अहवा पु-

ट्टियं क्षि फरिसणकिरिया, सा वि जीवपुट्टिया चैव, अजीवपु-

ट्टिया चैव । ” आ० क० ४ अ० । अहवा पुट्टिया फरिसणकि-

रिया, तथा जीवफरिसणकिरिया इत्थी पुरिसणपुसणं वा

फरिसन्ति । संघट्टियं ति भणियं होइ । अजीवसु सुहाणि-

मिसं मियलोभादिविपुज्जायं मोलिगादि वा रत्नजायं फरि-

सन्ति । आच० १ अ० ।

पुट्ट-पुट्ट-पुं० । न० । सम्बद्धे दलद्वये, स० ३० सप्त० । नि०

क० । काष्ठपुट्टे, रा० ।

पुट्टअ-देशी-पिएडीकतायै, दे० ना० ६ वर्ग ५४ गण्डा ।

पुट्टग पुट्टक-न० । सल्लके, इ० १ उ० ३ प्रक० ।

पुट्टपाग-पुट्टपाक-पुं० । कृष्टिकानां कणिकाऽऽधितानामाश्रितो

पचने, पाकविशेषनिष्पद्ये औषधविशेषश्च । आ० १ अ० १३ अ० ।

पुट्टभेयश्च-पुट्टभेदन-न० । “ नागा दिसाऽऽगयाणं, मिज्जंति

पुडा उ जज्य भेडाणं । पुट्टभेयं तनां ॥ ११ ॥ ”

तानाप्रकाराभ्यो दिग्भ्य आगतानां माण्डानां कुक्कुमाऽदीनां

पुढनेय्य

पुढा पचयिकृषार्था मिधन्ते तत्पुढभेदनम् । कृषयकृषाणि-
न्यप्रधाने नगरं, ६० १ उ० २ प्रक० । नि० चू० ।

पुढाङ्गुली-देशी-नलिन्याम्, ६० ना० ६ धर्म ५५ माथा ।

पुढेङ्ग-देशी-विन्दु-चदनयोः, ६० ना० ६ धर्म ८० माथा ।

पुढवादिप्रदृशादि-पृथिव्यादिधट्टनादि-पुं० । पृथिव्यतेजांवा-
युचनस्पतिदिक्षिचतुःपक्षेन्द्रियाणां संघटनपरितापापद्रवण-
पु, प्रश्ना० १५ वि० ।

पुढवी-पृथिवी-स्त्री० । “ उहन्वावौ ” ॥ ८ । १ । १३१ ॥ इति
श्रुत उत्पत्तम् । प्रा० १ पाद । “ पथि-पृथिवी-प्रतिभूम्भूषिक-
हरिद्रा-विभीतकम्पत् ” ॥ ८ । १ । ८८ ॥ इति मध्येकारस्या-
ऽकारः । प्रा० १ पाद । “ निशीथपृथिव्योर्वी ” ॥ ८ । १ । २१-
६ ॥ इति तस्य ङः । प्रा० १ पाद । आधारेकाद्रिन्यगुणे म-
हाम्भूते, स्व० १ ५० १ अ० १ उ० । प्रश्ना० । ग० । गन्धन-
म्यात्रापृथिवीगन्धरसकृपस्येशशब्दवती । स्व० १ ५० १
अ० १ उ० । वृत्तिकार्या, भ० १५ श० । स्व० । भुवि,
स्था० ३ डा० ४ उ० ।

नरकपृथिव्यः--

रायगिहो० जाव एवं वयासी-कड़ गं भंते । पुढवीओ प-
स्युत्ताओ । गोयमा । सच पुढवीओ पस्युत्ताओ । तं जहा-
रयण्यभा० जाव अह सत्तमा । भ० १५ श० १ उ० ।
अहमस्थाने, “ रसियभारा पुढवी ” इत्यधिकमष्टमा ।
स्था० १० डा० । (एता नरकपृथिव्यां ‘ लुग ’ शब्दे
चतुर्थभागे १६०४ पृष्ठ व्याख्याताः । गोत्रायणां ‘ लुग ’
शब्दे चतुर्थभागे १६०४ पृष्ठ व्याख्याताः)

पृथिवी चलत्--

तिहि ठाण्हि देसेहि पुढवी चलेजा । तं जहा-अहेस
मिमीसे रयण्यभा० पुढवीए उराला पोग्गलाणि चलेजा,
तए थं ते उराला पोग्गला लिबचमाया देसं पुढवीए
चलेजा, महोरए वा महिङ्गि० जाव महेमकख, इमीस
रयण्यभाए पुढवीए अहे उम्पजणिमजिअं करमाणे देसं
पुढवीए चलेजा, शागसुवसाया वा संगामंसि वट्टमाणंसि
देसं पुढवीए चलेजा, इधेएहि ठाण्हि केवलकप्पा
पुढवीए चलेजा । तं जहा-अहंथं इमीसे रयण्यभाए
पुढवीए घणवाए गुपेजा, तए थं से घणवाए गुविण म-
माणे घणोदहिमेपजा, से घणोदहीए पइए समाए केवल-
कप्पं पुढविं चालेजा, देवे वा महिङ्गि० जाव महेसकख
तहारूवस्स समणस्स माहणस्स वा इङ्गिं जुतिं जसं वलं
वीरियं पुरिसकारपरकम् उवदेसमाणे केवलकप्पं पुढविं चा-
लेजा, देवासुरसंगामंसि वा वट्टमाणंसि केवलकप्पा पुढवी
चलेजा, इच्चेएहि तिहि ।

स्पष्टं केवलं देश इति भागः पृथिव्या रत्नप्रभाभिधाना-
या इति । (अहे सिति) अचः (ओराले सिति) उदाराः वा-
हरा निपतेयुर्विश्रमापरिणामात् ततो विचदेयुरन्यतो वा-
ऽऽगत्य तत्र लगेयुर्ग्रन्थमुक्तमहोल्लसत् । (तए थं ति) त-
तस्तत् निपतन्नां देशं पृथिव्याञ्चलयैर्युतिरिति । पृथिवीदेशाञ्चले-
दिति महोरगो व्यन्तरविशेषः ॥ (महिङ्गि) परिवाराऽऽदिना

यावत्करणात् (महत्सुहृए) शरीराऽऽदिदीप्या (महाबले)
प्राणतो महातुभोगे वैक्रियाऽऽदिकरणात् । (महेसकखे) महे-
श इत्याख्या यस्येति उन्मप्रनिमग्निकासुत्पन्ननिपतां कुतोऽपि,
वर्षोऽहः कारणात् कुर्वन् देशं पृथिव्याञ्चलयेत्, स च चले-
दिति ॥ २ ॥ तागकुमारणां सुपर्णेकुमाराणां च भयनपरितिवि-
शेषाणां परस्परं संग्रामं वर्त्तमानं जायमानं स्मिन् (देसं ति)
देशाञ्चलेदिति । (इच्चेएहि इत्यादि) निगमनमिति ॥ ३ ॥
पृथिव्या देशस्य चलनमुक्तमनुना समस्तायाम्नादाह- (तिही-
न्यादि) स्पष्टं, किन्तु केवलं केवलकप्पा, ईषदुता चह न
विवक्ष्यते अतः परिपूर्णेवर्धः परिपूर्णेप्राया चेति पृथिवी भूः
(अहे ति) अघोघनवातरतथाविधपरिणामो धार्तावैशेष्यो
गुप्यं व्याकुलो भवेत्तुभ्योदित्यर्थः ततः स गुप्तः सन् घनोद-
धिं तथाविधपरिणामजलसमूहलक्षणमजयम् कम्पयेत् ।
(तए थं ति) ततोऽनन्तरं स घनोदधिर्भोजितः कम्पितः
सन् केवलकप्पां पृथिवीं चालयेत्, सा च चलति । देवो
वा श्रुदिस्परिवाराऽऽदिकृपां, धृति शरीरा-अर्थशः पराक्रम-
कृतां क्पातिं चले शरीरं वीर्यं जीवप्रभवं पुरुषकानं साभिमा-
न्यवयमायनिष्पन्नफलं तमेव पराक्रममिति चलवीर्याऽऽशुपद-
शने हि पृथिव्यादिचलने विना न भवतीति तदर्थयन् तां
चलयति । देवाश्च वैमानिका इति असुरा भयनपनयन्येनां
भवप्रत्यर्थं वैर्भवति । अभिधीयते च भगवत्याम्, “ किं पनिअं
थं भंते ! असुरकुमारा देवां सोऽहम् कल्पं गया य गामस्मन्ति
यः । गोयमा ! तिमि थं देवाणं भवपचइए वेरासुथं सति । ”
ततश्च संग्रामः स्थानत्र च वर्त्तमानं पृथ्वी चलन्तत्र तेषां म-
हाव्यायामत उपात्तनिपातसम्भवमिति । (इच्चेएहि न्यादि)
निगमनमिति । स्था० ३ डा० ४ उ० ।

एकैकस्याः ३ चलयानि--

एगमेगा थं पुढवी तिहि वलएहिं सव्वओ समंता संप-
रिद्वित्ता । तं जहा-घणादिवलएणं, घणवायवलएणं,
नणवायवलएणं ॥

(एगमेगेत्यादि) एकैका पृथिवी रत्नप्रभाऽऽदिका सर्वतः ।
किमुक्तं भवति ?-समन्तादथवा दिक्षु विदिक्षु चत्यर्थः सपरि-
लिप्ता वेष्टिता आभ्यन्तरं घनोदधिचलयः ततः क्रमेणोत्तरं तत्र
घनः स्यात्तं हिमशिलावन् उदधिर्जलनिचयः स चास्या भ
चानं घनोदधिः, स एव चलयामिव चलयं कटकं घनोदधिच-
लयः, तेन । एवमितरं एषे, नवरं घनधर्मा वातश्च तथाविधच-
परिणामेतिना घनवात एवं तनुवानां ऽपि, तथाविधपरिणाम
एवानि । भवन्त्यत्र गाथाः--

“ न वि य कुर्वति अलोत्तं, चउत्तं पि दिमासु सः वपुदधीओ ।
संगहिथा वलएहिं विकसंभं तमि धोच्छामि ॥ १ ॥
कु चव १ अउपचम २, जोयण अउं च ३ होति रयणाए ।
उदही १ वण २ तणुवाया, ३ जाहसंखण निहिट्टा ॥ २ ॥
निमाणो १ गाउयं चव २, निमाणो गाउयस्स य ३ ।
आहपुणे पक्खेवां, अहो अहो जाव सत्तामियं ॥ ३ ॥ ”

इति । स्था० ३ डा० ४ उ० । लोहाऽऽहरित्तायाम्, दश० ४
अ० । सत्या भासां भामिनिवन् । नदीतटभिरादिकृपायां शुद्ध-
पृथिव्याम्, प्रश्ना० १ पाद । जी० । पृथिवीकायिकं सव्यः, स्व० १
५० ७ अ० । सुगन्धजितनामरि, प्रश्ना० ११ डार । पक्षिमन्त्रक-
वरपर्यंतस्व दिग्वाः कुट्टिकुमारीमदस्तरिकायाम्, स्था० ८ डा०

बादरपृथिवीकायिकाः। अथवा ऋतुषा च सा बादरपृथिवी च सा कायः शरीरं येनां ते ऋतुषाबादरपृथिवीकायस्त एव स्वाधिके कप्रत्ययविधानान् ऋतुषाबादरपृथिवीकायिकाः चशब्दे। वषट्माणस्वगतानेकभेदसूचकः, खरा नाम पृथिवी सङ्गतविशेषं काड्यविशेषं वाऽऽपन्ना तदामका जीवा अपि लग्नाश्च ये ते बादरपृथिवीकायिकाश्च खराबादरपृथिवीकायिकाः। अथवा-पूर्ववत् प्रकारान्तरं समासः, चशब्दः स्वगतवर्षमाणस्वगतिशब्दसूचकः ।

से किं तं सगहबादरपुटविकाइया ?। सगहबादरपुटविकाइया सत्तविहा पम्पत्ता । तं जहा- किस्ममत्तिया, नीलमत्तिया, लोहियमत्तिया, हालिहमत्तिया, सुकिस्ममत्तिया, पंडुमत्तिया, पण्णमत्तिया । से तं सगहबादरपुटविकाइया ॥ १४ ॥

अथ के ते ऋतुषाबादरपृथिवीकायिकाः ?। सूरिराह-ऋतुषाबादरपृथिवीकायिकाः समविधाः प्रभताः। तदेव समविधत्वं तद्यथाविदितोपदेश्यति-कृष्णमृत्तिका कृष्णमृत्तिका रूपा, एवं नीलमृत्तिका, लोहितमृत्तिका, हरिद्रमृत्तिका, शुक्रमृत्तिका, इत्येव वर्णभेदं पञ्चविधममुकम्, पाण्डुमृत्तिका नाम देशविशेषे या धूलिरूपा सती पाण्डु इति प्रसिद्धा तदामका जीवा अत्यभेदापचारात् पाण्डुमृत्तिका इत्युक्ता । (पण्णममृत्तियं नि) नद्यादिपराम्प्राति देशे नद्यादि-पुण्ड्रपगते यो भूमौ पल्लवसुदुर्गुपा जलमलानपर्यायः पङ्कः सा पल्लवमृत्तिका तदामका जीवा अत्यभेदापचारात् पल्लवमृत्तिका । निगमनमाह- (सेत्वं सगहबादरपुटविकाइया) सुगमम् ।

से किं तं खराबादरपुटविकाइया ?। खराबादरपुटविकाइया अण्णविहा पम्पत्ता । तं जहा-

“हुड्डीय सकरा वा-लुया य उवले मिला य लोण्ण मे ।
अय तंव तउय सीमे, रूपसुवणे य वड्रे य ॥ १ ॥
हरियाले हिंगुलु, मणोमिला सीसंगजण्णपवाले ।
अम्भपडलम्भवालुय, बादरकाए मणिविहाणा ॥ २ ॥
गोमेज्जए य रुयण, अंके फलिहं य लोहियवड्रे य ।
मरणयमसारगळे, भुयमायण इंदनीले य ॥ ३ ॥
चंदण्ण गेरुय हंसं, पुलण्ण सोगंधिए य बांधवे ।
चंदेपम वेहलिए, जलकंते मूरकंते य ॥ ४ ॥”

जे यावणे य तहप्पगारा ते समासओ दुविहा पम्पत्ता । तं जहा-पज्जत्तमा य, अपज्जत्तमा य । तत्थं णं जे ते अपज्जत्तमा ते णं अमपंचा, तत्थं णं जे ते पज्जत्तमा एतेसि वणादेसंणं गंधादेसंणं रसादेसंणं फासादेसंणं सहस्समगमे विहाणाई, रंखज्जाई जोण्णियपुडुमतसहसाई, पज्जत्तजणिसाए अपज्जत्तमा अकम्पति, जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा । मेवं खराबादरपुटविकाइया, सेवं बायरपुटविकाइया, सेवं पुटविकाइया । (सूत्र १५) ॥

अथ के ते खराबादरपृथिवीकायिकाः ?। सूरिराह-खराबादरपृथिवीकायिका अनैकविधाः प्रभताः, चत्वारिंशद्भेदा मुख्यतः प्रभता इत्यर्थः । तानेव चत्वारिंशद्भेदानाह-“ तं जहा-पुडवी य ” इत्यादि गद्याचतुष्टयम्, पृथिवीति भासा सत्यभासावन् १. उडुपृथिवी च नदीनदीभिर्वादि रूपा, चशब्द उत्तरभेदापेक्षया समुच्चयः १ शर्करा-लघुपल्लवशकलरूपाः २ बालुका मिक्ताः ३ उपल-टङ्काऽऽप-पकरापरिक्रमेणाद्योऽयः पाषाणः ४ शिला-पट्टययोग्या देवकुलपीडाऽऽपुपयोगी महान् पाषाणविशेषः ५ लवणं समुद्राऽऽदि ६ ऊर्ध्व-यद्वशादुपरं क्षत्रम् ७ अयस्ताम्रचतुर्भुजसकल्पसुवर्णानि प्रतीतानि १३ वर्णा हीरकः १४ हरितालहिङ्गुलकमनःशिलाः प्रतीताः १५ मीसकं पारदः १६ अज्जनं सौखीराज्जनाऽऽदि १७ प्रवालं-विट्ठमम् १८ अक्षपटलं प्रसिद्धम् १९ अश्वबालुका-अश्वपटलमिथा बालुका २० (बायरकाय इति) बादरपृथिवीकायऽमी भेदा इति शेषः, (मणिविहाणा इति) चशब्दस्य गम्यमानत्वाभ्यन्विधानानि च-मणिभेदाश्च बादरपृथिवीकायभेदत्वं न ज्ञातव्याः । ताम्बेव मणिविधानानि दर्शयति- (गोमिज्जए इत्यादि) गोमिज्जकः २३ वः समुच्चयः, रुचकः २४ अङ्कः २५ स्फटिकः २६ चः पूर्ववत्, लोहितान्तः २७ मरकतः २८ समारागलः २९ भुजमोचकः ३० इन्द्रनीलः ३१ चम्पूना ३२ गिरिका ३३ हंसगर्भः ३४ पुलकः ३५ सांगणिकश्च ३६ चन्द्रप्रभो ३७ वैट्ठ्यां ३८ जलकान्तः ३९ सूर्यकान्तश्च ४० । तदेवमाद्याधया पृथिव्यादयश्चतुर्दशभेदा उक्ताः, द्वितीयगाथयाऽऽह-हरितालऽऽद्याः, तृतीयगाथया गोमिज्जकाऽऽद्या नय, तुर्यगाथया नयति स-कल्पया चत्वारिंशन् ४० । (जे यावणे तहप्पगारा इति) यऽपि चाम्ये तथाप्रकारा मणिभेदाः पण्णाराऽऽद्यस्तन्ऽपि खराबादरपृथिवीकायत्वं वेदितव्याः । (ते समासओ इत्यादि) ते सामान्यतः बादरपृथिवीकायिकाः समासतः सहोपेण द्विधाः प्रभताः। तद्यथा-पर्याप्तकाश्च अपर्याप्तकाश्च । तत्र ये-पर्याप्तकास्ते स्वयोग्याः पर्याप्ताः साकल्येनात्मस्थाना इति । अथवा असम्प्रभा इति विशिष्टान् वर्णाऽऽदीन् अनुपमतास्तथाहि-वर्णाऽऽदिभेदविचल्लायमेवं न शक्यन्ते कृष्णऽदिवर्णभेदेन व्यपदेशुम् । किं कारणमिति चेत् ? उच्यते-इह शरीराऽदियपर्याप्तप परिपूर्णान् सतीषु बादराणां वर्णाऽदिविभागः प्रकटो भवति नापरिपूर्णान्, ते चापर्याप्ता उच्छ्वासपर्याप्त्याऽपर्याप्ता एव ध्रियन्ते तदा न स्पष्टतत्त्वार्णाऽदिविभाग इत्यसम्प्रभा इत्युक्तम् । ननु कस्मादुच्छ्वासपर्याप्त्याऽपर्याप्ता ध्रियन्ते नाऽवीक शरीरनिद्रियपर्याप्तित्वेनापर्याप्ता अपि ? उच्यते-तस्मादागामिभयाऽपुष्टा ध्रियन्ते सर्वे एव दैहिना नाप्यथा, तच्च शरीरनिद्रियपर्याप्तित्वं पर्याप्तानां बन्धमायानि नाप्यथा इति । अन्यं तु व्याचक्षते-सामान्यतः वर्णाऽदीतसम्प्रभा इति, तच्च न युक्तं यतः शरीरमावभाविनो वर्णाऽद्याः, शरीरं च शरीरपर्याप्त्या सज्जत इति (तत्थं णं जे ते पज्जत्तमा इत्यादि) तत्र ये ते पर्याप्तकाः परिस्मयस्योन्मयसमस्त-पर्याप्त्य एतेषां वर्णादेशेन वर्णभेदविचल्लया, एवं गन्धादेशेन रसादेशेन रूपशरीरेण सहसाश्रयः सन्नसन्नकल्पया विधान-नि भेदाः । तद्यथा-वर्णाः कृष्णाऽदिविभागश्च गन्धो सुरभी, रसो रसदाहो, रसास्तिक्ताः द्य पञ्चः स्पर्शः सुकुक्कशाः द्यो, धौ,

एकैकस्मिन् वर्षाऽऽदी तत्तत्प्रत्ययेनानेकैः चान्तरभेदाः । तथा हि—अमरकोशिकलज्जलाऽऽदिषु तत्तत्प्रमाणादिन्यादिरूपतया भेदः कल्प्यते । एवं नीलाऽऽदिष्वप्यायोज्यम् । तथा गन्धरसस्पर्शेष्वपि तथा परस्परं वर्णानां संयोगात् घृस्पर्कवृत्त्याऽऽद्यान्नेके सहस्रभेदाः । एवं गन्धाः शीतामापि परस्परं गन्धाऽऽदिभिः समायोगादतो भवन्ति । वर्षाऽऽद्यादेशः सहस्राप्रशोभेदाः । (संवेज्जाई जोगिः सुहृदस्य सहस्रमाई इति) संख्ययानि यानि प्रमुखाणि यानि हाराणि शतसहस्राणि । तथा हि—एकैकस्मिन् वर्षे गन्धे रसे रण्ये च संवृता यानिः पृथिवीकायिकानां सा पुनश्चिदा—सर्वज्ञता, अचिता, मित्रा च । पुनरेकैका विधा—शीता, उष्णा, शीतोष्णा । शीताऽऽदीनामपि प्रत्येकं तत्तत्प्रत्ययेनानेकैः भेदः कल्प्यते विशिष्टवर्णाऽऽदियुक्ताः संख्याऽतीता अपि स्वस्थानि व्यक्तभेदेन योनयो जातिमधिकृत्यैकैव यानिगणयन्ते, ततः संख्ययानि सप्तपृथिवीकायिकानां यानि शतसहस्राणि भवन्ति, तानि च सूक्ष्मबाद्यगन्धसर्वसंख्यया समः । (पञ्चगवित्स्वाए इत्यादि) पर्याप्तमिथ्या अपर्याप्तकाऽनुष्णामिति उपपद्यन्ते, कियन्त इत्याह—यत्रैक पर्याप्तस्य नियमात्सिथ्या असंख्येयाः संख्यातीना अपर्याप्तकाः । उपसंहारमाह—(सप्तमिन्याऽऽदि) निगमनत्रयं सुसमम् । प्रश्नः १ पदः । (' पिड' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६२० पृष्ठे सविज्ञाऽविज्ञासिधुपृथिवीपि एहा उक्ताः) ।

पृथिवीकायां हंशः—

पुढवीए निस्खेवो, परुवणा लखस्यं परीमाणं ।

उवभांगो सन्धं वे—यणा यदहणा निविती य ॥ ६८ ॥

भागं जीवांशेकं जीवस्य प्रकृष्या किं न कृत्येन च नाशकृतीत्यं, यतो जीवसामान्यस्य विशेषाऽऽधारव्याहिशेषस्य च पृथिव्यादिरूपत्वात्सामान्यजीवस्य चोपभागाऽऽदेरसंख्यात् पृथिव्यादिकथं चैव तस्य चिन्तितत्वादिनि । तत्र पृथिव्या नामाऽऽदितिलोपः वक्रः, प्रकृष्या—सूक्ष्मबादराऽऽदिभेदा, लक्षणं—साकारानाकापेययोगायायोगाऽऽदिकं, परिमाणम्—संवर्तितलोकाप्रतारसंख्ययोगमात्राऽऽदिकम्, उपभागेः शयनाऽननच इकमणाऽऽदिकः, शब्देऽनेहाभस्ताराऽऽदि, वेदनाऽस्पर्शऽरसऽरूपऽवेतनानुरूप सुखदुःखानुभवस्वभावा, वचः—कृतकारितानुमतिभिरुपमर्हनाऽऽदिकः, निवृत्तिः—अप्रमत्तस्य मनोवाचकायगुण्याऽनुपमर्हनाऽऽदिकेति समासार्थः ।

व्यासार्थं तु निरुक्तिरुपधाक्रममाह—

नामं ठवणा पुढवी, द्ववपुढवी य भावपुढवी य ।

एसा खलु पुढवीए, निस्खेवो चउन्विहो होइ ॥ ६९ ॥

स्पष्टा । नामस्थाने तुल्यत्वाद्वादाहत्याऽऽह—

द्ववं सरीरभविआ, भावस्य य होइ पुढविजीवो उ ।

जो पुढविनामगायं, कर्मं वेपइ सो जीवो ॥ ७० ॥

तत्र द्वयपृथिवी आगमनो, नोआगमनश्च, आगमनो जाता तत्र चानुपयुक्तः, नो आगमनस्तु पृथिवीपदार्थश्च सरीरं जीवापेन तथा पृथिवीपदार्थात्वेन भव्यो—बालाऽऽदिः, ताभ्यां चिनिर्मुक्तो द्वयपृथिवीजीवः—एकभवि को बडाऽऽनुष्णाऽऽस्मिन्मनसोपशब्द, भावपृथिवीजीवः पुनर्यः पृथिवीनामाऽऽदिकमौदित्यं वेदयति । गतं निक्षेपद्वारम् ।

साम्प्रतं प्ररूपणाद्वारम्—

दुविहा य पुढविजीवा, सुहुमा तह बायरा य लोयम्मि ।

सुहुमा य सव्वलोए, दो चेव य बायराविहाणा ॥ ७१ ॥

पृथिवीजीवा द्विविधाः—सूक्ष्मा बादराश्च । सूक्ष्मनामकमौदयान् सूक्ष्माः बादरनामकमौदयान् बादराः, कर्मोदयजनिन एवैषां सूक्ष्मबादरत्वे न स्वापलिके बदरामलकयेरिव । तत्र सूक्ष्माः समुद्रकपयानिप्रतिमगन्धायवत्सवेलोकव्यापिनः ।

बादरास्तु मूलभेदाद् द्विविधा इत्याह—

दुविहा बायरपुढवी, सामामआ ससहपुढवि खरपुढवी ।

सएहा य पंचवमा, अवरा छत्तीसविहाणा ॥ ७२ ॥

' सामासतः ' संक्षेपाद् द्विविधा बादरपृथिवी—रुक्मबादरपृथिवी खरबादरपृथिवी च, तत्र रुक्मबादरपृथिवी कृष्णनीललोहितपीनशुक्लभेदात्पञ्चधा, इह च गुणभेदाद् शुक्लभेदाऽभ्युपगमनस्य, खरबादरपृथिव्यास्त्वयऽपि पद्मशिखिंशदिशेभेदाः सम्भवन्तीति ।

तानाह—

पुढवी य सकरा वा—लुगा य उवले सिला य लोणुसे ।

अय तंव तउय सीसग, रूप मुक्के य वेरे य ॥ ७३ ॥

हरियाले हिंगुलए, मणोसिला सीसगंउज्जए पवाले ।

अन्मपडलंअभवाखुय, बायराकए मणिविहाणा ॥ ७४ ॥

गोमजए य रुएण, अंके कलिहो य लोहियक्के य ।

मराय मसाराण्णे, भुयमोयग इंदनीले य ॥ ७५ ॥

चंदपपम वेकलिए, जलकेतं चेव मूरकेतं य ।

एए खरपुढवीय, नामं छत्तीसयं होति ॥ ७६ ॥

अथ च प्रथमगाथया पृथिव्यादयश्चतुर्दश भेदाः परिचूहीताः द्वितीयगाथया त्वष्टा हरितालाऽऽदयः, तृतीयगाथया दश गोमेषकाऽऽदयः, चतुर्थगाथया चत्वारः चन्द्रकान्ताऽऽदयः । अथ च पृथ्वीगाथयेन सामान्यपृथिवीभेदाः प्रदर्शिताः, उत्तरगाथादयेन मणिभेदाः प्रदर्शिताः, एता स्पष्टा इति कृत्वा न विवृताः ।

एवं सूक्ष्मबादरभेदान् प्रतिपाद्य पुनर्वर्णाऽऽदिभेदेन पृथिवीपदान् दर्शयितुमाह—

वएखरसगंधफाने, जोलिणमुहुहा इवेंति सेखेज्जा ।

खेगाइ सहस्साई, हाति विहाणम्मि एक्किं ॥ ७७ ॥

तत्र वर्षाः शुक्लाऽऽदयः पञ्च, रसास्त्रिहताऽऽदयः पञ्च, गन्धैः सुगन्धिदुरभीः स्पर्शाः सुद्रुककेशाऽऽदयः अष्टौ, तत्र वर्षाऽऽदिके एकैकस्मिन्योनिप्रमुखा यानि प्रभूतयः संख्येया भेदा भवन्ति, संख्येयस्यानिरूपत्वाद्द्विशिष्टसंख्यार्थमाह—अनेकानि सहस्राद्यैकैकस्मिन्वर्षाऽऽदिके विधाने भेदे भवन्ति, यानि तां गुणतश्च भेदानामिति । एतच्च सप्तयोनिलक्षणप्रमाणत्वात् पृथिव्या एवं आवर्तनीयमिति । उक्तं च प्रज्ञापनायाम्—' नन्थ से ' (१५) इत्यादि । (तथाऽस्मिन्नेव भागे ६७५ पृष्ठे दर्शितम्) इह च संवृत्तयोनयः पृथिवीकायिका उक्ताः, सा पुनः सविज्ञा अचिता मित्रा च, तथा पुनश्च शीता उष्णा शीतोष्णा वन्त्येवमादिका द्रष्टव्येति ।

एतदेव भूयो नियुक्तिरुत्तम एतद्वत्तमाह—

वसम्मि य एक्के, गंधम्मि रसम्मि तह य फासम्मि ।

नाणसी कायव्या, विहाणए होइ एक्किं ॥ ७८ ॥

वर्णाऽऽदिके एकैकस्मिन्विधाने भेदं सहस्राधरां नानान्वं विधेयम्, तथाहि—कृष्णां वर्णा इति सामान्यं, तस्य च भ्रमराङ्गार-कां किलगवलकजलाऽऽदिषु प्रकर्याकर्षणविशेषाद्भेदः कृष्णः कृष्णतरः कृष्णतम इत्यादि, एवं नीलाऽऽदिष्वप्यायान्यं, तथा रसगन्धस्पर्शेषु सर्वत्र पृथिवीभेदा वाच्याः । तथा—वर्णाऽऽदीनां परस्परसंयोगाद्भ्रमरकैमरकद्वाराऽऽदिवर्णान्तरोत्पत्तिरिति वसुत्प्रेष्य वर्णाऽऽदीनां प्रत्येकं प्रकर्याप्रकर्षतया परस्परानुबन्धेन च बहुधा भेदा वाच्याः ।

पुनरपि पर्याप्तकाऽऽदिभेदाद्भेदमाह—

जे बायरे विहाण, पज्जता तत्तिया अपज्जता ।

सुहुमा वि होति दुविहा, पज्जता चेव अपज्जता ॥ ७९ ॥

यानि बादरपृथिवीकाय विधानानि भेदाः प्रतिपादितास्तानि यावन्ति पर्याप्तकानां तावत्संख्यापर्याप्तकानामपि, अत्र भेदानां तुल्यत्वं द्रष्टव्यं न तु जीवानां, यत एकपर्याप्तकाऽऽध्यैशांलक्ष्येया अपर्याप्तका भवन्ति, स्वमा अपि पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्विविधा एव, किं तु पर्याप्तकनिश्चया पर्याप्तकाः समुत्पद्यन्ते, यत्र चैकोऽपर्याप्तकस्तत्र नियमादलक्ष्येयाः पर्याप्तकाः स्युः । पर्याप्तिसु—“आहारसरीरविशेषः ऊत्सामवश्चोम-शोऽहिनिव्वसी । होति जतो दलियाभ्रां, करणं पइसा उ पज्जसी ॥ १ ॥” जन्तुः समुत्पद्यमानः पुद्गलापादानेन करणं निर्धर्तयति तेन च करणविशेषेणाऽऽहारमवशुष्ट पृथग् खलरत्नाऽऽदिभ्येन परिणीतिं नयति स तादृक्करणविशेष आहारपर्याप्तिसिद्ध्यर्थेनोच्यते, एवं शेषपर्याप्तयोऽपि वाच्याः, तत्रैकैन्द्रियाणांमाहाऽऽशरीरैन्द्रियोच्छ्वासाभिधानाश्चतस्रो भवन्ति, एताश्चात्मसंयुक्तेन जन्तुरादत्ते, अनासपर्याप्तिरपर्याप्तकोऽवातपर्याप्तिस्तु पर्याप्तक इति अत्र च पृथिव्यैव कायं येमांति विग्रहः ।

यथा सुप्तवादराऽऽद्ययो भेदाः सिद्ध्यन्ति तथा प्रसिद्ध-भेदेनोदाहरणेन दर्शयितुमाह—

रक्खणं गुच्छाणं, गुम्माण लयाण वल्लिवलायाणं ।

जह दीसइ नाणत्तं, पुढवीकाए तहा जाण ॥ ८० ॥

यथा वनस्पतिवृक्षाऽऽदिभेदेन रणं नानात्वमुपलभ्यते, तथा पृथिवीकायैऽपि जानाति, तथा बुद्धाः—बुद्धाऽऽद्यो गुच्छा बुद्धनाकीसल्लकीकर्णस्याद्यः गुल्लमनि—नयमालिकाकोरगट्ट-काऽऽदीनि, लताः—पुञ्जागाशोकलताऽऽद्याः । वनस्पत्पुष्पा-ल्लुङ्गीकोशातफयाद्याः, वलयानि—केतकीकदल्यादीनि ।

पुनरपि वनस्पतिभेदद्वयान्तेन पृथिव्या भेदमाह—

आसहि तण सेवाले, पणगाविहाणे य कंद भूले य ।

जह दीसइ नाणत्तं, पुढवीकाए तहा जाण ॥ ८१ ॥

यथा हि वनस्पतिकायस्य औषध्यादिकां भेदं एवं पृथिव्या अपि द्रष्टव्यः । तत्र औषधयः शालयाऽद्याः, लुणानि दर्माऽऽदीनि, सेवालं जलोपरि मलरूपं, पनकः काष्ठाऽऽदाशुष्काविशेषः पञ्चवर्षी, कन्दः सूरणकदादिः, मूल—सुरीराऽऽदीनि ।

एते च सूक्ष्मत्वात्सैकैकद्रव्यादिकाः समुत्पल्लभ्यन्ते, यत्संख्या-स्तुपल्लभ्यन्ते तद्वर्शयितुमाह—

एकस्स दोइह तिहइ व, संसेज्जाण व न पासिउं सक्का ।

दीसंति सरीराइ, पुढविजियाणं असंखाणं ॥ ८२ ॥

स्पष्टा । कथं पुनरिदमवगन्तव्यं, सन्ति पृथिवीकायिका इति, उच्यते, तदार्थाद्युत्तरशरीरांगलक्ष्यविशेषात्तरि प्रतीतिर्गोवाश्वा-वाहिव इत्येव तद्वर्शयितुमाह—

एण्हिं सरीराइ, पक्खत्ते ते परुविया होति ।

सेसा आशांगज्झा, चक्खुफासं न जं इति ॥ ८३ ॥

परिस्वल्प्येतयोपलभ्यमानैः पृथिवीशर्कराऽऽदिभेदाभिधैः शरीरैस्ते च शरीराण्यः शरीरद्वारेण प्रत्यक्षं साक्षात्प्रकृतिताः कृपापिता भवन्ति, शेषास्तु सूक्ष्मा आभाप्राप्ता एव द्रष्टव्याः, यतस्ते चक्षुःस्पर्श नागच्छन्ति, स्पर्शशब्दो वि-पयाऽर्थः ।

प्रकृपणाद्भागानन्तरं लक्षणद्वारमाह—

उवओगजोग अज्झव—साणे मनिमुप अचक्खुदंसे य ।

अट्टविहादयलेसा, सन्नुसामि कसाया य ॥ ८४ ॥

तत्र पृथिवीकायऽऽदीनां स्यान्तर्ध्याद्युद्याद्याद्यती चोपयो-गशक्तिरव्यक्ता ज्ञानदर्शनरूपेण्यवगम्यक उपयोगो लक्षणं, तथा योगः—कायाऽऽध्यै एक एव, औद्गारिकतन्मिध्रकास्मि-शाऽऽत्मको बुद्धर्याएकलता जन्ताः सकर्मकस्याऽऽलम्बनाय व्याप्रियन्ते; तथा अध्यवसायाः—सूक्ष्मा आत्मनः परिणामवि-शेषाः, ते च लक्षणम्, अध्यक्रुचैरन्त्यपुनः प्रयतनः समुत्पन्नवि-न्ताविशेषा इवानामलक्षयान्तेऽभिगन्तव्याः, तथा स्मृकारो-पर्याप्तान्तःपर्याप्तनिश्चयानामनिरुद्धाः पृथिवीकायिका बोद्धव्याः, तथा स्पर्शान्तिन्द्रियेषां बुद्धशानुगता बोद्धव्याः, तथा ज्ञानाऽऽश्रयणीयाऽऽद्यर्थावयवकोऽभ्यभाजस्तत्त्वद्वयभा-जश्च, तथा लक्ष्या—अध्यवसायाविशेषपक्षाः कृष्णनीलका-पोतनजस्यश्चतस्रस्तानि अनुगताः, तथा दशविधसंज्ञानुग-ताः, ताश्च आहाराऽऽदिकाः प्रागुक्ता एव, तथा सूक्ष्मांल्लुण-निःश्वासानुगताः । उक्ते च—“पुढवीकाइया णं मेनें । जीवा आणवन्ति वा, पाणवन्ति वा, ऊसमन्ति वा, णीमसन्ति वा ? गोयमा ! अविरादियं संतये चैव आणवन्ति वा, पाणव-न्ति वा, ऊसमन्ति वा, नीमसन्ति वा ।” कयथा अपि सूक्ष्माः क्रांथाऽऽद्यः । एवमेतानि जीवलक्षणऽऽश्रयणयोऽऽदीनि क-पर्यायव्यमानानि पृथिवीकायैऽपि नैव व्यक्तीनि, तत्र संचि-वियजीवलक्षणकलापसमनुगतान्याम्, मनुत्पद्यन्तं संचिवा पृथिवीनि । ननु च तदिदमनिदमनिदमेन साध्यते, तथा-हि न ह्युपयोगाऽऽदीनि लक्षणानि पृथिवीकायैषु व्यक्तानि समुपलक्ष्यन्ते, सत्यं नव, अध्यक्रुचैरन्त्यपुनः विचिन्ते, यथा कस्य-चित्पुंसः हृत्पूरकव्यतिमिश्रमादिरातिपातानि योकोदयाः कुली-कृतान्तःकरणविशेषस्याव्यक्ता चेतना, चैतावता तस्याचि-द्वता, एवमल्लाप्यव्यक्रुचैरन्तर्मासंयोज्युपगमनव्यः ननु बाष्पा-क्षुसाऽऽदिकमध्यक्रुचैरन्तर्मासिद्धमस्ति न चेह तथापि किञ्चि-द्वेतनालिङ्गमस्ति नेदेत्रेवम्, इहापि समानजानीयलतादिद्रव्या-दिकमशोमासाङ्कुरवचनानां चिह्नमस्ति न, अध्यक्रुचैरन्तर्मासां हि सम्भावितैकचेतनालिङ्गानां वनस्पतीनामिव चेतनाऽऽश्रयण-न्तरेणैव, वनस्पतिश्च चेतन्यं तिष्ठितुं युगफलप्रदव्येन स्पष्टं सार्थयिष्यते च, तनां व्यक्रुचैर्योगाऽऽदिलक्षणसद्भावमासि-त्वा पृथिवीति स्थितम् ।

अनु चारमलताऽऽदे कठिनपुद्गलाऽऽसिकायाः कथञ्चत-
नन्वमित्यत आह—

अद्भी जहा सरीर—मि अणुगयं चेयणं खरं दिदं ।

एवं जीवाणुगयं, पुढविसरं खरं होइ ॥ १५ ॥

यथाऽस्थि शरीरानुगतं सचेतनं खरं इदमेवं जीवानुगतं
पृथिवीशरीरमपीति । आचा० १ भू० १ अ० २ उ० ।

विप्रतिपत्तिरित्यासार्थे पुनराह—

पुढवी चित्तमंतमकलाया अणुगेजीवा पुढो सत्ता । अ-
स्त्य सत्यपरिखणं । (? वृत्त) ।

'पुढवी चित्तमंतमकलाया' 'पुढवी' पृथिवी उक्तलक्षण,
चित्तवतीति चित्तं—जीवलक्षणं तदस्या अस्तीति चि-
त्तवती, सजीवैत्यर्थः । पाठान्तरं वा— 'पुढवी चित्तमन्त-
मकलाया' । अत्र मात्रशब्दः स्लोकविशेषः, यथा सर्वपत्रिभा-
गमात्रमिति, ततश्च चित्तमात्र-स्लोकविशेषः । तथा
च प्रबलमोहोदयान्सर्वज्ञस्य चैतन्यमेकेन्द्रियाणां, तदभ्य-
धिकं द्वीन्द्रियाऽऽदीनामिति, 'आख्याता' सर्वज्ञेन कथि-
ता, इयं च— 'अनेकजीवा' अनेके जीवा यस्यां सा-
ऽनेकजीवा, न पुनरेकजीवा, यथा वैदिकानां पृथिवी दे-
वतैस्त्वमादिप्रवचनप्रामाण्यादिति । अनेकजीवाऽपि कै-
श्चिदेकभूताऽऽत्मापेक्ष्यन्त्यत एव । यथाहुरेके—' एक एव हि
भूताऽऽत्मा भूते भूते व्यवस्थितः । एकया बहुधा चैव, दृश्य-
ते जलचन्द्रवत् ॥ १ ॥ ' अत आह— 'पृथक्त्वया' 'पृथक्भू-
ताः सत्या-आत्मानो यस्यां सा पृथक्त्वया, अहमुल्लासंस्व-
यभागमात्रावगाहनया पादमाधिकयाऽनेकजीवसमाभितेति
भावः । आह—यद्येवं जीवपिरुपका पृथिवी तत्तस्यास्याम्भा-
राऽऽदिकरणे नियमस्तत्तदतिपातादहिसकत्वानुपपत्तित्व-
संभवी साधुधर्म इत्याह— अन्यत्र शब्दपरिणतायाः 'शस्त्रप-
रिणतां पृथिवीं विहाय—परित्यज्यान्या चित्तवत्याख्यातैत्यर्थः ।
दश० ४ अ० ।

साम्प्रतं लक्षणद्वारानन्तरं परिमाणद्वारमाह—

जे बायरपञ्जता, परस्स असंखवागमेता ते ।

सेसा तिन्नि वि रासी, वीसुं लोया असंखेज्जा ॥ ८६ ॥

तत्र पृथिवीकायिकाभूतानि, तद्यथा—बादराः पर्याप्ताः, अ-
पर्याप्ताश्च । तथा सूक्ष्माः अपर्याप्ताः, पर्याप्ताश्च । तत्र ये
बादराः पर्याप्तकास्तं संवर्तितलोकप्रतरासंख्येयभागमात्र-
विप्रदेशराशिप्रमाणा भवन्ति, शेषास्तु त्रयोऽपि राशयः प्र-
त्येकमसंख्येयानां लोकानामाकाशप्रदेशराशिप्रमाणा भवन्ति,
यथानिर्दिष्टक्रमेण चैत यथोक्तं बहुतरा । यत उक्तम्—
"सम्प्रत्यया बादरपुढविकाया पञ्जता, बादरपुढविका-
इया अपज्जता असंखेज्जगुणा सुद्धमपुढविकाइया अपज्जता
असंखेज्जगुणा, सुद्धमपुढविकाइया पञ्जता असंखेज्जगुणा ।"
प्रकारान्तरेणाऽपि राशिप्रत्यय परिमाणं दर्शयितुमाह—
पत्येयं व कुडवेण न, नह कौडि मिणैज्ज सव्वधमाइ ।

एवं मविज्जमाणा, हवंति लोया असंखेज्जा ॥ ८७ ॥

यथा प्रस्था—'दिना कश्चित्सर्वधन्यानि भिनुयाव, एवमसंज्ञा-
यप्रमाणनाञ्जिकरणान् लोकं कुडवीठल्याजघनोत्कुडवावगाह
५४४

मान् पृथिवीकायिकाजीवान् यदि मिनेति ततोऽसंख्येयान्
लोकान् पृथिवीकायिकाः पूरयन्ति ।

पुनरपि प्रकारान्तरेण परिमाणमाह—

लोगाऽऽगासपपसे, एकेकं निक्खिखे पुढविजीवं ।

एवं मविज्जमाणा, हवंति लोगा असंखिज्जा ॥ ८८ ॥

स्पष्टा ।

साम्प्रतं कालतः प्रमाणं निर्दिदितुः क्षेत्रकालयोः सूक्ष्म-
दृष्टत्वमाह—

निउणो य हवइ कालो, ततो निउखयरं हवइ खेवं ।

अंगुलसंदीपिते, ओसपिण्णिओ असंखिज्जा ॥ ८९ ॥

निपुणः सूक्ष्मः कालः समयाऽऽसकः ततोऽपि सूक्ष्मतरं क्षेत्रं
भवति, यतोऽङ्गुलीध्रेण मात्रशेवप्रदेशानां समयपट्टारंणा-
संख्येया उत्सर्पणव्यवसर्पणयोऽपक्रमान्तात्ततः कालात् क्षेत्रं
सूक्ष्मतरम् ।

प्रस्तुतं कालतः परिमाणं दर्शयितुमाह—

अणुसमयं च पवेसो, निकवमणं चेव पुढविजीवाणं ।

काए कायट्ठिइया, चउरो लोया असंखेजा ॥ ९० ॥

तत्र जीवाः पृथिवीकायाऽनुसमयं प्रविशन्ति निष्कामन्ति
च, एकस्मिन् समये कियतां निष्कामः प्रवेशश्च १-२, तथा
विवाहिते च समये कियन्तः पृथिवीकायपरिणताः सम्भव-
न्ति ३, तथा कियन्ती च कायस्थितिपरित्येते चत्वारो विक-
ल्पाः कालतोऽभिधीयन्ते, तत्रासंख्येयलौकाऽऽकाशप्रदेशप-
रिमाणाः समयेनोत्पद्यन्ते विनश्यन्ति च, पृथिवीत्वेन परिख-
ता अभ्यसंख्येयलौकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणाः, तथा—कायस्थि-
तिरपि सूत्रा सूत्राऽसंख्येयलौकाऽऽकाशप्रदेशपरिमाणं का-
लं तत्र तत्र तापोपचयन्ते इति ।

एवं क्षेत्रकालाभ्यां परिमाणं प्रतिपाद्य परस्परवागमाह—

प्रतिपिपादयिययाऽऽह—

बायरपुढवीकाङ्क्ष—पञ्जतो असमसमोमाहो ।

सेसा आगाहंती, सुद्धमा पुण सव्वलोयमि ॥ ९१ ॥

बादरपृथिवीकायिकाः पर्याप्ता यस्मिन्नाकाशखण्डे अवगाढ-
स्तस्मिन्नेवाऽऽकाशखण्डेऽपर्यव्यापि वादरपृथिवीकायिकस्य
शरीरमवगाढमिति, शेषास्तु अपर्याप्ताः पर्याप्तकनिधया
समुत्पद्यमाना अनन्तरप्रक्रिया पर्याप्तकावगाढाऽऽकाशप्र-
देशावगाढाः, सूक्ष्माः पुनः सर्वस्मिन्नपि लोकेऽवगाढा इति ।

उपमोगाद्वारम्—

चंक्रमणे य द्वासे, निसीयस तुयट्ठणे कयकरणे ।

उच्चारे पासवणे, उवगरणाणं तु निक्खिवणे ॥ ९२ ॥

अश्लेषणं पट्टरणं भू-संखेयं कयविकए किसी ए ।

भंढाणं पि य करणे, उवमोगविडी मणुस्साणं ॥ ९३ ॥

एएहिं कारोणेहि, हिंसंति पुढविकाइए जीवे ।

सायं गवेसमाणा, परस्स दुक्खं उदीरंति ॥ ९४ ॥

चङ्क्रमणेऽस्ति स्थाननिधीयन्त्यवर्तनकृतकपुत्रकरणउच्चा-
रप्रश्नवश उपकरणनिक्षेप आलेपनप्रहरणभूषणकयविकयक-
वीकरणप्ररुडकघटनाऽऽदिवृत्तभोगाविधिमनुष्याणां पृथिवी-
कायेन भवतीति । यद्येवं ततः किमित्यत आह—(एएहिं इत्या-

दि । एतिष्ठश्चक्रमणाऽऽदिभिः कार्गैः पृथिवीजीवान् हिंस-
न्ति । किमर्थमिति दर्शयन्ति-सन्तं सुखमात्मनोऽन्वेषयन्तः
परदुःखायजातानाः कतिपयदिवससमणीयमांगाऽऽशार्कपि-
तसमस्तेन्द्रियमात्रा विमृष्टचेतन इति, परस्य पृथिव्याश्रितज-
न्मरारोः दुःखमसातलक्षणं तदुदीरयन्ति-उत्पादयन्त्यात्यनेन
भूदानजनितशुभकलांशयः प्रत्युक्त इति । अथुना शस्त्रहार्म-
शस्यतेऽनेनेति शस्त्रम् । तत्र द्विधा-द्रव्यशस्त्रं, भावशस्त्रं च ।
द्रव्यशस्त्रमपि समासार्थभागभेदाद् द्विधेयम् ।

तत्र समासद्रव्यशस्त्रप्रतिपादनायाऽऽह-

हलकुलियविसकुद्वा-लालितियमिगसिगकठमगी य ।

उत्तरं पादवर्गे, एयं तु ममासक्तो मर्थः ॥ ६५ ॥

तत्र हलकुलिकावयुकुद्वा-लालितिकमुगशृङ्गाकाम्पन्युच्चार-
प्रथवायाऽऽदिकमन्त्रसमासतः संलेशतो द्रव्यशस्त्रम् ।

विभागद्रव्यशस्त्रप्रतिपादनायाऽऽह-

किंची सकायसर्थं, किंची परकाय तदुभयं किंचि ।

एयं तु द्रव्यसर्थं, भावे य अमंजमो मर्थः ॥ ६६ ॥

किञ्चित्सवकायशस्त्रं पृथिव्येव पृथिव्याः, किञ्चित्सवकाय-
शस्त्रमुक्ताऽऽदि, तदुभयं किञ्चिदिति भूदकं मिलितं भुव
इति । तच्च सर्वमपि द्रव्यशस्त्रं, भावे पुनरसंयमः दुष्पयु-
क्ता मन्त्रावाहाराः शस्त्रमिति । आवा० १ ध्रु० १ अ० २ उ० ।

द्वयं सत्यमिविसं-नेदं विल खारलोमार्गार्थं ।

भावे उ दुष्पयुक्तो, वाया काश्चो अविरेडं य ॥ २३० ॥

द्रव्यमिति हारपरामर्शः, तत्र द्रव्यशस्त्रं खड्गऽऽदि, अस्त्रविष-
खेहस्तानि प्रसिद्धानि, क्षारलवणाऽऽदीनि अत्र तु क्षारः क-
रीराऽऽदिप्रभवः, लयं प्रतीतम्, आदिशब्दाद्वै करीराऽऽदिपरि-
ग्रहः । उक्तं द्रव्यशस्त्रम् । अथुना भावशस्त्रमाह-भावस्तु दुःप्र-
युक्तौ बाष्पावौ अविरतिश्च भावशस्त्रमिति, तत्र भावो दुः-
प्रयुक्त इत्यनेन द्रोहाभमालेप्योऽऽदिलक्षणः । मन्त्रोदुःप्रयोगो गृ-
हान्, बाहुदुःप्रयोगस्तु हिंस्रपरयाऽऽदिवचनलक्षणः, काय-
दुःप्रयोगस्तु भावनवल्गनाऽऽदिः । अविरतिस्त्वविशिष्टा प्रा-
णानि गताऽऽदिपापस्थानकप्रवृत्तिः एतानि स्वरूपव्यापादक-
त्वात्मकमर्थानिमित्वाद्भावशस्त्रमिति गाथाऽर्थः ।

इह न भावशस्त्रेणाधिकारः । आप तु द्रव्यशस्त्रेण, तच्च
विप्रकारं भवतीत्याह-

किंची सकायमर्थं, किंची परकाय तदुभयं किंचि ।

एयं तु द्रव्यसर्थं, भावे अमंजमो मर्थः ॥ २३१ ॥

किञ्चित्सवकायशस्त्रं, यथा कृष्णा मृत्वालादिषुदः शस्त्रम्, एवं
गन्धरसस्पर्शभेदेऽपि शस्त्रं योजना कार्या तथा किञ्चित्सवकाय-
ेति परकायशस्त्रं यथा पुष्पतेजःप्रभृतीनाम्, अनेजःप्रभृतयो
वा पृथिव्याः । तदुभयं किञ्चिदिति किञ्चित्तदुभयं शस्त्रं भवति,
यथा कृष्णा मृदुकस्य वशीरगमगन्धाऽऽदिभिः पाण्डुमृदश्च य-
दा कृष्णमृदा कलुषितमृदकं भवति तदाऽस्मै । कृष्णमृदुकस्य
पाण्डुमृदश्च शस्त्रं भवति, एवं तु तद् द्रव्यशस्त्रं तु यदाऽनेकप्र-
कारविशेषणार्थः, एतदनेकप्रकारं द्रव्यशस्त्रम्, भाव इति हार-
परामर्शः । अर्थमयः शस्त्रं चरणस्थिति गाथाऽर्थः । एवं
च परिणतायां पृथिव्यामुच्चारयाऽऽदिकरणेऽपि नास्ति तद्-
तिपात इत्यहिंसकत्वोपपत्तेः सर्वमपि साधुमर्थं इति । एष

तावदागमः, अनुमानमप्यत्र विद्यते-सामका विदुमलव-
शापलाऽऽद्यः पृथिवीवीकाराः समानजातीयाङ्कुराण्यनुपल-
म्भात् । देवदत्तमोसाङ्कुरवत् । पदमागमोपपत्तिर्यां व्यव-
स्थितं पृथिवीकायिकानां जीवत्वम् । उक्तं च-

“आगमश्चापत्तिश्च, संपूर्ण इष्टिलक्षणम् ।
अतीन्द्रियाणामर्थानां, सङ्भावप्रतिपक्षेयं ॥ १ ॥
आगमो ह्यापवचन-मासं दीपकयाद्विदुः ।
वीतरागोऽनुतं वाक्यं, न यथाऽद्वयसंभवात् ॥ २ ॥”
इत्यलं प्रसङ्गेन । दृश० ४ अ० ।

वेदनाद्वारमाह-

पायच्छेयश्च भेयश्च, जेयोर् तदेव अंगुवेगंम् ।

जह हूति नरा दुहिया, पुढविकापं तथा जाण ॥ ६७ ॥

यथा पादाऽऽदिकेष्वङ्गप्रत्यङ्गेषु छेदनभेदाऽऽदिकया क्रियया
नरा दुःखितास्तथा पृथिवीकायिऽपि वेदनां जानीया ।

यद्यपि पादशिरोमीवाऽऽदीन्यङ्गानि पृथिवीकायिकानां न
सन्ति तथापि तच्छेदनानुक्या वेदनाऽऽरूपेयदिति
दर्शयितुमाह-

नन्य य मि अंगुवंगा, तथाणुरुवा य वेयणा तेमि ।

केमि चि उदारीती, केमि चऽतिवायण पागे ॥ ६८ ॥

पृथ्वीर्द्धं गतार्थः । केपाञ्चिःपृथिवीकायिकानां तदारम्भमगः
पुण्या वेदनासुदीर्यमानः, केपाञ्चिःतु प्राणानन्यरहितपातयमुर्गिनि
तथाहि भगवत्यां दृष्टान्त उपमायां यथा-चतुरन्मन्त्रकवर्तिना
गन्धर्वाणिका यौवनवर्तिनो बलवती आर्द्राऽऽमलकप्रमाणं मर्चि-
तपृथिवीगोलकमकविशतिरुक्त्या गन्धर्पटुके कडितशिलापु-
त्रकेण पिपासतन्त्रमयां पृथिवीजीवानां काश्चित्संयदितः क-
श्चित्प्राणिनापितः कश्चिद्व्यापादितोऽपरः किल नेन शिलापु-
त्रकेण न मृष्टोऽपीति ।

यथहारमाह-

पर्वयति य अलगागा, ण य तीहं गुणोहं जीहं अलगागा ।

पुढवि विहिःमाणा, न हू ते वायाहि अलगागा ॥ ६९ ॥

अलगागावङ्गो दुह-विहिमया निगुणा अगागिमया ।

निद्राम चि य मडला, विरदुगंल्लाड मडलतरा ॥ ७० ॥

आवा० १ ध्रु० १ अ० २ उ० । (इदं गाथाद्वयम् ‘अलगागा’
शब्दे प्रथमार्ग २७ पुष्टे व्याख्यानम्)

कई मयं वहीती, कई अबहेहं उवाहीती ।

कई अणुमन्त्रेनी, पुढविकायं वहेमाणा ॥ ७१ ॥

रुष्टा ।

तद्वधे अन्येषामपि तदारथितानां वधो भवतीति दर्शयि-
तुमाह-

जो पुढवि ममारंभइ, अल्लऽपि य मो ममारंभइ काए ।

अनियाए अ नियाए, दिस्से य तहा अदिस्से या ॥ ७२ ॥

यः पृथ्वीकायं ‘समारभते’ व्यापादयति सः ‘अन्यानां’

अप्यायतीन्द्रियाऽऽदीन् ‘समारभते’ व्यापादयति, उदुम्बर-
टफलमलणप्रवृत्तिः तत्फलान्त-प्रविष्टमजन्तुमलणवर्धिति ।
तथा-‘अनियाण य नियाण चि’ अकारण्येन कारणेन च यद्दि-
वा-अवकल्पितं संकल्पेन च पृथिवीजन्तुन् समारभते तदार-

म्भवांश्च 'दृश्यान्' दृष्ट्वाऽऽदीन् 'अदृश्यान्' पनकादीन्
'समारभते' व्यापार्यनीत्यर्थः ।

एतदेव स्पष्टतरमाह-

पुढविं समारभता, हणति तस्मिन् एव बहुजीवे ।

सुहुमे य वायरे य, पज्जेते या अपज्जेते ॥ १०२ ॥

स्पष्टा । अत्र च सुवसाणं वधः परिणामाशुद्धत्वात्तद्विषय-
निरूप्यभावेन द्रष्टव्य इति ।

विरतिद्वारमाह-

एवं वियाणिऊसं, पुढवीए निक्खिवंति जे दंडं ।

तिविहेण सव्वकालं, मण्णेष वायाए काण्णं ॥ १०४ ॥

एवमित्युक्तप्रकारानुसारं पृथिवीजीवान् विज्ञाय तद्वधं
वन्धं च विज्ञाय पृथिवीनां निक्षिपन्ति वे दण्डं-पृथिवीस-
मारम्भाद् व्युत्पन्नमिति, ते ईदृशा अनगारा भवन्तीत्युत्तर-
गाथायां वक्ष्यन्ति, त्रिविधं नति कृतकान्तिानुसर्तभिः 'सर्व-
कालं' यावज्जीवमपि मनसा वाचा कायेनति ।

अनगरभवेन उल्लेखमाह-

गुता गुनीहिं सव्वहिं, समिया सीमहिं संजया ।

जयमाणगा सुविहिया, एरिसया दूति अणगारा ॥ १०५ ॥

निरवृत्तिर्मेनावाकायमुत्तिष्ठताः, तथा पञ्चभिर्नीर्यासमित्या-
दिभिर्स्मृताः, सम्यक्-उत्थानशयनचरकर्मणः ।ऽऽदिक्रिया-
स्तु यताः संयताः 'यतमनाः' सर्वत्र प्रयत्नकारिणः, शो-
भनं विहितं-सम्यग्दर्शनाऽऽद्यनुष्ठानं येषां ते तथा, ते ईदृशा
अनगारा भवन्ति, न तु पूर्वोक्तगुणाः पृथिवीकायसमारम्भ-
णः शाक्याऽऽद्य इति । गतो नामनिष्पन्नो निक्षेपः ।

अधुना स्वातुगमेऽस्त्वलिताऽऽदिदुग्धो-

पेतं सूत्रमुच्चार्यते, तथेदं सूत्रमे-

अट्टे लोए परिउमे दुस्संवेहे अविजाणए अस्मि लोए
पव्वहिण तत्थ तत्थ पुढो पास आतुरा परितार्वेति ।

(१४ सूत्र) आचा ० ।

'अट्ट' इत्यादि परम्परसम्बन्धस्तु 'हह एगेमि णो सभा भव-
ति' इत्युक्तं, कथं पुनः संज्ञा न भवतीति, आरंभत्वात्, तदाह-
(अट्टे इत्यादि) आत्तो नामाऽऽदिद्व्यनुयो, नामस्थापने क्षुण्ण-
क्षयशरीरभयशरीरव्यतिरिक्तो नाश्रागमतो द्रव्यार्त्तः शकटा-
ऽऽदिचक्राणामुत्तिष्ठत्वा यो लोहमयः पट्टो दीयते स द्रव्यार्त्तः
भावात्संस्तु द्विधा-आगमतो नाश्रागमतश्च, तत्राऽऽगमतो
ज्ञाता-आत्तपदार्थेहस्तत्र चोपयुक्तो, नाश्रागमतस्तु औद्-
यिकभाववर्त्तौ रागद्वेषप्रहपरिग्रहीतान्तरात्मा प्रियविषयो-
गाऽऽदिदुःखसङ्कटनिम्नगं भावास्ति इति व्यपदिश्यते, अथवा
शब्दाऽऽदिविषयेषु विषयिपाकसदृशेषु तदाकाङ्क्षात्वात् हि-
तहितविचारमूलमना भावातः कर्म उपजिनोति । यत उक्तम्-
'सांशद्वियवसट्ठेणं, भंने ! जीवे किं बंधह, किं चिण्णनि ?,
किं उच्चल्लगानि ? । गायमा ! अट्ट कम्मपगळीओ सिद्धिलपंच-
णवद्धो भण्णियवंचणवद्धो पक्कंति 'जीव अण्णादीयं च
णं अण्णवद्धं दीहमद्धं आउरंतं संसारं कंतामण्णपरियद्वह ।'
एवं स्पष्टेनाऽऽदिच्छवि आदौजन्यम् । एवं क्रीडमानमायालो-
भदर्शनमोहनीयवाचिरत्रमोहनीयाऽऽदिभिर्भावाताः संसारिण्यं

जीवा इति । उक्तं च-'रागदासकसाएहि, इदिपहि य पंचाहि ।
दुद्धा वा माहणिउज्जेण अट्टा संसारिण्णो जिया ॥ १॥' यदि या-
ज्ञानाऽऽध्वर्यायाऽऽदिना शुभाशुभनाष्टप्रकरणं कर्मणा आतं,
कः पुनरंबेविद्य इत्यत्राऽऽह-लोकयतीति लोकः एकत्रिजि-
वतुःपञ्चन्द्रियजीवरारिण्यर्थः, अत्र लोकशब्दस्य नामस्था-
पनाद्रव्यत्वैककालमवभावपर्यायभेदादृष्ट्या निक्षेपं प्रदर्शय-
शस्तभाषाव्यवतिना लोकं न ह्यधिकारो वाच्यः, यस्माद्यावा-
नानः स सर्वोऽपि परिदुनो नाम परिपेक्षवो निस्सारः औप-
शमिकाऽऽदिप्रशस्तभावहीनः अव्यभिचारिर्मातृसाधनहीनो
वेति । स च द्विधा द्रव्यभावभेदात्, तत्र सच्चित्तद्रव्यप-
रिदुनो जीर्णेशरीरः स्थयिरगः जीर्णवृत्तो वा, अचित्तद्रव्य-
परिदुनो जीर्णपटाऽऽदिः, भावपरिदुन आदौदयिकभावोद्भवतात्
प्रशस्तज्ञानाऽऽदिभावविकलः, कथं विकलः ? अनन्तगुणपरि-
हाया । तथाहि-पञ्चवतुःसिद्धयैर्कन्द्वयाः कर्मण ज्ञान-
विकलाः, तत्र सर्वनिष्ठज्ञानाः सूक्ष्मनिर्गोदापर्यासकाः प्रथ-
मसमयोन्यासा इति । उक्तं च-

सर्वनिष्ठुणो जीव-स्य दए उपयोग एव वीरिण ।

सूक्ष्मनिर्गोदापर्या-सकानां स च भवति विज्ञेयः ॥ १ ॥

तस्मात् प्रवृत्तिं ज्ञानविदुः-ईदृष्टा जिनन जीवानाम् ।

लघिधर्मिभैः करणैः, कायेन्द्रियवायुमनोदृष्टिभिः ॥ २ ॥ "

स च विषयकथायाः प्रशस्तज्ञानद्युतः किमवश्यो
भवति इति दर्शयति-दुस्संवेध इति दुःखेन संबोधयते-घ-
र्मवर्णप्रतिपत्तिं कार्यते इति दुःसंबोधो, मेतायेवम् इति,
यदि वा-दुःसंबोधो या बांधयितुमशक्यो, ब्रह्मदन्वत्, किं
मित्येवम् ? यतः (अविजाणएति) विमिश्रत्वबांधयितुः
स वैवेचियः किं विदुश्चात् इत्याह-अस्मिन् पृथिवीकायलो-
के प्रव्यथिते प्रकर्षेण व्यथिते, सर्वस्याऽऽगमस्य तदाश्रयत्वा-
दिति प्रकर्षार्थः, तत्प्रयोजनतया लज्जनाऽऽदिभिः पीडिते
नानाविधशब्दाद् भीते वा 'व्यथ' भयचलनयोः इति कृत्वा व्य-
थितं भीतमिति । (तत्थ तथेति) तेषु तेषु इयिच्छनदृष्ट-
करणाऽऽदिषु पृथग्विभिन्नेषु कार्येषु उत्पन्नेषु पश्य इति विनये-
स्य लोकाकार्यप्रवृत्तिः प्रदर्शयते, सिद्धान्तशैल्या पार्श्वेऽपि
प्राकृते बह्वेदेशो भवतीति, आतुराः विषयकथायाऽऽदिभिः
अस्मिन् पृथिवीकायं विषयभूते साध्यान्तु पृथिवीकायं प-
रिनापयन्ति परि समंतात्तापयन्ति पीडयन्तीत्यर्थः, बहुवच-
ननिर्देशस्तु नानारम्भणां बहुषु गमयति, यदि वा-लोकशब्दः
प्रत्येकमपि संबध्यते, कश्चिज्ज्ञाकां विषयकथायाऽऽदिभिर्नर-
अपरस्तु कायपरिजीर्णः कश्चिद् दुःखमंबोधप्रस्थाऽपरा वि-
शिष्टज्ञानरहितः, एते सर्वेऽप्यातुरा विषयजीर्णैर्दृष्टाऽऽदिभिः
सुखाऽऽद्ये अस्मिन् पृथिवीकायलोके विषयभूते पृथिवीकायं
नानाविधैकपार्थः परितापयन्ति परि-समंतात्तापयन्ति पीड-
यन्तीति सूत्रार्थः ।

ननु कैदेवताविशेषाऽवस्थिता पृथिवीति शक्यं

प्रतिपत्तुं, न पुनरसंख्येयजीवसंख्यातत्वेत्येव-

तत्परिहर्तुकाम आह-

संति पाणा पुढो मिया लज्जमाणा पुढो पास अणगारा
मोनि एगे पवयमाणा जमिणं विरुल्लवेहिं सत्थेहि
पुढविकम्मसारंभेणं पुढविसत्थं समारंभेमाणा अण्णेरुवे
पाणं विहिंसइ ॥

कस्मिन् विद्यन्ते प्राणाः सत्त्वाः पृथग् पृथग्भावेनाहगुलास्-
 ख्येयभागस्वेदेहाश्वाहनया पृथिव्याऽऽश्रिताः, सिता वा सं-
 बद्धा इत्यर्थः, अनेनैतत् कथयति-नैकदेवता पृथिव्यपि तु प्र-
 त्येकशरीरपृथिवीकायाऽऽत्मिकेति, तदर्थं संचेननन्वमनकजि-
 वाधुचित्तं च पृथिव्या आविष्टं न भवतीति । एतच्च ज्ञा-
 न्वा तद्वारम्भनिवृत्ताय दर्शयितुमाह- (लज्जमाणा पुढो पास
 सि) लज्जा हि विधा-लौकिकी, लोकोत्तरा च । तत्र लौकि-
 की स्तुपासुभटाऽऽदिः भ्यशुरसंप्रामाषिण्या, लोकोत्तरा स-
 सद्दशमकारः संयमः । तदुक्तम्-“ लज्जा दया संजम बंधचे-
 रं । ” इत्यादि । लज्जमानाः संयमानुष्ठानपराः, यदि वा-
 पृथिवीकायसमारम्भरूपादसंयमानुष्ठानां लज्जमानाः पृथगि-
 ति प्रत्यक्षज्ञानिनः परोक्षज्ञानिनश्च, अतस्तावत् लज्ज-
 मानान् पश्येत्यनेन शिष्यस्य कुशलानुष्ठानप्रवृत्तिविषयः
 प्रदर्शितो भवतीति । कुर्वीधकास्त्वय्यावादिनाऽन्यथा-
 कारिण इति दर्शयितुमाह- (अरण्यगारा इत्यादि) न विद्यते
 अगारं-गृहमेवामित्यनगारा-यतयः स्मो वयमित्येवं प्रकथे-
 षु वदन्तः प्रवदन्त इति, एके शाक्यादयो प्राज्ञास्ते च
 सयमेव जन्तुरतणपराः क्षुपितः, जायाज्ञानितिमिरा इति ।
 एवमादिप्रतिज्ञामात्रमनर्थकमारट्टन्ति, यथा कश्चिदत्यन्तशु-
 चिर्बोद्धश्चतुःपट्टित्तिकास्नायी गोशवस्याश्चिंतया परित्या-
 गं विधाय पुनः कर्मकरवाक्यान्मोऽस्थिपशितस्नाय्याद-
 र्ययास्वमुपेयागर्थे सङ्ग्रहं कारितवान्, तथा च तेन शुच्य-
 भिमानमुद्धृताऽपि किं तस्य परित्यक्रममेवेतेऽपि शाक्याऽऽ-
 दयोऽनगारावादमुद्धरन्ति, न चानगाराशुशुभे मनागपि प्रव-
 न्तेन, न च गृहस्थवर्ग्यो मनागप्यतिशुच्ययति इति दर्शय-
 ति-यद्यस्मादिममिति सर्वजनप्रत्यक्षं पृथिवीकायं विरूप-
 र्थेनानुप्रकारैः शस्त्रैर्हलकुदालखनिनाऽऽदिभिः पृथिव्याभयं
 कर्म-क्रियां समारम्भमाणा विहितस्ति, तथाऽनेन च पृथिवी-
 कायसमारम्भेण पृथिवीशखं समारम्भमाणा व्यापारयन् पृ-
 थिवीकायं नानाविधैः शस्त्रैः व्यापादयन्नेकरूपान्, तदाश्रि-
 तातुदकवनस्पतौ गीर्वाण विविधं हिनस्ति, नानाविधेषुपायैर्व्या-
 पादयन्तीत्यर्थः ।

एवं शाक्याऽऽदीनां पार्थिवजन्तुवैरक्षणमयनित्वं प्रतिपाद्य
 साम्प्रतं सुखान्भिलाषितया कृतकारितानुमतिर्भवेनानावाक्या-
 लक्षणां प्रवृत्तिं दर्शयितुमाह-

तत्त्व खलु भगवया परिष्ठा पवेइया, इमस्स चेव जी-
 वियस्स परिवंदसुमाखणूपयखाण् जाइमखण्मोयखाण् दु-
 क्खपट्ठियायुहं से सयमेव पुढविसत्थं समारंभेइ, अणेहि वा
 पुढविसत्थं समारंभावेइ, अण्णे वा पुढविसत्थं समारंभे
 समजुजाण्णइ (१५ सूत्र) ।

तत्र पृथिवीकायसमारम्भः खलुशब्दो वाक्यालङ्कारे, भग-
 वता श्रीवर्द्धमानस्वामिना परिष्ठात्तं परिष्ठा सा प्रवेदिनेति ।
 इदंशुक्तं भवति-भगवतेदमाप्यातम्-यथैभिर्भेद्यमाणैः कार-
 णैः कृतकारितानुमतिभिः सुखैषिणः पृथिवीकायं समारम्भन्ते,
 तानि चामूनि-अस्यैव जीवितस्य परिवर्तनस्य परिवर्तन-
 मान्प्रवृत्तयर्थे, तथा अतिमरणमोक्षार्थं दुःखप्रतिपातहेतुं
 च खलुखलितुःखद्विद स्वयमागमैव पृथिवीशखं समार-
 भन्ते, तथाऽन्येऽपि पृथिवीशखं समारम्भयति, पृथिवीशखं

समारम्भमाणान्मांश्च स एव समनुजानीते, एवमेतीताना-
 गताभ्यां सनावाकायकर्मभिरापोजनीयम् ।

तदर्थं प्रवृत्तमतेर्नृद्धवीन तद्दर्शयितुमाह-

तं से अहिआए तं से अयोहीए से तं संजुज्जमाणे आ-
 याणीयं सुमुट्ठाय सोभा खलु भगवओ अण्णपाराणं इह-
 मंगेसिं शातं भवति-एस्स खलु गंधे एस्स खलु मोहे एस्स
 खलु मारे एस्स खलु शरण्ण इच्चत्थं गट्ठिए लोए जमिणं
 विरुवरुत्तेहिं सत्थेहिं पुढविक्कम्मसमारंभेण पुढविसत्थं स-
 मारंभमाणे अण्णे अण्णेरुत्ते पाणे विहिंसइ, से वेमि अण्णेगे
 अंधमग्गे अण्णेगे अंधमग्गे अण्णेगे पायमग्गे अण्णेगे पा-
 यमग्गे अण्णेगे गुफमग्गे अण्णेगे गुफमग्गे अण्णेगे जंघम-
 ग्गे २ अण्णेगे जाणुमग्गे २ अण्णेगे ऊरुमग्गे २ अण्णेगे
 कटिमग्गे २ अण्णेगे शोभिमग्गे २ अण्णेगे उदरमग्गे २
 अण्णेगे पासमग्गे २ अण्णेगे पिट्ठिमग्गे २ अण्णेगे उरमग्गे
 २ अण्णेगे हिययमग्गे २ अण्णेगे थण्णमग्गे २ अण्णेगे खं-
 धमग्गे २ अण्णेगे वाहुमग्गे २ अण्णेगे हत्यमग्गे २ अण्णे-
 गे अंगुलिमग्गे २ अण्णेगे गृहमग्गे २ अण्णेगे गीवगग्गे २
 अण्णेगे हण्णमग्गे २ अण्णेगे होट्टमग्गे २ अण्णेगे दंतमग्गे
 २ अण्णेगे जिम्भमग्गे २ अण्णेगे तालुमग्गे २ अण्णेगे ग-
 ल्मग्गे २ अण्णेगे गंडमग्गे २ अण्णेगे कण्णमग्गे २ अ-
 ण्णेगे शोसमग्गे २ अण्णेगे अञ्छिमग्गे २ अण्णेगे भण्ण-
 मग्गे २ अण्णेगे शिहालमग्गे २ अण्णेगे सीसमग्गे २ अ-
 ण्णेगे संपसारण्ण, अण्णेगे उट्ठवण्ण, इत्थं सत्थं समारंभमा-
 शस्स इच्चेते आरंभा अपारिमाता भवंति (१६ सूत्र)

(तं से अहिआए तं से अयोहीए) नत् पृथिवीकायसमार-
 म्भणं (से) तस्य कृतकारितानुमतिर्माः पृथ्वीशखं समार-
 म्भणस्याऽऽगामिनि काले अहिताय भवति, तदर्थं चावोधि-
 लाभायति, न हि प्राणिगणोपमर्दनप्रवृत्तानामणीयसाऽपि हि-
 तेनाऽऽप्यत्यां योगा भवतीत्युक्तं भवति, यः पुनर्भगवतः स-
 काशास्त्रिष्ठध्यानगारंभो वा विज्ञाय पृथ्वीसमारम्भं पापा-
 ऽऽत्मकं भावयति स एवं मन्यन् इत्याह- (' स तन्मियादि ')
 ' सः ' ज्ञानपृथ्वीजीवनेन ' विदितपरमार्थः ' तं ' पृथ्वीश-
 खसमारम्भमहितं सम्यगवबुध्यमानः ' आद्यानीयं ' प्राज्ञं
 सम्यग्दर्शनाऽऽदिं सम्यगुत्थाय-अभ्युपगम्य, केन प्रत्ययनेति
 दर्शयति- ' भुत्वा ' अवगम्य साक्षाद्भगवतेऽनगाराणां वा
 समीपं, ततः ' इह ' मनुष्यजन्मनि ' एकया ' प्रतिबुद्धतया-
 नां साधूनां ज्ञाते भवतीति, यत् ज्ञाते भवति तद्दर्शयितुमाह-
 (' एतेत्यादि ') एष पृथ्वीशखसमारम्भः, खलुव्यपारणं,
 कारणे कार्यापचारं कृत्वा ' नइदल्लोदकं पादंराः ' इति
 न्यायैवैव एव अन्य-अष्टप्रकारकर्मवन्धः, तथैव एव पृथ्वी-
 समारम्भो मांहेतुत्वान्माहः-कर्मवन्धविशेषो दर्शनवारि-
 धेदोऽप्यतिशयविधाः, तथैव एव मरणहेतुत्वान्माह-आयु-
 ष्कर्मवन्धलक्षणं, तथैव एव वरकहेतुत्वान्माह-समिन्तका-
 ऽऽदिर्भूमाः, अनेन चासातावन्दीयमुपात्तं भवति, कथं पुन-

रेकप्राप्तिव्यापादनप्रबुद्धसावधविषयकर्मबन्धं करोतीति, उच्यते-
मार्गमात्रं जन्तुहानादयोचित्वात् ज्ञानाऽऽवरणीयं ब्रह्मात्येवम-
न्यत्राध्यायोऽनीयमिति, अन्वयः पृथुः तेषां ज्ञाते भवतीति दर्शयि-
तुमाह—(हृत्पथमिदं) इत्येवमर्थं आहारभूषणं परकरणार्थं
तथा परिवन्धमानानुपजनाय दुःखप्रतिपातहेतुं च 'पुढो'
सृष्टिर्नो' लोकः' प्राणिमणः, एवमिदं व्युत्पत्तिदुरितनिवयवि-
पाकफले पृथ्वीकायसमारम्भे अज्ञानवशात्सृष्टिद्वन्द्वस्वेतद्वि-
धत् इति दर्शयति—'यत्' यस्मात् 'इमं' पृथ्वीकायं विकल्पये-
शः शः पृथिवीकर्म समारम्भायां हिनस्ति, पृथिवीकायस-
मारम्भेण च पृथिव्येव शः स्वकायाऽऽदेः पृथिव्या वा श-
ः हलकुहालाऽऽदि तस्मादभेदे, पृथिवीशः समारम्भाण-
आप्त्यानेककृपात् 'प्राणिनो' इतिन्द्रियाऽऽदीन्विधिं हिन-
स्तीति । स्यादरेका, ये हि न पश्यन्ति न शृण्वन्ति न जि-
घ्रन्ति न गच्छन्ति कथं पुनस्ते वेदानामनुभवन्तीति प्रही-
तवन् ? , अमुष्यार्यस्य प्रसिद्धे दृष्टान्तमाह—(से बेमी-
त्यादि) साऽहं पुढो भवता पृथिवीकायवेदानां ब्रवीमि,
अथवा— 'से' इति तच्छ्रुत्वाये वनेते, यत्स्या पृष्टस्तदहं
ब्रवीमि, अत्रिशब्दो यथानामशब्दायै, यथा नाम कश्चिज्जा-
त्यन्तो बहिरौ मूकः कुट्टो पश्यतुः अनभिनिर्गुणपायाद्या-
वयवविभागो मृगापुत्रवत् पूर्वकृताद्युक्तमौद्दयाजिताहित-
प्राप्तिप्रतिहारविमुखोऽतिक्रमणं दृश्यां प्राप्ते, तमेवंविधम-
न्याऽऽदिगुणोपेतं कश्चित्कुत्ताप्रेण (अर्थं इति) आभिन्धा-
त्तयाऽऽपरः कश्चिदध्यामाच्छिन्नात्, स च भिद्यमानऽऽद्य-
वस्थायानं पश्यति न शृणोति मूकताजोबैराटरीति, किमेत-
वना तस्य वेदनाऽभाषो जीवाऽभाषो वा शब्दो विज्ञातुम् ? ,
एवं पृथिवीजीवा अत्यव्यक्तवैतना जालान्धवर्षावमूकपशु-
दिगुणोपेतपुरुषवदिति, यथा वा पञ्चिन्द्रियाणां परिरूपवृत्तना-
नाम् (अप्येते पायमये इति) यथा नाम कश्चिन्ना-
मभिन्धादाच्छिन्नाद्वैलेवं शुक्लाऽऽदिध्वन्यायांजीनीयमिति
दर्शयति, एवं जडवाजान्दकटीनाभ्युद्वारार्थपुष्टोराहृदय-
स्तनस्कन्धवाहुहस्ताङ्गुलिनस्त्रीवाहनकुण्डप्रदजिह्वानालु-
गलगण्डकर्णनासिकाभिक्षुललाटशिखःप्रभृतिवयवेषु भि-
द्यमानेषु छिद्यमानेषु वा वेदनापक्षिलैर्यते, एवमेवामुक्तदो-
हाज्ञानभाजां स्थानदर्शयुद्वाद्यव्यक्तवैतनानामप्येकैव वेद-
ना भवतीति प्राप्ताम् । अथैव दृष्टान्तान्तरं दर्शयितुमाह—
(अप्येते संप्रसारण अप्येते उदधेव) यथा नाम कश्चित् 'सर्व'
एकीभावेन प्रकर्षेण प्राणानां मारुणम्-अव्यक्तवाऽऽपादनं
कर्त्तव्यत्वं कुर्यात्, मूर्च्छांमादादर्थेदित्यर्थः, तथा अवस्थं च
यथा नाम कश्चिद्वप्रापयेत् प्राणैभ्यो व्यपरोपयेत् न चासौ
तां वेदानां स्फुटमनुभवति, अस्ति चाव्यक्ता तस्याऽसौ वे-
दनेति, एवं पृथिवीजीवानामपि द्रष्टव्यमिति ।

पृथिवीकायिकानां जीवस्य प्रसाध्य तथा नानाविधशस्त्र-
संपाते वेदानां वाऽऽभिधेयं अनुजना तद्वधे बन्धं
दर्शयितुमाह—

एतस्य सत्यं असमारम्भाण्यस्स इच्छेते आरंभा. परि-
क्षाता भवन्ति, तं परिष्ठाप्य मेहावी नेव सयं पुढविसत्यं
समारंभेजा, शेवज्जेहिं पुढविसत्यं समारंभावेजा, शेवज्जे
पुढविसत्यं समारंभेते समणुजाणेजा, जस्सेते पुढविकम्म

समारंभा परिक्षाता भवन्ति से इ पुढी परिक्षातकम्मे ति
वेमि (१७ सूत्रं) ।

अत्र पृथिवीकाये शः शः द्रव्यभावभिन्नं, तत्र द्रव्यशः
स्वकायपरकायोमयकर्म, भावशः स्वसंयमो दुःप्रसिद्धि-
मनोवाक्पायलक्षणः, एतत् द्विविधमपि शः समारम्भाण्यस्ये-
ति एते जननकृत्याधामकाः समारम्भाः बन्धहेतुवैतनाप-
रिज्ञाना अविदितता भवन्ति, एतद्विपरीतस्य परिज्ञाता भ-
वन्तीति दर्शयितुमाह—(एतन्प्रादि) अत्र पृथिवीकाये द्वि-
विधमपि शः समारम्भाण्यस्याऽऽपारयत इति, एते
प्राज्ञाः कर्मसमारम्भाः परिज्ञाता विदितता भवन्ति, अनेन
च विरत्यधिकारः प्रतिपादिता भवतीति, तामेव विरतिं
स्वनामप्राहमाह—(तमिप्रादि) तं पृथिवीकायसमारम्भं
बन्धं परिष्ठाप्य असमारम्भं वा अवयमिति मेधावी कु-
शलः एतत् कुर्वादिति दर्शयति—नेव पृथिवीशः द्रव्यभा-
वभिन्नं समारंभेन, नापि तद्विषयोऽस्यैः समारम्भः कार-
यितव्यः, न चाप्यात्र पृथिवीशः समारम्भाणां स-
मनुजानीयात् इति । एवं मनेवाक्पायकर्मभिन्नरीतानागत-
कालयोरप्यायोऽनीयम् इति, तत्रैवेव कृतनिवृत्तिरसौ
मुनिरिति व्यपदिश्यते, न शेष इति दर्शयन्तुपसंज्ञिहीषु-
राह—(जस्सेत्यादि) यस्य विदितपृथिवीजीववेदानास्वरु-
पस्यैते पृथिवीविषयाः कर्मसमारम्भाः जननकृत्याधाम-
काः कर्मबन्धहेतुत्वेन परिज्ञाता भवन्ति अपरिज्ञा तथा
प्रत्याख्यानपरिष्ठाप्य च परिज्ञाता भवन्ति, गुरुवधारणे, स
एव मुनिर्द्विविधयाऽपि परिज्ञया परिज्ञातं कर्म-सावधानुष्ठान-
नमष्टप्रकारं वा कर्म येन स परिज्ञातकर्मो, नाऽपरः शाक्या-
ऽऽदिः, ब्रवीमि पूर्ववदिति शस्त्रपरिज्ञायां द्वितीय उद्देशकः
समाप्तः । गतः पृथिव्युद्देशकः । आचा० १ अ० २ उ० ।

सुसं-

जे भिक्खु पुढविकायस्स कलमायं वि समारंभइ, समारं-
भंते वा साइज्जे ॥ ८ ॥ एवं जाव वणफइकायस्स १२।
कलमायं संपि स्तोकप्रमाणं, अथवा कलं ति चणुआ
तत्पमाद्यं संपि जो विराहेति नरुस चउलहुं, आणा-
दिया य दोसा, एवं कडिणा उडका तं तेउवाउपस-
यवणस्सत्तिखु दाव पुण आउकाप विदुमिस्सं. वाउककाप
कलमेस्सं कड ? , अस्मिन्—विधिपुण्यो लभ्यति ।

जे भिक्खु पुढविकायं, कलवं यत्तपमाद्यंमेत्तमवी ।

आउ तेउ वाउ, पत्तयवणं विरोहेजा ॥५॥

कलपञ्च ति चणमं घणं, सेसं कंठं ।

जा एते काप विराधेति—

सो आणा अणवत्थं, भिच्छव विराहाण तथा दुविहं ।

पावति जम्हा तेषं, एते उ पेद विवजेजा ॥५॥

पुढवाऽऽद्विचाराहेतस्स संजमविराहाणा । आहारे ति पंड-
रेगाऽऽद्विंसंभवे आपविवाहाणा, सेसं कंठं । सीसो पुच्छनि-
कलमेसहीणत्वेन विराधिते किं चउलहुं न भवति आणादिया
य दोसा ? ।

गुरु भणति—

कलमेत्तेषं चरिमे, एकस्मि वि पातिपम्मि चउलहुणा ।

कलमेत्तं पुण जायइ, वणवज्जाणं असंखेहिं ॥६०॥

निमेमित्तं नेमं प्रदर्शनमित्यर्थः । वणस्सकायमेतं वज्जि-
त्ता सेत्ता गहियकायाणं असंखेज्जाणं जीवसररीराणं स-
मुदयसमित्तसमागमेणं कलमेत्तं लभन्ति ।

इमं वणस्सत्तिकाए सररीपमाणं—

एगस्स अणेगा चेव, कलाउ हीणत्तिहं पि तु तरुणं ।

जा ता अद्दामलगा, लहुगा दुगुणा ततो वुड्डी ॥ ६१ ॥

एगस्स पत्तयवणस्सत्तिकाइयस्स असंखेज्जाणं वा क-
लपवणमाणमेत्तं सररीं भवन्ति, कलमेत्ताओ हीणं अहियं
या विगहेत्तस्स जाव अद्दामलगमेत्तं ताव चउलहुं, अ-
ओ परं दुगुणवुड्डीए जाव अट्ठवीसाहिए से चरियं अणेत
चउगुत्ताऽऽदि नेयन्वे ।

कारणं विगहेत्ता—

वितियं पढे वितिए, पंचमे अद्दाणकजमादीमु ।

गेलामादी तइए, चउत्थकाए य मेहादी ॥ ६२ ॥

वितियं अबवाद्पदं, पढमे त्ति पुढवीकाए, वितिए च आ-
उकाए, पंचममि त्ति वणस्सत्तिकाए, एगसु तिसु काएसु
अद्दाणकजमादियां जे पढवत्तिया कारणा ते इहं दट्ठव्या ।
तइए त्ति तेउकाए जे दीहगिलाण्णदिकारणा भणिया, चउ-
त्थं त्ति याउकाए जे मेहादिया कारणा भणिया ते इहं
दट्ठव्या । नि० सू० १२ उ० ।

संप्रति चिन्त्ये जलानुग्रहाय शेषवक्रव्युत्तासंग्रहाद्य-
मिदं संग्रहणीयमाह्वारमाह—

सररीगाहणसंप्रथण—संठाण कमाय होंति सम्माओ ।

लेमिदिप संघाए, समी नेए य पज्जी तो ॥ ॥

दिट्ठी दंसण नाणे, जोगुवओगे तथा किमाहारे ।

उववाय डिई समुधा—ए चयस गीरगई चेव ॥२॥

प्रथमतः सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां शरीराणि वक्रव्यानि,
तदनन्तरमवगाहना, ततः संहननं, सहननानन्तरं संस्था-
नं, ततः कयायाः, ततः कति भयन्ति संज्ञा इति वक्र-
व्यं, ततो लस्याः, तदनन्तरमिन्द्रियाणि, ततः संघाताः, ततः
किं संज्ञितानां संज्ञितानां वा इति वक्रव्यम्, तदनन्तरं वेदां वक्र-
व्यः, ततः पर्याप्तयो यथा कति पर्याप्तयः सूक्ष्मपृथिवीकायि-
कानामित्यदि, पर्याप्तप्रवणमुपलक्षणं, तेन तन्मतिपलभूता
अपर्याप्तयोऽपि वक्रव्या इति द्रष्टव्यम्, तदनन्तरं इष्टिवत्कव्या,
ततो दर्शने, तदनन्तरं ज्ञानं, ततो योगः, तत उपयोगः, तथा
किमाहारमाहारयन्ति सूक्ष्मपृथिवीकायिका इत्यादि वक्रव्यं,
तदनन्तरमुपपातः, ततः स्थितिः, ततः समुद्धानः समुदा-
तमधिकृत्य मरणं वक्रव्यमित्यर्थः, तदनन्तरं ज्यवनं, ततो
गत्यागती इति सर्वसंस्थया त्रयोविशतिर्द्वाराणि ।

शरीरद्वारव्याख्यानार्थमाह—

तेसिं णं भेंतं जीवा णं कति सररीरा पप्पत्ता ॥ गोयमा ।

तओ सररीरा पप्पत्ता । तं जहा—ओरालिए, तेपए, कम्माए ।
तेणां सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां णमित्ति वाक्क्यालंकारि, भदन्तं ।
परमकल्याणयोगिन्, कति शरीराणि प्रवृत्तानि ? (जी०) जी-
वि शरीराणि प्रवृत्तानि । इह शरीराणि पञ्च भवन्ति । तद्यथा—

औदारिकम्, वैकियम्, आहारकम्, तैजसम्, काम्येणं च ॥ (जी०)
एतेषां पञ्चानां शरीराणां मध्ये यानि त्रीणि शरीराणि सू-
क्ष्मपृथिवीकायिकानां तानि नामग्राहमुपदर्शयन्ति—(तं जहा-
ओरालियेत्यादि) वैकियाऽऽहारकं तु तेषां न संभवः, स्वभा-
वन एव तल्लिच्छिद्यत्वात् ॥ जी० १ प्रति० ।

के महालणं णं भेंतं ! पुढवीसरेरे पप्पत्ते ॥ गोयमा । अ-
णं ताणं सुहुमवणस्सइकाइयाणं जावइया सररीरा मे एणं
सुहुमवाउसरेरे, असंखेज्जाणं सुहुमवाउसरीराणं जावइया
सररीरा से एणे सुहुमवतउसरेरे असंखेज्जाणं सुहुमवतउ-
काइयसररीराणं जावइया सररीरा से एणे सुहुमवाउसरेरे, अ-
संखेज्जाणं सुहुमवाउकाइयसररीराणं जावइया सररीरा से
एणे सुहुमपुढवीसरेरे, असंखेज्जाणं सुहुमपुढवीकाइयाणं
जावइया सररीरा से एणे बादरे वाउसरेरे असंखे-
ज्जाणं बादरवाउकाइयाणं जावइया सररीरा से एणे
बादरनउसरेरे, असंखेज्जाणं बादरनउकाइयाणं जावइ-
या सररीरा मे एणे बादरवाउसरेरे, असंखेज्जाणं बादर-
आउकाइयाणं जावइया सररीरा से एणे बादरपुढवीसरेरे,
ए महालणं गोयमा । पुढवीसरेरे पप्पत्ते ।

भ० १६ श० ३ उ० ।

अनुनाऽवगाहनाद्वारमाह—

तेसिं णं भेंतं जीवाणं के महालिया सररीरंगाहणा प-
प्पत्ता ॥ गोयमा । जहणं अंगुलामंखेज्जनिभाणं, उकंमणं
वि अंगुलअसंखेज्जभाणं ।

सुगमम्, नवरं जयन्त्यपदान्कृत्प्रपदयोस्तुल्यभुतावधि जप-
न्यपदादुर्कृष्टं पदमधिकमवसानव्यम् ॥ जी० १ प्रति० ।

प्रकारान्तरं पृथिवीकायिकावगाहनाप्रमाणमाह—

पुढवीकाइयस्य णं भेंतं ! के महालिया सररीरंगाहणा
पप्पत्ता ॥ गोयमा । मे जहाणामए रम्मे चाउरंतचक्कटिम्म
वणगपेसिया तरुणी बलवं जुगवं जुवा अप्यायंका वणओ०
जाव निपुणमिष्ठावगया खवरं चम्पेट्ठुदुखमुट्टियसमाहय-
खिवियगचकाया न भणइ, सेसे तं चेव० जाव निपुण-
मिष्ठावगया निकवाणं वडामएणं सणहकरणीए निकखं
वडामएणं वट्टा वणएणं एणे महपुढवीकाइयं जतुगोला-
समाणं गहाय पडिमाहिये पडिमाहिये पडिमाहिये प-
डिसंखिय० जाव इणामेव त्ति कट्ठु त्ति सत्तक्खुतो उ पीम-
जा, तज्ज णं गोयमा । अत्येगइया पुढवीकाइया आलद्धा
अत्येगइया खो आलद्धा अत्येगइया संपट्टिया अत्येगइया
खो संपट्टिया अत्येगइया परियाविया अत्येगइया खो प-
रियाविया अत्येगइया उद्विया अत्येगइया खो उद्विया
अत्येगइया पिट्ठा अत्येगइया खो पिट्ठा । पुढवीकाइयस्स
णं गोयमा । ए महालिया सररीरंगाहणा पप्पत्ता ॥

(पुढवीकाइय) (वषगपेसिय लि) चन्द्रनपेयिका नर-
णीनि प्रवर्द्धमानवयाः बलवती सामर्थ्यवती (जुगपं नि)
सुगमदुःखमाऽऽदिशिविशेषकालवती (जुवाणि लि) वयःप्रामा
(अण्पायं क लि) नीरोगा (वषगो लि) अनेनेदं कुवितम्
(थिरमाहन्था दृढपाणिगर्वापटुनगरपरिगृह्यन्था) इह व व-
र्षेकं—“वर्मेटुदुहण” इत्याद्यर्थधीनं तदिह न वाच्यम्, एतस्य
विशेषणस्य स्थिया अन्ममावतः । अत एवाऽऽह—(वर्मेटुदुह-
णमुद्रियसमाहयनिचियगलकाया न भरण इ ति) । तत्र च व-
र्मेटुकाऽऽशीनि व्यायामाक्रियायामुपकरणानि नैः समाहनानि
व्यायामप्रवृत्तयावत एव निचिनानि च घनीभूतानि गात्राय-
ज्जानि यत्र स तथाविधः काया यस्याः सा तर्थात् । (नि-
कलाए लि) । एतयायाम् । (वहरामह ए लि) वज्रमय्यां, सा
हि नीमन्था काठमा च भवति । (नगहकरणीए लि) रुद्रणा-
नि कूर्णरूपाणि द्रव्याणि क्रियन्ते यस्यां सा रुद्रलक्षणा प-
यणशिला, तस्याम् (वट्टावरणं नि) वस्त्रकवर्ण-
लाएकप्रधानं (पुढवीकाइयं लि) पृथिवीकायिकल-
मुद्रयम् । (जनुगोलासमाणं लि) डिम्बरूपकीडनकजनुगो-
लकप्रमाणं, नातिमहान्तिमित्यर्थः (पांडिताहरीण्य्यादि)
इह प्रतिसेहरणं शिलायाः शिलापुत्रकाच संहृत्य पिण्डी-
करणं, प्रतिसेत्रपणं तु शिलायाः पतनः संरक्षणम् (अथि-
गहय लि) सन्त्येकं कंचन (आलिज लि) आदिग्धाः शि-
लायां शिलापुत्रकं च लज्जाः (संघट्टिय लि) संघर्षिताः ।
(पतिताविय लि) पीडिताः (उड्डिय लि) मरिताः, क-
थं यतः (पिट्टु लि) पिष्टाः (ए महालिय लि) (एये मह-
नीदि) महानि वानि सूक्ष्मेति भावः, यतो विशिष्टा-
यामापि वेगणसामर्थ्यां केचिन्न पिष्टा नैव च लुप्ता अपी-
ति (अथिगहया संघट्टिय लि) । भ० १६ अ० ३ उ० ।

संहननद्वारमाह—

तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीरा किंसंयया पमत्ता ?।
गोयमा ! छेवट्टसंयया पमत्ता ।

तेपां भदन् ! जीवानां शरीरकारि किंसंहननानि प्रकमा-
नि ?। संहननं नाम अस्थिनिचयरूपं, तच्च पोढा । जी० १
प्रति० । (संहननं भवान् । 'संहनन' शब्दे वचनायि)

संप्रतिसेस्थानद्वारमाह—

तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीरा किंसंठिया पमत्ता ?।
गोयमा ! मखरवंदसंठिया पमत्ता ।

सुगमम् । नवरं (मखरवंदसंठिया इति) मखरकाऽऽव्यधा-
न्यविशेषस्य यत् चन्द्राऽऽकृतिं दलं स मखरकचन्द्रस्तद्वत्
संस्थितानि । अत्रायं भावार्थः—इह जीवानां पटसंस्थानानि
समचतुष्टयाऽऽदीनि वयवमाणलक्षणानि तेषामाद्यानि पञ्चसं-
हननानि मखरचन्द्रकाऽऽकारेण संभवन्ति, तल्लक्षणयोगात्त
इदं मखरचन्द्राऽऽकारं संस्थानं हुण्डं प्रतिपत्तयं, सर्वत्रासं-
स्थितव्यरूपस्य तल्लक्षणस्य योगात्, जीवानां संस्थानान्न-
राभावाच्च । आह व मूलटीकाकारः—संस्थानं मखरचन्द्र-
कसंस्थितमपि हुण्डं सर्वत्रासंस्थितत्वेन तल्लक्षणयोगात्
जीवानां संस्थानान्नराभावाच्चेति । गतं संस्थानद्वारम् ।

अनुना, कपायद्वारमाह—

तेसि णं भंते ! जीवाणं कति कसाया पमत्ता ?। गोयमा !

वत्तारि कसाया पमत्ता । तं जहा—कोहकसाने, मायकसाने,
मायाकसाने, लोभकसाए ।

तेपां भदन् ! सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां कति कपायाः प्रक-
माः ?। तत्र कपाया नाम कथ्यन्ते हिंस्यन्ते परस्परमसिन्धु इति
कपायाः क्रोधाऽऽकाराः परीक्षाविशेषाः । तथा चाऽऽह—(मा-
यमंयादि) सुगमं, नवरं क्रोधाऽऽतीतिपरीक्षामो, मानो गवप-
रिणामो, माया निहानिरूपा लोभो माय्यलक्षणः । एते च
क्रोधाऽऽदयाऽमायां मन्दपरिणामनयाऽनुपदीशितश्चाश्रयग-
विकारा एवानाभोगनस्तथा तथा वाच्येण भवन्तः प्रतिप-
त्तव्याः । गतं कपायद्वारम् ।

संज्ञाद्वारमाह—

तेसि णं भंते ! जीवाणं कति सन्नाओ पमत्ताओ ?। गो-
यमा ! वत्तारि सप्पाओ पमत्ताओ । तं जहा—आहारसप्पा०
जाव परिमाहसप्पा ।

सुगमम् । नवरं संज्ञानं संज्ञाः सा च द्विधा—ज्ञानरूपा अनुभव-
रूपा च । तत्र ज्ञानरूपा मातृश्रुताविधिन पर्यायकैवल्यभेदात्प-
ञ्चप्रकारा, तत्र केवलसंज्ञा सायिकी, श्रयाम्नु सायंपरिमकाः
अनुभवसंज्ञा स्वकृताऽऽसातवन्दनीयाऽऽदिकर्मविपाकाद्यस्-
मुत्पन्नाः । इह प्रयोजनमनुभवसंज्ञया ज्ञानसंज्ञायास्तद्वर्तणं परि-
शुद्धानत्वात्, तत्रा—आहारसंज्ञानाम आहाराभिलाषः कुतरेदनीय-
प्रभवः स्वशायमपरिणामविशेषः, एव चासातवन्दनीयोऽयादु-
पजायते । भयसंज्ञा भयवन्दनीयोऽयजनित्रासपरिणामरूपा,
परिग्रहसंज्ञा लोभविपाकाद्यस्वस्थसुखसुखपरिणामरूपा मैथु-
नसंज्ञा वेदोदयजनितो मैथुनाभिलाषः । एताश्चनकोऽपि मोह-
नीयोऽयप्रभवाः, एता अपि सूक्ष्मपृथिवीकायिकानामव्यक्-
रूपाः प्रतिपत्तव्याः । गतं संज्ञाद्वारम् ।

अनुना लेश्याद्वारमाह—

तेसि णं भंते ! जीवाणं कति लेसाओ पमत्ताओ ?। गोयमा !
तथा लेसाओ पमत्ताओ । तं जहा—कण्डलेसा, नीलेसा,
काउलेसा ।

सुगमम् । नवरं लिश्यते श्लिष्यते आत्मा कर्मणा
सहाऽन्येति लेश्या कृष्णाऽऽदिद्रव्यसाविध्यादात्मनः शुभा-
शुभरूपः परिणामः । उक्तं च—“कृष्णाऽऽदिद्रव्यसाविध्यात्,
परिणामो य आत्मनः । स्फटिकस्यैव तत्रायं, लेश्याशब्दः
प्रयतेति ॥१॥” सा च पोढा । तत्रा—कृष्णलेश्या १ नीललेश्या २
कापोतलेश्या ३ जलेलेश्या ४ पक्षलेश्या ५ शुक्ललेश्या ६ आसां
व स्वरूपं जम्बूफलवादिकपटपुटपट्टणानेवमवसेयम् ।

“पंथा उवरिचभट्टा, क्षुणुसिता अडिमिज्जकारम्मि ।

अम्भुलरुस हट्टा, पराणंरं ने विजित्तेति ॥ १ ॥

निम्मुल्लवंधसला, गोच्छं पक्के य सडियाई ।

जह पणसि भावा, नह लेसाओ वि नायव्वा ॥ २ ॥”

अर्थात् च सूक्ष्मपृथिवीकायिकानामतिस्फुरिपरिणाम-
त्वाद्देव्यः सूक्ष्मेव जुत्पादाच्चाद्या एव तिष्ठः कृष्णी-
लकापोतरूपा लेश्या न शया इति । गतं लेश्याद्वारम् ।

इदानीमिन्द्रियद्वारमाह-

तेसिं शे भंते ! जीवाणं कति इदियाई पञ्चात् ? गोयमा ! एगे फासिंदियए पञ्चात् ।

इन्द्रियं नाम-इदं परमैश्वर्यं, 'उदिनः' इति नुम् । इन्द्रनादिन्द्र आत्मा सर्वोपलक्ष्यरूपपरैरैश्वर्ययोगान्, तस्य लिङ्गं चिह्नं चिह्नमात्राभिधि इन्द्रियम् । इन्द्रियमिति निपातनसूत्रादुपनिषत्तिः । तस्य शब्दाः तयथा-श्रोत्रेन्द्रियं, चक्षुरेन्द्रियं, घ्राणेन्द्रियं, रसेन्द्रियं, स्पर्शेन्द्रियं च । एकैकमपि विधा-द्रव्येन्द्रियम्, आबिन्द्रियं च । द्रव्येन्द्रियं विधा-निर्वृत्तिरूपम्, उपकरणरूपं च । निर्वृत्तिर्नाम प्रतिविशिष्टः संस्थानविशेषः । साऽपि विधा-वाह्या, अश्व्यन्तरा च । तत्र वाह्या कर्षण्योदेकाऽऽविरूपा । सा च विविश्रान् प्रतिनियन्तरूपतया निर्देष्टुं शक्यते । (जी०) गोयमेत्यादि सुगमम् । गतमिन्द्रियद्वारम् ।

अधुना समुद्धानद्वारम्-

तेसिं शे भंते ! जीवाणं कति समुद्धाना पञ्चात् ? गोयमा ! तत्रो समुद्धाना पञ्चात् । तं जहा-वेयखासमुद्धाने, कसायसमुद्धाने, मारक्षंतियसमुद्धाने ।

अनेकसमुद्धानसंभवे सूत्रमपृथिवीकायिकानां तान् पृच्छन्ति-तेसिं शे भंते ! इत्यादि) सुगमम् । नवरं वैकियाऽऽहारकतैजसकैवल्यसमुद्धानाभावे वैकियाऽऽदिलक्ष्यमावान् । गत समुद्धानद्वारम् ।

संप्रति संज्ञिद्वारमाह-

ते शे भंते ! जीवा किं सखी, असखी ? गोयमा ! नो सखी, असखी ।

ते सूत्रमपृथिवीकायिकाः, एमिति वाक्यालंकारे, भदन्त ! जीवाः किं संज्ञिनोऽसंज्ञिनो वा, संज्ञानां संज्ञा सन्तमवद्भाविभावपर्यालंघनं, सा विद्यते येषां ते संज्ञिनः विशिष्टस्वरूपाऽऽदिरूपमनोविज्ञानभाज इत्यर्थः । यथोक्तमनोविज्ञानविकला असंज्ञिनः । अत्र भगवाश्रित्येव न माह-गौतम ! नो संज्ञिनः, किं त्वसंज्ञिनः, विशिष्टमनोलक्ष्यमावान्, हेतुवादापदेशनाऽपि न संज्ञिनोऽभिमन्धारकपूर्विकायाः करुणशङ्करमावान्, इहासंज्ञिन इत्येव लिङ्गे नो संज्ञिन इति प्रतिषेधः, प्रतिषेधप्रधानो विशिष्टमनिति श्रापनार्थं प्रतिपादयत्यप्रतिपादयत्यवदिनि । गतं संज्ञिद्वारम् ।

वेदद्वारमाह-

ते शे भंते ! जीवा किं इत्थिवेयया, पुरिसवेयया, नपुंसगवेयया ? गोयमा ! नो इत्थिवेयया, शे पुरिसवेयया, नपुंसगवेयया ॥

(इत्थिवेयया इति) स्त्रिया वेदो येषां ते स्त्रीवेदकाः, एषं पुरुषवेदका नपुंसकवेदका इत्यपि भावनीयम्, तत्र स्त्रियाः पुंस्यभिधायः स्त्रीवेदः, पुंसः स्त्रियामभिधायः पुंसवेदः, उभयोरन्यऽभिधायो नपुंसकवेदः । भगवानाह-गौतम ! न स्त्रीवेदकाः, न पुरुषवेदकाः, नपुंसकवेदकाः, संसृष्टिजमावान् । " नारकसंमर्द्धिमा नपुंसकाः " इति भगवद्वचनम् ।

पर्याप्तिसद्वारमाह-

तेसिं शे भंते ! जीवाणं कइ पञ्जतीओ पञ्चात्तओ ? गोयमा ! चत्तारि पञ्जतीओ पञ्चात्तओ । तं जहा-आहारपञ्जती, सरीरपञ्जती, इदियपञ्जती, आणापाणुपञ्जती ॥

" तेसिं शे भंते ! " इत्यादि सुगमम् ।

पर्याप्तिसद्वारमाह-

तेसिं शे भंते ! जीवाणं कति अपञ्जतीओ पञ्चात्तओ ? गोयमा ! चत्तारि अपञ्जतीओ पञ्चात्तओ । तं जहा-आहारपञ्जती ० जाव आणापाणुअपञ्जती ।

(तेसिं शे भंते ! इत्यादि) पाठसिद्धम्, नवरं वतस्त्रोऽप्य-पर्याप्तयः करुणापक्षया द्रष्टव्याः । लक्ष्यपक्षया त्वैकैव प्राणा-पानपर्याप्तियस्मादेवमात्रम् इह । लक्ष्यऽपर्याप्तिका अपि नियमादाहारशरीरेन्द्रियपर्याप्तिपरिसमाप्तयेव श्रियन्ते, नार्वाक, यत् आणामिभवाऽऽपुत्रेष्वा भ्रियन्ते सर्वे एव देहिनाः, तच्चाऽऽहारशरीरेन्द्रियपर्याप्तानामिव बन्धमायान्तीति ॥

सम्प्रति दृष्टिद्वारमाह-

ते शे भंते ! जीवा किं सम्महिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, सम्मामिच्छादिट्ठी ? गोयमा ! शे सम्महिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, शे सम्मामिच्छादिट्ठी ॥

(तेसिं शे इत्यादि) सुगमम्, नवरं सम्यग श्रुतिपरीता दृष्टिर्जनप्रज्ञातस्त्वप्रतिपक्षित्येषां ते सम्यगदृष्टयः, मिथ्या विपर्यस्ता दृष्टयेषां भिन्नहृत्पुरुषरूपस्य मितं पीतप्रतिपक्षित्वम् ते मिथ्यादृष्टयः, एकान्तसम्यगरूपमिथ्यारूपप्रतिपक्षित्वकला, सम्यगमिथ्यादृष्टयः । निर्वचनसूत्रम्- (गोयमेत्यादि) सुगमम् । नवरं सम्यगदृष्टिप्रतिषेधः सास्वा-दन्तस्य कृत्वस्यापि तेषामसंभवात्, सास्वादन्तस्य कृत्व-वतान् तन्मध्ये उत्पादामावान्, ते ह्यस्तिर्लक्ष्यपरिणामाः सास्वादन्तस्य कृत्वपरिणामस्तु मनाक् शुभ इति तन्मध्ये सास्वादन्तस्य कृत्ववतान्मुखादाभावात्, अत एव सदा स्त्रीकृत्वपरिणामत्वात्तस्य सम्यगमिथ्यादृष्टिपरिणामोऽपि न भवति, नाऽपि सम्यगमिथ्यादृष्टिः सन् तन्मध्ये उत्पद्यते " न सम्ममिच्छा कुणह कालं " इति वचनम् । गतं दृष्टिद्वारम् ।

अधुना दर्शनद्वारम्-

ते शे भंते ! जीवा किं चक्खुदंसणी, अचक्खुदंसणी, ओ-हिदंसणी, केवलदंसणी ? गोयमा ! नां चक्खुदंसणी, अचक्खुदंसणी, नां ओहिदंसणी, नां केवलदंसणी ।

दर्शनेनाम सामान्यविशेषाऽऽत्मके वस्तुनि सामान्यावधार-स्तत्त्वतुर्का । तयथा-चक्षुर्दर्शनमचक्षुर्दर्शनम्, अवर्षदर्शनं, केवलदर्शनं च । नञ् सामान्यविशेषाऽऽत्मके वस्तुनि चक्षुषा दर्शनं रूपमात्रपर्याप्तच्छेदश्चक्षुर्दर्शनम्, अचक्षुषा चक्षुर्वर्षशरेन्द्रियमनोभिः दर्शनम्, अचक्षुर्दर्शनम्, अवर्षदर्शनं रूपमात्रमात्रपर्याप्तच्छेदश्चक्षुर्दर्शनं, केवलमेव दर्शनं सकलजगद्भाविस्त्वसामान्यपरिच्छिन्नरूपं केवलदर्शनं, तत्र किमपि दर्शनमिति शिवास्तुः पृच्छन्ति-ते शे भंते ! इत्यादि) पाठसिद्धम् । नवरं चक्षुर्दर्शनं स्पर्शेन्द्रियपक्षया शरीरदर्शनमतिषेधः सुज्ञातः । गतं दर्शनद्वारम् ।

आपद्वारमाह-

ते शे भंते ! जीवा किं नाशी अनाशी ? गोयमा ! नो-नाशी अनाशी नियमा दूअनाशी । तं जहा-मति-अनाशी य, सुयअनाशी य ॥

ते शे भंते ! जीवा किं नाशी अनाशी ? गोयमा ! नो-नाशी अनाशी नियमा दूअनाशी । तं जहा-मति-अनाशी य, सुयअनाशी य ॥

अज्ञानित्वे मित्यादष्टित्वात्, तदपि ज्ञानानित्वं मत्तज्ज्ञानसु-
तात्तापेक्षया । तथा वाऽह—(नियमा दुःखसाप्तीत्यादि) पाठ-
लिखे, नवरे तदपि मत्तज्ज्ञानं भुतात्तात्तात् शेषजीवबाध्याऽऽ-
दिरापेक्षयाऽप्यन्तमधीयाः प्रतिपत्तव्यम् । यत उक्तम्—

“ सर्वनिष्ठो जीव-स्य दृष्ट उपयोग एव वीरेण ।
सूक्ष्मनिर्गोदापयो-हामां स च भवति विज्ञेयः ॥ १ ॥
तस्मात् प्रभृति ज्ञानविद्व-द्विदोषा जिनं जीवानाम् ।
खभिन्नमित्यैः करणैः, कार्येन्द्रियवाक्यमनोदृग्मः ॥ २ ॥ ”

योगद्वारमाह—

ते शं भंते ! जीवा किं मणजोगी वडजोगी कायजोगी !
भायमा ! नो मणजोगी, नो वडजोगी, कायजोगी ॥

पाठासङ्ग्रहम् । गतं योगद्वारम् ।

अधुनोपयोगद्वारम्—

ते शं भंते ! जीवा किं सागारोवउत्ता, अणगारोवउत्ता !
गोयमा ! सागारोवउत्ता वि, अणगारोवउत्ता वि ।

तत्रोपयोगो द्विविधः—साकारोऽनाकारश्च । तत्राऽऽकारः प्रति-
बन्धु प्रतिनित्यतो ग्रहणपरिणामः, “ आकारो उ विलेसो ”
इति वचनात् । सहा आकारो यस्य येन वा स साकारो ज्ञानप-
ञ्चकमज्ञानविकम्, यथोक्ताऽऽकारविकलोऽनाकारः, स चक्षुर्दो-
नाऽऽदिको दर्शनचतुष्टयाऽऽत्मकः । उक्तं च—“ ज्ञानाज्ञाने पञ्च,
त्रिविकल्पे साऽऽध्या तु साकारः चतुःस्वरूपभिरुक्तं—वलह-
विषयस्वरूपऽनाकारः ॥ १ ॥ ” तत्र च पञ्चमुपयोग इति जिहा-
सुः पृच्छति—(ते शं भंते ! इत्यादि) निगदसिजं नवरे साका-
रोपयोगोपयुक्ता मत्तज्ज्ञानश्रुताज्ञानोपयोगोपेक्षया अनाकारो-
पयोगोपयुक्ता असंख्यातप्रदेशाऽऽत्मका अवबुद्धदर्शनोपयोगा-
पेक्षया इति ।

साम्प्रतमाहारद्वारमाह—

ते शं भंते ! जीवा किमाहारमाहारंति ? गोयमा ! द्वव-
ओ अणतपदेशियाई द्ववाइ, खेततो असंखे जपदेशोगाढाई,
कालओ अक्षयसरमपद्धितीयाई, भावओ वषमंताई गंधमं-
ताई रसमंताई फासमंताई ।

सूक्ष्मपृथिवीकायिका, णमिति वाक्यार्थकारे । (भंते ! जीवा
किमाहारंति) भद्रम् ! ते जीवाः किमाहारमाहारयन्ति । भग-
वानाह—गीतम् । द्रव्यतो द्रव्यस्वरूपपर्यलोचनानाम् अनन्त-
प्रदेशिकानि द्रव्याणि अन्यथा ग्रहणालंभवान् न हि संख्यात-
प्रदेशाऽऽत्मका असंख्यातप्रदेशाऽऽत्मका वा स्वरूपा जीवस्य
ग्रहणप्रायोग्या भवन्ति, क्षेत्रतोऽसंख्येयप्रदेशावगाढानि,
कालतोऽन्यतरस्थितिकानि जघनस्थितिकानि, मध्यम-
स्थितिकानि उक्तपृथितिकानि चेति भाषाणे । स्थि-
तिरिद्धाऽऽहारयोग्यस्वरूपपरिणामत्वे भावस्थानं प्रत्येतव्य-
माह मूलटीकाकारः—कालतोऽन्यतरस्थितिकानि तद्भावाव-
स्थानेन जघन्याऽऽदिकार्या स्थितिमधिकृत्येति भावतो वर्णय-
ति गन्धवन्ति रसवन्ति स्पर्शवन्ति, प्रतिपत्तमाहर्षकैक-
र्षगन्धरसस्पर्शभावात् । जी० १ प्रति० । भ० ।

जाई भावओ वषमंताई आहारंति ताई किं ए-

गवभाई आहारंति, दुवभाई आहारंति, तउवभाई
आहारंति, चउवभाई, आहारंति पंचवभाई आहा-
रंति ? गोयमा ! ठाणमगणं पडुच्च तेगवभाई पि
दुवभाई पि तिवभाई पि चउवभाई पि पंचवभाई पि
आहारंति, विहाणमगणं पडुच्च कालाई पि आहारंति०
जाव सुकिलाई पि आहारंति । जाई वषओ कालाई पि
आहारंति ताई किं एगगुणकालाई पि आहारंति० जाव
अणंतगुणकालाई आहारंति ? गोयमा ! एगगुणकालाई पि
आहारंति० जाव अणंतगुणकालाई पि आहारंति, एवं०
जाव सुकिलाई । जाई भावतो गंधमंताई आहारंति ताई
किं एगगंधाई आहारंति दुगंधाई आहारंति ? गोयमा !
ठाणमगणं पडुच्च एगगंधाई पि आहारंति दुगंधाई पि आ-
हारंति, विहाणमगणं पडुच्च सुभिगंधाई पि आहारंति
दुभिगंधाई आहारंति । जाई गंधओ सुभिगंधाई आहारंति
ताई किं एगगुणसुभिगंधाई आहारंति० जाव अणंतगु-
णसुभिगंधाई आहारंति ? गोयमा ! एगगुणसुभिगंधाई पि
आहारंति० जाव अणंतगुणसुभिगंधाई पि आहारंति, एवं
दुभिगंधाई पि रसा जहा वषा । जाई भावतो फासमं-
ताई आहारंति ताई किं एगफासाई आहारंति० जाव
अट्टफासाई आहारंति ? गोयमा ! ठाणमगणं पडुच्च नो
एगफासाई आहारंति नो दोफासाई आहारंति नो ति-
फासाई आहारंति, चउफासाई आहारंति, पंचफासाई पि
० जाव अट्टफासाई पि आहारंति, विहाणमगणं पडुच्च
कक्खडाई पि आहारंति० जाव लुक्खाई पि आहारंति । जाई
फासतो कक्खडाई पि आहारंति ताई किं एगगुणकक्ख-
डाई पि आहारंति० जाव अणंतगुणकक्खडाई आहा-
रंति ? गोयमा ! एगगुणकक्खडाई पि आहारंति०
जाव अणंतगुणकक्खडाई पि आहारंति, एवं० जाव
लुक्खा नेयव्वा ।

प्रसूचं सुगमम् । भगवानाह—(गोयमा ! ठाणमगणं पडुच्च
स्ति) तिष्ठन्ति विशेषा आस्मिन्नि स्थानं सामान्यम् एकवर्णं
त्रिवर्णं त्रिवर्णमित्यादिरूपं तस्य मार्गेणमन्वेपणं तत् प्र-
तीत्य, सामान्यचिन्तामाश्रित्येति भाषार्थः । एकवर्णं न्यग्रं
त्रिवर्णं न्यग्रं पित्यादि सुगमं, नवरं नेवामनन्तप्रदेशकानां
स्वरूपांमभिकर्णवर्णं त्रिवर्णं त्रिवर्णमित्यादि व्यवहारयमनापे-
क्षया ; निश्चयनयमनापेक्षया स्वानन्तप्रदेशिकः स्वरूपोऽ-
हपीयानपि पञ्चवर्णं एव प्रतिपत्तव्यः । (विहाणमगणं
पडुच्चेत्यादि) चिक्किमितरव्यवच्छिन्नं, धानं पांयणं स्वरू-
पस्य यत्तत् प्रतीत्य सामान्यचिन्तामाश्रित्य विधानं विशे-
षपृच्छा नील इत्यादि प्रतिनित्यतो वर्णविशेष इति यावन्,
तस्य मार्गणं तत् प्रतीत्य कालवर्णं न्यग्रं व्याहारयन्तीत्यादि
सुगमं, नवरमेतदपि व्यवहारतः प्रतिपत्तव्यम्, निश्चयतः पुन-
रवर्णं तानि पञ्चवर्णमित्येव । (जाई वषतो कालवर्णाई इत्या-

वि) सुगमम् । यावत्—(अनन्तगुणसुखिलादि पि आहारैरिति) एवं गम्भिरस्पर्शविषयाद्यपि स्थापि भावनीयानि ।

जाई भंते ! अशंतगुणसुखलादि आहारैरिति ताई भंते ! किं पुढाई आहारैरिति, अपुढाई आहारैरिति ? गोयमा ! पुढाई आहारैरिति, नो अपुढाई आहारैरिति । ताई भंते ! किं अगोवादाई आहारैरिति, अगोवादाई आहारैरिति । गोयमा ! अगोवादाई आहारैरिति, नो अगोवादाई आहारैरिति । ताई भंते ! किमणेतरोवादाई आहारैरिति, परंपरोवादाई आहारैरिति ? गोयमा ! अशंतरोवादाई आहारैरिति, नो परंपरोवादाई आहारैरिति ।

(जाई भंते ! अशंतगुणसुखलादि इत्यादि) यानि भदन्त ! अनन्तगुणसुखाणि , उपलस्यमानानि एकगुणकालाऽऽन्यपि आहारयन्ति, तानि स्पृष्टानि आत्मप्रदेशस्पर्शविषयाऽप्याहारयन्ति, उतास्पृष्टानि ? । भगवानाह—स्पृष्टानि, नो अस्पृष्टानि; तत्राऽऽत्मप्रदेशे संस्पर्शेनात्मप्रदेशाऽवगाढसंवाद् बहिरपि संभवति । ततः प्रश्नयति—(जाई भंते ! इत्यादि) यानि भदन्त ! स्पृष्टाप्याहारयन्ति तानि किमवगाढानि आत्मप्रदेशैः सह एककैवावस्थायानि, उत अनवगाढानि आत्मप्रदेशावगाढाऽवगाढनस्वाह बहिरवस्थानि ? । भगवानाह—गीतम् ! अवगाढाप्याहारयन्ति नाऽवगाढानि । यानि भदन्त ! अवगाढाप्याहारयन्ति, तानि किमनन्तरावगाढानि । किमुक्तं भवति ?—येत्यात्मप्रदेशेषु चान्यव्यवधानेनावगाढानि नैरात्मप्रदेशैस्तान्येवाहारयन्ति । उत परम्परावगाढानि एकज्याचात्मप्रदेशव्यवहितानि ? , भगवानाह—गीतम् ! अनन्तरावगाढानि, न परम्परावगाढानि ।

ताई भंते ! किं अणुई आहारैरिति, वायराई आहारैरिति ? गोयमा ! अणुई पि आहारैरिति, वायराई पि आहारैरिति ।

यानि भदन्त ! अनन्तरावगाढाप्याहारयन्ति, तानि भदन्त ! अनन्तप्रदेशिकानि द्रव्याणि किमणुनि स्तोकाभ्याहारयन्ति, उत बादराणि प्रभूतप्रदेशाविवन्तानि ? । भगवानाह—अणुरपि आहारयन्ति, बादराण्यपि आहारयन्ति, इहाणुव्यवहारं नेपाभयाऽऽहारयोग्यानां स्कन्धानां प्रदेशस्तोक्तत्वाद्युपेक्षया प्रहापनामूलटीकारणोऽपि व्याख्याति । एतेऽस्माभिरीप तथैवाभिहिते ।

ताई भंते ! किं उड्डुं आहारैरिति, अहे आहारैरिति, तिरियं आहारैरिति ? गोयमा ! उड्डुं पि आहारैरिति, अहे वि आहारैरिति, तिरियं पि आहारैरिति ।

भदन्त ! यानि वणुण्यपि आहारयन्ति तानि किमुद्धप्रदेशस्थिताप्याहारयन्ति, अथैतत्तथैवा ? । इहाद्वैधर्म्यकृतं यावति क्षेत्रं स्वमपृथिवीकायिकोऽवगाढस्तावत्येव क्षेत्रं तदपेक्षया परिभाषनीयम् ? । भगवानाह—ऊर्द्धमप्याहारयन्ति ऊर्द्धप्रदेशावगाढाप्याहारयन्ति, परमेषोऽपि, नियोगेपि ।

ताई भंते ! किं आदिं आहारैरिति, मज्जे आहारैरिति, पजवसाणं आहारैरिति ? गोयमा ! आदिं पि आहारैरिति, मज्जे वि आहारैरिति, पजवसाणे वि आहारैरिति ।

यानि भदन्त ! उर्द्धमप्याहारयन्ति, अथोऽप्याहारयन्ति, ति

येगप्याहारयन्ति, तानि किमाद्यावहारयन्ति, मध्ये वाऽऽहारयन्ति, पर्यवसाने वा आहारयन्ति ? अयमत्राभिप्रायः—स्वमपृथिवीकायिका हि अनन्तप्रदेशिकानि द्रव्याण्यन्तमुहूर्तं कालं यावदुपभोगोचितानि गृह्णन्ति ततः संशयः—किमुपभोगोचितव्यतिरिक्त कालस्यान्तमुहूर्तसंप्रमाणस्याऽऽद्यैः प्रथमसमये आहारयन्ति, उत मध्यसमये, आहोस्त्विन् ! पर्यवसाने पर्यवसानसमये ? । भगवानाह—गीतम् ! आद्यावपि मध्येऽपि, पर्यवसानेऽपि आहारयन्ति । किमुक्तं भवति ?—उपभोगोचितकालस्यान्तमुहूर्तसंप्रमाणस्याऽऽदिमध्यावसानसमयेऽप्याहारयन्ति इति ।

ताई भंते ! किं सविसप आहारैरिति, अविसप आहारैरिति ? गोयमा ! सविसप आहारैरिति, नो अविसप आहारैरिति ।

यानि भदन्त ! आद्यावपि मध्येऽपि पर्यवसानेऽप्याहारयन्ति तानि भदन्त ! किं स्वविषयाणि स्वोचिताऽऽहारायानि आहारयन्ति, उत अविषयाणि स्वोचिताऽऽहारायानि आहारयन्ति ? । भगवानाह—गीतम् ! स्वविषयाप्याहारयन्ति, नो अविषयाणि ।

ताई भंते ! किं आणुपुर्व्वि आहारैरिति, अणुणुपुर्व्वि आहारैरिति ? गोयमा ! आणुपुर्व्वि आहारैरिति, नो अणुणुपुर्व्वि आहारैरिति । ताई भंते ! कति दिंस आहारैरिति ? गोयमा ! निव्याघाणं क्षुरिंसि, वायानं पडुब सिय तिदिंसि, मिय चउदिंसि, मिय पंचादिंसि, उस्माकारणं पडुब वणता कालनीलं जाव मुकिलाई, गंधआ मुनिभंगंभाई दृग्भिगंधाई, रसतां जाव नित्तमदूराई, फासओ कजवसउयं जाव निदलुस्वाई, तसिं पोरारणे वणगुणे जाव फासगुणे वि परिष्णापितता परिषीलइता परिमाइता परिबिद्धं—मइता अणे अपुव्वे वणगुणे गंधगुणे जाव फासगुणे उपाएता आतसरितीरोगांटे पांगले मव्वणसयाए आहारमाहारैरिति ।

यानि भदन्त ! स्वविषयाप्याहारयन्ति तानि भदन्त ! किमानुपूर्व्व्या आहारयन्ति, अनानुपूर्व्व्या आहारयन्ति ? अनानुपूर्व्व्या नाम यथास्वप्नम् । (जी०) (आनुपूर्व्वभिदाः 'आणुपूर्व्वी' शब्दे द्वितीयभागे ३० पुष्टादाख्ये दर्शिताः) तद्विपरीता अनानुपूर्व्व्या । भगवानाह—गीतम् ! आनुपूर्व्व्या, नृचं द्वितीया तृतीयाथे वेदितव्या, प्राक्तनत्वात्, यथा आचारगङ्गे—'अगणिं पुढा' इत्यत्र आहारयन्ति, नो अनानुपूर्व्व्या ऊर्द्धमधस्तिर्यग्य यथा—सखं नानिकस्याऽहारयन्तीति भावः यानि भदन्त ! आनुपूर्व्व्या आहारयन्ति तानि भदन्त ! (किनिदिंसि ति) निज्जा दिशः समाहृताभिर्दिक् तस्मिन् व्यवस्थितानि आहारयन्ति, चतुर्दिशि पञ्चदिशि पददिशि वा । इतलोकिनिष्कृतपर्य्येन जघन्यपदेऽपि अत्रिदिव्यवस्थितमेव प्राप्यते, तद्विद्विगव्यवस्थितंमकदिकु व्यवस्थितं वा अतोर्दिशि आरभ्य प्रश्नः कुतः ? । भगवानाह—गीतम् ! (निव्याघाणं क्षुरिंसि इत्यादि) व्याधानो नाम-अलोकाऽऽकाशेन प्रतिनस्तत्वेन व्याधानस्याऽभावा निव्याघानं, शब्दप्रधारा(प्रवादा)व्यव्यं पूर्वेपदार्थे नित्यमव्ययीभावा इत्यव्ययीभावः तेन तृतीयाया इति विवरणेनाभावविधानान् पक्षेऽनामूनावः नियमादवश्यतया पञ्चदिशि व्यवस्थितानि

पुढीकाइय दिव्य आगतानीति भावः । द्रव्याण्युपाहारयन्ति, व्या-
धानं पुनः प्रतीय लोकोक्तिरुदाऽऽसीत् स्मृत् कदाचित् त्रिदि-
शि त्रिसृभ्यो दिव्य आगतानि कदाचिच्चतसृभ्यः कदाचित्
पञ्चभ्यः काऽऽत्र भावेनेति चेत् ? उच्यते - इह लोकोक्तिरुदे पथे-
नाधस्यप्रतराग्रेयकोणावस्थितौ यदा स्वमपृथिवीकायिको
वर्तते, तदा तस्याधस्तादलोकेन व्यासम्वात् अथोदिष्टं पुद्गल-
भावः अग्रेयकोणावस्थितत्वात् पूर्वदिष्टं पुद्गलाभावो दक्षिण-
दिष्टपुद्गलाभावश्च । एवमधः पूर्वदिष्टगणकाणां त्रिषुणां दिशाम-
लोकेन व्यापनात् ता अपास्य या परिशेषा ऊर्द्धा अपरा उत्तरा
च दिग्ब्याहता वर्तन्ते तत आगतान् पुद्गलान् आहारयन्ति,
यदा पुनः स एव पृथिवीकायिकः पश्चिमो दिशमनुसृत्य वर्तते
तदा पूर्वदिग्ब्याधिका जाता, द्वे च दिशो दक्षिणोऽधस्यरूपं
अलोकेन व्याहते इति स चतुर्दिगागतान् पुद्गलानाहारयति,
यदा पुनरूर्द्ध्वं द्वितीयाऽऽदिप्रतन्गतपश्चिमदिशमऽधस्य
निष्ठति तदा अधस्याऽपि दिग्ब्याधिका लभ्यते. केचन दक्षि-
णैवैका पर्यन्तवर्तिनी अलोकेन व्याहतेति पञ्चदिग्गतान् पु-
द्गलानाहारयन्ति (यस्मै नो इत्यादि) यस्मै नः कालनीललोहित-
तहारिप्रशुक्लानि. गन्धतः सुरभिगन्धानि दुरभिगन्धानि वा,
रसतस्तिक्तानि यावन् मधुराणि, स्पर्शतः कर्कशाणि यावन्
रुक्षानि. नेयमाहार्यमाशानां पुद्गलानां पुराणान् अभिनवान्
वर्णैर्गुणान् गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान् “ विपरि-
णादना परिपलिहता परिखाद्वता परिचिह्नसम्भवा । ” एता-
नि चत्वार्यपि पदानि एकार्थिकानि विनाशार्थप्रतिपादकानि
नानादेशजयित्यानुप्रदार्थमुपासन्ति । विनाशं किमन्यद्-
अन्यान्पूषान् घर्षेगुणान् गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान्
उत्पायाऽऽत्मशरीरैरक्षयवादान् पुद्गलान् (सवधःपक्ष-
ः) स्वधोऽत्मना सर्वैराहारकान् पुद्गलानाहारयन्ति । ग-
तमाहारद्वारम् । जी० १ प्रति० ।

यदाहरयति तन्वीच्यते-

ते शं भंते ! जीवा जमाहारंति तं चिज्जति, नं शो आ-
हारंति तं शो चिज्जति, चिषे वा से उदाह- बलिसंपति वा ।
हंता गोयमा ! ते शं जीवा जमाहारंति, जे नो० जाव
बलिसंपति वा ।

(तं चिज्जति) तत्पुद्गलजानं शरीरेन्द्रियतया परिण-
मनीत्यर्थः । (चिषे वा से उदाह-) जीवो वाऽऽहारंति (से)
तत् पुद्गलजातमपद्रव्यत्वंपयाति विनश्यति. मलवन् सारभा-
स्य शरीरेन्द्रियतया परिणमति एतदेवाऽऽह- (पालिम्पय-
ति) परिसंपत्ति च समन्तात् पृच्छन्तीति । भ० १६ श० ३ उ० ।

साम्प्रतमुपातद्वारमाह-

ते शं भंते ! जीवा कताहिंता उववज्जति- किं नेरइहिंता
उववज्जति, तिरिक्खजेणिएहिंता उववज्जति, मणुस्सेहिंता
उववज्जति, देवेहिंता उववज्जति । गोयमा ! नो नेरइहिंता
उववज्जति, तिरिक्खजेणिएहिंता उववज्जति, मणुस्सेहिंता
उववज्जति, नो देवेहिंता उववज्जति, तिरिक्खजेणिएप-
ज्जापज्जेहिंता असंखेज्जासाउयवज्जेहिंता मणुस्सेहिंता
अकम्मभूमिगअसंखेज्जासाउयवज्जेहिंता उववज्जति, वक्क-
ति । उववातो भाणियव्वो ।

भदम् ! स्वमपृथिवीकायिका जीवाः कुतः केभ्यो जीवे-
भ्य उव्वन्त्योत्पद्यन्ते- किं नेरयिकेभ्य इत्यादि प्रतीतम् ? अ-
गवानाह- गौतम ! नो नेरयिकेभ्य इत्यादि पाठसिद्धं नवरं
देवनैरयिकेभ्य उत्पातप्रतिषेधां, देवनैरयिकाणां तथा अभ-
स्वभावतया तन्मये उत्पादासम्भवात् । (जहा वक्कंतीए
इति) यथा प्रज्ञापनायां व्युत्क्रान्तिपदे तथा वक्ष्यम् । तस्मै-
वम्- तिर्येभ्यो निभ्योऽप्युत्पादः पर्याप्तभ्यो वा केवलसंस्कार-
तयर्थाऽऽयुष्कवर्जितभ्यो मनुष्येभ्योऽपि अकर्मभूमिजान्तर-
द्वोपजासंस्थानतयर्थाऽऽयुष्ककर्मभूमिजव्यतिरिक्केभ्यः पर्याप्ते-
भ्योऽपर्याप्तेभ्यो वेति । गतमुपातद्वारम् ।

अधुना स्थितिद्वारमाह-

तेसि शं भंते ! जीवाणं केवतिणं काले तिती पप्पत्ता ।
गोयमा ! जहमेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं ।
(तेसि शं भंते ! इत्यादि) सुगमं. नवरं जघम्यपदादुत्कृष्टप-
दमधिकमवसेयम् । गतं स्थितिद्वारम् ।

अधुना समुत्पातमधिकृत्य मरणं विविन्तिपुराह-

ते शं भंते ! जीवा मारखीतियसमुत्पातेणं किं समोहया
मरंति, असमोहया मरंति । गोयमा ! समोहतावि मरंति, अ-
समोहतावि मरंति ।

(ते शं भंते ! इत्यादि) सुगमम् । उभयथापि मरणसंभवात्
उच्यतद्वारमाह-

ते शं भंते ! जीवा अण्णंते उव्वहिंता कीहि गच्छंति,
कीहि उववज्जति- किं नेरइएसु उववज्जति, तिरिक्खजेणिए-
सु उववज्जति, मणुस्सेसु उववज्जति, देवसु उववज्जति ।
गोयमा ! नो नेरइएसु उववज्जति, तिरिक्खजेणिएसु उ-
ववज्जति, मणुस्सेसु उववज्जति, नो देवसु उववज्जति, ति-
रिक्खजेणिएसु उववज्जति । किं एगिदिपसु उववज्जति०
जाव पंथिदियतिरिक्खजेणिएसु उववज्जति । गोयमा !
एगिदिपसु उववज्जति० जाव पंथिदियतिरिक्खजेणिएसु
उववज्जति, अमंखेज्जासाऽऽउयवज्जेसु पज्जापज्जतएसु
उववज्जति, मणुस्सेसु अकम्मभूमिगअन्तरदीवगअसंखेज्जा-
साऽऽउयवज्जेसु पज्जापज्जतएसु उववज्जति ।

ते स्वमपृथिवीकायिका भदम् ! जीवा अनन्तरमुद्बुध्य स्-
वमपृथिवीकायिकमयादानन्तयेणोद्बुध्यन्ति भावः क्वच्छन्ति
कोत्पद्यन्ते । एतेनाऽऽत्मनो गमनधर्मकतापर्यायान्तरमधि-
कृत्यान्पल्लिधर्मकता च प्रतिपादिता, तेन ये सर्वगतमनुप-
लिधधर्मकं वाऽऽत्मनो प्रतिपञ्चाले निरस्ता द्रष्टव्याः । तथा-
पि सत्यात्मनि यथोक्तप्रश्नोत्तरसम्भवात् । (किं नेरइएसु
गच्छंति) इत्यादि प्रतीतम्, अगवानाह- (नो नेरइएसु गच्छं-
ति इत्यादि) पाठसिद्धम् । (जहा वक्कंतीए इति) यथा प्रज्ञा-
पनायां व्युत्क्रान्तिपदे उच्यतमुक्तं तथाऽप्यापि वक्ष्ये, तस्मै-
त्पादवत् भावनीयमिति । गतं उच्यतद्वारम् ।

अधुना गत्यागतिद्वारमाह-

ते शं भंते ! जीवा कतिगनिया, कति आगतिया पप्पत्ता ।
गोयमा ! दुगनिया, दुआगइया ।

ते भवन्त । जीवाः कति गतिकाः कति गतयो येषां ते क-
निगतिकाः, कतिभ्यो गतिभ्यः आगतियेषां ते कस्यागतिकाः ।
भगवानाह—गीतम् । इत्यागतिकाः, नरकगतेर्वैवर्गनेश्च स्वमे-
वृत्त्यादाभावात् । द्विगतिका, नरकगतौ देवगतौ च तत् उद्गता-
नामुद्गतामावात् ।

परित्ता असंख्जा पण्यत्ता समण्यत्ता । सेत्तं सुहुम-
पुढविकाइया ॥

परित्ताः प्रत्येकशरीरिणः असंख्येलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाण-
त्वात् प्रकृताः मया देयेष्व तीर्थेऽहङ्कः । अनेन सर्वनीयेकताम-
विलंबादिवचनतामाह—हे भ्रमण ! हे आयुष्मन् ! (सेत्तं सु-
हुमपुढविकाइया) त एते सूक्ष्मपृथिवीकायिका उक्ताः ।

अधुना बादरपृथिवीकायिकानीमिधत्तुराह—

से किं ते वायरपुढविकाइया वायरपुढवीकाइया दुविहा
पण्यत्ता । तं जहा—सरहबादरपुढविकाइया, खरवायरपुढवि-
काइया ।

अथ के ते वादरपृथिवीकायिकाः । सूरिराह—बादरपृथिवी-
कायिका द्विविधाः प्रकृताः । तद्यथा—रश्मणवादरपृथिवीका-
यिकाः, खरवादरपृथिवीकायिकाश्च । रश्मणा नाम चूर्णिनलो-
ष्टकलया मृदुः पृथिवी, तदात्मका जीवा अपि उपचारतः
रश्मणाः, ते च ते बादरपृथिवीकायिकाश्च रश्मणवादरपृथि-
वीकायिकाः । अथवा—रश्मणा च मा बादरपृथिवी च सा
कायः शरीरं येषां ते रश्मणवादरपृथिवीकायास्त एव स्वा-
यिके कप्रत्ययविधानात् रश्मणवादरपृथिवीकायिकाः । खगा
नाम पृथिवी संघातविशेषं काष्ठीयविशेषं वाऽऽपञ्चा तदा-
त्मका जीवा अपि खरास्ते च ते वादरपृथिवीकायिकाश्च
खरवादरपृथिवीकायिकाः । अथवा—पूर्ववत् प्रकाशन्तर स-
मासः । चशब्दे स्वगाननिकभेदसूचको । जी० १ प्रति० ।
(रश्मणवादरपृथिवीकायिकाः, तथा—खरवादरपृथिवीकायिका-
श्च अस्मिन्नेव शब्दे ६७४ पृष्ठ उक्ताः)

रश्मणपृथिवीकायिकानां शरीराणि—

तेसि शे भंते । जीवाणं कति सरिगा पण्यत्ता । गोयमा ।
तत्रो सरिगा पण्यत्ता । तं जहा—झोर, लिण, नेयए, कम्पए ।
तं चेव सन्द, तत्र चत्तारि लेसाओ, अवसेसं नहा सुहुम-
पुढविकाइयायणं ।

“ तेसि शे भंते । जीवाणं ” इत्यादिना शरीरावगाहनाऽऽ-
दिद्वारकलपविभक्तं करानि । सा च पूर्ववत्, तथा चाऽऽह—
“ एवं जां चेव सुहुमपुढविकाइयायणं गमो सां चेव भा-
णियस्वो ” इति (नवरिमत्यादि) इदं नानावर् लेखाद्वारं
चतस्रो लेखा वक्रत्याः, तेजोलेशयाया अपि संभवान् । तथा-
हि—इत्यन्तराऽऽद्य ईशानान्ता देवा भवनविमानाऽऽदावतिमू-
लेया आत्मीयस्तनकुललाऽऽदावगुत्पद्यन्ते, ते च तेजोलेश्या-
वन्तोऽपि भवन्ति, यल्लेश्यश्च चिन्त्यते अथऽपि तल्लेश्य एवोपजा-
यते, “ जल्लेशे भरइ तल्लेशे उववज्जइ ” इति वचनान् । ततः किय-
त्कालमप्यामावस्थायी तेजोलेश्याऽऽवस्थाप्ये इति चतस्रो
वक्रव्याः ।

आहारो० जाव शियमा छ्दिमिं उववातो तिरिकलजो—

शियमल्लुस्सेहिंतो देवेहिंतो० जाव सोधम्मीसासेहिंतो ठिनी
जहामेणं अंतोमुहुत्तं उक्तोसेणं वावीसं वाससहस्साइ ते शे
भंते ! जीवा मारणंतिथममुग्याएणं किं समोहया मरंति, अ-
समोहया मरंति । गोयमा ! समोहता वि मरंति, असमोहता
वि मरंति । ते शे भंते ! जीवा अश्वरं उववज्जिता कई ग-
च्छइ कई उववज्जंति किं नेरइएसु उववज्जंति पुच्छा ।
गोयमा ! नो नेरइएसु उववज्जंति, तिरिकलजोशिएसु
उववज्जंति, मल्लुस्सेसु उववज्जंति, नो देवेसु उववज्जंति, तं
चेव० जाव असंख्जबासा उववज्जंति उववज्जंति । ते शे
भंते ! जीवा कति गतिया कति आगतिया पण्यत्ता ।
गोयमा ! दुगतिया निआगतिया पण्यत्ता, परित्ता असंख-
जा पण्यत्ता समण्यत्ता । सेत्तं वायरपुढविकाइया । सेत्तं
पुढविकाइया ।

आहारो नियमान् पइदिशि बादराणां लोकमध्य एषोपपान-
भावान्, उपपानां देवेभ्योऽपि बादरेषु तदुत्पादविधानान्
स्थितिजन्यतोऽन्तर्मुहर्नमुत्कर्षात् । द्वाविशानिर्वापनहस्त्राणि
देवेभ्योऽनुगुणादान्, त्रयां गतयः चिगतयः पूर्ववत् । एतेऽ-
पि च परित्ताः प्रत्येकशरीरिणोऽसंख्ययाः प्रकृताः । हे भ्रमण !
हे आयुष्मन् ! “ सेने ” इत्यापनहंरावक्यम् । उक्ताः पृथि-
वीकायिकाः । जी० १ प्रति० ।

एकतः साधारणशरीरं वज्रमिति—

रायमिहं० जाव एते बयामी—सिय भंते । ० जाव चत्तारि
पंच पुढवीकाइया एगयओ साधारणसरीरं वंधंति, एग २
तत्रो पच्छा आहारंति वा, परिणामेति वा, सरीरं वा वंधं-
ति वा । १ सां इण्ठे ममइ, पुढवीकाइया शे पत्तयाहारा
पत्तयपरिणामा पत्तयं सरीरं वंधंति, वंधंतिता तत्रो पच्छा
आहारंति वा, परिणामेति वा, सरीरं वा वंधंति ॥

(रायमिहं इत्यदि) इह चर्य द्वारमाथा कचिच्च दृश्यते—“ सिय
१ लेमा २ दिदि ३ नाण ४, जांगु ५ यओणं ६ तथा किंसाहारे
७ । पाण्याहाराय ८ उपाय—६ इदि १० समुग्याय ११ उववह्री
१२ ॥ १॥ ” इति । अस्याध्यायं वनस्पतिदण्डकान्तोदेशका-
थाधिगमावगम्य एव, तत्र स्याद् द्वारं (सिय लि) स्याद् द्वेव-
यमर्थः । अथवा—पृथिवीकायिका, प्रत्येकं शरीरं वज्रमतीति
सिद्धं, किं तु (सिय लि) स्यात्कदाचित् (० जाव चत्तारि पं-
च पुढविकाइय लि) चत्तारः पञ्च वा यावत्करणाण्यु ह्ये वा क-
या वा, उपलक्षणत्वाच्चास्य बहुनरा वा पृथिवीकायिका जी-
वाः (एगओ लि) एकत एकीभूय संयुज्यन्त्येधः, साधारणं
शरीरं वज्रमिति, बहुनां सामान्यं शरीरं वज्रमिति, आदितस्तत्-
प्रायेत्यपुद्गलप्रदहनतः । (आहारंति च लि) । विशेषाहऽऽ-
पेक्षया सामान्याऽऽहारस्याविशिष्टशरीरवन्धनसमय एव कृ-
तव्यान् । (सरीरं वा वंधंति लि) आहारानिपरिणामितपु-
द्गलैः शरीरस्य पूर्ववन्ध्यापेक्षया विशेषतो बन्धं कुर्वन्तीत्यर्थः ।
नायमर्थः समग्रोऽयतः पृथिवीकायिकाः प्रत्येकाऽऽहाराः प्रत्ये-
कपरिणामाभावात् प्रत्येकं शरीरं वज्रमतीति, तस्याशेषगुप्त-

सप्रहृतः, ततश्च (आहारंति इत्यादि) एतच्च प्राग्वत् ।
संज्ञाऽऽदि-

तेसिं थं भंते ! जीवाणं एवं सखाति वा, पखाति वा, प-
खाद वा, वईति वा, अम्हे थं आहारमाहारंति ! । थो
इण्हे समेठ्, आहारंति पुण ते । तेसिं थं भंते ! जीवाणं प-
वं सखाति वा० जाव वईति वा अम्हे थं इट्ठसिण्हे फासे
पडिसंवेदेमो ! थो इण्हे समेठ् पडिसंवेदंति पुण ते ।

(एवं सखात्वा व सति) एवं वक्ष्यमाणोक्त्वेन संज्ञा व्याव-
हारिकार्थव्यग्रहरूप मतिः, प्रवर्तत इति शेषः । (पण्णाह व
सि) प्रज्ञा सूत्रमार्थवियया मतिरेव (प्रणोह व सि) प्रज्ञो-
द्रव्यस्वभाव (वार्हति व सि) वारद्रव्यश्रुतकथा ।

प्राणातिपाताऽऽदिकारो-

ते थं भंते ! जीवा किं प्राणातिवाए उवक्खाइजंति,
मुसावाए अदिस्सादाणे० जाव मिच्छादेसखसल्ले उव-
क्खाइजंति ! । गोयमा ! प्राणाइवाए वि उवक्खाइजंति०
जाव मिच्छादेसखसल्ल वि उवक्खाइजंति, जेसिं पि य थं
जीवाणं ते जीवा एवमाहिजंति, तेसिं थि य थं जीवाणं
थो विस्साए खाणते ।

(प्राणाइवाए उवक्खाइजंतीत्यादि) प्राणातिपाते,
स्थिता इति शेषः । प्राणातिपातकृत्य इत्यर्थः । उपाख्यायन्ते
आभिधीयन्ते, यथेह वचनाऽऽद्यभावेऽपि पृथिवीकायिकानां
सृष्टावादाऽऽदिभिरुपाख्यानं तन्मृष्टावादाऽऽद्यविरतिमाधि-
श्लेष्यन् इति । अथ हन्त्याऽऽदि जीवानां का धातुस्त्याह-(जे-
सिं पि थं इत्यादि) येषामपि जीवानामतिपाताऽऽदिविषयभू-
तानां प्रस्तावानुपृथिवीकायिकानामेव संबन्धिनानातिपाताऽऽ-
दिना । (ते जीव सति) तेऽतिपाताऽऽदिकारिणो जीवाः (एव-
माहिजंति सति) अतिपाताऽऽदिकारिण एत इत्याख्यायन्ते,
तेषामपि जीवानामतिपाताऽऽदिविषयभूतानां न केवलं घात-
कानां (नो) नैव विज्ञानमवगतं नानात्वं भेदो यदुत वयं व-
क्ष्याऽऽद्यः, एते तु वक्ष्याऽऽद्य इत्यमनस्कत्वातिपाति ।
अ० १६ श० ३ उ० । (पृथिवीकायिकानां स्थानानि ' ठाण्'
शब्दे चतुर्थभागे १६६७ पृष्ठे उक्ताणि) "पुढवीकायं विहिंसन्तो,
हिसरे उ तपस्सिए । तस्सेव विविडे पाणा, चक्खुले ये अ-
वक्खन्ते ॥ १ ॥" दश० ६ अ० । " सुउपुढवी न निसियज्जा,
आस्सा जस्स उग्गाह ।" दश० ८ अ० । (पृथिवीकायिकस्य
शरीरावगाहना कीरपट्टा कथं वा तस्यामाकाशमण्डपायां वे-
दनेति 'सरीरोगाहणा' वेदुणा' शब्दयोः वक्ष्यते) यथा प्रस्थाऽऽ-
दिना कश्चित्सर्वध्यायनि मितुयादिषमल्लभप्रमाणानां प्रीकर-
णाद्योक्तः कुडविकृत्य जडयन्तीकृतावगाहनात्, पृथिवीकायि-
कान् जीवान् यदि भिनोति ततः पृथिवीकायिका असंख्ये-
यान् लोकान् पूरयन्तीत्याचारार्हप्रथमभूतस्त्वप्रथममाद्य-
यनक्षितीयोद्देशकवृत्ती स्यात्परवतुर्णां त्वरुगुल्लासंख्येयमा-
गममतिरेवगाहनोक्ताऽत एते पृथिवीकायिकाः कथं पूरय-
न्तीति प्रश्ने !, उत्तरम्-प्रत्युद्घातने सामान्योक्तावपि प्रत्या-
काशमेकैकपृथिवीकायिकजीवकस्यनया (?) लोकरूपव्यवसर-
णः संस्मृत्येत्यस्या प्रमाणानुसृत्युपादिप्रत्ययान्तरविरोध
इति । ८२ प्र० । लेख० २, उक्ताः ।

पुढवीजीव-पृथिवीजीव-पुं० । पृथिव्येव जीवः पृथिवीजीवः ।
उत्त० ३६ अ० । पृथिवीरूपे जीवः, पृथिव्याधिते वा जीवे,
सूत्र० १ श्रु० ११ अ० ।

पुढवीनोणिय-पृथिवीयोनिक-पुं० । पृथिवीजाते जीवः, सूत्र०
२ श्रु० ३ अ० ।

पुढवीणिस्सिय-पृथिवीनिश्चित-त्रि० । पृथिवीकायत्वेन परि-
णते, आवा० १ श्रु० १ अ० ४ उ० ।

पुढवीभूष-पृथिवीभूष-पुं० । पृथिव्येव स्तुपः पृथिव्या वा
स्तुपः । पृथिवीसंघातावयवः, सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

पुढवीपइट्ठिय-पृथिवीमतिष्ठित-त्रि० । मनुष्याऽऽदौ पृथिवीस-
माश्रितः, स्था० ८ डा० । " पुढवीपइट्ठिया नस्सा थावरा पा-
णा ।" अ० १ श० ६ उ० ।

पुढवीपुण्फलाहार-पृथिवीपुण्फलाऽऽहार-त्रि० । पृथिवी पु-
ण्फलानि च कल्पद्रुमाणांमाहारा येषां ते तथा । युगलिकम-
नुष्येषु, तं० ।

पुढवीपूरी-पृथिवीपूरी-स्त्री० । अग्रहितराजराजधान्याम्,
ती० २० कल्प ।

पुढवीफास-पृथिवीस्पर्श-पुं० । पृथिव्याः शीतोष्णरूपायास्ती-
मवेदनात्पादकः स्पर्शः संपर्कः । नरकपृथिवीसंपर्कः, सूत्र० १
श्रु० ४ अ० १ उ० ।

पुढवीभूसख-पृथिवीभूषण-न० । भूभूषणः, " पृथिवीभूषणं
नाम, नगरं गतपूषणम् ।" आ० क० ४ अ० ।

पुढवीमय-पृथिवीमय-त्रि० । पृथिव्या विकारः पृथिवीमयः ।
पृथिवीकायिकः, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पुढवीवइ-पृथिवीपति-पुं० । राजनि, "पंचमसरसंपञ्चा, भवंति
पुढवीवई । स्रा संगहकसारो, अणेगणणायमा ॥ १ ॥
स्था० ४ डा० १ उ० ।

पुढवीसंसिय-पृथिवीसंश्रित-त्रि० । पृथिव्या हितं, प्रश्न० १
आश्र० द्वार ।

पुढवीसत्त-पृथिवीशस्त्र-न० । पृथिव्येव शस्त्रं स्वकायाऽऽजेः
पृथिव्या वा शस्त्रं हलकुदालाऽऽदि । तत्समारभते पृथिवी-
शस्त्रम् । पृथिवीहिंसासाधने, " पुढवी सत्तं समारभमारे
विरुवकवे पाणभूए हिसरे ।" आवा० १ श्रु० १ अ० २ उ० ।

पुढवीसिरी-पृथिवीश्री-स्त्री० । अञ्जुरिकपाषेभजजीवः, आ० ।
इन्द्रपुरे नगरे पृथिवीश्री नाम गणिकाऽभूत्वा च बहून् राज-
कुमारपण्डितकुपुत्राऽऽदीन् मन्त्रचूर्णाऽऽतिमिवशीकृत्योदारन्
भोगान् भुङ्कन्ती यष्ट्यां च गत्वा चर्चमाननगरे धनदेव-
साधवाहदुहित्वा अञ्जुरित्यभिधाना जाता । स्था० १० डा० ।
(' अंजु ' शब्दे प्रथमभागे ४० पृष्ठे कथोक्ता)

पुढवीसिला-पृथिवीशिला-स्त्री० । पृथिवीरूपायां शिलायाम्,
अ० २ श० १ उ० ।

पुढवीसिलापट्टय-पृथिवीशिलापट्टक-पुं० । पृथिवीशिलाकपः
पट्टक आसनाविशेषः पृथिवीशिलापट्टकः । पृथिवीशिलाभये
आसनविशेषः, अ० २ श० १ उ० ।

वर्णकः—

तेसु शं जातिमद्वयसु ० जाव सामलयांमद्वयसु बहवे
पुढवीसिलापट्टया पण्नाता । नं जहा-ईसासणसंठिता कौ-
चासणसंठिता गल्लासणसंठिता उषयासणसंठिता पण-
गासणसंठिया परित्तासणसंठिया दीहासणसंठिता भदा-
सणसंठिता पक्खासणसंठिता चमरासणसंठिया उमभा-
सणसंठिया सीहासणसंठिया पडभासणसंठिया दिसासो-
त्थियासणसंठिया पण्नाता, तस्य बहवे वरसयणाऽऽमण-
विसिद्धसंठाणसंठिया पण्नाता, समणाउसो । आइणगल-
यवूरखणीततूलफामउया सव्वरयणाभया अच्छा स-
एहा लएहा घट्टा मट्टा खीरया शिम्भला निपंका नि-
ककड्छाया सपभा सस्मिरीया सउज्जाया पासादीया द-
सिसिण्जा अभिरुवा पडिरुवा । जी० ३ प्रति० ४ अ-
पि० । आचा० ।

पुढवीसोय-पुढिवीशौच-न० । पृथग्व्या शौचं कृतकया शरी-
राऽऽदिभ्यो धर्मसोपलंघनेति । जुगुप्सिनमलग्नधरोपपन्नये,
“ एका लिङ्गे युद्धे तिष्ठ-स्तथैकव करे दश ।
उभयोः सप्त विज्ञेयाः, सुदः युद्धौ मनोनिर्गमिः ॥ १ ॥
एतच्छौचं युद्धस्थानां, द्विगुणं प्रशयारिणाम् ।
त्रिगुणं बान्धवस्थानां, यतीनां च चतुर्गुणम् ॥ २ ॥ ”
तदिह नाममितं गन्धाऽपुण्यवान्मात्रस्य शौचत्वेन विव-
क्षितत्वात् तस्यैव च युक्तियुक्त्यादिति । स्या० ४ डा० ३ उ० ।
पुढुम-प्रथम-त्रि० । “ प्रथमे पथो वा ” ॥ १ । १५ ॥ इति
प्रथमशब्दे एकारकार्यकारकस्य युगप्रक्रमण च उकारो
वा । “ पुढुमं । पुढुमं । पुढुमं । पढुमं । ” आचं, प्रा० १ पाद ।
पुढो-पृथक्-अन्य० । विभिन्न, आचा० १ ध्रु० ५ अ० २ उ० ।
नानाशब्दाय, सूत्र० १ ध्रु० १० अ० ।

पुढोछन्द-पृथक्छन्द-त्रि० । पृथग्विभिन्नछन्दाऽभिप्रायो ये-
यां ते पृथक्छन्दाः । नानाभूतवन्धाध्ययसायस्थानेषु, “ प्लेयं
नार्यं पुढो छंदा इह माणवा पुढो प्वदितं स आवाहसमाणे । ”
आचा० १ ध्रु० ५ अ० २ उ० । सूत्र० ।

पुढोजग-पृथग्जग-पुं० । पृथग्भूते व्यवस्थिते, “ जमिणं जग-
ता पुढोजगा । (४ गाथा) ” सूत्र० १ ध्रु० २ अ० १ उ० ।

पुढोजग-पृथग्जन-पुं० । प्राकृतपुरवे अनार्यकलेय, “ इक्का-
हंसु पुढोजगा । (६ गाथा) सूत्र० १ ध्रु० २ अ० १ उ० ।

पुढोवम-पृथग्वम-त्रि० । पृथिवीवरसर्वसह, “ पुढोवमे चुण्ण
विगयंभाहि, न सखिहि कुण्ठति आसुपजे । ” स हि भगवान्
यथा पृथिवी सत्कलाऽऽधारा वतते तथा सर्वसत्त्वानामभ-
यप्रदानतः सपुण्यदेशदानात् वा सत्वाधार इति । यदि वा-
यथा पृथ्वी सर्वसहा एवं भगवान् परीवहापसर्गान् स-
यक्क सहते । सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।

पुढोविमाय-पृथग्विमात्र-त्रि० । पृथग्विविधा मात्रा येषां ते ।
अनेकप्रकारेषु, आचा० १ ध्रु० ६ अ० ५ उ० । “ दिव्या उव-

सम्या ४ पुढोविमाया । ” पृथग्विभिन्ना विविधा मात्रा हा-
साऽऽनिवस्तुरूपा येषु ते पृथग्विमात्राः । अथवा-पृथग्वि-
विधा मात्रा विमात्रा । स्या० ४ डा० ४ उ० ।

पुढोसत्-पृथक्सत्त्व-त्रि० । पृथक् सत्त्वाः पृथग्भूताः सत्त्वा
आत्मानो यस्यां सा पृथग्व्यत्वाः । दश० ४ अ० । सूत्र० । आ-
चा० । अनेकजीवे, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

पुढोसिय पृथक्श्रित-त्रि० । प्रत्येकं व्यवस्थिते, सूत्र० १ ध्रु०
७ अ० ।

पुण-पुनर-अन्य० । विशेषणे, नं० । नि० चू० । प्रश्न० ।
स्या० । विशेष० । उत्त० । विशेषघोतने, विशेष० । समुच्च-
ये, प्रश्न० १ आश्न० द्वार । आ० चू० । नि० चू० । दश० ।
भजनीयशब्दावधारणे, नि० चू० १ उ० । द्वितीयवारोपेक्षा-
याम्, व्य० १ उ० । पादपुरणे, नि० चू० १ उ० ।

पुणम्भन पुनर्भव-पुं० । पुनरुत्पादे, प्रश्न० ३ आश्न० द्वार ।
पुनःपुनर्जन्मनि, प्रश्न० २ आश्न० द्वार । पौनःपुन्येनो-
त्पादे, अ० ।

पुणराविचि-पुनरावृत्ति-स्त्री० । विपरिणामि, दृ० १ उ० ३
प्रक० । मोक्षं गत्वाऽपि पुनः संसारपाते, “ क्षातिनो ध-
र्मेतीर्थस्य, कर्त्तातः परमं पदम् । गन्वाऽऽपच्छन्ति भूयोऽपि,
भवे तीर्थनिकारतः ” ॥ १ ॥ दश० १ अ० । स्या० ।

पुणरुत्त-पुनरुक्त-न० । शब्दादेश्योः पुनर्वचने आ० म० १ अ० ।
अयादेश निग्रहस्थानमंदे, स्या० । पुनरुक्तं द्विधा-शब्दतः, अ-
र्थतश्च । तथाऽर्थोऽऽपन्नस्य पुनर्वचने पुनरुक्तम् । तत्र शब्दतः
पुनरुक्तं यथा-घटः कुम्भ इत्यादि । अर्थोऽऽपन्नस्य
पुनर्वचनं यथा-पीना देवदत्ता । तत्रान्नं न भूयते इत्युक्तोऽर्थोऽप्य
गम्यते रात्रौ भूयते इति । तथाऽऽपन्नमपि यः साक्षादेव
कृत्यान् तस्य पुनरुक्तता । विपा० २ ध्रु० १ उ० । विशेष० । पुन-
रुक्तं त्रिविधम्-अर्थपुनरुक्तं, वचनपुनरुक्तम्, उभयपुनरुक्तं
च । तत्रार्थपुनरुक्तं यथा-इन्द्रः शक्रः पुरन्दर इति । व-
चनपुनरुक्तं यथा-संग्रहमानय लवणं भण्डयमानयत्यादि ।
उभयपुनरुक्तं यथा-क्षीरं क्षीरम् । दृ० १ उ० १ प्रक० ।
“ यक्षा हर्मयऽऽदिभि-राक्षसमना स्तुत्येस्ताया निन्दन् । यन्
पदमसकृद् कृत्यान्, तत्पुनरुक्तं न दीपाय ॥ १ ॥ ” आ० १
ध्रु० ८ अ० । अ० । अतु० । अनुवादऽऽद्वयत्वा-भूत्या-
यत्नितिन्यागद्वयस्यासु । एतत्संभविस्मय-गत्तनास्मरणे
त्वपुनरुक्तम् ॥ १ ॥ आवा० ४ अ० । सू० प्र० । “ पुनरुक्तं
कृतकरणं ” ॥ ८ । १ । ७६ ॥ पुनरुक्तमिति कृतकरणं प्र-
योग्यम् । “ पंतुलिणीमंहति अगृहि पुनरुक्तं । ” प्रा० २
पाद । “ सज्जत्यङ्गाणतवो-सहेसु उदयमधुइयमाणेषु । सं-
तपुणकैस्ससु य, न हुति पुनरुक्तदेशमात्रा ॥ १ ॥ ” पा ।

पुणव्वसु-पुनर्वसु-पुं० । नक्षत्रविशेष, ज्यो० ६ पाहु० । जं० ।
सं० प्र० । स्या० । विशेष० । दशमतीर्थकप्रथममिक्षादायके,
आ० म० १ अ० । अतु० । स्या० । सं० । पृष्ठबलदेवस्य
पुर्वप्रथमोऽऽवाये, ति० ।

पुणाइ-पुनर-अन्य० । “ नातुनयोदाह वा ” ॥ ८ । १ । ६४ ॥
मजः परे पुनःशब्दे आदेरस्य आ-आह इत्यादेशौ वा म-

वनः । इति केयलस्यापि दृश्यत इति । पुण्याइ । द्वितीयवा-
रायाम्, प्रा० १ पाद ।

पुण्यई-खी० । शुक्लवनस्पतिभेदे, प्रभा० १ पद । दृष्यते,
दे० ना० ६ धर्मे ३८ नाया ।

पुण्यो-पुनर्-अव्य० । स्वरूपावधारणे, ति० कू० २ उ० । वि-
शेषणं, ति० कू० ३ उ० । वाक्यान्तरोपपत्त्यासे, उक्त० ३६
अ० । पूर्वस्माद् विशेषेण, आच्चा० १ भु० ४ अ० २ उ० ।

पुणोपुण्यो-पुनःपुनर्-अव्य० । बहुशः शब्दायै, स्त० १ पु०
५ अ० १ अ० । "बहुनो लि वा सुजो लि वा पुणोपुण्यो लि
वा पणत् ।" ति० कू० २ उ० । विपा० ।

पुणोभव-पुनर्भव-पु० । पुनर्जन्मान्तरे, दश० ८ अ० ।

पुण्योय-पुनश्च-अव्य० । पुनरपीत्यर्थे, प्रश्न० ५ आश्च० द्वार ।

पुस्य-पुण्ये-त्रि० । भुते, भ० १ श० ६ उ० । "सर्वोऽपि पु-
माश्चो ।" दश० ७ अ० । आ० म० । समस्ते, उक्त० १२ अ० ।
भ० । सूत्र० । सकलावयवयुक्ते, स्था० ४ डा० ४ उ० । यत्स्वरक-
लाभिः परिपूर्णं गीयते तत्पुण्यम् । रा० । जी० । स्था० ।
स्वरकलाभिः सर्वाभिरविशुक्ते कुर्वते पूर्णम् । अतु० ।

पूर्णएकम-

ऐन्द्रश्रीसुखमग्नेन, लीलागममिवाखिलम् ।

सच्चिदानन्दपूर्णेन, पूर्णं जगदवेक्ष्यते ॥ १ ॥

अथ पूर्णत्वं वस्तुनां निरूपयति-

पूर्णता या परंपात्रः, सा याचितकपण्डनम् ।

या तु स्वाभाविकी सैव, जात्यन्तनिर्भानभा ॥ २ ॥

अवाम्नी विराकण्यैः, स्यात् पूर्णताऽध्वेरिवोर्मिभिः ।

पूर्णाऽऽनन्दस्तु भगवो स्तिमितोदीधिसन्निभः ॥ ३ ॥

जागति ज्ञानदृष्टिश्चैव, वृक्षा कृष्णादिजास्त्रिभः ।

पूर्णाऽऽनन्दस्य तर्कि स्या दैन्यदृष्टिकवेदना ॥ ४ ॥

पूर्ण्येन येन कृपणा-स्तदुपचैव पूर्णता ।

पूर्णाऽऽनन्दसुधास्निग्धा, दृष्टिरेषा मनीषियाम् ॥ ५ ॥

अपूर्णः पूर्णतामिति, पूर्वमायास्तु हीयते ।

पूर्णाऽऽनन्दस्वभावोऽयं, जगदद्भुतदायकः ॥ ६ ॥

परस्वत्कृतोन्माधा, भूनाया न्यूनतेक्षिणः ।

स्वस्वत्सुखपूर्णस्य, न्यूनता न हरेरपि ॥ ७ ॥

कृष्णे पक्षे परिहीने, कुक्षे च समुद्रज्वलि ।

योतते सकलाध्यक्षा, पूर्णाऽऽनन्दविधोः कला ॥ ८ ॥

अष्ट १ अष्ट० ।

इक्षुवत्समुद्रदेवे, स्त० प्र० १६ पादु० । दाक्षिणात्यानां
क्षीपकुमाराणामिन्द्रे, स्था० ४ डा० १ उ० । स० ।

पुण्य-न० । "पुण्यं सुभं इति वचनात् पुण्यति शुभीकरो-

ति, पुनाते वा पवित्रीकरोत्यात्मानमिति पुण्यम् । शुभकर्म-

णि, 'उणाऽऽद्यो बहुलम् ॥३३॥' इति बाहुलकत्वाद्भावे

क्यप् । उक्त० ५ अ० । शुभकर्मणि, स्था० । तच्च-सङ्खेपाऽऽदि-

त्रिचत्वारिंशद्विधम् । यथोक्तम्-

"सयं १ उच्चगोयं २, नर ३ तिरि ४ देवा ५ काम एवा ७ ।

मण्युवदुर्गं ६ देवदुर्गं ६ संविदियद्वा १० तण्युगम् १५ ॥ ११ ॥
अंगोर्वगतियं पि य १८, संघर्षणं वज्ररित्सहसारायं १० ।

पदमं चिय संधारणं, वज्राच्चउक्तसुपसत्यं २४ ॥ २ ॥

अगुहसदुपराधायं २६, उस्तासं २७ आचयं व २८ उज्जयं २६ ।

सुपसत्या विदुयर्ग ३०, तसाद्वसं च ४० णिम्मायं ४१ ॥ ३ ॥

तिययेरुणं संहिया, बायला पुष्पपारम्भे ।" इति ।

एवं द्विचत्वारिंशद्विधमपि । अथवा-पुण्यानुबन्धिपपापानुब-

न्धिभेदेन द्विविधमपि । अथवा-प्रतिप्राणिविचित्रत्वादनन्त-

भेदमपि पुण्यसामान्यादेकमिति । अथ कर्मैव न विद्यते,

प्रमाणगोचरातिक्रान्तत्वात् शशधिपाणवदिति कुतः पुण्यक-

र्मसत्तेति ? असत्यमेतत् । यतोऽनुमानसिद्धं कर्म तथाहि-सु-

खदुःखानुभूते हेतुरस्मात्कार्यत्वाद्दुःखस्य बीजं यथा हेतुत्वं त-

त्कर्म तस्मादस्ति कर्मति । स्याम्यमिति-सुखदुःखानुभूतेरेव एव

हेतुरिष्टानिष्टविषयमात्मनो भविष्यति किमिह कर्मपाक-

रणया ? न हि इष्टं निमित्तमाप्त्य निमित्तात्तराजैवैवै युक्त-

रूपमिति त्वेवं व्यभिचारात् । इह यो हि द्वयोरीष्टशब्दाऽविधि-

व्यसुखसाधनसमेतयोरैकस्य तत्फलं विशेषो दुःखानुभूति-

मयो यश्चादिष्टसाधनसमेतयोरैकस्य तत्फलं विशेषः तुखा-

नुस्तिमयो नास्ति हेतुमन्तरेण संभाव्यते । न च तत्तुल्य-

एवास्ती युक्तः साधनानां विपर्ययादिति, पारिरेष्याद्विशिष्ट-

हेतुमानसो कार्यत्वात् घटवत्, यच्च सामानसाधनसमेतयोस्त-

त्फलविशेषहेतुस्तत्कर्म तस्मादस्ति कर्मति । आह च-"ओ

तुल्लासाहणाय, फले विमोक्षे न सो विष्णु इष्टो । कज्जेलभो

गोयम् । घटो व्व हेतु य मे कर्मम् ॥१६॥ ॥" (विशे०) किं

च-अन्यदेहपूर्वकमिदं बालशरीरम्, इन्द्रियाऽऽदिमत्वात्, य-

दिहेन्द्रियाऽऽदिमत्त्वस्यदेहपूर्वकं इष्टं यथा बालदेहपूर्वकं युव-

शरीरमिन्द्रियाऽदिमत्त्वं बालशरीरं तस्माद्व्यवस्थितपूर्वकं,

यच्छरीरपूर्वकं चेदं बालशरीरं तत्कर्म तस्माद्व्यवस्थितपूर्वकं ।

आह च-"बालशरीरं देहं-तत्पूर्वं इदियात्मसाधनं । जह बाल-

देहपुष्पो, जुव देहो पुष्पमिह कर्मम् ॥१६॥ ॥" (विशे०)

ननु कर्मसङ्गादेऽपि पापमयैकं विद्यते पदार्थो न पुण्यं

नामास्ति, यत्तु पुण्यफलं सुखमुच्यते तरपापस्यैव तरतमयो-

गादपकृष्टस्य फलं, यतः पापस्य परमोक्तंऽन्यन्ताधमफल-

ता, तस्यैव तरतमयोगापकर्षेभिन्नस्य भावा परिबुद्धिहान्या

यावत् प्रकृष्टापकर्षस्तत्र या काचित् पापमात्रा अव तिष्ठते

तस्यामत्यन्तं शुभफलता पापापकर्षोत्तस्यैव पापस्य सर्वो-

ऽऽमना क्षयो मोक्षः, यथाऽन्यन्तापध्याऽऽहारलेखनाद्वनारोयं,

तस्यैवापधस्य किञ्चित्किञ्चिदपकर्षोद्यावत् स्तोकापध्याऽऽ-

हारत्वमारोप्यकरं सर्वोऽहारपरित्यागाच्च प्राणमोक्ष इति ।

आह च-"पापुकरितेऽधमया तरतमोगावकरितो नुभ-

या । तस्त्वैव क्षय मोक्षो, अपरधमोत्तवामाश्रो ॥१६॥ ॥" (विशे०)

अत्रोच्यते यदुक्तमन्यन्तापचित् पापात् सुखप्रकर्षं

इति । तदुक्तम्, यतोऽयं सुखप्रकर्षोनुभूतिः सा स्वानुरूपकर्म-

प्रकर्षेऽर्जिता प्रकर्षोनुभूतित्वात्, दुःखप्रकर्षोनुभूतिवत्, यथा

हि दुःखप्रकर्षोनुभूतिः स्वानुरूपपापकर्मप्रकर्षेऽर्जितेति त्वया

ऽभ्युपगम्यते तथैवमपि सुखप्रकर्षोनुभूतिरिति स्वानुरूपपु-

ण्यकर्मप्रकर्षेऽर्जिता भविष्यतीति प्रमाणफलमिति । स्था० १

डा० ४ ॥ (एतच्च 'कर्म' शब्दे तृतीयभागे २५१ पृष्ठे अवल-

भातुः संवादेन प्रतिपादितम्) (पुण्यवत्त्वम् "तच्च" शब्दे

चतुर्थभागे २८८ पृष्ठे वत्त्वम्)

पुरयाष्टकम्—

शासनोच्चतिकरणश्रितोदयानुभूतिं प्राप्नोति इत्युक्तं तत्र किमहितोदयाः पृष्ठतिरस्ति येनासौ सविशेषणऽभिधीयते ? । उच्यते—अस्ति, यतः (पुरयज्ज्योत्ततिः) पुरया-
पुण्यविचारे चत्वारो भङ्गाः भवन्ति । तद्यथा—पुरयानुबन्धि
पुरयमित्येकः, पापानुबन्धि पुरयमिति द्वितीयः, पापानुबन्धि
पापमिति तृतीयः, पुरयानुबन्धि पापमिति चतुर्थः । तथा-
ऽऽद्यभङ्गप्रतिपादनायाऽऽह—पाठान्तरपेक्षया पुनरेवं संबन्ध-
स्तीर्थेकसामकर्मण इति प्रागुक्तं तच्च पुरयं पुरयाऽऽदिचिचारे
च प्रागुक्ता एव चत्वारो भङ्गाः भवन्ति । तथाऽऽद्यभङ्ग-
कामिधानायाऽऽह—

गेहाद्रेहान्तरं कथि—च्छोभनादधिकं नरः ।

याति यद्वत्सुधमेषं, तद्वदेव भवाज्रवम् ॥ १ ॥

गेहाद्रेहान्तरं कश्चिदनिर्दिष्टनाम, नर इति योगः । किंभूता-
द्रेहाच्छोभनाद्रमणीयात्, किमुतं गेहात् नरः ? अधिकं शोभन-
तरं, नरो मानवः, नरप्रहङ्गं वेह विशिष्टचरणसाध्यपुरययो-
गात्वेन तस्य प्राधान्यव्यापनार्थम् । याति गच्छति, यद्वत् य-
थेति दृष्टान्तः, सुधमेषं पुरयानुबन्धित्वाच्छोभनः कृपाऽऽ-
दिधर्मजन्यत्वादमेवेति सुधमस्तेन, पुरयानुबन्धिपुरयक-
र्मणेत्यर्थः । तद्वदेव तथैव, भवान् मनुष्याऽऽदिजन्मनः शो-
भनस्वभावात्सकाशाद्देव देवाऽऽदिभवे शोभनतरस्त्वभावं
यातीति प्रकृतम् । यत्किल शुभमनुष्याऽऽदेर्जीवस्य पूर्वभवाप-
रिजितं कर्म मनुष्यत्वाऽऽदि शुभभावाभवेहेतुर्भवेति त-
दनन्तरं देवाऽऽदिगतिपरम्पराकारणं च तत् पुरयानुबन्धि
पुरयमुच्यते । एतच्च ज्ञानपूर्वनिर्दिष्टासकृशानुष्ठानाद्भवति,
भरताऽऽदेरिवेति । (भरतवृत्तम् 'भरह' शब्दे वक्ष्यामि)

अथ द्वितीयभङ्गकमाह—

गेहाद्रेहान्तरं कथि—च्छोभनादितरवरः ।

याति यद्वत्सद्धर्मात्, तद्वदेव भवाज्रवम् ॥ २ ॥

गेहाद्रेहान्तरं कश्चिच्चरो यद्वत्तातीति संबन्धः । किंभूताकि-
भूतम्—शोभनाद्रमणीयादितरत् शोभनं तद्वदेव तथैव अ-
सत्त्वमवित्तशोभनः पापानुबन्धित्वाद्भवेत्तद्वत् दयाऽऽदिधर्म-
जन्यत्वादित्यलज्जः, तस्मात् पापानुबन्धिपुरयमित्यर्थः । भ-
वाच्छोभनामनुष्याऽऽदेर्भयशोभनं नरकाऽऽदिकमिति ।
यत्किल शुभमनुष्याऽऽदेर्जीवस्य पूर्वभवाजितकर्म मानुष्यत्वा-
ऽऽदि शुभभावाभूतिहेतुर्भवेति, तदनन्तरं नरकाऽऽदिधर्मप-
रम्पराकारणं च तत्पापानुबन्धि पुरयमित्युच्यते, तच्च निदा-
माहानन्दप्रतिपादनीयुष्ठानाद्भवति, ब्रह्मरत्नाऽऽदेरिवेति २ ।
(ब्रह्मदत्तवृत्तम् 'बंभदत्त' शब्दे वक्ष्यामि)

अथ तृतीयभङ्गकमाह—

गेहाद्रेहान्तरं कथि—दशुभादधिकं नरः ।

याति यद्वन्महापापात्, तद्वदेव भवाज्रवम् ॥ ३ ॥

गेहाद्रेहान्तरं यः कश्चिच्चरो याति, किंविधात् किंविध-
मित्याह—अशुभाद्रमणीयादधिकमनुभूतं, तद्वदेव महापापा-
न्मत्तच्च तत् पापानुबन्धित्वात् पापं चाशुभकर्ममिति महा-
पापं, तस्मात्पापानुबन्धिपापादित्यर्थः । भवादशुभाभित्येवादे-
र्भयभवाभूतिहेतुर्भवेति, तदनन्तरं नरकाऽऽदिकमिति । यत्किल तिर्यगादेर्जीवस्य
पूर्वजन्मोपात्तं कर्म तिर्यगाद्यशुभभावाभूतिहेतुर्भवेति

भवति तदनन्तरं नरकाऽऽद्यशुभगतिपरम्पराकारणं च
तत्पापानुबन्धि पापमुच्यते, तथाविधविधाहाऽऽदेरिव, तच्च
महापापातिपाताऽऽदिद्वन्द्वकमिति ।

चतुर्थभङ्गकमपुना प्राह—

गेहाद्रेहान्तरं कथि—दशुभादितरवरः ।

याति यद्वत्सुधमेषं, तद्वदेव भवाज्रवम् ॥ ४ ॥

गेहाद्रेहान्तरं कश्चिच्चरो यद्वत् याति, किंविधात्किंविधमि-
त्याह अशुभाद्रमणीयादितरत्सुच्छोभनं, तद्वदेव सुधमेषं कुश-
लानुष्ठानमिधनिर्दिष्टाऽऽदिकुशलानुष्ठानलक्षणेन भवादशु-
भतियेगादिभवे शुभं मनुष्याऽऽदिकमिति, यत्किल तिर्यगादे-
र्जीवस्य प्राग्भवाजितं कर्म तिर्यक्त्वाऽऽद्यशुभभावाभूतिहेतुर्भवेति नि-
मित्तभूतं भवति, तदनन्तरं देवाऽऽदिशुभगतिपरम्पराहेतुश्च त-
त्पुरयानुबन्धि पापमुच्यते, नृद्वत्कौशलाऽऽदिभिः । (तद्वत्सुध-
'सा' शब्दे वक्ष्यामि) इह च भङ्गकनिर्देशं यद्यपि पापं प्रधानं
तथापि पुरयानुबन्धिहेतुत्वात् पुरयानुबन्धकारणं पापं
शुभधर्मासुपचयं सुधमेषं तद्वदेवात्पापमित्युक्तमिति ॥ ४ ॥

एवं फलतश्चतुर्धा कर्म व्यवस्थाप्यापदेशमाह—

शुमानुबन्धितः पुरयं, कर्तव्यं सर्वथा नरैः ।

यत्प्रभावादपानिन्यो, जायन्ते सर्वसंपदः ॥ ५ ॥

शुभं पुरयं कर्मानुबन्धायुगन्धत्तयेवं शीलं तत्शुमानु-
बन्धि, अत एव यतो गेहाद् गेहान्तरं मन्वादिदृष्टान्तं प्राप्ति-
पादितं, शुभाशुभं कर्मफलमिति । एतस्मात्कारणानुपपत्त्यं शु-
भकर्म कर्तव्यं विजये सर्वथा संप्रदायान्तरैर्मानवैः, किञ्चनं
तदित्याह—यत्प्रभावादपानिन्यो सामर्थ्यादप्राप्तित्याऽपतनशीला
अविनश्यन्त्या जायन्ते भवन्ति सर्वसंपदः समस्तनरामरनिचो-
पश्रिय इति ॥ ५ ॥

तदुनः शुमानुबन्धि पुरयं कथं क्रियते ? इत्याह—

सदागमविशुद्धेन, क्रियते तच्च चेतसा ।

एतच्च ज्ञानवृद्ध्या, जायते नान्यतः क्वचित् ॥ ६ ॥

सदा सर्वकालम् । अथवा—सदागमसिद्धांटीर्वापवर्जितत्वे-
न शोभनं शास्त्रे तेन विशुद्धं निर्मलीकृतं यत्तत्तथा तेन
सदागमविशुद्धेन चेतसेना योगः । क्रियते विधीयते, तच्च
तदुनः शुमानुबन्धि पुरयं, चेतसा मनसा, एतच्च मनस्
पुनः सदागमविशुद्धे चेतो ज्ञानवृद्धेभ्यः शुनस्मृतिरेभ्यः
सम्यग्गुणफलनेभ्यो, जायते संपदः, नान्यतो न पुनर्मन्यस्मा-
त्कारणान्तरात्, कश्चिदेशे कालि पात्रे चेतः । यद्यपि कालस्व-
भावनियतकर्मपुरुषाऽऽकारणान् कारुण्यभावाः सर्वेच, तथापि
कर्मसंयोगपक्षेन चित्तविशुद्धेनान्तरकारणं ज्ञानवृद्धसंपदस्य
प्रधानकारणत्वात्तच्च ज्ञानवृद्धेभ्य इत्युक्तमिति ॥ ६ ॥

यदि विशुद्धं चेतो न भवति ततः किं स्वादित्याह—

चित्तरत्नपत्रं किं—मान्तरं धनमुच्यते ।

यस्य तन्मुषितं दोषैः—सत्यं शिष्टा विपत्तयः ॥ ७ ॥

चित्तं मनस्तत्तन्मिव चित्तरत्नं, निर्मलस्वभावोपाधि-
नित्तविकारत्वादिसाध्यात्, असंक्रिष्टं रागादिसंक्रिष्टावज्ज-
न्मान्तरमाध्यात्मिकधनं वत्तत्तत्तत् अभिधीयते, यस्य देहिनाः
सत्त्वितरत्नं, मुषितमपहन्तं दोषै रागाऽऽदिभिस्सत्यं देहिनाः
शिष्टा उद्धृता विपत्तयो व्यसनादि, असंक्रिष्टचित्तरत्न-

भावे हि हर्षविषादाऽऽदिरूपा कुणतिगमनरूपा वा विषयस्य
पञ्चावस्थित्यन्त इति ॥ ७ ॥

अन्ये त्वमुं श्लोकं वाक्ये स्थाने पठन्ति-

प्रकृत्या मार्गगामिष्वे, सद्यि व्यज्यते भुवम् ।

ज्ञानवृद्धप्रसादेन, वृद्धिं वाऽऽमोत्यनुपराम् ॥ ७ ॥

आगमविशुद्धं चित्तं ज्ञानवृद्धेभ्यः सकाशादुपजायत इत्युक्तम्,
नभेदं किं सन्तुपयते, असद्व्याहृतिरिति सदिदि पक्षः स न युक्तः,
सन उपपादायागात्, गगनस्थेव सती, प्युपदि उपपादाविराम-
प्रसङ्गात् । अथासदिति पक्षः । सोऽप्युक्तः, सर्वथा असत उ-
त्पादाभावात्, गगनाभ्योऽहस्येति । अत्राक्षरमाह- प्रकृत्या
स्वभावेन मार्गगामित्वमगमविशुद्धत्वं, चेतस इति गम्यते ।
नर्पा कर्माद्विद्वद्यमानमपि, अपिष्यद्वा, व्यक्रितः अविद्यमान-
मपि, अतैकान्तसत्त्वामप्यपक्षोक्तयोः परिहृतो भवति कि-
मप्याह- व्यज्यते व्यक्तं भवति, यत्तु निश्चिनम्, अनेन ज्ञानवृद्ध-
प्रसादस्य मार्गगामित्वव्यपञ्चकत्वं प्रत्ययभित्तिरकारणतामा-
ह- केनाभिव्यज्यते?, इत्याह- ज्ञानेन बोधनेन वृद्धा महान्तो ज्ञानं
वा वृद्धं येषां न ज्ञानवृद्धास्तेषां प्रसादः प्रसन्नता ज्ञानवृद्ध-
प्रसादस्तेन, किमभिव्यक्तिमात्रमेव?, नत्याह- वृद्धिं च विपुलतां,
व्याधः समुच्चयः, आगमिनि लभते, अनुत्तमगमविद्यमानप्रधान-
तया, मार्गगामिव्यमिति प्रकृतमिति शुभानुवर्त्यतः पुण्यं
कर्तव्यमित्युक्तम् ।

अथ तदुपायापदर्शनायाऽऽह-

दया भूतेषु वैराग्यं, विधिवद् गुरुपूजनम् ।

विद्वद्धा शीलवृत्तश्च, पुण्यं पुण्यानुवर्त्यदः ॥ ८ ॥

दया कृपा भूतेषु सामान्यतां जीवेषु, वैराग्यं विरागता,
वैरागाभावादिना भूतव्याघ्राण्यस्येति, विगतद्वेषता च, विधि-
विधानं शास्त्रोक्तं स्यात्; श्रद्धासाधनाकारकयोगाऽऽदिः, स वि-
द्यते यत्र तद्विधियत्, इह यद्यपि विधिर्मदितिशब्दः निज्य-
ति तथाऽप्येन्द्राऽऽदिव्याकरणप्रवीत्यत्वाद्गिरिन्द्राऽऽचार्यस्य
नापशब्दः शङ्कनीय इति । (इन्द्रव्याकरणं कदा जातमिति
' इन्द्रवाग्वयं ' शब्दं द्वितीयभागे ४४७ पृष्ठे निश्चिनम्)
शुणन्ति शास्त्रार्थमिति गुरुवः साधवस्तयां पूजनं भक्षण-
वस्त्रपात्रप्रणामाऽऽदिभिरभ्यर्चनं गुरुपूजनं, विद्वद्धा निरति-
वारा शीलवृत्तिर्हि सा भूता दत्तात्रेयापरिग्रहविरमण्यरूपकुश-
लानुष्ठानवर्तनः च यश्च उक्तसमुच्चये, अनुत्तगुणान्तरसमु-
च्चये वा । किमेतन्निव्याह- पुण्यं शुभं कर्म पुण्यकर्म, व-
न्महंतुत्येनोपचारात् । किभूमित्व्याह- पुण्यानुवर्तिषु शुभ-
कर्मस्तान्नवत्, अद् एतदन्तरोदितम् । ननु दया भूतेषु इह
भूतग्रहणमनर्थकं यतो दया प्राणिगोचरेव दया हि दुःखितेषु
भवति, दुःखितेषु च प्राणिनामेषेति । अत्रोक्त्यन्ते- न भूतग्र-
हणमनर्थकं यच्छ्रुदार्थमपि तु भूतसामान्यग्रहणार्थं, तेन
सर्वभूतेषु न दुःखितेषु दया विधेयमुक्तं भवति । आह
व- " ददुणं प्राणिनवहं, भीमं भवसायगस्मि वृक्षलक्षं ।
अविसेतन्नाऽऽलुक्ते, दुहा वि सामन्त्यो कृषार ॥१॥ " इति ।
हा० २४ अष्ट० प्रनि० पञ्च० । पं० ७० ।

पुण्यानि-

नवविधे पुमे पमते । तं जहा-आमपुषे, पाणपुषे वत्यपुषे ले-
शपुषे, सयशपुषे, मखपुषे, वयपुषे, कायपुषे, नमोकारपुषे ।

पात्रायाश्चदानाद्यस्तीर्थकरणमाऽऽदिविपुस्यप्रकृतित्वव्यः न-
द्वेषपुण्यम् एवं सर्वत्र नवरं (विषे नि) लयनं गृहं, शयनं संस्मर-
त्काऽऽदिः मनसा गुणेषु तेषां वाचा प्रशंसनात् कायेन
पथुपासनात् नमस्काराच्च यत्पुण्यं तन्मनाःपुण्याऽऽदीनि ।
उक्तं च- " अन्नपाने च वस्त्रे च, आलये शयनाऽऽसनम् । शु-
श्रूषा बन्धनं तुष्टिः, पुण्यं नवविधं स्मृतम् ॥ १ ॥ " इति । स्था०
६ डा० । सूत्र० । अमृत्युदयप्रसौ, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३० ।
पुण्यप्रकृतौ, कर्म० ५ कर्म० । सुकृते, हा० १ श्रु० १ अ० ।
पात्रे, हा० १ श्रु० २ अ० । नि० । संविग्नसाधुदानाऽऽदी,
तं० । " रात्रिषु पुषे न पात्रे य, एवं सर्वं निर्विषयम् । अत्रिय
पुषे य पात्रे य, एवं सर्वं निर्विषयम् ॥ १ ॥ " सूत्र० १ श्रु०
११ अ० । पापः पापेन कर्मणा पुण्यः पुण्येन कर्मणा । आ०
म० १ अ० । " पुण्यं सुकृतं च भागद्वयं च । " पाह० ना०
१६७ गाथा ।

पुमर्कग्विय-पुण्यकाङ्क्षित-त्रि० पुण्यं काङ्क्षा संज्ञानाऽभ्ये-
ति पुण्यकाङ्क्षितः । पुण्यद्वे, तं० ।

पुमकलम-पूर्णकलश-पुं० । जलपरिपूर्णद्वे, पञ्चा० ८ चिय० ।
रा० । घ० ।

पुमकलमययमुत्ति-पूर्णकलशमदनमूर्ति-पुं० । उज्जयन्तप-
र्वने पुत्र्ये नेमिनाथः, श्री उज्जयन्ते पुण्यकलशमदनमूर्तिः श्री-
नेमिनाथः । ती० ४३ कल्प ।

पुण्यकलमा-पुण्यकलशा-स्त्री० । लाटदेशीये स्वनामस्थाने
ग्रामे, आ० म० १ अ० । आ० वृ० ।

पुण्यकलमाऽऽदिवृत्त-पूर्णकलशाऽऽदिस्थापन-न० । पूर्ण-
कलशानां मङ्गलदीपानां न्यासे, पञ्चा० ८ चिय० ।

पुण्यकलमाऽऽदिरूप-पुण्यकलशाऽऽदिरूप-पुं० । जलपरि-
पूर्णद्वे पूर्वाभावाद्दत्तमुत्तिकाऽऽदिरूपे, ज० १ वक्त० ।

पुमकामय-पुण्यकामक-त्रि० । पुण्ये तत्कलभूतेषु शुभकर्म-
णि कामो यस्य स पुण्यकामकः । पुण्येच्छुके, तं० ।

पुण्यकूट-पूर्णकूट-न० । कच्छदीर्घवैताळ्यपर्वतस्य अष्टमे
कूटे, स्था० ६ डा० । गच्छि लावतीदीर्घवैताळ्यपर्वतस्य षष्ठे-
कूटे, स्था० ६ डा० ।

पुण्यधोस-पूर्णधोप-पुं० । पेरवने वर्षे आगमिष्यन्त्यामुन्-
र्पित्यां मथिष्यति पकादशे तीर्थकरे, स० । ती० ।

पुमवन्द-पूर्णचन्द्र-पुं० । भारतवर्षे समप्रयायमपि मेदिन्या-
ममारघातोऽप्योषके राजनि, संथा० ।

पुमहापगड-पुण्यार्थप्रकृत-त्रि० । साधुवादाङ्गीकरणेन पु-
ण्यार्थकृते, दश० ।

असणं पाणं वावि, खाइमं साइमं तहा ।
जं जालेज सुखिज्जा वा, पुमहा पगड इमं ॥ ४६ ॥
तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकपियं ।
दितियं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिमं ॥ ५० ॥
अयं पुण्यार्थः, पुण्यार्थं प्रकृतं नाम-साधुवादानङ्गीकरणेन यत्पु-
ण्यार्थकृतमिति । अत्राऽह पुण्यार्थप्रकृतपरित्यागे शिष्टकलपु

वस्तुना भिक्षाया अग्रहणमेव, शिष्टानां पुण्यार्थमेव पाकप्रवृत्तेः, न चाहि-न पित्रुर्कर्मोऽन्विष्ययेतिनाऽऽभ्यार्थमेव तद्वत्पाकप्रवृत्तये-नेन शिष्टा इति, नैतदेवम् अभिधानापरिधानात् स्वभास्यानि-रिक्तस्य द्वयस्यैव पुण्यार्थकृतस्य निषेधान्. स्वस्त्वभोगस्य पुनरावृत्तप्रमाणस्यैव यच्छ्रद्धादेयस्य कुशलार्थकृतकृत-स्याऽप्यनिषेधादिति, एतेनाऽदेयदानाभावः प्रत्युक्तः, द्वयस्यैव यच्छ्रद्धादानानुपपत्तेः, कदाचिदपि वा इति यच्छ्रद्धादानोपपत्तेः, तथा व्यवहारदर्शनात्, अनीदृशस्यैव प्रतिषेधान्, न दारुण्यदो-षेण योगान्, यच्छ्रद्धादाने तु तदभावेऽप्यारम्भप्रवृत्तेः ना-सौ तदर्थे इत्यारम्भदोषायोगान्, दृश्यते च कदाचित्स्मृ-तकाऽऽर्थावयव सर्वेभ्य एव प्रदानविकला शिष्टाभिमतानामपि पाकप्रवृत्तिरिति, अहिदानुष्ठानव्याच- तथापि अग्रह-णात् द्वय इत्येते प्रवर्तते, अतएवमिति कामाग्रफलव्याप्रा-प्तयेति ॥४६॥ प्रतिषेधः पूर्ववत् ॥४७॥ दश ५ अ १ उ १ ।

पुष्पनिमित्त-पुण्यनिमित्त-न० । शुभकर्मनिवन्धने, पञ्च १५ विव० ।

पुगातिहि-पूषीति-न्त्री० । पूर्णामेककृतियौ, पञ्चमी द-शमी पञ्चमी च तिथिः पूर्णा उच्यते । पञ्च १५ वि-व० । जे० । ज्यो० ।

पुष्पगह-पुण्यप्रकृति-न्त्री० । जीवाऽह्लादजनिकायां शुभकर्म-प्रकृतौ, कर्म ५ कर्म० । प्रव० । (ताश्च सुरतायाया ह्लादत्वा-रिणम् 'कम्म' शब्दे लुनीयमानं २६७ पृष्ठे दक्षिणाः)

पुष्पगवय-पुण्यप्रकृत-न्त्री० । पुण्यार्थे सतिवते, प्रश्न ५ अ-ग्र १० हार ।

पुष्पवय-पुण्यपद-न्त्री० । पुण्यहेतुत्वात्पुण्यं, तच्च तत्पद्यते सम्यगेऽनेकार्थे इति पदम्, पुण्यवयवा एव पदं स्थानम् । पापपरिवर्जनाऽऽत्मके शब्दसंदर्भे, उक्त० १८ अ० ।

पुष्पपाल-पुण्यपाल-पुं० । पापायां नगरी चत्मवर्गारात्रं स्थि-तस्य श्रीश्रीरस्य च इत्याद्यैर्मागेत अष्टादशस्वप्नपञ्चके, नी० २० कदप० ।

पुष्पवाव-पुण्यपाप-न० । शुभाऽशुभकर्मणोः, उपा० । " अथि पुष्पे य पावे य, त्वेवं सत्त्वं लिखेत् । " इति । सूक्त० २ छु० ५ अ० । ('अथिवाय' शब्दे प्रथममांशे ५२० पृष्ठे व्याख्यातम्)

पुष्पविवासि-पुण्यविवासित-न्त्री० । विपासेव विपासा प्राप्ते-ऽपि पुण्यऽदृष्टिः, पुण्यविपासा सा सज्जताऽऽर्धेति पुण्यविपा-नितः । नित्यं पुण्यऽदृष्टे, तं० ।

पुष्पप्रभ-पूर्वप्रभ-न्त्री० । इक्षुवरे समुद्रे तदधिषे देवे, सू० प्र० १६ पाठ० ।

पुष्पप्रमाण-पूर्णाऽऽत्ममान्-न्त्री० । पूर्णप्रमाणः पूर्णं वा जलेना-ऽऽत्मनो मानं यस्य स पूर्णाऽऽत्ममानः जलपूर्वमाने, "सा ना-वा तेहि आसवदारेहि आत्माणी २ पुष्पाः पुष्पप्रमाणो बो-लहमाणो बोसहमाणो समवरउत्तएव विदुः । " म० १ श० ६ उ० ।

पुष्पभद-पूर्वभद-पुं० । दक्षिणवक्त्रिकादिभेदः, स्या० ६ डा० । यच्चनिकायभेदे, प्रज्ञा २ पद० म० । ति० । आ० चू० । पूर्व-

भद्राभिधानदेवनिवासान् पूर्णभद्रकटम् । जम्बूद्वीपे भरतख-रुडे दीर्घवैताल्हं पष्ठकूटे, स्या० ६ डा० । जं० । घेरवनदी-धेवैताल्हपर्वतस्य पष्ठ कूटे, स्या० ६ डा० । अन्त० । आ० चू० । आ० म० । माल्यवद् वल्हस्कारपर्वतस्याऽष्टमे कूटे, जं० ४ वल्ह० । वरुणानायां उत्तरपृथिविगंगां स्वनामके चर्ये, जि० १ शु० १ वर्ग १ अ० । विपा० । अन्त० । हा० । उपा० । आग्र० । आ० चू० । आ० म० । वालिजगामे स्वनामक्यात् गृहपती, स च वीरगान्तिके प्रपश्य पञ्चवर्षपर्यायः विपुले प-र्वते सिद्ध इति अन्तकृद्दशानाम् । अन्त० १ शु० ५ वर्ग २ अ० । स्थविरस्यायसम्भूतविजयस्य ह्लादशशिष्टाणां सप्तमे, कदप० २ अधि० ८ क्षण ।

पुष्पमेत-पुण्यवत्-न्त्री० । पुण्यमस्त्यस्य पुण्यवान् । "आलि-होत्राल-वन्त मन्तेचर-मणा मताः " ॥ ८ । २ । १५६ ॥ इति मताः स्थाने मन्ताऽऽश्रेयः । पुण्यवान् । पुण्यविशिष्टे प्रा० २ पाठ० । पुष्पमासिणी-पौर्णमासी-न्त्री० । पूर्णं मासो यस्यां सा पौर्ण-मासी । प्रज्ञाऽऽदित्वान् स्वाधेयम् । अथ तु व्याचक्षते-पूर्णा-ऽमाश्विन्द्रमा अस्माभिर्नि पौर्णमासी, अत्र तथैव । प्राकृतवत्-स्तथ पुष्पमासिणी । जी० ३ प्रति० ४ अधि० । एकायाम्, स्या० ५ डा० ३ उ० ।

पौर्णमास्यः -

ता कहे ने पुष्पमासिणी आहिवानि वदेता ॥ तस्य खलु इमाश्चो वारम् पुष्पमासिणीश्चो, वारम् अमावासाश्चो पष्यता-श्चो । तं जहा-सावित्री १, पांडुवती २, अमोया ३, कान्ति-या ४, मगसिरी ५, पौमी ६, माही ७, कम्युगी ८, जेनी ९, विमाही १०, जेहामूली ११, आमाही १२ ।

'ता' इति पूर्ववत् । कथं ? केन प्रकारेण केन नक्षत्रेण प-रिस्मायमाना इत्यर्थः, पौर्णमास्य आख्याताः, अत्र पौ-र्णमासीग्रहणममावास्यापलक्षणं, नेन कथममावास्या अपि आख्याता इति वदेत् । एवमुक्तं भगवानाह (नन्धेयादि) तत्र तामां पौर्णमासीनाममावास्यानां च मध्ये जातिभेदम-धिकृत्य नक्षत्रिमा ह्लादश पौर्णमास्यो ह्लादश चेमा अमावा-स्याः प्रज्ञाताः । तथा-आविष्टी योष्टपती इत्यादि, तत्र अ-विष्टा धनिता, तस्यां भवा आविष्टी श्रावणमासमासिनी, योष्टपदा-उत्तरभद्रपदा तस्यां भवा योष्टपती-भद्रपदास्व-भाविनी, अश्वयुजि भवा अश्वयुजि अश्वयुग्मासमासिनी, एवं मासकमेण तत्तन्नामानुरूपनक्षत्रयोगात् शेषा अपि व-क्तव्याः ।

सम्प्रति येनैतद्वैरकैका पौर्णमासी परिसमाप्यते तानि विपुच्छिद्रगुहा-

ता सविष्टिं ह्यं पुष्पमासि कति खलखता जोरंति ? । ता तिसि खलखता जोरंति । तं जहा-अभिर्ह, समखो, धणि-द्रा (?)

'ता' इति पूर्ववत्, आविष्टी पौर्णमासी कति नक्षत्राणि यु-ज्जन्ति, कति नक्षत्राणि चन्द्रेण सह यथायोगं संयुज्य परि-मापयन्ति ? भगवानाह- (ता तिसि इत्यादि) 'ता' इति प-ूर्ववत्, त्रीणि नक्षत्राणि युज्जन्ति-त्रीणि नक्षत्राणि चन्द्रेण सह यथायोगं संयुज्य परिसमापयन्ति । तथा-अभिजित्, अवखो, धनिद्रा । इह अवखयतिद्रास्ये दे एव नक्षत्रे

आविष्टौ पौर्णमासी परितमापयन्तः, केवलमभिजित्तन्त्रं
श्रवणेन सह सम्बद्धमिति तदापि परितमापयन्तस्तु क्रमः,
कथं प्रतद्वत्सीयते इति चेत् ? उच्यते—इह प्रवचनम-
न्विजमावास्यापौर्णमासीविषयचन्द्रयोगपरिधानार्थमिदं क-
रणात्—

॥ नाउमिह अमावासः, जह इच्छसि कमि हौ रिक्कामि ।
अवहारं दाविज्जः, तत्तिपकवहिं संगुणए ॥ १ ॥
छावट्टी य मुहुत्ता, विसट्टिमाग य पंच पडिपुणा ।
वासट्टिमागसत्त-ट्टिगो य एको हवह भागो ॥ २ ॥
एयमवहाररासिः, इच्छ अमावाससंगुणं कुज्जा ।
नक्खलाणं एतो, सोहणगविहिं निसाग्गिह ॥ ३ ॥
वावीसं च मुहुत्ता, छायालीसं विसट्टिमाग य ।
एयं पुण्यवसुत्तस्य य, सोहियव्वं हवह बुच्छं ॥ ४ ॥
वावत्तं सयं क-गुणोणं बाणउधय वे विलाहासु ।
वत्तरि अ बायाला, सोज्जा अउ तरासादा ॥ ५ ॥
एयं पुण्यवसुत्तस्य य, विसट्टिमागसोहियं तु सोहणयं ।
इतो अमिहं आरिः, विसयं बुच्छामि सोहणयं ॥ ६ ॥
अमिहसत्त नव मुहुत्ता, विसट्टिमाग य हुंति चउवीसं ।
छावट्टी असत्ता, माग सत्तट्टिक्खेयसो ॥ ७ ॥
उगुणं पंडुववा-तिषु जेव नवात्तं च रोहिणिग्या ।
तिषु नवनवपत्तु भवः, पुण्यवसुत्तं गुणुसोभं य ॥ ८ ॥
पंचेव उगुणसं, सयार उगुणत्तरं छेवव ।
सोज्जाणि विसाहासुं, मूल सत्तव चायाला ॥ ९ ॥
अट्टनय उगुणवीसा, सोहणं उत्ताण सादाणं ।
चउवीसं खलु भागा, छावट्टी खुसियात्रो य ॥ १० ॥
एयार सोहइना, जं नंसं तं हविज्ज नक्खलं ।
इथं करेइ उडवह, सूरुण समं अमावासं ॥ ११ ॥
इच्छपुष्पिमगुणिं, अवहारो संताण हौ कायवो ।
तं चव य सोहणयं, अमिहं आरि तु कायवो ॥ १२ ॥
सुज्जिभय य सोहणं, जं नंसं तं हविज्ज नक्खलं ।
तत्तय य करेइ उडवह, पडिपुणं पुष्पिमं विउलं ॥ १३ ॥ ”

एतासां गाथानां क्रमेण व्याख्या—याममावास्यामिह—युगे जा-
नुमिच्छन्ति—यथा कस्मिन् अक्षरे वर्तमाना परितमासा भवतीति
तावद्वैपरीत्योऽमावास्या अतिक्रान्तमावास्याः संख्याया इ-
त्यर्थः, वर्षप्रमाणस्वरूपमवधार्यते—प्रथमतया स्थाप्यते इति
त्वचधार्या अत्र राशिः तमवधार्य राशि पट्टिकाऽस्ती स्थापयि-
विश्व चतुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन संगुणयेत् ॥ १ ॥ अथ
किमप्रागोऽसावधर्माद्यो राशिरिति तत्प्रमाणनिरूपणार्थ-
माह—(छावट्टी गाथा २) पदपट्टिमुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य
पञ्च परिपूर्णां द्वाषष्टिमागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकः
सप्तपष्टितमो भागः, एतावन्प्रमाणोऽवधार्यराशिः, कथ-
मेतावन्प्रमाणस्यावश्योत्पत्तिरिति चेत् ? उच्यते—इह यदि च-
तुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन पञ्च सूर्यनक्षत्रपराया लभ्यन्ते
ततो द्वाभ्यां पर्वभ्यां किं लभामहे ? राशित्रयस्थापना-
१२५ । ५ । अत्रात्येन राशिना द्विकलत्वेन मध्या राशिः
पञ्चलक्षणं गुरयते, जाता दश, तेषां चतुर्विंशत्यधिकेन
भागहर्षेण, तत्र छे प्रच्छेदराशेरद्विकेनावर्तना कियते, जात
उपरितनश्छेद्यो राशिः पञ्चककपोऽवशतो द्वाषष्टिरूपः,
लब्धाः पञ्च द्वाषष्टिमागाः, एतेन नक्षत्राणि कर्कश्यानीति

मन्त्रकरणार्थमष्टादशभिः शनैर्विंशत्यधिकैः सप्तपष्टिभाग-
कैर्गुरयन्ते, जातान्येकनवतिः शतानि पञ्चाशदधिकानि
११५०, छेदराशिपि द्वाषष्टिप्रमाणः सप्तपष्ट्या गुरयते,
जातान्येकचत्वारिंशत् शतानि चतुःपञ्चाशदधिकानि ४१५४,
उपरितनो राशिसुहूर्ताऽन्यनार्थं भूयः त्रिशता गुरयते, जाते
द्वे लक्षे चतुःसप्ततिः सहस्राणि पञ्च शतानि २७४५००, तेषां
चतुःपञ्चाशदधिकैकचत्वारिंशच्छतानिमागहरणं, लब्धाः पद-
पट्टिमुहूर्ताः ६६ शेषा अंशस्तिष्ठन्ति त्रीणि शतानि पद-
विंशदधिकानि ३३६, ततो द्वाषष्टिमागाऽन्यनार्थं तानि
द्वाषष्ट्या गुरयन्ते, जातानि त्रिशतिः सहस्राणि अष्टौ शता-
नि द्वाविंशत्यधिकानि २०८३२, तेषामनन्तरं द्वेन छेदराशि-
ना ४१५४ भागो हियते, लब्धाः पञ्च द्वाषष्टिमागाः ५,
शेषास्तिष्ठन्ति द्वाषष्टिः, ततस्त्वस्या द्वाषष्ट्या अपवर्तना
कियते, जात एककः, छेदराशिपि द्वाषष्ट्याऽपवर्तनार्था ल-
ब्धाः सप्तपष्टिः, तत्र आगतं पदपट्टिमुहूर्ता एकस्य च सु-
हूर्तस्य पञ्च द्वाषष्टिमागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकः स-
प्तपष्टिभाग इति, तदेवमुक्रमवधार्य राशिप्रमाणम् ॥ २ ॥
संप्रति शेषविधिमाह—(एयमवहार ३-इत्यादि) एतमनन्त-
रादितस्वरूपमवधार्य राशिपट्टिमावास्यासंगुणं—याममावा-
स्यां जातमिच्छति तत्तत्तया गुणितं कुर्यात्, अत ऊर्ध्वं तु नक्ष-
त्राणि शोधनीयानि, ततोऽन ऊर्ध्वं नक्षत्राणां शोधनकविधिं
शोधनकप्रकारं वर्षप्रमाणं निशामयन् आकुर्यते ॥ ३ ॥ नव
प्रथमतः पुनर्वसुराजं नक्षत्रमाह—(वावीसं चेत्पदि ४) द्वाविंश-
तिमुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य पद्व्यवधार्य द्वाषष्टिमागा,
एतत् प्रमाणं प्रमाणं पुनर्वसुनक्षत्रस्य परिपूर्णां भवति शो-
ध्यं, कथमेवंप्रमाणस्य शोधनकस्योत्पत्तिरिति चेत् ? उ-
च्यते—इह यदि चतुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन पञ्च सूर्यनक्षत्रप-
राया लभ्यन्ते तदैकं पर्वशतिकस्य कतिपयास्तैरेकेन प-
र्वशेना लभ्यन्ते ? राशित्रयस्थापना-१२५ । ५ । अत्रात्येन
राशिना एककलत्वेन मध्या राशिः पञ्च ककपो गुरयते, जा-
ताः पञ्चक, “एकेन गुणितं तदेव भवति” इति वचनात्,
तेषां चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन भागो हियते, लब्धाः पञ्च चतु-
र्विंशत्यधिकविंशमागाः, ततो नक्षत्राऽन्यनार्थमेतेऽष्टादशभिः
शनैर्विंशत्यधिकैः सप्तपष्टिभागकैर्गुरयन्ति यतः इति, गुणकार-
छेदराशेरद्विकेनावर्तना, जातो गुणकारराशिनव शतानि प-
ञ्चदशान्ताराणि ६१५, छेदराशिद्वार्याः ६२, ततः पञ्च नवतिः
पञ्च, शोऽन्तः शनैर्गुरयन्ते, जातानि पञ्च चत्वारिंशच्छतानि
पञ्चसप्तत्यधिकानि ४१५४, छेदराशिद्विपष्टिलक्षणः सप्तपष्ट्या
गुरयते, जातान्येकचत्वारिंशच्छतानि चतुःपञ्चाशदधिकानि
४१५४, तथा गुरयत्य ये त्रयोविंशतिः सप्तपष्टिमागाः प्रा-
कूनयुगचरमपर्वेषु सूर्येण सह योगमायान्ति तद् द्वाषष्ट्या ग-
ुरयन्ते, जातानि चतुर्दश शतानि पञ्चविंशत्यधिकानि १४२६,
एतानि प्राकूनाः पञ्चसप्तत्यधिकपञ्चचत्वारिंशच्छतप्रमा-
णात् शोध्यन्ते, शेषं तिष्ठन्ति एकविंशत्तुशतानि एकोनपञ्चा-
शदधिकानि ३१५६, तत एतानि सुहूर्ताऽन्यनार्थं त्रिशता ग-
ुरयन्ते, जातानि चतुर्दशतिः सहस्राणि चत्वारि शतानि सप्त-
त्यधिकानि १४५००, तेषां छेदराशिना चतुःपञ्चाशदधिकैक-
चत्वारिंशच्छतकपेण भागो हियते, लब्धाः द्वाविंशतिमुहूर्ताः,
शेषं तिष्ठन्ति त्रीणि सहस्राणि अष्टौशत्यधिकानि ३०

८२. एतानि द्वापदिभागाऽन्यनार्थे द्वापद्व्या गुण्यन्ते, जात-
भेदं लक्ष्मिकनयतिः सहस्राणि चतुरशीत्यधिकानि १६१०८-
४, तेषां छेदराशिना ४१४४ भागां ह्रियते, सत्त्वाः पदव्यापारि-
शत् सुहृत्संस्थे द्वापदिभागा, एषां पुनर्वसुनक्षत्रस्य शोधनक-
ल्पयतिः ॥४॥ शोधनक्षत्राणां शोधनकल्पान्वाह- (वाचस्तरस्यमि-
त्यपिदि ४) द्वासप्ततं द्विसप्तत्यधिकं शते फल्गुनीसप्तमफल्गु-
नीनां-शोधयम् । किमुक्तं भवति ?-द्विसप्तत्यधिकेन शतेन पुनर्व-
सुप्रभृतीन्पुत्रराफल्गुनीपर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धयन्ति । एवं
सुक्लत्राणि भावाथो भावनीयः तथा विशालासु विशालापार्य-
न्तोपु नक्षत्रेषु शोधनकं द्वे शते द्विनवत्यधिकं २६२, अथानन्त-
रमुत्तराषाढापर्यन्तानि नक्षत्राणि अष्टिहृत्य शोध्यानि च-
त्वारि शतानि द्वित्रिंशदधिकानि ४७२ ॥ ४ ॥ (एवं
पुणेत्यादि ६) एतत् अनन्तरात् शोधनकं सप्तलमपि पुनर्वसु-
सत्काष्टाष्टदिभागसहितमवसेयम् । एतदुक्तं भवति-ये पुनर्वसु-
सत्काः द्वाविंशतिमुहूर्तास्तैः सर्वेऽप्युत्तराभिर्नक्षत्राणां शोधनक-
ल्पयतिः प्रवर्तन्ते, न तु द्वापदिभागाः, ततो यन् यत् शोधनकं
शोधयेत् तत् तत्र पुनर्वसुसत्काः पदव्यापारिशत् द्वापदिभागा
उपरिगताः शोधनीया इति, एतच्च पुनर्वसुप्रभृति उत्तरा-
षाढापर्यन्तं प्रथमं शोधनकम्, अत ऊर्ध्वमभिर्नक्षत्राणां कृत्वा
द्वितीयं शोधनकं वक्ष्यामि ॥ ६ ॥ तत्र प्रतिज्ञानमेव निवाह-
यति (अभिरस्त्रेत्यादि गायत्र्यनुष्टुपम् ७-८-९-१०-) अ-
भिजितो नक्षत्रस्य शोधनकं नष्टमुहूर्तः एकस्य च मुहूर्त-
स्य सत्काष्टाष्टविंशतिर्द्वापदिभागाः, एकस्य च द्वापदि-
भागस्य सप्तपष्टिष्टेष्टदशः परिपूर्णाः पदपदिभागाः, तथा
एकानपदम्-एकानपद्व्यधिकं शते प्रोष्टपदानाम्-उत्तर-
भद्रपदानां शोधनकम् । किमुक्तं भवति ?-एकानपद्व्यधिकेन
शतेनभिजिदादीन्पुत्रभद्रपदापर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धयन्ति,
एवमुत्तरत्राणि भावना कर्तव्या, तथा त्रिषु नवोत्तरपु शतेषु रा-
हिल्लिका राहिल्लोपर्यन्तानि शुद्धयन्ति, तथा त्रिषु नवनवनेषु
नवनवत्यधिकेषु शतेषु शोधयन्तु पुनर्वसुपर्यन्तं नक्षत्रज्ञानं
शुद्धयति, तथेकोनपञ्चाशदधिकानि पञ्च शतानि प्राप्य फा-
ल्गुन्यश्च-उत्तरफाल्गुनीपर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धयन्ति, वि-
शालासु-विशालापार्यन्तेषु नक्षत्रेष्वेकानसप्तत्यधिकानि ष-
ट् शतानि शोध्यानि ६६६, मूलपर्यन्तं नक्षत्रज्ञानं सप्त शता-
नि चतुःचत्वारिंशदधिकानि शोध्यानि ७४४, उत्तराषाढानाम्-
उत्तराषाढापर्यन्तानां नक्षत्राणां शोधनकमष्टौ शतानि एका-
विंशत्यधिकानि ८६६, सर्वेष्वपि च शोधनकपूर्वर अभि-
जितो नक्षत्रस्य संवन्धितो मुहूर्तस्य द्वापदिभागान्तरवि-
शतिः षडपष्टिष्ट चूर्णिका भागा एकस्य द्वापदिभागस्य
सप्तपष्टिष्टभागाः शोधनीयाः ७-८-९-१० (११-पदार्थ इत्यादि)
एतानि अनन्तरोदितानि शोधनकानि यथायोगं शोधयित्वा
वच्छेपमवतिष्ठते तद्वचने नक्षत्रम्, एतस्मिन्नक्षत्रे कर्त-
यति सूर्येण सममुदुपरिगतामास्यामिति । तदेवमावास्याविष-
यचन्द्रयोगपरिज्ञानार्थं करणसूक्तम् । सम्यग्नि पौर्णमासीविष-
यचन्द्रयोगपरिज्ञानार्थं करणमाह- (१२-इच्छापूर्णिमेत्यादि)
यः पूर्वमावास्याचन्द्रनक्षत्रपरिज्ञानार्थमवधार्यगशि-
रुक्तः स एवात्रापि पौर्णमासीचन्द्रनक्षत्रपरिज्ञानविधौ रू-
क्षितपौर्णमासीगुणितो-यां पौर्णमासीं ज्ञातुमिच्छति तत-
श्चया गुणितः कर्तव्यः, गुणितं च सति तदेव पूर्वोक्तं शो-

धनकं कर्तव्यं, केवलमग्निज्वादिनां न तु पुनर्वसुप्रभृतिनां,
शुद्धे च शोधनके यत् शोधयतिष्ठते तत् भवेन्नक्षत्रं पौ-
र्णमासीयुक्तम्, तस्मिन्नक्षत्रे करोति उडपदिष्टदशमाः
परिपूर्णाः पौर्णमासी विमलामिति । एष पौर्णमासीचन्द्रनक्ष-
त्रपरिज्ञानविषयकरणमावास्याज्ञाप्यते । ११-१२ । संप्रत्य-
स्यैव भावना क्रियते कोऽपि पृच्छति-युगस्याऽऽदौ प्रथमा
पौर्णमासी आवाही कस्मिन् चन्द्रनक्षत्रे परिसमाप्तिमुपैति ?
तत्र पदपष्टिमुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्च द्वापदिभागा
एकस्य च द्वापदिभागस्य एकः सप्तपष्टिभागा इत्येवंकोऽव-
धार्यगशिर्धियते, प्रथमायां किल पौर्णमास्यां पृष्टमन्ये-
केन गुण्यते, एकेन च गुणितं तदेव भवति, ततस्तस्मा-
दभिर्ज्ञातो नव मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्विंशतिर्द्वा-
पदिभागा एकस्य च द्वापदिभागस्य षडपष्टिः सप्तपष्टि-
भागा इत्येवपरिमाणं शोधनकं शोधनीयम् । तत्र पदपष्टि-
नव मुहूर्ताः शुद्धाः स्थिताः पश्चात् सप्तपञ्चाशत्, तेभ्य
एकां मुहूर्तां शुद्धां द्वापदिभागान्तरादुत्तरे च द्वापदिर्षी
द्वापदिभागारां पञ्चकरूपे प्रक्षिप्यन्ते, ज्ञाताः सप्तपष्टिः
द्वापदिभागान्तरंभ्यश्चतुर्विंशतिः शुद्धाः स्थिताः पश्चात्तत्त-
त्वारिंशतेभ्यः एकं रूपमादाय सप्तपष्टिभागीकृत्यते,
न च सप्तपष्टिर्षी भागाः सप्तपष्टिभागकमध्ये प्रक्षि-
प्यन्ते, ज्ञाता अष्टपष्टिः सप्तपष्टिभागाः, तेभ्यः पदपष्टिः
शुद्धाः, स्थिताः पश्चात् द्वौ सप्तपष्टिभागौ, ततर्विंशता
मुहूर्ताः भवन्तः शुद्धाः स्थिताः पश्चात् मुहूर्ताः । षड्विंशतिः,
तत इदमागतं धनदानक्षत्रस्य त्रिषु मुहूर्तेषु गन्तव्यकस्य च
मुहूर्तस्य एकाविंशतिर्नक्षत्रेषु द्वापदिभागान्तरकस्य च द्वाप-
दिभागस्य पञ्चपरिस्थेषु सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु प्रथमा आ-
विष्टी पौर्णमासी परिसमाप्तिमिति । यदा तु द्वितीया आवि-
ष्टी पौर्णमासी विन्यते तदा सा युगाऽऽदितः आरभ्य नव्या-
दशीति स भुवगशिः ६६ । ११ । १२ । तदादशमिश्रेण्यते, जा-
तानि मुहूर्तानामष्टौ शतानि अष्टापञ्चाशदधिकानि ८४८, एक-
स्य च मुहूर्तस्य पञ्चपष्टिर्द्वापदिभागाः, एकस्य च द्वा-
पदिभागस्य सत्काः त्रयोदश सप्तपष्टिभागाः ८४४ ।
१३ । १४ । तदाष्टमिः शनैरेकाविंशत्यधिकमुहूर्तानामेकस्य
च मुहूर्तस्य चतुर्विंशत्या द्वापदिभागान्तरकस्य च द्वापदिभाग-
स्य सत्काः षडपष्ट्या सप्तपष्टिभागैरेका नक्षत्रपर्यायः शुद्धः, ततः
स्थिताः द्वापदिभागस्य पञ्चपष्टिर्द्वापदिभागस्य च मुहूर्तस्य
चत्वारिंशद्विंशतिर्द्वापदिभागा एकस्य च द्वापदिभागस्य चतुर्विंश-
सप्तपष्टिभागाः ३६ । १५ । ततो नवमिमुहूर्तैरेकस्य च मुह-
ूर्तस्य चतुर्विंशत्या द्वापदिभागान्तरकस्य च द्वापदिभागस्य षड-
पष्ट्या सप्तपष्टिभागैरभिज्ञन्नक्षत्रं शुद्धयति स्थिताः पश्चात् त्रि-
शत् मुहूर्ताः पञ्चदश मुहूर्तस्य द्वापदिभागस्य एकस्य च द्वाप-
दिभागस्य पञ्चदश सप्तपष्टिभागाः ३६ । १६ । तेभ्यश्चिंशता
अवयवः शुद्धः, आगतम् एकाविंशतिमुहूर्तेषु एकस्य च मु-
हूर्तस्य षडवत्वारिंशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभा-
गस्य द्विपञ्चाशति सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु चतुर्विंशत्या द्वितीया
आविष्टी पौर्णमासी परिसमाप्तिमिति । यदा तु तृतीया आ-
विष्टी पौर्णमासी विन्यते तदा सा युगाऽऽदितः पञ्चविंशति
तमेति स पूर्वोक्ता भुवगशिः ६६ । १६ । १७ । पञ्चविंशत्या गु-
ण्यते, ज्ञातानि षोडश शतानि पञ्चाशदधिकानि १६४०,

एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चविंशतं शतं द्वापष्टिभागानाम् १२५, एकस्य च द्वापष्टिभागस्य पञ्चविंशतिः सप्तपष्टिभागाः २५, तत्र षोडशमिः शतैरष्टाविंशदधिकैः १६३८, मुहूर्तानामेकस्य च मुहूर्तस्याष्टावत्वारिंशता द्वापष्टिभागेः ५८, एकस्य च द्वापष्टिभागस्य द्वाविंशदधिकेन शतं १३२, द्वौ नक्षत्रपर्यायी शुक्रतः, स्थिताः पञ्चात् द्वादश मुहूर्ताः १२, एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चसप्ततिर्द्वापष्टिभागाः ७५, एकस्य च द्वापष्टिभागस्य सप्तविंशतिः सप्तपष्टिभागाः २७, ततो बवभिसुहृत्तैरेकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्विंशत्या द्वापष्टिभागैरेकस्य च द्वापष्टिभागस्य षट्पष्ट्या सप्तपष्टिभागैरभिजित्तत्वं शुद्धयति, स्थिताः पञ्चात् त्रयोदश मुहूर्ताः १३, एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चाशत् द्वापष्टिभागाः ६३, एकस्य च द्वापष्टिभागस्याष्टाविंशतिः सप्तपष्टिभागाः १६, आगतं भवणनक्षत्रं षड्विंशतौ मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य एकादशसु द्वापष्टिभागेषु एकस्य च द्वापष्टिभागस्यैकानवत्वारिंशतिः सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु तृतीयां आविष्टौ पौर्णमासीं परिसमापयति, एवं चतुर्थी आविष्टौ पौर्णमासीं धनिष्ठानक्षत्रं षोडशसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य त्रयस्त्रिंशति द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य पञ्चविंशतौ सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापयति, पञ्चमी आविष्टौ पौर्णमासीं भवणनक्षत्रं द्वादशसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य षट्सप्तत्येषु द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य द्वाविंशत्या सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापि नयतीति । नन्दवं यानि नक्षत्राण्य आविष्टौ पौर्णमासीं परिसमापयति तान्युक्ताणि ॥ १ ॥

सम्प्रति यानि श्रोष्ठपदीं परिसमापयति तान्याह—

ता श्रोष्ठरतिं यं पोषिमं कति खल्वता जोर्यति ? ता तिभि खल्वता जोर्यति । तं जहा—सप्तमिसया, पुन्वासा—द्वती, उत्तराषाढव्या ॥ २ ॥

(ता श्रोष्ठरं यं इत्यादि) ता इति पूर्ववत्, श्रोष्ठपदीं भाद्रपदीं, णमिति वाक्यालङ्कारे, पौर्णमासी कति नक्षत्राणि युज्यन्ति ?—कति नक्षत्राणि यथायेवं चन्द्रेण सह संयुज्य परिसमापयन्तीत्यर्थः ? एवं सर्वत्रापि युज्यन्तीत्यस्य पदस्य भावना कर्तव्या । भगवानाह—(ता इत्यादि) 'ता' इति पूर्ववत्, ऋषि नक्षत्राणि युज्यन्ति, तद्यथा—शतभिषक्त, पूर्वश्रोष्ठपदा, उत्तरश्रोष्ठपदा च । तत्र प्रथमां श्रोष्ठपदीं पौर्णमासीमुत्तरभद्रपदानक्षत्रं सप्तविंशतौ मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्दशसु द्वापष्टिभागेषु चतुष्षष्टौ सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापयति नयति । द्वितीयां श्रोष्ठपदीं पौर्णमासीं पूर्वभद्रपदानक्षत्रमष्टसु मुहूर्तेषु शेषेष्वेकस्य च मुहूर्तस्यैकवत्वारिंशति द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्यैकपञ्चाशति सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु परिणमयति । तृतीयां श्रोष्ठपदीं पौर्णमासीं शतभिषक्तं पञ्चसु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य पदसु द्वापष्टिभागेषु एकस्य च द्वापष्टिभागस्याष्टाविंशतौ सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु, चतुर्थी श्रोष्ठपदीं पौर्णमासीम् उत्तरभद्रपदानक्षत्रं चत्वारिंशति मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्यैकवत्वारिंशति द्वापष्टिभागेषु एकस्य च द्वापष्टिभागस्य चतुर्विंशतौ सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु, पञ्चमी श्रोष्ठपदीं पौर्णमासीं पूर्वभद्रपदानक्षत्रमेकविंशतौ मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चपञ्चाशति द्वापष्टिभागेषु

एकस्य च द्वापष्टिभागस्यैकादशसु सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु परिणमयति ।

ता आसौं यं पुषिमं कति खल्वता जोर्यति ? ता दोषि नखलता जोर्यति । तं जहा—रेवती य, अस्मिणी य ॥ ३ ॥

(ता आसौं यं इत्यादि) आश्वयुजीं, णमिति वाक्यालङ्कारे, पौर्णमासी कति नक्षत्राणि युज्यन्ति ? भगवानाह—(ता इत्यादि) 'ता' इति पूर्ववत्, ये नक्षत्रे युज्यन्ति, तद्यथा—रेवती च, अश्विनी च । इहोत्तरभद्रपदानक्षत्रमपि काञ्चिदाश्वयुजीं पौर्णमासीं परिसमापयति, परं तस्यौष्ठपदीमपि पौर्णमासीं परिसमापयति, तत्रैव च लोके तस्य प्राधान्यं तस्मान्ना तस्याः पौर्णमास्या अभिधानात् अतन्तविह न विवर्तितमित्यदोषः । तथाहि—प्रथमां आश्वयुजीं पौर्णमासीमश्विनीनक्षत्रमेकविंशतौ मुहूर्तेष्वेकस्य च । द्वापष्टिभागस्य विषष्टौ सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापयति, द्वितीयां आश्वयुजीं पौर्णमासीं रेवतीनक्षत्रं सप्तदशसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य षट्त्रिंशति द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य पञ्चाशति सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु, तृतीयां आश्वयुजीं पौर्णमासीमुत्तरभद्रपदानक्षत्रं चतुर्दशसु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य एकस्मिन् द्वापष्टिभागे एकस्य च द्वापष्टिभागस्य सप्तविंशति सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु चतुर्थीमाश्वयुजीं पौर्णमासीं रेवतीनक्षत्रं चतुर्षु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य त्रयस्त्रिंशति द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य त्रयोविंशतौ सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु, पञ्चमीमाश्वयुजीं पौर्णमासीमुत्तरभद्रपदानक्षत्रमेकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चाशति द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य दशसु सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापयति ॥ ३ ॥

ता कतिपयं यं पुषिमं कति खल्वता जोर्यति ? ता दोषि नखलता जोर्यति । तं जहा—भरणी य कतिपया य ॥ ४ ॥

(कतिपयं इत्यादि) कार्तिकीं पौर्णमासीं कति नक्षत्राणि युज्यन्ति ? भगवानाह—त्रे नक्षत्रे युज्यन्ति, तद्यथा—भरणी, हस्तिका वा । इहाऽप्यश्विनीनक्षत्रमपि काञ्चित् कार्तिकीं पौर्णमासीं परिसमापयति, परं तदाश्वयुजां पौर्णमास्यां प्रधानमितीह तत्र विवर्तितं, तत्र प्रथमां कार्तिकीं पौर्णमासीं हस्तिकानक्षत्रमेकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्षु द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य द्वापष्ट्या सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु, द्वितीयां कार्तिकीं पौर्णमासीं हस्तिकानक्षत्रं षड्विंशतौ मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्यैकविंशति द्वापष्टिभागेषु एकस्य च द्वापष्टिभागस्यैकानवपञ्चाशति सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु, तृतीयां कार्तिकीं पौर्णमासीमश्विनीनक्षत्रं सप्तसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्याष्टापञ्चाशति द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य षट्त्रिंशति सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु, चतुर्थी कार्तिकीं पौर्णमासीं हस्तिकानक्षत्रं षोडशसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्याष्टापञ्चाशति द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य द्वाविंशति सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु, पञ्चमी कार्तिकीं पौर्णमासीं भरणीनक्षत्रं नव मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चवत्वारिंशति द्वापष्टिभागेषु एकस्य

पुण्यमसिणी

च द्वापदिभागस्य नवसु सप्तपदिभागेषु शेषेषु परिसमा-
प्यति ॥ ४ ॥

ता मगसत्तिरि खं पुष्पिमं कइ खक्खत्ता जोएण्ति । ता दो-
ति खक्खत्ता जोएण्ति । तं जहा रोहिणी. ५मगसिरो य ॥५॥
'ता' इति पूर्ववत्. कति नक्षत्राणि मार्गशीर्षी पौर्णमासी
युज्जन्ति ? भगवानाह— (ता दाक्षीत्यादि) 'ता' इति
प्राग्वत्, द्वे नक्षत्रे युज्जन्ते, तद्यथा—रोहिणिक, सुगशिरश्च
तत्र प्रथमां मार्गशीर्षी पौष्णमासीं सुगशिरां ऽष्टसु नक्षत्रेष्वेक-
कस्य च सुहृत्स्य स्वर्णचतुर्णां हार्णापिमास्यस्य सक्खेवक-
पट्टे सप्तपट्टिमागेषु शेषेषु, द्वितीयां मार्गशीर्षी पौष्णमा-
सीं रोहिणीनक्षत्रं पञ्चसु सुहृत्पेषु एकस्य च सुहृत्स्य त्रि-
पट्टिमासीं आपट्टिमागेष्वेकस्य च ह्रापट्टिमागस्याष्टवारि-
शित सप्तपट्टिमागेषु शेषेषु, तृतीयां मार्गशीर्षी पौष्णमासीं
रोहिणीनक्षत्रमेकविंशतीं सुहृत्पेषु एकस्य च सुहृत्स्य त्रि-
पट्टिमासीं ह्रापट्टिमागेष्वेकस्य च ह्रापट्टिमागस्य पञ्चवारि-
शित सप्तपट्टिमागेषु शेषेषु, चतुर्थी मार्गशीर्षी पौष्णमासीं
सुगशिरगेनक्षत्रं अविंशतीं सुहृत्पेषु एकस्य च सुहृत्स्य त्रि-
पट्टिमागेषु शेषेषु ह्रापट्टिमागेष्वेकस्य च ह्रापट्टिमागस्याष्टवारि-
शित सप्तपट्टिमागेषु शेषेषु, पञ्चमी मार्गशीर्षी पौष्णमासीं रोहि-
णिकस्य ३म् आधत्तसु सुहृत्पेषु एकस्य च सुहृत्स्य त्रि-
पट्टिमागेषु शेषेषु आपट्टिमागेष्वेकस्य च ह्रापट्टिमागस्याष्टसु सप्त-
पट्टिमागेषु शेषेषु परियमज्जन्ति ॥ ५ ॥

ता पोसि यं पुमिर्न कति गच्छता ज्ञेयंति । ता तिमि
गच्छता ज्ञेयंति । तं जहा-अहा, पुण्यवम्, पुस्तो ॥ ६ ॥
(ता पोसि यन्तित्यादि) 'ता' इति पूर्ववत्, पोयं, यामि
वाक्यान्वाहारे, पौर्णमासी कति नक्षत्राणि युज्यन्ति ॥ अग-
मनामाल-ता पौर्णमासी । 'ता' इति पूर्ववत्, त्रीणि नक्षत्राणि
युज्यन्ति । तद्यथा-आर्द्रा, पुनर्वसुः, पुष्यश्च । नक्ष प्रथमां पौ-
र्णी पौर्णमासी पुनर्वसुनक्षत्रं इयमुत्तरायणकस्य च मुहूर्त-
स्य षट्षड्वायिनि द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य
पक्षे सप्तपदिभागेषु, द्वितीयां पौर्णी पौर्णमासी एकान्वि-
शति मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्यैकविंशती द्वापदिभागेषु
एकस्य च द्वापदिभागस्य सप्तचत्वारिंशति सप्तपदिभागेषु
शेषेषु, तृतीयां पौर्णी पौर्णमासीमर्धकामाश्रवाहोऽर्धनामा-
श्रवानक्षत्रं दशसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्याष्टाचत्वारिंशति
द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य चतुर्विंशति सप्तपदि-
भागेषु शेषेषु, अर्धकामाश्रवाभिवर्तिं पुनस्तमिव तृतीयां पौ-
र्णमासीं पुन्यनक्षत्रकोनविंशती मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्त-
स्य त्रिचत्वारिंशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य
चर्धविंशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, चतुर्थी पौर्णी पौर्णमासी
पुनर्वसुनक्षत्रं षोडशसु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य अष्टसु
द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य विंशती सप्त-
पदिभागेषु शेषेषु, पञ्चमी पौर्णी पौर्णमासी पुनर्वसुनक्षत्रं द्वि-
चत्वारिंशति मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चविंशति द्वापदि-
भागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य सप्तसु सप्तपदिभागेषु
शेषेषु, षट्समाप्तिं नयति ॥ ६ ॥

ता माहिं यं पुष्पिमं कति नृकृत्ता जोयंति ? ता दोषि
नृकृत्ता जोयंति । तं जहा-अस्तेमा, महा य ॥ ७ ॥

(ता माहिं णामित्यादि) 'ता' इति पूर्ववत्, माघी, जमिति-
बाक्यालङ्कारे, पौर्णमासी कति नक्षत्राणि युज्यते ?। अग-
वानाहः (ता शेषीत्यादि) द्वे नक्षत्रे वृषभः । तद्यथा-अरुं-
ध, मघा च । चरयामासि चन्द्रमाघी पौर्णमासी पूर्वाफाल्गुनी
नक्षत्रं कश्चिद्वृषभनक्षत्रं च । तद्यथा-प्रथमां माघी पौर्णमासीं
मघानक्षत्रमेकादशस्थे मुहूर्तेषु एकस्य च सुहृत्तस्य एकपञ्चाभा-
ति द्वापरिभागेषु एकस्य च द्वापरिभागस्य एकोनपट्टी सप्तप-
ट्टिभागेषु शेषेषु, द्वितीयां माघी पौर्णमासीमश्लेषानक्षत्रमष्टसु
मुहूर्तेषु एकस्य च सुहृत्तस्य दोडशसु द्वापरिभागैरेकस्य च
द्वापरिभागस्य षट्पञ्चविंशति सप्तपट्टिभागेषु शेषेषु, तृतीयां
माघी पौर्णमासीं पूर्वाफाल्गुनीनक्षत्रमश्विनश्रेष्ठे मुहूर्तेषु एक-
स्य च सुहृत्तस्य अष्टविंशति द्वापरिभागेषु एकस्य च द्वा-
परिभागस्य द्वात्रिंशति सप्तपट्टिभागेषु शेषेषु, चतुर्थी मा-
घी पौर्णमासी मघानक्षत्रं पञ्चविंशत्यौ मुहूर्तेषु एकस्य च
सुहृत्तस्य त्रिषु द्वापरिभागेषु एकस्य च द्वापरिभागस्यैका-
नविंशत्यौ सप्तपट्टिभागेषु शेषेषु, पञ्चमी माघी पौर्णमासी
पुष्यनक्षत्रं षट्सु मुहूर्तेषु एकस्य च सुहृत्तस्य त्रिंशति द्वा-
परिभागैरेकस्य च द्वापरिभागस्य षट्सु सप्तपट्टिभागेषु
शेषेषु परिसमापयति ॥ ३ ॥

ता फग्गुसिं गं पुप्पिमं कति शकस्सत्ता जांएति ? । ता
दुबि नक्खत्ता । जांएति तं जहा-पुव्वफग्गुसी, उत्तराफग्गु-
सी य ॥ ८ ॥

(ना कर्मुण्यि क्षमिय्यदि) ' ना ' इति पूर्ववत् , फाल्गुनी , शु-
भमिति वाक्यालङ्कारे , पौष्णमासी कति नक्षत्राणि युजन्ति ?
भगवान्वाच - (ना दोषोऽप्यदि) ' ना ' इति प्रापद्यत् , ते नक्षत्रं,
तथथा - पूर्वफाल्गुनी । उत्तरफाल्गुनी च । तत्र प्रथमं फाल्-
गुनी पौष्णमासीसु फाल्गुनीनक्षत्रं विशिष्टं मुहूर्तं एक-
स्य न मुहूर्तस्य षड्वन्यार्षिणि द्वापष्टिभागेषु एकस्य च
द्वापष्टिभागस्याष्टापञ्चाशति सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु , द्वितीयं
फाल्गुनीं पौष्णमासी पूर्वफाल्गुनीनक्षत्रं द्वापष्टिमुहूर्तयोरिकस्य
च द्वापष्टिभागस्य पञ्चन्यार्षिणि सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु ,
तृतीयं फाल्गुनीं पौष्णमासीसु फाल्गुनीनक्षत्रं सप्तसु मु-
हूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य षड्यार्षिणि द्वापष्टिभागेषु एक-
स्य च द्वापष्टिभागस्य एकविंशति सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु ,
चतुर्थी फाल्गुनीं पौष्णमासीसु सरफाल्गुनीनक्षत्रं षड्यार्षि-
णि मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य षष्ठी द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च
द्वापष्टिभागस्याष्टादशेषु सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु , पञ्चमीं
फाल्गुनीं पौष्णमासी पूर्वफाल्गुनीनक्षत्रं पञ्चदशेषु मुहूर्तेष्वे-
कस्य च मुहूर्तस्य पञ्चविंशती द्वापष्टिमुहूर्तेषु भागेष्वे-
कस्य च द्वापष्टिभागस्य पञ्चसु सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु
परिसमापयति ॥ ८ ॥

ता चित्तिं शं पुमिमं कति शक्यता जोषंति ? ता दो-
षि नश्यता जोषंति । तं जहा-हृत्यो, चित्ता य ॥ ६ ॥

(ता विन्ति खमिन्यादि) 'ता' इति पूर्ववत् . चैत्रीं पीरुमा-
सीं कति नक्षत्राणि युज्जन्ति ? । भगवानाह- (ता इत्या-
दि) द्वे नक्षत्रे शुक्लः । तत्रथा-हस्तः, चित्रा च । तत्र
प्रथमां चैत्रीं पीरुमासीं चित्रानक्षत्रं चतुर्दशम् शुक्लमेवे-

कस्य च मुहूर्तस्य एकत्वारिंशति द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य सप्तपञ्चाशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु द्वितीयां चैर्षी पौर्णमासी हस्तनक्षत्रमेकादशसु मुहूर्तस्येकस्य च मुहूर्तस्य षट्सु द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य चतुष्टवारिंशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु तृतीयां चैर्षी पौर्णमासी चित्राक्षत्रमेकस्मिन् मुहूर्ते एकस्य च मुहूर्तस्य अष्टाविंशतौ द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य चत्वारिंशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु चतुर्थी चैर्षी पौर्णमासी चित्राक्षत्रं सप्तविंशतौ मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चपञ्चाशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य सप्तदशसु सप्तपदिभागेषु शेषेषु, पञ्चमी चैर्षी पौर्णमासी हस्तनक्षत्रं चतुर्विंशतौ मुहूर्तस्येकस्य च मुहूर्तस्य विंशतौ द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य चतुर्षु सप्तपदिभागेषु शेषेषु परिणमयति ॥६॥

ता वदसाहिं शं पुषिमिं कति शकत्वा जोएति ? ।

दोशि शकत्वा जोएति । तं जहा—साती, विसाहा य ॥ १० ॥

(ता वदसाहिं शमित्यादि) ' ता ' इति पूर्ववत्, वैशाखी, शमिति वाक्यालङ्कारे पौर्णमासी कति नक्षत्राणि युज्यन्ति ? भगवानाह— (ता दोशीत्यादि) ' ता ' इति प्राग्बन्, द्वे नक्षत्रे युज्यन्तः तद्यथा—स्वान्नः, विशाखा च, चन्द्रादनुराधा च । इदं हि—अनुराधानक्षत्रं विशाखातः परं, विशाखा वास्यां पौर्णमास्यां प्रधाना, ततः परस्यामेव पौर्णमास्यां तत्सामान्यतः, जेहेति, तत्र प्रथमं वैशाखी पौर्णमासी विशाखानक्षत्रमदसु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य षट्त्रिंशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य षट्पञ्चाशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु द्वितीयां वैशाखी पौर्णमासी विशाखानक्षत्रं पञ्चविंशतौ मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्यैकस्मिन् द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य विंशतिरिति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, तृतीयां वैशाखी पौर्णमासी अनुराधानक्षत्रं पञ्चविंशतौ मुहूर्तस्येकस्य च मुहूर्तस्य त्रयोविंशतौ द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्यैकान्विंशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, चतुर्थी वैशाखी पौर्णमासी विशाखानक्षत्रमेकविंशतौ मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चाशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य षोडशसु सप्तपदिभागेषु शेषेषु, पञ्चमी वैशाखी पौर्णमासी स्वातिनक्षत्रं त्रिषु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चदशसु द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य षड् सप्तपदिभागेषु शेषेषु परिणमयति ॥७॥

ता जेद्दामुलिं शं पुषिमामिं शं कति शकत्वा जोए—
ति ? । ता तिभि नवत्वा जोएति । तं जहा—अणु—
राहा, जेद्दा, मुलो य ॥ ११ ॥

(ता जेद्दामुलिं शमित्यादि) ' ता ' इति पूर्ववत्, ज्येष्ठा मौली, शमिति वाक्यभूषणे, पौर्णमासी कति नक्षत्राणि युज्यन्ति ? भगवानाह— (ता इत्यादि) ' ता ' इति पूर्ववत्, कीथि नक्षत्राणि युज्यन्ति । तद्यथा—अनुराधा, ज्येष्ठा सत् । तत्र प्रथमं ज्येष्ठामौली पौर्णमासी मूलनक्षत्रं सप्तदशसु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्यैकविंशति द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य पञ्चपञ्चाशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, द्वितीयां ज्येष्ठामौली पौर्णमासी ज्येष्ठानक्षत्रं त्रयो-

दशसु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य अष्टापञ्चाशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य द्विचत्वारिंशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, तृतीयां ज्येष्ठामौली पौर्णमासी मूलनक्षत्रं चतुर्षु मुहूर्तस्येकस्य च मुहूर्तस्यैकादशसु द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्यैकादशविंशतौ सप्तपदिभागेषु शेषेषु, चतुर्थी ज्येष्ठामौली पौर्णमासी ज्येष्ठानक्षत्रमेकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चचत्वारिंशति द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य षट्सु सप्तपदिभागेषु शेषेषु, पञ्चमी ज्येष्ठामौली पौर्णमासी अनुराधानक्षत्रं द्वादशसु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य दशसु द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य द्वयोः सप्तपदिभागयोः परिसमाप्तियुनयति ॥१॥

आसाहिं शे पुषिमिं कति शकत्वा जोएति ? । ता दो शकत्वा जोएति । तं जहा—पुव्वासादा, उत्तरासादा य ॥ १२ ॥ (३८ सूत्र)

(आसाहिं शमित्यादि) ' ता ' इति पूर्ववत्, आषाढी शमिति वाक्यालङ्कारे पौर्णमासी कति नक्षत्राणि युज्यन्ति ? भगवानाह— (ता दो इत्यादि) ' ता ' इति पूर्ववत्, द्वे नक्षत्रे युज्यन्तः तद्यथा—पूर्वाषाढा, उत्तराषाढा च । तत्र प्रथमाषाढा पौर्णमासी मृत्तराषाढानक्षत्रं षोडशतौ मुहूर्तस्येकस्य च मुहूर्तस्य षट्त्रिंशतौ द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य चतुष्पञ्चाशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, द्वितीयाषाढा पौर्णमासी पूर्वाषाढानक्षत्रं सप्तसु मुहूर्तस्येकस्य च मुहूर्तस्य त्रिपञ्चाशति द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्यैकचत्वारिंशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, तृतीयाषाढा पौर्णमासी उत्तराषाढानक्षत्रं त्रयोदशसु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य त्रयोदशसु द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य सप्तविंशतौ सप्तपदिभागेषु शेषेषु, चतुर्थीषाढा पौर्णमासी मृत्तराषाढानक्षत्रमेकानचत्वारिंशति मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य चत्वारिंशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य चतुर्दशसु सप्तपदिभागेषु शेषेषु परिसमापयति, पञ्चमीषाढा पौर्णमासी मृत्तराषाढानक्षत्रं त्रयोदशसु परिसमापयति, परिसमापयति । किमुक्तं भवति ?—एकत्र पञ्चमी आषाढी पौर्णमासी समाप्तिमेति, अन्यत्र चन्द्रयोगमधिकृत्योत्तराषाढानक्षत्रमिति । इह सूत्रकृत एव शैलीयं यद् यद् तस्मिन् पौर्णमे सीमावत्स्यां वा परिसमापयति तद्यथा श्रे परिसमापयति तावत्तस्य श्रे कथयति, ततस्तदनुशेषेनास्मिन्पञ्चमिन् तान्युक्तामि । यावत्ता पुनर्वीचत्यतिक्रान्ते परिसमापयति तावदेव प्रागुक्तकथयति । कथनीयं, चन्द्रग्रहसावय तथैव वक्ष्यामि, अमावस्याधिक्रामयि अनन्तरं तथैव वक्ष्यामि, तदेवं यानि नक्षत्राणि यां पौर्णमासी युज्यन्ति तान्युक्तामि । संप्रति गतायीमपि मन्दमतिविबोधनायै कुलाऽऽविद्यो-

जनामाह—

ता साविहिं शं पुषिमामिं शं किं कुलं जोएति, उवकुलं जोएति, कुलोवकुलं जोएति । ता कुलं वा जोएति, उव—कुलं वा जोएति, कुलोवकुलं वा जोएति, कुलं जोएमाये धशिद्धाशकत्वे जोएति, उवकुलं जोएमाये सवये शकत्वे जोएति, कुलोवकुलं जोएमाये अग्निशकत्वे जोएति । साविहिं पुषिमिं कुलं वा जोएति उवकुलं वा जो-

पुण्यवासीयो

एति, कुलोवकुलं वा जोएति, कुलेण वा उवकुलेण वा कुलो-
वकुलेण वा जुत्ता साविट्ठी पुमिमा जुत्तातिवत्तव्वं सिया ।
ता पोद्धवतिं थं पुमिमं किं कुलं जोएति, उवकुलं जोएति,
कुलोवकुलं वा जोएति ? । ता कुलं वा जोएति, उवकुलं
वा जोएति, कुलोवकुलं वा जोएति, कुलं जोएमाणे
उत्तरापोद्धवया शकखत्ते जोएति, उवकुलं जोएमाणे
पुच्चापुद्धवया शकखत्ते जोएति, कुलोवकुलं जोएमाणे
सतभिसया शकखत्ते जोएति । पोद्धवतिं थं पुमिमसिं थं
कुलं वा जोएति, उवकुलं वा जोएति, कुलोवकुलं वा जोए-
ति, कुलेण वा जुत्ता २ पुद्धवता पुमिमा जुत्ताति वत्तव्वं
सिया । ता आसोइं थं पुमिमसिं थं किं कुलं जोएति, उ-
वकुलं जोएति, कुलोवकुलं जोएति, थो लभति कुलोव-
कुलं, कुलं जोएमाणे आसिणीशकखत्ते जोएति, उवकुलं
जोएमाणे रेतनीशकखत्ते जोएति, आसोइं थं पुमिमं च
कुलं वा जोएति, उवकुलं वा जोएति, कुलेण वा जुत्ता
उवकुलेण वा जुत्ता अस्सादिथं पुमिमा जुत्ताति वत्तव्वं
सिया, एवं थेतन्नाओ, पोसं पुमिमं जेद्दामूलं पुमिमं च
कुलोवकुलं पि जोएति, अवसेसासु गत्थि कुलोवकुलं ॥

(ता साविट्ठी णमियादि) ' ना ' इति पूर्ववत्. आधिष्ठी
पौर्णमासी किं कुलं युनक्ति उपकुलं युनक्ति कुलोपकुलं वा
युनक्ति ? । भगवानाह— ' ता कुलं वा ' इत्यादि. कुलं वा
युनक्ति, बाशब्दः समुच्चये, ततः कुलमपि युनक्तीत्यर्थः । एव-
मुपकुलमपि कुलोपकुलमपि, तत्र कुलं युजन् धनिष्ठानक्षत्रं
युनक्ति, तस्यैव कुलं (लतया) प्रतिदृश्य सतः आविष्ट्यां
पौर्णमास्यां भावात्. उपकुलं युजन् अवलनक्षत्रं युनक्ति,
कुलोपकुलं युजन् अभिजिज्ञक्षत्रं युनक्ति, तद्वि तृतीयायां
आविष्ट्यां पौर्णमास्यां द्वादशसु मुहूर्तेषु किञ्चित्समधिकेषु
शेषेषु चन्द्रेण सह योगमुपैति, ततः श्रवणेन सह सहच-
रत्वात् स्वयमपि तस्याः पौर्णमास्याः पर्यन्तवर्तिन्यात् तदपि
तां परिसमापयतीति विवक्षितत्वात् युनक्तीत्युक्तम् । सम्प्रति
उपसंहारमाह—(साविट्ठी णमियादि) यत एवं त्रिभिरपि
कुलाऽऽदिभिः आविष्टयाः पौर्णमास्या योजनाऽस्ति, ततः
आधिष्ठी पौर्णमासी कुलं वा युनक्ति उपकुलं वा युनक्ति
कुलोपकुलं वा युनक्तीति वक्तव्यं रगत-इति स्वशिष्येभ्यः
प्रतिपादनं कुर्यात्, यदि वा—कुलेन वा युक्ता सती आविष्ठी
पौर्णमासी उपकुलेन वा युक्ता कुलोपकुलेन वा युनक्ति
वक्तव्यं स्यात्, एवं शेषमपि स्. निगमनीयं, यावत्— एवं
मेयवन्— इत्यादि, एवमुक्तेन कुराणं शेषा आरंभ पौर्ण-
मास्यो नेतव्याः—पाठक्रमेण वक्तव्याः, नवरं पौर्णी पौर्णमासी
ज्येष्ठामूर्त्ती च पौर्णमासी कुलोपकुलमपि युनक्ति, श्रवणस्यासु
च पौर्णमासीषु कुलोपकुले नास्तीति परिभाष्य वक्तव्याः ।
ताश्चैवम्— ' ता कतिथं थं पुमिमसिं किं कुलं वा जोएर,
उवकुलं वा जोएर ? । ता कुलं पि जोएर उवकुलं पि जोएर, नो
लभेर कुलोवकुलं, कुलं जोएमाणे कसिआशकखत्ते जोएर उ-
वकुलं जोएमाणे भरणीनक्षत्ते जोएर, ता कतिथं थं पुमिमं

कुलं वा जोएर उवकुलं वा जोएर. कुलेण वा जुत्ता उवकुलेण
वा जुत्ता कतिथपुण्णिमा जुत्ताति वत्तव्वं सिया ' इत्यादि
तावद्वक्तव्यं बाधवापादौ पौर्णमासीसूत्रपर्यन्तः । तथा वाऽऽह—
' जाव आसादी पुमिमा जुत्ताति वत्तव्वं सिया ' । तदेवं पौर्ण-
मासी वक्तव्यतोक्ता । स्. प्र० १० पाहु० ५ पाहु० पाहु० ।
(पौर्णमास्यानां चन्द्रयोगमधिकृत्य सन्निपातः ' अभावसा '
शब्दे प्रथमभागे ७४६ पृष्ठे गतः) (कियसु मुहूर्तेषु गतेषु
पौर्णमास्या अनन्तरप्रभावस्या भवति—कियसु मुहूर्तेषु गते-
षु अभावस्यातः पौर्णमासीति ' अभावसा ' शब्दे प्रथमभागे
७४५ पृष्ठे गतम्) " पंचसंबच्छुरिए जुगे वावाडि पु-
त्रिमाओ । " स० ६१ सम० । (' संबच्छुर ' शब्दे
व्याख्यास्यते)

पुसमेह—पुसमेघ—पुं० । पुष्कलाऽऽवसेमेघे, आ० ४ अ० ।

पुण्यवत्य—पुण्यवत्त—न० । " हीरज्जं आण्णे, वत्थं नं पुण्य-
वत्थं नि । " पा० ॥ ना० २१२ गाथा । प्रमोदहृत्तवत्ते, दे० ना० ६
वर्गे ५३ गाथा ।

पुसमभार—पुण्यमभार—पुं० । तीर्थकरनामाऽऽदिशुभकर्मसं-
चयं, " अविश्वपुण्यसंभारं सामर्थ्योदितदीदृशम् तथा चो-
त्कृष्टपुण्यानां, नास्त्यसाध्ये जगत्त्रये ॥१॥ " डा० ३१ अष्ट० ।

पुसमेश—पुण्यसेन—पुं०. राजशुद्धे नगरे अंगिकस्य राज्ञो धार-
णयां जाते स्वनामख्याते पुत्रे, (स च वीरगन्तिके प्रमज्ज्य पो-
डशवर्षपर्ययः संलक्षणया सुत्वा सर्वार्थसिद्धे विमाने उपप-
द्य महांदिहदे सत्यवतीति) अनुत्तरोपपत्तिरुद्देश्यान्. जिनोभ-
यमे—वचोऽस्ये—अभ्ययदे—इति सत्. । आणु० ॥ ना० १३ गाथा ।

पुसा—पुसा—स्त्री० । पक्षस्य पञ्चम्यां दशम्यां पञ्चदश्याञ्च
नियौ, स्. प्र० १० पाहु० १३ पाहु० पाहु० । चं० प्र० ।
द० प० । पूर्णभद्रस्य यन्त्रस्याप्रमद्विध्याम्, स्वा० ४
ठा० १ उ० । (अस्याः पूर्वोत्तरभवकथा ' अग्रगहिस्ती '
शब्दे प्रथमभागे ७३१ पृष्ठे गता)

पुसाण—पुसाण—पुं० । पुमान् नाग इव ध्रेष्ठः, प्रधातव्यात् न
एव । स्वनामख्याते पुण्यप्रधानं, बुद्धमंदे, ध्वेनात्पले, ज्ञानीफ-
ले, पाण्डुवर्णहस्तिर्नाम, नरध्रेष्ठ च । वाच० । अनु० । प्रहा० ।
कल्प० । आवा० ।

पुसाणुभाव—पुण्यानुभाव—पुं० । पुरुषाणां पुण्यविधाके, पो०
५ विव० ।

पुसाण पुसाण—पुं० । " पुत्रागभानियोगे मः " ॥ ८१ ।
१६० ॥ इति गम्य मः । स्वनामख्याते पुण्यप्रधानं धनस्पती,
प्रा० १ पाद ।

पुण्याली—देशी—अस्त्याम्, दे० ना० ६ वर्गे ५३ गाथा ।

पुसिमा—पुसिमा—स्त्री० । पौर्णमास्याम्, आ० ४ अ० । " पं-
चसंबच्छुरिए थं जुगे वावाडि पुमिमाओ । " स० ६१ सम० ।
पुसोदयसहाय—पुण्योदयसहाय—त्रि० । पुण्यानुभावसहिते,
पा० १० विव० ।

पुसोवाय—पुण्योवाय—पुं० । पुण्योवायने, " वया भूतेषु वैरा-
न्यं विविदानं यथोचितम् । विशुद्धा शीलवृत्तिश्च पुण्योपायाः
प्रकीर्तिताः ॥ १ ॥ " पा० ५ विव० ।

पुत्र-पुत्र-पुं० । पुनाति पितृयचारानुवर्तितयाऽऽत्मानमिति
पुत्रः । उक्तं १ अ० । सुते सुत्रं १ अ० २ अ० १ उ० । स्वा० ।
अनु० । आरसे, सुत्रं १ अ० ६ अ० । अत्रज्ञे, उक्तं १६ अ० ।
तं० । अपरिच, सुत्रं १ अ० १ अ० २ उ० ।

पुत्रनिरूपणायाऽऽह-

दसपुत्रा पसुता । तं जहा-अत्तए, खिलए, दिक्षए, विष्णए,
आरसे, मोहरे, सौंडरे, संवहे, ओववाइए, धम्मतेवासी ॥

(दस पुत्रव्यादि) पुनति पितरं पति वा पितृमर्यादा-
मिति पुत्रः सूनुः, तत्र आत्मनः पितृशरीराज्जात आत्मजो
यथा भग्नस्याऽऽदित्ययथाः ॥ तत्र आयो, तस्यां जातः स्रज-
जा, यथा पाण्डोः पाण्ड्याः, लांककज्या तद्भाषीयाः कुन्या
एव तेषां पुत्रव्याह तु पाण्डोः, अदित्याऽऽदिभिर्जनितव्यादिति
२ । (दिक्षर ति) दक्षकः पुत्रनया वित्तिलां, यथा बाहुवलि-
नाऽनिलवेगः श्रूयते, स च पुत्रवत् पुत्रः, एवं सवेष्ट ३ । (वि-
क्षर ति) विनयितः शिष्यां प्राहिनः ४ । [आरसे ति] उप-
गतां ज्ञातो रसः पुत्रस्तेहलक्षणां यस्मिन्, पितृस्तेहलक्षणां
वा यस्यामात्रुवरसः, उरसि वा हृदयं जेहाहसते यः स आर-
सः ५ । सुखं एव सौख्यं सुखरतया चादुकरणं यो आत्मा-
नं पुत्रनया अभ्युपगमयति स मौखर इति भावः ६ । शौ-
र्डीरः वाः शौर्यवता शूर एव रणकण्ठेन वशीकृतः पुत्रनया
प्रतिपद्यते, यथा कुशलमालाकथायां महेंद्रसिंहाभिधानं
राजसुतः धूयते ७ । [अथवाऽऽत्मज एव गुणभेदाद्विद्यते ।
तत्र (विष्णए ति) विष्णुः पण्डितोऽभ्युपकारवत् ४ ।
(आरसे ति) उरसा वलते इति शौरसो बलवान्, बाहु-
वली ४, शौर्डीरः शूरो बाहुवैभवन् गतिनां वा शौर्डीरः
" शौर्दे गवेः " इति वचनात् ७ । (संवहे ति) संवर्धितो
भोजनदानाऽऽदिनाऽनापुत्रकः ८ । (ओववाइए ति) उपया-
चिते देवताऽऽराधते भव औपयाचितकः, अथवा-अवपातः
नवा, सा प्रयोजनमर्थेति आचपातिकः, सेवक इति हृदयम्,
६ । तथा आस्ते समीपे वस्तुं शीलमर्थेति, आस्तेवासी धर्मार्थ-
मन्तेवासी धर्मान्तेवासी, शिष्य इत्यर्थः १० । स्वा०
१० टा० ।

" इदं तस्मैहसर्वस्वं, सममाख्यद्वित्रयोः ॥
अचमनमनीशीरं, हृदयस्यानुलेपनम् १ । ।
यत्तच्छुपनिकेत्युक्तं, बालेनाप्यक्रममाणिना ।
दित्वा सौख्यं च योगं च, तन्मे मनसि वतेन ॥ २ ॥"
सुत्रं १ अ० ६ अ० २ उ० । " अपुत्रस्य गतिर्ना-
स्ति ॥ " इति न युक्तियुक्तम्, " बहुपुत्रो दुपी गोधा, ता-
अपुत्रस्तथैव च । तेषां च प्रथमं स्वयं, पश्चाज्जो क-
मिष्यति ॥ १ ॥ " उक्तं १४ अ० । " वरं कूपशताद् वापी,
वरं वापीतादा कृतुः । वरं कृतुशतापुत्रः, सत्यं पुत्र-
शताद् वरम् ॥ १ ॥ " स्वा० ४ टा० ३ उ० । पुरुषाः सं-
सर्गऽपि स्त्री गर्भं धरति । वृ० ३ उ० । पुत्र इव पुत्रः ।
शिष्ये, उक्तं १ अ० ।

एकस्य पितुः कति पुत्राः-

एगजीवे शं भंते । एगभवगहणेणं केवइयाणं पु-
त्ताए हव्वमागच्छइ । गोयमा । जहणेणं इकस्स
२५१

वा दोएहस्स वा निएहस्स वा, उक्कांते सयपुहत्तस्स
जीवाणं पुत्ताए हव्वमागच्छइ । एगजीवस्स णं भंते !
एगभवगहणेणं केवइया जीवा पुत्ताए हव्वमाग-
च्छंति ? । गोयमा । जहणेणं इक्को वा दा वा
तिमि वा, उक्कांसेणं सयसइस्सपुहत्तं जीवाणं पुत्ताए
हव्वमागच्छंति । से केणइणं भंते । एवं बुद्धइ० जाव हव्व-
मागच्छइ । गोयमा । इत्थिए य पुरिसस्स य कम्मकडाए
जोणीए मेहुणवात्तिए । नामं संजोए समुप्पज्जइ, ते दुहओ
सिण्हेदं संविण्णंति; तत्थ णं जहणेणं इक्को वा दो वा तिमि
वा, उक्कांसेणं सयसइस्सपुहत्तं जीवाणं पुत्ताए हव्वमा-
गच्छइ, ते सेणइणं० जाव हव्वमागच्छइ ।

मनुष्याणां निरग्नां च बीजं द्वादश सुहृन्नां यावत् योनिभूतं
भवति, ततश्च गवादीनां शनपृथक्स्वरूपं बीजं गवादि-
योनिप्रविष्टं बीजमेव, तत्र च बीजसमुदायं एको जीव
उच्यते, स च तेषां बीजस्वामिनां संघोऽपि पुत्रो भवति । यत्र
उक्तम्- (उक्कांसेणं सयपुहत्तस्वेतपदि) (सयसइस्सपुहत्तं
ति) मत्स्याऽऽदीनामकसंघोऽपि शनसद्वत्पृथक्त्वं गर्भे
उत्पद्यते निष्पद्यते क्षेत्रेकस्य एकभवग्रहणे लक्षपृथक्त्वं पुत्रा-
णां भवतीति । मनुष्याणां पुनस्तपसा अपि बहवो न नि-
ष्पद्यन्ते इति । (इत्थिए पुरिसस्स य इति) एतस्य " मेहु-
णवत्तिए नामं संजोए समुप्पज्जइ " इत्यनेन संबन्धः । क-
स्यामासाधुपचर्यते ? इत्याह- (कम्मकडाए जोणीए ति)
नामकर्मविशेषितनायां योनौ । अथवा-कर्म मन्वर्णांशको व्या-
पारस्तत् कृते यस्यां सा कर्मकृता, अतस्तस्यां मैथुनस्य
कृतिः प्रकृतिर्विस्मयलो मैथुनकृतिको, मैथुने वा प्रत्ययो
हेतुर्विस्मयलो स्वाधिकं कप्रत्यये मैथुनप्रत्ययिकः । (नामं ति)
नामानमवतारभेदोपचारोदेनन्नामेत्यर्थः । संयोगः सम्पर्कः ।
(ते इति) स्त्रीपुत्रौ । (दुहओ ति) उभयतः स्नेह रेतःशो-
णितलक्षणं संविण्णतः संवन्धयत इति (मेहुणवत्तिए नामं
संजोए ति) प्रागुक्तम् । अ० २ श० ६ उ० । श्रीभगवत्पुत्रा
एकपुत्रस्य नवशतीपितरः कथं संभवन्ति ? इति प्रश्ने, उत्तर-
म्- द्वादश सुहृन्नां यावद्विधिमार्गनं स्यात् तावत्कालावाधं
नवशतीमनपुत्रमाऽऽदिभिर्भुक्तं गवादीं यो गर्भे उत्पद्यते, स
तावतां पुत्रो भवतीति । १७२ पृ० । सेत० उल्ला० १० । तस्य स
अजगस्स ननुए हांथा इट्ठे कंते १ इति राजप्रश्रीयापाङ्के
आर्यको नष्टक उक्ताः, आदित्वाधिपुत्रां तु आर्यकः पुत्रः कथं
प्राक्कः, इति प्रश्ने, उत्तरम्- पुत्रो नस्तऽप्यनीव वल्लभत्वात्पु-
त्रत्वेन सांकेत्येवहित्येन, तेनात्रापि ननुशब्दः पुत्रत्वेन व्यवहृतः
संभाव्यते । २५० प० । सेत० ३ उल्ला० ।

पुत्रकारण-पुत्रकारण-न० । सुतनिमित्ते, सूत्रं १ अ० ४
अ० २ उ० ।

पुत्रजीवय-पुत्रजीवक-पुं० । देशविशेषप्रतिबद्धे एकस्थि-
कवृक्षभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

पुत्रखपुपरियालपथयबहुल-पुत्रनष्टपरिवारमणयबहुल-त्रि० ।
पुत्राः सुताः, नस्तारः पोत्रा इतिहासः, एतज्जत्तयां यः परिचा-

रुक्म यः स्नेहः स बहुलो बहुयुगं ते तथा । पुत्राऽऽदिपु
बहुस्मिन्धे, म० ७ श० ६ उ० ।

पुत्रदार-पुत्रदार-न० । पुत्रकलत्रे, उत्त० १६ अ० ।

पुत्रदारपरिक्रिञ्च-पुत्रदारपरिक्रिञ्च-वि० । विषयसंबन्ध पुत्र-
कलत्राऽऽदिभिः सर्वनां विहिते, "पुत्रदारपरिक्रिञ्चां मोहसं-
नाणसेतव्यं (८ माथा) ।" दश० १ चू० ।

पुत्रदौहल-पुत्रदौहल-पुं० । पुं० गर्भस्थे दौहदमेव पुत्रदौहलः ।
अन्तर्वेण्याः फलाऽऽद्यामिलापविशेषे, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० ।

पुत्रपोमि (श) -पुत्रपोमि-वि० । "अत्र पुत्रदौहलद्वारा,
आणण्या हवन्ति दासा वा ।" पुत्रेच्छापूर्वकार्यं दासभावमाप-
न्न पुत्रपोमके, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० ।

पुत्रफल-पुत्रफल-न० । पुत्रफलस्य फलं पुत्रफलम् । पुत्रो
वा फलं यस्य कर्मणस्तत्पुत्रफलम् । पुत्ररूपं कर्मफलं,
पुत्रफलकर्मफलं च । स्था० ३ डा० २ उ० ।

पुत्रवह-पुत्रवहू स्त्री० । पुत्रपत्न्याम्, "सुगहा पुत्रवह ।"
पा० १ ना० २४२ माथा ।

पुत्रमंड-पुत्रमाण्ड-न० । पुत्ररूपेण इष्टाऽऽश्रयके वस्तुनि, आ०
म० १ अ० ।

पुत्रमस-पुत्रमांस-पुं० । पुत्रकलत्रे, दश० । तदुपमया भोक्तव्यम्,
अत्र उपासा दृष्टान्तः—पुत्रदौहकोपमानतः स्ववृत्तानामस-
भोक्तव्यमित्येवं दाहरणम्—"जहा मंगेण वाणिज्येण दा-
रिद्रुक्स्वार्थभूषणे कांहे हिउंतेण रयणदीवं पावत्ता ते-
ल्लोक्कमुद्रा अण्णया रयणा समासादिता सो य ते जौरा-
कुला दीहद्वाराणमपण्ण सक्कड गिच्छादिऊण सूवत्रांग-
भूमिमाणेउ, तनां सो बुद्धिकेसल्लग ताणि पणाम्म पदेन
ठवऊण उवे जण्डाण वत्ते पांडुउं गहिळगवेसण्ण रयणवा-
णिआं गच्छात्ति, भावे तेण निआं वारं जहा कांहे न वि
उट्टेति तांहे विस्सण पचदश्रो अइवीण निपाण गांहेता जाव
कुडिपणाये छिज्जामि विण्णुं पामनि, तत्थ बहवे हरिणा-
ऽऽद्या मना, तेण ते सववे उदगे वमाज्जाया, तांहे ते तेणं
अण्णस्सन्धियाण अण्णस्सायेतेण पाये, निध्यागियाणि अण्ण
रयणाणि । एवं रतनट्ठाणाणि शाण्डेनत्तन्धिरिणाणि,
चुरिट्ठाणिआ विस्सा, कुरिनेदगट्ठाणिआणि फासुगेस-
णिउज्जाणि अंतपेताणि आहागइयाणि आहागिन्तेण तांहे
नण्णलेण जहा वाणिज्यां इह भवे सुदी जानां, एवं साह वि
सुदी भावस्सइ 'नि' अइविट्ठायां संसाते निध्यागिनि
ति ।" (३८ माथा) दश० १ अ० ।

पुत्तलिआ-पुत्तलिका-स्त्री० । प्रतिकर्ता, "वाउल्लो पुत्तलि-
आ ।" पा० १ ना० ११७ माथा ।

पुत्थ-देशी न० । सुदुर्नि, दे० ना० ६ वर्ग ४२ माथा ।

पुत्थ-पुत्थ-अर्थ० । "पुत्थिं पो वा" ॥ ८ । १ । १८८ ॥

पुत्थशब्दे धरत्येवं वा भवति । मित्रे, पा० १ पाद ।

पुत्थन-पुत्थजन-पुं० । यत्ने, "पुत्थयणा गुत्थया जत्थला ।"
पा० १ ना० ६६ माथा ।

पुत्थाअ-पुत्थाअ-पुं० । देववृत्ते, "पुत्थाअो सुरवल्ली ।" पा०
ना० १४६ माथा ।

पुष्पअ-देशी-न० । पीनं, दे० ना० ६ वर्ग ४२ माथा ।

पुष्प पुष्प-न० । पुष्प अच । "कुसुमे, पुष्पाणि य कुसुमाणि य,
कुष्पाणि य तद्वेच ह्येति पञ्चवाणि । सुमणाणि य सुहमाणि
य, पुष्पाण्ये ह्येति एगट्ठा ॥ ३६ ॥" दश० १ अ० । कल्प० ।
स्त्रीजसि, विकामं, कुर्वरस्य विमाने, नेत्ररागभेदे च ।
स्वार्थे कन् । रत्नमयकुङ्कुले, रत्नाजने, शकट्याम्, का-
न्तिम् च । वाच० । डा० ३ अष्ट० । "अपुष्की शब्दे प्रथमभागे
२४४ पुष्ट उक्ताणि अष्ट पुष्पपर्यायकुसुमानि ।

पुष्पअ पुष्पक-पुं० । फेनं, "हिडीरा पुष्पकं फेणो ।"
पा० १ ना० १३२ माथा ।

पुष्पकंत-पुष्पकान्त-पुं० । दशमकलरी यविमानभेदे, स०
२० सम० ।

पुष्पकरंड-पुष्पकरंड-न० । हस्तशीर्षनगरम्योत्तरपश्चिमदि-
ग्भागे स्वनामक्यान्ते उद्याने, विपा० २ श्रु० १ अ० । आ० म० ।
आ० चू० ।

पुष्पकेउ-पुष्पकेतु-पुं० । गह्वान्तदस्थपुष्पमद्रपरजः । ती० ३४
कल्प । पुष्पचूडयः पितृनि, ती० ३४ कल्प । दश० ।
आव० । आ० क० । न० । वृ० । अर्थान्तिनं महाभेदे, "वृं
पुष्पकेउ ।" स्था० २ डा० ३ उ० । चं० प्र० । एरवजने
भाविष्यति सममे कुलकरे, स० ।

पुष्पचंगरी-पुष्पचङ्गेरी स्त्री० । पुष्पाश्रमावलिरचितायां च-
ङ्ग्याम्, न० ।

पुष्पचारण-पुष्पचारण-पुं० । चारणभेदे, ये हि नानादुमल-
तागुलपुष्पाद्युपादाय पुष्पस्वभावज्ञानं विराजयन्ते; कुसु-
मलदलावलम्बनसङ्गतायः । ग० ३ अधि० ।

पुष्पचिचिआ-पुष्पचापिनी-स्त्री० । मालाकारिण्याम्,
"पुष्पचिचिआश्च पुष्पकलाश्च ।" पा० १ ना०
१०६ माथा ।

पुष्पचूल-पुष्पचूड-पुं० । अङ्गेषु चम्पास्वार्मिनि ब्रह्मदत्तप-
त्न्याभ्युल्लस्य धानार्ण, उत्त० १३ अ० । गह्वान्ते पुष्पमद्रनग-
रराजपुष्पकतपुत्रे, स च स्वप्रणित्या पुष्पचूडया भार्याभूतया
सह विषयाऽऽसक्तः स्वमाता पुष्पक्या देशीभूतया नरकदर्श-
नेन प्रतिवर्षितः सन् आचार्यिकाकापुत्रोपदेशान् अन्तं जघृ-
हे । आ० क० १ अ० । आव० । दश० । आ० चू० । आ० म० ।
ग० । ती० । न० । भ० ने वपे विमलयशसः सुमहलायां
देव्यां जाते पुष्पचूलः प्रान्ते वक्षुचूलापरनामके पुत्रे, ती०
४२ कल्प ।

पुष्पचूला-पुष्पचूडा-स्त्री० । हस्तिशीर्षनगरे दीनशत्रुजनेन धा-
रण्या देव्यां जनितास्य सुबाहुकुमारस्य प्रधानभार्यायाम् वि-
पा० २ श्रु० १ अ० । पार्थनाधमवर्तिण्याम् शा० २ श्रु० ६ वर्ग १
अ० । कल्प० । ति० । ग० । आ० म० । आ० चू० । स० । उत्त० ।
['पात' शब्देऽभिज्ञेव भागे ६०३ पुष्ट पुष्पचूलकथां ।]
पुष्पचूलिया-पुष्पचूलिका-स्त्री० । पूर्वोक्तार्थविशेषप्रतिपादि-
का पुष्पचूडा । न० । पा० । निग्याऽऽलिकाभुनस्कपञ्चपुत्रध-

गुरुपे विपाकश्चतोपाङ्गे, जं० १ वल्ल० । “ जहं गुं भंते !
समशेषं भगवता उक्तेयश्रो० जाव दन्त अङ्गयणा पञ्चत्ता ।
तं जहा-सिंह ” इत्यादयः । (ते च स्वस्वस्थाने दर्शिताः)
नि० १ श्रु० ४ वयं ? अ० ।

पुष्पच्छाजिया-पुष्पच्छादिका-स्त्री० । पुष्पेभूतायाम् उपरि
स्थगनिकायाम्, रा० ।

पुष्पजाइ-पुष्पजाति-स्त्री० । मालतीप्रभृतिपुष्पविशेषे, ज्ञा०
१ श्रु० १ अ० ।

पुष्पण्दि (गु) - पुष्पनन्दिन्-पुं० । देवदत्तसार्ववाहस्य दु-
हितुर्देवदत्तायाः पत्न्या स्वनामक्यानि राक्षि, स्वा० १० ठा० ।
पुष्पजुय-पुष्पयुत-पुं० । अष्टवर्षवयस्य पुत्रशतकान्तर्गत एकप-
ञ्चाशत्तमे पुत्रे, कल्प० १ अधि० ७ क्षण ।

पुष्पगालिया-पुष्पनालिका-स्त्री० । कुसुममध्यभागे, तं० ।
पुष्पगिजाससार-पुष्पनिर्वाससार-पुष्परसप्रधाने आसवे,
जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

पुष्पदन्त-पुष्पदन्त-पुं० । पुष्पकलिकामनोहरदन्तम्बापुष्पद-
न्तः प्र० २ अधि० । सुविधिजिनः [अस्य सर्वो वक्रश्चता नि-
त्ययशब्दे चतुर्थभागं २२६१ पृष्ठे उक्ता] “ सुविधिपुष्पदन्ते णं
अरुह्य एव भयुनयं उहं उच्यते णं हांथा । ” स० १०० सम० ।
“ सुविहस्व गे पुष्पदन्तस्व अरुह्यो पञ्चनरि जित्तसया हो-
न्था । ” स० ७५ सम० । स्था० १ । “ पुष्पदन्ते णं अरुह्य पंचमूले
होन्था । ” स्था० ५ ठा० १ उ० । ईशानस्य देवदत्तस्य कुजरा-
नीकाश्रयता हस्तिराजनि, स्था० ५ ठा० १ उ० । बृहस्प-
तिशिषे गन्धर्वविशेषः, “ श्रीश्रीरामसुरपुराः प्रवर्त विनेयी,
जाते शुभौ सुरगुरोर्वि पुष्पदन्तौ । श्रीनामनामविजया-
मित्रयाचकन्द्रः, सः कानि कानि विजयाभिषवाचकश्च ॥ ११ ”
कल्प० ३ अधि० ६ क्षण ।

पुष्पदन्त-पुष्पदन्त-पुं० । वीरपुरनगरे जातस्य सुजातकुमार-
स्य पूर्वभवजीवे इपुष्पकानगरे अरुभदन्तग्रहपतिपुत्रे, वि-
पा० २ श्रु० ३ अ० ।

पुष्पपाय-पुष्पपात-पुं० । कुसुमपतने, पञ्चा० २ विव० ।

पुष्पपायविद्यङ्ग-पुष्पपातविकटन-न० । कुसुमपतने सति
शङ्खाऽऽनिकाऽऽलोचनतायाम्, स्वाभिप्रायनिवृत्तमात्रे च ।
पञ्चा० २ विव० ।

पुष्पपुज-पुष्पपुञ्ज-पुं० । पुष्पसंभारः, “ पुष्पपुञ्जोद्ययारक-
लितं करेण । ” पुष्पपुञ्ज एव उपचारः पूजा पुष्पपुञ्जोपवा-
रन्नेन कलितं युक्तम् । जी० ३ प्रति० ४ अधि० । रा० ।

पुष्पपुर-पुष्पपुर-न० । पाटलिपुत्रे नगरे, इ० १ उ० २ प्रक० ।

पुष्पपूरय-पुष्पपूरक-न० । पुष्परचनाविशेषे, श्रौ० । पुष्पशे-
नं, ज्ञा० १ श्रु० १६ अ० ।

पुष्पपत्र-पुष्पपत्र-पुं० । अरुणोदसमुद्रे पञ्चानामावासानां
चतुर्थे, ऋ० ।

पुष्पकलजंभय-पुष्पकलजुम्भक-पुं० । पुष्पकलोभयजुम्भके
देवे, भ० ४ श० ८ उ० ३ प्रश्न० ।

पुष्पकली-पुष्पकली-स्त्री० । कृष्णारुढायाम्, आ० म० १ अ० ।

पुष्पवलि-पुष्पवलि-पुं० । उपचारे, “ उवयारो पुष्पवली । ”
पाद० ना० २०६ गाथा ।

पुष्पभइ-पुष्पभद्र-न० । पुष्पकलितुपपालिते मङ्गातीरस्थे न-
गरभंदे, आ० म० १ अ० । पुष्पपुरमित्यपरमस्य नाम । इ०
१ उ० २ प्रक० । पुष्पभद्रा इति स्त्रीत्वमपि । ग० २ अधि० ।
आ० म० । आ० म० । ती० । दृश० । आ० क० । आव० ।

पुष्पभूइ-पुष्पभूति-पुं० । सिन्धुवर्धननगरराजप्रबोधके, आ-
चार्ये, आ० क० ४ अ० । (कथा ‘ मुंडिवग ’ शब्दे)

पुष्पमइ-पुष्पमति-स्त्री० । सुप्रतजिनस्य प्रथमशिष्ये, ति० ।

पुष्पमाला पुष्पमाला-स्त्री० । ऊर्ज्वलकावास्तव्यायां दिक्कु-
मारीमहत्तरिकायाम्, स्वा० ८ ठा० । अश्लोककावास्तव्यायां
स्वनामक्यानायां दिक्कुमारीयाम्, जं० ५ वल्ल० । ती० ।
आ० म० । आ० म० । आ० क० ।

पुष्पमिन्न-पुष्पमित्र-पुं० । स्थूणानगरीं जाने वीरपूर्वभवजी-
वे, आ० म० १ अ० ।

पुष्पमिस्मियकेम पुष्पमिश्रितकेश-पुं० । कुसुमवासितकु-
न्तले, तं० ।

पुष्पय-पुष्पक-न० । पुष्पाऽऽकृतिललाटाऽऽभरणे, जं० २ वल्ल० ।
ईशानेन्द्रस्य पारियानिके विमाने, जं० ५ वल्ल० । स्था० ।
श्रौ० । विशे० ।

पुष्पलंक्सग-पुष्पलम्बूस्क-पुं० । गण्डके, जी० ३ प्रति०
४ अधि० ।

पुष्पलाई-पुष्पलाई-स्त्री० । मालाकारिण्याम्, “ पुष्पवि-
आश्रो पुष्पलाईश्रो । ” पाद० ना० १०६ गाथा ।

पुष्पवई-पुष्पवती-स्त्री० । पुष्पभद्रनगरराजपुष्पकेतुमहिष्याम्,
ग० २ अधि० । आ० क० । ती० । उ० । आ० म० । मणि-
तोरणपुष्पां मितयशसो राक्षः कन्यायाम्, उ० ६ अ० । वि-
शतिनमर्ताधिकारस्य प्रवर्तिन्याम्, स० । प्रव० । सुपुरुषस्य
किपुंरुपद्रवशाप्रमहिष्याम्, स्वा० ४ ठा० १ उ० । तुजिकान-
गरीं बहिरुत्तरपूर्वलिखं दिग्भागे वैश्ये, भ० २ श० ५ उ० ।

पुष्पवंत-पुष्पवन्त-पुं० । त्रि० ब० । एकयोक्त्या चन्द्रसूर्ययोः
द्रव्या० ४ अभ्या० ।

पुष्पवईलय-पुष्पवईलक-न० । पुष्पवृष्टिपांशुं वईलकम् ।
पुष्पवर्षके भवे, रा० । पुष्पवृष्टिनिमित्ते, आ० म० १ अ० । तं० ।

पुष्पविदि-पुष्पविधि-पुं० । चम्पकाऽदिकायां पुष्पजनौ, इ०
१ उ० १ प्रक० । प्रश्न० । उपा० । (‘ आणंद ’ शब्दे द्वितीय-
भागे १०६ पृष्ठे सूत्रं गतम्)

पुष्पवृष्टि-पुष्पवृष्टि-स्त्री० । पुष्पवर्षणे, आ० म० १ अ० ।

पुष्पमाल-पुष्पमाल-पुं० । वसन्तपुरपत्तनीये स्वनाम-
क्याते मायके, आ० क० १ अ० । (‘ सोमंदिय ’ शब्दे उ-
दाहरणम्) । मागधे गोदावरप्रामे स्वनामक्याते शुद्धपत्नी,
आ० क० १ अ० । आ० म० ।

पुष्कसालसुय-पुष्पमालसुत-पुं० । भागधगोव्वरप्रामवास्त-
व्यपुष्पमालपृष्ठपतिपुत्र, आ० कृ० १ अ० । घ० २० । (विन-
यऽयमुदाहारयन्ते)

पुष्कसिंह-पुष्पसिंह-पुं० । जम्बूद्वीपे पुष्कलावतीविजये मशि-
तोरणपुष्प्यो मितयशसो राज्ञः पुत्रे, उत्त० ६ अ० ।

पुष्कसुहृम-पुष्पसूक्ष्म-न० । वटोदुम्बराणां पुष्पाणि तानि त-
द्वर्णानि सूक्ष्माणि पुष्पसूक्ष्माणि । पुष्पवर्णेषु अलङ्कणीयेषु
सूक्ष्मभेदेषु, स्था० ८ डा० । दश० ।

से किं तं पुष्कसुहृमे ? । पुष्कसुहृमे पंचविदे पञ्चते ।
तं जहा किञ्च० जाव मुक्तिञ्चे अत्थि, पुष्कसुहृमे रुक्ख-
समाणवसे नाम पञ्चते, जे छउमत्थेण० जाव पडिलेहि-
यवे भवइ, से तं पुष्कसुहृमे ॥ ५ ॥

(से किं तं पुष्कसुहृमे) अथ कानि तन् सूक्ष्मपुष्पाणि ? ।
शुक्राह-सूक्ष्मपुष्पाणि पञ्चविधानि प्रकृतानि, कृत्वाणि या-
वत् शुक्रानि सन्ति, सूक्ष्मपुष्पाणि वृक्षसमानवर्णानि प्रसि-
द्धानि प्रकृतानि, यानि कृष्टस्थेन यावत् प्रतिलेखितव्यानि
भवन्ति । (से तं पुष्कसुहृमे) तानि सूक्ष्मपुष्पाणि । कल्प०
३ अधि० ६ क्षण ।

पुष्कसेन-पुष्पसेन-पुं० । पुष्पभद्रनगरराजे, आ० कृ० १ अ० ।
पुष्पवतीपत्नी पुष्पचूडपुष्पचूडापतिरि, आ० म० १ अ० ।

पुष्का-देशी-गिरिव्वसरि, दे० ना० ६ वर्गे ५२ गाथा ।

पुष्कादय-पुष्पाऽऽदिक-पुं० । कुसुमधूपदीपभूतौ, पञ्चा० ६
विष० ।

पुष्काराम-पुष्पाऽऽराम-पुं० । पुष्पवाटिकायाम्, "अञ्जुलस्म
मालगारस्म रायगिहस्म नगरस्म बहिया पत्थ ये महे पगे
पुष्कारामे होत्था ।" अन्त० १ छु० ६ वर्गे ३ अ० ।

पुष्कारोवण-पुष्पाऽऽगण-पुं० । पुष्पाणां देवस्य मस्तकेषु आ-
रोपणे, घ० २ अधि० ।

पुष्पावकीर्ण-पुष्पावकीर्णक-त्रि० । पुष्पाणीव इतस्ततोऽव-
कीर्णानि विप्रकीर्णानि पुष्पावकीर्णानि इति व्युत्पत्तेः । आय-
लिकाबाहे विमानं, जी० ४ प्रति० ३ उ० ।

पुष्पासव-पुष्पाऽऽसव-पुं० । धातकीपचरससाराऽसवे, जी०
४ प्रति० ३ अधि० । प्रभा० ।

पुष्पाहार-पुष्पाहार-पुं० । पुष्पमात्राऽहारि, औ० नि० ।

पुष्किम-पुष्पत्व-न० । "त्वस्य हिमा-सौली वा" ॥ ८ । २ । १५४॥
इति त्वस्य हिमाऽऽदेशः । पुष्पधर्म, प्रा० २ पाद ।

पुष्किरा-पुष्पिता-स्त्री० । प्राणिनः संवमभावना पुष्पिताः सु-
जिताः भूयः संवमपरित्यागतो दुःखावाप्तिमुकुलनेन मुकु-
लिताः पुनस्तत्परित्यागेन पुष्पिताः प्रतिपाद्यन्ते ताः पुष्पि-
ताः न० । पा० । निरयावलिकानां स्तूतीयवर्गाऽऽमके प्रख्या-
करणानामुपाङ्गे, नि० १ छु० ३ वर्गे १ अ० । ज० । "उवंगारं
पुष्किराणां के अडे पञ्चते । एवं खलु जंघु । समर्थेण० जाव

संपत्तेण० पुष्किराणां दस अञ्जयत्ता पत्तत्ता । तं जहा--"बंदे १
सरे २ सुके ३, बहुपुत्तिया ४ पुष्पभेदे ५ य माप्तिभेदे ६ य । दत्ते
७ सिवे ८ य बलिया ९, अग्रादीप १० जेव बोधव्वे ॥ १ ॥"
नि० १ छु० ३ वर्गे १ अ० ।

पुष्पिका-स्त्री० । पिप्पल्वसति, "पुष्पिआ पिउत्था ।" पार०
ना० २५३ गाथा ।

पुष्पुत्तरा-पुष्पोत्तरा-स्त्री० । शर्कराभेदे, ज० २ वत्त० जी० । ज्ञा० ।
पुष्पादय-पुष्पादक-न० । कुसुमवासिते जले, जं ३ वत्त० । पु-
ष्परसमिश्रे जले, कल्प० १ अधि० ३ क्षण । ज्ञा० । श्री० ।

पुष्पोवण-पुष्पोपण-पुं० । पुष्पाणि कुसुमान्युपगच्छन्ति इति
पुष्पोपणः । वहलपुष्पे, स्था० ४ डा० ३ उ० ।

पुष्पोवयार-पुष्पोपचार-पुं० । पुष्पप्रकारं, म० ३४ सम० ज० ।

पुमत्ता-पुंस्ता-स्त्री० । पुरुषत्वे, दश० १० अ० । स्था० ।

पुमपमवशी-पुंमप्राप्ता-स्त्री० । पुरुषलक्षणप्रतिपादिकायां
मोहनस्वरतादात्म्यादिरूपायां भावायाम्, प्रभा० १ । पद ।
पुम-पुन-पुं० । अण्डकोशे, वृ० ३ उ० । प्रश्न० ।

पुयाइ-पुयादिन्-पुं० । पिशाचं, "दयरा पुयाइणं पि-प्यथा
परया पिसल्लया भूआ ।" पार० ना० ३० गाथा ।

पुयावत्ता-प्तावयित्वा-अव्य० । "पुःगताविनिवचनान् प्रा-
वयित्वा अन्यत्र नीत्वा । प्रत्ययभेदे, यथाऽऽर्थरत्नतस्य । स्था०
४ डा० ४ उ० ।

पूतयित्वा-स्त्री० । पूतं वा दूषणव्यपांहेन कृत्वा या सा पूत-
यित्विति । स्था० ४ डा० ४ उ० ।

पुर-पुर-न० । नगरं अन्तःपुरं, रा० । आ० कृ० । ज्ञा० । नगराऽऽ-
धकदेशभूते प्राकाराऽऽवृते नगरेकदेशे, स्था० ५ डा० १ उ० ।
पुरओ-पुरतस्-अव्य० । पुर-तस्मिन् । "अगो डो विमगेस्स"
॥ ८ । १ । ३७ ॥ इति अतः सेः स्थानि डा० । पुरिआ । प्रा० १
पाद । अग्रत इत्यर्थे, पञ्चा० ३ विष० । दश० दश० । अनु० ।
उत्त० । आव० । नि० कृ० । स० । आ० कृ० । अग्रभागे,
स्था० ४ डा० २ उ० । ज्ञा० । आव० । "पुरओ य अग्गओ ।"
पार० ना० २७४ गाथा ।

पुरओ कट्ट-परतः कृत्य-अव्य० । अग्रतः कृत्वैत्यर्थे, "मणं
वा वयं वा सो पुरओ कट्टु विहरेज्जा अप्पुत्तुप ।" आचा०
२ छु० १ कृ० ३ अ० १ उ० ।

पुरओकाउं-पुरस्कृत्य-अव्य० । प्रधानीकृत्यैत्यर्थे, म० २ श०
१ उ० ।

पुरओपडिबद्ध-पुरतःप्रतिबद्ध-त्रि० । अग्रतः प्रतिबद्धेत्यर्थे प्र-
बन्ध्याभेदे, स्था० ३ डा० २ उ० । (विशेषार्थस्तु "पव्वज्जा" श-
ब्देऽस्मिन्नेव भागे ७३० पृष्ठे गतः)

पुरं-पुरस्-अव्य० । पूर्वकाले, समक्षे च । स्था० ३ डा० १ उ० ।

पुरंतिरि-पुरिदिरि-पुं० । काङ्करीराजवंशे, ती० १६ कक्ष ।

पुरंदर-पुरन्दर-पुं० । पुराणि दैत्यनगराणि दारयति विष्वंस्य-
तीति पुरन्दर । दैत्यनगरविष्वंसके इन्द्रे, उत्त० ४ अ० । स्था० ।

शकेन्द्रे, प्रश्न०२ आध्र०द्वार । भ० । प्रहा० । आ०म० । जी० ।
आ० चू० । सूत्र० । अत्रु० । स्नानमथवाते राजते, घ० २० ।

गुणानुरागे पुनर्द्वाराजवक्ष्यता यथा—

गुणरागी गुणवते, बहु मनुः निर्गुणे उदेहः ।

गुणसंगेह पवत्तः, संपत्तगुणे न भवत्तः ॥ १६ ॥

गुणेषु धार्मिकलोकभविषु रज्यतीत्येवंशालो गुणरागी गु-
णवतो गुरुगुणभाजो यतिभावकाऽऽदीन् बहु मन्यते मनः
प्रीतभाजनं करोति । यथा—अदो घन्या एते, सुलब्धमे-
तेषां मनुष्यजन्मत्यादि । तर्हि निर्गुणं श्रिष्टीत्यापन्नम्, यथा
देवदत्तो दक्षिणं चक्षुषा पश्यतीत्युक्ते वामिन न पश्यती-
त्ययसीत्येतः । तथा चाऽऽदुरेकं—“शबौरपि गुणा प्राणाः, दोषा
बाध्या पुरोरपि ॥” इति । न चेतदेवं धार्मिकचित्तमन्याह—नि-
र्गुणावुत्तरे—अवेकैरुचित्यन्ता तेषामपि निन्द्यां न करोति ।
यतः स एवमालोचयति—

“सन्तोऽप्यसन्तोऽपि परम्य दोषाः,

नोक्षाः धुना वा गुणमावहन्ति ।

वैरागि वक्रः परिचर्दयन्ति,

धोनुश्च तन्वन्ति परां कुबुद्धिम् ॥ १ ॥”

“कालिम् अगुरारि, अशादोहेहि” वामिण जीवे ।

जं पाविष्यद् गुणो वि द्रु, तं मज्जद् भो महच्छीर्यं ॥ २ ॥

अरिगुणा विरलं श्रिय, एकगुणो वि लु ज्जणं न सव्यथ ।

निहासाण वि भद्, परमोसो धोवत्तं वि ॥ ३ ॥”

इत्यादि संसारस्वरूपमालोचयन्नसौ निर्गुणानपि न निन्दति,
किं तृप्तते, मध्यस्थभाविनाऽऽस्तु इत्यर्थः । तथा गुणानां संग्रहे
समुपादानं प्रवर्तते यतः, संग्रहमार्गकं न गुणं सम्यगदर्शनवि-
रत्यादिकं न मलिनयति न सार्तिवारं करोति, पुनर्द्वाराजवत् ।

“श्रियं सयलामरहिता, नयरी वायादसौ हरिपुरित् ।

निहास्यसत्तुल्यो, तस्य मरिदो विजयलेखो ॥ १ ॥

तस्मात्ति कमलमाला, सुकमलमाला एव गुणजुषा देवी ।

पुत्तां पुनर्द्वारं तद्, पुनर्द्वारं इव सुरुचयो ॥ २ ॥

सो पगर्हं गुणरा-गर्भगर्भा चंगुणा सुलोलेण ।

अनवरपं सो गिज्ज, पुनर्मण्योऽहं गुणपवनरा ॥ ३ ॥

तस्म मद्दण्डपउरित्त-वज्रणपउणं विमुक्कनियकिओ ।

अभिम्ममं विदुहम्मण-सुहउज्जणो सयलनयरीए ॥ ४ ॥

तं च तद्गुणमवयं, सुणिउं दृद्धं च तस्मि अणुरत्ता ।

गार्ह अन्ना निवर्-स्स पण्यहारी मालर्ह नाम ॥ ५ ॥

पेनेह निययधारे, उज्जाणगयं भणेह सा कुमार ।

पयंतं काउ खणं, मह वयणं सुणुसु काराणिय ॥ ६ ॥

कुमरेण वि तद् विहिय, सा जपह निवहणं दिवयद्दया ।

आलहमासा देवी, भवस्स संगव सुपसिद्धा ॥ ७ ॥

सा तुह दंनणुणववणउण मयणुणा अग्रिगेनेत्ता ।

सिखउउ कुमार । वार, गुमए नियसंगमज्जलेणं ॥ ८ ॥

तं सुणिय विनह इमो, अहह अदो मोहमोहिया जीवा ।

इहपरलोयविउदं, विनहमज्जक पयहेति ॥ ९ ॥

इय सवित्ताओ विनित, तं धारे भणए मरवगरुहो ।

मज्जकथा होज्ज, मह वयणं सुणुसु खणमगे ॥ १० ॥

परन्तमेत्तं वि कुलं-गाणण जतां न होह अणुआओ ।

जां पुण पुत्तं वि इमो, सो अदुरं विय विरुद्धं ॥ ११ ॥

सुकुलमभवतीओ, परपुत्तं वि तस्मिंस्सिलिहियं ॥ १२ ॥

अविमंढलं व दट्ठं विद्धि पडिंसहरेति लहुं ॥ १२ ॥

विच्छिन्नकश्चकरचर-गुनासमवि वाससयपरिमाणं ।

परपुरितं कुलनारी, आलवणरिहं वज्जह ॥ १३ ॥

इय भणिय तेण धारे, विसिज्जया तीह कहइ सा सव्वं ।

तद् वि हु अदायमाणी, सा पेसह द्दमन्नुअं ॥ १४ ॥

तसो विसवविओ, विनह कुमरो हणमि किं अप्पं ? ।

अहवा परघाओ वि व, पडिसिखो अप्पघाओ वि ॥ १५ ॥

जइ य कहिज्जह रओ, इमा वराइ तओ विणस्सेह ।

ता देसंनरगमणं, जुत्तं मे सयलदोसहरं ॥ १६ ॥

इय वामेसिय दिणए, करकालयकालकालकरवालो ।

नयरीओ निक्खंतो, कुमरो जा जइ किं पि भुवं ॥ १७ ॥

ता मिलिओ तस्संगो, दिओ भणइ कुमरऽहं गमिस्सामि ।

सिरिहंदिअमविसिहक-मंडणं नेदि पुरनये ॥ १८ ॥

कुमरो वि आह अहमवि, तथेव गमी अहो सुसरथु ति ।

इय वुत्तु देवि चलिआ, अग्गे अग्गे अणुउविग्गा ॥ १९ ॥

अह उच्चुरिओ बहुस—ल्लमल्लदुल्लिखिअंमल्लवंजुओ ।

पल्लवइ वज्जभुओ, इय भणिओ तेण निवतणओ ॥ २० ॥

मा भणति जं न कहियं, रे रे एसऽहिह तुअ पिउसणु ।

दो खलमलियं विणं, सट्ठविउं भणइ कुमरो वि ॥ २१ ॥

जं पिउरिउणो जावयं, तं बालो वि हु इमो जणो कुणउ ।

करुणारो जइ परं, किं पि खणं नणु निवारिह ॥ २२ ॥

इय सवियद्धं कुमर-स्स भणिय भायभिरुण पल्लवइ ।

फुरियमुक्कोविउज्ज, विसिहइ सरविसरघाराहं ॥ २३ ॥

खरमारुयलहरी इय, विहलावि य अमिलयाह ताउ लहुं ।

कुमरो किरणपण्णा, चडिऊल रहमि वरउत्तस ॥ २४ ॥

दाउं दिणए पायं, करं करं गहिउ अह भणह ।

रे कथं हणामि तुमं, स आह सराणगया जण ॥ २५ ॥

विनह कुमरो इमिया, वयणं निवारण पहरिमिओ ।

सराणगयाण गरुया, जेण न पहरंति भणियं व ॥ २६ ॥

नयणहंणिहं दीणवयणहं करचरणपरिपज्जहं,

बालबुहवहुल्लंमंतहं विससियहं वाहिहयं ।

रमणं समणवणिसरण-पत्तहं दीणहं दुहिपं दुत्थियहं ।

जं निहया पहरंति, आमत्तविकुलसत्तमहं कुउ पायाल्लनयंति

इय भाविय सो मुक्को, पल्लवइ विज्जवइ कुमरवरं ।

तुह अग्घि (किर्रोऽहं, तुह आयत्तं सिरं मज्ज ॥ २८ ॥

इय सण्णयं भणितं, वज्जभुओ इच्छियं अओ देसं ।

कुमरो वि दिणए समं, कमणं नेदिउमणुपसो ॥ २९ ॥

तत्थ य वहिरुज्जाणं, वीममह इमो समाहणो जाव ।

ताव वरलक्खणुयं, ससहरकरववल्लसिचयधरं ॥ ३० ॥

गुणगणजुत्तं इतं, कं पि नरं दट्ठउ चित्तप कुमरो ।

पयारिस्सा सुपुत्तिस्सा, नूणं अरिहंति पाडिवास्सं ॥ ३१ ॥

तो अणुदुट्ठि दूरा-उ पायमवधारहं ति जंपेह ।

उवसेसिउं संठाणं, कयंजली विखवइ एव ॥ ३२ ॥

सामि ! तुह वंसणेणं, जयं सफलं ममागमणमियि ।

जइ नाहरहस्सं ता, पटुचरियं सोउमिच्छामि ॥ ३३ ॥

अह सो निवसुयविणुणा-वज्जियहियओ इमं पसाहेह ।

गुरुयं पि रहस्सं तुह, कहियव्वं किं पुण इमं ति ? ॥ ३४ ॥

इह नाहसुत्तं सि अकुउत्तसम्मि सिद्धवहुविजो ।

भूयाणंदो नामे-ण कुमार ! निवसामि हं सिद्धो ॥ ३५ ॥

मह अथि साभूया, इहा विज्जा अहाउयं धोव ।

नाऊण अप्पणोऽहं, चित्तिउमवं समारद्धो ॥ ३६ ॥

पत्नस्स अभावाच्चो, विज्जं एयं करंम कम्ममिहि ।
 न य विज्जाए दाणं, उच्चियमपत्तं जञ्चो भणियं ॥ ३७ ॥
 मरिज्ज सह विज्जाए, कम्मं पत्तं वरं विज्ज ।
 अपत्तं नेव वाइजा, पत्तं तु न विमाणए ॥ ३८ ॥
 इय चित्तिरस्स उच्चो, निवइश्चो नईह वेव विज्जाए ।
 गुणरागचंगुणुगण-कुलिञ्चो तं चिय सुजोगं ति ॥ ३९ ॥
 तो तं दाउमहं तुह, समागञ्चो मणिह भो महाभाग ।
 जण भयामो सुदिया, ओहरियभरु व भारवहा ॥ ४० ॥
 एत्ता य महाविज्जा, विहिण्णा संसाहिया पदरिणं पि ।
 ऊलीसयमिह ठावइ, कणयवहस्सं निवंगरुह ॥ ४१ ॥
 पायमिमोइ पभाया, संगामपराज्जाइ न हु होइ ।
 इंदियचित्तियार्यं, पि नज्जाए वत्तुजायं च ॥ ४२ ॥
 उल्लभिरचित्तियम-भिर-मइलिकम्मोण निवइत्तणएण ।
 संजोडियकरुत्तले-ण तणत्तु इय वयणमुल्लायं ॥ ४३ ॥
 गंभीरो उवसंता, निमल्लगुणरागणोहणनमाणा ।
 बुद्धिमिज्जमेवया, गुणिज्जअणुयावपरिक्रिया ॥ ४४ ॥
 पत्तिभिरभुवणकिंत्तो, पंपायायइदममाणता धरियं ॥
 पटु ? तुम्हारिस्स चिय, तुम्हा एवं रहस्समाणं ॥ ४५ ॥
 वालाण सुतुच्छमई-ण सुडविज्जाणनाणरहियाणं ।
 के अम्ह गुणा का अ-म्ह तुम्हा इय सुविज्जाणं ॥ ४६ ॥
 किं तु गुरुणइ विहिद्या, पुग्गो लहुतो वि हुंन कज्जकरा ।
 रविणा अग्गे विहिञ्चो, अरुणो वि हणइ तिमिररं ॥ ४७ ॥

तथा-

शाखासुगस्य शाखायाः, शाखां गन्तुं पराक्रमः ।
 यत्पुनस्नयितुं प्रमाणाः, प्रभावः प्राप्तये हि सः ॥ ४८ ॥
 "अह भणइ मिहपुंगिसो, तुग्गु चिय तं नि इय रहस्समाणं ।
 गुणराञ्चो ज्जिस्सित्तिय-मिन्तो विपुक्खइ चित्तस्मि ॥ ४९ ॥
 जं दूरं ते गुणियो, गुणगणुअर्वालकञ्चोवमहिद्वयाण ।
 जेनि गुणगुणाञ्चो वि तं वि विरला जञ्चो भाणये ॥ ५० ॥
 नागुणी गुणिनं वेत्ति, गुणी गुणिए मत्तरं ।
 गुणी गुणावुराणी च, विरलः सरला जनः ॥ ५१ ॥
 "इय बुत्तु सयहुमाणं, तं विज्जं दाउ तस्स पमणेइ ।
 भइ ! इह अइवीए, इयामसं सुद्धवंपयेरा ॥ ५२ ॥
 अट्टउववासपुत्तं, कनिणवउट्टापनिस्स इमं विज्जं ।
 सस्सं साहिज तञ्चो, अइउत्तुयसम्भावमंते ॥ ५३ ॥
 रत्तिनमाणवलयरत्ता, पर्याडयअइदकत्तंनियरुवा ।
 वररुत्तु वरं ति भणंती, सिद्धिक्कसइ तुह इमा विज्जा ॥ ५४ ॥
 चिरकरणत्तं पच्छु पि, धरिज्ज बंममिगमामसि बुत्तं ।
 जा गमिहो सो भिन्ने, तो विज्जत्ते कुमारेण ॥ ५५ ॥
 महं मितस्स इमस्स वि, दियस्स विज्जउ इमा महाविज्जा ।
 कयजयभूयाणंदो, भूयाणंदो वि जेरेइ ॥ ५६ ॥
 भो कुमर ! एस विप्पो, मुहरो तुच्छो अवचचारं य ।
 गुणराणिण विमुक्को, विज्जाए नेव तुग्गु ति ॥ ५७ ॥
 अणुगस्मि नेरं गुणरा-नवाजिए गुणअवचचारमि ।
 विज्जादाणं सपे, दुदपयाणं व दंमकरं ॥ ५८ ॥
 किं च अपत्तं निडिया, विज्जा तरुवए कुणइ अवचचारं ।
 विज्जादायगुणो, गरुयं तह लाघवं जणइ ॥ ५९ ॥

तथाहि-

जह आमघडे निदियं, नीरं लहु होइ से विणासाय ।

तह अण्णाहागनर-स्स होइ विज्जा अण्णत्थाय ॥ ६० ॥
 परिपुणुगममपत्तं, विंत्तो विज्जं गुरु वि पायेइ ।
 बहुवहकिल्लमभारं, ज्जाववायाइदासं य ॥ ६१ ॥
 भत्तिभरनिज्जभरणं, कुमरेणं पुणं एवं पभाणए सिद्धो ।
 दाउण माहणस्स वि, विज्जं पत्तो सए ठाणे ॥ ६२ ॥
 तो पुब्बोइर्यावहिणा, कुमरेण पसाहिया महाविज्जा ।
 पयडोहोउं पमणइ, सिद्धो उहं तुह सया भइ ॥ ६३ ॥
 किं तु दिओ कथं गञ्चो, इच्छाए तए न चित्तियव्वं पि ।
 कालेण कुडं होहो, इय भणिय विरोहिया देवी ॥ ६४ ॥
 हा हा किं से जायं, ति विंतिरो काउ तीए विज्जाए ।
 पच्छा नेवं कुमरो, पत्तो नंदियग्गमस्सम्म ॥ ६५ ॥
 विज्जाविइअचामी-वरेण बहुभोगदाणकलियस्स ।
 मंत्तिसुएणं सिंरितं-दुत्तुण जाया य नै पीइ ॥ ६६ ॥
 अह नत्थ पुरे सिग्गिस्स-राइणो मंदियेरि रमंती ।
 बंधुमइनामयया, इरिया कण वि अण्णट्टेण ॥ ६७ ॥
 तो तत्तिवरहे गया, मुहुं मुहुं सुच्छइ गयइ बहुलो ।
 सयलोऽपि रायसंआ, सपरज्जाणो आउत्तो जाञ्चो ॥ ६८ ॥
 तं दट्टु निलयमंती, भणइ सिंरितंदणं निरं पुत्तं ।
 वच्छु ! नरनाहत्तणया-ऽऽणयणोवायं विज्जितेसु ॥ ६९ ॥
 न हि तुह बुद्धि तराए, विणा इमा वमणलागरो गरुञ्चो ।
 नित्थारिउं पारिज्जइ, तत्तो सिंरितंदणो भणइ ॥ ७० ॥
 ताय ! तुमस्मिं वि संत-महं नित्तुयां कां शु बुद्धिअवयामो ?
 उडए सहस्वहण्ण, रंइइ कुत्थिं न दीरुस्स ॥ ७१ ॥
 निलयवाचो वि जेरेइ, न य परंता इमा अरं वच्छु !
 जं पिउत्ता तणरंइ, गुणादिपहि न होयस्सं ॥ ७२ ॥

जञ्चो-

जडसंभवो वि चेदो, विच्छुद उज्जोए निहृयणं पि ।
 पंडुस्सवं नि कमलं, वहंति अमरा वि सीसणं ॥ ७३ ॥
 सिंरितंदणा य जेरेइ, जइ एयं तो तुह पभाविण ।
 नाश्चो मए उवाञ्चो, एत्तो तीए समाणयणे ॥ ७४ ॥
 मेरु वयं यिरो बंधु, वयं सोमस्सो कुंजरा वयं सोडोरी ।
 भाणु वयं गुरुपयायो, गंभीरो नेरनाहु वयं ॥ ७५ ॥
 नियावज्जयमंगणयञ्चो, पुरंदरो दंसदंसलवसेण ।
 बालारसीपुगीओ, भमिरो पत्तो इहं अत्थि ॥ ७६ ॥
 मरु मिन्तं सो नज्जइ, विचिट्टिपहि व मिद्धवरविज्जा ।
 बंधुपरिआणयणं, सत्तो जइ ताव सो वेव ॥ ७७ ॥
 तो-गुवाञ्चो पिउणा, पत्तो सिंरितंदणो कुमरपात्तं ।
 अण्णत्थउण निउयं, कुमरे आणोइ निवमूलं ॥ ७८ ॥
 विहिञ्चोऽन्यपडिउत्तं, तं भणइ निवो अहो पमाओ मे ।
 नियामत्तंविज्जयमेण-स्स नंदणो जमिह पत्तो वि ॥ ७९ ॥
 न हु विज्जाओ ममा-णिओ, य न वि तो भणइ वरकुमरो ।
 देव ! न पुत्तं पुत्तं एवं तुम्हं जञ्चो भणियं ॥ ८० ॥
 गरुयाणं ममाणां, सु चिय ओ माणुया पसाउ ति ।
 बहिपडिउत्तं पुण, मायावाचो पि दीसंति ॥ ८१ ॥
 तत्तो भूयसाए, रत्ता सिंरितंदणो समाहट्टु ।
 तं पुत्तं कट्टिउं, कुमरं पइ जेएए एवं ॥ ८२ ॥
 धीवर ! विंतिउण, इय उवायं कंरुत्तु तं किं पि ।
 जं अम्ह सयलज्जा, देवो य सुनिवुञ्चो होइ ॥ ८३ ॥
 परकज्जकरण वज्जा, कुमरं वि पयज्जिउण तं कज्जं ।
 पत्तो नियामि भवणे, विहिण्णा सुमरेइ तं विज्जं ॥ ८४ ॥

सा पञ्चकमीभूयाः पुष्टा कुमरेण कदसु निवधूया ।
 केशं हरियं स्ति नञ्चोः सो भण्ड इहऽपि वेयद्वे ॥ ८४ ॥
 गंधसमिद्धाभिहृष्ट-सामी विज्ञाहरो मणिकरीडो ।
 नंदीसरवरवलिश्रो, बंधुमई इह निपसीव ॥ ८६ ॥
 मयणसरससिञ्जो सो, तं बालं हरियं धवलकुडनरो ।
 पक्षो अह कुणमाशे, विदुह वीवाहसामागे ॥ ८७ ॥
 ता एयं सुविमाणं, आगतसु जेण नेमि तं तत्थ ।
 तेण वि नह वेव कप-नीञ्जो कुमरो तदि तीए ॥ ८८ ॥
 दिट्ठो य तत्थ खयरो, बंधुमई अंसुपन्नयणयुयं ।
 परिणयणं पण्येनो, य हाकिञ्चो नरवरसुपणं ॥ ८९ ॥
 रे रे सरसु सत्ये, सुदुह पणिवट्टे करेसु जियलेयं ।
 अविद्वज्जकअवहर-णपयण संपह विण्णो सि ॥ ९० ॥
 तं सोऊणं खयरो, संमंतो विञ्जिया य रायसुया ।
 किमियं ति नियंतेहि, दिट्ठो अमरु व्व निवन्नश्रो ॥ ९१ ॥
 नृणं बंधुमई, कुदियत्ते कोवि आश्रयो पस ।
 इय विनिव करणगहिय-कोदंठो खेयरो भण्डे ॥ ९२ ॥
 रे बाल आसग लट्टे, मा मड सपुमरजलजलणम्मि ।
 सलभु व्व वेसु भेरे, ता हावरो भण्ड रायसुश्रो ॥ ९३ ॥
 जो मुञ्जह कज्जं, तं थिय बालं पण्णिं समयधियु ।
 तं पुण निदुयणपयदं, बंधुमईहरणञ्चो तुज्ज ॥ ९४ ॥
 किड तुह पहरंमि अहं, नियदुभारिण्हिं वेव पदयस्स ? ।
 जर पुण अस्सज्जगवो, अज्ज वि ता पहरसु तुमय ॥ ९५ ॥
 ता कावदुहउट्ठो, खयरो मुंवेह निवियमरनियरं ।
 विज्ञावलण कुमरे-ण तं हयं निययवणेहिं ॥ ९६ ॥
 एयं खयमुक्कं, नीग्गथेणं हणेइ जलणयं ।
 सपण्णं गरुहं-ण धायवन्धेण मेहत्तां ॥ ९७ ॥
 अह मुक्को अयगाला, खयणं यहुकुलगतयसीमो ।
 चुसीकञ्जो खण्णं, पडिगंलेणं निवसुरज ॥ ९८ ॥
 इय असमसुहडभावं, बंधुमई पण्डिछरी निवसुपस ।
 विज्ञा मयणणं सर-ण खयरो पुण कुमारेण ॥ ९९ ॥
 गाढपट्ठारविट्ठो, खयरो सहस ति निवाडिओ धरणी ।
 पण्णयाणा पडणियं, निवपुनणं पुणो भणियं ॥ १०० ॥
 उट्ठसु सहड ! गिगट्ठसु, धणुमनणुगला हवेसु रणसज्जो ।
 कापुरिस थिय जरहा, न संढवंत पुणो अपे ॥ १०१ ॥
 ता अणुवमसुहडसण-इयविश्रं खयरो भण्डे कुमरं ।
 तुह किंकरु चिय अहं, जं उवियं तं समाहससु ॥ १०२ ॥
 चित्तं नरिदधूया, सुहडा बुधंति ते थिय जयम्मि ।
 जं थुव्वं एयं, वप्पुद्धरचरिवग्गेण ॥ १०३ ॥
 अह तं बालं आसा-सिऊण गट्ठिं च जा नियंगहो ।
 नरिपुंरं पद वलिहो, तो भणियं मणिकरीडण ॥ १०४ ॥
 अज्जणपिंभे भगिणी, बंधुमई तं च कुमर ! मह सामी ।
 ता पमिय नियपण्हिं, लट्टु मह नयरं पवित्तसु ॥ १०५ ॥
 हज्जिखसारयाय, गंधसमिद्धं पुरं यमो कुमरो ।
 नियतणयाहसमेओ, तेण कया गरुणपडियसी ॥ १०६ ॥
 लक्षो नरिदधूतो, जुत्तो खयरेण निवसुयाय य ।
 पवरविमाणाकूटो, पणो नंदेउअसज्जं ॥ १०७ ॥
 वज्जविश्रो य गंतुं, एतेण खयरेण सपणिवो ।
 सो गुरुसामणीए, खलिश्रो कुमरस्स पखोणि ॥ १०८ ॥
 सो विडियहडलोहो, पुतो पविडो महाविभूरेय ।

कुमरो कुमरी य तहा, ओयरिउं वरविमाणाओ ॥ १०९ ॥
 पणया य निवहरये, तेण वि अभिगंठिया पडिहण ।
 सव्वो रखा सिट्ठो, खयरेण कुमरबुसंतो ॥ ११० ॥
 अहहरिसपववसेणं, सूरनिवेणं पुंरदो ततो ।
 बंधुमहपणियगहणं, कराविश्रो गुगविभूरेय ॥ १११ ॥
 वरपासोयललगओ, यण्डिच्छियसयलवियसुधलिश्रो ।
 दोगुंदुगु व्व अमरो, कुमरो अकमह बहुकालं ॥ ११२ ॥
 अज्जियं जाव इमो, विदुह भडकोखिलकडयणं ।
 करकलियकणयदं ण विसिणा ताव इय मणियो ॥ ११३ ॥
 देव ! तुह दंसणथो बहि विदुह चउरवयणनामनरो ।
 लट्टु मुंवे मुंवे इय कुम-रेणु न सि पवेसिओ तेणं ॥ ११४ ॥
 तं नियजणयपहाणं, जाणिय अयगुहियं च पुच्छेइ ।
 कुललं अम्मापिउणो, एव थिय आह मो किं तु ॥ ११५ ॥
 तुह अहडुस्सहायिहं, जं न पिउणो दुहं अणुहवति ।
 बाहजलाऽऽविस्सवयणा, सव्वन्नु वेव तं मुण ॥ ११६ ॥
 तं सुणिय विसनमणो, कुमरो पुच्छित्तु सूरनराहं ।
 बंधुमहं सज्जिओ, हयनयरससुहडपिकलिश्रो ॥ ११७ ॥
 संमहआगयसिरविजय-सेणनिवविडियगरुपरिलोसो ।
 अस्सयविच्छेइणं, इमो पविडो नियं नयरं ॥ ११८ ॥
 कुमरो दूयावहिओ, पणञ्चो अम्मापिऊण पयकमलं ।
 तेहिं वि आसीयाए-हिं नंदिश्रो नंदिसिहियहिं ॥ ११९ ॥
 अह हरिसियसयलजण-स्स निवसणयस्स दंसणयं च ।
 संपतो हेमंतो, कुडपयडिणकुंदकुसुमरो ॥ १२० ॥
 अजान्तरं क्षितिपतिं सविनयसुधानपालका एव ।
 श्रीविमलबोधसुगुरो-रागमनमचीकयन्तुञ्जैः ॥ १२१ ॥
 तच्छुम्बा धरणिधव-संस्थभो द्वावा च दानमतिमात्रम् ।
 युवराजप्रीतसाम-न्तसचियसुज्ञानतपरिकलितः ॥ १२२ ॥
 उदामगणयसिन्धुर-मचिरुहः प्रोढमक्षिणभारः ।
 र्धातपतिवितनिमित्तं, निगच्छइतुच्छुपरिचारः ॥ १२३ ॥
 हृदयाऽऽकर्षितनिर्मिथ-तरागमनराजैर्निच प्रसभम् ।
 सिन्दुरसुपूरुण-करचरणतलेविराजन्तम् ॥ १२४ ॥
 पुरपरिचरितमभुजं, सुरसिलशिलाविशालवस्त्रकम् ।
 पावणमुपाकृवन्तं, राजा मुनिराजमैत्रि ॥ १२५ ॥ (युग्मम्)
 तत उन्नीय करिन्द्रा-दुन्मुच्य च चामराऽऽदिं चिह्नानि ।
 नन्वा गुरुपद्मकमलं, घोषाच्च सुवाचमिति हृष्टः ॥ १२६ ॥
 किं युष्माभिर्भगव-क्षिति सन्त्यपि रूपवयसिमप्रसेरं ।
 नृपवैभवाच्चितैरपि, सुदुष्करं व्रतमिदं जगृहे ॥ १२७ ॥
 जगदं जगदेकहितं न सर्णिषा शृणु समाहितो भूप ।
 सुजनहृदिवातिविस्तर-मस्तीह पुरं भवाऽऽवर्त्तम् ॥ १२८ ॥
 तस्मिन्वदं कुटुम्बी, संसारिकजीवननामोऽभूवम् ।
 सोदर्याश्च ममैव हि, तज्जगदं वसन्ति सकलमपि ॥ १२९ ॥
 तत्र च वयं वसन्तः, सर्वेऽप्येकेन निष्ठुरवियेण ।
 निःशकृद्वन्द्यशोकं न नवधामनेन किल दद्याः ॥ १३० ॥
 तद्वत् विषमविषमावितत्वेन समागच्छन्त्यसाकमनुच्छ-
 मूच्छाः, निमीलन्ति लोचनानि, शरीरमवन्ति अश्रूनि, प-
 विगलन्ति मलयः, न बुध्यन्ते कार्याऽऽदिविभागः । न प-
 रिहायते निजमाप स्वरूपं, तथाऽस्माभिर्न मलयन्ते हि-
 तोपदेशाः, न दूर्यन्ते समापवमाणे, न विधीयन्ते आ-
 चित्यप्रतिपत्तयः नात्यन्ते, समीपस्याप्यपि स्वजनवृ-

पुं०

म्यानि, केचन काष्ठवज्रिष्ठाः संज्ञाताः, केचिदव्य-
हाराधेन पुष्परायमाणा लोलुप्यन्ते महीपिण्डे, अपरं शून्य-
हृदया इतस्ततो वक्ष्यन्ते, अन्ये तोन्नतरविषयसम्भू-
तप्रभूतदाहवेदनापरिभूता ित्तन्यनिप्रचुरदुःखदम्भोलौ,
केचिन्पुनरासक्तस्यवृद्धाविभक्तं शम्भुवन्ति जल्पितुमपि स्फु-
टवचनैः, केचन पुनः कदाचन स्मरन्ति कदाचिन्निरन्ति
कदाचिन्मुखैर्नि कदाचन स्वर्गानि कदाचिज्ज्ञाप्रति क्षण-
मेकं पुनश्च स्वर्गानि, विषाऽऽवेगात् अन्ये पुनः सदैव निर्भरं
स्वर्गानि, न किमपि श्रितयन्ते। एवं च तस्मिन् सकलं ऽपि
पुरं विषयपरिवेदनाऽभिभूतं समागच्छेत् महानुभागां वि-
नीतविनयवृन्दपरिवारो महानरेन्द्रः तच्च तथाविधं पुरमा
लोक्य स्मृत्पञ्चपुरयत्नाकरयन् तेन वमपिरे लोकाः, यथा-
भो भो लोका मोक्षयामि चः सर्वानन्दतस्या महोत्सवविष-
येदनायाः, यदि मयापदिष्टां क्रियामाचरत। तैरुक्तं-कीदृशी
न्या। गार्हपत्यकियापरिवृद्धः प्रभाव-अदो लोकाः। प्रथममेव
तावन्मायकीशशिष्यसमूहविषयप्रतिपत्तयो वेपः, रत्नणीयाः
सकलत्रिभुवनोद्गीर्णवर्णनैः प्राणिनः, न वक्ष्ये सुप्र-
मत्पत्नीकं, न प्रदीतव्यमदत्तं, पालयितव्यं नयगुमिसनाधम-
जिह्वप्रह्वचर्ये, मोक्षयः स्वर्गं ऽपि प्रतिवन्द्यः, वर्जनीये
रज्ज्यां चतुर्विधमप्याहाराजान्। वस्तुन्ये स्त्रीयशृणङ्क-
विरहितवसतिश्रमशानिनिगिह्यक्षुण्णसन्दनकाननाऽऽदिपु क-
लेष्ये भूमिकाष्टशय्याऽऽसनं, परिश्रमिन्त्ये युगमावद-
स्तलाचनैः, जल्पनीये हितमिताहितितरय्ये वचः,
भोक्ष्यममृताकारितमननुममसंक्षिप्तं गिह्यजान्, नि-
वारणीये सदाऽप्यकुशलविन्यायां मानसं, परिवर्जयितव्याः
सधैरा राजाऽऽदिकथाः। परित्यक्त्ये दूरमकल्याणमित्रसेप-
कैः, परिहरणीयः सर्वेषु कुणाङ्कितसेवन्धः, कर्तव्यानि
यथाशीलं सुदुश्करतपश्चरणानि, वञ्चितव्यमनितयविहरिणः,
सौदव्याः सम्यग परीणहोपमगाः नितिहृणीयानि नीचदु-
र्भाषिणानि, भवितव्यं सर्वसिद्धे सर्वसिद्धेः। किं बहुना?। क्षण-
मप्यस्यां क्रियायां न प्रमादं, तथा कर्त्तव्ये मद्रुपदिष्टस्य
मन्त्रस्य निरन्तरं जापः, नतो निरन्तेन पूर्ववर्णितविष-
यकाराः, उन्मीलन्ति निर्मलबुद्धयः किं बहुमागितया?, प्राप्यन्ते
परस्परया तदापि परमाऽऽनन्दपदमिति। एवं च तस्य वचनं
महाराज किञ्चन विषाः-वैश्वधियैर्न श्रतमेव वैरपि श्रुतं नेपा-
मप्येकं उपाहसन्ति, अन्येऽवधीर्यन्ते, अन्ये निन्दन्ति, केचन
दुर्विषयध्वने स्वशिष्टप्रकल्पितानदहकुचिकलैः प्रतिप्रान्ति, ए-
कं न श्रद्धयन्ति, अपरे श्रद्धयान्ता अपि नातुतिष्ठन्ति, कचि-
त्युनल्लुक्कमणो महाभागा सुखियुक्कमिति श्रद्धयन्तेऽनुतिष्ठ-
न्ति च। ततो मयाऽपि महाराज। विषयवन्दनानिर्विघ्नेना-
नुमतिव प्रतिपेदे तद्वचः, उररीकृतः सखदुमानं तन्ममपि-
तो वेपः, प्राग्मे चमामातिदुःकरां क्रियां, तदेतन्मम श्र-
तव्ये कार्यं समजनि। तदाकर्णोऽनवगतपरमार्थो न वि-
जयेत्तनपार्थिवेन प्रणम्य पृष्टं भूयोऽपि मुनीन्द्रः-भगवन्!
कथं तत्सादृशविस्लम्भवाऽवर्तननः सकलमपि सहोद्गीर्ण-
ति, कथमेकैतद्गीर्णस्य सर्वेऽपि ते एकहेनं दृष्टा, कथं वै-
क एव महानरेन्द्रद्वन्द्वारकः सकलजननिर्विषयकरणे सम-
र्थः, कथमेतादृशो विनिर्णीतनिर्विघ्निति। ततः प्रोक्तं शु-
कः-महाराज। नेदं बहिरङ्गं वचनमात्रं किं तु भव्यजनभव-
दायकारणैः समस्तमप्यन्तररूपावधार्यकलितम्। तथाहि-

“ वैरयिकाऽऽदिमवाना-मावर्त्तो येन तत्र नरनाथ !।
संसारस्तेनैव मृग्या-दि नगर भवाऽऽवर्त्तते ॥ १ ॥
कर्मपि क्षामगाजः सर्वेषां कालपरिणामितमेतः।
जनको येन ततोऽमी, जीवाः सर्वेऽपि सोदर्याः ॥ २ ॥
अत्र भवावर्त्तपुरं, न एव निवसन्त्यनन्तका जीवाः।
एकेन विषयं पश्यन्, ते दृष्टा येन श्रुतु तच्च ॥ ३ ॥
अष्टमदस्यानित्यता, दृढकठकुवासामालिनदेहः।
रत्यरतिचपलरसनो ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिदिम्भयुतः ॥ ४ ॥
कोपमहाविषयकण्टक-पिकरालो द्वेषरागनङ्गयुतः।
मायाशुद्धिमहावेष-दादो मिथ्याव्यस्वरहृदयः ॥ ५ ॥
हास्याः दिव्यलक्षणः, सपरिकरस्त्रिभुवनं दशति निस्त्रिम्भु
कृतचित्तचित्तनिवासो, मोहमहाविषयधरो भीमः ॥ ६ ॥
दृष्टाश्च तेन जीवाः, मूर्खितवच्चेतयति न हि कार्यम्।
मीलन्ते लोचनानि, क्षणमात्रसुखानुभवेन ॥ ७ ॥
अत्रैतत्परिचयः, संचार्यते च सर्ववञ्चनम्।
लज्जाः करं न देवं, न गुहं च मुण्डानि गतमनयः ॥ ८ ॥
किं मम युक्कमयुक्क किं वा मम कोऽहमिति तथाऽऽस्मान्धः।
न विदन्ति हितमपि तथा शृण्वन्ति न गुरुमिरुपदिष्टम् ॥ ९ ॥
समविषयमात्रं न सम्यक्, विल्लन्ते नैव गुरुजनस्यापि।
विद्वद्भ्यां चित्तं किल, मृता इव नाशपन्ति परम् ॥ १० ॥
अतिनीचविषयानिहताः, प्रोक्ता एकेन्द्रिया विगतचक्षुः।
अव्यक्तं च रसमन्ता, लुप्तानि विकलिनद्रिया धरणी ॥ ११ ॥
क्षयाश्च तन्त्रयुक्ता, शय्याश्चैव असंख्यानां राजन् !।
दाहाऽऽदिदुःखदम्भः-लयस्तु वैरयिकजन्तुनाम् ॥ १२ ॥
येनास्मात्तामिषलघु-भुञ्जन्मस्याकिर्निन्दुरा देशः।
तेषां जानो ह्येव, वयः सर्वत्र च विशेषः ॥ १३ ॥
अव्यक्तं विरसन्तः, ककिरभप्रभूतयो विनिर्दिष्टाः।
सकलनपतनाऽऽदिधर्माः, विषया मातवानां तु ॥ १४ ॥
जाग्रन्ति ते प्रतिपन्ना विरगि विपलाघवानुभावेन।
भूयो मोहाविषयशान्, स्वर्गानि परिमुक्कविनिर्गुणाः ॥ १५ ॥
अविरतान्द्रावसन्तः, स्वर्गानि देवाः सदेति सकलजने।
मोहारागविषयिषुर्, गार्हपत्यं बोधत ज्ञेयेन्द्रम् ॥ १६ ॥
यतिजनकरणीयायां, सदा क्रियायां हि तदुपदिष्टायाम्।
यदि विगलितप्रमादः, क्रियते सिद्धान्तमन्त्रजपः ॥ १७ ॥
तत एकोऽपि समर्थो, मोहाविषयच्छेदने त्रिभुवनस्य।
नित्यकारणवयुसो, अस्यां परमाकारार्थकः ॥ १८ ॥
एवमवगम्य नरपति-रपूर्वसेवंगमुह्यन् कर्मपि।
भालस्थलमिलितकरः, प्रणम्य मुनिराजमिच्छूच ॥ १९ ॥
सत्यामिदं मुनिपुत्रकं, वयमपि मोहाविषयधरिता अधीकम्।
श्यामहितमप्यन्तकले, चेतितवन्तः किमपि नैव ॥ २० ॥
अधुना तु राजसौख्यं, हृन्वाऽऽदत्त्यं सत् प्रशुपदात्मै।
गुरुप्याह नरेन्द्र !, क्षणमपि मा स्म प्रमादीस्त्वम् ॥ २१ ॥
तदनु पुनरेन्द्रपुत्रं, राज्यभरं न्यस्य विजयसेनयुतः।
सामन्तकमलमाला-मन्यादियुतः प्रव्रजाम् ॥ २२ ॥
अथ मालत्यापि देवी, निजदुष्प्रतिनिवेद्य सुगुरुणाम्।
कर्मवतगहनवहन-प्रतिमां दीप्तां समावृत्त ॥ २३ ॥
तन्नसुरासुरकिर-विद्याधरमायामाशुभयशाः।
अप्येपाकारदोता-गुरुव्यन्यत्र विज्ञाहार ॥ २४ ॥
“अह परिपारजं, पुनरेन्द्र। इतिरयपरिबललक्षो।
अप्युप्येवश्रद्गाः, जिन्तुकारे य कारंतां ॥ २५ ॥

साहस्रियवच्छलस्मी, उज्जुओ तिउज्जुओ न करणेहि ।
पासतो व पयाओ, पयाउ इव वसणधारणो ॥ २६ ॥
कइया वि सो नरिओ, बंधुमईसंजुओ सपरिवारो ।
आलोयणोवविट्ठो, जा पिच्छइ निययपुरसोहं ॥ २७ ॥
तो बहुयडिभनयेर-हिं धंदिओ कोटिओं व्व मच्छुहिं ।
धूलांभूसरवेहो, निमियअइवहुवहलबोला ॥ २८ ॥
दंडो खडनिवसणो, कुडो धावेतओ चउडासासु ।
विट्ठो स मित्तविप्पा, जणं नाराहिया विज्जा ॥ २९ ॥
तं उवलक्खिय सरिया, विज्जा देवी निवेणु इय भणइ ।
जण उवहासपरो वि-उज्जार विराहगो य इमो ॥ ३० ॥
तो कुवियाए वि मण, तुह दक्खिणेण मारिओ न इमो ।
नियक्कासिमणिये पुण, अह राया विवयए एवं ॥ ३१ ॥
जइ वि इमो एरिमयो, तहा वि सउज्जे करंसु तं देवि ।
काऊण मह पसायं, खमेसु एयं तु अवराहं ॥ ३२ ॥
तो देवी तं विणं, सउज्जाकाउं अदमणं पना ।
सकारिय जहउविणं, रक्षा वि विंसाज्जओ एसो ॥ ३३ ॥
इसा य चिरं कालं, पालियअकलंककरणकरणुणो ।
सो विजयंजणतमणो, अणं नलुकलं गथो मुक्खं ॥ ३४ ॥
राया पुनंदगे वि द्धु, विरिगुणं नंदणं ठविय रज्जे ।
तिरिगिमलबोहकेवल-पयसुलं गिहइ चरित्तं ॥ ३५ ॥
जाओ कमणं गीओ, एगलविहारपडिमपडिवओ ।
कुणंसुट्टिपगाम-सस वाहं आयावणपरमो ॥ ३६ ॥
संठविय रुक्कपुग्गल-विट्ठो सुआणुल्लोणपरमपया ।
जा विट्ठर स महणा, वज्जमुणं तु ना विट्ठो ॥ ३७ ॥
तो कुविओ पणियरं, रंरं तइया मलित्तु मह माणं ।
गच्छुहिंहा नि कथं इहिइ, इय भणिय स निट्ठुरं पावो ॥ ३८ ॥
मुणियणो चउडिनि भ, तं विस्सु तण कट्ठपत्तसउकरं ।
पिंगलज.लामरभरिय-नहयलं जालए जलणं ॥ ३९ ॥
तो जह जह डउओरं, संकुडइ कलवरे न सा जालं ।
तह तह सुणणो वट्ठइ, भाणमनकुडियउत्तभावं ॥ ४० ॥
नसो चित्तइ रं जिय, अणंतवाराउ तं सहियपुव्वो ।
इसो अणंतगुणरा-हदयायो नरियदहणं वि ॥ ४१ ॥
वणइवदुसहइयांसं, तिरियसु विणेतसो तुमं जीव ।
दंडो परं अकाम सण्णेण न तए गुणो पणं ॥ ४२ ॥
इहिइ सवतस्स विस्सु डओणिणो नारिणो सकामस्स ।
तसो अणंतगुणिया, धांयण वि निज्जरा उत्तम ॥ ४३ ॥
ता सहसु जीव । सम्मं, खणमित्तं काउ केवलं भित्तं ।
एयमि पण्णिहा, अणंतकम्मकल्यसहाए ॥ ४४ ॥
इय सुइभावावल-हुकम्मगहणं पलित्तविहगसो ।
स पुनंदरायिरिओ, अंतगडो केवली जाओ ॥ ४५ ॥
वज्जमुणं वि द्धु अइरु-यपावकारि तं परियणविमुक्को ।
एगागी नस्संतो, निंसि पडिओ अंधकूवमि ॥ ४६ ॥
कलखुत्तसारखाइय-कीलयविओयरो दुहकंतो ।
रउओणोवगओ, मरिउं पणं तमतमो ॥ ४७ ॥
जण्य व पुनंदररिसो, सिद्धे अमंदिं तय हिट्ठेहिं ।
महिमा विहिया परमा, गंधोदगवरिणुणहिं ॥ ४८ ॥
बंधुमई वि द्धु अइसु-अउंरुं सज्जं निंसवित्ता ।
वरणाणवंसणुया, परमानंदं पणं पण ॥ ४९ ॥
इत्यथेत्य गुणरागसंभव,
अपुनन्दरूपस्य वैभवम् ।

तत्तमेव भविका गुणकाराः,
धत्त चित्तमिलये कृताऽऽदाराः ॥ ५० ॥
इति पुनर्दराजवरितम् । ध० २० १ अधि० १२ गुण ।
सुरपती । “अकखंडलो सुरवहं, पुनंदरो वालयो सुखासी-
रो ।” पाइ० ना० २३ गाथा ।
पुनंदरजसा-पुनंदरयशसु-खी० । चयनगरीराजस्कन्दकभ-
गिन्याम्, नि० चू० १६ उ० ।
पुरंधी-पुरन्धी-खी० । भाव्यायाम्, “जाया पत्नी दारा, धरि-
णी भज्जा पुरंधी य ।” पाइ० ना० ५७ गाथा ।
पुरकलव पुरस्कृत-त्रि० । अवश्यमाप्तव्यतायाम् कृते, पञ्चा० ४
वि० । च० प्र० । प्रज्ञा० । अमिमुलं कृते, आ० म० १ अ० ।
पुरकलउभाव-पुरस्कृतभाव-पुं० । भाविनां भावस्य योग्ये आ-
भिमुख्ये, आ० ५ अ० ।
पुरकवाय-पुराख्यात-त्रि० । पूर्वकथिते, सूत्र० १ शु० १ अ०
१ उ० ।
पुरक्का-पुरस्कार-पुं० । पुरस्करणं पुरस्कारः । सर्वकार्येष्वभ-
तः स्थापने, आ० १ शु० ५ अ० ४ उ० । ध० ।
पुरच्छा-पुरस्तात्-अव्य० । पूर्वस्मिन्, सूत्र० १ शु० ५ अ० १
उ० । दश० ।
पुरच्छिम्म-पौरस्त्य-त्रि० । अन्नभागं, च० प्र० २० पाहु० । भ० ।
स्था० । पूर्वस्यां दिशि, स्था० ८ डा० । सू० प्र० ।
पुरच्छिम्मदाहिणा-पूर्वदक्षिणा-खी० । अग्निफोणे, स्था० १० डा० ।
पुरच्छिम्मद-पौरस्त्याद्-न० । पौरस्त्यं पूर्वम् । पूर्वाङ्गे, स्था०
२ डा० ३ उ० ।
पुरच्छिम्मा-पूर्वा-खी० । प्राकृतशैल्या मागधदेशीभाषावृत्त्या
वा साधुत्वम् । ऐन्द्र्यां दिशि, आ० १ शु० १ अ० १
उ० । स्था० ।
पुरच्छिम्मिल-पौरस्त्य-त्रि० । पूर्वदिग्वर्तिनि पर्वते, “वत्तारि
अं जणपवव्या पणुण ता । तं जहा-पुरच्छिम्मिलं” इत्यादि ।
स्था० ४ डा० २ उ० ।
पुरतोवाहत-पुरतोव्याहत-न० । “जहा जीवे भंते । नेरतिण
जीवे । गोयमा । जीवे निय नेरतिण निय अनेरतिण नेरतिण
पुण नियमा जीवे” इति पूर्वोपात्तस्याभियुक्ते, आ० चू० १ अ० ।
पुरकल-पुरक-पुं० । प्रामरत्तके, “आरकलो पुरकलो” ।
पाइ० ना० १६६ गाथा ।
पुरव-पूर्व-त्रि० । “पूर्वस्य पुरवः” ॥ न्या० २७ ॥ पूर्वशब्दस्य शौर-
श्रत्यां पुरवादेशो वा । ‘पुव्व’ शब्देऽभिहितार्थे, प्रा० ४ पाद ।
पुरव-पुरपति-पुं० । पुरस्य पतिः पुरपतिः । प्रामाथ्यपती, आ०
म० १ अ० ।
पुरवर-पुरवर-न० । नगरे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । नगरिके-
शभूते, प्रश्न० ५ आश्र० द्वार । “पुरवरकयाडोवमे से वच्छु” ।
पुत्तरकयाटोपमं (से) तस्य वत्त उरस्थले, विस्तीर्णोवा-
दिति । उक्तं २ अ० । राजधानीरूपे प्रधाननगरे, प्रश्न० ४
आश्र० द्वार । “पुरवरपरिवट्ठं” । पुरवरपरिवट्ठं नगरा-
गैलावत्तु वर्तिनो वृत्तौ बाह्यवर्तिनौ च बाह्य यस्य स तथा ।
आ० । न० ।

पुरनरधम्म-पुरनरधम्म-पुं० । पुरनरं प्रति भिन्ने लौकिके धर्म, स च कविरिकञ्चिद्विधिष्टोऽपि परिभाषाप्रतिपादनाऽऽदिलक्षणः । दश० १ अ० ।

पुरस्सर-पुरस्सर-त्रि० । पूर्वस्मिन्, द्वा० २२ द्वा० । अग्रतः कृते, वाच० ।

पुरा-पुरा-स्त्री० । “रोरा” ॥ ८ । १ । १६ ॥ इति रेफस्य रा इरादेशः । नन्यस्यां, प्रा० १ पाद ।

पुरा-अव्य० । विवक्षितकालात्पूर्वस्मिन्, तं० । सूत्र० । म० । विपा० । स्था० । प्राग्भवे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० । “पुत्रा तत्प्रेष ज्ञेयं पुरा” आसीदित्यर्थः । नि० चू० ६ उ० । सूत्र० । आवा० । द्वा० । विशे० । “पुरा पुराणानां क्रमालां” । पुरा पूर्वकाले, कृतानामिति गम्यते । एवं पुराणानां चिरन्तनायाम् । विपा० १ ध्रु० १ अ० । कल्प० ।

पुराकड-पुराकृत-त्रि० । जन्मान्तरोपात्तः, दश० १६ अ० । सूत्र० ।

पुराण-पुराण-त्रि० । पुरातने, सूत्र० २ ध्रु० ६ अ० । द्वा० । चिरन्तने, वृ० २ उ० । बहुकालीने, स्था० ६ द्वा० । अनेकप्रयोगान्त्येन चिरन्तने, उक्त० १ अ० । आवा० । पश्चात्कृत-धर्मगुभावे, व्य० ७ उ० । वृ० । पुरातनवस्तुविषये हन्ती, स्था० ६ द्वा० । पुरातनवस्तुव्युत्पन्नप्रामाण्यवदे कथानकप्राये ग्रन्थे, “अज्ञानि वैशाख्यत्वात्, मीमांसा न्यायविस्तरः । धर्मशास्त्रे प्राणे च, विद्या क्षेत्राश्चतुर्दश ॥ १” । आ० म० १ अ० ।

पुराणकुम्भास-पुराणकुम्भास-पुं० । पुराणः प्रभूतकाले यावत्सञ्चितः पुराणाश्च ते कुलमाषाश्च पुराणकुलमायाः । पुरातनराममन्त्रेण, उक्त० ८ अ० । प्रभूतवर्षेणैव कुलमाषे, उक्त० ८ अ० ।

पुराणविधिजरा-पुराणविनिर्जरा-स्त्री० । चिरन्तनसंप्रणायाम्, (३३ गद्या) आवा० ४ अ० ।

पुराणसावय-पुराणसावक-पुं० । पुराणनिगृहीतान्यनुव्रतानि यस्य स आषकः । अविरतसम्यग्दृष्टौ, नि० चू० १६ अ० ।

पुराणा-पुराणा-स्त्री० । पश्चात्कृतव्रतार्थां साध्याम्, व्य० ७ उ० ।

पुराहिदय-पुराधिपति-पुं० । अधिपति, वृ० ४ उ० ।

पुरिम-पूर्व-त्रि० । “पूर्वस्य पुरिम” ॥ ८ । २ । १३४ ॥ इति पूर्वस्य पुरिमाऽऽदेशः । प्रगजते, पञ्चा० ११ विव० । वृ० । उक्त० । “पुरिमपच्छुभापं तिथयस्तथा” । स्था० ४ द्वा० । उ० । प्रसोटकः, “लु पुरिमा नव खोडा” । स्था० ६ द्वा० । प्रव० ।

पुरिमङ्ग-पुरिमाद्वे-पूर्वार्द्धे-न० । पुरिमं पूर्वतश्च तदर्थं च । दिनस्याऽऽधे प्रहरद्वये, पञ्चा० ५ विव० । पूर्वार्द्धे, स्था० ४ द्वा० । उ० । प्रहरद्वयकालावधिप्रत्याख्यानं, व्य० १ उ० । पं० च० । च० । आष्य पूर्वाह्नेप्रत्याख्यानम्-” सूर उवाच पुरिमहं पञ्चवक्त्राह, च उद्विष्टं वि आह्वारं अत्रत्यं पाशं खारमं साधमं अक्षय्यलाभयोगे सहसामगरेण पच्छयकालेनं दिसामोहेण साहृद्वयसंशं मध्वतमारणेण मन्वन्ममदिवाचपागारेणं वीसिर-” । “पूर्वं च तदर्थं च पूर्वार्द्धे दिनस्याऽऽधे प्रहरद्वये, पूर्वार्द्धे प्रस्थापयति पूर्वार्द्धेप्रत्याख्यानं करोति, पञ्चकाराः पूर्ववत् । (महत्तरागारेण इति) महत्तरं प्रत्याख्यानानुपालनसम्पन्न-जटावेक्षया वृद्धनरनिर्जालाभं, तन्तुपुनं पुराणनरासाध्यं स्था-

नवैत्यसंघाऽऽदिप्रयोजनं तदेवाऽऽकारः प्रत्याख्यानपादो महत्तराकारस्तदाप्यन्यत्रेति योगः । यथात्रैव महत्तराकारः स्थाभिधानं न नमस्कारसहितऽऽदी तत्र कालस्यात्यर्थं महत्त्वं च कारणमाचक्षते । ध० २ अधि० । द्वा० चू० । पुरिमाद्वेऽस्या अतीवाराः । इदानीं येन पुरिमाद्वे प्रायश्चित्तं तान् गाथात्रयाऽऽह-

आह विभापुद्देशो-वगरणपूर्वचिरद्विषयापागहिदय ।

लोगुत्तरपरियाद्विषय-पायिचपरिभाषकीए च ॥ ४० ॥

सगामाहदद्विद्वर-जहन्मालोहदुर्भरे पदमे ।

सुदृढनिगिच्छासंभव-तिगमक्वियदायोगवहण ॥ ४१ ॥

पत्तयेपरंपरठवि-यपिहियमीसेयंतेतराईसु ।

पुरिमद्वे संकाए, जं संकडं तं समावजे ॥ ४२ ॥

आयः सामान्योद्देशिकं, विभागोद्देश उद्दिष्टोद्देशसमुद्देश उद्दिष्टनमादेशऽऽख्यं विभागोद्देशिकप्रथमभेदवस्तुपुत्र्यम् । उपकरणपूर्विकावस्थापनाप्रकटकरणम् । एतां द्वन्द्वः तस्मिन्, लोकोक्तत्वात् । वित्तप्रामाण्ययोः परभावकीर्ति च । अत्रापि द्वन्द्वः । स्वप्रासाऽऽहने द्वन्द्वोद्देशे ज्ञेयमालापदं (उद्देशः पदं मत्ति) अत्रिकारो लाक्षाणकत्वात् यावदर्थिकमिश्राख्यं पञ्चवक्त्रकप्रथमभेदे । इहापि द्वन्द्वः । मृष्टमधिकित्वा वचनसंभाषिता पूर्वपश्चात्पन्तये उद्कादिस्त्रिंशत्नामधेयकर्मं स्रज्जितकर्मं पृथ्वी-स्रज्जितम्, उद्काहने तं “(२) कुतः तन्तुच्छाख्यं त्रिविधप्रत्येकछात्रं तेनां त्रिकं स्रज्जितमापं यत् लाउपन्ती कर्तं विरल-यन्ती कर्तयन्ती, दायकाय वृत्ते नहायकोपहनम् । एवमपि द्वन्द्वः तस्मिन् । यथाक्रमम्-” बाले बुद्धकर्म-उत्तमं ध्याने यज-रिपय । एष निमस्यजडा, एषानं दायगोवहयं ॥ १ ॥ ” तद्वच पुरिमाद्वेप्रस्तावनाद्विषयम्, एतेभ्यो दायकभ्यां प्रादकाणामा-चामासलप्रायश्चित्तन्यांशकत्वात् । (पत्तयेपरंपरठविषयपिहियं) सुल्लेपः, पः प्राकृतत्वात् । प्रत्येकशब्दस्य चोपलक्षणत्वात् । सवि-सृष्टिपञ्चादियद्वायपरमृष्टावितिपहितेतिवित्ति ज्ञेयम् । स्थापितं निमित्तमुच्यते, बहुवचनात् सहतुल्यद्वितयोश्च । (मीमयणेत-राईसु ति) सूचकत्वात् सूत्रस्य मिश्रपृष्ठयादियद्वायान-न्तरनिमित्तमहत्तामिधारापिस्तुल्यमित्तिवित्तिर्यर्थः । उन्मथा-परिणतयोश्चानन्तरं विशोधनं यांयम् । किं तर्हि मिश्रं पृष्ठया-निमथं मिश्रपृष्ठयापरिणतं चेन्मेव यांयम् । एषु सवेषु पुरि-माद्वेप्रायश्चित्तशब्दाणां शेषमात्राङ्कं, तस्याप्येकान्तपञ्च प्रायश्चित्तमापनते । जीत० । कालाध्यानीतानामधिकीभूतानां वा भक्ताऽऽनमन्येयां वा परिष्ठापनीयानां प्रक्षयणानामपि विवि-धिवेचनायामशुद्धस्थितिद्वलाऽऽदी परित्यज्य पुनः पुरिमाद्वेम् । जीत० ।

एयं चिय सामां, तवपीऽमाऽभिमाहाइयाणं पि ।

निविद्दिगाई पक्विय, पुरिमासविभागश्चो नेयं ॥ ४३ ॥

एतद्वच पुरिमाद्वेकं प्रायश्चित्तं सामान्यं निर्विशेषं तपः-प्रति-माभिप्रमहाऽनीनामपि । अयमर्थः-तपो द्विदशविधं, यथा-“अ-नशममूनाद्वरता, वृत्तः संश्लेषं रसः त्यागः । कार्यक्रान्तं संश्ले-नंति शब्दं तपः प्रोक्तम् ॥ १ ॥ ” प्रायश्चित्तं ध्यानं, वैराग्यादिभ-यावधौतमर्गः । स्वाध्याय इति तपः पदप्रकारमाख्यन्तरं अ-पि ॥ २ ॥ ” तस्य तपसांकरत्वे प्रतिमाऽपि द्विदश पः मासिकी १ द्विमासिकी २ त्रिमासिकी ३ चतुर्मासिकी ४ पञ्चमासिकी ५

पयमासिकी ६ सप्तमासिकी ७ षष्ठमासकादिदिवा द्वितीय-
सप्तरात्रिदिवा ८ तृतीयसप्तरात्रिदिवा ९ अष्टोत्तरात्रिदिवा १०
एकरात्रिदिवा १२ अत्र । एतत्सप्तमासं विपरीतप्रकरणं च ।
अभिधानं द्रव्यलक्षणं कालमात्रं नैव भिन्नं, तेषामप्रमाणं च पुरि-
मास एव प्रायश्चित्तम् । उत्तरार्द्धे तु (पक्षिपक्षिते) उपलक्षि-
तस्याः पक्षिकानामाधिकसावन्तरिकेषु निर्विकृतिकाऽऽ-
दिकं पुरुषाऽऽदिभिर्भागानां वेद्यम् । अयमर्थः—पक्षिके चामा-
सः च निर्यदिनकृत्यतपसा वाऽदिकः तपः शब्दपुस्तरे-
ण कुर्यतेः शुद्धरूपं शुद्धस्याऽऽपुरिलोप (?) उपाध्यायस्य
आचार्यस्यामरकृतं चानुमोसिके षष्ठमप्यत्र यथाशक्त्यनुव-
चनम् शुद्धाऽऽदीनां पञ्चाः दीनां पुरिमाऽऽकाशनामास्त-
वन्धेषु अत्र । सावन्तरिके चाष्टमप्यत्र यथाशक्त्या तपः कुर्ये-
तामेकाशनामास्तवन्धेषु अष्टमानी यथास्तव्यं भवन्ति ।

किंदिप सप्तमस्मारिणं, भगे वेगाद्वन्द्वसुते ।

निर्गीद्वपुर्गेना—सङ्गाई सखेनु चाऽऽशामं ॥ ५२ ॥

स्फिटिने स्वयस्त्वामिदं भवे वा एकादिवन्दनोत्तमं निर्वि-
कृतिकुरिदिने काशानां सर्वेषु वाऽऽचाम्लमिति । अयं भावा-
र्थः—निद्राऽऽदिप्रमाद्वचनं शुभमिदं सह प्रतिक्रम्य स्फिटि-
ने न मिलितः, एकस्मिन्कायेऽन्ये न निर्विकृतिकः, द्वयोः पु-
रिमाऽऽदिभिर्वेकाशनां, तथा मुक्तिराशारेनेऽपि कायोस्त्वमं
स्वयमात्मना प्रथममेव पारितं भवे वा कायोस्त्वमं अवि-
भक्तियः अपि सर्वविभक्तियमन्तत्वा एव पारितं एकदि-
विनेत्येककायोस्त्वमं यथावेकं निर्विकृतिकपुर्दिमाद्वि-
काशानां, सर्वेष्वपि च कायां तेषां पु स्फिटितये भवन्ते च
आचाम्लमस्म । एवं वन्दनं अपि स्फिटितवपञ्चतपति-
तये शुर्वेत्तमं न कदापि स्वयमप्रतः प्रदत्तः, प्रदत्ते क-
नापकृत्येन भवे वा यथास्तव्यमेकस्मिन् द्रव्येण विपु-
सर्वेषु आचाम्लमम् ॥ जितम् ।

पुरिमात्र—पुरिमात्र—० । उदितेऽन्यत्रयास्ति पुरवि-
ये, आ० क० १ अ० । यत्र च महावलो राजाऽऽसीत् । वि-
पा० १ शु० ३ अ० । यत्र वा चित्रनामा महर्षिराम्नीत् ।
उत्त० १३ अ० । आ० ७० । आ० ८० । कलप० ।

पुरिमपच्छिम—पूर्वपश्चिम—० । पूर्वचरने, स्था० ५ डा०
१ अ० । “ पुरिमपच्छिमगाणं तिथ्ययराणं । पुरिमा भ-
रतैरावनेषु चतुर्विधतिरादिमाः ते च पश्चिमकाष्ठरमाः पु-
रिमपश्चिमकाष्ठेषां जिनामर्हताम् । स्था० ५ डा० १ उ० ।

पुरिया—पुरिका—स्त्री० । नगर्याम्, आ० म० १ अ० ।

पुरिल्ल—परिस्य—त्रि० । “ किल्लल्लो भवे ॥” ॥ २॥ १६३ ॥ इति
भवेऽर्थे नाम्नः परो किल्लमत्ययः । पुरोजाते, प्रा० १ पाद०
७० । प्रवेदे, दे० ना० ६ वर्गं ५३ गाथा ।

पुरिल्लदेवा—देशी—अक्षु० दे० ना० ६ वर्गं ५५ गाथा ।

पुरिल्लहाहा—देशी—अदिद्व्यायाम्, दे० ना० ६ वर्गं
५६ गाथा ।

पुरिस—पुरुष—पुं० । “ पुरुषे रोः ॥” ॥ १११११ ॥ इति रो रिः ।
प्रा० १ पाद० । पुरि शयनाः पूर्णः सुखदुःखानां वा पुरुषः ।
आवा० १ शु० १ अ० १ उ० । मं० । आ० म० । जीवे,

विशे० । सूत्र० । कहर० । विशिष्टकर्मोद्वादिशिष्टल-
स्थानवच्छरीरवासिनि, घ० २ अर्थः । मानवे, आना० १
शु० ५ अ० २ उ० । “ मणुआ नरा मणुस्सा, मन्हा तह
माणवा पुरिसा ।” पाठ० ना० ६ गाथा ।

निक्षेपः—

दम्भाभिलाषविधे, वेप धम्मत्यभोगभावे य ।

भावपुरिसो उ जीवो, भावे पणं तु भावेण ॥ २०६० ॥

(द्रव्यं ति) द्रव्यपुरुषो विस्तरं लब्धमाणास्वरूपः, अ-
मिलयतेऽनेत्यभिलाषः शब्दः, ततोऽभिलाषपुरुषः पुंलिङ्गा-
भिवानमाश्रयण इति, घटः पट इत्यादिवा । चिह्नपुरुषस्य-
पुरुषोऽपि पुरुषविद्वेगलक्षितो यथा ननुलकं इत्युच्यते इ-
त्यादि । स्थापिते पुरुषवर्तकमेषां विराजामावेदपुरुषः ।
धर्माजिनव्यापाररतः साधुधर्मपुरुषः । अयं जिनपरस्वधर्मपुरु-
षः । समस्तभोगोपभोगमुख्यभागो भोगपुरुषः । (भावे य ति)
भावपुरुषश्च । अशब्दो नामाऽऽद्यनुक्रमेण संसृज्यार्थः । तत्र
भावे भावद्वारे विचार्य भावपुरुषः । कः ? इत्याह—भावपुरुषस्तु
जीवः । इदमुक्तं भवति—पूः शरीरं, पुरि शरीरे शेते इति
निष्कटिब्रह्माद्वयपुरुषः पारमार्थिकः पुरुषो द्रव्यभिलाषपु-
रुषाऽऽदिनव्योपादिरहितो निर्विशेषः । अं जीव एवेत्यर्थः ।
तत्रैव प्रकृतं प्रस्तुतं भावेन भावपुरुषेण शुद्धेन जीवेन,
तीक्ष्णकरेणैव । नृपद्रादयेभ्यः वेदाऽऽदिपुरुषैर्न शरीरिहा-
धिकारः । सूत्रतस्तेभ्योऽपि सामाधिक्यस्य निर्गतत्वादिति
निर्वृत्तिगाथासंक्षेपार्थः ॥ २०६० ॥

विस्तरार्थं तु भाष्यकारः प्राऽऽह—

आगमश्रोऽनुवृत्तौ, इयरो दव्यपुरिसो तथा तद्व्यो ।

एवमविश्रादिति शेषो, मृतुतरनिमित्तो वा वि ॥ २०६१ ॥

इह नामस्थापनपुरुषो नैकौ, तद्विचारस्यातिप्रतीतत्वात् ।
द्रव्यपुरुषस्तु द्वेधा—आगमतो, नैवागमतश्च । तत्रागमतः
पुरुषपदार्थश्च, तत्र चानुपपत्तौ द्रव्यपुरुष उच्यते । इतरस्तु
नागमत इत्यर्थः द्रव्यपुरुषो ब्रह्मरीरमव्ययरीरतद्रव्यविनि-
र्लभद्वारा वि । तत्र ब्रह्मरीरमव्ययरीरद्रव्यपुरुषो द्रव्याऽऽव-
श्यकाऽऽविबन्धुः सुचर्च्यो । तृतीयस्तु ब्रह्मरीरमव्ययरीरविनि-
र्लभो द्रव्यपुरुषः पुरनप्येकभक्तिक्रमऽऽनुष्ठापकभिमुखनामगोत्र-
भेदातिविधिः । अथवा—व्यतिर्लक्षो द्विविधः । कथम् ?—मूल-
गुणनिर्मितः, उत्तरगुणनिर्मितश्च । तत्र मूलगुणनिर्मितः
पुरुषप्रायोपगच्छति द्रव्याणि, उत्तरगुणनिर्मितस्तु तावदेव
तदाकारवन्तीति ॥ २०६१ उक्तो द्रव्यपुरुषः ।

इदानीमभिलाषविहपुरुषो प्राऽऽह—

अभिलाषो पुंलिङ्गा—भिहास्यमेतं घटो ज्व विधे उ ।

पुरिसागाई नपुंसो, वेओ वा पुरितवेओ वा ॥ २०६२ ॥

अभिलाषः शब्दस्तद्व्यः पुरुषोऽभिलाषपुरुषः, यथा पुरुष
इति पुंलिङ्गाव्ययभिवानमात्रं, घटः पट इत्यादिवा । चिह्नं
चिह्नविषये पुरुषविहपुरुषः पुरुषाऽऽहनिर्नपुंसकाऽऽत्मा इ-
त्युच्यते पुरुषविहपुरुषः । अथवा—वेदः पुरुषवदविहपुरुषः,
इति चिह्नयते तत्रयते पुरुषोऽनेनेति कृत्वा । अथवा—पुरु-
षस्य संबन्धी वेपो यस्य स पुरुषधेयः स्थापिते पुरुष-
भावेण पुरुषविहपुरुष इति ॥ २०६२ ॥

पुरिस

वेद्यधर्मपुरुषो प्राह-

वेद्यपुरिसो तिलिगो, वि पुरिसवेयालभृकालमि ।

धम्मपुरिसो तयज्जण-वावारपरो जहा साहू ॥२०६३॥

स्त्रीपुंनपलकलिङ्गव्यवृत्तिरपि प्राणी यथा दण्डज्वालापम-
विपाकं पुरुषवेदमनुभवति तदा पुरुषवेदानुभावमाश्रय-
पुरुषो वेद्यपुरिः स्व्यादिरप्युच्यते । धर्म्मोऽन्यथापारपरो
धर्म्मपुरुषो यथा साधुरिति ॥ २०६३ ॥

अर्थमोपपुरुषो प्राऽऽह-

अत्यपुरिसो तयज्जण-परायणो मम्मणो व्व निहिपालो ।

भोगपुरिसो समज्जिय-विसयसुहो चक्कवटि व्व ॥२०६४॥

मतायां । नयरं राजगृहगतगतिवासो रत्नमयबलोदयदि-
नमीपको मम्मणवीणगावश्यकश्रुतिनाऽन्येन हातं ॥२०६४॥

भावपुरुषनाह-

भावपुरिसो उ जीवो, सरीरपुरि सयणओ निरुत्तवसा ।

अहवा पूरणपालण-भायाओ सव्वभावाणं ॥२०६५॥

भावपुरुषस्तु द्रव्याभिलाषिह्याऽऽधुपाधिरहितः शुद्धो जीवः
कुतः ? पुः शरीरं, तत्र शयनाश्रयवसानापुनश्च इत्येवंभूतनिर-
रुत्तवसा । अथवा-सर्वेषामपि स्वर्गमर्थपातालगतानां स्वर्ग-
विमानः । वनशयनाऽऽसन्नयानवाहनेदेहविनयाऽऽदिभायानां
मानाभेषु 'पु' पालनपूरणयोः पूरणपालनभायाद्भावपुरुषः
पारमार्थिकः पुरुषो भावपुरुषः शुद्धो जीव इति ॥ २०६५ ॥

कथं पुनः शुद्धो जीवो भावपुरुषः ? इत्याह-

द्ववपुरिसाइमेया, वि जं च तस्सेव हेंति पज्जाया ।

तेसह भावपुरिसो, सुद्धो जीवो जिहिंदो व्व ॥२०६६॥

न केवलं यथाकलित्यरुक्त्वशाद्भावपुरुषो जीव उच्यते, य-
स्माच्च द्रव्याभिलाषिह्याऽऽदिपुरुषभेदा अपि नस्यैव शुद्धजी-
वस्य पर्यायो भवति, तेनाऽऽद्यप्रकृतित्वाच्छुद्धो निर्विशि-
ष्टो जीव एवैव भावपुरुषो जितेन्द्रवदिति ॥ २०६६ ॥

केन पुनः पुरुषेणैवाधिकारः ? इत्याह-

पमयं विसेसओ ते-ण वेद्यपुरिसोहिं गणहरोहिं च ।

सेसा वि जहामंभव-माउआ उमयवगे वि ॥२०६७॥

अनेकविधपुरुषप्रकरणेऽत्र विशेषतः प्रकृतं प्रस्तुतमधि-
कारवन्तं भावजीवपरिण जितेन्द्रेण श्रीमत्समहावीर्येण तथैवा-
र्धतः सामासिकप्रयोगेनूत्पात्तया स्वप्रस्तुतपरिणर्तमैवेदपुरुषेण-
णवेद्येष्टेवाधिकारः । आह-ननु जितेन्द्रो यथा भावपुरुषः तथा
सर्वेष धर्म्मस्यापारनिरतत्वाद्धर्म्मपुरुषोऽपि भवति, तथा चिद्ध-
पुरुषोऽपि पुरुषचिद्धपुरुषत्वात् एवं गणधरेश्वरार्थं साध्यं, तत्र
अथवा भावपुरुषेण वेद्यपुरुषेणाधिकारः तथा धर्म्मोऽदिपुरु-
षैरन्यधिकारोऽत्र वर्तं युज्यत एव, इत्याशङ्कताऽह-शया अ-
पि धर्म्मपुरुषाऽऽद्यो यथामंभवं तीर्थकरणगणलक्षण उभयव-
र्गेऽप्यारोप्यः ततः संभवद्विधेर्धर्म्मपुरुषाऽऽदिधर्मोपाधिकारानं
चावय इति गाथासप्तकायैः । विश्व । " मेहनं खरता दाह्यं,
श्रीएशीर्यमशुष्टृष्टता । स्त्रीकामितेति लिङ्गाति, सप्त पुरुषे
प्रचक्षते ॥ १ ॥ " जितं ।

पुरुषभेदाः-

तिविहा पुरिसा पसत्ता । तं जहा तिरिक्खजोणिय-
पुरिसा, मणुस्सपुरिसा, देवपुरिसा । तिरिक्खजोणियपु-

रिसा तिविहा पसत्ता । तं जहा-जलचरा, थलचरा, खहच-
रा य । मणुस्सपुरिसा तिविहा पसत्ता । तं जहा कम्मभूमि-
या, अकम्मभूमिया, अंतरदीवया । स्या० ३ ठा० १ उ० ।

सम्प्रति पुरुषप्रतिपादनार्थमाह-

से किं तं तिरिक्खजोणियपुरिसा । तिरिक्खजोणियपुरिसा
तिविहा पसत्ता । तं जहा-जलचरा, थलचरा, खहचरा य । इ-
त्येवभेदो भाणियव्वो जाव खहचरा; सेचं खहचरतिरिक्ख-
जोणियपुरिसा । से किं तं मणुस्सपुरिसा । मणुस्सपुरिसा
तिविहा पसत्ता । तं जहा-कम्मभूमया, अकम्मभूमया, अं-
तरदीवया य । सेचं मणुस्स पुरिसा । से किं तं देवपुरि-
सा । देवपुरिसा चउविहा पसत्ता । तं जहा-भवखा-
सिणो, वाणमंतरा, जोतिमिया, वेमाशिया य । इत्येवभेदो
भाणियव्वो जाव सव्वद्विप्पदा ॥

अथ केन पुरुषाः ? पुरुषास्त्रिविधाः प्रहमाः, तद्यथा तिर्यक्-
योनिकपुरुषाः, मनुष्यपुरुषाः, देवपुरुषाश्च । (से हिं तमिस्वदि)
अथ केन तिर्यग्योनिकपुरुषाः ? तिर्यग्योनिकपुरुषास्त्रिविधाः
प्रहमाः, तद्यथा-थलचरपुरुषाः, जलचरपुरुषाः, खचरपुरुषा-
श्च । मनुष्यपुरुषा अपि त्रिविधाः, तद्यथा-कर्मभूमकाः, अक-
र्मभूमका, अन्तरद्वीपकाश्च । देवपुरुषमाह- (से किं तं इत्यपि)
अथ केन देवपुरुषाः । देवपुरुषाश्चतुर्विधाः प्रहमाः, तद्यथा-
भयनवासिनो, यानमन्त्राः, ज्योतिष्काः, वैमानिकाश्च । भयन-
पनयोऽनुसारादिभेदेन दशविधा यक्षव्याः यानमन्त्राः शि-
वाऽऽदिभेदाद्विधाः ज्योतिष्काश्चतुर्धाऽऽदिभेदेन पञ्चविधाः
वैमानिकाः कलशपद्मकलपातीनभेदेन द्विविधाः । कलशप-
द्माः सौधर्माः । दिभेदेन द्वावशविधाः कलशातीनां प्रवेयकानु-
सरोपपातिकभेदेन द्विविधाः । तथा चाऽह- (जाव अणुसरो-
ववाय पि) । जीवः प्रणिः । (सिमिः डिहं शब्दे चतुर्थभागे
१७५६ पृष्ठे उक्ता) (पडियिचः पुरुषोऽधमाधम इत्यपि इत्थं)
शब्दे द्वितीयभागे ६१६ पृष्ठे गतम्) (प्रायश्चित्ताहारां कृत-
करणाऽऽदिना व्याख्या 'पडिक्खत्त' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १३६
पृष्ठे उक्ता) (मार्गे पूच्छतीयाः पुरुषाः विहार' शब्दे चतुर्थभागे)

शनवर्षाऽऽद्यः पुरुषस्वरूपम्-

आउसो ! से जहानामए कइ पुरिसे एहाए कयवलकम्मे
कयकोउयभंगलपायच्छिंसे सिरसि एहाए कंटे मालकडे
आविद्धमाणिसुव्वेचं अहयसुमहयवत्थपरिहिए चंदणाकिं-
सगायसरीरे सरससुरीहेगंधोसीसचंदणाणुलित्तगेसे सु-
इमालावसगविलेवणे कपियहारद्वहारतिसरयपालवपलं-
वमाणकडिसुत्तयसुकयमोहे पिण्डगोविज्जंणुलिज्जल-
लियंगयललियकयाभरणे नाणामणिकणगरयणकणगतु-
डियर्थेभियभूए अहियरुक्खसस्सिरीए कुंडलुओविपाणणे
मउददित्तिएए हारुक्खयसुकवरइयवत्थे पालंबपलंबमा-
णसुकयपडउत्तरिओ मुदियापिगलंगुलिण, नाणामणिकण-
गरयणविमलपदहिनिऊओविधमिसमिसंनवरिइयसुमिलि-
द्विसिद्धलट्टयाविद्धरीवरलए, किं बहुणा, कप्पक्खे विव-
अलंकिणिभूणिए सुई य पयए भवेता अन्मापियरो अथि-

पंचदह । तस्य च सं दृष्टिं अन्वेषयिष्यते एवं वदन्ता-मीव पु-
 ष्या ! वाससर्वं ति वं वि यां वस्य गो वदुर्न यव-
 इ, कन्ता ? , वाससर्वं जीवन्तो वीतं जुवां जीवद् ? , वीतं
 जुवां जीवन्तो दो अयवसत्वायां जीवद् २, दो अयवसत्वा-
 जीवन्तो ङडडवसायां जीवद् ३, ङडडवसायां जीवन्तो वारस-
 वाससत्वायां जीवद् ४, वारसवासायां जीवन्तो वचवीनं व-
 यवसत्वायां जीवद् ५, वचवीनं वयवसत्वायां जीवन्तो वृषीतं
 राईतं असाहसत्वायां जीवति ६, वृषीतं राईतं वलसहसायां जीव-
 तौ दस असीयायां हुहुचलसहसायां जीवद् ७, दस असी-
 यायां हुहुचलसहसायां जीवन्तो वचारी जसासकोरितस्य
 सच व कोटीयो अडमलीतं व सवसरसायां वचा-
 नीतं व जसासहसायां जीवद् ८, वचारी व जसासकोरि-
 तस्य सच व कोटीयो अडमलीतं व सवसरसायां वचारी-
 तं व जसासहसायां जीवन्तो अद्वैतवीतं तंदुलवाये हुं न-
 इ । कर्तुं, आउता ! अद्वैतवीतं तंदुलवाये हुं न ? । गोयवा ।
 दुम्बसायं तंदिवायं वलिवारं वडुविवायं लवरासहस्रवा-
 डवायं वगवतुसकविवायं अलंहायं अकुडिवायं जत-
 नसिवायं दककवीयायं अद्वैतवसपडिवायं वचवसं, ते
 वि यं पचप मागदय कडं पचयो, सायं पच्यो, वचस-
 दित्तंदुलसाहससीयो मागहयो पच्यो ।

(आइलो। ले जहा०) हे ज्ञानुधर ! स वषावाभक्तो-वत्पु-
त्रानामा हेवषावाऽऽदिनिमित्तवै । सवषाव- हे इति । स-
येति पठ्याताये । " नाम " इति स्वभावनायाम्, ' हे ' इति
वाच्यतायां, कश्चित्पुत्रः स्वात्ताः कृतस्मान्, स्वानामप-
रं कृतं निष्पादितं वसिकम् इवपुष्टवैवतानं पूजा येन स
कृतवसिकम्, तथा कृतानि कीमुक्तमङ्गलान्येव प्राप्तयित्वा
पुष्टव्यानादिबिजानांवेमवर्गवर्णांयत्नात् येन स तथा, तत्र
कीमुक्तनि वसिकतायाऽऽदिनि, मङ्गलाऽऽदिनि तु सिद्धावर्ग-
वर्गवर्णांयत्नादिति इति शिरशि उच्यते स्वात्ता-कृत-
स्मान्, पुष्टे वेवस्यावत्पुष्टिह तु वषेवस्याप्यिति स प्रीतव-
कम् । कष्टे-मीवायाम् (मासकवे चि) कृता मासपु-
ष्पात्ता येन सः कृतमासा, प्राकृतमासा ' मासकवे चि ' ।
आविज्ञानि परिहितानि मयिसुवर्णानि येन स तथा । तत्र
(मयि नि) मयिमात्राणि भूषणानि । एवं सुवर्णमयावीर्ये । प्र-
दत्तं मयमयिकादिमिरपुष्टदत्तं, प्रत्यक्षमित्यर्थः । सुवर्णवै-
वदुर्मयं वषं परिहितं-परितप्तं येन स तथा, वषयेन
आकषयेनोत्कर्षादेः वसितं मासं शरीरं येन स तथा, स-
र-वेन सपुष्टेन सरुमिषयेन पुष्टु मयमपुष्टेन योर्ध्वव-
न्येन सपुष्टेन (क्षणीति) मयिमयसि इति विभेदमा-
कृतं मासं शरीरं प्रत्यक्ष स तथा, सुवर्णि एवमेव स
पुष्टःमासा वर्षकर्मप्रभं स मयमयिकादिपुष्टमाऽऽदिविसे-
षं वष्य स तथा, कश्चित्तो म्मिष्यताहारीऽऽवसरति को-
ऽईहारी मयसरति, कश्चित्कश्चित्प्रतीत्येव, वष्य स तथा । क-
श्चित्तो मयमयिकादिपुष्टमाऽऽदिविसेषं पुष्टु कृता योना वष्य स तथा ।
ततः पर्वमयस कर्मवष्यः । मय कश्चित्पुष्टमाऽऽदिनिः कृता
योमय मय्य स तथा, विमयानि-परिहितानि वैवेषवा-

तद्वत्

[illegible]

पुरुषकारोऽपि कायं वक्ष्यात् न पुरुषकारमन्तरं किञ्चि-
त्सिद्धयति । तथा श्रीकर्म—

“ न वैवमिति संक्षिप्तम्, त्यजेत्पुत्रममामनः ।
अनुयमंन करतैः, तिलेभ्यः प्राप्नुमर्हति ॥ १ ॥

तथा—

उद्यमायकादिभिराङ्गि, नरी भद्राणि पश्यति ।
उद्यमात्कामिकीटोऽपि, मिनापि महतो हुमात् ॥ २ ॥ ”
सूत्र १ अ० १२ अ० ।

पुरिसकारसकहा—पुरुषकारसत्कथा—की० । पुरुषकारस्यो-
त्साहलक्षणावयव महात्म्यप्रसंगे, अ० १ अ० ।

पुरिसपक्षाया—पुरुषपक्षाया—की० । पुरुषस्य कथा यतो न-
वति । सुयोध्यमानस्य दृष्टिपथप्रसङ्गात्, अ० २ पाठु०
३ पाठु० पाठु० । सू० २० ।

पुरिसनाय—पुरुषजात—पुं० । पुरुष एव पुरुषजातः । पुरुषजाती-
य, सूत्र २ अ० २ अ० । पुरुषप्रकारे, स० ३ अ० । अ० ।
सम्भ० ।

पुरुषजाताः वृक्षाः—

तत्रो वृक्षा पृथक् । तं जहा—पञ्चोद क्लोवप पुष्पो-
वप १ । एवमेव तत्रो पुरिसजाता पृथक् । तं जहा—पञ्चो-
वारुक्लसामाद्या, पुष्पोवारुक्लसामाद्या, क्लोवारुक्ल-
सामाद्या २ । तत्रो पुरिसजाया पृथक् । तं जहा—
नामपुरिसे, उवणपुरिसे, दव्वपुरिसे ३ । तत्रो पुरिसजाया
पृथक् । तं जहा—नाणपुरिसे, दंसणपुरिसे, चरिणपुरिसे ४ ।
तत्रो पुरिसजाया पृथक् । तं जहा—वेदपुरिसे, विधपुरिसे,
अमिलावपुरिसे ५ । तिबिहा पुरिसजाया पृथक् । तं ज-
हा—उत्तमपुरिसा, मडिक्कमपुरिसा, जहणपुरिसा ६ । उत्त-
मपुरिसा विविहा पृथक् । तं जहा—धम्मपुरिसा, भोगपु-
रिसा, कम्मपुरिसा । धम्मपुरिसा—अरिहंता, भोगपुरिसा-
नक्षत्रही, कम्मपुरिसा—वासुदेवा अ मडिक्कमपुरिसा तिबिहा
पृथक् । तं जहा—उग्गा, भोगा, रायणा ८ । जहणपुरिसा
तिबिहा पृथक् । तं जहा—दोसा, अयगा, भादिग्गा ए ।
(१२८ सूत्र)

‘तत्रो वृक्षाः’ इत्यादि सूत्रद्वयम् । पञ्चोपपन्नकृति-प्राप्तोति
पञ्चोपपन्नः, एवमितरे । एवमेवेति दार्ष्टान्तिकपनयनार्थः पुरुष-
जाताणि—पुरुषप्रकारा यथा पञ्चाऽऽदिष्टकृत्वोपकारमात्र-
मिष्टिषिष्टततोपकारकरिषोऽर्पितुं वृक्षाः, तथा लोको-
त्तरपुरुषाः स्थायीभवनानाऽऽदिता यथोत्तरमुपकारविधेय-
कारित्वात् तत्समाना मन्तव्याः । एवं कौटिलिका अपीति, इह
अ ‘पञ्चोपपन्न’ इत्यादिवाक्ये ‘पञ्चोपा’ इत्यादिषु प्राकृ-
तलक्षणपञ्चोपपन्नम् । ‘समाये’ इत्यभाषिण कौटिलिके
‘इति । अथ पुरुषप्रस्तावात् पुरुषात् सप्तसुध्या निकषयणा-
ह—‘तत्रो’ इत्यादि कथं, नवरं नामपुरुषः पुरुष इति
नामैव, स्थापनापुरुषः पुरुषप्रतिमाऽऽदि, इत्युपपन्नः पुरुष-

त्येन य उपपन्नस्य उपपन्नपूर्वो वेति, विधेयोऽनेऽद्वयत्वाद्
इत्येव । अवेति । अथ माप्यभाषा—“ कावमकोऽपुत्रवचो,
इयरो दम्भपुरिसो तिहा तक्षो । एगमविहा इतिविहो,
सुसुचरिनिम्मको वा वि ॥ १ ॥ ” सूत्रसुचिर्निमित्तः पु-
रुषप्रायोग्याणि इत्यपि, उत्तरमुच्यमिति तन्तु तदाकार-
न्ति तायेवेति । आद्यपुरुषवेदाः पुनर्गोनपुरुषाऽऽद्यः ज्ञान-
लक्षणमात्रप्रधानपुरुषो ज्ञानपुरुषः । एवमितरावपि ।
वेदः पुरुषवेदः तदनुसन्धानप्रधानः पुरुषो वेदपुरुषः, स य-
पुनर्गोनसम्पन्निष्ठो विध्यपि सिद्धिं नु भवतीति । तथा पुरुषः
विध्यः—एवमुपभृतिभिरपकृतिः पुरुषविद्यपुरुषो, यथा
नपुंसकं इममुच्यमिति । पुरुषवेदो वा विद्यपुरुषोऽनेन वि-
हयते पुरुष इति कृतेति, पुरुषवेदचारी वा इत्यादिदिति,
अभिलष्यतेऽनेनिति अभिलषायाः शब्दः स य पुरुषः पुं-
ल्लिङ्गतया अभिधानात्, यथा दृष्टः कुटी वेति । आह क—
“ अभिलषो पुंल्लिङ्गा—भिद्युमेत्तं यतो न किंचि उ । पु-
रिसाकिं नपुंसो, वेदो वा पुरिसवेदो वा ॥ १ ॥ वेदपुरि-
सो तिनिगो—ऽदिपुदको वेदादसृष्टकालमि ॥ ” इति । ‘अ-
न्मपुरिस’ चि)धर्मः क्षाधिकारिणाऽऽदित्वात्तन्मपराः पु-
षाः धर्मपुरुषाः । उक्तं च—“ धर्मपुरिसो तद्वक्ष्य—वाचर-
परो जह सुसाह ॥ ” इति । भोगाः प्रमोहाः शब्दाऽऽद्यवद्वक्ष्यताः
पुरुषा भोगपुरुषाः । आह क—“ भोगपुरिसो समन्वय-वि-
संस्तुको कववर्द्धि एव ॥ ” इति । कर्माणि—दृष्टारम्भादित्वात्त-
यानि नरकाऽऽपुकाऽऽदीनीति । उग्रा—अनवतो नामैवद्वय
रायकाणे ये आरका आसन्, भोगारतमैव शूररा, राजप्या-
रतमैव वययथाः तदुक्तम्—“ उग्गा भोगा राय-क कालिया संग-
हो मधे च उग्रा । आरविशु सुवचससा, सेसा जे कालिया ते
उ ॥ १ ॥ ” इति । तद्वदुग्रा अपि सुवचसदेहा इति । एवं
च मध्यमार्कमनुकृष्टाजस्रमयस्यामिति । वासा—वा-
सीपुत्राऽऽद्यः, सुतकाः—सूततः कर्मकराः, (आहङ्गाणि)
भागो दियते देवा ते भागवन्तः दृष्ट्यात्तुर्धिकाऽऽद्य इति ॥
वक्तं मनुष्यपुरुषाणां कैविल्यम् । इमा० ३ उ० १ उ० ।

पुरुषप्रकारानेवाऽऽह—

तत्रो पुरिसजाया पृथक् । तं जहा—सुमये, दुमये, खो
सुरये को दुमये १ । तत्रो पुरिसजाया पृथक् । तं जहा—
गंता शामेगे सुमये भवति, गंता शामेगे दुमये भवति,
गंता शामेगे खो सुमये खो दुमये भवति २ । तत्रो पु-
रिसजाया पृथक् । तं जहा—जामीगेगे सुमये भवति, जामि-
गीगेगे दुमये भवति, जामीगेगे खो सुमये खो दुमये
भवति ३ । एवं जाइरसामिगेगे सुमये भवति ३ । तत्रो
पुरिसजाया पृथक् । तं जहा—कंता शामेगे सुमये भवति ३ ।
तत्रो पुरिसजाता पृथक् । तं जहा—जामिगेगे सु-
मये भवति ३ । तत्रो पुरिसजाया पृथक् । तं जहा—ह्य
जाइरसामिगेगे सुमये भवति ३ । एवं जामिगंताशामेगे
सुमये भवति ३ । एमिगेगे सुमये भवति ३, एस्सां-
मिगीति एगे सुमये भवति ३ । एवं एयणं अभिलषयै-

पुरिसजाय

“ गंता व अगंता व १, अगंता खलु तथा अगंता २
विहितवधिद्विधा ३, विहितविधा चेव नो चेव ४ ॥ १ ॥
हंता व अहंता व ५, विदिता खलु तथा अविदिता ६ ॥
बुधिया अशुधिया ७, भासिता चेव अं चेव ८ ॥ २ ॥
हवा व अहवा व ९, अजिज्ञा खलु तथा अशुधिया १०
संविधा अज्ञेयविधा ११, पीडाया चेव नो चेव १२ ॥ ३ ॥
शुचिधा अशुचिधा १३, शुक्रिका खलु तथा अशुक्रिका १४
भासिता अभासिता व १५, पराजिज्ञा व नो चेव १६ ॥ ४ ॥
तथा १७ अवा १८ अंवा १९, रसा २० व कासा २१ तदेव ठावा
व । (२१-२६ = १२६-१-१२७)

निस्सीलस्त गरदिता, पसरथा पुत्र सीलतंतस्त ॥ ५ ॥
एवमिदंके तिथि उ तिथि उ आलापना भाषिपण्या ।
तर्ह सुखेवा आमेगे सुखेव भवति ३, एवं सुखेवि वि० ३
शुखिस्तामीति० ३, एवं अशुखेवा आमेगे सुखेव भवति० ३
न सुखेमीति० ३, ख शुखिस्तामीति० ३, एवं त्वाहं गंवाई
रसाई कासाई, एकेके ख आलापना भाषिपण्या, १२७
आलापना भवति । (१२७ सूत्र)

(तस्य पुरिस्तेतिरि) पुत्रव्रजातमि-पुत्रव्रजातया, कुपु-
ज्जना वचनाऽतो सुमना-हर्षना, प्ल हर्षये-एवं दुर्मना
द्वेषनाऽऽदिनाम्, हिह हर्षयेः । नो सुमना नो दुर्मना-मध्य-
स्था, सामयि कृतान्वित्यर्थः । आमापयतः पुत्रव्रजातया उक्ताः, ए-
लोमय स्थिपयताः मत्यादिक्लिशयेतया 'तच्छो' हत्यादिभिः सु-
चिराद्-तत्र 'मरवा' वात्वा कश्चिद्विद्वद्वेत्ताऽऽदी, नामित
समावाचनायाम् एकः कश्चित् सुमना भवति-हृषयति, तथेवा
न्यो दुर्मना शोभति, अयः सम एवेति, अतीतकाल
सुखमिव वर्तमानवर्तिपरकालसुखे, नवरे 'आमीतेगे' हत्या-
दिपु हारिपक्षे हेत्वर्थः । 'एवमगंता' हत्यादि प्रतिषेधवृत्ता-
यि आगमनवृत्तायि च सुप्रभाषि 'एवम्' एतेनात्मनरेकना-
मि शायिव शेववृत्ताय ययि वक्तृशायि । अवेकःपुत्रकामि च सु-
भाषि संपुष्टं मायापक्षकमाह-(मतेत्यादि) गंता अगंता
आगम्येत्सुक्रम्, (अमागंतं वि) 'आमागंता आमेगे सुखेव भ-
वति, अमागंता नामिके दुर्मनेव भवति, अमागंता नायेगे नो सु-
खेव नो दुर्मनेव भवति ३, एवं न आगम्यमासीति ३, एवं न
आगमिस्तामीति० ३ ।' (चिट्ठिल सि) स्थिप्या ऊर्द्धस्थाने
न सुमना दुर्मना अशुमना व भवति, एवं- 'चिट्ठासीति, चि-
ट्टिस्तामीति अचिट्ठिला' हर्षयि कालः सुखवचः, एवं
संभव नवरे 'मिपय' उगृहय (नो चेव सि) अमिपय
अनुपविष्य ३, हत्या-विनाशय किञ्चिद् ३, अहता-अविना-
शय ३, विधा द्विधा कृता ३, अचिक्कता मरितम् ३, (बुह-
सि) उक्ता-अविनाशय प्रहास्यदिक्च ३, (अशुहसि सि)
अशुक्रता ३, (भासिते ति) भाषिता-समापय कालं सज्जा-
पक्षीयम् ३, (नो चेव सि) (अभासिता) अंभापय क-
क्ष ३, (हव सि) हवा ३, अहवा ३, अशुहवा ३, अशु-
करवा ३, अशुपवा ३, पीडा ३, (नो चेव सि) अपी-
डा ३, अशुपवा ३, अशुपवा ३, युद्धा ३, अशुद्धा ३, (अहस-

सि) जिह्वा पदम् ३, अजिह्वा पदमेव ३ (पराजिज्ञिता) अ-
हं जिज्ञा ३ परिग्रहं वा भाष्य सुमना भवति, वर्द्धकर्म-
विमहाविषयविक्रियुक्तत्वात्, पराजिज्ञा प्रतिषाधिनः,
सम्भाषितान्वयविनिर्मुक्तत्वात्, (नो चेव सि) अपराजि-
जिज्ञा ३ ॥ ४ ॥ अहवादिनाया ३ सुप्रत एव शोभत्या, प्रविज्ञताया-
त् तथेवास्या इति । (वचनेव हर्षयति) एवमित्यदि मावा
ऽऽदिपुत्रोक्तमेव एकेकस्मिन् शब्दाऽऽदी विषये विभिन्नमि-
वेद्यायां प्रत्येकं वयस्य आलापकाः-भाषाभिः कालाविषया-
ऽऽभ्यां सुमनाः दुर्मना नो सुमना नो दुर्मना इत्येतत्पक्ष-
वचनो भवितव्यः । एतदेव हर्षयमाह-(कम्मित्यादि)
भाषितार्थम्, ' एवं कवाहं गंवाई' हत्यादि, वया शब्दे, वि-
धिभिर्विधायां अवलम्ब आलापका मयिता एवं ' कवाहं वा-
सिता' हत्याद्याः अवलम्ब एव वर्द्धनीयाः । एवञ्च वक्तृवति त-
त्वाह-(एके हत्यादि) एकेकस्मिन् विषये वदतापका भा-
षितव्या भवन्तीति, तत्र शब्दे दक्षिता एव, कवादिव पुत्रवचम्-
कवाभिः वृत्ता सुमना दुर्मना अशुमनम् १, एवं परामीति २,
एवं वृत्तामीति ३, एवम् अशुद्धा ४, न पदवासीति ५, न वृत्तवा-
सीति वद ६, एवं गम्वात् मात्वा ६, रसानात्वा ६, एवसांन्
वृद्धि ६, क्वा० ३ डा० ३ उ० ।

तस्यो पुरिसजाया पक्षवा । तं जहा-सुवधरे, अरवधरे,
तदुभयधरे । (१२६ सूत्र)

' तस्यो' हत्यादि सुखोपार्थम्, मरतेयेत पयोचरं प्रचाला इति
क्या० ३ डा० ३ उ० ।

पुत्रमकारणमेव वृत्ताऽऽदिद्वयान्तेनाऽऽह-

चचारि कृष्णा पक्षवा । तं जहा-उक्ताय नामेगे उक्ताय ?
उक्ते नाममेगे पक्षते २, पक्षते नाममेगे उक्ते ३, पक्षते
नाममेगे पक्षते ४ । १ । एवमेव चचारि पुरिसजाया
पक्षवा । तं जहा-उक्ते नामेगे उक्ते, तदेव जाव पक्षते
नाममेगे पक्षते । २ । चचारि कृष्णा पक्षवा । तं जहा-उक्ते
नाममेगे उक्तापरिखते १, उक्ताय नाममेगे पक्षतपरिखते २,
पक्षते आमागेगे उक्तापरिखते ३, पक्षाय नाममेगे पक्षप-
रिखाय ४ । ३ । एवमेव चचारि पुरिसजाया पक्षवा । तं
जहा-उक्ते नाममेगे उक्तापरिखाय ४ चउमंगो ४ । ४ ।
चचारि कृष्णा पक्षवा । तं जहा-उक्ते नामेगे उक्ताय ०
तदेव चउमंगो ४ । ४ । एवमेव चचारि पुरिसजाया प-
क्षवा । तं जहा-उक्ताय नाममेगे ४ । ५ । चचारि पुरि-
जाया पक्षवा । तं जहा-उक्ते नाममेगे उक्तायमे ४ उक्ताय ०
४ ॥ एवं सं हर्षे ०, पक्षे ०, हिदि ० १०, मीक्षापारे ० ११,
ववहारे ० २, परकये ० २३, एगे पुरिसजाय पक्षिवत्ता न-
रिष । चचारि कृष्णा पक्षवा । तं जहा-उक्ताय नाममेगे उक्ताय,
उक्ताय नाममेगे संके ० चउमंगो ० ४ । एवमेव चचारि पुरि-
जाया पक्षवा । तं जहा-उक्ताय नाममेगे ० ४ ॥ एवं जहा उक्ताय-
पक्षवेदि गमो तथा उक्तायवेदि वि भाषिपण्या ० जाव पर-
कये २६ । (२३६ सूत्र)

कपयं, किन्तु वृद्धयन्ते विद्यन्ते इति वृत्ताः, ते विवक्ष-
या चत्वारः प्रकृता भगवता । तत्र उक्ततः—उच्यते ब्रह्मनया,
नामिनि सम्भावने, वाक्यालङ्कारे वा । एकः कश्चिद् वृत्तवि-
शेषः । एव पुनरुक्ततो जात्याऽऽदिभावतोऽष्टोकाऽऽदित्ये
को भङ्गः । उक्ततः प्रथम एव एकः अथः प्रणतो जा-
त्याऽऽदिभावेर्हीनो निम्नःऽऽदित्ये इति द्वितीयः । प्रणतो
नामिको ब्रह्मनः, अर्थ इत्यर्थः । स एव उक्तो जात्याऽऽदिना
अधेनाशोकाऽऽदित्ये तृतीयः । प्रणतो ब्रह्मन एव अर्थः स
एव प्रणतो जात्याऽऽदिहीनो निम्नःऽऽदित्ये चतुर्थः अथवा
पूर्वमुक्ततः—तुङ्गः अथवाऽऽप्युक्ततस्तुङ्ग एव इत्येवं कालापेक्षया
चतुर्भङ्गोति १ । एवमित्यादि, एवमेव वृत्तव्यवहारि पुरु-
षजाताः—पुरुषप्रकारा अनगारा अगारिणो वा, उक्ततः
पुरुषः कलिष्वयोऽऽदिभिर्लौकिकमुणैः शरीरैश्च वा शुद्धस्थप-
र्याये पुनरुक्ततो लोकोत्तरेर्हीनादिभिः प्रमज्ज्यापर्याये, अथवा-
उक्तत उत्तममवस्थेन पुनरुक्ततः शुभगतिस्थेन कामधेयाऽऽदि-
चतित्येकः । (तदेव सि) वृत्तस्य निषेधम्, (जाव सि) यावत्
‘यद्यपि नामं एते पणप सि’ अतुष्टमङ्गकस्तावत् वाच्यं, तत्र
उक्ततस्तथैव प्रणतस्तु क्षान्तिविहाराऽऽदिहीनतया दुर्भितियम-
नाद्वा शिथिलत्वे शैलकारजयिष्वत् प्रक्षयश्चक्षेति द्वितीयः ।
तृतीयः पुनरागतत्वेन शैलकवत् मत्तार्थवेद्वा । चतुर्थे उदा-
यिच्युपमारवत्कालसौकरिकचक्षेति २ । एवं दृष्टान्तदृष्टां-
तिकस्य सामान्यतोऽपिधाप तद्विशेषसम्बन्धयाह—उक्ततः
तुङ्गतया एको वृत्तः उक्तपरिणतः अष्टमरसाऽऽदिकवपुनक्त-
स्तु संक्षिप्ततायुग्मरसाऽऽदिकपरिणततया परिणत इत्येकः, द्वि-
तीये भङ्गे प्रणतपरिणत उक्तलक्षणोक्तत्वस्यागात्, एतद्-
नुसारेण तृतीयचतुर्थौ वाच्यौ, विशिष्टसूत्रता चास्य पूर्व-
मुक्तत्वप्रणतत्वे सामान्येनाभिहितं इह तु पूर्ववत्स्थानतोऽव-
स्थानत्वमनेन विशेषेति इति । एवं दृष्टांतिकेऽपि परि-
णतसूत्रमवगतव्यमिति वा परिणामभ आकारबोधक्रियाभे-
दाद् विधा, तथाऽऽकारमाधिरूपस्वरूपं, तत्र उक्ततः सं-
स्थानत्ववयाऽऽदिसौम्यात् ४, शुद्धस्थपुरुषोऽप्येवं प्रमज्जित-
स्तु संक्षिप्ततायुग्मपथ्यधारीति ६, बोधपरिणामपेक्षाणि च-
त्वारि सूत्राणि तत्र उक्ततः जात्याऽऽदिशुद्धव्यवस्था वा उक्त-
तमनाः—प्रकृत्या औदायोऽऽदियुक्तमनाः, एवमन्येऽपि ज्ञयः,
एवमिति सङ्ख्याऽऽदिष्वेषु चतुर्भङ्गकालित्वेऽऽकारि ला-
घवाय, सङ्ख्याय—विकल्पा मन्वाविशेष एव विमशं इति
यथे, उक्ततत्वं चास्योदायोऽऽदियुक्ततया सार्धविषयतया वा
५, मङ्गलं क्षान्तिं प्रज्ञा, सुसमाधिबोधकत्वमित्यर्थः, तस्याधो-
क्ततमविषयसंवादिताया ६, तथा दर्शनं दृष्टि—बहुक्षणं नय-
मन्तं वा, तदुक्तत्वमन्यसंवादितायेति १०, क्रियापरिणामा-
ऽपेक्षततः सूत्रप्रथम्, तत्र शिलाऽऽकारः, शीलं—समाधिस्त-
त्त्वमास्तत्त्वतः वाऽऽकारः अनुष्ठानं शीलं वा—स्वभावोऽऽ-
कार इति, उक्ततत्वं चास्यावृत्ततया । वाक्यान्तरं तु शील
स्वभावाकारसूत्रं च भेदेनाधीयते इति ११ । व्यवहारा—अन्योऽ
व्यवहाराऽऽदिविधाया वा, उक्ततत्वमवस्थं यदावस्थेनेति-
१३, पराक्रमः पुरुषकारविशेषः, परेषां वा शत्रूनामाक्रमणं,
तस्यांकात्तत्त्वमप्रतिद्वन्द्वेन शोभनविषयस्थेन चेति १२ ।
उक्ततविषयैः सर्वत्र प्रणततत्वं साधनीयमिति । (एते पुरी-
त्यादि) एतेषु मनःप्रवृत्तिषु सत्सु चतुर्भङ्गकालित्वेषु एक
एव पुरुषजाताऽऽस्तापकोऽप्येतत्त्वः, प्रतिपक्षो—द्वितीयपक्षो

दृष्टान्तभूतः वृत्तसूत्रं नास्ति, नाप्येतद्व्यमिति यावत् । इह
मनःप्रवृत्तीनां दृष्टान्तिकपुरुषप्रथमोऽहं दृष्टान्तभूतवृत्तव्यव-
स्थयादिति । (उच्यते) श्रुतुः—अथको नामेति पूर्ववत् एकः
कश्चिद्वृत्तः, तथा श्रुतुः अविपरीतस्वभाव औचित्येन कला-
ऽऽदिसम्पन्नादित्येकः, द्वितीये द्वितीयं पूर्व ‘वङ्क’ इति वक्रः,
कलाऽऽदी विपरीतः, तृतीये प्रथमपदं वक्रः—कुटिलः, चतुर्थे
सुखानः, अथवा—पूर्वम् श्रुतुः—अथकाः पश्चादपि श्रुतुः अथकाः,
अथवा—सूत्रे श्रुतुः इत्येव श्रुतुः इत्येवं चतुर्भङ्गो कार्येणैव द-
ष्टान्तः १ । पुरुषस्तु श्रुतुः अथका वक्षिस्तात् शरीरगतिवाक्-
चेष्टाऽऽदिभिरनया श्रुतुः इति निर्मायस्थेन सुसाधुवदित्येकः,
तथा श्रुतुः इत्येव, ‘वङ्क’ इति तु वक्रः, अन्तर्मायत्वेन कार-
णवशमप्युक्ताऽऽन्तर्भावोऽसाधुवदिति द्वितीयः, तृतीयस्तु
कारणवशाद्विशिष्टवहिरनाज्योऽन्तर्माय इति प्रवचनमु-
क्तताधुवदिति, चतुर्थे उभयानां वक्राः, तथाविच-
शठवदिति, कालभेदेन वा व्याख्येयम् २ । अथ श्रुतुः श्रुतु-
परिणत इत्यादिका एकादश चतुर्भङ्गका लाघवायमिति द्ये-
नाऽह—एवमित्यनेन श्रुतुनाम् श्रुतुः इत्यादिना पदवित्तक-
ममङ्गकमङ्गल, यथेति—येन प्रकारेण परिणततयाऽऽदिविशे-
षणवकनिर्णयितव्यमर्थः, उक्ततप्रणताभ्यां परस्परं प्रतिप-
क्षभूताभ्यां ममः—सदृशपाठः कृतः, ‘तथा’ तेन प्रकारेण
परिणततयाऽऽदिविशेषितानयमित्यर्थः, श्रुतुवकाभ्यामपि
भणितव्यः । कियन्त इत्याह—(उक्तत परकमेति) श्रुतुवक-
वृत्तसूत्रात् यदोदशसूत्रं यावदित्यर्थः तत्र च श्रुतुः श्रुतुपरि-
णतश्चतुर्भङ्गवत्सत्त्वानि वदं स्वभावि वृत्तदृष्टान्तपुरुष-
दृष्टान्तिकस्वकपाणि शेषाणि तु मनःप्रवृत्तीनि सप्त वक्र-
दृष्टान्तानीति ३ । स्वा० ४ डा० १ उ० ।

वक्रदृष्टान्तेन पुरुषभेदानाह—

चत्वारि वत्था पणत्ता । तं जहा—सुद्धे श्यामं एगे सुद्धे १,
सुद्धे श्यामं एगे असुद्धे २, असुद्धे श्यामं एगे सुद्धे ३, असुद्धे
श्यामं एगे असुद्धे ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाता पणत्ता ।
तं जहा—सुद्धे श्यामं एगे सुद्धे ० चउमंगो ४ । एवं परिणत-
रूपे वत्था सपडिवक्का । चत्तारि पुरिसजाता पणत्ता । तं
जहा—सुद्धे श्यामं एगे सुद्धमणो ० चउमंगो ४ । एवं संकप्ये ०
जाव परकमे । (३२३६ सूत्र)

(चत्तारि वत्थेत्यादि) स्पष्टा, नवरं शुद्धं वस्त्रं
निर्मलत्ववाटिकारणऽऽऽवस्थात्, पुनः शुद्धमागन्तु-
कमलाभावादिनि । अथवा—पूर्वं शुद्धमासीद्विदानीमपि
शुद्धवत् । विपरीतं सुद्धमणो—वस्त्रवत्त्वत्वात् भङ्गः पुरु-
षजना—(एवमेवेत्यादि) शुद्धो जात्याऽऽदिना, पुनः शुद्धो
निर्मलत्वात्ताऽऽदियुक्ततया काव्यावस्था वा । (चउमंगो सि)
वत्थारो भङ्गाः समाहृताः चतुर्भङ्गो चतुर्भङ्गं वा, शुद्धिजन-
ताऽह प्राकृततया । तद्वत्त्वमणो—वस्त्रवत्त्वत्वात् भङ्गः पुरु-
षेऽपि वाच्यः इति । एवमिति यथा शुद्धात् शुद्धपदे
परे चतुर्भङ्गं सदाष्टान्तिकं वस्तुमुक्तमेवं शुद्धपदमाहारे
परिणतपदे रूपपदे च चतुर्भङ्गानि वस्त्राणि (सपडिवक्का
सि) सप्रतिपक्षाणि सदाष्टान्तिकानि वाच्यमिति । तथाहि—
“चत्तारि वत्था पणत्ता । तं जहा—सुद्धे श्यामं एगे सुद्धपति-

खए" चतुर्मेही । एवमेवेत्यादि, पुरुषज्ञानस्वचतुर्मेही ।
"एवं सुदे नाम एगे सुखरुवे" । चतुर्मेही, एवं पुरुषेणाऽपि,
व्याख्या तु पूर्ववत् । (चत्तारीत्यादि) शुद्धो बहिः शुद्धमना
अन्तः एवं शुद्धसङ्कल्पः शुद्धप्रज्ञः शुद्धदयिः शुद्धशीलः ऽऽना
रः शुद्धव्यवहारः शुद्धपराक्रम इति पञ्चवर्जः पुरुषा एव चतु
र्मेहज्जसो वाच्यः, व्याख्या क प्राप्तिवति । अत एवाऽऽह-
एवमित्यादि ।

पुरुषभेदाधिकार एवेवमाह—

चत्तारि सुता फल्लता । तं जहा-आतिजाने, अशुजाते,
अवजाते, कुल्लिगाले । (२४० सूत्र) चत्तारि पुरिसजाता
पल्लता । तं जहा-सन्धे नामं एगे सन्धे, सन्धे नामं एगे अ-
सन्धे ०४, एवं परिणते ०जाव फल्लमे । चत्तारि वत्था,
पल्लता, तं जहा-सुत्ती नामं एगे सुत्ती, सुत्ती नामं एगे असुत्ती
चउभंगो ४ । एवमेव चत्तारि पुरिसजाता पल्लता । तं
जहा-सुत्ती शामं एगे सुत्ती ० चउभंगो, एवं जडेव सुदेणं
वत्थेणं भणितं तदेव सुतिखा वि०जाव परकमे । (२४१ सूत्र)
चत्तारि कोरका पल्लता । तं जहा-अवपल्लेवकोरवे, ताल-
पल्लेवकोरवे, वल्लिपल्लेवकोरवे, मँदविस्सायकोरवे । एवामेव
चत्तारि पुरिसजाता पल्लता । तं जहा-अवपल्लेवकोरवस-
माये, तालपल्लेवकोरवसमाये, वल्लिपल्लेवकोरवसमाये, मँद-
विस्सायकोरवसमाये । (२४२ सूत्र)

सुताः—पुत्राः (अजजाए ति) पितुः सम्पदमलिकस्य
जातः—सन्तुलोऽनिकस्य वा तां यातः—प्राप्तो विशिष्टतरस-
स्यैव सन्तुलन इत्यर्थः, इत्यतिजातोऽनित्यानो वा, अन्धम-
वत् । तथा—(अशुजाए ति) अशुद्धः सम्पदा पितुस्तुल्यो
जातोऽनुजातः, अनुगमो वा पितृपिभूत्याऽनुपातः, पितृ-
सम इत्यर्थः, महायशोवत्, आदित्ययशसा विश्वं तुल्य-
त्वास्य, तथा (अवजाए ति) अप इत्यपसदो हानिः पि-
तुः सम्पदो जातोऽवजातः, पितुः सकाशानीषत्तीनशुल इ-
त्यर्थः, आदित्ययशोवत्, भरताऽपिज्ञया तस्य हानित्वात् ।
तथा (कुल्लिगाले ति) कुलस्य—स्वगोत्रस्वाङ्गार इवाङ्गारो
दृक्कस्यानुपनापकत्वाद्धि, कष्टरुद्धि, एवं शिष्टवत्ता-
नुविष्यमप्यवलेषं, सुतशब्दस्य शिष्येण्यपि प्रवृत्तिर्दोषान् ।
तन्नातिजातः सिद्धिमयेपेक्षया वैरस्वामिवत् । अनुजातः श-
व्यमवापेक्षया पशोमद्रवत् । अपजातो भद्रावदुस्वाम्यपेक्ष-
या स्फुल्लमद्रवत् । कुलाङ्गारः कूलनामक्यदुष्टादिपुन्यमार-
कषेद्धेति । तथा (चत्तारीत्यादि) सत्यो यथावद्वस्तुम-
नुमान् यथाप्रतिज्ञातकरणाच्च, पुनः सत्यः संयमित्वेन सत्-
स्यो हितत्वात्, अथवा—पूर्वं सत्य आसीद्विदानीमपि स-
त्य एवेति चतुर्मेही । एवं प्रकारमुवापयतिदिशमाह—'एवं'
इत्यादि व्यक्रं, नवरमेवं सूत्राणि—'चत्तारि पुरिसजाया
पल्लता । तं जहा—सन्धे नामं एगे सन्धेपरिणते ०४, एवं सन्धे-
रुवे ०४, सन्धेमणं ०४, सन्धेसकणं ०४, सन्धेवपले ०४, सन्धेदिष्टी ०४,
सन्धेसीलायारं ०४, सन्धेवपदः ०४, सन्धेपरकमे ति ०४' पुरु-
षाधिकार एवेदमपरमाह—'चत्तारि वत्थेत्यादि' द्युचि—पवित्रं

स्वभावेन, पुनः द्युचि संस्कारेण कालभेदेन वेति । पुरुषचतुर्मे-
ह्यां द्युचिः पुरुषेऽपुतिशरीरतया, पुनः द्युचिः स्वभावेनेति ।
'सुरपरिखए सुखरुवे' इत्येतत्सुखद्वयं दृष्टान्तदाष्टान्तिकोपे-
तम्, 'सुदमणे' इत्यादि च पुरुषमात्राऽऽश्रितमेव स्वसततम-
निदिशमाह—एवमित्यादि कथ्यम् । पुरुषाधिकार एवेदम-
परमाह—(चत्तारि कोरवे इत्यादि) तत्र आश्रम—चूतः त-
स्य प्रलम्बः—फलं, तस्य कोरकं तन्निष्पादकं मुकुलम्, आश्रम-
प्रलम्बकोरकम्, एवमस्येऽपि, नवरम्—तालो वृक्षविशेषः,
वल्ली—कालिङ्गयादिका, मेरुद्विविधा—मेघशृङ्गसमानफला व-
नस्पतिजातिः, आउ (तु) निविशेष इत्यर्थः । तस्याः कोरकमि-
ति विग्रहः, एतामेव चत्तारि दृष्टान्ततयोपात्तानीति वा-
त्वारीत्युक्तम्, न तु चत्वार्येव लोके कोरकाणि, बहुतरा-
पालम्भादिति । 'एवेत्यादि' सुगमं, नवरमुपमय एवं यः
पुरुषः सेव्यमान उच्चितकाले उचितमुपकारफलं जनयत्य-
सावाश्रमप्रलम्बकोरकसमानः, यस्त्वतिवरेण सेवकस्य क-
ष्टेन महदुपकारफलं करोति स तालप्रलम्बकोरकसमानः,
यस्तु अश्लेशनाचिरं च इति स वल्लीप्रलम्बकोरक-
समानः, यस्तु सेव्यमानोऽपि शोभनवचनामेव हृते, उ-
पकारं तु न कञ्चन करोति स मेरुद्विविधापकारकसमा-
नः, तत्कोरकस्य सुवर्णवर्णत्वाद्धातुफलदायकत्वाद्धि ।
स्याः ०४ टा ० १ उ ० ।

फलदृष्टान्तेन पुरुषानाह—

चत्तारि फला पल्लता । तं जहा—आमे शामं एगे आ-
मपहुरे १, आमे शाममेगे पकपहुरे २, पके शाममेगे
आमपहुरे ३, पके शाममेगे पकपहुरे ४ । एवमेव चत्तारि
पुरिसजाता पल्लता । तं जहा—आमे शाममेगे आप-
मदुरकसमाये ०४ । (२४३ सूत्र)

तद्विशेषभूतपुरुषनिरूपणाय फलसूत्रम् । आमम्—अपकं
सत् आममिव मधुरम् आममधुरमीषमधुरमित्यर्थः, त-
था आमं सत् पक्वमिव मधुरमप्यमधुरमित्यर्थः, तथैव
पक्वं सत् आममधुरं प्राप्नोति, तथा पक्वं सत् पक्वमधुरं
प्राप्नोतिवेति । पुरुषस्तु आमो—वयःपुत्राभ्यामभ्यक्तः आम-
मधुरफलसमानः, उपशमाऽऽदिल्लक्षणेन माधुर्यस्याऽदरास्यैव
भावात्, तथा आम एव पक्वमधुरफलसमानः—पक्वफलव-
मधुरस्वभावात्, प्रजातोपशमाऽर्ध्वगुणयुक्तःवादिति, तथा प-
काऽभ्यां वयःपुत्राभ्यां परिणतः आममधुरफलसमानः, उ-
पशमाऽऽदिमाधुर्यस्यादप्यत्वात्, तथा पक्वस्तथैव, पक्वम-
धुरफलसमानोऽपि तथैवेति । अनन्तरं पक्वमधुर उक्तः, स
च सत्यगुणयोगात् भवतीति । स्याः ०४ टा ० १ उ ० ।

पुरुषाधिकारादेवापत्त्या पुरुषसूत्राय चतुर्दश—

चत्तारि पुरिसजाता पल्लता । तं जहा—आवातभद्रे खा-
ममेगे यो संवासभद्रे १, संवासभद्रे खापमेगे यो आ-
वातभद्रे २, एगे आवातभद्रे ति संवासभद्रे वि ३, एगे यो,
आवातभद्रे नो वा संवासभद्रे ०४ । १ ।
चत्तारि पुरिसजाया पल्लता । तं जहा—अपपयो नाममेगे
वजं पासति यो परस्म, परस्म खापमेगे वजं पासति ०

४ । ३ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-अप-
खो याममेगे वज्रं उदीरेष्ट यो परस्स ० ४ । ३ । अप्पखो
नाममेगे वज्रं उवसामेति यो परस्स ० ४ । ४ । चत्वारि
पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-अग्गुद्धेष्ट नाममेगे यो अ-
ग्गुद्धावेति । ५ । एवं वंदति याममेगे यो वंदावेष्ट । ६ । एवं
सकारेष्ट ७ समगोति ८, पूएष्ट ९, वाएष्ट १०, पमिपुच्छति
११, पुच्छष्ट १२, वागेरिष्ट १३, सुचपरे याममेगे
यो अत्थपरे, अत्थपरे नाममेगे यो सुचपरे । १४ ।
(२५४ सूत्र)

सुगमनि, नवरमापतनमापातः-प्रथममीलकः, तत्र भद्रको-
भद्रकारी दशनाऽऽस्तापाऽऽदिना सुखकरत्वात्, संवासः-
चिरं सहवासस्तस्मिन्नामद्रको हिसकत्वात् संसारकारण-
निराजकत्वादेति, संवासमद्रकः सह संवसापान्त्वतोपका-
रितया नो आपातमद्रकः अनालापकटोराऽऽस्तापाऽऽदिना, एवं
ह्रावयोः (वज्रं ति) वज्रंति इति वज्रंम्, अवधं वा अकार-
रलोपात्, वज्रवठजं वा गुरुत्वाजित्वाऽऽस्तापाऽऽदि पापं कर्म
तदारमनः सम्बन्धि कलहादौ पर्यति, पञ्चास्तापान्त्वत्वात्,
न परस्य, तं प्रत्युद्वासीनत्वात्, अग्नस्तु परस्य नाऽऽमनः,
सामिमानत्वात्, इतर उभयोः, निरनुशयत्वेन यथावद्वस्तु-
बोधात्, अपरस्तु नोभयोर्विमुक्तत्वात् इति । दृष्ट्वा वैक
अग्रमः सम्बन्धि अवधमुदीरयति-अग्रति यदुत मया
कृतमेतदिति, उपशान्तं वा पुनः प्रवर्त्तयति, अवधा-वज्रं कर्म
तदुदीरयति-पीडोपाद्नेन उदये प्रवेशयतीति । एवमुपश-
मयति-निवर्त्तयति पापं कर्म वा । (अग्गुद्धेष्ट ति)
अग्गुद्धात्नं करोति न कारयति परं, संवज्रप्राप्तको ल-
घुपायो वा, कारयत्येव गुरुः, उभयवृत्तिवृत्तमाऽऽदिः, अनु-
भववृत्तिजैनकद्विपाऽऽदिनीति । वेति । एवं वन्दनाऽऽदिस्त्व-
ध्यपि नवरं वन्दते ह्रावशाऽऽवर्त्ताऽऽदिना, सकरोति वल्लाऽऽ
दिनाम्न, संमानयति स्तुत्यादिगुणोन्नतिकरणेन, पूजयति
उच्चित्पूजाद्रव्यैरिति, वाचयति-पाठयति, (नो वायावेष्ट)
आत्मानमन्यतेति उपाध्यायाऽऽदिः, द्वितीये शैलकः, तृतीये
कचित् प्रन्धातरेऽनधीर्त्ति, चतुर्थे जिनकद्विपाः । स्था ० ४
ठा ० १ उ ० ।

भुतकद्वान्तमाधिर्भावयति—

चत्वारि भायगा पञ्चत्वा । तं जहा-दिवसभयते, जहा-
भयते, उच्चभयते, कप्पालभयते । (२७१ सूत्र) चत्वारि
पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-संपागडपडिसेवी यामेगे यो
पच्छस्यपडिसेवी, पच्छस्यपडिसेवी यामेगे यो संपागडप-
डिसेवी, एगे संपागडपडिसेवी वि पच्छस्यपडिसेवी वि, एगे
यो संपागडपडिसेवी, यो पच्छस्यपडिसेवी । (२७२ सूत्र)
स्त्रियते पोष्यते स्मेति भुतः, स एवानुकम्पितो भुतकः,
कर्मकर इत्यर्थः । प्रतिदिनं निषतमूल्येन कर्मकरणार्थं
यो गृह्यते स दिवसभुतकः । वात्रा-देशान्तरगमनं तस्यां
सहाय इति ज्ञियते यः स यात्राभुतकः । मूल्यकालनियमं
कृत्वा यो नियतं-पथः बलरं कर्म कार्यते स उच्चताभुतकः ।
कप्पालभुतकः क्षितिक्षालक बीडाऽऽदिवस्य स्वं कर्मोन्वते

द्विहस्ता द्विहस्ता वा त्वया भूमिः अनित्यतावत्ते चनं
दास्यामीत्येवाभियज्येति । १६ माये-

" दिवसप्रयत्नो उ वेप्पह, क्षिणेषु धणेषु दिवसद्वेयसिपं ।

जत्ता उ होह गमणं, उभयं वा एसियधणेषु ॥ १ ॥

कप्पालभोडमार्गं, इत्यादिषु कम्म एसियधणेषु ।

एविकरकालुप्पेयं, कायस्यं कम्मजं वेति ॥ २ ॥ "

उक्तं लोकोक्तिकस्य वृत्तविशेषस्यान्तरम्, अनुना लोकोत्तरस्य
तस्यान्तरप्रतिपादनाय प्रतिषेधिसूत्रम्, तत्र संप्रकटम् अग्नी-
तायेसमस्यमकल्प्यमक्ताऽऽदिप्रतिषेधितुं शीलं यस्य स संप्र-
कटप्रतिषेधित्वेन सर्वत्र, नवरं प्रच्छन्नमगीताधीसमस्यम् ।
अथ वाऽऽद्ये भद्रकत्रये पुष्टाऽऽस्तम्बनो वक्रुशऽऽदिः निरा-
स्तम्बनो वा पार्श्वस्थाऽऽदिः द्रष्टव्यः । स्था ० ४ ठा ० १ उ ० ।

दीनाऽऽदिभेदमाह—

चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-दीखे यामेगे दीखे,
दीखे यामेगे अदीखे, अदीखे यामेगे दीखे, अदीखे या-
मगे अदीखे । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-दीखे
यामेगे दीखपरिणए, दीखे यामेगे अदीखपरिणए, अदीखे
यामेगे दीखपरिणए, अदीखे यामेगे अदीखपरिणए २ ।
चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-दीखे यामेगे दी-
खरूवे ० (४) ३ । एवं दीखमणे ० ४ । ४ । दीखसंकप्ये ० ४ ।
५ । दीखपथे ० ४ । ६ । दीखदिष्टी ० ४ । ७ । दीखसीलापारे ० ४ ।
८ । दीखववहारे ० ४ । ९ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं
जहा-दीखे यामेगे दीखपरकमे, दीखे यामेगे अदीख-
परकमे ० [४] १० । एवं सर्वेति चउमंगो भाणियव्वो ।

दीनो देव्यवान्, क्षीणो जितवृत्तिः पूर्वं पञ्चादिपि दीन एव, अ-
थवा-दीनो बहिर्द्वेष्या पुनर्दीनोऽन्तर्द्वेष्या इत्यादिभ्यनुर्भङ्गो १ ।
तथा दीनो बहिर्द्वेष्या अन्तर्द्वेष्याऽऽदिगुणयुक्तरीरेत्यर्थः ।
एवं प्रज्ञासुचं यावदादिपदं व्याख्येयं, दीनपरिणतः अदीनः सन्न
दीनतया परिणतोऽन्तर्द्वेष्या इत्यादिभ्यनुर्भङ्गो २ । तथा दीन-
रूपो मलिनजीर्णवक्त्राऽऽदिनेपथ्यापेक्षया । ३ । तथा दीनमना-
स्त्वभावत एवानुजतचेताः । ४ । दीनसंकप उन्नतचित्तस्वभावा-
भ्येऽपि कथञ्चिद्दीनविमर्शः । ५ । तथा दीनप्रज्ञः दीनसूक्ष्माधी-
ऽस्तोचनः । ६ । तथा दीनश्चित्तादिभिरेवमुत्तरमापि आदिपदं,
तथा दीनदृष्टिर्विच्छाद्यचक्षुः । ७ । तथा दीनशीलसमाचरो दीन-
नचमोनुष्ठानः । ८ । तथा दीनव्यवहारे दीनान्योऽप्यदानप्रति-
दानाऽऽदिक्रिया, दीनविवाहो वा । ९ । तथा दीनपराक्रमो-दी-
नपुरुषकार इति । १० ।

दीनो दीनवृत्तिः—

चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-दीखे यामेगे दी-
खविची ० ४ । १ । एवं दीखजाई १, दीखभासी १, दीखी-
भासी १ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-दीखे
यामेगे दीखसेवी ० [४] १५ । एवं दीखे यामेगे दीखप-
रियाए ० १६ । एवं दीखे यामेगे दीखपरियाले ० [४] १७ ।
सर्वत्र चउमंगो । [२६९ सूत्र]

तथा दीनस्यैव वृत्तिर्वैरते-जीविका यस्य स दीनवृत्तिः ॥११॥ एवं दीनं वैश्यवर्तं पुरुषं वैश्यवह्ना यथा भवति तथा याचत इत्येवंहीनो दीनयाची, दीनं वा यातीति दीनयाची, दीना वा-दीना जातिरस्येति दीनजातिः ॥१२॥ तथा दीनवहीनं वा आपते दीनभावी ॥१३॥ दीनवद्वजापते प्रतिभाति अबभापते वा याचत इत्येवंहीनो दीनावभासी, दीनावभावी वा ॥१४॥ तथा दीनं नायकं सेवत इति दीनसेवी ॥१५॥ तथा दीनस्यैव पर्यायोऽवस्था प्रमत्ताऽऽदिलक्षणा यस्य स दीनपर्यायः ॥१६॥ (दीनपरियागे ति) दीनः परिहारी यस्य स तथा ॥१७॥ (स-व्यत्य अउमंगे ति) सर्वस्यैव अन्तरी भङ्गा द्रष्टव्या इति पुरुषजाताधिकारव्यत्येवमष्टादशस्थी ।

आर्या नामैकः—

चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-अजे शामगे अजे० ४।१। चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-अजे शामगे अजे० अजपरिणय० ४।२। एवं अजरूपे० ३। अजपये ४। अजसंक्षपे० ५। अजपये० ६। अजदिद्वि० ७। अजसीलाया-रे० ८। अजववहारे० ९। अजररूपे० १०। अजविची० ११। अजजारी० १२। अजभावी० १३। अजआभासी० १४। अजमेवी० १५। एवं अजपरिया० १६। अजपरियागे० १७। एवं सत्तरस आलावगा० १७। जहा दी-शेयं भणिया तहा अजेण वि भाणियव्वा । चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-अजे शामगे अजभावे, अजे शामगे अजजभावे, अजे शामगे अजभावे, अज-अजे शामगे अजजभावे ॥ १८ ॥ [२८० सूत्र]

गताथी । नवरम्, आर्यो नयथा । यदाह—“ जेतुं जारं कुलक-भ्रम सिध्य मासाए नाणवरणे य । दंसणआरिय नवहा, मिच्छा सग जण्य असमाई ॥ १ ॥ ” इति । तत्र आर्यः क्षत्रतः, पुनरायः पापकर्मबहिर्भूतत्वेनाशाप इत्यर्थः । एवं सप्तदश सूत्राणि नेयानि । तथा आर्यभावः क्षात्रिकाऽऽदिहानाऽऽदिवृत्तः अनार्यभावः क्षात्राऽऽदिहानिति । पुरुषजातप्रकरणमेव दृष्टान्तवाच्यं नित्यार्थेनाभाविकधासूत्रादभिधीयते, पाठसिद्धं चैतत् ।

जातिकुलसंपन्नाः—

चत्वारि उसभा पण्यता । तं जहा-जाइसंपणे, कुलसंपणे, बलसंपणे, रुवसंपणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-जाइसंपणे, कुलसंपणे, बलसंपणे, रुवसंपणे १। चत्वारि उसभा पण्यता । तं जहा-जाइसंपणे शाममेगे नो कुलसंपणे, कुलसंपणे शाममेगे शो जाइसंपणे, एगे जाइसंपणे वि कुलसंपणे वि, एगे शो जाइसंपणे नो कुलसंपणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-जाइसंपणे शाममेगे० ४।२। चत्वारि उसभा पण्यता । तं जहा-जाइसंपणे नाममेगे नो बलसंपणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-जाइसंपणे० ४।३। चत्वारि उस-

भा पण्यता । तं जहा-जाइसंपणे नाममेगे नो रुवसंपणे० ४। एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-जाइसंपणे शाममेगे शो रुवसंपणे, रुवसंपणे नाममेगे० ४।४। चत्वारि उसभा पण्यता । तं जहा-कुलसंपणे नाममेगे नो बलसंपणे० ४। एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-कुलसंपणे नाममेगे नो बलसंपणे० ४।५। चत्वारि उसभा पण्यता । तं जहा-कुलसंपणे शाममेगे शो रुवसंपणे० ४। एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-कुलसंपणे नाममेगे० ४।६। चत्वारि उसभा पण्यता । तं जहा-बलसंपणे शाममेगे शो रुवसंपणे० ४, एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-बलसंपणे नाममेगे० ६। ७।

नवरम्, अष्टभा-बलीवर्हाः, जातिः-गुणवन्मातृकत्वं, कुलं गुणवन्पितृकत्वं, बलम्-भारवहनाऽऽदिमध्यं, रूपं शरीरसौन्दर्यमिति । पुरुषस्तु रूपं भावयितव्यः । अनन्तरदृष्टान्तसूत्राणि तु सप्तदशार्थान्तिकानि जात्याऽऽदीनि चत्वारि पदानि भुवि विन्यस्य यथां द्विकसंयोगानाम् “ जाइसंपणे नो कुलसंपणे ” इत्यादिना स्थानमङ्गकमण्ये पदेव चतुर्भङ्गिकाः कृत्या समवसेयानि ।

हस्तिसदृशाः—

चत्वारि हत्थी पण्यता । तं जहा-भदे भंदे, भिए, संकिसे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-भदे, भंदे, भिए, संकिसे । चत्वारि हत्थी पण्यता । तं जहा-भदे शाममेगे भदमणे, भंदे शाममेगे भंदमणे, भदे शाममेगे भियमणे, भंदे शाममेगे संकिमणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-भदे शाममेगे भदमणे, भदे शाममेगे भंदमणे, भंदे शाममेगे भियमणे, भदे शाममेगे संकिमणे । चत्वारि हत्थी पण्यता । तं जहा-भंदे शाममेगे भदमणे । भंदे शाममेगे भंदमणे, भंदे शाममेगे भियमणे, भंदे शाममेगे संकिमणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-भंदे शाममेगे भदमणे० तं चेव । चत्वारि हत्थी पण्यता । तं जहा-भिते शाममेगे भदमणे, भिते शाममेगे भंदमणे, भिते शाममेगे भियमणे, भिते शाममेगे संकिमणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-भिते शाममेगे भदमणे० तं चेव । चत्वारि हत्थी पण्यता । तं जहा-संकिमणे शाममेगे भदमणे, संकिमे शाममेगे भंदमणे, संकिमे नाममेगे भियमणे, संकिमे शाममेगे संकिमणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-संकिमे शाममेगे भदमणे० तं चेव । जाव संकिमे शाममेगे संकिमणे ॥

“ मधुपुलियापिलवखो, अणुपुण्यसुजापदीहंशूलो ।

पुरओ उदग्गधीरो, सम्बग्गसमाधितो भदो ॥ १ ॥
 च्चलबहलविसमयम्भो, धूलसिरो धूलएण पेयण ।
 धूलणइदत्तबालो, हरिपिगलतोययो मंदो ॥ २ ॥
 तणुओ तणुपग्गो, तणुयत्तओ तणुयदत्तइबालो ।
 भीरु तणुव्विग्गो, तासी य ऋवे पिण खां ॥ ३ ॥
 एवेसि इस्सीणं, धोवं धोवं तु जो हरति इत्थी ।
 रुवेण व सीलेण व, सो संकिओ नि चाम्भो ॥ ४ ॥
 भदो मज्झ सरणं, मंदो उण मज्जे वसंतम्मि ।
 मिउ मज्जति हेमंवे, संकिओ सम्बकालाप्पि ॥ ५ ॥”

हस्तिस्त्रजं भद्राऽऽद्यो हस्तिवर्शेण वक्ष्यमाणलक्षणा बन्नाऽऽ-
 दिविशेषिताम् । यदाह—‘भद्रो मन्दो मृगश्चेति विधेयास्त्रि-
 षा गजाः । वनप्रचारलोक्यन्-सम्बन्धेनोपलक्षिताः’ ॥ इति ।
 तत्र भद्रो हस्ती भद्र एव भीरवाऽऽदिगुणयुक्त्वात् १, मन्दो
 मन्द एव धैर्यवेगोऽऽदिगुणेण युग्मत्वात् २, मृग एव तनु-
 र्भवीत्येवाऽऽदिना, संकीर्णः किञ्चिद्भद्राऽऽदिगुणसंयुक्त्वा-
 त् संकीर्ण एवेति । पुरुषोऽप्येवं भावनीयः । उत्तरपञ्चापि तु
 चत्वारि स्यादौनितिकानि भद्राऽऽदिपदानि चत्वारि तद्व-
 क्रमेण चत्वार्येव भद्रमन-प्रवृत्तानि च विन्यसे “ भई ण-
 ममेग भद्दंवे” इत्यादिना क्रमेण सम्यक्सेयानि । तत्र भद्रो
 जात्याऽऽकार्थ्यां प्रशस्नः, तथा भद्दं भवो यस्य । अथवा-भ-
 द्रंयस्य मनो यस्य स तथा । धीर इत्यर्थः । मन्दं मन्दस्येव वा
 मनो यस्य स तथा । अतस्तुल्यधीरः । एवं युगमना भीरुस्यैः
 संकीर्णमना भद्राऽऽदिविलक्षणतोयेनमना विविधविल इत्य-
 र्थः । पुरुषास्तु वक्ष्यमाणभद्राऽदिलक्षणानुसारं प्रशस्ताप्रश-
 स्तस्त्वका । मन्तव्या इति । भद्राऽदिलक्षणमिदम्—‘महुगाया’
 मधुगुटिकेव-लोद्वयटिकेव । पिक्कले पिक्कले अल्लणी-लोचने
 यस्य स तथा, अनुपूर्वैण परिपाठ्या सुन्द जातः-उत्पन्नो यः
 सोऽनुपूर्वसुजातः, स्वजात्युचितकालकमजातो हि बलकपा-
 ऽऽदिगुणयुक्तो भवति, स चासी दीपेलाक्षुल्ल-दीपेपुच्छ
 इति स तथा, अनुपूर्वैण वा स्थूलसूक्ष्मसूत्रतरलक्षणैर्न सुजा-
 तं दीपं लाक्षुल्लं यत्थ स तथेति, पुरतः-अग्रभागे उदग्र
 उज्जतः, तथा धीरः-अज्ञोभ, तथा सर्वोपयुक्तानि सम्यक्-
 प्रमाणलक्षणोपेतत्वेन आदितानि व्यवस्थितानि यस्य स स
 वाक्कुसमाहितो भद्रो नाम गजविशेषो भवतीति । ‘बलगाहा’
 बल-श्रेष्ठं बहलं स्थूलं विषमं-बलियुक्तं चर्म यस्य स तथा,
 स्थूलशिराः, स्थूलकेन (पेयण सि) पेवकेन पुच्छमूलेन
 युक्तः स्थूलनखदन्तबालो, हरिपिक्कललोचनः सिंहवत् पिक्का-
 लो मन्दो गजविशेषो भवतीति । तणु गाहा ? तनुका—
 कृशः तनुमीयः तनुत्थक-तनुचर्मो तनुकन्दनखबालः,
 श्रीकः भयशीलः स्वभावतस्त्वलो भयकारयवशात् स्तब्धक-
 योकरणाऽदिलक्षणोपेतो भीत एव उन्विन्नः कच्छविहाराऽऽ-

दाणुवेगवान् स्वयं व्रस्तः परानपि ज्ञातय
 सीति ज्ञाती च भयेमृगो नाम गजमेव इति ।
 ‘एपसि गाहा’ ‘भद्दं गाहा’ । कण्ठेन । तथा
 ‘द्वेनेहि’ इण् भदो, मंदो हरेण आहण
 हस्ती । गत्तावेद्वि य मिओ, संकिओ सम्बन्धो
 इण् ॥ १ ॥ इति । स्वा० ४ ठा० २ उ०

अधुना पुरुषजातप्रधानतया कायविशेषमाह—

चत्तारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-किसे खाममेगे
 किस,किसे खाममेगे ददे, ददे खाममेगे किसे, ददे खाममेगे
 ददे । चत्तारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-किसे
 खाममेगे किससरीरे, किसे खाममेगे ददसरीरे, ददे खाम-
 मेगे किससरीरे, ददे खाममेगे ददसरीरे ४ । चत्तारि पुरि-
 सजाया पण्णा । तं जहा-किससरीरस्स खाममेगस्स खा-
 ण्णदंसणे समुप्पज्झं यो ददसरीरस्स, ददसरीरस्स खा-
 ममेगस्स खाण्णदंसणे समुप्पज्झं यो किससरीरस्स,
 एगस्स किससरीरस्स वि नाण्णदंसणे समुप्पज्झं ददस-
 रीरस्स वि, एगस्य यो किससरीरस्स नाण्णदंसणे सम्म-
 ण्णज्झं यो ददमरीरस्स । (२८३ सूत्र)

(चत्तारि पुरिसेत्थादि) कण्ठं, नवर्षं कृतजुशरीरः पूर्वं
 पञ्चादपि कृश एव, अथवा-कृशो भावेन हीनस्त्वाऽऽदि-
 त्वात्पुनः कृशः शरीराऽदिसिरेवं हतोऽपि विपर्ययादिति, पू-
 र्वैर्बलान्धवर्शेणाऽऽधितमेव द्वितीयं सूत्रं, तत्र कृशो भावतः,
 शर्पं मृगम् । कृशस्यैव वतुर्भक्त्या ज्ञानोत्पादमाह (चत्ता-
 रीत्यादि) व्यक्तं, किन्तु कृशशरीरस्य विविधतपसा भावि-
 तस्य शुभपरिणामसम्भवेन तदावरणक्षयोपशमादिभावात्,
 ज्ञानं च दर्शनञ्च ज्ञानदर्शनं ज्ञानेन वा सह दर्शनं ज्ञानदर्श-
 नं छात्रादिकं कैवल्यं वा, तत्समुपपद्यते, न दृढशरीरस्य,
 तस्य हि उपचितत्वेन बहुसाधनतया तदाविषयमपरिणा-
 माभावेन क्षयोपशमाऽऽद्यभावादित्येकः । तथा-मन्दं हनन-
 स्यात्पमोहस्य दृढशरीरस्यैव ज्ञानदर्शनमुत्पद्यते स्वस्थश-
 रीरतया मनःस्वास्थ्येन शुभपरिणामभावात् क्षयोपशमाऽऽ-
 दिभावाच्च कृशशरीरस्यास्वास्थ्यमिति द्वितीयः । तथा कृशस्य
 दृढस्य वा तदुपपद्यते विशिष्टसंज्ञनस्यात्पमोहस्योपशमाऽ-
 पि शुभपरिणामभावात् कृशत्वदृढत्वेनापेक्षत इति तृतीयः ।
 अनुर्यः सुजातः ज्ञानदर्शनयोर्वत्पाद उक्तः । स्वा० ४ ठा० २ उ०

चत्तारि पुरिसजाता पण्णा । तं जहा-तवेनाममेगे, नोतवे ना-
 ममेगे, सोत्तन्थी नाममेगे, पण्णाये नाममेगे ४ । चत्तारि पुरिस-
 जाया पण्णा । तं जहा-आयेवकरे नाममेगे यो परंतकरे । १ ।
 परंतकरे खाममेगे यो आतंतकरे २, एगे आतंतकरे वि
 परंतकरे वि ३, एगे यो आतंतकरे यो परंतकरे ४ । २ ।
 चत्तारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-आतंतमे खाममेगे
 नो परंतमे, परंतवे नाममेगे, नो आतंतमे ४ । ३ । चत्तारि पुरि-
 सजाया पण्णा । तं जहा-आयंदमे नाममेगे यो परंदमे ०
 ४ । ४ । [२८७ सूत्र]

“वत्तारि” इत्यादिभिश्चतुर्भिश्चतुर्भङ्गीसुत्रैः स्वरूपं दर्शयति ।
 कण्ठानि चेतानि, केवलं (तद्वा सि) सेवकः सन् यदैवादि-
 श्यते नश्येयः प्रवर्त्तते स तथा, अन्यन्तु नो तत्रैवा-यथाऽपी-
 त्यर्थे इति सोत्तन्थः, तथा स्वस्तीत्याह, वत्तारि वा सौवासत्तकः,
 प्राकृतस्वात्कारलोपे दीर्घात्वेव सोत्तन्थो माङ्गलिकाभिधाया
 मागधाऽऽदिगन्धः । एतेषामेवाऽऽदाभ्युत्पत्ता प्रधानः मधुरस्य

म	म	सु	सं
म	म	म	म
म	म	म	म
म	म	म	म
सु	सु	सु	सु
सं	सं	सं	सं

हानि । (आपंतकरो सि) आरामोऽन्तमवसानं प्रवश्य करोतीत्यारामात्मकरो, नो परस्व भवान्तकरो, धर्मैरेव शून्यानां संवकः प्रत्येकबुद्धाऽऽदिः १. तथा परस्व भवान्तं करोति मार्गप्रवर्तनेन परात्मकरो, नाऽऽत्मात्मकरोऽवश्यमस्तीर आचार्याऽऽदिः २. एतौ परस्तु तीर्थकरोऽप्यो वा ३. चतुर्थो बुधः वाऽऽचार्याऽऽदिः ४. अथवाऽऽत्मनोऽन्तं मरत्यं करोतीत्यात्मात्मकः एवं परात्मकरोऽपि । इह प्रथम आत्मवधको द्वितीयः परवधकः, एतौ च उभयहन्ता चतुर्थस्त्ववधक इति । अथवाऽऽत्मतन्त्रः सन् कार्यो सि करोतीत्यात्मतन्त्रकः, एवं परतन्त्रकरोऽपि । इह तु प्रथमो विनो, द्वितीयो विष्णु, तृतीय आचार्याऽऽदिः, चतुर्थः कार्यचिह्नेष्वपेक्षया शूद्र इति । अथवा-आरामतन्त्रम् आरमावसं धनगच्छाऽऽदि करोति इत्यात्मतन्त्रक एवमितराऽपि भक्त्योजना स्वयमूर्ध्नाति तथाऽऽत्मानं तमयति-खंद्यतीत्यात्मतन्त्रम्-आचार्याऽऽदिः, परं शिष्याऽऽदिं तमयतीति परतन्त्रः सर्वत्र प्राकृतत्वाद्बुद्धारः । अथवा-आरामति तमः-अज्ञानं क्षोभो वा यस्य स आरामतमाः, एवमितरेऽपि, तथा आरामानं दमयति-श्रमवशं करोति शिष्यति वेत्यात्मदमः, आचार्योऽऽत्मदमकाऽऽदिर्वा, एवमितरेऽपि, तत्र परः शिष्योऽभ्याऽऽदिर्वा । स्यात् ४ डा ० २ उ ० ।

आरामतः अलमस्तु—

चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-अप्यथो ग्राममेगे अलमंभू भवइ नो परस्स, परस्स ग्राममेगे अलमंभू भवइ नो अप्यथो, एगे अप्यथो वि अलमंभू भवइ, परस्स वि, एगे थो अप्यथो अलमंभू भवइ थो परस्स १ ।

व्यक्रान्ति, कथलम् अलमस्तु निषेधो भवतु य एवमाह सोऽलमस्त्वियुक्तये, निषेधक इत्यर्थः । स चारामानो दुर्मेयु प्रवर्तमानस्यैको निषेधकः । अथवा- (अलमंभू चि) समग्रभाषा समर्थोऽभिधीयते, तत आरामनो निग्रहसमर्थः कश्चिदिति ।

चत्वारि मग्गा पशुता । तं जहा-उज्जु ग्राममेगे उज्जु, उज्जुग्राममेगे वंके, वंके ग्राममेगे उज्जु, वंके ग्राममेगे वंके २ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-उज्जु ग्राममेगे उज्जु ० ४ । ३ ।

एको मार्गे श्रद्धुः आदौ, अन्तेऽपि श्रद्धुः अथवा-श्रद्धुः प्रतिमाति तपवतोऽपि श्रद्धुरेवेति पुत्रवस्तु श्रद्धुः पूर्वोपरकालापेक्षया, अन्तस्तत्पश्चाद्विस्तृतापेक्षया वेति । कश्चिनु-“उज्जु ग्रामं एगे उज्जुमणे सि” पाठः । सोऽपि बह्विस्तृतावस्तपश्चापेक्षया व्याख्येयः ॥ ३ ॥

चत्वारि मग्गा पशुता । तं जहा-खेमे ग्राममेगे खेमे, खेमे ग्राममेगे अखेमे ० ४ । ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-खेमे ग्राममेगे खेमे ० ४ । ५ । चत्वारि मग्गा पशुता । तं जहा-खेमे ग्राममेगे खेमरुवे, खेमे ग्राममेगे अखेमरुवे ० ४ । ६ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-खेमे ग्राममेगे खेमरुवे ० ४ । ७ । केमो नमिको मार्गं आदौ निरपद्रवतया, पुनः केमोऽन्ते

तथैव, प्रसिद्धितत्वाभ्यां वा । एवं पुरुषोऽपि कोथाऽऽद्युप-द्रवरहिततया क्षेम इति । क्षेमो भावतोऽनुपद्रवत्वेन क्षेमरूप आकारेण मार्गः । पुरुषस्तु प्रथमो भावद्रव्यलिङ्गयुक्तः साधुद्वितीयः काश्चिको द्रव्यलिङ्गवर्जितः साधुदेव, तृतीयो निहवः, चतुर्थो संयत्तीर्थिको गृहस्थो वेति ७ ।

संक्षेपाः—

चत्वारि संबुक्का पशुता । तं जहा-वामे ग्राममेगे वामावसे, वामे ग्राममेगे दाहिणावसे, दाहिणे ग्राममेगे वामावसे, दाहिणे ग्राममेगे दाहिणावसे ८ । एवमेव च-चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-वामे ग्राममेगे वामावसे ० ४ । ६ ।

संबुक्का-शब्दको वामो वामपार्श्वेऽवस्थितत्वात्प्रतिकूलगुणत्वाद्वा वामाऽऽवसेः प्रतीतः । एवं दक्षिणावसोऽपि, दक्षिणो दक्षिणपार्श्वेऽवस्थितत्वात्प्रतिकूलगुणत्वाद्वा दक्षिणोऽपि, वामः प्रतिकूलस्त्वभावतया वाम एवाऽऽवसे-प्रवर्तते इति वामाऽऽवसो विपरीतप्रवृत्तेरौकाऽप्यो वाम एव स्वकोपेण कारण-वशादक्षिणऽऽवसोऽनुकूलप्रवृत्तिः, अयस्तु दक्षिणोऽनुकूलत्वभावतया कारणवशाद्वा वामाऽऽवसोऽनुकूलप्रवृत्तिरित्येवं चतुर्थोऽपीति ।

धूमशिक्षाः—

चत्वारि धूमसिहाओ पशुताओ । तं जहा-वामा ग्राममेगा वामावता ० ४ । १० । एवमेव चत्वारि स्थियाओ पशुताओ । तं जहा-वामा ग्राममेगा वामावता ० ४ । ११ । चत्वारि अग्निसिहाओ पशुताओ । तं जहा-वामा ग्राममेगा वामावता ० ४ । १२ । एवमेव चत्वारि स्थियाओ पशुताओ । तं जहा-वामा ग्राममेगा वामावता ० ४ । १३ । चत्वारि वज्रमंडलिया पशुता । तं जहा-वामा ग्राममेगा वामावता ० ४ । १४ । एवमेव चत्वारि स्थियाओ पशुताओ । तं जहा-वामा-ग्राममेगा वामावता ० ४ । १५ । चत्वारि वज्रसंदा पशुता । तं जहा-वामे ग्राममेगे वामावसे ० ४ । १६ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-वामे ग्राममेगे वामावसे ० ४ । १७ । (२८६ सूत्र)

धूमशिक्षा वामा वामपार्श्वेऽवस्थिततयाऽनुकूलस्त्वभावतया वा वामत एवाऽऽवसेते या तथा वलनारसा वामावसो १० । स्त्री-पुरुषवद् व्याख्येयाः, कम्बुदृष्टान्ते सत्यपि धूमशिक्षाऽऽदिदृष्टान्तानां स्त्रीदार्ढ्यमितिके शब्दसाधर्म्येणोपपन्नतरत्वाद्भेदेनोपादा नमिति ११ । एवमिन्द्रशिक्षाऽपि १३ । वातमण्डलिका-मण्डल-नोऽयमृत्तो वायुरिति । इह च क्षिप्तो मात्स्योपपातवाप-द्वयस्वभावा अवन्तीरयमिमांशेण ताक्षु धूमशिक्षाऽऽदिदृष्टान्त-त्रयोपपास इति । उक्तं च-“अथवा मरुतमृतीला, सिन्धु-परिपुरिया वि तविर । दीवयसिह व्व महिला, लक्ष्म्यस-रा भयं देह ॥ ११ ॥” इति । १५ । वनक्षरद्वयु शाखावन् नवरं वामावसो वामवत्तनेन जातत्वाद्वायुना वा तथा धूम-मानत्वादिति । १६ । पुऽपस्तु पूर्ववदिति । १७ । स्यात् ४ डा ० २ डा ० ।

संग्रकटप्रतिसेविनः-

चत्तारि पुरिसजाया पम्भुचा । तं जहा-संपागवपडिसेवी
शाममेगे, पम्भुछपडिसेवी शाममेगे, पम्भुपम्भुणंवी शाममेगे,
शिस्सय्यणंदी शाममेगे ? ।

सुगमा ख । नवरं कश्चित्साधुर्गच्छवासी संग्रकटमेव-अग्नि-
तापीमत्स्यमेव प्रतिसेवते मूलशुणानुचरगुणाय वा इपंतः
कहेपेन येति संग्रकटप्रतिसेवीत्येकः । एवमन्यः प्रचक्षुषं प्रति-
सेवत इति प्रचक्षुषप्रतिसेवी अन्यस्तु प्रत्युत्पन्नमेव लक्षणेन वक्ता
शिष्वाऽऽदिना प्रत्युत्पन्नो वा जातः सन् शिष्वाऽऽचार्याऽऽदिक-
पेय नन्दति यः स प्रत्युत्पन्नमन्दी, अथवा-नन्दनं तन्निदानन्दः,
प्रत्युत्पन्नं नन्दिर्विषय स प्रत्युत्पन्नमन्दिः, तथा प्राचूर्णकशि-
ष्वाऽऽदीनामात्मनो वा निःसंख्येन शब्दाऽऽर्धेर्निर्गतेन नन्दति
यो नन्दिष्यी यस्य स तथा । पाठाभेदे तु-प्रत्युत्पन्नं यथास्त-
सेवते-भजते नातुचितं विवेचयतीति प्रत्युत्पन्नसेवीति ।

सेनाः-

चत्तारि सेनाभो पम्भुचाभो । तं जहा-जइचा शाममेगा यो
पराजिणिचा, पराजिणिचा शाममेगा यो जइचा, एगा जइ-
चा वि पराजिणिचा वि, एगा यो जइचा यो पराजिणिचा
२ । एवमेव चत्तारि पुरिसजाया पम्भुचा । तं जहा-जइ-
चा शाममेगे यो पराजिणिचा ० ४ । १ । चत्तारि सेनाभो
पम्भुचाभो । तं जहा-जइचा शाममेगा जयइ, जइचा शाममेगा
पराजिणइ, पराजिणिचा शाममेगा जयइ, पराजिणिचा
शाममेगा पराजिणइ ॥ एवमेव चत्तारि पुरिसजाया पम्भु-
चा । तं जहा-जइचा शाममेगो जयइ ० ४ । ५ । (२६२ सूत्र)

(जइत्सि) जेअं जयति रिपुबलम् एका न पराजेअं-न
पराजयते रिपुबलात्त भज्यते, द्वितीया तु पराजेअं-परेज्यो
भज्जमात्त अत एव नो जेअंति, तृतीया कारणशानुभय-
स्वभावेति, चतुर्थी स्वयिजगिनुत्वादनुभयकपेति । पुरुषः
साधुः स जेता परीवहाणं न तेज्यः पराजेता-उज्जिते
इत्यर्थः महावीरवदिति एको, द्वितीयः कण्ठरीकवत्,
तृतीयस्तु कदाचित्जिता कदाचित्कर्मवशात् पराजेता, शैज-
कराजपिबत्, चतुर्थस्तु अनुत्पन्नपरीवहः । जित्वा एकदा
रिपुबलं पुनरपि जयतीत्येका अन्वया जित्वा पराजयते भज्य-
ते, अन्वया पराजित्य-परिभज्य पुनर्जयति, चतुर्थी तु पराजि-
त्य परिभज्येकदा पुनः पराजयते, पुरुषस्तु परीवहाऽऽदिष्वेवं
भिन्ननीय इति ।

जेतव्यामेव तत्त्वतः कषाया एवेति तत्त्वत्कर्षं दर्शयितुका-
मः कोषस्थोत्तरत्रोपदर्शयिष्यमाणश्चाभ्यामाऽऽदिकषायवच
प्रकरणमाह-

चत्तारि केअया पम्भुचा । तं जहा-बंसीमूलकेअयाए, भें-
दविसायाकेअयाए, गोमुसिकेअयाए, अवलेहियाके-
अयाए । एवमेव चउज्जिहा माया पम्भुचा । तं जहा-बंसीमू-
लकेअयासमाया ० जाव अवलेहियाकेअयासमाया,
बंसीमूलकेअयासमायां मायं अणुप्पविट्ठे जीवे कालं क-

रेइ, येइएप्पु उववजइ, भेंदविसायाकेअयासमायां मायप-
णुप्पविट्ठे जीवे कालं करेइ, तिरिक्खनोयिएप्पु उववजइ,
गोमुसि ० जाव कालं करेइ, मणुप्पेप्पु उववजइ, अवले-
हिया ० जाव देवेषु उववजइ ॥

(चत्तारित्यादि) प्रकटः, किन्तु केतनं-सामान्येन वक्तं वस्तु
पुष्पकरएवञ्च वा सम्बन्धि सुप्रसिद्धस्थानं वंशविद्वलकं,
तच्च वक्तं भवति, केवलमिह सामान्येन वक्तं वस्तु केतनं
युज्यते, तत्र वंशीमूलं च तत्केतनं च वंशीमूलकेतनमेवं सर्वत्र,
नवरं भेदविसायां-मेवमूत्रं, गोमुसिका प्रतीता । (अवलहेहिय
सि) अवलिचयमानस्य वंशशलाकादीनां प्रतन्वी त्वक् साऽऽपले-
नानिकेति । वंशीमूलकेतनकादिसमा तु मायायास्तद्भूतास-
माजैववेदात् । तथाहि-यथा वंशीमूलमतिशुषितवक्तमेवं
कस्यचिन्मायाऽपीत्येवमव्याप्यतास्पतमानाजैवत्येनाम्याऽपि
भावनीयेति । इयं आनन्तानुबन्धप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानऽ
वरणसंज्वलनरूपा क्रमेण ज्ञेया, प्रत्येकमित्यन्ये, तेनै-
वानन्तानुबन्धिन्या उदयेऽपि देवत्वाऽऽदि न विदध्यते, यत्
मानाऽऽद्योऽपि बाह्यान्तरे तु-पूर्वे क्रोधमानसूत्राणि ततो
मायासूत्राणि, तत्र कीचसूत्राणि-“चत्तारि राईओ पम्भुचाभो ।
तं जहा-पम्भुयराई, पुडविराई, रेणुलाई, जललाई । एवमेव
अउज्जिहे कोहे” इत्यादि मायासूत्राणि वाऽधीतानि, फलसूत्रे
अनुमविष्टस्तदुपपत्तिरिति ।

स्तम्भपुरुषाः-

चत्तारि यंभा पम्भुचा । तं जहा-सेलथंभे, अड्ठिथंभे, दा-
रुयंभे, तिणिसलयाथंभे । एवमेव अउज्जिहे माणे प-
एणत्ते । तं जहा-सेलथंभसमायां जाव तिणिसलयाथं-
भसमायां, सेलथंभसमायां मायां अणुप्पविट्ठे जीवे कालं
करेइ, येइएप्पु उववजइ, एवं ० जाव तिणिसलया-
थंभसमायां मायां अणुप्पविट्ठे जीवे कालं करेइ देवेषु
उववजइ ॥

शिलाविकारः शैलः स चासौ स्तम्भश्च स्थाणुः शैल-
स्तम्भः, एवमन्येऽपि, नवरमसिष दाह च प्रतीतम्, तिनि-
यो- वृक्षविशेषस्तस्य लता-कम्पा तिनिरलता, सा चात्य-
न्तमृद्धीति । मानस्यापि शैलस्तम्भाऽऽदिसमागततात्त्वतो न-
मानाभावविशेषो ज्ञेयः, मानोऽप्यनन्तानुबन्धनाऽऽदिकपः
क्रमेण इत्यः, तत्फलसूत्रं स्थगम् ।

वस्त्राणि-

चत्तारि वत्था पएणत्ता । तं जहा-किमिरागरचे, कइ-
मरागरचे, खंअणारागरचे, हलिइरागरचे । एवमेव च-
उज्जिहे लोभे पएणत्ते । तं जहा-किमिरागरचवत्थसमायां,
कइमरागरचवत्थसमायां, खंअणारागरचवत्थसमायां, हलि-
इरागरचवत्थसमायां । किमिरागरचवत्थसमायां लोभमणुप्प-
विट्ठे जीवे कालं करेइ, नेरइप्पु उववजइ, तथेव ० जाव इ-
लिइरागरचवत्थसमायां लोभमणुप्पविट्ठे जीवे कालं क-
रेइ, देवेषु उववजइ । (२६३ सूत्र)

कृमिरागे वृक्षसम्पदायाऽपम्-मनुष्याऽऽग्नीनां चरितं शुद्धीत्वा केनाऽऽपि योगेन शुद्धं भाजने स्थाप्यते, ततस्तत्र कृमय उपपद्यन्ते, ते च वाताऽभिलाषिणः क्षिप्रनिर्गता आसन्ना भ्र-मन्तो निहोऽन्तर्गता मुञ्चन्ति, ताः कृमिचूर्णं मयपते तच्च स्वपरिणामरागरक्षितमेव भवति । अथैव मणुस्मिन् एव कश्चिरे कृमय उपपद्यन्ते तच्च तथैव सृष्टिस्तु कचवत्सुतयै त-द्रूपे कञ्चित् योगं प्रक्षिप्य पट्टसूत्रं रञ्जयन्ति, स च रसः कृमिरागो मयपते अतुष्टारोति । तच्च कृमीणां रागो रञ्जक-रसः कृमिरागस्तेन रङ्गं कृमिरागरङ्गम् । एवं सर्वत्र ज-ररं कर्मैव गोषाढादीनां वज्रने-दीपाऽऽदीनां हरिद्रा प्रतीतयेति । कृमिरागाऽऽदिरङ्गवत्त्वमानता च लोमस्या मत्तानुबन्ध्याऽऽदितद्वैश्वतां जीवानां कमेण हृद्दीनहीनत-रहीनतमानुबन्धित्वात् । तथाहि—कृमिरागरङ्गं वस्त्रं दग्धम-रि न रागादुपपद्ये मुञ्चति, तद्वत्त्वमनोऽपि रक्षत्वात् । एवं यो-मृतोऽपि लोमानुबन्धं न मुञ्चति तस्याभिधीयते लोमः कृमिरागरङ्गवत्त्वमानोऽमत्तानुबन्धी चेति । एवं सर्वत्र भा-वना कार्यति । फलसूत्रं स्पष्टम् ।

इह कथायमकण्ठा गाथाः—

अलरेणुपुटविपश्य-राहंसरिषो चउविहो कोहो ।
तिणिलयकाकुट्टिय-सेलस्यंमेवमो माये ॥ १ ॥
मायावलेहिगीमु-लिमेद्वलिंगयणवंसमूलसमा ।
लोभो हलिहृणजण-कदमकिमिरागसांरिच्छां ॥ २ ॥
पक्खअमालसवच्छुर-आषञ्जावणुणामिणे कमसो ।
वेणनरितिरियनारव-गाइसाहणहयेवो भयिया ॥ ३ ॥
इति । स्था० ४ डा० २ उ० ।

चत्वारि पक्षी पक्षता । तज्जहा-रूपसंपन्ने खापमेगे यो रूपसंपन्ने, रूपसंपन्ने नाममेगे यो रूपसंपन्ने, एगे रूपसंपन्नं वि रतसंपन्ने वि, एगे यो रूपसंपन्ने नो रूपसंपन्ने । एवा-मेव चत्वारि पुरिसजाया पक्षता । तं जहा-रूपसंपन्ने ना-ममेगे नो रूपसंपन्ने ४ । चत्वारि पुरिसजाया पक्षता । तं जहा-पत्तियं करमीतेगे पत्तियं करेइ, पत्तियं करमीतेगे अपत्तियं करेइ, अपत्तियं करमीतेगे पत्तियं करेइ, अप-त्तियं करमीतेगे अपत्तियं करेइ । चत्वारि पुरिसजाया पक्षता । तं जहा-अण्णयां खापमेगे पत्तियं करेइ यो परस्स, परस्स खापमेगे पत्तियं करेइ यो अण्णया० (४) चत्वारि पुरिसजाया पक्षता । तं जहा-पत्तियं पवेसामीतेगे पत्तियं पवेसेइ, पत्तियं पवेसामीतेगे अप-त्तियं पवेसेइ ४ । चत्वारि पुरिसजाया पक्षता । तं जहा-अण्णयां खापमेगे पत्तियं पवेसेइ यो परस्स० परस्स० ४ । (३१२ सूत्र) चत्वारि रुक्खा पक्षता । तं जहा-पचोवण, पुण्फोवण, फलोवण, आयोवण । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पक्षता । तं जहा-पचोवण, फलोवण, आयोवण, आरावणसमाये, फलोवणसमाये, आरावणसमाये । ३१३ सूत्र)

अधुना तद्वतः पुत्रवान् सखटान्ताम् “ चत्वारि पक्षी ” इत्यादिना “ अयमियत्थमिदं ” इत्येतदन्तेन प्रप्येनाऽऽ-ह—व्यङ्ग्यव्यायम्, नवरं दत्तं रूपं च सर्वेषामेव पण्णया-मस्यतस्ते विशिष्ट एवेह प्राज्ञा, ततो दत्तं मनोः शब्दः, तेन संपन्नः एकः पक्षी, न च रूपेण-मनोकेनेव, कीकिलवत् । रूपसं-पन्नो नो कतसंपन्नः, प्राकृतशुक्लवत् । उभयसंपन्नो मयुष्यवत् । अनुभयस्वभावः काकवदिति । पक्षीऽत्र यथायोगं मनोहृश-ब्दः प्रशस्तकृष्ण भियवाक्षिरवसेत्रेयथाभ्यां, साधुवो सिद्धन्ति-ज्जाग्रतसिद्धशुद्धधर्मेदेशनाऽभिव्यक्त्याऽयमवग्रहव्यान् लोचवि-रलभासोत्तमाङ्गतातपस्तनुतुत्यमलमलिनदेहताश्रयैपकर-णताऽऽदिलक्षणसुविहितसाधुपञ्चारी वा योऽप इति । (पत्ति-यं ति) प्रीतिरेव प्रीतिकं स्वाधिकप्रत्ययोपादेनेति कठनेपु-सकतेति, तत्करोति प्रत्ययं वा करोमीति परिणतः प्रीतिकमे-व प्रत्ययमेव वा करोति स्थिरपरिणामत्वात् उचितप्र-तिपत्तिनिपुणत्वात् सौभाग्यवत्त्वादि । अयंस्तु प्रीतिकर-णे परिणतोऽप्रीति करोति उल्लेखेपरित्यादिति । अपरोऽप्रीतौ-परिणतः प्रीतिमेव करोति संजातपूर्वभाविभूतत्वात् । पर-रूप वा अमीतिभूतोऽपि प्राप्नुवत्तिरूपमायत्वादिति । अतुथेः सुखानः आत्मन एकः कश्चित् प्रीतिकमानन्दं भोजनाऽऽच्छा-दनाऽऽदिभिः करोत्युपाद्यत्यासाधेप्रधानत्वाच्च परस्य, अन्यः परस्य पदार्थप्रधानत्वाच्चाऽऽत्मनोऽपर उभयस्याप्युभयमेप्र-धानत्वादितरो लोभयस्याप्युभयपदार्थश्रुत्यर्यादिति, आत्मनः प्र-त्ययं प्रतीति करोति न परस्यस्याद्याय आकायेवमिति । (प-त्तियं पत्तिसमिं ति) प्रीतिकं प्रत्ययं वा अन्यं करोतीत्यं पर-रूपं चित्ते चित्तियेशयामीति परिणतस्तत्त्वैकैकः प्रवेशयती-त्यं क इति । स्वशेषोऽत्मनस्सुत्रं च पूर्ववत् । पञ्चानि-पर्याण-पमकञ्जनीति पत्रोपगो वहलपत्र इत्यर्थः । एवं शेषा अपि । प-ञ्चापनाऽऽदिवृक्षत्वमानता तु पुत्रवाणां लोकात्तराणां लौकि-कानां चाऽऽपि तु तथाविधोपकाराकरणेन स्वरूपमात्राभ एव पदेवस्तित्वात् १ । सूत्रदानाऽऽदितोपकारकत्वाद् २, अथैवा-नाऽऽदिना महोपकारकत्वाद् ३, अनुवर्त्तनापायसंरक्षणाऽऽ-दिना स ततोऽपत्तियत्वाच्च ४, कमेण द्रष्टव्येति । स्था० ४ डा० ३ उ० ।

उदितोदिताः—

चत्वारि पुरिसजाया पण्णया । तं जहा-उदितोदिदिए खापमेगे, उदित्यथमिदं खापमेगे, अत्यमिदोदिदिए खापमेगे, अत्यमियत्थमिदं खापमेगे । भरहे राया चा-उरतचक्रवटी यं उदितोदिदिए, बंधदेत्तं यं राया चा-उरतचक्रवटी उदित्यथमिदं, हरिएमबले खापमखगारे यं अत्यमिदोदिदिए, काले यं सोपरिए अत्यमियत्थमिदं । (३१३ सूत्र)

उदितश्चासुभ्रतकुलबलसमुच्चिरवचकमेरिभ्युदयवा-न उदितश्च परमसुखसंवेहोदयेनेतुंतिविती यथा भ-रतः, उदितोदितस्यं वास्य प्रसिद्धम् १, तथा उदितश्च यो तथैव अस्मन्मित्रश्च भास्कर इव सर्वस्यसुखिदरत्वात् दु-र्गन्तिगतस्यार्थात् उदितोऽस्मन्मित्रो ब्रह्मवत्तत्कवर्त्तव्य । स हि पूर्वसुदित उचनकुलपञ्चावाऽऽदिना स्वसुजापञ्जितसा-

आश्रयत्वेन च पञ्चाद्वस्तिमितः, अनयाविषयकारणकुचित-
माह्वयप्रयुक्तपक्षपातवृत्तुर्गोत्रिकाप्रत्येकयोगोपपत्त्युत्पत्तिरिति-
गोत्रकतया प्रयुक्तान्तराप्रतिष्ठानमहान्तरकमहाविन्द्यामासत-
या चेति ३ । तथा अस्तमितश्चासौ हीनकुलोपपत्तिदुर्मेतत्पु-
र्णतयाऽऽदिना उदितश्च समुद्रिकीर्तिसुगतिस्त्रासाऽऽदिने-
ति अस्तमितोदितो यथा-हरिकेशधलाभिजातोऽनगरः, स
हि ज्ज्यान्तरापात्तनीचैर्गोत्रकर्ममहावासरिकेष्टाभिधान-
वाचकलुक्लतया दुर्मेततया हरिद्वतया च पूर्वमस्तमिताऽऽ-
दित्य इवानुवृत्तवर्णावर्तनमित इति, पञ्चाशु प्रतिपक्षप्रमथयो-
नित्यकल्पचरणगुहाऽऽवर्जितदेवकुलसामिपतया प्रातर्प्रस-
क्षितया सुप्रतिगयना च उदित इति ३ । तथा अस्तमित-
श्चासौ सूर्य इव पुष्कलतया पुष्कलमेकारितया च कीर्ति-
समुद्रिक्षिप्ततेजोविषजितत्वाद्वस्तिमितश्च दुर्मेतमनार्ति-
स्वस्तिमितोदितो, यथा कालाभिधानः लौकरिकः, स हि
स्फुरिन्नरति स्तम्भया करोतीति यथार्थः लौकरिक एव पु-
ष्कलोत्पन्नः स्मिदिनं मन्थिपञ्चदशीत्याचार्यक इति पूर्वमस्त-
मितः पञ्चाद्विप श्रुत्या सप्तमनरकपृथिवी गत इति अस्त-
मित एवेति ४ । 'मरदे'त्यादि त्वाहरस्वप्नं भाषितार्थमिति ।
स्वा० ४ ठा० ३ उ० ।

चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-उत्त्वे शाममेगे उष-
च्छन्दे, उत्त्वे नाममेगे शीयच्छन्दे, शीए शाममेगे उषच्छन्दे
शीए शाममेगे शीयच्छन्दे । (३? मू चत्र)

उच्यः पुरुषः शरीरकुलविभवाऽऽदिभिः, तथा-उषच्छन्दः
उषानभिप्रायः, शीरायाऽऽदिपुष्कलतया । मौचच्छन्दस्तु विपरी-
तो नीचोऽपुष्कलविषयव्यादिनि । स्वा० ४ ठा० ३ उ० ।

यामाभि—

चत्वारि जाया पञ्चत्वा । तं जहा-जुते शाममेगे जुते, जुते
नाममेगे अजुते, अजुते शाममेगे जुते, अजुते शाममेगे अ-
जुते । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-जुते
शाममेगे जुते, जुते शाममेगे अजुते, ० ४ । चत्वारि
जाया पञ्चत्वा । तं जहा-जुते शाममेगे जुतपरिणप, जुते
शाममेगे अजुतपरिणप ० ४ । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया
पञ्चत्वा । तं जहा-जुते शाममेगे जुतपरिणप ० ४ । चत्वारि
जाया पञ्चत्वा । तं जहा-जुते शाममेगे जुतरुते, जुते शा-
ममेगे अजुतरुते, अजुते शाममेगे जुतरुते ० ४ । एवामेव
चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-जुते शाममेगे जुत-
रुते ० ४ । चत्वारि जाया पञ्चत्वा । तं जहा-जुते शाममेगे
जुतसोमे ० ४ । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-
जुते शाममेगे जुतसोमे ० ४ । चत्वारि जुगा पञ्चत्वा । तं जहा-
जुते शाममेगे जुते ० ४ । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा ।
तं जहा-जुते शाममेगे जुते ० ४ । एवं जहा-जायेषु चत्वारि
अस्मात्वा तद्ग जुगेषु वि, पडिवक्त्रो तदेव पुरिसजाया
० जाव सोमे ति ।

(चत्वारित्यादि) कण्ठ्यभायं, नवर्त वानं-शकटाऽऽदि, त-
पुष्कं वलीवदोऽऽदिभिः पुनर्युक्तं-सङ्गत् समप्रसामग्रीक वा पू-
२२७

बीपरकालापेक्षया वेत्येकम् अन्यत् पुष्कं तथैवापुष्कं दृक्वि-
पनीत्यभारितः । एवमितरा । पुरुषस्तु पुष्को अनाऽऽदिभिः पु-
नर्युक्त उचितानुष्ठानेः सङ्घिषा, एवंकावे वा पुष्को अनधर्मो-
नुष्ठानाऽऽदिभिः पञ्चाद्विप तथेवेति चतुर्मेङ्गा । अथवा-पुष्को
द्रव्यलिङ्गेन भावलिङ्गेन चेति प्रथमः साधुः, द्रव्यलिङ्गेन
नेतरयेति द्वितीयो मिहवाऽऽदिः, न द्रव्यलिङ्गेन भावलिङ्गे-
न तु पुष्क इति तृतीयः, मय्येकपुष्काऽऽदिः, उभयविशुद्धस्तुयो-
पुष्टत्वाऽऽदिरिति । एवं वृत्तान्तराएषवि, नवर्त पुष्कं गोमिदु-
हपरिणतं तु अपुष्कं सस्त्रामथवा पुष्कतया परिणतमिति ।
पुरुषः पूर्ववत्, युष्करं संगतस्वभावं प्रशस्तं वा पुष्कं जुहू-
पमिति । पुरुषपक्षे तु पुष्को अनाऽऽदिना आनाऽऽदिगुणैर्वा पु-
ष्करूप उचिततथैः सुविहिततथैव्यो वेति, तथा पुष्कं तथैव पु-
ष्कं शोभते पुष्कस्य वा शोभा यस्य तत् पुष्कशोभमिति । पु-
षस्तु पुष्को गुणैस्तथा पुष्का उचितता शोभा यस्य स त-
थेति, पुण्यम्-याहनम् अस्मादि, अथवा गोहविषये अग्र्यान् द्वि-
हस्त्रप्रमाथं चतुर्थं खेदिकसुप्रशोभितं पुण्यकमुच्यते, त-
द्पुष्कमारोहकसामन्वा पयोऽऽदिकया पुनर्युक्तं वेवाऽऽदि-
मिरित्येवं यानवद् इत्यादिपञ्चाद्विप । एतदेवाऽऽह- (एवं जहेत्या, दि)
अनिपत्तो दार्ष्टान्तिकस्तथैव । कोऽसावित्याह- (पुरिस-
जाय ति) पुरुषजातानीत्येवं परिणतरूपशोभस्तुचतुर्मेङ्गाः
सप्रतिपक्षा बाधयाः यावच्छब्दोपसृष्टचतुर्मेङ्गा । यथा- (अजुते
शामं एग अजुतसोमे) एतदेवाऽऽह- (० जाव सोमे ति) ।

सारथयः—

चत्वारि सारही पञ्चत्वा । तं जहा-जोयावइत्ता शाममेगे
शो विजोयावइत्ता, विजोयावइत्ता शाममेगे शो जोयावइत्ता,
एगे जोयावइत्ता वि विजोयावइत्ता वि, एगे शो जोयावइ-
त्ता शो विजोयावइत्ता ४ । एवामेव चत्वारि हया पञ्चत्वा ।
तं जहा-जुते शाममेगे जुते, जुते शाममेगे अजुते ० ४ । एवा-
मेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-जुते शाममेगे
जुते, एवं जुतपरिणप, जुतरुते, जुतसोमे, सर्वेति पडिव-
क्त्रो पुरिसजाया । चत्वारि गया पञ्चत्वा । तं जहा-जुते शाम-
मेगे जुते ० ४ । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं
जहा-जुते शाममेगे जुते ० ४ । एवं जहा इयायं तहा गया-
य वि भाणियवन्, पडिवक्त्रो तदेव पुरिसजाया । चत्वारि
जुगरिया पञ्चत्वा । तं जहा-पंथजार्ड शाममेगे यो उप्पह-
जार्ड, उप्पहजार्ड शाममेगे यो पंथजार्ड, एगे पंथजार्ड वि उ-
प्पहजार्ड वि, एगे शो पंथजार्ड शो उप्पहजार्ड । एवामेव च-
त्वारि पुरिसजाया ।

सारथिः-शकटिका, योजयिता शकटे गवादीनां न विधोज-
यिता-मोक्षा, अन्यस्तु विधोजयिता न तु योजयितेति । एवं शे-
पावपि, नवर्त चतुर्थः केटयत्येवेति, अथवा-योजकयन्तं प्रयुक्तं
यः स योजकप्रायिता विधेः, कत्रयतः प्रयोक्ता तु विधोक्त्राव-
यितेति । लोकोत्तरपुरुषावक्त्रायां तु सारथिरेव सारथियोज-
यिता-संयमयोगेषु साधूनां प्रवर्तयिता, विधोजयिता तु त-
वामेवाजुचितानां निवर्तयितेति, यानसूचक इत्यजसूत्राणी-
ति । (जुगरिया ति) । पुनरप्यत्र अर्थ-बहनें गमनमित्यर्थः ।

कञ्चित्-^१ जुगमापारं लि^२ पाठः । तत्राऽपि मुख्यार्थेति पद्यार्थेकं पुण्यं अचिन्तात्पद्यार्थार्थादिभ्यस्तुम्भे । इह च पुण्यं चर्याद्वारण्यं निर्देशं चतुर्विधयेनोक्त्यालक्ष्यार्थाया एवोद्देशेनोक्तं चतुर्विधमवसेयमिति । आद्यपद्यपते तु पुण्य-मिव पुण्यं संयमयोगमरकोटा साधुत्व, स च पथि पायप्र-मत्त उपपद्यार्थो हित्वादेशे उभयार्था प्रमत्तचतुर्थः सिद्धः, कमेष्ट सत्सत्तुमयानुभवाऽनुष्ठानरूपत्वात् । अद्यथा पद्यपथ-योः स्वपरस्पररूपत्वात् यापित्वस्य च गत्यर्थेन चोप-पद्यार्थात् स्वसमयपरसमयार्थापत्त्यर्थं चतुर्भङ्गी नयेति ।
पुण्यापि—

चत्वारि पुष्पा पञ्चत्वा । तं जहा-रुवसंपणे खाममेगे यो गंधसंपणे, गंधसंपणे खाममेगे यो रुवसंपणे, एगे रुवसं-पणे वि गंधसंपणे वि, एगे यो रुवसंपणे यो गंधसंपणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-रुवसंपणे खाममेगे, यो सीलसंपणे ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-जाहसंपणे खाममेगे यो कुलसंपणे ५ । १ । च-त्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-जाहसंपणे खाममेगे यो बलसंपणे, बलसंपणे खाममेगे यो जाहसंपणे ५ । २ । एवं जाहसंपणे ५ चत्वारि आलाग ३ । एवं जाहसंपणे सुएण य ५ । ४ । एवं जाहसंपणे सीलेण ५ । ५ । एवं जाहसंपणे चरि-त्सेण ५ । ६ । एवं कुलेण य बलेण ५ । ७ । एवं कुलेण रुवेण य ५ । ८ । कुलेण सुएण य ५ । ९ । कुलेण य सीलेण य ५ । १० । कुलेण य चरित्सेण य ५ । ११ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-बलसंपणे खाममेगे यो रुव-संपणे ५ । १२ । एवं बलेण य सुएण य ५ । १३ । एवं बलेण य सीलेण य ५ । १४ । एवं बलेण य चरित्से-य ५ । १५ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा, तं जहा-रूपसं-पणे खाममेगे यो सुयसंपणे ५ । १६ । एवं रुवेण य सी-लेण य ५ । १७ । रुवेण य चरित्सेण य ५ । १८ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-सुयसंपणे खाममेगे, यो सीलसंपणे ५ । १९ । एवं सुएण य चरित्सेण य ५ । २० । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-सीलसंपणे खाममेगे यो चरित्संपणे ५ । २१ । एव एकविंशति भंगा भाणियवत्वा । एकं पुण्यं रूपसम्पन्नं न गन्धसम्पन्नमाकुलीपुरावत्, द्वि-तीयं च कुलस्येव, तृतीयं जलरिचि, चतुर्थं वदर्यादिरि-चे । पुण्यं रूपसम्पन्नं कपवाञ्छुविहितकपयुक्तं यति । ७ जाति ३ कुल ३ वक्क ३ रूप ३ धृत २ शील ३ चरित्रल-क्षणे चतस्र पदेव एकविंशती द्विकलेभ्यां पु एकविंशतिरव चतुर्भङ्गिकाः कार्याः, सुगमाश्चेति ।
चत्वारि फला पञ्चत्वा । तं जहा-आमलगमदुरे, दुरियाम-दुरे, खीरमदुरे, लंडमदुरे, । एवामेव चत्वारि आपरिया पञ्चत्वा । तं जहा-आमलगमदुरकलमपाये ० जाह लंडमदुर-

फलसमाये, चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-आयवेयावचकरे नाममेगे यो पावेयावचकरे ० ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-करं खाममेगे वेयावच ० ४ । पडिच्छदः पडिच्छद खाममेगे वेयावच नो करं ० ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-अदुरकरे खाममेगे यो माखकरे, माखकरे खाममेगे यो अदुरकरे, एगे अदुरकरे वि माखकरे वि, एगे यो अदुरकरे यो माखकरे । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-गणदुरकरे खाममेगे यो मा-खकरे ० ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-गण-संगदुरकरे खाममेगे यो माखकरे ० ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-गणसोमकरे खाममेगे यो माखकरे ० ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-गणसोमकरे खाममेगे यो माखकरे ० ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-रुवसंपणे जह नो धम्मं, धम्मं खाममेगे जह नो रुवं, एगे रुवं पि जह धम्मं पि जह, एगे यो रुवं जह यो धम्मं जह ४ । चत्वारि पुरिस-जाया पञ्चत्वा । तं जहा-धम्मं खाममेगे जह यो गण-संठि ० ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-विय-धम्मं खाममेगे यो ददधम्मं, ददधम्मं खाममेगे यो वि-यधम्मं, एगे वियधम्मं वि ददधम्मं वि, एगे यो वि-यधम्मं यो ददधम्मं ।

आमलगमिव मधुरं वदन्तु आमलगमेव वा मधुगमाम-लगमपुरम् । (मुद्रिय लि) मूलीका-श्लाका तद्धत्वेव वा म-धुरं मूलीकामधुगम् । खीरवत् खगदवच मधुरमिति वि-प्रहः । यथेनाति कमण्यपद्वद्वदुत्तरवदुत्तममाधुर्यमिति तथा ये आचार्या इवद्वद्वदुत्तरवदुत्तमोपशमाऽऽदिगुणलक्षणमा-धुर्यमन्ते ते तत्समाननया व्यवदिशन्ते इति । आम-लेयावचकरोऽल्लसं विसम्भोगिको वा परेयावचकरः स्वा-धनिरपेक्षाः स्वपरेयावचकरः स्वाधिरकल्पिकः कोऽपि उ-भयनिवृत्ताऽनश्वरविशेषप्रतिपक्षकाऽऽदिरिति, करोत्येकं विधावृत्त्यं निःस्वद्वद्वद्वत् २, प्रतीकृत्येवायं आचार्यस्वगत-त्वाऽऽदिना २, अन्यः करोति प्रतीकृत्यं च स्वधिरकल्पि-कविशेषः ३, उभयनिवृत्तस्तु जिनकल्पिकाऽऽदिरिति ४ । (अदुरकरे) अथात्र हितगदितप्रतिपक्षकाऽऽदिगुण रा-जाद्वीति ज्ञेयाभावे तपोवैशेषः करोतीत्यर्थकरो मन्त्री, नैमित्तिको वा, स चार्थकरो नास्ति । न मानकरः । कप-महमन्त्रयितः कपविषयमोक्षवलेपयजितः । एवमितरे त्र-यः । अत्र च व्यवहारप्रयोगायाः—“पुट्टापुट्टो पट्टमो, ज-त्ताइ द्विपाद्वं परिकरः । तस्मै पुट्टो सत्ता, उ लि-प्लता, एव गच्छे वि ॥ १ ॥” इति । गणस्य—साधुसु-दायस्याऽधोक्त-प्रयोजनानि करोतीति गणार्थकः—आहा-राऽऽदिनिवपट्टमकरः, न च मानकरोऽभ्यर्थेनानपेक्षत्वात् । एवं त्रयोऽन्ये । उक्तं च—“आहारवद्विषयया-एव हि ग-च्छस्सुवगद्वं ऊहार । धोओ न आ भायं, दोक्षे वि तस्मै न उ च उथो ॥ १ ॥” इति । अथवा—(नो माणकरे) नि-ग-

कषायेकरोऽहमिति न माद्यतीति । अमन्तरं गणस्याधे-उक्ताः, स च सङ्ग्रहोऽत आह-“गणसंग्रहकरे षि” गणस्याऽऽहार-दिना आनाऽऽदिना च मन्त्रद्वयं करोतीति गणसंग्रहकरः शेषं तथैवा उक्तं च-“सो पुण गच्छस्वऽद्भ्यो, उ संगदो तथ संगदो दुर्गाहो । इव्ये माधे नित्यमा, उ हौति आहारखाणाऽऽदी॥१॥” आहारोपधिषक्याहानाऽऽदीनात्यये, न माद्यति, गणस्यानव-धसाधुसामाचार्यप्रवर्तनेन बाधियमकथितेभित्तकविधासि-ज्जत्वाऽऽदिना वा शोभाकरगुणशोभा गणशोभाकरा, नो मान-करोऽन्यथेनाऽनपेक्षितया मद्राभावेन वा, गणस्य यथायोगं प्रायश्चित्तदानादिना शोधि-शुद्धिं करोतीति गणशोधिकरः । अथवा-शुद्धिते भङ्गाऽऽदी सति युद्धिकुले गत्याऽनन्यविधौ भङ्गशुद्धिं करोति यः स प्रथमः, यस्तु मानाच गच्छति स द्वितीयः, यस्त्वन्वयधेतो गच्छति स तृतीयः, यस्तु नाभ्यर्थेनाऽपेक्षी नापि तत्र गमता स चतुर्थ इति । कप-सा-पुनेपथ्यं जहाति त्यजति कारक्यशतात् न धर्म-चारित्र्य-लुप्यं बौद्धिकमध्यस्थितमुत्तमं, अन्वस्तु धर्मं न कपं निवृत्तयन्, उभयमपि उत्पन्नजितवत्, मोमयं सुसाधु-वत्, धर्मं त्यज्येको जिनाऽऽङ्कारुपं न गणसंस्थिपि-स्वग-च्छकृतां मर्यादां । इह कैश्चिदाचार्यैः तीर्थकरानुपदेशेन सं-स्थितिः कृता, यथा-नास्माभिर्महाकल्याणतेशिष्यभुतमम्यग-णसत्काय श्रेयमिति, एवं च योऽप्यगणसत्काय न तद्वावि-ति स धर्मं त्यजति न गणस्थितिः, जिनाऽऽङ्कानुपालनात्, तीर्थकरोपदेशो ह्यर्थ-सर्वेभ्यो योग्येभ्यः भूतं शतस्यमिति प्रतीयते, यस्तु वृदाति स द्वितीयः, स्वययोग्येभ्यः तद्वा-ति स तृतीयः, यस्तु भूताप्यवच्छेदायै तद्व्यवच्छेदसम-र्थस्य पराशिरपस्य स्वकीयविरुद्धस्य कृत्वा भूतं वृदाति ते-न न धर्मो नापि गणसंस्थितिरस्यकृते स चतुर्थ इति । उक्तञ्च-“सयमेव गिलासंयं, काऊण पडिक्कस्स ओ दे-ह । उभयमवलंबमाणं, कामं तु तयं पि पूरमो ॥ १ ॥” इति । प्रियो धर्मो यस्य तत्र प्रीतिप्राप्तेन सुखेन च प्र-तिपत्तेः स प्रियधर्मो, न च ददो धर्मो यस्य; आपद्यति त-त्परिणामाऽविच्छेदनात्, अस्मोभर्यादित्यर्थः । स ददधर्मेति । उक्तञ्च-“दसविहवेयावन्ने, अणुतरे लिप्पसुज्जमं कुण्ड । अन्नेतमणुज्जवाहि, चित्तिविरयिकसे पदममंगो ॥ १ ॥” अन्वस्तु ददधर्मो भङ्गीकृतपारित्यागाच्च नु प्रियधर्मो, कथं चमेप्रतिपत्तेः । इतरी तु सुखानो । उक्तं च-“दुक्खेण उ गाहिउन्नद, बीओ गहियं तु न्ह जा तीरं । उभयं तो कल्लापो, तहओ चरमो उ पडिक्कुडो ॥१॥ स्वा० ४ ठा० ३३३० ।

चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-पियधर्मे नाम एगे नो ददधर्मे, ददधर्मे नाम एगे नो पियधर्मे, एगे पियधर्मे वि ददधर्मे वि, एगे नो पियधर्मे नो ददधर्मे ॥

अस्य संबन्धमाह-

धर्मो नो जरियक्को, गणसंठितिमित्तो नो पसंतामा । वत्स पिओ सो धम्मो, सो न जहति तस्सिमो जीनो ७७२ अनन्तरस्ये इदमुक्तम्-“गणसंठितं नामे जहति नो ध-र्मः ॥” तत्र यस्य प्रियो धर्मः स एवं चिन्तयति-धर्मो न त्यक्त्यते, गणसंस्थितिमत्र न प्रशंसामः, एवं चिन्तयित्वा धर्मं न जहाति । एव तस्य प्रियधर्मस्तु तस्य योगः ।

संप्रति प्रियधर्मोऽऽदिश्याक्यानायमाह-

वेयावन्नेय सुणी, उवचिद्धइ संगरेण पियधम्मो ।

उवचिद्धइ ददधर्मे, सन्नेमिं निरतियारो य ॥७७३॥ प्रियधम्मो मुनिवांयव कथ्यतः आहारदिना, भावतो वाच-नाऽऽदिना येन संयुज्यते तावत् वेयावन्नेयं तस्योपतिष्ठते, नाभ्यवा, अन्वस्य वा; ददधर्मः सर्वेषामविशेषेण वेयावन्नेयो-पतिष्ठते तावत्सर्वत्र च निरतिवारः ।

संप्रति भङ्गयोजनामाह-

दसविहवेयावन्ने, अणुतरे लिप्पसुज्जमं कुण्ड ।

अन्नेतमणुज्जवाही, चित्तिविरयिकसे पदममंगो ॥७७४॥ यो दशविषय वेयावन्नेयस्य वयमाणास्यान्वतरस्मिन् वै-यावन्नेय प्रियधर्मतया श्रियमुद्यमं करोति, केवलमदधर्मत-या अत्यन्तमनिवाही तस्मिन् घृतिवीर्यकरो प्रथममङ्गः ।

दुक्खेण उ गाहिउन्नद, विओ गहियं तु न्ह जा तीरं ।

उभयपौ कल्लापो, तहओ चरमो अ परिक्कुडो ॥७७५॥

द्वितीयस्तु प्रियधर्मत्वात् दुःखेन महता कष्टेन प्रथमतो वेयावन्नेयं प्राप्नोते, गृहीतं तु यावत्प्रतिज्ञायस्तीरं तावत्त-यति । उभयतः कल्याणसुखीयः । जरमो न प्रियधर्मो नाऽपि ददधर्म इत्येवंकरो गच्छे प्रतिकुलो निराकृतः । व्य० १० उ० ।

आरम्भप्रतिः-

चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-आयंमेरे खाममेगे खो परंभरे, परंभरे खाममेगे खो आयंभरे, एगे आयंभरे वि परंभरे वि, एगे खो आयंभरे खो परंभरे ॥

(चत्वारिपारि) आत्मानं विभर्ति पुण्यतीति आरम्भम-रि, प्राकृतत्वात् ‘आयंभरे’ इति । तथा परं विभर्तीति परम्भरि-रिति, प्राकृतत्वात् परंभरे, इति । तत्र प्रथममङ्गं स्वार्थकार-क एव स च जिनकल्पिकः । द्वितीयः परार्थकारक एव । स च भगवानहस्तस्य विषयता स कल्लस्वार्थसंप्राप्तेः वरप्रदानप्रयो-जनप्रापणप्रवणप्राणितत्वात् । तृतीयः स्वपरार्थकारी, स च स्वविरकल्पिको विदितानुष्ठानतः स्वार्थकरत्वाद्धिचित्सि-ज्जान्तदेशनातश्च परार्थसंप्रादकत्वात् । चतुर्थे तु यथानुपका-री, स च मुच्यमतिः कश्चिद् यथाच्छब्दो वेति । एवं लौकिकमु-करोऽपि योजनीयः ।

दुर्गतः-

चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-दुग्गए खाममेगे दुग्गए, दुग्गए खाममेगे सुग्गए, सुग्गए खाममेगे दुग्गए, सुग्गए खाममेगे सुग्गए । चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-दुग्गए खाममेगे दुग्गए, दुग्गए खाममेगे सुग्गए, सुग्गए खाममेगे सुग्गए, सुग्गए खाममेगे सुग्गए । चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-दुग्गए खाममेगे दुग्ग-दिश्याणंदे, दुग्गए खाममेगे सुप्पडियाणंदे ४ । चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-दुग्गए खाममेगे दु-ग्गहामी, दुग्गए खाममेगे सुग्गहामी ४ । चत्वारि पुरिस जाया पयस्यता । तं जहा-दुग्गए खाममेगे दुग्गई गण, दुग्गए खाममेगे सुग्गई गण ४ ।

अथानुपकारी च दुर्गत एव स्यादिति दुर्गतसूत्रम् । दुर्गतो-द-
रिद्रः, पूर्व धनविहीनत्वात् कानाभिरित्थविहीनत्वाद्वा, पञ्चाद-
पि तद्वद् दुर्गत एवेति । अथवा-दुर्गतो इत्यतः दुर्गर्गोतो भाव-
त इति प्रथमः, दृश्यमन्त्रे नये, नवरं सुगतो दृश्यतो धनो भावतो
कानाभिरित्थस्य भविति, दुर्गतः कोऽपि प्रतीत्यै स्थापित-
तुर्गतेतसूत्रम् । दुर्गतो-दरिद्रः दुर्गतेतोऽसम्पत्तयः, अथवा
दुर्गताः अपारिरेक्षणाः, कुस्थानवयो वेति एकः ।
अन्ये दुर्गताः सन् सुगतो निरतिबाधनियमः, सुस्थो वा
श्रीविश्वप्रभुत्वेति । इत्येता प्रतीतौ । दुर्गतेतस्यैव दुःप्रयत्नान्
वपकतेन कृत्युपकारं यो नामिमन्यते, यस्तु मन्थते तं स
सुप्रयत्नान् इति दुर्गतेतो-दरिद्रः सन् दुर्गतिं गमिष्यतीति कु-
र्गेतिनामोलेखमन्येऽपि, नवरं सुगतिं गमिष्यतीति सुगति-
नामी, सुगत इत्यत्र इत्यर्थः । दुर्गतेतस्यैव दुर्गतिं गतः वा
साज्जनपितृभ्यामप्यनुसृतप्रवृत्तकृत् एवमर्थः भवः ।

तमः—

चत्वारि पुरिसजाया पश्यता । तं जहा-तमे खामं एगेतमे,
तमे खामं एगे जोई, जोई खाममेगे तमे, जोई खाममेगे जोई ।
चत्वारि पुरिसजाया पश्यता । तं जहा-तमे नायमेगे तम-
बले, तमे नायमेगे जोतिवले, जोती नायमेगे तमबले, जो-
ती नायमेगे जोतीबले । चत्वारि पुरिसजाया पश्यता । तं
जहा-तमे नायमेगे तमबलपलजखे, तमे नायमेगे जो-
तीबलपलजखे ॥ ४ ।

तम इव तमः पूर्वमज्ञानकृत्वात्प्रकाशत्वाद्वा पञ्चादपि
तमेगेथेकः, अथस्तु तमः पूर्व पञ्चादप्येति निरव उगे-
तिः उपाजितज्ञानत्वात् प्रसिद्धिपञ्चाद्वा । शेयो सुखानां ।
तमः-कुलकारितया मलिनस्वभावस्त्वमः-अज्ञातं बलं
सामर्थ्ये यस्य तमः-अन्धकारं वा तदेव तत्र बा बलं यस्य स
तथा । असदाचारवान् कानो रात्रिचरो वा कौराऽदिरित्येकः ।
तथा तमस्त्वयैव उगेतिः ज्ञानं बलं यस्य आदित्याऽदिरप्रका-
शो वा उगेतिस्तदेव तत्र वा बलं यस्य स तथा, अयं चास-
दाचारो ब्रह्मन् दिनचारी वा बौराभिरिति द्वितीयः । उगे-
तिः सत्कर्मकारितयोऽवलम्बस्वभावस्त्वमजन्तस्यैव, अयं च
सदाचारवान् अज्ञानी कारणातराद्वा रात्रिचर इति तृतीयः ।
अन्तर्धेः सुखानां-अयञ्च सदाचारवान् कानो दिनचरो वेति। त-
था तमस्त्वयैव (तमबलपलजखे ते निजमो मित्राज्ञानमन्थक-
वा तदेव बलं तत्र वा, अथवा-तमस्त्युक्तकते बले च सामर्थ्ये प्र-
कृत्ये रतिं करोतीति तमोबलप्रवृत्तः । एवं उगेति बलप्रवृत्त-
वीऽपि, नवरं उगेतिः सम्पत्कानामादित्याऽदिरप्रकाशो वेति
चतुर्थमतराधि । इदानीं स एव-पूर्वपञ्चाङ्गः बुधविशिष्टाः प्र-
वृत्तविशिष्टाः प्रवृत्तः । अथवा-तमस्त्वयैवामलिनो वा तमो-
बलेनामन्धकारबलेन संवरन् प्रलज्जेत इति तमोबलप्रवृत्तः
प्रकाशचारी । एवमितरोऽपि, नवरं द्वितीयोऽन्धकारचारी, तृ-
तीयः प्रकाशचारी, चतुर्थः कुतोऽपि काशादन्धकारचार्येवे-
ति । "पञ्चजखे चि" कश्चित्पाठः । तत्राज्ञानबलेनामन्ध कारबलेन
वा ज्ञानबलेन वा प्रकाशबलेन वा प्रवृत्तजि-द्वितीयो भव-
ति अचरधर्मं करोति यः स तथेति ।

परिहातकर्म-

चत्वारि पुरिसजाया पश्यता । तं जहा-परिहायकमे खाम-

मेगे खो परिहायसखे, परिहायसखे खाममेगे खो परिहा-
यकमे, एगे परिहायकमे वि परिहायसखे वि, एगे नो
परिहायकमे नो परिहायसखे । चत्वारि पुरिसजाया प-
श्यता । तं जहा-परिहायकमे खाममेगे खो परिहायपगि-
वासे, परिहायपगिवासे खामं एगे खो परिहायकमे ॥ ४ ।
चत्वारि पुरिसजाया पश्यता । तं जहा-परिहायसखे खाम-
मेगे खो परिहायपगिवासे, परिहायपगिवासे खाममेगे ॥ ४ ।
चत्वारि पुरिसजाया पश्यता । तं जहा-इहमे खाममेगे खो
परत्ये, परत्ये खाममेगे खो इहमे ॥ ४ ।

परिहातानि-अपरिहाय स्वकपतोऽवगतानि प्रत्याख्याप-
रिहया च परिहृतानि कर्माणि कृष्णादीनि वेन स परिहात-
कर्मो (न) न च परिहाताः संज्ञा अत्राऽसंज्ञाऽऽया वेन स प-
रिहातसंज्ञा, अभावितायस्य-प्रवृत्तः अभावको वेत्येकः ।
परिहातसंज्ञा-सङ्कापनाभावितत्वाच्च परिहातकर्मो कृष्णाद्य-
निकृतेः अभाव इति द्वितीयः, तृतीयः साधुः, चतुर्थः असं-
यत इति । परिहातकर्मो-सावधकारकत्वात्साधुमतिनिवृत्तः-
कृष्णादिनिकृते वा न परिहातगृहावासेऽप्रवृत्त इत्येकः,
अन्यस्तु परिहातगृहावासे न त्यक्त्वाऽऽरम्भो दुःप्रवृत्त इ-
ति त्रितीयः, तृतीयः साधुः, चतुर्थोऽसंयतः, त्यक्तसंज्ञो विधि-
वस्तुस्थानकत्वाद्येकगृहावासे गृहस्थत्यधिकः, अन्यस्तु
परिहृतगृहावासे यतित्वाभावितत्वाच्च परिहृतसंज्ञा, अ-
न्य उभयथा, अन्यो नाभ्यर्पयति । इहैव जमानि अर्थे-प्रयो-
जनं भोयसुखेऽऽदि आस्था वा इहमे लोकध्वनिं बुद्धिर्यस्य
स इहायु इहायुषो वा भोगपुरुष इह सांघातप्रतिबद्धो वा,
परत्येव जमान्तरे अर्थे-आस्था वा यस्त स पराधो परा-
स्थो वा साधुर्बलतत्पस्यो वा । इह परत्र च यथायथे
आस्था वा स सुभावक उभयप्रतिबद्धो वा उभयप्रति-
बधवान् कालसोऽर्थोऽकारिकादिर्दोषो वेति । अथवा-इहैव
विवाहिनं प्रामाऽऽदौ निष्ठनीति इहस्यः तन्प्रतिनियन्त्र पर-
व्याऽन्यस्तु परत्र प्रतिबन्धत्वात् परस्थः, अन्यस्तुभ्यर्पयोऽन्यः
संवाप्रतिबन्धत्वात्पुरुषः साधुरिति ।

चत्वारि पुरिसजाया पश्यता । तं जहा-एगेखे खाममेगे
बहुइ एगेखे हायइ, एगेखे खाममेगे बहुइ दोई हायइ,
दोई खाममेगे बहुइ एगेखे हायइ, एगे दोई खाममेगे
बहुइ दोई हायइ ॥

एकेनेति, भूतेन एकाः कश्चिद्भूतेन एकेनेति सत्यव्यवस्थेन हाय
एतेति, भूतेन एकाः "जह जह बहुसुखं सं-मनो व सीसखसुखं-
परिबुद्धो य । अविनिच्छिद्यो य सम्यक्, तद्वद्वद्वद्विच्छिद्यो-
भो" ॥ इति एकाः तथा एकेन भूतेनैवाभ्यो वदन्ते जहाभ्यो स-
त्यव्यवस्थेन विनयाभ्यो हायत इति द्वितीयः, जहाभ्यो भूतानुज्ञा-
नाभ्यामभ्यो वदन्ते एकेन सम्पत्कर्मनेन हायत इति तृती-
या, जहाभ्यो भूतानुज्ञानाभ्यामभ्यो वदन्ते जहाभ्यो सत्यव्य-
वस्थेन विनयाभ्यो हायत इति चतुर्थः । अथवा-ज्ञानेन वदन्ते
रागेण हायत इत्येकः, अन्यो ज्ञानेन वदन्ते रागद्वयाभ्यां
हीयत इति द्वितीयः, अन्यो ज्ञानसंयमाभ्यां वदन्ते रागेण
हीयत इति तृतीयः, अन्यो ज्ञानसंयमाभ्यां वदन्ते राग-

होषाम्नां हीयते इति वक्तव्यः । अथवा-कोषेन बद्धे मा-
ख्या हीयते कोषेन बद्धे मायालोभाभ्यां हीयते को-
षमाभाभ्यां बद्धे मायया हीयते कीधमाभाभ्यां बद्धे
मायालोभाभ्यां हीयते इति ।

प्रकथकाः—

चत्वारि पक्षंया पञ्चता । तं जहा-आइने शाममेगे आ-
इने, आइने नाममेगे खलुंके, खलुंके शाममेगे आइने,
खलुंके शाममेगे खलुंके ४ । एवमेव चत्वारि पुरिस-
जाया पण्यता । तं जहा-आइने शाममेगे आइने० च-
उभंगो । चत्वारि पक्षंया पञ्चता । तं जहा-आइने
शाममेगे आइनेयाए विहरइ, आइने शाममेगे खलुंकयाए
विहरइ० ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं
जहा-आइने शाममेगे आइनेनचाए विहरइ० चउभंगो ।
चत्वारि पक्षंया पञ्चता । तं जहा-आइसंपणे शाममेगे
खो कुलसंपणे० ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया प-
ण्यता । तं जहा-जाइसंपणे शाममेगे एगे० चउभंगो । चत्वारि
कंधगा पण्यता । तं जहा-जाइसंपणे शाममेगे । खो
बलसंपणे० ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता ।
तं जहा-जाइसंपणे शाममेगे खो बलसंपण्ये० ४ । च-
त्वारि कंधगा पञ्चता । तं जहा-जाइसंपण्ये शाममेगे खो
रुवसंपणे० ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-
जाइसंपणे शाममेगे खो रुवसंपणे० ४ । चत्वारि कंधगा पञ्च-
ता । तं जहा-जाइसंपणे शाममेगे खो जयसंपणे० ४ ।
एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-जाइसंप-
णे० ४ । एवं कुलसंपण्ये य, बलसंपण्ये य० ४ । कुलसंपण्ये
य रुवसंपण्ये य० ४ । कुलसंपण्ये य जयसंपण्ये य
० ४ । एवं बलसंपण्ये य रुवसंपण्ये य० ४ । बलसंपण्ये य
जयसंपण्ये य० ४ । समस्त्य पुरिसजाया पटिवक्खो । च-
त्वारि कंधगा पञ्चता । तं जहा-रुवसंपणे शाममेगे खो
जयसंपणे० ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं
जहा-रुवसंपणे शाममेगे खो जयसंपणे० ४ ।

प्रकथकाः, पाठांतरतः कथका वा-अश्वविशेषाः, आकी
खो एवाते जहाऽऽदिगुणैः पूर्व पञ्चादांय तथैव । अन्यस्वा-
कांशैः पूर्व पञ्चात् खलुंका-गलिरुचिनी इति । अन्यः पूर्व
खलुंकाः पञ्चादाकीयो-गुणवाति वक्तव्यः । पूर्व पञ्चा-
दपि खलुंका पञ्चति । आकीयो-गुणवात् आकीयतया गुण-
वत्तया विनयवेगाऽऽदिभिरित्यर्थः । बहवि प्रवर्तते, विहरती-
ति पाठांतरम् । आकीयोऽप्य आरोहोपये खलुंकातया
गलितया बहति, अन्यस्तु खलुंका आरोहकगुणात् आकी-
योगुणतया बहति । वक्तव्यः प्रतीतः । सूत्रद्वयंऽपि पुरुषाः वा-
क्यमिहका योजया, सूत्रे तु कृषिभांशाः, विषयवत्त्वात् सूत्र-
मतेरिति ४ । जानिपकुलपेवबलकपरेजयपेवु वयजि-
हिकसंयोगेदौवै प्रकथकदृष्टावक्तुर्नहोश्चाणि, प्रत्येकं
२३५

ताम्येवानुसरति सति द्य द्वादांशितकपुरुषवृत्तयि भव-
तीति, नवरं जय-पराभिभव इति ।

सिंहतया—

चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-सीहत्ताए शाममे-
गे निक्खंते सीहत्ताए विहरइ, सीहत्ताए शाममेगे नि-
क्खंते मियालत्ताए विहरइ, मियालत्ताए शाममेगे नि-
क्खंते सीहत्ताए विहरइ, मियालत्ताए शाममेगे निक्खंते
सियालत्ताए विहरइ । (३२७ सूत्र)

सिंहतया-ऊनकुग निष्कृता गृहवासात् तथैव च विहर-
ति उद्यताविहारोति । मुगालतया हीनवृत्त्यति । स्थानं ४
डा० ३ ७० ।

तथैवलोकाधिकारास्तस्मिन् संपत्ताऽऽदि
पुरुषं भेदराह-

चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-हिरिसंघे हिरि-
ससत्ते वलसत्ते यिसत्ते । (३२९ सूत्र)

(चत्वारि इत्यादि-द्विधा-लज्जाया सर्व-परीषदाऽऽदिसहने
रणाङ्गणे वा अयमर्थो यस्य स हीनस्वः । तथा द्विधा इ-
तिरूपेण आसुप्तमकुलजातं जना इति लज्जाया मनस्येव न
काय रोमहर्षकमयाऽऽदिभ्यस्त्रिपदशनात् सर्वे यस्य स
हीनमनस्यः, चला-रु-अ-रु-परीषदाऽऽदिसम्पातं पञ्चास्तस्य
यस्य स चलायः, पनद्विपयैरास्थिरस्य इति । स्थानं
४ डा० ३ ७० ।

चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-वणकरे नाममेगे
नो वणपरिमासी, वणपरिमासी शाममेगे नो वणकरे, एगे
वणकरे वि वणपरिमासी वि, एगे नो वणकरे नो वणपरि-
मासी वि ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-वणकरे
शाममेगे नो वणसारवली० ४ २ । चत्वारि पुरिसजाया प-
ञ्चता । तं जहा-वणकरे शाममेगे नो वणसरोही० ४ ३ ।
चत्वारि वणा पञ्चता । तं जहा-अंतो सल्ले शाममेगे खो
बाहिं सल्ले० ४ । १ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया
पञ्चता । तं जहा-अंतो सल्ले शाममेगे खो बाहिं सल्ले०
४ २ । चत्वारि वणा पञ्चता । तं जहा-अंतो दुट्टे नाममेगे
नो बाहिं दुट्टे, बाहिं दुट्टे नाममेगे नो अंतो दुट्टे० ४ ३ ।
एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-अंतो दुट्टे
नाममेगे नो बाहिं दुट्टे० ४ ४ ।

अथाऽऽमावकिंफलकान् भेदतः सूत्रपयेणाऽऽह-“चत्वारि”
इत्यादि कथं नवरं ग्रंथं दे । ततं स्वयं करोति कथिराऽऽदि-
निर्गोलनार्थमिति वणकरो नो-नैव वणं परिमुशतोस्ते बंशलो
वणपरिमर्शित्येकाः । अन्यस्वयंकृतं वणं परिमुशति न च
तत् करोति । एवं भाववणम्-अतिचारलक्षणं करोति का-
येन न च तदेव परिमुशति—पुनः पुनः संस्थायेन स्पृशति ।
अन्यस्तु तत्परिमुशत्यभिलाषाच्च च करोति कायतः संसार-
भयाऽऽदिभिरिति । वणं करोति न च तत्पदवत्पयाऽऽदिना संर-
क्षति, अन्यस्तु कृतं संरक्षति न च करोति, भाववणं स्वाभि-
त्यातिचारं करोति न च तं सातुवन्धं भयम् कुशीलाऽऽदि-
२३५

समैतद्विधानपरिहारतो रक्षयकोऽप्यस्तु पूर्ववृत्ततितारं-
 दानपरिहारतो रक्षति नवं च न करोति, 'नो' नैव ब्रह्मं सं-
 रोहमस्योपपन्नानाऽऽदिनेति ब्रह्मसंरोही, भावकण्येयत्वा तु
 नो ब्रह्मसंरोही प्रायश्चित्तप्रतिपत्तेः, ब्रह्मसंरोही पूर्ववृत्ताऽति-
 कारमायश्चित्तप्रतिपत्तेः, नो ब्रह्मकोऽपूर्ववृत्तितारकारित्वा-
 दिति । उक्ता आत्मविकिरलकाः । अथ विकिरलस्य ब्रह्म व-
 द्वागतीकृत्य पुरुषमेधानाह—(अस्तीत्यादि) अतुःपूर्वा
 सुगमा, नचरम्, अन्तः-मध्ये शब्दं यस्य अद्वयमानमित्यर्थः,
 तत्तथा । (बाहि लक्ष्मि) यच्छब्दं ब्रह्मस्यान्तरूपं बहिस्तु
 बहू तदु बहिरिव बहिरित्युच्यते अन्ते बहिः शब्दं यस्य त-
 त्तथा, यदि पुनः सर्वेष्वेव तत्ततो बहिः स्यात्तदा शब्दमेव न
 स्यादुपपन्नत्वे वा भूतभावितया स्यादपीति २, यम पुनरन्त-
 र्बहि रित्युपलभ्यते तदुपभयशब्दम् ३, अतुषः शून्य इति ४ ।
 शुक्लमक्षमनालोचितत्वेनामृतःशब्दमित्यारोपं यस्य स त-
 त्त्वा, बहिः शब्दमालोचिततया यस्य तत्तथा, अन्तर्बहिर्न
 शब्दमालोचितानालोचितत्वेन यस्य स तथा । अतुषः शून्यः
 अन्तर्बहिर्न लूनाऽऽदिशोचितो, न बहो रागोऽऽद्यभावेन सौ-
 म्यत्वात् ५ । पुरुषस्तु अन्तर्बहिः शब्दतया संवृताऽऽकारःवात्
 न बहिरित्येकः, अन्यस्तु कारणेनोपशब्दतवाक्पाकपाऽऽदि-
 त्वात् बहिरिति ।

अथान्—

चत्वारि पुरिसजाया पश्यता । तं जहा—सेयंसे नाममेगे से-
 यंसे, सेयंसे नाममेगे पावंसे, पावंसे नाममेगे सेयंसे, पावंसे
 नाममेगे पावंसे ? । चत्वारि पुरिसजाया पश्यता । तं जहा—
 सेयंसे नाममेगे सेयंसे चि सालिसए, सेयंसे नाममेगे
 पावंसे चि सालिसए ४ । २ । चत्वारि पुरिसजाया पष्-
 ता । तं जहा—सेयंसे चि ग्राममेगे सेयंसे चि पम्पड, सेयंसे चि
 नाममेगे पावंसे चि मयण्ड ४ । ३ । चत्वारि पुरिसजाया
 पश्यता । तं जहा—सेयंसे नाममेगे सेयंसे चि सालिसए
 पम्पड, सेयंसे नाममेगे पावंसे चि सालिसए पम्पड ४ । ४ ।

पुरुषाधिकात्वात् तद्वैदप्रतिपादनाय चदूर्वा, कण्ठ्या
 च, किन्तु अतिशयेन प्रशस्यः अथानेकः प्रशस्यभावः
 लक्षोपत्वात् पुनः अथान् प्रशस्तानुष्ठानत्वात् साधुव-
 दित्येकः १, अन्यस्तु अर्थान्तेष्वेव अतिशयेन पापः पापी-
 यान्, स चाविरतयेन दुरनुष्ठायित्वादिति २, अन्यस्तु पा-
 पीयान् भावतो मिथ्यात्वाऽऽदिभिरुपहतत्वात् कारणवशात्
 सन्नुष्ठायित्वाच्च अथान् उदायित्वाप्रारकत्वं ३, अतुषः
 स एव कृतपाव इति ४ । अथवा—अथान् गृहस्थत्वे नि-
 ष्कमण्यकाले वा पुनः अथान् प्रमज्ज्यायं विहारकाले धर्म्ये-
 च्छन्ति । अथानेको भावतो, प्रत्यस्तु अथान् प्रशस्यतर इति
 एवं बुद्धिजनकत्वेन सदृशकोऽप्येन अयसा तुल्यो न तु सर्वथा
 अथानेनेति एकः, अन्यस्तु भावतः अथानेति प्रत्यतः पा-
 पीयानित्येवं बुद्धिजनकत्वेन सदृशकोऽप्येन पापीयसा
 समानो न तु पापीयानेनेति द्वितीयः २, भावतः पापीया-
 नप्यस्याः संवृताऽऽकारतया अथानित्येवं बुद्धिजनकतया सद-
 र्शकोऽप्येव अथसेति तृतीयः । अतुषः सुज्ञाः । अथानेकः
 सन्नुष्ठानत्वात् अथानित्येवभावात्मानं प्रत्यतः यथावद्वेषाणो-

केन वा मय्यते विशुद्धभाजुष्ठानात् । इह च—'मात्रकः'
 इति वृत्तये प्राकृतत्वेन "मज्झ" इत्युक्तं, अथानप्यस्य कान-
 त्यवर्धकपरावशत्वात् पापीयानित्यात्मानं मय्यते, स एव
 वा पूर्वोपलभ्यतर्हणश्च जनन मय्यते दृढमहोपवर्त्त १,
 पापीयानप्यवरो मिथ्यात्वाऽऽपुणहततया अथानित्यात्मानं
 मय्यते, कुनीरिक्कत्वं, तद्वृत्तेन वेत्ति २, पापीयानित्याऽधि-
 रतिकत्वात् पापीयानित्यात्मानं मय्यते, सङ्गात्तत्वात्, अ-
 संयतो वा मय्यते, संयतलोकेनेति ३, अथानेको भावतो
 प्रत्यस्तु किञ्चित्सन्नुष्ठायित्वात् अथानित्येवं विकल्पज-
 नकत्वेन सदृशकोऽप्येन अयसा मय्यते—हायते जनेनेति वि-
 भक्तिपरिणामाद्वा सदृशकमात्मानं मय्यते इति एवं शेषाः ४।
 आख्यायकः—

चत्वारि पुरिसजाया पन्ता । तं जहा—आयवइत्ता नाम-
 मेगे नो परिभावइत्ता, परिभावइत्ता ग्राममेगे नो आयवइ-
 तां ४ । ५ । चत्वारि पुरिसजाया पन्ता । तं जहा—आयव
 इत्ता ग्राममेगे नो उंऊजाविंसेपेगे, उंऊजाविंसेपेगे ना-
 ममेगे नो आयवइत्तां ४ । ६ ।

(आयवइत्ते चि) आख्यायकः—प्रज्ञापकः प्रवचनस्य एकः क-
 श्चिन्न च प्रविभाषयिता प्रभाषयिता प्रभावकः शासनस्य उ-
 दारकियाप्रतिभाऽऽदिदिहत्वात् प्रविभाषयिता वा प्रवच-
 नार्थस्य नयोःसमोऽऽदिभिरिति । अथवा—आख्यायकः
 स्वस्य प्रविभाषयिता प्रविभाषयिता वाऽर्थस्यांत, आख्यायक-
 एकः स्यादर्थस्य नयोऽऽङ्गीयिकाःसमयो नैवगानिरत इत्यर्थः ।
 स चापह्नवः संविग्नः संविग्नपातिका वा । यदाह—
 "हुज्जु वसणं पत्तो, सरीरुमुज्जवायं अममत्तो ।
 अरणकरणे अमुद्धे, सुद्धं मगं पक्कवेत्ता ॥ १ ॥

तथा—

"ओससो वि विहारे, कम्मं सिद्धिरे सुलहपोही य ।
 अरणकरणं विमुद्धे, उववृद्धतो पक्कवेत्तो ॥ २ ॥"
 (शरीरकोषेत्वेनाऽसमयोः व्यसनं प्राप्तो भवेत्) (तथाऽ-
 पि) अयुधे अरणकरणे शुद्धं मां प्रकपयेत् ॥ १ ॥ वि-
 हारेऽवससाऽपि कम्मं शीघ्रलयति सुलभकोषिश्च विमुद्धे
 अरणकरणमुपवृंहयन् प्रकपयेत् ॥ २ ॥ इत्येकः, द्वितीयो
 यथाकृच्छ्रः, तृतीयः साधुः, अतुषो गृहस्थाऽऽदिरिति । प-
 रंत्वे साधुलक्षणपुरुषस्याऽऽख्यायकत्वात्तद्वृत्तिविकासप्रप-
 त्वलक्षणा शुण्विभूत्या । १ कथा ४ डा ४ उ ।

मेघदहन्ताः—

चत्वारि मेहा पश्यता । तं जहा—गजिज्जा नाममेगे खो
 वासित्ता, वासित्ता नाममेगे खो गजिज्जा, एगे गजिज्जा
 वि वासित्ता वि, एगे खो गजिज्जा खो वासित्ता १ । ए-
 वामेव चत्वारि पुरिसजाया पश्यता । तं जहा—गजिज्जा
 नाममेगे खो वासित्ता ४ । २ । चत्वारि मेहा पश्यता । तं
 जहा—गजिज्जा नाममेगे खो विज्जुवाइत्ता, विज्जुवाइत्ता
 नाममेगे ४ । ३ । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पश्यता ।
 तं जहा—गजिज्जा नाममेगे खो विज्जुवाइत्ता ४ । ४ ।
 चत्वारि मेहा पश्यता । तं जहा—वासित्ता नाममेगे खो

विज्जुवाइ० ४ । ५ । एवमेव चत्तारि पुरिसजाया प-
ख्खत्ता । तं जहा-वासिन्ना स्याममेगे खो विज्जुवाइ० ४ ।
६ । चत्तारि मेहा पख्खत्ता । तं जहा-कालवासी नाममेगे
खो अकालवासी० ४ । ७ । एवमेव चत्तारि पुरिसजाया
पख्खत्ता । तं जहा-कालवासी नाममेगे खो अकालवासी० ४ ।
८ । चत्तारि मेहा पख्खत्ता । तं जहा-खेत्तवासी नाममेगे खो
अखेत्तवासी० ४ । ९ । एवमेव चत्तारि पुरिसजाया पख्खत्ता ।
तं जहा-खेत्तवासी नाममेगे खो अखेत्तवासी० ४ । १० ।

“ चत्तारि मेहेत्तवासीनि ” सुगमानी च, नवरं मेहा-प-
योदाः, गजिताः गजिनकत्तु, नो वरिष्ठा न प्रवर्षेत्तवासीनि १.
एवं कश्चित्तुपुत्रो गजितेव, गजिता दानद्वारमन्त्रावधाना-
मु-
ष्ठानयन्निद्राऽऽदिषिष्ये उचैः प्रतिज्ञावान्, नो-नैव वरितेव
वसिता-वर्षाऽऽभ्युपगतसत्पराक इत्यर्थः । अन्वस्तु कार्य-
कर्त्ता न बोधैः प्रतिज्ञावानिति । एवमितरावपि नेवावि-
ति २ । (विज्जुवाइत्तु सि) विपुत्तको ३ । एवं पुत्रो-
ऽपि कश्चित्तुपुत्रैः प्रतिज्ञाता, न च विपुत्तकारुण्यस्य दाना-
ऽऽपि प्रतिज्ञातायोऽऽरम्भाऽऽद्वयमव कर्त्ता, अन्वस्तुवारम्भा-
ऽऽद्वयमव कर्त्ता न प्रवर्षेत्तवासीनि । एवमन्वाचपीति ४, वरिष्ठा
कश्चित्तुपुत्रो दानाऽऽदिषिष्ये तु तदारम्भाऽऽद्वयमव कर्त्ता, अन्वस्तु
विपरीतोऽप्य उभयथा अन्वयो न कश्चित्ति ५, ६, कालवर्षी
अवसरवर्षीति । एवमप्येऽपि ७, पुत्रवस्तु कालवर्षी च
कालवर्षी-अवसरं दानयथावधानाऽऽदिपरोपकारार्थं प्रवृत्त एकः,
अन्वस्तुवर्षीति । एवं मेहा ८ । कर्म चान्त्वाऽऽभ्युत्पत्ति-
ज्जानम् ९, पुत्रवस्तु लेखवर्षी च लेखवर्षी-पात्रे दानयुताऽऽ-
दिनिष्पेकः, अन्वयो विपरीतोऽप्यस्तथाविधिविकल्पि-
तया महीदार्थोत्पन्नचक्रप्रभावाऽऽदिकारणतो वा उभयस्व-
रूपोऽप्यस्तु दानादावप्रवृत्तकः १० । इति । स्वा० ४ डा० ४ उ० ।
चत्तारि गोला पख्खत्ता । तं जहा-मधु(हु)सिस्थगोले, जउगोले
दाकगोले, मट्टिवागोले । १२ ४ । एवमेव चत्तारि पुरिसजाया
पख्खत्ता । तं जहा-मधुसिस्थगोलसामाणे ४ । २४ ।
चत्तारि गोला पख्खत्ता । तं जहा-अग्रगोले, उउ-
गोले, तंवगोले, सीसागोले, २६ । एवमेव चत्तारि पुरि-
सजाया पख्खत्ता । तं जहा-अग्रगोलसामाणे ० जाव सी-
सगोलसामाणे, २७ । चत्तारि गोला पख्खत्ता । तं जहा-
हिरगोले, सुवयसगोले, रवयगोले, वयरगोले, २८, एवमेव
चत्तारि पुरिसजाया पख्खत्ता । तं जहा-हिरगोलसामा-
णे ० जाव वयरगोलसामाणे । २९ ॥

(चत्तारितीयादि) मज्झिम(कथ)सूत्रं, तस्य गोलो-वृत्तपि-
एवमज्झिम(कथ)सगोलः । एवमप्येऽपि, नवरं जतु-कासा,
हाक्कसिद्धे प्रतिष्ठे । २४ । इति । यथेति गोला मज्झि-
मकठिनतरकठिनतमाः क्रमेण प्रवर्ष्येवं ये पुत्राः
परीवहाऽऽदिषु मज्झिमकठिनतरकठिनतमाः भवन्ति ते मज्झिम-
(कथ) सगोलकसमाः इत्यादिनिर्णयवैधेऽप्येवविद्यन्ते इति
२५ । अथो गोलाऽऽप्यः प्रतीताः २६ । एतैश्चाऽप्योगो-
लऽऽदिभिः कश्चित् शुद्धवस्तुपुत्रुतमावन्तुसुभिरारम्भा-

विनिश्चितमव्युत्पन्नजातिसकर्ममारा ये पुत्राः भवन्ति ते अयो-
गोलकसमाः इत्यादिप्यपदेशवन्तो भवन्ति विमुक्तामृपुत्र-
कलनमतस्नेहमारतो वेति २७ । हिरवाऽऽदिगोलेषु क्रमेण
ह्यगुणयुगाधिकगुणाधिकतरगुणाधिकतरगुणाः पुत्राः
अतो ज्ञानाऽऽदिपुत्रतो वा समागतया वीज्या, २८, २९ ।

असिपवाऽऽपिनि-

चत्तारि पत्ता पख्खत्ता । तं जहा-असिपवे, करपवे, सुवरपवे,
कलंबवीरियापवे ३० । एवमेव चत्तारि पुरिसजाया पख्ख-
त्ता । तं जहा-असिपवसामाणे ० जाव कलंबवीरियापव-
सामाणे ३१ ।

पत्ताधि-पथानि तद्वत् प्रत्युत्पन्ना यानि अस्यादीनि तानि
पत्तापीति, असि-जङ्घा, स एव पत्रमसिपवं करपवं-क-
र्त्त येन दाह क्षिपते, सुउ-सुउ, स एव पत्रं सुवरपवं, क-
र्त्तव्यवीर्येति शस्त्रविशेष इति ३० । तत्र काक्के देशकत्वात्सर्वेः
पुत्रो ब्राम्हण स्नेहपात्रं क्षिपति, सोऽसिपत्रसमानः, अ-
चारिर्न देवचक्रनखनक्तुमात्रकवर्तिवत्, यस्तु पुनः पुनरुप-
मानो भावनाऽस्यासात् स्नेहतरं क्षिपति स करपत्रसमान-
स्तथाविप्रभाकवत् करपत्रस्य हि ममाऽऽगमनाऽप्यं काल-
क्षेपेण कर्त्तव्यत्वादिति, यस्तु श्रुतधर्ममागोऽपि सर्वथा स्नेह-
कक्षेरासमर्थो देशविरतिमात्रमेव प्रतिपद्यते स सुवरपत्र-
समानः, सुतो हि कक्षाऽऽदिकमप्येव क्षिपतीति, यस्तु स्नेह-
कक्षेर्न मनोरथमन्येनैव करोति स चतुर्थः अग्निरतसम्य-
हस्तिरिति, अथवा-यो शुद्धादिषु शीघ्रमन्दमन्दतरमन्तम-
तया स्नेहं क्षिपति स एवमप्यदिश्यते ३१ ।

चत्तारि कडा पख्खत्ता । तं जहा-सुंवरकडे, विदलकडे, व-
म्पकडे, कंवलकडे ३२ । एवमेव चत्तारि पुरिसजाया पख्खत्ता ।
तं जहा-सुंवरकडसामाणे ० जाव कंवलकडसामाणे ३३ ।
(२४६ सूत्र)

कम्भाऽऽदिभिरातानवितानमायेन निष्पाद्यते यः स कटः,
कट इव कट इत्युपचारात्सत्त्वविमयोऽपि कट एवेति । तत्र
(सुंवरकडे सि) तुल्यविशेषनिष्पन्नः । (विदलकडे सि) बंश-
शकलकृतः । (वम्पकडे सि) वषट्पुत्रमज्जाऽऽदिः । (कं-
वलकडे सि) कम्बलमेवेति ३२ । एतेषु चारवपुत्रुहृत्तरवपु-
त्रमाऽव्यवप्रतिषेधेषु पुत्र्या योजनीयाः । तथाहि-यस्य शुभो-
द्विष्यस्यः प्रतिबन्धः स्वहृदयवृत्तीकाऽऽदिनाऽपि विगमस्तु सु-
म्भकडसमान इत्येवं सर्वत्र आवर्तनीयमिति ३३ । स्वा० ४
डा० ४ उ० ।

निष्कटः-

चत्तारि पुरिसजाया पख्खत्ता । तं जहा-शिकटं नाममेगे
शिकटं, शिकटं नाममेगे अशिकटं ० ४ । ३६ । चत्तारि पुरि-
सजाया पख्खत्ता । तं जहा-शिकटं नाममेगे शिकटप्या, शि-
कटं नाममेगे अशिकटप्या ० ४ । ४० ।

निष्कटो-निष्कर्षितस्तपसा कुरहेह इत्यर्थः । पुनर्निष्कटो
भावतः कुरीकृतकथापत्तादिकस्येव नय इति । ३६ । एतज्जा-
वनाथेदेवानन्तरं सुखम्-निष्कटः कुरगरीरतया तस्मा नि-
ष्कट आत्मा कथायाऽऽदिनिर्मयेन यद्य स तथेतिवमये

त्रय इति । अथ निष्कृष्टः-तपसा कुरीकृतः पूर्वं पश्चादपि तथै-
वेत्येवमादित्युक्तं व्याख्येयम्, द्वितीयं तु यथोक्तमेवेति ४० ।

बुधः—

चत्वारि पुरिसजाया पस्यता । तं जहा-बुधे नाममेगे बुधे,
बुधे नाममेगे असुधे ० ४ । ४१ । चत्वारि पुरिसजाया पस्यता ।
तं जहा-बुधे नाममेगे बुधेदियए ० ४ । ४२ ।

बुधो बुधत्वकार्यभूतसक्तिकायायोगात् । उक्तं च—“पठकः पाठ-
कश्चैव, ये चान्ये तथैवस्मिन् नाः । सर्वे व्यसनिनो राजन् । यः
क्रियावान् स पठितः ॥२॥” इति । पुनर्बुधः-सविवेकमनस्वा-
दित्येकः, अन्यो बुधस्त्वयैव, अबुधस्त्वयैविरूपमनस्वादपर-
स्वबुधोऽसक्तिकवत्त्वाद् बुधो विवेकवक्षितत्वाच्चतुर्थं उभयनि-
वेधानिति ४१ । अन्तरस्त्वयैवेत्येवमर्थोक्तमित्ये-बुधः
सक्तिकवत्त्वात्, बुधं हृदये-मनो यस्य स बुधहृदयो विवेक-
मनस्वत्वात्, अथवा-बुधः शास्त्रज्ञत्वात्, बुधहृदयस्तु कार्य-
बुधमदुल्लङ्घनत्वादित्येकः । एवमर्थे त्रय उक्ताः ४२ ।

चत्वारि पुरिसजाया पस्यता । तं जहा-आयमुक्तं पण श्याम-
मेगे नो परामुक्तं पण ० ४ । ४३ । (३५२ सूत्र)

आयमानुक्तम्पकः-आयमहितप्रवृत्तः प्रत्येकवृत्तां जिनकल्पि-
को वा परानेकैश्च वा निष्ठुः, पगानुक्तम्पकः निष्ठुनाथेयताया
नीयेकर आत्मानेच्छा वा श्रेयकारसं प्रेताययत्, उभयायुक्त
म्पकः स्वधिककल्पक उभयाननुक्तम्पकः पापाऽऽत्मा काल
(सौ) शौरिकराऽऽदिना ४३ । स्थानं ४ ठा ० ४ उ ० ।

उदकानि—

चत्वारि उदगा पस्यता । तं जहा-उत्ताणे श्याममेगे उत्ता-
णोदए, उत्ताणे श्याममेगे गंभीरोदए, गंभीरे श्याममेगे उ-
त्ताणोदए, गंभीरे श्याममेगे गंभीरोदए ० १ । एवमेव चत्वारि
पुरिसजाया पस्यता । तं जहा-उत्ताणे श्याममेगे उत्ताणोद-
यए, उत्ताणे श्याममेगे गंभीरोदयए ० ४ । २ । चत्वारि उदगा प-
स्यता । तं जहा-उत्ताणे श्याममेगे उत्ताणोभासी उत्ताणे
श्याममेगे गंभीरोभासी ० ४ । ३ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया
पस्यता । तं जहा-उत्ताणे श्याममेगे उत्ताणोभासी, उत्ताणे
श्याममेगे गंभीरोभासी ० ४ । ४ । चत्वारि उदगी पस्यता । तं जहा-
उत्ताणे श्याममेगे उत्ताणोदही, उत्ताणे श्याममेगे गंभीरो-
दही ० ४ । ५ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पस्यता । तं जहा-
उत्ताणे श्याममेगे उत्ताणोदयए ० ४ । ६ ।

चत्वारितीयादीनि, व्यङ्ग्यमिति च, किन्तु उदकानि-जलानि प्र-
कृतिानि, तेषां चानि नामैकं तुच्छत्वात् प्रतलमित्यर्थः पुनस्तानं
स्वच्छत्वाद्योपलभ्यमध्यस्वरूपत्वात् बुद्धक-जलम्, (उत्ताणोदय-
एति व्यस्तः ५०० निहैः प्राकृतशैलावश्यात् समस्त इवावभा-
सते, न च मूलोपासनेनोदकशब्देनायं गतायो भविष्यतीति
वाच्यं, तस्य बहुवचनान्तत्वेनाहोस्वप्नमात्रत्वात्, साक्षादु-
दकशब्दे च सति किं तस्य वचनपरिणामादनुकूलत्वेन तथैव-
मुदकशब्दोऽपि भावनीयमिति । तेषां चानं तथैव गम्भीरमु-
द्कं यदुल्लङ्घनत्वात्पुलकमनस्वरूपं, तथा गम्भीरमगार्धं यदुल्ल-

रत्वावुत्तानमुद्कं स्वच्छत्वाद्योपलभ्यमध्यस्वरूपत्वात् तथा
गम्भीरमगार्धत्वात् पुनर्गम्भीरमुद्कं यदुल्लङ्घनत्वात् । बुद्धयस्तु
उत्तानोऽगम्भीरो बहिर्देशिनमवदेत्याऽऽदिज्यविकृतकायवा-
क्त्वेष्टत्वावुत्तानहृदयस्तु वैष्णवाऽऽदिगुरुगुहाधराणां मध्यवित्त-
त्वादित्येकः, अन्यो उत्तानः कारगुहशशादृशिनविकृतचष्टत्वात्
गम्भीरहृदयस्तु स्वभावेनोत्तानहृदयविकृतिवत्त्वः, ततोऽप्यस्तु
गम्भीरः, द्वैत्याऽऽदिवस्वेऽपि कारगुहशशात् समुत्तानाऽकारतया
उत्तानहृदयस्तथैव चतुर्थः प्रथमार्थपर्यायवृत्ति । तथा उत्तानं
प्रतलत्वावुत्तानमवभासने स्थानविशेषात् तेषां चानं तथैव
गम्भीरमगार्धमवभासने संकीर्णोऽऽध्ययत्वाऽऽदिना २, तथा ग-
म्भीरम्-अगार्धमुत्तानावभासितं तु विलीक्येष्टत्वाऽऽध्ययत्वा-
ऽऽदिना । तथा गम्भीरमगार्धं गम्भीरावभासितं तथाविधस्था-
नाऽऽधिनरत्वाऽऽदिनेवेति, बुद्धयस्तुत्तानस्तुच्छ उत्तान एवाव-
भासने प्रदर्शिततुच्छत्वविहास्तत्वात्, द्वितीयः सम्भूतत्वात्,
तृतीयः कारगुहः । दर्शितविकारत्वाच्चतुर्थः सुखानः ।

उदचित्त्वम्—

चत्वारि उदगी पस्यता । तं जहा—उत्ताणे श्याममेगे उ-
त्ताणोभासी, उत्ताणे श्याममेगे गंभीरोभासी ० ४ । ७ । एवमेव
चत्वारि पुरिसजाया पस्यता । तं जहा—उत्ताणे श्याममेगे
उत्ताणोभासी ० ४ । ८ । (३५८ सूत्र)

तथा—उदकमध्यव्ययद्विधत्वाच्चतुर्थमपि स्वदर्शान्तिकम्
व्येयमिति । अथवा-उत्तानः समाधत्वात्कः उदगी-उद-
विदेशः पूर्वं पश्चादपि उत्तान एव वेलाया बहिः समुद्र-
प्रभावात् । द्वितीयस्तुत्तानः पूर्वं पश्चाद् गम्भीरो वेलाऽऽगमे-
नागार्धत्वात् तृतीयस्तु गम्भीरः पूर्वं पश्चाद्विज्ञानवर्गमनो—
त्तान उदचित्त्वतुर्थः सुखानः ।

समुद्रप्रस्तावनात् तत्तरकात् सूत्रव्येयनाऽऽह—

चत्वारि तरगा पस्यता । तं जहा—समुद्रे तरगमीतेमे समुद्रे
तरङ्ग, समुद्रे तरगमीतेमे गोपतं तरङ्ग, गोपतं तरगमीतं (त्त)मे ०
४ । १ । चत्वारि तरगा पस्यता । तं जहा—समुद्रे तरिता-
श्याममेगे समुद्रे विभीयङ्ग, समुद्रे तरिता श्याममेगे गोपदे विभी-
दिति, गोपदे तरिता श्याममेगे ० ४ । २ । (२६६ सूत्र)

“ चत्वारि तरगेत्यादि ” इत्युक्तं, नवरं तरस्मीति तरा-
स्त एव तरकाः, समुद्रे समुद्रमुद्रे दुस्तरं लवेविरत्यादि-
कं कार्यं तरामि करामीत्येवमभ्युपगम्य तत्र समर्थत्वादि-
कः समुद्रे तरातं तदेव समर्थवर्नात्येकः, अन्यस्तु तदभ्यु-
पगम्यात्मपुत्रादोपदे तत्कल्पं देशविरत्यादिकमवश्यमेव
तस्मिन् निर्वाहयतीति, अन्यस्तु गोपदे प्रायमभ्युपगम्य वीर्यो-
त्तरिकात्समुद्रप्रायमार्गं साधयतीति चतुर्थः प्रतीतः । समुद्र-
प्रायं कार्यं नरित्वा निर्वाह्य समुद्रप्राये प्रयेजनान्तरं विभी-
दिति, न तद् निर्वाहयति विचित्रत्वात् क्षयोपशमस्येति, ए-
वमर्थे त्रय इति ।

कुम्भाः—

चत्वारि कुम्भा पस्यता । तं जहा—पुंषु श्याममेगे पुंसे,
पुंसे श्याममेगे तुच्छं, तुच्छं श्याममेगे पुंसे, तुच्छं श्या-
ममेगे तुच्छं । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पस्यता ।

तं जहा-पुसे खाममेगे पुसे० ४ । चत्तारि कुम्भा पणत्ता । तं जहा-पुसे नाममेगे पुसे० भासी पुसे नाममेगे तुच्छो-
भासी, तुच्छे खाममेगे पुसे० भासी, तुच्छे खाममेगे तुच्छो-
भासी । चत्तारि पुरिसजाया पन्नत्ता । तं जहा-पुसे
खाममेगे पुसे० भासी० ४ । चत्तारि कुम्भा पणत्ता । तं जहा-
पुन्ने खाममेगे पन्नत्ते, पुन्ने नाममेगे तुच्छत्ते० ४ ।
एवामेव चत्तारि पुरिसजाया पणत्ता । जहा-पुसे खा-
ममेगे पुसत्ते० ४ । चत्तारि कुम्भा पणत्ता । तं
जहा-पुसे वि एगे विपट्ठे, पुन्ने वि एगे अवदले ।
तुच्छे वि एगे विपट्ठे, तुच्छे वि एगे अवदले ।
एवामेव चत्तारि पुरिसजाया पणत्ता । तं जहा-पुन्ने वि
एगे विपट्ठे० ४ । तेहव चत्तारि कुम्भा पणत्ता । तं
जहा-पुन्ने वि एगे विसंसद्धे, पुन्ने वि एगे सो वि-
संसद्धे, तुच्छे वि एगे विसंसद्धे, तुच्छे वि एगे सो वि-
संसद्धे । एवामेव चत्तारि पुरिसजाया पणत्ता । तं जहा-
पुन्ने वि एगे विसंसद्धे० ४ । तेहव चत्तारि कुम्भा पणत्ता ।
तं जहा-भिन्ने, जजजरिए, परिस्साई, अपरिस्साई । एवामेव
चउग्विडे चरित्त पणत्ता । तं जहा-भिन्ने० जाव अपरिस्सा-
ई । चत्तारि कुम्भा पणत्ता । तं जहा-मधुकुप्पे खाममेगे म-
धुविपाङ्गे, मधुकुप्पे खाममेगे विसाविहाङ्गे, विसकुप्पे खाम-
मेगे मधुविपाङ्गे, विमकुप्पे खाममेगे विसाविहाङ्गे । एवमे-
व चत्तारि पुरिसजाया पणत्ता । तं जहा-मधुकुप्पे खा-
मेगे मधुविपाङ्गे० ४ ।

“द्विययमपावमकलुसं, जीहा विं यं मधुरभाणी शिखं ।

जम्भि पुरिसम्भि विज्झइ, से मधुकुम्भे महुपिहाणे ॥ १ ॥

द्वियमपावमकलुमं, जीहा वि य कहुयभासिणी शिखं ।

जम्मि पुरिसम्मि विज्जइ,से मधुकुंभे विसपिहाणे ॥ २ ॥

जं हिययं कलुमपयं, जीहा वि य महुरभासिणी शिचं ।

जम्भि पुरिसम्भि विज्जइ, से विसकुम्भे महुपिढाणो ॥ ३ ॥

जं हियं कलमयं, जीहा वि य कडुगभासिणी। शिखं ।

जन्मि परिसम्पि विज्जह, सै विसकंभे विसपिहाणे ॥४॥”

(३६० सूत्र)

पुरुषनिधे कुम्भमहास्तेन प्रतिपिपाकयिषुः सुप्रपञ्च-
माह—सुगममार्गः, नर्वरः पूर्णः—सकलावयवयुक्तः प्र-
मासोपेतो वा पुनः पूर्णो—मन्वादिभूतः, क्रियायै भवेत्
तुल्यः—रिक्तः, स्तनीये तुल्यः—अपूर्णावयवो लघुर्वा, लघुः
युः सुमानः । अथवा—पूर्णः हृतः पूर्वं पञ्चाक्षरं पूर्वं इत्येवं
व्याख्यारोऽपि १ । पुरुषस्तु पूर्णः जगदादिभिर्गुणैः पुनः
पूर्णो ज्ञानाऽऽदिभिरिति । अथवा—पूर्वो जज्ञेह गुणैर्वा पूर्वं
पञ्चाक्षरि तैः पूर्वं प्लेति पञ्च शेषा अपि । २. पूर्णोऽवयवैः
संस्थापितः वा पूर्वं पञ्चावयवैरुद्धं दृष्ट्यामिति । पूर्वावयवा-
दीत्येकैः, अन्यस्तु पूर्णोऽपि कालश्चेत्तोरिवयवैर्लभयो ज्ञानाऽ-

[illegible]

मित्राऽऽदिहृष्टास्तः-

चत्वारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा-मिच्छे नाममेगे
मिच्छे, मिच्छे नाममेगे अमिच्छे, अमिच्छे नाममेगे मिच्छे, अमिच्छे
नाममेगे अमिच्छे । चत्वारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा-
मिच्छे नाममेगे मिच्छत्ते ० ४ अडमंगो । चत्वारि पुरिसजाया
पण्णत्ता । तं जहा-मुत्ते नाममेगे वुत्ते, वुत्ते नाममेगे अमुत्त ० ४ ।
चत्वारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा-मुत्ते नाममेगे मुत्त-
त्ते ० ४ ।

(चसारीत्यादि) रूपदा केयं, नवरं मिश्रमिह लोका-
पकारित्वात्, पुनर्मिश्रं परलोकापकारित्वात् सङ्गुरु-
वत् । अन्यस्तु मिश्रं स्नेहयत्वात्मिभः परलोकापचय-
विश्वंसारकलत्राऽऽदिवत् । अन्यस्वमित्रः प्रतिकूलत्वात्
मिश्रं निर्वन्दोत्पादयन् परलोकापचयोपकारित्वात्विनी-
नकलत्राऽऽदिवत्, चतुर्थोऽमित्रः प्रतिकूलत्वात् पुनर्मिश्रः
संक्रोशद्विमुक्तं दुर्गतिनिमित्तत्वात् पूर्वपरकालापेक्षया चेदं
भाषनीयमिति । तथा मिश्रमन्तः स्नेहवृत्त्या मिश्रस्यैव रूप-
माकारे बाह्योपचारकारणत्वात् यस्य स मिलरूप इत्येकः,
द्वितीयः अमित्ररूपे बाह्योपचाराभावात्, तृतीयोऽमित्रः ज्ञे-
हवर्जितत्वादिति, चतुर्थः प्रतीतः तथा मुक्तः त्यक्तसंयोगे द्रव्यतः
पुनर्मूर्त्तौ भावतोऽभिष्वङ्गाभावात् सुलाचुवत्, द्वितीयोऽमुक्तः
सामिष्वङ्गस्याप्रकृत्यत्, तृतीयोऽमुक्तो द्रव्यतो भावतस्तु
मुक्तो राज्यावस्थापयकत्वज्ञानं भरतचक्रवर्तिवत्, चतुर्थो
गृहस्थः, कालापेक्षया चेदं द्रव्यमिति, मुक्तो निरभिष्वङ्गतया
मुक्तरूपे वैराग्यविशुद्धाऽऽकारतया यतिरित्येकः, द्वितीयोऽ-
मुक्तरूपः उक्तरूपविपरीतत्वात् गृहस्थावस्थायां महावीर्य-
इव, तृतीयो मुक्तः सामिष्वङ्गत्वात् शठयतिवत्, चतुर्थो गृहस्थ
इति । स्था० ४ डा० ४ उ० ।

हीनत्वाऽऽदिपुरुषाः—

पंच पुरिसजाया पण्यत्ता । तं जहा—अद्विस्सत्ते, द्विरिमणस-
त्ते, चत्तसत्ते, थिरसत्ते, उदयणसत्ते ।

(पंच पुरिसेयादि) (द्विरिस्सत्ते) द्विया-लज्जया सत्त्वं परि-
षदेषु स्थायोः संभ्रमाऽऽवितरस्य वा अयम्योऽविवलत्वं
यस्याऽसौ हीनस्त्वः, तथा द्वियाऽपि मनस्येव सत्त्वं न वेदे
स्मिन्नाऽऽदिवत् कस्याऽऽदिविकारभावात् स जीमनःसत्त्वः, यत्नं
भङ्गत्वं सत्त्वं यस्य स तथा, एतद्विषयेयात् थिरसत्त्वः, उदयनमु-
द्यगमि मयवेर्मानं सत्त्वं यस्य स तथा । स्था० ५ डा० १ उ० ।

अर्थकरो मणेशः—

चत्तारि पुरिसजाया पण्यत्ता । तं जहा—अद्विस्सत्ते नाम एगे
नो माणकरे १, माणकरे नाम एगे नो अद्विस्सत्ते २, एगे
अद्विस्सत्ते वि माणकरे वि ३, एगे नो अद्विस्सत्ते णो माणकरे ४ ।

एतत्प्रभृतीनां च पुरुषजातसूत्राणामर्थं संबन्धः—

ववहारकोविपपा, ववद्धे नो पमायण जोगे ।

मायहु तदुज्जमेत्ते, कुणमाणं एस संबोवा ॥ १ ॥

पञ्चविधववहारकोविश्रमा तदर्थं-ववहारये योगे न म-
नोबाह्यायात्प्रमाद्यति, न व्यवहारविषये प्रमादमाचरतीति-
भावः । 'मायहु' निश्चितं तस्मिन् व्यवहारे उद्यच्छति
उद्यमं कुर्वति, मानमहमर्कमिति क्षापयत्येवमादीनि सू-
त्राणि, एव पुरुषजातसूत्राणि सम्बन्धः ।

प्रकारान्तरेण सम्बन्धमाह—

जुत्ता वा पुरिसजाया, अन्यमो न वि गंथओ ।

तेसि पखवण्यं, तदिदं सुत्तमागयं ॥ २ ॥

वागम्यः प्रकारान्तरयोर्नाने । अयथा—अनेन व्यवहासुत्तेण
अर्थतः पुरुषजाताः उक्ताः—सूचिनाः, न वै ग्रन्थतः उक्ताः, तेषां
प्रकृत्यायं तदिदं सूत्रं—पुरुषजातसूत्रमागतम् । मस्यासुरगम-
निका तु प्रतीता ।

विस्तरार्थं भाष्यकृदाह—

पुरिसजाया चउरो, विभासियक्का उ आणुपुक्कीए ।

अत्यकरो माणकरे, उभयकरो नो य उभयकरे ॥ ३ ॥

अधिकृतभङ्गवृत्तिबाधवारः पुरुषा इमे आनुपुक्की-परि-
पात्रा विभासितव्याः । तद्यथा—प्रथमभङ्गं अर्थकरः, द्वितीय-
भङ्गं मानकरः, तृतीयं उभयकरः, चतुर्थं उभयकरः ।

चतुष्टयम्—

पदमतया य एत्थं, तू सफला निष्फला दुवे इयरे ।

दिट्ठो सगतेणा, सेवता अन्नारायाणं ॥ ४ ॥

अथ एव चतुर्ष्वप्युक्तं मध्ये प्रथमतृतीयौ सफलौ, इतरौ
द्वितीयचतुर्थौ निष्फलौ । एतेषु चतुर्ष्वपि दृष्टान्तोऽन्य-
राजानं संवमानाः शक्यन्ते न ।

तमेव दृष्टान्तमभिधिसुराह—

उज्जेयी मगरायं, नीया गव्वा न सुहु सेवेति ।

विचिअदाणं चोअजं, निव्विसया अण्णनिव्वेवा ॥ ५ ॥

धावइ पुरतो तइ म—गगतो य सेवइ य आसणं नीयं ।

भूमीए पि निसीयइ, इंगियकारी उ पढो उ ॥ ६ ॥

चिक्खल्ले अन्नया पुरतो, उ गतो से एगो नवरि सेवेतो ।

तुट्ठेण तहा रत्ता, वित्ती उ सुपुण्वला दिप्पा ॥ ७ ॥

यदा कालिकाब्धयैश्च शका आनीतास्वश उज्जयिन्यां नगा-
र्यां शको राजा जातः, तस्य निजका-आरमीया एषांभूमाकं
जात्या स्वदृश इति गवांस्तं राजानं न सुदृष्टं सेवन्ते, ततो राजा
तेषां युक्तिं नादात्, अन्नलिकाश्च ते वीर्यं कर्तुं प्रवृत्ताः, ततो
राजा बहुभिर्जैनेर्विहन्ते निर्दिष्टयाः कृताः । ततस्तेषांशान्ते
गत्वा अन्यस्य जुगस्य सेवां कुप्यारब्धाः, तत्रैकः पुरुषो राजा
आह्वयस्व, यदि राजाऽऽसन्नं प्रजानाति तथापि स नीजमासन-
माश्रयत् कराविष्वा राक्षः पुरतो भूमावपि निर्पादति, राक्षस-
ह्निं ह्नात्वा अनाह्नतोऽपि विवक्षितप्रयोजनकारी । अन्यदा
च राजा पानीयस्य कर्दमेव मध्येन धावितः, शयश्च भूयात्
लोका निःकर्दमेन प्रद्वेष्टेन गन्तुं प्रवृत्तः स पुनः शकपुरुषोऽन्य-
स्याप्रतः पानीयेन कर्दमेन च संवमान एकः (सं) नस्य
पुरतो धावति । ततस्तस्य राजा तुष्टेन सुपुण्वला-अनिप्रभना
कुर्वन्त्या ।

वित्तिमो न करे अट्ठे, माणं च कोइ जाइकुलपाणी ।

न निव्वसति भूमीए, न य धावति तस्म पुत्तो उ ॥ ८ ॥

द्वितीयः पुरुषोऽहमपि राजवंशक इति गवांस्तं न कमन्यर्थं
राक्षः प्रयोजनं करोति जानिकुलमानी सन् मानं च भूया-
समासमि करोति, न च भूमौ निवसति, न च नस्य राक्षः
पुरतो धावति ।

तृतीयमाह—

सेवति ठितो वि दिप्पे, वि आसणं पेसितो कुणइ अट्ठे ।

इइ उभयकरो तइओ, जुम्हइ य रणे सपाभट्ठो ॥ ९ ॥

तृतीयः पुरुषो राजानं प्रथमपुरुषवत् सेवते, नवरमवश्य
पुरतो न धावति किं तु पृष्ठतः, तथा ऊर्ध्वदिशः सेवते ।
वित्तीयं आसन्नं स्थितोऽप्युपविष्टोऽपि आसन्नं सेवति न
भूमौ निगोदति । तथा प्रेषितः सन् अर्थं करोति, नाऽपि विनो-

मानवशास्त्रिणि । एवमेव उभयकरः । एणं च संभामं च-राज
पुत्र इति समाभाषितो युष्यते ।

उभयनिमहो चउत्थं,विषयचउत्थेहि तत्थ उ न लद्ध ।
वित्ती इयेरहिं लद्धा, दिट्ठनस्सेस उव्वेओ ॥ १० ॥
अतुपे पुरुष उभयस्य अयेस्य समानस्य च निषेधः ।
तत्र द्वितीयचतुर्थाभ्यां बुद्धिर्न लब्धा, इतराभ्यां प्रथममृती-
याभ्यां लब्धा । दृष्टान्तस्य एव वक्ष्यमाण उपनयः ।

तमेवाऽऽह-

एमेवाऽऽपरियसमं वि, काइ अट्ठं करेइ न य माणं ।

अट्ठो उ उच्चमाणां, वेयावत्त्वं दसविहं तु ॥ ११ ॥

अहवा अम्बुट्ठायां, आसत्थकितिमत्तपायसंसारो ।

उच्चमाया य बहुविहा, इत्थाइ हवंति अट्ठो उ ॥ १२ ॥

एवमेव-शक्यपुत्रदृष्टान्तगतं प्रकरेण, कोऽप्याचार्यैः सा-
यं करोति, न च मानम् । अपौ वक्ष्यमाणसूत्रेणोच्चमानः ।
कः पुनः स इत्याह-दशविधं वेयावत्त्वम् । अथवा-समाय-
च्छतोऽभ्युत्थानमासन्नदानं, कृतिर्कर्म-विधामणा, यथा म्ल-
सुचचारिमात्रकस्य श्लेषममात्रकस्य चोपनयः, संस्तारकस्य
करणमुपपत्ताञ्च समायभवत्तल्लक्षणा बहुविधास्तद्व्ययोजन-
भेदतोऽन्यक्रमकारा इत्यादयोऽप्यौ भवन्ति ।

वित्तिमां माणकरे तु, को पुण माणो हवेज तस्म इमे ।

अम्बुट्ठाञ्चउभरथक्, होइ पसेसा य एमादी ॥ १३ ॥

द्वितीयो भवति मानकरः । कः पुनस्तस्य मानः ? उच्यते
अयं वक्ष्यमाणः । तमेवाऽह-(अम्बुट्ठाञ्चमित्यादि) आगच्छतो-
ऽभ्युत्थानं न कृतं, यदि वा-न मेऽऽवश्यंति वा कृता मम
प्रशंसा इत्यादि ।

तद्भोभय नोभयनो, चउत्थओ, दो वि निष्कज्जा ।

सुचत्थोभयनिज्जर-लाभो, दोइहं भवे तत्थ ॥ १४ ॥

तृतीय उभयकरोऽर्थेकरो मानकरश्चतुर्थो नोभयकरः, तत्र द्वौ
द्वितीयचतुर्थौ*उभयनिजैरालामाभावात् । तथाहि-न तयोरा-
चार्याः सूत्रमर्थमुभयं वा प्रयच्छन्ति, नापि ते निर्जरा प्राप्नुतः,
इयोः प्रथममृतीययोः सूत्रार्थोभयनिजैरालाभोऽर्थकारितया
सर्वस्याऽपि सम्भवात् । तस्मादप्रथममृतीयोभयमिव वर्तिन-
स्ये, न द्वितीयचतुर्थाभ्यामिव । * निष्कलौ ।

सुत्रम्-

चचारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-गण्हकरे नामं
एगे नो माणकरे, माणकरे नामं एगे नो गण्हकरे, एगे
गण्हकरे वि माणकरे वि, एगे नो गण्हकरे नो माणकरे ।
अस्याल्लरगमनिका सुप्रतीता ।

प्रपञ्चं भाष्यकृदाह-

एमेव होंति भंगा, चचारि गण्हकारिणो जह्णो ।

रथो सारुविष दे-वचित्तगा तत्थ आहरथं ॥ १५ ॥

एवमेव-अनन्तरसूत्रोक्तप्रकारेण गण्यार्थकारिणोऽपि यत्तेष्वन्त्या
रो भङ्गा भवन्ति । ते च सूत्रतः स्पष्टा एव । तेषु च अतु-
र्वर्षेण पुरुषजानेषु ये साक्षिका यतः समानकपधारिणो
मुण्डिदन्तिरस्का भिक्षाऽऽटनशीला इत्यादिप्रागुक्तस्वकाः

देवचित्तका नाम-ये शुभाशुभे राज्ञः कथयन्ति, ते आह-
रणं-दृष्टान्तः ।

तमेव भाषयति-

पुट्ठा पुट्ठा पट्ठो, उ साहई न उ करेइ माणं तु ।

वित्तिओ माण करेइ, पुट्ठा वि न साहई किंवि ॥ १६ ॥

तद्भो पुट्ठा साहइ, नापुट्ठं चउत्थं नेव सेवइ तु ।

दो सफला दो अफला, एवं गच्छे वि नायस्सा ॥ १७ ॥

प्रथमो राज्ञा पुट्ठोऽपुट्ठो वा वल्लत् शुभाऽशुभं वा साधयन्,
न तु मानं करोति । द्वितीयो मानं करोति न च मानादेव
पुट्ठोऽपि किञ्चित्कथयति । तृतीयः पुट्ठः साधयति नापुट्ठः ।
चतुर्थः सेवते एव राज्ञानं नेति । अथ द्वौ प्रथममृतीयौ
सकलौ, द्वौ च द्वितीयचतुर्थौषकलौ । एवम्-अमुना दृष्टान्त-
गतेन प्रकारेण गच्छं द्वौ प्रथममृतीयौ सकलौ, द्वौ च द्वि-
तीयचतुर्थौषकलौ च ज्ञातव्यौ ।

तेषां चतुर्णामपि स्वकृपमाह-

आहारोवहिंसयणा-इएहिं गच्छस्सुवग्गहं कुणइ ।

विइओ माणं उभयं, च तत्थ नोभय चउत्थो उ ॥ १८ ॥

प्रथम आहारोपचिश्यनाऽऽदिभिर्गच्छस्योपग्रहं करोति न
मानं, द्वितीयो मानं, तृतीय उभयं-गच्छस्योपग्रहं मानं च,
चतुर्थो नोभयं-न गच्छस्योपग्रहं नापि मानमिति ।

सुत्रम्-

चचारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-गण्यमेगइकरे नामं
एगे नो माणकरे, एगे माणकरे नो गण्यमेगइकरे, एगे
गण्यमेगइकरे वि माणकरे वि, एगे नो गण्यमेगइकरे
नो माणकरे ।

अस्य संबन्धमाह-

सो पुण गण्यस्स अट्ठो, संगहो तत्थ संगहो दुविहो ।

दब्बे भावे तियगा, उ दोनिन आहार नायादी ॥ १९ ॥

अनन्तरसूत्रे गण्यमेगइकर उक्तः, स पुनर्गण्यार्थः संग्रहकरः,
तत्प्रतिपादनार्थमिदं सुत्रम् । तत्र संग्रहो द्विधा-द्रव्यतो, भा-
वतश्च । तत्र द्रव्ये भावे च द्वौ भिन्ना द्रव्यव्यो । तद्यथा-
आहाराऽऽदिविभक्तं द्रव्ये, ज्ञानाऽऽदिविभक्तं भावे ।

तदेवं संग्रहं व्याख्याय संग्रहकरस्योजनमाह-

आहारोवहिमेजा-इएहिं दव्वमि संगहं कुणइ ।

सीसे पडिच्छे वाए, भावेण तरंति जाहि गुरु ॥ २० ॥

द्रव्यतः संग्रहं करोति आहारोपचिश्यनाऽऽदिभिः अत्राऽऽ-
दिशब्द आहाराऽऽदीनां स्वगमनैकमेवसूचकः । भावेन यथा
गुरुतः शक्यवृत्तिस्तदा शिष्यान् प्रतीक्ष्यकाम्ना वाचय-
न्ति । एष प्रथमः पुरुषः । द्वितीयो मानं करोति न तु द्र-
व्यतो भावतो वा गण्यस्य संग्रहं, तृतीय उभयं, चतुर्थो ना-
भयमिति ।

सुत्रम्-

चचारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-गण्यसोहकरे नामं
एगे नो माणकरे, एगे माणकरे नो गण्यसोहकरे, एगे
गण्यसोहकरे वि माणकरे वि, एगे नो गण्यसोहकरे नो
माणकरे ॥

अथ भाष्यम्—

एवं गणसोऽहमि वि, चउरो पुरिसा इवन्ति नायव्वा ।
सो भावेति गणं खलु, इमेहि ते कारणेहि तु ॥२१॥
एवम्—उक्तेन प्रकारेण शोभायामपि कर्त्ताव्यायां वत्सारः पु-
रुषा भवन्ति—ज्ञातव्याः, ते च सूत्रपाठसिद्धा एव गणशोभा
करो नाम यो गणं शोभयति । ते च गणं शोभयन्ति । शोभा
खलु एभिः—वक्ष्यमाणैः कारणैः—प्रयोजनैर्वाऽऽदिभिः ।

तानि च वादाऽऽदीन् दर्शयन्ति—

गणशोभी खलु वादी, उरेसे सो उ एदमए भणितो ।

धम्मकट्टि निमित्री वा, विज्जातिसएण वा जुत्तो ॥२२॥

गणं वादप्रदानतः शोभयतीत्यर्थोऽतो गणशोभी खलु
वादी, स च वादेन यथा गणं शोभयति तथा प्रथमे उ-
द्देश्येकं भवितुम् । न केवलं वादी गणशोभी किं तु धम्म-
कथी । तथाहि—धम्मकथास्तस्मैरुपमाश्रितः कथयितुं
जनयति गणस्य महतीं शोभां, तथा निमित्री अनीताऽऽदि-
निमित्तकजननो, विद्याऽतिशयेन वा युक्ते गणशोभी, महता-
ऽपि संघप्रयोजनस्य विद्याप्रभावनः साधनात् ।

चत्तारि पुरिसजाया पणसा । तं जहा—गणसोऽहिकरे नामं
एगे नो माणकरे, एगे माणकरे नो गणसोऽहिकरे, एगे माण-
करे वि गणसोऽहि करे वि, एगे नो गणसोऽहिकरे नो माणकरे ॥

अथ भाष्यम्—

एवं गणसोऽहिकरो, चउरो पुरिसा इवन्ति विन्नेया ।

किह पुण गणस सोंहि, करेउज सों कारणा एहि ॥२३॥

एवम्—उक्तेन प्रकारेण शोषिकराक्षसवारः पुरुषा भवन्ति—विशे-
षाः। कथं पुनः स प्रथमः दुर्नीयो वा गणस्य शोषि कृतो ? ।
सुरिराह—एभिः—वक्ष्यमाणैः कारणैरोक्तस्त्वैवादिभिः ।

ताभ्यंवाऽऽह—

एगद्वे संघाडे—ण लद्धमाऽऽज्ञांअणए मंका उ ।

ओयसि सम्मओ सं—धुओ य तं दुप्पेसे च ॥ २४ ॥

एकस्मिन् गृहे अनेकैः सङ्घाटकैः एकं द्रव्यं लब्धम् । तद्य-
था—एकेन सङ्घाटकेन एकस्मिन् गृहे पुप्लिका लभ्याः ।
अन्येनापि सङ्घाटकेन तस्मिन्नेव गृहे तादृश्य एव पुप्लिकाः
लभ्याः । एवं दुर्नीयेन व्यर्थेन पञ्चमेन वा लभ्याः । तैः स-
न्निवृत्तैर्गुणैस्तस्मीपमागत्याऽऽलोचनं, दर्शिताश्च पुप्लिकाः,
ततो जाता सर्वेषां शङ्का, उद्ग्रमाद्युद्धा भवेयुः । एवं
शङ्कितं गत्वा तद् गृहं प्रदृश्य, किं युष्माकं गृहेऽयं संस-
दिभक्तलभनकं समागतम्, अथवा—प्राप्त्यैकाः समागताः,
यदि वा—साधूनामयोय कृताः कीता वा । तत्र गृहे भिक्षावे-
स्तायां न कोऽपि प्रवेशं लभेत्, तत्र साधुरेक ओजस्वी मानु-
षाणां संस्तुतः, संस्तुततया च तस्मिन् गृहे संमतोऽनिवारि-
तप्रसरत्तत्तद् दुःप्रवेशं गृहं प्रविशति, प्रविश्य च निःश-
ङ्कितं करोति । अत्र योऽप्येवितो गत्वा निःशङ्कितः शीघ्रमा-
गच्छति स प्रथमः पुरुषजातः । दस्तु मानेन गच्छति एवं नो
धम्मं जहति ... (?) ।

अस्य संबन्धमाह—

हेइत्थंरत्तसुत्ते, गणमाही एम सुत्तसंबंधो ।

सोहि चि न धम्मो ति न, एगद्वे सो दुहा होइ ॥ २५ ॥
अधस्तने अन्नतरसुत्ते गणस्य शोषिकको । शोषिरिति वा
धम्मं इति वा वकार्यम् । स च धम्मो द्विधा भवति—रूपतो-
भाषतश्च । तत्र तत्प्रातिपादनार्थमिदं सूत्रमित्येव सूत्रसंबन्धः ।

सम्प्रति रूपधर्मव्याख्यातायैमाह—

कथं होति सलिंगं, धम्मो नाणादिपं विपं होइ ।

कवेण य धम्मण य, जट्टवज्जे भंग चत्तारि ॥ २६ ॥

रूपं नाम भवति साधुलिङ्गं रजोहरणाऽऽदि, धर्मो—ज्ञाना-
ऽऽदिकं त्रिकम् । रूपेण धर्मेण च त्वेकऽत्येकं च भङ्गाभ्यव-
रः । ते च सूत्रपाठसिद्धा एव ।

तेषां विषयविभागमाह—

सुवज्जमश्रलिंगं, धम्मजट्टं खलु तथा सलिंगमिम् ।

उभयजट्टो गिहिलिगे, उभओ सडिओ सलिंगेण ॥ २७ ॥

रूपं त्वत्कं येन स रूपस्वरूपः, सुखाऽऽदिदर्शनात् क्लम्य-
न्त्य परनिगतः । सोऽस्त्यस्य लिङ्गं द्रष्टव्यः । इयमेव भा-
वना—भावनो ज्ञानाऽद्विकिसमन्वितः कारणवशेनाभयलिङ्गं
गृहिलिङ्गं वा यः प्रतिपद्यते । अत्र निदर्शनं यथा—कोऽपि रा-
जा महाभिषयाहृष्टिर्दालिककषादी वाद्यदृक्ः परिहृतप्रिभामानी
दर्शनिभिः सह वार्त्तं वत्सा तद्वायुपुत्रज्यै दर्शनिनां हीन-
यति, अन्यथा साधुपुत्रप्राप्तयितुं प्रयुक्तो, मया सह वादो दी-
यतां, तत्रैकः साधुर्वादिलिखेसंपन्नः खलवरत्तिभयान्न अभूत्,
संस्थापञ्चाजनेन अर्ण्यालङ्घं गृहिलिङ्गं वा कृत्वा गच्छः समीपं
वादीनोपस्थितः, प्रयुक्तो ह्येवमपि वादः, तत्र राजा अल्पशङ्का-
कृत्वात् स्वपक्षं निर्वाहयितुमशक्तुवन् हीनतां तस्य कृतवा-
न्, ततः स वादपक्षेऽप्येकतया तस्य राक्षो मूर्खान्त्वं पदेनाऽऽ-
कम्पाऽऽकश्येन वायुरिव स्वाध्यायस्वस्थानं गतः ।

एतदवाऽऽह—

तस्म पंडियपाणिसस, बुद्धेनस्म दुग्गणो ।

मुद्धे पाएण अक्कम्म, वादी वावरिनाऽऽगतो ॥ २८ ॥

तस्य नास्तिकवादान्नो राक्षः परिहृतमनिनां बुद्धिपरस्य
बुद्धिर्लाति—उपजीवति इति बुद्धिः, तस्य दुरात्मनो मूर्खानं
पदिनाऽऽक्रम्य वादी वायुरिव प्रत्ययित्वा स्वस्थानमागतः ।
एवः प्रथमः पुरुषः । द्वितीयो धर्मव्यक्तो न रूपत्वक इत्येवं रूपः
खलु स्वरूपकं प्रतिपत्तव्यः । स च पार्थक्येनाऽऽशीनामप्यतयो, नि-
श्कारणप्रतिषेधो, अवधारणकुतोमो वा वेदितव्यः । तस्य भाव-
तस्यरूपकत्वस्यास्वरूपलिङ्गस्य च धारणादिति । (उभयजट्टो गि-
हिलिगे इति) उभयव्यक्तो मिषयाहृष्टिर्गृहिलिङ्गं वर्त्तमानः ।
उभयसहितः स्वरूपकं सहितो, ज्ञानाऽऽद्विकिकोऽप्यतश्च ।

सुत्रम्—

चत्तारि पुरिसजाया पणसा । तं जहा—गणसंतिदिति नाय-
मेगे जहति नो धम्मं, धम्मं नामेगे जहति नो गणसंतिदिति,
एगे धम्मं पि जहति गणसंतिदिति पि जहति, एगे नो धम्मं
जहति नो गणसंतिदिति ।

अथ भाष्यम्—

गणसंतिदिति धम्मो वा, चउरो भंगा इवन्ति नायव्वा ।

गणसंतिनी अमिस्से, मरकप्पसुयं न दायव्वा ॥ २९ ॥

पूर्वप्रकारेण गणसंस्थितौ धर्मे च भङ्गाच्छ्वेतो भवन्ति
ज्ञानध्याः, ते च तत्र पाठविज्ञा एव । गणसंस्थितानाम-ग
णस्य मर्यादा, यथा आश्रित्य-अयाग्रे शिष्ये महाकल्पधु-
त्तं न दातव्यम् ।

संप्रति चतुर्णामपि भङ्गानां विषयविभागमाह—
मातिसय इपरं वा, अङ्गगणत्वं न देयपञ्चम्यर्थं ।
इइ गणसंस्थितौ वा, करंति सच्छ्रद्धां केइ ॥२०॥
पत्ते दत्तो पदमो, विनितो भंगो न कस्सइ वि दत्ते ।
जो पुण्ण अपत्तदाइ, तइओ भंगो उ तं पण्ण ॥ ३१ ॥
मयमेव दिसाबंधं, काऊण्ण पटिच्छगस्स जो देइ ।
उभयमवलंबमायं, कामं तु तंगे पि पुउजामां ॥ ३२ ॥

यानिशयं-वेवेन्द्रोपपातिकाऽऽदि, इतरङ्गा-महाकल्पधुतम्,
अप्यङ्गा-अप्ययनमप्यगणसङ्घस्य न दातव्यमिति । पूर्वप्रकारेण
गणसंस्थितौ स्वच्छन्दं तीर्थकरानुपदेशेन कुर्वन्ति । तत्रै-
वं गणसंस्थितौ कृत्यायां योऽयमणसङ्घोऽपि पात्रे महा
कल्पध्वनाऽऽदिकमप्ययनं ददाति तेन गणसंस्थितस्त्वङ्गा
न धर्माः, तीर्थकरानुपदेशं चर्नमानत्वात् । एव हि भगवतां ती-
र्थकृत्यानुपदेशः-सर्वस्यापि पात्रस्याविशेषेण दातव्यः । य-
स्तु गणसंस्थितौ कृत्यायां न कस्यापि परमणुमङ्गस्य पात्र-
स्य ददाति न प्राप्य द्वितीयां भङ्गाः । यः पुनरपात्रस्य दाना-
त् प्राप्य तृतीयां भङ्गाः, तेन गणस्थितेः तीर्थकराऽऽ-
ङ्गाश्चरन्ततो धर्मस्य च त्यक्तत्वात् । यस्त्वमयोऽयमच्छ्रद्धे-
रपश्यन् भेषायां प्रवचनोपपदकरा भविष्यतीत्यदिगुणस-
मन्वितं प्राणीच्छिन्नमुपलभ्य तस्य तस्य स्वयमेवं निजं
रिगम्ये कृत्वा सातिशयमप्यङ्गा अप्ययनं ददाति, तमप्यात्मां
प्रथमभङ्गवर्तिनमत्यग्राह्यायः । उभयं गणसंस्थितौ धर्मं
चावलम्बमानं पूजयामः । एव चतुर्थः ॥ २० ॥ ३० ॥

पुरिसजुग-पुरुषयुग-नं । पुरुषाः शिष्यप्रशिक्ष्याऽदिकमव्यव-
स्थिता युगानीव-कालविशेषा इव कमसाधर्म्यान् पुरुष-
युगानि । स० ४४ सम० । शिष्याऽऽदिकमप्राप्तं पुरुषान्तरं, २५०
३ उ० । कल्प० । २५० । (कलात् पुरुषयुगात्कल्पस्य तीर्थक-
रस्य कियती युगान्तरकल्पमिति 'तितथयर' शब्दे चतुर्थ-
भागे २२७१ पृष्ठ उक्तम्)

पुरिसजेठ्ठ-पुरुषज्येष्ठ-पुं० । पुरुषः एव ज्येष्ठः पुरुषज्येष्ठः ।
स्वयंपेक्षया प्रशस्ते पुरुषे, पञ्चा० १७ वि०० ।

सर्वेषामपि तीर्थकृतां पुरुषस्य साधोः श्रियः साध्व्यो वन्दनं
वदति । तथा चाऽऽह—

सिज्जायरपिंबम्मि य, चाउज्जाये य पुरिसजेठ्ठे य ।
कितिकम्मस्स य करणे, ठियकप्पो यच्चिक्कामां पि ॥१०॥
पञ्चा० १७ वि०० । (अस्या (१०) माथाया व्याख्या
' अट्टियकप्प ' शब्दे प्रथममाये २५४ पृष्ठे गता)

पुरिसत्थ-पुरुषार्थ-पुं० । धर्माधिकामनोलेपु, पं० ८० १ द्वा ।
द्रच्छाविषयेषु, "अयं स्य धूलं निकुतिः क्षमा च, धर्मस्य दानं
१६०

च द्या दमश्च । कामस्य वित्तं च सपुत्र्यश्च, मोक्षस्य सर्वोप-
रमः क्रियास्तु ॥ १ ॥ " २५० ३ डा० ३ उ० ।

पुरिसदेय-पुरुषाद्वैत-न० । द्वयोर्भावां द्विना, तस्यां भवम्, सै-
व वा द्वैतं पुरुषस्याद्वैतम् । पुरुषेकत्वे, तच्च विशिष्टं केषलं
रागाऽऽदिवासनारहितमवबोधमात्रं वा, बोधस्त्वलक्षणे वा-
ऽऽप्तमानं वदतां वेदान्तिनामभिमतम् । पं० १६ वि०० ।

पुरिसपम्म-पुरुषधर्म-पुं० । प्राकृतपुरुषाणां ज्ञानपर्यायलक्षणे
पुरुषे, " पुरिसधम्मोऽसो वा मे उच्चरिण् अदोहदिण् णाय-
वंसणे समुत्पन्नः " २५० १० डा० ।

पुरिसनाण-पुरुषज्ञान-न० । किमयं प्रतिवारी पुरुषः सांख्यः
सौगतोऽप्यो वा तथाप्रतिमाऽऽदिमानितरो येति परिभाषने,
अयं च मतिसंप्रदक्षः । उक्त० १ अ० ।

पुरिमपरिणाय-पुरुषपरिज्ञान-न० । किं नयोऽयं बाधादिरि-
ति परिज्ञाने, प्रयोगसलक्षणेऽपि यः । २५० ८ डा० ।

पुरिमपुंडरीय-पुरुषपुण्डरीक-पुं० । अस्यामवलसिपर्यायं भरत-
क्षेत्रं जाते षष्ठे वास्तुदेवे, आय० १ अ० । प्रव० । ति० । सु-
खाधिनां पुरुषाणां पुण्ये मेष्ठे च तीर्थकराऽऽदौ, २५० ६
डा० । श्री० । शर्पाः सः ॥ २१२६०॥ इति सः । प्रा० ।

पुरिसपुर-पुरुषपुर-न० । स्वनामख्याते नगरे, पाटलिपुरनगरे
मुकुटो नाम राजा, तदीयदूतस्य पुरुषपुरे नगरे गमनं, तत्र
संचितेन सह प्रीलते, तेन च तस्याऽऽवासाऽऽदायि । ततो रा-
जानं द्रष्टुमागतो, रक्षपटा अपशकुना भवन्तीति कृत्वा स
दूतो न राजभवनं प्रतिरयति । वृ० १ उ० ३ प्रक० । आव०० ।
पुरिमपणीय-पुरुषमणीत-त्रि० । ईश्वरं आत्मना वा प्र-
णयति, सूत्र० २ श्रु० १ अ० । सर्वत्र लवरावमन्त्रे ॥ २२० ७६॥
इति रत्नकिं । समासे वा ॥ २२० ६७॥ पद्विस्वम् । प्रा० ।

पुरिममेठ्ठ-पुरुषमेष्ठ-पुं० । पुरुषमेष्ठे, ४५० १ उ० ।

पुरिमरयण-पुरुषारत्न-न० । पुरुषाणां मध्ये रत्नं हर्षोत्कृष्टे
पुरुषे, अङ्ग० । पुरुषं रोः ॥ २१११॥ इति इः ॥ प्रा० । दमा-
श्लाघा-रत्ने० ॥ २१२१०॥ इति नाम् पुरुषम् ॥ प्रा० ।

पुरुषरत्नानि—

कं ते भयं । पंच पुरिमरयणा पक्षता । जंबू !
आयरियपुरिमरयणे १, उवज्जायपुरिमरयणे २, पवलि-
यपुरिमरयणे ३, धेरे पुरिमरयणे ४, रायणिए पुरिसर-
यणे ५ । एए पंच पुरिसरयणा । कइं शं भंते ! साहणं
मज्जे आवारिणं जाव रायणिए पुरिसरयणे, अणे पंच-
महवयधरखसीला साहू पुरिमरयणा श हवंति ? । जंबू !
ते वि पुरिमरयणा, परं आवारियाणां परंपराए वा उववमं
समणसंघे संकाकखाइदोसराहिए विहरंति अयो ते पुरिस-
रयणे । अङ्ग० ।

पुरिसलक्ष्ण-पुरुषलक्षण-न० । सामुद्रिकप्रसिद्धलक्षणप-
रिज्ञानलक्षणे कलाभेदे, जं० २ वल० । सूत्र० । स० । ११० ।

पुरिसर्गिसिद्ध

पुरिसर्गिसिद्ध-पुरुषलिङ्गसिद्ध-पुं० । पुल्लिङ्गशरीरनिवृत्ति-
रूपे स्थवस्थिते सति सिद्धः, नं० । पा० ।

पुरिसवर्ग-पुरुषवर्ग-पुं० । पुरुषेय व्याघ्र इव शूरतया पुरु-
षव्याघ्रः । रा० । रोषे सति तौद्रके पुरुष, औं० ।

पुरिसवर्ग-पुरुषवर्ग-पुं० । पट्टः पट्ट इत्यधिकृते पुं वचने,
आवा० २ शु० १ शु० ४ अ० १ उ० ।

पुरिसवर-पुरुषवर-पुं० । पुरुषाणां मध्ये प्रभावे, औं० । स्था० ।

पुरिसवरगंधादि (ख) । पुरुषवरगन्धहस्तिन-पुं० तीर्थकरे, अ० ।
पुरुष एव वरगन्धहस्ती पुरुषवरगन्धहस्ती, यथा गन्ध-
स्तिनो गन्धेनापि समस्तेतरहस्तिनो भजन्ते तथा भगवत-
स्तद्देशविहरणेन इति परब्रह्मकर्मिणाडमरकाऽऽदि । पु-
रितानि नश्यन्तीति पुरुषवरगन्धहस्तीत्युच्यते इति ।
पुरुषात्तम, अ० १ शु० १ उ० । कल्प० । रा० ।

प्रणिपातद्वयकनयमसूत्रम्—

पुरिसवरगंधादीन् । ६ ॥

पुरुषवरगन्धहस्तिन इति । पुरुषाः पुं वचने, ते वरगन्ध-
हस्तिन इव-गजेन्द्र । इव क्षुद्रगजनिराकरणऽऽदिना धर्म-
स्थानेन पुरुषवरगन्धहस्तिनः । यथा गन्धहस्तिनो गन्धेनैव
तद्देशविहारिणः क्षुद्रगेष्वगजा भ्रम्यन्ते, तद्वदेतेऽपि, परब्र-
ह्मकर्मिणां प्रसूतयः सर्वे एषोपद्रवगता अविमल्यपुत्र्या-
नुभावतो भगवद्दिशरपवनगन्धधेय भ्रम्यन्ते इति, न चैका-
निकस्वभावस्यै वस्तुन एवमप्यभिधानकमाऽभावः, सर्वशु-
भानामप्योऽस्यसंवलितत्वात्, पूर्वांनुपुत्र्याऽऽद्यभिधेयस्वभा-
वत्वात्, अन्यथा तथाऽभिधानाऽप्रवृत्तः, नैवमभिधेयमपि
तथाऽकवदसदित्युक्तवत्, अक्रामवत्सांसिद्धेः, क्रमाऽक्रम-
व्यवस्थाऽभ्युपगमाच्च, अन्यथा न वस्तुनिबन्धना शब्दप्रवृ-
त्तिरिति स्तव्यैवैवमर्थे, ततश्चाऽक्रामकानृत्सानुकारी प्रयास
इति, पुरुषवरगन्धहस्तिन इति ॥ ६ ॥ ल० । घ० ।

पुरिसवरपुंडरीय-पुरुषवरपुंडरीक-न० । तीर्थकरे, वरपुण्ड-
रीक प्रधानधवलसहस्रपत्रं पुरुषो वरपुण्डरीकमिति
पुरुषवरपुण्डरीकम् । धवलत्वं चास्य भगवतः सर्वाशुभ-
मलौसहरहितत्वात् सर्वैश्च शुभानुभावेः शुद्धत्वात् । अथ-
वा-पुरुषाणां तत्संबन्धजीवानां वरपुण्डरीकमिव-वरच्छत्र-
मिव यः सत्त्वापाऽस्तपनिवारणसमर्थत्वाद् भूषाकारणत्वाच्च
स पुरुषवरपुण्डरीकमिति । अ० १ शु० १ उ० । सूत्र० ।
स० । जी० । रा० । कल्प० । पुरुषो वरपुण्डरीकमिव संसार-
जलाऽऽसृज्जाऽऽदिना धर्मकलापेन पुरुषवरपुण्डरीकम् ।
घ० २ अधि० ।

प्रणिपातद्वयकानयमसूत्रम्—

पुरिसवरपुंडरीयां । ८ ॥

यथा पुण्डरीकाणि पञ्चे जातानि जले वर्जितानि तदुभयं विहा-
य वसन्ते, प्रकृतिसुन्दराणि च भवन्ति, निवासो भुवनलक्ष्म्या
आवृतं च बुधराधानन्दस्य, प्रवरगुणयोगतो विशिष्टतिर्यग्ना-
मरेः सख्यते, सुखहेतुनि भवन्ति च; तथैति अपि भगवतः
कर्मपक्वके जाता दिव्यभोगजलेन वर्जिता उभयं विहाय
वसन्ते, सुन्दरास्त्वतिशयचोनेन, निवासो गुणसंपन्नः, हे-
तवो दर्शनाऽऽद्यानन्दस्य, केवलाऽऽदिगुणभाववेन भवत्यस्यैः

पुरिसर्गि(च)जयविभंग

सख्यते, निवाणनिबन्धनं च जायन्ते इति नैव भिन्नजारी-
योपमायां ऽप्ययं विरोधाभावेन यथोदितशेषसंभव इति,
एकानिकस्वभावं च वस्तु, अन्धया तत्सर्वांसिद्धेः, सर्वाभूर्म-
त्यवेतत्त्वाऽऽदिधर्मरहितस्य जीवत्वाऽऽद्ययोग इति न्याय-
मुद्रा, न सख्येवामूर्त्तत्वाऽऽदि, सर्वत्र तत्प्रसङ्गात्, एवं च
मूर्त्तत्वाऽऽद्ययोगः, सख्यसिद्धिस्ताऽपि न, विशेषणमन्तरेणा-
तिप्रसङ्गात्, एवं नाभिन्नानिमित्तत्वाद्दे विरोध इति पुरुषवर-
पुण्डरीकाणि ॥ ८ ॥ ल० । घ० ।

पुरिसवरपुंडरीभा, अरहा इव सव्वपुरिससीहाय ॥ (५)

(पुरिसवर सि) पुरुषाणां मध्ये वरः पुरुषवरः, पुरुषवरा-
णां मध्ये पुण्डरीकमिव-कमलमिव, यथा पुण्डरीकं जले जा-
तं जले च बुद्धिमुपगतं न पङ्के न तिर्यगे, नापि जलेन, किं तु
जलोपरि वस्येव भवति, एवमर्हापि मीर्यकरः, कामिजीनां मो-
र्गेर्बुद्धिमुपगतो न कामिलिनां नापि मीर्यः, किं तु शिथिलो-
पयैव जातः, पुण्डरीकमातपत्रं पुरुषवराणां पुण्डरीकमिव आ-
तपमिव, तच्च आतपं निवारयति, अर्हापि कर्मोऽस्तपनिवा-
रणसमर्थत्वात्सोपमीयते । यदि वा-पुण्डरीकश्चित्रकः पुरुष-
वराणां मध्ये पुण्डरीक इव, यथा स केनापि पशुजातीयेन न
पराभूयते, एवमर्हापि त्रिपद्यधिकैर्लिंगाभिः पापशिकशतेन
कदाऽपि पराभूयत इति । संधा० घ० । स० ।

पुरिसर्वादि (ख) । पुरुषादां-पुं० । ईश्वरवादिनि, सम्प्र० ।

अप्यस्त्वादि-पुरुष एवैकः सकललोकस्थितिसर्गप्रलयहेतुः प्र-
लयेऽप्यलुप्तकानां तत्तत्प्रवृत्तिरिति । तथा चोक्तम्—“ ऊर्ध्वनाभ
इवाधस्तां, चन्द्रकान्त इवाम्भसासु । प्रोहाणामिव मृगाः, स
हेतुः सर्वजन्मिनाम् ॥ १ ॥ ” इति । तथा—“ पुरुष एवेदं सर्वं यत्
भूतं यच्च भाव्यम् ” इत्यादि । ऊर्ध्वनाभोऽत्र कर्मदोषो व्या-
ख्यातः । अत्र यथा सकललोकस्थितिसर्गप्रलयहेतुना
ईश्वरलोकं पुरुषवादिभिः पुरुषप्रेष्टाः । विशेषस्तु सम-
वायाऽऽद्यपरकारणत्वस्यैव ईश्वरो जगति वसत्येव
तु केवल एव, अथै चेश्वरस्यैव जगत्हेतुता इति वक्ष्यते
। तथाहि—“ पुरुषो जन्मिनां हेतुः नोत्पत्तिविकलत्वेन । गग-
नाभोजवत् सर्वे-मन्यथा युगपद् भवेत् ॥ १ ॥ ” सम्प्र० ३
काण्ड । स्था० ।

पुरिसर्गि(च)जयविभंग-पुरुषवि(च)जयविभङ्ग-पुं० । पुरुषा

विजयन्ते स्यत्यन्ते विजानन्ति शास्त्रेणाने येन स पुरुषविजयः ।
पुरुषविजयां वा कपाङ्गिरस्यस्त्वानो नेन कानयलनावधिप्रमु-
क्तानर्थानर्थानुबन्धेन विजयादिति । स च विभङ्गवद्विजान-
नविपर्यवदिप्रज्ञावानविशेषः । पुरुषविजयश्चास्ती विभङ्गश्च पु-
रुषविजयविभङ्गः । ज्ञानविशेषे, सूत्र० ।

त्रयोदशसु क्रियास्थानेषु यस्माभिहितं पापस्थानं तद्वि-

भगिपुराह—

अदृष्टं च यं पुरिसर्गिनेयं विभंगमाहन्तिस्त्वस्मि, इह
सल्लु शाणापराधं शाखाज्जदं शाखासीलायं शाखा-
दिदीयं शाखाकर्षणं शाखाऽऽर्भायं शाखाऽऽम्भवाण-
संजुषाणं शाणाविहवापसुयऽम्भवाणं एवं भवति ।

(अमुचरमित्यादि) अस्मात्त्रयोदशक्रियास्थानप्रतिपादना-
मुचरं यच्च न प्रतिपादिनं तदनुसारोत्पत्तेनानेन सूत्रसं-

भेद्य प्रतिपाद्यते । यथाऽऽचारे प्रथमश्रुतस्कन्धे यथाभिहितं तदुत्तरभूताभिप्रेत्यक्तानिः प्रतिपाद्यते, तथा चिकित्साशास्त्रे मूलसंहितायां श्लोकस्यानन्यदानकारीरचिकित्सितकपयस्वल्पायां यथाभिहितं तदुत्तरऽभिधीयते, एवमप्यत्रापि कुन्दिश्लेषाद्युत्तरसङ्गाथोऽवगतमन्यः, तद्विहाय पूर्वेषु यथाभिहितं तदनेनोत्तराग्रयेन प्रतिपाद्यत इति । अः अत्युपपन्नये, क्षमिति वाक्यालङ्कारे, पुरुषा विधीयन्ते-सूत्रयन्ते विशालहारेणान्येभ्यस्ते येन स पुरुषविषयः, पुरुषविज्ञयो वा, केवाद्भिरपसत्त्वानां तेन ज्ञानत्वेनाविधिप्रयुक्तानन्यानुविधना विज्ञाविति, स च विप्रबद्धविधिपर्यवक्षिप्तो-ज्ञानविशेषः पुरुषविषयप्रज्ञासौ विप्रबद्ध पुरुषविषयविशेषस्तमेवैव ज्ञानविशेषमात्रास्यामि-प्रतिपाद्यविषयानि वाक्यानां बाली भवति नां श्रेयतः प्रतिपाद्यितुमाह-(हृत् अलु इत्यादि) हृत्-अगति मनुष्यकेव प्रवचने वा नानाप्रकारा विचित्रतयोपक्रममात्र प्रकाशयतेऽन्येति प्रज्ञा, सा विज्ञा येषां ते नानाप्रज्ञाः, तथा चाऽप्यप्यतराप्यतमया चित्तप्रज्ञायाः पुरुषाः ब्रह्मस्यानपलितान् भवन्ति, तथा कुन्दोऽभिप्रायः स नाना येषां ते तथा तेषां, नानाशालानां तथा नानारूपा दृष्टिः-अन्नः कण्ठप्रवृत्तियेषां ते तथा तेषामिति, तेषां च त्रीणि भूतानि विषयव्यक्तिकानि प्रमाणमवगन्तव्यं, तथा नाना दक्षिण्येषां ते नानादक्षयः । तथाहि-आहारविहारशयनाऽस्तनाऽऽच्छादनाऽऽमरणशयनवाहनमयीतवानादिभूतकनिष्पिपासानां विषयवृत्तितानामिदं नानाविधं पापश्रुताप्यन्यं भवति ।

ते जहा-भोगं उपायं सुविधिं अंतलिकवं भ्रमं सरं लक्ष्यं वंजयं इत्यिलक्ष्यं पुरितलक्ष्यं हपलक्ष्यं गयलक्ष्यं गोललक्ष्यं मिदलक्ष्यं कुकुडलक्ष्यं तितिरलक्ष्यं वट्टगलक्ष्यं लावयलक्ष्यं चकलक्ष्यं दललक्ष्यं चम्मलक्ष्यं दंडलक्ष्यं असिलक्ष्यं पणिलक्ष्यं कागणिलक्ष्यं सुभगाकरं दुःभगाकरं गन्माकरं मोहशूकरं आहवणं पायसासं द्यूहोर्मं खचितयजिजं चक्षरियं ब्रूचरियं सुकचरियं बहसहचरियं उक्कापायं दिसादाहं मिथचकं वायसपरिमलं पंशुवृद्धिकेसुवृद्धिं मंसुवृद्धिं हरिरुद्धिं वेतालं अद्भवेतालं ओसःवणिं तासुघाडणिं सोवणिं सोवणिं दामिलिं कालिणिं गोरिं गंधारिं उवलिणिं उषयणिं जंभयिं यंधाणिं लेसणिं आययकरणिं विसप्रकरणिं पक्कणिं अंतद्वणिं आययिणिं; एवमाह्रमाओ विज्ञाओ अस्मत्स हेतं पंजंते पाणस्र हेतं पंजंते वत्सस्र हेतं पंजंते लेहस्र हेतं पंजंते सयणस्र हेतं पंजंते, अक्षेति वा विकृत्स्वनायं कामभोगायां हेतं पंजंते, तिरिच्छं ते विजं सेवेति, ते अक्षारिया विष्पट्टिवा कालमासे कालं किच्चा अक्ष-

यराहं आसुरियाहं किञ्चित्साहं ठाण्हाहं उववचारा भवेति, ततोऽवि विष्पुष्पमाणा भुजो एलमूचकाए तपयं-धयाए पचायति ॥ ३० ॥

तद्यथा-भूयो भवं भोगं-निर्घातभूकमादिकं, तद्यथावतं-कपिहसिताऽऽदिकं, तथा स्वमं-गजवृषभसिंहऽऽदिकं, तथा-अमरिणाम्-अमोघाऽऽदिकं, तथा बह्वं भवमाह्वं-अविद्याह्वं स्फुराऽदिकं, तथा स्वरलक्षणं-काकस्वरगन्धोस्वरऽदिकं, तथा लक्षणम्-यवमस्यपक्ष्याह्वं कर्मावरसाऽदिकं, व्यञ्जं-तिलकमाषादिकं, तथा क्षीरलक्षणं-रक्तकरवरादिकम्, एवं पुरुषाऽदीनां काकिणीरनपवेत्तानां लक्षणप्रतिपादकशास्त्रपरिज्ञानमवगतमहम् । तथा मन्त्रविशेषरूपा विद्याः, तद्यथा-तुर्मेगमपि छुममाकरोति छुममाकरं, तथा छुममपि तुर्मेगमाकरोति तुर्मेगमाकरं, तथा गर्भेकरं-गर्भोऽज्ञानविद्यायिनीं, तथा मोहो-ध्यामोहो वेदोदयो वा तत्स्वरणशीलाप्राधयेणीमाधवंगुमिधानां सयोन्यकारिणीं विद्यामधीयते । तथा पाकशास्त्रमीमंशुजालसंज्ञिकां, तथा नानाविधेन्द्रियैः कण्ठो-रपुष्पाऽदिकं निमिमेधुचुत्ताऽदिकं विमोचकाटनाऽदिकं; कार्यहो-मो-हवनं यस्यां सा द्रव्यहवना नां, तथा क्षत्रियाणां विद्या धनुर्वेदाऽदिका अपरा वा या स्वगोत्रकमेणाऽयतः तामधीत्य प्रयुजते, तथा नानाप्रकारं ज्योतिषमधीत्य व्यापारयतीति दर्शयत-(चंद्रचरित्रमित्यादि) चन्द्रस्य-प्रहपते क्षरितं चन्द्रचरितं तमिति, तच्च चण्डेस्थानमप्राणप्रधानलक्ष्यो गरा-हुमदाऽदिकं, सूचचरितं तिवद्धं-सूर्यस्य मल्लजलपिमासुराशिपरिभोगोद्यातावकाशऽदिकं, तथा उदकापाता दिव्या हाभ वायव्यादिवृष मल्लेणु भवन्तः शस्त्राणिशुभ्र्यादिवाधायिनो भवन्ति, तथा युगा-हस्तिशृगालाऽदिकं, तथा शुकचारां वीथीत्रयचाराऽदिकः, तथा बृहस्पतिचारः शुभाशुभफलप्रदः संवत्सराशिपरिभोगाऽदिकश्च, तथा उदकापाता दिव्या हाभ वायव्यादिवृष मल्लेणु भवन्तः शस्त्राणिशुभ्र्यादिवाधायिनो भवन्ति, तथा युगा-हस्तिशृगालाऽदिकं, तथा शुकचारां स्तेषां दर्शनरुतं प्राप्तनगरप्रवेशऽशो सति शुभाशुभं यत्र चिन्त्यते लभ्यमवचकम्, तथा वायसाऽदीनां-पक्षिणां यत्र स्थानदिक्स्वराऽश्वयेणाऽशुभाशुभफलं चिन्त्यते तद्व्यापसपरिमलं, तथा पांशुकेशमांसकचिराऽदिकं प्रयुषोऽनिलकलदा यत्र शास्त्रे चिन्त्यते तत्तद्विधाः नरेव भवन्ति, तथा विद्या नानाप्रकाराः, क्षुद्रकर्मकारिण्यः, ताक्षेमा-वैताली नामविद्या नित्याक्षरमोचकदा, सा च किल कतिभिर्जैर्द्विमुखापयति, तथा अर्धवैताली तमेवोपशमयति, तथा-अपस्वपिनी तालोद्याटनी भूषाकी शम्भरती तथा-भ्रूचिदी कालि-क्षी गौरी गान्ध्यावपनग्युत्पत्तनी कुम्भक्षी स्तम्भनी श्लेषणी आभयकरणी विशल्यकरणी प्रकामयी अन्तर्धानकरणी इत्येवमादिका विद्या अधीयते । आसां बाधः संज्ञानोऽभस्य इति, नवरं शास्त्रीप्रावित्रीकालिङ्गवस्तदेशोद्भवा-स्वज्ञावानिबद्धा वा चित्रफलाः । अत्रयतीति तु अन्वयत एव पतस्यन् वा पातवत्येवमुत्पत्त्यपि द्रष्टव्या । तदेवमवमादिका विद्या, आदिप्रहाराप्रहाराद्यां शुभान्ते । एतावत् विद्याः पावलिङ्काः अविदितपरमायां गृहस्था वा स्वयुध्या वा द्रव्यलिङ्गचारिणोऽवपाताऽऽद्यं प्रयुज्यति, अन्येषां वा विकृत्स्वनायाम्-उक्कावचानां शम्भऽदीनां कामभोगानां कृते प्रयुज्यति । सामान्येन विद्याऽऽलेखनमनिष्टकारीति दूरीयितुमाह-(तिरिच्छमित्यादि) तिरिच्छीनाम्-अननु-

पुरिसनि(च)जयविभंग

अभिधानराजेन्द्रः ।

पुरिसवि(च)जयविभंग

कुलां सद्गुणान्प्राप्तयित्वा तं अनायास-विप्रतिपक्षा वि-
धां सेवन्, ते च यदापि तेषांऽऽयां मायायां स्वधाऽपि मिथ्या-
स्थापदतनुद्वयोऽनायककर्मकारिणां दानां एव द्रष्टव्याः, ते
च स्वाऽऽयुषः क्षये कालमासं कालं कृत्वा यदि कथ-
श्चिद्वैश्लोक्याभिनेता भवन्ति ततोऽप्यनर्थं आसुरीयके-
षु किञ्चिद्विषयाऽऽविष्टु स्थानिभूतास्त्यजन्ते, ततोऽपि विप्र-
मुखाश्च्युताः, यदि वा—मनुष्यपूजयन्ते, तत्र च तत्कवि-
शेषतयैवमूकत्वेनाप्यकृपापापण्यस्तमस्त्वेनाप्यनया मूकनया
वा प्रयोगाश्च्युन्ति, ततोऽपि नानाप्रकारिणु याननास्थानेषु
गरकतयिगार्दिभूयन्त्यन्ते ।

साधनं शुद्धिस्थानुद्दिष्ट्याधर्मपक्षलेखनमुच्यते—

से एगह्यो अयहेउं वा शायहेउं वा मययहेउं वा अगारहेउं
वा परिवारहेउं वा नायगं वा सहवासियं वा गिस्माए अदुवा
अणुगामिए १, अदुवा उवचए २, अदुवा पडिपडि ३,
अदुवा संधिच्छेदए ४, अदुवा गंठिच्छेदए ५, अदुवा उर-
ग्गिए ६, अदुवा सोवगिए ७, अदुवा वागुरिए ८, अदुवा
साउणिए ९, अदुवा मच्छिए १०, अदुवा गोधाय-
ए ११, अदुवा गोवालए १२, अदुवा सोवगिए
१३, अदुवा सोवगियंतिए १४ ।

(से एगह्यो इत्यादि) स एकः कदाचिद्विशिष्टः सां-
तपिकी अपगतपरलोकाप्यवसायः कर्मपरतया भोगलभ्युः
संसारस्वभावानुवर्धयामनमिंसं वेद्यतान्यनुगामुकाऽऽत्य-
म्यकसंशयहेतुभूतानि चतुर्दशभेदगुणानि विधत्ते, तथा-आ
तत्तः-स्वजनस्वाभिपक्षं तथाऽपानांमत्त-गुह्यसंस्करणार्थं
सामाग्येन वा कुटुम्बार्थ-परिवारनिमित्तं वा-दामोद-सकर्म-
काऽऽदिपरिकरन्ते, तथा-आनं वा-आका-पारिवर्तनं
समुद्दिश्य, तथा सहवासिकं वा प्रातिपरिकर्म निश्चिह्न-
स्यैतानि वषयमाणानि कुर्यादिति संबन्धः । तानि च दश-
विभुमाह— (अदुवेत्यदि) अधयेत्येव वषयमाणायुष्या प-
त्नान्तरेऽपि लक्षणार्थः, गच्छन्तमनुगच्छन्तीत्यनुगामुकः, स चा-
ऽकार्यव्यवसायेन विवर्जितस्थानकालाऽऽप्यतया विवृक-
संशयविकीर्णस्ते गच्छन्तमनुगच्छन्ति, अथवा-तस्य प्राति-
पथिको भवति— प्रातिपथ्यं संमुखीभवत्यवच्छिन्ना, अथवा-आ-
त्मस्वजनार्थं सन्धिच्छेदको भवति-बैर्यं प्रतिपद्यते, अथवा-
रक्षितव्यस्तयोरक्षकः । अथवा-सौकरिको भवति, अथवा-
शकुनिभिः-पक्षिभिर्यतनीति शाकुनिकः, अथवा-वायुर्या-
मुगाऽऽदिवधनरज्ज्वा चरति वायुर्या, अथवा-मत्स्यश्चर-
ति मारुत्यकः, अथवा-गोपालभावं प्रतिपद्यते, अथवा-
गोधातकः इत्यादि, अथवा—श्वमिश्रानि शैवानिकः, शुतं
परिपालको भवतीत्यर्थः, अथवा—(सोवगियंति) श्वानः
पापिह कुर्वन्मुगाऽऽदीनामानं करोतीत्यर्थः ।

तदेवमेतानि चतुर्दशाऽप्युद्दिष्टयः प्रत्ये-

कमादितः प्रभृति विवृणोति—

एगह्यो आणुगामियभावं पडिपडि तमेव अणुगा-
मियाणुगामियं इति लक्षा भेत्ता लुपद्वा विलुपद्वा उद्-
वह्वा आहारं आहारेति, इति से महया पावेहि कर्मेहि

अनायासं उवक्खाइत्ता भवइ ॥१॥ से एगह्यो उवचएभावं
पडिपडि तमेव उवचरियं इति लक्षा भेत्ता लुपद्वा
विलुपद्वा उद्दवह्वा आहारं आहारेति, इति से महया
पावेहि कर्मेहि अनायासं उवक्खाइत्ता भवइ ॥ २ ॥

तत्रैकः कश्चिदात्माऽऽद्यधर्मपरस्व-गन्तुप्राप्त्यान्तरं किञ्चिद्-
व्यजानमवगम्य तदादिस्तुस्तस्यैवानुगामुकभावं प्रतिबंधा-
य सङ्गमन्तुभावेनाऽऽनुकूलं प्रतिपद्य विवर्जितमनुगच्छानावर-
कालाऽऽप्येत्ती तमेव गच्छन्तमनुगच्छति, तमेव चा-
भ्युत्थानविनयाऽऽदिभिरत्यन्तपारिचर्यावधानुषंगं च वि-
वर्जितमवसरं लब्ध्वा तस्याऽस्मी इत्यादि दृष्ट्वाऽऽदिभिः,
तथा-लक्षा खड्गाऽऽदिना हस्तपादाऽऽदिभिः, तथा भेत्ता वज्रमु-
च्छिन्ना, तथा लुप्यतिता केशाऽऽकर्मणाऽऽदिकर्तव्यतः, त-
था-विलुप्यतिता केशाप्रहाराऽऽदिभिरत्यन्तपक्षैः लोकादिभिर-
तथाऽपद्रवायिता जीवितार्थं व्यरोपणम् । भवतीत्येवमादिकं कृ-
त्वाऽऽहारमाद्वारयत्यसौ । एतदुक्तं भवति-गलकसैकः कश्चि-
द्व्यस्य घनवतोऽनुगामुकभावं प्रतिपद्य तं बहुविधैरुपायै-
र्विश्रब्धं पातयित्वा भोगार्थी-मोहादयः स्वप्रतोलतया तस्य
निरूपणोपायक्याऽऽहाराऽऽदिकं भोगक्रियां विधत्ते । इत्येव-
मसौ महद्भिः कर्मभिः-अनुगामिर्महापातकभूतैः ताना-
नुगार्थैर्वाशैरहितैरगतमनुपायगणितानि भवन्ति, तथा-आ-
यमसौ महापापकारीत्येवमामानं लोकं व्यापयति, अष्टप-
कारैः कर्माभ्यामानं तथा बन्धयति यथा लोकं तद्विषाका-
ऽऽपादिनावस्थावशेषण सता नारकनियं कुर्यात्परकान-
याऽऽप्यत इति ॥१॥ तदेवमेकः कश्चिदकसंशयानिमित्त-
गम्य स्वापत्यवतस्तद्वज्रानुपायगणितभावं प्रतिबंधाय
प्रतिपद्य प्रधातं नानाविधैर्द्वितीयपारिक्रमचरति, उपचर्य-
च विश्रब्धं पातयित्वा तद्वद्व्याप्यं तस्य इत्यादि लक्षा भेत्ता
यावदपद्रवायिता भवतीत्येवमसाधारमानं महद्भिः-बुद्धिभिः
पापैः कर्मभिः उपध्याययित्वा अवर्तते ॥ २ ॥

से एगह्यो पाडिपडिभावं पडिपडि तमेव पडिपडे
डिच्छा इति लक्षा भेत्ता लुपद्वा विलुपद्वा उद्दवह्वा
आहारं आहारेति, इति से महया पावेहि कर्मेहि
अनायासं उवक्खाइत्ता भवइ ॥ ३ ॥ से एगह्यो संधिच्छे-
दगभावं पडिपडि तमेव संधिच्छेत्ता भेत्ताऽनाव इति से
महया पावेहि कर्मेहि अनायासं उवक्खाइत्ता भवइ ॥ ४ ॥

अर्थकः कश्चित्प्रतिपद्येन अमिषुखेन चरतीति प्रातिपथिक-
स्तद्व्यावं प्रतिपद्यपरक्यायवतस्तद्वयं प्रातिपथिकत्वं कुर्वन्
प्रतिपद्य स्थित्वा तस्याधिवृतो विश्रब्धतो इत्यादि लक्षा यावद्-
पद्रवायिता भवतीत्येवमसाधारमानं पापैः कर्मभिः व्यापय-
तीति ॥३॥ अर्थकः कश्चिद्विषयकमेवा जीवितार्थं संधिच्छे-
दकभावं-लज्जननन्तं प्रतिपद्यानेनोपायनाऽऽमानमहं क-
र्त्तव्यमित्येव इत्येवं प्रतिष्ठां कृत्वा तमेव प्रतिपद्यते, ततोऽसौ
सन्धिच्छिन्नस्त्वं स्वनन् प्राणिनां लक्षा भेत्ता विलुप्यतिता
भवतीति, एतच्च कृत्वाऽऽहारमाहारयतीति । एतच्चपणल-
क्षमय्याश्च कामभोगान् स्वसौ शुद्धिपदविधातिपुद्गादिकं पा-
त्यतीत्येवमसौ महद्भिः पापैः कर्मभिरतमानमुपक्यापयति

से एगइओ गंडिच्छेदभावं पडिसंधाय तमेव गंडि छेत्ता भेत्ता
० जाव इति से मइया पावेहिं कम्पेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता
भवइ ॥ ६ ॥ से एगइओ उरुकिमवभावं पडिसंधाय उरुक्कं वा
अत्ताणं वा तसं पाणं इतां जाव उवक्खाइत्ता भवइ ।
एसो अत्ताणां सवत्थ ॥ ६ ॥

अथैकः कब्बिदसदनुठायां धुत्तुं ५५दिनां ग्रन्थिच्छेदकभावं
प्रतिपद्य तमेवानुयाति । शेषं पूर्ववत् ॥ ५ ॥ अथैकः कब्बिदध-
मेकमेवुत्तिरुत्ता उरुक्कास्तेअरितः स औरअधिक, स च
तत्तुयेवा तम्मांवा ५५दिनां वा ५५मानं वसेयति । तदेवमसो त
ज्ञावं प्रतिपद्योत्तं वा अणं वा तसं प्राणिनं स्वमांसपुष्टयर्थं
व्यापादयति, तस्य वा इत्तां छेत्ता भेत्ता भवतीति, शेषं पूर्व-
वत् ॥ ६ ॥

से एगइओ सोवरियभावं पडिसंधाय महिसं वा अण्ण-
तरं वा तसं पाणं ० जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥ ७ ॥ से एग-
इओ वागुरियभावं पडिसंधाय मियं वा अत्ताणं वा तसं
पाणं इतां जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥ ८ ॥

अत्रान्तरे सौकरिकपरं, तस्य खड्डया व्याखेयम् ।
सौकरिकाः— इवपवाआइत्ताला, अट्टिका इत्यर्थः ॥ ७ ॥ अथै-
कः कब्बिद— सुदुसपयो वागुरिकभावं लुप्पकत्वं प्रतिस्प-
ध— प्रतिपद्य वागुरया मृगं हरिणमथ वा तसं प्राणिनं
शराऽऽदिकमात्रं धुत्तुं स्वजनाऽऽदयः वा व्यापादयति,
तस्य च इत्तां छेत्ता भेत्ता भवति । शेषं पूर्ववत् ॥ ८ ॥

से एगइओ साउणियभावं पडिसंधाय सउणिं वा अ-
त्ताणं वा तसं पाणं इतां जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥ ९ ॥
से एगइओ मच्छिपभावं पडिसंधाय मच्छं अत्ताणं
वा तसं पाणं इत्तां जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥ १० ॥

अथैकः कब्बिदयमा-पापजीवी शुकुनाः— लावकाऽऽव्यस्ते-
अरितं शाकुनिकस्तद्भावं प्रतिस्थाप्य तम्मांवा ५५दिनां शुकु-
नमथ वा तसं व्यापादयति, तस्य च इत्तां ५५दिनां कि-
यां करोतीति । शेषं पूर्ववत् ॥ ९ ॥ अथैकः कब्बिदधमाय-
मो मासियकभावं प्रतिपद्य मस्यं वा ५५मं जलवरप्राणिनं
व्यापादयन्ननाऽऽदिका वा क्रियाः कुर्यात् शेषं सुगमम् ॥ १० ॥

से एगइओ गोवायभावं पडिसंधाय तमेव गोणं वा
अत्ताणं वा तसं पाणं इतां जाव उवक्खाइत्ता भवइ
॥ ११ ॥ से एगइओ गोवालभावं पडिसंधाय तमेव गोवालं
वा पण्डियं पण्डियं इतां जाव उवक्खाइत्ता भ-
वइ ॥ १२ ॥

अथैकः कब्बिदकूरकमेकारी गोघातकभावं प्रतिपद्य गाम-
म्यतरं वा तसं प्राणिनं व्यापादयेत्तस्य च इत्तां ५५दिनां
क्रियाः कुर्यादिति ॥ ११ ॥ अथैकः कब्बिदगोपालकभावं
प्रतिपद्य कस्याब्धिरोः कुपितः सन् तां वां परिचिन्त्य पुण्यं
कृत्वा तस्या इत्तां छेत्ता भेत्ता भूयो भूयो भवति । शेषं
पूर्ववत् ॥ १२ ॥

से एगइओ सोवरियभावं पडिसंधाय तमेव सुणं वा
अत्ताणं वा तसं पाणं इतां जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥ १३ ॥

से एगइओ वणियंतियभावं पडिसंधाय तमेव मयुसं
वा अत्ताणं वा तसं पाणं इतां जाव आहारं आहार-
ति, इति से मइया पावेहिं कम्पेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता
भवइ ॥ १४ ॥ (३१ सूत्र)

अथैकः कब्बिदअव्यकमेकारी शौचनिकभावं प्रतिपद्य सा-
रमेयपापजिहवं प्रतिष्ठाप्य तमेव भ्रानं तेन वा परं मृग-
सूकराऽऽदिकं तसं प्राणिनं व्यापादयेत्तस्य च इत्तां ५५दिनां
क्रियाः कुर्यादिति ॥ १३ ॥ अथैकः कब्बिदनायो-निर्विकः
(सोवणियंतियभावं ति) भवमिच्छति शौचनिकः अन्तो-
ऽस्यास्तीत्यन्तिकोऽन्ते वा चरत्यान्तिकः पर्यन्तवासीत्यर्थः,
शौचनिकश्चासावन्तिकश्च सौचनिकाऽऽन्तिकः— कूरसार-
मेयपरिग्रहः प्रत्यन्तवासी च प्रत्यन्तनिवासिभ्यो भव-
मिच्छतीति तद्वसो तद्भावं प्रतिस्पधाय-पुष्टसारमेयपरि-
ग्रहं प्रतिपद्य मनुष्यं वा कच्छपं पथिकमश्वगामतमथ वा
मृगसूकराऽऽदिकं तसं प्राणिनं इत्तां भवति । अथं वा ता-
च्छौचनिकस्तुत्तुं सुदप्रत्ययो वा प्रष्टव्यः । त्वि तु साध्या-
हारं प्राणवद् व्याखेयम् । तद्यथा-पुरुषं व्यापादयेत्तस्य च
इत्तां छेत्ता इत्यादि, तुत्तुप्रत्ययो प्रागपि योजनी-
याविति । तदेवमसो महाकूरकमेकारी महद्विः कर्मभिरा-
मानमुपकथापयित्वा भवतीति १४ ॥ ३१ ॥ उक्ताऽऽस्ताजी-
वनोपायभूता वृत्तिः ।

इदानीं कच्चिन् कुनञ्जिमिलाद्वपुपगमं याति—

से एगइओ परिसावपञ्जाओ उट्टिक्का अहमेवं इणामि ति
कट्टु तिचिरे वा वट्टुमं लावमं वा कवोयगं वा कविंजलं
वा अत्ताणं वा तसं पाणं इतां जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥
से एगइओ केणइ आपाणं विरुद्धे समं अदुवा स्त-
दाणं अदुवा सुगपालणं गाहावतीण वा गाहाउट्टुचाण
वा समं अगणिकाणं ससपाइं भामेइ, अण्णं वि
अगणिकाणं ससपाइं भामावेइ, अगणिकाणं ससपाइं
भामेतं वि अणं मणुण्णं इति से मइया पावकम्पेहिं
अत्ताणं उवक्खाइत्ता भवइ ।

अथं चात्र पूर्वसमादिशेषः— पूर्वत्र वृत्तिः प्रतिपादिता प्रच्छन्नं
वा प्राणव्यपरोपणं कुर्यात्, इह तु कुनञ्जिमिलात्सत्ता-
ज्जनमध्ये प्राणिव्यापदनप्रतिष्ठां विधायोच्छत इति दर्श-
यति-अथैकः कब्बिदमांसाद्वेच्छया-व्यसनन कीदृया क-
पितो वा पर्यंदो मध्याद्वदुत्थायैवभूतां प्रतिष्ठां विधायत् ।
यथाऽहमेतं वक्ष्यमाणं प्राणिनं हनिष्यामीति प्रतिष्ठां कृत्वा
पश्चात्तिष्ठिराऽऽदिकं इत्तां भेत्ता छेत्तेति ताच्छौचनिकस्तुत्तुं
सुदप्रत्ययो वा, तस्य वा इत्तेत्यादि, यावदात्मानं पापेन
कर्मणा व्यापयित्वा भवतीति । इह चाधर्मपालकवर्धनिधी-
यमानेषु सर्वेऽपि प्राणिद्रोहकारिणः कथाऽऽदिमिवातव्यास्त-
त्र पूर्वमपराधकृत्वा अभिहिताः । साम्प्रतमपराधकृत्वा
दर्शयितुमाह— (से एगइओ इत्यादि) अथैकः कब्बिदकृत्वा
कोपनोऽलक्षिण्युतया केनचिदादीयत इत्याद्यां शब्दाऽऽदिकं
कारणं तेन विरुद्धः समानः परस्परपकुप्यात्, शब्दाऽऽदिन ता-
वत्केनचिदाकुप्यां निमित्तो वाचा विरुध्येत, कृपाऽऽदो ज्ञेयं तु धी-

अस्त्वं कञ्चन हृदयः। उपशङ्कनाप्यवसायेन कृप्यते । गन्धरसाऽऽदिकं त्वयादानं सुखेणैव दर्शयितुमाह—अथवा खलस्य कुपितः। ऽऽदिविनिर्दिष्टस्य दातॄन् खलस्य वाऽऽप्यवाप्याऽऽदर्शनां खलदानं तेन कुपितः, अथवा—सुरायाः खालकं—कोशकाऽऽदि तेन विक्षिप्ततामाऽभावात् कुपितः गृहपर्यायेरनेन कुप्यदित्याह—स्वयमेवाग्निकायेनाग्निना तप्तस्याग्निः खलकवर्तीति शालि-म्रीक्षादीनि ध्यामयहृदयेन वा दाहयेद्दन्ते वाऽऽप्यात्मन-नुजानीयादित्येवमस्ती महापापकर्मभिरात्मानमुपव्यापयिता भवतीति ।

साम्प्रतमन्येन प्रकारेण पापोपादानमाह—

से एगइओ केणइ आयाणेणं विरुद्धे समाये अदुवा खल-दाणेणं अदुवा सुरायालएणं गाहावतीण वा गाहावइपुत्ताण वा उट्ठाण वा गोण्णाण वा घोडगाण वा गइभाण वा सयमेव घूरा(उ)ओ कप्येति, अन्नेण वि कप्पावेति, कप्पंतं पि अन्नं समणुजाणइ, इति से महया ०जाव भवइ ।

अथैकः कश्चित्केनचित् तं खलदानाऽऽदिनाऽऽदानेन गृहपर्या-देः कुपितस्त्वं बन्धिन उष्ट्राऽऽदेः स्वयमेवाग्न्याग्निना परश्वऽऽदिना (घूरा) अंति जह्याः खलका वा कदपयति क्षिणप-र्येन वा क्षेदयति, अन्धं वा क्षिन्वन्तं समनुजानीति, इत्येव-मसाधारमनं पापन कर्मणोपाव्यापयिता भवति ।

किं च—

से एगइओ केणइ आयाणं विरुद्धे समाये अदुवा खलदाणेणं अदुवा सुरायालएणं गाहावतीण वा गाहावइ-पुत्ताण वा उट्ठालाओ वा गोण्णालाओ वा घोडगसालाओ वा गइभसालाओ वा कंटकवोदियाणं पडिपे-हिता सयमेव अगणिकाएणं भ्माभइ, अन्नेण वि भ्माभवेइ, भ्माभंतं पि अन्नं समणुजाणइ, इति से महया ०जाव भवइ ।

अथैकः कश्चित्केनचित्क्षिप्तेन गृहपर्यादेः कुपितस्त्वं बन्धिनमुष्ट्राऽऽदीनां शालागृहाणि (कंटकवोदियाणं) कण्टकशालाभिः प्रतिविधाय—पिष्टित्वा स्थगित्वा स्वय-मेवाग्निना दहेत् । शेषं पूर्ववत् ।

अपि च—

से एगइओ केणइ आयाणेणं विरुद्धे समाये अदुवा खल-दाणेणं अदुवा सुरायालएणं गाहावतीण वा गाहावइ-पुत्ताण वा कुंडलं वा मण्णि वा मोत्तिं वा सयमेव अवहरइ, अन्नेण वि अवहरावइ, अवहरंतं पि अन्नं समणुजाणइ, इति से महया ०जाव भवइ ।

अथैकः कश्चित्केनचित्दादानेन कुपितो गृहपर्यादेः स्वयन्धि-कुरङ्गलाऽऽदिकं द्रव्यजातं स्वयमेवाग्नद्वारादि पूर्ववत् । साम्प्रतं पाष्णिएडकारि कोपेन यङ्कुलं दर्शयितुमाह—

से एगइओ केणइ वि आदाणेणं विरुद्धे समाये अदुवा खलदाणेणं अदुवा सुरायालएणं समण्णाण वा माइणाण वा छगं वा दंडं वा भंडं वा भुत्तं वा लडिं वा भि-

सिगं वा चेलगं वा चिलिमिलिगं वा चम्मगं वा छेयगं वा चम्मकोसिगं वा सयमेव अवहरति ०जाव समणुजा-णइ, इति से महया ०जाव उवक्खाइता भवइ ॥

(से एगइओ इत्यादि) अथैकः कश्चित्स्वर्शनातुराणेण वा वाक्पराजितो वाऽन्येन वा केनचित्क्षिप्तेन कुपितः खलतः कुप्यदित्याह । तथा—आऽमन्योति अमणाले-धामन्यधामपि तथाभूतानां केनचित्दादानेन कुपितः सन् दृष्टकाऽऽदिकमुपकरणजालमपहरेत्, अन्येन वा हारये-त् अन्यं वा हर्त्तुं समनुजानीयात्, इत्यादि पूर्ववत् । एवं तावद्विरोधिनोऽभिहितः ।

साम्प्रतमितरेऽभिधीयन्ते—

से एगइओ यो वितिगिंछइ । तं जहा—गाहावतीण वा गाहावइपुत्ताण वा सयमेव अगणिकाएणं आंसहीओ भ्माभइ, ०जाव अन्नं पि भ्माभंतं समणुजाणइ, इति से महया ०जाव उवक्खाइता भवति ।

(से एगइओ इत्यादि) अथैकः कश्चित् हृदमूढतया (नो वितिगिंछइ स्ति) न विमर्षति—न मीमांसते यथाऽ-नेन कृतेन समाऽमुवाऽनिष्टकले स्यात्, तथा मदीयमिदं-मनुष्ठानं पापानुबन्धीत्येवं पयोलांचयति, तज्जवाऽऽप्य-अथारिकञ्चनकारितया इहलोकपरलोकाविरोधिनो (क्रि-याः कुर्वान्) एतदेवादेशेनो दर्शयति, तथा—गृहपर्यादे-निर्मितमन्त्रं-तत्कोपमन्त्रेणैव स्वयमेवाऽऽत्मनाऽग्निकायेन अग्निना ओषधीः—शालिमीक्षादिकाः १०वापयेद्दहेत् तथाऽन्येन दाहयेद्दन्तं च समनुजानीयादित्यादि ।

से एगइओ यो वितिगिंछइ । तं जहा—गाहावतीण वा गाहावइपुत्ताण वा उट्ठाण वा गोण्णाण वा घोडगाण वा गइभाण वा सयमेव घूरा(उ)ओ कप्येइ, अन्नेण वि कप्पा-वेति, अन्नं पि कप्पंतं समणुजाणइ । से एगइओ यो विनि-गिंछइ । तं जहा—गाहावतीण वा गाहावइपुत्ताण वा उट्ठसालाओ वा ०जाव गइभसालाओ वा कंटकवोदियाणं प-डिपेहिता सयमेव अगणिकाएणं भ्माभइ ०जाव समणु-जाणइ । से एगइओ यो वितिगिंछइ । तं जहा—गाहावती-ण वा गाहावइपुत्ताण वा १जाव मोत्तिं वा सयमेव अ-वहरइ ०जाव समणुजाणइ । से एगइओ यो वितिगिंछइ । तं जहा—समण्णाण वा माइणाण वा छगं वा दंडं वा ०जाव चम्मचक्षेदगं वा सयमेव अवहरइ ०जाव समणुजाणइ, इ-ति से महया ०जाव उवक्खाइता भवइ ।

तथेहामुत्र च गोपाऽऽपयोलांचको निक्षिप्ततया गृहपर्यादि-संघनितानां कजलकाऽऽदीनां जह्याऽऽदीनवयववांश्चिक्कयात् । त-था शालां दहेत्, तथा गृहपर्याऽऽदेः स्वयन्धि कुरङ्गलमणि-मौक्रिकाऽऽदिकमुपहरेत् । तथा अमणुसालायाऽऽदीनां दृष्टका-ऽऽदिकमुपकरणजालमपहरेदित्येवं प्राक्तना एवाऽऽलपका आदानकुपितस्यैव अभिहितस्त एव तदभावेनाभिधात-व्या इति ।

साम्प्रतं विपर्यस्तदृष्टव आगाहमिष्याद्यवोऽभिधीयन्ते—
 से एवमो सयर्थं वा मादर्थं वा दिस्ता आशाविदेहि
 पावकम्मेहि भवान् उवखाइचा भवइ, अदुवा र्थं अज्ज-
 हाए आकालिचा भवइ, अदुवा र्थं कपसं वदिचा भवइ, का-
 लेष विसे अणुपविट्ठस्स असयं वा पायं वा ० आब यो दवा-
 वेचा भवइ, अ हे भवंति बोमंता भारकंवा अल्लमा वे-
 सलगा किवसगा (निउज्जमावसगा) सयसुया पव्वयंति ।
 कथेकः कश्चिद्विपरीतमिष्यादृष्टिरभद्रकः साधुमत्तनीकत-
 या भवमणाऽऽरीनां निर्गच्छतां प्रविशतां वा स्वतन्त्र निर्गच्छन् प्र-
 विशन् वा नानाविधैः पाषोपादानभूतैः कर्मभिरात्मानमुपस्था-
 पयिता भवतीति । एतदेव वक्ष्यति—अथवेत्ययमुत्तरांपक्षया प-
 क्षान्तरोपग्रहायः कश्चित्साधुर्मते सति मिष्याद्योपहनदृष्टि-
 याऽपमृशतोऽप्यमित्येवं प्रत्यमानः सन् दृष्टिप्राप्तसारयन् सा-
 धुमुद्विष्यावसगाऽऽसरायाः—अणुपुटिकायाः आस्फालयिता भ-
 वति । अथवा—तस्मिन्स्फारमापावयन् पदं वचो ब्रूयात् । तद्य-
 धा—आनन्दमुपह । निरयंकपायक्रेषपरायण । दुर्बुद्धे । अपसराप्र-
 त्तमशुक्ले अकुट्टी । विद्वत्पादसत्यं वा ब्रूयात् तथा भिक्षुकाले-
 नापि (सं) तस्य भिक्षोरन्यभ्यां भिक्षाचरेभ्योऽणु-पक्ष्याप्रवि-
 दस्य सत्तोऽयमननुपुटिताऽलाऽऽदेनो द्रापयिता भवति । अपरं
 च दानोद्यतं निषेधयति तत्प्रत्यनीकनयः । एतच्च मृते-ये इमे
 पापकला भवन्ति त एवभूता भवन्तीत्याह—(वोसं ति) तुण-
 काहृदराऽऽदिकमचमकर्म नदु विद्यते नेपांते तद्वनः, तथा-
 अरिख-कुट्टममारेण पोहंलिकाऽऽविमारेण वाऽऽकान्ताः—प-
 राभसाः सुखलिपुसवोऽलसाः क्रमाऽऽगतं कुट्टमं पालवितुम-
 समर्थोऽपि पाषवद्वतमाधयन्ति । तथा चोक्ताम्—‘गृहाऽऽधम-
 परो धर्मः, न भूतो न भविष्यति । पालयन्ति नरा धन्याः, क्लीबा-
 पापवद्वर्माभ्रताः ॥ १ २ ॥’ इत्यादि । तथा (वेसलगा ति)
 वृषला अधमः शुद्धजातयस्त्रिवर्गप्रतिचारकास्तथा कृपणाः
 क्लीबाः—अकिञ्चिद्वराः भ्रमणा भवन्ति—प्रमदयोः शुद्धन्तीति ।
 साम्प्रतमेवामगारिकानामप्यन्तविपर्यस्तमतीनामसद्वृत्त-
 माविर्भावयन्नाह—

ते इयमेव जीवितं धीजीवितं संपदिबुद्धेति, नाह ते पर-
 लोणस्स अहाए किंचि वि सिलीसंति, ते दुक्खंति, ते सो-
 यंति ते जूरंति ते सिप्यंति ते पिट्ठंति ते पस्सिप्यंति ते दु-
 वल्लखजूरसोययातिप्यपापिण्डपरितिप्यवह्वंधखपरिकि
 लेसाअ अप्पादेविरेया भवन्ति; ते मइया आरंभेण ते म-
 इया समारंभेण ते मइया आरंभसमारंभेण विक्खक्खेहि पा-
 वकम्मेहि किंचेहि उरालाई माणुस्सगाई भोगभोगाई भुंजि-
 त्तारो भवंति । तं जहा—अर्धं अन्नकाले पाणं पाणकाले व-
 र्थं वर्यकाले लेणं लेखकाले सयर्थं सयस्यकाले सपु-
 व्वावरं च ए एहाए कयवलिक्कम्मे कयकोडयमंगलपाय-
 च्छित्ते सिरसा एहाए कंठे मालाकडे आविद्वपणिसुवेके क-
 प्पियमालामउलीपाडिबद्धसरीरे वग्गारियसोशिसुचगमण-
 दामकलावे अदतवत्थपरिदिह चंदयोविल्लखगायसरीरे
 मइविमहालिषाए कूडागरासलाए मइविमहालपंति सी-

हासयंति इत्थीगुम्मसंपरिवुडे सव्वाराएणं जोइया कि-
 पावमाणेणं मइया इपनट्टीपावयादयन्तीतलत्तालत्तुदियय-
 सुंगपइप्पवाइयरेणं उरालाई माणुस्सगाई भोगभोगाई
 भुंनयाथो विहरइ ॥

(ते इयमेव इत्यादि) ते हि—साधुचर्मोपवादिनः सखर्म-
 त्यनीका इदमेव जीवितं परापवादोऽह्नजीवितं धिग्-
 जीवितं कुत्सितं जीविनं स, धुवुगुप्सापरायणं संप्रति ब्रु-
 हन्ति, एतदेवासद्वृत्तजीवितं प्रशंसतीति भावः । ते के-
 हलोकप्रतिबन्धाः साधुगुप्साजीविनो मोक्षान्धाः साधु-
 नपवदन्ति, नापि ख ते पारलौकिकस्वार्थस्य आधनम्—
 अनुष्ठानं किञ्चिदपि—स्वस्वमपि क्षिपयन्ति—समाधयन्ति,
 केवलं ते परान्—साधून् धामादिभिरनुष्ठानैर्बुद्धयन्ति—पीडा-
 मुत्पादयन्ति आत्मनः परेषां च, तथा, तेऽज्ञानात्प्राप्तथा
 तत्कुर्वन्ति येनाविकं शोचन्ते, परानपि शोचयन्ति—दुर्मा-
 षिताऽऽदिभिः शोकं चात्पादयन्ति, तथा ते परान् (जूरयंति)
 गर्हन्ति, तथा (तिप्यंति) सुखाच्छ्वायवन्त्यमानं परी-
 क्ष्य, तथा ते वराका अनुपुष्टधर्मोऽऽसन्नुष्ठानाः स्वतः पीडय-
 न्ते परांश्च पीडयन्ति, तथा ते पापेन कर्मणा परितप्य-
 न्ते—अन्तर्देहान्ते परांश्च परितपयन्ति । तदेवं तेऽसद्वृत्तयः
 सन्तो दुःखानशोचनाऽऽदिकेऽष्टाद्विपरितारिताः सदा भवन्ति ।
 एवंभूताश्च सन्नस्ते महताऽऽरम्भेण—प्राणिपरितारनकृपेण
 तथा महता समारम्भेण—प्राणिपरितारनकृपेण, तयो-
 भाभ्यामप्यारम्भसमारम्भाभ्यां विरूपकृष्य नामाभ्रकरिः
 साधयानुष्ठानैः पापकर्मकृष्येद्वारात्तन्त्यमोऽह्नात्समप्रसा-
 मीकान् मधुमद्यमांसाऽऽनुपयान् मानुष्यकान्—मानु-
 ष्यभवशोभ्यान् भोगेभ्योऽप्युत्कृष्टान् भोगभोगान् तं साव-
 यानुष्ठायिनो भोक्तारो भवन्ति । एतदेव वक्ष्यितुमाह—(तं
 जहेत्यादि) तद्यद्यप्युपदेशेन । अन्नमन्नकाले यथेष्टितं तस्य
 पापापानुष्ठानात्संपद्यते, एवं पातवत्तथाऽऽसनाऽऽदिकमपि ।
 सर्वमेतद्यथाकालं सपूर्वोपरं संपद्यते, सह पूर्वेषु—पूर्वाह्नक-
 तेष्वेव अपरेण—आपराह्नकतेष्वेव, यदि वा—पूर्वं यत्कि-
 यते स्नानाऽऽदिकं तथा परं च यत्किञ्चित् विज्ञेयमभोजनाऽऽ-
 दिकं तेन सह वर्तते इति सपूर्वोपरम् । इत्युक्तं भवति ।
 यद्यथा प्राच्यते तत्तदा संपद्यत इति, अस्मिन्निर्वाणप्राप्ति-
 मेव लक्ष्यतो वक्ष्यितुमाह । तद्यथा—विभूत्या स्नातस्तथा कृ-
 तं देवताऽऽर्चनमित्तं बालिकमेव येन स तथा, तथा कृतानि
 कौतुकान्यथतराण्यऽऽरीनि मङ्गलानि च सुवर्णवन्दनद्वय-
 क्तद्वोभोक्तार्यथाऽऽदिकोत्तराण्यऽऽरीनि, तथा दुःखताऽऽ-
 दिप्रतिपातकानि प्रायश्चित्तानि येन स कृतकौकुमङ्गलमाय-
 क्षित्वा, तथा कल्पितश्वालो मालामाधानो मुकुटश्च २, स तथा
 विद्यते यस्य स भवति कद्वितमालामुकुटी, तथा प्रतिब-
 ज्जरीतो वट्टावयवकायो युवेयवः । तथा—(वग्गारियंति)
 प्रलज्जितं धोयीवृत्तं कटिचूर्णं मङ्गलामकलापञ्च येन स
 तथा, तदेवमन्वो शिरसि स्नातः नानाविधविलेपनावलि-
 तश्च कण्ठे कृतमालस्नयाऽपरयथोक्तपूषणभूतिः सम्मह-
 र्गामुचामायम्—(महाक्षियाप ति) विस्तीर्णाय कूटागार-
 शालायाम् तथा महति महालेखे चित्तीर्णे सिहाऽऽसने भद्रा-
 ऽऽसने समुपविष्टः क्लीगुहमेन युवतिजनेन साङ्गमपरपरिवा-
 रेण संपरिवृत्तो—वेष्टितो यस्तथा, महता वृष्टयेण ग्रहत-

नाम्यवीनवादिभनम्यादिरचेयोदारात् मातुष्यकार्त्तमोगमो-
गाभ्युज्जानां विहरति—प्रविशति, विजृम्भतीत्यर्थः ।

तस्स यं एगमवि आणवेमाणस्स ० जाव चचारि पंच
जणा अनुत्ता चेव अक्खुद्धंति, भणइ देवाणुत्थिवा ?
किं करेमो ? किं आहारमो ? किं उवणेमो ? किं आचि-
ट्ठामो ? किं भेदिथं इच्छियं ? किं मे आसगस्स सयइ ?
तमेव पातिता अणारिया एवं वयंति—देवे खलु अयं
पुरिसे, देवसिणाए खलु अयं पुरिसं, देवजीवसिजं खलु
अयं पुरिसं, अणेष वि च यं उवमीवति । तमेव पातिता
आरिया वयंति—अभिकेतकूरकम्पे खलु अयं पुरिसं अ-
तिपुण्यं अयापावकले दाडिणगामिणं नेरइए कइएपकिल-
ए आगमिस्सायं दुइइहवोहियाए यावि भावेस्सइ ।

तस्य च कस्मिंश्चो जने समुत्पत्ते सति एकमपि पुरुषमा-
हापयतो यावच्चक्रवर्तारः पञ्च वा पुरुषा अनुक्ता एव स-
मुपतिष्ठन्ते । ते च किं कुर्वन्ताः ? एतद्वचनमात्रमुच्यते ।
तद्यथा—मणु—आज्ञापय स्वाभिन् । धर्म्या वयं येन
अवताऽन्येवमादियन्ते किं कुर्मः ? इत्यादि लुगमम् ।
वीरकूटवर्णितमिति, तथा किं च ते युष्माकमास्यकस्य
मुत्पत्त्येव वदन्ते स्वायु प्रतिभाति ? यदि वा—यं देवास्य भवद्दि-
वाऽऽहस्य स्रजति निर्गच्छति तदैव वयं कुर्म इति । तथा
तमेवेत्यादि । तमेव राजानं तथा कीदृशानं दृष्ट्वा अन्येऽन्यायं
वचं वदन्ति । तद्यथा—देवः स्रजवयं पुरुषस्तथा देवस्नानको
देवश्रेष्ठो बहुनामुपजीव्यः, तथा—तमेवं साम्प्रतेक्षितया सद्यु
ह्वयितं दृष्ट्वा आर्यो—विधेकिनः सदाचारवन्त एवं व्रजते । तथा
चा—आभिक्षन्तकूरकर्मां खरवयं पुरुषो, हिंसाऽऽक्रियामप्रवृत्त
इत्यर्थः, तथा ध्रुवते—रेखवहायुना संसारचक्रवाले आश्रयते
येन तज्जलं—कर्म, श्रीणाऽऽदिको नृकर्मप्रत्ययः । अतीच—प्रभूतं
भूतमहमकारं कर्म वक्ष्य सोऽतिभूतः, तथाऽतीवाऽऽहम्
मः पापैः कर्मभिः रक्षा यस्य सोऽभयामरुहः, तथा
दक्षिणस्यां दिशि गमनशीलो दक्षिणगामुकः । इत्युक्तं भवति-
यो हि कूरकर्मकारी साधुनिम्नपरायणस्तद्गाननिषेधकः स
दक्षिणगामुको भवति—दाक्षिण्यस्येष्टु नरकतिर्यग्मनुष्या-
मरेषु उत्पद्यते, तादृभूतस्त्रायमनो दक्षिणगामुक इत्युक्तम् ।
इदमेवऽऽह—(नेरइए इत्यादि) नरेषु अग्रे नारकः, कृष्णः
पक्षोऽस्यास्तीति कृष्णगामिकः, तथा आगामिनि काले
नरकादुत्पन्नो तुल्लमभौतिकस्त्रायं बाहुव्येन भविष्यति ।
इदमुक्तं भवति—दिक्षु मध्ये दक्षिणा दिग् अशस्ता गतिषु
नरकगतिः, पक्षयोः कृष्णपक्षः, तदस्य विषयान्धस्येन्द्रियायु
कूलवर्तिनः—परलोकिनिस्पृहमतेः साधुपदेहिणो दानान्तराय-
विधायिनो दिगाविकमशस्तं दक्षिणम्, अथवापि यदशस्तं
तिर्यग्गन्तादिकमभौतिकलामाऽऽदिकं च तद्योजनीयमस्थेति ।
एतद्विपरीतस्य तु विषयनिःस्पृहस्य इन्द्रियाननुकूलस्य प-
रलोकीदीप्तोः साधुपरीसावतः सद्युत्थानतस्याऽदक्षिणगाम-
मुक्तं सुदेवस्य शुक्रप्राप्तिकर्त्तव्यं तथा सुमातृपत्त्याऽऽशतस्य सु-
लभमभौतिकमित्येवमादिकं सद्युत्थानादिकं सदैव भवतीति ।

साम्प्रतमुपसंजिघृक्षुवाह—

इच्छेयस्स ठाणस्स उड्डियावेगे अभिगिज्झति, अणुड्डिया-

वेगे अभिगिज्झति, अभिज्झाडरा अभिगिज्झति, एस
ट्ठान्ने अणारिए अकेवलं अप्पदिपुक्के अण्णयाउए अयंसुद्धं
असल्लगत्तये अतिद्विभगे अमुत्तिसमगे अनिक्खाणमगे अ-
ण्णित्तज्जाणमगे असव्वनुक्खपहीणमगे एगंतविच्छं असाइ,
एस खलु पटपस्य ठाणस्स अश्रमपक्खलस्स विभगे एव-
माहिए । (३२ सूत्र)

इत्येतस्य पूर्वोक्तस्य स्थानस्य वेत्थवंलक्षणस्य शुक्रमारमू-
स्य सांसारिकस्य परित्यागबुद्ध्या एके—केचन विषयं स्तनमवः
पापविहङ्गकोत्थानेनोत्थिताः परमार्थमज्ञानानाः (अभिगिज्झ-
ति ति) अभिमुख्येन लुभ्यन्ते लाभप्रयत्ना अवस्थीत्यर्थः ।
तथा एके केचन साधवनेक्षणसमात् स्थानादनुपस्थित्या घृष्ट-
स्था एव सन्तः (अभिज्झंति ति) स्वेच्छा—वृत्त्या । तद्वाराऽऽ-
सन्नोऽप्येतस्य लुभ्यन्ते, यत एवमतोऽहं स्थानमनायो-
नुष्ठानपरत्यादनायं महापुरुषानुवीर्ये न भवति, तथा न विद्य-
ते केवलमस्मिन्निर्त्यकेवलमशुद्धमित्यर्थः । तथेतदपुरुषाऽऽसी-
त्तयादपरिपुण्यं सम्मुखविरहात्कुच्छमित्यर्थः । तथा न्यायिनं व-
रति नैयायिकं, न नैयायिकमनैयायिकम्—असम्भावयवृत्ति-
कमित्यर्थः । तथा 'रगे लगे' संवरणे, शोभनं लगनं—संवरणम्
इन्द्रियसंयमकं सल्लगस्तद्भावः सल्लगत्वं न विद्यते सल्ल-
गत्वंमस्मिन्निर्त्यसल्लगत्वंम्, इन्द्रियासंवरणरूपमित्यर्थः । य-
दिवा—शुद्धवचञ्चल्यं—मायानुष्ठानमकार्यं तद्भावयति—कव-
यति, तच्छब्दस्य यत्परिधानं तत्वाश्रयशब्दगमयमिति ।
तथा न विद्यते सिद्धंमोक्षस्य विशिष्टप्रधानोपलक्षणस्य
मार्गो यस्मिन्स्तद्विद्विभयो, तथा न विद्यते मुक्ते-
रशेषकर्मप्रत्युत्पन्नलक्षणया मार्गः सद्यदर्शनज्ञानस्यारिक्ता-
ऽऽहम्को यस्मिन्स्तद्विद्विभयो, तथा न विद्यते परिनिर्मुक्तोः प-
रिनिर्वाणस्याऽऽमस्त्रास्त्राऽऽपत्तिरूपस्य मार्गः—वन्धा य-
स्मिन् स्थाने तदपरिनिर्वाणमार्गः, तथा न विद्यते सर्वदुःखानो
शारीरमासानां प्रत्ययमार्गः सद्यदर्शऽऽहम्को ब्रह्मस्तद-
सर्वदुःखप्रक्षीणमार्गः, कुत्र एवमुक्तं तत्स्थानमित्याशङ्क्यऽऽ-
ह—(एगंतस्यादि) एकान्तैवेन तत्स्थानं यतो मिथ्याभूतं मि-
थ्याकोपबलनृद्धीनां यत्तत्तद्वचनं एवासाधनसम्बल्लगत्वात्
न ह्ययं सत्यव्यवेतिवितः वन्धाः येन विषयान्धाः प्रवर्तन्ते इति ।
तद्यं प्रथमस्य स्थानस्याऽऽहम्प्राप्तिकस्य बाधोपादानभूतस्य
विभङ्गो—विभागां विच्छेदः स्वकृपमिति यावत् ३४ ।

साम्प्रतं द्वितीयं धर्मोपादानभूतं पक्षमाश्रयाऽऽह—

आहारो दोचवस्स ठाणस्स धम्मपक्खलस्स विभगे एव-
माहिज्झइ—इह खलु पार्थिवं वा पठीयं वा उदीयं वा दा-
हिणं वा संतेगइया मणुस्सा भवंति । तं जहा—आरिया वेगे
अणारिया वेगे उवागोया वेगे सीयागोया वेगे कायमंता वेगे
इस्ममंता वेगे सुवस्सा वेगे दुवस्सा वेगे सुक्खा वेगे दुक्खा
वेगे, तस्मिं च यं खेचवत्पूणि पणिगइयाइ भवति, एसो
आलावगो जहा पोंडिगए तहा खेतवो, तेणैव अभिप्ता-
वेण ० जाव सव्वोवसंता सव्वथाए परिनिव्वुट्ठेति वेमि ।
एस ठाण्ण आरिए केवलं ० जाव सम्बदुक्खपहीणमगे ए-

गतसम्ये साहु, दोहचस्स ठाणस्स धम्मपक्खस्स विभंगे
एवमाहिण । (३३ ख्र)

(अष्टाचरत्तरादि) अग्रति-अधर्मपाक्षिकस्थानाद्वन्तरमयम-
परा द्वितीयस्य स्थानस्य धर्मपाक्षिकस्य पुरयोपादानभूतस्य
विभङ्गो-विभागः स्वकं समाधीयते-सत्यमाख्यायते । त-
द्यथा-प्राचीने प्रतीचीनमुदीचीने शृङ्गिणं वा विविचभागमा-
भित्य सन्ति विघ्नन्ते एके कश्चन कस्यासुपरम्पराभाजः मनु-
ष्याः, पुरुषाः ते क वषयमागुलभावा भवन्ति । तद्यथैत्ययमु-
पप्रदर्शनाथः, आर्या एके-केचनाऽऽयंदेशोपज्ञास्तथा अनार्याः
शक्यवन्नश्वरवर्गऽऽद्य इत्यादयं यथा पौष्टद्वीकाप्ययने
तद्यथाऽपि सर्वे निरवयवं भगितव्यम् । (तच्च 'पुष्टद्वी' शब्दे-
ऽस्मिन्नेव भागे गतम्) यावत् एवं पूर्वोक्तेन प्रकारं सवै-
भ्यः पादस्थानेषु उपगताः, तथा अनः एव सर्वोऽऽगत-
श्च परिनिर्बुता इत्यहमेवं ज्ञायामि । तदेवमेतत्स्थानं कैवल्यं
प्रतिष्ठन् नैवाधिकमित्यादि प्रात्यक्षपर्येषु नैवं शब्दं द्विती-
यस्य स्थानस्य धार्मिकस्यैव विभङ्गो-विभागः-स्वकपमाख्या-
तमिति ॥ ३३ ॥

साम्प्रतं धर्माऽधर्मयुक्तं नृतीयं स्थानमाभिध्याऽऽह-

अहावेरे तवस्स ठाणस्स भिस्सगस्स विभंगे एवमाहि-
ज्ज-जे इमे भवन्ति आराधिया आवसहिवा मामणियं-
तिया कण्हुरहस्सिता ० जाव त त्थो विप्पमुच्चमाणा झ-
ज्जो झज्जो एल्लमूयत्ताए तमुत्ताए पच्चायंति, एस ठाण्णे अत्ता-
रिए अकेवले ० जाव असव्वदुत्तवपहील्लभगे एगंतमिच्छे
असाहु, एम खलु तवस्स ठाणस्स भिस्सगस्स विभंगे एव-
माहिण । [३४ ख्र]

अथापरस्तुनीयस्य स्थानस्य मिश्रकाऽऽक्यस्य विभङ्गो-वि-
भागः-स्वकपमाख्यायते-अत्र काधर्मपक्षेण युक्तोऽधर्मपक्षो-
मिध इत्युच्यते, तत्राऽधर्मस्येह भूयिष्ठत्वादधर्मपक्ष एवायं
द्रष्टव्यः । एतयुक्तं भवति-यथापि मिथ्यादृष्टयः काश्चित्-तथा-
मकारां भाषातिपाताऽऽदिनित्युक्तिं विदधानि, तथाऽप्याशया-
शब्दशब्दविभंगं पिबोदयं सति शर्करामिश्ररूपान्नवद्वय-
प्रशस्त्यादृष्टविश्लेषतायां साधकत्वाच्चिरयेकतामाप्नोति, नतो
मिथ्यात्वात्तुभावात् मिश्रपक्षाऽप्यधर्म एवावगत्येव इति ।
एतदेव दर्शयितुमाह- (जे इमे भवन्तीत्यादि) ये इमे अनन्त-
रमुच्यमाना अरण्ये चरन्तीत्यारण्यिकाः कन्मूलफलका-
शिनस्तापसाऽऽन्याः, ये चावसथिका आरवसथा-शुद्धे तेन च
रन्तीत्यावसथिका शुद्धिः, ते च कुतश्चित् पापस्थानाजि-
वृत्ता अपि प्रबलमिथ्यात्वात्पहतमुद्धयः, ते यद्यप्युपवासा-
ऽऽदिना महता कायकलेशेन देवगणयः केचन भवन्ति, तथाऽपि
त आसुरीयेषु स्थानेषु क्लिष्टाविकल्पयन्त इत्यादि
सर्वे पूर्वोक्तं भगनीयं यावत्तत्तच्छ्रुता मनुष्यमनं प्रत्यावा-
ता एल्लमूक्तत्वेन ततोऽप्यतया जायन्ते । तदेवमेतत्स्थान-
मनार्थमकलमम् असंपूर्णमनैवाधिकमित्यादि यावत्कामन-
मित्याभूतं सर्वथैतद्व्याप्यति, दुर्नीयस्थानस्य मिश्रकस्या-
यं विभङ्गो-विभागः स्वकपमाख्यातमिति । उक्त्याधर्मधर्म-
मिश्रस्थानानि ॥ ३४ ॥

साम्प्रतं तत्राभिधानाः स्थानिनाऽभिधीयन्ते, यदि वा-प्राक्तन-
मेवान्येन प्रकारेण विशेषिततरमुच्यते-तत्राऽऽधर्मधार्मिक-
स्थानकमाभित्याऽऽह-

अहाऽवेरे पढमस्स ठाणस्स अधम्मपक्खस्स विभंगे एव-
माहिज्ज-इह खलु पार्थिवं वा, पठीयं वा उदीर्यं वा दा-
हियं वा संतेयतिया मणुस्सा भवन्ति-मिहयथा महिच्छा
महारंभा महापरिगहा अधम्मिया अधम्माणुया अध-
म्मिद्धा अधम्मकस्साई अधम्मपायजीविणो अधम्मपत्तोई
अधम्मपल्लज्जा अधम्मसीलसमुदायारा अधम्मसंयं च व
वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति ।

अथापरः-अस्यः प्रथमस्य स्थानस्याधर्मपाक्षिकस्य विभङ्गो
विभागः स्वकं व्याख्यायते- (इह खलु इत्यादि) सुगमं, या
वन्मनुष्या एवं स्वभावा भवन्तीति । एतच्च प्रायो शुद्धत्वा
एव भवन्तीत्याह- (महच्छा इत्यादि) महती-राज्याविभवप-
रिवाराऽऽदिका सर्वातिशायिनी इच्छा-अन्तःकरणप्रवृत्तियेषां
ते महच्छाः, तथा महानारम्भो-बाह्यादमहदलिकागन्त्रीप्रवा-
दकृतिप्रवृत्तयोऽऽदिका येषां ते महाऽऽरम्भाः, ये चैवंभूता-
स्त महापरिग्रहाः-अनघान्यद्विपद्यन्तुपद्वान्तुत्तवाऽऽदिप-
रिग्रहवन्तः कश्चित्पयिनितुलाः अन एवाधर्मेषु चरन्तीत्यधा-
र्मिकाः, तथाऽधर्मिणा निश्चिन्तकमकारित्वाधर्मवद्बुलाः, तत-
त्त्वाधर्मे कश्चैव अनुता-अनुमादन्ते येषां ते भवत्यधर्मोऽनुताः,
एवमधर्मम् आकृयन्ते शीले येषां ते तथा, एवमधर्मप्रायजीवि-
नः, तथा अप्रमत्तव प्रविलाकयितुं शीले येषां ते भवन्त्यधर्म-
क्लेशाकिनः, तथाऽधर्मप्रायेषु क्रमेषु प्रकर्षेण रज्यन्त इति अ-
धर्मप्रज्ञाः-“एतत्तयोरेकम्” इति तस्य स्थाने लकारोऽव कृत इ
ति, तथाऽधर्मशीला अधर्मस्वभावास्तथाऽधर्मोऽमकः सनु-
दाचरो यतिकञ्जानुष्ठानं येषां ते भवन्त्यधर्मशीलसनुदा-
चाराः, तथाऽधर्मेषु-पापेन सावधानुष्ठानेनैव दृढनाङ्गनिर्मा-
ल्लुनाऽऽदिकेन कर्मणा वृत्तिवर्तने कल्पयन्तः-कुर्वाणा विहर-
न्तीति-कालमतिवाहयन्ति ।

पापानुष्ठानमेव लेशतो दर्शयितुमाह-

इण छिन्द भिन्द विगतता लोहियपाणी चंदा रुदा खुदा
साहस्सिवा उकुंचय्वं चयमायाणियडिक्कडवडाहसंपभो
गवहुला दुस्सीला दुव्वया दुप्पडियाण्डा असाहू सत्त्वा-
आ पाणाइवायाओ अप्पडिविरया जावजीवाए ० जाव स-
व्वाओ परिग्गहाओ अप्पडिविरया जावजीवाए सत्त्वा-
ओ कोहाओ ० जाव मिच्छादंसणसत्त्वाओ अप्पडिविरया,
सत्त्वाओ सहाणुम्मइयवसगंगंधविलेवणसहफरिससरुव-
गंधमज्जालंकाराओ अप्पडिविरया जावजीवाए सत्त्वाओ
सगडरहजाखजुगंगिद्धिथिद्धिसियासंदमाणिवासयखास-
खजाखवाहख भोग भोयखपवित्थरविहोओ अप्पडिविरया
जावजीवाए सत्त्वाओ कयविक्रयमासद्धमासत्तवमववहारा-
ओ अप्पडिविरया जावजीवाए सत्त्वाओ हिरसमुवसधण्य-
समणिसोचियसंखसिस्पवालाओ अप्पडिविरया जावजी-
वाए सत्त्वाओ कूडतुलकूडमाणाओ अप्पडिविरया जावजी-
वाए सत्त्वाओ आरंभसमारंभाओ अप्पडिविरया जावजीवाए

सन्ध्याभो करणकारावशाभो अप्पडिविरया जावजीवाए स-
न्ध्याभो पयसपयावशाभो अप्पडिविरया जावजीवाए स-
न्ध्याभो कुट्टपण्डित्तजणताडणवहवंधपरिकिलेमाभो अप्प-
डिविरया जावजीवाए, जे आवसं तहप्यगारा जे सावजा
अवाहिया कर्मता परपाणपरियावसकरा जे अवारिहि
कज्जति ततो अप्पडिविरया जावजीवाए ।

(इह छिद्रं भिद्र इत्यादि) स्वत एव हनन्ताऽऽदिकाः क्रियाः
कुर्वाणा अपरेषामप्यवसात्मकमुपदेशी ददाति, तत्र हनन्—
इच्छाऽऽविभिल्लकारयति, तथा छिन्धि कर्त्ताऽऽदिकं, भिन्धि
क्षलाऽऽदिना, विकर्त्ता—प्राणानामजिनापनेनारोऽन एष लो-
हितपाण्यः, तथा चण्डा रोद्धा—निर्दिश्याः सुद्राः सुद्रक-
र्मकारित्वात्, तथा सार्हासका—असमीक्षितकारिणः, तथा
उत्थञ्जन्तवञ्जनायानिस्सिद्धकृतकपटाऽऽदिभिः सहानिस्स-
यागो—गार्थं तत्र बहुलास्मन्पुत्रुरास्ते तथा, तत्रोच्चं कुञ्जन्
क्षलाऽऽपारोपणार्थमुत्कुञ्जन् वञ्जन्—प्रसारणे, तद्यथा—अम-
वस्यः प्रयागणिकाभिधीमिकवञ्जनाय वञ्जितः माया-
वञ्जन्बुद्धिः प्रायो वाण्णजामिव निकृत्तनु वक्रवृत्त्या कुकु-
टाऽऽदिकरणेन इमप्रधानवणिकप्राश्रयमास्थाकारिण पर-
वञ्जनाय गलकर्त्तकानामिवावसन्ते, दक्षमाणेनपथ्यादिविप-
र्ययकरणे कपटं यथा आयादभूतिना नन्देनाऽपरापरव-
षणपरवृत्त्याचार्योपाध्यायसङ्घाटकाऽऽम्भये चचारो सादका
आवासाः, कूटं तु कार्यापणनलाप्रस्थाऽऽदः परवञ्जनाय न्यु-
त्तारकर्मणम्, एतेककुञ्जनाऽऽदिभिः सहानिश्चयन संप्रया-
गा, यदि वा—सनिश्चयेन द्व्येषा—कस्तूरिकाऽऽदिनाऽपरस्य
द्वयस्य संप्रयोगः सानिसंप्रयोगस्तदुल्लभ्यप्रधाना इ-
त्यर्थः । उक्तं च—“सां होइ सानिजोगां, दव्वं छं छादियऽण्ण-
दव्वंत्तु । हेसमुणायवणसुत्तु, व, अत्थनन्तरावणं कुण्णइ ॥१॥”
एते वात्कुञ्जनाऽऽदयो मायापर्याया इन्द्रशकाऽऽदिवत् कथ-
ञ्छिन्त्वा क्रियाभेदोऽपि द्रष्टव्याः । तथा वृष्ट शीले यथा ते दु-
शीलाभिरमुपवरिता अपि क्षिप्रं विस्वयदन्ति, दुःखानु-
मेयाः शूद्राण्यस्वमावा इत्यर्थः । तथा दुष्टानं प्रत्यानि यथा न
तथा, यथा मांसजन्तुजन्तकालसमाप्तं भूतनगरसंशोष-
घातेन मांसप्रदानम्, अन्यथा नरकमाजनाऽऽदिकं तेषां दुष्ट-
जननिहन्ति, तथाऽन्यस्मिन् जन्मात्तरे भुवुपधर्माऽऽदिक-
मन्यवहिरिष्यामिथ्यवमहानान्धा जन्मानन्तराविधिहारणं सनि-
धामेव व्रतं गृह्णन्ति, तथा दुःखेन प्रत्यानयन्ते दुष्पत्युप-
नय्याः । इदंभूतं भवति—वेगानन्देनानपरेण कर्त्तव्यप्रत्युप-
कारेणैव गवांऽऽधमासा दुःखेन प्रत्यानयन्ते, यदि वा-
स्तप्यनुपकारं प्रत्युपकारभिर्यथा नैवाऽऽनयन्ते प्रत्युत्प-
न्नयोपकारं दोषमेवागपादयन्ति, तथा चाङ्गम्—“प्रति-
कर्त्तुमशुक्तिः, नराः पूर्वोक्तकारिणाम् । दोषमुत्पाद्य गच्छन्ति,
मर्त्यनामिव वायसाः ॥ १ ॥” यत्र एवमातोऽसाधवस्ते
पापकर्मकारित्वात्, तथा यावज्जीव—यावन्त्यागधारणेन
सर्वस्मादप्राणानिपानादप्रतिविरता लोकानिन्दनीयादापि ब्रा-
ह्मणघाताऽऽदिविरता इति सर्वप्रथमम्, एव सर्वस्मादपि कू-
टसाध्यायेनप्रतिविरता इति, तथा सर्वस्माद्विवालाऽऽदः पर-
द्व्यन्ध्याङ्गकादिविरताः, तथा सर्वस्मादपराङ्गमनाऽऽदौष-
मव्विरताः, एवं सर्वस्मात्प्राग्गृह्णादयानिषोषकादप्यविरताः,

एवं सर्वेभ्यः कोषमानमायालोभेभ्योऽविरताः, तथा प्रेमहृन्-
कलाभ्याभ्यानेष्यश्रुत्यपरपश्चिमाद्वाऽऽतिरिक्तमायाशेषाद्वा-
मिथ्यादर्शनशल्याऽऽदिभ्योऽस्मदनुष्ठानेभ्यो यावज्जीवं येऽप्र-
तिविरता प्रवर्तिन्ते इति । तथा सर्वस्मात्सामोसमर्पणवर्णक-
लपनशब्दस्यैकपरसगममहत्त्वात्कारात्कामाङ्गमोहजि-
तादृशप्रतिविरता यावज्जीवयेति । इह च वर्णकप्रहसनं वर्ण-
शेषाऽऽपार्कं लोभाऽऽदिकं गृह्णन्, तथा सर्वतः—शकटरथा-
ऽऽदयानिषोषाऽऽदिकात्प्रतिविस्तरविधेः परिकरकात्परि-
प्रहादप्रतिविरताः, इह च शकटरथाऽऽदिकंभव याने शकट-
रथाने, युग्मं-पुरुषान्तिस्समाकाशयाने (गिच्छि ति) पुरुषद्वयो-
न्तिस्सा कोच्छिजा । (गिच्छि ति) वेगसाम्राज्यविनिर्मिता याव-
विशेषः । तथा—(सन्दर्भाण्य च) शिविकारिवशेष एव, तत्र-
वमन्यस्मादपि वन्धादेः—परिप्रहादपुरुषणभूतादिविरताः, त-
था सर्वतः—सर्वविरताः तथा सर्वतः कृतिपाशुदायां यो माय-
काधेमायकरूपकार्यापणाऽऽदिभिः एतयविनिमयाऽऽत्मकः
संश्रयवहारस्तस्माद्विरता यावज्जीवयेति, तथा सर्वस्माद्वि-
रत्यसुखवर्णाऽऽदः प्रधानापरिप्रहादविरताः, तथा कृतनुलाकु-
टमानाऽऽदिविरताः तथा सर्वतः कृतिपाशुदायाऽऽदयेत्यन्त-
तः करणमन्येन च यत्किञ्चित्कारयति तस्माद्विरताः, तथा
पञ्चनायचनतः तथा कण्ठनकुट्टनपट्टनजंयता डनवधव-
स्थाऽऽदिना यः परिज्ञः प्राणिनो तस्माद्विरताः । सास्त्र-
मुपसंहर्त—ये चाप्येन तयाप्रकारः परपीडाकारिणः साधयाः
कर्मसमापन्ना अयोधिकाः—बोद्धव्यमावकारिणः तथा परप्रा-
णपरिपानकरा गोघ्राहवन्तिप्रद्विप्रामघाताऽऽत्मकाः येऽना-
यैः कूरकर्मभिः क्रियन्ते, ततोऽप्रतिविरता यावज्जीवयेति ।

पुनरन्यथा बहुप्रकारमभ्यासिकपदं

प्रतिपिपादिविबुराह—

मं जहाणामए केह पुग्गिमे कलममवरतिल्लुगमामनि-
प्पावकुल्लत्थआलिमेदगपालिमेयगमादिएहि अयंते कूर
मिच्छादंढे पउजंति, एवमेव तप्यगारं पुरिमजाए तित्तिह-
वट्टगलावगकवोतकविज्जालिमाहिसवराहगहाहगोहकुम्भ—
मिरिसिवमादिएहि अयंते कूर मिच्छादंढे पउजंति, जावि
य से वाहिरिया परिसा भवइ । तं जहा—दामेइ वा पेसेइ
वा भयएइ वा भाइछंइ कम्मकरणइ वा भोगपुरिसेइ वा
तेमि पिय यं अन्नपरंमि वा अहाल्लुगंमि अवराहंमि
सयमव गरुपं दंढे निवेनेइ । तं जहा—इमे दंढेइ, इमे भुंढेइ,
इमे तंजेइ, इमे तालेइ, इमे अदुवबंधणं करेइ, इमे नियल-
बंधणं करेइ, इमे हाट्टुवबंधणं करेइ, इमे चारगबंधणं करेइ, इमे
नियलजुयलसंकोषियमाडियं करेइ, इमे हत्थच्छिन्नयं करेइ,
इमे पायच्छिन्नयं करेइ, इमे कञ्चिच्छिन्नयं करेइ, इमे नक्कओ-
डुमीमसुहाच्छिन्नयं करेइ, इमे वयगछिन्नयं अंगछिन्नयं पक्कहा-
कोडियं करेइ, इमे गणयुप्पाडियं करेइ, इमे दंसुणुप्पाडियं
वमणुप्पाडियं जिम्भुप्पाडियं ओलवियं करेइ, धमियं करेइ,
घोलियं करेइ, छलाइयं करेइ, छलालिभयं करेइ, खारवत्तियं
करेइ, वज्जवत्तियं करेइ, सीहपुच्छियं करेइ, वसमप-

च्छिद्यं करेह, दवगियंनं कागशिमंसकखानियंनं भस-
पागनिकुङ्गं इमं जावजोर्नं वहर्षधयं करेह, इमं अजय-
रेणं असुमेणं कुमारेणं मारेह ।

तद्यथेयुपमदर्शनायो नामशब्दः संभावनायां, संभाव्यते अ-
स्मिन्विचित्रे संसारे कंचनैवंभूताः पुरुषा ये कलममस्त्रनि-
लमुद्राऽऽदिषु पचनपाचनाऽऽदिकया क्रियया स्वपाराधमय-
ता अपचनयन्तो निष्कृषाः कुरा मिथ्यादृष्टं प्रयुज्जन्ति, मि-
थ्यैव अनपराधिरिव दोग्यमारोप्य दृष्ट्वा मिथ्यादृष्टत्वं विद्व-
धति, तथैवमेव-प्रयोजनं विनैव तथाप्रकारः पुरुषा निष्कृ-
षा जीवप्राधान्यनिरास्तनिरवर्नकलायकाऽऽदिषु जीवमधि-
येषु प्राणिव्यवताः कुरकर्मणो मिथ्या दृष्टं प्रयुज्जन्ति । तेषां
च कुरधियां 'यथा राजा तथा प्रजाः' इति प्रवादान् परिवारो-
ऽपि तथाभूत एव भवतीति तथा दर्शयितुमाह—(जावि य
से इत्यादि) याऽपि च तेषां बाह्या पर्यङ्गवति । तद्यथा-दासः
स्वदासीनः, प्रप्याः प्रेषणयोग्यो ज्ञेयदर्शयः, भूतका येननेने-
दृष्टाऽऽद्यानयनविधायी, तथा भागिका यः यष्टायाऽऽदिलाभेन
कृष्यदौ व्याप्रियते, कुमेकरः प्रतीगः, तथा नायकाऽऽधिनः
काष्ठान्नगपरः, तद्वदेते दासाऽऽद्योऽन्यस्य लघाव्यपराधं
शुकरं दृष्टं प्रयुज्जन्ति प्रयोजयन्ति च । स च नायकस्तेषां दा-
साऽऽदीनां बाह्यपर्यङ्गनामानमन्यनरस्मिन्मेषा लघाव्यपराधे
शब्दव्याख्याऽऽदिकं शुमेकरः दृष्टं वचनमात्रं प्रयुज्जते । तद्यथा-
इमे दासे प्रप्याऽऽदिकं वा सर्वेस्वापहारेण दृष्टयन्त युवमित्या-
दि सूत्रानि यथाविममन्यन्तस्याभुमेन कुस्तिनमारणं व्या-
प्यत युवम् ।

जाऽवि य से अर्द्धभतरिया परिसा भवइ । तं जहा-मायाइ
वा पियाइ वा भायाइ वा भगिणीइ वा भज्जाइ वा पुत्ताइ
वा धूताइ वा सुहदाइ वा, तस्मिं पि यं अन्नपरंमि अहालहुं-
मि अवराहंमि मयमेव गरुपं दंडं शिवत्तेइ, सीओदगविय-
डंसि उच्छेलित्ता भवइ, जहा भित्तोसवति, जूरति, तिप्पति-
पिट्ठति, परितप्पति । ते दुक्खलसोयज्जूरत्तपिप्प-
पिट्ठपरितप्पवहबंधणपरिकिलंसाओ अप्पडिवरिया भ-
वंति ।

याऽपि च कुरकर्मवतामभ्यन्तरा पर्यङ्गवति । तद्यथा-माना-
विभाटिका, मित्रदोषप्रत्ययिकक्रियास्थानवद् जेये यावदहि-
तोऽयमस्मिन् लोक इति । तथाहि-आप्तमनोऽप्यकार्यं पर-
मिन्नमपि लोक, तद्वदेते मानापिभाटिनां स्वल्पापराधनामपि
शुक्लदृष्टाऽऽप्राप्तनां दुःस्वस्वप्राप्तयन्ति, तथा नानाविधे-
षावैस्तेषां शोकमुत्पद्यन्ति शोकयन्ति इत्येवं ते प्राणिनां ब-
हुप्रकारपीडायादका-याद्वह्वन्धपराङ्मशाप्रतिभिरता म-
वन्ति ।

ते च विषयाऽऽसकृतया एतत्कुर्वन्ति इति, एतद् दर्श-
यितुमाह—

एवमेव ते इत्थिकामोर्हि मुच्छिया गिद्धा गहिया अजफो-
वव्वा ओजा वासाइ चउपचमाइ ज्जदममाइ वा अन्धतरो

वा भुज्जतरो वा कालं भुज्जितु भोगभोगाई पविमुद्रका वेरा-
यतणाई संचिचिया बहूई पावाइ कम्माई उस्सणाई सं-
भारकडेण कम्मणा से जहाणामए अयमोल्लेइ वा सेलगो-
लेइ वा उदगंसि पक्खिले समाणे उदगतलमइवइत्ता अहे
धरायितलपइत्ताये भवइ, एवमेव तहप्पगारे पुरिसजाते
वज्जवहुले धूतवहुले पंकवहुले वेरवहुले अप्पत्तिव-
वहुले दंभवहुले शियडिवहुले साइवहुले अयसव-
हुले उस्सन्नसतपाणघाती कालमासे कालं किंवा धर-
यितलमइवइत्ता अहे शरगतलपइत्ताये भवइ । (३४)

(एवमेव इत्यादि) एवमेव पूर्वोक्तवभावा एवं ते नि-
ष्कृषा निरनुकृषा बाह्याभ्यन्तरपर्यङ्गरपि कर्मोपासक-
संज्ञाऽऽदिना दृष्टयतातन्वभावाः स्त्रीप्रधानाः कामाः स्त्री-
कामाः । यदि वा—स्त्रीषु मदनकामविषयभूतास्तु कामिषु-
च शब्दाऽऽदिषु इच्छाकामेषु मुच्छिता पुत्रा प्रधिता अप्पु-
पत्ताः, एते च शक्रपुत्राऽऽदिष्वप्यथाः कथञ्चिद्देवा-
ऽऽधिरव व्याचक्ष्याः, ते च भोगाऽऽसक्ता व्यपगतपरलोकऽ-
प्यवसाया यावद्वर्षाणि चतुः पञ्च वद सप्त वा दश वाऽल्पतरे-
वा कालं प्रभूतनरे वा कालं भुक्त्वा भोगभोगान् इन्द्रियानुक-
लान् मनुमदमांसपरदारान्सवनकान् भोगाऽऽसक्ता च
परपीडायादनां वैराऽऽपतनानि वैरानुबन्धाननुप्रसृताया-
घ-विधाय तथा संचरियत्वा संविन्योपविन्य बहूनि प्रभूतत-
तरकालस्थितिकानि कुराणि कुरविपाकानि नरकाऽदिषु या-
तनास्थानेषु क्वचकपाटनशालमयवराहयुतसमुपानाऽमका-
नि कर्मोपहृष्टप्रकाराणि बह्वस्पृष्टनिधत्तिकावनावस्थानि
विधाय तेन च संभारकृतेन कर्मणा प्रमेयमास्तकर्मशु-
खो वा नरकनलप्रतिष्ठाना भवन्तीत्युत्तरक्रिययाऽप्रादिनबहु-
वचनकृपाति संवन्धः । अस्मिन्नेवायं सर्वलोकप्रतीतं इ-
ष्टान्तमाह—(से जहाणामए इत्यादि) तद्यथानामाऽयो-
गालकाऽयास्पष्टः शिलागालकां वृत्ताश्मशकलं वा-उदकं
प्रतिस्तः समानः सलिलनलमतितल्यं-अनिलकृषयाघं धरणी-
तलप्रतिष्ठानो भवति । अमुना दार्ष्टान्तिकमाह—(एवमेव-
इत्यादि) यथाऽनाययोगालका वृत्तवाच्छीघ्रमवधौ या-
त्येवमेव तथाप्रकारः पुरुषजातः । तमेव लशतो दर्शयति-
वज्जवह्वं गुरुपाकर्मं तद्वह्वलः—तत्प्रभुरः वधमानक-
कर्मशुकरित्यर्थः, तथा धूत इति धूतं-प्रावर्द्धं कर्म तस्य-
भुरः, पुनः सामान्यनाऽऽह-पह्वयति इति पह्वम्—पापं त-
द्वह्वलः, तथा तद्वेव कारुण्यो दर्शयितुमाह—वेरवहुतो वै-
रानुबन्धप्रभुरः, तथा (अप्पत्तिंयंति) मनसो दुष्प्रणिधा-
ने तत्प्रधानः, तथा दम्भो मायया परवज्जने तदनुकूलि-
नः, तथा जिह्वाः—माया वेषभाषापरानुमिच्छना परावृत्तबु-
द्धिस्तमयः, तथा सातिवहुल इति, सातिशयेन द्रव्यस्वापर-
स्य हानिशुल्कस्य द्रव्यस्य संयोगः सातिस्मद्वह्वलः तत्करण-
प्रभुरः, तथाऽयशः—अश्लाघा असद्वृत्ततया निन्द्या, यानि
यानि वराऽऽपन्नभूतानि कर्मोपनुष्ठानानि विधत्ते तन्नु तनु
कमंशु करचरमुच्छेदनाऽऽदिषु अयशोभाभयवर्गीनि । स एवं-
भूतः पुरुषः कालमासे—स्वायुषः क्षयं कालं कृत्वा पृथि-

ध्या-रक्षप्रभाऽऽदिकायास्तलमतिवर्त्य-योजनसहस्रपरिमा-
णमतिह्रस्व नरकतलमतिष्ठानोऽसौ भवति ।

नरकस्तुरूपनिरूपणायाऽऽह—

ते शं शरणा भंती बद्धा बार्हि चउरसा अहे खुरप्पसठाण-
संठिया शिषंभकारतमसा ववगयगहचंदरनरकखणजो-
इसप्पहा भेदवसांसंस्फुरिपुपडलकिचिखल्ललिताणुलेव-
यतला अमुई वीसा परयदुस्मिगंभा कयहा अगखिवभाभा
कफखडकासा दुरहिपासा अमुभा शरणा अमुभा शरणसु
वेयणाओ ।

कुमिनि वाक्यालङ्कारो ते नरकाः सीमन्तकाऽऽदिका बाहु-
व्यमङ्गीकृत्यान्तमंघ्रे वृत्ता बहिरपि चतुराश्च अथश्च खुर-
प्रसंख्यानसंस्थिताः । यतश्च संस्थानं पुष्पावकीर्णानाभ-
योक्ते, तथामेव प्रभुत्वात्, आचारिकाप्रविष्टास्तु वृत्त-
व्यक्तचतुरक्षसंस्थाभा एव भवन्ति, तथा नित्यमेवा-
म्यानसं येषु ते नित्यान्धेतमसाः । कविगपाठा-नित्यान्ध-
कारतमसा इति, मधवच्छुद्धाश्चरतलकृष्णपत्तजनीवत्
समोबहुला, तथा व्यपगतो अहचन्द्रस्येनक्षत्रज्यानिःपथो
येषां ते तथा पुनरप्यनिष्ठाऽऽपादनार्थे नेयामेव विशेषणान्य-
ह-(मन्त्रबलेत्यादि) दुष्कृतकर्मकारिणां ते नरकास्तद्दुःखा-
पादनार्थेवभूता भवन्ति।तद्यथा-अदावसामांसंस्फुरिपुयाऽऽ
दीनां पटलासि सङ्घास्तेल्लिस्तिनि पिचिदुलीकृतान्यनुलपनत-
स्तिनि अनुलपनप्रधानानि तलानि येषां ते तथा, अशुचया
विष्टाऽऽहृष्टेप्रधानत्वादत एव विष्टाः कुपितमांसाऽऽदिक-
ल्पकदेमाऽऽबलिस्तथा, एवं परमदुर्गन्धाः कुपितगोमायुकले-
बरादपि असह्यगन्धाः, तथा कृष्णाश्विचणीभा कुपतः, स्पशेस्तु
कटाक्षः कटिभो वज्रकण्टकादिव्यधिकतः स्पशे येषां ते तथा
किं बहुना?, अतीव दुःखेनाधिसह्यन्ते, किमिति?, यतस्ते नर-
काः पञ्जानामपीन्द्रियायानामशोभनत्वाद्बुद्ध्याः तत्र च स-
त्त्वानामशुभकर्मकारिणामुद्वेगदण्डापरिणामां च वज्रप्रभुराणां
तीव्रा अतिदुःसहवेदनाः शारीरतः प्रादुर्भवन्ति ।

ओ चेव शरणसु नेरइया शिदामंति वा, पयलायंति वा, सुई
वा रति वा धिति वा मति वा उवलमंते, ते शं तत्त्व उज्ज-
लं बिउलं पगा, ई कडुयं ककसं चेडं दुक्खं दुग्गं तिक्खं दुर-
हियासं शेरइया वेययं पक्खुंभवमत्था विहरंति (चिह्नुंति)
(३६ सूत्र)

तथा च वेदनयाऽभिभूतास्तेषु नरकेषु नारका नैवाक्षि-
न्मिष्यन्ति कालं निद्रायन्ते, नाप्युपविष्टाऽऽघचरस्था क्षाकसं-
कोचनकार्पासपिच्छद्रामयानुपगन्त, न हवैवभूतवेदनाऽभिभूत-
स्य निद्रालामो भवन्तिनि दर्शयन्ति, तामुज्ज्वलां तीव्रा-
नुभावेनोपकटामित्यादिशेषणविशिष्टां यावद्दैन्यन्यनुभव-
न्तीति ॥ ३६ ॥

अयं तावदयोगोलकपाषाणदण्डान् शीघ्रमधोनिमज्जनार्थ-
प्रतिपादकः प्रदर्शिनोऽयुना पीप्रपाताथप्रतिपाद-
कमेवापरं दण्डान्तमधिकृत्याऽऽह—

जे जहासामए रुक्खे सिया एव्वयग्गे जाए मूले छिंने
अग्गे ग, रुए जओ शिषं जओ विसमं जओ दुग्गं तज्जां

पवडति, एवामेव तद्वृष्णारे पुरिसजाए गम्भातो गम्भं ज-
म्मातो जम्मं माराओ मारं शरणाओ शर्यां दुक्खाओ दु-
क्खं दाहिणगामिए, शेरेए कएहपक्खिए, आगमिस्सार्थं
दुल्लभवोहिए यावि भवइ, एस ठाणे अशारिए अकेवलं
० जाव अमच्चदुक्खपहीणमग्गे एगंतमिच्छे असाहु पदम-
म्म ठाणस्स अघम्मपक्खस्स विग्गे एवमाहिए ।
[३७ सूत्र]

(स जहासामए इत्यादि) तद्यथानाम कश्चिद् वृक्षः पर्वता-
ग्रजातो मूले क्षिप्तः शीघ्रं यथा निक्षिप्यति, एवमसा-
व्यसायुर्महोत्तमो तत्कर्मवारेतिरतः शीघ्रमेव नरके पत-
ति, तथाऽप्युद्वृत्तो यमोद्भवेमवश्यं याति न तस्य कि-
ञ्चित्प्राये भवति, यावद्गामिन्प्रायः कालोऽस्ती दुर्लभधर्मप्रति-
पत्तिमेवतीति । साम्प्रतमुपसंहरन्—(एस ठाणे इत्यादि)
तदेतत्संशयनमर्थं पापापुद्धानपरत्वाद्यावेदकान्तिमध्याक-
पमसायु । तद्वं प्रथमस्याधर्मेपाप्मकस्य स्थानस्य विभक्ता
विभागः स्वरूपमेवं व्याख्यातः ॥ ३७ ॥

अदावरे दोहस्य ठाणस्स धम्मपक्खस्स विग्गे एवमा-
हिज्जइ-इह खलु पाईल वा पदीणं वा उदीणं वा दाहिणं वा
संतेगतिया अमुत्सा संवतिं न जहा-अनारंभा अपरिग्गहा
धम्मिया धम्माणुया धम्मिहा ० जाव धम्मलं चेव विप्पिं
कप्पमाणा विहरंति, सुमीला सुव्वया सुप्पडियाखंदा सुसाह
सव्वतो पासातिवायाओ पहिविरया जावजीवाए ० जाव जे-
यावओ तद्वृष्णारा सव्वज्जा अवाहिया कम्मता परयाणपरि-
यावणकरा कजंति ततो विपडिदिवरता जावजीवाए ।

अथाऽपरस्य द्वितीयस्य विभक्त्या विभागः स्वरूपमेवं वक्ष्य-
माणनीत्या व्याख्यायते । तद्यथा- (इह खलु इत्यादि) प्रा-
क्यादिषु मध्येऽन्यतरस्यां दिशि समितं विद्यन्त, त चेवैवृत्ता
भवन्तीति । तद्यथा-न विच्छेते सावध आरम्भो येषां ते तथा,
तथा अपरप्रधा निष्कञ्जना, धर्मेण चरन्तीति धार्मिकाः या-
वद्दमैवेवाऽऽत्मनो कृत्तिं परिकल्पयन्ति, तथा सुशीलाः सुव्रताः
सुप्रयान्ताः सुसाधवः सर्वस्मात्पाशानिपानाद्विरता एवं
यावत्परिब्रज्जाद्विरता इति । तथा ये बान्धे नयप्रकाराः
सावधा आरम्भा यावत्सोपकारिणोन्मथः सर्वेभ्याऽपि वि-
रता इति । सूत्र ० २ अ० २ अ० । (अनगारवर्णकः 'अगगा-
रगुण' शब्दं प्रथमभाग २७८ पृष्ठ उक्तः)

एगच्चाए पुण एगे भयंतारो भवन्ति, अवरे पुण पुव्व-
कम्मावेसेमं कालमासे कालं किंवा अश्वरेसु देवल्लोए-
सु देवचाए उववत्तारो भवन्ति । तं जहा-महङ्गिएसु
महज्जुतिएसु महापरकमसु महाजंमसु महाबलसु महाणुभा-
वेसु महासुखसु तेषां तत्तं देवा भवन्ति सहङ्गिया सहज्जु-
तिया ० जाव महासुखयाऽऽहारविराड्वचच्चा कटगतुहियथं-
मियभूया अययकुंडलमट्टगंडयलकषरीबचारी विचित्तह-
न्याभरणा शिचिचमात्तामउल्लिमउका कट्ठाखगंधपवरव-
त्थपरिहिया कट्ठाखगंधपवरमट्ठाणुलेवत्थपरा भासुत्तादी

पलंबवखमालधरा दिव्येयं क्वयं दिव्येयं वनेयं दिव्येयं
गंधेयं दिव्येयं फासेयं दिव्येयं संधारणं दिव्येयं संधा-
रणं दिव्याए इह्याए दिव्याए जुतीए दिव्याए पभाए दि-
व्याए छायाए दिव्याए अच्चाए दिव्येयं तेयणं दिव्याए
लेसाए दस दिसाओ उज्जेवमाणा पभासेमाणा गइकळाणा
ठिइकळाणा आगमेसिबद्या यावि भवंति, एस ठाण्हे आ-
(य)रिए० जाव सव्वदुक्खपहीणमगे एगंतसम्मे सुसाइ
दोच्चस्स ठाणस्स भग्गपक्खस्स विभेयं एवमाहिए ।
(३८ सूत्र)

एके पुनरेकयाऽवेया एकेन शरीरेणैकस्माद्वा भवत्सिद्धि-
गति गन्तारो भवन्ति, अपरे पुनस्तथाविधपूर्वकमौघेणै सति
जरकमेवमाणाः कालं कृत्वा अन्त्यमेतु वैमानिकेषु देवेषु प-
चान्तं, तत्रेन्द्रसामानिकत्रयस्त्रिंशल्लोकपालपार्श्वामरत्तप्रकी-
र्णेषु नामाविधिसमुद्दिष्ट भवन्तीति, नन्वाऽऽभिधेयानिककिंवि-
धिकाऽभिधिविधिति । एतदेवाऽऽह-(नं जहेत्यादि) तद्यथा महज्जो
दिष्टु देवलोकेषूपचान्ते । देवास्त्वेष्वसूता भवन्तीति दर्शयन्ति-
(त यं तत्थ देवा इत्यादि) तं देवा नामाविधितपश्चरणीया-
लक्ष्यभक्तमोहो महज्जोविशुणोपेता भवन्तीत्यादिः सामा-
न्यगुणधर्मुक्तः, ततो ह्यार्यविराजितचक्षुस इत्यादिक आभरणव-
स्त्रपुष्पवर्णकः । पुनरतिशयाऽऽपात्रार्थं दिव्यरूपाऽऽदिप्रति-
पादनं चिकीर्षुराह-(दिव्येयं क्वयंमत्यादि) दिवि भवं दिव्यं,
तेन रूपेणोपेता यावादिद्वयया दृश्येत्तद्वयमोपेताः द्वाभ्यां वि-
शेषं समुद्योतयन्तः, तथा प्रभासयन्तः लक्ष्म्येभ्यो गत्या देवलोक-
कल्पया कल्याणाः-शोभना गत्या वा शोभकृपया प्रशस्तवि-
हायोमनिकृपया वा कल्याणाः, तथा स्थित्या उच्छेद्यमयया
कल्याणास्त भवन्ति तथाऽऽगामिनिकृपया भद्रकाः शोभनम-
नुपमयकृपस्तेष्वुपेताः, तथा सख्यमप्रतिपत्तारूपा भवन्तीति ।
तद्वत्स्थानमायमेकात्मैव सख्यभूतं सुसाध्विनीत्येतद्
क्षितीत्यस्य स्थानस्य धर्मपालिकस्य विभङ्ग एवमभ्या-
सः । ३८ ।

आहारे तच्चस्स ठाणस्स मीसगस्स विभेगे एवमाहिज्ज-
इह खलु पार्हणं वा० ४ संवेगतिथा मणुस्साम भवंति । तं
जहा-अपिच्छा अप्पारंभा अप्पतिग्गहा धम्मिया धम्मा-
णुपा० जाव धम्मणं वेव विंत्ति कप्पेमाणा विहरंति । सु-
सीला सुव्वया सुपटियाणंदरा साहू एगच्चाओ पाणाइ-
बायाओ पडिविरता जावजीवाए एगच्चाओ अप्पडिवि-
रया० जाव जे यावसे तहण्णारा सावज्जा अबोहिया क-
म्पेता परपाणपरितावणकरा कज्जति, ततो वि एगच्चाओ
अप्पडिविरया ।

अपापरस्य पत्नीस्य स्थानस्य मिश्रकाऽऽवस्य विभङ्गः
समाध्यायते-(इह खलु इत्यादि) एतच्च यद्यपि मिश्र-
रत्नाद्युसामोण्यामुपेतं तथापि धर्मेभ्यविहृत्वाधार्मिकपक्ष-
एवावतरति । तद्यथा-बहुषु गुणेषु मध्यपतितो दोषो नाऽ-
स्यानि लभते, कलह इव चाग्निकायाः, तथा बहूद मध्यपतितो
मृच्छकलपायवो नोदकं कलुषयितुमक्षमः, एवमधर्मोऽपि
२६३

धर्ममिति स्थितं धार्मिकपक्ष एवायम् । इहास्मिन् जननि
प्राचयादिषु दिक्षु एके केचन शुभकर्मणो मनुष्याः भवन्तीति ।
तद्यथा-अद्याः स्त्रिकाः परिग्रहाऽऽरम्भेतिच्छा-अन्तःकर-
प्रवृत्तियेषां तं तथा एष्वसूता धार्मिककृत्यस्य प्रायः सुशीलाः
सुव्रताः सुप्रयानन्दाः साधवो भवन्तीति । तदेकस्मात् पृथ-
क्तात् संकल्पकृतात् प्रतिनिवृत्ता एकस्मात् सुमहार्द्रम्भ-
जादप्रतिनिवृत्ता एवं शोचःस्पृष्टा व्रतानि संयोग्यानि इति ।
एतस्मादपि सामान्येन निवृत्ता इत्यतिदिश्र्वाह-(ज यावसे
इत्यादि) ये चाभ्यं यावथा नरकाऽऽदिगमनहेतवः कर्मसमार-
म्भास्तेष्व एकस्माच्चरणीजननिर्लक्षणकृषीवलाऽऽदेतिवृत्ता
एकस्माच्च कर्मावध्याऽऽदेतिवृत्ता इति ।

तांश्च विशेषतो दर्शयितुमाह-

से जहाणामए समणोवासगा भवंति अभिगयजीवाजी-
वा उवलद्धपुणपाता आसवसंवरेयणाणिउत्तराकिरिया-
हिरण्यवेणोकाखकुमला असहेउदेवासुरनागसुवन्नजखर-
क्खसकिअरकिपुरिमगल्लमेष्वन्नमहोरागइहि देवगणेहि
निगंधाओ पावयणाओ अणइक्कमणिवज्जा इणमेव निगंधे
पावयणे शिस्सेकिपा शिकुंखिया निव्वितीतिगच्छा लद्धा
गहिगद्धा पुच्छिगद्धा विशिच्छिगद्धा अभिगयद्धा अड्डिमिन्न-
पम्माणुगगरत्ता अयपाउमो ! निगंधे पावयणे अट्ठे अयं
परमट्ठे संसे अणट्ठे उडियफनिहा अवंगुयद्वारा अविच-
त्तंतउत्तरपरवण्वेत्ता चाउडमइमइद्विद्विप्पिमामिणीसु पडि-
पुणं पोमहं सम्मे अणुपालेमाणा समणं निग्घे फासुए-
सणिजेणं अमणपाणव्वाइममाऽमणं वत्तयपडिगहकं-
वलपायपुंछणेणं असहभेयजेणं पीटफलमंसेजामंधारणं
पडिलाभेमाणा बहूहि सीलव्वयगुण्वेत्तमणपच्चक्खलाणो-
सहावसेहि अहापरिगहिएहि तंशकम्पेहि अप्पायं भाव-
माणा विहरंति । तेषं एयारूवयं विहारंणं विहरमाणा
बहूहि वामाई समणोवामगपरियाणं पाउणंति, पाउणित्ता
आवाहंसि उपपंथि वा अणुपपंथि वा बहूहि भत्ताई
पच्चक्खलायंति, बहूहि भत्ताई पच्चक्खलाएत्ता बहूहि भत्ताई
अणुसणाए छेदंति, बहूहि भत्ताई अणुसणाए छेदंत्ता आ-
लोइयपडिक्कंता समादिपत्ता कालमासे कालं किच्चा अ-
अयरेसु देवलोएसु देवताए उववत्तारो भवंति । तं जहा-
महत्तिएसु महज्जुःएसु० जाव महासुक्खस्स संसे तदेव० जाव
एस ठाण्हे आ(य)रिए० जाव एगंतसम्मे साहू । तच्चस्स
ठाणस्स भिन्नगस्स विभेगे एवं आहिए ।

(स जहेत्यादि) विशिष्टोपदेशार्थं अमणानुपासने सेवन्त
इति अमणोपासकाः, तं च धर्मोपासकतः। अभिगतजीवाजी-
वस्वभावाः, नशोपलब्धव्युत्पत्तयाः। अहं च प्रायः सुआऽस्येषु
नामाविधानि सुवाणि दृश्यन्ते, न च टीकासंवायेकोऽप्य-
स्माभिरादर्थः समुपलब्धोऽन एकमादर्थमङ्गीकृत्याऽस्मा-
भिर्विचरणं कियते इत्यतिदृग्गम्य सूचयित्वादर्शमाहत्त-

पुरिसविज्ञा-पुरुषविद्या-की० । कुलकर्मिप्रयोगाधारनामके
पष्ठ उत्तराध्यायने, स० २६ सप्त० । दस० ।

पुरिसवेय-पुरुषवेद-पुं० । श्लेषोदीयादन्तामिक्षावधत्तं पुंसः
स्त्रियामभिलाषिनश्चान्ते कर्मभेदे, कर्म० ६ कर्म० । पं० सं० ।
अ० । प्रश्ना० । (पुंवेत्य प्रकण्ठा 'णोऽकृतावयवयिञ्च' शब्दे
अनुयमाने २१६१ पृष्ठे गता)

पुरिससीह-पुरुषसिंह-पुं० । तीर्थकरे, सिंह इव सिंह, पुरुष-
आसी सिंहश्चेति पुरुषसिंहः । कोकने हि सिंहे शीर्षमस्ति-
प्रकृष्टमभ्युपगतमतः शीर्षं स उपमानं कृतः । शीर्षं तु भगवतो
बाह्वे प्रस्थनीकद्वयेन भाग्यमाशुस्वाधीतत्वात् कुलिशकण्ठि-
नस्योद्वहारादहनिप्रवर्द्धमानामरशरीरकुञ्जताकरणाच्च । अ०
१ श० १ उ० । ल० ।

प्रणिपातदृष्टकसप्तमसूत्रम्-

पुरिससीहायं ॥ ७ ॥

पुरुषसिंह इव हि । पुरुषाः प्राग्वाच्यगितनिरुक्तास्ते सिंहा
इव प्रधानश्रीयाऽऽदियुगभावेन वगताः पुरुषसिंहाः, क्वाता
अ कर्मशुश्रूषति शूरतया तनुच्छेदने मति कौर्वेण कोवाऽ-
वीन् प्रति-असहन्तया रामाऽऽदीप्रति वीर्ययोगेन तपःकर्म
प्रति वीरतया अववैषां परीषदेषु न मयमुपसर्गेषु न विन्ताऽ
प्राग्प्रवर्गे न वेदः संयमावधि निष्ककम्पता सत्पथान् इति ।
न चैवमुपमा मृषा, तद्गोरेण तवतः तदसाधारणगुणाभि-
धानात्, विनयविशेषानुग्रहाधेयतत्, इत्यमेव केपाञ्चिक
गणप्रतिपत्तिरशुभात् चिन्ता हि सरधानां कुपोषणम्, ततः
कथयित्वापश्चिद्वाभयशुद्धिमावात् । यथामर्थं व्यापक-
आनुग्रहविधिः, उपकाराध्यायमुपकारविताऽभावेन महतां प्र-
वर्चनात्, महापुरुषमणीतआधिकृतवृष्टकः, आदियुगिनि-
रहचिन्त्यैर्युधैः प्रसीतत्वाद्, अत एवैव महागम्भीरः
सकल्पवायाऽऽकरः अवप्रमोदितः परमार्थरूपे निरर्थनमन्ये
वामिति, न्याय्यमेतद्युन पुरुषसिंहा इति ॥ ७ ॥ ल० ।
स्था० । औ । जी० । पं० । रा० । स० । कटप० । सूत्र० ।
अस्यामवसायिष्यां जाते पञ्चमे बासुदेवे, स० । आब० ।
धर्मजिनसमये व साऽऽभवत् । ति० । प्र० । " पुरिस-
सीहये बासुदेवे इव बासलस्यसहस्रां सभाउयं पाहस्ता
छुट्टी तमाए पुडवीद नेरइवत्ताए उववके ।" स्था० १० डा० ।
" पुरिससीहये बासुदेवे इव बासलस्यसहस्रां सभाउयं
पाहस्ता पंथमाए पुडवीद नेरइवत्ताए उववके ।"
अत्र सूत्रविरोधाक्षिप्तः । स० १००००० सप्त० ।

पुरिससेण-पुरुषसेन-पुं० । द्वारवर्थां वसुदेवस्य चारव्यां
जाते पुत्रे, सचारिद्वन्द्वम्यक्तिके प्रमजितः शत्रुञ्जे सिद्ध
इति अन्तकद्वाराणां वतुये वने वतुयेऽप्यवने सुखितम् ।
अम० १ श० ४ वर्ग १ अ० । भौतिकस्य चारव्यां जाते
पुत्रे-वीरान्तिके प्रमज्य बोधस्य वर्षाणि आभयपयोधः सुखा
अपराजिते उपपन्नः च्युत्वा महाविदेहे सेने सेस्त्वतीति
अनुत्पत्तप्राप्तिकद्वाराणां प्रथमे वर्गे वतुयेऽप्यवने सुखि-
तम् । अम० १ श० १ वर्ग ४ अ० ।

पुरिसा-पुरुषा-की० । प्रथया विधेः भेदे, प्रश्ना० १ प० ।

पुरिसास्य-पुरुषाऽऽकीर्ण-त्रि० । पुरुषबहुले, नि० लू० १
उ० । सर्वत्र ल० । २ । २ । ७६ । रत्नोपे गद्विस्त्रम् । प्रा० ।
पुरिसादाणीय-पुरुषादानीय-पुं० । पुरुषार्थां मध्ये आदा-
नीयः पुरुषाऽऽदानीयः । म० ४ श० ६ उ० । स्था० । ल० ।
वर्णाणां मध्ये आदानीयते इत्यादानीय उपदेशे इत्यर्थः । स्था० ८
डा० । पुरुषश्चासीत् आदानीयश्च आवेयवाक्यतया आदेयनाम-
तया च पुरुषाऽऽदानीयः पुरुषप्रधानः कटप० १ अ० ७ लू ।
स० । नि० । पार्श्वनाथो हि पुरुषाऽऽदानीय इत्युच्यते, "तथैव
पासेणं अरहद् पुरिसादाणीयः ।" इत्यादि सूत्रेषु व्यवहारात् ।
स्था० ६ डा० । मुमुक्षुणां पुरुषाणामादानीया आश्रयणीयाः
पुरुषाऽऽदानीयाः । महतोऽपि महीयसि, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

पुरिसाचम-पुरुषाचम-पुं० । पुरुषाणां मध्येऽचमे, इ०
३ उ० । श्रयोः सः । २ । १ । २६० । इति । सः । प्रा० ।

पुरिसासीविस-पुरुषाशीविष-पुं० । आशीविषः-सर्पः पुरुष-
आसाध्यामीविषश्च पुरुषाऽऽशीविषः, कीपसाकल्यकरवत्ता-
मथ्यात् । सर्पोऽपि पुरुष, औ० ।

पुरिसुत्तम-पुरुषोत्तम-पुं० । तीर्थकरे, जी० ३ प्रति० ४ अ-
धि० । ल० ।

पुरिसोत्तम-पुरुषोत्तम-पुं० । पुरुषाणां मध्ये तेन तेन कपाऽऽदि-
नाऽतिशयेनोत्तुप्तत्वात्पूर्वविस्त्वात्तुत्तमः पुरुषोत्तमः । अ०
१ श० १ उ० । स० । संधा० । कटप० । सूत्र० । रा० । ल० । पु-
रुषाणामुत्तमः पुरुषोत्तमः । तीर्थकरे, भगवन्तो हि संसा-
रमत्यावस्यन्तः सखा परार्थम्वसन्ति उपलब्धनीकृतत्वायां उ-
चितक्रियावन्तोऽनीनभावाः कृतावृत्तपतयोऽनुग्रहतत्वात् वै-
वशुदबहुमानि इति अवन्ति पुरुषोत्तमाः । जी० ३ प्रति० ४
अधि० । इय० ।

प्रणिपातदृष्टकषष्ठसूत्रम्-

पुरिसोत्तमायं ॥ ६ ॥

पुरि शयनात् पुरुषाः सखा एव, तेषां उत्तमाः सहजन्मा
भवत्त्वादिभावतः प्रधानाः पुरुषोत्तमाः । तथा ह्यकालमेते परा-
र्थम्वसन्ति उपलब्धनीकृतत्वायां उचितक्रियावन्तोऽनीनभा-
वाः सकलारम्भिनः अहदाऽनुशयाः कृतवृत्तपतयोऽनुग्रहतत्वात्
सा देवगुरुद्वन्द्वमनिसत्ता गम्भीरताया इति । न सर्वैर्येवैवंवि-
धाः, सुहृद् (डु) (डु) (डु) (का) (का) कानां व्यत्ययोऽलक्ष्यः, अस्याः सुहृद्
(डु) (डु) (डु) (का) कामाश्च इति । आमुद्धमपि आत्यर्थं समानम-
जात्यरत्नेन, न चैतरद्विरेण, तथा संस्कारयोगे सत्युत्तरका-
लमपि तद्वेदोपपत्तेः, न हि काचः पञ्चरागी भवति, आप्यनु-
च्छेदेन शुणप्रकोभाभावादिभ्यं चैतदेवं प्रत्येकबुद्धाऽऽदिवचन-
प्रामाण्यात्तद्वेदावपपत्तेः, न तुप्यभाजनतायां तद्वेदो न्याय्य
इति । न चात एवमुक्ताविधि विशेषः, कृत्स्नकर्मस्यकार्य-
त्वात्, तस्य चाविशिष्टत्वात्, दृष्टश्च हरिद्विभ्वर्योऽप्यविशि-
ष्टो मृत्युः, आप्युः स्यादविशिष्टात्, न चैतावता तयोः प्रागप्य-
विशेषः, तद्व्यवहृतविशेषाश्च दर्शनमात्रमेतदिति पुरुषोत्तमाः
॥६॥ ल० । "अहा से पुरिसोत्तमे" । अत्र पुरुषोत्तमो रथनेति ।
इय० २ अ० । श्रवणमुपानां शतसङ्ख्याकानां पञ्चकत्वारिं-
शे, कटप० १ अ० ७ लू । अनन्तजिनकालमाविनि (स०
४६ सप्त०) वतुर्थबासुदेवे, स० । आब० । प्र० । प्रधाने, नि० ।

पुरवोत्तमो हि धर्मः सर्वलोकप्रसन्नतः । पञ्चा १७ विधः ।

गुणानुरागकथनपूर्वकं पुरवोत्तमचरितम्—

गुणलेसं पि पसंभ,

गुरुगुणबुद्धी परगवं एयो ।

दोसलवेण वि नियगं,

गुणनिवहं निग्गुणं गणइ ॥ १२? ॥

(ख २०) (अस्या इयाव्या गुणानुरागि ऋधे तृतीया भागे
६३२ पृष्ठे द्रष्टव्या)

पुरवोत्तमचरितमित्यम्—

“अथि सुरद्वारविलय, वारवहं नाम पुरवरी रम्मा ।

कंचनमणिमयमंदिर-पाया राधणुगणिसम्भवा ॥ १ ॥

तथय य हरिकुलनहयल-हरिणंको अरिसमुद्रमयमयो ।

मद्रुमयणो नाम निवो, दाहिलभद्वज्जअधरो ॥ २ ॥

तथय कया वि बु विदुलिय-अरवणवणुवाइकम्मपम्भारो ।

दुरियदुमदलनयो, अरिदुनेमी समोसरिओ ॥ ३ ॥

सिरिरिचयगिरिसिडिथ-उज्जानं नंदणमि रमणीय ।

सुररयसमोसरणे, उवयिओ देसणं काउं ॥ ४ ॥

नत्तो निउसपुरिसा, जिणआगमणं मुण्ये हिट्टुमणो ।

बलिओ भरदवहं, बंदणहेउं जित्ठेरुस ॥ ५ ॥

बलिया तेणु समा णं, दस वि वसारा समुहविजयाइ ।

तह चय महावीरा, पंच वि बलद्वेषामुक्खा ॥ ६ ॥

सोलस रायसहसरा, संचलिया उगगणुनियपमुद्रा ।

रगवीस सहसरा, वीरसेणपमुद्राण वीराणं ॥ ७ ॥

दुहंनकुमारानं, सट्टिमहसमाणु संवपमुद्राणं ।

पञ्चुन्नपमुद्राओ, अमुद्रुकुमारकोडीओ ॥ ८ ॥

कुण्णं च सहसरा, महसेणपमुद्रवलवगाणं पि ।

अओ वि सिट्टुमार, नागरलेगो अगवविहो ॥ ९ ॥

हत्तो सोहम्मवहं, विरुद्ध मणं शोहिणा मुण्येऊण ।

गाढं हरिलियहियओ, सहामओ भणइ नियअमरे ॥ १० ॥

हंढो पिच्छुह पिच्छुह, एय किर केसवा महाभागा ।

गुरुगुणबुद्धी नयं-ति परगवं गुणलेसं पि सया ॥ ११ ॥

सिखुणो इव खलु पड्डुणो, जह तह जंपति इय विचित्तं ।

सिगवं परिकल्लणं, एगो अमरो इहं पत्तो ॥ १२ ॥

ओसरणुगममणयो, गयजीवं परमदुरहिगंधं ।

वियसियमुद्रलियदं, पणं सारुं विउव्वेह ॥ १३ ॥

तगंधेणउमिभूयं, सिगं सयलं पि अओओ हुत्तं ।

इहोपिहियवयणुनासा-उहं कुहं गंतुमारजं ॥ १४ ॥

कण्हो पुण वचवंतो, तेण्यं पडेय ददुत्तं सारुं ।

परगुणलेसगहण-मिम लालसो जंपर एवं ॥ १५ ॥

इयस्स कसियसाण-स्स आणणे सियदंतपणुपत्तो ।

एसा मरगयपाले, मुत्तामालेव कह सहइ ॥ १६ ॥

इह माउं हरिचरियं, कह वि न दोलं यंपति सणुपुरिसा ।

सो जायपअओ सुर-बदमिम पयव्हेह नियक्कं ॥ १७ ॥

इरगुणगदय रहायं, बडुत्तो थुगिउं हरि सवडुमायं ।

असिवोत्तमणुभेरि, च दाउ अमरो गओ लग्गं ॥ १८ ॥

तत्तो कण्हो पत्तो,ओसरणे जिणवरं नमिय विहियु ।

उवियदुणो निवियइ, इय सामी कण्हइ धम्मकण्हं ॥ १९ ॥

मो भविया ! भवगहणे, दुलहं कह कह विलहिय सम्भत्तं ।

तस्स विसुद्धिनिमित्तं, संतगुणपसेसणं कुणइ ॥ २० ॥

जह सयलतत्तविसया, अरहं सम्भत्तनासिया भविया ।

तह संतगुणाणुवत्-इया वि अरवारसंजणुणी ॥ २१ ॥

जह संता वि न हु गुणा, पसेसणं पाउणंति सत्ताणं ।

तो बहुकिलसत्तमा-ण को ताण आवरं कुजा ॥ २२ ॥

तो नाणुविसय, मुगल्लेवं जण्य जणियं पाले ।

संभत्तं अय-म्म तथ संसिज्ज तावहं ॥ २३ ॥

जो पुण मच्छरवसम्मं, पमाइओ या पुणं न संसिज्ज ।

संते वि सं दुहाइ, पावइ भवदेवसुरि इव ॥ २४ ॥

पुच्छेइ हरी भयवं !, भवदेवो नाम एस को स्री ? ।

भणइ पडइ इह म्भदं, आसि पुरा एस मुण्णिनाओ ॥ २५ ॥

बुद्धीइ सुरगुणयो, नवरं चरणमि रैसिनिट्टिलमयो ।

तस्स य एगो सीसो, नामं वंछुदत्तु सि ॥ २६ ॥

सो पुण निम्मलचरणो, सुट्टुदमं वयलजिसेवणो ।

तत्तागमे य कुसलो, अमच्छुरिणो विगणंओ ॥ २७ ॥

तो तस्स पायसूलं, जिणसमयवियक्कल्लो समणसंघा ।

सर्थावयइ सट्ठा—विणयवणुवा कयजाल्लणो ॥ २८ ॥

नितुणंति जिण्णिदागम-मुवउत्तमणा तह जि जंपना ।

पकुणंति य वट्टुगाणं, पविसचारिसत्तुत्तु सि ॥ २९ ॥

तो भवदेवो स्री, मच्छरभगिओ विजिउत्तु इवय ।

मं मुत्तु इमे सुद्धा, कि एवं पञ्जुवासंति ! ॥ ३० ॥

अहवा मुद्धा मुण्णिणो, गिहिणो व इम कुणुत्तुं कि पि ।

एस उण कील सीसा, तहा मय सीसओ वि कुडु ? ॥ ३१ ॥

तह बडुसुओ मइ अिय,कओ वि तह गुरुगुणेषु उव्वओ वि ।

मं अयवणुउं एवं,वट्टइ पसिसा भयमिम ॥ ३२ ॥

नरनाहमिम जिपंत, न कुल्लमंओ हवेय एसां वि ।

एयण अणुजं, मणे न सुओ अणवपाओ ॥ ३३ ॥

जह संपइ वारिजइ, इमो मय धम्मकहणमारहं ।

तो मच्छुरि सि लोणो, सुओ मं मअर एय ॥ ३४ ॥

ता काउ उव्वइ अिय, इममिम मुदमिम इयइ मह उचिया ।

इय जा मच्छरपुओ, सो स्री गमइ कहांव दिण्णे ॥ ३५ ॥

ता पाडलिपुरनया-संघावियणु तस्स पामिउ ।

पत्तो मुणिसंघाओ, मुणी वि अम्भुट्ठिओ सो वि ॥ ३६ ॥

अथ तस्य यतिपतेर्यति-जनस्य कुरवा यथाविनं सर्वम् ।

मुनिश्रुता (संघा)दक एवं, संघादेशे न्यवीर्यवत् ॥ ३७ ॥

प्रभाषवत्तातुगु-विदुग्राऽऽव्याऽऽवकालीज्जकस्तथ ।

सैरं विजहार चिरं, पदं दर्शनविलुत्ति कुवेत् ॥ ३८ ॥

तथाहि—

काणादानमदान् प्रनष्टविषयऽऽधिक्यानावाक्यान् बहून्,

शक्यैस्तैर्नैवोविचार्यवस्तुत्वात् सांख्यानसंशयानपि ।

कीलान् अष्टवत्तान् निरस्तयशसो मीमांसकान् व्यसकान्,

कुपेन् बारहवद्विशङ्कमचरत्सर्वत्र गवोदुरः ॥ ३९ ॥

संश्रानि जैनसमीक्षीः सादृशं स्पष्टीकृतं विकीर्यते दुष्टः ।

तद्दर्शनकृत्यामिदं, कर्तुं तत्रैत लघु पृथम् ॥ ४० ॥

“इय साउं सो स्री, जा बालिओ पाडलोपुआमिमुइ ।

पवयस्यभाषणस्य, ता जाया अभिमुद्रा कीया ॥ ४१ ॥
 वामा वामा लाम-मि दाहिणा पक्षिमा नियसेह ।
 कीया नृणमभिमुद्रा, कयं पि कज्जं विणासेह ॥ ४२ ॥
 इय भित्तिरूप सूरि, विहारकरणाउ उबरको सहसा ।
 सो भणियं आगंतुय-मुणिसंघाडेह वयसमिणं । ४३ ॥
 जइ तुम्हास विहारो, सउत्तमभावा उ तत्थ न हु जाओ ।
 सा बंधुदत्तसाहु, लहु पेसह बायलजिह्वा ॥ ४४ ॥
 तो सुणिगा बहुविहं, विभिनिं सो विसज्जो तत्थ ।
 पलो धावदिशदि, सुलउत्तपरिचिह्वाउकडाहो ॥ ४५ ॥
 विट्ठो तत्थ नरिंदो, कया पक्खा इमा कुवेदि पि ।
 जो जेण नृण जिण्ह, स तत्स लीलो हवेउ ति ॥ ४६ ॥
 तं बंधुदत्तमुणिगा, सियवायविसुविहिवेणं ।
 बहुवयस्यसिधरेणं, बायसि पत्ताजिओ विट्ठो ॥ ४७ ॥
 लखं च विजयपत्तं, विट्ठो पक्खाविओ नया खव ।
 वियसियमुहकमलेण, पत्तंसिओ सयलसंघेण ॥ ४८ ॥
 विट्ठुरविणंयसमेओ, पय पय बुहजणेण पुवंतेओ ।
 ता बंधुदत्तसाहु, पत्तो नियसुरिपासमि ॥ ४९ ॥
 तं तु पुण मक्खरवना, न मणां पि हु पत्तंसिओ पय ।
 न य विट्ठो सत्तिसुहं, आलाविओ सहसिंसेव ॥ ५० ॥
 हा तइ गुरुणो वि मए न रजिया मंदवुत्तकलिपण ।
 ना सत्ताण गुणाणं, समउत्तणेण हवउ मज्ज ॥ ५१ ॥
 इय चिंताउल्लिखितो, हियवांसि वहेतओ महाणेयं ।
 तत्पमिह बंधुदत्तो, जाओ गुण भाजणे विमुहो ॥ ५२ ॥
 अकयनियदोससुखी, भवदेवमुणोसरो वि मरिऊण ।
 प्रयववहुं कविसेसुं, किंविंयपसुं सुरो जाओ ॥ ५३ ॥
 तयणु दरिहियदियनं-दणो उ सो मूयओ समुत्तणेओ ।
 कह कह वि लहियकोदि, काउ तवं सयमणुपत्तो ॥ ५४ ॥
 इय सोउ कयउपमुहा, लोया भवदेवसुरिओ चरिणो ।
 हयिं जाया पमुइय-हियया परगुणहणुणकनल्लिखडा ॥ ५५ ॥
 भुज्जो भुज्जो तेमि, पणमिय पत्ता सएलु ठाणेषु ।
 समणुगणनंपरिपुडो, विहरह अग्रत्थ सामी वि ॥ ५६ ॥

इति स्फुरहंयलतालायव,
 निशम्य विष्णो कविरं चरित्रम् ।
 बुक्कमेनीरमिद्वानिदधं,
 सुसाधवो धत्त गुणानुरागम् ॥ ५७ ॥ "

इति पुरुषोत्तमचरित्रम् । ५० रं ३ अधि० ६ गुण ।

पुरिसोत्तमभाषिसंभव-पुरुषोत्तमनामिसम्भव-पुं० । ब्रह्मणि,
 " नमिऊण परमपुरिसं, पुरिसोत्तमभाषिसंभवं देवं ।

बुक्कं पाहअलक्कि ति, नाममालं निसामेह ॥ १ ॥ "

पाह० ना० १ गाथा ।

पुरिसोत्तमपणीय-पुरुषोत्तमपणीय-वि० । उत्तमपुरुषगदिते,
 पञ्चा० ७ विव० ।

पुरिसोत्तर-पुरुषोत्तर-वि० । पुरुषप्रधाने, हु० उ० ३ प्रक० ।

पुरी-पुरी-खी० । नगरयोम, स्वनामकयाने नगरीभेदे, पञ्चा०

दुपदितेः स्थामी, प्राप्ता नाम्ना पुरि पुरीम् । आ० क० १ अ० ।

पुरीम-पुरीष-न० । विष्टायाम्, तं० । इषा० । उच्चारं, आध०

४ अ० । " शुभालो वै पण जायते यः सपुरीषो दृष्टते । " आ०
 म० १ अ० ।

पुरीसखिरोह-पुरीपनिरोध-पुं० । विदुत्संगमलनिरोधे, सूत्र
 निरोधे चतुश्चर्यानां भवति । पुरीपनिरोधे च जीवितोपवा-
 तः । पं० च० १ कल्प ।

पुरुपुरिआ-देशी-उत्कण्ठायाम्, दे० ना० ६ वर्गं २५ गाथा ।

पुरुहूय-देशी-चूके, दे० ना० ६ वर्गं २५ गाथा ।

पुरकट-पुरस्कृत-वि० । जन्मान्तरोपासे, दश० ८ अ० । सु०
 प्र० । आवा० । जन्मान्तरोपासिते, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० ।
 जन्मशतं पासे कर्मणि, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० २ उ० ।

पुष्कम् (ख)-पुरःकर्म-न० । पुरो दानात् पूर्वं कर्म हस्त-
 धावनाऽऽदि यत्र तत्पुःकर्म । प्रश्न० ५ संव० द्वार । भिक्षादा-
 नादप्रतः कृतं प्रक्षालनाऽऽदिके कर्मणि । आवा० २ श्रु० १ श्रु०
 १ अ० ६ उ० । भद्रदानात्प्राग्यनितिमिते हस्ताऽऽदिधापने, यं
 ३ अवि० । पं० च० । पं० भा० । हस्तेन साधुनिमित्तं प्राक् कृ-
 तं जलोत्कनठ्यापारे, दश० ५ अ० १ उ० । " पुरा कर्म जं तु
 तं पुरकर्म । " भिक्षायाः पुरतः-प्रथममेव यत्कृतं कर्म कर-
 प्रक्षालनाऽऽदि तत्पुरः कर्माभिधीयते । आध० ।

अथ पुरःकर्मद्वारमाह-

पुष्कम्पमि य पुच्छा, किं कम्माऽऽरोवणा परीहरणा ।

एएमि तु पयाणं, पत्तय परवणं वोच्छं ॥ ६७ ॥

पुरःकर्मणि पुच्छा कर्त्तव्या । तथा-कि पुरःकर्म ? कस्य वा
 पुरःकर्म ? का वा पुरःकर्मेयारीणा, कथं वा पुरःकर्म
 णः परिहरणं कियते ? एतेषां चतुर्णामपि पदानां प्रत्यकमहं
 प्रकरणं वर्त्तते ।

तत्र किमिति द्वारस्य प्रकरणं चिकीर्षुः प्रत्युत्थापयन्माह-

जइ जं पुरतो कीरइ, एवं उट्ठाणमणमादीणि ।

होति पुरकर्म ते, एमेव य पुव्वकर्म वि ॥ ६८ ॥

परः प्राऽऽह यदि तावोभिक्षार्थिनो युहाङ्गणमागतस्य यत्
 पुरोऽप्रतः कियते तत्पुरःकर्मिति व्यञ्जयिते, एवं ते तत्र
 यानि दायिककस्यांयानमनाऽऽदीनि कर्माणि साधोरप्रतः
 क्रियमाणानि तानि सर्वार्थाय पुरःकर्म भवति । अथ एषां-
 र्थावकाः पुरःशब्द इहाधिक्रियते, एवमेव च पूर्वकर्मण्यपि
 द्रष्टव्यम् । किमुक्तं भवति-पुरः साधोरागमनात्पूर्वं कर्म पुरः
 कर्मैवस्यामपि व्युत्पत्तौ यान्युत्थानाऽऽदीनि पूर्वं कृतानि तानि
 पुरःकर्म प्राप्नुवन्ति ।

यदि नामैवं ततः का नो हानिरिति चेत् ? उच्यते-

एवं कासुपकायं, न विज्जय य काइ सोही ते ।

इदि हु बहूणि पुरतो, कीरति कयाणि पुव्वं च ॥ ६९ ॥

एवं हि जाऽपि ममासे क्रियमाणे प्राशुकमप्राशुवं वा न विधत्ते
 न ह्यनेन, सर्वस्याऽप्युत्थानमनाऽऽदिकथं वा पुरःकर्मैव प्राप्तेः

संविगमगदहण्यं, तं गियहताऽपि संविगमो ॥ ६६० ॥

गीतार्थप्रदहेन कृतेनैतज्जापितं, यदामधितम्, आवि-
शब्दात् संक्रामितं च, तदाममप्रमाणो गीतार्थ एव गृह्य-
ति, नागीतार्थः । संविगमप्रदहेन तु तदामधितताऽऽपि गृह्य-
नोऽपि गीतार्थः संविगमो भवति, तासंविगम इत्युक्तं भवति ।

इत्थं पुनः पुरतः कर्म भवतांति दर्शयति—

पुरतो वि हु जं धोयं, अतद्वा ए न तं पुरेकम् ।

उद् (उ) अष्टौ, ससिधि—द्वयं च युक्ते तद्दि गदह्यं ॥ ६६१ ॥

यस्पुरतोऽपि साधोरप्रतोऽप्यारमार्थे धीनं तत्पुराकर्म न
भवति, किं तु तदुद्काऽऽद्रे सस्मिन् वा मन्तव्यम् । उद्-
काऽऽद्रे विन्दुसहितं, सस्मिन् गंधं विन्दुरहितं, तस्मिन्गुभये-
ऽपि शुष्कं परिष्कृतं प्रदणं कर्तव्यम् ।

पुराकर्मोद्काऽऽद्रेयाविशेषमाह—

तुल्ले वि समारंभं, मुके गदह्यं पक्कपडिसहा ।

अमत्यं लुद्ध तावियं, अतद्वा होइ खिपं तु ॥ ६६२ ॥

उद्काऽऽद्रेपुराकर्मणोः तुल्येऽप्युद्कायसमारम्भे एकस्मिन्-
गुद्काऽऽद्रे शुष्के सति प्रदणम्, एकस्मिन् पुराकर्मणि पुनः
शुष्केऽप्यनारमार्थिने प्रदणस्य प्रतिषेधः । तथाहि—संयतार्थं
द्व्यभ्यां पृथक् पृथक् पक्कौ पुराकर्मं कृतं, तच्च परिष्कृतम् उ-
द्काऽऽद्रेस्तस्मिन् यौ न स्तः, परं येनाऽऽद्रेमाश्रितं तस्य हस्तात्
कल्पते, येन तु नाऽऽद्रेमाश्रितं तस्य हस्तात् कल्पते । एवं नि-
रकालिकं पुराकर्मयुक्तम् । यत्र तु हस्तौ मायकं वा तत्त-
त्तमेव अत्यन्तं तदाऽऽद्रे मायुक्तद्वयं प्रसिप्तमभिनता वा नापि
तत्राऽऽद्रेमाश्रितं क्षिप्रमपि प्रदणं कर्तव्यम् । न तं कस्येति द्वारम्
अथाऽऽद्रेपणाद्वारमाह—

चाउम्मासुकोले, मासिय मरुके य पंचम जहणे ।

पुरकर्म उद्वज्जे, नसिधिद्वाऽऽरोवणा धुविया ॥ ६६३ ॥

उद्कसमारम्भे पुराकर्मोक्तप्रमपराधपदम्, उद्काऽऽद्रे म-
ध्यमं, सस्मिन् गंधं जघन्यम् । उरुद्वे चत्वारो मासा लघवाः,
प्रथमे लघुमासिकं, जघन्ये पञ्च रात्रिश्चिनाः । एवं पुराक-
र्मोद्काऽऽद्रे सस्मिन् गंधे यथाक्रममारोपणा प्रणिता ।

अथ परिहरणाद्वारमाह—

परिहरणाऽपि य दुविहा, विहि आविहीए अ होइ नायव्वा ।

पदमिच्छुगस सव्यं, विषयसः प तमि गच्छिमि ॥ ६६४ ॥

तद्व्यसं जावजीवं, चउधस्म य तं न कप्पे दव्वं ।

तद्व्यसं एगगदह्यं, नियट्टगदह्यं य सचमए ॥ ६६५ ॥

परिहरणाऽपि च द्विविधा—विधिपरिहरणा, अविधिपरिह-
रणा च भवति ज्ञातव्या । अविधिपरिहरणा सप्तविधा—त-
त्र प्रथमस्य नोदकस्य सर्वमपि द्रव्यजातं स्वगच्छे परग-
च्छे च यावज्जीवमकरणीयं, द्वितीयस्य तु तस्मिन्नेव ग-
च्छे यावज्जीवं, तृतीयस्य यावज्जीवं तस्यैवकस्य साधोः
सर्वमपि द्रव्यजातं, चतुर्थस्य तु तत् द्रव्यमेकं यावज्जीवं,
पञ्चमस्य तु तद्व्यसं सर्वद्रव्याणि, षष्ठस्य तु तस्यैवैक-
द्रव्यस्य प्रदणं न कल्पते, सप्तमस्य निवृत्तः सन्न स एव
साधुः परिष्कृतं हस्तेन प्रदणं करोतिस्त्वभिप्रायः ।

अथैतवामेव परामिश्राणां व्याख्यानमाह—

पदमो यावज्जीवं, सर्वेति संजयास सव्याणि ।

द्रव्याणि निबोर्हं, बीमो पुण तमि गच्छिमि ॥ ६६६ ॥

प्रथमो नोदको यस्मिन् गृहे पुराकर्मं कृतं तत्र यावदसौ
पुराकर्मकारी दाता तद्व्ये च तत्पुराकर्मं कृतं ततो यावज्जीवति
तावत् स्वगच्छपरगच्छस्तथा (क्षा) नां सर्वेषां संयतानां
सर्वाणि द्रव्याणि निवारयति । द्वितीयः पुनः तस्मिन् गच्छे
सर्वेषामपि साधूनां यावज्जीवं सर्वद्रव्याणि निवारयति ।

तद्व्यमो यावज्जीवं त-स्तेवेगसं सव्वदव्याहि ।

बारि चउधो पुण, तस्सेवेगसं तं दव्वं ॥ ६६७ ॥

तृतीयो ब्रवीति—यद्यपि पुराकर्मं कृतं तस्यैवकस्य याव-
ज्जीवं सर्वद्रव्याणि न कल्पन्ते, चतुर्थस्तु तद्व्येकं द्रव्यं त-
स्यैवकस्य यावज्जीवं वारयति ।

सव्याणि पंचमो तं, दिशं तु तस्मेव छट्ठो तं दव्वं ।

सत्तममो नियट्टो, गिएइ तं परिणायकस्मि ॥ ६६८ ॥

पञ्चमो ब्रवीति—तद्व्येकं दिनं सर्वाणि द्रव्याणि तद्व्यगृहे
न कल्पन्ते । षष्ठो ज्ञेते—तद्व्येकं द्रव्यं तस्य गृहे तद्विन् न
गृह्यते । सप्तमः प्राह—परिष्कृतं परिणताकाये सति हस्ते
मिश्राभट्टिवा निवर्तमानस्तत्रैव गृहे स साधुः सर्वद्रव्याणि
गृह्यातु न कश्चिद्व्ययः ।

इत्थं परेरुक्ते सति सूरिराह—

एगसं पुरेकम्, वचं सर्वं वि तस्य वारंति ।

द्रव्यस्य य द्रव्यमता, परिचयो गिलायमो तेहि ॥ ६६९ ॥

एकस्य साधोरप्यपि पुराकर्मं यत्र वृत्तं संजातं
तत्र ये सर्वेषामेकस्य वा सर्वद्रव्याणि । उपलक्षणत्वा-
देकमपि द्रव्यं, यावज्जीवं तद्विन् वा वारयति, तैर्द-
व्यस्य ज्ञानमात्राद्येवस्याभ्यन्तं दुर्लभतया ज्ञानः परित्य-
क्ता मन्तव्याः ।

एतदेव साविशेषमाह—

जेति एसुवसो, आयरिया तेहि उ परिष्ता ।

स्वमगा पाहुणागा वि य, सुव्वत्तमजाणगा ते तु ॥ १०० ॥

येषां यथाच्छब्दवादिनामेव सर्वद्रव्यप्रदहणाऽऽपि प्रतिषेधक्य
उपदेशस्तैराचार्याः क्षपकाः प्राधुर्यकाश्च परित्यक्ता द्रव्यव्याः,
तत्राचार्यस्य धृनाऽऽपि द्रव्यस्याभ्यन्तं दुर्लभतया । ते च लु-
प्यक्तं परिरुद्धम् अद्या मूर्खाः, अतस्त्वैवद्विधात्, स्वच्छन्द-
प्रकृष्टानिष्पन्नं वामोयं चतुर्गुहं प्राप्यञ्चनम् ।

तत्र ये सर्वानपि साधून् परिहारं कारयन्ति ते स्वपक्ष-

साधनसमर्थे विधिमाह—

अद्व्याणिगम्याहि, उक्कामा स्वम अवसमे रेखा ।

ममगा कदह्य परंपर, सुव्वत्तमजाणगा ते वि ॥ १०० ॥

यत्र गृहे पुराकर्मं कृतं, तत्राध्वनिर्गताऽऽद्य उद्गमका वा
यदि ग्रामे भिक्षाऽऽनशीला अज्ञाननो मा प्रायश्चित्ति कृत्वा
क्षपकस्तत्र स्थाप्यते । अथ नास्ति क्षपकस्ततः कुञ्जाऽऽदा-
वक्ष्याणि लिखन्ते—यथाऽत्र पुराकर्मं कृतं, न केनापि भिक्षा
प्राप्नोति । अथ तावत्प्रायश्चित्ति लिखितं न जानीतस्ततः रेखा क-
र्षय्या, ग्रथ कृताऽपि सा केनाऽपि न हातेति ततोऽपरेषां
साधूनां मार्गं कृत्वा भिक्षां कथनीयम्—अमुष्मिन् गृहे
पुराकर्मं कृतं, तेऽपि परस्परया सर्वसाधून् आपयन्ति इत्थं ये
(सुव्वत्तं) सुव्वत्तं तेऽप्यथा मन्तव्याः ।

अथेतेनैव भावयति—

उष्णामयुष्मभामग-सगच्छपरच्छजाण्युद्धाए ।
 अत्थ इतिरुमए, तस्सऽसह स एव संघाडो॥१००२॥
 अइ एगस्स वि होमा, अक्खरखु उ ताँहं सव्व तोरेखा ।
 अइ कुसणसंकदोसा, हिंउता चेव साहंति ॥ १००३ ॥
 उज्जामकाणां बाह्यप्राप्ते भिक्षाऽऽने विद्यायापयति तत्रैव
 भिक्षामतमातुम्भामकणां मौलप्राप्ते भिक्षापरिभ्रमणशी-
 लानां स्वगच्छीयानां परगच्छीयानां च सर्वेषां ज्ञापनार्थं
 क्षयकस्तदुद्धे निषण्णस्तिष्ठति, स च यः सङ्घाटकस्तत्रा-
 ऽऽगच्छति, तस्य तस्य कथयति-अत्र पुरःकर्म कृतं वसेते ।
 अथ नास्त्य क्षयकः, पाण्डुकं वा तस्य तद्दिने, ततो यदर्थं
 पुरःकर्म कृतं, स एव सङ्घाटकस्तत्र तिष्ठति । अथ
 तथैरेकः प्रथमाद्वितीयपरीषदधीनां न शक्नोति स्थानुं,
 ततः स प्रतिभयं व्रजति, द्वितीयस्तु तत्राऽऽस्तं, अथैक-
 स्य तस्य तिष्ठतः क्लृप्तमुखाऽऽश्रयां दोषाः ततः कुब्जाऽऽ-
 दिपु पुरःकर्मकरखसूचकान्यन्तराणि लिख्यन्ते, अथ न तु
 नैव ताप्यसराणि सर्वेऽपि लिखितुं जानते, ततः साधुज्ञान-
 साहितिकी रेखा करणीया । यदि तस्याः स्पृशना-पादोपाधा-
 नेन महीना, तद्विषया आशङ्कादांषा भवेयुः । बहुवचननिर्दि-
 शादभ्यामपि रेखां करनीत्याशङ्कापरिभ्रष्टः । ननस्त्वावय साधु-
 भिक्षामतमैः अयं वा साधूनां कथयन्तः, तेऽपि हिष्टममाना
 एव परपरया सर्वमाधुनां कथयन्ति, इत्थं येषां परिहर-
 णविधिस्ते सुव्यक्तमज्ञा मन्तव्याः ।

उपसंहरन्नाह—

एसा अविदी भणिया, सचविडा खलु इमा विदी होइ ।
 तस्याऽऽरं चरिमदुए, अतद्विषयाइ गीयस्स ॥१००४॥
 एषा अविधिपरिहरणां सत्तवधा भणित्वा, इयं तु वष-
 माणा विधिपरिहरणा अवति । सा चाष्टविधा-तत्र यदायं-
 पदं, यच्चरममन्त्रितं प्रकाशयति, तेषु विषु भेदेषु आम्नायितं,
 आदिशब्दासंक्रामितं च सति गीताथस्य प्रदणं अवति ।
 एतच्च यथास्थानं भावयिष्यते ।

के पुनस्ते अष्टौ भेदाः ? उच्यते—

एगस्म वीयगहणं, पवज्जणां तत्थ होइ कपट्ठी ।

वारण लीलायासिणो, गंतूणं कम्म इत्थ उप्फासो॥१००५॥
 'एगस्स त्ति' विमोक्षयत्ययदेकेन पुरःकर्मणि कृते यदि द्विती-
 या ददाति तदा तस्य द्वितीयस्य हस्तादु प्रवृत्ते च विधिर्वह-
 णः । (पवज्जणं स्ति) अगीनाथोभिप्रायेण (तस्य स्ति) तत्र द्वितीय-
 ऽपि दायके प्रवज्जना प्रसङ्गदोषो भवतीति वक्तव्यम् । (कप-
 ट्ठि स्ति) कटपस्थिकास्वरुणस्त्रियः केलिप्रियतयाऽभीषते पुरः-
 कर्मं यथा कुवेति तथा निरूपणीयम् । (वारणलीलायासिणं उ-
 त्ति) यद्यि साधुः-त्वं मा देहि एषा दास्यमीत्यर्थिष्विना पुरःकर्म-
 कारिणो वारयति तदा ललितनाशनिक इति गणयते । (गंतूणं
 ति) गत्वा प्रतिनिष्ठुत्वायै वा शय्यामीनि बुद्ध्या यदि दाता
 हस्तगृहीतया भिक्षया तिष्ठति तदा न कदापि (कम्मं स्ति)
 द्रव्यभावभेदमिच्छं पुरःकर्म भवति (इत्थं स्ति) तत्र पुरः-
 कर्मणि किं इस्ते उपधात उत मात्रकं इत्यादि विवृत्तनी-
 यम् । (उप्फासं स्ति) उत्सर्षणे—छन्दं तद् वक्ष्यति यत्र
 धमिति द्वारगायास्तमासायः ।

अथ विस्तरार्थमभिधित्सुराह—

एगेण समारदे अणो पुण जो ताँहं सयं देति ।
 जति अजाणमा इवतीं, परिहरितव्वं पयनेण ॥१००६॥
 एकेन साधुना प्रतिषिद्धे तद् द्रव्यं यद्यप्येव स्वयमेव कश्चिद्
 ददाति तदा यथाशा अगीताथो अगीतार्थमिषा वा भवन्ति
 ततः प्रयत्नेन परिहर्तव्यम् ।

इदमेव व्यतिरेकेणाऽऽह—

समणेहिं अ भणतो, गिहिमिण्णो अप्पणो न छंदेण ।
 मोत्तं अजाणममीस्स, गिण्हेता जाणमा साहु ॥१००७॥
 पुरःकर्मकारिणि प्रतिषिद्धे अमणैः साधुभिर्मध्यमाना य-
 द्यप्यो दाता गृहीता केनाऽपि भणित आत्मनो वा छन्देना-
 भिप्रायेण ददाति तदा मुक्त्वा अज्ञानं अगीतायांश्च मिश्रंश्च
 गीतार्थमिषान् ज्ञायका गीतायांस्त्वद् द्रव्यमात्मार्थितं गृह्णन्ति
 अथ किमेषमगीताथेषु तद् गृह्णन्ति इति संबन्धाऽऽयानं
 प्रसज्जनाद्वारं विवृण्वन् तावद्गीतार्थाभिप्रायमाह—

अमहद्ध समारदे, तं दव्वस्सेण किं णु निरांसं ।

सविस्सञ्जाऽऽहरसेणं, मुक्कम्हइ एवं अजाणतो ॥१००८॥

अस्माकमर्थायाक्ताये समारब्धे सति दायकेन यद् द्रव्यं
 गृहीतं तदन्येन दीयमानं कथं नु निर्दायं, सदायमेवमिति भावः ।
 सविषयाऽऽहरसेणं सविषयं यदर्थं तदुद्घातनं । यथा हि
 धैरिणाऽऽयाय केनचिद् विषयकं भक्तं कृतं, तदन्येन दीयमानं
 किं सदायं न भवति ? एवमस्मदर्थमुद्दकरुपाऽऽरम्भं कृत्वा या
 भिक्षा गृहीता नो यद्यन्यो ददाति तदा किं शोषः न प्रसज-
 तीत्येवमज्ञानभ्रमीनाथो मूर्खति, न पुनर्मावयान-यथा तद-
 न्येन दीयमानं पुरःकर्मैव न भवति ।

यत एवमनेऽगीताथेषु विधिमाह—

एगेण समारदे, अणो पुण जो ताँहं सयं देइ ।
 अइ जाणमा उ साहु, परिभोत्तं जे मुहं होइ ॥१००९॥
 एकेन पुरःकर्मणि समारब्धे यदन्यः स्वयं ददाति, यद्
 च ज्ञायका गीतायाः साधवस्ततः परिभोक्तुं 'जे' इति पाद-
 पूरणं, सुखं भवति, परिभोक्तव्यं तदिति भावः ।

अथवा—

गीयथेसु जि भणया, अणो अणे च तेण भत्तेण ।
 विपरिणयमि कप्पइ, मासिण्णदुदुल्ल पडिक्कुडो ॥१०१०॥
 गीताथेष्वपि अजना । कथम ? इत्याह-अन्यः पुरुषोऽप्यत्रा
 तदा द्रव्यं तेन पुरःकर्मकृतेन मात्रकेण यद् ददाति, तदा
 विपरिणतेऽन्त्याय आम्नायितं च सति कवनेन, यद् तु स-
 स्निग्धमुद्दकाऽऽरं वा दायकस्य पाणिगतं भवति ततः प्रति-
 कुष्टा सा भिक्षा, न कल्पत इत्यर्थः ।

अथ कटपस्थिकाद्वारं व्याख्याति—

तरुणी उ पिडियाओ, कंदप्पा जइ करे पुरेकम्मं ।
 पदमविश्यामु मोत्तं, सेस आवज्ज चउलहुमा ॥१०११॥
 काश्चित्तरुण्यां युवतयः परिहृता एकत्र मिलिताः साधुं
 समायातं ह्वयन् 'परकरं जल्पन्ति-पेतयो तावदेतत्तर्धं यौतेन

हस्तेन मात्रकेण वा दीयमाने न कल्पते, अतः पश्या मरुतावदेवमस्याभिः खलीकृतः किमेष करणीत्येकया तासां मध्यादुत्थाय पुरःकर्म कृतं, ततः साधुः प्रतिनिवर्तितुं अग्नः द्वितीया प्रवीति-प्रतीक्षस्व भगवन् । अहं ते दास्यामि । ततो भूयोऽप्यायतस्य तस्य तस्यऽपि पुरःकर्म कृतम्, ततः प्रतिनिवर्तमानं यदि तृतीया काञ्चिदाह्वयति तदा ज्ञानव्यं यद्येता मां खलीकुर्वन्ति ततो न प्रतिनिवर्तितव्यम् । अत एवाऽऽह-यदि ताः कर्त्तव्याः पुरःकर्म कुर्वन् ततः प्रथमद्वितीये तद्वत्पुत्रो मुक्त्या शेषाभिराकारितः प्रतिनिवर्तमान आगच्छते चतुर्लोक्यम् ।

अथ वारणललितयशस्विताद्वयचप्रे—

पुरे कम्पमि कयम्मी, जइ भगइ मा तुं इमा देउ ।
मेकापदे च होजा, ललियासमित्तं च्च सुव्वत् ॥ १०१ ॥
पुरःकर्मणि कृते यदि साधुना दास्यो भवत्ये-मा दास्वम् इयं दास्यु । ततः सा जित्तयति-अहं विरुग बुद्धा वा अतो नास्मै प्रतिभासे, इयं तु सुकपा दीवन्मात्रकदा प्रतिभासेते । शुद्धापदे वा तस्याध्वनिनि वा भवेत्-किमेष एतया सह घटितां यदेवमस्याः पाश्चात् भिक्षां प्रहीतुमिच्छति ? । यदि वा ज्ञान-भवान् सव्यक्तं ललिताशक्तिका लक्ष्यते यदेवं यथाभिलषितानां परिधायिकामभिलषति ।

अथ गन्धर्विद्वारं व्याख्यानयति—

गंतुं परिनिपत्तो, सो वा अत्रो व से तयं देइ ।
अन्नस्स व दिज्झिइ, परिहरियव्वं पयसेण ॥ १०२ ॥
कृतपुरःकर्मो दायको भिक्षां दद्यात् साधुना प्रतिनिवृत्तयति-यदि यः साधुरस्यां शुद्धपदको गन्तुः प्रानिनिवृत्तः समायास्यति तदा दास्यामीति तत्तद् द्रव्यं स वा अन्धो वा दायकः (सं) तस्य साधोर्ददति तदा न कल्पते । अथ यद्येव न युक्तं ततोऽप्यस्य साधोर्ददत्येति संकल्पयति । ततस्तेनानां परिहर्तव्यं तद्वक्तं प्रयत्नेन । एषा नित्युक्ताया ।

अस्या एव व्याख्यानमाह—

पुरे कम्पमि कयम्मी, पांडिसिद्धो जइ भगिज्ज अन्नम्स ।
दाहं ति पहिनियत्त, तस्म व अस्सस्स व न कप्पे ॥ १०३ ॥
पुरःकर्मणि कृतं प्रतिनिवृत्तं दायको यदि भयेत् अन्नम्मे साधवे दास्यति, ततः प्रतिनिवृत्तस्य तस्य वा अग्रपश्य वा न कल्पते ।

तथा—

भिवत्थरस्सम्पस्स व, एव्वं दाऊण जइ दए तस्स ।
सो दाया तं वेलं, परिहरियव्वो पयसेण ॥ १०४ ॥
पुरःकर्मणि कृतं पूर्वमप्यस्य भिक्षावरस्य भिक्षां दत्त्वा पश्चाद्विच्छेदव्यापारस्य साधोर्भिक्षां दद्यात्, स दाता तस्यां बलायां प्रयत्नेन परिहर्तव्य इति ।

अमुमेवार्थं किञ्चिद्विशेषशुक्रमाह—

अन्नस्स व दाहामि ति, अन्नस्स वि संजयस्स न वि कप्पे ।
अचट्ठिए व चरमा-इणं व दाहं ति तो कप्पे ॥ १०५ ॥
अन्यस्मै वा साधवे दास्यामीति यदि इति संकल्पयति तदा अन्यस्यापि संयतस्य नैव कल्पते । अयाऽऽसमाधेयति चरकाऽऽदीनां वा दास्यामि इति संकल्पयति, ततः परिणते हस्ते मात्रके वा कल्पते ।

अथ कर्मणि द्वारं विवृणोति—

दव्वेणु य भावेणु य, चउकभयणा भवे पुरेकम्प ।
सामारिय भावपरिणुय, तइओ भावे य कम्म य ॥ १०६ ॥
सुभो चउरय्यमंगो, मज्झिक्कणा दोप्पि यी पडीकुट्ठा ।
संपत्ताइ वि अमती, गइणपरिणते पुरेकम्प ॥ १०७ ॥
द्रव्येण वा भावेन वा चतुष्कमजना-चतुर्भङ्गावरना पुरःकर्मणि भवति । तद्यथा-द्रव्यतोऽपि पुरःकर्म न भावतः । भावतः पुरःकर्म न द्रव्यतः । द्रव्यतोऽपि भावतोऽपि पुरःकर्म न द्रव्यतो न भावतः पुरःकर्म । अयमीयां भावना- (सामारिय सि) शौचवादिनाऽभाविताश्च शुद्धस्थाने पुरःकर्मणि कृते यदि न शुद्धे ततोऽशुचयोऽमी रान् मध्येनू- इत्यं सामारिकमया-तुष्टकर्मकृतं हस्ताऽऽदिना भक्ताऽऽदि शुद्धाश्चाऽपि परिष्ठापयतां द्रव्यतः पुरःकर्म भवति न भावत इति १ । भावपरिणुय सि । भिक्षामवतरन् पुरःकर्म कृतं भक्ताऽऽदि शुद्धीये इति भावेन पारंगतस्त्वयाऽपि पुरःकर्म कृतं न लक्ष्यामिति भावतः पुरःकर्म न द्रव्यत इति २ । तद्वत् भावे य कर्म य सि । पुरःकर्म कृतं शुद्धीयमानं भावपरिणतो भिक्षामवतीर्थः प्राप्तं च तेन पुरःकर्मणि तृतीयो भङ्गः ३ । चतुर्थस्तु पुरःकर्म प्रतीत्योभयथाऽपि शुद्धः ४ । अयं चात्र निरवधाः प्रतिपत्तव्यः । मध्यमौ द्वितीयतृतीयभङ्गौ द्वावपि प्रतिपद्ये प्रतिपद्ये । भावस्याविशुद्धत्वात् । प्रथमभङ्गस्तु शुद्ध इव मन्तव्यः प्रयोजनापेक्षयात् । द्वितीयभङ्गस्तु (संपत्ताइवि अमती गइणपरिणुय पुरेकम्पेति) द्रव्यतः संप्राप्तावनत्यामि भावतोऽपि प्रहणपरिणतस्य पुरःकर्म भवति ।
अर्थेव नित्युक्तायाद्वयव भावार्थोत्तरपरिहाराभ्यां स्पष्टं विनुमाह—

पुरकम्पमि कयम्मी, जइ गिएइ जइ न तस्स तं होइ ।
एवं सु कम्मवंधो, चिट्ठां लोए य बंभवहो ॥ १०८ ॥
पुरःकर्मणि कृते यदि शुद्धाति, यदि च तस्य यत्तस्तपुरःकर्मप्रदं प्रति भावो भवति, तदा तृतीयभङ्गो भवतीति वाक्यशेषः । पुरःकर्मोपपत्तावद् दायकस्य न भवति । कृतोऽपि वाऽऽसौ प्रथमभङ्ग साधोर्भिक्षां दापयति न भवति । एवं खुरवधारणं । पुरःकर्मकृतः कर्मवंधो दायकप्राहकयोरपि तस्मत्तस्य विनष्टति, यथा लोकं ब्रह्मवधः । “ इमे लोहव उदाहरण-इणं उडक (उडक) रिमिपनी रुववनी विट्ठा, तस्यो अज्झोववधो, तीए सभं अहगमं गतो, सो तज्झो विट्ठा-उज्झो रिमिणा विट्ठा, उडुण रिमिणा तस्स साधो दिक्का-उज्झो तुमे अग (गमा) स्ता रिमिपनी अभियया तस्सा ते बंभवज्झा उव-ट्ठिया, सो तीए उडो कुर, कल्लेत्तं पविट्ठा, सा बंभवज्झा कुर-कल्लेत्तस्स पावसो अमह, सो वि तीउ भया न नीति इणं विष्ठा सुभं इंददुणं, ततो सव्व इहं मगमाणा, ओहिणो) जाणऊण कुल्लेत्तस्स उवट्ठिया मणुति-एहि सणाहं कुर देवलोगं । सो भणइ-मम उ निगच्छंतस्स बंभवज्झा लमाह, ततो सा देवेहि बंभवज्झा च उः । विट्ठा, एको विमगो इत्थीणं रिउकाले, वीओ उडगकाइयं निमिरंतस्स, तज्झो बंभवज्झा सुरापाणे, चउरयो गुरुवतीए अमिगमेः सा बंभवज्झा एएतु डिआ, इदं वि देवलोगं गतो । एवं तुम्हं पि पुरकम्मकया कम्मवंधोत्तां प्रहाइत्याव उज्झतो भवति । * इ विलो ॥

पर एवाऽऽह—

संपत्तीइ वि अमती, पुरकम्मं पत्तिओ वि य अकम्म ।

एवं तु पुरेकम्, ठवख मिचं तु चाएइ ॥१०२०॥

यदि संघातावस्थास्यपि द्वितीयमङ्गं साधोः पुरःकर्म न अ-
र्थात् तत् एवं खलु बधारेण इत्येवमव दीयमनसि प्रतिष्ठितम्,
पद्यमपुरःकर्म तत् स्थापनामात्रम्, तु शुद्धैवैव काराराधेयत्वात्
प्रकरणमात्रमेव धर्मिणि नोदयति ।

अथोच्यते—यथाचतुर्भुजैः पुरःकर्मकृतः कर्मबन्धस्तदग्न्य
एव सिद्धति, तत्र तिष्ठतु नाम न कदाचिदस्माकं क्षति-
रुपजायते, तथा चात्र तदुक्तमेव दृष्टान्तमभ्यूहास्माभिः
स्वाभिमतमर्थं साधयितुमिदमुच्यते—

इदं च ध्वजम्, कया तयो भीमा ताए नासंतो ।

कुरुक्षेत्रं य पविट्ठो, मा वि विहिद्विद्वत्तं तु ॥१०२१॥

निगच्छे पुणो वि गिहो, कुरुक्षेत्रं एत्थ संजमो अहं ।

जइ ततो नीइ जीवो, घेप्पइ तो कम्मबंधेण ॥१०२२॥

इदं च ध्वजम्, कया तयो भीमा ताए नासंतो ।
कुरुक्षेत्रं प्रविष्टः साऽपि मल्लहत्या तन्मिदं बहिः प्रत्याक्षते, यथा-
सौ कुरुक्षेत्रात् निर्गच्छेत् पुनरपि गृह्यते । कुरुक्षेत्रमत्र संयमो-
ऽस्माकं, यदि ततः कुरुक्षेत्रात् द्वितीयतुल्यमङ्गं यथाशुभाय-
व साधयपरिणतो जीवो निर्गच्छति, ततो गृह्यतेऽसौ कर्मबंधेन
मल्लहत्याकलेन, अस्मिन्नेतन् प्रथमचतुर्थमङ्गयानं गृह्यते ।
यथाऽहम्—स्थापनामात्रं पुरःकर्म तदपि न संगच्छते । कुत
इति चेदुच्यते—

जे जे दोसाययणा, ते ते सुचे जिणोहिं पडिहुट्ठा ।
ते खलु अगायरोतो, सुद्धो इहरा तु भइयव्वो ॥१०२३॥

यानि यानि द्वापानां प्राणागिणानांऽऽदिनामयिनानां पुरः-
कर्ममन्त्राणि तानि तानि सूत्रे जैमिन्नेगव्यतः प्रमिष्टुपानि,
अनस्तानि खलु दोषाऽऽयतनानि अनाचरन् साधुः शुद्धो
मन्तव्यः, इतरथा तु समाचरन् अहृत्यः ।

परः प्राऽऽह—

का भयणा जइ कारणे, जयगाए अकप्प किंचि पडिसेवे ।

तो सुद्धो इहरा पुण, न सुउम्मए दप्पमो सेवं ॥१०२४॥

का पुनर्मज्जा विकल्पना ? । सुराह—कारणे यतनया पुरः-
कर्मोऽपि किञ्चिदकल्प्यं यदि प्रतिलेखने ततः शुद्धः, इतर-
था पुनरयतनया दर्शनात् सा सेवमानो न शुद्ध्यति ।
अथ पुरःकर्मबंधने कारणमुपदेशयति—

समल्लुआपरिसंकी, अवि य पमं गिहीश वारिंति ।

गिहंति असदभावा, सविसुद्धं एसिंयं समणा ॥१०२५॥

समल्लुआतपुरःकर्मकृतं शुद्धनामकायाविगचनानुमतिस्तत्प-
रिष्कितास्नेहोपमाताः पुरःकर्म परिरुन्ति । अवि च—यदि पुरः-
कर्मकृतानां भिक्षां शुद्धीप्यामल्लो गृह्णीयां भूयः पुरःकर्मकारणं
प्रसङ्गो भवति, अतस्ते वारयन्ति, तदप्रहणैर्नार्थाप्रतिषेधय-
न्तोऽशुद्धभावाः सन्तः अमर्याः सविशुद्धमन्त्रणीयं गृह्णीति ।

अथ हस्तद्वारं विवृणोति—

किं उवघातो हत्ये, मत्तं दन्वे उयाइ उदगमि ।

तिन्नि य ठाया सुद्धा, उदगममीऽणो सणा भणिया ॥१०२६॥

शम्याः प्रक्षयति—पुरःकर्मणि कृते किं हस्ते उपघातोऽनेव-
णीयता, उदगमके, आहोस्तिव् इत्ये, उतादो उदके ? ।

सुराह—हस्तमात्रकद्रव्याणि क्वाप्यपि स्थानानि शुद्धानि,
नैताम्यनेवणीयानि, किं तु उदके अनेवणीयता मणिना ।

अत्रियापणिसाह—

जम्हा उ हत्यसे—इ किप्यतो तीहं चैव तं दव्वं ।

अत्तद्वि परिभुत्ते, परिखत तम्हा दगमणेसि ॥१०२६॥

यस्मान्नाभ्यामेव हस्तमात्रकाभ्यां तदेव द्रव्यमात्मार्थिनं सत्त्वं
परिभुक्तयेवं वा परिणते अङ्काय कल्पने, तस्मादुदगमवाने-
वणीयं न हस्तमात्रकद्रव्याणीति । एवमथनाऽऽदिदिविषयो वि-
धिः ।

सम्प्रति वस्तुविषयं नमोऽऽह—

किं उवघातो धोप, रत्ते चोक्खे सुइमि वि कयमि ।

अत्तद्वि संकामिय, गहणं गीयत्तसंविग्गं ॥१०२७॥

धौतं मलिनं सत्प्रक्षालितं, रक्तं धातुप्रसूतितद्वये रक्तोक्तं, चोक्षं
रजकपाश्वर्दीतोवोज्ज्वलं कारितं, शुचिक्रमशुच्यादिनां पलितं
सत्त्वं पवित्रीकृतम् । एतानि साध्वये वस्त्रे कृतानि भविष्युः । तत-
श्च शिष्यः वृद्धति—किं धौतं उपघातः, उत रक्तं, उतादो चां-
क्ष, आहांसित् शुचीकृतं ? । अत्राऽपि तदेव भिन्नं चनम्—नैतप-
चतुर्षामेकतरास्मिन्प्रपघातः, किं तूत्रक एव, यत एतदपि
साधूनां प्रतिषिद्धं सद्यस्याप्येतं संकामितं वा अन्यस्मै द-
त्तं, ततो गीतार्थं सविषयं प्रहणं भवति नाप्यस्य ।
किमर्थमेतदप्रहणमिति चेत् ? उच्यते—

गीयत्तगहणेणं, अत्तद्विपयाइ गिहंती गीतो ।

संविग्गगहणेणं, तं गिहंती वि संविग्गो ॥१०२८॥

गीतार्थप्रहणेनेव क्वाप्यते आत्मार्थिनं संकामितं वा गी-
तार्थो गृह्यति नागीतार्थः संविग्गप्रहणेन तत्तद्विषयार्थिताऽऽ-
दिकं गृह्यन्नापि संविद्वाऽप्येवां समिद्धिं वि सूच्यते ।

उत्तरपश्चिमद्वारं व्याचष्टे—

एवय परिभुत्ते, नेव यं तंतुगए अघोयमि ।

उप्फुमिउणं देते, अत्तद्विरे सोविण गहणं ॥१०३०॥

यदस्त्वं गृह्णीष्य परिघाताऽऽदिना परिमलिनं तन्परिभुक्तं न-
द्विपरीतं नवं तन्मुप उद्गनमात्रं, ततः परिभुक्तं नवं वा
तत्तद्गतं अघोने सत्त्वं यद् उत्स्पर्शयार्थकनाभ्युत्तगं दशवा द-
दाति तत्राप्येवमेव द्रव्यं, न कल्पन इत्यर्थः । आत्मार्थि-
नस्य, आत्मना वा सेवितं परिभुक्तं, ततो प्रहणं क-
ल्पयेत् । ४० १ उ० २ प्रक० ।

जे भिक्खु पुरिकदण वा हत्येण वा मत्तण वा दव्विण्ण वा
भायणेण वा अमणं वा पायं वा स्वाइमं वा साइमं वा
पडिग्गाइइ, पडिग्गाइतं वा साइज्ज ॥ १८ ॥

इमो सुतत्थो—

हत्येणं मत्तं व, पन्नापुरकम्मपण्ण गेएहीतो जो उ ।

आहारउवहिमादी, सो पावति आणमादीणि ॥ ८३ ॥

पुरस्तादकर्म पुरःकर्म, पुरेककर्मकण हत्येण मत्तण य चउ-
भङ्गो । पदमभंगं दो चउलइया, विनियततिपल्लु एक्कं चतु-
ल्लु, चरिमो सुद्धो । उदउद्ध निखु वि भङ्गु मावलइया,
सखिजखु निखु भङ्गु पंचातिविधा । ” नि० च० १२
उ० ४० । कल्प० । जीतानुसारेण पुरःकर्मणि आचामा-
म्लं प्रायश्चित्तम् । जीत० ।

जे भिक्खु उदउल्लेण वा ससण्हिद्वेणे वा इत्थेण वा मने-
ण वा दधिण्ण वा भायमेण वा अमयं वा पाणं वा खाइमं
वा साइमं वा पडिगाहेइ, पडिगाहंतं वा साइजइ ॥ ४० ॥
एवं उदउल्ल ४१, ससण्हिद्वे ४२, मसरक्खे ४३, पडिगा ४४,
उसे ४५, लाणे य ४६, इरियाले ४७, मणोसि(ला)णे ४८,
रसगण ४९, गेरु य ५०, सेटिइ ५१, हिंणुल ५२, अंजणे ५३,
लोदे ५४, कुक्क(कु)मा ५५, पिट्ट ५६, कंद ५७, मूल ५८,
सिंगेरे य ५९, पुत्तकं ६०, कुंडे ६१, एएएकवीसं भवे
इत्या पडिगाहेइ, पडिगाहंतं वा साइजइ ॥ ६१ ॥

गिहिया सन्निचोदगेण अण्णण्डा घोयं इत्याऽऽदि अपरि-
णयं उदउल्लं भवति . पुदवीमञ्जी मसञ्जी कंसमयं भायणं,
अंजणमिति सोवीरयं, रंजजं वा ; ने पुदविपरिणामाव-
स्सिया जण सुषणं वणिज्जाति, सोरट्टिया तुवरि मट्टिया भ-
वति तं तुल्लिगट्टं आमं असक्खेयहनंतुलाण कुक्कसा स-
च्चित्तवणस्सनी, तुलाञ्जी कुट्टो भवति, असंसट्टं अणुवज्जितं ।

उद (उल्ले) मट्टिया वा, रसगतं चेव होति बोधवे ।
इरिताले हिंणुलए, मणोसिला अंजण लोणे ॥ २८२ ॥
गेरुयवस्सिय सेटिय, सोरट्टिय पिट्ट कुक्कसकते वा ।
कुट्टमसेट्टे वा, येमव्वं आणुपुट्टीए ॥ २८३ ॥

एतो एगतरेणं, इत्येवं दत्विभाषणेषं वा ।
जे भिक्खु असणादी, पडिगाहे आणुमाखदीणि ॥ २८४ ॥
उदउल्लादीए तु, इत्थं मत्तं य होति चतुर्थेण ।

पुदवी आउ वणस्सति, मीसे संजोग पच्छित्तं ॥ २८५ ॥
इत्थे उदउल्ले मत्तं उदउल्ले, इत्थं उदउल्ले नोय मत्तं, नो
इत्थं मत्तं, नो इत्थं नो मत्तं । एवं पुदवादिषु चउमंगे । ए-
ते चउरा भङ्गा-पुदवीआउवणस्सतिषु संभवति, यो सेस-
काएषु । मीसेषु चि चउमंगा काववा, संजोगपच्छित्तं, प-
डममंगे दो मासलहुं, सेसेषु एकेकं, चरिमो सुजो । अहवा
मीसे संजोगपच्छित्तं ति । सचित्ता आउगा उदउल्लो इत्थो
मासलहु । पुदविकावगतो मत्तो, एत्थं जं पच्छित्तं तं संजो-
गपच्छित्तं भवति । एवं सर्वत्र योयम ।

असंसिट्टं इमं कारणं—
मा किर पच्छाकरूपे, हाज्ज असंसट्टं ततो वज्जं ।
करमवेहिं तु तप्पहा, संसट्टेहिं भवे गहणं ॥ २८६ ॥

कारणे गहणं—
असिने ओमोयिरि, गयहुडे भए व गेल्ले ।
अद्दाणरोधए वा, जवणागहणं तु गीतरत्ते ॥ २८७ ॥
तत्र जयणए गहणं ति जयणए पण्णपरिहाणीए मास-
लहुं पत्तो, ततो गेयहंति । नि० चू० ४ उ० ।

पुरकम्मिया-पुराःकम्मिका-आ० । पुरः प्रथमं कर्म यस्यां सा
पुराःकम्मिका । पुराःकर्मवृत्तयुधायाम्, अ० ३ अक्षि० ।

पुरावाय-पुरावात-पुं० । पूर्वदिक्कतम्भणि वाते, का० १
ख० ११ अ० ।

पुरेसंखडि-पुरःमंडुडि-पुं० । जातनामकरणविवाहाऽऽदिके

आश्वयुदधिके कार्ये कियमाणायामं संखडि, आवा० २ ख०
१ ख० १ अ० १ उ० ।

पुरेसंभुव-पुरःमंस्तुन-पुं० । आगुव्याऽऽदौ प्राकृतपरिचये,
आवा० २ ख० १ ख० १ अ० ४ उ० । पितुव्याऽऽदौ,
आवा० २ ख० १ ख० १ अ० ६ उ० ।

पुराकाउं-पुरस्कृत्य-अभय० । अक्षरिक्त्येत्यर्थे, सूत्र० १ ख० १
अ० ३ उ० ।

पुरोग-पुरोग-पुं० । पुराःसरे नायके, ख० १ उ० ३ प्रक० ।

पुरावग-पुरावग-पुं० । राजकुले, आवा० ।

पुराह-पुराहुत-न० । रमणीयसंयतीप्रायोग्यविचारभूमिके,
ख० २ उ० । अग्रद्वारे, आ० । असमे, दे० ना० ६ वगे१ प्रगाथा ।
पुराहय-पुरोधस्-पुं० शान्तिकारिणि, स्था० ६ डा० ।

पुराहिय-पुराहित-पुं० । पौरजानपदपुरुषस्य राज्ञो होमाऽऽ-
दिनाऽऽतिवाऽऽपुपप्रवप्रशमने, ख० ३ उ० । स्था० । का० ।
प्रश्न० । रा० । प्रव० । "जो हाम(म)जवादिपिदि भलिवादि पत्त-
मेति सो पुराहितं ।" नि० चू० ४ उ० ।

पुराहियरयण-पुराहितरत्न-न० । पुराहितः शान्तिकर्माऽऽदि-
कारी स एव स्वजातिमध्ये समुत्कर्षयन् रत्नं निगद्यते । पुरो
हितानामुत्कृष्टे, "यममंगसस खं चक्कवट्टिम खउसस रयणा
इत्थीरयणे गाहावरयणे पुराहियरयणे" । स० १४ सम० ।
आ० प्र० । स्था० ।

पुलअ-ट्टा-आ० । प्रत्यये, "हरो निअच्छ-पेच्छावयच्छावय-
ज्ज-वज्ज-सवव-देक्खो अक्खावक्खावअक्ख-पुलोअ-पुलए
निआवआन-पासाः" । भा१२१ ॥ इति हरोः पुलअ आदि-
शः । "पुलअइ" । पश्यति । प्रा० ४ पाद् ।

पुलआअ-उल्लस-आ० । उल्लासे, " उल्लसेकसलोसुंभ-णिज्ज-
स-पुलआअ-मुंजोहाराआः" ॥ ८५२०२ ॥ इति उपपूर्वस्य लस-
तेः "पुलआअ" आदिशः । "पुलआअइ" । उल्लसति । प्रा० ४ पाद् ।
पुलइअ-पुलकित-अ० । रोमाञ्जे, " रोमंविअं आरेइ-
अं, उलसिअं पुलइअं च कंटेइअं ।" पा० १ ना०
७६ गाथा ।

ट्ट-वि० । हृष्टे, " सखविअ-दिट्ट-पुलइअ-निअच्छिआइं
निहालिअएयमि ।" पा० १ ना० ७८ गाथा ।

पुलपुल-पुलम्पुल-न० । अनवरते, प्रश्न० ३ आअ० द्वार ।

पुलपुलपभूय-पुलपुलपभूत-वि० । अनवरतोवृत्ते, प्रश्न० ३
आअ० द्वार ।

पुलग-पुलक-पुं० । रत्नविशेषे, आ० म० १ अ० । सूत्र० । का० ।
प्रश्न० । लये, का० १ अ० १ अ० । रा० । नि० । विपा० ।

पुलगकंद-पुलककारुद-न० । रत्नप्रभायाः पृथिव्याः पुलकर,
रत्नमये कारुडे, "रयणुपभाए पुदवीए पुलवकंदे दस जोयण-
खयाइं बाहजेले पण्णते ।" स्था० १० डा० । स० ।

पुलगसार-पुलकसार-पुं० । चर्वातिशये, का० १ ख० १
अ० । नि० ।

पुला-पुला-खी० । लघुनस्फोटिकासु पुलाकिकासु, स्था०
१० डा० ।

पुलाकिमिय

पुलाकिमिय-पुलाकृमिक-पुं० । पायुप्रदेशोत्पत्तेषु कृमिषु,
जी० र० प्रति० । प्रज्ञा० ।

पुलाग-पुलाक-पुं० । बल्लवक्षणाऽऽदिकेऽसारे, उत्त० ८ अ० ।
आवा० । भ० । मयमे चारिचिण, वृ० ५ तत्प ।

बल्लमसारं भवद्, पुलागमयेण तेण अम सपं ।

चरणं सो ह पुलाआ, लद्धीसवाहिं सो य दुहा ॥७३॥

पुलाकशब्देन असारं निःसारं धान्यं तदुलकशब्दं पलाजि-
कपं भवत्येव, तेन पुलाकेन समं सदृशं यस्य साधारण्यं चा-
रित्रं भवति स पुलाकः, पुलाक इव पुलाक इति कृत्वा । अ-
यमर्थः-तपःश्रुतहेतुकयोः संघाऽऽदिप्रयोजने सखलादानस्य
चक्रवर्त्यद्वारा चूर्णेन समधोया लब्धकपजोवननं ज्ञानाऽऽ-
द्यतिचाराऽऽसेवनेन वा सकलसंयमसारगलनापलाजिवधि-
सारी याः स पुलाकः । स च द्विधा-लब्ध्या, संघया च ।
लब्धिपुलाकः, संघापुलाकश्चेत्यर्थः । तत्र लब्धिपुलाको
द्वेषेऽद्विषसमस्तुष्टिको लब्धिपविधेयमुक्तः । यदाह-“संघाह
आण कजे, खुण्णजा चक्रवट्टिमिव जीए । तीए लद्धीए खुआं,
लब्धिपुलाआं मुण्येयव्वो ॥ १ ॥” अन्ये त्वाहुरासेवनतो
यो ज्ञानपुलाकस्तस्ययमीदृशी लब्धिः, स एव च लब्धि-
पुलाकः, न तद्व्यतिरिक्तः कश्चिदप्युक्त इति । आनेवापुलाक-
कस्तु पञ्चविधः—ज्ञानपुलाकः, दर्शनपुलाकधारित्रपुलाकः,
लिङ्गपुलाकः, यथास्वमपुलाकश्च । तत्र स्थानितमालनाऽऽ-
दिधिरनिचारिज्ञानमाधित्याऽऽभ्यन्तमसारं कुर्वन् ज्ञानपुलाकः
एवं कुरुषिस्तेनवाऽऽदिभिर्योनपुलाकः, मूलोत्तरगुणप्रतिषे-
धनया चारित्रविराधनकश्चरणपुलाकः, यथाकल्लिङ्गधिक-
ग्रहणाभ्रकारणाम्यलिङ्गकरणाद्वा लिङ्गपुलाकः, किञ्चित्प-
मादभ्यन्तसा अकल्पप्रदहाया यथास्वमपुलाकः । अन्यत्र
पुनरेवमुक्तम्—“अहासुहुमां य एएखु चव उअसु वि जो
थोवथोवं विराहेहं ति ।” प्रव० ६३ द्वारा वय० । प० भा० ।
अ० सू० । १० । कल्प० । स्था० । उत्त० ।

पुलाकाः—

पुलाए पंचविडे पञ्चेत्ते । जहा-गाणपुलाए, देसमपुलाए,
चारित्त, पुलाए, लिंगपुलाए, अहासुहुमपुलाए नाम पंचमे । २ ।
पुलाकस्तदुलकशब्दस्या पलाजिस्तेन वृत्त्यस्तपःश्रुतहेतुका-
याः सख्याऽऽदिप्रयोजने चक्रवर्त्यद्वारा चूर्णेन समधोया ल-
ब्धकपजोवननं ज्ञानाऽऽद्यतिचाराऽऽसेवनेन वा संयमसारर-
हितः स पुलाकः । अत्रोक्तं जितप्रमाणमात्मनो-सर्वेष्वप्राप्ति
पतिनो ज्ञानानुसारणं क्रियाऽनुष्ठायिनो लब्धिमनुष्यजीवन्तो
निष्प्रेस्थाः पुलाका भवन्तीति । स्या० ३ ड० ३ उ० । उभ० ।
(पुलाकस्य सर्वाणि द्वाराणि 'लिंगमंथ' शब्दे चतुर्थमंगं
२०३४ पृष्ठे उक्तानि)

पुलागभत्त-पुलाकभक्त-न० । निःसाराऽऽहारे, निष्पावाऽऽदि-
धान्ये निष्प्रेष्ठ्याः पात्रे पुलाकभक्तं प्रतिगृहीतं स्यात् । १० ।
निगंभीए य गाहावड्कुलं पिंडवायपडियाए अणुप्यविट्ठाए
अक्षपरे पुलागभत्ते पडिगाहिए सिधा, सा य तेण्व संय-
रिज्जा, तथो कप्पइ से तद्विदं तंतेव भवद्देणं पञ्जोपवि-
त्तए, नो से कप्पइ दुबं पि गाहावड्कुलं पिंडवायपडियाए
पविसिच्चए, अह से य न संयग्गिजा, तथो से कप्पइ दुबं
पि गाहावड्कुलं पिंडवायपडियाए पविसिच्चए ॥ ५४ ॥

अस्य संबन्धमाह—

बु(उ)चरिय पवयट्ठा, सुचमियं था हु हज्ज वडिभावा ।
जससरंखणुपुए, सुत्तारंभो उ वड्डीए ॥३६५॥

लोकोत्तरिका(नी)नाम परिणामकानिपरिणामकानां प्रत्ययार्थं
स्वभिदमनम्परमुक्तं या तेषां वडिभावा भवेद्विदिकृत्वा । अयं
तु प्रातिनीविषयः प्रस्तुतस्य तस्याऽऽरम्भः उभये लोके लोकात्-
रं च यशःसंज्ञायां क्रियते । अनेन संबन्धेनाऽऽवातस्यास्य
(४४ सूत्रस्य) व्याख्या-निष्प्रेष्ठ्या गृहपतिकुलं पिण्डपातप्रति-
क्षया अनुप्रविष्टाया अन्त्यतरत्वा धान्यगन्धरसफलकानां बल-
विकटदुःखाऽऽदिकपाणामिकतरं पुलाकभक्तं प्रतिगृहीतं स्या-
त्, सा च तैवेव भक्तेन संस्तरते दुर्भिक्षाऽऽद्यभावाभिर्देहत् ।
ततः कल्पते तस्याः तद्विषयं तैवेव भक्तायेन पशुपितं नि-
बोधयितुं नो (सं) तस्याः कल्पेन द्वितीयमपि वारं गृहप-
तिकुलं पिण्डपातप्रतिक्षया प्रवेष्टुम् । अद्यास्या न संस्तरत्,
ततः कल्पेन तस्या द्वितीयमपि वारं गृहपतिकुलं पिण्डपा-
तप्रतिक्षया प्रवेष्टुम् । इति सूत्रार्थः ।

अथ नियुक्तिः प्राप्यविस्तरः—

तिविहं होह पुलागं, धमे गंधं य रमपुला य ।

चउगुकाऽऽपरियाई, सपणीयुद्धरगगहणे ॥ ३६६ ॥

अत्रिषं पुलाकं भवति । तद्यथा-धान्यपुलाकः, गन्धपुलाकं
रसपुलाकं चेति । एतत्सूत्रमाचार्यः प्रवक्ष्यन्तान् कथयति
चतुर्गुणं आदिशब्दाप्रवक्ष्यन्ती निष्प्रेष्ठ्या न कथयति चतुर्गु-
णं, निष्प्रेष्ठ्या न प्रातिगुणवान् मासलघु, अर्थमानामप्युद्धरं
सुभिडे पुलाकं गृह्णीतां चतुर्गुणं ।

अथ वीर्याय धान्यपुलाकाऽऽदीनि व्याचष्टे—

निष्पावाई धमा, गंधं वादिगपलंडुलमुगाई ।

खीरं तु रसपुलाआ, चिचिगिटवक्कासाई य ॥ ३६७ ॥

निष्पावा वज्जानस्तदीनि धान्यानि पुलाकः तथा 'वागं' वि-
कटं, पचाण्डुलसुनं च प्रतीति, तदादीनि याम्पुकटगन्धानि
तद्गन्धपुलाकम्, यमूनः खीरं, ये च चिचिगणिकाया गो-
स्नानिकाया रम्यां वा आदिशब्दादपरमपि यद्भुक्तमीसारय-
ति तत्सर्वमपि रसपुलाकम् ।

अथ किमर्थमेतानि पुलाकाः कथ्यन्ते ? इत्याह—

आहारिया आभारा, कर्गं वा सेजमाउ शिरसाई ।

निस्तारं च पवयणं, दट्ठं तस्मेविणिं भित्ति ॥ ३६८ ॥

इह पुलाकमसारसुचयते, तत्र आहारिनां वज्जाऽऽदीनि
यनोऽनाराणि सन्ति ततः पुलाकानि भवन्ते, संयमाद्वा सं-
यममङ्गीकृत्य यतः खीराऽऽदीनि निस्तारां साध्यां कुर्वन्ति,
ततस्तान्यपि पुलाकानि, प्रवचनं वा निस्तारं, तेषां
विकटाऽऽदीनां सेवनशालां संयतीं दट्ठा जना भुवते तत-
स्तानि पुलाकाः कथ्यन्ते ।

पशुदोषानाह—

आणइणो य दोसा, विराहणा मज्जंमपय सिंसा ।

निगहणे गेलणं, पडिगमथाईणि लजाए ॥ ३६९ ॥

एषां त्रयाणामपि पुलाकानां ग्रहणे आशाऽऽद्यो दोषाः, कि-
राधना संयमाऽऽस्त्वविषया भवति, तथा गन्धपुलाके पाने स्त-
ति मद्यगन्धमाश्राय मद्यविकलां वा नां ददा लोकाः सिं-

सां कुर्वात्, धाम्यपुलाकं पुनराहारिते वायुकायः प्रभूनां नि-
गच्छन्ति, ततो यदि भिक्षार्थं प्रविष्टा तस्य निरोधं करोति
तदा ग्लानत्यं भवेत्, अथ वायुकायं करोति तत उड्वाहा मयत्
उड्वाहिना च लज्जया प्रतिगमनाऽऽर्शनीं कुर्यात्, एवं रसपु-
लाकऽपि क्षीराऽऽर्शनीं भिक्षां प्रविष्टा यदि संज्ञामागच्छन्ति
निरुणद्धि ततो ग्लानत्वम्, अथ न निरुणद्धि ततो व्यु-
त्सृज्यती कन्ताऽपि दष्टा लज्जया प्रतिगमनाऽऽर्शनीं कुर्यात् ।

किं च—

वसदीए वि गरहिया, किं पुण इत्थी बहुजणम्मि सब्बहीवा ।

लाहुकं पेल्लण्या, लज्जानासो पसंगो य ॥ ३७० ॥

स्त्री निमग्न्या सखीया मद्यमद्युक्ता वसन्तावपि वसन्ती ग-
ह्तिना, किं पुनर्बहुजनं पर्यटन्ती । तथाहि—तां मद्यविकलाम् आ-
पन्नतीं प्रपन्नतीं मालमालाभिष प्रपन्नतीं दृष्ट्वा लोकः प्रव-
चनस्य लाघुपयं लाघवं कुर्यात् । अहो मते बालं पाण्डुरद-
न्दिमिस्त्यादि । मदेन वाऽवतना संज्ञाता सन्ती प्राप्तेनीया सा
भवति, तत उद्भ्रामकाऽऽप्यस्तस्याः प्रेरणं कुर्युः, मद्यवशं
न यदापि तदापि प्रपन्नस्या लज्जानाशो भवेत्, ततः प्रति-
संवेचनाऽऽर्वावपि प्रसङ्गः स्यात् ।

पुञ्जइ गर्ह मदिही, जहा य रत्ता सि लोयणकवोला ।

अग्रइ एम भुनाई, णिमेवई सउभए गहे ॥ ३७१ ॥

नां तथा मदनार्थिनां दष्टा लोकां क्ष्यात्, यथाऽस्या गतिः
सहाय्युक्ता पूर्णतः, यथा वाऽस्या लाञ्छनकपोला रक्षा द-
श्यन्ते, तथा नूनमर्हस्या भुनाकी दृशीयचनवाद्भूमिका,
इदंशी िडम्भनामनुभवति या सध्वजनि गह्नीन कल्पया-
ल्लघुयाणि निवेद्यते । त्रिविधेऽपि पुलाकऽप्यथायाममी दोषाः ।

ल्लुकायाण विगारण, वाउभय निसगमआ अवसो अ ।

उउभ्भावणमुज्जती, सह अग्रइ दवम्मि उड्वाहा ॥ ३७२ ॥

मद्यवहला वक्षामपि कायानां विराधनां कुर्यात् धाम्य-
पुलाकं क्षीपेण वा भुक्तेन वायुकायः उभयं च संज्ञाकायिका-
रूपं न सा गच्छेत्, ततो भिक्षां हिरेष्टमाना यदि तेषां नि-
सर्गं करोति ततः प्रवचनस्यावर्षो भवेत्, पणवप्रहे वा
व्युरूपं पुरीयाऽऽदिकमग्रप्रदस्वांमनस्तस्याः पार्श्वोत् उ-
त्क्षापयन्ति, स्वयमेव वा तं गृहस्था उज्ज्वलं । (सह आसह-
द्वयमि उड्वाहत्) अस्ति द्रं परकलुषं स्नांकां वा, नास्ति
वा मूलन एव द्रवं, तत उभयथाऽपि प्रवचनस्याहुहा भवेत् ।
कल अत्र सब्बहीवा, आक्षीं यो संखवाइभेजा वा ।

भग्गा शाए सुविही, दुहिद्ध कुलं मि गरहा य ॥ ३७३ ॥

कल्पे—अप्यस्मिन् दिने, अध्येत्युपदर्शने, इयं सखीया
मद्यमद्युक्ता आसीत्, क्षमिति वाक्ष्याल्लुकर एवं गन्धपुलाक
सुकवती जना उपहसन्ति । वायुकायशब्दं च भ्रुवा ब्रवीन्
अहो इयं शङ्खलवादकस्य भार्यो पूर्वमासीत् । यद्वा भग्ना
अगत्या इयं वायुकायेनाध्मात् पूरयम्या सुविही अङ्गण-
मगडापिका एवं प्रपञ्चयेष्टुः । (दुहिद्धकुलं मि गरहा य स्ति)
दुहिष्टिधर्माणोऽमी, कुलशब्दे क्षेताभिरासीमां मल्लनीकृत-
मेवं गद्दा भवति, ततश्च प्रतिगमनाऽऽर्शनीं दोषाः ।

यत एवमनः—

जहिं एरिसो आहारा, गहिं गणेषे पुव्ववणिया दोसा ।

२६६

गहणं च अखाभोप, ओम तह कारणेहिं गया ॥ ३७४ ॥
यत्र विषये ईदृशं पुलाकं आहारां लभ्यते तत्र निमग्न्या-
भिनैव गन्तव्यं, यदि गच्छन्ति तदा त एव पूर्ववर्तिना दोषाः ।
अथवा—काश्चिदाऽऽर्शनीः कान्तैर्गता भवेयुः तत्र चानामो-
गेन पुलाकभङ्गस्य प्रदणं भवेत् ।

ततः किमित्याह—

गहिणमणाभोगेण, वाइगवजं तु सेस वा झुजे ।

मिच्छुण्णियं तु भुजं, जा मंघो ता न हिंइती ॥ ३७५ ॥

यद्यनामोगेन पुलाकं गृहीतं भवति तदा (वाहं) वि-
कटं, तद्वर्जयित्वा शेषं वा विभाषया भुञ्जीन् । किमुक्तं
भवति? यदि तदप्याप्तमप्यत्र भङ्गं लभ्यते तदा न भुञ्जते,
किं तु तत्पराष्टाव्याप्यभङ्गं गृह्णति । अथ पर्याप्तं, तदा भुञ्जते,
भुक्त्वा च तैलेव भक्षाधेन एवैवयान्ति, विकटं तु स्वधेयं न
भोक्ष्यते, म्लेच्छप्रियं नाम—वलाण्डु, तत्पुनर्भुङ्क्ते, यावत् तदी-
या गन्ध आगच्छन्ति तावच्च हिरेष्टन्ते ।

कारणमगणे वि नहिं, पुव्वं पेच्छण पच्छ तं चेव ।

हिंइण पेल्लण विइए, ओमे तह पाहुण्णहा वा ॥ ३७६ ॥

अथवाऽऽदिकारणैर्गतायामपि मद्यपलाकलुप्तुनामप्यकामेन प्र-
तिपिबिन्ति, अथ पूर्वमनामोगाऽऽर्शनीं गृहीतः, ततः पुलाकं गृही-
त्वा पश्चात्तदेव भुक्त्वा तैलेव भक्षाधेन तद्विषयमाप्नोते, न भूयो
भिक्षामटन्ते । द्वितीयपदे द्वितीयमपि वारं भिक्षार्थं प्रविशन्ते,
अथम—दुर्मितं तत्र पर्याप्तं न लभ्यते, प्रापुणका वा संयत्यः
समायाताः । ततो भूयोऽपि भिक्षां हिरेष्टनं कुर्वणानामिषं
यतना (पिप्पण स्ति) धाम्यपुलाकं आहारिते यदि वा-
युकाय आगच्छेत् तत्र एकं पुनः पार्श्वं प्रेष्य वायुकाय-
निवृज्जित, उभयलक्षणमिदम् नैनं यदा संज्ञासंभवः तदा
यद्यन्यामां संयतीनामानञ्चा वसतिस्तदा तत्र गन्तव्यं, तद-
भावे भावितायाः आदिकायाः पुराहडाऽऽर्शनीं व्युत्सृज्यनीयम् ।

पमेव गमो नियगा, तिविहपुलागमि होइ ममसाणं ।

खवरं पुण नागत्तं, होइ गिलाणस्स वदयाए ॥ ३७७ ॥

एष एव ममः—प्रकारे नियमात् त्रिविधेऽपि पुलाकं अमणाना
मांय भवति, नवरं पुनरत्र नाताम्बं, ग्लानस्य दुग्धाऽऽदिक्राम-
नेनं मज्जिकायां साधयो गच्छेयन्तश्च न गताः, संस्तरन्त
आमयायं रसपुलाकं न गृह्णन्ति, अथ न संस्तरन्ति,
ततः क्षीराऽऽदिकं भुक्त्वा न भूयो भिक्षामटन्ति, कारणे तु
भूयोऽप्यटन्तस्तथैव यतनां कुर्वन्ति । ३७४ उ० ।

पुलागलद्धि—पुलाकलद्धि—स्त्री० । पुलाकस्त्वानवधने लब्धि-

भेदे, प्रथ० २७० ह्रास् । ('पुलाग' शब्दे लक्ष्यं गतम्)

पुलागविपुलाय—पुलाकविपुलाक—पुं० । संयमासारताऽऽपाद-
कदोषरहिते, "पुल(ताग)विपुलाए कथावक्कपसंनिहिआवरए
सव्वसंगागए जे स भिक्खुं" दश० १० अ० ।

पुलासिअ—देशी अक्षिकणं, वे०ना० ६ वंमं ४५ गाथा ।

पुलिअ—पुलित—न० । गतिविशेषे, स्त्री० ।

पुलिद—पुलित—पुं० । अनार्थदेशविशेषे, सूत्र० २ अ० १ अ० ।

हा० । प्रथ० । १।० । प्रथ० । प्रज्ञा० । आवा० । नि० सू० ।

पुलिश—पुक्क—पुं० । "रसंलेशी" ॥ ८ । ४ । २८८ ॥ इति मा-

गम्या रेकस्य लः, सस्य शः । पुंनि । प्रा० ४ पाद ।

पुल्लद्वय-प्लुट-त्रि० । दश्वे । "पुल्लद्वयं पडलिच्छं दहं ।" पाद० ना० २०० गाथा ।

पुलो-ए-प्रा० । दश्वेने, "हयो निअल्ल पेच्छावयच्छाष यउत्त-वज्ज-सव्वव-देक्खो अक्खवावक्खवावअक्ख-पुलोए-पुल्ल-र-निआअस-पावाः ।" ॥ ८॥ ४॥ १८॥ इति दश्वेपात्ताः 'पुलोए' इत्ययति । प्रथयति । प्रा० ४ पाद ।

पुलोमतथया-पुलोमतनया-अ० । इन्द्रायेयाम्, "पुलोमतनया सई य इदाणि ।" पाद० ना० ६८ गाथा ।

पुलोमी-पीलोमी अ० । "उत्तोन्वयाऽऽद्वौ" ॥ ८॥ ११६०॥ इत्येत उत्त्वम् । इन्द्रपत्न्यां पुलोमजायाम्, प्रा० १ पाद ।

पुल्लिग-पुल्लिङ्ग-पुं० । लिङ्गानुशासनाऽऽद्विच्य, "पुल्लिङ्गं कट्ठं०" (लिङ्गानु०) १ द्यु० इति पुल्लिङ्गमिति सानुस्वारं सानुनासिकं वा युक्रमिति प्रश्ने, उत्तरम्- "तौ मुमां व्यञ्जने स्वी" ॥ १३१६४॥ (इमं० इति सूत्रेणानुस्वारानुनासिकानुनासयि क्त इति । १४२ प्र० । सेन० २ उक्ताः ।

पुल्लि-देशी-व्याप्तिद्वयोः, दे० ना० ६ वयं ७६ गाथा । "इक्को पुल्लि वग्घा, सुद्धुल्लो पुद्धीओ य ।" पाद० ना० ४४ गाथा ।

पुवंत-एतवत्त-त्रि० । गच्छति, प्लुक् गतायिति वचनात् । भ० १६ श० । श्रवणशः । ८॥ ३॥ १८१॥ इति न्तः । प्रा० ।

पुव्व-पूर्व-पुं० । प्रथमे, आदौ, दश्वे २ तत्त्वं । उ० । वि० श० । अ० । प्राति, उत्त० २ अ० । ल० । पूर्वजन्मनि, उत्त० २ अ० । आचा० । अतु० । आच० । आनु० ।

नामं ठवणा दविण, वेत्ते काले दिमि तावेत्ते ये ।

पञ्चवगपुव्ववत्थु, पाहुउअप्पाहुडे भावे ॥ १६०॥

नामस्थानं लुषि, द्रव्यपूर्वम्- अक्षरादीन्, दधनः क्षीरं, फालिगद्वय इत्यादि, क्षेत्तपूर्व-यवत्तेताच्छालित्वेन, तत्पूर्व-कक्षास्य, अणुतया चान्यथाऽप्यंशः, कालपूर्व-पूर्वः कालः शरदः प्राकट्ट रजस्या दिवस इत्यादि, आवलिकाया वा समय इत्यादि, विक्षपूर्व-पूर्वा दिग्यं च रुक्कापेक्षया, तापक्षेपपूर्वम्-आदिस्त्रियमधिकृत्य यत्र या पूर्वा दिक् । उक्तं च- "जसल जतां आदिघां, उदानि सा तस्मं होइ पुव्वदिसा ।" इत्यादि । प्रज्ञापकपूर्व-प्रज्ञापकं प्रतीयं पूर्वा दिक् यद्विमुख एवासीत् तव पूर्वा, पूर्वार्थ-चतुर्दशानां पूर्वाणां भागं, तच्च उत्पादपूर्वम्, एवं वस्तुप्राभुतानप्राभुतवर्णयोजनीयम् । अप्रत्यक्षवक्त्राणां चेतानि । भावपूर्वम्-आद्यां भावः । सौदीयिक इति गाथाऽयः । दश० २ अ० । भ० । चतुर्दशतिलतृणैर्गते पूर्वं, अतु० । आचा० । जं० । कर्म० । भ० । ('जीवाजीव' शब्दे चतुर्थभागे १५६६ पुष्टेऽन्वयेः) "तिविडे पुव्वे पल्ले । जं०-नीते, पण्णपे, अयागए ।" स्या० ३ डा० ४ उ० । पाला-पुल्लग्यांतिस्स्य आताः पुर्येते-प्राप्यते पालयते च येन कार्यं तत्पूर्वम्, औणाऽऽदिको वक्त्रस्थयः । कारत्वं, "महपुवं जेण सुयं ।" नं० । ज्ञा० । पूर्वैरकाणामुपार्ण उत्पादप्रांऽऽदिषु दृष्टिवाता-मर्गतेषु, स्या० ४ डा० १ उ० । पं० चू० । "चउत्तपुव्वि यो एक्खरसंगिणो ।" चतुर्थेऽप्युपार्णे द्वादशसंज्ञे उक्ते चतुर्दशपूर्वत्वं तथाऽपि आगतमेव पूर्वाणां प्रापाप्यस्थापना-

यमिह विशेषणं, प्रापाप्यं च पूर्वाणां पूर्व प्रणयनात् महाप्रमाणत्वात् अनेकविधामन्त्रमयश्चाच्च । कल्प० २ अथि० ८ लण । पदेकदेशे पदसमुदायोपचारात् पूर्वानुपूर्वीति । अतु० । परिपाप्याम्, व्य० १ उ० ।

पुव्वंग-पूर्वाङ्ग-पुं० । प्रथमाद्वेते, जं० ७ वत्त० । कल्प० । उ० । चतुर्दशीतिवत्पल्लमप्राणं कालांशेषे, आ० म० १ अ० । "चउरासीहवासयमहस्सणि स एगं पुव्वंगे ।" भ० ६ श० ६ उ० । उ० । जं० । कर्म० । चं० प्र० । अतु० । स्या० । (अत्र विस्तरः 'जीवाजीव' शब्दे चतुर्थभागे १५६६ प्रष्ट गतः) ।

पुव्वकट-पूर्वकृत-त्रि० । पूर्वमेव पूर्वात्ते, सूत्र० १ अ० १६ अ० । पूर्वसंज्ञितं, आच० । प्रश्न० ।

पुव्वकम्म-पूर्वकर्म-त० । प्राक्कलेवे प्रष्टवत्तणाऽऽदिकं कर्मणि, "जं पुव्वकम्मं तं पच्छाकम्मं जं पच्छाकम्मं तं पुव्वकम्मं तं भिक्खू पट्ठियाए वट्टमाणा कउअ ।" आचा० २ अ० १ चू० २ अ० १ उ० । पूर्वकृतकर्मणि, प्रश्न० १ आध० द्वार । पूर्वकर्मोद्योगमते, प्रश्न० १ आध० द्वार ।

पुव्वकय-पूर्वकृत-त्रि० । पूर्वमेव निरुपाद्वेते, "पुव्वकयकम्म-परिभाषणं ।" पूर्वकृतं प्रथममर्जितं यस्मिन् तस्य पार-समन्तान् भावना । आनु० । "पुव्वकयकम्मसेवअयत्तत्तत्ति ।" पूर्वकृतकर्मणां सञ्चिन्नोपेतत्वा आपन्नमन्तापा ये ते तथा । प्रश्न० १ आध० द्वार ।

पुव्वकालिय-पूर्वकालिक-त्रि० । प्राक्कालिके, "पुव्वकालिय-वयणच्छुं ।" वक्त्रकामस्य वचनात् यत्पूर्वमुत्तरमभिधीयते परामिप्रायं लक्षायित्वा तत्पूर्वकालिकं वचनं तत्र वक्तव्यं दत्तान्ते तथा वा पूर्वकालिकानामर्थानां वचनेऽद्विताः । प्रश्न० १ आध० द्वार ।

पुव्वकीलिय-पूर्वकीदित-त० । गृहस्थावस्थायां पुरा कृते दत्ताऽऽदिकीदने, उत्त० १६ अ० । प्रश्न० । स्याद्विभिः पूर्वकालमावद्यतदुर्गद्वाराऽऽद्विमणे, उत्त० १६ अ० ।

पुव्वगणिय-पूर्वगणित-त० । प्राक्प्रतिसेकयति, उ० १ पाद० ।

पुव्वगय-पूर्वगत-त० । पूर्वाणि दृष्टिवादाङ्गभागभूतानि तेषु गते श्रवणे नद्वयमनरीभूते तत्स्वरूपं यच्छ्रुतं तत्पूर्वगतम् । स्या० ३ डा० १ उ० । दृष्टिवादान्तरगतभूतानाधिकारिशेषे, नं० । (पूर्वगतम् 'दिट्ठिवा' शब्दे चतुर्थभागे १५१४ पुष्टं यतम्) ।

"उपाए पयकोडी, अगे गीयमि लुअउइलक्ख । विरियमि सयलक्ख, सट्ठि लक्ख । अण्वि नयियमि ॥ ३॥ पयउणा कोडी, नाणुपवायमि होइ पुव्वमि । पया पयाण कोडी, लुअ सया सक्खायमि ॥ ४॥ लुअवीन कोडीआ, आयपवायमि होइ पयसक्ख । कम्मपवाए कोडी, अस्सिलक्खेहि अभाहिया ॥ ५॥ सुलसईसयसहसा, पक्खल्लणमि वणिया पुव्व । एका पयाण कोडी, दसलहसअभाहिया य अणुवाए ॥ ६॥ लुअवीन कोडीओ, पयाण पुव्व अ वंमनामिमि । पाण उमि य कोडी, लुअनलक्खेहि अभाहिया ॥ ७॥

नव कोटिंशः संख्या, क्रियविशालमि वक्ष्या शुभणा ।
अक्षरान् लक्षणा, पयसंखा विहुरनारमि ॥८॥ ” ॥ १०४ ॥
३० । सर्वधृतात् पूर्वं क्रियन्ते इति पूर्वोक्ति उपाद-
योऽऽशीति चतुर्दश तेषु गतोऽभ्यन्तरीभूतः तत्स्वभावः ।
पूर्वस्वभावे दृष्टयति, ॥ १०४ ॥

पूर्वोक्तं विच्छेदकालः—

“ यो(वो)लीगमि सदस्ते, वरिसां वीरमोकलमगुणउ ।
उत्तरवायगवसभे, पुण्यगयस्स भवे लुदो ॥ ८० ॥
वारिससदस्ते पुणे, निधोगालोयं वज्रमाणस्स ।
नासिहि ई पुण्यगते, अणुपरिवाहीयं जं जस्स ॥ ८० ॥ २० ॥

पुण्यगयि—पूर्वगृहीत—त्रि० । प्राक्कालोपाने, “ पुण्यगदियस्य
लुदं गणकसाधय । ” पञ्चा० १२ विव० ।

पुण्यगद—पूर्वजाति—स्त्री० । प्राक्कलजन्मनि, ॥ १०४ ॥ १ अ० ।

पुण्यगद—पूर्वस्थान—न० । पूर्वमिति द्वन्द्वं बहुवराऽऽदिकं, त-
स्थानम् । दम्पत्युपवेशनाद्वैदिकायाम्, आचा० २ य० २
ख० ४ अ० ।

पुण्यगिउत्तु—पूर्वनिर्मुक्त—त्रि० । पूर्वकाले व्यापारिते, पञ्चा०
१२ विव० ।

पुण्यगिवाय—पूर्वनिपात—पुं० । पूर्वदेशकालावृत्तिः ॥ १०४ ॥, के-
विदायार्थः आहुः—“ यद्वत्पात्रं तत्पूर्वं निपतति ” यथा—स-
त्प्राप्त्यर्थो अयं आहुः—यथा मातापितरौ, वासुदेवावर्जौ
इत्यादि । नि० सू० १ उ० ।

पुण्यगिनिद—पूर्वनिविद्ध—त्रि० । प्राक्कालनिवारिते, पञ्चा०
१२ विव० ।

पुण्यगद—पूर्वज्ञ—न० । “ स्वम-हन-एण-अ-द्व-ह-एणा एहः ”
॥ ८ । २ । ७५ ॥ इति हकाराऽऽकान्त्यकारस्य गुकाराऽऽ-
कान्तौ हकारः । प्रा० २ पा० । दिनस्थाये—महर्द्धये, ॥ १०४ ॥
३० २ उ० । आ० सू० । आ० १ । आ० मा० ।

पुण्यगद—पूर्वन्यस्त—त्रि० । प्रागुपन्यस्ते, रा० ।

पुण्यगद—पूर्वतपस्—न० । सरगावस्थायां भाविततपस्यायाम्,
वीनरागावस्थापेक्षया सरगावस्थायाः पूर्वकालभावित्वात् ।
म० २ श० ५ उ० ।

पुण्यगद—पूर्वत्व—न० । पूर्वकालयोगित्ये, न० ।

पुण्यगदिरियवस्तु—पूर्वद्वारिकनकृत्व—न० । पूर्व द्वारं येनाम-
स्तं तानि पूर्वद्वारिकाणि । पूर्वस्थां दिशि येषु गच्छतः शुभं
भवति तेषु नक्षत्रेषु, स० ७ सम० । “ कालिआइआ सलन-
कल्ला पुण्यगदिरा । ” ॥ १०४ ॥ ३ उ० ।

पुण्यगद—पूर्वदेश—पुं० । मधुरात आराभ्य समुद्रपर्यन्तेषु
देशेषु, आना० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

पुण्यगद—पूर्वधर—पुं० । पूर्वोक्ति धारयन्तीति पूर्वधराः । दश-
चतुर्दशपूर्वावस्तु, विश० । आ० १ । गा० ।

पुण्यगदिरियवस्तु—पूर्वप्रतिपन्नक—पुं० । पूर्वप्रतिष्ठिते, ॥ १०४ ॥

पुण्यगद—पूर्वपद—न० । उत्सर्गपदे, “ पुण्यगदं उत्सर्गपदं, अवर-
पदं अयवाद्यप्ये । ” नि० सू० १ उ० ।

पुण्यगदिविद्व—पूर्वमविद्व—त्रि० । पूर्वमेव क्षेत्रप्रत्युपेक्षणार्थं प्रवि-
ष्टेषु, ॥ १०४ ॥ २ म० ८ ।

पुण्यगदिसि—पूर्वपुरुष—पुं० । अन्तर्गतने, ॥ १०४ ॥ १ अ० । नि० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोग—पुं० । वाचस्पत्येक समकर्मतायां गतिप-
रिणामवस्थे, म० ७ श० १ उ० । प्रवृत्त्यापार एव नापूर्व-
व्यापारनियोजनं, पञ्चा० १० विव० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । पूर्वं प्राक्काला-
ऽऽसितः प्रयोगो जीवव्यापारो वेदनाकवायाऽऽदिसमुदात-
रूपः प्रत्ययः—कारणं यत्र शरीरवन्धे स तथा स एव प्रत्यु-
त्पन्नप्रयोगप्रत्ययिकः । तस्मिन्, म० ८ श० १ उ० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । प्रथमगर्भाधा-
नकालमभ्यवे पुनश्चदल्लेणऽनुरागे म० ८ श० ३३ उ० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । द्वितारं नक्षत्रभेदे, ॥ १०४ ॥
२ उ० । ४ उ० । सू० म० । जं । स० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । पूर्व भवान्तरऽनादिकाले वा
बद्धं निकषितं वेदनामिप्रभावं येषां ते तथा । जन्मा-
न्तरबद्धवैरभावे शब्दौ, स० ३४ म० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । जन्मान्तरबन्धुनि, आ० सू० १ अ० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । पूर्वप्रतिपादिते, उ० २ पा० ८ ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । द्वितारं नक्षत्रभेदे, उ० २
पा० ८ । ॥ १०४ ॥ । “ पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० ।
प० स० १ द्वार ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । पूर्वजन्मनि, “ पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० ।
पीतिबहुमात्रं । ” पूर्वमेव पूर्वजन्मनि जनिता जाना स्ने-
हात् प्रीतिः प्रियत्वं, न कार्यपक्षादित्यर्थः बहुमानश्च गुणा-
नुगागताभ्यां सकाशाज्जातः शोकः चित्तलंघा विरहस्युद्भा-
वेन यस्य स पूर्वमेव जनितास्नेहपीतिबहुमानः । ॥ १०४ ॥ १ श्रु०
१ अ० । स० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । पूर्वमेव जनितास्नेहपीतिबहुमानः । ॥ १०४ ॥ १ श्रु०
१ अ० । स० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । पूर्वमेव जनितास्नेहपीतिबहुमानः । ॥ १०४ ॥ १ श्रु०
१ अ० । स० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । पूर्वमेव जनितास्नेहपीतिबहुमानः । ॥ १०४ ॥ १ श्रु०
१ अ० । स० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । पूर्वमेव जनितास्नेहपीतिबहुमानः । ॥ १०४ ॥ १ श्रु०
१ अ० । स० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । पूर्वमेव जनितास्नेहपीतिबहुमानः । ॥ १०४ ॥ १ श्रु०
१ अ० । स० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । पूर्वमेव जनितास्नेहपीतिबहुमानः । ॥ १०४ ॥ १ श्रु०
१ अ० । स० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । पूर्वमेव जनितास्नेहपीतिबहुमानः । ॥ १०४ ॥ १ श्रु०
१ अ० । स० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । पूर्वमेव जनितास्नेहपीतिबहुमानः । ॥ १०४ ॥ १ श्रु०
१ अ० । स० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । पूर्वमेव जनितास्नेहपीतिबहुमानः । ॥ १०४ ॥ १ श्रु०
१ अ० । स० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । पूर्वमेव जनितास्नेहपीतिबहुमानः । ॥ १०४ ॥ १ श्रु०
१ अ० । स० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । पूर्वमेव जनितास्नेहपीतिबहुमानः । ॥ १०४ ॥ १ श्रु०
१ अ० । स० ।

पुण्यगदिसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । पूर्वमेव जनितास्नेहपीतिबहुमानः । ॥ १०४ ॥ १ श्रु०
१ अ० । स० ।

पूर्वराश्रावरत्नकालसमयः । मध्यरात्रौ, " पुष्परत्नावरत्न-
कालसमयसि सुतज्जागरा । " इह चापेत्यादि करफलोपेन
अपररात्रशब्दोऽयमिति । भा० १ श्रु० १ अ० । पूर्व-
रात्रशब्दः पूर्वा भागाऽपररात्रशब्द अपकृष्टा रात्रिः, पक्षि-
मस्तङ्गाय इत्यर्थः । तल्लक्षणो यः कालः-समयः कालाऽभ्यमकः
समयः स तथा तत्र । अथवा—पूर्वराश्रावरत्नकालसमय
इत्यत्र रेफलोपात् " पुष्परत्नावरत्नकालसमयसि सि "
स्यात् । भ० २ श० १ उ० । " जो पुष्परत्नावरत्नकाले, संपदए
अप्यगमप्यर्थः, ' यः साधुः पुर्वरात्रापररात्रे काले रात्रौ
प्रथमचरमयोरैवाधमं । दश० २ सू० ।

पुष्परत्न-पूर्वरत्न-न० । पूर्व कृतं रत्नं—मैथुनं पूर्वरत्नम् । उक्तं

१६ अ० । शृङ्गस्थावस्थायां स्त्रीसंयोगानुभवने, स्था० ६
ठा० । शृङ्गस्थावस्थालक्षणे पूर्वस्मिन् काले स्त्र्यादिभिः सह-
विद्ययानुभवने, उक्तं १६ अ० ।

पुष्पवत्-पूर्ववत्-न० । विशिष्टं पुष्पपिलब्धं चिह्नमिह पूर्वमु-
च्यते तदेव निमित्तकृतया यस्यास्ति तत्पूर्ववत्, तद्वत्ता-
रेण गमकमनुमानं पूर्ववत् । अजु० । कारणाकार्या
नुमाने, सूत्र० १ श्रु० १२ अ० । (' स किं तं पु-
ष्पवत् ' इत्यादि सूत्रं सव्याख्यानम् " अशुमान " शब्दे
प्रथमभागे ४०३ पुष्ट गतम्)

पुष्पविदेह-पूर्वविदेह-पुं० । पूर्वज्ञानो विदेहश्चेति । जम्बूद्वीपे
महादेश्ये पर्वतस्य पूर्वस्यां दिशि व्यवस्थितं महाविदेह-
रक्षकदेशीभूमे (जं० ४ ख०) क्षेत्रं, स्था० २ ठा० ३ उ० ।
यथैर्वाही सीमन्तरः प्रभुः । आ० क० ४ अ० । तच्च क्षेत्रमक-
र्ममूमावत्सदा सुप्रमदयो विराजते । स्था० २ ठा० ३ उ० ।
अजु० । " दौ पुष्पविदेहौ । " स्था० २ ठा० ३ उ० ।

पुष्पविदेहकूट-पूर्वविदेहकूट-न० । निपचस्य वर्षचरपर्वतस्य
पूर्वविदेहमतिकूटं, जं० ४ ख० ।

पुष्पवैश्वि-पूर्ववैश्वि-पुं० । जम्बाम्बरीयशब्दौ, " यं हस्तौ चर्द्ध-
तं क्रौञ्चः, स्नेहश्च परिहीयते । स विज्ञेयः मनुष्यश्च, एव मे
पूर्ववैश्विः ॥ १ ॥ " आ० म० १ अ० ।

पुष्पसंगद्य-पूर्वसङ्गतिक-पुं० । पूर्वं पूर्वकाले सङ्गतिमित्रत्वं
येन सह स पूर्वसङ्गतिकः । भा० १ श्रु० १ अ० । जम्बाम्बरीय
मित्रे, भ० ७ श० ६ उ० । " गोयमात्रसमये भगवन् महावीर-
पुष्पसंगद्यं कर्तं । " भ० २ श० २ उ० । शृङ्गस्थाने परिचिते,
भ० ३ श० १ उ० ।

पुष्पसंज्ञो-पूर्वसंज्ञो-पुं० । मातापित्रादिसंज्ञेयः, आचा० १
श्रु० ६ अ० २ उ० । घनधातुस्वजनाऽऽदिभिः संज्ञायां, सूत्र०
१ श्रु० १ अ० ४ उ० । आचा० ।

पुष्पसंघ-पूर्वसंघ-पुं० । माश्रादिकल्पनया पञ्चिकरणं,
पिं० । नि० सू० । दश० । आचा० । (' संघव ' शब्दे एव
व्याख्यास्यामि)

पुष्पसंघु-पूर्वसंघु-पुं० । आमरणपत्तिपनिकाकालात् पूर्वमेव
कृतपारचयं, उक्तं । पूर्वा वाचनाऽऽदिकालादन्ते न तु
वाचनाऽऽदिकाल एव, तत्कालविनयस्य कृतप्रतिक्रियाकृतं
तथाविधप्रसादाजनकत्वात्, संस्तुता विनयविषयत्वेन

परिविताः सम्यक् स्तुता वा सद्भूतगुणोत्कीर्तनाऽऽदिभिः
पूर्वसंस्तुताः । उक्तं १ अ० ।

सामये जे पुष्पे, दिष्टा भट्टा व परिजिता वा वि ।
ते हृति पुष्पमंथुय, जे पच्छा एतग हौति ॥ २८१ ॥
सामस्यतिर्पाकालात् पूर्व पच्छा अहवा-सामस्यकाले
खेव चित्तज्जति ।

गाढा—

अणया विहरंण, मंथुता पुष्पमंथुता ।
सेपदं विहरंण, मंथुता पच्छमंथुता ॥ २८४ ॥
अनीतवर्तमानकाल प्रतीत्य भावायतव्यम् । नि० सू० २
उ० । उक्तं ।

पुष्पमाम-पूर्वसमाम-पुं० । उर्याणपूर्वाऽऽदिदृष्टादिसंज्ञायां,
कर्म० १ कर्म० ।

पुष्पसुय-पूर्वश्रुत-न० । पूर्वाणि च तत् श्रुतं पूर्वश्रुतम् । पूर्व-
गतं श्रुतं, प्रज्ञा० १ पृ० । आ० म० ।

पुष्पसूर-पूर्वसूर-पूर्वकं, आ० म० १ अ० ।

पुष्पमूर्ति-पूर्वमूर्ति-पुं० । चिरन्तनाऽऽचार्ये, जी० २४ अधि० ।
आ० म० । पूर्वाऽऽचार्ये, पञ्चा० १८ वि० । उद्युक्तविहादि
चिरन्तनाऽऽचार्ये, जी० १ अधि० ।

पूर्वसंज्ञा-पूर्वसंज्ञा-स्त्री० । अनाद्योगप्रान्तादत्रप्रथमस्मिका-
याम्, यो० वि० ।

तत्कर्मस्वेवम्—

पूर्वमेवा तु नन्वैहं गुरुदेवाऽऽदिपूजनम् ।

मदाचारस्तपोयुक्त्य-द्वेषवदं प्रकीर्तिता ॥ १०६ ॥

पूर्वमेवा तु योगप्रान्तादत्रप्रथमस्मिकायां पुनस्तन्मन्त्रः स-
म्यगध्यागतशास्त्रः प्रकीर्तिता इत्यन्तरं यागः । कीदृशी-
त्याह-गुरुदेवाऽऽदिपूजनं वक्ष्यमाणकल्पम् । तथा-सदाचारः
२, तपः ३, मुन्युत्प्रेषा ४ इह योगाचिन्यायां प्रकीर्तिता नि-
कीर्तना ॥ ०६ ॥ यो० वि० । (गुरुदेवादिएवाविधिं पृथगशब्दे
वचनामि)

पुष्पहर-पूर्वधर-पुं० । पूर्वाणि धारयतीति पूर्वधरः । दशस-
तुर्दशपूर्वावादि, यथा पूर्वधरो ज्ञायते स पूर्वधरलक्षिण्यमुच्य-
ते । आ० म० १ अ० । घाटकादयमध्य आनुपूर्व्यनामपु-
र्वार्थ्यां चतुर्दशपूर्वधरलक्षिण्यमन्त्रश्चतुर्दशपूर्वधरश्चतुर्दश-
पूर्वाणि गणयन्ति, तत् सत्त्वमात्रेण, वाक्मात्रेण वनि प्रश्ने,
उत्तरम्—चतुर्दशपूर्वधराश्चतुर्दश पूर्वाणि तात्वाष्टपद-
योगजन्मव्यवहारं घाटकादयः गणयन्ति । यदुक्तं पार्श्विष्टपूर्व-
णि—' सः १० पुष्पाव महाप्राणः ४० जन्ममात्रं यस्मिन् यत् । साध्यं
ह्लादशमिर्वायर्नामपि स्यादहं ततः ॥ १ ॥ ' ६१ प्र० । सेन ६
उक्ताः । यथा चतुर्दशपूर्वधरा दशपूर्वधरा नयपुष्पधरा वा
दृश्यन्ते, तथा द्विपूर्वधराश्चतुर्दशपूर्वधराः पञ्चपूर्वधरा भव-
न्ति, न वनि प्रश्ने, उत्तरम्—जीतकल्पसूत्राद्याचार्यप्रक-
ल्पाऽऽष्टपूर्वधरस्य धृतव्यवहारस्योक्तवादिदृष्ट्यादिपूर्व-
धरा अत्र भवन्तीति ज्ञायते । २६ प्र० । सेन० ४ उक्ताः ।

पुष्पशमिया-पूर्वशमिया-स्त्री० । यथा सह एव हलितमाम्नि-
त् तादृश्यां स्थियाम्, व्य० ७ उ० ।

पुष्पा-पूर्वा-स्त्री० । प्राचीनयां दिशि, स्था० ६ ठा० । येषां य-
स्यां दिशि सूर्य उदगच्छति ता तेषां पूर्वा । आ० म० १ अ० ।

स्था०। आवा०। "जस्म जशो आहृषो, उद्गृह्णातस्म हारं पुष्पादिना" (७७ गाथा) आवा० १ ध्रु० १ अ० १ उ०। (अस्या गाथाया स्वाख्या 'दिला' शब्दे चतुर्थभागे २५३३ पृष्ठे विस्तृतो गतः। प्रहापकापेक्षया पूर्वोद्दिष्टनिरूपणमपि नयेत्)

पुष्पाउत्त-पूर्वाऽऽयुक्त-त्रि०। पूर्व तदगमनकालात् प्राक् आ-
युक्तं रम्यतस्याख्यादौ प्रतिष्ठे पूर्वाऽऽयुक्तम्। स्वार्थमेव राक्ष-
मास्थे, पञ्चा० १० वि०। पूर्वाऽऽयुक्त्या उल्लिखनः पूर्वाऽऽयुक्त
इति। व्य० ७ उ०। कल्प०। ('आयवाह' शब्दे चतुर्थभागे
२००४ पृष्ठे विस्तरो गतः)

पुष्पाह-देशी-पीने, दे० ना० ६ वर्ग ३२ गाथा।

पुष्पाणुपूर्वी-पूर्वानुपूर्वी-स्त्री०। कमे, रा०। पूर्वस्यानुपूर्वः
पूर्वानुपूर्वः "एषा णिदरिसण एङ्गसदो दो अणुलियं तिग-
स्स पुष्पा दुगस्स तिजि अणुने य चउक्कस्स पुष्पा। एवेस्स-
वेत्त। "अदधा-पुष्पेव अनुपूर्वः स एव पूर्वः पूर्वानुपूर्वी। नि०
चू० २० उ०।

पुष्पापरमा मंग-पूर्वाऽऽचरणा मङ्ग-पुं०। बहोः कालात्पुष्पा-
याः प्रवृत्तेर्निर्माणे, ज० १ अधि०।

पुष्पापरिय-पूर्वाऽऽचार्य-पुं०। अतीतस्मरे, नि० चू० १ उ०।
पञ्चा०।

पुष्पायामगया-पूर्वयामन-न०। पूर्वस्यां सीमन्धरः प्रभुः।
आ० क०। नव क्षेत्रं कर्मभूमिस्त्वाम्ना सुपमसुपमद्वयो
विराजते। क्षेत्रविशेषः स्था० २ डा० ३ उ०।

पुष्पावर-पूर्वावर-न०। पूर्वाणि च पराणि च पूर्वोपरं, समा-
हारप्रधाना द्वन्द्वः। पूर्वोपरसमुदाये, न०।

पुष्पावरमंजुत्त-पूर्वावरमंजुत्त-न०। पूर्व सूत्रनिषेधे पञ्चास्म-
न्नेण विरुध्यमाने, "पुष्पं मुनखिवद्धं पञ्चा सुलण विरुक्क-
माणे पुष्पापरमंजुत्तं भवति।" नि० चू० ११ उ०।

पुष्पासाद-पूर्वापाद-पुं०। अग्रभादेवताक चतुस्तारे नक्षत्र-
भेदे, ज० ७ वत्त०। सू० प्र०। अनु०। स्था०।

पुष्पाहृत्-पूर्वाभिमुख-त्रि०। "साऊण पुष्पाहृत्तो द्वयह।"
प्राचीदिगभिमुखे, आवा० ४ अ०।

पुष्पि-पूर्व-न०। पूर्वस्मिन् काले, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ०।
आवा०।

पुष्पिन्-पुं०। पूर्वधरे, प्रव० १ द्वार। प्रज्ञा०।

पुष्पिपञ्चमस्य-पूर्वपञ्चमस्तव-पुं०। "पुष्पिपञ्चमस्य य सं-
थये।" पूर्व दानाप्रसक्त पञ्चाश्व संसर्वा दातुः स्त्रिया पूर्वप-
ञ्चाश्वस्तवः। पञ्चा० १३ वि०। आवा०।

पुष्पिपुष्प-पूर्व-त्रि०। पूर्वशब्दास्त्वार्ये द्वन्द्वः। "अर्द्धं ते पु-
ष्पिपुष्पा अन्ते पालो ताहे तस्स अर्द्धाद्वियमहिमं कदेह।"
पूर्वस्मिन्, आ० म० १ अ०।

पुष्पुद्गाह-पूर्वाप्यागिन्-पुं०। पूर्व प्रमत्तयाऽवसरे संयमानुष्ठाने-
नाथात् शीलमस्येति पूर्वोत्थायी। प्रमत्तशसमये एव संवि-
धे, "जा पुष्पुद्गाहं पञ्चा निवाती।" आवा० १ ध्रु० ५
अ० ३ उ०।

पुष्पुतरा-पूर्वोतरा-स्त्री०। ईशानकोणे, व्य० ७ उ०।

पुष्पुपाण-पूर्वोत्पन्न-त्रि०। विरपकुडे, "पुष्पुपाण उ न
२६७

वा, न हुंति अत्राज उल्लमासं।" ज्यो० ६ पाहु०।

पुष्पादय-पूर्वोदित-त्रि०। प्रामुख्येन, ध्रु० १ उ० ३ प्रक०।
पूर्वोदिते, पञ्चा० ६ वि०।

पुष्प-प्र(पु)कृ-धा०। "लुह्य श्रोऽनादौ" ॥ ८। ४ २६ ॥ मा-
गध्यामनादौ वत्तमानस्य लुह्य श्रः। "पुष्पदि।" पृथङ्गति।
प्रा० ४ पाद।

पुस-सूत-शब्दौ, "सूत्रेणपुसः लुङ्ग-पुङ्ग-पुंस-कुल-पुल-
लुद-हुल-रोसाणाः।" ॥ ८। ४। १०५ ॥ इति सूत्रजेः
पुनाऽऽदेशः। प्रा० ४ पाद।

पुस-पुष्य-पुं०। वृहस्पतिद्वयनाके नक्षत्रविशेषे, ज्यो० ६
पाहु०। अनु०। विशेष०। च० प्र०। "दो पुस्ता।" स्था०
३ डा० ३ उ०। सू० प्र०। "पुस्तनकलत्त तिलारे।"
स० ३ सम०। पुष्यनक्षत्रं हि यात्रायां लिङ्गिकरम्। यदा-
हुः-"अपि द्वारद्वयं चन्द्रः पृथक् स्वर्वाधेनाधकः।" हा० १
ध्रु० ८ अ०। ऋषिभेदे च। ज० ७ वत्त०।

पुसजोय-पुष्ययोग-पुं०। उपलक्षणस्यात् पुष्याऽऽदिनक्षत्राणां
चन्द्रेण सह पश्चिमाग्निमेवप्रमदकाऽऽदिनांगपु, स० ३ अङ्ग।

पुसमागव-पुष्यमानव-पुं०। मागधे, आध०। लोकप्रसिद्धे
लक्षणविशेषे च। जी० ३ प्रति० ४ अधि०।

पुसमायण-पुष्यायन-पुं०। पुष्यनामकंयुष्वापर्ये; सू० प्र० १०
पाहु० ११ पाहु० पाहु०। ज०। च० प्र०।

पुड-पृथक्-अव्य०। "पृथक् धा वा।" ॥ ८। १। १८८ ॥ पृ-
थक्शब्दे घस्य धा भवति। पिथं। पुथं। पिहं। पुहं। भिज्, प्रा० १ पाद।

पुर्ह-पृथिवी-स्त्री०। "उह्यादौ" ॥ ८। १। १३१ ॥ इति
श्चत उच्यम्। प्रा० १ पाद। "पथि पृथिवी-प्रतिभुम्पृथि-
हृदिद्वानिर्वर्धनकथत्" ॥ ८। १। १८८ ॥ इतीति। सू०। प्रा० १
पाद। आ० म०। पश्चिमदिक्प्रवक्रास्तवयायां दिक्प्रार्थाम्,
आ० चू० १ अ०। नि०। आयानां त्रयाणां गणश्रुतां मातरि,
आ० म० १ अ०। आ० चू०। तृतीययासुदेवस्य मातरि च।
स०। नि०। सुपार्थ्वेजिनमातरि, नि०।

पुडत्त-पृथक्त्व-न०। विस्तरे, प्रज्ञा० १५ पाद। पार्थिव्ये, अनु०।

बहुत्वे, भ० ५ श० ६ उ०। पृथक्त्वशब्दे बहुत्ववाची। यदा-
ह च्छिण्डत्-पुद्ग(ह)नशब्दो बहुत्ववाची। क० प्र० १ प्रक०।
पृथक्त्वशब्दो बहुत्ववाची, बहुत्वं चह पञ्चविंशतिरूपं दृष्ट-
व्यम्। लिङ्गप्राभूतटीकायाम्, न०। प्रत्यविभागेन वाक्ये,
आ० म० १ अ०। नैयायिकसंभवे शुभभेदे, स० म०। संयुक्तः
मपि द्वये यद्वशाभेदे पूर्वगणपदीयते तत् अगोक्ष्य-
व्यवहारकारणं पृथक्त्वं नाम मणु इति कात्यादाः। घटाऽऽ
दिभ्यांऽर्धाभेदं तत्प्रत्ययविलक्षणज्ञानप्राप्ताद्यास्तुक्षाऽऽदि-
वादिनि व्यवस्थिताः। अत्र तावदेतौर्नामज्ञता, एवस्वरूप-
व्यावृत्तरूपाऽऽदिव्यतिरेकेणाधोन्नतभूतस्य पृथक्त्वमुक्त्या-
ध्वजे अग्निमानसं घटाऽऽदिविलक्षणज्ञानप्राप्ताद्व्यस्यासिद्धेः
अत एवापलक्षणप्राप्त्येनानुपपन्नस्यानुपलभादुत्तरम्। न
च पृथगिति विकल्पप्रत्ययावस्यत्येन तस्य सत्वं सजातीय-
विजातीयव्यावृत्तरूपाऽऽद्यनुभवनिवृत्त्येनानुपपन्नस्य व्यावृत्त्या-
भावानां स्वस्वभावव्यवस्थितेः, अस्याथा स्वतो व्यावृत्तरूपाणां

पुढत्

पुथक्त्वाऽऽदिशयः। पुथक्कृतानिः। पुथक्त्वाऽऽदिभि
 र्नामिषपुथक्कृतानाकरणे आकाङ्क्षितत्वाद्भेदपक्षे संस्था-
 लिङ्गे, अनेपक्षे तु पुथक्कृतस्य भावस्येवोत्पत्त्यन्तरभूत-
 पुथक्कृतगुणकृतत्वाविशेषात् न तत्र पुथक्कृतव्यवहारमितिः
 हेतोरनैकान्तिकत्वम् । किं च । यथा—परस्परव्यवृत्ताऽऽप्त-
 मया सुखदुःखाऽऽदिषु गुणेषु पृथगिति प्रत्ययविययता, पुथ-
 क्तव्यवृत्ताभावेऽपि गुणेषु गुणाः सम्भवन्ति । तथा घटाऽऽदिष्व-
 पि भविष्यतीति अनेकान्तिकता परित्युद्धेय । न च गुणेषु
 पृथगिति प्रत्ययो भङ्गः, मुख्यप्रत्ययाविशिष्टत्वात्, पृथगिति
 अगोचाराव्यवहारस्य स्वकविभिन्नपदार्थनिष्पन्नत्वात् । प-
 रोपपत्त्यस्तानुमाने प्रतिहाया, परस्मानन्ध्या । तथा च प्रयो-
 गाः—ये परस्परव्यवृत्ताऽऽप्तमानस्येतिरिक्तपुथक्त्वानाधाराः
 यथा सुखाऽऽदयः परस्परव्यवृत्ताऽऽप्तमानस्य घटाऽऽदयः स्व-
 भावहेतुसंस्थाने कवृत्तनुपपत्तिः, संभवान्भावश्च समवायस्य
 प्रतिषेधनमाप्तत्वात् सुखाऽऽदिषु तद्व्यवहाराभावप्रशङ्कश्च
 विषयेयं बाधकं प्रमाणम् । तत्र पुथक्त्वं गुणः, तस्माच्चक-
 माणाभावाद्वाच्योपपत्त्येति व्यवस्थितम् । सम्म० ३ काण्डः ।
 अनुयोगभेदे, स्या० १० डा० । पुथक्त्वं भेदो ज्ञितचनवद्व्य-
 चने इत्यर्थः । तदनुयोगो यथा—“धर्मधिकार्य धर्मस्तिकाय-
 देन धर्मधिकायपदेन ।” इह सूत्रे धर्मास्तिकायप्रदेशा
 इत्येतद्बहुवचनं तेषामसंघातपर्यायपदार्थमिति । स्या०
 १० डा० । पुथक्त्वं—“एतो ब्रिय” (२२३भाषा) विशे० ।
 पुढत्भावः—पुथक्त्वाभावः—पुं० । प्रतिसूचनविमगेन वच-
 माणाविभागाभावेन प्रवर्तने प्रकृष्ये, विशे० ।

पुढत्वविकः—पुथक्त्वविकर्त्तृ-पुं० । पुथक्त्वनेतद्द्रव्याऽऽभि-
 तानामुद्गाराऽऽदिष्वर्थाणां भेदेन विकल्पे, ग० १ आचि० ।

पुढत्वविक्रमविचारः—पुथक्त्वविकर्त्तृकर्मविचारः—न० । पुथक्त्वा-
 यः पुथक्त्वं नातात्वं, विकर्त्तृः क्षुतज्ञानं द्वादशाङ्गं, विचारोऽ-
 र्थव्यञ्जनयोगसंक्रान्तिः, व्यञ्जनमाधियानं, तद्विषयो यो मत्वा-
 कायलक्षणो योगः, संक्रान्तिः परस्परतः पतिवर्त्तनं, पुथक्-
 त्वेन चित्तस्यार्थव्यवज्ञानयोगे पुं संक्रान्तिविचारोऽसिञ्जित
 तत्पुथक्त्वविकर्त्तृविचारः । शुद्धप्राप्तभेदे, सम्म० । तथा ह्य
 साबुतमसंभननात् भावयति विदुःक्षेपतपुष्यकारवीर्यसाम-
 र्थः संभुतशेषचित्तत्वात्तैः कर्मप्रकृतीः स्थित्यनुभावाऽऽदि-
 भिर्होतृभ्यः महासंवरसाधनं । मोहनीयमचिन्तनामादौम
 शेषानुपशमयन् तत्रायम् वा द्रव्यरसगुणं भावपरमाणां चैक-
 सलस्य द्रव्यपदार्थायां व्यञ्जनं व्यवज्ञानाद्वाऽर्थं योगाद् यो-
 गान्तरं व्यवज्ञानाच्च व्यवज्ञानान्तरं च संक्रामनं पुथक्त्वविकर्त्तृ-
 विचारम् । सम्म० ३ काण्डः । भाव० । म० । दर्श० ।

पुढत्सहः—पुथक्त्वशब्दः—पुं० । पुथक्त्वनाकेत्यनेन काऽर्थो नाना-
 त्वाऽऽदिद्रव्ययोगेन यः सरो यमलक्षस्वाऽऽदिशब्दवत् स
 पुथक्त्व इति, स त्वानौ शब्दभेदः । शब्दभेदे, स्या० १० डा० ।

पुढत्ताणुश्रोणः—पुथक्त्वानुश्रोणः—पुं० । आर्येयज्ञत्वाभिः पृ-
 थक्त्वं स्थापितेऽनुयोगः, तेषां पुढत्ताणुः, कालिय-
 सुपादिद्रव्या य ।” (२२२भाषा) विशे० ।

पुढवी-पुढवी-स्त्री० । तन्वीनृपरवार्त्तयुक्तप्रात्यक्ष्यज्जात्यूचं
 उकारः । प्रा० २ पा० । राज्ञः शातवाहनस्याग्रमन्त्रिण्याम् ।
 व्य० ६ उ० । भूमैः च ।” पंचमसरमंताश्रो, हर्दति पुढवी-
 चर् ।” अनु० । आचा० । (अस्याः स्वरूपं ‘भूगोल’ शब्दे)

पुढवीचंद—पुढवीचन्द्र-पुं० । अयोध्याराजद्वारिसिद्धपुत्रे, ध० २० ।

तन्वितं पुनरितम्—

“अथिह पुरी झउज्जा, उज्जायसपहिं भूसिया सययं ।
 नयवंतपदमसीहो, नरनाहो तथ हरिसीहो ॥ १ ॥

नयणावित्तासविणिज्जय-पडमा पडमाई रिया तत्स ।

पुत्तो पुढवीचंदो, चंतुज्जलभूरिजयसययं ॥ २ ॥

सो मणिंदसंथयससरि-यपुव्ववविहियवात्तारितो ।

उगविसमोगिमोग,व्व कामभोग चयइ दूरं ॥ ३ ॥

न कुणइ उप्पदव्वं, मिगारगिरं न जेपइ कयावि ।

मितहिं वि न वि कीलइ, न दमइ दुइमकरितुरे ॥ ४ ॥

मायापदमंत्तजुत्तो, मुणियपत्तो जिणचल्लुज्जत्तो ।

परमवसत्थनिवदं, चित्तंति जिहूइ सया वि ॥ ५ ॥

तयणु विज्जिइ राया, कत्त नाम इमो मरिदुसयजुरे ॥

भोगोवमंगममं, लविस्सइ मयममरुत्तो ॥ ६ ॥

नवजुदव्वणपारं, स लहइज्जं निवसुणिय जियेण ॥

विगारद्वारि चरियं, रिउवज्जरो उज्जमा धरियं ॥ ७ ॥

एव पुण मुणियं इव, मयविज्जित्तणुरो पत्तममयो ।

होही मरुतो उज्झिय-वरकमो दुव्विगीयाणं ॥ ८ ॥

ता जुत्तंति संपइ, कांमि कलत्तमंगं एव ॥ ९ ॥

सथमव तव्वसमग्नो, काही मव्वं पि जं मणियं ॥ १० ॥

ता ज्झं ता माणी, ता चम्मो ता वज्जज्जो सोमो ॥

जाव घरनळ व्व नरो, न भासिं चं द्दमंत्तलाहि ॥ ११ ॥

इय चितिय सत्थयं, परिणयत्थं निंा मणइ कुमरं ।

जणयाणुरोइओ सो, तं पडिज्जइ अकामं वि ॥ १२ ॥

तयणु कुमरेण समो, मरुत्तसामंतकुत्तपत्तयाणं ।

अट्टइ कळयाणं, पाणिमण्णं करावै ॥ १३ ॥

वज्जिज्जमंत्तणं, वीणाइमहत्तं सप पट्ठं ॥

नचंनयमि तदणी-जणमि लोए पडिदणुयं ॥ १४ ॥

पुढवीचंदकुमारो, निजियमारो विवैयणुसारं ।

विदूइ मज्झमणो, अरत्तदुदो जहा समणो ॥ १५ ॥

चितइ य अहइ गहणं, मोहमहारणविलस्यं एयं ।

जणं जणो वि नडिज्जइ, अमुणियत्तो मुहा एसो ॥ १६ ॥

गीयं पलावयां, देहपरिस्समकरं कुडं नहं ।

शुद्धमाराऽलोकारा, भोगुयसोमा किंलसकरा ॥ १७ ॥

जणयाणुज्जमाओ, जं कळयंणं कळयमं संवांसं ।

खिज्जंति मज्झ कज्जे, एवं अरिणियज्जंहेण ॥ १८ ॥

रंभागम्य असांर, इह संसारं कणं पि न हु जुत्तं ।

रमिउं विष्ठापरिज्जं-इसमयत्तया सत्ताण ॥ १९ ॥

अरिनिज्जो निदंभो, अरमपियराण इत्थं वत्तुमि ॥

मद विरदं खणमवि न हु, मरुत्तं शुद्धेदंनिडिवा ॥ २० ॥

पेमभरपरवसाओ, परिणीयाओ इमाउं यालाओ ।

सुचंतीओ संपइ, मोहा उव्हंति दुदियाओ ॥ २१ ॥

मोहो अओ पि जणो, निरहं मं पव्वंत्तमिलाहे ।

नायाणुरोइआही, अदयं कहं संकडे पडिओ ॥ २२ ॥

किं पि न विणुदमहा, इहिं पि इमा उ जइ विवाहेमि ।

लहकुम्मयाणं विक्कं, कयावि सव्वा उ मिहंइसि ॥ २३ ॥

एव पव्वयामि अदयं, पियरो पडिहेहिउं जिणमयमि ।

तां संव्वंसिममंमि, उवयारियं हुउं मिक्कयुयं ॥ २४ ॥

इय चितिय निव्वत्तिय-विणकराणं पियाहिं लहकुमरो ।

रत्नगङ्गाश्री उच्चिय—द्वानासीर्णा मण्डय एवं ॥ २४ ॥
 इह भोगा विसमिध सुह-महुरा परिणामदाकृण्विवागा ।
 सिधनवरमहाश्रीऽर-निविडकवादीवमा भोगा ॥ २५ ॥
 भोगा सुनिकलबहुदु कलकलद्वयद्वयवर्द्धिपलसमाणा ।
 धम्मवृद्धमउम्मूलक्षण-समीरलहरीसमा भोगा ॥ २६ ॥

किं च—

जं भुत्तमणाभवे, जीवेणहारभूमणार्णयं ।
 एगत्थ पुंजयं तं, अहरेह पञ्चरं घण्टि ॥ २७ ॥
 पीयाई जाई सुमणो-रमाई पाणोई पाणिणो पुठि ।
 विज्जंति ताह न हू तत्ति-याह सत्तिताह जलहीसु ॥ २८ ॥
 पुप्फाणि फलाणि दला-णि जाणि भुत्ताणि पाणिणा पुठि ।
 विज्जंति न तिहुयणत्त-णत्तसु किर चट्टमणसु ॥ २९ ॥

अथ य—

भुत्तं सुहृद्वरे सुहृद्वरं दोहरेदहाय,
 भोग सावरपल्लमाणमण्डये देवसत्तं जं नरो ।
 रज्जंतिपिकलवरेसु अष्टुद्वेषुसु रिङ्गाभामा,
 मणे तिसिकरा जियाण न चरं भुणा थि भोगा नमो ॥ ३० ॥
 ता पडिबुद्धाई बुद्धाई, मा भोगपरस्वसं मणं काउं ।
 दुत्तअणोरमवजल-निदिमि परिममह दुक्कला ॥ ३१ ॥
 इय सोउ कुमरवयणं, ताउ पञ्चउ निबद्धाध्याओ ।
 विसयावरत्तमाओ, कयंजनीओ भणूति इमे ॥ ३२ ॥
 सामिय ! अविदहभये, जं तुमए जंयि परं कहतु ।
 का पांहरयोवाओ, विसयाओ कहं ता कुमरो ॥ ३३ ॥
 सुहमुकनिराह अकल-कवरणआसेवयं तन्नो जाओ ।
 पमयति सामि ! अग्गे, दिक्काण लहुवि सज्जतु ॥ ३४ ॥
 तुह चरिणीसेहेण, वयं कयत्ता उ अज्ज जायाओ ।
 संपए पुण गिहावासे, न कणं यि ररं लहेमु ति ॥ ३५ ॥
 तुट्टो भणइ कुमरो, जुत्तमिणं तुम्ह य विचयणं ।
 कि तु समहिउवाओ, गुणआगमणं पडिक्कल ॥ ३६ ॥
 समए वयमांय एवं, कहामो ताउ जं पवज्जंति ।
 परिणयमुहाउ एवं, हरिसोहनिसेण विज्जायं ॥ ३७ ॥
 तां तेषु चितियमिणं, वसीकओ नेय एस महिलाहि ।
 नवरं इमिणा वररु उज्जयाउ एयाउ विदियाओ ॥ ३८ ॥
 तां तत्तणेहं पमाणय, इमं जिउंजमि रज्जंरंमि ।
 जं तत्तवाउलयाय, बीसारेह धम्मवत्तं पि ॥ ३९ ॥
 इय निच्छिय तेषुलो, कुमरो बहुरज्जगहणविसयमि ।
 पडिक्कालउमवयंतो, पिउवयणं सो सुदक्किल्लो ॥ ४० ॥
 चितइ अहो विरुद्धं, रज्जंगहणं तेषुज्जयमरं ।
 सागरममममणायं, हिमवंतामिमुहममं व ॥ ४१ ॥
 निव्वंघो पुण पिउयो, लक्खिउज्जं शुक्करो इहऽयमि ।
 कुप्पाडियाा शुक्को, न लंघियव्वा सयक्केहि ॥ ४२ ॥
 संमाविज्जइ पक्का, थि पत्थणा परिसो किर इमस्स ।
 धम्ममारियाऽगमणं, पडिक्कलयमं मए थि बुवं ॥ ४३ ॥
 ता परमपीइपउत्तं, पिउयो वयणं करेमि अहमिणिह ।
 इय चितिय पडिक्कल, कुमरो निवसासणं सिरसा ॥ ४४ ॥
 तो पुद्गीचंदकुमरो, असेससामंतमंसिजुत्तो ।
 अभिसिंचय रउजमरे, पडिक्कलवो नरवई जाओ ॥ ४५ ॥
 नरराया पुण तीए, रायसरीए न रंजिओ कि पि ।
 कुणइ तदा वि पडिभि, उच्चियं जणयाउरोहणं ॥ ४६ ॥
 रज्जं वलणविरहियं, विदियं मुक्काउ सयकमुत्तोओ ।

पुट्टो य अमोवाओ, सयले नियमंइले तेण ॥ ४७ ॥
 पायं अमो वि जणो, विदिआ जिणसासणमि अइमत्तो ।
 सव्वं च वयणमेयं, जह राया तह पया होइ ॥ ४८ ॥
 कहाय वि समाऽऽसीओ, अ विक्कला पमणिओ जहा व्वं ।
 तुह इंसणं समीहइ, दंसंतरवाणिओ सुपया ॥ ४९ ॥
 मुक्कसु इय निवभणिए, सां मुक्को वित्तिणा तन्नो सुपयो ।
 नमिऊण पुहइनाइ, उच्चियद्वानिम आसीओ ॥ ५० ॥
 रक्षा मणियं सो सि-ट्टि ! कहसु कत्ता समागमोअसि इह !
 भमिरेण मडि कत्थ थि, किं इट्टि अक्कुरिजं च ? ॥ ५१ ॥
 सिट्टी थि आइ सामिय ! गयपुरनगराउ आगमोअसि इह ।
 भुवणजणविट्ठयकरं, अक्कुरियं पुण इमं दिट्ठं ॥ ५२ ॥
 तथाहि—
 आसिह गयपुरनगरे, बहुरययो रययसंखओ सिट्टी ।
 भउत्ता सुमंमला सं, पुत्तो गुणसायो नाम ॥ ५३ ॥
 आइ रययसंखएण, एसरियनवउत्तएणस्स तस्स कए ।
 अट्टएइ नयरसिट्टी-ण अट्ट पूयाउ वरियाओ ॥ ५४ ॥
 अजदिये ओलोयण-ट्टिएण गुणमायरेण रायपट्टं ।
 भिक्खत्तयं पुरमउके पायसंतो मुणिवरो दिट्ठो ॥ ५५ ॥
 कत्थ थि पोरसकवं, पुरा वि मे पिच्छुंयं ति चिंतंतो ।
 परिपालियवरणमरे, पुव्वमवं संमरइ सो उ ॥ ५६ ॥
 अरानिव्वधेण तन्नो, वयगहणकए स पुत्तए पिउणो ।
 कयमाणी दीणमला, सं जणणी भणइ तां एयं ॥ ५७ ॥
 इह वि तुह वक्क ! चितं, कणं थि न रं गिह कुणइ तह वि ।
 नवपरिणीयानियमुहदं-सण्ण रंजसु णे हिययं ॥ ५८ ॥
 तयणवयगहणविसए, नहंऽनरायं न कि पि काहामो ।
 इय जणणी वयणं, तह ति पडिउत्तए सां वि ॥ ५९ ॥
 ववाडियासिट्ठो, कहावियं रययसंखए इमं ।
 परिणयणाणेतरेमे-व मह सुत्तां गिहिहदीं दिक्कं ॥ ६० ॥
 तं साउं ते वाउल-दियया मंति कि पि ता धूया ।
 जंपेति किमिह ताया ! कजा दिउंजंति वारतुमं ॥ ६१ ॥
 सो चिय भना जं सो, करिस्सए तं वयं पि काहामो ।
 तेषु च अपरिणीया, न करिस्सामो वरं अवरं ॥ ६२ ॥
 इय सोउ पुत्तिवयणं, ते सव्वं सिट्ठिणो पडिहुमणा ।
 गुणसायरेण करं-ति पाणिगहणं नियसुयां ॥ ६३ ॥
 गिउंजंतबहुपधत्ते, वीवाहमेहं पयट्टमाणमि ।
 कसयलजणक्कंवे, पुरओ तट्टमि वट्टंनं ॥ ६४ ॥
 गुणसायरो थि नासा-निदिहियक्को कउरदियवियारो ।
 चितइ एगममणो, समयो होइ सुए अइयं ॥ ६५ ॥
 एवं तवं करिस्सं, एवं हं गुरुण विणयमरं ।
 इय संजमं इहस्सं, इय काइस्सं सुहउत्ताणं ॥ ६६ ॥
 इय चिंतंतो निहुयं, सुमरंतो पुव्वमवसुयएहस्सं ।
 उल्लसियथियउत्ताणो, संपसो केवलं नाणं ॥ ६७ ॥
 ताओ वि नवबहुओ, तह निच्चलत्तायणं तमेगमं ।
 पेहंति पडिट्टाओ, लउत्तामुत्तलितनयणाओ ॥ ६८ ॥
 चिंतंति अहो धम्मो, उवसमलच्छीइ रंजिओ पाणयं ॥
 अट्टासु कदं रउजइ, मउत्तां सावउत्तपरियासु ॥ ६९ ॥
 वयमांय सुपुण्णपका, जं लओ एल सुगुणधणअहं ।
 सिधनयरसयवाहो, भवस्सवत्तनयणममो ॥ ७० ॥
 एयाणमगलग्गा, तम्मं धम्मं सुनिम्मलं चरिउं ।
 काहामो भूरिभवु अवाण वुक्कण वुक्कयं ॥ ७१ ॥

पृथ्वीचंद

एवं विधितिरिओ, अणुमोयंतीउ सुजभायाओ ।
 पत्ताउ केचलसिरि, खण्ण ताओ वि सव्वाओ ॥ ७२ ॥
 तव्वेले चिय जयरव-विमस्सपड्डहड्डसद्धमरियनहं ।
 धोलांतकअकुडल-सुरमंलमगायं तथ ॥ ७३ ॥
 पडिवअदव्वलिंगं, तं मुणिएवरं नमेह सुरसंघो ।
 केवलमहिमं परमं, कंइ हरिंसं सुपडिपुओ ॥ ७४ ॥
 वट्टट्ठु तं च चित्तं, सुमंगला रयणसंघओ मिट्ठो ।
 शुद्धसंवेगोवओ, संपत्तां क्खि वरनाणं ॥ ७५ ॥
 इय पिच्छुवि अचक्षुरिं, राया तिरिसेहरो सपरिचागे ।
 पत्तो तदि वि पण्णिय, सुमुण्णि पुरओ समासीओ ॥ ७६ ॥
 अहयं पि पुव्वपेसिय-वरवाहणुजासपरिययो देव ।
 इह आगतुमं वि हु, पत्तो कोऊडलेण तदि ॥ ७७ ॥
 नियचरियकहणपुव्वं, नेणलोऽहं जहा तुमं सुधणं ।
 उअभाए गंतुमो, पत्तो पुण कोउणं इहं ॥ ७८ ॥
 तथाहि—
 दूरं पत्तो सत्तो, पुणरवि सुलहं न एरिसं पुज्जं ।
 इय चित्तायाउलिओ, न तरसि गंतुं न वा ठाउं ॥ ७९ ॥
 ता कित्तियमित्तमिणं, चित्तं इहदि प्खिवइ (पुणं) जंतं ।
 वज्जसि इत्तां अय्मा-इयमुयं तथ संपत्तो ॥ ८० ॥
 इय सस्मं आर्यश्रिय, नमिय शुद्ध इह समागयंऽहिह कमा ।
 मंएर अचक्षुरियकं, पडुं ? तुह पायं समणुपत्तो ॥ ८१ ॥
 इय निमुणंते सुनर-गुणलुगागाहेरगां राया ।
 आणंदमुहियमणो, चित्तमयं सभारहं ॥ ८२ ॥
 सव्वगुणसायारो सो, महालुभायां महामुणी जणु ।
 तह साहिंयं सकज्जं, निजियमोहालुवंधेण ॥ ८३ ॥
 धमारा भोजयमो-हनिविडिनिगइणु भोगसामग्गो ।
 न तरहं काउ धम्म-तरावमकंनतंता वि ॥ ८४ ॥
 हा कह जाणंतु चिय, पडिओऽहं रज्जकुडजंतमि ।
 गुडजणुदक्खिजवसा-वमारसामग्गो ॥ ८५ ॥
 कइया संहलपरिमु-क्खसलभोगावभंगजोगाणं ।
 धम्मधराण मुणीणं, मज्जे गणणं लहिस्सामि ॥ ८६ ॥
 कइया गुणपयणओ, नाणवर्णिताण भायणं हांइ ।
 कइया सस्मं महिहं उवसस्मं पणिसहुपलं ॥ ८७ ॥
 इचवाइ चित्तयेतां, अणुवकण्णक्रमेण स महप्पा ।
 सिधपयगमनिस्संणि, खयगस्सेणि समाकटो ॥ ८८ ॥
 सियक्काणघणंण ख्णे-ण नेण घणघाएकम्मसंघायं ।
 संखुअऊण संप-त्तुत्तमं केवलं जाणं ॥ ८९ ॥
 अह तथ लुहस्मवइ, पत्तां अण्णिव दव्वलिंगं से ।
 पण्णित्तु चल्लसुल्लं, कवल्ममहिमं करेसी य ॥ ९० ॥
 तं वट्टुं हरिसीहा, राया पउमावइ (य) सह तथ ।
 संपत्तो जयंतो, अहो किमयं किमयं ति ॥ ९१ ॥
 ताओ वि तस्स भज्जा-उ तथ हरिसेण आगया उ लहुं ।
 संघपरिगयाओ, केवलनाणं च पत्ताओ ॥ ९२ ॥
 एयं तं गुणसायर-केवलकदियं मइतमकछेरं ।
 सो सुधणसत्थवाहो, विडिहयचित्तं विधिनेह ॥ ९३ ॥
 अह पच्छुइ तरनाहो, भयवं ? किं तुम्ह उवरि अम्हाण ।
 अरगुरुओ पडिंधंयो, तो इय जंगर समणसीहो ॥ ९४ ॥
 तं निव ! वंवाइ पुरा, जयरया पिपमइ पिआ इरया ।
 कुसुमाउडु त्ति नाम-ण नंदयो तुम्ह अहमासि ॥ ९५ ॥

सज्जमणुणेण तुम्हे, विजयविमाणे सुरा समुत्पन्ना ।
 अहयं पुण सव्वहं, सेजोगां पुण इहं जाओ ॥ ९६ ॥
 तो मज्जे उवरि गुहओ, नेहो तुम्हाण इय सुणंताणं ।
 ताणं जायं जाइ-सस्मं तह केवलं नाणं ॥ ९७ ॥
 तेसि पि कया महिमा, सुरवइया भस्सिमारनसिरेण ।
 जाओ परमानंदो, नयरीए जण्णियजणपुज्जो ॥ ९८ ॥
 अह सुधणसत्थवाहो, मुणीवरं नमिय पुच्छए एयं ।
 तुम्ह गुणसायरस्स य, समणुगुणया कहमिक्खेया ? ॥ ९९ ॥
 साहइ तओ मुहिदां, पुव्वमयं एव कुसुमकेउ ति ।
 मइ नंदयो अहेवी, वयं गहसी मए सदि ॥ १०० ॥
 मम समसुचित्रवस्सो, तल्लुएयकस्सोऽणुमुयसुरजस्सो ।
 सो कुसुमकेउनियसो, सुंदरगुणसायां जाओ ॥ १०१ ॥
 पुत्तं सुहाणुवंधं, समपरिखामेण पुट्टमस्सेहि ।
 समसुद्ध परंपराए, परिगुणयवं तओ अस्से ॥ १०२ ॥
 एयाओ वि वहुओऽ-णंतरभवभारियाउ दुएहं पि ।
 कयंमज्जाउऽणुत्तर-सुरेसु वमिऊण सुहजोगां ॥ १०३ ॥
 जायाओ जायाओ, एवं ययियव्वयानिओमणं ।
 संपत्ताओ केवल-सिरि च सामागिजोगं ॥ १०४ ॥
 इय सोउं पडिबुज्जो, सुधणां वि सुमावयसणुपत्तां ।
 अओ वि वहु लंगो, सुचरियवरणुजुओ जाओ ॥ १०५ ॥
 हरिणा हरिसीहसुओ, ठायो रज्जमत्त वत्थु हरिरेणा ।
 पुहइचंदरिसी वि हु, सुवर्णं विहारिय निवं पत्तां ॥ १०६ ॥
 पृथ्वीचमस्सतिपवर्णिं मेनिशरयेति सय्यक, तन्नात्रावस्सजनदयितामुक्खलोकापरोधान ।
 दीलाऽऽदानपगुणमनयो गहवासेऽपि स्मृतो, भव्या लांकास्थजन सन्तं कामभोगु शुश्रूक्ष ॥ १०७ ॥
 इति पृथ्वीचन्द्रनन्दकथा । ख० १०० अ० ६ ल० १० ।
 पृथ्वीचल-पृथिवीचल-पुं० अनहमज्जरीपित्तं स्थातामरुपा-
 ने नरनाथ, दर्श० ३ तथ । सांपाकपट्टनात्र अहमज्जरी-
 पके, आ० ४ अ० ।
 पृथ्वीच-पृथ्वीश-पु० । राजनि, 'न युवर्णस्यास्वे' ॥ २०१ ॥ ६ ॥
 इति सन्निधिवेष अस्व इति पृथुशामान-पृथ्वीसां । प्रा०
 १ पाद ।
 पृहूत-पृथुत्-न० । विस्तारे, स्था० ४ ठा० २ उ० । समयप-
 रिमापया द्विप्रसूतावानवनी, विश० । भेदे द्विचक्रवर्तुवच-
 नयोः तत्पुत्रयोऽपि तथा, यथा-० धम्मग्गिकाए धम्मग्गि-
 कायदेवे धम्मग्गिकायप्पदेवा । 'इह सुव धमास्ति कायप्रदेशा
 इत्येतन् वहुवचनं तथागम्यतामवस्थापनाधोमति । स्था०
 १० ठा० ।
 पूअ-देशी-वधनि, दे० ना० ६ वर्य ४६ गाथा ;
 पूइ-पूनि-खी० । नासाकायलक्षणं रोगविशेषः, (२०८ गाथा)
 विश० । दुर्गन्धनात्मा, अनु० । मांसाऽऽदो, आ० ४ अ० ।
 वृक्षविशेषः, प्रहा० १ पद ।
 पूइकड-पुत्तिकुत-न० । आधामाकाऽदो, सूत्र० १ शु० १ अ० २३० ।
 पूइकक्षी-पुत्तिकर्णी-खी० । पुत्तिपरिपाकतः कुथितगन्धा कृ-
 मिकुलाऽऽकुलन्यादुतलक्षणमनन् तथाविधौ कर्णी-धनी य-
 स्याः । पकरां या पूतः तयाऽऽत्तो कर्णी यस्याः सा पूतिक-

शी । उत्त० १ अ० । सदितकएवाम्, उत्त० । 'जहा सुधी
पृष्ठकक्षी' उत्त० १ अ० ।

पृष्ठकम्म-पूतिकर्मन्—न० पूति-अपवित्रं तस्य कर्म, अपवित्रस्य स
तोऽपवित्रमप्राप्त्यदिमनिलम्पे करणं पूतिकर्म, तद्योगाद् भक्ता
ऽऽपत्तिः पूतिकर्म । पञ्चा० ६ वि० । सभाध्यमानाऽऽध्यात्मिकमाव-
यवसमिधे, दृश्य० ६ अ० १ उ० । आधाकर्मोऽऽध्यात्मिको
ऽवयववैयर्थ्याऽपि संयुक्तः, सूत्र० १ अ० ११ अ० । ग० । यथा शुचिः
पयोधतोऽपि एकेन मयविन्दुनाऽऽधुनिः स्यात्, तथा पूतिक-
र्मणा विशुद्धाऽऽहारमपि आधाकर्मिकयोगात् पूतिकं स्यात् ।
अयं तृतीयो द्वयः । उत्त० २४ अ० । आचा० । पं० ५० ।
ध० । ग० । दृश्य० । पं० ७० । ७० ।

सम्यग्नि पुनिरात्रं वक्ष्यन् । पूतिश्चतुर्विधा । तद्यथा-नामपूतिः
स्थापनापूतिर्द्रव्यपूतिर्वायुपूतिश्च । तत्र नामस्थापने सुखान-
स्यादनादृश्यं द्रव्यमावपूनी प्रविष्टादयति—

पृष्ठकम्मं दुर्विहं, द्रव्यं भावे य हाई नायव्वं ।

द्वयस्मिं क्षणश्रमिष्य, भावस्मि य बायं सुहमं । १४३ ।

'पूतिकर्म' पूतिकरणं द्विधा । तद्यथा—'द्रव्यं' द्रव्यवि-
षयं भावे भावविषयं, तत्र द्रव्यं 'क्षणश्राद्धिकं' गो-
मयोपलक्षितं धार्मिको दृष्टान्तः । भावविषयं पुनर्द्विधा-बा-
दरं, सूक्ष्मं च । इह यत् द्रव्यस्य पूतिकरणं तद् द्रव्यपूतिः,
येन पुनर्द्रव्यस्य भावस्य पूतिकरणं तद् द्रव्यमप्युपचाराद्
भावपूतिः, ततो वक्ष्यमाणमुपकारणाऽऽपि भावपूतिस्त्वनाऽभि-
धीयमानं न विरुध्यते ।

तत्र प्रथमतो द्रव्यपूतिलक्षणमाह—

गंधादगुणमभिदं, जं द्रव्यं असुदं गंधद्रव्ययुयं ।

पूहं चि परिहरिज्जं, तं जाणुसु द्रव्यपूहं चि ॥ २४४ ॥

इह यत् पूहं स्वरूपतः 'गन्धाऽद्विगुणाविशिष्टं' सुराभ्य-
गन्धादगुणविशिष्टमपि, अत्रिचर सामर्थ्यादभ्यस्यते, पञ्चादश
विभक्त्यद्रव्ययुक्तं सत् पुनिरिति परिहृत्यते, तद् द्रव्यं जा-
नीहि द्रव्यपूतारिति ।

अत्रार्थं गान्धाद्वयेनादहरणमाह—

गोद्विनिउत्तो धम्मी, सवपे आसन्नगोद्विभत्ताए ।

समियसुरवज्जमीसं, अजिज सत्ता मदिमिपोहो ॥ २४५ ॥

संजायलितभले, गोद्विगंधो चि वज्जवणिपायो ।

उक्खणिय अन्न छगणे-य लिपणं दव्वपूहं उ ॥ २४६ ॥

समिद्धं नाम पुरं, तत्र बहिरुद्याने सभाकलितदेवकुलि-
कायां भागिभद्रो नाम यत्नः, अन्यथा च तस्मिन् पुरे शी-
तलकामिधमशिवनुपनस्ये, ततः कैश्चित्स्य यक्षस्योपया
चित्तकर्मिषं यक्षस्माद्विशिष्टाद्वयं यिल्लारामस्ततस्तद्वैकं वष-
मपस्याऽऽतिपूयापनिकां करिष्यामः, ततो निस्तीर्णोः कथम-
पि तस्माद्विशिष्टात्, जानन्न तेषां चेतसि चमकारो यथा
नूतमयं स प्रातिहायो यज्ञ इति । ततो देवशर्मभिधो भाट-
कप्रदानेन पूजकारको बर्गणं, यथा वर्चमेकं यावदष्टम्याद्विषु
प्रानरेव यक्षमां गोमयेनोपलक्ष्ये, येन तत्र पवित्रीभूतायां
यक्षमास्तोयापनिकां कुर्मः, तथैव तेन प्रतिपद्ये, ततः कदाचि
वयोधापनिकां मविष्यतीति कृत्वा स भोपलेपनार्थमनुवृत्त एव
स्यं कस्याऽपि कुटुम्बिनो गोपाटके क्षणमहणाय प्रविशेत्,
२६८

तत्र च केनाऽपि कर्मकरस्य राक्षो मरहकवज्जसुराऽऽध्यव-
हारतो जानाऽजीयेन पञ्चमरात्रिभागे तस्मिन्नेव गोपाटके क-
चित्प्रदेशे बुधैश्चमजीये पुरीयं व्युदसजि, तस्य चोपरि कथमपि
महिषी समानस्य क्षणश्राद्धं मुक्तवती, ततस्तेन दद्याति
तद्वर्जो पुरीयं देवशर्मणा न ज्ञानमिति, देवशर्मो तं क्षण-
श्राद्धं सकलमपि तथैव शृहीत्वा तेन सभासुपलितवान्,
उचापनिकाकारिणश्च जना नानाविधमांदनाऽऽदिकं भोजन-
मानीय यावद् भोजनार्थं तत्रापविशन्ति, तात्त्विकमतीव दु-
र्भगिणश्चः समायातः, ततः पुष्टो देवशर्मो, यथा कुतोऽय-
मशुचिगन्धः समायाति ? इति । ततोक्तं न जाने, ततस्तैः सम्यक्
परिभाषयद्भिरुपलेपनार्थं वज्जाऽऽध्यवयादृशिशरे सुराग-
न्धश्च निज्जानः, ततो जज्ञं यदुपलेपनमर्थं पुरीयमपलितयुते
इति, ततः सर्वे भोजनमशुचिर्वाङ्मिषा परित्यज्य, उपलेपनं
च समूलमुत्थानम्, अन्येन च गोमयेन समोपलेपिता,
भोजनाऽऽदिकं चाप्यत्र पक्त्वा भुज्जमानि । सूत्रं सुगमं, तथैव
धर्मा धार्मिकः ('समिय' 'सि') मरहकः । 'सज्जा' 'पुरी-
यम्' अत्र यदुपलेपनं, यद्य तत्र यस्त्वं भोजनाऽऽदिकं, तत्सर्वं
द्रव्यपूतिः । उक्ता द्रव्यपूतिः ।

अथ भावपूतिमाह—

उग्गमकोडीअवयव-मिसेवि वि मीमियं सुसुद्धं पि ।

सुद्धं पि कुण्डं चरयं, पूहं तं भावआ पूहं ॥ २४७ ॥

'उद्गमस्य' उद्गमदीपजालस्य याः कोटयोऽक्षयः विभागा
आधाकर्मोऽऽदिरूपा भद्रा इत्यर्थः । ताश्च द्विधा-विशोधयो-
ऽविशोधयश्च । तत्रेहाविशोधयोऽप्यहः, तामांमविशोधि-
रूपाणामुद्गमकोटीनामवयवमात्रेणापि मिश्रितमशनाऽऽदिकं
स्वरूपतः 'सुसुद्धंमपि' उद्गमाऽद्विरोपरहितमपि सत्, यच्च
सुप्रमानं चरयं 'शुद्धमपि' निरतिचारमपि पूतिं करोति,
तदशनाऽऽदिकं भावपूतिः । 'उग्गमकोडी' इत्युक्तम् ।

ततस्त्वा एवोद्गमकोटीरभिधिसुराह—

आहाकम्मूदेसिय, मीमं तद् बायरा य पाहुडिया ।

पूहं अज्जोयराओ, उग्गमकोडी भवे एस ॥ २४८ ॥

आधाकर्मं सकलं तथा औद्देशिकं यावदधिकं सुकरवा
शेषं कर्मोद्देशकं 'मिधं' पार्यायणस्य धुमिक्षजत्तं बादरा
च प्राश्रुतिका । 'पूतिः' भावपूतिः अध्यवपूरकक्षीरमेव द-
याऽऽत्मकः, एषा भवति उद्गमकोटीरविशोधिर्वाङ्मिषा ।
तद्वैव भावपूतिं स्वरूपतः उपदर्श्य सम्यक्तिं भेदत आह—
बायरसुहमं भावे, उ पूहं सुहममुपरि वोच्छामि ।

उवगरणं भत्तपाणे, दुर्विहं पुण बायं पूहं ॥ २४९ ॥

'भावे' भावविषया पूतिर्द्विधा । तद्यथा-बादरा, सूक्ष्मा
च । सूत्रं च ननुपलक्षितं दयाः प्राकृतत्वात्, तत्र सूक्ष्मां भाव-
पूतिमुपरि धव्य । बादरा पुनर्द्विधा । तद्यथा—'उपकरणं'
उपकरणविषया, 'भक्षपाने' भक्षपानविषया ।

तत्र भक्षपानपूतिं सामान्यतो व्याचिर्यासुराह—

चुल्लुक्खलिया टोए, दव्वो छूदं य मीमं पूहं ।

टाए लोणे हिण्ण, संकायण फाडणे पूरे ॥ २५० ॥

'चुल्लु' प्रतीता, 'उखा' स्थाली, 'डाय' बृहदाहहन-
कः, महाक्षडुक इत्यर्थः, 'दव्वो' लघ्वीयान् दाहस्तकः, ए-

तानि च सर्वोपधाधिकर्मोऽऽदिरूपाणि द्रष्टव्यानि, सर्वत्रापि च तुनीयाये सप्तमी । ततोऽयमर्थः—एतैः सम्मिश्रं शुद्धमात्रं यदशमाऽऽदि तत् पृतिः, तत्र सुल्लुक्खाद्यानां मिश्रिताभ्यां शब्दा रञ्जनेन । यद्वा—तत्र स्थापनेन, तथा 'डाए' शाकं, लघवं हि-
ङ्गु च प्रतीतम्, एतेराधाकार्मिकैः सम्मिश्रं पृतिः । तथा 'लंकाप्रसङ्कोटनधूमैः' इति, तत्र संक्रामणम्—आधाकार्मिक-
शब्दाऽऽदिरूपाण्येन स्थापयित्वा शुद्धस्याशानाऽदेः पवनं मां च-
नं वा, यद्वा—दादहलनाऽऽधाकार्मस्याऽऽद्यत्र स्थापनां सञ्चारणं,
स्फोटनम्—आधाकार्मस्या राजिकाऽऽदिना संस्कारकरणं, धूमः
हिक्वादिस्फोटकाः दधारः ।

एतामेव शाब्दां व्याख्यानान्तुः प्रथमत उपकर-
णशब्दं व्याख्यानयति—

मिच्छन्तस्मन्वयारं, दिज्जंतस्स व केरुं जे दव्वं ।
तं उवकरणं जुल्ली, उवला दव्वी य होयई ॥ २५ ॥
(पिं) (अस्याः व्याख्या ' उवकरण ' शब्दे २ द्वितीयाभां
८७७ पृष्ठ गता ।)

तत्र सुल्लुक्खयोः स्थितमशनाऽऽदिकमाश्रित्य कल्प्या-
कल्पविधिमाह—

सुल्लुक्खा कम्मई, आधपमंगेसु तीसु वि अकप्पं ।
पडिक्कुं तत्तय्थं, अन्नत्थगयं अलुत्तायं ॥ २६ ॥
इह सुल्लुक्खे कदाचित् द्वे अन्धाधिकर्मिके आधाकार्मिक-
कर्मलोभमन्त्रे वा भवेतां, कदाचित्केनरा काचित्, तत्र च
भङ्गाश्रित्वा, तद्यथा—जुल्ली आधाकार्मिकी उला च १, जुल्ली
आधाकार्मिकी नोला २, उला आधाकार्मिकी न जुल्ली ३,
नोला आधाकार्मिकी नापि जुल्ली ४ । तत्राऽऽदिमेषु विधिषु
भङ्गु रञ्जनेनायस्थानमात्रेण वा स्थितमकल्पं पृतिस्थापन् ।
अकल्पस्यापि तस्य विषयविभागेन कल्पतामकल्पतां
वाऽऽह—तत्र ' सुल्लुक्खाद्यौ रञ्जनेनाप्यतो वाऽऽनीय स्थापनेन
स्थितं सत् प्रतिक्वणं निराकृतम्, अन्ध्र गतं पुनस्तदेवा-
नुष्ठानं तीर्थकराऽऽदिभिः । इयमत्र भावना—यदि तत्र राज-
म्, अथवा—अन्धतः समानीय स्थापितं ततो यदि तदेवा
न्यत्र स्थगमेन नीतं भवति न साधयेत् तर्हि कल्पते ।

तदेवं सुल्लुक्खास्थितस्य कल्प्याकल्पविधिमुपदर्श्य, सम्प्र-
ति सुल्लुक्खापुष्पकरणानां पृतिमात्रं दिशोऽपिषुः " सुल्लुक्ख-
लिया होय " (२६०) इति पूर्वोक्तगाथाऽवयवं व्याख्यानयति—

कम्मियकहमिस्सा, जुल्ली उवला य फड्गलुया उ ।

उवगरणपूइमयं, होए दंडे व एगयरे ॥ २५३ ॥

आधाकार्मिकेन कर्हमेन या मिश्रा । किमुक्कं भवति ?-कि-
यता शुद्धेन कियता वाऽऽधाकार्मिकेण या निष्पादिता जुल्ली
उला च सा आधाकार्मिककर्हमिश्रा, कथम् ? इति, आह—
(फड्गलुया उ ति) अत्र हेतौ प्रथमा । ततोऽयमर्थः—यतः
फड्गु(के) मेन आधाकार्मिकेन कर्हमप्येवकेन युता तत आधाका-
र्मिकर्हमिश्रा, सा इत्यर्थपूर्वा उपकरणपृतिः, तथा ' होए '
इति । एकदेशे समुद्रायशब्दापचारात् ' होय ' इत्युक्ते हो-
यश्चाप्रमाणो युज्यते, तस्मिन्, यद्वा—दृष्टे एकतर-
-मिज्ञाधाकार्मिणि स दादहस्तकः पृतिर्भवति, एवम-

नवा दिशा अण्वस्यापुष्पकरणस्य पृतिस्त्वं भावनीयं, तत्र
सुल्लुक्खाविषये कल्प्याकल्पविधिरतन्त्रमेवोक्तो दादह-
स्तके वाऽऽधाकार्मिणि पृतिकरे वा स्वयोमेन स्थापया बहि-
रकृते स्थापया स्थितमशनाऽऽदि कल्पते, न तु तन सम्मिश्र-
मिति ।

" सम्प्रति " " दव्वी हूडे य " इति व्याख्ययासुराह—
दव्वीहूडे ति जं बुजं, कम्मदव्वीए जं दए ।

कम्मं घट्टिय सुदं तु, घट्टए हारपूइयं ॥ २५४ ॥

' दव्वी हूडे ' (२५०) इति यद् प्रागुक्तं तस्याद्यर्थः—' कर्मदव्वी,
आधाकार्मिकदव्वी यत् शुद्धमप्यशनाऽऽदिकं घट्टयित्वा द-
दाति तद् ' आहारपृतिः ' भङ्गपृतिः । सा ' वेद्वी ' स्थापयाः
सकाशाश्रिकाशिता तर्हि स्थापयाः सक्तं कल्पते, यद्वा—
मा भूदाधार्मिकी दव्वी, केवलं शुद्धयाऽपि दव्वी यदि
पूर्वमाधाकार्मिकं " घट्टयित्वा " चालायत्वा पश्चादाधाकार्मि-
वयवखरणिताया यदपरं शुद्धमात्रं भङ्गाऽदिकं घट्टयति, घ-
ट्टयित्वा च ददाति तदप्याहारपृतिः । अस्यां च दव्वी स्था-
पया निष्पादितायामपि पाश्चात्त्या स्थालीभक्तं न कल्पते,
आधाकार्मिवयवमिश्रितत्वात् ।

" डाए " (२५० गा०) इत्यापुसुराहं व्याख्ययासुराह—
अतद्विषया आयाणे, दायं लोयं च कम्म हिंणुं वा ।

तं भवपाणपूई, फोदण अने व जं हूडइ ॥ २५५ ॥

संक्रामजं कम्मं, मिद्धं जं किंवि नरय हूडं वा ।

अंगारधूमि धाली, वेसण हेट्ठा पुण्हि धूमा ॥ २५६ ॥
आमाधेम् " आदानं " तत्राऽऽदिपाकाराऽऽमकर्मण्यपे सति
यदाधार्मिकं ' डायं ' शाकं, यदि वा—लघवं, यद्वा—हिङ्गुः,
अन्यथा स्फोटनं राजिकाजीरकाऽऽदि तत् तत्राऽऽदिकं तन
सम्मिश्रं भक्षणपृतिः । येनन " डाए लोयं हिंणुं फाडण " इति
व्याख्यानम् । तथा यस्यां स्थापया राजमाधाकार्म्यं तद्-
न्यत्र संक्रम्य प्रतिहित्य तस्यामेव स्थापयामकृतकल्प-
यायां यदात्मार्थं सिद्धं किञ्चित्, यद्वा—तत्र प्रसूतं तदपि
भक्षणपृतिः, अनेन " संक्रमणं, " ति व्याख्यातं, तथा
" अङ्गारिणु " निर्दमाश्रिकपे " वेसने " वेसनग्रहणमुपल-
क्षणम्, तेन वेसनहिङ्गुजीरकाऽऽदौ प्रसूतिं सति यं धूम
उच्छलति स वेसनाङ्गारधूम इति ज्ञातव्यं, पूर्वमाधाप्यां
धूम इत्यस्य परस्यायमर्थो भावनीय इत्यर्थः वेसन-
शब्दस्य च व्यस्तः सम्बन्ध आर्पित्वात्, अङ्गाराऽऽदीनां च
मध्यं एकं द्वे श्रीणि वाऽऽधाकार्मिकाणि द्रष्टव्यानि, अनेन च
धूमन या व्यासा स्थाली तत्राऽऽदिकं वा तदपि पृतिः । उक्तं
बादपृतिः ।

अथ सूक्ष्मपुतिमाह—

इण्णधूमगंघे-अवयवमार्हं सुदुमई उ ।

सुंदरमेयं पूई, चोयग भणिए गुरु भणइ ॥ २५७ ॥

अत्रैकारद्वयस्य सुन्दोऽभ्यवादादिशब्दस्य व्यवस्थामकारस्य
चालासिक्तत्वादर्थं निर्देशो द्रष्टव्यः—इत्यन्तधूमगन्धऽऽद्य-
यवैः, इति, इत्यन्तग्रहणं चापलसणं, ततोऽङ्गारा अपि शुष्कान्ते,
आदिशब्देन च वाष्पपरिग्रहः । ततोऽयमर्थः—इत्यनाङ्गारा-
वयवधूमगन्धवाष्पराशिकर्मसम्बन्धिभिः सम्मिश्रं यत् सु-
क्ष्ममशनाऽऽदिकं तत् सूक्ष्मपृतिः । एषा च किञ्च सूक्ष्मपृतिर्न

आगमं निवर्ष्यते, तत्तद्व्यादकं आह—‘सुन्दरं’ शुक्रमेतां पूर्तिं वर्जयितुं, तस्मिन् नाऽऽगमं निवर्ष्यते ? । एवं परेष्टोक्ते गुरु भण्यते—

इधनपूर्वगंधे—अवयवमार्गं न पूर्वं होइ ।

जेसिं तु एस पूर्इ, सोही न वि विजए तेसिं ॥२५॥

अत्रापि पदयोजना प्राप्तिः । ततोऽप्यवयवैः—इधनाद्वाराव-
यवधूनगन्धवाप्येराधाकर्मसम्बन्धिमिश्रं पूर्तिर्न भवति,
येषां तु मनेन पूर्तिर्भवति तेषां मनेन साधोः शुद्धिः
सर्वथा न विधत्ते ।

एतदेव साधयति—

इधनअगणीअवयव, धूयो वण्णो य अअगणो य ।

सव्वं कुंसति लायं, भअइ सव्वं तअओ पूर्इ ॥ २५६ ॥

इधनागण्यवयवः सूक्ष्मा ये धूयेन सहस्रवयवामाना गच्छु-
न्ति, तथा धूमां वायोऽअगण्यश्च, एते सर्वेऽपि प्रसरन्तः
किल सकलमपि लोके स्पृशन्ति, तत्पुद्गलानां सकलमपि
लोके बाधद्वयसम्भवात्, तत्तत्तत्तामिष्येण सर्वमपि पु-
निरापद्यन्, तथा च सर्वं साधोः कथं शुद्धिः ? इति ।
अत्र परः प्रागुक्तविरोधं दर्शयन् स्वपक्षं समर्थयति—

नणु सुहुमपूर्इयस्सा, पुणुविट्ठस्ससंभओ एवं ।

इधणधूमाइहिं, तअहा पूइ ति सिद्धिमिणं ॥ २६० ॥

ननु यदीधनागण्यवयवाऽऽदिभिः पूर्तिर्न भवेत्, एवं सति
तर्हि पूर्वोद्दिष्टस्य “माधमि उ बायरं सुहुमं” इत्येवमुरुक्तस्य
सूक्ष्मपूर्तेरसम्भवः प्राप्नोति, अग्न्यस्य सूक्ष्मपूर्तेरभावान्-
तस्मात् सिद्धिमदं यदुक्त इधनधूमाऽऽदिभिः सन्निभं पूर्तिः
सूक्ष्मपूर्तिरिति ।

अत्र गुराह—

चोयग । इधणमार्इ—हिं चउहि वी सुहुमपूर्इयं होइ ।

पन्नवगांमिनमियं, परिहरणा नतिथ एयस्म ॥ २६१ ॥

‘हे व्यादक !’ प्रेरक । इधनाऽऽदिभिः इधनागण्यवयवधू-
मबाधगन्धैश्चतुर्भिरपि स्पृष्टं सूक्ष्मपूर्तिर्भवति, नात्र कश्चिद्वि-
वाहः, एवमिव च सूक्ष्मपूर्तिमधिकृत्य प्रागुक्तम् (भावमि उ
बायरं सुहुमं इति) केवलमिदं सूक्ष्मपूर्तिव्येन भणनं प्र-
काशयामात्रं, परिहणं पुनस्तस्याः सूक्ष्मपूर्तेर्नास्ति, अ-
शक्यत्वात् ।

एतदेव प्रपञ्चयति—

सअज्जमसउज्जं कउज्जं, सउज्जं साहिंअज्ज न उ असउज्जं ।

जो उ असउज्जं साहिं, किलिंसइ न तं च साहिं ॥ २६२ ॥

इह द्विविधं कार्यं साध्यमसाध्यं च शक्यमशक्यं ज्ञेयर्थः,
तत्र साध्यं साध्यते न तत्साध्यं, यस्तत्साध्यं युष्माकः साध-
यति स नियमात् क्लिश्यते, न च तत्कार्यं साधयति, अवि-
द्यमानोपायत्वात्, एवोऽपि बान्धनरीकः सूक्ष्मपूर्तिरशक्य-
परिहारा, ततो न परिह्रियते ।

सम्प्रति परः “बायरं सुहुमं ति” समर्थयमानोऽपरं सूक्ष्म-
पूर्तिं तस्य परिहरणं च शक्यं प्रतिपादयति—

आहाकम्मियभायण—पण्णोडण काय अकवए कणे ।

गहिंयं तु सुहुमपूर्इ, धोयणमार्इहिं परिहरणा ॥ २६३ ॥

यत्र भाजने गृहीतमाधकर्मं तस्मिन् भाजने आधकर्म-

परिख्यागानन्तरं ‘अस्फोटनं कृत्वा हस्तेनाऽऽस्फालनाऽऽदिना
सर्वान्पयाधाकर्मसंविधानपदार्थं अकृते ‘कण्डं कण्डपथे यत्
गृहीतं तत्सूक्ष्मपूर्तिर्भवति, कतिपयोद्धरितसूक्ष्माऽऽधकर्मसंवि-
धमिषण्यसम्भवात्, तस्य च सूक्ष्मपूर्तेः परिहरणं धावनाऽऽ-
दिभिः कसिकुलं भवति ।—प्राप्तस्याऽऽधकर्मिकपरिहारागानन्तरं
कण्डपथधावनेन प्रक्षालनं कियते तर्हि सूक्ष्मपूर्तिर्न भवति,
तत एवं सूक्ष्मपूर्तेः परिहरणमपि घटते, तस्माद्विद्वेभ्यः सू-
क्ष्मपूर्तिसकपमुच्यतामिति भावः । तदेतदुक्तम् । यत् इयं वा-
दपूर्तिरेव, तथाहि—गृहीतोऽस्ति तस्याऽऽधकर्मणः सत्केः
स्पृष्टेः सिक्क्याऽऽधवयवैः, तन्निभं सत्कथं च सूक्ष्मपूर्तिः ?

क्रिञ्च—

धोयं पि निरावयवं, न होइ आहव कम्मगइण्णमि ।

न य अइव्वा उ गुणा, भअइ सुद्धीकथो एवं ॥ २६४ ॥

कदाचित् ‘कर्मप्रहणं’ आधकर्मिकप्रहणं सति तत्परिहृ-
यानन्तरं पञ्चात् “धौनमपि” प्रक्षालनमपि पादं सर्वथा न
निरवयवं भवति, पञ्चादपि गन्धस्थोपलभ्यमानवान्, अथ
गन्ध एव केवल उपलभ्यते न तु तदवयवः कश्चिदस्तीति
श्रव, तत्र आह—न च ‘अद्रव्याः’ द्रव्यरहिताः गुणाः ग-
न्धाऽऽद्यः सम्भवन्ति, ततो गन्धोपलभ्यादवयवं तत्र
धौनेऽपि केचन सूक्ष्मा अवयवा द्रष्टव्याः, ततो भवत्ये—‘प-
न्नमपि’ अपरित्त सामर्थ्याद्भवन्ति, भवत्परिकल्पितप्रकारिणां
पि कुतः सूक्ष्मपूर्तेः ‘शुद्धिः’ परिहारो ? नैव कथञ्चन इति
भावः, तस्मात्पूर्वोक्त एव सूक्ष्मपूर्तिः, तस्य च प्रक्षालनासौ, न
तु परिहरणं कर्तुं शक्यमिति स्थितम् । ननु यदि स पर-
माद्यतः सूक्ष्मपूर्तिस्तत्तस्याऽपरिहारं नियमाद्शुद्धिः प्राप्नो-
ति, सोऽपि च सूक्ष्मपूर्तिः सकललोकव्यापिरप्यते, गन्धाऽऽदि-
पुद्गलानां कर्मण सकललोकव्यापनसम्भवात्, ततो यदा न-
वा वा कात्याधाकर्मसम्भवे सर्वेषामपि साधूनामशुद्धिः प्राप्नो-
तीति ज्ञेयं कोपो, गन्धाऽऽदिपुद्गलानां वरणश्रद्धाऽऽपानसाम-
र्थ्यायोगात्, न चैनद्वयपक्ष, लोकेऽपि तथा दर्शनात् ।

तथाहि—

लोए वि असुइगंधा, विपरिणया दूरओ न दूयंति ।

न य मारंति परिणया, दूरगयाओ विसावयवा ॥ २६५ ॥

लोकेऽपि अशुचिगन्धाः, अशुचिसत्का गन्धपुद्गला दूरत
आगता विपरिणयताः सन्तः स्पृष्टाः अपि न दूयन्ति । न
स्पृष्टोदोषमशुचिस्थित्यर्थेन कथं लोकप्रसिद्धं जनयन्ति, न च वि-
बाधयवा अपि दूरगताः सन्तः ‘परिणयताः’ पर्यायान्तस्मा-
पञ्चा मारयन्ति, तथेहाप्याधाकर्मणः सम्भवति नो गन्धाऽऽदि-
पुद्गला दूरतः समागच्छन्तो विपरिणयता न वरणप्रमाणं
विनाशयितुमीयाः, नाप्याधाकर्मसंस्पृष्टलक्षणं दोषं जनय-
न्तीति ।

तदेवमिधनाऽऽधवयवापेक्षया यः सूक्ष्मपूर्तिस्तत्परिहार्यं
प्रतिपाद्य सम्प्रति शेषद्रव्यपूर्तिं परिहार्यं प्रतिपादयति—

सेसेइ उ दव्वेहिं, जावइयं कुसइ तत्थियं पूर्इ ।

खेवेहिं तिद्धि उ पूर्इ, कण्णइ कण्णं कए तिगुणे ॥ २६६ ॥

शेषैः इधनाऽऽधवयवव्यतिरिक्तैः शाकलवणऽऽदिभिर्वाप्य
स्थाह्यादिपरिमितं द्रव्यं स्पृष्टं भवति तावत्प्रमाणं पूर्तिः, तथा
किमिलैषैः पूर्तिः । इयमत्र भावना—स्थाह्यां क्लिष्टाऽधाकर्म-

पूहकम्म

राजं, ततस्तस्या अपनीतम्, अपनीते च तस्मिन् या पा
आया खरिदिः सा एको लेपः, ततस्तस्यामहं श्वाद्यामहं
तकलपत्रयायां शुद्धं राजं पुनः, एवं चारह्यमम्यहपि राजं
पुनः, चतुर्थे तु चारं राजं न पुनः, अथाऽऽत्मयोगेन यदि शु-
हस्थाः तस्याः स्थाप्याः निःशेषावयवापममाय कलपत्रयं ददा-
ति तदिह का धातां ।, तत आह-कल्पने तस्यां स्थाप्यां शुद्ध-
मशनाऽऽदि राजं, यदि 'कल्पे' प्रज्ञालने त्रिगुणे-त्रिसङ्ख्ये
कृते सति राजध्याति न शेषकालम् ।

एतदेव भावयति—

इधमाई मोसुं, चउरो मेसाणि होति दव्वाई ।

तेमि पुण परिमाणं, तथपमाणां आरम्भ ॥ ७६७ ॥

इधमाकथयाऽऽदीनि चत्वारि पूर्वेष्वादि मुक्या शेषाणि 'द्र-
व्याणि' अशनाऽऽदीनि पूतिकरणप्रवृत्तानि ज्ञानव्यानि, तेषां
च शुद्धाशनाऽऽदिपूतिकरणविषये परिमाणं त्वकप्रणामादा-
रम्य द्रष्टव्यम् । इयमत्र भावना-तत्पह्लाऽऽदीनिमाधाकर्मणां
गन्धाऽऽदिचतुष्टयं परिहृत्य शेषं त्वगवयवमात्रमप्यादौ कृ-
त्वा यद्वसने तेन रूपेण शुद्धमप्यशनाऽऽदि पूतिभवेतीति ।

सम्प्रति दानुष्टुहं साधुपात्रं चाऽऽश्रित्य पूतिविषयं
कल्याणकल्पविधिमाह—

पहमदिवसम्मि कम्मं, तिन्नि उ दिसवाणि पूइयं होइ ।

पूइसु तिसु न कप्पइ, कप्पइ तइओ जया कप्पो । २६८ ॥

इह यस्मिन् दिने यत्र शुद्धं कृत्वामाधाकर्मं तत्र तस्मिन् दिने
'कर्म' आधाकर्मं व्यक्तमेतत्, शेषाणि तु त्रीणि दिनानि
पूतिभवेति, तत् शुद्धं पूतिदोषयद्भवतीत्यर्थः, तत्र च पूतिपु-
पूतिदोषवस्तु त्रिषु दिनेषु आधाकर्मदिने च सर्वसङ्ख्यया
आचारि दिनानि यावत् कल्पने, साधुपात्रे च पूतिभूते
तदा शुद्धमशनाऽऽदि प्रहीतो कल्पते, यदा एनीयः कल्पे
दत्तो भवति, न शेषकालं, एतदौपम्यमवाप्नु ।

सम्प्रत्याधाकर्मपूति च वैविकयेन प्रातपादयन्नुपसं-
हरति—

समणकडाहाकम्मं, समणाणं जे कडेण भीसं तु ।

अहर उवहि वसही, सर्वे तं पूइयं होइ ॥ ७६९ ॥

अमणानामधोय कृतमहारापित्रवसत्यादिकं यत् तत्सर्व-
माधाकर्म, यस्तु अमणानामधोय कृतनाथाऽऽकर्मणाः मि-
श्रमाहाराऽऽदि तत्सर्वं पूतिभवेति ।

सम्प्रति परिधानांगायमाह—

सङ्कुस्य ये (धो) दिवसे-सुखंही आयि मंघभवं वा ।

पुच्छिचु निउणपुच्छं, संलावाओ वडारीणं ॥ २७० ॥

इह प्रथमत आगतेन आरुष्टं तथाविधं किमपि सङ्कु-
ख्यादि चिह्नमुपलभ्य पूतिदोषमंशयामात्रे आरुष्ट्य पात्रे
उपलक्षणमेतत्, आविकाऽऽदंश्च पात्रे निवृणपुच्छं प्रष्टव्यं,
यथा-युष्माकं शुद्धं 'स्नो'कदिवसेषु 'स्नो'कदिवसमर्थे,
प्रभूतदिवसान्तिकमेण पूतिदोषो न सम्प्रवर्तनीति स्नो'कदि-
वसप्रहरणं, 'सङ्कु'ः, 'वीवाहाऽऽदिप्रकरणरूपा सङ्कु'कं वा
दंसमासीत्?, सङ्कु'क्यां वा साधुनिमित्तं किमपि कृतम् आ-
भयत्, ततस्तद्विनाशार्थं दिनत्रयं पुनरिति कृत्वा परिह-
र्येव, चतुर्थाऽऽदिषु तु दिनेषु परिहृत्य, अथवा-काऽपि
प्रश्नमस्तरेणाप्यपरिशीनां संलापान् पूतिरपूतिर्वेति ज्ञान-

व्यं ता हि अपुष्टा एवाप्यमुद्दिश्य कथयन्ति, यथाऽस्माकं
श्वः परतरे वा दिने सङ्कु'कं दंसमासीत्, यथा-सङ्कु'कः
सङ्कु'क्यां च कृतं साध्वर्थे प्रभूतमशनाऽऽदिकमिति, तत एवं
तासां संलापानाकर्म्यं पूत्यपूर्वीं ज्ञात्वा परिहारप्रहरणं कार्यं ।
उक्तं पूतिद्वारम् । पि० ।

जे भिक्खु पूहकम्मं भुंजइ, भुंजंतं वा साहज्जइ ॥ ८७ ॥
जे भिक्खु पूहकम्मं भुंजति, वाचमं विण्णं कुहंतं पूति भ-
वति, इह पुण समये भिक्खुं आहाराऽऽति आविस्सो'पिको'दि-
दोसज्जुरणं संमिसं पूतियं भवति । नि० चू० १
उ० । जीतानुसारेण पूतिकर्मणं ज्ञापणं प्रायश्चित्तम् ।
जीत० ।

पूहकम्मिया-पूतिकर्मिका-स्त्री० । आधाकर्मिकमुद्रया पूरित-
क्षिद्रायां वसन्तो, चू० १ उ० २ प्रक० ।

पूकुडिइ-पूतिकुथित-न० । स्वस्वभाववर्जिते, जी० ३ प्रति०
४ अर्थि० ।

पूइमं-पूतिर्मांस-न० । दुष्टपिशिते, पञ्चा० १६ विव० ।

पूइमंमाइ-पूतिर्मांसाऽऽदि-पुं० । दुष्टपिशितमेदःप्रभृतौ, पञ्चा०
१६ विव० ।

पूइय-पूतिक-त्रि० । अर्जितया कुथितप्राये, ज्ञा० १ अ० ६
अ० । दुर्गन्धे, न० । पूतिकर्मदोषदूषिते, व्या० ६ डा० । तं० ।

पूजित-त्रि० । पुण्यैर्मानितं ; ज्ञा० १ अ० १ अ० । अर्जिते,
उत्त० ४ अ० " सदेवमंश्वमणुस्सुपूए चइण देहं ।

मनुष्यः पूजिता (नो) भवति । उत्त० १ अ० ।

पूइयकम्म-पूजितकर्म-न० । शुभाजितं तं० ।

पूइयच्छिद्रय-पूतिकच्छिद्रक-त्रि० । अपवित्रलघुविचरच्छि-
द्रविचरे, तं० ।

पूइयणास-पूतिकृतास-त्रि० । अपवित्रनासिके, तं० ।

पूइयदह-पूतिकदह-त्रि० । दुर्गन्धमात्रे, तं० ।

पूइयपूय-पूजितपूयक-त्रि० । लोकैः पूजितस्य पूजाकारकं,
आ० म० १ अ० ।

पूइयपूया-पूजितपूजा-स्त्री० । पूजितस्य सतः सङ्ख्ये
पूजायाम्, पञ्चा० ८ विव० । आ० म० ।

पूइयमेत-पूतिमेत-त्रि० । अपवित्रमर्थे, तं० ।

पूतिअ-देशी-कार्ये, दे० ना० ६ वर्गं ४७ गाथा ।

पूण-देशी-हस्तिनि, दे० ना० ६ वर्गं ४६ गाथा ।

पूणउ-देशी-पूर्वे, नि० चू० १ उ० ।

पूणिथा-पूणिका-स्त्री० । कृतसम्यक्प्रियां प्रमिक्षिकायाम्, ला-
ट्टदेशे, कृतसम्प्रविश्रितां वा पूणिकानि प्रसिद्धा सैव महाराष्ट्र-
कविषये पेलुरित्युच्यते । विश्व० ।

पूणी-देशी-तुललतायाम्, यममध्यास्त्रजतमुनिःसरति । दे०
ना० ६ वर्गं ४६ गाथा ।

पूतरक-पूतरक-पुं० । कौल्लयकअमरिकाच्छेदनकाऽऽदिषु कु-
द्रजन्तुषु, सूत्र० २ अ० ३ अ० ।

पूतिशिवलक्षणमास-पूतिनिर्वेलनमास-पुं० । एतदुर्गन्धस्त-

पृथिव्यलक्षणमास

रूप निर्वैलनं—स्फेदनं तत्प्रधानो मासः पृथिविर्बलनमासः ।
प्रमोदमासे, यत्र निकटप्रायश्चित्तो जनः प्रमोदते । अयं ३ उ० ।
पृथिविष्ठाग—पृथिविप्राग—न० । कुथितखले, आचा० २ अ०
१ अ० १ अ० ३ उ० ।

पृथ-पृथ-त्रि० । पवित्रे, अष्ट० ३२ अष्ट० ।

पृथ-न० । पक्के कश्चिरे, सूत्र० १ अ० ४ अ० १ उ० । प्रन० ।
प्रज्ञा० । स० । ज्ञा० । आचा० । " पक्के सोणियं पृथं भवति ।"
नि० सू० ३ उ० ।

पृथग-पृथग-न० । शुभगन्धवति पुरीषे, ज्ञा० १ अ० ६ अ० ।

पृथग्राग-पृथग्राधान-न० । पूजायाः स्थानं पूजास्थाम् ।

पूजाऽदं, दश० १ अ० ।

पृथङ् (रा)—पृथार्थिन्-ति० । पूजामर्थयते सः सः पूजार्थी ।
पूजाकामं, स० ३० सम० ।

पृथग-पूजन-न० । वस्त्राग्राऽऽदिना (सूत्र० १ अ० १० अ० ।
उत्त० । दश०) सत्कारे, सूत्र० १ अ० १२ अ० । आचा० । वस्त्रा-
ग्राऽऽदिनामे, सूत्र० १ अ० १३ अ० । दश० । सत्कारपुरस्कारे,
सूत्र० १ अ० ४ अ० १ उ० । गन्धमाल्याऽऽदिभिरभ्यर्चने, आचा०
४ अ० । सूत्र० । द्रविणदानाजपानसत्कारप्रणामसंवाचि-
षकृते, आचा० १ अ० १ अ० १ उ० । यथाकर्म गुणादीनामाहार-
संपादनविनयकरणे, ज्ञानाऽऽचाराऽऽदिषु पञ्चस्वाचारेषु य-
थायामुद्युक्तामुपबुधे, अयं ३ उ० ।

पृथगकाप-पूजनकाप-त्रि० । सत्कारपुरस्काराभिलाषिणि,
सूत्र० १ अ० ४ अ० १ उ० ।

पृथगद्वि, रा—पूजनार्थिन्-ति० । पूजनं वस्त्राग्राऽऽदिना ते
नार्थः पूजनार्थः, स विधत्ते यस्यासौ पूजनार्थी । पूजामार्थं,
सूत्र० १ अ० १० अ० ।

पृथगमाउचाराग-पूजनाऽऽशुचाराग-न० । पूजामभ्युत्तिपदाभि-
धाने, पञ्चा० १० विव० ।

पृथगवतिषा स्त्री० । पूजनप्रत्यय-न० । पूजननिमित्ते, पूज-
नं च गन्धमाल्याऽऽदिभिरभ्यर्चनम् । अ० २ अचि० । ल० ।
प्रति० ।

पृथगा-पूजना-स्त्री० । बुद्धव्यन्तर्याम्, पि० । अपत्यमारि-
कायां गडुकिप्रायम्, पि० ।

पृथगासुय-पूजनाऽऽस्वादक-पुं० । पूजनं देवाऽऽदिकृतमशो
काऽऽदिकमास्वादयत्युपभुङ्क्ते इति पूजनाऽऽस्वादकः । सम-
वसरणे देवाऽऽदिकपूजापमोगिनि, "अयुसासयं पुढो पाणीव-
सुमं पृथगासुते ।" सूत्र० १ अ० ११ अ० ।

पृथगिज्ज-पूजनीय-त्रि० । पुण्यैर्बर्चनीये, ज्ञा० १ अ० १ अ० ।
न० । पञ्चा० । स्त्री० ।

पृथपाव-पूजपाव-त्रि० । विशुद्धमासे, अपगतपवे, विशेषे० ।

पृथफली-पूजफली-स्त्री० । (सोपारी) वृक्षविशेषे, "पृथफली
कज्जरी, बोधव्या तासि ररी य ।" अ० ८ अ० ३ उ० । प्रज्ञा० ।

पृथलिषा-पृथलिषा-स्त्री० । स्नेहविश्रुतापिकायाम् परिपक्वः
पाततः । परिपक्वे पुरे, अ० २ अचि० । आचा० । अपृषाऽऽदि-
क्के, पू० १ उ० ३ प्रक० ।

पृथली-पूतपटी-स्त्री० । पतपत्र्याम्, अ० १५ अ० ।

पृषा-पृषा-स्त्री० । "पृषं पूजयाम् अस्मात्" "गुरोश्च हलः" ॥ ३॥ १०३॥ इत्यप्रत्ययान्तस्य पूजनं पूजा । प्रशुल्लम-
नोवाक्पायवेष्टायाम्, आच० ३ अ० । स० । सत्कारे, पञ्चा०
६ विव० । गायत्र्यादिपाठपूर्वके सन्ध्याऽर्चने, अष्ट० । पुषा-
ऽऽदिभिरर्चने, अष्टा० ३ उ० ३ उ० । गन्धमाल्यवस्त्राग्रा-
जपानप्रदानाऽऽदिसत्कारे, हा० २ अष्ट० । स्त्रा० । यथोचि-
त्येन पुष्पफलाऽऽहारवस्त्राऽऽदिभिरुपचरे, प्रव० १० द्वार ।
स्था० । स्त्वाऽऽदिभिः सपर्यायाम्, दश० १ तत्त्वः । (प्रतिष्ठित-
स्य जिनचक्रस्य पूजाविधिः समग्रोऽपि "चरय" शब्दे
तृतीयभागे १२७७ पृष्ठे उक्तः) । "अट्टपुष्पां" शब्द प्रथमभा-
गे २४५ पृष्ठे तत्पूजांक्ता । "मिद्धजलावधानमायं चरय" शब्दे
तृतीयभागे १२७७ पृष्ठे उक्तम् । (पूजार्थं गणं न धरेत् इति "गण-
धरे" शब्दे तृतीयभागे ३३२ पृष्ठे उक्तम्) प्रोतपुष्पैः पूजा-मोतपु-
ष्पैः पूजनास्त्राणि स्वाग्रनं आर्चयितुं कृत्यसत्कारानि ज्ञातानि
सन्ति १० । तथा ईदृशिनं अस्वाध्यायविषये वृद्धैरजाचरण-
मेव निमित्तमवधीयते । ११ । ह्रीं ६ प्रका० । (कुमारपाल
राजिन हेमाचार्यस्य सुवर्णकमलैः पूजा कृता इति "गुरुपूषा"
शब्दे ३ भागे ६४४ पृष्ठे गनम् ।) (द्रव्यपूजानिवेषः साधु-
नाम् "चरय" शब्दे तृतीयभागे १२७७ पृष्ठे दर्शितः) ।
अथ द्रव्यपूजोपपत्कारूपं भावपूजाम्भवरूपमाश्रयोपचाररूपं
भावपूजापदं विनश्यन्-तत्र गृहस्थोऽनेकसंसारभारतः क-
दाचित् निर्विकाराऽऽनन्दकामं जितमुद्रां विलोक्य प्राप्तवैरा-
ग्यो भवोद्धिनः सर्वोत्तममत्यागभिलाषया परमसंवरूपं पर-
मेष्ठं संप्रपूषया पूजयति, स्वयोगस्वरूपिप्रज्ञाऽऽदिकं सर्वथा
त्यक्तुमसमर्थः सर्वमपि नीधोद्धरमभिरुच्युक्तं करोति, तत्र तत्र आ-
त्मा स्वरूपपरिणतः स्वरूपसाधनरूपां भावपूजां
तत्स्वरूपा नामतः पूजा इति कथनस्य स्थापनातः तल्लिङ्गाऽऽ-
चरणम्, द्रव्यतः चन्दनाऽऽदिभिः शून्योपयोगिनं च, भावतः
गुणैकस्वरूपा, सा व्याख्यायते—

दयाऽम्भसा कृतस्नानं, सन्तोषशुभप्रसन्नम् ।

निवेकतिलकप्राज्ञी, भावनापावनाऽऽश्रयः ॥ १ ॥

भक्तिश्रद्धानुपुसृष्टो-न्मिश्रपाटीरजद्रवैः ।

नवब्रह्माङ्गनो देवं, शुद्धात्मानमर्चय ॥ २ ॥ (युगम्)

युगमनो व्याख्यानं दर्शयति—हे उत्तम ! एवंविधं शुद्धा-
त्मानस्य, अनन्तज्ञानाऽऽदिपथोयम् आत्मारूपं देवं नयप्र-
कारप्रसन्नप्राप्ततः अर्चये—पूजय । कतिपया भूत्वा ? इत्याद-
द्या-द्रव्यभावस्वरूपपरमाणुरन्तर्लक्षणा, सा एव अम्भः-जलं पा-
नीयं, तेन कृते स्नानं पावित्र्यं येन सः, सन्तोषः पुद्गलभाव-
पिपासाशोकाभावरूपः स एव शुभवस्त्राणि तेषां धृत्-धारकः
विवेकः स्वरूपविमर्जनरूपं ज्ञानं तदेव तिलकं तेन प्राज्ञी
शोभमानः । पुनः कथं भूतः ?—भावना अर्हद्गुणैकस्वरूपा
तया पावनः—पवित्र आशुवोऽभिप्रायः यस्य सः, पुनर्मैकि-
राधयता अज्ञा-प्रतीतिः—“एव अष्टे परमष्टे” एवंरूपा
तद्वाच्यल्लेखेन उन्मिषं पाटीरजं, तस्य द्रव्यः, तैः शुद्धाऽऽम्भ-
परमेष्ठिनः, स्वकीयाऽऽम्भोऽपि, दीयति स्वरूपं इति

देवः, तम् अर्चय—पूजय, तद्भक्तिरतो भवति ॥ १ ॥ २

अथ अनुक्रमेण पूजाप्रकारानाह—

स्वभा पुष्पक्षन्तं धूपं—पुष्पमालाद्वयं तथा ।

ध्वानाऽऽभरणमात्रं च, तदङ्गं विनिवेशय ॥ ३ ॥

हे भव्य ! तदङ्गं आभरणस्वरूपं च अङ्गं स्वभा कोषोपग्रहमस्तौ वस्त्रधर्मसमाध्यानां—पुष्पक्षन्तं पुष्पमालां निवेशय—स्थापय, तथा—तथैव धर्मयुग्मं—भावकभावयुक्तं अन्तर्बार्तिकरूपं वा सौमद्वयं—वस्त्रद्वयं निवेशय, पुष्पध्यानं धर्मशुक्तं तद्वै आभरणस्य सारं प्रधानं परमप्रकाशं निवेशय, इत्येवं गुणपरिष्काररूपं पूजां कुरु ॥ ३ ॥

मदस्थानाभिदात्यागं—सितस्वामिं चाष्टमङ्गलीयम् ।

ज्ञानाभौ शुभसंकल्प—काकतुण्डं च धूपय ॥ ४ ॥

मदः—मालामादः तस्य स्थानानि, ताम्येव मिश्रं भेदाः तेषां त्यागः—वर्जितप्रदङ्गलीयमेव लिख । तथा—ज्ञानाऽष्टौ शुभसंकल्पः—शुभरागपारंगुणमस्तद्वयं काकतुण्डं—कृष्णागुरु धूपय इत्यनेन रागाऽध्वयसत्यायः शुभाः पुण्यहेतवः सितज्ञे—साधनेन त्याग्यता एव, अतः ज्ञानबलेन तेषां त्यागो भवति ॥४॥

प्रागुधर्मलवणोत्तारं, धर्मसंयामवहिना ।

कुर्वन् पूरय सामर्थ्य—राजश्रीराजनाभिधिम् ॥ ५ ॥

आवाऽऽत्मस्वरूपार्चनं धर्मसंयामसंयुज्जिनां धर्मः स्वरूपसत्तासहजपरिणामिकलक्षणः सन्तनगन्धतुल्यः तस्य सत्यपुं न्यासः—स्थापनं, स एव वह्निः तेन प्राक्-पूर्वसाधनरूपः धर्मः सविकल्पमात्राकारः नन्द्य लवणं तस्यासारां—निवारणं, निर्विकल्पकसमाधौ साधकस्याऽपि सविकल्पकधर्मस्य त्याग एव भवति । तद्वै भावकमपवादसाधनरूपं लवणोत्तारं कुर्वन्, 'सामर्थ्यराजश्रीराजनाभिधिं' पूर्वं सामर्थ्ययोगरूपा राजन्श्रीमन्मानां राजना—आराजिक का तस्या विधिस्तं पूरय, सामर्थ्ययोगरूपं च—यत्र कर्मबन्धहेतुषु प्रवर्त्तमानवीर्यस्य न तादृश प्रवृत्तिः, स्वाऽऽत्मधर्मसाधनाऽनुभवेकत्वे प्रवर्त्तमानो निष्काममत्वेन प्रवर्त्तते स योगः सामर्थ्य उच्यते ॥ ५ ॥

स्फुग्मङ्गलदीपं च, स्थाप्याऽनुभवं पुरः ।

योगतुल्यपरिस्त्रीयं—त्रिकलमयमनाम् भव ॥ ६ ॥

चः—पुनः स्फुरत् दीप्यमाने मङ्गलदीपं मङ्गलं सर्वद्रव्यभावोपद्रवमुक्तं दीपं—भावप्रकाशम्, अनुभवं रूपशृङ्खलान् आत्मस्वभावाऽऽस्वादनशुक्तं ज्ञानं, पुरः—अग्र स्थापय । योगाः मनोवाक्कायकृपास्तेषां तत्त्वप्रवचनरूपं नृत्तं, तत्र तत्परः साधनाः सन् परमाध्यात्मधाराणां ध्यानसमाधिपदसाधनयोगाङ्गपरिष्कारनरूपः पूजात्रयमयो वा यः तृतीयमयः 'संयमः तद्भाज् भव, इत्यनेन आध्यन्तरपूजना तत्त्वाऽऽनन्दमयं च चैतन्यलक्षणं ह्यारमानं तद्वै कुरु ॥ ६ ॥

उल्लसन्मनसः सत्य—घण्टां वादयतस्तव ।

भावपूजान्तरसत्यं, करकोटं महोदयः ॥ ७ ॥

द्वयं भावपूजान्तरस्य तत्र महोदयः—मांशः करकोटं—हस्ततले अस्ति । किं कुर्वन् ?—उल्लसन्मनसः—प्रसन्नचित्तस्य सत्ययोग्यां घण्टां वादयतः शब्दं कुर्वन् इत्यनेन सहस्रसत्यमनोज्ञासत्त्वघण्टां नादयतः सतः पूर्वोक्तपूजाकरणेन सर्वशक्तिमाधुनीयकरा मांशो भवति ॥ ७ ॥

द्रव्यपूजाविता भदो—पासना मुदोपधिनाम् ।

भावपूजा तु साधुना—भवेदोपासनाऽऽत्मिका ॥ ८ ॥

शुद्धमेषिनां—शुद्धस्थानां भदोपासनारूपा आत्मनः सकाशात् अहम्—परमेश्वरः मिश्रः निष्पन्नाऽऽनन्दचित्ताङ्गलीयता तस्यापासना—निषेधना निमित्ताऽऽत्मस्वरूपरूपा द्रव्यपूजा उच्यते—योग्या तु—पुनः साधुनामभेदोपासनाऽऽत्मिका परमात्मना स्वभावाऽऽभेदरूपा भावपूजा उच्यते । यथा सविकल्पकभावः पूजा गुणस्मरणवद्भासोपयोग्यरूपा भावपूजा मुदिता भवति, तथाऽपि निर्विकल्पापयोग्यस्वरूपकत्वरूपा भावपूजा निष्प्रस्थानामिव । एवम्—आश्रयकषाययोगवाप्यव्यपाराङ्गसंकल्पद्रव्यपूजाऽऽध्यात्मन अहंशुशुस्वामिधर्मकत्वरूपभावापूजा—वान् भवति, तेन च तत्समतां प्राप्य मिश्रो भवति, इत्येवं साधनेन साध्यापयोग्यशुक्लं सिद्धिः—निष्कमेता भवति ॥८॥

इति व्याख्यातं भावपूजाष्टकम् ॥ अष्टः २६ अष्टः ॥

“माता पिता कलाधायः, एतेषां ज्ञातयस्तथा ।

बुद्धा धर्मोपदेष्टारो, गुरुवर्गः मतां मनः ॥ १ ॥ ० ॥”

('गुरुवर्ग' शब्दे तृतीयमाने ६४४ पुष्टं दृष्टिनीऽयम्)

गुरुवर्गपूजाविधिदेश्यते—

पूजनं चास्य विज्ञेयं, त्रिमध्यं नयनक्रिया ।

तस्यानवसरोऽप्युत्तमं—श्वेतस्यारोपितस्य तु ॥ १ ॥ १ ॥

पूजनं च पूजनं पुनः, अस्य—गुरुवर्गस्य, विज्ञेयमवगन्तव्यम् । किमस्याह—त्रिमध्यं' संस्थात्रयाऽऽराधनेन 'नयनक्रिया' प्रमाणरूपा । यदि कथञ्चित्सन्नादनीं प्रणुज्जु न पायेत्, तदा किं कुर्यामित्याह—'तस्य' गुरुवर्गस्य, 'अनवसरोऽपि' तथाविधप्रपञ्चकव्यशक्तिं पुनरवसर इत्यापशब्दाः । "उच्येः" अर्थात् "चेतनि" मनसि 'आरोपितस्य तु' पूर्ववद् गुरुवर्गस्य पूजनमिति ।

तथा—

अभ्युत्थानाऽऽदियागश्च, तदनेन निभृताऽऽसनम् ।

नागग्रहश्च नास्थाने, नावर्गश्रवणं क्वचित् ॥ १ ॥ २ ॥

अभ्युत्थानाऽदियागोऽभ्युत्थानाऽऽसनप्रदानस्थानपूर्वपासनाऽऽरविनयव्यापाररूपा, चः सन्तुष्टय, तदनेन गुरुवर्गान्ते, निभृताऽऽसनमग्रहस्तथाऽऽस्थानम्, नागग्रहश्च नामोच्चारणरूपः, न—नैव अस्याने सूत्रपुरीषोत्सर्गोऽऽदिव्यानकृते, न—नैव, अश्रवणव्यवहारोऽऽऽकृतेनम्, क्वचित्परवत्तमध्याव, स्थानेऽपीति ।

तथा—

साराणां च यथाशक्ति, वस्त्राऽऽदीनां निवेदनम् ।

परलोकाक्रियाणां च, कारणं तेन सर्वदा ॥ १ ॥ ३ ॥

साराणां वस्त्राणां यथाशक्ति यस्य यावन्ती शक्तिलवावस्त्राऽऽदीनां वस्त्रमोज्जनालङ्काराऽऽदीनाम्, निवेदनं—समर्पणम्, तथा परलोकाक्रियाणां च देवानिधिनीनालायप्रतिपत्तिप्रभृतीनाम्, कारणं—विधापनम्, तेन गुरुवर्गेण, सर्वदा सर्वकालम् ।

तथा—

त्यागश्च तदनिष्टानां, तदिष्टेषु प्रवर्त्तनम् ।

औचित्येन त्विदं ज्ञेयं, माधुर्धमाऽऽयरीदया ॥ १ ॥ ४ ॥

स्यामश्च-भोजनम्, तद्विद्वान्-गुरुवर्गोऽयमनामो व्यवहारानाम्, तद्विद्वेषु-गुरुवर्गोऽप्येषु व्यवहारेष्वेव प्रवर्तनम् । अत्रावाधामाह-“ओषधिव्ययं तु” ओषधिव्ययः पुनः “इदं” पुनः “ज्ञं प्राहुः” उक्तवन्तः पूर्वं, ओषधिव्ययं व्ययक्रिधर्मोऽऽद्यपि ज्ञया-धर्मोऽऽदीनां पुरुषार्थानामवाधया, यदि तद्विद्वेषु नित्यौ तद्विद्वेषु च प्रवृत्ता धर्मोऽऽद्यः पुरुषार्थो वाध्यमेन, तदा न तद्विद्वेषु सत्परेण भाव्ये, किं तु पुरुषार्थोऽऽद्यधनपरिणेत्य, अतितुल्यभत्यापुरुषार्थोऽऽद्यधनकालस्येति ॥

तथा-

तदासनऽऽद्ययोगश्च, तीर्थं तद्वित्तयोजनम् ।

तद्विद्वन्व्यामंस्कारः, ऊर्ध्वदेहक्रिया परा ॥११५॥

तद्विद्वन्व्यामंस्कारः-गुरुवर्गस्याऽऽयनशयनभोजनयात्राऽऽदीनामभोगोऽपरिभोगः, तीर्थं-देवानांऽऽयनताऽऽदी, तद्वित्तयोजनम्-अन्नद्रव्याऽऽदिगुरुवर्गद्वयनियोजनम्, अथवा-तत्स्वयंप्रदेहगुरुवर्गमरणऽऽद्यनुमातमङ्गः स्यात् । तद्विद्वन्व्यामंस्कारः तस्य गुरुवर्गस्य यो विद्वन्व्यामः प्रतिविद्वन्व्यामरूपस्तस्य स्वरूपः धूपपुष्पाऽऽदिपूजाकृत्य, तत्कारितदेवताऽऽद्यैः पूजाकृत्य इत्यर्थः । ऊर्ध्वदेहक्रिया-गुरुदेवपूजनाऽऽदिभूतकार्यकरणरूपा, परा-दर्शिताऽऽद्या ।

अथ देवपूजाविधिमाह-

पृथैव बलिना चैव, वस्त्रैः स्तोत्रैश्च शोभनैः ।

देवानां पूजनं ज्ञेयं, शौचश्रद्धाममन्त्रितम् ॥ ११६ ॥

पृथै-जानिशनपत्रिकाऽदिसंभवे, बलिना-पक्षाघ्नकलाऽऽपुषाररूपेण, वस्त्रै-वस्त्रैः, स्तोत्रैः-स्तवैः । चश्र्दो-व्यश-वक्ष्य समुच्चयाः । शोभनैरादरोपतितायेन सुन्दरैः, देवानाम्-आराध्यमानानाम्, पूजनं ज्ञेयम् । कीर्तनाभ्याह-शौच-अदालतमन्त्रितम्-शौचेन शरीरवस्त्रवहाराद्युद्धिक्पेण अज्या च-बहुमानेन समन्वितं-युक्तिमिति ।

एतच्च-

अविशेषेण सर्वेषां-मधियुक्तिवशेन वा ।

गृहिणी माननीया य-त्सर्वे देवा महात्मनाम् ॥ ११७ ॥

अविशेषेण-साधारणवृत्त्या, सर्वेषां-पारगतसुगतहरह-विद्विद्ययगर्भोऽऽदीनाम् । पक्षाम्भमाह-अधिमुक्तिवशेन, वा-अथवा, यस्य यत्र देवतावामतिगम्येन अक्षा तद्वशेन । कुत इत्याह-“गृहिण्याम्” अथाऽपि कुतोऽपि मातृमोहात्-निर्णीतदेवताविशेषाणां “माननीयाः” गौरवार्हाः “यत्” यस्मात् “सर्वे देवाः” उक्तकृपाः “महात्मनां” परलोकप्रधानतया प्रशस्ताऽऽत्मनामिति ।

एतच्च कथमित्याह-?

सर्वान्देवाञ्चमस्यन्ति, नैकं देवं समाभिताः ।

जितेन्द्रिया जितक्रोधाः, दुर्गोपयतितरन्ति ते ॥ ११८ ॥

सर्वान्देवाञ्चमस्यन्ति-नमस्कृते । व्यतिरेकमाह-“नैकं” कञ्चन “देवं” समाभिताः “प्रतिपक्षा वर्तन्ते, यतो-“जितेन्द्रियाः-जिगृहीतदृष्टीकाः “जितक्रोधाः” अभिभूतक्रोधाः “दुर्गोपि” नृकपाताऽऽदीनि व्यवसन्ति “अतितरन्ति” स्वात्मकामिति ते-सर्वदेवममस्कृतारः ।

ननु नैव ते लोके व्यवहियमाणः सर्वेऽपि देवा मुक्तिपथ-

प्रस्थितानामनुकूलाऽऽचरणा भवन्तीति कथमविशेषेण नमस्का (स्क) रण्योनिन्याशकृपाऽऽह-

चारिमजीवनीचार-न्याय एष मतो मतः ।

नान्यथाऽवष्टांमिहः स्याद्विशेषाऽऽदिकर्मणाम् ॥ ११९ ॥

आरिः प्रतीतकृपाया मध्ये सज्जिवन्मैत्रीष्विशेषश्चआरिसज्जीवनी, तस्याश्चाश्चरन्, स एव ग्रायो इष्टान्धारिसज्जीवनीचार-न्यायः एषोऽविशेषेण देवतानमस्का (स्क) रण्योनिपदेशः, सतां विशिष्टानाम्, मतः-अभिप्रेतः ।

“भावायस्तु कथागम्यः, स चायमभिधीयते ।

अस्मिन् स्वस्तिमती नाम, नगरी नामराऽऽकुला ॥ १२० ॥

तस्यामासोभ्युता काचिद्, ब्राह्मणस्य तथा सखी । तस्यामेव परं पात्रं, सदा प्रमृणो गतापथेः ॥ १२१ ॥ तयोर्विवाहवस्तुनो, मिश्रस्थाननिवासिनोः ।

जह्मऽप्यश्वा द्विजसुता, जाना चिन्तापरायणा ॥ १२२ ॥

कथमास्ते सखात्यर्थं, ततः प्राधूमिका गता । इहा विषादजल्लो, निमग्न सा तथा ततः ॥ १२३ ॥ पप्रच्छ किं स्वमयमन-विच्छादयदना सखी ? ।

तथैव पापसखाऽहं, पश्युर्धर्मगतं गता ॥ १२४ ॥

मा विधीय विषादोऽयं, निर्विशयो विचारसखी । करोम्यनद्वहमदं, पतिं ते मूलिकाबलात् ॥ १२५ ॥

तस्याः सा मूलिकां दद्या, संनिवेष्टुं निजं ययी । अमीनमानसा तस्य, प्रायच्छन्तामी ततः ॥ १२६ ॥

अभुहोऽरुदुरम्कन्धो, अग्नयेव च सा हृदि । विद्वानैव कथं सर्वं, कार्याणामसतो भवेत् ॥ १२७ ॥ मायूषान्नमृतोः नित्यं, बहिष्कारयितुं सक्तः ।

तयाऽऽरुदो नटस्याच, साऽप्यश्वा विभ्रमं गतः ॥ १२८ ॥

तच्छाखायां नभक्षारि-मिनुन्त्य कथञ्चन । विध्वान्तस्य मिथो जह्म प्रक्रम रम्योऽऽसीत् ॥ १२९ ॥

नात्रैव गोः स्वभावेन, किं तु वैगुण्यतोऽजानि । पत्नी प्रतिबन्धाय सा, पुनर्मांसं कथं भवेत् ॥ १३० ॥

मूकान्तरांपयसिन्, काऽऽस्ते साऽस्त्यतरारथः । श्रुवैतन्मा पशोः पत्नी, पश्चान्नापितमानसा ॥ १३१ ॥

अमृद्वहन्तश्चारि, सवो चारयितुं तस्मात् । प्रवृत्तो मूलिकामोहा-स्मदोऽसी पुष्पेऽऽभवत् ॥ १३२ ॥

अजानानो यथा भेदः, मूलिकायास्तथा शयः । चारितः सर्वतश्चारि, पुनर्मांसोपलब्धये ॥ १३३ ॥

तथा धर्ममुक्तः शिष्यः, पशुयाव विशेयतः । प्रवृत्तावलीमं ह्रत्वा, देवपूजाऽऽदिकं विधी ॥ १३४ ॥

सामान्यदेवपूजाऽऽदी, प्रवृत्तिं कायञ्चपि । विशिष्टाऽऽप्यनियमार्थं, स्यात्तु दोषी मनागपि ॥ १३५ ॥ इति ।

विपक्षे बाधामाह-(न) नैव “अन्यथा” चारिसज्जीवनीचारन्यायमन्तरं “अत्र” देवपूजनाऽऽदी प्रस्तुते “इष्ट-सिद्धिः” विशिष्टमार्गोपकारकत्वात् “स्यात्” भवेत् । अथ

“व्योपदेशो यथा यथा दातव्यस्तदाह-“विशेषेण” सम्प-

गृह्येण युजितदेशनापरिहाररूपेण “आदिकर्मणां” प्रथम-मत्वाऽऽरुवन्मूलधर्मोऽऽचारानाम्, न ह्यव्ययमुपलब्धतया क-

ञ्चन देवताऽऽदिविशेषमजानाना विशयप्रवृत्तरुपायं योग्याः, किं तु सामान्यकृपाया पदेति ।

तदि कदा विशेषपञ्चमिरनुमन्यत इत्याशकृपाऽह-

गुणाऽऽधिक्यपरिहाना-द्विशेषोऽप्येतदप्येत ।

अद्वेषणं तदभ्यर्था, वृत्ताऽऽधिक्ये तथाऽऽत्मनः ॥ १२० ॥
गुणाऽऽधिक्यपरिहाराद्देवताऽऽत्मनो गुणाधिक्यं गुण-
कुट्टरवगमात् विशेषण्यर्हदादौ किं पुनः सामान्यं । एतत्-
जनमिष्यते । कथमित्याह—“अद्वेषणं” अमन्त्रेण, “तद-
भ्यर्था” पूज्यमानदेवताव्यतिरिक्तानां देवतान्तराणां “वृत्ता-
ऽऽधिक्ये” आचाराधिक्ये सति । “तथा” इति विशेषणस-
मुच्चये । “आत्मनः” स्वस्य देवताऽऽन्तराणि प्रती-
त्यति ।

शुद्धेवाऽऽधिपूजनमित्यत्राऽऽदिशदप्रशुद्धीर्तं
पूजनीयान्तरमाधिक्यत्वाऽऽह—

पात्रे दीनाऽऽदिवर्गो च दानं विधिवदिष्यते ।

पाष्यवर्गाविरोधेन, न विरुद्धं स्वतश्च यत् ॥ १२१ ॥

पात्रे-वायकलोकल्लाकारि निर्दिष्ट(श्च)माणं न लक्षणे, दीना-
ऽऽदिवर्गे च भाण्डपरमाण्वप्येव दानं-स्वविभवातिमर्गकपम्,
विधिवद्विधियुक्तम्, इष्यते मतिमङ्गः । कथमित्याह—“पाष्य-
वर्गाविरोधेन” मातापित्रादिपोषणीयलोकस्य वृत्तेरनुकूल-
त्वेन, “न विरुद्धं” न वायकमाहकयोर्धर्मेषाधाकारि हल-
सुसलाऽऽदिवत् । “स्वतश्च” स्वामना च “यत्” दीयमा-
नामिति ।

एतदेव भावयति—

व्रतस्था लिङ्गिनः पात्र-मपचास्तु विशेषतः ।

स्मिन्निष्ठान्ताविरोधेन, वर्तन्ते ये सदैव हि ॥ १२२ ॥

व्रतस्था—हिमाचलतादिपापस्थानां वरानमन्त्रः, लिङ्गिनो—व्र-
तसूचकताविधितेयव्यवन्तः, पात्रम्, अविशेषणं वर्तन्ते ।
एताऽपि विशेषमाह—अपचास्तु स्वयमेवापाचकाः, पुनरुपल-
क्षणत्वात्परंपर्याच्यतिताः पर्यमानान्तरमात्राश्च लिङ्गिन-
एव, विशेषतो विशेषेण पार्श्वमिति । तथा स्वसिद्धाभ्यावि-
रोधेन-स्वशास्त्राक्रियाऽनुलक्षणेन वर्तन्ते-चेष्टन्ते ये सदैव
हि—सर्वकालमर्थतः ।

दीनान्धकृपणा ये तु, व्याधिग्रस्ता विशेषतः ।

निःस्वाः क्रिशाऽन्तराशक्ताः, एतद्वर्गो हि मीलकः ॥ १२३ ॥

दीनान्धकृपणाः—दीना-लीनसकलपुरुषार्थशून्यः अन्धाः
नयनरहिताः कृपणाः—स्वभावत एव सतां कृपास्थानम् । ये
तु ये च, व्याधिग्रस्ताः—कुष्ठाऽऽद्याभिभूताः, विशेषतोऽत्यन्तम्,
तथा-निःस्वा-निधेनाः । काष्ठया एन इत्याह—“क्रिशाऽन्तरा-
शक्ताः” निराहर्हिण्यापारम्परासमर्था ये प्राणविशेषाः ।
किमित्याह—“एतद्वर्गः” दीनाऽऽदिवर्गो यः प्राशुद्विष्टः, हि-
वाद्पुरुषार्थः, मीलकः दीनाऽऽदीनामेवेति ।

“विधिवत्” (१२१) इत्युक्तमथ तदेव व्याचष्टे—

दत्तं यदुपकाराय, द्रव्योपपुत्राज्यते ।

नाऽऽस्तुगपधत्तुर्गुणं तु, तेतद्विधिवन्मतम् ॥ १२४ ॥

दत्तं—चित्तोर्मम, यद्वादि, उपकाराय—अनुग्रहाय, ह्योरपि
वायकमाहकयोस्पर्जायते, न पुनरेकस्यैवर्थाप्युपधात्रीः । व्य-
तिरेकमाह—न-नैव, आस्तुगपधत्तुर्गुणं तु-उत्तराऽऽदितो गविषु-
हस्यं पुनराऽऽदिशानमदृश्यं पुनः, यन्मुसलसलाऽऽदि तदाय-
कमाहकार्यकारि, एतद्वत् विधिवन्मतममोष्टु ।

दानाऽऽदीनामपि प्रकारान्तरेण पूजास्त्वमेव । अथ दान-
मेव स्तुतयाह—

धर्मस्याऽऽदिपदं दानं, दानं दारिद्र्यनाशनम् ।

जनप्रियकरं दानं, दानं कीर्त्यादिवर्धनम् ॥ १२५ ॥

धर्मस्य-श्रेयोऽप्यस्य, आदिपदं प्रथमस्थानम्, दानमुक्त-
लक्षणम्, दानं दारिद्र्यनाशनम्, इदमवयवः लोभान्तरा-
यकर्मोपघातेन विधिप्रल्लाभसंभवाद्दीनोपायोऽहकारि जन-
प्रियकरं लोकसन्तोषहेतुर्दानम्, दानं कीर्त्यादिवर्धनं कीर्तिः
स्वस्विलभ्यन्तोपजनसोभायाऽऽदिष्टुर्हिन्दुः, यद्वच पुनः पुनः
दानशब्दोच्चारणं तत्पुनराऽऽदृश्यायनाश्यापार्थमिति ।
यो वि० ।

ईसरतलवरमाहं—विषाणं सिवईदंस्वदिवसहृणं ।

जा किर कीरई पूया, सा पूया दवतो होइ ॥ १२६ ॥

ईश्वरश्च-द्रव्यपाति, तलवरश्च—प्रमुस्थानीयो नगराऽऽदि-
बिन्तकः, मडरं—जलधुरी, तकिम्भ भवो माडम्बिकः, तन्ने-
क्षा, स्व च, ईश्वरतलवरमाडम्बिकारस्तेषां, तथा शिवश्च
शम्भुरिन्द्रश्च—पुनर्द्राः, स्कन्दश्च—स्वामिकारिकः, वि-
ष्णुश्च—वासुदेवः शिवेन्द्रस्कन्दविष्णवस्तेषां, या किल
क्रियते पूजा सा पूजा द्रव्यतो द्रव्यनिक्षेपमाश्रित्य भवति ।
द्रव्यपूजति योऽर्थः, किलशब्दस्त्विहापारार्थिकत्वमापाय-
का, द्रव्यतोऽपि हि भावपूजादितुल्यं पूजोच्यते, इयं तु
द्रव्यार्थमप्रधाना वा पूजति द्रव्यपूजा, अन्तोऽपारमार्थि-
क्येव, एतदभिधानं तु द्रव्यशब्दस्यानिकाध्वसूचकमिति
माधाऽर्थः ।

भावपूजामाह—

नित्यगरेकेवलीणं, सिद्धाऽऽवरियाणं सवमाहृणं ।

जा किर कीरई पूया, सा पूया भावतो होइ ॥ १२७ ॥

तीर्थेकराश्च-अर्हन्तः, केवलान्तश्च—सामान्यतोऽप्यपत्रकेवला-
न्तीर्थेकरकवलिनस्तेषां, सिद्धाऽऽवयाणां प्रतीकानां, तथा
सर्वमाधुनां का ई-या किल क्रियते-विधीयते पूजा सा पूजा
भावतो—भावनिक्षेपमाश्रित्य भवति, किलशब्दः परंकाऽऽ-
सवादसूचकः । तीर्थेकराऽऽदिपूजा हि सर्वोऽपि लायोवशमि-
काऽदिभाववर्तिन एव भवतीति भावपूजैव, यत्तु पुण्याऽऽदि
पूजाया द्रव्यस्तत्त्वबहुलं तद् द्रव्यै-पुण्याऽऽदिभिः स्तव इति
व्युत्पत्तिमाश्रित्य संपूर्णभावस्तवकारणत्वेन वेति माधाऽर्थः ।

सम्मानं प्रस्तुतोपयोग्याह—

जे किर चउदसपूव्नी, सवकवससिषायाणो निउत्ता ।

जा तेसि पूया सल्लु, मा भावे ताएँ आदिगारो ॥ १२८ ॥

ये प्राप्तवत्, किन्तेन वाक्यालङ्कारे, अनुदीर्घाधिक्यश्चतुर्दीर्घ-
वधराः सर्वोऽपि समस्तानि वाक्यलक्षणानि अकाराऽऽदीनि ते
षां सन्निधानं—तत्तर्थात्मिनायकतया साङ्गत्येन घटनाक-
रं सर्वोत्तरसन्निधातः, स विद्यतेऽधिगमविषयतया येषां
तेऽमी सर्वोत्तरसन्निधानिनः निपुणाः—कुशलाः, या तेषां अनु-
दीर्घाधिक्यं पूजा उचितप्रतिपत्तिरुक्त, उपलक्षणं ज्ञेयं शेषवत्,
शून्यपूजाया, प्राधान्याभावात् एषोपादानं, सल्लु निश्चिनं, सा
भावे—भावविषया, तथा—बहुभुजपूजालक्षणया भावपूजये-
दाऽधिकारः प्रकृतमिति माधाऽर्थः । इत्युक्ता नामनिष्पन्नानि-

सप्तः । उत्त० ११ अ० । 'रहदणविलेखण' इति शाखात्रयध्वजाऽष्टमङ्गलकी न दृश्यन्ते, साग्रमन्त्रे तु ध्वजाऽवसरे तु तौ क्रियेयानां, तत्र किं कारणमिति प्रश्ने, उत्तरम्—'रहदणविलेखण' इत्यादिशाखात्रयध्वजाऽष्टमङ्गलकयोग्यत्वतयेन च ग्रहणं बाधये, यत आभ्यामीयानामयकिङ्कणपरम्परारागतः स्नात्राऽऽदिविधिनिर्मूलो न भवतीति सम्भावयन्ते इति । सेन० २ उल्ला० । सप्तदशभेदपूजाकरणं दिवसे शुद्धयति, किं वा रात्रावर्षाणि प्रश्ने, उत्तरम्—सप्तदशभेदपूजाकरणं दिवसे एव शुद्धयति, न तु रात्रौ । तीर्थाऽऽदीतु यत् कदाचित् पूजाकरणं तस्य कारणं किमिति । ११६ प्र० । सेन० २ उल्ला० । तथा सप्तदशभेदपूजायां क्रियमाणायाम् पूजां पूजां प्रति स्थालीमध्ये कथ्यते । प्रथमे, न विनि प्रश्ने, उत्तरम्—पूजां पूजां प्रति स्थालीमध्ये कलशो धरणीय एव विधानियमो ज्ञानो नास्ति । यदा यद्वस्तुनः पूजा तदा तद्वस्तुमोचनप्रवृत्तिः स्थालीमध्ये दृश्यते इति । २११ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । चतुर्दशीपूजां कृत्वा स्थालीमध्ये प्रदीपे मुख्या ऊर्जुस्वाया मयस्ति, किं तत्र प्रदीपाधिकारोऽस्ति, अथवा—नास्तीति प्रश्ने, उत्तरम्—चतुर्दशीपूजानः पञ्चामृत्यालीमध्ये प्रदीपो मुख्येन एवेति ज्ञानो नियमो नास्ति । २१२ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । साधूनां भावपूजाकथिताऽस्ति, प्रतिष्ठाऽऽवर्जनप्रत्याकाकरणं तु द्रव्यपूजा ज्ञायते, तत्कर्त्तव्यमिति प्रश्ने, उत्तरम्—साधूनां बाहुल्येन भावपूजा, आज्ञानं च बाहुल्येन द्रव्यपूजा कथिताऽस्ति परमत्रैकान्तो ज्ञानो नास्ति । यतः क्षीयानाङ्गसूत्रम्—'पूजनामेव पूजावेह' इति चतुर्माङ्गकाऽस्ति, एतस्या अर्थकरणं यतीनामेकान्तद्रव्यपूजानियेषो ज्ञानो नास्ति, यतोऽङ्गारामेव यतिपतीनां पूजा क्रियते, साऽपि द्रव्यपूजा भवतीति । ४४७ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । अथ ग० माणिक्यविषयकृतप्रश्नो तदुत्तरे च—यथा आङ्गः स्वहस्तेन पुष्पाणि शोभायित्वा पूजां करोतीति कुत्र ग्रन्थोऽस्तीति प्रश्ने, उत्तरम्—श्रीशान्तिनाथ—चरिते आङ्गो वाटिकातः स्वयं पुष्पाणि गृहीत्वा पूजां करोतीत्युक्तराणि दृश्यन्ते । ४७५ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । आङ्गोऽभिमानेनाप्यपूजास्पर्द्धया वा सप्तदशभेदपूजां करोति, तस्य किं फलं भवतीति प्रश्ने, उत्तरम्—सुखवृद्धाऽभिमानाऽऽदिकं विना केवलश्रोत्रागमकथा पूजा क्रियते, यदि कश्चिदभिमानाऽऽदिना पूजां करोति तदा तस्य न तथाविधं फलमिति । ४८२ प्र० । सेन० २ उल्ला० । अत्रिकलेलायां पूजा या क्रियते सा त्रिकालपूजा कथ्यते, कारणविशेषे तु न्यूनाधिककालेऽपि कृता सैव कथ्यते इति । सेन० ४ उल्ला० । त्रिकालपूजाकरणे प्रभाते पुष्पमालाऽऽदिनिर्माल्यमपास्य सर्वस्नानेन वासपूजा क्रियते, अन्यथा वेति प्रश्ने, उत्तरम्—प्रभाते पुष्पमालाऽऽदिनिर्माल्यमनपास्य आङ्गो वासपूजां कुर्वन्तो दृश्यन्ते, सर्वस्नानकरणेऽप्येकान्तो ज्ञानो नास्ति, हस्तपादप्रक्षालनेन शुद्धयतीति । ३६७ प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

पूया—पूजाऽऽदि—पुं० । पूजास्तकारप्रभृती, पञ्चा० ८ विष० ।

पूयाकर्म—पूजाकर्म—न० । पूजयाः कर्म पूजाकर्म । पूजाक्रियायाम्, पूजेव कर्म । कृतिकर्मणि, आच० ३ अ० । (पूजाकर्मणि क्रिया 'किङ्कर्म' शब्दे लृतीयभागे ४०८ पृष्ठेऽस्ति)
२७०

पूयापञ्चिदाह—पूजाप्रणिधान—न० । पूजा—अर्चने तत्र प्राणध्यानम् । पूजां करोमि इत्येवंविधे एकान्त्ये, पञ्चा० ४ विष० । पूयापञ्चासग—पूजापञ्चाशक—न० । पूजाप्रतिपादके हरिभद्र—स्त्रीविरचिते पञ्चाशव्याधाऽऽत्मके ग्रन्थे, "विहिता उ कीर्त्तमाणा, सञ्चा वि अ कलवई भवे चेद्वा । इहलोहया वि कि पुण, जिणपूया उभयलोगद्विआ १ ॥" ध० २ अधि० । पूयाभक्त—पूजाभक्त—न० । पूजयानामर्थाय निष्पादिते पूज्येभ्यः प्रदत्तं भक्तं, वृ० ।

मागारियस्स पूयाभक्ते उदेमिप् वेण्ण पाहुदियाए, सागारियस्स उवगरणजाए निट्ठिए शिमिहे पाडिहारिए तं सागारिओ देह, सागारियस्स परिजोओ देह, तम्हा दाएव, नो से कण्ण्ड पट्टिमाहिणए ॥ २५ ॥

अथार्थसूत्र्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

द्वेषे क्षिप्तमिदं, न कल्पते कण्ण य इति वृत्तं ।

इदमन्ने पुण भावे, अन्नोच्छिन्नमस्मि पडिसिद्धं ॥ ३५५ ॥

द्रव्यतः—क्षिप्तं—विभक्तं सन्निधिकाद्रव्यं कल्पते तदेवाच्छिन्नमविभक्तं न कल्पते इति शोक्तम् । इदं पुनरन्यस्मिन् सूत्रे सागारिकस्याव्ययच्छिन्ने भावे प्रतिविद्धं, न कल्पते इत्यर्थः । अत्रिमेमिओ व पिओ, हेट्ठिममुत्तेसु एममकल्लतो ।

इह पुण तस्म विभागो, मां पुण उवकरण भत्ते वा ॥ ३५६ ॥

अथवा—अथस्तनसुवपु अविशेषितो भागवर्तित एव सागारिकविषय आख्यातः, इह पुन—प्रस्तुतसूत्रे तस्य सागारिकविषयस्य विभाग उच्यते । कथमिदं—स पुना—विषय उवकरणं वा भवेत्, भक्तं वा । इत्यनेन संवन्धेनाऽऽद्यातस्यास्य (२५ सूत्रस्य) व्याख्या—सागारिकस्य ये पूज्याः स्वाभिमन्त्रिताऽऽद्यायाऽऽद्यस्तदर्थं भक्तमशनाऽऽदि पूज्यभक्तम् । तत्रोद्देशः—संकलपस्तेन निर्मुक्तमौद्देशिकं, तानेव पूज्यानुद्दिश्य कृतमित्यर्थः । तन्स्तेषामिव प्राशुनिकायां तं चेतात्, ङीकनीकृतमुपनीतमिति भावः । तथा सागारिकस्योपकरणज्ञानं वर्यं कम्बलाऽऽदिकं पूजयानामर्थाय निर्वाहं—निष्पादनं, ततो निरुद्धं पूज्येभ्यः प्रदत्तं, तच्च—भक्तमुपकरणं, यतिभ्यः प्रतिहारिकत्वं भक्तावशेषं सदिदं भूयाऽप्यस्माकं प्रत्यर्पणीयमिति भावः । तद्वैयकारं संयतानां सागारिकी वा दद्यात्, सागारिकस्य परिजनेन वा दद्यात्, किं कल्पते न वेत्याह—तस्मान् पूज्यभक्तात् पूज्यावकरणज्ञा प्रातिहारिकं दद्यात्, परं न कल्पते प्रतिप्रदीतुमिति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥

अथ भाष्यम्—

संवेची साभि गुरु, पामंडी वा वि तं समुद्दिहसि ।

पूया उक्त्वितं ति य, पट्टमभक्तं च एगट्ठा । ३५७ ॥

सागारिकस्यैव यः स्वभूयो गितुम्यमानुल्लाऽऽदिशो वा तस्य स्वाभि प्रभुगुरुवां कलाऽऽचार्यैः, यस्य वा पास्त्रिहन्तो भक्तिः स पूज्य उच्यते, तं समुद्दिश्य कृतं संपूज्यभक्तमुच्यते, तत्र भेदार्थेऽप्येवमेवा निर्वचनादिकार्थिकाप्याह—पूज्यभक्तः उक्त्वितः समक्तः पट्टकभक्तम्, एतन्मयकार्थोति पदानि ।

वेह्य कडमगट्ठं, पाहुदिय पहेणो च एगट्ठा ।

उवगरणं बत्थादी, नाव विभागो उ जोगं वा ॥ ३५८ ॥

चेतितं, कृतं चेत्येकार्थः । प्राकृतिका प्रहेलकमिति एका-
र्थः । उपकरणे-वस्त्राऽऽदिकं, वस्त्रं, वेष्ट तौमिकं गृह्यत. तच्च
परिधानं पादरथं वा पुत्र्यानां दातव्यम् । आदिग्रहणस्याश-
ष्टिद्वयः प्रतिग्रहो वा कम्बलं वा. एकादशप्रतिमां प्रतिपिस्तो-
त्रो रजोहरणं दातव्यम् । एषमादिको यावान् विभागो घटते,
यद्वा-यद्यस्योपकरणं योग्यं तद्वक्तव्यम् ।

निष्ठिय कदं च उक्तो-सकं च दिशं तु जाणसु शिसुष्टं ।
ध्रुववरियं पडिहा-रितं तु इयं पुणो चणं ॥ ३५६ ॥

निष्ठितं कृतमिष्टेकोऽर्थः, यद्वा-यदुक्तं वस्त्राऽऽदि
प्राप्तमितिकृत्वा निष्ठितमुच्यते । यत्नं वक्तुं तद्विष्टुं जानीह ।
ध्रुकोद्वारितं ध्रुवोऽस्माकं प्रत्यर्पणीयमिति यत्प्रतिष्ठात तत्प्रा-
तिहारिकम्; इतरपुनस्त्यातिहारिकं सामारिकेण यत्प्रमुपकर-
णं वा यत् वस्त्रं, निर्देयनया दत्तमित्यर्थः । एवंविधं प्रातिहा-
रिकदत्तं शय्यतरपिण्ड इति कृत्वा न गृहीतव्यम् ।

सूत्रम्—

सामारियस्स पूयाभक्ते उडेमिए चेइए जाव पाडिहा-
रिए, तं नो सामारियस्स परिजणो देआ, सामारियस्स
पूया देआ, तम्हा दावए, नो मे कप्पइ पडिगाहितए
॥ २६ ॥

अस्य व्याख्या प्राग्वत् । नवरम् अन्यं न सामारिकजनो दद्यात्
किं तु सामारिकस्य पुत्र्यः संबन्धी स्वाध्यादिदद्यात्. तथापि
न कल्पते, प्रातिहारिकतया दत्तमात्रकृत्वा सामारिकपिण्ड
त्वात् ।

सूत्रम्—

सामारियस्स पूयाभक्ते उडेमिए चेइयाए पाडिडियाए
सामारियस्स उवगरणजाए निष्ठिए निमड्ठे अपाडिहारिए
तं सामारिओ देइ, सामारियस्स परिजणो देइ, तम्हा
दावए, नो मे कप्पइ पडिगाहितए ॥ २७ ॥

अयमप्रातिहारिकतया सामारिकपिण्डो न भवति, परं
सामारिकस्वतन्त्रपरिजनो वा ददातीति कृत्वा प्रलेपकाऽऽदि-
दोषसङ्गात्वात् कल्पते ।

सूत्रम्—

सामारियस्स पूयाभक्ते जाव अपाडिहारिए तं नो सा-
मारिओ देइ, नो सामारियस्स परिजणो देइ, सामारियस्स
पूया देइ, तम्हा दावए, एवं मे कप्पइ पडिगाहितए ॥ २८ ॥

अत्र सामारिकेण हृष्टं सत्पुत्र्याप्रातिहारिकं ददातीति कृत्वा
कल्पते, परं द्वितीयपदे, नोऽसंगतः ।

यत आह—

पूयाभक्ते चेतिए, उवकरणे शिष्टिते गिसुष्टे य ।

तं पि न कप्पति वेणुं, पक्खेवमादिणो दोसा ॥ ३६० ॥
पूयामाधाय यद्भक्तं चेतितं-कृतं, यत्प्रोपकरणं निष्ठितं,
तत्सेव्यो निष्ठुष्टमप्रातिहारिकतया प्रदत्तं, तदपि न कल्पते
प्रदातुं, प्रलेपकाऽऽद्यो दोषा भद्रकप्रान्तकृता अभूवन्ति ।
३० २ उ० ।

पूयारिह-पूजाऽर्ह-वि० । पूजामर्हतीति पूजाऽर्हः पूजयितुमर्हं,
आ० म० १ अ० ।

पूयाविहि-पूजाविधि-पुं० । पूजाप्रतिपादके स्वनामक्याते
ग्रन्थे, च० २ अवि० ।

पूयासकार-पूजासत्कार-पुं० । पूजा स्तवाऽऽदिकया तत्पूर्वकः
सत्कारो वस्त्राभ्यर्चनम् । पूजार्थं वा आदरः पूजासत्कारः ।
स्तवाऽऽदिके सत्कारे स्थानं ६ ठा० ।

पूयासकाराथिरीकरणद्वया - पूजासत्काराथिरीकरणार्थता-
त्वात् । पूजासत्कारयोः पूर्वप्राप्तयोः स्थिरताहेतौ, अस्थिरयोः
पूजासत्कारयोः स्थिरीकरणार्थं, अ० १५ श० ।

पूयासकारलाभडि (सु) - पूजासत्कारलाभाधिर्न-वि० । पूजा-
ऽऽद्यर्थः क्रियास्तु प्रवर्तमाने, सूच० १ ध्रु० १६ अ० ।

पूयाहज-पूजाऽऽहार्य-वि० । पूजितपूजकं, स्थानं ५ ठा० ३ उ० ।

पूर-पूरि-धा० । पू-णिच् । पूरणं, 'पूरः अग्राडाग्रेष्वेतुमा-
क्युमाहिरमाः' ॥ ८८ ॥ १६६ ॥ इति पूरेऽग्राडाऽऽद्यः पञ्चा-
ऽऽदेशाः । अग्राडाइ । उच्यते । उद्धमह । अह्मुमह । अहि
रेमह । पूरह । पूरयते । प्रा० ४ पाद ।

पूर-पुं० । पूरणं, स्थानं ४ ठा० ४ उ० । नदीप्रवाहे, ६० ४ उ० ।

पूरतिथा-पूरयन्तिका-स्त्री० । पर्वद्वये, सा च यदा राजा निर्ग-
च्छति तस्मिन् निर्गते यः कोऽपि महान् जनः स स योऽपि
राज्ञो दौकते यावत् गृहं नायाति, सा पर्वतः पूरयन्तिका ।
पू० १ उ० १ प्रक० ।

पूरमा-पूरक-पुं० । पूरयतीति पूरकः । आ० चू० १ अ० । अ-
न्तर्बृत्तो प्राणायामः, ६० २२ ठा० ।

पूरण-पूरण-न० । पूरेः ल्युट् । पालनं, पारयमने 'पारणं ति वा
पूरणं ति वा पालणं ति वा पारयमणं ति वा एगट् ।' आ०
चू० ५ अ० । पूरयतीति पूरणः । पूरके, विशेषः । चमरस्या-
सुरेन्द्रस्य पूरेभवजिवे, अम्बुद्वीपे भारते वर्षे विन्ध्यगिरिपा-
दमूले वेभेलसन्निवेशे ज्ञाने गृहपतौ, अ० ३ श० २ उ० ।
उपा० । (' चमर ' शब्दे लुनीयमाने १११२ गृष्टे कथंहा)
दशानां दशाहोणमष्टमे, अन्त० १ ध्रु० १ वगे १ अ० । सूर्ये,
दे० ना० ६ वगे ५६ गाथा । सलिलावनीविजय वीतशोकाया
राजधान्या नृपस्य बलस्य धारणायो ज्ञाते पुत्र च । ६० १
ध्रु० ८ अ० ।

पूरयन्-पूरयन्-न० । शब्दव्याप्तं कुर्वन्नित्यर्थः । तस्मिन्,
कल्प० १ अथि० ३ लृण ।

पूरितए-परयितुम्-अव्य० । पूरणं कर्तुमित्यर्थे, आवा० १
ध्रु० ३ अ० २ उ० ।

पूरिमा-पूरिका-स्त्री० । पूर्यते स्तकैरपि तन्नुभिः पूणो भव-
तीति पूरिका । स्थूलगुणमयपटे, जीत० १ उ० ।

पूरिम-पूरिय-न० । पूरेण पूरणेन निर्बृत्तं पूरिमम् । सूत्र्यं अनेक-
क्लिष्टवशात्कालाऽऽदिपञ्जरे च । पत्रपुष्पैः पूर्यते । स्थानं ४ ठा०-

४ उ० येन संशयलाकाऽऽदिमयपञ्चराऽऽदि पूर्वतः । रा० । यल्लघु-
चिह्ने नित्येश्च पूर्वतः । जं० १ वल्ल० । जी० । येन कूर्ताऽऽदि वा
पूर्वतः । हा० १ ध्रु० १ अ० । दशा० । आवा० । पितृलाऽऽदि-
मयप्रतिभावश्चरिते पदार्थे, ग० २ अधि० । अजु० । हा० ।
आवा० ।

पूरिमा-पूरिमा-स्त्री० । गान्धारग्रामस्य तृतीयमूर्च्छनायाम्,
स्या० ७ डा० ।

पूरी-देशी-तन्तुचायोपकरणे, दे० ना० ६ वर्ग ५६ गाथा ।

पूरोट्टि-देशी-अवकरे, दे० ना० ६ वर्ग ५७ गाथा ।

पुलिय-पुलित-न० । तुलसमुदायग्रन्थो, नि० चू० १ उ० ।

पुव-पुव-पुं० । अपूपे, (पुष्पा) चू० १ उ० ३ प्रक० ।

पुवलय-पुवलय-पुं० । मिष्टपूरे, नि० चू० १ उ० ।

पुवलिक्ताखायय-पुवलिक्ताखादक-पुं० । भाषणवेलायां चवच
वाशब्दकारके, चू० १ उ० ३ प्रक० । (पुवलिक्ताखादकस्य स्वक-
पम् 'वडिबडिस्त्रि' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३३० पृष्ठे गतम्)

पुविगा-पुपिका-स्त्री० । तिलमादके, नि० चू० १६ उ० ।

पूस-पुष्य-पुं० । 'लुप्तय-रवश्च-प-सां-श-प-सां-दीर्घः' ॥ ८ ॥ १ ।

४३॥ इति लुप्तपकारात्पुस्य दीर्घः । प्रा० १ पाद । वृहस्पति-
वेषनाके नक्षत्रभेदे, अजु० । स्या० । 'दो पूना' । स्या० २ डा० ३
उ० । ज्या० । सानवाहन-शुक्रयोः, दे० ना० ६ वर्ग ८० गाथा ।

पुपन-पुं० । सूर्ये, स्वमानस्याधत्ते ववविशेष, जं० ७ वल्ल० । ति० ।

पुव-धा० । पुष्टी, 'रुपाऽऽदीनां दीर्घः' ॥ ८ ॥ ४ । २३६ ॥ इति
पुवा दीर्घः । 'पुल्ल' इत्युच्यते । प्रा० ४ पाद ।

पुसश्च-पुस्यक-पुं० । शुके, 'कणरत्नो पुसश्चो कीरो' । पा-
३० ना० १२५ गाथा ।

पुसगिरि-पुष्यगिरि-पुं० । गिरिभेदे, कल्प० १ अधि० १ लक्ष्ण ।

पुसकली-पुष्यकली-स्त्री० । वल्लीभेदे, प्रभा० १ पद ।

पुममाणव-पुष्यमाणव-पुं० । नष्टाऽऽचार्ये, हा० १ ध्रु० १ अ० ।
मागे, कल्प० १ अधि० ५ लक्ष्ण । जं० ३ म० ।

पुममित-पुष्यमित्र-पुं० । तगरायां नगर्यां कस्यचिदाचार्य-
स्य स्वनामकयाति शिष्ये, व्य० ३ उ० । सङ्गवर्धननगरराज-
मुनिश्चकाराजोपदेशकसुसूत्राचार्यशिष्ये, यदुभूते, आ०
चू० ४ अ० । आर्यरक्षितसुरिंशस्य, तद्वचस्ते हि त्रयः पु-
ष्यमित्राः-तुर्वलिकापुष्पमित्रः, वल्लपुष्पमित्रः, धृतपुष्पमित्र-
श्चेति । आद्य० १ अ० । आ० चू० । शृणानामसन्निवशजा-
ते ब्राह्मणविशेषे वीरजिनपूर्वभवजीवे, आ० चू० १ अ० ।

पुसमितिथि-पुष्यमित्रीय-पुं० । स्वविद्याजारीतसमोज्ञाभिनि-
तस्य चारणगणस्य चतुर्थे कुले, कल्प० २ अधि० ८ लक्ष्ण ।

पुनाय-पुपन-पुं० । 'पुस्येन आणा राजचक्र' ॥ ८ ॥ ३३ ॥
५६॥ इति पुलिङ्गं बर्त्तमानस्याधत्तस्य स्याने आणाऽऽदेशः ।

'पुसाणा' । सूर्ये, प्रा० ३ पाद ।

पेभवण-पेत्तवन्-न० । रश्मशने, 'पेभवणं पिउयणं मसायं
च' । पा३० ना० १५८ गाथा ।

पेभाल-देशी-प्रमाणे, दे० ना० ६ वर्ग ५७ गाथा ।

पेभारिव-पेताधिप-पुं० । यगे, 'पेभारिवो कयंतो कीया-

सो भंतश्चा जमो कालो ।" पा३० ना० २५ गाथा ।

पेड-देशी-खण्डवलययोः, दे० ना० ६ वर्ग ८२ गाथा ।

पेडभ-देशी-तकले, वण्डे, दे० ना० ६ वर्ग ५३ गाथा ।

पेडधव-देशी-खड्ग, दे० ना० ६ वर्ग ५६ गाथा ।

पेडवाल-देशी-पिष्टीकृताथे, दे० ना० ६ वर्ग ५४ गाथा ।

पेडल-देशी-रस्ते, दे० ना० ६ वर्ग ५८ गाथा ।

पेडार-देशी-गापे, देवराजस्य मन्दिपीपात्रे, दे० ना० ६ वर्ग
५८ गाथा ।

पेडा-देशी-मघे, दे० ना० ६ वर्ग ५० गाथा ।

पेडयंग-पैतृकाङ्ग-न० । शुक्रविकारबहुले शरीराङ्गे, म० ।

कइ शं भंते । पेडयंग पल्ला । गोयमा । तभो पेडयंगा
पल्ला । तं जहा-अडिअडिभिजाकंसमसु । रपमु । रोमनहे ।

(पेडयंग लि) पैतृकाङ्गानि, शुक्रविकारबहुलानीत्यर्थः ।

(अडिभिज लि) आस्थिमध्यावयवः, केशाऽऽदिकं बहुलमा-
नकम्पादेकमेव । उभयव्यतिरिक्तानि तु शुक्रशोणितयोः सम-
विकारकम्पावान् पितृमात्रोः साधारणानीति । म० १ श० ७ उ० ।

पेऊस-पीयूष-न० । 'एणीयूषाऽऽपीड-विभीतक-कीदृशे-
श' ॥ ८ ॥ १ ॥ १०५॥ इतीत एवम् । 'पेऊसं' । अमृतं, प्रा०-
१ पाद ।

पेक्खण-पेक्खण-न० । दृशिकप्रसङ्गे । प्रत्यक्षस्य प्रकृष्टे खेत्त-
णे, प्रा० ४ पाद ।

पेक्खिदं-प्रेक्षितुम्-अध्य० । द्रष्टुमित्यर्थे, 'अमचलकणरो पे-
क्खिदं इदं प्येव आगच्छादि' । (३०२ सूत्र) प्रा० ४ पाद ।

पेक्खिय-प्रेक्षित-त्रि० । प्रत्युपलब्धे, नि० चू० २ उ० । अ-
वल्लोके, व्य० १० उ० । स्या० ।

पेच्च-प्रेत्य-अध्य० । जन्मान्तरे, आवा० १ ध्रु० १ अ० । पर-
लोके, विशेष० । सूत्र० ।

पेच्चभव-पेत्तभव-पुं० । जन्मान्तरे, हा० १ ध्रु० १ अ० । विशेष० ।

(अथ विज्ञानघन एवेनेभ्यो भूनेभ्यः समुत्थाय तान्यवानुविश-
न्ति न प्रेत्य संज्ञाऽस्तीत्यादिदिदवाक्यजनितसन्देहाभाज इन्द्र-
भूतेः 'आना' शब्दे द्वितीयभागे १७६ पृष्ठे समाधानम्)

पेच्चभाव-प्रेत्यभाव-पुं० । संसारे, स्या० । परलोकसङ्गावे,
सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० ।

पेच्चभाविय-प्रेत्यभाविक-त्रि० । प्रेत्य-जन्मांतरे भवति शु-
द्धफलतया परित्यज्यतेत्यवशीलं प्रेत्यभाविकम् । जन्मा-
न्तरे शुभफलजनके, प्रभा० १ संव० द्वार ।

पेच्चसप्पा-प्रेत्यसङ्गा-स्त्री० । सृष्ट्वा पुनर्जन्मनि, आ० म०
१ अ० ।

पेच्छ-हन्-धा० । प्रेत्ये, 'दशो निअच्छ-पेच्छायवकक्षा-
वयच्छ-वज्ज-सव्वव-देक्खो अक्खायवक्खायवक्ख-पुलोप-
पुल्लव-निआवक्खाल-पालाः' ॥ ८ ॥ ४ । १२१ ॥ इति दशोः
पेच्छाऽऽदेशः । 'पेच्छइ' । पश्यति । प्रा० ४ पाद ।

पेच्छा-देशी-दृष्टमात्राभिलाषि, दे० ना० ६ वर्ग ५८ गाथा ।

पेच्छत-प्रेक्षमात्र-वि० । पश्यति, प्रा० ४ पाद ।

पेच्छक-प्रेक्षक-वि० । दर्शक, आव. ४ अ० ।

पेच्छय-पेक्षय-न० । नानाविधवंशखेलकाऽऽविस्मयिनि कौ-

तुकदर्शने, प्रश्न० ४ संख० द्वार । प्रेक्षणके, ज्ञा० १ श्रु० ८ अ० ।

पेच्छयग-प्रेक्षणक-न० । प्रेक्षाविधौ, "पेच्छयगा विखडा-
दी ।" पञ्चा० २ विव० ।

पेच्छयधर-प्रेक्षणगृहक-न० । प्रेक्षणं प्रेक्षणकम्, तद्वृद्धम् ।

ज्ञा० १ श्रु० ३ अ० । प्रेक्षणकभवने, यत्राऽऽगत्य प्रेक्षणकानि

विधयानि निरीक्षन्ते च । जी० ३ प्रति० ४ आधि० । ज० ।
रा० । स्था० । ज्ञा० म० ।

पेच्छयधरमंडप-प्रेक्षणगृहमण्डप-पुं० । प्रेक्षामवनमण्डपे, रा० ।

पेच्छगिज-प्रेक्षणीय-वि० । दृष्टव्यं, "उत्ताणयणपेच्छगि-
जा ।" सौभाग्यातिशयादुत्तानिकैरनिमित्तैरेतैर्येनैः-लोचनैः

प्रेक्षणीयाः । श्री० ।

पेच्छा-प्रेक्षा-स्त्री० । प्रेक्षणके, स्था० ४ डा० २ उ० ।

पेच्छाधरमंडप-प्रेक्षागृहमण्डप-पुं० । प्रेक्षा प्रेक्षणं नदर्थं गृह-
रूपा मण्डपाः प्रेक्षागृहमण्डपाः । स्था० ४ डा० २ उ० । पेल-

णकगृहकेषु, यत्राऽऽगत्य प्रेक्षणकानि विधयानि निरीक्षन्ते च ।
रा० । ज० ।

पेच्छिऊण-प्रेक्ष्य-अव्य० । दृष्टव्यं, "पेच्छिऊण कालंतं ।"
पञ्चा० ४ विव० ।

पेज-प्रेमन्-न० । प्रियस्य भावः कर्म वा प्रेम । अनभिव्यक्त-

मायालोभस्वभावे अभिव्यक्तभावे, दृशा० ६ अ० । स्नेहविशेष,

प्रश्न० ४१ द्वार । स्था० । ज्ञा० । "एग पेज ।" स्था० १ डा० ।

पुत्रकलत्रधनधाम्याऽऽद्यात्मीयपु रागं, भ० १२ श० ५ उ० ।

स्था० । दर्श० । वृत्त० । स चानर्धदतुरिति उक्तम्- "रागः सं-

पाद्यमानोऽपि, तापयत्येव देहिनम् । कोहस्थोऽप्यलक्ष्मणस्य,

दावानल इव द्रुमम् ॥ १ ॥" दर्श० १ तत्त्व । ॥ यथा दीप्तिः,

संदमणेषु पीई, पीई उ ई ई ई उ वीमंमो ।

वीसंभाओ पणओ, पंचविहं वृद्ध पजं ॥

संदर्शननोमयोरपि मध्यमतः प्रीतिपञ्चायनं, ततः प्रीत्या र-

तिः-चित्तविश्रान्तिः, रंतश्च प्रीत्यश्मो-विश्रान्तः, विश्रान्ताच्च

मिथः कथादि कुर्वन्तोः प्रणयौऽयुधं रागो जायते, एवं पञ्चविधं

पञ्चभिः प्रकारैः प्रेम वर्तते । श्रु० १ उ० ३ प्रक० ।

प्रेयस्-वि० । अनिश्चयं प्रियं, श्री० । प्रकयेण वा इत्या पुञ्जाऽ-

स्येति प्रेयम् । पुत्र्ये, श्री० ।

प्रेर्य-वि० । नेतव्यं, श्री० ।

प्रेय-वि० । "वोत्तरीयानीय-तिय-रुये जः" ॥ ८१ ॥ २४८॥

इति यस्य जः । प्रा० १ पाद । जलमयद्रव्याऽऽदी, ज्ञा० १ श्रु०

१६ अ० । प्रश्न० । पानव्यपदार्थे, वाच० ।

पेजदोसाणुग-प्रेमद्वेषाणुगत-वि० । प्रेमद्वेषाभ्यामुत्पन्नः ।

उत्त० पार० ४ अ० । रागद्वेषाणुगतं, उत्त० ४ अ० ।

पेजक्षयण-प्रेमवन्धन-न० । वन्धने, प्रेयः प्रेमलक्षणविच-

धिकारसम्पादकमाहनीयकर्मपुद्गलराशेवन्धनं जीयप्रदेशेषु
योगप्रत्ययतः प्रकृतिस्वरूपतया प्रवेशरूपतया स सम्बन्धनम् ।
तथा-कषायप्रत्ययतः स्थित्यनुभवाविशेषाऽऽपादनं च प्रेम-
बन्धः स्था० २ डा० ४ उ० ।

पेजवत्तिया-प्रेम(वृत्ति)प्रत्यया-स्त्री० । प्रेम-रागो वृत्तिवर्त्त,

नरूपः प्रत्ययो वा हेतुर्नस्याः सां प्रमवृत्तिका, प्रेमप्रत्यया वा,

स्था० । मूर्च्छाभेदे, मूर्च्छा द्विविधा- "पेजवत्तिया ज्व,

दोसवत्तिया ज्व । पेजवत्तिया मुच्छा दुविधा पक्षना । माय

ज्व, लोभ ज्व ।" स्था० २ डा० ४ उ० । (व्याख्या स्वस्थस्थाने)

रागप्रत्ययायां क्रियायाम्, स्था० ४ डा० २ उ० । भाव० ।

"पेजं नाम" राग इत्यर्थः । अथवा-"त वयं उदाहरति, क-

रेनि वा, जेण परस्स रागो भवति ।" ज्ञा० श्रु० ४ अ० ।

पेजविहि-पेयविधि-पु० । पेयाऽऽद्याप्रकारं, उपा० १ अ० ।

पेजल-देशी-वैपुल्यं, दे० ना० ६ वर्ग ७ गाथा

पेट-पेट-न० । उदरे, दर्श० १ तत्त्व ।

पेटइअ-देशी-कणऽऽद्विकितोर वणिजि, दे० ना० ६ वर्ग

५६ गाथा ।

पेटा-पेटा-स्त्री० । मञ्जूपायाम्, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० । नि० ।

जनप्रतीने वंशद्वलमये वस्त्राऽभ्यस्थाने सा च तुरन्ता भवति-

तत्र साधुर्गमग्रहविशेषाद्यस्य गोचरव्यायां प्राप्ताऽऽदि।

क्षेत्रं पेटावच्छतुर्गं विभज्यिद्वहति । तादृशि गोचरव्याया-

भेदः, स्था० ६ डा० । श्रु० । म० । प० । उत्त० । दृशा० ।

पेट्टा-देशी-भित्तिका-महिषीपु, दे० ना० ६ वर्ग ८० गाथा

पेट-पीठ-पुं० । "नीडपीठ वा" ॥ ८१ ॥ १०६ ॥ इतीत पश्यम् ।

प्रा० १ पाद । "धानुपाणकपाट्टेव, शिवावः पीठ उच्यते, ॥

स्थानविशेषं, वाच० ।

पेटादर-पीठाऽऽदिप्र-पु० । कल्पपीठान्युक्तिज्ञातर, पं-

व० ४ डा० ।

पेटाल-पेटाल-पुं० । दृढभूमिनामकाङ्क्षशीयजनपदीये, भाव०

१ अ० । "ततो सामा दृढभूमिं गतो, तस्मिं बाहिं पेटालं नाम

उज्जाणं, तथ पोलोने नाम चदर्थं" भाव० १ अ० । "दृढभू-

मी यदुमच्छा, पेटालमगमगानो भयवं ।" दृढभूमिनांम व-

हुमच्छा, तत्र पेटालं नाम ग्रामं गतो भगवान् । ज्ञा० म० १

अ० । ज्ञा० श्रु० । ज्ञा० क० । चेटकदुर्गादनुः सुतेष्टायाः पु-

त्रयं महेश्वरव्यन्तरत्वं जनिष्यमाणस्य विद्याशक्तके स्व-

नामरूपांत विद्यासिद्धेः, भाव० १ अ० । भविष्यति भवतस्त-

त्रजे अष्टमे जिनं, मव० ४ द्वार । ती० । भाव० । गोलाऽऽ-

कारं, "पेटालनिश्चकलवट्टालं परमं जलतश्मि ।" पार० ना०

८४ गाथा ।

पेटालपुत्त-पेटालपुत्त-पुं० । भरतक्षेत्रं आगामिष्यन्त्यामुत्सर्पि

रयां भविष्यति अष्टमे जिनं, स० ६ सम० । नि० । पार्श्वोप-

र्याये स्वानामके स्थाने, स्था० ६ डा० । तेन सह गीतमवि-

सम्वाद इत्थं नालम्पीयेऽप्यनं उक्तम्-

तेणं कालेणं तेणं समणं रायगिहं नामं नयेरं होत्था,

रिद्धित्यमित्तमभिदे, वण्णो-० जाव पडिस्से । तस्म गं रा-

यगिहस्स नयरस्स बहिंया उत्तरपुरिच्छिमे दिस्सिभाए एत्थ

शं या(ना)लेदाः॥नामं बाहिरिया होत्था, अणुगभवणमयस-
न्निविष्टा० नाव पडिस्वा ॥१॥ तस्य शं नालेदाए बाहि-
रियाए लेवे नामं गाहावई होत्था, अणु दिचे विचे वि-
स्थिस्थिपुलभवणमयसाऽऽमणजणयाहणाऽऽश्ये बहुभ-
णबहुनायूरुवरजते आआंगपअंगगसंपउत्ते विच्छेदियपउ-
रभचपाये बहुदासीदासगोमहिसगवेलगपभूए बहुजणस्स
अपरिभूए यावि होत्था ॥ २ ॥

सुत्तार्थस्वयम्-वत्समर्थे नृतीया, यस्मिन्काले यस्मिन्-
आवसरे राजगृहं नगरं यथोक्तविशेषणविशिष्टमासीत्,
तस्मिन् काले तस्मिन्च समये इदमभिधीयते ।
राजगृहमेव विशिष्ट-प्रान्तादाः संजाता यस्मिन्-
प्रान्तादित्तमाभोगमद्वा, अत एव दर्शनीयं-दर्शनयोग्यं दृष्टि-
सुखहेतुत्वात्, तथाऽऽभिमुख्येन रूपं यस्य तदभिमुखं त-
था-अप्रतिक्रियमानस्यसदृश, प्रतिकरूपं वा प्रतिचित्रं वा स्वर्ग-
निवेशस्य, तदेवंभूतं राजगृहं नाम नगरं 'होत्थ' स्ति, आ-
सीत् (तद्वर्णः 'रायगिह' शब्दे वर्णने) यद्यपि तत्काल-
त्रयस्यैव सत्तां विभक्तिं तथाऽप्यनीताऽऽख्यानकसमाश्रय-
णाऽमीदृशयुक्तम् । तस्य च राजगृहस्य बाहिरुत्तरपूर्वस्यां
विद्यि तालम्बा नामवाहिर्का आसीत्, सा चलेकभवन-
शतसांश्रयिष्ठा-अनेकवनमनश्नसंकीर्णयोः ॥ १ ॥ सूत्र ।

* (नालम्बा चेवं व्युत्पाद्यते-प्रतिपद्यमानं
नकारस्य तदर्थस्थेवालेशब्दस्य 'डुदास्व' दाने ' इत्य-
तस्य धातोर्मिलनेन नालं ददानीति नालम्बा । इदमुक्तं भ-
वति-प्रतिपद्यमानत्वेन आर्यस्थेव प्राकृतस्य गमनात्ता-
दाऽप्येता यथाऽमितापनं ददानीति नालंदा-राजगृहनगर-
बाहिरिका, तस्यां सवे नालम्बायिमिदमवस्थपन्नं, अनेन चाऽन-
धानेन समस्तोऽप्युपविष्टात उपक्रमरूप आभिदिता भवति-
तत्स्वरूपं च पर्येत स्वत एव निर्मुक्तिकारः ' पासावचिज्ज ' इ-
त्यपिदिगमथया निवेदयिष्यतीति ।

साम्प्रतं साम्यिनमलशब्दस्य निलेपं नादौ परित्यज्य
कुतुमाह—

शामअलं ठवणअलं, दव्वअलं चेव होइ भावअलं ।

एसा अलसद्धिम् उ, निस्सेखो चउवेहो होइ ॥२०१॥

तत्र-अमानोनाः प्रतिपद्यवाचकाः । तद्यथा-अगौः अघट इ-
त्याद्यकारः प्रायो द्रव्यस्थेव प्रतिपद्यवाचीति अलं दानेन स-
हास्य प्रयोगाभावः, माकारस्त्यनागतक्रियाया नियधे वि-
धत्ते, तद्यथा-मा कार्षीस्त्वमकार्षी, सामंस्थाः संस्थानां, यु-
ष्मदधिष्ठितदेशेव वीनाथ्ययादि । नोकारस्तु देशनिषेधे सवे
निषेधे च वसंत, तद्यथा-नोपटो घट्टेकदेशे घट्टेकदेशति
वेधेन, तथा हास्याऽऽद्यां नाकपायाः कपायमोहनीयैकर-
भूताः, नकारस्तु समस्तद्रव्यक्रियाप्रतिपद्यवाऽभिधानी, त-
था-न द्रव्यं न कर्म न गुणोऽभावः, तथा नाकर्थं, न क-
रोमि, न करिष्यामीत्यादि । तथाऽन्येऽप्युक्तम्—

" न (नैव) यानि न तथाऽसी-दन्ति पञ्चावशावन्त ।
जहाति पूर्वे नाऽऽधार-महो व्यसनसंततिः ॥ १ ॥ "

किं चाव्यत—

" गतं न गम्यते नाव-दगतं नैव गम्यते ।

गतगतविनिर्मुक्तं, गम्यमानं तु गम्यते ॥ १ ॥ "

इत्यादि । तदेवमत्र नकारः प्रतिपद्यविधायकोऽप्युपास्यः,
अलशब्दोऽपि यद्यपि ' अलेपर्यासितवारभूषणस्पृशति,
श्रिचयेव पठ्यते, तथाऽपीह प्रतिपद्यवाचकं नम्रा सा-
हचर्यास्त्रनिषेधाथ एव गृह्यते, तत्र चालेशब्दं नामस्था-
पनाद्रव्यमावभेदाच्चतुर्विधां निलेपो भवति, तत्र नामालम्-
यस्य चेतनस्य अचेतनस्य वा अलमिति नाम क्रियते, स्थाप-
नास्तु - यत्र कालचित्रपुस्तकाऽऽदौ पापनिषेधं कुर्वन्साधुः
स्थाप्यते, द्रव्यनिषेधस्तु-नेत्रागमतेः ज्यगीरव्यतिरिक्तो द्र-
व्यस्य चोराऽऽद्याहृतस्यैहिकापायभीरुणा यो निषेधः क्रियते
स द्रव्यनिषेधः, एवं द्रव्येण द्रव्याद् द्रव्ये वा निषे-
धः ॥ २०१ ॥

भावनिषेधे तु स्वत एव निर्मुक्तिकारोऽलशब्दस्य संभवि-
नमर्थे दर्शयन्निविष्टगुराह—

पज्जीभावे खुलु, पदमा वीआ भवे अलंकारे ।

ततिनो उ पडोसइ, अलसहो होइ नायवो ॥२०२॥

पर्याप्तभावः-सामर्थ्ये, तत्राऽलशब्दो वसंतं, अलं मल्लो
मल्लाय, समर्थ इत्यर्थः, लोकात्तरादपि " नालं ते तस्य
ताणए वा सखाए वा " अन्येऽप्युक्तम्-द्रव्यास्तिकरथा-
ऽऽहुतः, पर्याप्तदृष्टकाम्युक्तः । युक्तिरालाहवात् वादी, कुवा-
दिभ्यां भवत्यलम् ॥ १ ॥ " अयं प्रथमोऽलशब्दार्थो भवति,
खलुशब्दो चाकालङ्कारः, द्वितीयस्त्वर्थोऽलङ्कारः-अलङ्कार-
विषय भवेत्, संभावनायां लिङ्, तद्यथा-अलङ्कृतं देव-
देवेन स्वकुलं जगच्च नाभिष्यनुमा इत्यादि । तृतीयस्त्वर्थ-
शब्दार्थः प्रतिपद्ये ज्ञातव्यो भवति, तद्यथा-अलं मे गृह-
वासना तथा ' अलं पापन कर्मणा । ' उक्तं च- " अलं कु-
तीर्यह गयुपायनै-रले वितकोऽऽकुलकाहलेमतेः अलं च मे
कामगुणनिषिधेन-भयंकरा य हि परत्र चेह ॥ २०२ ॥ "
(मूलसूत्रं) (तस्य) तस्यांच नालम्बायाम् लपेना नाम 'गृहपतिः'
कुटुम्बिक आसीत् च चाऽऽह्ताः दीतः-तज्जर्वा' वित्तः' सधंजन-
विख्यातः विस्तीर्णविपुलभवनशयनाऽऽसनयानवाहनऽऽ-
कीर्णो बहुधनवद्भोजनकरजतः, श्रयोपाया-अर्थोपाया या-
पाशोपद्रव्यदलिकाऽऽद्यः तथा प्रयोजनं प्रयोगः-प्रायोगिक-
त्वं तेरायोगप्रयोगेः संप्रयुक्तः-समन्वितः, तथोक्तं तच्च वि-
त्तिसंप्रचुरभूतपात्रा बहुदास्याऽऽदिपारबुद्धौ बहुजनस्याप-
रिभूतआसीत् । तद्विधा विशयपुण्डकद्वन्द्वनैतिकगुणाऽऽवि-
रुद्धरूपेण द्रव्यसंपदमहात्ता ॥ २ ॥

अधुनाऽऽमुषिकगुणाऽऽविर्भावान्न
भावसंपदभिधीयते—

से खं लेवे नामं गाहावई मण्योवामए यावि होत्था,
अभिगयमीवाजीवे ०जाव विहइ, निगंथे पावयणे नि-
स्संकिए निक्खिलिए निच्चित्तिगिच्छे लद्धइ गहिइयं पुच्छि-
यंइ विणिच्छियंइ अभिगहिइयं अट्ठिमिजापेमाणुरागरत्ते,
अयमाउमो ! निगंथे पावयणे अयं अट्ठं अयं परमंइ भेसे

अणुहं, उस्मियकालिदे अण्पावयदुवारे चियत्तेतउरप्पवेस चाउत्तहट्टुभिद्विदुष्पमासिणीसु पडिपुञ्चं पासई सम्मं अणु-
पालेमाणे समणे निग्गमेथं तर्हाविण्णे एसिण्णेज्जेण अमण-
पाणखाइमसाईमेणं पडिलाभेमाणे बहूहि सीलव्वयगुण-
विरमयपक्कखाणपांसोहोवसासेहि अण्पाणं भावेमाणे एवं
च गं विहरइ ॥ ३ ॥

(सणं लेव इत्यादि) एमिति वाक्यालङ्कारः स लेपाऽऽख्यां
गृहपतिः अमणान्—साधुतुपाले—प्रत्यहं सवत इति अमणो-
पालकः तदनेन विशेषणेन तस्य जीवाऽऽदिपदार्थोऽविभावंक-
शून्यज्ञानसंप्रदायादत्ता भवति, एतदेव दर्शयति—अमिगतजी-
वाजीवत्त्वादिना ग्रन्थेन यावद्ब्रह्मार्थोऽपि देवास्तुराऽऽदिभि-
र्देवैर्वाच्यैरनतिक्रम्यते—अनिललङ्कनीयो धर्मोदप्रव्यावर्तीयो
इति यावत्, तद्विषया विशेषणकलायेन तस्य सम्यगज्ञा-
नित्यमावेदितं भवति । साम्प्रतं तस्य विशिष्टसम्यग्दर्शोन्निर्वा-
प्रतिपादयितुमाह—('निग्गमे' इत्यादि) निग्गमे—आर्हते
प्रवचने निर्गता शङ्का देशसंबन्धरूपा यस्य स निःशङ्कः, 'तदेव
सत्यं निःशङ्कं यज्जिनः प्रवेदितस्य' इत्येवं कृताध्यवसायः, तथा
निर्गता काङ्क्षा—अत्याम्यदर्शनग्रहणरूपा यस्याऽऽलो निरा-
काङ्क्षा, तथा निर्गता विचिकित्सा—विश्वविज्यनिर्विद्वन्मु-
क्ता वा यस्यासौ निर्विचिकित्सा, यत एवमनो लब्धः—
उपलब्धोऽर्थः—परमार्थरूपा येन स लब्धार्थो ज्ञानतत्त्व इत्य-
र्थः, तथा गृहीतः स्वीकृतोऽर्थः—मांसमार्गरूपा येन स गृही-
तार्थः, तथा—विशेषतः पृष्टोऽर्थो यत स पृष्टार्थो, यत एवमनो
विनिश्चिन्तार्थः, ततोऽभिगतः—पृष्टनिर्वाचनतः प्रतीतोऽर्थो
येन सोऽभिगतार्थः, तथा—अस्थिमज्जा—अस्थिमध्यं यावत् स
धर्मं प्रमानुरागेण रक्ताः अस्थयः सम्यक्स्वासात्तान्प्रज्ज्ञता
इति यावत्, एतदेवाऽऽविर्भावयथाह—अयमाउमो ! इत्यादि ।
केनचिद्विद्वन्मनवेस्वः पृष्टः सन्नैदाचष्टे, तद्यथा—भो आणुप्प-
सिद्धं मेममं मौनोद्भूतप्रवचनमर्थः—सद्गतार्थः तथा प्रक-
णतया, तदभवेवाऽह—अयमव वर्गमर्थः कथनापच्छेदैरस्थैव-
शुद्धत्वेन निर्वाटितत्वात्, शेषस्तु सर्वोऽपि लौकिकतीर्थिकप-
रिक्लिप्तोऽनर्थः, तदनेन विशेषणकदम्बकेन सम्यक्त्वगुण-
ऽऽधिकरणं कृतं भवति । साम्प्रतं तस्यैव सम्यग्दर्शनज्ञाना-
भ्यां कृतो यो गुणलक्षाधिकरणयाऽह—('उस्मिय' इत्यादि)
उस्मिय—प्रख्यातं स्फोटकस्मिलं यशो यस्याऽऽमा-
पुच्छुत्स्फोटकः, प्रख्यातनिर्मलयश इत्यर्थः तथा—अवावुत्त-
म्—अस्मिन्निर्वाहं—गृहमुखं यस्य सोऽमावुत्तद्वारः, इदमुक्तं
भवति—गृहं प्रविश्य पत्रनिर्घिकांसि यच्चकथयति तत्तदनी-
कथयति, त तस्य परिजनोंऽप्यथवा भावयितुं सम्यक्स्वा-
कथावस्थितुं शक्यत इति यावत् । तथा राज्ञां वज्रमान्तःपुर-
क्षेत्रेषु प्रवेष्टुं शीलं यस्य स तथा । इदमुक्तं भवति—प्रतिप-
द्वान्यजनप्रवेशादपि यानि स्थानानि भाग्यशारान्तःपुराऽऽ-
हति तदवस्थसौ प्रख्यातआवाकाऽऽह्यगुण्येनास्खलितप-
वेशः, तथा चतुर्दशपट्यादिपुंतिगपुंतिद्वारान्तु—महाकदवा-
णकसंबन्धितया पुरयतिथिप्रेत प्रख्यातान्तु तथा पौर्णमासी-
षु च तिष्ठन्वपि चतुर्मासकविधित्वस्यर्थः, एवंभूतेषु उन्नीदि-
वतेषु सुप्तु—अतिशयंन प्रतिपूर्णे यः पौर्णमासीवनाभिप्रवि-
शेत्तत् प्रतिपूर्णस—आहारशरीरसंसारप्रवृत्त्यावधारकं

पौषधमनुपालयन् सम्पूर्णं आवाकधर्ममनुचरति, तदनेन वि-
शेषणकलायेन विशिष्टं देशधार्मिकमावेदितं भवति । साम्प्रतं
तस्यैवोत्तरगुणव्यापनेन दानधर्ममधिकृत्याऽह—'समणे नि-
ग्गमे' इत्यादि सुगमे यावत्—पडिलाभेमाणे 'ति । साम्प्रतं
तस्यैव शीलतपोभावनयाऽऽत्मकं धर्ममवेदयथाह—(बहूहि मि-
त्यादि) बहुभिः—शीलव्रतगुणविरमयप्रत्यक्षानपौषधोऽव्या-
सैस्तथा यथा परिश्रुतांतिश्च तपःकर्मविरात्मानं भावयन्,
एवं चानन्तरोग्या नोत्था विहरति—धर्ममात्रकस्तिष्ठति, चः
समुत्तये । एमिति वाक्यालङ्कारः ॥ ३ ॥

तस्स गं लेवस्स गाहावइस्स नालंदाए बाहिरियाए उ-
त्तरपुरच्छिमेदिमिभाए एत्थ गं सेसद्वियाए नाम उदग्गसा-
ला हात्था, अण्णमेवमयसिज्जिद्विहा पासादीयाऽनाव
पडिरुवा, तोसे गं सेसद्वियाए उदग्गसालाए उत्तरपुर-
च्छिमे दिमिभाए, एत्थ गं इत्थिअमे नाम वणंसंडे हो-
त्था, किण्हे वणओ वणमेदस्स ॥ ४ ॥

तस्य चैवंभूतस्य लोपोपामकस्य गृहपतेः समग्रस्थिनी नाल-
न्दायाः पूर्वोत्तरस्थं दिशि शपटव्याभिधाना—गृहोपगृहशप-
टव्येण कृता शपटव्येभ्यस्तदेवाभिधानमस्या उदकशालायाः
संबन्धताऽऽस्मीदन्तकन्तम्भशतसंस्त्रिंशत्ता प्रमादोया दर्शनी-
याऽभिरूपा प्रांतर्कपात तस्याश्चोत्तरपूर्वदिग्दिग्भागं हस्तिना-
मारुयो वनखण्ड आसीत् कृष्णवमान इत्यादिवर्णकः ॥ ४ ॥

तस्मिन् च गं निहपदेसम्मि भगवं गोयमे विहरइ, भगवं च
गं अहे आरामेसि । अहे गं उदग्ग पेढालपुत्त भगवं पा-
मावचिच्चजे निपेटे मेयजे गोत्तं जेणव भगवं गोयमे तेण-
व उवागळइ, उवागळइता भगवं गोयमे एवं वयामी-
आउमनो ! गोयमा ! अत्थि खुलु मे केइ पदेस पुत्ति-
यव्वे, तं च आउमो ! अहासुं अहादग्गिमेयं मे विसा-
गेहि सवायं, भगवं गोयमे उदग्ग पेढालपुत्त एवं वयामी-
अविवाइ आउमो ! सोच्चा निमम्म जाणिस्सामो सवायं,
उदग्ग पेढालपुत्त भगवं गोयमे एवं वयामी—॥ ५ ॥

तस्मिन्स वनखण्डगृहप्रदेशे भगवान् गौतमस्वामी श्रीवर्धमा-
नस्वामिनामयरो विहरति । अद्यान्तरे भगवान् गौतमस्वामी
तस्मिन्प्रारामे सह साधुनिवर्धयति, अद्यान्तरे एमिति-
वाक्यालंकारः, उदकाऽऽख्या निग्गमेः पेढालपुत्तः पार्श्वोप-
स्थस्य पार्श्वस्वामिशिष्यस्यापत्यं शिष्यः पार्श्वोपस्थीयः स
च मेतायो गोविज, यत्नेनेति सप्तम्यर्थं कृत्या । यस्यां दिशि
यस्मिन्वा प्रदेशे भगवान् श्रीगौतमस्वामी तस्यां दिशि त-
स्मिन्वा प्रदेशे समागत्यैवं वदयमाणं प्रोवाचति ।

अत्र निर्बुद्धिकारोऽप्ययमोन्धानं तात्पर्यं च गाथया दर्शयि-
तुमाह—

पासावचिच्चज्जो पु-च्छियाइसो अज्जगोयमे उदगो ।

सावगपुच्छा वम्मं, सोउं कहियम्मि उव्वमं ॥ २०५ ॥

(पासावचिच्चादि) पाश्चत्याशिशिष्य उदकाभिधान आर्यगौ-
तमं पृष्टवान् किं तत्, तत्प्राप्तकणं—आवचिचिपत्रं प्रपन्नं, तद्यथा-
भो इदंभूतं ? साधोः आवाकाणुवत्तदने सति स्थूलपापा-

निपाताऽऽदिष्विषये तदर्थेयां सूक्ष्मावदाराणां प्राणिनामुपघते
निरुपगमज्जनिने तन्नुमितमित्यवशजित्तिः कर्मणश्चः कस्मात्प्र
भयानि । तथा-तन्नुमितनिपाताऽऽदिष्विषये ज्ञानितमवेष
पर्यायान्तरगतं व्यापार्यतो नागरिकवधनित्यस्य तमेव वि
रुधं व्यापार्यत इव तद्वन्ननद्वज्जनिनेः कर्मणश्चः कस्मात्प्र
भयनीत्येतत्प्रसरन्तस्तत् शृष्ट्यानिचौरप्रवृत्तविश्लोपोपगतः द
त्तवान्, तत्र आक्षेपप्रशस्त्यापन्नं गौतमस्यानिमः कथितं धु
स्वोदकाऽप्येवं निर्रम्येनप्रशस्त्याः-अपगमन्नेद्रेः संवृत्त इति ।
सोऽपि सूत्रमुपनिधियन्-न उदको गौतमस्योऽभिन्नमीपं समान
स्य भगवन्तमित्तमवादीत् । तद्यथा-आयुष्मन् गौतम । अस्ति
सम विधानं काल्पयद्विषयः प्रत्ययः, तत्र संहृतात्, तं च प्रद
यथाश्रुतं भवता यथा च भगवता संदर्शितं तथैव मम
व्यावृत्तीदृ-प्रतिपादय । एते पृष्ठः सत्वायं भवताञ्च, यदि वा
सत्त्वं वादेन सत्वाद् पृष्ठः सत्त्वाच्च वा शोभनभारतीनां वा प्रश्ने
पृष्ठतत्त्वस्यको पेटालपुत्रमवभादीत् । तद्यथा अपि च-आयु
ष्मन्नुदक । भूत्वा भवतीर्यं प्रश्ने निराश्रयं चावधार्य च गुण
द्वाविचारगतः सत्यमहं हास्यं, तदुच्यतां विभ्रम्यं भवता
सम्भवित्यः 'सत्वायं' हास्यं सहाद् वा उदकः पेटालपुत्रो
भगवन्तं गौतममेवमवादीत् ॥ ५ ॥

आउमो गोयमा । अस्थि खलु कुमारदुत्तिया नाम समक्षा नि-
मंथा तुन्द्राण्यं पवययं पवयमाथा गाहावई समणोवासमं न-
वसंपन्नं एवं पञ्चस्वखावेति सुखस्य आभिआएणं गाहावई-
रगहणं विमलस्वखायाए तसंहि पाणेहि गिहाय दूढं, एवं एवं
पञ्चस्वखां नुपपचस्वखायं भवइ, एवं एवं पञ्चस्वखामाथाणां
दुपचस्वखावियय्वं भवइ, एवं ते परं पञ्चस्वखामाथा अतिय-
रंति सयं पत्तिमं, कसस्य सं ते हेउई, मंमारिया खलु पाणा था-
नवि, धिया पात्रा तमसा एव्हायंति, तमा वि पासा थावरत्ताए
पचायंति, थावरत्तायाओ विण्णुसुखमाणा तसकायंसि उवव-
जंति तसकायाओ विण्णुसुखमाणा थावरत्तायंसि उववजंति,
तेसि च णं थावरत्तायंसि उववसाणं ठाणमेयं घत्तं ॥ ६ ॥

तद्यथा-भो गौतम ! अस्तीत्ययं विमर्हिर्वातकृष्णो निपातः
इति बहुधांशुं सगृहीदन् सतश्चापयाम्ये-सन्नि-विद्यन्ते कुमार-
पुत्रा नाम निप्रस्था युष्मदर्थं प्रबलं च प्रवप्सन्ः तत्पथा-गृहपति-
अग्र्याणामनुकमुपमर्ष्य नित्यमाश्रयितव्यं प्रत्याश्रययन्ति
अग्र्याणां कारयन्ति, तत्पथा-स्थलेषु प्राणिषु दण्डयन्ति च
दण्डः प्राण्युपमर्दस्ते निहाय-परित्यज्य प्राणातिपातनिवृत्ति-
कुर्वन्ति । तामेवापद्वृत्ति-नाशयन्ति, स्वमनीषिकाया अश्वश-
रिणाऽऽद्यविधेयेन यः प्राण्युपायानं न तत्र निवृत्तिरिति तत्र
शिले बहुप्रमाणैर्विशेषणैश्चानुपमैश्चानुमोक्तप्रत्ययोयः स
दित्याशङ्क्यानाह (गाहायह इत्यादि) अश्व चार्धमुत्तराऽऽ-
विर्भावयिष्याम । येनाभिप्रायं पण्डितकृद्वातिवर्त्तमाना विशकु-
र्ध्वन्हा- (एवं सुहर्मियादि) रहमिति वाक्यलङ्कारे अश्वश-
रिण वा, एवमेव असप्राथिविशेषणैश्चानुपमैश्चानुमोक्तप्रत्ययो-
पगृह्यरहितत्वेन प्रत्याश्रयानं गृह्णतां अश्वकानां युष्मद्व्याप-
नं भवति, प्रत्याश्रयानमहसज्जवात्पार्थैवमेव प्रत्याश्रयापयता-
मपि साधूनां दुष्टे प्रत्याश्रयादानं भवति । किमित्यत आह-
एवं ते आश्वकाः प्रत्याश्रयानं गृह्णन्तः सावचनं स-
व्यापारमनः क्षाप्रं प्राप्तामिति चरन्त-प्रतिलङ्घयिता (कस्म-
न्मार्गं गच्छन्ति) इति च ।

यं हेतुं ति) प्राकृत्येतिहाया कस्माद्वेतोरित्यर्थः। तत्र प्रतिष्ठा-
भङ्गकारणमाह- (संसारया इत्यादि) संसारो विद्यते येषां
ते सांसारिकाः। जलुरल्लक्ष्णं, प्राणिनो- -जन्तवः स्यावराः
प्राणिनः-पृथिव्यतेजसायुजवनस्येवाः समोऽपि तथाविधक-
मौदयात्सतया-जसत्वेन हिन्दूयाऽऽभिधेयः प्रयायातिन-
स्पृष्टतः, तथा ब्रस अपि स्वावरात्त्येवेषं च परस्परमन्येन
व्यवर्धयेन सत्यवर्थंभावि प्रतिष्ठाविधिलोचः। तमाहि-
नागरिको मया न हन्यव्य इत्येवंभूता येन प्रतिष्ठा गृहीता,
स यदा बहिरागमाऽऽसी व्यवस्थितं नागरिकं व्यापार्येतिमे-
तावत्तन नस्य न भवेत्प्रतिष्ठाविधिलोचः। एवमप्रापि येन ब्रस-
सधनिवृत्तिः कृता स यदा तमेव ब्रसं प्राणिनं स्यावराक-
यस्थितं व्यापार्येति तस्य न भवेत् प्रतिष्ठाविधिलोचः, भवे-
देवेत्यर्थः। एवमपि ब्रसस्याधारणं समुत्पन्नानां ब्रसानां यदि
तथाभूतं किञ्चिदाधारणं लिङ्गं स्यात्तस्यैतं ब्रसाः स्याव-
रावेनाप्युत्पत्ताः शुक्ममे परिरुद्दुं, न तत्करीत्येतत्तत्त-
यितुमाह- (यावराकायाश्च इत्यादि) स्यावराकायास्तकाशा-
क्षिविधम-अनेकेः प्रकृतिः प्रकृतेषु मुच्यमानाः स्यावराकायाऽ-
पुता ततोऽप्येक्षापरैः कर्मभिः सत्वाऽऽत्मना ब्रसकाये समुत्प-
न्यते, तथा ब्रसकायादि सत्वाऽऽत्मना विमुच्यमानास्तत्क-
र्मभिः स्यावराक्यं समुत्पद्यन्ते, तत्र चाप्यज्ञानां तथाभूतब्रस-
लिङ्गभावात्प्रतिष्ठालोचः इत्येतत्पुण्येव दर्शयितुमाह- (तस्मिं
च शुभिन्यादि)तेषां-ब्रसानां स्यावराक्यं समुत्पन्नानां गृहीतव-
सप्रमाणिन्यातिप्रतिष्ठेः ध्रावकस्याधारसमवृत्तत्वेनैतत्स्याव-
राऽऽप्येव वाक्यं स्यान् भवति, तस्मादिदंनृत्तुचतस्येति ॥ १ ॥

एवं एहं पञ्चकखेताणं सुपञ्चकत्वाय भवइ, एवं एहं पञ्चकखा-
वेमाखाणं सुपञ्चकत्वायिवि भवइ, एवं ते परं पञ्चकखान्वेमा-
खाणातिर्यग्नि सयं पद्मपुष्पस्य अभिआगेणं गाढावचो-
रगाहणविमोक्तवणयाए तमभूएहि पाण्डिं हिण्डाय दंडं, एवा-
मेव सयं भाभाए परक्रमे विजिज्जामो जे ते कोहा वा लोहा वा,
परं पञ्चकखान्वेति विजि पाणा उत्रएमो योश्चाउए भवइ,
अविवाइं आउमो गायमा । तुत्तमं पि एवं रोयइ ॥ ७ ॥

तदेवं व्यवस्थिते नागरिकदण्डेनैव न तमेव स्थावररक्षेतायातं
व्यापान्दयतेऽवश्यमावां प्रतिष्ठायाजितोऽयं, यतस्तथाप्यत्र मनुकृपा
वक्ष्यमाणनीत्या (तस्या)स्थानं कुर्वतां नुप्रस्थापयन् भवत्येव
न स प्रस्थापयामां नुप्रस्थापयामिन् भवति, एवं च तं प्रस्था
ख्यापयन्ति तानिचरन्ति स्वीयां प्रतिष्ठांमिष्यन्तदृश्यिनुमाह—
(एषु)धेयादि। तत्र युष्टयतिः प्रस्थापयानमेवं युष्टाति। तद्यथा-
समुत्तेषु वर्त्तमानकाले त्रमयेनोत्पेक्षु प्राणिषु दृष्टयतीति-
दृष्टः प्राणेषु प्रमदेन विद्याय-परित्यज्य प्रस्थापयन् करोति,
तदिह भूतत्वविशेषाणां स्थावरपार्यायोऽप्येवञ्च ऽपि न प्रतिष्ठा
जितोऽपि; तथा नाप्यवनिर्गमनेन राजाऽऽभिमोमान्दस्य च,
प्रस्थापयन्मयि तथा युष्टपिजैरविमोक्षणेयेति, एतच्च भ-
वद्भिः सम्ययुक्तम् एतदपि त्रैलोक्ये भूतत्वविशेषाणामभ्युप-
गम्यतामिति नुप्रस्थापयामेऽपि हिय या ज्ञीरिहृतिप्रस्था-
ख्यायनो दधिप्रसूतेऽपि न प्रतिष्ठाजितोऽपि; तथा त्रसभूताः स
स्वा न हन्तव्या इत्येवंप्रतिष्ठावतः स्थावररक्षेतायातं न तथा
कथानातिचारः। तदेवं विद्यमाने सति मायायाः प्रस्थापयानप्र-
स्थाः पराक्रमे भवन्ति। ह्येवंप्रतिष्ठावतः स्थावररक्षेतायातं एवं पञ्चोक्तम्

मैत्र्या सति दीपपरिहरणोपाये ते केचन कौषाहा लोभा-
द्वा परं श्रावकाऽदिकं निर्यिशेषणमेव प्रत्याख्यायन्ति. ते
षां प्रत्याख्यानं दूतां सुपावादीं भवति, युद्धतां चावश्यं-
भायी व्रतविलोप इति । तद्वचनमयमपि नः-अस्मदीयोपदेशाऽ-
भ्युपगमां भूतन्वविशेषणविशिष्टः एकः किं भवतां (नो)
नैव नैयथिको-न्यायपपक्षा भवति ? इदमुक्तं भवति-भू-
तन्वविशेषणं हि जसन् स्थायरोत्पन्नान् दित्तोऽपि न
प्रतिष्ठाऽतिचारः इत्यपि चेतदावुपमन् गौतम ! तुभ्यमपि
रोचते ॥ ७ ॥

सवायं भगवं गोयमे ! उदयं पेढालपुत्तं एवं वयासी-
आउसंतो ! उदगा ! नो खलु अम्हं एवं रोयइ,
जे ते समणा वा माहणा वा एवमाइक्वंति-० जाव
पक्वेति, गो खलु ते समणा वा गिग्मंथा वा भा-
सं भांमंति, अणुताविंयं खलु ते भासं भांमंति, अ-
व्माइक्वंति खलु ते समणे समणोवासए वा, जेहिं
वि अम्हेहिं जीवेहिं पाणेहिं भूण्दिं सत्तेहिं संयमयंति
ताण वि ते अव्माइक्वंति, कस्स गं तं हंउ ? , संमागिग
खलु पाणा तसा वि पाणा थावरत्ताए पचायंति, थावरा
वि पाणा तमत्ताए पचायंति, तमकायाआ विण्णुपच्-
माणा थावरकायंमि उववज्जेति, थावरकायाआ विण्णुपच्-
माणा तमकायंमि उववज्जेति, तेमिं च गं तसकायंमि
उववक्कायं ठाणमेयं अयत्तं ॥ ८ ॥

एवमेतद्यथा मया व्याख्यानम् । एवमभिहितो गौतमः सद्वाचं
सवादं वा तमुदकं पेढालपुत्रमेव वक्ष्यमाणमवादीन् । तद्य-
था-नो खलवायुष्मन्नुदक ! अस्मभ्यमेतदेवं यतथा त्वयाव्यते
तद्वाचनं इति । इदमुक्तं भवति-यदिदं जसकायविरतां भू-
तन्वविशेषणं कियते, तन्निरर्थकतयाऽस्मभ्यं न राञ्चन इति
तदेवं व्यवस्थितं भो उदक ! येन श्रमणा वा ब्राह्मणा वा
एवंभूतशब्दविशेषणत्वेन प्रत्याख्यानमावृत्तयेः परः प्रपु-
रस्तथैव आपन्नं प्रत्याख्यानं स्वतः कुर्वतेः कारयन्तश्चे-
दमिति-सविशेषणं प्रत्याख्यानं आपन्नं, तथैवमेव-सविशे-
षणप्रत्याख्यानप्रकृणावसरं सामान्येन प्रकृयन्ति , एवं च
प्रकृयन्तेन न खलु न श्रमणा वा निरर्थका वा यथार्था प्राप्ता
आपन्ते, अपि त्वनुतापयनोत्तरनुतापिका तां तथाभूतां च खलु
ते भाषां आपन्ते, अथवा भाषणे क्षारणं जानना वीचा-
तस्य सतोऽनुतापा भवतीत्यन्ताऽनुतापिकत्वञ्चन इति । पु-
नरपि तेषां आविशेषणप्रत्याख्यानतामुत्तरणतोपेक्षिमावपि-
वयाडि-अव्माइक्वंति इत्यादि ते हि सविशेषणप्रत्याख्या-
नवादिनो यथावस्थितं प्रत्याख्यानं ददन्तः साधून् युद्धतश्च
श्रमणोपासकानभ्याख्यान-अभूततां पोद्वावन्तां भ्याख्यानं
ददन्ति । किं चाप्य- (जहिं चित्तादि) यन्वप्यन्वेषु प्राणिषु-भू-
तेषु जीवेषु सर्वेषु विषयभूतेषु विशिष्य ये संयमं कुर्वन्ति
संयमयन्ति । तद्यथा-ब्राह्मणेन न भया हनत्व इत्युक्ते
स यथा वृष्णिमनरे तिस्रसु वा व्यवस्थितो भवति, तद्वचं
ब्राह्मणश्च आपयते, भूतशब्दाविशेषणतदेवं तान्यपि
विशेष्यव्रतानि सूकरो मया न हन्तव्य इति एवमादीनि ते-

भूतशब्दविशेषणवादिनोऽभ्याख्यान-दृश्यन्ति । किमिष्यत
आह- (कस्स खामियादि) कस्मादेतोस्तद्वद्भूतं दृश्यं भव-
तीति ? यस्मात्संसारिकाः खलु प्राणाः परस्परजातिसंक्रम-
णमाजौ यतस्तत्त्वज्ञाः प्राणिनः स्थावरत्वेन प्रत्यायानि,
स्थावराश्च असन्नेति । जसकायाश्च सर्वाऽऽसन्ता जसाऽऽ-
युक्तं परित्यज्य स्थावरकायं तद्योग्यकर्मोपादानादुपपद्यन्ते, त-
था स्थावरकायाश्च तद्योग्यकर्मणा कर्मणा विमुच्यमाना-
स्त्वसकायि समुपपद्यन्ते, तेषां च असकायि समुपपन्नानां स्थानमे-
तत्त्वसकायाऽऽस्यमघात्यम्-अघाताहिं भवति । यस्मात्तत्र श्राव-
केण असामुद्दिश्य स्थूलप्राणानिपातविरमणं कृतं, तस्य ती-
व्राध्यवसायोपादकस्याङ्गोक्तगहिं तन्वाञ्छति । तत्रासौ स्थूल-
प्राणानिपातानिब्रुवन्तस्त्वाञ्चुरया च तस्यस्थानमघात्यं वर्तते,
स्थावरकायाश्चानिब्रुवन्ति इति तद्योग्यतया तत्स्थानं घाय-
यन्ति । तद्वचं भवद्भिमायेण विशिष्टस्योद्देशेनोद्दिष्टं प्राणा-
निपातनिब्रुत्वा कृतयामपरपर्यायाऽऽप्ये प्राणिनं व्यापाद-
यतो व्रतभङ्गो भवति, ततश्च न कस्यचिदपि सम्यग्गतपालने
स्यादित्यवमभ्याख्यानमसद्भूतदोषोद्भावनं भवन्तो ददन्ति ।
यदपि भवद्भिर्वर्तमानकालविशेषणत्वेन क्लृप्ताऽयं भूतश-
ब्द उपादीयतेऽस्मावपि व्यामंहाय केवलमुपपत्तिष्ठन् । तथा-
हि-भूतशब्दोऽयमुपमानेऽपि वर्तते । तद्यथा-देवलोकाभूतं न-
गराभिदं, न देवलोका एव तथाऽवपि असंभूतानां असंसृ-
शानामेव प्राणानिपातनिब्रुतिः कृता स्यान्न नु जनाभामिति ।
अथ तादर्थ्यं भूतशब्दोऽयं, यथा शरीराभूतमुदकं शरीरमित्य-
र्थः । एवं भूतभूतास्त्वसत् प्राप्तास्तथा च सति अमशब्देनैव
गतयोन्वापौतदकथं स्यात् । अथैवमपि स्थिते भूतशब्दोपा-
दानं क्रियते, तथा च सत्यमसद्गः स्यात् । तथाहि-सौ-
रभूतविकृतः प्रत्याख्यानं कराम्येवं भूतभूतं मे ददस्वैवं य-
दभूतः पटभूत इत्येवमादावप्युपायमानं ॥ ८ ॥

तदेवं निरन्तरे भूतशब्दे सत्यमुदक आह—

सवायं उदए पेढालपुत्तं भगवं गोयमे एवं वयासी-
कयेर खलु ते आउसंतो गोयमा ! तुम्हं वयह-तमपाणा
तसा आउ अन्नहा ? । सवायं भगवं गोयमे उदयं पेढा-
लपुत्तं एवं वयासी-आउसंतो उदगा ! जे तुम्हं नयह-त-
सभूता पाणा तसा ते तये वयासी तसा पाणा, जे वयं व-
यासी तसा पाणा ते तुम्हं वयह तमपुषा पाणा, एए संति
द्वे ठाणा तुज्जा एगट्टा, किमाउसो ! इमे मे सुपणीयतराए
भवइ, तमभूया पाणा तसा, इमे मे दुपणीयतराए भवइ,
तसा पाणा तसा, ततो एगमाउसो ! पडिकोहए एकं अ-
भिण्णंदह अयं पि भदो सं सो णेआउए भवइ ॥ ९ ॥

सद्वाचं सवादं वा उदकः पेढालपुत्रो भगवन्तं गौतममेवमवा-
दीत् । तद्यथा-हे आयुष्मन् गौतम ! कतराप्राणिनो वृयं वक्ष्य-
न्ता एव ये प्राणाः प्राणिनस्त एव जसाः प्राणा इति, उता-
न्यथेति, एतेषु भगवान् गौतमस्तमुदकं सद्वाचं पेढालपुत्र-
मेवमवादीत् । तद्यथा-आयुष्मन्नुदक ! यान् प्राणिनो वृयं वक्ष्य-
असंस्तत्त्वसकायाऽऽस्यभूताः प्राणिनो भवन्तां मान्वाण्येव, किं
तु ? , वर्तमानकाल एव जसाः प्राणा इति, तानेव वयं वक्ष्या-
मः जसास्त्वसत्वे प्राप्तास्तत्कालवर्तिन एव जसाः प्राणा इति ।

एतदेव व्यस्येन विमलिपुराह— (जे बसमित्यादि) यन्त्रयं
वदामस्मा एव प्राणास्माः प्राणास्तानेव श्रममेवं वदय
ब्रजभूता एव प्राणास्माभूताः प्राणाः एव च व्यवस्थिते एते
अनन्तरोक्ते द्वे अपि स्थाने एकार्ये—तुल्ये अवताने न ह्यार्थभेदः
कश्चिदस्यम्यत्र शब्दभेदादिति, एवं च व्यवस्थिते किमायु
रमृतं ? युष्माकमयं पक्षः सुष्ठु प्रसीततरो—युक्तिपक्षः प्रति-
भासते ? तद्यथा—ब्रजभूता एव प्राणास्माभूताः प्राणा इति,
अयं तु पक्षो दुःप्रसीततरो भवति प्रतिभासते भवताम् ? । त-
द्यथा—ब्रजा एव प्राणास्माः प्राणाः, सन्ति चैकार्थत्वेन अवतानां
कार्यं व्यामोहो ? , येन शब्दभेदमाश्रित्या एकं पक्षमाकां,
श्रमय, द्वितीये त्वभितरश्च इति । तद्यमपि तुल्येऽप्यर्थे स-
त्यकस्य पक्षस्याऽऽकांशमपरस्य सविशेषपक्षस्याभिनन्दन
मित्येव द्वावभ्युपगमो भवतां नो नैयायिको—न न्यायोपपन्नो
भयश्रुभयोरपि पक्षयोः समानत्वात्, केवलं सविशेषपक्षे
भूतशब्दोपादानं मोहमावहतीति ॥ ६ ॥

यच्च भवताऽस्माकं प्रादोषोद्भवात्मनकारि । तद्यथा ब्र-
ह्मज्ञानं वधनिवृत्तौ तदभ्येतां वधानुमतिः स्यात् साधोः, तथा
भूतशब्दोपादानेऽन्तरमेव ब्रजं स्थावरपर्यावाऽप्येवं व्यापा-
दयतां ब्रजभङ्ग इत्यतः कुत्रोपाजानं परिहर्तुकाम आह—

भगवच्च यं उदाहृतं संतेगदामा मयुस्सा भवेति, तेसिं
च यं एवं वृत्तपुत्रं भवद्—सो । खलु वयं संचाएषो भुंडा
भविता अगाराश्चा अगारायिं पवद्दृष्ट, सायं एहं अणु
पुत्रंयं शुचस्स सिमिससापो, ते एवं सख्येति ते एवं स-
खे उवयंति ते एवं सखे ठावयंति नस्तथ अभिआएणं गा-
हावचोऽग्गदश्विमिकखणयाए तमेहि पाखेहि निहाय
ददं, तं पि तेसिं कुसलेव भवद् ॥ १० ॥

(भगवच्च यमित्यादि) यमिति वाक्यात्तदुक्तिः । भगवान्
गीतमस्वामी, चशब्दः पुनः शब्दार्थे । पुनराह । तद्यथा—सन्ति
विद्यन्ते एके केचन लघुकर्माणां मनुष्याः प्रवृत्त्यां कर्तुम-
समर्थाः, तद्व्यतिरेकणैव धर्मे चिकीर्षवस्तेषां चैवमध्यवसा-
यिनां साधोर्धर्मोपदेशप्रवणस्याप्रत इदमुक्तपूर्वं भवति ।
तद्यथा—मोः साधोः न खलु वयं शक्नुमो मुण्डा भवितुं
प्रवृत्त्यां प्रहोतुमगाराः—गृहाद्वनगाराः—साधुभारं प्रतिपनुं,
वयं शक्नुमस्तथ कर्मशो गोत्रस्थेति गां ज्ञायत इति गोत्रं
साधुभारं तस्य साधुभावर्यं पर्यायं परिपालयाऽऽमानमनु-
स्तेययिष्यामः । इदमुक्तं भवति—पूर्वं देशविरतिकृततया आ-
वकधर्मे गृहधर्मोऽयमनियममुत्पादयामस्ततोऽनुकमेण प-
ञ्चाङ्गमण्यधर्ममिति । तत एव ते संख्यां व्यवस्थां आवयन्ति
प्रत्यास्थानं कुर्वन्तः प्रकाशयन्ति । तद्यथा—नाम्यत्राभियोगेन, स
च अभियोगो राजाऽभियोगो गणभियोगो बलभियोगो देवता-
ऽभियोगो युधनिग्रहऽभियोगमादिनाऽभियोगेन व्यापादयन्तोऽपि
ब्रजं न ब्रजभङ्गः । तथा—गृहपतिर्लोचविमोक्षणतत्त्वस्याय-
मर्थो—कस्याचिद्गृहपतेः पदं पुत्रां, नैव सत्यपि विद्विताम्,
इकमाऽऽप्यते महति विस्ते तथाविधकर्मोद्वाद्वाज्जुलभाण्डा
गारे चौमकारि, राजपुत्रैश्च अवितर्यताभियोगेन गृही-
तास्ते इत्येकः । परे त्वम्यथा व्याख्यते, तद्यथा—

रजपुत्रं नगरे रजशोको नाम राजा, तेन च परितुष्टेन रत्नमा-
हाऽप्रमद्विषयमुत्तमानः पुरस्य कौमुदीप्रबाराऽनुज्ञातः, तद्व-

गम्य नागरलोकनार्पा राजानुमत्या स्वकीयस्य स्त्रीजनस्य
तथैव कीदृशमनुमते, राक्षा च नगरे सङ्घिहिशमशब्दमाधो-
यितम् । तद्यथा—अस्मन्तोपरि कौमुदीमहोत्सवं प्रवृत्तं यः
कीञ्चिदपुत्रः समुपलभ्यते नगरमध्ये तस्याविश्रितिकः शरीर-
निग्रहः कियते इत्येवं च व्यवस्थिते सत्यकस्य वणिजः
पदं पुत्राः, ते च कौमुदीर्दने क्रयविक्रयसंग्रहद्वाराव्यवस्रयता
तावत्स्थिता यावत्स्थिताऽस्तनुवृत्तान्, तदन्तरमेव स्थ-
गितानि च नगरद्वाराणि तेषां च तत्कालाभ्युत्थानं निर्गमन-
मभूत्, ततस्ते भयसंभ्रान्ता नगरमध्ये एवाऽऽस्मानं गोपयि-
त्वा स्थितान्ततो निष्क्रान्ते कौमुदीप्रबारे राक्षाऽऽस्तिकाः
समाह्वयाऽऽदिष्टा यथा सम्यक् निरुपयत ययं नात्र नगरे
कौमुदीबारे कश्चिदपुत्रो व्यवस्थित इति । नैरप्यारक्षिकैः
सम्यक् निरुपयद्गुरुपक्षं यद्यपि कुपुत्रवृत्तान्तो यथा-
वस्थित एव राक्ष निवेदिताः । राक्षाऽऽग्राह्यमङ्गकुपितेन तेषां
वर्णमापि यद्यः समादिष्टः । ततस्तत्पिता पुत्रवधसमाकर्ण्य-
गुरुशोकविक्षलेऽकाण्डाऽऽपतितकुलक्षयोर्दुष्प्रामोत्तानः किं
कस्यतस्मादुदययाऽगणितविधेयाविधेयविशेषो राजानमुप-
स्थितोऽवशीश्च गृहदया गिरा । यथा—मा कृषा देवासाकं कु-
लक्षयं, गृहतामिदमस्मदीयं कुलकमाऽऽप्यातं सखुतोऽपार्जितं
प्रभूतं द्रविणज्ञानं, मुच्यतां मुच्यताममी पदं पुत्राः, कियता-
मयमस्माकमुदग्र इति । एवमभिहितो राजा तद्वचनमनाक-
र्यं पुनरपि सविशेषमादिदेश—असावपि वणिक्कृतवयं यथाऽऽ-
शङ्को सर्वमोक्षानमिषां राजानमवेयं पञ्चानां मोचनं या-
चितवान्, तानप्यसौ राजा न मोक्षता इत्येवमभिगम्य
चतुर्भोजनक्षेत्रे सादरं विव्रतयांते, तथापि राजा तमना-
हस्यं कुपितवदनं एव स्थितः, तत्तत्तयाणां विमोचने कृताऽऽ-
वस्तत्पिताऽभूत्, तानप्यमुञ्चन्ते राजानं ज्ञात्वा गणित-
स्वापराधो द्वयोर्भोजनं प्रार्थितवान् । तत्राऽप्यवज्ञाप्रधानं नृप-
निमग्नमय ननः पौरमहत्समसेनो राजानमेवं विव्रतवान् ।
तद्यथा—नेव ! अकाण्ड एवास्माकं कुलक्षयः समुपस्थितः,
तस्माच्च भवन् एव त्राणयात्मनः कियतामेकमपुत्रवि-
मोचनेन प्रसाद इति भगिन्त्या पादयोः सपौरमहत्समः प-
तितो, राक्षाऽपि संजानाऽनुकस्येन मुक्तस्तेदोको ज्येष्ठपुत्र इ-
ति । तदेवमस्य हृष्टान्नस्य दाशोक्तिक्यां ज्ञेयम् । तद्यथा—
साधुनाऽभ्युपगतसम्यग्दर्शनमवगम्य आवकमखिलप्राणाति-
पातविरतिप्रदं प्रति बोधितोऽप्यशक्तितया यदा न सर्व-
प्राणानिपानविरतिं प्रतिपद्यते, यथाऽसौ राजा वणिजाऽत्यर्थं
विज्ञापितोऽपि न वरपि पुत्रान् मुमुक्षति, नापि पञ्चकुल-
स्त्रिद्विसंख्यां पुत्रामिति । तत एकविमोक्षणेनाऽऽस्मानं कृ-
तार्थमिव मन्मथानः स्थितोऽसावेवं साधोरपि आवकस्य
यथाशक्तं ज्ञानं गृहतस्मदनुकमवायुमन्तदनमविक्रमि-
ति, यथा च तस्य वणिजो न शेषपुत्रवधानुमतिशेषो-
ऽप्यस्येवं साधोरपि न शेषवाणिजवधानुमतिप्रत्ययजनितः
कर्मबन्धो भवति, किं तर्हि ? , यदेव ब्रजं गृहीत्या या-
नेव सत्वात् वाद्वारं संकलजप्रमाणवधनिवृत्ता एकाति
तन्निमित्तः कुशलानुबन्धं पश्येतस्त्वेव दर्शयितुमाह—
(तसेहिमित्यादि) ब्रह्मस्थीति ब्रह्म । ब्रह्मिण्याऽऽप्यस्तेभ्यः
काशराजिवाय निहाय वा परिरयज्जपेन यावद् । कम् ? —
वृष्टयनीति दूतस्ते परिरयज्जपेन पुत्राणां प्राणिनाति-
रतिं गृहीत्स्वत्यर्थः, तदपि च ब्रजप्राणातिपातविरमण्वर्त

अव्ययपदार्थेणैव कथित्य शब्दे से परिग्रह्यते चे शब्दे स्वयंप्रतीत्यस-
गत्स मन्वपायोर्हि सन्वभूएहि सन्वजीवेहि सन्वसन्तोहि
इंदे निश्चिन्ते भवद्, कस्स शब्दे तं इंदे १, संसारिया खल
पाया, तसा, वि पाया थावरत्ताए पचचयेति, थावरा वि
पाया ससत्ताए एक्कसयंति, ससकायाओ विप्पपुच्चकथा
सम्बे थावस्सकामंसे उववज्जेवि, थावरकापाओ विप्पमु-
च्चमाया सम्बे तसकायंसे उववज्जेवि, तेषि च शब्दे तम-
कायंसे उववज्जाणं ठाणमेयं अघत्तं, ते पाया वि वुच्चंति,
ते तसा वि वुच्चंति, ते महात्ताया ते चिरट्ठिहाय, ते बहु-
धरा तावा जेहि समणोवासगस्स सुवचकथायं अब्बति,
ते अण्णमयाया पाया जेहि समणोवासगस्स अचक्क-
कथायं भवद्, ते मइया तसकायाओ उवसंतस्स उवडि-
यस्स पडिविरयस्स जणं तुम्बे वा अण्णे वा एवं वदह-
यत्थि शब्दे से कइ परिणए जं से समणोवासगस्स
एगपाणाए वि दंदे थिक्खित्ते अपं पि भेदे से शो थे-
याउए भवद् ॥ १३ ॥

[illegible]

अतस्तत्प्रमाणं तात्पर्यं विन । न च । निरर्थक्येति वा । अर्थविपर्ययात् ।
नारयणमयि प्राप्ताः प्राकृतिव्यतिरेकः, तस्य ते प्राणिमण्डलस्य बहुभु-
वा नृपिण्डा येः अमोघोपासकस्य सुखस्य प्राप्त्या न भवति ।
जलादुद्दिश्य तेन प्रत्यक्षप्राप्तस्य प्रणयात्पदभूतपमिनं च
कल्पयित्वा तयोः वसन्त्येवमप्येकस्यैव प्रकृत्यैः प्राणिभ्यो नैः
अद्वयभूतैः प्रायकस्मात्प्राप्त्यात्मानं भवति । इदमुक्तं भवति-
‘अद्वयपदव्युत्पत्त्यावधारितव्यस्य स्वमेव ते येन संप्रसादात्प्राप्त-
मिनीत्यर्थे पूर्वोक्त्या नीत्या (सं) तस्य अमोघोपासकस्य ब्र-
ह्मस्य प्राप्त्या सुखस्यैव प्रदत्तस्य प्रतिभिरित्यर्थः सतः सु-
खस्यैव प्राप्त्या भवति संकषायाः, तदर्थं व्यवस्थिते, एषामिति
वाक्यालङ्कारे, यद्यप्येवदध्य-आम्यो वा कश्चित्तथया-नास्य-
कार्त्तव्यानिः सुखमयः, वाच्यत्वं (सं) येनाद्यतः प्रकृत्यैः (त) ॥३॥
सामर्थ्यं प्रसादां स्थलव्यवस्थित्याऽऽप्यस्यैव व्यापारप्रमाणं नि न
। अतः प्रमाणं भवतीत्यर्थस्य प्रमाणकृत्ये दृष्टान्तप्रमाणम्—

भगवं च गे उवाह । नियंताः स्त्रुतु पुच्छिष्यन्वा ब्राह्मणतो ।
नियंता इह स्त्रुतु संतेगाइया मणुस्मा भवन्ति, तेसिं च यं
एवं बुत्तपुचवं भवइ जे इमे मुंदे भन्तिस्मा अगारासं
आ(अ)शुगारिचं पचइए एसिं च यं आमारसुमाए दंदे
शिक्षित्ते, जे इमे अगारमावसेन्ति, एएसिं यं आमारसोता-
ए दंदे यो शिक्षित्ते, केई च यं समसां जाव
वसाइं चयचंयमाइं लुहइसमाइं अप्पयरो वा भुजयरो
वा देसं दुइजिता अगारमावसेज्जा । । हंन वसेज्जा, तस्स
यं तं गाररचं वदमाणस्स ते पचन्नायो भंगे भवइ । । यो-
तिण्णहे समडे, एयेव समणावासमासं वि तसेहिं पा-
ण्हि दंदे शिक्षित्ते, यावरेहिं पाण्हि दंदे यो शिक्षित्ते,
तस्स यं तं यावरासं वदमाणस्स ते पचन्नायो
यो भंगे भवइ, ते एवमायाण्हं, शियंता । एवमा-
याणियव्वं ॥ १४ ॥

(भगवं ज शुभित्वाहि) शुभिति वाक्यावहूते । चशब्दः पुनः शब्दार्थे, पुनरपि भगवन् नीतमस्त्वयैवाह-स्वीकृत्यपरिहरणार्थमपरस्मिन् ततः स्वधिरान्तस्तत्स्थः कर्तुमिहमाह-निर्भयाः युष्माकमप्येतद्व्यवभाषणमभिमतमहोस्त्वित्येव । अथ-एतमेतद् वेदमाह-युष्माकमप्येतद्व्यभिषेत् यदहं वञ्चिम् । तद्यथा-शान्तिपर्वणमन्त्रप्रधानाः कर्णे केचन मनुष्या अवन्ति । न नारकसिन्धैवेवाः कर्णे किं ? अनुष्याः, तेष्वपि नारकसिन्धुजनाऽपि स्मृच्छब्दाः कर्णमात्रं वा, तेषां कार्यैरेवोपशान्तानुपशममवधानानामेतदुक्तपूर्वं भवति, अयं व्रतप्रवृत्तेश्चोभयो भवति । तद्यथा—ये इमे मनुष्या भूत्वाऽनारकाश्च-यूहाः सिन्धुव्याननारतां प्रतिपद्यन्तः, प्रव्रजन्ति इत्येव । एतेषां चाप्यनारकान्ते म-वा वृद्धो निस्तिष्ठः—परित्यक्तो भवति । तदुक्तं भवति-कश्चित्पथाधिभो मनुष्योऽयतीत्युद्दिश्य तस्मिन् युद्धाति, तद्यथा-न मया यावज्जीवं यतयोऽनन्तर्याः, तथा ये वेमेऽनार-वृह-वासामयसर्जित् तेषां दृष्टो निस्तिष्ठ इत्येवं-तत्र कश्चिद् व्रत-प्रवृत्तान्तेषु ये व्यवहर्ते सति इदमपरादृश्यते—काञ्च केचन-अमर्षाः अवस्थिताः । विषयमपि कलं प्रवृत्तपर्यायं प्रति-

पादय, तमेव कालविशेषं दर्शयति-यावद्वायं कालं पञ्च वा पञ्च दश वा, अस्य चोपलक्षणार्थेवात्मनोऽपि कालविशेषो द्रष्टव्यः । तमेवाऽऽह-अथनरं वा प्रभूततरं वा कालं तथा-देवं च (इहोत्तरं त्ति) विहाय कुतस्मिन् कर्मोद्घातधावि-धवारिणेतनरं-गृहवासं वसिष्ठगृहस्था भवेयुरित्येवंभूतः पर्यायः किं सम्भाव्यते ? उत नेत्येव पृष्टा निषेधः प्रत्युक्तः-हन्त ! गृहवासं व्रजेयुस्तस्य च यतिवधगृहीतव्रतस्य तं गृहस्थं व्यापादयतः किं व्रतभङ्गो भवेत् ? उत नेति । आहुः-नेति एव-मेव धर्मणोपासकस्यापि त्रिषु वृद्धो निक्षिप्तो न स्वाचरे-ष्विति, अतस्त्वं स्वाचरपर्यायाऽऽप्येवं व्यापादयतस्तत्त्वत्या-क्यानामङ्गो न भवतीति ॥ १४ ॥

सम्प्रतं पुनरपि पर्यायाऽऽप्यवस्थाप्यधातुं दर्शयितुं द्वितीयं दृष्टान्तं प्रत्याख्यातुर्विषयगतं दर्शयितुकाम आह-

भगवं च यं उदाहु नियंठा खलु पुच्छिष्यन्वा-आउसंतो !
नियंठा ! इह खलु गाढावई वा गढावइपुत्रो वा तदृष्यगार-
हि कुलेहि आगम्य धर्मं सवणवाचित्यं उवसंक्रमेजा ? । इ-
ता उवसंक्रमेजा । तसि च यं तदृष्यगारं धर्मं आ-
इक्खियव्वं ? । इता आइक्खियव्वं । किं ते तदृष्यगारं धर्मं सो
न्वा शिस्सम एव वएजा-इयमेव निगमं पात्रयणं सच्चं
अयुत्तरं केवलियं पडिपुसं ससुद्धं खेयाउयं सल्ल(ग)कत्तणं
सिद्धिमगं ह्युत्तमं निज्जाखमगं निज्जाखमगं अवि-
तहमसंदिद्धं सव्वदुक्खपडोयमगं पत्थं उिया जीवा सि-
ज्झंति वुज्झंति मुच्चंति परिणिवार्यंति सव्वदुक्खाण-
मेतं करंति, तमाणाए तथा गच्छामो तथा चिट्ठामो
तथा शिसीयामो तथा तुयट्ठामो तथा भुज्जामो तथा भा-
सामो तथा अक्खुट्ठामो तथा उट्ठाए उट्ठेमो णि पाणाणं
भूयाणं जीवाणं सत्ताणं संजयेणं सव्वपाणोहिं जाव सव्वस-
त्तोहिं दंडं शिक्खित्ते ? । इता वएजा । किं ते तदृष्यगारा कपंति पव्वाचित्तए ? । इता
कपंति । किं ते तदृष्यगारा कपंति मुंडाचित्तए ? । इता क-
पंति । किं ते तदृष्यगारा कपंति सिक्खाचित्तए ? । इता क-
पंति । किं ते तदृष्यगारा कपंति उव्वाचित्तए ? । इता क-
पंति । तसि च यं तदृष्यगाराणं सव्वपाणोहिं जाव स-
व्वसत्तोहिं दंडं शिक्खित्ते ? । इता शिक्खित्ते । से यं एया-
रूवेणं विहारेणं विहरमाणा जाव वामाई चउपचमाई छट्ठ-
हसमाई वा अप्पयरो वा भुज्जयरो वा देसं दुज्जत्ता अगारं
वएजा ? । इता वएजा । तस्म यं सव्वपाणोहिं जाव सव्वस-
त्तोहिं दंडं शिक्खित्ते ? । यो इण्ठे सपट्ठे से जे स जीव
जस्स परेणं सव्वपाणोहिं जाव मज्जसत्तोहिं दंडं यो शि-
क्खित्ते, से जे से जीवे जस्स आरणं सव्वपाणोहिं जाव
सत्तोहिं दंडं शिक्खित्ते, से जे से जीवे जस्स इयाणि
सव्वपाणोहिं जाव सत्तोहिं दंडं यो शिक्खित्ते भवइ,
परेणं असंजए आरणं संजए, इयाणि असंजए, असं-
जवस्य यं सव्वपाणोहिं जाव सत्तोहिं दंडं यो शिक्खि-

से भवइ, से एवमायाणइ ? शियंठा !, से एवमायाणिय-
व्वं ॥ १५ ॥

(भगवं च णमित्यादि) भगवानेव गौतमस्वाम्येवाऽऽह ।
तद्यथा-गृहस्थाः धर्मीनामप्रतिके समागत्य धर्मं भूरा स-
म्यक्त्वं प्रतिपद्य तदुत्तरकालं संजातवैराग्याः प्रवृत्त्या गृ-
हीत्वा पुनस्तथाविधकर्मोद्घातामेव त्यजन्ति, ते च पूर्वं
गृहस्थाः-सर्वाऽऽरम्भमवृत्त्यास्तदारतः प्रवृत्तिताः सन्तो जी-
वोपमहंपरित्यक्त्वृष्टाः पुनः प्रवृत्त्यापरित्यागे सन्ति नो प-
रित्यक्त्वृष्टाः, तदेवं तेषां प्रत्याख्यातृणां यथाऽवस्थाप्येवऽप्य-
न्यधातुं भवत्येवं असत्स्वाचरयोरपि द्रष्टव्यम् । एतच्च " भगवं
च णमुदाहु " इत्यादिग्रन्थस्य " से एवमायाणियव्वं " इत्येतत्प-
थेवसानस्य तात्पर्यम् । अक्षरघटना तु सुगमंति स्मृज्जा कार्या ।
तदेवं द्वितीयं दृष्टान्तं प्रदर्शयानुना तृतीयं दृष्टान्तं पर-
तीक्ष्णोद्देशेन दर्शयितुमाह-

भगवं च यं उदाहु शियंठा ! खलु पुच्छिष्यन्वा-आउसं-
तो नियंठा ! इह खलु परिण्वाइया वा परिण्वाइया वा-
अनवरंहेतो तित्थायथेहिंता आगम्य धर्मं सवणव-
चित्यं उवसंक्रमेजा ? । इता उवसंक्रमेजा । किं तसि तदृष्य-
गारं धर्मं आइक्खियव्वं ? । इता आइक्खियव्वं । तं
चेव उववाचित्तए जाव कपंति ? । इता कपंति । किं ते
तदृष्यगारा कपंति संभुजित्तए ? । इता कपंति : तेषां
एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणा तं चव जाव अगारं
वएजा ? । इता वएजा । ते यं तदृष्यगारा कपंति संभु-
जित्तए ? । यो इण्ठे सपट्ठे से जे स जीव जे परेणं
नो कपंति संभुजित्तए, से जे से जीवे आरणं
कपंति संभुजित्तए, से जे से जीवे जे इयाणि यो
कपंति संभुजित्तए, परेणं असंजए आरणं सम्य-
इयाणि असंजए, असंजएणं सद्धिं यो कपंति
समयाणं निगमंथाणं संभुजित्तए, से एवमायाणइ ? शियं-
ठा !, से एवमायाणियव्वं ॥ १६ ॥

(भगवं च णमुदाहृत्यादि) जाव से एवमायाणियव्वं (ति)
उत्तानार्थम् । तात्पर्यार्थसंस्थाय-पूर्वं परिभाषाकाऽऽप्यः सन्तो
ऽसंभोग्याः साधूनां गृहीतआमस्याः साधूनां संभोग्याः
संवृत्ताः पुनस्तदभावे त्वयंभोग्या इत्येवं पर्यायाऽन्यधातुं
असत्स्वाचरगान्मायायाजनीयमिति ॥ १६ ॥

तदेवं दृष्टान्तत्रयं-प्रथमे दृष्टान्ते इत्यन्यविषयभूतो यतिगृ-
हस्थभावेन पर्यायभेदो दर्शितो, द्वितीयं दृष्टान्तं प्रत्याख्यातु-
र्विषयगतो गृहस्थयतिपुनर्गृहस्थभेदेन पर्यायभेदः प्रदर्शितः,
तृतीयं तु दृष्टान्तं परतीक्ष्णकथापुत्राणो जिष्णुमणभेदेन संभो-
गान्भोग्यद्वारेण पर्यायभेदव्यवस्थापित इति । तदेवं दृष्टान्त-
प्राक्ष्येण निर्दोषं देशविरतिं प्रसाध्य पुनरपि तद्वगतमेव
विचारं कर्तुकाम आह-

भगवं च यं उदाहु संतेगइया सयसोवामगा भवंति,
तेसि च यं एवं वुत्तपुज्जं भवइ-यो खलु वयं संचापमा
मुंडा भवित्ता अगाराआ अखगारियं पवइत्तए, वयं यो
चावइमइपुडिइट्टपुसिमसिथीसु पडिपुसं पोमहं सस्मं

अणुपालेमाणा विहरिस्सामो, धूलं पाणाद्वापं पचक्खाइस्सामो, एवं धूलं मुमावापं धूलं अदिआदापं धूलं महुयं धूलं परिग्गहं पचक्खाइस्सामो, इच्छापरिमाणं करिस्सामो, इविदं ति विवेदं, मा खलु मम उट्ठाए किंचि करेह वा, करावेह वा, तथे वि पचक्खाइस्सामो, ते थं अभोच्चा अपिच्चा अमिणाइत्ता आसं दीपिडियाओ पच्चा रुहित्ता, ते तथा कालगया कि वत्तवं मिया-सम्मं कालगतं ति १, वत्तवं मिया, ते पाणा वि वुच्चंति, ते तसा वि वुच्चंति, ते महाकाया ते चिरट्ठिइया, ते बहुतरगा पाणा जेहिं समणो-वासगस्स सुपचक्खायं भवइ, ते अपपरगा पाणा जेहिं समणोवासगस्स अपचक्खायं भवइ, इति से महायाओ जं थं तुम्भे वयह तं चेव ० जाव अयं पि भेदे से थो थोपाउए भवइ ॥ १७ ॥

(भगवं च णुमुदाहृत्यादि) पुनरपि गौतमस्वामी उदकं प्रतीदमाह । तद्यथा-बहुभिः प्रकारेण स्वसन्नाहः संभाव्यते, ततश्चाश्रयस्तेः संसारस्तदश्रयत्वेन निर्वियं आवकस्य जस्य धनित्वानुरूपं प्रत्याख्यानम् । तदनुवा बहुप्रकारेण संभाव्याश्रयानां संसारस्य दर्शयति । भगवानाह-सन्ति-विद्यन्ते शान्तिपाना वा एकं कच्च अमणोपासा भवन्ति, तेषां च दमकृपयै भवति-संसाधनं च आचक्राणं भवन्तस्य वचनः संभव इति । तद्यथा-न खलु वयं शकुनः प्रख्यां प्रहंति, किं नु १. वयं, णमिति वाक्पालकार, चनुइएधमोपाणं-मान्ति सु १. वयं पौषधमाहाइशरीरसत्पागमल्लचयिपावरुणं पौषधं सम्यगनुपालयन्तो विहरिष्यामः, तथा-स्थूल-प्राणनिपातमुपायादात्ताऽऽनन्तमनुपपरिग्रहं प्रत्याख्यास्यामो द्विविधमिति कृतकारितप्रकारद्वयनानुमेनः आवकस्या प्रतिपत्तिर्यात् । तथा-त्रिविधेनेति मनसा वाचा कायेन च, तथा मा इति निषेधे, खलु इति वाक्यालङ्कारे, मय्ये पञ्चनपाचनाऽऽदिकं पौषधस्य सम कृते मा कारे, तथा परेण मा कारयत्, तत्राप्यनुमतावपि सर्वथा यदसंभवि तत्प्रत्याख्यास्यामः, ते एवंभूतकृतप्रतिज्ञाः सन्तः आचक्राः असुक्खा अपीन्वा अस्त्रात्वा च पौषधोपेत्यादासन्दीपीकृताः प्रत्याकृता-अवनीयं सम्यक् पौषधं गृहात्वा कालं कृतवन्तः, ते तथा प्रकारेण कृतकालाः सन्तः किं सम्यक्कृतकाला उताऽनसममिति १, कथं यत्कथं स्यादिति १ एवं पुष्टिप्रसंगवश्यमेवं यत्कथं स्यात्-सम्यक्कालगतता इत्येवं च कालगतानामवश्यं भावी तेषां देवलोकेषूपपादः, तदुत्पन्नश्च त्रस एव, ततश्च कथं निर्विययता प्रत्याख्यानस्योपासकस्येति ॥ १७ ॥

पुनरन्यथा आचक्रादिंश्चैव प्रत्याख्यानस्य विषयं प्रदर्शयितुमाह—

भगवं च थं उदाहु सतेगइया समणोवासगा भवंति, तिसिं च थं एवं वुत्तपुव्वं भवइ, थो खलु वयं संचाएमो मुंदा भविता अगाराओ ० जाव पवइत्तए, थो खलु वयं संचाएमो चाउइसद्वुद्धिद्विपुणमिथीसु ० जाव अणुपालेमाणा विहरिचए, वयं थं अपच्छिममारंति यं २७

संतेहयाजू(भू)सयाजू(भू)सिया भत्तपाणं पडियाइस्सिया ० जाव कालं अणवकंखपाणा विहरिस्सामो, सर्वं पाणाद्वापं पचक्खाइस्सामो ० जाव सर्वं परिग्गहं पचक्खाइस्सामो ति विदं ति विवेदं, मा खलु मम उट्ठाए किंचि वि ० जाव आसं दीपिडियाओ पच्चा रुहित्ता एते तथा कालगया, कि वत्तवं मिया सम्मं कालगतं ति १, वत्तवं मिया, ते पाणा वि वुच्चंति ० जाव अयं पि भेदे से थो थोपाउए भवइ ॥ १८ ॥

(भगवं च णुमित्यादि) गौतमस्वारेण वाऽह । तद्यथा-सन्ति विद्यन्ते एके केचन अमणोपासकाः, तेषां धैतनुकृपयै भवन्ति । तद्यथा-खलु न शकुनो वयं प्रख्यां प्रहंति, नाऽपि चतुर्दश्यादिषु सम्यक् पौषधं पालयितुं, वयं चापश्चिमया संलेखनतपण्या क्षयितकायाः, यदि वा—संलेखनाजोषण्या-सेवनया जोयिता—सेविता उत्तमार्थमुपैरित्येवंभूताः सन्तो भ्रूपातं प्रत्याख्याय कालं दीर्घकालमनयकाङ्क्षमाणा विहरिष्यामः । इदमुक्तं भवति-न वयं दीर्घकालं पौषधाऽऽदिकं वत्तं पालयितुं समर्थाः किं तु वयं-सर्वे मापि प्राणनिपाताऽऽदिकं प्रत्याख्याय संलेखनया संलिखितकायाश्चतुर्विधाऽऽहारपरित्यागं जीवितं परित्यक्तमलमिति । एतस्मिन्नेव दर्शयति-(सर्वं पाणाद्वाप्यमित्यादि) सुगमम् । यावत्ते तथा कालगताः किं वक्ष्यमेतत्स्यात्सम्यक्कृते कालगता इति १. एवं पुष्टा निमग्ना एतद्व्युत्था ते समनसः—शोभनमनसस्ते कालगता इति, ते च सम्यक् संलेखनता यदा कल्पयन्ति तदाऽऽवश्यमन्यतमेषु देवलोकेषूपपद्यन्ते, तत्र चापञ्जा यद्यपि ते इयापादित्युं न शक्यन्ते तथापि त्रसत्वास्ते आवकस्य त्रसवधित्वस्य विषयतां प्रतिपद्यन्ते ॥ १८ ॥

पुनरन्यन्या प्रत्याख्यानस्य विषयमुपदर्शयितुमाह—

भगवं च थं उदाहु सतेगइया मणुस्या भवंति १ तं तथा-महइच्छा महारां महापरिग्गहा अहमिया ० जाव वुप्पडियाणं ० जाव मवाओ परिग्गहाओ अप्पडिबिरया जावजीवाए, जेहिं समणोवासगस्स आयाणुसो आमरणं-ताए दंडे खिक्खिते, ते ततो आउमं विप्पनइति, ततो भुज्जां सगमादाए कुगइगामिणो भवंति, ते पाणा वि वुच्चंति, ते तसा वि वुच्चंति, ते महाकाया ते चिरट्ठिइया ते बहुपरगा आयाणो, इति से महायाओ थं जं थं तुम्भे वदइ तं चेव अयं पि भेदे से थो थोपाउए भवइ ॥ १९ ॥

(भगवं च थं उदाहृत्यादि) भगवानाह-एकं केचन मनुष्या एवभूता भवन्ति । तद्यथा-महच्छा महारज्ज्मा महापरिग्रहा इत्यादि सुगमं, यावद्यैषेषु वा अमणोपासकस्याऽऽदित्येत इत्यादानं प्रथममनग्रहं, तत आरब्धाऽऽमणानां दृष्टां निमित्तः परित्यक्तं भवति । ते च तादृशित्वात्सत्सद्गुणात्कालात्यये स्थायुषं विजडन्ति, त्यक्त्वा च न जीवन्ते ते भूयः-पुनः स्वकमे-व कृतं-तं कलिशमपाश-गृहीत्वा दुर्गतिमाप्तिना भवति । तत्कृतं भवति-महाऽऽरम्भपरिग्रहत्वात्ते मृताः पुनरन्यतरपृथिव्यां नारकत्रसंविनोत्पद्यन्ते, ते च सामान्यसंज्ञा प्राणितो विशेषसंज्ञ-

या वसा महाकायाः चिरस्थितिका इत्यादि पूर्ववदावत्
(शो ग्याउप लि) ॥ १६ ॥

पुनरप्यस्येन प्रकारेण प्रत्याख्यानस्य विषयं दर्शयितुमाह—

भगवं च णं उदाहु मंतेगइया मणुस्समा भवंति । तं जहा-
हा-अणारंभा अपपरिमगाहा धम्मिया धम्ममाणुपा० जाव म-
च्चाओ परिमगाहाओ पडिविरया जावजीवाए, जेहि समणो-
वासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंदे णिक्खित्ते ते तओ
आउगं विण्णजहंति ते तओ भुज्जा सगमादाए सोमइगा-
मिणो भवंति, ते पाणा वि वुच्चंति० जाव शो ग्याउप
भवइ ॥ १७ ॥

(भगवं च णं उदाहुरित्यादि) पूर्वोक्तेभ्यो महारम्भपरिग्र-
हवर्गादिभ्यो विपर्यस्ताः सुशीलाः सुव्रताः सुप्रत्यानन्दाः
साधव इत्यादि सुगमं यावत् ' शो ग्याउप भवइ लि । ' एते
व साध्याम्यप्रावकाः, तेऽपि ब्रह्मचर्याभ्यन्तरेषु देवेषूपचन्ते,
ततोऽपि न निर्विषयं प्रत्याख्यानमिति ॥ २० ॥

किञ्चिन्त्यात्—

भगवं च णं उदाहु मंतेगइया मणुस्समा भवंति । तं जहा-अ-
प्येच्छा अप्पारंभा अपपरिमगाहा धम्मिया धम्ममाणुपा०
जाव एगच्चाओ परिमगाहाओ पडिविरया, जेहि समणो-
वासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंदे णिक्खित्ते, ते त-
ओ आउगं विण्णजहंति, ततो भुज्जा सगमादाए सोमइगा-
मिणो भवंति, ते पाणा वि वुच्चंति० जाव शो ग्याउप
भवइ ॥ २१ ॥

(भगवं च णं उदाहुरित्यादि) सुगमम् । यावत् (शो ग्याउप
लि) एते ब्राह्मणेच्छाऽऽदिविशेषणविशिष्टा अवश्यं प्रकृतिभद्र-
तया सद्गतिगामित्वेन ब्रह्मचर्येषूपचन्ते इति द्रष्टव्यम् ॥ २१ ॥

किञ्चिन्त्यात्—

भगवं च णं उदाहु मंतेगइया मणुस्समा भवंति । तं जहा-
आरिषिया आवासहिया गामणियंतिया कएहुई रहस्सिया,
जेहि समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंदे णि-
क्खित्ते भवइ, शो बहुमंजया शो बहुपडिविरया पाणुभूय-
जीसत्तेहि, अप्पण्णा सच्चामासाई एवं विण्णहिब-
द्धेति-अइ णं इतव्वो, अण्णे इतव्वो, ० जाव कालमासे कालं
किंवा अण्णराई आसुरियाई किंवासियाई० जाव उवव-
त्तारो भवंति, तओ विण्णभूयमाणा भुज्जा एलभूयत्ताए त-
ओरुवत्ताए पच्चायंति, ते पाणा वि वुच्चंति० जाव शो
ग्याउप भवइ ॥ २२ ॥

(भगवं च णं उदाहुरित्यादि) गौतमस्याभ्येव प्रत्याख्यान-
स्य विषयं दर्शयितुमाह-एकं कचन मनुष्या एवंभूता भव-
न्ति । तद्यथा-अरण्ये भवा आरण्यकास्तैरधिकविशेषः, तथा
आवसथिकास्तैरधिकविशेषा एव, तथा ग्रामन्यमनिकाः, त-
था (कएहुई रहस्सिय लि) कनिरहाई रहस्सिकाः, कनिद्रह-
स्सिकाः, एते सर्वेऽपि तीर्थिकविशेषाः, च नो बहु संयता

इस्तपादाऽऽदिकारिणस्तु, तथा-ज्ञानाऽऽवरणीयाभूतत्वाच्च बहु-
चिरताः सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वेऽपस्तत्त्वस्वपापरिज्ञानात्तद्व-
धादिविरता इत्यर्थः । ते तीर्थिकविशेषा बहुसंयताः स्वतो-
ऽविरता आत्मानो सत्यान्मुखेषु चाक्याम्येषामिति वक्ष्य-
माश्रीत्या विमुक्तज्जति । " एवं विण्णहिबेदेति " कविस्पाठः,
अस्यायमर्थः—एवंविधप्रकारेण परंपरां प्रतिवेदयन्ति—ज्ञा-
पयन्ति, तानि पुनरेवंभूतानि वाक्यानि दर्शयति । तद्यथा—
अहं न हन्तव्योऽन्ये पुनर्न हन्तव्याः तथाऽहं न हन्तापयितव्यः,
अन्ये पुनराह्वापयितव्या इत्यादीभ्युपदेशवाक्यानि वद-
न्ति । ते वैद्यमंत्रोपदेशदायिनः स्त्रीकामेषु मुक्तिं गृह्णा-
न्त्यभ्युपपन्ना यावद्वर्षाणि चतुःपञ्चममि वा पञ्चदशमानि वा
अन्योप्यवपुनरं वा प्रमुत्तरं वा कालं भुक्त्वापेकठा भोगा भो-
गमोगास्तांस्तं तथाभूताः किञ्चिद्विज्ञानतपःकारिणः कालमासे-
कालं कृत्वाऽऽगतरेषासुरीयेषु स्थानेषु कलिविषयसुचरे-
ष्वधमेषु स्थानेषूपवत्तारो भवन्ति । यदि वा—प्रागुपमर्षोप-
देशदायिनो भोगाभिलाषुका असूयंषु-नित्याम्यकारिषु कलिवि-
षयानेषु नरकस्थानेषु ते समुपचन्तेः ते च देवा नारका वा
ब्रह्मसंन न व्यभिचरन्ति, तेषु च यद्यपि द्रव्यप्राणानि पातो न
संभवति, तथापि ते आवतो यः प्राणानि पानस्तद्विरतेर्नि-
पयतां प्रतिपद्यन्ते, ततोऽपि च देवलोकाच्छुन्य नरकोभूताः
किंएवद्विद्वयतिर्यंषु तथाविधमनुष्येषु कैदम् रक्ता स-
मु-
त्यद्यन्ते, तथा (तमोरुवत्ताए लि) अन्धवधिरनया प्रत्यायन्ति,
ते चोभयोरप्यवस्थायोस्तस्यैव न व्यभिचरन्ति, इत्यनो न
निर्विषयं प्रत्याख्यानमिह, एतेषु च द्रव्यतोऽपि प्राणानि पातः
संभवतीति ॥ २२ ॥

साम्प्रतं प्रत्यक्षसिद्धमेव विरतेर्विषयं दर्शयितुमाह—

भगवं च णं उदाहु मंतेगइया पाणा दीहाउया जेहि स-
मणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए० जाव दंदे णि-
क्खित्ते भवइ, ते पुष्पायेव कालं करंति, करिता पारलोइयत्ताए
पच्चायंति, ते पाणा वि वुच्चंति, ते तमा वि वुच्चंति-
ते महाकाया ते चिगट्टिइया ते दीहाउया ते बहुपरगा, जेहि
समणोवासगस्स सुपच्चक्त्वायं भवइ, ० जाव शो ग्याउप-
भवइ ॥ २३ ॥

(भगवं च णं उदाहुरित्यादि) भगवानाह—यो हि प्रत्या-
ख्यानं गृह्णाति तस्माद्दीघोऽऽयुष्कः प्राणाः—प्राणिनः, ते च
नारकमनुष्यदेवा द्वित्रिचतुःपञ्चद्वयतिर्यञ्चस्य सम्भवन्ति,
ततः कथं निर्विषयं प्रत्याख्यानमिति । शेषं सुगमम् । (० जाव
शो ग्याउप भवइ) ॥ २३ ॥

भगवं च णं उदाहु मंतेगइया पाणा समाउया, जेहि स-
मणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए० जाव दंदे णिक्खित्ते
भवइ, ते सममेव कालं करंति, (कालं) करिता पारलोइयत्ताए
पच्चायंति, ते पाणा वि वुच्चंति, तमा वि वुच्चंति, ते महा-
काया ते समाउया, ते बहुपरगा, जेहि समणोवासगस्स सुप-
च्चक्त्वायं भवइ, ० जाव शो ग्याउप भवइ ॥ २४ ॥

एवमुक्तस्तत्रमपि तस्याऽऽयुष्कविषयं समानयोगक्षेमत्वाच्च
व्याख्येयम् ॥ २४ ॥

भगवं च यं उदाहृ संतगइया प.खा अप्पाउया, जेहिं समखोवासगस्स आयाणसो आमरखंताए ० जाव दंडे शि-
खिल्ले भवइ, ते पुव्वामेव कालं करेति, करिता पारलोइय
त्ताए पक्खायंति, ते पाणा वि बुद्धंति, ते तसा वि बुद्धंति, ते म
हाकाया ते अप्पाउया ते बहुवरगा पाखा, जेहिं समखोवास
गस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ० जाव यो खेयाउए भवइ ॥ २६ ॥

तथाऽऽत्ताऽयुष्कस्यमप्यतिस्पष्टत्वात् सूत्रसिद्धमेव । इयं
स्तु विशेषो-यावत्तं न अत्रिप्ते तावत्प्रत्याक्यानस्य विषयाक्य-
संषु वा समुत्पन्नाः सन्तो, विषयानां प्रतिपद्यन्ते इति ॥ २६ ॥
पुनरपि आद्यकाणामेव दिग्मनसमाधायतः प्रत्याक्यानस्य

विषयं दर्शयितुमाह—

भगवं च यं उदाहृ संतगइया समखोवासगा भवंति,
तेहिं च यं एवं बुत्तपुब्बं भवइ-यो खलु वयं संचाएमो
सुंद भविता० जाव पच्चइत्तए, यो खलु वयं संचाएमो
चाउइमइ-इहियुसपामिखीसु पडिपुण्यं पोसइ अणुपालि-
त्तए, यो खलु वयं संचाएमो अपच्छिम्पं ० जाव विहरित्तप,
वयं च यं सामाइयं देसावगासियं पुरत्था पार्इणं वा
पदीणं वा दाहिणं वा उदीणं वा एतावता ० जाव सव्वपाणेहिं
० जाव सव्वमत्तेहिं दंडे शिखिल्ले ते सव्वपाणभूयजीवसत्तेहिं
खेपंकरे अइमंति, तत्थ आरंखं जे तसा पाणा जेहिं
समखोवासगस्स आयाणसो आमरखंताए दंडे शिखिल्ले,
तस्मा आउं विप्पजइति, विप्पजइत्ता तत्थ आरंखं चैव जे
तसा पाणा जेहिं समखोवासगस्स आयाणसो ० जाव तेसु
पच्चचार्यंति, जेहिं समखोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते
पाणा वि ० जाव अयं पि भेदे से ० ॥ २६ ॥

(भगवं च खमित्यादि) सुगमं यावत् (वयं यं सामाइ
यं देसाऽवकासियं ति) देशेऽवकाशो देशावकाशः । तत्र भ-
वं देशावकाशिकम् । इत्युक्तं भवति—पुण्यसूहीतस्य विप्र-
त्ययं योजनशताऽऽदिकस्य यत्पनिदिनं संक्षिप्तनरं योजनग-
म्युत्पन्ननष्टदमर्थाऽऽदिकं परिमाणं विधत्ते तद्देशावकाशि-
कमित्युच्यते । तदेव दर्शयति—(पुरत्था पार्इणमित्यादि)
प्रातरं च प्रत्याक्यानसरे दिगांश्रतमंबंधूतं प्रत्याक्यानं
करेति । तद्यथा—प्राचीनं—पुर्वोभिमुक्कं आक्यां दिश्यता-
वन्मयाऽथ गन्तव्यं, तथा प्रतीचीनं—प्रतीक्यानपरस्यां
दिशि, तथा दक्षिणभिमुक्कं—दक्षिणस्यामेवमुदीच्यां वि-
श्यतावन्मयाऽथ पश्चिमोपगमनं तदधिकसूत्रतरं वा गन्त-
व्यमित्येवंभूतं स प्रतिदिनं प्रत्याक्यानं विधत्ते, तेन च सु-
हीतदेशावकाशिकेनोपासकं सचंपाणिभयो सुहीतपरिमाणा-
परंख दृष्टो निश्चितः परित्यक्तो भवति । तत्तत्तस्मात् आद्य-
कः सर्वप्राणभूतजीवसत्तेषु खेपंकरोऽऽमरस्य इत्येवमप्य-
वसायी भवति, तत्र सुहीतपरिमाणे देशे ये आरंखं तसाः
प्राणा येषु अमयोपासकस्याऽऽनन इत्यादिरेरब्धाऽऽमरखा-
न्तो दृष्टो निश्चितः—परित्यक्तो भवति, ते च तसाः प्राणाः

स्थाऽऽयुष्कं परित्यज्य तत्रैव सुहीतपरिमाणदेश एव-योजना-
ऽऽदिदेशाभ्यन्तर एव तसाः प्राणास्तेषु प्रत्यायायन्ति । इदमुक्तं
भवति—सुहीतपरिमाणदेशे तसाऽऽयुष्कं परित्यज्य प्रसत्तवेवा-
त्यज्यन्ते, ततश्च तेषु अमयोपासकस्य सुप्रत्याक्यानं भव-
त्युभयधापि अवसत्तसद्भावात् । शेषं सुगमं, यावत् (यो
खेयाउए भवतीति) ॥ २६ ॥

तत्थ आरंखं जे तसा पाणा जेहिं समखोवासगस्स
आयाणसो आमरखंताए दंडे शिखिल्ले ते तस्मा आउं
विप्पजइति, विप्पजइत्ता तत्थ आरंखं चैव ० जाव
यावरा पाणा जेहिं समखोवासगस्स अट्टाए दंडे
अशिखिल्ले अण्डाए दंडे शिखिल्ले तेसु पच्चचार्यंति,
तेहिं समखोवासगस्स अट्टाए दंडे अशिखिल्ले अण्डाए
दंडे शिखिल्ले ते पाणा वि बुद्धंति, ते तसा ते चिरइडिधा
० जाव अयं पि भेदे से ० ॥ २७ ॥ तत्थ जे आरंखं तसा पाणा
जेहिं समखोवासगस्स आयाणसो आमरखंताए दंडे ० तस्मा
आउं विप्पजइति, विप्पजइत्ता तत्थ परंखं जे तसा यावरा
पाणा जेहिं समखोवासगस्स आयाणसो आमरखंताए ०
तेसु पच्चचार्यंति, तेहिं समखोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ,
ते पाणा वि ० जाव अयं पि भेदे से ० ॥ २८ ॥ तत्थ जे आ-
रंखं यावरा पाणा जेहिं समखोवासगस्स अट्टाए दंडे अ-
शिखिल्ले अण्डाए शिखिल्ले ते तस्मा आउं विप्पजइति,
विप्पजइत्ता तत्थ आरंखं चैव जे तसा पाणा जेहिं समखो-
वासगस्स आयाणसो आमरखंताए ० तेसु पच्चचार्यंति, तेसु
समखोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते पाणा वि ० जाव
अयं पि भेदे से यो ० ॥ २९ ॥ तत्थ जे ते आरंखं जे या-
वरा पाणा जेहिं समखोवासगस्स अट्टाए दंडे अशिखिल्ले-
अण्डाए शिखिल्ले, ते तस्मा आउं विप्पजइति, विप्पज-
इत्ता ते तत्थ आरंखं चैव जे यावरा पाणा जेहिं सम-
खोवासगस्स अट्टाए दंडे अशिखिल्ले अण्डाए शिखि-
ल्ले तेसु पच्चचार्यंति, तेहिं समखोवासगस्स अट्टाए अण्डाए
ते पाणा वि ० जाव अयं पि भेदे से यो ० ॥ ३० ॥ तत्थ जे
ते आरंखं यावरा पाणा जेहिं समखोवासगस्स अट्टाए दं-
डे अशिखिल्ले अण्डाए शिखिल्ले तस्मा आउं विप्पज-
इति, विप्पजइत्ता तत्थ परंखं जे तसयावरा पाणा जेहिं
समखोवासगस्स आयाणसो आमरखंताए ० तेसु पच्चचार्यंति,
तेहिं समखोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते पाणा वि ०
जाव अयं पि भेदे से यो खेयाउए भवइ ॥ ३१ ॥
तत्थ जे ते परंखं तसयावरा पाणा जेहिं समखोवासगस्स
आयाणसो आमरखंताए ० ते तस्मा आउं विप्पजइति, विप्प-
जइत्ता तत्थ आरंखं जे तसा पाणा जेहिं समखोवासगस्स
आयाणसो आमरखंताए ० तेसु पच्चचार्यंति, तेहिं समखो-

वासगस्स सुपच्चवक्खायं भवइ, ते पाणा वि ०जाव अयं पि भेदे से णो गेयाउए भवइ ॥ ३१ ॥ तत्थ जे ते परेणं तसथावरा पाणा जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आप-
रणंताए० ते तस्मो आउं विपज्जंति, विपज्जहिता तत्थ आरे-
णं ते थावरा पाणा जेहिं समणोवासगस्स अट्टाए दंडं अ-
णिक्खित्ते अणुट्टाए णिक्खित्ते तेसु पच्चायंति, जेहिं सम-
णोवासगस्स अट्टाए अणिक्खित्ते ते अणुट्टाए णिक्खित्ते ० जाव
ते पाणा वि ०जाव अयं पि भेदे से णो ॥ ३२ ॥ तत्थ ते
परेणं तसथावरा पाणा जेहिं समणोवासगस्स आयाण-
सो आमरणंताए० ते तस्मो आउं विपज्जंति, विपज्जहिता
ते तत्थ परेणं चेव जे तसथावरा पाणा जेहिं समणोवास-
गस्स आयाणसो आमरणंताए० तेसु पच्चायंति, जेहिं सप-
णोवासगस्स सुपच्चवक्खायं भवइ, ते पाणा वि ०जाव अयं
पि भेदे से णो गेयाउए भवइ ॥ ३३ ॥

एवमन्याम्यप्यष्ट सूत्राणि द्रष्टव्यानि सर्वाण्यपि, नवरं तत्र
प्रथमे सूत्रे तदेव पट्टयाख्यातं, तथैवं सूत्रम् । तद्यथा—गुहीत-
परिमाणे देशे ये ब्रह्मास्ते गुहीतपरिमाणे देशस्थास्तेष्वेव
अस्तेषूपपद्यन्ते । तथा द्वितीये सूत्रे त्वारादेशवर्तिनस्त्व-
रा आरादेशवर्तिषु स्थावरेषूपपद्यन्ते ॥ २७ ॥ तृतीये त्वा-
रादेशवर्तिनस्त्वाना गुहीतपरिमाणो देशश्च बाह्ये त्रयाः स्था-
वराश्च तेषूपपद्यन्ते ॥ २८ ॥ तथा चतुर्थसूत्रे त्वारादेशवर्तिनां
ये स्थावरास्ते तद्वशवर्तिरेव अस्तेषूपपद्यन्ते ॥ २९ ॥
पञ्चमे सूत्रे तु आरादेशवर्तिनां ये स्थावरास्तेषु तद्व-
शवर्तिष्वेव स्थावरेषूपपद्यन्ते ॥ ३० ॥ षष्ठे सूत्रे तु पर-
देशवर्तिनां ये स्थावरास्ते गुहीतपरिमाणान्तेषु असंस्थाव-
रेषूपपद्यन्ते ॥ ३१ ॥ सप्तमसूत्रे विवदम्—परदेशवर्तिनां ये
असंस्थावरास्ते आरादेशवर्तिषु अस्तेषूपपद्यन्ते ॥ ३२ ॥
अष्टमसूत्रे तु परदेशवर्तिनां ये असंस्थावरास्ते आरादे-
शवर्तिषु स्थावरेषूपपद्यन्ते ॥ ३३ ॥ नवमसूत्रे तु परदेशव-
र्तिनां ये असंस्थावरास्ते परदेशवर्तिष्वेव असंस्थावरे-
षूपपद्यन्ते । एवमनया प्रक्रियया तावपि सूत्राणि अगम्यंति-
ति । तत्र यत्र वक्ष्यते तत्राऽऽनयः—आदेशाश्च अमणु-
पास्केनाऽऽसराणां दण्डस्यैव त्वेवं योजनीयं, यत्र तु
स्थावरास्तथावीयं दण्डः । निमित्तो—न परित्यक्तोऽन्याय
च दण्डः परित्यक्त इति । श्रुतात्पर्यतया तु स्वरुद्धया
विधेयेति ॥ ३४ ॥

तदेवं बहुमिहोक्तैः सविषयतां आचक्रप्रत्याख्यातस्य प्रमा-
यापुनाऽप्यन्तःसंज्ञकप्रतां बोधस्य सूत्रेणैव दर्शयितुमाह—

भगवं च यं उदाहुण्ण एतं भूयं एतं भव्यं ण
एतं भविस्संति जं यं तसा पाणा वोच्छिज्जिहिंति था-
वरा पाणा भविस्संति, थावरा पाणा वि वोच्छिज्जिहिं-
ति, तसा पाणा भविस्संति, अत्रोच्छिज्जेहिं तसथावराहिं
पाणाहिं जं यं तुमे वा अत्रो वा एवं वदह—अथि यं
से कइ परिणए ० जाव यो गेयाउए भवइ ॥ ३५ ॥

(भगवं च यं उदाहुरित्यादि) भगवान् गौतमस्वाभ्युदकं
प्रत्येतवाह । तद्यथा—नैतद्भूतमनादिके काले प्रागतिकान्ते
नाप्येतद्देशेऽन्येने काले भाव्ये, नाप्येतद्भूतमानकाले भवति ।
ये ब्रह्माः प्राणाः सर्वथा निर्लेपतया स्वजात्युच्छेदं नोच्छे-
दस्यन्ति—स्थावरा भविष्यन्ति इति । तथा स्थावराश्च प्राणि-
नः कालत्रयेऽपि नैव समुच्छेदस्यान्ति—ब्रह्मा भविष्यन्ति,
यद्यपि च तेषां परस्परकर्मणु गमनमस्ति तथापि न ना-
मस्येनाम्यन्तरेषामितरत्र सद्भावः । तथाहि—न ह्येवंभूतः संभ-
वोऽस्ति यद्युत प्रत्याख्यायिनमेकं विहाय परेषां नारका-
णां द्वीपद्वयऽदीनां तिरस्त्रां समुपदेवानां च सर्वदाऽप्यभा-
वः । एवं च ब्रह्मविषयं प्रत्याख्यातं निर्विषयं भवति, यदि
तस्य प्रत्याख्यातिनां जीवन एव सर्वेऽपि नारकाऽऽप्यस्थ-
साः समुच्छिद्यन्ते न चास्य प्रकारस्य संभवाऽऽस्यकृत्याये-
नेति स्थावराणां बान्तानामनन्तत्वादेव नासंशयोऽपि ब्र-
ह्मसंप्रपाद इति सुप्रतीतमिदं, तदेवमव्यवच्छिन्नैरुचैः स्था-
वरेषु प्राणिष्वेवैवदन्तं यूपम्यां वा कश्चिद्वदति । तद्यथा—
नामन्योऽपि पर्याये यत्र भ्रमणापासकस्यैकस्य सविषयोऽ-
पि दण्डपरित्याग इति, तदंतदुक्तानां च सर्वमशोभनमि-
ति ॥ ३६ ॥

सास्त्रमसुपसंज्ञितृषुग्राह—

भगवं च यं उदाहु आउमंतो ! उद्गा जे खलु समणं
वा माहणं वा परिभासइ मिति सञ्जति आगमिता खाणं
आगमिता दंसणं आगमिता चरितं पावाणं कम्माणं
अरुणयाए मे खलु परलोगपलिसंथाए विट्ठइ, जे खलु
समणं वा माहणं वा यो परिभासइ मिति सञ्जति आगमि-
ता खाणं आगमिता दंसणं आगमिता चरितं पावाणं क-
म्माणं अरुणयाए मे खलु परलोगविमुद्धीए विट्ठइ, तए
णं से उद्ए पेढालपुतं भगवं गोमं अणुहायमाणं
जामव दिमि पाउभूतं तामेव दिमि पहरिस्वणमणाए
॥ ३६ ॥

(भगवं च यं उदाहुरित्यादि) गौतमस्वाभ्युदक—आयुष्म-
न्मुदक ! यः खलु भ्रमणं वा यथोक्तकारिणं माहन्तं वा स-
कृत्वयथोपेतं परिभाषन्ते—निर्गन्ति भैशो मयमनाऽपि, तथा
सस्यकुञ्जमगम्य, तथा दृशन्तं चार्त्तत्रं च पापानां कर्म-
णामकरणाए समुत्थितः, स खलु लघुपुङ्गवः । पतिङ्गनेमण्यः
परलोकस्य सुगतिं लक्ष्मण्यं तत्कारणस्य वा सत्यं यम-
स्य पालमण्यव—तद्विज्ञोऽनया तद्विज्ञानाय तिष्ठति । य-
स्तु पुनर्महासक्तो—रत्नाकरचन्द्र गम्भीरो न भ्रमणाऽदीन् प-
रिभाषन्तेषु च परमां भैशो मयन्ते, सस्यगृहीतज्ञानकारि-
णस्य नृपस्य, तथा पापानां कर्मणामकरणाए उत्थितः स खलु पर-
लोकविशुद्धयाऽवतिष्ठते । अनेन च परपरिभाषावर्जनं यथा-
वस्थितापेक्षकपदशेनतो गौतमस्वामिना स्वोद्भव्यं परिहृ-
तं भवति, तदेवं यथावस्थितमयं गौतमस्वामिनाऽवगमिताऽप्यु-
दकः पेढालकपुत्रो यदा भगवन्तं गौतममनाद्विषमाणो यस्य
एव दिशः प्रादुर्भूतस्तामेव दिशं गमनाय संप्रधारितवान्
॥ ३६ ॥

तं चैवमभिप्रायमुदकं दृष्ट्वा भगवत्समीतम-
स्वाभ्याह । तथा—

भगवं च खं उदाहु आउसंतो उदगा । ने खलु तद्भाभू-
तस्स समसुस्स वा माहणस्स वा अतिए एगमनि आरियं
धम्मियं सुवययं सोत्तवा । निसम्म अप्पणो वेव सुदुयाए
पटिलहाए अशुत्तरं जोगखेयपयं लेभिए समाणे सोवि
ताव तं आडाह, परिजाणाति, वंदति, नमंसति, सकारेह, स-
म्माणेइ० जाव कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवास-
ति ॥ ३७ ॥

आयुष्मन्नुदक ! यः खलु तथाभूतस्य धर्मस्य आहणस्व वा-
ऽनितकः समीपे एकमपि योगक्षेमाय पदानि-गम्यते येनार्थस्त-
त्पदं योगक्षेमपदं, किंभूतम्?, आर्यम्-आर्यानुष्ठानहेतुवादायै,
तथा धार्मिक-तथा शीतमवचनं सुवचनं-सद्गतिहेतुत्वाल्लेख-
भूतं पदं श्रुत्वा-निशङ्कावगम्य चाऽभ्यस्य एव तदुत्तरं योग-
क्षेमपदमित्येवमवगम्य लूहमया कुशलीयया बुद्ध्या प्रत्युपेक्ष्य
पर्यालोच्य, तथा-आहमनेनैवमनमपदं लम्बितः-प्रापितः
सन्नमवापि तावत्क्षौकिकस्ममुपवेशनानामाद्रियते-पूज्यांय
मित्येवं जानाति, तथा कस्याणं मङ्गलं देवतामिव स्वीनि-
पयुंश्यान्न च, यद्यप्यसौ पूजनीयः किमपि नेच्छति तथाऽपि
नेन तस्य परमाधोपकारिणो यथाशक्ति विचर्यम् ॥ ३७ ॥

तद्य खं से उदए पेढालपुत्ते भगवं गोयमं एवं वयासी-ए-
तेसिं खं भंते । पदाणं पुंस्विं अज्जायायाए असवययाए अवा-
हिए अणुभिगमणं अदिट्ठाणं असुयाणं असुयाणं आविजाया-
णं अज्जोणगाणं अणिशूदाणं आविच्छिआणं अणिमिहाणं
अणिपुआणं अणुवहारीयाणं एयमट्ठं णो सहहिंयं णो प-
त्तिंयं णो सोइयं, एतेमिं खं भंते । पदाणं एहिह जाणयाए
सवययाए बोहिए० जाव उवहारखायाए एयमट्ठं सहहामि,
पत्तियामि, रोएमि, एवंभव से जहेयं तुम्हे वदह ॥ ३८ ॥

तदेवं गौतमस्वामिनाऽभिहित उदक इदमाह—तद्यथैतेषां
पदानां पूर्वमङ्गलनाम-अवयवतया बोध्या चेत्यादिना विशेषण-
कर्म्यकनन न आच्छन्नं कृतवान् । साम्प्रतं तु युष्मदन्तिकं विज्ञा-
यैनमर्थं अद्भ्येऽहम् ॥ ३८ ॥

तए खं भगवं गोयमे उदय पेढालपुत्तं एवं वयासी-स-
द्वाहिंयं अज्जो । पत्तियाहिंयं अज्जो । रोएहिंयं अज्जो ।
एवमेवं तेषाणं अम्हे वयामां, तए खं से उदए पेढालपुत्ते
भगवं गोयमं एवं वयासी-इच्छामिंयं भंते । तुम्हं अतिए
चाउज्जमाओ धम्माओ पंचमहव्वइयं सपडिक्कपयं धम्मं
उवसपज्जिता खं विहरिस्सए ॥ ३९ ॥

एवमवगम्य गौतमस्वामिनुदकमेवाह-यथाऽस्मिन्नर्थे अज्जा-
नं कुह, नाप्यथा सर्वेकोक्तं भवतीति मर्या, पुनरप्युदक एवमा-
ह-एप्रमेवेतमम्, किं स्वमुष्मन्नुदात्तपुष्पांमिकाक्षोत्पञ्चयामिकं
धर्मं सम्प्रति सप्रतिकममुपसंपद्य विहरितुमिच्छामि ॥ ३९ ॥

तए खं से भगवं गोयमे उदयं पेढालपुत्तं गहाय जेखेव
समये भगवं महावीरं तेखेव उवागच्छइ, उवागच्छइता तए

खं से उदए पेढालपुत्ते समयं भगवं महावीरं तिसुखुओ
आयाहिंयं पयाहिंयं करइ, तिसुखुओ आयाहिंयं पयाहिंयं
करिआ वंदइ, नमंसति वंदिआ नमंसतिआ एवं वयासी-इ-
च्छामिंयं भंते । तुम्हं अतिए चाउज्जमाओ धम्माओ पंच-
महव्वइयं सपडिक्कपयं धम्मं उवसपज्जिता खं विहरिस्सए ।
तए खं समये भगवं महावीरं उदयं एवं वयासी-अ-
हासुइं देताणुप्पिया ! पा पडिबंयं करे(इ)हि, तए खं से उदए
पेढालपुत्ते समसुस्स भगवओ महावीरस्स अतिए चाउ-
ज्जमाओ धम्माओ पंचमहव्वइयं सपडिक्कपयं धम्मं उव-
सपज्जिता खं विहरिस्सि वेमि ॥ ४० ॥

ततोऽस्मौ गौतमस्वामी तं श्रुत्वा तथीकरान्तिकं जगाम,
उदकञ्च भगवन्तं वदित्वा पञ्चयामिकमवग्रहणार्थं विप्रतो,
भगवताऽपि तस्य सप्रतिकमणः पञ्चयामो धर्मोऽनुज्ञातः,
स च तं तथाभूतं धर्ममुपसंपद्य विहरतीति । इति परि-
समाप्त्यर्थे, ब्रवीमीति पुनर्वत्, सुधर्मस्वामी स्वशिष्यानिद-
माह । तथा-सोऽहं ब्रवीमि येन मया भगवदन्तिकं श्रुतमिति ।
सूत्र० २ श्रु० ७ अ० । वणिज्जकप्रामे पेढालयुद्धपतिना अज्जायां ज-
निनं स्वनामस्थानं पुरं प, स च द्वाविंशत्कन्याः परिणीय वीरा-
न्तिकं प्रवय्य बहुवर्षाणि प्रवय्यां परिपाल्य संलेखनया स्तुत्वा
सर्वाधोऽसिद्धे विमानं उपपद्य महाविदेहे स्तेय्यतोऽत्यनुत्तो-
पपातिकदशानां तृतीयं वर्षं अष्टमाप्ययने सूचितम् । अ-
खु० । स्था० ।

पेहिया-पीठिका-स्त्री० । ग्रन्थभूमिकायाम्, वस्यासुक्ताया-
मेव ग्रन्थार्थोऽनतिष्ठते । आ० म० १ अ० । रा० । नि० चु० ।
पेडिपाय-प्रतिपाद-पु० । मूलपादानां प्रतिविशेषोपष्टम्भ-
करणाय पादेषु, “ नाणामगमिया पेडिपादा । ” जी० ३ प्रति०
४ अ० । (आत्र प्राकृतव्याकरणं चिन्त्यम्)
पेण्डव-प्रस्थाप-धा० । प्रस्थानकारणे, “ प्रस्थापेः पट्टव-
पेण्डवौ ” ॥ ८ । ४ । ३७ ॥ इति प्रपूर्वस्य तिष्ठतेत्यन्तस्य
पेण्डवाऽऽदेशः । प्रा० ४ पाद ।

पेम्-प्रेमन्-न० । अभिष्वङ्गलखणे रागे, औ० । मायालोभकपे
(उत्त० १ अ०) स्नेहे, स्था० ३ डा० ३ उ० । “ प्रथमत-
मधेर्दं चित्तनीयं न वाऽऽसीद्, बहुजनसंयिते न प्रेम कृत्वा
जनेन । इतद्वद निरास स्त्री । संतप्यसे किं, न हि जगत्ततो-
यं सेतुन्यथाः क्रियते ॥ १ ॥ ” आला० १ श्रु० २ अ० ४ उ० ।
कस्यपुत्रेहेहिं सहहिं, पेमं नाभिनिवेसप ।

दारुणं ककसं फासं, काएण अहिआसए ॥ २६ ॥

कर्णलोच्यहतवा-कर्णलोचयाः शब्दाः धेखुलीयाऽऽदिस-
म्बन्धितस्तेषु प्रेम-रागं न अभिनिवेशयेत्, न कुर्यादित्यर्थः ।
तथा दारुणमनिष्टं, कर्कशं-कठिनं, स्पृशेमुपगतं सन्तं काये-
न अधिसहेष तत्र द्वेषं कुर्यादिति, अनेनाऽऽद्यन्तयोः रागद्वेषनि-
राकरणेन सर्वेन्द्रियवशेषेषु रागद्वेषप्रतिषेधो वेदितव्यः । इति
सूत्राऽऽ । २६ । दश० ८ अ० ।

प्रेमरागसत्-प्रेमरागरक्त-त्रि० । कामरागप्रथिलीकृते, तं० ।

पेमाबंध-प्रेमाबन्ध-पु० । प्रेमकं आ-समन्ताद् बन्धे प्रस्थां च-

म्हामाये, 'गते प्रेमावधेये प्रणयवधुमनि च गलिते निवृत्ते सन् भावे जन इव जने गच्छति पुरः । समुपेययोऽपेक्षय प्रियमस्मि । गतास्मांश्च दिवसा-श्च ज्ञाने को हेतुर्ललित शतधा यच्च हृदय म । १ । १ ॥' आचा० १ श्रु० २ श्रु० ५ उ० ।

पैम-पैमन्-न० । 'तिलाऽऽदी । ॥ २ । ६८ ॥ इति मङ्गिकम् । 'वैष्मि' । राग, प्रा० २ पाद ।

पैय-पैत-पुं० । मृते, व्यस्तरविशेषे च । म० ३ श० उ० ।

पैयस्-त्रि० । अतिशयेन प्रिये, औ० । स्त्रियां प्रयसी । औ० ।

पैयकाइय-पैतकायिक-पुं० । व्यस्तरविशेषे, म० ३ श्रु० उ० ।

पैयदेवतकाइय-पैतदेवतकायिक-पुं० । प्रेतसत्कदेवतानां सम्प्रतिपत्ति, म० ३ श्रु० उ० ।

पैया-पैया-त्री० । अलपतएतुलसहिते रात्रे दुग्धे, घ० २ अधि० । दुग्धकाजिके, म० ४ द्वार । बाधविशेषे, रा० ।

पैयाल-पैयाल-न० । प्रमाणे, न० । आ० म० । व्य । अय-

रिक्तान्ते अन्तर्गमने, आ० चू० १ अ० । 'निवगगुत्तः घग-

हणपैयाला उभयलोमफलवर्ती ।' आ० क० १ अ० ।

सारे प्रधाने, 'पंच आचारा जाणियव्वा न समारियव्वा ।'

साराः-प्रधानाः स्फूर्त्तवेन शङ्कव्यपदेशत् । उपा० १ अ० ।

पैरंत-पयैन्त-पुं० । 'एतः पयैन्ते' । ॥ २ । ६५ ॥ इत्येका-

रात्परस्य पयै रः । 'पैरंतः ।' अथयतिनः सवोप्तिमप्रवेशे,

प्रा० ३ पाद । 'परिजुरियपैरंतः ।' वसन्तसमये परिजर्ण-

पयैन्तम् । अनु० । 'क्षेआ पैरंत अजैतां ।' पाद० ना०

१७३ गाथा ।

पैरंतवच-पयैन्तवर्चस्-न० । मण्डपे मृदे, 'मण्डपं पैरंतवचं

अधुनि, सचवं वा सीधानं सीताणस्त वा पैरंतवचवं अध-

त् ।' नि० चू० ३ उ० ।

पैरङ्क-परावश्य-न० । पराधीनत्वे, म० उ० श्रु० उ० ।

पैरा-पैरी-ऊर्ध्वस्थाने, दे० ना० ६ वर्ग ५७ गाथा ।

पैरिङ्ग-पैरी-साहाय्ये, दे० ना० ६ वर्ग ५८ गाथा ।

पैरित-पैरित-त्रि० । प्रयुक्ते, आचा० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

आव० । चा० । नि० चू० ।

पैलव-पैलव-पुं० । सुकुमारे, औ० । कामले, जं० ३ वत्त० ।

निसरे, वृ० १ उ० ३ प्रक० । 'सिंहेहा पैलवा होइ ।' गणा-

स्मिन्ते यस्यपि गणस्याऽऽचार्यस्य वा स्नेहः परस्परं पैलवः

प्रतनुमवति । व्य० १० उ० । मृदुनि, 'कामज्यं सुहृदासं,

सोमालं पैलवं मउयं ।' पाद० ना० ८८ गाथा ।

पैलवत्त-पैलवत्-न० । मृदुत्व-लघुत्वे, आ० १ श्रु० १ अ० ।

पैलवादेरग-पैलवातिरेक-पुं० । मृदुत्वलघुत्वगुणे, 'हयलाला

पैलवादेरं ।' हयलाला-अश्वलाला तस्या अपि पैलवाम-

तिरेकेण हयलालापैलवानिरेकं बाहुलकापेवं समासः । वि-

शिष्टमृदुत्वलघुत्वगुणैरुपेतम् । आव० १ अ० ।

पैलु-पैलुक-न० । पूषिकया धलिते कते, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

नि० चू० । लाटदेशे कतसम्प्रतिपत्ति या पूषिका इति प्रसि-

द्धा सैव महाराष्ट्रविषये पैलुगिच्छते । विशेष० ।

पैलुकराय-पैलुकराय-न० । लाटदेशे कतसम्प्रतिपत्ति या पूषि-

कति प्रसिद्धा सैव महाराष्ट्रविषये पैलुगिच्छते, तस्याः

करणं निर्वर्तकम् । वंशाऽऽदिमर्त्या शालाकायाम्, यया पैलुः

क्रियते । विशेष० ।

पैलुष-पैलुक-न० । अमन्तजीवधनस्पतिभेदे, प्रभा० १ पद ।

पैलेजा-प्रेयेत्-क्रिया । संयमभारं बलात्पहन्त्याऽऽपातयेत् ।

चू० १ उ० २ प्रक० ।

पैल-लिप्-धा० । प्रेरणे, 'लिपेर्गलत्ताङ्कल-सोम-पैल-

-सोम-सुहृ-सुहृ-परीधताः ।' ॥ ८ । ४ । १४३ ॥ इति लिपेः प-

ञ्जाऽऽदेशः । प्रा० ४ पाद ।

प्रेये-त्रि० । द्रिद्रे, 'पैलस्व तेषु कपति ।' पैलौ द्रिद्री । नि०

चू० १ उ० ।

पैलग-प्रेरक-पुं० । श्वगवीनां स्वग्रहे प्रविशन्तीनां नि-

वारके, वृ० १ उ० २ प्रक० । सार्धाऽधिपस्य लापेय मः चक्र,

नि० चू० १६ उ० ।

पैलग-प्रेरग-न० । चोदने, नि० चू० १७ उ० ।

पैलगया-प्रेरगा-त्री० । विषयार्थेना प्रेरणे, वृ० १ उ० २ प्रक० ।

पैलिअ-पैरी-पादिते, दे० ना० ६ वर्ग ५७ गाथा ।

पैलिय-पैलित-त्रि० । पातिते, व्य० २ उ० ।

पैश-प-ईत्-धा० । दर्शने, प्रा० । पेशुर । 'सुर्य म्नाऽना-

दी' ॥ ८ । ४ । ३५५ ॥ इति सुर्य अः प्रागध्याम् । 'तरिश्चि

पैश्वि' । तिर्यक् प्रेतते । प्रा० ४ पाद ।

पैस-प्रेय-पुं० । त्री० । यलोयः । 'न दीर्घाऽनुस्वारात्' ॥ ८ ।

२ । ६२ ॥ इति सस्य प्राप्ते क्रियं न । प्रा० २ पाद । प्रे-

यणयोग्ये, सूत्र० २ श्रु० २ अ० । आदेशे, प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।

कर्मकरे, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । प्रेषणयोग्ये भूय्याऽऽदी,

आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० । तथाविधप्रयोजनेषु आह्निक-

रे, वृ० १ उ० ३ प्रक० । नगरान्तराऽऽदिषु प्रेष्यन्ते । आ० १

श्रु० २ अ० । लिङ्गविषये एव स्वमन्त्रमेषु पशौ तन्मन्त्रेण-

क्ष वत्स, आचा० २ श्रु० १ चू० ५ अ० १ उ० ।

पैसम-प्रेय-पुं० । त्री० । कर्मकरे, सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

पैसमजय-पैसकनन-पुं० । प्रयोजनेषु प्रेषणीयलांके, प्रश्न० ४

आश्र० द्वार ।

पैसमपैसम-प्रेऽप्रेय-पुं० । कर्मकरस्य कर्मकरे, सूत्र० १ श्रु०

२ क० २ उ० ।

पैसग-प्रेषग-न० । व्यापारणे, वृ० १ उ० ३ प्रक० । नियोजने ।

सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । भूय्याऽऽदिर्विचलितलोभाद् बाहिः

प्रयोजनाय व्यापारणे, म० । कार्ये, दे० ना० ६ वर्ग ५७ गाथा ।

पैसगारी-पैरी-पूय्याम्, दे० ना० ६ वर्ग ५६ गाथा ।

पैसता-प्रेयता-त्री० । आदेश्यतायाम्, म० १२ श्रु० उ० ।

पेषपडिमा-प्रेषप्रतिमा-त्री० । नव मासान् प्रैषपट्यारम्भं न

कारयतीति नवम्यामुपासकप्रतिमायाम्, घ० २ अधि० ।

पैसपशुगिभित्त-पेषपशुगिभित्त-न० । कर्मकरगवादिहत्ती,

प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पैसपञ्चम-पेषप्रयोग-पुं० । प्रेष्य-आदेश्यस्य प्रयोगः । वि-

वस्त्रिणक्षेत्राद् बहिः प्रयोजनाय स्वयं गमने द्रवतभूजप्रयाऽऽ-
पक्षस्य व्यापारयोगः पञ्चा० १ वि० १० । अ० ।

प्रेमयतिषा-प्रेमयनिका-स्त्री० । गोधूमाऽऽदीनां घरकाऽऽदि-
ना पेयनकारिकायाम्, का० १ भू० ७ अ० ।

पेशल-पेशल-वि० । सुन्दरः, द्र० १ द्र० । शोभने, आचा० १
भू० ६ अ० ४ उ० । उत्त० । ममोक्षं, जी० ३ प्रति० ४ अ० ।
प्रज्ञा० । सुत्र० । "धर्मं च पेशलं नवात्तं पट्टविज्झ मिक्खं ।"
प्रति० । मिथ्याकपे विनयाऽऽदिगुणसमन्विते, सुत्र० १ भू०
१३ अ० । "मल्लिकं वग्गुं मंजुं, मंजुलये पेशलं कलं महुंरं ।"
पा० १० ना० ८८ गाथा ।

पेशलस-प्रेमलस-न० । प्रेयस्मै सुखमपहमनिपद्ये वक्ष्यविशेषः,
आचा० २ भू० १ चू० ४ अ० १ उ० । नि० चू० ।

पेयवक्ष्यपत्राग-प्रेयवक्ष्यपत्राग-पुं० । बलाद् विनियोग्य, प्रेय-
स्तस्य प्रयोगः । अभियुहीतप्रवृत्तिवारं श्रव्यनिकममयावया-
वश्यमेव गत्वा मम मायाऽऽद्यानेयमिति, इदं वा तत्र कल-
व्यमित्येवंभूतं देशावकाशिकप्रताविचारं, ध० २ अ० ।
उपा० । आवा० ।

पेयविश्र-प्रेयवित-वि० । प्रस्थापिते, " पेयविश्रं पट्टविश्रं ।"
पा० १० ना० २० गाथा ।

पेसाय-पैसाच-पुं० । सुप्रमत्तकन्याप्रदण्डाऽऽत्मके विवाह-
भेदे, ध० १ अ० । पिशाचसम्बन्धित, वृ० २ उ० ।

पेसिम-प्रेषित-वि० । प्रेषिते, " दुस्त्रां पेसिस्त्रां ।" आ० म०
१ अ० ।

पेसी-पेसी-स्त्री० । घनस्वरूपे मांसखण्डे, तं० । दीर्घाऽऽकारि
कुलमध्यावयवे, नि० चू० १५ उ० । कल्याम्, आचा० २ भू०
१ चू० ७ अ० २ उ० । तं० ।

पेसुक्ष-पैसुक्ष-न० । परोक्षं सतां सतां वा दाक्षस्योद्घाटने,
प्रज्ञा० २१ पद० । औ० । प्रच्छन्नमसहोपाऽऽविष्करणे, दशा० ६
अ० । प्रव० । परगुणाऽऽसहनतया तद्दोषोद्घाटने, सुत्र० १
भू० १६ अ० । पिशुनकर्मणि, रा० । प्र० । द्या० । का० ।
(अत्रार्थे 'पावदुण' शब्दाऽऽवलोकनीयः)

' अट्टारस पावटाणाह त' सप्तत्रिंशदधिकद्विंशततमं-
द्वारमाह—

सत्वं पाणाहवायं १,
अलिय२ मद्धं च ३ मेहुणं सत्वं ४ ।

सत्वं परिगहं ५ तह,
राईभत्तं ६ च बोसिरिमा ॥ ६६ ॥

सत्वं कोई ७ माणं ८,
मायं ६ लोहं १० च राग ११ दोसे १२ य ।

कलहं १३ अम्भक्खणं १४,
पेसुक्षं १५ परपरीवायं १६ ॥ ६६ ॥

मायाभोसं १७ मिच्छा—

दंससुसुद्धं १८ तहेव बोसिरिमा ।

अंतिमऊसासम्मी,

देहं पि जिशाहपचवत्तं ॥ ६७ ॥

सर्वं सप्रभेदं प्राणानिपातं १, तथा सर्वमलीकं—सुषावाद् २,
तथा सर्वमन्त्रम्—अदत्ताऽऽद्याने ३, तथा सर्वं मैथुनं ४, तथा सर्व-
परिग्रहं ५, तथा सर्वं रात्रिभक्तं—रजनि(नी)प्राज्ञे ६, व्युत्प-
न्नामः—परिग्रहामः । तथा सर्वं कांथं ७, मानं ८, मायां ९, लो-
भं च १०, रागं द्रोषं च ११—१२, तथा कलहम् १३, अन्वयक्यानं १४,
पैशुन्यं १५, परपरिवादं, १६, मायासृष्ट्यां १७, मिथ्यादर्शना-
ल्य च १८, नैवेद्य समग्रं १९, व्युत्पन्नामः । एताव्यष्टादश पापे-
भ्यः स्थानकानि पापस्थानकानि । न केवलमेतावन्वे, किं तु
अन्तिमे उच्छ्वासः परलोकगमनसमये इत्यर्थः । देहमपि निजं
शरीरमिति व्युत्पन्नामस्तथाऽपि स्मरस्वामीचक्रात्, जिनाऽऽदि-
प्रत्ययं—तीर्थकरसिद्धाऽऽदीनां समस्तमिति । तत्र प्राणानिपात-
सुषावाद् १, दत्ताऽऽद्यानेपरिग्रहं २, रात्रिभक्तं ३, मानमायालो-
भाः प्रतीताः, तथा रागोऽजनिप्रवृत्तक्रमायालोभलक्षणस्वभावमेव
द्वमभिप्रेक्ष्यमात्रम् । (दोषां निःक्षेपणं द्वेषः, द्वेषणं वा दोषः, स
चानभिप्रेक्ष्यक्रोधमानलक्षणभेदः स्वभावोऽप्रीतिमात्रम् । कल-
हो-राटो, अन्वयक्यानं—प्रकटमसहोपाऽऽरोपणं, पैशुन्यं पिशुन-
कर्म, प्रच्छन्नं मदसहोपाऽऽविर्भाव्यम् । तथा परेषां परिवादः
परपरिवादो, विकथनमित्यर्थः । तथा माया—निष्कृतिः,
सृष्टा च सृष्टावादः, मायया वा सह सृष्टा मायासृष्टा, प्रा-
कृतत्वात्—' मायामोसं वा ' दोषद्वययोगादौपलक्षण्यं, विशा-
न्तरकरणेन लोकप्रसारणमित्यर्थः । तथा मिथ्यादर्शनं—वि-
पर्यया दृष्टिः तदेव सोमराऽऽदिदर्शव्यभिच शब्दः, दुःखहेतु-
त्वाग्निध्यादर्शनशून्यमिति । स्थानाङ्गे च रात्रिभोजनं पा-
पस्थानकमेव न पठितं, किं तु परपरिवादप्रतीतिरिति निः,
तस्य चायमर्थः—अरतिश्च तन्मोहनीयोदयजञ्जितविकार उद्वे-
गलक्षणः, रतिश्च तथाविधाऽऽनन्दकृपा, अरतिरतिरित्येकमेव
विवक्षितं, यतः कवन विषये या रतिरन्तर्मेव विषयान्तरा-
पेक्षयाऽस्ति व्यपदिशति । एवमरतिमेव रतिमित्यौपचा-
रिकमेकत्वमनयोरस्तीति । ततो रामपदस्थाने 'पिञ्ज'पदं च
पठितम् । तत्र च म्रियस्य भावः कर्म वा प्रेम, अर्थस्तु राग-
पदवाच्य एवोक्तः । प्रव० २३७ द्वार ।

पेह्य-पेह्य-न० । अवलोकने, ' वाटपेहणी ' । उ० २२ अ० ।
पेहमाय-प्रेममाय-वि० । पर्यालोचने, आचा० १ भू० ६ अ०
४ उ० । प्रकर्षेण पश्यति, दश० ५ अ० १ उ० । आचा० ।
आ० म० । दृश्यवस्तुनि पश्यति । का० १ भू० १ अ० । सुत्र० ।
पेटा-प्रेक्षा-स्त्री० । सुखी, उ० १ अ० । चिन्तायाम्, आवा०
४ अ० । प्रत्युपेक्षायाम्, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।
पेटाअसंजम-प्रेक्षाऽसंजम-पुं० । प्रेक्षायामसंयमो यः स तथा ।
असंयमभेदे, स च स्थानोपकरणऽऽदीनि अप्रत्युपेक्षणम-
विधिप्रत्युपेक्षणं वा । स० १७ सम० ।
पेटाए-प्रेक्ष्य-अवय० । दृष्टव्यर्थः, आचा० १ भू० ६ अ० ४ उ० ।
पेटादोस-प्रेक्षादोष-पुं० । कायस्पर्शदोषविशेषः, प्रव० ।

अप्रुपेहतां तह वा—नरो व्व चलेइ दृढकुडे ॥ ६६ ॥

अनुप्रेक्षमाणो नमस्काराऽऽदिकं चिन्तयन्तुत्सर्गो धानर
इव चालवत्यष्टपुट्याधिते प्रेक्षादोष इत्येकान्विशिष्टः । प्रव०
५ द्वार ।

पेटामंडव-प्रेक्षापण्डव-पुं० । प्रेक्षणार्थमण्डपः, प्रव० २६६ द्वार ।

पेहिय-प्रक्षित-वि० । दृष्टे, आचा० २ ध्रु० १ चू० ५ अ० १ उ० । भावे कः । वकायलोकने, उत्त० ३२ अ० । नि० चू० ।

प्रेच्य-अव्य० । दृष्ट्यर्थे, स्थ० १ ध्रु० २ अ० १ उ० ।

पेहुश-पेहुश-न० । पिच्छे, "पिच्छाद् पेहुण् ।" पा० १ ना० १२६ गाथा । दे० ना० ।

पेहुशग-पेहुशक-न० । मयूरपिच्छकृतव्यजने, आचा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० ७ उ० । मयूरालम्ब्यां पिच्छायाम्, वृ० १ उ० ३ प्रक० । दश० । जं० ।

पेहुशमिनिया-पेहुशमिञ्जिका-स्त्री० । मयूरपिच्छमध्यवर्तिन्यां मिञ्जियाम्, जं० १ वक्ष० । आ० म० । प्रज्ञा० ।

पेहुशहत्यग-पेहुशहस्तक-पुं० । मयूरऽऽदिपिच्छममूढे, दश० ४ अ० । मयूरपिच्छकृतव्यजने, आचा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० ७ उ० ।

पोअ-पोत-पुं० । बालके, "इहरो डिमो सुल्लो। सस्स सिल्लयां य अन्नमसो पोअो ।" पा० १ ना० ५६ गाथा । जलवहनमार्गे, "पोअो बहणं ।" पा० १ ना० २७३ गाथा । चववृक-लघुसर्प-योः, दे० ना० ६ वर्ग ८१ गाथा ।

पोअंठ-देशी-सुरुभये, पण्डे च । दे० ना० ६ वर्ग ६१ गाथा ।

पोअंत-देशी-शपथे, दे० ना० ६ वर्ग ६२ गाथा ।

पोअइआ-स्त्री० । निद्रालुनायाम्, "पोअइआ य वयली मयाली य ।" पा० १ ना० १४८ गाथा । निद्राकरलनायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ६३ गाथा ।

पोअलअ-देशी-आश्विनमासेरसवाऽपुपयोः, बालवयस्य इत्यस्ये, दे० ना० ६ वर्ग ८१ गाथा ।

पोआअ-देशी-प्रायश्चित्तपुरुषे, दे० ना० ६ वर्ग ६० गाथा ।

पोआइ-पोताकी-स्त्री० । शकुन्तिकायाम्, परित्राजकप्रयुक्ते (आ० चू० १ अ०) विद्याविशेषे च । आ० क० १ अ० ।

पोआल-देशी-वृषभे, दे० ना० ६ वर्ग ६२ गाथा ।

पोइअ-प्रोत-वि० । "परांवेत्तुं" (शुजराती) "आविअं पोअं" पा० १ ना० २६८ गाथा । काविन्दके, लघोत्ते इत्यर्थे, दे० ना० ६ वर्ग ६३ गाथा ।

पोइआ-देशी-निद्राकरलनायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ६३ गाथा ।

पोइय-पानित-देशी-इतस्ततः स्पन्दिते, वृ० १ उ० २ प्रक० । पोई-पोयी-स्त्री० । ताम्बूलाऽऽकृतिकर्णे लघुकलायत्युत्पत्तौ शाकवर्णोपयुक्तवर्लीभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

पोडआ-देशी-करीपात्रो, दे० ना० ६ वर्ग ६१ गाथा ।

पोड-पोह-न० । "पोडा वमणी तस्स फले" नि० चू० ३ उ० । फले, प्रश्न० ४ आध० द्वार । मडा० । पुणं च । उत्त० ३ अ० । यूषाधिपती, दे० ना० ६ वर्ग ६० गाथा ।

पोडवद्धिया-पोहवद्धिनिका-स्त्री० । गोदासगणस्य तृतीय-शालायाम्, कण्ठ० ३ अधि० ८ कृष्ण ।

पोडय-पोहज-न० । वनोपलानुत्पत्ते कार्पासिके, सूत्र० १ सु० १ अ० १ उ० । नि० चू० ।

पोडरीग-पुण्डरीक-न० । यताम्बुजे, जी० ३ प्रति० ४ अ० ।

वि० । प्रज्ञा० । लोमपल्लिविशेषे, प्रज्ञा० १ पद । जी० । भगवन्तश्चपमस्याऽदिगधरे, व्य० ४ उ० । तीरवरक्षीर्पाधिपती, स्या० १० अ० । पुष्कलायतीविजये पुण्डरीकिणीराजमहापद्म-पुत्रे, आ० चू० ४ अ० । आच० । आ० म० । सूत्रकृताङ्गाध्ययनभेदे, आ० चू० १ अ० । सूत्र० । पकोनविंशं ज्ञाताध्ययने, स० १६ सम० । सप्तमद्वैलोकीये विमानभेदे, स० १८ सम० ।

पोडरीगतव-पुण्डरीकतपस्-न० । चैत्रपौर्णमास्यां, पुण्डरीक-पूजायुते उपवासऽऽद्यन्तरास्मिन् तपसि, प्रज्ञा० १६ विव० । पोडरीगिणी-पुण्डरीकिणी-स्त्री० । पुण्डरीकाणि-श्वेतपद्मानि-विद्यन्ते यस्यां सा पुण्डरीकिणी । सूत्र० २ ध्रु० १ अ० । पुष्करिण्याम्, जम्बूद्वीपे मन्दरस्योत्तरं लवनीद्विधावासाभूतं, स्या० ३ डा० ४ उ० । आ० चू० । जम्बूद्वीपे पुष्क-लावतीविजयक्षेत्रयुगलराजधानीयुगले, "दो पोडरीगि-णीओ ।" स्या० २ डा० ३ उ० । आ० चू० । आ० म० । जं० । आ० क० ।

पोडरीकिणी-स्त्री० । पौण्डरीकाणि-श्वेतशतपद्मानि विद्यन्ते यस्यां सा पौण्डरीकिणी । प्राचुर्ये मत्स्यार्थं इति । बहूपदमायाम्, (सूत्र० २ ध्रु० २ अ०) । पांश्चमाज्जनाद्वेदस्तर-दिग्बलित्यां पुष्करिण्याम्, ती० २३ कण्ठ० । जं० । महा-विदेहमध्यतगरीभेदे, विपा० २ ध्रु० २ अ० ।

पोक्-व्याह-वि-आ-ह-धा० । कथने, "व्याहगेः कोक्-पोक्" ॥ ८ । डा० ७६ । इति व्याहृतेः पोक्ताऽऽदेशः । पोक्क । व्याहरति । प्रा० ४ पाद । अत्र स्थूलोक्तं, उत्त० १२ अ० ।

पोकनास-पोकनास-वि० । पोक्ता-अत्रे स्थूलोक्तना मध्ये ति-स्त्रा नाम्ना यस्य स पोकनासः । विष्णुटनासे, उत्त० १२ अ० ।

पोकरिय-पूककारित-न० । भावे कः । आहूते, "तत्रो मरण-भीयाय पोकरियं" । दश० ६ तत्त्व ।

पोकाण-पोकाण-पुं० । स्लेच्छजातीये मनुष्ये, स्लेच्छभेदे च । प्रश्न० १ आध० द्वार ।

पोकार-पूकार-पुं० । आह्वाने, विशेषः ।

पोकसर-पुक्कर-न० । "क्-क्कयोर्नास्ति" ॥ ८ । २ । ४ ॥ इति कस्य सः । प्रा० २ पाद । खट्विन्म । कस्य कः । "ओ-स्त्वयो" ॥ ८ । १ । १६ ॥ इति उकारस्वीकारः । प्रा० १ पाद । कमले, नि० चू० १२ उ० ।

पोकखरिणी-पुष्करिणी-स्त्री० । पुष्करवर्त्यां चतुष्कोणार्थां वाप्याम्, प्रश्न० १ आध० द्वार । "असोवगणिवाय आ-गडा पोक्खरिणीं संखजयसं" । आच० ६ अ० । स्या० ।

पोक्खल-पुष्कर-न० । पक्षकंसरे, आचा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० ८ उ० ।

पोक्खलच्छिन्नप-पुष्करच्छिन्नक-न० । जलरुहभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

पोक्खलपाल-पुष्करपाल-पुं० । वज्रनेत्रपुत्रे, आ० चू० १ अ० ।

पोक्खलविभाग पुष्करविभाग-पुं० । पक्षकंदे, आचा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० ८ उ० ।

पोक्सवि-पुष्कलि-पुं० । आबस्तीवासस्थं शतकापरनामके
आयक.म० ८२० १ उ० । ('संक्ष' शब्देऽस्य कथां वक्ष्यामि)
पोगल-पुष्कलि-पुं० । पूरणगलधर्मः पुद्गलाः । "आसंय्या-
न" ॥ ८ । १ । ११६ ॥ इत्युक्तारूपीकारः । परमाणुद्विप्रदे-
शिकाऽऽदौ द्रव्यविशेष, आ० म० १ अ० प्रा० । "स्पर्शसग-
न्धवर्ण-शब्दभूतस्वभावाकाः । संघातभेदनिष्पन्नाः, पुद्गला
जिनमविताः ॥ १ ॥" दश० ४ तत्त्व ।

पुद्गलानां लक्षणमाह—

सदृशधारउज्जोभो, पद्मा छायाऽऽतवेड वा ।

वर्णगंधरसा कामा, पुग्गलां तु लक्षणे ॥ ११ ॥

शब्दो-धनिरूपः, पीडालकः तथा-अन्धकारं तदपि पुद्गलरूपं,
तथा उद्योतो-रत्नाऽऽदीनां प्रकाशः, तथा प्रभा-चन्द्राऽऽदीनां
प्रकाशः, तथा छाया-बुद्ध्याऽऽदीनां छाया शैत्यगुणः, तथा आतपो-
स्वच्छगुणप्रकाशः, इति पुद्गलस्वरूपः, वारशब्दः समुच्चयः, वर्ण-
गन्धरसरूपशः पुद्गलानां लक्षणं ज्ञेयम् । वर्णाः-शुक्ल तित्तिहरि-
तरक्ककुष्माण्डवर्णः, गन्धाः-दुर्गन्धसुगन्धाऽऽत्मका गुणः, रसाः-
पद-तीक्ष्णकटुकपायाऽऽत्मकपुरुलवणाऽऽद्याः, स्पर्शाः-शी-
तोष्णत्वसूक्ष्मस्निग्धकल्ललघुगुर्वीदाः एते सर्वेऽपि पुद्गलान्त-
कायस्थकषयलक्षणा वाक्याः ज्ञेया इत्यर्थः, एभिर्लक्षणैरेव पु-
द्गला लक्षणं इति भावः । उक्त० २८ अ० ।

वर्णाऽऽदिकगुणैर्भेदा, ज्ञायते पुद्गलस्य च । (२०)

(वर्णं) वर्णगन्धरसरूपशऽऽदिकगुणैः पुद्गलद्रव्यस्य अ-
न्येभ्यो धर्मोऽद्विद्व्येभ्यो भेदो ज्ञायत । वर्णाः पञ्च-शुक्लपीत-
हरितरक्ककुष्माण्डात् । गन्धो हौ-सुरभ्यसुरभी चिति । रसाः-
पद-तीक्ष्णकटुकपायाऽऽत्मकपुरुलवणं यदानीं । स्पर्शा अष्टा-शी-
तोष्णस्निग्धलघुमहती, क्षिप्रक्षले च ॥" इति । सर्वमन्यत-
त्पुद्गलभेदाद्भयने । द्रव्या० १० अध्या० ।

पुद्गलालिकायभेदः । पुद्गलाश्चतुर्विधाः—

स्वभा, संवदेसा, स्वधपप्सा, परमाणुपोगला । ते सप्तास-
ओ पंचविदा पसत्ता । तं जडा-वसपपरिणया, गंधपरिणया,
रसपरिणया, कामपरिणया, संताणपरिणया । प्रज्ञा० १ पद ।
('अज्वा' शब्दे प्रथमभागे २०४ पृष्ठे सव्याख्यानमेतद्
दक्षितम्)

पुद्गला अनन्ताः—

एगपप्सोमोदा पोगमला अण्येता पसत्ता । एवमेगसमय-
द्वितिया एगगुणकालगा पोगमला अण्येता पसत्ता ० जाव
एगगुणलुक्खा पुग्गला अण्येता पसत्ता ।

(एगपप्सोमोदाद्वयादि) सुगमम् । नवरभेकत्र प्रदेश-ले-
अस्यांशविशेषे अवगाढा आभिना एकप्रदेशावगाढाः, तच्च
परमाणुरूपाः स्कन्धरूपाश्चेति । एवं वर्णं ५ गन्ध २ रस २
स्पर्श २ भेदविशिष्टाः पुद्गला वाक्याः । अत एवोक्तम्—“जाव
एगगुणलुक्खेत्वादि ।" स्था० १ डा० । ('जीवा णं तिङ्गाणं'
स्था० २ डा० ४ ड । 'जीवा णं तिङ्गाणं' स्था० ३ डा० ४
ड । 'जीवा णं तिङ्गाणं' स्था० ४ डा० ४ ड । 'जीवा णं ति-
ङ्गाणं' स्था० ५ डा० ३ ड । 'जीवा णं तिङ्गाणं' स्था०
६ डा० । 'जीवा णं तिङ्गाणं' स्था० ७ डा० । 'जीवा णं ति-
ङ्गाणं' स्था० ८ डा० । 'जीवा णं तिङ्गाणं' स्था० ९ डा० ।
२५५

'जीवा णं तिङ्गाणं' स्था० १० डा० । इत्यादिसुप्राणि 'पा-
वकम्म' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ८७८ पृष्ठे गतानि)

पुद्गलान् द्रव्यलक्षणकालभावेः द्विस्थानकावतरणं निरूप-
यन्नाह । अनन्ताः—

दुपप्सिया संघा अण्येता पसत्ता, दुपप्सोमोदा पोगमला
अण्येता पसत्ता । एवं० जाव दुग्गुलुक्खा पोगमला
अण्येता पसत्ता ।

"दुपप्सि" इत्यादि सूत्रत्रयांशविशतिः, सुगमा चयं नवरं या-
वत्करणात् "दुसमयट्ठि" इत्यादि सूत्राण्येकविंशतिर्वाक्यानि । वा-
चना चयम्—"दुसमयट्ठि" इत्यादि पोगमलाद्वयादि । "स्था० २ डा० ४ ड ।
पुद्गलस्कन्धान् प्राति त्रिस्थानकमाह—

तिपप्सिया संघा अनन्ता पसत्ता । एवं० जाव तिगुणल-
क्खेपोगमला अण्येता पसत्ता ।

(तिपप्सिपप्सादि) स्पष्टमिति । सर्वसूत्रेषु व्याख्यातशेषं
कथ्यम् । स्था० ३ डा० ४ ड ।

चतुःप्रदेशिकाः—

चउपप्सिया संघा अनन्ता पसत्ता । चउपप्सोमोदा पो-
मला अण्येता पसत्ता । चउसमयट्ठिइया पोगमला अण्येता प-
सत्ता । चउगुणकालगा पोगमला अण्येता पसत्ता । ० जाव च-
उग्गुणलुक्खा पोगमला अण्येता पसत्ता । स्था० ४ डा० ४ ड ।

पञ्च पुद्गला अनन्ताः—

पंचपप्सिया संघा अण्येता पसत्ता । पंचपप्सोमोदा पो-
मला अण्येता पसत्ता । ० जाव पचगुणलुक्खा पोगमला अ-
ण्येता पसत्ता । स्था० ५ डा० ३ ड ।

षट्प्रदेशिकाः पुद्गला अनन्ताः—

छपप्सिया णं संघा अण्येता पसत्ता । छपप्सोमोदा
पोगमला अण्येता पसत्ता । छपप्सोमोदा पोगमला अण्येता पसत्ता ।
छपप्सोमोदा पोगमला अण्येता पसत्ता । छपप्सोमोदा पोगमला अण्येता पसत्ता ।
छपप्सोमोदा पोगमला अण्येता पसत्ता । स्था० ६ डा० ।

पुद्गलाः—

सत्तपप्सिया संघा अण्येता पसत्ता । सत्तपप्सोमोदा पो-
मला ० जाव सत्तगुणलुक्खा पोगमला अण्येता पसत्ता ।
स्था० ७ डा० ।

अष्टप्रदेशिकाः—

अट्टपप्सिया संघा अण्येता पसत्ता । अट्टपप्सोमोदा पो-
मला ० जाव अट्टगुणलुक्खा पोगमला अण्येता पसत्ता ।
स्था० ८ डा० ।

नवप्रदेशिकाः—

नवपप्सिया संघा अण्येता पसत्ता । नवपप्सोमोदा पुग्गला
अण्येता पसत्ता । नवगुणलुक्खा पुग्गला अण्येता पसत्ता ।
स्था० ९ डा० ।

दशप्रदेशिकाः—

दसपप्सिया संघा अण्येता पसत्ता । दसपप्सोमोदा पु-
मला अण्येता पसत्ता । दसमयट्ठिइया पोगमला अण्येता

पषत्ता । दसगुणकालमा पोगला अश्रुता पषत्ता । एवं व-
खेहि गंधेहि रसेहि फासेहि० जाव दसगुणलुक्त्वा पोगला
अश्रुता पषत्ता ।

“ दसेत्यादि ” सूत्रबुद्धं, सुगमं च, नवरं दशप्रदेशा येषां ते
तथा, त एष दशप्रदेशिका दशलुकाः स्कन्धाः समुच्चया
हन्ति द्रव्यतः पुद्गलचिन्ता, तथा दशप्रदेशेष्वकाशस्यावगाढा
आगच्छन् दशप्रदेशावगाढा इति सूत्रतः, तथा दशसमयात्
स्थितिर्येषां ते नयेति कालतः, तथा दशगुण एकगुणकालापे-
क्षया दशाभ्यस्तः कालो-वर्णोपशेषो येषां ते दशगुणका-
लकाः, एवमन्येष्ठतुर्भिरेणैर्द्वार्यां गन्धाभ्यां पञ्चमी रसैरष्टाभिः
स्पर्शैर्विंशतिपताः पुद्गला अनन्ता वाक्याः । अत एवाऽह-
(एवमित्यादि) “ ० जाव दसगुणलुक्त्वा पोगला अश्रुता
पषत्ता । ” इत्यनेन भाषतः पुद्गलचिन्तायां विशतिनम आ-
लापको दर्शितः । इह चाननशब्दापदानेन वृक्षधादिशब्देन
चाननमूलमभिहितस्य चाननशब्द एव स्वाध्यायनामान-
मन्ते पठित इति सर्वेष्वप्यनमङ्गलनया बोद्धव्य इति तदर्थं नि-
गमितमनुगमहारोशभूतं सूत्रस्पर्शकनियुक्तकाराणि तु स-
र्वाध्यायनप्रथमाध्यायनवदनुगमनीयानि । स्या० १० डा० ।

द्वाभ्यां स्थानाभ्यां पुद्गलाः भिद्यन्ते परिशदन्त—

दोहिं ठाणेहि पोगला साहस्रंति । तं जहा-सयं वा पोगला
साहस्रंति, परेण वा पोगला साहस्रंति । दोहिं ठाणेहि पोग-
ला भिज्जंति । तं जहा-सयं वा पोगला भिज्जति, परेण
वा पोगला भिज्जति । दोहिं ठाणेहि पोगला परिसदंति ।
तं जहा-सयं वा पोगला परिसदंति, परेण वा पोगला प-
रिसदंति, एवं परिवदंति, विद्वंसंति ।

(दोहिंत्यादि) सूत्रपञ्चकं कलुषं, नवरं स्वयं चेति स्वभा-
वेन वा अत्राऽऽदिरेषिव पुद्गलाः संहस्रयन्ते-सम्यग्धयन्ते कर्म-
कर्तृप्रयागोऽयं, परेण वा पुरुषाऽऽदिना वा संहस्रयन्ते-संहताः
क्रियन्ते कर्मप्रयागोऽयम्, एवं भिद्यन्ते विषदन्ते यथा प-
रिवतन्ति एवैतच्छिखराऽऽद्वैतं परिशदन्ति कुष्ठाऽऽदिनि
भित्तादक्षुल्यादिवत् विषयस्थन्ते-विनश्यन्ति घनपटलव-
दिति ॥ ५ ॥

पुद्गलानेव द्वादशसूत्राणि निरूपयन्नाह—

दुविदा पोगला पषत्ता । तं जहा-भिन्ना चेव, अभिन्ना
चेव । दुविदा पोगला पषत्ता । तं जहा-भिउरधम्मा चेव,
नो भिउरधम्मा चेव । दुविदा पोगला पषत्ता । तं जहा-
परमाणुपोगला चेव, नो परमाणुपोगला चेव । दुविदा
पोगला पषत्ता । तं जहा-सुहृमा चेव, बापरा चेव । दु-
विदा पोगला पषत्ता । तं जहा-बद्धपासपुट्टा चेव, नो
बद्धपासपुट्टा चेव । दुविदा पोगला पषत्ता । तं जहा-
परियादितच्चेव, अपरियादितच्चेव । दुविदा पोगला पष-
त्ता । तं जहा-अत्ता चेव, अणत्ता चेव । दुविदा पोगला
पषत्ता । तं जहा-इहा चेव, अण्णिहा चेव । एवं कंता, पिपा,
मणुक्का, मण्णामा ।

(दुविहेत्यादि) भिन्ना-विघटिता इतरे त्वभिन्नाः स्वयमेव

भिद्यन्ते इति भिदुराः, भिदुरम्बं धर्मो येषां ते भिदुरधर्माणः,
अनभूतभावप्रत्ययोऽयम् । प्रतिपक्काः प्रतीत एवेति । परमाश्च
तेऽणवश्चेति परमाणवः सो परमाणवः स्कन्धाः सूक्ष्माः
येषां सुदमः परिष्काः शीतोष्णस्निग्धरक्तलघुणाश्चेत्याः एव
स्पर्शास्ते च भाषाऽऽद्यः । बादरास्तु येषां बादरः परिणामः
पञ्चाऽऽद्यश्च स्पर्शाः ते चोदरिकाऽऽद्यः ४ पाभिन स्पृष्टाः हे-
हत्त्वत्वा लुप्तः रेणुवत् पाश्वस्पृष्टाः ततो बद्धाः गाढतरस्-
स्त्रिष्टास्तनो तोयवत् पाश्वतः स्पृष्टाश्च ते बद्धाश्चेति राज-
न्ताऽऽदित्वात् बद्धपाश्वस्पृष्टाः । आह व-“पुट्टं रेणु व्व तणु-
म्मि बद्धमण्णकयं पयसेहि ।” इति । एते च धाणैर्मिद्वयाऽऽदि-
प्रहणुगोचराः तथा नो बद्धाः किं तु पाश्वस्पृष्टा इत्येकपद-
नियधे ओन्नैर्मिद्वयप्रहणुगोचराः । यत उक्तम्-“पुट्टं सुणेह
सहे, ऊव पुण पावसि अपुट्टं तु । गंधं रसं च फासं बजं पुट्टं
वियामारे ॥ १ ॥” इति । उभयपदान्तर्धे ओन्नाऽऽद्यविषया-
श्चतुर्विधयाश्चेति । इयमिद्विद्वयपेषया बद्धपाश्वस्पृष्टता पुद्ग-
लानां व्याख्याताः एवे जीवप्रदेशापेक्षया परस्परापेक्षया च व्या-
ख्येयंति । (परिवाइत्य) विवक्षितपर्यायमनीताः पर्यासा वा
सामस्यस्पृष्टाः कर्मपुद्गलवत् प्रतिबंधः सुज्ञानः । आत्ता-शु-
हीताः स्वीकृता जीवने पारंप्रहमात्रतया शरीराऽऽदितया वा
इत्यन्ते स्म अर्थं क्रियाधिगतिनीष्टाः कान्ताः-कर्मनीयाः वि-
शिष्टवर्णाऽऽदियुक्ताः प्रियाः प्रीतिकारा इन्द्रियाऽऽह्लादका मन-
सा ज्ञापन्ते शोभना एत इत्यर्थं विकल्पमृत्पादयन्तः शोभनस्य
प्रकाशऽशनं मनोज्ञाः-मनसा मनाः वल्लभाः सर्वस्याप्युपमोक्तः
सर्वदा च शोभनस्यप्रकाशेयं निर्दोषक्रियात्मना—(मण्णामा
इति १२) व्याख्यातान्तरं त्वयम्—एष्टा—वल्लभाः सर्वदेव जी-
वानां न्यामाग्रेण कान्ताः—कर्मनीयाः सदैव भद्रवर्धने प्रिया
अष्टप्याः सर्वपापव मनेष्टाः-कथयाऽपि मनोरमाः, मन आ-
मा—मनःप्रियाश्चिन्तयाऽपीति विपक्षः सुज्ञानः सर्वदेवेति ।
स्या० २ डा० ३ डा० ।

विभिः प्रकरैः स्थानैरिच्छुद्धाः पुद्गलाश्चलन्ति—

तिहिं ठाणेहि अचिच्छेने पोगले चलेज्जा । तं जहा-आहा-
भिज्जमाणे वा पोगले चलेज्जा, विउव्वमाणे वा पोगले च-
लेज्जा, ठायाः ठायां संकापेज्जमाणे वा पोगले चलेज्जा ।

(तिहिंत्यादि) छिन्नाः खट्वाऽऽदिना पुद्गलाः सपुट्टायात् च-
लन्त्येवमेव आह—“अचिच्छेन्नपुद्गल इति ।” (आहारिज्जमा-
णंति) आहारतया जीवने गुह्यमाणः स्वस्थानारुचलानि जी-
वेनाऽऽकण्ठेणात् एवं विक्रियमाणे । विक्रियकरणवश्यानिर्नये-
ति, स्थानात् स्थानान्तरं संक्रम्यमाणो हस्ताऽऽदिनेति । स्या०
३ डा० १ डा० ।

स्थानैरिच्छुद्धाः पुद्गलाश्चलन्ति । इन्द्रियाध्यां पुद्गलध-
मो इति । पुद्गलस्वरूपमाह—

दमहिं ठाणेहि अचिच्छेने पुगले चलेज्जा—आहारिज्ज-
माणे वा चलेज्जा, परिणामिज्जमाणे वा चलेज्जा, आस-
स्मेज्जमाणे वा चलेज्जा, परिणामिज्जमाणे वा चलेज्जा, शिस्स-
सिज्जमाणे वा चलेज्जा, वेदिज्जमाणे वा चलेज्जा, निज्ज-
रिज्जमाणे वा चलेज्जा, विमोविज्जमाणे वा चलेज्जा, जक्खा
इहे वा चलेज्जा, वातपरिण ए वा चलेज्जा ।

(दसहास्यादि) स्पष्टं नवरम् (अच्छिद्येति) अच्छि-
द्यः-अपुष्टभूतः शरीरे विवक्षितस्फण्डं वा संबद्ध एव खले
न स्थानान्तरे गच्छेत् (आहारिज्जमाणेति) आहारिमा-
णः—आहारमानः पुद्गल आहारे वा अभ्यवहित्यमाणे सति
पुद्गलखलेत् परित्यज्यमाणः पुद्गल एवाहाराग्निना खलरस-
भावेन परित्यज्यमाने वा भोजन उच्छेद्यमान उच्छ्राम्यवा
युपुद्गल उच्छेद्यमाने वा उच्छ्रितेति क्रियमाण एव निश्च-
र्यमानो निःश्वस्यमाने वा वधमानो निर्जीर्यमाणश्च कर्मपुद्ग-
लः । अथवा-वधमानो निर्जीर्यमाणे च कर्मणि वैक्रियमाणा वै-
क्रियशरीरतया परित्यज्यमानो वैक्रियमाणे वा शरीरे परिचा-
र्यमाणो मैथुनसंज्ञया विषयीक्रियमाणः शुक्रपुद्गलाऽऽतिपरि-
चार्यमाणे वा शुभ्र्यमाने स्त्रीशरीराऽऽदौ शुक्राऽऽतिरेव
यक्षाऽऽविष्टो-भूताऽऽघातिगता यक्षाऽऽविष्टा वा सति पुरुषे
यक्षाऽऽवेशा वा सति तच्छरीरलक्षणे पुद्गलो वातपरिगतो
देहगन्धवायुधुरितो वातपरिगतो वा वेदे सति बाह्यावातन
चोत्तिष्ठति इति । स्थानं १० डाः ।

परमाणुपुद्गलः किं सार्द्धः समर्थः, एवं द्विप-

देशिको यावदनन्तप्रदेशिकः—

दुपदेमिष पुच्छा । गोयमा । सअङ्गे णो अणङ्गे । तिपदेमिष
जहा परमाणुपोग्ला । चउपदेसिए जहा दुपदेसिए । पंचप-
देमिष जहा तिपदेमिष । छप्पपमिष जहा दुपदेसिए ।
सचपमिष जहा तिपदेसिए । अट्ठपमिष जहा दुपदे-
सिए । शवपदेसिए जहा तिपदेसिए । दसपदेमिष जहा
दुपदेसिए । संखेजपमिष णं भंते । खंधे पुच्छा । गो-
यमा । सिय अमङ्गे, सिय अणङ्गे, एवं असंखेजपमिष वि ।
एवं अण्यतपदेमिष वि ।

(परमाणु इत्यादि) (सिय अणङ्गेति) यः समसङ्ख्य-
प्रदेशाऽऽत्मकः स्फण्डः स सार्द्धः, इतरस्त्वन्तर्हति ।

परमाणवः सार्द्धाः—

परमाणुपोग्ला णं भंते ! किं ससक्ता अणङ्का ? । गो-
यमा ! असक्ता वा अणङ्का वा, एवं जाव अण्यतप-
देसिया । परमाणुपोग्ला णं भंते ! किं सेए खिरए ? ।
गोयमा ! सिय सेए सिय खिरए । एवं जाव अण्य-
तपदेसिए । परमाणुपोग्ला णं भंते ! किं सिया खिरवा ? ।
गोयमा ! सेया वि, खिरवा वि । एवं जाव अण्यतपदेसिया ।
परमाणुपोग्ला णं भंते सेए कालओ केवचिरे होइ ? ।
गोयमा ! जहसेण एक्कं समयं, उक्कोसेण आवलिपाए असं-
खेज्जभागं । परमाणुपोग्ला णं भंते ! खिरए कालओ के ।
चचिरे होइ ? । गोयमा ! जहसेण एक्कं समयं, उक्कोसेण अ-
संखेज्जं कालं; एवं जाव अण्यतपदेसिए । परमाणुपोग्ला
णं भंते ! सेया कालओ केवचिरे होइ ? । गोयमा ! सचद्धं ।
परमाणुपोग्ला णं भंते ! खिरया कालओ केवचिरे होइ ।
गोयमा ! सचद्धं एवं जाव अण्यतपदेसिया ।

(परमाणुपोग्लेत्यादि) यदा बहवोऽणवः समसंख्याः

भवन्ति तदा सार्द्धाः, यदा तु विषमसंख्यास्तदा अमर्द्धाः,
संघातमेवाभ्यामनवस्थितस्वरूपत्वात्तेयामिति । पुद्गलाधि-
कारादेवेवमुच्यते—(परमाणु इत्यादि) । (सेएति) चलः,
सैज्जत्वं चोत्कर्षतोऽप्यावलिपाऽसंख्येयभागमात्रमेव, नि-
रेजतया औत्सर्गिकत्वाद्वा एव निरेजत्वमुत्कर्षतोऽसंख्येयं
कालमिति । (निरएति) निश्चलः बहुवचस्य (सधव-
ज्जति) सर्वार्द्धा-सर्वकालं परमाणवः सैजाः सन्ति, न हि
कश्चित्समयोऽस्ति कालत्रयेऽपि यत्र परमाणवः सर्वे एव
न चलन्तीत्यर्थः । एवं निरेजा अपि सर्वार्द्धमिति । भ० २४
श० ४ उ० । (अत्र निरंघीपुणं प्रति नारदपुत्रस्य प्रश्नः
'खियंतिपुत्त' शब्दे चतुर्थभागं २००८ पृष्ठे उक्तः) (परमाणवः
सार्द्धाः समध्या इत्यन्तरमेवाङ्गम्)

परमाणुपुद्गलानामन्तरम् । तत्र परमाणावादीनां सैजत्वा-
ऽऽघातसार्द्ध—

परमाणुपोग्लसत्तया भंते ! सेयस्स केवइयं कालं अं-
तरं होइ । गोयमा ! सट्ठाण्यंतरं पडुच्च जहसेणं एक्कं समयं,
उक्कोसेण असंखेज्जकालं । परट्ठाण्यंतरं पडुच्च जहसेणं
एक्कं समयं, उक्कोसेण असंखेज्जकालं । खिरियस्स केवइयं
कालं अंतरं होइ ? । गोयमा ! सट्ठाण्यंतरं पडुच्च जहसेणं
एक्कं समयं, उक्कोसेण आवालिपाए असंखेज्जभागं ।
परट्ठाण्यंतरं पडुच्च जहसेणं एक्कं समयं, उक्कोसेण असंखे-
ज्जकालं । दुपदेसियस्स णं भंते । खंधस्स पुच्छा । गोयमा !
सट्ठाण्यंतरं पडुच्च जहसेणं एक्कं समयं, उक्कोसेण असंखेज्जं
कालं । परट्ठाण्यंतरं पडुच्च जहसेणं एक्कं समयं, उक्कोसेण
अण्यतं कालं । खिरियस्स केवइयं कालं अंतरं होइ ? ।
गोयमा ! सट्ठाण्यंतरं पडुच्च जहसेणं एक्कं समयं, उक्कोसे-
णं । आवालिपाए असंखेज्जभागं । परट्ठाण्यंतरं पडुच्च जह-
सेणं एक्कं समयं, उक्कोसेण अण्यतं कालं; एवं जाव अ-
ण्यतपदेसियस्स । परमाणुग्ला णं भंते ! सेयायं केव-
इयं कालं अंतरं होइ ? । गोयमा ! खरिय अंतरं खिरि-
यायं केवइयं कालं अंतरं होइ ? । गोयमा ! खरिय
अंतरं, एवं जाव अण्यतपदेसियायं खंधाणं ।

(परमाणु इत्यादि) (सट्ठाण्यंतरं पडुच्चति) स्वस्थानं परमाणोः
परमाणुमात्र एव, तत्र वसैमानस्य यश्चरते चलनस्य च व्यव-
धानं निश्चलत्वव्यवधानलक्षणं तत्स्वस्थानान्नरत, तत्प्रतीत्य (जह-
सेणं एक्कं समयंति) निश्चलता अघम्यकाललक्षणम् (उक्कोसेणं
असंखेज्जं कालंति) निश्चलनाया एवाङ्गुष्ठकाललक्षणं, तत्र अ-
घम्यतोऽन्तरं परमाणुरेकं समयं चलनानुपपन्नं पुनश्चलनी-
त्येवम्, उत्कर्षतश्च स एवासंख्येयं कालं कश्चित्स्थिरो भूत्वा
पुनश्चलनीत्येवंबहुर्यामिति । (परट्ठाण्यंतरं पडुच्चति) परमा-
णोरपरस्थाने द्वाणुकाऽऽदावन्तर्भूतस्यान्तरं चलनव्यवधानं
तत्परस्थानान्तरं, तत्प्रतीत्य (जहसेणं एक्कं समयं उक्को-
सेणं असंखेज्जं कालंति) परमाणुपुद्गलो हि भ्रमन्
द्विप्रदेशाऽऽसिक्तस्फण्डमनुप्रविश्य जघम्यतः तेन सहेकं
समयं स्थित्वा पुनर्भ्रम्यति, उत्कर्षतस्तु सङ्गमेयं का-
लं द्विप्रदेशाऽऽसितया स्थित्या पुनरेकतया अभ्यर्तति (नि-

केवचिरं होइ ? गोयमा ! सव्वदं । सव्वेया कालओ केव-
चिरं होइ ? सव्वदं । शिरिया केवचिरं होइ ? । सव्वदं । एवं
जाव अणंतपदेसिया । परमाणुपोगलस्स थं भंते ! सव्वेयस्स
कालओ केवचिरं अंतरं होइ ? । गोयमा ! सट्ठाणंतरं प-
ट्ठच्च जहमेणं एकं समयं, उक्कोसेणं अमंखेज्जं कालं । प-
ट्ठाणंतरं पट्ठच्च जहमेणं एकं समयं, उक्कोसेणं एवं
चेव । शिरियस्स केवइ० ? । सट्ठाणंतरं पट्ठच्च जहमेणं एकं
समयं, उक्कोसेणं आवलियाए असंखेज्जइभागं । परट्ठाण-
ंतरं पट्ठच्च जहमेणं एकं समयं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं-
लं । दुपदेसियाणं थं भंते ! खंधाणं देसेयाणं केवइयं
कालं अंतरं होइ ? । गोयमा ! सट्ठाणंतरं पट्ठच्च जहमे-
णं एकं समयं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं । पर-
ट्ठाणंतरं पट्ठच्च जहमेणं एकं समयं, उक्कोसेणं अ-
णंतं कालं । सव्वेयस्स केवइयं कालं ? । एवं चेव
जहा देसेयस्स । शिरियस्स केवइयं कालं ? । सट्ठाणं-
तरं पट्ठच्च जहमेणं एकं समयं, उक्कोसेणं आवलियाए
अमंखेज्जइभागं । परट्ठाणंतरं पट्ठच्च जहमेणं एकं स-
मयं, उक्कोसेणं अणंतं कालं एवं जाव अणंतपदेसियस्स ।
परमाणुपोगलानं भंते ! सव्वेयाणं केवइयं कालं अंतरं होइ ? ।
गोयमा ! गन्थि अंतरं । शिरियाणं केवइयं० ? । गन्थि अंतरं ।
दुपदेसियाणं भंते ! खंधाणं देसेयाणं केवति कालं० ? ।
गन्थि अंतरं । सव्वेयाणं केवइ० ? । गन्थि अंतरं । शिरिया-
णं केवइ० ? । गन्थि अंतरं । एवं जाव अणंतपदेसियाणं ।

अल्लभदुत्त्वम—

एएसि थं भंते ! परमाणुपोगलाणं सव्वेयाणं
शिरियाणं य कयरे कयरे ० जाव विसेसाहिया वा ? ।
गोयमा ! सव्वत्थोवा परमाणुपोगला सव्वेया, शिरिया
अमंखेज्जगुणा । एएसि थं भंते ! दुपदेसियाणं खंधाणं
देसेयाणं सव्वेयाणं शिरियाणं य कयरे कयरे ० जाव वि-
सेसाहिया वा ? । गोयमा ! सव्वत्थोवा दुपदेसिया खंधा
सव्वेया, देसेया असंखेज्जगुणा, शिरिया असंखे-
ज्जगुणा, एवं ० जाव असंखेज्जपएसियाणं खंधाणं । एए-
सि थं भंते ! अणंतपदेसियाणं खंधाणं देसेयाणं सव्वे-
याणं शिरियाणं य कयरे कयरे ० जाव विसेसाहिया
वा ? । गोयमा ! सव्वत्थोवा अणंतपदेसिया खंधा
सव्वेया, शिरिया अणंतगुणा, देसेया अणंतगुणा ।
एएसि थं भंते ! परमाणुपोगलाणं संखेज्जपएसियाणं अमं-
खेज्जपएसियाणं अणंतपएसियाणं य खंधाणं देसेयाणं स-
व्वेयाणं शिरियाणं दव्वट्ठाए पदेसट्ठाए दव्वट्ठपएसियाए
कयरे कयरे ० जाव विसेसाहिया वा ? । गोयमा ! सव्वत्थोवा

अणंतपदेसिया खंधा सव्वेया दव्वट्ठाए, अणंतपदेसिया
खंधा शिरिया दव्वट्ठाए अणंतगुणा, अणंतपदेसिया
खंधा देसेया दव्वट्ठाए अणंतगुणा, असंखेज्जपदेसिया
खंधा सव्वेया दव्वट्ठाए असंखेज्जगुणा । परमाणुपो-
गला सव्वेया दव्वट्ठाए असंखेज्जगुणा, संखेज्जपदेसि-
या खंधा देसेया दव्वट्ठाए असंखेज्जगुणा, पर-
माणुपोगला शिरिया दव्वट्ठाए अमंखेज्जगुणा, संखे-
ज्जपदेसिया खंधा शिरिया दव्वट्ठाए मंखेज्जगुणा, अ-
संखेज्जपदेसिया खंधा शिरिया दव्वट्ठाए असंखेज्जगु-
णा, पदेसट्ठाए सव्वत्थोवा अणंतपदेसिया खंधा
पदेसट्ठाए, एवं दव्वट्ठपदेसट्ठाए वि, थवरं परमाणु-
पोगला अपदेसट्ठाए माणियव्वा । संखेज्जपएसिया
खंधा शिरिया पदेसट्ठाए असंखेज्जगुणा, सेसं तं चेव ।
दव्वट्ठपएसियाए सव्वत्थोवा अणंतपदेसिया खंधा
सव्वेया दव्वट्ठाए ते चेव, पएसियाए अणंतगुणा,
अणंतपदेसिया खंधा शिरिया दव्वट्ठाए अणंतगुणा,
ते चेव पदेसट्ठाए अणंतगुणा, अणंतपएसिया खंधा
देसेया दव्वट्ठाए अणंतगुणा ते चेव पदेसट्ठाए अ-
णंतगुणा, असंखेज्जपएसिया खंधा सव्वेया दव्वट्ठाए
अणंतगुणा, ते चेव पदेसट्ठाए असंखेज्जगुणा, संखेज्ज-
पएसिया खंधा सव्वेया दव्वट्ठाए असंखेज्जगुणा ते
चेव पदेसट्ठाए संखेज्जगुणा, परमाणुपोगला सव्वेया
दव्वट्ठपएसियाए असंखेज्जगुणा, संखेज्जपएसिया दे-
सेया दव्वट्ठाए असंखेज्जगुणा, ते चेव पदेसट्ठाए संखे-
ज्जगुणा, असंखेज्जपएसिया खंधा देसेया दव्वट्ठाए
असंखेज्जगुणा, ते चेव पदेसट्ठाए असंखेज्जगुणा, पर-
माणुपोगला शिरिया दव्वट्ठपएसियाए असंखेज्जगुणा,
संखेज्जपदेसिया दव्वट्ठाए मंखेज्जगुणा, ते चेव पदेसट्-
ठाए संखेज्जगुणा, असंखेज्जपदेसिया शिरिया दव्वट्ठाए-
असंखेज्जगुणा, ते चेव पदेसट्ठाए असंखेज्जगुणा ।

(परमाणु इत्यादि) इह सर्वेषामस्य बहुधाधिकारे व्यवर्थाता-
यां परमाणुपदस्य सर्वैर्जातनिरेज्जविशिष्टाणां सव्वेयाऽऽदी-
नां तु अयाणां प्रत्येकं देशेज्जसर्वैर्जनिरेज्जविशिष्टाणां देकादश
पदानि भवन्त्येवं प्रदेशार्थनायामपि, उभयार्थनायां त्वेताव्येव
विशानिः । सर्वैर्जपक्षे निरेज्जस्य च परमाणुषु द्रव्याथप्रदे-
शार्थपत्रयोर्द्रव्याथप्रदेशार्थतत्त्वमेकीकृतेनाभिलाषादिति ।
अ० २४ श० ४ उ० ।

परमाणुपुद्गल एजंतं वेपंतं—

परमाणुपोगलं थं भंते ! एयइ वेयइ० जाव तं तं भावं प-

पोगल

रिखमइ ? । गोयमा ! सिय एयइ वेयइ०जाव परि-
खमइ सिय खो एयइ ०जाव खो परिखमइ । दुप-
देसिए खं भंते ! खंघे एयइ ०जाव परिखमइ । गोयमा !
सिय एयइ०जाव परिखमइ, सिय नो एयइ०जाव नो
परिखमइ, सिय देसे एयइ देसे नो एयइ । तिपएसिए खं भंते !
खंघे एयइ ? । गोयमा ! सिय एयइ, सिय नो एयइ,
सिय देसे एयइ नो देसे एयइ, सिय देसे एयइ सिय नो-
देसा एयंति, सिय देसा एयंति नो देसे एयइ । चउप्पएसिए
खं भंते ! खंघे एयइ ? । गोयमा ! सिय एयइ, सिय नो एयइ,
सिय देसे एयइ खो देसे एयइ सिय देसे एयइ, खो देसा
एयंति, सिय देसा एयंति नो देसे एयइ, सिय देसा ए-
यंति नो देसा एयंति । जहा चउप्पदेसिओ तहा पंचप्प-
मिओ०जाव तहा अणंतपएसिओ ॥

(परमाणुमित्यादि) (सिय एयइ लि) कदाचिदेज्जे क-
दाचित्कत्वास्त्वैषुद्वल्लेषेज्जनाऽऽदिप्रश्माणां द्विप्रदंशिके त्रयां
विकल्पान्ः स्यादेज्जनं, स्यादनेज्जनं, स्याद्देशेज्जनं, देशननेज्जनं
वेति ३, अंशत्वात्तत्वेति । त्रिप्रदंशिके पञ्च आयास्त्वयस्त-
एव द्वयणुकस्यापि तदीयस्यैकस्यांशस्य तथ्यविधपरिखा-
मैकैकदेशतया विवक्षिततत्त्वत् । तथा देशस्य एज्जनं देश-
योञ्जानेज्जनामिति चतुर्थं, तथा देशयोरेज्जनं देशस्य चाने-
ज्जनामिति पञ्चमः । एवं चतुःप्रदंशिकोऽपि, नवरं षट्, तत्र
षष्ठोद्देशयोरेज्जनं, देशयोरेव चानेज्जनामिति ।

द्विप्रदंशिकाऽऽद्यः कथं परमाणुवाचिकं स्पृशति ? —

परमाणुपोगले खं भंते ! असिधारं वा सुरधारं वा उग्गा-
हेजा ! । इंता उग्गाहेजा । से खं तत्थ जिजेज्ज वा, भिजेज्ज-
वा ! । गोयमा ! खो इण्हे ममेहे, नो खलु तत्थ मत्थे क-
मइ, एवं०जाव असंखेज्जपएसिओ । अणंतपएसिए खं
भंते ! खंघे असिधारं वा सुरधारं वा उग्गाहेजा ? । इंता
उग्गाहेजा । से खं तत्थ जिजेज्ज वा, भिजेज्ज वा ? । गो-
यमा ? अत्थेगइए जिजेज्ज वा, भिजेज्ज वा, अत्थेगइए खो
जिजेज्ज वा, खो भिजेज्ज वा । एवं अण्मिकायस्स मज्जं
मज्जंणं तहिं, गवरं जिम्माएज्ज भाणियव्वं, एवं पुक्खल-
संवट्ठस्स महाभइस्स मज्जं मज्जंणं तहिं उरले सिया,
एवं गंगाए महागइए पडिमोयं इव्वमागच्छेज्जना, तहिं वि-
णिहायमावजेज्जना, उदगावचं वा उदगविदुं वा उग्गाहेज्जना,
से खं तत्थ परिवावजेज्जना ।

पुद्गलाधिकाराव्येदं सूत्रवृन्दम् (परमाणु इत्यादि) (उग्गा
हेज्ज लि) अयमाहेत-आश्रयेत, लिखते-द्विधामात्रं या-
यात्, मियेत-विदारणभावमात्रं यायात् । (नो खलु तत्थ-
सत्थं कमइ लि) परमाणुवाश्च, अन्यथा परमाणुवमेव न स्या-
दिति । (अत्थेगइए जिजेज्ज लि) तथाविधवात्परि-
णामत्वात् । (अत्थेगइए नो जिजेज्ज लि) सूक्ष्मपरिणा-
मत्वात् । (उज्जे सिय लि) । आदौ भवेत् । (विणिहाय

मावजेज्ज लि) प्रतिस्फुल्लनमापद्यत (परिवावजेज्ज लि)
पर्यापद्यत-विनश्यत् ।

दुपएसिए खं भंते ! खंघे किं सअण्हे समज्जे सवएसे,
उदाहु अण्हे अमज्जे अपएसे ? । गोयमा ! सअण्हे
अपज्जे सवएसे, खो अण्हे खो समज्जे खो अपए-
सिए । तिपएसिए खं भंते ! खंघे पुच्छा ? । गोय-
मा ! अण्हे समज्जे सपएसे, नो सअण्हे नो अपज्जे
नो अपएसे जहा दुपएसिओ तहा जे समा ते भाणिय-
व्वा, जे विसमा ते जहा तिपएसिओ तहा भाणियव्वो ।
संखेज्जपएसिए खं भंते ! खंघे किं सअण्हे पुच्छा ? । गो-
यमा ! सिय सअण्हे अपज्जे सपएसे, सिय अण्हे
समज्जे सपएसे, जहा संखेज्जपएसिओ तहा असंखे-
ज्जपएसिओ वि अणंतपएसिओ वि । परमाणुपोगले
खं भंते ! परमाणुपुगलं कुसमाणं किं देसेणं देसे
कुमइ, देसेणं देसे कुमइ, देसेणं सव्वं कुमइ, दे-
सेहिं देसे कुमइ, देसेहिं देसे कुमइ, देसेहिं सव्वं
कुमइ, सव्वेणं देसे कुमइ, सव्वेणं देसे कुमइ,
सव्वेणं सव्वं कुमइ ? । गोयमा ! नो देसेणं देसे
कुमइ, नो देसेणं देसे कुमइ, नो देसेणं सव्वं
कुमइ, नो देसेहिं देसे कुमइ, नो देसेहिं देसे
कुमइ, नो देसेहिं सव्वं कुमइ, नो सव्वेणं देसे
कुमइ, नो सव्वेणं देसे कुमइ, सव्वेणं सव्वं कु-
मइ । परमाणुपोगले दुपएसियं कुसमाणं सत्तमनवमहिं
कुमइ । परमाणुपोगले तिपएसियं कुसमाणं शिप्पच्छि-
पएसिं तिहिं कुमइ जहा परमाणुपोगले तिपएसियं । कुसा-
विओ, एवं कुसावेयव्वो०जाव अणंतपएसिओ दुपएसि-
ए खं भंते ! खंघे परमाणुपोगलं कुसमाणे पुच्छा ? ।
तइयनवमेहिं कुमइ, दुपएसिओ दुपएसियं कुसमाणो प-
दवत्तइयसत्तमनवमहिं कुमइ, दुपएसिओ तिपएसियं कु-
समाणो आदिहणइय पच्छिहणइहिं तिहिं कुमइ, म-
ज्जिम्पपहिं तिहिं वि पडिसेहेयव्वं । दुपएसिओ जहा ति-
पएसियं । कुसाविओ, एवं कुसावेयव्वो०जाव अणंतप-
एसियं । तिपएसिए खं भंते ! खंघे परमाणुपोगलं कुस-
माणे पुच्छा ? । तइयल्लइयवमेहिं कुमइ, तिपएसिओ दु-
पएसियं कुसमाणो पदमएणं तइयएणं चउत्थल्लइयसत्तम-
नवमेहिं कुमइ तिपएसिओ तिपएसियं कुसमाणो सव्वेसु
वि ठाणुसु कुमइ जहा तिपएसिओ तिपएसियं कुसाविओ,
एवं तिपएसिओ०जाव अणंतपएसिएणं सेज्जाएयव्वो,
जहा तिपएसिओ, एवं०जाव अणंतपएसिओ भाणिय-
व्वो ।

(दुपएसिए इत्यादि) यस्य स्फुल्लय समाः प्रदेसाः

स साजो, यस्य तु विषयाः स समन्वयः, संबंधप्रवेशा-
ऽऽदिस्तु स्कन्धः समप्रदेशिक इतरश्च तत्र यः समप्रदे-
शिकः स साजोऽसमन्वयः, इतरस्तु विपरित इति । (परमाणुपौ-
ग्गलं गं भंते ! इत्यादि) "किं देशेषु देशे" इत्याद्यां नव विक-
स्याः । अत्र देशेन सर्वोचिते देशे तदीयं स्पृशति देशेनत्यनेन देशे
देशान् सर्वसमन्वये शब्दत्रयपरश्च त्रय एव देशैरित्यनेन ३, स-
र्वैरात्यनेन च चष एषोऽन् । अत्र च सर्वेषु सर्वमित्येक एव
घटते, परमाणुनिर्देशस्थेन श्याणामसमन्वयात् । ननु यदि स-
र्वेषु सर्वे स्पृशति इत्युच्यते तदा परमासर्वैरेकस्यापत्तेः
कथमपरापरपरमाणुयोगेन घटाऽऽदिस्कन्धनिर्वृत्तिरिति ३ ।
अत्रोच्यते-सर्वेषु सर्वे स्पृशतीति कोऽयः ? स्वात्मना ताव-
न्त्येनस्य लगतो न पुनरक्षाऽंशेन अक्षाऽऽदिदेशस्य तयोरेक-
भावाद् घटाऽऽद्यभावापत्तिस्तु तदैव प्रसज्येत यदा तयोरेक-
स्वापत्तिर्भवति, न च तयोः सा, स्वरूपभेदात् । (सत्तमन-
वमहि कुसह इति) सर्वेषु देशे सर्वेषु सर्वमित्येताव्याभिस्यर्थः,
तत्र यदा द्विप्रदेशिकः प्रदेशद्वयावस्थितो भवति तदा तस्य
परमाणुः सर्वेषु देशे स्पृशति, परमाणुस्त्वद्देशस्यैव विषय-
स्वान्, यदा तु द्विप्रदेशिकः परिणामसौम्यत्वादेकप्रदेशस्थो
भवति तदा तं परमाणुः सर्वेषु सर्वे स्पृशतीत्युच्यते ।
(मित्येच्छिद्यमहि निहि कुसह इति) त्रिप्रदेशे कमनौ
स्पृशन्मिषिरस्त्यैः स्पृशति, तत्र यदा त्रिप्रदेशिकः प्रदेशत्र-
यस्थितो भवति तदा तस्य परमाणुः सर्वेषु देशे स्पृशति,
परमाणुस्त्वद्देशस्यैव विषयस्यात् । यदा तु तत्सौक्य प्रदेश-
द्वौ प्रदेशावन्वय एकाऽवस्थितः स्यात्तदा एकप्रदेशस्थित-
परमाणुद्वयस्य परमाणुः स्पृशन्विषयत्वेन सर्वेषु देशौ स्पृ-
शतीत्युच्यते, ननु द्विप्रदेशिकेऽपि युक्तोऽयं विकल्पस्तत्राऽ-
पि प्रदेशद्वयस्य स्पृश्यमानस्यात्, नैवम् । यतस्तत्र द्विप्रदेश-
मात्र एवावबधीत कस्य देशौ स्पृशति, त्रिप्रदेशिके तु त्र-
याण्यत्र द्वयस्पर्शने एकाऽवस्थित्यते, ततश्च सर्वेषु देशौ
त्रिप्रदेशिकस्य स्पृशतीति व्यवदेशः साधुः स्यादिति, यदा
त्वेकप्रदेशावगाढोऽसौ तदा सर्वेण सर्वे स्पृशतीति स्याद-
िति । (दुपपत्तिरिति मित्यादि) । (तद्वचनमहि कुसह इति)
यदा द्विप्रदेशिको द्विप्रदेशस्थस्तदा परमाणुदेशेन सर्वे स्पृ-
शतीति तृतीयः, यदा त्वेकप्रदेशावगाढोऽसौ तदा सर्वेषु
सर्वमिति नवमः । (दुपपत्तिरिति दुपपत्तिरिति मित्यादि) यदा तु
द्विप्रदेशिको त्र्येकं द्विप्रदेशावगाढो तदा देशेन देश-
मिति प्रथमः, यदा त्वेक एकत्राप्यस्तु द्वयोस्तदा देशेन स-
र्वमिति तृतीयः । तथा सर्वेषु देशमिति सप्तमः । नवमस्तु
प्रतीत एवेति । अनया दिशाऽप्येऽपि व्यक्तया इति । अ०
५ शु० ७ उ० ।

स्वापत्तिः पुत्रला बहिर्नि गच्छन्ति—

चउहि ठाण्हे जीवा य पोगला यणो संचाएइ बहिया
सोगंता गमययाए गइअभावेण निरवगइयाए लुक्कलाए
सोगाणुभावेण ।

(चउडियादि) व्यक्तं, परमन्वयेण गतिरेव नास्तीति "जी-
वा य पोगला य" इत्युक्तम् (नो संचाए सित्) न शब्दनुवर्ति-
नालं (बहिये सित्) बहिर्निगता-लोकान्तरात्, अलोकमित्यर्थः ।
गमनतये-गमनाय, गच्छन्मित्यर्थः । गत्यभावेन लोकांतात्
परतत्त्वेण गतिलक्षणसमाधानावाद्यो दीपस्थितवचनया

निरुपग्रहतया घर्मास्तिकायाभावेन तज्जितगण्यपृष्ठभा-
भावात् गन्ध्याऽऽनिरहितपञ्चवत्, तथा क्लृप्तया विकता-
मुषिवत् लोकांतेषु हि पुत्रला क्लृप्तया तथा परिणम-
न्ति यथा परतो गमनाय नालं कर्मपुत्रलानां तथा भावे
जीवा अपि सिद्धास्तु निरुपग्रहतया वेति, लांकाऽनुभावेन-लो-
कमयोर्दया विषयक्षेत्रान्तर्य मासं एवमङ्गलवादिनि । स्या०
४ डा० ६ उ० । (परमाणुपुत्रलानामन्तरम् अंतरम्) शब्दे
इति राजान्तः । अत्र विशेषो दिला "शब्दे अतुथभागे
२४२५ पृष्ठे " जस्म जञ्जो आरुचो " (४७) इत्यादिमाया-
भिर्दिशति । नवीनास्तु मानेऽमृष्टले अमणभावे कल्प-
यन्ति । (परमाणुपुत्रलानामन्तरम् अंतरम्) शब्दे
प्रथमभागे ७८ पृष्ठे गतम् । (द्रव्यक्षेत्रावगाहनाभावस्थाना-
ऽऽयुषां पुत्रलानामद्वयवृत्तवत् अन्वयाद्भुवम् " शब्दे प्रथम-
भागे ६४८ पृष्ठे उक्तम् । (सात्रुपानाऽऽदिनाऽऽलम्ब-
त्वम् अन्वयाद्भुवम्) शब्दे प्रथमभागे ६४६ पृष्ठे उक्तम्)
अचिन्ता अपि पुत्रला अवभावस्त इति 'अणउडिय' शब्दे
प्रथमभागे ४४८ पृष्ठे उक्तम् ।

महाकर्मणा यावद् महावेदनस्य

सर्वतः पुद्गला यधपत्ते-

से नूणं भंते ! महाकर्मस्य महासर्वस्य महाकिरियस्य
महावेद्यस्य सर्वत्रो पोगला वज्झंति, सर्वत्रो पोगला
चिज्झंति, सर्वत्रो पोगला उवचिज्झंति, सया समियं पो-
गला वज्झंति, सया समियं पोगला चिज्झंति, सया स-
मियं पोगला उवचिज्झंति, सया समियं च णं तस्स
आया दुक्कत्ताए दुक्कत्ताए दुग्गत्ताए दुरसत्ताए दुक्का-
सत्ताए अशुद्धत्ताए अकंतअपियअतुभअमणुएणअसया-
मत्ताए अशुद्धित्तयाए अहिडिक्कत्ताए अइत्ताए नो
उडुत्ताए दुक्कत्ताए, नो सुत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमति?
इंता गोयमा ! महाकम्मस्य तं चेव । से केणं ? गोयमा !
से जहानामए वत्थस्स अहतस्स वा धोयस्स वा तंतुग-
यस्स वा आणुपुब्बीए परिञ्जंनमाणस्स सर्वत्रो पोगलो
वज्झंति सर्वत्रो पोगला चिज्झंति ० जाव परिणमति,
से तेणुइयं । से णूणं भंते ! अपासवस्स अपफम्मस्स
अपफकिरियस्स अपवेद्यस्य सर्वत्रो पोगला भिज्झंति,
सर्वत्रो पोगला चिज्झंति, सर्वत्रो पोगला विद्धंसंति, स-
र्वत्रो पोगला परिविद्धंसंति सया समियं पोगला भिज्झं-
ति, चिज्झंति, विद्धंसंति, परिविद्धंसंति, सया समियं च णं तस्स
आया सुक्कत्ताए पसत्थं नेयव्वं जाव सुत्ताए नो दुक्क-
त्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? इंता गोयमा ! जाव परिणमइ ।
से केणुइयं ? गोयमा ! जहानामए वत्थस्स जज्झियस्स वा
पकिरयस्स वा मइज्झियस्स वा रतिज्झियस्स वा आणुपुब्बीए
परिकम्पिज्झमाणस्स सुद्धेण बारिणा धोव्वमाणस्स सर्वत्रो
पोगला भिज्झंति ० जाव परिणमति, से तेणुइयं ।

(महाकम्मस्वेत्यादि) महाकर्मस्य स्थित्याद्येकेषा महा-

क्रियस्य अलघुकायिकयादिक्रियस्य महाध्वस्य इहाग्नि-
ध्यात्वाऽदिकर्मबन्धहेतुकस्य महावेदनस्य महापीडस्य स-
र्वतः—सर्वाद्यु दिक्षु सर्वान् वा जीवपदेशानाभित्य बध्यन्ते
आसङ्गलनतर्ह्यियन्ते बध्यन्त उर्वाचीयन्ते निषेकरचनतः,
अथवा—बध्यन्ते बध्यन्तर्ह्यियन्ते तिघत्तत उपवीर्यन्ते निका-
चन्तः । (स्या समिपं ति) सदा-सर्वदा सदाहं च ध्ववहा-
रनोऽनात्तयेऽपि स्यादित्यत आह—समितं संतनं (तस्म आ-
य ति) यस्य जीवस्य पुद्गला बध्यन्ते नम्राऽऽस्मा-बद्धाऽऽस्मा-
शरीरमित्यर्थः । (अणुद्वुत्ताए ति) इच्छाया आविषयतया ।
(अकनत्ताए ति) असुन्दरतया (अपिपत्ताए ति) अप्रमहेतु-
तया (असुमत्ताए ति) अमङ्गलतयेत्यर्थः । (अमणुजत्ताए ति)
न मनसा भावनां ह्यायेत सुन्दरोऽप्यमित्यमनोहस्तद्भावस्त-
त्ता तथा (अमणामत्ताए ति) न मनसा अभ्यन्ते—गम्यन्ते
संस्करणतोऽमनोऽप्यस्तद्भावस्तत्ता तथा । (अणुचिच्छुत्ताए
ति) अनौघिततया प्राप्नुमन्वाच्छुद्धित्वेन । (अहिज्झि-
त्ताए ति) मिथ्या-लोभः, सा संज्ञाता यत्र स मिथ्येता, न
मिथियतोऽभिधितस्तद्भावस्तत्ता तथा । (अहत्ताए ति)
जघन्यतया । (ना उहत्ताए ति) न मुख्यतया । (अहय-
स्स ति) अपरिभुक्त्यम् । (धोयस्स ति) प्रक्षालि-
तस्य (तंतुयस्स व ति) तन्तोऽस्तुरीयमाऽऽदेयनीतमा-
त्रस्य “ वज्झनी ” त्यादिना पद्मपत्रेणैव वस्त्रस्य पुद्गलानां
च यथोक्तं संबन्धप्रकर्ष उक्तः । (मिज्झति ति) प्राकृतस-
म्बन्धविशेषतयात् । (चिच्छंसि ति) ततोऽधः पातात्
(परिचिच्छंसि ति) निःशेषतया पातात् । (जल्लियस्स
ति) यत्नितस्य—पानलनतधर्मेयमलघुक्रियम् । (पंकिस्स
ति) आद्रमलोपेतस्य (मरलियस्स ति) कठिनमलघुक्र-
िया । (ररुहियस्स ति) रजोयुक्तस्य (पंकिस्स ज्जमाणस्स
ति) क्रियमाणशोधनार्थोपक्रमस्य । अ० ६ श० ३ उ० ।

अचिताः पुद्गलाः प्रयोगपरिणताः—

तिविहा पोगल पञ्चता । तं जहा—पञ्चमपरिणया, मी-
सापरिणया, वीससापरिणया ॥

(तिविहा पुगलत्वादि) प्रयोगपरिणता—जीवव्यापारेण
तथाविधपरिणतिमुपनीता यथा पटाऽऽदिषु कर्माऽऽदिषु
वा (मीस ति) प्रयोगविश्रुताभ्यां परिणता यथा पट
पुद्गला एव प्रयोगेण पटतया विश्रुता परिणामण चाभो-
गेऽपि पुराणतयेति विश्रुतास्वभावायतनमुपरिणता अ-
भेदध्वनुरादिवदिति । पुद्गलप्रस्तावादिभ्रुतापरिणतपुद्ग-
लरूपणाम् । स्था० ३ डा० ३ उ० । (‘ परिणाम ’ शब्देऽ-
स्मिन्नेव भागे ६०२ पृष्ठ उक्तमिदं देवदर्शकदम्भकम्)
(सुरभिगन्धपुद्गला दुरभिगन्धपुद्गलतया परिणमन्ती
ति ‘ परिणाम ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे उक्तम्)

लक्षणाः सकर्मलक्षणाः पुद्गलाः—

अत्थि थं भंते ? सरूवि सकर्मलक्षणा पोगला आभा-
संति० ४ ? इता अत्थि । कयेरे भंते ? सरूवी सकर्मल-
क्षणा पोगला आभासंति ० जाव पभासंति ४ ? गोयमा !
जाइ इमाओ चंदिमसुरियाणं देवाणं विमाणंहितो लेस्साओ
बहिया अभिनितस्साओ पभासंति, एएणं गोयमा ! ते

सरूवी सकर्मलक्षणा पोगला आभासंति ॥

(अत्थि) थमित्यादि (सरूवि ति) सह रूपेण मूर्ततया
ये ते सरूपिणो बहोऽऽदिमलः । (सकर्मलक्षणा ति) पूर्व-
वत् पुद्गलाः सकर्मलक्षणाः । (आभासंति ति) प्रकाश-
भे । (लेस्साओ ति) तेजानि (बहिया अभिनितस्साओ
ति) बहिलाहर्भिनिःसृता-निर्गताः । इह व यद्यपि चन्द्रा-
ऽऽदिविमानपुद्गला एव पृथिवीकायिकत्वेन सचेतनत्वात्
सकर्मलक्षणास्तथापि तस्मिन्नेतपकाशपुद्गलानां तदनुक-
त्वेनोपचारात् सकर्मलक्षणात्वमवगन्तव्यमिति ।

पुद्गलाधिकारादिग्रह नैरविकाणां क्रियन्तः पुद्गला
आगच्छन्ति—

गेरइयाणं भंते ! किं अत्ता पोगला अणत्ता पोगला ?
गोयमा ! एता अत्ता पोगला, अणत्ता पोगला । असुर-
कुमारणं भंते ! किं अत्ता पोगला, अणत्ता पोगला ?
गोयमा ! अत्ता पोगला थो अणत्ता पोगला, एवं० जाव
मथियकुपाराणं । पुद्गीकाइयाणं पुच्छा ? गोयमा !
अत्ता वि पोगला, अणत्ता वि पोगला, एवं० जाव म-
णुस्साणं बाण्मंतेरजोहसियेवमागियाणं, जहा अमुरकुमा-
राणं । गेरइयाणं भंते ! किं इहा पोगला, अण्णिहा पोग-
ला ? गोयमा ! थो इहा पोगला, अण्णिहा पोगला, जहा
अत्ता मथिया एवं इहा वि केता वि पिया वि मणुसा वि
माणियव्वा, एवं पंच दंहा ॥

(नैरइयाणमित्यादि) (अत्त ति, आ—अभिधितना
त्रायन्ते दुःखासंस्सति सुखं चोपापयन्ति इति आत्ता,
आत्ता वा एकान्तहिता, अत्त एव रमणीया इति सुखेऽप्यो-
क्तान्तरम् । एवं च मनोहाः प्राम्थारुतास्तं दइयाः त-
था (इदंन्यादि) प्राग्वत् । अ० १४ श० ६ उ० ।

जीवः पुद्गली, अपुद्गली वा ?—

जीवे थं भंते ! किं पोगली, पोगले ? गोयमा ! जीवे
पोगली वि, पोगले वि । से केण्ठणं भंते ! एवं वुचवइ—
जीवे पोगली वि, पोगले वि ? गोयमा ! से जहानामए
छनेणं छत्ती, दंहेणं दंही, पडेणं पड़ी, पडेणं पड़ी, करेणं
करी, एवामेव गोयमा ! जीवे वि सोइदियचर्क्खियद्या-
थिदिनित्तिभेदियफासिदियाइं पवुच्च पोगली, जीवं
पवुच्च पोगलं, से तेण्ठणं गोयमा ! एवं वुचवइ—जीवे
पोगली वि, पोगले वि । नेरइएणं भंते ! किं पोगली,
पोगले ? एवं चव । एवं० जाव वेमाणिए, नउरं जस्स जइ
इंदियाइं तस्स तइ भाणियव्वाइं । सिद्धे थं भंते ! किं पो-
गली, पोगले ? गोयमा ! नो पोगली, पोगले । से केण्
ठेणं ? गोयमा ! जीवं पवुच्च, से तेण्ठेणं एवं वुचवइ—
सिद्धे थो पोगली, पोगले । सर्वं भंते भंते ति ॥

(जीवे थमित्यादि) (पोगली व ति) पुद्गलाः भो-

आऽऽदिकृपा विद्यमाने यस्याऽसौ पुद्गली (पुग्गले वि ति) पुद्गल इति संज्ञा जीवस्य तत्तन्प्रयोगात्पुद्गल इति । एतदेव दर्शयन्नाह— (से केशेत्यादि) । अ० ८ श० १० उ० । (जीवानां पापकर्मतया पुद्गलोपपन्नः ' पावकम्म ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ८७३ पृष्ठे उक्तः) (देवो बाह्यपुद्गलानादाय प्रभुपगन्तुमिति ' गंगदत्त ' शब्दे तृतीयभागे ७८० पृष्ठेऽस्ति)

भैरविकाणां निजरापुद्गल आसितुं त्वयवर्तितुं वा कल्पते—

गेरइयाणं भंते ! पावे कम्म जे थ कडे एवंचेव एवं ० जाव चेमाणियाणं । खरइयाणं भंते ! जे पोगले आहारत्ताए गेसहंति, तेमि थं भंते ! पोगलाणं सेयकालंमि कइभाणं आहारंति, कइभाणं थिज्जेरंति ? । पागंदिपुष्ठा ! असंखेज्जभाणं आहारंति, असंतभाणं थिज्जेरंति । चकियाणं भंते ! केइ तेसु थिज्जरापोगलेसु आसइत्तए वा ० जाव तुयट्ठितए वा ? । थो इण्ढे समडे, अण्णाहारमेवं बुद्धं समण्णाउमो !, एवं ० जाव चेमाणियाणं, सेवं भंते भंते नि ।

(खरइया इत्यादि) (सेयकालंमि ति) एतन्मिति काले प्रदृष्टान्तरमित्यर्थः । (असंखेज्जभाणं आहारंति ति) वृद्धीतपुद्गलानामसंख्येयभागमाहारीकुर्वन्ति, वृद्धीनानामिवान्तरभाणं निरत्ययमिति सूत्राऽऽदिश्वस्यजगति । (चकिया ति) शक्तयुतात् । (अण्णाहरणमेवं बुद्धं नि) आश्रित्यते अनेनेत्याधरणमाधारस्तन्निषेधोऽनाधरणमाधनेमन्तमम्, एतन्निषेधपुद्गलजातम् उक्तं जिमेरिति । अ० १८ श० ३ उ० ।

एष पुद्गलः अतीतोऽनागतः अभिविध्य—

एष थं भंते ! पोगले तीतमणंतं सासयं समयं छुवीति वत्तव्वं सिया ? । इता गोयमा ! एष थं पोगले तीतमणंतं सासयं समयं छुवीति वत्तव्वं सिया । एष थं भंते ! पोगले पटुण्णं सासयं समयं भवतीति वत्तव्वं सिया ? । इता गोयमा ! तं चेव उच्चारयव्वं । एष थं भंते ! पोगले अण्णाणयमणंतं सासयं समयं भविस्सतीति वत्तव्वं सिया ? । इता गोयमा ! तं चेव उच्चारयव्वं । एवं खंरेण वि तिप्पि आलावगा, एवं जीवेण वि तिप्पि आलावगा भाणियव्व ।

(एष थं भंते ! इत्यादि) (पोगले ति) परमाणुरुत्तरश्च स्कन्धप्रहणान् । (तीतं ति) अतीतम् । इह च " सब्बेऽध्व-भायकालाः " इत्यनेनाऽऽधारं द्वितीया । ततश्च सर्वस्मिन्नतीत इत्यर्थः । (अणंतं ति) अपरिमाणमनादिरवन् । (सासयं ति) सदा विद्यमानं, न हि लोकाऽऽतीतकाले न कदाचिच्छून्य इति (समयं ति) कालम् (भुवि ति) अभूत्, इति, एतदुक्तव्यं स्यात्, सज्जतार्थवत् । (पटुण्णं ति) अत्युत्पन्नं वर्त्तमानमित्यर्थो वर्त्तमानस्याऽपि शाश्वतत्वं सदा भावादेवमनागतस्याऽपीति । अतन्तरं स्कन्ध उक्तः, स्कन्धश्च—समदृशोऽपेक्षया जीवोऽपि स्यादिति, जीवमूत्रम् । अ० १ श० ७ उ० । (अवशेषं विषयम् " पोगलविधिकाय " शब्दे वक्ष्यामि) समपरातिभाषया मॉव, (२३४ गाथा) विदेशे० ४४० । नि० सू० । " पोगला तिप्पि—जलवरं, २७७

जलवरं, जलवरं च । नि० सू० १२० । आत्मस्मिकायां नवयर्थी शङ्खवनस्योद्यमानस्याऽदूरतासमन्ते परिवसति परिव्राजके, अ० १ श० १२ उ० । (पुद्गलपरिव्राजकवक्ष्यता " इति—महपुत्र " शब्दे द्वितीयभागे ६३७ पृष्ठे गता)

ता जे थं पोगला सूरियस्स लेसं कुसति त ते थं पोगला संतप्यंति, ते थं पोगला संतप्यमाणा तदर्थंतराई बाहिराई पोगलाई संतावेंतीति । एष थं से समिते तावक्खंते, एगे एवमाहुं । एगे पुण एवमाहुं—ता जे थं पोगला सूरियस्स लेसं कुसंति ते थं पोगला ना संतप्यंति । ते थं पोगला असंतप्यमाणा तदर्थंतराई बाहिराई पोगलाई थो संतावेंतीति । एष थं से समिते तावक्खंते, एगे एवमाहुं २ । एगे पुण एवमाहुं—ता जे थं पोगला सूरियस्स लेसं कुसंति ते थं पोगला अत्यंगनिया संतप्यंति, अत्यंगनितया थो संतप्यंति, तत्थ अत्यंगमाणा संतप्यमाणा तदर्थंतराई बाहिराई पोगलाई अत्यंगनितयाई संतावेंति, अत्यंगनितयाई थो संतावेंतीति । एष थं से समिते तावक्खंते, एगे एवमाहुं ३ । वयं पुण एव वदामो—ता जाओ इमाओ चंदिममूरियाणं देवाणं विमाणोहिंते लेसाओ उच्छुद्धाओ अभिणिमडाओ बाहिरा पतावेंति, एतासि थं लेसाणं अंतरेसु अण्णतरीओ छिप्पेलेसाओ संमुच्छंति, तते थं ताओ छिप्पेलेसाओ संमुच्छियाओ समायाओ तदर्थंतराई बाहिराई पोगलाई संतावेंतीति । एष थं से समिते तावक्खंते । (सूत्र ३०)

'ताजेषु' इत्यादि, 'ता' इति पूर्ववत्, ये, एमिति वाक्यालङ्कारे, पुद्गलाः सूर्यस्य लेश्यां स्पृशन्ति, ते पुद्गलाः सूर्यलेश्यां स्पर्शतः सन्तप्यन्ते—सन्तापमनुभवन्ति, सन्तप्यन्त इति कर्मकर्तरि प्रयोगः । ते च पुद्गलाः सन्तप्यमानाः तदनन्तरान् तेषां सन्तप्यमानानां पुद्गलानामव्यवधानेन ये स्थिताः पुद्गलास्ते तदनन्तरास्तान् बाह्यान् पुद्गलान्, सूर्ये च नपुंसकनिर्देशः प्राकृतपरात् । सन्तापयन्ति, इति शब्दः प्रस्तुतवत्त्वव्यतापरिसमाप्तिस्वरूपः । ' एष थं ' इत्यादि, एतन् पूर्वस्वरूपं (से) तस्य सूर्यस्य समितम्—उपपन्नं तापक्षेत्रम् । अत्रोपसंहारमाह—' एगे एवमाहुं ' १, एके पुनरेवमाहुः—'ता' इति पूर्ववत्, ये, एमिति प्राग्वत्, पुद्गलाः सूर्यस्य लेश्यां स्पृशन्ति ते पुद्गला न सन्तप्यन्ते—न सन्तापमनुभवन्ति, यच्च पीठफलाऽऽदीनां सूर्यलेश्यां स्पृशन्तानां सन्ताप उपलभ्यते स तदाऽऽश्रितानां सूर्यलेश्यापुद्गलानामिव स्वरूपेण, न पीठफलकाऽऽदिगतानां पुद्गलानामिति न प्रायः क्षतिरोधः । ने, एमिति प्राग्वत्, पुद्गला असन्ताप्यमानास्तदनन्तरान् बाह्यान् पुद्गलाश्च सन्तापयन्ति—नोष्णीकुर्वन्ति, क्वतन्तेयामसंतप्यन्तात्, इति शब्दः प्राग्वत् व्यक्तः, ' एष थं ' इत्यादि, एतत्—एवंस्वरूपं ' से ' तस्य सूर्यस्य तापक्षेत्रं समितम्—उपपन्नमिति । अत्रोपसंहारमाह—' एगे एवमाहुं ' २, एके पुनरेवमाहुः—'ता' इति पूर्ववत्, एमिति प्राग्वत् ये पुद्गलाः सूर्यस्य लेश्यां स्पृशन्ति ते पु-

पोगल

इला अस्तीति प्राकृतत्वात्प्राप्तत्वाद्वा सन्ति एककाः केचन पुद्गला ये सूर्यलेश्यालक्ष्यशतः सन्त्यप्यन्ते-सन्तापमनु-भवन्ति, तथा सन्त्येककाः केचन पुद्गला ये न सन्त्यन्ते; तत्र ये सन्त्येककाः सन्त्यप्यमानास्ते तदन्तरान् बाह्यान् पुद्गलान् असन्त्यन्त यन् एककान्-कांश्चित्सन्तापयन्ति, असन्त्यतदेककान्-कांश्चित्सन्तापयन्ति, इतिशब्दः पूर्ववत् 'एव शं' इत्यादि, एतत्-एवंस्वरूपः, 'से' तस्य सूर्यस्य समितम्-उपपन्नं तापक्षेत्रम् । अत्रापेक्षेह्यारमाह-(एव एव-माहं सु ३) एतास्तिष्ठन्त्यापि प्रतिपत्तयो मिथ्यारूपास्तथा च एता व्युद्ध्य भगवान् भिन्नं स्वमतमाह- 'वयं पुण' इत्यादि, वयं पुनरेवं-वयमप्यगुण प्रकरणेण वदामः । तत्रैव प्रकरमाह-- 'ता जर्ष' (जाह्निका इमाश्च) 'इत्यादि, 'ता' इति पूर्ववत्, या इमाः प्रत्यक्षत उपलभ्यमानाश्चन्द्रसूर्याणां देवानां सरैरेवो विमानेभ्यो लेश्या उच्छ्रुताः, एतदेव व्या-चष्टे-अभिनिःसृतास्ताः प्रतापयन्ति-वाद्यं यथाचितमाकाशार्थं प्रकाशं प्रकाशयन्ति, एतासां चर्यं विमानेभ्यो निःसृतानां लेश्यानामन्तरं-उपान्तरालेष्वन्तरादिशुभ्राल-श्याः सम्पृच्छन्ति, ततस्ता मूलाच्छ्रुता लेश्या सम्पृच्छि-ताः सन्त्यस्तदन्तरान् बाह्यान् पुद्गलान् सन्तापयन्ति, इ-तिशब्दः पूर्ववत्, एव शं 'इत्यादि, एतत्-एवंस्वरूपः, 'से' तस्य सूर्यस्य समितम्-उपपन्नं तापक्षेत्रमिति । त-देवं तापक्षेत्रस्य स्वरूपसम्भव उक्तः । सू०प्र० ३ पाठु० । (नेत्येकाऽऽदीनां कतिविधाः पुद्गला भिद्यन्ते वीयन्ते इत्या-दि 'जीव' शब्दे चतुर्थभागे १५३६ पृष्ठे उक्तम्)

पोगलकाय-पुद्गलकाय-पुं० । माणशरीरे, 'वाउकाएणं कुंउ' पोगलकायं । "स्था ७ डा० ।

पोगललेखेव-पुद्गललेखे-पुं० । नियन्त्रितक्षेत्राद् बहिः स्थित-स्य कस्यचिच्छब्दाऽऽदिक्षेपणेन स्वकायस्मरणे देशावकासि, कक्षतातिचारः, ख० २ अधि० ।

पोगलनाशिष्य-पुद्गलनाशिक-जि० । पुद्गलाः शीताऽऽदिस्पर्शा यानिः येषां ते तथा । शीताऽऽदियानिजनितेषु, स० १४ श० ६ डा० ।

पोगलद्विड्य-पुद्गलस्थितिक-जि० । पुद्गला आयुष्कर्मपुद्ग-लाः स्थितिर्येषां ते तथा । पुद्गलजमितिस्थितिकेषु, अ० १४ श० ६ डा० ।

पोगलत्थिकाय-पुद्गलास्तिकाय-पुं० । पूरणगलनधर्माणः पुद्ग-लाः, पूर्वेद्वाराऽऽदिवादिष्टकायसिद्धिः । कष्टप० १ अधि० ४ लण । पुद्गलाः-परमावधार्यः । अनन्तायुक्तकक्षधर्म्यतास्ते हि कु-लांश्चिद्द्रव्याद्गलनि-विशुद्ध्यन्ते, किं तु द्रव्यं तत्संयोगतः पूर्यन्तीति भावः । तच्च तस्मिन्तिकायाश्चात समासः । "स्पर्शस-मन्वयर्थे-शब्दसूत्रिन्त्यमायकाः संघातभेदनिष्पन्नाः, (पुद्गला) जिनवेशिताः ॥१॥" इत्युक्तलक्षणेपु द्रव्येषु, आच० ४ अ० । स० । पुद्गलास्तिकायस्य लक्षणानि—

पोगलत्थिकाए पुच्छा । गोयमा । पोगलत्थिकाए णं जविषां ओरालियवेंउब्बियथाहारगतेयाकम्मा सोईदिय-चक्खिद्धियथादिदियजिम्बिदियफासिदियपणजोगवइजो-गकायजोगआयापयायां च गइयं पवचंति, गहणल्लखणे णं पोगलत्थिकाए ।

(पोगलत्थिकाए णमित्यादि) इहोदारिकाऽऽदिशरीराणां भावेन्द्रियाऽऽदीनां मनोयोगान्तामानप्राणानां च ग्रहणं प्र-वर्तत इति वाक्यमाऽर्थः । पुद्गलमयत्वाद्दोषादिकाऽऽदीनामि-ति । अ० १३ श० ४ डा० ।

पुद्गलास्तिकायस्य पर्यायाः—

पोगलत्थिकायस्म संते । पुच्छा । गोयमा । अणो-गा अभिवयथा पणत्ता । तं जहा-पोगलेति वा, पोगल-त्थिकाए ति वा परमाणुपोगले ति वा दुपदेसिए ति वा तिपदेसिए ति वा ०जाव असंखेजपएसिए ति वा अणु-तपएसिए ति वा खंथे जे यावत्त तहणपारा मव्वं ते पोग-लत्थिकायस्म अभिवयथा पणत्ता, सेवं भंते । भंते च्ति ॥ अ० २० श० २ डा० । (एकः पुद्गलास्तिकायः संख्य-रूपाभावात्) (पुद्गलानां वर्णगन्ताऽऽदीन् 'वस्य' शब्दे वक्ष्यामि)

पोगलत्थिकाए पंचवसो पंचवसे दुग्धे अट्टफासे रूवी अनीवे मासए अवट्टिए ०जाव दव्वआ णं पोगलत्थि-काए अण्णंताई दव्वाई, खेतआ लोणप्पमाणभंते, कालआ ण कयावि यासि ०जाव निचे, भावआ वसमंते गंधमंते रममंते फासमंते, गुणआ गहणगुण ॥

पुद्गलास्तिकायश्च तथोक्तत्वेन भावादिति । (गहणगु-णे च्ति) प्रथमम्-औदारिकशरीराऽदितया प्राह्यता, इन्द्रिया-प्राह्यता वा वर्णाऽदिसंख्यान् परस्परसंघर्षलक्षणं वा तद्वस्तु-णां धर्मो यस्य स तथा-स्था ७ डा० ३ डा० । (लोकस्य क-कस्यां कस्यां दिशि पुद्गलाशनीयन्ते इति 'दव्व' शब्दे चतुर्थभागे २४६४ पृष्ठे उक्तम्)

एकः पुद्गलास्तिकायप्रदेशः—

एसो भंते ! पोगलत्थिकायप्पमे किं दव्वं १, दव्व-देसे २, दव्वाई ३, दव्वदेसा ४, उदाहु-दव्वं च दव्वदेमे य ५, उदाहु-दव्वं च दव्वदेसा य ६, उदाहु-दव्वाई च दव्वदेसे य ७, उदाहु-दव्वाई च दव्वदेसा य ८ । गो-यमा । सिय दव्वं, सिय दव्वदेमे, नो दव्वाई, नो द-व्वदेसा, नो दव्वं च दव्वदेसे य, नो दव्वं च दव्वदे-सा य, नो दव्वाई च दव्वदेसे य, नो दव्वाई च द-व्वदेसा य । दो भंते ! पोगलत्थिकायप्पमा किं द-व्वं, दव्वदेसे पुच्छा । गोयमा । सिय दव्वं, सिय दव्व-देमे, सिय दव्वाई, सिय दव्वदेसा, सिय दव्वं च दव्वदेसे य, नो दव्वं च दव्वदेसा य, सेसा प-डिसेहयव्वा । तिणि भंते ! पोगलत्थिकायप्पमा किं दव्वं, दव्वदेसे पुच्छा । गोयमा । सिय दव्वं १, सिय दव्व-देसे २, एवं तच्च भंगा भाणियव्वा ०जाव सिय दव्वा-ई च दव्वदेसे य, नो दव्वाई च दव्वदेसा य । चत्तारि भं-ते ! पोगलत्थिकायप्पमा, किं दव्वं दव्वदेसे पुच्छा । गो-यमा । सिय दव्वं, सिय दव्वदेमे, अट्टवि भंगा भाणियव्वा

० जाव मिय दब्बाई च दब्बदेसा य, जहा चत्तारि भखिया, एवं पंच छ सत्त ० जाव संवेज्जा असंखेज्जा अयुत्ता । भेते ! पोगमलपरिणामपण्या किं दब्बं दब्बदेसे य, एवं चेव ० जाव मिय दब्बाई च दब्बदेसा य ।

(एगे भेते ! पोगमलपरिणाम इत्यादि) पुद्गलपरिणामस्य एकालुकाऽऽदिपुद्गलराशेः प्रवेशा—निरन्तोऽशः पुद्गलपरिणामप्रदेशः—परमाणुः द्रव्यं शुण्णपयोयामि द्रव्यदेशो—द्रव्यावयवः । एवमेकस्वच्छद्रव्याभ्यां प्रत्येकं विकल्पाभ्यन्तरो द्विकसंयोगा अपि सत्त्वार एवेति प्रश्नः । उत्तरं तु स्यात् द्रव्यं द्रव्यान्तरासम्बन्धे सति, स्यात् द्रव्यदेशो द्रव्यान्तरसम्बन्धे सति, शेषविकल्पानां तु प्रतिषेधः, परमाणोरकत्वेन बहुवचस्य द्विकसंयोगस्य चाऽभावादिति । (दो भेते ! इत्यादि) इहाऽष्टासु भङ्गकेषु मध्ये आधाः पञ्च भवन्ति, न शेषास्तत्र द्वौ प्रदेशौ स्यात् द्रव्यं, कथं ? यदा तौ द्विप्रदेशिकस्कन्धतया परिणमौ तदा द्रव्यं ? यदा तु द्व्यणुकस्कन्धभाषगतत्वेन तौ द्रव्यान्तरसम्बन्धमुपगमौ तदा द्रव्यदेशः २, यदा तु नौ द्वावपि भेदेन व्यवस्थितौ तदा द्रव्ये ३, यदा तु नावेव द्व्यणुकस्कन्धनामानाप्य द्रव्यान्तरेण सम्बन्धमुपगमौ तदा द्रव्यदेशः ४, यदा पुनस्तयोरेकः केवलतया स्थितौ, द्वितीयश्च द्रव्यान्तरेण सम्बद्धस्तौ द्रव्यं च द्रव्यदेशश्चेति पञ्चमः ५ । शेषविकल्पानां तु प्रतिषेधोऽसम्भवमिति । (निश्चि भेते ! इत्यादि) त्रिषु प्रदेशेष्वष्टमविकल्पवज्जाः सप्त विकल्पाः सम्भवन्ति । तथाहि—यदा त्रयोऽपि त्रिप्रदेशिकस्कन्धतया परिणतास्तदा द्रव्यं १, यदा तु ते त्रिप्रदेशिकस्कन्धतया परिणता एव द्रव्यान्तरसम्बन्धमुपगतास्तदा द्रव्यदेशः २, यदा पुनरेकः त्रयोऽपि भेदेन व्यवस्थिता द्वौ वा द्व्यणुकीभूतविकस्तु केवल एव स्थितस्ततः (दब्बाई ति ३,) यदा तु ते त्रयोऽपि स्कन्धतया गता एव द्वौ वा द्व्यणुकीभूतविकस्तु केवल एवमित्येवं द्रव्यान्तरेण सम्बद्धास्तदा (दब्बदेसा इति ४) यदा तु तेषां द्वौ द्व्यणुकतया परिणतविकल्पा द्रव्यान्तरेण सम्बद्धोऽथवा एकः केवल एव स्थितौ द्वौ तु तत्राणुकतया परिणतस्य द्रव्यान्तरेण सम्बद्धौ तदा (दब्बं च दब्बदेसे य ति ५) यदा तु तेषामेकः केवल एव स्थितौ द्वौ च भेदेन द्रव्यान्तरेण सम्बद्धौ तदा (दब्बं च दब्बदेसा य ति ६) यदा पुनरेतयो द्वौ भेदेन स्थितयोरेकश्च द्रव्यान्तरेण सम्बद्धस्तदा (दब्बाई च दब्बदेसे य ति ७) अष्टमविकल्पस्तु न सम्भवति, उभयत्र त्रिषु प्रदेशेषु बहुवचनाभावात् ; प्रदेशचतुष्टयाऽऽदौ त्वष्टमोऽपि सम्बन्धस्तुल्यवशाऽपि बहुवचनसङ्गाधादिति । अ० ८ श० १० उ० ।

पोगमलद्रव्य—पुद्गलद्रव्य—न० । पूरणगलनचर्माणः पुद्गलाः, पुद्गलाश्च ते द्रव्याणि च तानि पुद्गलद्रव्याणि । दश० १ अ० । पोगमलपट्टिपाय—पुद्गलमतिघात—पुं० । अयवादीनां पुद्गलानां स्कन्धने स्थानं ।

विविधे पोगमलपट्टिपाय पस्यते । तं जहा—परमाणुपोगमले परमाणुपोगमले पण्ण पट्टिहम्मेज्जा लुक्खचाए वा पट्टिहम्मेज्जा लोपते वा पट्टिहम्मेज्जा ।

(निबिहइत्यादि) पुद्गलानामगवादीनां प्रतिघातः—स्कन्धने पुद्गलप्रतिघातः, परमाणुध्वास्तौ पुद्गलश्च परमाणुपुद्गलः, स तद् अनन्तरं प्राप्य प्रतिहन्येत—गतेः प्रतिघातमापद्यतं स्कन्धतया वा तथाविधपरिणामान्तराद्गतितः प्रतिहन्येत लोकान्ते वा परतो चर्मोत्तिकायामावादिनि । स्था० ३ डा० ४ उ० ।

पोगमलपरिणाम—पुद्गलपरिणाम—पुं० । पुद्गलानां पर्यायभूते चतुर्विधे परिणामे, स्थानं ।

चउज्विहे पोगमलपरिणामे पस्यते । तं जहा—वक्ष्यपरिणामे, गंधपरिणामे, रसपरिणामे, फासपरिणामे ।

(चउज्विहेत्यादि) परिणामः—अवस्थानोऽवस्थान्तरगमनं, न च सर्वथा विनाशः उक्तं च—“ परिणामो ह्यध्यान्तरगमनं न च सर्वथा व्ययस्थानम् । न च सर्वथा विनाशः, परिणामस्तद्विधमिति ” १ । ” इति । तत्र वक्ष्यकात्ताऽऽद्वेः परिणामोऽन्यथाभवत्, वर्णनं वा कालाऽऽदिनेतरस्यागेन पुद्गलस्य परिणामो, वर्णपरिणामः, एवमप्येऽपि । ६ । स्था० ४ डा० १ उ० । (इन्द्रियावयवः पुद्गलपरिणामः “ परिणामः ” शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६०२ पृष्ठे गतः)

नैरायिकाणां यावद्वैमानिकानामिहाऽऽनिष्टपुद्गलपरिणामः—

गौरइया दमट्टाणां पञ्चणुक्भवमाणा विहरंति । तं जहा—अणिट्टा सदा अणिट्टा रूवा अणिट्टा गंधा अणिट्टा रसा अणिट्टा फासा अणिट्टा गंधे अणिट्टा ठिडे अणिट्टे लावणे अणिट्टे जमो किंचि अणिट्टे उट्टाणकम्भवत्तवीरियपूरिमकारपरकमे । असुरकुमारा दस ट्टाणां पञ्चणुक्भवमाणा विहरंति । तं जहा—इडा सदा इडा रूवा ० जाव इडुट्टाणां कम्भवत्तवीरियपुरिमकारपरकमे, एवं ० जाव पणियकुमारा । पुडवीकइया छ ट्टाणां पञ्चणुक्भवमाणा विहरंति । तं जहा—इडाणिट्टफासा इडाणिट्टगदे, एवं ० जाव परकमे, एवं ० जाव वल्लस्मइकाइया । वेइदिया सत्त ट्टाणां पञ्चणुक्भवमाणा विहरंति । तं जहा—इडाणिट्टरमा, सेस जहा एमिदिया । तेइदिया अट्ट ट्टाणां पञ्चणुक्भवमाणा विहरंति । तं जहा—इडाणिट्टगंधा, सेस जहा वेइदियाणं । चउरिदियाणं छ ट्टाणां पञ्चणुक्भवमाणा विहरंति । तं जहा—इडाणिट्टरूवा, सेसा जहा तेइदियाणं । पंचिदियति—रिक्खजोणिषा दस ट्टाणां पञ्चणुक्भवमाणा विहरंति । तं जहा—इडाणिट्टगदे ० जाव परकमे । एवं मणुस्सा वि । वाणमंतरजोइसिंयवमाणिषा जहा असुरकुमारा ।

तत्र (अणिट्टागदं ति) अग्रशस्तविहायोगतिनामोदयसम्पादा नरकगतिकया वा अणिट्टा ठिडे ति । नरकावस्थानरूपा नरकाऽऽयुक्तरूपा वा (अणिट्टे लावके ति) लावर्ण शरीराऽऽकृत्यवर्णः । “ अणिट्टे जसो किंचि ति ” प्राकृतत्वादिनिष्ठे द्रव्यं, यस्या सार्वद्विगमिमप्रकृत्यतिरूपेण पराक्रमकृतेन वा सद् कीर्तिकारिगमिनी प्रकृत्यातिर्नफलभूता वाऽप्यः कीर्तिः अणिट्टत्वं च तस्या दुः

प्रख्यातिकपत्वात् । (आण्ड्रे उद्गाण्ठ्यादि) उत्थानाऽऽद्या
धीयान्तरायवृत्तयोपशमाऽऽदिजन्यवीर्यविशेषाः, अनिष्टत्वं च
तेषां कुतिसन्त्यादिति । (पुदविकाइयन्त्यादि) (छुट्टाणां इति)
पृथिवीकायिकानामेकेश्वरत्वेन पूर्वोक्तदशस्थानकमध्यं श-
ब्दकपान्धस्ता न निषय इति स्वशाऽऽदीन्वेव गृहं ते प्राय-
तुप्रवन्ति । (इट्टाणिट्टाकासं त्ति) सातासातंत्वंसम्भवा-
च्छुभाशुभमन्त्रोपर्यन्तिभावाच्च । (इट्टाणिट्टा गइ त्ति) यद्य-
पि तेषां स्थावरत्वेन गमनरूपा गतिर्नाऽस्ति स्वभावत-
स्तथाऽपि परप्रत्यया सा भवन्ती शुभाऽशुभत्वेनेष्टाऽनिष्ट-
व्यपदेशादौ स्यात् । अथवा-यद्यपि पापकृष्णान्त्यगतिर-
निष्टैव स्यात्तथाऽपि ईषत्याम्भाराऽप्रतिष्ठानाऽऽदित्तोत्यन्ति-
ह्वाणेषाऽनिष्टा गतिस्तथा भावनीयेति । " एवं जाव परक-
मं त्ति " वचनादिर्दृश्यम्— "इट्टाणिट्टा द्विर्" सा च ग-
तिश्चान्तराणी । (इट्टाणिट्टे लावळ) इदं च मय्यन्धपा-
षाणाऽऽदिषु भावनीयम् । (इट्टाणिट्टे जलो किस्ती) इयं
सप्तम्यात्यस्तप्रख्यातिकरूपा मय्यादिष्वेवावसेयेति । (इट्टा-
णिट्टे उद्गाण्ठ् जाव परकमे त्ति) उत्थानाऽऽदि च यद्यपि ते
षां स्थावरत्वाच्चास्ति तथाऽपि प्राग्भावाऽनुभूतोत्थानाऽऽ-
दित्संस्कारवशात्तद्विष्टमनिष्टं चावसेयमिति । (बौद्या सत्त
ट्टाणां इति) शुद्धरूपगम्यमानां तद्विषययन्त्रास्वरूपशाऽऽ-
दिस्थानानि च, शेषाणि एकैन्द्रयाग्यामिवेषाऽनिष्टाऽवसे-
यानि, गतिस्तु तेषां त्रसत्वाद्गमनरूपा द्विविधाऽप्यस्ति,
अवगतितस्तृप्तास्थानविशेषेणाऽनिष्टाऽवसेयेति । अ०
१४ श० ५ उ० ।

पुद्गलपरिणामः—

कइविहे यं भंते । पोगलपरिणामे पसुते । गोयमा । पं-
चविहे पोगलपरिणामे पसुते । तं जहा—वसुपरिणामे, गं-
धपरिणामे, रसपरिणामे, फासपरिणामे, संठाणपरिणामे । व-
सुपरिणामे यं भंते । कइविहे पसुते । गोयमा । पंचविहे
पसुते । तं जहा—कालवसुपरिणामे० जाव सुक्लिन्नवसुपरि-
णामे । एवं एण्ण अभिलावेण्णं गंधपरिणामे दुविहे, रसप-
रिणामे पंचविहे, फासपरिणामे अट्टविहे । संठाणपरिणामे
यं भंते । कइविहे पसुते । गोयमा । पंचविहे पसुते । तं
जहा—परिमंढलसंठाणपरिणामे० जाव आयवसंठाणपरि-
णामे ।

(कइविहे लमित्यादि) (वसुपरिणामे त्ति) यत्पुद्गलो व-
शान्तरत्यागाह्वाण्णान्तरं यावत्सौ वसुपरिणाम इत्यवमन्व-
याऽपि (परिमंढलसंठाणपरिणामे त्ति) इह परिमण्डल-
संस्थानं वलयाऽऽकारं, यावत्करणञ्च—"वट्टसंठाणपरिणामे
तसंसंठाणपरिणामे अउरसंसंठाणपरिणामं, त्ति" इत्यम् ।
अ० ८ श० १० उ० । पुद्गलद्रव्याणां च दशविधः परिणामः,
तद्यथा—बन्धनगतिसंस्थानभेदवर्णान्तरसंस्पर्शागुणलघुता-
व्यवृक्ता इति । तत्र बन्धः स्निग्धरूपात्वात्, गतिपरिणामो दे-
शान्तरप्राप्तिलक्षणः, संस्थानपरिणामः परिमण्डलाऽऽदिकः
पञ्चधा, भेदपरिणामः—खण्डप्रत्ययवर्णकानुत्तराकारकरीका-
भेदेन पञ्चधा—खण्डाऽऽदिलरूपमंत्रावर्कं वेदं गाथाह्वय-
म् । तद्यथा—

"खण्डे" खड्मेयं, पयस्मेयं जडमप्यलस्स ।

खुण्णं खुण्णिमेयं, अणुनदियं संसवकलियं ॥ १ ॥

दुदुम्मं समारोहं, अए उक्किया य उक्करं ।

वीससपञ्चगमीसगं—संघायिञ्चोगाविहिगमो ॥ २ ॥ "

वसुपरिणामः पञ्चानां ध्वेनाऽऽदीनां वसुनां परिणुतिस्तद्वृ-
द्ध्यादिसंयोगपरिणुतिश्च, एतत्स्वरूपं च आधाऽयंऽवसेयम् ।

ताश्चेमाः—

"जइ कालगमेगमुण्णं सुक्कियं पि हविज्ज बहुवमुण्णं ।

परिणामिज्ज कालं, सुक्कण गुणाहियमुण्णं ॥ १ ॥

जइ सुक्कित्तमेगमुण्णं, कालगद्वं तु बहुमुण्णं जइ य ।

परिणामिज्ज सुक्कं, कालं गुणाहियमुण्णं ॥ २ ॥

जइ सुक्कं एकमुण्णं, कालगद्वं पि एकमुण्णमेव ।

कावोयं परिणामं, तुल्लमुण्णं लेण संभवइ ॥ ३ ॥

एवं पंच विधा, संजायणं तु वसुपरिणामो ।

एकत्तीसं भंगा, सवेऽपि य ते मुण्णवया ॥ ४ ॥

एमेव य परिणामो, गंवाण रत्ताण तइ य फासाण्णं ।

संठाणाण य भसिञ्चो, संजाणं बहुविगणो ॥ ५ ॥

एकत्रिशट्ठ्हा एवं प्युत्ते—दश द्विकसंयोगाः, दश त्रिकसं-

योगाः, पञ्च चतुष्कसंयोगाः, एकः पञ्चकसंयोगः, प्रत्येकं व-

सोश्च पञ्चति । अगुणलघुगारागमस्तु वरमाणोरारभ्य यावत्

इनन्तानन्तमरेषिकाः स्फुट्याः स्फुट्याः, शुद्धपरिणामस्तत-

र्विनतघनशुण्णिरभेदाच्चतुर्जा, तथा तात्त्वात्पुट्टव्यापाराऽऽप-

्रतिविषयश्च अन्येऽपि च पुद्गलपरिणामाश्चक्षुयाऽऽद्याऽवसे-
यन्ति । तं चासी—

"छाया व आयवो वा, उज्जोत्रो तइ य अंधकारो व ।

एसा उ पुग्गलाण्णं, परिणामो फण्णो चि व ॥ २ ॥

सीया खाइपवासा, छाया णाहंछिया बहुविगण्ण ।

उट्ठा पुण्ण पवासा, खायव्वा आयवो नाम ॥ २ ॥

न वि सोओ न वि उट्ठा, समो पवासां य होइ उज्जोओ ।

कालं मइल तमं पि य, विवाण तं अंधयारं ति ॥ ३ ॥

द्वयस्स वल्लण पण्णं—दत्ता उ सा पुण्ण गइ उ निट्ठो ।

वीससपञ्चगमीसा, अलपरेणं तु उभञ्जोऽपि ॥ ४ ॥ "

तथाऽभ्रद्वयचतुर्विधादिषु कायेषु यानि पुद्गलद्रव्याणि

परिणतानि तद्विज्जसाकरणमिति ॥ ८ ॥ सूत्र० १ श्रु० १

अ० १ उ० ।

पोगलपरिवृट्—पुद्गलपरिवर्त्त—प० । पुद्गलानां—रूपिद्रव्या-

णामाहारकवर्जितानामौदारिकाऽऽदिप्रकारिणु शृण्वत एक-

जायापेक्षया परिवर्त्तनं—सामस्येन स्पर्शः पुद्गलपरिवर्त्तः । स्व

च यावत् कालं भवति इति स कालोऽपि पुद्गलपरिवर्त्तः ।

अनन्तस्त्वपि विषयवर्षिणीरूपे कालभेदे, स्यात् ६ टा० ४ उ० ।

अनु० । प० सं० ।

पुद्गलपरिवर्त्तप्रकरणम्—

रायगिहं० जाव एवं वयासी—दो भंते । परमाणुपोगला

एगयओ साहण्णंति, एगयओ साहण्णिता किं भवइ ।

गोयमा । दुपदेसिए खंवे भवइ, से भिज्जाणे दुहा कजइ,

एगयओ परमाणुपोगले, एगयओ परमाणुपोगले भवइ ।

तिणि भंते । परमाणुपोगला एगयओ साहण्णिणं किं

परमाणुपांगला एगयञ्चो चउप्पदेसिए खंघे भवइ १६, अहवा-एगयञ्चो तिखि परमाणुपांगला एगयञ्चो वुपदेसिए खंघे एगयञ्चो तिपदेसिए खंघे भवइ १६, अहवा-एगयञ्चो दो परमाणुपांगला एगयञ्चो तिखि वुपदेसिया खंघा भवंति १७, छहा कजमाणे एगयञ्चो पंच परमाणुपांगला एगयञ्चो तिपदेसिए खंघे भवति १८, अहवा-एगयञ्चो चत्तारि परमाणुपांगला एगयञ्चो दो वुपदेसिया खंघा भवंति १९, सतहा कजमाणे एगयञ्चो छ परमाणुपांगला एगयञ्चो वुपदेसिए खंघे भवति २०, अहहा कजमाणे अठ परमाणुपांगला भवंति २१। खय भंते ! परमाणुपांगला पुच्छा !। गोंयमा ! ०जाव खवहा कजइ, दुहा कजमाणे एगयञ्चो परमाणुपांगले एगयञ्चो अठवएसिए खंघे भवइ, एवं एकऊसचारिएई ०जाव अहवा-एगयञ्चो चउप्पदेसिए खंघे एगयञ्चो पंचवदेसिए खंघे भवति ४, तिहा कजमाणे एगयञ्चो दो परमाणुपांगला एगयञ्चो सचणएसिए खंघे भवइ ५, अहवा-एगयञ्चो परमाणुपांगले एगयञ्चो वुपदेसिए खंघे एगयञ्चो छप्पदेसिए खंघे भवइ ६, अहवा-एगयञ्चो परमाणुपांगले एगयञ्चो तिपदेसिए खंघे एगयञ्चो पंचवदेसिए खंघे भवइ ७, अहवा-एगयञ्चो परमाणुपांगले एगयञ्चो दो चउप्पदेसिया खंघा भवंति ८, अहवा-एगयञ्चो वुपदेसिए एगयञ्चो तिपदेसिए एगयञ्चो चउप्पदेसिए खंघे भवइ ९, अहवा-तिखि तिपदेसिया खंघा भवंति १०, चउहा कजमाणे एगयञ्चो तिखि परमाणुपांगला एगयञ्चो छप्पएसिए खंघे भवति ११, अहवा-एगयञ्चो दो परमाणुपांगला एगयञ्चो वुपदेसिए खंघे एगयञ्चो पंचवदेसिए खंघे भवइ १२, अहवा-एगयञ्चो दो परमाणुपांगला एगयञ्चो तिपदेसिए खंघे एगयञ्चो चउप्पदेसिए खंघे भवइ १३, अहवा-एगयञ्चो परमाणुपांगले एगयञ्चो दो वुपदेसिया खंघा भवंति, एगयञ्चो चउप्पदेसिए खंघे भवइ, १४, अहवा-एगयञ्चो परमाणुपांगले एगयञ्चो वुपदेसिए खंघे एगयञ्चो दो तिपदेसिया खंघा भवंति १५, अहवा-एगयञ्चो तिखि वुपदेसिया खंघा एगयञ्चो तिपदेसिए खंघे भवति १६, पंचहा कजमाणे एगयञ्चो चत्तारि परमाणुपांगला एगयञ्चो पंचवदेसिए खंघे भवति १७, अहवा-एगयञ्चो तिखि परमाणुपांगला एगयञ्चो वुपदेसिए खंघे एगयञ्चो चउप्पदेसिए खंघे भवति १८, अहवा-एगयञ्चो तिखि परमाणुपांगला एगयञ्चो दो तिपदेसिया खंघा भवंति १९, अहवा-एगयञ्चो दो परमाणुपांगला एगयञ्चो दो वुपदेसिया खंघा एगयञ्चो तिपदेसिए खंघे

अव० २०, अहवा-एगयओ परमाणुपोगमले एगयओ च-
त्तारि दुपदेमिया खंधा भवति २१, अहा कज्जमाणे एग-
यओ पंच परमाणुपोगमला एगयओ चउपदेमिए खंधे
भवइ २२, अहवा-एगयओ चत्तारि परमाणुपोगमला ए-
गयओ दुपदेमिए खंधे एगयओ तिपदेमिए खंधे भव० २३,
अहवा-एगयओ तिप्ति परमाणुपोगमला एगयओ तिप्ति दु-
पदेमिया खंधा भवति २४, सत्ताहा कज्जमाणे एगयओ छ
परमाणुपोगमला एगयओ तिपदेमिए खंधे भवइ २५,
अहवा-एगयओ पंच परमाणुपोगमला एगयओ दा दुपदे-
मिया खंधा भवति २६, अट्ठाहा कज्जमाणे एगयओ सत्त
परमाणुपोगमला एगयओ दुपदेमिए खंधे भवइ २७, खवहा
कज्जमाणे खव परमाणुपोगमला भवति २८ । दस भंते !
परमाणुपोगमला पुच्छा १ । गेयमा ० । जावु हाहा कज्जमाणे
एगयओ परमाणुपोगमले एगयओ खवपदेमिए खंधे भवइ
१, अहवा-एगयओ दुपदेमिए खंधे एगयओ अट्ठपदेमिए
खंधे भवइ २, एवं एकैकं सत्ताभित्ति ० जाव अहवा-आ
पंच पदेमिया खंधा भवति ६, तिप्ति कज्जमाणे एगयओ
दा परमाणुपोगमला एगयओ अट्ठपदेमिए खंधे भवइ ६,
अहवा-एगयओ परमाणुपोगमले एगयओ दुपदेमिए खंधे
एगयओ सत्तपदेमिए खंधे भवइ ७, अहवा-एगयओ
परमाणुपोगमला एगयओ तिपदेमिए खंधे भवइ, एगयओ
छपदेमिए खंधे भवइ ८, अहवा-एगयओ परमाणुपोग-
मला एगयओ चउपदेमिए खंधे एगयओ पंचपदेमिए खंधे
भवइ ९, अहवा-एगयओ दुपदेमिए खंधे एगयओ तिप-
देमिए खंधे एगयओ पंचपदेमिए खंधे भवइ ५, अहवा-
एगयओ दुपदेमिए खंधे एगयओ दा चउपदेमिया खंधा
भवति ६, अहवा-एगयओ दा तिपदेमिया खंधा एगय-
ओ चउपदेमिए खंधे भवइ ७, चउहा कज्जमाणे एगय-
ओ तिप्ति परमाणुपोगमला एगयओ सत्तपदेमिए खंधे भव० १,
अहवा-एगयओ दा परमाणुपोगमला एगयओ दुपदेमिए
खंधे एगयओ छपपदेमिए खंधे भवइ २, अहवा-एगयओ
दा परमाणुपोगमला एगयओ तिपदेमिए खंधे एगयओ
पंचपदेमिए खंधे भवइ ३, अहवा-एगयओ दा परमाणु-
पोगमला एगयओ दा चउपदेमिया खंधा भवति ४, अ-
हवा-एगयओ परमाणुपोगमले एगयओ दुपदेमिए खंधे
एगयओ तिपदेमिए खंधे एगयओ चउपदेमिए खंधे भव-
इ ५, अहवा-एगयओ परमाणुपोगमले एगयओ तिप्ति
तिपदेमिया खंधा भवति ६, अहवा-एगयओ तिप्ति दुप-
देमिया खंधा एगयओ चउपदेमिए खंधे भवइ ७, अहवा-
एगयओ दा दुपदेमिया खंधा एगयओ दा तिपदेमिया

पोगालपरियट्

खंथा भवति ८, पंचहा कज्जमाणं एगयञ्चो चत्तारि पर-
माणुपोगला एगयञ्चो छप्पएसिए खंधे भवइ ९, अहवा-
एगयञ्चो तिष्ठि परमाणुपोगला एगयञ्चो दुपदेसिए खंधे
भवइ, एगयञ्चो पंचपदेसिए खंधे भवइ १०, अहवा-एग-
यञ्चो तिष्ठि परमाणुपोगला एगयञ्चो तिपदेसिए खंधे
एगयञ्चो चउप्पदेसिए खंधे भवइ ३, अहवा-एगयञ्चो दो
परमाणुपोगला एगयञ्चो दो दुपदेसिया खंधा एगयञ्चो
चउप्पदेसिए खंधे भवइ ४, अहवा-एगयञ्चो दो परमा-
णुपोगला एगयञ्चो दुपदेसिए खंधे एगयञ्चो दो तिपदे-
सिया खंधा भवति ५, अहवा-एगयञ्चो परमाणुपोगले
एगयञ्चो तिष्ठि दुपदेसिया खंधा एगयञ्चो तिपदेसिए
खंधे भवइ ६, अहवा-पंच दुपदेसिया खंधा भवति ७,
छहा कज्जमाणं एगयञ्चो पंच परमाणुपोगला एगयञ्चो
पंचपएसिए खंधे भवइ १, अहवा-एगयञ्चो चत्तारि पर-
माणुपोगला एगयञ्चो दुपदेसिए खंधे एगयञ्चो चउप्प-
सिए खंधे भवइ २, अहवा-एगयञ्चो चत्तारि परमाणुपों-
गला एगयञ्चो दो तिपदेसिया खंधा भवति ३, अहवा-
एगयञ्चो तिष्ठि परमाणुपोगला एगयञ्चो दो दुपदेसिया
खंधा एगयञ्चो तिपदेसिए खंधे भवइ ४, अहवा-एगयञ्चो
दो परमाणुपोगला एगयञ्चो चत्तारि दुपदेसिया खंधा
भवति ५, सत्तहा कज्जमाणं एगयञ्चो छप्पपरमाणुपोगला
एगयञ्चो चउप्पएसिए खंधे भवइ १, अहवा-एगयञ्चो
पंच परमाणुपोगला एगयञ्चो दुपदेसिए खंधे एगयञ्चो
तिपदेसिए खंधे भवइ २, अहवा-एगयञ्चो चत्तारि पर-
माणुपोगला एगयञ्चो तिष्ठि दुपदेसिया खंधा भवति ३,
अट्ठहा कज्जमाणं एगयञ्चो सत्त परमाणुपोगला एगयञ्चो
तिपदेसिए खंधे भवइ ४, अहवा-एगयञ्चो छ परमाणु-
पोगला एगयञ्चो दो दुपदेसिया खंधा भवति ५, खवहा
कज्जमाणं एगयञ्चो अट्ठ परमाणुपोगला एगयञ्चो दुपदे-
सिए खंधे भवइ ६, दसहा कज्जमाणं दस परमाणुपोंग-
ला भवति । संखेज्जाणं भंते ! परमाणुपोगला एगयञ्चो
साहण्ठि एए किं भवति ? गोयमा ! संखेज्जपएसिए
खंधे भवइ, से भिज्जमाणं दुहा वि ० जाव दसहा वि संखे-
ज्जहा वि कज्जइ, दुहा कज्जमाणं एगयञ्चो परमाणुपोगले
एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंधे भवइ १, अहवा-एगयञ्चो दु-
पदेसिए खंधे एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंधे भवइ २, अहवा-
एगयञ्चो तिपदेसिए खंधे एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंधे ० ३,
एवं ० जाव अहवा-एगयञ्चो दसपदेसिए खंधे भवइ, एगयञ्चो
संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा-दो संखेज्जपएसिया
खंधा भवति ११ । तिहा कज्जमाणं एगयञ्चो दो परमाणु-

पोगला एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंधे भवइ ९, अहवा-
एगयञ्चो परमाणुपोगले एगयञ्चो दुपदेसिए खंधे एगय-
ञ्चो संखेज्जपदेसिए खंधे भवइ २ । अहवा-एगयञ्चो पर-
माणुपोगले एगयञ्चो तिपदेसिए खंधे एगयञ्चो संखेज्ज-
पएसिए खंधे भवइ ३, एवं ० जाव अहवा-एगयञ्चो पर-
माणुपोगले एगयञ्चो दसपएसिए खंधे एगयञ्चो संखेज्ज-
पएसिए खंधे भवइ १० । अहवा-एगयञ्चो परमाणुपोंग-
ले एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया खंधा ११ । अहवा-
एगयञ्चो दुपदेसिए खंधे एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया
खंधा भवति १२ । एवं ० जाव अहवा-एगयञ्चो दुपदे-
सिए खंधे एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया खंधा भवति २०,
अहवा-तिष्ठि संखेज्जपएसिया खंधा भवति २१,
चउहा कज्जमाणं एगयञ्चो तिष्ठि परमाणुपोगला एगय-
ञ्चो संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा-एगयञ्चो दो
परमाणुपोगला एगयञ्चो दुपदेसिए खंधे एगयञ्चो संखे-
ज्जपएसिए खंधे भवइ २ । अहवा-एगयञ्चो दो परमा-
णुपोगला एगयञ्चो तिपदेसिए खंधे एगयञ्चो संखेज्ज-
पएसिए खंधे भवइ ३, एवं ० जाव अहवा-एगयञ्चो दो
परमाणुपोगला एगयञ्चो दसपएसिए खंधे एगयञ्चो सं-
खेज्जपएसिए खंधे भवइ १० । अहवा-एगयञ्चो दो पर-
माणुपोगला एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया खंधा भवति
११ । अहवा-एगयञ्चो परमाणुपोगले एगयञ्चो दुपदे-
सिए खंधे एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया खंधा भवति १२ ।
एवं ० जाव अहवा-एगयञ्चो परमाणुपोंगले एगयञ्चो दसप-
एसिए खंधे एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया खंधा भवति २० ।
अहवा-एगयञ्चो परमाणुपोंगले एगयञ्चो तिष्ठि संखेज्जप-
एसिया खंधा भवति २१ । अहवा-एगयञ्चो दुपदेसिए खंधे ए-
गयञ्चो तिष्ठि संखेज्जपएसिया खंधा भवति । एवं ० जाव
अहवा-एगयञ्चो दसपएसिए खंधे एगयञ्चो तिष्ठि संखेज्ज-
पएसिया खंधा भवति । एवं एएणं कमेणं पंचसंजोगां वि
मासियव्वा ० जाव खव संजोगा । दसहा कज्जमाणं एगयञ्चो
खव परमाणुपोगला एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंधे भव-
इ १ । अहवा-एगयञ्चो अट्ठ परमाणुपोगला एगयञ्चो दुपदे-
सिए एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंधे भवइ २ । एवं एएणं
कमेणं एकेको पूरव्वो ० जाव अहवा-एगयञ्चो दसप-
सिए खंधे भवइ, एगयञ्चो खव संखेज्जपएसिया खंधा भव-
ति, अहवा-दस संखेज्जपएसिया खंधा भवति ६१ । संखेज्जहा
कज्जमाणं संखेज्जा परमाणुपोगला भवति । अस्संखेज्जहा
णं भंते ! परमाणुपोगला एगयञ्चो साहण्ठि एगयञ्चो सा-
हण्ठिचा किं भवति ? गोयमा ! अस्संखेज्जपएसिए खंधे भ-
वति । सं भिज्जमाणं दुहा वि ० जाव दसहा वि संखेज्जहा वि

अमंलेज्जा वि कज्जइ । दुहा कज्जमाणे एगयओ परमा-
णुपोगले एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एवं
०जाव अहवा-एगयओ दसपएसिए खंधे भवइ, एगयओ
असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ । अहवा-एगयओ संखेज्ज-
पएसिए खंधे एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ ? १ ।
अहवा-दो असंखेज्जपएसिया खंधा भवति १२ । तिहा-
कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोगला एगयओ असं-
खेज्जपएसिया खंधा भवति १ । अहवा-एगयओ परमा-
णुपोगले एगयओ दुपदेसिए एगयओ अमंलेज्जपएसिए
खंधे भवति । एवं ० जाव अहवा-एगयओ परमाणुपोगले
एगयओ दसपएसिए खंधे एगयओ असंखेज्जपएसिए
खंधे भवइ १० । अहवा-एगयओ परमाणुपोगले एग-
यओ संखेज्जपएसिए खंधे एगयओ अमंलेज्जपएसिए
खंधे भवइ ? १ । अहवा-एगयओ परमाणुपोगले एगयओ
दो संखेज्जपएसिया खंधा भवति ? २ । अहवा-एगयओ
दुपदेसिए खंधे एगयओ दो अमंलेज्जपएसिया खंधा भव-
ति १३ । एवं ० जाव अहवा-एगयओ संखेज्जपएसिए
खंधे एगयओ दो अमंलेज्जपदेसिया खंधा भवति २२ । अ-
हवा-तिषि असंखेज्जपएसिया खंधा भवति २३, चउहा क-
ज्जमाणे एगयओ तिषि परमाणुपोगला एगयओ अमंले-
ज्जपएसिए खंधे भवइ । एवं चउकसंजोगो ० जाव दसकसं-
जोगो एवं जहेव असंखेज्जपएसियसत्ता खवरं असंखेज्जपं एगं
अमंभियं जाशियन् ० जाव अहवा-दस असंखेज्जपएसिया
खंधा भवति । संखेज्जा कज्जमाणे एगयओ संखेज्जा
परमाणुपोगला एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ ।
अहवा-एगयओ संखेज्जा दुपएसिया खंधा एगयओ अ-
संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एवं ० जाव अहवा-एगयओ
संखेज्जा दसपएसिया खंधा एगयओ असंखेज्जप-
एसिए खंधे भवइ, अहवा-एगयओ संखेज्जा संखेज्जप-
एसिया खंधा एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ,
अहवा-संखेज्जा असंखेज्जपएसिया खंधा भवति ।
असंखेज्जहा कज्जमाणे अमंलेज्जा परमाणुपोगला भवति ।
अमंता र्णं भंते ! परमाणुपोगला ० जाव किं भवति ? ।
गोयमा ! अमंतपएसिए खंधे भवइ, सं भिज्जमाणे दु-
हा वि तिहा वि ० जाव दसहा वि संखेज्जा अमंले-
ज्जहा अमंतहा वि कज्जइ, दुहा कज्जमाणे एगयओ
परमाणुपोगले एगयओ अमंतपदेसिए खंधे भवइ
एवं ० जाव अहवा दो अमंतपदेसिया खंधा भव-
ति, तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोगला एगयओ
अमंतपएसिए खंधे भवइ । अहवा-एगयओ परमाणु-

पोगले एगयओ दुपदेसिए एगयओ अमंतपदेसिए
खंधे भवइ ० जाव अहवा-एगयओ परमाणुपोगले ए-
गयओ असंखेज्जपएसिए खंधे एगयओ अमंतपएसिए
खंधे भवइ । अहवा-एगयओ परमाणुपोगले एगयओ
दो अमंतपएसिया खंधा भवति, अहवा-एगयओ दुप-
देसिए खंधे एगयओ दो अमंतपएसिया खंधा भवति ।
एवं ० जाव एगयओ दसपएसिए खंधे एगयओ दो अ-
मंतपदेसिया खंधा भवति । अहवा-एगयओ संखेज्ज-
पएसिए खंधे एगयओ दो अमंतपएसिया खंधा भवति ।
अहवा-एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे एगयओ दो अ-
मंतपदेसिया खंधा भवति । अहवा-एगयओ संखेज्ज-
पदेसिए खंधे एगयओ दो अमंतपएसिया खंधा भव-
ति । अहवा-तिषि अमंतपदेसिया खंधा भवति २५ ।
चउहा कज्जमाणे एगयओ तिषि परमाणुपोगला एगयओ
अमंतपदेसिए खंधे भवइ । एवं चउकसंजोगो ० जाव
असंखेज्जसंजोगो । एए सव्वे जहेव असंखेज्जा र्णं भयिया
तहेव ० जाव अमंतारण वि भाणियन् खवरं एकं अणं-
तमं अमंभियं भाणियन् ० जाव अहवा एगयओ सं-
खेज्जा संखेज्जपदेसिया खंधा एगयओ अमंतपदेसिए खंधे
भवइ । अहवा-एगयओ संखेज्जा अमंतपदेसिए खंधे
एगयओ अमंतपदेसिए खंधे भवइ । अहवा-भंले-
ज्जा अमंतपदेसिया खंधा भवति । अमंलेज्जहा कज्जमाणे
एगयओ असंखेज्जा परमाणुपोगला एगयओ अमंतप-
देसिए खंधे भवइ । अहवा-एगयओ असंखेज्जा दुपएसिया
खंधा एगयओ अमंतपएसिए खंधे भवइ ० जाव अहवा ए-
गयओ असंखेज्जा संखेज्जपएसिया खंधा एगयओ अमंत-
पदेसिए खंधे भवइ । अहवा-एगयओ असंखेज्जा असंखे-
ज्जपएसिया खंधा एगयओ अमंतपदेसिए खंधे भवइ । अ-
हवा-एगयओ असंखेज्जा अमंतपदेसिया खंधा भवति ।
अमंतहा कज्जमाणे अमंता परमाणुपोगला भवति ६७५ ।
एएसि र्णं भंते ! परमाणुपोगला र्णं साहसणाभेदाणु-
वारणं अमंतारण पोगलपरियङ्गा र्णं अमंतारण पोगल-
परियङ्गा समणुगतत्वा भवतीतिवक्तव्या । । हुंता गो-
यमा ! एएसि र्णं परमाणुपोगला र्णं साहसणाभेदाणु-
० जाव वक्तव्या ।

(एगयओ ति) एकत्वतः-एकतत्वेत्यर्थः । (साह-
संति ति) संश्लेषेते-संहृता भवत इत्यर्थः । द्वि-
प्रदेशिकस्य चत्वारः, पञ्चप्रदेशिकस्य पदं, षट्प्रदेशि-
कस्य दश, सप्तप्रदेशिकस्य अष्टदश, अष्टप्रदेशिकस्य द्वादश,
नवप्रदेशिकस्य द्वादशानि, दशप्रदेशिकस्य चत्वारिंशत्, सं-

क्यातप्रदेशिकस्य द्विधा भेदे ११ त्रिधा भेदे २१ चतुर्धा भेदे ३१ पञ्चधा भेदे ४१ षोडशांश ११ सप्तधांश ११ अष्टधांश ७१ नवधांश ८१ दशधांश ९१ संख्यातमेदत्वे त्वेक एव । विकल्पमेवाऽऽह—(संख्यज्ञा कज्जमाणं संख्यज्ञा परमाणुपंगला भवति सि) असंख्यातप्रदेशिकस्य तु द्विधाभावे १२ त्रिधांश २३ चतुर्धांश ३४ पञ्चधांश ४५ षोडशांश ५६ सप्तधांश ६७ अष्टधांश ७८ नवधांश ८९ दशधाम् १०० संख्यातमेदत्वे द्वादश १२ संख्यातमेदत्तरणे त्वेक एव । तत्रेवाऽऽह—(असंख्यज्ञा परमाणुपंगला भवति सि) अनन्तप्रदेशिकस्य तु द्विधांश १३ त्रिधांश २३ चतुर्धांश ३७ पञ्चधांश ४६ षड्धांश ६१ सप्तधांश ८२ नवधांश ९७ दशधाम् १०६ संख्यातमेदत्वे १२ असंख्यातमेदत्वे १३ अनन्तमेदत्तरणे त्वेक एव विकल्पः । तत्रेव आह—(अनुत्तहा कज्जमाणं इत्यादि) " दो भंते । परमाणुपोगला सादृश्येति " इत्यादिना पुद्गलानां प्राक् संहननमुक्तम्—" से भिऽज्जमाणं दुहा कज्ज " इत्यादिना च तेषामुक्तोऽथ तावेवाभित्याऽऽह—(एपसि गुमिन्वादि) एतयामनन्तराक्रियरूपाणां परमाणुपुद्गलानां, परमाणुनामित्यर्थः । (सादृश्यभावेदाद्युपायणेति) " सादृश्यंति " प्राकृतस्यासंहननं-सङ्गाने, भेदश्च-विद्योज्जनं, तयोनुपानोयोगः संवतनमंदापुनस्तनं सर्वेषु पुद्गलद्रव्यैः सह परमाणुना संयोगेन विद्योगेन चेत्यर्थः । (अणुनाणुंति सि) अनन्तेन गुणित्वा अनन्ता अनन्तानन्ता; एकाऽपि हि परमाणुर्द्युक्ताऽऽदिमिरनन्ताकुलान्तेन्द्रवैः सह संयुज्यमानाऽनन्तापरिज्ञानमन्तः, प्रातद्रव्यं, परिवर्तनाभावात्, अनन्तस्याच परमाणुनां प्रातपरमाणु जानन्तस्यापरिवर्तनां परमाणुपुद्गलपरिवर्तना अनन्तानन्तत्वं द्रव्यमित्ति (पुगलपरियट्टं सि) पुद्गलः पुद्गलद्रव्यैः सह परिवर्तनाः-परमाणुनां मौलनाति पुद्गलपरिवर्तनाः स्वमनुगन्तव्या-अवगतव्या अभवन्ति इति हेतोरुक्तव्याताः-परिपत्ताः, भगवद्भिरिति गम्यन्ते । मकारश्च प्राकृतशैलीप्रभवः । दृष्टकः । अथ पुद्गलपरावर्त्तनस्यैव भेदाभिधानायाऽऽह—

कद्विधे र्थं भंत । पोगलपरियट्टं पणत्ते । गोयमा । सत्तविधे पोगलपरियट्टं पणत्ते । तं जहा-ओरालियपोगलपरियट्टं, वेडवियपोगलपरियट्टं तेषापोगलपरियट्टं, कम्पापोगलपरियट्टं, मणपोगलपरियट्टं दृषापोगलपरियट्टं, आखापाणुपोगलपरियट्टं ।

(कद्विधे गुमिन्वादि) (ओरालियपोगलपरियट्टं सि) औदारिकशरीरे वर्त्तमानेन जीवेन यदौदारिकशरीरप्राप्यं द्रव्याणामौदारिकशरीरतया सामस्त्वेन ग्रहणमसावौदारिकपुद्गलपरिवर्त्तनं, एवमप्येव ।

शेरइयाणं भंते । कद्विधे पोगलपरियट्टं पणत्ते । गोयमा । सत्तविधे पोगलपरियट्टं पणत्ते । तं जहा-ओरालियपोगलपरियट्टं, वेडवियपोगलपरियट्टं, जवा आखापाणुपोगलपरियट्टं, एवं जवा वेमाखियाणं ।

(नेरइयाणं सि) नारकजीवानाम् अनादौ संसारे संसरतां सप्तविधः पुद्गलपरावर्त्तनः प्रकृतः । भ० १२ श० ४ उ० । २७६

तिविधे पोगलपरियट्टं पणत्ते । तं जहा-अवीते, पणुपणे-अखाणं । स्थ० ३ ठा० ४ उ० ।

अप्रपञ्चं पुद्गलापरावर्त्तनं गाथात्रयेण निरूपयितुकामः प्रथमं तावत्तस्यैव भेदान्, परिमाणं चाऽऽह—

द्वयं खिचे काले, भावे चउड दुड बायरो सुहुमो ।

होइ अणत्तुस्सपिण्णि-परिमाणो पुगलपरिट्टो ॥ ८६ ॥

द्रव्य द्रव्यविषयः, क्षेत्र क्षेत्रविषयः, काले कालविषयः, भावे भावविषयः, इत्थं चतुर्धा—चतुरूपः पुद्गलपरावर्त्तनो, भवतांस्तुत्तरणं संतुष्टः । पुनरैकोको द्रव्याऽदिका द्विविधा-द्विप्रकारा भवति । द्विविधमाह—(बायरो सुहुमो सि) बायरस्वभेदभिन्नः । अयमर्थः—द्रव्यपुद्गलपरावर्त्तनो द्वेधा-बादरः, सूक्ष्मश्च । क्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तनो द्वेधा-बादरः, सूक्ष्मश्च । कालपुद्गलपरावर्त्तनो द्वेधा-बादरः, सूक्ष्मश्च । भावपुद्गलपरावर्त्तनो द्वेधा-बादरः, सूक्ष्मश्च । क्रियस्काल-प्रमाणं पुनरयमेक इत्याह—(होइ अणत्तुस्सपिण्णिपरिमाणो सि) भवति—जायते, उत्पद्यते प्रतिसमयं कालप्रमाणं जन्तूनां शरीराऽऽयुःप्रमाणोऽऽदिकमपेक्ष्य वृद्धि-मनुभवन्तीत्युत्सर्गियः, ततोऽनन्ता उत्सर्गियः, उपलक्षणवद्भवत्युत्सर्गियः, ततोऽनन्ता उत्सर्गियः । कियस्काल-प्रमाणं पुनरयमेक इत्याह—(होइ अणत्तुस्सपिण्णिपरिमाणो सि) भवति—जायते, उत्पद्यते प्रतिसमयं कालप्रमाणं जन्तूनां शरीराऽऽयुःप्रमाणोऽऽदिकमपेक्ष्य हानिमनुभवन्तीत्यवसर्गियः, तावत् परिमाणं यत्प सऽनन्तत्सर्गियवत्सर्गिणीपरिमाणः, पुराणगणनधर्माणः पुद्गलाः, तेषां पुद्गलानां वस्तुदेशरश्मि-मकलोकवर्तिनस्तत्परमाणुनां पारवर्त्तनं औदारिकाऽऽदि-शरीरतया गृह्यत्वा मोक्षने यस्मिन् कालविशेषे स पुद्गलपरावर्त्तनः । यद्यपि क्षेत्राऽऽदिकवियवस्य पुद्गलपरावर्त्तनरूपोऽन्वयो न पटो प्राञ्जलि, तथाऽप्यस्या वस्तुप्रादितस्याऽपिशब्दस्याऽप्यर्थानां शब्दवत् प्रवृत्तिदेशनात्मयप्रसिद्धमर्थे विषयीकरोतीति न काश्चिदोप इति ॥ ८६ ॥

द्रव्यपुद्गलपरावर्त्तनो बादरः सूक्ष्मश्च भवतांस्तुक्लृप्तम् । अतः कथमात्रं बादरसूक्ष्मद्रव्यपुद्गलपरावर्त्तनस्वरूपं प्रकृत्यथाह—

उरलाइमत्तगणं, पगजिओ सुपइ कुसिय सव्वअण्ण ।

जत्तियकालि म थूलो, दव्वे सुहुमो सगजयरा ॥ ८७ ॥

स्वकन्वास्त्वस्य औदारिकाऽऽदिसत्तकत्वेन औदारिकपरमाणुनौदारिकशरीरतया, आदिशब्दादिक्रियपरमाणु वैक्रियशरीरतया, क्षेत्रपरमाणुस्तेजसशरीरतया, कामेण परमाणु कामंशशरीरतया, भाषापरमाणु भाषात्वेन, प्राणपानपरमाणु प्राणपानतया, मनोवर्त्तणपरमाणु मनस्त्वेन । न पुनराद्वारकशरीरमप्यत्र प्राज्ञो, कादाविक-त्वात्तज्ज्ञाभवत्येति । स्फुट्टा परिणमस्य तथा परिणामं नीत्या एकजीवो—विश्लिप्तकस्यो मुञ्चति—त्यजति सर्वेषु अतुदेशरज्ज्वात्मकवर्तिसमस्तपरमाणु । (जत्तियकालि सि) यावता कालेन विभक्तिवत्त्ववत् प्राकृतत्वात्, यदा यातुनिः स्वप्राकृतत्ववत्—" वयस्योऽप्यासामि, यदा " इत्थं पुद्गलस्पर्शमनोपमितः कालविशेषः स्थूल-बादरः (द्रवि सि) द्रव्यपुद्गलपरावर्त्तनं भवतीति प्रकमः । इह किल संसारकालाः पर्यन्तमेकजीवोऽनैकैर्भवद्भवैः स कल्लोकवर्तिनः सर्वानपि पुद्गलान् यावता कालेन औदारिकशरीरवैक्रियशरीरतेजसशरीरभाषाप्राणपानमनःकामे न

न शुद्धम् एवेति । सूक्ष्मो भावपुद्गलपरावर्त्त उच्यते-इह किलाऽनुभागवस्थाप्यवसायस्थानानि बध्यमानकर्मपुद्गलेषु तावदाऽनुभागपलित्वादिनिर्वतकानि असंख्येषुलोकाऽऽकाशप्रदेशाभावात् । न मन्त्रप्रवृत्तप्रवृत्ततराऽऽदिभेदो वर्तन्ते, तत्र च सर्वेभ्योऽनुभागपलित्वादिजनके कषायोदये वर्तमानः कश्चिज्जन्तुर्भूतः, ततः कदाचित् पुनरपि तस्मादन्तरव्याख्यते द्वितीयऽनुभागवस्थाप्यवसायस्थाने विशेषाऽधिकऽनुभागपलित्वादिजनके वर्तमानाः स्तुः पुनरपि तस्मात् कदाचिद्विशेषाऽधिकऽनुभागपलित्वादिजनके स्तुर्नये, एवं क्रमेण क्रमेण विशेषाऽधिकऽनुभागपलित्वादिजनकाऽप्यवसायस्थानकेषु वर्तमानस्य मरणं तावद्वाक्यं यावत्स्वर्गोक्त्याऽनुभागवस्थाप्यवसायस्थाने ज्ञियमायेन जन्तुनाऽनन्तानन्तैर्मरैः सर्वार्थापि स्पृष्टानि मवन्तीति व्यवहृताति पूर्वस्पृष्टानि च न गत्यन्त इति ॥ ८८ ॥ व्याख्यातं सप्रपञ्चं पुद्गलपरावर्त्तस्वरूपम् । कर्म० ५ कर्म० ।

पोगलपरियट्टो इह, दत्वा इ चञ्चिद्विहो मृण्येष्वो ।

एकको पुण् द्विहो, बायरसुहृमचभेदः ॥ ३५ ॥

इहामिन्द्र-पारमेश्वरे प्रवर्त्तते पुद्गलपरावर्त्तं द्रव्याऽदितो द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदतश्चतुर्विधः-चतुःप्रकारो जातव्यः । तद्यथा-द्रव्यपुद्गलपरावर्त्तः, क्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तः, कालपुद्गलपरावर्त्तः, भावपुद्गलपरावर्त्तश्च । 'मुख्येष्वो' इत्यत्र 'हो' जाणमुणौ ॥ ८८ । ७ ॥ इति प्राकृतसङ्गणकाजानान्तर्मूख इत्यादेशः, पुनरप्येकैकः पुद्गलपरावर्त्तो बादरस्यभावभेदेन द्विधा-द्विप्रकारः, तथा-बादरः, सूक्ष्मश्च ॥ ३६ ॥

तत्र बादर-सूक्ष्मद्रव्यपुद्गलपरावर्त्तावाहः—

संसारमि अद्वैतो, त्राय कालेण कुमिय सव्वाण् ।

इगु जीवु सुपइ बायर, अणपरतणुट्ठिओ सुहूमो ॥ ३६ ॥

संसारमि प्रणिणोऽस्मिन्निति संसारः-चतुर्दशरज्ज्वात्मकं क्षेत्रं, तस्मिन् संसारे अटन्-परिभ्रमन्नेको जीवः, सकलैऽपि संसारं ये केचन परमाणवस्तान् सवोनपि यावता कालेन स्पृष्ट्वा मुञ्चति-औदारिकादिकृततया परिभुज्य परिभुज्य परित्यजान्, तावान् कालविशेषो बादरद्रव्यपुद्गलपरावर्त्तः । किमुक्तं भवति ?-यावता कालेनैकेन जीवेन सर्वेऽपि जगद्वर्त्तिनः परमाणवो यथायोगमौदारिकादिकविक्रयैः तैः संसारमणुभावाप्राणपानममस्वेन परिभुज्य परित्यजन् स्थावान् कालविशेषो बादरद्रव्यपुद्गलपरावर्त्तः ।

सूक्ष्मद्रव्यपुद्गलपरावर्त्तमाह—

(अणपरतणुट्ठिओ सुहूमो) औदारिकाऽऽदीनां शरीराणां अणतमर्थः तनो-शरीरे स्थितः सन् यावता कालेनैको जीवः संसारं परिभ्रमन् सर्वानप्यणुत्त स्पृष्ट्वा-परिभुज्य मुञ्चति, तावान् कालविशेषः सूक्ष्मद्रव्यपुद्गलपरावर्त्तः । इयमत्र भावना-यावता कालेन सर्वेऽपि लोकाऽऽकाशभावावसा परिभुज्य निद्रा नीचन्ते, तावान् कालविशेषः सूक्ष्मद्रव्यपुद्गलपरावर्त्तः, पुद्गलानां परमाणुनामौदारिकाऽऽदिकृततया विवर्त्तितकशरीररूपतया वा सामान्येन परावर्त्तः-परिभ्रमन् यावति कालं स तावान् कालः पुद्गलपरावर्त्तः, इह च शब्दस्य अनुपत्तिनिमित्तम्, अनेन च अनुपत्ति-

निमित्तेन सैव कार्यसमवायिप्रवृत्तिर्नामिसमन्तोत्पत्तिर्यवस्येति विधिमानस्वरूपं लक्ष्यते, तेन क्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तःऽऽदी पुद्गलपरावर्त्तःऽऽवोऽपि प्रवृत्तिनिमित्तक्याऽनन्तोत्पत्तिर्यवस्येति विधिमानस्वरूपस्य विद्यमानत्वात्पुद्गलपरावर्त्तःशब्दः प्रवर्त्तमाना न विरुद्धते । यथा गोशब्दः पूर्वं गमने व्युत्पादितः, तेन च गमनेन-व्युत्पत्तिनिमित्तेन सैव कार्यसमवायिगुरुककुलकूलसालाऽऽदिमत्त्वकं प्रवृत्तिनिमित्तमुपलक्ष्यते, ततो गमनरहितेऽपि गोपिण्डे प्रवृत्तिनिमित्तसद्भावाद् गोशब्दः प्रवर्त्तते इति । अस्मिन् सूक्ष्मे द्रव्यपुद्गलपरावर्त्तं विवर्त्तितकशरीररूपतरेकेषाऽन्यशरीरतया ये परिभुज्य परिभुज्य परित्यजन्ते ते न गत्यन्ते, किं तु प्रभृतेऽपि काले गते सति विवर्त्तितकशरीररूपतया परिभ्रमन्ते, ते एव गत्यन्ते । तदेवमुक्तः सूक्ष्म-बादरभेदमिन्द्रो द्रव्यपुद्गलपरावर्त्तः ॥ ३६ ॥

सम्प्रति बादर-सूक्ष्मभेदमिन्द्रं क्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तमाह—

लोगम्स पपेसुं, अणंतरपरंपराविमतीहि ।

खेचमि बायोरो सो, सुहूमो उ अणंतरमयस्स ॥ ३७ ॥

लोकस्य-चतुर्दशरज्ज्वात्मकस्याऽनन्तरपरंपराविभक्ति-भ्याम्, अनन्तरप्रकारेण परंपराप्रकारेण च, सर्वेषु प्रदेशेष्वेकस्य जीवस्य मृतस्य यावान् कालविशेषो भवति, स तावान् क्षेत्रविशेषो बादरपुद्गलपरावर्त्तः । किमुक्तं भवति ?-यावता कालेनैकेन जीवेन क्रमेणोत्क्रमेण वा यत्र तत्र ज्ञियमाणेन सर्वेऽपि लोकाऽऽकाशप्रदेशा मरणसंस्पृष्टाः कियन्ते, स तावान् कालविशेषः क्षेत्रबादरपुद्गलपरावर्त्तः ।

सम्प्रति क्षेत्रसूक्ष्मपुद्गलपरावर्त्तमाह—

'सुहूमो उ अणंतरमयस्स' चतुर्दशरज्ज्वात्मकस्य लोकस्य सर्वेषु प्रदेशेष्वनन्तरमृतस्यैकस्य जीवस्य यावान् कालविशेषः स तावान् सूक्ष्मः-सूक्ष्मक्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तो भवति । इयमत्र भावना-यद्यपि जीवस्याऽधवाहना ज्ञेयत्वाऽपि असंख्येयप्रदेशाऽऽस्मिका भवति, तथाऽपि विवर्त्तिते कस्मिंश्चिद्देशे ज्ञियमाणस्य विवर्त्तितः कश्चिद्देशः प्रदेशोऽवाभिभूतो विवर्त्तते, ततस्तस्मात्प्रदेशान्वयश्च देशान्तरे ये नमःप्रदेशा-मरणेनाऽश्रयन्ते, ते न गत्यन्ते, यः त्वेनन्तेऽपि काले गते सति विवर्त्तितप्रदेशानन्तरो यः प्रदेशो मरणेन व्याप्तो भवति, स गत्यन्ते, तस्मादप्यनन्तरो यः प्रदेशो मरणेन व्याप्तः स गत्यन्ते । एवमानन्तर्यपरंपरया यावता कालेन सर्वेऽपि लोकाऽऽकाशप्रदेशा मरणेन स्पृष्टा भवन्ति, तावान् कालविशेषः सूक्ष्मक्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तः, उक्तो बादरसूक्ष्मभेदमिन्द्रः क्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तः ॥ ३७ ॥

सम्प्रति बादर-सूक्ष्मभेदमिन्द्रं कालपुद्गलपरावर्त्तमाह—

उत्सपिण्णिसमपसुं, अणंतरपरंपराविमतीहि ।

कालमि बायोरो सो, सुहूमो उ अणंतरमयस्स ॥ ३८ ॥

इहोत्सपिण्णिसमपसुं-उत्सपिण्णिसमपसुं लक्ष्यते । ततोऽयमर्थः-उत्सपिण्णिसमपसुं सर्वेष्वपि अनन्तरपरंपराविभक्तिभ्याम्-अनन्तरप्रकारेण परंपराप्रकारेण च मृतस्य यावान् कालो भवति, तावान् बादरः कालपुद्गलपरावर्त्तः । एतदुक्तं भवति-यावता कालेनैको जीवः सर्वो-

पोग्लपरिग्रह

नप्युत्सापियवसपिणीसमयान् क्रमेणोक्तमेव वा मरणेन व्याप्तान् करोति, तावान्कालविशेषो बादरपुद्गलपरावर्त्तः ।

सूक्ष्मकालपुद्गलपरावर्त्तमाह—

(सूक्ष्मोऽ अत्यन्तमल्पसः) समस्तपेक्षान्युत्सापियवसपिणीसमयध्वनन्तरमृतस्य, उत्सर्पिणीप्रथमसमयादारभ्य, ततः परं क्रमेण मृतस्यैकस्य जीवस्य यावान् कालविशेषो भवति, तावान् सूक्ष्मः—सूक्ष्मकालपुद्गलपरावर्त्तः । अत्राऽपीयं भावना-इहोत्सापिणीप्रथमसमये कश्चिज्जीवो मृत्युमुपागतः ततो यदि समयोनविश्रितिसागमपमकोटी-भिरन्तिकान्ताभिर्भूयोऽपि स एव जगत्सर्पिणीद्वितीयो समये ज्ञियते, तदा स ज्ञितीयः समयो मरणस्युद्यो गत्यन्ते, शेषान्तु समयो मरणस्पृष्टो अपि सन्तो न गत्यन्ते । यदि पुनस्तस्मिन्सर्पिणीद्वितीयसमये न ज्ञियते, किन्तु समयान्तरे, तदा सोऽपि न मृच्छते; किं त्वन्तस्त्वत्सर्पिण्यवसपिणीषु गतास्तु यदासर्पिणीद्वितीयसमये एव मरिष्यति तदा समयो गत्यन्ते । एवमानन्तरं प्रकारेण यावता कालेन सर्वेऽप्युत्सापियवसपिणीसमया मरणव्याप्ता भवन्ति, तावान् कालविशेषः सूक्ष्मकालपुद्गलपरावर्त्तः, उक्ता बादरसूक्ष्मभेदविश्रः कालपुद्गलपरावर्त्तः ॥ ३८ ॥

साम्प्रतं बादर-सूक्ष्मभेदविश्रं भावपुद्गलपरावर्त्तमाह—

अनुभागद्वाराणुं, अश्वतरपरपरावर्त्तमिह ।

भावमिह वायरो सो, सुदुभो सत्यमनुकुमसो ॥ ३९ ॥

इदानीमागस्थानि कर्मप्रकृतिसमहापिकारे बन्धनकरणे अनुभागबन्धविचारे “एकज्जुवसायसमज्जिक्कस दल्लयस्स किं रसो भुज्जे ?” इत्यादिना प्रश्नेन स्वयमेव वक्ष्यति, तानि चाऽसंख्येलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि तेषां चानुभागस्थानानां निष्पादका ये कथयोद्वयकूपे अध्ववसायविशेषान्तेऽप्यनुभागस्थानमिमुच्यन्ते, कारणे कार्योपचारात् । ते चाऽप्यनुभागबन्धाध्यवसाया असंख्येलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणः । सम्प्रत्यक्षरयोजनो—अनुभागस्थानेषु—अनुभागबन्धाध्यवसायस्थानेषु असंख्येलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणेषु सर्वेष्वपि यावता कालेन को जीवोऽनन्तरपररूपगारूपं ये विमज्जी-विमार्गो, तावन्मानातयस्य पारम्पर्येण ज्ञेयार्थः । मृतो भवति, तावान्कालविशेषो बादरभावपुद्गलपरवर्त्तः । मृतो भवति ?—यावता कालेन क्रमेणोक्तमेव वा सर्वेष्वप्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानेषु वर्त्तमानो मृतो भवति तावत्कालो बादरभावपुद्गलपरावर्त्तः ।

सूक्ष्मे भावपुद्गलपरावर्त्तमाह—

(सूक्ष्मो सत्यसुक्ष्मः) सर्वेष्वनुभागबन्धाध्यवसायस्थानेष्वनुकुमशः—परिपाट्या यावता कालेन मृतो भवति, तावत्कालः सूक्ष्मः—सूक्ष्मभावपुद्गलपरावर्त्तः । इयमेव भावना-कश्चिज्जन्तुः सर्वजगत्स्य कथयोद्वयकूपे अध्ववसाये वर्त्तमानो मृतः, ततो यदि स एव जगत्सर्वान्तेऽपि काले गते सति प्रबन्धादन्तरे द्वितीयेऽध्यवसायस्थाने वर्त्तमानो ज्ञियते, तन्मरणं गत्यन्ते, न शेषान्युत्समभावीत्यनन्तान्यपि मरणाणि । ततः काहान्तरे भूयोऽपि यदि द्वितीयस्मावन्तरे तृतीयेऽध्यवसायस्थाने वर्त्तमानो ज्ञियते, तदा तृतीयं मरणं गत्य-

त । न शेषाव्यवस्थान्तरालभावीत्यनन्तान्यपि मरणाणि । एवं क्रमेण सर्वोत्पत्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि यावता कालेन मरणेन स्पृष्टानि भवन्ति, तावान् कालविशेषः सूक्ष्मभावपुद्गलपरावर्त्तः । इह सर्वोऽपि बादरपुद्गलपरावर्त्तप्रकृणा चिन्तयानां सूक्ष्मपुद्गलपरावर्त्तप्रकृणा सुखाधिगतानिमित्तं कृता, न हि कोऽपि बादरपुद्गलपरावर्त्तः क्विदपि निजान्तरप्रदेशं प्रयोजनवानुपलभ्यते, केवलं तस्मिन् प्रकृतिं सति सूक्ष्मपुद्गलपरावर्त्तः प्रकृत्यमाणा विनयेः सुखनाऽधिगम्यते, इति तत्प्रकृणा क्रियते । तथा इह कतुणमपि सूक्ष्मपुद्गलपरावर्त्तानां परमाण्वेनो न कश्चिद्विशेषः, तथाऽपि जीवाभिगमाऽदौ पुद्गलपरावर्त्तः क्षेत्रतो बाहुल्येन गृह्यते, क्षेत्रतो मागंशुयां तस्यापादानात् । तथा च तत्सूक्ष्म—“जं स साहए सपज्जवसिए मिक्खुाद्विड्ढं स जहण्णे सोमासुदुत्तं, उक्तांसस्य अणं कलं, अणंताओ उस्सपिणीओसपिणीओ कालञ्च । खन्तो अग्रहं पोग्लपरिग्रहं देसुं ॥” इत्यादि । तत इहाऽपि पुद्गलपरावर्त्तप्रद्वेण क्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तानां प्रहो इति ॥ ४० ॥

एगमेगस्स थं भंते ! शेरइयस्स केवइया ओगलियपोग्लपरिग्रहा अतीता । गोयमा ! अणंता । केवइया पुरक्खडा ! गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्स अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा निमि वा, उक्तांसं मे-खेजा वा अमंखेजा वा अणंता वा । एगमेगस्स थं भंते ! असुरकुमारस्स केवइया ओगलियपोग्लपरिग्रहा ! एवं चेव । एवं जाव वेमागियस्स । एगमेगस्स थं भंते ! शेरइयस्स केवइया वेउच्चियपोग्लपरिग्रहा अतीता । गोयमा ! अणंता, एवं जहं ओगलियपोग्लपरिग्रहा तहं वेउच्चियपोग्लपरिग्रहा भागियक्वा, एवं जाव वेमागियस्स, एवं जाव आणापाणुपोग्लपरिग्रहा, एए एगइया सत्तं देहमा भवति । शेरयाणं भंते ! केवइया ओगलियपोग्लपरिग्रहा अतीता, गोयमा ! अणंता । केवइया पुरक्खडा ! । अणंता, एवं जाव वेमागियस्स, एवं वेउच्चियपोग्लपरिग्रहा वि, एवं जाव आणापाणुपोग्लपरिग्रहा वि जाव वेमागियाणं, एवं एए पांडलिया सत्तं चउत्तमं देहमा । एगमेगस्स थं भंते ! शेरइयस्स शेरइयत्ते केवइया ओगलियापोग्लपरिग्रहा अतीता । शत्थि एक्को वि । केवइया पुरक्खडा ! । नत्थि एक्को वि । एगमेगस्स थं भंते ! शेरइयस्स असुरकुमारत्ते केवइया ओगलियपोग्लपरिग्रहा ! एवं चेव । एवं जाव यणियकुमारत्ते जहा असुरकुमारत्ते । एगमेगस्स थं भंते ! शेरइयस्स पुदविकाइत्ते केवइया ओगलियपोग्लपरिग्रहा अतीता । अणंता । केवइया पुरक्खडा ! । कस्सइ अत्थि, कस्सइ शत्थि, नत्तस्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा, उक्तांसं मेखेजा वा अमंखेजा वा अणंता वा, एवं जाव मणुस्सत्ते, वाणमेतरजोमियवेमागियत्ते

जहा असुरकुमारस्ते । एगमेगस्स खं भंते । असुरकुमारस्स मेगइयत्ते केवइया ओरालियपोगलपरियट्टा । एवं जहा मे-
रइयस्स वत्तव्या भाणिया तहा असुरकुमारस्स वि भाणि-
यव्वा ० जाव वेमाणियत्ते, एवं ० जाव थणियकुमारस्स । एवं
पुढविकाइयत्ते वि, एवं ० जाव वेमाणियस्स । सव्वेसि एको
गमओ । एगमेगस्स खं भंते । खरइयस्स खरइयत्ते केवइया
वेउव्वियपोगलपरियट्टा अतीता । अण्णंता । केवइया पुर-
क्खडा । एगुत्तरिया ० जाव अण्णंता वा । एवं ० जाव थणिय-
कुमारस्ते । पुढवीकाइयत्ते पुच्छ । । शत्थि एको वि । केवइया
पुरक्खडा । शत्थि एको वि, एवं जत्थ वेउव्वियसरीरं
अत्थि तत्थ एगुत्तरियाओ, जत्थ शत्थि तत्थ जहा पुढ-
विकाइयत्ते तहा भाणियव्वं ० जाव वेमाणियस्स वेमाणि-
यत्ते, तेषापोगलपरियट्टा कम्मापोगलपरियट्टा सव्वत्थ
एगुत्तरिया भाणियव्वा । मणपोगलपरियट्टा सव्वेसु पंचि-
दिप्पु एगुत्तरिया, विगलिदिप्पु शत्थि, वइपोगलपरियट्टा
एवं चव, खवरं एगिदिप्पु शत्थि भाणियव्वा, आणापा-
णुपोगलपरियट्टा सव्वत्थ एगुत्तरिया, एवं ० जाव वेमा-
णियस्स वेमाणियत्ते । मेरइयाणं भंते । शत्थियत्ते केव-
इया ओरालियपोगलपरियट्टा अतीता । खरइयत्ते । केवइया
पुरक्खडा । शत्थि एको वि, एवं ० जाव थणियकुमारस्ते ।
पुढविकाइयत्ते पुच्छ । अण्णंता । केवइया पुरक्खडा । अण्ण-
ता, एवं ० जाव मणुस्सत्ते वाणमंतरं नोइमियवेमाणियत्ते जहा
खरइयत्ते, एवं सच वि पोगलपरियट्टा भाणियव्वा, जत्थ
अत्थि तत्थ अतीता वि, पुरक्खडा वि अण्णंता भाणियव्वा,
जस्स शत्थि तस्स दो वि शत्थि भाणियव्वा, ० जाव
वेमाणियाणं वेमाणियत्ते केवइया आणापाणुपोगलप-
रियट्टा अतीता । अण्णंता, केवइया पुरक्खडा । अण्णंता ।

(एगमेगस्सेत्यादि) अतीता अतन्ता अनादिवात् अती-
तकालस्स जीवस्य चानादिवात् अपरापरपुद्गलप्रदण्यत्क-
रणाच्चेति । (पुरक्खडे ति) पुरक्खडा भविष्यति । (क-
स्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि ति) कस्यापि जीवस्य दूरभवा-
ऽभवस्य वा ते सन्ति कस्यापि न सन्ति, उडुल्ल यो मानुष-
त्वमासाद्य सिद्धिं यास्यति संचयेयत्तसंचयेयौ भवैयास्यति
यः सिद्धिं तस्यापि परिचुत्तो नास्त्वनन्तकालपूर्वस्थात् (त-
स्सेचि) (एगस्स ति) एकस्मिन्का एकनारकाऽऽद्याभितः ।
(सत्त ति) औदारिकाऽऽदिससविधपुद्गलविधयस्वात् सत्त-
गडकाभूतयित्तित्त्वगडका भवन्ति । एकत्वपुण्यकवदगडकानां
चार्यं विशेषः एकत्वदगडकेषु पुरस्कृतपुद्गलपरावर्त्ताः कस्या-
पि न सन्त्यपि बहुत्वदगडकेषु तु ते सन्ति जीवसामान्याऽऽ-
व्यवश्रुतिः । (एगमेगस्सेत्यादि नत्थि एको वि ति) नारक-
त्वं वर्त्तमानस्यौदारिकपुद्गलप्रदण्यभावाविति । (एगमेगस्स
खं भंते । नेरइयस्स असुरकुमारस्ते इत्यादि) इह च नैरयि-
कस्य वर्त्तमानकालीनस्य असुरकुमारस्ते अतीतातागतका-

संबन्धिनि (एगुत्तरिया ० जाव अण्णंता वा ति) अनेनैवं स्-
वितम्—“कस्मइ अत्थि, कस्मइ नत्थि, जस्स अत्थि तस्स अ-
डुल्लं एको वा दो वा नत्थि वा, उक्कंस्स संखेज्जा वा अण्-
ना वत्ति । एवं जत्थ वेउव्वियसरीरं तत्थ एगुत्तरिउ ति ।”
यत्र वायुकायं मनुष्यपञ्चेन्द्रियानिषु स्थितरादुषु च बाह्य-
यशरीरं तत्रैका वस्यादिवाक्यामत्यर्थः । (जत्थ नत्थात्यादि)
यत्राऽऽकायाऽभूति नास्ति वैक्यं नत्र यथा पृथिवीकायिकत्वे
तथा वाच्यं, न सन्ति वैक्यपुद्गलपरावर्त्ता इति वाच्यमित्य-
र्थः । (नेयापंगमत्तेत्यादि) तैजसकाम्येणपुद्गलपरावर्त्ता भवि-
ष्यन्त एकाऽऽद्यः सर्वेषु नारकाऽऽदिजीवपक्षे तु पूर्ववद्वाक्याः,
तैजसकाम्येणयाः सर्वेषु भावादिनि । (मणपोगलत्तेत्यादि)
मनःपुद्गलपरावर्त्ताः पञ्चान्द्रियध्वं सन्ति, भविष्यन्तश्च ते ए-
कोऽङ्गिकाः पूर्ववद्वाक्याः । (विगलिन्दप्पु नत्थि ति) वि-
कलेन्द्रियग्रहणं कैकान्द्रया अपि प्राणाः, तेषामपान्द्रयाणां
मसेषुर्णस्यामनोबुत्तेऽभावाद्दत्तसंस्थपि मनःपुद्गलपराव-
र्त्ता न सन्ति (वइपुद्गलपरिवट्टा एवं चेव ति) तैजसाऽऽदिप-
रिचत्तवत्सर्वेनारकाऽऽदिजीवपक्षे तु वाक्याः, न चरमेकेन्द्रियेषु
वचनाभावाच्च सन्तीति वाक्याः । “ नेरइयाणं ” इत्यादिना
पृथक्वदपङ्कतानां—“ ० जाव वेमाणियाणं ” इत्यादिना
पर्यन्तिमवदङ्कतो दक्षितः ।

अपौरुषिकऽऽदिपुद्गलपरावर्त्तानां स्वकमुपपन्नं—

यितुमाह—

से केणऽट्ठेणं भंते । एवं बुद्धइ—ओरालियपोगलपरियट्टे,
ओरालियपोगलपरियट्टे । गोपमा । नं खं जीवणं ओरा-
लियसरीरे वट्ठमाणं ओरालियसरीरपाउग्गाइं दव्वाइं ओ-
रालियसरीरत्ताए गइयाइं वट्ठाइं पुट्ठाइं कट्ठाइं पट्ठवियाइं नि-
विट्ठाइं अभिणिविट्ठाइं अभिसमणागयाइं परिवागयाइं परि-
णाभियाइं णिजिणाइं णिसिरियाइं निजिट्ठाइं भवन्ति, से ते-
खट्ठेणं गोपमा । एवं बुद्धइ—ओरालियपोगलपरियट्टे ओरा-
लियपोगलपरियट्टे, एवं वेउव्वियपोगलपरियट्टे वि, खवरं
वेउव्वियसरीरे वट्ठमाणं वेउव्वियसरीरपाउग्गाइं, सेसं तं
चेव । एवं ० जाव आणापाणुपोगलपरियट्टेवि, खवरं आ-
णापाणुपोगमेगाइं सव्वदव्वाइं आणापाणुत्ताए सेसं तं चेव ।

(से केणऽट्ठेणमित्यादि) (गइयाइं ति) स्वीकृतानि (व-
ट्ठाइं ति) जीवप्रदेशेरात्मोत्तरणत्वात् । कुत इत्याह— (पु-
ट्ठाइं ति) यतः पूर्वं स्फुटानि, तन्नी रेणुवत्, अथवा—पुट्ठा-
नि—पोषिताम्यपरापरग्रहणतः । (कट्ठाइं ति) पृथ्वीर-
णामपेक्षया परिणामान्तरं कृतानि । (पट्ठवियाइं ति)
प्रस्थापितानि—स्थीरकृतानि जीवेन । (निविट्ठाइं ति)
यतः स्थापितानि ततो निविट्ठानि जीवै स्वयम् (अभिनि-
विट्ठाइं ति) अपिचिना निविट्ठानि, सर्वोपयपि जीवै ज्ञा-
नैःस्थैः । (अभिसमणागयाइं ति) अभिविचिन्ता सर्वाधी-
त्यर्थः । समवायतानि—संप्राप्तानि जीवेन रसानुभूति स-
त्ताभित्त्वा (परिवागयाइं ति) पोषितानि—जीवेन सर्वाव-
श्यवैरातानि तद्वत्ताऽऽदानहारेण । (परिणाभियाइं ति) र-
सानुभूति एव परिणामान्तरमापादितानि । (निजिणाइं

पोगमलपरियट्ट

ति । सीखरसीकृतानि । (निसिरियाहं) जीवप्रदेश-
भ्यां निःसृतानि । कथम् ?- (निसिद्राहं ति) जीवेन निस्-
सृष्टानि-स्वप्रदेशास्स्याजतानि । इहाऽऽद्यानि चत्वारि पदानि
औदारिकपुद्गलानां ग्रहणविधयाण्ये, तदुत्तराणि तु पञ्चस्थि-
तिविधयाण्ये, तदुत्तराणि तु चत्वारि विंगमविधयाण्येति ।
अथ पुद्गलपराधत्तानां निर्वर्त्तनाकालं तद्व्यावृत्तं च दर्शयन्ब्राह्म—

ओरालियपोगमलपरियट्टे शं भंते ! केवइयं कालं
शिव्वत्तिज्जइ ? । गोयमा ! अयंताहि उस्मपिण्णीआ-
सपिणीहिं एइयकालस्स शिव्वत्तिज्जइ । एवं वेउव्विय-
पोगमलपरियट्टे वि, एवं जाव आयापाणुपोगमलपरियट्टे वि ।
इयस्स शं भंते ! ओरालियपोगमलपरियट्टे शिव्वत्ति-
ज्जकालस्स वेउव्वियपोगमल जाव आयापाणुपो-
गमलपरियट्टे शिव्वत्तयाकालस्स कयरे कयरेहिं तो जाव
विस्साहिंया वा ? । गोयमा ! सव्वन्थोवे कम्मग-
पोगमलपरियट्टे शिव्वत्तयाकाले, तेयापोगमलपरियट्टे शि-
व्वत्तयाकाले अयंतगुणे, ओरालियपोगमलपरियट्टे-
इनिव्वत्तयाकाले अयंतगुणे, आयापाणुपोगमलपरियट्टे-
शिव्वत्तयाकाले अयंतगुणे, मयपोगमलपरियट्टे शिव्वत्तयाकाले अयंतगुणे,
इयत्ताकाले अयंतगुणे, वडपोगमलपरियट्टे शिव्वत्तयाकाले अयंतगुणे,
वेउव्वियपोगमलपरियट्टे शिव्वत्तयाकाले अयंतगुणे ।

(ओरालियट्टेयादि) (केवइयकालस्स नि) कियता का-
लेन निर्वर्त्तयेत् । (अयंताहि उस्मपिण्णीआसपिणीहिं ति)
एकस्य जीवस्य ग्राहकत्वात् पुद्गलानां चानन्तरत्वात् पूर्व-
गृहीतानां च ग्रहणस्यागम्यमानत्वाद्नन्तरा अवसर्गिण्य
इत्यपि सुस्पष्टमिति । (सव्वन्थोवे कम्मगपोगमलेत्यादि)
सर्वस्तोकाः काममैत्रपुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालः, ते हि सू-
क्ष्मा बहुतमपरमाणुनिष्पञ्चाश्च भवन्ति, ततस्ते सकृदपि
बहवो गृह्यन्ते, सर्वेषु च नारकाऽऽदिपदेषु वर्त्तमानस्य
जीवस्य तेऽनुसम्यग् ग्रहणमायान्तीति स्वल्पकाले-
नापि तत्सकलपुद्गलग्रहणं भवतीति । ततस्तेत्रसप्तपु-
द्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालोऽनन्तगुणो, यतः स्थूलत्वेन
तेजसपुद्गलानामवधानमेकदा ग्रहणम्, एकदाग्रहणं चा-
ल्पप्रदेशानिष्पञ्चत्वेन तेनामवधानमेव नदगुणां ग्रहणं
अभ्यवर्त्ततोऽनन्तगुणोऽस्तीति । तत्र औदारिकपुद्गलपरिवर्त्त-
निर्वर्त्तनाकालोऽनन्तगुणो, यत्र औदारिकपुद्गला अतिस्थू-
राः, स्फुराणां चादधानामेवैकदा ग्रहणं भवति, अन्तरप्रदे-
शाच्च ते ततस्तद्वर्ण्येकदाऽस्या पञ्चाशद्वो गृह्यन्ते, न च
काममैत्रैजसपुद्गलवत्तयेन सर्वेपदेषु ग्रहणमस्योदारिकश-
रीरिण्यमेव तद्वग्रहणादतो गृह्यन्ते च कालेन तेषां ग्रहणमिति
तत्र आनन्तराण्यपुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालोऽनन्तगुणो, यद्यपि
हि औदारिकपुद्गलेभ्य आनन्तराण्यपुद्गलैः सूक्ष्माः बहुप्रदेशि-
काश्चेति तेनामवधानं ग्रहणं सम्भवति, तथाऽप्यपयो-
त्सकावधत्तयोऽप्येव तेषामग्रहणात् पयोत्सकावधत्तयामप्योदारिक-
शरीरपुद्गलापेक्षया तेषामवधानमेव ग्रहणात् न शीघ्रं

तद्वग्रहणमित्यौदारिकपुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालानन्तगुण-
ता न प्राणपुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालस्येति । ततो मनःपुद्ग-
लपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालोऽनन्तगुणः, कथं, यद्यप्यानन्तराण्यपुद्ग-
लेभ्यो मनःपुद्गलाः सूक्ष्मा बहुप्रदेशाभित्यक्षयकालेन तेषां
ग्रहणं भवति तथाऽप्येकेन्द्रियाऽऽदिकावस्थितिचक्षुशामनस-
क्षिरेण लाभान् मानसपुद्गलपरिवर्त्तौ बहुकालासम्भूत इत्य-
नन्तगुण उक्तः, ततोऽपि वाक्पुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालोऽन-
न्तगुणः, कथं, यद्यपि मनसः सकाशाद्ग्राह्या शीघ्रतरं लभ्यते
हीन्द्रियाऽऽद्यवस्थायां च भवति तथापि मनोऽप्येभ्यो भाषा-
द्रव्याणामतिस्थूलतया स्तोकाणामेवैकदाग्रहणात्ततोऽनन्त-
गुणो वाक्पुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकाल इति, ततोऽपि वैकि-
यपुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालोऽनन्तगुणो वैकण्यशरीरस्याति-
बहुकालग्रहणादिति ।

पुद्गलपरिवर्त्तनामेवाद्यप्युद्गलं दर्शयन्ब्राह्म—

एयस्स शं भंते ! ओरालियपोगमलपरियट्टाणं जाव आ-
यापाणुपोगमलपरियट्टाणं य कयरे केयरेहिं तो जाव
विस्साहिंया वा ? । गोयमा ! सव्वन्थोवा वेउव्वियपो-
गमलपरियट्टा वडपोगमलपरियट्टा अयंतगुणा, मयपोगमल-
परियट्टा अयंतगुणा जाव आयापाणुपोगमलपरियट्टा
अयंतगुणा, ओरालियपोगमलपरियट्टा अयंतगुणा, नेयापो-
गमलपरियट्टा अयंतगुणा, कम्मपोगमलपरियट्टा अयंतगु-
णाः सर्वे भंते ! ति भगवं जावो विहरइ ।

(एयस्स शमित्यादि) सर्वस्तोका वैकियपुद्गलपरिवर्त्त-
बहुतमकालनिर्वर्त्तनीयत्वात्तेषां, ततोऽनन्तगुणो चागम्यया
अन्तरकालनिर्वर्त्तयत्वादेवं पूर्वोक्तस्य बह्वहुतराः क्र-
मेणान्येऽपि वाक्या इति । अ० १२ श० ४ उ० । आभा० ।
महा० । पञ्चा० । कर्म० । यो०वि० । स्या० ।

पोगमलपरिसाद-पुद्गलपरिशाट-पुं० । पुद्गलानां परिशटनक-
रणम्रेण, (६४ गाथा) क० प्र० २ प्र० ।

पोगमलपेण्ण-पुद्गलप्रेरख-न० । पुद्गलाः-परमाणवस्तत्काल-
समुद्भव-बाह्यपरिणामं प्राप्ता लोहाऽऽद्योऽपि तेषां प्रेरणं
लेपणम् । दशावकाशिकजनस्य पञ्चमं ऽतिचारे, ४० २ क्षिपि ।

पोगमलविवागिणी-पुद्गलविपाकिनी-खी० । पुद्गलविधये वि-
पाकः फलदानाभिमुख्यं पुद्गलविपाकाः स विद्यते यासां ताः
पुद्गलविपाक्याः । पुद्गलविधयकफलप्रदानादिमुक्तास्तु कर्म-
प्रकृतिषु, पं० सं० ३ द्वार । (नाथ वद्विश्रुतिः 'कम्म' श-
ब्दे तृतीयभागे २६८ पृष्ठे दृशिताः)

पोगमलायम्-पुद्गलायन-न० । कोसवोत्रियपुद्गलानामर्थयत्वं,
स्या० ७ उ० ।

पोगमलि (श)-पुद्गलिन्-पुं० । पुद्गलाः-ओभाऽऽदिरूपा विध-
न्तं यस्य स पुद्गलो । ओभाऽऽदिरूपपुद्गलशक्तिः, "जीवेण
भंते ! पोगमलो पोगमले ।" अ० ८ श० १० उ० ।

पोगमलिप-पौल्लि-पि० । पुद्गलाऽऽत्मकेऽपुद्गलस्वकप्रादि-
धि, अष्ट० १६ अष्ट० । शास्त्रोद्वे, पि० ।

पाण-वेणी-सुक्रमारे, वे० ना० ६ वर्ग ६० गाथा ।

पोखड

पोखड-पोखड-त्रि० । असारे, हा० १ भु० ३ अ० । मलिन,
नि० भु० ११ उ० । विखिने, हा० १ भु० ८ अ० ।

पोट्ट-पोट्ट-न० । देखी-उदरे, आ० क० १ अ० । दे० ना० । आ०
म० । आ० भु० । अदरे, वपा० २ अ० ।

पोट्टलिय-पोट्टलिक-पुं० । पोडलिकावाहके, नि० भु० १६ उ० ।

पोट्टलिया-पोट्टलिका-औ० । पोडली इति क्वाते वस्तुकम्प-
त्ताऽऽदिमये वेष्टनके, अ० १ श० ६ उ० ।

पोट्टसालग-पोट्टसालक-पुं० । लोहपट्टवस्तुपोट्टजम्बुवृत्तशाला-
यांगाष्टापोट्टसालकः । जीवाजीवरशिष्टयप्रकपके नोजीवा,
वस्तुनयीराशिस्थापकगोष्ठमाहिलेन पराजिते परित्राजक-
विशेषे, स्था० ७ ठा० ।

“इहान्तराजिकापुरी, बलभीरमभवन्पुः ।

तत्र भूतगुहोद्यानि, तस्युः श्रीगुप्तस्युरयः ॥ १ ॥

तच्छिष्यो रोहगुताऽयसः, प्रामेऽप्यत्र स्थितोऽभवत् ।

स्वमागच्छयुपाचार्य, स च प्रायेण बन्धितुम् ॥ २ ॥

परित्राद वादिराद कोऽपि, तत्राऽऽपानः कुनोऽपि हि ।

पोट्टे बध्वाऽयसः पट्टे, जम्बुशालां करेऽभवत् ॥ ३ ॥

पट्टः किमिदृशेऽय, पोड्टे स्फुटति विधया ।

बहस्ततोऽयसः पट्टाः, जम्बुशाला च मन्त्रके ॥ ४ ॥

जम्बुहोपसमस्तेऽपि, समानः कोऽपि नास्ति ये ।

पट्टे वाद्यामास, स गर्वाद्वादिनः प्रति ॥ ५ ॥

पोट्टे पट्टः करे शाला, पोड्टशालोऽयसोऽभवत् ।

बारितो रोहगुतेन, पट्टहस्तस्य बाधहम् ॥ ६ ॥

गुरुणां स तदाचक्ष्यौ, गुरुवोऽप्यवर्द्धतः ।

न भयं विज्ञे बन्धुः १, यतोऽसौ विधया बन्धौ ॥ ७ ॥

वादे पराजितोऽप्येव, विधया युष्यतेऽधिकम् ॥”

आ० क० १ अ० ।

तस्मै इमांभो सत्त विज्जाभो, तं जहा, माध्यगाथा—

विच्छ्रय सप्ये मृतग, मिथी वराही य कायपोआई ।

एयाहिं विज्जाहिं, सो उ परित्रायभो कुमलो ॥ १३७ ॥

तत्र वृक्षकेति वृक्षिकप्रधाना विद्या गृह्यते, सर्पेति

सर्पप्रधाना, ‘सुसग’ लि भूयकप्रधाना, तथा सुगी नाम

विद्या सुगीकपेणोपधानकारिणी, एवं वराही च, ‘का-

गगोलि लि’ काकविद्या, पोताकीविद्या च, पोताक्यः

शकुनिका भयमन्ते, एतासु विद्यासु एवाभिर्वा विद्याभिः

स परित्राजकः कुशल इति गाथाऽर्थः ॥

सो भणह—किं कक्षा एताहे निलुकिं ? ततो सो आ-

यरिएण भणिओ—पडियसिज्जा इमाउ सत्त प-

डियक्कविज्जाभो गेयह, तं जहा । माध्यगाथा—

मोरी नउलि विराली, वग्वी सीही उलुगि ओवाह ।

एयाभो विज्जाभो, गेयहं परिवायमहसीभो ॥ १३७ ॥

मोरी नऊली विराली व्याप्ती सिंदी च उलुकी (‘ओवाह’

लि) ओलावयवप्रधाना, एता विद्या गृह्याष्ट परित्राजकम-

थिष्य इति गाथाऽर्थः ॥ “एयहरयं च से अभिमतेउं दिषं,

अहं अर्धं पि उट्टेह, तो एयहरयं ममाज्जिज्जासि, तो अजे-

बी होहिंसि, इदंयाऽपि सज्जिहिसि नो जेत्तु, ताहे तामे

विज्जाभो गहाय गभो समं, भणियं चाऽपेण—एत किं
जायति ? एयस्स वेव पुण्यपक्को होउ, परित्राभो वि-
तेह—एए निज्जा तो एयाण वेव सिद्धंतं गेयहामि, जहा
मम हो रासी, तं जहा—जीवा य, अजीवा य । ताहे इयरे-
ण वितियं—एतेण अमह वेव सिद्धंतं गहिओ, तेण त-
स्स बुद्धिं परिभूय तिज्जि रासी ठविआ—जीवा, अजीवा,
नोजीवा । तस्य जीवा संसारत्था, अजीवा घडाऽऽदि, नो-
जीवा विरोलियाल्लुक्कपुच्छाहं, विट्ठो हंको, जहा इहस्स
आदि मज्झं अगं च, एवं सव्वे भावा तिज्जिहा, एवं सो
तेण निण्णुपसिखवागएयो कभो, ताहे सो परिव्वायभो
कट्ठो विच्छ्रय मुयह, ताहे सो तसि पडिवक्खे मोरे मुयह,
ताहे तेहिं हएहिं विज्जिपाहिं पच्छा सप्ये मुयह, इयरो ते-
सि पडिधाय नउले मुयह, ताहे उदरे तसि मज्जारे, भिह
तेसि बन्धे, ताहे सुयरे तेसि सीहे, काके तेसि उल्लो,
ताहे पोयामी मुयह, तेसि क्रोलाहं, एवं जादे न तरह
ताहे गइमी मुक्का—तेण य सा इयहरजेण आहया, सा
परिवायगस्स उवर्हिं छेरित्ता गया, ताहे सो परिव्वायभो
हीलिज्जंनो निच्छुद्धो, ततो सो परित्रायगं पराजिणिषा
गभो आयरियसगासं, आलाएह—जहा जिओ एवं, आ-
रिया आह—कीस तए उट्टिएण न भणियं ?—नतिय तसि
तिज्जि रासी, एयस्स मए बुद्धिं परिभूय एणएविआ, इ-
याणि पि गंतुं भयाहिं—सो नेच्छाहं, मा मे ओहाएणा हो-
उ लि, पुणं पुणं भणिओ भणह—को वा एएह दोलो ?
जह तिज्जि रासी भणिया, अरिय वेव तिज्जि रासी, आ-
रिया आह—अज्जा ! असम्भावो, तिरथगरस्स आसाय-
णा य, तहा वि न पडिवज्जहं, ततो सो आयरिएण
समं वायं लम्भो, ताहे आयरिया राउलं गया मगंति—ते-
ण मम सिस्से अवसिज्जंतो भणिओ । अमहं दुवे वेव रा-
सी, इयाणि सो विण्णविवसो, तो तुम्हे अमहं वायं सुणेह-
पडिस्सुयं राहणा, ततो तसि रायसमाए रायपुरभो भाव,
इयं, जडेपडिचं उट्टाय २ छम्मासा गया, ताहे राया
भणह—मम रज्जं अबसीदति, ताहे आयरिएहिं भणियं—
इच्छाहं मए एधिरें कां धारिओ, एताहे पासह कलं
दिवसं आगए निगियहामि, ताहे एमाए भणह—कुसि-
यावणे परिक्खज्जउ, तस्य सव्वद्वंवालि अरिय, आण-
ह जीवे अजीवे नोजीवे य, ताहे देवपाए जीवा अजी-
वा य रिण्णा, नोजीवा नरिय, एयमाहिं चोयालसएणं पु-
च्छाणं निग्गहिओ ॥”

अमुमेवाधेमुपसंहरचाह माध्यकारः—

सिरिगुचेयाऽपि छुडुगो, कुममासे कडिऊण वायं जिओ ।

आहरयाकुचियावण, चोयालसएण पुच्छाणं ॥ १३६ ॥

निगदसिज्जा, “नवरं चोयालसएणं—तेण रोहेण छुम्लपय-
त्था गहिआ, तं जहा—दम्बगुणकम्मसामभविसेसा छुट्ट-
ओ य समवाभो, तस्य दम्बं नवधा, तं जहा—भूमी उ-
दयं जलणो पवनी आगासं कालो दिसा अण्यओ मखो
य सि, गुणा सत्तरस, तं जहा—कवं रसो गंधो फालो
संस्का परिमासं पुट्टं संस्त्रोगो विमागो परापरत्तं बुद्धी
सुहं पुण्णं पच्छा दोलो पयसो य, कम्मं पंचधा—उक्के-

वर्षं अथक्केवर्षं आउंक्केण पसारणं गमयुं च, साम-
सु तिहिं—महासामसं १ सत्तासामसं त्रिपदाधेस-
कुत्तिकारि २ सामसुविसो द्रव्यत्वाऽऽदि ३ । अथ्ये त्वेवं
व्याख्यानयन्ति—त्रिपदाधेसकारी सत्ता, सामसं द्रव्यत्वाऽऽ-
दि, सामसुविसो पृथिवीत्वाऽऽदि, विसो वा संता (अण-
ता य) इह पचव्येज्जय समवाधो, एए छुनीवं भेया ।
एथ एकैके चत्तारि भंगा भयंति, तं जहा—भूमी अभूमां
नोभूमी नोअभूमी, एवं सव्वथ, तथ कुत्तियावणे भूमी
मसिगा लेट्ठुओ लओ अभूमीए पाथियं, नोभूमीए जलाधेव
तु नो राय्यन्तरं, नोअभूमीए लेट्ठुए च्व एव सव्वथ ॥ ”
आह च भाष्यकारः—

जीवमजीवं दाउं, थोजीवं जाइओ पुणोऽनीवं ।

देइ चरिमाम्मि जीवं, न उ थोजीवं सजीवदलं ॥१४०॥

ततो निगदिअओ छुल्लो, गुक्खा से लेलमल्लो मयए
भग्गो । ततो निदादिओ, गुक् वि पुंनओ थगरे य
वोसणुयं कते—चउमालसामी जयइ ॥ ”

अमुमेवार्धमुपसंहाराह भाष्यकारः—

वाए पराजिओ मो, निविसअओ कारिओ नरिदेणं ।

घोसाविणं च थगरे, जयइ जिओ वउमाओ चि ॥१४१॥

निगदसिओ, “ तेषाऽवि सरक्खरुडिएणं च्व वइसेलियं
पणीयं, तं च अखमसहि आइ थगरे, तं चाल्यपणीय-
न्ति बुद्ध, अओ सो गोलेणोल्लो आसि ॥ ” आध० १ अ० ।

पोटसारणी—पोटुमारणी—अ० । अतोसारऽऽथ्ये रोगभेदः
आ० क० ४ अ० । आध० ।

पोट्ठिसव्वेयणा—पोट्ठिपेवदत्ता—अ० । ६ त० उदरमस्तक-
वेवनायाम्, जं २ वल० ।

पोट्टिल—पोट्टिल—पुं । उत्तरेष्वयं भारते वर्षे अभिष्यति चतु-
र्थे तीर्थकरे, स० । ती० । प्र० । ति० । पट्टिल इति
प्रकरेण उक्तवक्तव्यताके आचार्ये, आ० क० १ अ० । आ० चू० ।
आ० म० । वीरस्य वयस्त्रिंशद्भवानां प्रथमभवर्जिवे, स० ।

समये भगवं महाविरे तित्थगरभरमङ्गलाओ छुडे पोट्टिल-
भगवद्गुणे एणं वासकोडिं सामन्तपरिषाणं पाउगित्ता सह-
स्सारे कप्पे सव्वडुविभाओ देवताए उववेज्ज ॥

(समखेयदि) किल भगवान् पोट्टिलाऽभिधानो राजपुत्रो
बभूव, तत्र वर्षकोटीं प्रज्ज्वां पालितवानित्येका भवः, ततो दे-
वोऽमुदिनि द्वितीयः, ततो नन्दनाऽभिधानो राजसूनुः कु-
ब्राजमगयां जडे इति तृतीयः । तत्र वर्षलक्षे सर्वदा
मासकपणेन तपस्तपत्रा द्यमदेवलीके पुणोत्तरविविजयपु-
एह्रीकाभिधाने विमानं देवोऽभवदिति चतुर्थः । ततो ब्रा-
ह्मणकुलप्राप्तं श्रद्धमन्त्रसाम्राज्यस्य भार्यया देवानन्दाऽभि-
धानायाः कुलाभ्युपग इति पञ्चमः । तत्पुत्रयशित्तमे दिवसे
क्षत्रियकुलप्राप्तं नगरं सिन्धुधर्महाराजस्य त्रिशलाभिधा-
नभार्ययाः कुलाभिप्रेतवचनकारिणा हरिर्निगमविनाम्ना देवेन
सहृत्स्नीयंकरतया च जात इति षष्ठः । उक्तभववद्गणे हि
विना नाम्पुत्रवद्गणं षष्ठं भूयते भगवत् इत्येव षष्ठम-
वद्गणतया व्याख्यातं, यस्माच्च भगवद्गणुदितं षष्ठं, तत्पुत्र-
तस्मात् षष्ठमेवेति सङ्ख्ययते, तीर्थकरभगवद्गणः षष्ठं पोट्टि-

लभवद्गणे इति । स० १००००००० सम० । इतिनापुरं भ-
द्रायं जाते तत्पुत्रे, स च योगमित्ते प्रज्ज्वा मासिकया च्छ-
लेखनया सुखा सर्वाधित्ते उपपद्य महाविदेहे सेस्यनीति
अनुत्तरोपपत्तिकदशानां तृतीयवर्गस्य नवमेऽप्ययने सूचि-
तम् । अणु० १ छु० ३ वयं० १ अ० ।

पोट्टिला—पोट्टिला—अ० । ततलिपुरनगरे कनकरथस्य राज्ञो
ऽमात्यस्य ततलिपुरस्य समं कलादस्य मृत्तिकारदारकस्य
तुहितरि, आ० १ छु० १४ अ० । आ० चू० । आ० म० । (‘ततलि-
सुय’ शब्दे चतुर्थभागे २३५२ पृष्ठ कथाका)

पोट्टिलायरिय—पोट्टिलाचार्य—पुं । पुट्टिलशब्दे उक्ते वीरवयो-
विशभवजीवप्रियाभिप्रदीक्षाप्राहकमुनौ, कथ्य० १ अधि०
२ लण् ।

पोट्टुवती—पोट्टुवदी—अ० । प्राष्टपदा उत्तरभाद्रपदा तस्यां भवा
प्राष्टपदी । भाद्रपदमासभाविन्याम्, चं० प्र० १० पाङ् ० ५
पाङ् ० पाङ् ० । सू० प्र० ३० ।

पोट्टइल—पोट्टइल—न० । तुल्लभेदे, प्रहा० १ पद ।

पोट्टिअ—देशो—पूतनायाम्, दे० ना० ६ वर्ग २० गाथा ।

पोट्ट—पोट्ट—अ० । समर्थे, व्य० ५ उ० । विश० । “ पक्का सहो
समन्या य, पक्का पक्का पोटा । ” वाह० ना० ३६ गाथा ।
पाणिअ—देशी—अ० । वसुधैवकुर्वितुष्येति पृथमानि, ति० चू०
१ उ० ।

पाणिअ—देशो—सूत्रभूतकी, दे० ना० वर्ग ६१ गाथा ।

पोत—पोत—पुं । प्रवहणे, वृ० ४ उ० । ‘पोतं वहामि । ’ ति०
चू० १ उ० । व्य० । प्रश्न० । निवमेन० । वस्त्रं चिन्ति-
मिलिकायाम्, वृ० २ उ० । वस्त्राचलितमिलिकायाम्, वृ० १
उ० ३ प्रक० ।

पोतकम्म—पोतकम्म—न० । पोतं वस्त्रमित्यर्थः, तत्र कर्म पोत-
कर्म । वस्त्रं, पञ्चगान्धपञ्चटिउत्तिशारूपे कर्मणि ग० २ अधि० ।

पोतग—पोतक—न० । ताड्यादिप्रयत्नघातनिषेधे, आचा० २
ध्रु० १ चू० ५ अ० १ उ० ।

पोतघाय—पोतघात—पुं० । शावप्राहके, प्रश्न० १ आध० द्वार ।

पोतथपुर—पोतनपुर—न० । स्वनामव्याप्तं नगरं, यत्र पोतन-
पुरे परनीधिभिः सह वाह उपास्यतः, ततस्तेः सह सहाद्
दत्त्वा महतीं जिनशालनप्रभाचनां कृत्वा भगवान् निवृत्तः ।
वृ० ६ उ० । “ इहास्ति पोतनपुरं, नगरं जितसागरम् । मूर्तिः
धीजिनसंशोभ, नावृत्ताखिलजन्तुकम् ॥ १ ॥ ” आ० क० १
अ० । (‘तिविट्ठ’ शब्दे चतुर्थधामे २३२० पृष्ठे विस्तरः) ‘पोत-
णपुरे थगरे सोमचंदां राया, तस्स चारिणो देवा, पोतणं नाम
आसमपदे । ’ आ० चू० १ अ० ।

पोतणा—पोतना—अ० । महाविदेहीय नगरीभेदे, आ० चू० १ अ० ।

पोतपूपाधित—पोतपुष्पमित्र—पुं० । दुर्बेलिकापुष्पमित्रमध्यस्थे
स्वनामक्यते साधो, आ० चू० १ अ० ।

पोतय—पोतक—न० । कार्पासिके, वृ० २ उ० । शण्डाऽऽदिद्वयो-
पात्रे, ति० चू० १ उ० । आ० चू० ।

पोता-पोता-खी० । शाटिकायाम्, विशेष० ।

पोतिय-पोतिक-न० । पोतमेव पोतिकम् । कार्पासिके, स्था०
५ डा० ३ उ० । डा० ।

पोतिय-पुं० । वस्त्रधारिणि बानप्रस्थे, श्री० । प्र० । नि० ।

पोन-पोन-पुं० । पुत्रस्यापत्ये, अ० १२ श० २ उ० । वस्त्रे,
शृ० १ उ० २ प्रक० ।

पोतत्र-देशी-वृष, दे० ना० ६ वर्गं ६२ माषा ।

पोतखल-पोतखले-पुं० । गोरसमावितायां तुवग्वृत्तगुटि-
कायाम्, 'गुलनि तुवररुक्मपुत्रगुलियाश्रो कज्जति गोरसमा-
विनो पोतखलो भस्ति ।' नि० सू० १२ उ० ।

पोत्ती-देशी-काच, दे० ना० वर्गं ६० गाथा ।

पोतुल्लया-पोतपुतलिका-खी० । वस्त्रमयपुत्रिकायाम्, परि-
धानवस्त्रे, डा० १ ध्रु० १८ अ० ।

पोत्य-पुस्त-न० । 'ओत्संयोगे' ॥ ८ । १ । ११६ ॥ इत्युत
आत्मम् । प्रा० १ पाद । लघ्ये, विशेष० । पुस्तके, ग० २ अधि० ।
पोत्यकर्म-पुस्तकर्म-न० । पुस्तं ताडपत्राऽऽदि, तत्र कर्म ।
पुस्तकमुद्रादिपत्रे रूपके, अधया-पुस्तमिह संपुटककर्म
शुद्धे, तत्र कर्म । पुस्तकमर्थं यत्किञ्चिदलिखितं रूपके, अनु० ।
आद्या० ।

पोत्यकार-पुस्तकार-पुं० । पुस्तकशिल्पेपञ्जीविनि, अनु० ।

पोत्यग-पुस्तक-न० । लघ्ये, स्था० । धा० । दश० नि० सू० । पं०
ब० । जित० ।

तच्च पञ्चविधम्—

गंडी कच्छवि घृष्टी, संपुटक फलपुं तथा छिवाडी य ।
एवं पोत्ययपण्यं, पण्यं वीरगमेहि । स्था० ४ डा० ०२ उ० ।
(एषां स्वकर्म, स्वस्वशब्दे द्रष्टव्यम् ।)

अथ पुस्तकपञ्चके तावद्वाचानुपदर्शयति —

संघंम अपडिलेहा, भारो अहिकरममेव अविदिषं ।
संकायणपलिमंथो, एमाए पांरकममशा लिहणा ॥ १४९ ॥
पुस्तकाऽऽदिकं प्रामातरे जयतः रक्कषे संघर्षः स्यात् ।
तत्र च प्रमाणस्यादयो दोषाः, शुचिरस्या च तत्र प्रत्युपेक्ष-
णा न शुद्ध्यति, भारो भारं गच्छन्ता भवेत् । अधिकरणं
च कुप्युपनकाऽऽदिसंस्कृतकालं भवति । यडा-तत्पुस्त-
कं स्तनेरपार्थितं, तन्नाऽधिकरणं, तार्थिकेररत्नशायमुपाधिः ।
स्थानान्तरं च पुस्तकं संकामयतः परिमण्यः, प्रमादा-ना-
म पुस्तकं लिखितमस्तीति कृत्वा न शुण्यति, अशुण-
नाच्च स्वनाशऽऽदयो दोषाः । परिकर्मण्यार्थं च सुवार्थ-
परिमण्यो भवति । अक्षरलेखनं च कुर्वतः कुप्युपभृति-
नसमाधिष्यपरोपेक्षेन कृत्वाऽऽदिविधायया च संयमात्-
विराचया ।

किं च—

पोत्यग जिहदिहंता, वागुर लेव य जाल चके य ।
लोहिय लहुगा आशा-दि मुयणें संघदुशा बाधो १४९ ॥
२८१

पुस्तकं शुचिरतया यो जन्तुनामुपयानस्वत्र जिनै-तीर्थ-
कृद्भिर्वागुरया लेपेन जालेन चक्रेण च दह्यमानः कृतः (लोहिय
ति) यदि तेषां पुस्तकान्तर्गतानां जन्तूनां लोहिनं-रुधिरं भ-
वेत् ततः पुस्तकवन्धनकाले अक्षराणि परस्परशतं तत्
रुधिरं परिगलेत् । (लहुग ति) यावतो वारांस्तत्पुस्तकं ब-
ध्नानि मुञ्चति वा अक्षराणि वा लिखितं तावान्न वतुले-
धूनि, आशाऽऽदयश्च दोषाः । पुस्तकस्य मोचने बन्धं च संपट्ट-
नम् उपलक्षणस्यात् परितापनमपद्रवणं वा यदापद्यते, तत्रि-
ष्वप्यं प्रायश्चित्तमिति नियुक्तिगाथासमासाधः ।

साम्प्रतमनामेव विवृणोक्ति-

चउरगवमुरापरि-बुहो वि फिहंज अवि मिगोऽसंख ।
छीरखवरलेव ना, पडिआ खउणो पलाएजा ॥ १४६ ॥

चतुरङ्गसंकाया वागुरा, तथा परिबुताऽपि—समन्नादिष्ट-
ताऽपि मृगोऽपीति संभावनायां, संभाव्यतेऽवमर्थो—यस-
थाविधसंताऽऽदिगुणेष्वेता मृगोऽऽरुधे तादृशादयावा-
स्तिपठत्, न पुनः पुस्तकपत्रान्तरप्रविष्टा जीवाः स्फिटेयुः ।
तथा शकुन्तः पक्षी, स चह मलिकाऽऽदिः क्षीरे वा-कु-
म्ये, खपुट-वा-चिकुणद्रव्ये, लेपे वा अन्यभावयाऽऽदी प-
तितोऽपि पलाय्येत्, न पुनः पुस्तकजीवास्ततः पलायि-
तुं शक्नुयुः ।

सिद्धतगजालेणं, गहिता मच्छो वि गिफ्फेडजाहि ।
तिलकीडाया व चके, बला पलाए न ते जीवा ॥ १४० ॥

सिद्धार्थः संपदाः तेऽपि येन जालेन शुद्ध्यन्ते तत् सिद्धा-
यंकजालं, तेनाऽपि शुद्धानां मत्स्यः कदाचिदस्फिटत् । तथा
चक-तिलपीडनयम्भे प्रविष्टास्तिमलीकटा वा निगच्छ्युः,
न च ते जीवास्ततः पुस्तकालिखन्तुं शक्नुयुः ।

जइ तेमि जीवाणं, तत्त गयाणं तु लोहियं होजा ।
पीलिउजंते धणियं, गलेउजं तं अक्खेर कुमिंतं ॥ १४१ ॥

यदि तेषां तत्र गतानां पुस्तकपत्रान्तरं वा स्थितानां जीवा-
नां कुप्युपभृतानां लोहिनं संघट्टं, ततः पुस्तकवन्धनकाले तेषां
'वाण्यं' गाढनरं पीक्यमानानां तदनन्तरं कांश्चरमक्षराणि
रुष्टा बाहिः परिगलेत् ।

अत एव—

जतिथमिता वारा-उ सुंछेई बंधेई व जति वारा ।
जति अक्खराणि लिहती, तति लहुगा जं च आवज्जा ॥ १४२ ॥
यावन्मात्रं वारा-उ पुस्तकं मुञ्चति छाटयति, यावतो वा-
राश्च बध्नाति । 'यति वा' यावन्ति अक्षराणि लिखति 'त-
ति चि' तावान्ति वतुलेधूनि, यच्च कुप्युपनकादीनां संपट्टनं-
परितापनमपद्रवणं वा आपद्यते, तत्रिष्वप्यं प्रायश्चित्तम् ।
५० ३ उ० ।

इमं पोत्यगपण्यं । गाढा—

गंडी कच्छवि घृष्टी, संपुट पहिलो तथा छिवाडी य ।
साली वीही कावह, रालआ रलतथाई पण्यं व ॥ १४५ ॥
दीहो बाइहपुहचण तुमं चउरं गों पोत्यगो, अंते

पौत्यग्र

तल्लुओ मउमे पिह्लो अप्पाहाह्लो कच्छवी, चउरंगुलो वोहो वा वुत्ताह्लो; मुट्टोपोत्थगो; अहवा-चउरंगुलवीहो चउरंगे मुट्टोपोत्थगो । दुगारफलमा संउरं । वोहो हस्सो वा पिह्लो अप्पाहाह्लो जिवाडी । अहवा-तल्लुपतेहि उस्सोपा को जिवाडी । ' रालउ लि ' केषुपल्लनमाग आरअणना ।

गाढा—

अप्पाहिलेहियव्वे, तुली उवढाणं च नायवं ।
गंडुवहाणाऽऽल्लिगिणि, मखण चव पात्तम ॥ २३ ॥
एगवहुकमेरमा तुली अऊडोडुमाइतुलमरिया वा तुली, कयापिपुअसिरोवहाणमुवहाणुगं, तस्सोवरं गंडपदेम जा दिज्जति सा गंडुवहाणिगा, जाणुकोप्परादिदु जा दिज्जति सा आल्लिगिणि, चम्मवत्थकने वा वट्टकयादिपुणं विचसणं मखुरो । इमे पुण्डिलेहियपणमं । नि० चू० १२ उ० ।

पुस्तकलेखने कलम्—

जिनवचनं दुःपमाकालवशाद्विच्छिन्नमायमिति मत्वा भगवद्भिन्नोपात्तैरुक्तं निःसार्य प्रश्नानिभिः पुस्तकं पुनर्यत्नं, ततो जिनवचनबहुमानिना तल्लुओयं, वखाऽदिमिरुपद्वेनयं च । यदाह— ' न ते नरा दुर्गतिमाप्नुयन्ति, न सूकतां नैव जडस्वभावाः । न चाप्यन्तां दुःखिवद्भिन्तां च, ये लेखयन्तीह जिनस्य वाक्यम् ॥ १ ॥ ' जिनाऽऽगमपाठकानां धातुः सप्रमानं च । यदाह— ' पठति पाठयते पठतामसौ, वसनमांजनपुस्तकवस्तुभिः प्रतिदिनं कुरुते य उपग्रहः स इह सर्वविदेव भवत्येव ॥ १ ॥ ' लिखितानां च पुस्तकानां संविप्रगीतार्थेभ्यः बहुमानपूर्वकं व्याख्यापनं, व्याख्यायार्थं दानं, व्याख्यायमानानां च प्रतिदिनं पुनः पुनः श्रवणं वेति । घ० अ० अ० पुस्तकानां धीः कदाऽऽगमजिनवरीक्षाऽदिवरकानां व्यायोजित्वेन निःशेषपञ्चविंशत्काराऽदियुक्तया लेखनम् । तथा वाचनं संविप्रगीतार्थेभ्यः प्रोडाऽऽपडवरेः प्रत्यहं पुनऽदिवहुमानपूर्वकं व्याख्यापनम्, उपलक्षणवासिद्धचनभणुनाऽऽदिकृतां वखाऽदिमिरुपद्वेनयम् । यतः— ' ये लेखयन्ति जिनशामन-पुस्तकानि, व्याख्यायन्ति च पाठयन्ति च । शृण्वन्ति रक्षन्ति च समाद्रियन्ते, ते मर्यादवर्षावशमं नालभन्ते ॥ १ ॥ ' इत्यादि पूर्व जिनाऽऽगमे भवनवशादधिकारं प्रदर्शितमेवेति । (७० खंडाः) घ० २ अ० अ० ।

कदा पुस्तकाऽऽकटः सिद्धान्तो जातः—

समणस्स भगवतो महावीरस्स ० नाव मव्वदुक्खपडी-णस्स नव वाममयाडं विड्ढेकंताडं, देमवस्स य वाममवस्स अयं आरीडेमे संवत्तरे काले गच्छइ । वायंगुतरे पुण्ण अयं तेषुण्ण संवत्तरे काले गच्छइ इति दीसइ ॥ १४ ॥

तत्र भगवतो निवृत्तस्य नव वर्षगताभि र्व्यतिक्रान्तिनि, दशमस्य च वर्षशतस्यायमशीतितमः सवत्सरः कालः गच्छति, यद्यपि एतस्य सूत्रस्य वल्लभा भाषार्थो न ज्ञायते, तथापि यथा पूर्वटीकाकारैर्याख्यायितं तथा व्याख्यायतं । तथाहि—अत्र कैवल्यदर्शन-यत्कलमूढस्य पुस्तकलिखनकाल-ज्ञाताय इदं सूत्रं श्रद्धेवर्द्धिगणितमाश्रमणैः लिप्यतं, तथा चायमर्थो यथा—श्रीवीरनिर्वाणदशम्याधिकनवपैशनाति-क्रमे पुस्तकाऽऽकटः सिद्धान्तो जातः तदा कस्याऽपि पुस्तकाऽऽकटो जात इति । तथोक्तम्—

" वलहीपुरास्मि नयरे, देवहिणमुहसयनसंघाहि ।
पुत्थं आगमलिहिंथा, नवसयशमोही वीराओ ॥ १ ॥ "

अन्यं वदन्ति—

" नवशत्यशीतिवर्षे, वीरेभनाह्णजायेमानदे ।
सहस्रमल्लं समहं, प्रारथं वारिचं वैड्ढे ॥ १ ॥ "

इत्याद्यल्लवोर्यवचनान् धावीरनिर्वाणान् अशीत्यधिक-कलशतवर्षातिक्रमे कल्पस्य समासमल्लं वाचना जाता, तां ज्ञापयितुमिदं सूत्रं व्यस्तमिति । तथै पुनः कैवल्यो विद्वन्तीति । (वायंगुतरं चि) वाचनात्तरे पुनरयं त्रि-नवशतितमः सवत्सरः कालः गच्छतीति दृश्यते । अत्र कैवल्य-इदंति—वाचनात्तरे काऽर्थः, प्रत्यन्तरे " तेषुण्ण " इति दृश्यते, यत्कल्पस्य पुस्तकं लिखते, पर्वदं वाचनं वा अशीत्यधिकनवपैशनातिक्रमे इति कांचपुस्तकं लिखते तत्पुस्तकात्तरे त्रिनवशत्यधिकनवपैशनातिक्रमे इति दृश्यते इति भावः । अन्ये पुनर्वेदन्ति " अशीत्ययम् " अशीतितमे सवत्सरे इति काऽर्थः ? पुस्तकं कदालिखनस्य हेतुभूतः । अयं धावीरान् दशमस्य शतस्य अशीतिनममवत्सरलक्षणः कालः गच्छति " वायंगुतरे " इति काऽर्थः ? एकस्याः पुस्तक-लिखनरूपाया वाचनाया अत्यन्तं पर्वदं वाचनरूपं यथाचना-त्तरे तस्य पुनर्हेतुभूतः । दशमस्य शतस्यायं धिनवातितमः सवत्सरः । तथा चायमर्थः—नवशत्याशीतितमवर्षे कल्पस्यस्य पुस्तकं लिखते नवशतवर्षातितमवर्षे च कलस्य पर्वदा-चनति । तथाकं श्रीगुनिमुत्तरस्यामिः स्वशून्यमाश्रयत्का-शे—"वीरातिनन्दकाः ६६३ शतवर्षाकरन्त्यवश्यपुनं भूवम-नभूयानिः । यस्मिन्महत् संसादं कलवाचनः । माशानन्दानन्दपु-नः कः स्तुते ? ॥ १ ॥ " पुस्तकलिखनकालस्तु यथोक्तः प्रदी-त एव— " वलहीपुरास्मि नयरे, " इत्यादि वचनात् । तत्र पुनः कैवल्यो विद्वन्तीति । कलय० १ अ० अ० ६ लण । (शाश्वतप-तिमावर्षकम्) विजयवर्षं वल्लभ्यतयां वदयामि)

पौत्थार-पुस्तकार-पु० । पुस्तककरणशिलोपजीविनि, डो० ३ प्रति ४ अ० अ० ।

पौत्थी-पुत्थी-खी० । पौतक्यकायां ब्रह्मरत्नचक्रिमार्या-याम्, उत्त० १३ अ० ।

पौदाम-प्रादाम-वि० । प्रयल्लतं, प्रति० ।

पौफल-पूगफल-न० । " आत्पुतर-वदर नयमल्लिका लेखका-लिका-पुगफल " ॥ १११, १७० ॥ इति सम्भवऽऽज्ञेन सहोतः । " सोपारी " इति प्राज्ञेन कलभेदे, स्वत्यमप्यध-० पौफली । प्रा० १ पाद ।

पौप-पट्प-न० । " आत्पट्प " ॥ १११, १७१ ॥ इति आदेर-त आध्वम् । प्रा० १ पादः कुलुम्भक, नि० चू० १ उ० ।

पौपर-देशो-कौलुम्भक वल्ल, दे० ना० ६ वर्ग ६३ माथा ।

पौमिल-पौमिल-पु० । स्थविरस्याऽयं वल्लसैनस्य स्थानाम-स्थाने स्थविर, कलय० २ अ० अ० ६ लण ।

पौय-पौत-पु० । न० । लपुत्रालकयां वल्लभ्यते, पि० । आ-चा० । वल्ल, स्थानं ३ डा० १ उ० । (अत्र विशेषः लक्षणं च ' धावण ' शब्दं वस्तुवर्गं २७० पृष्ठ गतम् । सागरप्रवहणं, आ० म० १ अ० । विपा० । बोदिथे, आ० ४ अ० । शिथ्यां, स्व० १ अ० १४ अ० ।

पोयण-पोतन-न० । आत्मनि प्रबंधन, आ० म० १ अ० । सूत्र० ।
आधमवशेषे, आ० म० १ अ० ।

पायणपुर-पोतनपुर-न० । प्रसन्नचन्द्रराजपालिते नगरभेदे.
आ० म० १ अ० । आच० । तत्रैव यज्ञमित्रो नाम राजाऽभवत्.
पृ० १०० । तत्रैव । उक्त० । 'आमी य पायणपुरं राजा नामिष
पुत्तकूलं नि । नीलं धर्माचारंश्च । बहुस्तुभ्यो आक्षिपयुत्तं
॥ १ ॥' संथा० । दश० ।

पोयण-पोतन-पुं० । पोतवत् वस्त्रवज्जरायुवज्जिततया शुद्धे-
हाद् पोतानां यथाऽजाताः पोताऽऽदिवद्वाहिन्याऽजाताः पोता
इव वा वस्त्रसमाजिता इव ज्ञानाः पोतजाः । भ० ७ श० ५ उ० ।
'अन्यस्यापि दृश्यते' ॥ ३२ । १०१ ॥ इति इप्रत्ययः । जनारंति
पचनान् । हास्तवस्तुलोचमं जलोकाप्रभृतिषु, दश० ४ अ० ।
जा० । सूत्र० । प्रतिबन्धभेदे, तत्रावत् हस्यादिरयमिति वा प्रति-
बन्धः स्यात् । स्या० ६ टा० ।

पोतक-पुं० । बालके, वस्त्रे च । अथवा-पोतको बालक इति
वा । अथवा-पोतकं वस्त्रमिति वा प्रतिबन्धः स्यात् । स्या०
६ टा० । सूत्र० ।

पोयार्-पोताकी-स्त्री० । शकुनिकायाम्, सहस्रशः शकुनिवि-
कुर्वाणाकं परित्राजकविद्याभेदे, आ० म० १ अ० । विश० ।

पोर-पोर-त्रि० । पुरजाने, प्रा० १ पाद ।

पूतर-पुं० । 'आपूतर बदर-नवमालिका-नवकनिका-पूग-
फलं' ॥ ८ । १ । १७० ॥ इति पूतरशब्दे आदेः स्वर-
स्य सस्वरपञ्चजनं सहास्रं । छुद्रमांशभेदे, प्रा० १ पाद ।

पोरक-पोरकृत्य-न० । हास्यतांकलानामन्यतमे पौराणां
परिपालनाऽऽप्तमे कलाभेदे, स० ।

पोरक-पुरःकाश्य-न० । पुरतः पुरतः काव्ये । शीघ्रकवित्वे,
ज० २ वृत्त० । ज्ञा० ।

पोरग-परिक-न० । हरितवतस्परिमिदे, प्रज्ञा० १ पद ।

पोरक-पुं० । दुर्जने, 'पोरकं पिबुषुं म-चक्षुरी खलो मु-
हुमहो य उष्कालो' । पा० १ ना० ७२ माथा । दे० ना० ।

पोरजाय-पर्वजात-न० । पर्वसमुपज, आवा० २ भु० १
चू० १ अ० ८ उ० ।

पोरवाल-पोरपाट-पुं० । वैश्यजातिविशेषे, नी० ४ कटप ।

पोरवीय-पर्ववीज-न० । पर्वमाश्रवीजजन्मे वतस्परिमिदे, आ-
वा० १ भु० १ चू० १ अ० ८ उ० । सूत्र० । इत्यादी, स्या०
४ टा० १ उ० ।

पोरय-देशी-लिंगे, दे० ना० ६ वर्ग २६ माथा ।

पोरयाम-पर्वोऽऽयाम-न० । अशुभपूर्वणि प्रतिष्ठितायाः प्रवेशि-
न्यास्तदुपात्मनः तावत्प्रमाणं ऽऽयामे, बृ० ३ उ० ।

पोराण-पुराण-त्रि० । पुरातने, श्री० । पूर्वसुपक्षे, नि० चू०
४ उ० । प्रामात्रे, पूर्व ज्ञाने, जी० ३ प्रति० ४ अधि० । द-
शा० । अतीतकालमिति, ज्ञा० १ भु० १६ अ० । जरटे, वि-
पा० १ भु० १ अ० । दशा० । अन्धविशेषे, 'निष्ययत्वासितो
जहस्ये' गंधे गंधपत्रनिबद्धं तं पोराणं । अहवा-प्राप-
कं पोराणं' । नि० चू० ११ उ० । पुराणं । बुद्धः पुराणं वा शास्त्र-
विशेषस्तज्ज्ञो निपुणप्रायः भवतीति । नैपुणकभेदे, स्या० ६
टा० । पुराणेषु भवं पोराणम् । हा० । पुराणज्ञाने, जी० ३ प्र-
ति० ४ अधि० । पुराणायामवस्थायां जाते, व्य० १ उ० ।
पोराणदुद्धर-पोराणदुद्धर-पुं० । पोराणमिव पोराणं यादृशम-
तीतद्वयार्थमाप्तं तादृशमिदानीमप्यातवद्दुद्धरेनेति भावः । दु-
र्गतया भङ्गाऽऽकुलनया प्राकृतजनैश्चारायितुमशक्यं धरतऽर्थो-
प प्रवचनमिति पोराणदुद्धरः । तथाविधे विशिष्टप्रावचनिके,
व्य० ३ उ० ।
पोराणिय-पोराणिक-पुं० । पुराणवेत्तः, सूत्र० १ भु० १ अ०
३ उ० । पुराणेलीधरकगणधरलक्षणेः पूर्वपुरुषैः प्रणीते, बृ०
४ उ० ।
पोरिसम्यो-पौरुषर्त्त-स्त्री० । 'प्रवज्यां प्रतिपक्षो य-स्त्वहोरो-
धन वसते' । असदरस्मिणस्तस्य, पौरुषर्त्तः कीर्तिता ॥ ११ ॥
'गौरवचरिया' शब्दे स्त्रीयभागे १००४ पृष्ठ वर्णितः । भि-
त्ताभेदे, ध० ३ अधि० । हा० ।
पोरिमी-पौरुषी-स्त्री० । पुरुषः प्रमाणमस्याः सा पौरुषी ।
ध० २ आच० । पुरुषप्रमाणायां छायायाम्, आवा० १ भु०
६ अ० १ उ० । सूत्र० । तत्प्रमितः कालोऽपि पौरुषी । प्रहरे,
प्रव० ४ द्वार ।
कनिकाष्टा किंप्रमाणा पौरुषीच्छाया—
ता कतिकट्टं ते हरिणं पोरिसीच्छायां शिञ्चतेति आहिते-
ति वदेज्जा । तत्थ खलु इमांश्चो तिषि पडिचसींश्चो पस-
त्तांश्चो, तत्थेग एवमाहंसु ।
'ता कतिकट्टं ते' इत्यादि पूर्ववत् । कति—किंप्रमाणा
काष्टा—प्रकर्षो यस्याः सा कनिकाष्टा, तां कनिकाष्टां—किं
प्रमाणां । त—तव मने सूर्यः पौरुषीं पुरुषे भवा पौरुषी
तां पौरुषीं छायां निर्वर्त्तयति—निर्वर्त्तयन्नास्यात इति वदेत् ।
किंप्रमाणां पौरुषीच्छायांमुपादयत् सूर्यो भगवान् स्वया
आख्यात इति वदेति सङ्गाऽर्थः । एवं प्रश्ने कृतं भगवा-
नेतद्विषयं यावन्त्यः प्रतिपक्षयस्तावन्तावदशयति—'तत्थ'
इत्यादि, तत्र-तस्याः पौरुष्याः छायायाः प्रमाणचिन्तायां प्र-
थमतस्तावदिमास्तापक्षेस्त्वकाविवधयाः खलु निष्प्रः प्रति-
पक्षयः प्रवृत्ताः । तथा—तत्र—तेषां त्रयाणां परतीर्थि-
कानां मध्ये एके प्रथमा एवमाहुः । सू० प्र० ६ पाहु० ।
'पुत्रलाः संनयन्ते सूर्यं लक्ष्म्यातो, न वेति' । पांगल शब्देऽ-
स्मिन्नेव मासे १०५४ पृष्ठ गतम् ।)
सम्प्रति किंप्रमाणां पौरुषीच्छायां निर्वर्त्त-
यतीत्येतत् बोद्धुकायः पृच्छमाह—
ता कतिकट्टं ते हरिणं पोरिसीच्छायां शिञ्चतेति आ-
हितेति वदेज्जा । तत्थ खलु इमांश्चो पणवीसं पडि-
चसींश्चो पसत्तांश्चो, तत्थेग एवमाहंसु—ता अणुसममेव
सूरिणं पोरिसिच्छायां शिञ्चतेह आहितेति वदेज्जा, एगे एव-
माहंसु । एगे पुण एवमाहंसु—ता अणुमुहृत्मेव हरिणं
पोरिसिच्छायां शिञ्चतेति आहितेति वदेज्जा, एतेषां अ-

भिलावणं गतवन्, ता जाओ चव ओपसंठितीए पणुवी-
सं पडिवत्तीओ ताओ चव गतव्वाओ, ०जाव अणुउत्स
पिण्णीमेव सूरिए पोरिसीच्छायं शिक्वत्तेति आहिताति
बदेज्जा, एगे एवमाहंसु । वयं पुण एव वदामो-ता सूरि-
यस्स यं उच्चत्तं च लेसं च पडुब्ब छाउदेमं उच्चत्तं च
छायं च पडुब्ब लेसुदेसं लेसं च छायं च पडुब्ब उच्च-
त्तोदेये, तत्थ म्वलु इमाओ दुव पडिवत्तीओ पण्णमाओ,
तत्थेगे एवमाहंसु ता अत्थि यं से दिवसे जंसि यं
दिवसंसि सूरिए चउपोरिसीच्छायं शिक्वत्तेइ, अत्थि यं
से दिवसे जंसि यं दिवसंसि सूरिए दुपोरिसीच्छायं
शिक्वत्तेति, एगे एवमाहंसु, एगे पुण एवमाहंसु ता अ-
त्थि यं से दिवसे जंसि यं दिवसंसि सूरिए दुपोरिसी-
च्छायं शिक्वत्तेति अत्थि यं से दिवसे जंसि दिवसंसि
सूरिए नो किंचि पोरिसिच्छायं शिक्वत्तेति २, तत्थ जे ते
एवमाहंसु-ता अत्थि यं से त्रिवसे जंसि यं दिवसंसि
सूरिए चउपोरिसियं छायं शिक्वत्तेति, अत्थि यं से दिवसे
जंसि यं दिवसंसि सूरिए दोपोरिसियं छायं शिक्वत्तेइ, ते
एवमाहंसु-ता जता यं सूरिए सव्वव्भत्तरं मंडलं उवसं-
कमिता चारं चरति तता यं उत्तमकट्टपत्ता उक्कामिए अट्टा-
रसमुहुत्ते दिवसे भवति, जहासिया दुवालसमुहुत्ता राई
भवति, तंसि च यं दिवसंसि सूरिए चउपोरिसियं छायं
शिक्वत्तेति, ता उगमणसमुहुत्तंसि य अत्थमणसमुहुत्तंसि य
लेसं अभिवट्ठुमाणे नां चव यं शिक्वत्ठुमाणे, ता जता यं
सूरिए सव्ववाहिर् मंडलं उवसंकमिता चारं चरति तता
यं उत्तमकट्टपत्ता उक्कामिया अट्टारसमुहुत्ता राई भवति,
जहसिए दुवालसमुहुत्तं दिवसे भवति, तंसि च यं दिवसं-
सि सूरिए दुपोरिसियं छायं शिक्वत्तेइ, तं जहा-उगमण-
समुहुत्तंसि य अत्थमणसमुहुत्तंसि य, लेसं अभिवट्ठुमाणे नां
चव यं शिक्वत्ठुमाणे, तत्थ यं जे ते एवमाहंसु ता अ-
त्थि यं से दिवसे जंसि यं दिवसंसि सूरिए दुपोरिसियं
छायं शिक्वत्तेइ, अत्थि यं से दिवसे जंसि यं दि-
वसंसि सूरिए या किंचि पोरिसियं छायं शिक्वत्तेति ते
एवमाहंसु, ता जता यं सूरिए सव्वव्भत्तरं मंडलं उवसं-
कमिता चारं चरति तता यं उत्तमकट्टपत्ता उक्कामिए अ-
ट्टारसमुहुत्ते दिवसे भवति जहासिया दुवालसमुहुत्ता राई
भवति, तंसि च यं दिवसंसि सूरिए दुपोरिसियं छायं शि-
क्वत्तेति, तं जहा-उगमणसमुहुत्तंसि अत्थमणसमुहुत्तंसि य
लेसं अभिवट्ठुमाणे यो चव यं शिक्वत्ठुमाणे, ता जता
यं सूरिए सव्ववाहिर् मंडलं उवसंकमिता चारं चरति त-
ता यं उत्तमकट्टपत्ता उक्कामिया अट्टारसमुहुत्ता राई भ-

वति, जहसिए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवति तंसि च
यं दिवसंसि सूरिए या किंचि पोरिसीए छायं शिक्वत्ते-
ति, तं जहा-उगमणसमुहुत्तंसि य अत्थमणसमुहुत्तंसि य,
नां चव यं लेसं अभिवट्ठुमाणे वा शिक्वत्ठुमाणे वा । ता
कइ कट्ठं ते सूरिए पोरिसीच्छायं शिक्वत्तेइ आहिये चि व-
इजा । तत्थ इमाओ छसउत्पडिवत्तीओ पण्णमाओ,
तत्थेगे एवमाहंसु-अत्थि यं ते से देसे जंसि यं देसं-
सि सूरिए एगपोरिसियं छायं शिक्वत्तेइ, एगे एवमाहंसु,
एगे पुण एवमाहंसु-ता अत्थि यं से देसे जंसि देसंसि
सूरिए दुपोरिसियं छायं शिक्वत्तेति, एवं एवं एतेणं अ-
भिलावणं गतवन्, ०जाव छसउत्ति पोर्सियं छायं शि-
क्वत्तेति, तत्थ जे ते एवमाहंसु-ता अत्थि यं देसं जं
सि यं देसंसि सूरिए एगपोरिसियं छायं शिक्वत्तेति, ते
एवमाहंसु-ता सूरियस्स यं सव्ववट्ठिमातो सूरप्पडिहितां
बहिता अभिणिमट्ठाहिं लेमाहिं ताडिज्जमाणीहिं इमीसे र-
यणप्पमाए पुडवीए बहुममरमणिज्जाओ भूमिमागाओ
जावतियं सूरिए उट्ठु उच्चत्तं एवतियए एगाए अट्टाए
एगेणं छायाणुमाणप्पमाणेणं उपाए तत्थ से सूरिए एग-
पोरिसियं छायं शिक्वत्तेति, तत्थ जे ते एवमाहंसु-ता अत्थि
यं से देसं जंसि यं देसंसि सूरिए दुपोरिसियं छायं शिक्व-
त्तेति ते एवमाहंसु-ता सूरियस्स यं सव्ववट्ठिमातो सूरि-
पडिणीतां बहिता अभिणिमट्ठाहिं लेमाहिं ताडिज्जमा-
णीहिं इमीसे रयणप्पमाए पुडवीए बहुममरमणिज्जाओ भू-
मिमागातो जावतियं सूरिए उट्ठु उच्चत्तं एवतियहिं दो-
हिं अट्टाहिं दोहिं छायाणुमाणप्पमाणेहिं उपाए एत्थ यं
से सूरिए दुपोरिसियं छायं शिक्वत्तेति, एवं येषव्वं ०जाव
तत्थ जे ते एवमाहंसु-ता अत्थि यं से देसं जंसि यं दे-
संसि सूरिए छसउत्ति पोर्सियं छायं शिक्वत्तेति ते एव-
माहंसु-ता सूरियस्स यं सव्ववट्ठिमातो सूरप्पडिणीओ ब-
हिता अभिणिमट्ठाहिं लेमाहिं ताडिज्जमाणीहिं इमीसे
रयणप्पमाए पुडवीए बहुममरमणिज्जातो भूमिमागातो
जावतियं सूरिए उट्ठु उच्चत्तं एवतियहिं छसववीए
छायाणुमाणप्पमाणेहिं उपाए एत्थ यं से सूरिए छसउ-
त्ति पोर्सियं छायं शिक्वत्तेति एगे एवमाहंसु, वयं पुण
एवं वदामो-सातिरेगअउत्तिपोरिसीओ सूरिए पोरे-
सीछायं शिक्वत्तेति, अबद्धपोरिसी यं छाया दिवसस्स
किं गते वा, सेसे वा । ता तिभागे गते वा सेसे वा, ता
पोरिसी यं छाया दिवसस्स किं गते वा सेसे वा । ता
चउव्भागे गते वा सेसे वा । ता दिवद्वपोरिसी यं
छाया दिवसस्स किं गते वा सेसे वा । ता पंच-

मभागे गते वा सेमे वा, एवं अद्वेपरिर्मिं छाहुं पुच्छा
दिवस्स भागं छाहुं वा करणं जाव ता अद्वअ-
द्यासट्टिपरिर्मिं छाया दिवस्स किं गते वा सेमे वा ।
ता एणुणवीसवत्तभागे गते वा सेमे वा, ता अउणमट्टिप-
रिर्मिं खं छाया दिवस्स किं गते वा सेमे वा वावीसम-
हम्मभागे गते वा सेमे वा, ता सातिरेग्गअउणमट्टिप-
रिर्मिं खं छाया दिवस्स किं गते वा सेमे वा । ता
अत्थि किं गते वा सेमे वा, तत्थ खलु इया एणुवीस-
तिट्ठा छाया पणत्ता । तं जहा-ल्लेमच्छाया, रज्जुच्छाया,
पागारच्छाया, पासायच्छाया, उवगच्छाया, उच्चच्छाया,
अणुल्लोमच्छाया आरुभिता, ममा.पटिहता, खीलच्छाया, प-
क्खच्छाया, पुरतां उदया, पुरिमकंठाउवगता, पच्चि-
कंठाउवगता, छायाणुवादिथी, किट्ठाणुगदिशा छाया,
छायच्छाया, गोलच्छाया, तत्थ खं गोळच्छाया अट्ठविहा
पणत्ता । तं जहा-गोलच्छाया अवद्गोलच्छाया माटलंग-
लच्छाया अवद्गमाटलगोलच्छाया गोलवलच्छाया, अव-
द्गुगालवलच्छाया, गोलपुंजच्छाया, अवद्गोलपुंजच्छाया ।
(धृव ३)

ता कारकद्वयेन । इत्यादि 'ता' इति पूर्ववत्, कतिकाद्यां किं-
प्रमाणं भवन् । त्वया सूर्यः पौरुषोच्छ्वायान् निर्वर्त्तयन्ना-
ख्यात इति वदेत् । एवमुक्तं भववान् प्रथमं लेश्या
स्वरूपविषये यावद्यम् । परन्तीर्थिकानां प्रतिपत्त्यस्तावन्तौ-
परश्रयौ-तः तस्य खलु । इत्यादि, तत्र-तस्यो पांश्यां स्वा-
द्यायां विषये लेश्यामार्गकृत्य खरिमाः पञ्चविंशतिः प्रति-
पत्तयः प्रवृत्ताः । तद्यथा-तत्र-तेषां पञ्चविंशतिः परतीर्थिका-
नां मध्ये एकै एवमाह-ता इति पूर्ववत्, अनुसमयमेव-
प्रतिक्षणमेव सूर्यः पौरुषोच्छ्वायान् । इह लेश्यावर्जनः पौः-
र्षोच्छ्वाया भवतीति ततः कान्ये कथायां विचारत् पौरुषोच्छ-
वायं लेश्या द्रष्टव्या, नां निर्वर्त्तयेति निर्वर्त्तयन्नाख्यात इति
वदेत् । किमुक्तं भवति ।—प्रतिक्षणमप्यस्यां सूर्यां ले-
श्यां निर्वर्त्तयन् आख्यात इति वदेत् । आत्रापसंहारः—'ए-
वे एवमाहसु, । (एवमित्यादि) एवम्—ऊर्ध्वं प्रमाणे ए-
तेन—अनन्तरदिनेनाऽभिलाषेण सूर्यपादगमने या एव क्रो-
डाःस्तिसृषुः पञ्चविंशतिः प्रतिपत्तय उक्ताः ता एव क्री-
णात्रापि जनयन्ताः । (ताश्च 'ओषन्ते' शब्दे द्वितीया-
भागे ६२ पृष्ठे इतिना ।) ताद्यद्यवधारमप्रतिपत्तिप्रतिपा-
दकमिदं सूत्रम्—'एवे पुण एवमाहसु-ना अणु औसत्पि-
थिउत्सपिण्णिमेव सूरिए' इत्यादि । मध्यमास्त्वालापका ए-
वं पातिसिच्छायां निवृत्तेऽह्नि आह्वयति वल्लभसु । एवम्-
माहसु' इत्यादि । तदेवं लेश्याविषयाः परप्रतिपत्तीरुपरश्र-
यस्मिन् तद्विषये स्वमतमाह—'एवं पुण' इत्यादि, एवं पु-
नरेवं वक्षामः, कथमित्याह—'ता सूयिस्सल' इत्यादि,
'ता' इति पूर्ववत्, सूर्यस्य, गुणमिति वाक्याऽल्लभ्यते, उक्तं
लेश्यां व प्रतीश्र स्वायां इति । किमुक्तं भवति ।—यथा सूर्यः

उच्चैर्बलेतरामभिराहति यथा च मध्याह्नादूर्ध्वं नीचैर्नीचैस्तराम-
तिक्रामति एतदपि लौकिकस्यबहदाऽऽपेक्षया उच्यते,
लौकिका हि प्रथमतः दूरतरवर्तिनं सूर्यम् उदयमानमस्ति-
नीचैस्तरां पश्यन्ति,, ततः प्रत्यासक्तं प्रत्यासन्नरतं भवन्त-
मुच्चैर्बलैश्चैस्तरां मध्याह्नादूर्ध्वं च क्रमेण दूरं दूतरं भवन्तं
नीचैर्नीचैस्तरामिति, तथा यथा लेख्याः सञ्चरन्ति, तद्य-
था-आस्तिनीचैस्तरां वस्तेमाने सूर्ये सर्वस्याऽपि प्रकाश्यस्य
वस्तुन उपरि वस्तमाना वस्तुनो दूरतः परिपतन्ति, ततः
प्रकाश्यस्य वस्तुना मन्त्री तद्वत्तया क्षाया भवति, उच्चैर्बल-
स्तारं वक्ष्यमानं सूर्ये प्रत्यासन्नः प्रत्यासन्नरतः परिपतन्ति,
ततः प्रकाश्यस्य वस्तुनो हीना दीनतरा क्षाया भवति, तत
एवं तथा तथा वस्तेमानं सूर्यस्योच्चत्वं लेख्यां च प्रतीत्य क्षायाया
अन्यथा भवन्त्या उद्देश्यो ज्ञातव्यः, इह प्रतिक्षणं तत्सत्पु-
लौकिकस्य तत्तत्पुत्रबह्मण्याः वा यत् क्षायायां आद्यत्वं तत्कि-
मव्येव जानाति, छुन्नस्थसूर्योद्गतः । तत उक्रम् क्षायाद्देश इ-
ति' उषात्वं च क्षायं च पञ्च लेंवोद्देशे' इति । तथा त-
था विवलेमानं सूर्यम्योच्चत्वं क्षायां च हीनां हीनतरा-
मप्यक्षामप्यक्षरतं च तथा तथा भवन्तीं प्रतीत्य-आधि-
त्य लेख्यायाः—प्रकाश्यस्य वस्तुनः प्रत्यासक्तं प्रत्यासन्न-
रतं दूरं दूतरं वा परिपन्त्या उद्देश्यो ज्ञातव्यः । तथा 'ले-
सं च क्षायं च पञ्चल उच्चस्तोद्देशे' इति । लेख्यां-प्रका-
श्यस्य वस्तुनो दूर दूतमानस्यमानवक्षरतं परिपन्ती क्षा-
यां च हीनां हीनतरामधिकांमाधिकतरां च तथा तथा
भवन्तीं प्रतीत्य सूर्यमानस्योच्चत्वस्य तथा तथा विवले-
मानस्योद्देश्यो ज्ञातव्यः । किमुक्तं भवति ?-त्रियेयवैतानि
प्रतिक्षणमन्यथाऽन्यथा विवलेमाने, तत एकस्य द्वयस्य च
तथा तथा विवलेमानस्योद्देश्येन उपलब्धमादितरस्याऽन्य-
द्देश्योऽन्वयमः कस्यचिदिति । तद्वं लेख्यास्वरूपमुक्तम् । सम्प्र-
ति पौर्णमाशङ्कायाः परिमाणविषये परतीर्थिकप्रतिपत्ति-
सम्भवं कथयति—(नक्षत्र्यादि) तत्र-तत्र्यां पौर्णमा-
शङ्कायाः परिमाणान्तितायां विषये क्षत्रिवमेव प्रतिपत्ती
प्रकृत । तथया-तत्र-तेषां द्वयानां परतीर्थिकानां मध्ये एके
एवमाहुः—आस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे सूर्ये उद्गम-
नमुहूर्त्तं अस्तमनमुहूर्त्तं च अनुषोर्ध्वी-चतुषुक्षयप्रमाणं, पुत्र-
प्रमाणमुपलक्षणं, तन सर्वस्याऽपि प्रकाश्यस्य वस्तुनश्चतु-
र्गुणां क्षायां निर्वर्त्तयति, आस्ति स दिवसो यस्मिन् दि-
वसे उद्गमनमुहूर्त्तं अस्तमनमुहूर्त्तं च द्विषोर्ध्वी—द्विषुक्षयप्र-
माणं क्षायां सूर्यो निर्वर्त्तयति, अत्राऽपि पुरुषप्रमाणमु-
पलक्षणं, ततः सर्वस्याऽपि वस्तुनः प्रकाश्यस्य द्विगुणां क्षा-
यां निर्वर्त्तयतीति द्रष्टव्यम् । आश्विनसंहारः—' एग एवमाहुः-
सु' १, एके पुनरेवमाहुः—'ता' इति पूर्ववत्, आस्ति स दि-
वसो यस्मिन् दिवसे उद्गमनमुहूर्त्तं अस्तमनमुहूर्त्तं च सूर्यो
द्विषोर्ध्वी-पुरुषद्वयप्रमाणं क्षायां निर्वर्त्तयति, पुरुषप्रमा-
नस्योपलक्षणत्वात् सर्वस्याऽपि प्रकाश्यवस्तुनश्च द्विगुणां क्षा-
यां निर्वर्त्तयतीत्यर्थः, तथा आस्ति स दिवसो यस्मिन्
दिवसे सूर्योऽस्तमनमुहूर्त्तं उद्गमनमुहूर्त्तं च न काश्चिदपि
पौर्षी क्षायां निर्वर्त्तयति । सम्प्रत्येन एव मेते भाषयति-
(तथ्याऽपि) तत्र-तेषां द्वयानां मध्ये ये ते वादिन एवमाहुः-
आस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे चतुषोर्ध्वी क्षायां सूर्यो
निर्वर्त्तयति, आस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे सूर्यो दि-

पोरिसी

पौरुषीं क्षायां निर्वर्त्तयति । एवं स्वमतविभाषनाऽर्थमाहुः- 'ता जया खं' इत्यादि, तत्र यदा यस्मिन् काले, जमित वा-
 क्शराऽलङ्कारः, सर्वोऽभ्यन्तरं मण्डलमुपलङ्क्य चारं चर-
 ति तदा उत्तमकाष्ठप्राप्त उत्कृष्टकोऽष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो
 भवति, अथवा द्वादशमुहूर्त्तो रात्रिः, तस्मिन् दिवसे स
 र्थेक्षमुपगौर्या-चतुर्मुखप्रमाणं क्षायां निर्वर्त्तयति । तद्य-
 था-उद्गमनमुहूर्त्तस्तमनमुहूर्त्तं च, स चोद्गमनमुहूर्त्तस्तमन-
 मुहूर्त्तं च चतुर्गौर्या क्षायां निर्वर्त्तयति, लेश्यामभिवर्द्धयन्
 प्रकाश्यवस्तुन उर्ध्वं प्लवमानां दूरं दूरतरं परिक्षिपन् नो
 जैव-जैव निर्वर्द्धयन्-प्रकाश्यवस्तुन उर्ध्वं प्लवमानां प्रत्यामन्त्रं
 प्रत्यासन्नतरं परिक्षिपन् तथा सति क्षायाया इनिहीनतरत्व-
 सम्भवात् 'ता जया खं' इत्यादि, तत्र यदा सर्वेषां मण्ड-
 लमुपलङ्क्य चारं चरति तदा उत्तमकाष्ठप्राप्ता उत्कृष्ट-
 का अष्टादशमुहूर्त्ता रात्रिर्भवति, अथवा द्वादशमुहूर्त्तो दिव-
 सः, तस्मिन् दिवसे सूर्यो द्विगौर्या-पुरुषप्रमाणं क्षायां
 निर्वर्त्तयति । तद्यथा-उद्गमनमुहूर्त्तस्तमनमुहूर्त्तं च, स च
 तदा द्विगौर्या क्षायां निर्वर्त्तयति, लेश्यामभिवर्द्धयन् नो जै-
 व निर्वर्द्धयन्, अस्य वाक्पश्य भावऽर्थः प्रापवद् भावनीयः ।
 तथा तत्र-तथां द्वयानां मध्ये ये वादिन एवमाहुः-अस्ति स-
 दिवसो यस्मिन् दिवसे स सूर्यो द्विगौर्या क्षायां निर्वर्त्तयति
 अस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे सूर्यो न काश्चिदपि पौरुषीं क्षा-
 यां निर्वर्त्तयति, त एवं स्वमतविभाषनार्थमावचने- 'ता जया खं'
 इत्यादि, तत्र यदा सूर्यः सर्वोऽभ्यन्तरमण्डलमुपलङ्क्य
 चारं चरति तदा उत्तमकाष्ठप्राप्त उत्कृष्टकोऽष्टादशमुहूर्त्तो
 दिवसो भवति, अथवा द्वादशमुहूर्त्तो रात्रिः, तस्मिन्
 दिवसे सूर्यो द्विगौर्या क्षायां निर्वर्त्तयति । तद्यथा-उद्गमन-
 मुहूर्त्तस्तमनमुहूर्त्तं च, स च तत्रानां द्विगौर्या क्षायां नि-
 र्वर्त्तयति लेश्यामभिवर्द्धयन् नो जैव निर्वर्द्धयन्, 'ता जया
 खं' इत्यादि, तत्र यदा णमिति वाक्पाशङ्कारः सूर्यः सर्व-
 षा मण्डलमुपलङ्क्य चारं चरति तदा उत्तमकाष्ठप्राप्ता
 उत्कृष्टका अष्टादशमुहूर्त्ता रात्रिः, अथवा द्वादशमुहूर्त्तप्रमा-
 णो दिवसस्तस्मिन् दिवसे उद्गमनमुहूर्त्तस्तमनमुहूर्त्तं च
 सूर्यो न काश्चिदपि पौरुषीं क्षायां निर्वर्त्तयति, 'नो जैव न'
 इत्यादि, न च-जैव तत्रानां सूर्यो लेश्यामभिवर्द्धयन् भ-
 वति निर्वर्द्धयन् वा अस्तिवर्द्ध (य) न आधिक्योऽधिकतराया
 निर्वर्द्ध (य) न हीनोऽनितरयाऽक्षाययाः सम्भवप्रसङ्गात् ।
 सर्वे परतीर्थकप्रतिपक्षिण्ये भूषा भगवान् गौतमः स्वमतं
 वृच्छति- 'ता कदकुटं' इत्यादि, यथेवं परतीर्थिकानां प्र-
 तियत्नी 'ता' तदि समवन्त् स्वमतं तस्या कतिकाष्ठो-कि-
 प्रमाणां सूर्यः पौरुषीं क्षायां निर्वर्त्तयन् आकृत्य इति वदन् ।
 तत्र भगवान् स्वमतं देशविभागातः पौरुषीं क्षायां तथा त-
 था अस्तिनप्रमाणां वर्धति, परतीर्थिकास्तु प्रतिनियताये-
 व प्रतिदिवसं देशविभागेच्छन्ति, ततः प्रथमतस्तन्मतान्ये-
 वोपदेशीयति- 'तथेत्यादि, तत्र-तस्मिन् देशविभागेन
 प्रतिदिवसं प्रतिनियतयाः पुरुषाश्छायाया विषये वक्ष्य-
 णिः प्रतिपक्षः प्रकृतः । तद्यथा-तत्र-तथां वक्ष्यतेः परती-
 र्थिकानां मध्ये एक एवमाहुः- 'ता' इति पूर्ववत्, अस्ति स दे-
 शो यस्मिन् देशे सूर्य आगतः सन् एकगौर्याम्-एकपुरुषप्र-
 माणां, पुरुषप्रमाणपुलकणं सर्वस्याऽपि प्रकाश्यवस्तुनः, स्व-
 प्रमाणां क्षायां निर्वर्त्तयति । अत्रोपसंहारः- 'एते एवमाहुः ।
 ! एक एवमेवमाहुः-अस्ति स देशो यस्मिन् देशे समागतः

सूर्यो द्विगौर्या-द्विपुरुषप्रमाणां, पुरुषप्रमाणस्यापलकणात्
 सर्वस्याऽपि वस्तुनः प्रकाश्यवस्तु द्विगुणमित्यर्थः, क्षायां नि-
 र्वर्त्तयति, अत्रोपसंहारः- 'एते एवमाहुः । २ । एवं 'इ-
 त्यादि, एवम् उक्तेन प्रकारेण एतानामनरोदितेनाभिज्ञापेन-
 स्वपाठगमनेन शेषप्रतिपक्षगतमपि सूर्यं नेतव्यं तावदाव-
 चरमप्रतिपक्षिण्यं सूर्यं, तदेव अष्टादशो दर्शयति- 'वृक्ष उ'
 इत्यादि, एतद्वैवं परिपूर्णं द्रष्टव्यम्- 'एते पुण एवमाहुः,
 अत्रियं खं स वैसे जीसं खं वैसेसि सूरि ए वृक्ष उऽपौरिसि
 क्षायां निवृत्तह आदियं च वपन्ना, एते एवमाहुः' मध्य-
 मप्रतिपक्षगतास्वालापकाः सुगमत्वात् स्वयं परिभाषनीयाः
 सम्प्रत्येतासामिव वक्ष्यतिप्रतिपक्षीनां भावनिर्वाहिकीपुराह-
 'तस्य' इत्यादि, तत्र-तथां वक्ष्यतिपरतीर्थिकानां मध्ये ये
 ने वादिन एवमाहुः-अस्ति स देशो यस्मिन् देशे समागतः
 सूर्यः एकगौर्या-प्रकाश्यवस्तुनः स्वप्रमाणां क्षायां निर्वर्त्त-
 यति, त एवं स्वमतविभाषनार्थमाहुः- 'ता सूरियस्त खं' ।
 इत्यादि, 'ता' इति पूर्ववत्, सूर्यस्य सर्वोऽपलकणात् सूर्य-
 प्रतिपक्षः सूर्यप्रतिपक्षान्, सूर्यनिवेशादित्यर्थः । वदिमिःसुना
 या लेश्यास्ताभिः (तादृजप्रमाणां हि ति) ताद्व्यमानाभि-
 रस्या रत्नप्रमाणाः पृथिव्या बह्वमरमणीयाश्च भूमिभागाश्च
 यावति सूर्य ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन व्यवस्थित एतावताऽप्यना,
 सृष्टे चाप्यशब्दस्य स्त्रीत्वेन निर्देशः प्राकृतत्वात्, एकं
 च क्षायाऽनुमानप्रमाणेन प्रकाश्यवस्तु वस्तुनो वदुर्देशतः
 प्रमाणमनुमीयते तेन, इहाऽऽकाशदेशे सूर्यमपि प्रका-
 शस्य वस्तुनः प्रमाणं नैव साक्षात् परिग्रहीतुं शक्यं,
 किन्तु देशताऽनुमानेन तद्व्यायाऽनुमानप्रमाणेनयुक्तम्,
 (उमा ए सि) अस्मिन्ः परिक्षिप्यो य देशः-प्रदेशो य-
 स्मिन् प्रदेशे आगतः सन् सूर्य एकगौर्यां, पुरुषप्रमाणस्यां-
 पलकणात् सर्वस्य प्रकाश्यवस्तु वस्तुनः प्रमाणमूनां क्षायां
 निर्वर्त्तयति । एवमत्र भावना-प्रथमत उद्यमेति सूर्यं या
 लेश्या विनियम्य प्रकाशमाभितरानाभिः प्रकाश्यवस्तुदेशे
 ऊर्ध्वं कियमाणाभिः किञ्चित्पुर्वाऽनमुलमवगतानाभिः प्रका-
 शयेन च वस्तुना या सम्भाव्येन परिक्षिप्य आकाशप्रदेशः
 तत्राऽऽगतः सूर्यः प्रकाश्यवस्तुप्रमाणां क्षायां निर्वर्त्तयति ।
 एवमुत्तराऽपि भावना कार्या, (तथेत्यादि) तत्र ये ने
 वादिन एवमाहुः-अस्ति स देशो यस्मिन् देशे समागतः
 सूर्यो द्विगौर्या क्षायां निर्वर्त्तयति न एवं स्वमतविकल्पा-
 न्यमाहुः- 'ता सूरियस्त णमित्यादि' । 'ता' इति पूर्ववत्
 सूर्यस्य सर्वोऽपलकणात् सूर्यप्रतिपक्षः-सूर्यनिवेशादिति-स्व-
 ताभिर्लेश्याभिस्ताद्व्यमानाभिस्तथा रत्नप्रमाणाः पृथिव्या च
 बह्वमरमणीयाश्च भूमिभागाश्चभूमिचरत्वेन व्यवस्थितः एता-
 वज्ज्ञां ह्यन्वामिदंभां भाष्यां क्षायाऽनुमानप्रमाणाभ्यां
 प्रकाश्यवस्तुप्रमाणाभ्यामवस्थितः-परिक्षिप्यो यो देशस्तत्र
 समागतः सूर्यो द्विगौर्या-प्रकाश्यवस्तुनो द्विगुणां क्षायां
 निर्वर्त्तयति, एवमेकप्रतिपक्षविकल्पकाद्याऽनुमानप्रमाणा-
 वृक्षा तावन्नतये यावत्तुल्यवितेता प्रतिपक्षिः, तद्व्यमानि च
 चक्षुषाण स्वयं परिभाषनीयानि, सुगमत्वात्, तद्वैवमुक्ताः
 परतीर्थकप्रतिपक्षः । सम्प्रति स्वमतमुपदेशीयति- 'वयं
 पुण' इत्यादि, वयं पुनरेव-वक्ष्यमाणेन प्रकारेण वदामः,
 तमेव प्रकारमाह- (सानिरेत्यादि) सूर्य उद्गमसमये अ-
 स्तमनसमये च सातिरेकैकानपिपुरुषप्रमाणां क्षायां निर्व-

संभति । एतदेव विभक्त्यविपुलाह—‘ता अरवेह’ इत्यादि, अपगतमङ्गल्यस्याः सा अपार्थो, सा चाऽसी पौरुषी च अपार्थोपौरुषी क्षाया, पुनश्चप्रहण्योपलक्ष्योपस्थात् सर्वस्याऽपि वस्तुनः प्रकाशयस्याऽऽहप्रमाणं क्षाया एवमुत्तराहोपलक्ष्यस्या-कथानं द्रष्टव्यं, दिवसस्य किं गते-कतमे भागे गते शेषे वेति कतितमे भागे शेषे भवति ? । अगवानाह—‘ता’ इत्यादि, ‘ता’ इति पूर्ववत्, दिवसस्य विभागे गते भवति, दिवसस्य विभागे वा शेषे, (ता इत्यादि) पौरुषी पुनश्चप्रमाणं, प्रकाशयस्य वस्तुनः स्वप्रमाणा इत्यर्थः । क्षाया किं गते-कतितमे भागे गते, शेषे वेति-कतितमे वा भागे शेषे भवति ? । अगवानाह—‘दिवसस्य चतुर्भागे गते चतुर्भागे शेषे वा, प्रकाशयस्य वस्तुनः स्वप्रमाणाभूता क्षाया अन्वय प्रपञ्चान्तरे सर्वोपपत्तरे प्रहण्य-कथमित्यर्थोक्तं । तथा च नभिकृषिप्रणया—‘पुरिसि संकू पुरिससरीरं वा, ततो पुरिसे निष्कृषा पोरिसी, एवं सन्वस्व वस्तुयोः बदा स्वप्रमाणा क्षाया भवति तदा पोरिसी हवर्, एवं पोरिसीपमाथं उत्तरायणस्य अंशे दक्षिणायणस्य अंशे इत्थं दिक्, अतो गते-कतितमे भागे गते-कतितमे भागे गते, शेषे वेति-कतितमे वा भागे शेषे भवति ? । अगवानाह—‘ता’ इति पूर्ववत्, दिवसस्य पञ्चमे भागे गते वा भवति, शेषे वा पञ्चमे भागे, (एवमित्यादि) एवमुक्तेन प्रकारेण अष्टपौरुषीम् अष्टपुनश्चप्रमाणं क्षाया इत्येषा क्षिप्त्वा पृच्छा—‘पृच्छासुत्रं द्रष्टव्यं, ‘दिवसभागं’ ति पूर्वपूर्वसुत्राऽपेक्षया परैकमधिकं दिवसभागं क्षिप्त्वा क्षिप्त्वा व्याकरणम्-उत्तरसुत्रं ज्ञातव्यम् । तच्चैवम् ” विपोरिसी णं क्षाया किं गय वा खेले वा, ता क्षुभागगय वा खेले वा, ता अहोऽत्रपोरिसी णं क्षाया किं गय वा खेले वा । ता सप्तभागगय वा खेले वा ” इत्यादि । एतच्च एतावत् तावत् यावत् ता उगुबहुनी’ इत्यादि सुगमं, सातिरैकैकानवष्टोपौरुषी तु क्षाया दिवसस्य प्रारम्भसमये पश्चैतलसमये वा, तत् आह—‘ता न-तिथि किं गय वा खेले वा ” इति, सातिरक्षिप्त्वा भेदात् व्याचष्टे- (तथेत्यादि) तत्र तस्यां क्षायायां विचार्यमाणानां कतिपयं पञ्चविंशतिविधाः क्षायाः प्रकृताः । तद्यथा- (अक्षय्याद्याद्यादि) प्रायः सुगमं, विशेषव्याचक्षानं चामीयां ब्रह्मनां शास्त्राभिराध्यासस्यार्थं वाक्यं, गोलक्ष्मायेत्युक्तं, त-तस्तामेव गोलक्ष्मायां भेदत् आह—(तथेत्यादि) तत्र-तासां पञ्चविंशतिविक्ष्मायानां मध्ये कतिपयं गोलक्ष्माया अष्टविधा प्रकृता । तद्यथा—‘गोलक्ष्मायां’ गोलक्ष्मायस्य क्षाया गोलक्ष्माया, अपार्थस्य—अर्धेमात्रस्य गोलक्ष्माया अपार्थगोलक्ष्माया, गोलक्ष्मायागोलक्ष्मायस्यस्याः क्षाया गोलक्ष्माय-क्षिप्त्वाया, अपार्थस्याः—अपार्थमात्रस्या गोलक्ष्मायस्यक्ष्माया अपार्थगोलक्ष्मायक्ष्माया, गोलक्ष्मायां पुञ्जी गोलपुञ्जी, यंलोत्तर इत्यर्थः, तस्य क्षाया गोलपुञ्जक्ष्माया, अपार्थस्य—अर्धमात्रस्य गोलपुञ्जस्य क्षाया अपार्थगोलपुञ्जक्ष्माया । खं प्र०६ पाठः ।

आवयगुहसप्तम्याम्—

सावयगुहसप्तम्यां च सूरिप सचावींशुगुहं पो-

रिसिच्छायां शिष्वसप्तम्यां च दिवससप्तम्यां निबद्धमाथे रयिखिलेचं अभिधायिष्यमाणे चारं चरह ।

आवयगुहसप्तम्यां सूर्यः सप्तविंशतिक्ष्मायां, इत्यप्रमाणोक्तैरिति गम्यते, पौरुषीक्ष्मायां निबध्य दिवससप्तम्यां रयिकरप्रकाशमाकाशे निबध्यन्-प्रकाशहान्या हानिं नयन् रजनित्रयमन्धकाराऽऽकान्तमाकाशमभिवर्धयन्-प्रकाशहानिबुद्धिं नयन् चारं चरति-व्योममण्डले अभयं करोति । अयमत्र भावायः—इह किल स्पृष्टुमव्यायमाभित्य आयाज्यां चतुर्विंशत्यक्ष्माप्रमाणा पौरुषी क्षाया भवति, दिवससप्तमे सातिरैकक्ष्मायाभूतं वर्धते । ततश्च आवयगुहसप्तम्यामक्ष्मायां वर्धते, सातिरैकविंशतितमदिनित्वात्, तस्याः तदेवभावा-ख्याः सातिरैकैरक्ष्माः सह सप्तविंशतिरक्ष्माणि भवन्ति, निबध्यतस्तु कर्कसकान्तेरारम्भ यत् सातिरैकविंशतितमं दिनं तत्रोक्तस्या पौरुषीक्ष्माया भवति ॥ खं २७ सप्त० । च० । कर्कसकान्ते पृथ्वीऽपराह वा यदा शरीरप्रमाणक्ष्माया स्यात्तदा पौरुषी, तदुक्तं, आकाशे पौरुषीप्रहर इत्यर्थः तत्रैवां याम्योत्तराऽऽपत्तां यदा देहक्ष्मायापर्वतः स्फुरति तदा सर्वदिनेषु पौरुषी । यदा-पुनश्चव्योमस्य दक्षिण-क्ष्मां निवेशिताकर्कस दक्षिणाऽपनाऽऽदिने यदा जानुक्ष्माया द्विपदा तदा पौरुषी । यथा—

आसाहमासं तुपया, पोले मासे चउपया ।

विचाऽऽसोऽपु मासेषु, तिपया होह पोरिसी ॥ १ ॥ ”

हानिबुद्धी त्वेवम्—

“ अंगुलं सत्तरचतुरं, पक्षेणं च तुअंगुलं ।

वहए हायए वावि, मासेणं चउउगुलं ॥ १ ॥ ” इति ।

“ साहूवयणेणं ” इत्यत्र च पादान्तरहरेणाप्यधिकारः, अतस्तत्र पौरुषीक्ष्मायोपरि प्रत्येयऽयम्—“ निडुमूले आसा-ह-सावसे कुडिऽगुलेहि ” पडिजेह । अडुहि विअहइअमी, तए हस अडुहि, चउये ॥१॥ ” पौरुषीप्रत्याकथनसमानप्रत्या-कथना साष्टपौरुषी त्वेवम्—“ पोले तणुक्ष्मायाए, नवहि ” परदि तु पोरिसी सह । तावत्कदा हायां, जावासाहे यया तिखि ॥ १ ॥ ” पृथ्वीऽप्रे वयस्यायोऽपि प्रमाणप्रस्तावा-विद्वेष्ट विषयः, “ पोले विदितिष्यक्षाया, चारस अंगुलपमाय-पुरिमडे । मासे उअंगुलहाणी, आसाहे निडिमा सव्वे ॥१॥ ” खं २ अष्टि० । सुखावर्षायां स्थापना विधायम्—

मावाः १२	ए	अ	इ	उ	ए	अ	इ	उ	ए	अ	इ	उ
आषाढः १	२	०	६	२	६	३	०	०	०	०	०	०
आश्विनः २	२	०	४	६	२	१०	४	०	०	०	०	२
भाद्रपदः ३	२	०	८	८	३	४	४	०	०	०	०	४
आश्विनः ४	३	०	८	८	३	८	१	०	०	०	०	६
कार्तिकः ५	३	०	४	८	४	०	७	०	०	०	०	८
मार्गशीर्षः ६	३	०	६	१०	४	६	८	०	०	०	०	१०
पौषः ७	४	०	१०	४	१०	६	०	०	०	०	०	१२
माघः ८	८	०	१०	४	६	८	०	०	०	०	०	१४
फाल्गुनः ९	३	३	४	८	४	०	७	०	०	०	०	८
चैत्रः १०	३	०	८	८	३	८	६	०	०	०	०	८
वैशाखः ११	२	८	८	३	४	४	०	०	०	०	०	४
जेष्ठः १२	२	४	६	२	१०	४	०	०	०	०	०	२

सम्प्रति पौरुषीपरिमाणमतिपादकमेकविंशतितममाधृतं

विषयगुहाह—

पञ्चे पञ्चसगुणे , तिहिरासिहिए पोरसीएँ आशयणे ।

छलसीइसयविभंचे, जं लद्धं तं विपायाहि ॥ १ ॥

अइ होइ विसम लद्धं, दक्षिणमणयं हविज्ज नायव्वं ।

अइ हवइ समं लद्धं, नायव्वं उत्तरं अयणं ॥ २ ॥

युगमध्ये यस्मिन् पर्वणि यस्यां तिथौ पौरुषीपरिमाणं ज्ञातुमिष्टं ततः पूर्वे युगादिन आरभ्य यानि पर्वाणि अतिक्रान्तानि तानि प्रियन्ते भूत्वा च पञ्चदशभिर्गुण्यन्ते, गुण्यित्वा च विचक्षितान्यास्तियेषां पूर्वमतिक्रान्तास्तिययस्ताभिः सहितानि क्रियन्ते, कृत्या च पञ्चशीत्यधिकेन तेषां भागो ह्रियते इहैकस्मिन्मयने ज्येष्ठीत्यधिकमण्डलगतपरिमाणे चन्द्रनिष्पादितानां निध्यानां पञ्चशीत्यधिकं शतं भवति, ततस्तेन आगहरणं, हृते च भागे यल्लब्धं तत् विजानीहि—सम्यगवधारयेत्यर्थः । तत्र यदि विषयं भवति, तद् यथा एककश्चिकः पञ्चकः सप्तको नवको वा तदा तत्पर्यन्तवर्ति दक्षिणमयनं ज्ञातव्यम् । अथ भवति । लब्धे समे, तद्यथा—इहैककश्चिकः षट्कोऽष्टको दशको वा तदा तत्पर्यन्तवर्ति उत्तरायणमवसेयम् । तदेवमुक्ता दक्षिणायनोत्तरायणपरिहानोपायाः ।

सम्प्रति पञ्चशीत्यधिकेन शतेन भागे हृते यल्लेपमवनिष्ठे, यदि वा-भागसम्भवे यत् शेषं तिष्ठति तत्प्रतिविधिमाह—

अयस्यगए तिहिरासी, चउगुणे पल्लवापइयम्मि ।

जं लद्धंमगुलाणि य, खयवुड्डी पोरिसीए उ ॥ ३ ॥

यो भागासंभवेन शेषत्वतोऽयनगतस्तिथिराशिवर्तते स चतुर्भिर्गुण्यते, गुण्यित्वा च पर्वपादेन युगमध्ये यानि सर्वसंख्यया पर्वाणि चतुर्विंशत्यधिकशतसंख्यानानि तेषां पादेन—चतुर्थीशेन, एकविंशता इत्यर्थः । तेषां भागे हृते यल्लब्धं तान्यङ्गुलानि, अङ्गुलांशाश्च पौढक्याः क्षयवृद्धया ज्ञातव्यानि, दक्षिणायनपर्वभूवराशेरपरि वृद्धौ ज्ञातव्यानि, उत्तरायणे पर्वभूवराशेः क्षय इत्यर्थः, अथैवभूतस्य गुणकारस्य भागहारस्य वा कथमुपर्युक्तः ? उच्यते—यदि पञ्चशीत्यधिकेन शतेन चतुर्विंशतिरङ्गुलानि क्षये वृद्धौ वा प्राप्यन्ते, तत एकस्यां तिथौ का वृद्धिः क्षयो वा ? राशिचय-स्फातना—१८६, २५१ । अत्रास्येन राशिना एककलक्षणं मध्यमो राशिश्चतुर्विंशतिरूपे गुण्यते, जातः स तावानेव, तत आधेन राशिना पञ्चशीत्यधिकशतकंषण भागो ह्रियते, तत्रोपरितनराशेः स्तोकात्वात् भागो न लभ्यते, ततः क्षेय-क्षेदकराशयोः षट्केनापवर्तना, जात उपरितनेन राशिश्चतुष्करोऽधस्तन एकविंशत्, लब्धमेकस्यां तिथौ चत्वार एकविंशद्भाग्याः क्षये वृद्धौ वेति चतुष्को गुणकार उक्त एकविंशद्भागहार इति ।

इह यल्लब्धं तान्यङ्गुलानि क्षये वृद्धौ वेत्युक्तं, तत्र कस्मिन्नयने कियत्प्रमाणराशेरपरि वृद्धौ कस्मिन् वा अयने किं प्रमाणराशेः क्षये ह्येतदधिकव्याप्यमाह—

दक्षिणवुड्डी दुपया—उ अंगुलायं तु होइ नायव्वा ।

उत्तरअयणे हाणी, कायव्वा चउहि पायाहि ॥ ४ ॥

दक्षिणायने द्विपादयोः—पदद्वयस्योपरि अङ्गुलानां वृद्धिर्ज्ञातव्या । उत्तरायणे चतुर्थ्यः पादत्रयः सकाशाद् अङ्गुलानां हानिः । तत्र युगमध्ये प्रथमे संवत्सरे दक्षिणायने ततो दि-
वसाद्वारम् वृद्धिस्तत्रिकरूपयति—

सावणवहुलपदिवए, दुपया पुख पोरसी पुवं होइ ।

चत्तारि अंगुलाई, मासण य वहुए तत्ता ॥ ५ ॥

एकतीसद्भाग्या, तिहिए पुख अंगुलस्स चत्तारि ।

दक्षिणअयणे वुड्डी, जाव चत्तारि उ पयाइ ॥ ६ ॥

युगस्य प्रथमे संवत्सरे भावणमास बहुलपले प्रतिपदि पौरुषी द्विपदा—पदद्वयप्रमाणा भूवराशिमवति, ततस्तस्याः प्रतिपद आरभ्य प्रतिर्तिथिकमण तामहर्द्धते यावन्मासेन सूर्यमासेन सार्द्धं विशदहोरात्रप्रमाणेन चन्द्रमासेपत्तया एकविंशता तिथिभिरित्यर्थः (एकतीसत्यादि) यत एकस्यां तिथौ चत्वार एकविंशद्भाग्या वर्धन्ते, एतच्च प्रागेव भाविनः, परिपूर्णं तु दक्षिणायने वृद्धिः परिपूर्णानि चत्वारि पदानि, ततो मासेन—सूर्यमासेन सार्द्धं विशदहोरात्रप्रमाणेन एकविंशत्तिथ्यामकेनैत्युक्तम् । तदेवमुक्ता वृद्धिः ।

सम्प्रति हानिमाह—

उत्तरअयणे हाणी, चउहि पायाहि जाव दो पाया ।

एवं तु पोरिसीह, वुड्ढुखाया हानि नायव्वा ॥ ७ ॥

युगस्य प्रथमसंवत्सरे उत्तरायणे माघमासबहुलपले सप्तम्या आरभ्य चतुर्थ्यः पादत्रयः सकाशात् प्रतिर्तिथि एकविंशद्भागचतुर्गुण्यहस्तान्पादत्रयेवा यावद्भूवराशेणपर्यन्ते हो पादो भागप्राप्तिः । एवं प्रथमसंवत्सरगतो विधिः । द्वितीये संवत्सरे भावणे मासि बहुलपले त्रयोदशीमासो कृत्वा वृद्धिः, माघमासे शुक्लपले चतुर्थीमासो कृत्वा क्षयः । तृतीये संवत्सरे भावणमासे शुक्लपले दशमी वृद्धेरादिः, माघमासे बहुलपले प्रतिपत् क्षयस्यादिः । चतुर्थे संवत्सरे भावणमासे बहुलपले सप्तमी वृद्धेरादिः, माघमासे बहुलपले अष्टादशी क्षयस्यादिः । पञ्चमे संवत्सरे (वुड्ढुखाया हानि नायव्वा) एवमुक्तेन प्रकारेण पौरुष्याम् पौरुषीविषयो वृद्धिस्ततो यथाक्रमं दक्षिणायने उत्तरायणे च वेदितव्यो । तदेवमुक्तं करणम्—

सम्प्रतिकरणस्य भावना क्रियते—

कोऽपि पृच्छति—युगे आदिन आरभ्य पञ्चाशीतितमे पर्वणि पञ्चस्यां तिथौ कतिपदा पौरुषी भवति ? । तत्र चतुर्शती-त्रिभियन्ते, तस्याश्चापस्मान् पञ्चस्यां तिथौ पृष्टमात पञ्च चतुर्शतीन्ध पञ्चदशभिर्गुण्यते, जानातं द्वादश शतानि षष्ट्यधिकानि १२६० । नेषु मध्येऽधस्तनः पञ्च प्राप्यन्ते, जानाति द्वादश शतानि पञ्चषष्ट्यधिकानि १२६५ । तेषां पञ्चशीत्यधिकेन शतेन भागो ह्रियते, लब्ध्याः षट्भागने षट् अयनानि अतिक्रान्तानि, सप्तमयने वर्तते, तद्गते च शेषमकानपञ्चाशदधिकं शते तिष्ठति तत् चतुर्भिर्गुण्यते, जानाति पञ्च शतानि षष्ट्यधिकानि १२६६ । तेषां एकविंशता भागहारं लब्ध्या एकोनविंशतिः १६, शेषाः तिष्ठन्ति सप्त, तत्र द्वादशाङ्गुलानि पाद एकोनविंशतद्भाग्यानिः पदं लब्धं, शेषाणि तिष्ठन्ति सप्ताङ्गुलानि, षष्ठं चायनमुत्तरायणे, तच्च गतं, सप्तमे च दक्षिणायने वर्तते, ततः पदमेकं सप्ताङ्गुलानि पदद्वयप्रमाणे भूवराशौ प्रक्षिप्यते, ज्ञाता-

नि श्रीणि पदानि सप्त अङ्गुलानि, ये च सप्त एकविंशत् भागाः शेषीभूता वर्तन्ते, तान् यवान् कुम्भैः, तत्राहो यवा अङ्गुले इति, ते सप्त अष्टभिर्गुण्यन्ते जाताः पद्मपञ्चाशत् ५६. तस्य एकविंशता भागे हुते लब्ध एको यवः, शेषास्तिष्ठन्ति यवस्य पञ्चविंशतिरेकविंशत् भागाः, आगते पञ्चाशीतिशतमे पर्वणि पञ्चम्यां श्रीणि पदानि सप्त अङ्गुलानि एको यवः, एकस्य च यवस्य पञ्चविंशतिरेकविंशद्भागा इत्येतावती पौकषीति । तथा अपरः कोऽपि पृच्छति—सप्तनवतितमे पर्वणि पञ्चम्यां प्रतिपदा पौकषीति । तत्र यवणवति-प्रियते, तस्यापस्तान् पञ्चमी वरणवतिश्च पञ्चदश-भिर्गुण्यन्ते, जातानि चतुर्दश शतानि चत्वारिंशदधिकानि १५४०, तेषां मध्येऽचरन्तु ता एव प्रक्षिप्यन्ते, जातानि चतुर्दश शतानि पञ्चचत्वारिंशदधिकानि १५४५, तेषां च पञ्चशिर्यधिकेन शतने भागो विद्यते, लब्धानि सप्त अयनानि. शेषं तिष्ठन्ति त्रिचत्वारिंशदधिकं शते १५३, तत् चतुर्भिर्गुण्यन्ते, जातानि द्विसप्तत्यधिकानि पञ्च शतानि, ५७२, तेषामेकविंशता भागो द्वियते, लब्धान्यष्टादशङ्गुलानि ८, तेषां मध्ये द्वादशभिर्गुण्यन्ते, लब्धमेकं पदं पद्मपञ्चगुलानि, उपरि चोशा उद्धरन्ति चतुर्दश, ते यवाऽऽनयनार्थमष्टभिर्गुण्यन्ते, जातं द्वादशोत्तरशतम् ११२, तस्यैकविंशता भागे हुते लब्धाऽष्टयो यवाः, शेषास्तिष्ठन्ति यवस्य एकविंशतिरेकविंशद्भागाः, सप्त वा यवान्यतिक्रान्तानि, अष्टमे वर्तते, अष्टमे चायनसु-त्तरायणम्, उत्तरायणे च पदे चतुष्कण्ठात् भुवराशो-निर्बद्धया, तत एकं पदं, सप्त अङ्गुलानि, तयो यवा एकस्य च यवस्य एकविंशतिरेकविंशद्भागा इति पद्मचतुष्टया-म्याशान्तयो शेषं तिष्ठति त्रे पदे चत्वारि अङ्गुलानि त्रयो यवा एकस्य च यवस्य एकविंशतिरेकविंशद्भागा द्वादश एक विंशद्भागाः, एतावती युगाऽऽदितः सप्तनवतितमं पर्वणि पञ्चम्यां पौकषीति । एवं सर्वत्र भावनीयम् ।

सम्प्रति पौकषीपरिमाणदर्शनेनाऽयनम्—

तपरिमाणहापनार्थं करणमाह—

बुद्धी वा हाथी वा, जावइया पोरिसीएँ दिट्ठा उ ।

ततो दिवसगण्यं, जं लद्धं तं स्तु अयणगयं ॥ ८ ॥

पौकष्यां यावतो वृद्धिर्हानिर्वाह्यता नतः सकाशात् दिव-सगतेन प्रवर्द्धमानेन हीयमानेन वा त्रैराशिकमात्रानुरूपेण ततो यत्न्यं तत् अयनं गतम्, अयनस्य तावत् प्रमाणं गतं वेदितव्यम् । एव करणगाथाऽऽपराधैः ।

भावना विषयम्—

तत्र क्षिणायने पद्मपञ्चम्यापरि चत्वारि अङ्गुलानि बुद्धौ दृष्टानि, ततः कोऽपि पृच्छति—कियत् गतं क्षिणायनस्य ? अत्र त्रैराशिकमात्रानुरो—यदि चतुर्भिर्गुण्यन्त्यैकविंशद्भा-गैरेका निमित्तं भवते, ततश्चतुर्भिर्गुण्यन्ते कति तिथीर्लभामहे ? रा-शिचयस्यापना-४, १, ४। अत्राम्यां राशिरङ्गुलरूप इत्येकविंश-द्भागकारणमेकविंशता गुण्यते, जातं चतुर्विंशत्यधिकं शत-म् १२४, तस्य चतुष्कण्ठेनाऽऽदिराशिना भागो द्वियते, लब्धा एकविंशत्यध्याः, आगते क्षिणायने एकविंशत्तमायां तिथौ चत्वारिङ्गुलपौकष्यां वृद्धिरिति । तथा-उत्तरायणे पद्मचतुष्टया-ङ्गुलपौकष्यां हि पौकष्या उपलभ्य कोऽपि पृच्छति—किं गत-
५८६

सुत्तरायणस्य ? अत्रापि त्रैराशिकं यदि चतुर्भिर्गुण्यन्त्यैकविं-शद्भागैरेका निमित्तं भवते, ततोऽष्टभिर्गुण्यन्ते कति तिथयो ल-भ्यन्ते ? राशिचयस्यापना ४, १, ८, अत्राम्येन राशिरैकविं-शद्भागकारणमेकविंशता गुण्यते, ततो जाते द्वे शतं अष्टाच-त्वारिंशदधिकं २४८, ताम्यां मध्ये राशिरैककण्ठे गुण्यते, जाते त एव द्वे शते अष्टाचत्वारिंशदधिकं २४८, तयोराद्येन राशिना चतुष्कण्ठेन भागहरणं, लब्धा द्वापद्विः आगतसु-त्तरायणे द्वापद्विमायां तिथौ अष्टाचत्वारिङ्गुलानि पौकष्यां हीना-मीति । अयो २१ पाठो ।

चैत्राऽऽश्विनपूर्वमासीषु पौकषीमानम्—

चेत्तामोए पुष्पमासीसु सद् द्वितीसंगुलियं मूरिए पो-रिसीछायं निव्वन्नेइ ।

यदि अश्वयुजः पौष्णमास्यां पदविंशदङ्गुलिका पौकषी छाया भवति तदा कार्तिकस्य कृष्णसप्तम्यामङ्गुलस्य वृद्धि गतत्वा-स्तस्य त्रिंशदङ्गुलिका भवतीति । स ३० सम० ।

कार्तिकचतुर्लसप्तम्याम्—

कसियवहुलसप्तमीयं छरिए सत्तरीसंगुलियं पो-रिसीछायं निव्वत्तत्तां यं चारं चरइ ।

फाल्गुनपूर्णिमायाम्—

फग्गुणपुष्पमासीयिए यं मूरिए चत्तालीसंगुलियं पो-रिसीछायं निव्वत्तत्तां यं चारं चरइ । एवं कसियाए वि-पुणिमाए ।

(फग्गुणपुष्पमासीयिए सि) अत्राप्येवं कथम् ? उत्त्यते—“गामे मासे अउत्तया” इति वचनात्, पौषीपौष्णे मास्यामष्टच-त्वारिंशदङ्गुलिका सा भवति, ततो मासे चत्वारि, फाल्गुने च चत्वारि अङ्गुलानि पातनामीयेवं फाल्गुनपौष्णे मास्यां चत्वा-रिंशदङ्गुलिका पौकषी छाया भवति । कार्तिक्यामप्येवमेव । यतः—“चेत्तामोएसु मासेसु, निपया होइ पोरिसी” इत्युक्तम् । ततः पद्मपञ्चम्य पदविंशदङ्गुलप्रमाणस्य कार्तिकमासाति-कमे चतुर्गुलवृद्धौ चत्वारिंशदङ्गुलिका सा भवतीति । स ४० सम० । अयो १० व १० । (‘पमाणकाल’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ४७८ पृष्ठे दर्शिता ।) (पौकषीकृत्यानि ‘पहद्विण्क-रिया’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे उक्तानि ।)

चउपारिसिओ दिवसा, माई चउपोरिसी चेव ॥ २०६६ ॥

तत्र चतुस्त्रिभिः पौषपौषिभिर्विभक्तं भवति, एवं रात्रिपरि । इति निर्युक्तिगाथाऽर्थः ॥ २०६६ ॥

ननु पौकष्याः किं मानम् ? इति विनयेप्रश्नमाशङ्क्य भा-
ष्यकारः प्राऽऽह—

पोरिसिमाणमनिययं, दिवसनिसावुद्धिहाणिभावाओ ।

हीणं तिथिं सुहुत्त-द्वपंचमा माणसुकोत्तं ॥ २०७० ॥

न नियतं मानमस्ति पौकष्याः । कुतः ? दिवसनिशावु-द्धिहाणिभावात् । इदमुक्तं भवति—दिवसस्य रात्रयो चतुर्दो-भागः पौकषी भग्यते । ततश्चेयं दिवसस्य रात्रयो वृद्धि-हानिभ्यां वृद्धा हीना च भवति । तत्र दिवसलम्बि-भ्याः पौकष्याः सर्वहीनं जघन्यमात्रमाह ययो मुहुर्ताः पद्-मद्विका मकरलक्षकान्तिदिने द्रष्टव्यम्, रात्रिस्मन्निभ्यः

अपि जघन्यमिदमेव मानम्, कथलं ककलसृक्कान्तिरजग्यां मन्मथम् । उक्तुं तु मानमस्या अपि अमुमुहूर्तां तव घाटिका दिवसस्यार्धधन्याः ककलसृक्कान्ती, रात्रिस्यार्धधन्यास्तु मकरलसृक्कान्तिरिति ॥ २०७० ॥

जघन्यायाः पौरुषा उक्तुष्टायाश्च प्रारभ्य प्रतिदिनं किं-स्विद्यं वदन्ते, किं वा हीयते ?, इत्याशङ्क्याऽऽह—

बुद्धौ वाचीमुत्तर-सयभागो पददिग्गुं मुहुत्तस्त ।

एवं हासौ वि मया, अयणुदिवसभागो नेया ॥ २०७१ ॥

इह जघन्यपौरुषाः प्रतिदिनं वृद्धिर्भवति । कियती ?, इत्याह— मुहुत्तस्य द्वाविंशत्युत्तरशनतमो भागः, उक्तुष्टपौरुषास्तु प्रतिदिनं हानिर्भवति, माऽपि चैवमेव मता । मुहुत्तस्य द्वाविंशत्युत्तरशनतमो भाग इत्यर्थः । इयं च पौरुषा वृद्धिर्हानिश्चोत्तरायण-दक्षिणायन-दिनभागनो ज्ञेया । इदमत्र इत्यम-पङ्क्तिभिमोस्तथावदुत्तरायणे दक्षिणायनदिनभागनो ज्ञेयं भवति, एवं दक्षिणायनमपि । तत्रोत्तरायणे प्रतिदिनं चतुर्भिः पानीयपलैर्देयमानानां दिवसानामुक्तुष्ट दिवसे पङ्क्तुर्हानौ वर्धन्ते, रात्रीणां त्वन्येव हास्या हीयमानानां सर्वहीनार्या रात्रौ पङ्क्तुर्हानौ हीयन्ते । एवं दक्षिणायनेऽपि, नवरं रात्रिः पङ्क्तुर्हानौ वर्धन्ते, दिवसस्य तु हीनस्य इति स्वस्योद्भवमन्यः । ततश्चैवं सति पङ्क्तिः पङ्क्तिर्भास्येति-रजग्यां यथायां पङ्क्तुर्हानौ वर्धन्ते, हीयन्ते च । मानेन त्वेकस्य मुहुत्तस्य वृद्धि-हानौ । सूर्य-संवासरत्नरत्न पदपट्टाधिक्येभिमोर्दशनशतं भवति । ततश्चैक-मयनेन व्यष्टि-व्यधिक्यमशनशतं आतका मति । मासे तु सूर्य-संवास्थिना साधेविशद्विधानि भवन्ति, यच्च मासे मुहुत्तां वर्धते तस्यैते साधेविशद्विधौसमागो ज्ञियते, मुहुत्तस्तु द्विघटिकाप्रमाणं भवति, अत एकैकस्या अपि घटिकाया एकपट्टिभागाः कल्पन्ते । ततो घटिकाद्वय एकपट्टिप्रमाणानां द्वाविंशतं भवति । साधेविशद्विहानेन च मासे रात्रि-दिनपौरुषीणामपि प्रत्येकं द्वाविंशतं शते भवति । अत एतन् द्वाविंशतं शतेन मुहुत्तलग्नघाटिकैकपट्टिभागानां द्वाविंश-स्य शतस्य भागं हृत एकैका द्वाविंशतनमो घटिकैकपट्टिभागाः समागच्छति । स च प्रतिदिनमेकैकस्या दिन-रात्रिपौरुषा यथायां वर्धते, हीयते चेति । अतः साधुक्रम- 'बुद्धौ वाचीमुत्तर' इत्यादि ॥ २०७१ ॥

अथवा-प्रकाराभ्यन्तरेऽप्यस्याऽर्थस्याऽवबोधेऽप्येवाधेमाह—

उकास-जटामां, जटन्तरालमिह पोरिमीशे तं ।

तसीयसयविभक्तं, बुद्धौ हास्यं च जाणुहि ॥ २०७२ ॥

उक्तुष्टा तवघटिकाप्रमाणे पौरुषी, जघन्या तु पङ्क्तुघटिका-प्रमाणेषुक्रमेव । एतयोश्च जघन्यामुक्तुष्टायाः पौरुषायेषु घटिकात्रयलक्षमन्तराले तद्वनगतव्यष्टीतिशतविभक्तं प्रतिदिनं पौरुषा वृद्धिर्हानि च जानीहि । इदमुक्तं भवति-यदि व्यष्टीतिन दिनशतेन तिस्रो घटिका वर्धन्ते हीयन्ते वा पौरुषा, तर्हि प्रतिदिनं तस्याः किं वर्धते हीयते वा ?, इत्यस्य जिज्ञासायां घटिकात्रयस्य व्यष्टीतिन भागो ज्ञियते, तत एकैका घटिकैकपट्टिप्रमाणैः कियते, ततस्वयं शीस्यधिकं शुद्धमेकपट्टिभागानां भवति, तस्य च व्यष्टीतिनैव

दिनशतेन भागं हृत प्रतिदिनमेकपट्टिभागो बुद्धौ हानौ वा पौरुषा लभ्यते इति स एवाऽर्थः, अस्याप्येकस्यैकपट्टि-भागस्य मुहुत्तद्वाविंशतनतमभागरूपव्यादिति । विशेषः ।

तत्र पौरुष्येव न ज्ञायते किं प्रमाणं ?, अतस्तस्मात्—

पादनायाऽऽह—

पोरिमिपमाणकालो, निच्छयव्यवहारो जिणकसाश्च ।
निच्छयश्चो करणुओ, ववहारमतो परं वाच्छं ॥ २०८१ ॥

पौरुषाः प्रमाणकालो द्विविधः; निच्छयतो व्यवहारतश्च ज्ञातव्यः, तत्र निच्छयतो—निच्छयपदयाऽभिप्रायेण करणु-क्का गणितन्यायात्, अतः परं व्यावहारिको—व्यवहारन-यमनेन वक्ष्ये ।

तत्र निच्छयपौरुषीप्रमाणकालप्रतिपादनायाऽऽह—

अयणार्थेय दिग्गमणे, अट्टगुणं गट्टिभादए लज्जे ।

उत्तरदाहिणमार्गे, पोरिमि पयमुक्कपक्खेवा ॥ २०८२ ॥

दक्षिणायने उत्तरायणदिनानि, उत्तरायणे दक्षिणायन-दिनानि मीलित्वा संप्रत्ये, स राशिरष्टभिर्मेस्यन्ते, एकपट्ट्या भागो च्छियते, लब्धेऽङ्गुलानि, द्वादशाङ्गुलैः पादः यावता भवति (उत्तर-ति)मकरादिनं ष पादाः । (दाहिण-ति) कर्कदिनं २ पादाः, शेषपु पदगुणद्वयमेव ।

व्यवहारनोऽनुना पौरुषीप्रमाणकालप्रतिपादनायाऽऽह—

आसादो मासे दुपया, पोमे मासे चउपया ।

चित्तासांसेपु मामेसु, तिपया हवइ पोरिमी ॥ २०८३ ॥

आषाढे मासे पौर्णमास्यां द्विपदा पौरुषी भवति, एवं च द्वादशाङ्गुलं शतं, पोमे मासे पौर्णमास्यां चतुपदा पौरुषी भवति, तथा चैत्राश्वयुज्यपौर्णमास्यां त्रिपदा पौरुषी भवति ।

अधुना कियती वृद्धिः कियन्तु दिनेषु कियती वा हानाति-

त्यन्तस्मिन्पादयष्टाह—

अंगुसं मत्तगतमे, पक्खेसुं तु द्रुमंगुलं ।

वट्टुण हायए वावि, मामेसं चउमंगुलं ॥ २०८४ ॥

आषाढपौर्णमास्या आश्वयुज्येन समग्रांशेन वर्धते, प-लेण तु अङ्गुलद्वयं वर्धते, तथा माघमासकुलचतुष्टयं वर्धते, इयं च वृद्धिरन्तरासं तावत्तया यावत्पौर्णमासपौर्णमास्यां पदचतुष्टयेन पौरुषी जायते, हानिर्गप पौर्णमास्याः परत ए-वमेव च द्रष्टव्या, यदुत्ताङ्गुलं समग्रांशेनावच्छियते, पक्षेणा-ङ्गुलद्वयं, माघमासकुलचतुष्टयम्, एवमयं हानिरन्तरासं ता-वत्तया यावदाषाढपौर्णमास्यां द्विपदा पौरुषी जायते । म्या-पना जेयम- 'आस्मादङ्गुलमाए पद २ पोरुमी, सावणपुण्णिमा-ए पद २ अंगुल ४, षड्वयपुण्णिमाए पद ४ अंगुल ४, आसा-यपुण्णिमाए पद ३, कलियपुण्णिमाए पद ३ अंगुल ४, म-गासिरपुण्णिमाए पद ३ अंगुल ४, पोसपुण्णिमाए पद ४, एस्ति-अ जाव बुद्धो दाह । माहपुण्णिमाए पद ३ अंगुल ४, फगु-णपुण्णिमाए पद ३ अंगुल ४, चैत्रपुण्णिमाए पद ३, चह-साहपुण्णिमाए पद २, अंगुल ४, जेठपुण्णिमाए पद २ अंगुल ४, आसादपुण्णिमाए पद २ हास्यं च जा हाणी । भावय्यो इमे-सावणसल पट्टमदिवसाश्चो आरभ्य बुद्धी जदा भवति नदा दिवसे दिवसे अंगुलस्स सयमो भागो किंचिपुणो बहइ,

इमं भिक्षुं होइ-सावणस्स पढमदिवसे होइहि पयहि पोरिसी होइ अंगुलस्स सत्तमेण भागेण किंचिप्पणेण आहि-या, एवं वितियदिवसे दो पयाइ हो अ सत्तमभागा अंगुलस्स किंचिप्पणा, एवं एयाए बुद्धीए ताव जाव सावण-पुत्तिमाए दो पयाइ चत्तारिय अंगुलारो बुद्धी जाया एवं इमाइ कम बुद्धीए ताव तेयव्वं जाव पोममासपुत्तिमा । तत्थ चउपया पोरिसी, नत्तो परं माहपद्मदिवसाउ आर-म्भ हाणी एतेण चव कमेण नायव्वाउ जाव आसादपुत्तिमा ।" आह-इदमुक्कं सत्तमिदिवसेरक्कलं वड्ढेत, तथा पत्तेणाङ्गुलद्वयं वड्ढेत इत्युक्त्वा, तदयं विरोधः कुतो? यदा पत्तेणाङ्गुलद्वयं वड्ढेत तदाःङ्गुलं सत्तमिः सार्द्धदिवसेवड्ढेत? आचार्य-स्वाहा-सत्यमेतत्, किन्त्वनेनैव तत्प्रक्याप्यते-वरं किञ्चिद-वृद्ध्यायं पौरुष्यं पारितं मा भूयन्नायायं, प्रत्याकथानमहभ-यात्, न्यूनता च पौरुष्यायेव जयति, यदि याऽनौ प्राप्ता-मर्यादा ज्ञाया, तस्यां यदि प्रदीर्घायां भुङ्क्ते तदा न्यूना पौरु-षी, अथिका च तदा भवति यदा सा ज्ञाया स्वल्पा भवतीति ।

अधुना येषु मासेष्वङ्गाराणि पतन्ति ताज् मासान्

प्रतिपाद्यन्माह—

आमादवहुलपक्खे, भवए कत्तिप य पोमे य ।

फग्गुलवइमाइसु य, पोद्धवा ओपरसाआ ॥ २८५ ॥

आमादस्य मासस्य बहुलपक्ष-कृष्णपक्षेऽङ्गारायं पतति, तथा माद्रपक्षबहुलपक्षे कानि कश्चद्वहुलपक्षे पौषबहुलपक्षे फ-ग्गुलबहुलपक्षे वैशाखबहुलपक्षे चाङ्गाराणि पतन्ति । 'आ-मरसं' अङ्गारायं न च त्रहोदयः पतन्ति इति पौरुष्या न्यूनता वेदितव्या, अस्याऽर्धस्य आपनार्थमिदमुक्तम् ।

एवं तवत्पौरुष्याः प्रमाणमुपगन्तः, या तु पुत्रधर्म-

पौरुषी सा कियम्माणा भवतीत्यतस्तत्त्वकप्रति-

पादनायाऽह—

जेठामूले आमा-दसावणे छुइं ऽहुल्लेहिं पडिल्लहा ।

अठ्ठहिं वीअतियम्मि य, तइए दस अठ्ठहिं चउरं ॥ २८६ ॥

उपश्रुत्वा मासे तथाऽऽपादभाषणे पञ्चमिरङ्गुलैर्यावदद्या-ऽपि पौरुषी न पूर्यते तावच्चरमपौरुषी भवति । (अठ्ठ-हिं वीअतियम्मि लि) आठपदं भावयत्युक्त्वा कानिच वा-ऽस्मिन् द्वितीयत्रिकेऽष्टमिरङ्गुलैर्यावदद्यापि पौरुषी न पू-र्यते तावच्चरमपौरुषी भवति । (तइए दस लि) मार्-गशिरे पौषे मासे च एतस्मिन् तृतीये त्रिके दशमिरङ्गु-लैर्यावदद्याऽपि पौरुषी न पूर्यते तावच्चरमपौरुषी भवति । (अठ्ठहिं चउरं लि) फाट्ठले चैत्रे वैशाखे च अस्मि-न्ननृपं त्रिकेऽष्टमिरङ्गुलैर्यावत् पूर्यते पौरुषी तावच्चरम-पौरुषी भवति ॥ आध० ।

पोरिसीपञ्चकलाण-पौरुषीप्रत्याख्यान-न० । प्रथमपौरुष्यां चतुर्विधाऽऽहारप्रत्याख्याने, तत्प्रत्याख्याने च ६ आकाराः । प्रथ० ६ आ० ।

नमु (का) कारपोरिसीए, पुरिमङ्गेगासणेमठाणे य ।

आर्यावलि ऽधचट्ठं, चरपे य आभिगमंविहिइ ॥ १५६७ ॥

दो छव सत्त अट्ठ, सचट्ठ य पंच छव पाणम्मि ।

चउ पंच अट्ठ नवपं, पचेयं पिहए नवए ॥ १५६८ ॥

दोच्चैव नमुकारं, आगारा छव पोरिसीए उ ।

सत्तेव य पुरिमङ्गे, एधासण्णम्मि अट्ठेव ॥ १५६९ ॥

सत्तेगट्ठाणस्स उ, अट्ठेवाधिवलिम्मि आगारा ।

पंचेव अभल्ले, छपाणे चरिमि चत्तारि ॥ १६०० ॥

पंच चउरां अभिगमहि, निर्वीए अट्ठ नव य आगारा ।

अप्पाउराण पंचउ, हवति सेसेसु चत्तारि ॥ १६०१ ॥ आ० ।

('आमां गाथानामर्थः 'पञ्चकलाण' शब्दे ऽस्मिन्नेव भागे १०४ पृष्ठे गतः ।) यद् चेति पौरुष्यां तु, इह च पौरुषी नाम—प्रत्याख्यानविशेषः, तस्यां यद् आकारा भवन्ति ।

इह चंदं सूत्रम्—

पोरिसिं पञ्चकलाति, उगते मूरे चउविइं पि आहारं असणं पाणं खाइमं साइमं अस्सुत्थं ऽणाभोगेणं सहसागा-रेणं पच्छअकालेणं दिसामोहेणं साधुवयेणं सव्वसमा-डिवत्तिपागारेणं वांसिरइ ।

अनाभोगसहसाकारसंगतिः पूर्ववत्, प्रच्छन्नकालाऽऽदीनां त्वदं स्वकपम्—“पच्छन्नातो दिसा उ रएण रेणुणा पव्वएण वा अणुएण वा अंतरिते सूरौ ण शैलति, पोरिसी पुण्ण-त्ति कानुं पारितं, पच्छा णातं, तांहे ठाइतव्वं ण भयं, जतिं भुजति तो भयं, एवं सव्वेवि वि, दिसामोहेण कस्सइ पुरि-सरस कडिइ एवं खंत दिसामोहा भवति, सो पुरिमं पच्छिम्मं विसं जाणुमि, एवं सो दिसामोहेण अइरुग्गं पि सूरं दट्ठु उस्सुरीनूतं तं मएणत्ति, णातिं ठाति, साधुणं भयात—उ-ग्घाद पोदमी ताव सो पाज्जिमो, पारिसा भिणत्ति, अन्नो वा भिणइ, तेणं से भुजंतस्स कहितं ण पुरितं ति, तांहे ठाइतव्वं, समाधी णाम तेण य पोरिसी पञ्चकलाता, आ-सुकारितं च दुक्खं ज्ञातं अणुएण वा, तांहे तस्स एसम-खाणंभित्तं पारावज्जति आसहं वा दिज्जति, एयंतंरा णाति तंहेव विवेगां ।” सत्तेव च पुरिमाडं—पुरिमाडं प्रथमप्रहरदय-कालावधिप्रत्याख्यानं गृह्यत, तत्र सप्त आकारा भवन्ति । इह च इदं सूत्रम्—सूर उगते' इत्यादि, पटाकारा गतायां, नवरं महत्तराकाराः सप्तमः, असावर्षि सर्वोत्तरगुणप्रत्या-ख्यानं साकारं कृताधिकारं अत्रैव व्याख्यात इति न प्रत-न्यते । आ० ६ अ० । ध० । पञ्चा० । ल० प्र० ।

“पोरिसिं पञ्चकलाह” इत्यादि आवधिवक्त्रपट्टाध्वयनसूत्राधे एवमपि व्याख्यातः—

पुरुषः प्रमाणमस्याः सा पौरुषी ज्ञाया, तत्प्रमितः काशोऽपि पौरुषी, प्रहर इत्यर्थः । तां प्रत्याख्याति । अत्र च “कालाध्वनो-रत्यन्तसंयोगे” ॥२३॥ इति द्वितीया । ततः पौरुषी यावत् प्रत्याख्याने करोतीत्यर्थः । एवमन्यत्राऽपि, कथं चतुर्विध-मप्याहारमशनाऽऽदिकं व्युत्पन्नतीति? अत्र्यत्रानामोमाऽऽ-द्याकारभ्यस्तत्रानाभोगसहसाकारौ पूर्ववद्व्यत्र प्रच्छन्नका-लात् दिक्कमोहात् साधुवचनात्, सव्वेवमाधिप्रत्ययाकारा-च्च । प्रच्छन्नात च कालस्य घनतरघनघनपटलेन विस्कु-रद्वजसा गुहनगिरिणा आन्तरितत्वात् दिशाकरो न दृश्यते, तत्र पौरुषी पूर्णा ज्ञाया भुजानस्यापूर्णायापि पौद-र्यां न भङ्गः, ज्ञाया तु अद्वैतकृताऽपि तथैव स्थातव्यं

यावत्पौरुषी पूर्णा भवति, पूर्णायां ततः परं भोक्तव्यम् । अपूर्णां पौरुषीति तु ज्ञाने तु भुञ्जानस्य भङ्ग एवेति । विगमो हस्तु यदा पूर्णमपि पश्चिमंति जानाति तदाऽपूर्णायामपि पौरुष्यं भुञ्जानस्य न भङ्गः । कथमपि मोहापगमं तु पूर्वं यदर्थभुञ्जनापि स्थातव्यम्, अन्यथा तु भङ्ग एवेति । तथा साधुवचनम्—“उद्धाडा पौरुषी” इत्यादिकं विश्वकारणं, तत् भुञ्जता भुञ्जानस्य न भङ्गो, भुञ्जानेन तु ज्ञाते अन्येन या केनापि निवेदिने पूर्वेवत् तथैव स्थातव्यम् । तथा कृतपौरुषीप्रत्याख्यानस्य सहसा संजाततीव्रशलाऽऽदिदुःखतया । समुत्पन्नयोरितरीद्रव्यानयोः सर्वथा निराशः सर्वसमाधिः, स एव प्रत्ययः कारणं, स एवाऽऽकारः प्रत्याख्यानपवादसर्पसंस्तमिप्रत्ययाकारः । पौरुष्यामपूर्णायामप्यकस्मात् शलाऽऽदिद्रव्यायामुत्पन्नायां तदुपगमनायोषधयथाऽऽदिकं भुञ्जानस्य न प्रत्याख्यानभङ्ग इति भावः । येषांऽऽदिवा कृतपौरुषीप्रत्याख्यानोऽन्यस्याऽऽनुरस्य समाधिर्नामिका यदा अपूर्णायामपि पौरुष्यां भुङ्क्तं तदा न भङ्गः, अर्द्धभुक्तं त्वानुरस्य समाधौ मरणं चापेक्षे सति तथैव भोजनत्यागः । साङ्ख्यैपौरुषीप्रत्याख्यानं पौरुषीवहाच्यं, तस्य तद्वन्तर्गतत्वादिति । प्रथ० ६ द्वार । आह्वानां पौरुष्यादिप्रत्याख्यानं चतुर्विधाऽऽह्वारमेव भवति, अन्यथाऽपि वेत्यत्र “ निसिपोरिसिपुरिमिगा—सगुणसहाय दुनिवउहा ” इति भाष्यवचनात् द्विविधाऽऽह्वारं त्रिविधाऽऽह्वारं चतुर्विधाऽऽह्वारं वा कर्तुं कल्पते ॥३॥ ६० ३ प्रका० ।

पोरिसीमदल-पौरुषीमदल-न० । पुरुषः-शब्दकुः, पुरुषशरीरं वा, तस्माद्विशिष्टा पौरुषी । “ तत आगतः ” ॥ ४ ३ ३ ७४ ॥ इत्यत्र । आह चूर्णिकृत्—“ पुरिसो त्ति संजू । ” न० । पुरुषः शब्दः शरीरं वा तस्माद्विशिष्टा पौरुषी । पा० । (अत्र विशेषणख्यानम् ‘ पक्षिमण ’ शब्दोऽस्मिन्नैव भागे ३०४ पृष्ठ गतम् ।)

पोरिसीय-पौरुषिक-न० । पुरुषः परिमाणमस्येति पौरुषिकम् । पुरुषपरिमिते, ज्ञा० १ श्रु० ६ अ० ।

पोरिवच-पौरवत्य-न० । पुरस्य पतिः पुरपतिः, तस्य कर्म पौरपत्यम् । सर्वेषामग्रेसरत्वे, जी० ३ प्रति० ४ अ० । पुरोवर्त्तिव, विपा० १ श्रु० १ अ० । स० । जं० । ज्ञा० । जी० । प्रज्ञा० । सर्वेषामात्मयानां मध्येऽग्रेसरत्वे, ज्ञा० म० १ अ० । ज्ञा० । म० ।

पोल-पोल-न० । शुषिरे, पं० व० २ द्वार ।

पोलव-देशी-खीटनभूमौ, दे० ना० ६ व० ६३ गाथा ।

पोलङ्गण-पोल्लणद-न० । प्रकवेण द्विर्विषाङ्गहने, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।

पोलमराय-पोलमराज-पुं० । काङ्कतीये नृपभेदे, ती० ४८ कल्प ।

पोलास-पोलास-न० । श्वेताम्यां नगर्यां सनामख्याते उद्याने, स्था० ७ डा० । “ पोलासं उजाग्रं, तस्य अज्जालाहा नाम आयरिया । ” उत्त० ४ अ० । आ० चू० । कल्प० ।

पोलासपुर-पोलासपुर-न० । पु० भेदे, यत्र सहालपुत्र आसीत् । “ पोलासपुरं ग्रामं शयरे, सहस्रवयणे उजाग्रे जियसन् राया, हाथं पोलासपुरे शयरे सहालपुते ग्रामं कुम्भकरि । ”

आ० म० १ अ० । उपा० । आ० चू० । स्था० । अम० ।

पोलामाह-पोलामाह-न० । श्वेताम्बिकायां नगर्यां पोला-सोधाने स्थनामख्याते वैश्ये, यत्राऽऽध्यापाढादयो व्याक्रिक्ता निह्नुवा ज्ञानाः । विश० ।

पोलिम-देशी-खेति०, दे० ना० ६ व० ६२ गाथा ।

पोलिदी-पोलिन्दी-खी० । पुलिन्दस्मन्निधन्या ब्राह्म्या लि-पेभेदे, प्रश्न० १ आध० द्वार ।

पोलिया-पोलिका-खी० । यदुभित्तिलैर्निष्पादितायाम्, आ-चा० १ श्रु० १ अ० ५ उ० । आवा० ।

पोल्ल-पोल-त्रि० । रिक्तं, तं० । “ पोल्ले य मुट्ठी जह स असारि, अयंतिव कृच्छकावये य । राहायणी वेधालप्यपासे, अम-ग्यए हांर य जाणपसु ॥ ४२ ॥ ” उत्त० २० अ० ।

पोल्लगमुट्ठी-पोल्लगमुट्ठी-खी० । रिक्तमुट्ठी, “ तं० । रिक्तमुट्ठी विष बाललोमणिज्जात्रो ” (स्त्रियः) रिक्तमुष्टिवत्-पोल्ल-मुष्टिवत् बाललोमनीया अन्धकजनलोभनयाग्याः, बलक-चीरोतापसवत् । तं० ।

पोस-पोष-पुं० । भावे घञ्प्रत्ययः । पोषये, प्रथ० ६ द्वार । तदर्थितो वा पोषयतीति पोषः, तेन सेव्यमानेन पुष्यत इति पोषः, आत्मानं वा तेन पोषयतीति पोषः । मृगीपदे, नि० चू० ६ उ० ।

पोस-पुं० । पुन उत्सर्गे, पुनरि-पुरीयमुत्सृजति अनेनति । अयानदेशे, जी० ३ प्रति० ४ अ० ।

पोष-पुं० । पुष्यनकृष्यकृत्पूर्णप्राप्तकः मासभेदे, स० २५ सम० । आ० म० । “ हेमन्तो पोस-मन्वसिरो । ” पा० १ ना० २०७ गाथा ।

पोसंत-पोषन्त-न० । ६ त० । मृगीपदस्य (याने) अप्रचरने प्राप्ते, नि० चू० ६ उ० ।

पोमण-पोपण-न । मरणं, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० २ उ० । प्रतिजागरणकरणं, सूत्र० १ श्रु० २ अ० १ उ० । अर्धदानाऽऽदिना सम्मानं, आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० । यवसाऽऽदिदानतः पुष्टीकरणं, प्रश्न० २ आध० द्वार ।

पोसन-न० । पुन उत्सर्गे इति आंतरादिति पोसनम् । अपाने, जं० २ वस्त० ।

पोसय-पोषक-त्रि० । रत्नक, पवयादिपोषके, प्रश्न० २ आध० द्वार । ये नितिरकुटुम्बयूनां पोषयन्ति । व्य० २ उ० । स्था० । पं० चू० ।

पोसक-पुं० । पात्री, वृ० ४ उ० ।

पोसवत्य-पोषवस्त्र-न० । कामं पुष्यतीति पोषं, कामोत्पादकारि शोभनामित्यर्थः । तत्र तत् वस्त्रं च । मनोहरवस्त्रं, “ अभिकञ्जं पोसवत्यं परिहिंति । ” तद्वर्माणमनवरतं तेन शिथिलाऽऽदिव्यपदेशेन परिदूयति स्वाभिप्रायमावेदयत्यः साधुप्रनारण्यं परिधानं शिथिलीकृत्य पुनर्निबन्धयति (स्त्रियः) सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ।

पोसह-पोष-पुं० । पोषं-पुष्टिं प्रकामा धर्मस्य धत्ते करोतीति

पोसह

पोषचः । अष्टमीचतुर्दशीपूर्णिमास्यमावास्यापर्वदिनामुद्येयं प्र-
तविशेषे, च० २ अथि० । सूत्र० । ब्रा० । स्वा० । श्री० ।
प्र० । तं० । दश० । अत्रु० । म० । स० । पञ्चा० । दशा० ।

विधिचूत्रम्—

पोसोतवासे चउत्तिहे पञ्चते । तं जहा—आहारपोसहे,
सरीरसकारपोसहे, बंधचेरपोसहे, अष्टावारपोसहे (??)
इह पौषचशब्दा कृत्वा पवेषु बनेत, पवाणि आष्टस्या-
दितिषयः, पूरणात्पर्व, धर्मोपचयहेतुवादित्ययः, पौषच उ-
पवसनं पौषचोपवासः नियमविशेषमिधानं वेदं पौषचोप-
वास इति । अयं च पौषचोपवासश्चतुर्विधः प्रवृत्तः । तद्य-
था—आहारपौषचः, आहारः प्रतीतस्तद्विषयस्तत्प्रमितं पौ-
षच आहारपौषचः, आहारनिमित्तं धर्मपूर्णं पवांन भावना ।
पवं शरीरसत्कारपौषचः, ब्रह्मवैयौपचः, अन्न चरणी-
यं चयम्, “अन्नो यत्” ॥ ३ । १ । ६३ ॥ इत्यस्मादधिकारा-
त् “गदमदचरयमन्नानुपमर्गं” ॥ ३ । १ । १०० ॥ इति यत् ।
ब्रह्म—कुशलानुष्ठानम् । पयोऽहम्—ब्रह्म वेदा ब्रह्म तपो, ब्रह्म
ज्ञानं च शाश्वतम् ॥ “ब्रह्म च तर्क्यं चात समाप्तः, शेषं
सूयवत् । तथा अस्यापारपौषचः । “एष पुण्य भावयोऽ-
मो—आहारापोसहो दुहिदो—देसं, सव्ये वा । देसं अनुया-
चिगता आयेचिलं वा एकसिं वा दो वा, सव्ये चउत्तिहो वि-
आहारो अहारं पचचक्ष्माधो, सरीरसकारपोसहो—रदा-
ण्डवृद्धवृषभयविलेखणपुष्कणंघनंभोलायं घट्याभरणाय य
पट्टिचक्रागं य, सो वि देसं—देसं, सव्ये वा । देसं अनुया-
सकारं करमि, अमुगं न करमि ति । सव्ये अहोरात्रं बंधचेर-
पोसहो देसं सव्ये य, देसे दिवा रसिं वा एकसिं दो वा-
चरे ति, सव्ये अहोरात्रं बंधचारी भवति, अष्टावारे पो-
सहो दुविदो—देसं सव्ये य, देसे अनुगं वावारं न करमि,
सव्ये सयलवावारं हलसगदघरपरकमादीनां न करेति, एष्य
जो देसपंसहं करेद सामायां करेद वा न वा, जो सव्य-
पंसहं करेद सो नियमा कपसामाह्रां, जदि न करेति तो
नियमा र्विच्छाति, तं कर्हि १, चरघरं साहुमूलं वा चरे वा
शोसहसालाए वा उम्मुकमणि सुवशो पदंनो पोस्यं वा वायं-
तो धम्मअणुणं आयद, जहाए साहुगुण्ण अह असमयो
अंशमगो चारेत् विमासा ।” आच० ६ अ० ।

संपूर्णो विधिः पौषचस्य—

आहारतनुसरकारा—ब्रह्म पावय कर्मज्ञात् ।

त्यागः पर्वचतुष्टयां, तद्विदुः पौषचव्रतम् ॥ ३६ ॥

पर्वचतुष्टयी—अष्टमीचतुर्दशीपूर्णिमाउमावास्यालक्ष्मी, त-
स्याम्, आहारः प्रतीति, तनुसरकारः—स्नानोद्घातनंनवशंकपि-
लेपनपुष्पगन्धविशिष्टवस्त्राऽऽदिः, अन्नह—भैषुनं, सावयकर्म-
कृतिवाणिज्याऽऽदि, एतेषां यस्यागस्तपौषचव्रतं विदुर्जिना
इत्यन्वयः । यतः सूत्रम्—“पोसहोवासे चउत्तिहे पञ्चते । तं
जहा—आहारपोसहे, सरीरसकारपोसहे, बंधचेरपोसहे, अष्टा-
वारपोसहे (११आच०६अ०) ।” ति । तत्र पौष—पुष्टि प्रकामाजर्म-
स्य चते इति पौषचः, स च व्रतं पौषचस्तपौषचयोः, पौषचो-
पवास इत्यनुच्यते, तथाहि—पौषच उक्तमिषेचनोऽवयममृ-
त्यादिपर्वदिनामुद्येयो प्रतविशेषस्तेनोपवासमम्—अवस्थानं

पौषचोपवासः, अथवा—पौषचः अष्टम्यादिवर्षद्वयसः उपति
सह उपावृत्तदोषस्य सतो गुणैराहारपरिहाराऽऽदिकैर्पर्वस
उपवासः । यद्योक्तम्—“उपावृत्तस्य दोषेभ्यः, सम्यग्वासो गुणैः
सह । उपवासः स विज्ञेया, न शरीरविशोषणम् ॥ १ ॥” इति ।
ततः पौषचेषूपवासः पौषचोपवासः, आवश्यककृत्ताविषं
व्याख्यानत्वात्, तथाहि—“इह पौषचशब्दो कृत्वा पवेषु
वर्त्तते, पवाणि आष्टस्यादितिषयः, पूरणात्पर्व धर्मोपचयहेतु-
त्वादित्ययः, पौषचेपुपवसनं पौषचोपवासः—नियमावश्यामि-
धानं वेदमिति ।” इयं च व्युत्पत्तिरवः प्रवृत्तिरस्य शब्दस्या-
ऽऽहाराऽऽदिवचनकवर्जनेषु समवायाकृत्वोक्तौ धीर्भ्रमयदेवसू-
मिरंभमेव व्याख्यानत्वात् । पौषचश्च आहारः शरीरसत्कार-
ब्रह्मवैयौपचस्यागमभेदावचनज्ज्ञां, एकैकोऽपि देशसर्व-
भेदाद् द्विकल्पेष्टा, तत्राऽऽहोपौषचो—देशतो विधायित-
विकृतविकृतिगवास्तस्य वा सकृदेव द्विरव वा भोजन-
मिति, सर्वतस्तु चतुर्विधस्याप्युपावृत्तस्याहोरात्रं वा भक्ष्य-
स्याख्यानं १, शरीरसत्कारपौषचो—देशतः शरीरसत्कारस्यै-
कतस्याकरणं, सर्वतस्तु सर्वस्याऽपि तस्याकरणं २, ब्र-
ह्मवैयौपचोऽपि देशतो दिवैव रात्रावेव सकृदेव द्विरव वा
स्त्रीसेवां मुक्या ब्रह्मवैयकरणं, सर्वतस्तु अहोरात्रं यावत्
ब्रह्मवैयपालनं ३, कु (अ) व्यापारपौषचस्तु देशत एक-
तरस्य कस्याऽपि कुव्यापारस्याकरणं, सर्वतस्तु सर्वेषां
कृषिसर्वाणिज्यपाशुपादपशुहकर्मोन्नामकरणम् ४ । इह
अ देशतः कुव्यापारनिषेधं सामायिकं करोति वा न वा, स-
र्वतस्तु कुव्यापारनिषेधे नियमाकरोति सामायिकम्, अक-
रणे तु नक्तलेन घट्यते, सर्वतः पौषचव्रतं च वैत्यगृहे वा
साधुमूले वा गृहे वा पौषचशालायां वा त्यक्तमणिसुवर्णा-
ऽऽयलक्ष्मो व्यापगतमालाविलेपनवर्णकः परिहृतप्रहरणः प्र-
तिपद्यते, तत्र च कृते पठति, पुस्तकं वाचयति, ध-
र्मध्यानं ध्यायति, यथा एताम् साधुगुणानां मन्त्रमाश्रित-
न समर्थो धारयतिमिति आवश्यककृत्तिआवकप्रवृत्ति-
शुपायुक्तो विधिः । योगशास्त्रज्ज्ञोऽयं स्वयमधिकः । तथाहि—
“यथाहाराशरीरसत्कारब्रह्मवैयौपचपशुव्यापारपौषचम-
प्यग्नयानामोमेनेत्येवाचारोच्चारणपूर्वकं प्रतिपद्यते, तदा
सामायिकमिव साधकं भवति, रघुन्यायोपौषचप्रत्याख्या-
नस्य, स्वमस्यावच सामायिकव्रतस्येति । तथा पौषचव-
ताऽपि सावयकस्यापारो न कार्य एव, ततः सामायिकम्
कुर्वन्तस्त्वामिह अश्वरर्तानि, यदि पुनः सामाचारविशिष्टात्
सामायिकमिव द्विविधं विधिभेदेत्येवं पौषचं प्रतिपद्यते,
तदा सामायिकार्थस्य पौषचनेत्र गतत्वाच्च सामायिकमत्य-
न्तं फलवत्, यदि परं पौषचसामायिकलक्षणं व्रतद्वयं प्र-
तिपद्ये मयेत्यभिप्रायारक्तवदिति ।” एतेषां चाऽऽहाराऽऽदि-
पञ्चानां चतुर्णां देशसर्वविशेषानामेककवादिसंयोगाद्वा अशी-
तिषेष्टा भवति । तथाहि—एककसंयोगाः प्रागृक्ता एवाही ।
द्विकसंयोगाः यद् एकैकस्मिन्न द्विकयोगे—देसं देसं १ देसे
सव्ये २ सव्ये देसे ३ सव्ये सव्ये ४ एवं चत्वारसंख्यातो
भङ्गा भवन्ति, सर्वे चतुर्विंशतिः २४ । त्रिकयोगाश्चत्वारो
भवन्ति, एकैकस्मिन्न त्रिकयोगे देशसंयोगे—देसं देसे
देसे १ देसे देसे सव्ये २ देसे सव्ये देसे ३ देसे सव्ये
सव्ये देसे देसे ४ सव्ये देसे सव्ये देसे सव्ये देसे ५ सव्ये
देसे देसे देसे ६ सव्ये देसे देसे देसे ७ सव्ये

सव्यं सव्यं ८ एवमष्टावष्टौ भवन्ति, सर्वे द्वात्रिंशत् ३२ । चतु-
ष्कयोगो एकः, तत्र देशसर्वाण्युक्ता यादृश १६ भङ्गाः—देसं
देसं देसं देसं १ देसं देसं देसं सव्यं २ देसं देसं सव्यं देसं ३
देसं देसं सव्यं सव्यं ४ देसं सव्यं देसं देसं ५ देसं सव्यं देसं
सव्यं ६ देसं सव्यं सव्यं देसं ७ देसं सव्यं सव्यं सव्यं ८ सव्यं
देसं देसं देसं ९ सव्यं देसं देसं सव्यं १० सव्यं देसं सव्यं
देसं ११ सव्यं देसं सव्यं सव्यं १२ सव्यं सव्यं देसं देसं १३
सव्यं सव्यं देसं सव्यं १४ सव्यं सव्यं सव्यं देसं १५ सव्यं
सव्यं सव्यं सव्यं १६ एवं सर्वेषां मौलने ८० अशीतिभङ्गाः स्युः
स्थापना यन्त्रकाणि चामाति—

एतेषां मध्ये पूर्वाऽऽचार्यपरम्परया समाचारीविशेषणा-
ऽऽहारपापञ्च एव देशसर्वेदेशात् द्विधाऽपि सम्प्रति किं-
यते, निरवधाऽऽहारस्य सामायिकं सहाविरोधदर्शनात् ।

पोषधस्याऽशीतिभङ्गजन्मकाणि—

एकसंयोगो देशतः ४—आ० पो० दे० १, स० पो० दे० २, बं०
पो० दे० ३ । एककभङ्गाः सर्वतः ४—आ० पो० स० ५, स०
पो० स० ६, बं० पो० स० ७ । सर्वसामायिकजनवता साधु-
ना—अ० पो० दे० ४, अ० पो० स० ८ । उपधाननवावाहिआ-
वकैणायाहारप्रहणात्, शेषाख्यः पोषधाः सर्वत एवो-
क्तवाच्यम्, देशतस्तैः प्रायः सामायिकस्य विरोधान्, यतः
सामायिक—आहारशरीरयोगे ४—आ० पो० दे० स० पो०
दे० १, आ० पो० दे० स० पो० स० २, आ० पो० स० स०
पो० दे० ३, आ० पो० स० स० पो० स० ४ । आहारब्रह्मयोगे-
आ० पो० दे० बं० पो० दे० ५, अ० पो० दे० बं० पो० स० ६,
अ० पो० स० बं० पो० दे० ७, आ० पो० स० बं० पो० स० ८ ।
आहारव्यापारयोगे ४—आ० पो० दे० स० पो० दे० ९, आ०
पो० दे० अ० पो० स० १०, आ० पो० स० अ० पो० दे० ११,
आ० पो० स० अ० पो० स० १२ । शरीरब्रह्मयोगे ४—स० पो०
दे० बं० पो० दे० १३, स० पो० दे० बं० पो० स० १४, स०
पो० स० बं० पो० दे० १५, स० पो० स० बं० पो० स० १६ ।
शरीरव्यापारयोगे ४—स० पो० दे० अ० पो० दे० १७, स०
पो० दे० अ० पो० स० १८, स० पो० स० अ० पो० दे० १९,
स० पो० स० अ० पो० स० २० । ब्रह्माव्यापारयोगे ४—बं०
पो० दे० अ० पो० दे० २१, बं० पो० दे० अ० पो० स० २२,
बं० पो० स० अ० पो० दे० २३, बं० पो० स० अ० पो० स०
२४ । आहाराऽऽदिचतुर्णां त्रिकयोगो भङ्गाः ४ । तत्रैकैकाम्बु-
दे० दे० दे० इत्याद्यष्टयोजने ३२ । आहारशरीरब्रह्मयोगिकस्य
दे० दे० दे० इत्यादियोगेऽष्टौ—आ० पो० दे० स० पो० दे० बं०
पो० स० १, आ० पो० दे० स० पो० दे० बं० पो० स० २,
आ० पो० दे० स० पो० स० बं० पो० दे० ३, आ० पो० दे०
स० पो० स० बं० पो० स० ४, आ० पो० स० स० पो० दे०
बं० पो० दे० ५, अ० पो० स० स० पो० दे० बं० पो० स० ६,
आ० पो० स० स० पो० स० बं० पो० दे० ७, आ० पो० स०
स० पो० स० बं० पो० स० ८ । आहारशरीरव्यापारयोगिक-
स्य दे० दे० दे० इत्यादियोगेऽष्टौ यथा—आ० पो० दे० स०
पो० दे० अ० पो० दे० ९, आ० पो० दे० स० पो० दे० अ०
पो० स० १०, आ० पो० दे० स० पो० स० अ० पो० दे० ११,

आ० पो० दे० स० पो० स० अ० पो० स० १२, आ० पो० स०
स० पो० दे० अ० पो० दे० १३, आ० पो० स० स० पो० दे० अ०
पो० स० १४, आ० पो० स० स० पो० स० अ० पो० दे० १५,
आ० पो० स० स० पो० स० अ० पो० स० १६ । 'सावज्ञं ज्ञां
पञ्चकस्माभि' इत्युक्तवाच्ये, शरीरसंस्काराऽऽदित्रये तु प्रा-
यः सावधानं योगः स्यादिव, निरवधद्वैतसंस्कारव्यापारवधि-
विभूषाऽऽदिलोभनिमित्तत्वेन सामायिकं निषिद्धाविव, आ-
हारस्य त्वम्यथा शक्त्यभावे धर्माऽनुष्ठाननिर्वाहार्थं साधु-
वद्व्यासकस्याप्यनुमनस्यात् । उक्तं चाऽऽव्ययकवृत्तौ आहार-
ब्रह्माव्यापारयोगिकस्य दे० दे० दे० इत्यादियोगेऽष्टौ यथा—
आ० पो० दे० बं० पो० दे० अ० पो० दे० १७, आ० पो० दे०
बं० पो० दे० अ० पो० स० १८, आ० पो० दे० बं० पो० स०
अ० पो० दे० १९, आ० पो० दे० बं० पो० स० अ० पो० स०
२०, आ० पो० स० बं० पो० दे० अ० पो० दे० २१, आ० पो०
स० बं० पो० दे० अ० पो० स० २२, आ० पो० स० बं० पो०
स० अ० पो० दे० २३, आ० पो० स० बं० पो० स० अ० पो०
स० २४ । शरीरब्रह्माव्यापारयोगिकस्य पूर्ववत् अष्ट भङ्गाः—
स० पो० दे० बं० पो० दे० अ० पो० दे० २५, स० पो०
दे० बं० पो० दे० अ० पो० स० २६, स० पो० दे० बं०
पो० स० अ० पो० दे० २७, स० पो० दे० बं० पो० स० अ०
पो० स० २८, स० पो० स० बं० पो० दे० अ० पो० दे० २९,
स० पो० स० बं० पो० दे० अ० पो० स० ३०, स० पो०
स० बं० पो० स० अ० पो० दे० ३१, स० पो० स० बं० पो०
स० अ० पो० स० ३२ । चतुःसर्वयोगिकस्य दे० दे० दे० इ-
त्यादियोगे १६ भङ्गाः—आ० पो० दे० स० पो० दे० बं० पो०
दे० अ० पो० दे० १, आ० पो० दे० स० पो० दे० बं० पो०
दे० अ० पो० स० २, आ० पो० दे० स० पो० दे० बं० पो०
दे० अ० पो० स० ३, आ० पो० दे० स० पो० दे० बं० पो०
स० अ० पो० स० ४, आ० पो० दे० स० पो० स० बं०
पो० दे० अ० पो० दे० ५, आ० पो० दे० स० पो० स० बं०
पो० दे० अ० पो० स० ६, आ० पो० दे० स० पो० स० बं०
पो० स० अ० पो० दे० ७, आ० पो० दे० स० पो० स० बं०
पो० दे० अ० पो० दे० ८, आ० पो० स० स० पो० दे० बं०
पो० दे० अ० पो० स० ९, आ० पो० स० स० पो० दे० बं०
पो० स० अ० पो० स० १०, आ० पो० स० स० पो० दे० बं०
पो० स० अ० पो० दे० ११, आ० पो० स० स० पो० स० बं०
पो० स० अ० पो० स० १२, आ० पो० स० स० पो० स०
बं० पो० दे० अ० पो० दे० १३, आ० पो० स० स० पो०
स० बं० पो० दे० अ० पो० स० १४, आ० पो० स०
स० पो० स० बं० पो० स० अ० पो० दे० १५, आ० पो०
स० स० पो० स० बं० पो० स० अ० पो० स० १६ ।

पोषधनाधिकारं तु " न सन्निधौ क्रिया, तयो
अ जं वसन्ना समामिषं । देसावमासिषं, जुतो सा-
माषणं वा ॥ १ ॥ " निशोधमाधेऽप्युक्तं पोषधनामा-
धिन्य " उद्धृकडं पि सां भुञ्ज " इति, व्युत्थं च " जं
च उद्धृकडं न कडसामाधेऽपि भुञ्ज " इति ।
इदं च पोषधनाहितसामायिकापेक्षयैव संभाव्यते, केवलसामा-
यिकं तु मुहुर्सेवात्राजानत्वेन पूर्वाऽऽचार्यपरम्परयाऽऽदिताऽऽहा-

रप्रहणस्याक्रियमाणत्वात्, आधिकप्रतिक्रमणसूत्रचूर्णवपु-
क्रम—“ जइ देसओ आहारपोसहिओ तो भत्तपाणस्स
गुरुस्सकं पाराविता आहारिस्स करिता ईरिआसमि-
इए गंतुं चरे इरियावहिअं पडिक्कमए, आगमणालोअणं च
करेइ, चएए वदेइ तओ संडासवं पमज्जिता पाउंछणं निसी-
अइ, भायणं पमज्जइ, अहोसिए अ भोअणं पारेवेसिए पंच
मंगलमुच्चारेइ, सेइए पचक्कलाणं, तओ वयणं पमज्जिता-
“ असुरसुरं अचक्कवं, अहुअमबिलंविअं अपरिसाहिं ।

मखवयणकायपुत्तो, भुंजइ साहुं व्व उवउत्तो ॥ १ ॥” जाया-
मायाए भुञ्जा फासुअज्जेण मुहसुद्धिं काउं नवकारस-
रणेण उट्ठाइ, देवे वंदइ, वंदयणं दाउं संवरणं काऊण पुणो
वि पोसहसालाए गंतुं सज्जायंतो बिट्ठइ ” ति । अतो दे-
शपथेव सामायिकसङ्गावे यथाक्लियं चना भोजनमगमा-
नुमनंमथ हरयते । पौषधप्रदण्डपालनपारणविसिन्धवयम्-
“ इह जन्मि विणे सावओ पोसहं लेइ, तन्मि विणं घरवावा-
वाज्जिअ पोसहसालाए गणियपोसहजुगुमचरणे पोसह-
साल साहुसमावे वा गच्छइ, तओ अंगपडिलेहणं करिय,
(अङ्गपडिलेखनाः पञ्चविंशतिः । ताश्च ‘ पडिलेहणा ’ शब्द-
ईस्मिन्नेव भागे ३४१ पृष्ठे “दिट्ठिपडिलेह एवा” इत्यादिमा-
थाभ्यां प्रतिपादिताः ।) उच्चारपासवणे थंडिलं पडिलेहय,
(उच्चारप्रथमवर्णपरिहृतानां प्रतिलेखना ‘ पडिलेहणा ’
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३४८ पृष्ठे गता ।) गुरुसमावे नव-
कारपुणं वा ठवणापरियं ठावला, (‘ ठवणापरिय ’ शब्द-
चतुर्थभागे १६३३ पृष्ठे तत्पद्यापमविधित्तः) इरियं पडिक्कमि-
य खमासमणणे वंविण, पोसहमुदपत्तिं पडिलेहइ । तओ ख-
मासमणं दाउं उट्ठाइओ भणइ-“ इच्छाकारेण संदिसहं भग-
वत् । पोसहं संदिसाविमि ” वीयखमासमणणे ‘ पोसहं ठा-
मि ’ ति भणिय नमुकारपुणं पोसहमुच्चारेइ ‘ करेमि
भंते । पोसहं आहारपोसहं सव्वओ देसओ वा, सरीरस-
कारपोसहं सव्वओ, बंभवेरपोसहं सव्वओ, अवावावरयां-
सहं सव्वओ चउविंहे पोसहं ठामि-आव अहोरत्तं
पज्जुवातामि, बुविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं,
न करेमि न कारवेमि, तस्स भंते । पडिक्कममि निदामि
गरिहामि अण्णाणं वंसिरामि ” एवं पुत्तिपेहणपुणं ख-
मासमणदुणेण सामाहं करिय पुणो खमासमणदुणेण जइ
वरिसासो तओ कट्ठासणं सेमट्ठामेसु पाउंछणं सं-
दिसाविअ खमासमणदुणेण सज्जायं करेइ । तओ पडिक्क-
मणपुणं करिय खमासमणदुणेण बटुवेलं संदिसाविअ ख-
मासमणपुणं पडिलेहणं करेमि ति भणिय, मुदपत्तिं पाउं-
छणं परिट्ठणं च पेहिय, साविआ ति पुण पुत्तिं पाउंछ-
णममुत्तरीयं कंजुगं साडियं च पेहिय, खमासमणं दाउं
मणइ-“ इच्छाकारि भगवत् । पडिलेहणा पडिलेहावउं तओ
इच्छंति भणिय, ठवणापरियं पेहिय, ठविय, खमासमणपु-
णं उवविहमुदपत्तिं पेहिय खमासमणदुणेण उववि संदि-
साविअ वयधकंबलाइ पडिलेहेइ, तओ पो-हसालं जयणाए
पमज्जिय, कज्जं वंदरिय, परिट्ठिय, इरियं पडिक्कमिय ग-
मणगमणमालोहय खमासमणपुणं मंडलीए साहु व्व स-
ज्जायं करेइ, तओ पडइ कुब्बइ पोरथयं वा पारइ-आव

पडणपोरिसी, तओ खमासमणपुणं पुत्तिं पेहिय तदेव स-
ज्जायइ-आव कालंवेला, जइ देवा वंदियव्वा हुंति, तो
आयस्सियापुणं वइयइरे देवे वंदइ, जइ पारइए तो प-
चक्कलाणं पुण खमासमणपुणं पुत्तिं पेहिय खमासमणं दा-
उं भणइ-“ पारावइ पोरिसी पुरिमहो वा कउआहारकओ
निहारकओ आसि, निवोयणं आयंथिलेणं एवासणं पा-
णाइरणे वा आ काइ वेला नीए, तओ देवे वंदिय सज्जा-
यं करिय नियगिहे गंतुं जइ हथयसाओ बाहिं तो इरियं
पडिक्कमिय आगमणमालोहय अहासंभयं अतिहिसंविभा-
गयं फासिय निव्वले आनणं उवविसिय इत्थे पाए भू-
हं च पडिलेहिला नमुकारं भणिय फासुयमरसदुट्ठो जिमे-
इ, पोसहसालाए वा पुव्वसंदिट्ठियसयणं हि आशियं, गो-
भिक्षं हिइइ । तओ पोसहसालाए गंतुं इरियं पडिक्कमिय
देवे वंदिय वंदणं दाउं तिहारसस कउहारसस वा पचक्कलाइ,
जइ सरीरचित्ताए अट्ठो तो आवसितयं करिय साहु व्व
उवउत्तो निज्जावे थंडिले गंतुं विहिणा उच्चारपासवणे वो-
सिरिय सोयं करिय पोसहसालाए आगंतुं इरियं पडिक्क-
मिय खमासमणपुणं भणइ-“ इच्छाकारेण संदिसहं भगव-
त् । गमणागमण आलोयउ इच्छं वसति हुंता आवसी
करी अवरदाक्खणिसि जाइउ विलासोअं करिय अणु-
जाणइ जस्सुगइ ति भणिय, संडासयं थंडिलं च पमज्जिअ,
उच्चारपासवणं वंसिरिय, निसीहियं करिय, पोसहसाला-
ए पडिट्ठा, आवंतजंतेहि जं वंडिअ जं विराडिअ तस्स
मिच्छामि तुक्कइ ” तओ सज्जायं करेति -आव पच्छिमप-
हरो, तओ खमासमणपुणं पडिलेहणं करेति, वीयखमासम-
णणे पोसहसालं पमज्जमि ति भणिय सावओ पुत्तिं पाउंछण-
गं पहिरणं च पेहेइ, साविआ पुण पुत्तिं पाउंछणं
साडियं कंजुगमुत्तरीयं च पेहेइ, तओ ठवणापरियं
च पेहिय, पोसहसालं पमज्जिय खमासमणपुणं उववि
मुदपत्तिं पेहिय खमासमणणे मंडलीए आणुट्ठिओ
सज्जायं करिय वंदणं दाउं पचक्कलाणं करिय खमा-
समणदुणेण उववि संदिसाविअ वयधकंबले पडि-
लेहिय सज्जायं करेइ, जो पुण अमनट्ठो सो स-
व्वावेहिअंते पहिरणं, साविआ पुण गोसि व्व उववि प-
डिलेहेइ, कालंवेलाए पुण खमासमणपुणं सज्जाय अतो-
वहि च बारस बारस काइउच्चारभूमिओ पेहेइ । यता-
“ बारस बारस तिअ अ, काइउच्चारकालभूमिओ ।
अतोवाहं ” अहिआसे, अणहिआसेण पडिलेहा ॥ १ ॥ ”

स्थापना-

बडी नीति संघारानहं समीपि-आगादे आसले उच्चारे पास-
वणे अणहियासे १, आगादे मज्जे उच्चारे पासवणे
अणहियासे २, आगादे दूरे उच्चारे पासवणे अणहिया-
से ३ । लघुनीति-आगादे आसले पासवणे अणहियासे १,
आगादे मज्जे पासवणे अणहियासे २, आगादे दूरे पा-
सवणे अणहियासे ३ । उपायय नां बार मांति लहं पोसह-
आगादे आसले उच्चारे पासवणे अणहियासे १, आगादे
मज्जे उच्चारे पासवणे अणहियासे २, आगादे दूरे उच्चारे
पासवणे अणहियासे ३ । उपाययद्वार बाहिर लहं पासह
आगादे आसले पासवणे अणहियासे १, आगादे मज्जे

પાસવળે અઢિયાલે ૨, અગાળે હૂરે પાસવળે અઢિયાલે ૩ ।
 અગાળાઢે આસલે ઉઘ્ઘરે પાસવળે અઢિયાલે ૧, અ-
 ગાળાઢે મઝ્ઝે ઉઘ્ઘરે પાસવળે અઢિયાલે ૨, અગાળા-
 ઢે હૂરે ઉઘ્ઘરે પાસવળે અઢિયાલે ૩ । અગાળાઢે
 આસલે પાસવળે અઢિયાલે ૧, અગાળાઢે મઝ્ઝે પાસવ-
 ળે અઢિયાલે ૨, અગાળાઢે હૂરે પાસવળે અઢિયાલે ૩ ।
 સ્થરિહલ્લપ્પાલિ-અગાળાઢે આસલે ઉઘ્ઘરે પાસવળે અઢિ-
 યાલે ૧, અગાળાઢે મઝ્ઝે ઉઘ્ઘરે પાસવળે અઢિયાલે ૨,
 અગાળાઢે હૂરે ઉઘ્ઘરે પાસવળે અઢિયાલે ૩ । અગાળાઢે
 આસલે પાસવળે અઢિયાલે ૧, અગાળાઢે મઝ્ઝે પાસવળે
 અઢિયાલે ૨, અગાળાઢે હૂરે પાસવળે અઢિયાલે ૩ । તમ્મો
 પઢિક્કમ્મણે કરિય સઢ સંખેયે સાહુણે વિસ્સામળા અમાસ-
 મ્મણે ઢાહુણે સ્સવ્વે કરે, ઝ્ઞાવ પોરિલી, તમ્મો આમાસમ-
 નપુલ્લં મળ-૧-હમ્મણાણે સંસિહ મળવલ્લં । અહુપઢિ-
 બુઘા પોરિલી રાહ્સપારથ ઢામિ, તમ્મો દેવે વંદિય સરા-
 રિચ્ચં સોણિય સલ્લં વઢિહરવઢિ પેઢિય જ્ઞાણુવરે સંપાઠ-
 સ્સરવઢિ મેણિય જમ્મો પાપ ધૂમિ પમયિય સળિયે સંથર-
 હ, તમ્મો આમાસમળ સંપારે સંપહિય પુલ્લિ પેઢિય નિમ્મી-
 હીર તમ્મો જ્ઞામપમળણે અગુણાવહ ડિહિહિ સિ મળ્લોતે
 સંપારથ ઉવણિસિય નમુઠ્ઠારતિમ્મો તિણિ વારે સામારણે કહિય-

॥ अणुजाणह परमगुरु. गुरुगुरुवर्ययेहि मंडियलसीरा ।
बहुपण्डितुमा पोरिसि, सारसंधारय ठामि ॥ १ ॥
अणुजाणह संधारं, वाहुबहाणेण वामपाणेण ।
कुहुडियापणवसण, अनंत पमउज पभूमि ॥ २ ॥
संकाइयसंडावार, उव्वहंत य कायपण्डितेहा ।
दुव्वार उव्वओगं, ऊलासिनिमण्डाऽलोण ॥ ३ ॥
जह मे हुउज पमाओ, इमसले देहसुल इमारं वरणीय ।
बाह्यारमुवडिदें, सव्वं तिण्डिण वोरिसियं ॥ ४ ॥”

बत्तार भंगलामिकावाभावाभाविच नमुकारं समरतो र-
क्षाहरणस्य सदीरमं संधारयस्तुवरिभामं च पराजितस्य
बामपल्ले बाह्वहयस्य सुखर, जइ सपरिचितपु अग्रो
संधारमं अत्रेण संधारयिच आवासियं करिच पुत्रपद्वि-
हयपंडिल कारमं वोलिचिय हरियं पडिकमिय ममसाम-
मालोहरज अत्रेण वि निश्चि माहायो सज्जहार नमुकारं
समरतो तंख सुख । पडिकमजामे हरियं पडिकमियं कुत्तु-
लियपुसुमिअरउसल्लमं चिद्वरियं च कां अवारिय्या
बंदिय सज्जमं करं, जाव पडिकमणलंला, तस्यो पुत्रं व
पडिकमस्यइ जाव मंडलीय सज्जमं करिअ जइ पोहइ पार-
उकामो तो अमासमं दाउं भयइ । इच्छाकारं स-
दिख भयवइ । मुहपुत्ति पडिदेमि । मुक भयइ । पडि-
लेख । तस्यो पुत्ति पडिय अमासमं दाउं भयइ । इच्छाका-
रेख सदिख पोख पारउ ? मुक भयइ । पुणो वि कायव-
(अवो) बीयअमासमणं भयइ । पोख पारिअं । मुक
भयइ । अवारो न मुत्तवो । तस्यो उअडिअं नमुकारं भवि-
भ आणुडिअं भुमिदिअरिअं भयइ ।

" सागरचंदो कामी, चंदयहिं सो सुईसणो धनो ।
जेलि पोसइ पडिमा, आखंडिआ जीवियंतै धि ॥ १ ॥
धनो सखाइणिज्जा, सुखसा आणंद कामदेवा य ।

जेसि एमंसइ भयषं, ददव्वयं तं (ददव्वयसं) महावीरो ॥२४॥
पोसइविधे लीधउं विधे पारिक्षो विधि करतां जइ कांई अ-
विधिअंइणविराधना भने वचनं कायाइं तस्स मिच्छामि पुक्क-
डं " एवं सामाहसं पि, नवरं—

सामाह्वययुक्तो, जाव मणै होइ नियमजुत्तो ।
 लिदइ असुहं कम्म, सामाह्व जलित्ता वारा ॥ १ ॥
 कुडमणो मूढमणो, किलिअमिंखं च संभरइ जीवो ।
 जं च (न) सुमरामि अहं, मिक्का मि तुक्कं तस्स ॥ २ ॥
 सामाह्वोसदसु-द्विअस्स जावस्स जाइ जो कानो ।
 सो सफलो बोधव्वा, संसो संसारफलहेउ ॥ ३ ॥

[illegible]

पौषधमेध स्वरूपतो दर्शयन्नाह—

पोसइ कुमलधम्मे, जं ताऽऽहारादिचागऽणुद्वाणं ।
इह पोसहोति भणति, विहिणा जिणमासिएणव ॥१४॥

अथ पाँचधं तत्त्वतां निरूप्य भेदतस्तान्निरूपयन्नाह—

आहारपोमहो खलु, सरीरमकारपोमहे चेव ।

बंभञ्जावारंमु य, एषगया धम्मवुद्धि ति ॥ १५ ॥

पञ्चा० १० विव० । स्या० । आ० सू० । ('उवासगपडिमा'
शब्दे २ भागे ११०३ पृष्ठे व्याख्या गता ।)

अस्यातिचाराः—

तथाभूतं च यं पोसहोवासरस समणोवासस्यं पंच
अथारा जायिथवा न समपरियथा । तं जहा-
अप्यादिलेहियदुप्यादिलेहियसिज्जासंधारं ? अप्पमज्जियदु-
प्यामज्जियसिज्जासंधारं २, अप्यादिलेहियदुप्यादिलेहिय-
उच्चारपासवणभूमी ३, अप्पमज्जियदुप्यामज्जियउच्चारपा-
सवणभूमी ४ । पोसहोवासरस सम्मं अणुणुपालयथा ।
उपा० ? अ० ।

(एषां पदानां व्याख्या स्वस्वस्थाने) प्रव० । अत्र हार-
विजयसूत्रं प्रांत प्रश्नाः—पापवत्यो नार्योऽप्येति दे-
वमुग्धगणानं कुर्वन्तीति क्वात्ति ? अत्र नये शास्त्रांका
नीतिरिति बोध्यम् ॥ १० प्र० ॥ १० ३ प्रका० । अद्वयस्य युद्ध-
पौषधोच्चारः—तथा धादो गुरुमुखेन पौषधमुच्चारयति,
तथा गमनाऽऽगमनेन आलोचयति न धेने, अत्र यदि स्वयं पौ-
षधकरणाभ्यन्तरे गमनाऽऽगमनेन कृते भवत्तदा गुरुमुखेन
पौषधकरणाऽऽवसरे न आलोचयति नात्यर्थेति ॥ ६ प्र० ॥ १०
३ प्रका० । तथा पौषधे शुक्लतासंस्कारिकं व्यापारयितुं
कल्पते, न धेति ? तथा तंबोला भल्ययितुं कल्पते, न धेति ?
तथा जेमनापकरणानि कथं गृह्यन्ते ? यत्स्वतः मुक्लानीतं
वस्तु कल्पते, न धेति ? अत्र शुक्लतासंस्कारिकं पौषधम-
ध्ये व्यापारयितुं कल्पते, तथा तंबोला लवङ्गकाष्ठिकाऽऽदि-
कः कारणे पौषधमध्ये भल्ययितुं कल्पते, तथा मुक्लानीतं
लौपकरणानां शुद्धयमानानां पौषधं ज्ञातो नास्तीति ॥ ११ प्र०
॥ १० ४ प्रका० । पौषधे उच्चारिते सामायािकोच्चारणम-
पौषधे उच्चारिते कः सावधव्यापारः स्थानां वर्तते यदर्थं
सामायािकोच्चार्यते, तथा पौषधे देशवकाशिकं ना-
च्चार्यते सामायािकोच्चार्यते, तत्र किं प्रयोजनम् ?
इति अत्र पौषधकरणाऽभ्यन्तरे यत्सामायािकमुच्चार्यते तत्स-
हजापतितनवममनाऽऽराधनार्थं, यत्पुनर्देशवकाशिकं न
क्रियते तत् पौषधिकां निरवययतया गमनाऽऽतो प्रवर्तते,
नेन तत्करणं किं प्रयोजनमिति, सामायािकमध्ये देशव-
काशिककरणं तु सामायािकं उच्चारणमात्रेण धारितेऽपि त-
तः परं विरतिकरणार्थम् । इति ॥ २३ प्र० ॥ १० ४ प्रका० ।
पौषधिकस्य मस्तकबन्धाऽऽदि—पौषधिकः धादो वल्लेण
मस्तकं बन्धयित्वा देशशुद्धमध्ये गत्वा देशवस्तुनं करोति
न धेति ? अत्र पौषधिकधादस्य मुख्यवृत्त्या मस्तकब-
न्धाधिकारो नास्ति, कारणे पुनः “फालोत्तरो” इति प्र-
सिद्धवस्त्रेण बन्धनं देवमुद्गम्ये देववस्तुनाऽऽदिक्रियायां क्रि-
यमाणायामां छुटितं विलोकयते, अग्रेषु विशेषो ज्ञातो नाऽ-
स्तीति ॥ २३ प्र० ॥ १० ४ प्रका० । तथा अत्यतीथीयः कश्चि-
दिति तुयमस्तमुच्चारयति, तदा किं नन्दि विनाऽप्युच्चार्यते,
उत नन्दिस्सहितमिषेति अत्र अत्यतीथीयः कश्चित्तुयमस्त-
मुच्चारयति तदा नन्दि विनाऽपि उच्चार्यते तदाश्रित्य नि-
षेधः कोऽपि ज्ञातो नास्तीति ॥ २६ प्र० । तथा पौषधिकधा-
दो यथाहारं गृह्णाति तथा तस्य जेमनानन्तरं वैत्यवन्-
नाकरखमन्तरा पानीयं पातुं शुद्ध्यति, न वा ? तथा स्वाभा-
विकउपधानवाहकधादोराधादोपौषधिकः सन्धासमयप्र-

तिलेखनां केनानुक्रमेण करोतीति ? अत्र पौषधिकधद्वय-
ऽऽहारप्रवृत्त्यानन्तरं वैत्यवन्तयां कृत्यामेव पानीयं पातुं
शुद्ध्यति, नाप्यथा, यतः पौषधमध्ये आद्वयस्याऽपि बह्वी क्रि-
यारतिरेवमेव वदते, तथा आहारप्रादुर्भावपौषधिकः स-
न्धासमये प्रतिलेखनायां मुख्यविक्षां प्रतिलिख्य परिधानां-
शुकं पवित्र्य “पवित्रहृषा पवित्रहृषो” इत्यादिशं मार्गयित्वा
तत्स्थं च विधाय उपवि मुखपटीं प्रतिलिख्य स्वाध्यायं
कृत्वा वन्दनकथं दत्त्वा प्रत्याख्यानं कृत्वा “उपवि
सदिसाधु उपवि पवित्रहृ” इत्यादिशद्विकं लमाभ्रमणद्विकेन
मार्गयतीति सामाज्यां वर्तते, उपधानपौषधिकस्यायं वि-
शेषा—यत्पानीयपानानन्तरं गुरुपौषधे स्थापनाऽऽवाप्याभ्यं
वा मुख्यविक्षां प्रतिलिख्य वन्दनकथं दत्त्वा च प्रत्याख्यानं
करोति, न पुनः प्रतिलेखनासमये वन्दनकदानप्रत्या-
ख्यानं करोति अथैवमन्तरं तु ज्ञातं नास्तीति ॥ २७ प्र० । तथा
रात्रिपौषधिकः प्रवृत्त्याऽऽवस्यम्योः कति मण्डलकानि
करोतीति ? अत्र रात्रिपौषधिकः प्रवृत्त्याऽऽवस्यम्योऽपि पण्य-
म्योऽध्वनिशितमण्डलकानि करोति, द्वादश मध्य द्वादश भ-
दिश्च, “वारस वारस तिष्ठि अ” इति वचनादांति ॥ ३८ प्र० ।
तथा यः संध्यायां रात्रिपौषधं करोति स तदुच्चारणानन्तरं
पानीयं पिबति, न धेति ? अत्र यः संध्यायां रात्रिपौषधं
करोति तस्याऽऽहोरपौषधः सधेन पौषधोच्चार्यते, न देशन-
स्तेन दिवसपौषधो भवतु, मा वा, परं रात्रिपौषधकरणाभ्यन्तरे
स पानीयं न पिबतीति ॥ ३९ प्र० । तथा—त्रिविधाऽऽहा-
रप्रत्याख्याननिवृत्तिकेकाशनकद्वाशनकु कुतपु आदिश-
कभक्तं शुद्ध्यति, न धेति ? अत्र निवृत्तनाऽऽद्विषु त्रिविधा-
ऽऽहारप्रत्याख्यानेषु एकास्तेन आदिशकभक्त्यानिषेधो ज्ञातो
नास्ति, संवसारं न गृह्णाति तदा वरमिति ॥ ४० प्र० । तथा
दिवसपौषधिकः सन्धासमयेप्रतिलेखनां कृत्वा यदि रा-
त्रिपौषधं करोति तदा किं प्रतिलेखनादेशान पुनरपि मार्ग-
यति ? उत प्रणाममिनेरैव नैः शुद्ध्यतीति, अत्र प्रतिलेखना
देशः पुनर्मागितया विलोकयते इति ॥ ४१ प्र० ॥ १० ४ प्रका० ।
पौषधे पाण्यम्—पौषधसामायािकयोर्ग्रहणानन्तरं तयोः
पारुषकालेऽप्राप्ते प्रादुर्गशरीरं ज्ञानमायां किं विधेय-
मिति ? अत्र पौषधसामायािकयोः पारुषकालेऽप्राप्ते यदि
प्रादुर्गशरीरं ज्ञानमा भवति, तदा समीपस्था अथ-
वेलायां प्राप्तायां पारुषविधिं ध्यायन्ति, यावच्च न आ-
विनस्तावत् महतां ईराधनां कर्तुं न ददतीति संभाव्यते
इति ॥ ४३ प्र० ॥ १० ४ प्रका० ।

तथा—पौषधोच्चारणपाठ—“देसउ” इति पदमाहारपौषधे एव
वर्तते, न तु शरीरस्तकाराऽऽदौपौषधेषु, ततः स्वशरीरं
वेद्यावृत्त्यविलेपनाऽऽदेः करणं कारापणं च कल्पते, न धेति
प्रश्ने, उत्तरम्—पौषधिकानां कारणमन्तरं स्वयं विलेपना-
ऽऽदि कर्तुं कारयितुं च न कल्पते, यद्यप्यः कश्चिद्भूषया क-
रोति तदा कल्पतेऽपीति ॥ ४० प्र० । सं० २ उल्ला० ।
तथा—पौषधप्राद्विषय आर्थिका गुरोः पुरां गृहलिकां कु-
र्वन्ति, न वा, द्रव्यस्तवकादिति प्रश्ने, उत्तरम्—द्रव्यस्तव-
स्थाव शुद्ध्यतीति ॥ १६३ प्र० । सं० २ उल्ला० । तथा गणीनां
पुराः धादोः आद्वयस्य पौषधदेशं मार्गयति, तदा गणय-
आदेशं ददाति, न धेति प्रश्ने, उत्तरम्—उपधानाऽऽदिविशेष-

क्रियां विना पौषधे कुर्वन्त आद्याः पौषधीनां गणय आदेशं न द-
दति, आद्याः पौषधस्मादेशं मार्गयित्वा पौषधाऽऽदि क्रियां कुर्व-
न्तीति वृद्धपरम्परास्मृतीति । ४६ प्र० । तिन० ३ उल्ला० । तथा
पौषधांश्च आद्याः प्रतिक्रयणं कृत्वा देवान् वन्दित्वा पञ्चा-
नौषधं करोति, तथा कृतपौषधः शुद्धयति न वेति प्रश्नः ।
उत्तरम्—पौषधं पौषधेयत्वात् कृत्वा प्रतिक्रयणं च कृत्वा
देवान् वन्दन् इति विधिः, कालातिक्रमाऽऽदिकारणवशात्
पूर्वं देवान् वन्दित्वा पञ्चानौषधं गृह्णातीति । २५ प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० । तथा पौषधवर्नां आद्यानां कर्तृणाऽऽदिभिः
कल्याणपुष्पकपूजा पौषधवर्नानां आद्यानां च गृहलक्षणान्यु-
पह्नुनाऽऽदि हरणं शुद्धयति, न वेति प्रश्नः । उत्तरम्—पौषधवर्ना-
नां आद्यानां कर्तृणाऽऽदिभिः कल्याणपुष्पकपूजा न घटते । ब्र-
ह्मन्तवकपञ्चात्, सुरगणभयैलाऽपि तथाऽऽहृत्वा, एवं
पौषधवर्नानां आद्यानां गृहलक्षणान्युपह्नुनाऽऽद्याधियापि हेत-
यिति । १७० प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा पौषधपराणान्तरे
स्त्वितिनेन पौषधस्य दूषणं लगति, न वेति प्रश्नः, उत्तरम्—
पौषधस्य दूषणं न लगति, परं पर्वणिधिविधाघना भवतीति
॥ २१६ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा देशावकाशिकं पौ-
षधस्थाने क्रियते, तत्र कः क्रियाविधिः ? । तथा देशावका-
शिकमप्येव पुञ्जान्नाऽऽदिकं सामायिकं कर्तुं कल्पते, न वेति
प्रश्नः, उत्तरम्—देशावकाशिकं "देसावगासिचं उद्योगपरि-
मोर्गं पञ्चकक्षामि" इत्यादिवाऽऽचारविधित्वा स्वचिन्तित-
नुसारेण पुञ्जान्नाऽऽदिकं सामायिकं च क्रियते, न कश्चिद-
काम इति । २२१ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा—पौषधे
परिते सामायिकपारणमुल्लेखिकायां प्रतिलिख्यमानायां
पञ्चद्विगुणिते ज्ञाने स्तानि पौषधपारणं मुखलिखिका पुनः
प्रतिलिखना विलोक्यते, न वेति प्रश्नः, उत्तरम्—पौषधः पुनः
पारितो विलोक्यते इति । २४९ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा—
"उम्मुकमुत्तण्णां" इत्यन्तानुसारेण पौषधमर्थे आद्या
नामाभरणमोचनमुक्लमस्ति, सोम्रन्तं तु ते परिदधति, तत्कथमि-
ति प्रश्नः, उत्तरम्—उत्सर्गमार्गेण यदि सर्वव्यः पौषधं प्रतिप-
द्यते तदा तन्मोचनमेव युक्तं, विभूत्यानांमाऽऽदिनिमित्तमेव
सामायिकं तयारपि निषिद्धत्वादिनि वचनात् यादं देशतः क-
रोति तदा तपरिधानमपि भवतीति । २६५ प्र० । सेन० ३
उल्ला० तथा—"मन्त्रपदाशो परशोऽजायद्विदस्वस्व श्रोतो मुहु-
सो ताव विपद्" इति सामाचारिमध्यं विद्यते, तेन तृतीयया-
मादवाक्यं मध्याह्नपरतः रात्रिर्वाप्यः कर्तुं कल्पते, न वेति प्र-
श्नः, उत्तरम्—मध्याह्नपरतः पौषधप्रणं शुद्धयति, परं साप्र-
तीनयवुत्था प्रतिलेखनात् अत्रोचनं न कायते, किं तु परत इति ।
३०२ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा घटिकाद्वयाऽऽदिशुपरा-
त्रिसमये पौषधं करोति कश्चित्, कश्चित् वस्त्राद्विप्रति-
लेखनां कृत्वा तरकरोति, तयोर्मध्ये कः शास्त्राकृतिधोरित प्र-
श्नः, उत्तरम्—पञ्चात्यरात्रौ पौषधकालं पौषधविधानमिति
मौलोः विधिः, कालातिक्रमे तद्विधानं त्वापवादिकमिति । ३१२
प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा पौषधिकस्य भोजनाद्वाराणि क-
स्मन्तीति प्रश्नः, उत्तरम्—पौषधपौषधस्य भोजनाद्वाराणि पञ्चा-
शकृत्पूर्णां, आद्यप्रतिक्रमणस्य चूर्णपदो व्यक्रान्तिं सन्ती-
ति । ३२७ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा सिद्धान्तं "पांडपुण्यं
पोसहं पालमाणे" इति पाठः, टीकायां प्रतिपूयं महाराजवि-

नि व्याख्याते, ततः केवलदिवसपौषधाद्वाराणि क स्मन्ती-
ति प्रश्नः, उत्तरम्—उत्तराध्ययनस्य पञ्चमाध्ययने—"अगारि-
सा-माश्रमाह" एतद्वाद्याद्वयनुसारेण प्रतिपूयं पौषधकरणं प्रा-
थमिकं हेतयमिति । ३३६ । प्र० । पौषधिकः पट्टपाट्टकालिखनमिति-
मा बोधेन पुत्रयति, न वेति प्रश्नः, उत्तरम्—पौषधिकः कारण्यं
विना पट्टाऽऽदिकं न पुत्रयतीति हेतयमिति । ३४० प्र० । सेन० ३ उ-
ल्ला० । तथा—द्व्यद्वयनपौषधवदन् आद्यानां प्राग्भवासेने कि-
माचामासलं कार्यते, अथवा—एकयानकं तथा भोजने चाऽऽशु-
काऽऽदिप्रहणं कल्पते, न वेति प्रश्नः उत्तरम्—आद्यानां द्व्यद्वय-
नपौषधवदने यथाशक्ति पति विधेयं, तथाऽऽशुकाभक्षणं तु
कारणं विना न कल्पते इति । ३६८ प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।
तथा—पौषधकारिणः आद्याः कियन्तां भुवं यावद्यानीति प्र-
श्नः, उत्तरम्—पौषधकारिणः आद्या इवामित्यादिना ध-
र्माथं यदर्थं ब्रजन्ति, न चात्र भूमागनियम इति । ३६५ प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० । तथा—पौषधकं कर्तुं कामस्योपवासं कर्तुंका-
मस्य च रात्रौ सुखभक्षिकामक्षणं कल्पते, न वेति प्रश्नः, उ-
त्तरम्—पौषधोपवासं कर्तुं कामस्य आद्यस्य सुखकृत्वा रात्रौ
सुखभक्षिकामक्षणं न कल्पते, यद्य तु सर्वथा तद्विना न
चलति, स प्रथमरात्रिप्रहणं यत्कदाचित् सुखभक्षिकां भ-
क्षयति, तथा पौषधस्योपवासस्य वा भक्षणं न भवति, अ-
तस्तदा तु तत्कालानन्तरं भक्षयति, तदा भक्षणं भवतीति । ४४३ प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० । अथ गांधर्वाणां गणतः प्रश्नः सन्तदुत्तरं च प-
था—अन्यप्रामादामस्य पौषधं लाभा पुनस्तत्र याति, न वेति
प्रश्नः, उत्तरम्—पौषधपरिविना याति, तत्र निषेधः ज्ञानो ना-
स्तीति । ४८८ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथैकप्रहरदिवसप्रहना-
वतु पौषधप्रहणं शुद्धयति, न वेति प्रश्नः, उत्तरम्—प्रहरद्वि-
वसानतु पौषधप्रहणं न शुद्धयतीति परम्पराऽस्तीति । ४८४
प्र० । सेन० ३ उल्ला० । अथ देवार्गिसंयुक्तप्रश्नः, तदुत्तरं
च । यथा—य आद्या देवभिक्षपौषधं गृहीत्वा पञ्चात्यं पथायां
भावयन्ती यदा रात्रिपौषधं शुद्धति तथा पौषधमायायिकक-
रणानन्तरं "सज्जय कर्क", बहुले करन्तु, उपधि पांडलेहूँ" इ-
त्यादिना मार्गयन्ति, किं वा "सज्जय कर्क" इत्यनेन सरतीति
प्रश्नः, उत्तरम्—सज्जय कर्क । इत्यादिशमार्गेण सरति, बहुले-
नादेशमार्गेण नियमन्तु ज्ञातो नान्ति, यतः स प्राप्तमार्गित-
ऽस्तीति बोध्यम् । ६० प्र० । सेन० ४ उल्ला० । तथा ज्ञातसं-
युक्तप्रश्नः तदुत्तरं च—यथा कश्चिपौषधिकआद्यो शु-
रोरधेयं पौषधेयं च यद्वन्द्वेन वलायापुण्यमगद्वन्द्वेन कथयति, न
वेति प्रश्नः, उत्तरम्—पौषधकआद्यो शुभे प्रत्येयं पौषधेय-
वन्द्वे उपसर्गद्वन्द्वेन कथयतीति निषेधो ज्ञातो नान्ति, वु-
द्धपरम्परायां प्रवृत्तिरपि दृश्यते इति ८५ प्र० । सेन० ४
उल्ला० । तथा पौषधमध्यं सामायिकस्य चर्चोलापकटु-
टिका वाच्यते, न वेति प्रश्नः, उत्तरम्—ना मनासि
वाच्यते, न तु वादस्वेण, सिद्धान्तालापकमिति त्वादिनि ।
१०१ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । तथा—पौषधं सामायिकं च शु-
तहस्ताद्विधिगमने इयाप्यर्थां प्रतिपूयं गमनाऽऽगमनाऽऽ-
लोचनं क्रियते, न वेति प्रश्नः, उत्तरम्—पौषधमध्यं शुतहस्ताद्वि-
हिममनानन्तरमीयाप्यर्थां प्रतिपूयं गमनाऽऽगमनाऽऽलोच-
नविधिर्दृश्यते, सामाचार्योपयि कथिनमस्ति, सामायिकं शु-
तहस्ताद्विधिगमनेव नोक्तमिति । ११३ प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

तथा-आज्ञाः पौषधमध्ये साम्प्रप्रतिनेल्लनाः काजकाङ्करणे क-
दा कुर्वन्तीति प्रश्ने, उत्तरम्-आज्ञाः पौषधमध्ये साम्प्रप्र-
तिनेल्लनादेशी मार्गयिवा प्राम्भुनकं च रवणकं च प्रतिलि-
ख्य यथेकाशुनकं तदा परिधानांशुकं परावृत्त्य "पडिल्लेहा प-
डिल्लेहा हाभा" इत्यादेशमार्गये विधाय च काजकाङ्करणे कु-
र्वन्तीति आज्ञाविधिममुखग्रन्थेषु प्राम्भुमस्ति, पञ्चादुपधि प्र-
तिलिख्य काजकं लिखास्य परिष्ठापयन्तीति परम्पराऽस्तीति ।
१४४ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । अथ उणीयासंघकृतप्रश्नः, न-
दुत्तरं च । यथा-शुद्धिकलपादिने पौषधकरणे लाभः पूजाकरणे
येति प्रश्ने, उत्तरम्-सुक्यशुष्या पौषधकरणे महान् लाभः,
कारणविशेषं तु यथा प्रस्तावो भवति तथाकरणे लाभ ए-
वास्ति, यतो जिनशासने एकात्मतवादा भातो नास्तीति । १४१
प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

पोसहपटिमा-पौषधप्रतिमा-स्त्री० । चतुरो मासांश्चतुःपण्यां
पर्वप्रतिमाऽनुष्ठानस्त्रिरद्वयं पौषधं पालयतीति । चतुर्ध्यामुपा-
सकप्रतिमायाम्, अ० २ अधि० । प्रश्न० ।

इह यद्वज्रयन्त्यसौ तद्वाद—

अप्यदिदृष्टलोहिय-सेज्जाम्पथारयाइ वज्जिनि ।

सम्भं च अणगुणुपालस-माहाराऽऽदीसु एवस्मि ॥ १६ ॥

'अप्यदि' लि' पदाययवे पवसमुदायोपचारात् 'अप्यदि-
लेयिय' लि' इत्ययम् । नतञ्जाप्रत्युपासितदुष्पुण्यसिन्धुशय्या-
संस्कारकाऽऽदि वज्जयति परिहरति । तत्राप्रारुपुसिन्धुमनिरी-
सिन्धु, दुष्पुण्युपासितं दुर्निरीसिन्धु, शय्या-शयनं, तदर्थः सं-
स्कारकः-कम्बलयादिलगडम् । अथया-शय्या-वसतिः, सर्वो-
द्देशशयनं वा, संस्कारकश्च ततो लघुत्वर इति । समा-
हारवृत्त्यात् शय्यासंस्कारकम् । आदिशब्दादप्रमाजितदुष्प-
माजितशय्यासंस्कारकप्रत्युपासितदुष्पुण्युपासितोच्चा-प्रसव-
णभूमिप्रमाजितदुष्पमाजितोच्चाप्रसवणभूमि वेति । स-
म्यग्रथामागं च अननुपालनमनाराधनं भोजनाऽऽदीसुक्या-
ऽऽदिभिः । आहाराऽऽदिविधिं सप्तम्याः पण्यवैवादाहारश-
रीरभस्कारव्रज्जवर्गव्यापारपौषधानाम् । एतस्मिन्निति पौषधं,
वज्जयतीति प्रकृतमिति । तदेवमित्यं पौषधप्रतिमा ग्रन्था-
न्तराऽभिप्रायेणाऽष्टम्यादिवर्गेषु तन्मूर्त्यौपौषाऽनुपालनाक-
र्माकर्तव्यश्रुतौमासप्रमाणा भवति । इति गाथाऽयं ॥ १६ ॥
पञ्चा० १० विव० ।

पोसहवय-पौषधव्रत-न० । पौषध एव व्रतं पौषधव्रतम् । पौ-
षधोपवासं, अ० ।

आहारतनुपत्कारा-अप्रसावयकर्मणाम् ।

त्यागः पर्वचतुष्टयां, तद्विद्ः पौषधव्रतम् ॥ ३६ ॥ अ० १ अधि० ।

(अस्य व्याख्या 'पोसह' शब्देऽस्मिन्नेव भागं ११३३ पृष्ठे गता ।)
पोसहविहि-पौषधविधि-पुं० । पोषं-पुष्टि धर्मस्य दधानीति
पौषधस्तस्य विधिः । आहारशरीरसंस्कारव्रज्जवर्गव्यापारि,
आतु० ।

पोसहसाला-पौषधसाला-स्त्री० । पौषधं-पर्वदिनाऽनुष्ठानम्
उपवासाऽऽदि, तस्य शाला गुह्यविशेषः पौषधशाला । इा० १
अ० १ अ० । पौषधाऽऽदिप्रद्वयार्थं साधारणशब्दात्, अ० । तथा
पौषधशालायां आज्ञाऽऽदीनां पौषधाऽऽदिप्रद्वयार्थं साधारण-
स्यास्य निरवयवधर्मिजनाऽऽदीनां स्थानविधानं सा च ध-

र्मिजनार्थं कारिता प्रशुश्रिता च निरवयवस्येन यथावसरं
साधुनामप्युपास्यत्वेन प्रदेया, तद्वानस्य महाफलम् । यतः-
"जो देइ उवयवं जइ-वराण तवणिअमज्जेगुत्तुसाणं । ते-
णं दिसिणा यत्थ-ऽअपत्तसयणासणविगप्पा ॥" अ० २ अधि० ।
आ० प्र० ।

पोसहिय-पौषधिक-पुं० । कृतोपवासाऽऽदी भावकं, बा० १
श्रु० १ अ० ।

पोसहोपवास-पौषधोपवास-पुं० । पोषं-पुष्टि कुशलधर्मोऽयं
धत्ते यदाहारम्यागाऽऽदिकमनुष्ठानं तत्पौषधम् । अथवा-
पौषधं पर्वदिनमष्टम्यादि, ततोपवास उक्तार्थः पौषधोपवा-
स इति । तेनोपवासनम्-अवस्थानहोरात्रं यावदिति पौषधोप-
वास इति । स० ११ सम० । इत्या० । पर्वदिनोपवासने, अ०
८ श० ५ उ० । आहाराऽऽदित्यागपौषधरूपे उपवासे, कल्प०
१ अधि० ६ क्षण । पञ्चा० । (बातुविध्यमस्य 'पोसह' शब्दे
ऽस्मिन्नेव भागे ११३३ पृष्ठे उक्तम्) •

पोसहोपवासशिरय-पौषधोपवासनिरत-पुं० । स्त्री० । पौषधो-
पवासाऽऽसकं, स० ११ सम० ।

पोसाऽऽसाद-पौषाऽऽसाद पुं० । पौषाऽऽसादमासव्रते, "पो-
सासादेसु णं मासेसु सइ उक्कोसेणं अट्टारसमुत्तुसे विवसे
भवइ, सइ उक्कोसेणं अट्टारसमुत्तुसा राती भवइ ।" स०
१८ सम० ।

पोमिअ-देशी-दुःस्थे, दे० ना० ६ वर्गं ६१ गाथा ।

पोमित-त्रि० । पुष्टि नीते, उ० २७ अ० ।

पोषित-त्रि० । प्रवासं गते, आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

पोसी-पोषी-स्त्री० । पुष्टेण नक्षत्रेण युक्ता पूर्णिमा पौषी, पौ-
षे भवा वा पौषी । पौषमासभविष्यां पौर्णमास्याम्, अमायां
च । अ० प्र० १० पाङ्ग० । जं० । सू० प्र० ।

पोह-पौह-पुं० । हस्तिमुल्के, दे० ।

पोहण-देशी-लघुमस्ये, दे० ना० ६ वर्गं ६२ गाथा ।

पोहिययुत्त-पृथक्त्विकमुत्त-न० । पृथक्त्वस्यैव बहुवच-
नान्तस्यैव अ० ५ श० ४ उ० ।

प्रयावदी-प्रनापति-पुं० । "बा० अ० जो लुक्" ॥ ८६ ॥ ३६ ॥ इ-
ति रत्नमुखा । ब्रह्मणि, द्वाऽऽदी च । "जइ सो घडडि प्रयावदी, के-
त्थु विलोपण्णु सिक्खु । जेत्यु वि तेत्थु एत्थु वि जगि, भणं तो
तेहि सारिक्खु ॥ १ ॥" प्रा० ४ पाद । यदि स घटयति प्रजा
पतिः कुत्राऽपि लिङ्गत्वा शिष्टाम् । यत्राऽपि तत्राऽप्यत्र जग-
ति भणं तस्याः साहृश्यम् । (सूत्र ७०४) प्रा० ४ पाद ।

प्रस्त-दृश-धा० । प्रसृते, 'दृशोः प्रस्तः' ॥ ८६ ॥ ३६ ॥ इ-
ति अवधेस्य दृशधातोः प्रस्तः आदेशः । 'प्रस्तदि' । वश्यति ।
प्रा० ४ पाद ।

प्राहन्-प्रायस्-अव्य० । 'प्राड' शब्दार्थे, प्रा० ४ पाद ।

प्राड-प्रायस्-अव्य० । 'प्राड' शब्दार्थे, प्रा० ४ पाद ।

प्राड-प्रायस्-अव्य० । बाहुल्ये, "प्रायसः प्राड-प्राडव-
प्राडव-पणिग्भाः" ॥ ८६ ॥ ४१६ ॥ अवधेस्य प्रायस इत्ये-
तस्य प्राड प्राडव प्राडव पणिग्भा इत्येतं चत्वार आदेशा
भवांस्त ॥

* अन्ते ते दीहरे लोअण, अन्तु ते युअ जुअलु ।
अन्तु स धणयणहाक ते अन्तु जि मुहकमलु ॥ १ ॥
अन्तु जि केसकलापु, सु अन्तु जि प्राउ विहि ।
जेण थिअम्भिय घडिअ, स गुणलावणसिहि ॥ २ ॥
प्राइव सुणिहिंवि अंतडी, ते मण्णिअणा गणंति ।
अलइ निरामइ परमपइ, अज वि लउ न लइति ॥ ३ ॥
अंसुजले प्राइम्ब मोरिअ-इ सडि ! उव्वता नयससर ।

ते सम्मुह संपेसिआ, दिंति तिरिच्छी घत्त पर ॥ ४ ॥
एसी पिउ कसेसु डउँ, रुडी मई अणुणइ ।

एणिग्गव पर मणोरडई, दुक्क दइउ करेइ ॥ ५ ॥ "प्रा० ४ पाद ।
प्रिय-प्रिय-वि० "वाऽधो रो लुक्क" ॥ ८ । ३६८॥" इति र-
लुग्वा अपभ्रंशे । "जइ भग्गा पारकडा, तां सडि मज्जु प्रिये-
ण ।" प्रा० ४ पाद ।

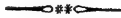
इति श्रीमत्सोधर्मबृहत्तपागच्छीय-कलिकालसर्वज्ञकदप-
श्रीमद्भट्टारक-जैनश्वेताम्बराचार्य श्री श्री १००८ श्री-
विजयराजेन्द्रसूरीश्वरविरचिते 'अभिधानराजेन्द्रे'

पकाराऽऽदिशब्दसङ्ख्येन समाप्तम् ॥

* अन्ते ते दीर्घलोचने, अन्वत्तद् युजयुगलम् ।
अन्वः स धनस्तनमाह-स्तदन्यदेव युसकमलम् ॥ १ ॥
अन्व एव केसकलापः, स अन्व एव प्रायो विधिः ।
येन नितम्बिनी घटिता सा गुणलावण्यनिधिः ॥ २ ॥
प्रायो मुनीनामापि आन्ति-स्तेन मणिकान् गणयन्ति ।

अन्वे निरामये परम्-पदेऽद्यापि अयं न लभन्ते ॥ ३ ॥
अन्वतेन प्रायो गोप्योः, ममि 'उक्तेन नयनसरसी ।
तेन (अघरेण) समुत्ते मर्धापिते व-सन्तिर्वस्यात केवलम् ॥ ४ ॥
अन्वति प्रियो रूपिण्या-स्य ह रूढा मायानुवर्ति ।
प्राय एताम्बराचार्य, दुक्करान् दधिना करोति ॥ ५ ॥

फकारः

फ-फ-पुं० । फ-क-ङः । पारदर्शने, देवे, स्याये, हाने, नीरघौ, अकं, माहेंद्र, जालके, अहः फूटकारे च । अयने, बीजे, फले, निफल, ध्वनी, वक्रवर्त्तनि, लाये, लोभे, विपश्ये, सुतो, अयने, एका० । कक्षकथने, भस्मावागे, वडके, कुम्भा-ऽविष्कारे, फलभागे च । न० । बाष्प० । परोक्षे, हिते च । त्रि० । एका० ।

फंद-स्पन्द-ईषत्कषे, अवादि० आत्म० अक० सेट इति ।
" एषत्कषेः फः ॥ ८ । ४३ ॥ " इति प्राकृतसूत्रेण स्पश्य फः । फंदइ । प्रा० २ पाद । " इमे य वज्रा फंदेति, मम हस्थ जमायाय " अस्थितिधर्मनया गवरा हस्थन्ते सुरलित आर्वा यान्तीत्यर्थः । (४४ गाथा) उत्त० १४ अ० ।

फंदेत-स्पन्दमान-वि० । ईषच्छलति, स्था० ६ टा० । " फंदंते विण मुच्यते तादे । " स्पन्दमानोऽपि ततः पाशाच्च मुच्यते ।
वृत्त० १ अ० ४ अ० १ उ० ।

फंदथ-स्पन्दन-न० । किञ्चलने, हा० १ अ० ३ अ० ।

फंदिय-स्पन्दिन-वि० । ईषच्छलिते, जं० १ वृत्त० । धीना-मधिकृत्य- " फंदियार " स्पन्दिताया नलाप्रण स्वरविशेषोपायानायेमीयस्वालितयाः । जी० ३ प्रवि० ४ अधि० ।
" चुल्लुलिभं फंदिभं फुरिभं " पाह० ना० १६० गाथा ।

फंदमअ-देशी-लताभिंद, दे० ना० ६ वर्ग० ८३ गाथा ।

फंय-स्पृश-स्पृशे, तुदा०-पर०-सक० । अग्निः । " स्पृशः फाल-फल-फरिस-खिब-झिहासुखलाहिः " ॥ ८ । ४ ।
१८२ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण स्पृशतेरेत्त सप्ताऽऽदेशः ।
" फालइ । फलइ । फरिसइ " प्रा० ४ पाद । " फरिसो फंसो " पाह० ना० २४० गाथा ।

विमं वद-विराधे, " विसंवदेर्विअट्ट-विलोट्ट-फंसाः " ॥ ८ । ४ ।
१२६ । इति प्राकृतसूत्रेण विसं वदेर्विअट्ट-विलोट्ट-फंसाः ।
प्रा० ४ पाद ।

फंसथ-देशी-पुक्रमलिनयेः, दे० ना० ६ वर्ग० ८३ गाथा ।

फंसुली-देशी-नवमालिकायाम्, दे० ना० ६ वर्ग० ८२ गाथा ।

ककई-भगवती-ली० । भगोवेतायाम् " क्कलिका-पैशा-विके वनीय-तुय्येवोराधित्यौ " ॥ ८ । ४ । ३२५ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण पैशाख्या फः । प्रा० ४ पाद ।

कम्पू-कम्पू-वि० । फल शुक्ल च । रम्ये, सारे, निरर्थके, वाच० ।
निहसारे, आ० म० १ अ० । अये च । आभा० १ अ० ३ अ० ३ उ० ।
" एलिकपे कूणभेदे, काको (कुड्मरिकायाम्, गवा-
दन्ने

तीर्थे स्थनयाम्, वाच० । अजितजिनस्य स्वनामक्यातायां प्रथमाऽऽर्थिकायां च । स्त्री० । " कम्पू अजयस्स " ति० । स० । प्रव० । वसन्तसमये मिथ्यावाक्यं च । पुं० । वाच० ।

कम्पूण-काल्पुन-पुं० । कल्परूपवृत्तिभेदा नीयतेऽस्मिन् । नी० डः ।
काल्पुने माये, फल-उन्न-शुक्ल च स्वायं प्रज्ञाऽऽद्यम् । अजुन मध्यमाष्टके, वाच० । काल्पुनी पौर्णमासी अत्र । मासं अण् ।
वेवावधिके द्वादशे मासे, वर्षस्य हि चेत्ताऽऽदिम्यथ । वाच० ।
" कम्पूणं अयमसंघा " । स्था० ४ टा० ४ उ० । " लिसिरो कम्पूणमाहा । " पाह० ना० २०७ गाथा । आ० म० । स० ।

कम्पूणी-काल्पुनी-स्त्री० । फल-उन्न-शुक्ल-गौराऽऽदि-खिब ।
काको कुड्मरिकायाम्, अश्विन्यवधिके भगवताके एकादशे, अयमेवताके द्वादशे नक्षत्रे च । वाच० । " महा य दो कम्पूणीमा य । " स्था० २ टा० ३ उ० । अतु० । आरस्यां नगयां वास्तव्यस्य शालेति कापिपुन्युहपतेः स्वनामक्यातायां भायायाम्, (तत्कथोपासकदशाया दशमेऽध्याये " सालिहया-पिया " शब्दे दृश्या) फल-उन्न-शुक्ल च स्वायं प्रज्ञाऽऽद्यम्, खिब । अश्विन्यवधिके एकादशे, द्वादशे नक्षत्रे च । कल्पुनी-मिथ्येका पौर्णमासी अण् । चान्द्रकाल्पुनमासपौर्णमास्याम्, वाच० । तू प्र० १० पाहु० ६ पाहु० पाहु० जं० । चे प्र० ।

कम्पुमई-कल्पुमती-स्त्री० । कस्याञ्छ्रद्धयां निषसन्तोक्तकलकल्लभिधानया (प्रांभोर्वाय्यवृत्त्या जीवतोः स्वनामक्यातायां अभिनयाम्, आचा० २ अ० २ अ० १ उ० ।
(तत्कथा द्रव्यशब्दादहरणायसरे " सिद्धा " शब्दे वक्ष्यते)

कम्पुमित-कल्पुमिन्न-पुं० । आर्यैर्युष्मिरेः शिष्ये आचार्यधनगिरेः गुरौ गौतमसंगोत्रे स्वनामक्याते स्थविरे, " धेरस्स ए अज्जपुत्तगिरिस्स कासियगुत्तस्स अज्जकम्पुमिते धेर अंतेवासी गोयमसगुत्ते । " कल्प० २ अधि० । नत्तण् । " वं वार्मि कम्पुमितं, गोयमे अण्णारि च वारिद्धे । " कल्प० २ अधि० । नत्तण् ।

कम्पुगुरिक्षिय-कल्पुगुरित्त-पुं० । दशपुरनगरस्थलोमदेवद्विजात् रुद्रसंभायां भास्यायामुत्पन्न आर्यैरक्षितस्याऽऽचार्यस्यानुज स्वनामक्याते अमणे, (तत्कथा " अज्जगुरिक्षिय " शब्दे प्रथमभागे २१२ वृद्ध गता) " माया य रुद्धोमा, पिया य ना मेण सोमदेवुत्त । भाया य कम्पुगुरिक्षिय, तोसल्लिपुत्ता य आयत्थि " ७३५ ॥ " आच० १ अ० । दश० । विशे० । आ० म० । स्था० । आ० चू० ।

कम्पुसिरि-कल्पुभी-पुं० । अस्वामवमार्पितयां दुष्प्रमायामन्ये अधिष्ठस्य चरमयुगप्रधानस्य दुःप्रसहाचार्यस्य गच्छस्य स्वनामक्याते अमणे तादृश्यां स्वनामक्यातायां अमण्याम्, ति० ।

" दुष्प्रसहा अणगारो, नामेण अपक्खिंमो पचयणस्स । कम्पुसिरो नामेण, सावि य समणाय पक्खिमया " ३१॥ ति० ।
जिनदत्तधावकस्य स्वनामक्यातायां आधिक्यायाम्, स्त्री० ।
" तं पि जिनदत्तकम्पुसिरीनामं सावगमिहुण् । " महा० ४ अ० ।

कम्पू-देशी-वसन्तोत्सवे, दे० ना० ६ वर्ग० ८२ गाथा ।

फट-देशी-अहिसर्वाङ्गफणयोः दे० ना० ६ वर्ग ८६ गाथा ।

फट-पुं० । स्फुट विकाशे । अच् । सर्पाणां कणायाम्, वाच० ।
उपा० २ अ० । ४० । ॥

स्फट-परिहासे, ह्रा० उ० ३० स० सेट् इति । स्फट-
यति । अपस्फटन् । वाच० ।

फटण-स्फटन-न० । विशेषेण, नि० चू० ३ उ० । " भोआ
फडा कण्ठे । " वार० ना० १४ गाथा ।

फडाहोव-स्फटाऽऽटोप-पुं० । फडाऽऽटम्बरे, "फडाऽऽटोवक-
रण्ठकम् । " उपा० २ अ० । कणासंरम्भे, म० १५ श० ॥

फडिय-स्फटिक-पुं० । स्फटिरिव कायति इवाधे कन् ।
स्वामस्यने स्वच्छं मूर्ध्ना, वाच० । स्फटिकनिभे वस्त्रे च । "फ-
डिगपाहाणुमि । " स्फटिका अच्छा इत्यर्थः । स्फटिकनिमं

वस्त्रम् । नि० चू० ७ उ० । वस्त्रं अण-स्फटिकमप्यत्र । वाच० ।

फरीय-स्फटीक-पुं० । ' फडिय ' शब्दाधे, नि० चू० ७ उ० ।

फड्-स्पर्द्ध-पुं० । समुदाये, आ० चू० १ अ० । संघर्षे, धा० ।
परामिभवेच्छायाम्, वाच० ।

फड्ग-स्पर्द्धक-न० । स्पर्द्धे, संघर्षा, समुदाये, पिएड इत्यन्-
धान्तरम् । स्पर्द्ध एव स्पर्द्धकम् । समुदाये, आ० चू० १ अ० ।

" तथ पश्यइयमा कर्णेहि पति । " आ० म० १ अ० । स्पर्-
द्धे इवोत्तरबुद्ध्या वगणे अत्रेति स्पर्द्धकम् । " ऊट्टहुलम् । "

इतिवचनादधिकरणे च । वगणसमुदाये, क० प्र० १ प्रक० ।
कर्म० । अथ स्पर्द्धक इति कः शब्दाधेः । उच्यते-एकोत्तरवी-

र्यभागवृद्धया परस्परं स्पर्द्धन्ते वगणा यत्र नत् । कर्म० ५ कर्म० ।
अथ किमिदं स्पर्द्धकमिति ? उच्यते-इह तावदन्तानन्तैः पर-

माणुभिर्विषयान् स्फुटान् जीवः कर्मन्तया गृह्णाति, तत्र
वैकैकस्मिन् स्फुट्ये यः सर्वजघनरसा-परमाणुत्वस्याऽपि

रसः, केवलप्रवृत्तया ह्रियमानः सर्वजीवेषुऽनन्तगुणान् रस-

विभागान् प्रयच्छतीति, अपर एकाधिकान्, अन्यस्तु ह्रियमान-

ान्, एवमेकोत्तरया बुद्ध्या तावन्नैयं, यावद्व्ययः परमाणुः सिद्धा-

नन्तमागतामवेष्ट्योऽनन्तगुणैर्नाधिकान् रसभागान् प्रयच्छ-

ति, तत्र जघनरसा ये केचन परमाणुवस्त्वयां समुदायः
समानजातीयत्वादेकं वगणा इत्युच्यते, अन्येषां त्वेकाधि-

करसभागयुक्तानां समुदायो द्वितीया वगणा, अपरेषां तु
ह्रयधिकरसभागयुक्तानां समुदायः तृतीया वगणा । एवम-

नया द्विषा एकैकस्या विभागबुद्धानां परमाणुनां समुदायरू-

पा वगणाः सिद्धान्तमन्तमागकलाः समवेष्ट्योऽनन्तगुणा-

वाच्या, एतासां च समुदायः स्पर्द्धकमुच्यते इत ऊट्टमे-

कोत्तरया निरन्तरं बुद्ध्या प्रवृद्धमानो रसो न लभ्यत, किं
तु सर्वजीवानन्तगुणैरेव रसभागेऽस्ततस्तैरेव कमेण ततः

प्रभृति द्वितीयां स्पर्द्धकमारभ्यते, एवमेव च तृतीयम्, ए-

वं तावद्वाक्यं यावन्नन्तानि स्पर्द्धकानि, तेष्व एव वेदानां
प्रथमाऽऽदिवगणा गृहीत्वा विषुद्धिपक्षेव शान्तनन्तगुणाहीन-

रसाः कृत्वा पृथक् स्पर्द्धकानि करोति, न चैवभूतानि
कदाचनपि पूर्वं कृतानि, ततोऽपूर्वणि इत्युच्यते । पं०

सं० १ द्वार । आ० चू० । गवाक्षजालाऽऽदिद्वारविनिर्ग-

तप्रदीपप्रभाया इवावधिज्ञानप्रभायाः प्रतिनियते विच्छे-

द्विशेषेण, तथा चाऽऽदि जिनमद्गलिष्णुमाध्रमणः स्वोप-

क्षमाप्यटीकायाम्- " स्पर्द्धकोऽयमवधिबिच्छेदविशेषः " इ

ति । न० । अपवरकाऽऽदिजालकान्तरस्थप्रदीपप्रभानिर्गमस्या-
नानिवाधिविज्ञानाऽऽवरणुत्तयोपशमजन्मान्वधिविज्ञाननिर्गम-

स्थानानीह कङ्कानुच्यते । विशेष० । आ० म० ।
फड्गफड्गवेस-स्पर्द्धकस्पर्द्धमेश-वि० । स्पर्द्धकस्पर्द्धकेः प्र-

विशस्तु, त पुनः सर्वेऽप्येकत्र पिएडीभूयति भावः । वृ० १ उ०
२ प्रक० ।

फड्गगिदिस-स्पर्द्धकनिर्देश-पुं० । स्पर्द्धकप्ररूपणायाम्, क०
प्र० २ प्रक० ।

फड्गवर्द्ध-स्पर्द्धकपति-पुं० । चौराणां मूलपक्षीवशवर्त्तिनी
नामस्यासां पक्षीनां पत्न्योः मूलपक्षी मुक्कया या अस्याः पत्न्य-

स्तासामिधपतयो मूलपक्षीवशवर्त्तिनः स्पर्द्धकपतय उच्यन्ते ।
वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

फड्गावहि-स्पर्द्धकाधि-पुं० । अपवरकजालकान्तरस्थप्र-

दीपप्रभायेण अवधिज्ञानमदे, " जालन्तरस्थदीप-स्पृष्टावम फ-

ड्गावर्द्धा हाह । नितो विमलो मंदो, मलीमसो मीसकवो
य ॥ १ ॥ " नि० चू० १ उ० । (नटकव्यथा) आह ' शब्दे तृती-

यभागे १४४ पृष्ठ गता)

फड्गल-स्पर्द्धवृत्त-त्रि० । " आरिहल्लोललाल-वन्त-मन्ते-र-

मणा मनोः " ॥ ८ । २ । १४६ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण मनोः
स्थाने आलाऽऽदेशः । संघर्षवति, प्रा० २ पाद ।

फण-फण-पुं० । स्त्री० । फण-अण् । दृश्याकारे संकाचवि-

काशवति सर्पमस्तके, वाच० । " सन्धिपल्लङ्गफणकियप-

डागा । " आवा० ४ अ० । " भोआ फडा कण्ठे । " वार०
ना० १४ गाथा । गती, अनयासंनोत्पत्ती, धा० । वाच० ।

फण्ण-फणन्-न० । काथने, सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० २ उ० ।

फणस-पनस-पुं० । पन्-अन् । " पाटि-पकय-पति-

घ-परिष्ठा-पनस-पारिमद्रे कः " ॥ ८ । १ । २३२ ॥ इति
सूत्रेण कः । प्रा० १ पाद । कण्टकिकले, वाच० । बहुबीजके

वृक्षभेदे, जी० १ प्रति० । प्रभा० । रा० ।

फणि (न्)-फणिन्-पुं० । फण्डाऽस्यस्य इति । सपे, फ-

णुवादोऽप्यत्र । वाच० । विट्ठर फणी । " प्रा० १ पाद । द्या० ।
तदपे लाञ्छने च । प्रव० २६ द्वार । " उअं अही भुअंगां,

भुअंगमो फणी भुअयां । " पाठना० २६ गाथा ।

फणिकेउ-फणिकेतु-पुं० । नागराजे, टिपुगिर्येककर्मधि-

कृत्य " दक्षिणे जयति चेल्लणपाय्यो, भाग्यदुक् तदपरः फ-

णिकेतुः । " ता० ४२ कल्प ।

फणिह-फणिह-पुं० । कङ्कने, ग० २ अधि० । " संश्रासं च

फणि (लि) हं च । " फणिह कशसंयमनाथं कङ्कनम् । सूत्र० १

ध्रु० ४ अ० २ उ० ।

फणुअय-फणुअय-पुं० । हरितवनस्पतिकायभेदे, प्रभा० १ पृष्ठ ।

फरअ-देशी-फलकं, दे० ना० ६ वर्ग २२ गाथा ।

फरसुराम-परशु(शु)गम-पुं० । परशुशारी रामः । शाक० ।

जमदग्निश्च स्वनामक्याने ब्राह्मणे, येन सप्तकृत्यः क्षत्रिया व्या-

पादिनाः । (तत्कथा ' जमदग्निः ' शब्दे चतुर्थभागे १४०१

पृष्ठे गता) " परशुरामः सप्तकृत्यः, क्षिति निःक्षत्रियां व्यधात् । "

आ० क० १ अ० । रा० ।

कुरिस-स्पर्श-पुं० । त्वकृत्ययोगे, "कुरिसो कसो" पा० ना० २४० गाथा ।

स्पर्श-धा० । स्पर्शे, प्रा० ४ पाद ।

कृतस-परुष-न० । पृ० उ० ३२ "पाटि परुष-परिघ-परिष्ठा-पन-स-पारमं प्रकः" ॥ २१ ॥ २३२ ॥ इति प्राकृतसूत्रेषु पश्य कः । प्रा० १ पाद । निष्ठुरवचने, वाच० । जी० ३ प्रति० १ अ० २ उ० । प्रश्न० । श्री० । ममोद्घाटनपरे वाच्ये, आचा० २ अ० १ अ० ४ अ० १ उ० । परुषं वचः परेत्यांशकारिति । सूत्र० १ अ० १ अ० १ पाद । पीडाकारिवचने च । "लुया वि किञ्चि कृतस वएजा ।" सूत्र० १ अ० १ अ० ४ अ० । कर्मसंश्लेषाद् यावास्मिन्मन्वा-द्वयसस्वेरनुष्ठेयत्वात्कर्मसम्पत्प्राप्ताऽऽहारोपभोगाद्व्या पद-यम् । संयमे, सूत्र० १ अ० १ अ० ४ अ० । आद्य तद्वाच्यं फरुसं वि-याये । "सूत्र० १ अ० १ अ० ४ उ० । तीव्रं, "फरुसा उदीरि-या" । आचा० २ अ० १ अ० ४ उ० । कठोरे, उच० १ अ० । "कडिणा य कडसा निद-दुरा श्ररा कण्वुता फरुसा ।" पा० ना० ७४ गाथा । परुषं कर्कशमिति । प्रश्न० १ अ० ४ अ० ४ अ० । सूत्र० १ अ० ४ अ० ४ अ० । "पृष्ठ फरुसेहि माहव ।" परुषैर्दृष्टकथाऽऽदिभिः वागमिर्वा । सूत्र० १ अ० २ उ० । दुष्टे, "फरुसा इं दुर्गतिक्त्वा इ ।" परुषाणि कर्कशानि दुष्टानि वा । आचा० १ अ० ४ अ० १ उ० । अनादरे पीडाकारिणि, सूत्र० १ अ० २ अ० १ उ० । "फरुसिंयं लो वदेति ।" परुषतां क-र्कशतां पीडाकारितामिति । आचा० १ अ० ३ अ० १ उ० । चित्रवर्णे च । नि० । नीलोक्तिरुदयाम्, वाच० ।

फरुसग-परुषक-पुं० । कुम्भकारे, 'फरुसग' शब्देन समयप्रसि-द्धा । कुम्भकारोऽभिधीयते । शिशुः । पृ० ४ उ० । नि० अ० । (तद्वक्तव्यता 'धीगुहि' शब्दे चतुर्थभागे २४१२ पृष्ठे गता) फरुसत्-परुषत्-न० । निष्ठुरमापतायाम्, व्य० १ उ० ।

फरुसधरिसया-परुषधरिणा-खी० । निष्ठुरवचननिर्भर्त्सने, श्री० । प्रश्न० ।

फरुसभासि (ख)-परुषभाषिण-पुं० । निष्ठुरमापिणि, व्य० १ उ० ।

कृतसवयस्य-परुषवचन-न० । जन्मकर्मोऽऽशुद्धततः दुष्टशैले-त्वादिनिष्ठुरवचनाऽऽत्मके वचनप्रेरे, स्वा० ६ ठा० । प्रश्न० । वृ० । 'फरुसयेहवर्ज्यं' । नि० अ० १ उ० ।

तदेव फरुसा भासा, गुरुभूभावधारिणी ।

सच्चा वि सा न वचन्वा, जसो पावस आगमो ॥ १ ॥ तथैव परुषा भाषा निष्ठुरा-भावस्नेहरहिता, गुरुभूतोप-घातिनी-महाभूतोपघातवती, यथा कश्चित्कस्यचित् कुलपु-त्रत्वेन प्रतीतस्तदा तं दासमित्यभिधेयतः, सर्वथा सत्याऽ-पि सा बाह्यायां तथाभावमहीकृत्य न वक्तव्या, यतो यस्या भाषायाः सकाशात् पापस्याऽऽगमः-अकुशलवचनौ भवतीति सूत्रार्थः । दश० ७ अ० ।

अथ परुषवचनमाह—

दुर्निहं च फरुसवयस्यं, लोह्य लोउत्तरं समासेयं ।

लोउत्तरियं तप्यं, लोह्य बोक्तेभिर्मं यदयं ॥ ४० ॥

द्विविधं परुषवचनं समासतो भवति-लौकिकं, लोकोच-रिक्तं च । तत्र लोकोचरिक्तं स्वाभ्यं, पञ्चाङ्गमिषद्वय इत्यर्थः । लौकिकं तु पञ्चवचनविहारीमेव लब्धे, तदेवै क्तात् भवति ।

अशोऽसमसुरसा, वाहस्म कुहुंविचस्य वि य धूया ।

तासि च फरुसवयस्यं, अमिसपुच्छा सद्रूपं ॥ ४१ ॥

व्याधस्य, कुहुंविचनोऽपि च 'धूया' दुहितरौ अन्त्याभ्यं समनु-क्तं, परस्परं स्वर्था इत्यर्थः । तयोश्च परुषवचनमभि-व्यपृच्छया समुपपद्यते ।

कथमिति चेत् १, उच्यते—

केऽऽऽशीते पिसिपं, फरुसं पुश पुच्छिया भवति वादी ।

किं स्तु तुमं पिचाए, आगीयं उत्तरं बोक्ते ॥ ४२ ॥

व्याधदुष्टिषा पुद्गलमानीतं, ततः कुहुंविहदुष्टिषा सा भविता-केनेर्दं पिशितमानीतम् १, ततो व्याधी-व्याधदुष्टिता गृष्टा सती परुषवचनं भवति—किं स्तु त्वदीयेन पिचा आ-नीतम् । कुहुंविहदुष्टिता भवति—किं मदीयपिता व्याधो, येन पुद्गलमानयम् । एवं लौकिकं परुषवचनम् । अयोत्तरं-लौका-त्तरिक्तं वच्यं ।

प्रतिज्ञातमेवाऽऽह—

फरुसमि चेटदहा, अवेतिलाभि य सड उत्तरिए ।

आलेत्तं वाहिचे, वावाविरे पुच्छिरे शिसिडे ॥ ४३ ॥

परुषवचने चटदहद उदाहरणम्-अवन्त्या-नगर्यां शैलस्य लाभस्तस्य संज्ञातम् । इति तदुदाहरणस्यैव सूत्रकृता एत-ज्ज्ञांकारिक्तं परुषवचनम् । एतच्चेतुषु स्थानिष्वप्यने (आ-लत्त इत्यादि) आलत्तो नाम-अयं किं न घतते १, इत्येव-माभाषितः । व्याहृतः-इत प इतिवचमाकारितः । व्यापारितः-क-वमिदं च कुर्वीत नित्युक्तः । पृष्टः-किं कृतं किं वा न कृतमित्या-दि पर्यनुपुक्तः । निष्ठुरा-गृहण मुक्त्वैव विधेयेवमादिष्टः । एतेषु पञ्चसु स्थानेषु परुषवचनं संभवति । इतिनित्युक्तिगोपासमा-साधः ।

अथैनां विवरीयुष्यउदरदुष्टदण्तं ताचदाह—

ओसरणे सवयंसो, इवमुतो वन्धभूसियसरीरो ।

दोसरण चेटदहे, एस पवेचेति अम्हे ति ॥ ४४ ॥

भूति ग्राणय आशाते, दिक्खितो कदिदे गता भित्ता ।

वत्तासरण पंथे, पेहावय दंढगाऽऽउटो ॥ ४५ ॥

उज्जिम्यां नगर्यां रथयात्रातलेव 'ओसरणे' बहुनां साधूनाम् एकत्र मीलकः समजति, तत्र सवयस्यो वन्धभूषितश-रीर इवमुतः साधूनामनिते समायातो भवन्तीति भां प्रजा-यतः । ततः साधवः क्षितयन्ति-एव प्रज्जयन्ति-विश्रुतारथस्य-स्वानिति । तैश्चएवददोऽऽचार्यस्य दृश्यं कृतं, पृथ्वतां कलिना कलिरिति कृत्वा । ततश्चएवददस्योपस्थितः-प्रज्जज्यत मा-मिति । ततस्तेनोक्तम्-भूति-सीरमानय । ततस्तेन भूताकानी तायां लोचं कृत्वा दौक्षितस्ततस्तीर्यानि मित्राणि क्रमिन्त्वा-प्र-भूतं कदिन्वा स्वस्थानं गतानि । वृत्तं च समवसरणे चटदहद-खशैको भवितः-पन्थानं प्रत्युपेक्षस्व येन प्रभाते ब्रज्जामः, ततः प्रत्युपेक्षिते पथि प्रभाते पुरतः शैलपृष्ठतश्चएवददो (वयति) ब्रजति । स च शैलो गच्छन् स्थाणवादिदृष्टितस्ततश्च-एवददो वटो-दुष्ट शैल इति भवन् शिरसि दृष्टकेन ताह-यति । शैलो मिथ्या बुद्धकं करोति, भवति च-समयगुणो नमिस्यामि । ततश्चएवददस्तीर्यापशमेन आबुत्तक्षितयति-अहो अस्माभित्तवदक्षितस्थापि किंवा न शमप्रकर्षो, भ्रम

तु मन्दभागस्य विरप्रमजितस्याप्येवंविधः परमकोटिमुप-
गतः कोष इति परिभाषयति । लपकभेदिमभिरुद्धस्य
केवलज्ञानमुपेदे । एवं खण्डकस्य बुद्धौ शैल इत्यादिभूत-
मिष परवचनस्य मन्तव्यम् ।

अथाऽऽलसाऽऽदिपदेभ्यः परवचनार्थं
यदुक्तं तस्य व्याख्यानमाह—

तुसिणीए हुंकार, किं ति व किं वदगरे करेसि ति ।

किं शिन्नुति न देसी, केवतिथे वावि रहसि ति॥४६॥

आचार्योऽऽदिभिरालसो—व्याहृतो व्यापादितः पृथो निष्पद्ये
वा तूष्णीको भवति, हुंकारं वा करोति, किमिति वा भवति,
किं वा वदकरं करोतीति प्रतीयति, किं निष्पत्तिं न ददातीति
ह्येत, कियद्वा रटिप्पसीति भवति । एते सर्वेऽपि परवचन-
प्रकाराः ।

अथैतद्वेष्यं प्रायश्चित्तमाह—

मासो लहुओ गुरुओ, चउरो मासो इवंति लहु गुरुगा ।

छममासो लहु गुरुगा, छेदो मूलं तह दुंगं च ॥ ४७ ॥

लघुको मासो गुरुको मासश्चत्वारो मासा गुरुवः षण्मासा
लघवः षण्मासा गुरुवः छेदो मूलं, तथा द्विकमनवस्थाप्यं पा-
राश्रिकं वेति ।

एतदेव प्रायश्चित्तं चारणिकया माथाह्वयेन दर्शयति—

आयरियाऽऽलसो, आयरिओ चव तुसिणिओ लहुओ॥

रादरि ति छगुरं तं, वाहिनुं गुरुगाऽऽदिछेदं ॥४८॥

लहुगाई वावारीतं, मूलं गुरुगाई पुडिछए गवमं ।

शीसदे लसु पदेसु, छल्लहुगाऽऽदि तु चरिमतं ॥ ४९ ॥

आचार्येणाऽऽलस आचार्य एव तूष्णीको भवति मासा
लघु । अथवा—हुंकाराऽऽदिकं रटसीति पर्यन्तं करोति तदा
वह्नुगुरुकान्तम् । तद्यथा—हुंकारं करोति मासगुरुकान्तम् ।
मापने न मन्तकेन वन्दे इति प्रतीयति चतुर्लघु । किं वदकरं
करोतीति मुवाणस्य चतुर्गुरु । किं निष्पत्तिं न ददामि इति
मापमाणस्य वह्नु लघु । कियन्तं वा कालं रटसीति कुवतः पद-
गुरु । व्याहृतस्य तूष्णीकनाऽऽदिषु मासगुरुकादारब्धं छेदानं
हेतुम् ॥ व्यापारितस्य चतुर्लघुकादारब्धं मूलान्तम् । पृष्टस्य
चतुर्गुरुकादारब्धं तवमनवस्थाप्यम् । निष्पृष्टस्य इदं गृहाण
भुक्कव द्रव्यापुष्कस्य पटस्यपि तूष्णीकाऽऽदिपदेभ्यः पदलघुका-
दारब्धं चरमं—पाराश्रिकं तद्वन्तं जातव्यम् । एवमाचार्येणाऽऽ
चार्यस्याऽऽलसाऽऽदिपदेभ्यः शांशिरुक्ता ।

अथ वाऽऽचार्येणैवाऽऽलसाऽऽदीनाम् उपाध्यायप्रभृती-
नां शोधिं दर्शयितुमाह—

एवमुववभाएणं, भिक्खुं शेरण सुउएणं च ।

आलसाइपरई, इकिक्कपरं तु हारिजा ॥ ५० ॥

एवम्—आचार्यवत् उपाध्यायेन भिक्षुणा स्वधिरंशुं सुल्लकेन
व सप्तमालसाऽऽदिपदैः प्रत्येकं तूष्णीकताऽऽदिप्रकार-
द्वे यथाक्रमम् एकैकं प्रायश्चित्तपदं हासयेत् । तद्यथा—आ-
चार्यो उपाध्यायमनुसरेणोऽभिलाषेनालपति ततो यद्युपा-
ध्यायः तूष्णीक आसे तदा शुभभिन्नमासः । हुंकारं करोति
मासलघु । एवं यावत्किमेतत्तद्वन्तमात्रमदधीति भवतः पद-

लघु । व्याहृतस्यैव तूष्णीकाऽऽदिषु लघुमासादारब्धं वह्नु-
गुरुकान्तम् । व्यापारितस्य गुरुमासाऽऽदिकं छेदान्तम् । पृष्टस्य
चतुर्लघुकाऽऽदिकं मूलान्तम् । निष्पृष्टस्य चतुर्गुरुकाऽऽदिकम-
नवस्थायान्तं द्रष्टव्यम् । एवमाचार्येणैव भिक्षोरालसाऽऽदिषु
पदेभ्यः लघुभिन्नमासादारब्धं मूलान्तम् । स्वधिरस्य लघुविशारत्रिभिन्दि-
वादारब्धं पदगुरुकान्तम् । सुल्लकस्य लघुविशारत्रिभिन्दि-
वादारब्धं पदगुरुकान्तं प्रायश्चित्तं प्रतिपत्तव्यम् । एवं तावदा-
चार्यस्याऽऽचार्योऽऽदिभिः पञ्चभिः पदैः समं चारणिका दक्षिता ।
साम्प्रतमुपाध्यायाऽऽदीनां चतुर्लघुमास्येवार्थोऽऽ-
दिपदपञ्चकेन चारणिकां दर्शयति—

आचारियादभिषेगो, एकगहीसो तहिकिया भिक्खु ।

शेरो तु तहेकं, शेरा खुदो वि एकेणं ॥ ५१ ॥

आचार्यादभिषेक-उपाध्याय आलापकाऽऽदिपदानि कुर्वाण-
श्चारणिकयामेकेन प्रायश्चित्तपदेन हीनो भवति । तद्यथा—
उपाध्याय आचार्येणालपति—साम्प्रतमणः कथं वर्तन्ते ? इ-
त्यादि । एवमालते तूष्णीक आसे भिक्षुमासो गुरुकम् । हुंकारं
करोति मासलघुकाऽऽदिकं मूलान्तम् । निष्पृष्टस्य वा । एवं
तेनैव चारणिकाक्रमेण तावन्त्रयं यावदुपाध्यायनाऽऽर्चयस्य
निष्पृष्टस्य किमेतद्वदरटसीति मुवाणस्यानवस्थाप्यम् । अर्था-
पाध्याय उपाध्यायमासलपति तत आलसाऽऽदिषु पञ्चसु
पदेभ्यः तूष्णीकताऽऽदिभिः पदैः प्रत्येकं चार्यमासै-
लेषुभिन्नमासादारब्धं मूलं तिष्ठति । एवमुपाध्यायेनैव भि-
क्षोरालसाऽऽदिषु पदेभ्यः तूष्णीकताऽऽदिभिरेव पदैर्गुरुविश-
ारत्रिभिन्दिवादारब्धं छेदान्तम् ॥ स्वधिरस्य लघुविशारत्रिभि-
न्दिवादारब्धं पदलघुकान्तम् । यदा तु भिक्षोराचार्योऽऽदीना-
लपति तत उपाध्यायाऽऽदिकेन पदेन (न) हीनो भवति, सर्व-
चारणिकाप्रयोगं लघुच-पञ्चदशरात्रिभिन्दिवादारब्धं प्रायश्चि-
त्तं मूलं तिष्ठतीत्यर्थः ॥ यदा तु स्वधिर आलपति तदा भिक्षो-
रेकेन पदेन हीनो भवति, सर्वचारणिकाप्रयोगं गुरु-
रात्रिभिन्दिवादारब्धं छेदं तिष्ठतीत्यर्थः ॥ यदा तु सुल्लक आ-
चार्योऽऽदीनालपति तदा सोऽप्येकेन पदेन हीनो भवति । त-
द्यथा—सुल्लक आचार्यमासलपति यथाचार्यः तूष्णीकाऽऽदीनि
पदानि करोति तत आलसाऽऽदिषु पञ्चसु पदेभ्यः लघुविश-
ारत्रिभिन्दिवादारब्धं पदगुरुकं तिष्ठति । एवं सुल्लकेनैवाऽऽर्था-
प्यथाऽऽलसाऽऽदिषु पदेभ्यः तूष्णीकताऽऽदिभिः पदैः प्रत्येकं
चार्यमासैर्लघुचपञ्चदशकादारब्धं पदलघुकान्तम् । भिक्षो-
लेषुपञ्चदशकादारब्धं चतुर्गुरुकान्तम् । स्वधिरस्य गुरुदश-
कादारब्धं चतुर्लघुकान्तम् । सुल्लकस्य लघुदशकादारब्धं प्रा-
सपुगकान्तं प्रायश्चित्तं भवति । एवं सर्वचारणिकाप्रयोगं ल-
घुदशकादारब्धं पदगुरुकं तिष्ठतीति । एवं तावत्प्रम्याना-
गुरुकम् ।

अथ निर्मण्यानामातिदिशफा—

भित्तुसुरिसी तु गणिणी, येरमरिच्छी तु शोइ अभियेमा ।

भित्तुणि सुउमरिच्छी, गुरुल्लपणमाहो इया ॥५२॥

इह निर्मण्यानामपि पञ्च पदाणि । तद्यथा—प्रवर्तिनी, अभि-
षेका, भिक्षुणी, स्वधिरा, सुल्लिका च । तथाऽत्र गणिनी प्रव-
र्तिनी, सा भिक्षुलक्षणी मन्तव्या । किमुक्तं भवति ?—प्रवर्तिनी-

प्रभृतीनां पञ्चानामन्यतमामालसाऽऽदिभिः प्रकरैरालपति सा खालप्यमाना तूष्णीकाऽऽदिपद्वन्द्वं कराति, ततो भिक्षालपति यदावायोऽऽदीनां प्रायश्चित्तमुक्तं तत्तासां प्रवर्ति-
नीप्रभृतीनां मन्त्रव्यम् । अथाभियेका प्रवर्तित्यादीनामन्यत-
रामालपति, सा च तूष्णीकाऽऽदिपदान् करोति, ततः स्थ-
विरे आलपति यदावायोऽऽदीनां प्रायश्चित्तमुक्तं तत् तासां द्र-
ष्टव्यम् । अत एवाऽऽह—स्थविरसदृशः अभियेका भवति । अ-
थ भिक्षुणी प्रवर्तिनीप्रभृतिकामालपति, सा च तूष्णीकाऽऽदि-
नि कराति, ततः पुन्येके आलपति यदावायोऽऽदीनां प्रायश्चि-
त्तमुक्तं तत्तासामपि यथाक्रमं ज्ञेयम् । अत एवाऽऽह—भिक्षुणी
कुल्लकसदृशी । अथ स्थविरा प्रवर्तिनीप्रभृतिकामालपति,
ततः प्रवर्तिन्या तूष्णीकाऽऽदिपद्वन्द्वं कुर्वाणया गुरुपञ्चदश-
काऽऽदिकं बदलपुकास्तम् । अभियेकाया लघुपञ्चदशकाऽऽदि-
कं चतुर्गुरुकान्तम् । भिक्षुण्या गुरुदशकाऽऽदिकं चतुर्लघुका-
न्तम् । स्थविराया लघुदशकाऽऽदिकं मासगुरुकान्तं कु-
ल्लिकाया गुरुपञ्चकाऽऽदिकं मासलघुकान्तं ज्ञेयम् । अथ कु-
ल्लिकाप्रवर्तिनीप्रभृतिकामालपति, सा च तूष्णीकाऽऽदीनि
पदानि कराति, ततः प्रवर्तिन्या लघुपञ्चदशकाऽऽदिकं चतुर्ग-
रुकान्तम् । अभियेकाया गुरुदशकाऽऽदि चतुर्लघुकान्तम् । भि-
क्षुण्या लघुदशकाऽऽदिकं मासगुरुकान्तम् । स्थविराया गुरुप-
ञ्चकाऽऽदिकं मासलघुकान्तम् । कुल्लिकाया लघुपञ्चकाऽऽदिकं
गुरुभिन्नमासान्तं मन्त्रव्यम् । अपर एवाऽऽह—(गुरुलघुपञ्चगाह-
दां इत्येतत्) इतरे स्थविराण्युल्लेके तयाहं योरपि यथाक्रमं गुरु-
पञ्चकाऽऽदिकं लघुपञ्चकाऽऽदिकं च प्रायश्चित्तं भवति । इह
परप्राग्गृहेन निष्ठुरककेशे अपि सूचिते ।

ततस्तयोः प्रायश्चित्तं दर्शयितुं परवश्य च प्रकारान्तरेण
शोधिमभिलातुमाह—

लहृद्यो ल लहुस्सगम्भी, गुरुभो आगाढफरुसवयमाथो ।
निट्ठुरककसवयणं, गुरुगा य ततो कथो जं वा ॥४३॥

लघुस्वके स्तोके परवचने सामान्यतोऽभिधीयमाने
मासलघु, आगाढपरुषं बदतो मासगुरु, निष्ठुरवचने क-
केशवचने च चत्वारो गुरुकाः, यच्च ते परवचनगताः प्रदे-
वतः करिष्यन्ति तन्निषण्णं प्रायश्चित्तम् ।

अथ किमिदं निष्ठुरकं वा ककेशमित्याहूऽपकाशं वि-
लोक्याऽह—

निष्वेद पुच्छित्तम्भी, उष्माणल चि निट्ठुरं सव्वं ।

मेहुणसंसद्धं क-कसाह शिष्वेद साहेति ॥ ४४ ॥

कयाऽपि प्रहेलया कोऽपि साधुः पृष्टः—केन निर्वेदेन
त्वं प्रव्रजितः । स प्राऽऽह—मदीया भोजिका उच्छ्रमिका दुःशी-
ला अतोऽहं प्रव्रजितः । एवमादिकं सर्वमपि निष्ठुरमुच्यते ।
तथा मैत्रेय संखुदं विलीनभावं दृष्ट्वा प्रव्रजितोऽहम् । एवं
निर्वेदं वक्तव्यमिति तद्वैद्यमादीनि तानि ककेशानि ।

इदमेव व्याचष्टे—

मयं व जं होहं रयावसाणे,

तं चिकणं गुञ्ज मलं छरंतं ।

अंगेसु अंगहं शिगुहयंती,

शिष्वेयमेयं मम जाण सोममे ॥ ४५ ॥

सखेदं गीसद्वं विमुक्कगत्तो,

भोरणं छिण्णो ससहं व दाहं ।

हीआं मि जं आमि रयावसाणे,

अशेगमो तेण दमं (वयं) पवसां ॥ ४६ ॥

यत् रतावसानं मृतमिव भवति तद्वैवाधं गुणं चिकणं
मलं करत्—परिमलत् भाग्यं चारमयेच्छङ्केषु आत्मा चान्यथा-
ज्ञानं जुगुप्सनीयतया निगृह्यतया मया दृष्टा, एतन्मे नि-
र्वेदं—निर्वेदकारणं हे लोभ्ये । जानीहि ॥ तथा सखेदम् ('नीस-
द्वं') अर्थाय विमुक्कगात्रः—शिशिलीकृताङ्गो भोरणं छिण्णः—पुटितो
भारवाहको यथा दीधे निःश्वसति तथा अहमपि रताव-
साने यत्नेकश एवंविध आसम्—अभूवम्, तद्वतीव हीतो—ल-
ज्जितः, तेन—निर्वेदेन (दमं) संयमम् । पाठान्तरेण—मत्तं वा,
प्रपञ्चोऽहम् । गतं परवचनम् । ४७ उ ६० ।

तथा च निशीथसूत्रम्—

जे भिक्खु लहुस्सगं फरुसं वपइ, वयंतं वा साइअइ ॥१७॥

लहुस्सं—ईषद्वयं—स्तोकमिति । यावत् फरुसं शेषद्वयं
य अहं साहुं वदति—भाषते इत्यर्थः । तं फरुसं ।

अउत्थिदं तं—

दव्वे खेचे काले, भावमि य लहुस्सगं भवे फरुसं ।

एतमिं शाणत्तं, वाच्छमि अहाणुपुर्वीए ॥ ३७ ॥

एतेति दव्वखेसकालाणं ।

जहासंस्सं इमं वक्कणां—

दव्वमि वत्थपत्ता—ऽऽदिष्टमु खेत्तं संघारवसिधमादीसु ।

काले तीतमणागतं, भावं भेदा इमे होति ॥ ३८ ॥

आदिगृहणं उगलगसूरूपप्यलगाऽऽद्यां चि धर्यन्ति ।

" दव्वे वत्थपत्तादिपत्तं ति " अस्य व्याख्या—

वत्थाऽऽदिपत्तस्ततो, भणति को गु सुवती मइ तेणं ॥
खेत्ते को मं द्वाए, चिट्ठति मा वा इहं टाहि ॥ ३९ ॥

वत्थपत्तसूरगाऽऽदि अप्यणो वया अपस्सेतो एवं भणान्ति-
मइ अतिथि काउं इमस्सामावेण को णिइ लभति, इमस्स
भावेण वा मइ तेणं इहं, एवं दव्वञ्चो लहुस्सयं फरुसं
भासति । केसञ्चो लहुस्सयं फरुसं—तस्स संघारभूमीए किं
चि दियं पालिसा भणति—को मं संघारगभूमीए दाति
अणं जाणमाणो ?, अथवा—मामसंघारगभूमीए टाहि ।
(३८-४०) " कालं तीतमणागतं " अस्य व्याख्या । माहा-
गंतव्वस्स न कालो, सुइसुत्ता केण बोहिता अग्गे ॥

हीणाहिणं कालं वा, केण कयमिणं इवति गंतव्वं ॥४०॥
ते साहुणो पणे गंतुमणा, ततो उट्ठाज्जंतो भणति—गंत-
व्वस्स य कालो अज्जाव, सुइसुत्ता केण वेरिपण अथसेण
पडिबोहिया अग्गे ॥ अथवा—हीणं अचियं वा कालं केण
कयमिणं ?, तं च इमं भवति काले हीणातिरिक्तं गंतव्वं ।

गाहा—

ओसहपडिलेहपरिणा—प्राप्नोसियसुवणभित्तमज्जाए ।

हीणातिरिक्तकरणे, एमादी वादितो फरुसं ॥ ४१ ॥

गिलाखस्स ओसहट्टाए गंतव्वे हीणातिरिक्ते, अहवा—आ-
वरिया पत्तणऽऽदिशिमिसे गिलाणोऽहोवमोगे वा पच्छ-

फरुसवयथ

मायराएदसु पडिलहणं पडुचव परिषेति जेण पोरिसिमादिथं
पचक्खयायं तस्स पारेउकामस्स भत्ताऽऽदीणं वा गंतुकामस्स
उपाडाणे च सि. भसपचक्खयायस्स वा समाहिषाणगाऽऽदि
आणियवत्था दीयाधिकं कतं, पादासिथं वा काउं सुविणं सु-
विउकामाणं भिक्खं वा हिंडिउकामाणं सज्जाए पडुवणवेत्तं
पडुचव कालवेत्तं वा, पयमादिसु कारणेसु दीयाधिकं कर्तेतो
वाइओ फरुसं वयउज्जा ।

अहवा इमो फरुसवयथुपायवपगारो—
गच्छसि य ताव कालो, लभसु धिति किं चइण्डस्सेवं ?
अतिपच्छा सि विबुद्धो, किं चऽऽभसितं पएतवं ॥ ४२ ॥
गुरुणा पुणं संविद्धो आसहातिगमणे अस्से, तत्थेव गंतुकामं
साधुं पुच्छति-गच्छसि ? , सो पुच्छितो साधुं फरुसं वयति-
ण ताव कालो, लभसु धिति, किं चइण्डस्सेवं ? अहवा-सो
खेवं पुच्छिओ भयति—पच्छदं कंठं ।

एस्स गाहाओ पडिलहणाऽऽदिपदेसु जत्थ जुज्जेत तथ तथ
सवंथ योजवं ।

अधवा-द्ववाऽऽदिणिमिस्स एवं फरुसं भासति—
वत्थं वा पायं वा, गुरुण जोगं तु केणियं लद्धं ? ।
किं वा तुमं जतिस्समि, इति पुट्ठो वेति तं फरुसं ॥ ४३ ॥
एणेण अभिगगहाउभिगगहेण साहुणा गुरुपाउमं वत्थं पत्तं
संपारमाऽऽदि उगमियं, तमसंण साहुणा विट्ठे, तेण सो उगम-
मेतसाहु पुच्छिओ—केणुगमितं ? , सो भयति—मया । त्वं
चात्तमाः, पापाणवज्जो अलदिमा लब्भासि, एवं फरुसमाह ।

इदाणीं खनं पडुच गाहा—
खेत महा जणजोगं, बसयी संचारगा य पाओगा ।
केणुगमिता एते, तथेव फरुसं वदे पुट्ठो ॥ ४४ ॥
क्षेत्रेऽप्येवं ।

इदाणि तीतमणुगगतकालं पडुच गाहा—
उउवासमूहो कालो, तीतो केणेम जाइओ अम्हं ? ।
जो एस्समि वा एस्सम, तथेव फरुसं वदे अहवा ॥ ४५ ॥
उटुत्ति उडुबद्धकालो, वास ति वासकालो । अहवा-उटुत्ति
रिऊ, तस्सि वासः लुअन उउवासः सुखः । शेषं कएठा ।

द्ववाऽऽदिसु पडिल्ल भयति—
दत्तेव खेत्ते काले, मासो लहुओ उ तीसु वि पदेसु ।
तकालविपुट्ठो वा, आयरियादी चतुएहं पि ॥ ४६ ॥
द्वव्वल्लसकालानिमित्तं फरुसं वयंतस्स होदि ति लद्ध ।

इदाणि मावफरुसं—
भावे पुण कोधाऽऽदि, कोहाऽऽदि विणा नु किं भवे फरुसं ? ।
उवयारो पुण कीरति, द्ववाति समुपपत्ती जेण ॥ ४७ ॥
पुणसहो विसेसणे, किं विशेषयति ? । भयति—द्ववा-
दिएसु वि कोहाऽऽदिभावे भवति, इह तु द्ववाऽऽ-
दिखिरेवक्खो कोहाऽऽदिभावे वणए । एवं विशेषय-
ति । द्ववाऽऽदिसु वि कोहाऽऽदिणा विणा फरुसं ण
भवति । कोदय आह—तो किमिति द्ववाऽऽदिफरुसं, भयति-
मावफरुसमेव भवइ ? । आचार्य आह—द्ववादीनाम् उपचा-
रणमात्रं, वतस्ते कोधाद्यः द्ववादिसुमुखा भवन्तीत्यर्थः ।

भावफरुसउपपत्तिकारणभेदा इमे—

आलत्ते वाहिचे, वावारिते पुच्छिते णिसुडे य ।
फरुसवयथमि एए, पंचेव गमा मुण्यववा ॥ ४८ ॥
आलत्ते वाहिचे वावारिते एषां त्रयाणां व्याख्या—
आलावो देवदत्तादि किं भो ति किं वदे देति ।
वाहरसं एहि इओ, वावारण गच्छ कुण वा वि ॥ ४९ ॥
कंठा ।

पुच्छणिसद्वण उवएह वि इमा व्याख्या—
पुच्छा कताकतेसु, आगतकच्चंतआतुरादीहि ।
णिमिरण इंदसु भुंजसु, पियसुं वा एतितं भत्तं ॥ ५० ॥
कंठा । नि० चू० २ उ० ।

फरुसवयथे इमे दोसा—
एतेसामसुतरं, जे भिक्खु लहुस्सगं वदे फरुसं ।
सो आणा अणवत्थं, भिच्छतविगपथेण पावे ॥ ५१ ॥
कारणाओ पुण भासजा वि—

वितियपदमणुपज्जे, अप्पज्जे वा वइज खरसज्जे ।
अणुसासणा वदेसी, वएज व विक्किचण्टाए ॥ ५२ ॥
खिसाहचित्तो भणज्ज वा, भणया वा आयरियादि,
खरसज्जा वा मणजा, अज्जा नवाह म्हुं वि अणुसा-
सणं पडुच भणज्ज, मालवमिधुंदसवासमावेण फरुसभा-
सो पंडगाऽऽदि वा वंकिवित्तवो फरुसवयथेणं, सो य
फरुसवित्तो असहमाणो गच्छइ । नि० चू० २ उ० ।

भदन्तं प्रति पदववाक्यनिर्देशो यथा । सुप्र-
जे भिक्खु भदंतं फरुसं वदइ, वदंतं वा साइज्जइ ॥ २ ॥
गाहा—

जं लहुसगं तु फरुसं, वितिउदेममि वसिन् पुव्वि ।
ते चेव य आगादं, दसमुदेममि नायव्वं ॥ ३४ ॥
अहा वितिउदेस्स फरुसं तहा इहं पि उस्सगववत्तेहि
वसव्वं, एववं इह आयरियसुत्तणिवाओ—
जे भिक्खु भदंतं आगादं फरुसं वदइ, वदंतं वा साइज्जइ । ३ ।

गाहाचूचम—
एसेव गमो णियमा, बीसगसुत्ते वि होति घेतवो ।
आगादफरुसपीसे, पुव्वे अवरमि य पदमि ॥ ३५ ॥
जो एनेसु वोसु पुव्वत्तेसु सुत्तेसु गमो सो खेव इह
बीसगसुत्ते गमो वट्ठवो, एववं संजोगपच्छिक्तं भाणियव्वं ।
नि० चू० १० उ० ।

फरुससाला-परुशाला-ली० । कुम्भकारशालायाम्, ४०
३ उ० ।

फरुसासि (ण्) - परुषाशित्-पुं० । क्लाशिति, " फरु-
सासो लट्ठिगहा । " परुषाशितो क्लाशितया च प्रकृति-
कोषनाः । आचा० १० ६ अ० ३ उ० ।

फल-फल-न० । गतौ, भ्वादि०-पर०-सक० सेट् । फलति ।
अफालीत् । ज्वला० कर्तरि वाऽऽ । फलः । फालः । वाच० ।
आ० चू० ।

फल-न०। फल अष्ट । वृत्ताऽऽदीनां शब्दे, वाच०। फलानि ना
लिकेरदादिमाऽऽदीनि । पञ्च० ६ वि०। फला यतद्विधा । नं०
प्रश्न०। फलं वपुष्ठाऽऽदीति । स्या० ६ टा०। विपा०। उच०।
सूच०। फलमेवमिदमप्यथ फलसूत्रम् (२५३) । 'पुरि
सजाय' शब्दे अत्रैव भागे १०९८ वृष्ट समुद्रम् । ला-
भे, उद्देश्ये, जानीफल, त्रिफलायाम्, ककाले, वाणाम्,
फाले, दाने, मुक्ते, फलके, वाच०। काष्ठफलके, सूत्र० १
श्रु० ११ अ०। कार्ये, वृ० १ उ० २ प्रक०। स०। सूच०।
आवा०। साध्यं, पञ्च० ६ वि०। प्रयोजने, सूत्र० १ श्रु० १२
अ०। दश०। म०। ति०। विपा०। ज्ञा०। वि०। वग च ।
रयो वेगश्चेष्टाऽनुभवः फलमिच्छनार्थोत्तरम् । आवा० १ अ०।
कुटजवृक्षे, पुं०। वाच०। (संवेगाऽऽदीनां फलानि संवेगाऽऽ
दिशब्देषु द्रष्टव्यानि)

फलम्-फलक-न०। फलमेव फलकम् । फलशब्दार्थे, आवा०
१ श्रु० ६ अ० ६ उ०। शयनोपयोगिन्येकपट्टाऽऽदिकपे प्रसले
आगते काष्ठनिमित्ते वस्तुनि, वृ० ३ उ०। आवा०। उच०।
शयने खट्वाफलकाऽऽदि । आवा० १ श्रु० १ अ० ५ उ०। स्या०।
अवष्टम्भनार्थे काष्ठविशेषे, औ०। म०। उपा०। प्रश्न०। 'पीड-
फलमेवजासंधारणम्' । रा०। ज्ञा०। स्या०। 'फलम् व
तच्छति कुडाइहथा' । फलकमिव काष्ठफलमिवेति ।
मूच० १ श्रु० ५ अ० १ उ०। 'ते भिम्बेदेहा फलम् व तद्वा ।'
फलकमिवाभावात् फलकाऽऽदिनाऽवतट्टाऽऽदि । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १
उ०। संवृष्टफलकं, स्या० ४ टा० २ उ०। खटके, पूर्वोपकरणविशे-
षे, प्रश्न०। आद्य० द्वारा । फलकमिव संवृष्टफलकानि खटका-
नि वा अवष्टम्भनानि वा सुनोपकरणानि वा । औ०। ज०।
सोपानाद्भूते काष्ठेऽऽदिवृद्धे, 'सुखरूपपण्या फलगा' । जी०
३ प्रति० ४ अ०। आ०। पट्टिकायाम्, उत्तर० १ अ०। फलकं प-
ट्टिका, यस्यां लिखित्वा पठ्यते । समवसरणफलके च । यथा तस्य
कारणे अवष्टम्भार्थं भवति उत्सर्गस्तत्र साधूनामवष्टम्भो न यु-
क्तः, प्रत्युपेक्षितमपि स्तम्भाऽऽदी कृत्युपिपीलाकाऽऽदिजन्तुसं-
चारस्य दुवारस्वात्, यतः- 'अववांस्त्रिज्वा तसा पाशा, पाडले-
हानि न सुगर्ह' । तद्वा इदृशदृष्टस्त, अवष्टम्भो न कर्ण्ये ॥१॥' इ-
ति । म्हाभ्यादिकारणे तु धनमसृष्टाऽऽदिमुद्योपेते फलके पाथा-
गमये स्तम्भे सुपाश्वरे कुक्षं कुक्षसंलग्नोपधिषिटलिकाया
वाऽवष्टम्भीति । 'अतस्तस्स उ पांसां, जेयं तुक्कति तेज-
वष्टम्भे । संजमपेठ्ठीधमे, सेले उ तह कुड्ढिहल्लिए ॥१॥' य० ३
अधि०। चर्ममय अक्षप्रतिपत्तयानिवाके स्फुरके, पदाधेये,
वाच०। 'मरिचिह फलार्थे ।' हस्तपाश्रितेः स्फुरकैः विपा०
१ श्रु० ६ अ०। ज्ञा०। आवा०।

फलगपट्टिया-फलकपट्टिका-खी०। काष्ठाऽऽदिपट्टिकायाम्,
'फलगपट्टियाए सिरिकंताए खवं लिडिऊण दंसेह' । आ०।
म० १ अ०।

फलगमग-फलकमार्ग-पुं०। मार्गभेदे, यत्र कर्मदाऽऽदिमया-
फलकमेव्यते । सूत्र० १ श्रु० ११ अ०।

फलगमेजा-फलकशय्या-खी०। फलकं प्रतलमायतं काष्ठं त-
स्या शय्या फलकशय्या । फलककपायां शय्यायाम्, स्या०
६ टा०।

फलगावतट्टि (ख)-फलकावट्टिपुं०। फलकवत् बाध्या-
दिनिश्चयतो बाधनोऽप्यन्तरतश्चावकृष्टः फलकावकृष्टी ।
आवा० १ श्रु० ६ अ० ६ उ०। फलकवत्पूर्वशरीरे, 'अधि-

हम्ममाणे फलगावतट्टी ।' फलकवद्वकृष्टः यथा फलकमु-
भाभ्यामपि पार्श्वोभ्यां नष्टं वष्टिन् सत्तनु भवति, अरकट्टिष्टं
वा संभवत्येवमसावपि साधुः सबाह्याभ्यन्तरेण तपसा वि-
ष्टमेहस्तनुपूर्वशरीरोऽरकट्टिष्टमेति । सूत्र० १ श्रु० ७ अ०।
फलकाऽऽदिवट्टिपुं०। फलं कर्मसत्वरूपं तदेव फलकं, ते-
नाऽऽदि संसारभ्रमणकपायामर्थः प्रयोजनं फलकाऽऽपदर्थः,
स विधिते यस्यासौ फलकाऽऽपदर्थः । संसारभ्रमणरूपायामप-
दि कर्मसत्वरूपफलनाथिनि, आवा० १ श्रु० ६ अ० ६ उ०।
फलकावस्थापिन्-पुं०। तत्पमाथोऽपि पुर्वचनवास्थादिभिः
कपायाऽऽभावतया फलकवद्वतिष्ठते तच्छब्धिमेति फलकाव-
स्थायाः । वास्वीकर्मनकपे, 'समाहित्येव फलगावतट्टी ।'
आवा० १ श्रु० ६ अ० ६ उ०।

फलचारख-फलचारख-पुं०। नानाद्रुमलतागुरुमपुष्पाएषुपा-
दाय पुष्पसूत्रजीवानविराधयन् कुसुमतलद्वालावस्थानसङ्घ-
ततया पुष्पचारखः । चारखभेदे, ग० २ अधि०। प्रश्न०।

फलपुरुषार्थ-फलप्रकृषा-खी०। फलं कार्यं तस्य प्रकृषा
प्रज्ञापना फलप्रकृषा । कार्यप्रज्ञापनायाम्, य० १ अधि०।
फलपहास-फलप्रधान-वि०। सफलं, न०।

फलभावि-फलभावि-पुं०। कार्यभावे, 'हेउफलभावाओ हुं-
ति ।' फलभावतः कार्यभावेन । प०व० १ द्वारा ।

फलभोयख-फलभोजन-न०। फलमप्याऽऽदीनि तेषां भोजन-
म् । फलं वपुष्ठाऽऽदि, तस्य भोजनम् । भुज्यत इति भोजनमि-
ति कृत्वा तदेव वा भोजनम् । फलभोजनं फलस्य भक्षणं,
फलरूपं भक्षणं च । स्या० ६ टा०।

फलवं-फलवत्-वि०। साध्यसाधकं, 'सर्वं चिय फलवई
भवई चेद्वा ।' पञ्च० ४ वि००।

फलवट्टि-फलवट्टिक-न०। मेताव्यनगरसमीपस्थे (साग्रतं फ-
लोधीति स्थाने) नगरभेदे, तत्रत्ये स्थिते च । तत्रत्यस्थे पार्श्वना-
थे, पुं०। फलवट्टिकनगरस्थायां स्वनामक्यतायां द्वयां च ।
खी०। तौ०।

तद्वक्ष्यता यथा—

"सिरिफलवट्टि (हु) भवेहव-परिट्टिं पणमिऊण पासजिणं ।
तस्सेव वेमि कण्ठं, जहासुअं इल्लिअकल्लिणं ॥ १ ॥"

अतिसकलखीणहोसमेवस्यनगरसमीपवट्टिओ वीरभवणु-
हाना। विहदेवाववाभिरामो फलवट्टी नाम गावो, तस्य फलव
हीनामधिआए वेवीए भवणमुसंसिहरे विट्टुह, सो अ रि-
द्विसमिद्धो वि काळकमेण उवस्सयाओ संजाओ, तद्वा वि
तस्य किल्लिआवि बाणिअगा आगंतूण अवसिंसु तेसु
एगो सिरिसिरिमावसंमुत्तामही धम्मिअल्लोअगामगा-
वी "वेचल्लो" नाम परमसावओ हुत्था । बीओ अ तारिससु-
थो जेव ओसवालकुलनहवल्लिसाकरो सिंवकरो नाम ।
ताण इण्हं पि पम्माओ गावोओ आसि । तासि मज्जे
एगा भंघल्लेस थेणु परदिणं तुज्जेनी वि तुज्जे न देह । तओ
भंघलेण गांवालो पुक्खिओ-किमसा थेणु तुमए जेव बाहिरे
तुज्जेह, अलेण वा केणावि, जेण सा न तुज्जे दे ? । तओ गोवा-
लेण सवथाई काऊण अण्णा निरवराहीकओ । तओ गो-
वालेण समं निरिक्कंतेअं एगावा उअरयस्स उअरि कोरि-
तओ समीदेव अडिदि यणेदि खीरं करंती दिद्वा सा सुहदी ।

एवं पदविणे पिच्छंतेण वंसिआ चंचलस्स । तेण वि-
तिअ-नूणं कोइ इत्थ जणस्स देवयाविसेसो भवि-
स्सह भूमिमग्गिओ । तत्रो गिदमागएण तेण सुधपुत्ते-
ए रत्ताए सुमिणसो उववत्तो । जहा-एणेण पुत्तसेण
बुत्त-इत्थ रयडए भयवं पासनाहो गम्भइरदेवतियामज्जे
विट्ठइ, तं बाहि तिकासिऊण पुपिह । तत्रो चंचलेण प-
हाए बुजेण सिक्करस्स निवेशो सुमिणबुत्ततो । तत्रो दो-
हि पि कोऊल्लाडिलियामगसेहि वल्लिपूआविहाणपुवं उह-
हि रयडभूमि खणाविता कहिओ गम्भइरदेवतियामसिह-
तफणिफणामंदिआ भयवं पाससामी, पदविअहं पुंति
महया इहोए ते दोवि । एवं पूज्जेते भुवणनाहे पुणो वि-
अडिद्वयमेहि सुमिणे आरुहं तसि । जहा-तयेव परसे चैह-
सं करावेह सि । तत्रो तंहि पदविडुवचिहि दोहि वि निअ-
विहवाणुत्तरं चैहसं कारवेउमाडसं । पयडिआ सुत्त-
हारा कम्मडुणेषु जाव अगमंडले निपण्ण, तसि अण्णट्टि-
अत्तेण वत्थेण निद्वयअसमययाए नियत्तो कम्मडुआं,
तत्रो चणियं आवाआ दो वि परमोआसया । तयणुत्तेरे रय-
णीए पुणो वि अहिद्वयगत्तेरेहि सुमिणे भणियं, जहा-आ-
परमाए अलवंतेसु कापेसु देवस्स अगमो दम्याणं सरथिअं
परियं पिच्छस्सइ, ते दम्या कोइ अकज्जे चयवत्त सि । तेहि
तयेव दिट्ठे, ते दम्ये विण्णुणं सेसकम्मडुआं कारवेउमाडसं जाव
पडिपुआ पंच वि मंडवा य लहुमंडवाय, तिगुयणअणुवित्त-
मुक्कारकारए वल्लिपयभिम चैहअभिम तसि पुत्तेहि चितिअं
कथां एअं दम्यं संपज्जइ अं अविच्छेए कम्मडुआं उणस्सइ लि?।
आरुपि दिणे आरुपहाए चैय खमाअतरेआ होऊण
निहुसं वट्टमुमाडा, तस्मि दिवसे देवेहि न पुत्तिअं दम्याणं
सारिअं, आसलं च मिच्छुअं नाऊण पयत्तेण आगहिया वि
अहिद्वयाग न पुत्तिउ विव्वं ति विउं तदवयो चैहयकम्मडुआं ।
एमारसयसु इहासीइसमहिणु ११२ । विज्जमाह (अ) वरि-
सेसु अरुक्केसु रायगव्वुअंउणसिरीसीलभहसुरिपट्टपट्टिप-
हि महावाहियेवरगुणविद्विजयपत्तपट्टहि सिरिअम्म-
पोससुरिहि पासनाहचैहअसिहरे चउडिविअसंछममक्कं
पट्टा कथा । कालेत्तेण कलिकालमाहणेण कालिप्पिआ वं-
त्तरा इवति अणियरविता य ति परमावरवसेसु अहिद्वयाग-
सु वरत्ताणसहावुहाणेण दिअं पुरमाणं, जहा-एअस्स
देवभवणस्स केणावि भंगो न कायवत्तं सि, अअं च विव्वं
किअं भयवअं अहिद्वयाग न सहति सि संघेण विव्वंतेरे
न ठाविअं, विगलितअगस्स वि भयवअं महायां माहणां
उल्लभंति, पदवत्तं च पांसवकुल्लदसमीए जम्मकल्लाणयदि-
णे वाउहिसाओ वि साययसंथा आगंणुण नव्वगीअनट्टवा-
इअकुसुमाअरणयोइहोएपयादिहि मणुहजत्तामदिमं कु-
णंता संघपूआदिह सासणे पमाविता निहलति वूसमा-
समयविलियारं वि उवंति सुकसं सुकतसंसारं, इत्थ य
चैहए अरुहिपडमावईलिलवाला अहिद्वयाग संघस्स विग-
पम्वार उवसांमिति, पययअंआणं मणोइह अं पुत्ति, इवो-
विअं पिणियरपईहअं पुत्ति सं चैहअमज्जे संखरं पासति,
समाहिअमया इत्थ रति बुत्थं भविअज्जा एअस्मि महाति-
थभूय पासनाहविट्ठे कलिकुंडकुल्लेवरीआपरवयवखंसेसर-
मेरीस्यमहुराणावसीअहिउत्तापंभयवअज्जाहरपवयव-

यरेवपट्टणकरहइयनागहहसिरिपुरसामिणिआकपटीपुरी
उज्जणीसु सुअरंसीहरीकलिहियाइहाणववहमाणपासना-
हणाव्यायं करिउज्ज अत्ता कया इवइ ति संपयापुरिसाखं
उवपसो ।

“ इअ फलवड्डियुरिअ-पासजिणिदस्स कप्पमविअणं ।
निगुणंताणं भव्या-ण होउ कल्लाणनिप्पसो ॥ १ ॥ ”
“ इत्यासज्जनय मुखात्, किमपुपावाय संप्रदायत्वम् ।
प्रयितं जिनप्रसन्निभः, कथं फलवड्डियार्षभिवामः ॥ २ ॥ ”
ती० ५४ कथ ।

फलवाइण-फलवादिन-पुं० फलवदनशील, “ दुग्गई फल-
वाहं ॥ ” सू० १ अ० ११ अ० ।

फलविटिय-फलवुत्तिक-पुं० । फलवुत्तोद्भवे श्रीन्द्रियजीव-
विशेष, प्रज्ञा० १ पद । जी० ।

फलविभाग-फलविपाक-पुं० । फलरूपो विपाकः फलवि-
पाकः । फलरूपविपाक, स० ।

से समामो दुविहे पणुत्ते । तं जहा-दुहविवागे, सुह-
विवागे य ।

फलस्य कायस्य विपाको व्यक्तीकरणम् । फलस्य व्यक्तीकरणे,
स० ५४ म० । फलमिव वृत्तसाध्यमिव विपाकः कर्मणामुदयः
फलविपाकाः कर्मणामुदयः, प्र० १ अ० अ० ११ । फलस्य वा ११ ।
उकाऽऽदिः विपाको विपक्यमानता रसप्रकर्षोवस्था फलवि-
पाकः । कर्मणां रसप्रकर्षोवस्थायाम्, प्र० १ अ० ३० ।
फलविमसं-फलविशेष-पुं० । भागाऽऽदिकं साध्यभेदः, “ भो-
गाह फलावसेसा । ” पञ्चा० ६ वि० ।

फलविहि-फलविधि-पुं० । फलप्रकारः, प्र० २ अ० अ०
११ । “ फलविधिपरिमाणं करेह । ” उपा० १ अ० । (‘ आ-
खे ’ शब्दे द्वितीयभागे १०६ पृष्ठे सूत्रम्)

फलसाइय-फलसाधन-न० । फनायमारमप्रवर्त्तने, आ-
वा० १ अ० ५ अ० १ उ० ।

फलसुआ-फलसुआ-खी० । तालफलद्राक्षासुआदिनिपण्णे
सुराभेदः, सू० २ उ० ।

फलहि-फलधि-पुं० । इलाययभेदे, “ एकेणं हथेणं हलं
वाहेइ, एकेणं फलही उपायेइ । ” उत्त० ३ अ० ।

फलही-देशी-कापांसि, दे०ना० ६ वर्ग २२ माथा ।

फलाकिट्टि-फलाऽऽकुट्टि-खी० । खीणां चतुष्टयफलास्वय-
त्वे कलामेदः, कथ० १ अ० अ० ७ उण ।

फलाव्ववगमंग-फलाव्ववकयांग-पुं० । “ फलाव्ववकयांगस्तु,
सव्वव गं नियोगतः । सातुवक्कफलावत्तं-धेर्मसल्लो स-
तां मता ” ॥ १ ॥ इत्युक्त्वसत्ये योगभेदः, पा० ।

फलावह-फलाऽऽवह-त्रि० । फलसंयुक्ते, पा० १५ वि० ।

फलासव-फलाऽऽसव-पुं० । मयभेदः, “ फलासवेह वा । ” प्रज्ञा०
१७ पद ४ उ० ।

फलाहार-फलाऽऽहार-पुं० । तापसभेदः, नि० १ अ० ३ वर्ग ३ अ० ।

फलिअ-फलित-त्रि० । “ फलिअ फलिअं च दल्लिअं, उल्लिअं
अं । ” पा० १ ना० १२१ माथा ।

फलिआरी-देशी-दुर्घायाम्, दे०ना० ६ वर्ग ८३ गाथा ।

फलिशी-फलिनी-खी० । त्रिपक्षे, “ कलिणी पियमा पिबं-
यूय । ” पा१०ना० १४ गाथा ।

फलिह-परिप-पुं० । परि-डम्-क-निः । “ पाटि-पकव-प-
रिच-परिखा-पनल-परिमदे फः ” ॥ ८१ । १३२ ॥ इ-
ति प्राकृतसूत्रेण फः । प्रा० १ पाद । “ हरिद्राऽऽती लः ”
॥ ८१ । २२४ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण लः । प्रा० १ पाद ।
ग्रामपरिहृतनात् परिघः । नगरद्वाराऽऽविस्मयन्निष्क्रयामगता-
याम्, नं० १४० । “ अमिवे स्मै फलिहा । ” पा१० ना० २४०
गाथा । “ अगता फलिहा । ” पा१० ना० २६७ गाथा ।
नि०चू० । औ० । रा० । प्र० । ज्ञा० । स्था० । अगताद्-
गडे च । औ० ।

फलिक-न० । प्रहेणकाऽऽती, “ फलियं पहेणगई । ” स्था० ३
ठा० ३ उ० । धमनीधुते, तत्फलं च । अनु० ।

स्फटिक-पुं० । स्फटीय कायति, इत्यर्थे कञ् । “ पाटि-प-
कव-परिघ-परिखा-पनल-परिमदे फः ” ॥ ८१ । २३२ ॥
इति प्राकृतसूत्रेण पस्य फः । प्रा० १ पाद । “ निक-
य-स्फटिक-चिकुरे हः ” ॥ ८१ । १८६ ॥ इति प्राकृ-
तसूत्रेण कस्य हः । प्रा० १ पाद । “ स्फटिके लः ” ॥ ८१ ।
१६७ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण टस्य लः । प्रा० १ पाद । स्व-
नामकयानं भाग्यभेदः, स्था० १० ठा० । रा० । सूच० । च०
प्र० । ज्ञा० । उत्त० । स्फटिकमये रत्नप्रभायाः पृथिव्याः स्व-
नामकयानं काण्ड, स्था० १० ठा० । स्फटिकमिव स्फ-
टिकम् । अन्नः करणे, सूच० २ ध्रु० २ अ० । स्फटिक-
मिव स्वच्छयाम् स्फटिकम् । आकाशः, भ० १६ श० ३ उ० ।

फलिङ्कड-स्फटिककूट-न० । जम्बूद्वीपस्य गन्धमादनवल-
स्कारपर्वतस्याधोलांकनियामिन्या भांगकराया द्विकु-
माय्यां निवासभूते स्फटिकरत्नमये स्वनामकयानं कूटे, स्था०
८ ठा० । जं० । कुण्डलवर्द्धीपस्थस्य कुण्डलशैलस्योत्त-
रस्यां दिशि स्थितं स्वनामकयानं कूटे, द्वी० । रुचक-
द्वीपस्थरुचकपर्वतस्य दक्षिणस्यां दिशि स्थितं स्वना-
मकयानं कूटे च । द्वी० ।

फलिहगिरि-स्फटिकगिरि-पुं० । कैलाशे, “ फलिहगिरि क-
लासां । ” पा१० ना० १७८ गाथा ।

फलिहमल्ल-स्फटिकमल्ल-पुं० । क्षुशुकच्छादगते उज्जयिनी-
नगरस्थनाऽह्यमल्लेन सह कृतयुद्धे स्वनामकयानं मल्ले,
आव० ४ अ० ।

फलिहा-परिखा-खी० । परितः लप्यते खन-डः । “ पा-
टि-पकव-परिघ-परिखा-पनल-परिमदे फः ” ॥ ८१ । १३२ ॥
इति प्राकृतसूत्रेण फः । प्रा० १ पाद । “ हरिद्राऽऽती लः ”
॥ ८१ । १ । २२४ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण लः । प्रा० १ पाद ।
पुराऽऽती रिपुपद्मनीनां दुष्प्रवेष्टानातिष्ठये गन्तुकथायां
वेष्टनाऽऽकारभूमी, वाच० । परिखा, ज्ञानं, बलप-
मिति । ज्ञा० १ ध्रु० १६ अ० । सा काच उपरि
च समजातेति । औ० । रा० । उपरि विशाला अचः
संकुचितेति । प्रज्ञा० २ पद । परिकोपरि विशाला अ-

चः संकुचिता, ज्ञानेति दूयमत्रापि सममिति । जी० ३ प्र-
ति० ३ अचि० । आचा० ।

फलिहोवडड-फलिफोपहृत-न० । उपहृतमुपहितं भोजनस्था-
ने दीर्घकितं, भक्षमिति भावः । फलिकं प्रहेणकाऽऽति, तच्च
तदुपहृतं चेति फलिकफोपहृतम् । अथगृहीतानिधानपञ्चम-
पिण्डेपणाविषयभूते उपहृतभेदे, व्य० ।
यदाह व्यवहारभाष्ये—

फलियं पहेणगई, बंधयभक्तविहिं वा विरहिंयं तु ।

भोसुमयस्साविश्यं, पंचमपिण्डेसया एसा ॥ व्य० २ उ० ।

फली-देशी-लिङ्गवृषयोः, दे०ना० ६ वर्ग ८६ गाथा ।

फलुस्तुक-फलोत्तुक्य-न० । अश्वद्वयाऽऽंशसायाम्, द्वा०
२ । द्वा० ।

फलोवागय-फलोपगत-पुं० । फलान्युपगच्छतीति फलोपगः

फलोपगतो वा । ‘ फलोवागय ’ इत्येवं वाच्यम् । “ फलोवा ”

इति प्राकृतलक्षणवशात् । बहलफले वृक्षभेदे, स्था० ३

ठा० १ उ० । “ फलोवागयत्तु वा । ” आचा० २ ध्रु० २ चू० ३ अ० ।

फलोवाक्कलसमाण-फलोपगतवृक्षसमाण-पुं० । “ फलोवागय-

क्कलसमाण इति वाक्ये ‘ फलोवाक्कलसमाण ’ इति प्राकृत-

लक्षणवशात् । पुरुषभेदे, स्था० ४ ठा० ३ उ० ।

फल्ल-फल्य-न० । फलाय हितं यत् । पुष्ये, वाच० । फल्लाय हि-

तः फल्यः । सौलिके वस्त्रे, वृ० १ उ० ३ प्र० ।

फलीह-देशी-लाभ, ‘ फलीहामो कहेरहे । ’ “ फलीहामो ति ”

देशीपदवात् पदच्छया भक्षणं लभामहे । वृ० १ उ० ३ प्र० ।

फल-देशी-सार-स्थासकयोः, दे०ना० ६ वर्ग ८७ गाथा ।

(काबरचित्र गुजराती) “ फलं सखलं सारं, किमरी-

चिललं च बांग्गि । ” पा१० ना० १४ गाथा ।

फललागिअ-देशी-कृतविभूषे, दे०ना० ६ वर्ग ८३ गाथा ।

फललिअ-देशी-कृतविभूषे, दे०ना० ६ वर्ग ८३ गाथा ।

फलुल-देशी-मुक्त, दे०ना० ६ वर्ग ८२ गाथा ।

फा-फा-खी० । मृगमारीचे, फणायाम्, भण्ये, निष्परोक्षी,

कलायाम्, केकायाम्, उत्कण्ठायाम्, तनौ च । “ फावेंतो

मृगमारीचे, फाफा मयणं च फा । ” एका० । अथवा स्त्रि-

याम् । “ निष्परोक्षिकलाकेला-त्कण्ठगतानुबु कप्यते । ” एका० ।

फाई-फाति-खी० । स्फाय-भावे क्लिप्तः । वृद्धौ, वाच० । “ फा-

तीप मुच्छार । ” नि० चू० १ उ० ।

फाईकय-स्फातीकृत-त्रि० । स्फातिसुपनीते, “ फाईकयमन्न-

मधेति । ” आ० म० १ अ० ।

फाशिय-फाशिय-न० । फण-शियङ्गुः । गुडविकारभेदे, वा-

च० । फाशितो द्रवगुडः । च० २ अचि० । प्रज्ञा० । औ० ।

वृ० । फाशिनं गुडपानकम् । पि० । “ फाणयं वा उर्दकं द्रवी-

कृतो गुडः कथितो वा । आचा० २ ध्रु० १ चू० ३ अ० ४ उ० । द्रविकः

पिण्डगुड एव पानीयेन द्राविना, पतद्रुममपि फाशितमु-

च्यते । वृ० २ उ० । “ फाशियागि दीक्षि । ” द्रवगुडे, पि० ।

“ फाणिमो गुडो मज्जति । सो द्रुविहो—ववगुडो, संडगुडो

वा । ” नि०चू० ४ उ० । काये, “ शिखफाशिया वा । ” फाशितं

काच इति । प्रज्ञा० १७ पद ४ उ० । पञ्चा० ।

फाणियमुद्र-फाणितमुद्र-पुं० । द्रवमुद्र, भ० १८ श० ५ उ० ।
फाणसिय-पाण्य-न० । पदपतायाम्, "फाणसियं समादि-
यं" आचा० १ श्रु० ६ अ० ४ उ० ।

फालि-पाट-धा० । पट-लिच् । "पाटि-परुष-परिष्-परिष्ठा-
पनस-पारिभट्टे फः" ॥ ८१ । २३२ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण
पयस्स्य पाटिः पयस फाऽऽश्रयः । प्रा० १ पाद । "चपेटापाटौ
वा" ॥ ८१ । १६८ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण पाटिः पयस्स्य टस्य
लो वा । "फालिह । फालिह । फाडिह । फाडिह ।" प्रा० १ पाद ।
फालि-न० । फलाय-शस्याय द्वितम् । अण । कत्यते-विद्यार्थते
भूमिनेन वा प्रश् । स्वनामभ्याते लाङ्गलमुखस्ये लोहभेद-
वाच० । "फालसरिज्जिह्वं" । फालं—द्विपञ्चाशत्पलप्रमा-
णलोहमयो दिव्यविशेषः । द्वा० १ श्रु० ८ अ० । "फालस-
रिसा से दंता" । फाला लाङ्गलमुखशास्त्रतद्वशात्, द्योतयान् ।
उपा० २ अ० । फालमस्त्यस्य अच् । बलदेवे, महादेवे च । पुं० ।
फालस्य विकारः अण् । कापंसवस्त्रे, नि० । फालकरणक
त्रिचरितीभेदे, न० । फालेषु भवः अण् । जम्बोरिजीजाऽऽ-
वी, पुं० । वाच० ।

फालिण-स्फाटन-न० । विदारणे, भाव० ६ अ० । प्रश्न० । स० ।

फालि-फालि-आ० । शाबायम्, "संवालिफालि च अ-
ग्निगा द्वाहा" । संधा० । खरहे, "अंधवेसियं वा ।" आभ्रपेशी
आभ्रफाली । आचा० २ श्रु० १ श्रु० ७ अ० २ उ० ।

फालिअ-पाटित-न० । द्विधाकृतं, "फालिअं आरंपिअं च
आरंत्तं" । पाइ० ना० १६८ गाथा ।

फालिचा-स्फालियन्-नि० । स्फालनकर्त्तरि, सूत्र० २ श्रु०
२ अ० ।

फालिय-फालिक-न० । महार्थमूल्ये वस्त्रभेदे, "फालियायि
वा" । आचा० १ श्रु० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

स्फाटित-नि० । विदारिते, उत्त० १६ अ० । आवा० । प्रश्न० ।

स्फालि-न० । रत्नविशेषे, कटप० १ अवि० ३ क्षण । आ० म० ।

फालियवसाभ-स्फटिकवर्णाय-नि० । स्फटिकवर्णवदाम्भा य-
स्य स तथा । स्फटिकवर्णसदृशवर्णयिते, भ० १२ श० ।

फालिह-पारिभट्ट-पुं० । पारिते भट्टमस्त्यस्य प्रज्ञाऽऽद्यत् ।

"पाटि-परुष-परिष्-परिष्ठा-पनस-पारिभट्टे फः" ॥ ८१ । २३५ ॥
इति प्राकृतसूत्रेण फः । प्रा० १ पाद । "द्विग्राऽऽदी लः" ॥
८१ । २३५ ॥ इति लः । प्रा० १ पाद । वृत्तभेदे, वाच० ।

फाली-फाली-आ० । 'फालि' शब्दार्थे, संधा० ।

कास-स्पर्श-पुं० । प्रहणे, स्नेहे च । चुरा०-उ० म०-सक० सेट् ।

"सर्वत्र लवराभाच)वन्द्रे" ॥ ८१ । ७६ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण
संयुक्तस्योपरिस्थितस्य टस्य लुक् । प्रा० २ पाद । "लुप्त-य र-
च-श-य-सं दीर्घः" ॥ ८१ । ७३ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण रलोपि
कृते शकारापूर्वस्य दीर्घः । प्रा० १ पाद । "श-य-त-स-य-
वा" ॥ ८१ । १०५ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण संयुक्तस्यान्त्यस्य जना-
स्पृष्टे इकारो वा । प्रा० २ पाद । फालिह । फालिह । स्पर्शयति ।

अपस्पर्शत् । वाच० । स्पृशतीति स्पर्शः । स्पर्शेन्द्रिये, विशेष० ।
प्रज्ञा० । सम्प्र० । "स्पृश" स्पर्शः । स्पृशयति । लुप्यत इति स्पर्शः ।

"अक्रर्त्तचित्" ॥ ३३३ । ११ ॥ इति घञप्रत्यये । प्रज्ञा० २३ पद ।

स्था० । स्वगिन्द्रियप्राप्ता पृथग्मुद्रकउल्लसवृत्तिके, सम्प्र० ।
स्पर्शनकम्पविषये, स्था० १ टा० । कर्कशाऽऽदिके गुणभेदे,
आचा० १ श्रु० १ अ० २ उ० । स० । आ० म० । आ० । प्रा० । प०
सं० । कर्म० । "कासाह पडिसेवेह" । स्था० २ टा० २ उ० ।
आ० म० । जी० । म० । "विराड्वा कासमावर्धयो ।"
नि० सू० १७ उ० । ते चाटौ कर्कशसूद्रगुलपुशीतोष्णजि-
म्वरुभेदात् । विशेष० । आचा० । प० सं० । उत्त० । अनु० ।
प्रब० । प्रज्ञा० ।

अट्ट कासा पण्यता । तं जहा—कवसडे, मउए, गुरुप,
लहुए, मीए, उसियं, निद्धे, लुक्खे । स्था० ८ टा० ।

स्पर्शाः संवाधनाऽऽलिङ्गनचुम्बनाऽऽदिका इति । आचा०
१ श्रु० ५ अ० ४ उ० । ते च प्रत्येकं द्विविधाः—

दुविहा कासा पण्यता । तं जहा—अत्ता चेव, अण्यसा
चेव ० जाव पण्यता । स्था० २ टा० ३ उ० ।

"एगे फासे ।" एकत्वं सामान्यतः सजातीयविजाती-
यस्यावृत्तकृपापेक्षया वा भावनीयम् । स्था० १ टा० ।

स्पर्शवर्णकम्पमणीयचक्रल—
तेसि शं मणीय इमेयारूवे फासे पण्यते । से जहाना-
मए आइण्डे वा, ठण्डे वा, चूण्डे वा, नवणीएह वा, हंसतु-
णीएह वा, सिरीमकुमुमनिचण्डे वा, बालकुसुमपतारासीह
वा । प्रज्ञा० २३ पद । रा० ।

स्पृश्यन्—स्पर्शेन्द्रियेणानुभूयते इति स्पर्शः । उपनाय,
आचा० १ श्रु० ८ अ० २ उ० । दंशमशकाऽऽदिके परीषहो-
पसर्गाऽऽमके दुःखविशेषे, सूत्र० ।

एते भा कयिणा कासा, फरसा दुस्महिया मया ।

हर्षीसरमंविचा, कीवाऽवम गया गिहं । १७ ॥

सूत्र० १ श्रु० ३ अ० १ उ० । (अभ्या व्याख्यानम् 'परिसह'
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६४८ पृष्ठ गतम् ।) स्था० ५ऽऽदिके दुःख-
विशेषे, "पुण्वं दंडा पच्छा फासा पुण्वं फासा पच्छा दंडा ।"
आचा० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० । पादप्रहाराऽऽदिजनिते दुःखविशेषे,
"कासा य असमजसा ।" आचा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० ।

अनुवा कासा फुंसति ते फासे पुट्टे वीरो अहियासप ।

अथवा—तेषु ग्रामाऽऽदिषु स्थानेषु तिष्ठन्ती गच्छन्ती वा स्पर्शाः
दुःखविशेषा आत्मसर्वेदनायाः स्पृशन्ति—अभिभवन्ति, ते
चतुर्विधाः । तथाया—घट्टनतत्तल्लक्षणद्वयाऽऽदेः पतनता, अभिमु-
द्धाऽऽदिना सम्प्रमनता, बाताऽऽदिना स्नेहयुगता, तालुतः पाताः
दृक्गुल्यादौर्वा स्थान् यदि वा-वातगिरिस्थेऽप्याऽऽदिस्तोभात् स्पर्-
शाः स्पृशन्ति । अथवा—निरिकञ्जतया तृणस्पृशेदंशमशक-
शीतोष्णऽऽद्यापादनाः स्पर्शाः दुःखविशेषाः कदाचित्स्पृश-
न्ति-अभिभवन्ति, तैश्च स्पृशः परीषहेतस्तान् स्पर्शान् दुःख
विशेषान् धीराऽस्तोभ्याऽधिस्तदंत नरकाऽऽदिदुःखभावनयाऽऽ
बन्ध्यकर्मव्याऽऽद्यादितं पुनरपि मयैवेतरादौऽऽमित्याक-
ल्यय सम्प्राप्तिरिति चेति । आचा० १ श्रु० ६ अ० ५ उ० ।

अचेले तथकासा फुंसति सीयकासा फुंसति तेउका-
सा फुंसति दंसमसगकासा फुंसति एगयरे अण्यपरे
विरुक्खे फासे अहियासेति ।

अथेत्वं कश्चिद् ग्रामाऽऽदौ स्वकुत्राणामावात् नृणश्चर्याशाया-
नं नृणां नृपशोः परवास्तृणैर्वा जनिताः स्पर्शा दुःखविशेषा-
स्तृणस्पर्शास्ते कदाचित् स्पर्शानि, तांश्च सम्प्रगतीनमन-
स्काऽपि संहत इति संसंधः । तथा शीतस्पर्शाः स्पर्शस्तृण-
नृपमिति, तेऽजस्तृणस्तृणशोः स्पर्शानि, तथा दंशमशक-
शोः स्पर्शस्तृणेषां तु परीवहाण्येकतेनऽविरुद्धा दंशमशक-
तृणस्पर्शाऽऽद्यः प्राहुर्मैत्रेयः । शीतोत्प्लाऽऽदिपरीवहाणां वा
परस्परविरुद्धानामन्यतरे प्राहुःस्तृणः, प्रत्येकं बहुवचनानिदंशश्च
नीतिमन्मध्यमावस्थासंस्पर्शकः, इत्येतद्व दृश्यति-विकर्प-
वीभ्रंसं मनोऽनाह्लादि विविधं वा मन्त्राऽऽदिभेदात् रूपं स्पर्शक-
येषां नैव विकल्पकाः । के ते ?-स्पर्शाः दुःखविशेषाः, तथापद-
कास्तृणाऽऽदिस्पर्शा वा, तान् सम्प्रकृ करणेष्वप्यनारिहनेन
ऽपिसहने । आवा० १ भू० ६ अ० ३ उ० । बुःलोत्प्लादके शी-
तोत्प्लाऽऽदिके, "स्पर्शकालो कलसा बुधिरिया ।" आवा०
२ भू० ४ अ० । स्पर्शयन्तेनेन वस्तुतत्त्वमिति स्पर्शः । वस्तु
तत्त्वज्ञाने, यो० १२ वि० । (स्पर्शस्तृणानाम् 'विस्फा' शब्दे
चतुर्धामां २४०० पृष्ठे गतम्) अन्योऽप्यं संपद्यते, वृ० १ उ० ३
प्र० । सम्प्रकृ, सूत्र० १ भू० ६ अ० १ उ० । अभिभवे,
आवा० १ भू० ४ अ० ५ उ० । आराधने, "कांसह अणुत्तरं
करणं ।" स्पर्शत्याराधयति । वृ० १ उ० २ प्र० । पालने,
"तिविहेण कास्यते ।" स्पर्शन् पालयति । अ० १५ शृ०
७ उ० । पञ्च० । ग्रहणे, रोगे, युद्धे, मुसचरे उपतापके, वायौ,
वाच० । अष्टाशीतिमहाग्रहव्यवस्थते स्वनामन्यते महाग्रहे,
"हो कासा ।" स्था० २ टा० ३ उ० ।

फामंत-स्पर्शान्-वि० । पालयति, पञ्च० १० वि० ।

फामकरण-स्पर्शकरण-न० । प्रयोगकरणभेदे, लब्ध विशि-
ष्टेषु भोजनाऽऽदिषु सन्तु यद्विशिष्टाऽऽपादनम् । सूत्र०
१ शृ० १ अ० १ उ० ।

फासकीव-स्पर्शकीव-पुं० । कीवभेदे, "गोबालगच्छुओ फा-
स फासकीवो तं पाउणिता अण्यथा गोबालगच्छुयं काउं
उव्वणाह करे ।" नि०चू० ४ उ० ।

फासजोग-स्पर्शयोग-पुं० । स्पर्शो ज्ञानं, तेन योगः सम्बन्धः
स्पर्शयोगः । ज्ञानसम्बन्धे, यो० १२ वि० ।

फासस्पर्शन-न० । स्पर्श ल्युट् । ग्रहणे, स्पर्शे च ।
वाच० । बुःखने, "एयाह फासाह कुन्ति वात्तं ।" सूत्र० १
शृ० ५ अ० २ उ० । इन्द्रियभेदे, ग्रन्थ० ६७ द्वार । शिष्टं ल्युट् ।
स्पर्शेन, दाने च । स्पर्श-कर्त्तरि ल्युट् । वायौ, पुं० । वाच० ।

फासखकिरिया-स्पर्शनक्रिया-खी० । क्रियाभेदे, आ०चू० ।
स्पर्शनक्रिया द्विविधा-जीवस्पर्शनक्रिया, अजीवस्पर्-
शनक्रिया । तत्र जीवस्पर्शनक्रिया-खी०पुं०सकं वा
स्पर्शति, संप्रहृत्यतीत्यर्थः । अजीवस्पर्शनक्रिया-सुखस्पर्शोयं
सुगलोमाऽऽदिविरुद्धज्ञानं, सुककाऽऽदि वा रत्नजातं स्पर्शती-
ति । आ०चू० ४ अ० ।

फासना-स्पर्शना-खी० । स्पर्शे, मास्त्री, स्पर्शना प्राप्तिरवगाहो
लक्ष्य इति । आ०चू० ६ अ० । क्षेत्रस्पर्शनयोरर्थं विशेषः-क्षेत्रमव-
गाहऽक्रान्तप्रदेशमात्रम् । स्पर्शना तु प्रदेशद्विधिरपि भवति ।

तथा च परमाणुद्वयमाश्रित्य तावदवगाहना-स्व-

शेयोविशेषाविनिर्दिष्टाऽऽह-

अवगाहणादिरिचं, पि कुसइ वार्हि जहाऽणुणोऽभिहितं ।
पगपएसं खेत्तं, सत्तपसा य से कुसणा । ४३२ ॥

इह यत्रावगाहस्तत् क्षेत्रमुच्यते, यत्रावगाहनातो बहिरप्य-
तिरिक्तं क्षेत्रं स्पर्शति सा स्पर्शनाऽभिधीयते, इति क्षेत्रस्पर्-
नयोविशेषः, यथा परमाणोः, आगमं यत्रैकस्मिन्प्रदेशेऽव-
गाहः, तद्वत्प्रदेशं क्षेत्रमाभादितम्, सत्तपसा तु (से)
तस्य स्पर्शना प्रोक्ता, यत्रैकस्मिन् प्रदेशेऽवगाहस्तत् अण्यं
पदं त्रिकसंयन्धिनः यद् नभःप्रदेशान् परमाणुः स्पर्शतीति
कृतेति ॥ ४३२ ॥

प्रकारान्तरेणापि क्षेत्रस्पर्शनयोर्भेदाह-

अहवा नत्थोगाहो, तं खेत्तं विगहे यथा कुसणा ।

खेत्तं च देहमित्तं, संचरओ होइ से कुसणा । ४३३ ॥

पाठसिद्धौ । विशेषः । (स्पर्शनाद्वारम् 'आणुपुष्पी' शब्दे
द्वितीयभागे १३५ पृष्ठे गतम्) ('परमाणुपोमाल' क्षेत्र-
स्मिन्नव भागे ११०० पृष्ठे स्पर्शनाखेत्तं गतम्)

अथ नानाजीवानधिकृत्य क्षेत्रस्पर्शने प्राऽऽह-

होति अमसेखणुणा, नानाजीवाण्य खेत्तकुसणाओ (४३४)

एकस्याऽऽभिनिर्बाधिककानिजीवस्य ये क्षेत्रस्पर्शने, साम्यां
सकाशात् नानाऽऽभिनिर्बाधिकजीवानां याः क्षेत्रस्य स्पर्शना-
स्ता असंख्येयगुणाः, नानाऽऽभिनिर्बाधिकजीवानां सर्वेषाम-
संख्येयत्वादिति भावः । विशेषः ।

स्पर्शनामिवाऽधिकृत्याऽऽह-

लोयंते भंते ! अलोयंतं कुसइ, अलोयंतेऽवि लोयंतं कु-
सइ ? । इता गोयमा ! लोयंते अलोयंतं कुसइ, अलोयंतेऽ
वि लोयंतं कुसइ । तं भंते ! पि वुट्टं कुसइ, अपुट्टं कुसइ०
जाव नियमा छहिसिं कुसइ ? । दीवंते भंते ! सागरंतं कु-
सइ, सागरंतं वि दीवंते कुसइ ? । इता० जाव नियमा छहिसिं
कुसइ, एवं एण्णं अभिलावंणं उदयंते पोयंतं, छहिरंते
वूमंतं, छायंते आयवंतं० जाव नियमा छहिसिं कुसइ ॥

(लोयंते भंते ! अलोयंतंमियादि) लोकान्तः सर्वथा लो-
कावसानम्, अलोकान्तस्तु तदनन्तरं पथेति । इहाऽपि (पु-
ट्टं कुसइ इत्यादि) सूत्रप्रयोगे दृश्यते एवाकं (जाव
नियमा छहिसिं) एतद्भावात् खेत्तम्-स्पर्शमलोकान्तं स्पर्-
शति, स्पर्ष्टव्यं च व्यवहारतो दूरस्थस्याऽपि हृष्टम्, य-
था-चणुः स्पर्श इत्यन्त उच्यते । अवगाहम्-आसन्नमित्यर्थः,
अवगाहव्यवस्थाऽऽसन्नमात्रमपि स्यादन्त उच्यते, अनन्तराव-
गाहमव्यवधानेन सम्बन्धेन तु परम्परावगाहं शृङ्खलाक-
टिका इव परास्परसम्बन्धं, तस्माऽणुं स्पर्शति, अलोकान्त-
स्य कच्चिद्विषयया प्रदेशमात्रत्वेन सूत्रमत्वात् बादरमपि स्पर्-
शति, कच्चिद्विषयैव बहुप्रदेशत्वेन बादरत्वात्, तम् ऊ-
र्द्धमर्थास्तर्यकं च स्पर्शति, ऊर्द्धादिदिक्षु लोकान्तस्याऽलो-
कान्तस्य च भावात् । तं चाऽऽदी मध्येऽन्ते च स्पर्शति, क-
थमप्यस्तिर्यग्भूतलोकप्रान्तानामादिमध्यमन्तरकत्वात् तं च
स्त्वविषये स्पर्शति । स्पर्ष्टावगाहाऽऽदौ नाविषये अस्पर्ष्टाऽऽव-

विति नं वाऽऽनुपूर्व्यां स्पृशति । आनुपूर्व्यां बह्व प्रथमे स्थाने लोकाण्त्तन्तोऽन्तरं द्वितीय स्थाने अलोकाण्त्त इत्येवमवस्थान्तया स्पृशति । अन्वयात् तु स्पृशेतेव न स्थानं च वदतु दिक्षु स्पृशति, लोकाण्त्तस्य पार्श्वतः सर्वतोऽलोकाण्त्तस्य भावात् । इह च विद्विष्य न स्पृशनाऽस्ति । दिशां लोकाविषयमप्रमाणत्वादिति दिशां च तत्परिहारो भावात् । एवं द्वीपान्तसागरान्ताऽऽदिस्त्रेषु स्पृष्टाऽऽदिपदभावनया कार्यो, नवरं द्वीपसागरान्तादित्रये " छिदिस्ति " इत्यस्यैवभावना— योजनसहस्रावागा द्वीपाश्च समुद्राश्च भवन्ति, तन्त्रोपरितनान्धत्तनांश्च द्वीपसमुद्रान् प्रदेशानाधिव्योङ्गोऽथो दिग्द्वयस्य स्पृशना वाच्या, पूर्वोऽऽदिदिशा तु प्रतीत्यैव, समन्तस्तेषामवस्थानात् । (उच्यते पोयन्ते ति) नद्याश्चकान्तः पोतान्तं नौवैषवसानिमिदाण्युच्छ्वाऽपेक्षया ऊर्ध्वदिक् स्पृशेता वाच्या । जलानिमज्जने चति (छिद्वेते वृत्तं ति) छिद्रान्तो दृष्टान्तं वक्षान्तं स्पृशति । इहाऽपि पश्चिदिक् स्पृशता भावना वक्षोच्छ्वाऽपेक्षया अथवा—कम्बलरूपवस्त्र-पोहलिकायां तन्मथोत्पन्नजीवमन्त्रेण तन्मथ्यरम्भाऽपेक्षया लोकाण्त्तस्य च पश्चिदिक् स्पृशेता भावयितव्या । (छायेते आश्रयते ति) इह छायाभेदेन पश्चिद्भावेत्येवम्—आतपे व्योमवर्तिपक्षिप्रभृतिद्रव्यस्य वा छाया तदन्त आतपान्तं चतुष्टु दिक्षु स्पृशति, तथा तस्या एव छायाया भूमिसाक्षात् तद् द्रव्यं यावदुच्छोऽस्ति । ततश्च छायायान्त आतपान्तमूर्धमधश्च स्पृशति । अथवा-प्रासादपरिष्काराऽपेक्षया छाया तस्या भित्तवत्तस्या आराहत्या वा; अन्त आतपान्तमूर्धमधश्च स्पृशतीति भावयितव्यम् । अथवा—तथैव छायाऽऽतपयोःपुद्गलानामसहस्रप्रदेशावादिष्यदुच्छ्वसद्भाव-स्त्वस्त्रावाचोऽङ्गोऽप्योविभागान्तश्च छायायान्त आतपान्तमूर्धमधश्च स्पृशन्तीति । भ० १ श० ६ उ० ।

परमाणुपोगले यं भेद वाडयाय यं फुडे, वाडयाय वा परमाणुपोगले यं फुडे? गोयमा । परमाणुपोगले वाडयाय यं फुडे, यो वाडयाय पोगले यं फुडे । दुपदेमिए यं भेते । खेपे वाडयाय यं एवं चेव । एवं जाव भमसेज-पएसिए । अशंतपएसिए यं भेते । खेपे वाडयाय पुच्छा? गोयमा । अशंतपएसिए खेपे वाडयाय यं फुडे वाडयाय अशंतपएसिए यं खेपे यं सिय फुडे, सिय यो फुडे । वत्यी यं भेते । वाडयाय यं फुडे वाडयाय वत्यिणा फुडे । गोयमा । वत्यी वाडयाय यं फुडे, यो वाडयाय वत्यिणा फुडे ।

(वाडयाय यं फुडे ति) परमाणुपुद्गलो वायुकायेन स्पृष्टो व्याप्तो मध्ये क्ति इत्यर्थः । " नो वाडयाय " इत्यादि । नो वायुकायः परमाणुपुद्गलेन स्पृष्टो व्याप्तो मध्ये क्तिना वायोमेहत्वाद्गोष्ठं निःप्रदेशत्वेनातिमृक्षतया व्यापकत्वाभावादिति । (अशंतपएसिए यामिथादि) अनन्तप्रदेशिकः एकणो वायुना व्याप्तो भवति, स्वभावरत्वात् तस्य, वायुकायः पुनरनन्तप्रदेशिकरूपेण स्याद व्याप्तः स्यान्न व्याप्तः । कथम्, यदा वायुरेकव्यापकया मदानयो भवति तदा वायुस्तेन व्याप्तो भवत्यस्य दा नोति । (वर्म्यात्वादि) यस्ति-
ङ्गतिः वायुकायेन स्पृष्टो व्याप्तः क्षामस्येन तद्विवरपि-

रणाणां वायुकायो वस्तितना स्पृष्टो, वस्तोवायुकायस्य परित एव भावात् । भ० १८ श० १० उ० । (आकाशविग्रहस्पृशः ' आगासधिगमल ' शब्दे द्वितीयमाने १६ पृष्ठे उक्तः)

धर्मास्तिकायाऽऽर्शानां स्पृशो यथा—

एगे भंते । धम्मत्थिकायप्पप्पसे केवइएहि धम्मत्थिकायप्पप्पसेहि पुट्टे । गोयमा । जहसपदे तिहि, उक्कासपदे छिदि । केवइएहि अहम्मत्थिकायप्पप्पसेहि पुट्टे । गोयमा । जहसपदे चउडि, उक्कासपदे सत्तिहि । केवइएहि आगासत्थिकायप्पप्पसेहि पुट्टे । गोयमा । सत्तिहि । केवइएहि जीवत्थिकायप्पप्पसेहि पुट्टे । गोयमा । अशंतति । केवइएहि पोगलत्थिकायप्पप्पसेहि पुट्टे । गोयमा । अशंतति । केवइएहि अद्दाममएहि पुट्टे । सिय पुट्टे सिय यो पुट्टे जइ पुट्टे सियम अशंतति ।

(धम्मत्थिकायप्पप्पसे इत्यादि) (जहसए तिहि ति) जहसपदे लोकाण्त्तनिर्गुट्ठरूपं, यत्रैकस्य धर्मास्तिकायाऽऽदिप्रदेशस्यातिस्नोकेत्यर्थः स्पृशेता भवति । तच्च भूयसाश्चापवरक-काण्देशयाय इहापरितनेकेन द्वाभ्यां च पार्श्वेन एको विचलितप्रदेशः स्पृष्ट एव जयमयन अभिरिति । (उक्कासपए छिदि) विचलितस्यैक उपर्येकाऽप्यधस्तात्पार्श्वे दिक्षु इत्यर्थे पश्चिमदिक् प्रतन्मध्ये, (जहसपदे चउडि ति) धर्मास्तिकायप्रदेशा जयमपदेऽधर्मास्तिकायप्रदेशश्चतुर्भिः स्पृष्ट इति । कथम् ? तथैव अथश्चतुर्भ्यः धर्मास्तिकायप्रदेशस्थानस्थित एवाति । उच्छ्वपदे सप्तभिर्भाति । कथम् ? पश्चिदिक् पदे सप्तमस्तु धर्मास्तिकायप्रदेशश्च एवेति । आकाशप्रदेशः सप्तभिर्वल लोकाण्त्तऽपि अलोकाऽऽकाशप्रदेशानां विद्यमानत्वात् ३ । (केवत्तिपदि जावित्थिकायप्पप्पसेत्यादि) (अशंतति ति) अशन्तिरतन्तजीवसमन्वितामनन्तानां प्रदेशानां तत्रैकधर्मास्तिकायप्रदेशं पार्श्वेन छिदि । विद्यमानत्वादि ४ । एवं पुद्गलास्तिकायप्रदेशैरपि ५ । (केवइएहि अद्दाममएहि इत्यादि) अद्दाममयः समवलेख एव न परतोऽतः अनादि स्पृष्टः स्यान्नति । (जइ पुट्टे नियमं अशंतति ति) अनादिवाद्द्विष्यसमयानात् । अथवा-वर्तमानसमयाऽऽलङ्घितान्यऽनन्तानि द्रव्याण्यनन्ता एव समया इत्यनेनैतेन स्पृष्टा इत्युच्यते इति ।

एगे भंते । अहम्मत्थिकायप्पप्पसे केवइएहि धम्मत्थिकायप्पप्पसेहि पुट्टे । गोयमा । जहसपदे चउडि उक्कासपदे सत्तिहि । केवइएहि अहम्मत्थिकायप्पप्पसेहि पुट्टे । गोयमा । जहसपदे तिहि, उक्कासपदे छिदि । ससे जहा धम्मत्थिकायसस । अधर्मास्तिकायप्रदेशस्य शेषाणां प्रदेशः स्पृशेता धर्मास्तिकायप्रदेशस्पृशेतानुसारेणावसेवा ।

एगे भंते । आगासत्थिकायप्पप्पसे केवइएहि धम्मत्थिकायप्पप्पसेहि पुट्टे । गोयमा । सिय पुट्टे, सिय यो पुट्टे, जइ पुट्टे जहसपदे एकण वा दोहि वा तिहि वा, उक्कासपदे सत्तिहि । एवं अहम्मत्थिकायप्पप्पसेहि वि । केवइएहि आगासत्थिकायप्पप्पसेहि पुट्टे । गोयमा । छिदि । केवइएहि जी-

वर्तिकायप्यप्सेहि पुष्टे ? । गोयमा । सिय पुष्टे, सिय यो पुष्टे, जइ पुष्टे शियमे अण्ठोतेहि, एवं पोगलत्तिकायप्यप्सेहि वि, अट्टासमएहि ॥

(एवे भंते ! आगासत्तिकायप्यप्से इत्यादि) सिय पुष्टे लि । लोकाभाग्रित्य (सिय नो पुष्टे लि) अलोकाभाग्रित्य (जइ पुष्टे इत्यादि) यदि स्पृष्टस्नदा जघन्यपदे एकेन धर्मास्तिकायप्रदेशेन स्पृष्टः । कथम् ? । एवंविधलोकाभ्रित्तिना धर्मास्तिकायप्रदेशेन शेषधर्मास्तिकायप्रदेशेभ्यो निर्गतैर्नैकऽप्रभागवर्षलोकाऽऽकाशप्रदेशाः स्मित स विभिधैर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः । स वैषम्य-यस्त्वेवं लोकास्ते कोकगतो ध्यामप्रदेशोऽस्माद्वेकेन धर्मास्तिकायप्रदेशेन तद्ब्रह्माण्डेनान्येन च उपरिवर्तिनाऽवोवर्तिना वा, द्वाभ्यां च दिग्ब्रह्मावस्थितान्भ्यां स्पृष्ट इत्येवं वतुभिः, यद्वाथ उपरि च तथा दिग्ब्रह्मे तथैव वर्त्तमानेन धर्मास्तिकायप्रदेशेन स्पृष्टः स पञ्चमियः पुनश्च उपरि च तथा दिग्ब्रह्मे तथैव वर्त्तमानेन धर्मास्तिकायप्रदेशेन स्पृष्टः स षष्ठमियः यद्वाथ उपरि च तथा दिग्ब्रह्मसुषुप्ते तथैव वर्त्तमानेन धर्मास्तिकायप्रदेशेन स्पृष्टः स सप्तमिधर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टो भवतीति १ । एवधर्मास्तिकायप्रदेशैरपि २ । (केवइएहि आगासत्तिकायप्यप्सेहि क्विंति नि । एकस्य लोकाऽऽकाशप्रदेशस्याऽलोकाऽऽकाशप्रदेशस्य वा, बहुदिग्ब्रह्मावस्थितैरेव स्पृष्टानां बहुभिरित्युक्तम् ३ । जीवास्तिकायस्ये- (सिय पुष्टे लि) यद्यसौ लोकाऽऽकाशप्रदेशो विभक्तितस्तनः स्पृष्टः (सिय नो पुष्टे लि) यद्यसौ लोकाऽऽकाशप्रदेशो वाशेष-स्नदा न स्पृष्टो जीवानां तत्राभावादिति ४ । एवम्-पुनरुल्लाऽऽकाशप्रदेशः ६ ।

एगे भंते ! जीवत्तिकायप्यप्से केवइएहि धम्मत्तिकायपुच्छा ? । जहम्पदे चउहि, उक्कोसपदे सत्तहि, एवं अहम्मत्तिकायप्यप्सेहि वि । केवइएहि आगासत्तिकायपुच्छा ? । सत्तहि । केवइएहि जीवत्तिकायपुच्छा ? । सेसं जहा धम्मत्तिकायस ॥

(एगे भंते ! जीवत्तिकायप्यप्से इत्यादि) जघन्यपदे लोकाभ्रित्तिना सर्वोत्पत्त्यासन्न स्पृष्टकप्रदेशानां वतुभिरिति । कथम् ? । अथ उपरि वा, एकां गौं च दिशोऽकस्मत्तु यत्र जीवप्रदेश एवावगाढ इत्येवम् । एकश्च जीवत्तिकायप्रदेश एकवाऽऽकाशप्रदेशाऽऽदि केवलिसमुत्पत्ता एव लज्यत इति । (उक्कोसपदे सत्तहि नि) एवेवम् १, (एवं अहम्मत्त्यादि) पूर्वोक्तानुसारण भावनीयम् ।

एगे भंते ! पोगलत्तिकायप्यप्से केवइएहि धम्मत्तिकायप्यप्सेहि ? । एवं जहेव जीवत्तिकायस ॥

धर्मास्तिकायाऽऽदीनां ४, पुनरुल्लास्तिकायस्य कैकेकप्रदेशस्य स्पृष्टोऽलोकाः ॥

अथ तस्यैव द्विप्रदेशाऽऽदिस्फुटानां तां दर्शयन्नाह—
दो भंते ! पोगलत्तिकायप्यप्से केवइएहि धम्मत्तिकायप्यप्सेहि पुष्टा ? । गोयमा । जहम्पदे क्विंति, उक्कोसपदे वारसहि । एवं अहम्मत्तिकायप्यप्सेहि वि । केवइएहि आगासत्तिकायपुच्छा ? । गोयमा । वारसहि, सेसं जहा धम्मत्तिकायस ॥

इह यद्विन्दुद्वयं तत्परमाणुद्वयमिति मन्तव्यम्, तत्र चाधो-
वीनः परमाणुधर्मोस्तिकायप्रदेशेन अर्वाक् स्थितेन स्पृष्टः
परमाणवर्ती च परतः स्थितेनैव द्वौ, तथा ययोः प्रदेशयोर्म-
ध्ये परमाणु स्थान्यते तयोः प्रसन्नान्भ्यां नौ स्पृष्टावेकैकैका
द्वितीयेन च द्वितीया इति चत्वारो द्वौ वाबाहव्यान्वाधं
स्पृष्टावस्थेवं च २ । (उक्कोसपदे वारसहि नि) कथम् ? । पर-
माणुद्वयेन द्वौ प्रदेशावगाढव्यास्पृष्टौ द्वौ वाधत्तानुत्परि-
तनौ च द्वौ पूर्वापरप्राभ्यांश्च द्वौ द्वौ दक्षिणोत्तरप्राभ्यांयो-
क्तेकैक इत्येवमेते द्वाद्वाश्चेति । एवमर्मास्तिकायप्रदेशैरपि २ ।
(केवत्तिएहि आगासत्तिकायप्यप्सेहि वारसहि नि) इह
जघन्यपदं नास्ति लोकान्तेऽप्याकाशप्रदेशानां विद्यमानत्वा-
दिति द्वाद्वाभिरित्युक्तम् ३ । (सेसं जहा धम्मत्तिकायस्य
सि) अयमर्थः—“दां भंते ! पोगलत्तिकायप्यप्सेना केवइए-
हि जीवत्तिकायप्यप्सेहि पुष्टा ? । गोयमा । अण्ठेनहि ४ । ”
एवं पुनरुल्लास्तिकायप्रदेशैरपि ४ । अट्टासमपदेः स्यात्स्पृष्टो
स्थाच्च योरे स्पृष्टौ तदा नियमादन्तर्गतेरिति ६ ।

तिस्मि भंते ! पोगलत्तिकायप्यप्सेना केवइएहि धम्म-
त्तिकायप्यप्सेहि पुष्टा ? । गोयमा । जहम्पदे अट्टहि उ-
क्कोसपदे सत्तरसहि, एवं अहम्मत्तिकायप्यप्सेहि वि । के-
वइएहि आगासत्ति ० । सत्तरसहि, मेसं जहा धम्मत्तिकाय-
स ॥ एवं एषं गमणं भाणियन्वा ० जाव दस, था-
वरं जहम्पदे दोस्मि पक्खिदियन्वा, उक्कोसं पंच । च-
त्तारि पोगलत्तिकाय ० । जहम्पदे दसहि, उक्कोसपदे वा-
वीसाए । पंचपोगलत्तिकाय ० । जहम्पदे वारसहि, उक्कोस-
पदे सत्तावीसाए । छपोगलत्तिकाय ० । जहम्पदे चउसहि,
उक्कोसं वत्तीसाए । सत्तपोगलत्तिकाय ० । जहम्पदे सो-
लसहि, उक्कोसपदे सत्ततीसाए । अट्टपोगलत्तिकाय ० । ज-
हम्पदे अट्टारसहि, उक्कोसपदे वायालीसाए । शव पोग-
लत्तिकाय ० । जहम्पदे वीसाए, उक्कोसपदे सीयालीसाए ।
दसपोगलत्तिकाय ० । जहम्पदे वावीसाए, उक्कोसपदे
वाडसाए । आगासत्तिकाय ० । सव्वरय उक्कोसं भा-
णियस्व ॥

(निर्णम भंते ! इत्यादि) (जहम्पदे अट्टहि नि) कथम् ?
पूर्वोक्तनयमेतन् अथवादप्रदेशस्थिता अपस्तेनोऽपि उपरि-
तनोऽपि वा त्रिधा द्वौ प्राभ्यन् इत्येषयुक्ते । (उक्कोसपदे स-
त्तरसहि नि) प्राग्ब्रह्मावर्तीयम् । इह च सर्वत्र जघन्य-
पदे विभक्तितपरमाणुभ्यो द्विदुगा द्विप्राधिकाश्च स्पृष्टक-
प्रदेशा भवन्ति उक्कोसपदे तु विभक्तितपरमाणुभ्यः पञ्च-
गुणा द्विप्राधिकाश्च ते भवन्ति, तत्र कैकाणोऽर्द्धिगुणत्वे द्वौ
द्वयसहितत्वे चत्वारो जघन्यपदे स्पृष्टकाः प्रदेशाः उक्कोसप-
दे चत्वारोऽर्द्धिगुणत्वे द्वौ द्वयसहितत्वे च सप्तस्पृष्टकाः प्रदेशा
भवन्ति, एवं छगुणकऽप्युक्ताऽऽदिधर्माः एतद्वाऽऽह—(एवं ए-
षं गमेण इत्यादि) (आगासत्तिकायस्य सव्वरय उ-
क्कोसपदे भाणियस्व नि) सर्वत्र एकप्रदेशिकाऽऽधनन्तप्रे-
शिकान्ते सङ्गणे उक्कोसपदेन न जवरं कथित्यर्थः । आ-
काशस्य सर्वत्र विद्यमानत्वादिति ।

संखेजा ग्रं भंते ! पांगलत्थिकायप्यदेसा केवइएहि धम्मत्थिकायपदेसेहि पुच्छा । जइएणदे तेण्व संखे जएणं दुस्वादिएणं, उकासपदे तेण्व संखेजएणं पंच गुण्यं दुस्वादिएणं । केवइएहि अइमत्थिकाएहि० एवं चेव । केवइएहि आमासत्थिकाय० । तंगोव संखेजएणं पंच गुण्यं दुस्वादिएणं । केवइएहि जीवत्थिकाय० । अग्रं तेहि । केवइएहि पांगलत्थिकाय० । अग्रंतेहि । केवइएहि अइमत्थिकाय० । सिय पुट्टे, सियगं पुट्टे० जाव अग्रंतेहि । असंखेजा भंते ! पांगलत्थिकायप्यदेसा केवइएहि धम्मत्थिकायप्यदेसेहि० । जइएणदे तेण्व असंखेजएणं दुग्गुण्यं दुस्वादिएणं, उकासपदे तेण्व असंखेजएणं पंच गुण्यं दुस्वादिएणं, नसे जइा संखेजजाणं० जाव गियमं अग्रंतेहि ।

(संख्येजा भंते। ह्यादि) (तेष्व सत्) यस्तस्यैव्यकमयः
 एकपक्षस्तैव प्रदेशस्तस्यैव्यकमयिगुणं द्विपक्षाधिकन स्पृष्टः।
 इह भाषाया-विंशतिप्रदेशिकः स्कन्धां लोकान्ते एकप्रदेश
 स्थितः, स च नयमन्ते विश्वावागादप्रदेशविंशत्येव
 नयमन्तेनैवाचरन्तेनपरितितैवैः प्रदेशोद्धार्यां च भाष्यप्रदेशा-
 भ्यां स्पृष्टयत। उक्तृपक्षे तु विश्वात्ता निवचनरितैव-
 गादप्रदेशैः, एवमचरन्ते २० रूपरितैः २० पूर्वोपगवाभ्यांअ
 विश्वात्ता द्वाभ्यां च दक्षिणोत्तरपार्श्वस्थिताभ्यां स्पृष्टननतत्र-
 विंशतिभ्यां संख्याताणुकः स्कन्धः पञ्चगुण्या विश्वात्ता
 प्रदेशानां प्रदेशद्वयेन च स्पृष्टयत। अत एवाकम्-(उक्तो-
 सत् तेष्व संख्येजस्य पंचगुणेन दुर्गुहाहर्षे तं)
 "असंख्येज" ह्यादि पदव्यां तेष्वेव ।

अर्थात् भंते ! पोमलतिथिकायपदेसा केवहएहि धम्मतिथि-
काय० । एवं जहा-अमंखेजा तहा अर्थात् गिरिवमेम ।
“अर्थात् भंते !” इत्यादिरिपि पट्ठुषी तथैव, नवरमिह
यथा जयप्यपदे औपसारिका अवगाहप्रदशा अथयत्तना
उपरितना था तथोत्कृष्टपदेऽपि, न हि निरुपपत्तित्वा अनन्ता-
काशमन्त्रवशा अवगाहः सकल, लोकस्याप्यन्तःतत्प्र-
दाऽऽश्मन्त्रवशादिति । इह च प्रत्येक इमे वृद्धाङ्गाथे भवतः ।

“अस्मादप्यसौहिं, दुपयसाई जहरणययमिमि ।
 दुगुणदुरुवदिपणं, तेण्वे कदं तु ह कुमज्जा ॥ १ ॥
 एत्थ पुण जहरणययं, लोमंते तत्थ लोममालिहिउं ।
 फलसा दावेयवा, अहवा खंभाइकोडीए ॥ २ ॥” इति ।

एषे भंते । अद्वासमए केवइहिं धम्मत्थिकायपण्णमेहिं पुट्ठे । सत्तिहिं केवइहिं अहम्मत्थिकायपण्णमेहिं पुट्ठे । एवं चेव । एवं आगामत्थिकाय पण्णमेहिं० केवइहिं जीवत्थिकायपण्णमेहिं० । अर्णुतेहिं । एवं० जाव अद्वासमएहिं । (एषे भंते । अद्वासमए इत्यादि) इह वल्लमानसमयविशिष्टः समयलेखमध्यवर्ती एवमाशुभदासमयो प्राक्तः । अन्यथा तस्य धर्मस्तिकायाऽऽविप्रदेशः सत्तमः स्पर्शना न स्यादिति ह ज्ञप्यपुनश्च लोकान् मनुष्येष्वेव मध्यवर्तित्वाद्दासमस्यैव ज्ञप्यपुनश्च न सति समस्यैव समस्यवादिनि । तत्र सत्तिमि-

नि कथम् ? अज्ञासमयविशिष्टं परमाणुद्रव्यमेकत्र धर्मास्ति-
कायप्रदेशोऽवाहमये न तस्य बहव दिशसि ससि
जोषास्तिकायप्रदेशोऽज्ञाननैरेकप्रदेशोऽपि तेषामनन्तावात् ।
(एवं) ज्ञाव अज्ञासमयेति ति । इह यावत्करणविद्ं स्व-
चित्-पञ्चाङ्गसमयाऽनन्तैः पुत्रास्तिकायप्रदेशैरज्ञासम-
यैश्च स्पृष्टेति । मायावासायैव- अज्ञासमयविशिष्टमणु-
द्रव्यमज्ञासमयः, स चैकः पुत्रास्तिकायप्रदेशैरनन्तैः स्पृश्यते,
एकद्रव्यरूपेण याम्येन आकृतानां पुत्राणां सङ्गावात्, तथा
अज्ञासमयैरनन्तै रसौ स्पृश्यते, अज्ञासमयविशिष्टानामन-
न्तामणुद्रव्यणुद्रव्यामज्ञासमयत्वेन विधत्तान्वात्, तेषां
न तस्य स्थानं तस्याप्येक सङ्गावादिति । धर्मास्तिकायाऽऽ-
दीनां प्रदेशतः तस्यानोक्तः ।

अथ द्वयतस्नामाह—

धम्मत्थिकाएणं भंते ! केवइएहिं धम्मत्थिकायप्पदेसेहिं पुट्टं !। सुत्थि एकेण वि। केवइएहिं अहम्मत्थिकायप्पदेसेहिं० ! अमंखेजेहिं। केवइएहिं अगासत्थिकायप्पदेसेहिं० !। अमंखेजेहिं। केवइएहिं जीवत्थिकायप्पदेसेहिं० !। अमंखेजेहिं। केवइएहिं पोगलत्थिकायप्पदेसेहिं० !। अमंखेजेहिं। अद्दाममयेहिं सिथ पुट्टे, सिथ यो। पुट्टे, जइ पुट्टे लुथिमा अमंखेजेहिं।

(धर्मास्तिकायस्य लभित्यादि) (नरिषु पयंगेण वि स्ति) स-
कलस्य धर्मास्तिकायस्य द्वयस्य प्रतिनतत्वात् लक्ष्यपत्रिरूपस्य च
धर्मास्तिकायप्रदेशस्याभावात्तुल्यम्, नास्ति-न विद्यते श्रय
पक्षां यदुतु केनापि धर्मास्तिकायप्रदेशेनाऽसौ धर्मा-
स्तिकायः स्पृष्ट इति, तथा धर्मास्तिकायाऽधर्मास्तिकाया-
प्रदेशैरलं कथ्येयः स्पृष्टः धर्मास्तिकायस्पर्यंतत एव व्यवस्थि-
तत्वाद् धर्मास्तिकायसम्बन्धितमालं कृतानामपि प्रदेशाना-
मित्त्याकाङ्क्षास्तिकायप्रदेशैरप्यलं कथ्येयः श्रलं कृत्यप्रदेश-
रूपलोकाऽऽकाशप्रमाणत्वाद्धर्मास्तिकायस्य, जीवपुरुषप्रदेशै-
स्तु धर्मास्तिकायाऽन्तरेः स्पृष्टस्यद्वयाभ्यां धर्मास्तिकाय-
स्याध्यातव्यतात्पत्तां नामन्तव्यत्वाद्धर्मास्यैः पुनरलं कृत्यैः स्पृष्ट-
त्वावपुष्टिः, तत्र, यः स्पृष्टः सोऽन्तरेतिदिदि

अहम्प्रतिष्ठायां भेदे! केवइ इहिं धम्मप्रतिष्ठायां! अ-
संखजेहिं! केवइ इहिं अहम्प्रतिष्ठायां! एत्थि एकेण वि-
सेसं जहा धम्मप्रतिष्ठायां ।

पथमध्यास्तिकायस्य ६, आकाशास्तिकायस्य ६ जीवास्मि-
कायस्य ६, पुराणस्तिकायस्य ६, अज्ञातमयस्य च ६, स्वर्गा-
दि वाच्यानि, केवलं यत्र अध्यास्तिकायाऽऽदिष्टत्वमर्थद्वारेव
स्मिन्त्येते तत्स्वस्मिन्मयान्तं परस्थानं, परस्थानं च अध्यास्ति-
कायाऽऽदिश्यस्यैव पुं प्रत्ययस्यैव स्मृष्ट इति वाच्यस्य, असं-
कथातप्रदेशत्वाच्चाध्यास्तिकायायोऽस्मत्स्मृष्टाऽऽकाशस्य च जी-
वाऽऽदिश्यस्यैव ज्ञानमनैः स्मृष्ट इति वाच्यम्, अमनतप्रदेश-
त्वात्त्वेषामिति ।

एतदेव दर्शयन्नाह—

एवं एष्यं गमय्यं सच्चं वि सद्वाय्यं खत्थि एके-
य वि पुढा, परद्वायेहिं आदिअएहिं तिहिं असंखेअएहिं

माशियवन्, पच्छिज्जएखु तिसु अण्ठा माशियव्वा ० जाव
अद्दा। नमो भो वि । केवइएहि अद्दासमएहि पुढे ? । खलिव
एकस्य वि ।

इह वाऽऽकाशस्त्वेऽयं विद्येयो ब्रह्मण्यः आकाशस्तिकायां
धर्मास्तिकायाऽऽविप्रदेशः स्पृष्टआमृष्टश्च, तत्र चः स्पृष्टः स्तोऽ-
संस्वेयेधर्माधर्मास्तिकायाः प्रदेशः जीवास्तिकायाऽऽदीनां
स्वन्मनैरिति । (० जाव अद्दा। समउ त्ति) अद्दा। नमयसूत्रं वाच-
स्त्राणि वाच्यानीत्यर्थः । " जाव केवइएहि " इत्यादी वाच-
त्करणाद्वाऽसृजे आद्यं पदपञ्चकं सूचितं, षष्ठं तु लिखितमेवा-
ऽऽस्तेन, तत्र तु (तसिंय एगेण ष वि) निरुपचारितस्वाऽऽकाश-
मयस्यैकस्यैव भवत्वात्, अतीतानागतसमययोऽभाविष्टानुप-
पत्त्येनासत्त्वाच्च समयान्तरेण स्पृष्टताऽस्तीति । अ० २३
श० ४ उ० ।

स्पर्शनाधिकाराद्यलोकाऽऽदीनां धर्मास्तिकायाऽऽदि-
गातां स्पर्शनां दर्शयन्नाह—

अहेलो एणं भंते ! धम्मत्थिकायस्स केवइयं फुसइ ? ।
गोयमा ! साविरेयं अद्दे फुसइ । तिरियलोएणं भंते ! पु-
च्छइ ? । गोयमा ! असंखेज्जइभागं फुसइ । उल्लोएणं भंते !
पुच्छइ ? । गोयमा ! देसुणं अद्दे फुसइ ।

(अहेलं एणमित्यादि) (सातिरेयमज्जेति) लोकव्या-
पकत्वाद्धर्मास्तिकायस्य सातिरेकसत्तरज्जुप्रमाणत्वाद्धा-
लोकरूपं (असंखेज्जइभागं ति) असत्त्वव्यापयोजनप्रमाणस्य
धर्मास्तिकायस्याद्यादशयोजनसत्प्रमाणस्तिर्यग्ग्लोकाऽसंख्या-
तभागवर्तीति तस्यासत्त्वसङ्ख्येयभागं स्पृष्टतांति (देसो-
णं अज्जेति) देशोऽनसत्तरज्जुप्रमाणत्वाद्धुल्लोकरूपेति ।

इमा गं भंते ! रयणप्पमा गं पुढवी धम्मत्थिकायस्स
किं संखेज्जइभागं फुसइ, असंखेज्जइभागं फुसइ, संखेज्ज-
भागं फुसइ, असंखेज्जभागं फुसइ, सर्वं फुसइ ? । गोयमा !
गो संखेज्जइभागं फुसइ, असंखेज्जभागं फुसइ, गो
संखेज्जभागं फुसइ, गो असंखेज्जभागं फुसइ, गो
सर्वं फुसइ, इमीत्ते गं भंते ! रयणप्पमाए
पुढवीए घणोदही धम्मत्थिकायस्स किं संखेज्जइभागं
फुसइ ? । गोयमा ! जहा रयणप्पमाए तहा घणोदहिषण-
वायनलुनामा वि । इमीत्ते गं भंते ! रयणप्पमाए पु-
ढवीए उवासंतरे धम्मत्थिकायस्स किं संखेज्जइभागं फु-
सइ, असंखेज्जइभागं फुसइ पुच्छइ ? । गोयमा ! संखे-
ज्जइभागं फुसइ, गो असंखेज्जइभागं फुसइ, गो संखेज्ज मा०,
नो असंखेज्ज मा०, नो सर्वं फुसइ, उवासंतराहं सव्वाहं जहा
रयणप्पमाए पुढवीए वत्तव्वमा भणिया एवं ० जाव अ-
हे सत्तमाए जम्बूदीवाया दीवा लवणसमुद्रादया समुद्रा,
एवं सोहम्मे कप्पे ० जाव ईसिप्पमाराए पुढवीए ते सव्वे
वि असंखेज्जइभागं फुसइ । सेसा पडिसेहेयव्वा । एवं अ-
धम्मत्थिकाए, एवं लोभाभासे वि । गाहा—

“ पुढवेदही वणत्तण्ण— कप्पा गेवेज्जउत्तरा सिद्धी ।

संखेज्जइभागं गं— तरेसु सेसा असंखेज्जमा ॥ १ ॥ ”

(इमा गं भंते ! इत्यादि) इह प्रतिपुण्यवि पञ्च सूत्राणि, दे-
वलोक्कस्त्राणि द्वारय, ब्रह्मेयकस्त्राणि त्रीणि, अनुत्तरेयमा-
यमारस्त्रे द्वे । एवं त्रिगुणस्त्राण्युत्तराणि । धर्मास्तिकायस्य किं
सङ्ख्येयं भागं स्पृष्टन्तीत्याद्याभिलाषेनावसेयानि, तत्रावाका-
शान्तराणि सङ्ख्येयभागं स्पृष्टानि, शेषास्त्वसङ्ख्येयभा-
गमिति, निर्वचनम् । एतान्येव सूत्राण्यधर्मास्तिकायालोकाऽऽ-
काशयोरिति । इहोक्तार्थलक्ष्यद्वयाया भावितायैव । अ० २
श० १० उ० ।

जम्बूदीवस्स गं भंते ! दीवस्स पदेसा लवणसमुद्रं पुढइ ? ।
इंता पुढइ । ते गं भंते ! किं जम्बूदीवे दीवे लवणसमुद्रं ? । गो-
यमा ! जम्बूदीवे गं दीवे नो खलु ते लवणसमुद्रं । लव-
णसमुद्रस्स पदेसा जम्बूदीवं दीवं पुढइ ? । इंता पुढइ । ते गं भंते !
किं लवणसमुद्रं जम्बूदीवे दीवे ? । गोयमा ! लवणसमुद्रं समुद्रे
नो खलु ते जम्बूदीवे दीवे ।

जम्बूदीपस्य, लमिति पूर्ववत् । भदन्त ! द्वीपस्य प्रदेशाः— स्व-
सीमागतचरमरूपा लवणसमुद्रं स्पृष्टाः । कर्त्तार कृतप्रत्ययः ।
स्पृष्टवन्तः ? , काका पाठ इति प्रश्नाधत्वावगतिः । पुच्छतस्मा-
यमभिप्रायः— यदि स्पृष्टास्तर्हि वक्ष्यमाणं पुच्छवन्, नो चेत् त-
र्हि नैति भावः । भगवानाह— (इतैत्यादि) इदन्तंति प्रत्यक्षमा-
रणे, स्पृष्टाः । एवमुक्ते भूयः पुच्छन्ति— (ते लमिन्त्यादि)
ते भदन्त ! स्वसीमागतचरमरूपाः प्रदेशाः किं जम्बूद्वीपाः किं
वा लवणसमुद्रः ? । इह यत् येन स्पृष्टं तत् किञ्चित् तत्त्वप-
देशप्रत्ययवतुपलब्धं, यथा लुहरीधूपः संक्रान्तां मगधस्यैव मा-
गध इति, किञ्चित् पुनर्न तत्त्वपदेशमाहूः यथा तर्जण्या सं-
स्पृष्टा उपेष्टाऽङ्गुलिर्ज्येष्ठैवेति इहापि च जम्बूद्वीपचरमप्रदे-
शा लवणसमुद्रं स्पृष्टवन्तस्ततो व्यपदेशविन्तायां संशय
इति प्रश्नः ? । भगवानाह— गौतम ! जम्बूद्वीपे एव, लमिति नि-
पातस्यावधारणाधत्वात् ते चरमप्रदेशा द्वीपे जम्बूद्वीप-
सीमावर्तिवात् न खलु ते जम्बूद्वीपचरमप्रदेशा जम्बूद्वी-
पसीमान्तिकरूपे लवणसमुद्रसीमानुपपत्ताः, किं तु— स्व-
सीमागता एव लवणसमुद्रं स्पृष्टवन्तः न तस्तद्वत्तया संस्पर्-
शीभावात् तर्जण्या संस्पृष्टा उपेष्टाऽङ्गुलिरिव ते स्वव्यपदेशं
भजन्ते, व्यपदेशान्तरम् । तथा चाऽह— नो खलु जम्बूद्वीपच-
रमप्रदेशा लवणसमुद्रः, एवम् (लवणस्य गं भंते ! समुद्रस्य
पदेसा इत्यादि) लवणविषयमपि सूत्रं भावनीयम् । अ०
३ प्रति० ।

जम्बूदीवे गं भंते ! दीवं कियणा फुडे , कइहिं वा
काएहिं फुडे, किं धम्मत्थिकाएणं ० जाव आगासत्थि-
काएणं फुडे ? । गोयमा ! गो धम्मत्थिकाए गं फुडे, ध-
म्मत्थिकायस्स देसेणं फुडे, धम्मत्थिकायस्स पदेसेहिं फुडे ।
एवं अधम्मत्थिकायस्स वि, आगासत्थिकायस्स वि, पुढ-
विणं फुडे ० जाव वणसइकाए गं फुडे, तसकाए गं सिप
फुडे, सिप नो फुडे, सिप अद्दासमए गं फुडे । एवं लवणसमुद्रं

धायइन्दे दीवे, कालोए समुदे, अम्भितरपुक्खरुदे बाहिर-
पुक्खरुदे एवं चेव, नवरं अद्वासमएणं नो फुडे, एवं जाव
सयंभूरमणसुहरे ।

एवं जम्बूद्वीपाऽऽदिविषयाएयि स्वाधि भावनीयानि, तत्र
बाहिः पुक्खराज्जिन्नायाम् । (अद्वासमए णं नो फुडे इति)
अद्वासमयो यः अद्भुततृतीयसमुद्रान्तर्ध्वनी न बाहिरेतच्च धर्म-
सम्पन्नदृष्टिटीकायां भाविनः, तनां बाहिर्हीयसमुद्राणामद्वा-
समयस्वर्णप्रतिषेधे जम्बूद्वीप लब्धे माहा—

एसा परिवादी इपाहि माहाहिं भणुणंतम्भा । तं जहा—

“ जंबूदीये लवणे, धायइकालोयपुक्खरे वरुणे ।

सौधयस्वोयनंदिय-अरुणवरं कुंडल रूपए ॥ १ ॥ ”

सर्वद्वीपसमुद्राणामभ्यन्तरवर्ती जंबूद्वीपस्तराधिकरो लव-
णसमुद्रः, तदनन्तरं धातुकीलज्जहाडिधानो द्वीपस्ततः का-
लोदः समुद्रस्तदनन्तरं पुक्खरवरो द्वीपः, अत ऊर्ध्वं द्वीपस-
दृशनामानः समुद्राः, ततः पुक्खरवसमुद्राः, तदनन्तरं वरु-
णवरो द्वीपो वरुणोदः समुद्रः सौरवरो द्वीपः सौरोदः समुद्रः,
चूतवरो द्वीपो चूतोदः समुद्रः, इणुवरो द्वीप इणुवरः स-
मुद्रः, समुद्वीपवरो द्वीपो नम्भीवरोः समुद्रः । एतेऽष्टावपि च
एतद्वाक्यवतारा एकैकरूपा इति भावः । अत ऊर्ध्वं तु
द्वीपाः समुद्राश्च त्रिप्रत्यवताराः । तद्यथा—(अरुण इति) अरु-
णोऽरुणवरोऽरुणवरावभासः, कुण्डलः कुण्डलवरः कुण्डल-
वरावभासः, रुक्करो रुक्कवरो रुक्कवरावभास इत्यादि । ए-
ष चात्र क्रमः— नम्भीवरोऽसमुद्रानन्तरमरुणद्वीपाऽरुणसमुद्र-
स्ततोऽरुणवरो द्वीपोऽरुणवरः समुद्र इत्यादि ।

कियन्तः सन्तु नामग्राहद्वीपसमुद्रा वरु-
णकयन्तः, ततस्तत्तन्नामसंग्रहमाह—

“ आभरणवत्पद्मे, उपलतिले ए पडमनिहिवयणे ।

वामहरदहनईओ, विनयावक्खारिक्किपा ॥ २ ॥

कुलपंदिरआवासा, कूडा नखलचंदमूरा य ।

देवे नागे जक्खे, भूए य सयंभूरमणे य ॥ ३ ॥ ”

एवं जहा बाहिरपुक्खरुदे भणिण त्हा ० जाव सयंभूरमणे
समुदे ० जाव अद्वासमए णं नो फुडे ।

“ आभरणवत्पद्मेति ” गाथावयम् । यानि कानिचिदाभ-
रणानामानि हाराऽऽहाराश्चार्वाककनकावास्तप्रभृतीनि, यानि
च वस्त्रानामानि चीनाऽऽयंशुकप्रभृतीनि, यानि च गन्धना-
मानि काष्ठपुष्पाऽऽदीनि, यानि च आपलनामानि जलवहचन्द्रो-
द्यातमसुखानि च, तिलकप्रभृतीनि वृत्तनामानि, यानि पद्म-
नामानि शतपत्रसहस्रपत्रप्रभृतीनि, यानि च पृथ्वीनामानि
पृथिवीशुक्रावास्तुकेत्यादीनि, यानि च नवानां निधानानां
चतुर्दशानां चक्रवर्तिरत्नानां सुलक्षितवद्वादीनां वर्षचक्रपर्वता
ऽऽदीनां पद्माऽऽदीनां गङ्गाऽऽदीनां नदीनां कच्छाऽऽदी-
नां विलयानां माहयवद्वादीनां वल्लभकारपर्वतानां सौधमाऽऽ-
दीनां कपानां शकाऽऽदीनिभिन्द्राणां वैष्णुकसत्तकुलमन्दरा-
यामावासानां शकाऽऽदिसम्भिन्धनां मरुप्रत्यलजाऽऽदीनां
कूडानां सुलक्षितवद्वादिसम्भिन्धनां तन्नाशां कुलिकाऽऽदीनां

चन्द्राणां सूर्याणां च नामानि तानि सर्वोपर्याप द्वीपसमुद्राणां
त्रिप्रत्यवताराणि वक्ष्यन्ति । तद्यथा—हारा दीपो, हारस्समुद्रः
हारवरावभासो द्वीपो, हारवरावभासः समुद्र इत्यादिना
प्रकारेण त्रिप्रत्यवतारास्त्वब्रह्मदेवाः यावत्सूर्या द्वीपाः, सूर्यः
समुद्रः, सूर्यवरो द्वीपः, सूर्यवरः समुद्रः, सूर्यवरावभासो द्वीपः,
सूर्यवरावभासः समुद्रः । उक्तञ्च आवागममचूर्णो—“ अरु-
णाद्वीवसमुद्रा निपडायोरा । ” यावत्सूर्यवरावभासः समुद्रः,
सूर्यवरावभासपरिरक्षेपेवं द्वीपः, ततो वरः समुद्रः,
तदनन्तरं नागो द्वीपो नागः समुद्रः, ततो यलो द्वीपो, यलः स-
मुद्रः, ततो भूना, द्वीपो भूतः समुद्रः, स्वयंभूरमणो द्वीपः, स्व-
यंभूरमणः समुद्रः, एत पञ्च देवाऽऽदयो द्वीपाः पञ्च देवाऽऽदयः
समुद्राः, एकैकरूपा न पुनरेषां त्रिप्रत्यवताराः । उक्तं च आवागि-
ममचूर्णो—एते पञ्चद्वीपाः पञ्चसमुद्रा एकप्रकारा इति । आ-
वागिममसूत्रेऽप्युक्तम्—“ देव नागं जक्खे, भूए य सयंभूरमणे
य । एकैको चेव भाणिपय्वां तिण्णइपडायं नत्थि । ” इति ।
पूर्वमाकाशविभाशयेन लोकाः पृष्टः, अथुना लोकाश्च—

देवैव नं पिपृच्छुपुराह—

सोमं णं भंते ! किप्पा कुंडे कइहि वा काएहिं जहा आ—

गामथिगलं । अलोए णं भंते ! किप्पा कुंडे कइहि वा

काएहिं पुच्छा । । गोयमा ! नो धम्मत्थिकाएणं कुडे ०

जाव नो आगामत्थिकाएणं कुडे, आगामत्थिकाय—

स्म देसं णं कुडे, आगामत्थिकायस्स पदंभदि कुडे,

नो पुडविकाएणं कुडे ० जाव नो अद्वासमएणं पुडे

एमे अजीवपदेसं अगुरुलदूए अणेतंदि अगुरुलदूवपु—

णंदि संजुते मव्वागामे अणंतभागूणे ॥

“ लोएण भंते ! किप्पा कुडे ” इत्यादि पाठसिद्धमलो-
कः स्वमपि पाठसिद्धः, नवरमङ्गं (अजीवद्वन्द्वस्य इति) अलो-
क एकोऽजीवद्वन्द्वदेश आकाशास्तिकायस्य देश इत्यर्थः,
परिपूर्णेऽन्वाकाशास्तिकायो न भवति, लोकाऽऽकाशेन हीनः,
त्वात्; अत एवागुरुलघुयोऽस्मृतेऽन्तः, अन्तर्गतैरुलघुकथयोः
संयुक्तः प्रतिपदेशः स्वपरिप्रेक्षितानामनन्तानामगुरुलघुयुष्मा-
णाणां भाधान् । किं प्रमाणं तौ लोक इति चेदत्र आह—स्वा-
काशमन्त्रभागेनलोकाऽऽकाशमात्मस्वद्वीनं स्वलोकाऽऽका-
शमाणमिति भावः प्रज्ञा ०१५ पद ०३ पंचसे ० कं० प्र० ।
औ० । (समुद्राणामगमनां देशानः स्पर्शाऽऽदि ‘समुद्राणं’ श-
ब्दे वक्ष्यामि)

फासनाम—सूर्यनामन्—नो ‘सूर्य’ संस्पर्शे । सूर्ययते इति स्वं-
शेन ‘अकस्मिन्’ ॥ ३३३ ॥ १६॥ इति वक्ष्यन्त्ययः । स च कर्कशमु-
तुल्यबुल्लुगुल्लिख्यचरजरीतोष्णभेदाद्वृषकारः । तक्षिबन्धनं ना-
म स्पर्शनाम । प्रज्ञा ० २३ पद । पंचसे ० कं० ० अन्तु ० ।
सूर्ययते इति स्पर्शः कर्कशाऽऽदिः तज्जनुयान् कर्मोपि स्पर्श-
नाम । कर्म ० कर्म ० नामकर्मभेदे, सं ० ४२ सम ० प्र-
सं ० आ ० ।

फासनाम पुच्छा ॥ गोयमा ! अद्विदे पय्थे । तं जहा—

कस्सिडफासनामं जाव लुक्खफामभाये ॥

तत्र यदुदशाग्रतुयुरीरेषु कर्कशः स्पर्शो भवति, यथा

पात्रविशेषाऽऽदीनां तत्कर्तृकस्पर्शनाम । एवं शेषाण्यपि स्पर्श-
नामानि भावनीयानि । प्रश्ना० २३ पद । स्पर्शमिधायेक
शब्दे, तदपि पूर्ववदृष्टम् । अत्र० ।

कासपरिणाम-स्पर्शपरिणाम-त्रि० । स्पर्शतः परिणतः, स्पर्श-
कृततया परिणमन्, परिणामिष्यन्तीति स्पर्शपरिणतः । स्पर्श-
परिणते स्कन्धऽऽदिके, प्रश्ना० १ पद । (स्पर्शपरिणताना-
मष्टविधास्त्वम् 'परिणाम' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६०८ पृष्ठे गतम्)

कासपरिणाम-स्पर्शपरिणाम-पुं० । परिणामभेदे, प्रश्ना० ।

कासपरिणामेणं भंत । कतिविधे पण्यते ? गोपमा । अष्टविधे
पण्यते । तं जहा-ककलदकासपरिणामे० जाव लुक्लकास-
परिणामे य । प्रश्ना० १३ पद । स्या० ।

(अत्र भङ्गविधिः ' गोपलपरिणाम ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे
११०८ पृष्ठे दृश्यते)

कासपरिवारम्-स्पर्शपरिवारकं पुं० । परिवारति-सेवते स्मि-
यमिति परिवारकः, स्पर्शतः परिवारकः स्पर्शपरिवारकः ।
स्पर्शोद्भावोपाशान्तवेदोपनापं स्पर्शपरिवारणकारकं, स्या० ।

दोमु कपेमु देवा कासपरिवारमा पण्यता । तं जहा-ससं-
कुमारं च, माहिदे च । स्या० २ ठा० ४ उ० । प्रश्ना० ।
कामपरिवारण-स्पर्शपरिवारण-न० । वदन्नुद्बन्धनस्तनमर्दन-
बाहुप्रहणजघनोदप्रभृतिमात्रसंस्पर्शकृते परिवारणभेदे, " इ-
कामांशं ण्यच्छुरादिं सञ्जि कासपरिवारं करत्तप । " प्रश्ना०
३४ पद ।

कासपद-स्पर्शवत्-त्रि० । स्पर्श-प्रशंसायां मतुप् । स्या० ४
ठा० ४ उ० । शोभनस्पर्शवति, सूत्र० २ ध्रु० १ अ० । " का-
सपंथाणि य । " आचा० २ ध्रु० १ सू० ४ अ० १ उ० ।

कासामय-स्पर्शमय-त्रि० । स्पर्शेन्द्रियविषयवोपादानरूपे सौ-
ख्याऽऽदौ, " कासामयाश्चो सोऽस्माश्चो कासामएणं युक्लणं " ।
स्या० ६ ठा० ।

कासविह-स्पर्शविध-पुं० । स्पर्शस्तरवहानं, तस्याऽऽवेधः सं-
स्कारः । तत्त्वज्ञानसंस्कारे, यो० १४ विष० ।

कासिदिय-स्पर्शेन्द्रिय-न० । त्वमिन्द्रिये, सम्प्र० ३ काण्ड ।
(संस्थानाऽऽदिवक्त्रवत्या ' ह्रिय ' शब्दे द्वितीयभागे ४४८
पृष्ठे गता)

" उडमयमाणसुहृद य, सविभवाहिययमणनिष्पुहरेसु ।
काससु रज्जमाणा, रयंति कासिदियवसङ्गा । १ । "

कण्ठ्याः नवरम्-मृत्तुषु हेमन्ताऽऽदिषु भयमानानि-सिष्य-
मानानि यानि सुखानि सुखकराणि तानि तथा नेषु, स-
विभवानि-समृद्धियुक्तानि, महावचनानि इत्यर्थः । हितकानि
प्रकृत्युक्तुक्तानि, सविभवानां वा श्रीमानां हितकानि वगमि
तानि तथा, मनसो निर्बुतिकराणि यानि तानि तथा । ततः
पदत्रयस्य ह्रस्व य का कर्मधारयोऽस्तस्तेषु ककुब्धनाङ्गनाबल-
मत्स्पर्शादिषु, कल्पयित्वा गम्यते । आ० १ ध्रु० १७ अ० ।

कासिदियदुर्गतम्-स्व अह एषिउ हवइ दोसो ।

जं खखइ जयं कुंजर-स्व लोईकुसो तिवखो । १० ।

भावना प्रतीतेय । १० ॥

" जितशत्रुर्महाराजा, वसन्तपुरपत्तने ।

सुकुमालतमस्पर्शा, तत्प्रिया सुकुमालिका ॥ १ ॥

तदीयस्पर्शोत्पन्नस्या-द्वाज्यविम्बां मुमोक्ष सः ।

एवं व्रजति काले च, सर्वैरालोच्य मन्त्रिमिः ॥ २ ॥

तं निःसार्य समं पन्थ्या, राज्येऽस्थाप्यत तत्सुतः ।

यातस्य च महोदय्यां, राज्ञी नृत्त्याऽऽसुराऽभवत् ॥ ३ ॥

पानीयं प्राथेयामास, ततः प्रस्था नराधिपः ।

वध्याऽज्जलेन तन्नेन, मा भेषीरित्युदीर्य च ॥ ४ ॥

कुम्वा पशुपुं बाहु-शिरोरक्तेन पूरितम् ।

तद्रन्तमूलिकाऽर्ज्या, येन न स्थानमां व्रजत् ॥ ५ ॥

अपादवलादशं रक्तं, तामप व्यथितां सुधा ।

भोजयित्वाकमांसानि, रोहिण्याऽऽरोहयच्च मयम् ॥ ६ ॥

ततः स कापि देशेऽग्रा-ज्जुष्यतेः कृतनीचिकः ।

बाणिज्यमकरोत्तत्र, पशुमुत्सरोत्तत्र कृतः ॥ ७ ॥

पञ्चांगिनि सा क्षिता, तं पतिं कर्तुमैह न ।

गमं गङ्गानदीयानि, गङ्गायां पतिमतिगत् ॥ ८ ॥

द्रव्ये निष्ठो गते शेषे, बहन्मी मस्तकेन तम् ।

गायत्री तेन साई च, भिक्षुं स गृहं गृहे ॥ ९ ॥

किमेतदिति पृष्ट्वाऽऽक्य-रिपुत्र्यां दत्त ईदृशः ।

स च भर्ता बहन् बाहं, तटमासाद्य निषेधे ॥ १० ॥

अथैकत्र पुराऽऽसजे, आन्तस्तनतलेऽस्थपि ।

तस्योद्युत्पुण्यशेषं, नृत्त्याया पयं वसेत् ॥ ११ ॥

तदा पुत्रो मृतः दमाशु-दम्भराजोऽधिवासितः ।

तमुपेत्य स्थितः सोऽस्मा, हेषने स च हर्षतः ॥ १२ ॥

ततश्च हयदेवाभि-नृत्त्यां जयजयाऽऽरब्धेः ।

प्रभुसोऽयं तमध्यास्य, मीरा राज्ये नृपवर्षयत् ॥ १३ ॥

साऽपि तत्राऽऽगता राज्ञः, केनापि कथिता यथा ।

द्वेधां विवाङ्मना काऽपि, पशुं शिरसि विघ्ननी ॥ १४ ॥

हृष्टा भिन्नां समन्त्यत्र, गीतगानपरायणा ।

आनायिता च सा राज्ञा, हृष्टा पृष्टा कथं निवदम् ॥ १५ ॥

साऽवदद्वेधः । इत्तेऽयं, पित्रुभ्यां पतिरीदृशः ।

ततः पतिमतात्वेन, बहाम्येन शिरसि स्थितम् ॥ १६ ॥

राक्षोक्रम-

बाहुभ्यां शोणितं पीत-मुकुमांसं च भक्षितम् ।

गङ्गायां बाहिनो भर्ता, साधु साधु पतिव्रते ! ॥ १७ ॥

ह्रात्या नृपं लज्जिता सा, स्वचरित्रेण पापिनी ।

निर्वासिता नरेन्द्रेण, निजोपाजितभागभूत् ॥ १८ ॥

राज्यभ्रंशाप राज्ञोऽयु-दवधये स्पर्शनेन्द्रियम् ।

तस्माद्विषं तु पापात्मा, कलित्वा सुकुमालिका ॥ १९ ॥

आ० क० १ अ० । आ० सू० ।

स्पर्शेन्द्रियविषयविषयोक्तादृष्टये महेंद्रो राजपुत्रः । तत्कथा

वेषम्-

विश्वपुत्रे चरणेन्द्रो राजा, महेंद्रः पुत्रः, मदनः धेष्टपुत्रो
मित्रं, मदनस्य अन्धवदना भाषो, साऽन्धया पतिमित्राय
महेंद्राय पृष्ट्वाऽऽगताय स्वहस्तेन ताम्बूलमर्पयति, तस्या
हस्तस्पर्शे सुकुमारं ज्ञात्वा सोऽप्युपवेशः । स्पर्शनेन्द्रि-
यपरवशतया तत्तस्या सह हास्यं करोति, एवं प्रसङ्गतो-
ऽनीवारमपि सेवेत स । अन्धया राजा महेंद्रस्य राज्यं
दातुमिच्छति, इत्यहं महेंद्रेण अन्धवदनासुकुमा' स्पर्शसु-
धेन मदनं हन्तुं नियुक्ताः, सेवकाः ते मदनं प्रहरीर्जैरयन्ति

सत्कारलैहृष्टा राज्ञः पार्थ्वं नीतः । राज्ञा वृष्टा निष्कृष्टः-केन
युयं महिनाः ? तस्मिन्पुत्रः-महेन्द्रकुमारण । नतं राज्ञा सम्यक्
वृत्तान्तं ज्ञात्वा स देशाक्षिःकाशिनः । चन्द्रवदनां ज्ञात्वा स
गतौ विदेशान्तरे, मदनौ वैषीः सज्जःकृतः । राजाऽन्यपुत्राय
राज्यं दत्त्वा प्रज्जय मोक्षं गतः । मदनोऽपि तथावधे स्त्रीव-
रितं दृष्ट्वा संविप्रः प्रज्जय वैमानिको द्रवो जानः । चन्द्रव-
दनामहेन्द्रो विदेशे आगतो चरितंमुहूर्तो वरवरकुले वि-
कृतौ । तत्र कथिराऽऽकर्षणवेदनां संहतं, भवमनतं भ्रान्तौ ।
इति स्पर्शेनान्द्रयविषयविपाकं महेन्द्रकथा । ग० ३ अ० ।
फासिदियणिगह-स्पर्शेन्द्रियनिग्रह-पु० । स्पर्शेन्द्रियस्य नि-
ग्रहः-सविषयाभिसुखमनुभावतो नियमने स्पर्शेन्द्रियनिग्रहः ।
स्पर्शेन्द्रियनियमने, उक्तं २६ अ० ।

फासिदियनिगहं भेत् । जीवे किं जखयइ ? फासिदिय
निगहणं मणुआमसुखमेसु फासुस रागहांसनिगहं जखयइ,
तपणचयं कम्मं न बंधइ, पुणवद्धं च निज्जरइ ॥ ६६ ॥
हे भगवन् ! स्पर्शेन्द्रियनिग्रहेण जीवः कथं जतयति ?
तदा गुरुह-हे शिष्य ! स्पर्शेन्द्रियनिग्रहेण जीवा मनो
आप्तमोक्षेषु स्पर्शेषु रागद्वेषनिग्रहे जतयति, तन्मन्ययिकं कर्म
न बध्नाति, पूर्ववद्धं च कर्म निज्जरयति ॥ ६६ ॥ उक्तं २६ अ० ।
फासिदियणिगह-स्पर्शेन्द्रियनिर्वर्तिन-वि० । स्पर्शेन्द्रियेण
निर्वर्तिनो-निष्पादितः स्पर्शेन्द्रियनिर्वर्तिनः । स्यात् १० डा० ।
स्पर्शेन्द्रियनिर्वर्तिक-वि० । स्पर्शेन्द्रियेण निर्वर्तिनस्य स स्पर्-
शेन्द्रियनिर्वर्तिकः । स्पर्शेन्द्रियेण निष्पन्नपुत्रत्वाऽऽदौ, स्यात्
१० डा० ।

फासिदियवल-स्पर्शेन्द्रियवल-न० । स्पर्शेन्द्रियविषयग्रहण-
सामर्थ्याऽऽप्तमे बलमेह-स्यात् १० डा० ।

फासिदियमुद्र-स्पर्शेन्द्रियमुद्र-पु० । स्पर्शेन्द्रियं मुद्रयति-
अपत्यति स्पर्शेन्द्रियमुद्रः । अपत्यति स्पर्शेन्द्रियविषये मु-
द्रयमेह-स्यात् १० डा० ।

फासिदियविषय-स्पर्शेन्द्रियविषय-पु० । स्पर्शेन्द्रियविषयभूते
स्त्रीकलेवराऽऽदौ, "फासिदियविषयतिस्वांगडा ।" प्रश्न० ३
आश्र० द्वार ।

फासिदियसंवर-स्पर्शेन्द्रियसंवर-पु० । स्पर्शेन्द्रियविषयेषु
रागद्वेषनिरोधने, प्रश्न० ५ संव० द्वार । (अस्य विस्तरः
'परिमहवेरमण' सूत्रेऽस्मिन्नेव भागे ५६६ पृष्ठ गतः)

फासित्ता-स्पृष्टा-अर्थ० । स्पृष्ट-कथा । स्पर्श कृतवैयर्थ्ये, "स-
म्मं काणस फासित्ता ।" प्रायेयर्थे च कलर० ३ अर्थि ६ क्षण ।
आवा० । उक्तं । स्यात् । स्पृष्टवैयर्थ्ये च । स्यात् २ डा० ४ डा० ।

फानिय-स्पृष्ट-वि० । स्पृष्ट-कः । गृहीतं, दशा० ७ अ० ।
प्रति, प्रव० ४ द्वार ।

स्पर्शित-वि० । स्पर्शः संजातोऽप्येति । प्रव० ४ द्वार । गृहीतं,
दशा० ७ अ० । प्रति च । प्रत्याक्यानमधिकृत्य- "सम्मं काणस
फासिया ।" स्पृष्टा-प्रतिपत्तिकालं विधत्ता प्राप्ता । उच्चि-
काले विहिता, पत्तं जं फासियं तथं अणिये ।" स्यात् ७ डा० ।
प० व० । आवा० । आ० पु० । स्पृष्टमित्यस्य स्थानं प्राकृतं
फासियमिति । स्पर्शो वा संजातोऽप्येति इति च स्पर्शित-
मिति । प्रव० ४ द्वार । आवा० ।

फासिया-स्पर्शिका-आव० ६ अ० । स्त्री० । विन्दुनियते, स-
म० ३४ सम० । आ० । आवा० ।

फामी-स्पर्शी-स्त्री० । जलस्पर्शिकायाम्, वय० ७ उ० ।

फामुअ-प्रासुक-वि० । प्रगता असव-उच्छ्वासार्थः प्राणा य-
स्यात् स प्रासुकः । स्यात् ७ डा० ४ डा० । दश० । प्रगता अ-
सव-मनुष्यलोपायसुमन्तः-सहजसंस्कारजन्मानो यस्यात् प्रा-
सुकम् । उक्तं १ अ० । स्यात् । जीवरहितं, दश० ४ तथ ।
प्रश्न० । सुत्र० । उक्तं । आवा० । सकलजीवोपाधिरहितं,
दश० ५ तथ । आध्यात्म्याऽऽदिरोवरहितं, "फासुयअकय-
अकारिय, अणुपमयणुइदुमं ई य ।" दश० १ अ० ।

केरिसयकण्णं जं, फासुयं फासुयं तु केरिसगं ।

जीवज्जं दे दब्बं, तं पि य नं एसणित्तं तु । प० धा०
१ कण् ।

"निर्जीवयच्च यत् द्रव्यं, मिथं नैव च जन्तुभिः ।
तत्प्रासुकमिति प्रोक्तं जीवाजीवविशारदः ॥ १ ॥" प०
चू० १ कण् । "फासुयं निर्विद्वन्मोक्षितं, "निचू० १ उ० ।
अपकफलस्य प्रासुकत्वं जलमेकसंघटनप्रश्नं यथा-अप-
कफलं बीजकर्षणादनु घटिकाव्याप्तरे प्रासुकं भवति, न ये-
ति प्रश्नः । अनेकारं यथा-अथ अश्लिषणाऽऽदिप्रचलसं-
स्कारं प्रासुकं भवति नाम्येति । १ प्र० । ही० ४ प्रका० ।
फासुएमाणिज-प्रासुकैषणीय-वि० । जीवरहितं परार्थीयं,
आहाराऽऽदौ, म० ।

फासुएमाणिजं भेत् । भुंजमाणे किं बंधइ, ० जाव उव-
चिणाइ ? गोयमा । फासुएमाणिजं भुंजमाणे आउयवजा-
ओ सत्त कम्मपययीओ धणियबंधणवक्काओ मिदिलबं-
धखवद्धाओ पकरइ जहा मं मंबुहेणं, खवरं आउयं च खं
कम्मभिय बंधइ, भिय नो बंधइ, ममं तहव० जाव वीईवयइ,
से कण्ठुणं जाव वीईवयइ ? गोयमा । फासुएमाणिजं भुंज-
माणे समणे निगमेण आवाए धम्मं नाऽकमइ, आवाए धम्मं
अणुइकममाणं पुढविकायं अवकंखइ ० जाव तपकायं
अवकंखइ, जमि पि य खं जीवाणं मरीहाइ आहारेइ
ते वि जीव अवकंखइ से तेणुडुणं जाव वीईवयइ ॥
म० १ श्र० ६ उ० ।

फामुयविहार-प्रासुकविहार-पु० । निर्जीवआश्रये, म० ।

किं ते भेत् ? फामुयविहार ? गोमिला । जं खं आरामे-
सु उज्जाणेषु देवकुलेसु सभासु पवासु इत्यपिमुपंद-
गवज्जिआसु वयसीसु फासुएमाणिजं पीढफलमसेजा-
संथारं उवसंपजित्ता खं विहरापि, मेत्तं फामुयविहारं ।
म० १८ श्र० १० उ० ।

फिकी-दशी । इवै, वेना० ६ वगं ८३ माथा ।

फिट्ट-अंश-अधःपतने, धा० दिधा० पर०-सक०-सेट् । "अंशः
फिट्ट-फिट्ट-कुड फुट्ट-चुक-मुक्ताः" ॥ ८ । ४ । १७७ ॥ ६

नि प्राकृतसूत्रेण संश्लेषेते पञ्चदशैः । फिह्र । फिह्र ।
कुह्र । कुह्र । कुह्र । कुह्र । कुह्र । कुह्र । कुह्र । कुह्र ।
अश्रयति । अश्रयति । अश्रयति । वेद । वाच ।

फिह्रुन-अश्रयति-त्रि० । व्यतिक्रामति । ५० १ उ० २ प्रक० ।
" नप्यामिहं फिह्रु । " नि० चू० १ उ० ।

फिह्र-अश्र-पा० । " फिह्र " शब्दार्थे, प्रा० ४ पाद ।

फिह्रिअ-अश्र-त्रि० । समुदायाच्चयुते, " अहं फिह्रिअं कुहं । "
पाह० ना० १६१ गाथा ।

फिह्रित-त्रि० । परिब्रष्टे, ५० २ उ० । व्य० । ओष० ।

" इमा य गानास्ते भगवन्तां फिह्रिअं । " आ० म० १ अ० ।

" फिह्रिया भिक्षावित्ता । " आ० म० १ अ० । ओष० । विप्र-
खण्डे, " मग्गफिह्रिया वा मग्गमा विप्यण्डा । " नि० चू० १ उ० ।
अतिक्रामते, दूरीभूते च । ओ० ।

फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।
फिह्रि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

कुह्रण-कुह्रण-न० । सुखेन चमने, दश० ४ अ० ।

कुह्रण-कुह्रण-पुं० । कुह्रित्यवमनुकरणे, वाच० । आवा०
१ अ० १ अ० ७ उ० ।

कुह्रण-देशी-मिथ्यायाम्, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

कुह्रण-देशी-रज्ज्यायाम्, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

कुह्रण-कुह्रण-त्रि० । कुह्रित्यवमनुकरणे, वाच० । आवा० ४ अ० ।

कुह्रण-कुह्रण-त्रि० । असम्बन्धे, " कुह्रणकुह्रणो ति । " पर-

स्वरासम्बन्धरोमिके, विकीर्णं रोमिके इत्यर्थः । उपा० २ अ० ।

कुह्र-अश्र-पा० । " फिह्र " शब्दार्थे, प्रा० ४ पाद ।

कुह्र-स्फुट-स्फुट-भेदेन, पा०-चुरा०-उम०-सक०-सेद ।

" स्फुट-चलेः । " ८ । ४ । २३१ ॥ इति प्राकृतसूत्रेणानयो-

रम्यव्यञ्जनस्य वा द्वित्वम् । कुह्र । कुह्र । प्रा० ४ पाद ।

स्फोटयति । स्फोटयते । अमुस्फुटन् । वाच० ।

स्फुट-त्रि० । स्फुट-कः । विदीर्य, उपा० २ अ० । नाशेण पोहं

कुह्र । " आ० म० १ अ० । " सध्वज रज्जुं कुह्रं मण्ड । "

आवा० ४ अ० । विकीर्णं, " कुह्रसिरं " स्फुटितमसम्बन्धत्वेन

विकीर्णं शिर इति शिरोज्ञानरत्नाकेशा यस्य । आ० १ अ० ८

अ० । विपा० । शोभिते, " कुह्राणं सलीखे । " सुव्यो-

ऽऽदिना स्फुटाः-स्फुटीकृताः, शोभिता इत्यर्थः । आ० १ अ० ७

अ० । निर्मले, अ० १ पाद । " कुह्रविषयविषयं,

बोद्धव्यमिति । पि० । विषयं, प० चू० १ कल्प । आ० ।

अवितथे, उपा० १ अ० । आ० । सप्रकाशे, उपा० १ अ०

२ उ० । व्यक्तः स्पष्टः प्रकटः प्रत्यक्षः । उपा० २ अ० । आ० ।

आ० म० । नि० चू० । म० । प्रति० । विष्टोः । औ० । उपा० ।

प्रश्न० । आ० । उपा० । विष्टोः । औ० । उपा० ।

उत्पत्त्याया धोतने, न० । सर्वकणायाम्, वाच० । उपा० २

अ० । अनिकायस्य महोरगेन्द्रस्य स्वनामख्यातायामप्र-

हिष्यां च । औ० । स्था० ४ डा० १ उ० । म० ।

स्पष्ट-त्रि० । स्पष्ट-कः । " कृताः स्पष्टाऽऽद्यः । " ८ । ४ । २३१ ॥

इति प्राकृतसूत्रेण स्पष्टः क्लृप्तस्य निपातः । प्रा० । स्था० ।

म० । स्था० । स्था० ४ डा० ३ उ० । आ० । स्पष्ट, उपा० २ अ० ।

कुह्र-" विसयं कुह्रं । " पाह० ना० २६७ गाथा । " फिह्र "

शब्दार्थे, प्रा० ४ पाद ।

कुह्रण-कुह्रण-त्रि० । विद्वार्यमाने, प्रश्न० ३ अ० ।

विपा० । आ० ।

कुह्रण-स्फुटन-न० । स्फुट-स्फुट । विकशने, वाच० । द्वैधी-

भावगमने, प्रश्न० १ अ० । आ० । विघटने च । आ० १

अ० ८ अ० ।

कुह्रण-स्फुटन-न० । परिस्फुटवाक्ये, दश० ४ अ० ।

कुह्रविसय-स्फुटविशद-त्रि० । अत्यन्तव्यक्तं, औ० ।

स्फुटविषय-त्रि० । स्फुटार्थे, औ० । " कुह्रविसयमद्वयं मी-

रणाविपाट । " १० ।

फेडण-स्फोटन-०० । आच्छोटने, वृ० ।

फेण-फेन-पुं० । "डिंडोरो पुष्पम्रो फेणो ।" पा०० ना० १३२ गाथा । बुद्धे, कल० १ अ० ३ लृण ।

फेणग-फेनक-पुं० । पानीयप्रकोटके, उ० ११ अ० १० । रा० ३ अ० ।

फेणपुंज-फेनपुञ्ज-पुं० । डिण्डीरोत्कटे, जी० ३ प्रति० ४ अ० । प्रज्ञ० । ज० ।

फेण्म-फेण्म-०० । "फिण्फस" शब्दायें, सूत्र० १ शु० ४ अ० १ उ० ।

फेणवद-देशी-वरणे, दे० ना० ६ वर्ग ८५ गाथा ।

फेणवृध-देशी-वरणे, दे० ना० ६ वर्ग ८५ गाथा ।

फेणमालिणी-फेनमालिनी-स्त्री० । जम्बुप्रमृदपरिधमायां शी-
ताया महानद्याः कूलवर्तिन्यां स्वनामस्थानायामन्तर्नद्याम्,
स्या० ६ डा० । "हो फेणमालिणीयो ।" स्या० २ डा० २ उ० ।
जम्बूद्वीपस्य महाविदेहे यपे यथावतीविजयस्थायां नद्यां
॥ "तप्तावर्षविजय अवराया रायहाणी, फेणमा-
लिणी सई ।" ज० ४ वल० ।

फेलाया-देशी-मानुलान्याम्, दे० ना० ६ वर्ग ८५ गाथा ।

फेल्-देशी-द्विद्वे, दे० ना० ६ वर्ग ८५ गाथा ।

फेल्नुमुष्य देशी-पिच्छलदेशे, दे० ना० ६ वर्ग ८६ गाथा ।

फेम्-देशी-त्रासद्भावयोः, दे० ना० ६ वर्ग ८७ गाथा ।

फोइय-देशी-मुक्कविस्तारितयाः, दे० ना० ६ वर्ग ८७ गाथा ।

फोक्क-देशी । अमे स्थूलोत्तरे, उ० १२ अ० ।

फोक्कणास-फोक्कनास-वि० । "फोक्क सि" देशीपदम् ।
ततश्च फोक्का-अमे स्थूलोत्तरे च नासाऽस्यति । स्थूलोत्तरा-
प्रनासिके, उ० १२ अ० ।

फोड-स्फोट-पुं० । स्फुटस्थयो यस्मान् । स्फुट-वज्र । व्या-
करणांके वर्णोत्तिरिक्ते पूर्वपूर्ववर्णानुभवसहितचरमवर्णोऽप-
ङ्गधार्यप्रत्यायके अलण्डे शब्दभेदे, वाच० । अत्र वैयाकरणाः
प्राऽऽहुः— "यसादुचरितान् ककुदादिमर्दर्थप्रतिपत्तिः स
शब्दः ।" ननु अत्र किं गकारोकारविसर्जनीयाः ककुदादि-
मर्दर्थप्रतिपादकत्वेन शब्दव्यपदेशं लभन्ते, आहोस्वित्त्व-
निरिक्ताः पद-स्फोटाऽभिः ? । तत्र न तावद्वर्णा अर्थप्रत्यायकाः
यतस्तं किं समुद्रिता अधेप्रतिपादकाः, उत ध्वस्ताः ? , यदि
व्यस्तास्तदैकेन वर्णेन गवाधार्थप्रतिपत्तिरुपादिनिति द्विती-
याऽऽदिवर्णोच्चारणमनर्थकं भवेत् । अथ समुद्रिता अधेप्र-
त्यायकाः । तदपि न संगतम् । क्रमात्प्रस्थानामन्तरविनष्टत्वेन
समुद्रितसंभवात् । न च युगपदुपपन्नानां समुद्रायप्रकरण-
क-एकप्रापलया युगपदुपपत्तिसंभवात् प्रतिनियतस्थान-कर-
ण-मयत्नप्रभवात् तेषाम् । न च भिन्नपुरुषयुक्तगकारोकार-
विसर्जनीयानां समुद्रावेऽप्यर्थप्रतिपादकत्वं दृष्टं प्रतिनियतक-
मवर्णप्रतिपद्युत्तरकालमाधिविषेन शाब्दाः वर्णानां क्रमोपादे-
सि नान्ते वर्णः पूर्ववर्णानुपूर्वतो वर्णानां क्रमोपादे-
सि नान्ते वर्णः पूर्ववर्णानामन्यवर्णं प्रत्यनुप्रादकत्वायो-
गान् यतो नान्यवर्णं प्रति जनकत्वं पूर्ववर्णानां तनुपकारित्व-

म्, वर्णोद्घोषोत्तरभावात्-प्रतिनियतस्थानकरणाऽऽदिस्था-
प्यत्वाद् वर्णानां, वर्णोभावेऽपि च वर्णोपपत्तिर्दृष्टान्न वर्णजन्य-
त्वम् । अथार्थज्ञानोत्पत्तौ सहकारित्वं पूर्ववर्णानामन्यवर्णं
प्रत्युपकारकत्वम् । एतदुपयुक्तम् ; अविद्यमानानां सहकारि-
त्यानुपपत्तेः । अत एव प्राक्कनवर्णविज्ञानानामपि सहकारि-
त्वमयुक्तम् न च पूर्ववर्णोत्पत्तिप्रभवाः संस्काराः तत्स-
हायनां प्रतिपद्यन्ते, यतः संस्काराः स्वोत्पादकविज्ञानविषय-
स्मृतिहृतवो नाधोऽन्तरज्ञानमुत्पादयन्ति समर्थाः—न हि घट-
ज्ञानप्रभवः संस्कारः घटे स्मृतिं विदधत् दृष्टान्न च तत्संस्का-
रप्रभवाः स्मृतयः सहायतां प्रतिपद्यन्ते युगपदुपपन्निकल्पा-
नुपपत्तेः । न हि स्मृत्यानां युगपदुत्पत्तिः अयुगपदुत्पन्नानां वाऽ-
वस्थितिरिति । न च समस्तसंस्कारप्रभवेका स्मृतिस्तत्सह-
कारिणी , परस्परविरुद्धाविषयपदार्थानुपपत्तप्रभवमभ्युपगतसंस्का-
राणामप्येकस्मृतिजनकत्वप्रसङ्गः, न अनेकवर्णसंस्कारजन्यं
स्मृतेः संभवतीति कुतोऽस्या अन्यवर्णसहकारित्वम् ? ।
न बान्धवविषया स्मृतिरन्यत्र प्रतिपत्तिं जनयति, अद्वि-
द्यापुत्तः । अत्रिच्छेदविद्याजनकत्वप्रसङ्गः । न
चाभ्यवर्णनिरपेक्ष एव 'गोः' इत्यत्राभ्यां वर्णः ककु-
दादिमर्दप्रत्यायकः, पूर्ववर्णोच्चारणव्यवस्थासङ्केतः घटश-
ब्दाभ्यव्यवस्थितस्याऽपि तत्प्रत्यायकत्वप्रसङ्गः । तस्माच्च
वर्णोः समस्त-व्यस्ता अर्थप्रत्यायकः संभवति ।

अस्ति च गवादिशब्दस्य ककुदादिमर्दर्थप्रतिपत्तिरिति
तद्व्यवधानुपपत्त्या वर्णव्यतिरिक्तोऽर्थप्रतिपत्तिहेतुः स्फोटाक्षयः
शब्दो ज्ञायते । धोत्रविज्ञाने च वर्णव्यतिरिक्तः स्फोटासमा निरव-
यवोऽकमः स्फुटमवधानीति तस्याऽप्युक्तोऽपि सिद्धिः । त-
थाहि—अवगव्यापारान्तरभाविमृदिनार्थावभासा स वि-
दुभूयते, नचासौ वर्णविषया, वर्णानां परस्परव्यवृत्तकप-
त्वादिकावभासजनकत्वविरोधात् । तदजनकस्यातिप्रसङ्गतस्त-
द्विषयत्वानुपपत्तेः । न केयं सामान्याविषया, वर्णव्यतिरिक्ते-
णापरसामान्यस्य गकारोकारविसर्जनीयैश्वर्यसंभवात् वर्णत्व-
स्य च प्रतिनियताथप्रत्यायकत्वायोगान् । न केयं आन्ता, अवा-
धमानत्वात् । न चावाधमानप्रत्ययगोचरस्यापि स्फोटाऽऽक्य-
स्य वस्तुनोऽसत्त्वम्, अवयविवृत्तव्यवस्थाप्यसधप्रसङ्गे । एवमप्य-
व्यवस्थयुगपत्तौ स्फोटाभ्युपगानांऽवधार्यभावी तत्पूर्ववर्णोक्तम-
त्वात् । स च वर्णोऽर्थव्यतिरिक्तो नित्यः, अनित्यत्वे संकेतकाला-
नुपुत्तस्य तदैव स्थितत्वात् कालान्तरं देशान्तरं च गोशब्दश्च
णात् ककुदादिमर्दप्रतिपत्तिर्न स्यात्, असङ्केतितच्छब्दार्थ-
प्रतिपत्तेरसंभवात् । संभवे वा ह्रीणात्तरादागतस्य गोशब्दाद् ग-
वाधार्थप्रतिपत्तिर्भवेत् । सङ्केतकरणवैयर्थ्यं च प्रमत्तं । तस्माच्च
त्यस्फोटाक्षयशब्दो व्यापकश्च, सर्वत्रैककृतया प्रतिपत्तेः ।
असत्तदिति वैशेषिकाः । न ह्यहोः—एकदा प्रादुर्भूता वर्णोः
स्थार्थप्रतिपादका न भवन्तीत्यत्राविप्रतिपत्तिरेव । क्रमप्रादुर्भू-
तानां न समुद्राय इत्यत्राप्यविप्रतिपत्तिरेव । अर्थप्रतिपत्तिस्त्वं-
पलभ्यमानात्पूर्ववर्णोत्पत्तिविशिष्टादन्यवर्णान् । न चाभावस्य
सहकारित्वं विरुद्धं भूतकलसंयोगानावस्थेयाऽऽपिबद्धगुण-
त्वविशिष्टफलप्रवातक्रियाजनने, दृष्टं चांतरसंयोगं विदधत्
प्राक्कनसंयोगाभावाविशिष्टं कर्म पदार्थजनितसंयोगश्च परमा-
णौ तत्रतत्पूर्वकपदार्थसंविशिष्टा रक्तानुमुगादयम् ।

यद्वा-उपलभ्यमानोऽन्यो वर्णः पूर्ववर्णविज्ञानाभावाविशिष्टः

[illegible]

नन्मृता वा ? । यद्यप्यन्तरमृतास्तदा तेषां तदनुपकारे संभ-
व्यासिद्धिः; उपकारेऽप्यन्तरिकाव्यतिरिक्तविकल्पोक्त्यापानु-
त्पन्नः । न च समवायादनुपकारोऽपि तेषां तत्संबन्धिता, त-
स्याननुपगमात् । परैरेवमुपगमं च स्वकृतान्तरिधोऽप्यो-
न्तरमृतये वैकदेशानां तत्रैव एवाधर्माप्रतिपत्तेः । न स्फोटस्याधो-
प्रत्ययत्वात् । अपि च-एकदेशानामधर्माप्रतिपत्तिहेतुत्वात् । एवमुपगमं
च वरं वर्णानामेव तदनुपगतम्; एवं लोकप्रतिपत्तिरनुसृता भवे-
त् । अप्राप्यतिरिक्तान्तदेकदेशस्तदा स्फोटस्यैकैनेव संस्कृ-
तत्वाद्परवर्णोच्चारणवैयर्थ्यम् । न च पूर्ववर्णसंविभूतप्रभवसं-
स्कारसहिततत्संस्मृतिरसिद्धिता वाभ्यवर्षाः स्फोटसंस्काराः
एवंभूतस्याधर्माप्रतिपत्तिजननेऽपि स्फोटप्रतिधाराभावात्
प्रतिपत्तिरकल्पयता निरवसरेऽहम् । अपि च-स्फोटसंस्काराः स्फोट-
विषयसंबन्धनोपादानमुत्ताऽवगच्छन्त्यापनयनं ? यथावच्छायापनयनं
तत्तदेकैकदेशऽऽवरणात्सर्वेऽवगच्छन्ति; सर्वदाऽप्यिनि-
त्यरूपवर्णोपलभ्यते, तस्य निमित्तव्यापारविशेषाभावात्तदाऽऽव-
रणस्य सर्वत्र सर्वदाऽपलभ्यस्वभावत्वात्; अनुपलभ्यस्वभावस्यै-
वानेकैवचित्कदाचित्कुत्रचित्पुरुषोत्पत्तिः । अथैकदेशाऽवरणा-
पगमः कियते, नन्वेवमात्रुतानात्रुतत्वेन संवयव्यवधमस्यानु-
बन्धे । अथ निर्दिष्टावस्थादेकदेशावस्थिते सावधान्मात्रेऽभ्युप-
गम्यते तदा तद्व्यवस्थाऽशेषदेशावस्थितिरूपलक्षधर्मप्रमर्शित्या
च निरवयवत्वादेकज्ञानावृत्तः सर्वथाभावानुत्पत्त्या तत्र एवैकज्ञा-
नावृत्तः सर्वत्रैवावृत्तः इति ममागमि नोपलभ्यते । किं च-एक-
देशः स्फोटोऽद्यन्तरम् अनधर्मात्तरं वा? अधर्मान्तरं त्रिंशदध-
स्वभावाः अशुद्धात्मका वा? यद्यशुद्धात्मका नाधर्माप्रतिपत्तिहे-
तवः अथ शुद्धस्वभावाः; तथापि यदि गोशुद्धस्वभावास्तदा वा-
शशुद्धादन्तर्कावस्थाशक्तिः अथ-अगोशुद्धस्वभावस्तदा तद्वै-
प्रत्ययाः कदा भवेयुः । अथाभ्यन्तरदेशाः स्फोट एव संस्कृत-
इति सर्वदेशावधारणैर्धर्माप्यनन्तरस्य प्रतिपत्तिरसिद्धिरिति पू-
र्वोक्तमव दूषणम् । किञ्च एकदेशाऽऽवरणापाये स्फोटस्य अखण्ड-
राः प्रतिपत्तिः प्रसज्यते । अथस्फोटविषयसंबन्धितुपादानस्तत्संस्का-
रः सऽपि न युक्तः; वर्णानामधर्माप्रतिपत्तिजनन इव स्फोटप्रति-
पत्तिजननेऽपि साधनार्थं प्रत्येकदेशात् न्यायस्य समानत्वात् । यच्च
च-स्फोट उपलभ्यस्वभावः सर्वदोषप्रभेद्येन, अनुपलभ्यस्वभा-
वस्यै अवरणपगमोऽपि तत्स्वभावावनिमित्तप्रामाण्यमागमि नो-
पलभ्यते इत्यधोमोनिपत्तिः शाब्दव्यवहारविशेषोऽपि ।
अनेनैव न्यायेन वायूनामपि तद्वत्प्रकाशव्यवस्थाः वायूनाम्ब-
व्यञ्जकत्वपरिकल्पने एवैकैकदेशसंस्काराः स्फोटान्तरिकाव-
धर्मावस्थापदाने वा नेयमानुयोगात् । स्थिते च स्फोटस्य वर्णा-
भावात् प्राक् सङ्क्रान्ते वर्णानां वायूनां वा व्यञ्जकत्वं परि-
कल्प्यते । न च तत्सङ्क्रान्तेः कृताञ्जप्रमाणानुवृत्तता इति
न तत्परिकल्पना उपपत्तिः । यद्यपि प्रत्यभिज्ञाज्ञानं स्फोटस्य
नित्यव्यवस्थावच्छेद वर्णोक्तवारणात् प्राप्यल्लित्यवबोधोऽयति
इत्यभ्युपगमं तदपि प्रत्यभिज्ञाज्ञानस्य साहचर्यव्यवस्थामन्त-
रगतं विषये प्रतिपत्तिप्रत्यभिज्ञा-संलग्नम्; एकगोष्ठ्यङ्गो संक-
लिततात् गोशुद्धाद् गोमध्यस्थत्वेन अग्रमध्यस्थत्वाच्च च सित्यस्य-
प्रत्यभिज्ञा प्रतिपत्तयस्या संभवति तथा प्रतिपादितं, त्रिं-
पादिविषये च, नातोऽपि स्फोटस्य प्राप्ते व्यञ्जकत्वात् सध-
र्माप्रतिपत्तिः । 'नातोऽऽहितवीजाया-मभ्येन ध्वनिना सह ।
आवृत्तपरिपाकायां, बुद्धौ शब्दोऽवभासते ॥ २५ ॥' इति
महर्षिहरिवर्षो निरस्तं द्रष्टव्यम् । यद्यपि 'विभक्तित्वस्य वर्णो-

ष्वभिधाऽऽकारं भौतात्प्रत्ययस्यतिरेकानुविधाध्यय्यत्वं स्फोट-
सङ्गात्प्रत्ययस्यतिरेक इत्युक्तम् । तदप्यस्यार्थः । स्फोटऽऽदिप्रत्यये-
षु परस्परव्यावृत्त्यातिकर्षणं व्यतिरिक्तस्य स्फोटात्मनोऽप्यप्रत्या-
यकस्यैकस्याप्यकर्मणिपक्षिविषयत्वेनाप्रतिभासनात् । नचा-
भिधाप्रभासमात्राभिप्रायेण्यवस्था, अन्यथा-नूरादविरक्षा-
निकतस्थेकतर्जुजरेकत्वव्यवस्थाप्रसङ्गः । न चाविरक्षानिक-
तस्थेकतर्जुजरेकत्वमानत्वात् । नैकत्वव्यवस्थापकत्वम्,
स्फोटाप्रतिभासतर्जुजरेपि बाध्यत्वस्य दर्शितत्वात् । न
चैकत्वाभासः स्फोटसङ्गात्प्रत्ययानुपपन्नः, वर्णेषा-
म्यवर्णविषयत्वेनाप्येकत्वावभासस्योपपत्तमात्राभासविव-
स्थाकर्मस्य नियत्याऽऽदिधर्मोपेतस्य स्फोटस्यैकत्वाभा-
सत्वात्नेनानुभवात्, अन्यथाऽवभासस्य चान्यथाभूतार्था-
व्यवस्थापकत्वात्, व्यवस्थापनेऽतिप्रसङ्गात् । अथयच्च प्रथ-
मव्यवस्थाव्यवस्थाने तदाभित्वेन चाध्यस्तप्रत्यये प्रतिभासत इति
न तन्मत्यायः स्फोटोऽप्यावृत्तिर्तु शक्यः । तच्च स्फोटाऽऽभ्याशब्दो
वर्णेष्वभ्यो व्यतिरिक्तः । अथ तदव्यतिरिक्तोऽस्यव्युपमस्यते,
तदा वर्णानां त्वेकत्वाभासप्रसङ्गः तदेकत्वे वा वर्णानामप्येक-
त्वप्रसङ्गः । (३२ गा० टी०) सम्म० १ कायङ् । (मीमांसकमतोऽङ्गत्वन-
तश्चिरसनाऽऽदिविषयस्तु सम्मतिटीकात् एव हेयो, नेह प्रतायते
विलस्रभयात्) स्फोटाऽऽभ्ये वर्णभेदे च । वाच० स्यात् ० १० डा० ।
फोडकर्म-स्फोटकर्मन्-न० स्फोटः-पृथिव्यादिविदारणम् एत-
देव कर्म स्फोटकर्म । च० २ अचि० । स्फोटभूमेः स्फोटनम्, हल-
कुहालाऽऽदिभिः सैव कर्म स्फोटकर्म । च० ८ शु० ५ उ० । स्फो-
टजीविकायाम्, तस्यै कर्मोऽऽहानभेदे च । च० २ अचि० ।
आ० लू० उपा० । " फोडकर्म उडल्लेयं हलेयं वा भूमि-
फोडश्चो । " आ० । पञ्जा० । च० १० । आवा० । प्रच० । स्फो-
टकर्म वाप्रीकृतङागाऽऽदिचननम् । यद्वा-हलकुहालाऽऽदिना
भूमिदारणं, पाषाणाऽऽदिघटनं वा, यद्वाऽऽदिधानानां स-
कचादिकरणेन विकणो वा । यदुक्तम्—
" जवचण्या गोह-ममृगमासकरडिण्भिश्चप्राञ्च ।
सस्थुभदासिकणिका-तनुलकरणां फोडय्य ॥ १ ॥

अथवा फोडीकर्म, खीरेणं भूमिफोडयं जं तु ।
उद्भूतणयं च तद्वा, य स्त्रीलकुट्टनयं वेति ॥ २ ॥ "
प्रच० ६ द्वार । एतच्च वर्जनीयम् । उक्तं च— "सरःकृपाऽऽदि-
क्षननं, शिलाकुट्टनकर्मभिः । पृथिव्यारम्भसम्भूतै-जीवनं स्फो-
टजीविका ॥ १ ॥ " अनेन च पृथिव्या घनस्फोतित्रसाऽऽदिज-
न्तानां च घातो भवतीति दोषः स्फुट एव । च० २ अचि० ।
फोडजीविया-स्फोटजीविका-स्त्री० । स्फोटकर्मणि, च० २
अचि० । (' विस्ति ' शब्देऽप्युपमागे स्फोटजीविकाविषयं
वक्ष्यामि ।)
फोडय-स्फोटन-न० । स्फुट-व्युद् । विदारणे, विकाशने च ।
वाच० । स्यात् २ डा० १ ड० । व्यञ्जनवासनायै राजिकाजीर-
कादिके वस्तुनि, त्रि० । पि० ।
फोडय-स्फोटक-पुं० । स्फुट-एवञ् । अणभेदे, विदारके च ।
वाच० । स्यात् १० डा० ।
फोडिअय-देशी-राजिकाभूमिनयोः, सिद्धाऽऽदिविधौ च । दे०
ना० ६ वर्गं ८८ गाथा ।
फोडिय-स्फोटित-त्रि० । भिन्ने, स्यात् ५ डा० १ उ० । विदारि-
ते, स्यात् २ डा० १ उ० । औ० । जीरकदिक्कूपवासिते व्यञ्ज-
नभेदे च । च० १ उ० ।
फोटीकर्म-स्फोटीकर्मन्-न० । ' फोडकर्म ' शब्दायै, च० २
अचि० । प्र० ।
फोफस-फोफस-न० । ' फुकुस ' शब्दायै, प्रश्न० १ आअ-
वा ।
फोफा-देशी-भीतिपदे शब्दे, दे० ना० ६ वर्गं ८६ गाथा ।
फोडय-फोडय-न० । भक्तये, का० १ शु० ७ अ० ।
फोस-स्फुट-पुं० । स्फुट्यव' उत्तरं, स्फुट्यस्ति-पुरिवस्तुस्फु-
त्यनेनेति व्युत्पत्तिः । अपानप्रदेशे, तं० । उद्गरे, दे० ना० ६
वर्गं ८६ गाथा ।

—:—

इति श्रीमत्सौधर्मवृद्धतपागच्छीय-कलिकालसर्वज्ञकल्प-
श्रीमद्भारक-जैनश्वेताम्बराचार्य श्री श्री १००० श्री-
विजयराजेन्द्रसूरीश्वरविरचिते ' अभिधानराजेन्द्रे '

फकाराऽऽदिशब्दसङ्कलनं समाप्तम् ॥

वकारः

ब-ब-पुं० । पवंगमध्यमोऽयं वर्णौ औष्ठ्यः । स्पर्शसंज्ञः । बल-ङः ।
सूचने, तन्तुसन्ताने, वपने, वदने, घटे, समुद्रे, यौगौ,
जने च । वाच० । विकल्पे, गगने, गिरी, कलमे, खगमौ,
पवे, अल्पे, कर्मणि, विभूतिकारे, विन्दौ । बलाऽऽकृष्टे,
लोचोचने, नले, न० । अमले, त्रि० । वस्त्याय, काढ-
लायां, शूक्यलायां च । स्त्री० । एका० ।

“ बौ दम्भ्याष्टवस्तुषोष्ठ्योऽपि, वरुणे वारुणे वरे ।
शोषणे यवनं गन्धे, वासे ध्वने च वारिचौ ॥ ८७ ॥
वन्दने वदने वादे, वेदनायां च वा त्रिष्याम् ।

ऊष्मायाते तथा मन्त्रे, सर्वमन्त्रे मृताऽऽमनः ॥ ८८ ॥ ” एका० ।

बईल-बलीवदे-पुं० । “ मोक्षाऽऽद्यः ॥ ८९ । १७४ ॥ इति निपा-
तः । प्रा० २ पाद० । आगम० । पुंगवे, तं० । बलीवदे, दे०ना० ६
वर्गं ६१ गाथा ।

बउल-बकुल-पुं० । बकुलनामके वृक्षे, “ केसरो बउलो । ”
पाठ०ना० २४४ गाथा । “ क-व-० ॥ ८९ । १७४ ॥ इति कलुकु ।

बउहारी-देशी-संमाज्ज्याम् । दे०ना० ६ वर्गं ६७ गाथा ।

बंक-वक-त्रि० । कुटिले, स्था० ।

बंझ-बन्ध-त्रि० । अनियतकार्यकसेरि, सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।
विकले, धो० १२ विव० । सं० । अपव्यफलपेक्षया निष्क-
लायां स्त्रियाम्, त्रि० १ श्रु० ३ वर्गं ३ अ० । ज्ञा० । आ० ।
अर्थशब्दे, सूत्र० १ श्रु० ११ अ० । षट्त्रिंशत्तममहाप्रद-
सूत्र० २० पाठ० । कल्प० । पूर्वे धीरयति, अपुनर्वन्धकानां
कर्मप्रकृतिबन्धश्च अस्मिन् बन्धशब्दे दृश्यः । प्रज्ञा० ।

बंदि-बन्दिन्-पुं० । वारणे, “ मंगलपाठ्य-मागह-वारण वे-
आलिञ्चा बंदी । ” पाठ०ना० ३२ गाथा ।

बंध-बन्ध-पुं० । मनुष्यगवादीनां रज्जुदामनकाऽऽदिभिः सं-
यमने, घ०० । आवा० । आवा० । ज्ञा० । भुंये, दे०ना० ६
वर्गं ८६ गाथा । निगडाऽऽदिभिः संयमने, व्य० ६ उ० । आ० ।
पञ्चा० । रज्ज्वादिवन्धनं, ज्ञा० १ श्रु० ८ अ० । प्रत्य० । ज० ।
जीवस्य कर्मपुद्गलसंश्लेषे, सं० १ सम० । आध्वानामिते
सकवायस्याऽऽमनः कर्मवर्गणपुद्गलेः संश्लेषविशेषे,
सम्प्र० ३ काण्ड । अष्टप्रकारकर्मपुद्गलैः प्रतिप्रदेशं जीवस्या-
वष्टम्भे, आवा० २ श्रु० ३ श्रु० १ अ० । (कर्मपुद्गलानाम्)
विशिष्टरचनयाऽऽमनः स्थापने, स्थाप० ३ अ० । जीवकर्म-
संयोगे, आ०म० १ अ० । आरमकर्मणोरप्यन्ये संश्लेषे,
वत्त० १ अ० । प्रकृतिस्थित्यनुमागप्रदेशाऽऽमनकतया
कर्मपुद्गलानां जीवेन स्वध्यापातः स्वीकरणे, सूत्र० ।

गृथिष बंधे व मोक्षे वा, खेवं सर्वं निवेम ।

अतिथ बंधे व मोक्षे वा एवं सर्वं निवेम ॥ १५ ॥

सूत्र० २ श्रु० ४ अ० । (‘ अतिथिवर्ग ’ शब्दे प्रथमभागे २०४
पुष्टेऽप्यस्यातम्) कर्मणामभिनवग्रहणं, पा० । कर्मपुद्गलजीव-

प्रदेशान्तेत्याऽऽमने, दशा० १० अ० । ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिपुद्गल-
योनि, दशा० ४ अ० । जीवकर्मयोगे, दशा० ४ अ० । प०स्य० ।
बन्धसंश्लेषम्—

तत्र च सर्वबन्धान् (अ) वतिरोधः, अशेषकर्मपरिणामसमर्थ्यो-
पपत्तेः । तदेव च निःशेषप्रवृत्त्युत्पिष्टविश्रामलक्षणं सत्ता-
न्मोक्षाकरणं, तद्व्याप्तवाञ्छायां गिकेयनी निःशेषजनकल-
ङ्कावाप्तशुद्धनिजस्वभाव ऊर्ध्वगतपरिणामस्वाभाव्यात् निवा-
तप्रदेशप्रतीपशिखावदूर्ध्वं गच्छत्येकसमयेन आत्माकान्तात् वि-
निर्मुक्ताशेषबन्धनस्य प्राप्तनिजस्वरूपस्याऽऽमनो लोकावन्त-
ऽवस्थानं मोक्षः । “ बन्धवियोगो मोक्षः ” इति ध्वननात् । अथ
च जीवाऽजीवयोरामादिवाऽध्यस्तानुमानतोऽपि सिद्धिः प्र-
दर्शिता आश्रयस्याऽपि तथैव, कर्मयोगपुद्गलाऽऽमनप्रदेशानां
परस्परानुप्रवेशस्वभावस्य तु बन्धस्याऽनुपलब्धभाव्यध्यस्त-
तोऽनुमानाप्रतिपत्तिः । तथा हि—अशेषकृत्यत्वबन्ध-
स्याऽऽमनः स्वविषये प्रवृत्तिसिद्धिः शिष्टद्वयसम्बन्धनिमित्ता,
पीतहृत्पुरुषस्याविषयज्ञानाऽप्युक्तिवत्, यच्च ज्ञातयः स्ववि-
षयप्रतिबन्धकं द्रव्यं तज्ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदि वस्तु सत्पुद्गलरूपं
कर्म, आत्मनश्च सकलज्ञानान्वयभावता स्वविषया प्रवृत्तिश्च
लुप्तस्याऽनवस्थायी प्राक्प्रदर्शितेव । औदारिकाऽऽश्रयशरीरनि-
बन्धनस्याऽनेकावान्तरभेदभिन्नाऽविधकम्प्रीऽऽमनकृत्य काम-
गुशरीरस्य सर्वज्ञप्रणीताऽऽमनान् सिद्धेः कथं न ततो बन्धसि-
द्धिः ? न च कामगुशरीरस्य भूतिमत्त्वान् सद्य उपलब्धिः
स्यात् अनुपलम्भाच्च तदसिद्धिर्वाच्यम् यतो न सर्वं भूति-
मदुपलभ्यते, सोऽस्यात् । पिशाचाऽऽदिशरीरस्येव औदा-
रिकादिशरीरनिमित्तन्योपकल्पितस्याऽनुपलम्भेऽप्यपलातुम्
शक्यवान् । कथमनुपलम्भमानस्याऽऽमनस्यऽऽमनस्यैव तन्मति चेत्,
नः आतवादाऽन्यसिद्धेः । न च तदभावा औदारिकाऽऽश्रय-
वशरीरयोग आत्मनः स्यात् न हि रज्ज्वाकाशयोर्वा मूर्त्त्याऽ-
मूर्त्त्योर्थबन्धविशययोगः कामगुशरीराविनाभूतआत्मनः सदा-
ऽस्मिन् तस्य कथञ्चिन्मूलेनैव । ततश्च औदारिकाऽऽदिशरीरसं-
बन्धो रज्जु—भटयोर्(रवोपलितान् । अथ सूक्ष्मशरीरसिद्धाव-
प्याश्रयपेक्षाः परमाणवो वाऽस्यादिमूक्षमद्रव्यानिमित्तपरमा-
नुद्वयवज्ज्वल्यिष्यन्तीति न बन्धहेराश्रवसिद्धिः, नैतत्तुक्तां हीकु-
तचेतन्यप्रयोजनस्याचेतनस्याऽऽध्वनरिपक्षपारमुहेतुत्वानु-
पपत्तेः । नञ्वाध्वनरीकुतचेतन्यप्रयोजनस्य आकाशद्रव्याऽऽदे-
योग बुद्धिः शरीराऽऽवरणाऽऽदिनिरेपक्षरमाश्रुतयता परस्याऽ-
पि सिद्धा अतः तृष्णाबुद्धयश्चेतन्यस्य सत्तावाकाव्याप्याव-
तः कर्मवर्गणापुद्गलसंविषय कामगुशरीरातुविज्ञस्य तथा-
विधनच्छरीरनिर्वर्तेकत्वम्, अन्यथा तथाविधकामगुमवधन-
च्छरीराभावे आत्मनो बन्धाऽप्रावन्तः संसारिसंश्लेषकलं जग-
त्स्यादेव । नीध्यान्तरिथीरपि आतिवाहिकाऽऽदिश्रव्याव्यतया-
ऽभ्युपगम्यमाने कामगुशरीरं सकलवद्वेषार्थाविषयावदूर्ध्व-
क्राऽऽमनप्रतिपाद्यमवयवमभ्युपगम्यम् । अन्यथा—सकलह-
राऽऽदृश्यवहाराच्छेदप्रसङ्गः, न च—अचेतनस्य तस्य कथं प्रवा-
न्तरप्रापकत्वम् ? । चेतनाधिष्ठितस्याऽचेतनस्याऽपि देवदत्त-
व्यापारप्रयुक्तदेशान्तरप्रापणशक्तिमत्तोद्भववद् अचेतनस्या-
पि तत्प्रापकत्वाविरोधान् । न च सदा चेतन्याऽनुपलब्ध-
तस्याऽचेतनव्यपदेशयोगितेति प्राक् प्रतीपादितस्यात् । नैव-
यम-अनुमानाऽऽमनाभ्यां बन्धस्य सिद्धिः । (६३ । गाथादी०)
सम्प्र० ३ काण्ड ।

बन्धभेदाः—

एगे बंधे । स्यात् ।

व्याख्या—बन्धनं बन्धः, सकषायत्वात् जीवः कर्मस्यो योग्यत्वात् पुद्गलानादने यत् स बन्ध इति भावः । स च प्रकृतिस्मिन्प्रदेशात्पुद्गलसंयोगात् वतुविधोऽपि बन्धसामान्यादेकः, मुक्तस्य सतः पुनर्कल्पभावाद्वा द्वौ बन्ध इति । अथवा—द्रव्यतो बन्धो निगडाऽऽदिभिः भावतः कर्मसात-योश्च बन्धनसामान्यादेकौ बन्ध इति । स्यात् १ डा० । बन्धस्यैव स्वरूपमाह—“प्रवाहनाऽनादिमानिति ।” प्रवाहनाः परम्परातोऽनादिमान् आदिभूतबन्धकालविकलः । अत्रैवार्थे उपलब्धमाह—“कृतकत्वेऽप्यतीतकालव्यवृत्तपरिणतिः ।” कृतकत्वेऽपि स्वहेतुभिनिष्पादितत्वेऽपि, बन्धरूपातीतकालत्वेनोपपत्तिर्घटनाऽनादिमवस्थ चकन्वा । किमुक्तं भवति ?—प्रतिक्षणं क्रियमाणोऽपि बन्धः प्रवाहोपलब्धयातीतकालवदनादिमानेव । ध० १ अधि० । बन्धप्रकारः—“बंधो दुविहो—दुपयाणं चउपयाणं च अद्याप्य अणुद्वयं । अणुद्वयं च बहेइ बंधउ । अद्याप्य दुविहो—सावि कलं य, निरवेकलं य । निरवेकलं निचलं धाणयं जं बंधइ, सावेकलं जं हामगंठिणा जं सलेइ पलीवणगादिसु मुं चिउं, छिदिउं वा, नण सेचउपासएणं बंधयइवं, एवं ताव चउपयाणं । दुपयाणं पि दासो वा, चोरो वा, पुनो वा अपठंतादि जइ बन्धइ तो साविक्कयाणि बंधयवाणि, रक्खियवन्धाणं य, जहा अग्निभयादिसु न विणस्सेति, ताणि किउं दुपयवन्धाणयाणि सावंगण मेगहवन्धाणि अबद्धाणि चव अरपंति, यहा वि” आच० ६ द्वा० आ० चू० । (इत्यादि ‘बह’ शब्दे विस्तृतां वक्ष्यते)

द्रव्यबन्धे निद्वयवशात्—

कइविहे यं भंते ! बंधे पणत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे बंधे पणत्ते । तं जहा—द्रव्यबंधे य, भावबंधे य । द्रव्यबंधं भंते ! कइविहे पणत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे पणत्ते । तं जहा—पद्मागबंधे य, वीससाबंधे य । वीससाबंधं यं भंते ! कइविहे पणत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे पणत्ते । तं जहा—सादीयवीससाबंधे य, अण्णादीयवीससाबंधे य । पद्मागवीससाबंधं यं भंते ! कइविहे पणत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे पणत्ते । तं जहा—सिद्धिलबंधयबंधे य, धणियबंधणबंधे य ।

(कइविहे सुमियदि) (इयबंधे य सि) द्रव्यबन्ध आगमाऽऽदिभेदादनेकविधः केवलमिहोभयव्यतिरेको ब्राह्मः, स च द्रव्येण कोहरउत्पादिता द्रव्यस्य वा, परस्परं बन्धो द्रव्यबन्धः । (भावबंधे य सि) भावबन्ध आगमाऽऽदिभेदाद् द्वेधा । स चेह नोआगमतो ब्राह्मः, तत्र भावेन मिथ्यात्वाऽऽदिता भावस्य बोधयोगभावव्यतिरेकाज्जीवस्य बन्धो भावबन्धः । (पद्मागबंधे य सि) जीवधर्मयोगेण द्रव्याणां बन्धनम् । (वीससाबंधे य सि) स्वभावतः (सादीयवीससाबंधे य सि) अण्णाऽऽदीनाम् । (अण्णदियवीससाबंधे य सि) धर्मास्तिकायाऽधर्मास्तिकायाऽऽदीनाम् । (सिद्धिलबंधणबंधे य सि) दुष्पुलिकाऽऽदीनाम् (अणियबंधणबंधे य सि) रथवक्काऽऽदीनामिति ।

भावबंधे यं भंते ! कइविहे पणत्ते । मागंदियपुत्ता ! दु-

विहे पणत्ते । तं जहा—मूलपगडिबंधे य, उत्तरपगडिबंधे य । खेरइयाणं भंते ! कइविहे भावबंधे पणत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे पणत्ते । तं जहा—मूलपगडिबंधे य, उत्तरपगडिबंधे य । एवं जाव वेमाणियाणं । शाणावरणिजस्म यं भंते ! कम्मस्स कइविहे भावबंधे पणत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे भावबंधे पणत्ते । तं जहा—मूलपगडिबंधे य, उत्तरपगडिबंधे य । खेरइयाणं भंते ! शाणावरणिजस्म कम्मस्स कइविहे भावबंधे पणत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे भावबंधे पणत्ते । तं जहा—मूलपगडिबंधे य, उत्तरपगडिबंधे य । एवं जाव वेमाणियाणं शाणावरणिजं जहा दंइओ भण्णिओ एवं जाव अंतराहयं भाणियव्वो । (६२०) य० १८ श० ३ उ० ।

प्रमत्तेपबन्धो—

दुविहे बंधे पणत्ते । तं जहा—पजबधे चव, दोसबंधे चव । (दुविहेन्यादि) प्रम—रागो मायालोभकषायलक्षणो, द्वेषस्तु क्रोधमानकषायलक्षणः । यदाह—“मायालोभकषाय-क्षेप-स्यमद्भागसंनिहन्तं द्वन्द्वम् । क्रोधो मानश्च पुन-द्वेष इति समास-निर्दिष्टः ॥१॥” इति । प्रमणः प्रमल्लणविलविकारस्मयदक-मोहनीयकर्मपुद्गलाशुबन्धन जीवप्रदेशेषु योगाग्राय्यः प्रकृतिरूपतया प्रदेशरूपतया च संबन्धनं, तथा कषायप्रत्ययतः स्थित्यनुभागावशेनोपाऽऽपादने च प्रेमबन्धः । एवं द्वेषमोहनि-यमन्बन्धो द्वेषबन्ध इति । उक्तं हि—“जगता पयडिपएलं, ठिइ अणुमाणं कसायअ कुणइ ॥” इति । स्यात् २ डा० ४ उ० । द्वा० आनु० ।

जीवधर्मयोगान्तरबन्धपरम्परबन्धाः—

कइविहे यं भंते ! बंधे पणत्ते । गोयमा ! तिविहे बंधे पणत्ते । तं जहा—जीवपद्मागबंधे, अण्णंतरबंधे, परंपरबंधे । खेरइयाणं भंते ! कइविहे बंधे पणत्ते । एवं चव । एवं जाव वेमाणिए । शाणावरणिजस्म यं भंते ! कम्मस्स कइविहे बंधे पणत्ते । गोयमा ! तिविहे बंधे पणत्ते । तं जहा—जीवपद्मागबंधे, अण्णंतरबंधे, परंपरबंधे । खेरइयाणं भंते ! शाणावरणिजस्म कम्मस्स कइविहे बंधे पणत्ते । एवं चव । एवं जाव वेमाणियस्स, एवं जाव अंतराहयस्स । शाणावरणिजोदयस्स यं भंते ! कम्मस्स कइविहे बंधे पणत्ते । गोयमा ! तिविहे बंधे पणत्ते, एवं चव । एवं खेरइयाणं वि, एवं जाव वेमाणिए, एवं जाव अंतराहयस्स । इत्येवेदस्स यं भंते ! कइविहे बंधे पणत्ते । एवं चव । अस्सुक्कपारायं भंते ! इत्येवेदस्स कइविहे बंधे पणत्ते । एवं चव । एवं जाव वेमाणिए, खेरं जस्स इत्येवेदो अरिथि, एवं पुरिमवेदस्स वि एवं चव । खुणुसपवेदस्स वि जाव वेमाणिए । खेरं जस्स जो अरिथि वेदो । दंससप्राणजिजस्म यं भंते !

कम्मस्स कइविहे बंधे ? एवं खिरंरं ० जाव वेमाणिए । एवं चरित्तं मोहिणस्स वि ० जाव वेमाणिए । एवं एए-
णं कमणं भोगालियसरीरस्स ० जाव कम्मगमरीरस्स आ
हारस्साए ० जाव पग्गिमहससाए कइहेत्तेसाए ० जाव
सुकलेस्साए सम्महिट्ठीए मिच्छादिट्ठीए सम्माभिच्छ-
दिट्ठीए आभिणिबोहियणाणविमयस्स ० जाव केवलणाणस्स
मइअस्साणस्स सुअअस्साणस्स विभंगणाणस्स । एवं
आभिणिबोहियणाणविमयस्स खं भेने ! कइविहे बंधे
पण्णे, ० जाव केवलणाणविसयस्स वि, मतिअणा-
णविसयस्स सुअअस्साणविसयस्स विभंगणाणविसयस्स,
एएसि पटाणं ति विहे बंधे पण्णे । सव्वे ते चउवीम-
दंढमा भाणियव्वा, खवरं जाणियव्वं जस्स जं अ-
त्थि ० जाव वेमाणिए । विभंगणाणविसयस्स कइविहे बंधे
पण्णे ? गोयाया ! ति विहे बंधे पण्णे । तं जहा-जीवप्प-
आयबंधे, अयुतरबंधे, पंपरबंधे ॥

(कइविहे णमित्यादि) (जीवप्पआयकंधे लि) जीवप्प
प्रयोगेन मनःप्रभृतिव्यापारेण बन्धः कम्मपुद्गलानामप्रम-
वेशेषु संस्कारेषु बद्धस्पृष्टाऽऽदिभावकरणं जावप्रयोगवन्धः ।
(अन्नंरं बंधं लि) येषां पुद्गलानां बद्धानां सनामान्नवरः
स्वमयो वर्तते तेषामन्नन्तरबन्ध उच्यते, येषां तु बद्धानां हि-
तायाऽऽदिः स्वमयो वर्तते तेषां परस्परबन्ध इति । (नाणाव-
रणिज्जाद्वयस्स लि) ज्ञानाऽऽवरणीयोद्देश्यस्य-ज्ञानाऽऽवरणी-
योद्देश्यस्य कर्मणो उद्देश्यमज्ञानाऽऽवरणीयकर्मणो इत्यर्थः ।
अस्य च बन्धो भूतभावापेक्षयति । अथवा-ज्ञानाऽऽवरणीय-
तयाद्यस्य कर्मणोऽस्त्यस्य-ज्ञानाऽऽवरणीयकर्मणि हि किं
चित् ज्ञानाऽऽद्यावारकतया विपाकतो वेद्यते किञ्चित्प्रदेशत
एव इत्युदयेन विशेषितं कर्म । अथवा-ज्ञानाऽऽवरणीयोद्देश्यं यद्
बध्यते बध्यते वा; तत् ज्ञानाऽऽवरणीयोद्देश्यमेव तत्पश्यन्मध्य-
जायि (सम्महिट्ठीएण्ण्णि) ननु "सम्महिट्ठीए" इत्यादौ कंधं ब-
न्धो दृष्टिज्ञानानां गौडलिकत्वात् ? अत्रोच्यते-नेह बन्धस्य
न कम्मपुद्गलानां बन्धो विचारितः, किं तु-सम्बन्धमात्रं तत्त्व
जायिस्व दृष्ट्यादिर्महर्षेः सहास्येव जीवप्रयोगवन्धोऽऽवि-
ध्यपदेश्यत्वं च तस्य जीवविशेषप्रभवत्वात् अत एवाभिनिव-
धिकज्ञानविषयस्यैवार्थाय निरवयवं, ज्ञानस्य हेतुन सह स-
द्वन्धविवरसंख्यादिनि । इह संप्रहराणे—

" जीवप्पआयबंधं, अणतरपरबंधं च बोधयेवं ।

एगइी ८ उद्धे ३, ईमण मोहे चरित्तं च ॥ १ ॥

ओरालियवउडिय—आहारागतियकम्मए वेय ।

सहाधलेसादिदुद्धी ३, नाणऽऽनाणसुडे तविवस्स ८ ॥ २ ॥

अ० २० शु० उ० ३० ।

अनुविधबन्धः—

चउविहे बंधे पण्णे । तं जहा-पगइबंधे, डिइबंधे अणु-

भावाण्वे, पपमबंधे । य० ४ मम० ० स्या० । आ० ।

बन्धव्याख्या—संप्रति सङ्कल्प—'पुच्छं बंधविहसाय ति'

तस्मिन्निदं यार्थं बन्धविधानं व्यामिश्यात्तुह—' बंधो पण्ण-

डिइस्स-पणस्स लि । २१ नाणा) बन्धशब्दस्य प्रत्येकमभिसम्ब-
न्धाप्रकृतिवन्धः, स्थितिवन्धः, रसवन्धः प्रदेशवन्ध इति अनुना
प्रकारेण बन्धश्चतुर्थो भवति । तत्र स्थित्यनुभाजनप्रदेशवन्धानां
यः समुदायः स प्रकृतबन्धः, अथवसावविशेषशुद्धीक-
र्मदलिकस्य यत् स्थितिकालवियमनं स स्थितिवन्धः, क-
मपुद्गलानामेव शुभोऽशुभो वा धातुधानी वा यो रसः
सोऽनुभागवन्धो, रसवन्ध इत्यर्थः । कम्मपुद्गलानामेव यद्
प्रदलं स्थितिरन्तरित्वेन दलिकसंस्थाप्राधान्येनैव करानि
स प्रदेशवन्धः । उक्तं च—

" डिइबंधं दलस्स डिइ, एएसबंधो एएसगहणं जं ।

नाण रसां अणुभागां, तस्समुदाआं पगइबंधं ॥ १ ॥ "

अन्यथापुच्छम्—

" प्रकृतिः समुदायः स्यात्, स्थितिः कालावधारणम् ।

अनुभागां रसः प्रोक्तः, प्रदेशो दलसंश्रयः ॥ १ ॥ "

कम० ४ कम० । (एते प्रकृतिस्थित्यनुभागाप्रदेशवन्धाः

'कम्म' शब्दे लुनीयमानं २०३ पुष्टं दर्शितः)

अथैकैकपयससायशुद्धीकर्मपुद्गलद्वयस्य यस्मिन् कर्मणि
व्यामिश्राभावाभावाभयनीयेनदार्भायमुदाह— जेवां आउ न-
वंसां लि) इहाएविधवन्धकेन जन्तुना यदकनाध्यवसायेन
विनिश्चयनामेन शुद्धानं दलिकं नव्याष्टौ भागा भवन्ति,
सर्वाविधवन्धकस्य सप्त भागाः, पाँचविधवन्धकस्य षड् भागाः,
एकविधवन्धकस्यैका भागः । तत्र यदायुर्बन्धकालऽएवि-
धवन्धको जन्तुभवति तदा शयकर्मस्थित्यवेक्षताऽऽयुषोऽएव-
स्थितित्वेन शुद्धानस्य नस्यातन्मस्कन्धाऽऽयमकर्मद्वयव्या-
शो-भागः सवेत्तकः आयुष्ककपतया परिणामान् । ततो
नास्ति गात्रं च तृणस्थितित्वेन स्वस्थाने इत्यंगरि भागः
सप्तः । ततः आयुष्ककभागावधिका—विशेषार्थाच इति ॥ ७६६ ॥

विश्याऽऽयुग्मे मोहं, मव्वावरि वेयगीय जेणुण्णे ।

तस्स फुडत्तं न इवइ, डिइविमंभण समण्णे ॥ ८० ॥

विप्रम्यान्तरात्यस्य आचरणयोर्ज्ञानाऽऽयुग्मवर्शनाऽऽयुग्म-
योर्भागाः, सप्तः स्वस्थाने त्रयाणामपि नुल्याम्यतिक्रवान् ।
नामगोत्राण्येवार्थाचिका—विशेषार्थाच इत्यर्थः । ततोऽन्त-
रायज्ञानाऽऽयुग्मवर्शनाऽऽयुग्मभागाभेदो-मोहनीय आलो-
चिकां विशेषार्थाचिकः । ननु तदिदं वेदनीयस्य किञ्चो वेदो भागो
अवतीर्याह—सर्वोपरि वेदनीयं स्वकर्मभागापारध्याद्विषया-
धिको भागो भवति । इदमुक्तं भवति-शयकर्मोपेत्या ता-
वन्मोहनीयस्योपरि भागः उक्तः, वेदनीयस्य पुनर्मोहनीय-
भागादपि सकशाधुपयैव भागः । अत्र विनयेः पृच्छति-
कि पुनरिह कारितुं येनाङ्गकमणु कर्मणां भागाऽऽधिक्यं भ-
वतीति । अत्र वेदनीयस्य तावज्ज्ञानाऽऽधिक्यं कारणमाह—
" तस्स फुडत्तं न इवइ ति " येन कारणतादये-स्तोके
दलिकं मानं तस्य वेदनीयस्य कर्मणः स्फुटतरं—सुखदुः-
खानुभवम्यक्रियति यावत् (न, -वेव भवति—क्रियते । ए-
तदुक्तं भवति—सुखदुःखजननस्वभावं वेदनीयं कर्म तद्व्या-
प्यरिणताञ्च पुद्गलाः स्वभावात्मबुद्धा एव सप्तः स्वका-
र्यं सुखदुःखरूपं व्यक्ताकर्तुं समयाः, शेषकर्मपुद्गला पुनः
स्वल्पा अपि स्वकार्ये निष्पादयन्ति । दृश्यते च पुद्गला-
नां स्वकार्यजननेऽप्यवबुद्धवत्तुं सामर्थ्यवैशिष्ट्यम् । यथा

[illegible]

साङ्ख्यतन्त्रमुत्तरप्रकृतीनां भागप्रकृत्यां विष्णुर्गुणह—
विषयाइत्यद्वैतविद्या-सुतसो होइ सम्बन्धार्थं ।

बज्रभृतीणां विभज्जइ, सेमं सेसाण पइमपयं ॥ ८१ ॥

यका यकाः प्रकृतयो यस्यां यस्यां मूलप्रकृतौ पठिता वि-
 क्षन्ते, तासां सैव प्रकृतिनिर्गजातिर्विद्येया। तथा तथा नि-
 र्गजनिमूलप्रकृतिकथया त्रिजजात्या वक्ष्यन्ते-प्राप्तं दलिकाप्र-
 तस्य कोट्यन्तः-अनन्तभागः सर्वव्यापिरसमुद्रः स च दल-

पेशानिनीनां प्रकृतीनां केवलज्ञानाऽऽवरणकथं कथं नोऽऽ-
वरण्यति यत्र प्रकृतिप्रत्ययसंभवनं तत्र प्रकृतिप्रत्ययसंभवनं
विशिनयेष्यतामपि स्पष्टं न- ज्ञानम् । कदाच युक्तिरिति चेत्-
कथं—इहाहानामपि मूलप्रकृतीनां प्रत्येकं च स्थित्यन्तरेण
परमात्मपरस्परं स्वीकारः । तच्च स्वस्वमूलप्रकृतिपरमात्मपर-
स्परतया भावः । न यच्च तत् सर्वव्यापित्वविशेषध्याः । तद्वि-
शालनसमये भागे सर्वव्यापित्वसमुत्पत्तिरिति शेषक-
कालकथं देशवातिरन्योन्येन कदा कतिपयम्—(कथंतीव
विशालं देशम्) कथंमूलतया न त्वकथ्यतामनां वि-
चरन्—विशालातिविशले विस्फुर्य विस्फुर्य क्षीयते इत्यर्थः । अ-
थ सर्वव्यापित्वसमुत्पत्तिरस्मात्प्रकृतिं प्रवेक्ष्यम् । कदाचि कथं-
मात्राणां विचरन्तं देशम्—अत्राग्रां सर्वव्यापित्वसमुत्पत्ति-
प्रदानम् । कथमित्याह—प्रतिस्मयं—प्रतिक्षणं कथंविशाल-
नाक्यव्यापित्वपर्यायं किंवाविशेषकमितं योजनीयम् । अयम-
त्र तात्पर्यार्थः—इह ज्ञानाऽऽवरणस्य पञ्च तावत्सुरप्रकृतयः
नास्तु चेत् कस्मैज्ज्ञानाऽऽवरणकथायां सर्वव्यापित्वं शेषाप्रकृ-
तिं देशवातिरन्यः । तत्र ज्ञानाऽऽवरणस्य भागं यद्वाकालमाप्स्य-
ति तस्य यदनन्तभागमिह सर्वव्यापित्वरितोपेतं द्वयं तत्केवल-
ज्ञानाऽऽवरणस्यैव भागवता परिचयमिति, कथं तु देशवातिर-
न्योपेतं द्वयं ज्ञानार्थं विचरन्तं, तच्च मतिज्ञानाऽऽवरणसमुत्प-
त्तिज्ञानाऽऽवरणस्यः पर्यायकथायाऽऽवरणे दीयते । इदानीं ज्ञानाऽऽ-
वरणस्य च नवोत्पत्तिप्रकृतयः तावत् केवलज्ञानाऽऽवरणं जि-
ह्वापञ्च नंति क्व सर्वव्यापित्वः । ज्ञानास्तत्रो देशवातिरन्यः,
तत्र इदानीं ज्ञानावरणस्य भागे यद् द्वयमावकाञ्चितं तस्य द्वावे-
कसर्वव्यापित्वरितोपेतमनन्तभागवति द्वयं तत् प्रकृतिरन्य-
ोन्येना सर्वव्यापित्वसमुत्पत्तिप्रदानकथं प्रत्यक्षम् । अथ तु हे-
तुसातिरन्यस्युक्तं द्वयं शेषप्रकृतिविषयमावकापतयेति । के-
दनीयस्य पुनः सातकथाऽसातकथा एकैव प्रकृतिरेकैव
कथ्यते, न पुनपदुभे भावि, सातासातयोः परस्परं विरो-
धात्, अनां सर्वव्यापिताल्लभं द्वयमिदं स्यात् कथमावका-
याः प्रकृतिः क्वैव भवति । मोहनीयस्य स्थित्यनुसारेण यो
मूलभाग आभजति तस्यानन्ततमो भागः सर्वव्यापित्वप्र-
कृतिरन्यो देशा विद्यते, अथै—इदानीमोहनीयस्यापि वारिह-
मोहनीयस्य, तत्रापि वहीमोहनीयस्यकं समप्रतिपत्तिं मि-
थ्यामोहनीयस्य हीनकं, वारिहमोहनीयस्य तु सप्तम-
मिहं ज्ञापयथा कियते, तच्च ज्ञापयमाणा आधोभयो ज्ञा-
पययतिभयो दीयते, स्वस्थाने तु कथाज्ञानादशकथयति तु-
र्यं, शेषं तु देशवातिरन्यसमन्वितं द्वयं जिह्वा कियते, त-
त्रैको भागः कथायामोहनीयस्य, द्वितीयो नोक्तयामोहनीय-
स्य । तत्र कथायामोहनीयस्य भागस्तुत्रयो कियते, तच्च-
स्थिति भागाः संवत्सरात्मकभावात्मयत्तोभावां दीयते ।
नोक्तयामोहनीयस्य पुनर्भागाः पञ्चधा कियन्ते, तच्च पञ्च-
विधा भावा बाह्यान्तं यथाज्ञं वेदानामन्वये वेदाय कथ-
मानव, बाह्यान्तित्वात्तरितोक्तिकथयत्तयोरन्यत्रत्ये पुन-
जाय, अवयुसुखाध्यां च दीयन्ते, नाम्नेभ्यः, कथाभावात् ।
न हि नवापि नो कथाया गुणपद्व्यवभाजिनः, किं तु—अथो-
क्ताः पञ्चैव । आचार्यस्तु भागे यद् द्वयमावकाञ्चितं तत्सर्वमि-
दं कथ्यायैव कथ्यमानमन्येनैवति, यत्र आचार्य एकस्मिन्महा-
के एकैव प्रकृतिरन्येभ्यश्च इति । नास्मत्सर्वो भवभावात् कदा-

प्रकृत्यभिप्रायेण दृश्यते । तत्रैव गाथा—

" पिङ्गवर्णसु वञ्चकं—तिनाल वचनचरसकाम्नाम् ।
सध्वेसि संघाय, तस्युभय िने च उक्ते वा ॥ १ ॥ "

अस्या अत्रार्थेगमनिका—पिङ्गप्रकृतयोः नामप्रकृतयोः य-
दुक्तं कर्मप्रकृतिचूर्णौ—"पिङ्गवर्णस्यो नामपर्वणस्य लि ।"
तासु मध्ये बध्नमानानामन्यतममिति तातिशरीरवध्ननसङ्घा-
तसंज्ञननसंस्थानाङ्गायाङ्गात्पूर्वाणां वर्णगन्धरसस्पर्शाद्यु-
क्तगुणप्राप्तोपघाताच्छ्रुतिमांशनीयैकराणाम् आतपाद्-
द्योतप्रशस्तप्रशस्तविद्यायोगितिसंस्थावरदावरसुखमपर्याप्ता-
पर्याप्तप्रत्येकसाधारणस्थिरस्थिरमाशुभसुभगदुःखसुखस्व-
दुःस्वरादेयानाऽऽद्वयशःकीर्यंयशःकीर्यंन्यतराणां च मूल-
भागा विभज्य समर्थयोगः । अत्रैव विशेषमाह—(वर्णेत्यादि)
वर्णगन्धरसस्पर्शाणां प्रत्येकं यद्भागलभ्यं दलिकमायाति
तत्सर्वेष्वन्त्यमेवावाप्तरभेदेभ्यो विभज्य विभज्य दीयते ।
तथाहि—वर्णानाम्नां यद्भागलभ्यं दलिकं यद्भागलभ्यं कृत्वा शु-
क्लाऽऽदिभ्योऽवाप्तरभेदेभ्यो विभज्य विभज्य दीयते, एवं
शून्यरसस्पर्शाणामपि यद्वयं याम्नां भेदाभ्यस्य संश्लिप्तो
भागस्य ततिभागाः कृत्वा तावद्वयंऽवाप्तरभेदेभ्यो दा-
तव्याः । तथा संघाते ततो च प्रत्येकं यद्भागलभ्यं दलिकं
मायाति तत्रिधा चतुर्धा वा कृत्वा त्रिभ्यश्चतुर्भ्यो वा दी-
यते । तत्रौदारिकतैजसकाम्येभ्यो वैकृत्यैजसकाम्येभ्यो वा
त्रीणि शरीराणि संघातात् वा युगपद्वन्नाम त्रिधा क्रियन्ते,
वैकृत्याऽऽदारिकतैजसकाम्येभ्यो कृत्या चत्वारि शरीराणि सं-
घातात् वा बध्नता चतुर्धा क्रियन्ते । 'सत्कार विगम्या बंघना
नामा' बध्ननताम्नां भागलभ्यं यद्भागलमायाति तस्य
विकल्पाः—सप्त भेदाः शरीरत्रय, एकादश वा
विकल्पाः शरीरचतुष्टयं क्रियन्ते । तत्रौदारिकौदारिक—
१ औदारिकतैजस २ औदारिककाम्यं ३ औदारिकतैजसकाम्यं
४ तैजसतैजस ५ तैजसकाम्यं ६ काम्यकाम्यं ७ लक्ष-
णबध्ननामि बध्नता सप्त, वैकृत्यचतुष्टयाऽऽहारचतुष्टयतैजस-
सत्प्रकृत्युत्पत्त्येकादश बध्ननानि बध्नता एकादश, अत्र-
शेषाणां च प्रकृतीनां यद्भागलभ्यं दलिकमायाति तत्र भू-
यो विभज्यते, तासां युगपदवाप्तरभेदेभ्योऽद्वैतबध्ननामा-
वात्, तेन तासां तद्वयं परिपूर्णं दलिकं भवतीति । गो-
त्रस्तु तु यद्भागलभ्यं द्रव्यं तैजसया एव बध्नमानप्रकृतेः
सर्वं भवति, यद्भागलभ्येकादश उदैगोत्रलक्षणा नीचैर्गोत्रलक्ष-
णा वैकृत्यं प्रकृतिर्वैकृत्ये । अन्तरायभागलभ्यं तु द्रव्यं
हानान्तरायाऽऽदिप्रकृतिपञ्चकनया परिगमति, यत एताः
पञ्चापि भुवबध्ननामसर्वेभ्य बध्नन्त इति । ननु " वञ्च-
कीणं विमज्जति " वचनेन बध्नमानानामित्यर्थं भागव-
द्विरुक्तः, यदा च स्वस्वयुगस्थाने बध्नव्यवहृदः संघ-
ते तदा तासां भागलभ्यं द्रव्यं कस्या भागनया भवतीति, अ-
त्रोच्यते—यस्याः प्रकृतेर्वैधो व्यवच्छिद्यते तद्भागलभ्यं द्र-
व्यं यावदेकादश विभज्यप्रकृतिर्वैधोदा तावत्स्या एव
तद्भवति । यदा पुनः सर्वोत्तमापि सजातीयप्रकृतीनां ब-
ध्नो व्यवच्छिद्यते भवति न च मिथ्याव्यवहारो सजाती-
या प्रकृतिरस्ति तदा तद्भागलभ्यं द्रव्यं सर्वमपि मूलप्र-
कृत्यन्तर्गतानां विजानीयप्रकृतीनामपि भवति । यदा ता-
दापि व्यवच्छिद्यता भवति तदा तद्वद्विचित्रं सर्वमध्यम्यस्या

मूलप्रकृतेः संघटते । निदर्शने चात्र बध्ना स्थानादिति—
कस्य बध्नव्यवच्छेदे तद्भागलभ्यं द्रव्यं सर्वमपि सजातीय-
योः निद्राप्रचलनयोर्भविषति तयोपि बध्नव्यवच्छेदे सति स्वमू-
लप्रकृत्यन्तर्गतानां चतुर्दशोऽऽवरणाऽऽदीनां विजानीया-
नमपि भवति, तस्मादपि च बध्ने विच्छिद्यते उपशान्तमो-
हाऽऽद्यवत्त्वात् निःशेषं सातवदनीयस्यैव भवति । मिथ्या-
स्वस्य तु बध्नव्यवच्छेदे सति सजातीयमावाप्तद्भागल-
भ्यं दलिकं सर्वं विजानीयानामेव क्रीडाऽऽदीनाद्यष्टादशक-
बायाणां भवतीत्यनया दिशा तावदेव यावत्सुखमपरायशु-
क्लस्थिते मोहनीयस्य भागलभ्यं द्रव्यं वदमानतया भवति,
तत्र ऊर्ध्वमुपशान्ताऽऽवरणस्यायां सर्वेषां शेषमूलप्रकृतीनां
बध्नव्यवच्छेदे तद्भागलभ्यं द्रव्यं सर्वं सातवदनीयस्यैव भा-
गनया भवतीति । अत्रैव कर्मप्रकृतिटीकाकारोपदर्शितं
स्वस्वात्तरप्रकृतीनामुत्कृष्टपदे जघन्यपदे बाह्यवद्व्युत्प-
त्तिनयजानुमुद्यथा प्रदृश्यते—तत्रोत्कृष्टपदे सर्वस्वात् प्रदेशा-
कवलक्षणाऽऽवरणस्य, ततो मनःपर्यवहानाऽऽवरणस्यान-
न्यगुणं, ततोऽर्वावहानाऽऽवरणस्य विशेषाधिकं, ततः धु-
तक्षानाऽऽवरणस्य विशेषाधिकं, ततो मतिक्षानाऽऽवरणस्य
विशेषाधिकम्, तथा दर्शनाऽऽवरणे उत्कृष्टपदे सर्वलोको प्र-
चलताः प्रदेशात्र, ततो विद्राया विशेषाधिकं, ततः प्रच-
लाऽऽवरणस्यायां विशेषाधिकं, ततो निद्रानिद्रायां विशे-
षाधिकं, ततः स्थानादिविशेषाधिकं, ततः कवलक्षणाऽऽ-
वरणस्य विशेषाधिकं, ततोऽवधिदर्शनाऽऽवरणस्यानन्यगुणं
ततोऽवच्छुरंशनाऽऽवरणस्य विशेषाधिकं, ततश्चतुर्दशनाऽऽ-
वरणस्य विशेषाधिकं, तथा सर्वस्वात्कमुत्कृष्टपदे प्रदेशा-
मत्सातवदनीयस्य, ततः सातवदनीयस्य विशेषाधिकम् ।
तथा माहनीयं सर्वस्वात्कमुत्कृष्टपदे प्रदेशादमत्प्रयाग्याना-
ऽऽवरणमानस्य, ततोऽप्रयाग्यानावरणकांथस्य विशे-
षाधिकं, ततोऽप्रयाग्यानाऽऽवरणमायायां विशेषाधिकम्,
ततोऽप्रयाग्यानावरणलोभस्य विशेषाधिकं, ततः प्रयाग्या-
नाऽऽवरणमानस्य विशेषाधिकं, ततः प्रयाग्यानाऽऽवरण-
कांथस्य विशेषाधिकं, ततः प्रयाग्यानाऽऽवरणमायायां
विशेषाधिकं, ततः प्रयाग्यानाऽऽवरणलोभस्य विशेषाधिकं,
ततोऽनन्तानुबन्धमायस्य विशेषाधिकं, ततोऽनन्तानुब-
न्धकांथस्य विशेषाधिकं, ततोऽनन्तानुबन्धमायायां वि-
शेषाधिकं, ततोऽनन्तानुबन्धलोभस्य विशेषाधिकम्, ततो
मिथ्यावस्य विशेषाधिकम्, ततो जुगुप्सायां अनन्यगुणं,
ततो भयस्य विशेषाधिकम्, ततो हास्यशोकायोर्विशेषा-
धिकं, स्वस्थाने तु द्वयोर्गोप परस्परं तुल्यम्, ततो स्व-
स्थानां विशेषाधिकं, तयोः पुनः स्वस्थानं तुल्यम्, ततः स्त्रीवि-
द्वन्मुलकवर्षयोर्विशेषाधिकं, स्वस्थाने तु परस्परं द्वयोर्गोप तु-
ल्यम्, ततः संज्वलनकांथस्य विशेषाधिकं, ततः संज्वलन-
मानस्य विशेषाधिकम्, ततः पुरुषवदस्य विशेषाधिकम्,
ततः संज्वलनमायायां विशेषाधिकं, ततो संज्वलनलोभ-
स्यासंश्लेषयुगुम्, तथा चतुर्दशमायायुगमुत्कृष्टपदे प्रदेशा-
त्र (सर्वस्वात्) तद्वद्व्युत्पत्त्याऽऽद्युतोः स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं,
ततो देवानाकाऽऽद्युतोर्वैकृत्ययुगुत्पत्त्यां स्वस्थाने) परस्परं
तुल्यम्, नामकर्मयुत्कृष्टपदे प्रदेशात्र गतो देवगतितर-

[illegible]

ततो विशषाधिकं स्यावतरात्मनः । एवं चारससूत्रयोः पक्षा-
न्नायोर्योः प्रत्येकस्याधारणयोः स्थिरास्थिरयोः शुभाशु-
भयोः सुभद्रदुर्भेद्योः सुस्वरदुःस्वरयोः आदेयनादेययोः शि-
कृत्यशेषकृत्योर्भाव्यम् । आनयोर्द्वयोः योरुक्तपदे प्रदेशा-
ग्रं सर्वस्त्वं क, स्वस्थानं तु द्वयोरपि तुल्यम् । निर्मलोन्म-
सपर्याधानोपधानागुल्लघुनीधिकराणां स्वत्यक्तद्वये तानिच,
यत इदमप्युक्तं यत् सजानीयप्रत्ययपेल्या अतन्तुप्रकृत्योप-
ल्लया वा विन्ययेन, यथा कृष्णाऽऽदिर्वर्णनाम्नः शेषवर्णोप-
ल्लया, प्रतिपत्प्रकृत्योपल्लया वा यथा सुगुप्तनाम्नः, न कै-
ताः परस्परं सजानीया अविश्वेकमूलपिण्डप्रकृत्यभावात्,
नापि विकृता युगपदपि बन्धसंभवात् । तथा गोत्रे सर्व-
स्त्वेकमुक्तपदे प्रदेशाग्रं नैवैगोत्रप्रय, तत उच्चैगोत्रस्य
शोकाधिकम् । तथाऽन्तराकर्मण्ये सर्वस्त्वेकमुक्तपदे
प्रदेशाग्रं दानान्तरायस्य, ततो भान्तरान्तरस्य विशषा-
धिकं, ततो भोगान्तरादस्य विशषाधिकं, तत उपभोगाऽऽ-
न्तरादस्य विशषाधिकं, ततो वीर्यान्तरादस्य विशषाधि-
कम् । तदेवमुक्तमुत्तरकर्तृनामुक्तपदे प्रदेशाग्राह्यवस्तुच,
संप्रति जघन्यपदे तद्विधीयते-तत्र सर्वस्त्वेकं जघन्यपदे
प्रदेशाग्रं केवलहानाऽऽवरणस्य, ततो मनःपर्यवहानाऽऽवरण-
स्यान्तगुण्यं, ततोऽवधिहानाऽऽवरणस्य विशषाधिकं, ततः
श्रुतहानाऽऽवरणस्य विशषाधिकं, ततो मतिहानाऽऽवरणस्य
विशषाधिकम् । तथा दर्शनाऽऽवरणस्य सर्वस्त्वं क जघन्यपदे
प्रदेशाग्रं मित्रायाः, ततः प्रजलाया विशषाधिकं, ततो निद्रा-
निद्राया विशषाधिकं, ततः प्रजलाप्रजलाया विशषाधिकं, ततः
स्यान्तर्देशाधिकं, ततः कवलशरीरनाऽऽवरणस्य विशषाधि-
कं, ततोऽविशेषशरीरनाऽऽवरणस्यान्तगुण्यं, ततोऽवकुर्वन्ना
ऽऽवरणस्य विशषाधिकं, ततश्चक्षुर्दर्शनाऽऽवरणस्य विशषा-
धिकम् । तथा मोहनीयं सर्वस्त्वं क जघन्यपदे प्रदेशाग्रमप्य-
वधानाऽवरणमानस्य, ततोऽप्यवधानाऽऽवरणकोऽप्यस्य विशषा-
धिकं, ततोऽप्यवधानाऽऽवरणमायाया विशषाधिकं, ततोऽ-
प्यवधानाऽऽवरणलोकस्य विशषाधिकम् । तत एवमेव प्रत्या-
वधानाऽऽवरणमात्रकं चमायाऽभानानुवाचिमात्रको-
नध्यावधानाऽभानां यथोक्तं विशषाधिकं वक्तव्यम् । ततो मिथ्या-
स्वप्नश्च विशषाधिकम् । ततो जुगुप्सया अन्नमनुगुप्सया ततो अ-
न्यस्य विशषाधिकम् । ततो हास्यशोकयोर्विशषाधिकं, स्वस्थानं
तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यम् । ततो रम्यमयश्च विशषाधिकं, स्व-
स्थानं तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यम् । ततोऽप्यतदेवस्य वि-
शषाधिकम् । ततः संजललोकमार्कोधमायालोमानां यथोक्तं
विशषाधिकम् । तथाऽऽयुषि सर्वस्त्वं क जघन्यपदे प्रदेशाग्रं
निर्यस्यनुगुप्सयाऽऽयुषाः स्वस्थानं तु परस्परं तुल्यं, ततो देव-
तायाऽऽयुषोपरसंक्षेपयुगलं स्वस्थानं तु परस्परं तुल्यम् । तथा
नानाकर्मणोक्तं (सर्वस्त्वाकं) जघन्यपदे प्रदेशाग्रं निर्धेयम् ।
ततो मनुजगतोर्विशषाधिकं, ततो देवगतरेलसंक्षेपयुगलं, ततो
रत्नकान्तरेलसंक्षेपयुगलम् । तथा जानो सर्वस्त्वं क जघन्यपदे प्र-
देशाग्रं वतुणोर्हं द्विषाऽऽदिनाऽऽतानाम्, तत एकद्विषजा-
र्विशेषाधिकम् । तथा शरीरजाति सर्वस्त्वं कोऽतिरिक्तशरी-
रान्मन्त्रः ततस्तेजसशरीरानामो विशषाधिकं, ततः कामधेयश-
रीरानामो विशषाधिकम्, ततो वैदिकशरीरानामोऽसंख्येय-
युगुणम् । ततोऽप्याहारशरीरानामोऽसंक्षेपयुगुणम् । एवं स-
तानाम्मोऽपि वाच्यम् । अक्षरीणांस्त्वानि सर्वस्त्वं क जघ-

न्यपदे प्रदेशप्रमोदिरिकाङ्गोपाङ्गनाम्नः, ततो वैकिपाङ्गोपा-
ङ्गनाम्नोऽसंख्येयगुणं, ततोऽप्याहारकाङ्गोपाङ्गनाम्नोऽसंख्ये-
यगुणम् । तथा सर्वस्वाकं जघन्यपदे प्रदेशाभिं नरकगति-
वेगगत्यानुपूर्व्याः, स्वस्थाने तु द्वयोराय परस्परं तुल्यं, ततो
मनुजातुपूर्व्यां विशयाधिकं, ततोऽत्ययगत्यानुपूर्व्यां विश-
याधिकम् । तथा सर्वस्वाकं प्रसनाम्नः, ततः स्थावरना-
म्नो विशेषयाऽधिकम् । एवं बादरसूचयः पर्याप्तापर्याप्तः
प्रत्येकसाधारण्योश्च शेषाणां तु नामप्रकृतीनामल्पवहुतयं न
विद्यते । तथा सातासातध्वनीययाऽन्धैर्गोत्रजैर्गोत्रयोराय ।
अन्तराये पुनर्ध्याऽकृष्टपदे तथैवावगमन्यमिति ॥ ८९ ॥
प्रतिपादितं मूलोत्तरप्रकृतीनां भागस्वरूपम् ।

सम्प्रति भागसम्बद्धलिकं प्रभूततरं गुणधेनिस्त्वन्वैव
अन्तुः अपययतो गुणधेनिस्वरूपप्रतिपादनायमाह—

सम्भद्रसम्बन्धविरि, अणुविंसंजोपदेसख्येयम् ।

मोहसमसंतख्येयं, क्षीणमजोगियर गुण्येसेरी ॥ ८२ ॥

गुणधेणय एकादश भवन्तीति संबन्धः । कुत्र कुत्रेत्याह—
'सम्भद्रसम्बन्धविरि' इत्यादि, तत्र (सम्भन्ति) सम्पत्त्यं
सम्पददर्शनं तस्मात् एका गुणधेणिः । तथा विरतिशब्दस्य
गुण्येयं सम्बन्धाद्विरतिरितिस्त्वन्वाये द्वितीया गुणधेणिः । स-
र्वविरतिः संपूणविरतिरितिस्त्वन्वाये तृतीया गुणधेणिः ।
(अणुविंसंजोपदे) अणुनानुबन्धविंसंजोपदेजनायां ज-
नुर्णी गुणधेणिः । (दंसख्येयं) पदैकदेशे पदप्रयो-
गदर्शनादर्शनस्य—दर्शनमोहनीयस्य क्षपको—दर्शनक्षपक-
स्त्वत्र तद्विषया पञ्चमी गुणधेणिः । बध्मः समुच्चये ।
(मोहसमसि) मोहस्य—मोहनीयस्य शमः शमक उपश-
मकः, स चोपशमधेयकाऽऽतिवृत्तिबादरः सूक्ष्मसंपराय-
श्चाभिधीयते, तत्र मोहशमं पट्टी गुणधेणिः । (नन्ति)
शान्त उपशान्तमोहगुणस्थानकवर्ती तत्र सप्तमी गुणधे-
निः । (अयति) क्षपकः क्षपकधेयकाऽऽतिवृत्ति-
बादरः सूक्ष्मसंपरायश्च विगद्यते, तत्र क्षपकऽष्टमी गुणधे-
निः । (क्षीणं) क्षीणस्य—क्षीणमोहस्य नवमी गुणधे-
निः । (सजोगिं) सयोगिकेवलिनो दशमी गुणधे-
निः । अयोगिकेवलन एकादशी गुणधेनिर्गिति माथाऽक्षरा-
योः । माथायोः पुनरत्यय—सम्पत्त्यवनामकाले मन्दविशुद्धि-
त्वाङ्गीवो दीर्घान्तमुहसंवेद्यामहातरप्रदेशाभिं च गुणधे-
निरुचयति । ततो देशधिरतितामे संख्येयगुणहीनान्तमुहसंवे-
द्यामसंख्येयगुणप्रदेशाभिं च तां करोति । ततोऽप्यननानुब-
न्धविंसंजोपदेनायां सख्येयगुणहीनान्तमुहसंवेद्यामसख्येय-
यगुणप्रदेशाभिं च तां विद्यधाति । ततो दर्शनमोहनीयक्षपकः
सख्येयगुणहीनान्तमुहसंवेद्यामसख्येयगुणप्रदेशाभिं च
तां निर्मापयति । ततोऽपि मोहशमकः सख्येयगुणहीना-
न्तमुहसंख्येयगुणप्रदेशाभिं च तां करोति । ततोऽपि क्षीणमोहः
ततोऽप्युपशान्तमोहगुणस्थानकवर्ती सख्येयगुणहीना-
न्तमुहसंवेद्यामसख्येयगुणप्रदेशाभिं च तां विरुचयति ।
ततोऽपि क्षपकः सख्येयगुणहीनान्तमुहसंवेद्यामसख्येय-
यगुणप्रदेशाभिं च तां विरुचयति । ततोऽपि क्षीणमोहः
संख्येयगुणहीनान्तमुहसंवेद्यामसख्येयगुणप्रदेशाभिं च तां
कुरुते । ततोऽपि सयोगिकेवलिनो भगवान् संख्येयगुणहीना-

न्तमुहसंवेद्यामसंख्येयगुणप्रदेशाभिं च तां विषयते । ततोऽ-
प्ययोगिकेवलिनो चरमविशुद्धिपरिकल्पितः संख्येयगुणहीना-
न्तमुहसंवेद्यामसंख्येयगुणप्रदेशाभिं च तां परिकल्पयति ।
तदेवं यथा यथाऽतिविशुद्धिस्तथा तथा ह्रस्वकालबहुपदे-
शाप्रत्यं च गुणधेण्यर्थवर्तीति ॥ ८२ ॥ निरूपिता गुणधेनिरैकाद-
शया ॥ कर्म० ५ कर्म० । (गुणस्थानम् ' गुणद्वयम् ' शब्दे
तृतीयभागे १६५ पृष्ठे गणम्)

सम्प्रति यो जन्तुर्ध्यायाधिः सन्तुष्टं यथाविधं जघन्यं
प्रदेशबन्धं विषयते इत्येतत् स्थायित्वद्वारेण निरूपयन्नाह—

अपययपयदिबन्धी, उक्कडनोगी य सन्निपज्जता ।

कुण्डं पयमुक्तां, जडव्यं तस्मै वक्ष्यामि ॥ ८३ ॥

अपतराश्च ताः प्रकृतयश्चापतरप्रकृतवस्त्रासां यन्त्रः
स विद्यते यस्यासावपतरप्रकृतिबन्धी । यो यो मौलानो
मौलतराणां चापप्रकृतिभेदानां बन्धकः स उक्कडप्रदेश-
बन्धं करोति, भागानामल्पत्वसङ्ख्यायात् । उक्कडयोगी-उ-
क्कटयोगीयान् सयोक्कडयोग्यापारं वस्त्रमान इत्यर्थः । ' च ' :
समुच्चये, स च भिन्नकर्म पर्याप्तमिति योचयते । सङ्ख्येयमनो-
विकल्पनलब्धिः सा विद्यते यस्यासौ सङ्ख्येयमनोविकल्पन-
योगात्कर्मकः करोति-विद्यमिति प्रदेशानामुत्कर्ष उक्कडव्यं प्र-
देशोत्कर्षैस्समुक्कडप्रदेशमिति यावत् । इह संकीर्णं विशेष्यं,
शेषाणि तु विशेषणानि । अत्र च यो मनःपूर्विका क्रियां
विद्यधाति तस्य सर्वजीवध्व उक्कडा चेदा भवति, तथैव
चोक्कडप्रदेशबन्धो भवन्तीति सङ्ग्रहणम् । संशयि जघन्य-
योगमुक्कडयोगी च भवत्यतो जघन्ययोगिस्तुदासायमुक्क-
डयोगिप्रदहं तस्यैवाक्कडप्रदेशव्याप्तात् । संशयपथोक्तको
नाक्कडप्रदेशबन्धं विद्यधातुमस्वावीत्यात् तस्येति पर्याप्त-
प्रदहम् । एवेविषयस्यापि बहुतरप्रकृतिबन्धकस्य भाग-
बाह्वयात् स्नाकप्रदेशबन्धो लभ्यते इत्यपययपरप्रकृतिब-
न्धीयुक्तम् । तस्मादेवेविषयविशेषणविशिष्टो जन्तुःकृष्टं प्रदेश-
बन्धं विषयते इति । तर्हि जघन्यं प्रदेशबन्धं कथं करोतीत्याह—
(जडव्यं तस्मै वक्ष्यामि) जघन्य एव जघन्यकः
' यावाऽऽदिभ्यः ' ॥ ७ । ३ । १५ ॥ आकृतिगणोऽयम् । इति
स्वायं कः प्रत्ययः । तं जघन्यकं प्रदेशबन्धम् इति प्रकम् ।
तस्य पूर्वप्रदृष्टितस्य विशेषस्य विशेषणकलापकस्य च
व्यवस्थानं विपर्यये सति जन्तुः करोतीति योगः । अयमर्थः—
बहुतरप्रकृतिबन्धका मन्दयोगोऽप्याप्तकोऽसङ्ख्येयजीवो जघ-
न्यप्रदेशबन्धं विद्यधातीति ॥ ८३ ॥ अभिहितः सामान्याक्क-
डजघन्यप्रदेशबन्धस्वाभावः ।

सम्प्रति मूलप्रकृतीरुत्तरप्रकृतीश्च प्रतीत्याऽक्कड-

प्रदेशबन्धस्वभावानं निरूपयन्नाह—

मिच्छं अयवच आउ, विविगुणविगुणो हि सच मिच्छाह ।
ऊपे सतरस मुहुनो, अजया देसा विनिकसाए ॥ ८० ॥

(आउंति) आउप उक्कडप्रदेशबन्धस्वाभिन्नः पञ्च ।
तद्यथा—(मिच्छंति) मिच्छादृष्टिः, (अजयवचंति) अज-
नेन विरतमस्ययहृत्तापलक्षितान्ध्यात् । विरतसम्यग्वापदे-
शविरतमसामसमलक्षणा पञ्चैव जनाः । ' अपययपयदिब-
न्धी ' इत्यादिमात्रतायासंभवविशेषणविशिष्टा आउप उ-

तद्विप्रदेशवन्धनमुपकल्पयन्ति । सम्प्रतिमध्याह्निरपूर्वकरशुः ।
ऽऽवयवऽऽपुनरे बध्मनीति नेह दृष्टानाः । सास्वादनस्तोत्रावु-
र्ध्वाप्रायेव स किमिति न दृष्टानः । इति चेदुच्यते-ततोक्त-
प्रदेशविनिबन्धनोक्तदृष्टयोऽपि भावात् । तथाहि-अनन्तावु-
र्ध्वानुसृष्टोऽनुत्कृष्टश्च प्रदेशवन्धनो मिथ्याहृ-अनन्तावु-
र्ध्वमधिष्यते, यदि तु सास्वादेनऽनुत्कृष्टयोगो नाभ्यते
तदाऽसाध्वप्यनन्तावुर्ध्वविनिबन्धनायैव, अतो यथाऽ-
विरताऽऽवयवप्रमाथयानाः ।ऽऽवयवाऽऽविप्रकृतौनामुर कृष्टप्र-
देशवन्धनमुपकल्पयतेऽनुत्कृष्टः । प्रदेशवन्धनः साऽऽवाऽऽपु-
नरेति किञ्चोऽप्यभिप्रास्यते तथैवानन्तावुर्ध्वविनिबन्ध-
नमिथ्यात्प्रागालाभात् सास्वादेन उक्तप्रदेशवन्धनसङ्का-
यतोऽनुत्कृष्टः प्रदेशवन्धनः साक्षाऽऽविप्रकृतौकल्पोऽपि
व्यतीतः, न चैवं निर्दिश्यते, तस्माद्व्याप्यते ऽप्यकाराभा-
वित्वेन तथाविधप्रपञ्चानाभावात्प्यतो वा कुतश्चिकार-
व्यातास्वादनस्योक्तदृष्टयोनामिति । किञ्च-अनन्तरमेवोत्तर-
प्रकृतिस्त्वाभिप्रेतं यातिज्ञानाऽऽवयवाऽऽविप्रकृतौतानां प्रत्येक-
स्वसंपरायाऽऽविप्रकृष्टं प्रदेशवन्धनमभिप्राय भणितशेषप्रकृ-
तीनां मिथ्याहृवन्धनोक्तप्रदेशवन्धनस्त्वामिने निर्देशवन्ध-
नसावयवैरेव, यद्वक्ष्यति-“ तस्य उक्तोत्पत्त्यमा भिच्छते । ”
नृहृदयनोक्तऽप्युक्तम्-“ भसपयसुक्तं (कोले) भिच्छते चि । ”
अतोऽपि ज्ञायते नास्ति सास्वादनस्योक्तदृष्टयोनामभेदः ।
अतो ये सास्वादनस्योक्तदृष्टयोनामभिप्रायमिति स्थिति-
रन्तरतमुपेक्षणोपमिति स्थितम् । (उक्तिदृष्टयुगस्थि मोहि स-
च भिच्छते इति) मोहनीयस्योक्तप्रदेशवन्धनवन्धनाभिप्रेतं द्वितीय-
युगोऽप्युगुणी चिना सास्वादनस्यमृष्टसम्प्रतिमध्याह्न-
गुणस्थानकं च वक्ष्यिमा शेवाणि मिथ्याहृदृष्टादीनि अ-
निर्वृत्तिबादार्थान्तानि सप्त गुणस्थानकवर्तिनाः । इत्यत्र
द्वयम्-मिथ्याहृद्विरतेतेश्वरितप्रमसाप्रमसापूर्वकरण-
निर्वृत्तिबादार्थगुणस्थानकवर्तिनः सप्त जना उक्तदृष्टयो-
वक्ष्यमानाः सप्तविधवन्धनो मोहस्योक्तदृष्ट प्रदेशवन्धनं कुर्वन्ति ।
अन्ये तु-सास्वादनमभिप्रायि संयुक्ता मोहस्येव च डा-
वाणि चि । पदमिति, तच्च न युक्तियुक्तं, यतः सास्वादन-
स्योक्तदृष्टयोनां न लभ्यते इत्युक्तमेव, मिश्रेऽप्युक्तदृष्टयोनां
न लभ्यते । तथाहि-द्वितीयकथायामुक्तप्रदेशवन्धनवन्धना-
मिममविकृतमेव निर्देशयति “ अत्रा वा तेषां वित्तिकतापः ”
इति वचनात् । यदि तु मिश्रे अप्युक्तदृष्टयोनां लभ्यते तदा
कोऽपि तस्मादभितया निर्दिश्यते, न च वक्ष्ये मिथ्याहृ-
तप्रकृतिवन्धनोऽविरत इत्यमेव दृष्टीतो, यतोऽविरतो-
ऽपि मूलप्रकृतौनां सप्तविधवन्धनश्च दृष्टीयते, मि-
श्रेऽपि सप्तविधवन्धन एव, उत्तरप्रकृतौपि मोहनीयस्य
सप्तदशविरतो बध्नाति, मिश्रेऽप्येतावर्तिरेव, तस्मादु-
क्तदृष्टयोनामेव विहाय नापरं तत्परित्यागे कारणं समीक्षाये
इति । मिश्रेऽप्युक्तदृष्टयोनामावसतेव मोहोक्तदृष्टप्रदेशवन्ध-
का इति स्थितम् । कृष्णं सप्तच सप्तमुद्राणि । मूलवन्धनो
वर्षां ज्ञानाऽऽवयवदृष्टानाऽऽवयववर्धनीयनामोनामन्तरा-
कण्ठानाम् । स्वकथास्यस्वस्य सहसंपराया उक्तदृष्टयो-
वर्धमान उक्तप्रदेशवन्धनं विदध्या, स्वस्यसंपरायो हि मोहा-
वुरी न बध्नात्यसत्तद्भूमौऽधिकी लभ्यत इत्यर्थेव प्रहस्यति
इति । तथा सप्तदशानां ज्ञानाऽऽवयवपञ्चकदृष्टानां

तुष्टयसत्तवद्वीपयशःकीर्त्यैकैर्गोत्रान्तरावपञ्चलक्षणाशु-
 चारुहृतीनां सुखसंप्रदाय उत्कृष्टयोर्गै वसमान उत्कृष्ट-
 देशवर्णं विदुषामि, मोहाऽऽपुषी अश्लौ न वपनीतीत्यत्र तज्ज-
 न्गोऽधिकोक्तं भवत्येव । अपरं च—देशान्ऽऽवगमगो नाम-
 भागश्च सर्वोऽपिह यथासंघं दर्शनाऽऽवगम्यतुष्टयस्य
 यशःकीर्तयैकस्या भवतीति सुखसंप्रदायस्यैव प्रहृष्टम् ।
 (अजया देवा विनिकलाए णि) अयता अचिरतसम्यपूर-
 वः ससिचिबन्धका उत्कृष्टयोर्गै वर्तमाना क्षितीयकषायां
 प्रत्याव्यानाऽऽवगताऽऽवगुहप्रदेशवर्णां विवक्षति, सिन्ध-
 त्वमननानुषधिनिक्षेपे न वपन्यतस्तज्जागद्व्यमधिकं
 भव्यत इत्यमीषामेव प्रहृष्टम् । तथा देशा—देशविरताः सन्न-
 विवक्षका उत्कृष्टयोर्गै वर्तमानास्तुतीयकषायां प्रत्या-
 वगनाऽऽवगताऽऽवगानुत्कृष्टदेशवर्णां कुर्वते, प्रत्याव्या-
 नाऽऽवगतामपि अन्नवका अतस्तज्जागोऽधिको हृष्ट-
 त इति कुताम् । २० ।

पण अनियष्टी सुखगई, नराडसुरसुभगतिग विवन्विदुगं ।

समचउरंसमसायं, वइरं मिच्छो व सम्पो वा ॥ ६१ ॥

(पञ्च णि) पञ्च प्रकृतिः पुरुषवेदसंज्ञतललतुपुल्लस्य, आनिदुतिमादरः सवोक्तुपयोगे वसमान उत्कृष्टप्रदेशकण्यः करोति । तत्र पुरुषवेदस्य पुर्वेदसंज्ञतललतुपुल्लस्यऽऽमरके पञ्च विधे ब्रह्मसत्त्वोक्तं प्रदेशकण्यं करोति, हादरतिमयान-
गुणसामागो लभ्यत इत्यस्यैव प्रहणम् । संज्ञतललतकोपस्य निवृत्त्यादरः पुर्वेदकण्ये स्यवञ्चिजे संज्ञतललकोपाऽऽदि-
तुपुल्ले बण्णन्तुपुल्लयोगे वर्तमान उत्कृष्टे प्रदेशकण्यं विद्वद्वा-
ति, मिथ्यात्वाऽऽप्यकण्यवाद्वास्तकण्यः सर्वनोपमायान-
क्ष लभ्यत इति कृत्वा । संज्ञतललनमानाऽस्य स एव कोधकण्ये
स्यवञ्चिजे संज्ञतललनमानाऽऽदिप्रियं बण्णन्तुपुल्लप्रदेशकण्यं
मानस्य करोति कोधमागो लभ्यत इति हस्यः । स एव मा-
नस्यस्य स्यवञ्चिजे मायालोभो बण्णन् मायाया उत्कृष्टे प्र-
देशकण्यं करोति मानमागोऽपि लभ्यत इति कृत्वा । स
एव मायाबाधे स्यवञ्चिजे लोभमेकं बण्णन्तुपुल्लोक्तं प्रमपि
प्रदेशकण्यं करोति एकं द्वौ समयो, एतच्च विशेषणे प्रमपि
द्वयधे समस्तमादानीयवास्तत्र लभ्यत इति लोभबन्धक-
स्यैव प्रहणमिति । तथा सुलगतिः प्रसविद्योगमिति, नराशु-
त्रिकशब्दस्य प्रत्येकं संबन्धात् सुरात्रिकं सुरमगितसुरातुपुल्लं सु-
राऽऽतुपुल्लं, सुभामिकं सुभगसुहृत्वाऽऽदेयस्वरूपम्, नैकि-
यह्निकम्—वैदिकयशरीरवैदिकयाज्ञापाललक्षणं, समस्तपुरुषसं-
स्थानम्, अज्ञानव्यवक्रियम्, (वरां रं) वल्लभ्यमानावल्ल-
नम्, हत्येतास्त्रयोदश प्रकृतिर्मिथ्यादृष्टिः सध्यदृष्टिर्वाऽऽ-
कृतप्रदेशाः करोति । तथाहि—अज्ञानं यथा मिथ्यादृष्टिः सप्त-
विधकण्यको ब्रज्जति, तथा सध्यदृष्टिरपि सप्तविधकण्यक-
पर्वतल्लभ्यतः प्रकृतितात्त्व्याऽऽदिविद्येयाभावात्तुपुल्लयोगे
वसमानो हाव्यवसातमुत्कृष्टप्रदेशकण्यं कुरुतः देवनातुपुल्लऽऽ-
तुपुल्लपुल्लद्विधकण्यकात्तुल्लयोगे वसमानो हाव्यवशिषे-
णोत्कृष्टप्रदेशकण्यं कुरुतः । देवगतिदेवनातुपुल्लवैदिकयशरीर-
वैदिकयाज्ञापाललसमस्तपुरुषसंस्थानप्रसवविद्यायोगितसुभग-
सुहृत्वाऽऽदेयस्वरूपता नव नामप्रकृतयोः नाम्नोऽद्विष्टातिशय-
काणे एव कण्यमायाबल्लुत्तिः नाशतमेव पुर्वोक्तपुल्ले वयो-

ति परं नस्योत्कृष्टयोगो न लभ्यते अत एता एकत्वविरहित-
कृतीर्मिथ्यादृष्टिरेवोत्कृष्टयोगे वर्तमानो मूलप्रकृतीनामुत्तरम-
कृतीनां च यथासंभवमनन्तरवन्धक उत्कृष्टप्रदेशः करोति ।
या अगतिर्जाह्नवकथाः पञ्चविंशतिप्रकृतयः सम्प्रगृह्येन्नेव स-
मागच्छन्ति तावन्ति मध्ये श्रीद्वारिकेत्यसकामेषुवर्णादिब-
भक्तगुरुलघूपद्योतावार्त्तप्रत्येकस्तिथ्यामायशःकीर्तिनिर्मा-
णस्तत्त्वानां पञ्चदशप्रकृतीनामप्यसंकेतमिथ्यायामात्म-
योविशतिप्रकृतिविषयस्तेन त्रयकांशेषुवर्णादिचतुष्पाऽगुरुल-
घूपद्योतनिर्माणितिव्यगतिविशतिविशानुपूर्व्येकेन्द्रियजात्यौदारिक-
शरीरदुष्टसंस्थानत्रसंस्थावरसुर्भक्ततरावर्त्तप्रत्येकसाधार-
णस्यनरास्थिराद्युभयदुर्भानादिवायशःकीर्तिलक्षणो भव्यः
तेनैव सह बध्यमानानामुत्कृष्टप्रदेशबन्धो लभ्यते नोत्तरैः
पञ्चविंशत्यदिबन्धैः भावाभावादेव । शरीराणां तु मनुष्यदि-
कपञ्चेन्द्रियजात्यौदारिकाङ्गेषुपञ्चगणाद्योत्कृष्टसत्त्वस्यपयात-
स्त्रिपञ्चलक्षणाणां पञ्चप्रकृतीनां यथासंभवप्रत्येकैन्द्रियाप-
र्यातत्रययोग्यपञ्चविंशतिबन्धनैव सह बध्यमानानामुत्कृष्टः प्र-
देशबन्धो लभ्यते नोत्तरैः, पञ्चविंशत्यादिबन्धयोग्याभावादेव ।
नाप्यवस्थन्ते न त्रयोविंशतिबन्धेन तत्रैतासां बन्धाभावादेव । तौ
च त्रयोविंशतिपञ्चविंशतिबन्धौ सम्प्रत्यवस्थे भवन्तः देव-
पर्यामन्मनुष्यप्रायोग्यबन्धकत्वात्सत्येव त एतासामपि पञ्च-
विंशतिप्रकृतीनां पञ्चाङ्गप्रकारेण त्रयोविंशत्या पञ्चविंशत्या
च सह बध्यमानानां सप्तविधबन्धक उत्कृष्टयोगो भिष्य-
दृष्टिरेवोत्कृष्टं प्रदेशबन्धं करोतीति ॥ ६२ ॥ निरूपितमुत्तर-
प्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशबन्धसामित्वम् ।

अधुना तासामेव जघन्यप्रदेशबन्धस्वामित्वमभिधिसुराह-

सुमुषी दुषि असकी, निरयतिगसुरासुगविदुष्विदुगं ।

सम्भो जिहं जहन्, सुहृमनिगायाहवणि ससा ॥ ६३ ॥

सुमुनिः—प्रमादरहितत्वेन प्रधानसाधु-अप्रमत्तपतिः । (तु-
जि ति) द्वे प्रकृती आहारकशरीराऽऽहारकाङ्गेषुपाङ्गलक्षण
जघन्यप्रदेशं बध्नाति । अवमयोः—परावर्त्तमानयोगो घो-
लनयोगीत्यर्थः । अष्टविधबन्धकः स्वप्रायोग्यसर्वजघन्यधी-
ये व्यवस्थितो नाम्नो देवगतिर्देवानुपूर्व्यपञ्चेन्द्रियजातिवै-
कियशरीरं वैकियाङ्गेषुपाङ्गं समचतुरस्रसंस्थानम् उच्छ्वास-
नाम् पराघातनाम् प्रशस्तविहायोगित्यननाम् बादनाम्
प्रायसनाम् प्रत्येकनाम् स्थिररताम् शुभनाम् यशःकीर्तिनाम्
सुगुणनाम् सुस्वरनाम् । ऽऽदेयनाम् वर्णचतुर्कं तैजसकामे
अगुरुलघूपद्योतं निर्माणं तीर्थकरणनाम् । ऽऽहारकशरीराभाहार-
काङ्गेषुपाङ्गमित्येवमेकमिश्रितं प्रकृतीर्बन्धनं प्रमत्तपतिराहार-
कशरीराऽऽहारकाङ्गेषुपाङ्गलक्षणे द्वे प्रकृती जघन्यप्रदेशं बध्ना-
ति । विशद्वन्धऽप्येनं पञ्चने परं नञाल्पा भागा इत्येकमिश्रद्व-
न्धप्रमाणम् । एतच्च प्रकृतिद्वयमन्यत्र न बध्यत इत्यप्रमत्त-
पतिप्रमाणम् । तथाऽसंकी सामान्योक्तावपि घोलमानयोगः
परावर्त्तमानयोग इत्यर्थः । नरकविकं नरकगतिनरकानुपूर्-
वीनरकाऽऽयुलक्षणं, सुरायुः, इत्येतावन्तः प्रकृतीर्जघ-
न्यप्रदेशबन्धाः करोति । तथाहि—पृथिव्यन्तेजोवायुवज्रस्व-
निकायिकजिह्वयमीन्द्रोद्यतुरिन्द्रिया देवनारकेषूपत्यना-
वादेवैतावन्तः प्रकृतीर्न बध्न्तीति नैवाधिक्यन्ते ।
असंशयपयातकस्तथाविधसंक्रुष्टपिण्डयुग्मभावाच्चैता बध्ना-

त्यतः सुते सामान्योक्तावपि "व्याक्यानानां विशेषप्रतिपत्तिः"
इति न्यायात् पयातकोऽसौ द्रष्टव्यः । सोऽपि घटकस्मिन्नैव
बाग्योगे काययोगे वा चिरमवधिप्रमाणो योचते तदा ती-
र्थवेषो भवेत् । योगानु योगान्तरं पुनः संक्रामतः स्व-
भावाद्बन्धवेषो भवतीति परावर्त्तमानयोगप्रमाणम् । तत्रच
परावर्त्तमानयोगोऽष्टविधं बध्नन्नपरावर्त्तसंकी स्वप्रायोग्यस-
र्वजघन्यधीये वर्तमानः प्रस्तुतप्रकृतिचतुष्टयस्यैव चतुरा वा
समयान् यावज्जघन्यप्रदेशबन्धं करोतीति परमार्थः । पर्यो-
तजघन्ययोगस्योत्कृष्टोऽपि वस्तुःसमयावसानत्वादुत्तरवा-
प्येव कालनिमित्तो द्रष्टव्यः । ननु पर्याप्तसंकी किमिति प्र-
कृतप्रकृतिचतुष्टयं न बध्नातीति चेदुच्यते—प्रभूतयोगत्वा-
जघन्योऽपि हि पर्याप्तसंक्षिप्योगः पर्याप्तासंश्रुतकृष्टयोगाद्-
प्यसंक्षिप्ययुग इति । तथा—(सुरविजिज्जिगुं नि) द्विक-
शब्दस्य प्रत्येकं संभ्रम्यस्तुपाङ्गं सुरगातिसुरानुपूर्व्यकै-
वैकियद्विकवैकियशरीरवैकियाङ्गेषुपाङ्गलक्षणे, जिननाम ती-
र्थकरणमभियन्तप्रकृतिपञ्चकम् (सम्भो ति) सम्प्रगृह्यतिः । "व्या-
क्यानानां विशेषप्रतिपत्तिः ।" इति न्यायाद्भावाऽऽद्यसमये वर्त-
मानः (जहन्ति) जघन्य—जघन्यप्रदेशं करोति । तथा
हि—कश्चिन्मनुष्यवस्तीर्थकरणम् बद्धा देवेभ्य समुत्पन्नः प्र-
थमसमय एवमनुष्यगतिप्रायोग्यातीर्थकरणमसंहितं नाम-
प्रकृतिमिश्रितं मनुष्यगतिमनुष्यानुपूर्व्यपञ्चेन्द्रियजातिरैवादि-
कशरीरमौदारिकाङ्गेषुपाङ्गं समचतुरस्रसंस्थानं यथाप्रपन्नना-
शचसंहननं पराघातमुच्छ्वासं प्रशस्तविहायोगित्यनन्तं बादर-
पर्याप्तं प्रत्येकं स्थिरास्थिरयोरकतरं शुभाशुभयोरकतरं यशः-
कीर्त्ययशःकीर्त्योरकतरं सुभगं सुस्वरमादये तीर्थकरणम्
वर्णचतुर्कं तैजसकामेण अगुरुलघूपद्योतं निर्माणमिति
लक्षणां बध्नन्मूलप्रकृतिमसत्विषयबन्धकोऽविरतसम्यगृहीतः
स्वप्रायोग्यजघन्यधीये वर्तमानसतीर्थकरणमजघन्यप्रदेशब-
न्धं करोति । नारकोऽपि धेगिकाऽऽदिबन्धेन सद्रूपकः संभ-
वति, परमिदं देवोऽऽद्ययोग्यादनुत्तरवासी गृह्णते, ना-
रकेभ्युत्थेवभूतो जघन्ययोगो न लभ्यतेऽतस्तुतु समुत्पन्नो
नेह गृहीतः, तिर्यञ्जन्तु तीर्थकरणम् न बध्नन्मीत्युपेक्ष-
ताः, मनुष्यास्तु भवाऽऽद्यसमये तीर्थकरणमसंहितं नात्र
एकोनविंशतमेव बध्नन्त्यतस्तत्राल्पा भागा भवन्ति । ए-
कमिश्रद्वन्धस्तु तीर्थकरणमसंहितः संयतस्थैव भवति, त-
त्र च धीर्महर्षं न लभ्यते, अन्येभ्य तु नामवन्धेभ्य तीर्थ-
करणमेव न बध्यते अन्तःशरीरद्वारेण विशद्वन्धकस्य दे-
वस्यैव ग्रहणं, देवद्विकवैकियद्विकयोस्तु बद्धतीर्थकरणम्-
देवनारकेभ्यश्चतुर्वा समुत्पन्नो मूलप्रकृतिमसत्विषयबन्धको
देवगतिर्देवानुपूर्व्य पञ्चेन्द्रियजातिवैकियशरीरं वैकियाङ्गेषु-
पाङ्गं समचतुरस्रसंस्थानमुच्छ्वासं पराशरं प्रशस्तं वि-
हायोगित्यननाम् बादरनाम् पर्याप्तनाम् प्रत्येकनाम्
स्थिरास्थिरयोरकतरं शुभाशुभयोरकतरं यशःकीर्त्ययशः-
कीर्त्योरकतरं सुभगनाम् सुस्वरनाम् आदेयनाम् वर्णचतु-
र्कं तैजसकामेण अगुरुलघूपद्योतं निर्माणं तीर्थकरना-
मेति लक्षणां देवगतिप्रायोग्यां नमिकोनमिश्रितं निर्बन्धेन
स्वप्रायोग्यं सर्वजघन्यधीये व्यवस्थितो भवाऽऽद्यसमये वर्त-
मानो मनुष्यो जघन्यप्रदेशबन्धं करोति । देवनारका हि
तावद्भवत्ययादेवैतत्प्रकृतिचतुष्टयं न बध्नातीति नैवाधि-

उसी सादिः, तस्थानमप्रतपूर्वाणामनादिः भूवोऽभयानाम्, अग्रवो अभयानामिति । तथा संश्लेषनकोषस्यानिवृत्तिबाधः पूर्वद्वयस्य व्यवच्छिन्ने संश्लेषनकोषाऽऽदिबन्धुष्वयं बन्धुमुत्कृष्टयोगं स्थित उत्कृष्टं प्रदेशबन्धं करोति । मिथ्यात्वात्प्राप्तकथायाद्वाप्रत्यक्षमात्रः सर्वभोगकथायाभावात् लभ्यत इति कृत्वा । संश्लेषनमानस्य स एव कोषबन्धे व्यवच्छिन्ने संश्लेषनमानाऽऽदिप्रत्येयं बन्धनमुत्कृष्टयोगं करोति कोषभागी लभ्यत इति कृत्वा । स एव मानबन्धे व्यवच्छिन्ने मायालोभी बन्धनमायाया उत्कृष्टप्रदेशं करोति मानभागीऽपि लभ्यत इति कृत्वा । स एव मायाबन्धे व्यवच्छिन्ने लोभमेकं बन्धनस्यैवांशमुत्कृष्टप्रदेशं करोति एवं द्वौ वा समयौ, एतच्च विशेषणं प्रापयि द्रष्टव्यं, समस्तमोहनीयभासस्तत्र लभ्यत इति लोभबन्धकस्यैव प्रथमम् । एव चानिवृत्तिबाधरौ यथा बन्धव्यवच्छेदादुत्कृष्टयोगाद्वा प्रतिपद्य पुनरुत्कृष्टप्रदेशबन्धं करोति तदाऽसी सादिः, तस्थानमप्रतपूर्वाणामनादिः भूवोऽभयानाम्, अग्रवो अभयानामिति । तथा हानाऽऽवरणपञ्चकान्तरायपञ्चकावयवः सापकस्यापशुमकस्य वा स्वमसंपरायस्य सर्वोत्कृष्टयोगे वसंतमानस्यैकं द्वौ वा समयौ यावदुत्कृष्टः प्रदेशबन्धः प्राप्यते । स्वमसंपरायां हि मोहनीयाऽऽयुःकर्मद्वयं न बध्नाति एतयोर्भासयोरप्यत्र हानाऽऽवरणपञ्चकान्तरायपञ्चकं च यथास्वं प्रवेशाद्बहुद्रव्यमिह लभ्यत इति स्वमसंपरायप्रथमम् । इह चोत्कृष्टप्रदेशबन्धं कृत्योपशान्तमोहावस्थां चाऽऽरब्धं पुनः प्रतिपत्त्योत्कृष्टयोगाद्वाऽत्रैव प्रतिपद्य यदा पुनरुत्कृष्टप्रदेशबन्धं करोति तदाऽसी सादिः, एतच्च स्थानमप्रतपूर्वाणामनादिः सदा तन्मग्नं बन्धमानत्वात् भूवोऽभयानाम्, अग्रवो अभयानामिति । तदेवं त्रिंशत् उत्तरप्रकृतीनामनुत्कृष्टः प्रदेशबन्धः साद्याऽऽदिबन्धुत्वेऽपि कदाऽपि भावितः । शब्दत्रयस्य का वार्तन्याह—(बुद्धा मेति सव्यस्य लि । शेषे भगिनोऽदिति उत्कृष्टजन्मऽऽजघन्यप्रदेशबन्धलक्षणे सव्यं त्रिविधेऽपि त्रिधा-त्रिविकल्पः साधुप्रवृत्तलक्षणे च स्यो भवतीत्यर्थः । तस्मानुत्कृष्टमन्यकर्मणोत्कृष्टत्रिंशतोऽपि प्रकृतीनां स्वमसंपरायाऽऽदिपुन एशितः, स च तत्प्रथमतया बन्धमानत्वात्सादिः, सत्यं बन्धमात्रेऽनुत्कृष्टबन्धसंभवे वाऽवश्यं न भवतीत्यर्थः । जघन्यः पुनरेतानां त्रिशत्प्रकृतीनां प्रदेशबन्धोऽप्यर्थस्य सर्वमन्वयेऽर्थोऽर्थलक्षिकस्य सप्तविधबन्धकस्य स्वमसंपरायाद्वयं अथाऽऽद्यसमयं लभ्यते । जघन्यप्रदेशबन्धो हि जघन्ययोगेन भवतीत्युक्तम्, स चास्यैव यथाकृच्छिंशत्त्रिविधस्य लभ्यतेः त्रिंशोऽऽदिममयेषु पुनरमावसंक्रमेणशुक्लजन्म वीर्येण वर्धते इति अथाऽऽद्यसमयप्रथमम् । त्रिंशोऽऽदिमसंक्रमेणमध्यजघन्यं बध्नाति, पुनः संक्रमणेनासंक्रमणेन वा कालेन पूर्वोक्तजघन्ययोगं प्राप्य स एव जघन्यं प्रदेशबन्धं करोति, पुनरजघन्यमिश्रयेण जघन्याजघन्ययोः प्रदेशबन्धयोः संसरनामसुप्ततां हावयेती साधुपूर्वो भवतः । इति भावित-त्रिंशत् उत्तरप्रकृतीनामनुत्कृष्टप्रदेशबन्धस्यनुत्कृष्टाऽऽदिबन्धजघन्यप्रदेशबन्धं बध्नाति । शेषे का वार्तन्याह—“ बुद्धा मेति सव्यस्य लि ” एवं भूयोऽप्यनुत्कृष्टयेन । शेषे भगि-तर्जिशाप्रकृत्यवशिष्टे स्थानाद्विजिक्कमिथ्याभासमनुत्कृष्टविषयवर्णाऽऽदिबन्धुत्वेऽतसकर्मणाऽऽयुक्तवृत्ततांमो-

गलक्षणे सप्तशब्दप्रकृतानकदम्बके औदार्यकवैक्याऽऽहारकशरीरवाक्त्रोपाक्षयसंस्थं नपत्सहननयुक्तानिपञ्चकव-तिवृत्तकविहाराणांतिहासपूर्वाभ्युपगमनोपाक्षय-सनामोदयननामाऽऽनपनाम पराघाननाम वसश्चकस्याव-रश्चकवैभोत्रयीवैभोत्रयनासातवर्तनीयहाव्यपरपरान्तो-कवेदत्रयाऽऽयुक्तमृष्टयलक्षणमिहसतिनस्येक्याभ्रवाम्भ्रप्रकृति-ममूढं च सर्वत्रोत्कृष्टोत्कृष्टजघन्याजघन्यलक्षणं चाविचल्य-ऽपि प्रदेशबन्धे त्रिधा त्रिकारः सार्वाभ्रवाम्भ्र बन्धा भवति । तथाहि—आध्वबन्धिनोनामभ्रवाम्भ्रवद्विबोत्कृष्टानुत्कृष्टज-घन्याजघन्यसप्तप्रदेशबन्धः सर्वोऽपि साधुप्रवृत्त एव भव-ति । स्थानाद्विजिक्कमिथ्याभासमनुत्कृष्टजघन्याजघन्यलक्ष-क उत्कृष्टयोगे वसंतमानो मिथ्यादृष्टिउत्कृष्टप्रदेशबन्धमेकं द्वौ वा समयौ यावदुत्कृष्टः प्रदेशबन्धः प्राप्यते, प्रकृती-नं बध्नातीति मिथ्यादृष्टप्रथमम् । मिथ्याबन्धजो एतः प्रकृतीः सार्वभौमोऽपि बध्नाति, परं भ्रान्तिप्रत्यक्षं सा-स्वादनस्योत्कृष्टयोगे न लभ्यत इति तस्य प्रथमम् । उ-त्कृष्टयोगाभ्येनावातव काल इमेकं प्रथममनियमः । उ-त्कृष्टयोगात् प्रतिपद्य स एवानुत्कृष्टप्रदेशबन्धं करोति, पु-नः स एवोत्कृष्टमित्येवं ह्रावयती साधुप्रवृत्त । जघन्यप्रदे-शबन्धं पुनरेतानां सर्वजघन्यवीर्यलक्षणेवाऽऽद्यसमये वसं-मानः सप्तविधं बन्धनप्रयोगोत्कृष्टप्रतिपातः करोति । त्रि-शोऽऽदिममयेषु च स एवाऽऽजघन्यं करोति । कालान्तरेण पुनः स एव जघन्यं करोतीत्येतावत् द्वौ वाऽऽद्यपूर्वो भ-वतः । तथा वयं वतुष्कनेज्जन्मार्थेनामुक्तलघुप्राधानमाल-लक्षणस्य प्रकृतिनवकस्याप्युत्कृष्टानुत्कृष्टा जघन्याजघन्यौ च प्रदेशबन्धौ साधुप्रवागवयमव वक्तव्यौ । नवरमुत्कृष्टयोगो मूलप्रकृतिमसार्वावधमको नास्ति स्तैर्यगतिस्त्रियगावुपूर्वी ए-कान्द्रप्राज्ञानिद्वारिकशरीरं बुधश्चमस्थानं स्वाध्यायमात्र-रसुधयोऽरम्यन्तं नृत्त अपरांतकं प्रत्येकसाधारण्योरम्यन्तं नृ-स्थिरनाम अश्रुमनाम दुर्मगनाम अनान्दियनाम अश्रयःकतिवै-भेकतृकं तैजसकर्मण्ये अशुक्लवृत्तानं निमोमिश्रयं त्रयो-विंशतिमुत्तरप्रकृतीर्बन्धनमिथ्यादृष्टिउत्कृष्टप्रदेशबन्धको धा-व्यः शेषे तथैव । नास्तौ हि पञ्चविंशत्यादिवध्वप्रहणे बहवो भगवा भवन्तीति त्रयोविंशतिबन्धप्रथमम् । इति भाविता उत्तरप्रकृतीराभिव्योत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्याजघन्यप्रदेशबन्धेषु, साद्याऽऽदिविकल्पाः । समप्रति मूलप्रकृतीः प्रतीय उत्कृ-ष्टप्रदेशबन्धप्रतिभङ्गेषु साद्याऽऽदिमज्ञानमभिरसुराह—(मू-लक्षणेऽऽयुक्तोऽसौ चउति । सत्यपदे मूलप्रकृतिपदे हाना-ऽऽवरणप्रदेशाऽऽवरणवर्दनीयनामोप्राप्तं रायलक्षणे अनुत्कृ-ष्टः प्रदेशबन्धश्चतुर्थो साऽऽद्यनादिप्रवृत्तलक्षणश्चतुर्थः सा-रो भवति । तथाहि—प्रस्तुतकर्मयद्विविधः सापकस्योपशमक-स्य वा स्वमसंपरायस्य सर्वोत्कृष्टयोगे वसंतमानस्यैकं द्वौ वा समयौ यावदुत्कृष्टः प्रदेशबन्धः प्राप्यते । स्वम-संपरायां हि मोहनीयाऽऽयुःकर्मद्वयं न बध्नाति, किं त्व-तदेव प्रस्तुतकर्मपदं बध्नात्यतो मोहनीयाऽऽयुःयोगांशोत्रैव कर्मपदे प्रवेश्य, बहुद्रव्यमिह लभ्यत इति स्वमसंपराय-प्रथमम् । उत्कृष्टश्च प्रदेशबन्ध उत्कृतीया उत्कृष्टेनैव धा-येन भवतीत्युत्कृष्टयोगप्रथमम्, उत्कृष्टयोगावस्थानकालमे-तावन्निव भवतीत्येकं द्विजघन्यप्रथमम् । एवं चोत्कृष्टं प्रदेश-

बन्धं कृत्वा पशान्तमोहावस्थां वाऽऽकृष्टा पुनः प्रतिपद्य उक्त-
 एयोगाद्वाऽथैव प्रतिपद्य यथा पुनरुत्कृष्टप्रदेशबन्धं करोति
 तदाऽसौ सादिः, एतच्च स्थानप्रमातृपूज्याममादिः सदा-
 निरन्तरं बध्यमानत्वात्, प्रबोऽभ्ययानाम्, अभ्रवां भयाना-
 नम्, ह्युक्तः यथा मूलपक्षानामनुकृष्टप्रदेशबन्धप्रत्यक्ष-
 ह्यः शेषबन्धप्रति साधाऽऽदिभङ्गकानाह— (तुहा सौल सव्य-
 स्थ लि) शेष—भगिनोऽदिति जघन्याजघन्यात्कृष्टप्रदेशबन्ध-
 लक्षणं विंक्षिधा—साऽऽद्यज्वलत्तया द्विप्रकारो बन्धो भव-
 ति । तत्रानुत्कृष्टमनप्रसङ्गेनोत्कृष्टः सूच्यसंपरायेऽनन्तरं द-
 र्शितः, स च तत्प्रथमतया बध्यमानत्वासादिः, उपशान्तऽऽ-
 द्यवस्थायां पुनरुत्कृष्टबन्धमगमने चावश्यं न भवतीत्युच्यते,
 जघन्यः पुनर्योगां यथा कर्मणां प्रदेशबन्धोऽप्योतस्य सर्वम-
 न्दवीर्यलक्षकस्य सत्तविषयबन्धस्य सूचनमित्योक्त्यभावाऽऽद्य-
 समये तन्मते । जघन्यप्रदेशबन्धो द्वि जघन्ययोगेन भवतीत्यु-
 क्तम् । स चावश्यं यथाकृतिविशेषविशिष्टस्य लभ्यते, द्वितीया-
 ऽऽदिसमये तु स्वसायसंकेतयगुणवृद्धेन वीर्येण वद्धत इति भवा-
 ऽऽद्यसमयप्रहणम् । द्वितीयाऽदिसमयेऽवयवमप्यजघन्यं बध्ना-
 ति, पुनः संस्थापिताऽन्यथातेन वा कालेन पूर्वोक्तजघन्ययोगं
 प्राप्य स एव जघन्यप्रदेशबन्धं करोति, पुनरजघन्यमित्येव
 जघन्याजघन्ययोः प्रदेशबन्धयोः संसरतामसमुत्तां ज्ञाप्य-
 तौ साधप्रबो भवत इति । भाविता मूलप्रकृतियुक्त्योक्त-
 टाऽदिसंस्थाधिकरणाः साधाऽऽदिसंस्थाद्वयैः, अथावशिष्टयो-
 हाऽप्युपेकृष्टाऽदिसंस्थाप्रदेशबन्धान् साधाऽऽदिसंस्थाकल्पनः प्र-
 कृत्यज्जाह—(तुहा सौल सव्यस्थ लि) शेष भगिनोऽदिति मोहो
 आधुपि च सर्वश्रोतुहोऽनुत्कृष्ट जघन्येऽजघन्ये च प्रदेशबन्ध-
 विंक्षिधा साधप्रज्वलत्तया द्विविधयोः बन्धो भवति । त-
 त्र मिथ्यादृष्टिः सम्पददृष्टिर्वाऽनिवृत्तिसादरान्तः सत्तविषय-
 भकाले उत्कृष्टयोगं वसमानो मोहनीयवोऽनुत्कृष्टप्रदेशबन्धं
 करोति, पुनरुत्कृष्टयोगं प्राप्यानुत्कृष्टं प्रदेशबन्धं करोति,
 पुनरुत्कृष्टं पुनरप्यनुत्कृष्टमित्येवमुत्कृष्टानुत्कृष्टप्रदेशबन्ध-
 योः संसरतां जन्तूनां मोहवोऽनुत्कृष्टानुत्कृष्टप्रदेशबन्धौ ज्ञा-
 वपि साधप्रबो भवतः, जघन्याजघन्यौ त्वेतामप्रदेशबन्धौ
 यथा सूचनमित्योक्ताऽदिसु संसरतामसमुत्तां कर्मपदकस्यान-
 न्नरन्तरं भाविता तथाऽवशिपि निर्विशेषं भावनीयौ । आयु-
 ष्यस्य स्वधुवद्विषयविवेकं तत्प्रदेशबन्धं उत्कृष्टाऽदिसंस्थावि-
 कर्तव्योऽपि साधप्रब एव भवतीति । ६४॥ निरूपितः प्रद-
 शबन्धः साधाऽदिसंस्थाकल्पनः ।

संप्रति प्रागुक्तचतुर्विधबन्धे योगस्थानानि कारणं प्रकृतयः
 प्रदेशाश्च तत्कार्यं प्रवर्तन्ते, तथा स्थितिबन्धाध्यवसाय-
 स्थानानि कारणं स्थितिविशेषास्तु तत्कार्यम्, अनुभाग-
 बन्धाध्यवसायस्थानानि कारणम्, अनुभागस्थानानि तु त-
 त्कार्यं वर्तन्ते इति कृत्वा सप्तानामप्येषां पदार्थानां परस्पर-
 मत्वबहुत्वमभिधिसुराह—

सोढिअसंस्तिज्जंसे, जोगट्ठाणाणि पपडिठिड्ढेया ।

विडंरं वज्जुवसाया—गुभागट्ठाणा असंस्तिगुणा । ६५॥

योगो-वीर्यं तस्य स्थानानि वीर्याभिभागानां संघातकृपाणि ।
 कियन्ति पुनस्तानि भवन्तीत्याह— (सोढिअसंस्तिज्जंसे लि)

अंतरसंस्तेययोगः । एतदुक्तं भवति—अनेकेष्वेवमाणकृपाया
 असंस्तेययोगो यावन्त आकाशप्रदेशा भवन्ति तावन्ति योग-
 स्थानानि । एतानि क्षेत्रपदापेक्षया सर्वेभूतकानोति शेषः ।
 तत्र यद्येतानि योगस्थानानि भवन्ति तथोच्यते—इह किल
 सूचनमित्योक्त्यापि सर्वजघन्यवीर्यलक्षकयुक्तस्य प्रदेशाः के-
 चिदत्यवीर्ययुक्ताः, केचित् बहुबहुतरबहुतमवीर्योपेताः । तत्र
 सर्वजघन्यवीर्ययुक्त्यापि प्रदेशस्य संकेतश्च वीर्यं केचित्संप्रका-
 र्त्तं । द्वितीयमनसंस्तेययोगोऽऽकाशप्रदेशप्रमाणान् आगच्छ
 प्रयच्छति, तस्यैवोत्कृष्टवीर्ययुक्तं प्रदेशं यद्वीर्यं तदंतर्भ्याऽसं-
 स्तेयगुणान् भागान् प्रयच्छति । उक्तं च—

“ यथाए जिज्जंता, असंस्तेयलोकासु जितिय पयसा ।
 तत्तिय वीरियभागा, जीव पयसिमि हिकके ॥ १ ॥

सर्वजहन्नगरविणिय, जीवपयसिमि तत्तिया संस्ते ।

ततो असंस्तेयगुणिया, बहुवारिणिय जयपयसिमि ॥ २ ॥ ”

भागा-अविभागपालिच्छेदा इति चान्योक्तमस्ति । ततः सत्वे-
 स्तंकाविभागपालिच्छेदकलितानां लोकाऽसंस्तेयभागवत्ये-
 संस्तेयप्रतरप्रदेशांशसंस्थानां जीवप्रदेशानां समानवीर्यप-
 लिच्छेदतया जघन्यैका वर्गेणा, तत एकं योगपालिच्छेदेना-
 धिकानां तावतामेव जीवप्रदेशानां द्वितीया वर्गेणा, एवमेकै-
 क्योगपालिच्छेदवृद्ध्या वर्षमानानां जीवप्रदेशानां, समानजा-
 तीयकृपा घनीकृतलोकाऽऽकाशअंतरसंस्तेयभागप्रदेशरा-
 शिप्रमाणा वर्गेणा वाच्याः । एताश्चेतावस्थाऽप्यसंस्कल्पन-
 या पदं स्थाप्यन्ते । तत्र जघन्यवर्गोपायां जीवप्रदेशा असंस्ते-
 यवीर्यभागान्वाता अत्यसंस्कल्पनया वृक्ष भागांश्चित्ताः स्था-
 प्यन्ते । ते च जीवप्रदेशा एकैकस्यां वर्गेणाग्रामसंस्तेययमन-
 प्रदेशमाता अत्यसंस्कल्पनया त्रयस्त्रयः स्थाप्यन्ते । एताश्चे-
 तावत्यः समुदिता एकं वीर्यस्पर्धकमित्युच्यते । अथ स्पर्ध-
 क इति कः शब्दार्थः ? । उच्यते—एकैकोत्तरवीर्यभागवृद्ध्या
 परस्परं स्पर्धन्ते वर्गेणा यत्र तत्स्पर्धकम् । तत ऊर्ध्वमेकं
 द्वयोर्दिभयो वीर्यापालिच्छेदेरधिक्ता जीवप्रदेशा न प्राप्यन्ते
 किं तर्हि प्रथमस्पर्धकवरमवर्गेणायां जीवप्रदेशेषु यावन्तो
 वीर्यपालिच्छेदान् भ्याऽऽसंस्तेयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणैरेव
 वीर्यपालिच्छेदेरधिक्ता जीवप्रदेशा लभ्यन्तेऽतस्तेषामपि सम-
 नवीर्यभागानां समुदायो द्वितीयस्पर्धकस्याऽऽद्यवर्गेणा । तत
 एकं वीर्यभागनाधिकानां समुदायो द्वितीया वर्गेणा । एव-
 मेकोत्तरवृद्धिकर्मणैना अपि अत्यसंस्तेयभागवर्तिप्रदेशमा-
 ना वाच्याः । एतासामपि समुदायो द्वितीयं स्पर्धकम् । इत
 ऊर्ध्वं पुनरप्येकोत्तरवृद्धिर्जनं लभ्यते, किं तन्नासंस्तेयलोकाऽऽ-
 काशप्रदेशतुल्येरेव वीर्यभागैरधिक्तास्तत्प्रदेशाः प्राप्यन्तेऽत-
 स्तेनैव क्रमेण तृतीयस्पर्धकमायावन्ते, पुनस्तेनैव क्रमेण च-
 तुर्थम्, पुनः पञ्चममित्येवमेतान्यपि वीर्यस्पर्धकानि अत्यसंस्-
 तेयभागवर्तिप्रदेशराशिप्रमाणानि वाच्यानि । एतेषां चेताव-
 तां स्पर्धकानां समुदाय एकं योगस्थानकमुच्यते । एतेषां चेताव-
 तस्य सूचनमित्योक्त्यभावाऽऽद्यसमये सर्वजघन्यवीर्यस्य यो-
 गस्थानकमभिहितम्, तदप्यस्य तु किञ्चिदधिकवीर्यस्य ज्ञानो-
 रनेनैव क्रमेण द्वितीयं योगस्थानकमुच्यते, तदप्यस्य तु तैरेव
 क्रमेण तृतीयं, तदप्यस्य तु तैरेव क्रमेण चतुर्थमित्यमुना कये-
 तैतामपि योगस्थानां नाजाजीवानां कालभेदेनैव जीवस्य
 वा अनेकसंस्तेयभागवर्तिनः प्रदेशराशिप्रमाणाणि भव-

सं०

बंध

नित् । ननु जीवात्मानमन्तरेवास्त्रेष्टाद्योगस्थानामन्यन्तानि क-
 ल्पाश्च भवन्ति । नैतदेवं, यन् एकैकस्मिन् सहस्रे योगस्थाने
 ऽऽनन्तः स्थावराज्जीवा वर्तन्ते, तत्रास्त्वैकैकस्मिन् सहस्रे
 योगस्थानेऽसंख्याता वर्तन्ते, नेत्यां क तद्वैकमेव विच-
 क्षितम् । अतो बिलदृशानि यथाङ्गमानमप्येव योगस्थानकानि
 भवन्ति । तथाऽऽप्येताः सर्वेऽप्येकैकस्मिन् योगस्थाने के ए-
 कसमर्थेवैकचित्तवृत्तेः, ततः परमसंख्येयगुणबहुषु प्रतिस्-
 मयमन्योऽप्ययोगस्थानेषु संक्रामन्ति । एषांस्तु सर्वेऽ-
 पि स्वप्नायोगे सर्वज्ञघनयोगस्थाने के जगन्व्यतः समयमुत्प-
 द्यन्तश्चतुः समयान् यावद्दन्ते । ततः परमम्योतास्थान-
 तकमुपजायते । स्वप्नायोगोऽहोऽहयोगस्थानेषु तु जगन्व्यतः
 समयमुत्कृष्टस्तु द्वौ समयो । मयमेव जगन्व्यतः सम-
 यमुत्कृष्टस्तु कश्चित्तु कश्चिच्चतुरः कश्चिपञ्च कश्चित्
 षट् कश्चित्तु कश्चिद्वै समयान् यावद्दन्ते इति, अयं
 वेतावानपि योगो मयःप्रभृतिसङ्कारिकाकारुण्यशक्तौ संवि-
 प्य सत्यमनोयोगासत्यमनोयोगसत्यमुपमानोयोगासत्यमुपा-
 मनोयोगसत्यवाद्योगासत्यवाद्योगसत्यमुपावगायोगासत्य-
 मुपावगायोगाद्विज्ञानमिश्रकाययोगावेक्षिककाययोगावेक्षियमि-
 श्रकाययोगाऽऽह्वारकमिश्रकाययोगाकामैककाययोगभेदतः प-
 ञ्चदशा प्रोक्तः, इत्यलं प्रसङ्गेन । एतेष्वप्यत्र योगस्था-
 नेष्वऽऽसंख्येयगुणानां—अमंशयातगुणिनाः (पर्यादृ शि)
 भेदशब्दस्य प्रत्येकं सम्बन्धान् प्रकृतिभेदा ज्ञानाऽऽवरण-
 याऽऽदीनां भेदाः । (अमंशयातगुणिनां) परममुपावगवन्मया-
 तानि यावत्सर्वत्र योजनीयम् । इयमत्र भावना—इह ताव-
 दावश्यकाऽऽदिश्वषवधिज्ञानदर्शनयोः ज्ञापेयमवैशिष्ट्यादन्-
 ख्यातास्मायुद्धेष्टा भवन्ति (अमिताः) । ततश्चेतनावरण-
 चन्द्रस्यापि तावत्प्रमाणं भेदाः सङ्कल्पते, वैशिष्ट्येण च-
 न्द्रस्यैव विचित्रतयाऽऽशमोपपत्तिरिति । कथं पुनः तपोपश्च-
 मवैशिष्ट्येऽप्यसंख्येयभेदस्य प्रतीयत इति हेतुचयते—क्षेत्र-
 तारतम्येनेति । तथाहि—त्रिसमयाऽऽह्वारकमुपमानकसत्वा-
 यणादमानानि जगन्मयवर्धिकाश्च क्षेत्रं परिच्छेद्यतायोजकम् ।
 यद्वाह सकलभुतपारमार्थिका विश्वाजुह्वकायया विहितानि-
 काश्चान्द्रस्यो भावान् क्षीमब्रह्माहुस्वामी—“ जावयति-
 समयाऽऽह्वारगतस्तु ह्रस्वस्त पण्णाजीवस्त । आगाहणा ज-
 ह्वाका, मोहिकश्चनं जह्वं तु ॥ १ ॥ ” उक्तये तु सर्वबहुनेज-
 स्कायिकजन्मानां शुचिः सर्वतो अमिता यावत्प्रमां क्षेत्रं
 दृष्ट्वाति तावत्प्रमां तस्य प्रमाणं प्रविति । यदाहुः क्षीम-
 तारतम्यादयः—“ सर्वबहुअग्रणिजीवा, निरन्तरं अस्यैव भ-
 रिजंस्तु । क्षेत्रं सञ्चद्विसागं, परमोहिकेनसतिरिद्धो ॥ १ ॥ ” इति ।
 ततो जगन्प्राप्तेष्वपारम्य प्रवेशबुद्ध्या प्रबुद्धांस्तुल्येनान्यथ-
 येव सत्यसंख्येयैश्वर्यमवधिह्रिकस्य क्षेत्रतारतम्येन भवति,
 अतस्तत्तद्वैशिष्ट्यादयःपश्चिच्छिच्छिपिनामिनाजीवानां क्षेत्राऽऽदि-
 भेदेन चन्द्रवैशिष्ट्यादुद्गयवैशिष्ट्याह्लाऽसंख्येयगुणभेदवम् ।
 एषं नानाजीवानाभिर्य मतिज्ञानाऽऽवरणाऽऽदीनां शेषाणा-
 मप्रत्यक्षपराणां तथाऽऽप्यासामपि सर्वासां मूलाह्वरतानामुत्तर-
 प्रकृतीनां च क्षेत्राऽऽदिभेदेन चन्द्रवैशिष्ट्यादुद्गयवैशिष्ट्याह्लाऽ-
 संख्येयता भेदाः संपन्नन्ते इति । उक्तं च—

“अम्हा उ ओहिविसम्भो, उहोसो सम्भवदुयसिहिसूर ।

असियमिहं कुसर्ह, तत्तियमित्तप्यससमो ॥ १ ॥

333

नस्तारतममेया, जेण बहु हुंति आवरणजसिया ।
तेषासंस्मृणुते, ते, पयडीं जेणथा जाणु ॥ २ ॥" इति ।
बनजुषामानुपूर्वीं बन्धोदयर्थावश्यासंख्यानां भेदास्त
ह संख्यासंख्येयभाष्यसिद्धिप्रदेशावस्थाना इति बहुकृत्व-
कन्वृत्तिकाराहो विधेयः । ननु जीवानामनन्यासार्था ब-
न्धोदयवैशिष्ट्यान्नामनां श्रवणप्रकान्भेदाः कस्मात् प्रवर्तिनः,
नेनैव, नमशानां बन्धोदयानामेकस्थिते विधिसिद्ध्यान्नाम-
शास्त्रेतावन्म एव तद्वेदा भवन्ति । ते च भेदाः प्रकान्-
भेदस्यावश्यक इत्युच्यते । तत्तच्च योनास्थानां उल्लेखान-
मुक्ताः प्रकृतयः एव एकैकस्मिन् योनास्थाने वर्तमानेना-
नाजीवेः कालभेदादिकजीवनं वा सर्वा अव्ययताः प्रकृतयो
व्यवन्त इति । तथा नेभ्यः प्रकृतिभेदभ्यः स्थितिभेदाः
स्थितिविशेषा अनमुक्तसंनयार्थापकान्मुक्तसिद्धिसमया-
धिक्कान्तमुक्तसिद्धिसमयाधिक्कान्तमुक्तः उदिलक्षणा असं-
ख्यातगुणा भवन्ति, एकैकस्याः प्रकृतेरनेक्यथाः स्थिति-
विशेषैवस्थानानात् । एकमेव हि प्रकृतिभेदं कश्चिजोवो-
ऽप्येन स्थितिविशेषेण व्यनति, स एव च तं कदाचिद-
व्यक्तं, कदाचिद्व्यक्तं एव कदाचिद्व्यक्तमेवेत्येकैकं प्रकृतिमे-
दमेकं च जीवमाश्रित्यान्वयताः स्थितिभेदा भवन्ति, किं
पुनः सर्वप्रकृतिः सर्वजीवानांश्रित्य प्रकृतिभेदभ्यः स्थिति-
भेदानामसंख्येयानुगुणमिति, अतः प्रकृतिभेदभ्यः स्थिति-
भेदा अस्मत्प्राप्तगुणा भवन्ति इति । तथा स्थितिभेदभ्यः
सकाशात् स्थितिवन्धाध्यवसायाः पैदकदेश पदसमुदायो-
पचारात् स्थितिवन्धाध्यवसायव्याप्तान्यसंख्येयानुगुणानि । तत्र
स्थानाः-स्थितिः कर्मणोऽवस्थानं तथा वध्यः स्थितिवन्धः ।
अध्यवसानानि-अध्यवसायाः ते बह्वृपावस्थाना जीवपरि-
णामविशेषाः । तिष्ठन्ति जीवा एवस्थित स्थानानि । अध्यव-
साया एव स्थानान्यध्यवसायस्थानानि । स्थितिमध्यस्था-
कारणभूतान्यध्यवसायस्थानानि स्थितिवन्धाध्यवसायस्था-
नानि । तानि स्थितिभेदभ्योऽसंख्येयगुणानि, यतः सर्वव्य-
म्योऽपि स्थितिविशेषोऽसंख्येयलोकाऽऽकाशपदेशप्रमाणैर-
ध्यवसायस्थानैर्ज्ञेयते, उन्नरेषु तु स्थितिविशेषास्तेष्व यथो-
त्तरं विधेयपृष्ठैर्ज्ञेयन्तेऽतः स्थितिभेदभ्यः स्थितिवन्धा-
ध्यवसायस्थानान्यसंख्येयानुगुणानि सिद्धानि भवन्ति । तथा
(अनुभागावस्थानाः) पैदकदेश पदसमुदायोपचारादनुभा-
गस्थानान्यनुभागावन्ध्यवसायस्थानानि तत्रानु-पक्षाह-
न्वोत्तरकालं भवत्ये-मेवत्ये-अनुभूतते इत्यनुभागां रसस्त-
स्य बन्धोऽनुभागावन्धः । अध्यवसानान्यध्यवसायस्थाने बह्वृ-
पावजनाना जीवपरिणामविशेषाः । तिष्ठन्ति जीवा येष्वपि
स्थानानि । अध्यवसाया एव स्थानान्यध्यवसायस्थानानि ।
अनुभागावस्थानस्य कारणभूतान्यध्यवसायस्थानान्यनुभागाव-
न्ध्यवसायस्थानस्थानानि । स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानैर्भवता-
मध्यवसायगुणानि भवन्ति । स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानानि शक्यै-
कप्रमत्तद्वर्तमानगुणमुक्तम्, अनुभागावन्धाध्यवसायस्थानानि त्वैकै-
कैकं ज्ञेयतया । सामयिकमुक्तुदत्तस्वधर्मास्थितिकान्तमेवाह्यम्,
अत एकैकस्मिन्नि नवरकदेश स्थितिवन्धाध्यवसाय-
स्थानानि तद्वर्षमेतानि-नगरानमैतानि-वर्षानि-मुक्तुदत्तगणि-
नानाजीवानां कालभेदैरेकं जीवं वा समाश्रित्याऽसंख्ये-
यलोकाः उदकाः प्रदेशाः प्रमाणान्यनुभागावन्धाध्यवसायस्थाना-
नि सिद्धानि भवन्ति । तथाहि-जघनस्थितिजनकानामपि स्थि-
तेरन्धाध्यवसायस्थानानां प्रथे यदापि सर्वलक्षणस्थितिः

[illegible]

अधुना बन्धस्य मूलहेतुर् गुणस्थानकेषु चिन्तयन्नाह—

“ इग्वउपणतिगुसुख ” इत्यादि । इहैवं पदघटना—
एकस्मिन्निध्यादिष्टलक्षणं गुणस्थानकं त्वात्वे मिथ्यत्वा-
विरक्तिकायागुणलक्षणः प्रत्यया-हेतवो यस्य स वस्तुःप्र-
त्ययो बन्धो भवति । अयमर्थः—मिथ्यात्वाऽविरक्तिर्नास्ति
प्रत्ययैर्मिथ्यादिष्टगुणस्थानकवर्ती जन्तुर्नास्तीत्युक्त्याऽविरक्ति-
रन्यथा । तथा वस्तुषु गुणस्थानकेषु सात्त्वात्मनिमिथाऽविर-
क्तंशविरक्तिलक्षणं यद्यो मिथ्यात्वावर्जिता अविरक्तिकाया-
गुणलक्षणः प्रत्यया यद्य स प्रत्यययो बन्धो भवतीति । अ-
यमर्थः—सात्त्वात्मनाऽप्यवस्थारता मिथ्यात्वोपपन्नान्नास्तीति
किमिः प्रत्ययैः कर्म बभूवन्ति तेष्वविरक्तगुणस्थानके यद्यपि द-
ष्टातः स्वरूपप्राधान्यात्तद्विषया विरक्तिरिति तथापि साऽप्य-
स्माद्विद्महे विषयिता,विरक्तिश्चेन्नेह सर्वविरत्तेव विषयितत्वा-
वर्ति । तथा पञ्चसु गुणस्थानकेषु प्रमत्ताऽप्रमत्ताऽप्युक्तव्य-
र्जनवृत्तिबादस्त्वमसंपरायलक्षणं च द्वौ प्रत्ययौ कथाययो-
गात्मिकौ यस्य स द्विप्रत्ययो बन्धो भवति । इदमुक्तं
भवति—मिथ्यात्वाविरक्तिप्रत्ययद्वयैरेतद्व्यपभाकक्षेत्रेषु क-
थाययोऽप्रत्ययस्यैकैर्नामीदमस्योऽन्ये कर्म बभूवन्तीति । यथा
किमूययानमोहोऽमीहोऽमीहस्योऽन्ये कथिलक्षणेषु गुणस्थानके-
षु एक एक मिथ्यात्वाविरक्तिकायाऽभावाद्योगलक्षणः प्रत्ययो
यस्य स एकप्रत्ययो भवति । अयोगिकेवर्ती भगवान् सर्व-
थाऽप्यवगच्छ इति ॥ २२ ॥ भावित्वा मूलबन्धोहेतवो गुण-
स्थानकेषु ।

संप्रत्येतानेष मूलबन्धहेतून् विनेयवर्गानुप्रहार्यमुत्तर-
प्रकृतीराभित्य चिन्तयन्नाह—

चउमिच्छमिच्छमविरइ, पचइया सायसोलपणतीसा ।
जोगे विष्णुतिपकचइया-हारमभिखवजसेसभो ॥ ५३ ॥

प्रत्ययशब्दस्य प्रत्येकं संबन्धाच्चतुःप्रत्ययिका सातलक्षणैः प्रकृतिः । मिथ्यात्वप्रत्ययिकाः पांडश प्रकृतयः । मिथ्यात्वाविरतिप्रत्ययिकाः पञ्चविंशत्प्रत्ययः । योगं विना त्रि-प्रत्ययिका मिथ्यात्वाविरतिप्रत्ययप्रत्ययिकाऽऽहारकक्रिक्-जिनवर्जाः शेषाः प्रकृतय इति गाथाऽस्मरार्थः । भाषाऽर्थः पुनरयम्-सातलक्षणाः प्रकृतिस्त्वित्तरः प्रत्यया-मिथ्यात्वाविर-तिप्रत्यययोगा यस्याः सा चतुःप्रत्ययिका । " अतोऽनेकस्वरत् " ३१. २. १६ । इति कृत्प्रत्ययः, मिथ्यात्वाऽऽदिभक्त्य-मिति प्रत्ययेः सातं बध्यत इत्यर्थः । तथाहि-सातं मिथ्याद्यष्टौ बध्यत इति मिथ्यात्वप्रत्ययं, शेषा अप्यविरत्या-द्यस्यैव प्रत्ययाः सन्ति, केवलं मिथ्यात्वस्यैवेह प्राधान्यं विवक्षितत्वात्, तेन तदन्तर्गम्येनैव विवक्षिताः, य-स्युत्तराणि । तत्रैव मिथ्यात्वानां व्यतिरिक्तेषु सात्व-दानाऽऽदिषु बध्यत इति अविरतिप्रत्ययम् । तत्रैव कथायों-गवत्सु प्रमत्ताऽऽदिषु स्वमसंपरायाऽवसानेषु बध्यत इति कथाप्रत्ययम् । योगप्रत्ययेषु पूर्ववत्सद्वर्तनां विषयतः । तेषांपशान्नाऽऽदिषु केवलयोगवत्सु मिथ्यात्वाविरति-कायामादयि बध्यत इति योगप्रत्ययम् । इत्येवं सातलक्षा प्रकृतिश्चतुःप्रत्ययिका । तथा मिथ्यात्वप्रत्ययिकाः बीडश प्रकृतयः । इह यातां कर्मस्वते- " नयतिग जायाविर-वैड ड्डाविर वैडव नपु मिच्छे । सोलंते " इति गाथाऽवयवेन ना-रकिकाऽऽदयोऽऽहारप्रकृतानां मिथ्यात्वप्रत्यय उक्तः, ता मिथ्यात्वप्रत्यया भवन्तीत्यर्थः । तद्भावे बध्यन्ते तद्भावे तुल-रत्र सास्वादनाऽऽदिषु न बध्यन्त इत्यन्वयव्यतिरेकाभ्यां मिथ्यात्वमेवासां प्रधानं कारणं, शेषप्रत्ययस्य तु गौणमि-ति । तथा मिथ्यात्वाविरतिप्रत्ययिकाः पञ्चविंशत्प्रकृतयः । तथाहि- " सायति पीय वुहग तिमं, आयमस्रगिह संघयण खड निडउजोय कुणहइयि " इति सूत्रावयवे-न तिर्यक्प्रिकप्रभृतिपञ्चविंशतित्प्रकृतानां सास्वादेन बन्ध-व्यवच्छेद उक्तः । तथा- " वरनरतिपीयिककसायारल-वुगुतो " इति सूत्रावयवेन बध्नप्रेमनाराकाऽऽदीनां वृश-नां प्रकृतानां देशविरते बन्धव्यवच्छेद उक्तः, एवं च पञ्च-विंशतदेशानां च मीलेन पञ्चविंशत् प्रकृतयो मिथ्यात्वाविर-तिप्रत्ययिका एताः शेषप्रत्ययस्य तु गौणं, तद्भावेऽप्युत्तरत्र त-द्भावाऽमाहादयि सावः । मखिनशेषा आहारका क्रिकतीर्थ-करनामजज्ञोः सवो अघि प्रकृतयो योगाज्जतिप्रत्ययिका भवति, मिथ्यावह्न्यविरतेषु सकषायेषु च सर्वेषु स्वमसंपरायावसा-नेषु यथासंभवं बध्यन्त इति मिथ्यात्वाविरतिप्रत्ययत्वप्रत्ययत्रयनिष्पन्ना भवन्तीत्यर्थः उपशान्तमोहाऽऽदिषु केवल-योगावत्सु यावत्सद्भावेत्येतासां बन्धो नास्तीति योगप्रत्ययव-र्जनप्रत्यययोगविरतिसमभिवगम्यत्वात्कार्यकारणभावस्येति हृद-यम् । आहारकशरीराऽऽहारकाज्ञेयाऽल्लसंज्ञाऽऽहारकक्रि-कीर्थकरनामज्ञोः प्रत्ययः " समसलपुणमिमिषं, तिषयरं सं-ज्ञेयम् आहार " इति वचनात् संयमः-सम्पत्कः चाऽमिष-इतीह तद्वैजमिति । २३ । उक्तं प्रासङ्गिकम् ।

इदानीमुत्तरेष्वधमेदान् गुणानानकेषु विन्तयसाह—
 पञ्चपञ्च पञ्चातिथि—छट्टियचत्त गुणचत्त छ चत्त दुग्गीसा ।
 सोलस दस नव नव, सत्त हेउणो न उ अजोशिमि ॥४४॥
 मिष्याहट्टी पञ्चपञ्चाशत्तुक्कवहेतवः । सासादने पञ्चाशत्तुक्क-

बन्धनत्वः । अनुशब्दस्य प्रत्येकं संबन्धाध्ययिकत्वव्या-
 रिशित्वार्थः, बन्धनत्वो निश्चयगुणस्थानके । बन्धनित्वव्या-
 रिशब्धबन्धेनैव स्वरितगुणस्थानके । एकोनित्वव्यां शब्द-
 बन्धत्वो देशविशतगुणस्थानके । विशतगुणस्थान-
 संबन्धात् बह्विशतबन्धतया प्रमत्तगुणस्थाने । अनुविशि-
 तबन्धनत्वोऽप्रमत्तगुणस्थानके । ह्यविशतबन्धनत्वोऽप्य-
 र्थकारणे । योऽह्यबन्धनत्वोऽनित्यविशारे । दृष्टबन्धनत्वः
 स्वप्नसंप्रसारः । नव बन्धनत्व उपशान्तमोहः । नवबन्धनत्व-
 नैवोपशान्तः । सप्तबन्धनत्वः सयोगिकबन्धनस्थानः । ननु
 कौशल्यायोगिन्येकोऽपि बन्धनत्वोत्तरति, बन्धाऽभावादेवेति प्रश्नः ।

अथाऽमूनेव वग्धहेतुन् भावयन्नाह—

पञ्चपत्र मिच्छि हारग-दुग्ध सा माणि पत्र मिच्छि विण्ण।
मिस्सदकम्म अण विण्ण, तिच्चत्त पीसे अह ल्ळ चत्ता ।५२।

मिथ्याहृद्धारकारकाऽऽहारकमिश्रलक्षणहृदकोनाः पञ्चपञ्चा-
शब्दगुणैश्चेत्येव भवन्ति. “आहारकहृदवर्जने तु संयमवतां
तदुत्पत्तेर्नाऽप्यस्य” इति वचनात्. आस्वादेन मिथ्यातया
कर्मण विना पञ्चाशद्विधवर्जनात् भवन्ति, पूर्वोक्तानां पञ्च-
पञ्चाशदानां मिथ्यातयपञ्चकेऽप्यधीते पञ्चाशद्वर्गवहृतयः सात्ता-
वने द्रष्टव्याः । मिथे निजत्वारिहृदगुणैश्चेत्येव भवन्तिः
कर्मणस्यहा—मिश्रहृदमौदारिकमिश्रवैकर्ममिश्रलक्षणम्,
(कर्म) वि. काण्यशरीरक (अशु वि.) अनतानुबन्धिनलस्य
विना । इयमत्र भावना—“ न सस्ममिच्छेत् कुण्ड कालं ” इति
वचनात्. संयममिथ्याहृदः परलोकात्मनाभावाद्द्वारिक-
मिश्रवैकर्ममिश्रहृदकं कर्माणं न संयति, अनन्तानुब-
न्धनुपस्य वाऽस्य निविहृत्वावनतानुतामिधचतुष्टयं ना-
स्ति, अत एवेतु सस्मत् पूर्वोक्तानां पञ्चाशदानांऽप्यनीतेषु
शेषास्त्विवारिशुद्धगुणैश्चेत्येव मिथे भवन्ति । अथाऽनन्तरं
पदवचनात् शुद्धगुणैश्चेत्येव भवन्ति ॥ ४४ ॥

सदु मिस्मकम्म अजण, अविग्गकम्मुरलमीसविकसाण ।
मुत्त गणवत्त देसे, छवीस महारद पमने ॥ ५६ ॥

[illegible]

यथाप्रत्यक्ष्यानाऽऽवरणोद्यमस्यास्य निषिद्धतादित्यप्रत्याख्या-
नाऽऽवरणवस्तुष्वप्येव शब्दो प्राञ्जलिः, तत एते सप्त पूर्वोक्त्याः
षट्स्वर्याश्रितोऽपनीयन्ते, तत एकोनस्वर्याश्रितशब्दधेतवः
शेषः देशविरतः। अत्रानि तथा षड्विंशतिर्विन्धधेतवः प्रपन्ते
अर्वाति (सह्यारकु ति) सहाऽऽहारकिकाः। सहाऽऽ-
हारकमिथलसङ्गेन वर्तत इति सहाऽऽहारकहिकाः। १६५।

अविरद् इगार तिकसा-यवज अपमत्ति मीसदुगरहिंया ।
चज्जीस अपून्वे पुण, दुवीस अविउब्बियाहारे ॥ ५७ ॥

[illegible]

अश्रुहास माल बायिर, सुदृढे दम वेयमंजलणति विणा ।
स्त्रीणुवमंति अलोभा, सजोगि पुव्वुत्त मय जोमा ॥५८॥

एने च पूर्वोक्ता द्वाविंशतिर्बन्धहेतवः 'अष्टादशसि'—'तात्पर्यस्य'—
रतियोकमयमुपलक्षणह्रास्यपदूरहितः। बोद्धव्यं बन्ध-
हेतवः (बायांसि) अविशुत्तबाधसंस्पर्शगुणस्थानके
भवन्ति, हास्याऽदिपदस्य पूर्वोक्तगुणस्थानक एव व्यव-
क्षिप्तत्वादि भवति । तथा न च बोद्धव्यं कश्चिदस्य प्र-
त्येकं संवन्धाद्वैदिकं स्वीं पुनर्पुनः कलत्रं संजलनान्निकं सं-
ज्वलनकोषप्रधानमाया रूपं, तेन विना दृश बन्धहेतवः सूक्ष्मसं-
पराय भवन्ति । वेदत्रयस्य संज्वलनकोषप्रधानमायाविकल्प
च निशुत्तबाधसंस्पर्शगुणस्थानक एव व्यवक्षिप्तत्वात् ।
त एव दृश लोभोभा-लोभारहितः सन्तो न च कश्चिदस्य ।
सोऽन्तमोहो उपशान्तमोहे च भवन्ति, मनोयोगवन्तुकाम्योऽ-
गचतुर्कारिकारिकारयोगलक्षणा नव बन्धहेतव उपशान्तमो-
हो क्षीणमोहे च प्राप्यन्ते , न तु लोभप्रत्ययं सूक्ष्मसंपरा-
य एव व्यवक्षिप्तत्वात् । सयोगिकवन्ति पूर्वोक्ताः तप्त योगाः ।
तथाहि— श्रीदशरथमोक्षार्कमन्त्रं कामं प्रथमान्तिमो
मनोयोगी प्रथमान्तिमो वार्योगी चेति । तथैवार्कसंन्याय-
वस्थापामौक्षार्कमन्त्रं कामं सार्वभौमस्योऽगि समुपशान्तावस्थाया-
मेव वेदितव्यम् । " मिथौदशकारयोगोऽका, सप्तमपद्धतिर्नीयेषु ।
कामोऽश्वरियोऽनी, ननुपेक्षे पञ्चमे दुर्नीये च । १ " इति
प्रथमान्तिममनोयोगो भगवतोऽन्तस्तुष्टाऽदिमिमांसाया पु-
ष्टस्य मनसैव देशनात् प्रथमान्तिममायायोगो तु देशनाऽऽदि-
कल । अयोगिकवन्ति न कश्चिद्वन्धहेतुयोगस्यैव विव्य-
क्षिप्तत्वात् । २५० उक्ता गुणस्थानकेषु बन्धहेतवः । कर्म ० १
कर्म ० (बन्धाद्यसत्ता संसर्गचिन्ता च गुणस्थानकेषु को-
वस्थानाया च 'कर्म' शब्दे दुर्नीयमाग्रेऽभिज्ञा कृता) ।

प्रशस्ताध्यवसानयुक्तौ भव्यां देवेषूपपद्यते—

जीवे यं पसत्पञ्चममाश्रुते भविष्य सम्महिद्वी नित्य-
कानामसहिद्याभो यामस्तं शिष्या एषुयतीसं उत्तरपगदी-
भो निबंविषा बेमाणिपसु देवेसु देवचाप उववज्जइ ।

जीवः प्रशस्ताध्यवसानाऽऽदिविशेषेण वैमानिकेषूपपद्यतामा-
नामकमेव एकीकृत्यदुत्तरपगदीनिबंघनाति । तावन्मात्र-देवग-
तिः १. पञ्चेन्द्रियजातिः २. वैकियध्वम् ३-५, तैजसकाम-
णशरीरे ५-६. समचतुर्गं संस्थानम् ७. वृथाऽऽदिचतुष्कम्
८ ६-१०-११, देशानुपूर्वी १२. अशुल्लु १३, उपधा—
तम् १४. पराधानम् १५. उन्मुक्तम् १६. प्रशस्तविद्यायोगतिः
१७. वलम् १८. वादम् १९. पर्याप्तम् २०. प्रत्यक्षम् २१. स्थि-
राऽस्थिराद्योरन्यतरम् २२. शुभाऽशुभाद्योरन्यतरम् २३. सुभ-
गम् २४. सुखम् २५. आद्यामादेवयोरन्यतरम् २६. यशः-
कीर्तिः २७. निर्माणम् २८. तीर्थकरश्चाति २९ । स ० २९ सम० ।

सुखसंपरायस्य—

सुहृदसंपरायं यं भगवं सुहृदसंपरायभावे वृष्टामां मचरस
कम्पपगदीभो निबंघति । तं जहा-आभिषिणोद्विषयाणाव-
रणे, सुयनाणावरणे, ओहिनाणावरणे, मणपल्लवनाया-
वरणे, केवलनाणावरणे, चक्रमुदसणावरणं, अचक्रमुदस-
णावरणं, ओहिदसणावरणं, केवलदसणावरणं, सायवप-
णिजं, जसोकिचिनामं, उच्चागांयं, दाणंतरायं, लाभंतरायं
भोगंतरायं, उवभोगंतरायं, वीरिअभंतरायं ।

तथा सुखसंपराय उपशमकः लपको वा सुखमलोम-
कपापकाइकाबदको भगवान् पुत्रयवात् सुखसंपरायभावे
वर्धमानस्तत्वेन गुणस्थानकऽवस्थितनातीताऽऽगतसुखसंप-
रायपरिणाम इत्यर्थः । सत्त्व्य कर्मप्रकृतीनिबध्नानि विशत्यु-
त्तरं बन्धप्रकृतित्यत्र अन्यथा न बध्नानीत्यर्थः, पूर्वतरं गुण-
स्थानकं तु बन्धं प्रतीत्याग्यासां व्यवच्छिन्नत्वात्तत्प्राप्तानां स-
त्त्वस्थानां भव्यादेका साताप्रकृतिरुपशान्तमोहाऽऽदिषु ब-
न्धमाभिरुपाऽनुयाति । शेषाः योऽर्थेऽहं एव व्यवच्छिन्नान् । यदा-
ह—“ नार्थक्षतरायश्चक्षुः, दंशणक्षतारी ४ उच १५ अर्जक—
हो १६ यथा सोलस पयडी, सुहृदमकसार्यम बोळुआ
॥१॥ ” सुखसंपरायात्पत्तं न सन्धर्मात्यर्थः । स ० १७ सम० ।
(संयतानां बन्धः ‘संजत’ शब्दे बध्नामि) (जिघ्रैष्यानां
बन्धः ‘जिघ्रैष’ शब्दे चतुर्थभागे २०४१ पृष्ठ गतः)

जीवलेखायापलिकदृष्टिनाऽऽदिद्वारैर्बन्धवध्वता—

जीवा य १ लेख २ पक्षिय ३, दिदी ४ अयाण ५
शाण ६ सप्ताओ ७ । वेय ८ कसाए ९ जोगं १०,
सवओगे ११ एकास वि ठाणे ॥ १ ॥ ” तेषु कालेषु
तेषु समेषु रायगिहे०जाव एवं वयासी ।

(जीवा य स्ति) जीवाः ग्रन्थेष्टकं बन्धवच्छ्रुतायाः स्थाने-
लो लेखाः पालिकाः, एष्टयः, अहाने, ज्ञानं, संज्ञाः, वेदः, कपा-
२६६

याः, योगः, उपयोगश्च बन्धवच्छ्रुतायाऽनाम । तत्रैवमताय-
काऽद्याऽपि स्थानानांति गःपार्थः । तत्रानन्तरपक्षाऽऽदिविशे-
षविरहितं जीवमाश्रित्यकादशभिरुक्तैर्द्वारैर्बन्धवच्छ्रुताया
(५०) अभिधातुमाह—

जीवे यं भंते ! पावं कम्मं किं वंधी, वंधइ, वंधिस्सइ १ ।
बंधी, वंधइ, य वंधिस्सइ २ । वंधी, य वंधइ, वंधिस्सइ
३ । वंधी य वंधइ, य वंधिस्सइ १ । गोयमा ! अत्येगइए
जीवे वंधी, वंधइ, वंधिस्सइ २, अत्येगइए जीवे वंधी, वंधइ,
य वंधिस्सइ ३, अत्येगइए जीवे वंधी, य वंधइ, वंधिस्सइ
३ । अत्येगइए जीवे वंधी, य वंधइ, य वंधिस्सइ ।

(जीवे यं इत्यादि) (पावं कम्मं सि) । अशुभं कर्म बन्धी-
ति बद्धवान् । (वंधइ स्ति) वध्नाति (वंधिस्सइ स्ति)
अनागत इत्येवं चत्वारो भद्रा बद्धवानित्येतत्पदलब्धाः न
बन्धीत्येतत्पदलब्धास्त्विह न भवत्यऽतीतकालेऽवस्था कस्य
जीवस्याऽसंभवात्तत्र च बद्धवान् बध्नानि, भंस्त्यति चत्ये-
व प्रथमः, अमम्यमाश्रित्य बद्धवान् बध्नानि न भंस्त्यतीति
द्वितीयः, प्राप्तवत्तत्पदं भव्यविशेषमाश्रित्य बद्धवान् ब-
ध्नानि, भंस्त्यतीत्येव तृतीयः, मोहापशमं वर्त्तमानमवधि-
शेषमाश्रित्य ततः प्रतिपतितस्य तस्य पापकर्मणाऽवश्य-
वध्नान् बद्धवान् बध्नानि, न भंस्त्यतीति चतुर्थः तेषां
मोहमाश्रित्येति ।

लेखाद्वार—

सलेस्मे यं भंते ! जीवे पावं कम्मं किं वंधी, वंधइ, वंधि-
स्सइ, वंधी, वंधइ, य वंधिस्सइ पुच्छा १ । गोयमा ! अत्ये-
गइए वंधी, वंधइ, वंधिस्सइ । अत्येगइए एवं चउभंगो ।
कइहलेस्मे यं भंते ! जीवे पावं कम्मं किं वंधी पुच्छा १ ।
गोयमा ! अत्येगइए वंधी, वंधइ, वंधिस्सइ, अत्येगइए
बंधी, वंधइ, य वंधिस्सइ, एवं ० जाव पमहलेस्मे, सवत्थ
पदपवितिया भंगा सुकलेस्मे नहा सलेस्मे तरेव चउभंगो ।
अलेस्मे यं भंते ! जीवे पावं कम्मं किं वंधी पुच्छा १ ।
गोयमा ! वंधी, य वंधइ, य वंधिस्सइ ।

सलेश्यजीवरूप चत्वारोऽपि रूपः यस्माच्छुक्ललेश्यस्य पा-
पकर्मणाऽवधकत्वमवस्थतीति कृष्णलेखाऽदिपञ्चकयुक्त्वस्य
त्वापमय बन्धकत्वं, तस्य हि चर्त्तमानकालिका मोहल-
क्षणपापकर्मण उपशमः कृतो वा नास्तीत्येवमन्यद्वयाभावाः
द्वितीयस्तु तस्य सम्भवति, कृष्णाऽदिलेखायतः कालान्तरे
लपकत्वप्राप्ती न भंस्त्यतीत्येतस्य संभवमादिति, अलेखा-
ऽयोगिकत्वो तस्य च चतुर्थे एव लेखाभावे बन्धकत्वा-
भावादिति ।

पालिकद्वारम्—

कइएपक्षिय यं भंते ! जीवे पावं कम्मं पुच्छा १ ।
गोयमा ! अत्येगइए वंधी पदमवितिया भंगा ; सुकप-
क्षिय यं भंते ! जीवे पुच्छा १ । गोयमा ! चउभंगो भा-

शियव्यो । सम्मदिष्टीणं चत्वारि भंगा, मिच्छादिष्टीणं पदमवितिया, सम्मामिच्छादिष्टीणं एवं चैव । शाणीणं चत्वारि भंगा । अभिभिण्वंदिषयाणीणं ०जाव मणप-
ज्जवणाणीणं चत्वारि भंगा । केवलशाणीणं चत्वारि भंगा जहा अलेस्सा । अण्णाणीणं पदमवितिया । एवं भेतिअण्णाणीणं सुअण्णाणीणं विभंगणाणीणं वि आहारा-
रमसोवउत्ताणं ०जाव परिगहसमोवउत्ताणं पदमवितिया,
या, शोमसोवउत्ताणं चत्वारि संवेदगाणं पदमवितिया । एवं इत्थिवेदगा पुरिसवेदगा गुणुसगवेदगाणं वि । अवे-
दगाणं चत्वारि । सकसायीणं चत्वारि, कोहकसायीणं पदमवितिया भंगा । एवं माणकसायस्स वि । मायक-
सायस्स वि लोभकसायस्स चत्वारि भंगा । अकसायीणं भेति ! जीवे पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा ? । गोयया ! अ-
त्येगइए बंधी, शा बंधइ, बंधिस्सइ । अत्येगइए बंधी, शा बंधइ, शा बंधिस्सइ । सजोगिस्स चउभंगो, एवं मणजो-
गिस्स वि, वड्जोगिस्स वि, कायजोगिस्स वि । अजो-
गिस्स चरिमा । सागारोवउत्ते चत्वारि, अण्णागारोवउत्ते वि चत्वारि भंगा ।

कृष्णपाक्षिकस्याऽऽद्यमेव भङ्गकथं वर्त्तमाने बन्धाभावस्य तस्याऽऽभावात्, शुक्लपाक्षिकस्य तु चत्वारोऽपि, स हि यद-
धान्वन्भवति, भंस्वति च, प्रसन्नसमायेत्येवमनन्तरं भवि-
ष्यति समये तथा यद्वयान्, बन्धनति, न भंस्वति क्षाप-
कप्रसी, तथा यद्वयान् बन्धनति च उपाशे भंस्वति च त-
त्प्रतिपाते ३ । तथा यद्वयान् बन्धनति न च भंस्वति क्षा-
पकं वि । अत एवाऽऽह—चउभंगो भाणियव्वो (ति) ननु
यदि कृष्णपाक्षिकस्य न भंस्वतीत्यस्य सम्भवाद् द्वितीयो
यि भङ्गक इत्युक्ता शुक्लपाक्षिकस्याऽऽद्यस्य सम्भवात्कथं
प्रथममङ्ग इति ? । अत्रोच्यते—पुच्छान्तरे भविष्यत्कालेऽ-
बन्धकत्वस्य भावात् । उक्तं च वृद्धेरिह साक्षेपपरिहारम्—

‘ बंधिसयवीयभंगा, जुजइ जइ कण्हपाक्खपाईणं ।
तो सुक्खपाक्खपाणं, पदमो भंगा कडि गिउमो ॥ १ ॥ ’

उच्यते—

“ पुच्छान्तरकालं, पइउमो सुक्खपाक्खपाईणं ।

इयरेसि अबिसिद्धिं, कालं पइवीअ भंगा ॥ १ ॥ ” इति ।
इतिहास—सम्यग्पदअस्वाराऽपि अत्राः शुक्लपाक्षिकस्यैव
भावनीयाः, मिथ्यारुद्धिमश्रुतीनामाद्यौ ह्वांश्च वल्लमान-
काले मोहलक्षणपापकर्मणां बन्धमभेनान्त्यदयाभावाद् न ए-
वाऽऽह—(मिच्छयादि) आहार—(केवलशाणीणं चरमो भं-
गां ति) वल्लमाने एष्यकाले बन्धाऽऽभावात् । (अण्णाणीणं
पदमवीयं ति) अण्णानि—मोहलक्षणपापकर्मणः क्षण्णोपशम-
नाभावात्, संहादिर—(पदमवीयं ति) आहाराऽऽविसंज्ञो-
पयोगकाले क्षापकवीपशमकत्वाभावात् । (नोसंशोवउत्ताणं
चत्वारि ति) नोसंज्ञोपयुक्ता आहाराऽऽदिषु शुद्धिर्बजित्वास्ते-

पां च चत्वारोऽपि क्षापणोपशमसम्भवादिनि । वेवहारं (सं-
वेद्यमाणं पदमवीयं ति) वेदादये हि क्षापणोपशमो न स्यातामि-
त्याद्यद्यम्—(अवेद्यमाणं चत्वारि ति) स्वकीयं वेदे उपशा-
नं बन्धनानि, भंस्वति च मोहलक्षणं पापकर्म यावत्सुप्त-
संपरायो न भवति, प्रतिपातितं वा भंस्वतीत्येवं प्रथमः ।
तथा वेदे ज्ञांश्च बन्धनानि, सुप्तसंपरायाऽऽद्यवस्थायां च भ-
भंस्वतीत्येवं द्वितीयः, तथोपशान्तवेदेः सुप्तसंपराया
ऽऽदी न बन्धनानि, प्रतिपातितस्तु भंस्वतीति तृतीयः ।
तथा क्षांश्च वेदे सुप्तसंपरायाऽऽदिषु न बन्धनानि, न चोत्तर-
कालं भंस्वतीत्येवं चतुर्थः, यद्वयानि च सर्वे प्रतीत-
मेवति कृत्वा न प्रदर्शितमिति । कथायद्वारे—(सकसायीणं
चत्वारि ति) तत्राऽऽहो अत्यस्य द्वितीयो अत्यस्य प्राप्त-
व्यमोहत्तयस्य तृतीय उपशमकसुप्तसंपरायास्य चतुर्थः क्षा-
पकसुप्तसंपरायास्य । एवं लोभकपायिणोऽपि वाच्यम् । (को-
हकसायीणं पदमवीयं ति) इहाऽऽभ्यस्य प्रथमो द्वितीयो
अत्यविशेषस्य तृतीयचतुर्थौ त्वेव न स्तो, वल्लमानेऽबन्ध-
कत्वस्याभावात् । (अकसायीणमित्यादि) तत्र (बंधी
न बंधइ बंधिस्सइ ति) उपशमकमाध्वस्य (बंधी न
बंधइ न बंधिस्सइ ति) क्षापकमाध्वस्य । योगद्वारे—
(सजोगिस्स चउभंगो ति) अत्रमव्यविशोपशमक-
क्षपकाणां कर्मण चत्वारोऽप्यवस्थाः । (अजोगिस्स
चरिमा ति) बध्यमानभंस्वमानत्वेवास्तस्याभावाद् इति ।

दृष्टकः—

शूरइए णं भेति ! पावं कम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधि-
स्सइ पुच्छा ? । गोयया ! अत्येगइए बंधी पदमवितिया ।
मलेस्स णं भेति ! शूरइए पावं कम्मं एवं चैव । एवं
कण्हलेस्से वि शीललेस्से वि काउलेस्से वि । एवं कण्ह-
पक्खिणं वि सुक्खपाक्खिणं वि । सम्मदिष्टी मिच्छादिष्टी
सम्मामिच्छादिष्टी शाणी अभिभिण्वंदिषयाणी सुअ-
णाणी ओहीशाणी अण्णाणी मइअण्णाणी सुअण्णाणी
विभंगणाणी आहारमसोवउत्ते ०जाव परिगहसमो-
वउत्ते संवदणं गुणुसगवेदं सकमाई ०जाव लोभ-
कमाई सजोगी मणजोगी वड्जोगी कायजोगी सा-
गारोवउत्ते अण्णागारोवउत्ते एए सव्वमु पंदसु पदमवि-
तिया भंगा भाणियव्वो । एवं असुरकुमारस्स वि वत्त-
व्वया, श्वरं तेउलेस्सा इत्थिवेदगा पुरिसवेदगा स अ-
वभाइया, श्वरं मणवेदगा शा भणइ, मेमं तं चैव स-
व्वत्थं पदमवितिया भंगा । एवं ०जाव थणियकुमारस्स ।
एवं पुटवीकाइयस्स वि । आउक्कायस्स वि ०जाव पं-
दिदियतिरिक्खं गोणियस्स सव्वत्थं पदमवितिया भंगा,
श्वरं जस्स जा लेस्सा दिष्टीणाणं अण्णाणं वेदो जा-
गो जस्स जं अत्थि तं तस्स भाणियव्वं, मेमं त-
हव । मणुयस्स जच्चेव जीवपदं वत्तव्वथा मच्चेव
शिरवसेसा भाणियव्वो । वाणमंतरस्स जहा असुरकु-
मारस्स । जोइसियस्स वेमाणियस्स एवं चैव, श्वरं

लेस्माओ जाणियव्वाओ, सेमं तहेव भाणियव्वं ॥

(नेरइए खामियादि) (पदसमीपेति) । नारकन्वाऽऽदौ अ-
णीद्वयाभावात्प्रथमद्वितीयावेधः । एवं सलेस्याऽऽदिविशेषितं
नारकपदं वाच्यमेवमसुरकुमाराऽऽदिवर्माप । (मनुष्यस्त्वे-
त्यादि) । या जीवस्य निर्विशेषस्य सलेस्याऽऽदिविशेषि-
तस्य च अतुल्यत्वादिब्रह्मव्यतोक्ता सा मनुष्यस्य तथैव नि-
रवशेषा वाच्यता, जीवमनुष्ययोः समानधर्मस्त्वादिति । तद्वं
सर्वेऽपि पञ्चविंशतिदेशकाः पापकर्माऽऽभिर्योक्ताः । एवं ज्ञा-
नाऽऽवरणत्वमपि आश्रित्य पञ्चविंशतिदेशका वाच्यताः ।
एतदेवाऽऽह ।

ज्ञानाऽऽवरणीयाऽऽदिकर्मवन्धाः—

जीवे यं भंते । खाणावरणिजं कम्मं किं बंधी, बंधइ,
बंधिस्सइ, एवं जहेव पावकम्मसत्त वत्तव्वा भाणिया,
तहेव खाणावरणिजस्स वि वत्तव्वा भाणियव्वा,
खावरे जीवपदे मणुस्सेसु जहा जीवे । अजव लोभक-
सायमि य पदपचितिया भंगा अवसेसं तं चेव ०जाव वे-
माणिए । एवं दरिसखावरणिज्जेख वि दंढंगा भाणियव्वो
णिरवसेसं । जीवे यं भंते । वेदणिजं कम्मं किं बंधी पुच्छा ।
गोयमा । अत्थेगइए बंधी, बंधइ बंधिस्सइ; अत्थेगइए
बंधी, बंधइ, य बंधिस्सइ; अत्थेगइए बंधी, य बंधइ, य
बंधि, बंधइ । सलेस्से वि एवं चेव ततियविहूणा भंगा ।
कएइलस्से ०जाव पम्हलेस्से पदपचितिया भंगा । सुक-
लेस्से ततियविहूणा भंगा । अलेस्से चरिमो भंगा । क-
एइपक्खिए पदमचितिए सुकपक्खिया ततियविहूणा, एवं
सम्मादिट्ठिस्स मिच्छादिट्ठिस्स सम्मामिच्छादिट्ठिस्स पद-
मचितिया । खाणिस्स ततियविहूणा, आभिणिबोद्धियणाणी
०जाव मणपजवणाणी पदमचितिया । केवलणाणी त-
तियविहूणा, एवं यो सप्पोवउत्ते अवदेए अकसापी सा-
गारोवउत्ते अखागारावउत्ते, एएसु ततियविहूणा, अजो-
गमि य चरिमो, सेसेसु पदमचितिया । नेरइए यं भंते !
वेदणिजं कम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ । एवं नेरइया-
दीया ०जाव वेमाणि य त्त जस्स जं अतिय सव्वत्थ वि
पदमचितिया, जवरं मणुस्सेसु जहा जीवे । जीवे यं
भंते । मोहणिजं कम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ । जहेव
पाव कम्मं तहेव मोहणिजं पि णिरवसेसं ०जाव वेमाणिए ।

एतच्च समस्तमपि पूर्ववदेव भावनीयं, यः पुनरत्र विशेष-
स्तत्प्रतिपादनार्थमाह—नवरमित्यादि । पापकर्मवृष्टके जीव-
पदे मनुष्यपदे च परस्वपापिपदं लोभकपापिपदं च तत्र सु-
व्यसम्परायस्य मोहलक्षणपापकर्मावन्धकत्वेन चत्वारो भङ्गा
उक्ताः । इह त्वाद्यावेव वाक्यावबोधितारमस्य ज्ञानाऽऽवरणीयव-
न्धकत्वादिति, एवं दर्शनाऽऽवरणीयवृष्टकाः, वेदनीयवृष्टके
प्रथमे भङ्गेऽभयो द्वितीये भयो यो निर्वोदयति, तृतीयां न
लब्धवति, वेदनीयमभङ्गो पुनस्तद्व्यवधानस्याऽऽसम्भवात् । अतुल्य-
त्वयोगी । (सलेस्से वि एवं चेव तद्व्यविहूणा भंग इह तृती-

यस्याऽऽभावः पूर्वोक्तपुनरवसेयः । अतुल्यः पुनरिहाभ्युपेनोऽपि
सम्यग्भावावगम्यते । यतः (बंधी न बंधीत, न बंधिस्सइ)
इत्येतदयोगिन एव संभवति, न च सलेस्या न भवतीति ।
किंचिपुनरादुरत एव चत्वारोऽपि गता प्रथमसमये घटा-
लालाप्येन परमशुक्लेश्याऽस्तीति सलेस्याय अतुल्यमङ्गकः
सम्भवति, तथैव तु बहुभुवनमयमिति । कृष्णलेश्याऽऽदिवृष्टके
अयोगित्वस्याभावाद्यावेव शुक्ललेश्ये जीवे सलेस्यावचिति
भङ्गा वाच्यताः । एतदेवाऽऽह—(सुकलेस्से इत्यादि) (अलेस्से
इत्यादि) अलेस्याः—शैलेशीगताः सिद्धश्च तस्य च बद्धवाच
च बध्नाति न भवेत्यनीत्येक एवेत्येतदेवाऽऽह—(अलेस्से
चरमो ति) (कएइपक्खिए पदमवीयय ति) कृष्णपाणि-
कस्याऽयोगित्वाऽभावात् । (सुकपक्खिए तद्व्यविहूण ति)
शुक्लपाणिको यस्माद्व्योग्यपि स्यात्तत्स्वतुलीयद्वितीयाः शेषा-
स्तस्य स्फुरिति । (एवं सम्मदिट्ठिस्स वि ति) तस्याऽप्य-
योगित्वसंभवेन चत्वारोऽसम्भवात् । मिथ्यादृष्टिभिर्भट्टक्याहोप-
योगित्वाऽभावेन वेदनीयाऽऽवन्धकत्वं नास्तीत्याद्यावेव स्या-
नामत एवाऽऽह—(मिच्छादिट्ठिइत्यादि) ज्ञानिनः केवलिनश्चाऽ-
योगित्वेऽस्तिमाऽस्ति, आभिनिर्बंधिकाऽऽदिव्ययोगित्वाभा-
वाऽस्तिमा इत्यत्र आह—(नाणिकेवरादि) एवं सर्वत्र यत्राऽ-
योगित्वं सम्भवति तत्र चरमो, यत्र तु तज्जास्ति तत्राऽऽपि
होवति भावनीयमिति ।

आयुःकर्मवृष्टके—

जीवे यं भंते । आयुःकम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ ।
गोयमा । अत्थेगइए बंधी चउभंगा । सलेस्से ०जाव
सुकलेस्से चत्तारि भंगा । अलेस्से चरिमो भंगा ।
कएइपक्खिए यं पुच्छा । गोयमा । अत्थेगइए बंधी,
बंधइ, बंधिस्सइ । अत्थेगइए बंधी, य बंधइ, बंधिस्सइ ।
सुकपक्खिए सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी चत्तारि भंगा । सम्मा,
मिच्छादिट्ठी पुच्छा । गोयमा । अत्थेगइए बंधी, य बंधइ,
बंधिस्सइ । अत्थेगइए बंधी, य बंधइ, य बंधिस्सइ ।
खाणी ०जाव बोद्धिणाणी चत्तारि भंगा । मणपजव-
णाणी पुच्छा । गोयमा । अत्थेगइए बंधी, बंधइ, बंधिस्स-
इ । अत्थेगइए बंधी, य बंधइ, बंधिस्सइ । अत्थेगइए बंधी,
य बंधइ, य बंधिस्सइ । केवलणाणी चरिमो भंगा । एवं
एणं कमेणं यो सप्पोवउत्ते चितियविहूणो जहेव मण-
पजवणाणे । अवदेए अकसाई य ततियचउत्तो जहेव
सम्मामिच्छत्ते । अजोगिमि चरिमो सेसेसु पदेसु चत्तारि
भंगा ०जाव अखागारावउत्ते । खेरइए यं भंते । आयु-
कम्मं किं बंधी पुच्छा । गोयमा । अत्थेगइए चत्तारि भंगा,
एवं सव्वत्थ वि खेरइयाणं चत्तारि भंगा ; खवरं क-
एइलेस्सेसु कएइपक्खिए य पदमततिया भंगा, सम्मामि-
च्छत्ते ततियचउत्तो । असुरकुमार एवं चेव, खवरं कएइले-
स्सेसु वि चत्तारि भंगा भाणियव्वा, सेमं जहा खेरइया-
णं । एवं ०जाव भाणियकुमारा । पुदवीकाइयाणं सव्वत्थ

वि चत्वारि भंगा, खवरं कष्टपक्षित्यपदमतितयभंगा । तेज-
लेस्ते पुच्छा ॥ गांधमा । बंधी, ख बंधद, बंधिस्सड । सेसेसु
सन्वत्य चत्वारि भंगा, एवं आउकाइयवणस्सडकाइयाण
वि शिरवसेसं तेजकाइयवाउकाइयाणं सन्वत्य वि पदमत-
तिया भंगा बेइदिथवेइदियवउरिदियाणं पि सन्वत्य वि
पदमततिया भंगा, खवरं सम्पत्ते आभिणिबोहियखाणे सुय-
खाणे तनिओ भंगा । पंविदियतिरिक्खनोणिणायं कष्टप-
क्षिण्ण पदमततिया भंगा, सम्माभिक्खत्ते ततिथउरंथा भ-
गो, सम्पत्ते गाये आभिणिबोहियखाणं सुअगाये ओहि-
खाणे, एएसु पंचसु वितियविहूणा भंगा, सेसेसु चत्ता-
रि भंगा । मणुस्सायं जहा जीतायं, खवरं सम्पत्ते ओ-
हियखाणे सुयखाणे ओहियखाणे एएसु वितियविहूणा
भंगा, सेसं तं चेव । वाणमंतरमोहियसेवमाणिजा जहा
अमुरकुपारा । खापगोयं अंतराणं च एयाणि जहा
खाणावरिणजं सेवं भंते । भंते । तिंजाव विहरइ ।

(अउमंगो सि) तत्र प्रथमोऽवस्थास्य, द्वितीयो यश्चरम-
शरीरं भविष्यति तस्य, तृतीयः पुनरुपशमकस्य, स ह्या-
युषं बद्धवान् पूर्वमुपशमकाले न बध्नाति, तदतिप्रतिपत्तिस्तु भ-
ग्नस्यति, चतुर्थस्तु क्षणकस्य । स ह्यायुषं बद्धवान् बध्नाति, न
च भंस्स्यतीति । “ सलेखे ” इह यावत्तद्विषयकालावधौ-
ऽऽदिष्टः । तत्र यो न निशंसीति तस्य श्रमो, यस्तु चर-
मशरीरतोऽप्यस्यति तस्य द्वितीयः, अश्वकाले तृतीयः
चरमशरीरस्य च चतुर्थः, एवमन्यथाऽपि । (अलेस्ते चरि-
मो सि) अलेश्यः—शैलेशगिनः सिद्धश्च, तस्य च वर्तमान-
भविष्यकालयोरायुषोऽवस्थाकत्वाच्चरमो भङ्गः, कृष्णपा-
लिकस्य प्रथमस्तृतीयश्च सम्भवति । तत्र च प्रथमः प्रतीत
एव, तृतीयस्तथायुष्काले न बध्नात्येवात्सरकाले तु न
भंस्स्यतीत्येव स्यात् । द्वितीयचतुर्थौ तु तस्य नाभ्युपगम्येन
कृष्णपालिकस्येति सर्वथा तदभेदस्यमानताया अभाव
इति विवक्षात् शुक्लपालिकास्य सन्वत्पदेष्टव्यं चत्वारस्तत्र
बद्धवान् पुषं बध्नाति च बन्धकाले भंस्स्यति वायव्यकाल-
स्थोपरि इत्येकः, बद्धवान्, बध्नाति, न भंस्स्यति चरम-
शरीरस्येति द्वितीयः । तथा बद्धवान् बध्नात्यवस्थाकाले
उपशमाऽवस्थायां वा भंस्स्यति च पुनर्बन्धकाले प्रतिपत्तिं
वेति तृतीयः, चतुर्थस्तु क्षणकस्येत्ये, मिथ्यादृष्टिस्तु द्विती-
यभङ्गके न भंस्स्यति चरमशरीरप्राप्ते तृतीयं न बध्नात्यव-
स्थाकाले, चतुर्थं न बध्नात्यवस्थाकाले न भंस्स्यति च चर-
मशरीरप्राप्तिवेति । (सम्माभिच्छेत्त्यादि) । सम्ममिध्या-
दृष्टिरायुषं बध्नाति, चरमशरीरस्ये च काश्चिद् भंस्स्यत्यपि
इति कृत्वाऽन्यावेवेति ज्ञानिनां अस्त्वारः प्रावद्व्यावृत्तितयाः,
मनःपर्यायज्ञानिनो द्वितीयवर्जो, तथास्ते पूर्वमायुषं बद्धवान्-
ह्यौ तु देवाऽऽयुषं बध्नाति, ततो मनुष्याऽऽयुषं भंस्स्यतीति प्रथमः,
बद्धान् न भंस्स्यतीति न सम्भवत्यवश्यं देवरेव मनुष्याऽऽयुषं
बध्नादिति कृत्वा द्वितीयां नास्ति । तृतीय उपशमकस्य, स

हि न बध्नाति, प्रतिपत्तिस्तु भंस्स्यति, क्षणकस्य चतुर्थः ।
एतदेव दर्शयति—(मणुपञ्चवेत्यादि) (केवलनाणे चरमो-
स्ति) केवली हि आयुषं बध्नाति, न च भंस्स्यतीति कृ-
त्वा, नास्तिप्रायुषकस्य भङ्गकस्य द्वितीयवर्जं मनःपर्यायव-
द्भाषनीयम् । एतदेवाऽऽह—(एवं एएणं इत्यादि) अवेइए-
त्यादि । अवे, कोऽऽवयायं वा क्षणक उपशमको वा, तथा-
श्च वसंमानबन्धो नास्त्यायुष उपशमक प्रतिपत्तिनो भं-
स्स्यति, क्षणकस्तु देव भंस्स्यतीति कृत्वा, तथोभूती-
ययुक् ४ सवेइ १ खोवेइ ५ऽऽदि दे सकवय । कोधाऽऽदिकवा-
य ४ सयंमि १ मनोयंम्यादि दे साकारोपयुक्ताऽनाकारोपयुक्
लक्षणेषु अव्यार एवेति । नारकदण्डके—(चत्वारि भंग सि)
तत्र नारक आयुषं बध्नात् बध्नाति बन्धकाले भंस्स्यति सत्वा-
न्तरे इत्येकः, प्रावद्व्यावृत्तिकस्य द्वितीयः, बन्धकालाभासं भा-
विबन्धकालं चापेक्ष्य तृतीयः । बद्धवर्माविकस्युपशमोऽनन्तरं
प्रावद्व्यचरमभवत्येव चतुर्थः, एवं सर्वत्र । विशेषमाह—(नधरमि-
त्यादि) लेश्यापदे कृष्णलेशेषु नारकेषु प्रथमतः तृतीयः । तथा-
हि—कृष्णलेशेषु नारका बद्धवान् बध्नाति, भंस्स्यति चेति प्रथ-
मः प्रतीत एव । द्वितीयस्तु नास्ति, यतः कृष्णलेशं नार-
कस्तिर्यङ्मण्डने मनुष्येषु वा चरमशरीरेषु, कृष्णलेशा हि
पञ्चमनरकपृथिव्यादिषु भवति, न च ततः उत्प्लुतः सिद्ध-
तीति । तद्व्यपक्षे नारकस्तिर्यंगाद्यायुषेऽप्युपशमं भंस्स्यति, अच-
रमशरीरस्यादिनि । तथा कृष्णलेशं नारक आयुष्काले बन्ध-
काले तत्र बध्नाति, बन्धकाले न भंस्स्यतीति तृतीयः ।
चतुर्थस्तु तस्य नास्ति, आयुषबन्धकस्येवाऽभावोति । त-
था कृष्णपालिकनारकस्य प्रथमः प्रतीत एव, द्वितीयो ना-
स्ति, यतः कृष्णपालिका नारक आयुषेऽप्युपशमं पुनर् भंस्स्य-
तीति प्राप्तं, तस्य चरममवाऽवस्थां तृतीयस्तु स्यात्, च-
तुर्थोऽपि नास्त्युक्तरेवेति । (सम्माभिच्छेत्ते तयचउपधि) ।
सम्यग्बिध्यादृष्ट्यायुषं बध्नात्माणांदिनि, अमुरकुमारदण्ड-
के—(कण्ठलसेनं वि चत्वारि भंग सि) नारकदण्डके कृष्ण-
लेश्यनारकस्य किल प्रथमतः तृतीयोऽयुष्कालावधौ नारकस्य तु कृ-
ष्णलेशस्यापि चत्वार एव, नन्य हि मनुष्यस्यायुषोऽपि
सिद्धिसम्भवेन द्वितीयचतुर्थयोरापि भावादिनि । पूर्वविकी-
यिकदण्डके—(कण्ठपक्षिण पदमततया भंग सि) इह
युक्तिः पूर्वोक्त्यानुसरणीया, तेजोलेश्यापदे तृतीयो भङ्गः,
कथं ? काश्चिदभेदेतेजोलेशः पृथिवीकायिके उपपन्नः, स-
चाऽव्यक्तकाऽवस्थायां तेजोलेश्या भवति, तेजोलेश्याऽऽयां
चापगततायाऽयुषं बध्नाति, तस्मात् तेजोलेशः पृथिवीकायिक
आयुषं बध्नात् देवत्वेन बध्नाति, तेजोलेश्याऽवस्थायां भंस्स्य-
ति च, तस्यामपगततायामित्येवं तृतीयः । (एवं आउकाइयव-
णस्सडकाइयाणं वि ति) उक्त्यायेन कृष्णपालिकस्य प्रथ-
मतृतीयमर्थं, तेजोलेश्यायां च तृतीयचतुर्थोऽवस्थायां भंस्स्य-
त्येव तु चत्वारः (तेजकाइय्यादि) तेजस्कायिकवा-
युष्कायिकानां सर्वेक एकादशस्येव स्थानेति ध्वन्यते, प्रथ-
मतृतीयमर्थं भवतलनस्तेन उक्तान्, मनन्तरं मनुष्येषु
नुपपन्ना सिद्धिमनाऽऽभावेन द्वितीयचतुर्थोऽवस्थायां मनु-
रे, चतुर्थप्राप्तयेनां—“ सतममहिनरेइया, तेजकाइयवणक-
रेइया । ते य पायं पाणुस्सं, तेहं सेछाऽऽउया सर्वे ॥१॥ ”
इति यज्जनादिनि । (बंदिपन्यादि) विकल्पादिनां

सर्वत्र प्रथमतृतीयमङ्गी, वतस्तत्तत्पुत्रानामानन्तयेषु सख्य-
पि मातृवत्त्वं निर्वर्त्तमानाः भवन्त्यस्यादृश्यं पुनस्तेषामातृत्वं बन्ध-
इति । तदुक्तम्—विकलेन्द्रियाणां स्वयं प्रथमतृतीयमङ्गावि-
ति, यद्वत्पादसदृश—(नवरं संमत्तं इत्यादि) सम्पत्त्वे कानि
आमिनिर्वाधिके भूते च विकलेन्द्रियाणां तृतीय एव, यतः
सम्पत्त्वाऽऽदीनि तेषां सासाहजनामात्रायास्तथावस्थायासि
तेषु चापगतव्यायुषां बन्ध इत्यतः पूर्वमेव बन्धवन्तः स-
न्त्यक्त्वाऽऽध्यायस्यापि न बध्नन्ति, तन्मन्तरञ्च भवेत्यतीति नृ-
तीय इति । (पंचविधितिरिक्त्वस्यादि) पञ्चेन्द्रियतिरिक्त्वां
कृष्णपात्रिकपदे प्रथमतृतीय कृष्णपात्रिको हि आतृषेऽङ्गा
अबद्धा वा तद्वत्पञ्चकाऽऽन्तरमेव न भवति तस्य सिद्धिग-
मनाऽप्येत्यादिति । (सम्पत्तिपञ्चकं तद्वत्तदतिथिं) स-
न्त्यग्मिथ्यादृष्टाद्युषो बन्धभावात् तृतीयवन्तुर्थाविव, भावितं
तत् प्राप्तोवेति । (संमत्तं इत्यादि) पञ्चेन्द्रियतिरिक्त्वां सम्पत्-
त्वाऽऽदिषु पञ्चसु द्वितीयमङ्गी भङ्गा भवन्ति । कम्पम्, यदा
सम्पत्पृष्ठमधिः पञ्चेन्द्रियतियं कृष्णवैभानां तदा देवेष्वेव,
स च पुनरपि भवेत्यतीति न द्वितीयसम्पत्ताः, प्रथमतृतीयौ तु
प्रतीताश्च, अनुपेः पुनरेवम्—यदा मनुष्येषु बद्धाऽऽसुरसौ स-
न्त्यक्त्वाऽऽदि प्रतिपद्यतेऽन्तरं च प्राप्तम्यचरमभवत्तद्वेति
(मणुस्साणं जहा जीवाणंति) इति विशेषमाह—(नवरमिथ्या-
ई) सम्पत्त्वाऽऽदिपञ्चकसामान्यज्ञानाऽऽदिषु पञ्चसु पदेषु मनुष्या द्वि-
तीयविहीनाः । भावना केह पञ्चेन्द्रियतियं कृष्णवत्त्वसेवति ।
अ० २६ श० १ उ० ।

प्रथमादृष्टका जीवाऽऽदिद्वारैकादशकप्रतिबद्धैर्नवभिः पाप-
कर्मैऽऽदिप्रकारैर्जीवाऽऽदीनि पञ्चविंशतिजीवस्थानानि
निष्कृतिनां, द्वितीयेऽपि तथैव तानि अनुविंशतिनिष्कृ-
तं, इत्येवं संभवत्याऽऽपेक्षमात्रादित्युक्तम्—

अणुतरोववषण्णं भंते ! शेरइए पावं कम्मं किं बं-
धी पुच्छा तहेव ? । गोयमा ! अत्येगइए बंधी प-
दमवितिया भंगा । सलेस्वे णं भंते अणुतरोववषण्णं शेर-
इए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! पदमवि-
तिया भंगा, एवं खलु सव्वत्थ पदमवितिया भंगा,
णवरं सम्पामिच्छत्तं मणजोगो वज्जोगो य ख पुच्छि-
जइ, एवं ० जाव यणियकुमारा । वेइदियतंइदियचउ-
रिदिपाणं वज्जोगो ख भणइ । पंचविधितिरिक्त्वजो-
णियाणं पि सम्पामिच्छत्तं ओदियाणं विभंगणाणं म-
णजोगो वज्जोगो एयाणि पंच ख भण्ति । मणु-
स्साणं अलेस्सासम्पामिच्छत्तमणजवज्जयाणं केवलणाणं-
विभंगणाणं सखोवउत्तं अवेदगअकसावी मणजोगी व-
ज्जोगी अजोगी एयाणि एकारस एयाणि ण भण्ति ।
बाणमंतरजोइसियवेयाणिया जहा शेरइयाणं तहेव ति-
थि ख भण्ति, सव्वेसि याणि सेसाणि ठाखाणि स-
व्वत्थ पदमवितिया भंगा । एगिदिपा सव्वत्थ पदमवि-
तिया जहा पावे । एवं णाणावरणियेण वि दंभओ,
५६७

एवं आउयवउत्तेसु० जाव अंतराए दंभओ । अणं-
तरोववषण्णं णं भंते ! शेरइए आउयं कम्मं किं बंधी
पुच्छा ? । गोयमा ! बंधी, ख बंधइ, बंधिसइ । सले-
स्सं णं भंते ! अणुतरोववषण्णं शेरइए आउयं कम्मं किं
बंधी ?, एवं चेव ततिओ भंगो । एवं० जाव अणागा-
रोवउत्तं सव्वत्थ वि ततिओ भंगो । एवं मणुस्सवज्जं
० जाव वेयाणिया । मणुस्साणं सव्वत्थ ततिओ च-
उत्तओ भंगो, णवरं कणइपण्णिएसु ततिओ भंगो स-
व्वेसिं णाखाणं चेव । सेवं भंते ! भंते ! ति ।

(अणुतरोववषण्णं एमित्यादि) इहाऽऽध्यायेव भङ्गी, अनन्त-
रोत्पन्नारोक्तस्य मोहलक्षणपापकर्मोपाधकात्पासम्भवात्तद्वि-
सृद्धसम्परायाऽऽदिषु भवति, तानि च तस्य न संभवन्तीति
(सव्वत्थं सति) लेइयाऽऽदिपदेषु, एतेषु च लेइयाऽऽदिपदेषु सा-
म्यतो नारकाऽऽदीनां सम्भवन्त्यापि, यानि पदाम्यन्तरोत्पन्न-
नारकाऽऽदीनामपरांतकत्वेन सन्ति, तानि तेषां न प्रच्छन्ती-
यानीति इष्टपञ्चाह—(नवरमित्यादि) अत्र सम्पत्तिमिथ्या-
त्याऽऽशुक्रपयं यद्यपि नारकाणामस्ति तथाऽपीहामन्तरोत्पन्न-
तया तेषां तदानीन्तानि न प्रच्छन्तीयमेषमुत्तराणि । आयुः-
कर्मदृष्टके—(मणुस्साणं सव्वत्थं तद्वत्तदतिथिं) य-
तोऽनन्तरोत्पन्नो मनुष्यो मातृवैभानां, भन्त्यति पुनश्च-
रमशरीरस्त्वसौ न बध्नति, न च भन्त्यतीति (कण-
पात्रिकपदं तद्वत्तं) कृष्णपात्रिकत्वेन न भन्त्यतीत्येत-
स्य पदस्याऽऽसम्भवात् तृतीय एव । (सव्वेसिं णाखाणं ता-
ई चेव सति) सर्वेषां नारकाऽऽदिजीवानां यानि पापकर्म-
दृष्टकेऽभिहितानि नानात्मानि तावन्माऽऽशुदृष्टकेऽपीति ।
अ० २६ श० २ उ० ।

परंपरोववषण्णं भंते ! शेरइए पावं कम्मं किं बंधी
पुच्छा ? । गोयमा ! अत्येगइए पदमवितिओ एवं जहेव प-
दमओ उदेसओ तहेव परंपरोववषण्णं विइओ उदेसओ
भाणियकरो । शेरइयादीओ तहेव णवदंढगसंगहिओ
अट्टइ वि कम्मपगडीणं जा जस्स कम्मस्स वत्तव्वया
सा तस्स अहीखमतिरिंसा शेयव्वा ० जाव वेयाणिया,
अणागारोवउत्ता सेवं भंते ! भंते ! ति ।

(परंपरोववषण्णं एमित्यादि) (जहेव पदमो उदेसओ
सि) जीवनारकाऽऽदिविषयः केवलं तत्र जीवनारकाऽऽदिपञ्च-
विंशतिः पदाम्यभिहितानि, इह तु नारकाऽऽदीनि चतुर्विंशति-
नित्यंतरेवाऽऽह—(नारकाऽऽदीनि) नारकाऽऽद्याऽत्र धाव्या
इत्यर्थः । (तहेव णवदंढगसंगहिओ सति) पापकर्मज्ञानाऽऽ-
वरणाऽऽदिप्रतिबद्धा ये नव दृष्टकाः प्रागुक्तास्तैः संप्रदीतो-
युक्ता य उद्देशकः स तथा । अ० २६ श० ३ उ० ।

एवं अनुप्रांऽऽदय एकादशाऽऽताः—

अणुतरोवगण्णं भंते ! शेरइए णं पावं कम्मं किं बंधी
पुच्छा ? । गोयमा ! अत्येगइए एवं जहेव अणुतरोववषण्णं

खवर्द्धगसहिष्णो उदेसो भक्षिभ्यो तदेव अणुतरोवगा-
दपि वि अहीणमतिरितो भाषियन्वो, खरुयादीए०
जाव वेमाणिए । सेवं भंते ! भंते ! ति । परं-
परोवगादए यं भंते ! खरुए पावं कम्मं किं बंधी,
जहेव परंपरोववखण्हि उदेसो सो चेव खिरवसेसो भा-
षियन्वो, सेवं भंते ! भंते ! ति । अणुतरोवगादए यं भंते !
खरुए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! एवं जहेव
अणुतरोववखण्हि उदेसो तदेव खिरवसेसो, सेवं भंते ! भंते !
ति । परंपराऽऽहारए यं भंते ! खरुए पावं कम्मं किं बंधी,
पुच्छा ? । गोयमा ! एवं जहेव परंपरोववखण्हि उदेसो
तदेव खिरवसेसो भाषियन्वो, सेवं भंते ! भंते ! ति ।
अणुतरोवज्जए यं भंते ! खरुए पावं कम्मं किं
बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! एवं जहेव अणुतरोवव-
खण्हि उदेसो तदेव खिरवसेसं, सेवं भंते ! भंते ! ति ।
परंपज्जए यं भंते ! खरुए पावं कम्मं किं
बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! एवं जहेव परंपरोववखण्हि
उदेसो तदेव खिरवसेसो भाषियन्वो, सेवं भंते !
भंते ! ति !

(अणुतरोवगादेति) उत्पत्तिसमयापेक्षयाऽज्ञानन्तरावगादत्व-
मवस्थेयम्, अन्यथाऽनन्तरोत्पन्नानन्तराऽवगादयोर्निर्विशेषता
न स्यादुक्ता चास्ती-“जहेव वाणमंतरोववखण्हि” इत्यादिना
एवं परंपरावगादोऽपि (अणुतरोवगादए चि) आहारकत्व-
प्रथमसमयवर्ती परम्पराऽऽहारकस्वाहारकत्वस्य द्वितीयाऽ-
विलम्बवर्ती (अणुतरोवज्जए चि) । पर्याप्तकालप्रथमसमय-
वर्ती । स च पर्याप्तसिद्धावपि तत उत्तरकालमेव पापक-
र्मोऽदिबन्धनक्षणाकारि भवतीत्यसावनन्तरोपपन्नकवत् व्य-
पदिश्यते । अत एवाऽऽह— (एवं जहेव अणुतरोववखण्हि
दीत्यादि)

अरमाऽअरमो—

अरिमे यं भंते ! खरुए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा ? ।
गोयमा ! एवं जहेव परंपरोववखण्हि उदेसो तदेव
अरिमेहि खिरवसेसं, सेवं भंते ! भंते ! ति । ० जाव वि-
हरह । अचरिमे यं भंते ! खरुए पावं कम्मं किं
बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! अत्येगइए जहेव पदमुहमेए
तदेव पदमवित्तियो भाषियन्वो सव्वत्थ ० जाव पविदिय-
तिरिक्खजोशियाणं । अचरिमे यं भंते ! मणुस्से पावं
कम्मं किं बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! अत्येगइए बंधी,
बंधइ, बंधिस्सइ, मत्थेगइए बंधी. रंधइ, य बंधिस्सइ ।
अत्येगइए बंधी, य बंधइ, य बंधिस्सइ । सलेस्से यं भंते !
अचरिमे मणुस्से पावं कम्मं किं बंधी, एवं चेव तिप्पि
भंगा चरिमविहूमा भाषियन्वा, एं जहेव पदमुहमे, य-

वरं जेमु तत्थ बीससु पदेसु चचारि भंगा तेसु इह
आदिप्पा तिप्पि भंगा भाषियन्वा चरिमभंगवज्जा ।
अलेस्सा केवल्लयासी अत्रोगी य एए तिप्पि वि य
पुच्छिज्जंति, सेसं तदेव । वाणमंतरोववखण्हि ज-
हा खरुए । अचरिमे यं भंते ! खरुए थाणावरणिजं
कम्मं किं बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! एवं जहेव पावं खवरं
मणुस्सेसु सकसाईसु लोभकसाएसु य पदमवित्तिया भं-
गा, सेसा अट्टारस चरिमविहूमा सेसं तदेव ० जाव वेमा-
णिया । दसिसणावरणिजं पि एवं चेव खिरवसेसं । वे-
याणिजं सव्वत्थ वि पदमवित्तिया भंगा ० जाव वेमा-
णिया, खवरं मणुस्सेसु अलेस्सकेवली अवोगी य थ-
त्थि । अचरिमे यं भंते ! खरुए मोहणिजं कम्मं किं
बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! जहेव पावं तदेव खिरवसेसं ०-
जाव वेमाणिए । अचरिमे यं भंते ! खरुए आउयं कम्मं
किं बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! पदमतितिया भंगा । एवं स-
व्वपदेसु वि खरुयाणं पदमतितिया भंगा, खवरं सम्मा-
भिच्छत्ते तत्तिओ भंगा । एवं ० जाव थणियकुमारा ।
पुडवीकाइयआउकाइयवखण्हिआइयायं तेजोलेसाए त-
त्तिओ भंगा । सेसपदेसु सव्वत्थ पदमतितिया भंगा ।
तेउकाइयवाउकाइयायं सव्वत्थ पदमतितिया भंगा । बेइ-
दियतेइदियचउरिदियायं एवं चेव, खवरं सम्मतमोहिय-
थाणे अभिखिबोहियथाणे सुअण्णाणे एएसु चउसु वि ठा-
खेसु तत्तिओ भंगा । पविदियतिरिक्खजोशियाणं सम्मा-
भिच्छत्ते तत्तिओ भंगा, सेसपदेसु सव्वत्थ पदमतितिया
भंगा, मणुस्सायं सम्माभिच्छत्ते अवदेए अकसाइम्मि
य तत्तियभंगा । अलेस्सकेवल्लयाणअत्रोगी य थ पु-
च्छिज्जंति, सेसपदेसु सव्वत्थ पदमतितिया भंगा, वाण-
मंतरोववखण्हि वेमाणिया जहा खरुए । थामं गोवं अंत-
रायं च जहेव थाणावरणिजं तदेव खिरवसेसं, सेवं
भंते ! भंते ! ति ० जाव विहरह ॥

(अरिमे यं भंते ! खरुए चि) इह अरमो यः पुनस्ते
अर्थं न प्राप्स्यति । (एवं जहेवेत्यादि) इह च यद्यपि अ-
विशेषणाऽतिदेशः कृतस्तथापि विशेषोऽवगन्तव्यः । तथाहि-
अरमोदेशकः परंपरोपपन्नकोदेशकश्चात्र एतच्छब्दं परंपरो-
देशकश्च प्रथमोदेशकवत्, तत्र मनुष्यपदे आरुप्यतेत्यथा
सामान्यतस्त्वयो भङ्गा उक्तास्तेषु च अरममनुष्यस्थाऽऽशु-
कर्मबन्धमाधित्य चतुर्थं एव घटने, यतो यस्मिन्लोऽलाभा-
युर्बद्धवाच्य भवन्ति, न च भेरुयतीति, अन्यथा अरमत्व-
मेव न स्यादित्येवमवस्थापि विशेषोऽवगन्तव्य इति । अच-
रमो एतन्मेषु वचनैः प्राप्स्यति, तत्राचरमोदेशके पञ्चोद्वि-
तियमन्तेषु पदेषु पापकर्मोऽऽख्याऽऽशी भङ्गा मनुष्याणां
तु अरमभङ्गकर्मोऽन्यः, यतश्चतुर्थोऽचरमस्येति । एतदेव दृष्ट-

यति—(अचरिते न भंते । मण्डले इत्यादि) (बीससु प-
चसु रिं) जामि चेतानि—जामि १ सलेख २ मुकुलेख ३ छ-
क्रपासिक ४ सम्यग्दृष्टिर्ज्ञानर-धर्मतन्त्रान्यादितुल्य ५ नो-
संकीर्णयुक्ता ११ वेद १२ सक्त्याय १३ लोभरुक्ताय १४ सयोगि
१५ मनोयोग्यादिव १६ लसकारोपयुक्ता १७ नाकारोपयुक्तल-
क्षणा १८ । एतेषु च सामान्येन भङ्गकचतुष्कसम्भवेऽप्य-
चरमत्वागमनुपपदे चतुषो नास्ति, चरमस्यैव तद्भावा-
दिति । (अलक्ष्ये इत्यादि) अलक्ष्याऽऽवृत्त्यभ्यस्त्या एव
अवप्तीति, ते चेह न द्रष्टव्याः ज्ञानाऽऽवरणीयद्रष्टकोऽप्येवं,
नवरं विशयाऽप्यम्-पापकर्मद्रष्टके सक्त्यायलोकपायिषु आ-
द्याभ्यो भङ्गा उक्ताः, १६ स्वाधी ह्येव, यत एते ज्ञा-
नाऽऽवरणीयमवस्था पुनर्वर्णका न भवन्ति । कथायिषां सदे-
व ज्ञानाऽऽवरणबन्धकत्वचतुषेस्त्वचरमत्वादेव न भवतीति
(वेद्ययिज्ञेय सवत्य वि ष्ठद्वीय सि) तृतीयचतुषेयोर-
सम्भवादेतयोर्हि प्रथमः प्राशुक्युक्तेन सम्भवति, द्वितीय-
स्त्वय्यागित्य एव भवतीति । आयुर्वेदके—(अचरितं यं भं-
ते । मेरुद इत्यादि) (पदमताताया भंग सि) तत्र प्रथमः
प्रतीत एव, द्वितीयस्त्वचरमत्वाभास्यचरमस्य ज्ञानुषंगो-
ऽवश्यं भविष्यत्यवस्थाऽवरमत्त्वमेव न स्यादिव चतुषोऽपि
सूतीये तु न बध्नात्यायुस्तवर्णकाले पुनर्मैस्त्वचरमत्वादि-
ति शेषपदानां नु भावना पूर्वोक्तानुसारं कल्प्येति । भ०
२६ श० ११ उ० । (किं कर्मण्यं कतिकर्मप्रकृतौ बध्नाति, कति
वेदयते, इति ' कर्म ' शब्दे तृतीयभावे २६१ श्रुते उक्तम्)
ज्ञानाऽऽवरणीयं कर्म किं स्त्री बध्नाति, पुरुषो

चा इत्यादिवक्ष्यत्वता—

नाशावरणिजं यं भंते । कर्म किं इत्थी बंध, पुरिसो
बंध, नपुंसको बंध, नो इत्थी नो पुरिसो नो नपुंसको
बंधः । गोयमा । इत्थी वि बंध, पुरिसो वि बंध, नपुं-
सको वि बंध, नो इत्थी नो पुरिसो नो नपुंसको सिय बंध,
सिय नो बंध । एवं आउगवजाओ सच कम्मपगडीओ ।
आउगं भंते । कम्म किं इत्थी बंध, पुरिसपुच्छा ।
गोयमा । इत्थी सिय बंध, सिय नो बंध, एवं तिभि वि
आणियव्वा । नो इत्थी नो पुरिसो नो नपुंसको न बंध ।
(नाशावरणिजं यं भंते । कम्म किं इत्थी बंध) इत्या-
दि प्रश्नस्तत्र न स्त्री न पुरुषो न नपुंसको वेदोदयराहितः,
स चानिबृत्तिबादरसंपरायप्रभृतिगुणस्थानकवर्ती भवति । तत्र
जाऽनित्त्वत्तिबादरसंपरायसुखमसंपरायो ज्ञानाऽऽवरणीयस्य
बन्धको सप्तविधवक्ष्यबन्धकत्वात् उपशान्तमोहाऽऽदि-
स्त्वबन्धक एकविधबन्धकत्वात् उक्तम्—स्याद्वध्नाति स्याज्ज
बध्नाति, इति । (आउगं यं भंते ।) इत्यादि प्रश्नस्तत्र
स्याद्वध्नात्यायुः स्याद्वध्नाति, स्याज्ज बध्नाति, बन्धकाले
बध्नाति, अवर्णकाले न बध्नात्यायुषः सङ्गदेवैकत्र भवे
बध्नात् निवृत्तस्यासिद्धेस्तु न बध्नाति, निवृत्तिबा-
दरसंपरायाऽऽपिगुणस्थानकवर्णबन्धस्य व्यवधिज्जत्वात् ।
संयतः—

नाशावरणिजं यं भंते । कम्म किं संजए बंध, असंजए,
एवं संजयाऽसंजए बंध, नो संजए नो असंजए नो संज-

याऽसंजए बंध । गोयमा । संजए सिय बंध, सिय नो
बंध, असंजए बंध, संजयाऽसंजए वि बंध, नो संजए नो
असंजए नो संजयाऽसंजए न बंध । एवं आउगवजाओ
सच वि आउगे हेट्ठिळा तिभि भयणाए उवरिळा न बंध ।
भ० ६ श० ३ उ० ।

दृष्टिमंज्ञा—

नाशावरणिजं यं भंते । कम्म किं सम्महिट्ठी बंध, मि-
च्छहिट्ठी बंध, सम्मामिच्छहिट्ठी । गोयमा । सम्महिट्ठी
सिय बंध, सिय नो बंध, मिच्छहिट्ठी बंध, सम्मामिच्छ-
हिट्ठी बंध । एवं आउगवजाओ सच वि आउगे हेट्ठिळा दो
भयणाए सम्मामिच्छहिट्ठी न बंध । नाशाऽऽवरणं किं सत्री
बंध, असत्री बंध, नो सत्री, नो असत्री बंध । गोयमा ।
सत्री सिय बंध, सिय न बंध, असत्री बंध, नो सत्री नो
असत्री न बंध, एवं वेद्ययिज्ञाऽऽवरणवजाओ ज्ज कम्मप-
गडीओ वेद्ययिज्ञं हेट्ठिळा दो बंध, उवरिळा भयणाए
आउगं हेट्ठिळा दो भयणाए उवरिळे न बंध ॥

(सम्महिट्ठी सिय सि) सम्यग्दृष्टिः—वीतरागस्तदितरञ्ज
स्यात्तत्र वीतरागो ज्ञानाऽऽवरणं न बध्नात्येकविधबन्धक-
त्वादितरञ्ज बध्नातीति स्यादित्युक्तम्, मिथ्यादृष्टिमिथ्यादृष्टी
तु बध्नाति एवेति (आउगे हेट्ठिळा दो भयणाए)
सम्यग्दृष्टिमिथ्यादृष्टी आयुः स्याद्वध्नातिः स्याज्ज बध्नाति इत्य-
र्थः । तथाहि—सम्यग्दृष्टिपूर्वकरणेऽदिरायुर्न बध्नाति, इतर-
स्तु आयुर्बन्धकाले तद्वध्नाति, अव्यदा तु न बध्नात्येवं मि-
थ्यादृष्टिः, मिथ्यादृष्टिस्तु न बध्नात्येव, तद्वध्नाद्यव्यवसाय-
स्थानाभावादिति । संक्षिप्तारं—(सत्री सिय बंध सि) सत्री
मनःपर्यायित्युक्तम्, स च यदि वीतरागस्तदा ज्ञानाऽऽवरणं न
बध्नाति, यदि पुनरितरस्तदा बध्नाति ततः स्यादित्युक्तम् ।
(असत्री बंध सि) मनःपर्यायित्विकलो बध्नात्येव । (नो-
सत्रीनो अससि सि) केवली सिद्धञ्च न बध्नाति, हेत्वभावा-
त् । (वेद्ययिज्ञं हेट्ठिळा दो बंधंति सि) सत्री असत्री च
वेदनीयं बध्नाति, अयोगिसिद्धञ्चोर्नां तद्वध्नात्वात् । (उ-
वरिळे भयणाए सि) उपरितो—नोसंक्षी नो असंक्षी, स च
सयोगायोगकेवली सिद्धञ्च, तत्र यदि सयोगकेवली तदा
वेदनीयं बध्नाति, यदि पुनरयोगकेवली सिद्धो वा, तदा न
बध्नाति, अतो भजनैस्त्युक्तम् । (आउगं हेट्ठिळा दो भयणाए
सि) सत्री चाऽऽयुः स्याद्वध्नाति, अतस्तुल्यमेव तद्वध्नात् ।
(उवरिळे न बंध सि) केवली सिद्धञ्चाऽऽयुर्न बध्नातीति ।

भवसिद्धिद्वारम्—

नाशावरणिजं कम्म किं भवसिद्धि बंध, अभवसि-
द्धि, नो भवसिद्धि नो अभवसिद्धि बंध । गोयमा ।
भवसिद्धि भयणाए अभवसिद्धि बंध, नो भवसिद्धि
नो अभवसिद्धि न बंध, एवं आउगवजा सच वि
आउगं हेट्ठिळा दो भयणाए उवरिळा न बंध ॥

(भवसिद्धि भयणाए सि) भवसिद्धिको यो वीतरागः
स च बध्नाति ज्ञानाऽऽवरणं तद्वध्नात्—सम्यो बध्नातीति

भजनयेत्युक्तम् । (नो भवसिद्धि एव नो अभवसिद्धि एव न) सिद्धः स ख न बध्नाति । (आउयं दो हेट्टिळा भयणाए ति) भयोऽप्रव्यक्षाऽऽयुर्वन्धकाले बध्नातोऽप्यदा तु न बध्नीत इत्यतो भजनयेत्युक्तम् । (उवरिल्ले न बंधं सि) सिद्धो न बध्नातीत्यर्थः ।

दर्शनद्वारे—

नाथाऽऽवरणं किं चक्षुर्दसणी बंधः, अचक्षुर्दसणी बंधः, आहिर्दसणी बंधः, केवलदसणी बंधः । गोयमा ! हेट्टिळा तिसि भयणाए उवरिल्ले ण बंधः, एवं वेयण्णजवजाभो सत्त वि वेयण्णं हेट्टिळा तिसि बंधः केवलदसणी भयणाए ॥

(हेट्टिळा तिसि भयणाए ति) चक्षुरवधिर्दर्शनिनो यद्दुःस्थवीतरागास्तदा न ज्ञानाऽऽवरणं बध्नन्ति, वेदनीयस्य च बन्धकत्वात्तेषां सरागास्तु बध्नन्ति अनो भजनयेत्युक्तम् । (उवरिल्ले न बंधं सि) केवलदर्शनी भवस्थः सिद्धो वा; न बध्नाति, हेत्वभावादित्यर्थः । (वेयण्णं हेट्टिळा तिसि बंधं सि) आद्यात्म्यो दर्शनिनः लुप्तस्थवीतरागाः सरागाश्च वेदनीयं बध्नन्त्येव । (केवलदसणी भयणाए ति) केवलदर्शनी—सयोगिकवली बध्नाति, अयोगिकवली सिद्धश्च न बध्नातीति भजनयेत्युक्तम् ।

पर्याप्तद्वारे—

नाथाऽऽवरणं किं कर्म किं पञ्चभो बंधः, अपञ्चभो बंधः नो पञ्चभो नो अपञ्चभो बंधः । गोयमा ! पञ्चत्त ए भयणाए अपञ्चत्त ए बंधः, नो पञ्चत्त ए नो अपञ्चत्त ए न बंधः, एवं आउगवज्जाभो आउगं हेट्टिळा दो भयणाए उवरिल्ले ण बंधं ॥

(पञ्चत्त ए भयणाए ति) पर्याप्तको-वीतरागः सरागाश्च ह्यात्तत्र वीतरागो ज्ञानाऽऽवरणं न बध्नाति, सरागास्तु बध्नाति, ततो भजनयेत्युक्तम् । (नो अपञ्चत्त ए नो अपञ्चत्त ए न बंधं सि) सिद्धो न बध्नातीत्यर्थः । (आउगं हेट्टिळा दो भयणाए ति) पर्याप्तकाऽपर्याप्तकावायुस्त्वन्धकाले बध्नीतोऽप्यदा नेति भजना । (उवरिल्ले नेति) सिद्धो न बध्नातीत्यर्थः ।

भाषकः—

नाथाऽऽवरणं किं भास ए बंधः, अभाम ए । गोयमा ! दो वि भयणाए, एवं वेयण्णजवज्जाभो सत्त वेयण्णं, भास ए बंधः, अभाम ए भयणाए ॥

भाषको भाषालिखितमाहृत्यस्वभाषकस्तत्र भाषको वीतरागो ज्ञानाऽऽवरणं न बध्नाति, सरागास्तु बध्नाति, अभामकस्त्वयोगो सिद्धश्च न बध्नाति, पृथिव्यादयो विग्रहगत्यापन्नाश्च बध्नन्तीति । (दो वि भयणाए ति) इत्युक्तम् । (वेयण्णं भास ए ति) सयोगवचनसंख्याऽपि भाषकस्य सर्वेदनीयबन्धकत्वात् । (अभाम ए भयणाए ति) अभामकस्त्वयोगो सिद्धश्च न बध्नाति, पृथिव्यादिकस्तु बध्नातीति भजना ।

परीतद्वारे—

नाथाऽऽवरणं किं परिते बंधः, अपरिते बंधः, नो परिते

नो अपरिते बंधः । गोयमा ! परिते भयणाए अपरिते बंधः, नो परिते नो अपरिते न बंधः, एवं आउगवज्जाभो सत्त कम्मपण्णदीभो आउए परितो वि अपरितो वि भयणाए नो परितो नो अपरितो न बंधः ॥

(परिते भयणाए ति) परीतः-प्रत्येकशरीरोऽल्पसंसारोवा, स च वीतरागोऽपि स्वाद्य चलो ज्ञानाऽऽवरणं न बध्नाति, सरागपरीतस्तु बध्नातीति भजना । (अपरिते बंधं सि) अपरीतः साधारणकायोऽनन्तसंसारः, स च बध्नाति । (नो परिते नो अपरिते न बंधं सि) सिद्धो न बध्नातीत्यर्थः । (आउयं परितो वि अपरितो वि भयणाए ति) प्रत्येकशरीराऽऽपि आयुर्वन्धकाल एवाऽऽयुर्वन्धनातीति न तु सर्वदा ततो भजनीत, सिद्धस्तु न बध्नातीत्यस्य आह—(णो परिते इत्यपि)

ज्ञानद्वारे—

नाथाऽऽवरणं किं अभिणिवोदियनाणी बंधः सुयनाणी आहिनानी मणपज्जवनाणी केवलनाणी हेट्टिळा चत्तारि भयणाए केवलनाणी न बंधः, एवं वेयण्णजवजाभो सत्त वि वेयण्णं हेट्टिळा चत्तारि बंधः केवलनाणी भयणाए नाथाऽऽवरणं किं मतिअण्णाणी बंधः, सुअअण्णाणी, वि-अंगणाणी । गोयमा ! आउगवज्जाभो सत्त वि बंधः, आउग भयणाए ॥

(हेट्टिळा चत्तारि भयणाए ति) अभिनिबोधिकज्ञानिप्रभृत्यवस्थावरो ज्ञानितो ज्ञानाऽऽवरणं वीतरागाऽवस्थायां न बध्नन्ति, सरागावस्थायां तु बध्नन्तीति भजना । (वेयण्णं हेट्टिळा चत्तारि वि बंधंतीति) वीतरागाणामपि लुप्तस्थानां वेदनीयस्य बन्धकत्वात् । (केवलनाणी भयणाए ति) सयोगकवलनां वेदनीयस्य बन्धनाद्योगिनां सिद्धानां चा-बन्धनावु भजनीत ।

योगद्वारे—

नाथाऽऽवरणं किं मणजोगी ण बंधः, वज्जोगी कायजोगी अजोगी बंधः । गोयमा ! हेट्टिळा तिसि भयणाए अजोगी न बंधः । एवं वेयण्णजवजाभो वेयण्णं हेट्टिळा बंधः, अजोगी न बंधः ॥

(हेट्टिळा तिसि भयणाए ति) मनोवाक्काययोगित्वे ये उपशान्तमोहनीयमोहसयोगिकवलिनस्ते ज्ञानाऽऽवरणं न बध्नन्ति, नद्वये तु वध्नन्तीति भजना । (अजोगी न बंधं सि) अयोगी-अयोगिकवली सिद्धश्च न बध्नातीत्यर्थः । (वेयण्णं हेट्टिळा बंधंतीति) मनोवाक्कायो बध्नन्ति, सयोगानां वेदनीयस्य बन्धकत्वात् । (अजोगी न बंधं सि) अयोगिनः सर्वकर्मणासबन्धकत्वादिति ।

उपयोगद्वारे—

नाथावरणं किं सागारोवउत्ते बंधः, अनागारोवउत्ते बंधः । गोयमा ! अट्टु वि भयणाए ॥

(अट्टु वि भयणाए ति) जाकाराऽजाकाराणुपयोगोत्तरो-

गानामयोगानां च स्वातां, तत्रोपयोगद्वयेऽपि सयोगा ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिप्रकृतिर्यथा योगं बध्नन्ति, अयोगास्तु नेति भजनेति ।

आहारद्वारे—

नाशाऽऽवरणं किं आहारं बंध, अशाहारं बंधः । गोयमा ! दो वि भयणाए, एवं वेयण्णआउगवज्जाणं छुण्हं वेयण्णज्जं आहारं बंध, अशाहारं भयणाए आउए आहारं भयणाए अशाहारं न बंधः ॥

(दो वि भयणाए ति) आहारको वीतरागोऽपि भवन्ति, न चासौ ज्ञानाऽऽवरणं बध्नाति, सरागस्तु बध्नातीति आहारको भजनया बध्नाति, तथा अनाहारकः केवली विप्रहगत्यापन्नश्च स्वात्म केवली न बध्नाति इतरस्तु बध्नातीति अनाहारकोऽपि भजनयेति । (वेयण्णज्जं आहारं बंध ति) अयोगिविज्ज्ञानं सर्वेषां वेदनीयस्य बन्धकत्वात् । (अशाहारं भयणाए ति) अनाहारको विप्रहगत्यापन्नः समुद्रघातकेवली च बध्नाति, अयोगी सिद्धश्च न बध्नातीति भजना । (आउए आहारं भयणाए ति) आउबन्धकाल एवाऽऽप्युपो बध्नात्, अन्यदा त्वबध्नात्कृतं नेति । (अशाहारं एव बंध ति) विप्रहगतिगानामप्यायुक्तस्याऽऽवरणकत्वादिति ।

सूत्रद्वारे—

शाणाऽऽवरणं किं सुहुमं बंध, बादरे बंध, नो सुहुमे नो बादरे बंधः । गोयमा ! सुहुमे बंध, बादरे भयणाए, नो सुहुमे नो बादरे न बंधः । एवं आउगवज्जाओ सच्च वि आउए सुहुमे बादरे भयणाए नो सुहुमे नो बादरे न बंधः ।

(बायंर भयणाए ति) वीतरागवादाणां ज्ञानाऽऽवरणस्याबन्धकत्वात्सारागवादाणां च बन्धकत्वात्कृतं नेति । सिद्धस्य पुनरबन्धकत्वादाह— नो सुहुमे इत्यादि) (आउए सुहुमे बायंर भयणाए ति) बन्धकाले बध्नादप्यदा त्वबध्नात्कृतं नेति ।

चरमद्वारे—

शाणाऽऽवरणं किं चरिमे, अचरिमे बंधः । गोयमा ! अट्ट वि भयणाए ।

(अट्ट वि भयणाए ति) इह यस्य चरमो भवो भविष्यति स चरमः, यस्य तु नासौ भविष्यति सोऽचरमः, सिद्धश्चासौचरमः, चरममवाऽऽभावात्, तत्र चरमो यथायोगमष्टाऽपि बध्नाति, अयोगिविद्ये तु नेत्येव भजना, अचरमस्तु संसारी अष्टाऽपि बध्नाति, सिद्धस्तु नेत्येवमष्टाऽपि भजनेति ।

अथाऽऽवबहुत्वद्वारम्—

एएसिं भंते ! जीवाणं इत्थिवेयमाणं पुरितवेयमाणं नपुंसगवेयमाणं अवेयमाणं य कपरे कपरे ० जाव विसेसारिया वा ? गोयमा ! सवत्थावा पुरिसवेयमा, इत्थिवेयमा संखेज्जगुणा, अवेयणा अणंतगुणा,

नपुंसगवेयमा अणंतगुणा, एएसिं सखेसिं पयाणं अप्पबहुगाई उच्चारियेव्वाई ० जाव सवत्थावा जीवा अचरिमा चरिमा अणंतगुणा । सेवं भंते ! भंते ! ति ।

(इत्थिवेयमा संखेज्जगुणे ति) यतो देवनर्गतिर्येकमुक्तेभ्यः तत्संख्यः कमेण द्वात्रिंशत्संख्यतिश्रितगुणा—द्वात्रिंशत्संख्यतिश्रितगुणाधिकान् भवन्तीति । (अवेयमा अणंतगुणे ति) अतिश्रुतिबादरस्तपरायाऽऽद्यः सिद्धाश्चाऽवेदाः, अतस्तेऽनन्तत्वात् स्वीयेऽप्येऽनन्तगुणा भवन्ति । (नपुंसगवेयमा अणंतगुणे ति) अनन्तकार्यिकानां सिद्धेभ्योऽनन्तगुणानामिह गणनादिति । (एएसिं सखेसिमित्यादि) एतेषां पूर्वोक्तानां संयताऽऽदीनां वरमान्तानां चतुर्दशानां दाराणां तद्वन्धेदाऽप्येययाऽऽवबहुत्वमुच्चारयितव्यम् । तथा— " एएसिं भंते ! संजयाणं असंजयाणं संजयाऽसंजयाणं नोसंजयनोअसंजयनोसंजयाऽसंजयाणं कपरे कपरे— हितो अण्णा वा बहुया वा योवा वा विसंसाहिया वा ? । गोयमा ! सवत्थावा संजयाऽसंजया, असंखेज्जगुणाः नोसंजया नोअसंजया नोसंजयाऽसंजया अणंतगुणा, असंजया अणंतगुणा " इत्यादि प्रज्ञापनाऽनुसारंण बाध्यं यावच्चरमाऽऽऽवबहुत्वम् । एतदेवाऽऽह— (० जाव सवत्थावा जीवा अचरिमेत्यादि) अत्राऽचरमा अमव्याख्यमाश्च भवत्याख्यमेवं भवं प्राप्स्यन्ति, सेरस्यन्तीत्यर्थः । ते चाऽऽचरमेभ्योऽनन्तगुणा यस्माद्भवेभ्यः सिद्धा अनन्तगुणा भविता यावन्तश्च सिद्धास्तावन्त एव खरमा यस्मादावन्तः सिद्धा अतीताऽद्यां तावन्त एव सत्स्थमवनागतोऽज्जायाम् । भ० ६ श० ३ उ० । पं० सं० ।

जीवे णं भंते ! हसमाणं वा उस्तुयमाणं वा कइ कम्मपगडीओ बंधः । गोयमा ! सच्चविहवंचए वा, अट्टविहवंचए वा, एवं ० जाव वेमाणिए पोहत्तिएहि जीवेमि— दिषवज्जां तिपभेगा ।

" जीवा णं भंते ! हसमाणं वा उस्तुयमाणं वा कइ कम्मपगडीओ बंधोति । गोयमा ! सच्चविहवंचया वि अट्टविहवंचया वि " इत्यादिपु (जीवेमिदिपय्यादि) जीवपदे मेकेन्द्रियपदानि च पृथिव्यादीनि वर्जयित्वाऽप्युपो एकोनविंशतौ नारकाऽऽदिपदेषु विक्रमज्ञान—भक्तकथं वाच्यं, यतो जीवपदे पृथिव्यादिपदेषु च बहुधाजीवानां सत्संविधबन्धकाश्चाऽऽविधिवन्धकाश्चेत्येकैकभेदे लभ्यते, नारकाऽऽदिषु तु त्रयम् । तथाहि—सर्व एव सत्संविधबन्धकाः स्फुरित्येकः । अथवा—सत्संविधबन्धकाश्चाऽऽविधिवन्धकाश्चेत्येवमेव द्वितीयः । अथवा—सत्संविधबन्धकाश्चाऽऽविधिवन्धकाश्चेत्येवं तृतीय इति । भ० ५ श० ४ उ० ।

निद्रायमाणस्य कर्मबन्धः—

जीवे णं भंते ! निद्रायमाणं वा पचलायमाणं वा कइ कम्मपगडीओ बंधः । गोयमा ! सच्चविहवंचए वा अट्टविहवंचए वा एवं ० जाव वेमाणिए पोहत्तिपसु जीवेमिदि— यवज्जां नियपंगो भ० ५ श० ४ उ० ।

यतमानस्य पापं कर्म न बध्यते—

अजयं चरमाणो य, पाणभूयाई हिंसइ ।
बंघई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥ १ ॥
अजयं चिट्ठमाणो य, पाणभूयाई हिंसइ ।
बंघई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥ २ ॥
अजयं आसमाणो य, पाणभूयाई हिंसइ ।
बंघई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥ ३ ॥
अजयं सयमाणो य, पाणभूयाई हिंसइ ।
बंघई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥ ४ ॥
अजयं भुंजमाणो य, पाणभूयाई हिंसइ ।
बंघई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥ ५ ॥
अजयं भाममाणो अ, पाणभूयाई हिंसइ ।
बंघई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥ ६ ॥

अयतं चरञ्जयत्— अनुपदेशेनाऽस्त्राज्ञयति, क्रियाविशेषणमे-
तत्, चरन्—गच्छन्, तुरेवकारार्थः, अयतमेव चरत्, ईयांसमि-
तिमुल्लङ्घ्य, न त्वम्यथा, किमित्याह—प्राणिभूतानि हिनस्ति-
प्राणिनो—ह्रीन्मृगादयः, भूतानि—एकैन्मृगास्तानि हिनस्ति-
प्रमादाऽनाभोगाभ्यां व्यापादयतीति भावः, तानि च हिंसन् ब-
ध्नाति पापं कम्मं अकुशलपरिणामादायत्तं क्लिष्टं—हानाऽऽव-
रणीयाऽऽदि तत् (से) भवति कटुकफलं तत्पापं कम्मं
(से) तस्य—अयतचरिणो भवति, कटुकफलमित्यनुस्वारोऽ-
स्त्राज्ञिकः अग्रमफलं भवति, मोहाऽऽदिहेतुनया विपाकदा-
रुणमित्यर्थः ॥ १ ॥ एवमयतं निष्ठन्तुर्हेतुनासमाहितो हल्-
पादाऽऽदि विलिपन् शेषं पूर्ववत् ॥ २ ॥ एवमयतमासोन्नो—निप-
क्ष्यता अनुपयुक्त आकुञ्चनाऽऽदिभावोन्न, शेषं पूर्ववत् ॥ ३ ॥ एव-
मयतं स्वपञ्चसमाहितो विषा प्रकामशय्याऽऽदिना वा, शेषं पृ-
र्ववत् ॥ ४ ॥ एवमयतं भुञ्जानो निःप्रयोजनं प्रणीतं काकशृगाल-
भक्षितादिना वा, शेषं पूर्ववत् ॥ ५ ॥ एवमयतं भाषमाणो गृ-
हस्थभाषया—निष्ठुरमन्तरभाषाऽऽदिना वा, शेषं पूर्ववत् ॥ ६ ॥

अत्राऽऽह—यथेवं पापकर्मबन्धस्ततः सूत्रम्—

कई चरे कई चिट्ठे, कहपास कई सए ।

कई भुंजतो भासंतो, पावं कम्मं न बंधइ ॥ ७ ॥

कथं—केन प्रकारेण चरेत् कथं चिट्ठत्, कथमासौत, कथं
स्वपेत्, कथं भुञ्जानो भाषमाणः पापं कम्मं न बध्नाति ॥ ७ ॥

आचार्य आह सूत्रम्—

जयं चरे जयं चिट्ठे, जयमासे जयं सए ।

जयं भुंजतो भासंतो, पावं कम्मं न बंधइ ॥ ८ ॥

यतं चरेत्—स्वोपदेशेनार्थसामानः, यतं निष्ठत् समाहितो ह-
स्तपादाऽऽद्यविशेषण, यतमासीत—उपयुक्त आकुञ्चनाऽऽद्यक-
रणेन, यतं स्वपेत्—समाहितो रात्री प्रकामशय्याऽऽदिपरिहारण
यतं भुञ्जानः—सप्रयोजनमप्रणीतं प्रतरसिंहभक्षताऽऽदिना,
एवं यतं भाषमाणः साधुभाषया सुदु काव्यभासं च पापं कम्मं
क्लिष्टम्—अकुशलानुबन्धि हानाऽऽवरणीयाऽऽदि न बध्नाति
नाऽऽस्ते, निराश्र(अ)वस्थादिहितानुशासनपरत्वादिति ॥ ८ ॥

किं च—सूत्रम्—

सर्वभूयपभूयस्स, सम्मं भूयाई पासओ ।

पिडियासवस्स दंतस्स, पावं कम्मं न बंधइ ॥ ९ ॥

सर्वभूयपभूयस्स—सर्वभूयनाऽऽऽमभूतः, य आरभ्यवत् सर्व-
भूतानि पश्यतीत्यर्थः । तस्येवं सत्यवशीतरागोक्तेन विविना
भूतानि—पृथिव्यादीनि पश्यतः सतः पिडिताऽऽद्यवस्य स्थिति-
तप्राणतिपाताऽऽद्याश्चरस्य दान्तस्य इन्द्रियनोऽन्द्रियवर्मेन
पापं कम्मं न बध्यते—तस्य पापकर्मबन्धो न भवतीत्यर्थः ॥ ९ ॥
एवं सति सर्वभूतदयावतः पापकर्मबन्धो न भवतीति ।
ततश्च सर्वाऽऽऽमना दयायामेव यतितव्यम्, अलं हानाऽभ्यासे
नाऽपि मा भूत् अमृतपञ्चवियमतिविश्रम इति तदर्थ-
हायाऽऽह—

पढं नाथं तमो दया, एवं चिट्ठे सर्ववज्जए ।

अभाणी किं काही, किं वा नाही केअपावंग ॥ १० ॥

प्रथमम्—आदौ ज्ञानं—जीवस्वरूपपरस्मैगोपायफलविषयं ततः—
तथाविधज्ञानसमनन्तरं दया—संयमस्तदेकान्तोपादेयतया भाव-
तस्तत्प्रवृत्तेः, एवम् अनेन प्रकारेण ज्ञानपूर्वकक्रियाप्रतिपास-
कपेण निष्ठिति—आस्ते सर्वसंयतः—सर्वः प्रयुजितः, यः पुनरज्ञा-
नी—साध्यापायफलपरिज्ञानविकलः स किं करिष्यति?, सर्वभा-
न्धतुल्यत्वात् प्रवृत्तिनिवृत्तिनिमित्ताभावात्, किं वा कुर्वन्
ज्ञानाति कुक—निपुणं हितं—कालोचितं पापकं वा अततो वि-
परीतमिति, ततश्च नत्करणं भावनेऽकरणमेव, समप्रतिनि-
त्ताभावाद्ध्यप्रतीतपलायनघुणाक्षरकरणवत् । अत एवाऽऽ-
स्त्राण्युक्तम्—“माययो य विहारो बीयो गीयपर्मोसिस्सो अ-
णिओ ॥” इत्यादि । अतो ज्ञानाभावात् कार्यः ।

तथा चाऽऽह सूत्रम्—

सांच्चा जाणइ कल्लाणं, मांच्चा जाणइ पावंग ।

उभयं पि जाणई सांच्चा जे जेयं तं समायंग ॥ ११ ॥

भुत्वा—आकर्ष्य सन्नाधनस्वरूपविपाकं जानाति—बुद्धयते
करयाणं करयां—मोक्षस्तमणित नयनीति कल्याणं—दया
ऽऽद्यं संयमस्वरूपं, तथा भुत्वा जानाति पापकम्—असं-
यमस्वरूपम्, उभयभाप संयमाऽसंयमस्वरूपं आश्रयकपायानि
जानाति भुत्वा, नाऽऽबुन्वा, यतश्चेवमत इत्थं विहाय यत् कुक-
निपुणं हितं—कालोचितं तत्समाचरेत् कुर्यादित्यर्थः ।

उक्तमेवार्थं स्पष्टयन् आह सूत्रम्—

जो जीवे वि न याणइ, अमीचे वि न जाणइ ।

जीवाजीवे अयाणंतो, कह सो नाहीइ संजमं ॥ १२ ॥

जो जीव वि वियाणइ, अमीचे वि वियाणइ ।

जीवाजीवे वियाणंतो, सो हु नाहीइ संजमं ॥ १३ ॥

यो जीवानपि—पृथिवीकायिनाऽऽदिभेदविज्ञानं न जानाति,
अजीवानपि—संयमोपायानि नो मयाहरणयाऽऽदीन् न जानाति,
जीवाजीवानजानन् कथमसौ ज्ञास्यति संयमे? तद्विरयं, त-
द्विषयाज्ञानादिति भावः ॥ १२ ॥ ततश्च यो जीवानपि जानात्य-
जीवानपि जानाति जीवाजीवाभिविज्ञानं स एव ज्ञास्यति
संयमादिति । प्रतिपादितः पञ्चम उपदेशाऽर्थोपाकारः । दृश-
४ अ० ।

बंधग—बन्धक—पुं० । बध्नात्येवमकारं कर्म प्रदेशे—स-

हेति बन्धकः । बन्धककृत्यजीवेषु जीवस्थानमिदंभिधेषु , पं० सं० १ द्वार । (' जीवद्वारा ' शब्दे चतुर्थभागे तत्त्वमदा दर्शितः)

बंधद्वारा-बन्धस्थान-न० । बन्धकत्वे स्थानभेदे, आवा० १ सु० २ अ० १ उ० । (' ठाव ' शब्दे चतुर्थभागे १६६१ पृष्ठे विस्तरः) । बन्धनस्थानेषु बन्धोद्यत्सत्संबंधभाविभ्यः भक्ताः ' कर्म ' शब्दे तृतीयभागे २६१ पृष्ठे दर्शितः ।

बंधन-बंधन-न० । बध्यन्त इति बन्धनानि । " भुजि पत्वादि-भ्यः कर्मोपादाने " ॥ ५ । ३ । १२० ॥ इति कर्मव्यवहृत् । कर्म० २ कर्म० । बध्यन्ते-जीवप्रदेशेऽन्योन्यानुबोधरूपतया व्यवस्थाप्यत इति बन्धनम् । सूत्र० १ सु० १ अ० १ उ० । स-ज्जने , प्रथम० १ आ० ३० द्वार । बन्धाऽऽदिचिरचित्तैर्मयूर-व्याध्याऽदिभिः (उक्त० १ अ०) संयमे, प्रथम० १ आ० ३० द्वार । रज्ज्वादिना यन्त्रे, औ० । सूत्र० । रज्जुनिग्राहऽऽदिभिः सं-यमेन , आवा० ४ अ० ।

किं बन्धनं किं वा तत्त्वोद्वेगम्—

बुद्धिः क्व चित्तिः उद्दिष्टा, बंधं परिभाषिता ।

किमाह बंधं चोरोः किं वा जाणं तिउट्टे १ ॥

(बुध्यन्तेत्यादिः सूत्रमिदं सूत्रकृताऽऽदी वतते । अस्य वा-ऽऽचाराङ्गेन सहायं संबन्धः । तद्यथा-आचाराङ्गेऽभिहितम्— ' जीवो लुक्तायपक्षपाद्य तसि वहेण बंधो ति ' इत्यादि सत्यं बुध्यन्तेत्यादि, यदि वेद केचांविहादिनां ज्ञानादेव सु-कृत्यावाप्तिरन्वेषां क्रियामावात्, ज्ञानानां तूभाष्यां निःशेषसा-धिगम इत्यतन्वेन स्तोकेन प्रतिपाद्यते । तथाऽपि ज्ञानपूर्-विका क्रिया फलवती भवतीत्यादी बुध्यते इत्यनेन ज्ञानमु-क्ते, ' भोदयन् ' इत्यनेन च क्रियाङ्का । तत्रायमनो-बुध्यते-अवग-च्छेत् बांधं विद्वत्पादित्युपदेशः । किं पुनस्तद् बुध्यते तदाह-बन्धनं-बध्यते जीवप्रदेशेऽन्योन्यानुबोधरूपतया व्यवस्थाप्यत इति बन्धनं-ज्ञानाऽऽवरणाऽऽद्यप्रकारं कर्म तदेतवो वा मिथ्यात्वाऽविरत्याद्यः । परिग्रहाऽऽवरणाऽऽद्यो वा । न च कोषमात्राभिलषितार्थावसिधेयतास्यतः क्रियां दर्शयति—तत्र बन्धनं परिभाषा विधिद्वया क्रियया-संयमानुष्ठानरूपया भोदयेत्-अपनयदायनः पृथक्पात्त्यत्येवम् । एवं चाभिहिते अम्बुस्वाद्यादिको धिमेयो बन्धाऽऽदिके विधिद्वे जहासुः पप्रच्छ-किमाह-किमुक्ताव-बन्धनं चोरस्तद्विद्वत् । किं वा जानन्-अवगच्छेत्तद्वन्धनं भोदयति ततो वा बुध्यतीति श्लोकाधेः ॥ १ ॥

बन्धनस्वरूपनिर्वचनमायाऽऽह—

चित्तमेतमचितं वा, परिगिउक्त किंसावि ।

अने वा अणुजागाइ, एवं दुखला ग मुझ ॥ २ ॥

(चित्तमेतमचितं वेत्यादि) इह बन्धनं-कर्म तदेतवो वा-ऽभिधीयते । तत्र न निदानमन्तरेण निदानिनो जन्मति, निदानमेव दर्शयति-तत्रापि सर्वाऽऽवरणाः कर्मोपादानरूपाः प्राप्य आत्मास्मिन्नप्रज्ञायाणा इतिहृत्वाऽऽदौ परिग्रहमेव दर्शितवान् । चित्तमुपयोगी ज्ञानं तद्विद्यते यस्य तच्चित्तवत्-त्रि-पदचतुष्टयऽऽदि । ततोऽन्यद्विषयवत्-कनकजताऽऽदि, तद्-अवगच्छन्तं परिग्रहं क्लिष्टं कृमयि-स्तोकमपि नृषु-

वाऽऽदिकमप्यप्यर्थः । यदि वा-कसनं कसां-परिग्रहप्रहण-बु-द्ध्या जीवस्य यमनपरिणाम इति यावत् । तदेवं स्वतः परिग्रहं परिगृह्णाऽन्यात्वा प्राहयित्वा गृह्णते वाऽन्यानुष्ठाय दुःखस्य-तीति दुःखम्-अद्यप्रकारं कर्म तत्फलं वा असातोऽद्याऽऽदि-रूपं तस्मात् सुकृत इति, परिग्रहाऽऽग्रह एव परमार्थतोऽन-यमेतन् भवति । तथा चोक्तम्—

" ममाऽहमिति चैव यावद्विमानदाहज्वरः,

कृतांतमुल्लेखं तावदिति न प्रशाम्युत्थयः ॥

यशःसुखपिपासितैरयमसावनयौत्तरैः,

परैरपसदः कुतोऽपि कथमप्यपाकृत्यते ॥ १ ॥ "

तथा च—

" द्वेषस्याऽऽयतनं घृतेरपचयः क्षान्तेः प्रतीयो विधिः,

व्याक्षिपत्य सुहृदभ्यस्य भवनं ध्यानस्य कष्टो रित्युः ।

दुःखस्य प्रभवः सुखस्य निधनं पापस्य बासो निजः,

प्राज्ञस्यपि परिग्रहो ग्रह इव क्लेशाय नाशाय च ॥ १ ॥ "

तथा च परिग्रहेष्वप्राप्तनष्टेषु काङ्क्षाशो मोक्षेषु च रक्षण-मुपभोगेऽनुत्तिरित्येवं परिग्रहं सति दुःखाऽऽसक्तौ बन्धना-जं मुच्यते इति ॥ २ ॥

परिग्रहवत्तत्त्वावश्यंभाव्यारम्भस्तस्मिन्न प्राणातिपात

इति दर्शयितुमाह—

सयं तिवायप पाये, अदुवा अमोहिं वायप ।

इयंतं वाऽणुजागाइ, वेरं बड्ड अणणे ॥ ३ ॥

(सयं तिवायप पाये इत्यादि) यदि वा—प्रकारान्तरेण बन्धनमेवाऽऽह—(सयं तीत्यादि) स-परिग्रहवत्तत्त्वोद्भूतं भूयः-स्वदृजेनयः सन्नितोऽपद्रवकारिणि च द्वेषमुपगतस्ततः स्वयम्-आत्मना विभ्यो—मनोवाक्कायेभ्य आनुबलशरीरेभ्यो वा पातयेत्—व्यावयेत् प्राणान्—प्राणिनः, अकारलोपाह्न अतिपातयेत् प्राणानिति । प्राणाश्चाऽमी—

" पञ्चेन्द्रियाणि त्रिषिधं बलं च, उल्लासनिःश्वासमथाप्यदायुः । प्राणा दृष्टे भगवद्विरुद्धास्तेषां विधौजीकरं तु हिंसा ॥ १ ॥ "

तथा स परिग्रहाऽऽग्रही न केवलं स्वतो व्यापादयति, अप-रैरपि घातयति, घनतन्माभ्यान् समनुजानीते, तदेव कृतका-रितानुमतिभिः प्राणेष्वपमर्देन जन्मातरशतानुबन्धात्मनो वेरं बध्यति, ततश्च दुःखपरंपराकृपाद् बन्धनाजं मुच्यते इति । प्राणाऽऽतिपातस्य चोपलक्षणत्वेत्यावत् सूत्रावादाऽऽद्योऽपि बन्धहेतवो द्रष्टव्या इति ॥ ३ ॥

पुनर्बन्धनमेवाऽऽभिव्याऽऽह—

जर्सिं कुलं सपुण्णे, जर्हिं वा संवेम नरे ।

ममाइ लुपई बाले, असे असेहिं मुच्छिइ ॥ ४ ॥

(जर्सिमित्यादि) यस्मिन्-राष्ट्रकूटाऽऽदौ कुले जातो, वैर्वा सह पांशुकोऽहितेयस्येभ्योऽन्दिभिर्वा सह संबन्धवत्तेषु मा-रुतिभ्योऽप्यभिग्नोर्भावावयस्याऽऽदितु ममाऽयमितेन-ममत्व-वान् स्निहन् लुप्यते—विलुप्यते, ममत्वजनितेन कर्मणा ना-रकतिष्ठेकमनुष्यामरलक्षणे संसारं श्रम्यमाणो बाध्यते—पी-ड्यते । कोऽली ? बालः-अहः, सदस्यद्विकरहितवाद्येभ्यश्च-पुं च मूर्च्छितो—गूढोऽप्युपपन्नो, ममत्वमूल इत्यर्थः । एवं तावन्मातापित्रोस्तदनु भावायां पुनः पुनःऽऽदौ स्ने-हवर्जिते ॥ ४ ॥

छास्मत् यदुक्तं माक—किं वा ज्ञानं बन्धनं मोक्षयतीति
अथ निर्वचनमाह—

चितं सोयरिया चेत्, सर्वमेयं न ताण्ड ।

संख्यए जीविभं चेत्, कम्पुणा उ तिउद्दृ ॥ ५ ॥

(चित्सिन्ध्यादि) चितं-द्रव्यं, तच्च सचित्तमचितं वा । तथा-
सोद्यो—आयुर्भगिन्यादयः, सर्वमपि चेतनस्त्विताऽऽदिकं सं-
सारामृततस्यास्तुमतीति कटुकताः शरीरमानसीवेदनास्त्वम-
नुभवतो न ज्ञानात्—रक्षणाय भवतीत्यनुरसंख्याय-ज्ञात्वा ।
तथा जीवितं च प्राणिषु स्वल्पमपि तत्संख्याय ज्ञापार-
क्यत्वात् । प्रत्याख्यानपरिहया तु सचित्ताऽचित्तपरिग्रहप्राप्त्युप-
पातस्त्वज्ज्ञेयस्येहाऽऽदीनि बन्धनस्थानानि प्रत्याख्याय कर्मणः
छकाशात्तुल्यानि—अपचक्षुःपक्षौ, तुरबाराये, युक्तेर्देवति ।
बद्धिवा-कर्मणा-क्रिया संयमानुष्ठानरूपया बन्धेनात् बुद्ध-
यि, कर्मणः पृथग्वर्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अध्वनयार्थोपिकाराभिहितत्वात् स्वस्वमयप्रतिपादना-

नन्तरं परस्वमयप्रतिपादनाभिधत्तव्याऽऽह—

ए ए भेषे विउक्कम्म, एगे सण्णमाहणा ।

अप्राणंता विउत्तिसत्ता, सत्ता कामेहि माणया ॥ ६ ॥

(ए गंघे विउक्कमेत्यदि) एतान्—अन्तरिक्षान् प्रपञ्चान्
व्युत्क्रम्य-परित्यज्य स्वर्गलोकाविराजितेषु ग्रन्थेषु सक्तः सि-
ता—बद्धाः, एकैः न सर्वे इति सम्बन्धः । प्रपञ्चातिक्रमक्षेत्रेषां
तदुक्तार्थानुपगमात्, अनन्तरप्रपञ्चेषु चायमर्थोऽभिहित-
स्तद्व्यथा—जीवास्तित्ये सति ज्ञानाऽवरणीयाऽदिकमेष्व-
नं, तस्य हेतवो मिथ्यात्वाऽदितिप्रमादाऽप्येवः परिग्रहाऽऽ-
हमाऽऽद्यस्य । तत्प्रोटनं च सत्यकदर्शनाऽऽनुपगमनं, मोक्षस-
ङ्गावच्छेदवैयर्थ्यादिकः, तदेवमेकं अमणः—शाक्याऽऽद्यो बार्ह-
स्पत्यमतानुसारिणश्च माहणाः (ना) एतान्हेतुक्रान् प्रपञ्चानि-
कस्य परमार्थमज्ञानानां विविधम्—अनेकप्रकारमुप्रावह्येन
सिता—बद्धाः स्वस्वमेवमिनिविष्टाः । तथा च शाक्या एवं
प्रतिपादयन्ति तथा—'सुखदुःखेच्छाद्विषयज्ञानाऽऽचारभूते
नास्त्वयामा कश्चित्, किं तु विज्ञानमेवैकं विवर्तते' इति ।
'क्षुत्तिकाः सर्वसंस्काराः' इत्यादि । सूत्रं १ अ० १
ख० । करण्डकाऽऽदिबन्धनरूपे कौतुककर्मणि सू० १ उ० २
प्र० ।

इह योगैस्तदनुकूपपुत्रलस्कन्धान् गृहीत्वा शरीराऽऽदि-

रूपतया परिणमयतीत्युक्तं, तत्र तान् पुत्रलान् किं
जीवो देशेन गृह्णाति, उत सर्वामनेन्येव प्रपन्ना-

वकायामाहृक्यात्तरं चित्तिनिरुद्धा—

एगमवि गहणुद्वं, सर्वपण्ययाणं जीवेदसम्मि ।

सर्वपण्यया सर्व-त्ये वाऽपि सर्वे गहणुत्वे ॥ २१ ॥

इह जीवः स्वप्रदेशावगाढमेव दक्षिणं गृह्णाति, न त्वनन्तर-
परम्परप्रदेशाऽवगाढं, तत्रैकस्मिन् जीवप्रदेशे यद्यवगाढं ग्रह-
णुद्वयं—ग्रहणप्राप्तये दक्षिणं तदेकमपि गृह्णाति (सर्वपण्य-
क्याए सि) सर्वाऽऽत्मना गृह्णाति सर्वैस्त्वाऽऽत्मप्रदेशैरुद्वा-
हीत्यर्थः । जीवप्रदेशानां सर्वेषामपि गृह्णत्वाऽव्यवधानाभिध-

परस्परं सम्बन्धविशेषभावात् । तथाहि—एकस्मिन् जीवप्रदे-
शे स्वस्वभावाद्ग्रहणप्राप्तये गृह्यग्रहणाय व्यापिण्यासु स्त-
र्वेऽप्यात्मप्रदेशे । अनन्तरपरस्परतया तद्व्यवग्रहणाय व्या-
पिप्रयत्ने । यथा हस्ताग्रहणं कश्चिद्विद्वांशे घटाऽऽदिकं गृह्यमाणे
ग्रहणप्राप्तयेऽपि तद्व्यवग्रहणाय अनन्तरपरस्पर-
तया व्यापिप्रयत्ने, तथा (सर्वपण्य या वि सि) सर्वेषामपि—सर्वेष्वपि
जीवप्रदेशेषु येऽवगाढा—ग्रहणप्राप्तयेऽपिः स्कन्धास्तानिपि
ग्रहणप्राप्तयेऽपि स्कन्धान् सर्वान् गृह्णाति जीवः सर्वाऽऽत्म-
ना, सर्वैस्त्वाऽऽत्मप्रदेशैः एकैकस्कन्धग्रहणं प्रति सर्वजीव-
प्रदेशानामनन्तरपरस्परतया व्यापिप्रमाणत्वादिति ॥ २१ ॥

इह पुत्रलप्राप्त्याणं परस्परं संबन्धः केहेतो भवति । ततो-
ऽवश्यं स्नेहप्रकृपणा कर्तव्या । सा च त्रिधा । तद्यथा—
स्नेहप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपणा, नामप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपणा, प्रयो-
गप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपणा च । तत्र स्नेहप्रत्ययस्व-स्नेहनिमि-
त्तस्य स्पर्धकस्य प्रकृपणा स्नेहप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपणा । त-
था शरीरबन्धननामकर्मोद्यतः परस्परं बद्धायां शरीरपु-
त्रलानां स्नेहमधिकृत्य स्पर्धकप्रकृपणा नामप्रत्ययस्पर्धक-
प्रकृपणा । शब्दाद्यैश्चायम्—नामप्रत्ययस्य बन्धननामनिमित्त-
स्य शरीरप्रदेशस्पर्धकस्य प्रकृपणा नामप्रत्ययस्पर्धकप्रकृ-
पणा । तथा प्रकृष्टा यानाः प्रयोगः, तेन प्रत्ययभूतेन-का-
रणभूतेन ये गृहीताः पुत्रलान्तेषां स्नेहमधिकृत्य स्पर्ध-
कप्रकृपणा प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपणा । तत्र प्रथमतः स्ने-
हप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपणार्थमाह—

नेहपच्ययकङ्कम-मेगं अविभागवग्मणा गीता ।

हस्मेषु बहू बद्धा, अमंस्त्वलोमे दृगुणहीणा ॥ २२ ॥

(नेह ति) स्नेहप्रत्यय-स्नेहनिमित्तम् एकैकस्नेहाऽविभाग-
वृद्धानां पुत्रलग्नीयानां समुदायरूपे स्पर्धकं स्नेहप्रत्यय-
स्पर्धकम्, तच्चेकमेव भवति । तस्मिन् स्पर्धकं विभागव-
ग्मणा एकैकस्नेहाविभागाधिकपरमाणुसमुदायरुपा वर्गणा
अनन्ता द्रष्टव्याः । तत्र हत्वेन-अनेकेन स्नेहेन ये बद्धा-युक्ताः
पुत्रलान्ते बहवः, अद्याच्च प्रभूतेन स्नेहेन बद्धाः स्नेकाः ।
तथा 'अमंस्त्वलोमे दृगुणहीणा' इति 'अदिवर्गीयतायाः पर-
तोऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानां वर्गणा अनिकस्य या-
ऽनन्तरा वर्गणा तस्यां पुत्रलाः प्रथमयर्गणागतपुत्रलाऽवेक्ष-
या द्विगुणहीना भवन्ति । पुनरपि ततोऽसंख्येयलोकाऽऽका-
शप्रदेशप्रमाणा वर्गणा अनिकस्याऽनन्तरायां वर्गणायां पुत्र-
ला द्विगुणहीना भवन्ति । एवं नावद्वाच्यं याद्व्यवग्रहमाणा
संख्येयभागदानविगतानां चरमा वर्गणा । इयमत्र भावना-इह
यः सर्वोऽकृष्टः स्नेहः स केचित्तमद्वाच्छ्रेयतेन क्षिप्यते,
क्षिप्या क्षिप्या च निर्भिभावा भगाः पृथक् पृथक् व्यवस्थाप्य-
न्ते । तत्र जगति ये केचित् परमाणव एकैकं स्नेहस्य निर्भि-
भागेन भागेन युक्ताः सन्ति, तेषां समुदायः प्रथमा वर्ग-
णा । ये पुनर्द्विभागां स्नेहाऽविभागवग्मणा युक्ताः परमाणवः स-
न्ति, तेषां समुदायो द्वितीया वर्गणा । एवं त्रिभिः स्नेहा-
विभागैर्युक्तानां समुदायस्त्वेतीया वर्गणा । एवं संख्येयैः स्ने-
हाऽविभागैर्युक्तानां संख्येया वर्गणा चाध्याः । असंख्येयैः स्ने-
हाऽविभागैर्युक्तानां पुनरसंख्येया वर्गणा । अतः स्नेहाऽ-
विभागैर्युक्तानां त्वनन्ता वर्गणाः । क्षिप्या च्छव्यप्रकृपणा, तच्च-

धा-अनन्तरौपनिषदा, परम्परोपनिषदा च । तत्र तावत्प्रथ-
मेतोऽनन्तरौपनिषदा प्रकृषणा क्रियते-प्रथमायां वर्गण्याया-
कस्तेहाविभागयुक्तपुद्गलसमुदायकृपायां यावन्तः पुद्गला-
स्तद्वेषणाः द्वितीयस्यां वर्गण्यायां स्नेहाविभागयुक्तपुद्ग-
लसमुदायकृपायां पुद्गलाः असंख्येयभागहीना भवन्ति । ततो-
ऽपि तृतीयस्यां वर्गण्यायामसंख्येयभागहीनाः । एवं प्रति-
वर्गण्यामसंख्येयभागहान्या पुद्गलास्तावत्प्रकृत्या यावद्वनन्ता
वर्गण्या गता भवन्ति । ततोऽनन्तरायां पुद्गलाः प्राकृतव-
र्गण्यातपुद्गलोपेत्या संख्येयमाहीना भवन्ति । ततोऽ-
नन्तरायां वर्गण्यायां पुद्गलाः संख्येयभागहीनाः । एवं
संख्येयभागहान्याऽपि वर्गण्या अनन्ता वाच्याः । ततो-
ऽनन्तरायां वर्गण्यायां पुद्गलाः प्राकृतवर्गण्यातपुद्गलावि-
षया संख्येयगुणहीना भवन्ति । ततोऽनन्तरायां वर्ग-
ण्यायां पुद्गलाः संख्येयगुणहीनाः । एवं संख्येयगुणहान्याऽ-
प्यनन्ता वर्गण्या वाच्याः । ततोऽनन्तरायां वर्गण्यायां पुद्गलाः
प्राकृतवर्गण्यातपुद्गलापेत्याऽसंख्येयगुणहीना भवन्ति ।
ततोऽनन्तरायां वर्गण्यायां पुद्गलाः असंख्येयगुणहीनाः ।
एवमसंख्येयगुणहान्याऽप्यनन्ता वर्गण्या वक्तव्याः । ततोऽ-
नन्तरायां वर्गण्यायां पुद्गलाः प्राकृतवर्गण्यातपुद्गलापेत्या-
ऽनन्तगुणहीना भवन्ति । ततोऽनन्तरायां वर्ग-
ण्यायां पुद्गलाः अनन्तगुणहीनाः । एवमनन्तगुणहान्याऽप्य-
नन्ता वर्गण्या वाच्याः यावत्सर्वोत्कृष्टा वर्गण्या । त-
द्वं कृताऽनन्तरौपनिषदा प्रकृषणा ॥ संप्रति परम्प-
रोपनिषदा क्रियते—तत्र प्रथमवर्गण्यायाः परतोऽसं-
ख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाण्यो वर्गणा अतिक्रम्य या परा-
अस्या वर्गणा तस्यां पुद्गलाः प्रथमवर्गणागतपुद्गलोपेत्या
द्विगुणहीना भवन्ति, अर्थां भवन्ति इत्यर्थः । ततः पुनरप्य-
संख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाण्यो वर्गणा अतिक्रम्य या प-
रा-अनन्तरा वर्गणा तस्यां पुद्गलाः अर्थां भवन्ति । एवं भूयो
भूयस्तावद्वगन्तव्यं यावत्संख्येयमागहानिगता चरमा
वर्गणा । ततः परं संख्येयभागहानिगता वर्गण्याः संख-
येया अतिक्रम्यानन्तरायां वर्गण्यायां पुद्गला असंख्येय-
भागहानिगतचरमवर्गणापुद्गलापेत्याऽप्यां भवन्ति । ततः
पुनरपि संख्येयलोकां वर्गणा अतिक्रम्यानन्तरायां वर्गण्यायां पु-
द्गला अर्थां भवन्ति । एवं भूयो भूयस्तावत्प्रकृत्या यास्त-
त्संख्येयलोकां गतानां वर्गणा चरमा वर्गणा । उपरितर्षीषु चतुर्षु
गुणानिषु इयं परम्परोपनिषदा न सम्भवति । यतः प्रथ-
मायां वर्गण्यां संख्येयगुणहानिबर्गण्यायां पुद्गलाः संख्येय-
भागहानिसंस्कचरमवर्गण्यातगतपुद्गलापेत्या संख्येयगु-
णहीनाः प्राप्यन्ते । संख्येयगुणहीनाश्च जघन्यतोऽपि वि-
गुणहीनाश्चतुर्गुणहीना या गृह्यन्ते, न तु द्विगुणहीनाः,
यतः संह्रियं प्रायः सर्वज्ञायाजघन्याऽकृष्ट विप्रभृतेषु गृ-
ह्यन्ते, न तु ह्यै, नापि सर्वोत्कृष्टं तदुक्तमुपयोग्यं ह्यै-
शौ—“सिद्धं ते य जघ्ने अथ संकेजजगदने तस्य
तस्य अजहद्व्यमशुकोत्यं ददुष्वं ति ।” तत एव ऊच्यं
द्विगुणहीना न प्राप्यन्ते, किं तु विगुणचतुर्गुणाऽऽविहीना
इति नेयं द्विगुणहान्या परम्परोपनिषदा संभवति । तस्मा-
न्मूलत आरभ्यामप्याऽत्र परम्परोपनिषदा प्रकृषणा क्रि-
यते—असंख्येयभागहानौ प्रथमान्तिमवर्गयोरोपान्तराले

प्रथमवर्गणापेत्या काश्चिद्वर्गणा असंख्येयभागहीनाः का-
श्चिदसंख्येयभागहीनाः काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः काश्चि-
दसंख्येयगुणहीनाः काश्चिदनन्तगुणहीनाः । एवमसंख्येय-
भागहानौ प्रथमवर्गणापेत्या पञ्चापि हानयः संभवन्ति ।
संख्येयभागहानौ तु पुनरसंख्येयभागहानयजः शेषाश्चत-
स्रऽपि हानयः सम्भवन्ति । तद्यथा—संख्येयभागहानिप्रथ-
मान्तिमवर्गयोरोपान्तराले प्रथमवर्गणापेत्या काश्चि-
द्वर्गणाः संख्येयभागहीनाः, काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः ।
काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः, काश्चिदनन्तगुणहीनाः । संख्येयगु-
णहीनाः पुनरसंख्येयभागहानिसंख्येयभागहानिबर्गणाः शेषा-
स्तिस्रः हानयः संभवन्ति । तद्यथा-संख्येयगुणहीनौ प्रथ-
मान्तिमवर्गयोरोपान्तराले प्रथमवर्गणापेत्या काश्चिद्वर्ग-
णाः संख्येयगुणहीनाः, काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः, का-
श्चिदनन्तगुणहीनाः । असंख्येयगुणहीनौ पुनर्द्वे एव हान्यौ,
तथाहि—असंख्येयगुणहीनौ प्रथमान्तिमवर्गयोरोपान्तराले
प्रथमवर्गणापेत्या काश्चिद्वर्गणा असंख्येयगुणहीनाः
काश्चिदनन्तगुणहीनाः । अनन्तगुणहीनौ त्वनन्तगुणहानिरे-
वैकाः तत्रैव कृता परम्परोपनिषदा प्रकृषणा ॥ सांप्रतसमस्य-
कृत्यमुच्यते—तत्राऽसंख्येयभागहानौ वर्गण्याः स्तोकाः । ताभ्यः
संख्येयभागहानौ वर्गण्या अनन्तगुणाः । ताभ्योऽपि संख्येय-
गुणहीनौ वर्गणा अनन्तगुणाः । ताभ्योऽप्यसंख्येयगुण-
हीनौ वर्गणा अनन्तगुणाः । ताभ्योऽप्यनन्तगुणहीनौ वर्ग-
ण्या अनन्तगुणाः । तथाऽनन्तगुणहीनौ पुद्गलाः सर्वस्ते-
काः । तभ्योऽसंख्येयगुणहीनौ पुद्गला अनन्तगुणाः । त-
भ्योऽपि संख्येयगुणहीनौ पुद्गला अनन्तगुणाः । तभ्योऽपि
संख्येयभागहानौ पुद्गला अनन्तगुणाः । तभ्योऽप्यसंख्येय-
भागहानौ पुद्गला अनन्तगुणाः ॥ २२ ॥ तदेवमुक्तं सप्रपञ्चं
स्नेहप्रत्ययं स्पष्टेयम् ।

इदानीं नामप्रत्ययस्पर्धकप्रयोगप्रत्ययस्पर्धकप्रकृषणां

चिकीर्षुरिदमाह—

नामपञ्चमपञ्च—नेसु नि नेषा अनन्तगुणयाप ।

पणिया देसगुणा मि, जहन्नन्ते संगे कहु ॥ २३ ॥

(नाम ति) इह नामप्रत्ययस्पर्धकप्रकृषणायां पञ्चमुच्यो-
गद्वाराणि । तद्यथा—अविभागप्रकृषणा १, वर्गणाप्रकृषणा
२, स्पर्धकप्रकृषणा ३, अनन्तप्रकृषणा ४, वर्गणापुद्गल-
स्नेहाऽविभागसकलवस्तुप्राप्तप्रकृषणा ५, अविभागपणा ६
चेति । तत्र प्रथमतोऽविभागप्रकृषणा क्रियते—औदारिकाऽऽ-
दिशरीरपञ्चक्रमाप्येतानां परमाणुनां या रसः, स्व कथलि-
प्रकाङ्क्षेनकन द्विधत्ते, द्विधा च निर्विभागा भागाः क्रियन्ते
ते च निर्विभागा भागा गुणपरमाणवो वा भावपरमाणवो
वा प्रोच्यन्ते । एषाऽविभागप्रकृषणा । तत्रैक स्नेहावि-
भागेन युक्ताः शरीरयोः पुद्गला न भवन्ति । किमुक्तं
भवति ?—औदारिकौदारिकवर्गणाऽऽदीनां पञ्चदशानां यथ-
नानामप्यतमस्यापि बन्धनस्य विषया न भवन्ति इत्यर्थः ।
नापि द्विध्यां स्नेहाविभागाभ्यां युक्ता । नापि विधिनपि
संख्येयैर्नाप्यसंख्येयैर्नाप्यनन्तैः, किं त्वनन्तानन्तैरेव
स्पर्धेजीवभ्योऽनन्तगुणैः, ततस्तेषां पुद्गलानां समुदायः प्रथ-
मा वर्गणा, सा च जघन्या । तत एकेन स्नेहाविभागे-
नाधिकानां पुद्गलानां समुदायो द्वितीया वर्गणा । द्विध्यां

स्नेहाविभागभ्यामधिकानां समुदायस्मृतीया वर्णणा । एवमेकैकाविभागवृद्ध्या निरन्तरं तावद् वर्णणा वाक्या यावदभ्येभ्याऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकत्वा भवन्ति । एतासां च समुदाय एकं स्पर्धकम् । तत्र तत् ऊर्ध्वमेकेन स्नेहाविभागेनाधिकाः परमाणुषां न प्राप्यन्ते, नापि द्वाभ्यां, नापि त्रिभिः, नापि संख्येभ्यः, नाप्यनन्तैः, नाप्यनन्तैः, किं स्वन्तानन्तैरेव सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणैरधिकाः प्राप्यन्ते । ततस्तेषां समुदायो द्वितीयस्य स्पर्धकस्य प्रथमा वर्णणा । तस्यां क्रियन्तः स्नेहाविभागाः १, इति चेदुच्यते—यावन्तः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्णणायां स्नेहाविभागान्तावन्तो द्विगुणाः । तत्र एकं स्नेहाविभागनाधिकानां परमाणुनां समुदायो द्वितीया वर्णणा । द्वाभ्यां स्नेहाविभागभ्यामधिकानां समुदायस्मृतीया वर्णणा । एवमेकैकस्नेहाविभागवृद्ध्या निरन्तरं वर्णणास्तावद्वाक्या यावदभ्येभ्याऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकत्वा भवन्ति । ततस्तेषां समुदायो द्वितीयं स्पर्धकम् । ततः पुनरप्यत्र ऊर्ध्वमेकेन स्नेहाविभागेनाधिकाः परमाणुषां न प्राप्यन्ते, नापि द्वाभ्यां, नापि त्रिभिः, यावद्वापि संख्येभ्यः, नाप्यनन्तैः, किं स्वन्तानन्तैरेव सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणैः । ततस्तेषां परमाणुनां समुदायस्मृतीयास्पर्धकस्य प्रथमा वर्णणा । तस्यां क्रियन्तः स्नेहाविभागा इति चेदुच्यते—यावन्तः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्णणायां तावन्तद्विगुणाः । तत्र एकं स्नेहाविभागनाधिकानां परमाणुनां समुदायो द्वितीया वर्णणा । द्वाभ्यां स्नेहाविभागभ्यामधिकानां समुदायस्मृतीया वर्णणा । एवमेकैकस्नेहाविभागवृद्ध्या निरन्तरं वर्णणास्तावद्वाक्या यावदभ्येभ्याऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकत्वा भवन्ति । ततस्तेषां समुदायस्मृतीये स्पर्धकम् । ततः पुनरप्यत्र ऊर्ध्वमेकेन स्नेहाविभागेनाधिकाः परमाणुषां न प्राप्यन्ते, नापि द्वाभ्यां, नापि त्रिभिः, यावद्वापि संख्येभ्यः, नाप्यनन्तैः, किं स्वन्तानन्तैरेव सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणैरधिकाः प्राप्यन्ते । ततस्तेषां समुदायश्चतुर्थस्य स्पर्धकस्य प्रथमा वर्णणा । तस्यां क्रियन्तः स्नेहाविभागाः १, इति चेदुच्यते—प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्णणायां यावन्तः स्नेहाविभागान्तावन्तश्चतुर्गुणाः । एवं यतिसंख्यं यतिसंख्यं स्पर्धकं चिन्तयितुमाश्रयते, तद्यथा पञ्चमं दशमं विंशतमं सहस्रतमं खलतमं तावत्संख्यागुणितः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्णणागतः स्नेहाविभागान्ततिसंख्यस्य ततिसंख्यस्य स्पर्धकस्याऽऽदि-वर्णणायां द्रष्टव्याः । तानि च स्पर्धकानि क्रियन्तः भवन्तीति चेदुच्यते—अभ्येभ्योऽनन्तगुणानि सिद्धानामनन्तभागकत्वाणि । अनन्तराणि क्रियन्ति भवन्तीति चेदुच्यते—कृपा-नस्पर्धकतुल्यानि । तद्यथा—चतुर्णामन्तराणि श्रीश्रेय भवन्ति, (नौ) नाधिकाणि । एवमर्थापि भावनीयम् । वर्णणास्वान्तर्गत्यैव हे वृद्धी भवतः । तद्यथा—एकैकाविभागवृद्धिः, अनन्तानन्तविभागवृद्धिश्च । तत्रैकैकाविभागवृद्धिः स्पर्धकगतार्थां वर्णणानां यथास्त्वमन्तानन्तविभागवृद्धिः पाश्चात्यस्पर्धकगतस्वरमवर्णणापेक्षयास्वरस्पर्धकत्वाऽद्विधगंगायाः, पारस्पर्येण पुनः प्रथमस्पर्धकस्वरमवर्णणापेक्षया वदधि वृद्ध्याऽवगम्यते । तद्यथा—अनन्तभागवृद्धिः असंख्य-

वभागवृद्धिः, संख्यवभागवृद्धिः, संख्यगुणवृद्धिः, असंख्यगुणवृद्धिः, अनन्तगुणवृद्धिश्च । तदेवं कृता वर्णणाप्रकरणे स्पर्धकप्रकरणे अनन्तरप्रकरणे च ॥ सांप्रतं वर्णणागतपुद्गलस्नेहाविभागसमुदायप्रकरणे क्रियते—तत्र प्रथमस्य शरीरस्थानस्य प्रथमायां वर्णणायां स्नेहाविभागाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्य शरीरस्थानस्य प्रथमवर्णणायाः मन्तगुणाः । तेष्वोऽपि तृतीयशरीरस्थानस्य प्रथमवर्णणायाः मन्तगुणाः । एवमनन्तगुणया श्रेया सर्वावर्ग्यपि स्थानानि नेतव्यानि । शरीरस्थानानि च वक्ष्यमाणस्पर्धकसङ्ख्या-प्रमाणानि ॥ संप्रति शरीरपरमाणुनामेव तत्पुद्गलव्यवस्था-नामस्वरूपव्यवस्थापयिते तत्राद्वैतिकाद्वैतजसंख्यनयोऽप्याः पुद्गलाः सर्वस्तोकाः । तेष्व आद्वैतिकजसंख्यनयोऽप्याः अनन्तगुणाः । तेष्वोऽप्येद्वैतिककामिण्यसंख्यनयोऽप्याः अनन्तगुणाः । तेष्वोऽप्येद्वैतिककामिण्यसंख्यनयोऽप्याः अनन्तगुणाः । तथा वैक्यकामिण्यसंख्यनयोऽप्याः पुद्गलाः सर्वस्तोकाः । तेष्वोऽपि वैक्यकामिण्यसंख्यनयोऽप्याः अनन्तगुणाः । तेष्वोऽपि वैक्यकामिण्यसंख्यनयोऽप्याः अनन्तगुणाः । तथा आहारकाः आहारकसंख्यनयोऽप्याः पुद्गलाः सर्वस्तोकाः । तेष्वोऽप्याहारकजसंख्यनयोऽप्याः अनन्तगुणाः । तेष्वोऽप्याहारकजसंख्यनयोऽप्याः अनन्तगुणाः । तेष्वोऽपि तैजसतैजससंख्यनयोऽप्याः अनन्तगुणाः । तेष्वोऽपि कामिण्यकामिण्यसंख्यनयोऽप्याः अनन्तगुणाः इति ॥ सांप्रतं स्थानप्रकरणेऽवसरः । तत्र प्रथमं स्पर्धकमादौ कृत्वाऽभ्येभ्योऽनन्तगुणैः सिद्धानन्तकर्मोपागन्तव्यैः स्पर्धकैरेव प्रथमं शरीरमायार्थं स्थानं भवति । ततस्त्वन्तिमिरेव स्पर्धकैरनन्तभागवृद्धिर्द्वितीयं शरीरस्थानं भवति । पुनस्तन्तिमिरेव स्पर्धकैरनन्तभागवृद्धिस्त्रितीयं शरीरस्थानम् । एवं निरन्तरं पुनस्मान् पुनस्मादुत्तरांतराणि अनन्तभागवृद्धानि शरीरस्थानाव्यक्तमत्रज्ञानाव्यक्तव्यवभागागत-प्रदेशराशिप्रमाणानि वाचयन्ति । एतानि च समुदितानि एकं कण्टकमात्रं भवति । तस्माच्च कण्टकावृत्तिर्यद्व्यवच्छेदस्थानं तत्कण्टकगतस्वरमाशरीरस्थानापेक्षया असंख्यव्यवभागवृद्धम् । तस्मात्पराणि पुनराभ्यव्यानि शरीरस्थानानि अक्षुण्णमात्रज्ञानाव्यक्तव्यवभागागतप्रदेशराशिप्रमाणानि तानि सर्वोपार्थपेक्षयाऽन्तरमनन्तभागवृद्ध्यवस्थेयानि । एतानि च समुदितानि द्वितीयं कण्टकम् । तस्माच्च द्वितीयात्कण्टकावृत्तिर्यद्व्यवच्छेदस्थानं तत्पुनरपि द्वितीयकण्टकगतस्वरमाशरीरस्थानापेक्षया असंख्यव्यवभागवृद्धम् । ततः पराणि पुनरप्यव्यानि यानि शरीरस्थानानि अक्षुण्णमात्रज्ञानाव्यक्तव्यवभागागतप्रदेशराशिप्रमाणानि तानि सर्वोपार्थपेक्षयाऽन्तरमनन्तभागवृद्ध्यवस्थेयानि । एतानि च समुदितानि तृतीयं कण्टकम् । ततः पुनरप्येकमसंख्यव्यवभागवृद्धम् । ततः पुनरपि कण्टकमात्राणि शरीरस्थानानि यथास्त्वमन्तभागवृद्ध्यवस्थेयानि । एवमसंख्यव्यवभागागन्तव्ये तानि अनन्तभागवृद्धकण्टकानि तावद्वाचयन्ति यावदसंख्यव्यवभागवृद्धानामपि स्थानानामनन्तरांतराभावात् कण्टकं भवति । कण्टकं नाम समयपरिभाषया—अक्षुण्णमात्रज्ञानाव्यक्तव्यवभाग-

[illegible]

श्रीदारिकशरीरान्नां विशेषाधिकम् । ततस्तेजसशरीरान्नां विशेषाधिकम् । ततोऽपि कामेश्वरशरीरान्नां विशेषाधिकम् । एवं सेषानन्तान्स्थितिं द्रष्टव्यम् । तथा बन्धननाम्नि सर्वलोकानुकुलपदे प्रदेशप्रमाहाराऽऽहारकबन्धननाम्नः । तत आहारकतेजसनाम्नो विशेषाधिकम् । तत आहारक-
कामेश्वरबन्धननाम्नो विशेषाधिकम् । तत आहारकतेजस-
कामेश्वरबन्धननाम्नो विशेषाधिकम् । ततो वैकृत्यवैकृत्यशरीर-
रबन्धननाम्नो विशेषाधिकम् । ततो वैकृत्यतेजसबन्धनना-
म्नो विशेषाधिकम् । ततो वैकृत्यकामेश्वरबन्धननाम्नो विशेष-
पाधिकम् । ततो वैकृत्यतेजसकामेश्वरबन्धननाम्नो विशेषा-
धिकम् । तत श्रीदारिकशरीरबन्धननाम्नो विशेषाधिकम् । तत श्रीदारिकतेजसबन्धननाम्नो विशेषाधिकम् । तत श्रीदा-
रिककामेश्वरबन्धननाम्नो विशेषाधिकम् । ततोऽप्यौदारिकतेज-
सकामेश्वरबन्धननाम्नो विशेषाधिकम् । ततस्तेजसवतेजसब-
न्धननाम्नो विशेषाधिकम् । ततस्तेजसकामेश्वरबन्धननाम्नो
विशेषाधिकम् । ततः कामेश्वरकामेश्वरबन्धननाम्नो विशेषा-
धिकम् । तथा सेषानन्तान्नाम्नि स्यान्नामानाचमनबन्नां व-
स्तुर्णामुकुलपदे प्रदेशान् सर्वेष्टानां । स्वस्थाने तु तेषां प-
रस्परं तुल्यम् । ततः समवस्तुत्तलसंस्थानस्य विशेषाधि-
कम् । ततोऽपि द्रव्यसंस्थानस्य विशेषाधिकम् । तथाऽङ्गी-
पाङ्गनाम्नि सर्वेष्टानोकानुकुलपदे प्रदेशप्रमाहाराङ्गीपाङ्गना-
म्नो । ततो वैकृत्याङ्गीपाङ्गनाम्नो विशेषाधिकम् । ततो-
ऽप्यौदारिकाङ्गीपाङ्गनाम्नो विशेषाधिकम् । तथा संहननना-
म्नि सर्वेष्टानोकामाधानां वज्रानां संहननानामुकुलपदे प्रदेशान्
। स्वस्थाने तु तेषां परस्परं तुल्यम् । ततः सेवातं स-
हननस्य विशेषाधिकम् । तथा वर्णनाम्नि सर्वेष्टानोकानुकु-
लपदे प्रदेशान् कृत्यवर्णनाम्नो । ततो नीलवर्णनाम्नो विशे-
षाधिकम् । ततो लोहितवर्णनाम्नो विशेषाधिकम् । ततो
हारिद्रव्यवर्णनाम्नो विशेषाधिकम् । ततोऽपि युक्त्ववर्णनाम्नो
विशेषाधिकम् । तथा गन्धनाम्नि सर्वेष्टानां सुरमिगन्ध-
नाम्नः । ततो विशेषाधिकं दुरभिगन्धनाम्नः । तथा
रसनाम्नि सर्वेष्टानां कन्दुरसनाम्नः । ततस्तिक्कुरसनाम्नो
विशेषाधिकम् । ततः कषायरसनाम्नो विशेषाधिकम् । ततः
अम्लरसनाम्नो विशेषाधिकम् । ततोऽपि मधुररस-
नाम्नो विशेषाधिकम् । तथा रश्शनाम्नि सर्वेष्टानोकानुकु-
लपदे कर्कशगुरुरश्शनाम्नो प्रदेशान् । स्वस्थाने तु तयोरेपर-
परस्परं तुल्यम् । ततो मृदुलपुरुषशनाम्नो विशेषाधिकम् । स्व-
स्थाने तु द्वयोरेपर नयोः परस्परं तुल्यम् । ततो कलशीनस्पर्श-
नाम्नो विशेषाधिकं । स्वस्थाने तु तयोर्द्वयोरेपर परस्परं तुल्यम्
ततः शिथोष्णस्पर्शनाम्नो विशेषाधिकम् । स्वस्थाने तु तयोरेपर
तयोरेपर द्वयोः परस्परं तुल्यम् । तथाऽऽनुपूर्यमाणि सर्वे-
ष्टानां प्रदेशान् देवातिवत्परकस्यानुपूर्योः । स्वस्थाने तु
द्वयोरेपर परस्परं तुल्यम् । ततो मनुजस्यानुपूर्यो विशेष-
पाधिकम् । ततस्तीक्ष्णानुपूर्यो विशेषाधिकम् । तथा सर्वेष्टो-
कम् उक्त्वपदे प्रदेशान् ब्रह्मनाम्नः । ततो विशेषाधिकं स्या-
वतानाम् । तथा सर्वेष्टानां प्रदेशान् पर्यावतानाम् । ततो विशे-
षाधिकमपरायणानाम् । एवं स्थिताऽपिधरयोः शुभाऽशुभयोः
सुखमवुर्गमयोः आद्येयाऽन्येदेवयोः सुखमाद्यद्वयोः प्रत्येकसावा-
च्योर्गोचरम् । तथा सर्वेष्टानां कर्माङ्गीर्तिनाम्नः प्रे-
-

शाम् । ततो यशःकीर्तिनाम्नः सख्यययुगम् । श
षायात्तपोयुधातप्रशस्तः । प्रशस्तविहायोगिनिसुखदुःखरा-
क्षां परस्परं तुल्यमुक्तपदे प्रदेशाप्रम् । निर्माणां स्तुतिपरा-
धातोपधानां शुक्लपुनीयैकराणां स्वयं बहुष्वं नास्ति यत् इ-
मल्यबहुष्वं सजातीयप्रकृत्ययेषु यथा कृष्णाऽऽदिबन्धनाम्नः
शेषाण्येषु प्रतिपलप्रकृत्ययेषु यथा वा युगानुधेययोः ।
न चैताः परस्परं सजातीयौ अभिप्रैकमुल्लापणप्रकृत्यमा-
वात् । नाऽपि विकटा युगपदपि बन्धसम्भवत् । तथा नोत्र
सर्वस्वोक्तमुक्तपदे प्रदेशाप्रं नीर्बिगोप्रस्य । ततो विशषाधि-
कमुक्त्येवोप्रस्य । तथाऽन्तरायै स्वस्वोक्तं दानाऽन्तरा-
यस्य । ततो लामाऽन्तरायस्य विशषाधिकम् । ततो भा-
गान्तरायस्य विशषाधिकम् । तत् उपभोगान्तरायस्य वि-
शेषाधिकम् । ततो वीर्यान्तरायस्य विशषाधिकम् । तदेव
शुक्लसुतरप्रकृतीनामुक्तपदे प्रदेशाप्रऽऽत्यवहुष्वं ॥ सम्प्रति
जघन्यपदे तदभिधीयते-तत्र सर्वस्वोक्तं जघन्यपदे प्रदेशाप्रं
केवलज्ञानाऽऽवरणीयस्य । ततो मनःपर्यवधानाऽऽवरणीयस्या-
ऽऽन्तगुणम् । ततोऽयचिह्नानाऽऽवरणीयस्य विशषाधिकम् ।
ततः भुतज्ञानाऽऽवरणीयस्य विशषाधिकम् । ततोऽपि मति-
ज्ञानाऽऽवरणीयस्य विशषाधिकम् । तथा दर्शनाऽवरणीये स
र्वस्वोक्तं जघन्यपदे प्रदेशाप्रं निद्रायाः । ततः प्रवृत्ताया विश-
षाधिकम् । ततो निद्रानिद्राया विशषाधिकम् । ततः प्रवृत्ता-
या विशषाधिकम् । ततः स्यान्तर्ज्ञेयविशषाधिकम् । ततः
केवलदर्शनाऽऽवरणस्य विशषाधिकम् । ततोऽवचिर्दर्शना-
ऽऽवरणस्याऽऽन्तगुणम् । ततोऽवचिर्दर्शनाऽऽवरणीयस्य वि-
शेषाधिकम् । ततोऽपि चक्षुर्दर्शनाऽऽवरणीयस्य विशषाधि-
कम् । तथा मोहनीये सर्वस्वोक्तं जघन्यपदे प्रदेशाप्रमप्रायाख्या-
नाऽऽवरणमानस्य । ततः प्रप्रायाख्यानाऽऽवरणीयस्य विश-
षाधिकम् । ततोऽप्रप्रायाख्यानाऽऽवरणमायाया विशषाधि-
कम् । ततोऽप्रप्रायाख्यानाऽऽवरणलोभस्य विशषाधिकम् । तत
पवमेव प्रप्रायाख्यानाऽऽवरणमानक्रोधमायालोभाऽऽन्तानुब-
न्धिमानक्रोधमायालोभां यथोत्तरं विशषाधिकं वक्तव्यम् ।
ततो मिष्टान्नस्य विशषाधिकम् । ततो जुगुप्सनाया अनन्त-
गुणम् । ततो भयस्य विशषाधिकम् । ततो हास्यशो-
कयोर्विशेषाधिकम्, सख्येति त योः परस्परं तुल्यम् ।
ततो रस्यरस्योर्विशेषाधिकम् । सख्येति त योः परस्परं
तुल्यम् । ततोऽन्यतरवदस्य विशषाधिकम् । ततः संज्वलन-
मानक्रोधमायालोभां यथोत्तरं विशषाधिकम् । तथाऽऽ-
नुषि सर्वस्वोक्तं जघन्यपदे प्रदेशाप्रं तिर्यग्गतेऽऽनुषाऽऽनुषा-
ततो देवनाकाऽऽनुषारसंख्यययुगम् । तथा नास्ति गतो
सर्वस्वोक्तं जघन्यपदे प्रदेशाप्रं तिर्यग्गतेः । ततो विशषा-
धिकं मनुजगतेः । ततो देवगतेरसंख्यययुगम् । ततो नि-
रयगतेरसंख्यययुगम् । तथा जातो सर्वस्वोक्तं चतुर्णां
हृदिन्द्रियाऽऽद्विजानिनाम् । तत् एकैन्द्रियजातविशषाधि-
कम् । तथा शरीरानास्मि सर्वस्वोक्तमीशारिकशरीरानास्मि ।
तत्संज्ञैकशरीरानास्मि विशषाधिकम् । ततः कामेशशरी-
रानास्मि विशषाधिकम् । ततो वैकियशरीरानास्मि संख्यययुग-
म् । ततोऽप्याहारकशरीरानास्मि संख्यययुगम् । एवं संधान-
ज्ज्ञानास्मि वाक्यम् । अहं प्राणाहंमि सर्वस्वोक्तं जघन्यपदे
प्रदेशाप्रमौदारिकाहोप्राज्ञानास्मि । ततो वैकियाहोप्राज्ञानास्मि

संख्यययुगम् । ततोऽप्याहोप्राज्ञानास्मि संख्यययुगम् ।
तथा सर्वस्वोक्तं जघन्यपदे नरकगतियवगात्यानुषयोः प्रदेशा-
प्रम् । ततो मनुजगत्यानुषयो विशषाधिकम् । ततोऽपि तिर्य-
गात्यानुषयो विशषाधिकम् । तथा सर्वस्वोक्तं प्रसनाम्नः । त-
तो विशषाधिकं व्यावरनाम्नः । एवं बह्वस्वयोः पर्यस्ता-
ऽप्यासयोः प्रत्येकसाधारण्योश्च । शेषाणां तु नामप्रकृतीनाम्-
स्वयं बुद्धं न विद्यते । तथा सानाऽसातद्विधीययोरुक्तं भवति न चै-
वोर्बयोरपि । अन्तरायै पुनर्यथाऽऽनुषपदे तथैवाऽऽवगतप्रम् ।
इह यथा जन्तुरहं योमस्थानि वनेति, यदाच मूलप्रकृती,
नामुत्तरप्रकृतीनां च स्तोकराणां बन्धकः, तथा यदा स-
कमकाले प्रकृत्यन्तरद्विकानामुक्तपदे प्रदेशसंक्रमो भवति-
तदाऽऽनुषपदेऽऽप्रमंभवः । तथाहि—उत्कृष्टं योगं वक्तमानो
जीव उत्कृष्टं प्रत्यक्षं करोति । तथा स्तोकराणां मू-
लप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनां च यदा बन्धकस्तदा शेषावप-
मानप्रकृतिलभ्योऽपि भागस्तां । बन्धमानां नामाजति । त-
था प्रकृत्यन्तरद्विकानामुक्तपदे प्रदेशसंक्रमकाले विद्यमाना-
स्तु प्रकृतिषु बन्धमानास्तु प्रभूताः कमपुद्गलाः प्रवर्तिताः ।
तत एतेषु कारणेषु सत्त्वरूपप्रदेशाप्रमंभयो भवति । वि-
पथोस्ते तु जघन्यप्रदेशाप्रसंभवः ॥ २८ ॥ तदेवमुक्तं प्रकृ-
तिप्रदेशबन्धो ।

सम्प्रति स्थित्यनुभागबन्धप्रकृताऽऽवरः । तत्र बहु वक्तव्य-
त्वात् प्रथमतोऽनुभागबन्धस्यैव प्रकृता क्रियते । तत्र चतु-
र्दशाऽनुयोगाङ्गाराणि । तद्यथा—आवभागप्रकृता १, वर्णभा-
गप्रकृता २, रूपकप्रकृता ३, अन्तरप्रकृता ४, स्थान-
प्रकृता ५, कण्डकप्रकृता ६, पदध्यानप्रकृता ७, अ-
वस्थानस्थानप्रकृता ८, वृद्धिप्रकृता ९, समयप्रकृता
१०, यवमध्यप्रकृता ११, ओतोयुग्मप्रकृता १२, पर्य-
वसानप्रकृता १३, अत्यवहुष्वप्रकृता १४ । तथा विभागा-
प्रकृताधमा—

गहसमयमि जीवो, उपावर्गं गुणं सपचयसो ।

सर्वजिज्ञासुतगुणो, कम्पपदमेसु सर्वसु ॥ २९ ॥

(गहसत्) इहाऽनुभागस्य कारणं कापायिका अधववसा-
याः, “तिष्ठन्नुभां कसायसो कुण्ड” इति वचनात् ।
ते च द्विधा—शुभा, अशुभाश्च । तत्र शुभैः सूर्यखण्डरसो-
पमाह्वयजनननुभां कमपुद्गलाभाधत्ते, निम्बशोषात-
कीरसोपमं चाऽशुभं । ते च शुभा अशुभा वा कापायिका
अधववसायाः प्रत्येकम् असख्यययुगोक्तऽऽकाशप्रमाणाः,
केवलं शुभा विशषाधिका द्रष्टव्याः । तथाहि—यानु-
भागवत्वाऽऽवयवसायान् कमशः स्थापितान् संकलितप्रमाण-
क्रमेणाऽऽवयव आसक्यन्ति, तानेव विशुध्यमानः कमशो-
धोर्वधमारोहति । ततो यथा प्राप्तादादवनततां यावन्ति
सोपानस्थानानि भवन्ति तावन्त्येवाऽऽरोहन्ति ।ऽपि, तथाऽत्राण
यावन्त एव संकलितप्रमाणस्याऽशुभाऽऽवयवसायास्मावन्त एव
विशुध्यमानस्याऽपि शुभाऽऽवयवसायाः । उक्तं च—“कमशः
स्थितास्तु कापायिकीषु जीवस्य भावपरिणतिषु । अवपतन्ता-
त्यतनाऽहं, संकलनाऽऽवयवोप्यहं ॥ १ ॥” केवलं तपको
येष्वधववसायेषु वतमानः लपकधोपानमाराहति, तेभ्यः पुन-
र्न निवर्तते, तस्य प्राप्तादादवतनाऽभावात्, अतस्तेऽधिका
इति तदपेक्षया विशषाधिकाः शुभाऽऽवयवसायाः

तत्र शुभेनाऽऽशुभेन वा एकमे केनचिद्विषयवशायेन स्वप्रत्ययत
इति स्वव्यय-आप्तानां संवर्धितानामुपाधवर्धं प्रति प्रत्ययेन-प्र-
त्ययभूतेन-कारणभूतेन जीवो भद्रहसमये योग्यपुद्गलाऽऽक-
नसमये सर्वेषु कर्मप्रदेशेषु एकैकस्मिन् कर्मपरमाणुवाहित-
यैः। गुणान्-रसस्य निधिभागान्-भोगान् उल्लसकपान् सर्वं-
जीवस्थोऽनन्तरुणादुत्पादयति। इयमत्र भावना-इह पूर्वं
कर्मप्रायोप्यवधाय। उत्तपतिनः सम्तः कर्मपरमाणुवो न
तथापि विविधविहरणेषां आसीरन्, किं तु प्रायो नीरसा-
यकस्वरूपाश्च। यदा तु जीविन शुद्धात्मे, तद्वर्मान् प्रदह्यसम-
ये एव तेषां कार्याधिकेणाऽऽवधवसाने सर्वजीवस्थोऽप्यन-
न्तरुणा रसादिविभागो प्रापयते, तानांऽऽवरणकृत्वाऽऽदिवि-
धिविस्वभावाव न। अविन्यस्तान् जीवानां पुद्गलान् न
शक्नोः। न चैतदनुपपन्नं, तथादर्शनात्। तथाहि-शुक्लतु-
ष्णाऽऽदिरपरमाणवोऽत्यन्तनीरसा अवि मयादिभिर्गृहीता वि-
हरितीहोराऽदिरस्वरूपतया सप्तधातुपतयता च परिणम्यते
इति। २६॥

अत्राऽऽह-ननु तां रसस्याध्विभागात् किं सर्वेष्वपि कर्म-
गमासु तुत्यानुत्पादयति, आरौभिर्द्विषमान् ? उच्यते-
विषमान् । तथाहि-केषुचित्परमासु स्नोकात् । तांश्च ज-
घ्यतेऽपि सर्वेज्जीवाऽनन्तयुजाः । केषुचित्श्रेयेऽपि प्रभूना
तः । केषुचित्प्रभूनाऽनन्तयुजाः । तत्र न हायते केषु कियन्त
इति तेषुचित्प्रकारार्थं वर्गसाऽपि प्रकरणायाह—

सर्वऽप्यगुणा ते पद-पवर्गणा सैसिया विसृष्टा ।

अविभागुत्तरियाओ, सिद्धाणुपखंतभागसमा ॥३०॥

(सञ्च स्ति) येषां परमाख्यानं समस्तान्यपरमाख्येष्वेकया
अक्षरेण गृह्यते—स्तोका रसाऽविभागोऽस्मिन् सर्वोऽप्यगृह्यते। परमा-
ख्यः समुद्रितः प्रथमा वर्णः॥ तस्यैव कर्मपरमाख्योऽ-
ऽतिशयेन भवत्य॥ शेषाश्च वर्णा विशिष्टाः। कर्मपरमा-
ख्येष्वेकया। तथाहि—प्रथमवर्णऽप्येकया द्वितीयवर्णऽप्येकया क-
र्मपरमाख्यो विशिष्टः। ततोऽपि तृतीयवर्णं वर्णानां
विशिष्टः। एवं तावद्वाक्ये यावत्सर्वेष्वेकया वर्णः।
एताश्च कथंभूता इत्याह—(अविभागमुपगच्छति स्ति) अवि-
भागोऽस्मिन् एकैकस्तेऽविभागोऽविभाज्यः। तथाहि—प्र-
थमवर्णेन परमाख्येष्वेकया ये परमाख्ये केन रसाऽविभा-
गेनाऽप्यविभाज्योत्पद्यते समुद्रयो द्वितीया वर्णः। ततोऽ-
प्येकेन रसेऽविभागेनाऽविभाज्यं समुद्राय समुद्रतीया वर्णः॥
एवमेकैकाऽविभागवृत्त्या वर्णानां तावद्बहुव्या यावद्भगव्ये-
ऽप्येकं अगृह्यते। सिद्धान्तमन्त्रभागकला भवति इति ॥
३० ॥ कृता वर्णोपरपण्णः॥

सम्प्रति स्पर्धकप्रकरणमाह—

फङ्गमयंतगुणियं, सम्बजिर्हि पि अंतरं एवं ।

सेसाणि वग्गणाणं, समाणि ठाणं पढममित्तो ॥ ३१ ॥

(फुगु लि) अग्रव्यंभ्याऽमन्तगुणाः सिद्धान्तमन्तमा-
नकत्वा अन्तमा वरीणा एकां स्पष्टकम् । एषां स्पष्टकप्र-
रूपणा । संस्पष्टमन्तप्ररूपणा । कियते—इत् ऊर्ध्वमेकेन र-
त्वाऽविभागेनाऽव्यधिकः परमाद्यवो न प्राप्यन्ते, नापि द्वा-
व्यः, नापि त्रिविः, नापि चत्वार्यः । नाप्यसंख्येयाः । द्वा-
व्यैः, किं स्वन्मशाऽमन्तैरेव सर्वज्यैर्व्येभ्योऽमन्तगुणैरव्यधि-

काः प्राप्यन्ते । ततस्तेषां समुदायो द्वितीयस्य रूपधेकस्य प्रथमा वर्णना । तत एकैकस्माद्विभागोऽधिकानां परमाख्युनां समुदायो द्वितीया वर्णना । द्वाभ्यां रसाद्विभागान्ध्यामधिकानां परमख्युनां समुदायरूपीया वर्णना । एषमैकेकरसाद्विभागबुद्ध्या वर्णनास्त्वद्वाक्या यावद्भूष्येभ्योऽजन्तगुणैः सिद्धानामनन्तभागकथा भवति । ततस्तासां समुदायो द्वितीयं रूपधेकम् । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वेभेकेन रसाद्विभागोऽन्यधिकः परमान्वो न प्राप्यन्ते, तासि द्वाभ्यां, नापि त्रिभिः, नापि संश्लेषैः, नाप्यसंश्लेषैः, नाप्यनन्तैः किं त्वनन्ताऽनन्तैरेव संश्लेषेभ्योऽजन्तगुणैः । ततस्तेषां समुदायरूपनीयस्य रूपधेकस्य प्रथमा वर्णना । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वं यथोक्तमैकेकरसाद्विभागबुद्ध्या द्वितीयाऽदिका वर्णनास्तावद्वाक्या यावद्भूष्येभ्योऽजन्तगुणैः सिद्धानामनन्तभागकथा भवति । ततस्तासां समुदायरूपनीयं रूपधेकम् । एवं रूपधेकानि तावद्वाक्यानि यावद्भूष्येभ्योऽजन्तगुणैः सिद्धानामनन्तभागकथानि भवन्ति । तेषां समुदाय एकमुद्रागवन्धनम् । तथा साऽह—“अणुगुणानि सर्वत्रिपि” इत्यादि । प्रथमरूपधेकमवर्णयान्ता द्वितीयरूपधेकप्रथमवर्णनायाश्चानन्तरं स्वर्णनेभ्योऽजन्तगुणानि ब्रूयम् । एवाऽनन्तरप्रवणः । एवं शेषात्यपि रूपधेकाभ्यन्तराणि च यथाह्रस्वगुणान्यवगत्यन्त्येति । तानि च रूपधेकानि एकानि—एकरूपधेकसत्कवर्णनां समापि अग्रथेभ्योऽजन्तगुणानि सिद्धानामनन्तभागकथानोत्पद्ये । एकं प्रथमं सर्वत्रयमनुभागवन्धनम् भवति । अग्रयानवन्धनम् तानिमेकं कार्याधिकेणाऽभ्यसायेन युद्धितानां कर्मपरमाख्युनां रसरूपधेकसमुदायरपरिमाणा । ३१ । कृता स्थानमकण्ठा ।

कण्डकप्रकरणार्थमाह—

एत्तो अंतरतुल्यं, अंतरमणंतभागुत्तरं विइयमेवं ।
अंगुलअमंखभागो, अणंतभागुत्तरं कम्मं ॥ ३२ ॥

(ए.सं.लि.)इतः-प्रथमस्थानान्तरारथ द्वितीयस्थानान्तरार्थ कालतमन्तरतुष्यं प्रागुक्तप्रमाणान्तरतुष्यं ब्रूयथा । इदमुक्तं भवति-यथा प्रथमस्पर्धेकक्षरमवर्गणाया द्वितीयस्पर्धेकाऽविशर्गणायाश्चातन्तर् सर्वज्ञेविशेषोऽनन्ततुष्यं समुद्दिष्टं, एवमिहाऽपि प्रथमस्थानान्तरमन्तरस्पर्धेकक्षरमवर्गणाया द्वितीयस्थानान्तरस्पर्धेकक्षरमवर्गणायाश्चातन्तर् सर्वज्ञेविशेषोऽनन्ततुष्यमवगतव्यक्तत्वात् द्वितीयस्थानं स्पर्धेकापेक्षयाऽनन्तभागोत्तरमनन्तभागवद्धम् । यावन्ति प्रथमे स्थाने स्पर्धेकानि तावद्ध्योऽनन्तभागधिकानि द्वितीये स्थाने स्पर्धेकान्यवसेयानीत्युच्यते । एवं यथोत्तरमनन्तभागवद्ध्यानुपदर्शितप्रकारेण स्थानानि तावद्ध्यानि यावद्ध्वाऽऽन्तरेभ्योऽनन्तभागोत्तरमन्तभागोत्तरमिमाणाणि भवन्ति । ऐतेषां च समुदाय एकं कण्डम् (अथवाभागवत् तं) अनन्तभागोत्तरमनन्तभागोत्तरमसमुदायकण्डात्प्रत्येककण्डप्रत्येककण्डसमुदायः । एतं कण्डकथयाम । सम्प्रति बह्विधालक्षणस्य क्रियते-समात्-प्रथमात् कण्डकात् परं यद्वन्वृत्तभागवन्धस्थानं भवति तत्स्येषाकाऽपेक्षयाऽन्तरेभ्योभागधिकम् । तस्मात्प्राणिना कण्डकथयामि स्थानानि यथोत्तरमन्तभागवद्ध्यानि । यतः परस्पर्धेकमन्धवृत्तभागवन्धस्थानमन्तरेभ्योभागऽपि

बंघा

कम् । ततः पुनरपि कण्डकमात्राणि स्थानानि यथो-
त्तरमन्तभागवृद्धानि । ततो भूयोऽप्येकमसंख्येयभा-
गाधिकं स्थानम् । एवमनन्तभागधिकाः कण्डकप्रमाणैः
स्थानैर्वृद्धिताम्यसंख्येयभागाधिकानि स्थानानि ताव-
द्ब्रह्मस्थानं यावत्ताम्यपि कण्डकमात्राणि भवन्ति ।
कण्डकं च समयपरिभाषयाऽङ्गुलमात्रसूत्राऽऽसंख्येयभागान-
प्रदेशराशिः संख्याप्रमाणमभिधीयते । तत्तद्वरमात्रसंख्येयभा-
गाधिकान् स्थानान् पराणि यथोत्तरमन्तभागवृद्धानि
कण्डकमात्राणि स्थानानि चाख्याति । ततः संख्येयभागा-
धिकमेकं स्थानं वक्तव्यम् । ततो मूलादारभ्य यावन्ति स्था-
नानि प्रागतिकान्तानि तावान्त पुनराप नयथाभिधाय
पुनरप्येकं संख्येयभागाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । अमून्
त्थैव संख्येयभागाधिकानि स्थानानि तावद्ब्रह्मस्थानं याव-
त्कण्डकमात्राणि भवन्ति । तत उक्तक्रमेण भूयोऽपि सं-
ख्येयभागाधिकं स्थानमनङ्गं संख्येयगुणाधिकमेकं स्थानं
वक्तव्यम् । ततः पुनरपि मूलादारभ्य यावन्त्यनुभागबन्ध-
स्थानानि प्रागतिकान्तानि तावन्ति तथैव चाख्याति । ततः
पुनरप्येकं संख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । ततो भूयोऽपि
मूलादारभ्य यावन्ति स्थानानि प्रागतिकान्तानि तावन्त्य-
नुभागबन्धस्थानानि तथैव वक्तव्यानि । ततः पुनरप्येकं
संख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । अमून्त्येव संख्येय-
गुणाधिकानि स्थानानि तावद्ब्रह्मस्थानं यावत्कण्डकमा-
त्राणि भवन्ति । पूर्वपरिपाठ्या पुनः संख्येयगुणाधिकं स्थान-
प्रसङ्गेऽसंख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । ततः पुनरपि
मूलादारभ्य यावन्त्यनुभागबन्धस्थानानि प्रागतिकान्तानि
तावन्ति तथैव पुनरपि चाख्याति । ततः पुनरप्येकमसं-
ख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । ततो भूयोऽपि मूला-
दारभ्य तावन्त्यनुभागबन्धस्थानानि वक्तव्यानि । ततः पुनर-
प्येकमसंख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । अमून्त्थैवमसं-
ख्येयगुणाधिकानि स्थानानि तावद्ब्रह्मस्थानं यावत्कण्डक-
मात्राणि भवन्ति । ततः पूर्वपरिपाठ्या पुनरप्येकसंख्येय-
गुणाधिकस्थानप्रसङ्गेऽनन्तगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । ततः
पुनरपि मूलादारभ्य यावन्त्यनुभागबन्धस्थानानि प्रागभि-
हितानि तावन्ति पुनरपि तथैव चाख्याति । ततो भूयोऽपि
मूलादारभ्य तावन्ति स्थानानि तथैव वक्तव्यानि । ततः
पुनरप्येकमन्तगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । एवमनन्तगु-
णाधिकानि स्थानानि तावद्ब्रह्मस्थानं यावत्कण्डकमात्राणि
भवन्ति इति ॥ ३२ ॥

इदानीं सूत्रमनुश्रियते—

एवं अमंसंभागे-खऽनन्तभागोत्तरं पुणो कई ।

एवं अमंसंभागे-तराणि जा पुवत्तुल्लाणि ॥ ३३ ॥

(एवं ति) ततः—प्रथमात् कण्डकादुपरि एकमनुभाग-
बन्धस्थानम् । (अमंसंभागेण) असंख्येयमेव भागेऽऽधिकं
द्रव्यं पूर्वस्थानगतस्यैव कण्डकाऽऽसंख्येयभागाधिकैः स्वैर्ब-
हैराधिकं द्रव्यमप्यित्यर्थः । ततः पुनरप्यनन्तभागोत्तरं कई
यथोत्तरमन्तभागवृद्धानां स्थानानां कण्डकम् । ततः पुनर-
प्येकमसंख्येयभागाधिकं स्थानम् । एवमनन्तभागवृद्धकण्ड-
कप्रवृद्धिताम्यसंख्येयभागाधिकानि स्थानानि तावद्ब्रह्मस्थानि

यावत्पूर्वेतुल्यानि भवन्ति, कण्डकमात्राणि भवन्तीत्यर्थः ।
ततः पुनरप्यनन्तभागवृद्धस्थानानां कण्डकमभिधाय ततः
परमेकं संख्येयभागात्तरं संख्येयभागाधिकमेकं स्थानं द्र-
व्यम् ॥ ३३ ॥

तथा वाऽऽह—

एवं संखेज्जुतर-मेवो तीयाण तिच्छिया वीयं ॥

ताण वि पदमस्मादं, संखेज्जगुणोत्तरं एकं ॥ ३४ ॥

(एवं ति) (एवो ति) इतः—संख्येयभागाधिकान्
स्थानान् परतो—मूलादारभ्य यावन्त्यनुभागबन्धस्थानानि
प्रागतिकान्तानि तावन्त्यतिक्रम्य—गत्वा द्वितीयं संख्येय-
भागाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । तावत्पि संख्येयभागाधिका-
नि स्थानानामुपदर्शितप्रकारेण तावद्ब्रह्मस्थानं यावत्प्रथमस-
मानि भवन्ति प्रथमकण्डकतुल्यानि भवन्तीत्यर्थः । ततः
पूर्वपरिपाठ्या । संख्येयभागाधिकस्थानप्रसङ्गे संख्येयगुणा-
त्तरं—संख्येयगुणाधिकं स्थानमेकं वक्तव्यम् ॥ ३४ ॥

एवो तीयाणि अद-च्छियाणि विद्वयमि ताणि पदमस्स ।

तुल्लागऽसंख्यगुणं, एकं तीयाण एकस्स ॥ ३५ ॥

(एवो ति) इतः—संख्येयगुणात्तरादनुभागबन्धस्थानान्
यावन्ति मूलत आरभ्य प्रागतीनानि—अतिक्रान्ताम्यनुभागब-
न्धस्थानानि तावन्त्यतिक्रम्य—द्वितीयं संख्येयगुणाधिकं स्थान-
ं वक्तव्यम् । तावत्प्येवं तावद्ब्रह्मस्थानं यावत्प्रथमस्याऽन-
न्तभागवृद्धस्थानकण्डकस्य तुल्यानि भवन्ति । ततः पूर्वप-
रिपाठ्या पुनः संख्येयगुणाधिकस्थानप्रसङ्गे अमंसंख्येयगुणा-
धिकं स्थानमेकं वक्तव्यम् । ततो मूलत आरभ्य याव-
न्त्यतीनानि तावन्ति भूयोऽप्यतिक्रम्य—गत्वा द्वितीयकमसं-
ख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यम् ।

विद्वं ताणि समादं, पदमस्मात्तुल्लागियमेवं तो ।

तीयाणच्छियाणं—ताण वि पदमस्स तुल्लागं ॥ ३६ ॥

(विद्वं ति) तावत्प्येकसंख्येयगुणाधिकानि स्थानानि प्र-
थमस्य मूलतुल्यानन्तभागवृद्धकण्डकस्य समानि—तुल्या-
नि भवन्ति । ततः पूर्वपरिपाठ्या पुनरप्येकसंख्येयगुणाधि-
कस्थानप्रसङ्गेऽनन्तगुणाधिकं—अनन्तगुणाधिकं स्थानमेकं वक्त-
व्यम् । ततो मूलत आरभ्य यानि अनुभागबन्धस्थानानि-
अतीनानि तानि भूयोऽप्यतिक्रम्य—गत्वा द्वितीयमन्तगुणाऽ-
धिकं स्थानं वक्तव्यम् । एवं तावत्प्यनन्तगुणाधिकानि स्था-
नानि तावद्ब्रह्मस्थानं यावत्प्रथमस्थानान्तरभागवृद्धस्थानक-
ण्डकस्य तुल्यानि भवन्ति । ततः पूर्वपरिपाठ्या पञ्चक-
वृद्धमन्तरं पुनरप्यनन्तगुणाधिकं स्थानमुपपद्यते, किं वा
नेति चेदुच्यते—नोऽप्यने, पदस्थानकस्य पारसमास्तत्वात् ।
एतावमपि पदस्थानकम् ॥ ३६ ॥

अस्मिंश्च पदस्थानकऽनन्तभागवृद्धिः, असंख्येयभागवृ-
द्धिः, संख्येयभागवृद्धिः, संख्येयगुणवृद्धिः, असंख्येयगुण-
वृद्धिः, अनन्तगुणवृद्धिश्चाह । तत्र कियमात्रेणानन्ताऽसं-
ख्येयसंख्येयमेव भागेन कियमात्रेण वाऽऽनन्ताऽसंख्येयसं-
ख्येयगुणकारेण वृद्धिर्भवतीति तत्परिहारायमाह—

संवाजियाणमंसं—जलोम संखेज्जगस्स नेट्टम ।

आमो तिसु गुणया तिसु, कड्ढाखमसंखिया लोमा ॥ ३७ ॥

(सव्ये त्ति) आद्यास्तु तिसृषु बुद्धिस्वप्नाऽऽसंख्येय-
संख्येयानां भागा यथाक्रमं सर्वजीवानामसंख्येयलोकाऽऽ-
काशप्रदेशानामुत्कृष्टस्य च संख्येयस्य द्रष्टव्यः । उत्तरास्तु
च तिसृषु बुद्धिषु गुणानां-गुणकारिभ्यः संख्येयसंख्येयानां
यथाक्रममेतेषामेव सर्वजीवाऽऽदीनामवगन्तव्यम् । इदमुक्तं
भवति-प्रथमस्याऽनुभागबन्धस्थानस्य सर्वजीवसंख्याप्र-
माणेन राशिना भागे ह्येनं सति यत्कथं कोऽनन्तभाग
इह आह्वयः । तेनाभ्याधिकं द्वितीयमनुभागस्थानम् ।
तस्याऽपि सर्वजीवसंख्याप्रमाणेन राशिना भागे ह्येनं सति
यत्कथं तेनाभ्याधिकं द्वितीयमनुभागबन्धस्थानम् । एवं
यद्वयमनुभागबन्धस्थानमनन्तभागवृद्धमुपलभ्यते तत्तत्पाश्चा-
त्यस्य पाश्चात्यस्याऽनुभाबन्धस्थानस्य सर्वजीवसंख्याप्रमा-
णेन राशिना भागे ह्येनं सति यत्कथं तेन तेनाऽनन्ततमेव
भागोऽभ्याधिक्यमवगन्तव्यम् । तथाऽसंख्येयभागानां अधिकं नाम
पाश्चात्यस्याऽनुभागबन्धस्थानस्याऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्र-
देशप्रमाणेन राशिना भागे ह्येनं सति यत्कथं तेन सोऽसंख्येयत-
मो भागः । तेनाऽसंख्येयतमेन भागेनाभ्याधिक्यमसंख्येयमा-
गाधिकं द्रष्टव्यम् । तथा संख्येयभागानां नाम पाश्चा-
त्यस्यानुभागबन्धस्थानस्य उच्छिष्टे संख्येयेन भागे ह्येनं स-
ति यत्कथं तं संख्येयतमो भागः । तेन संख्येयतमेन भा-
गेनाभ्याधिक्यमवगन्तव्यम् । तथा संख्येयगुणवृद्धं नाम पा-
श्चात्यमनुभागबन्धस्थानस्यः कुष्ठसंख्येयकप्रमाणेन राशिना गु-
ण्यते । गुणिते च सति यावान् राशिर्भवति एतावत्प्रमा-
णमवगन्तव्यम् । तथाऽसंख्येयगुणवृद्धं नाम पाश्चात्यमनु-
भागबन्धस्थानमसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशसंख्याप्रमाणेन रा-
शिना गुण्यते । गुणिते च सति यावान् राशिर्भवति ताव-
त्प्रमाणमवस्येयम् । एवमनन्तगुणवृद्धमपि भावनीयम् । प्रथ-
मस्य पदस्थानकस्य परिसमाप्तिं सत्यामुपरि यद्वयमनुभा-
गस्थानमुपजायतेऽनन्तभागवृद्धं नत् द्वितीयस्य पदस्थानक-
स्य प्रथममवगन्तव्यम् । तदपि च द्वितीयं पदस्थानकं पूर्वकमे-
ण सकलमपि वक्रव्यम् । एवं शेषापपि पदस्थानकानि वक्र-
व्यानि । तानि च तावद्वक्रव्यानि यावदसंख्येयलोकाऽऽकाश-
प्रदेशराशिप्रमाणानि भवन्ति । तथा चाऽऽह—“लुट्ठाणमसंखि-
लागाः ।” अत्र वक्षिप्रश्नयति—ननु प्रथममनुभागबन्धस्था-
नस्य सर्वजीवप्रमाणेन राशिना भागोऽप्युपजायते किं रसावि-
भागेष्वपि, उत-परमावेषेष्वपि, यद्वा-स्पर्शकाऽपेक्षया ।
तत्र न तावद्भ्रूसाविभागेष्वपि, प्रथमस्थानात् द्वितीय-
स्थानपरि रसाविभागानां संख्येयाऽऽदिगुणनया प्राप्यमाण-
त्वात् । तथाहि—प्रथमे स्थाने प्रथमे स्पर्शके प्रथमवर्गणा-
यामवगन्ता अपि रसाविभागाः किलाऽस्तकल्पनया सतः ।
ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टौ । तृतीयस्यां नव । चतुर्थ्या-
दौ । इमेकं स्पर्शकम् । इत ऊर्ध्वं त्वेकोत्तरवृ-
द्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किं तु सर्वजीवानन्त-
गुणाधिकाः । ते च किलाऽस्तकल्पनया सतसतिः । ते च
द्वितीयस्य स्पर्शकस्य प्रथमवर्गणायाम् । ततो द्वितीयस्यां वर्-
गणायामष्टसतिः । तृतीय-
स्थाने च किलाऽस्तकल्पनया द्वितीय-
स्थानम् । अत्र च रसाविभागाः सर्वसंख्यया षोडशाऽधिकं
सहस्रम् । तदेवं प्रथमस्थानगत रसाविभागापेक्षया द्वितीय-
स्थाने रसाविभागाः संख्येयगुणाः प्राप्यन्ते । उत्तरार्धमनुस-
रसिस्तु स्थाने पूर्वपूर्वस्थानाऽपेक्षया प्रभूताः प्रभूततया द्वि-
ति न कापि रसाविभागाऽपेक्षया पूर्वस्थानादुत्तरस्य स्थानस्या-
ऽनन्तमागाधिकत्वं प्राप्यते । नाऽपि परमावेषेष्वपिऽनन्तमा-
गाधिकत्वसम्भवं, यतो यथा यथाऽनुभागं वधते तथा
तथा पुद्गलाः लोकाः स्तोकराः प्राप्यन्ते । ततः प्रथम-
स्थानगतपरमावेषेष्वपि द्वितीये स्थाने परमाणुवः किञ्चि-
दूता एव भवन्ति नानन्तमागाधिकाः । एवमुत्तरार्धपि
स्थानेषु पूर्वपूर्वस्थानाऽपेक्षया हीनहीनतरपरमाणुवं द्रष्टव्य-
म् । नाऽपि स्पर्शकाऽपेक्षया प्रथमस्थानाऽऽदीनां सर्वजीवप्रमा-
णेन राशिना भागोऽप्युद्धारः संभवति, प्रथमस्थानाऽऽदिगतस्पर्-
शकानामवगन्ताऽनन्तगुणसिद्धाऽनन्तभागकल्पनस्य अतीव स्तो-
कत्वादिति । अथोच्यते—इयं हि पदस्थानकप्रकल्पा संयम-
भरणादिगतसकलपदस्थानकस्यापकलत्वात् । प्रकल्पते

ते च तृतीयस्य-स्पर्शकस्य प्रथमवर्गणायाम् । ततो द्वितीय-
स्यां वर्गणायामष्टविंशतिः । तृतीयस्यामेकोनविंशत् । चतु-
र्थ्यां विंशत् । इदं तु तृतीयं स्पर्शकम् । ततः पुनरप्यन-
ऊर्ध्वमेकोत्तरवृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किं तु स-
र्वजीवानन्तगुणाध्याधिकाः । ते च किलाऽस्तकल्पनया सत-
सतिः । एवं चतुर्थस्य स्पर्शकस्य प्रथमवर्गणायाम् । ततो
द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टविंशत् । तृतीयस्यामेकोनवविं-
शत् । चतुर्थ्यां चत्वारिंशत् । इदं चतुर्थं स्पर्शकम् । ए-
तानि च किलाऽस्तकल्पनया प्रथममनुभागबन्धस्थानम् ।
अत्र च रसाविभागाः सर्वसंख्यया षट्सत्यधिकानि
त्रिंशत् शतानि । इत ऊर्ध्वं त्वेकोत्तरवृद्ध्या रसाविभागा
न प्राप्यन्ते, किं तु सर्वजीवानन्तगुणाध्याधिकाः । ते च
किलाऽस्तकल्पनया सतचत्वारिंशत् । एतं च द्वितीयस्य
स्थानस्य प्रथमस्पर्शकस्य प्रथमवर्गणायाम् । ततो द्वितीयस्यां
वर्गणायामष्टविंशत् । तृतीयस्यामेकोनपञ्चाशत् । चतु-
र्थ्यां पञ्चाशत् । इदं द्वितीयं स्थानं प्रथमं स्पर्शकम् । इत
ऊर्ध्वं त्वेकोत्तरवृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किं तु स-
र्वजीवानन्तगुणाधिकाः । ते च किलाऽस्तकल्पनया सतपञ्चा-
शत् । एतं च द्वितीयस्थाने द्वितीयस्पर्शकस्य प्रथमवर्गणा-
याम् । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टपञ्चाशत् । तृतीयस्या-
मेकोनषष्टिः चतुर्थ्यां षष्टिः । इदं द्वितीयस्थानं द्वितीयं
स्पर्शकम् । इत ऊर्ध्वमेकोत्तरवृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्य-
न्ते, किं तु सर्वजीवानन्तगुणाधिकाः । ते च किलाऽस्तक-
ल्पनया सतषष्टिः । एतं च द्वितीयं स्थानं तृतीयस्य स्पर्श-
कस्य प्रथमवर्गणायाम् । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टप-
ष्टिः । तृतीयस्यामेकोनसतिः । चतुर्थ्यां सतिः । इदं द्वि-
तीयं स्थानं तृतीयं स्पर्शकम् । तत इत ऊर्ध्वं पुनरप्येको-
त्तरवृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किं तु सर्वजीवाऽन-
न्तगुणाधिकाः । ते च किलाऽस्तकल्पनया सतसतिः ।
(एतं च द्वितीयं स्थानं चतुर्थस्य स्पर्शकस्य प्रथमवर्ग-
णायाम्) ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टसतिः । तृतीय-
स्यामेकोनाऽष्टातिः । चतुर्थ्यां सतिः । इदं च द्वितीयस्थानं
चतुर्थं स्पर्शकम् । एतानि च किलाऽस्तकल्पनया द्वितीयं
स्थानम् । अत्र च रसाविभागाः सर्वसंख्यया षोडशाऽधिकं
सहस्रम् । तदेवं प्रथमस्थानगत रसाविभागापेक्षया द्वितीय-
स्थाने रसाविभागाः संख्येयगुणाः प्राप्यन्ते । उत्तरार्धमनुस-
रसिस्तु स्थाने पूर्वपूर्वस्थानाऽपेक्षया प्रभूताः प्रभूततया द्वि-
ति न कापि रसाविभागाऽपेक्षया पूर्वस्थानादुत्तरस्य स्थानस्या-
ऽनन्तमागाधिकत्वं प्राप्यते । नाऽपि परमावेषेष्वपिऽनन्तमा-
गाधिकत्वसम्भवं, यतो यथा यथाऽनुभागं वधते तथा
तथा पुद्गलाः लोकाः स्तोकराः प्राप्यन्ते । ततः प्रथम-
स्थानगतपरमावेषेष्वपि द्वितीये स्थाने परमाणुवः किञ्चि-
दूता एव भवन्ति नानन्तमागाधिकाः । एवमुत्तरार्धपि
स्थानेषु पूर्वपूर्वस्थानाऽपेक्षया हीनहीनतरपरमाणुवं द्रष्टव्य-
म् । नाऽपि स्पर्शकाऽपेक्षया प्रथमस्थानाऽऽदीनां सर्वजीवप्रमा-
णेन राशिना भागोऽप्युद्धारः संभवति, प्रथमस्थानाऽऽदिगतस्पर्-
शकानामवगन्ताऽनन्तगुणसिद्धाऽनन्तभागकल्पनस्य अतीव स्तो-
कत्वादिति । अथोच्यते—इयं हि पदस्थानकप्रकल्पा संयम-
भरणादिगतसकलपदस्थानकस्यापकलत्वात् । प्रकल्पते

नतो यद्यप्यनन्तगुणवृद्धात् स्थानाद्वाक्येनैव स्थानेषु सं-
वेदीयप्रमाणेन राशिना स्वयंकृतिष्य भागद्वारे न सं-
भवति । तथाऽप्युत्तरेषु स्थानेष्वप्येव च द्वितीयाऽऽदिपु
वदस्थानेषु तथा संवेत्तव्यं संयमश्रेयादितेनैव संभव-
तीति न कश्चित् विरोधः । बाहुल्येन सर्वत्राऽपि संभवात् ।
“ संवेदीयप्रमाणेन राशिना भागो ह्रियते ” इति वच-
नाच्च अनन्तगुणवृद्धात् स्थानादप्येव च द्वितीयाऽऽदिपु
रान्नरस्थानानां सर्वलोकाऽऽनन्तभावाऽऽधिकत्वमवश्यम् ।
अथपि च पूर्वपूर्वस्थानपितृयोत्तरास्तस्थानेषु किञ्चिद्विनादी-
नतराः परमावयवः प्राप्यन्ते तथाऽपि लोकास्तोक्तैरेव परमा-
वयवैर्भवेत्तथाऽऽदीनां संभवानुक्रमरूपरूपवत्त्वानुक्रमेण न वि-
रुध्यते । तद्वत्सुक्ता वदस्थानकप्रकरणे ॥ साम्प्रतमयस्तन
स्थानप्रकरणाय क्रियते-तत्र प्रथमादसंख्येयभागवृद्धात् स्था-
नादधः कियन्त्यनुभागवत्त्वस्यान्यनन्तभागवृद्धात् ? उच्य-
ते-कण्डकमात्राणि । तथा प्रथमादसंख्येयभागवृद्धात्स्था-
नात् अथः कियन्त्यसंख्येयभागवृद्धात् स्थानानां ? उच्यते-
कण्डकमात्राणि । तथा प्रथमादसंख्येयगुणवृद्धात्स्थानादधः
कियन्ति संख्येयभागवृद्धात् स्थानानां ? उच्यते-कण्डक-
मात्राणि । तथा प्रथमादसंख्येयगुणवृद्धात् स्थानादधः कि-
यन्ति संख्येयगुणवृद्धात् स्थानानां ? उच्यते-कण्डकमा-
त्राणि । तथा प्रथमादन्तगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्त्य
संख्येयगुणवृद्धात् स्थानानां ? उच्यते-कण्डकमात्राणि । इ-
त्युत्तरात्स्थानादधोऽथ आनन्त्येषु मार्गेषु ॥ इदानीं
कान्तिरिता मार्गणा क्रियते-तत्र प्रथमादसंख्येयभागवृद्धा-
त् स्थानादधः कियन्त्यनन्तभागवृद्धात् स्थानानां ? उच्य-
ते-कण्डकवर्गः, कण्डकं च । तथा प्रथमादसंख्येयगुण-
वृद्धात् स्थानादधः कियन्त्यसंख्येयभागवृद्धात् स्थानानां ?
उच्यते-कण्डकवर्गः, कण्डकं च । तथा प्रथमादसंख्येयगुण-
वृद्धात् स्थानादधः कियन्ति संख्येयभागवृद्धात् स्थाना-
नां ? उच्यते-कण्डकवर्गः, कण्डकं च । तथा प्रथमाद-
न्तगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति संख्येयगुणवृद्धात् स्थाना-
नां ? उच्यते-कण्डकवर्गः, कण्डकं च । एवमुक्तप्रकारे-
ण ह्यन्यतरिता इत्यनतरिता चतुरन्तरिता च मार्गणा र्व
धिया परिमायनीया ॥ ३७ ॥ तदेवं कृताऽऽद्यस्तनस्थान
प्रकरणे ॥

साम्प्रतं बुद्धिस्थानप्रकरणाय क्रियते—

बुद्धिं हाशी छक्तं, तद्भा दोहं पित् अतिभिज्ञानं ।

अंत्यमुदृचभावात्, असंख्यभागा उ मेमां ॥ ३८ ॥

(बुद्धिः) इह जीवाः परिणतिविशेषतः कर्मपरमा-
वयवानुभागवत् पांडित्यामुक्तस्वभावां बुद्धिं हानिं वा कुर्वन्ति ।
तस्मात् कां बुद्धिं कियन्ते कालं यावत् कुर्वन्तीत्यवश्यं का-
लप्रमाणमभिधानीयम् । तत्र द्वयोर्बुद्धिहायोर्गन्तमयोरन-
न्तगुणवृद्धयनन्तगुणहानिरुपयोरनन्तसंभवव्यवस्थम् । कि-
मुक्तं भवति ?—अतमुदृक्तं कालं यावत्अन्तरं जीवाः प-
रितुष्टमविशेषतः प्रतिस्मयमनुभागात् पूर्वस्मात् पूर्वस्मा-
दनन्तगुणवृद्धाननन्तगुणहानान् वा यजन्ति । तथा शे-
षाणां पञ्चानामाद्यानां बुद्धीनां दानिनां वा आचलिकाया
असंख्येयभागमात्रः कालो वेदितव्यः । इदमुक्तं भवति—अनु-
भागात्तानां पञ्च बुद्धीदीनीनां आचलिकाया असंख्ये-

यभागमात्रं कालं यावत्अन्तरं जीवाः परिणामविशेषतः
कुर्वन्ति । एषा च हानिर्बुद्धिकाक्षप्रकरणेऽप्युक्तवतीऽऽद्यतनव्या ।
अन्यतनस्तु स्यात् आर्षं बुद्धयो हानयो वा एकं द्वौ वा सप्त-
यो यावदवगन्तव्याः ॥ ३८ ॥

इदानीमेतत्पुनर्भागवत्त्वेषु बन्धमाश्रित्याऽऽस्थाने

कालमानमाह—

चउग्रं जाद्वह्म-मेत्ता जावं दुर्षं तिसमयां ॥

ठाशां उक्तामो, तद्वह्मस्यो सवर्द्धं समश्रो ॥ ३९ ॥

(चउग्रं) इति चत्वार आदिर्यस्याः सा चतुरादिः—बुद्धिः ।
सा च समयानामवस्थितकालनियामकानां तावत् प्रष्टव्या
यावदपी समयाः । इत उर्ध्वं पुनः समयानां हानिर्वक्तव्या ।
सा च तावद्वह्मस्या यावत् द्विकम् । सा च बुद्धिहानिर्वा
चतुरादिका स्थानानामनुभागवत्त्वस्थानानामुदृक्तां द्व-
ष्टव्या । अन्यतनस्तु सर्वेषामपि समयः । इयमत्र भावना-
यानि अनुभागवत्त्वस्थानानि जीवाः पुनः पुनस्तान्येव चतुरा-
समयान् यावद् बध्नन्ति तानि चतुरासामयिकानि । तानि च
मूलादारभ्याऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि भव-
न्ति । तेभ्य उपरितनानि स्थानानि पञ्चसामयिकानि तात्पर्य-
संख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेभ्य उपरितनानि
स्थानानि षट् सामयिकानि, तात्पर्यसंख्येयलोकाऽऽका-
शप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेभ्य उपरितनानि स्थानानि सप्तसा-
मयिकानि, तात्पर्यसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि ।
तेभ्य उपरितनानि स्थानानि अष्टसामयिकानि, तात्पर्यसंख्येयलोकाऽऽका-
शप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेभ्य उपरितनानि पुनः स्थाना-
नि सप्त सामयिकानि, तात्पर्यसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशरा-
शिप्रमाणानि । तेभ्य उपरितनानि षट् सामयिकानि, तात्पर्य-
संख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि । एवं तावद्वह्मस्य
यावद् तिस्रसामयिकानि ॥ ३९ ॥ तदेवं कृता समयप्रकरणे ॥

इदानीं यावन्तुभागवत्त्वस्थानानि अष्टसामयिकानि

तानि यस्यां वृद्धां हानिं वा प्राप्यन्ते तामाह—

दुमु जवमज्जे थावा-मि अष्टपयामि दोमु पामेमु ।

समउत्तिग्यामि कममा, अगंखगुणियामि उत्तिं च ॥ ४० ॥

(दुमु) इति । जवापि कलयायोरनन्तगुणवृद्धयनन्तगुणहानि-
रूपयवमवश्यं वर्तते । यवस्य मध्यमिव यवमध्यमप्रमाण-
मयिकान्यनुभागवत्त्वस्थानानिरेष्यते । यथा यवस्य मध्य
पृथुलमुभयतः पाश्वे च हानिं हानन्ते, तथाऽर्वाप कालतः
पृथुलानि अष्टसामयिकानि अनुभागवत्त्वस्थानानि, उपर-
पाश्वेवर्तन्ति च सप्तसामयिकानाऽऽऽनन्त कालतां हानिनां हानि-
नराणि । ततोऽष्टसामयिकानि यवस्य मध्यामिव यवमध्यम्,
तानि च प्रथमादष्टसामयिकानां स्थानादारभ्य सर्वावयव-
संख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि अनन्तगुणवृद्धां प्रा-
प्यन्ते । सप्तसामयिकानां हि चरमादनुभागवत्त्वस्थानानां
प्रथममष्टसामयिकं स्थानमनन्तगुणवृद्धम् । ततः शेषावयव-
तत्पत्तयाऽनन्तगुणवृद्धान्येव भवन्ति । तथाऽष्टसामयिकानां
चरमादनुभागवत्त्वस्थानानुपरितनं सप्तसामयिकं स्थानम-
नन्तगुणवृद्धम् । ततस्तद्वत्तया पाश्चात्यावयवसामयिका-
न्यनुभागवत्त्वस्थानानि सर्वावयवमनन्तगुणहानिनामेव भव-
न्ति । तदेवमष्टसामयिकान्यनन्तगुणवृद्धां अनन्तगुणहानौ

च प्राप्यन्ते । अष्टसामयिकानि चोपलक्षणं, तेनाऽऽद्यानि चतुःसामयिकानि सर्वोभिनप्रानि च द्विसामयिकानि यज्ञ-यिष्या शेषाणि सर्वाण्यपि पञ्च सामयिकाऽऽदीनि प्रत्येक-मुक्तप्रकरणेऽनन्तगुणवृद्धावन्तगुणद्वानौ च वेदितव्यानि । आद्यानि पुनः चतुःसामयिकान्यनन्तगुणद्वानौव । तथाहि-पञ्चसामयिकमाद्यमनुभागबन्धस्थानं चतुःसामयिकवरमाधु-नुभागबन्धस्थानापिच्छयाऽनन्तगुणवृद्धम् । ततस्तद्विषया वाञ्छान्यानि चतुःसामयिकानि सर्वाण्यप्यनुभागबन्धस्थानान्यनन्तगुणद्वानौव प्राप्यन्ते, द्विसामयिकानि स्वनन्त-गुणवृद्धाविष । तथाहि-द्विसामयिकानां वरमाधुभागबन्ध-स्थानादाथ द्विसामयिकमनुभागबन्धस्थानमनन्तगुणवृद्धं, ततस्तद्विषया सर्वाण्यप्यनन्तगुणवृद्धाव्येव । कृता यवम-ध्यप्रकरणम् । साम्प्रतं चतुःसामयिकाऽऽदीनां स्थानानामव-बुद्धत्वमाह—(धावाण, त्यादि) सर्वैस्तोक्तानि यवमध्यभूतानि अष्टसामयिकानि स्थानानि । अतिचिरबन्धकालयोग्यानि हि स्थानानि स्तोकाभ्यश्च प्राप्यन्ते इति कृत्वा तेभ्योऽसंख्ये-यगुणानि पूर्वोत्तरलक्षणोभयपार्श्ववर्तीनि सप्तसामयिकानि अष्टानवरबन्धकालवियवसात् । स्वस्थाने तु द्व्याभ्यपि पर-स्परं तुल्यानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि उभयपार्श्ववर्ती-नि पदनामयिकानि स्वस्थाने तु द्व्याभ्यपि परस्परं तुल्यानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि उभयपार्श्ववर्तीनि पञ्चसामयिकानि । स्वस्थाने तु द्व्याभ्यपि परस्परं तु-ल्यानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि उभयपार्श्ववर्तीनि चतुः-सामयिकानि । स्वस्थाने तु द्व्याभ्यपि परस्परं तुल्यानि-तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि त्रिसामयिकानि । तेभ्योऽप्यसंख्ये-यगुणानि द्विसामयिकानि । (दोस्तु पांस्तु सि) अष्टसा-मयिकंभ्योऽनन्तरं द्वयोः पार्श्वयोः क्रमशः—क्रमेण समयो-नानि समयोनानि सप्त सामयिकाऽऽदीनि स्थानानि असंख्ये-यगुणानि तावद्वह्नयानि यावच्चतुःसामयिकानि । तेभ्य-वपरि च त्रिसामयिकानि द्विसामयिकानि च क्रमशोऽसं-ख्येयगुणानि वक्रव्यानीनि गाथाऽर्धः ॥ ४० ॥

सम्प्रति सर्वेषामेवाधुभागबन्धस्थानानां समुदायमाधिकृत्य विशेषसंख्यानिरूपणार्थमाह—

सुहृमगणिवसेसगया, अगणिकाया य तसि कायठिडि ।
कपसो असंखगुणिया-श्र(अ)भ्रवसाणाणि चऽगुभागेऽ ।
(सुहृम सि) सुहमाऽग्नौ—सुहमनिकान्ये प्रवेशनमुपादे-
वेणं ते सुहमनिकानि प्रवेशनकाः । तथाऽग्निकाया-अग्निकायस्वे-
नाऽवस्थिताः । तथा तेषामग्निकायानां कायस्थितिः काय-
स्थितिकालः । एते क्रमशः—क्रमेणऽसंख्येयगुणितः । तथा-
ऽगुभागे-अनुभागविषयेऽप्यवसानानि, कार्य कारणोपवारा-
बन्धवसायनिर्बल्यानि याप्यनुभागबन्धस्थानानि, नाम्यसं-
ख्येयगुणानि । उक्तं च—“ सुहृमगणि पविसेना, चिद्वृता
तोसि कायठिडकालौ । क्रमसो असंखगुणिश्रो, तत्तो अगु
भागठाणार् ॥ ११ ॥ ” इयम् भावना—ये एकस्मिन् समये स-
वमाग्निकायिषु मध्ये प्रविशन्ति—उत्पद्यन्ते ते स्तोका, ते
चाऽसंख्येयगुणाऽऽद्यावत्प्रथमगणानि । तेभ्योऽपि येऽनन्त-
कायत्वेनावतिष्ठन्ते तेऽसंख्येयगुणाः तेभ्योऽप्यनिकायसि-
विकाकाऽसंख्येयगुणः । ततोऽप्यनुभागबन्धस्थानान्यसं-

ख्येयगुणानि ॥ ४१ ॥ संप्रत्योजोग्रमप्रकरणेऽवसरा—तत्र श्रो-
जः—विषयं, समं युग्मं, तत्प्रकरणं चैवम्—इह कश्चिद्विहितो
राशिः स्थाप्यते, तस्य कलिदापरवेताकृतयुगसंज्ञैश्चतुर्भि-
र्भागो द्वियते । भागे च द्वे सति यद्येकः शेषो भव-
ति तर्हि स राशिः पूर्वगुणपरिभाषया कस्येव उच्यते,
यथा त्रयोदश । अथ द्वौ शेषौ तर्हि द्वापरयुगम्, यथा
चतुर्दश । अथ त्रयः शेषास्तत्रैकोनौ, यथा पञ्चदश ।
यदा तु न कश्चिद्विनिष्ठं, किं तु सर्वोऽऽमना निलेप प-
च भवति, तदा स कृतयुगो, यथा षोडश । उक्तं च—“ च-
उदस दावजुस्मा, तेरस कलिभ्राज तह य कडजुस्मा ।
सोलस तेभ्राजो स्तु, पञ्जरसंखु विसेया ॥ १ ॥ ” ॥ ४१ ॥

तत्राऽविभागाऽऽदयो यादृशाशिरूपा वसन्ते

तादृशाशिरूपमाह—

कडजुस्मा अविभागा, ठाणाणि प कडगाणि अगुभागे ।

पजवसाणमणतुगु-गुभाओ उप्पि न (अ)गणतगुणं ॥ ४२ ॥

(कडजुस्म सि) अनुभागे—अनुभागविषयेऽविभाग-
स्थानानि कडजुस्मानि च कृतयुगमानि कृतयुगमराशिकाणि
द्रष्टव्यानि । कृतोजोग्रमप्रकरणम् । सम्प्रति पयवसानद्वा-
रमाह—“ पजवसाणेयादि । ” अनन्तगुणाद्-अनन्तगुणवृद्धि-
कण्डकादुपरि पञ्चगुणवृद्ध्यामकानि सर्वाणि स्थानानि गाथा
पुनरनन्तगुणवृद्धं स्थानं न प्राप्यन्ते, वदस्थानकस्य परिस-
माप्तत्वात् । ततस्तद्वैव सर्वाऽस्तिमं स्थानं वदस्थानकस्य प-
र्यवसानमिति ॥ ४२ ॥

सम्प्रत्यप्यवबुद्धप्रकरणार्थमाह—

अप्यवबुद्धमणेतरोओ, असंखगुणियाणऽगुणतगुमादि ।

तन्निवरीयमियरोओ, संखल्लवेसु संखगुणं ॥ ४३ ॥

(अप्य सि) इह द्विधाऽष्टवबुद्धप्रकरणम्—अनन्तरोपनि-
धया, परस्परोपनिधया च । तत्रैकस्मिन् वदस्थानकेऽस्ति
मस्थानादारभ्य पञ्चातुर्दशानन्तरोपनिधया प्रकरणया क्रिय-
ते—अनन्तगुणान्यनन्तगुणवृद्धानि स्थानान्यादि । कृता श-
पाएयसंख्येयगुणानि वक्रव्यानि । तद्यथा—सर्वैस्तोकाभ्य-
नन्तगुणवृद्धानि स्थानानि, कण्डकमात्रवसानेवाम् । ते-
भ्योऽसंख्येयगुणवृद्धानि । स्थानान्यसंख्येयगुणानि को
गुणकारः ? । भव्यते—कण्डकम्, एककण्डकप्रतिपक्षम् ।
कृत एतदवस्येयव इति चेद् ? उच्यते—इह यसाङ्कै-
कस्याऽनन्तगुणवृद्धस्य स्थानस्याऽधस्तादसंख्येयगुणवृद्धानि
स्थानानि कण्डकमात्राणि प्राप्यन्ते । तेन कण्डकं गुण-
कारः । अनन्तगुणवृद्धस्य स्थानकण्डकावोपरि कण्डकमात्रा-
ण्यसंख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि प्राप्यन्ते, न स्वनन्तगुणवृ-
द्धं स्थानं । तेनोपरितनकण्डकस्याधिकस्य तत्र प्रत्येकः । ते-
भ्योऽप्यसंख्येयगुणवृद्धेभ्यः स्थानेभ्यः संख्येयगुणवृद्धानि
स्थानानि असंख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि संख्येयमात्राधिकानि
स्थानान्यसंख्येयगुणानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयमात्राधिकानि स्था-
नान्यसंख्येयगुणानि । तेभ्योऽप्यनन्तभागवृद्धानि स्थानान्य-
संख्येयगुणानि । गुणकारश्च सर्वत्रापि कण्डकम् उपरि कै-
ककण्डकप्रत्येकः । तथाहि—एकैकस्याऽसंख्येयगुणवृद्धस्य
स्थानस्याऽधस्तात् संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि कण्डकमा-
त्राणि प्राप्यन्ते । तेन कण्डकं—गुणकारः । असंख्येयगुणवृ-
द्धकण्डकावोपरि कण्डकमात्रानि संख्येयगुणवृद्धानि स्था-

बंधग

नानि प्राप्यन्ते । तदनन्तरं स्वमन्तगुणवृद्धमेव स्थानं भवति, नन्तु संक्षेपगुणवृद्धम् । प्रथमाब्दाऽनन्तगुणवृद्धात् स्थानादर्थाकं असंक्षेपगुणवृद्धस्थानाऽपेक्षया संक्षेपगुणवृद्धानि स्थानानि विभ्रमन्ते । न तत ऊच्यतेऽपि । तेनाप्येकस्यैव कण्टकस्याऽधिककस्य प्रलेपः । एवं संक्षेपभागवृद्धाऽऽशीनामपि स्थानानामसंक्षेपगुणवृद्धे गुणकमात्रानां द्रष्टव्या । न तेषां कृताऽनन्तराऽपि निषयाऽशेषवदुत्प्रकृषणा ॥ संप्रति परम्परापनिधया तां कुर्वन्नाह—(ताविवरौवाभियरब्धौ लि) इतरतः—इतरत्वं परम्परापनिधयां तद्विपरीतं येन क्रमेणाक्रमनन्तरापनिधयां तद्विपरीतं द्रष्टव्यम् । इहाऽऽपि अत्राप्यवज्ञेयमित्यर्थः । तथाहि—सर्वेस्तेषां कानि अनन्तभागवृद्धानि स्थानानि यस्यादायातुभाक्कण्ठस्थानादात्र स्थानान्तरभागवृद्धानि स्थानानि कण्टकमात्रास्यैव प्राप्यन्ते, नाधिकानि । तेभ्योऽप्यसंक्षेपभागवृद्धानि स्थानानि असंक्षेपगुणानि । कथमिति चेद् उच्यते—अनन्तभागवृद्धकण्टकादुपरितनं प्रथमसंक्षेपभागवृद्धं स्थानं यदि पाश्चात्यकण्टकसकचरमस्थानाऽपेक्षयाऽसंक्षेपेन भागेनाऽधिकं, तत उपरितनमनन्तभागवृद्धं स्थानं तदपेक्षया सुतरामसंक्षेपभागवृद्धं भवति । अनन्तभागवृद्धं हि तत्प्रथमाऽसंक्षेपभागवृद्धस्थानापेक्षया । अनन्तभागवृद्धकण्टकसकचरमस्थानापेक्षया स्वसंक्षेपभागमाधिकमेव । तत उपरितनानि स्थानानि विशेषतः विद्युत्तरतोऽसंक्षेपभागवृद्धानि तानि तद् द्रष्टव्यानि यावत्संक्षेपभागमाधिकं स्थानं न भवति । तदेवं यतः प्रथमाऽसंक्षेपभागवृद्धात् स्थानादाश्रय प्रथमात् संक्षेपभागवृद्धात् स्थानादाश्रयप्राप्ताराले यानि स्थानानि तानि सर्वाण्येव संक्षेपभागवृद्धानि प्राप्यन्ते । तस्मादनन्तभागवृद्धेभ्यः स्थानेभ्योऽसंक्षेपभागवृद्धानि स्थानान्यसंक्षेपगुणानि भवन्ति, तेभ्योऽपि संक्षेपभागवृद्धानि स्थानानि संक्षेपगुणानि । कुत एतः वसीयति इति चेदुच्यते—प्रथमे संक्षेपभागवृद्धे स्थाने पाश्चात्यमनन्तरस्थानमधिकृत्य संक्षेपभागवृद्धिः प्राप्यते । यद्यपि प्रथमेऽपि संक्षेपभागवृद्धे स्थाने संक्षेपभागवृद्धिः प्राप्ता, तर्हि ततः प्रथमात् स्थानादुत्तरपामनन्तभागवृद्धाऽसंक्षेपभागवृद्धानां स्थानानां सुतरां संक्षेपभागवृद्धिर्भवति । यतोऽनन्तभागवृद्धिरसंक्षेपभागवृद्धिर्वा पूर्वपूर्वा (न) न्तरस्थानापेक्षया । प्रथमसंक्षेपभागवृद्धात्पुनः प्राक्तनमनन्तरं स्थानमधिकृत्य सर्वाण्येव्यमनन्तभागवृद्धानि । असंक्षेपभागवृद्धानि च स्थानानि यथोक्तं विधिशेषविशेषतरं संक्षेपभागवृद्धानि भवन्ति । विधिशेषतरसंक्षेपभागवृद्धिश्च तावद्वक्तव्या यावन्मौलं । द्वितीयं संक्षेपभागमाधिकं स्थानं न भवति । द्वितीयं प्रोक्तं संक्षेपभागमाधिकं स्थानं द्वाभ्यां वाऽनन्तरकाभ्यां संक्षेपभागमात्रमाधिकमवगतव्यम् । तृतीयं विधिः साऽतिरिक्तैः । अतुर्थं अतुर्थिः साऽतिरिक्तैः । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टमसंक्षेपगुणप्राप्यन्तराऽनन्तराभावीनि मौलानि संक्षेपभागवृद्धानि स्थानानि भवन्ति । एतावन्ति चऽनन्तराणि यावन्ति स्थानानि तावन्ति सर्वाण्येव संक्षेपभागवृद्धानि स्थानानि, किं चैकं सार्वाभिनमन स्थानेन न्यूनानि द्रष्टव्यानि । वत उत्कृष्टसंख्यातमसंक्षेपभागवृद्धं स्थानं संक्षेपगुणं संप्रति (विगुणस्वात्), ततस्तत्परिच्ययते । तत्रह यावन्ति असंक्षेपभागवृद्धानि स्थानाभ्यन्तराऽमुकानि तावन्ति एकैकस्मिन्नन्तराऽ

नन्तराभावीनां संक्षेपभागवृद्धानां स्थानानामनन्तरं प्राप्यन्ते । तानि चाऽनन्तराऽनन्तराभावीनि मौलानि संक्षेपभागवृद्धानि स्थानानि प्रस्तुतचिन्तायामुत्कृष्टसंख्यातकतुल्यानि स्थानानि । केवलं तदैवैकं सर्वाभित्तमं संक्षेपभागवृद्धं परिच्ययते । ततोऽसंक्षेपभागवृद्धेभ्यः स्थानेभ्यः संक्षेपभागवृद्धानि स्थानानि संक्षेपगुणान्येव भवन्ति । तेभ्योऽपि संक्षेपगुणवृद्धानि स्थानानि संक्षेपगुणानि । कथमिति चेद् उच्यते—प्रथमात्संक्षेपभागवृद्धात् स्थानात् प्राक्तनं यदनन्तरं स्थानं तदधिकृत्योत्तराण्यं अनन्तराऽनन्तराभावीनि मौलानि संक्षेपभागवृद्धानि स्थानानि उत्कृष्टसंख्यातकतुल्यानि गत्या चरमं स्थानं द्विगुणं साधिकमुपलभ्यम् । ततः पुनरपि तावन्मात्रायेव स्थानानि गत्या चरमं स्थानं सारिरेकं त्रिगुणम् । एवमेव चतुर्गुणम् । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टसंक्षेपगुणं भवति । ततः पुनरुत्कृष्टसंख्यातकतुल्यानि स्थानानि गत्या चरमं यदेकं गुणं वृद्धं भवति, तज्जघन्याऽसंक्षेपगुणं भवति । तस्मात्संक्षेपभागवृद्धेभ्यः स्थानेभ्यः संक्षेपगुणवृद्धानि स्थानानि संक्षेपगुणान्येव भवन्ति । तथा चाऽऽह (संखेज्जकखतु संखगुणं) संक्षेपगुणसंक्षेपभागवृद्धसंक्षेपगुणकपेक्षया धानेषु संक्षेपगुणं संक्षेपगुणता वक्तव्या । तेभ्योऽपि संक्षेपगुणवृद्धेभ्यः स्थानेभ्योऽसंक्षेपगुणवृद्धानि स्थानानि असंक्षेपगुणानि । कथमिति चेद् उच्यते इह यतः प्रागुक्तादनन्तराद् जघन्याऽसंक्षेपगुणात् स्थानात् पराण्यं सर्वाण्येव्यमनन्तभागवृद्धाऽसंक्षेपभागवृद्धसंक्षेपभागवृद्धसंक्षेपगुणवृद्धाऽसंक्षेपगुणवृद्धानि स्थानान्यसंक्षेपगुणानि प्राप्यन्ते, ततः संक्षेपगुणवृद्धेभ्यः स्थानेभ्योऽसंक्षेपगुणवृद्धानि स्थानानि असंक्षेपगुणानि भवन्ति । तेभ्योऽनन्तगुणवृद्धानि स्थानान्यसंक्षेपगुणानि । कथमिति चेद् उच्यते—इह प्रथमादनन्तगुणवृद्धात् स्थानादाश्रय यावन् पदस्थानकपरिसमाप्तिस्तत् सर्वाण्यपि स्थानानि अनन्तगुणवृद्धानि । तथाहि—यदि प्रथममनन्तगुणवृद्धं स्थानं पाश्चात्यमनन्तरस्थानमधिकृत्याऽनन्तगुणाधिकं जातम्, तत उत्तराण्यं अनन्तभागवृद्धाऽऽशीनि स्थानानि तदपेक्षया सुतरामनन्तगुणवृद्धानि भवन्ति । यावन्ति च स्थानानि प्रागतिकानानि तावन्ति एकैकस्मिन्ननन्तगुणवृद्धानामनन्तराऽनन्तराभावीनां स्थानानामनन्तरं भवन्ति । कण्टकमात्राण्येव तावन्त्यनन्तराणि । ततः प्रागुक्तेभ्योऽसंक्षेपगुणवृद्धेभ्यः स्थानेभ्योऽनन्तगुणवृद्धानि स्थानान्यसंक्षेपगुणानि भवन्ति इति ॥ ४३ ॥ तदेवं कृताऽशेषवदुत्प्रकृषणा । तत्करणादौ कल्पयुभाक्कण्ठस्थानानि ।

साम्प्रतमेतेष्वनुभावावश्यमिति निराशकत्वेन यथा जीवा वतन्ते तथा प्रकृषणा कर्तव्या । तत्र चाऽऽद्यनुयोगाद्वाराणि । तद्यथा—एकैकस्मिन् स्थाने जीवप्रमाणप्रकृषणा १, अनन्तरस्थानप्रकृषणा २, निरन्तरस्थानप्रकृषणा ३ नानाजीवकालप्रमाणप्रकृषणा ४, बुद्धिप्रकृषणा ५, यथमध्यप्रकृषणा ६, श्वशैमाप्रकृषणा ७, अष्टयवदुत्प्रकृषणा ८ च ॥ तत्र प्रथमत एकैकस्मिन् स्थाने ता जीवप्रमाणप्रकृषणायामेव—

यावर्जीवाऽणुता, एकैकं तसिज्या अमंसेजा ।

लोगा सिमसंखजा, भतरपह धावरे नतिय ॥ ४४ ॥

(याचरं ति) एकैकस्मिन् स्थावरार्थं बन्धं प्रति प्रायोग्य-
उभयगन्धस्थानं प्रस्ताः स्थावरजीवा बन्धकत्वेन प्राप्यन्ते ।
असंप्रायोग्यैकैकस्मिन्नुभयगन्धस्थाने जघन्येनैका द्वौ बो-
धक्यतेऽसंख्येयाः—आवलिक्वाया असंख्येयभागमात्रास्त्रज-
जाः प्राप्यन्ते । सारप्रत्ययान्तरस्थानप्ररूपणामाह—(लोमा-
सिमेत्यादि) एवं असंख्येयभागमात्रं लोका असंख्येयलोका-
ऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि अनुभागबन्धस्थाने अन्तर्गतरम् ;
एतावन्ति बन्धं नाऽऽयान्तीत्यर्थः । इदमुक्तं भवति—असंप्रायो-
ग्यानि यानि स्थानानि असंख्येयानां बन्धं नाऽऽयान्ति, तानि
जघन्यपदे एकं द्वे वा उत्कर्षतोऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेश-
प्रमाणानि भवन्ति । अथ स्थावरे स्थावरप्रायोग्येषु स्था-
नेषु अन्तरं न विद्यते सर्वोत्प्रायं स्थावरप्रायोग्याणि स्था-
नानि सर्वेदेव स्थावरजीवैवेष्टव्यमानानि प्राप्यन्त इत्यर्थः ।
कथमेवं गम्यत इति चेदुच्यते इह स्थावरजीवा अन्तः-
स्थावरार्था बन्धं प्रति प्रायोग्यानि च स्थानानि पुनरसंख्य-
यानि ततोऽन्तरं न प्राप्यन्ते । ४४ ॥

सम्प्रति निरन्तरस्थानप्ररूपणार्थमाह—

आवलिअसंख्यभागो, तमा निरन्तर अहेगठाणम्मि ।

नानाजीवा एव—कालं एगिदिथा निच्चं । ४५ ॥

(आवलि ति) अत्र तृतीयार्थं प्रथमा । बन्धमाश्रित्य
असंख्येयानिरन्तराणि । किमुक्तं भवति ?—असंख्येयानिरन्तरं
बन्धमानानि अनुभागबन्धस्थानानि जघन्येन द्वे त्रीणि वा
प्राप्यन्ते, उत्कर्षत आवलिकाया असंख्येयभागमात्राणि ।
कथमेतद्वचनेयमिति चेदुच्यते—लोकाल्प्रजजीवाः स्थानानि
पुनस्तन्प्रायोग्यानि असंख्येयानि, ततो न सर्वानि असं-
ख्येयैः क्रमेण निरन्तरं बन्धमानानि प्राप्यन्त, किं तुत्कर्ष-
तोऽपि यथोक्तप्रमाणान्येव । सम्प्रति नानाजीवाकालप्ररूप-
णार्थमाह—(अहेगठाणम्मित्यादि) एकैकमनुभागबन्धस्थानं
नानाजीवैर्बन्धमानं कियन्तं कालं यावद्विरहितं प्राप्यते ?
इति प्रश्ने सति, उत्तरं दीयते—असंप्रायोग्ये एकैकस्मि-
न्नुभयगन्धस्थाने नानाकालस्थाना जीवा जघन्येनैकं सम-
बन्धम्, उत्कर्षतः (एवकालं ति) एतावन्तं कालं पूर्वोक्त-
स्वरूपमावलिक्वाया असंख्येयभागमात्रं कालं यावदित्यर्थः ।
निरन्तरं बन्धकत्वेन प्राप्यन्ते । एतन्प्रश्नं तद्व्यशस्यं
भवतीत्यर्थः । इयमत्र भावना—एकैकं असंप्रायोग्यमनुभा-
गबन्धस्थानमन्येयैरेव असंख्येयानिरन्तरं बन्धमानं जघन्ये-
नैकं समबन्धं द्वौ वा समयोः यावत्प्राप्यते । उत्कर्षतस्त्वाव-
लिकाया असंख्येयभागमात्रं कालम् । (एगिदिथा निच्चं ति)
स्थावरप्रायोग्ये एकैकस्मिन्नुभयगन्धस्थाने नानाविधा ए-
कैगिदिथा नित्यं—सर्वकालमविरहितं बन्धकत्वेन प्राप्यन्ते, न
कदाचनार्था तद्व्यशस्यं भवतीत्यर्थः । अत्रापीयं भावना-
र्ककैः स्थावरप्रायोग्यमनुभागबन्धस्थानमन्येयैरेव स्थाव-
रजीवैर्बन्धनं बन्धमानं सर्वकालमाप्यन्ते, न तु कदाच-
नाऽपि भन्धगृहं भवतीति । ४५ ॥ तदेवं कृता नानाजीवा-
माश्रित्य कालप्ररूपणाः ।

सम्प्रति बृहद्रूपणाऽन्तरः । तत्र च द्वे अनुयोगद्वारे ।
तथा—अन्तरोपनिषा, परम्परोपनिषा च ।

तथाऽन्तरोपनिषामाह—

बोवा जहण्ठाणे, आ अवमज्जे विसेसस्सो अहिंया ।

एत्तो हीणा उक्को—समं ति जीवा अण्ठतरस्सो । ४६ ॥

(बोव ति) जघन्येऽनुभागबन्धस्थाने बन्धकत्वेन सर्व-
माना जीवाः सर्वेस्तोकाः । ततो द्वितीयेऽनुभागबन्धस्था-
ने विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयेऽनुभागबन्धस्थाने वि-
शेषाधिकाः । एवं तावद्वाच्यं यावद् यवमर्थं सर्वमर्थं, सर्व-
मप्यान्यद्विस्त्राप्तिकर्तव्यार्थः । इत् ऊच्यते पुनर्जीवा अन्त-
रतः—आनन्तर्येण, क्रमेणेत्यर्थः । विशेषतो हीना विशेषही-
ना बह्व्याः । ते च तावद् यावदुत्कृष्टं द्विसामयिकं स्था-
नमिति । ४६ ॥ गताऽन्तरोपनिषा ।

परम्परोपनिषामाह—

गंतूणमसंखेजे, लोमे दुगुणाणि जाव जवमज्जं ।

एत्तो य दुगुणहीणा, एवं उक्कोसंनं जाव । ४७ ॥

(गंतूणमिति) जघन्याऽनुभागबन्धस्थानबन्धकभ्यो जीवै-
भ्यो जघन्यानुभागबन्धस्थानाद्वारब्धा असंख्येयलोकाऽऽकाश-
प्रदेशप्रमाणानि स्थानान्यतिक्रम्य परं यदनुभागबन्धस्थानं
तद्व्यधका जीवा द्विगुणा बद्धा भवन्ति । ततः पुनरपि ता-
वान्ति स्थानान्यतिक्रम्याऽपरस्यानुभागबन्धस्थानस्य बन्धका
द्विगुणबद्धा भवन्ति । एवं द्विगुणबद्धिस्तावद्बद्धकाया याव-
द्यवमर्थम् । ततोऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि स्था-
नान्यतिक्रम्याऽपरस्यानुभागबन्धस्थानस्य ये बन्धका जीवा-
स्तेऽन्तरमुत्कर्षतो जीवैः सत्काशात् द्विगुणहीना भव-
न्ति ततः पुनरपि तावन्ति स्थानान्यतिक्रम्याऽपरस्यऽनु-
भागबन्धस्थानस्य बन्धका द्विगुणहीना भवन्ति । एवं द्वि-
गुणहीनतावद्बद्धकाया यावत्स्वैवप्रायोग्यं सर्वोत्कृष्टमनुभा-
गबन्धस्थानमिति । ४७ ॥

नान्तराणि आवलि-य(अ)संख्यभागो तसेसु इयरेत्तु ।

एगंतरा असंखिय-गुणाईं ठाण्तराईं तु । ४८ ॥

(नान्तराणि) नानाऽन्तराणि—नामाप्रकारानि द्विगु-
णबद्धिद्विगुणहान्यपान्तरारूपाणि—यानि तानि त्रसेषु—अ-
संख्येयमावलिक्वाया असंख्येयतमे भागे यावन्तः सम-
यास्तावत्प्रमाणानि भवन्ति । ननु आवलिक्वाया असंख्ये-
यभागमात्रायेवबानुभागबन्धस्थानानि असंख्येयानिरन्तरं ब-
न्धमानानि प्राप्यन्त, एतच्च प्रागेवोक्तम् । तत्कर्षं त्रसेषु द्वि-
गुणबद्धिद्विगुणहान्यन्तराणि यथोक्तप्रमाणानि भवन्ति । ए-
वं त्रैकाऽपि द्विगुणबद्धिद्विगुणहानिर्वा न प्राप्नोति भा-
गः । नैव दोषः, यतः प्रागावलिकाऽसंख्येयभागमात्राणि
असंख्येयानिरन्तरं बन्धमानानि प्राप्यमानाण्युक्ताणि । इह
तु यद्यप्यावलिकाया असंख्येयभागमात्रेभ्यः स्थानेभ्यः परा-
णि स्थानानि बन्धमानानि सम्प्रति न प्राप्यन्त, तथाऽपि
कदाचनप्राप्यन्ते । तेषु च जीवा उत्कृष्टपदे क्रमेण विशे-
षाधिका लभ्यन्ते । ततो यथोक्तप्रमाणानि द्विगुणबद्धि-
द्विगुणहानिस्थानानि न विद्ययन्ते । तथा इतरेषु स्थाव-
रेषु एकस्मादन्तरात्प्रसक्त्यासक्त्यादसंख्येयगुणानि नाना-
यावन्तराणि भवन्ति । किमुक्तं भवति ?—असंख्येयलोका-

मेकस्मिन् द्वयोर्द्विगुणद्वयोर्वाऽप्यन्तराले यानि स्थानानि तेष्वोऽसंख्येयगुणानि स्वावरकयिकानि द्विगुणवृद्धिद्विगुण श्राव्यस्तगानि । इह च जीवेषु द्विगुणवृद्धिद्विगुणद्वयोर्वाऽप्यन्तराले स्तोकाणि एकस्मिन् द्विगुणवृद्धिस्थानयोर्द्विगुणद्वयोर्वाऽप्यन्तराले यानि स्थानानि तान्यसंख्येयगुणानि । एवं कस्यामा । स्वावराणां पुनर्द्वयोर्द्विगुणवृद्धयोर्द्विगुणद्वयोर्वाऽप्यन्तराले प्राप्ति स्थानानि तानि स्तोकाणि द्विगुणवृद्धिद्विगुणद्वयोर्वाऽप्यन्तराले पुनरसंख्येयगुणानि ॥ ४८ ॥ कृता ह्रस्विक्रपणा ॥ सप्रति यवमध्यप्रकृषा क्रियते—यवमध्यस्थानानि अष्टसामयिकानि शेषस्थानापरित्यागऽसंख्येयभागमात्राणि । तथा यवमध्यस्थाऽप्यन्तानि स्थानानि स्तोकाणि । ततो यवमध्यस्थोपरितनानि असंख्येयगुणानि । उक्तं च—“जवमज्जु ठाण्णं, अमंखमाणां उ सेसठाण्णं । इदुमि हांति गोधा, उवरिम्मि असंखगुणियाणि ॥ १ ॥” कृता यवमध्यप्रकृषा ।

सप्रति स्पर्शनामकृषामाह—

कासणकालो तीए, थोरो उकोसगे अहेणे उ ।

होइ असंखेजगुयो, य उ कंडगे तल्लिओ चेव ॥ ४९ ॥

जवमज्जुकंडगेवरि, हेदो जवमज्जुओ असंखगुयो ।

कमसो जवमज्जुवरि, कंडगेदो य ताइओ ॥ ५० ॥

जवमज्जुवरि विससो, कंडगेदो य सव्हिं चेव ।

जीवप्पावहुमं, अज्जवसाण्णसु जाण्णं ॥ ५१ ॥

(कासण ति) अतीते काले एकस्य जीवस्योत्कृष्टे ज्ञे सामयिके इत्यर्थः । अनुभागबन्धस्थाने स्पर्शनाकालः स्तोकाः । अतीते काले परिभ्रमता जन्तुना द्विसामयिकान्यनुभागबन्धस्थानानि स्तोकादेव कालं स्पृशतीत्यर्थः । जग्ये पुनरनुभागबन्धस्थाने प्राथमिकेषु—चतुःसामयिकेष्वित्यर्थः अतीते काले स्पर्शनाकालोऽसंख्येयगुणः । (कंडगे तल्लिओ चेव) कण्डकुमुर्वारंतनानि चतुःसामयिकानि स्थानानि तेषु तावन्मात्रः स्पर्शनाकालो यावन्मात्र आधेयु चतुःसामयिकेषु । ततो यवमध्येषु स्थानेषु अष्टसामयिकेष्वित्यर्थः । स्पर्शनाकालोऽसंख्येयगुणः । ततः कण्डकस्यापरिवर्तिचतुःसामयिकस्थानसंघातरूपस्योपरितनेषु त्रिसामयिकेष्वित्यर्थः । स्पर्शनाकालोऽसंख्येयगुणः । ततो यवमध्यस्थाऽप्यन्तानि पञ्चपदसप्तसामयिकेष्वसंख्येयगुणः । स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः । ततः क्रमशः क्रमेषु यवमध्यादुपरितनेषु कण्डकाचतुःसामयिकस्थानसंघातरूपस्योपरितनेषु पञ्चपदसप्तसामयिकेषु स्थानेषु तावन्मात्र एव स्पर्शनाकालो यावन्मात्रः पाद्वार्येषु पञ्चपदसप्तसामयिकेषु, ततो यवमध्यस्थोपरितनेषु सामयिकपर्यन्तेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु यः स्पर्शनाकालः स विशेषाधिकः । ततोऽपि कण्डकस्य यवमध्यस्थोपरितनेषु त्रिसामयिकस्थानसंघातरूपस्थाऽप्यन्तानि सर्वेष्वपि स्थानेषु जग्येचतुःसामयिकपर्यन्तेषु स्पर्शनाकालः समुद्दिष्टो विशेषाधिकः । ततोऽपि सर्वेष्वपि स्थानेषु स्पर्शनाकालो विशेषाधिकः । कृता स्पर्शनामकृषा ॥ सप्रत्यवपवृद्धसमकृषामाह—(जीवप्पावहु-

इत्यादि) यथा स्पर्शनाकालस्याऽप्यवपवृद्धसमुत्क्रम, एवं जीवानामपि अभ्यवसानेषु अनुभागबन्धस्थानानि त्रिसामयिकेषु वर्तमानानामवपवृद्धं जानीयात् । तद्यथा उत्कृष्टेष्ववपवसानेषु द्विसामयिकानुभागनिबन्धनभूतेषु वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो जवमध्येषु चतुःसामयिकानुभागबन्धनिबन्धनभूतेष्वसंख्येयगुणः । एतावन्त एव चापरिवर्तिचतुःसामयिकानुभागबन्धस्थाननिबन्धनेष्ववपवसानेषु । ततोऽपि यवमध्यकल्याणनुभागबन्धस्थाननिबन्धनेष्वसंख्येयगुणः । ततोऽपि त्रिसामयिकानुभागबन्धस्थाननिबन्धनेष्वसंख्येयगुणः । ततोऽप्यप्यपञ्चपदसप्तसामयिकानुभागबन्धस्थाननिबन्धनेष्ववपवसानेषु ततो यवमध्योपरिवर्तिचतुःसामयिकस्थाननिबन्धनभूतेष्वसंख्येयगुणेषु वर्तमाना जीवा विशेषाधिकः । ततोऽपि सर्वेऽपि अनुभागबन्धस्थाननिबन्धनेषु विशेषाधिकः । इति । ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ तद्वदनुभागबन्धस्थानेषु तद्विषयनेषु चाध्यवसानेषु यथा जीवा वसन्ते, तथा प्रकृषणा कृता । सप्रत्येकैकस्मिन् स्थितिस्थानाध्यवसाये नानाजीवाऽपि क्षया क्रियन्तोऽनुभागबन्धाऽप्यवसायाः प्राप्यन्ते इति तद्विक्रपणार्थमाह—

एकैकस्मि कसायो—दयम्पि लोगा असंखिया हांति ।

डिइवपड्डाण्णसु वि, अज्जवसाण्णसु ठाणाणि ॥ ५२ ॥

(एकैकस्मि ति) एकैकस्मिन् कसायोर्देव स्थितिस्थाननिबन्धनभूते नानाजीवविषयाऽनुभागबन्धाऽप्यवसायस्थानानि । कृष्णाऽऽदिनेत्यापरिणामविशेषरूपणि सकाषायोदयादि कृष्णाऽऽदिनेत्यापरिणामविशेषाणां अनुभागबन्धस्थानानि । “हानवचनात् असंख्येया लोका भवन्ति, असंख्येयलोकाऽऽकाशपदेष्टप्रमाणानि भवन्तीत्यर्थः । तथा जग्येपरिवर्तिचतुःसामयिकस्थिति यावदावन्तः समयास्तावन्ति स्थितिस्थानानि । तथाहि—जग्या स्थितिरैकं स्थितिस्थानम् । जग्य समयांतरा द्वितीयं स्थितिस्थानम् । द्विसमयांतरा तृतीयं स्थितिस्थानम् । एवं चाऽसंख्येयानि स्थितिस्थानानि भवन्ति । तेषु चाऽसंख्येयेषु स्थितिवन्धस्थानेषु प्रत्येकमेकैकस्मिन् स्थितिवन्धस्थानेऽप्यवसायस्थानानि लोकाऽऽकाशपदेष्टप्रमाणानि भवन्ति ॥ ५२ ॥

सप्रत्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानां वृद्धिमात्रेण क्रियते । सा द्विधा—अन्तरोपनिधया, परस्परोपनिधया च । उदाऽनन्तरोपनिधया तावत् वृद्धिमात्रेण चिकीर्षुराह—

धोवाणि कमाउदये, अज्जवसाण्णसि सव्हइहरमि ।

निइयाइ विमेषिया—सि जाव उकोसंगं ठाण्णं ॥ ५३ ॥

(धोवाणि ति) सव्हइहरमि ति । सर्वजग्यमेकपायोर्देव स्थितिवन्धनेषु तानुभागबन्धाऽप्यवसायस्थानानि कृष्णाऽऽदिनेत्यापरिणामविशेषरूपणि स्तोकाणि । ततोऽपि तृतीयाऽऽदी यथोत्तरं विशेषाधिकानि नावडाध्यानि यावदुत्कृष्टं स्थितिस्थानाध्यवसायस्थानम् । एतदुक्तं भवति—द्वि-

तथैव कथायाश्च विशेषाधिकानि । ततोऽपि तृतीये विशेष-
ाधिकानि । ततोऽपि चतुर्थे विशेषाधिकानि । एवं ताव-
द्वाच्यं यावदुक्तं कथायाश्चर्यं स्थितिरन्धाऽप्यवस्था-
स्थानमिति ॥ ४३ ॥ कृताऽनन्तरपनिधया वृद्धिमार्गशा ।

सम्प्रति परम्परोपनिधया तामभिधिस्तुगाह—

गंतुणमसंखेजे, लोणे दुगुणाणि जाव उक्कोसं ।

अवलिअसंस्वभ.गो, नायागुणवुद्धिठायाणि ॥ ५४ ॥

(गंतृषं ति) ज्ञानन्यात् कथायाश्चयादाभ्याऽसंबन्धयलोका-

काऽऽशुप्रदेशप्रमाणां कथायाद्यस्थानानि गन्धा-भक्तिप्रत्यक्षं यद्भवति स्थितिबन्धाप्यवसायस्थानं तस्मिन्नुभाय कथाप्यवसायस्थानानि अस्य कथायाद्यस्थानसत्त्वानुभाय कथाप्यवसायस्थानाऽप्येता हिमुखाणि भवन्ति । पुनरपि तावन्ति । कथायाद्यस्थानानि गन्धा खर्प-स्थितिवन्धाप्यवसायस्थानं तस्मिन् हिमुखाणि भवन्ति । एवं भूयो भूयस्तावद्वाच्यं यावत्तु कथायाद्यस्थानानि यावत्ता-वन्धाप्यवसायस्थानानि तस्मिन् हिमुखाणि भवन्ति तावन्ति कियन्ति । इति चेत्तु कथं-प्राथमिक्या अस्तेष्वभाय-प्रा-थमिक्या अस्तेष्वभाय-वाच्यतः समस्तप्रत्यक्षप्रमाणां प्रवर्तनीत्यर्थः ॥ ५४ ॥

सुखं सुभगईखं, सुभगईखं विबल्लयं आश ।

त्रिदशध्यायेषु वि, आउगवज्जाल पगडीलं ॥ ५५ ॥

(संख्येति)सर्वासाधुमप्रकर्तानां हानाऽऽवरणपञ्चकनवद
शेनाऽऽवरणऽऽसातेवेदनीयमिषयास्वबोद्धशक्यायननोक्ताया
नरकायुःपञ्चोद्भूयतिअतिवर्जसातिचतुष्टयममचतुरध्वजैस्
स्थानांश्चकष्यप्रमनाकष्यजैस्दनपञ्चकक्ष्णानांलवणैस्तुर
धिवन्धनिहकट्टरक्षकऽगुपुवदक्षशान्त्तस्पर्शकाऽधुमकुण्डल
ऽभिगमयतिप्रकाशकमितिरक्तऽगुपुर्वीतिर्यगतितिर्यगाधुमप्रम
श्चस्तविहायोगस्तुपचातस्यावस्तुभाभ्यांस्तसाध्याभ्यांस्थि
राऽधुमपुत्रैगुःस्तराभ्यादेयाभ्याश्चःकीर्तिर्निर्वाणाभ्यनरावप
ञ्चकलक्ष्णानां सहाऽशान्तिस्थानामांमेषामनयोःह्लाऽनुभागव
ञ्चकष्यकसायस्थानानां शुद्धिमानां द्रष्टव्यां ॥ (सु-
भगमगदकामत्यां) युमानां प्रकृतानां—सातवर्धनीयं (सु-
धैव्यायुर्मैत्रयाऽऽपुत्रैवाऽऽपुत्रैवगतितनुप्यगतपञ्चोद्भूयति
तिशरीरपञ्चकमेघातपञ्चकचन्धनपञ्चदशकसमचतुरक्षस्थाना
नाऽप्यापञ्चकष्यप्रमनारावस्दनमनुमवधौषिकादशकदे-
कापुर्वीमप्यधुनुपूर्वीपराघातगुरुलघुच्छ्वासातपोद्घातसु-
हस्तविहायोगितिसत्सवाधृतीयप्रत्ययेवदशयुमस्तुमानसुल-
राऽऽदेयश्चःकीर्तिर्निर्वाणतृतीयंरक्तोर्ध्वैर्गलस्तल्लानामेकाद-
ससातसंख्यानां त्रिपयं आनीहि, तद्यथा—उत्कृष्ट कषा-
योर्ध्वऽनुमानकषाभ्यस्तल्लस्थानानि सर्वसंज्ञकानि । त्रि-
चरमे कषायोर्ध्वे विधेयाश्चकानि । त्रिचरमे कषायो-
र्ध्वे विधेयाश्चकानि । चतुश्चरमे कषायोर्ध्वे विधेयाश्च-
कानि । एवं तावद्वाच्यं यावत्सर्वज्ञप्रत्यये कषायोर्ध्वस्थानाम् ।
इयमनन्तरोपनिधया बुद्धिमार्गणा ॥ परउपरोपनिधया तु-
बुद्धिमार्गणैर्ययः उत्कृष्टकषायोर्ध्वस्थानानाम् । अस्त्वैर्यलो-
काऽऽमेगानां प्रदेयऽशिश्रिपानाणानि कषायोर्ध्वस्थानानि च-
कानिमेगानास्तिक्रम्य द्यधरमणैः कषायोर्ध्वस्थानानि तस्मिन्नु-
पायनानांऽप्यवकाशव्यापनानि उत्कृष्टकषायोर्ध्वस्थानाऽनुमा-

अथैवाऽन्यद्वैतस्थानादिप्रमाणेषु त्रिगुणस्यैव भवन्ति । कुत्रचित् तावन्नि कथायाद्वैतस्थानानि, ततः प्रवृत्त्यधोक्षानेनाऽल्लिख्यं यदपरमथाःकथायाद्वैतस्थानं तस्मिन् त्रिगुणानि भवन्ति । एवं च्योच्यतेऽन्यस्तादृशार्थं यावच्चतुष्पक्षकायाद्वैतस्थानम् । यानि वाऽन्यतःअतः तानानुसंगानि त्रिगुणपृथिव्यस्थानानि तान्यावच्छिन्ना भवन्ति । असंख्येयमात्रं वाच्यतः समस्ततावत्त्वमात्राणि भवन्ति । असूक्तिः ताऽसूक्तिका असंख्येयमात्रमात्राणि शुभप्रवर्तनीमाशुभप्रवर्तनीयां च प्रत्येकं त्रिगुणपृथिव्यस्थानानि स्तोकाणि । एकस्मिन्पक्षे त्रिगुणपृथुष्यमात्रं कथायाद्वैतस्थानानि असंख्येयगुणाणि । तदेवं स्थितिबन्धहेतुव्यवधायेषु अनुमानबन्धहेतुलभ्यव्यवधायानां प्रकृषया कृता । संशयं स्थितिबन्धस्थानेष्वनुमानबन्धव्यवधायं चिकीर्षुराह— तिष्ठन्चेत्यादि । स्थितिबन्धस्थानेष्वपि आनुवैज्ञानां संपातं प्रवर्तनीं कथायाद्वैतस्थानमात्रबन्धाध्यवसायस्थानवदनुमानबन्धस्थानानि वक्तव्यानि । संपादा-तत्र पूर्वोक्तानामनुवैज्ञानामयुग्मप्रवर्तनीनां जघन्यस्वित्तत्वावमुक्तबन्धस्थानान्यसंख्येयस्तोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि तानि च स्तोकाणि । ततो द्वितीयस्थानो विशेषाऽधिकानि । ततोऽपि तृतीयस्थानो विशेषाऽधिकानि । एवं तादृशार्थं यावदुक्तं स्थितिः । तथा पूर्वोक्तानामनुवैज्ञानामयुग्मप्रवर्तनीनामुक्तदृष्टितत्वावमुक्तबन्धस्थानान्यसंख्येयस्तोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि तानि च स्तोकाणि । तेभ्यः सन्नयोन्यावमुक्तदृष्टितत्वां विशेषाऽधिकानि । एवं तादृशार्थं यावच्चतुष्पक्षकायाद्वैतः, इति ॥ ५५ ॥ तदेवं कृताऽनन्तरतोव्यवधया वृत्तिमार्गा ।

सम्प्रति परम्परोपनिषया तां विकीर्णराह—

पल्लाऽसंख्यभागं, गंतुं दुगुणाणि आवगाणं तु ।

योवाशि पदमबंधे, ठिइयाइ असंखगुहियाणि ॥ ५६ ॥

(पक्षे सि) पूर्वाङ्गानामयुर्वर्जानामद्युप्रकृतीनां जघन्य-
स्थितेतारभ्य पश्योपमाऽसंख्येयभागमात्राणि स्थितस्थानान्य-
विकस्य वक्ष्यपरं स्थितस्थानं तस्मिन् अनुभागवन्धस्थानानि
अवस्थितसिक्तान्नुभागवन्धस्थानेभ्यो द्विगुणानि भवन्ति ।
ततः पुनरपि तावन्ति स्थितस्थानान्येषां स्थितस्थानं वक्ष्यपरं
स्थितस्थानं तस्मिन् द्विगुणान्नुभागवन्धस्थानानि भवन्ति ।
एवं भूयो भूयस्तावद्वाच्यं यावदुक्तं स्थितिः । तथा पु-
र्वाङ्गानामयुर्वर्जानां द्युप्रकृतीनामुक्तस्थितेतारभ्य पश्यो-
पमाऽस्थितेयवभागमात्राणि स्थितस्थानान्यविकस्य वक्ष्यम-
द्यः स्थितस्थानं तस्मिन् द्विगुणवन्धस्थानान्युक्तस्थित-
स्थानसखाऽनुभागवन्धस्थानेभ्यो द्विगुणानि भवन्ति । ततः
पुनरपि तावन्ति स्थितस्थानान्येषां स्थितेर्वाऽद्यस्तनं वक्ष्यपरं
स्थितस्थानं तस्मिन् द्विगुणानि भवन्ति । एवं तावद्वाच्यं
वक्ष्यजघन्या स्थितिः । एतानि च द्युप्रकृतीनां च प्रत्ये-
कद्विगुणद्विस्थानानि आबलितकाया असंख्येयमाने याव-
न्तः समयावस्तावश्रमाणाणि भवन्ति । तथा द्विगुणद्विस्थान-
ानि स्तोकाणि, आबलितकाया असंख्येयभागमात्वा । एक-
स्मिन् द्विगुणबुद्धौ रयतन्ताले स्थितस्थानानि असंख्येय-
गुणानि, प्रत्येपमाऽसंख्येयभागगुणवात् । तथा वतुगोमप्या-
नुषां जघन्यानां स्थितौ सर्वेनाकायानुभागवन्धस्थानानि,
पुनः समयाविकायां जघन्यस्थितौ असंख्येयगुणानि । त-

संश्लेष्यभागमात्रासु स्थितिस्थितिकाग्रात्सु सर्वाऽऽप्यत्र परि-
मात्रित्ववतीति । ततोऽस्यैतज्जन्मवन्धुत्वं स्थितिस्थित्यादा-
वधस्तन्स्थितिस्थित्यासत्त्वानामनुपायवन्धाप्यव्याप्यमाना-
मनुकृष्टिः पक्षोपमाऽसंश्लेष्यभागमात्रादवस्थितौ निष्ठा-
वती । एवं तावद्विषयः यावत्सत्यस्यैतज्जन्मवन्धुः स्थितिः ।
(एवं परिमात्राणीयं तु अनुपायं) यथा सत्यवन्धुसंश्लोकैः
तथा सर्वासां परावर्त्तमानप्रकृतीनां मृगानां मनुजज्जकदे-
वज्जकपञ्चन्द्रियज्जितिसमन्वृत्तसंस्थानवज्ज्वरभ्रनारावसं-
नयस्यस्योत्थाद्योगनिस्थिरश्च मनुजमा सुखराऽऽप्रेयशःकी-
र्युषाऽऽप्रेयः पञ्चदशसंश्रयानां नाममाहमनुकृष्टिर्निघात-
स्तथा इति ॥ २५ ॥ ६० ॥

इदानीमस्मात्स्योच्यते—

जासि असायजहन्ने, उदहिपुहुत्तं ति ताणि अस्साणि ।

आवर्णसमुपेवं, परित्तमाष्टीणमसुभाणं ॥ ६१ ॥

[illegible]

निकषाणां सप्तविंशतिसंख्यानं प्रत्येकं नामप्राप्तमनुकृति-
रभिधातव्या इति ॥ ६१ ॥

इदानीं तिर्यग्द्विकनीचैर्गोत्राणामनुकृष्टिमभिधानुक्रम आह-
 से काले सम्पत्तं, पट्टिवज्रंतस्य सप्तमसिद्धिः ।

जो ठिडिबंशो हस्मो, इत्तो आवरणतुल्लो य ॥ ६२ ॥

जा अभवियपाउगा,उपिपसायसमया उ आ (जा)नेट्टा ।

एसा तिरियगतिदुगे, नीयागोए य अणुकुङ्गी ॥ ६३ ॥

(से त्ति) सप्तमं पृथिव्यां वर्तमानस्य नागस्य (से का

॥ अन्तरसमये समयकृत्यं प्रतिपन्नकामस्य यो हस्वो-
ज्जग्यः स्थितिबन्ध इत ऊर्ध्वं स्थितिवन्धोऽनुकृष्टमधि-
कृत्याऽऽवरणमुत्थो ज्ञानस्यः । स च तावदावयवभ्येष्टायां
जगत्या स्थितिः । तत्र तिर्यग्गतित्थित्यस्य भावना क्रियते
समयवृत्तयोर् बलैरानस्य नारस्य समयकृत्यं प्रतिपु-
कामस्य तिर्यग्गतैर्जगत्यां स्थितिं बध्नतो यावन्नुभागबन्धा-
ध्यवसायस्थानानि, तेषामलंकेष्ययमं भागं मुक्त्वाऽप्यानि
सर्वाण्यपि द्वितीयस्थितिवन्धोऽऽरम्भेऽनुवर्तन्ते, अस्यानि च
भवन्ति । द्वितीयं च स्थितिं बध्नतो याति अनुभागबन्धा-
ध्यवसायस्थानानि, तेषामलंकेष्ययमं भागं मुक्त्वाऽप्यानि
सर्वाण्यपि तृतीयस्थितिवन्धोऽऽरम्भेऽनुवर्तन्ते, अस्यानि च
भवन्ति । एवं तावद्वाक्यं यावत्पराहोपमाऽलंकेष्यभागमात्राः
स्थितयो गता भवन्ति । अथ जगत्यस्थितिसत्कानुभागब-
न्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टः पारसमाप्तिमयः । तत उप-
रितनस्थितिवन्धोऽऽरम्भे द्वितीयस्थितिसत्कानुभागबन्धा-
ध्यवसायस्थानानामनुकृष्टः परिसमाप्तिं याति । ततोऽप्यु-
परितनस्थितिवन्धोऽऽरम्भे तृतीयस्थितिसत्कानुभागबन्धा-
ध्यवसायस्थानानामनुकृष्टः परिसमाप्तिं मेति । एवं तावद्वा-
क्यं यावत्पराहोपमायां जगत्यस्थितिवन्धः । (उर्ध्वं अस्त-
यसमया उ आ जेदु) तत उपरिहात् — अमभ्यप्राप्त्यजग-
त्यस्थितिवन्धोदाहारेभ्यः । अस्मानेन ममता - नुवत्यता ज्ञा-
तव्या । (आऽदु लि) यावज्जगत्कृष्टा स्थितिः । एतदुक्तं भ-
वति-अमभ्यप्राप्त्यप्राप्त्यं जगत्यां स्थितिं बध्नतो याति अनु-
भागबन्धाध्यवसायस्थानानि तानि तत उपरितनस्थितौ
सर्वाणि भवन्ति, अस्यानि च । तद्वशापि याति अनुभा-
गबन्धाध्यवसायस्थानानि तानि उपरितनस्थितौ सर्वाणि
भवन्ति, अस्यानि च । एवं तावद्वाक्यं यावत्पराहोपमा-
वृत्त्यकम् । एतास्तं प्रायोऽमभ्यप्राप्त्यजगत्याऽनुभागबन्धा-
ध्यवसायस्थानानि । एता हि मनुष्यानिरूपया प्रतिपत्त-
मकृत्या सह परावृत्त्य परावृत्त्य बध्दन्ते । परावृद्धं बध्ने
च प्रायः परिणामो मन् उपजायते । तत एता जगत्याऽ
नुभागबन्धाधिपयाः । एतासां चरमास्थितौ यावन्नुभागब-
न्धाध्यवसायस्थानानि तेषामलंकेष्यं भागं मुक्त्वा शेषाणि
सर्वाण्यपि तनुपरितनस्थितिवन्धोऽऽरम्भेऽनुवर्तन्ते, अस्यानि
च भवन्ति । तत्रापि याति अनुभागबन्धाध्यवसायस्थाना-
नि, तेषामलंकेष्यं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि तत
उपरितनस्थितिवन्धोऽऽरम्भेऽनुवर्तन्ते, अस्यानि च भवन्ति ।
एवं तावद्वाक्यं यावत्पराहोपमाऽलंकेष्यभागमात्राः स्थित-
यो गता भवन्ति । अथ जगत्याऽनुभागबन्धाध्यवसायस्थाना-
स्थितिसत्कानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टः परिस-

मासा । तत उपरितने स्थितिबन्धे जघन्याऽनुभागबन्धावयव-
चरमस्थित्यनन्तरस्थितिसत्काऽनुभागबन्धाध्यवसायस्था-
नानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिं याति । एवं तावद्वाच्यं यावदु-
त्कृष्टा स्थितिः । (एसा तिरियगनिदुवे, नीयागोण य अणु
कड्ढी) एषा-अनन्तराहोऽनुकृष्टिः तिर्यग्गतिद्विक तिर्यग त
तिर्यगानुपूर्वलिखणे नीचैर्गोत्रं च द्रष्टव्या । तत्र यथा ति-
र्यग्गती भाविता तथा तिर्यगानुपूर्व्या नीचैर्गोत्रं च स्वयमेव
भावनीयेति ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

सम्प्रति असाऽऽदिचतुष्कस्याऽनुकृष्टिमभिधानाकाम आह-
तसबायरपञ्चतण-पंचयमाण परपायतुल्लाघा ।

जावऽद्वारसकोडा-कोडी हेट्टा य साएण ॥ ६४ ॥

(तस ति) तसबाद्वयप्राप्त्यवस्थाकामानुमुकृष्टिः पराधा
तनुयथा पराधानस्यैव द्रष्टव्या । सा चोपरितनान् स्थिति-
स्थानाद्वारभ्याऽधोऽधोऽवतरणेन यावद्वहस्तादृशकोटी-
कोट्यः सागरीपमाणां तिष्ठन्ति । ततोऽधस्तात् सानेन
तुल्याऽनुकृष्टिरभिधातव्या । तत्र त्रसनाम्नां भाव्यते-तत्र त्र-
सनात्मन उन्कृष्टस्थितिबन्धाऽऽरम्भे यान्यनुभागबन्धाध्यवसा-
यस्थानानि नेवात्मसंख्येयं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्य-
पि समर्थानोऽनुकृष्टस्थितिबन्धाऽऽरम्भेऽनुवर्तन्ते, अन्यानि च
भवन्ति । समर्थानोऽनुकृष्टस्थितिबन्धाऽऽरम्भेऽपि च यान्यनु-
भागबन्धाध्यवसायस्थानानि नेवात्मसंख्येयं भागं मुक्त्वा
शेषाणि सर्वाण्यपि द्वितीयानोऽनुकृष्टस्थितिबन्धाऽऽरम्भेऽपि
अनुवर्तन्ते, अन्यानि च भवन्ति । एवं तावद्वाच्यं याव-
त्पल्योपमासंख्येयमागमात्राः स्थितयो गता भवन्ति । अ-
त्रोऽनुकृष्टस्थितिसत्काऽनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः
परिसमाप्तिः । ततोऽधस्तने स्थितिस्थाने समर्थानोऽनुकृष्टि-
स्थितिसत्काऽनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमा-
प्तिं याति । ततोऽधस्तने स्थितिस्थाने द्वितीयानोऽनुकृष्टि-
स्थितिसत्काऽनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिस-
माप्तिमिति । एवमधोऽधोऽवतरणेन तावद्वाच्यं यावद्वह-
स्तादृशसागरीपमाकोटीकोट्यपरिमितं । ततोऽष्टादश-
सागरीपमाकोटीकोटीचरमस्थितौ यान्यनुभागबन्धाध्यवसा-
यस्थानानि तान्यधस्तनस्थितिबन्धाऽऽरम्भे सर्वाण्यपि भव-
न्ति, अन्यानि च । यानि चाऽधस्तनस्थितिबन्धाऽऽरम्भेऽनु-
भागबन्धाध्यवसायस्थानानि तांमे ततोऽधस्तनस्थिति-
बन्धाऽऽरम्भे सर्वाण्यपि भवन्ति, अन्यानि च । एवं
तावद्वाच्यं यावद्वहस्तादृशसागरीपमाऽनुभागबन्धाध्यवसा-
यस्थानात्मसत्कस्थितिप्रमाणाः स्थितयो गता भवन्ति ।
ततोऽनन्तरमधस्तने स्थितिस्थाने प्राक्कानानन्तरस्थितिस्थान-
नसत्कानामनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामसंख्येयं भागं मु-
क्त्वा सर्वाण्यपि तान्यनुवर्तन्ते, अन्यानि च भवन्ति ।
ततोऽधस्तननरे स्थितिबन्धे प्राक्कानानन्तरस्थितिस्थान-
नसत्कानामनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामसंख्येयं भागं
मुक्त्वा शेषाणि तानि सर्वाण्यप्यनुवर्तन्ते, अन्यानि च भ-
वन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावत् पल्योपमासंख्येयमागमा-
त्राः स्थितयो गता भवन्ति । अत्र जघन्यानुभागबन्धा-
धियवस्थावरनामसत्कस्थितिप्रमाणतया निहितानां प्रथम-
स्थितितोयानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि तेषामनुकृष्टिः प-
रिसमाप्तिः । ततोऽधस्तने स्थितिस्थाने द्वितीयस्थितिस्था-

नमत्काऽनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परितिष्ठ-
मिति । एवं तावद्वाच्यं यावज्जघन्या स्थितिः । एवं बाद्व-
प्राप्त्यवस्थानामनामपि भावना कार्या ॥ ६४ ॥

तणुतुल्ला तितथरे, अणुकड्ढी तिक्कमदया एवो ।

सुव्वपगईण नेया, जज्जपाई अणेतगुणा ॥ ६५ ॥

(तणुतुल्ला ति) तीर्थकरनाम्नि अनुकृष्टिर्वा शरीरना-
म्नि प्रागभिहिता यथा द्रष्टव्या । इत ऊर्ध्वमेतनुभागानां ती-
र्यग्मद्वता द्रष्टव्या । तत्र सर्वासां प्रकृतानामासीयाऽऽरम्भी-
यजघन्याऽनुभागबन्धाद्वारभ्य यावदुत्कृष्टोऽनुभागबन्धस्ताव-
त् स्थितिबन्धे स्थितिबन्धेऽनन्तगुणा तीर्यग्मद्वता वक्ष्य्या य-
थोत्तरमनन्तगुणोऽनुभागवत्कृत्य दृश्यः । तत्राप्यनुप्र-
कृतानां जघन्यास्थितरारभ्याधोमुखं क्रमेणानन्तगुणा वक्ष-
्यः । शुभप्रकृतौनां तूत्कृष्टस्थितरारभ्याधोमुखं यावज्जघन्या
स्थितिः । तीर्थं सामान्यतस्तोत्रममृतार्थमभिहिता ॥ सम्प्रति
विशेषत उच्यते-तत्र धानि कर्मणामप्रशस्तवर्णेश्वरम-
रेशानामुपधातय च जघन्यायां स्थितौ जघन्याऽनुभा-
गः सर्वस्तोकाः । ततो द्वितीयस्थां स्थितौ जघन्याऽनुभा-
गाऽनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीयस्थां स्थितौ जघन्याऽनु-
भागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावद्विजयनैककण्डकं
भवति । निवर्तनकण्डकं नाम-यत्र जघन्यास्थितिबन्धाऽऽर-
म्भभावितानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिस-
माप्तिः । तत्पर्यन्ता मूलन आरभ्य स्थितयः पल्योपमासंख्ये-
यमागमात्रप्रमाणा उच्यन्ते । इति ॥ ६५ ॥

निव्वत्तण उ एकि-कस्स हेड्ढेव्वरि तु जेड्ढिये ।

चरमडिईणकोमां, परिचभाणीण उ विसमां ॥ ६६ ॥

(निव्वत्तण ति) ततो निवर्तनकण्डकस्य चरमस्थितौ
जघन्याऽनुभागजघन्यस्थितौ उन्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततः कण्डकादुपरि प्रथमस्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगु-
णः । ततो द्वितीयस्थितौ उन्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततः कण्डकादुपरि स्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततोऽधस्तनतृतीयस्थितौ उन्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । त-
तोऽधस्तनादुपरि तृतीयस्थितौ उन्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगु-
णः । ततः कण्डकादुपरितृतीयस्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगु-
णः । एवमैकैकोऽधस्तादुपरि च यथाक्रमं उपरि उन्कृष्ट इ-
तरश्च जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणतया तावद्वाच्यं यावदु-
त्कृष्टायां स्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । कण्डकमा-
त्राणां च स्थितानामनुकृष्टोऽनुभागोऽष्टावन्मुक्तस्तिष्ठति ।
शेषः सर्वोऽप्युक्तः । तत सर्वोऽनुकृष्टायाः स्थितैर्जघन्यानु-
भागान् कण्डकमात्राणां स्थितानां प्रथमस्थितानुत्कृष्टोऽ-
नुभागोऽनन्तगुणः वक्ष्यः । ततोऽनन्तरायामुपरितन-
स्थितानुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽनन्तरायामुप-
रितनस्थितानुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं निरन्तरमुत्कृ-
ष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणतया तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः ।
तथा चाऽऽह- (चरमडिईणकोमां) चरमस्थितौनां कण्ड-
कमात्राणां पल्योपमासंख्येयमागमात्राणामित्यर्थः । उन्कृ-
ष्टोऽनुभागो निरन्तरमनन्तगुणतया नेतव्यः । इदानीं शुभ-
प्रकृतौनां तीर्यग्मद्वताऽधिवानावरः-तत्र पराधानप्रकृति-
मधिकृत्याच्यते-पराधातस्योत्कृष्टायां स्थितौ जघन्यपदे

बंधण

[illegible]

तथा चाऽऽह—

तास्य भाषिणि त्वि परं, अमेलवभागादि कंडकोकाय ॥
उक्तोमिषरा नेया, जा तक्कंडकोवि सपती ॥ ६७ ॥
(तास्य त्वि) तानि चाम्यानि चेत्येवमनुकृतेः परं कए-
कस्याऽसंख्येयेभ्यो मागेभ्य ऊर्ध्वे कएकमात्राण्येकैक-
स्याश्च स्थितेर्यासंयुक्तुका इते च जघन्या अनुभागा-
अनन्तगुणः । ज्ञेयः । एतदुक्तं भवति-तानि चाम्यानि चेत्ये-
वमनुकृतेः परं जघन्योऽनुभागो यथोत्तरमनन्तगुणस्तावद्वा-
क्यः यावत् कएकमात्राणां स्थितिर्नामसंख्येया भागो गता-
भवति, एकाऽवतिष्ठति । ततो यतः स्थितेरादित्य तानि
चाम्यानि चेत्येवमनुकृष्टिरादत्ता, तत्प्रभृतीनां स्थितिर्ना-
मकएकमात्राणां यथोत्तरमनन्तगुणतायुक्तोऽनुभागो बह-
वः । ततो यतः स्थितिरस्याजघन्यानुभागमुक्तं निवृ-
त्तस्तत उपरितने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणो-
बाध्यः । एतमेकैकं जघन्यानुभागमुक्तानुभागानां च कएक-
कं कएकं तावद्वेत् यावज्जघन्यानुभागविषयाणां स्थितिर्ना-
मति चाम्यानि चेत्येवमनुकृतेः परं कएकं परिपूर्वं भव-
ति । उक्तुष्टाश्चानुभागाः साधरोपमस्योऽनुपपत्त्यनुत्पया-
भवति । तत उपरि जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । एकात्रैक उ-
क्तोऽनुभागः । ततः पुनरप्येकं जघन्योऽनुभागः, पुनर-
प्येक उक्तोऽनुभागः, एवं तावद्वाक्यं यावज्जघन्यानु-
भागविषयाः स्थितयः सर्वा अपि परितस्तथा भवति ।
उक्तुष्टाऽनुभागविषयाश्च कएकमात्राः स्थितयोऽद्याप्यनुकृ-

[illegible]

संक्षेप

अभिधानराजेन्द्रः ।

ਬੰਧਨਾ

[illegible]

तोऽनन्तगुणः । ततः कण्डकादुपरि द्वितीयस्थितौ जघन्या-
ऽनुभागोऽनन्तगुणः । तनस्तृतीयस्थां स्थित्यामुत्कृष्टाऽनुभा-
गोऽनन्तगुणः । एवं तत्रद्वयं यावद्भयप्रयासं जघन्या-
नुभागवत्तस्याऽप्यङ्कमात्रस्थितौ क्रमक्रमतोऽप्यनुजघन्यान्म-
नकल्पयन्तः कण्डकमात्राणां स्थितीनामुत्कृष्टानुभागो अ-
द्यात्यन्तकृत्वाः सन्ति, शेषास्तु कृत्वाः । ततोऽप्यन्तप्रयासं यावत्-
तुभागावत्तस्यावधिपर्यं प्रथमांस्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्त-
गुणः । द्वितीयस्थां स्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । तृतीयस्थां स्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं
तावद्वयं यावत्सत्तारंगमयशतपृथक्कमात्राः स्थितयोऽ-
निकासतां भवन्ति । एतासां च स्थितीनां पूर्वपूर्वैः पराव-
र्तमानजघन्यानुभागवत्तस्यावधौ इति नाम कृतम् । एता-
सां कोपरि प्रथमांस्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो-
ऽपि द्वितीयस्थां स्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो-
ऽपि तृतीयस्थां स्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं
तावद्भयं यावाच्चतस्रकण्डकस्थ-संख्या सांगा तता ज-
घन्य, एवोऽस्मिन्निति । ततो यतः स्थितिस्थानादुत्कृष्टमनुभा-
गो उक्त्या नियतस्तत् उपरितनं द्वितीयं स्थितिस्थाने उत्कृ-
ष्टाऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽप्युपरितनं स्थितिस्थाने उत्कृ-
ष्टाऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीयं स्थितिस्थाने उत्कृ-
ष्टाऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वयं यावद्भयप्रयासं ज-
घन्यानुभागवत्तस्यावधौ यतः स्थितः । ततो यतः स्थिति-
स्थानाज्जघन्यमनुभागमुक्त्वा निवृत्तस्ततः उपरितनं स्थिति-
स्थाने जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽप्यन्तप्रयासं यावत्त-
स्यानुभागवत्तस्यावधिपर्यं प्रथमांस्थितामुत्कृष्टाऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततोऽपि द्वितीयस्थां स्थित्यामुत्कृष्टाऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
एवं तावद् वाद्यं यावत् कण्डकमात्राः स्थितयोऽनिकासना
भवन्ति । ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यमनुभागमुक्त्वा नि-
वृत्तस्ततः उपरितनं स्थितिस्थाने जघन्याऽनुभागोऽनन्तगु-
णः । ततोऽप्यन्तप्रयासं यावद्भयप्रयासं जघन्यानुभागवत्तस्यावधिपर्यं कण्ड-
कादुपरि पुनरपि कण्डकमात्राणां स्थित्यामुत्कृष्टाऽनुभा-
गो यथास्तरमन्तगुणो बह्वयः । एतेभ्यःकस्याः स्थितज-
घन्यमनुभागं कण्डकमात्राणां च स्थित्यामुत्कृष्टमनुभागं वद-
ता तावत्तन्मयं यावद्भयप्रयासं जघन्यानुभागवत्तस्यावधिपर्यं
चरमांस्थितः । ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यमनुभाग-
मुक्त्वा निवृत्तस्ततः उपरितनं जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततोऽप्यन्तप्रयासं जघन्यानुभागवत्तस्यावधिपर्यं प्रथमस्थितामु-
त्कृष्टाऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः उपरि प्रागुक्ताजघन्यानु-
भागवत्तस्यादुपरि द्वितीयस्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततः प्रागुक्तादुत्कृष्टानुभागोदुपरितनं स्थितिस्थाने उत्कृष्टाऽ-
नुभागोऽनन्तगुणः । एतेभ्यःकस्याः स्थितजघन्येभ्यःकस्याऽमु-
त्कृष्टमनुभागं वदता तावत्तन्मयं यावद्भयप्रयासं जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । कण्डकमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टा-
नुभागो अद्यात्यन्तकृत्वाः सन्ति, शेषाश्च सर्वेऽप्युक्ताः । ततस्ते
यथास्तरमन्तगुणोऽनिकासनावधौ यावद्भयप्रयासं जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । कण्डकमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टाः स्थितः । एवं
तियेनामुत्कृष्टां तीक्ष्णोत्तरय च तीक्ष्णवर्ताऽनिकासनाय । स-
म्यतिं वदन्तानां स्थितीवने-वसनास्म उत्कृष्टावधौ जघन्य-
पदे जघन्यानुभागः सर्वस्तथा । ततः समयेनाप्यामुत्कृ-
ष्टिकोऽजघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि द्वितीयस्थां
स्थित्यामुत्कृष्टिको जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवंभयोऽनो-

ऽवतरणेन जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणतया तावद्भक्ष्यो या-
 वाकएङकमात्राः स्थितयोऽतिक्रान्ता भवन्ति । ततः उक्तृष्टायां
 स्थितौ उक्तृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः कएङकाद्यः प्रथ-
 मस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः समयोनायामुक्-
 टस्थितौ उक्तृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः कएङकाद्यस्त-
 र्था द्वितीयस्थां स्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः ततो द्विस-
 मयोनायामुक्टस्थितौ उक्तृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं ताव-
 द्भाष्यं यावद्दशसागरोपमकोटीकाटीनामुपरान्तनी स्थितिः
 अष्टादशकोटीकाटीनां चोपरि कएङकमात्रायां स्थितौनामुक्-
 टानुभागा अष्टाप्यनुक्ताः सन्ति । शेषं सर्वेषुक्रमम् । ततोऽ-
 ष्टादशकोटीकाटीनां सत्क्यायामुक्टस्थितौ जघन्योऽनुभा-
 गोऽनन्तगुणः । ततः समयोनायामुक्टस्थितौ जघन्योऽनु-
 भागस्तावन्मात्र एव । द्विसमयोनायामप्युक्टस्थितौ ज-
 घन्योऽनुभागस्तावन्मात्र एव । एवमष्टोऽष्टोऽनन्तरणेन ताव-
 द्भाष्यं यावद्भक्ष्यप्रायोगो जघन्यस्थितिवन्मः । ततोऽच-
 क्रम्यं प्रथमस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो
 द्वितीयस्थां स्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं ता-
 वद्भाष्यं यावत्कएङकस्यासत्त्वयेया भागा गता भवन्ति,
 एकोऽवतिष्ठते । ततोऽष्टादशसागरोपमकोटीकाटीनामुपरि-
 ष्टात् कएङमात्रायां स्थितौनां चरमस्थितौ उक्तृष्टोऽनुभा-
 गोऽनन्तगुणः । ततो द्विचरमस्थितामुक्टोऽनुभागोऽ-
 नन्तगुणः । ततस्त्रिचरमस्थितामुक्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
 एवमष्टोऽष्टोऽनन्तरणेन तावद्भक्ष्यं यावत्कएङकमतिक्रान्तं भ-
 वति, अष्टादशकोटीकाटीनामुपरि अनन्तरा स्थितिरत्क्रान्ता
 भवति तस्याः । ततो यतः स्थितिरन्तानाञ्जघन्यमानमभिधाय
 निवृत्तस्ततोऽधस्तनं स्थितिरन्ते जघन्योऽनुभागोऽनन्तगु-
 णः । ततः पुनरष्टादशसागरोपमकोटीकाटीनां सत्क्यायाम-
 रमस्थितेरारब्धाऽष्टोऽष्टः कएङकमात्रायां स्थितौनामुक्टो-
 ऽनुभागोऽनन्तगुणो वक्रव्ययः ततो यतः स्थितिरन्तानाञ्ज-
 घन्यमानमभिधाय निवृत्तस्ततोऽधस्तनं स्थितिरन्ते ज-
 घन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः पुनरष्टौ प्राप्नुक्ताकएङका-
 द्यः कएङकमात्रायां स्थितौनामष्टोऽष्टः क्रमेणात्कृष्टा
 अनुभागा अनन्तगुणा वक्रव्ययः । एवमेकस्याः स्थितेर्ज-
 घन्यमानमभिधाय कएङकमात्रायां स्थितौनामुक्टानुभा-
 गान् वदता तावद्भक्ष्यं यावद्भक्ष्यप्रायोगजघन्यानु-
 भागवत्प्रविषये जघन्या स्थितिः ततो यतः स्थिति-
 स्थानाज्जघन्यानुभागमुक्या निवृत्तस्ततोऽधस्तनं स्थिति-
 स्थानं जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽनन्तरप्रायोगज-
 घन्यमानमभिधाय यावद्भक्ष्यः प्रथमस्थितौ उक्तृष्टोऽनुभागो-
 ऽनन्तगुणः । ततः प्राप्नुक्ताज्जघन्यानुभागोऽष्टः स्थितौ ज-
 घन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽप्यनन्तरप्रायोगजघन्यानु-
 भागवत्प्रविषयायां द्वितीयस्थितामुक्टोऽनुभागोऽनन्तगु-
 णः । एवमेकस्याः स्थितेर्जघन्यमानमभिधायैकस्या स्थिते-
 र्दत्तं वदताऽष्टोऽष्टस्तावद्वदन्तीतथं यावज्जघन्या स्थि-
 तिः । कएङकमात्रायां च स्थितौनामुक्टा अनुभागाः अ-
 ष्टाप्यनुक्ताः सन्ति, शेषाः सर्वेऽप्युक्ताः । ततस्तेऽप्यष्टोऽष्टः
 क्रमेणात्कृष्टानुभागास्तावद्भक्ष्या यावज्जघन्या स्थितिः । एवं
 वादप्योत्तमसंस्कृतानामपि तीव्रमन्त्राऽभिधान्तया ।
 (विशेष्टनस्त्रुक्पिस्तीममन्त्रा च पदस्थापनातोऽवसे-

या) साधनादिप्रकरणे । स्वामिन्संघाति संघा स्थानसंघा
 शुभाऽशुभप्रकरणे (प्रत्ययप्रकरणे विषयप्रकरणे) च
 यथा ' शनक' तथाऽवगतस्तथा इति ॥ ६७ ॥ तद्वैद्युक्तोऽ-
 नुभागवत्प्रत्ययः ।

सम्प्रति स्थितिवन्मभिधानावसरः । तत्र च स्वार्थानु-
 योगद्वाराणि । तद्यथा—स्थितस्थानप्रकरणे १, निबन्धप्र-
 णे २, अबाधाकएङकप्रकरणे ३, अष्टपञ्च-वप्रकरणे ४, च ।
 तत्र स्थितस्थानप्रकरणार्थमाह—

उत्तुब्धप्राणां, सुहृदमप्यज्जगत्स धोवाहं ।

वापरसुहृदयैरिति—चर्तारिद्विजगत्समकीर्ण ॥ ६८ ॥

संख्येजगुणाणि कृमा, अममतिचरैर्ये विदिवादिमि ॥

नवरमसंख्येजगुणा—ईं संकिलसाईं (य) त्वन्व ॥ ६९ ॥

(ठिह) इह जघन्यस्थितेरारब्धोक्तृष्टां स्थितिं यावत्
 यावन्तः समयास्तावन्माणाणि स्थितिरन्तानि । तद्यथा—
 जघन्यायाः स्थितेरेकं स्थितस्थानम् । सैव समयाधिका
 द्वितीयं स्थितस्थानम् । द्विसमयाधिका तृतीयं स्थिति-
 स्थानम् । एवं तावद्भाष्यं यावदुक्टा स्थितिः । तानि
 च स्थितस्थानानि सूत्रमस्याप्योत्तस्य सर्वेस्तोकाणि । तेभ्योऽ-
 प्योत्तवादस्य संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि सूत्रमप्योत्तस्य
 संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि पयोत्तवादस्य संख्येयगु-
 णानि । एतानि च पयोत्तमासंख्येयभागगतसमयप्रमाणानि
 द्रष्टव्यानि । ततोऽप्योत्तद्विन्द्विषयाऽसंख्येयगुणानि । कथ-
 मेवं गम्यते ? इति चेदुच्यते—द्विन्द्विषयानामपयोत्तमां स्थिति-
 स्थानानि पयोत्तमासंख्येयभागगतसमयप्रमाणानि, पाञ्चा-
 स्यानि च पयोत्तमासंख्येयभागगतसमयप्रमाणानि । ततः
 पाञ्चास्येभ्योऽसूत्रसंख्येयगुणान्येवोपपद्यते । तेभ्योऽपि
 द्विन्द्विषय पयोत्तस्य स्थितिरन्तानि संख्येयगुणा-
 नि । तेभ्योऽपि त्रिन्द्विषयापयोत्तस्य संख्येयगुणा-
 नि । तेभ्योऽपि तस्यैव पयोत्तस्य संख्येयगुणानि ।
 तेभ्योऽपि चतुर्दिन्द्विषयापयोत्तस्य संख्येयगुणानि ।
 तेभ्योऽपि चतुर्दिन्द्विषय पयोत्तस्य संख्येयगुणानि । तेभ्यो-
 ऽसंख्येयपञ्चैन्द्विषयापयोत्तस्य संख्येयगुणानि । तेभ्योऽ-
 प्यसंख्येयपञ्चैन्द्विषय पयोत्तस्य संख्येयगुणानि । तेभ्योऽ-
 पि संख्येयपञ्चैन्द्विषयापयोत्तस्य संख्येयगुणानि । तेभ्योऽ-
 पि संख्येयपञ्चैन्द्विषय पयोत्तस्य संख्येयगुणानि । (अत-
 मस्तिषरे व ति) अन्वमात्तानामपयोत्तानामित्तरं च पयोत्ता-
 नां वादराऽऽनीनां स्थितस्थानानि क्रमेण संख्येयगुणानि
 वक्तव्यानीति । नवरमेकेन्द्रियाणां स्थितस्थानान्यभिधायोऽ-
 नन्तरं द्विन्द्विषय प्रथमे भेदेऽर्थोत्तस्य स्थितिवन्मस्या-
 नान्यसंख्येयगुणानि वक्तव्यानि । तथैव च युक्तिपूर्वं प्राप्नु-
 क्कानि (संकिलेसाईं (य) त्वन्व) संख्येयसंख्येय—सर्वेषु
 स्थानेष्वसंख्येयगुणा वक्तव्याः, आत्मानं द्विन्द्विषय, प्रथ-
 मभेदेऽर्थोत्तस्य स्थितस्थानान्यसंख्येयगुणानि व-
 शस्त्यानि । तद्यथा—सूत्रमप्योत्तस्य संख्येयस्थानानि सर्वे-
 स्तोकाणि । तेभ्योऽप्योत्तवादस्यासंख्येयगुणानि । तेभ्यो-
 ऽपि पयोत्तवादस्यासंख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि पयोत्त-
 वादस्यासंख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि द्विन्द्विषयाऽप्योत्त-

बंयण

स्थाऽसंख्यययगुणानि । एवं पर्याप्तद्वीन्द्रियपर्याप्ताऽपर्याप्तत्रि-
न्द्रियवन्तुरिन्द्रियाऽसंख्यसंज्ञेयैन्द्रियाणां यथोक्तमसंख्य-
ययगुणानि वक्तव्यानि । कथमेवं गम्यते सर्वत्राप्यसं-
ख्ययगुणानि संज्ञेयस्थानानिति चेद् उच्यते-इह सूक्ष्मस्या-
वाप्तस्य जघनस्थितिवत्त्वाऽऽरम्भे यानि संज्ञेयस्थानानि ता-
भ्यः समायाचिकजघनस्थितिवत्त्वाऽऽरम्भे संज्ञेयस्थानानि
विशेषाधिकाणि । तथेयोऽपि द्विसमायाचिकजघनस्थितिवत्-
त्वाऽऽरम्भेऽपि विशेषाधिकाणि । एवं तावदावाप्तं यावत्सं-
ख्योक्तद्वी स्थितित्त्वोक्तद्विस्थितिवत्त्वाऽऽरम्भे च संज्ञेयस्था-
नानि जघनस्थितिवत्त्वं संज्ञेयस्थानानिपेक्षयाऽसंख्ययगुणानि
लभ्यन्ते । यदेतदेवं तदा सुतरामपर्याप्तबाह्यस्य संख्येय-
स्थानानि अपर्याप्तसूक्ष्मसंकर्षलक्षस्थानानिपेक्षया असंख्ये-
यगुणानि भवन्ति । तथाहि-अपर्याप्तसूक्ष्मसंकर्षस्थितस्थाना-
नांपेक्षया बाह्यपर्याप्तस्य स्थितस्थानानाम्यसंख्येयगुणानि ।
स्थितस्थानानि बुद्धिः च संख्यलक्षस्थानबुद्धिः । ततो यदा सूक्ष्मा-
पर्याप्तपेक्षया स्थितस्थानानिपेक्षितोक्तोक्तु जघनस्थितस्थाना-
नसंकर्षलक्षस्थानानिपेक्षया ७कृते स्थितस्थाने संख्यलक्ष-
स्थानानाम्यसंख्येयगुणानि भवन्ति, तदा बाह्यपर्याप्तस्थि-
तिस्थानेषु सूक्ष्मापर्याप्तस्थितस्थानानिपेक्षयाऽसंख्येयगुणेषु
सूक्ष्मं भवन्ति । एवमुक्तचर्या । असंख्येयगुणवत्त्वं भवन्ती-
यमिति ॥ ८८ ॥ ८९ ॥

एमेव विसोहीओ, विग्धाऽऽवरणेसु कोडिकोडीओ ।

उदही तीसमसाते, अर्द्धं थीमणुयदुगसाए ॥ ७० ॥

परेव सि—(परेव वितोहीओ लि) यथा संकला-
स्थानान्यसंस्थेयुगुनया प्रागुक्ताणि परेमेव-असंस्थेयुगु-
नयोपेतोः। विशोऽथोऽपि-विशोऽपिस्थानान्यापि यद्व्यपानि।
तथैव यान्येव संकलितव्यस्य संकलितव्यस्यनि तावदेव
विशुध्यमानस्य तस्य विशुद्धिस्थानानि भवन्ति। एतच्च
प्रागेव सप्रपञ्चं भावितं, नेह भूयो भाव्यते। तानि विशो-
ऽपिस्थानान्यापि संकलेश्चाननुक्तं क्रमेण संबन्धायसंस्थे-
युगुनानि यद्व्यपानि॥ साप्रत्यक्तत्वावुरेतरस्थितिप्रतिपादना-
धर्माह—(विग्न लि) अनन्तरायमावश्यं ज्ञानाऽऽवरणं, दर्श-
नाऽऽवरणं च। तत्र पञ्चानामनन्तरायपद्वक्तीनां पञ्चानां ज्ञाना-
ऽऽवरणप्रकृतानां तवानां च दर्शनाऽऽवरणप्रकृतानामासातवेद-
नीयस्य चोत्क्राष्टा स्थितितत्त्वस्यागरोपमानां, कोटीकांशः।
इहधाथा स्थितिः—कर्मपतवस्थानलक्षणया, अनुप्रमायांया
च। तत्र कर्मकपतवस्थानलक्षणमेव स्थितिप्रतिकृत्य जघ-
न्योत्क्राष्टप्रमाणविधानमिदमवगतव्यम्। अनुप्रमायांया
गुणभाषाकालहीना। येषां च कर्मणां यावयः साग-
रोपमाकोटीकांशस्तथा स्थिति वपेशनानि अभाषाकालः।
तथाहि—मनिज्ञानाऽऽवरणस्य विश्वसगरोपमाकोटीकांश
उत्क्राष्टा स्थितिः तत्तत्स्यऽभाषाकालोऽप्युत्क्राष्टस्थित्यपेक्षाना-
मवगतव्यम्। यस्तत्तन्मतिज्ञानाऽऽवरणमुत्क्राष्टस्थितिर्बद्धं
सन्निधत्तव्यमिति यावच्च कालश्चिदपि स्वीकृत्यतो जीवस्य
आधुन्याप्यति अभाषाकालहीनञ्च कर्मदलकनियेकः एवं
भुतज्ञानाऽऽवरणऽऽनिनामप्युत्क्राष्टहृत्नामभाषाकालोऽभा-
षाकालहीनञ्च कर्मदलकनियेकोऽप्यपेक्षः। तथा स्वीयेव
मनुष्यस्थिते मनुष्यगतितमनुपापुर्णायैव सातवेत्रनीयः च पू-
र्यस्य स्थितिप्रमाणायैवऽसंस्कृष्टस्थितित्वा दृश्यं पञ्च

दशसागरोपमकोटीकोश्र्यः स्त्रीवेदाऽऽदीनामुत्कृष्टा स्थिति-
रवगन्तव्येत्यर्थः । पञ्चदशवर्षशतान्यसाधाकालोऽसाधाका-
लहीनश्च कर्मवृत्तिकनिषेकः ॥ ७० ॥

तिविद्दे मोद्दे सत्तरि, चत्तालीसा य बीसई य कमा ।

दस पुरिमे हासरई, देवदुगे खगइचेट्टाए ॥ ७१ ॥

(निविंदि ति) त्रिविधं त्रिप्रकारं मेहि—मोहनये मि-
ध्यायलक्षणं दर्शनमोहनये , वाञ्छयायलक्षणं कथाय-
मोहनये, नुसकवेदारनिशोकमयजुगुप्सानमेव नोकाया-
मोहनये, यथासंभवमृच्छा स्थितिः सारांगमकोटी-
काव्यः समतिः नव्यारिस्थ विशिष्टः । यथाहृदयमेव
व सप्तचत्वारिहो व वर्षमहद्वे अवाधाकालः अवाधा-
कालदीनश्च कर्मदलिकनिकः । इह पुरुषव्यवहान्येतो-
नां विशेषेना वदयमाणत्वात् स्त्रीवदस्य चोक्तत्वाच्चाकथा-
यमोहनये यप्रद्वेन नपुरुषकवेदारनिशोकमयजुगुप्सानमेव वा-
इहमवसावस्यन्म् । (नम पुरिसंत्यादि) पुरुष-पुरुषवदे हास्ये
रतेनोदेवद्विके-देवगानमयपुष्पकोकं खगतां चेषायां प्रशम्भ-
यिहायंगानं दृश्यसारांगमकोटीकाव्य उक्त्या स्थितिः
दर्शययशनाय चअवाधाकालः । अवाधाकालदीनश्च कर्म-
दलिकनिकः ॥ ७१ ॥

थिरसुभपंचगउच्चं, चैवं संठाणसंघयणमूलं ।

तन्वीयाद् विबुद्धी, अष्टारम सुहृमविगलतिगे ॥ ७२ ॥

(धिरति) स्थिरे, शुभपञ्चके-शुभसुगमसुखराऽऽदय-
शःकीर्तिरूपे, उद्योगैश्च । तथा (सठाणसंघयगमूल-
ति) मूलं—प्रथमं संस्थाने समवतुस्साललणं, श्रमं च
संहतने वज्रपमनाराचसंज्ञे । एवं पूर्वोक्तप्रकारेणुक्ता
स्थितिरवगन्तव्येत्यर्थः । दशवर्षशतानि चाबाधा । अबाधाकाल-
हीनश्च कर्मफलनिषेकः (तव्योयाइ विवुहुं) । तेषां संस्था-
नानां संज्ञानां च मध्यं द्वितीयाऽऽदिषु द्वितीयतृतीयाऽऽदिषु
संस्थानेषु संज्ञानेषु च द्विवृत्तिः-द्विकवृत्तिः क्रमेणावसेया । त-
द्यथा—द्वितीययोः—संस्थानसंहननयोःद्वोदशमागरोपमकोटी-
कोट्य उक्तुः । स्थितिर्द्वोदशवर्षशतानि चाबाधकालः । अबा-
धाकालहीनश्च कर्मफलनिषेकः । तृतीययोः संस्थानसंज्ञ-
ननयोःश्चतुर्विंशत्यारोपमकोटीकोट्य उक्तुः । स्थितिः, चतु-
र्विंशवर्षशतानि चाबाधकालः, अबाधाकालहीनश्च कर्म-
फलनिषेकः । चतुर्थयोः संस्थानसंहननयोः षोडशमागरो-
पमकोटीकोट्य उक्तुः । स्थितिः, षोडशवर्षशतान्यबाधाका-
लः । अबाधाकालहीनश्च कर्मफलनिषेकः । पञ्चमयोः संस्था-
नसंहननयोःप्रादशमागरोपमकोटीकोट्य उक्तुः । स्थितिः,
अष्टादशवर्षशतानि चाबाधकालः, अबाधाकालहीनश्च कर्म-
फलनिषेकः । षष्ठयोः संस्थानसंहननयोर्विंशतिमागरो-
पमकोटीकोट्य उक्तुः । स्थितिः, द्वे वर्षसहस्रे अबाधा-
कालः, अबाधाकालहीनश्च कर्मफलनिषेकः । (अष्टारस-
सुमुद्वलितगतिं) स्वप्रतिक-स्वभावापरोभावात्पुरुषे, वि-
कलत्रिके—द्वौमित्रिकीन्द्रियवतुस्त्रिमुद्रिजलितलणं, प्राद-
शमागरोपमकोटीकोट्य उक्तुः । स्थितिः, अष्टादशवर्षश-
तान्यबाधकालः, अबाधाकालहीनश्च कर्मफलनिषेकः ॥७५॥

तित्थगराऽऽहारदुगे, अंतो वीसासनिचननामायं ।

तेत्तीसुदही सुरना-रयाउ सेसाउ पल्लविमं ॥ ७३ ॥

[illegible]

साप्रतमसंक्षिप्येन्द्रियाऽऽदीन् बन्धकानाधित्याऽऽयु-

षामुत्कृष्टां स्थितिं प्रातिपादयन्नाह—

आउचउकुकोमो, पल्लाऽसंखजभागममणंसु ।

सेसाण पुव्वकांडी, साउतिभागं अवाहा सिं ॥ ७४ ॥

(आउ लि) अमनस्कृष्वसंक्षिपञ्जेन्द्रियेषु पर्याप्तं आयु-
रन्कृष्टस्थितिवन्धेषु वतुर्लामप्यायुषां परमवसंवाधनामु-
त्कृष्टा स्थितिः, परमोपमासंख्ययमागमात्रा, पूर्वकाटिभिर्भा-
गाभ्यधिकंति शेषः। पूर्वकाटिभिर्भागश्चाध्याध्याकालः। अ-
वाधाकालहीनश्च कर्मद्वैतकनिषेकः। शेषायां वैकन्दिय-
हीन्द्रियप्राप्तिन्द्रियवतुरिन्द्रियाणां पर्याप्तानामसंक्षिपञ्जेन्द्रि-
यसंक्षिपञ्जेन्द्रियाणां चापर्याप्तानामायुस्युत्कृष्टस्थितिवन्धकानां
परमवाऽयुष उत्कृष्टस्थितिवन्धः पूर्वकाटिलस्यमवधिभा-
गाभ्यधिको वेदितव्यः। (सि लि) एषां स्वस्वमवात्रमागं-
ऽवाधाकालः। अवाधाकालहीनश्च कर्मद्वैतकनिषेकः॥ ७४ ॥
इदानीमस्यैव ज्ञानां सर्वकर्मणामवाधाकालपरिमाण-
प्रतिपादनार्थमाह—

वाससहस्समवाहा, कोडाकोडी दसगस्स संसाणं ।

अणुवाचो अणुवदृण-गाउसु कुम्मासिगुकोसो ॥ ७५ ॥

(बावलि) कीटीकीटीदशकस्य दशानां सामगोपम-
कीटीकीटीनां वर्षसहस्रं—दशवर्षशतानि ब्रह्मणा भवति ।
शेषाणां—ह्यदशवर्षदशपञ्चदशपञ्चदशविंशतित्रिंशच्च-
त्वारिंशत्सप्ततीनमनुपातांनुसारः कल्प्यः, वैराग्यिकमनु-
संस्थमिदमित्यर्थः । तथाहि—प्रादशानां सामगोपमकी-
टीकीटीनां वर्षसहस्रब्रह्मणा भवत्यन्ते, तदा दशपञ्चानां सा-

गंगारामकाटीकोटीनां वर्षसहस्रं शतद्वयं चाऽबाधा भवति,
चतुर्दशानां वर्षसहस्रं शतचतुष्टयं च । एवं सर्वत्राप्यनु-
सन्तव्यम् । (अग्रुपवद्वृणुगडसु छम्मासिगुकोलो) अनपवर्त-
नीयाऽऽयुष्कण्डे देवनाकासं प्रवर्णयथाऽऽयुक्तंतिष्ठन्मनुष्येषु
परमयाऽऽयुष्कांरुष्टस्थितिबन्धकेषु परमयाऽऽयुष उरुहसु
बाधा चारामासिकी—वर्षमासप्रमाणा द्रष्टव्या । वर्षमासावशेषे
एव तेषां परमयाऽऽयुष्येबन्धकाश्चात् केचित्सुन्युगसप्तधर्मिणां
प्रत्योपमासंस्वैयमप्रमाणांमबाधामिच्छन्ति । तदुक्तम्—
“ पतिवासां तद्वैयं सत्यं, युगधर्माणां बर्यन्तश्च ” इति ॥ ७५ ॥
तद्वैयमुक्तांरुष्टा स्थितिः ।

सम्प्रति जघन्यामभिधातुकाम आह—

भिन्नमुहुत्तं आवरण-विघ्नं दंसण चउक्कलं भंते ।

बारस सायमृदुत्ता, अट्ट य जसकित्तिउरुवेसु ॥ ७६ ॥

(मिश्रित) पञ्चानां ज्ञानाऽऽवरणीयानां पञ्चानामन्तरा-
याणां चतुर्णां दर्शनाऽऽवरणानां चतुरचतुराधिकैकलदर्शनाऽ-
ऽवरणकपालां सर्वोक्तिरस्य च लोभस्य संवत्सनसङ्घस्य
मिश्रमुद्गमेत्तन्मुद्गते जघन्या स्थितिः। अन्तर्मुद्गसंभाषा-
कालः, अबाधाकालान्नश्च कर्मदलकनियकः। सातंव-
नीस्य जघन्या स्थितिर्द्वादश मुहूर्ता, अन्तर्मुद्गते वा-
भाषाकालः, अबाधाकालान्नश्च कर्मदलकनियकः। इह-
कायायिक्या एव स्थितेर्जघन्यव्यतिपादनमभिप्रेतम्। अ-
तो द्वादश मुहूर्ता इत्युक्तम्। जघन्या सातंवदनीस्य ज-
घन्या स्थितिः सम्यक्प्रमाणैः वि सयोगिकबह्यादौ प्राप्यते।
तथा यथाः कीदृशैर्विचारैर्वा मुहूर्ता जघन्या स्थितिः, अन्त-
र्मुद्गसंभाषा, अबाधाकालान्नश्च कर्मदलकनियकः। ७७६।

दो मासा अद्धदं, संजलणे पुरिस अद्ध वासाणि ।

भिन्नमुद्गुत्तमबाहा, सन्वामि सन्वहिं हस्ते ॥ ७७ ॥

(दो मासं सि) संज्वलनानां द्वौ मासौ। अर्धार्थं च जघन्या स्थितिः। एतदुक्तं भवति-संज्वलकोषस्य द्वौ मासौ जघन्या स्थितिः। संज्वलनमानस्य मासः। संज्वलनमाया-याश्चामासः। तथा पुरुष-पुरुषवत्याश्च वर्षाणि जघन्या स्थितिः। सर्वत्राप्यन्तर्मुखं संधायाः। अत्राथाकालहीनं च कर्मदलकनियेकः। अत्राथाकालप्रमाणप्रतिपादनार्थमाह-(मि-
त्रेत्यादि) सर्वसामयि-प्रकृतीनामुक्तानां वक्ष्यमाणानां च संज्वलनस्यै हस्वे जघन्या स्थितिर्भवति। निश्चमुद्रसंभवाया द्रष्टव्या। तथैव च प्राक् प्रतिपादिता वक्ष्यते स्म। ७७।

संप्रत्यायुषो जघन्यस्थितिप्रतिपादनार्थमाह-

खुहागभवो आउसु, उववायाउसु समा दस सहस्त्रा ।

उक्तोसा संखेज्जा, गुणहीणाऽऽहारतित्यये ॥ ७८ ॥

(सुहृद्गमयोऽसि) निर्येगायुषो मनुष्याऽप्युषश्च जयत्या-
 र्भितिः कुलकथयः । तस्य किं मानमिति विदुष्यते—आ-
 कलिकानां देशे त्वं वद पञ्चशदधिके । अथैकस्मिन्मा-
 नस्य षष्टिकाहप्रमाणे सप्तशिशुकानि विसतस्यभूति-
 प्राणापानानां दृष्टा नवकल्पजनुत्पत्तयानां भवन्ति । एक-
 स्मिन्स्य प्राणापाने सार्पिकाः सप्तदश भुलुककम्भाः । सकले-
 च युष्मत् पञ्चशतसहस्राणि पञ्चशतानि वदशिशुकानि-
 भुलुककम्भानां भवन्ति । अत्रापि "सर्वाह हस्ते" इति

यचनादन्तर्मुहूर्तमवाधा, अवाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिये-
कः । तथा उपपानाऽप्युक्तो देशानां नारकानां वाऽप्युक्तो जघन्या
स्थितिर्देशवत्सहस्राणि, अन्तर्मुहूर्तमवाधा, अवाधाकालही-
नश्च कर्मदलिकनियेकः ॥ अथुना तीर्थकराऽऽहारकयोर्जघन्यां
स्थितिर्मभिधातुकाम आह—(उक्तां सत्यादि) आहारकश-
रीराऽऽहारकाङ्गापश्चतीर्थकरनाम्नां योऽप्युक्तु स्थितिः प्रागु-
क्ताऽन्तःसागरोपमकोटीकाटीप्रमाणा सा संख्येयगुणहीना
जघन्या स्थितिर्भवति । साऽपि चान्तःसागरोपमकोटी-
काटीप्रमाणावै । ननु तीर्थकरनामकर्म तीर्थकरमवादाङ्क-
वृत्तीय भवे बध्यते । ननुहुम्—“बम्भकं तु भयवशो तद्व-
यधो (ब) सङ्गृह्णाति ॥” तत्कथं जघन्यतेऽप्यन्तःसागरो-
पमकोटीकाटीप्रमाणा तस्य स्थितिरप्यवस्यते । तद्व्युक्तम्,
अभिधायोऽप्यविज्ञानात् ॥ “बम्भकं तु” इत्यादिर्क निका-
यवासिषाङ्कम्, इतराथा तु तृतीयमवादाङ्कनामपि बध्य-
ते । उक्तं च विशेषणव्याप्तम्—“कोडाकोटीअपरौ—वमाण-
नियधयनामकम्माहं । अवरुहं यत्तं अणुत्तम्—अवस्मि त-
वस्मि निहृद्धं ॥ १ ॥” ततः कथमेतत् परस्परं युज्यते ? ।
अवाप्तम्—“ जं बम्भकं ति माग्यं, तन्म निकाऽऽजह-
ति नियमोऽयं । तद्वम्भकलं नियमा, भयणा अनिकाद्या
वश्ये ॥ १ ॥” आह—यदि तीर्थकरनाम्नां जघन्याऽपि स्थिति-
रन्तःसागरोपमकोटीकाटीप्रमाणा, तर्हि नावस्याः स्थिति-
रन्तर्गतामवाधमन्तरं पुरयितुमशक्यत्वात् नियम-
तावपि तीर्थकरनामप्रकर्म जन्तु कियन्तं कालं यावद्भ-
वेत् । तथा च सत्यानामविरोधः । आगमं हि तिश्येयती
तीर्थकरनामप्रकर्मो सन् प्रतिषिध्यते । नैव दोषः ‘निका-
चित्तस्यैव तीर्थकरनामकर्मण्यसित्येवमती कतः प्रतिषेधात् ।
उक्तं च—

“जमिह निकायनित्यं, तिरियमवे न निरेहियं संतं ।
इयोरंमऽऽसिय दोला, उव्वहोवण्णसिउत्तं ॥ १ ॥”

अस्या अन्तरगमनिका-इह-अस्मिन् प्रवचने यन्तीर्थकरना-
मकर्म निकाचिनमवश्यवैधनया स्थापितं तदेव स्वकृते स
ह्रिमानं, तिथेयमती निषिद्धम् । इतरस्मिन्—पुनरनिकाचिने
वृद्धनैवापेक्षनासाध्ये तिथेयमवे विद्यमानेऽपि न कश्चिदो-
पाति । अत्रापि चान्तर्मुहूर्तमवाधा । ततः परं दलिकरव-
नायाः संमवादावश्यं प्रदेशोदयसंभवः ॥ ७८ ॥

उक्तयोषाणां प्रकृतीनां जघन्यस्थितिरप्युक्तार्थमाह—
वर्गुकांसिद्विगुणं, मिच्छुक्तोसमेगं जं सद्धं ।

सेसाणां तु जहन्ना, पल्लामेखेज्जेणुणो ॥ ७९ ॥

(वर्गुकोसं (स) इह ज्ञानाऽऽवरणप्रकृतिसमुदायो ज्ञानाऽऽ-
वरणीयवर्ग इत्युच्यते । एवं दर्शनाऽऽवरणप्रकृतिसमुदायो
दर्शनाऽऽवरणीयवर्गः । वेदनीयप्रकृतिसमुदायो वेदनीयवर्गः ।
दर्शनमोहनीयप्रकृतिसमुदायो दर्शनमोहनीयवर्गः । आरि-
मोहनीयप्रकृतिसमुदायो आरिमोहनीयवर्गः । नोकायामोह-
नीयप्रकृतिसमुदायो नोकायामोहनीयवर्गः । नामप्रकृतिस-
मुदायो नामवर्गः । गोत्रप्रकृतिसमुदायो गोत्रवर्गः । अन्त-
रायप्रकृतिसमुदायो अन्तरायवर्गः । एतेषां वर्गाणां याऽऽमी-
यास्मीयाऽऽहं स्थितिश्चिन्तासागरोपमकोटीकाटीप्रमाणा,
तस्या मिथ्यात्वस्योक्तुष्टया स्थित्या सप्ततिसागरोपमको-
टीकाटीप्रमाणा भागे हन्ते सति यद्धन्यते तदपरोपमाऽ-

संख्येयभागान्यन्तं सप्तुक्तुष्टयाणां प्रकृतीनां जघन्यस्थितिः परि-
णामवत्सहस्राणि । तथाहि—दर्शनाऽऽवरणीयवेदनीययो-
क्तुष्टया स्थितिश्चिन्तासागरोपमकोटीकाटीप्रमाणा । तस्या
मिथ्यात्वस्थित्या सप्ततिसागरोपमकोटीकाटीप्रमाणा भ-
वे हन्ते सति “ शून्यं शून्येन पानयेत्” इति वचनाल्लभ्या-
ख्यः सागरोपमसप्तमाणा, तं परोपमासंख्येयभागहीना
निद्रापञ्चकालानवेदनीययोर्जघन्या स्थितिः । एव मिथ्या-
त्वस्य सप्तसप्तमाणाः परोपमासंख्येयभागहीनाः, संजाल-
नवज्जनां द्वादशकषायाणां चत्वारः सप्तमाणाः परोपमा-
संख्येयभागहीनाः । तथा नोकायामोहनीयस्य नामकर्म-
णो गोत्रस्य च स्वस्वात्कुष्ठयाः स्थितेर्विशान्तसागरोपम-
कोटीकाटीप्रमाणाया मिथ्यात्वस्थित्या सप्ततिसागरोपम-
कोटीकाटीप्रमाणाया भागे हन्ते सति यौ सप्तमौ द्वौ सा-
गरोपमस्य सप्तमाणां, तौ परोपमासंख्येयभागहीनौ पु-
नरपदेवज्जनामष्टानां नोकायानां देवदिकनरकदिकवैक-
दिकाऽऽहारकदिकाऽऽयशःकीर्तितीर्थकरवज्जोपनामप्रकृतीनां
नैवेद्योक्तस्य च जघन्या स्थितिः वैकियपदस्य देवगतिदेवावु-
पानरकगतिनरकाऽऽयशःवैकियशरीरवैकियाऽङ्गापाङ्गलस-
ण्यं द्वौ सप्तमाणां सद्धं गुणितौ परोपमासंख्येयभागहीनौ
जघन्या स्थितिः । यनस्तस्य वैकियपदस्य जघन्यस्थिति-
बन्धका अमंक्षिपञ्चेन्द्रियास्ते च जघन्या स्थितिमनावती-
मेव बन्धन्ति, न न्यूनात् । तदुक्तम्—

वेउविथ (विउव) छुक्कं तं, सद्ध—स ताद्वियं जं
असंखिणो वेसि ।

पल्लिपासंसेज्जुत्तं, ठिह अवाहणियनित्तो ॥ १ ॥”

अस्या अन्तरगमनिका—“ वर्गुकांसिद्विगुणं, मिच्छुक्तो-
सियाए ” इत्यनेन करुणेत यद्धन्यं नत् सद्धस्मादितं-मु-
खितम् । ततः परोपमस्यासंख्येयवर्णनं—भागेन न्यूनं स-
त् वैकियपदं—उक्तस्वरूपं जघन्यस्थितिः परिणामवत्सहस्रम् ।
कुन इत्याह—यद्वयस्मात्कारणात्तयो वैकियपदलक्षणानां क-
र्मणा असंक्षिपञ्चेन्द्रिया एव जघन्यस्थितेर्बन्धकाः । न च
जघन्या स्थितिमेतावतीमेव बन्धन्ति, न न्यूनात्, अन्तर्मुहूर्त-
मवाधा, अवाधाकालहीना च कर्मस्थितिः कर्मदलिक-
नियेक इति ॥ ७९ ॥

सम्पत्येकेन्द्रियाणां जघन्योक्तुष्टयस्थितिरप्यप्रति-
पादनाधमाह—

एमेगंदिथहरो, सव्वासि उणसंमुञ्जा जेहो ॥

एणवीया पल्लामा, सयं सहस्सं च गुणकां ॥ ८० ॥

कममो विगलअस्यो—अयं पल्लमेखेज्जेणुणा इयो ।

विण्ण देसज्जदुगे, सम्पचउक्के य संखुणो ॥ ८१ ॥

(एते स्ति) सवोसां प्रकृतीनां वैकियपदऽऽहारकतीर्थकरव-
ज्जितानामेयोऽन्तराक्तः “वर्गुकांसिद्विगुणं, मिच्छुक्तोसमेगं
जं सद्धं । सेसाणां तु जहन्ना, पल्लामेखेज्जेणुणो ॥ ७९ ॥” इत्य-
ंशसङ्ख्येयस्थितिवर्णनं दहरो—जघन्य एकैन्द्रियाणां द्रष्टव्यं ।
तथाहि—ज्ञानाऽऽवरणदर्शनाऽऽवरणीयवेदनीयमन्तरायामुक्तुष्टया
स्थितिश्चिन्तासागरोपमकोटीकाटीकाटीप्रमाणा, तथा मिथ्या-
त्वस्थित्योक्तुष्टया सप्ततिसागरोपमकोटीकाटीप्रमाणा भ-

[illegible]

सिद्धिबन्धोक्तुः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि
पर्याप्तस्योक्तुः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततोऽसंखि-
पञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्तस्य ज्ञाप्यः स्थितिवन्धः संश्लेषयगुणः ।
ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्य ज्ञाप्यः स्थितिवन्धो विशेष-
ाधिकः । ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्योक्तुः स्थितिवन्धो
विशेषाधिकः । ततोऽपि तस्यैव पर्याप्तस्योक्तुः स्थिति-
वन्धो विशेषाधिकः । ततः संयतस्योक्तुः स्थितिवन्धः
संश्लेषयगुणः । (विरट् इत्यादि) धिते—संयते, अत्र
जघन्य इत्कृष्टस्थितिबन्धोऽङ्क एव । ततो देशगुणविक्रि-
देशविरट्कृष्टे जघन्योक्तुःस्थितिवन्धस्योक्तुः तथा सम्य-
कत्ववस्तुषुऽविरतसम्पगृह्यते पर्याप्तेऽपर्याप्ते च प्रत्येकं ज-
घन्योक्तुःस्थितिवन्धः स्थितिवन्धो यथोक्तं संश्लेषयगुणो
वक्ष्यः । तथाया—संयतोक्तुःस्थितिवन्धात् देशविरतस्य
ज्ञाप्यः स्थितिवन्धः संश्लेषयगुणः । ततो देशविरतस्यै-
वोक्तुः स्थितिवन्धः संश्लेषयगुणः । ततः पर्याप्ताविरतस्यै-
व सम्यगृहेतृज्ञाप्यः स्थितिवन्धः संश्लेषयगुणः । ततोऽप्यपर्या-
प्ताविरतस्य सम्पगृह्यज्ञाप्यः स्थितिवन्धः संश्लेषयगुणः,
ततोऽप्यपर्याप्ताविरतसम्यगृह्येकंस्थितिवन्धः स्थितिवन्धः संश्ले-
यगुणः । ततोऽपि पर्याप्ताविरतसम्पगृह्येकंस्थितिवन्धः संश्लेषयगु-
णः । ॥ ८२ ॥

सञ्जीवज्जितियरे, अन्धिनरओ य (उ) कौडिकोडीओ ।

ओघुकोसो सन्नि-स्त होइ पञ्चतगस्तेव ॥ ८२ ॥

(सञ्चि ति) अचित्तसम्यग्गृहेः पर्याप्तस्य सत्कातुक्छ-
स्मितवन्मातु संक्षिपञ्छिन्द्रियस्य पर्याप्तस्य जवन्तः स्थितिः
बन्धः संक्षेपयुगुलः । ततोऽपि तत्स्थैषापर्याप्तस्य जघन्यः
स्थितिबन्धः संक्षेपयुगुलः । ततोऽपि तत्स्थैषापर्याप्तस्य सं-
क्षिपञ्छिन्द्रियस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धः संक्षेपयुगुलः । (अग्नि-
तरस्यो य उ) कांक्षिकांडी उ ति) संयत्स्योत्कृष्टात् स्थि-
तिबन्धादाश्रय वाद्यपर्याप्तसंक्षिपञ्छिन्द्रियस्योत्कृष्टः स्थि-
तिबन्धः एव सर्वोऽपि सामान्योत्कृष्टोत्कृष्टात् सामान्यतर
एव द्रष्टव्यः । एकेन्द्रियाऽऽनां तां सर्वजघन्यसर्वोत्कृष्टस्थि-
तिबन्धपरिमाणं प्रागिव प्रत्येकमुक्तम् । संक्षिपञ्छिन्द्रियपर्या-
प्तस्य पुनरुत्कृष्टः स्थितिबन्धो य एव प्रागोघेत—सामान्ये-
नोक्त उत्कृष्टः स्थितिबन्धः स एव वेदितव्यः ॥ ३२ ॥
तदेवं कृता स्थितिरिच्छा (बन्ध) प्रकृष्यात् ।

सम्प्रति निषेकप्ररूपणावसरः । तत्र च द्वे अनुयोगद्वारे-
न्नन्तरोपनिधा, परम्परोपनिधा च । तत्रानन्तरोपनिधा-
प्ररूपणार्थमाह—

मात्तुण सगमबाहे, पढमाएँ ठिइएँ बहुतरं दळ्वं ।

एतां विसेसहीणं, जावुकोसं ति सन्वत्सि ॥ ८३ ॥

(मोक्षणि) सर्वसिद्धिपदं कर्मणि वर्धमानं ग्रामीय-
मवाधिकांलं मुक्त्वा—परित्यज्य ऊर्ध्वं दलिकान्वेषे करो-
ति । तत्र प्रथमायां स्थितौ समयलक्षणया प्रभूततरे
दृश्यं कर्मदलिकं निषिञ्चति । (एषां विसेसद्वयं)
इतः प्रथमस्थिते कर्म द्वितीयाऽऽदिषु स्थानेषु समयस-
मवाधिकांलं विमोचनीं विमोचनीं कर्मदलिकं निषिञ्चति ।

तथाहि—प्रथमस्थितेः सकाशात् द्वितीयस्थितौ विशेषहीनम् । ततोऽपि तृतीयस्थितौ विशेषहीनम् । ततोऽपि चतुर्थस्थितौ विशेषहीनम् । एवं विशेषहीनं विशेषहीनं तावद्वाच्यं यावत्सत्तरसमयवृत्तमानकमंगुलमुकृष्टा स्थितिः, चरमसमय इत्यर्थः ॥ ८३ ॥ कृताऽनन्तरापिनाप्रकृपणा ।

सम्प्रति परस्परपनिधाप्रकृपणार्थमाह—

पञ्चासंख्यभागं, गंतुं दुग्गुणपेवमुक्ताः ।

नाशंतराणि पञ्च—सस मूलभागो असंस्तमो ॥ ८४ ॥

(पञ्च लि) अत्राधिकालादुपै प्रथमस्थितौ यन्निष्कं कर्मदलिकं तदपेक्षया द्वितीयाऽऽदिषु स्थितिषु समवसमयकपासु विशेषहीनं—विशेषहीनतरं दलिकमारभ्यमाणं पक्षोपमासंख्येयभागमात्रासु स्थितिष्वधिक्रान्तासु दलिकं द्विगुणं भवति, अर्थे भवतीत्यर्थः । ततः पुनरप्यन उध्वमेतदपेक्षया विशेषहीनं विशेषहीनतरं दलिकमारभ्यमाणं पक्षोपमासंख्येयभागमात्रप्रमाणानु स्थितिष्वधिक्रान्तासु अर्थे भवति । एवमर्थोऽपेक्षया तावद्वाच्यं यावदुक्ता स्थितिः, स्थितेश्चरमसमय इत्यर्थः ॥ किमिति पुनरेवं द्विगुणहानिस्थानानि भवन्तीत्येतन्निरूपणार्थमाह—(नाशंतराणि) नानाप्रकाराणि यावन्तराणि अन्तरान्वा द्विगुणहानिस्थानानि भवन्ति, तान्युक्ताऽस्थितिष्वपेक्षया पक्षोपमस्य सम्बन्धिनः प्रथमवर्गमूलस्थाऽसंख्येयतमे भागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि भवन्ति । उक्तं च—“ पलिवोदमस्य मूल, असंख्यानमिमं जलिया समयः । तावद्वा हासीमो, तद्वैष्वोक्तुल्य एव ॥ १ ॥ ” ननु मिथ्यात्वमोदनीयस्योक्तुल्यस्थितेः स्थितिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वादितावत्वाद् हानयः सम्भवन्तु, आद्युपस्तुल्यस्थितेः त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमसमयमात्रत्वात् कथमतान्येव हानयः सम्भवन्तीति ? उच्यते—इहाऽसंख्येयतमो भागोऽसंख्येयभेदाऽऽत्मकः, असंख्यातस्याऽसंख्यातभेदमिदं भवति । ततः पक्षोपमप्रथमवर्गमूलस्थाऽसंख्येयतमो भाग आद्युपतौवाहपतरो गृह्यते इत्यविरोधः । तथा सर्वाणि द्विगुणहानिस्थानानि स्तोक्तानि । एकस्मिन् द्विगुणहान्योरन्तरे निषेकस्थानानि असंख्येयगुणानि इति ॥ ८४ ॥ कृता निषेकप्रकृपणा ।

सम्प्रत्यबाधाकण्डकप्रकृपणार्थमाह—

मोक्ष आङ्गारं, सप ए सप ए अवाहहाणी ।

पञ्चासंख्यभागं, कंदं कुण अप्यवदुमेसं ॥ ८५ ॥

(मोक्ष लि) आद्यं चत्वार्यपि मुक्त्वा शेपाणां सर्वेषामपि कर्मणमबाधाहानौ समये समये पक्षोपमाऽसंख्येयभागलक्षणं कण्डकमुक्तुल्यस्थितेः सकाशात् भवति । तथाहि—उत्कृष्टायामबाधायाम् वस्तमानो जीवः स्थितिमुत्कृष्टं बध्नाति, परिपूर्णाधिकसमयहीनो वा । एवं यावत्पक्षोपमासंख्येयभागहीनो वा । यदि पुनरुत्कृष्टाऽबाधा एकैव समयेन हीना भवेत्ततो नियमात्पक्षोपमाऽसंख्येयभागमात्रेण कण्डकेन हीनामोत्कृष्टा स्थिति बध्नाति । तामप्येकसमयहीनो वा द्विसमयहीनो वा यावत्पक्षोपमाऽसंख्येयभागहीनो वा । यदि पुनर्द्वाभ्यां हीनोत्कृष्टाऽबाधा भवेत्ततो नियमात्पक्षोपमाऽसं

ख्येयभागलक्षणकण्डकद्वयहीनामवोत्कृष्टा स्थिति बध्नाति । तामप्येकसमयहीनो वा यावत्पक्षोपमासंख्येयभागहीनो वा । एवं यानिभिः समयैरुनाऽबाधा भवति, तन्निमित्तैव कण्डकैः पक्षोपमाऽसंख्येयभागलक्षणैरुना स्थितिर्द्वैष्टव्या । यावदेकत्र जघन्याऽबाधा भवति, अन्यत्र च जघन्या स्थितिः । तत्रैवमबाधागतसमयसमयहान्या स्थितेः कण्डकहानिप्रकृपणा कृता ॥ सम्प्रत्यप्यवदुमेप्रकृपणार्थमाह—(अप्यवदुमेसं) एषां वक्ष्यमाणानामल्पवदुमे प्रकृप्यम् ॥ ८५ ॥

कपासिति चेत्तानेवाऽह—

बंधाऽवाहाणुकमि—(सः) यं कंदकअवाहबंधाणं ।

ठाणाणि एकानां—तराणि अत्येष कंदं च ॥ ८६ ॥

(बंध लि) (बंधावाहाणुकमियं) उक्तुल्यः स्थितिबन्धो जघन्या स्थितिवन्धः उत्कृष्टाऽबाधा जघन्याऽबाधा । (कंदकअवाहबंधाणं ठाणाणि लि) कण्डकस्थानानि अत्राबाधास्थानानि स्थितिबन्धस्थानानि च । (एषां कं) नाशंतराणि लि) एकं द्विगुणहान्योरन्तरे नानाकपाणि आन्तराणि द्विगुणहानिस्थानकपाणि । (अत्येष कंदं च लि) जघन्याऽबाधाहीनया उत्कृष्टाऽबाधया जघन्यस्थितिहीनाया उत्कृष्टस्थितेर्भागे हन्ते सति यावान् भागो लभ्यते, तावान् अत्रैव कण्डकमिष्युच्यते, इत्याम्नायिका व्याख्यानयति । चः समुच्चयः । पञ्चमकण्डं पुनरस्य स्थानेऽबाधाकण्डकस्थानानीत्युक्तम् । तत्र चैवं मूलटीकारेण व्याख्या कृता—अत्राबाधा च कण्डकानि वाऽबाधाकण्डकं, सप्ताहो वृष्टः, तस्य स्थानानि अत्राबाधाकण्डकस्थानानि । तयोर्द्विगोर्गपि स्थानसंख्येयार्थः । एतयां दृष्टानां स्थानानामल्पवदुमेमुच्यते—तत्र संक्षिपञ्चेन्द्रिया पक्षोपमाऽपयांसकुषु वा बन्धकुषु आयुर्वेज्जानां समानां कर्मणां सर्वस्वोपाजघन्याऽबाधा । सा चाऽऽन्तर्मुहूत्प्रमोहः । ततोऽबाधास्थानानि कण्डकस्थानानि चाऽसंख्येयगुणानि । तानि तु परस्परं तुल्यानि । तथाहि—जघन्यामबाधामार्दि कृत्वाऽत्कृष्टाऽबाधाचरमसमयमभिधाय यावन्तः समयाः प्राप्यन्ते, तावत्सबाधास्थानानि भवन्ति । तद्यथा—जघन्याऽबाधा एकमबाधास्थानं सैव सामयाधिकं द्वितीयम् । द्विसमयाधिका तृतीयम् । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टाबाधाचरमसमयः । एतावन्त्येव बाधायाकण्डकानि, जघन्याबाधायात्तरसमये समये प्रति कण्डकस्य प्राप्यमाणत्वात् । एतच्च प्रागोक्तम् । तेनैव उत्कृष्टाबाधा विशयाधिका, जघन्याबाधायास्तत्र प्रवेष्टव्या । ततो दलिकनिषेकविधौ द्विगुणहानिस्थानानि असंख्येयगुणानि, पक्षोपमप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयभागगतसमयप्रमाणत्वात् । तत एकस्मिन् द्विगुणहान्योरन्तरे निषेकस्थानावसंख्येयगुणानि, तेषामसंख्येयानि पक्षोपमवर्गमूलानि परमाणुमिति कृत्वा तेषोऽपि अर्धेन कण्डकमसंख्येयगुणम् । तस्माज्जघन्यस्थितिवन्धोऽसंख्येयगुणः, अन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वात् । संक्षिपञ्चेन्द्रिया हि श्रेयसिनाकृता जघन्यतोऽपि स्थितिबन्धमन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणम् कुर्वन्ति । ततोऽपि स्थितिबन्धस्थानावसंख्येयगुणानि । तत्र हानाऽऽवरणदृष्टीनाऽऽवरणवेज्जानां यावत्पक्षोपमाऽसंख्येयगुणानि समधिकानि मिथ्यात्वमोदनीयस्यैकानसतितुगा-

नि समधिकानि । नामगोत्रयोरैकान्विशितगुणानि सम-
धिकानि । तेभ्य उक्तृष्टा स्थितिविशेषाधिकाः, जघन्य-
स्थितेरवाधायक तत्र प्रवेशात् । तथा संक्षिपञ्चिन्द्रिये-
ष्वसंक्षिपञ्चिन्द्रियेषु वा पर्याप्तकेषु प्रत्येकमायुषो जघन्या-
ऽवाधा सर्वस्तोकाः । ततो जघन्यः स्थितिवन्धः संख्येय-
गुणः, स च गुणकमवकथः । ततोऽवाधास्थानान्यसं-
ख्येयगुणानि । जघन्यावाधारहितः पूर्वैकोटिभागरहि-
त इति कृत्वा । ततोऽप्युक्तृष्टाऽवाधा विशेषाधिकाः । ज-
घन्यावाधाया अपि तत्र प्रवेशात् । ततो द्विगुणहानि-
स्थानान्यसंख्येयगुणानि, पर्यापमप्रथमवर्गमूलासंख्येयमा-
गगतसमयप्रमाणत्वात् । तेभ्योऽप्येकस्मिन् द्विगुणहान्यो-
रन्तरे निषेकस्थानान्यसंख्येयगुणानि । तत्र युक्तिः प्रागु-
क्ताऽवगन्तव्या । ततः स्थितिवन्धस्थानान्यसंख्येयगुणानि ।
तेभ्योऽप्युक्तृष्टाः स्थितिवन्धो विशेषाधिकाः, जघन्यस्थि-
तेरवाधायक तत्र प्रवेशात् । तथा पञ्चिन्द्रियेषु संक्षि-
पञ्चसंक्षिपञ्चयसिषु चतुरिन्द्रियवर्गान्निष्ठान्निष्ठयवावरसंख्ये-
केन्द्रियेषु च पर्याप्तपर्याप्तकेषु प्रत्येकमायुषः सर्वस्तोका ज-
घन्याऽवाधा । ततो जघन्यः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः, स
च गुणकमवकथः । ततोऽवाधास्थानानि संख्येयगुणानि ।
ततोऽप्युक्तृष्टाऽवाधा विशेषाधिकाः । ततोऽपि स्थितिव-
न्धस्थानानि संख्येयगुणानि । जघन्यस्थितितन्मपूर्वैकोटि-
प्रमाणत्वात् । तत उक्तृष्टः स्थितिवन्धो विशेषाधिकाः, जघन्य-
स्थितेरवाधायक तत्र प्रवेशात् । तथाऽसंक्षिपञ्चिन्द्रियचतुरि-
न्द्रियवर्गान्निष्ठान्निष्ठयस्यवावरैकेन्द्रियेषु पर्याप्तापर्याप्तैवायु-
र्वर्जानां सत्तां कर्मणो प्रत्येकमवाधास्थानानि कथं कानि च
स्तोकानि परस्परं च तुल्यानि, आवलिकाऽसंख्येयभाग-
गतसमयप्रमाणत्वात् । ततो जघन्याऽवाधाऽसंख्येयगुणाः,
अन्तर्मुक्तप्रमाणत्वात् । ततोऽप्युक्तृष्टाऽवाधा विशेषाधिकाः,
जघन्यावाधाया अपि तत्र प्रवेशात् । ततो द्विगुणहानिस्था-
नान्यसंख्येयगुणानि । तत एकस्मिन् द्विगुणहान्योरन्तरे
निषेकस्थानान्यसंख्येयगुणानि । ततोऽप्येन कथं कथं संख्ये-
यगुणम् । ततोऽपि स्थितिवन्धस्थानान्यसंख्येयगुणानि, प-
र्यापमाऽसंख्येयभागगतसमयप्रमाणत्वात् । ततोऽपि जघ-
न्यस्थितिवन्धोऽसंख्येयगुणः । ततोऽप्युक्तृष्टस्थितिवन्धो
विशेषाधिकाः, पर्यापमाऽसंख्येयभागानामधिक्यकत्वादिति
॥ ८६ ॥ तदेवमुक्तमवबुध्यते ।

इदानीं स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानप्रकरणम् । कर्त्तव्यम् । तत्र
च त्राययुषयोगद्वाराणि । तद्यथा-स्थितिसमुदाहारः, प्रकृतिस-
मुदाहारः, जीवसमुदाहारश्च । समुदाहारः-प्रतिपादकम् । तत्र
स्थितिसमुदाहारोऽपि त्राययुषयोगद्वाराणि । तद्यथा-प्रगण-
ना, अनुकृष्टिः, तीव्रमन्दता च । तत्र प्रगणनाप्रकरणार्थमाह—

विद्वंषे विविधेभ्यः, अजम्भतसा यासुऽसंखया लोगा ।

हस्ता विससनुङ्गी, आऊणमसंखयानुङ्गी ॥ ८७ ॥

(विद्वंषे स्ति) इह सर्वेषामपि कर्मणो जघन्यस्थितेः
परत उक्तृष्टस्थितेश्चरसमयमभिधाय यवस्तः सम-
यास्तावति स्थितिस्थानानि जघन्यस्थितिस्थानानि प्रत्ये-
कं भवन्ति । एकैकस्मिन् स्थितिस्थाने बध्यमाने तद्व-
न्धहेतुभूताः कायाधिका अथवसाया नानाजीवाऽपेक्षयाऽ-

संख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि अवगन्तव्याः । अत्र च द्वे-
धा प्रकृष्या । तद्यथा-अनन्तरापनिधया, परस्परपनिध-
या च । तद्गानन्तरापनिधया प्रकृषणमाह— हस्ता
विससनुङ्गी । आयुर्वैर्जानां कर्मणो हस्ताजघन्यात्
स्थितिवन्धात् परतो द्वितीयाऽऽपि स्थितिस्थानबन्धेषु
विशेषयुद्धिः-विशेषाधिका वृद्धिरवसंभवा । तद्यथा-हानाऽऽ-
वरणीयस्य जघन्यस्थितौ तद्वन्धहेतुभूता अथवसाया नाना-
जीवाऽपेक्षयाऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि । ते चान्या-
पेक्षया सर्वस्तोकाः । ततो द्वितीयस्थितौ विशेषाधिकाः ।
ततोऽपि तृतीयस्थितौ विशेषाधिकाः । एवं तावद्वाक्यं
यावदुक्तृष्टा स्थितिः । एवं सर्वेष्वपि कर्मसु वाच्यम् ।
(आऊणमसंखयानुङ्गी) आयुषां जघन्यस्थितेरारभ्य प्र-
तिस्थितिवन्धमसंख्येयगुणवृद्धिरवसंभवा । तद्यथा-आयुषो
जघन्यस्थितौ तद्वन्धहेतुभूता अथवसाया असंख्येयलो-
काऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि । ते च सर्वस्तोकाः । ततो द्विती-
यस्थितौ असंख्येयगुणाः । ततोऽपि तृतीयस्थितावस्थ-
यगुणाः । एवं तावद्वाक्यं यावदुक्तृष्टा स्थितिः ॥ ८७ ॥
तदेवं कृताऽनन्तरापनिधया प्रकृष्या ।

संस्पति परस्परपनिधया तां करोति—

पद्मान्खिभभागं, गतं दुग्गुणानि जाव ऊकोसा ।

नाणेतराणि अंगुल-मूलच्छेद्यणमसंख्यतो ॥ ८८ ॥

(पञ्च ति) आयुर्वैर्जानां सत्तां कर्मणो जघन्यस्थितौ
यान्यध्यवसायस्थानानि, तेभ्यः पर्यापमाऽसंख्येयभागमात्राः
स्थितोरतिक्रम्य परस्मिन्तरे स्थितिस्थाने द्विगुणान्यध्य-
वसायस्थानानि भवन्ति । तेभ्योऽपि पर्यापमाऽसंख्येयमा-
गमात्राः स्थितोरतिक्रम्याऽनन्तरे स्थितिस्थाने द्विगुणान्य-
ध्यवसायस्थानानि भवन्ति । एवं द्विगुणवृद्धिस्तावद्व्योरन्तरे
स्थितिस्थानानि पर्यापमवर्गमूलायसंख्येयानि । नानाद्वि-
गुणवृद्धिस्थानानि चाङ्गुलवर्गमूलच्छेदनकाऽसंख्येयतमभाग-
प्रमाणानि । एतदुक्तं भवति—अङ्गुलमात्रोत्तमप्रदेशराशे-
र्यत् प्रथमं वर्गमूलं तन्मनुष्यप्रमाणहेतुराधिपत्यवतिच्छेद-
नविधिना तावच्छिद्यते, यावद्भागं न प्रयच्छति । तेषां च छे-
दनकानामसंख्येयतम भागं यावति छेदनकानि तावत्सु या-
वानाकाशप्रदेशराशित्वावस्थप्रमाणानि नानाद्विगुणस्थानानि
भवन्तीति ॥ ८८ ॥ तदेवं कृता प्रगणना ।

आप्रतमनुकृष्टिश्चिन्त्यते । सा च न विद्यते । तथाहि-हाना-
नाबऽऽवरणीयस्य जघन्यस्थितिवन्धे यान्यध्यवसायस्थानानि,
तेभ्यो द्वितीयस्थितिवन्धेऽप्यनानि, तेभ्योऽपि तृतीयस्थि-
तिवन्धेऽप्यनानि, एवं तावद्वाक्यं यावदुक्तृष्टा स्थितिः । एवं
सर्वेषामपि कर्मणो द्रष्टव्यम् । इदानीं तीव्रमन्दता वक्तुमव-
सरतासा, सा स्थाप्या, अद्वे वध्यमाणत्वात् । तदेवमभि-
हितः स्थितिसमुदाहारः ॥ सम्प्रति प्रकृतिसमुदाहार उच्य-
ते-तत्र च द्वे अनुयोगद्वारे । तद्यथा-प्रमाणाऽनुगमः, अत्य-
वहुत्वं च । तत्र प्रमाणाऽनुगमो हानाऽऽवरणीयस्य सर्वेषु स्थि-
तिवन्धेषु-कियस्यध्यवसायस्थानानि ॥ उच्यते असंख्येयलो-
काऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि । एवं सर्वैकमेवमपि द्रष्टव्यम्
इदानीमत्यवहुत्वंमभिधानुकाम आह—

विद्विदीहयाए कनसो, असंखगुणियाण ५गतगुणयाए ।
पदमजहयणुकोसं, वितियजहयाया चरमा ॥८६॥

(विद्विदीहयाए सि) स्थितिदीधेतया कमशः—कमेयाऽध्य-
वसायस्थानान्यसंख्येयगुणानि बह्व्ययानि । यस्य यतः क-
मेण दीर्घा स्थितिस्यस्य ततः क्रमेणाध्यवसायस्था-
नान्यसंख्येयगुणानि बह्व्ययानीत्यर्थः । तथाहि—सर्वस्तो-
कान्यायुषः स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानानि । तेभ्यो-
ऽपि नामगोत्रप्रारंभसंख्येयगुणानि । नन्वायुषः स्थिति-
स्थानेषु यथोत्तरमसंख्येयगुणा वृद्धिः, नामगोत्रांस्तु-
विशेषाधिका, तत्कथमायुरपेक्षया, नामगोत्रप्रारंभसंख्येयगु-
णानि भवन्ति ? उच्यते—आयुषो जघन्यस्थितावध्यवसा-
यस्थानान्यनीय स्तोकाणि, नामगोत्रयोः पुनर्जघन्यायां स्थि-
तौ अतिप्रभूतानि, स्तोकाणि चाऽऽयुषः स्थितिस्थानानि, ना-
मगोत्रयोः सर्वतिप्रभूतानि, ततो न किञ्चिद् द्वापः नामगोत्रयोः स-
रसं स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानेभ्यो ज्ञानाऽऽवरणीयदर्शनाऽ-
वरणीयवेदर्शनायान्तरायाणां स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानान्य-
संख्येयगुणानि । कथमिति चेदुच्यते—इह पर्यायपमासंख्ये-
यभागमात्रासु स्थितिष्वतिक्तास्तासु द्विगुणवृद्धिरुपलब्धा ।
तथा च सत्यैकेकस्याऽपि पर्यायपमस्यान्तेऽसंख्येयगुणानि
लभ्यन्ते । पुनर्दर्शनागरीयमकोटीकोट्यन्ते इति तेभ्यो-
ऽपि कथामोहनीयस्य स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानान्यसंख्ये-
यगुणानि । तेभ्योऽपि दर्शनमोहनीयस्य स्थितिबन्धाध्य-
वसायस्थानान्यसंख्येयगुणानि । उक्तं प्रकृतिस्मृदाहारः ॥
समप्रति स्थितिसमुदाहारि या प्राक् तीव्रमन्दता नोक्ता, साऽ-
भिधायते (अणतेत्यादि) यथामादि स्थितौ जघन्यं स्थि-
तिबन्धाध्यवसायस्थानम् । ततस्तस्यामिबोक्तुम् । ततो द्वि-
तीयस्थितौ जघन्यम् । परमादि आ चरमात् उक्तस्थितौ
चरमं स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं यावत् क्रमेणानन्तगुण-
या वह्व्ययम् । तद्यथा—ज्ञानाऽऽवरणीयस्य जघन्यस्थितौ जघ-
न्यस्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं सर्वमन्दागुणायम् । ततस्त-
स्यामेव जघन्यस्थितौ उक्तप्रमप्यवसायस्थानमनन्तगुणम् ।
ततोऽपि द्वितीयस्थितौ जघन्यं स्थितिबन्धाध्यवसायस्था-
नमनन्तगुणम् । ततोऽपि तस्यामेव द्वितीयस्थितौ उक्तप्रम-
नन्तगुणम् । एवं प्रतिस्थिति जघन्यमुत्कृष्टे च स्थितिबन्धा-
ध्यवसायस्थानमनन्तगुणतया तावदुत्कृष्टं यादुत्कृष्टायां
स्थितौ चरमं स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानमनन्तगुणम् ॥
८६ ॥ तद्वद स्थितिसमुदाहारोऽपि निरवशेष उक्तः, प्रकृति
स्मृदाहारश्च ।

सम्प्रति जीवस्मृदाहारमभिधित्सुराह—

बंधंती ध्रुवपङ्की, परित्चपायिगसुपाण तिविहरसं ।

अन्तजि विद्यालयं, विवरीयतिगं च अशुभायां ॥८७॥

(बंधंति सि) ज्ञानाऽऽवरणीयपञ्चकदर्शनाऽऽवरणीयमवक-
मिष्यावसंधकपायमयजुष्यसनिजसकमांशुषगन्धर्वसस्य-
शोरादुल्लसूपाधतनिर्माणस्तारापयञ्चकलक्षणाः सप्तवत्पारि-
श्राव्येभ्यः शुभप्रकृतीर्बध्नाति । परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां सान-
वेदनीयदेवगतिमनुजगतिपञ्चन्द्रिजगतिपञ्चैकियाऽऽहारकोवि-
रिक्तशरीरस्तेमचतुरस्रसंस्कारावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां सान-
वस्यमनुजाजुपूर्वीदेवानुपूर्वीपराधातां क्लृप्ताः । ऽतपोद्योतप्रश-

स्त्वविद्यायोगतिप्रसाऽऽदिदृशकतीर्थेकरनामनरकाऽऽयुर्वर्जेश-
वाऽऽयुक्त्रयोचैर्गौत्रलक्षणां चतुर्लक्षणानां चतुर्लक्षणानां विधिर्-
त्रिप्रकाशम् । तद्यथा—चतुःस्थानगतं त्रिस्थानगतं द्विस्थानगतं च
रमप्रनुभागं बध्नाति । इह शुभप्रकृतीनां रसः क्षीराऽऽहिरलो-
पमः । अशुभप्रकृतीनां तु पोषातकीनिष्पाऽऽहिरलोपमः । उक्तं
च—‘पोसाहिरनिवृणोमः, प्रसुपाण चतुर्लक्षणीरसोऽयम्’ इति ।
क्षीराऽऽहिरसश्च स्वाभाविक एकस्थानिक उच्यते । द्वयो-
स्तु कर्षयोरगवन्ते कृते सति योऽवशिष्यते एकः कर्षः स
द्विस्थानिकः । त्रयाणां कर्षाणामावर्त्तने कृते सति य उद्धरित
एकः कर्षः स त्रिस्थानगतः । चतुर्णां तु कर्षाणामावर्त्तने
कृते सति योऽवशिष्यते एकः कर्षः स चतुःस्थानगतः ।
एकस्थानगतोऽपि रसो जलजलेश्विन्दुलुक्प्रसृजलिक-
ककुम्भद्वीणाऽऽदिषु प्रलेपात् मन्दमन्दतराऽऽधमसंख्येयदेवत्वं
प्रतिपद्यते । एवं द्विस्थानगतोऽऽदिष्वपि रसिसंख्येयदेवत्वं
वाच्यम् । एतदनुसारं च कर्षणार्थि रसैवेकस्था-
नगतत्वाऽऽदि क्षयिष्या परिमावनीयम् । एकस्थानगतत्वा-
रसात् कर्मणा द्विस्थानगतोऽऽधो रसा यथात्तरमनन्तगु-
णा वाच्याः । तदुक्तम्—‘अणनंशुगुणिया कमेणियरे ।’ तथा के-
वलज्ञानाऽऽवरणवर्जानां चतुर्णां ज्ञानाऽऽवरणीयानां, केवलदर्श-
नाऽऽवरणवर्जानां त्रयाणां चक्षुरादिदर्शनाऽऽवरणीयानां,
पुरुषवेदसंज्ञकचतुष्टयान्तरायपञ्चकानां च सर्वसंख्येया
सप्तदशप्रकृतीनां बन्धमाश्रित्य चतुर्धाऽपि रसः सम्भवति । त-
द्यथा—एकस्थानगतो द्विस्थानगतो त्रिस्थानगतश्चतुःस्थानगा-
तश्च । शेषाणां तु शुभप्रकृतीनामशुभप्रकृतीनां वा द्विस्थान-
गतः त्रिस्थानगतश्चतुःस्थानगतः । ना तु कदाचनोऽप्येक-
स्थानगत इति वस्तुस्थितिः । तत्र शुभप्रकृतीनां चतुर्स्था-
नगतोऽऽधिक रसस्य वैविध्यं प्रतिपाद्य सप्तस्य शुभप्रकृ-
तीनां रसस्य वैविध्यमाह— (विवरीयतिगं च अशुभायां) ना
एव ध्रुवप्रकृतीर्वेदन्ते यदि परावर्त्तमाना अशुभप्रकृतीर्ब-
ध्नाति, तदा तासां अनुभागं विपरीतार्थं विपरीतं त्रिक-
यस्य स तथा बध्नाति । तद्यथा—द्विस्थानगतं त्रिस्थान-
गतं चतुःस्थानगतं च । इह ध्रुवप्रकृतीनां जघन्यां स्थिति
बध्नन् शुभप्रकृतीनां बन्धमागतानां चतुःस्थानगतं रसं ब-
ध्नाति, अशुभप्रकृतीनां तु द्विस्थानगतम् । अजघन्यां ध्रुव-
प्रकृतीनां स्थिति बध्नन् शुभप्रकृतीनामशुभप्रकृतीनां वा य-
थायां बन्धमागतानां त्रिस्थानगतं रसं बध्नाति । उत्कृष्टौ
च स्थिति ध्रुवप्रकृतीनां बध्नन् शुभप्रकृतीनां त्रिस्थानगतम-
शुभप्रकृतीनां चतुःस्थानगतं रसं बध्नाति । ततः शुभप्रकृ-
तिगतरसवैविध्यकमापेक्षया शुभप्रकृतीनां रसवैविध्यकम-
स्य वैपरीत्यमुक्तम् ॥ ८७ ॥

अथ के शुभप्रकृतीनां चतुःस्थानगतं त्रिस्थानगतं द्विस्था-
नगतं वा रसं बध्नाति ? उच्यते—

संख्येयसुदा बंधं-ति माञ्जमा संकलिहृत्तरगा य ।

ध्रुवपदि जहजहिं, सख्येयसुदा उ बंधंति ॥ ८९ ॥

तिद्वाणे अजहयं, विद्वाणे जहयं सुभाय कपा ।

सट्ठाणे उ जहयं, अजहनुक्तांमिपरारि ॥ ९१ ॥

(संख्येयस्यैव सख्येयस्य जगत्तत्त्वं परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां
चतुःस्थानगतं रसं बध्नाति । य पुनर्मध्यमपरिणामास्तं कि-

स्थानगतं रसं बध्नन्ति । संक्षिप्तद्वन्द्वपरिचयामास्तु द्विस्थानगतम् । ये पुनरुपसर्गयुग्मिकाऽऽसरेण सर्वविशुद्धाः परावर्त्तमाना अशुभप्रकृतौ बध्नन्ति ते तासां द्विस्थानगतं रसं निवर्त्तयन्ति । मध्यमपरिचयमात्रिस्थानगतम् । संक्षिप्तद्वन्द्वपरिचयामास्तु चतुःस्थानगतम् । । ध्रुवपदार्थादि) ये सर्वविशुद्धाः शुभप्रकृतौ चतुःस्थानगतं रसं बध्नन्ति ते ध्रुवप्रकृतौ नां जघन्यं स्थितिं निवर्त्तयन्ति । (निद्वारेण इति) पृथग् ये सप्तमी, परावर्त्तमाना द्विस्थानां त्रिस्थानगतस्य रसस्य ये बन्धकास्ते ध्रुवप्रकृतौ नाम जघन्यां मध्यमां स्थितिं बध्नन्ति । द्विस्थानगतस्य रसस्य ये बन्धकास्ते ध्रुवप्रकृतौ नां जघन्येष्टामुक्त्यां स्थितिं बध्नन्ति । तथा इतरासां परावर्त्तमानाऽशुभप्रकृतौ ये द्विस्थानगतस्य रसं बध्नन्ति, ते ध्रुवप्रकृतौ नां जघन्यां स्थितिं स्वस्थाने स्वविशुद्धियुग्मिकाऽऽसरेणैवार्थः, बध्नन्ति, परावर्त्तमानाऽशुभप्रकृतिस्तत्कद्विस्थानगतस्य हेतुवशुद्धसुखसारेण जघन्यां स्थितिं बध्नन्ति, र रत्नजघन्यामित्यर्थः । जघन्यस्थितिबन्धो हि ध्रुवप्रकृतौ नाम प्रकृतौ शुक्यो सम्भवति, न च तदानीं परावर्त्तमानाऽशुभप्रकृतौ बध्नाः सम्भवन्ति । ये पुनः परावर्त्तमानाऽशुभप्रकृतौ नां द्विस्थानगतस्य रसास्य बन्धकास्ते ध्रुवप्रकृतौ नाम जघन्यां स्थितिं बध्नन्ति । तथा ये परावर्त्तमानाऽशुभप्रकृतौ नां चतुःस्थानगतं रसं बध्नन्ति ते ध्रुवप्रकृतौ नाम मृद्व्यां स्थितिं निवर्त्तयन्ति ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

इह द्विधा प्ररूपणा—अनन्तरोपनिधया, परम्परोपनिध-
या च । तथाऽनन्तरोपनिधया प्ररूपणामाह—

योवा जहन्नियाए, होंति विसेसाहिओदहिसयाइं ।

जीवा विसेसदीणा, उदहिसयपुहुत्त मो जाव ॥ ६३ ॥

(धोव तऱ) ढरवरनडरनरनरं शुडडरकृतीनरं वतुःस्थरन-
डतरसवन्धकरः सन्नो डरनर।ऽऽवरणरीर।ऽडीनरं भूवडरकृतीनरं
जगुरवस्थीतरी वन्धकस्वेन वर्तडरनर जीवरः स्तोकरः। द्वि-
तीरसर्यरं स्थिरनी विशेयर।विशेयर। तनोऽपि तुनीरसर्यरं
स्थीतरी विशेयर।विशेयरः एव तरावडिशेयरीवतरी वल्लव्या
थरवभूतानि सरारोपडशततपर्यरकरनरनि भवति। त-
तः ढरं विशेयरहीनरस्तावत् वल्लव्या थरर्वद्विशेयरहानरवपि (उ-
द्वदिसयडुरुक्तं ति) ढुरभूतानि सरागेणडशतानि भवति।
‘मो’ र्गतऱ ढरदूरगे। घृयकश्चशब्दोऽत्र बहुत्ववाची।
यद्वद्वद्व कृषिकृत—“ ढुरुक्तसहो बहुत्ववाचिति। ” इ-
ति॥ ६३॥

एवं तिष्ठाणकरा, विष्ठाणकरा य आ सुभ्रुकोसा ।

असुभाणं विद्वाणे, त्रिउद्वाणे य उक्कोसा ॥ ६४ ॥

(एवं ति) परावर्तमानानां शुभप्रकृतीनां त्रिषधानगतं
 त्वं निवर्तयन्तः सन्तां ध्रुवप्रकृतीनां स्वप्रायोग्यजन्य-
 स्थितौ बन्धकस्तेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो
 द्वितीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां
 स्थितौ विशेषाधिकाः । एवं तावद्वाक्यं यावत्प्रभूतानि सा-
 गरापमश्रुतान्यनिर्दिशन्ति । ततः परं विशेषद्वितीया विशेषप्र-
 क्षाप्तान्तावद्बहुला यावद्विशेषप्रधानाणि प्रभूतानि सागराप-
 मश्रुतानि गच्छन्ति । तथा परावर्तमानां शुभप्रकृतीनां त्रिषधा-

नगरे रसे निवर्तयन्तो ध्रुवप्रकृतीनां स्वप्रायोग्यजघन्यस्थि-
तौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्या-
स्थितौ विशेषपाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थितौ विशेषपा-
धिकाः । एवं तावद्वाच्यं यावत्प्रभूतानि सागरोपमशतानि स्य-
निकामन्ति । ततः परं विशेषहीनास्तावद्भक्त्या याव-
द्विशेषदानावपि प्रभूतानि सागरोपमशतानि प्रयान्ति ।
परावर्तमानाद्युपप्रकृतीनां च द्विष्टानगतरसबन्धका एव
तावद्भक्त्या यावत्सातं परावर्तमानमुपप्रकृतीनामुत्कृष्टा स्थि-
तिः उत्कृष्टस्थितौ द्विष्टानगतरसबन्धका इत्यर्थः । (असुमा-
णमित्यादि) अशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां प्राग्दर्शितक्रमेण प्र-
यमतो द्विष्टानगतरसबन्धका चक्रवर्त्तः । तत्तद्विष्टानगतरस-
बन्धका चक्रवर्त्तः । न तन्नतुःस्थानगतरसबन्धकाः । ते च ताव-
द्भक्त्या यावत्तुक्छास्मिन् । यमत्र भावना-अशुभपरावर्त्त-
मानप्रकृतीनां जघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः ।
ततो द्वितीयस्यां स्थितौ विशेषपाधिकाः । ततोऽपि तृतीय-
स्यां स्थितौ विशेषपाधिकाः । एवं विशेषपाधिका विशेषपाधिका-
स्तावद्भक्त्या यावत्प्रभूतानि सागरोपमशतानि गच्छन्ति ।
ततः परं विशेषहीना विशेषहीनास्तावद्भक्त्या यावद्विशेष-
दानावपि प्रभूतानि सागरोपमशतानि यान्ति । अशुभपराव-
र्त्तमानप्रकृतीनां त्रिष्टानगतरसबन्धकाः सन्तो ध्रुवप्रकृतीनां
स्वप्रायोग्यजघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः ।
ततो द्वितीयस्यां स्थितौ विशेषपाधिकाः । एवं प्रागिव ता-
वद्भक्त्यं यावद्विशेषदानावपि प्रभूतानि सागरोपमशतान्य-
निकामन्ति । ततोऽशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां चतुःस्थानग-
तरसबन्धकाः सन्तो ध्रुवप्रकृतीनां स्वप्रायोग्यजघन्यस्थि-
तौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो द्विती-
यस्यां स्थितौ विशेषपाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थि-
तौ विशेषपाधिकाः । एवं तावद्वाच्यं यावत् प्रभूतानि साग-
रोपमशतानि गच्छन्ति । ततः परं विशेषहीना विशेष-
हीनास्तावद्भक्त्या यावद्विशेषदानावपि प्रभूतानि सागरो-
पमशतान्यनिकामन्ति । अशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां च ख-
नुःस्थानगतरसबन्धका एवं विशेषहीना विशेषहीनास्ताव-
द्भक्त्या यावत्सातमानमुपप्रवर्त्तमानप्रकृतीनामुत्कृष्टा स्थि-
तिर्भवति उत्कृष्टस्थितौ नतुःस्थानकरसबन्धका इत्य-
र्थः ॥ १४ ॥ तद्वद्वं कृताऽननरोपनिधया प्रपणनः ।

सम्प्रति परम्परोपनिषया तामाह—

पल्लासंख्यमूला-नि गंतु दुगुणा य दुगुणहीणा य ।

नागंतराणि पञ्च-सप्त मूलभागो असंख्यतमो ॥ ६५ ॥

(पक्षेति) परावर्तमानशुभप्रकृतीनां वस्तुस्थानगतसम्बन्धका भुवप्रकृतीनां जलस्थस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना ये जीवास्तत्पक्षेया जलस्थस्थितेः परतः पक्ष्योपमस्थानसंख्येयाः नि वर्गमूलानि पक्ष्योपमस्थानसंख्येयेषु वर्गमूलेषु यावन्तः सम्यक्तावस्थाप्राणाः स्थितीरनितकम्यपरास्तन् स्थितित्थाने वर्तमाना जीवा द्विगुणा भवन्ति । ततः पुनरपि पक्ष्योपमासंख्येयवर्गमूलप्रमाणाः स्थितीरनितकम्यानन्तरे स्थितित्थाने द्विगुणा भवन्ति । एवं द्विगुणास्तावद्वक्तव्या यावन्प्रभूताऽनित सागरोपमशतान्यनितकामिति । ततः परं पक्ष्योपमाऽसंख्येयवर्गमूलप्रमाणाः स्थितीरनितकम्यपरस्मिन् स्थितित्थाने त्रिशोऽपि द्वागतावस्थितौ बन्धकत्वेन वर्त-

माना ये जीवास्तद्वत्तया द्विगुणहीना भवन्ति, अर्थां भवन्तीत्यर्थः । ततः पुनरपि पक्षोपमाऽसंख्येयवर्गमुपपन्नाः स्थितौ रतिक्रम्यापरस्मिन् स्थितिस्थानेऽथो भवन्ति । एवं तादृशार्थं यावद् द्विगुणहानौपरि प्रभूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रामन्ति । एवं परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसबन्धका द्विस्थानांतरसबन्धकाश्च, अशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां तु द्विस्थानरसबन्धकास्त्रिस्थानरसबन्धकाश्चान्तुःस्थानरसबन्धकाश्च वक्तव्याः । एकस्मिन् द्विगुणशुद्धान्तरे द्विगुणहान्यन्तरे वा स्थितिस्थानानि पक्षोपमस्याऽसंख्येयानि वर्गमूलानि पक्षोपमस्याऽसंख्येयेषु वर्गमूलेषु यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानित्यर्थः । नानाऽन्तराणि नानाकपद्विगुणशुद्धिद्विगुणहानि (लक्षणानि) स्थानानि पक्षोपमस्य सम्बन्धिनः । प्रथमवर्गमूलस्याऽसंख्येयतमे भागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि भवन्ति नानाद्विगुणशुद्धिद्विगुणहानिस्थानि स्तोकाणि । एकस्मिन् द्विगुणशुद्धयन्तरे द्विगुणहान्यन्तरे वा स्थितिस्थानानि असंख्येयगुणानि ॥ ६४ ॥

अथगारपाउग्गा, विट्ठाणगया उ दूविहपगडीं ।

सागारा सक्कस्य नि, हिट्ठा धोवाणि जवपग्गहा ॥ ६६ ॥

ठाणाणि चउट्ठाणा, संखेज्जगुणाणि उवरिमेवं ति ।

विट्ठाणे विट्ठाणे, सुभाणि एगंतमीसाणि ॥ ६७ ॥

उवरि मिसाणि जह-अगो मुभाणं तत्रो विंससिहो ।

होइ सुभाण जहसो, संखेज्जगुणाणि ठाणाणि ॥ ६८ ॥

विट्ठाणे जवमग्गहा, हेट्ठा एगंत मीसाणुवरि ।

एवं तिचउट्ठाणे, जवमग्गहाओ य डायटिई ॥ ६९ ॥

अंता कोहाकोटी, सुभविट्ठाण जवमग्गहाओ उवरि ।

एगंतगा विभिट्ठा, सुभिट्ठा डायटिहेट्ठा ॥ १०० ॥

(अथगार स्ति) द्विविधानामपि—शुभमानशुभानां च परावर्त्तमानप्रकृतीनां रक्षा अनाकारप्रायः ग्याः बन्धं प्रत्यनाकारोपयोगयोग्या बन्धमधिकृत्य तथाविधमन्दपरिणामयोग्या इत्यर्थः । नियमात् द्विस्थानगता एव नाप्ये । तुरेवकारोऽपि । उक्तं च—“तुः स्याज्जेउत्तारो” । साकाराः साकारोपयोगयोग्या बन्धमधिकृत्य तीव्रपरिणामयोग्याः । पुनः सर्वत्रापि द्विस्थानाऽऽह । प्राप्यन्ते द्विस्थानगतास्त्रिस्थानगताश्चतुःस्थानगताश्च रक्षा बन्धमाश्रित्य साकारोपयोगयोग्या भवन्तीत्यर्थः । इदानीं सर्वत्रिस्थितिस्थानानामप्यबहुत्वमाह— (हिट्ठा धोवाणियादि) परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां चतुःस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि सर्वस्तोकाणि । तेष्वन्तुःस्थानकरसयवमध्वस्थेष्वपि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि त्रिस्थानकरसयवमध्वस्थोपरि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । (एवं तिट्ठाणे स्ति) एवं संख्येयगुणतयाऽव उपरि च त्रिस्थानेऽपि रक्षे स्थितिस्थानानि वक्तव्यानीत्यर्थः । तेष्वपि परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः—स्थितिस्थानानि एकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः पाश्चात्येभ्यः

ऊर्ध्वं स्थितिस्थानानि मिश्राणि साकाराऽनाकारोपयोगयोग्यानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि त्रिस्थानकरसयवमध्वस्थोपरि मिश्राणि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि शुभानां परावर्त्तमानप्रकृतीनां जघन्यः स्थितिस्थानः संख्येयगुणः । ततोऽप्यशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां जघन्यः स्थितिस्थानः विशेषाधिकः । ततोऽप्यशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनामेव त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः एकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । ततस्तानां समिव परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः पाश्चात्येभ्य ऊर्ध्वं मिश्राणि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि तानां समिवशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि मिश्राणि संख्येयगुणानि । तेष्वपि एकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि तानां समिव परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि त्रिस्थानकरसयवमध्यादधोपरि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेष्वप्यशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनामेव चतुःस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि यद्यप्रथादुपरि डायस्थितिः संख्येयगुणा । यतः स्थितिस्थानादप्यवर्त्तमानकरवशेनोत्कृष्टं स्थितिं यानि तावती स्थितिर्ज्ञायां स्थिति-रित्युच्यते । ततोऽपि सागरोपमाणागमनः कोटीकोटी संख्येयगुणा । ततोऽपि परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्वस्थोपरि यानि मिश्राणि स्थितिस्थानानि तेष्वप्युपर्येकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनामुत्कृष्टः स्थितिस्थानो बद्धा डायस्थितिर्विशेषाधिकः । यतः स्थितिस्थानात् माण्डूक्यनुत्पत्त्येन डाय—कालां द्रव्या यानि स्थितिव्यवने ततः प्रभृति तदन्ता तावती स्थितिर्बद्धा डायस्थितिर्हिोच्यते । सा चोत्कर्षेनोऽन्तःसागरोपमकोटीकादप्युना सकलकर्मस्थितिप्रमाणा धेरितव्या । तथाहि—अन्तःसागरोपमकोटीकादप्युना स्थितिवन्धं कृत्वा यथासंखिपञ्च-न्द्रिय उक्त्या स्थितिं बध्नातीति नाप्यथा । ततोऽपि परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनामुत्कृष्टः स्थितिस्थानो विशेषाधिक इति ।

सम्यक्सिन् विषये जीवानामवबुद्ध्यमाह—

संखेज्जगुणा जीवा, कम्मो एएसु दुविहपगडीं ।

अमुभाणं तिट्ठाणे, सक्कवुरि विंससग्गो अहिंया ॥ १०१ ॥

(संखेज्ज स्ति) सर्वस्तोकाः परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां चतुःस्थानकरसबन्धका जीवाः । तेष्वपि त्रिस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेष्वपि त्रिस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेष्वपि परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेष्वपि चतुःस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेष्वपि त्रिस्थानकरसबन्धका विशेषाधिकाः । तथा चाऽऽह—(अमुभाणमित्यादि) अशुभानामशुभप्रकृतीनां त्रिस्थाने त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः सर्वेषामुपरि विशेषाधिका वक्तव्याः ।

एवं बंधणकारणे, परवपि सह हि बंधसमयेण ।

बंधविहाग्राहिगमो, सुहमभिगंतुं लढुं होइ ॥ १०२ ॥

(एवं ति) एवम्—उरुप्रकारेणाऽस्मिन् बन्धकरणे बन्धशतकन—बन्धशतकाऽऽख्येन ग्रन्थेन सह प्रकृतिरेक्षिता प्रष्टव्या । बन्धविधानस्य पूर्वगतस्य सुखमधिगन्तुं—सुखेन ज्ञातुमिष्टमागन्त्याधिगमोऽयंबोधो लघु—शीघ्रं भवति । क०प्र० २ प्रक० । (कारुण्यप्रतिज्ञया बन्धननिषेधः ' कालुष्यप्रडिया ' शब्दे तृतीयभागे ६०० पृष्ठे गतः) स्ववशीकरणं, सूत्रं १ श्रु० ४ अ० १ उ० । निर्मापणं, स्वा० २ डा० १ उ० । दुर्वचनैः संवमने, स्वा० २ डा० १ उ० । संवोजने, नि०चू० १६ उ० । पुद्गलाऽऽदिविषयसम्बन्धः, य० ।

प्रयोगविज्ञसाधनौ—

कइविहे यं भंते ! बंधे पसुते ? । गोयमा ! दुविहे बंधे पसुते । तं जहा—पशोगबंधे य, वीससाबंधे य । वीससाबंधे यं भंते ! कइविहे पसुते ? । गोयमा ! दुविहे पसुते । तं जहा—साइयवीससाबंधे य, अणाइयवीससाबंधे य । अणाइयवीससाबंधे यं भंते ! कइविहे पसुते ? । गोयमा ! तिविहे पसुते । तं जहा—धम्मत्थिकायअसुमसअणाइयवीससाबंधे, अधम्मत्थिकायअसुमसअणाइयवीससाबंधे, आगासत्थिकायअसुमसअणाइयवीससाबंधे । धम्मत्थिकायअसुमसअणाइयवीससाबंधे यं भंते ! कइविहे पसुते ? । गोयमा ! देसबंधे, नो सव्वबंधे । एवं अधम्मत्थिकायअसुमसअणाइयवीससाबंधे वि, आगासत्थिकायअसुमसअणाइयवीससाबंधे वि । अधम्मत्थिकायअसुमसअणाइयवीससाबंधे यं भंते ! कालआ केवचिरं होइ ? । गोयमा ! सव्वद्धं । एवं अधम्मत्थिकायं, एवं आगासत्थिकायं ॥

कइविहे गुमित्यादि) (बंधे ति) बन्धः—पुद्गलाऽऽदिविषयसम्बन्धः । (पशोगबंधे य ति) जीवप्रयोगकृतः । (वीससाबंधे य ति) स्वभावसम्बन्धः । यथासत्तिन्यायमाश्रित्याऽह—(वीससत्यादि) (अधम्मत्थिकायअसुमसअणाइयवीससाबंधे य ति) धर्मास्तिकायस्थाऽप्येवं प्रदेशानां परस्परं योऽनादिको विस्मयापन्नः स तथा । एवमुत्तरत्राऽपि । (देसबंधे ति) देशतां देशांप्रत्यया बन्धो देशबन्धः यथा सङ्कलिकाकटिकानाम् । (सव्वबंधे ति) सर्वतः—सर्वोऽऽप्तमना बन्धः सर्वबन्धो यथा सौरनीत्येव देशबन्धः (नोसव्वबंधे ति) धर्मास्तिकायस्य प्रदेशानां परस्परसंस्पर्शेन व्यविशतया देशबन्ध एव न पुनः सर्वबन्धस्तत्र श्लोकस्य प्रदेशस्य प्रदेशान्तरैः सर्वथा बन्धेऽप्योग्यान्तर्भावेन एकप्रदेशत्वमेव स्यात्सर्वबंध्यप्रदेशत्वमिति । (सव्व ति) सर्वोऽङ्गाम् सर्वकालम् ।

साऽऽदिविज्ञसाधनौ—

साइयवीससाबंधे यं भंते ! कइविहे पसुते ? । गोयमा ! तिविहे पसुते । तं जहा—बंधणपच्चइए, भायणपच्चइए, परिणामपच्चइए । से किं तं बंधणपच्चइए ? । बंधणपच्चइए जं

यं परमाणुपोगला दुपपसिया तिपपसिया० जाव दस—पपसिया संखेजपपसिया असंखेजपपसिया अणुतपपसियायं खंधायं वेमायनिद्वयाए वेमायलुक्कयाए वेमायनिद्वलुक्कयाए एवं बंधणपच्चइएयं बंधे समुपपजइ । जहणयं एक्कं समयं, उक्कोसयं असंखेजं कालं । सेतं बंधणपच्चइए । से किं तं भायणपच्चइए ? । भायणपच्चइए जं यं लुससुरालुसगुलजुसतंदलायं भायणपच्चइएयं बंधे समुपपजइ जहणयं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसयं संखेजं कालं । सत्तं भायणपच्चइए । से किं तं परिणामपच्चइए ? । परिणामपच्चइए जं यं अज्झायं अज्झककलायं जहा त—इयसए ० जाव अमोहायं परिणामपच्चइएयं बंधे समुपपजइ । जहणयं एक्कं समयं उक्कोसयं छम्मासा । सेतं परिणामपच्चइए । सेतं साइए वीससाबंधे ॥ (साइयवीससाबंधे ति) सादिको यो विज्ञसाधनः स तथा—(बंधणपच्चइए ति) धर्मेनऽनेनेति बन्धनं विवक्षितं निश्चयनाऽऽदिको गुणः स एव प्रत्ययो—हेतुयथेन स तथा । एवं भाजनप्रत्ययः, परिणामप्रत्ययश्च तत्परं, भाजनमाधारः, परिणामो—रूपान्तरगमनम् । “ जं यं परमाणुपोगला ” इत्यादौ । परमाणुपुद्गलः परमाणुष्वेव (वेमायनिद्वयाए ति) विषयमात्रा यस्याः सा विमात्रा सा चासौ निश्चयता चेति विमर्शनिश्चयता तथा । एवमन्यदपि पदद्वयम् । इदमुक्तं भवति—

“ समनिद्वयाए बन्धो, न होइ समलुक्कयाए वि न होइ ।

वेमायनिद्वलुक्कल्लणं बंधो उ खंधायं ॥ १ ॥

अयमर्थः—समगुणनिश्चयः समगुणनिश्चयेन परमाणुल्लणुकाऽऽदिना बन्धो न भवति, समगुणल्लणुस्याऽपि समगुणल्लणुयदा पुनर्विषयमात्रा तदा भवति बन्धः । विषयमात्रानिरूपणार्थं बोध्यते—“ निद्वयसं निद्वेण दुयाहिणं, लुक्कल्लसं लुक्कल्लं दुयाहिणं । निद्वयसं लुक्कल्लं उव्वेइ बंधो, जहणपच्चो विसमो समो ॥ १ ॥ ” इति । (बंधणपच्चइए ति) बन्धनस्य—बन्धस्य प्रत्ययो हेतुः रूढरूपविमर्शनिश्चयनाऽऽदिलक्षणो बन्धनमेव वा, विवक्षितस्तेहाऽऽदिप्रत्ययो बन्धनप्रत्ययस्तेन, इह बन्धनप्रत्ययेनेति सामान्यं, विमर्शनिश्चयनेत्यादयस्तु तज्ज्ञेदा इति । (असंखेजं कालं ति) असंखेयोरसंखेयवर्षाधिक्यम् । (जुससुरादि) तत्र जीणिपुरायाः स्थानीभवन्नल्लणो बन्धो जीणमुदस्य जीणंतनुत्तलानां च पिएडीभवनल्लणुः ।

प्रयोगबन्धः—

से किं तं पशोगबंधे ? । पशोगबंधे तिविहे पसुते । तं जहा—अणाइए वा अपज्जवसिए वा, साइए वा अपज्जवसिए, साइए वा सपज्जवसिए । तथ यं जे से अणाइए अपज्जवसिए से यं अट्टएइ जीवमज्झपपसियायं तथ वि यं तिपएइ तिपएइ अणाइए अपज्जवसिए से यं सिद्धायं ।

(पञ्चो गवंधं धि) जीवध्यापारबन्धः । स न जीवप्रदेशानामीदृशिकाऽऽदिपुरुक्षानां वा "आद्यारं" व्यापयति । द्वितीयजन्तोः श्रेयो भूतस्तत्र प्रथममहोदयाऽऽद्येऽऽह- (त-
स्य) वञ्जं जे सः स्वपदि) अथ किल जीवस्तदाऽऽद्येऽद्येऽद्येऽद्ये
शकस्याद्ये ये मध्ये प्रदेशास्तेषामनादिरपर्यवसितो अथो
अद्यापि लोको व्याप्य निष्ठुनि जीवस्तदाऽऽद्योति । तथेति
प्रदेशेषु पुनर्जीवप्रदेशानां विपरिवर्तमानत्वकास्म्यनादिप-
र्याप्तानो बन्ध प्रत्ययमुपयंये नत्वा एवमेवेतिऽद्ये एवं ता-
वत्समुदायतोऽधानां बन्ध उक्तोऽथ तेष्वेकेकेनाऽऽद्यप्रदेशेन
सह यावानं परपरं न बन्धो भवति तद्विनायाऽऽह- (त-
स्य विपरिमिदाः) । तथाऽपि तेनघासु जीवप्रदेशेषु तु
बन्धे चयाति । अयापरिके सहादित्वाऽपि जीवसिन्तो बन्धः
तथा हि-पूर्वोक्तप्रकरणावस्थितनाममृतामुपरितनप्रत्यय-
यः कश्चिद्विवाहोस्तस्य द्वौ पाश्चात्यिनायेककाधोपरी-
त्येते नयः सम्भवन्त्येव । शेषस्यैक उपरितन, त्रयधाधस्तन
न सत्यस्येते ध्यवेदित्वायेवमधस्तनप्रत्ययऽऽद्ययाऽऽदि-
ति कृत्तिकाश्रयायाः टीकाकाश्रयायाः तु द्वयमेवमावाप-
रिहन्ता । (स्यात्तं साधय) शेषालामध्यमाद्य-
याऽऽद्येषां साद्विपरिवर्तमानत्वात्तेन प्रथममहोदयतः
अनादः संपर्यवसित इत्यर्थे तु द्वितीयो भूहृत् न सं-
भयथापदिसमृद्धानामध्यानां जीवप्रदेशानामपरिवर्तमान-
त्वेन बन्धस्य सपर्यवसितत्वात्तुपर्यवसितं । अथ तृतीयो भू-
हृत् उदाधित्येव- (तस्य गुं जे सः सापर्यादाः) स
जानां सापर्यवसितत्वात् । जीवप्रदेशबन्धः, शैलेश्वरका-
यां संस्थापितप्रदेशानां सिद्धये जीवज्ञानाभावादिनि

अथ चतुर्थमङ्गं भेदत आह—

तस्य यो जे से साइए सपञ्जवसिए मे जं चउविहो पमत्ते । तं जहा-आलावणबंधे, अश्लियावणबंधे, सरीरबंधे, मरीरपञ्चगोबंधे । से किं तं आलावणबंधे । आलावणबंधे जं तं तुषभाराण वा कट्टभाराण वा पतभाराण वा पला-भाराण वा पुल्लभाराण वा बेत्तलयावामगचरज्जुवल्लिकुम-द्वमपाइएइ आलावणबंधे समुपजइ, जइमणं अनामुहु-त्तं. उक्कामणं संखेजं कालं । सेत्त आलावणबंधे । से किं नं अश्लियावणबंधे । अश्लियावणबंधे । चउविहो पमत्ते । तं ज-हा-लेसणाबंधे, उच्चयबंधे, समुच्चयबंधे, साहगमावंधे । से किं तं लेसणाबंधे । लेसणाबंधे जं जं कुड्डां कुट्टिमाणं खं-भाणं पासायाणं कदाणं चम्माणं घडाणं पढाणं कढाणं छु-हाविकिञ्जल्लसिल्लेसल्लक्कवमहुमिस्सपाइइ लेसणपट्ठिबंधे समुपजइ, जइमणं अनामुहुत्तं, उक्कामणं संखेजं कालं । से तं लेसणाबंधे । से किं तं उच्चयबंधे । उच्चयबंधे नं तु तथसा-सीण वा कट्टासीणं वा पत्तासीणं वा तुसरसीण वा छुमरसीण वा गोमपरासीण वा अगगरासीण वा उच्च-यणं बंधे समुपजइ, जइमणं अनामुहुत्तं, उक्कामणं संखे-जं कालं । सेत्त उच्चयबंधे ।

(तथ्यं जं से साए इत्यादि) (आत्माक्षणयं चेति) आत्माप्यने आत्मीनं विद्यते एवेतिचित् आत्माएव नानि रज्ज्वादीनि तेनैवप्रस्तुताऽऽदीनामात्मापनबन्धः । (अस्त्रियाण्यवयवंचेति) अस्त्रियाण्यवयवंचेद्रूपवत् द्रव्यान्तरं य एवैषाऽऽदिना आत्मीनस्य करणं तद्वयो यो बन्धः स तथा । (शरीरबन्धंचेति) समुद्रात्ते सति यो विसृताग्निसंज्ञाचमज्जप्रदशुभेषुविशेषात्ते जतसाऽऽदिशरीरप्रदेशशानां वयं विशेषः स शरीरबन्धः । शरीरबन्ध इत्यर्थः । तत्र शरीरस्य समुद्रात्ते विसृताजीवप्रदेशानां सङ्कलनं यो बन्धः स शरीरबन्ध इति । (सरीरयश्चाग्नयंचेति) शरीरस्यैवादिनाऽऽदयं प्रयोगेण जीवोत्पत्त्यवयवयोऽपशमा प्रयोगस्य यो बन्धः स शरीरप्रयोगबन्धः । (तृणभाराणवत्) तृणभारास्तृणभाराकास्तेषाम् (येतेत्यादि) धेनुरनना—जलवैशम्यक (वायुं) वहको—वह्मवैशम्यकी, रज्जुः सानादिषु, यस्मै ऋण्णाऽऽदिना कुशः—समैलवृक्षो, र्भास्तु समुत्ताः, आदिशब्दाच्चावयवोऽऽदिप्रदः । (तिसृणाबंधेति) श्लेषा—श्लेषद्रव्येण द्रव्ययाः सम्बन्धनं तद्वयो यो बन्धः स तथा । (उचययंचेति) उचय—ऊर्ध्वं यदनं—राशिरुत्तरं तद्वयो बन्ध उचयबन्धः । (समुद्रजलबन्धंचेति) । सङ्घन उचयवाप्लया विशिष्टतर उचयः समुच्चयः स एव बन्धः समुच्चयबन्धः । (साहण्यवयवंचेति) सहननप्रवयवानां सहनानं तद्वयो यो बन्धः स सहननबन्धः । ईष्येषाऽऽदि चेष्टे प्रादुर्गतेनैवप्रयोगात् । (कुट्टमानं) मालंभूमािकानाम् । (तुद्रादिविच्छिन्नाद्याः) (तिसलं सति) । श्लेषा वज्रलपः । लक्ष्यं सति । जनु । (पटुमिथं सति) प्रदन्म आदिशब्दात्—गुणलक्षणाभ्यहयादिप्रदः । (अयमदरासीय वति) कवचवर्तमानात् । (उचयवत्) ति ऊर्ध्वं चमेतन । (अयदतलावर्त इत्यादि) । प्रायः प्राग्व्याख्यातमेव । (देससाहण्यवयवंचेति) । देशस्य देशस्य सहननलक्षणे बन्धः सम्बन्धः शकटाङ्गाऽऽदीनामिधेति देशसहननबन्धः । (सस्यमाहण्यवयवंचेति) । सयेन सयेन सहननलक्षणे बन्धः सम्बन्धः, सौरगंराऽऽदीनामिधेति सधेसहननलक्षणे

शरीरयन्त्रः—

से किं तं समुच्चयबंधे । समुच्चयबंधे जं श्रगदतडा-
गनदीदृढवाविपुक्कखणिदीदीयाखं भुंजालियाणं सराणं
सगपतियाणं निलपतियाणं देवहूलमभापवन्ययभूसाइ
याणं परिहाणं थावागटालगचरियादाराभुगतोनायाणं पा-
सायधरवरखलेश्रयायाणं मिपाडगमिगचकचचर-
पउमहुमहापदभाईणं छुहापिक्किल्लमिलायमुचवणं बंधे
समुपजइ, जइयाणं अतोमुहुत्तं, उकांयाणं संखेज्ज कालं । सेत्तं
समुच्चयबंधे । से किं तं साहसयाणं बंधे । साहसयाणं देविवे
पमत्तं । तं जइ-देससाहसयाणं बंधे य, मच्चसाहसयाणं बंधे य ।
से किं तं देससाहसयाणं बंधे । देससाहसयाणं बंधे जं सगइ,
रइजाणं दुग्गमिगिळिथिल्लमियसम्पदायाणं यलोहीलोहकइहाक-
दुच्छ्रयायाणं सयाखं भेभुरपतोवागरयाणं । देससाहसया

शाब्धे एवं चैव समुपपन्नं, अहमेत्यं अंतोमुहुरं, उक्तो-
 खं संखजं कालं । सेतं देससाहस्यशाब्धे । से किं तं सव्वसा-
 ह्यशाब्धे ? । सव्वसाहस्यशाब्धे से खं खीरोदगमाईणं ।
 सेतं सव्वसाहस्यशाब्धे । सेतं अश्लियावणुबंधे । से किं तं
 सरीरबंधे । सरीरबंधे दुविहे पणत्ते । तं जहा-पुव्वपपओ-
 पचइए, पडुपपपओपचए य । से किं तं पुव्वपपओ-
 पचइए ? । पुव्वपपओपचइए जं खं नेइयाणं संसा-
 रत्थाणं सव्वजीवाणं तत्थ तत्थ तेसु तेसु कारणसु समा-
 ह्यमाणाणं जीवपणसाणं बंधे समुपपन्नं । सेतं पुव्वप-
 ओपचइए ॥ से किं तं पडुपपपओपचइए ? । पडु-
 पपपओपचइए जं खं केवलनागिस्म अण्णारस्म के-
 वलिसमुवाइएणं समोहयस्स तत्थो समुपपयाओ पदिनि-
 यत्तमाणस्स अंतरा मंधे वट्टमाणस्स तेषाकम्पमां बंधे समु-
 पपन्नं, किं कारणं ताहे से पण्णा एगत्तीगया भवंति । से तं
 पडुपपपओपचइए ॥ से तं सरीरबंधे ॥ से किं तं स-
 रीरपओपचइए ? । सरीरपओपचइए पंचविहे पणत्ते । तं जहा-
 ओरालियसरीरपओपचइए, वउन्वियसरीरपओपचइए, आ-
 हागसरीरपओपचइए, तेषासरीरपओपचइए, कम्पामरी-
 रपओपचइए । ओरालियसरीरपओपचइए खं भंते । कइ-
 विहे पणत्ते ? । गोयमा ! पंचविहे पणत्ते । तं
 जहा—एगिदियओरालियसरीरपओपचइए ० जाव पंचि-
 दियओरालियसरीरपओपचइए । एगिदियओरालियस-
 रीरपओपचइए खं भंते । कइविहे पणत्ते ? । गोयमा ! पं-
 चविहे पणत्ते । तं जहा-पुट्टविकाइयपंगिदियओरालियसरी-
 रपओपचइए, एवं एणं अभिलावेणं भेदो जहा ओगा-
 इयसंठाणे ओरालियसरीरस्स तहा भाणियव्वा ० जाव
 पज्जगम्भवकंति यमणुस्सपंचिदियओरालियसरीरपओ-
 पचइए य, अपज्जगम्भवकंति यमणुस्स ० जाव बंधे य ॥

(जं खं सगइहेत्वादि) शकटाऽऽरीणि च पवनि प्रा-
 ग्गयाक्याताम्यपि शिष्यहिताय पुनर्वर्त्तयामहे-तत्र च
 (सगइ हि) गम्भी । (रह हि) स्थूदनः । (जाण
 ति) यानं-लघुगम्भी । (जुगं हि) युग्मं—गोक्षविषयप्र-
 सिन्नं ब्रिहस्तप्रमाणं बंधिकोपयोगितं जम्पानम् । (गि-
 ण्णि ति) हस्तिन उपरि कोळारं यम्पानुषं गिलतीव ।
 (थिल्लि ति) अडुपल्लणं (सीय ति) शिविका—कूटा-
 कारणाऽऽच्छादितजम्पानविशेषः । (संधमाणिय ति) पु-
 षप्रमाणजम्पानविशेषः । (लोहि ति) । मण्डका-
 भाजनम् । (लोहकडाहे ति) भाजनविशेष एव । (कडु-
 क्खुय ति) परिवेषणभाजनमासनशयनस्तथाः प्रती-
 ताः । (मंड हि) मृगमयाभाजनम् (मत्त ति) । अमव-
 भाजनविशेषः । (उवगरण ति) । नात्राकारं तद्व्योप-
 करणमिति । (पुव्वपपओपचइए य ति) । एवं

प्राक्ताऽऽसंवितः प्रयोगो जीवव्यापारो वेदनाकषाया-
 ऽऽदिसमुदात्तकपः प्रत्ययः कारणं यत्र शरीरबन्धं स त-
 या स एव पूर्वप्रयोगप्रत्ययिकः (पडुपपपओपचइए य
 ति) प्रत्युपपओऽप्राप्तपूर्वो बन्धमान इत्यर्थः, प्रयोगः केव-
 लिसमुदात्तलक्षणव्यापारः प्रत्ययो यत्र स तथा स एव प्र-
 त्युपपन्नप्रयोगप्रत्ययिकः (नेरइयाणमित्यादि) (तत्थ तत्थ
 ति) अनेन समुदात्तकरणवृत्तानां बाहुल्यमाह—(तेसु ते-
 सु ति) अनेन समुदात्तकारणानां—वेदनाऽऽदीनां बाहुल्यमु-
 क्तम् । (समोहयमाणाणि ति) समुद्वयमात्तानां—समुदात्तं
 शरीराद्विहोवप्रदेशप्रक्षेपलक्षणं गच्छन्तां (जीवपणसाणं
 ति) इह जीवप्रदेशानामप्युक्तावापि शरीरबन्धाधिकारत्वात्
 “तात्त्व्यात् नद्वयं देशं” इति म्यायेन जीवप्रदेशाऽऽसंवित्त-
 त्तामर्थेण शरीरप्रदेशानामिति द्रष्टव्यं, शरीरबन्ध इत्यत्र तु
 पक्षे समुदात्तेन विलक्षणं संकाचितानामुपसर्जनं कृतं तैज-
 साऽऽदिशरीरप्रदेशानां जीवप्रदेशानामेवेति । (बंधे ति)
 बन्धो—रचनाविशेषः (जं खं केवलत्यादि) केवलिसमुदात्तेन
 दृष्टादिकपाटव्यधिकारणादन्यत्पूरुषतत्तमेन समुपहतस्य
 विस्तारितं जीवप्रदेशस्य ततः समुदात्तात्प्रतिनिवर्तमानस्य
 प्रदेशान्तरतः समुदात्तप्रतिनिवर्तमानत्वं च पञ्चमाऽऽ-
 दिष्वनेकेषु समयेषु स्यादित्यतो विशेषमाह—(अंतरा
 मंधं वट्टमाणस्स ति) निवर्तनक्रियायाः अन्तरे—मंधं उद्वि-
 तस्य पञ्चमसमय इत्यर्थः, यद्यपि च पञ्चाऽऽदिसमयेषु
 तैजसाऽऽदिशरीरबन्धातः समुपपद्यते तथाऽप्यन्यमप्युप-
 या पञ्चमसमय एवाऽऽतो भवति, शेषेषु तु भूतपूर्ववर्धेभ्यो
 क्त्वा “अंतरा मंधं वट्टमाणस्स ति” इत्युक्तमिति । (नेयाक-
 म्माणं बंधं समुपपन्नं इति) तैजसकामयोः शरीरयोर्ब-
 ण्धः—सक्यातः समुपपद्यते । (किं कारणं ति) कुतो हेतो-
 रुच्यते । (ताहे ति) तदा समुदात्तनिवृत्तिकां (से ति)
 तस्य केवलितः प्रदेशा—जीवप्रदेशाः (एगत्तीगय ति) एक-
 त्वं गताः सङ्गानामागच्छा भवन्ति, तदनुवृत्त्या च तैजसाऽऽदि-
 शरीरप्रदेशानां बन्धः समुपपद्यत इति प्रकृतं, शरीरिबन्ध
 इत्यत्र तु पक्षे (नेयाकम्माणं बंधं समुपपन्नं इति) तैजस
 कामेणाऽऽद्यभूतत्वात्तैजसकामेणाः शरीरिप्रदेशास्तेषां ब-
 ण्धस्समुपपद्यत इति व्याख्येयमिति ।

ओरालियसरीरपओपचइए खं भंते ! कस्स कम्पस्स उद-
 एणं ? । गोयमा ! वीरियसजोगसहज्याए पमादपचचया
 कम्पं च जोगं च आउयं च भवं च पडुच्च ओरालिय-
 सरीरपओपचइए कम्पस्स उदएणं ओरालियसरी-
 रपओपचइए । एगिदियओरालियसरीरपओपचइए खं भंते ?
 कस्स कम्पस्स उदएणं ? । एवं चैव । पुट्टविकाइयपंगिदि-
 यओरालियसरीरपओपचइए वि एवं चैव, एवं ० जाव वण-
 स्सइकाइया, एवं बेइदिया, एवं तेइदिया, एवं चउरिदि-
 या । तिरिक्खजोणियपंचिदियओरालियसरीरपओपचइए
 खं भंते ! कस्स कम्पस्स उदएणं ? । एवं चैव । मणुस्सपंचि-
 दियओरालियसरीरपओपचइए खं भंते ! कस्स कम्पस्स
 उदएणं ? । गोयमा ! वीरियसजोगसहज्याए पमादपचचया
 ० जाव आउयं पडुच्च मणुस्सपंचिदियओरालियसरी-

रूपभोगानामाए कर्मस्स उदएणं । मणुस्सपंचिदियओ-
रालियसरीररूपभोगबंधेणं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे । गो-
यमा ! देसबंधे वि, सव्वबंधे वि । एगिंदियओरालिय-
सरीररूपभोगबंधेणं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे । एवं चेव ।
एवं पुदविकाइया, एवं जाव मणुस्सपंचिदियओरालि-
यसरीररूपभोगबंधेणं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे । गो-
यमा ! देसबंधे वि सव्वबंधे वि । ओरालियसरीररूप-
भोगबंधेणं भंते ! कालओ केवचिरं होइ । गोयमा !
सव्वबंधे वि एके समयं, देसबंधे वि जहणें एके स-
मयं, उक्कोसेणं तिष्ठि पलिओवमाइं समयऊणाइं । ए-
गिंदियओरालियसरीररूपभोगबंधेणं भंते ! कालओ के-
वचिरं होइ । गोयमा ! सव्वबंधे एके सगयं, देसबंधे
जहणें एके समयं, उक्कोसेणं वावीसं वाससहसाइं
समयऊणाइं । पुदवीकाइयएगिंदियपुच्छा । गोयमा !
सव्वबंधे एके समयं, देसबंधे जहणें खुट्ठागभवगह-
णं तिसमयऊणं, उक्कोसेणं वावीसं वाससहसाइं समय-
ऊणाइं, एवं सव्वंसि सव्वबंधो एके समयं, देसबंधो
जेमि नथि वेउत्तिवसरीरं तेसि जहणें खुट्ठागभ-
वगहणं तिसमयऊणं उक्कोसेणं जा जस्स उक्कामिया
ठिई सा समयऊणा कायव्वा । जेमि पुण अत्थि
वेउत्तिवसरीरं तेसि देसबंधे जहणें एके समयं, उ-
क्कोसेणं जा जस्स ठिई सा समयऊणा कायव्वा ।
जाव मणुस्साणं देसबंधे जहणें एके समयं, उक्को-
सेणं तिष्ठि पलिओवमाइं समयऊणाइं ।

(वीरियसजंगसहव्याए लि) वीर्य-वीर्यान्तरायस्त्रयाऽऽ-
दिकृता शक्तिः, योगा—मनःप्रभृतयः, सह योगिवर्तत इति
सयोगः, सन्ति—विद्यमानानि द्रव्याणि तथाविधपुत्रला य-
स्य जीवस्थानां सवृद्ध्यो वीर्यप्रधानाः सयोगो वीर्यस-
योगः स चासौ सवृद्ध्यश्चेति विग्रहः । तद्व्यावस्तत्ता तथा
वीर्यसयोगसवृद्ध्यतया सवीर्यतया सयोगतया सवृद्ध्य-
तया च जीवस्य तथा (पमावपणहए लि) प्रमादप्र-
त्ययाध्मादलक्षणकारणात्तथा । (कम्मं च लि) कम्म
केकेन्द्रियजात्यादिकमुद्यवर्त्ति । (जांगं च लि) योगं च
काययोगाऽऽदिकम् (अवं च लि) तिर्यग्भवाऽऽदिकमनुभू-
यमानम् (आउवं च लि) प्रायुष्कं च तिर्यग्मायुषाऽऽपु-
व्यवाप्तिं (पणुच लि) प्रतीक्षाऽऽधित्यं) ओरालिय-
स्यादि) औदारिकशरीरप्रयोगमस्याचक्यमानं तदौदा-
रिकशरीरप्रयोगनाम तस्य कर्मण उदयेनौदारिकशरीरप्र-
योगबन्धो भवतीति शेषः । एतावि च वीर्यसयोगमवृद्ध्य-
ताऽऽदिकं पण्यौदारिकशरीरप्रयोगनामकमौदयस्य विशेष-
णत्वा व्याख्येयानि, वीर्यसयोगमसि सवृद्ध्यतया हेतुमुत्पत्तया
यो विवक्षितकर्मोदयस्तेन्यादिना प्रकारेण स्वतन्त्राणि
कैसायौदारिकशरीरप्रयोगबन्धस्य कारणानि । तत्र च पठे

यदौदारिकशरीरप्रयोगबन्धः कस्य कर्मण उदयेनात एव
यदव्याव्ययि कारणाण्यऽभिधीयन्ते तद्विवक्षितकर्मोदयोऽभि-
हितान्येव सहकारिकारणाण्यपेक्षं कारणाण्यऽपेक्षे इत्य-
स्यार्थस्य ज्ञापनार्थमिति । (एगिंदियेयाइ) (एवं के-
व लि) अनेनाधिकृतस्यस्य पूर्वसूत्रसमताऽभिधानेऽपि
“ ओरालियमरीररूपभोगानामाए ” इत्यत्र पदे “ एगि-
दियओरालियसरीररूपभोगानामाए ” इत्यर्थं विशेषो ह-
स्य एकेन्द्रियौदारिकशरीरप्रयोगबन्धस्येहाधिकृतत्वादेवमु-
त्तराऽपि वाक्यमिति । (देसबंधे वि, सव्वबंधे वि लि) तत्र
यथाऽप्युपः केहभूततत्तापिकायां प्रक्षिप्तः प्रथमसमये भूता-
ऽदि शुद्धाण्येव शेषेषु तु समयेषु शुद्धाति विस्तृतिरिति वा । एषमर्थं
जीवो यदा प्राक्तनशरीरकं विद्यायान् शुद्धाति तदा प्रथमसमये
उत्पत्तिस्थानतान् शरीरप्राप्तोपपुत्रला शुद्धादेवत्यर्थं
संबन्धः । ततो द्वितीयाऽऽदिषु समयेषु तान् शुद्धाति विस्तृ-
तिरिति चेत्तस्य च देशबन्धस्तत्तत्कर्मोदाधिकस्य देशबन्धो
ऽप्यस्तीति सर्वबन्धोऽप्यस्तीति । (सव्वबंधे एके समयं लि)
अपुणहणमनैव तत्सर्वबन्धस्य एकसमयव्याप्तिरिति । (देस-
बन्धे इत्यादि) । तत्र यदा वायुमुत्पत्त्याऽऽदिवा वैक्षिण्यं कृ-
त्वा विहाय च पुनरौदारिकस्य समयमेकं सर्वबन्धं कृत्वा
पुनस्तस्य देशबन्धं कुर्वन्कसमयानन्तरं प्रियते तदा ज-
घम्यत एके समयं देशबन्धोऽस्य भवतीति । (उक्कोसेणं
तिष्ठि पलिओवमाइं समयऊणाइं लि) कथं यस्मादौदा-
रिकशरीराणि त्रीणि पठ्यापमान्युत्कर्षतः स्थितिस्तेषु च प्र-
थमसमये सर्वबन्धक इति समयम्युत्तानं त्रीणि पठ्या-
पमान्युत्कर्षत औदारिकशरीराणि देशबन्धकालां भवति ।
(एगिंदियओरालिय इत्यादि) देशबन्धे (जहणें एके
समयं लि) कथं वायुरौदारिकशरीरौ वैक्षिण्यं गतः पुन-
रौदारिकप्रतिपत्तौ सर्वबन्धको भूत्वा देशबन्धकालं सम-
यं भूत्वा सून इत्येवमिति । (उक्कोसेणं वावीसंमस्याइं)
एकेन्द्रियाणामुत्कर्षतो ह्यविशितवर्षेसहस्राणि स्थिति-
स्तत्रासां प्रथमसमयं सर्वबन्धकः शेषकालं देशबन्धक इ-
त्येवं समयानानि ह्यविशितवर्षेसहस्राण्येकेन्द्रियाणां-
मुत्कर्षतो देशबन्धकाल इति । (पुदाविकाइप्याइ) दे-
शबन्धः । (जहणें खुट्ठागभवगहणं तिसमयऊणं लि)
कथम् औदारिकशरीराणि मुलकमभवग्रहणं जघम्यतो जी-
वितन् । तच्च माथाभिर्निकृष्यत—

‘ दंघि सयाइं नियमा, कृण्णसाइं पमासुओ होति ।

आवलिपपमाणं, खुट्ठागभवगहणमयं ॥ १ ॥

पण्डित्सहसाइं, पंचव मयाइं तह य छुत्तीसा ।

खुट्ठागभवगहणा, हवेंति अनेतमुल्लेण ॥ २ ॥

समरसभवगहणा, खुट्ठागा हुंति आखुपाणमि ।

तेरस चेव सयाइं, पंचाणमामाइंसाणं ॥ ३ ॥ ”

इहोक्तलक्षणं ६२५३६) मुष्टसंगतमुल्लकमभवग्रहण-
शः सहस्रवयसस्तसकात्रसप्ततिलक्षणं (३७३३) सु-
हुसंगतोच्छ्वापराशिना भागे हनं यत्नस्यते तदेकत्रोच्छ्वा-
सं मुल्लकमभवग्रहणपरिमाणं भवति, तच्च सप्तदशाऽव-
शिष्टमुल्लकलक्षणं शराशिवेवतीति । अयमभिप्रायो—येषामंशानां
नां निमित्तः सहस्रः सप्तसिद्धिः भिन्नसप्तवधिकशतैः मुल्ल-
कमभवग्रहणं भवति तेषामंशानां पञ्चवयस्यधिकानि भवोद्-

शशत्तम्यादशस्यापि लुप्तकभवप्रहणस्य तत्र भवन्तीति, तत्र यः पृथिवीकायिकस्मिन्समयेन विप्रहणःऽऽगतः स तृतीयसमये सर्वबन्धकः, शेषेषु देशबन्धको भूत्वा आलुप्तकभवप्रहणं मृतोः मृतञ्च सन्नविप्रहणःऽऽगतो यदा सर्वबन्धक एव भवतीति, एवं च येन विप्रहसमयाख्यसैनैकनं लुप्तकभवप्रहणमित्युच्यते । (उक्तोऽस्येण वापीसमित्यादि) भावितमेवेति । (देसबंधो अस्ति नदीत्यादि) अयमर्थः—अस्तेजोवनस्पतिदिश्वचतुरिन्द्रियाणां लुप्तकं भवप्रहणं त्रिसमयोनं जघन्यते। देशबन्धो यतस्तथा वैकियशरीरं नास्ति, वैकियशरीरे हि सत्येकसमये जघन्यत औदारिकदेशबन्धः पूर्वोक्तयुक्तस्या स्यादिति । (उक्तोऽस्येण जा अस्तेत्यादि) तत्राऽयं वर्षसहस्राणि ससोत्कर्षतः स्थितिः, तेजसासहोरात्राणि त्रीणि, यनस्पतीनां वर्षसहस्राणि दश, त्रिन्द्रियाणां द्वादशवर्षाणि, त्रिन्द्रियाणामेकोनपञ्चाशद्वेहोरात्राणि, चतुरिन्द्रियाणां षण्मासास्त एषां सर्वबन्धसमयाना उत्कृष्टतो देशबन्धस्थितिर्भवतीति । (अस्ति पुणेत्यादि) । ते च धायवः पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्गो मनुष्याश्च, एषां जघन्येन देशबन्ध एकं समयं, भावना च प्रागिव । (उक्तोऽस्यमित्यादि) तत्र बाधूनां त्रीणि, वर्षसहस्राणि उत्कर्षतः स्थितिः, पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्गां मनुष्याणां च षण्मासमयमित्येव स्थितिः सर्वबन्धसमयाना उत्कर्षतो देशबन्धस्थितिर्यां भवतीति । अस्तिदेशतो मनुष्याणां देशबन्धस्थितौ लब्धायामप्यन्तिमवस्थेन साक्षादेव तेषां तामाह— (जाव मनुस्साणमित्यादि) उक्त औदारिकशरीरप्रयोगबन्धस्य कालः ।

अथ तस्यैवाऽन्तरं निकयज्ञाह—

ओरालियसरीरप्यग्रागबंधंतरे शं भंते । कालओ केवचिरं हाह । गोयपा ! सव्वबंधंतरे जहस्येणं उकोसेणं सुडुगभगमहणं विममयऊणं उकोसेणं तेचीमं सागरोबमाई डिई पुव्वकोटिसमयाहियाई देसबंधंतरे जहस्येणं एकं समयं, उकोसेणं तेचीमं सागरोबमाई तिसमयाहियाई ।

(ओरालिय इत्यादि) सर्वबन्धान्तरं जघन्यतः लुप्तकभवप्रहणं त्रिसमयोनं कथं त्रिसमयविप्रहणौदारिकशरीरपथागतस्तत्र द्वौ समयौ जनाहारकस्तृतीयसमये सर्वबन्धकः लुप्तकभव च स्थित्वा सून औदारिकशरीरवेवैपक्षस्तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्धक एवं च सर्वबन्धस्य सर्वबन्धस्य चात्तरं लुप्तकभवो विप्रहणसमयप्रयोगः । (उक्तोऽस्यमित्यादि) उत्कृष्टतत्त्वयत्नशस्त्रागरोपमाणि पूर्वकोटिसमयावधिकानि सर्वबन्धान्तरं भवतीति, कथं मनुष्याऽऽदिष्यविप्रहणोऽऽगतस्तत्र च प्रथमसमय एव सर्वबन्धको भूत्वा पूर्वकोटिं च स्थित्वा त्रयत्नशस्त्रागरोपमस्थितोरकः सर्वोपसिद्धको वा भूत्वा त्रिसमयेन विप्रहणौदारिकशरीरी सम्पन्नस्तत्र च विप्रहण्य द्वौ समयवानाहारकस्तृतीयं च समये सर्वबन्धकोः औदारिकशरीरस्यैव च यौ तौ जनाहारकसमययोरेकः पूर्वकोटिसर्वबन्धस-

मयस्थाने क्षितस्तत्तत्पूर्वा पूर्वकोटौ जातेकञ्च समयेऽतिरिक्त एव च सर्वबन्धस्य सर्वबन्धस्य वात्कृष्टमन्तरं यथोक्तमानं भवतीति । (देसबंधंतरमित्यादि) देशबन्धान्तरं जघन्येतैकं समयं, कथं देशबन्धको मृतः सन्नविप्रहणवेवैपक्षस्तत्र च प्रथम एव समये सर्वबन्धको द्वितीयाऽऽदिषु च समयेषु देशबन्धकः सम्पन्नस्तदेवं देशबन्धस्य देशबन्धस्य चात्तरं जघन्यत एकः समयः सर्वबन्धसंबन्धीति । (उक्तोऽस्यमित्यादि) उत्कृष्टतत्त्वयत्नशस्त्रागरोपमाणि त्रिसमयाधिकानि देशबन्धस्य देशबन्धस्यान्तरं भवति, कथं देशबन्धको मृत उत्पन्नञ्च त्रयत्नशस्त्रागरोपमाऽऽद्युः सर्वोपसिद्धादौ, ततश्च क्युपवा त्रिसमयेन विप्रहणौदारिकशरीरी सम्पन्नस्तत्र च विप्रहण्य समयद्वयेऽनाहारकस्तृतीयं च समये सर्वबन्धकस्तनो देशबन्धकोऽस्ति, एवं वात्कृष्टमन्तरात् देशबन्धस्य देशबन्धस्य च यथाक्तं भवतीति ।

एगिदियओरालियपुच्छा ! गोयपा ! सव्वबंधंतरे जहस्येणं सुडुगं भगमहणं तिसमयऊणं उकोसेणं वापीसं वाससहसाई समयाहियाई देसबंधंतरे, जहस्येणं एकं समयं उकोसेणं अंतोमुहूतं ।

(एगिदियेत्यादि) एकैन्द्रियस्यैदारिकसर्वबन्धान्तरं जघन्यतः लुप्तकभवप्रहणं त्रिसमयोनं, कथं त्रिसमयेन विप्रहणं पृथिव्यादिष्यागतस्तत्र च विप्रहण्य समयद्वयमनाहारकस्तृतीयं च समये सर्वबन्धकस्ततः लुप्तकं भवप्रहणं त्रिसमयोनं स्थित्वा मृत्वा अविप्रहणं च यदीप्य सर्वबन्धक एव भवति तदा सर्वबन्धयोर्धोक्तमन्तरं भवतीति । (उक्तोऽस्यमित्यादि) उत्कृष्टतः सर्वबन्धान्तरं द्वाविशतिवर्षसहस्राणि समयाऽधिकानि भवन्ति, कथमविप्रहणं पृथिवीकायिकेष्वग्नः प्रथम एव च समये सर्वबन्धकस्ततो द्वाविशतिवर्षसहस्राणि स्थित्वा समयोगानि विप्रहणत्या त्रिसमययाऽप्येषु पृथिव्यादिष्वपक्षस्तत्र च समयद्वयमनाहारको भूत्वा तृतीयसमये सर्वबन्धकः सम्पन्नोऽनाहारकसमययोर्धोक्तो द्वाविशतिवर्षसहस्रेषु समयानेषु क्षितस्तत्तत्पूर्वा ततश्च द्वाविशतिवर्षसहस्राणि समयश्चेक एकैन्द्रियाणां सर्वबन्धयोर्कृष्टमन्तरं भवतीति—(देसबंधंतरमित्यादि) तत्रैकैन्द्रियौदारिकदेशबन्धान्तरं जघन्येतैकं समयं कथं देशबन्धको मृतः सन्नविप्रहणं सर्वबन्धको भूत्वा एकस्मिन् समये पुनर्देशबन्धक एव जात एव च देशबन्धयोर्जघन्यत एकः समयोऽन्तरं भवतीति । (उक्तोऽस्येण अंतोमुहूतं) कथं बाधूगैदारिकशरीरस्य देशबन्धकः सन् वैकियं गतस्ततश्चातमुहूतं स्थित्वा पुनरौदारिकशरीरस्य सर्वबन्धको भूत्वा देशबन्धक एव जातः, एवं च देशबन्धयोर्कथंनोऽस्तमुहूतमन्तरमिति ।

पुडवीकाइपएगिदियपुच्छा ! सव्वबंधंतरे जहव एगिदियस्त तदेव भाणियपव्वं, देसबंधंतरे जहस्येणं एकं समयं, उकोसेणं तिणि समया जहा पुडवीकाइयाणं एवं जाव चउरिदियाणं वाऊकायवजाणं, खवरं सव्वबंधंतरे उकोसेणं जा जस्त डिई सा समयाहिया कायव्वा, वाऊका-

इयायं सर्वबंधंतरं जहस्यं सुहृद्भागवगहयं तिसम-
यऊयं उक्तास्यं तिषि वाससहसाईं समयादियाईं दे-
सबंधंतरं जहस्यं एकं समयं, उक्तास्यं अंतोबुद्धं । पं-
चिदियतिरिक्खजोखियओरालियपुच्छा । गोयमा !
सर्वबंधंतरं जहस्यं सुहृद्भागवगहयं तिसमयऊयं पु-
व्वकोडीसमयादिया । देसबंधंतरं जहा एगिदियायं तहा
पंचिदियतिरिक्खजोखियायं, एवं मणुस्साण विणिरवसे-
सं भाषियव्वं ०जाव उक्तास्यं अंतोबुद्धं ॥

(पुढवीकाइयादि) (देसबंधंतरं जहस्यं एकं-
समयं उक्तास्यं तिषि समयं ति) कथं पृथिविका-
यिका देशबन्धको मृतः सन्नविग्रहगत्या पृथिवीकायिकेष्वे-
वाप्य एकं समयं च सर्वबन्धको भूत्वा पुनर्देश-
बन्धको जान एवमेकसमययोर्देशबन्धयोर्जघन्यमानम् ।
तथा पृथिवीकायिको देशबन्धको मृतः संस्थिसमयविग्रहे-
ण तेष्वप्येवमस्तत्र च समयद्वयमनाहारकस्तृतीयसमयं
च सर्वबन्धको भूत्वा पुनर्देशबन्धकोऽभूत्, एवं च त्रयः
समया उत्कर्षन्ते देशबन्धयोरेतरेति । अथाऽऽकायाऽऽदी-
नां बन्धान्तरमिदं देशान्तराह—(जहा पुढविकायाणमि-
त्यादि) अत्रैव च सर्वथा समतापरिहारार्थमाह—(नवर-
त्तिर्यादि) एवं कानिदेशान्ते यत्नकथं नहयन्ते अण्काय-
कानां जघन्यं सर्वबन्धान्तरं लुल्लकमवग्रहणं त्रिसमयान-
मुत्कृष्टं तु सप्तवर्षसहस्राणि समयाधिकानि देशबन्धान्तरं
तु जघन्यमेकः समय उत्कृष्टं तु त्रयः समयाः । एवं वा-
युज्जानां तेजःप्रभृतीनामपि, नवरमुत्कृष्टं सर्वबन्धान्तरं
स्वकीया स्थितिः समयाधिका वाच्या, अथानिदेशं वायु-
कायिकजानामिस्थेनानिदिष्टबन्धान्तरं वायुबन्धा-
न्तरस्य विलक्षणता सूचितेति, वायुबन्धान्तरं भवेनाह—
(वायुकाइयाणमित्यादि) तत्र च वायुकायिकाना-
मुत्कर्षेण देशबन्धान्तरमनुह्वं कथं वायुरादारिकशरी-
रस्य देशबन्धकः सन् वैक्रियमन्मुह्वं कृत्वा पुनरौदा-
रिकसर्वबन्धसमयान्तरमौदाहिकदेशबन्धं यदा करोति तदा
यथोक्रमन्तरं भवतीति (पंचादियेत्यादि) तत्र सर्वबन्धा-
न्तरं जघन्यं भावितव्यं । उत्कृष्टं तु भाव्यते-पक्षेन्द्रिय-
तिर्यागविग्रहयोगात्प्रथम एव च समये सर्वबन्धकस्ततः
समयानां पूर्वकोटि जीविता विग्रहगत्या त्रिसमयया ते-
ष्वप्येवमस्तत्र च द्वयानाहारकसमयां तृतीयं च समये स-
र्वबंधकः सप्तमोऽनाहारकसमययोर्ध्वः समयाः समयाणा-
यां पूर्वकोट्यां त्रिसस्तत्पूरणार्थमेकस्त्वधिक इत्यर्थं यथो-
क्रमन्तरं भवतीति, देशबन्धान्तरं तु सयैकस्मिन्प्रायां तत्त्वै-
जघन्यमेकः समयः कथं देशबन्धको मृतः सर्वबन्धसम-
यान्तरं देशबन्धको जानः । इत्येवमुत्कर्षणं त्वमनुह्वं, क-
थम् औदाहिकशरीरी देशबन्धकस्तन् वैक्रियं प्रतिपन्नस्त्रा-
न्तरं प्रथमं स्थित्वा पुनर्ौदाहिकशरीरी जानस्तत्र च प्रथ-
मसमये सर्वबन्धको द्वितीयाऽदियं तु देशबन्धक इत्यर्थं
देशबन्धयोरेतन्मुह्वंमन्तरमपीति, एवं मनुष्याणामपीत्ये-
ववाऽऽह—(जहा पंचिदियेत्यादि) ।

औदाहिकबन्धान्तरं प्रकारान्तरं वाऽऽह—

जीवस्स णं भेते ! एगिदियत्ते नोएगिदियत्ते पुणरवि-
एगिदियत्ते एगिदियओरालियसरीरप्पओगबंधंतरं कालओ
केवचिरे होइ ! गोयमा ! सर्वबंधंतरं जहस्यं दो सुहृ-
दं भवगहयं तिसमयऊयाईं, उक्तास्यं दोसागरोवमसह-
स्साईं संतेज्जवासम्भइयाईं, देसबंधंतरं जहस्यं सुहृ-
दं भवगहयं समयादियं उक्तास्यं दोसागरोवमसहस्साईं
संखुज्जवासम्भइयाईं । जीवस्स णं भेते ! पुढवीकाइय-
त्ते नोपुढवीकाइयत्ते पुणरवि पुढवीकाइयत्ते पुढवीकाइय-
त्ते नोपुढवीकाइयत्ते एगिदियओरालियसरीरप्पओगबंधंतरं कालओ केवचिरे
होइ ! गोयमा ! सर्वबंधंतरं जहस्यं दोसुहृद्भागवगह-
याईं, एवं च उक्तास्यं अण्ते कालं अण्ताओ उस्स-
प्पिणीओसप्पिणीओ कालओ, खेतओ णं अण्ता
लांमा अमंखेज्जा पुगलपरियट्ठः ते णं पागलपरियट्ठः आ-
वलिपए अयंखेज्जइयाओ, देसबंधंतरं जहस्यं सु-
हृद्भागं भवगहयं समयादियं, उक्तास्यं अण्ते कालं
०जाव आवलिपए असंखेज्जइयाओ जहा पुढवीकाइया-
यं, एवं वणस्सइकाइयज्जानं ०जाव मणुस्साणं वण-
स्सइकाइयायं दो सुहृदं एवं च, उक्तास्यं अमंखेज्ज
कालं असंखेज्जाओ ओसप्पिणीउसप्पिणीओ कालओ,
खेतओ अमंखेज्जा लांमा, एवं देसबंधंतरं पि उक्तास्यं पु-
ढविकालो ॥

(जीवस्सत्यादि) " एवं खेयं ति " करणान् " ति-
समयूयाईं ति " इत्यम् । (उक्तास्यं अण्ते कालं ति) इह
कालानन्तयं वनस्पतिकायस्थितिकालापेक्षयाऽनन्तकालमि-
त्युक्तं तद्विभजनाधर्माह—(अण्ताओ इत्यादि) अयमि-
प्रायस्त्रयाऽनन्तस्य कालस्य समयेष्ववसर्पित्युत्पत्तिर्योगी-
समयैरपिहयमात्रेणैव नन्ता अयमपि सप्तवर्षस्यो भवन्तीति
(कालओ ति) इदं कालापेक्षया मानम् । (खेतओ ति) ।
लेवापेक्षया पुनरियम्—(अण्ता लांमा ति) अयमर्थस्तस्याऽ-
नन्तकालस्य समयेषु लोकाऽऽकाशप्रदेशैरपिहयमात्रेणैव न-
न्ता लोका भवन्ति । अथ तत्र क्रियन्तः पुल्लपरावर्त्तनी
भवन्तीत्यत आह—(असंखेज्जइयादि) पुल्लपरावर्त्तने-
त्यं मयामाने पुनरिदम्—दशभिः काटीकाटीभरजापस्या-
पमानाभेकं सागरोपमं, दशभिः सागरोपमकाटीकाटीभिर-
वसर्पित्युत्पत्तिरप्येवमेव ता अवसर्पित्युत्पत्तिर्योऽ-
नन्ताः पुल्लपरावर्त्तने, एतद्विशेषवत्त्वं विवेकं वक्ष्य-
तीति, पुल्लपरावर्त्तनीनामेवाऽऽसंख्यानत्वमिदं प्रनायाऽऽह—
(आवलिपएयाइ) असंख्यानसमयसमुदायश्चावलिपएयाइ ।
(देसबंधंतरमित्यादि) भावना एवम्—पृथिवीकायि-
का देशबन्धकः सम्मृतः पृथिवीकायिकेषु लुल्लकमवग्र-
हणं जीवित्वा मृतः सन् पुनरविग्रहेण पृथिवीकायिके-
ष्वप्येवमस्तत्र च सर्वबन्धसमयान्तरं देशबन्धको जानः,
एवं च सर्वबन्धः समयानाधिकमेकं लुल्लकमवग्रहणं दे-
शबन्धयोरेतरेति । (वणस्सइकाइयायं दोपि सुहृदं

ति) वनस्पतिकायिकानां जघन्यतः सर्वबन्धान्तरं द्वे तुल्लके भवन्नप्येकं "एवं वेधे सति" करणान् प्रसमयेन इति-
दृश्यम् एतद्भाषनात् च-वनस्पतिकायिकस्त्रिसमयेन विप्रक्षे-
पक्षस्तत्र च विप्रक्षेप्य समयद्वयसनाहारकस्मृतीयसमये
च सर्वबन्धको भूत्वा तुल्लकभवे च जीविस्था पुनः पृथि-
व्यादिषु तुल्लकमयमेव स्थित्वा पुनरविप्रक्षेपे वनस्पति-
कायिकेष्वेवोपक्रमः प्रथमसमये च सर्वबन्धकोऽस्याविति स-
र्वबन्धयोजनसमयेन द्वे तुल्लकभवेभ्यश्च अन्तरं भवति इ-
ति । (उक्तांशेष्वपि मत्यादि) अयं च पृथिव्यादिषु काय-
स्थितिकाले (एवं देसबंधनं वि ति) यथा पृथि-
व्यादीनां देशबन्धान्तरं जघन्यमेवं वनस्पतेरपि । तच्च तु-
ल्लकभवेप्रवृत्तं समयाधिकम् । आधना चास्य पूर्ववत् । (उ-
क्तांशेषु पुढाविकालां सति , उत्कर्षेण वनस्पतेरंशबन्धान्तरं
पृथिवीकायस्थितिकालोऽसंख्यतात्वात्परिणामिरूप इति ।
अथौदारिकदेशबन्धकादीनामहव्यवाधिकपण्याऽह—

एषसि यं भंते । जीवा यं ओरालियसरीरंदेसबंधगाणं
सव्वबंधगाणं य अबंधगाणं य कयेर कयेर ० जाव यिस-
साहिवा वा । गोयमा । सव्वत्थावा जीवा ओरालियस-
रीरस्स सव्वबंधगा, अबंधगा विमसाट्टिया, देसबंधगा अ-
संवजुगाणा ॥

(एषसि मत्यादि) तत्र सर्वलोकाः सर्वबन्धकास्तेषामप्य-
स्तिसमय एव भवत्यव्यवच्छिन्नं विशेषाधिका यतो विप्रक्षेपणौ
विप्रक्षेपऽप्येव च ते भवन्ति । ते च सर्वेश्वरकालेपित्तया विप्र-
क्षेपका, देशबन्धका असंख्यानपुण्या देशबन्धकालभ्याऽसं-
ख्यानपुण्यादित्यस्य सूत्रस्य प्राप्त्यां चिरपतोऽप्येव वक्ष्यम इति ॥
अथ वैकियशरीरमयेगबन्धनिकपण्याऽह—

वेडवियसरीरप्पओगबंधे यं भंते । कइविहे पसुत्ते ? ।
गोयमा । दुविहे पसुत्ते । तं जहा-एग्गिदियवेडविय-
सरीरप्पओगबंधे य, पंविदियवेडवियसरीरप्पओगबंधे य ।
जइ एग्गिदियवेडवियसरीरप्पओगबंधे, अवाउकाइयए-
ग्गिदियवेडवियसरीरप्पओगबंधे, अवाउकाइयएग्गिदियवे-
डवियसरीरप्पओगबंधे य । एवं एणं अभिलावेणं जहा
ओसाइयसंठाणे वेडवियसरीरंभंथा तहा भाणियव्वो ०
जाव पज्जातासव्वट्टिसिद्धअणुत्तरोवाइयकप्पाऽतीयेवमा-
इययदेवपंचिदियवेडवियसरीरप्पओगबंधे य, अपज्जाता-
सव्वट्टिसिद्धअणुत्तरोवाइय ० जाव प्पओगबंधे य । वेडविय-
सरीरप्पओगबंधे यं भंते । कस्स कम्मस्स उदणं ? ।
गोयमा । वीरियसजोगसहव्वयाए ० जाव आउयं वा लद्धि
वा पडुच्च वेडवियसरीरप्पओगानामाए कम्मस्स उदणं
वेडवियसरीरप्पओगबंधे । वाउकाइयएग्गिदियवेडवियस-
रीरप्पओग पुच्छा । गोयमा । वीरियसजोगसहव्वयाए एवं
चेव ० जाव लद्धि पडुच्च ० जाव वाउकाइयएग्गिदियस-
रीरप्पओगबंधे । रयणप्पभापुडविनेरयपंचिदियवेडविय-
सरीरप्पओगबंधे यं भंते । कस्स कम्मस्स उदणं ? । गो-

यमा । वीरियसजोगसहव्वयाए ० जाव आउं वा पडुच्च
रयणप्पभापुडविने ० जाव बंधे, ० जाव अहे सत्तमाए । ति-
रिक्खनोत्थियपंचिदियवेडवियसरीरपुच्छा ? । गोयमा ।
वीरिय ० जहा वाउकाइयाणं । यणुत्तसंपंचिदियवेडवियसरी-
रप्पओगपुच्छा । । एवं चेव असुरकुमारभवणवासिदेवपंचि-
दियवेडविय ० जाव बंधे । जहा रयणप्पभापुडविनेरयया-
यं एवं ० जाव यणियकुमारा, एवं वाणमंतरा, एवं
जोइसिया, एवं साहम्मकप्पावगया वेमाणिया, एवं ० जाव
अच्छुयगेवज्जगकप्पातीयवेमाणिया येयव्वा । अणुत्तरोवा-
इयकप्पातीयवेमाणिया एवं चेव । वेडवियसरीरप्पओगबंधे
यं भंते । किं देसबंधे, सव्वबंधे ? । गोयमा । देसबंधे वि स-
व्वबंधे वि । वाउकाइयएग्गिदिय एवं चेव । रयणप्पभापुड-
विनेरयया एवं ० जाव अणुत्तरोवाइया । वेडवियसरीर-
प्पओगबंधे यं भंते । कालो केवचिरे होइ ? । गोयमा ।
सव्वबंधे जहणं एक्कं समयं, उक्कांसण दो सभया, देसबंधे
जहणं एक्कं समयं, उक्कांसणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समयूणा-
इं । वाउकाइयएग्गिदियवेडवियपुच्छा । गोयमा । सव्व-
बंधे एक्कं समयं, देसबंधे जहणं एक्कं समयं, उक्कांसणं भंते
मुहुत्तं ।

(वीरियेत्यादौ) यावत्करणान् (पमायपक्षया कम्मं च जोगं
च भवे च सति) द्रष्टव्यम् (लद्धि च सति) वैकियकरणलक्षि-
त्वा प्रतीय । एतच्च वायुपञ्चिद्वयतियंमनुष्यानपेक्षोक्तं,
तेन वायुकायाऽऽदिसृजेण लक्षितं वैकियशरीरबन्धस्य प्रत्य-
तया यद्यति, नारकदेवसृजेषु पुनस्ताव विहाय वीर्यसयोग-
सहृदयताऽऽदीन् प्रत्यतया वदयतीति । (सव्वबंधे जह-
णं एक्कं समयं ति) कथं वैकियशरीरिदृष्टपद्यमानो
लक्षितो वा तत्कुर्वन् समयमेकं सर्वबन्धको भवतीत्येव-
मेकं समयं सर्वबंध इति । (उक्तांशेषु दो समयं सति) ।
कथमौदारिकशरीरी वैकियतां प्रतिपद्यमानः सर्वबन्धको
भूत्वा मृतः पुनर्नारकत्वं देवत्वं वा यदा प्राप्नोति तदा
प्रथमसमये वैकियस्य सर्वबन्धक एवेति कृत्वा वैकियशरी-
रस्य सर्वबंध उद्गृह्यतः समयद्वयमिति । (देसबंधे जह-
णं एक्कं समयं ति) कथमौदारिकशरीरी वैकियतां प्रतिप-
द्यमानः प्रथमसमये सर्वबन्धको भवति । द्वितीयसमये देश-
बन्धको भूत्वा मृत इत्येवं देशबन्धको जघन्यत एक्कं समयमि-
ति । (उक्तांशेषु तेत्तीसं सागरोवमाइं समयूणां इति) कथं
देवेषु नारकेषु चोक्तं लक्षितमित्यप्यद्यमानः प्रथमसमये स-
र्वबन्धको वैकियशरीरस्य ततः परं देशबन्धकस्तेन सर्वबन्ध-
समयेनोनाति त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमायुत्कपेनो देशबन्ध इ-
ति । (वाउकायिएत्यादि) । देसबंधं जहणं एक्कं समयं
ति । कथं वायुरौदारिकशरीरी सन् वैकियं गतस्ततः
प्रथमसमये सर्वबन्धको द्वितीयसमये देशबन्धको भूत्वा
मृत इत्येवं जघन्येनैको देशबन्धतमयः । (उक्तांशेषु
भंतेमुहुत्तं ति) वैकियशरीरेण स एव यदासमुद्भूतमा-
त्रमास्ते तदोत्कपेनो देशबन्धोऽन्तमुहुत्तं लक्षितवैकियज-

रीरिणा जीयतोऽन्तर्मुहूर्तात्परना न वैकियशरीरवस्थानम-
स्ति पुनरीदारिकशरीरवस्थावश्यं प्रतिपत्तेरिति ॥

रथण्यपभापुदविनेरइयुच्छा । गोयमा । सन्वबंधे
एकं समयं, देसबंधं जहण्यं दसवाससहस्ताई ति-
समयऊण्णई, उकोमेणं सागरोवणं समयूणं । एवं
०जाव अहे सतमाए, खवरं देसबंधं जस्स जा जह-
सिया ठिई सा तिसमयऊणा कायव्वा ०जाव उको-
सा समयऊणा । पंचिदियतिरिक्खनोशियाणं मणु-
स्साण य जहा वाउकाइयाणं असुरकुमारनागकुमार ०जाव
असुरतोववाइयाणं जहा नेरइयाणं, खवरं जस्स जा ठि-
ई सा भाणियव्वा ० जाव अणुत्तोरोववाइयाणं सन्वबंधे
एकं समयं, देसबंधं जहण्यं एकतीससागरोवमाई तिस-
मयऊण्णई । उकोमेणं तेत्तीसं सागरोवमाई समयऊण्णई ।

(रथण्यमेत्यादि) (देसबंधं जहण्यं दसवाससहस्ता-
इ ति) कथं त्रिसमयविग्रहेण रत्नप्रभायां जघन्यस्थि-
तिनारकः समुत्पन्नस्तत्र च समयजघनमाहारकस्त्वृत्तये च-
क्ष्मणे सर्वबन्धकस्ततो देशबन्धको वैकियस्य तदेवमाया-
समयत्रयन्यूनं वर्षसहस्रदशकं जघन्यतो देशबन्धः । (उ-
क्कोमेणं सागरोवमं समयूणं ति) । कथमविग्रहेण रत्नप्र-
भायामुत्कृष्टस्थितिनारकः समुत्पन्नस्तत्र च प्रथमसमये
सर्वबन्धको वैकियशरीरस्य ततः परं देशबन्धकस्तेन सर्व-
बन्धसमाधेनानं सागरोपममुकपतो देशबन्ध इति, एवं सर्वत्र
सर्वबन्धः समयं, देशबन्धश्च जघन्यो विग्रहसमयत्रयन्यूनो
निजिजिजघन्यस्थितिप्रमाणो बाधयः, सर्वबन्धसमयन्यु-
नोऽमुत्कृष्टस्थितिप्रमाणोऽमुत्कृष्टदेशबन्ध इत्येतदेवाऽऽह- । एवं
जावत्यादि) पञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्याणो वैकियसर्वबन्ध एकं
समयं, देशबन्धस्तु जघन्यत एकसमयमुत्कर्षेण त्वन्तर्मुहूर्त-
मेतदेवातिदेशमाऽह- (पंचिदियेत्यादि) यच्च "अंतोमुहूर्तं नर-
प-सु होइ चत्वारि तिरियमणुपसु । देवेसु अयमासो । उ-
क्कोस विउवण्णकालो ॥ १ ॥ " इति बचनसामर्थ्यादन्त-
र्मुहूर्तं चतुष्टयं तेषां देशबन्ध इत्युच्यते । तन्मता-
भतरमित्यवसेयमिति । उक्को वैकियशरीरप्रयोगबन्धस्य
कालः ।

अथ तस्यैवान्तरं निकृष्यग्राह—

वेउवियसरीरपयोगबंधंतरं णं भंते । कालओ
केरविरं होइ ? । गोयमा । सन्वबंधंतरं जहण्यं ए-
कं समयं, उकोमेणं अयंतं कालं, अयंतता ०जाव
आवलियाए असंखेजइभायो, एवं देसबंधंतरं पि । वाउ-
काइयवेउवियसरीरपुच्छा ? । गोयमा । सन्वबंधंतरं जह-
ण्यं अंतोमुहूर्तं, उकोमेणं पलिओवमस्स असंखेजइभा-
यं । एवं देसबंधंतरं पि । तिरिक्खनोशियपंचिदियवेउ-
वियसरीरपयोगबंधंतरपुच्छा ? । गोयमा । सन्वबंध-
तरं जहण्यं अंतोमुहूर्तं, उकोमेणं पुव्वकोडिपुहूर्तं । एवं
देसबंधंतरं पि । एवं मणुयस्स पि ॥

(वेउवियेत्यादि) (सन्वबंधंतरं जहण्यं एकं समयं
ति) कथमौदारिकशरीरी वैकियं गतः प्रथमसमये सर्व-
बन्धको, द्वितीये देशबन्धको भूत्वा मृत्यो देवेषु नारकेषु
वा वैकियशरीरिष्वविग्रहेणोत्पद्यमानः प्रथमसमये सर्व-
बन्धक इत्यवमेकः समयः सर्वबन्धान्तरमिति । (उक्को-
मेणं अयंतं कालं ति) कथमौदारिकशरीरी वैकियं गतो
वैकियशरीरिषु वा देवाऽऽदिषु समुत्पन्नः, स च प्रथमसमये
सर्वबन्धको भूत्वा देशबन्धं च कृत्वा मृतस्ततः परमन्तकाल-
मौदारिकशरीरिषु वनस्पत्यादिषु स्थित्वा वैकियश-
रीरवस्तुपञ्चस्तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्धको जातः, एवं
च सर्वबन्धव्याप्योक्तमन्तरं भवतीति । (एवं देसबंधंतरं पि
ति) जघन्यैकं समयमुत्कृष्टतोऽन्तकालमित्यर्थः, भावना
चास्य पूर्वोक्तानुसारंहेति । (वाउकाइयेत्यादि) (सन्वब-
ंधंतरं जहण्यं अंतोमुहूर्तं ति) कथं बायुरौदारिकशरीरी वै-
कियशक्तिपञ्चस्तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्धको भूत्वा मृतः
पुनर्वायुरेव जातस्तस्य वा पयोतकस्य वैकियशक्तिर्वायव-
नीत्यन्तर्मुहूर्तमात्रेणाऽसौ पयोतको भूत्वा वैकियशरीर-
मारभते, तत्र चासौ प्रथमसमये सर्वबन्धको जात इत्येवं
सर्वबन्धान्तरमन्तर्मुहूर्तमिति । (उक्कोमेणं पलिओवमस्स
असंखेजइभायं ति) कथं बायुरौदारिकशरीरी वैकियं ग-
तस्तन्प्रथमसमये च सर्वबन्धकस्ततो देशबन्धको भूत्वा मृत-
स्ततः परमौदारिकशरीरिषु बायुषु पश्येयमाऽसंख्येयमागम-
निबाह्यावश्यं वैकियं करोति, तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्ध
एवं च सर्वबन्धव्याप्योक्तमन्तरं भवतीति । (एवं देसबंध-
ंतरं पि ति) । अस्स भावना प्रातिपत्तिः । (तिरिक्खेत्यादि)
(सन्वबंधंतरं जहण्यं अंतोमुहूर्तं ति) कथं पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्गोत्रिको वैकियं गतस्तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्ध-
कस्ततः परं देशबन्धकोऽन्तर्मुहूर्तमात्रं, तत औदारिकस्य
सर्वबन्धको भूत्वा समयं देशबन्धको जातः पुनरपि अद्वि-
यमुत्पन्ना वैकियं करोमीति पुनर्वैकियं कुर्वतः प्रथमसमये
सर्वबन्ध एव च सर्वबन्धव्याप्योक्तमन्तरं भवतीति । (उ-
क्कोमेणं पुव्वकोडिपुहूर्तं ति) कथं पूर्वकोट्यायुः पञ्च-
न्द्रियतिर्यग्गोत्रिको वैकियं गतस्तत्र च प्रथमसमये सर्व-
बन्धकस्ततो देशबन्धको भूत्वा कालान्तरं मृतः पूर्वकोट्या-
युः पञ्चेन्द्रियतिर्यक्त्वेवोत्पन्नः पुनर्जन्मतः सह ससाहो वारा-
न्ततः सप्तमेऽष्टमे वा भवे वैकियं गतस्तत्र च प्रथमसमये
सर्वबन्धं कृत्वा देशबन्धं करोतीत्येवं सर्वबन्धव्याप्योक्तं
यथोक्तमन्तरं भवतीति । (एवं देसबंधंतरं पि ति) । भावना
चास्य सर्वबन्धान्तरोक्ताभावमाऽनुसारंहेति ।

वैकियशरीरबन्धान्तरमत्र प्रकाशन्तं विन्यग्राह—

जीवस्स णं भंते । वाउकाइयत्ते नो वाउकाइयत्ते पुण-
रिव वाउकाइयत्ते वाउकाइयपंचिदियवेउवियपुच्छा ? । गो-
यमा । सन्वबंधंतरं जहण्यं अंतोमुहूर्तं, उकोमेणं अ-
यंतं कालं वणस्सकालो । एवं देसबंधंतरं पि ।

(जीवस्स इत्यादि) (सन्वबंधंतरं जहण्यं अंतोमुहूर्तं ति)
कथं बायुवैकियशरीरं प्रतिपद्यस्तत्र च प्रथमसमये सर्व-
बन्धको भूत्वा मृतस्ततः पृथिवीकायिकस्यपञ्चस्तत्राऽपि कतिपयान्

पुत्रकमवाप्तुं स्थित्वा वैकिपयं गन्तव्यं च प्रथमसमये सर्व-
बन्धको जानन्तस्तत्र वैकिपस्य वैकिपस्य च सर्वबन्धोन्मत्त-
बहवः पुत्रकमवाप्ते च बहवोऽप्यन्तर्मुहूर्तमन्तर्मुहूर्ते,
बहूनां पुत्रकमवानां प्रतिपादितत्वात्, ततश्च सर्वब-
न्धान्तरं यथोक्तं भवतीति । [उक्तोत्थं अन्तं कालं
वणस्सइकालो लि] कथं वायुवैकिपशरीरं भवन्
मृतो वनस्पदवादिवनतं कालं स्थित्वा वैकिपशरीरं पुन-
र्यदा लम्पन्ते तदा यथोक्तमन्तं विविधतीति । [एवं देसब-
न्धंतरं पि चि] भावना वास्य प्रागुक्तानुसारेण ।

रत्नप्रभापुत्रे—

जीवस्स यं भंते ! रथयपभापुदपिनेरदयते नोरययप-
भापुदविपुच्छा ? । गोयमा ! सर्वबंधंतरं जहण्ये दस-
वासइरसाई अंतोमुहुरत्तममहियाई, उक्कोसेयं वणस्सइ-
कालो, देसबंधंतरं जहण्ये अंतोमुहुरत्तं, उक्कोसेयं अन्तं
कालं वणस्सइकालो एवं ० जाव अइ सत्तमाए, खवरं
जा जस्स ठिई जइमिया सा सर्वबंधंतरं जहण्ये अं-
तोमुहुरत्तममहिया कायव्वा, सेसं तं वेव । पंविदियति-
रिक्खजोखियमणुस्सम्य य जहा वाउकाइयायं, असुरकु-
मानागकुमार ० जाव इरसाईदेवायं, एएसि जहा रय-
यपभापुदपिनेरदयायं, नवरं सर्वबंधंतरं जस्स जा ठिई
जइमिया सा अंशोमुहुरत्तममहिया कायव्वा, सेसं तं वेव ।
[सर्वबंधंतरं मित्यादि] एतच्छब्दे रत्नप्रभापुदो दश-
वर्षसहस्रवैकिपक उत्पत्तौ सर्वबन्धकस्तत् उद्बुत्तस्तु गर्भ-
पञ्चेन्द्रियवन्तमुहूर्तं स्थित्वा रत्नप्रभायां पुनरप्युत्पन्न-
स्तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्धक इत्येवं सूत्रोक्तं जन्मम-
न्तरं सर्वबन्धोपरिति, अयं च यदाऽपि प्रथमोत्पत्तौ त्रिसम-
यविग्रहेषुत्पद्यते तदाऽपि न दशवर्षसहस्राणि त्रिसमय-
न्यूनानि भवन्ति अन्तमुहूर्तस्य मध्यास्त्रयवयवस्य तत्र प्र-
त्येकाया च त्रयप्रत्येयऽप्यन्तमुहूर्तस्येवाध्यातस्तस्यागिकमेवत्वा-
दिति । [उक्कोसेयं वणस्सइकालो लि] कथं रत्नप्रभापुद-
क उत्पत्तौ सर्वबन्धकस्तत् उद्बुत्तज्जानन्तं कालं वनस्प-
त्स्थित्वा पुनस्तत्रैवोत्पद्यमानः सर्वबन्ध इत्येवमु-
क्तमन्तरमिति । [देसबंधंतरं जहण्ये अंतोमुहुरत्तं लि]
कथं रत्नप्रभापुदो दशवर्षसहस्र मृतोऽनुमुहूर्तोऽप्यु-
पञ्चेन्द्रियतिर्यक्तयोत्पद्य मृत्या रत्नप्रभापुदकतयोत्पद्यस्तत्र च
द्वितीयसमये दशवर्ष इत्येवं जन्मं दशवर्षस्यान्तरं ति, शर्क-
रप्रभा [उक्कोसेयं मित्यादि] भावना प्रागुक्तानुसारेणति, शर्क-
रप्रभा [उक्कोसेयं वैकिपशरीरं बन्धस्यान्तरमात्रं दशतः संखपा-
योमाह—(एवं जयेत्वादि) द्वितीयाऽद्विचिचि जीव जघन्या स्थि-
तिः क्रमेणैकं नीतिं सप्तदश सप्तदश द्वाविंशतिश्च सागरोप-
मासीति, पञ्चेन्द्रियेयादौ (जहा वाउकाइयायं लि) जघन्ये-
नान्तमुहूर्तमुत्कृष्टः पुनरन्तं कालमिदं योऽसुरकुमाराऽऽ-
व्यस्तु सखारान्ता देवा उपलिसमये सर्वबन्धं कृत्वा
स्वकीयां च जघन्यस्थितिमनुगाह्य पञ्चेन्द्रियतिर्यक्तुं जघन्ये-
नान्तमुहूर्तानुसारेण सप्तदश मृत्या च तेष्वेव सर्वबन्धका
जातार एवं च तेषां वैकिपस्य जघन्यं सर्वबन्धान्तरं जघन्या
सखित्तिरन्तमुहूर्तार्थिका वक्तव्याः उत्कृष्टं त्वनन्तं कालं

यथा रत्नप्रभापुदकानामित्येन दशवर्षमाह—(असुरकुमारोऽस्या-
दि) तत्र जघन्यस्थितिरसुरकुमाराऽऽदीनां व्यन्तराणां च दश
वर्षसहस्राणि त्रयोविंशत्यां पर्यायमाष्टभागः सौधम्योऽभि-
वृत्तु (पक्षिणं अद्विंशं दोसा रसादिया सत्तदस्य य कोऽस्वेव्यादि)

आनतसुत्रे—

जीवस्स यं भंते ! अणुयदेवते नोभाणयदेवते पु-
च्छा ? । गोयमा ! सर्वबंधंतरं जहण्ये अद्राससाग-
रोवमाई वासपुहुत्तममहियाई, उक्कोसेयं अन्तं कालं
वणस्सइकालो, देसबंधंतरं जहण्ये वासपुहुत्तं, उक्को-
सेयं अन्तं कालं वणस्सइकालो, एवं ० जाव अचु-
ए, नवरं जस्स जा ठिई सा सर्वबंधंतरं जहण्ये वा-
सपुहुत्तममहिया कायव्वा, सेसं तं वेव । गोविज्जकप्पा-
तीयपुच्छा ? । गोयमा ! सर्वबंधंतरं जहण्ये वारीत्ते
सागरोवमाई वासपुहुत्तममहियाई, उक्कोसेयं अन्तं
कालं वणस्सइकालो, देसबंधंतरं जहण्ये वासपुहुत्तं,
उक्कोसेयं वणस्सइकालो ॥

(सर्वबंधंतरं मित्यादि) एतस्य भावना-आनतकल्पयो देव
उत्पत्तौ सर्वबन्धकः, स वाष्टादशसागरोपमाणि तत्र स्थित्वा
तत्तद्व्युत्तौ वर्षपूयकं मनुष्येषु स्थित्वा पुनस्तत्रैवोत्प-
न्नः प्रथमसमये वाऽसौ सर्वबन्धक इत्येवं सर्वबन्धान्तरं
जघन्यमष्टादशसागरोपमाणि वर्षपूयकवाधिकानीति, उ-
त्कृष्टं त्वनन्तं कालम् । कथं च देवस्तस्माच्च्युतोऽनन्तं कालं
वनस्पत्यदिषु स्थित्वा पुनस्तत्रैवोत्पन्नः प्रथमसमये वाऽ-
सौ सर्वबन्धक इत्येवमिति । [देसबंधंतरं जहण्ये वा-
सपुहुत्तं लि] कथं च एवं दशवर्षकः संरच्युतो वर्ष-
पूयकं मनुष्यत्वमनुभूय पुनस्तत्रैव गतस्तस्य च सर्वब-
न्धान्तरं दशवर्ष इत्येवं सूत्रोक्तमन्तरं भवति । इह च यद्यपि
सर्वबन्धसमयाधिकं वर्षपूयकं भवति तथाऽपि तस्य वर्ष-
पूयकत्वादनयोन्तरविविधता न भेदेन गणनमिति, एवं
प्राधान्याऽऽप्युत्पत्तिप्रत्येयकसूत्रावपि, अथ सनःकुमाराऽऽ-
दिसहस्रारान्ता देवा जघन्यतो नवविनाऽऽप्युत्पन्न आनताऽऽ-
व्युत्पत्तास्तस्मात् नवमासाऽऽप्युत्पन्नः समुत्पद्यन्ति इति जीव-
समाधेयमभिधीयते । ततश्च जघन्यं तत्सर्वबन्धान्तरं तत्त-
द्विक्ततद्वचन्यस्थितिरूपं प्राप्नोति । सत्येतत्, केवलं म-
तान्तरमेवेदमिति । अनुत्तरविमानसुत्रे (उक्कोसेयं मित्या-
दि) उत्कृष्टं सर्वबन्धान्तरं दशवर्षमात्रं च संख्यातानि साग-
रोपमाणि यतो गान्तककाजमुत्पत्तिसंविमात्तयुतः संसरति ।
तानि च जीवसमासमतेन द्विसंख्यानीति ।

अथ वैकिपशरीरदेशबन्धकाऽऽध्यानामष्टपद्याऽदि-

निरूपणायाऽऽह—

जीवस्स यं भंते ! अणुत्तरोवाह्यपुच्छा ? । गोयमा !
सर्वबंधंतरं जहण्ये एकवर्षं सागरोवमाई वासपुहु-
त्तममहियाई, उक्कोसेयं संखेजाई सागरोवमाई, देस-
बंधंतरं जहण्ये वासपुहुत्तं, उक्कोसेयं संखेजाई साग-
रोवमाई । एतेसि यं भंते ! जीवायं वेउव्विपसरीर-

स्त देसबंधगाथं सव्वबंधगाथं अबंधगाथं य कयरे क-
यरेहिंतो ० जाव विसेसहिंया वा । गोयमा ! सव्व-
त्थोवा जीवा वेउब्बियसरीरस्स सव्वबंधगा, देसबंधगा
अस्सेजमुण्णा, अबंधगा अण्णंतमुण्णा ।

(एएसियादि) तत्र सर्वस्तोका वैकियसर्वबंधकास्त-
त्कालस्याहस्यात् देशबन्धका असंख्यानगुणस्तत्कालस्य
तदपेक्षयाऽसंख्येयगुणत्वाद्वन्धकास्त्वन्नन्मुण्णाः । सिद्धानां
वनस्पत्यादीनां च तदपेक्षया अनन्तगुणत्वादिति ॥

अथाऽऽहारकशरीरप्रयोगबन्धमधिकृत्याऽऽह—

आहारगसरीरप्यओगबंधे णं भंते ! इविहे पण्णत्ते ! गोयमा !
एगामारं पण्णत्ते । अइ एगामारं पण्णत्ते किं मणुस्माऽऽहार-
गसरीरप्यओगबंधे, अमणुस्माऽऽहारगसरीरप्यओगबंधे ।
गोयमा ! मणुस्माऽऽहारगसरीरप्यओगबंधे, नोअमणुस्माऽऽ-
हारगसरीरप्यओगबंधे, एवं एण्णं अभिलावेणं जहा ओगाह-
यसंठाणे ० जाव इण्डित्तपमत्तसंजयसम्मरिद्धिपजत्तसंखेजवा-
साउयकम्मभूमिगममन्नकितियमणुस्माऽऽहारगसरीरप्यओग-
बंधे, नोअण्डित्तपमत्त ० जाव आहारगसरीरप्यओगबंधे
णं भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं । गोयमा ! वीरियसजोगस-
द्वयाए ० जाव लद्धिवा पटुच्च आहारगसरीरप्यओगनामाए
कम्मस्स उदएणं । आहारगसरीरप्यओगबंधे आहारगस-
रीरप्यओगबंधे णं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे । गोय-
यमा ! देसबंधे वि, सव्वबंधे वि । आहारगसरीरप्य-
ओगबंधे णं भंते ! कालओ केवचिरं होइ । गोयमा !
सव्वबंधे एक्कं समयं, देसबंधे जहसणं अंतोमुहुत्तं, उक्का-
सणं वि अंतोमुहुत्तं । आहारगसरीरप्यओगबंधेतरसं, भंते !
कालओ केवचिरं होइ । गोयमा ! सव्वबंधंतरं जहसणं
अंतोमुहुत्तं, उक्कोसणं अण्णंतं कालं, अण्णंताओ ओसपि-
णीउस्सपिणीओ कालओ, खंतओ अण्णंता लोगा अवहुं
पोगलपरिण्टं देख्खणं । एवं देसबंधंतरं पि ॥

(सव्वबंधे एक्कं समयं) आद्यसमय एव सर्वबंध-
भावात् । (देसबंधे जहसणं अंतोमुहुत्तं) उक्कोसेण वि
अंतोमुहुत्तं ति) कथं जवयत्त उक्कपेतं आन्तमुहुत्तमात्र-
मेवाऽऽहारकशरीरी भवति, परत आदिगिकशरीरस्याव-
श्यं अद्वयत्तत्वं वातमुहुत्तं आद्यसमये सर्वबंध उत्तर-
कालं च देशबन्ध इति । अथाऽऽहारकशरीरप्रयोगबन्धस्य-
आन्तरिकरूपयाऽऽह—(आहाररेवादि) (सव्वबंधंतरं
जहसणं अंतोमुहुत्तं ति) कथं मनुष्य आहारकशरीरं प्र-
तिपक्षस्तत्पथमसमये च सर्वबंधकस्ततोऽप्यनुभूतमात्रं
सिद्ध्यत्वा आदिकशरीरं गतस्तथाप्यनुभूतं स्थितः पु-
नरपि तस्य संशयाऽऽहारकशरीरकर्मणकारणमुपगच्छ, ततः
पुनरप्याहारकशरीरं गृह्णाति, तत्र च प्रथमसमये सर्वबंधक-
त्वेत्येवं च सर्वबंधान्तरमात्रमुहुत्तं द्वयोरेवप्यनुभूतयोरे-
कत्वसिद्धिर्नास्तीति । (उक्कोसेण अण्णंतं कालं ति) । कथं
अतोऽनन्तकालादहारकशरीरं पुनर्भवेत इति, कालानन्त्य-

मेव विशेषेणाऽऽह—(अण्णंताओ उस्सपिणीओ ओसपिणीओ
कालओ खंतओ अण्णंता लोगा ति) एतद्व्याख्यानं प्राचक्षते ।
अथ तत्र पुद्गलपरावर्तपरिमाणं किं भवतीत्याह—(अवहुं
पोगलपरिण्टं देख्खणं ति) अपाईम-अवगमाईमईमात्रमि-
त्यर्थः, पुद्गलपरावर्तं प्रागुक्तस्वरूपम्, अपाईमप्यव्यक्तः पू-
णं स्यादत आह—देशोनामिति । एवं । देसबंधंतरं पि ति ।
जन्म्येनाम्नं मुहुत्तमुपपत्तिः पुनरपार्द्धं पुद्गलपरावर्तं देशोनाम् ।
भावना तु पूर्वोक्तामुपरेयेति ।

अथाऽऽहारकशरीरदेशबन्धकाऽऽदीनामपत्तयाऽऽदि-
कृत्यायाऽऽह—

एएसिं णं भंते ! जीवाणं आहारगसरीरस्स देसबंधगाणं
सव्वबंधगाणं अबंधगाणं कयरे कयरेहिंतो ० जाव विसेस-
हिंया वा । गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा आहारगसरीरस्स स-
व्वबंधगा, देसबंधगा संखेजमुण्णा, अबंधगा अण्णंतमुण्णा ॥

(एएसियादि) तत्र सर्वस्तोका आहारकस्य सर्वब-
न्धकान्तस्सर्वबंधकालस्याऽदपवादिशबन्धकाः संख्यातगु-
णास्तद्देशबन्धकालस्य बहुत्वादसंख्यानगुणास्तु ते न भव-
न्ति, यतो मनुष्या अपि संख्याताः किं पुनराहारकशरीर-
शबन्धका अबन्धकास्त्वन्नन्मुण्णाः, आहारकशरीरं हि मनु-
ष्याणां तत्रापि संयतनात्मा, तेषामपि कर्माविदेव कदाचि-
देव च भवतीति । शेषकाले न शेषमत्वाभावबन्धकास्तत्तच्छ-
सिद्धचतस्रत्यादीनामनन्तगुणत्वादनन्तमुण्णास्त इति ॥

अथ तेजसशरीरप्रयोगबन्धमधिकृत्याऽऽह—

तेयामरीरप्यओगबंधे णं भंते ! इविहे पण्णत्ते । गो-
यमा ! पंचविहे पण्णत्ते । तं जहा-एग्गिदियतेयासरीरप्य-
ओगबंधे य, बंदिदियतेयासरीरप्यओगबंधे य ० जाव पंचि-
दियतेयासरीरप्यओगबंधे य । एग्गिदियतेयामरीरप्यओ-
गबंधे णं भंते ! इविहे पण्णत्ते । एवं एण्णं अ-
भिलावेणं भेदो जहा-ओगाहयसंठाणे ० जाव पज्जा
सव्वट्टमिद्धअणुत्तरोवाइयकपाण्णतयायवमाणियदेवपंचिदिय-
तेयासरीरप्यओगबंधे य अपज्जामव्वट्टमिद्धअणुत्तरो-
ववाइय ० जाव बंधे य । तेयामरीरप्यओगबंधे णं भंते ! कस्स
कम्मस्स उदएणं । गोयमा ! वीरियसजोगसद्वयाए ०
जाव आउयं वा पटुच्च तेयामरीरप्यओगनामाए क-
म्मस्स उदएणं तेयामरीरप्यओगबंधे । तेयासरीरप्यओग-
बंधे णं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे । गोयमा !
देसबंधे, ओ सव्वबंधे । तेयासरीरप्यओगबंधे णं भंते !
कालओ केवचिरं होइ । गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते । तं
जहा-अण्णइए वा अपज्जमियए, अण्णइए वा सपज्जमियए ।
तेयासरीरप्यओगबंधंतरं णं भंते ! कालओ केवचिरं होइ ।
गोयमा ! अण्णइयस्स अपज्जमियस्स नत्थि अंतरं, अ-
ण्णइयस्स सपज्जमियस्स नत्थि अंतरं । एण्णत्ति णं भंते ।
जीवाणं तेयासरीरस्स देसबंधगाणं अबंधगाणं य कयरे
कयरेहिंतो ० जाव विसेसहिंया वा । गोयमा ! सव्वत्थो-

वा जीवा तेयासरीरस्स अबंधगा देसबंधगा अर्थात्तुणा ॥
(तेयेत्यादि) (नासवबंधं चि) तेजसशरीरस्यानादि
त्वात् सर्वबंधोऽस्ति तस्य प्रथमतः पुद्गलाद्वाहकपत्वादि
निमित्तं । (अणादए वा अपजवसिएत्यादि) तत्रायं तेज-
सशरीरबन्धोऽनादिरपर्यवसितोऽभव्यानाम अनादिः क्षप-
यन्तस्तु भव्यानामिति । अथ तेजसशरीरप्रयोगबन्धस्य-
वाप्तरनिरूपणायऽऽह- (तेयेत्यादि) । (अणादयस्तेत्यादि)
यस्यान्तसारत्वात् जीवस्तेजसशरीरबन्धनद्वयरूपेणाऽपि स-
त्त्वाऽविनिर्मुक्त एव भवति, तस्मात् द्वयरूपस्याप्यस्य नास्त्य-
स्तरमिति । अथ तेजसशरीरदेशबन्धकाऽवबन्धकानामवस्था-
ऽद्विनिरूपणायऽऽह- (एएसीत्यादि) तत्र सर्वस्त्वाकास्ते-
जसशरीरव्याऽवबन्धकाः, सिद्धान्तिम तत्रबन्धकत्वात्, देश-
बन्धकास्त्वनन्तगुणास्तद्देशबन्धकानां सकलसंसारिणां सि-
द्धिभ्योऽनन्तगुणत्वादिति ।

अथ कामिणशरीरप्रयोगबन्धमधिकृत्याऽह—

कम्पामरीरप्पओगबंधं थं भंते ! कइविहे पणत्ते ! गोय-
मा ! अट्टविहे पणत्ते । तं जहा—नाशादरणिज्जकम्पामरी-
रप्पओगबंधं ०जाव अंतराइयकम्पामरीरप्पओगबंधं । ना-
शावरणिज्जकम्पामरीरप्पओगबंधं थं भंते ! कस्स कम्प-
स्स उदएणं ? गोयमा ! नाशपडिणीययाए नाशखिएहव-
णयाए नाशंतराएणं नाशप्पदेसेणं शाखच्चाभायएणं
नाशविंसंवादाणाजोगेणं नाशावरणिज्जकम्पामरीरप्पओ-
गनामाए कम्पस्स उदएणं नाशावरणिज्जकम्पामरीर-
प्पओगबंधं ॥

(नाशपडिणीययाए चि) ज्ञानस्य-भुताऽऽदेस्तद्भेदाज्ज्ञान-
वतां वा या प्रत्यनीकता सामान्येन प्रतिकूलता सा तथा
नया । (नाणनिहवणयाए चि) ज्ञानस्य-भुतस्य भुतगुरु-
त्वं वा या निहवता-अपलपनं सा तथा तथा- (नाणंतरा-
येणं चि) ज्ञानस्य भुतस्यान्तरायस्त्वग्रहणाऽऽदौ विप्रो यः
स्तथा तेन । (नाणप्पओसिणं चि) ज्ञानि-भुताऽऽदौ ज्ञानव-
स्तु था यः प्रहेपोऽर्पिताः स्त तथा तेन । (नाणच्चासाय-
याए चि) ज्ञानस्य ज्ञानिनां वा याऽज्यासातना-हीलना सा
तथा तथा । (नाणविंसंवादाणाजोगेणं चि) ज्ञानस्य ज्ञानि-
नां वा विंसंवादन्योगो व्यभिचारदेशनोय व्यापारो यः स
तथा तेन । एतानि च बाह्यानि कारणानि ज्ञानाऽऽवरणायका-
मंशशरीरबन्धे ।

अथाप्तरं कारणमाह—

दरिसावावरणिज्जकम्पामरीरप्पओगबंधं थं भंते ! कस्स
कम्पस्स उदएणं ? गोयमा ! दंसणपडिणीययाए एवं ज-
हा नाशावरणिज्जं, नवरं दंसणनामघेयव्वं ०जाव दंस-
णविंसंवादाणाजोगेणं दंसणावरणिज्जकम्पामरीरप्पओग-
नामाए कम्पस्स उदएणं ०जाव पओगबंधं । सायावेयथिज्जकम्पामरीरप्पओगबंधं थं भंते ! कस्स कम्प-
स्स उदएणं ? गोयमा ! पाणाणुकंपयाए भूयाणुकंपयाए
एवं जहा सत्तमसए दुस्समाउहेसए ०जाव अपरियाव-

थयाए सायावेयथिज्जकम्पामरीरप्पओगनामाए कम्पस्स
उदएणं सायावेयथिज्ज ०जाव बंधं । असायावेयथिज्ज-
पुच्छा ? गोयमा ! परदुक्खलयाए परमोयलयाए जहा
सत्तमसए दुस्समाउहेसए ०जाव परितानवथयाए असाया-
वेयथिज्जकम्पामरीरप्पओगबंधं । मोहथिज्जकम्पामरी-
रपुच्छा ? गोयमा ! तिक्ककोहयाए तिक्कमाथयाए तिक्क-
माययाए तिक्कलोहयाए तिक्कंदसामोहथिज्जयाए तिक्क-
चरित्तमोहथिज्जयाए मोहथिज्जकम्पामरीरप्पओग ०जाव
पओगबंधं । खेरुहयाउयकम्पामरीरप्पओगबंधं थं भंते !
पुच्छा ? गोयमा ! महारुहयाए महारुहियाए पंचिदि-
यवहं कृणिपाहारं खेरुहयाउयकम्पामरीरप्पओगना-
माए कम्पस्स उदएणं खेरुहयाउयकम्पामरीर ०जाव पओ-
गबंधं । तिरिक्कजोगियाउयकम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा !
माइल्लयाए नियदिह्लयाए अलिखवयणेणं कूतुह्लदंमाणं
णं तिरिक्कजोगियाउयकम्पामरीर ०जाव पओगबंधं । मणु-
स्माउयकम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा ! पगइभयाए पगइव-
णीययाए साणुकांशयाए अमच्छरियत्ताए मणुस्माउय-
कम्पामरीर ०जाव पओगबंधं । देवाउयकम्पामरीरपुच्छा ? गोय-
मा ! सरागसंनेमं संजमाऽसंनेमं बालत्तवोक्कमं अकाम-
णिज्जयाए देवाउयकम्पामरीर ०जाव पओगबंधं । सुभनाप-
कम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा ! काउज्जुययाए भाउज्जुययाए
भासुज्जुययाए अविंसंवादाणाजोगेणं सुभणामकम्पामरीर
०जाव पओगबंधं । असुभणामकम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा !
कायअणजुययाए ०जाव विंसंवादाणाजोगेणं असुभणा-
मकम्पामरीर ०जाव पओगबंधं । उच्चगोयकम्पामरीरपु-
च्छा ? गोयमा ! जातिअमदेणं कुलअमदेणं बलअमदेणं
रुवअमदेणं तवअमदेणं लाभअमदेणं सुअमदेणं इस्स-
रि-यअमदेणं उच्चगोयकम्पामरीर ०जाव पओगबंधं । शीया-
गोयकम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा ! जातिमदेणं कुलमदेणं
बलमदेणं ०जाव इस्सरियमदेणं शीयागोयकम्पामरीर
०जाव पओगबंधं । अंतराइयकम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा !
दाणंतराएणं लाभंतराएणं भोगंतराएणं उवभोगंतराएणं
वीरियंतराएणं अंतराइयकम्पामरीरप्पओगनामाए कम्प-
स्स उदएणं अंतराइयकम्पामरीरप्पओगबंधं । शाणावरणि-
ज्जकम्पामरीरप्पओगबंधं थं भंते ! किं देसबंधं सव्वबंधं ?
गोयमा ! देसबंधं, थो सव्वबंधं, एवं ०जाव अंतराइयं ।
शाणावरणिज्जकम्पामरीरप्पओगबंधं थं भंते ! कालओ
केवचिरं होइ ? गोयमा ! दुविहे पणत्ते । तं जहा—अथाइय
एवं जेव तेयगस्स संविट्ठया तहेव एवं ०जाव अंतराइ-
यकम्पस्स । शाणावरणिज्जकम्पामरीरप्पओगबंधंतरं

भंते ! कालाओ केवळिंरं होइ ! गोधमा ! अण्णाइयस्स एवं
जहा तेयससंरस्स अंतरं तहंवे ० जाव अंतराइयस्स
एयसिं थंते ! जीवाणं खाणावरजिणस्स कम्ममस
देसवंथगणं अवंथगीणाय कयरे कयरे ० जाव अण्णावहुं
जहा तेयसस एवं आउयवज्जं ० जाव अंतराहंयं । आउयस्स
पुण्णा ! गोधमा ! सवत्थावा जीवा । आउयकम्मस देसवं-
थगा, अवंथगा संखज्जगुणा ।

(नाभावरणिञ्जिमत्यादि) हानाऽऽवरणीयहेतुत्वेन हानाऽऽवरणीयलक्षणं यस्मात्सुखशीरप्रयोगनाम तत्तथा तस्य कर्मण उद्भव्यते । (दंसणपडिणीयवाप लि) इह दृश्यं—चण्डूयंशेनाऽऽदि । (तिष्ठवृक्षमणोहज्जवाप लि) तीर्म्मथिमाश्वत्थस्येत्थं । (तिष्ठवृक्षसितमोहज्जवाप लि) कपायव्वतिरिक्तं नोकपायल्लक्षणमिह चारित्रमोहनंयं प्राधानीमोक्षवतयेत्यादिना कपायचारित्रमोहनंयस्य प्रागुक्तत्वादिति । (महाद्वभयाप लि) अपरिमितकृष्णपारम्भतयेत्थं । (मातृपरिगमहाप लि) अपरिमोषपरिमितदत्ता (कुणिमाहाडिणं लि) मांसभाजनेनेति । (मास्रयाप लि) परवञ्जनवृद्धिद्वयत्तं । (नियमिद्धयाप लि) निजुतिःवञ्जनायं चेष्टा, माया प्रच्छादनार्थं मायान्तरमित्येवं, अत्राऽदारकणेन परवञ्जनमित्यर्थः । तद्वचनाप (पगमद्वयाप लि) स्वभावात् परपुत्रपुतापितया । (साणुक्कासायाप लि) साणुकम्पतया । (अमवञ्जरिययाप लि) मत्सरिकः—परगुणानामोद्धा, नञ्जाविनिषेधोऽमत्सरिकता तथा । सुप्रणामकम्मस्यायं लि) इह शुभनाम देवगत्याधिकम् । [कायज्जुयाप लि] कायकुलना परवञ्जनपरकायचेष्टया । [भावुज्जुयाप लि] भावज्जुकृतया परवञ्जनपरम्भः—प्रवृत्त्येत्यर्थः । [भावुज्जुयाप लि] भावज्जुकृतया भावाज्ज्वेत्येत्यर्थः । [अविंसंवायणजेणं लि] विंसंवायमवध्याप्रतिपलस्यान्याकारणं तद्वृत्ते योमो—स्यापारस्तेन वा यांगः—सम्बन्धो विंसंवादनयोगस्तत्रिषोऽविंसंवायंगस्तन्नेह वा कायज्जुनाऽऽदिवर्षं वत्समानकालाऽऽश्रयमविंसंवादनयोगस्तत्तन्वर्षमाल्लक्षणकालद्वयाऽऽश्रय इति । [आनुममकम्मस्यायं लि] इह कायज्जुभ्रमनप्रकाशया विकम् । [कम्मालसीरप्यश्रोगबंधं गमियादि] काश्मंशशरीप्रयोगबन्धप्रकरणं तेजलशरीरमगमबन्धप्रकरणवचनम् । यस्तु विशेषोऽभावात्तुल्यते—(सर्वधोवा जीवा आउयस्तकम्मसं देवसंवापि एव, ते सवत्तोऽकम्भेमायायुर्वन्धकाऽऽयाः स्तोकास्वादवन्धाद्यास्तु बहुगुणात्मकबन्धकाः संख्यातगुणाः । नन्वसंख्यातगुणास्तद्वन्धकाः कस्मान्नोक्तास्तद्वन्धाऽऽया इत्यसंख्यातजीवितानां श्रित्यासंख्यातगुणत्वात् । उच्यते—इदमन्तकफिकाश्रयाश्च सूत्रम् । तत्र चान्तकफियाः संख्यातजीवितो एव, ते आऽयुक्कस्यावन्धकास्तद्वन्धबन्धकेः संख्यातगुणा एव भवन्ति । यद्यवन्धकाः सिद्धाऽऽवन्धवन्तमप्ये स्तिप्यन्ते, तथाऽपि तेऽपि संख्यातगुणा एव ते, सिराऽऽवन्धकानामन्तगमनानामप्यन्तकफियाऽऽयुर्बन्धकापेक्षया अन्तगमनावदिति । ननु यदायुर्वन्धकाः क्षान्ती बन्धका भवन्ति, तदा कथं न सर्ववन्धसर्ववन्धेनामुच्यते, न ह्यायुःमरुतिरसौ सर्वा तैर्विषयते । औदारिकाऽऽ

ऽऽदिशरीरवदिति न सर्वबन्धसम्भव इति ।

प्रकारान्तरेणैवागिकाऽऽदि चिन्तयताह—

जस्सं णं भंते ! ओरालियसरीरस्स सव्वबंधे से णं भंते ! वेउव्वियसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! णो बंधए, अवंधए । आहारगसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! णो बंधए, अवंधए । तेयासरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! बंधए, णो अवंधए । जइ बंधए किं देसबंधए, सव्वबंधए ? । गोयमा ! देसबंधए, णो सव्वबंधए । कम्मासरीरस्स किं बंधए, अवंधए ! जइव तेयगस्स ० जाव देसबंधए णो सव्वबंधए । जस्सं णं भंते ! ओरालियसरीरस्स देसबंधे से णं भंते ! वेउव्वियसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! णो बंधए अवंधए, एवं जइव सव्वबंधं णं भणियं तहव देसबंधेण वि भाणियव्वं ० जाव कम्मगस्सं । जस्सं णं भंते ! वेउव्वियसरीरस्स सव्वबंधे से णं भंते ! ओरालियसरीरस्स किं बंधए अवंधए ? गोयमा ! णो बंधए, अवंधए । आहारगसरीरस्स एवं चेव तेयगस्स कम्मगस्स य जइव ओरालिएणं सभं भणियं तहव भाणियव्वं ० जाव देसबंधं णो सव्वबंधं । जस्सं णं भंते ! वेउव्वियसरीरस्स देसबंधे से णं भंते ! ओरालियसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? गोयमा ! णो बंधए अवंधए, एवं जइव सव्वबंधं णं भणियं तहव देसबंधेण वि भाणियव्वं ० जाव कम्मगस्सं । जस्सं णं भंते ! आहारगसरीरस्स सव्वबंधं से णं भंते ! आंगालियमरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! णो बंधए अवंधए, एवं वेउव्वियस्स वि तेयगकम्माणं जइव ओरालिएणं सभं भणियं तहव भाणियव्वं । जस्सं णं भंते ! आहारगसरीरस्स देसबंधे से णं भंते ! ओरालियसरीरस्स एवं जइव आहारगसरीरस्स सव्वबंधं णं भणियं तइव देसबंधेण वि भाणियव्वं ० जाव कम्मगस्सं । जस्सं णं भंते ! तेयासरीरस्स देसबंधे से णं भंते ! ओरालियसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! बंधए वा अवंधए वा । जइ बंधए किं देसबंधए, सव्वबंधए ? । गोयमा ! देसबंधए वा सव्वबंधए वा । वेउव्वियसरीरस्स किं बंधए ? । एवं चेव । एवं आहारगस्स वि । कम्मगसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! बंधए, णो अवंधए । जइ बंधए किं देसबंधए, सव्वबंधए ? । गोयमा ! देसबंधए, णो सव्वबंधए जस्सं णं भंते ! कम्मासरीरस्स देसबंधं से णं भंते ! ओरालियसरीरस्स जइव तेयगस्स बत्तव्वया भणिया तइव कम्मगस्स वि भाणियव्वं ० जाव तेयासरीरस्स ० जाव देसबंधए, णो सव्वबंधए ।

(जस्तेत्यर्थाद) (नोबंधणं सि) न लोकसमये औदारिक-
वैकिययोर्बंधो विद्यत इति कृत्वा नोबन्धक इति । एवमाहार-
कस्यापि, तैजसस्व पुनः सदैवाविहितस्याबन्धको देशबन्ध-
न, सर्वबंधस्तु नास्त्येव तस्येति । एवं कार्मणशरीरस्यापि
वाक्यमिति । एवमौदारिकसर्वबंधमाश्रित्य शेषाणां बन्ध-
चिन्तायां ऽनन्तरदण्डक उक्ताऽधौदारिकस्यैव देशबन्धमा-
श्रित्यन्यमाह—(जस्तेत्यमित्यदि) अथ वैकियस्य सर्व-
बंधमाश्रित्य शेषाणां बन्धचिन्तायां ऽन्यो दण्डकस्तत्र च ।
(तेषागस्त कम्मगस्त य जडवेत्यादि) यधौदारिकशरीरसर्व-
बंधकस्य तैजसकार्मणयोर्देशबन्धकत्वमुक्तमेवं वैकियशरी-
रसर्वबंधकस्यापि तयोर्देशबन्धकत्वं वाक्यमिति भावः । वैकि-
यदेशबन्धदण्डक आहारकस्य सर्वबंधदण्डको देशबन्धद-
ण्डकश्च सुगम एव, तैजसदेशबन्धदण्डको तु (बंधण वा आ-
बंधण च सि) तैजसदेशबन्धक औदारिकशरीरस्य बन्ध-
को वा, स्यादबन्धको वा, तत्र विग्रहे चर्त्तमानाऽबन्धकोऽ-
विग्रहस्यः पुनर्बंधकः स एवाप्त्यसिद्धिप्राप्तिप्रथमसमये
सर्वबंधको, द्वितीयाऽऽदौ तु देशबन्धक इति । एवं कार्म-
णशरीरदेशबन्धदण्डकोऽपि वाक्यमिति ।

अधौदारिकाऽऽदिशरीरदेशबन्धकाऽऽदीनामवस्थाऽऽदि-
निरूपणस्याऽह—

एवमिदं भंते ! सर्वजीवाणां आरालियवेउव्विय-
आहारगतेपाकम्मासरीरगाणं देशबंधनाणं सर्वबंधगाणं
अबंधगाणं य कयरे कयरे ० नाव विसंसाहिया वा । गो-
यमा ! सर्वथावा आहारमासरीरस्स सर्वबंधगा, तस्म
चेव देसबंधगा संसेज्जगुणा २, वेउव्वियसरीरस्स सर्व-
बंधगा असंसेज्जगुणा ३, तस्स चेव देसबंधगा असंसे-
ज्जगुणा ४, तेषाकम्मगाणं दोहए वि तुल्ला अबंधगा
अणंतगुणा ५, आरालियसरीरस्स सर्वबंधगा अणं-
तगुणा ६, तस्स चेव अबंधगा विसंसाहिया ७,
तस्म चेव देसबंधगा असंसेज्जगुणा ८, तेषाकम्मगाणं
देसबंधगा विसंसाहिया ९, वेउव्वियसरीरस्स अबंधगा
विसंसाहिया १०, आहारमासरीरस्स अबंधगा विसंसाहिया ।

एते हि विग्रहगतिकाः सिद्धाऽबन्धक्य भवन्ति । तत्र च सि,
आऽऽदीनामवस्थानापर्यन्तेऽहोऽविषया विग्रहगतिकाश्च वक्ष्य
माणान्यान्त्येन सर्वबंधकभ्यो बहुतरा इति । तेष्वस्तद्वन्धका
विशेषाधिका इति । तस्यैव औदारिकस्य देशबन्धकाः अं-
न्यतगुणा विग्रहाविषया देशबन्धाऽऽद्या असंन्यातगु-
णासैजसकामणयोर्देशबन्धका विशेषाधिका यस्मात्सर्वे-
ऽपि संसारियस्तैसकामणयोर्देशबन्धका भवन्ति । तत्र च
ये विग्रहगतिका औदारिकसर्वबंधका वैकियाविषयका-
श्च ते औदारिकदेशबन्धकभ्योऽतिरिच्यन्त इति । ते वि-
शेषाधिका इति । वैकियशरीरस्याबन्धका विशेषाधिका व-
स्माद्वैकियस्य बन्धकाः प्रायो देवनारका एव, शेषान्तु त-
द्वन्धकाः सिद्धाश्च, तत्र तैजसस्वऽऽऽदिदेशबन्धकभ्योऽ-
तिरिच्यन्त इति तैर्विशेषाधिका उक्ताः । आहारकशरीर-
स्याऽबन्धका विशेषाधिका यस्मान्मनुष्याणां आहारकश-
रीरं वैकियं तु तद्वन्धयामपि । ततो वैकियकभ्यश्च आहारक-
बन्धकानां लोकत्वेन वैकियाऽबन्धकभ्य आहारकाऽबन्धका

विशेषाधिका इति । इह त्रयं स्थापना—

औदारिकस्य सर्वबंधका अनन्तगुणाः ६, देशबन्धकाः असंन्यगुणाः ८, अबन्धकाः वि- शेषाधिकाः ७	वैकियस्य सर्वबंधका असंन्यगुणाः ३, देशबन्धकाः असंन्यगुणाः ४, अबन्धका वि- शेषाधिकाः १०,	तैजसस्व न सन्ति सर्वबंधकाः, देशबन्धकाः विशेषाधिकाः ६, अबन्धकाः वि- शेषाधिकाः ११	कार्मणस्य न सन्ति सर्वबंधकाः, देशबन्धकाः विशेषाधिकाः ६, अबन्धकाः वि- शेषाधिकाः ५,
--	---	---	---

इहस्पष्टद्वयाधिकारं बुद्धाः गाथाभिरंघे प्रपञ्चितवन्तः—

“ आरालसर्वबंधा, योवा अबंधया विसंसाहिया ।

तसो य देशबंधा, असंन्यगुणिया कहं भेया ? १ ॥ ”

इहौदारिकसर्वबंधाऽऽदीनामवस्थाऽऽदिभावनार्थं सर्वबंधा-
ऽऽदिलेकपं तावदुच्यते—

“ पढममि सर्वबंधो, समए सेसेउ देसबंधो उ ।

सिद्धार्ण अबंधो, विगहमायाणं य जिहाव ॥ २ ॥ ”

इह अजुगत्या विग्रहमत्या चोत्तरपदमानानां जीवानामुत्पत्ति-
क्षेत्रप्राप्तिप्रथमसमये सर्वबंधो भवति । द्वितीयाऽऽदितु देश-
बन्धः, सिद्धाऽऽदीनामित्यत्राऽऽदिशब्दात् वैकियाऽऽदिवन्ध-
कानां च जीवानामौदारिकस्याबन्ध इति । इह च सिद्धादीना-
मबन्धकत्वेऽन्यस्यानारूपेनाविषयगुणद्विप्रदिकानेव प्रतीत्य
सर्वबंधकभ्योऽबन्धका विशेषा उक्ताः । इत्येतद्वाऽह—

“ इह पुण विगहिय चिय, पढव भणिया अबंधगा अहिया ।

सिद्धा अणंतमा-मि सर्वबंधाणं चि भवन्ति ॥ ३ ॥ ”

साधारण्येनैव सर्वबंधमावाप्त्यसर्वबंधकाः सिद्धेभ्योऽ-
नन्तगुणा यत एवं ततः सिद्धास्तेषामनन्तभागे वर्तन्ते ।
यदि च—सिद्धा अपि तेषामनन्तभागे वर्तन्ते तदा सुतरां
वैकियबन्धकाऽऽद्यः प्रतीयन्त एव, ततस्तामिवाद्य एव
सिद्धपदमेवेदाधत्तमिति । अथ सर्वबंधकानामवस्थाकानां
च समताऽभिधानपूर्वकमबन्धकानां विशेषाधिकत्वमुप-
रंयितुमाह—

“ उज्जुआ य तेषांका, तुहओ रंका गई भवे तिविहा ।

पढमाहसर्वबंधा, सब्बे धीया य अज्जे तु ॥ ४ ॥ ,

तइयाह तइयभागे, लमह जीवाणं सव्वबंधाणं ।

इह तिचि सर्वबंधा, राली तिचिेव व अबंधा ॥ ५ ॥

रासिण्यमाणओ ते, तुल्ला बंधा य सर्वबंधां य ।

संक्षापमाणओ पुण, अबंधगा मुण जह ऽमहिया ॥ ६ ॥ ”

अज्जायतार्यां गतो सर्वबंधका एवाऽऽहसमये भवत्येव-
मेकस्तेषां राशिः, एकवक्त्रा ये उपपद्यन्ते तेषां ये प्रथमे स-
मये तेऽबन्धकाः, द्वितीये तु सर्वबंधका इत्येवं तेषां द्वि-
तीयो राशिः, स वैक्यकाभिधानाद्वितीययोर्नष्टमानानां
मर्ज्यभूतो भवतीति, द्विवक्त्रा गत्या ये पुनरुपपद्यन्ते ते
आद्ये समपश्ये अबन्धकास्तृतीये तु सर्वबंधकाः । अयं च

सर्वबन्धकानां तृतीयो राशिः, स च द्विवर्गमिधानतृतीयगण्योत्पद्यमानानां प्रिधानभूतो भवति, तृतीयसमयमावि-
त्वात्तस्य, एवं च तस्यः सर्वबन्धकानां राशयश्च एव चा-
बन्धकानां समयभेदेन राशिभेदादिति, एवं च ते राशिप्र-
धानस्तुस्याः यद्यपि भवन्ति तथापि संख्याप्रमाणबोधिका
अबन्धका भवन्ति । ते चैवम-

"अ एगसमस्या त, एगभिगोयमि, छुद्दिस् पंति ।

हुममस्या तिगयिया, तिसमस्या सेससोगाओ ॥ ७ ॥"

ये एकसाम्यिका श्रुतुगण्योत्पद्यमानका इत्यर्थः । ते एक-
स्मिन् निगोदे साधारणशरीरे लोकमध्यस्थिते षड्भ्यां दि-
ग्भ्यः (पुत्रेण) आगच्छन्ति, ये पुनर्हिंसमयिका एकवर्गगण्यो-
त्पद्यमाना इत्यर्थः । ते त्रिप्रतरिका-प्रतरत्रयादागच्छन्ति, वि-
दिशां वंकेणामनात्, प्रतरश्च वयमावस्वरूपः, ये पुनर्हिंसम-
यिकाः समयत्रयेण वक्रद्वयेन चोत्पद्यमानकास्ते शेषलोकान्
प्रतरत्रयतिरिक्तलोकादागच्छन्तीति ॥ प्रतरप्रकृपणुयाऽऽह-
"निरियाऽऽययं च अउतिमि, एयमसंख्यातसमाह्वं ।
उड् पुषावरदा-हिणुलरा जा य दो पयरा ॥ ८ ॥"

लोकमध्यगतैकनिगोदमधिकृत्य त्रियमायनश्चतसृषु विषु
प्रतरः प्रकल्प्यते, असंख्ययप्रदेशबाह्ययो विवक्षितनिगोदो-
त्पादकालोक्तिकावगाहनाबाह्य इत्यथस्तम्भाजवाहृत्यवेव ।
(उड् ति) ऊर्ध्वाधोलोकानगतयो पूर्वोपरगतयो दक्षिणोप-
रायतश्चेति द्वौ प्रतराविति । अष्टाधिकृतमरुपबहुवमुच्यते-
"जे तिगयिया ते छु-दिसिपहिंती भवतऽसंखगुण ।
सेसा वि असंखगुण, सेताः संखेउत्तगुणियत्ता ॥ ९ ॥"

ये जीवाभिप्रतरिका एकवर्गया गण्योत्पत्तिमन्तरस्ते षड्दि-
ग्भ्यः श्रुतुगण्यो षड्भ्यो दिग्भ्य आगतेभ्यस्सकाशावन्त्यसं-
खगुणाः, शेषा अपि ये तिसमयिकाः शेषलोकदागतस्ते
ऽप्यसंख्ययगुणा भवन्ति । कुतः सेताः संख्यातगुणोत्पत्त्यातः
षड्विक्रमेणात् त्रिप्रतरसंख्येयगुण, ततोऽपि शेषलोक इति ।
ततः किमस्याह-

"एवं विसि स अडिया अर्थयया सवर्धयहिंते ।

तिसमयविगिहं पुण, पड्च सृण् इमं होह ॥ १० ॥"

वक्रद्वयमाश्रित्यं स्त्रद्वयप्रमर्शः-

"चउसमयविगिहं पुण, संखउत्तगुण अर्थयया हौति ।

एयसि निद्रिसण, उवगारासीहि वाउज्जामि ॥ ११ ॥

पड्मो होह सड्स्ते, हुसमस्या दो वि लक्षसंखेका ।

तिसमस्या पुण तिां वि, रासी कोडी भवेक्केका ॥ १२ ॥"

प्रथम श्रुतुगण्योत्पत्तिसर्वबन्धकराशिः सहस्रं परिकल्पितः,
लेशावराशपत्वात्, द्विसमयोत्पत्तानां द्वौ राशौ, एकाः बन्धका-
नामन्यः सर्वबन्धकानां, तौ च प्रत्येकं लक्षमानौ, तत् क्षेत्रस्य
बहुतरत्वात्, ये पुनर्हिंसमयः समयरूपद्वान्ते तेषां त्रयो
राशयस्तत्र चाऽऽद्ययोः समययोर्वन्धकराशौ, तृतीयस्तु
सर्वबन्धकराशिश्च त्रयोऽपि प्रत्येकं कोटीमाना तत्प्र-
त्यय बहुगतत्वादिति, तदेवं राशित्रयेऽपि सर्वबन्धकाः
सहस्रं लक्षं कोटी चैवं संघेस्तोनाः, अबन्धकारस्तु लक्षं
कोटीद्वयं चेत्येवं विशेषाधिकास्त इति-

"एयसि जहसंभव-मरथोवयणं केउज रासीण ।

एतो असंखगुणिया, येउज्ज जह देसबंधा से ॥ १३ ॥

एगो असंखमागो, वड्हे उअथणोववायमि ।

एगभिगो ए निडन, एवं सेसेसु वियय वा ॥ १४ ॥

अंतोमुद्बुधमेवं, ठिई निगोवाणं च विधिदिह्दा ।

पड्हेति निगोया, तड्हा अंतोमुद्बुधं ॥ १५ ॥"

अनेन च गाथाद्वयेनोद्धतनामभूतात् विप्रहसमयमर्थोऽ-
न्तमुद्बुधान्ते परिवर्त्तनाभ्रणत्वाच्च निगोदादितिसमयमान-
मुक्तम् । ततश्च-

"तेसि डिस्समयां, विगगहमया हवन्ति अइ माये ।

एवं त्रिमागं सव्ये, विगगहिया सेसजीवाणं ॥ १६ ॥

सव्ये वि य विगगहिया, सेसाणं जं असंखभागमि ।

तेनासंखगुणा दे-सबंधया अर्थयहिंते ॥ १७ ॥

वेउव्वियआहारग-तेयाकम्मार्हं पडियसिआह ।

इह वि विमंनो जो त्रय नत्य नं नं भण्णीहामि ॥ १८ ॥

वेउडिवसवंधवा, घोवा जे पडमसमयदेवा ।

तस्सेव देसबंधा, असंखगुणिया कहं क वा ॥ १९ ॥"

उच्यते-

"तेसि चिय जे सेसा, ते सव्ये सव्यबंध ए माणु ।

हौति अबंधाणंता, तवज्जा सेसजीवा जे ॥ २० ॥"

तेनोयः-तेनोयस्य वैक्यवन्धकानां सर्वबन्धकान्मुक्त्वा ये
शेषास्ते सर्ववैक्यस्य देशबन्धका भवन्ति, अत्र च सर्वब-
न्धकान् मुक्त्वैत्यनेन कथमित्यस्य निश्चयनमुक्तं, ये शेषा,
इत्यनेन तु क्वैत्यस्येति, अबन्धकान्तु तस्याऽऽभूता भवन्ति,
तच्च के?, ते नड्जीः वैक्यसर्वदेशबन्धकज्वाः शेषजीवा-
स्ते चादिरिकाऽऽदिवन्धका देवाऽऽदयश्च वैप्रदिका इति ॥ २० ॥

"आहारसवबंधा, घोवा दो तिजि पंच वा हस वा ।

संखज्जगुणा देम, तत्रो पुहुत्तं सहस्राणं ॥ २१ ॥

तवज्जा सवज्जिया, अर्थयया नं उवांति संतगुण ।

घोवा अर्थयया ते-यगम्भ सेसासुखा ज ॥ २२ ॥"

नड्जी-आहारकवन्धजाः सर्वजीवा अबन्धका इत्याहार-
कायबन्धकत्वकपमूकं, न च पूर्वोक्तोऽननगुणा भवन्ति ।

"सेसा य देशबंधा तवज्जा ते भवन्तेऽणनगुणा ।

एवं कम्मभेया, वि जवनि नाणुसमाडिअ ॥ २३ ॥"

तच्चाऽऽनुनीनाभवमम्-

"घोवा आउयबंधा, संखउत्तगुणा अर्थयया हौति ।

तेयाकम्मणं स-बंधंधा नत्थि आहसा ॥ २४ ॥"

संख्यातगुणा आशुक्ताबन्धका इति यदुक्तं तत्र प्रश्न-

आह-

"अस्संखउत्तगुणाउ-गस्स कि अबंधया भ भव्ति ।

उड्हा असंखमागं, उ वड्हे एगसमयणं ॥ २५ ॥"

अयमभिप्रायः-एकाऽसंखमागानां निगोदजीवानां सर्वोद्धन-
त, स च वडाऽऽनुयावेव, तद्वयमासुद्धतनामावात्, तेभ्यश्च
ये शेषास्तेऽवडाऽऽनुयस्ते च तद्वयमासंख्यातगुणा एवेत्ये
वमसंख्यातगुणा आशुक्ताबन्धकाः कुरीति । अप्राच्यते-

"मभार एगसमअत्रा, कालो उअवट्ठाई जीवाण ।

बंधणकालो पुण आः उगस्स अंतोमुद्बुधो उ ॥ २६ ॥"

अयमभिप्रायः-निगोदजीवमवकालाऽप्युत्ता तेषामाशुबन्ध-
कालः संख्यातमागवृत्तित्यबन्धकाः संख्यातगुणा एव ।

एतदेव भाव्यते-

"जीवाण ठिईकाल, आउयबंधाऽऽवाए लज्ज ।

एवइमाणं आउ-स्स बंधया सेसजीवाणं ॥ २७ ॥"

निगोदजीवानां स्थितिकालः अस्तु तद्वृत्तमानः, स च कल्पनया
समयलक्षं, तत्राऽऽनुबन्धकाया आशुबन्धकालोनाम्नमुद्धन-
मानमेव कल्पनया समयसहस्रलक्षणं भाजते सति य-

ज्ञेयं कल्पयता शतकं य एतावति भागे वर्तन्ते आधु-
र्बन्धकाः शेषजीवानां तद्वन्धकानामित्यर्थः । तत्र किल ल-
क्षाऽपेक्षया शतं संक्षेपतमो भागोऽतो बन्धकम्बोऽबन्धकाः
संक्षेपयुगा भवन्तीति । एतदेव भावयेत्—

“अं संसेज्जभागे, ठिहकलस्साऽऽउबंघकालो उ ।

तस्मा संखगुणा स, अबंघया बंधयहितो ॥ २८ ॥”

(सं से) आधुयः ।

“संज्ञोऽप्याबहुय, आहारगलसंबंधया घोवा ।

तस्सेव देसबंधा, संखगुणा ते य पुब्बुत्ता ॥ २९ ॥

ततो वेडविषयस संबंधया हरिस्त्रिया असंखगुणा ।

जमसंस्था देवाऽऽह उखजंतंगसमएण ॥ ३० ॥

तस्मेव देसबंधा, असंखगुणिषा हवति पुब्बुत्ता ।

तेयगकम्माबंधा—उणंठगुणिषा य ते सिद्धा ॥ ३१ ॥

ततो उ अणंतगुणा, आरालियसंबंधया होति ।

तस्संघ तत्रा बंधा, देसबंधा य पुब्बुत्ता ॥ ३२ ॥

ततो तयगकम्मा—ण देसबंधा भव विसेसऽद्विया ।

ते वेवारात्तियदे—सबंधया होति भवसं ॥ ३३ ॥

अं तस्स सवबंधा, अबंधया जे य नेरह्यदेवा ।

एएहिं साहिया त, पुण्णह क सवसंनारी ॥ ३४ ॥

वेडविषयस ततो, अबंधया साहिया विमंसण ।

ते वेवह नेरह्या—ई विहिया सिद्धसंजुता ॥ ३५ ॥

आहारगलस ततो, अबंधया साहिया विसेसण ।

ते पुण क सवंधिया, आहारगलसि ए मोनुं ॥ ३६ ॥”

म० ८ श० ६ उ० ।

कहिहं गं भंतं ? बंधे पल्ले ? । गोवमा ! द्विहं बंधे
पल्ले । तं नडा—हरियावहियाबंधे य, संपराइयबंधे य ।

(कहिहयः) (बंधं चि) द्रव्यतो निगडाऽऽविबन्धो,
भावतः कर्मबन्धः । इह च प्रकामाकर्मबन्धोऽधिकृतः । (हरि-
यावहियाबंधे चि) ईयो—गमने तत्राचानः पन्था—मार्गः ईयो-
पथमत्र प्रवर्तमानाधिकं, केवलयोगप्रत्ययं कर्म, तस्य यो
बन्धः, स तथा स वैकस्य वेदनीयम् । (संपराइयबंधे य चि)
संपरांत—संपरांतं पर्यटति एमिति संपरायाः—कषायास्ते
षु भवं संपरायाधिकं कर्म, तस्य यो बन्धः स संपरायाधिकबन्धः,
कषायवन्ध इत्यर्थः । स सांघीतरागगुणस्यतिकेपु सर्वबंधि-
ति । म० ८ श० ६ उ० । (‘हरियावहियबंधं’ शब्दे २ भागे ६२७
पृष्ठं तद्वक्ष्यता । ‘संपराइयबंधं’ शब्दे तद्वक्ष्यता च ।)

सहजं तु मलं विद्या—त्कर्मसंबन्धयोग्यताम् ।

आत्मनोऽनादिमत्त्वेऽपि, नाथमेनां विना यतः ॥ १६४ ॥
सहजं तु सहजं पुनर्मलं विद्याज्-जानीयतां, कामित्याह-
कर्मसंबन्धयोग्यतां—ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिकर्मसंश्लेषमिच्छ-
भाषम् । कस्येत्याह—आत्मनः—जीवस्य । कुत इत्याह—अ-
नादिमत्त्वेऽपि बन्धस्य न-निवार्य बन्धः, एनां योग्यतां जी-
वस्य विनाऽन्तरैः, यतः—यस्मात्कारणात्मिकज्ञानादिमात्रं भा-
वो यस्मात्तस्मादिने कल्लन हेतुं स्वस्वभावात्तस्य अपेक्षते, बन्ध-
श्च प्रवाहापेक्षित्याऽनादिमत्ततो न जीवयोग्यतामन्तरैष्वेव
उपपन्नयेत्यथाऽमेकादप्रसङ्गात् ।

एतदेव दृश्यति—

अनादिमानपि ज्ञेयं, बन्धत्वं नातिवर्तते ।

योग्यतामन्तरैणाऽपि, भावेऽस्यातिप्रसङ्गात् ॥ १६५ ॥

अनादिमानपि हि आदिभूतबन्धकाविकलोऽपि प्रवाहापे-
क्षया किं पुनर्येकमपेक्षयाऽऽदिमानित्यपि हि शब्दार्थः । एष-
बन्धो, बन्धत्वं जीवेन शुद्धमात्राकर्मयोग्यतापुद्गलरूप-
तया कृतकत्वम्, नातिवर्तते—अतिप्रसङ्गात् । ततो यो यो
बन्धः स स ध्यमानयोग्यतामपेक्षते, यथा वल्लकम्बलाऽऽ-
दीनां मज्झिमालाऽऽदिरागकपः, बन्धश्च जीवस्य कर्मणा
संयोगस्तस्माद्वश्यं तयोर्विषयतामपेक्षते इति । अत्रैव विप-
क्षे बाधामाह—योग्यतां योग्यकषायपरिणतिरूपामन्तरैणा-
ऽपि विना किं पुनः प्राच्यप्राच्यतराऽऽदिबन्धमित्यपिशब्दा-
र्थः । भावे—सत्तायामस्य-बन्धस्याऽप्युपगम्यमानेऽतिप्रसङ्गात्
तिव्याप्तेः सत्यमिति ।

इदमेव भावयति—

एवं चानादिमात्रं मुक्तं, योग्यताविकलोऽपि हि ।

बध्यते कर्मणा न्याया—तदन्यामुक्तवृन्दवत् ॥ १६६ ॥

एवं चातिप्रसङ्गे च सति, अनादिमान्मुक्तः सदा शिवक-
पः परपरिकल्पितः । किमप्यह—योग्यताविकलोऽपि हि—प्र-
स्तुतयोग्यतारहितः किं पुनस्तपुक्त इत्यपि हि शब्दार्थः । बध्य-
त पारवश्यमाननीयेत, कर्मणाऽऽदृष्टमन्त्रेण, न्यायात् योग्य-
ताविकल्याऽऽदिविशेषलक्षणा । एहान्माह—‘तदन्यामुक्त-
वृन्दवत्’ तस्मादनादिमतो मुक्ताद्यद्वयदुक्तवृन्दं संसारि-
जीवलक्षणं तद्वत् ।

अत्र परः—

तदन्यकर्मविरहा—अ चेत्तद्वन्ध इत्येत ।

तुल्ये तद्योग्यताभावे, न तु किं तेन चिन्त्यताम् ॥ १६७ ॥

तदन्यकर्मविरहास्तस्मात्सं प्रतिबन्धुमिच्छाद्यन्त्याकाशखर्ज-
कर्म तद्विरहात्, न चेद्यदि, तद्वन्धस्तस्मादनादिमतो मु-
क्तस्य बन्ध इत्येत अभिमन्यते आचार्यः । तुल्ये—समाने स-
र्वजन्तुषु, तद्योग्यताभावे कर्मबन्धयोग्यताया विरहाः । न त्वि-
ति परपक्षात्तयायाम् । किं प्रयोजनं तेन प्राच्यकर्मबन्धविर-
हेणोत्तरतया परिकल्पितेन, चिन्त्यते—परिभाष्यतामिति । अ-
यमभिप्राय—यदि योग्यतामन्तरैणाऽपि शेषसंसारिणां कर्म-
बन्धोऽप्युपगम्यते तदाऽनादिमुक्तोऽपि सोऽस्तु, उभयतोऽपि
योग्यताविरहाविशेषात् ।

अथोपसंहराभाह—

तस्माद्वश्यमेष्टव्या, स्वाभाविक्येव योग्यता ।

तस्यानादिमती सा च, मलनामल उच्यते ॥ १६८ ॥

तस्मात्—अनादिमुक्तकर्मबन्धसङ्गाज्जोतारवश्यं नियमनेष्टव्या
स्वाभाविक्येव—स्वभावभूतैव योग्यता कर्मबन्धं प्रति । त-
स्याऽऽत्मनोऽनादिमती अनदिक्कालप्रवृत्ता । सा च योग्यता
पुनर्मलनात् जीवस्वभावाविकर्मभागात्मला उच्यते इति ।

एनामेव तन्त्रान्तरमाऽऽधिकरक्षणेन समर्थयमान आह—

दिदृक्षाभाववीमाऽऽदि—शुद्धवाच्यता तथा तथा ।

इष्टा चान्येरेषि क्षेपा, दृष्टिमागार्वात्मिभिः ॥ १६९ ॥

पुक्कस्य प्रकृतिविकारात् द्रष्टुमिच्छा दिदृक्षा सांघयानां,

त्रीणि बन्धनानि भवन्ति, किं तु—(तेसि च सि) त्रीणि त्रि शब्दे उभयकर्मणि प्रत्यावाद्यानि योज्यः । ततोऽप्यर्थः—तयोर्द्वेतरशब्दाकर्मयोस्तैजसकर्मण्योः स्वनाम्ना हतरेण च योगे त्रीणि बन्धनानि भवन्ति । यथा तैजस-तैजसबन्धननाम, तैजसकर्मण्यबन्धननाम, काम्यकर्मण्यबन्धननाम । तदेवं नव त्रीणि त्रीणि च मिलितानि पञ्चदश बन्धनानीति । अत्राऽऽह—पञ्चानां शरीराणां द्विकाऽऽदयो-गप्रकारेण वर्धित्यतिः संयोगा भवन्ति । तत्तुल्यबन्धनानि च कस्मात् भवन्ति ? उच्यते—औदारिकवैकियाऽऽहारकाणां परस्परविरुद्धज्ञानामन्योऽन्यसंबन्धाभावात् पञ्चदशैव भवन्ति, नाधिकानि । आह—यथा पञ्चदश बन्धनानि भवन्ति, एवमेतैश्च क्रमेण पञ्चदश सङ्गता अपि कस्मात्तन्नाभिधीयन्ते, सङ्गतितानामेव बन्धनभावात् । तथाहि—पाषाणयुग्मस्य कृतसंघातस्यैवोत्पत्तौ बद्धेन परात्ताऽऽदिना बन्धनं क्रियते । तदसत् यतो लोके ये स्वजातौ संयोगा भवन्ति त एव शुभाः, एवमिहापि स्वशरीरपुद्गलानां स्वशरीरपुद्गलैः सह ये संयोगरूपाः संघातास्ते शुभा इति प्राधान्यव्यापनाय पञ्चदश संघाता अभिहिता इति ॥ ३६ ॥ कर्म० १ कर्म० १

बंधधरच्युत-बन्धनच्युत-त्रि० । वृत्ताऽऽदिप्राप्तं बन्धना-कच्युत, "तानि जह बंधनच्युत, एवं आउखयमि तुष्ट-ति ।" तालफलं यथा बन्धनात्—वृत्ताकच्युतः भूमी पत-ति एवं जनुरापि स्वाऽऽयुक्त्ये तुष्ट्यति—च्यवत । च्यु० १ उ० २ अ० १ उ० १

बंधधरच्युतशुभा-बन्धनच्युतद्वेदनगति-छा० । बन्धनस्य-कर्म-णः सम्बन्धस्य वा क्षेत्रेऽस्मादेव गतिर्जावस्य शरीरस्य वा जीवात् बन्धनच्युतद्वेदनगतिः । गतिभेदे, भ० ६ श० ६ उ० ।

बंधधरच्युतशुभा-बन्धनच्युतद्वेदन-छा० । पररुद्धफलस्यैव कर्मबन्धनच्युतद्वेदन, भ० ६ श० ७ उ० ।

बंधधरशुभा-बन्धनशुभा-न० । बध्यन्ते-गृह्यमाणः पुद्गलः पूर्वगृहीतपुद्गलैः सह संनिष्ठः क्रियन्ते येन तद्वन्धनं, तदेव नाम बन्धननाम । कर्म० १ कर्म० १ बहुदयादौदारिकाऽऽदिपुद्गलानां पूर्वगृहीतानां गृह्यमाणानां च परस्परमन्यशरीरपुद्गलैश्च सह-सम्बन्धः । तस्मिन्नामकर्मभेदे, कर्म० । तत्पञ्चधा । तद्यथा—औदारिकबन्धनम्, वैकियबन्धनम्, आहारकबन्धनम्, तैजस-बन्धनम्, काम्यबन्धनम् । तत्र यदुदयादौदारिकपुद्गलानां पूर्वगृहीतानां गृह्यमाणानां च परस्परं तैजसऽऽदिशरीरपुद्गलैश्च सह संबन्धस्ततैजसबन्धनम् । एवं वैकियबन्धनम्, आहारकबन्धनं च भागनीयम् । यदुदयाद्युनस्तैजसपुद्गलानां पूर्वगृहीतानां गृह्यमाणानां च परस्परं काम्यशरीरपुद्गलैश्च सह संबन्धस्ततैजसबन्धनम् । यदुदयात् कर्मपुद्गलानां पूर्वगृहीतानां गृह्यमाणानां च परस्परं संबन्धस्तत्काम्यबन्धनम् । केचित्पुनर्वन्धनस्य पञ्चदश भेदानाञ्चत्ते, तं च पञ्च-संप्रदाहो विद्विधतो वेदितव्यः । कर्म० ६ कर्म० ६ पं० सं० । प्रब० ।

साम्प्रतं बन्धननामस्वरूपमाह—

उरलाइपुगलाणं, निबद्धवज्जंनयाणं संबंधं ।

अं कुण्डं जउसमं तं, उरलाइबंधं नेणं ॥ ३४ ॥

औदारिकाऽऽदिपुद्गलानामादिशब्दाद्वैकियपुद्गलानामाहार-कपुद्गलानां तैजसपुद्गलानां काम्यपुद्गलानाम् । किंचिदिष्टा-

नामित्याह—निबद्धवज्जंनयाणं सि" निबद्धाश्च बध्यमानाश्च निबद्धबध्यमानास्तेषां निबद्धबध्यमानानां पूर्ववद्ज्ञानं बध्य-मानानां च यत् कर्म संबन्धं परस्परं मालं करोति दाक-णामिव जतु, अत एव जतुसमं तदौदारिकाऽऽदिबन्धनमादि-शब्दाद्वैकियबन्धनमाहारकबन्धनं तैजसबन्धनं काम्यबन्धनं वेद्यम्—ज्ञानमयमिति गाथा उक्तारथः ॥ भाषायेत्यवयम्—इह पूर्वगृहीतैर्नैदारिकपुद्गलैः सह परस्परं गृह्यमाणानां दौ-रिकपुद्गलानुदितेन येन कर्मणा बन्धात्पारमाऽन्योन्यसंयुक्तान् करोति, तदौदारिकशरीरबन्धननाम दाकपाषाणाऽऽदीनां ज-तुरालामभृतिश्लेषद्वयतुल्यम् । पूर्वगृहीतैर्वैकियपुद्गलैः सह परस्परं गृह्यमाणान् वैकियपुद्गलानुदितेन येन कर्मणा बन्धात्पारमाऽन्योन्यसंयुक्तान् करोति, तज्जतुसमं वैकिय-शरीरबन्धननाम । पूर्वगृहीतैर्नैहारकशरीरपुद्गलैः सह पर-स्परं गृह्यमाणानामाहारकपुद्गलानुदितेन येन कर्मणा बन्धा-त्पारमाऽन्योन्यसंयुक्तान् करोति, तज्जतुसममाहारकश-रीरबन्धननाम । पूर्वगृहीतैस्तैजसपुद्गलैः सह परस्परं गृह्य-माणानां तैजसपुद्गलानुदितेन येन कर्मणा बन्धात्पारमाऽन्योन्यसंयुक्तान् करोति तज्जतुसमं तैजसशरीरबन्धननाम । पूर्वगृहीतैः काम्यपुद्गलैः सह परस्परं गृह्यमाणान् काम्यपु-द्गलानुदितेन येन कर्मणा बन्धात्पारमाऽन्योन्यसंयुक्तान् क-रोति तज्जतुसमं काम्यशरीरबन्धननाम । यदि पुनरिदं शरी-रपञ्चकपुद्गलानामौदारिकाऽऽदिशरीरानामनः सामर्थ्याद् गृही-तानामन्योन्यसंबन्धकारि बन्धनपञ्चकं न स्वास्तत्तेषां शरी-रपरित्तौ तस्यामन्यसंबन्धत्वात् एवमाऽऽह न कुड्ढास्वना-स्तीमितसङ्गनामिमेकत्र स्थैर्यं न स्यादिति ॥ ३४ ॥ कर्म० १ कर्म० १ बंधधरच्युत-बन्धनप्रत्ययिक-पु० । बध्यतेऽनेनिति बन्धनं विवक्षितस्मिन्धनाऽऽदिकीशुणः स एव प्रत्ययो हेतुर्यत्र स तथा । बन्धनजं बन्धे, भ० ६ श० ६ उ० ।

बंधधरपरिणाम-बन्धनपरिणाम-पुं० । पुद्गलानां परस्परं संस्त-धपरिणामे, स्था० १० ठा० ।

सबंध बन्धनपरिणाममल्लग्नं चेतत्—

"समगुणायैबंधं, न होह समलुक्कयाय वि न होह ।

वेमायिनिजुक्क-त्तेणं च उ संघाणं ॥ १ ॥"

एतदुक्तं भवति—समगुणस्तिगन्धस्य समगुणस्तिगन्धेन परमा-द्यादिना बन्धो न भवति, समगुणकलस्याऽपि समगुणक-लेणेति यदा विषमा मात्रा तदा भवति बन्धः । विषममा-त्रानिरूपणार्थमुच्यते—निद्रस्स निद्रेण दुयाहियेणं, लु-क्कस्स लुक्केण दुयाहियेणं । निद्रस्स लुक्कस्य उवेह बंधो, जहस्सज्जो विषमो समो वा ॥ १ ॥ इति । स्था० १० ठा० ।

बंधधरविमोयगड-बन्धनविमोयनगति-छा० । बन्धनविच्यु-तानां विस्तरतया निर्याद्यतेन गमने, प्रज्ञा० ।

सं किं तं बंधधरविमोयगती ? बंधधरविमोयगती जं-खं बंधाण वा बंधाडमाण वा पातुलुंगाण वा विष्णाण वा कविष्ठाण वा भवणाण वा फणमाण वा दात्तिमाण वा पारेवताण वा भक्कल्लोवाण वा चाराण वा तंदुलाण वा पक्काणं परिवागगताणं बंधगाओ विपपुक्काणं वा वि-व्वाधाणं अहे वीसाए गती पवचह । प्रज्ञा० १६ पद ।

बंधशुष्मुक्-बन्धनोपमुक्-लि० । स्नेहाऽऽत्मकेन कर्माभ्यसकेन वा बन्धनेन प्राबल्येन युक्ते, स्तु० १ भू० ३ अ० ४ उ० ।
बंधशोषकम्-बन्धनोपक्रम-पुं० । बन्धनं कर्मपुद्गलानां जीवप्रदेशानां च परस्परं सम्बन्धनमिदं च सूत्रमात्रबलोलोप-
लाकासंबन्धोपमवगतत्वं तस्योपक्रम उक्तापूर्वं बन्धनोप-
क्रमः । आसक्तिलाभावरूपस्य वा कर्मणो बद्धावस्थाकरणं सं-
बन्धनम् । तदेषोपक्रमो वस्तुपरिकर्मणो बन्धनोपक्रमः ।
उपक्रमभेदे, स्था० ।

बंधशोषकमे चउन्विहे पण्यते । तं जहा-पगइबंध-
शोषकमे, तिइ बंधशोषकमे, अणुभावबंधशोषकमे,
पपसबंधशोषकमे ॥

बन्धनोपक्रमो-बन्धनकरणं वस्तुतः, तत्र प्रकृतिबन्धनस्यो-
पक्रमो जीवपरिणामो योगरूपस्तस्य प्रकृतिबन्धहेतुत्वादि-
ति । स्थितिबन्धनस्याऽपि स एव, नवरं कषायरूपः स्थितेः
कषायहेतुत्वादिति । अनुभागाबन्धनोपक्रमोऽपि परिणाम
एव, नवरं कषायरूपः, प्रवेशबन्धनोपक्रमस्तु स एव यो-
गरूप इति । यत् उक्तम्-“जोगा पयडिपएसं, तिइअणुभागं
कसापओ कुए ॥” इति । प्रकृतादिबन्धनानामान्तर्माहेतौ
नान्तःकोटीकोटीरूपाऽऽरम्भा वा उपक्रमा इति । स्था० ४
उ० २ उ० ।

बंधदसा-बन्धदशा-स्त्री० । दशाध्ययनप्रतिबद्धे भुतभेदे, स्था० ।

बंधदसाथं दस अङ्कयणा पयसा । तं जहा-“ बंधे
मुक्त्वे य देवहूँ, दसारे मेडले इय ” । आयरियविण्णदि-
वत्ती उवउम्मायविण्णदिवत्ती भावणा विधुवी साताकम्म ।
बन्धदशानामपि बन्धाऽऽध्ययनानि धोतेनानैयं व्याख्या-
तव्यानि । स्था० १० उ० १० ।

बंधपय-बन्धपद-न० । देहिनां कुवासनाहेतुत्वात्परसमय-
पदे प्रकृतिस्थित्यनुभागाप्रदेशलक्षणभेदविभक्त्य प्रतिपादके,
अनु० ।

बंधप्पमोक्ख-बन्धप्रमोक्ष-पुं० । बन्धास्तकाशादात्मनः पृथग्-
बन्धनं, आवा० १ भू० ५ अ० २ उ० ।

बंधभेय-बन्धभेद-पुं० । मूलप्रकृतिबन्धरूपस्याविविधस्योत्त-
रप्रकृतिबन्धस्वभावस्य च सप्तनवतिप्रमाख्यस्य प्रज्ञापने,
अ० १ आध० ।

बंधमोक्षसिद्धि-बन्धमोक्षसिद्धि-स्त्री० । बन्धमोक्षसिद्धौ,
विश० ।

महिङ्कगयधरवज्जयता-

किं भोषे बंधमोक्खा, संति न संति चि संसओ तुज्जम् ।
वेयपयाय य अत्थं, न बाखुसी तेसिमो अत्थो ॥१८८४॥
प्रतिष्ठा ! त्वमिदं मन्यसे-किं बन्ध-मोक्षौ स्तो, न वा ?
इति । अयं चातुचित्तस्त्वं संशयः, विरुद्धवैपरीत्यं त्विब-
न्धनमाह । तथाहि-“ स एव विगुणो विभुर्न बध्यते संसरति,
न सुच्यते मोक्षयति वा, न वा एव बाह्यमभ्यन्तरं वा
क्षेत् ।” इत्यादीनि धेवद्वानि; तथा-“ न ह वै सशरीरस्य
प्रियाऽप्रिययोरपह्निरस्ति, अशरीरं वा वसन्तं प्रियाऽप्रिये
न हृदयताः ।” इत्याद्यानं च । एते च, वार्यं त्वं न जानासि,

यतोऽयमेतदर्थस्तव वेतसि वसन्ते, तथा-स एव-अवि-
क्तो जन्तुः, विगुणः-सख-रजस्-मनोगुण-रहितः, विभुः-
सर्वगतः, न बध्यते-पुण्य-पापाभ्यां न युज्यत इत्यर्थः, सं-
सरति वा । न ” इत्यनुवर्तते, न सुच्यते-न कर्मणा विमुच्य-
ते, बन्धस्वैवाऽभावात् । मोक्षयति वा नान्यम्, इत्यनेनाऽ-
कर्तृक्यमाह-न वा एव बाह्यम-आत्ममिच्छासहृदङ्काराऽऽदि,
अभ्यन्तरं निजस्वरूपमेव, वेद-विज्ञानाति, प्रकृतिधर्मत्वा-
ज्ज्ञानस्य, प्रकृतेरज्ञाचितनत्वात् । ततश्चामूनि किल बन्ध-
मोक्षाऽभावाप्रतिपादकानि । तथा, ‘न ह वै’ नेवेत्यर्थः, सशरीर-
स्य प्रियाऽप्रिययोरपह्निरस्तीति-बाह्याऽऽध्यात्मिकनाशि-
शरीरस्तानानुयुक्त्वात्, सुख-दुःखयोरपह्निः संसारणि-
नास्तीत्यर्थः, अशरीरं वा वसन्तम्-अमूर्तमित्यर्थः, प्रिया-
ऽप्रिये न स्पृशतः, तत्कारणभूतस्य कर्मणोऽभावादित्यर्थः ।
अमूनि च बन्धमोक्षाऽभिधायकानिनि । अतः संशयः । तत्र
“ स एव विगुणो विभुः ” इत्यादीनां नायमर्थः, किमप्ये-
वदयमाश्लक्ष्य इति ॥ १८०३ ॥

अत्र भाष्यम्—

तं मममि जइ बंधो, जोगो जीवसस कम्मणा समयं ।

पुव्वं पच्छा जीवो, कम्मं व समं व ते होजो ॥१८०४॥

“ वेयपयाय य ” इत्यत्र अशब्दाद् युक्तिं च त्वं न जाना-
सि । कुतः ? यस्मादायुषम् ! महिङ्क ! त्वमेवं मन्यसे-जी-
वस्य बन्धो यदि कर्मणा समकं-सार्धं योगः-संयोगोऽभि-
मतः स खलवादिमान्, आदिर्हितो वा ? । यथादिमान्,
ततः किं पूर्वं जीवः प्रसूयते पश्चात् कर्म, पूर्वं वा कर्म
पश्चाज्जीवः प्रसूयते, समं वा युगपद् वा तौ द्वावपि प्रसूयं-
याताम् ? इति पक्षत्रयमिति ॥ १८०३ ॥

अत्राऽऽद्यपत्तस्य दूषणमाह—

न हि पुव्वमइज्जओ, खरसंयं वाऽऽयमंभयो जुत्तो ।

निकारणजायसय य,निकारणउ चिय विणासो ॥१८०६॥

‘पूर्वं जीवः पश्चात्कर्म’ इत्येतदुपक्रमं, यतो न कर्मणः
पूर्वं (खरसंयं वायसंभयो जुत्तो) खरऽऽहस्येवाऽऽयमनः सम्भ-
वो युक्तः, अहेतुकत्वात्, इह यदहेतुकं तद् न जायते,
यथा खरऽऽहम्, यच्च जायते तत् निर्हेतुकमपि न भव-
ति, यथा घटः, निकारणस्य च जातस्य निकारण एव
विनाशः स्यादिति ॥ १८०६ ॥

अमुमेव विरुपसं दूषयितुमाह—

अहवाऽणाइ चिय सो, निकारणओ न कम्मजोगो से ।

अइ नि कारणओ सो,युक्कसस वि हाइइ स भुज्जो ॥१८०७॥

अथ चेत् कर्मणः पूर्वेमात्माऽऽदिकालसिद्ध एव, इति
किं तस्य सहेतुक-निहेतुकिम्वन्तया ? इति । अज्ञोक्ष्यमे-
(निकारणमौ इत्यादि) यद्येवम्, ततः (से) तस्य
जीवस्य कर्मयोगः कर्मबन्धो न प्राप्नोति, अकारणत्वात्,
नमस इव । अथ निष्कारणोऽप्यसौ भवति, तर्हि मुक्तः
स्याऽपि नृपः स प्रविशति, निष्कारणत्वाऽविशेवात्, त-
त्तच्च मुक्तावप्यनाभ्यास इति ॥ १८०७ ॥

यदि वा—

होज स निषं मुक्को, बंधायावदिम को व से मेक्खो ॥

न हि मुक्कव्ववएसो, बंधभावे ममो नभसो । १८०८ ।
अथवा—कर्मयोगाभावात् नित्यमुक्त एवाऽसौ भवेत् । य-
दि वा—बन्धाऽभावे कः किल तस्य मोक्षव्यपदेशः ? । न
ह्यवच्छेदस्य नभसः कस्याऽपि मुक्तव्यपदेशो मतः । बन्धपू-
र्वात्तत्वाद् मोक्षस्य । तस्मात् न 'पूर्व जीवः पश्चात् कर्म'
इति अयमविकल्प इति ॥ १८०८ ॥

अथ 'पूर्व कर्म पश्चाज्जीवः युगपद् वा ह्यपि' इ-
ति वक्ष्यस्य प्रतिविधानमाह—

न य कम्मस्स वि पुव्वं, कत्तुरभावे समुत्तमो जुत्तो ।
निष्कारणश्चो सो वि य, तद् जुगवुप्पत्तिभावे य ॥ १८०९ ॥
न हि कत्ता कजं ति य, जुगवुप्पत्तीं जीवकम्मां ।
जुत्तो ववपसोऽयं, जह सोए गोविसाखां ॥ १८१० ॥

न च जीवात् प्राक् कर्मणोऽपि समुद्भवो युक्तः, कर्तु-
र्जीवस्य तदानीमभावात् । अक्षिपमाणस्य च कर्मणाऽया-
णात्, निष्कारणव्यवधमसौ कर्मसमुद्भवः स्यात्, ततोऽ-
कारणजानस्याऽकारण्यं एव विनाशोऽपि स्यादिति । तथा-
युगपदुत्पत्तिभावे च 'प्रत्येकवशोक्ता वीयाः वाच्याः' इ-
ति शेषः—निर्हेतुकत्वात् प्रत्येकवदुभयस्याऽपि समुद्भित-
स्याऽनुपपत्तिरस्यादि । न च युगपदुपपन्नयोर्जीव-कर्मणोः
कर्म-कर्मणो युज्यत इत्येतदेवाऽऽह— न हीयादि 'न हि
युगपदुपपन्नयोर्जीव-कर्मणोः' अयं जीवः कर्ता 'इदं वा
ज्ञानावऽऽरणाऽऽदिमुक्तलोकस्य कर्म' इति व्यपदेशो यु-
ज्यते, यथा लोकं सत्येतदगोविषयाद्योरिति ॥ १८०९ ॥
॥ १८१० ॥

द्वितीयं मूलविकल्पमधिकृत्याऽऽह—

होआयाईओ वा, संबंधो तह वि न घट्ट मोक्खो ।
जोऽगाई सोऽण्णतो, जीवनहायं व संबंधो ॥ १८११ ॥
स्वादेनत्, अनादितरेव जीवकर्मणोः सम्बन्धः—संयोगः ।
ननु तथाऽपि मोक्षो न घटते, यस्माद् योऽनादि संयो-
गः सोऽनमो दृष्टः, यथा जीवनभयोः । न ह्याकाशेन
सह जीवस्य कदाचिदपि संयोगो निश्चलते । एवं कर्मणा
ऽपि सहाऽसौ न निश्चलते, तथा च सति मुक्त्यभाव-
मसङ्ग इति ॥ १८११ ॥

उपसंहरन्नाह—

इय जुत्तीए न घट्ट, सुव्वइ य सुईसु बंधमोक्ख ति ।
तेख तुह संसमोऽयं, न य कजोऽयं जहा सुखसु ॥ १८१२ ॥
इत्येवं युक्त्युक्त्या बन्धो मोक्षश्च न घटते, भूयते च
भूतितु बुद्धकायेष्वसौ । ततस्तत्र संशयोऽयम् । यथा वा-
ऽयं न कार्यस्तथा शृणु लोभ्य । इति । उक्तः पूर्वपक्षः ॥
॥ १८१२ ॥

अत्र प्रतिविधीयते—तत्र यत् तावदुक्तम्—किं पूर्व
जीवः पश्चात् कर्म, उत व्यस्तथाः ? इत्या-
दि । तत् सर्वमयुक्तम् । कुतः ? इत्याह—

संशयोऽद्याईओ, परोप्परं हेउ-हेउभावाओ ।

देहस्स य कम्मस्स थ, मंडिय । वीयंकुराणं व ॥ १८१३ ॥

३११

शरीर-कर्मयोरनादिः सन्तान इति प्रतिज्ञा, परस्परं हेतु-
हेतुमज्ञात्वात्, बीजाङ्गुरादिति । ततश्च 'किं पूर्व जीवः
पश्चात् कर्म ?' इत्यादि प्लवत एव, अनादित्वात् तस्मि-
न्तानस्येति ॥ १८१३ ॥

एतदेव कर्मसन्तानस्याऽनादिर्वै साधयन्नाह—

अत्थि स देहो जो क-म्पकारणं जो य कजमसस्स ।
कम्मं च देहकारण-मत्थि य जं कजमसस्स ॥ १८१४ ॥
अस्ति स कश्चिद् देहो योऽप्रेतनस्य कर्मणः कारणम्,
यस्याप्यस्याऽतीतस्य कर्मणः कार्यम् । तथा कर्मोऽपि
समास्ति । किं विहितम् ? इत्याह—यदप्रेतनस्य देहस्य का-
रणम्, यस्याप्यस्याऽतीतस्य कार्यमिति । एवमनादी संसारे
न कश्चिद् विधायति, अतोऽनादिर्देह-कर्मसन्तान इति ।
आह—ननु बन्धमोक्षादिव साधयितुं प्रयत्नौ, ततः कर्म-
सन्तानस्याऽनादित्वसाधनमसंबन्धमिव लभ्यते । तदयुक्तम्,
अभिप्रायापरिक्रानात्, न ह्यकर्तुं कर्म सम्भवति 'कियत्
इति कर्म' इति व्युत्पत्तेः, यच्च तस्य कारणमावेव बन्ध
इति कथं न तस्मिन्निदिष्टः ? ॥ १८१४ ॥

ननु यदि कियत् इति कर्मोच्यते, तर्हि को—

ऽस्य देहस्य च कर्ता ? इत्याह—

कर्ता जीवो कम्म-स्स कारणओ जह घट्टस्स घट्टकारो ।
एवंचिय देहस्स वि, कम्मकराणंमभावात् ति ॥ १८१५ ॥
कर्ता चाऽत्र कर्मणो जीवः, कारणमेतन्वात्, दृष्टाऽऽ-
दिकरणयुक्तकुलालवद् घट्टस्य, कारणं चेह जीवस्य कर्म
निर्वर्त्तयतः शरीरमवगन्तव्यम् । एवं देहस्याऽप्यासौ च क-
र्ता, कर्मकरं कर्मकरणं तत्संभवात्—तदुक्तत्वात्,
दृष्टाऽऽदिकरणमेतत्कुलालवदिति ॥ १८१५ ॥

अथात्र प्रेर्य परिवारं चाऽऽह—

कम्मं करणमसिद्धं, च ते मई कजओ तयं सिद्धं ।
किरियाफलओ य पुणो, पडिबज तपमिगुहं व्व ॥ १८१६ ॥
स्वादेनत्, अतीन्द्रियत्वेनासिद्धत्वात् कर्मणः करणत्वम-
सिद्धं तदयुक्तम्, यतः कार्यतः—कार्यद्वारेण तत् सिद्धमेव,
तथाहि—विद्यमानकरणं शरीराऽऽदि, कृतत्वात्, घटाऽऽदि
बन्, यथास्य करणं तत् कर्मैव, तस्मादस्येव तत् ।
अथवा—विद्यमानकरणमेवाऽऽनशरीरलक्षणव्ययम्, कर्तु-
कार्यरूपत्वात्, कुलाल-घटाऽऽदिवत् । यच्च कर्तुरात्मनः
शरीरमुत्पादयतः करणं नत् कर्मैति कथं न तस्मिन्निदिष्टः ?
तथा फलवत्यो दानाऽऽदिक्रियाः, चेतनाऽऽरम्भक्रियाकाय-
त्वात्, यच्च तासां फलं तत् कर्म । इत्यपिभूतिरिव स्व-
मपि प्रतिपद्यन्वेति ॥ १८१६ ॥

यथोक्तम्—'योऽनादिः संयोगः सोऽ-

नमो दृष्टः' इत्यादि । तथाऽऽह—

जं संताणो, णाई, तेखाऽण्णतोऽवि शायमंगतो ।
दीसई संतो वि जओ, कट्ठई वीयंकुराणं ॥ १८१७ ॥
'यच्च-यस्माज्जीव-कर्मसंयोगसन्तानोऽनादित्वेन तस्मा-
न्नतोऽपि' इति नायमेकान्तः, यतोऽनादित्वेन संयुक्तयोर्वै-
स्त्वौभेदः सन्तानः साम्तोऽपि कश्चिद् दृश्यते, यथा बीजाऽ-
ङ्गुराऽऽदीनां सन्तान इति ॥ १८१७ ॥

तथाहि-

अथयस्मिन्निष्पत्तिर-कञ्च बीयङ्कुराय जं विहयं ।

तत्त्व इमो संतापो, कुकुडिभंडाद्वयं च ॥ १८२८ ॥

अह वेह कंचायोवल-संजोगोऽण्डासंतइमो वि ।

योच्छिज्जइ सोवायं, तइ जोगो जीव-कम्माणं ॥ १८२९ ॥

बीजाऽदूरयोर्मध्येऽप्यंतरद्विर्भासितकार्यमेव यद् विहितं
व्यवच्छिन्नं तत्रानयोर्हतो—व्यवच्छिन्नः सन्तानः । एवं कुकु-
ट्याऽण्डकयोः, पिता-पुत्रयोरपि य वक्तव्यम् । यथा वा का-
ञ्जनोऽपल्लवोऽनादिकालप्रवृत्तसन्तानभाषणतोऽपि संयोगः
सोपायम्—आमितायाऽऽनुपायाद् व्यवच्छिद्यते, तथा जीव-कर्म-
णोरपि संयोगोऽनादिसन्तानगतोऽपि तपः—संयमाऽऽनुपायाद्
व्यवच्छिद्यते, इति न मोक्षाभाव इति ॥ १८२८ ॥ १८२९ ॥

अत्र परस्परप्रत्युपपत्त्येतरमाह—

तो किं जीवनहाय व, अह जोगो कंचायोवलाणं व ? ।

जीवस्स य कम्मस्स य, अथइ दुविहो वि न विरुद्धो ॥ १८२०

पटमोऽभन्नाणं चिय, भन्नाणं कंचायोवलाणं व ।

जीवते साम्ये, भन्नेऽभन्ने ति को भेओ ? ॥ १८२१ ॥

आह—जीवस्य कर्मणश्च योऽयं परस्परं योगः सोऽनादिः
सन् किं जीवनमस्योरिवानन्तः, अथ काञ्जनोऽपल्लवोरिव
स्वान्तोऽपि स्यात् ? उभययापि दर्शनात् किमत्र प्रतिप-
द्यामहे ? । अत्यन्तऽभोत्तरम—द्विधाऽप्ययमविरुद्धः, नत्र प्रथ-
मोऽनाद्यनन्तकपोऽभ्युपगमो द्रष्टव्यः । यस्तु काञ्जनोऽपल्लवो-
रिवऽनादिः सान्तोऽसौ भव्यानां विभेदः । आह ननु जी-
वस्यासाम्येऽपि 'अयं भव्यः' 'अयं चाऽभव्यः' इति किं
कृतोऽयं विभेदः ? । न च वक्तव्यम्—यथा जीवस्य समानेऽपि
नारक-तिर्यगादयो विशेषास्तथा भव्याऽऽभव्यत्वाविशेषोऽपि
अभिध्यतीति, यतः कर्मजनितत्वा एव नारकाऽऽदिविशेषाः, न
तु स्वाभाविकाः, भव्याऽऽभव्यत्वाविशेषोऽपि यद्दि कर्मजनित-
स्त्वथा भवतु को निवारयिता ?, न वैधर्मिति ॥ १८२० ॥ १८२१ ॥

एतदेवाऽह—

होउ व जइ कम्मकओ, न विरोहो नाराणइभउ न्व ।

भवइ य भव्वाऽभव्वा, सभावओ तेण संदेहो ॥ १८२२ ॥

भवतु वा यदि कर्मकृतोऽयं भव्याऽऽभव्यत्वाविशेषो जीवा-
नामिष्यते, नाऽत्र कश्चिद् विरोधः, नारकाऽऽदिविभेदवत् ।
न वैतद्विति, यतो 'भव्याऽभव्याः स्वभावात् एव जीवा न
तु कर्मजः' इति दूर्य भणय, तेनाऽस्माकं संदेह इति ।
॥ १८२२ ॥

परेणैवमुक्ते सत्याह—

दब्बाइते तुल्ले, जीवनहाणं सभावओ भेओ ।

जीवाऽजीवाइमओ, जह तइ भवेवरविसेसो ॥ १८२३ ॥

यथा जीवनमसोर्द्वयवत्सत्त्व-प्रमेयत्व-वैयत्याऽऽदौ तुल्ये-
ऽपि जीवाऽजीवत्व-वैयत्याऽऽदौ जीवनत्वाऽदिविस्वभावात् भेदः,
तथा जीवानामपि जीवत्वसाम्येऽपि यदि भव्याऽऽभव्यकृ-
तो विशेषः स्यात् तर्हि को दोषः ?, इति ॥ १८२३ ॥

इत्थं संबोधितो भव्यत्वाऽऽदिविशेषमभ्युपगम्य दृष्टवान्तर-
माह—

एवं पि भव्वाभावो, जीवत्तं पि व सभावजईओ ।

पावइ निषो तस्मि य, तदवस्थे नरिय निव्वाणं ॥ १८२४ ॥

नन्वेवमपि भव्यभाषो नित्योऽविनाशी प्राप्नोति, स्वभा-
वजातीयत्वात्—स्वाभाविकत्वाजीवत्ववक्तव्यत्वमिति चेत्,
तद्वक्तव्यम्—यतस्तस्मिन् भव्यभाषे तदवस्थे नित्यावस्था-
यिनि नास्ति निवर्णम्—'सिद्धो न भव्यो नाप्यभव्यः'
इति वचनादिति ॥ १८२४ ॥

नैवं कुत इत्याह—

जह घटपुब्बाभावो—ऽनाइसहावो वि सनिइओ एवं ।

जह भव्वाभावो, भवेउत्तरि किरियाएँ को दोसो ॥ १८२५ ॥

यथा घटस्य प्रागभावोऽनादिविस्वभावजातीयोऽपि घटो-
त्पत्तौ सनिधनो—विनश्वरो हटः, एवं यदि भव्यत्वस्यापि
ज्ञानतपःसिद्धवत्परिणयोपायतोऽभावः स्यात्तर्हि को दो-
षः संपद्यते, न कश्चिदिति ।

आक्षेपपरिहारी प्राऽह—

अणुदाहरणमभावो, खरमिगं पि व मई न तं जम्हा ।

भावो चिय स विविद्धो, कुंभाणुपपत्तिमेत्तेण ॥ १८२६ ॥

स्यामितिः परस्पर-न्यनुदाहरणमसौ प्रागभावः, अभा-
वरूपनवैभावस्तुत्वात्, खरविणायवत् । तत्र, यस्माद्भाव-
एवाऽसौ घटप्रागभावः, तत्कारणभूतानादिकालप्रवृत्त-
पुद्गलसंज्ञानरूपः, केवलं घटादुत्पत्तिमात्रेण विशिष्ट इ-
ति ॥ १८२६ ॥

भवतु तर्हि घटप्रागभाववद्व्यवस्थस्य विनाशः, केवलमि-
त्थं सति दोषात्तरं प्रसजति । किमिति—

एवं भव्वाच्छेओ, काट्टागारस्स वा अचउ ति ।

तं नाणुत्तलओऽ—णागयकालंबराणं व ॥ १८२७ ॥

नन्वेवं सति भव्याच्छेदो—भयजीवैः संसारः शून्यः प्राप्नोति,
अपचयात् । कस्य यथा समुच्छेदः ?, इत्याह—स्तोकस्तोका-
ऽऽकृष्यमाणधाम्यस्य—धाम्यभूतकोट्टागारस्य । इदमुक्तं भवति-
कालस्याऽनन्यत्वात्प्रमाणसंप्रत्येते आदर्शमेकस्य भव्यस्य जी-
वस्य सिद्धिगमनाक्रमेणापचीयमानस्य धाम्यकोट्टागारस्ये-
व सर्वस्याऽपि भव्याराशेरुच्छेदः प्राप्नोतीति । अत्रोत्तरमा-
ह—तदेतच्च, अनन्तराद्भूतपराशोः, अनागतकालाऽऽकाशवद्-
ति । इह यद् बृहदन्तर्गतनान्तं, तत् स्तोकास्तोकतयाऽप-
चीयमानमपि नाच्छिद्यते, यथा प्रतिसमयं वर्त्तमानताप-
स्याऽपचीयमानोऽन्यतानागतकालसमपराशः, प्रतिसमयं बु-
द्ध्या प्रवेशपराशोऽपचीयमानः सर्वधनः प्रवेशपराशोः, इ-
ति न भव्याच्छेदः ॥ १८२७ ॥

कुतः ?, इत्याह—

जं चातीनाणागय—काला तुल्ला अजो य संसिद्धो ।

एको अणुत्तभागो, भव्याणुपपत्तिमालेणं ॥ १८२८ ॥

एस्सेण तत्तउ चिय, जुजो जं तो वि सव्वभव्वाणं ।

जुजो न समुच्छेओ, हांज मई कइमिणं सिद्धं ॥ १८२९ ॥

भव्याणमणवत्तय—मणवत्तमागो व किं व मुक्कोसि ।

कालाद्भ्यो व मंदिय । मह वयथाभ्यो वि पठिवज्ज । ॥८३०॥
यस्माच्चारीतानागतकालौ तुदयोधेयः । यतश्चारीते-
नाऽपि कालेनैक एव निगोदानन्ततमो भागोऽप्यापि भव्या-
नां सिद्धः । एतथाऽपि—अविषयत्वात्कालेन तावन्मात्र एव
भव्यानामन्तभागः सिद्धिं गच्छन् युक्तो व्रतमानको, न ही-
नानागतः, अविषयनोऽपि कालस्यातीततुल्यत्वात् तत् एव-
मपि सति न सर्वभवनानामुच्छेदो युक्तः । सर्वेषांऽपि कालेन
नवननभागतस्यैव सिद्धिगमनसंभवापेक्षानात् । अथ परस्य
मतिर्भेदव-तत्कथमिदं सिद्धं यदुत—अगता भव्यास्तदन्त-
न्तभागस्य सर्वेषैव कालेन सेत्स्वतीति ? । अत्रोच्यते—का-
लाऽऽद्य इवानन्तास्त्वाव् भव्याः । तदन्तभागस्य च मुक्ति-
यमनत्कालाऽऽकाशयोरेव, न सर्वेषामुच्छेद इति प्रति-
पश्येव, मन्त्रनाम्ना प्रसिद्धः । सर्वमेव भवेद्वितीति । ॥८२८॥
॥ १८२६ ॥ ॥३०॥

कथं पुनस्त्वद्वचनसर्वमेतत् सत्यतया प्रतिपद्यामहे ?
इत्याह—

सर्वभूयमिषं गिरहसु, मह वयथाभ्योऽवसेसवयथं व ।
सर्वयणुताहभ्यो वा, जायस्य मन्त्रयवयथं व ॥८३१॥
मष्टमि किं सवयण, सवेसि सवसेसयच्छेया ।
दिट्टताश्चरमि वि, पुच्छउ जो संसभो जस्व ॥८३२॥
सत्प्रभुतमिदमन्तरां सवसेसपति गृहाण त्वं, मन्त्रचन-
स्याधया त्वत्संशयाऽऽदिविषयमवश्यं मन्त्रचनं, सर्व-
ह्वावादिस्वादिभ्यो वा हेतुभ्यः । आदिशब्दाहीतरागन्ताऽऽदि-
परिग्रहः । आद्यकमप्यस्यचनवदित्ययमत्र दृष्टान्त इति । अ-
थैवं मयत्वे—कथमिव सर्वह्वावत्पदम्, अत्रोच्यते—सर्वेषां सर्व-
संशयच्छेदात् । अन्त्यस्य सर्वसंशयच्छेदोः कस्याप्यवशना-
त्कोऽत्र दृष्टान्तो । न कश्चादिति । अत्रोच्यते—किमत्र दृष्टा-
न्त्यापेक्षयेन ? । तद्भावेऽपि हि यो बन्ध संशयः स तं सर्व-
मपि पुच्छतु, येन स्वप्रत्ययसिद्ध एव मयि सर्वह्वावनिश्चि-
तो भवतीति ॥ ॥८३१॥ ॥८३२॥

अत्र प्रेरकः ग्राह—

भव्या वि न सिद्धिस्तस्स—ति केइ कालेण जइ वि सवेण ।
नणु ते वि अभवन् चिय, किं वा भवत्तथ तेसि ॥८३३॥
ननु भव्या अपि सन्तो यति सर्वेषां अपि कालेन सर्वेऽपि
न सेत्स्वन्ति । तर्हि येषां सिद्धिर्न भविष्यति, अत्रभ्या एव-
ते किं न व्यपदिश्यन्ते ? । केन वा विषयेषु तेषां भवत्य-
म् ? । इति निवेद्यतामिति ॥ ॥८३३॥

अत्रोत्तरमाह—

भसइ भवो जोगो, न य जोगमेण सिद्धप सवो ।
जह जोगमि दि दलिए, सवमि न कीरए पडिया ॥८३४॥
अथयते अत्रोत्तरम्—किम् ? इत्याह—भव्योऽत्र सिद्धिगम-
नयोग्योऽभिप्रेतो, न तु यः सिद्धिर्गति वास्यत्येव, न च
योग्यत्वमस्तीत्येतावतैव सर्वैः सिध्यति, किं तु गमनसा-
मग्रीसम्भवे सति । दृष्टान्तमाह—यथा हेमगमिपाषाणस्य-
नकाह्वाऽऽदिके दोषेऽपि प्रतिमाऽर्होऽपि दक्षिणे न सर्वस्मि-
न् प्रतिमा विधीयते, किं तु यत्रैव तच्छिप्यति योग्या सामग्री-
सम्भवति तत्रैवाद्यौ कियते । न च तदसम्भवमात्रेण प्र-

तिमाविषये अवगम्यता भवति, नियमश्चेह तैवं विधीयते
यदुत—प्रतिमायोग्ये वस्तुनि प्रतिमा भवत्येवेति, किं तु य-
दा तदा वा तद्योग्य एव सा भवति, नाप्येति । एवमि-
हापि न भव्यः इत्येतावन्मात्रैरेव सर्वैः सिध्यति, किं
तु सामग्रीसंपत्तौ, न च तदसम्भवावपि तस्याभव्यता
भवति, किं तु यदा तदा वा भवत्येव मुक्तिर्नाभवत्ये-
ति ॥ ॥८३४॥

दृष्टान्तान्तरमाह—

जह वा स एव पासा—शकृणुगजोगो विजोगजोगो वि ।
न विजुजइ सवो चिय, स विजुजइ नस्स संपत्तौ ॥८३५॥
किं पुण जा संपत्तौ, सा जोगसंभ न उ अजोगसस ।
तद जो मोक्खो नियमा, सो भव्यां न ह्यरसि ॥८३६॥
यथा वा स एव पूर्वोक्तः सुवर्णपपाषाणकनकोयो-
नो वियोगयोग्यताऽस्मिन्नोऽपि सर्वो न विद्युप्यते, किं तु
स एव विद्युप्यते, यस्य वियोगसामग्रीसम्प्राप्तिरिति ।
किं पुनः ? । एतज्जुजमुत्तिष्ठप भूमा—या वियोगसामग्रीस-
म्प्राप्तिः सा वियोगयोग्यस्यैव सुवर्णपपाषाणस्य भवति, न तु
तद्योग्यस्य, तथा तेनैव प्रकारेण यः सर्वैकमेकवत्तत्त्वो
मोक्षः स निश्चयान्नस्यानामेव भवति । नेतरथात्रमभ्याना-
मिति भव्याऽभव्ययोर्विशेष इति ॥ ॥८३५॥ ॥८३६॥

अथ प्रकारान्तरयोऽप्युपपरिहारो ग्राह—

कथमाद्यपण्णामो, मोक्खो निचो न होइ कुंभो व ।
नो पदसागावो, भुवि तद्धम्मा वि जं निचो ॥८३७॥
अणुदाहरणभावा, एसो वि मई न तं जज्जो नियमो ।
कुंभविद्यामविमिद्धो, भावो चिय पोगमल्लभो य ॥८३८॥
ननु मोक्षो नित्यो न भवति, किं त्वमित्यो विनाश्री
कृतकत्वादादिशब्दाद्यपरागन्तार्यकत्वाऽऽदिपरिग्रहः, कु-
म्भवदिति दृष्टान्तः । अत्रोच्यते—अनैकान्तिकता हेतुर्ना,
विपक्षेऽपि गमनाद्यसादिह वदविप्रवर्धनाभावः कृतकाऽऽ-
दिवत्तत्त्वभावापि नित्य एव, तद्वनित्यत्वे घटाऽऽदिवत्तत्त्वैवोन्म-
ज्जनप्रसङ्गादिति । अथेवं परस्य मतिर्न क्वचनं पूर्वोक्तः प्रा-
गभाषः किं त्वेवोऽपि प्रवर्धनाभावोऽभावेत्येवाम्बुत्वाद्यु-
दाहरणमेव । तदेतच्च, यतो—यस्माच्चियतो—निश्चिताः कुम्भ-
विनाशविशेषेण विशिष्टः पुद्गलाऽऽत्मको भाव एवायमपि प्र-
वर्धनाभावः । अतो पुद्गलेतदुदाहरणमिति । एतच्च मोक्ष-
स्य कृतकत्वमप्युपगम्योक्तम् ॥ ॥८३७॥ ॥८३८॥

वदि वा—न भवत्येव कृतको मोक्ष इति द-

शेषमाह—

किं वेगंतेण कथं, पोगमल्लमेचविलयमि जीवस्स ।
किं निव्वत्तिपपहियं, नभसो यदमेचविलयमि ॥८३९॥
किमिह पुद्गलमात्रविलये सति समस्तकर्मपुद्गलपरिहा-
इत्यमेव जीवत्वाऽऽत्मनः इत्यतश्चे हृत्सिमाधृत एकस्मिन्
कृतं—विहितं, येन कृतको—मोक्षः स्यात् । एतदुक्तं भवति ।
इहाऽऽत्मकर्मपुद्गलविधयो मोक्षोऽभिप्रेतः । तत्र तत्प-
रमप्रभाषतो जीवात्कर्मणि पृथगायमाने किमात्मनः कि-
यते येन कृतकत्वादानित्यस्य मोक्षस्य प्रतिपाद्यते ? । अथ स
एवाऽऽत्मकर्मविधयोः क्रियमाणत्वात्कृतः, यतोऽनित्य इ-

स्यात्प्रकृष्याऽऽह—“किं निश्चयितव्यमित्यादि” मुद्राऽऽदिता-
ष्टमाश्रय विनश्ये-विनाशो सति किं नाम नभसोऽप्य-
धिकं निर्दिष्टम् ? न किंचिदित्यर्थः । एवमिहापि कर्म-
भावविनाशो सति किं जीवित्यादिकं कृतं, येन तदेका-
किताकपस्य मोक्षस्य कृतकत्वेनानित्यत्वं स्यात् ? स एव क-
र्मणो विनाशो घटाविनाशवन्निष्क्यमाश्रयात्कृतकस्ततः स
चकर्मण्यलक्ष्यो मोक्षोऽनित्य इति चेत्प्रयुक्तं, यतो
यथाऽयमेव घटाविनाशो यः केवलाऽऽकाशसंज्ञाया न पुन-
स्ततो विभिन्नोऽसौ, न वाऽऽकाशस्य किमप्यधिकं कि-
ञ्चेत्, तस्य सदाऽऽस्थितत्वेन नित्यत्वादेवमिहाप्ययमेव क-
र्मणो विनाशो यः केवलाऽऽमसंज्ञाया, न स्वात्मनो विभि-
न्नोऽसौ, न वाऽऽत्मनः किञ्चित्प्राधिकं विधीयते तस्याऽपि
नभोवन्निष्क्यमाश्रयत्वेन मोक्षस्य कृतकत्वमनित्यत्वं वा ।
कथञ्चिच्चानित्यत्वे सिद्धत्वात्तत्रैव, द्रव्यपर्यायोभयकपतया
सर्वस्याऽपि वस्तुनो नित्याऽनित्यकृत्वादिति । ॥ ८३३ ॥

आह ननु कर्मपुद्गलं वे निर्जीवं जीवेन परित्यक्त्वास्ते लोक-
मेवाभिजगत्पु न्निष्ठान्ति, न पुनस्तद्विधिः कापि गच्छन्ति,
जीवोऽपि च लोकमप्य एव तिष्ठति । ततश्च यथा घटावि-
पुद्गल्याऽप्याकाशस्य तत्कपालपुद्गलसंयोगस्तद्वत्त्वं एव-
च कर्मविपुद्गल्याऽप्यात्मनो निर्जीवैस्तपुद्गलसंयोगा-
स्तस्येव, इति कथं पुनरपि न तस्य तद्वत्त्वं इत्याशङ्क्याऽऽह-
सोऽणुवगदो ह्य पुणो, न ब्रह्मण्येव चकारणाभावात् ।

जाग्रा य बंधहेज, न य सो तस्मात्सरीरो चि ॥ ८३४ ॥

स—मुक्तो जीवः पुनरपि न बध्यते, कथंकारणाभावात्,
अनपराधपुरुषवत्, मनोवाक्यारूपयोगाऽऽतृप्तश्च बन्धहतवोऽ-
भिधीयन्ते, न च ते मुक्तस्य सन्ति, शरीरा-ऽद्यभावात् न च
कर्मवर्णनागपुद्गलसंयोगात्मात्मकयोऽत्र च योऽध्याक्यते, य-
त्तिप्रसङ्गाऽऽदिदोवाऽऽज्ञातत्वात्, किं तु मिथ्यात्वाऽऽदितरे-
पुनिरवचन इति ॥ ८३४ ॥

आह—नन्वेवं मुक्ताऽऽत्मा सौमनानामिव भवनामप्यभि-
प्रायेण पुनरपि भवे प्रादुर्भवति, न चेत्याशङ्क्याऽऽह—
न पुणो तस्मिन् पश्येत्, बीयाभावादिहेतुरस्मै च ।

बीर्यं च तस्मिन् कर्म, न य तस्मिन् तथैवा निश्चो ॥ ८३५ ॥
न तस्य—शुक्तस्य पुनरपि भवमस्तिजायते, बीजाभावात्-
कारणरूपस्याद्याऽऽहुरस्य तदभावात् न प्रसूतिः बीजं चा-
स्य कर्मभावागन्तव्यम्, तच्च शुक्तस्य नास्त्येव, ततः पुनरा-
वृत्त्यभावात्तयोऽसाविति ॥ ८३५ ॥

इत्यथ नित्यो मुक्तः । कुतः ? इत्याह—

द्वयामुत्पलमयो, नैव च निश्चयमयो स दृश्यतया ।
स्वभावयत्तावती, यच्चितं नानुमाशाश्रयो ॥ ८३६ ॥

स—मुक्ताऽऽत्मा नित्य इति प्रसिद्धा, (द्वयामुत्पलमयो चि)
द्रव्यत्वं सति अमूर्तेत्यादिति हेतुः । (इत्यनय चि) यथा
द्रव्यत्वं सति अमूर्ते मम इति दृष्टान्तः । अयैवभूता मतिः
परस्य स्यादेवेन हेतुना सर्वगतत्वाऽऽपत्तिरप्यात्मनः सि-
ध्यति । तथाहि—सर्वगत आत्मा, द्रव्यत्वं सत्यमूर्तेरवान्मभा-
वत् । ततश्च धर्मविशेषविपरीतभावनादिदोऽयम् । तदेतन्न ।
कुतोऽनुमानात्पुनराध्यायितत्वात् सवगतस्येत्यर्थः, तथा

हि—असर्वगत आत्मा, कर्तृत्वात्, कुलालवत् । न च कर्तृत्वम-
सिद्धं, भोक्तृत्वप्रदृष्टत्वाऽऽद्यनुपपत्तेरिति ॥ ८३६ ॥

यदि वा—किमनेनैकान्तिकेन नित्यत्वप्रदेशः ? एकान्ताग्रि-
त्यव्यादिनिराकरणाद्यर्थेव ह्येवमभिहितं, परमार्थ-
तस्तु सर्वमेव वस्तु जैतानां भवममर्गस्थित्या-
त्मकमेवेति दर्शयन्नाह—

को वा निश्चयगो, सर्वं चिय वि भवभेगाद्विभयं ।
पञ्जायेतरमिष—पञ्चादिनिश्चाद्विवर्णः ॥ ८३७ ॥

गतायां । नवरं पर्यायस्तरमावस्थापणं—प्रधानभावेन कि-
ञ्चलत्वं तस्मादित्याऽऽदिव्यपदेशस्तथाहि—घटः पूर्वेण स्तुति-
कृतपर्यायेण विनश्यति, घटपर्यायतया पुनरुपपद्यते, सृष्ट-
पतया त्ववतिष्ठते । न तच्च यो विनष्टकृत्माऽऽदिव्यपर्यायो यदा-
पितः प्रधानभावो विनश्यते, तदा तस्मान्नित्यत्वाऽऽदिव्यपदे-
शः । एवमसावपि मुक्तः संसारितया विनश्यति, सिद्धतयाप्यशो-
जीवत्वसोपर्यायत्वाऽऽदिव्यत्वमितिष्ठते, तथा—प्रथमसम-
यसिद्धतया विनश्यति, द्विसमयसिद्धतयाप्यपद्यते, त्रयस्त्व-
योजित्वाऽऽदिव्यत्वमितिष्ठते । ततोऽपितत्पर्यायेणाभित्यक्त्वा-
ऽऽदिव्यपदेश इति ॥ ८३७ ॥

मुक्त्यावधारणोक्तिरिति कथं पार्थमाह—

मुत्तस्म कोऽवगासो, सोमम् । तिलो गसिहं गेई किह से ।

कम्मलहृया तहमई परिहामादि भणियमिदं । ॥ ८३८ ॥

शुक्तस्य—जीवसमस्तकर्मणो जीवस्व कोऽवगासः—काव-
स्थानमिति वृष्टे सत्याह—सौर्यम् । तिलो कश्चित् लोकात्
इत्यर्थः । ननु कथम् (से) तस्याऽऽकर्मणो जीवस्यैतावत् दु-
रमितो गतिः प्रवर्तते ? कर्मनिवृत्तना हि जीवानां स-
र्वाऽपि चेष्टा, ततो विहायोऽप्यधिककर्मभावेऽपि गतिचेष्टा-
यामतिप्रसङ्गः प्राप्नोति । अत्रोच्यते—(कम्मलहृया-
कर्मोपगमे सति लाघवात् समयमेकं तत्त्वान्तरप्रवृत्तिरि-
त्यर्थः, तथागतपरिहामात्मकेषु सिद्धत्ववत्पूर्वगतिपरि-
हामलाभादित्यर्थः, यथा हि—समस्तकर्मसंज्ञायामपि सिद्ध-
त्वपरिहामं जीवः समासादयति ततोऽप्युपनिर्गमपरिमपति
भावः । आदिशब्दादपरमपि तद्वृत्तिकारणं समयमव्युत्पत्ति-
दमवगन्तव्यम् । तथा—“लाघय परं कफले, कर्मो वृत्तो य-
दस्तु धनुर्विमुक्तो । गद पुरुषप्रयोगेण, एवं सिद्धाया वि गेई
उ ॥ १ ॥ ” ॥ ८३८ ॥

अथाप्यत्र मयमाशङ्क्य परिहरति—

किं साकिरिषमरुवं, मेदिप । सुवि चेयं यं च किमस्तु ।

जह से विसे सधमो, चेयं तह मवा किरिया ॥ ८३९ ॥

आह—नस्याऽऽकाशकालाऽऽदयोऽप्यतो निष्कया एव प्रसि-
दास्तत्किं नाम स्वया रूपममूर्तं सद्रूपं साकं वदते, येन मु-
क्ताऽऽत्मनः साक्ष्यत्वमभ्युपगम्यते ? ननु निष्किय एव मु-
क्ताऽऽत्मा प्राप्नोति, अमूर्तेषादाकाशमिति भावः । अत्रोच्य-
ते—मपिदिक । स्वमव्येतरकथं—सुवि किमरुवं कद्रुपु चेत्त-
वतिष्ठते, येन मुक्तात्मा चेतनोऽभ्युपगम्यते इ-कद्रुपुत्वाद् चेत-
न एवायं प्राप्नोति, आकाशमिति । तस्मादाद्या (के) तस्य
जीवस्य अरुपेव आकाशाऽऽदिव्यस्तद्रूपत्वे समानोऽपि
चेतन्यलक्षणा विशेषधर्मः समपि, तथा किमाऽपि सदा,
साक्ष्यत्वमपि विशेषधर्मोऽस्तु को विरोध इति भावः ॥ ८३९ ॥

यथोक्तम्—निष्कियो मुक्ताऽस्मात्, अमूर्तत्वात्तद्वैकात्मिकमेव,
अतिव्यथाभावादित्याह । अथवा—मुक्ताऽमुक्तविशेषमपेक्षाय
सामान्येनाऽऽग्रमनः सक्तिरं साधयथाह—

कचात्पक्षयो वा, तकिरिओऽयं यथो कुलालो ज्व ।

देहपंक्षदयो वा, पक्षदं जंतुरितो ज्व ॥१८४६॥

अथको—सक्तियोऽयमात्मा, कर्तृत्वात्कुलात्पदादितद्वत्त
भोक्तृत्वादित्यादि बाधयम् । अथवा—सक्तिय आत्मा, प्रत्यक्ष-
त एव देहपरिरूपेणैव नाद्यम्पुनश्चयदिति ॥ १८४६ ॥

पराऽऽशुक्तं प्रतिविधानं वाऽऽह—

देहपंक्षदयोऽज, रोज पयो चि सो वि नाकिरिप ।

होऽजादिदो व स र्, तद्वरुचले नथु सबाय ॥१८४७॥

रुचिचामि स देहो, वचो तर्पदयो पुषी हेज ।

परनिययपरिपक्षदय—मयेयथायं न वि यजुर्त् ॥१८४८॥

अथैवं ह्येव—देहपरिरूपम्हेतुरात्मनः प्रयत्नो न तु क्रिया,
अनो नाऽऽग्रमनः सक्रियत्वसिद्धिरित्यभिप्रायः । अत्रोत्तरमाह—
सोऽपि प्रयत्नो नमसीवाऽक्रिय आत्मनि न संभवत्यतः
सक्तिय एवाऽसौ । अमूर्तस्य च प्रवृत्तस्य देहपरिरूपम्हेतु-
त्वे कोऽप्यो हेतुरिति वाच्यम् । अमूर्तेतुनिरपेक्षः स्वत-
एवावं परिस्फुटहेतुरिति चेत्, यथेयम्, आत्माऽपि तदेतमे-
वित्यति, कमन्तर्गबुला प्रयत्नेन । अथाहटः कोऽपि देहपरिरूप-
म्हेतुः, न स्यात्मा, निष्कियत्वात् । मनु सोऽयहटः किं मूर्तो-
ऽसौ वा । यद्यमूर्तस्तर्हिआत्माऽपि देहपरिरूपम्हेतुः किं
नेत्येतत्, अमूर्तत्वाविशेषात् । अथ मूर्तिमानहटः, तर्हि स कामं
यच्छरित्वासां देह एव, नाम्नः संभवति । तथापि च व-
हिर्ययदेहपरिरूपम्हेतुतया व्याप्रियमाणस्य परिरूपम्दो द्र-
ष्टव्यः, तस्य बाध्यो हेतुर्वाच्यस्तस्याप्यन्यस्तस्याऽपि बाध्य इत्य
नवस्था । अथ स्वभावादेवाऽहटस्य कामर्मेण देहस्य परिरूपम्दः
प्रवर्तते, तर्हि बहिर्ययस्याऽपि देहस्य तत एव तत्परिसिर्मायि
व्यति, किमहटकामर्मेण देहपरिकल्पनेन । अस्त्वेषवमिति चेत् त-
द्व्युक्तम्, अजेतनानामेवंभूतप्रतिनियतविशिष्टपरिरूपम्द्वनस्य
स्वभाविकत्वात्तुपपत्तेः, "नित्यं सस्वमसत्त्वं वा, हेतोरन्या-
सक्त्येव ।" इत्यादिदोषप्रसंगतस्मात्कर्मविशिष्ट आत्मे-
व प्रतिनियतदेहपरिरूपम्द्वहेतुत्वेन व्याप्रियत इति सक्ति-
योऽसक्तिरिति ॥ १८४७ ॥ १८४८ ॥

अथतु तर्हि मयस्यस्य सकर्मभ्यो जीवस्य क्रिया, मुक्तस्य
मुक्तयस्यसिद्ध्याशङ्क्य परिहरणाह—

हंश किरिया भवत्य-स्स कम्परादितस्त किं निचित्ता सा ।

नथु तगइपरिणामा, जइ सिद्धवं तथा सा वि ॥१८४९॥

प्राधान्येनाद्ये, पञ्चात्तेन तु परिहारः, प्राण व्याप्यता-
त्वे एवेति ॥ १८४९ ॥

अपरस्ताह—

किं सिद्धालयपरमो, न गई धर्ममयिकायविरहाभो ।

सो गइउवगहकरो, लोमगिम् अमेरिं बालोए ॥१८५०॥

यद्युक्तमपि मुक्तस्य गतिमक्रिया सक्तिरन्वसिध्यते, त-
र्हि सिद्धाऽऽज्ञाया-सिद्धावस्थितिमेवात्र परतोऽलोकऽपि
किञ्चित् तस्य गतिर्न प्रवर्तते । अत्रोत्पत्ते-परतो धर्मो
३१२

स्तिकायविरहात् । तद्विरहोऽपि कुतः । इत्याह—यद्यस्माद्-
लौघर्मास्तिकायो लोक एव समस्ति, मात्रोके । मा मू-
सायलोकः किं तेन प्रस्तुतानुपयोगिना कस्यैव, तद्विरहोऽपि
मयतु मुक्तस्य तत्र मतिः, नियमाभावात् । तद्व्युक्तं, यतो
जीवानां पुत्राणां च मतेर्मनस्योपग्रह उपधम्मस्तका-
री स एव धर्मास्तिकायो नाम्यस्तस्तस्याऽलोकऽभावा-
त्कथं लोकात्परतोऽलोकऽपि मुक्ताऽऽग्रमनः गतिः प्रवर्तते ।
इति ॥ १८५० ॥

कथं पुनरेतद्वचसीयते यदुत-लोकादभ्योऽप्यलोकपदार्थाः
कश्चित्स्तीत्याशङ्क्याऽऽह—

लोगस्त रिय विवक्खो, मुदुत्तयभो घटस्त अयदो ज्व ।

सधदाइ रियय मई, न निसिहामो तदुत्तुवो ॥१८५१॥

अस्ति लोकस्य विपक्षो, व्युत्पत्तिमयमुदुत्तपदाभिधेयत्वादिह
यव व्युत्पत्तिमया मुदुत्तपदानभिधीयते तस्य विपक्षो ह्येव
या घटाघाटः, यच्च लोकस्य विपक्षः सोऽलोकः । अथ
स्यामन्ति न लोकोऽलोक इति या लोकास्य विपक्षः स घटा-
ऽऽपिपदार्थानामन्यतम एव भाविष्यति, किमिह वरन्तर-
रिक्तत्वमया । तदेतन्न, पक्षेऽसन्नम्रा निषेधाक्षिप्यस्येवातु-
रूपोऽयं विपक्षोऽप्यवधार्यः, न लोकोऽलोक इत्यत्र च लो-
को निषेधः, स चाऽऽकाशविशेषः, अतोऽलोकानाऽपि तदनु-
रूपेण भवितव्यं, यथेहाऽपिहहट इत्युक्ते विशिष्टज्ञानविकल-
ज्ञेयन एव पुरुषविशेषो गम्यते, नाऽन्यनो घटाऽऽदिः, एवमि-
हापि लोकांशरूप एवालोको मन्तव्यः । उक्तं च—"नम-
युक्तमिथयुक्तं वा, यच्च कार्यं विधीयते । तुल्याधिकरणेऽ-
न्यहिर्म-ल्लोकऽप्यर्थगतित्वात् ॥१॥ " नमूत्रय मुक्तमन्यस-
हाधिकरणं तथा हार्थगतिः । तस्मादलोकविपक्षत्वाद्-
स्त्यलोक इति ॥ १८५१ ॥

शालालोकास्तित्वादेव धर्माधर्मास्तिकायो साधयथाह—

तम्हा धम्माऽधम्मा, लोयपरिच्छेयकारिणो जुत्ता ।

इहरामास तुल्ले, लोमोऽलोमो चि को भेम्मा ॥१८५२॥

लोगविमामाऽभावे, पदिधायाभावयोऽनुवत्तयाभो ।

संववहारामावो, संवधाभावयोऽहोऽजा ॥ १८५३ ॥

यस्मादुक्तप्रकारेणास्त्यलोकः, तस्मादलोकस्तित्वादेवाध-
र्यं लोकपरिच्छेदकारिभ्यं धर्माधर्मास्तिकायाभ्यां भावि-
तव्यम्, अन्यथाऽऽकाशे सामान्ये सत्यं लोकोऽयं आलोक
इति कृतोऽयं विशेषः स्यात् । तस्माद् यच्च क्षेत्रे धर्माध-
र्मास्तिकायो वर्तते, तस्मात्कः, शेषं त्वलोक इति लोकाऽलो-
कन्यवस्थाकारिणो धर्माऽधर्मास्तिकावौ विद्येते इति । (लो-
गेत्यादि) यदि हि धर्माधर्माभ्यां लोकाविभागो न स्यात्तो
लोकविभागमात्रोऽपिह एव सर्वैकव्यवस्थाकारे गतिपरि-
णतानां पुत्राणां च प्रतिघाताभावेन तत्प्राप्तवस्थानामावा-
दलोकऽपि गमनास्य आनन्तर्यात्वेन परस्पर संवन्धो न
स्यात् । ततश्च यद्यद्विरकाऽऽक्षिकार्थमवर्णनापर्यन्तपुत्रल-
लो जीवानां यथामोक्षतुल्यः कस्यैव संसर्गः । तद्विरहवहारी
न स्याज्जीवस्य च जीवेन सहान्योऽन्यमीलनाभावात् तन्मो-
जुमहोपघाताऽदिव्यवहारो न स्यादिति ॥ १८५२ ॥ १८५३ ॥

ततः किमित्याह—

निरगुणगहणचक्षाभ्यो, न गर्ह्य परमा जलादिव मत्सस्तः ।
जो गम्याखुगहिया, सो भूमो लोगपरिमायां ॥ १८५४ ॥
ततो लोकात्परतोऽलोक जीवपुद्गलानां न गतिः, निरनु-
ग्रहत्वात्, तत्र मत्स्यपुद्गलकृतं नृमायादित्यर्थः । यथा जला-
त्परतो मत्स्यस्य मत्स्यस्य गतिर्न भवत्युपग्राहकाभावादिति ।
यथाच जीवपुद्गलगतेरनुग्रहकृतो स लोकपरिमाणो धर्मा-
स्तिकाय इति ॥ १८५४ ॥

तत्र प्रयोगमाह—

अरिथ परिमाणकारी, लोगस्त पमेयभावओवस्तः ।
नाथं पि व नेयसा-लोगरित्येन न सोऽवस्तः ॥ १८५५ ॥
अस्ति लोकस्य परिमाणकारि, प्रमेयत्वात्, ज्ञानमिव भव-
त्यस्य । अथवा-जीवाः पुद्गलाश्च लोकोऽभिधीयते, ततोऽस्ति
तत्परिमाणकारी, प्रमेयत्वाच्चा-शास्त्रादीनां प्रत्यक्षेऽह-
परिमाता स धर्मास्तिकायः स चावश्यमलोकस्यास्तित्व-
एव युज्यते, नाम्बया, आकाशस्य सर्वत्राऽविशेषात्वाच्-
ह्माहोकारे सिद्धस्यावस्थानामिति प्रस्तुतम् ॥ १८५५ ॥

अथ प्रकारान्तरेणऽऽक्षेपपरिहारे प्राऽऽह—

पयणं पसत्तमं, शाण्ठायां तं च नो जमो छट्टी ।
इह कविलक्षणेयं, कतुराख्यन्तरं धायं ॥ १८५६ ॥
ननु स्थीयतेऽस्मिन्निति स्थानमित्यधिकरणसाधनोऽयं श-
ब्दस्तत्र सिद्धस्य स्थानं सिद्धस्थानमिति समासस्तत-
श्चैवं सति सिद्धस्य पतनं प्रसक्तं, स्थानात्पश्येत्तत्प्राऽऽह-
प्रत्यक्षदेवदत्तस्थं, फलस्त्वैव वा । यस्तु किल काऽपि पर्वता-
वस्थानं, तस्य कदाचित् कस्याऽपि पतनमपि दृश्यते, अतः
सिद्धस्याऽपि तत्कदाचित्प्राप्तोनीति भावः । तच्च न, यतः
सिद्धस्य स्थानमिनीयं कर्त्तरि पट्टी । तत्र च सिद्धस्य स्थान-
मिति कोऽर्थः?—सिद्धः तिष्ठति, न तु तदर्थान्तरभूतं स्थानम-
स्तीति ॥ १८५६ ॥

अथवा—

नहनिच्चत्तुण्यो वा, याणविणामपयणं न जुतं से ।
तह कम्माभावाओ, पुण्णकियाभावओ वा वि ॥ १८५७ ॥
अद्योन्तररवेऽपि स्थानस्य न पतनं सिद्धस्य यतोऽर्था-
न्तरं स्थानं नभ एव, तस्य च नित्यव्याप्तिनाशो न शुक्ल-
स्तदभावे च कुतः पतनं मुक्त्यर्थः । कर्म चाऽऽत्मनः पतनाऽऽ-
विक्रियाकारणं, मुक्त्यर्थे च कर्माभावात् कुतः पतनक्रिया ? ।
या च समयमेकमस्याप्युक्तं गतिक्रिया, तस्याः कारणम्—
“लाउयपरंङफले” इत्यादिना दृष्टिममेव । पुनः क्रिया च
मुक्त्यर्थे नास्ति, कारणभावाज्जिज्ञास्यत्वेत्परं प्राऽऽकर्षणविक-
र्षणशुक्लाऽऽदय इति पतनकारणम्, तन्मयमेव च मुक्त्यर्थ-
नास्ति, हेतोरभावादिति कुतोऽस्य पतनमिति ? ॥ १८५७ ॥
किं च, स्थानात् पतनमित्येककण्टिकमेव द्वेषयति—
निच्चत्तुण्यो वा, वीमाईणं पदणं पसत्तेजा ।
अतः न मयमद्योन्तं, याण्ठाओऽनस्तपदणं ति ॥ १८५८ ॥

ननु च स्थानात्पतनमिति स्वयंननिरुद्धमिदम्, अस्थाना-
देव पतनस्य युज्यमानत्वात् । अथ स्थानादपि पतनमिद-

तं, तर्हि नित्यमेव स्थानात् स्थानाऽऽदीनां पतनं प्रसज्येत । अ-
थ न तत्तर्थात् मत्तः, तर्हि स्थानात्पतनमित्येककान्तिकमेवेति
॥ १८५८ ॥

अथान्येन प्रकारेण प्रमेयमाशङ्क्य परिहरन्माह—

भवआ सिद्धो चि मई, तेणादमसिद्धसंभवो जुवो ।

कालायाइत्तुण्यो, पदमसरीरं व तदुजुत्तं ॥ १८५९ ॥

अथ स्थानमिति परस्व-यतो भवत्वात्सारास्वोऽपि मु-
क्ताऽऽस्ता सिद्धस्तेन ततः सर्वेषामपि सिद्धानामावृत्तत्वाद्-
वश्यमेव केनाप्यादित्येन भवितव्यम् । तदुक्तम् । यतो
यथा सर्वोऽपि शरीराद्यहोरात्राणि च सर्वोऽप्यदियुक्ता-
भ्येव, अथ च कालस्याऽनादित्वाद् नाद्यशरीरम्, आद्या-
होरात्रं वा किमपि ज्ञायते, तथा कालस्यानादित्वात्सि-
द्धोऽपि नाद्यः प्रतीयत इति ॥ १८५९ ॥

अथायदपि प्रयं परिहारं चाऽऽह—

परिमियदेसेऽसुंता, किह माया मृत्तिविरहितत्वाओ ।

निययमि व नागाई, दिट्टीओ वेगुरुवमि ॥ १८६० ॥

आह—परिमितदेशमेव निश्चितं, तत्र कथमनादिकालव-
र्तिनोऽनन्ताः सिद्धा भवन्ति ? । अथास्तरमाह—अमुकान्तरा-
द्धाः परिमितेऽपि क्षेत्रेऽनन्तास्तिष्ठन्ति, यथा प्रतिद्रव्यमेव
अनन्तानि सिद्धानां सम्बन्धानां केवलज्ञानकेवलदर्शनाभि-
सम्पत्तित्ति, दृष्टयो वा यैकस्यामपि नर्त्तक्यां सहस्रशः प्र-
पतन्ति, परिमितेऽपि वाऽपवरकाऽऽदित्वेन बह्व्योऽपि प्रदी-
पप्रभाभ्यति, एवमिहामूर्ताः सिद्धाः कथं परिमितक्षेत्रेऽन-
न्ता न मास्वन्ति, मूर्त्तानामपि प्रदीपप्रभाऽऽदीनां बहुता-
मेकत्रावस्थानं दृश्यते, किन्तुनाऽमूर्त्तानामिति भावः ॥
॥ १८६० ॥

तदेवं युक्तिभिः सप्रसङ्गै बन्धमोक्षौ व्यवस्थाप्य

वेदवाक्यद्वारेणाऽपि तदवयवस्थामाह—

न हवइ ससरीरस्त, पियाऽऽपियावहतिरेवमाईणं ।

वेयपयाणं च तुमं, न सदर्थं मृणसि तो संका ॥ १८६१ ॥

तुह बंधे मोक्षमपि य, सायन कजा जमो फुडो वेव ।

ससरीरंयराभावो, नणु जो मों बंध मोक्षे सि ॥ १८६२ ॥

व्याख्या—“न हि वै सशरीरस्य प्रियाऽपियेवोऽपि हतिर-
स्त्यशरीरं वा बलन्तं प्रियाऽपियेन न स्पृशतः ।” इत्यादीनां च
वदपदानां सदर्थं त्वं (न युज्यते) न जानासि, ततो बन्धे मोक्षे
च तव सौम्य । शङ्का, साच न कार्या, यतो ननु यः सशरी-
रं यराभावः स स्पृष्ट एव बन्धो मोक्षोक्ति कथं शङ्का
युज्यते ? । एतदुक्तं भवति—सशरीरस्येत्येन बाह्याऽऽध्यामि-
कानादिशरीरसन्तानलक्षणं कथं प्रोक्तं, तथा असरीरं
वा बलन्तमित्येन त्वंशयशरीरापगमस्यभावो मोक्षः प्रति-
पन्नितः । “तथा स यप विगुणो विभुर्न बध्यते” इत्यादी-
न्यपि पदानि संसारज्जावस्य बन्धमोक्षमात्रावधितिपाद-
कानि त्वं मय्यसे । तथायुक्तम् । मुक्तजीवविषयत्वात्त्वाम् । मु-
क्तस्य च बन्धाऽऽप्यभावेऽपि प्रतिपत्तिरेवेति । तदेवं भगवता
क्षिप्रस्तस्य संशयः ॥ १८६१ ॥ १८६२ ॥

ततः किमित्याह—

क्षिप्रमि संसयमी, नियोख जरमणविण्णुवेकेणं ।

सो समग्रोऽप्यश्नो, अष्टाद्विह सह स्विपसत्पदि । १८६३ ।

यथाख्यापूर्ववत् । नवरम् अष्टैकतुयैः सिध्यन्तेः सह प्रजजितोऽयमिति ॥ १८६३ ॥ विशेषः । आ० म० । कर्म० । तत्र मिथ्यात्वाऽऽदिबन्धनेतुमिच्छन्तृण्यैषसमुद्रकबन्धिरस्तरं निश्चितं लोके कर्मयोग्यवर्णयानुवृत्तौ तस्मिन् । क्षीरनीव-
द्रुहयः । पिण्डबद्धाऽन्योऽन्यानुगमसेदाऽऽत्मकः सत्त्वः । बन्धः । कर्म० ५ कर्म० । प० सं० । साक्ष्यं प्रति बन्धसिद्धिः-नामाऽऽध्यायाः प्रकृतेरेव बन्धमौली, संसारश्च, न पु-
नरस्येति, तद्व्यसाम्, अनादिबन्धपरम्पराऽनुबद्धया प्र-
कृत्या सह यः पुनरस्य विवेकाऽप्रद्वयलक्षणोऽविष्यन्भावः
स एव क्षेत्र बन्धस्तदा को नामाऽन्यो बन्धः स्यात् । प्र-
कृतिः सर्वोपपत्तिमतां निमित्तमिति च प्रतिपाद्यमानत्वाऽ-
नुष्मता संज्ञाऽन्तरेण कर्मैव प्रतिपन्नं, तस्यैवंस्वरूपत्वा-
न्वत्तत्वाच्च । यस्तु प्राकृतिर्कैवल्यकारिकाज्ञानमदात्मि-
विधा बन्धः । तद्यथा-प्रकृत्यात्मज्ञानात्पुं प्रकृतिमुपासते
तेषां प्राकृतिको बन्धः, य विकारानेव भूतन्द्रियाहङ्कारबुद्धीः
पुरुषबुद्धयोपासते तेषां वैकारिकः । इष्टाऽऽप्तं दालनः ।
पुरुषतत्त्वानभिज्ञां हीष्टातुल्यकारि कामोपहतमना बद्धयते इति
“ इष्टाऽऽप्तं गम्यमाना वरिष्ठ, नायत्तु ध्यायेत् । अभिनन्दति भू-
द्धाः । नाकस्य पृष्ठं ते सुकृतेन भूद्धा, इमे लोकां हीनतरं वा वि-
शति ॥ १४ ॥ ” इति यच्च नात् । स जित्वाऽपि कल्पनामार्गं कथं
जित्वा मिथ्याऽर्थानविरतिप्रमादकयाययोग्येऽभिज्ञस्वरूपत्वे-
न कर्मबन्धनेतुत्वेवान्तर्भावान् । बन्धसिद्धौ च निवृत्तस्यै-
व निर्बाधः संसारः । बन्धमोक्षयोश्चैकाधिकारणत्वाद्य एव
बद्धः स एव मुच्यते इति । स्या० १५ श्लो० ।

बन्धमोक्षोत्पत्ति-बन्धमोक्षोपपत्ति-स्त्री० । मिथ्यात्वाऽऽदिह-
तुष्यो जीवस्य कर्मपुद्गलानां च वल्लवपरिपण्डोरिव वा पर-
स्परप्रतिभागपरिणामेनावस्थानरूपस्य बन्धस्य सम्प्रवृत्त्यन-
ज्ञानाचारिभेदः कर्मणामत्यन्ताच्छेदलक्षणस्य भागस्य घट-
नायाम्, य० १ अष्टि ।

बन्ध-बान्धव-पुं० । मातृपित्रादिषु, उत्त० १८ अ० । सूत्र० स्व-
ज्ञातिषु भ्रातृपितृव्येषु, “ पुत्रशरं च बन्धवा । ” उत्त० १८
अ० । आवा० । निकटयतिषु स्वजनेषु, उत्त० १३ अ० ।

बन्धविहा-बन्धविधा-स्त्री० । विधानानि विधा-भेदाः, ब-
न्धस्य विधा बन्धविधाः । बन्धस्य प्रकृतिस्थित्यनुभागप्र-
वेशरूपेण, प्रकारेषु कर्म० ५ कर्म० । प० ।

बन्धविहि-बन्धविधि-पुं० । बन्धस्य विधिबन्धविधिः । बन्ध-
प्रकारे, प० सं० १ द्वार ।

बन्धसामिन्-बन्धस्वामित्व-न० । बन्धकत्वे, (कर्मणां बन्धकत्व-
म् कर्म” शब्दे नृत्तयभागे उक्तम् । (“ बन्ध” शब्दे च
गत्यादिद्वाराद्यवस्थित सूत्राणि प्रदर्शितानि । इह तु सरूपस्य
प्रवृत्तेः) मार्गास्थापनेषु बन्ध-“सम्यग् बन्धस्वामित्व-देश-
कं कर्तुमानमानस्य । बन्धस्वामित्वस्य, यथाव्ययं लिख्यते कि-
न्तु ॥ १॥ ” इह स्वपरोपकाराय यथाधीनानां बन्धस्वा-
मित्वप्रकरणमारिचसुराचार्यो मङ्गलाऽऽदिप्रतिपाऽऽदिकां
गाथाभाह—

बन्धविहायविमुक्तं, बन्धिर सिरिवद्वमायजिचन्दं ।

गृह्णासि तु वृत्तं, समासश्चो बन्धसामिन् ॥ १ ॥

इह प्रथमादैन मङ्गलं द्वितीयादैननामिधेयं साक्षादुक्तं, प्र-
योजनसंबन्धौ तु सामर्थ्यगम्यौ । तत्र बन्धः कर्मपरमाद्यु-
ना जीवपर्यन्तेः सह संबन्धस्तस्य विधानं मिथ्यात्वाऽऽदि-
मिवैष्यदेतुमिर्नित्तं बन्धविधानं तेन विमुक्तः स तथा
तं बन्धविधानविमुक्तं बन्धित्वा भीष्येत्मानजिनवन्दम् । बन्ध-
ऽभिधास्ये समासतः-संक्षेपतो न विस्तरः । किमिहा-“ब-
न्धस्वामित्वं बन्धः कर्माऽणूनां जीवप्रदेशैः सह संबन्धस्त-
स्य स्वामित्वमाधिपत्यं जीवानामिति गम्यते । केतु १ । (गह-
वार्यस्तु नि) गतिरादियेषां तानि गत्यादीनि, आदिशब्दादि-
न्द्रियाऽऽदिप्रसङ्गः । तेषु गत्यादिषु-मार्गास्थापनेषु । कर्म०
३ कर्म० । (तानि) मग्नाठाद्युं शब्दे वक्ष्यामि) तत्र बन्ध-
श्च प्रतीय विशुद्ध्युत्तरं प्रकृतित्वात्मभित्तिव्यति । तथाहि-नामा-
ऽऽवरणो उत्तरप्रकृतयः पञ्च, नृशनाऽऽवरणो नव, वेदनीये द्वे,
मोहे सम्पक्त्वमिध्रवर्गो वद्विश्रुतिः, आरुणि चतस्रः, नादिन
भेदात्परम्पर्येऽपि सप्तपष्टिः, गोत्रं द्वे, अन्तराये पञ्च, सर्व-
मीक्षने विशुद्ध्युत्तरमित्येतच्च प्राक् सविस्तरं कर्मवि-
पाके भाषितमिव ।

सम्प्रति विशदयुत्तरशतमध्यगतानामेव वक्ष्यमाणार्थोपयो-
गित्वेन प्रथमं कियतीनामपि प्रकृतीनां संग्रहं पृथक् करोति—

जिण सुरविउ वाहारु, देवाउय नरयसुहुमविगलतिगं ।
एगिदि पावरायव, नपु मिच्छं हुंढ छेवहं ॥ २ ॥

अथ मज्झिमाग्निमंथयण, कुल्लग निप इत्थि दुग्गथीयुतिगं ।
उज्जाय तिरियदुग्गं, तिरिनराऽ नरउरल्लगुरिसहं ॥ बुमम

जिननाम १ सुरादिकं-सुरगतिसुरानुपूर्वीरूपं ३ वैकिप-
द्विकं-वैकिपशरीरवैकिपाकृपादङ्गलक्षणम् ५ । आहार-
द्विकमाहारकशरीरं तदङ्गोपाङ्गं च ७ देवाऽऽयुक्तं च ८ । नर-
कत्रिकं नरकगतिनाम्नानुपूर्वीनरकाऽऽयुक्तं रूपं ११, सुव-
मत्रिकं सुवमापयोसत्ताधारलक्षणम् १५, विकलत्रिकं द्वित्रिच-
तुरिन्द्रियजातयः १७ । एकैन्द्रियजातिः १८, स्थावरात्म १९,
आपनपाम २०, नृपुंसकवेदः २१, मिथ्यात्वं २२ हुगड-
संस्थानं २३ सेवासंसेहननम् २४ (अथ सि) अमस्तातु-
बन्धिकाधमानमायालोभाः २८ मथ्याऽऽकृतयो मध्यमसंस्था-
नाति न्यमोचमण्डलं सादि वामनं कुण्डं चेति ३२ मध्यमसं-
हननाति श्रृयमनाराचं नाराचमनाराचं कीलिका केति ३५
(कुल्लग सि) अथमविहायोगतिः ३७ नाबिगोत्रं, स्त्रीवेदः ३९
दुग्गथीयुति-दुग्गथीयु-स्वराऽनादिकं ४२ स्थानाद्विक्रिकं-नि-
द्रानिद्राप्रचलाप्रचलास्थानाद्विकलक्षणम् ५५ उद्योतनाम ५६
तिर्यग्द्विकं तिर्यग्गतितिर्यग्गानुपूर्वीरूपमवस्थितिर्यग्गऽऽयुः ५८
नराऽऽयुः ५० नरत्रिकं-नरगतिनरानुपूर्वीलक्षणम् ५२ औ-
दारिकद्विकमौदारिकशरीरमौदारिकाङ्गोपाङ्गनाम च ५४
वज्जन्मनाराचसंसेहननम् ५५ । इति पञ्चपञ्चाशत्प्रकृति-
सङ्ग्रहः ।

अथैतस्य प्रकृतिप्रसङ्गस्य यथास्थानमुपयोगं वक्ष्ये-
यन्मार्गास्थापनानां प्रथमं गतिमार्गास्था-

नमाभित्व बन्धः प्रतिपाद्यते—

सुरदृग्युवीसवजं, इगसउ ओहेण बन्धहि निरवा ।

तिरय मिश्रा मिच्छि सयं, सासणि नपुवउ विष्ठा कुनुइ । ४ ।

“जिण सुरविउ वादरेत्तादि” भाष्योक्तः कर्मण सुरविका-
ऽयं कौमविशिनप्रकृतीर्थैर्जयिस्था शेषमैकोत्तरशनमोघेन नार-
का बन्धति । अयमन्तामिप्रायः—एता एकांनविशितप्रकृतीर्थ-
स्थाधिकुनमैकप्रकृतिविशित्युत्तरशनप्रथाभ्युक्त्या शेषस्थैको-
त्तरशतस्य नरकगतौ नानाजीवापेक्षया सामान्यतो बन्धः ।
सुरविकाऽऽपेकोनविशितप्रकृतीनां नु अयप्रत्ययादेव नारका-
शामबन्धकम्वात् । सामान्येन नरकगतौ बन्धमभिधाय सम्प्र-
ति तस्यामेव मिथ्यादृष्ट्यादिगुणस्थानबन्धविविशिष्टं तं द-
शयति—“तित्थ विणेत्थादि” प्रागुक्तमैकोत्तरशनं तीर्थक-
रन्नाम विना मिथ्यादृष्टिगुणस्थानके शनं भवति । एतच्च
शनं नपुंसकैर्दमिथ्यादृष्टिगुणस्थानसेवासाधननप्रकृति-
बन्धुत्वं विना सासादनगुणस्थानके पञ्चवतिनारकाणां
बन्धे ॥ ४ ॥

विणु अणुचवीस मीसे, विमयिरि सममि जिणनगउजुया।
इय रखाइसु मंगे, पंकाइनु तित्थयरहीणो । ५ ॥

प्रागुक्ता पञ्चवतिनरन्तानुबन्ध्यादिष्वद्विशितप्रकृतीर्विना मि-
श्रगुणस्थाने सन्ति । सैव जिननामनराऽपुपुन्या सम्प्रवृष्टि-
गुणस्थानके ह्रितसन्ति । इत्येवं बन्धमाश्रित्य भङ्गो, रक्ताऽऽ-
विणु रक्ताप्रभाशर्कराप्रभासालुकाप्रभाभिधानप्रथमनरकपृथि-
वीत्रये द्रष्टव्यः । पञ्चप्रभाऽद्विपु पुनर्य एव भङ्गस्तीर्थकरण-
मार्गानां विधेयः । अयमर्थः—पञ्चप्रभायुगप्रमाणाः प्रभासु स-
म्यक्पञ्चसङ्गावऽपि क्षेत्रमाहास्येन तथाविधाऽप्यवसायाऽमा-
वालीयैकरन्तामबन्धो नारकाणां नास्तीति । नतस्तत्र सामा-
न्येन शनं, मिथ्यादृष्ट्यां च शनं, सासादनामां पञ्चवतिः, मिश्रा-
णां सन्ति; अविर्तसम्प्रवृष्टीनामैकसन्ति । इह सामान्य-
पदं अविर्तसम्प्रवृष्टिगुणस्थाने च रक्ताप्रभाऽऽविभङ्गस्तीर्थ-
करणान्ना हीन उक्तो, मिथ्यादृष्टिसासादनमिश्रेण त्रिपु गुण-
स्थानकेषु पुनस्तस्य प्रमेवाऽपनीतत्वात्प्रवच्य एव ॥ ५ ॥

अजिणपणुआउ ओइ, सचमिए नरदुगुविणुमिच्छे ।

एगनवइ सासाणे, तिरिआउ नेमुमचउवज्ज । ६ ॥

रत्नप्रभाऽऽविर्नरकप्रवसाऽमात्रबन्ध्यादिष्वैकोत्तरशनमभ्या-
त् जिननाममनुजायुऽऽपि सुकथा योषा नवनवतिर्गोघबन्धे स-
प्तमपृथिव्यां नारकाणां भवति । सैव नवनवतिर्नरगतिनरा-
नुपृथीयनरविक्रिकोकिगोविनि पञ्चवतिर्मिथ्यादृष्टिगुणस्थाने
अस्ति । सैव पञ्चवतिस्तियोगानुसंयुक्तवेदमिथ्यादृष्टिगुण-
स्थानसेवासाधनवर्जिता एकनयतिः सासादने सप्तम्यां
नारकाणाम् ॥ ६ ॥

अणुचवीसविरहिया, सनरदुगुआ य ययिर मीसदुगे ।

सतर सओ मिच्छे, पउजतिरिया विणु जिणहारे । ७ ।

प्रागुक्तैकवतिनरन्तानुबन्ध्यादिष्वनुविशितप्रकृतीर्वि-
हिता नरविक्रिकोकिगोत्राऽयं च संहिता सन्तिभवति । सा
च (मीसदुगे नि) मिश्राऽविर्तगुणस्थानद्वये द्रष्टव्या ।
इह सप्तम्यां नराऽऽपुनस्तस्य बन्धने एव, नरकप्रभाविऽपि
च मिश्रगुणस्थानकेऽविर्तगुणस्थानके च नरविक्रिके बन्ध-
ते । अयमर्थः—नरविक्रिकस्य नराऽपुन्या सह नाऽप्यर्थं प्रति-

बन्धो, यदुत—यवैवाऽऽपुनर्बध्यते तत्रैव गत्यानुपूर्वीद्वयमपि
तस्याऽप्यदाऽपि बन्धात् । मिथ्याप्रवसासादनयोस्तु कुत्तुपाप्य
वसायत्वेन नरविक्रिकेन बध्यते । एवं नरकगतौ बन्धस्वा-
मित्यं प्रतिपाद्याऽयं तिर्यग्गतौ तदाह—“सतर सओ” इ-
त्यादि विशत्युत्तरशनं जिननाम आहारकविक्रिकं च विना शेषं
सप्तम्यां उत्तरशनमोर्ध्वमिथ्यादृष्टिगुणस्थाने च पर्यासातिवज्जो
बध्यन्ति । अत्रोभे तिरिआं सत्यपि सत्यकस्य भवप्रत्ययादेव
तथाविधाप्यवसायाऽमावालीयैकरन्ताः संपूर्णसेवमाभावा-
दाहारकविक्रिकस्य च बन्धो नास्तीति इदमपि ॥ ७ ॥

विणु नरयसंसल सासणि, सुराउ अणु एगीस विणु मीसे ।

समुराउ सयिरि सम्मे, वीयकसाए विणा। देसे । ८ ॥

प्रागुक्तं सप्तदशोत्तरशनं नरकविकाऽऽविशोऽष्टप्रकृतीर्विना
एकोत्तरशनं सासादने पर्यासातिवज्जो । एतद्वैकोत्तरशनं
सुराऽऽपुनरन्तानुबन्ध्याऽऽयं कश्चिदप्रकृतीश्च विना एकांन
सन्ति; सा मिश्रगुणस्थाने बध्यते । अथ भाष्यः—“सममि-
च्छदिटी, आउवंचं पि न कंइ” इति वचनादयं सुरनराऽऽपु-
पौरवन्धः, अन्नानानुबन्ध्याद्वयञ्च पञ्चविशितप्रकृतयः सासा-
दन एव व्यवच्छिन्नबन्धाः, तथा—मनुष्यास्तिव्यञ्च मिश्र-
गुणस्थानकस्या अविर्तसम्प्रवृष्ट्यादेवार्हमेव बध्यन्ति । ते-
न नरविक्रिकोविक्रिकविक्रिकव्यञ्जयन्तारावातामपि बन्धाभावा-
त् एवैव एकांसन्ति; सुराऽपुन्या संहिता सन्ति; सत्यकस्ये-
ऽविर्तगुणस्थानके भवति । सा सप्तार्ष्टीयकथाविरप्रत्या-
ख्यातकाधमात्रमायासामिनिना यदपिर्दशवतिगुणस्थाने
बध्यते ॥ ८ ॥

अथ तिर्यग्गतबन्धाधिकार एव प्रव्यलाघावैर्न मनुष्यग-
तावपि बन्धं दर्शयति—

इय चउगुणेषु वि नरा, परमनया सजिण आहु देसाई ।

जिणएक्कारमहीणं, नवमउ अपजत्ततिरियनरा । ९ ॥

यथा पर्यासातिरिआं वतुपुं मिथ्यादृष्टिसासादनमिश्राविर-
तिगुणस्थानेषु सप्तदशोत्तरशनाऽऽविशो बन्ध उक्त इत्येवं
पर्यासनरा अपि वतुपुं मिथ्यादृष्टिसासादनमिश्राविर-
तिगुणस्थानेषु सप्तदशोत्तरशनाऽऽविशबन्धस्वामिनो मत्स्याः ।
परमनया अविर्तसम्प्रवृष्ट्याः पर्यासनराः (साजिण सि)
अविर्तसम्प्रवृष्टिपर्यासातिरियनरबन्धयोऽयसन्तिजिननामसहि-
ता एकसत्ततिरनां बध्यन्ति, जिननामकेषुऽपि बन्धक-
त्वात्तयाम् । (आहु देसाई सि) वेश्वरिनराऽऽविर्गुणस्थानकेषु
गुणस्थानज्ञानाश्रयस्य च पर्यासनराणां पुनरोदः सामान्यो
बन्धाऽवन्त्यः । स च कर्मस्तयोक्त एव, यतः कर्मस्तस्यैव
सामान्यतो गुणस्थानकेषु बन्धः प्रतिपादितो, न पुनः किं-
ञ्चन गत्यापिमार्गोक्तास्थानमाश्रित्य । स वाच बह्वपुं स्थानेक-
पर्यागीति मूलतोऽपि इत्यर्थः—

“अभिभवकम्मगहनं, बंधो ओहिइ तथ वीसंसेव ।

तिन्थयरागगुण-बन्धं मिच्छिमि सतरसंसेव ॥ १० ॥

नरयतिमेत्राईदेयावर—चउपुंङ्गायवच्छिन्नद्वयमुपमिच्छी ।
सोत्तनो इगहियसय, सासणि तिरि देवीणइदुगुगतिर्नं शेर ।
अण मउमि गिइरंघं यणुवउ मिउज्जोय कुमरगिरि सि ।
पणवीजिता मीसे, चउसयिरि कुमाउय अर्धंथा ॥ ३ ॥

सम्मे समस्यरि अण्-उ-बंधि यद्वरन्तिगवियकसाया ।
उरल्लुगुंतो हेले, सल्लुटी तियकसाया ॥ ४ ॥
तेषां दुमसे सों-गधरद्वयिरे युग अजस अस्वायं ।
मुळिज्ज लुक्क सत्त व, नेह सुराउं जया मिह्णं ॥ ५ ॥
गुणसत्ति अप्पमत्ते, सुराउ बंधं तु अह इहागच्छे ।
अजह अद्वावत्ता, जं आहारदुगं बंधं ॥ ६ ॥
अजवत्त अपुव्वारि, निह्णुगुंतो लुक्क पणुमाते ।

सुरदुग पण्णिदि सुखगह, तस नय उरल्लु तिय नलुवंगा ॥ ७ ॥
समवउर गिण्णिज्जिण, यत्तअगुल्लुहउल्लुंलि तीसंतो ।
जरिमे लुखीसबंधो, हासरं कुल्लुभयमंभो ॥ ८ ॥
अनियट्टिमापण्णे, हेगगहो लु खीसविहबंधो ।
पुम संजलणवउरहं, कमेज्जुं लुत्त र सुहं ॥ ९ ॥
अउत्तसंयु रत्त जस ना-ण्णिगद्वयं तं सांलस च्छेओ ।
तिसु सायबंधं छेओ, सज्जो गंधंनुणंता य ॥ १० ॥

इत्येतासां दशानामपि गाथानां व्याख्यानं कर्मस्तवटीका-
तां बांजयम् । इत्याद्यवस्थाः । इह कर्मस्तवटीकगुणस्थानकष-
पञ्चाक्षरतिरश्चां मिश्राऽविरतगुणस्थानकथारयं विशेषः-
कर्मस्तव मिश्रगुणस्थानके चतुःसप्ततिः, अविरतसम्यग्-
प्रियुगुस्थानके सप्तसप्ततिः । तिरश्चां पुनर्मनुष्यद्विकौशारि-
कद्विकषञ्जप्रभनाराचसंहननप्रप्रकृतिपञ्चकस्य बन्धाभा-
वादिमिश्रगुणस्थानके एकोनसप्ततिः, अविरतसम्यग्प्रहृष्टी सुरा-
ऽऽयुःक्षेप सप्ततिः । नराणां तु मिश्रे एकोनसप्ततिः, अ-
विरतसम्यग्प्रहृष्टी तीर्थकरनामक्षेप एकसप्ततिः अस्यां व
एकसप्ततो यदि मनुष्यद्विकौशारिकद्विकषञ्जप्रभनाराचसं-
हननप्रकृतिपञ्चके नराऽऽयुष्यं च क्षिप्यते तदा कर्मस्तवो-
क्ता सप्तसप्ततिर्भवत्यविरतगुणस्थानके । तथा कर्मस्तवे देश-
विरतगुणस्थानके या सप्तपट्टिका सा तिरश्चां जिननाम-
रहिता यदधर्पिदेशविरतगुणस्थाने भवेति भागेऽष्टपञ्चाशत् गु-
णस्थानानि तिरश्चां न संभवन्ति । नराणां तु सर्वगुणस्थान-
कर्मभवेन देशविरताऽऽदिगुणस्थानकेषु कर्मस्तवोक्त एव स-
र्वोऽप्यन्युत्ताधिक औघवभ्यो वाच्यः । ततश्च पर्योत्तराणां
सामान्येन बन्धे विश्वयुत्तरशतं प्रकृतीनां प्राप्यते १२०, त-
थायैव मिथ्यादृशां सप्तदशानां सप्तशतं ११७, सासादना-
मैकांशरशतं १०१, मिथ्यामैकांशसप्ततिः ६६, अविरत-
सम्यग्प्रहृष्टीनामैकसप्ततिः ७१, देशविरतानां सप्तपट्टिः ६७,
प्रमत्तानां विप्रपट्टिः ६३, अग्रप्रमत्तानामैकांशपट्टिष्टपञ्चाश
द्वा २६, २८, निवृत्तिपट्टिद्वाराणां भवेति भागेऽष्टपञ्चाशत् २८,
भागपञ्चके पट्टपञ्चाशत् २६, सप्तमभागे षड्विंशतिः २६, अ-
निवृत्तिपट्टिद्वाराणां भागे द्वविंशतिः १२, द्वितीयैक-
विंशतिः २१, तृतीयै विंशतिः २०, चतुर्थे एकांशविंशतिः १६,
पञ्चमेऽष्टादश च १८, सुधर्मसंप्रदायाणां सप्तदश १७, उ-
पशास्त्रात्मोदहर्षणमोदहस्योमितामैकां सातकल्या प्रकृतिर्ब-
न्धे प्राप्यते, अयोगिनां तु बन्धाभावः । एवमन्यत्राप्याद्यव-
स्थाः । उक्तस्तिर्यग्गुनराणां पर्योत्तरां बन्धः । अथ तेषामेव अ-
पर्योत्तरां तमाह—“ जण इकारसहीनं ” इत्यादि । यदेव
नराणांमोक्षबन्धे विश्वयुत्तरशतं तदेव जिननामऽष्टपञ्चा-
दशप्रकृतिहीनं श्रेयं नवोत्तरशतमपर्याप्तितिर्यग्गुनरा औघतां
मिथ्यायै च बध्नन्ति । यद्यपि करणाऽपर्याप्ता दे-

वो मनुष्यो वा जिननामकर्म सम्यक्प्रत्ययेन बध्नाति,
तथाऽपीह नराणां लक्ष्याऽपर्याप्तयेन विवक्षणां जिन-
नामबन्धः ॥ ६ ॥ तिर्यग्गतीं मनुष्यगतीं च बन्धस्वा-
मिस्वमुक्तम् ।

साम्प्रतं देवगतिमधिकृत्य तदुच्यते—

निरयं व्व सुरा नवरं, ओट्टे मिच्छं इग्गिदिगमहिंया ।
कप्पदुगं वि य एत्तं, निखुहीणो जोहभवणवणे ॥ १० ॥
सुरा अपि नारकवर्धोयतोऽविशेषतश्च तद्व्यवस्थानिनाऽव-
गन्तव्याः । नवरमयं विशेषः—औघे मिथ्यावगुणस्थानके च
बन्धमाश्रित्य सुरा एकस्मिन्नाऽऽधिकसहितानां द्रष्टव्याः । त-
तोऽवमर्थः—यो नारकाणामैकोत्तरशतकपः औघबन्धः स यै-
कस्मिन्नातिस्थावरनामाऽऽतपनामप्रकृतित्रयसहितः सुरा-
णां सामान्यतो बन्धश्चतुःप्रशतम् १०४, तदेव मिथ्यायै
जिननामरहितं व्युत्तरशतम् १०३, एतदर्थकस्मिन्नातिस्था-
वराऽऽतपनपुंसकवैमिथ्यावगुणस्थाने लक्षणप्रकृतिसत्त
हीनं सासादने पशुवतिः ६६, परावतिरेवानन्तानुष-
न्यायिषाद्विशिष्टनिप्रकृतिसहिता मिश्रे सप्ततिः ७०, संय
जिननामनराऽऽयुष्युत्ता द्विसप्ततिस्तामविरतसम्यग्प्र-
हृष्टी देवा बध्नन्तीति सामान्येन देवगतिबन्धः । सा-
म्प्रतं देवांश्च पराणामौघारणपूर्वकं तमाह—(कप्पदुगे इ-
त्यादि) कटपट्टिकेऽपि सौधमेशानाऽऽख्यदेवलोके द्वयऽप्यर्थं
सामान्यदेवबन्धवद्बन्धो द्रष्टव्यः । तथाहि—सामान्येन
चतुःप्रशतम् १०४, मिथ्यादृशां ७२प्रशतं १०३ सासादनां
पशुवतिः ६६, मिथ्याणां सप्ततिः ७०, अविरतानां द्विसप्ततिः
७२, देवोद्यो जिननामकर्महीनो ज्योतिष्कभयनपतिव्यम्भ-
देवेषु तद्देवीषु च विद्येयः, जिनकर्मसत्ताकस्य तेषुपट्टा-
ऽभावेन तत्र तद्व्यवस्थां भवतातः सामान्यतः कथञ्चिकशतम्
१०३, मिथ्यायैऽपि उद्यञ्चिकशतं १०३, सासादने पशुवतिः,
६६ मिश्रे सप्ततिः ७०, अविरते एकसप्ततिः ७१ ॥ १० ॥

रयणु व्व संयकुमारा-इ आणयार्इ उज्जोयचउरहिंया ।
अण्णजितिरिय व्व नवसय-मिग्गिदिपुट्टविजलत्तकविगले ॥ ११ ॥
समकुमाराऽऽयाः सहआरागता देवा रत्नप्रभाऽग्निप्रथमपृथि-
वीत्रयनारकवत् बन्धमाश्रित्य द्रष्टव्याः । तद्यथा सामान्यै-
कांशरशतं १०१, मिथ्यादृशां शतं १००, सासादनां पशुवतिः
६३, मिथ्याणां सप्ततिः ७०, अविरतानां द्विसप्ततिः ७२, आन-
तऽऽया प्रेयेयकनवकात्ता देवा अपि उद्योतनामतिव्यं-
नितिर्येगानुपूर्वीतिर्येगाऽऽयुःप्रकृतिचतुष्कगहिता रत्नप्रभा-
ऽऽदिनारकवत् द्रष्टव्याः, ततः सामान्येन सप्तनवति ते
बध्नन्ति ६७, मिथ्यादृशः परणवति ६६, सासादना द्वि-
नवति ६२ मिश्रेऽविरते औद्योताऽग्निचतुष्कस्य प्रमेगाऽ
पनीतस्वांसपूर्णे एव रत्नप्रभाऽऽदिभङ्गस्तानां मिथ्याः सप्तति
७०, अविरता द्विसप्तति बध्नन्ति ७२, मिथ्यात्वाऽऽदिगुण-
स्थानत्रयाभावात्पञ्चानुत्तरविमानदेवा एतामेवाऽविरतगुण-
स्थानसम्पत्तं द्विसप्तति ७२, बध्नन्तीत्यनुक्तमपि हेयम्,
रति । उक्तं देवगतीं बन्धस्वामित्यं, तज्जणानव गतिबन्ध-
मार्गेणा देवता ॥ साम्प्रतं मिश्रद्विषु कायंषु च तद्दृ-
ष्यते—(अपञ्जस्यादि) अपर्गाततिव्यवन्नवोत्तरशतमेकै-

मिथ्यपृथ्वीजलतरुविकल्पेषु द्रष्टव्यम् । अयमर्थः—विश्वस्य ल-
शतमध्यान् जिननामाऽऽदिप्रकाश प्रकृतीर्मुक्त्वा शेषं नवो
लशतशतमेकमिन्द्रिया विकल्पेन्द्रियाः पृथ्वीजलवनस्पतिकार्याश्च
सामान्यपक्षिणो मिथ्यादृश्यश्च वर्तन्ते ॥ ११ ॥

अथैतेषामेव सासादनगुणस्थानि बन्धमाह—

ऊनवई सासगि विणु, सुदुमंतर केइ पुण षिति चउनवई ।

तिरियनराऊई वि-खा तणुपज्जाति न ते जेति ॥ २ ॥

प्रागुक्तं नवोलशतानि सूक्ष्मविकाराऽऽदिप्रकृतित्रयोदशकं मि-
थ्यात्वे एव व्यवस्थितव्यवस्थामिति कृत्वा तद्विना पञ्चवतिः
सासादने एकमिन्द्रियविकल्पेन्द्रियपृथ्वीजलवनस्पतिकार्यानां
भवति । केचित्पुनराचार्या भवते-चतुर्नवति, तिर्यग्नराऽऽपु-
ष्काभ्यां विना, यतस्ते एकमिन्द्रियविकल्पेन्द्रियाऽऽप्यः सासाद-
नाः सन्तस्तनुपर्याप्तिं न यास्यन्तस्ते तिर्यग्नराऽऽपुष्पव्यकारा-
अयं भावाधो—तिर्यग्नराऽऽप्युपास्तनुपर्याप्ता पर्याप्तिरेव बन्ध-
मानत्वात् । पूर्वमतेन शरीरपर्याप्त्युत्तरकालमपि सासादनमा
वर्षेष्टयाद्यामुर्ध्वोऽभिमेतः । इह तु प्रथममेव निश्चित्येनेष्ट
इति वक्ष्यति । तिर्यग्नराऽऽप्युर्ध्वो विना मतान्तरवत् चतुर्नव-
ति ॥ २ ॥ उक्तः एकमिन्द्रियाऽऽर्शनां बन्धः ।

अथ पञ्चेन्द्रियाणां असकयिकार्यानां च तमाह—

ओइपुणितितस गइ-तसे जिणिकार नरनिगुखविणा ।

मणवपमोगे ओइ, उरले नरभंगु तिमिस्से ॥ १३ ॥

आद्यो विश्वस्य लशतशतमाऽऽदिलक्षणः कर्मस्तवोक्तः पञ्चेन्द्रियेषु
व्यसकयिकेषु चाऽऽवगतस्यः । तद्यथा—सामान्यतो विश्वस्य-
लशतशतम् १२०, मिथ्यात्वे सप्तशतलशतम् ११७, सामा-
दने एकलशतम् १०१, मिथं चतुःसप्ततिः ७४, अविरते
सप्ततिः ७७, देशे सप्तपष्टिः ६७, प्रमले त्रिपष्टिः ६३, अप्र-
मले एकलपष्टिः ४६, अष्टपञ्चाशत्वा ४८, त्रिबुल्लबादरे
प्रथममाष्टपञ्चाशत् ४८, भागपञ्चके षट्पञ्चाशत् ४६,
सप्तमभागे षड्विंशतिः २६, आनकुल्लबादरे आद्ये भागे
द्वाविंशतिः २२, द्वितीये एकविंशतिः २१, तृतीये विंशतिः
२०, चतुर्थे एकलविंशतिः १६, पञ्चमे षट्पष्टि १८, सुवेमे
सप्तपष्टि १७, शेषगुणस्थानत्रये सातस्यस्य बन्धः १,
अयंगिनि बन्धाऽभावः । गतिप्रसास्तेजोवायुकार्यास्तेषु जि-
नानामाऽऽपेकादश प्रकृतीर्नारात्रिकमुर्ध्वोर्ध्वं च विना विश्वस्य
लशतशतं शेषं पञ्चोलशतानि बन्धे लक्ष्यते, सासादनाऽऽदि-
भावस्तु मीमांसां सम्भवति । यत उक्तम्—“ न ह्यु किंचि लमि-
त्राः सुदुमत्तता । ” सूक्ष्मप्रसास्तेजोवायुकार्या इति । एव-
मुक्त इन्द्रियेषु कार्पेयु च बन्धः । संप्रति योगेषु तं प्रतिपा-
दयिमाह—(मणवपमोगे इत्यादि) सूक्ष्मकारात् सूक्ष्मस्य सत्या
हिमनोयोगवस्तुके तत्पूर्वके सत्यादिवायुवस्तुके च आद्यं,
बन्धो विश्वस्य लशतशतमाऽऽदिलक्षणः कर्मस्तवोक्तः ज्ञेयः । तत्र
सत्याऽऽदिस्वरूपं विदम्-सत्यं यथाऽस्ति जीवः सत्सदृशो देह-
मात्रव्यापित्यादिकपतया यथाविधितवचनतत्त्वचिन्तनपरं स-
त्यम् । विपरीतं स्वसत्यम् । मिश्रस्वभावो सत्यमन्यम् यथा ध-
वकविरपलासाऽऽदिमिश्रेषु बहुध्वशोऽकनुत्तुं अशोऽकवनमेवैव
मिति विह्वलनापरमातया यत्र सत्यं नापि श्रुता तदसत्यामुखा
इह विप्रतिपत्तौ सत्यां महत्सु प्रतिष्ठाऽऽशया सर्वज्ञमतानुसारे-
ण विकल्पते, यथाऽस्ति जीवः सत्सदृश इत्यादि तत्किञ्च स-

त्यं परिभाषितम् । यस्तनुर्विप्रतिपत्तौ सत्यां वस्तुप्रतिष्ठाऽऽश-
या सर्वज्ञमतोत्तौ विकल्पते, यथा—नारिते जीय एकात्मना-
स्यो वेत्यादि । तदसत्यम् । यस्तनुर्वस्तुप्रतिष्ठाऽऽशया मततरेण स्व-
रूपमात्रपर्यालोचनपरं, यथा हे देवदत्त ! वटमानय, गां देहि
महासत्यादि विचिन्तनपरं तदसत्यामुखा, इत्थं स्वकपमात्रपर्या-
लोचनपरवशाच्च यथोक्तलक्षणं सत्यं भवति, नापि श्रुतिः ।
इदमपि व्यवहारनयमतेन द्रष्टव्यम् । निश्चयवधा तु वि-
प्रतारणाऽऽदिबुद्धिपूर्वकमसत्यं सन्तर्भवति, अन्वयश्च तु सत्यं ।
(उरले ति) मतोवायंगमापूर्वके औदारिककार्यायोगो नरभङ्गः
“ इह चउगुणेषु वि नरा ” इत्यादिना प्रागुक्तस्वरूपः । यथा
आद्यं विश्वस्य लशतशतम् १२०, मिथ्यात्वे सप्तशतलशतशतम् ११७,
सासादने एकललशतशतम् १०१, मिथं एकलसप्ततिः ६६,
अविरते एकलसप्ततिः ७१, इत्यादि मनोरहितवाच्योऽयं विक-
ल्पेन्द्रियभङ्गः । केवलकाययोगे स्वेकमिन्द्रियभङ्गः (तस्मिन्स्वे-
ति) तस्मिन्—औदारिकविश्वयोगे ॥ १३ ॥

सम्प्रति बन्ध उच्यते —

आहाररुग्ण विणोई, चउदससउ मिच्छि जिणपणुगहीछ ।

सामगि चउनवई विणा, नरतिरियाउ सुदुमंतर ॥ १४ ॥

विश्वस्य लशतशतमाहाररुग्णमाऽऽदिप्रकृतिप्रदं विना शेषं चतुर्द-
शधिकलशतं राघवधे प्राप्यते । अयं भावाधः—औदारिकमिथं
कामिणेन सह, तथापर्याप्तवस्थायां केवलसमुद्धानां वस्थायां
वा, उपपत्तिरेव हि पूर्वमवादनमनराधानां जीवः प्रथमस-
मये कामिणेन केवलनाऽऽहारयति । ततः परमौदारिकस्या
व्यारब्धत्वाद्औदारिकेण कामिणामिथेण यावच्छरीरस्य नि-
र्वातः केवलसमुद्धानां वस्थायां हितोपायवृत्तसमसमयेषु का-
मिणेन मिथमौदारिकमिति । अयथाऽऽनराधायां च नाहारा-
ऽऽदिपष्टिकं वक्ष्यते इति तन्निषेधः । केवलसमुद्धानां वस्थायां
पुनरेकस्य सातस्यैव बन्धोऽभिधास्यते । एतदेव चतुर्द-
शलशतशतयौदारिकमिथकाययोगो । मध्याधे जिननामाऽऽ-
दिप्रकृतिपञ्चकहीनं शेषं नवोलशतानि वर्तन्ते । स एव सा-
सादने चतुर्नवति वर्तन्ते, नवोलशतशतमध्यान् मुक्त्वा न-
रतिरियायुषी सुदमविकाराऽऽदित्रयोदशप्रकृतीश्च नरतिरियाश्च-
चारपर्याप्तत्वेन सासादने बन्धाभावात् सूक्ष्मविकाराऽऽदित्रयो-
दशकस्य तु मिथ्यात्वे एव व्यवस्थितव्यवस्थया च ॥ १४ ॥

अथचउतीसाई विणा, जिणपणुजुय सग्गि जोगिणो सायं ।

विणु तिरिनराउ कम्म, वि एवमाहाररुग्ण ओइ ॥ १५ ॥

प्रागुक्ता चतुर्नवतिरनन्तानुपवस्थादिचतुर्विंशतिप्रकृतीर्बिना
जिननामाऽऽदिप्रकृतिपञ्चकयुता च पञ्चमसप्ततिस्तामौदारि-
कमिथकाययोगो सम्पत्कवे वर्तन्ते । तथा सती-
गिन औदारिकमिथस्थाः केवलसमुद्धाने हितोपाय-
वृत्तसमसमयेषु सातमेवैव वर्तन्ते । एवं गुणस्था-
नकचतुष्क एवौदारिकमिथयोगो लभ्यते नाप्यत्र । अथ का-
मिथयोगोऽऽदिषु बन्धः प्रतिपाद्यते—(विणु तिरिरियादि) य-
यौदारिकमिथं बन्धोऽभिधास्यते । विशेषतश्चाह, एवं कामि-
योगेऽपि तिर्यग्नराऽऽप्युर्ध्वो विना बाध्यः, कामिणकाययोगे ति-
र्यग्नरायुषोर्बन्धभावात् । कामिणकाययोगो ह्यापानरालगता,
दुष्टसिन्धुप्रथमसमये च जीवस्य मिथ्यात्वसासादनादिरिक्त-

गुणस्थानकप्रयोगे तस्य लभ्यते । उक्तं च—“ मिच्छे सासा-
थे वा, अवरित्यसंममि अहव गहियमि । जंति जिया प-
रलोप, ऐसिक्कारसगुणे मुणं ॥ १ ॥” तथा सयोगिनः के-
चलसमुपधाते तृतीयचतुर्थपञ्चमसमयेषु केति गुणस्था-
नकचतुष्टय एव कामेगुणयोगो नाऽप्यत्र । ततो विशालु-
त्तरशतमप्यादाहारकषट्कनिर्यङ्गऽऽयुःप्रकृतौमुक्त्वा शेषस्य
द्वादशोत्तरशतस्य सामान्येन कामेगुणयोगे बन्धत्वादेव
द्वादशोत्तरशतं जिनाऽऽदिपञ्चके विना शेषं सतोत्तरशतं का-
मेगुणयोगे मिथ्यादृशो बध्नन्ति तदेव सतोत्तरशतं सुप्रमा-
ऽऽदित्रयोदश प्रकृतौमुक्त्वा शेषं चतुर्नवति कामेगुणयोगे सा-
म्मान्ना बध्नन्ति । चतुर्नवतिरेवानग्नानुबन्ध्यादिचतुर्विंशति-
प्रकृतौर्विना जननामाऽऽदिप्रकृतिपञ्चकसहिता च पञ्चस-
त्तितां कामेगुणयोगेऽविरता बध्नन्ति । सयोगिनस्तु कामे-
गुणयोगेन सानमैवैकं बध्नन्ति । तथा आहारककाययोग-
बन्धुत्वंपूर्वविदः, आहारकमिश्रकाययोगश्च तस्यैवाऽऽहारक-
शरीरस्य प्रारम्भसमये पारव्याप्तसमये च औद्धारिकस्य सह
द्रष्टव्यः । तत्र आहारकक्रिक आहारकशरीरानन्मिध्नलक्षणे यो
गद्वये श्लेषः कर्मस्वभाक् प्रमत्तगुणस्थानवर्ती त्रिषांष्ट्रप्रकृ-
तिबन्धकः । एतत्काययोगद्वयं हि लक्ष्युपजीवानामप्रमत्तस्ये-
व न त्वप्रमत्तस्य ॥ १५ ॥

सुराद्रो वेत्रवे, तिरियनराउरदिशो य तमिस्ते ।

वेयतिगाह्यम विय तिय—कसाय नवदु चउ पंव गुणे ॥ ३ ॥

सुरोचः सामान्यदेवबन्धो वैक्यकाययोगो द्रष्टव्यः । तथा
या—सामान्यं चतुरप्रशनम् १०४, मिथ्यात्वे त्र्युत्तरशतं
१०३, सासादने षण्णतिः ६९, मिश्रं सप्ततिः ७०, आचि-
रते त्रिसप्ततिः ७२ । तथा तमिश्चे वैकियमिश्रे स एव सुरो-
चसिर्नयङ्गराऽऽयुक्तरहितो बाध्यः । इह देवनाकर निजाऽऽयुः
व्यन्मासाशेषा एवाऽऽयुर्नान्वितः, शेषो वैकियमिश्रयोगे
उपपत्तिप्रथमसमयादन्तरमप्योत्तावस्थासंमविनि आमुद्र्य-
वचनऽभावः । तथा बाधौव द्रष्टुत्तरशतं १०२, मिथ्या-
त्वे एकोत्तरशतं १०१, सासादने चतुर्नवतिः ६४, अचि-
रते एकसप्ततिः ७१ । वैकियमिश्रयोगो मिश्रता बाध्यात्र
कामेगुणयोगेन सह मन्तव्यः । अथमपि च मिथ्यात्वा-
त्सादान्दविरतगुणस्थानकप्रय एव लभ्यते, नाप्यत्र । यद्यपि
देशविरतस्याम्बडऽऽयुः प्रमत्तस्य तु विष्णुकुमाराऽऽद्वैक-
यं कुर्वतो वैकियमिध्नवैकियसंभवः भूयते, परं स्वभाव-
स्थस्य वैकिययोगस्यात्र गृहीतत्वाद्, अथवा-स्वहृत्त्वादन्यतो
वा कुर्वतोऽपि हेतोः पूर्वाऽऽचार्यः स भोक्तुः । एवं योगेषु बन्ध-
स्वामित्वमुक्तम् ॥ अथ वेदाऽऽदिषु तदभिधित्सुः प्रथमं गु-
णस्थानकानि तेष्वह—(वेयतिमेत्यादि) वैवैकिके-स्त्रीवै-
द्वयुपदंशुलकवैद्वैक्ये नवनवसंख्याकानि (संजलयेत्यादि)
अमृतनाथास्वपदमेति पद्व्याऽत्रापि संबन्धात्प्रथममि मि-
थ्यात्वाऽऽशीनि अनिवृत्तिबादरान्तानि गुणस्थानकानि मच-
न्ति, ततः परं वेदानामभावात् । एतेषु यः कर्मस्वर्गकः सा-
मान्यबन्धः । स द्रष्टव्यः । तथा या—सामान्यतो नामाजीवापेक्षया
विशालुत्तरशतम् १००, मिथ्यात्वे सप्तदशोत्तरशतम् ११७
सासादने एकोत्तरशतम् १०१, मिश्रं चतुःसप्ततिः ७४,
अचिरते कसलक्षतिः ७७, देशविरते लक्षवह्निः ६७, प्रमत्ते

विपदिः ६३, अग्रमते एकांशवह्निः ४६, अष्टपञ्चाशद्वह्निः ४८,
निवृत्तिबादरं प्रथमयोगेऽष्टपञ्चाशद्वह्निः ४८, मागपञ्चके षट्प-
ञ्चाशत् ४६, सप्तमयोगे षट्विंशतिः २६, अनिवृत्तिबादरे
स्त्रीया भागे द्वाविंशतिः २२ । एवमप्यत्रापि गुणस्थानकेषु
यथासम्भवं कर्मस्वर्गकौ बन्धो बाध्यः । कथायद्वाहरे-अ-
ष्टान्तानुबन्धिकोऽयमानमायालीमरूपे कथायचतुषके द्वे श-
यमे मिथ्यात्वात्सादान्दऽऽयुः गुणस्थानके, तत्र तीर्थहृत्ब-
न्धस्य सम्यक्प्रत्ययवादाहारकक्रिकबन्धस्य च संयमहनु-
त्वादनन्तानुबन्धिषु नदभावात्सामान्येन सप्तदशोत्तरशतम्
११७, मिथ्यात्वे सप्तदशोत्तरशतम् ११७, सासादने एको-
त्तरशतम् १०१, द्वितीयेऽप्रयागवानाऽऽयुः कथायचतुषके च-
त्वारि प्रथमानि मिथ्यात्वात्सादान्दमिध्नविरतगुणस्थानकानि गु-
णस्थानकानि, तथाऽऽहारकक्रिकबन्धामावेन सामान्येन अ-
ष्टादशोत्तरशतम् ११८, मिथ्यात्वे सप्तदशोत्तरशतम् ११७,
सासादने एकोत्तरशतम् १०१, मिश्रं चतुःसप्ततिः ७४, अ-
चिरते सप्ततिः ७७, तृतीये प्रयागवानाऽऽयुः कथायचतुषके पञ्च
आद्यानि मिथ्यात्वाऽऽशीनि देशविरतानि गुणस्थानकानि,
देशविरते सप्तवह्निः, शेषाणि तथैव ॥ ६६ ॥

संजलक्षितेगे नव दम, लोभे चउ अनइ दुति अनानुतिगे ।

वारस अचकुत्तुवकुत्तुमु, पदमा अहवखाय चरमचउ । १७ ॥

संजलनत्रिके-संजलनकोऽयमानमायारूपे नवाऽऽद्यानि गु-
णस्थानकानि तत्र सामान्यबन्ध्यानिवृत्तिबादरं यावदेवैकिक-
न्यायेन विशालुत्तरशताऽऽदिकौ बन्धाः, अनिवृत्तिबादरे तु प्र-
थमे भागे द्वाविंशतिः २२, द्वितीये पुनर्द्विहतिता एकविं-
शतिः २१, तृतीये संजलनकोऽधरहिता विंशतिः २०, च-
तुर्थे संजलनमानरहिता एकांशविंशतिः १६, पञ्चमे संज-
लनमाधरहिता अष्टादश १८, संजलनलोभस्य तु सुप्र-
मत्तपरायेऽपि भावात्तत्र दश प्रथमानि गुणस्थानानि, तत्र
नव तथैव, दशमे तु सुप्रमत्तपराये सप्तदश प्रकृतयः । संय-
मद्वारे अयनेऽसंयते चत्वारि आद्यानि गुणस्थानानि, तत्र
सामान्यतोऽविरतसम्यग्दृष्टेरपि संगृहीतत्वाजिनमानमेव
सप्तदशोत्तरशतं जातमष्टादशोत्तरशतम् ११८, मिथ्यात्वे
सप्तदशोत्तरशतम् ११७, सासादने एकोत्तरशतम् १०१,
मिश्रं चतुःसप्ततिः ७४, अचिरते सप्ततिः ७७, क्षान्द्वारे-अ-
ज्ञानत्रिके-मयकानुभूताऽज्ञानविमर्शकूपे द्वे, मिथ्यात्वात्सासादने
त्रीणि वा गुणस्थानकानि मिश्रेण सह, अग्रमाश्याः-मिश्रं
ज्ञानांशोऽज्ञानांशश्चास्ति, तत्र यथाऽज्ञानांशमाध्याम्यं विवदते
तदा—अज्ञानत्रिके गुणस्थात्रकद्वयमेव, ज्ञानांशमाध्याम्य-
विषयायां तु तृतीये मिश्रमपि, तत्रांशे सप्तदशोत्तरशतम्
११७, मिथ्यात्वे सप्तदशोत्तरशतम् ११७, सासादने एको-
त्तरशतम् १०१, मिश्रं चतुःसप्ततिः ७४, दशोद्वारे-च-
तुर्लक्षदृश्ययोगः प्रथमानि द्वादश गुणस्थानानि, परतस्तु च-
तुर्लक्षकूपोः सतोऽप्यनुपयोगिन्वातश्यापारान् । तत्रांशे विश-
तुत्तरशतम् १२०, मिथ्यात्वे सप्तदशोत्तरशतम् ११७, इ-
त्यादि यावत् त्रीण्येव सातबन्धः १ । यथाकथाने चरम-
गुणस्थानकसंज्ञकं, तत्र सामान्यतः १, उपशान्तमोहे १,
क्षीणमोहे १, सयोगिनि १, अयोगिनि, ० ॥ १७ ॥

यथानाथि सग जयादि, समदयच्छेप चउ दुषि परिहारे ।

केवलद्विगुं दो चरमा-जयाइ नव मइमुओहिदुगे ॥१॥
मनःपर्यायानि सप्त यत्ताऽऽदीनि-प्रमत्तसंयताऽऽदीनि क्षीण
नोहान्तानि । तत्र सामान्यत आहारकट्टिकसहितानि त्रिषष्टिर्जा
ताऽऽष्टपदिः ६४, प्रमत्ते ६३, इत्यादि यावत् क्षीणमोहे १,
केवलसाधनबन्धः । सामान्यिके क्षेपेऽप्युपपन्नं च चत्वारि यत्ता
ऽऽदीनि गुणस्थानानि तत्र सामान्यतः पञ्चपदिः ६४,
प्रमत्ते ६३ त्रिषष्टिरित्यादि प्राप्सन् । सूक्ष्मसंपरायगुण-
स्थानकाऽऽदी तु सूक्ष्मसंपरायाऽऽदिचारिताऽभावात् । तथा
ह्ये गुणस्थानकं प्रमत्ताप्रमत्तरूपं परिहारविशुद्धचारित्रे, नांश-
राणि, नस्मिञ्चारित्रे वत्तमानस्य श्रेयसाराहणप्रतिषेधात् तत्र
सामान्यतः ६४, प्रमत्ते ६३, अप्रमत्ते ४२, अष्टपञ्चाशत् । के-
वलद्विके-केवलज्ञानकवलदशानकं ह्ये चरम-अन्तिमे सयो-
गिकवैश्यागिकवैश्यागके गुणस्थानके भवतः । औषधे एक-
स्य सातदश बन्धः सयोगिनि च अयोगिनि शून्यं, तथा मति-
भूतयोरपश्चिके वायविकाऽपश्चिकेशनलक्षणं यत्ताऽऽदीनि
अतिरसवर्णदृष्ट्याऽदीनि क्षीणमोहापेक्षमानानि नव गुण-
स्थानकानि भवन्ति । सयोग्यादीं केवलसाधना मयादेवभावात्
तत्रोपपन्नोऽप्रमत्ताऽऽदेर्मत्यादिमत्त आहारकट्टिकस्यापि बन्ध-
संभवाद्कोनासीतिः ७६, विशेषचिन्तायामविरताऽऽदिगुण-
स्थानकेषु कर्मस्तवाङ्कः सप्तसत्तादिमितो बन्धो द्रष्टव्यः ॥१॥

अद उवसमि चउ नेपमि, खइए इकार मिच्छतिमि देस ।

सुहृदि मठाणं तेरस, अहारमि नियनिपमुगोहो ॥१६॥

इहाऽयत्ताऽऽदीति पदं सर्वत्र योज्यते । ततोऽयत्ताऽऽ-
दीति उपशास्त्रमोहान्तराद्यष्टौ गुणस्थानाभ्यां पशमिकस-
स्यकं भवन्ति, तत्र सामान्यत औपशमिकसस्य-
कं वत्तमानानां देवमनुजाऽऽयुषोर्बन्धभावात् ७४, अवि-
रतऽपि ७५, देशे सुराऽऽयुरवच्छादः ६६, प्रमत्ते ६२, अप्र-
मत्ते, ४८, इत्यादि यावदुपशान्ते । वेदके क्षायापशमिका-
ऽपरपश्चिऽयत्ताऽऽदीन्यप्रमत्तानि चत्वारि गुणस्था-
नकानि, तत्रैव ७६ अचरिते ७७ देशे ६७, प्रमत्ते ६३
अप्रमत्ते ४६-४८ वा, अनः परमुपशमभ्रणावौपशमिकं क्षपक-
धेयौ पुनः क्षाया, क्षायापशमिकस्यकं तूरीणिमिथ्याव-
क्ष्यऽनुदीर्घेभिध्याव्योपशमे च प्रयतीति । उक्तं च-"मिच्छन्तं
जमुस्य, तं क्षीणं अणुस्यं तु उवसं । मोक्षीभावपत्तिर्युं,
वेहज्जं न्नओवसमं ॥१॥" तथा क्षायाकस्यकं यत्ता-
ऽऽदीन्यागिकवैश्यागिकवैश्यागिके द्वापदश गुणस्थानकानि । त-
र्कोवे ७६ अचरिते ७७ देशे ६७ इत्यादि यावदयोगिनि
शून्यम् । क्षायाकस्यकस्वरूपमिदम्-"क्षीणं दंसंमोहं,
विहिहंसि वि भवनिपाणयुयमिः निपच्छवायमउल्लं, संमत्ते
आहयं होह ॥१॥" तथा मिथ्यावक्षिके-मिथ्यादृष्टिः सा-
धनमिथ्यालक्षणं देसं-दशहरतं सूक्ष्म-सूक्ष्मसंपराय-
स्वरूपानि-तिज्ञस्थानम् । अयमर्थः-मिथ्याव्यमार्गास्थाने मि-
थ्यादृष्टिगुणस्थानं सामान्यतमागुणस्थानं सामान्यतं गुण-
स्थानं मिथ्यामार्गास्थानं मिथ्यगुणस्थानं देशसंयममार्गा-
स्थानं देशविरतगुणस्थानं सूक्ष्मसंपरायस्थानं सूक्ष्मसंपराय-
गुणस्थानम् । अत्र च स्थस्यगुणस्थानीया बन्धः यथा मि-
थ्यात्वे औषधौ विशेषतश्च ११७, एवं सामान्ये १०१, मि-
च्छ ७३, देशे ६७, सूक्ष्मे १७, आहारकट्टिके त्रयादश गुण-

स्थानानि मिथ्यादृष्ट्यादीनि सयोगिकवैश्यागिकानि आहारक-
केवले लभ्यन्तेऽपराधी त्वनाहारकस्तथोक्तः १२०, मिथ्यासंघे
११७, इत्यादि यावत्सयोगिनि सातद्विकैः प्रकृतिर्बन्धे भवति ।
एवं वेदाऽऽदिषु मार्गास्थानेषु गुणस्थानकान्युपदर्श्य संप्रति
तेषु बन्धादिदेशमाह-(नियनिपमुगोहो सि) निजान्नसगुणीधः
एतेषु वेदाऽऽदिषु यानि स्वस्वगुणस्थानानि तेष्वपि यत्ता एव ॥१६॥
वाङ्कं बन्धो द्रष्टव्य इत्यर्थः, स च यथास्थानं भावयित एव ॥१६॥

यच्च प्रागुक्तमष्टौपशमिकस्यकं नव गुणस्थानानि ति
तत्र कश्चिद्विशेषमाह-

परमुवसमि वट्ठता, आउ न बंधंति नेण अनयगुणो ।

देवमणुआउहीसो, देसहसु पुण सुराउ विशा ॥ २० ॥

सर्वत्र वेदाऽऽदिषु निजान्नसगुणीधो वाच्य इत्युक्तम्, परमौ-
पशमिकऽयं विशेष-औपशमिकं वत्तमाना जीवा अपत्यं क-
थमिति, तेनाऽऽयतगुणस्थानके देवमनुजाऽऽयुष्यो हीन औ-
षधौ वाच्यौ, नरकतियं यातुयोः प्रमत्त मिथ्याव्यसासादनयो-
रपनीनत्वाच्च तर्जनीतः । तथा देशाऽऽदिषु देशविरतप्रमत्ताप्र-
मत्तेषु पुनरीधः सुराऽऽयुधिना बंधः औपशमिकस्यकं नव तूप-
शमधेययां प्रथमसस्यकवत्तमे वा भवति जीवस्य । उक्तं
च-"उवसामगसेहिगय-स्स होह उवसामियं तु सममत्तं ।
जो वा अकयनिपुंजं, अज्जवयमिच्छो लहइ ससं ॥१॥"
ननु क्षायापशमिकोपशमिकस्यकं बन्धः प्रतिव-
शेषः ? । उच्यते-क्षायापशमिके मिथ्यावक्षिकवैश्यागिकं विषा-
कतो नास्ति, प्रदेशनः पुनर्वेद्यते । औपशमिके तु प्रदेशनो-
ऽपि नास्तीति विशेषः । उक्तं वेदाऽऽदिषु बन्धस्यामिथ्यम् ।

अथ लेश्याद्वारमुच्यते-

ओहे अठारमयं, आहारदुग्गुण आइलेमयिने ।

तं तिच्छंणं मिच्छं, सखाउसु सव्वहिं ओहो ॥ २१ ॥

अथ लेश्यात्रिके-कृष्णनीलकापोलेश्यात्रये वर्तमाना जी-
वा औषध सामान्यं विशयात्तरशतमाहारकट्टिकं
जातमष्टादशाधिकशतं तद्व्यभिन्नं, आहारकट्टिकस्य शुभ-
लेश्याभिर्विषयमानत्वात् । तदष्टादशाधिकशतं तथैव करना-
मानं सप्तदशोत्तरशतं मिथ्याव्यगुणस्थानकं बध्नाति । सा-
मान्यताऽऽदिषु गुणस्थानकेषु पुनः सर्वत्र लेश्यावच्छेदः
सामान्यबन्धो द्रष्टव्यः । ततोऽत्र सासादान्मिश्राविरतबंधः
कर्मस्तवाङ्कः ॥ २१ ॥

तेउ नरयनवृणा, उज्जायचउ नरयवार विणु सुका ।

विणु नरयवार पम्हा, अनिशाहारा इमा मिच्छं ॥ २२ ॥

विशत्युत्तरशतं नरकत्रिकाऽऽदिप्रकृतिनवकोलं तेजोलेश्या
यामो, मत एकादशोत्तरं शतं बध्नाते, कृष्णाऽऽदिषु लेश्या-
प्रत्ययपञ्चरकत्रिकाऽऽदिप्रकृतिनवकबन्धस्य । इदमेवैकाद-
शोत्तरशतं जिननामाऽऽहारकट्टिकरहितं शेषमष्टोत्तरशतं मि-
थ्यात्वे बध्नाते । सामान्यताऽऽदिषु पदसु गुणस्थानकेषु औषधः वि-
शत्युत्तरशतमप्यायुध्याताऽऽदिचतुर्कं नरकत्रिकाऽऽदिद्विद्वाद्-
श्च च मुक्त्वा शेषं अनुत्तरशतमायतः शुक्कलेश्यावच्छेदः
उद्ध्याताऽऽदिप्रकृतौ तौ तथैव नरकप्रयायिभ्यस्तं देवपत्त्यायं
बन्धकैः शुक्कलेश्यावच्छिन्नबन्धमाम्नात् । एतदेव अनुत्तर-
शतं जिननामाऽऽहारकट्टिकरहितं शेषमेकादशशतं मिथ्या-

बंधसामिध

त्वे बध्यते । सासादाने तदीयैकोत्तरशतशतपक्षबन्धावुत्पत्त्याऽऽदिप्रकृतिवत्तुहयापसारणे शेषा सत्तनवतिर्बध्यते । मिथ्याऽऽदिष्वेकादशगुणस्थानकेषु तत्त्वस्थः स्वस्वगुणस्थानीयो बन्धो द्रष्टव्यः । विश्वस्युत्तरशतमध्याह्निककालाऽऽदिप्रकृति-
ज्ञावशकं विना शेषमशेषोत्तरशतं पक्षलेश्यायामोचते । बध्यते, तत्त्वेश्यायार्तां सनक्तुमाराऽऽदिदेवानां तिर्थकृपायोग्यं बध्न-
त्वामुत्पत्त्याऽऽदिप्रकृतिवत्तुष्वस्य बन्धसंभवाच्चात्र तद्वत्त्वा-
भावः । एतदेवाद्योत्तरशतं जिननामाऽऽहारकक्षिकरहितं शेषं
पञ्चोत्तरशतं मिथ्यात्वे बध्यते, सासादानाऽऽदिषु पदसु गुण-
स्थानकेषु यथास्थित एकोत्तरशताऽऽदिरूपः स्वस्वैष्वबन्धो
द्रष्टव्यः । 'अजिजाहारा इमा भिक्षुं सि' प्रथमलेश्यामिक-
व्य 'ओहे अद्भुतरस्यं' इत्यादिना निर्धारितत्वेनास्तेजःप-
ञ्चस्रुल्लेश्या मिथ्यावत्तुष्वस्थानके जिननामाऽऽहारकक्षिकर-
हिता (विध्याः, तजोलेष्याऽऽदिषु नरकवधकाऽऽनुनो यः सा-
मान्यबन्धः प्रतिपादितः स मिथ्यावत्तुष्वस्थानके जिनाऽऽदि-
प्रकृतिव्यवहारिणो विधेय इत्येषः । तथा च दर्शितमेव ॥२२॥

संप्रति भव्याऽऽदिहाराव्यभिधीयते—

सर्वगुणभूयससिद्धिः, ओहो अभव्या असिभि पिच्छसमा ।
सासासि अभसि सभि व, कम्मलभंगो अग्राहारे ॥२३॥
सर्वगुणस्थानकोपेने भव्ये संक्षिनि च मार्गास्थाने सर्वगु-
णस्थानकौषः कमलसेवकः । अभव्या असंक्षिन्नश्च चिरयमा-
ना मिथ्याहोत्पन्नस्थानकसमाः । अभयम-यथा मिथ्यावत्
सत्तनशोत्तरशतबन्धः कर्मस्तेवे उल्लस्तथाऽभयोऽसंगी च
सामान्यतो मिथ्यात्वे च सत्तनशोत्तरशतं बध्नाति । सासाद-
ने पुनरसंक्षी संक्षिपदेकोत्तरशतबन्धक इत्यर्थः । अनाहारके तु
मार्गवक्ष्यते कामलकायामाभङ्गो । विष्णु तिरिनराउ कम्म
सि' इत्यादिना योगमार्गास्थाने प्रतिपादितोऽवगतव्यः । का-
मेयुकाप्येवोत्तरशतस्यैव संसारिणोऽनाहारकत्वात्, कामंमग्न-
आयम्-विश्वस्युत्तरशतमध्याह्निककालाऽऽनुनैरकवि-
तिशतम् । युःप्रकृत्यष्टकं मुखाया शेषस्य द्वादशोत्तरशतस्या-
नाहारके सप्तमान्येन बन्धः । तथा जिननाम सूरक्षिकं वैकिवयि-
कं च द्वादशोत्तरशतमध्याह्निककालाऽऽनुनैरशेषस्य सप्तोत्तरशतस्थाना-
हारके मिथ्याहरी बन्धः । तथा स्वप्नाऽऽदिप्रयोदश प्रकृतीमु-
च्यता शेषावत्तुष्वेव तत्त्वसादान्नस्थेनाहारके बन्धः । तथा-
वत्तुष्वुत्तरशतमध्याह्निककालोत्तरशतशतमध्याह्निककालाऽऽदिप्रयोदश
शेषायाः सत्तनजिननामसूरक्षिकवैकिवयिप्रकृत्याः पञ्चसत्त-
नैरनाहारे बन्धः । तथा सयोगिनि केवलिसमुत्पत्ताये तृतीय-
चतुर्थपञ्चमसमयेष्वनाहारक एकस्याः सत्तनप्रकृतेर्बन्धः ॥२३॥
अथ प्रायवृत्तं लेश्याहारे— 'साणाहसु सववहि ओहो सि',
सासादानाऽऽदिषु गुणस्थानेषु सर्वत्र लेश्यापदं ओहो द्रष्टव्य
इति, तत्र न ज्ञायत आदिश्रवणाकस्यां लेश्यायां किंचित्तु गु-
णस्थानानि शुश्रूष्यते इत्यतो लेश्यासु गुणस्थानकान्युपदर्शयत्
प्रकरणासमर्थनां, प्रकरणासमर्थनां कारणावगोचः—

तिस्रु द्दुमु सकाडि गुणा, च सग तेर सि बंधसामिधं ।

देविदुसुरिलिधियं, नेयं कम्मस्सयं सोडं ॥ २४ ॥

तिस्रुस्थानासु कृष्णनीलकापोतलेष्वामासु 'बड' इत्यादि-
ना यथाकमं संबन्धाच्चाव्यार मिथ्यावत्सासादानमिवाविर-
तगुणकदाप्याद्यानि शुश्रूषयानि प्राप्यन्ते । एतद्गुण-
स्थानवत्तुष्वे परिश्रामविशेषतः पञ्चामपि लेश्वार्ना भावा-

त् । हयोस्तेजःपक्षलेश्यामिथ्यात्वाऽऽदिनि सप्त गुणस्थाना-
नि, तयोरत्रमत्तगुणस्थानकान्तमपि यावद्भावात् । शुक्रलेश्या-
यां त्रयोदश मिथ्यात्वाऽऽदीनि शुश्रूषयानानि, तस्या मिथ्यावृ-
ष्टिगुणस्थानात्प्रभृति यावत्सयोगिकेवलिसुगुणस्थानकं तावदपि
भावात् । अयोरी त्वलेश्याः इह च लेश्यानां प्रत्येकसंख्या-
नि लोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणान्यध्वन्यवसायस्थानानि, ततो म-
न्दाव्यवसायस्थानापेक्षया शुक्ललेश्याऽऽदीनामपि मिथ्यावृ-
ष्ट्यादौ संभवे न विदध्यते । तथा कृष्णाऽऽदिलेश्यानायं
यदिहविरतगुणस्थानकान्तमुक्तं तत्तु द्रष्टव्यस्वामित्वात्तुसा-
रेण, पञ्चशीतिके तु तस्य प्रमत्तगुणस्थानकान्तं यावदभिदि-
तत्वात् । तथाहि— 'लेस्सा तिनि पमसंता, तेउ पम्मा उ
अप्पमसंता । सुक्का जाव सज्जो, निहदलेसो अज्जेमि
ति ॥२॥' तत्त्वं तु भुतधरा विदमि । इति प्रतिपादितं
गत्यादिषु बन्धस्वामित्वात् तत्प्रतिपादनाच्च समर्थितं बन्ध-
स्वामित्वप्रकरणात् । इतिशब्दः परिसमाप्तिः । बन्धस्वामित्व-
मेतज्जैयं बोद्धव्यं, कर्मस्तेव भूत्वा-च बहुषु स्थानेषु तत्तुक्त
बन्धातिदेशहारेण भगवान् । कर्म ३ कर्म ० ।

बंधहेतु—बन्धहेतु—पुं । कर्मणां बन्धकारणं, कर्म ० १ कर्म ० ।

(बन्धहेतुषु प्रायश्चित्तव्यवस्था 'भय' शब्दे दध्यते)

अथ " कीरज्जिण हेऊ हि जणं तो भन्नए कम्म ।"
इत्यारौ यत्तुक्तं तद्व्याख्यायार्थं यच्च कर्मणो यद्वन्धहेतव-
स्तात् क्वचन हेतुद्वारेण काऽपि च हेतुमद्वारेण दि-
शयिपुराह—

पडिशीयत्तुसिहव—उवपायपओमहाउराणं ।

अच्चासायत्तुयाए, आवरत्तुदुमं जिभो जयड ॥२५॥

आवरलुक्षिकं—ज्ञानाऽऽवरलुक्षणाऽऽवरलुक्षकं जीवो जयति,
धातुनामनेकाध्याह्निकालीति सम्बन्धः । तत्र ज्ञानस्य म-
त्याह्मिनां साध्यादीनां ज्ञानसाधनस्य पुस्तकाऽऽदेः प्रत्य-
नीकत्वेन तद्विनाऽऽवरलुक्षणेन निह्वेन न मया त-
त्समीपेऽधीतमित्यादिस्वरूपेण, उपधानेन सूत्रतो विनाश-
स्वरूपेण प्रवेष्टेण आन्तराप्रतीकत्वेण आन्तरायेण भ्र-
णवसनोपाध्यक्षनाभिधारणलक्षणं, अत्याशान्तया च
जात्यावृत्तुवत्तुऽऽदिहोलाकपया ज्ञानाऽऽवरलुक्षं कर्म जय-
तीति सर्वत्र द्रष्टव्यम् । एतच्चोपलक्षणम्, अतो ज्ञान्यव-
र्त्तुवदेनाऽऽवर्त्तुपापयाऽऽपचयितेनाकालं स्वाध्यायकर-
णेन कालं च स्वाध्यायाविधानेन प्राणिव्याधुतनाशयस्तेत्या-
प्रहापरिष्वरद्विभोजनाविरमनाऽऽदिभिश्च ज्ञानाऽऽवरलुक्षं
जयतीत्याद्यापि वक्तव्यमिति । एवं दर्शनाऽऽवरलुक्षेऽपि वाच्यम्,
नचरे दर्शनाभिलाषो वक्तव्यः । तथाहि— दर्शनस्य चतुर्दर्श-
नाऽऽदेः दर्शनानां साध्यादीनां दर्शनसाधनस्य ओन्नयनना-
सिकाऽऽदेः सन्ध्यात्येकान्तजप्यताकाऽऽदिप्रमाणशाल्प-
सिकाऽऽदेर्वा प्रथमीकत्वेन तद्विनाऽऽवरलुक्षणेन निह्वेन
न मया तत्समीपेऽधीतमित्यादिसंक्षेपेण, उपधानेन सूत्रतो
विनाशेन, प्रवेष्टेण आन्तराप्रतीकत्वेन आन्तरायेण भ्रणपान-
सनापध्यक्षनाभिधारणेन, अत्याशान्तया च जात्यादिहो-
लाया दर्शनाऽऽवरलुक्षं कर्म जयतीति सर्वत्र द्रष्टव्यम् । उपल-
क्षणमिदम् । अतो दर्शनानां वृत्तप्रवहनेन अवलोकनेननेत्रो-
त्पादनासाक्षिर्ज्ञाविकर्तनाऽऽदिना प्राणिव्याधुतनाभा-

यस्तैस्याप्रह्वपरिप्रहराभिभोजनविरमणः॥५॥दिभिश्च दर्शनाः
ऽऽवरणं जयतीत्याद्यपि यद्वत्तम् । यदवादि धादिमचन्द्र-
रिपादैः—“हानदर्शनयोस्तद्भक्तं सहेतुनां च ये किल । विघ्ननिन्द-
कैश्च्युताऽऽशातनाशातभस्त्राः ॥१॥” तं हानदर्शनाऽऽवार-
कर्महेतव आश्रवाः ॥ ४३ ॥ उक्ता हानावरणदर्शनाऽऽव-
रणबन्धहेतवः ।

हर्दानीं वेदनीयस्य द्विविधस्याऽपि तानाह—

गुरुभक्तिस्तितिकरुणः—वयजोगकसायविजयद्विजुओ ।
ददधम्माद् अज्जइ, सायमसायं विवज्जयउ ॥ ५४ ॥

इह युतशब्दस्य प्रत्येकं योगस्ततो गुरुवी मातापितृधर्माः
कायाऽऽदयस्तेषां भक्तिरासनाऽऽदिश्रीतपसिगुरुभक्तिसया
युतो गुरुभक्तियुतो—गुरुभक्तिसमन्वितो जन्तुः सातं सात-
वेदनीयमर्जयति—समुपाजयतीति सम्बन्धः । स्मृतियुतः ल-
भाश्रित्वतः, करुणायुतो—व्यापरीतचेताः, प्रतयुतो—महाप्रनाऽ-
सुप्रतादिसमन्वितः, योगयुतो—दशविधकफबालसामाचार्या-
द्याचरणप्रभुताः, कषायविजययुतः—कौषाऽऽदिकषायपरिभ-
वशीलः, दानयुतः—दानकरिः, ददधर्मा—प्रापस्वपि निश्च-
लधर्मः, आदिशब्दाऽहलवृद्धलानाऽऽदिर्ब्यावृत्त्यकरणशीलं
जितचैत्यपूजापरायणश्च सातमर्जयति—बध्नाति । यद्वाचि-
“देवपूजागुरुपातिः—पात्रदानव्याप्तमाः ।

सौरागस्यमो देश-संयमोऽकामनिर्जरा ॥ १ ॥

शौचं बालतपश्चेति, सहेतव्यस्य स्मृताश्रवाः ॥ ”

तथा विषयतः सातकर्मविषयं येषामागतमर्जयति, तथा-
हि—गुरुणामवहायकः, क्रोधानो, निर्दयो, ज्ञनयोगविकलः,
उक्तकषायः, कापेयबाधः, सजमंकृत्यप्रमत्तः, हस्यभ्रव-
लीवर्षाऽऽदिनिर्दयदमनबाहललज्जनाऽऽदिकरणप्रवृत्तः स्व-
पदः प्रशो कषयनापकप्रपार्षद्वनाऽऽदिकारकश्चेति । यत्-
भ्यधाधिः—“दुःखशोकवधास्तपः—क्रन्दनं परिदेवनम् । स्वाभ्या-
भयस्थाः स्मृतस-द्वेषास्वामी इहाऽऽश्रवाः ॥ १ ॥” इति ॥५५॥
उक्ता वेदनीयस्य बन्धहेतवः ।

साम्प्रतं मोहनीयस्य द्विविधस्याऽपि तानाह—

उम्मग्गदेसणाम-गगनासणानंदवद्वहरणं हि ।

दंसणमोहं त्रिगुणुणि-चेद्वयसंघादपरिहृतिओ ॥ ५६ ॥

उन्मार्गस्य भवहेतौ सहेतुत्वेन वेदना कथनमुन्मार्गदेश-
ना, मार्गस्य हानदर्शनचारित्र्यलक्षणस्य मुक्तिपथस्य नाश-
नाऽपगतत्वं मार्गनाशनाः देवद्वन्द्वस्य चैत्यद्वन्द्वस्य हरणं भ-
क्षणं पितृपुत्राहोनिस्त्वल्लक्षणम् । तत उन्मार्गदेशना च मा-
र्गनाशना च देवद्वन्द्वहरणं च नैतद्विभक्तिर्वा । दर्शनमोहं मिथ्या-
रमोहनीयमर्जयति । तथा जितमुनिचैत्यसङ्घाऽऽदिप्रपत्नी-
कः तत्र जिनास्तीर्थकराः, मुनयः—साधवः, चैत्यनि—प्रतिमा-
रूपाणि, सङ्घाः—साधुमाध्वोऽध्यायकषायाविकालक्षणः, आदि-
शब्दात्—सङ्घगुरुधृताऽऽदिवर्षाप्रहृदनायो प्रपत्नीकोऽवस्था-
दाश्रुतानाऽऽध्यानिष्टिर्बैरको दर्शनमोहमर्जयति । यद्वर्माण-
“ बरितारो ह्युते सद्बो, धर्मे सर्वमुत्तरे च ।

“ अयं वद्विना तीम-मिथ्यावपरिणामिता ॥ १ ॥

सर्वं ह्यसिद्धे वाप-ह्वो धामि कद्वयमम् ।

उन्मार्गदर्शनानयोऽऽप्रदोऽसंयतपूजनम् ॥ २ ॥

असमीक्षितकारिणं, शुशोदिध्वमानना ।

इत्याद्यो दृष्टिमोह-स्याऽऽश्रवाः परिकीर्तितः ॥ ३ ॥ ॥५६॥

दुविहं पि चरुमोहं, कसायहासादिसंयविवेकमण्यं ।

बंशं नरायउ महा-रंभपरिग्रहश्रोक्षो ॥ ५७ ॥

द्विविधमपि—द्विविधमपि चरुमोहं—चारित्र्यमोहनीयम्
कषायमोहनीयनोकषायमोहनीयरूपं जीवो बध्नातीति स-
म्बन्धः । किंविशेष इत्याह—कषायहास्याऽऽदिविषयविषयम-
नाः । तत्र कषायाः—कौषाऽऽदय उक्तकषायाः पोष्टा, हा-
स्याऽऽदयो—हास्यस्वरतिशोभकमयजुगुप्सा इति शुश्रूते, वि-
षयाः शब्दरूपरसगन्धस्पर्शोऽऽख्याः पञ्च । ततः कषायाश्च
हास्याऽऽदयश्च विषयाश्च कषायहास्याऽऽदिविषयास्ते विषय-
विषयस्त्वेतौ पराधीनं मनो मानसं यस्य स कषायहास्याऽऽ-
दिविषयविषयमनाः । इदमत्र हृदयम्—कषायाविषयमनाः
कषायमोहनीयं बध्नाति, हास्याऽऽदिविषयमनास्तु हा-
स्याऽऽदिविषयमोहनीयं हास्यमोहनीयरतिमोहनीयाऽऽदिमोहनीय-
शोकाऽऽदिविषयमोहनीयजुगुप्सामोहनीयाऽऽदयः नोकषाय-
मोहनीयं बध्नाति, विषयविषयमनाः पुनर्यैत्रयाऽऽदयः नो-
कषायमोहनीयं बध्नाति । सामान्यतः सर्वेऽपि कषायहास्या-
ऽऽदिविषया द्विविधस्यापि चारित्र्यमोहनीयस्य बन्धहेतवो
भवन्ति । यत्प्रत्यपादि—

“ कषायाद्यतस्तीव्रः, परिणामो य आत्मनः ।

चारित्र्यमोहनीयस्य, स आश्रव उर्द्धाति ॥ १ ॥

उन्मासतं सकृदप्यो—पदानां हासशीलता ।

बहुप्रलापो दैर्घ्यात्—हास्यासौ भ्रूयाश्रवाः ॥ २ ॥

देशाऽऽदिदर्शनोत्सुक्यं, चित्रं रमणुल्लेखं ।

परिचिनाऽऽवर्जना च—त्याश्रवाः कीर्तितारते ॥ ३ ॥

अस्यां पापशीलत्वं, पर्यायं रतिनशनाम् ।

अकुशलप्रोत्सहं, चारित्र्याश्रवा अमी ॥ ४ ॥

परशोकाऽऽदिविषयकं, स्वशोकाप्याश्रवाचनं ।

रौद्रनादिप्रमादिक्रोधः शोकश्चेति स्मृताश्रवाः ॥ ५ ॥

स्वयं भयपरीणामः, परिणामश्च भाषनम् ।

ज्ञानं निर्दयं च, भयं प्रत्याश्रवा अमी ॥ ६ ॥

कतुर्वेगस्य संयस्य, परिवादजुगुप्सवं ।

सदाचारजुगुप्सा च, जुगुप्सायां स्मृताश्रवाः ॥ ७ ॥

इष्यो विषादग्राध्वं च, सुषावाद्योऽनिवकना ।

परदाररताऽऽसक्तिः, स्त्रीवैद्व्याऽऽश्रवा अमी ॥ ८ ॥

स्वदारमात्रमनोऽपि—ऽऽर्त्थोऽसद्वकाशना ।

अवकाऽऽचारशीलत्वं, पुत्रवैद्व्याऽऽश्रवा इति ॥ ९ ॥

स्त्रीपुंसानङ्गलक्षणाः, कषायार्त्तप्रकाशना ।

पाशाण्डस्त्रीमनभङ्गः, पण्डवैदाऽऽश्रवा अमी ॥ १० ॥

साधूनां गर्हणः धर्मो-मुखात् विघ्नकारिता ।

मनुष्यांसविरताना—मविरत्यभिषेगंनम् ॥ ११ ॥

विरताविरतानां वा रत्नारकरूपं मुष्टः ।

अचारित्र्यगुणाऽऽकृपानं, तथा चारित्र्यद्वयम् ॥ १२ ॥

कषायनोकषायानां—मन्यस्यानासुरीरगम् ।

चारित्र्यमोहनीयस्य, सामान्यनाऽऽश्रवा अमी ॥ १३ ॥

अभिहितं मोहनीयस्य बन्धहेतवः ॥ सम्प्रति चतुर्विधस्या-

प्यायुत्पन्नाह—“बंशं नरायउ” इत्यादि । बध्नाति—अर्जयति

नरकाऽऽयुनांकाऽऽयुक्तं जीवः । किंविशेष इत्याह—“महा-

रंभपरिग्रहरो” महाभ्रमरो । महापरिग्रहस्तत्त्वस्यैवः रौद्रो

रौद्रपरिणामो गिरिभद्रसमानकषायरौद्रध्यानाकथितचेतो-

सुचिरित्यर्थः । उपलक्षणत्वात् पञ्चेन्द्रियवधाऽऽदिपरिग्रहः ।
बन्धमादि—

“पञ्चेन्द्रियप्राणिपथो, बन्धारम्भपरिग्रहौ ।

निरनुग्रहात् मैत्र-भोजनं स्थिरवेरता ॥ १ ॥

रौद्रध्यानं मिथ्यास्नान-मनायुग्मिकपायना ।

कृष्णनील हवोताम्ब, लेष्टया अमृतमापेयम् ॥ २ ॥

पद्मद्वयापहरणं, मृदुमैत्रुसंवेगम् ।

अवशेन्द्रियता चेति, नरकाऽऽयुषो ग्रन्थवा आश्रवाः ॥ ३ ॥”

इति ॥ ५६ ॥ उक्ता नरकाऽऽयुषो बन्धहेतवः ।

इदानीं निर्यग्युपस्तानाह—

तिरियाउ मृदहियओ, सहो मसल्लो तथा मणुस्साउ ।

पर्यई तणुकमाओ, दासुहई मफिम्मणुणो य ॥ ५७ ॥

तिर्यग्युपेक्षन्ति औषः । किंशिष्ट इत्याह—गृहद्वय

उदायिनुयमारकाऽऽदिकृत्तयाऽप्रमाप्रियाय सर्वथैव निगृहीति

यथा नापरः काष्ठेति । शठो-बन्धसा मधुरः परिणामे तु

दारुणः । सशृण्यो—रानाऽऽदिष्वशाऽऽकीर्णनिकम्पनियमानि-

कारसुकरदन्तःशृण्वोऽनालोचितताप्रतिक्रान्तः । तथाश्रुदा-

दुर्मागंदेशनाऽऽदिपरिग्रहः उक्तं च—

“उन्मागेदेशना मार्ग—प्रणाओ गृहचित्तता ।

आवेधनं सशृण्वेव, मायारम्भपरिग्रहौ ॥ १ ॥

शीलमत्रे सानिचारो, नीलकापोतलेश्यता ।

अप्रत्याख्यानकपाया-स्तियमायुष आश्रवाः ॥ २ ॥”

उक्तास्तिर्यग्युपेक्षहेतवः । अथ मनुष्याऽऽयुपस्तानाह—“म-

णुस्माउ” इत्यादि । मनुष्याऽऽयुर्जैवो बन्धानि । किंशिष्ट इ-

त्याह—प्रकृत्या-स्मयैवेव तनुकायां रेणुराजिसमानकपाया,

दानकविचित्रतत्र वा दानशीला, मयमास्तनुचित्तः कैवल्य-गु-

णाः क्षमाभावाऽऽवेवाऽऽदयो यस्य स मध्यमगुणः । अ-

धनगुणस्य हि नरकाऽऽयुःसंभूतः सुभरायुःसमुत्पन्नस्य तु सिद्धे-

रलोकाऽऽयुषो वा सम्भवादिति भावः । चशद्वद्वपरिग्र-

हात्पाऽऽरम्भाऽऽदिपरिग्रहः । उक्ता मनुष्याऽऽयुषो बन्धहे-

तवः । आह च—

“अहो परिग्रहाऽऽरम्भौ, सहजे मादेवाज्ये ।

कापोतपोतलेश्यावे, धर्मध्यानाऽनुरागिता ॥ १ ॥

प्रत्याख्यानकपायावे, परिणामश्च मध्यमः ।

संविमानविधायित्वं, देवतागुणवृत्तम् ॥ २ ॥

पूर्वाऽऽलापप्रियाऽऽलापो, सुसम्प्राप्तापनीयता ।

लोकयात्रास्तु माध्यस्थ्यं, मानुषाऽऽयुष आश्रवाः ॥ ३ ॥”

इति ॥ ५७ ॥

सम्प्रति देवायुऽऽपस्तानाह—

अविरयमाह सुराउं, बालतवो कामिनिजरा जयह ।

सल्लो अगाराविद्धो, सुहनामं अज्झा अमुहं ॥ ५८ ॥

अविरतः—अविरतसम्पद्यतिः सुराऽऽयुर्देवाऽऽयुष्मन् जयति

बन्धानि । आदिशुद्धादेशविरतसरागसंनयपरिग्रहः । वीत-

रागसंनयस्त्वतिविद्युत्स्वदायुर्न बन्धानि, धोलगपरिणाम

एव तस्य बन्धमात्रत्वात् । बालं तपो यस्य स बालतपाः, अन-

धिगतपरमार्थस्वभावां तुःस्वर्गमाभेदगर्भभैरावोऽङ्गानपूर्व-

कनिर्घैर्मितपःप्रभृतिवृत्तविशेषो मिथ्यादृष्टिः, सोऽप्यारम्भ-

यानुरूपं किञ्चिदनुशाऽऽदिकाऽऽयुर्बन्धानि । यदाह भगवान्-

भाष्यकारः—“बालतवे पटिबद्धा, उद्धडरोसा तथेव गार-

धिया । धेरुण य पटिबद्धा, मरिउं अमुहस्तु ज्ञायति ॥ १ ॥”

अकामस्यानिकम्पिनो निजरा कर्मविषयनलक्षणं वक्ष्यासा-

कामनिजराः । इत्युक्तं अर्थानि—“अकामनरहाए अकाम-

मनुक्काए अकामबन्धेव्वासंणे अकामसीयाववर्द्धससम-

अग्रहासुगसेय अल्लमल्लं कपरिअमहेणं दीहणेमाधारगर्गनरहं-

असुयाए गिरितकसिहरनिबडसुयाए जललक्षणपवसअण-

सयाइदि” उक्तकर्तृसम्पन्नकपायस्तनुचित्तशुभपरिणामः

कश्चिद् वपनराऽऽदिकाऽऽयुर्बन्धानि । उपलक्षणत्वात् कल्या-

णमित्रसंपर्कानलो धर्मश्रवणशील इत्यादिपरिग्रहः । यदाहुः—

“सरागसंयमो देश-संयमोऽकामनिजरा ।

कल्याणमित्रसंपर्को, धर्मश्रवणशीलता ॥ १ ॥

पात्रे दानं तपः अद्धा, रत्नत्रयाविराधना ।

मृदुकाले परीक्ष्यो, लेष्टयोः पञ्चपीतयोः ॥ २ ॥

बालं तपोऽप्रितयोऽऽदि-स्वाधनोद्धमनानि च ।

अव्यक्तसामायिकता, देवस्याऽऽयुष आश्रवाः ॥ ३ ॥”

उक्ता देवाऽऽयुषो बन्धहेतवः । संप्रति नामकर्म यद्यपि हि-

त्स्वार्तिशुद्ध्यभिधादनेकधा तथापि शुभाशुभविचक्षणया हि-

विधौमत्यस्य द्विविधस्यापि बन्धहेतुताह—“सरलो” इत्यादि,

सरलः—मन्त्रेय मायारहितः । गौरवाणि श्रुद्धिरसत्तानलक्षणा-

नि विद्यन्ते यस्य स गौरववान्, न गौरववान् अगौरववान्

“आस्थिलोकावर्तनमतेत्तरमणुसतोः” ॥ ८ ॥ १५६ ॥ इति

प्राक्तनसूत्रेण मन्त्रोः स्थाने इत्यादिशः । उपलक्षणत्वात् संसार-

भीकः, काममादेवाऽऽवेवाऽऽदित्युक्तः शुभं देवगनित्यर्थः—

कीर्तिपञ्चेन्द्रियज्ञात्यादिकष नामकर्म बन्धानि । अन्वयोक्त-

विपरीतस्वभावाः । तथाहि—मायावी, गौरववात्, उत्कट-

क्रोधाऽऽदिपरिणामेऽशुभं नरकगर्भयशःकीर्त्येकैन्द्रियाऽदि-

जानिलक्षणं नामकर्मोत्पन्नानि । उक्तं च—

“मनोवाक्कायवक्त्रं, परेषां विप्रतारणम् ।

मायापदयो मिथ्याव, पशुषु चलाचलितम् ॥ १ ॥

सुवर्णोऽदिप्रतिच्छन्द-करणं कूटसत्तितम् ।

वर्णगन्धरसरस्पर्शो-न्ययोपपादानि च ॥ २ ॥

अङ्गुष्ठाङ्गुल्यावनालि, यन्त्रपञ्जरकर्म च ।

कूटमानतुलकामोऽ-न्यनिष्ठाऽऽसप्तप्रशस्तम् ॥ ३ ॥

हिंसाऽन्तस्तैवाब्रह्म—महारम्भपरिग्रहाः ।

पुरुषासम्पन्नचर्चं शुचिचेष्टाऽऽदिना मरुः ॥ ४ ॥

मौख्योक्रोशी सौभाग्यो-पघाताः कामेणक्रियाः ।

परकीर्तुल्लोतोपरः, परहास्यविद्वम्बने ॥ ५ ॥

वर्षयाऽऽदीनामलङ्कार-दानं द्वावाग्निदीपनम् ।

देवाऽऽदिव्याजान्त्राऽऽदि-चौर्ध्वतीव्रकपायता ॥ ६ ॥

चेत्यप्रतिध्याऽऽराग-प्रतिमानां विनःशुभम् ।

अङ्गाराऽऽदिक्रिया चेत्प-शुभस्य नाम्न आश्रवाः ॥ ७ ॥

एत एवान्यथाकृपा-स्तथा संसारभीक्ष्णा ।

प्रमाद्वहानं सङ्ग्राया-पणं सान्नायादयोऽपि च ॥ ८ ॥

दृष्टेने धार्मिकाणां च, संश्रमः स्वागतक्रिया ।

परोपकारसारस्व-माधवाः शुभनामनि ॥ ९ ॥”

इति ॥ ५८ ॥ उक्ता नामानि बन्धहेतवः ।

सम्प्रति गोत्रस्य द्विविधस्याऽपि तालाह—

गुणपेढो मयरहिओ, अवकणयउं मावयाहई निचवं ।

पकुव्हा जिण्डाअमो, उचवं नीयं वरहरा ॥ ५९ ॥

गुणप्रेली—यस्य यावन्तं गुणं पश्यति, तस्य तमेव प्रेक्षते

पुरस्करोति, दोषेषु सत्स्वयुत्सरा इत्यर्थः । मयरहितो-हि

मिष्टजातिनामकुलैर्बलकपतःपुताऽऽदिस्वपसमन्वितो-
ऽपि निरहङ्कारः । नित्यं-सर्वदाऽप्यवधाध्यापनाद्विः स्वयं
पठतीतरांश्च पाठयति, अर्थतन्त्रं स्वयमधीषणं विमुच्यति
परंपरा च वाक्यान्वयति, असत्यां वा पठनाऽऽदिशक्ती नोभ-
वदुमानः पराजय्यनाध्यापनापरायणानुमोदने । तथा जि-
नाऽऽदिप्रज्ञो-जिनानां-नीचैर्नायानामादिशक्त्यन्त-सिद्धाऽऽ
कार्योपाध्यायपुत्रैस्तानामप्येषां च गुणपरिहानां भक्तो
ब्रह्ममानसः । प्रकरोति प्रकथेयं समुपाज्ययत्कुम्भमुद्वे-
गोलम् । नीचं नीचैर्गोत्रमितरथा तु भवितुविपरीतस्व-
भावः । उक्तं च-

“ परस्य निम्नाऽवबोध-हामाः सङ्गुणलोपनम् ।
सदसदोपकथन-मागमनस्तु प्रशंसनम् ॥ १ ॥
सदसङ्गुणशंसा च, स्वदोषाऽऽच्छादनं तथा ।
जात्यादिभिर्मद्वैरति, नीचैर्गोत्राऽऽश्रया अमी ॥ २ ॥
नीचैर्गोत्राऽऽश्रयविप-र्वातो विगतगवैता ।
बाह्यायचित्तैर्विनय, उच्चैर्गोत्राऽऽश्रया अमी ॥ ३ ॥ ”
इति ॥ ४६ ॥ उक्ता गोत्रस्य बन्धहेतवः ।

साम्प्रतमन्तरायस्य ये बन्धहेतवस्तानिभिधिरुतः
शास्त्रमिदं समर्थयन्नाह—
मिणपूयाविमपकरो, हिमाऽऽऽपरायणो जयइ विग्धं ।
इय कम्मविवागोऽपं, लिहिओ देविंदुद्धरिहि ॥ ६० ॥

जिनपूजाविग्रहकः सावद्यदोषोपेतत्वाद् गृह्णितामप्येषाऽ-
विषयेष्वानिक्कुदेयनाऽऽदिभिः समया-तस्तत्त्वद्वीकृतो जिन
पूजामिषेधक इत्यर्थः । हिंसा जीववध आदिशब्दादनुत्तमा-
वणस्तेत्याग्राह्यपरिग्रहादिभेदोक्तानां विमर्शनाऽऽदिपरिग्रहस्तेषु
परायणस्तत्परः । उपलक्षणत्वात्सोमलमांस्यं हानचारित्राऽऽ-
वेस्तद्विपर्ययऽऽदिना विग्रं करोति, साधुयुग्मं वा भक्त्या-
नापाध्यायपरकणभेदजाऽऽदिकं दीयमानं निवारयति, तेन
वैतद्विदधता मोक्षमार्गः सर्वोऽपि विप्रप्तो भवति, अप-
हेषामपि सत्त्वानां दानलाभयोगपरिमोगविग्रं करोति, म-
न्त्राऽऽदिप्रयोगेषु च परस्य शीर्षमपह्नति, इडाचव वचबन्ध
निरोधाऽऽदिभिः परं निर्वेदं करोति, छेदनेम्येनाऽऽदिभिश्च
परस्येन्द्रियशक्तिमुपहृति । स किमित्याह-अयति धातुनाम-
निकायं-वाद्ययति विग्रं पञ्चप्रकारमप्यन्तरायकर्म । इति
पूर्वोक्तप्रकारेण कर्मविपाकः-कर्मविपाकनामकं शास्त्रमयं
समर्थेयं नित्यतत्त्वकोपा लिखितोऽक्षरविन्यासीकृतो देव-
ेन्द्रसुरभिः करालकलिकालपाताललावज्जजिह्वुज्जधर्म-
चुरोऽरुणचुरीणश्रीमज्जगज्जन्मसूरचरणसहस्रीहृदयचुरी-
कैरिति । कर्म० १ कर्म० ।

बंधाऽपसाहग-बन्धाऽऽदिप्रसाधक-वि० । बन्धमोक्षाऽऽदि-
गुण, पंच० ४ द्वार ।

बंधाबंध-बन्धबन्ध-पुं० । कति प्रकृतीर्बन्ध कति प्रकृतीर्बन्ध,
नीत्येवं बन्धसमकालिकसत्ताकबन्ध, भ० १६ शृ० २ उ० ।

बंधिऊल-बध्ना-अर्थ० । आहूत्येत्यर्थं, “ बधेयं बंधि-
ऊलं, शास्त्रं अदवा जडा समाहोपि । ” पञ्जा० ४ वि० ।

बंधु-बंधु-पुं० । भ्रातरि, “ बंधू सयगो सण्णही च । ” पा-
ह्ना० १०१ गाथा ।

बंधुकिड्डीठई-बन्धोक्तुष्टिरिति-स्त्री० । बन्धमाभितोक्तुष्टायां
स्थिता, क०भ० २ प्रका० पंच० ।

बंधुजीव-बन्धुजीव-पुं० । द्विप्रहरप्रकाशितुष्टप्रधानं बुद्धवि-
शये, प्रका० १ प ।

बंधुदत्त-बन्धुदत्त-पुं० । बन्धुर्शनमधीणस्य विदुरनाम्नः सा-
ह्वयाऽऽश्वास्य वाङ्मयेन प्रमाजके साधौ, ध० २०३ अ० ६ लक्ष० ।

बंधुपुर्-बन्धुपती-स्त्री० । वसन्तपुरवसतिकस्य भेदिनां महे-
जायां सुन्दर्य जातायां स्वनामक्यातायां शारिक्कायाम्,
पि० । अम्पाया नगरीया राजगृहस्य आन्तरा नौ-
बरममि गोशक्तिनः कुटुम्बिनः स्त्रियाम्, आ०सू० १ अ० ।
आ०म० । आ०क० । राजगृहे नगरेऽजुनस्य मालाकारस्य
मार्गधाम्, अन्त० १ अ० ६ वर्ग ३ अ० । (बन्धुमर्गाह्वा-
तम् “ अणुपमज्वलं शब्दे १ मागे ३६१ पृष्ठ गतम्)

बंधुर-बन्धुर-वि० । सुन्दरं, “ हरं राहं रमं, आहारं
बधुरं मणुजं च । लहं कंतं सुहयं, मणोरमं जाह र-
मणिजं ॥ १ ॥ ” पाह्ना० १४ गाथा ।

बंधुविप्वहृण-बन्धुविग्रहीण-वि० । विद्यमानबन्धवविग्रमृक्त,
ग्रन्थ० १ आश्रमद्वार ।

बंधुमिरी-बन्धुमिरी-स्त्री० । मधुरायां नगरीया श्रीदामस्य रा-
ह्ना भाग्यायां नन्दिरणमातीर, विपा० १ अ० ६ ल० ।

बंधुय-बन्धु-पुं० । रक्तपुष्पप्रधानं वृक्षभेदे, आ० १ अ० ।
बंधुयव-बद्धय-वि० । बन्धनकर्माभूते कर्मणि, पंच० १
द्वार । (बद्ध्या हि कर्मप्रकृतयः “ कर्म ” शब्दे तृतीयभागे
२४० पृष्ठ देखिताः)

बंधोड्ड-वेरी । मेलके, दे०ना० ६ वर्ग २६ गाथा ।

बंध-ब्रह्मन्-न० । बृहत्त्वाच्च ब्रह्मा महति, वा० १६ वि० ।

परमाऽऽमनि, द्वे ब्रह्मणी वेदितस्य परमपरं च । तच्च-“ प-
रं सत्यज्ञानमनन्तं ब्रह्म ” इति श्रुतिप्रतिपत्त्यम् । कल्प० १
अधि० ६ लक्ष । विपा० । आ० म० । मोक्ष, सूत्र० २ अ० ६ अ० ।

भुक्ताः धियः सकलकामदुष्टास्ततः किं ?
सम्प्रोक्षिताः प्रणयिनः स्वधनैस्ततः किम् ? ।

इत्थं पदं शिरसि विक्षिप्तं ततः किं ?
कल्पे स्थितं तनुभूतं तनुमिस्ततः किम् ? ॥१॥

इत्थं न किञ्चिदपि साधनसाधुजातं,
स्वप्नेन्द्रजालसदृशं परमायुष्यम् ।

अत्यन्तानिर्मुक्तिकरं यदपेतकथं,
तद् ब्रह्म बाष्पकृन् अने यदि जेतनाऽस्ति ॥ २ ॥ ” विशेषः ।

अशेषमलकलहिकल्याणोन्माद्यमणि, आवा० १ अ० ३
अ० १ उ० । “ अतीतिवं परं ब्रह्म, विशुद्धानुमयं विना ॥

शास्त्रपुकिशेतापि, न गम्यं यद् बुधा जगः ॥ ३ ॥ ”
अष्ट० २६ अष्ट० । या खुष्टिब्रह्मणो बाह्या, बाह्यापेक्षाबल-
निवर्ति । भुवः परानपेक्षात-गुणसुष्टिस्ततोऽधिका ॥ ७ ॥ ”
अष्ट० २० अष्ट० ।

ब्रह्मन्-पुं० । जगत्पितामहे कमलयोगी, सूत्र० १ अ० १
अ० ३ उ० । ब्रह्मा हि वतुमुक्तो विष्णुनामिकमलातुपय स-

कलं जगज्जगत्यामास । स पञ्चमूलपवोरवः पञ्चात् वतुः शि-

राः सञ्ज्ञात इत्यादिपुराणप्रसिद्धम् । द्वा० १ अष्ट० । अग्निजि-
ह्वलक्ष्यश्च ब्रह्मा वेचता । च० प्र० १० पादु० १२ पादु० पादु० ।
अनु० ब्रह्मलोकोऽभिधानपञ्चमवेषलोकस्येन्द्रे, स० ६० सम०
आच० । स्थान० ।

दो वरहा । द्वा० २ ठा० ३ उ० । स० । औ० ।

जम्बूद्वीपे भारते वर्षेऽस्यामवसर्पिण्यां जाते द्वितीयचलदेव-
वासुदेवमातरि, स० । द्वा० । आच० । दशाभृतस्कन्धस्य
जनहितानाम्नीयुलेः कारके स्वनामरूपाते सूरौ, द्वा० १ अ० ।
अहोरात्रस्य नवमे मुहूर्ते, च० प्र० १० पादु० । स० । कल्प० ।
द्वा० । मैथुनविरतौ, च० २ वक्त्र० । स० । उत्त० । कुशलानुष्ठाने,
"ब्रह्म तत्त्वं तपो ज्ञानं, ब्रह्म विप्रः प्रजापतिः ।" आच० ६ अ० ।

ब्रह्मनिर्लेपः—

बंभमी य चउकं, ठवशाए होइ बंभणुपपी ।

सुत्तएई वषाणं, नवपह वषंतराणं च ॥ १८ ॥

तत्र ब्रह्म नामाऽऽदिभेदाद्भवतुर्जा. तत्र नामब्रह्म-ब्रह्मेत्यभि-
धानम्, असद्भावस्थापना अस्माऽऽदी, सद्भावस्थापना प्रति-
शिष्टिपक्षेऽप्योताऽऽद्याकृतिमुल्लेखनाऽऽदी द्रव्ये, अथवा-स्थाप-
नायां स्थानवायमानायां ब्रह्मणोऽपत्तिवैकल्या, तत्रप्रसङ्गेन च
सप्तानां वर्णानां नवानां च वर्णान्तराणामुत्पत्तिर्भणनीयेति ।

यथाप्रतिज्ञातमाह—

एका मशुसमजार्ई, रउउपपीई'दो क्या उसभे ।

तिसेव सिपवसिणए, सावगभम्ममि चत्तारि ॥ १९ ॥

यावत्कामेयो भगवाणाद्यादि राजलक्ष्मीमध्यास्ते, तावदेकै-
व मनुष्यजातिः, तस्यैव राजयोग्यत्वात् भगवन्ममवाऽऽश्रित्य वै-
स्थितास्ते क्षत्रियाः, शेषाश्च शौचनान्द्रोदनाच्च शूद्राः, पुन-
रानुत्पत्तावयस्काराऽऽदिशिष्टवर्षाश्चिउयशूरा. वेष्टनान्द्रियाः,
अभवतो ज्ञानोत्पत्तौ भरणकाक(कि)णीलाभकृताऽऽवका एव
ब्राह्मण उज्जिरे, एते शूद्राऽऽवकाऽन्ये गाथान्तरितगाथया प्र-
दर्शयिष्यन्ते ।

साम्प्रतं वर्षेऽवर्णान्तरनिष्पन्नं संख्यानमाह—

संजोगे सोलसमे, सत्त य वषा उ नव य अंतरिणो ।

एए दो वि विगप्पा, ठवशा बंभसु थायव्वा ॥ २० ॥

संयोगेन षोडश वर्णाः समुत्पन्नाः, तत्र सप्त वर्णा नव
तु वर्णाऽन्तराणि, एतच्च वर्षेऽवर्णान्तरविकल्पद्वयं स्थापना-
प्रक्षेपि ज्ञातव्यम् ।

साम्प्रतं पूर्वसूचितं वर्षत्रयमाह । यदि या-प्रागुद्दिष्टान्

सप्त वर्णानाह—

पगई चउकगणं—तरे य ते हुति सत्त वषा उ ।

अणोत्तरेसु चरमा, वणो खलु होइ थायव्वा ॥ २१ ॥

प्रकृत्यस्तत्तत्रः-ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राऽऽवका आसमेव
चतसृणामन्तरयोगेन त्र्येकं वर्षेऽवर्णोत्पत्तिः । तद्यथा द्विजन
क्षत्रिययोर्विभो जातः प्रधानक्षत्रियः सकूरक्षत्रियो वा । एवं
क्षत्रियेण वैश्ययोर्विभो वैश्येन शूद्रयाः प्रधानसकूरभेदी च-
कृष्याविलेखं सप्त वर्णा भवन्ति, अनन्तरोऽपि अथा ज्ञान-
न्तरास्तेषु योगेषु चरमवर्णव्यपदेशो भवति ब्राह्मणेन क्ष-
त्रियायाः क्षत्रियो भवतीत्यादि, स च स्वस्थाने प्रधानो
भवतीति भावः ।

द्वातीं वर्णान्तराणां नवानां नामान्याह—

अंबट्टुमगनिसाया, य अजोगवं मागहा य स्या य ।

खत्ता य विदेहा वि य, चंडाला नवमगा हुति ॥ २२ ॥

अम्बट्टः १, उमः २, निषादः ३, अयोगवं ४, मागधः ५, खत्ताः ६,
क्षत्ता ७, विदेहः ८, चाण्डालश्चेति ६ ।

कथमते अवर्णनीत्याह—

एगंतएइ इण्णो, अंबट्टो चव होइ उगो य ।

विहंयंतरेश्च निसाओ, परासं तं च पुण वगे ॥ २३ ॥

पडिलोमे सुहार्ई, अजोगवं मागहा य सूअं अ ।

एगंतएइ खत्ता, वेदेहा चव नायव्वा ॥ २४ ॥

वितिपंतंय निषया, चंडाला सांवि होइ थायव्वा ।

अणुलोमे पडिलोमे एवं एए मवे भेया ॥ २५ ॥

आलामयो यन्त्रकाद्वलेयः । तत्त्वम्-ब्रह्मपुरुषः वैश्या
स्त्री अम्बट्टः । क्षत्रियः पुरुषः शूद्रा स्त्री उमः । ब्राह्मणः पुरु-
षः शूद्रा स्त्री निषादः, पारासरो वा । शूद्रः पुरुषः वैश्या
स्त्री अयोगवम् । वैश्यपुरुषः क्षत्रिया स्त्री मागधः । क्षत्रियः
पुरुषः ब्रह्मस्त्री स्तः । शूद्रः पुरुषः क्षत्रिया स्त्री क्षत्ता । वै-
श्यपुरुषः ब्राह्मस्त्री वेदेहः । शूद्रपुरुषः ब्राह्मस्त्री चाण्डालः ।
एताति नव वर्णान्तराणि ।

द्वातीं वर्णान्तराणां संयोगोत्पत्तिमाह—

उगंयं खत्ताए, सोवागो वेणवो विदेहंय ।

अंबट्टीए सुहार्ई, वुक्कसो जो निसाएणं ॥ २६ ॥

सूएण निसाईए, कुक्कसो मो वि होइ थायव्वा ।

एसो बीओ भओ, चउविहो होइ थायव्वा ॥ २७ ॥

अनयोऽप्यर्थो यन्त्रकाद्वलेयः तत्त्वम्—उग्रपुरुषः क्षत्ता
स्त्री श्वपाकः । विदेहः पुरुषः क्षत्ता स्त्री वैणवः । निषादः
पुरुषः अम्बट्टो स्त्री, शूद्रा स्त्री वा वुक्कसः । शूद्रः पुरुषः नि-
षादस्त्री कुक्कसः । गतं स्थापनाब्रह्म ।

द्वातीं द्रव्यब्रह्मप्रतिपादनायाऽऽह—

द्वंवं मरीरभविओ, अस्साणी वत्थिसंजमो चव ।

भावे उ वत्थिसंजम, थायव्वा संजमो चव ॥ २८ ॥

क्षत्रोत्तरमध्यशरीरव्यतिरिक्तं शाक्यपरिमाजकाऽऽतीनामन्त्रा-
नानुगतचेतसां वस्तिनिरौचमात्रं विचवांप्रापितभूतकाऽऽदी-
नां च कुलव्यवस्थाऽर्थे कारितानुमितयुक्तं द्रव्यब्रह्म, भावब्र-
ह्म तु साधूनां वस्तिनसंभमः अष्टादशभेदरूपोऽप्यर्थ संयम
एव । समदशविचसंयमाभिन्नरूपत्वाद्व्यति । अष्टादश भे-
दास्त्वमी—"दिव्याकामरतिसुखात्, त्रिषिषं त्रिषिधेन वि-
रतिमिति नवकम् । औदारिकादपि तथा, तद् ब्रह्माष्टादश-
विकल्पम् ॥ १ ॥"

चरणनिलेपाधेमाह—

चरणमि होइ छकं गडमाहोरो गुणो व चरणं च ।

खित्तमि जमि खित्त, कोलं कालो जहि जाउ ॥ २९ ॥

चरणं नामाऽऽदि वेदाऽऽद्यतिरिक्तं द्रव्यचरणं विधा भवति,
गतिमल्लगुणभेदात्, तत्र गतिचरणं गमनमेव, आहारच-
रणं मोक्षकाऽऽदि, गुणचरणं द्विधा-लौकिकं, लौकोत्तरं च-

लौकिकं यत् द्रव्याद्ये हस्तिशिलाऽऽदिकं वैद्यकाऽऽदिकं वा शि-
लान्ते, लौकोत्तरं साधुनामनुपपुत्रवरणमुदायिन्पमारकाऽऽदे-
वौ, क्षेत्रचरणं यस्मिन् क्षेत्रे गत्याद्वाराऽऽदि कथ्यते-व्याख्या-
ते वा, शम्भुसामान्यान्तर्भावान्ना शालिक्षेत्राऽऽदिवरणमिति,
कालेऽप्येवमेव ।

भावचरणमाह—

भावे गइमाहो, गुणो गुणवन्नो पसव्यमपसत्था ।

गुणचरणे पसत्ये—यं बंमंचेरा नव हवंति ॥ ३० ॥

भावचरणमपि गत्याहगुणभेदात् जिघा, तत्र गतिच-
रणं साधोत्पपुत्रवरण युगमात्रदृष्टदृष्ट्येच्छुनः, भल्लचर-
णमपि शुद्धं पिरदुपपुत्रानस्य, गुणचरणमप्रशस्तं मिध्या-
दृष्टीनां सम्बन्धदृष्टीनामपि सन्निधानं प्रशस्तं, तेषामेव क-
मोद्विषयार्थं मूलोत्तरगुणकलापविषयम्, इह चानेनेवाधि-
कारी, यतो नवाध्यययनानि मूलोत्तरगुणस्थापकानि निजं
दाप्येनमुश्लियन्ते । आचां १ शु० १ अ० १ उ० । उ० । नि०
५० । ईश्वराम्भारावां वृथिव्यां तस्याः सकललोकमयत्वात् ।
सं १२ सम० ।

अष्टादश ब्रह्माणि—

अष्टादशविधे बंभे पस्यते । तं जहा—ओरालिए कामभोगे
खेव सयं मणेशं सेवइ, नावि अन्नं मणेशं सेवावेइ, मणेशं
सेवंते वि अन्नं न समणुजाणइ । ओरालिए कामभोगे नेव
सयं वायाए सेवइ, नेव अन्नं वायाए सेवावेइ, वायाए सेवंते
वि अन्नं न समणुजाणइ, ओरालिए कामभोगे नेव सयं
काएणं सेवइ, नावि अन्नं काएणं सेवावेइ, काएणं सेवंते
वि अन्नं न समणुजाणइ, दिव्हे कामभोगे नेव सयं
मणेशं सेवइ, नावि अन्नं मणेशं सेवावेइ, मणेशं सेवंते
वि अन्नं न समणुजाणइ, दिव्हे कामभोगे नेव सयं वायाए
सेवइ, नावि अन्नं वायाए सेवावेइ, वायाए सेवंते वि
अन्नं न समणुजाणइ दिव्हे कामभोगे नेव सयं काएणं
सेवइ, नावि अन्नं काएणं सेवावेइ, काएणं सेवंते वि
अन्नं न समणुजाणइ । सं १८ सम० ।

ब्रह्मन्—न० वृह मनिन् । “वृहं नोऽप्यं ॥” (उणा० ४६५) इति
नकाराद्याकारवम् । वेदे, तपति, सत्यं, तस्ये यथायं, तु-
रीये सर्वगुणान्ति यिशुदे विस्वरूपे च । हिरण्यगर्भे,
विभे, अतिविशेषे च । पुं० । उ० मल्लदत्तेन दन्तो-
च्छ्वाऽऽदित्वमेव साधितम् । मदिनीकारिण आष्टयाऽऽदि-
त्वेन कीर्त्तनासाधयार्थम्, किन्तु तन्मूलं मृग्यम् । वाच० ।
आयंसुहस्तिनः प्रथमशिशेयं, कल्प० २ अचि० ८ सण् ।
ब्राह्म—पुं० । अल्लकृत्य कन्यादानरूपे विधाहनेरे, सं० ।

पष्टुदेवलोके हि ब्राह्मऽऽदीनां विमानानि—

जे देवा बंभे सुवंभं बंभात्तं बंभप्यं बंभकृतं बंभत्तं
बंभलेसं बंभज्ज्मयं बंभसिगे बंभसिद्धं बंभकूटं बंभत्तर-
बंभिसं विभायं देवचाए उववभा तमि स देवायं एका-
इस सागोवभाई ठिई पसत्ता । सं ११ सम० ।

बंभउत्त—ब्रह्मोत्त—त्रि० । ब्रह्माऽऽदितबीजेपत्ते, “बंभउत्ते अयं

लोप ।” ब्रह्मणा उतेा ब्रह्मोत्तो लोक इत्यर्थः । परं एवं व्य-
वस्थिताः । तथाहि—नेषामयमभ्युपगमः । ब्रह्मा जगन्निना-
महः । सर्वेक एव जगद्वर्त्तासीत् तेन च प्रजापतयः सृष्टास्ते-
ष्व क्रमेणैतत्सकलं जगदिति । सूत्र० १ शु० १ अ० ३ उ० ।
एषां च प्रथमयथार्थमीश्वरकलनात्कल्यङ्गनेनास्य दूयितव्या-
त् । सूत्र० १ शु० १ अ० ३ उ० ।

बंभेड—ब्रह्माएड—न० । अष्टवद्वत्तुसे पौराणिकसंमतलोके,
आचां १ शु० ६ अ० ३ उ० ।

बंभेडपुराण—ब्रह्माएडपुराण—न० । जगतो ब्रह्मकृतत्वमतिपा-
दके पुराणे, “भरहो वि चममयणे सेवाभारं ठवेऊण
उवरिं छलरयणं ठावेइ मणिरयणं छलरयणवतिभारं ठवेइ ।
ततोऽपिह लोणेण अडसंभव जं पणीयं ति ।” तत् ब्र-
ह्माएडपुराणम् । (३५४ गा०) आ० म० १ अ० ।

बंभकूट—ब्रह्मकूट—न० । महाविदेहे स्वनामस्यते ब्रह्मस्कार-
पथेन, जं० ।

कहिं यं भंते । महाविदेहे वासे बंभकूटे ग्रामं वक्खा-
रपवए पस्यते । गोयमा ! शीलवंतस्स दक्षिण्णं
सीआए महाणईए उत्तरं महाकच्छस्स पुरतिपेणं
कच्छावईए पच्चिक्खेणं एत्थ ए महाविदेहे वासे बंभंभ-
कूटे ग्रामं वक्खारपवए पस्यते । उत्तरादिहायाए पाई-
णपटीणवित्तिायं सयं जहा चित्तकूटस्स ०जाव आस-
यंति । बम्भकूटे चत्तारि कूडा पसत्ता । तं जहा—मिद्धाय-
णकूटे १ बम्भकूटे २ महाकच्छकूटे ३ कच्छावईकूटे ४
एवं ०जाव अट्ठो बम्भकूटे इत्थ देवं पलिआवमडिइए
परिवसइ, से तेणंद्यं ।

(कहिंमिन्वादि) सयं व्यक्रमः । ब्रह्मकूटनामा द्वितीया
वत्स्रकारः चित्रकूटाऽतिदेशेन यावत्पदानां यामसूत्राऽऽदिकं
भूमिरमणीयसूत्रांतं च सर्वं वाच्यम् । अथात्र कूटवक्रव्य-
माह—(बम्भकूटे चत्तारि कूडा) इत्यादि व्यक्रं, नवरम् एवं
चित्रकूटवत्स्रकारकूटव्यायेन वाच्यं यावत् “समा उत्तरा-
दिहाणेषु पक्कपनि” इत्यादि प्राकम् । अथो ब्रह्मकूट-
व्याधेः । “स कण्ठेण भंते । एवं बुद्धयं बम्भकूटं इत्या-
लापकेन उल्लेखः । ब्रह्मकूटनामा देवक्षेत्र पक्षेणोपस्थितः
कः परिवर्त्तान्, तदेतन्नायांऽतिरुगमः । जं ४ वृ० ।

बंभगिरि—ब्रह्मगिरि—पुं० । नासिक्वपत्तनसमीपयतिस्वनाम-
स्याने महाबुर्गे, ती० २६ कल्प ।

बंभगुप्ति—ब्रह्मगुप्ति—स्त्री० । ब्रह्मवर्गशुशी, ग० ।

नव बंभचरणलीओ उल्लताओ । तं जहा—विचिताई सय-
याऽऽसणाई सविना भवर नो इथिसंसल्लां नो पल्लसंसल्लां
नो पंढगसंसल्लां १, नो इथीणं कहं कड्ढा हवइ ।” नो कीणां
कवलानां कथां धमेदशनाऽदिल्लणयाक्यमतिबन्धरुपाम् २ ।
“नो इथिदाणां सविना भवान्” आनं निपत्ता ३ । “नो
इथीणं मणोहारां मणोरमाई इदिआई आलोहत्ता निज्जा-
इला भवइ ४ । ना पणीयरसमोई ५ । गो पाणनोयणस्स अह-
मानमाहारए सया भवइ ६ । गो पुव्ववरं पुव्वकीलियं सरिस्सा
भवइ ७ । गो सदानुवाती यो कणायुवई नो लिलोगासुवाइ

८। नो साचासोक्त्वपिद्वये यावि भयह ६ ॥ इति ब्रह्मगुतिः ।
ग० १ अधि० । स्वा० ६ डा० । स० । आ० च० ।

बंभवेर-ब्रह्मवर्ष-च० । ब्रह्म च-कुशलसुष्ठानं । तच्च
नचर्ये चाऽऽस्तव्यमिति ब्रह्मवर्षम् । स्वा० ६ डा० ।
“ ब्रह्मवर्षेयसौम्यवर्षोयं यो रा० ” ॥ ८ । २ । ६३ ॥ इति
वैश्वरः । प्रा० २ पादः । “ ब्रह्मवर्षे वाः ” ॥ ८ । १ । ६४ ॥ इति
ब्रह्मवर्षशब्दे चकारात्तरवर्तिनोऽकारस्यकारः । प्रा० १ पादः ।
विशुद्धतपांऽनुष्ठाने, दृष्टा० ६ अधि० १ उ० । संयमे, स्वा० ६ डा० ।
अब्रह्मविरमणे, स्वा० २ डा० १ उ० । आ० च० । वस्तिनिरो-
धे, सूत्र० १ धृ० ३ अधि० १ उ० । मदनपरित्यागे, स्वा० १
शु० ४ अधि० ४ उ० । मैथुनव्रते, स्वा० ६ डा० । स्वयादिप-
रिग्रामोपायमात्रे, भ० १ श० १ उ० । मैथुनविरतिकर्पे
ब्रह्मवर्षे द्विधा-सर्वतो, देशतश्च । तच्च सर्वेषां-सर्वस्त्री-
यां मनोवाङ्मयैः सङ्गत्यागः सर्वतो ब्रह्मवर्षम् । तच्चाह-
वृथावा—“ यतो योगास्त्रोक्तं—“ दिव्यैश्चिरिककामानां कृतानुमित-
कारितैः । मनोवाङ्मयतत्त्वानां । ब्रह्मादिप्राज्ञा मत्तम् ॥ ”
इति । तदितरेदंशस्तत्रोपाशुकः सर्वतोऽंशो देशतस्तत्त्ववद्वा
रसन्तोषकरूपं परदारवर्जनकरूपं वा प्रतिपद्यते । अधि० १ अधि० १ ।
किं ब्रह्मवर्षं, कथं कर्तव्यं, के कुर्वन्ति—

जंबू । एतो य बंभवेरं उत्तमतनयिनयनान्दंसलचरि-
तसम्पत्तिशायमूलं यमनियमगुणपहाण्युचं हिमवंतम-
हंतयेतयं पमत्तथंभीरतिमिषमपमं ब्रह्मवर्षमाहुज्या-
चरियं मोक्षममं विसुद्धसिद्धिगदिलयं सासयमव्वा
वाहमपुण्यममं पमत्तं सोमं सुहं सिवमवलमक-
यकरं जातवरसारकिण्यं सुचरियं सुभासियं नवरं ह-
यिबेरं महापुरिसभीसूरभिम्यथितिपंताण य स्या-
विसुद्धं भवं भवजग्याणुचरियं निरसंकिं निष्पयं नि-
चुसं निराप्रासं निरुक्लवं निवृत्तं धरं नियमनिष्कपं तव-
संजममूलदलियथेमं पंचमहव्यसुराकियं समितिगुति-
गुचं आणवरकवाटसुक्यपमकपदिसकलहं सक्कच-
द्धाच्छददुगतपिहं सुगतिपहदेसं च लोमुचमं च
वयमिच्छं पडमसरत्तलग्नालिभूयं महासगडभरगतुंभवुयं
महाविदिमककसंक्षयं महानगरपानाकवाडफालिभू-
यं रज्जुपिण्णो व इंदकेउ विसुद्धगेणगुणसंपिण्णं
जमि य भगमि होइ सइसा सव्वं संभगमहिपुत्तिय-
कुसलियपल्लदुपडियसंदिपारिसडियविवासियं विणयसी-
लतवनियमगुणसमूहं । (१) ॥

(जंबू इत्यादि) तच्च जम्बूदिस्थानमन्त्रणम् । (एतो य ति)
इतद्भादशाऽऽद्याविरमयाभिधानसंवरमल्लान्नतत्त्वम् । (बं-
भवेरं) ब्रह्मवर्षोऽऽभिधानं चतुर्थं संवरद्वारमुच्यते
इति शेषः । किं स्वरूपं तदित्याह—उत्तमा—प्रधाया ये तपः-
प्रभृतयस्ते तथा, तच्च तपः अनशनाऽऽदि नियमाः—पिण्डवि-
शुद्धादयः, उत्तरगुणाः—ज्ञानं विशेषबोधो, दशैव—सामा-
न्यबोधो, चरियं सावधयोमतिवृत्तिलक्षणं, सम्यक्त्वं मिथ्या-
न्यमोदनीयलघोपशमाऽऽसिसुषुधो जीवपरिणामः, विनय-
अभ्युत्थानाऽऽपुषकारः, तत एतेषां मूलमिव मूलम्—कारणं

यत्तत्तथा, ब्रह्मवर्षवान् हि तपःप्रभृतानुत्तमान् प्राप्नोति-
नाऽन्यथा । यदाह—

“ उह ठाणो जह मोणो, जह भाणी पक्कणी तवस्सो वा ।
परंपतो अ खंभं, बंभाधि न रोचय सज्जम् ॥ १ ॥
तो पडियं तो मुणियं, तो मुणियं तो व चहओ अण्णा ।
आवडियेणुण्णामं—तिआं वि न कुणइ अकउजं ॥ २ ॥
यमा—आदिसाऽन्यः, नियमाः—द्वय्याऽऽद्यमिहः पिण्डविशु-
द्धादयो वा, ते च ते गुणानां मध्ये प्रधानाश्च तेषु कं यत्तत्तथा ।
(हिमवंतमहंतयमंतं) हिमवतः पर्वतविशेषासकाशा-
न्महत्—शुक्रं तेजस्वि-प्रभावयच्छतत्तथा । यदाहि—पर्वता-
नां मध्ये हिमवान् शुक्रः प्रभावाश्च, एवं व्रतानामिदंमिति
साधः । आह च—

“ व्रतानां ब्रह्मवर्षे हि, निर्दिष्टं शुक्रं व्रतम् ।
तउज्जपुण्यसम्भार-संयोगान् शुक्रवच्यते ॥ १ ॥ ”

तत्रानन्दरियरयुक्तम्—

“ एकतश्चतुरो वेदाः, ब्रह्मवर्षं च एकतः ।
एकतः सर्वपापानि, मयं मांसं च एकतः ॥ १ ॥ ”
प्रशस्तं प्रशस्यं गम्भीरमनुकूलं स्तिमितं स्थिरं मध्यं वेदिनो-
ऽन्तःकरणं यस्मिन् स्ति तत्तथा, आर्जवे—अनुत्तरेपैतेः सा-
धुजनैराचरितमासेविषं मोक्षस्य च मार्गं इव मार्गो यत्त-
त्तथा । वाचनान्तरे—प्रशस्तं प्रशस्यं गम्भीरं तत्तथा—आऽ-
द्विधिकारैः स्तिमितः कायवापलाऽऽदिरहितैर्मध्यस्थैः राग-
द्वेषानाकलितैः आर्जवसाधुजनैराचरितं मोक्षमार्गस्य यत्त-
त्तथा, विशुद्धा रागाऽऽदिविषादितस्वेन निर्मला या सिद्धिः कृ-
तकल्पता सैव मय्यमानवागवर्तिविशुद्धसिद्धिगतिर्जीवस्य
स्वरूपं सैव निलय इव निलयः स्वरूपैः सर्वसिद्धानां निल-
यनाद्विशुद्धसिद्धिगतिनिलयः शाश्वतः साधुपर्वतस्ति तत्तथा
अन्याबाधः शुभादिबाधारहितत्वात् अपुनर्मवस्ततः पुनर्म-
वसम्भवाभावात् प्रशस्तः उक्तगुणयोगादेव, सोम्यो रागाऽऽद्य-
मावान् सुखः सुखस्वरूपत्वात् शिवः सकलद्वन्द्ववर्जित-
त्वात् अचलः स्पन्दनाऽऽदिविषजितत्वात् अशयश्च तप-
योपाणामपि कथञ्चिदपरत्वात् अकतो वा पृष्ठैः पौर्ण-
मासीचन्द्रपदं तं करोतीत्यर्थं शीलं यत्तथा, मकारस्तिह
पाठे आगमिकः, पाठान्तरेण—सिद्धिगतिनिलयं शाश्वतहेतु-
त्वात् शाश्वतम्, अन्याबाधहेतुत्वात् अन्याबाधम्, अपुनर्वयह-
तुत्वात् पुनर्भवम् । अत एव प्रशस्तं सोम्यं च सुखहेतुत्वाच्चि-
हहेतुत्वाच्च सुखशिवम् । अचलवहेतुत्वाच्च अचलम् । अशय-
करणावलम्बकरणं, ब्रह्मवर्षमिति प्रकमः । यतिवैरैः मुनिप्रधा-
नैः संरक्षितं—पालितं यत्तत्तथा, सुचरितं शोभनं शोभायानुष्ठानं
सुचरितस्वैषि माविशेणोपादिहं मुनिमिरिति वर्णयन्नाह—सु-
साधितं सुष्ठु प्रतिपादितं “ नधरि र्त्त ” केवलं मुनिवर्महोद-
यिः महापुरुषाश्च ते ज्ञायाद्युत्तमाः । धीराणां मध्ये शूराश्चाय-
न्तसाहसधनाः, ते च ते धार्मिका धृतिमन्तर्धानं कर्मधार-
योऽन्तस्तेषामिव, चशब्दस्याऽऽवधारणादर्थेवासदा विशुद्धं निर्दो-
षम् । अथवा—सदाऽपि सर्वदैव कुमारऽऽद्यवस्थासु सदास-
पीत्यर्थः शुद्धं निर्दोषमनेन चेतव्यास्तम् । यदुक्तम्—“ अपु-
नस्य गतिर्नास्ति, स्वर्गो नैव च नैव च । तस्मात्पुण्यमुचं हृष्टा,
पञ्चादमं चरियसि ॥ १ ॥ ” इति । अत एवोच्यते “ अनेकानि
सहस्राणि, कुमारसङ्ख्याकरिणाम् । किंच गतानि विप्रानां—
सुक्ता कुलसन्ततिम् ॥ १ ॥ ” भयम् योग्यं कल्याण-

मित्यर्थः । तथा—अथजनानुचितं निःशक्तिम्-अशक्तनीयं
ब्रह्मचारी हि जनानां विषयनिस्पृहत्वाद्शक्तनीयो भवति ।
तथा—निर्भयं ब्रह्मचारी हि अशक्तनीयत्वाच्चिर्भयो भवति ।
निस्तुपमिव निस्तुपं विशुद्धतन्तुलकल्पं, निरापासं-न जेह्का-
र्यं, निरुपलब्धं-जेहवर्जितं, तथा निस्तुपः-विस्तृतास्थस्य
पृष्ठमिव गुरुं यत्तथा । आह च—“क यामः कनु नि-
ष्टामः, किं कुर्मः किं न कुर्महे ? । रागिणश्चित्तयन्त्येवं, नी-
रागाः सुखमाप्सते ॥ १ ॥ ” नीरागाश्च ब्रह्मचारिण एव, त-
था नियमेनाऽवश्यंभावेन निष्कम्पम्-अविचलं निरतिबा-
हं यत्तथा, इतान्तरं हि साधवादमोघं स्वाप्तिर्यं च नि-
रपादाभ्येत्यर्थः । आह च—“शुक्तिं किञ्चि अशुभायं, प-
ञ्चिनिजं वाचि जितुर्विदेहि । मोक्षं मेदुगुणमात्रं, क्षतं तं वि-
द्या रागद्वेष्टे ॥ १ ॥ ” ततः पदद्वयस्य कर्मधारये निवृ-
त्तिगृह्यनियमनिष्कम्पमिति भवति, तपःसंयमयोर्मूलशक्तं
मूलरत्नमादिभूतत्वं तस्य (नेम्यं ति) निमे-सदृशं य-
त्तथा, पञ्चानां महाभूतानां मध्ये सुष्ठु आरम्भं रक्षितं र-
क्षणं पालनं यस्य तत्तथा, क्षमितिप्रयोगसिद्ध्याभिर्गु-
त्तमित्येत्युपादादिभिर्यस्योदितमिमां नवभिर्ब्रह्मचर्येभ्योतिभिर्गु-
ह्यं गुप्तं वा यत्तथा, ध्यानवरमेव-प्रधानध्यानमेव कपाटं
सुकृतं सुविश्वितं रक्षणार्थं यत्तथा अथवाभेव च सङ्गाव-
नाकदं जित्तमव (दिक्षो ति) दत्तो ध्यानकपाटद्वीकाराद्यर्थं
पश्चिोऽमीला रक्षणार्थमेव यस्य तत्तथा, सज्ज इव-बद्ध इव
अवधारित इव (औद्बुद्धा इति) आच्छादित इव निरुद्ध इ-
त्यर्थः, दुर्गतिपथः दुर्गतिमार्गो येन तत्तथा, सुगतपथस्य
देवकं दशकं यत्तथा, तच्च लोकोत्तमं च तस्मिन् दुष्क-
रत्वात् । यदाह—“देवदाणवमध्वजा, जम्बूद्वीपलसकिराः ।
बंभचारी नमसंत, बुद्धरं जं करितं ते ॥ १ ॥ ” (एत-
सरतलागपालिभूयं ति, सरः-स्वतःसंमथो जलाऽऽशयविशेषः
तडागश्च एव घुबुवाऽऽदित इति समाहारद्वन्द्वः । पञ्चा-
धानं सरतडागं पञ्चसरतडागमिव मोहोदरत्वेनापदेयत्वात्
पञ्चसरतडागं धर्मस्तस्य पालिभूतं रक्षकत्वेन पालीकृत्यं
यत्तथा, तथा महाशक्तकारका इव महाशक्तकारकाः क्षान्त्वा-
दिगुणस्तेषां तुम्बभूतमाधारलाभार्थोपाधिकृत्यं यत्तथा,
महाविष्टपवृत्त इव—अतिविस्तारभूद इव महा-
विष्टपवृत्तः आश्रितानां परमापकारत्वात्तथाध्यात्मस्त-
स्य स्कन्धभूतं तस्मिन् सति सर्वस्य धर्मशालिन उपपद्यमा-
नयेन नालकृत्यं यत्तथा । (महाभारतप्राकारवाङ्मयकलि-
हभूयं ति) महानगरमिव महानगरं विविधसुखदुःखत्वा-
ध्यात्मैः तस्य प्रकार इव कपाटमिव परिश्रमिव यत् तन्म-
हानगरप्राकारकपाटपरिभूतमिति, रज्जुपेणद्ध इव इन्द्रकेतु-
रश्मिनियन्त्रितेन्द्रपद्विष्टुद्धाऽऽकगुणसंगमद्वे नित्त-
वगुणुपरिभूतं यस्मिन् यत्र च ब्रह्मचर्ये भ्रष्ट-विराजितं
भवति सत्पद्यते सहसा अकस्मात् सर्वं सर्वथा संभ्रं घट
इव भ्रष्टं मयितं दधीव विलोडितं-वृत्तिं चणक इव
परिपुङ्गुश्लिष्टतन्तःप्रविष्टोमसराऽऽदित्यलंशरीरमिव सज्ज-
तदृष्टद्वयं (पण्डित्ति) पर्वतशिखराद् गगनशैल इव स्वाऽऽध-
यात्मशक्तिं पतितं प्रासादशिखराऽऽदित्यलंशरीरमिव नि-
मतिवं क्षण्डितं दृष्ट इव विभागेन क्षिप्रं-परिणामितं कुष्ठा-
दुष्पुष्टताङ्गमिव विष्वक्तं-विनाशितं च अस्मीभूतं पवनवि-

कीर्णं दक्षिण विस्तृताकृतं गतम् । एषां समाहारद्वन्द्वः, क-
र्मचारयो वा । किमेवंविधं भवतीत्याह-विनयशीलतपोनिय-
मसुखसमृद्धं विनयशीलतपोनियमलक्षणानां गुणानां वृष्टम् ।
इह च समृद्धाश्च स्व छात्रसत्त्वात्प्रपुंसकनिर्णयः ।

तं बंधं भगवतं गङ्गाशूलवत्तत्ताराणां वा जहा उ-
डुपती मथिषुत्तसेलम्बालरत्तरयामाराणां च जहा समु-
द्रो वेरलिभ्यो चैव जहा मणीणां जहा मडो चैव भू-
सखाणां वत्पाणां चैव सोमजुगलं अरविदं चैव पु-
ष्कनेर्दं गोसीतं चैव चंदखाणां हिमवतो चैव आस-
हीनां सीतादा चैव निष्पाणां उदहीमु जहा सत्यभू-
रम्यां रुयगवरो चैव मंडलिकपववाणां पवरो धरप्रथ-
इव कुंजराणां सीहो व जहा मिमाणां पवरो धवमाणां चै-
व न्युदेनो धरयो जहा पद्ममंदराया कपाणां चैव बं-
भलो ए सभासु य जहा भवं सुहम्मा डिडु लवमत्त-
म व पवरा दागुणां चैव अभयदुलां किमिराभां चैव कं-
चलाणां संघयणे चैव वज्रिसभे संताशे चैव समच-
उरंते भाणेतु य परमसुकुम्भाणां नान्तुसु य पर-
मकेवलं तु सिद्धं लेमासु य परमसुकुलेमा तित्यकरे
चैव जहा मुणीणां वामेतु जहा महाविदेहि गिरिगाया चैव
भंदरवरो वणसु जहा शैदणवरो पवरो दुमेसु जहा नेप्पु सु-
दंसाणां वीसुजसा जीय नामेण य अयं दीवो तुरगवती
गयवती रइवती नरवती जहा विस्तुते चैव राया रति-
चैव जहा महाराहगे एवमयोगा गुणा अहीणा भवन्ति एक-
मि बंधवेरे । (२) ।

(तमिति) तदेवंभूतं ब्रह्मचर्यं भगवन्तं भट्टारकं तथा
प्रहगणतन्त्रतारकाणां वा यथा उद्भवित्तन्त्रः प्रवर इति
योगस्तथेदं व्रतानामिति शेषः । बाह्यद्वैः पूर्वविशेषाणां सत्त्वा-
समुच्चये । तथा-मन्यमद्वैकान्ताऽऽद्या मुक्तामुक्ताफलानि शि-
लाप्रवालानि विदुर्माणां रत्नरत्नानि पञ्चारागाऽऽदीनि तेषामा-
करा उत्पत्तिभूमयो ये ते तथा तेषां वा, यथा समुद्रः प्र-
वरस्तथेदं व्रतानामिति शेषः सर्वत्र दृश्यः । वैद्वैर्यं चैव रत्न-
विशेषो यथा मणीनां मुकुटं चैव भूषणानां वस्त्राणामिव
क्षौमयुगलं कार्पासिकवस्त्रस्य प्रधानत्वम् । इह चैवशब्धो
यथायो द्रव्यः (अरविदं चैव ति) अरविदं एषां यथा
पुष्पज्येष्ठमिवमिदं व्रतानां (गोसीतं चैव ति) गोशीयो-
विधानं चन्दनं यथा चन्दनानां (हिमवतो चैव ति) हिम-
वानिव औषधीनां यथा हिमवान् गिरिविशेषे औषधीना-
मद्भुतकार्यकारिवनस्पतिविशेषाणामुत्पत्तिस्थानमेवं ब्रह्म-
चर्यमीषधीनामामशीषध्यादीनामामगमप्रतिष्ठानामुत्पत्तिस्था-
नमिति भावः । (सीतादा चैव ति) शीतोद्रेव निम्न-
गानां नदीनां, यथा नदीनां शीतोदा प्रवरा तथेदं व्र-
तानामित्यर्थः । उद्दिष्टु यथा स्वयंभूरमथोऽस्मिन्समसुद्रो
महर्षे प्रवर एवमिदं व्रतानां प्रवरमिति (रुयगवरो चैव म-
यश्लि एववाण पवरो ति) यथा माण्डलिकपर्वतानां प्रा-
नुपोरत्तकुशवत्प्रवरवत्तत्ताराणां मध्ये दृक्कवरवत्-

योऽश्वहीपवर्ती प्रवरः, एवमिदं व्रतानां प्रवरमिति भावः । तथा विराटः शकनजो यथा कुजराणां प्रवर एवमिदं व्रतानाम्, सिद्धो वा यथा वृगाणां माटव्ययुक्तां प्रवरः प्रधानः एवमिदं व्रतानाम्, (पवगाणं चैव चि) प्रवकाणां मिश्र प्रकमात् सुपक्षकुमाराणां यथा वेषुदेवः प्रवरस्तथा व्रतानां ब्रह्मचर्यमिति प्रकृतम् । यथा वरुणा पञ्चमेन्द्राणां भुजवराणां नाभकुमाराणां राजा पञ्चमेन्द्राजः पञ्चगानां प्रवर एवमिदं व्रतानामिति प्रकमः । कषपात्मिव देवलोकानां यथा ब्रह्मलोकः पञ्चमदेवलोकः तत्तत्क्षेत्रस्य महत्वात्तन्निद्रः स्वयत्तिशुभपरिणामत्वात् प्रवर एवमिदं व्रतानां समासु च प्रतिभजनविमानभाविनीषु सुधर्मसमा उपात्तसमा अभिषेकसमा ब्रह्महृत्समा व्यवसायसमा चर्यं च लक्षणात् पञ्चसु मध्ये यथा सुधर्मा भवति प्रवरा तथेदं व्रतानामिति स्थितिषु आयुष्येषु मध्ये लवसममाऽनुत्तरभवस्थितिर्वाशुः यथाशुद्धार्थः । ततो यथा प्रवरा प्रधाना तथेदं व्रतानामिति तत्रकालपञ्चाशत् उच्छ्वासानां लवो भवति । ब्रह्मादिसत्त्वब्रह्मचर्यं वा लवस्तत्प्रमाणः कालोऽपि लवः, ततो लवैः सप्तमैः—सप्तप्रमाणैः सप्तसंख्यैर्विवक्षिताध्यवसायविशेषस्य मुक्तिसम्पादकस्याऽप्युपमैर्वा स्थिति र्थयते सा लवसप्तसंख्येभिधीयते । तथा (दाशाणं चैव अभयार्थं) ति दानानां मध्ये अभयदानमिव प्रवरमिदं, तत्र वानानि ज्ञानधर्मोपप्राप्त्यभयदानभेदाधीणि (किमिरागो वर कषलायं ति) कषलानां वाचोविशेषार्थं मध्ये कुमाराश्च कुमिरागराजकषलमिव प्रवरमिदं व्रतानां तथा (संहाणं चैव वज्रजिह्वं) ति संहननानां वज्रं मध्ये वज्रजिह्वभनाराचसंहननमिव प्रवरमिदं व्रतानामिति । (संहाणं चैव वज्रमिति) शेषसंस्थानानां चतुस्त्रयसंस्थानमिवेदं प्रवरं व्रतानां । तथा एवमेषु च परमशुक्लेश्यां शुक्लपानवतुर्धमेन्द्रः यथा प्रवरमिदं व्रतं ध्वनि गम्यम् । (नाशेसु य परमकेवलं तु सिद्धं) ति ज्ञानेष्वाभिषेकोपिकाऽऽरिषु परमं च तत्केवलं परिपूयं विशुद्धं वा मतिधृतायधिमनःपयोथापेक्षया परमकेवलं सायिकज्ञानमित्यर्थः, तत्रैवकारार्थः, सिद्धं प्रवरतया प्रसिद्धं यथा तथेदमपि व्रतेष्विति गमनीयम् । लेश्यासु च कृष्णाऽऽयासु परमशुक्लेश्या शुक्लपानवतुर्तीयेभ्यर्त्तितेनी यथा प्रवरा तथेदं व्रतेष्विति गम्यम् । तीर्थैकराज्ये यथा मुनीनां प्रवरस्तथैवेदं व्रतानां, वर्षेषु—सत्रार्थेष्वेषु यथा महाविदेहस्तथेदं व्रतेषु, (गिरिराजा चैव मन्दारवर्तः) ति वेषशुद्धस्य यथायथावा यथा मन्दारवरो—जम्बूद्वीपमेकगिरिराजस्तथेदं व्रताराजः, येनषु भद्रशालानन्दनसौमनसपण्डकाभिधानेषु मेरुसम्बन्धिषु यथा नन्दनवने प्रवरमेवमिदमिति ह्रस्वे तु तक्षु मध्ये यथा जम्बूः सुदशैवेति सुदशैनाभिधाना विद्युतपश्याः विषयाता एवमिदमिति । किन्तु जम्बू—यस्या नाम्नायं द्वीपः जम्बूद्वीप इत्यर्थः, तथा तुरगपातमेवपतिः रथपातितंरथनिर्यथा विद्युतक्षेप राजा तथेदमपि विद्युतमिति भावः, रायिकक्षेप यथा महारथगतः पराभिधानी भवतीत्येवमिदमर्थः, केमरिपुष्यैर्नामभाषी भवतीति निगमयथा—एवमुक्तमभिधानेकं शुभाः प्रवरत्वविद्युतस्याऽऽयोऽनैकविदशैनाभिधेया अहीना प्रकृता अहीना वा स्वाऽऽयता भवति । कैत्याह—एकसम्ब्रह्मचर्यं चतुर्थं व्रते ।

जन्म य आराहियस्मि आराहिं य वयमिषं तस्यं, सी-

लं तवो य विष्णुभ्यो य संजमो य खंती गुची वृची तवैव इहलोड्यपारलोड्यमसं य किची य पचचभ्यो य तम्हा नि-
हुण्य, बंभचेरं चरियस्यं सत्वमो विसुद्धं जावजीवाए उजाव सपहिसंजउ त्ति एवं मणिषं वयं भगवया । तं च इमं—

“ पंचमहत्त्वयुत्तवयमूलं, समगमल्लसलसद्गुचिधं ।
वेरविगमलपञ्चवसार्थं, सत्वसमुद्रमहोदहित्वं ॥ १ ॥
तित्थकरोहिं सुदेसियमगं, तगरातिरिच्छविजयिगमं ।
सत्वपविचसुनिस्मियसारं, सिद्धिविमाश्रयं गुयदरं ॥ २ ॥
देवनरिदंनमियप्यं, सत्वजगुसममं गलमगं ।

दुद्धरिसं गुणनायकमेकं, मोक्षलपहरसं वडिमगधूं ॥ ३ ॥ ”
तथा—यस्मिन् ब्रह्मचर्ये आराधिते पात्रिते आराधितं पात्रितं व्रतमिदं निरपेक्षप्रत्यक्षसर्वं सत्त्वं—अक्षरं तथा शीलं समाधानं तपश्च विनयश्च संयमश्च क्षान्तिर्गुप्तं क्रितीर्लौकिकता-सिद्धिर्वा, तथेति समुच्चये, तया पृहलौकिकपारलौकिक-यशांसि च कीर्त्यश्च प्रत्यक्षश्च, आराधिता भवन्तीति प्रकमः । तत्र यथा पराक्रमकृतं, कीर्तिर्दानकलभूता । अथवा—सर्वदिग्गामिनी प्रसिद्धिर्देशः एकदिग्गामिनी कीर्तिः, प्रत्ययः साधुरयम इत्यादिकृपा जनप्रतीतिरिति । यत एवेभूतं तस्मात्प्रभुनेन स्तिंगमेन ब्रह्मचर्यं चरन्वयमा-सेवनीयं, किम्भूतं? सर्वतो मनःप्रभुनिकरुण्यवयोगवयेषु विशुद्धं निरवयं यावज्जीवया प्रतिहृया यावज्जीवतया वा अजन्मस्यर्थः । एतदेवाऽऽज्ञा—यावत् श्वेताधिपसंतीति श्वेता-स्थिता च साधोर्भूतस्य क्षीणमासऽऽदिभावे सत्यं सति इति शब्दो व्यवस्थितवाक्यापेक्षमासी, अङ्गयन्तरेण ब्रह्मचर्यं व्रतं स्तान्तुं प्रस्तापयति । एवं वक्ष्यमाणेन च वचनेन भगिने व्रतं ब्रह्मचर्येणैव गमयता धीमहावीर्यः, (तं च इमं ति) तच्चैवे वचनं पद्यत्रयप्रतिपत्कम्—(पंचमहत्त्वयुत्तवयमूलं) पञ्चमहाव्रतनामकानि यानि सुव्रतानि तेषां मूलमिव मूलं यत् । अथवा—पञ्चमहाव्रतः साधवस्तेषां सम्प्रभिनो शोभन-नियमानां मूलं यत्, अथवा—पञ्चानां महाव्रतानां सुव्रतानां वाऽऽपुव्रतानां मूलं यत्तथा । अथवा—इह पञ्चमहाव्रत । सुव्रत । मूलमिदं ब्रह्मचर्यमिति प्रकृतम् । (समगमल्लसल-साहुसुचिधं) (समगं चि) समायं यथा प्रवर्तीत्येवमना-विलैरकलुषैः शुद्धस्वभावाः साधुभिर्धृतिभिः सुष्ठु चरित-मासिधिते यत्तथा । (वेराविगमलपञ्चवसार्थं) वेरस्य परस्परानुशयस्य विरमणं विरामकरमुपपन्नमनयनं नि-वर्त्तनं पयवसानं निष्ठाफलं यस्य तत्तथा । (सत्वसमुद्रमहो-दहित्वं) सर्वेषु समुद्रेषु लकाशाम्महानुदधिः स्वयं भूयस इत्यर्थः, तद्वत्पु दुर्निस्तरन्तं तत्सर्वसमुद्रमहोद-धिस्तथा तीर्थमिव तीर्थं पवित्रताहेतुत्वं तत्तथा । अथवा—सर्वसमुद्रमहाधिः संसारोऽस्ति दुस्तरवाक्प्रस्तरस्य तीर्थ-मिव तरणापाय इव तत्तथेति वृत्ताऽर्थः ॥ १ ॥ (तित्थक-रोहिं) सुदेसियमगं ति तीर्थैकरोहिः सुदेसितमार्गं सुष्ठु दर्शितं गुप्त्यादि तत्पालनोपायं (निरत्यतिरिच्छविजयिगमं) नरकतिरय्यां संवन्धी विवर्द्धितो क्षिप्रं वायो गति-यैव तत्तथा । (सत्वपविचसुनिस्मियसारं) सर्वपविचाधि-समस्तपावनानि सुक्षितानि घृष्टं विहितानि आराधि-

प्रधानानि येन तत्पथा । (सिद्धिबिमानप्रबन्धगुप्तद्वारं) सिद्धे-
 विमानानां चाप्रवृत्तपथगतोऽवस्थितं कृतमुद्योदितमित्यर्थः ।
 द्वारं प्रवेशं जनैः यत्तथासिद्धिं कृत्यान् ॥२॥ (यत्नरिद्वजमसिद्धि-
 पूर्णं) देवानां चेतनं सत्त्वमिदं नमस्कृत्य यो तेषां
 पुत्रमर्चनीयं यत्तत्पथा । (सर्वज्ञगुप्तमन्त्रमन्त्रगतं) सर्वज्ञ,
 गदुत्तमानां महत्त्वानां मार्गं उपायोऽप्र वा प्रधानं यत्तत्पथा
 (दुर्जरिषं गुणनायकमेकं) दुर्जरिषमभिप्रेक्षणीयं गुणाज्ज-
 यति प्रायतीति गुणनायकमेकद्वितीयमसत्तत्तं (मोक्षपट्टहस-
 कर्त्तुसम्भवं) मोक्षपट्टहस्य स्वयच्छेदनाऽऽद्वैतव्यक्तभूतं यो-
 ज्यकरत्तत्तं प्रधानमित्यर्थः यो यत्तत्पथा ॥३॥ ३ ॥

जेण सुद्धचरिएणं भवति मुयंभणो सुसमणो सुसाह स
इसी स वृणी स संजए स एव भिक्खु जो सुद्धं चरति बं-
भंचेरं इमं चरति रागदोसोपहवक्कुणकरं किं मच्छपमा-
यदोसवासत्थसीलकरणं अम्मंगयाणि य तल्लमज्जाणा-
णि य अभिक्खणं कखसीसकरचरखयथोवायमंवाहाय-
गायकम्मपरिमहणाखुलेवखुसुखासपूवखसरीरपरिमंथ-
बाउउत्तिकदिसियमणियनट्टगीयवाइयनहनट्टगजल्लमल्लपेच्छ-
थालेवक जाणि य सिंगाराभाराणि य छाणाणि य
एवभायाणि तवसंजमभंभंचेरपातोवपाइयाई अणुवर-
माणेणं बंभंचेरं वजजेयव्वाई सव्वकालं भावियव्वा
भवति य अंतरप्पा इपेहिं तवनियमसीलजोगेहिं शि-
क्काकालं किं ते अइहाणकअदंतपावखसेयमल्लजज्जापा-
रण भूयवयकसलोए य खमदमअचेलगणुप्पिवाभलाय-
वसीतोसिणकट्ठेअजाभूमिनेसजापरघरपवंसल्लावलद्धपा-
यावपाखनिंदखदंससककामनियमतवगुणियथामादि-
हिं जहा ते यित्तरकं होइ बंभंचेरं इमं य अवंभंचेरंवे-
रभखभिरिककुट्टाए पावयणं भावयणं सुकहिंयं पंच्चा-
भाविकं आगमंसिभरं सुद्धं नेयाउयं अकुडिलं अणुत्तरं
सव्वदकलपावाण विउसमणं (४)

तथा येन शुद्धवागेन-सम्यग्वासेवितेन भवति सुब्राह्मणो
यथार्थेनाभ्यात् सुभ्रमणः सुतपाः सुसाधुनिर्वाणसाधक-
योगसाधकः तथा, (स एति) स यथाकृद्भूयिष्याव-
हस्तुद्रष्टा यः शुद्धं वरति, प्रहस्यमिति यांगः । (स मुनि-
ति) स यथोक्ता सुतुमन्त्रा स संयतः संयमवान् स एव मि-
श्रः भिक्षुर्वांशो यः शुद्धं वरति प्रहस्यमिति अब्रह्मचरि-
तुन ब्राह्मणोऽऽदिरिति । आह व-

"सकलकलाकलापकलितोऽपि कविरपि परिहृतोऽपि हि,
प्रकाशितसर्वशास्त्रतत्त्वाऽपि हि वेदविशारदोऽपि हि ॥

मुनिरपि विद्यति विततनानाद्भूतविभ्रमदर्शकोऽपि हि,
 स्फुटमिह जगति तदपि न स कोऽपि हि यन्निनाम्नाणि रक्षति।
 तथा इह ख वक्ष्यमाणं पार्थस्वर्गशोककरणमुचरन्तः ब्रह्मवर्षे
 वर्जयितव्यानिस्थस्य वक्ष्यमाणपक्ष्य वचनपरिणामाद्भजं-
 तव्यानि तयोः किमूर्तं रतिश्च विषयप्रायोः रागाद्य पित्राद्यु-
 क्तेहराणो, हेतुश्च प्रतीतो, मोक्षधामनामपि प्रवर्तनं करोति वि-
 कृतधरा। किमर्थं यस्य तर्किमर्थं किंशून्यत्वात्पार्थावदास

[illegible]

अहवारं चउत्तं महत्तयं पञ्चकृत्वाणि सत्तवं मेदुणं से
दिव्यं वा भाणुणं वा तिरिकल्लोणियं वा योनं सयं मेदुणं
गच्छेज्जा तं चेवं अदिप्पादायवत्तयणा भाणियपक्का० जाव
बोसिरामि, तत्सिमाओ पंच भावणाओ भवंति । तत्तिपया
पद्दमा भावणा-यो णिगंथे अभिक्खुयं र इत्थीयं कइ

कहिच सिया । केवली वृथा—शिगमंथेयं अभिक्खणं २ इत्थीणं कहे कहेमाणे संति भेदा संति बिभंगा संति केवल्लिपण्णाओ धम्माओ भंसेजा, शो शिगमंथे यं अभिक्खणं अभिक्खणं इत्थीणं कहे कहिच सिय चि पदमा भावणा ॥ १ ॥

अनुयंजतप्रथमायां स्त्रीणां संबन्धिनीं कथां न कुर्यात् । प्रथमा भावना । आचा० २ भू० ३ चू० ।

तस्म इमाओ पंचभाषाओ च उत्तयवयस्स कुति—अर्धंभवे रेवरमणपरिरक्खणुद्वयाए पदमं सयसाऽऽसणपरद्वारअंग-शुआगामगवक्खसात्तादिलोयाणपक्खत्थरूपसाहकएहा-शिकाऽवकासा, अवकासा जे य वेसियाणं अक्कंति य जत्थ इत्थिकाओ अभिक्खणं मोहदोसरतिरागवक्खुणीओ कहिति य कहाओ बहुविहाओ ते हु वज्जिणजा इत्थिसंसत्संकिहाइ अणे वि य एवमादी अवकासा ते वि हु वज्जिणजा जत्थ मणोविक्खमो वा भंगो वा भंसगो वा अट्टे कं च होज म्हायं तं तं च वज्जज ऽवज्जभीक अणायतणं अंतपंतवासी एवमसं-पचवासवसहीसमितिजोगण भाविओ भवति अंतरप्पा आरतमणविरयगामधम्मे जितिदिए बंधचेरमुत्ते । (५)

(तस्सेत्यादि) तस्य चतुर्थस्य द्वनस्थेमाः पञ्च भावना भवन्ति अथवा चर्यविरमणपरिरक्खणुद्वयतये, तत्र (पदमं ति) पञ्चानां प्रथमं भावनावस्तु स्त्रीसंसकृताऽऽध्वयवर्जनलक्षणम् । तच्चैवम-शयनं शय्या आसन्नं बिहरे गृहे गेहद्वारे तस्यैव मुखम् अङ्गणमजिरम् आकाशमनावुनस्थानं गवालो वाता-यनः शाला भायइशालाऽऽदिका अभिलोक्यन्ते अवलोक्यन्ते यत्रस्यैतदभिलोकनमुक्ततथानम् । (पक्ख वत्थुग ति) पञ्चा द्वास्तुकं पञ्चात् गृहकं तथा प्रसाधकस्य मण्डनस्य आ-तिकायाश्च स्नानक्रियाया येऽवकाशा आश्रयाः ते तथा ते अंति द्वन्द्वः । तनस्ते स्त्रीसंसकृते संकिल्ला वर्जनीया इति सम्बन्धः । तथा अवकाशा आश्रयाः (जे य वेसियाणं ति) ये च देश्यानां तथा आसन्ते च तिष्ठन्ति च यत्र येधवकाशेषु च स्त्रियाः किन्तुः अभीष्टण मनवरने मोहदोशस्यादिविषयणं कथारागस्य, रागस्य च—स्नेहरागस्य वर्धना बुद्धिकारिका यास्ता-स्तथा कथयन्ति च प्रतिपादयन्ति कथा बहुविधा बहुप्र-काराः जातिकुलरूपनेपथ्यविषयाः स्त्रीसम्बन्धिनीः पुरुषाः स्त्रियो वा यत्नेति प्रकृतम् । मोहदोशेत्यादिविषयणं कथालपि सुप्यते (ते हु वज्जिणजा ति) ये च शयनाऽऽद्या ये च देश्या नामयकाशा येषु वाऽऽसन्ते स्त्रियाः कथयन्ति च कथास्ते वर्जनीयाः । बुद्धोकथाल्लारे । किंविधा इत्याह— (इत्थि-संसत्संकिहाइ ति) स्त्रीसंसकृतं स्त्रीसम्बन्धेन सं-किल्ला ये ते तथा, न केवलमुक्ततया वर्जनीयाः । अन्वयि चैवमाद्य अवकाशा आश्रया वर्जनीया इति । किं बहुना— (जत्थेत्यादि) उत्तरत्र वीप्साभयोपादि-ह वीप्सा इत्या, ततो यत्र यत्र जायते मनोविघ्नो वा चित्तप्रान्तिमैत्र्यवर्धनमुपासयामि न वेष्यंरूपं गृह्णारस्म-

भवं मनसोऽस्थिरत्वम् । आह च—“ यत्थत्तवुत्तरनवस्थित-त्वं गृह्णारजं विज्जम उच्यतेऽसौ । ” भङ्गो वा प्रसङ्गवनस्य स-र्वमङ्ग इत्यर्थः । अंशना वा देशतो भङ्गः, आतम् इष्टविषय-संयोगाऽप्रिलापरूपं, रीदं वा भवेद्भानं तदुपायभूतहिसाव-त्तात्त्वप्रवणऽनुबन्धरूपं तत्सद्वनायवनमिति योगः वर्ज्यंयत्, कोऽसौविषया—अथवाभीकः पापभीकः वर्ज्यभीकवी वर्ज्यत इति वर्ज्यं पापं, वज्जभीकवी वज्जं च वज्जवत् गुणवत्पाप-मेवेति, अनायतनं साधूनामनाश्रय इति । किन्तुऽवधर्मीकः अग्ने इन्द्रियानुलुक्ते प्राप्ते तत्रैव प्रकृष्टतरे आश्रये वस्तुं शीलमस्येत्यन्तप्राप्तवासीति निगमयन्नाह—एवमन्तराः क-न्यायेन असंसकृः स्त्रीभिरसंबन्धो बासो—निवासो यस्याः सा तथाविधा वा वस्तुतिराश्रयस्तद्विषयो यः समितियोगः सत्यवृत्तिसम्बन्धः स तथा तेन भावितो भवत्यन्त-रात्मा । किंवाच—आरतममिषिनिना आसक्तं प्रत्यक्षं मनो यस्य स आरतमनाः बिरतो निवृत्तो प्राप्तयेन्द्रियवर्गस्य धर्मो लोपुतथा तद्विषयग्रहणस्त्वभावो यस्य स तथा । त-तः पदत्रयस्य कर्मधारयः । अत एवाऽऽह—जितेन्द्रियः ब्रह्म-चर्यगुप्त इति । प्रश्न० ४ संख० द्वार ।

अट्टावरा दोषा भावणा—शो शिगमंथे इत्थीणं मणोहराई मणोहराई इंदियाई आलोइत्तए अभिक्खणं २ शिउम्माइत्तए सिया । केवली वृथा—शिगमंथेयं इत्थीणं मणोहराई मणोहराई इंदियाई आलोएमाणे शिउम्माएमाणं संति भेया संति बिभंगाऽवाव धम्माओ भंसेजा, शो शि-गमंथे इत्थीणं मणोहराई मणोहराई इंदियाई आलोइत्तए शिउम्माइत्तए सिय चि दोच्चा भावणा ॥

द्वितीयायां तु तद्विन्द्रियाणि मनोहारीणि नाऽऽलोकेयन् । आचा० २ भू० ३ चू० ।

वितिये नारीजणस्य मज्जे न कहेयव्वा कहा विचि-त्ता विन्धोयविलाससंपउत्ता हाससिंगारोइयकह व्व मोहजखणी न आवाइविवाइवरकहा विव इत्थीणं वा सु-भगदुःखभगकहा चउसट्ठिं च महिलागुणा य वक्खेदसजातिकु-लस्त्वयापनेवरणपरिजगकहाओ इतिपायाणं अण्णा वि य एवमाद्याओ कहाओ सिंगारकुण्णाओ तवसंजमबंध-चेरपाओवचाइयाओ अणुचरमाणेणं बंधचेरं न कहे-यव्वा, न सुणेयव्वा, न चितियव्वा, एवं इत्थीकहविरतिस-मितिजोगेणं भाविओ भवति अंतरप्पा आरतमणविरयगा-मधम्मे जितिदिए बंधचेरमुत्ते । (६)

(धीयं ति) द्वितीयां भावनावस्तु । किं तद्विद्याह—नारीज-स्य मज्जे स्त्रीवर्षेऽऽन्तः(त) नैव कथयितव्या । कत्याह—क-था वचनप्रबन्धरूपा विचित्रा विविधा विविक्ता या बानो-पट्टमाऽऽदिकारणवज्जो । कीदृशीत्याह—विन्धोकविलाससं-प्रयुक्ता । तत्र विन्धोकविलासलक्षणमिदम्—

“इष्टानामर्थानां, प्राप्तवभिमानगर्वसंभूतः ।
स्त्रीणामप्रावृत्ततो, विन्धोको नाम विषेयः ॥ १ ॥”

विलासलक्षणं पुनरिदम्—

“स्थानाऽऽनयमानां, हस्तभूतकर्मणां चैव ।
उपपद्यते विशेषो, यः किदुः स तु विलासः स्यात् ॥ १ ॥”
अन्ये स्वाहुः—“विलासो नञञोऽप्येव” इति । तथा हासः प्र-
हसिकाभिधानो रसविशेषः । शृङ्गारोऽपि रसविशेष एव । त-
थोक्तं स्वरूपमित्यम्—

" हास्यो हासप्रकृति—हासो विकृताङ्गवेषवेष्टाभ्यः ।

भवति परस्थाभ्यः स च, भूमना स्त्रीनीचवात्सगतः॥ १ ॥ ”
तथा—

"व्यवहारः पुंनार्यो—रभ्योऽभ्यं रक्षयो रतिप्रकृतिः ।

शङ्काः स ह्येधा, सम्भोगो विप्रलम्भश्च ॥ १ ॥ "

पतप्रधाना या लौकिकी अस्विप्रणालंरूपमध्यस्थनी कथा-प
नन्तकथाः तथा ता वा मोहजुनो मोहोद्वैरिका, वायुधे-
विकलहाथैः । तथान् (न) नैव ब्राह्मण्डमितवपरिणीतं नैव ब्र-
वरथाऽऽजयेन विवाहइव परिग्रहोऽथ तप्रधाना या वरक-
थ परिनुकथा ब्राह्मणविवाहवरता या कथा सा तथा,
साऽपि न कथयितव्येति प्रकमः । स्त्रीणां वा सुभगदुर्भगकथा
साऽतः सुभगा दुर्भगा वा दृष्टी वा सुभगा दुर्भगा वा भव-
नीत्येवरूपान कथयितव्येति प्रकमः । अनुःपदिष्टं महिलागु-
णाः ब्राह्मण्डाऽऽदीनामष्टानां कामकलां प्रत्येकमष्टद्वयेन
चतुःपदमहिलागुणा वास्त्यवयवमिन्द्राः ते वा न कथयि-
तव्यः । तथा- (न)नैव देशजतिकुलरूपमभेदपयपारंज-
कथा वा स्त्रीणां कथयितव्येति प्रकमः । तत्र ताऽऽदिदेश-
समश्चिन्तनो स्त्रीणां वयने देशकथा, यथा- नाट्यः कामवय-
वना रतिविगुणा वा भवनीयप्रादौ जातिकथाः यथा-

‘धिष्णो ब्रह्मणीयवामाये, या र्जावर्तिन मुता इव । धन्या मन्त्रे
जनेऽसृजः, परिजलऽप्यतिनिद्रताः । १ ।’ तथा कुतश्च यथा-
ब्रह्मो ब्रह्मचर्यपुत्राणां, साहसं जगतां ऽधिकम् । पशुसृष्टौ विरा-
मन्मथो, याः प्रमरतिता अग्रि ॥ १ ॥’ शतौ रूपकथा यथा- ‘मन्-
वक्षत्रा सरोजान्नी, सद्ग्रीः पीतधनस्तनीः । किं लटी नो मता सा
स्या-द्वातामपि दुर्लभा ॥ २ ॥’ नामकथा-सा सुन्दरीया-
नारीसौन्दर्यनिशुषयसमर्पितत्वात् । नैपथ्यकथा यथा ‘धिष्-
नारीसौन्दर्यया, बहुसुखसंस्तुष्टातिनाङ्गलितकन्या । यद्येवं
न युनां, वसुमोदपि भवति सा ॥ ३ ॥’ परिजनकथा यथा-
‘सटिकापरिवाराऽपि, तदथाः कान्तो विजयजगः । भावकः
स्नेहयुक्त दत्तो, विनीतः सङ्कुलस्तथा ॥ ४ ॥’ किं यद्गुनाः
कथाया च एवमादिक उद्भवप्रकारः कथाः स्त्रीलक्षणवि-
यकथाः शृङ्गारकथाः शृङ्गारमुद्रः शृङ्गाररस्येन कथनाऽऽ-
पादिका स्त्वर्थः । तत्पर्ययमब्रह्मवैद्यानां ॥ १ ॥ पातिकाः शत्रुचर-
ता ब्रह्मवैद्या न किञ्चित्वा न श्रोतव्याः अग्र्यतः न विमन-
यितव्या वा यतिजनपद । द्वितीयव्याख्याविगमनपात्ताऽह-
एवं स्त्रीकथाविर्गतमभिमित्योपेन भावतां अवलम्बता-
स्या श्रातरत्नोपेतिरतथाप्युक्तम् । जिनैन्द्रियो ब्रह्मचर्यगुप्त इति
परिजगत् । प्रश्नो २ प संवत्सरा ।

अथावग तच्चा भावणा-शो शिगंग्ये इत्थीणं पुव्वरयाइं
पुव्वकीलियाइं सुमरित्तए सिया, केवलां भूया-शिगंग्यं शं इ-
त्थीणं पुव्वरयाइं पुव्वकीलियाइं सरमाणं संति भया० जाव
भंसज्जा, शो शिगंग्ये इत्थीणं पुव्वरयाइं पुव्वकीलियाइं स-
रित्तए सिय त्ति तच्चा भावणा। आचा० २ अ० ३ वे०।

ततिथं नाशयिष्ये इत्ययमश्लिष्यं चेद्विद्यविषयविकल्पगतित्व-
विलासकीर्त्तयिष्यं विज्योद्भवनदृष्टीयावद्यायसरीरसंस्थावत्सकार-
वरणनयणलावण्यरूपजोष्वेव पर्यायशरः पञ्चवत्पलायकारभूय-
स्यायि य मुञ्चोक्तेवकासियायि अस्यायि य एवमाद्यायि त-
वसंतमभंभचरणाओषाद्यायि अणुचरमाश्लिष्यं बंधचरं न
चक्रबुधा न मनसा न वपसा पतपथव्यायि पाचकमायि,
पवं इत्यैरुचविरितसमितिजांशे भावितो अवति अंत-
रप्या आगतमश्लिष्यविरयगामधम्यं जितिदिपु बंधचरमृषे । (७)

(तदर्थं च) तुनीयं भावनायन्तु स्त्रीकपनिरीक्षणवर्जम् न । त
 चेवम-नारीणां-स्त्रीणां हसितं भणितं हार्यं भाविकं भाणितं
 च तथा चेष्टितं हसन्त्यायाऽऽदि विमिश्रितं निरीक्षितं विवेकम-
 नं विलामः पूर्वोक्तलक्षणः कीदृशं च्वाष्ट्रीकोट्याः पूर्णं समा-
 हारयत् । पयोधरात्पुनः पूर्वोक्तलक्षणं पयोधरात्पुनः । नाट्यं नृत्यं गी-
 तं गानं वादिदं योष्यावादिदं शरीरसंस्थानं हस्वदीर्घाऽदिकं, ब-
 ल्यं योवनाऽऽदिलक्षणः, करचरणयुग्मानां लावण्यं स्पृष्टया-
 यना, रूपं च आकृतिः, यौवनं तारुण्यं, योवधरी स्तनौ, अघोरः
 अश्वन्तःपदः, वस्त्राणि वस्त्राणि, आङ्गुली हस्तौ, हास्यविधयः, भूष-
 णं च मण्डनाऽऽदिना विभूषणकर्णालिङ्गम् । तत्तन्मात्रं
 च न प्रार्थयितव्यानीति सम्बन्धः । तथा-गुह्यावकाशिकाणि
 भूता लज्जनीयत्वात् स्थगनीया अवकाशा दृशाः । अवयवा इत्य-
 ष् । अग्नयि च हास्याऽऽदिवर्णितक्रान्ति, एवमादिक्रान्त्य-
 प्रकाशिणि तपःसंयमप्रज्ञासंयधानोपघातिकाणि अनुकरान्येव
 ह्यर्थं न चतुष्टयं न प्रवृत्ता न वञ्चना प्रार्थयितव्यानीति पाप-
 कानि पापेनृत्वादिभिः । एवं स्त्रीकावयवनिर्वाहमित्येवम भा-
 वितं भवत्यन्तरात्मन्येदि निगमनवाक्यं व्यवहर्मेव । प्रश्नः
 द्रष्टव्यः ।

अत्राह चउत्था भावणा-खाडितमत्तपाशमोयशभेई.
 से शिमग्गे न पणीयरसभोयशभेई. से शिमग्गे के-
 वली वृथा-अतिमत्तपाशमोयशभेई से शिमग्गे प-
 णीयरसभोयशभेई सेति भेदाः जाव भेवजा, शाति-
 मत्तपाशमोयशभेई से शिमग्गे खाः पणीयरसभोयशभेई
 ति चउत्था भावणा । अत्ता २ अ ३ व ० ।

च उथं पुत्रवयस्युत्तकालियपुत्रवसेयं गंधमथुया जे ते आ
वाहवावाहवांल्लकेसु य विहिदु नसमु उस्मकेसु य सिगाग-
गारचारुवर्माहि हावभापललियविक्खेवत्रिलामसालिणी-
हिं अणुकुलपम्पिकाहिं सदिं अणुभूया सयणसंपयोगा उ-
उसुदवस्सुपुमसुरभिचंदरासुंभिषवरासुभुववहुरिसवत्थ-
भूमसगुणाववेया रमणिउज्जाउज्जेगवपरनदनट्टयजल्लमल्लमु-
द्वियवेल्लेवकहगववगलास। आहक्खगलेखंमखुत्तुल्लसुं व-
वीणियतालायरवद्वाराणि य वृद्धिषुपुहुरसगीयसुस्सरा-
इं अस्साणि य एवमाइपाणि सवसंजयमभेचेघाआंवाघाति-
याइं अणुचरमाथेणं संभेचें न ताइं समणेण लंभा हईं न

कहेइं नाऽपि य सुपरिउं जे एवं पुंवरयपुंवरकीलियविरति-
समिजोगेण भाविओ भवइ अंतरप्पा आरयमणविरय-
गामधम्मे जित्तिदिए बंभवेरगुत्ते । (८)

(चउत्तरं) चउत्तरे भावनावस्तु यत्कामोदयकारिवस्तुदशे-
नमयनस्मरयवर्जनम् । तथैवम्—पूर्वरत्नं शुद्धसावस्वाभाविनी
कामरतिः, पूर्वकीर्तिर्न शुद्धस्यावस्थाऽऽमयं यत्नाऽऽदिकीर्ति-
र्न, तथा पूर्वं—पूर्वकालभाविनः सप्रस्थाः श्वशुरकुलसंबन्धसम्ब-
न्धाः शालकशालिकाऽऽदयः प्रस्थाश्च शालकाऽऽदिसम्बन्धा-
स्तद्भाष्यस्तनुषुभाऽऽदयः संभृताश्च दशोनभाषणाऽऽदयिभिः
पवित्रिता ये ते तथा, तत एतेषां द्वन्द्वः । तत एतेन धर्मणेन
लभ्याः न द्रष्टुं न कथयितुं नाऽपि स्मृत्यमिति सम्बन्धः ।
तथा—(जे तं ति) य एते वषयमाणाः केवित्थाह—
(भावाविवाहबोलयसु यि) भावाहो—वच्चा वरगृहाऽऽ-
नयनम्, विवाहः—प्राणप्रदणम् । बोलकेति—“विदिता च्छला-
कम्मं बालायां बोलयं नाम” इति वचनाचौलकं बालचू-
डाकर्म, शिक्षाधारकमित्यर्थः ततस्तेषु, चउत्तरं—पूर्ववाक्यापे-
क्षया समुच्चयाधेयुः, उल्लेखेषु इन्द्रोऽस्वऽऽपि तु ये स्त्रीभिः साई
शयनसम्प्रयोगास्ते न लभ्या द्रष्टुमिति बोधः । किभूताभिः ?
शुक्रारमारचारुधेवाभिः शुक्रारसामारभूताभिः, शोभननेप-
थ्याभिश्चेत्यर्थः, स्त्रीभिरिति गम्यते । किभूताभिर्हावभावप्र-
ल्लितवैवल्यविलासशालिनीभिः । तत्र हावाऽऽदिसंलक्षणम्—
“ हावो मुखविकारः स्यात्, भावः स्याद्विचलसम्भवः ।
विलासो नेत्रजो ज्ञेयो, विप्रभो सुपुनगतयोः ॥ १ ॥ ”

अथवा विलासलक्षणमिदम्—
“ स्थानाऽऽसनगमनानां, हस्तचूचिकर्माणं चैव ।
उत्पद्यते विशेषो, यः श्लेषः स तु विलासः स्यात् ॥ १ ॥ ”
प्रललितं ललितमिव । तल्लक्षणं चेदम्—
“ हस्तपादाङ्गुलियासो, स्तनभो(रा)द्यप्रयोजितः ।
सुकुमारी विधानेन, ललितं तत्प्रकीर्तितम् ॥ १ ॥ ”

विशेषलक्षणं विवदम्—
“ अग्रयनेन रचितो, धर्मलक्षणवर्णनः ।
एकश्लेशधरणे—स्नानचूलवल्लङ्घनः ॥ १ ॥
ललाटैकान्तलिखितो, विषमो प्रललितकाम् ।
अन्यमञ्जलविन्यस्त—मञ्जलं नयनोद्भवाः ॥ २ ॥
तथाऽनाद्वर्जजटायां, धर्मिजयनवाससः ।
वसुधाक्षिप्तप्रान्तः, स्कन्धात् स्नन्तं तथांशुकम् ॥ ३ ॥
जघने हारविन्यासो, रसनायास्तथारसः ।
द्वयवशाकृतं यस्या—द्वान्नादिव मण्डनम् ॥ ४ ॥
हिनोति परां शोभां, स विलेप इति स्मृतः ॥ ”

एभिर्घोः शालन्ते शोभन्ते तास्तथा ताभिः अनुकूलमप्र-
तिकूलं प्रेम—प्रीतियोगां ता अनुकूलप्रेमिकास्तानभिः (स-
दि ति) साई सह अनुभूता वेदिता शयमानि च स्थापा-
सम्प्रयोगाश्च लक्ष्यकाः शयनसम्प्रयोगाः, कार्यभूताऽऽश्रुतु-
क्षानि आश्रुतुक्षानि वा काकोलिनीतीर्थ्यः, यानि वरकुसुमा-
नि च सुतराभिवन्दनं च सुगन्धयो वाष्पकृपा वासश्च धूपश्च
शुभस्पर्शानि वा सुस्पर्शानि वा वस्त्राणि च भूषणानि वे-
ति द्वन्द्वः, तेषां योग्यपुस्तैरुपेता युक्तास्ते तथा, तथा रमणी-
३१७

थाऽऽतोषणेयप्रचुरनटाऽऽदिप्रकरणाणि च न लभ्यानि, द्रष्टुमि-
तियां । तत्र नटा नाटकानां नाटयितारः नर्तका ये द्रष्टुम्यन्ति
जङ्गा वरत्राकेलका मङ्गाः प्रतीनाः, मौष्टिका मङ्गा एव ये सु-
द्विभिः प्रहरन्ति (बेल्लवण ति) विदम्बका विदम्बकाः, क-
थकाः प्रतीनाः, प्लवका ये उल्लवन्ते नद्यादिकं वा तरन्ति,
लासका ये रासकानां यान्ति, जयशब्दप्रयोगेकारो मण्डा
वा इत्यर्थः । प्राक्पायका ये शुभाशुभमाशयन्ति, लक्ष्मणा मदा-
बंशाप्रचलकाः, मङ्गलाक्षिजफलकहस्ताः मिङ्गाकाः, “ दूणह-
ज्जा” तुलाभिधानवाद्यविशेषवस्तुः, तुम्बवीणिका वीणावाहिका,
तालाचराः पल्लकारिविशेषाः, एतेषां द्वन्द्वः, तत एषां यानि
प्रकरणाणि प्रक्रियास्तानि च तथा चङ्कयनेकविधानि (म-
हुरस्सरवीयसुस्सरादि ति) मधुरस्वराणां—कलश्वनीनां
गायकानां यानि गीताभि—गेयानि सुस्वराणि शोभनसङ्घा-
द्विस्वरविशेषाणि तानि तथा किं बहुना ?—अन्यानि च उक्त-
व्यतिरिक्ताणि, एवमादिकानि एवंप्रकाराणि तेषां संयम-
स्वचर्यानां पञ्चानि कानि अनुचरता द्रष्टव्यं (न) नैव यानि
तानि कामारकाचकारीणि धर्मणेन संयतेन द्रष्टव्यारिण्येति
भावः (लम्ब ति, लभ्यानि उचितानि द्रष्टुं प्रेरितुं न कथयितुं
नापि च स्मृतं जे’ इति निषातः, निगम्यसाह—एवं पूर्व-
वर्षकीर्तिविरतिसमित्यांगेन भावितो भवत्यन्तराश्व
आरतमनोविरतप्राप्तमयो जित्तिन्द्रियां द्रष्टव्यवर्णुत इति ।
प्रश्न० ४ संव० द्वार ।

अष्टावरा पंचमा भावणा—थो शिगंथे इत्थीपसुपंडग-
संसचाई सयखासणाई सेविचए सिया, केवली ब्या-
शिगंथे थं इत्थीपसुपंडगसंसनाई सयखासणाई से-
वेमाणे मंति भेया ० जाव भेमजा थो शिगंथे इत्थी-
पसुपंडगसंसचाई सयखासणाई सेविचए सिय ति पंचमा
भावणा । ५ एतावथा चउत्तये महवण सम्म काएण
फामइ ० जाव आराइते यावि भवति, चउत्तये मंते । महवणं ।
आवा ० २ शु० ३ चू० ।

पंचमं आहारपथीयनिद्विभोययविवज्जए संजए सुसाह
ववणयखीरद्विम्पिनवणीयेनेल्लगुडलंछनचक्रं द्विषमहुषज-
मंसखज्जकविगइपरिचचक्काहारो न दण्णं न बहुसो न नि-
तिकं न सायसुपाहिकं न खइं वडा भोचव्वं-जहा से जाया-
मायाए भवइ, न य भवति विम्पेपो न भेसणा थ धम्मस्स,
एवं पथीयाहारविरतिसमित्यांगेण भाविओ भवति अंतर-
प्पा आरयमणविरयगामधम्मे जिंदिए बंभवेरगुत्ते । (९)

पञ्चमं भावनावस्तु प्रणीतभोजनवर्जनम् । एतदेवाऽऽह—शा-
हाराऽऽनादिः स एव प्रणीतो—मलस्नेहविन्दुः, स च स्नि-
ग्धभोजनं वेत्ति द्वन्द्वः । तस्य विवर्जको यस्तु तथा, संयतः
संयमवान्—सुसुषुपः निर्बोणसाधकयोगसाधनपरः, व्यपगत
अपगत क्षीरदधिसर्पिण्वनीनैल्लगुडलंछनस्यरिक्का य-
तः स तथा, मस्यरिक्का चेइ लण्डशकरो मधुमद्यम-
सन्नायकलक्षणभिः विकृतिभिः परिप्लवो यः स तथा, ततः
पद्मस्य कर्मधारयः, स एवविधा, कृतो भुक्त आहारां पचन

तथा । किमित्याह—(त) नैव दृष्यते दृष्टकारमाहारा, भुञ्जीतेति शेषः । तथा न बहुशो दिनमध्ये न बहुकृत्व इत्यर्थः । (न निमित्तं) न नैमित्तिकं न प्रतिदिनमिति यावत् । न शाकस्य पाथिकं, शाकनकदाक्षस्यचुरमित्यर्थः । (न लज्जं) न प्रभूतं यत आह—“जहा दृष्यमी पउरिंये वणे, समारम्भो वोखसं उवेति । ऐवेदियगी विपकामभोइयो, न बंमयारिस्स हिंसाय कस्स ॥ १ ॥” इति । किं बहुना १, तथा तेन प्रकारेण हितमिताऽऽहारित्वाऽऽदिना भोग्यं, यथा (से) तस्य ब्रह्मचारिणो यात्रा संयमयात्रा सेव यात्रामात्रं तस्मै यात्रा भाषाय भवति । आह च—“जह अस्मंगेण १ सेवो २, सग-उक्खवक्काय ज्जिओ होइ । इय संजमभरवहणइयाएँ लाइएँ आहारो ॥ १ ॥” न च नैव भवति विभ्रमो धातुपचयेन मोहोदयात्मनसो धर्मं प्रति अस्तिस्वरत्वं भ्रंशं वा क्लान्तं धर्मो ब्रह्मवर्त्यलक्षणात् । निगमनाह—एवं प्रणी-ताऽऽहारविरतिसमिति योगेन भाषितो भवत्यन्तरात्मा आ-रतमनोविरतब्रामचर्यमिति त्रिद्वयो ब्रह्मचर्यगुत इति ।

एवमिच्छं संवरस्स दारं सम्मं संवरियं होइ सुप्पाणि-रियं इयोई पंचहिं वि काशेयोई मखवयक्कायपरि-रिक्खण्णिं शिखं आमरणं च एसो जांगो खेपण्णो भिइमया मतिमया आशासवो अकलुलो अन्दिइहो अप-रिस्तावी अंसंकलिहो सुदो सव्वनिक्खमणुत्ताओ एवं च-एत्थं संवरदारं फासियं पालियं सोदियं तीरियं किट्ठियं (आराहियं) आशाए अणुपालियं भवति, एवं नायपुत्तिशा भगवया पणवियं पुरुवियं पसिद्धं सिद्धवरसासणियं आ-पवियं सुदेसियं पसत्थं ॥ २७॥ (१०) पञ्च ४ संव० द्वार । न हुंदिण्ण समणो, न ओंकारेण बंमणो ॥ (३१+) ॥

सुरिण्णेन अमणो निमंणेन न स्यात् । ओंकारेण ॐ भूभुवः-स्वस्तीत्यादिना ब्राह्मणो न स्यात् । उ० ० २४ अ० ।

समयाए समणो होइ, बंमचेरेण बंमणो ॥ (३२+) ॥

समतया—समयत्वेन शत्रुमित्रयोः परस्परिस्मान्भावेन अमणो भवति ब्रह्मचर्येण ब्राह्मणो भवति, ब्रह्म-पूर्वोक्तमहिंसात्म्यचो-रोभावाऽभेदुनिर्लोभरूपं तस्य ब्रह्मणश्चरकमङ्गीकरणं ब्रह्म-चर्यं तेन ब्राह्मण उच्यते । उ० ० २४ अ० । (आवकाणां ब्रह्मचर्ये स्वधारस्तोषा ऐवेति ‘परदारमण्य’ शब्दे ४२६ पृष्ठे व्याख्यातम्)

अथ वतुधेस्यातिचरानाह—

ब्रह्मव्रतेऽतिचारस्तु, करकमाऽऽदिको मतः ।

सम्पूज्य तदीयगुतीनां, तथा चाननुपालनम् ॥ ५१ ॥

ब्रह्मव्रते—मैथुनव्रते अतिचारस्तुशब्दो विशेषणार्थः, करक-माऽऽदिः, तथा च—परिणामवेचित्तयेण तदीयगुतीनां तस्य ब्रह्मव्रतस्थेमास्तादीयास्ताश्च ता गुणवच्च स्व्यादिसंलक्षक-स-तिव्यागाऽऽदिकपास्तासां सम्पूज्य भावयुद्धयाऽननुपालनम् अमाचर्यं, भवतीति संबन्धः । यतः—“मैथुनस्य अइआरो, क-रकम्माई उ होइ सायवणो । तणुगीं च तहा, अनुपालणमो ख सम्मं तु ॥ १ ॥” इत्युक्तास्तुर्व्रततिचाराः । अ० ३ अ० १० ।

ब्रह्मचर्यप्रशंसा—“शुक्लं ब्रह्मव्रतं चोद्रे, शूरक्ष न तु कारतरेः । क-रिपयांशुमुद्राक्षं, करिभिर्न तु रासमैः ॥ १ ॥” किं च—“द्वेवदायव-गंधवा, जकसरकसलकिनरा । बंमयारिं नमंसति, बुकरं जं करिति ते ॥ २ ॥” संघा० १३ गाथा टी० ।

ब्रह्मचर्यप्रतिपादकपथ्ययानमपि ब्रह्मचर्याणि । आचा-राङ्गस्य शास्त्रपरिष्ठाऽप्ययनाऽऽदिष्वध्ययनेषु, ब्रह्मचर्याणि-नव बंमचेरा पणत्ता । तं जहा—सत्यपरिष्ठा, लोगविजम्भो, सीमासिञ्जि, सम्पन्नं, भायंती, धृतं, विमोहायत्तं, उवहाण-सुतं, मइपरिष्ठा । ६ । (६६२)

तथा कुलानुष्ठानं ब्रह्मचर्यं तत्प्रतिपादकपथ्ययनानि ब्रह्म-चर्याणि तानि चाऽऽचाराङ्गप्रथमभूतस्कन्धप्रतिबद्धानीति । स० ६ सम० । स्या० । सूत्र० ।

तेसु चैव बंमचेरं ति बेमि ।

तेष्वेव परमार्थेनो ब्रह्मचर्यं नान्येषु नवविधब्रह्मचर्यगु-प्यभावात् । यदि वा—ब्रह्मचर्याऽऽवयोऽयं भूतस्कन्ध ए-तद्वाच्यमपि ब्रह्मचर्यं तदेतेष्वेवापरिग्रहवत्सु, इतिरधि-कारपरिसमाप्ती, नवीम्यहम् । आचा० २ भु० ४ अ० २ उ० ।

बंमचेरअगुप्ति—ब्रह्मचर्याऽगुप्ति—स्त्री० । ब्रह्मचर्याऽऽवयो, स० ।

नव बंमचेरअगुप्तिआ पणत्ता । तं जहा—इत्थीपसुपं-दगसंसात्तां सिजासणां सेवणया ० ज्ञव सायासुखप-डिवद्धे यावि भवइ ॥ स० ६ सम० ।

नव बंमचेरअगुप्तीओ पणत्ताओ । तं जहा—नो विविताई सयणासणाई सेविता भवइ, इत्थीसंसात्ताई प्मुसंसात्ताई पंदगसंसात्ताई १, इत्थीं कइ कइता भवइ, २, इत्थिहाणाई सेविता भवइ ३, इत्थीं इंदियाई मणोरमाई ० जाव निष्का-इता भवइ ४, पण्णीयरसभोई ५, पाणभोयक्खस्स अइमायमाहा-रण सया भवइ ६, पुवरयं पुव्वकालियं सरिता भवइ ७, स-हाणुवाई मिलोणाणुवाई ८, ० जाव सायासुखपडिवद्धे या वि भवइ ९ ॥ (६६३) स्या० ए टी० ।

बंमचेरगुप्ति—ब्रह्मचर्यगुप्ति—स्त्री० । ब्रह्मचर्यस्य—मैथुनव्रतस्य गु-प्तयो—रक्षाप्रकारा ब्रह्मचर्यगुप्तयः । पा० । मैथुनविरतिपरि-रक्षणापार्ये, स० ८ सम० । स्या० ।

ब्रह्मचर्यगुप्तयः—

नव बंमचेरगुप्तीओ पणत्ताओ । तं जहा—विविताई स-यणासणाई सेविता भवइ, नो इत्थीसंसात्ताई, नो पसु-संसात्ताई; नो पंदगसंसात्ताई १, नो इत्थीं कइ कइ-ता भवइ २, नो इत्थिहाणाई सेविता भवइ ३, नो इत्थीं इंदियाई मणोहराई मणोरमाई आलोइता निष्काइता भवइ ४, नो पण्णीयरसभोई भवइ ५, नो पाणभोयक्खस्स अ-

इमावमाहार सवा भवइ ६, नो पुव्ववरयं पुव्वकीलियं
स्मरिषा भवइ ७, नो सखाखुवाई नो रुवाखुवाई नो सिलो-
गाखुवाई भवइ ८, नो सायासुखसपट्टिवद्धे आवि भवइ ९ ।
स्था० ६ ठा० १० । प्र० ७ । आ० ८ । आ० ९ ।
(अनन्तरमेव 'बंभचेरसमाहिट्टाण' शब्दे व्याख्यास्यामि)

बंभचेरपराइय-ब्रह्मचर्यपराजित-पुं० । ब्रह्मचर्यं बल्लिगिरो-
धत्तेन पराजितः । उपस्थसंयमपराभने, सूत्र० १ भू० ३
आ० १ उ० ।

बंभचेरपोसह-ब्रह्मचर्यपौष-पुं० । चरणीयं चर्यम् । " अ-
न्तां यत् ॥ ३ । १ । १७ ॥ " इत्यस्याधिकारात् । " गदमन्-
चरयमन्त्राऽनुपसर्गे ॥ ३ । १ । १०० ॥ " इति यत् । ब्रह्म कु-
शलाऽनुष्ठानं, तच्छ्रुत्वा चर्यं चेति तत्पौषः । आ० १० ६ अ० ।
पौषभेदे, स च देशतो द्विवेद रात्रिष्वेव सङ्गदेव द्विवेद
वा स्त्रीसंबां मुक्त्वा ब्रह्मचर्यकरणम् । सवेतस्तु अहोरात्रं वा
ब्रह्मचर्यकरणम् । ध० २ अ० १० ।

बंभचेरभट्ट-ब्रह्मचर्यभट्ट-पुं० । अपगतब्रह्मचर्ये, ब्रह्मचर्यश-
ब्दो मेधुनविरतिवाचकः । तत्रौघतः संयमवाचकश्च । आ०
३ अ० ।

बंभचेररय-ब्रह्मचर्यरत्न-पुं० । ब्रह्मचर्याऽऽलंके, " बंभचेररय-
सवा । " उक्तं १६ अ० ।

बंभचेरवसाऽऽणयथा-ब्रह्मचर्यवशाऽऽनयन-न० । ब्रह्मचर्यं
मेधुनविरतिकर्षं वक्ष्यमानस्याप्यामाऽऽयत्नं करोति दर्शनाऽऽ-
क्षेपाऽऽदिनेति ब्रह्मचर्यवशाऽऽनयनम् । ब्रह्मचर्यसंश्लेषः, दृष्ट० ।
न चर (ज) वेससामेव, बंभचेरवसाणय ।

बंभचारिस्स दंसस्स, दुज्जा तत्तय विंसात्तिआ ॥ ६ ॥

न चरेद्वेद्यालामग्ने न गच्छेद्भ्रष्टिकापुहसमीपे । किञ्चिद्वेद-
इत्याह-ब्रह्मचर्यवशाऽऽनये-ब्रह्मचर्यं मेधुनविरतिकर्षं वक्ष-
मानस्याप्यामाऽऽयत्नं करोति दर्शनाऽऽक्षेपाऽऽदिनेति ब्रह्मच-
र्यवशाऽऽनयनं तस्मिन् । दोषमाह-ब्रह्मचारिणः साधोदो-
षस्य इन्द्रियनोऽग्रेन्द्रियवद्भावां भवेत् । अत्र वेद्यालामग्ने वि-
श्रोक्तसिक्ता तदुपदेशेनस्मरणाप्यप्यनकचवचनिरुधतः कान-
नभ्रञ्जालोऽन्नेन संयमशयशेषफला दित्तविक्रियेति
सूत्रार्थः । दृष्ट० ५ अ० १ उ० ।

बंभचेरवास-ब्रह्मचर्यवास-पुं० । ब्रह्मचर्यं मेधुनविरमणे ते-
न वा वासो ब्रह्मचर्यवासः । स्था० ५ ठा० १ उ० । ब्रह्मच-
र्येणाब्रह्मविरमणेव वासो-रात्रौ स्वापः तत्रैव वा वासो
निवासो ब्रह्मचर्यवासः । ब्रह्मचर्यवासस्थाने, स्था० २ ठा०
१ उ० ।

बंभचेरविग्ग-ब्रह्मचर्यविद्वेज-पुं० । मेधुनविरमणव्याघाते,
ब्रह्म० ४ आ० ४ आ० ।

बंभचेरसमाहिट्टाण-ब्रह्मचर्यसमाधिस्थान-न० । ब्रह्मचर्यस्थे-
रस्य हेतौ, उक्तं १६ अ० ।

वथ ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानानि । संप्रति सूत्रानुगमे सूत्रसु-
च्छाराणीयम् ।

तत्तदम्—

सुपं भे आउसं । तेणं भगवया एवमक्खार्यं-इह खलु
थेरहिं भगवंतेहिं दस बंभचेरसमाहिट्टाणा पण्णत्ता । जे
भिव्खु सोच्चा निरुद्धम संयमबहुने संवरबहुले सभा-
हिबहुले गुचे गुत्तिदिण गुत्तबंभपारी सया अप्पमत्ते
विदरेज्जा ॥ १ ॥

भूते मयाऽऽयुष्मन् । तेन भगवन्तेवमाख्यातं-कथितम् ।
कथमित्याह-सोपस्कारस्यात् सूत्रस्य यथेति गम्यते, ततो
यथेह क्षेत्रं प्रवचने वा 'खलु' निश्चयेन स्थविरेः गणघर्मे-
गयज्ञिः परमैश्वर्याऽऽदिगुर्द्धरेण ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानानि प्र-
वृत्तानि-प्रकृतिर्नाम । कोऽभिप्रायः-नैषा स्वमनीषिका,
किं तु भगवताऽप्येवमाख्यातं मया भूतं ततोऽत्र मा अना-
स्थां कृताः, ताम्येव विशिनष्टि-ये इति यानि ब्रह्मचर्यस-
माधिस्थानानि भिन्नुः श्रव्याऽऽकर्ण्य शब्दतो निश्रव्यावधा-
योऽधेतः (संज्ञमबहुले सि) संयममाश्रयविरमणाऽऽदिकं व-
हिति बहुलकस्य यथा भगवत्येवं ताति शुद्धानि । कोऽभिप्रा-
यः ?-विशुद्धविशुद्धतरं पुनः पुनः संयमं करोतीति संयम-
बहुतो, मयूरर्यसकाऽऽदित्वात्समासः । यदि वा-बहुलः प्रभू-
तः संयमोऽस्येति बहुलसंयमः । सूत्रे पूर्वापरनिधानस्यातन्म-
त्वाद् अत एव संवर आश्रयद्वारानिषाः तद्वद्बहुलः बहुल-
संवरो वा, तत एव समाधिश्चित्तस्वास्थ्यं तद्वद्बहुलं बहुल-
समाधिषो, गुप्तो मनोवाङ्मयशुक्तिः, गुप्तचोचैव गुप्ता-
नि विषयप्रवृत्तितो रक्षितानि इन्द्रियाणि औनाऽऽदीनि येन
स तथा, तत एव गुप्तं नयगुमिसेवनात् ब्रह्मेति ब्र-
ह्मचर्यं चरितुम् आसेवितुं शीलमस्येति गुप्तब्रह्मचारी सदा
सर्वकालम् अममलः प्रमादविरहितो विभेदत् अमतिबन्धवि-
हारितया चरद्, येन संयमबहुलत्वाऽऽदि दृशब्रह्मचर्यस-
माधिस्थानफलमुक्रमेतद्विधानाभावितात्तस्येति सूत्रार्थः ।

कुरे खलु थेरहिं भगवंतेहिं दस बंभचेरसमाहिट्टाणा
पण्णत्ता । इमे खलु ते० जाव विहरिज्जा । तं जहा-विचिचिआई
सयथाऽऽसथाई सेविज्जा से निग्गंथे थो इत्थीपसुपंदगसं-
सत्ताई सयथाऽऽसथाई सेविच्चा हवई से निग्गंथे, तं कइ
इति चेदापरियाऽऽ-निर्गमथस्स खलु इत्थीपसुपंदगसं-
साई सयथासासाई सेवपायस्स बंभचारिस्स बंभचेरे संका
वा कंवा वा विविगिक्खा वा समुप्पज्जा, भेयं वा लभे-
ज्जा, उम्मायं वा पाउण्णिज्जा, दीहकालियं वा रोगायकं
हविज्जा, केवलपण्णत्ताओ धम्माओ वा भैसिज्जा, तम्हा
खलु नो निग्गंथे इत्थीपसुपंदगसंसाई सयथासासाई
सेविच्चा हवई से निग्गंथे ॥ २ ॥

कतारणीत्यादि प्रश्नसूत्रमिमामीत्यादि निर्वचनसूत्रं च
प्राग्वहं । ताम्भवाऽऽह- (तं जेहेत्यादि) तथेत्युत्तरात्प्राप्तं, वि-
बिहानि स्त्रीपशुपक्षकाऽऽकीर्णविविधिनानि शक्यते येषु ता-
नानि शयनानि च कलकसस्तारकाऽऽदीनि आश्रयते येषु ता-
न्यासनामि च पादपीडपुष्पानाऽऽदीनि शयनाऽऽसनानि, उप-
कृच्छ्रव्यात् स्थानानि च सेवेत-प्रजेत यः स निश्चयः ।

द्रव्यभावप्रवृत्तिरूपो भवतीति शेषः । इत्थमन्वयेनाऽ-
निष्ठायास्तुपक्षविनैवानुप्रवृत्त्याभुमेवार्थे व्यतिरेकेणाऽऽह-
(नो) नैव स्त्रियश्च दिव्या मानुष्यो वा पशुवश्च अत्रैकका-
ऽऽप्यः परहकाश्च-नपुंसकानि स्त्रीपशुपण्डकास्तेः संस-
क्रान्ति-आकीर्णानि स्त्रीपशुपण्डकसंस्कानि शयनाऽऽसनास्त्यु-
क्रपायैः सेविता उपभोक्ता भवति तादित्यनन्तरं कं. कथं
केनोपपत्तिप्रकारेण ? इति चेदेवं यदि मयसे, अशोचयते-
निर्ग्रन्थस्य खलु निश्चितं स्त्रीपशुपण्डकसंस्कानि शयनाऽऽ-
सनानि संबमानस्योपभुजानस्य (बंधयारिस्स स्ति) अग्नि-
शब्दस्य गम्यमानत्वात् प्रवृत्तवारिणोऽपि सतो प्रवृत्तये
शुद्धा वा किमेताः सेवे उत नेत्येवंकपा । यदि वा—इहा-
त्यपामिति गम्यते, ततः शुद्धा वाऽन्येपामेव यथा किम-
सावेवंविधशयनाऽऽसनसेवी प्रवृत्तवर्तुन नेति काङ्क्षा वा
रुपायसिलापकपा विचिन्तया वा घर्म्मं प्रति चित्तविक्षु-
भिः समुत्पद्यते जायते । अथवा—शुद्धा स्वयदिविरत्यन्ना-
पहृतचित्तस्या विस्मृत्सकलाऽऽतोपदेशश्च—“ सत्यं वदि-
हितं वचिम्, सारं वचिम् पुनः पुनः । अस्मिन्नसारं सं-
सारे, सारं सारङ्गलोचना ॥ १ ॥ ” इत्यादि कुविकल्पा-
न् विलपयतो मिथ्यात्वोदयतः कदाचिदेतत्परिहार एव न
तीर्णकृद्भिरुक्तो भविष्यति, एतदासेवने वा यो दोष उक्तः स
दोष एव न भवतीत्येवंकपाः संशय उत्पद्यते काङ्क्षा वा तन
एव हेतोः—“ प्रियादृशनेमेवास्तु, किमन्यैर्दृशनामन्तरेः ? ।
प्राप्यते येन निर्वाणं, सरोगेणाऽपि वेनला ॥ १ ॥ ” इ-
त्याद्याभिधायकाभ्यामनोलपताऽऽदिदृशनाऽऽप्रवृत्त्या, विचि-
कित्सा वा घर्म्मं प्रति किम् एतावतः कष्टाऽनुष्ठानस्य फलं
भाषयति, न वा ? तद्वरेमनदासेवनेनाऽऽस्त्रियेवंकपा,
भेदं वा विनाशं, वारिदस्येति गम्यते, लभेन प्राप्तव्यात्,
उन्मादं वा कामप्रदाऽऽप्यकं प्राप्तव्यात् स्त्रीविषयाऽभिला-
षाविरक्तस्तथाविधचित्तविक्षयसंभवात्, दीर्घकालिकं वा
प्रभूतकालमाविरोगश्च दाहज्वराऽऽदिरातङ्गश्च आशुषानी
शुद्धाऽऽदितोनाऽऽनङ्गं भवेत् स्यात्, संभवति हि स्याद्यभि-
लाषाऽतिरेकतोऽपि कदाचैवं ततश्च उच्यतेऽऽदिति, केवलप्रव-
सात् घर्म्ममात् धृतचारित्र्यरूपात् समस्तांश्च अश्रयेदधः प्रति-
पेत्य, कस्यचिदतिक्लिष्टकर्मोदयात् स्वस्या घर्म्मपरित्याग-
संभवाद्यत एव तस्मादित्यादि निगमनवाक्यं प्रकटाधेमेवेति
सुत्राऽर्थः ॥ २ ॥ उक्तं प्रथमं समाचित्स्थानम् ।

द्वितीयमाह—

नो इत्थीणं कर्हं कश्चिद्वा इवइ से निगमंथे, तं कर्ह-
मिति चेदायिरियाऽऽह-निगमंथसम् खलु इत्थीणं कर्हं क-
हेमाणस्य बंधयारिस्स बंधचेरे संका वा कंसा वा
वितिगिञ्जा वा सधुपजिञ्जा, मेवं वा लभिञ्जा, उ-
म्मायं वा पाउजिञ्जा, दीहकालियं वा रोपायकं इवि-
ञ्जा, केवलपण्डलाभो वा धम्माभो भंसिञ्जा, तम्हा खलु नो
निगमंथे इत्थीणं कर्हं कडिञ्जा ॥ २ ॥

नो स्त्रीणां पक्षाकिनीनामिति गम्यते । कथा—वाक्यप्रबन्ध-
कथाः । यदि वा—स्त्रीणां कथा—“ कथांती सुरतोपचारचतुरा,
जाती विदग्धभिधा । ” इत्यादि । अथवा—जाति-
कुलकथनेपथ्यभेदाच्चतुर्धा स्त्रीकथा । तत्र—जातिः आ-

क्षययाऽऽदिः । कुलम्—उन्माऽऽदि, कथम्—महाराष्टिकाऽऽदि
संस्कानम्—नेपथ्यम् तत्तद्देशप्रसिद्धम्, तां कथयिता भवति ।
(से निगमंथे स्ति) य एवंविधः स निर्ग्रन्थः । शेषं प्रश्नप्रति-
बन्धनाऽभिधायि प्राग्वदिति सूत्रार्थः ।

तृतीयमाह—

नो निगमंथे इत्थीणं सद्धिं संनिसेज्जागए विहरिता इवइ
से निगमंथे । तं कर्हमिति चेदायिरियाऽऽह-निगमंथस खलु
इत्थीणं सद्धिं संनिसेज्जागएस विहरमाणस्स बंधयारिस्स
बंधचेरे संका वा कंसा वा० जाव भंसिञ्जा तम्हा खलु नो
निगमंथे इत्थीणं सद्धिं संनिसेज्जागए विहरइ ॥ ३ ॥

नो स्त्रीभिः सार्द्धं सह सपथं निर्णीतस्तुपविशुगम्यस्या-
मिति सन्निपद्याः पीठाऽऽद्यासनं तस्यां गतः स्थितः सन्नि-
पद्यागतः सन्नि विहर्षोऽवस्थाता भवति । कोऽप्ये ?—स्त्रीभिः
सहैकाऽऽसनं नोपविशुगम्यतास्वपि हि तास्तु सुष्ठु तत्र नोप-
विशुगम्यमिति संप्रदायो, य एवंविधः स निर्ग्रन्थः, न तस्य
इत्यभिप्रायः, शेषे प्रश्नप्रतिबन्धनाभिधायि पूर्ववदिति सूत्रार्थं
चतुर्थमाह—

यो शिगमंथे इत्थीणं इंदियाइ मणोहराई मणोरमाई
आलोइवा निज्झापत्ता इवइ से निगमंथे, तं कर्हं इति
चेदायिरियाऽऽह-निगमंथस खलु इत्थीणं इंदियाइ मणो-
हराई मणोरमाई मणुसाई ० जाव निज्झापत्तास्स बंध-
चारिस्स बंधचेरे ० जाव भंसिञ्जा तम्हा खलु नो निगमंथे
इत्थीणं इंदियाइ निज्झापत्ता ॥ ४ ॥

नो स्त्रीणां मित्रद्वयाणि नयननासिकाऽऽदीनि मनश्चित्तं हर-
न्ति इष्टमात्राण्यप्यालिपन्तीति मनोहराणि, तथा मनो रमय-
न्ति इति दृशनामन्तरमजुचित्यमानाग्याद्वाद्यन्तीति मनो-
रमाणि, आलोकित्वा समन्ताद् द्रष्टा निज्झाता दृशनामन्तर-
मतिशयेन चिन्तयिता यथा अहो मल्लवगुणं लोचनयोः
श्रुतुवं नासांशस्येत्यादि । यद्वा—आह ईवद्वे, तत आलो-
कित्वा ईवद् द्रष्टा निज्झाता प्रबन्धेन निरीक्षिता भवति यः
स निर्ग्रन्थोऽन्यत्रतीतमेवेति सूत्रार्थः ।

पञ्चममाह—

नो निगमंथे इत्थीणं कुड्ढंतरेंसि वा दुंसंतरेंसि वा भि-
चियंतरेंसि वा कूइयसई वा कइयसई वा गीयसई वा इमि-
यसई वा एणियसई वा कंदियसई वा विलवियसई वा
सुणिया इवइ से निगमंथे, तं कर्हं इति चेदायिरियाऽऽह-
इत्थीणं कुड्ढंतरेंसि वा दुंसंतरेंसि वा भिचियंतरेंसि वा
० जाव विलवियसई वा सुणपाणस्स बंधयारिस्स बंधचेरे
संका वा कंसा वा ० जाव धम्माभो भंसिञ्जा तम्हा
खलु शिगमंथे यो इत्थीणं कुड्ढंतरेंसि वा ० जाव
सुणयासो विहरैजा ॥ ५ ॥

नो स्त्रीणां कुण्यं लटिकाऽऽदिरचितं तेनामन्तरं व्यवधानं कु-
ञ्जामन्तरं तस्मिन् वा, दुष्पं वक्ष्यं तदन्तरे वा, यस्मिन्कात्पर-
इत्यर्थः । भित्तिः पक्षेष्टकाऽऽदिरचिता तदन्तरे, बाह्यः सर्वै-

विकल्पाभिधात्री, स्थितेति शेषः । कृत्तितशब्दं वा विविच-
कहमभाषया अन्वयशब्दं सुरतसम्बन्धाभिन्नं कदितशब्दं
चारितकहलाऽऽदिकं भागिनीकृतं गीतशब्दं वा पञ्चमाऽऽदि-
दृक्कृतिकं दत्तितशब्दं वा कदकहाऽऽदिकं स्तानितशब्दं
चारितसमयकृतम्, कदितशब्दं वा प्रोषितभर्तृकाऽऽदिकता-
ऽऽकृत्यैव विलिखितशब्दं वा प्रत्यापकं प्रोतायो न भवति
स निर्गन्धः । शेषं स्पष्टम् । इति सूत्रार्थः ।

चतुर्माह—

नो निर्गन्धे पुष्करं पुष्पक्रीलितं अणुसरिता भवइ तं
कहं, इति चेदापरिचाऽऽह-निर्गन्धस्य खलु इत्थीयं पुष्प-
रयं पुष्पक्रीलिषे अनुसरमाणस्य बंधवारिस्य बंधचरे
संका वा ० जाव भंसेजा, तम्हा खलु नो निर्गन्धे इत्थीयं
पुष्करं पुष्पक्रीलियं अणुसरेजा ॥ ६ ॥

नो निर्गन्धः पूर्वस्मिन् गृहायस्थालत्वे काले रते रुपा-
दिभिः सह विषयानुभवं पूर्वरे पूर्वक्रीलितं वा रुपादि-
भिरैव पूर्वकालभाषि दुरादराऽऽदिरमलाऽऽत्मकं, बाह्यस्थ
गम्यमानत्वात्, अनुस्मर्या अनुचिन्तयिता भवति । शेषं प्रा-
वर्द्धिनि सूत्रार्थः ।

सप्तमाह—

नो निर्गन्धे पथीयं आहारमाहारिता इवइ से निर्गन्धे, तं
कहमिति चेदापरिचाऽऽह-निर्गन्धस्य पथीयं पाणभोय-
यं आहारमाणस्य बंधवारिस्य बंधचरे संका वा कंला
वा ० जाव भंसेजा, तम्हा खलु नो निर्गन्धे पथीयं आहार-
माहरेजा ॥ ७ ॥

(नो) नैव प्रथिते-गल्लिङ्ग, उपलक्षणादप्यप्यस्यत्वात्,
प्रेककारिणमाहृगमनाऽऽदिकमाहारायता-भोक्ता भवति यः
स निर्गन्धः, शेषं व्याख्यातमेव, नवरं प्रथितं पानभोजनम्
इति पानभोजनयोरेवोपदानम्, एतयोरेव मुख्यतया यतिभि-
रुदायेमाणादप्यथ साधत्वाच्च अन्वयार्थेव वज्जनीय, ए-
वेति सूत्रार्थः ।

अष्टमाह—

नो निर्गन्धे अइमायाए पाणभोययं आरारिता इवइ से
निर्गन्धे, तं कहमिति चेदापरिचाऽऽह-अइमायाए पाणभो-
ययं आहारमाणस्य बंधवारिस्य बंधचरे संका वा कंला वा
वितिमिच्छा वा समुपपज्जिजा, येयं वा लुभिजा, उम्मा-
यं वा पाणज्जिजा, दीहकालियं वा रोगायकं इविजा, के-
वल्लिपञ्चाओ वा धम्माओ भंसेजा, तम्हा खलु नो
निर्गन्धे ० जाव अइमायमाहरेजा ॥ ८ ॥

(नो) नैव अतिमात्रया मात्रातिक्रमेण तत्र मात्रा-प-
रिमाणं, स च पुरुषस्य-ह्रादिशक्यकलाः, स्त्रियाः पुनरुदा-
विशतिः । उक्तं हि-“ वशीयं किर कवला, आहारो कुप्पि-
पूरणो भणिओ । पुगिसस्स महिलियाए, अद्दावीसं मंभ कवला
॥ १ ॥ ” आतिक्रमस्तु तदाधिक्यसंकेतः, पाणभोजनं प्रतीत्येव,
आहारयिता भोक्ता भवति यः स निर्गन्धः, शेषं तथेवेति
सूत्रार्थः ।

नवमाह—

नो विभूषाणुवाई इवइ से निर्गन्धे, तं कहं, इति चेदापरि-
चाऽऽह-विभूषाणुवाए विभूषियसरीरे इत्थीजणस्य पत्थ-
खिओ भवइ, तन्मो खं तस्स इत्थिजणेषं अभिलसि-
ज्जमाणस्य बंधवारिस्य बंधचरे संका वा कंला वा
० जाव भंसेजा, तम्हा खलु नो निर्गन्धे विभूषाणुवाई
सिया ॥ ९ ॥

(नो) नैव विभूषणं विभूषा शरीरोपकरणऽऽदिविपु स्नान-
चायनाऽऽदिभिः संस्कारस्तत्तुपाती, कौऽर्थः ?-तत्कर्ता भ-
वति यः स निर्गन्धः, ततः कथमिति चेत् ? उच्यते-(विभू-
षावत्सिते) विभूषां वर्तयितुम्-विधातुं शीलमस्येति
विभूषावर्ती, तच्छीलिको छिन्, स एव विभूषावर्तिकः, स
किमित्याह-विभूषितमल्लुतं स्नानाऽऽदिना संस्कारमिति
यावत्, शरीरं-देहो यस्य स विभूषितशरीरः । तथा च-“ उ-
उच्यते यं वृद्धं हृष्टं स्त्री कामयेत ” इति वचनात् युवतिज-
नप्रायर्मायो भवति । आह च सूत्रकारः-“ इत्थिजणस्य
अहितसखिउत्ते इवइ सित्ता ” ततः को दोषः ? इत्याह-ततः स्त्री-
जनाभिलषण्यत्यतः, गुमिति प्रावत्, तस्य निर्गन्धस्य स्त्री
जनेन युवतिजनेनाभिलष्यमाणस्य-प्रायेमानस्य ब्रह्मचा-
रिणाऽपि ब्रह्मचर्यं शङ्का वा, यथा किमतास्तावदित्यं प्रायेय-
माना उपभुञ्जे, आयतो नु यङ्गादि तङ्कवत्, उतभित् कष्टाः
शास्त्रमौल्येयाऽऽद्यां नरक एतद्विधा इति परिहरामित्ये-
वक्यः संशयः, शेषं प्रावर्द्धिनि सूत्रार्थः ।

दशमाह—

नो सहाणुवाई रुवाणुवाई रसाणुवाई गंभाणुवाई का-
साणुवाई भवेजा से निर्गन्धे, तं कहं, इति चेदाय-
रियाऽऽह-निर्गन्धस्य खलु सररुवरसगंधफासाणुवाईयस्म
बंधवारिस्य बंधचरे संका वा कंला वा विनिमिच्छा वा
समुपपज्जिजा, भेषं वा लुभिजा, धर्मायं वा पाणज्जि-
जा, दीहकालियं वा रोगायकं इविजा, केवल्लिपञ्चाओ
धम्माओ भंसेजा, तम्हा खलु नो निर्गन्धे सररु-
वरसगंधफासाणुवाई भवेजा, से निर्गन्धे दसमे बंधच-
रसमादिहाण्ये भवति । भवंति य इत्थं सिलोगा ।

(नो) नैव शब्दे मन्मन्भाषिताऽऽदि, रूपं-कटाक्षनिरीक्षण-
ऽऽदि चित्राऽऽदिगतं वा रुपादिसंबन्धि, रत्नो-मधुरादिरभि-
पूढधीयो, धर्मः सुरभिः, स्पर्शः स्पर्शानुसूक्तः कोमलसूया-
लाऽऽदरेतानभिषङ्गहेतून् अनुपतति अनुपानाग्येयंशीलः श-
ब्दपरसमन्वयशब्दाणुपाती भवति यः स निर्गन्धः । तत् कथ-
मिति चरित्याह लुगमे, दशमं ब्रह्मचर्यसमाधित्वानं भवतीति
निगमनम् । इह च प्रत्येकं रुपादिसंस्कारशयनाऽऽदेः शङ्काऽऽ-
दिशब्दार्थेन तत्स्थित्यनुसंधानार्थं प्रायेकमप्रायेहेतुना प्रति तु-
ह्यवलम्बनयापकं चेति सूत्रार्थः । (भवति य इत्थं सिलोग
सि) भवति-विद्यते अस्ति उक्तं एवार्थे, किमुक्तं भव-
ति ?-उक्तार्थोभिधानेनः स्त्रोकाः पद्यकाः ।

नं जहा—

नं विवित्तमयाद्यत्ते, रहियं धीजणेष य ।

येन्तामि कुडवाभनराऽऽद्यवस्थितिनियमोपलक्षणानि, शुक्लाऽऽ-
स्तितमि च, स्मृत्यानीति शेषः । तत्र शुक्लानि ओगकपाणि आ-
स्तितमि स्थायिद्विरेष सङ्घासिधमानि, हास्याऽऽद्युपलक्षणं
चेतत् ॥ १२॥ गावधूषयसिधं चेति, चयश्चोऽपिशब्दाथः, तत्र
प्रथमप्यन्तार्थे विहिते, तथा कायन्त इति कामाः, अउयन्त इति
भोगाः, विशेषणसमासः, ते चेष्टाः शुभ्रऽऽद्यः, नरस्योपल-
क्षणत्वात् रुद्रादेव आरमगवाषणः विषं मरलस्त्रालपुटं सघो-
द्याति यथैष्टपुटान्नवतिंति तालमात्रकालविलम्बतो मृत्युरुप-
जायते यथेष्टोपस्ये ततोऽयमर्थः—यथैतद्विपाकवारणं तथा
स्त्रीजनाऽऽकीर्णोऽस्तयाऽऽद्यि शुक्लाऽऽदिकरणतः संयमाऽऽ-
रमभायजोचितस्यैतरस्य च नाशहेतुत्वादिति सूत्रत्रयार्थः ॥ १३॥

सम्यति निगमयितुमाह—

दृजए काममोगे य, निषमो पविब्रजए ।

संकाठायाणि सवशाणि, वजिज्जा पणिहागवं ॥ १४ ॥

धम्माऽऽरामे चरे भिक्खु, धिदं धम्मसारही ।

धम्माऽऽरामए द्देते, बेभचेरसमादिह ॥ १५ ॥

दुःखेन जीवन्त इति दुःखयासना, काममोगान् उक्तरूपान्
(निषमो सि) नियं परियज्जेत्तु सर्वप्रकारं त्यजेत् शुक्ला-
स्थानानि चान्तराऽऽज्ञानि, पूर्वत्र चस्य भिक्षकमत्वात्सर्वाणि
वशाणि वर्जयेद्व्यथाऽऽज्ञानवस्थाभिधत्वात्पवित्राधनादौष-
संभवः, प्राणधानवान् एकाग्रमनः । एतद्वज्जकञ्च किं कुपो
दित्याह—धम्मं आराम इव पापसन्तापोपनसामां जन्तूनां
निर्मुक्तिहेतुतया अभिमर्त्यनफलप्रदानतश्च धम्माऽऽरामस्त्वं
स्मिन्नेव गच्छेत्प्रवर्ततेति यावत् । यद्वा—धम्मं आ समन्ताद्
रमत इति धम्मोऽऽरामः, सर्वत्रसंयमाध्वान्ति यापात् भिक्षुः
प्रायश्चित्तमात्रं धृतिमात्रं धृतिः—चित्तस्वास्थ्यं तद्वान् । स चैवं
धम्मसारगिरिति । “ तस्मात् उ भावए परं । ” इति वचना-
दर्थेयामपि धम्मं प्रवर्तयिता ततः आन्यतपि धम्मं व्यव-
स्थितानुपलभ्य विशेषतो धम्मोऽऽरामे रतः—आनक्कमान्
धर्माऽऽरामरतस्तथा च—दानं उपशान्तो ब्रह्मचर्यं समा-
हितः—समाधानवान् ब्रह्मचर्यसमाहित इति सूत्रत्रयार्थः ।
ब्रह्मचर्यविशुद्धार्थोऽर्थो सर्वोऽप्युपक्रम इति

तन्माहात्म्यम्—

देवदाशुवगंधर्वा, जल्लरत्तलभिकररा ।

बेभपारि नमंसति, दुक्करं जेरुंति तं ॥ १६ ॥

वेवा उपोतिष्कवैमार्गिकाः, दासवा भुवनपतयः, गन्धर्व-
यक्षराक्षसकिन्नरा व्यन्तरविशेषाः, समालः लुकर एव ।
वपलक्षणं चेत्तु—भूतपिशाचमहोदराकिपुरुषाणामेते सर्वेऽ-
पि ब्रह्मचारिणं ब्रह्मचर्यवन्तः, यतिमिति शेषः । नमस्यन्ति
नमस्कृष्यन्ति, दुष्करं कान्तरजनपुरुषस्म । (जेरुंति) यः
करोत्यनुतिष्ठति, तद्विति प्रकमाब्रह्मचर्यमिति सूत्राऽर्थः ॥ १६ ॥

सम्यति सकलाऽप्ययनार्थमुपसंहारमाह—

एस धम्मे धुए नि (चे) एए, सासए जिण्णंरसिण्ण ।

सिद्धा सिज्जति आण्णो, सिज्जिह्मसंति तहा परे ॥ १७ ॥

ति बेमि ।

एष इत्यनन्तराज्ञो धर्मो ब्रह्मचर्यलक्षणो भूवः—स्थिरः
वरप्रवादिभिरप्रकल्प्यतया, प्रमाणप्रतिष्ठित इति यावत् ।

नित्यः अमच्युतानुपप्रस्थिरकस्वभावो द्रव्यार्थितया शा-
स्वतः शब्दव्याप्यकृतया उत्पन्नः पर्यायाधितया, यद्वा—
नित्यः त्रिकालमपि सम्प्रवाकज्ञावतोऽनवरतप्रवृत्त्या, ए-
कार्थिकानि वा मानादेशजिनियेनानुप्रहार्यमुक्त्वानि, जिनै-
स्वीर्युक्तिर्निर्दिष्टतः प्रतिपादितो जिनैर्दिष्टतः । अस्त्येव वि-
कालोचकफलमाह—सिद्धाः पुरा अनन्तास्त्वर्गिण्यव-
सर्गिणीषु सिद्ध्यन्ति, यः समुत्पन्नः, यद्वाविदेह, इहाऽपि
वा तत्कालाऽप्येतया अनेनेति ब्रह्मचर्यलक्षणेन धम्म-
ण संस्पृश्यति तथा परे अस्त्येऽनन्तायामनागताज्ञायामि-
ति सूत्राऽर्थः ॥ १७ ॥ इति पारसमाप्ती, प्रवीम इति पूर्वव-
त् । उक्तं १६ अ० ।

बंभण—ब्राह्मण—पुं० । स्त्री० । ब्रह्मणोऽपत्यं ब्राह्मणः । ब्रह्मणो
मुखजे वणे, “ बंभणस्स मुद्धानो विप्पा णिमया ” इति
पुराणम् । नि० ७० १ उ० । “ अन्नया उल्लसए जमदग्नि-
या मणिया—अहं ते वरं साहेमि । ” श्रीमृगयन्त्रे हामो-
त्पन्नो भावका एव ब्राह्मणो जज्ञिरे । आचा० १ भू० १ अ० १
उ० । विशुद्धब्रह्मचारिणः, ब्रा० २७ ब्रा० । दश० ।

बंभणगाम—ब्राह्मणग्राम—पुं० । नन्दोपनयनाटकद्रव्यभूषिते स्व
नामख्यातं ग्रामं, आ० म० १ अ० । आ० ७० ।

बंभणय—ब्राह्मणक—न० । ब्राह्मणहितं शास्त्रं, कल्प० १ अ-
धि० १ क्षण । वेदव्याख्यानको शास्त्रं, श्री० । आ० ७० ।

बंभणवसिट्ठणाय—ब्राह्मणवसिट्ठाना—न० । सामान्यप्रदणं प्रा-
धान्यस्थापनार्थं भेदोपादानापाके उदाहरणं । यथा ब्रा-
ह्मणा आयाता वसिष्ठोऽप्यायात इति । दश० ५ अ० १ उ० ।

बंभणाह—ब्रह्मनाभ—पुं० । आगमिष्टमस्यामुत्सर्गिण्यं भवि-
ष्यति तीर्थंकरं, सूत्र० १ भू० १ अ० ।

बंभणिया—ब्राह्मणिका—स्त्री० । हालाहले, “ हालाहलो य-

बंभणिया । ” पा० ७० २२६ गाथा ।

बंभणी—देशो—हालाहले, दे० ७० ६ वगं ६० गाथा ।

बंभण्यलय—ब्रह्मस्थलक—न० । स्वनामख्याते स्थलके, यत्र
विभ्रान्तिर्भोमया ब्रह्मदत्तचक्रवर्तिना कृता । उक्तं १३ अ० ।

बंभदत्त—ब्रह्मदत्त—पुं० । “ पारिणामिया ” शब्दे अथैव भागे
६१७ पृष्ठे उदाहृते वरचतुषोऽनाम्येन मोचिते कुमारं,
आ० म० १ अ० । आचा० । नं० । दश० । कामिपत्य-
नगरजाते स्वनामख्याते अवसर्गिण्या द्वादेशे भरत-
चक्रवर्तिनि, आ० क० १ अ० । ती० । नि० ७० ।

सं० । ति० । अथ ब्रह्मदत्तहिण्डीमभिदधत् प्रथमं पू-
र्णवचनरत्नमाह । उक्तं ५ अ० । “ सायए चंडवडिसय—
स्म पुत्तो । ” इत्यादि । उक्तं १३ अ० । (चित्तसंभूया)

शब्दे ३ भागे ११२२ पृष्ठे व्याख्यातम्)

जाह्वराजिओ खुलु, कासि निपायां तु इत्थणपुरमि ।

चुलणींरं बंभदत्तो, उववणो नल्लिणुग्गमाओ ॥ १८ ॥

जातिपराजित इति जात्या प्रस्तावाच्चाण्डालाऽऽकृत्या परा-
जितोऽभिभूतः, स हि वाराणस्यां हस्तिनागपुरे च वष्य-
माणस्याप्यतो वृषेण नमुचिनाम्ना च द्विजेन चाण्डाल इ-
ति नगरनिष्कासन्यकाराऽऽदिना पुरा जन्मम्यपमानित इ-

त्येवमुक्तः, यद्वा-जातिभिर्दत्ताऽऽदिनी वस्त्राणोत्पत्तिरप-
रुपरि जाताभिः पराजित इति पराभवं मन्थमानः ब्रह्मो ! अ-
हमवश्यो यदिदं नीचाश्वेय जातिषु पुनः पुनरुत्पन्न इति ।
कलुषाक्यालङ्कारे, स वैवंविधः, (किमित्याह—(कासि सि)
आचार्योत्पत्तिः, (किमित्याह—निदानं चकवर्तिपदाचारिसिद्धिम् अव-
श्येयमारमकः, तुः पुरे, कथं कृतवानित्याह—(इत्येवमपु-
रमि सि) इतिनागपुरं कुलम्नां ब्रह्मदत्तः (उच्यते सि)
उत्पन्नः पञ्चगुह्यादिति नालिगुह्यमिमानात्, क्युचेति शेषः
इति सूत्राक्षरायैः ॥ आचार्येस्तथ्यम्—स हि ब्रह्मदत्तः पूर्वज-
न्मनि वाराणस्यां संभूतनामा चाण्डालश्चिद्विश्वं तज्येष्टु आ-
सीत्, तत्र च नमुजिनामा ब्राह्मणो ममान्तःपुरमपधर्षित-
मनेनेत्युपपन्नकोपेन राज्ञा समर्पितो मरणनिमित्तं मात-
ङ्गाधिपस्य तपितुः, उक्तध्यायमेतेन-यदि मस्तुतो सकलक-
लाकुलो विपर्यस्ये नतोऽस्तिते जीवितममन्या मेति, प्रा-
रब्धाय च तदधिनाऽनेन तद्वृक्षं यदातिगुह्यस्थानस्थितेन त-
द्वृक्षाय च, प्रादितो तौ व्याकरुषीषापुरःसराः सकला अपि
कलाः, अन्यथा च शुष्कपापरायां तन्मात्रेति मोहोदयाद्य-
मुपपत्तिरयमाज्याय, जातस्तज्जनेन, इष्टञ्च मारयितुं, जातं
तत्ताभ्यां, ज्ञापितं बाह्ये, उवाच्यायोऽयमवधोऽस्मत्तो मा भू-
व्याऽऽपदि, तद्वृक्षमापच यमायितोऽसौ ततः स्थानात्,
प्राप्तो इतिनागपुरं, कृतः सनःकुमारचकवर्तिना मन्थो ।
इतच्छ तौ चित्रसंभूतो सातिशययोगीतकलाऽऽस्तितकलां ज-
नात्यालङ्कितुवन्तौ त्याजितस्त्वृष्यास्त्वृष्याभिगौ जनेन रात्रिं
निवेदितौ, यथा विनाशितं नगरमाभ्यां, निर्वाहस्तेन नगर-
स्थान्तस्तत्प्रकारः, कदाचित्च तावत्तितकुलहतया कौमु-
दीमहाविश्लोकनार्थमासीत्, इष्टौ जनेन, कदाचित्तावत्पर्य, प्र-
यत्नजनुश्च तत् पयोऽपकवेरायो, जातौ विहृष्टपानिष्ट-
सर्वेष्टौ, प्राप्ताभ्यां तज्जोल्याऽऽदिदेवपुत्रः, समापत्तिर-
श्वप्रतो इतिनागपुरं, प्रविष्टो मासपाण्डके तत्र भिक्षा-
यं संभूतयतिर्देष्टव्यं नमुजिना, जातोऽस्य जेतसि उरध्व-
वसायो-मदुदुश्चरितमयं प्रकाशयिष्यतीति निर्भर्त्सितो धिग्
मुष्टः ॥ चाण्डालः ॥ क्व नगरस्थान्तः प्रविष्टोऽसीत्यादिनि-
न्दुत्पन्नोभिः, प्रहत इति कोपलशकलाऽऽदिभिस्तत्परिजनेन,
तद्वृक्षं च समस्तलोकेन, कुपितश्चासौ तेष्वः समस्तजन-
द्वहनक्षमामसहानेजोल्याय मोक्षमुपपन्नम्, तत्र च मुख-
विनिर्वाहलक्ष्मपदलाभ्यांकारिणिकचकवाले व्याकुलितः
सान्तःपुरः सनःकुमारचकवर्तो सकलो नगरलोकश्च स-
मायातस्तत्पार्थ, तद्वृक्षान्तश्चवगतश्चित्रश्च, प्रारब्धस्तेर-
नेकधा सान्त्वनेनचनेहपुत्रमायितुं, तथापि तत्राऽऽमानमस्म-
रत्यतिप्रायशो भावति मा भूदस्माकमकसाहस्रमोक्ष-
मिति क्षीरलसदितो महीपनिस्तं क्षमयांश्चभूष, यथा—प्र-
यवन् ! क्षमिन्ममस्माकमितेभिः, अस्मिन्मन्तरे क्री-
दन्ममोमलाऽऽलापसमृत्तवद्विभ्रापो विगलितानुसृष्टश्वा-
व्हालजातैर्यस्य ममेवमनेकधा कर्षणाहेतुरिति किन्तव-
दिचवयतिना निवार्यमाणोऽपि यदि ममास्य तपसः
फलमस्ति तदाऽन्यज्जमनि चकवर्तिस्त्वमेव मम भूयाद् ये-
नाहमप्येवं ललितललनाविहासाऽऽपददुष्टमज्जातिश्च म-
मासीति निदानवशमोऽनयनं प्रपेदे । ततः स तपोऽनुभाष-
तो ब्रह्मनगुह्यमिमाने वैमानिकत्वेनाजति, नतञ्च
क्रुतश्चुल्लम्नां ब्रह्मदत्तः समुपेदे । क ! इत्याह—

(कपिले संभूतो (२५गाथा)काम्यप्य इति पाञ्चालमप्यबल-
स्य तिलक इव काम्यप्यनाम्नि नगरे संभूत इति पूर्व-
जन्मनि संभूतनामा । अस्तु पादतिलकास्तत्प्राप्तपादद्वयं
क्षैतद्विदितार्थमस्त्रायाथोत्तराभिधानाद्वारतः स्पृष्टञ्च सू-
त्रस्थकिमुक्तिकाह—

राया व तपश्च वंशो, कडम्भो तश्चो कथौदयो सि ।

राया व पुष्कन्तुलो, दीहो पुण्ण रोह कांसलभो ॥ ३३६ ॥

ए पंच वयंसा, सन्धे मह दारदसिखो मोचका ।

संवच्छरं अशुशं, वसति एकैकरात्रिम् ॥ ३३७ ॥

राया व बंधदो, धनुशो सेनाधिर् व वरधनुशो ।

इंदसिरी इंदजसा, इंदुवल् लुल्लिखेदीवो ॥ ३३८ ॥

राजा च तत्र पाञ्चालिषु काम्यप्ये ब्रह्म इति ब्रह्मनामा
काशीजनपदाधिपः कटकस्तुपीयः कुल्लु गम्भुराधिपतिः
करेयुश्व इति राजा च कङ्कणु कम्पास्वामी पुष्कन्तुलो यः
किल ब्रह्मपत्न्यास्तुल्लालिम्या आता दीर्घ इति दीर्घकृष्टः पुनमे-
वति कौशलिः साकेतपुराधिपतिः ॥ ३३६ ॥ एतेऽन्यतराकाः
पञ्च वयस्याः सर्वे-समस्ताः सह दाराप्यश्वसतीयेवंशीलाः
सहदारदसिः । किमुक्तं भवति ?-यकलात्कृतकलश्चस्वीका-
राः समानवयस इति यावत् । (मोचक सि) भुक्त्वा संवत्सरं
वधेमन्यूनं परिपूर्णं वसन्त्यासते, नरकालाऽप्येषा वसन्मा-
नता, एकैकरात्रे एकैकसमपन्थिनि नृपतिर्यः एव तत्राथा-
द्वयोः ॥ ३३७ ॥ तुनीयानां तत्र तपसां व्यावसायते-ब्रह्म-
राजस्येन्द्राभिप्रसूताखनसो देव्यस्तत्र च कुल्लुमाः पुत्रोऽ-
जनि, धनुनानाः सेनापतेरपि तत्रवाणि सुतः सज्जुपादि,
कुनानि द्वयोरपि मङ्गलकस्य कानि, इतानि च ईानानां-
भ्यो दानानि, विहितं स्वसम्ये राजपुत्रश्च ब्रह्मदत्त इति
नाम, इतरस्य तु वरधनुरिति, कालक्रमेण च जातो कलाप्र-
दोषोचितो, प्रादितो सर्वो अपि कलाः, अस्मिन्मान्तरे मरणप-
र्यवसानतया जीवलोकस्य मृतो ब्रह्मराजः कृतमोर्द्वैदिकम-
तिक्रान्तेषु च कतिपयदिनेषु तद्वयस्यैरभिहितो राज्यं ब्रह्म-
राजः, पयोऽश्विनं च देवैरेषेव नाद्यापि राज्यभारव-
परिय इति पालयितुमुचितः कतिचित्संवत्सराणि, निरु-
पतस्तेस्तत्र दीर्घकृष्टः, गताः स्वस्वदेशेषु कटकऽऽद्यो, अ-
न्तश्च सर्वनामसितप्रवेशतया दीर्घपृष्ठस्य सह कुल्लुमाः
संवन्धः, जातं जेतस्मन्तःपूरयल्लिक्या, म्येव च तथा धनु-
बासनः सेनापतिमन्त्रिणः सकलमपि तत् वृत्तं, निरूपितस्तेन
वरधनुर्गंधान कदाचित् कुमारस्यव्या मोक्षय इति । अथ-
रज्याभ्यां तथेष्टानुष्ठानम्, अन्यथा वायं विहितदीर्घपृष्ठ-
लनीकुलान्तः केनविदुपायेनाम् विचारयामो विजाति-
शकुनिकसंप्रदाहकमानोय कुमारयोर्मन्त्रिण, तद्वानिनिधयि-
मदायाततःपुरस्थान्तः किलाभ्याऽपि य एवं पुष्टशीलाः सोऽ-
स्माभिर्यं नियमशील इति तौ स्वयं स्वसहचरैश्च विमैहद्व-
घोपयन्तौ प्रतिदिनमित्येवञ्च अभितमारयन्तौ, उपलब्धं च
तत्ताभ्यामनुष्ठायमानं दीर्घपृष्ठेन कुपितश्चासौ कुमारप, भणि-
ता च कुल्लो-यथाऽऽमुपायेन केनापि विनाशयतो, यतो न वि-
वकन्तु इवैव उपातिः सेमकराः प्रसक्तं भवितव्यं, प्रतिपक्षं
च तत्तत्तावत् मोहोदयस्य, निरूपितश्च ताभ्यामुपायो
यथाऽस्मै पुष्पकुल्लमातुलेन स्वकुदित पाण्डुशूला नाम पूर्ववत्से-

ति तामसौ परिणायते. कार्येनैतच्छ्रयनाय जनुगृहम् प-
तञ्च तस्मिन्निगतमेषधर्मयै तथैवात्तः पुररक्षिकया निवेदितं
धनोः, तेनापि विनष्टमेतदिति पयोःलोच कुमारखरल्लुणाय
प्रवेशः कर्ममुपचक्रते, तथाहि—पुष्टोऽस्य बनेन द्वीवेषुष्टो-
यथा वयमिदानीं बुद्धास्तन् किमिदानीमपरेण? , लुप्ता-
भिरनुज्ञाता धर्मेवैतत्कालोचितं कुर्मः, तेनाऽऽलोचितम्-
यथैव दुरात्मा दूरस्थो न सुन्दर इति, उक्तञ्च—यथैतत्प्र-
हितमखिलमपि राज्यं विनश्यत्यन द्वैव स्थितो जपहोम-
वानाऽऽदिभिर्धर्मेभ्युपचिनु। तेन चोक्तम्—यदादिशन्ति भवन्तः
इत्युक्त्वा अगतः स्वगृहं, कारितं ज्ञानेन भागीरथ्यास्त-
ट स्थितिनालस्थानं, निरूपितं तत्र सत्रं, खानिता च तत्र
प्रत्ययिकपुरुषैर्जनुगृहं यावत् सुरङ्गा, आपिताऽसौ वरधनोः,
इत्यस्य सन्ति तत्पुत्रिण्यनलद्वं, निष्पाद्यं च जनुगृहं, प्रे-
यिता च मन्त्रिवचनतोऽप्यैव कन्यका प्राप्नुतेन, समागतं
लान्द्नः, कृतं सर्वसमुद्घोषपमनं, शायितञ्च रजम्पां ज-
नुगृहं, कुमारः, प्रदीपितं च द्वार एव सुतज्जनायां रज-
म्पां, ज्ञानं चाऽऽसन्नस्थितेन वरधनुना, उत्थापितः कुमारः,
दृष्टे च सर्वतः प्रदीप्तमेतन, उक्तञ्च वरधनः मित्र! किमि-
दानीं क्रियतामिति, तेनाक्तम्—मा भेषीः, यतः प्रातिविहितमत्र
सन्तिन, अत्रान्तरे चाऽऽगतं नागकुमारद्वयानुकारि भुवनमु-
द्भिध पुरुषद्वयम्, अभ्यधाच्च तत्—मा गेष्टाम्, आवां हि ध-
नोऽनुज्ञातोऽस्य चोक्तो, तत् क्रियतां प्रसादो, निर्गम्यतां
सुरङ्गाभ्यां, इत्युक्त्वा च नौ गतो सुरङ्गाद्वारं, दृष्टे च नत्र
प्रधानमभ्यद्वयम्, उक्तं च तद्भाषं चेत्कालाभ्येतावारुण दे-
वास्तरापकमयाऽऽगतं रत्नानां दीर्घपुष्टाङ्गवतो यावत्कवि-
चरः शुभो भवति, तत्तल्लक्षनमाकथय किं किमिदम्? ,
इत्याकुलितचेतसो ब्रह्मदत्तस्य कथितः सर्वोऽपि वरधनु-
ना सुललोबुक्तान्तः, अभिहितं च—यद्यदेवेदानीं प्राप्तकाल
मिति, चिन्तितो च तत्प्रधानमभ्ययुगलमाकरोति तृतीय-
गाथातात्पर्यार्थः । एवं च प्राप्तावसरा ब्रह्मदत्तदृष्टिः ।

ततस्तत्र ये कन्यालाभा ये च तत्पितरस्तत्पुत्रद्वी-
नाय गाथापञ्चकमाह—

चित्ते य विज्जुमाला, विज्जुमर्षे चित्तसेख्यो भद्रा ।
पंथम शागजसा पुण, कित्तिमर्षे कित्तिसेख्यो य ॥३३६॥
देवी य नागदत्ता, जसवइ रयणवइ जखलहरियो य ।
वच्छी य चारुदणो, उममो कक्षाइणी य सिला ॥३४०॥
घणदेवे वसुमिच्छे, सुदंसये दारुण य नियदिष्टे ।
पोत्थी पिगन पोए, सागरदत्ते य दीवसिद्धा ॥३४१॥
कंपिष्ठे मलयवर्षे वण्णारइ सिधुदण साभा य ।
तइ सिधुतण पज्जु—ससंण बाणीर पण्णा य ॥३४२॥
हरिएसा गादपा, कण्ठेदत्ता कण्ठेपण्णा य ।
कुंजरकण्ठेसंण, इसिधुङ्गी कुर्मइ देवी ॥३४३॥

इदं च लोपकारतया व्याख्यायते—विज्जञ्च विज्जनामा ज-
नकस्तदुद्दिष्टौ विज्जुमाला विज्जुमर्षी च । तथा—विज्जसे-
खः पिता, भद्रा च तदुद्दिष्टा । तथा पण्णकः पिता, ना-
३३६

गयशाः कन्यका । पुनः समुच्चये, तथा कीर्तितमती कन्या,
कीर्तिसिद्धा तर्पिता । तथा—देवी च नागदत्ता यशोमती
रत्नवती च, पिता च सर्वोत्तमपि यत्तद्वरिणः । चः समु-
च्चये, वच्छी च कन्या, चारुदत्तः पिता, तथा वृषभो ज-
नकः, कान्यायनसनात्रा तत्पुत्रा शिला नाम । तथा घन-
(ख) देवी नाम वणिक्, अपरञ्च वसुमित्रः, अन्यञ्च सुद-
र्यो दारुकञ्च निकृतिमान् मायापरः, चत्वारोऽमी कुकुटपु-
त्रव्यतिकरे मिलिताः, तत्र च पुस्ती नाम कन्यका, तथा
पिङ्गला नाम कन्या, पोतञ्च तर्पिता, सागरदत्तञ्च वणिक्,
तद्वज्जना च दीपशिखा । तथा—काम्पिष्ठः पिता, मलयव-
ती दुहिता, तथा—घनराजी नाम कन्या, तज्जनकञ्च सि-
न्धुदत्तः, तथा तस्यैवाग्नौ सोमा च नाम कन्या, तथा-
सिन्धुसेनप्रयुज्जसेनयोश्चाकर्म यानीरनाम्नी प्रतिकामिषा-
ना चेति । पञ्चने च—प्रतिभा वेति । दे दुहितरी, तथा—हरि-
केशा गोदत्ता करेणुदत्ता करेणुपदिका च, (कुंजरकण्ठे—
कलेण ति) सेनाशब्दस्य प्रत्येकमभिलक्षणात् कुंजरसेना
करेणुमता च, अभ्युष्टिः कुर्मती च देवी सकलास्तःपु-
प्रधाना अष्टौ, कुर्मती च क्षीरानं ब्रह्मदत्तेनावेति सर्व-
शेषः । अतिप्रसिद्धत्वाच्च तदेतज्जनकानामभिमभिधानमिति
गाथापञ्चकाऽर्थः ।

अधुना येषु स्थानेषु असौ (ब्रह्मदत्तः) आस्तस्ता-
न्भिधानमाह—

कंपिष्ठं गिरितडगं, चंपा इत्थिणपुरं च साएयं ।
समकडगं नंदोसा, वंसीपासाय समकडगं ॥३४४॥
समकडगामो अदवी, तएहा वडपायवम्मि संकओ ।
गहणं वरपणुअस्स य, वंण्णवक्कासणं चैव ॥३४५॥
सा हम्मइ अक्का, देहि कुमारं कहिं तु मे नीओ ॥
गुलियविरेयणपीओ, कवडमओ छड्डिओ तोहिं ॥३४६॥
तं मोऊण कुमारो, भीओ अह उप्पहं पलाइत्था ।
काऊण धेरुक्वं, देवो वाहोमि य कुमारं ॥३४७॥
वडपुडग बंभथलणं, वडथलणं चैव होइ कोसंबी ।
बाणारीस रायगिहं, गिरिपुर महुरा य अहिळ्ळा ॥३४८॥
वणहरथी य कुमारं, जणयइ आहारण वसण गुणलुद्धो ।
वसंतो वडपुरओ, अहिळ्ळांतं अंतरा गामो ॥३४९॥
गहणं नईकुडगं, गहणतरागाणि पुरिसहिषयाणि ।
देहाणि पुणपत्तं, पिणं खु लो दारओ जाओ ॥३५०॥
सुपइहे कुमकुंडिं, भिक्कुंडिचिचिपियम्मि जियसत्तू ।
महुराओ अहिळ्ळांतं, वक्कंओ अंतरा लभइ ॥३५१॥
इंदुपुरे रुदं (भद्रं) पुरं, सिवदत्तविसाहदत्तधूयाओ ।
बहुअत्तणेल्लभई, कक्षाओ दोखि रज्जं च ॥३५२॥
रायगिडपिहितहत्थिण—पुरं च चंपा तदेव सावन्थी ।
एसा उ नगरहिंरी, बापण्वा बंभदत्तस्स ॥३५३॥
रयणुप्पया य वित्तओ, बापण्वा दीहोसमुक्कं य ।
सेभरख नल्लियिगुम्मं, जाईह पमासणं चैव ॥३५४॥

गाथा एकादश । आसामपि तथैव व्याख्या, कामिपत्यं
पुरं यथाऽप्य जन्म, ततोऽसौ गतो गिरितटं सन्निवेश-
शं तस्माच्चर्या, ततो हस्तिनापुरं वानन्तरं च साकेतं,
साकितासमकर्म, ततश्च नन्दनामकं सन्निवेशं, त-
तोऽप्यस्यानकं नाम स्थानं, ततोऽपि वाऽन्यं परिष्कृतं
वंशीनि वंशगहनं तदुल्लिखितं प्रासादं वंशीप्रासादं, ततो-
ऽपि सप्तकटकम् ॥ ३४४ ॥ सप्तकटकादूर्ध्वी, तां च प-
थं ततो ब्रह्मदत्तस्य दृष्टितशयनः शुष्ककण्ठोऽतुलाऽजनि,
ततस्तेनोक्तो वरधनुः-आनः । बाधते मां वृत्तदुपहर कु-
नोऽपि जलम्, अत्राऽन्तरं दृष्टोऽनेन निकटवर्ती घटपा-
वयः, शायितस्तत्र शीतलच्छाये तत्प्राज्ञवापरिचयस्त्वेत-
न्नक्षत्रः, कुनश्च वरधनुना तेन सह सङ्केतो-यथा यदि
मां कथञ्चिद्विषयपुत्राकृतपुत्राः प्राप्स्यन्ति ततोऽहमप्यो-
क्त्याऽभिमानं करिष्ये, तत इत्यस्या पलायितमिति ।
गतोऽसौ जलाशयेष्वपि, दृष्टं चैकत्र पश्चिमोत्तरदृश्य-
विष्टं सरोऽहोनि च पश्चिमोत्तरपुटं के जलम्, प्रत्यावृत्तस्य
च ब्रह्मदत्ताभिमुखमागतं प्रहणं तद्वटाऽऽसन्नदंश्च कप-
ञ्चिदुपलब्धनदपसरवृत्तामैदीर्घपृष्ठप्रहितपुरुषैः अति-
दीर्घाङ्गैर्वरधनोऽन्धनं वल्लोवितानेन आक्रान्तिं चैव दृष्ट-
वचसा कृतम् ॥ ३४५ ॥ अन्यच्च-स इत्येतं मुष्टिप्रहा-
राऽऽदिभिरमात्यो वरधनुः, अत्येतं च-यथा देहीनि दी-
क्य कुमारं देहो दुराचारः । क पुनरसौ नीतः स्वया राज-
जुष इति ? । अत्र वाऽन्तरं सङ्केतमनुसरता पठितमि-
दमेनेन-“ सहकारमङ्गीरम्, धावति मधुरो विमुक्त्य
मधु मधुरम् । कमले कलयन् पद्मा-त्संकोचकृतां स्वननुवा-
चम् ॥ २ ॥ ” (गुलिपविशेषगोश्री) प्राकृत-
स्वातृ पीताविरचनगुलिः, स हि त्रैलोक्यमप्राप्ताऽप्य-
थाऽऽत्मनो विमुक्तिमवगच्छन् पृथक्त्वा विरेचनमुद्रिकां
प्रथममेव पयसा पीतवान्, च पक्कञ्च, यथा जाताश्च
सुखे फलवृत्तुः । एवं च कपटेन मृतः कपटमूर्ता मृत
इति छद्मिस्तस्यैव ॥ ३४६ ॥ इतश्च तत्पठितं श्रुत्वा
कुमारो भीत इति व्रतः । अथाऽनन्तरम् (उच्यते)
उच्यते । पलायित्यपि पलायितवान् यथा च तं पलायमा-
नमवलोक्य क्वावाभ्यविरक्तं देवः किमस्य सधमस्त्युत नेति
परीक्षणार्थम् (वाहेति यस्मिन्) बाहिनवान् व्यसिनवानित्यर्थः
कुमारम् ॥ ३४७ ॥ ततश्च परिश्रमतो घटपुटं तस्माच्च ब्रह्मस्थ-
लकं घटस्थलकं चैव भवति विश्वामिषयः कोशास्वी वारा-
णसी राजगृहं गिरिपुरं मधुरा अहिकच्छवा च ॥ ३४८ ॥ ततोऽपि
गच्छताऽऽर्यानीं प्रविष्टेन दृष्टासत्ताः प्रत्यभिज्ञातश्च त्रे-
हाराऽस्यासमञ्जसकस्य सुत इति धृतञ्चातुर्लोसी तत्र च
तापसकुमारकैः सह कोऽनैकस्मिन् दिनेऽप्यनोक्तिं वन-
हस्तां समुत्पन्नं च दृग्गुणसुलभमस्य कृद्गन्, प्रारब्धश्च
विविधगजशिलाभिः सुदृष्टिमुत्पन्नदृष्टिनिगन्धकस्य तत्-
पृष्ठं प्रवृत्तञ्चालो कुमारपहरणाय-वीलितश्च कियदपि दूरं
गतैकैकलक्षमस्य तद्वधो ब्रजति हस्तिनि विटपैकदेश-
कुमारः, अपक्रान्तिं च करिणि ततस्तरोकतीये विमूढदि-
ग्भागे अभिमुत्तरेभे आर्यभारताद्विनिर्गम्य गतो घटपुटं,
घटपुटाच्च प्रस्थितः आवाह्यो गच्छंश्च प्राप्तस्त्वयाविधमे-
कमन्तरा ग्रामम् उपविष्टश्च तच्चि कटविटपीनं विश्रामितुं, दृष्ट-

अकृतत्रयधोऽभिज्ञाना, नीतश्च तेन स्वशुद्धं, कृतं चाप्यग्राम-
कलंश्च, परिश्रयितश्च नैमिलिकाऽऽदेशनः स्वदुहितरमुत्तारं,
तश्च भुजगान्धर्माकसदृशोर्विषयवचनेवैभद्रेन्द्रोऽपि प्रस्था-
नमणिमि, कटककटपुटकुण्डलाऽऽदिभिश्चाऽऽभरणैः, ततस्त-
द्वृणुलुब्धमानसः स्थितस्तत्रैव कियत्कालः, जनयति तदा त-
दुहितरं कुमारम् ॥ ३४९ ॥ इतश्च प्राप्ताः कृतास्तानुकारिणो
दीर्घपृष्ठप्रहितपुरुषाः, प्रारब्धाः समन्ततस्तमलोक्तिसुप-
लब्धतद्वृत्तान्तश्च नष्टमङ्गयाप्रचलितश्च सुप्रतिष्ठुराभिमु-
क्तं गन्तुं, तत्र च मिलितः कश्चिद्विदः कार्पाटको, दृष्टं चाभिमु-
क्तमागच्छन् किञ्चित्प्राविष्टं मिथुनकं, दृष्ट्वा च तदङ्गना-
मुत्तारकं कुमारमयमवोचत् यदि युष्मत्सदातः कथ-
ञ्चिदं मां कामयेव इति, ततस्तदुपरोधात्सोऽङ्गम्-प्रविश तर्हि
वंशीकुङ्कं स्थितः पथि कुमारः, प्रातः च मिथुनम्, उरू-
स्तप्यतेमदीयं कलत्रमिह गमेयुलाभ्याह्वनमास्ते तद्विज्ञ-
य त्वामेकं स्वकीयपत्नीं, विसर्जिता चासौ तेनानुकस्या-
परेण, दृष्ट्वा तयाऽसौ, जातस्तस्या अपि तदनुगमः, प्रवृत्तं
च तयोर्मोहनकम् एवं च कियतीमपि वेलां मां कस्य विना-
गताऽसौ कुडङ्गान्, उक्तं चाऽऽत्मनः श्यापयितुं कुमारं
पति, यथा-गहनं नदीकुङ्कं, ततोऽपि गहननरायेव गह-
नन्तरकाणि पुरुषद्वयानि भवन्ति । अयं वानेन ध्वनिः त-
यो-यथा वयं जानीमः स्त्रीद्वयान्यतगहनादि, भवन्ति-
तेन च तथैव जितानीयुक्त्या पतिं प्रयाययितुमाह-
(द्वाहाति) द्वाहीनां पूर्णप्राप्तम्-अस्तमभुनजानं मियं
सलुनोऽस्माकं यद्दुराको जात इति, ते इति वक्तव्यं यत्र इत्यु-
क्तं तदर्थं घातयितुम्, इत्युक्त्वा च तया धूर्यां गृहीतं
ब्रह्मदत्तास्त्रीयं, गता च पथेव सह, ततश्च निर्गतोऽसौ
कुडङ्गान्तश्च परिहासः, प्रवृत्तं गन्तुं प्रातः सुप्रतिष्ठम् ॥ ३५० ॥
न च कुतुकर्षी नाम कस्या (शिकुर्जित्वासा-
यस्मि जियस्युं) आर्यैस्त्वामयमं सुपथ्यमयः, मि-
कुण्डविर्वातनाङ्गकुण्डिनामनुपनिमित्तकालिनाजितशर्माः
जितशत्रुनामनुपनिः सकाशाम्पुत्रानोऽहिकच्छवां ब्रह्मन्तरं-
ऽन्तरालं लभनं-प्राप्नोति ॥ ३५१ ॥ तथैन्द्रपुरे शिखदत्तां
नाम (वद्रुपं) च मद्रुपे च विशाखदत्ताऽभिधानः, त-
दुहितरौ बटुकश्चैव दीर्घपृष्ठपुरुषादीत्या कृतप्राज्ञावेषेण
लभनं कन्ये द्वारार्थं च ॥ ३५२ ॥ ततो राजगृहं मिथिलां
हस्तिनापुरं चर्यां तथैव आवाह्यो, अत्राभादिति शेषः ।
यथा स्वन्नन्तरपदार्थिता नगरहिरिहबोऽस्या ब्रह्मदत्तस्ये-
ति ॥ ३५३ ॥ एवं च भ्रमतोऽप्यस्य मिलिताः कटककरेणु-
दत्ताऽप्यः पितृव्यस्याः, गृहीताः कियन्तोऽपि अत्यन्तजना-
नः, चकरन्तं समुत्पन्नं, प्रारब्धस्तदुपदृष्टिमार्गंश्च दिग्वि-
जयः, प्रातः कामिपत्यः निर्गतः तदभिमुखं दीर्घपृष्ठो, लल-
मनयोरापोचनं, विनिपातितोऽसौ ब्रह्मदत्तेन, एवं च बो-
द्धव्यस्तस्य दीर्घपृष्ठविषयवरोपलभोक्त्य, अत्रानन्तरं मिलिताः
परिणीतकन्याः पितरः, समुत्पन्नाणि च यथावसतः शेरप-
त्नानि, साधनं पदपण्डमपि भरतं, प्राप्ताश्च नवापि नि-
धयः परिणतं चक्रवर्तिपम्, एवं च सुकृतपुण्यफलमुप-
ज्जतोऽतिक्रान्तः कियानपि कालोऽप्यथा चापनीतं देवतया
मन्दारदाम, समुत्पन्नं तद्व्योनादस्य जातिस्मरणमनुभूतानि

मगेवधिचक्रमुद्रामाग्यहं हि नखिनगुहमविमगे देवोऽमय
मित्येकादशनिर्मुक्तिगयाऽथः ॥ ३५४ ॥

इत्थं तावत् काश्चित्पथः संभूतः चक्रवर्ती जातश्चिन्मय नु का
वागित्याह—

“कपिले संभूयो,” चित्तो पुण जाओ पुरिमतात्मि ।

सेट्टिकुलमि विसाले, चर्मं सोऊख पक्वइओ ॥ २ ॥

पात्रनयम् । चित्रः पुनर्जातः पुरिमनाले, स हि चित्रनामा
महर्षिः, तत्र संभूतिनाम्नि आतरे तथाऽननं प्रतिपक्षव-
स्थो दुग्न्तो मोहश्चिन्मा कर्मपरिणतिश्चक्षुः चित्तमित्यादि
वैचिन्मय चतुर्विधमप्याहारं प्रत्याख्यातवान्, सूत्राच्च प-
रिहृतमरणेन समुत्पन्नस्तत्रैव नलिनगुहमनाम्नि विमानं,
ततस्तत्र स्वस्थितमतनुपादयोऽप्यत्रः पुरिमनालपुरं, तत्रापि
चित्रेयाह—अष्टकुले वसिष्ठाध्यानाम्यं, विशाले विस्तीर्णे पु-
नर्जातोऽऽविमुक्तिमिति, प्राप्तव्याहृतं तथाविधव्यवहारसिद्धौ
धर्म—वर्तिर्धर्मो ह्यन्यादिकं भूत्वाऽऽकर्म प्रवर्जितः प्रव-
र्यं प्रतिपक्षवानिति सूत्रमावाचः ।

ततः किमप्याह—

कपिष्ठमि य नयरे, समागया दो वि चित्तसंभूया ।

सुहृदुक्खफलविभागं, कर्हिंति ते एगमेगस्स ॥ ३ ॥

काश्चित्पथं च नगरे ब्रह्मदत्तात्पत्तिस्थाने समागमौ मिलितौ
द्राविण चित्रसंभूतौ जन्मान्तरनामनः सुखलुःखफलवि-
भागे सुकृतदुष्कृतकर्मनुपपन्नं (कर्हिंति स्म) कथयतः
स्मेति शेषः । ततश्च कथितवन्मौ नौ चित्रजीवयतिब्रह्मद-
त्तौ (एगमेगस्स स्मि) एकैकस्य परस्परामिति यावदिति
सुत्राज्ञाराधः ।

साधार्थेन निर्मुक्तिरुक्तोऽयते—

जाईए पगास निवे—यणं च जाईपगामणं चित्ते ।

चित्तस्स प आगमणं, इत्थिपरिचागसुत्तयो ॥ ३५५ ॥

तदा हि ब्रह्मदत्तो जातिस्मरणोपलम्भस्वजातीनां “ दा-
सा दसअए आसी । ” इत्यादिना सादेष्टाकेन जनय प्र-
काशने निवेदने च—य इमे द्वितीयस्थां पूर्यान्तं तस्मै रा-
ज्यादेर्महं प्रयच्छामीति विदितवान्, ततस्तर्हिना जनेन उ-
च्युष्यते तद्व्यामनगाराऽऽकराऽऽदिपु पञ्चमानं चाऽऽकथितं
सर्वोपपत्त्यो चित्रजीवयतिना, ततस्तथाविधज्ञानातिशयो-
पयोगतः स्वजातीयफलस्य ज्ञानोपस्थाभिप्रायो यथा गत्वा तं
जन्मान्तरनिजजातं संभूतजीवमवबोधयामि इति, प्र-
स्थितस्ततः स्थानप्रदातः क्रमेण काश्चित्पथं, स्थितस्तद्विद-
वान्, श्रुतस्त्वारष्टिकपरिपञ्चमानः सादेष्टाकेन, पुरितश्चा-
नेन द्वितीयस्थोऽप्यधारितस्त्वारष्टिकेन, आधितश्चाऽ-
सौ नृपलकाशं राजलभिने, पठितं चैतन तत्पुनरुतः, परिपुण-
श्लोकद्वयं, जातस्तदा कथेनात्सय चित्ताऽऽवेशो, निरुद्धश्च त-
ज्जनिनसुखं स्वास्मागो, निर्मालितं लोचनयुगलं, लुटितः स
आसनात् निपातनो भुवि, किमेतन् किमेतदित्यादिनाऽऽकुलि-
तः सर्वोऽपि तत्परिच्छदो, दृष्टश्च तेनार्यादृष्टः, ताडितः पा-
रिणप्रहाराऽऽदिभिरादितमेतेन न मयेतत्पुनरितं न मयेति, किं
स्थयेनैव भिक्षुणैस्तत्कलिकदंशमूलनेति । अन्तान्तरे लब्धा
चेतना, प्राप्तं च स्वास्थ्यं चक्रवर्तिनः । उक्तं च—कथाऽसौ

श्लोकपूरयिताऽऽस्त इति ?। कथितस्तद्व्यतिकरे, यथा—क-
नश्चित् भिक्षुणैतत्पुनरितं न त्वमुनेति, पृष्ठं च पुनस्तेन हर्षोत्क-
लनयनयुगलन—कथं तर्ह्यसाविति, कथितमारष्टिकेन—द-
व । महीपराटिकायामेतच्चाऽऽकथ्यं प्रचलितः सखलवाह-
नः सकलान्तःपुरसमग्नश्च तदृशनाय, प्राप्तस्तदुद्या-
नं, हर्षो मुनिः, चन्दनः सखद्विमानम्, उपवेशितश्चेकास्-
ने, पप्रच्छतुः परस्परमनामयं, कथयामासतुश्च यथास्वम-
नुभूतसुखलुःखफलविभागे, तत्कथनान्तरं च वक्षिना निज-
समुद्दिश्यकवर्तिना, प्रकथितस्तद्विधाकर्शितस्तत्परित्याग-
श्चित्रयतिना, एतावानेव प्रस्तुताध्ययनसूत्रस्याधौऽभिधे-
य इति सूत्रनिर्मुक्तिगयाधर्मावाचः ।

सम्प्रति यदुक्तं—सुखलुःखफलविभागे तौ कथयामासतु-
रिति, तत्र—चक्रवर्ती यथा कथयामास तथा

सम्यक्पुनःसरयाह—

चक्रवर्ती महिङ्गिओ, बंददो एहानसो ।

भायं बहुभाण्णं, इमे वयसमववयी ॥ ४ ॥

आसि मो भायरो दो वि, अणमवससाणुया ।

अणमवससएत्ता, अणमवससिहएत्तिथो ॥ ५ ॥

दासा दसअए आसी, भिया कालिनेरु खगे ।

इंसा मयंगनीराए, सोवागा कासिभूयि ॥ ६ ॥

देशा य देवलोगमि, आसि अग्गे महिङ्गिआ ।

इमा एो छुट्ठिया जाई, अणमवससं जा विणा ॥ ७ ॥

चक्रवर्ती महर्षिको भूद्विभूतिः ब्रह्मदत्तो महायशा आतरे
जन्मान्तरसार्थं बहुमानेन मानसप्रतिबन्धनेनैव वषयमा-
णस्तत्र वचनं—वाक्यमवबोधोद्वहवान्, यथा (आसिमो
स्मि) अर्थाऽऽवां आतरे । द्रावण्येनार्थं—परस्परं वशमा-
यत्तनामनुगच्छन्मौ यौ तावन्त्योऽप्यवशानुगौ, तथा अन्वोऽ-
प्यमनुगत्तावतीव ज्ञेयवन्तौ, तथाऽन्योऽप्यहिनैषिणौ परस्पर-
शुभाभिलाषिणौ, पुनःपुनरन्योऽप्यग्रहणं च तुर्यचित्ताऽ-
तिशयकथावनाधम्, मकारश्च सर्वत्रालोकिकः, केतु पुन-
र्भववित्तमायामभुवेत्याह—दासो दशणे—दशार्णदेशे (आ-
स्मि स्मि) अभूव, सुगौ कालिनेरु कालिन्नरनाम्नि नये,
इंसो मतङ्गनीरे उरुकरे, भवार्को चाएडालो (कासिभू-
यि स्मि) काशीभूयं काश्चित्रिधाने जनपदे, देवौ च
देवलोके सौधर्माऽभिधानेऽभूव, (अग्गे स्मि) आवां
महर्षिकौ, न तु कलिविषिकौ, (इमा एो स्मि)
इयमावयोः पृष्ठपक्षं वष्टिका जानिः । कोदशी येन्याह—
(अणमवससं स्मि) अन्योऽप्येन—परस्परं या विना,
कोऽन्योः ? , परस्परसाहित्यरहितता विमुक्तयोर्वैकल्यं आशः ।
इति सूत्रचतुष्टयाऽथः ।

इत्थं चक्रवर्तिनांके मुनिराह—

कम्मा सिद्धाणपगदा, तुम्मे राय । विचित्तिया ।

तेसि फलविभागेणं, विप्पआगमुवागया ॥ ८ ॥

कर्माणि ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदीनि निनरं दीयन्ते लूयन्ते; दीय-
न्ते वा च्छेद्यन्ते तथाविधसामुत्पन्नकल्पाभावात्तत्तपः-
श्रुतीभ्यनेनेति निदानं सामिष्वङ्गमार्थानाकं, तेन प्रकथेन

कृतानि-विहितानि निदानप्रकृतानि, निदानवशनिष्यदानी-
ति योऽर्थः स्वया राज्ञः । विचिन्तितानीति, तज्जेतुभूताऽऽन-
ध्यानाऽऽविधानतः कर्माण्यपि तथोच्यन्ते तेषामेवंविध-
कर्मेणां फलं वाऽस्ती विपाकश्च शुभाऽशुभजनकत्वलक्षणः
फलविपाकस्तेन, यद्वा—कर्माण्यनुष्ठानानि (चित्ताण्यप्यु-
चि) निदानैव शेषशुभाऽनुष्ठानस्याऽऽव्यादितत्वात् प्रा-
रब्धत्वं प्रकटनिदानानि त्वया राज्ञः । विचिन्तितानि कृ-
तानीति यावत् । तेषां फलं कर्मात् कर्म तद्विपाकेन विप्रयो-
गं विरुद्धमुपागतौ प्राप्नोति । किमुक्तं भवति ?—यत्तदा त्वयाऽ-
स्मिन्निधारेतेनाऽपि निदानमनुष्ठितं तत्फलमेतद्यथावोस्त-
थाभूतधारिण विप्रयोग इति सूत्राऽर्थः ।

इत्थमवगताविद्योगदुष्कृती पुनः प्रश्नयितुमाह—

सत्त्वसांयप्यमहा, कम्मा मए पुरा कडा ।

ते अज्ज परिभुंतामो, किं नु चित्ते विसे तथा ॥ ६ ॥

सत्यं—शुभाभासापरिहाररूपं, शौचम्—अमायमनुष्ठानं,
ताभ्यां प्रकटानि-प्रस्थातानि कर्माणि प्रकमाच्युताऽनु-
ष्ठानानि शुभप्रकृतिरूपाणि वा मया पुरा कृतानि, यानो-
ति गम्यन्ते । तान्यद्य-अस्मिन्नहनि, शेषतद्भवकालोपलक्षणं
यैतत् (परिभुंतामो सि) परिभुञ्जे तद्विपाकापनतस्तीरजा-
ऽऽदिपरिमोगद्वारेण वेदये, यद्येति गम्यन्ते, किमिति प्रश्ने, नु
इति वितर्के, चित्तोऽपि चित्रनामाऽपि, कोऽर्थो ?—भवानपि
(से इति) तानि तथा परिभुञ्जे ? वैवभुञ्जे, भिक्षुत्वाद्भवत-
स्तथा च किमिति भवनाऽपि मयैव सहोपाजितानि शुभ-
कर्माणि विकृतानि जातानीत्याशय इति सूत्राऽर्थः ।

मुनिराह—

सत्त्वं सुचिञ्चं सफलं नराञ्च,

कदाश्च कम्माश्च न सुवस्तु अस्ति ।

अयेहिं कमेहि अ उत्तमेहि,

आया ममे पुण्णकलोववेयो ॥ १० ॥

जाग्राहि संभूय ! महाशुभां,

महिद्धियं पुण्णकलोववेयं ।

चित्तं पि जाग्राहि तदेव रायं,

इद्धी जुई तस्स वि अ प्पभूया ॥ ११ ॥

महत्पुरुषा वयश्चपभूया,

गाहाऽणुगीया नरसंघमज्जे ।

जं भिक्खुणां सीलशुणोववेया,

इहज्जयंतं समणोऽग्निहो जां ॥ १२ ॥

सर्वे निरवशेषं, सुचिञ्चं—शोभनमनुष्ठितं, तपःप्रभृतीति गम्यन्ते,
वीर्यशब्दस्य सुचिञ्चं शोषणप्रतप्त इत्यादि कदितः साधुत्वं,
सह फलेन वर्तन इति सफलं, नराणांमित्रपुलकलक्षणत्वादे-
षाणामपि प्राप्तिनां, किमिति ? यतः कृतभ्यांऽर्थोऽवश्यमेव-
तयोपरचित्तप्रयः कर्मभ्यां न मोक्षो मुक्तिरस्तीति । द्दन्ति हि
तानि निजफलमवश्यमिति भावः । प्राकृतत्वाच्च सुपुण्य-
त्वाच्च, ह्यादितत्त्ववैषम्याभिवार इत्याह—अर्थैः—द्रव्यैरर्थैर्वा
प्राप्नोति, यस्तुभिरिति गम्यन्ते । कामेभ्यः मनोवशाद्वाऽऽदिभि-

रुचमैः—प्रधानैः, लक्षणे दुर्तीया तत एतदुपलक्षितः सन् आ-
त्मा मम पुण्यफलैर्न-शुभकर्मफलैर्नाप्येतोऽन्वितः स पुण्य-
फलोपेत इति ॥ १० ॥ यथा त्वं जानासि—अवधारयास संभू-
त ! पूर्वजन्मानि संभूताभिधान ! महाशुभां गृह्णन्महा-
रत्नं महादिकं सातिशयविभूतिपुङ्गवत एव पुण्यफलोपे-
तं चित्रमपि जानीहि अवबुध्यस्व तथैवाविशिष्टमव राज्ञः !
नुप !, किमिवेवमत्र आह—अन्विः—संपत् सुगन्दीतिस्त्वह-
ऽपीति जन्मान्तरनामतश्चित्राभिधानस्य, ममापीति भावः ।
चराब्दो यस्यादर्थं, ततो यस्यामभूता बह्वीत्यर्थः, यद्वा—
आत्मा मम पुण्यफलोपेत इत्यनेन चित्रं यथाऽऽमानं निर्दि-
शति, तथा जानीहि संभूत इत्यादावात्मैत्यनुवर्ततेऽर्थव-
शाच्च विभक्तिपरिणामः । ततश्चैवं याज्यते हे संभूत ! य-
था त्वमात्मानं महाशुभागाऽद्विधिशेषविशिष्टं जानासि त-
था चित्रमपि जानीहि, चित्रनाम्नो ममापि गृहस्थमथै-
वधेविधवादेवेति भावः । शेषं प्राप्तवत् ॥ ११ ॥ यदि
तथाप्येवंविधा समुत्तिरास्तीति किमिति प्रमज्जन इत्याह—
महानपरिमितोऽनन्तद्रव्यपयांसाऽऽस्मकतया, अथोऽभिधेय-
यस्य तन्महार्थं रूपं—स्वरूपं न तु चक्षुर्मात्रं गृह्य, ततो
महार्थं रूपं यस्याः सा तथा, महतो वाऽर्थोन् ज्ञावाऽद्वित-
स्वरूपात् रूपयति—यथोयतीति महार्थरूपा, (वक्ष्यपभूय सि)
वचनेनाप्रभूता अन्तर्भवभूता वा अल्पार्थं, ममा वचनात्प्रभूता
वचनात् प्रभूता वा स्तोकात्तरंति यावत्, केयमिहशीत्याह—
गीयत इति गाया, सा चिदाध्यात्मोऽभिधायांसीत्युपपत्तिः,
अन्विति—तीर्थहृद्गणधराऽद्विभ्यः पञ्चाङ्गीता अनुगीता को-
ऽर्थः, तीर्थकाराऽद्विभ्यः श्रुत्या प्रतिपादिता, रथावरेति शेषः ।
अनुलोमं वा गीताऽनुगीता अनेन ध्यानामुक्तेवं देशना
क्रियते इति व्यापितं भवति । कस्याह—नराणां पुरुषाणां
सत्त्वः समूहस्त्वमध्ये, वायामेव पुनर्दिशयितुमाह—यां
गायां भिक्षवा मुनयः शीलं चारित्रं तदेव शुणो, यद्वा—शुणः
पृथगेव ज्ञानं, ततः शीलशुणेन शीलशुणाभ्यां वा चारि-
तानाभ्यामुपेता—युक्ताः शीलशुणोपेताः, इहास्मिन् जगति
(अजयन्ते सि) अजयन्ति—पठनप्रवचनद्वयानुष्ठानाऽद्विभ्य-
राशेर्जयन्ति । यद्वा—“जं भिक्खुणां” इत्यत्र ध्रुवति शेषः ।
ततो यां श्रुत्या (जयन्ते सि) इहास्मिन् जिनप्रवचने यतमे-
यत्तवक्तो भवन्ति, सोपकारस्त्वासा मयाऽप्यकस्मिन्ना,
ततः अमरस्तपस्वी अस्म्यहं जातो, न तु दुःखदृष्ट्यादिनि
भावः । पठ्यते च—(सुमणो सि) सुमनः शोभनमवा इति
स्वत्रयार्थः ॥ १२ ॥

इत्थं मुनिनाऽभिहिते ब्रह्मदत्तः स्वस—

सुखया निम्मायितुमाह—

उच्चोअए महु कके य बंधे,

पवेइया आवसडा य रम्मा ।

इमे मिहि विचयणपभूयं,

पसाहि पंचालशुणोववेयं ॥ १३ ॥

नट्टेहि गोपहि य वाहएहि,

नारीजंगहि परिवारयेतो ।

शुंजाहि मोगाहि इमाहिं भिक्खू,

मम रोयहि पच्चआ हु दुक्खं ॥ १४ ॥

उक्तोद्यो मयुः कर्कः, चशब्दात् मय्यो, ब्रह्मा च पञ्च प्र-
धानाः प्रास्तादाः प्रवेदिताः, मयं वर्धेकिपुरस्सरेः सुरेकपीता
इत्यर्थः । आबसयाश्च शेषमयनप्रकारा रम्या रमणीयाः ।
प्राधान्यरक्तश्च-आबसया अनिरम्याः सुरस्या बा.पे तु यथैव
चकिले रोचते तथैव भवन्तीति बुद्ध्याः । किञ्च—इदं प्रत्यक्षं
शुद्धमवस्थितप्रासादरूपं, चित्तं प्रतीतं, तत्त्व तद्धनं
च हिरव्याऽऽदि, तेनोपेतं सुखं चित्तचनेपेनम् । प-
ठति च—(चित्तचणुपभूयंति) तत्र प्रभूतं बहु-
चित्रमाश्चर्यमनेकप्रकारं वा घनमस्मिन्निति प्रभूतचि-
त्रधनम् । सृष्टे तु प्रभूतशुद्धस्य परिनिपातः प्राप्तवत्, प्रशा-
धि प्रतिपालय पञ्चालां नाम जनवृक्षस्तस्मिन् गुणा इन्द्रियो-
पकारिणो कपाऽऽद्यस्तेरुपेतं पञ्चालगुणोपेतम् । किमुक्तं भव-
ति ?—पञ्चालेषु यानि विशिष्टवस्त्रानि तापस्मिन् शुद्धैः सर्वा-
रुचयि सन्ति, तथा पञ्चालानामत्युदीक्षित्वापञ्चालप्रहस्य-
म्, अन्त्या हि भरतेऽपि यादृशिष्टवस्तु तत् तद्वद् एव
नदाऽऽलात् ॥ १३ ॥ किं च—(नष्टेहि ति) द्वाविशरात्रां
पल्लितैर्नामैर्नृपैर्वा विविधाङ्गहाराऽऽदिस्वकपेर्नानिप्राप्तस्व-
रमूर्ध्नालक्षणेः, चस्य भिन्नकमत्वात् । (वादपदि ति) वादि-
भैक्ष सुदृङ्गमुकुम्दाऽभ्दभिर्नारीजनान् क्षीजनात् परिवारयन्
परिवारिकुर्वन् । पठ्यते च—(परिवारयतेति) प्रविचारयन्
लेखमानो, भुञ्जति हि सुखरूपं भोगानिमात्रं, परिहरयमानान्,
स्वत्प्राप्तस्वत्र लिङ्गवत्स्यः । भिक्षोः इदं तु यद् गजगुरङ्ग-
माऽऽद्यनभिषाय क्षीणांमेषाभिधानं तत् क्षीलांलुपत्वात्तस्य,
तात्त्विकं वाऽत्यन्ताऽऽलपकत्वकपापनायै, कदाचिच्चिन्तां वदे-
दित्यमेव सुखमित्याह—मह्यं रोचते प्रतिभाति प्रमदया, दूर-
वधारय, भिन्नकभक्ष, दुःखमेव न मनगपि सुखं, दुःख-
हेतुर्वाविति भावः । इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १४ ॥

इत्थं चक्रिणोक्तं मुनिः किं कृतवानित्याह—

तं पुन्यनेहेषु कपासुरायं,
नराहिवं कामगुणेषु भिदं ।
धम्मस्सियो तस्स हियाऽलुपेही,
चित्ता इयं वक्कुदाहरित्था ॥ १५ ॥

तं ब्रह्मदत्तं पूर्वस्मिन्नेव जन्मान्तस्परुद्धप्रणयेन कृतानुरागं वि-
दितानिष्वर्धं नराधिपं राजानं कामगुणेष्वभिलषण्माशुद्धा-
ऽऽदिषु शुद्धमभिषाकत्वाऽऽनितं धर्माऽऽश्रितो धर्माश्रित्यल-
स्येति चक्रिणो हितं पथयमुपेक्षते पर्यालोचयतीत्येव-
शीलो हिनानुपपत्ती-कथं नु नामास्य हितं स्यादिति चिन्त-
नपरिचिन्तजीवयतिरिदं वाक्यं, पाठान्तरतो-चवनें वा (उ-
दाहरित्य ति) उदाहृतवानुक्तवानिति सूत्रार्थः ॥१५॥

किं तदुदाहृतवानित्याह—

सत्त्वं चित्तविषयं गीयं, सत्त्वं नदं विदंविषं ।
सत्त्वे आभरणा भारा, सत्त्वे कामा दुहावरा ॥ १६ ॥
बालाभिरामेषु दुहावरेषु,
सा तं सुहं कामगुणेषु रायं । ।
विरक्तकामाणं तवोपशालं,
नं भिक्खुणं सीलगुणं रयाणं ॥ १७ ॥

सर्वमशेषं चित्तविषयमिव चित्तपितं निरर्थकनया कथितयो-
नितया च, तत्र निरर्थकतया मत्तबालकगीतवत् कथित-
योनितया च विरहावस्थमुत्प्रेषितभृङ्गकगीतवत्, कि-
मित्याह—गीतं गानं, तथा सर्वे नृत्यं गात्रविलेपणुरूपं विद-
म्बितमिव विदम्बितं, यथा हि यत्ताऽऽऽदिष्टः पीनमयाऽऽदि-
र्वा यत्तस्मिन् हस्तपादाऽऽदीन् चित्तिपर्येषं नृत्यमपीति, तथा
सर्वोपशालप्रणालि मुकुटाङ्गदाऽऽदीनि भारास्त्वपि नो भारस्त्व-
रुपत्वात्तया, तथाचिन्तानामप्युक्तारितसुखं स्वयंस्वमितिशिला-
पुत्रकाऽऽभरणवत्, सर्वे कामाः शुद्धाऽऽद्यो दुःखाऽऽवहाः
मृगाऽऽदीनामिवाऽऽद्यतो दुःखावाप्तहेतुर्वात्, मत्सरेष्वपि वि-
षादाऽऽदिभिन्नित्याकुलत्वात्पादकत्वावरकाऽऽदिहेतुत्वाच्चे-
ति ॥१६॥ तथा बालानां चिकुरहितानामभिरामाभित्ताभिर-
तिहेतवो ये तेषु, दुःखाऽऽवहेतुष्वप्येव दुःखणापकेषु न तत्
सुखं कामगुणेषु मनोहराशुद्धाऽऽदिष्ट, सत्यमानिविति शेषः ।
राजन् । पृथिवीपते । “विरक्तकामाणं ति” प्राप्तवत्, कामवि-
रक्तानां-विषयपरारक्तुलानां तप एव धने येषां ते तपोधना-
स्तेषां यत् सुखमिति संबन्धः । भिक्खुणां यतीनां शीलगुणयो-
र्वा स्वत्वाद्दानानामाशक्तानामिति सूत्रद्वयार्थः ॥ १७ ॥ बाले-
स्यादिस्त्वं चित्तिहेतु न व्याकृतातं, कथंचित् इत्यत इत्य-
स्माभिर्कथीतम् ।

सम्प्रति धम्मकल्लोपदेशेनपुरःसरमुपदेशमाह—

नरिदं जाई अइया नराणं,
सोवागुनाई दुइओ गयाणं ।
जहि वयं सत्त्वज्जलस्सेवेसा,
वसीय सोवागुनिवेसणेसु ॥ १८ ॥
नीसे य जाई उ पाविषाय,
बुच्छा मु सोवागुनिवेसणेसुं ।
मव्वस्स लोगस्स दुगुळ्ळिण्णजा,
इहं तु कम्मार्हं पुरेकदाहं ॥ १९ ॥
सो दाणिं निं राय महालुभागे,
महिठ्ठिओ पुण्णकोत्तवेओ ।
वड्ठु भोगाई असासयाई,
आयासुंइ अविभिकवमाहिं ॥ २० ॥

नरेन्द्र । चक्रवर्तिनं, जायन्तेऽस्यामिति जातिरधमा नि-
कृष्टा नराणां मनुष्याणां मध्ये स्वपाकजातिः चाण्डालजातिः
(दुइ उ ति) द्रव्यारपि गतयोः प्राप्तयोः । किमुक्तं भवति ?—
यदाऽऽयां स्वपाकजातावृत्तौ नदा सर्वजनगर्हिता जातिरा-
सीत्, कदाचित्तामवाप्याप्यन्यत्वेनेषीति स्यानामित्याह—य-
स्यां ययं, प्रायेण बहुवचनं सर्वजनस्याशेषलोकास्य हेत्वाव-
धीतिकरौ (वसीय ति) अवसाव उपनि, केतु स्वपाकानां
निवेशनानि शुद्धाणि स्वपाकनिवेशनानि तेषु, कदाचित्त्वा-
पि विज्ञानविशेषाऽऽदिना अदोलनीयविव ध्यानामित्याह-
तस्यां च जातो स्वपाकसंवाप्ययां च, तु विशय्ये, ततश्च
जायन्तरेभ्यः कुलितत्वं विशिनष्टि, पापैव पापिका
तस्यां कुरिततायां, पापेहेतुभूतत्वेन वा पापिका, तस्यां
पापिकायां वा नरकाऽऽदिदुःखनैरिति गम्यते । (बुच्छे-
ति) दीपनैः, सु इत्याद्यां कपु ? स्याकचिन्तिवेषनेषु, की-

हयो । सर्वस्य लोकस्य जुगुप्सनीयो हीलनीयः, इत्यस्मिन् जन्मनि, तुः पुनर्वचस्तत् इह पुनः कर्माण शुभाऽनुष्ठानानि (पुरकञ्जार्ह इति) पूर्वजन्मापाजिनानि विशिष्टाऽऽविनिवृत्तानि शेषः । तत् उत्पन्नप्रत्ययैः पुनस्तदुपाज्जन एव यस्मै विधेयो, न तु विषयाऽभिषेकस्याकुलितमन्त्रैरेवं स्वेधमिति भावः । यत्तन्मन्त्रः स इति यः पुरा मन्थुनमाभा अनगर आसीद्विदानीमस्मिन् काले "सि सि" पुरये, यद्वा—(आसि सि) देशीयभाष्यदर्शी राजा महानुभागी महर्षिकः पुण्यफलपेतक सन् दृष्टधर्मफलप्रेताभिनिष्क्रमति संभवः । अथवा सोपस्कारस्यान्तः स एव स्वमिदानीं राजा महानुभावात्ताऽऽद्यस्मिन् इह जातस्तत्कर्माणि पुराकृतानीति पूर्वैः संभवः । कोऽर्थः?, पुराकृतकर्माविष्मृतमन्त्रैस्तत्, कथमन्यथा तथाभूतस्यैव विषयसमुच्चयवासिरिति भावः । यत्तन्मन्त्रोऽभिनिष्क्रमति संभवः । किं कृतव्याह—त्यक्त्वाऽपहाय भुज्यन्त इति भोगाद्व्यवचयाः कामा वा तान्वाह तानानिऽपानादायैतं सवित्रं कैशुष्यते इत्याद्यान्धारिवधमन्त्रैस्तैरभिनिष्क्रमाऽऽभिमुख्येन विजितो भव, सुहृद्व्यनार्था हि न सर्वविहितकृपाविरसम्भव इति भावः । पठन्ति च— "आयायमेवा अणुवितया हि" इति । स्वधर्मिति सूत्रस्याऽर्थः ।

क एवमकरणे दोष इत्याह—

इह जीविए राव ! अससपमि,

धमियं न पुष्पाई अकुन्वमाणी ।

से सोयई मनुयुसुरोपणीए,

धर्म अकाऊण परमि सोए ॥ २१ ॥

इह जीविते मनुयुसुरमन्त्रिण्यायुषि राजवशाद्वनऽस्थिते (धमियं तु सि) अतिशयेनैव न तु ध्वजपटमान्ताऽऽपन्त्यास्थिरवस्तुसाधारणतया पुण्याणि पुण्यहेतुभूतानि शुभाऽनुष्ठानान्येकैर्गुणैः स इति पुण्यऽनुपाजकः शांतेतु दुःखाऽऽर्थः पञ्चाभाषे विधेये मृत्युरागुपरिजपस्तस्य सुखमिव सुखं मृत्युसुखं शिथिलीभवद्व्यनऽऽपद्यस्या तदुपनीतस्तथाविधकर्मभिरुपदौकितो मृत्युसुखोपनीतः सन् धर्म शुभाऽनुष्ठानममकृत्वाऽननुष्ठाय (परमि सि) चस्य गम्यमानत्वात् परस्मिन् लोकं जन्मान्तरकूपे गत इति शेषः । मरकाऽऽविषु ह्यसखासातवेदनार्हिनशरीरः शशिवृत्तिवन्तु किं न मया तदेव सन्ननुष्ठानमनुष्ठानमिति विद्यत एवाधर्मेकारीति सूत्राऽर्थः । स्वादेतत्, मृत्युसुखोपनीतस्य परत्र वा तुःस्त्राभिहितस्य स्वजनाऽऽप्यस्त्राग्राय अभिष्यन्ति, ततो न शोचिष्यते इत्याशङ्क्याऽऽह—

जहई सीहो न मियं गहाय,

मन्चू खरं खेइ हु अतकाले ।

न तस्स माया व विषा व माया,
कालमि तर्म्मपहरा मरति ॥ २२ ॥

न तस्स दुक्खं विमयंति खायभो,
न भिचवमा ख सुधा ख बंधा ।

एगो सयं पण्युहोइ दुक्खं,

कपारपेवं अणुज्झाई कम्म ॥ २३ ॥

यद्येवीपम्ये, इहेति लोकं, सिहो सुगपति, वेति पुरये, यद्वा—वाशब्दोऽयं विह्वलाऽर्थे, ततो व्याघ्राऽऽदिष्वो मृगं कुर्वन् शूरीवोपादाय प्रकमात् स्वमुक्तं परलोकं वा नयतीति संभवः । एवं मृत्युः कृतान्तो, नरं पुरुषं, नवनि, दुरवधारणं, ततो नयत्येव, कदा ? अन्तकाले जीवितव्याऽवसानसमये । किमुक्तं भवति?—यद्याऽऽलो सिंहेन नीयमात्रं न तस्मै अन्तेवधमयमपि जन्तुमृत्युना, कदाचित् स्वजनस्तत्र साहाय्यं करिष्यत आह—न तस्य मृत्युना नीयमानस्य माता वा पिता वा (भाव सि) वाशब्दस्यैव गम्यमानत्वान् भ्राता वा काले तस्मिन् जीवितान्तकूपेऽयं प्रकमाज्जीवितव्यभागं धारयन्ति मृत्युना नीयमानं रक्तनीत्यंशुधराः, यथा हि नृपाऽऽलो स्वजनसर्वस्वमपहरति स्वप्रविशदानतः स्वजनाऽऽदिभिस्त्वप्यते नैवं स्वजीवितव्योऽश्वरान्तः तज्जीवितं मृत्युना नीयमानम् । उक्तं हि—न पिता भ्रातरः पुत्राः न भार्या न च बान्धवाः । न शूका मरणात्पुत्राः, शूकाः संसारसागरे ॥१॥ इति । अथवा—अंशो दुःखमागस्तं हरिष्यपनयन्ति येनैऽऽहुरा भवन्तीति । इदमेवाभिष्यन्ति—आद्याव्यायाने तु स्यादेतत्—जीवितात्तत्तयेऽपि तुःस्त्राऽहाराणि अभिष्यन्त्यत आह—न तस्य मृत्युना नीयमानस्य ताकालभाविना तुःस्त्रेनाऽऽप्यनपीडितस्य तुःस्त्रं शरीरं मानसे वा विभजन्ति विभागीकुर्वन्ति ज्ञातयो दूरवर्तिनः स्वजनाः, न मित्रवर्गाः सुहृत्समूहा न सुताः पुत्राः, न बान्धवाः निकटवर्तिनः स्वजनाः, किं तु एकोऽद्वितीयः स्वव्ययमात्मना प्रयत्नयुज्यते वेत्येतं तुःस्त्रं क्लेशं, किमिति?, यतः कर्तारमेवोपायितारमेव, अतुयात्पुण्यमिति, किं तत्?—कर्मम्, येन तत्कृतं तस्यैव फलमुपनयतीति भावः इति सूत्रस्याऽर्थः ।

इयमशरणत्वभावानमभिधायैकत्वभावनामाह—

चिच्चा दुपपे च चउत्तयं च,

खंचे गिहं धणधम्मं च तव्वं ।

कम्मपयीभो अवसो पयाई,

परं भवं सुंदर पावपं वा ॥ २४ ॥

तमिकगं तुच्छसूरीमं से,

चिईगयं दिइउं तु पावपेणं ।

भजा य पुत्तो वि य शायभो य,

दायापमो अणुसंकमंति ॥ २५ ॥

त्यक्त्वा—उत्सृज्य, द्विपदे च भार्योऽऽदि, वतुपदं च हस्त्यावि, क्षेत्रम्—इत्युक्त्वाऽऽदि, शुद्धं धवलशुद्धाऽऽदि, (अण सि) धर्मं कनकाऽऽदि, धाम्यं शाल्यादि, चण्ड्याद् वस्त्राऽऽदि च, सर्वे निरवशेषं, ततः किमित्याह—कर्मैवाऽऽश्रमो द्वितीयमस्यति कर्मोऽऽमद्वितीयोऽवशोऽऽश्रमः प्रकर्तव्यं वाति प्राप्नोति प्रयाति, कं ? परममभवे जन्म (सुंदरऽऽदि) विन्दुलोपात् सुन्दरं स्वर्गाऽऽदि, पापकं वा नरकाऽऽदि स्वकृतकर्मानुकरामिति भावः । तत्र किमप्यर्थो—निनामिव सशरीर एव भवाऽन्तरं यात्युत्तम्ययेति, उच्यते औदारिकशरीराऽपेक्षयाऽऽशरीर एव, तर्हि तत् त्यक्तव्येति का कान्त्याह—(तद्वि) यत्तन् व्यक्तम् एकमद्वितीयं तद्विद्वितीयस्य जन्मोत्पत्त्यं संक्रमणात् तुच्छमसारमत एव कु-

रिसतं शरीरं शरीरकमनयोस्तु विशेषव्यसमालः । (सि) तस्य भवान्तरव्यसस्य सम्बन्धिष्य वीयन्ते स्मृकद्वयनाय इत्यना-
न्यस्यामिति धितिः काश्चरचनाऽऽभिमन्त्र, तस्यार्थं गतं स्थि-
तं वितितमं इत्यथा, तुः पुरेष्ठे, पावकेनाग्निना भावार्थं व पु-
ष्टोऽपि च हातवध दानारम्यविलपितवस्तुसम्पादयिता-
रमन्यवत्, अनुनकाभमन्युपसर्पन्ति, ते हि वृद्धमेनाचक्रदमस्त
इति तद्वर्द्धिर्नैकसाध्य जनकजाऽऽभिमन्त्र, व मरुमसात्कृ-
त्य कृत्वा च लौकिककृत्वाभ्यामन्यत्र च कतिचिद्भिनामि
पुनः स्थावैतत्परतया तथाविधमन्यमेवाऽनुवर्तन्ते न तु त-
त्प्रवृत्तिमपि पृच्छन्ति, आस्तं तदनुगमनमिच्छन्निमाय इति
स्मृद्वयाऽर्थः ।

किं च—

उवशिज्ज जीवियमप्पमायं,
वणं जरा इरइ नरत्त राव ।।
पंचालराया । वयं मुणादि,

मा कासि कम्मणि महालयाणि ॥ २६ ॥

उपनीयते होष्यते प्रकमात् मृत्यवे तथाविधकर्मेभिर्जी-
वितमापुरप्रमायं प्रमायं विनैव, आधीचिरमरणतो निरन्तरमि-
च्छन्निमायाः, सत्यपि च जीविते वयं सुस्मिन्वचकृत्वाऽऽऽमकं
जगत्विश्रस्य इत्यप्यनयति नरस्य मनुष्यस्य राजन् । चक्र
निर्नृ, यतश्चैवमतः पञ्चालराजाः, पञ्चालमण्डलं ज्ञवन्तुते, व-
चनं वाच्यं मृत्वाऽऽकर्ष्य, किं तत्?—मा कार्षी, कामि?—कमो-
श्यसद्वारमकपाणि (महालयाणि सि) अतिशयमहान्ति
महाभ्याऽऽजयः कमोऽऽस्तेषां ये तु तावि, उच्यते पञ्चभिष्य-
भ्यपरापयकुञ्चिममलनाऽऽशीनीति सूत्राऽर्थः ।

एवं मुनिभोक्तृ नृपतिराह—

अहं पि जाणामि अहेह साह ! ,

जं मे तुमं सारसि वक्कयेयं ।

भोगा इमे संगकरा भवन्ति,

जे दुज्जया भवन्तो । अमहारिसेहिं ॥ २७ ॥

अहमपि न केवलं भवानित्यपिशब्दाऽर्थः । जानाम्यवबुध्ये,
तथेतिशेषः, यथा येन प्रकारेण इहास्मिन् अगति साधो !
यत् (यत्) मम त्वं साधयसि कथयसि, वाक्यमुपदेशरूपं व
चः, एतत् पदमन्तरं भवतोक्तम् । तत् किं न विषयान्परित्यज-
सि ? अत आह—भोगाः शब्दाऽऽजय इमे प्रत्यक्षाः सङ्गकराः
प्रतिबन्धोपायका भवन्ति ये, यत्तदोद्य नित्याभिसम्बन्धात्
तुःजेन जीयन्ते अभिभूयन्ते इति बुज्जया दुस्सपजा इति
वावत् । (अजो सि) आर्य ! अस्मादशीरुहकर्मभिर्जन्मुभिरि-
ति गम्यते । पठते च—“ अहं पि जाणामि जे एण सारो,
” पादत्रयं तदेव, अहमपि जानामि जोऽयं सारा—यद्-
ह मनुजजन्मनि प्रधानं चारित्र्यधर्मोऽऽमकं, चस्य गम्यमा-
नत्वापद्यते त्वं साधयसि, येषां प्राप्तिरिति सूत्राऽर्थः ।

किं च—

इत्थिणपुरमि विचा !, ददुयं नरवइ मडिणीयं ।

कामयोगेसु गिदुयं, निपाणसुइ कदं ॥ २८ ॥

तस्य ये अपदिकतस्त, इमं प्यारिसं फलं ।

वायमाणो वि वं धम्मं, कामांगेसु मुद्धिअो ॥ २९ ॥

इत्थिणपुरं (विचा इति) आकारोऽज्ञातुषिका, हे विच !
विचमानं मुने । इदुया नरपतिं सनत्कुमारनामानं चतुर्धचक्र-
वर्तिनं महर्द्धिकं सातिशयसंपदं कामयोगेभूतकृतेषु पुष्टिना-
भिकाङ्क्षावता निदानं अगम्यन्तरे भोगाऽऽज्यसाऽऽमकमशुभम-
द्युमाऽनुबन्धि कृतं निर्वातितमिति ॥ २८ ॥ कदाचित्तत्र कृतेष्वपि
ततः प्रतिकाभः स्यात्त आह—(तस्य सि) सुखपापयेन
तस्माद्विद्वानात् (मे) ममाप्रतिष्ठातृत्वाप्रतिनिवृत्तस्य, तदा
हि स्वया बहुषोच्यमानेऽपि न मन्वेतसः प्रत्यावृत्तिरभूदि-
तीदमेतादृशमनन्तरव्ययमाश्रयं फलं कार्यं, यत् कीदृशि-
स्याह—(जाणमाणो वि सि) प्राकृतस्वाज्ञानव्ययवहु-
ष्यमानोऽपि यद्दं धर्मं स्मृतधर्मोऽऽर्द्धिकं, कामयोगेषु मू-
र्च्छितो गृहस्तदेतत्कामयोगेषु मूर्च्छन्तं मम निदानकर्दणं
फलम्, अन्यथा हि ज्ञानस्य फलं विरतिरिति कथं न जा-
ननोऽपि धर्मोऽनुष्ठानावाप्तिः स्यादिति भावः । इति सूत्र-
द्वयाऽर्थः ।

मुनिज्ञानफलमेवोदाहरणतो दर्शयितुमाह—

नागो जहा पकज्जोऽवससो,

ददुं थलं नाभिसमइ तीरं ।

एवं वयं कामगुणेषु गिद्धा,

खंचित्तुणो मममशुभवपयो ॥ ३० ॥

नागो इत्येति, यथेति दृष्टान्तोपदेशकः, पञ्चप्रधानं जलं प-
ङ्कजलं यत्कलमियुष्यते, तत्राऽवससो निमग्नः पङ्कजला-
वसः सन् इदुयाऽवसस्य स्थलं जलविकलभूतलं (न)
नैवाभिसमेति प्राप्नोति तीरं पारमर्षेणैवमानत्वात्तीरमप्य-
स्तां स्थलमिति भावः । इत्येवंविधकामगवत्, व्यभि-
त्यारमिर्देशे, कामगुणेषु कृतेषु गृह्या मूर्च्छिता न भिन्नोः
साधोयोगे प्रधानं सदाचारलक्षणम्, अनुमज्जामोऽनुसत्ता-
मः । अमी हि पङ्कजलोपमाः कामभोगाः, तत्तत्परतत्परतया
न तत्परित्यागतो निरपायतया स्थलमिव मुनिमार्गमवग-
च्छन्तोऽपि पङ्कजलावगमनगजवद्वयमनुगन्तुं शक्नुम इति
सूत्राऽर्थः ।

पुनरित्यनार्शनाय मुनिराह—

अरुवइ कालो तुतिरि राइओ,

न याहि भोगा पुरिसाणं निचचा ।

उवेचच भोगा पुरिसं चयेतो,

दुमं जहा लीणफलं व पक्खी ॥ ३१ ॥

अस्येति अग्निकामति, कालो यथाऽऽयुःकालः, कि-
मित्येवमुच्यते ? अत आह—रवरति शीघ्रं गच्छन्ति राज्ञो
रजन्तो, विनोपलक्षणं वैतत्, ततोऽनेन जीवितव्यस्यानि-
त्यस्यम् । उक्तं हि—“ क्षणमादिवसमास—चक्रलने गच्छन्ति
जीवितद्वान्ति । इति विद्वानपि कथमिह, गच्छन्ति नि-
द्रावणं रात्रौ ? ॥ ३१ ॥ ” अथवा “अस्येति अनीयं याति, को-
ऽसौ ?—कालो, कुत एतत् ? यतः स्वरान्तं राज्ञया, न यापि
भोगाः पुत्राणां नित्याः शाश्वताः अपेक्षितकर्मणां क-
र्तव्यं जीवितमुक्तनीतितः न नित्यं, किं तु भोगा क्षयि, य-
त उपेत्य स्वप्नवृत्त्या, न तु पुत्राणां निपायेण भोगाः पुत्र-
व्यञ्जनि परिहरति, कथमिव क इवेत्याह—दुमं वृत्तं यथा

कीयानि विनष्टानि कलानि वस्त्रासीः क्षीणफलस्तैः, केचोप-
म्ये, उक्तं हि—“मिथ विव विव इव व विव इवायै वा” ॥ ८ ॥ २
॥ ८ ॥ मिथकमध्यायः, ततः पत्नीव विवग इव, फलोपमानि हि
पुण्यानि, ततस्तदपगमे क्षीणफलं बुलमिव पुकं पक्षिवज्रोणा
विमुञ्चन्तीति सूत्रार्थः ।

यत एवमतः—

अइसि भोगे चरुं असतो,
अजाई कम्माई करेहि राय ।
धम्मे ठिओ सव्वपयाणुकेपी,
तं होहिंसि देवो इमो विउच्ची ॥ ३२ ॥

यदि तावदसि त्वं भोगान् स्वकृतम् अपहानुम्, अशकः
असमर्थः, पश्यत ए— (अइ तंसि भोगे चरुं असतो णि)
यादं चैवं नावत् कतुमशकस्मत्तः किमियाह—आयायि इय-
धर्मेभ्याः तानिस्त्रुताऽऽदिभ्यो दूरयानानि शिष्टजनेष्विना-
मतिं यावत्, कर्माद्यनुष्ठानानि क राजन् । धर्मे प्रकमात्
गृहस्थधर्मे सम्प्रवक्ष्यामि शिशुऽऽवरिताऽऽवारलक्षणे स्थि-
तः सन् सर्वप्रजातुकम्पी समस्तप्राणिव्यापारः, ततः किंफल-
मियाह—तत इत्यायं कर्मकरणाऽऽविश्रयसि देवो वैमानिक इ-
त इत्यस्मान्मुच्यमवाप्तनरम् । (विउच्ची णि) वैकि-
शरीरवानित्यर्थ इति बुद्ध्याः, गृहस्थधर्मेभ्योऽपि सम्प्रव-
क्ष्यामि विरतिकपस्य देवलोकफलत्वेन उक्तवा इति भावः । इ-
ति सूत्रार्थः ।

यद्यमुक्ताऽपि यदाऽऽसौ न किञ्चिन्प्रतिपद्यते तदा तद्वि-
धेयतामवधारयन्मुनिराह—

न तुम्ह भोगे चरुण बुद्धी,
गिद्धोऽसि आरंभपरिगइहु ।
मोई कम्मा इणित् विण्णतो,
गच्छामि रायं । आरंभिओऽसि ॥ ३३ ॥

मेति प्रतिषेधः, तव भोगान् शब्दाऽऽदीनुपलक्षणत्वादनार्यक-
मोक्षि वा, (चरुण णि) त्यक्तम्, बह्ना-लोपकारत्वाद्भोगो-
क्त्यक्त्वा धर्मो मया विधेय इति बुद्धिरवगतिः, किं तु युजो
बुद्धिर्बुद्ध्याऽसि भवसि, केयुः, आरम्भपरिग्रहेषु भवग्रहेषु
मोघपारेषु वतुष्यद्विद्धिदाऽऽदिस्वीकारेषु च (मोई णि)
व्यापारिणं यथा भवत्येवं, सुखस्यत्यादा मोक्षो-निष्क-
लो मोक्षेन वा पूर्वजन्तुमि मम आत्माऽऽसीदिति स्मृतिरलक्षणे
न कृतो विहित एतावत् विप्रलापो विविचर्यर्थवचनोपन्या-
साऽऽत्मकः, संप्रति तु गच्छामि प्रजायि राजन्नामिन्वितः सं-
भाषितोऽनेकाधर्माज्जातुं पुष्टा वाऽसि भवसि । अयमाशयः—
आनेकाधा जीविना जित्यस्याऽऽदिश्रीमद्भारेणानुशिष्यपाठस्या-
पि ते न मनागपि विषयविरक्तिरित्यविनेयस्यानुपेक्षैव श्रेयस्क-
री । उक्तं हि—“मैत्रीप्रमोदकावययमाधवस्थानि सव्वमुपाधि-
कलिण्यमामाविनेयेषु” ॥ तस्यां ०-६ सू० ७ अ० इति सूत्रार्थः ।

इत्यमुक्तवा मते मुनौ ब्रह्मदत्तस्य यदभूत्तदाह—

पंचालराजा वि यि बंभदत्तो,
साहुस्स तस्स वयणं अकाउं ।
अमुत्तरे सुंजिय कामभोगे,
अमुत्तरे सा नरप पविट्ठो ॥ ३४ ॥

(पंचालराजा वि यि) अपिः पुनरर्थे, यः पूरणे, ततः
पञ्चालराजः पुनर्ब्रह्मदत्तः—ब्रह्मदत्ताभिधानः साधोस्तपस्वि-
नस्तत्त्वान्तराज्ञस्तथा क्वचनं हितापदेशदृश्यं वाक्यमकृत्वा
वञ्जतनुलवत् मुलकर्मतयाऽऽप्यन्तमुद्देशवाननुष्ठाय अनुत्त-
राम्भयोत्तमम्, मुक्तत्वा अनुप्राप्य कामभोगानुल्लापान-
नुत्तरे स्थित्वादिभिः सकलनरकज्येष्ठे अर्थात्तद्वान इति या-
वत्, स ब्रह्मदत्तो नरको प्रतीतेः प्रविष्टः, तदन्तस्तरणः, तदनेन
निदानस्य नरकपर्यवसानफलत्वमुपदर्शितं भवतीति सूत्रार्थः ।

इह वास्य शेषवक्तव्यताम्बिका अपि निर्मुक्तायाः
पञ्च दृश्यन्ते । तद्यथा—

इतीरयणपुरोहिय-भिजाणं बुगहो विणासमि ।
सेणावइस्स भेओ, वकम्मं चैव पुत्ताणं ॥ ३५ ॥
संगम अत्थिभेओ, मरणं पुल्ल वृयणयउज्जाण ।
कदगस्स य निम्भेओ, दंदो य पुरोहियकुलस्स ॥ ३५ ॥
जउषरपासायमि य, दारे य संवरे य णाले य ।
तत्थो अ भासए ह-रिणए य तह कुंए चैव ॥ ३५ ॥
कुकुहरइतिलपणे, सुदेसणो दाए य नयणिट्ठ ।
पचकिञ्जससंवर, कलाओ तह भासए चैव ॥ ३६ ॥
केतुपपज्जुयामि य, इत्थां वणकुंजरे कुम्माई य ।
एए कणालेभा, वोद्धव्वा बंभदत्त ॥ ३६ ॥
एतास्तु विशिष्टसंयदायामात्मका विविचरन्ते ।

सम्प्रति प्रसङ्गत एव चित्रवक्तव्यतोष्यते—

चिच्छो वि कामाई विरत्तकामो,
उदत्तचारित्ततो भेसी ।
अणुत्तरे संजम पालइत्ता,
अणुत्तरे सिद्धिगं गउ णि ॥ ३५ ॥ णि वेमि ॥

चिच्छोऽपि जन्ममर्तरनामतस्त्रिधाभिधानस्तत्पश्यति, अत्रा-
ऽपि अपिः पुनरर्थे, तद्विप्रः पुनः कामिभ्योऽभिज्ञपयो-
यशब्दाऽऽदिभ्यो विरक्तः परास्तुकोभूतः, कामोऽभिज्ञापोऽ-
स्यति विरक्तकामः, उदात्तं प्रधानं चारित्र्यं च सर्वविरतिकरं,
तपस्व-द्वैधार्थिषु वस्य स उदात्तचारित्र्यतयाः । पाठादन्ते-
उदप्रकाशिततया वा ग्रहेषु महाविधौ, अनुत्तरे सर्वसंयम-
स्थानोपरिवर्तिनं (संजम णि) संयममाश्रयोपरमयाऽऽदिकं
पालयित्वाऽऽसेव्य अन्तर्त्तरे सर्वलोकाऽऽकाशोपरिवर्तिनीम-
तिप्रधानां वा सिद्धिगतिं मुक्तिराम्नीं गतिं गतः प्राप्तः । इ-
ति सूत्रार्थः । इतिः परिसमाप्ती, प्रवीचीति पूर्ववत् ।
उक्तोऽनुगमः, सम्प्रति नयास्ते च पूर्ववत् । उक्तो १३ अ० ।
तं० । स्या० ।

“ ब्रह्मदत्ते मृतिं प्राप्ते, ब्रह्मदत्ते चक्रवर्तिनि ।
क्षीररत्ने तस्मिन्तोऽवादी-ज्ञेयान् मुक्तव्यं मया सह ॥ २ ॥
तथाहं न मम स्पर्शः, सद्यन्ते चकिण्ण विना ।
तं प्रत्याययितुं वाजी, मुखाद्यावत्स्वी तया ॥ ३ ॥
कष्टः करेण तत्कारणं, बलद्वैतः क्षयाम्भुतः ।
तथाऽप्यप्रत्यये तस्य, कृत्वा लोहमयं नरम् ॥ ४ ॥
पारिरेभे तथा सोऽपि, दैवादायुः व्यलीचत ।

ततोऽभूत्प्रत्ययस्तस्य, इदं की वा न प्रप्यते ? ॥ ५ ॥ ”
आ०क० १ अ० । तं० । स्था० । अजिनस्वामिनः सुव्रतस्वा-
मिन्प्रथममिच्छादायकं । आ० म० १ अ० । नि० चू० । स्था० ।
बेनदत्ते शं राया आउरंतचकवही सचपयुडं उडुं उड-
नेयं सच य वाससपाई परमाउं पालइत्ता कालपास कालं
किचवा अहे सत्तमाए पुढवीए अपइह्वाये गुरए नरइय-
चाए उववणे । स्था० १० डा० ।

तथा चक्षुर्विकलां ब्रह्मदत्तचकी रात्रौ जिनघतिसहस्राधि
कलङ्कपाणि करोति, तानि किं चक्षुर्विकलानि, स्वाभावि
कानि वेति प्रश्ने, उत्तरम्—ब्रह्मदत्तचकी यानि कपाणि विकु-
र्वन्त तानि प्रायशश्चक्षुर्विकलानीति । प्र० ४६० सेन० ३ उक्ता० ।
बेनदीच-ब्रह्मदीप-पुं० । आमीरविषये कृष्णवेणुनाघोमध-
द्विप, नि०चू० १३ उ० । पि० ।

बेनदीविषाह-ब्रह्मदीपिकाह-पुं० । ब्रह्मदीपिकाशास्त्रोप-
लब्धे सिद्धान्तके आचार्ये ।

बेनदीविषा-ब्रह्मदीपिका-स्त्री० । ब्रह्मदीप आर्यसमितिचूरी-
यामात्मिके प्रमाजितेः पालितप्रमुखिस्त्रापसपञ्चशतकेः प्र-
चालितायां शाखायाम्, कल्प० ।

धेरदितो शं अजसमिपदितो गोयमसगोत्तदितो इत्य शं
बेनदीविषा साहा रिगुगया ।

आमीरदेशे अचलपुराऽऽस्य कक्षा-वेणानघोमधये ब्रह्मदी-
पे पञ्चशती तापसामाभून्, तेष्वेकः पादलेवेन भूमाविव
जलापरि गच्छन् जलालिप्तपादो वेणामुत्तीये पारणार्थं या-
न, तस्य अर्धा एतस्य तपःशक्तिः जेतुं न कोऽपि प्रमा-
वीति क्षत्या आदौः श्रीधरस्वामिमातुला आर्यसमितस्त-
स्य आहूताः, तैस्त्रै-स्त्वाकामिन् पादलेपशक्तिरिति । आदौस्ते
स्वगुहं पादपादुकाधावनपूरस्वरं भोजिताः ततस्तेः सहैव
आह्ना नदीतटमगुः, स च तापसा धाष्ट्यमालम्ब्य नद्यां
प्रविशन्नेव बुद्धिं लभन्, ततस्तेषामपञ्चाजना, इतश्च तत्राऽऽ-
र्यसमितिचूरीऽभ्येय लोकवेधनाय योगयुग्मं सिद्धा ऊचु-
र्वैचै । परम्पारं यास्याम इत्युक्तं कूल मिलिते, बभूव बह्वा-
र्थम्, ततः सूर्यस्तापसाऽऽधमे गत्वा ताम्रनिर्घोष्य प्रा-
प्राजयन्, ततस्त्रयो ब्रह्मदीपिका शाखा निर्गताः । कल्प-
२ अधि० ८ लघु ।

अचलपुरावचकसमुद्रायकथा चेत्यम्—

“ बहुमहसालभाषे-ण पडरसामयसंसंगयत्तेण ।
निजिगिय कययअचलं, अचलपुरं अरिय वरनयरं ॥ १ ॥
नत्थ इतिह जइयवयय-पमायकाकयणसमुमकण्ण ।

उत्सग्गउववायविक, बह्वे सुमहहिंया सङ्गा ॥ २ ॥

कषाविज्झानइअं-तगिम तथेव तावसा बहव ।

निवसितु तत्थ पगे, विसारसं पायलेवधिम ॥ ३ ॥

यत्तमगे इव धणियं, जणयंता विअयं लाय ॥ ४ ॥

तं ददुं सुजजणो, दुस्सहमिच्छस्तानावत् तपो ।

महिसो विअऽदइसण-पक्के निस्संकमणुत्तुतो ॥ ५ ॥

जइ पण्णक्के अम्हा-ण सासणे दीसए गुणपहावो ।

न तद्दा तुम्हं इय सो, धिट्ठो धरिसेइ सङ्गणं ॥ ६ ॥

मिच्छस्तथीरकणं, मा मुज्झां ह्वेइ इय सङ्गा ।

उत्सग्गपयं लीणा, तं विट्ठीए वि न नियति ॥ ७ ॥
अइ मउलियकुमयपमो-यकरवो वहरसाभिमाउलओ ।
सिरिअजसमियचूरी, सूह उव समागसो नत्थ ॥ ८ ॥
सविट्ठीए सव्वे, वि सावया ते लहुं समागम्म ।
भूमिजिनमउलिकमत्ता, सुउपयकमलं नमंसति ॥ ९ ॥
वाइजलुल्लियनयथा, सुदीणवयथा, य निययतिर्यस्त ।
संसति तावसकयं, तामसमसमंजसं सव्वं ॥ १० ॥
अइ भणइ गुक् सङ्गा । अविदहजणं इमो कवडुज्झी ।
केणाऽवि पायलेव-णमुइपयारण व्वेइ ॥ ११ ॥
न हु काऽवि तथोमत्तो, तवमिणो तावसस्त एवस्त ।
तं सोउं ते सङ्गा, वंजिय गुरुणो सा सविहं ॥ १२ ॥
अववायकरणमयं, नाउं ते सावया विमलमइणो ।
अइ तं तावसमइआ-वुरेण भुत्तुं निमंतेति ॥ १३ ॥
सो वि य बहुलोयुत्तो, पत्ता एगस्स सावगस्स मिह्णे ।
ते ददुं समयन्, सहसा अमुत्तिर सो वि ॥ १४ ॥
उववेसिय भणइ इमं, पण्णालावसु निययपपउमं ।
न हवइ गुरुएसु धुयं, अत्थोयं पत्थया विट्ठला ॥ १५ ॥
तस्स अणुच्छिनस्त वि, पाए पाऊय उंसिणनीरेण ।
नह सो धोयइ जइ त-त्थ लेवमंधो वि न हु ठाए ॥ १६ ॥
गवयपांडवलिपुव्वं, तं भुज्जावइ न सो पुणो गुणइ ।
मोयणआसायं पि हु, भाविविगोवणमएण भिस्सं ॥ १७ ॥
अजलेमकुहुंइसण-समुस्सुएयं जेणण परियरियो ।
सरियानीरं पुणरिये, जिमंउं सो तावसो पत्तो ॥ १८ ॥
अज वि य लेवअंसो, कोऽपि इविज्झ लि वितिय पविट्ठो ।
नदीरे बह्नु बुद्धिं, पकुणो बुडुबुडारायं ॥ १९ ॥
किअरममुणा माया-विणा वयं वंजिय सि वितंता ।
मिच्छल्लितोऽवि जाया, तद्वाऽगुरत्ता अइणधम्मं ॥ २० ॥
तक्कात्तं तुमुल्लं, नयरज्जे तह्य दत्तताल्लमि ।
पत्ता समियाऽऽवरिया, कुत्तंबहुज्जोसंजोगा ॥ २१ ॥
काउमणा जिणसासण-पमावणं सविय अंतरालमि ।
जोगविलेसं लांवउं, लोयलमक्कं इय भणितु ॥ २२ ॥
विष्णुं तुह परतीरे, गंतुं वयमंकिज्झमं तस्मा अति ।
तसइदुगं पि मिलियं, सायं, विचाइलजुयं व ॥ २३ ॥
तसो अमेदआणं-दुपुज्जउवअसंउपरियरिया ।
सिरिअजसमियगुरुणो, परतीरभुयं समसुपत्ता ॥ २४ ॥
ते तावसा निपउं, आयरियपयंसियणमाव सं ।
सव्वं गयमिच्छत्ता, तेसिं समीये पवजिज्झु ॥ २५ ॥
बेनदीवनिवा-सिणु सि तेसि पहाणवासमि ।
बेनदीवनामः, समणा सुयविसुत्ता जाया ॥ २६ ॥
इय समियकुमयनावा, भविज्जुमणनयपयणं निहिममोयकरा ।
नयजलहरसारिच्छा, गुरुणो अज्जथ विहरिस्सु ॥ २७ ॥
ते सावया वि सुइरं, सिरिंजणवरपवयणं पमावित्ता ।
परिपालिय मिहिधम्मं, सुगईए भायणं जाया ॥ २८ ॥
“ इत्युत्तगोपवाइयकृशालधियो वधमिध्यावकक्षाः,
विस्फुज्जमलवया अचलपुरवरआचकाः सुतु दत्ताः ।
धीमत्तीयेथानीयस्वरहितनक्रोत्तपणये बभूवुः-
तस्माद्भ्याः । विधेकद्रुमघनसालिनं कौशलं तत्र यत्ता ॥ २६ ॥ ”
प०२ २ अधि० ६ लघु० ।

बेनदेवयाग-ब्रह्मदेवताक-न० । ब्रह्माभिधेवताके, सु०प्र०

१० पाहु० १२ पाहु०पाहु० ।

बंभप्पहाण-ब्रह्मप्रधान-वि० । ब्रह्म ब्रह्मचर्यं कुशलानुष्ठानं वा, प्रधानसुखं यस्य । ब्रह्मचर्येणोत्तमं, श्री० ।

बंभवेणु-ब्रह्मवेणु-पुं० । जानिमात्रब्राह्मणे, वि० । निर्गुणे, स्था० ६ डा० ३ उ० ।

बंभयारि (ण)-ब्रह्मचारिन्-पुं० । ब्रह्मणश्चर्यं ब्रह्मचारः, न विद्यते यस्यासौ ब्रह्मचारी । आनु० । मैथुनविरते सं-यत्, आच० ३ अ० । नवविधब्रह्मचर्यगुणिसुते, आच० २ भु० १ अ० १ अ० ६ उ० । सूत्र० । " जहा विरालाऽऽवसह-स्स मज्जे, न मूलपाणं वसही पसत्था । एमेव इत्थोण-लेयस्स मज्जे, ण बंभयारिस्स खमो णिवासो ॥ १ ॥ " उत्त० ३२ अ० । पार्श्वेनायस्य चतुर्धेयलघरे, स्था० ८ डा० १ स० । प्रअ० । कल्प० । उत्त० । तथा " आं देह कणयकोडी, अह-वा करिह कणयजिणभवणं । तस्स न तत्तिअ पुणं, जत्तिअ बंभवेण धरिण ॥ १ ॥ " एतद् ब्रह्मचर्यं किं द्विषस्यते, याव-ज्जीवसम्बन्धि बन्ति प्रश्ने, उत्तरम्—एतद्ब्रह्मचर्यं मुखयुस्या यावज्जीवसम्बन्धि, अथवसायविशेषणं द्विषसाऽऽदिसम्ब-न्धपीति । ३२ प्र० सेन० ४ उल्ला० ।

बंभलिउज-ब्रह्मलीय-न० । सुस्थितसुप्रतिबुद्धाभ्यां निर्गतस्य काटिकगणस्य प्रथमकुले, कल्प० २ अवि० ८ लृण ।

बंभलोय-ब्रह्मलोक-पुं० । ब्रह्मनामकम्प्राप्तिरते पञ्चमदेवलोके, स्था० १० डा० । प्रह्ला० । अ० । ६०५० । उपा० । (तत्त्वकल्पना 'ठाण' शब्दे चतुर्थभागे १७७ पुष्टा गता)

" बंभलोएणं कपे छ विमाणपत्तहा पत्तत्ता । तं जहा-अए, विए नौरप, निम्मले, विनिभिरे, त्रिसुद्धे । " स्था० ६ डा० । प्र० । वि० । अ० ।

बंभवे-ब्रह्मविन्-पुं० । ब्रह्माऽऽश्रयमलकलङ्कविकल्पयोगिशमं वे-त्तीति ब्रह्मविन् । यदि वा-अष्टादश्या ब्रह्मति । ब्रह्मवसरि, " धम्मं बंभवे " । आच० १ भु० ३ अ० ।

बंभवेइ-ब्रह्मप्रतिन्-पुं० । ब्रह्मणा मोक्षस्य व्रतं ब्रह्ममन्त्रम्, तद्यस्यास्तीति । कुशलानुष्ठायिनि, सूत्र० २ भु० ६ अ० । ब्राह्मणजातिमन्त्रे, सूत्र० २ भु० ६ अ० ।

बंभवेव्का-ब्रह्मवच्चा-स्त्री० । ब्रह्महत्यायाम्, ब्रह्मवधज-निते (नि०चू० १२ उ०) पापे, वृ० १ उ० २ प्रक० ।

बंभवेहिसय-ब्रह्मवर्त्तसक-न० । ब्रह्म बृहत्त्वात्सकलो लोक-स्वध्वस्तसकं सुकुटकम्प । निजशिलायाम्, स० १२ सम० ।

बंभवेण-ब्रह्मवेन-न० । षष्ठ्यद्वयलोकिये स्वनामस्त्वाते विभाने, स० ११ सम० ।

बंभवेव-ब्रह्मव्रत-न० । ब्रह्मचर्ये, नि०चू० १ उ० । " शक्यं ब्रह्मव्रतं धारं, शरीरं न तु कातरं । करिपयाणसुवृक्षां करिभिर्न तु रासमे ॥ १ ॥ " स० १ सम० । महा० ।

बंभवादि (ख)-ब्रह्मवादिन्-पुं० । ब्रह्मवादी । ब्रह्मजितवार्त्तादि, स० १ काण्ड । (तत्त्वावध-'एगवाह'शब्दे तृतीयभागे ३६ पृष्ठदक्षिणः । (आना) शब्दे द्वितीयभागे १६६ पृष्ठे च आत्मभेदप्रस्तावे उपदर्शितः) ले-शतस्विह तन्मतं दूषयते—तत्र हि क्षेत्रज्ञाः परमब्रह्म-

विस्तुल्लिङ्गकल्पः, तेषां च ततः पृथग्भावेन ब्रह्मस-त्वात् एव कश्चिदपरो हेतुरिति, सा तद्व्येष्टिपि तथावि-धैव, तद्वदेव भूयः पृथक्त्वाऽऽसिः, एवं हि भूयो भव-भावेन न सर्वथा जितमयत्वं, सहजभवभाववर्त्तकत्वौ तु त-त्त्वत्त्वाभावतया भवत्युक्तवत् शक्तिकेष्टाणि सर्वथा भयपरि-ह्य इति निरूपयितमेतत् । न सकृद्विचटनस्वभावस्य कल्पनयाऽऽने ऽप्येवमेवदोष इति न्याय्यं वचः, अनेकं होषोपपत्तेः । तथाहि—नद्विचटनं शुद्धादशुद्धाद्वा ब्रह्म इति निरूपणीयमेतत् । शुद्धविचटने कुतस्तेषामिहाशुद्धिः, अशुद्ध-विचटने तु तत्र तयोऽपार्यकः, न चैवमेकमविभागं च न-द्विति, अनेकत्वे च परमताङ्गीकरणमेव, तद्विभागानामेव नात्या आत्मन्यादिति । एतेन यदाह—

" परमब्रह्म एतं, क्षेत्रविद्दोऽंशा इयवस्थिता वचनात् । वहिम्बुल्लिङ्गकटायां, समुद्रलवणोपमाम्बुष्ये ॥ १ ॥ सादिपृथक्कथममीषा-मनादि वाऽऽहेतुकाऽऽदि वा चिन्त्यम् । युक्त्या ह्यनीन्द्रियत्वात्, प्रयोजनाऽभावात्तत्त्वम् ॥ २ ॥ कृपं पतिनांसारण-कलुप्सतुपायमागं न्याय्यम् । ननु पतिनः कथमयमिति, हन्त नयादर्शनादेव ॥ ३ ॥ भवकूपपतितसर्वो-सारकतुरिपि युत्पन्ने होवम् । तदुपायमागंमूलं, वचनाच्छेद्यशुद्धानं ॥ ४ ॥ एवं वाऽऽने सति, वर्षेतिनांसाऽऽद्यमङ्गनं नीत्या ब्रह्मणि वर्णाभावात्, क्षेत्रविद्दं द्वैताभावाच्च ॥ ५ ॥ "

इत्यादि । एतदपि प्रतिलिप्तम्, अद्याप्यवस्थितम्, दृष्टेष्टा-ऽविकलस्य वचनस्य वचनत्वात्, अन्यथा नतः प्रवृत्त्यसिद्धेः, वचनानां बहुत्वात् मिथो विकटोपपत्तेः, विशेषस्य दुष्प्र-त्यत्वात्, एकप्रवृत्तपरवर्धनत्वात्, नस्याप्यनिरप्रवृत्तौ यद्वक्तव्यवचनस्याप्योजकत्वात् । तदन्तरनिर्गणकरणादिति न हादुपं ब्रह्मणं प्रवर्जितं वाऽवगम्यमाना दृष्टे वा मयमानः तद्वृत्त इत्युच्यते, न च दृष्टेनारवगमो विचा-रणमन्तरं, विचारश्च युक्त्या इत्यालोचनीयमेतत्, कृप-पतिनोदाहरणमप्युदाहरणमात्रं, न्यायानुपपत्तेः, तदुद्धृता-ऽऽदेशिपि तथादर्शनाऽभावात्, तत्र बोलागं दो-षसम्भवात्, तथा कलुप्सतुपायत्वात्, प्रयानैककटायां, न चोपायमागंमपि न विचारकपं, तद्विहाऽपि विचारो-ऽनाश्रयणीय एव, देवाऽऽप्यसं च तत्, अनीन्द्रियं च देव-मिति युक्तरविषयः, शुकुनाऽऽद्यागममुक्तिविषयतायां तु समा-न एव प्रमङ्ग इतरत्राऽपि इति, तस्माद्यथाविषयं त्रिको-टिपरिशुद्धविचारशुद्धिः प्रवर्तितव्यम् । ल० ।

बंभेविआ-ब्रह्मविद्या-स्त्री० । परमार्थप्रकारं, आ०म० १ अ० । बंभसंति-ब्रह्मशान्ति-पुं० । स्वनामक्याते महद्विकयले, जी० १ प्रति० । ती० ।

बंभमाहण-ब्रह्ममाधन-पुं० । ब्रह्म शानं साधनं यस्य स ब्रह्म-साधनः । अथवा-ब्रह्म आत्मा, स एव साधनं यस्य सः । ब्र-ह्मज्ञानसाधनकं, आत्मसाधनकं च । अष्ट० २८ अष्ट० ।

बंभमुत्तय-ब्रह्ममुत्रक-न० । यक्षापवीतं, आ०म० १ अ० ।

बंभमण-ब्रह्ममन-पुं० । श्रेयमद्वयस्य पुत्रशतकान्तर्गते द्विच-त्वारिंशत्तमे पुत्रे, कल्प० १ अवि० ७ लृण । वाराणसीवा-स्तस्य स्वनामक्याते भोद्विनि, च०र० ।

" नङ्गाविभूषिता नमिद-कानिना वृषभूषिता ।
शम्भोर्भूमिरेवात्रास्ति, पुत्री वाराणसी वरा ॥ १ ॥
वारिद्रश्चमुद्रितस्त्रय, ब्रह्मतेजोऽनवद्रक्षिणः ।
यशोमयी च तत्पत्नी, सोऽप्यदाऽगात् बाहः पुरात् ॥ २ ॥
अवधानां धर्ममावधानं, दण्डोद्यानगतं मुनिम् ।
प्रसूय्य मुनिः अष्टौ, निषत्वात् तन्मित्रिके ॥ ३ ॥
मुनिराक्य इहा भवयः, यावज्जीवोऽवमेवजिते ।
सावदाह्वरमादके, तावत् कर्माणि चाग्नेयत् ॥ ४ ॥
ततोऽप्यवन्तुःकारिण, सहजं दः सदायसी ।
तस्मात्सुखेतिष्याऽऽदर-गृहिसयाउया मनोविष्णा ॥ ५ ॥
अष्टयुजोऽप्योदशक्योऽय-मुपदेशः प्रभो ! ननु ।
सुनिः शोचं गृहस्थाना-संस्तन भो ! पौषधमनम् ॥ ६ ॥
तत्राऽऽदाराङ्गनकारा-ऽऽब्रह्मवरायावचैरनम् ।
देशतः सर्वतो वाऽपि, कर्तव्यं द्विषिषं विष्णा ॥ ७ ॥
यावत्कालमिव धर्मो, विभर्ति भावको व्रतम् ।
तावत्कालं च विष्णो, यस्यावाराणुपालकः ॥ ८ ॥
अन्वेष्यन्तरे कश्चि-दङ्कः स्वमहुराभिधः ।
वभाषे पौषधऽऽस्त्रेन, व्रतवानेन म कृतम् ॥ ९ ॥
अष्टयुजोऽय सुनि नत्वा, किं विद्वेषोऽस्य पौषधे ? ।
प्रकृत्या भद्रकस्याऽपि, जातस्य आवर्ते कुले ॥ १० ॥
मुनिः स्माऽऽह भवाद्भस्मा, पूर्वोऽयं भवेऽभवत् ।
नगयो किल कीशऽभ्यस्य, समवेक्षानिधो वणिक् ॥ ११ ॥
आतरी तत्र वाऽभूत्, महेभ्यो भावकोऽस्मी ।
जिनवेक्षानिधो गेष्टो, धनस्यः कनिष्ठकः ॥ १२ ॥
कुटुम्बभारमारोप्य, जिनदेवोऽप्यदाऽनुजे ।
पौषधं पौषधामारे, प्रत्यहं विक्षिन्ना यथात् ॥ १३ ॥
अप्यदा पौषधस्यस्य, तस्योपदेऽवधिचलतः ।
ज्ञात्वा ज्ञानोपवागेन सोऽवादीदनुजे यथा ॥ १४ ॥
वत्सावशिष्टमायुस्ते, नूनं जने दिनात् दृश ।
विषेहि बाणस्य स्वार्थं सावधानमना भुशम् ॥ १५ ॥
धनदेवस्तनः कृत्वा, कैलेयं वृक्षां गरीवसीम् ।
वत्सा दानं च दीनाना-मर्दानो निनिदानकः ॥ १६ ॥
संघं च क्षमयित्वाऽसौ, विषाद्यानयनं सुषोः ।
तृणमस्तारके तस्यै, स्वाध्यायध्यानमगारः ॥ १७ ॥
क्षेमदेवोऽय तत्रैव-सूत्रे भो भो ! कथं भवेत् ? ।
गृहस्थस्य सत्संगत्वा-द्वचिज्ञानमीदृशम् ? ॥ १८ ॥
अथेनदपि बन्तु सत्यं, भवेद्भद्रं ततो भुशम् ।
अर्हाप्ये पौषधं ज्ञान-मानोः पूर्वाचलोपमम् ॥ १९ ॥
धनदेवोऽय तत्राहि, स्मरन् वज्रतमस्त्रियम् ।
विषय हादशे कथ्ये, इन्द्रसामानिकोऽजनि ॥ २० ॥
कलिहरस्य तस्याऽऽशु, यथा संनिहितामरी ।
गन्धाम्बुपुष्पवृष्ट्याधेऽधकं तुष्टैर्हामहः ॥ २१ ॥
क्षेमदेवोऽपि वीर्यैत-दीपच्छादालुनां दचन् ।
पौषधं प्रायश्चक्षकं, धर्मकामो यदा तदा ॥ २२ ॥
कृत्वाऽऽवाहयतुर्मासे, सोऽप्यदा पौषधमनम् ।
तपस्त्रिष्यां तपस्याय-सुषुप्तौ द्वयस्त्रिष्यत् ॥ २३ ॥
अर्हा ! दःकमर्हा ! दःकः, सुषुप्तौऽऽदिसंभवम् ।
व्यवसायोऽतिचयोऽसौ, पौषधं हि ततो वृत्ता ॥ २४ ॥
अन्तरेषु सुरो भूत्वा, सोऽभूत् सङ्गद्वारो जयम् ।

यन्वीषधाम्बुतः प्राक् तत्, ततोऽपि तदाकृत्या ॥ २५ ॥
ब्रह्मतेन हात भूत्वा, प्रणिपत्य पुनर्गुणम् ।
पौषधमनमादाय, धर्ममयो ययौ गृहम् ॥ २६ ॥
ततः प्रभृति स अष्टौ, सुज्ञेन प्राप्तजीविकः ।
किष्कालमतीयाय, कुत्रापि पौषधमनम् ॥ २७ ॥
अप्यदा तत्पुराधोश, स्त्रोऽकस्मादपुत्रिणि ।
पुरेऽरिमिमेजमाने, अष्टयसौ शर्ममानुषः ॥ २८ ॥
गत्वा मगधदेशेषु, ग्रामे प्रत्यनवर्तिनि ।
कस्मिन्नाजीविकादतो-रधुवास विषेयशात् ॥ २९ ॥
एकदा स तु मेप्राते, चतुर्मासकपर्षणि ।
धर्मोत्थानकरणे, लालसे ध्यानवानिति ॥ ३० ॥
अर्हा ! मे हीनपुण्यवत्—महो ! मे विषिषकता ।
यदहं न्यपनं स्थाने, साधुनाधर्मिकोऽस्मिने ॥ ३१ ॥
अभविष्यदहं कैव्यं मयं चसत्सदा मुदा ।
विधिसारमवभिन्द्य, द्वयतो भावतोऽपि च ॥ ३२ ॥
गुरुषोऽप्यभविष्येक्ष-द्वयं सर्वत्र निःस्पृहाः ।
अदायं हादशाऽऽवने, वन्दनं तस्यैहिषु ॥ ३३ ॥
एवं विविन्त्य स अष्टौ, अष्टयिर्गृहकाणिक ।
स्वाऽऽयसं पौषधं चक्रे, कर्मभाषिसदीपयम् ॥ ३४ ॥
इतश्च तदष्टुहं नित्यं, कर्वाविकयणकुञ्जलाय ।
कथायाः पुरुषाः कवि-विषेर्दुर्गुणकुञ्जयः ॥ ३५ ॥
ततश्च तैर्गर्हणः, अष्टिनाः पौषधस्यः ।
समहा ब्रह्मविभोऽपि, कालेऽवत्सीकथाविधि ॥ ३६ ॥
निशायप्रहारादुक्तं, तस्मिन् सुनिऽथ ते नराः ।
प्रविश्य तत्र आश्रयाऽऽरिभे मोषितं श्रुतम् ॥ ३७ ॥
प्रयुजः अन्वेष्यो गदं, मुष्पमायं विद्वक्षपि ।
मनागपि शुभध्याना-ज्ञात्वातीवचलाचलः ॥ ३८ ॥
संवेगानिशयात्सोऽनु-शिष्टिर्मित्वात्मनो वृद्धौ ।
रे जीव ! धनधाम्याऽऽदौ, मा मुहः सर्वथा वतः ॥ ३९ ॥
एतत् काष्ठाभिमित्यं च, तुच्छं वातुच्छुतुःक्षमम् ।
एतस्माद्विपरीते तु, धर्मे चित्तं ददं कुः ॥ ४० ॥
अन्वेष्यारमानुशिष्टि ते, तस्कराः अष्टिनो सुखात् ।
एवं विषाधयामासु भोवानं भवनाशिनम् ॥ ४१ ॥
अप्योऽवमेव येनासौ, लक्ष्यापि लक्ष्य निःस्पृहः ।
अधम्या वयमेवैके, ये राशि जिहीविवः ॥ ४२ ॥
ततश्च लघुकर्मत्वा-ज्ञातिस्मृतिमवाप्यते ।
सर्वेऽपि देवतादत्त-लिङ्गा आदिरे व्रतम् ॥ ४३ ॥
अधोऽयमिते सुर्वे, अष्टयकस्मात् विलास्य तात् ।
नत्वाऽप्राक्षीरकमेतद्, पूर्वोपरिचरोचकत् ॥ ४४ ॥
तनः सुपुण्यकारण्या-वनयो मुनयोऽभ्यभुजः ।
अत्रास्ति वास्तवधर्मिभि-र्योता तुष्मिणी पुरी ॥ ४५ ॥
तस्यामम्यामलस्वान्ताः, केरादिद्विजलनवः ।
आसत्ताऽऽसन्नकरणा-भस्वरो विप्रमुञ्जवाः ॥ ४६ ॥
पितृपुत्रते स्तोत्र-शोकशङ्कनिपीडिताः ।
ते निर्वैपुर्धोऽस्मिन्ना-स्तोत्रेऽशोककाश्यवा ॥ ४७ ॥
अर्हाः पथि गच्छन्तो, सुनिमेकं लूरादिभिः ।
सूच्यो गतं तनो भक्ष्या, तं सजीविकरे ज्ञात्वा ॥ ४८ ॥
सकृदो धर्ममाकर्ष्ये, तत्पार्थं जगृह्मन्तम् ।
विहरन्तः समं तेन, पेटुः पूर्वगतऽऽपि च ॥ ४९ ॥

कृतजातिमहाः किञ्चित्, कुम्भाऽनयनमुत्तमम् ।
ते चत्वारोऽपि पञ्चत्व-माप्यान्तः प्रथमं दिवम् ॥ ५० ॥
ततश्चतुस्या च ते सर्वे-ऽप्यत्रैव भरतावनौ ।
अथवा म वयं जाति-मन्दस्नास्करे कुले ॥ ५१ ॥
मुष्णम्भ्रष्टाद्य ते सद्य-चतुर्गिष्ठिभूतेनवम् ।
संज्ञातजातिस्मरणः, अष्टौहीम प्रथमं वयम् ॥ ५२ ॥
चर्मलाभोऽस्तु नृपुत्र-मध्यक्षिणवसंघे ।
विधिप्रधानघमांनु-ष्ठाननिष्ठलक्षितसे ॥ ५३ ॥
इत्युक्तिवा महाऽऽनन्द-पुरवजनसत्स्वराः ।
अथवा अग्नि तेऽव्यय, विहर्तुं मुनयो ययुः ॥ ५४ ॥
सुचिरं ब्रह्मसैनोऽपि, प्रतिपालितसङ्गनः ।
भाराधनाविधेयत्वा, पदमव्ययमध्ययात् ॥ ५५ ॥
एवं ज्ञात्वा शुद्धभावप्रमाथ-
प्राप्तमहा ब्रह्मसैनस्य वृत्तम् ।
दत्तस्वाग्ता विध्यनुच्यूनचर्मो-
मुष्ठाने तत्संततं सन्तु सन्तः ॥ ५६ ॥
इति ब्रह्मसैनकथा । पञ्च० २ कथि० ६ लक्ष० ।
बंभसोय-ब्रह्मशौच-न० । शुचिविधया ब्रह्मचर्योऽदिकुशला-
नुष्ठानरूपे शौचभेदे, (इति लोकोत्तरिकाः) आपादिहृदामये
अष्टौचै, स्यात् ७ डा० ३ उ० ।
बंभहर-देशी-कमले, दे०ना० ६ वर्य ६१ गाथा ।
बंभासगच्छ-ब्रह्मासगच्छ-पुं० । गच्छभेदे, " बंभासगच्छ-
मंडणलिरजसोमहस्त्रिणे बंभाहस्त्रनरोवरि विहरता । "
ती० २६ कथ्य ।
बंभासगपुर-ब्रह्मागकपुर-न० । मरुमण्डले स्वनामक्याते पुरे
यम् सत्यपुर स्थवीरस्वामिपुत्तलमयप्रतिमाप्रतिष्ठापको ना-
ह्वा० । ती० १६ कथ्य ।
बंभादि-ब्राह्मपादि-पुं० । आदिदेवज्येष्ठपुत्रीप्रभृतौ, पञ्चा० १६
विष० ।
बंभादिगुणरयण-ब्रह्माऽदिगुणरग्न-न० । ब्रह्मचर्यतपःसंय-
मप्रभृतिषु क्षीरंमहुःक्षापहारतया रत्नकल्पेषु साधुगुणेषु,
बु० १ उ० ३ प्रक० ।
बंभावत्-ब्रह्माऽऽवर्त्त-पुं० । स्वनामक्याते विमाने, स० ११ स० ।
बंभिददेवया-ब्रह्मेन्द्रदेवता-स्त्री० । ब्रह्मलोकेन्द्रे, अहवि-
कायां श्रीअजितस्वामिशान्तिदेवताऽवसरः । ती० ४२ कथ्य ।
बंभी-ब्राह्मी-स्त्री० । ब्रह्मभेदवक्ष्य सुमहत्तायां देव्या, अरतेन
सह जातायां पुत्र्याम्, ति० । सा च बाहुबलिते प्रभवता
वृत्ता प्रज्जिता प्रवर्तिनी भूत्वा चतुरशीतिपुंशतसहस्राणि
सर्वाऽऽयुःपालयित्वा लिङ्गा । कथ्य० १ अथि० ७ लक्ष ।
प्रब० । पञ्चा० । आ०म० । प्रह्मा० । आ०बु० । लिपिभेदे, स० ।
बंभीए यं लिपीए अट्टारसनिदे लेखविहाणे पणसे । तं
जहा—बंभी, नवखालिया, दोसऊरिया, बरोडिया, खर-
साविया, महाराइया, उरुचवरिया, अरखुरपुतिथया, भो-
गवयता, वेयलतिया, शिखइइया, अंकलिनि, माणिअलिनि,
मिधम्बलिनि, आदस्सलिनि, पाइसरालिनि, दाभिलिनि,
होसिदिलिनि ।

(बंभि लि) ब्राह्मी आदिदेवस्य भगवतो बुद्धिता, ब्राह्मी
वा संस्कृताऽऽदिभेदा बाणी नामाधितेनैव वा दर्शिताऽक्षर-
लेखनप्रक्रिया सा ब्राह्मी लिपिरतस्तस्या ब्राह्मया लिपेणमि-
त्यलङ्कारे, लेखो लेखनं तस्या विधानं भेदो लेखाविधानं प्रकृतम्
तद्यथा-एतत्स्वरूपं न दृष्टमिति न दर्शितम् । तथा पङ्क्तौके
यथाऽस्ति यथा वा नास्ति, अथवा-स्याह्लादिप्रभावस्तत्ता-
देवास्ति, नास्ति चेत्थेयं प्रवर्ततीत्यस्तिनास्तिप्रवाहं, तच्छ-
तुष्यं पूर्वं तस्य । स० १ स०म० । " नमो बंभीए लिपीए । "
लिपिः पुस्तकाऽऽवावृत्तवित्प्रासः, सा बाह्यावृत्तप्रकाराद्वि-
धौमन्त्राभेयजिनेन स्वसुनाया ब्राह्मीनामिकाया दर्शिता,
ततो ब्राह्मीत्यभिधीयते । आद्य च- " लेहं लिपीं विहाणं, जि-
नेण बंभीयं इहणिकरेण । " इत्यतो ब्राह्मीति स्वरूपविशेष-
णो लिपेरिति । अ० १ श० ३ उ० ।
" क्ते माहाविदेह्यु-अगरी पुरइरीकणी ।
वैरनामभिधस्तत्र, अकवर्मा किलाभवत् ॥ १ ॥
वैरसेनाऽभिधानस्य, जिननाथस्य सोऽन्तिके ।
चतुर्भिर्भातुमिमुक्ताः, प्रवभाज विरागतः ॥ २ ॥
प्राप्तपारः भुनाम्भोये-मिमुक्ता गच्छपालने ।
विजहार महं सायं, साधुभिः पञ्चभिः शूते ॥ ३ ॥
तद्विज्ञाता बाहुनामा यो, लब्धिमनुचमान्वितः ।
यथावृत्तं चकाराथो, साधुनामशनाऽऽदिभिः ॥ ४ ॥
सुधादुनामको यस्तु, स साधुनामस्त्रिषोः ।
स्वाध्यायाऽऽदिप्रलक्षानां, सदा विद्यामथां व्यवधात् ॥ ५ ॥
अन्यो पीठमहापीठ-नामानौ तस्य सोऽरो ।
स्वाध्यायाऽऽदिमहारात्रे, रमाते रमयऽस्तिशुम् ॥ ६ ॥
कदाचित्स्मरिदाथो तो, स्थाययामास भावतः ।
अहां अथाविमो साधू, साधुनिर्वेदोऽयतो ॥ ७ ॥
एवं भूतेतरावेवं, भावयामासतुमुं ।
लौकिकव्यवहारक्याः, अहो जयन्ति खुरयः ॥ ८ ॥
कराति यो हि कार्याणि, स एव नृपाध्यते जने ।
सुमहानयकुर्वाण-स्तुलायाऽपि न भव्यते ॥ ९ ॥
इत्थं च विमया ताड्यां, स्त्रीकर्म समुपाजितम् ।
सृष्टा गता विमाने ते, सर्वार्थसिद्धिनामके ॥ १० ॥
च्युत्वा ततोऽपि सज्जताः, एकः श्रीनामिनन्धनः ।
अथ तु सुनवस्तनस्य, तत्रैको भरतोऽभवत् ॥ ११ ॥
अन्यां बाहुकर्म ब्राह्मी, सुन्दरी चेति ज्ञाते ।
सर्वे ते कर्मसिमुक्ताः, सभ्यासा निर्बुद्धिभयम् ॥ १२ ॥ "
पञ्चा० १६ विष० ।
बकर-देशी-परिहाले, दे०ना० ६ वर्य ८६ गाथा ।
बृजम्-बध्य-जि० । " साधवस-प्य-क्षां क्र० ॥ १२ । २१ ॥
साधवसे संयुक्तस्य प्यक्षायांक्ष क्र० । प्रा० २ पाश्
माग्यायं स्थायिते, अष्ट० १३ अष्ट० । व्यापार्त्तनीये, बुध०
७ अ० । आब० । प्रम० । अ० । आ०म० । हननयोम्य
आसा० २ श्रु० १ श्रु० ४ अ० २ उ० ।
तेभि चणं पुरिसाणं वज्रमयं एगं पुरिमं पासइ, अव-
आदगबंधणं उक्खितकसुणामं योइतप्पियमणं वज्रककर-
डिउपयिणंमियं कंठं गुणरचमल्लदामं पुसुणुरियमार्थं
पुसुणं वज्रमाणापीयं तिलं तिलं वेव जिज्जामार्थं का-
मासिमेमाइं स्वाविषेते पावै कसापपिइं रमयाणं ।

(अथकोटकेन कृत्वाटिकाया अ-
चोयनेन बन्धनं यस्य स तथा तम् । (उक्लिप्तकलना-
खंति) उपगटिनकलेनानिकम् (नेहनु देयवगसं नि) खे
हलेहितशरीरं (बज्रककरकिङ्कियाणुयंनिचंति) बध्यन्नासो
करयोद्देशनयोः (काङ्क्षितं) करीरेशयुगं युगं निवसित इव
निवसितान्नाना नवानांऽननम् । अथवा-बध्यस्य यत् क-
रकाटिगुणं निम्नयोर्बद्धाद्वयं तक्षित्वनिरो यः स त-
था (कंठे युगुत्तमज्ञातं) कण्ठे गले गुण इव कण्ठस्य
मिव रक्त लोहने मन्त्रयामा पुष्पमाला यस्य स तथा तम् ।
(युगुत्तमज्ञातंति) गैरिककांशवगुणितशरीरं (युगुत्तं नि)
सम्बन्धनं (बज्रकांशवदीयं नि) बद्धया बाह्या वा प्राणा
उत्पन्नाऽऽद्यः प्रीताः प्रिया यस्य स तथा तं (निर्ले निर्ले
यैव क्षुद्रमाणं नि) तिलशमिषुयमानमित्यर्थः । (कागनि-
मंसादे कावियं तं नि) काकणीमालानि तद्दोहकृतहृत्पमां
सल्लङ्घयानि आद्यमानम् । (पावं नि) पापिष्ठं, कर्कराः कशाः
अभ्यवासनाय चर्ममेषा वस्तुविशेषाः, स्फुटितवेषा वा तद्द-
भ्यमानं ताव्यमानम् । विपा० १ ध्रु० २ अ० ।

बाह्य-त्रि० । बहिर्बो बाह्यः । आत्मा । दश० । बहिर्बो-
नि, पञ्चा० १० विव० ।

बन्ध-पुं० । बन्धनकारणे, रज्जुवायुराऽऽदिबन्धे च । सूत्र०
१ ध्रु० २ अ० १ उ० । " अहर्तं पञ्च बज्रं, अहं बज्रस्य
वा वयः । " सूत्र० १ ध्रु० २ अ० १ उ० ।

बन्धन-बध्यमान-त्रि० । इत्यमाने, आ० । कर्म० ।

बन्धयमान-त्रि० । कर्मणि यक् । " बन्धो उक्कः । ८ । ४ ।
२४७ । " इति बन्धेधातोर्म्यस्य उक्कः । " तत्संनिधौ च
वपस्य लुक् । प्रथमात्मानं, प्रा० ४ पादः ।

बज्रम्भो-बाह्यतम्-अव्य० । द्वितीयावतुर्धापञ्चमीसमीकृ-
त्तो बाह्यशब्दार्थः, " किं ते कुञ्जं बज्रम्भो । " आचा० १
ध्रु० ५ अ० ३ उ० ।

बज्रम्भिरिया-बाह्यक्रिया-स्त्री० । बाह्याऽऽचारप्रतिपत्तौ, अ-
ष्ट० ६ अष्ट० ।

बज्रमन्त्रचाम-बाह्यमन्त्रचाम-पुं० । चनधाम्यस्वजनवक्त्रा-
ऽऽदिवर्गो, यो० १ विव० ।

बज्रमन्त्र-बन्धनम्-न० । परतोयिकैरपि सुखेये तपोमदे, द-
श० । " अस्यस्यमृणापरिया, विसीसंल्लेखं रसकवाओ। का-
विकलसो सलो-लुयाय वज्रम्भो तपो होइ । " ४४० । दश०
१ अ० । (अमरनाऽऽदिशब्देषु स्वाक्या एवम्)

बज्रमिद्वि-बाह्यद्वि-त्रि० । संसाररक्तं, अष्ट० ।

बाह्यद्विः सुधासार-पटिता भाति सुन्दरी ।

तत्त्वद्विस्तु मा साक्षात्, विश्वमूत्रपटरोदरी ॥ ४ ॥

अष्ट० १६ अष्ट० ।

बज्रमन्त्र-बध्यन्त-पुं० । बध्यविह, प्रश्न० ३ आआ० अ० ।

बज्रमन्त्र-बध्यन्त-पुं० । चर्मविशेषपट्टिकायाम्, प्रश्न० ३
आआ० अ० ।

३२२

बज्रमन्त्रपुत्रि-बध्यपुत्रि-त्रि० । बध्यन्त इत्यस्याः प्रा-
त्ययानाह च उल्मुसाऽऽदिप्रागभियाः प्रायशीना वा भक्षितप्रा-
च्याये ने तथा । बध्यन्तं मतत्वेन प्राणाऽऽदावास्तके, प्रश्न० ३
आआ० द्वार । विपा० ।

बज्रमन्त्रि-बध्यपुत्रि-पुं० । बध्येषु नियुक्ते पुत्रये, प्रश्न० ३
आआ० द्वार ।

बज्रमन्त्र-बाह्याऽऽनन्त-पुं० । देहमनोवचनाऽऽदितु आराम-
स्वभासनकरे, मन्त्रगौल्लिकप्रवर्तनेषु आरामनिष्ठेषु आरामेषु-
द्धौ, अष्ट० १६ अष्ट० ।

बज्रमन्त्रसंल्लेखसंयोग-बाह्यापितसंल्लेखसंयोग-पुं० । " ले-
साकलायवेद्य वेदो अत्राखमिच्छमांसं च । आवाद्या ओ-
द्वया, मन्त्रो सो बाहिरौ जमी ॥ १ ॥ " इति लक्ष्म्याऽऽदा-
यिकावैरात्मनः संल्लेखे, उत्त० २ अ० । (' संजोम ' शब्दो
वीक्ष्यः)

बज्रमन्त्र-बध्यमान-त्रि० । पीडयमाने, उत्त० २३ अ० ।
" माऽऽमिंसं कुतलं दिस्स, बज्रमाणं निरामिंसं । " उत्त०
१४ अ० । आचा० ।

बज्रमन्त्र-बाह्यमन्त्र-पुं० । पुत्रकलायाऽऽदिकं, अष्ट० ८ अष्ट० ।

बज्रमन्त्र-बद्धनी-स्त्री० । बद्धयति प्रमाज्जयति इति बद्धनी । ब-
हुकारिकायाम्, विपा० १ ध्रु० १ अ० ।

बदल-बदर-त्रि० । " शीघ्राऽऽद्रीनां बहिल्लाऽऽद्यः " ॥ ८ । ४ ।
४२२ ॥ इति बदरस्थाने बदलाऽऽदेशः । मूलैः, प्रा० ४ पादः ।

बधिय-बधिय-पुं० । व्यापारोपजीविनि वैश्ये, आ० क० १
अ० । सूत्र० । उत्त० । आ० । बधाऽऽद्रीनां करुणामम्यतमे,
आ० क० १ अ० । स्था० । उत्त० । विशे० । वृ० । सूत्र० । जं० ।
आ० म० । ये आपणस्थिता वयवहरन्ति ते वणिजः, ये पुनराप-
ण्णं विनाऽप्यवस्थिता वाणिज्यं कुर्वन्ति तेऽपि वणिजः ।
वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

बधिय-आम-बधिय-पुं० । शिवनन्दापतेरानन्दस्याऽऽ-
वासीभूते नगरे, आ० म० १ अ० ।

बधिय-पुत्र-बधिय-पुं० । वणिज्याये, व्य० २ उ० ।

" लोथ्येन किञ्चित् कलया च किञ्चित् ,

पापेन किञ्चित्पुन्या च किञ्चित् ।

किञ्चित् च किञ्चित् च समाहरन्तः,

प्रत्यक्षचोरा वणिजो भवन्ति ॥ १ ॥

अधीते यत्किञ्चित्दपि मुनिपुत्रं प्रादकजन्मं,

मृतु मृते यथा तदपि भवशोकानुमपमम् ।

प्रदत्तं यत् किञ्चित्दपि ससुप्राश्रुमधिकं,

प्रपञ्चोऽयं वृत्तेरहह ! गहनः कोऽपि वणिजाम् ॥ २ ॥ "

प० २ अ० ।

बचीम-द्वात्रिंशत्-स्त्री० । द्व्यधिकपावां त्रिंशति, " बचीसं किर-

कयला पुरितस्स आहारो । " नि० क० १ उ० ।

बचीसद्वाद्य-द्वात्रिंशद्वाद्य-न० । द्व्यधिकपावां त्रिंशति, विपा० २ ध्रु० १ अ० ।

बचीसद्वाद्य-द्वात्रिंशत्स्थान-न० । गांशसंपर्क, व्य० ।

वृत्तीसाए ठाणुसु, जो होइ अपरिनिहृति ।
नऽलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥२४०॥
वृत्तीसाए ठाणुसु जो होइ परिनिहृति ।
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥२४१॥
वृत्तीसाए ठाणुसु, जो होइ अपरिनिहृति ।
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥२४२॥
वृत्तीसाए ठाणुसु, जो होइ सुपरिनिहृति ।
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥२४३॥
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥२४४॥
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥२४५॥
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥२४६॥
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥२४७॥
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥२४८॥
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥२४९॥
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥२५०॥

संप्रति नाथेव द्वात्रिंशत्स्थानान्याह—
अष्टविहा गणिसंपद, एकैका चउविहा मुखयव्वा ।
एसा खलु वृत्तीसा, ते पुण्य ठाणु इमं हुंति ॥ २४४ ॥
गणित आचार्यस्य संपदपुत्रिया अष्टप्रकारा, एकैका च भ-
वति चतुर्थिहा ज्ञानव्या । एवं खलु द्वात्रिंशत्स्थानानि भव-
न्ति । २४० ॥ २४१ ॥ २४२ ॥ २४३ ॥ २४४ ॥ २४५ ॥ २४६ ॥ २४७ ॥ २४८ ॥ २४९ ॥ २५० ॥

वृत्तीसदोस-द्वात्रिंशदोष-पुं० । द्वात्रिंशत्संख्यामिते सूत्रदेवे, विशे० । ('सुलुकाग्राम' शब्दे बह्वयामि)

वृत्तीसपुत्रिभोज्यार-द्वात्रिंशत्पुरुषार्थवार-पुं० । कामशास्त्रप-
त्रिदेव द्वात्रिंशत्संख्याकेषु पुरुषेण, अनु० । विधा० ।

वृत्तीसवृत्तीसा-द्वात्रिंशद्वात्रिंशिका-स्त्री० । द्वात्रिंशता
द्वात्रिंशत्साधार्यारमित्यर्थे निबद्धे यथोचितयोपधार्यारचित
ग्रन्थविशेषे, इति० ।

“ प्रतापार्कं येषां स्फुरति विहितऽकस्वरमनः—
सरोजमोज्ज्वलं भवति कुमलध्वजविलसः ।
विरज्जुः सूर्यमस्त इह जयिने हीमविजयाः,
दयावर्णावुद्धा जलजलधारायितमिरः ॥ १ ॥
प्रमोदं येषां सख्युण्मणभृतां विभ्रति यशः—
सुधां पारं पारं किमिह निरपायं न विवृधाः ।
अमीषां बहूनां दधिमधनमयानमनयः,
सुशिष्टोपाध्यायः बहुरिह हि कलाविजयाः ॥ २ ॥
अमर्कारं दत्ते त्रिभुवनजनानामपि हृदि,
स्थितिर्द्वीपं यस्मिन्नधिकपदनिद्रिप्रगयिनी ।
सुशिष्टास्ते तेषां बहुरधिकविधाऽजितयशः—
प्रशस्तधर्माजः प्रवरविबुधा लाभविजयाः ॥ ३ ॥
यदीया ह्यलोलऽभ्युदयजननी माहृति जने,
अजस्थानेऽप्यर्कसुनिधिं जवान् पङ्कजयने ।
स्तुमस्तचिज्जगतां बलमविकलं जितविजयाऽ—
भिधानां विज्ञानां कलकनिकपस्तिगवपुष्पा ॥ ४ ॥
प्रकाशार्थं पृष्ठ्यास्तरणिगदयद्रिह यथा,
यथा वा पाथोभूतमलजगदर्थं जगतिष्ठः ।
तथा वाराणस्याः सविप्रमभजन्त्ये मम कृते,
सतीर्थदास्ते तेषां नयविजयविज्ञा विजयिनः ॥ ५ ॥
यशोविजयनाम्ना त-वरणाभोजमेविना ।
द्वात्रिंशिकानां विद्वन्-अर्कं तत्साधार्दीपिका ॥ ६ ॥
महापथेऽवधेयं कवचनं सुकुमारं च रत्नं,
बुधरवं सर्वशास्त्रहृदं । महानं कृपयसन्निताम् ।
नितामं मूर्खाणां सन्नि करतलेः कलयातां,

खलानां सादृश्येषु कविदपि न हृदिनिविशते ॥ ७ ॥
अपि न्यूनं दत्त्वाऽप्यधिकमपि संगीत्य सुनय-
वितत्य इवाकथं चित्तधर्माय सङ्कल्पे विचिन्ता ।
अपूर्वमन्यार्थयथनपुरुषार्थाङ्गिलसतां,
सनां हाष्ट सृष्टिः कविकृतिविभूयोदधिवी ॥ ८ ॥
अर्थात्स सुगुणैर्गताः सुहृदं भावयन्ति ये ।
ते लभन्ते श्रुताधेक्षाः, परमानन्दसङ्गम् ॥ ९ ॥
प्रत्यक्षं ससृज्याः, अस्या मानमनुभूताम् ।
शान्तिं च सहस्राणि, पञ्चपञ्चाशदेष च ॥ १० ॥ ”
भा० ३२ भा० ।

वृत्तीसा-द्वात्रिंशिका-स्त्री० । माणिकाया द्वात्रिंशत्समा-
गवर्तिर्यादष्टलप्रमाणा द्वात्रिंशिका । रसमानां वयेषु, अनु० ।
बद्ध-बद्ध-त्रि० । वशीकृते, सूत्र० १ भू० ४ अ० १ उ० । ब-
न्धनतां (भ० १३ श० ७ उ०) । मादृश्ये, स्था० १० भा० ।
मादृशरमकृष्टे, विशेष० । स्था० । यथा नदी तोयम् । स्था०
१ भा० ३ उ० । भा० । जीवेन सह संयोगमात्रमापन्नं,
विशे० । तोयवद्वात्ममदशैरामीकृते, आलङ्कितानन्दरमाम-
प्रदेशागृहीते, न० । श्री० । उद्गीर्णायांलिकां प्राप्तिं कर्मणि,
आ०म० १ अ० । गद्यपद्यकानया रचिते, विशेष० । आ०म० ।

वर्ध-न० । पुं० । वर्धककले, सूत्र० १ भू० ४ अ० २ उ० । ब-
ध्नास्त्रुटितनलिकाऽऽदिबन्धनार्थं शृण्वन्ते । यः ३ अर्थि० । पं०
व० । संशयिते, “ बद्धं संशयितं त्रिप्रतिश्रं च । ” पा०
ना० १६७ गाथा । बद्धे, “ बद्धं संगच्छेत् । ” पा०ना० २२१
गाथा । बध्यं, “ वज्रका बद्धाः । ” पा०ना० २३६ गाथा ।
बद्ध-देशी प्रपुष्टाऽऽवकणाऽऽभरणविशेष, देशा० ६
वर्ग ८६ गाथा ।

बद्धगुण-बद्धगुण-न० । पुरीषगणिसृष्ट्यां सत्यामपि पुरी-
षावतरणरोधकं उद्गमोभेदे, भावा० १ भू० ६ अ० १ उ० ।
बद्धद्वि-बद्धास्थिक-न० । सज्जनस्थिक कले, निम्बू-
१५ उ० ।

बद्धपामपुष्ट-बद्धपामपुष्ट-त्रि० । पाम्बेन स्पृष्टः देहश्वा-
च्छुसाः रेणुवत् पाम्बेस्पृष्टः ततो बद्धः मादृशं संश्लि-
ष्टास्तीनां तोयवत्, पाम्बेन स्पृष्टश्च तं बद्धास्ति राज-
द्वन्ऽऽदिद्वान् बद्धाभ्वेस्पृष्टः । बद्धेपु पाम्बेस्पृष्टे च
पुष्टेषु, स्था० २ भा० १ उ० ।

बद्धक-बद्धक-त्रि० । तीरकस्य कलतया बन्धनात् आ-
नकले, भा० १ भू० ७ अ० ।

बद्धमूत-बद्धमूत-त्रि० । यस्य हि मूत्रं भूयादौ नष्टम् ।
तस्मिन्, “ जगन्ते तिलयंमप आसत्यधीसमप पच्छा पाए
बद्धमूतं तथैव पश्येत् । ” भ० १५ श० ।

बद्धक-बद्धक-त्रि० । बद्धः । इह जन्मति जीवनसम्बद्धे,
अप्यजन्मनि जीवनेऽस्मिन्, उक्त० १ अ० ।

बद्धरुद्ध-बद्धरुद्ध-त्रि० । रज्ज्वादिसंयामते, बारकाऽऽदिनिकडे
च । प्रथमं ३ आध्याहार ।

बद्धलक्ष-बद्धलक्ष-पुं० । अनुपुष्टं प्रति भविकलितलक्षणे,
पं०म० ४ सूत्र ।

बद्धतमिष्य-बद्धवर्धिक-पुं० । बद्धं वर्धं तनुवाणविशेषो ये-
षां ते बद्धवर्धमास्त एष बद्धवर्धिकाः । तेषु, विषा० १ श्रु०
२ अ० ।

बद्धसुय-बद्धभुत-न० । एषाऽऽत्मके भुते, विषे० । "बद्धं तु
तु बालसंतं गच्छिमिद्विद्वं ।" बद्धं तु द्वाष्टराक्षमाचारऽऽदि
गणपितर्कं गच्छिमिद्विद्वं कोकोत्तरं, लौकिकं तु भारता-
ऽऽदि । आ० म० १ अ० ।

बद्धियग-बद्धितक-पुं० । तपुंसकधरे, यस्य बालस्यैव बद्धि-
त्वाद्वा आनाराधनोती । श्रु० ४ उ० ।

बद्धीसध-बद्धीसक-न० । बाधविशेषे, प्रश्न० ५ आध०
द्वार ।

बद्धिग-बद्ध-वि० । स्वाधे इक्षकप्रत्ययः । नञे, अनु० ।

बधग-बधक-वि० । स्वयं हन्तरि, जी० ३ प्रति० ४ अ-
धि० ।

बध-वेशी-सुमते, पितरि चाप्ये । दे० ना० ६ वर्गे ऽ८ गाथा ।

बधभट्टिरी-बधभट्टिरी-पुं० । लिङ्गलेनसूरिशिष्ये आ-
मराजमनबोधके आचार्ये, विक्रमसम्बत्-८०० मितेऽयं
जानः, ८६५ वर्षे स्वर्गतः । जै० १० ।

बधपीड-देशी-चातके, दे० ना० १ वर्गे ६० गाथा । "सारंगो
चापमो य बधपीडा ।" पाठ० ना० १२६ गाथा ।

बध-बाध-न० । अभ्युधि, "बधं बाधां य नयणजलं ।" पाठ०
ना० ११२ गाथा ।

बधाल-देशी-अगुण्ये, दे० ना० ६ वर्गे ६२ गाथा ।

बधर-बधर-पुं० । अनार्थदेशनं दे वजे, अनार्थजातिभेदे च ।
प्रश्न० १ पद । बृ० ० । प्रव० । आ० चू० । आचा० । कदप० ।
स्था० । जी० ।

बधरिया-बधरिका-जी० । बधरदेशोपजायं दास्याम्, आ०
१ श्रु० १ अ० । जी० । भ० । नि० । स० । आचर्यककुलि-
प्रत्यप्रकारविशेषः, आव० १ अ० । वरं वृणुतेत्येवमाक्यानं
बधेरिका । हा० २६ अष्ट० ५ स्तोत्र ।

बधरी-देशी-कशरच्यनायम्, दे० ना० ६ वर्गे ६० गाथा ।

बधूल-बधूल-पुं० । वृत्तभेदे, स्था० ४ टा० ३ उ० ।

बध-देशी-बध, दे० ना० ६ वर्गे ऽ८ गाथा ।

बधंत-उल्लगान-वि० । "स्मो दुह-लिह बध-रुषामुचातः ।"
॥ ८ । ४ । २४५ । इत्यन्तस्य कर्मणि बद्धाराऽऽक्रान्तो भकारः ।
प्राप्यमासे, प्रा० ४ पाद ।

बधगप-बधगप-पुं० । बहुभुते, वृ० ४ उ० ।

बधमा-बधमा जी० । नरीभेदे, यस्यां हि नयां पुरा-
दितिरिच्यमानायां तत्पुत्राणीयमावितायां क्षेत्रभूमौ धाम्या-
नि प्रकीर्तते । वृ० १ उ० २ प्रक० ।

बधिमामाग्र-बाधव्यापय-पुं० । बहुभुतेर्गोत्रापत्ये, जं० ४
बध० । मूलनसंतं बाधव्यापयणोत्रम् । न० ।

बद्ध-बद्ध-पुं० । नकुल, पञ्चा० १४ विष० । स्वनामवधाते
भुविभेदे च । पञ्चा० २ विष० ।

बमाल-देशी-कलकले, दे० ना० १ वर्गे ६० गाथा ।

बद्ध ब्रह्मन्-न० । "एवमश्मभस्मस्मां बद्धः ।" ॥ ८ । ८ । ७७ ॥

इति बद्धाराऽऽक्रान्तमकारस्य भकाराऽऽक्रान्तो भकारः । प्रा०
२ पाद । महति, बृद्धि, ची० १५ विष० । कुशलानुष्ठानं, स्था०
६ टा० । प्रज्ञापत्नी, पुं० । अथवातस्यस्यापिपतिर्वेत्ता ब्रह्मा ।
स्था० २ टा० ३ उ० । अशीतलस्य जिनस्य यत्ने, स च
चतुर्भुक्त्यन्तः सितवधः पञ्चाऽऽसन्नोऽष्टभुजः । मातुलिङ्ग-
मुह्यपाशकामयशुक्राक्षयपाणिचतुष्टयो नकुलगदाऽङ्गुल-
सूत्रयुक्तवामपाणिचतुष्टयश्च । प्रव० २६ द्वार । "पुंस्यन आ-
यो राजवचन" ॥ ८ । ३ । ५६ । इति अनस्थाने आणाऽऽ-
देशः । 'बद्धाणो । बद्धा' । प्रा० ३ पाद ।

बल-बल-न० । शक्युपपत्त्ये, आचा० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

शारीरे (आ० १ श्रु० १ अ०) सामर्थ्ये, आ० १ श्रु० १८
अ० । आचा० । आ० चू० । स्था० । लं० प्र० । विश० ।
वृ० । आ० म० । उपा० । जी० । "बलं ति वा, सामर्थ्यं ति
वा, परक्रमो ति वा, यामो ति वा एगदा ।" नि० चू० १
उ० । जी० । औ० । देहप्राये, भ० ७ श्रु० ७ उ० । औ० । आ० ।
उपा० । बलं द्विविधं-शारीरं, मानसं च । विश० । संहनविशेष-
समुत्थं प्राये, नि० १ श्रु० ४ वर्गे १ अ० । आ० । स्था० । रा० ।
ध० । पं० चू० । अनु० । सू० प्र० ।

चक्रवर्तिप्रभृतीनां बलानि शयप्रति-

पादनार्थमाह-

सोलस रायसहस्रा, सन्वरेल्ले तु संकलनिबद्धं ।
अंशे ते वासुदेवं, अगदतडम्मी ठियं संतं । ७१ ॥
घेत्तु संकलं सो, बागहस्थेण अंशप्राणायं ।
भुंजि विलिपिज च, मधुपहंशं ते न चापेति ॥ ७२ ॥
इह योगिनरायकमेक्षयोपशमविशेषाद्वलातिशयो वासुदेव-
स्य प्रदर्शने-पोडशराजसहस्राण्यं सर्वभलेन इत्यभ्यर्थय-
वान्संकुलन सह शृङ्खलानिबद्धं, 'अंशेण' देशविचन-
मेतत् । आकर्वन्ति वासुदेवं अवटनटं कृपटनं स्थितं सन्तं,
ननश्च गृहीत्वा शृङ्खलामसौ वामहस्तेन (अंशप्राणायं ति)
आकर्वन्तां भुञ्जति । विलिपेडा अवक्षया इष्टः सन् पुनस्तं
मधुपयन्ते न शक्नुवन्त्याकृष्टुमांति वाक्पशेषः ।

चक्रवर्तिबलानपादनार्थमाह-

दो सोला बगीसा, सन्वरेल्ले तु संकलनिबद्धं ।
अंशेति चक्रवर्ति, अगदतडम्मी ठियं संतं ॥ ७३ ॥
घेत्तु संकलं सो, बागहस्थेण अंशप्राणायं ।
भुंजि विलिपिज च, चक्रहरं ते न चापेति ॥ ७४ ॥
दो बाहशको द्वात्रिंशत्, नत् द्वात्रिंशदित्येव चाप्ये द्वौ पो-
डशकावित्यभिधाने चक्रवर्तिना वासुदेवात् द्विगुणवृद्धि-
क्यापनायम् । राजसहस्राणीति गम्यते । सर्वभलेन सह
शृङ्खलानिबद्धमाकर्वन्ति चक्रवर्तिनम् अवटनटं स्थितं स-
न्तं गृहीत्वा शृङ्खलामसौ वामहस्तेनाऽऽकृपतां भुञ्जति
विलिपेडा, न पुनस्तं चक्रधरं चक्रवर्तिनं शक्नुवन्त्या-
कृष्टुमिति वाक्पशेषः ।

संप्रति तीर्थकरबलप्रतिपादनार्थमिदमाह-

अंशे संवसत् उ बलं, द्रुगुं तं होइ चक्रवर्तिस् ॥

ततो बला बलवगा, अपरिमितबला जित्वाविंदा ॥७५॥

यत् केशवस्य तु बलं तत् द्विगुणं भवति कथय-
निम्नः । ततः शेषलोकाबलाद् बला बलदेवा बलवन्तः,
केशवबलायेकधा स्थलबला इति प्रतिहारमवगन्तव्यम् ।
नथा-निरवशेषवीथोन्मत्तस्यसाध्यादपरिमितं बलं येषां ते अप-
रिमितबलाः । के ते १. इत्याह—जिनधरन्द्रास्त्रीकृतः । न-
था—तत्तद्वक्तव्येनो बलाद्बलवन्तो जिनधरन्द्राः । कियता
बलेनेत्याह—अपरिमितेन बलेन बलवन्त इति भावः । आ०
म० १ आ० वि० ०। ४०। सू० प्र० । (द्विविधं बलम्-स-
म्भवं, सम्भावं चेति “वीरिय” शब्दे व्युत्पन्नं) मा-
न्वहनाऽऽविसामर्थ्यं, स्या० ४ डा० २ उ० । बलवति,
प्रम० ५ आग्र० द्वार । सारे, व्य० ४ उ० । आवा० ।
रा० । चतुर्दश, स्या० ३ डा० ४ उ० । सैष्ये, आ० १
शु० १ आ० । आ० १ म० । इत्यादिवाहने, स्या०
४ डा० २ उ० । “ बलं च उच्यते—पादबलं, आसबलं, ह-
रियबलं, इहबलं ।” नि० चू० ६ उ० । महाविदेहे वर्षे सति
लाभतीत्यक्तं विजये वीरयोकाया नगरा राजानि म-
हाबलस्य पितरि, आ० १ शु० १ आ० । स्वनामक्याने इस्ति-
नापुरनगरास्तस्ये गृहपतो, स च स्वधियागामान्ति के प्रम-
ज्य सल्लसत्या सुखा द्विसामर्थ्यमाऽऽयुक्तया सौचमं
कथये बन्धुभिर्नाम देवदेवोपपन्नः । तत्तद्व्युत्पन्नं महाविदेहे
सम्पत्तिर्नाति । नि० १ शु० ३ वर्ग ६ आ० । स्वनामक्याने
इस्तिनापुरराजे, म० ११ शु० ११ उ० । अष्टाद्वयस्य
सप्तशतित्तमं (कथ० १ अवि० ७ कथ०) स्वनामक्याने
कथियपतिराजे, श्री० ।

दसविदे बले पश्यते । तं जहा—सोऽद्वियबले ० जा-
ब फामिद्वियबले, नाथबले, दंसणबले, चरितबले, तव
ले, वीरियबले । स्या० १० डा० ।

ग्रह—आ० । उपादाने, “ ग्रहो बल-गेहह-हर-पङ्क-निह-
वादिपञ्चमुद्राः ” ॥ ८ । ४ । २०६ ॥ इति ग्रहेः बलाऽऽदेशः ।
“ बलह ” । प्रा० ४ पाद ।

आह—आ० । उच्चैर्गमने, आरोहे (ये) बलः ॥ ८ । ४ ।
७७ ॥ इति आरोहेत्यस्तस्य बलाऽऽदेशः । “ बलह । आरोहह ।
प्रा० ४ पाद । ” आतबोऽध्यागतेऽपि ॥ ८ । ४ । ४६ ॥
इति बलः प्राणने पठितः । लादेनेऽपि वसने । “ बलह ” ला-
दित, भाषने करोति वा । प्रा० ४ पाद । “ धामं सारं च
बलं । ” पा० १० । १६४ पादा । कृष्णप्रातरि, “ रामो सो
ह सुखला—उदो बलो कामपालो य । ” पा० १० । २३
पादा ।

बलभा—बलाका—श्री० । “ धाऽव्ययोस्तुलाऽऽवाधदातः ”
॥ ८ । १ । ६७ ॥ इत्यादिवाकाररय इत्यः । पञ्चविधेय, प्रा०
१ पाद ।

बलआह—बडवाह—पुं० । “ डो लः ” ॥ ८ । १ । २०२ ॥ इति
असंयुक्तस्य डस्य लः । प्रा० १ पाद । सद्युद्धस्य कालान-
ले, प्रा० १ पाद ।

बलआयल—बडवानल—पुं० । “ कग क-ज-त-प-य वां-मायो

लुक् ” ॥ ८ । १ । १७७ ॥ इति वल्लुक् । प्रा० १ पाद । “ डो लः ”
॥ ८ । १ । २०२ ॥ इति डस्य लः । प्रा० १ पाद ।

बलकूट—बलकूट—न० । मेरोठसरपूर्वस्यां नन्दनवने बलना-
म्ना देवनाथिछने कूटे, स्या० ६ डा० । स० ।

बलकोट—बलकोट—पुं० । गङ्गातीरे हिकंकाशधिपे ब्रह्मवत्पू-
र्वभवितरि चाण्डाले, उत्त० ८ आ० ।

बलवत्—बलात्—न० । कण्ठऽऽभरणविशेषे, तस्य कटिग-
म्यम् । श्री० ।

बलगल—बटकल—न० । तस्यवि, आ० १ शु० १६ आ० ।

बलण—बलन—न० । बलनेन विशिष्टावस्थाप्रापणे, विश० ।

बलणु—बलह—पुं० । बलहातरि, आवा० १ शु० ८ आ० ३ उ० ।

बलदेव—बलदेव—पुं० । वायुदेव्येष्टप्रातरि, आ० ८ आ० १ आ० ।
अन० । ती० । प्रव० । नि० । आ० म० । स० । स० । आ० ।
प्रम० । आ० चू० । नि० । (अवसरविषयां च भरत देववते
च नव बलदेवाः “ दसारमंडल ” शब्दे चतुष्टयमात्रं ४४८
पृष्ठव्याख्यानाः) सहृणुऽऽस्स्ये कृष्णवायुदेव्येष्टप्रातरि,
आ० म० १ आ० । पा० । आ० । उत्त० ।

बलदेवपदिमा—बलदेवमदिमा—श्री० । पावाणऽऽदिमद्यां च-
लदेवसूनी । एका परिमाऽऽवनेग्रामे आनीम् । यस्मिन्देहे व-
कदा लुप्तार्यावहारि श्रीवीरः सम्भवत्तुः । आ० म० १ आ० ।

बलविलय—बलविलिक्—पुं० । चक्षुर्गावशेषविशिष्टं, मदा०
३ आ० ।

बलवृद्धि—विवक्षुण—बलवृद्धिविषय—न० । शरीरसामर्थ्यस्य म-
ध्यायाश्च विषयने, म० २ अवि० ।

बलभद्र—बलभद्र—पुं० । भरतवीरस्य महायशसः पौत्रे, आ०
चू० १ आ० । आवा० । राजगृहं मौर्यवंशस्य स्वनामक्याने
राजनि, उत्त० ३ आ० । आ० म० । यनाऽऽध्याह्निकनिष्ठप्रातः
प्रतिबोधिताः । विश० । स्या० १० आ० चू० । नि० । सङ्कल्प-
बलद्वये, स० । स्वनामक्याने सुप्रधानगराजं, यस्य आ-
यायां सुगावत्यां सुगापुत्रनाम्ना विधनः पुत्र आसीत् ।
उत्त० १८ आ० । (“ मियापुत्र ” शब्दे कथा वक्ष्यते)

बलभाणु—बलभाणु—पुं० । बलमित्रराजं, भार्गवी भाणुश्रीः
तपुषे, नि० चू० १० उ० । (“ तपक्या ” पञ्जसवणाकल्प-
शब्दऽस्मिन्नावगमे २४० पृष्ठ गता)

बलभावला—बलभातना—श्री० । देवबलपरीलांचने, हू० ।
अथ बलभावना । तत्र बलं द्विधा—भावबलं, शारीरबलं
च । तत्र च भावबलमाह—

भावे उ अभिस्पर्गे, सो उ परस्वां च अप्यसत्त्वां वा ।
नेहगुणभो उ रागो, अपसत्त्व परस्वभो च । ॥५२३॥

भाषो नाम अभिस्पर्कः, स तु द्विधा—प्रशस्तः, अप्रशस्तश्च ।
तत्र अप्रत्यक्षभावादिषु र्नेहजानितरागः सोऽप्रशस्तः । यः
पुनरावायांभावायादिषु गुणबहुमानप्रत्ययो रागः स प्रश-
स्तः । तस्य द्विबन्धस्यापि भावस्य येन मानसावच्छम्भेना-
सौ च्युत्सर्गं करोति तज्ज्ञावबलं मन्त्रव्यम् । शारीरबलं च
शेषजनावच्छया जिनकल्याहेत्यादिशारीरिकमित्यते ।

आह—तपोबानमयुतिभिः आबनानिर्भावतः कृशतरं कृश-
रं भवति । ततः कुतोऽस्य शारीरं बलं भवति ।

उच्यते—

कामं तु मरीचकम्, हाश्वं तवनाथपावशजुमस्त ।

देहावचप वि सती, जड हाइ धिरे तहा जयह ॥५२४॥

कामं तुः—अवधारणे, अनुसममेवास्माकं यत्तपोहानभाव
नायुक्त्यप्युक्तरीत्या हीयते, परं देहावचयेऽपि सति यथा
धृतिर्मानसावष्टम्भलक्षणा निष्कला भवति तथाऽसौ यततः
धृतिबलन मध्यगात्मायं मावयतीत्यर्थः ।

आह—इयं धृतिबलन मावयतः को नाम गुणः स्यात् ।

उच्यते—

कमिणा परीमहचम्, जह इडिजा हि सोममगा वि ।

दुष्टपहकभेगा, भयजस्यो अप्यसत्तायं ॥५२५॥

धिः धियय बद्धकरो, जो हाइ अशाउलो तममहिओ ।

बलमावसायं धीरां, मधुसमथारहा होइ ॥५२६॥

कृत्स्ना संपूर्णा परीमहचम् मार्गात् कथने निर्जगर्थ प-
रिबोद्धव्याः परीमहाः कुदाव्यस्त एव तेषां वा चम्पुः सेना
सा यथास्तुत सन्मुखीभूय परिभावनय प्रगुणा भवेत् सो-
पसर्गाऽपि दिव्याऽऽप्युत्सर्गः कृतमहावकाऽपि । तथा दुष्टं
दुष्टं गन्थानं सम्पश्येताऽऽदिष्टं मोक्षमार्गं करोतीति-
दुष्टपहकभेगाऽपि धेगः प्रसरी यस्याः सा दुष्टप-
यकरवेगा, भयजननी संशयकारिणी अल्पमर्यादां कापु-
रुपायां तामर्थविधामपि स जिनकलप्रतिपक्षहामो योष्य-
ति । कथंभूते ?—धृतिरेव धिययमस्यै बद्धा कला येन स
तथा अनाकुल आसुक्ष्मरहितः अयाधनो निष्कल्पनः
स बलमावयना नां योषयिवा धीराः सन्मपेक्षः सन् संपु-
मनोरथाः भवति, परीपहोपसगां पराजित्य स्वप्रतिमां पृ-
रयतीत्यर्थः ।

अपि च—

धिइवलपुरस्वराओ, इवेति सत्वा वि भावणा एता ।

तं तु न विज्झइ सज्जं, जं धिमंते न साइइ ॥५२७॥

सर्वा अन्धेताः तपःप्रभृतयो भावना धृतिबलपुरस्वरा भ-
वन्ति, न हि धृतिबलमन्तरेण वाएमानिकतयःकरणाऽऽ-
नुगुणाः तास्तथा भावयितुं शक्यन्ते । किं वा-तपु तपु-
नः साधयं कार्यं जगति न विद्यते, यद् धृतिमान् सात्विकः पु-
रुषो न साधयति ' सर्वं सधे प्रतिष्ठितम् ' इति वचनात्, ए-
तेन "अस्योच्छिन्ता मय" इत्यादिश्रारणायाया उपसर्गसह इ-
ति यापदं तज्जावितं, बलमावयना उपसर्गसह-वभावादि-
ति ॥५०॥ ३ उ० २ प्र० । बलमावयनायां बलं द्विविधम्-
शारीरं मानसं च । तत्र शारीरमपि बलं जिनकल्याणस्य
शेषजनातिशायिकमेवेष्टव्यम्, तपःप्रभृतिमिस्त्वैककृत्यमायु-
स्य यद्यपि शारीरं बलं तथाविधं न भवति, तथापि धृतिब-
लेनाऽऽत्मा तथा भावयितव्यो यथा महःकूरपि परीबहोपस-
र्गेन बाधयते । विशेषः ।

बलमी—बलमी—अ० । सुहाणामाकल्याणे, ज० ३ प्रति-५ अ-
पि० । कुरिदाधारे, जं २ वल० । अं० प्र० । गुडेरचरियाः
पश्चिमभागे राजधान्यां, नन्नातिमो राजा शिलाऽद्वितीयो नाम
राजा गजमर्पितना इत्यर्थेन संवत् ८८४ वर्षे पराजितः, रा-

ज्यं च तदैव नष्टम् । नी० १६ कलप । यत्र पुस्तकाऽऽकटः
सिद्धाग्नौ जातः । कलप० १ अपि० ६ लण । " बलही-
पुरमि नयरा " (अत्र विस्तरः ' पोपयग ' शब्देऽस्मिन्ने-
व भागे ११२२ वृष्ट गतः ।)

बलभीमंतिथि-बलभीमंस्थित-वि० । " बलभी चउकोणमोसि-
रीहाऊ । " यस्य ग्रामस्य चतुर्भागे कोणेषु ईश्वरीयां वृक्षा
व्यवस्थिताः स बलभीसंस्थितः । वृ० १ उ० २ प्र० ।

बलमित्त-बलमित्र-पुं० । वीरमोक्षावचतुर्थे शतके जाते
भारतप्रधानराजे, नी० २० कलप । नि० " जंरयणि सि-
द्धिगच्छा अरहा निर्यकरी महावीरो तं रयणि अरनी-
ए अहिमिसो पालयो राया । " पालगराया सज्ज, वयस्यं
ठियाळ गंठात् । मर्यादां अदुत्यं, तीक्ष्णं पुण पुसमितायं
॥ १ ॥ बलमित्तमायुमित्ता । ति० ।

बलय-बलय-न० । चक्रवाले, स्या० ५ डा० १ उ० । कटक-
विशेषः अ० । आचा० । स्या० । वृ० । बलयमित्तं बलयम् ।
चक्रवात् । प्रश्न० २ आश्र० द्वार । एकोनविंशे गौणसूत्रा-
वे, प्रश्न० २ आश्र० द्वार । येन भावेन बलयमित्तं वक्रं व-
चनं चेत्ता सा प्रवर्तते । तस्मिन्, भ० १ श्रु० ६ उ० ।
सं । मायाको, स्व० १ श्रु० १३ अ० । वृत्ताऽऽकारनद्या-
दिजलकूटित्वमतिमुक्तप्रदेशे, स्व० २ श्रु० २ अ० । तथा-
द्विष्टिभूम्यां, आचा० १ श्रु० २ अ० ५ उ० । यको-
दकं बलयाऽऽकारेण व्यवस्थितमुद्रादिना वा गतीं
दुःखनिर्गमप्रदेशा । स्व० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० । तालतमा-
लाऽऽदिषु वनस्वनिर्भेदेषु, भ० १५ श्रु० ३ जी० ।

से किं तं बलया । बलया अथेगविहा पसता तं महा-

" तालं तमाले तकलि, तेयाली सालि सारकल्लये ।

सरले जावति केयइ, कंदलि तइ भम्मकल्ले य ॥ १ ॥

भुयस्कल्ले हिगुस्कल्ले, लवंगकल्ले य हाइ बांधवे ।

पुयफली खउज्जी, बोधव्वा नालिएरी य ॥ २ ॥ "

जे यावसे तहप्पारा सेचं बलया । प्रज्ञा० १ पद ।

आचा० । ज्ञा० ।

पृथिवीनां बहनेषु अनेहोधिघनघाततनुघातलक्षणेषु स्या०
२ डा० ४ उ० ।

बलयमयग-बलमृत्तक-पुं० । बलन्तः संयमाद् भ्रष्टयन्तः,
अथवा—बुधुलाऽऽदिना बलन्तो ये मृदास्ते बलमृत्तकाः ।
बलमृत्तकेन मृत्तुष, अ० ।

बलयमरण-बलमरण-न० । बलनां संयमाश्रित्यैतानां
परीवहाऽऽदिवाधितस्वामरणं बलमरणम् । मरणभेदे,
स्या० २ डा० ४ उ० । " बल्यं बलयमणे जो मरयं मरइ
हीणसत्ताय, संजमजोगेसु बलंतो हीणसत्ताय जो अका-
मगो मरइ, एयं बलयमरणं, मलं वा अप्पणां बलेइ । " नि०
वृ० १ उ० ।

बलयागुह-बलयागुह-पुं० । भेरोः पूर्वस्थां दिशि महापाता-

लकनमे प्रथ० २ छार । स० । आ० म० । जी० । आघ० ।
बलयाऽऽपय-बलयाऽऽपय-वि० । वृत्ताऽऽपय, सु० १ भु०
६ अ० ।

बलयाधियुक्त-बलपधियुक्त-वि० । भावबलवं रामदेवौ, ता-
भ्यां धियुक्तः । सु० १ भु० १३ अ० । संसारबल-
वात्-कर्मबलवात् वा विमुक्तः । सु० १ भु० १० अ० ।
मायाधियुक्तः, सु० १ भु० १२ अ० ।

बलवद्वी-देशी-लक्ष्याम्, दे० ना० ६ बर्ग० ६१ गाथा ।

बलवं-बलवद्-वि० । बलं सामर्थ्यं, तदस्यास्तीति बलवान् ।
रा० । अतु० । अतिशयितबलः द्वा० २५ द्वा० । बलं शारी-
रिकं मानात्मकं च यस्यास्ति स बलवान् । रा० । विद्यामन्त्र
चूर्णाऽऽदिबललोपेते, ४०० १ उ० ।

जो जस्सुवरिं तु पशु, बलियतरो वा वि जस्स जो उवरि ।

एसां बलवं भयितो, सो गिहपतिसामितेष्वाऽऽदि । (२०६)

यः पुरुषः यस्य पुरुषस्योपरि प्रभुत्वं करोति सो ब-
लवं भवति । अर्था-अप्यपि जो बलवं सो वि ब-
लवं भवति, सो पुण्यं गृहपतिस्वामिनो वा तेषामपि
वा नि० च० १ उ० । समर्थः, आत्मा० २ भु० १ च० ५
अ० २ उ० । सहस्रपञ्चिमि, नि० च० १ उ० । प्रभूतत्वेन,
अ० । निवर्तयितुमशक्यं, प्रश्न० १ आ० ७ छार । अद्वारा
त्रस्याष्टमनुकूलं, कर० १ अ० ६ च० । जं० । चं० प्र० ।

बलवाउय-बलववापुत्र-पुं० । लैयववापारपर्याये, दृशा० १६
अ० । अ० ।

बलवाहणकहा-बलवाहनकहा-स्त्री० । राजकथाभेदे, श्या०
२ ठा० २ उ० । (अवाक्या ' रायकहा ' शब्दे)

बलवीरिय-बलवीर्य-पुं० । भरतवीरस्य महापुत्रस्यः प्रपौत्रे,
आ० च० १ अ० । आ० ।

बलसंपत्त-बलसंपत्त-पुं० । संहननसमुन्धेन प्राप्तेन संपत्ते,
औ० । रा० ।

बलसार-बलसार-पुं० । स्वनामक्याते राजपौ, तं० ।

बलसिरी-बलश्री-पुं० । स्वनामक्याते अन्नरञ्जिकागरी-
राजे, आ० च० १ अ० । यद्ग्रन्थः त्रैगाशिकाऽऽचार्येण रोह-
कुसे वन्द्याद्यभ्यागते गोष्ठामाहिलेन पोष्टशालां चादौ परा
जितः । विरो० । श्या० । बलमद्वयं मुगापुत्रेति प्रसिद्धे
पुत्रे उत्त० १८ अ० । (' मियापुत्र ' शब्दे कथा)

बलसोदिया-बलशोधिका-स्त्री० । तथ्याविधायां स्त्रियाम्,
तं० । " बलसोदिया " । " बलं पुरुषार्थं प्रसङ्गेऽस्तेषां वा शो-
चयन्ती गालयन्तीत्येवंशिला बलशोधिका । यद्वा-बलेन
स्वसामर्थ्यलक्षणं निशाऽऽदी जारपुरुषाऽऽदीनां शोधिका
शुद्धिकारिका बलशोधिका । यद्वा-बलयेः रलशोधिकायात्
वरशोधिकाः स्वेककृपा पाणिप्रद्वयकरणत्वात् धम्मिल्लस्त्री-
द्वन्द्वत् । तं० ।

बलहरण-बलहरण-न० । धारणशेखरिपरितिनियमावतकात्.

" मो भ " इति यस्मिन्नहम् । प्र० १ भ० ५ उ० ।

बला-बला-स्त्री० । अक्रुध्योरकृताऽऽश्रयाणां शासनदेव्याम्,

प्रच० २७ छार । यस्यामवस्थायां पुरुषस्य बलं भवति
सा बलयोगात् बला । पुरुषस्य विशालमवर्षादनन्तरं च-
त्वारिंशत्सप्तमवर्षायन्तश्चाभेदे, " बडपयो य बला नाम, जं
नरा द्यमांसमस्रो । सपरयो बलं हरिमउं, जह होह निबुध-
हवो ॥ १ ॥ " श्या० १० उ० । योगहृदिभेदे, च० १ अ० ३० ।
बलादिति काष्ठान्नरुणतुल्या । ईषद्विशिष्टोक्तबोध्यत्वात्, त-
द्भूषिताया मनाक स्थितिवीर्यं, अतः पटुप्राया स्मृतिरिह प-
योपलम्बे, तज्जायै चार्थप्रयोगमात्रमिषा यत्नलक्षणाभावि-
ति योगहृदिभेदे, च० १ अ० ३० ।

सुलस्थिगऽऽसनोपेतं, बलायां दर्शयं ददम् ।

परा च तत्रशुश्रूषा, न सेवां योगमोचरा ॥ १० ॥

(सुखमिति) सुखमनुद्वेजनीयं स्थिरं च निष्कण्ठं यदा-
मनं नेतेत्येतं सहितम्, उक्तविशेषाविशिष्टस्यैवाऽऽसनस्य
योगाङ्गत्वात् । यत् पतञ्जलिः- (तत्र) स्थिरसुखमासनमि-
ति (२-४६) । बलायां दृष्टौ दर्शयं ददं काष्ठाऽऽनकणोप्यो-
तममभित्ति कृत्वा परा प्रकृष्टा च तत्रशुश्रूषा तत्रभवत्येकदा
जिज्ञासासम्भवात् । न सेवां योगमोचरत्तदनुद्वेग उद्वेगज-
न्यसेवाऽभावात् ॥ १० ॥

अमृत्पृष्ठात्पराऽभावात्, स्थिरं च सुखमासनम् ।

मयत्नरत्नयताऽऽनन्त्य-समापत्तिबलादिह ॥ ११ ॥

(असदिति) अमृत्पृष्ठाया अमृत्तरलालसायास्वरवा-
च्याम्याम्यकषौत्सुक्यपलक्षणाया अभावात् स्थिरं सुखं चाऽऽ-
सनं भवति । प्रयत्नस्य रत्नयताऽङ्गशेनैवाऽऽसनेन चत्वार्योती-
कृत्वायामङ्गलाश्वेन तत्रवन्धः, आनन्त्यं चाऽऽकृशऽऽदिम-
ते समापत्तिवधानेन मनस्वनादात्म्याऽऽपादने दुःखदुःख-
हाहकृताभावफलं तद्वन्नादिह बलायां दृष्टौ भवति । य-
थाङ्गम्- " प्रयत्नोधिदयाऽऽनन्त्य (मन) समापत्तिरप्यात् " ।
(२-४७) ॥ ११ ॥

अनोऽन्तरायाविजयो, द्वन्द्वानभिहानिरनथा (४ परा) ।

दृष्टोपपत्तिर्यागः, प्रणिधानपुरःसरः ॥ १२ ॥

(अत्र इति) अनो यथोक्तासनादन्तरायाणामङ्गमेजयाऽऽ-
दीनां विजयः । द्वन्द्वः शतीकृष्णऽऽदिभिरनभिहितैः कृत्वाऽप्राप्तिः
परा आत्मतत्त्वो, ' ततो द्वन्द्वानभिधानः ' (२-४८) इत्यु-
क्तेः । दृष्टानां च दोषाणां मनःस्थितजनिमज्जेयाऽऽदीनां प-
रिण्यागः प्रणिधानपुरस्सरः प्रशस्ताऽऽवधानपूर्वः ॥ १२ ॥

कान्ताजुषां विद्वदस्य, दिव्यमेवभूतो यथा ।

यूनो भवति शुश्रूषा, तथाऽस्यां तत्रमोचरा ॥ १३ ॥

(कान्तेति) कान्ताजुषः कामिनो वहिनस्य विद्वदस्य ये-
यनोनिनिपुणस्य दिव्यस्याऽतिशयिणस्य गेयस्व किञ्चित् । अ-
दिमशान्वनः भूतो अथवा यथा यूनो यौवनगामिनः का-
मिनो भवति शुश्रूषा, तथाऽस्यां बलायां तत्रमोचरा शु-
श्रूषा ॥ १३ ॥

अभावेऽस्याः भूते वर्यं, बीजन्त्याम् ह्योषरे ।

भूताभावेऽपि भावेऽस्याः, भूतः कर्मवृत्त्या पुनः ॥ १४ ॥

(अभावे इति) अस्या उक्तलक्षणशुश्रूषाया अभावे, भू-
तमर्थभवनं यथैव, ऊरर इव बीजन्त्यासः । भूताऽभावेऽ-

प्रायश्चित्तवशाऽभावेऽप्यस्याऽऽकृष्टं दूयाया भावे पुनः प्रवो वि-
हितः कर्मक्षयः । अतोऽप्यवस्थानिरेकाव्याप्त्यमेव प्रथम-
कालकारणमिति भावः ॥ १४ ॥

योगऽऽम्ब इहाऽऽसपादुः स्यादुपायेषु कौशलम् ।

उपमाने तरो ह्यष्टा, पयःसंकन पीनता ॥ १६ ॥

(योमेति) इह बलापामणेनाम्बश्च विस्वाभ्यामायोगा-
ऽऽम्बम् उपायेषु योगस्यापनेषु कौशलं द्वास्त्रं भवति, उत-
रोत्तरमतिवृद्धियोगादिति भावः । उपमाने तरो पयःसि-
कन पीनता इष्टा, तद्वदेहाऽप्यष्टेपेक्षमतिपीनत्वस्य समु-
पायः कौशलं स्यात् । अथवा पूर्णपयःसंकनं विनोत्तस्य त-
रोरिव प्रकृताऽनुष्ठानस्य कार्यभयाकौशलस्य च स्यादिति
भावाः ॥ १६ ॥ द्वा० २२ द्वा० । बलायां हटो हटं
बुरीनं स्थिरसुखमसंनं परमात्मतत्त्वशुभयोगोचरात्मेव
स्थिरचित्ततया योगसंनतोपायकौशलं च भवति । च० १
आ० । वा० वि० ।

बलागा-बलाका-ली० । बिलकण्टिकायाम् प्रकृतं १ आध०
द्वा० । अतु० । प्रज्ञा० । "उच्च भिलकल कण्टिका, भिन्नी-
पत्तमिरेह बलागा । विमलमरणाग्रमाद्य—परिहृष्टा
संखलुति त्व ॥ १ । " प्रा० २ पा० ।

बलागुग-बलानक-न० । द्वारं, नि० च० २ त० ।

बलामोदी-दीर्घा । हटो, "हटो य मद्वा बलामोदी ।" पा०
नो १७४ गाथा । बलाकारे, द० जा० ६ वर्ग ६४ गाथा ।

बलाऽवलविचारय-बलाऽवलविचारय-न० । बलं शक्तिः स्व-
स्य परस्य वा द्रव्यस्यैककालमावकृतं सामर्थ्यमवस्थमपि तथैव,
तयोर्विचारयं पयासोचनम् । बलाऽवलपरिग्रहे, च० । बलं
शक्तिः स्वस्य परस्य वा द्रव्यस्यैककालमावकृतं सामर्थ्यम् ।
अवस्थमपि तथैव, तयोर्विचारयं पयासोचनम्, बलावल-
परिग्रहे हि सर्वेः सकल आरम्भः, अथवा तु विपर्ययः ।
यदाह—"स्याने समवर्ता शक्त्या, स्वायामि बुद्धिक्लिताम् ।
अवथावलमारम्भो, निदानं क्वयसंपदः ॥ १ ॥ " इति । अत-
एव च पठ्यते—"कः कालः कानि मित्राणि, को देशः कौ-
श्याऽऽम्बो । कश्चाहं का च मे शक्तिरिति विन्यस्यं मुहु-
मुहुः ॥ १ ॥ " इति । च० १ आ० ।

बलाभियोग-बलाभियोग-पु० । बलं हटमयोगस्तेनाभियो-
गः । च० २ आ० । बलाकारेण नियोजने, आ० म०
१ अ० । राजगणपतिरिच्छस्य बलवत्पारस्त्र्यस्य नियोगे,
च० १ अ० । आ० म० ।

बलायपरय-बलायपरय-न० । संयमयोगेऽप्यवलतां मग्न-
मत्परिणतानां मतिनां मयैव, स० १७ खम० ।

बलम्परमाह—

संयममोगविसम्भा, मरति जे तं बलायपरयं तु (२४)

संयमयोगाः संयमवधारणास्तेस्तेषु वा विषयवाः संयमयो-
गविषयवाः, अतितुल्यं तपश्चरणमाचरितुमशक्ता मर्तं च
कुलाऽऽदिलज्जया भोक्तुमशक्तुष्वन्तः, कथञ्चित्त्वमात्मिनः
कदाचिदुत्तमान् मुक्तिर्भवतु, इति चिन्तयन्तोऽपि यन्त्रे ये च, तद्-
बलतां संयममुत्तमानां चिन्तयन्तानां मर्तं बलवत्परयं तुल्यं
विशेषणम् । मग्नमत्परिणतानां मतिनामेवैतदिति विवेचय-

स्य येषां हि संयमयोगामेवासंभवात् कथं तद्विषयादौ, तत्-
भावे च कथं तदिति । प्रव० १५४ द्वार ।

बलाहग-बलाहक-पु० । शरत्कालमावति मेघे, आ० म० १
अ० । जी० । १० । म० । आ० ।

बलाहगा-बलाहका-ली० । जम्बूद्वीपे विष्णुसमधस्कारय-
वन्ते स्वमितकण्डूवासिभ्यो विक्रुमायाम्, स्या० ६ द्वा० १
उ० । अथोक्तोक्तवासिभ्यो विक्रुमारीमहत्तरिकायाम्, स्या०
६ द्वा० । ऊर्ध्वलोकोऽस्मिभ्यो विक्रुमारीमहत्तरिकायाम्, जं
५ पक्ष० । आ० म० । ति० । आ० च० । आ० क० ।

बलाहय-बलाहक-पु० । मेघ, "अध्याह्नं धूमजोषी, बला-
हया जलद्वारा य जोषुभा ।" पा० न० २७ गाथा ।

बलि-बलि-पु० । "बलमज्जयाद्याः क्षियाम्" ॥ ८ । १ । १६ ॥

इति प्राकृते वा क्षीयम् । प्रा० १ पा० । देवनामासुगहरे, आ०
१ अ० । ६ अ० । प्र० न० । पञ्चा० । "बलिं करोति" मगर-
लिखितमेलनं लिपि-लीत्यर्थः । यदि वा—काष्ठबलिं कुर्वन्ती-
ति । स्व० १ द्वा० ५ अ० २ उ० । "बलिं किञ्चत सुखयन्तु ।"
प्रा० ४ पा० । कालराद्यामसुरकुमाराणां राजानि,
पञ्चा० २ पा० । "बलस्य जं बहरोययिदस्य सट्टिसामाधि-
यसाहस्सी पञ्चता ।" बहरोययिदस्य कुमाराणिकारयाजे,
स० ६० सम० । जी० । स्या० । आ० म० । (अस्योत्पत्तापर्वतः
'उत्पायपर्वत' शब्दे द्वितीयमानं २३७ पृष्ठे उक्तः)

बलिस्स यद्वरोययण्यो सोमस्य एवं च जहा चमरस्स
लोमपात्तायं तं चैव बलिस्स वि । स्या० १० द्वा० ।

कथं भवेत् ! बलिस्स बहरोययिदस्स बहरोययण्यो
सभा सुदम्मा पञ्चता । गायमा । इदं जंघुरीवे दी-
वे मंदरस्स पण्ययस्स उत्तरेण तिरियमसंसेजं जहं च-
मरस्स ० जाव बायालीसं जांअसुसहस्सां उगाहि-
त्ता, एत्थं बलिस्स बहरोययिदस्स बहरोययण्यस्स
कयिदे थायं उत्पायपव्वप् पण्णे सत्तरसएकवी-
सभोययण्यए, एवं परिमाणं जहं विगिच्छिद्वदस्स पा-
सायवडिंसस्स वि तं चैव पमाणं सीहासणं सपरि-
वारं बलिस्स परिहारं अट्ठो तहं, खवरं कयगिद्वप्-
भां, सेतं तं चैव ० जाव बलिचंचारायहाणीए अ-
खेमि च ० जाव खिणं कयगिद्वस्सं थं उत्पायपव्व-
यस्स उत्तरेणं छकोदिसए तहं ० जाव चचालीनं-
जांअसुसहस्सां उगाहित्ता, एत्थं बलिस्स बहरो-
ययिदस्स बहरोययण्यस्स बलिचंचा थायं रावहाणी
पञ्चता, एवं जोअसुसहस्सं पमाणं तहं ० जाव
बलिपडिस्स उववाओ ० जाव आपरक्खत्ता सत्तं तहं
खिरवसेतं, खवरं सारोयं सागरोयं ठिं पञ्चता, से-
तं तं चैव ० जाव बली बहरोययिदे बनी, सेवं भवेत् ।
भवेत् । सि ० जाव विदह ॥

(कश्चिन्मित्रादि (जडेव चमरस्य सि) यथा चम-
रस्य द्वितीयशताष्टमोद्देशकामिहिनस्य सुचर्ममभास्वक-
पात्रियायकं सूत्रं तथा बल्लिणि वाच्यम् ; नञ् नत एवात्र
सेयम् । (एवं परिमाणं जडेव सि) (मिमिक्षुकूटस्य सि)
यथा चमरस्यकम्ब द्वितीयशताष्टमोद्देशकामिहिनस्यैव नि-
मिषिच्छुकूटाभिधानस्यापानपर्यन्तस्य प्रमाणमाभिहितं तथा
उभ्यापि रुक्कम्बस्य बाध्यं नञ् नत एवात्रमेयम् ।
(पासायवद्विचयस्य चि ने चैव पमाणं नि) यत्पमाणं
चमरस्यकम्बिनास्तिमिच्छुकूटाभिधानोपपानपर्यन्तपरिवर्ति-
नः प्राप्तादायनंमेवकस्य तत्र चालस्यकम्बाऽपि दृश्यकम्बा-
भिधानोपपानपर्यन्तपरिवर्तिनस्य नञ् नत एवात्र द्वितीयशत-
कादिवाचसेयम् । ' मोहावसुं सपरिवारं बलिस्व परिवारं
ति ; प्राप्तादायनंसकम्बप्रागे मिहासन् बलिस्वकं, बालि-
स्वकपरिवारमिहावसुनेन वाचयमित्यर्थः । नदपि द्विती-
यशताष्टमोद्देशकामिहिनस्यकम्बरसिद्धावसुनेन बाध्यं के-
बलं नञ् चमरस्य सामानिकाऽऽसमानां चतुःषष्टिः सहस्रा
ऽऽमरसाऽऽसमानां तु नायंय चतुर्णांयुक्तानि, ब-
लिस्तु सामानिकाऽऽसमानां षष्टिः सस्रस्रस्रस्रस्रस्रस्रस्र-
स्रस्रानां तु नायंय चतुर्णांयुक्तानिस्तेनायं शिष्यः । (कटु-
तद्वच नञ् नत एवात्रमेयम् इति) यथा निमिषिच्छुकूटस्य
कामाभ्यासोऽभिधायकं बाध्यं तथाऽस्याऽपि बाध्यं, केवल
निमिषिच्छुकूटान्वयप्रसृतस्योत्तरे यस्यासिगिच्छिन्नाप्युपल-
भऽङ्गीतं तत्र सन्ते तेन निमिषिच्छुकूट इत्युच्यते इत्युक्तिमिह
तु रुक्कम्बप्रमाणे तानि सन्ति तानि दृश्य, रुक्कम्बप्रमाण-
शेष इति । तत्तुनर्यतः सूत्रमेवमध्ययम्- ' से केष्टुणं भेते !
एवं कश्च-दयमिदे दयमिदे उपायपठयति । कोयमा । दयमि-
देणं बह्णि उपायां एउमां कुतुयां ० जाव दयमिद-
बाणं दयमिदलेमां दयमिदमां से तण्ठुणं दयमिदे दय-
मिदे उपायपठयति । (तद्वच जाव सि) यथा चमर-
स्यकम्बान्तिकरे सूत्रमुक्तमिहापि तथैव बाध्यम् । तच्चेदम्-
" पणपणं च केङ्गीमो पणपणं च सयसहस्रसां पण-
पणं च सहस्रसां दौर्वाहसा इमे च यययययं पुढवि ति ।"
(पमाणं तद्वच सि यथा चमरस्यकम्बाः । तच्चेदम्- " एयं जो-
यययययसहस्रं आयामविकलेनेण निमिषि जोययययसहस्र-
सां सोलसयसहस्रसां दौर्वाह य सत्ताथीने जोयययय निमिषय
कोसे अट्टावीसे च पणुपयं तेरमं अंशुलां अंशुमुलं च
किलि विवेसादिपं पांरुकेवेणं पणुल सि ।" (जाव बलि-
पेदस्व सि, सगरीप्रमाणभिधानानन्तरं प्राकारवृद्धारिप्रा-
क्तिकलयनप्रासादायनंमसुधर्मसमाधैत्यमवर्तपानसमा-
द्व्यायंभेकम्माऽऽमरसाकम्बमात्रयवमायसमाऽऽङ्गीतं प्रमा-
णं स्वस्वकपं च तावद्वाच्यं यावद्विनिषिद्धस्य, तच्च स्या-
मास्तयवचसेयम् । (उववासां सि) उववातसमाथं बलि-
स्वकानवकम्बयना बाध्या । सः चैधम्- " तेणं कालेणं तेणं
समपणं बली वदरीयमिदे अट्टुनांयययययययययययययययययय-
विहाय पञ्जलीय पञ्जलभायं गच्छ । " इत्यादि । (जाव
आयवकम्ब सि ; इह यःशरद्वरणादिभिकेऽऽल्लङ्कारप्रदं पु-
स्तकवाच्यं सित्ताऽऽपतनप्रतिमाऽऽपकचने सुचर्मसमाग-
मनं, तत्रस्यस्य च तस्य सामानिका अग्रमांहयः पर्वदी-
र्गकाधिपतयः अमरस्यः अ पार्थ्वता निर्वीर्यवीति वा

वयम् । एनद्वकम्बयनामिहिनस्यसमस्तसुत्रातदेशायाऽऽह-
स्यं तद्वच निरवसेसं ति) सर्वथा साम्यपरिहाणार्थमाह-
(नवरमित्रादि) अयमर्थः-चमरस्य सागरोपमस्थितिः प्र-
क्षम्युक्तं, बल्लिस्तु सागिरकं स्यारोपमस्थितिः प्रक्षम्ये-
त्यवयमिति । म० १२ श० ६ उ० । पञ्चासुदेवस्य पुत्र-
पुण्डरीकस्य प्रतिशयो, आब० १ अ० । नि० । प्रब० । ती० ।
बलिअ-बलिक-पुं० । काठने, " गाढं वाढं बालिअं, धांवि-
वृढं अहसपण अचवयं । " पा०ना० ६० गाथा ।

बलिअरभत्यक्ष-बल्लवृद्धयन्त-न० । बल्लवान्ते, " बलिअ-
भ्यन्तरे महुमहु, लहुद्विआ सोऽह । जा इच्छुवृद्धुल्लुज्ज,
देहु म मग्गुद कोह ॥ १ ॥ " बल्लरभ्यन्तरे सोऽपि मधुमयनां ना-
रायोऽपि लुपुत्तुनः । अयं यद्वृद्धयः बल्लवृद्धयः तद्वि-
यं वदत, केऽपि मा मार्गय इत्यर्थः । प्रा० ४ पादः ।
बलिउड-बलिपुष्ट-पुं० । काके, " बालिउड्ठि रिट्ठा बु-कसा य
दंका य कायला काया । " पा० ना० ४४ गाथा ।

बलिकडा-बलिकुना-खी० । साधुनिमित्तं कुऽऽदिना विरो-
धिकोऽपि गमिताः वसन्तौ, स्या० ३ उ० २ उ० । ग० ।
यत्र संयमनिमित्तं बलिः कृतः । वृ० १ उ० ।
बलिदम्प-बलिकर्मन्-न० । देवताऽऽदिनिमित्तं (सूत्र० २
यु० २ अ०) लोककूटे (उपा० ७ अ०) उपहारोपदौकने,
उपा० ७ अ० ।

बलिचैवा-बलिचञ्चा-खी० । वैरोचनन्दस्य बलः राजभा-
ग्यम्, भ० ३ श० १ उ० ।

बलिपाद्विधा-बलिप्राभृतिदा-खी० । बालिपं प्राभृतिदा-
देवपुष्टिअ, " बलिपाद्विहा नाम आभामि लुगमि
चउरिसे वा अचवणि न करेति, नाढे साहुस देति, तं म-
वृत्ति । " आः चू० ४ अ० । आब० ।

बलिपेदिआ-बलिपीठिका-खी० । प्रतिमापूजनाचसरे वा-
सोत्तिरणस्थाने, " मीनें सानंदाय पांक्खारेणोऽउत्तरपुर-
चिच्छेणं महुया बलिगंढया वल्लता । " रा० ।

बलिमादि-बन्धादि-न० । उदारप्रभुनो, पञ्चा ६ विव० ।
बलिमुह-बलिमुख-पुं० । " साहामां बलिमुहो, पयंमो
वाणरो कदं पयसा । " कयो, पा०ना० ४३ गाथा ।

बलिय-बलिक-त्रि० । बल्लरभ्यन्तरे बालकः । भ० १२ श०
३ उ० । बलवति, वृ० ६ उ० । प्राणवति, स्या० ६ डा० ३
उ० । रा० । अत्यर्थं, वृ० ३ उ० ।

बलित-त्रि० । बलिते, हा० १ अ० ८ अ० । बलयः संज्ञातोऽ-
स्य बलितः । ज० ३ प्रति० ४ उ० । प्रन्त० । वृत्ते, रा० । आ०म० ।

बलियतर-बलिकतर-न० । गाढतरं, भ० ३ श० ३ उ० । हा० ।
बलियत-बलिकत-न० । बलमस्यास्तांति बलिकस्तत्प्राप्तो
बलिकत्वम् । सवल्लयाम् । केषाञ्चिन् अपापिनां बलि-
कम्बं, केषाञ्चिद् पापिनां दुर्बलं स्यादिति । म० १२ श०
२ उ० । ' जयतो' शब्दे चतुर्णाम् १७ऽ उष्ट्रे दक्षिणम्)

बलिया-बलिका-खी० । बल्लयाम्, व० ४ उ० । उपवि-
तमासोऽभितायाम्, वृ० ३ उ० । वृत्ते, दुर्बलकया कयिदत्तानं

बलिकया कर्तितानाम्, दुर्बलिकाबलिकं उदृक्कलशरीं सम्भा-
ष्येते । आ० ४० १ अ० ।

बलिवहसदेव-बलिवैवहदेव-न० । बलिना वैवहानरपूजायाम्,
" बलिवहसदेवे करेह । " बलिना वैवहानरं पूजयतीत्यर्थः ।
अ० १२ अ० २ उ० । आच० । नि० । आ० ४० ।

बलिस-बलिस-न० । को छः ॥ ११२०२॥ इति उच्यते ।
" बलिसं । बलिसं । " मास्यबन्धनवश्याम्, प्रा० १ पाद ।

बलिस्सह-बलिस्सह-पुं० । स्वनामक्याते महागिरिशिष्ये,
कल्प० २ अधि० ८ त्त्य । " ततो कोसिययुत्तं, बहुलस्स स-
रिम्बयं वंदे । " तत्र महागिरिं प्रधानशिष्यावभूताम् । तद्य-
था-बहुलो, बलिस्सहश्च । तौ च द्वापयि यमलभ्रातृौ कौशि-
कगौत्रौ च, तयोरपि च मध्ये बलिस्सहः प्रथमप्रधान
आसीत्, अतस्तमेव निम्नसुराह-ततो महागिरिरत्नस्तं कौशि-
कगोत्रं बहुलस्य सहश्रवयत् समानवयत्, तयोरपि यमल-
भ्रातृयाद्वन्दे समस्करौहि । नं ।

बलीवह-बलीवह-पुं० । पुत्रवे, स्या० ४ डा० २ उ० ।

बलुल्लह-बल-न० । "योगजाज्ञेयाम्" ॥ ८४ । ४३० । अपरं-
श अउडङ्गानां योगभेदेभ्यो ये जायन्ते उडङ्ग इत्याहवः प्रत्य-
यास्तेऽपि स्यादै प्रवर्ति, अनेन पुत्रउडङ्गप्रत्ययः । किरवाक-
रलोपः । सामर्थ्ये उदाहरणम्— " सामिपसाउ सलङ्गु पिउ,
सोमासिपिहि वासु । पेक्कावि बाहुबलुल्लह, चण मेहर नी-
सासु ॥ १ " एवं बाहुबलुल्लहः । अत्र त्रयाणां योगः । प्रा०
४ पाद ।

बले-अध्व० । "बले निर्धारणनिष्पद्यतेः" ॥ ८ । २ । १२५ ॥
बले इति निर्धारणे निष्पद्ये च प्रयोक्तव्यम् । निर्धारणे, " बले
पुरितो धनंजयो काचित्प्राचं । " निष्पद्ये, "बले सोढो । " सिंह
पवायम् । प्रा० २ पाद ।

बल्ल-बल्ल-पुं० । निष्पावे, स्या० ५ डा० ३ उ० । प्रव० । गु-
ज्ञानयपरिमिते प्रतिमालभेदे, " गुज्ञानयेषु बल्लः स्यात्, ग
पाये ते च बौद्ध " वाच० ।

बल्लर्-बल्लकी-स्त्री० । बीकाविलेपे, प्रक० ५ संव० द्वार । रा०
बल्लभ-बल्लभ-त्रि० । इहे. पञ्चा० २ विव० । द्यिते, आच० १
अ० २ अ० ३ उ० । आ० ४० । "नारीषु होर बल्लहो । " अउ० ।
"हरे बहुबल्लहो । " प्रा० २ पाद ।

बल्लभराय-बल्लभराज-पुं० । बौल्लभचर्याये मूलराजाद्वन्त-
रे अणहि(ल)क्षपहन्तराजः । ती० २२ कल्प ।

बल्लर-बल्लर-न० । क्षेत्रविशेषे, प्रक० २ आच० द्वार । इरित-
स्याते, उच० १६ अ० । गह्वरे, उच० १६ अ० । " बल्लराणि
पक्षीष्वेका । " आच० ४ अ० ।

बल्लव-बल्लव-पुं० । गोपे, की० ।

बल्लह-बल्लभ-त्रि० । "बल्लभ" शब्दार्थे, पञ्चा० २ विव० ।

बल्लहराय-बल्लभराज-पुं० । "बल्लभराय" शब्दार्थे, ती०
२२ कल्प ।

बल्ली-बल्ली-स्त्री० । त्रयुषी बालुकी-कोशातकी-कालिन्नी-जान-
वकी-शुद्धी-कृष्णाएकी-तुम्बी-तुम्बकली-मकुतिषु, अं० २
कण० । बल्लवसिधेये, जी० १ प्रति ।
३२४

वेदाः—

ले किं तं बल्लीभो ? । बल्लीभो अश्वेगविहाभो पथ-
चाभो । तं वहा—

" पूषकली कालिगी, तुम्बी तपुषी य एत बालुकी ।

योसात्तै पडोला, पंचगुलिभा य खाली य ॥ २६ ॥

कंगुलया कदुरया, कंकाडै कारिण्यै सुभगा ।

कुवहा य बागली प-व्वबल्ली तह देवदाली य ॥ २७ ॥

अण्कोडा भाइयुचय, नागलवा कण्डसूरवल्ली य ।

संघट्ट सुमिखसा वी, जाइसुमिख कुविंदवल्ली य ॥ २८ ॥

मुद्रिय अंबावल्ली, बीराली जियंति गोपाली ।

पाथी सामावल्ली, गुंजाबल्ली य वत्थाथी ॥ २९ ॥

ससवि दुगोचकुसिया, गिरिकस्य मालुया य अंजसुह ।

दहकुल्लइकागणिया, गलाय तह अकवोदी य ॥ ३० ॥

जे यावसि तहप्यारा सत्तं बल्लीभा । पञ्चा० १ पद ।

अ० । आच० । ज्ञा० । सूत्र० । स्था० । जी० ।

लोमाग्रिय तउसि मुद्रिय, तंवांलादी य बल्लीतो ॥ ४२ ॥

लोमशिका वपुशिका ताम्भूलिका इत्येवमादिका वक्ष्यः ।

व्य० ६ उ० ।

वल्हाह-देखी-वलिणहस्ते, दे०ना० ६ अ० ८६ पाथा ।

वह-वध-पुं० । इननं वधः । शिरस्त्रेऽऽदिसमुत्पत्ती-

डायाम्, विधे० । श्री० । कम्माऽऽदिप्राते, उच० १ अ० ।

यधपादिताडने, ज्ञा० १ अ० २ अ० । स० । उच० । आच० ।

आ० । हिसायाम्, ज्ञा० १ अ० १७ अ० । लकुटाऽऽविप्रहारे

व्य० ६ उ० । अ० । आच० । प्रव० । कृतकारिणानुसन्धि-

रुपमर्त्तनाऽऽदिषे, आच० १ अ० १ अ० २ उ० । पाणिक्-

ताकशाऽऽदिभिस्ताडने, आच० ४ अ० । प्राययुपमरे,

व्य० २ अ० ६ अ० । मारणे, प्रक० १ आच० द्वार ।

विनाशे, प्रव० ५ संव० द्वार । जं । द्विपदाऽऽदी-

नां निर्देयताडने, अ० २ अधि० । प्रव० । वश० ।

कङ्काऽऽदिभिर्नने, पञ्चा० १ विव० । "कथेय क्वाको ह-

न्ति, अश्वमेधेन साहकः । प्रातको वधविसेन, इत्येव वि-

विधो वधः ॥ १ ॥ " वश० १ अ० । कुधा वधः स्युल्लाऽ-

वत्ताऽऽदनां वरतेराद्योऽतिचारः । वधः अनुपपदाऽऽनां

लघुकाऽऽदिना ताडनम् । स च स्वपुत्राऽऽदीनां विनय-

प्राप्त्यर्थे कियते । अ० २ अधि० । वधो द्विपदानां

अनुपपदानां वा स्यात्, सोऽपि सार्धकोऽनर्थको वा ।

तथाऽनर्थकस्तावद्विधातुं न युज्यते, सार्धकः पुनर-

लो द्विविधः-सांगका, निरयेकाश्च । तत्र निरयेको निर्देयता-

डनं, स न कर्तव्यः । सांगकाः पुनः आचंकाऽऽदित ए-

व भीतपर्वदा अभितम्बं, यदि पुनः कोऽपि न करोति वि-

नये, तदा तं अर्थाणि मुक्त्वा लब्ध्वा दवरकेषु वा सक्तुं

द्विषो तावयेत् । अ० २ अधि० । बलदेवस्य देवताङ्गुलि-

कम्पने पुंषे, स आरिहनेमेरुगिके प्रपश्य सवसि उपपद्य

सेरस्वतीति । नि० १ अ० ५ अ० ४ अ० ।

बहग-बचध-पुं० प्रप्तीति बचकाः । प्रास्युपमर्दकर्मणु, द-
ख० १ अ० । स्वयं हन्तुषु, जं० २ वक्त० । "कुर्यान् वर्षसह-
जं तु, अहम्यहनि मज्जनम् । सागरेणाऽपि कृत्स्नेन, बचको
नेव शयति ॥ १ ॥" उच० १२ अ० ।

बहहाइचयथार-बुहदादित्यनगर-न० । सरस्यविधे स्नात-
कथने पुरे, "आलाशुरीणसुरताणस्व मल्लिकेण देवसे नानि-
यं बहहाइचयनगराभ्यः ॥" ती० ३६ कल्प ।

बहता-व्ययता-ली० । ताडनतायाम्, अ० १२ श० ६ उ० ।

बहपरिखय-बचपरिखत-पुं० । मारणाभ्यवसायवति, प्रम०
३ आश्र० द्वार ।

बहपरीसह-बच (व्यय) परीसह-पुं० । बघो व्ययो वा य-
ष्टयादित्ताडनं तत्परिग्रहं च परैर्हि दुरात्मकैः पाण्डुपाण्डि-
ललाकशऽऽदिभिः प्रवेष्टाऽऽदिभिः कोपकलुपितान्तःकरणेन
क्रियमाणस्य ताडनस्य (प्रब० ६६ द्वार) क्षान्त्यवलम्बनतः सहने,
अ० २ अ० २ उ० । "हन्तः सहतेव मुनिः, प्रतिहन्त्याच सा-
म्यवित् । जीवनाशान् क्षमायोगात्, गुणऽभ्येः कोपदोषतः
॥१॥" भाव० १ अ० । "संहत हन्यमानोऽपि, प्रतिहन्त्या-
भ्युनिर्न तु । जीवनाशान्कुपो दौष्ट्यात्, क्षमाया च शु-
भाज्जनात् ॥ १ ॥" ध० ३ अष्टि० ।

एतदेव सूत्रद्वयम्—

ह्रस्वो न संज्ञेते भिक्खु, मयं पि न पञ्चोसप ।

वितिकृत् परमं नृचा, भिक्खुधम्मं विचिन्तए ॥२६॥
कश्चिदाकाशमात्रेणतुष्टप्रथमाधमो बधमपि विद्ध्यपदि-
ति बधपरीसहमाह—हतो यष्टपादिभिस्त्याडितो न संज-
हेत् कायतः कश्चनप्रत्याहननाऽऽदिना वचनतश्च प्रत्या-
क्रोशदानाऽऽदिना भूयः उपलम्भसिवाऽऽप्तमानं नोपदृश्येत्,
भिणुः मनश्चितं तदपि न प्रदृश्येत् न कोपतो विहृतं
कुर्वति, किं तु तितिक्षां क्षमाम् "धम्मस्य दया मूलं, न चा-
ऽक्षमावान् दयां समाचरेत् । तस्माद्यः क्षान्तिपरः, स साध-
यानुत्तमं धम्मम् ॥१॥" इत्यादिवचनतः परमां धम्मं समाचरेत्
प्रति प्रकर्षवर्ता क्वाऽवगम्य भिणुधम्मं यतिधम्मं, यद्वा-
भिणुधम्मं क्षान्त्यादिकं वस्तुस्वरूपं वा चिन्तयेत्, यथा-क्षमा-
मूल एव मुनिधम्मोऽयं चास्माक्षिमिन्नं कर्मोपचिनोत्पस्मदोप-
एवायमतो नेनं प्रति कोप उचितः । इति सूत्रार्थः ।

अमुमेव प्रकारान्तरेणाऽह—

समयं संनयं दंतं, हण्णिजा कोऽपि कृत्यऽपि ।

नरिय जीवस्स नासु णि, ण तं पेहे असाहुवं ॥ २७ ॥

(समयं ति) धमणं समयमनसं वा, न तथाविधवधेऽपि-
धम्मं प्रति प्रवृत्तजतसं, धमणश्च शाक्याऽऽदिरपि स्यादित्या-
ह—संनयं पृथिव्यादिव्यापादननिवृत्तं, सोऽपि कदाचिह्ना-
माऽऽदिनिमित्तं बाह्यवृथैव समवेदत आह—दानम् "हिन्द्र-
यनोहिन्द्रधम्मं हन्यात्ताडयत्, कोऽपीति तथाविधोऽना-
यः कुत्रापि ग्रामाऽऽदी, तत्र किं विधेयमित्याह—नारितं
जीवस्याऽऽस्मन उपपायकपण्य नाशोऽभावः, तत्पर्यायविना-
शरूपत्वेन हिंसाया अपि तत्र तत्राऽभिधानादितोत्पस्माज्जे-
तोमे तमिति प्रवेष्टेन आलाभमहति यत्प्रेतणं
सुकुटिमहाऽऽदियुक्तं तदसाधुचत्, किं तु रिपुजयं

प्राप्तं सहायोऽयमिति धिया साधुवदेव प्रवेष्टेनेति
भावः । अथवा—अपेयमयमानवत्वात् न नं प्रेक्षताप्य-
साधुना तुल्यं वतंत इत्यसाधुचत्, किं पुनरपकारायापति-
छत् संक्रिआति वा ? असाधुर्हि सत्यां शक्नो प्रत्युपकारा-
यापतिछने असत्यां तु विकृतया दृष्टा पश्यति संक्रेशं वा
कुन इत्यवमभिधानम् । पश्यते च—न य पेहे असाधुवंति
चकारस्यापिशब्दायस्य भिन्नक्रमवाधेऽपेक्षेतापि न चिन्तये-
दपि न, कामसाधुतां, तदुपरि द्रष्टव्यभावताम् । पठन्ति च—
"एवं पेहेज संजओ" इति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥

अधुना "वणे सि" द्वारं, तत्र हनो(तः) संज्वलेत्

इत्यादि सूत्रमर्थनः स्पृशन्नुदाहरणमाह—

सावत्थी जियसत्तु, धारणि देवी य खंदओ पुत्तो ।

धूया पुरंदरजसा, दया सा दंडईणो ॥ १११ ॥

मुणिसुव्वयंनेतोसी, खंदगपमुहा य कुंभकारकडे ।

देवी पुरंदरजसा, दंडइ पालग मरूप य ॥ ११२ ॥

पंचसया जेत्ये, बहिया उ पुरोहिण्य कट्ठेण ।

रागहोसतुलगं, समकरणं चित्तंयेतेहि ॥ ११३ ॥

आवस्ती जितशुचोरेणी देवी च स्कन्दकः पुत्रा दुहितान्
पुनरुपया, दत्ता सा दण्डकिराजाय, मुनिस्तुष्टान्त्येवासिनः
स्कन्दकप्रमुखाश्च कुम्भकारकटे देवी पुनरुपयशा दण्डकः
पालकः मरुक्षपञ्चशतानि यन्त्रेण धानितानि, तुः पूरणे,
पुरोहितेन कृष्टेन पालकेन, रागद्वेषरास्तुक्षाप्रमिव तनयि-
भावत्वेन रागद्वेषतुल्यं समकरणं माधवस्त्वपरिमाणं प्रा-
वयिन्द्रः स्वकार्यं साधतमिति शेषः इति गायत्र्यासूत्रार्थः ।
प्रावयिन्द्रं संप्रदायाद्वचनेयः । स चायम्—सावर्थाय नयरीव
जितसत्तु राया, धार(र)णी देवी, नीत्ये पुत्तो खंदओ नाम
कुमारो, तस्स भगिणी पुनरुजसा सा कुम्भकारकड नयरे
दंडणी नाम राया तस्स शिक्षा, तस्स य दंडकस्स राणां
पालणो नाम मरुक्षो पुरोहिन्ना । अणुणया सावर्थाय मुणि-
सुव्वयसामी नित्यपरं समोसमिन्ना, परिसा निगया, खंदओ
वि निगमओ, धम्मं सांत्वा सावगो जाओ । अणुणया सो
पालकमरुको दूयत्ताए आगतो सावर्थाय नयरी, अणुणयाभ-
ज्जेसाहुणं अयश्च वयमाणो खंदएणं निणित्तुपुल्लियागरणो
कओ, पञ्चोसमाधरणो, तत्परिणं जेव खंदरस्स छिद्राणि
चारपुरिसेहि मगाविनो विहरतं, जाव खंदओ पंचहि जण-
सपादि कुमारलग्गपहि सज्जि मुणिसुव्वयसामिमगासे वय-
इओ, वडुस्तुनो जातो, ताणि जेव भं पंच सयाणि सोसत्ताए
अणुणयायाहि । अणुणया खंदओ सामि आपुच्छति—वज्जामि
भगिणीसगासं ? सामिणा भगिण्ये—उत्तसगां मारुणिओ ।
भणुति—आराहणा विराहणा वा ? सामिणा भगिण्ये—सव्वे आ-
राहणा तुमे माणु । सो भणुति—एयं कट्ठे—जदि पत्तया आराह-
णा, गओ कुम्भकारकडं, मरणं जदि उज्जाणे ठितो तदि आ-
उहाणि गुमियाणि । राया बुग्गाहिओ—अहा एस कुमारो
परीसहपराजितो एरण उवायं तुमे मरेत्ता रज्जं नि-
रिहदि हि, जदि ते विपक्वओ उज्जाणं पणोहि, आउहा-
णि ओल्लेरयाणि रिद्धाणि, ते बांधुजण तस्स खेप पणोहिध-
रस्स समरिपया, नेण सव्वं पुरिसज्जेनेण पीलिया तेहि सव्वं
अहियांसयं तेति केवलनाणं उण्णं सिद्धा य । खंदओ वि

पासे धरिओ, कोहियचिरिकाहिं भरिजंतो सबधो ।
पञ्चा अंते पोडितो निशायं काऊण अग्रिमकुमारेसु उववधो ।
तं पि से उपहरयं रहिरलिनं पुंसितहयो ति काउं गि-
खेहिं पुंरदरजसाए पुठो पाडियं, सा वि तहियसं अधिहं
करति जहा साहू न दीसति, तं च थाए विट्ठ, पक्वमिमा-
ओ य कंभलो, थिलेज्जाओ छिएणाओ, ताए केव विणो, ताए
थायं-जहा ते मारिया, ताहे सिद्धतो राया-पाव ।
विणुटोऽसि । ताए कितियं-पव्वयामि, देवेहिं मुणिसुव्वयस-
वासं नीया, तेण वि देवेणं थाएरं वड्ठं सज्जणवयं, अज्ज वि
इंङ्गहारसं ति अणुति । अरस्ससय वणाकसाया भवति । "तेन
झारगायायां वनमित्युक्तम् । "पथ तेहिं साहूहिं बहूपरीसहो
अहियासितो सग्गं, एवं अहियासेयव्वं । न जहा अदपय
नाहियासियं । " उत्त० २ अ० ।

बहूपरीसहमज्जीकृत्वाऽऽह—

अपेगे खुबियं भिक्खुं, सुखी कितिं खुसए ।

तत्थ मंदा विसीयंति, तउ पुट्ठा व पाणियो ॥ ० ॥

(अपेगे इत्यादि)आपिः सम्भावने, एकः कश्चिच्छाऽऽदिः
न्युपयतांति लुक्कः प्रकृत्यैव कूरो भक्तः । खुबितं बुभुक्षितं
भिक्षामटतं भिक्षुं दशति भक्षयति दशैभरङ्गावयवं विलुपयति ।
तत्र तस्मिन् अस्माऽऽदिभक्त्ये सति मग्गा अज्जा अल्पसत्त्वत-
या विधीर्निति देव्यं अज्जने । यथा तेजसाऽग्निना स्फुटा
दृष्टमानाः प्राणिनो जगवो वेदनाऽऽस्ताः सन्तो विधीरुक्ति
यान् संकोचमयातंरपानोपहृता भवन्ति, एवं साधुरपि
कृत्स्नैवैरभिदुतः संयमाद् अदपय इति, तुःसहत्वाद् आम-
कउत्तानाम् । सूत्र० १ ध्रु० ४ ध्रु० १० ।

बहूपरीसहविजय-बहूपरीसहविजय-पुं० । निगितकृपाणमुह-
राऽऽदिप्रहरणताडनाऽऽदिभिर्वायधामनशरीरस्य व्यापार-
केषु मनापि मनोविकारमकुर्वंतो मम पुराकृतकर्मणामिव क-
लंता मे किञ्चिद्व्यपी वराकाः कुर्वन्ति । आपि च-विश्वारा-
ह्वभावं शरीरमेतैर्बाध्यते, नास्त्यंतानि मम कान्दशेनचारि-
त्रणीति चिन्तयतो वासीतल्लण्णम्बन्नालुलेपनसमदर्शिनः
यत् सम्यक् बहूपरीसहमहन् । तस्मिन्, पं० सं० ४ ध्रु० ।

बहूपरि-बुद्धस्पति-पुं० । "बुद्धस्पतिमस्परयोः सो वा" ॥
॥ ॥ १६६ ॥ अनयोः संयुक्तस्य सो वा भवति । "बहूससई ।
बहूपरिः भयस्सई । भयस्सई । प्रा० ३ पाद । "बुद्धस्पतो वडो
भयः" ॥ ॥ ॥ १३७ ॥ बुद्धस्पतिशब्दे बह इत्यस्यावयव-
स्य भय इत्यादिषो वा भवति । भयस्सई । भयप्परई । भय-
प्परई । पत्ते-बहूससई । बहूपरई । बहूपरई । प्रा० २ पाद । " वा
बुद्धस्पति" ॥ ॥ ॥ १३८ ॥ इतीकारे उक्तरि च । "पस्परयोः
कः" ॥ ॥ ॥ १३९ ॥ इति को भवति । बिहूपरई । बुद्ध-
प्परई । बहूपरई । प्रा० १ पाद । तारकाकाऽग्रहे उलो-
त्थितेवमेते, स्था० ६ डा० । पुण्यनलसस्य बुद्धस्पतिदेवता ।
दो बहूपरई । स्था० २ डा० ३ उ० । जं० । सू० प्र० ।

अनुभवादिषो महाभवे, सं० प्र० २० पादु० । सू०
प्र० । प्र० १० । प्र० १० । उ० ० । क० १० । अविश्वस्यभ-
याऽऽवाये, लनामण्याते आवाये, "जीवो भोजनमात्रेयः,
कपिलः प्राणिनां द्रवम् । बुद्धस्पतिविश्वात्, पञ्चाङ्गाः
क्षिप्य माद्वयम् ॥ १ ॥ अ० १ अ० १ ॥

बहूपरिचरिय-बुद्धस्पतिक्खि-तं० । बुद्धस्पतिः श्रूमाद्यप्रकल-

प्रविक्षिप्यते यत्र तादृशे शब्दे, सू० प्र० २० पादु० ।
बहूपरिदत्त-बुद्धस्पतिदत्त-पुं० । महेश्वरदत्तपुत्रे, स्था० । की-
शाऽभ्यां बुद्धस्पतिदत्तनामा ब्राह्मणः, स बान्तःपुत्रस्त्वतिकरे
उदायनेन राज्ञा तथैव कर्षयित्वा मरितो, जग्गामतेर चा-
सावासीत् महेश्वरदत्तनामा पुरोहितः, स च जितशत्रो राज्ञः
शत्रुजयार्थं ब्राह्मणाऽऽदिभिर्होमं अकार, तत्र प्रतिदिनमेकैकं
चातुर्यैर्वायुवारकमष्टम्यादिषु द्वौ चातुर्योस्तं चातुर्यस्तुः प-
र्यास्यामरावधौ संवत्सरे योऽहो योऽहो परचक्राऽऽमेऽष्ट-
शतमष्टशतं परचक्रं च जीयते, तदेवं सृष्ट्वाऽस्तौ नरकं जगा-
मेत्येवं ब्राह्मण्यक्तव्यतानिबद्धं पञ्चममिति । स्था० १० डा० ।

बुद्धस्पतिदत्तवक्त्रकथा—

जं० । ते थं काले थं ते थं समए थं कोसंबी थामं
थयरी हात्था रिद्धथमियसमिद्धा, बाहिं चंदोसरणे उ-
जाये सेयभदे जक्खे, तत्थ थं कोसंबीए थयरीए सथा-
णीए थामं राया हात्था मइयादिमवंतं, तस्स थं सथा-
णीयस्स रथो मियावतीए देवीए अत्तए उदयणे थामं
कुमार हात्था अहीणजुवराया । तस्स थं उदयणस्स कु-
मारस्स पडपावई थामं देवी हात्था । तत्थ थं सथाणी-
यस्स सोमदत्ते थामं पुरोहिण हात्था रिउवेदे
यजुन्वेदे सामणेए अथव्वथये० । तस्स थं सोमदत्तस्स
पुरोहिणस्स वसुद्धा थामं मारिया हात्था । तस्स थं सो-
मदत्तस्स पुत्ते वसदत्ताअत्तए बहस्सइदत्ते थामं दाए
हात्था अहीणसव्वणे । ते थं काले थं ते थं समए थं
समथे भगवं महावीरे समोसरिए । ते थं काले थं
ते थं समए थं भगवं गोयमे तदेव ० जाव रायमग्गं
उगादे तदेव पासइ इत्थी आमि पुरिसमग्गं पुरिसं
चिता तदेव पुच्छइ पुव्वभवं, भगवं वागरेइ । एवं खलु गो-
यमा । ते थं काले थं ते थं समए थं इदेव जं० दीवं दीवं
भारेइ वासे सव्वओभदे थामं थयरे हात्था रिद्धथमि-
यसमिद्धे, तत्थ थं सव्वओभदे थयरे जियसन्नु थामं राया
हात्था । तत्थ थं जियसन्नुस्स रथो महेसरदत्ते थामं पुरो-
हिण हात्था रिउवेदे ० जाव अथव्वथकुसले यावि हात्था ।
तए थं से महेसरदत्ते पुरोहिण जियसन्नुस्स रथो रज्जव-
लिविद्धपट्टमाए कट्ठाकट्ठि एगमेगं माइथादारंगं एगमेगं ख-
त्तियदारंगं एगमेगं वइस्सदारंगं एगमेगं सुइदारंगं गिण्हावेइ-
गिण्हावेइत्ता तेसि जीवंतगाथं केव हयउडए गिण्हावेइ,
गिण्हावेइत्ता जियसन्नुस्स रथो संतिहोमं करेइ, करे-
इत्ता तए थं से महेसरदत्ते पुरोहिण अट्ठमीचउरसीसु
दुवे दुवे माइखत्तियवइस्ससुदे चउरई मासाणं चत्तारि
चत्तारि छणई मासाणं अट्ठ अट्ठ संवत्तु रस्स सोलस
सोलस जाइ वि थं जियसन्नु थं राया परलेखं अभि-
जुअइ ताहे तहिं वि थं से महेसरदत्ते पुरोहिण अट्ठ-
सणं याइथादारगाथं अट्ठमयं खत्तियदारगाथं अट्ठसणं

बहस्सदारगाणं अहसपं सुददारगाणं पुरिसिंहं गिण्हावेह,
गिण्हावेत्ता तसिं बीवेताणं वेव इयउदिपाओ गिण्हावेह
गिण्हावेत्ता जियमचुत्तस रओ संतिहोमं करेह, करेइया
तए खं से परवले लिप्पामेव विद्धेइ वी, पडिसेहिअइ
वा; तए खं से महेसरदत्ते पुरोहिए एवकम्मे ६ मुबुदु-
पाणं ० जाव सयजिजिखिता तीसं बाससयाई वर ० काल-
मासे कालं किच्चा पंचमाए पुठवीए उओमयं सत्तरसा-
गरोवमहिईए खाएसु उववळे, से खं तओ अखंतरे उव-
हिचा इहव कोवंचीए खायीए सोमदत्तस्स पुरोहिणस्स
वसुदत्ताए भारियाए पुत्तनाए उववळे । तए खं तस्म
दारगस्स अम्मापियरो खिण्वत्तवारसाहस्स इमं एयाखं
खामभिज्जं करेह-जम्हा खं अम्हे इमे दारए सोमदत्तस्स
पुत्ते वसुदत्ताए अत्तए तम्हा खं होउ अम्हे दारए वहस्स-
इहचे खामेयं । तए खं से बहस्सइदत्ते दारए पंचथाई-
परिगगिए ० जाव परिवडुइ । तए खं से बहस्सइदत्ते खामं
कुमारं उम्मुक्कवालभावं जेव्वाणविवाए होत्था, उदयणस्स
कुमारस्स पियवालवयस्सए यावि होत्था सहजायए
सहवड्डियए सह पमुकीलयए । तए खं से सयाणीए राया
अखया कयाइ कालधम्मया सजुते, तए खं से उदयण
कुमारं बह्मिं राईसर ० जाव सत्थवाहत्थभिईहिं सद्धिं
संपत्तिवुडे रोयमाणे कंदमाणे विल्लवमाणे सयाणीयस्स
रओ मइया इड्डीसक्कारसमुदएयं थोइरयं करेह, करेइत्ता
बह्मिं लोयां मयकिआई करेह । तए खं से बह्वे राईसर
० जाव सत्थवाह उदयणं कुमारं मइया मइया रायाभि-
सेयणं अभिसिंचइ । तए खं से उदयणं कुमारं राया जाए
मइया ० । तए खं से बहस्सइहचे दारए उदयणस्स रओ
पुरोहिए उदयणस्स रओ अंतरे वेलासु य अवेलासु
य कालेसु य अकालेसु य राओ य विवाले य पविममा-
ये अखया कयाइ पडमार्वईदेवीए सद्धिं संपलगे यावि
होत्था । पडमार्वईदेवीए सद्धिं उरालाई भोगभोगाई
हुंनमाणे विहरइ । इमं व खं उदयणं राया एहाए
० जाव विपुसिए जेयेव पडमार्वई देवी तेयेव उदयणं
राया बहस्सइदत्तं पुरोहिं पडमार्वई देवीए सद्धिं
उरालाई भोगभोगाई हुंनमाणे पासइ, पासइत्ता आसु-
हचे तिबलिई पिउडिं खिलाडे साहडु बहस्सइदत्तं पुरो-
हिं पुरिसिंहं गिण्हावेह, गिण्हावेत्ता ० जाव एयं विहा-
खेयं वज्जं आणवइ । एवं खलु गोयमा ! बहस्सइदत्ते
पुरोहिए पुरा पोरायणं ० जाव विहरइ । बहस्सइदत्ते खं
मते । दारए इओ कालगए कहिं गच्छिइति, कहिं उव-
च्छिइति ? । योम्मा ! बहस्सइदत्ते दारए पुरोहिइ वरवडिं

वासाई वरमां पालयिषा अजेव तिमागावसेसे दि-
वसे मूलीभिक्कए ममाने कालमासे काळं किषा इसीसे
रयवप्पभाए पुठवीए संसारो तहं व पुठवी, तओ हत्थिआ-
उरे खायरे मिथत्ताए पम्माइस्सइ । से खं तत्थ बाउरिएहिं
बहिए समाणे तयेव हत्थिआउरे खायरे सेट्टिकुलांसे पुत्त-
त्ताए बोहिं सोइम्मे कम्मे महाविदेहे सिक्किइति । विपा०
१ अ० ५ अ० ।

बहल-वेणी-पडे, दे० ना० ६ वर्ग ८६ पाथा । हटे, वि० । अ०
३ वक्क० । बाहलवविशिष्टे, पञ्चा० ५ विव० । तमिक्कसमुडे,
सु० प्र० २० पाडु० ।

बहलिय-बहलिक-पुं० । म्मेच्छजातिभेदे, तदर्थे च । प्रथ०
१ अ० ४० द्वार । रा० ।

बहली-बहली-स्त्री० । बहलवेद्योगिण्यां वास्याम्, आ० १
अ० १ अ० । अ० । आ० म० । अथयपुत्रबाहुवर्जितराज्ये, वा-
हुवर्जितराज्ये तत्तमिलालां राज्यं दत्तम् । कल्प० १ अ-
धि० ७ लक्ष । आ० न्यू० । दशा० ।

बहविरइ-बधविराते-स्त्री० । व्यापारनिवृत्तौ प्रज्ञा० १ पद ।

बहस्सइ-बृहस्पति-पुं० । 'बहष्कर' शब्दायै, प्रा० २ पाद ।

बहस्सचरिय-बृहस्पतिचरित-न० । 'बहष्करचरिय' शब्दा-
यै, सू० प्र० २० पाडु० ।

बहस्सइदत्त-बृहस्पतिदत्त-पुं० । 'बहष्करदत्त' शब्दायै,
स्या० १० डा० ।

बहावह-बधाऽवह-पुं० । बधं प्राण्युपमर्देमावहतीति बधाऽऽ-
वहः । हिसके, सूत्र० २ अ० ६ अ० ।

बहि-बहिस-अव्य० । बह-इत्तुन् । बाहो, बाह० । स० ३४ ल-
म० । स्या० । रा० ।

बहिंविहार-बहिंविहार-पुं० । बहिः संसारान् विहारः कथानं
बहिंविहारः । मोले, उत्त० १४ अ० ।

बहिणी-भगिनी-स्त्री० । "बुद्धि-भगिन्योर्भूषा-बहिलणी" ।
॥ ८ । २ । १२६ ॥ इति भगिनीस्थाने बहिली इत्यादिशः ।
प्रा० २ पाद । कसरि, "भला इवायु मारिआ, बहिणि !
महारा कंतु ।" प्रा० ४ पाद । "बहिणी सत्ता ।" पा०
जा० २४२ पाथा ।

बहिय-बधित-वि० । हते, आ० १ अ० ६ अ० ।

बहिया-बहिस-अव्य० । नगराऽऽरेष्वहिलादर्थे, स्या० ६ डा० ।
अ० । अ० । "बेणए खयरीए बहिया पुत्तभदे केहए ।"
अ० । अ० । आवा० । स्या० । आवा० ।

बहियापोमलक्खेव-बहिःपुल्लक्षेप-पुं० । अभिपृच्छीतदेया-
न् बहिः प्रयोजनसदृशेषु परेषां प्रयोजनाय लेप्तादिपुल्लक्ष-
क्षेपे, उपा० १ अ० । "बहिया पोमलक्खेव" (२८ मा०) देशव-
काशिकव्रतं हि पृच्छते न मूढमनाऽभ्यसनाऽविद्यापारजनि-
ना प्राण्युपमर्दं इत्यभिप्रायेण । स च स्वयं कृतोऽप्येव वा का-
रित इति न काश्चित् कले बिलेखः । पञ्चा० १ विव० ।

बहिर-बुधिर-पुं० । "ब-व-अ-अ-अ" अ० १२ । ८७ । ६-

ति वक्ष्ये ह्यः । प्रा० १ पाद् । औत्रशक्तिविकले, प्रश्न० १ आ
अ० द्वार । एवं बहिरत्वमप्यदृष्टवशाद्वनकशः परिसंवेद्यते,
तदावृत्तस्य स्वसङ्घिकविकलत्वाद् वैदिकाऽऽमुष्मकद्वयकल-

क्रियाऽनुष्ठानशून्यतां विभर्त्तानि । उक्तं च—

“ अस्मभूतिभ्रमणसंघबहिरावाहः हि,

लोकभूतिभ्रमणसंघबहिरावाहः ।

किं जीवर्त्तद् बहिरो भुवि यस्य शब्दाः,

स्वलोपलब्धधननिष्कलतां प्रयान्ति ॥ १ ॥

स्वकलत्रवालपुत्रक—मधुरवचःश्रवणवाद्यकार्णव्यम् ।

बहिरस्य जीवितं किं, जीवन्मृतकाऽऽकृतिधरस्य ? ॥ २ ॥ ”

आवा० १ ध्रु० २ अ ३ उ० । “ कहिते कहिते कजं,

अणुति बहिर इव न सुखं मे । ” कथिते २ कार्ये ब-

हिर इव अणुति हूते—न मया हृतमिति स बहिर इव

बहिरः । दुर्व्यवहारिभेदे, व्य० ३ उ० । (बहिरोल्लापकथा

‘ अणुतिश्रम ’ शब्दे प्रथमभागे २८६ पृष्ठे गता)

बहिरिय—बहिरित्—त्रि० । बहिरिहते, आ० म० १ अ० ।

बहिल्लेस्स—बहिल्लेस्स—त्रि० । संयमाद् बहिरिर्निगताप्यवसायो य-

स्य स बहिल्लेस्सः । असंयमाप्यवसिते, आवा० १ ध्रु० ६

अ० ५ उ० ।

बहु—बहु—त्रि० । विप्रभूतिपु, व्य० १ उ० । नि० च० । प्रश्न० । वृ० ।

यावदन्तेपु, सूत्र० २ ध्रु० ४ अ० । प्रचुरे, सूत्र० २ ध्रु० २ अ० २

उ० । स० प्र० । भूयसि, वृ० २ उ० । स्वा० । प्रभूति, म० २

श० ५ उ० । प्रश्न० । सूत्र० । अत्यर्थे, स० ३० सम० । आवा० ।

भिन्नजातीयैः, स्वा० ६ डा० ।

बहुनिजपः । नामाऽऽदिभेदाद् बहुबहुवचो—स च नामाऽऽ

दिः, तत्र नामस्थापने लुक्, द्रव्यतस्तु बहुभिन्नाभाह—

द्वयबहुपण बहुगा, जीवा तद् गोमितां वेव (३१०)

भावबहुपण बहुगा, वोहस पुष्वा अण्यंतगमजुता ।

भावस्त्राश्रयमिप, खड्यस्मि य केवलं नाथं ॥ ३११ ॥

(द्वयबहुपणं ति) आर्षेष्वाद् द्रव्यतो बहुषं द्रव्यबहु-

रवं तेन बहुकाः प्रभूता जीवा उपयोगलक्षणैः, तथा पुद्ग-

लाः स्पर्शाऽऽदिलक्षणैश्चशब्दः पुद्गलानां जीवापेक्षया बहुष्वं

क्वापयति, तत्रैकैकस्मिन् संसारे जीवप्रदेशेऽनन्ता एव स-

न्मि, एवोऽवधारणे, जीवपुद्गला एव द्रव्यबहवः, तत्र य-

स्माधर्माऽऽकाशानामेकद्रव्यत्वात्, कालस्यापि तत्रतः स-

मयकपत्वेन बहुत्वाभावाद्दिति गाथाऽर्थः ॥ ३१० ॥ (भाव-

बहुपणं ति) प्राग्बहू । (बहुगुणि) बहुकानि

वस्तुहेतुसंख्यानि (एवमिति) पूर्वोक्तपुण्यादपूर्वोऽस्मि-

नि (अण्यंतगमजुलसि) अनन्तरा अपरैर्वसिता गम्यते

वस्तुस्वरूपमभिरिति गमा वस्तुपरिच्छेदप्रकारा नामाऽऽ-

द्यत्संस्कृतान्यविवृतान्यनतगमजुलानि पर्यायाऽऽद्युपलक्षणं

च गमप्रदणम् । उक्तं हि—“ अण्यंता गमा अण्यंता पज्जवा अ-

ण्यंता हेत्तु ” इत्यादि । अनेनेतद्व्यामकत्वापूर्वाणां तेषामप्या-

नस्यमुक्तम् । क पुनरस्मि भावे वर्तन्ते येन भावबहुमुक्तयन्त

इत्याह—भाव इत्यामपराये लोपोपशङ्के वस्तुदेश पूर्वोक्ति वर्त-

न्त इति प्रकमः । आह—किं न तापिके भावे किञ्चिद्भावबह्वस्ती-

त्याह—तापिके च कर्मसत्तायुक्तो पुनः केवललक्षणमनन्तर-

र्यायत्वात् तदपि भावबहुकमिति गाथाऽर्थः । उक्तं ११ अ० ।

३२५

“ बहुदासीदासमहितमवेलगप्यभूयार्हः । ” बहुदा दासीदासा

येषु तानि । (स्वा०) “ बहुधनबहुजायकरवयार्हः । ”

बहुधने गणिमधरिमाऽऽदि येषु तानि तथा बहुजानरूपं च

सुवर्णं रजतञ्च रूपं येषु तानि तथा । पश्चात्कर्मधारयः ।

स्वा० ८ डा० । औ० । म० । “ बहुदव्वजुत्तिसं-

भारा । ” बहुद्रव्ययुक्तिसंभाराः । रा० । सूत्र० । बहुनां

द्रव्याणामुपबृंहकाणां युक्तयो मीलनानि तासां संभारः

प्राभूयं येषु ते बहुद्रव्ययुक्तिसंभाराः । जी० ३ प्रति० ४ उ० ।

“ बहुपहरणाऽऽवराणमरियजुत्तसज्जं । ” बहुनां प्रहरणा-

नामावराणां च स्फुरककृताऽऽदीनां भूतां युक्तसज्जश्च यः

स तथाऽतस्तम् । म० ७ श० ६ उ० ।

बहुअ—बहुक—त्रि० । स्वायें कः । “ स्वायें कश्च वा ” ॥ ८ ॥ २ ।

१६४ ॥ प्रा० २ पाद् । अत्यन्ते, रा० ।

बहुअद्विय—बहुह्रियक—न० । प्रभूताद्वियके, “ बहुअद्वियं मंसं

परिभाषताः । ” आवा० २ ध्रु० १ च० १ अ० १ उ० । दश० ।

बहुअर—बहुतर—त्रि० । “ कगचज्ज० ” ॥ ८ ॥ १ । १७७ । इत्या-

दिना तल्लुक् । अतिशयिते बहुशब्दायै, प्रा० २ पाद् ।

बहुआगम—बहुगम—पुं० । बहुरागमोऽर्थपरिज्ञानं यस्यासौ

बहुगमः । प्रभूतसुवार्थज्ञातार, व्य० ३ उ० । तथा ब-

हुरागमोऽर्थकपो यस्य स बहुगमः जघन्येनाऽऽवराप्रकल्प-

धरो निशीधाध्ययनसुवार्थधर इत्यर्थः । जघन्यत आवा-
र-प्रकल्पप्रहणादुत्कर्षतो द्वादशशक्तिविदिते द्रव्यम् । व्य०

३ उ० ।

बहुआधपय—बहुपयद्—न० । यस्मिन् क्षेत्रे बह्वन्योद्यतः सा-

मान्येन पदानि कृत्वायाऽऽद्युपसर्गस्थानानि भवन्ति । ता-

दयो, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० १ उ० ।

बहुआदय—बहुदेक—पुं० । प्राप्ते एकरात्रिकेषु नगरे पञ्चरा-

त्रिकेषु (औ०) वानप्रस्थभेदेपु, औ० ।

बहुकंटय—बहुकण्टक—पुं० । प्रभूतकण्टके, “ बहुकंटयं मच्छ-

यं परिभाषताः । ” आवा० ।

बहुकर्म (श्)—बहुकर्मन्—न० । विवाद कथापातैकिके क-

र्मणि, आ० म० १ अ० ।

बहुकर्मन्—न० । महाकर्मणि, भ० ६ श० ३ उ० । (बहुकर्मणः

सर्वतः पुद्गला वच्यन्ते इति ‘ पौगल ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे

११३ पृष्ठे उक्तम्)

बहुकर्मम्—बहुकर्मन्—न० । बहूनि कृत्वाणि दाक्षिण्यपु-

ष्ठानानि यस्य भवन्ति स बहुकर्मन् । सूत्र० १ ध्रु० ७ अ० ।

जन्मान्तरोपात्तानां कृत्वाणि कर्मणांमुपभोक्तारि, सूत्र० १

ध्रु० ५ अ० २ उ० ।

बहुकोद—बहुकोध—पुं० । बहुः कोधोऽस्येति बहुकोधः । प्रभू-

तकोपकाराय, आवा० १ ध्रु० ५ अ० १ उ० ।

बहुसज्ज—बहुसाध—त्रि० । बहुमदये, पृथक्करणायोगे, आ०

वा० २ ध्रु० १ च० ४ अ० २ उ० ।

बहुगुण—बहुगुण—त्रि० । प्रचुरगुणे, प्रति० । “ बहुगुणकु-

सुमसमिद्धौ । ” बहुवो ये गुणा उत्त-गुणाः शुभकलकपा-

बहुगुण

स्त एव कुसुमानि तैः सख्यौ यः स तथा । प्र० ५ ख० ५५ ।

बहुगुणकलिय-बहुगुणकलित-त्रि० । अनेकविधानाऽऽदि-
गुणसहिते, ग० २ अ० १ ।

बहुगुणपश्य-बहुगुणप्रकल्प-न० । बहवो गुणाः स्वपक्षसि-
द्धिपरपक्षयोर्द्विभाषनाऽऽद्यो माध्यस्थ्यऽऽद्यो वा प्रकल्प-
न्ते प्रादुर्भवन्त्यस्मिन्नि येष्वुत्तानेषु तानि बहुगुणप्रकल्पानि ।
प्रतिष्ठाहेतुदृष्टान्तोपपन्नानि प्रमाऽऽदिषु माध्यस्थ्यवचन-
प्रकारेषु वाऽऽद्यानेषु, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० ।

बहुजैपिर-बहुवावदक-पुं० । बहुजैरि, "बाउलो जंहुलो; सु-
हुलो बहुजैपिरो य बायालो ।" पा० १० ६६ गाथा ।

बहुजय-बहुजन-पुं० । बहवो जनाः साधवो गच्छवालि-
तया संयमसहाया यस्य स बहुजयः । सूत्र० १ श्रु० १ ३
अ० १ म० । गच्छवासिनि साधौ, बहुपु जनेषु, प्रभूत-
लोकेषु, पञ्चा० २ वि० ० । "बहुजयधिकारलक्षया ।" ब-
हुजनधिकाशब्देन लज्जायितः प्राप्ता लज्जा येन तथा । प्रश्न०
३ अ० १० ६५ । बहवो जना आलोचनाऽऽवायां यस्मात्सा-
लोचनं तद् बहुजनम् । आलोचनभेदे, स्था० । "पयस्ताऽऽलो-
इत्ता, जो आलोप पुणो वि अणस्स । ते च व अवाद्दे,
तं होइ बहुजणं नामं ॥ १ ॥" इति । स्था० १० डा० ।

बहुजणमय-बहुजनमन-पुं० । बहुजैरनन्यते स्त्वय इति
बहुजनमनः । प्रभूतलोकप्रणये, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० ।

बहुजणप्राग्गया-बहुजनप्रायागपता-स्त्री० । बहवो जना ब-
हुजनाः प्रस्तावास्ताधवः । अथवा-बहुलंशकां जनो, जा-
तावेकवचनम्, तत्रापि स एतावतः । नस्य प्रायोग्यो योग्यमिति ।
नस्य भाषो बहुजनप्रायोग्यता । मतिस्पर्धभेदे, दशा० ४ अ० ।
बहुजणविक्रदसंग-बहुजनविक्रदसङ्ग-पुं० । बहुजैः प्रभूत-
लोकेः सद्ये ये विक्रदास्तदकारकत्वेन विरोधवन्तस्यैः
साद्यैः सङ्गः सङ्गकैः स तथा । बहुभिलोकविक्रदानां स-
ङ्गकैः, व्यो० १ पाहु० ।

बहुजणसह-बहुजनशब्द-पुं० । बहूनां जनानां परस्परऽऽ-
लापाऽऽदिकेषु शब्दैः, अ० ६ श० ३३ उ० ।

बहुजणसमुद्रया-बहुजनसमुदिता-स्त्री० । बहूनां जनानां म-
ध्ये एहीतायां प्रवर्त्यायाम्, "बहुजणसमुत्तियार, जिक्क-
मणो होति जंहुगामस्स ।" पं० मा० १ कल्प । "बहुजणस-
मुत्तियार जंहुताम अक्काखयं ।" पं० वृ० १ कल्प ।

बहुण-देशी-पुं० । चौरपूतयोः, दे० मा० ६ वर्ग ६७ गाथा ।

बहुणंद्य-बहुनन्दन-पुं० । बहूनि वर्षादि मन्दनवनानि य-
स्य स बहुनन्दनवनः । भैरी, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

बहुणट-बहुनट-पुं० । नटवृत्तयोगार्थे बहुवैष्णवं विधत्ते इति
बहुनटः । आचा० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

बहुणाम-बहुनाम-पुं० । बहुकर्मोपशमकः, "जे एगं नामे से
बहुंणामे, ज बहुंणामे से एगंणामे ।" यो हि प्रवर्ध-
मानश्चाप्यवसायाधिकदकएककः एकम्-अनन्तानुबन्धि-
जं कोट्यं नामयानि लपयति स बहुनर्ण मानाऽऽदीन् ना-
मयति लपयत्यप्रत्याश्रयानाऽऽदीन् वा स्वभेदाज्जायय-
ति, मोहनीयं चैकं यो नामयति स शेण अति प्रह-
तीर्त्तममति, यो वा बहून् स्थितियंवाप्राप्तयति सोऽ-

नन्तानुबन्धिनमेकं नामयति मोहनीयं वा, तथा शेकांनल-
सतिभिर्मोहनीयकोटीकांठिभिः लयमुपागताभिर्हानाऽऽवर-
णीयदृशनाऽऽवरणीयबहुनीयान्तराध्यामिकानिश्चयभूमिनाम-
गोत्रयैरेकानविशतिभिः शेषकोटीकोट्याऽपि देशेनभा मो-
हनीयलपयन्तौ भवति, नाम इत्येतोऽपदिश्यते यो बहुनामः
स एव परमार्थत एकनाम इति, नाम इति लपकाऽभिधि-
यते, उपशमको वा उपशमभेदाभावेनैकबहुपशमना बहु-
कोपशमता वा वाच्येति । आचा० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० ।

बहुणिवेस-बहुनिवेश-पुं० । बहुनर्णसम्पादकवेनासदभिति-
वेशो यस्य स बहुनिवेशः । असदधीभिर्निषेधे, सूत्र० १ श्रु०
१३ अ० । बहोये, ओच० । आचा० ।

बहुणिवेस-बहुनिवेश-पुं० । बहुनर्णसम्पादकवेनासदभिति-
वेशो यस्य स बहुनिवेशः । असदधीभिर्निषेधे, सूत्र० १ श्रु०
१३ अ० । बहोये, ओच० । आचा० ।

बहुतरग-बहुतरक-न० । प्रभूततरकः, आ० १० १ अ० ।
बहुतरगुणमाहय-बहुतरगुणमाधन-न० । अनन्तरतरगुणि-
श्यादेन, पञ्चा० १८ वि० ० ।

बहुत-प्रभूत-त्रि० । "प्रभूते नः" ॥ ८ ॥ १ ॥ २३३ ॥ इति
पश्य वः । वयोवैक्यान् बहुनः । प्रा० १ पाद । तैलाऽऽदिसाङ्-
दित्वम् । प्रा० २ पाद ।

बहुदुस्व-बहुदुःख-पुं० । बहूनि दुःखानि कर्मविपाकाऽऽपादि-
तानि यस्य जन्तोः स तथा । आचा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० ।
बहुदुःखं प्राप्त्यमनेनेन बहुदुःखः । आचा० १ श्रु० ६ अ० १
उ० । नारकाऽऽदिदुःखप्राप्तिर्योग्यं नारकाऽऽदिदुःखकारण-
स्वाद् योग्यप्राणवधे, प्रश्न० १ अ० १० ६५ । बहुदुःखं हिंसाऽऽ-
दिषु सर्वेष्वप्यदोषः प्रवृत्तिलक्षणं बहुदुःखः । बहुदुःखं बहुवि-
धो हिंसाऽऽदिदुःखिनि बहुदुःखः । रौद्रध्यानस्य द्वितीय
लक्षणं, स्था० ४ डा० १ उ० । अ० १ ग० । आ० सू० ।

बहुदेविय-बहुदेविसि-त्रि० । बहुदेवसंपुष्यते, "अखाहा-
राऽऽदि कर्कणं चासं वसितं, पञ्चा० एगारांतसंवासितं तं
वि बहुदेवास्यं अमह ।" नि० सू० १४ उ० ।

बहुदेसिय-बहुदेश्य-त्रि० । ईश्वरबहुकः, "बहुदेसियसि-
गणेषु वा जव पवेनज्जा ।" आचा० २ श्रु० १ सू० ५
अ० २ उ० ।

बहुदोम-बहुदोष-त्रि० । "एका पमनी दो वा तिक्कि वा पस-
नीनां दोसा, तेण परेणं बहुदोसा मध्धि ।" इत्युक्ते प्रस-
न्निध्याधिकं, नि० सू० १४ उ० ।

बहुदोमिवागण-बहुदोपिनवारसह-न० । अन्त्योप्यहमम-
धनदरगाऽऽननकधियामर्थनियेयकनायाम्, पञ्चा० ७ वि० ० ।
बहुपमणी-बहुपमनी-स्त्री० । अनेकशिरासु, तं० ।

बहुपमिवय-बहुपाचिक-पुं० । बहुरूपजन, व्य० ७ उ० ।

बहुपदपुष-बहुपरिपुष-त्रि० । अतिपरिपुषं, स्था० ६ डा० ।

बहुपदविरत-बहुपतिविरत-त्रि० । केषुचिन्त्यागतिपातविर-
मणाऽऽदिजनेषु वर्तमाने, दशा० १० अ० ।

बहुपदिमि-बहुप्रतिपदि-पुं० । बहूनां मासिकस्थाना-
नां मासिकस्थितिः, व्य० १ उ० ।

बहुपमायमूल-बहुपमायमूल-न० । बहुषः प्रमादा मध्यविकाया-
ऽऽवस्थेषां मूलं कारणं बतु तत् । बहुनां प्रमादानां कारणे,
अन्तः ४ आध० द्वार ।

बहुपया-बहुपदा-स्त्री० । कर्माभ्यामव्यादिकायां बहुवरणाया-
य, अयु० ।

बहुपर-बहुपर-न० । बहुष्वेन परं बहुपरम् । परमे, आचा०
२ भु० २ ख० २ अ० ।

बहुपसज-बहुपसज-त्रि० । अतिस्वस्वीभूते, पि० । औ० ।
बहुपाउरथ-बहुपावरथ-न० । तुल्यवृत्ती, " बहु वावरणं या-
स्तुमेहि करेति ।" नि० ख० ३ उ० ।

बहुपुक्खल-बहुपुक्खल-त्रि० । बहुसंपूर्ण, स्व० २ भु० २ अ० ।
प्रस्तुतीकभूते, स्व० २ भु० २ अ० ।

बहुपुत्तिया-बहुपुत्तिका-स्त्री० । स्वनामख्यातायां लौघमकल्प-
देव्याम्, स्व० । बहुपुत्तिका देवी नत्पुत्तिबलं, तैत्तिरीयननुचय-
ने । तथाहि-राजपुंहे महावीर्यवन्दनार्थं लौघमोदुहपुत्तिकाभि-
धाना देवी समवतनार, वन्दित्वा च प्रतिजगाव । कथम्? इति
पृष्टे गौतमेन भगवानवतारीम्-वाराणस्यां जग्या भद्राभि-
धानस्य न्यायेवाहस्य सुभद्राऽभिधाना भार्येयं बभूव । सा च
बन्ध्या पुत्रादिनी भिक्षार्थमागतमार्गसंघातकं पुत्रलामं प-
प्रच्छ । स च धर्ममन्वीकयत्, प्राज्ञाजीवन सा बहुजनापत्यं पु-
त्रियाऽप्यहो हर्षनपरायणा सातिवारा मुक्त्वा सौधर्ममगमत् ।
ततश्च पुत्राश्च च विभेलसंनिवेशे प्रज्जिज्वात, लौघमे चन्द्रसामा-
निकनतोत्पद्य महाविश्वेदे सेत्स्वतीति ॥ स्व० १० ठा० ।

अब ! तेषां कालेषां तेषां समएणं रायगिहे नार्थं शुभरे गुण-
सिलए चए, सखिए राया, सामी समोसदे, परिसा निग्गया ।
तेषां कालेषां तेषां समएणं बहुपुत्तिया देवी सोहम्मं कण्णे ब-
हुपुत्तियाए विमोसं सभाए सुग्गमाए बहुपुत्तियंसि सीहास-
ख्यसि चउहिं सामायियसहस्सोहिं चउहिं महत्तरियाहिं जहा
सूरियाभे ० जाव भुंजमाणी विहरि । इमं च यं केवल-
कण्णे जंजुहीवं विउलेणं ओहिवा आभोएमाणी आभो-
एमाणी पासति समणं भगवं महावीरं जहा सूरियाभे
० जाव खमंसिवा सीहासख्यसंति पुरथापिहुहा सभि-
सत्ता आभियोगा जहा सूरियाभस सुसरा घंटा आभि-
ओगियं देवं सहावेइ जायविमाभं जोयखसहस्सवित्थिणं,
जायविमाणवक्खो ० जाव उत्तरिण्णं निजाखभगेणं जोय-
खसहस्सेहिं विग्गहाहिं भागता जहा सूरियाभे चम्मकहा
सम्पत्ता । तते यं सा बहुपुत्तिया देवी दाहिणं सुयं
वसारेति देवकुमाराणं अट्ठसं देविकुमारिवावं वामाभो
मुवाभो विउम्भइ, तयाणं तरं व यं वरवे दारणा
य दारिवाभो य हिं वयाभो य विउम्भइ नह-
निहिं जहा सूरियाभो उवदंसिवा पणिगता भंते ति
अथयं गोयमं समणं भगवं कूडागरासत्ता बहुपुत्तियाए

यं भंते ! देवीए सा दिव्वा देविङ्गी पुरथा ० जाव
अभिसमन्नागता । एवं खलु गोयया ! तेषां कालेषां तेषां
समएणं वाखासरी नामे नगरी, अबसालवणे चएइ, तत्थ
यं वाखासरीए नगरीए भइ नामं सत्थवाहे हांवा अणु
० जाव अपरिचुते । तस्स यं भइस्स सुभदा नामं मारिया
सुउमाला बन्धा अविवाउरा जाणुओप्परमाता यावि हो-
त्था । तते यं तीसे सुभदाए सत्थवाहीए अन्नाया कयाइ पु-
ब्बसावरत्तकाले कुट्टंजजारियं इमेयास्सुवे ० जाव सकप्पे
समुप्पजित्था । एवं खलु अइ भइयं सत्थवाहेणं सद्धिं
विउलाइ भोगमोगां भुंजमाणी विहरामि, नो वेव यं
अइ दारणं वा दारियं वा पयामि, तं पन्नाभो यं ताभो
अम्मगाओ ० जाव सुल्लेखे तां तां अम्मगाणं मणुयन-
म्मनीवित्तकले, जासिं मणे नियकुत्तिस्संभूयणां थणहुद-
ल्लंदाइ महुरसमुल्लावगाणि मम्मणजंयियां थण-
मुत्तकस्सदेमभां अभिसरमाणाणि पयहयंति पुणा पु-
णा य कोमलकमलावमहिं इत्थं हि गिरिहउत्तं उच्छंगनि-
वेसियाणि देति सल्लुवाए सुमहुर पुणा पुणा मंजुलप्प-
भाणिए अइ यं अथम्मा अपुत्ता अकयपुत्ता जं ता एग-
मवि न पत्ता ओहयं ० जाव भियाति । तेषां कालेषां तेषां
समएणं सुच्चताओ यं अजाओ इरियासमिताओ भासा-
समिताओ एग्गासमिताओ आयाख भंदमत्तगनिकलेवणा-
समिताओ उवापरासवखलेल्लसिवाणजल्लमल्लगारिहावखस-
मियाओ मणगुत्ताओ वड्डगुत्ताओ कायगुत्ताओ गुत्तिदिया
गुत्तवंभयारिणीओ बहुरमुयाओ बहुपरिवाराओ पुब्बाणुपु-
ल्लिं चरमाणीओ गमाणुगामं दूजमाणीओ जेयेव वाया-
रसी नगरी तेषां उवागयाओ, उवागच्छिता अहापट्ठिक्वं
उग्गहं उग्गिहिया सज्जेयं तवसा ० जाव विहरति । तते यं
तांति सुच्चयाणं अजाणं एगे संघादए वाखासरीए नय-
रीए उच्चनीयपक्किमां कुलाइ घरसमुदायस्स भित्ता-
यरियाए अययाओ भइस्स सत्थवाहस्स गिहं अणुपविडे ।
तते यं सुभदा सत्थवाही ताभो अजाओ एज्जाणीओ पा-
सति, पासइता हडे तुडे खिप्पामेव आसत्ताओ अणुद्धइ, अ-
णुद्धइता सण्हपयाइ अणुगच्छइ, अणुगच्छइता वंदइ, नमं-
सइ, वंदिता नमंसिता विउलेणं असखपाखलाइमसाइमेणं
पहिलाभिता एवं वयाती-एवं तल्लु अइ अजाओ ! अहेयं
सत्थवाहेणं सद्धिं विउलाइ भोगमोगां भुंजमाणी
विहरामि, नो वेव यं अइ दारणं वा दारियं वा प-
यामि, तं पन्नाभो यं ताभो अम्मगाओ ० जाव एगमवि न
पत्ता, तं तुम्हे अजाओ बहुगायाओ बहुपरियाओ
बहुनि गमापरनगर ० जाव सविसेसां आहिंदइ, बहुयं
राइसरत्तववर ० जाव सत्थवाहपभित्तीं गिहाइ अ-
खुपविसेइ, अत्थि मे ! के वि कहिं वि विजापओए

वा मंतपञ्चे वा वमयं वा विरेयं वा वत्थिक्कमे वा ओसज्जे वा भेसज्जे वा उवल्ले, जे खं अहं दारं वा दारियं वा पयाएजा । तते खं ताओ अज्जाओ सुभदं सत्थवाहिं एवं बयासी-अम्हे खं देवाणुप्पिया ! सम-णीओ निग्गंणीओ इरियासमियाओ ० जाव गुत्तबंभया-रिणीओ यो खलु कप्पति अम्हं एयमहं क्खोहिं वि शि-सामित्तए, किंम ! पुण उवदेसित्तए वा समायरि-त्तए वा, अम्हे खं देवाणुप्पिया ! खं तवविचित्तं के-वल्लिपन्नत्तं धम्मं परिकहेमो । तते खं सुभदा सत्थवा-ही तासिं अज्जाओ अंतिए धम्मं सोबा निसम्म हट्ठ-तुट्ठा ताओ अज्जाओ तिव्वल्लुतां वंदति, नमंसति, एवं ब-दासी-सहामि खं अज्जाओ । निग्गंयं पावयणं, पत्तिया-मि, रोएयिं खं अज्जाओ । निग्गंयाओ । पावयणं एवमेव अवितहयेयं ० जाव सावगधम्मं पडिवज्जए । अहासुं दे-वाणुप्पिया ! मा पडिबंधं करेह । तते खं सा सुभदा तत्थ तासिं अज्जाओ अंतिए ० जाव पडिवज्जति, पडिवज्जि-त्ता ताओ अज्जाओ वंदइ, नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता प-डिविसज्जेति । तते खं सुभदा सत्थवाही समणोवासि-या जावा ० जाव विहरति । तते खं तीसं सुभदाए स-मणोवासियाए अणया कदाइ पुब्बत्त-कुट्टेवजागरियं अ-येया ० जाव समुत्पज्जित्ता । एवं खलु अहं सुभदे खं सत्थवाही विजलाइं भोगाभोगाई ० जाव विहरति, नो च्वेव खं अहं दारं वा दारियं, तं सेयं खलु ममं कल्लं ० जाव जलंतं ० अहस्स आपुच्छित्ता सुव्वयाणं अज्जा-ओ अंतिए अज्जा भवित्ता अणगारा ० जाव पव्वइत्तए, एवं संपेहेति, संपेहेत्तिता कल्लं जेण्व भदे सत्थवाहे ते-ण्व उवागते करतल ० एवं बयासी-एवं खलु अहं दे-वाणुप्पिया ! तुम्हंहिं सद्धिं बहूइं बामाई विजलाइं भो-गभोगाई ० जाव विहरामि, नो च्वेव खं दारं वा दारियं वा पयामि, तं इच्छामि खं देवाणुप्पिया ! तु-म्हंहिं अन्नभुञ्जया समाणीं सुव्वयाणं अज्जाओ ० जाव पव्वइत्तए । तते खं से भदे सत्थवाहे सुभदं एवं बया-सी—मा खं तुम्हं देवाणुप्पिया ! इदायिं मुंडा ० जा-व पव्वइयहिं, मुंजाहिं ताव देवाणुप्पिए ! मए सद्धिं वि-जलाइं भोगभोगाई ततो पच्छा भुत्तमेई सुव्वयाणं अज्जाओ ० जाव पव्वइसि । तते खं सुभदा सत्थवाही अहस्स सत्थमाहस्स एयमहं नो आढाति, नो परिया-णाति, दुब्बं पि दणं पि भदे सत्थवाहं एवं बयासी-इच्छामि खं देवाणुप्पिया ! तुम्हंहिं अन्नभुञ्जया समाणीं ० जाव पव्वइत्तए । तते खं से भदे सत्थवाहे जाहिं नो संचाए-

ति बहूहिं आपवणाहिं य एवं पन्नखाहिं य विन्न-वणाहिं य आपवित्तए वा ० जाव विन्नवित्तए वा, ता-हे अकामए च्वेव सुभदाए निक्खलमयं अणुमन्नित्ता । तते खं से भदे सत्थवाहे विजलं अस्सं पाणं खा-इयं साइमं उवक्कहावेति, मित्तनाति ० ततो पच्छा भो-यणवेलाए ० जाव मित्तनातिं सकांगेति, सकांगेति-त्ता सुभदं सत्थवाहिं खहायं ० जाव पायच्छित्तं म-व्वालंकारविभूसियं पुरिसमहस्समाहिणीं सीयं दुरूहेति । ततो सा सुभदा सत्थवाही मित्तनाइ ० जाव संबधिसंपरि-बुडा सन्निकुट्टिए ० जाव रवेणं वाणारीए मज्झं म-उम्हं जेण्व सुव्वयाणं अज्जाओ उवस्सए तेण्व उ-वागच्छइ, उवागच्छइत्ता पुरिसमहस्समाहिणीं सीयं उ-वेति, सुभदं सत्थवाहिं सीयातो पच्चोरुभति । तते खं भदे सत्थवाहे सुभदं सत्थवाहिं पुराओ काउं जेण्व सुव्वया अज्जा तेण्व उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सुव्व-आओ अज्जाओ वंदति, नमंसति, वंदित्ता नमंसित्ता एवं बयासी—एवं खलु देवाणुप्पिया ! सुभदा सत्थवाही ममं भारिया इहा कंता ० जाव मणामा मा खं वातियपित्तिय-सिंभियमंनवातिया विविहा रोयातंका खो कुमंति, एम खं देवाणुप्पिए ! संसारभउजिगा भीया जम्मणवरणां देवाणुप्पियां अंतिए मुंडा भवित्ता ० जाव पव्वयाति, तं एवं अहं देवाणुप्पियां सीसियिं भिक्खं इत्था-मि, पडिच्छे तुम्हं देवाणुप्पिया ! सीमिणीं भिक्खं । अहासुं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं करेह । तते खं सा सुभदा सुव्वया-हिं अज्जाहिं एवं नुत्ता समाणी इहा तुट्ठा मयमेव आभरण-मल्लालंकारं आधुयइ, मयमेव पंचमुट्ठियं लोयं करति, करेत्तिता जेण्व सुव्वयाओ अज्जाओ तेण्व उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सुव्वयाओ अज्जाओ तिव्वल्लुतां आया-हिणपयाहिणं करइ, करइत्ता वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमं-सित्ता एवं बयासी-आलित्ते खं भेत ! जहा देवाणंदा तदा पव्वइया ० जाव अज्जा जाया ० जाव गुत्तबंभयारिणी । तते खं सा सुभदा अन्नदा कदापि बहुजणस्स चेदरुवे सपुत्तिया ० जाव अज्जोववन्ना अज्जंयणं च उव्वट्ठयं च फासुयं पाणं च अल्लणं च कंकणाणि य अज्जंयं च वज्जणं च चुन्नणं च खेत्तलाणि य खज्जणाणि य खीरं च पुप्फाणि य गवेमति, गवेमिन्ना बहुजणस्स दारए वा दारिया वा कुपारं य कुपारिया नेहिं तेहिं हिंमए य हिं-भियाओ अप्पेगइयाओ अज्जंयंति, अप्पेगइयाओ उव्वहेति, एवं अप्पेगइया फासुयणाणयणं एहंति, अप्पेगइया पाए रएति, अप्पेगइया उट्ठे रएति, अप्पेगइया अच्छीणि अंजे.

ति, अप्पेगत्तिया उट्ठुए करेति, अप्पेगत्तिया तिलए करेति, अप्पेगत्तिया दिग्गिदलए करेति, अप्पेगत्तिया पंतिवाओ करेति, अप्पेगत्तिया छिज्जाई करेति, अप्पेगत्तिया वन्नएणं समालभइ, अप्पेगत्तिया चुषएणं समालभइ, अप्पेगत्तिया तल्लखागई दल्लयति, अप्पेगत्तिया खज्जागई दल्लयति, अप्पेगत्तिया खीरभांयणं भुंजावति, अप्पेगत्तिया पुप्फाई आसुयति, अप्पेगत्तिया पादेसु उवेति, अप्पेगत्तिया न्घासु करेइ, एवं वरुसु उव्वणे करीए पिट्ठे उरंमि खंधे सीमे अ कत्तलपुदेणं गहाय हलं ओइलमाणी ओइलमाणी आगा-यमाणी आगायमाणी परिहायमाणी पुत्तपिवासं च धुय-पिवासं च नत्तिपिवासं च पक्खणुम्भवमाणी विहरति । तते खं ताओ सुव्वयाओ अज्जाओ सुभइं अजं एवं वया-मी-अम्हं खं देवाणुप्पिए ! समथीओ निग्गंथीओ इरिया-समियाओ ० जाव गुलबंभचारिणीओ, नो खलु अम्हं क-प्पति ज्ञातकम्मं करेत्तए; तुमं च यं देवाणुप्पिए ! बहुज-णस्स वेदक्खेसु भुच्छिया ० जाव अक्कमोवक्खा अम्मं गणं ० जाव नत्तिपिवासं च पक्खणुम्भवमाणी विहरसि । तं खं तुमं देवाणुप्पिया ! एयस्स ठाणस्स आलोएहि ० जाव पायच्छिने पडिज्जाहि । तते खं सा सुभइ अज्जा सुव्व-याणं अज्जाखं एयमइं नो आढाति, नो परिज्जाणति, अ-खाढायमाणी अपरिज्जाणमाणी विहरति । तते खं ताओ मत्तणीओ निग्गंथीओ सुभइं अजं हीलेति, निंदति, छि-संति, गरिहंति, अभिक्खणं अभिक्खणं एयमइं निवारंति । तते खं तीसे सुभदाए अज्जाए समथीहि निग्गंथीहिं हीलज्जाणीए ० जाव अभिक्खणं अभिक्खणं एयम-इं निवारिज्जाणीए अयमेयाक्खे अम्मत्थिए ० जाव सं-कप्पे सङ्गप्पजित्था-जया खं अइं अगारवासे आवसामि, तते खं अइं अप्ववसा, जप्पभिइं य खं अइं भुंटा भवि-त्ता अगाराओ अण्णारियं पव्वइया तप्पभिइं च खं अ-इं परवसा, पुक्किं च ममं समथीओ निग्गंथीओ आढेति, परिज्जाणति, इवाणि नो आढायंति, नो परिज्जाणति, तं से-यं खलु मे कइं ० जाव जलंते सुव्वयाणं अज्जाखं अं-तिवाओ परिनिक्खमिता पाडिएकं उवसमं उवसेप-जित्ता खं विहरिचए, एवं संपेइवि, संपेइइया कइं ० जा-व जलंते सुव्वयाणं अज्जाखं अंतिवाओ पडिनिक्खम-ति, पाडिएकं उवससं उवसेपजित्ता खं विहरति । तते खं सा सुभइ अज्जा अण्णोइदिता अण्णिवारिता सप्प-दपसी बहुजणस्स वेदक्खेसु भुच्छिया ० जाव अम्मं-गणं च ० जाव नत्तिपिवासं च पक्खणुम्भवमाणी वि-हरति । तते खं सा सुभइ अज्जा पात्तस्या पात्तस्वविहारी,

एवं ओसक्का कुसीला संसत्ता सत्तचविहारी अथाब्बंदा अ-हाब्बंविहारी बहुइं वासाइं सामक्खपरियाणं पाउण्णति, अ-द्वयासियाए संलेहणाए अत्ताणं भूमित्ता तीसं पत्ताइं अण्णसणाए छेदिता छेदिता तस्स ठाणस्स अण्णालोइय पडिक्कता कालमासे कालं किच्चा सोइस्सं कप्पे बहुपु-त्तिदेवित्ताए उववक्का । तते खं सा बहुपुत्तिया देवी अहु-णोववक्कमिता समाणी पंचविहाए पज्जीए ० जाव भासामणपज्जीए, एवं खलु गोयमा । बहुपुत्तियाए दे-वीए सा दिव्वा देवड्ढी ० जाव अभियमन्नागता । से केण्णइं भंते ! एवं बुद्ध-बहुपुत्तिया देवी बहुपु-त्तिया देवी ! गोयमा ! बहुपुत्तियाणं देवीणं जोइ जोइ सकस्स देविदस्स देवरओ उववक्कायं करेइ तोइ ताइ बहु-वे दारए य दारिया य डिंभए य डिंभियाओ य विउव्वइ, जेथेव सक्के देविदे देवराया तेथेव उवागच्छइ, उवागच्छि-त्ता सकस्स देविदस्स देवरओ दिव्वं देवड्ढी दिव्वं दे-वज्जुइ दिव्वं देवाणुप्पावे उवदंसेति, से तेण्णइं गोयमा ! एवं बुद्धि-बहुपुत्तिया देवी व०२ । बहुपुत्तियाए खं भंते ! देवीए केवरयं कालं ठिइं पक्कता ? गोयमा ! चत्ता-रि पल्लिओवमाइं ठिइं पक्कता । बहुपुत्तिया खं भंते ! देवी ताओ देवलोगाओ आउक्कएणं सक्कएणं अ-ण्णंतरं चयं चत्ता कहिं गच्छति, कहिं उववज्जति ? गोयमा ! इहेव जंबूदीवे दीवे भारे वासे विक्कमि-रि पायमूले विभेलसन्निवेसे माइण्णल्लंसि दारियाए प-च्चावाहिति । तते खं तीसे दारियाए अम्मपियरो एकार-समे दिवसे विनिकंते समाणे ० जाव बारसेहिं दिवसेहिं चित्तिकंतेहिं अयमेयाक्खे नामभिजं करेहिं-होउ खं अ-म्हं इमीसे दारियाए नामभेजं सोमा । तते खं सोमा उम्मुक्कालमाया विक्कतपरिणयमेयं जोव्वणमणुप्प-चा क्खेय य जोव्वणेय य लावसेय य उक्किट्ठा उक्किट्ठ-सरीरा ० जाव भविससति । तते खं तं सोमं दारियं अ-म्मापियरो उम्मुक्कालभावं विक्काय जोव्वणमणुप्पं प-डिक्खिएणं सुक्खं नियगस्स भायणिज्जस्स रट्ठकूडवस्स भारियाए दल्लइस्सति । तते खं तस्स भारिया भवि-स्सति इट्ठा कंता ० जाव भेदकरंङगसमाणा तिप्पल्ले-ला इव सुसंगोविता चेलपेडा इव सुसंपरिहिता रयख-करंङगो विव सुमारक्खिवा सुसंगोविता मा खं सोमं ० जाव विविहा रायावत्ता कुपंतु । तते णं सा सोमा मा-इणी रट्ठकूडंख सडि विउत्ताइं भागभागाइं भुंजमाणी संवक्करो संवक्करो जुयल्लं पयायमाणी सोलसेहिं संवक्क-रेहिं वणीमं दारगरूपे वयाति । तते खं सा सोमा प्रा-

रणी तदिह बहूहि दारगेहि य दारियाहि य कुमागेहि य
 कुमारियाहि य डिमपेहि य डिमियाहि य अप्पेगइएहि
 उत्ताणसेज्जाएहि य अप्पेगइएहि यणयाएहि अप्पेगइए-
 हि पीडणगपाएहि अप्पेगइएहि परंगणएहि अप्पेगइएहि
 पक्कमपाणेहि अप्पेगइएहि पक्खाल्लणएहि अप्पेगइ-
 एहि पूणं मगमाणेहि अप्पेगइएहि खीरं मगमा-
 णेहि अप्पेगइएहि तेज्जं मगमाणेहि अप्पेगइएहि खि-
 ण्णयं मगमाणेहि अप्पेगइएहि सज्जं मगमाणेहि अप्पे-
 गइएहि कूरं मगमाणेहि पाणिं मगमाणेहि हसमाणे-
 हि रूसमाणेहि अक्कोसेमाणेहि अकुम्भमाणेहि हण्णमा-
 णेहि हम्ममाणेहि विपलायमाणेहि अणुगममाणेहि
 रोयमाणेहि कंदमाणेहि विलवमाणेहि कुपमाणेहि उ-
 ण्णयमाणेहि निदायमाणेहि शिम्भायमाणेहि पल-
 वमाणेहि इह्दमाणेहि वममाणेहि ल्हदमाणेहि भुत्तमाणे-
 हि सुत्तपूरीसवमियसुल्लोवल्लिा मल्लवसणुवडा०
 जाव असुरे वीभञ्जा परमगंधा नो संचाएइ रट्ठकूडेणं स-
 द्दि विजलाइं भोगभोगाईं भुंजमाणीं विहरित्ते । तते थं
 सीसे मोमाए माहणीए अज्जा कयाईं पुव्वरत्तावरत्त-
 कालसमयेसि कुट्टंजगरियं जागरमाणीए अयमेयारु-
 वे० जाव सधुपज्जित्था-एवं खलु अहं इमेहि बहूहि दार-
 गेहि य ० जाव हिंयाहि य अप्पेगइएहि उत्ताणिज्जए-
 हि य ० जाव अप्पेगइएहि सुत्तमाणेहि दुज्जाएहि दुज-
 मएहि हयविपपहयभग्गेहि एगण्हारपडिएहि जेणं सुत्तपु-
 रीसं वमियं सुल्लोवल्लिा ० जाव परमदुक्खिगंधा नो
 संचाएमि रट्ठकूडेणं सद्दि ० जाव विहरित्ते, तं धन्ना-
 ओ थं ताओ अम्मयाओ ० जाव जीवियफले, जओ थं वं-
 ञ्णाओ थं भवियाओ भवियाओ राओ जाणुकोपरमायाओ
 सारुभिसंघमंथियाओ विजलाइं माणुस्सगाईं भोगाईं भुं-
 जमाणीओ विहरति, अहं थं अथन्ना अपुआ नो
 संचाएमि रट्ठकूडेणं सद्दि विजलाइं ० जाव विहरित्ते ।
 तेणं कालेणं तेणं समएणं सुव्वयाओ नाम अज्जाओ हरि-
 यासमियाओ ० जाव बहुपरिवाराओ पुव्वाणुपुत्तिं जेणव
 विभेले संनिवेसे अहापडिरूपं उगगइं ० जाव विहरति । तते
 थं तासिं सुव्वयाणं अज्जाणं एगे संचाए विभेलसन्नि-
 वेसे उच्चानीय ० जाव अरमाणं रट्ठकूडस्स गिहं अणुप-
 विट्ठे । तते थं सा सोमा माहणीं ताओ अज्जाओ एज्ज-
 माणीओ पासति, पासइत्ता हट्ठुट्ठा खिप्पामेव आसणाओ
 अण्णुदेति, अण्णुदेइत्ता सत्तट्ठयाईं अणुगच्छति, अणुग-
 च्छित्ता वंदइ, नमसइ, वंदित्ता नमसित्ता विजलेणं असणु-
 पुण्णसाइमसाइमेणं पडिस्समिन्ना एवं वयासी-एवं खलु

अहं अज्जाओ रट्ठकूडेणं सद्दि विजलाइं० जाव संवच्छरे
 संवच्छरे जुगलं पयायामि सोलसहि संवच्छरेहि वणीसं
 दारगरुवे पयाया, तते थं अहं तदिह बहूहि दारएहि य
 ० जाव डिमियाहि य अप्पेगइएहि उत्ताणसेज्जाएहि० जाव
 सुत्तमाणेहि दुज्जातेहि ० जाव नो संचाएमि विहरित्ते,
 तमिच्छामि थं अज्जाओ तुम्हं अंतिए धम्मं निसामित्ते ।
 तते थं ताओ अज्जाओ सोमाए माहणीए विचित्ते ० जाव
 केवल्लिपञ्चं धम्मं परिकहेति । तते थं सा सोमा माहणीं
 तासिं अज्जाणं अंतिए धम्मं सोमा निसम्म हट्ठा ० जाव
 हयइयया ताओ अज्जाओ वंदइ, नमसइ, वंदित्ता नमं-
 सित्ता एवं वयासी-सह्दहामि थं अज्जाओ निग्गंथं पाव-
 यणं ० जाव अण्णुदेमि थं अज्जाओ निग्गंथं पावयणं,
 एवमेयं अज्जाओ ० जाव से जहयं तुम्हं वयह जं नवरं
 अज्जाओ रट्ठकूडे आणुच्छामि; तते थं अहं देवाणुप्पियाणं
 अंतिए भुंदा ० जाव पव्वयामि । अहाभुं देवाणुप्पिए ! मा
 पडिबंथं करइ । तते थं सा सोमा माहणीं ताओ अज्जाओ
 वंदइ, नमसइ, वंदित्ता नमसित्ता पडिबिज्जति । तते थं
 सा सोमा माहणीं जेणव रट्ठकूडे तेणव उवागता करत्तल०
 एवं वयासी-एवं खलु मए देवाणुप्पिया । अज्जाणं अंतिए
 धम्मं निसत्ते, से वि य थं धम्मं इच्छित्ते० जाव अजि-
 रुवित्ते, तते थं अहं देवाणुप्पिया । तुम्हेहि अम्मणुप्पाया
 सुव्वयाणं अज्जाणं ० जाव पव्वइत्ते । तते थं से रट्ठकूडे
 सोमं माहणिं एवं वयासी-मा थं तुमं देवाणुप्पिए ! इदाणिं
 भुंदा भवित्ता ० जाव पव्वयाहि, भुंजाहि ताव देवाणुप्पिए !
 मए सद्दि विजलाइं भोगभोगाईं, ततो पच्छा भुत्तमेहि
 सुव्वयाणं अज्जाणं अंतिए भुंदा ० जाव पव्वयाहि । तते
 थं सा सोमा माहणीं रट्ठकूडस्स एयमइं पडिसुण्णति । तते
 थं सा सोमा माहणीं सहाया ० जाव मरीगा चेडिया-
 चकवालपरिकप्पा साओ गिहाओ पडिनिक्खपति, विभे-
 लमन्निवंसं मज्जं मज्जं जेणव सुव्वयाणं अज्जाणं
 उवत्सए तेणव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सुव्वयाओ
 अज्जाओ वंदइ, नमसइ, पज्जुवामइ । तते थं ताओ सुव्व-
 याओ अज्जाओ सोमाए विचित्ते केवल्लिपञ्चं धम्मं परि-
 कहति, जहा जीवा बुज्झंति, तते थं सा सोमा माहणीं सुव्व-
 याणं अज्जाणं अंतिए० जाव दुवालमविहं सावगधम्मं
 पडिवज्जइ, पडिवज्जित्ता सुव्वयाओ अज्जाओ वंदइ, नमसइ,
 वंदित्ता नमसित्ता जांमव दिमि पाउळ्ठूया तांमेव दिमि प-
 डित्ता । तते थं सा सोमा माहणीं समणोसासिया जाया
 अभिगत० जाव अण्णाणं भावमाणीं विहरति । तते थं ताओ
 सुव्वयाओ अज्जाओ अज्जा कयायि विभेलाओ सन्निवसा-

ओ पडिनिक्खमती बहिया जणवयविहारं विहरंति । तते थं
ताओ सुव्वयाओ अजओ अमदा कयाइ पुव्वाणुं जाव वि-
हरति । तते थं सा सोमा माहणी इमीसे कहाए लद्धा समाया
इहा तुहा यहाया तदेव निगया० जाव वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता
नमंसित्ता धम्मं सोमा ० जाव नवरं रट्ठकं आपुच्छामि, तते
थं पव्वयामि । अहामुहं देवाणुप्पिए । मा पडिवंधं करेह ।
तते थं सा सोमा माहणी सुव्वयं अजं वंदइ, नमंसइ,
वंदित्ता नमंसित्ता सुव्वयाणं अंतियाओ पडिनिक्खमइ,
जेणव सए गिहं जेणव रट्ठकं तेणव उवागच्छइ, उवाग-
च्छइ कातलपरिगमहिं तंइव आपुच्छइ० माव पव्वइत्तए ।
अहामुहं देवाणुप्पिए । मा पडिवंधं करेह । तते थं रट्ठ-
कं विउलं असथं तदेव ० जाव पुव्वमवे सुभइ ० जाव
अजा जाता इरियासमिया ० जाव सुचवंमयारी । तते थं
सा सोमा अजा सुव्वयाणं अंतिए सामाइयमाइयां एका-
रस अंगाइं अहिजइ, बहूइं ल्हइऽट्ठमदुआलस ० जाव भावे-
माथी बहूइं वासाइं सामअपरियागं पाडणिता २ मा-
मियाए संलहयाए सट्ठि भत्ताइं अणसयाए २ आलोइय
पडिक्कंता समादिएत्ता कालमासे काळं किच्चा सकसए
देविंदस्स देवरओ सामाणियदेवताए उववाजिहिति ।
तत्थ थं अत्थंगइया थं दो सगरोवमा ठिंइ पणत्ता,
तत्थ थं सोमस्स वि देवस्स दो सगरोवमाइं ठिंइ
पणत्ता । से थं भंते ! सोमे देवं तातो देवलोगाओ
आउक्कलएणं ० जाव वयं चत्ता किं गच्छइहिति,
किं उववज्जहिति ? । गोयमा ! महाविदेहं वासे ० जाव
अंतं काहिति । एवं खलु जंजू । समथेणं ० जाव संपत्तेण
अयमट्ठे पणत्ते । निं ० १ भुं ३ वर्गं ४ अ० । ग० ।

पूर्वमद्रूप यत्तद्रूप स्वनामक्यातायामप्रमद्विषयाम्, अ०
१० शु० ५ ड० । आ० । स्या० ।

बहुपकार-बहुप्रकार-वि० । यहवः प्रकारे येषां जातिभेदेन
ते बहुप्रकाराः । जी० ३ प्रति० ४ ड० । प्रश्न० । विधिषेपु,
प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

बहुफामुय-बहुमासुक-वि० । बहुधा मासुकं बहुमासुकम् ।
अक्षिरकालकृतत्वात् विस्तीर्णत्वात् दूरावगाढत्वात् असप्र-
सृष्टीजरहितत्वाच्चानेकविधिऽविशेषे, अ० ६ शु० ६ ड० ।

बहुवीर्यग-बहुबीजक-पुं० । बहुभि बीजाणि केषुचि पुंषां ते
तथा । अ० २२ शु० १ वर्गं १ ड० । उडुम्बरकपिण्यास्तिक-
तिगुणविद्वानलकपनसदाजिमामासुलिङ्गाऽऽदिषु वृक्षभेदेषु,
आद्यां ० १ भुं ४ अ० ५ ड० । प्रश्ना० । अ० । बहुभि बीजाणि
वर्तयन्ते यस्मिन्स्तद् बहुबीजं पर्योक्तकाऽऽदिकमभ्यन्तरे पुं(प)
टादिरहितकेलबीजमयं तस्मिन् फले, तच्च प्रतिबीजं जी-
वोपमदेहमवाहजनीयं, यच्चारभ्यन्तरपुं(प), टादिरहितबी-

जमयं बाहिरमटिण्डुरऽऽदि तच्चाप्रवृत्तया व्यवहरन्ति । अ०
२ अथि० । नि० पू० । (यवस्सइ) शब्दे विस्तरः ।)

बहुव्रीहि-बहुव्रीहि-पुं० । अन्वपदार्थप्रधाने समासभेदे, अ-
नु० । "संवेद्य लवराभवन्ने०" ॥ ८॥ २ । ७६ ॥ इति रत्नकु ।
से किं तं बहुव्रीहिसमासे ? । बहुव्रीहिसमासे-कुत्रा
इममि गिरिमि कुट्टकयंवा सो इमां गिरी कुट्टियकु-
ट्टकयंवा । से तं बहुव्रीहिसमासे ॥

अन्वपदार्थप्रधानो बहुव्रीहिः । पुष्पिताः कुट्टककट्वा य-
स्मिन् गिरी सोऽयं गिरिः पुष्पितकुट्टककट्वाः । अनु० ।
बहुवेला-बहुवेला-स्त्री० । बहुवेला वारा अमीत्यभित्यर्थः,
यत्कार्यमुत्प्रेषणमिषोक्तस्माऽऽदि विधीयते प्रतिवेक्षं द्रष्टुं न
शक्यते तच्चबहुवेला अभिधीयते । पञ्चा० १२ विष० । बहुवे-
लाभाविनि अक्षिभूजालनाऽऽदिसुषमकार्ये, य० ३ अथि० ।
बहुभेगिय-बहुभाक्षिक-न० । षट्पदादर्थे द्वाविंशतिस्त्वान्त-
र्गेनऽन्यतमसूत्रे, स० १२ अक्ष० ।

बहुभइ-बहुभइ-पुं० । 'भइ' कल्याणे सुखे चेति वचना-
त् । बहुलखे, पं० पू० १ कल्प ।

वंदे तं भगवंतं, बहुभइ सुभइ सन्वओ भइ । पं०
भा० १ कल्प । पं० पू० ।

बहुपञ्चभेदभाग-बहुमध्यदेशभाग-पुं० । मध्यञ्चासी देश-
भागश्च देशावयवो मध्यदेशभागः । स चानात्यन्तिक इति
बहुमध्यदेशभागः । न प्रवेशाऽऽदिरपरिगणनया निष्टङ्कितोऽपि
तु प्राय इति । अथवा-अस्त्यन्तं मध्यदेशभागः । प्रायोऽत्य-
न्ते वा मध्यदेशभागे, स्या० ४ डा० २ ड० ।

बहुभय-बहुभय-पुं० । बहु मनो बहुशो बहुभ्यो वाऽप्येभ्यः
सकाशात् बहुरिति वा मनो बहुमतः । अ० २ शु० १ ड० ।
डा० । बहुवचि कार्येषु मते, अनल्पतया अस्नोक्ततया म-
ते च । डा० १ भुं १ अ० । आ० १० । तं औ० ।
कल्प० । अतीवामोहे, जी० १ प्रति० ।

बहुभाइ (य)-बहुभायिन्-पुं० । कोपाभधिकपायमध्यभूता-
या मायाया प्रद्वये सर्वेषांभवे प्रद्वयात् । कषायेः कार्य-
कषे, आचा० १ भुं २ अ० ५ ड० । बहुकुवाऽऽदिभिः कल्क-
तपसा च बहुकिङ्किपरे, आचा० १ ० ५ अ० १ ड० ।

बहुभास-बहुभास-पुं० । आन्तरे विविशे, आ० म० १
अ० । अ० । पञ्चा० । यो० । हाइ । विविशे, जी० १० ।
उत्त० । आन्तरभावप्रतिबन्धे, व १ अ० १ ड० ।

गुणादुरागे, डा० १ भुं १ अ० । यथाऽऽन्तरमीति-
विशेषे, यो० २ विष० । व्य० । यो० । ए० ग० । नि० ।
वृ० । जी० । पञ्चा० । यो० । नि० पू० । डा० । प्रव० ।

बहुमानं प्रीतिस्तद्विषये, यतो बहुमानेनान्तरचित्तप्रमोद-
क्षणेन पठनाऽऽदि विषये, न पुनर्बहुमानाभावेन । प्रव० ६ द्वार ।
अचित्तविन्तामायिकल्पनीयैकरप्रतिबन्धे, पं० पू० ४ सूत्र ।
व्य० । अन्तरङ्गप्रीतिविशेषे, यथा- "अन्यास्ते धन्वनीयास्ते,
नैकलोचयं पवित्रितम् । यैरेव भुवनक्रेरी, काममङ्गो निरा-
कृतः ॥ १ ॥ " पञ्चा० १ विष० ।

बहुमानविनयविशेषं दूरीयति—

तथा सुतप्रहस्योपेतं शुरोर्बहुमानः कार्यः, बहुमानो ता-

माऽऽन्तरो भावमिति बन्धः । एतस्मिन् सत्यतोपेक्षाधिकफलं भूतं भवति । " विद्ययबहुमासेषु खडमंगी-एगस्स विणओ, व बहुमाणो । अयस्स बहुमायो, व विणओ । अयस्स विणओ वि, बहुमायो वि । अयस्स व विणओ, व बहुमायो । इत्थं दोषद्वे वि विसिरोपवसस्यर्थं इमं उदाहरणं-एगस्मि अविहंकरे सिवो, तं व बंभणो पुलिंदो व अयसि, बंभणो उवलेवणस्यमज्जोवरिअभितेयपयओ सुअंभो अयसा खुयति विणयजुत्तो, व पुण बहुमायेण । पुलिंदो पुण तस्मि सिवे भावपडिबजो गळोवपण एहावेति, एहविऊणं उवविट्ठो सिवो व तेण समं आलावसंकहादि अयसि । अयसा य ते-सि बंभणेण उल्लावसहो सुअंभो, तेण पडियरिऊण उवलेखो-तुमं एरिसो । अय कडपुयणसिवो, ओ एरिसेण उच्छिदपुयण समं मतेसि, तसो सिवो भणति । एसो मे बहुमायेह, तुमं पुणो न तहा । अयसा व अयसीणि उक्कणिऊण अयसि सिवो, बंभणो य आगंतुं रडियमुवसंतो । पुलिंदो य आग-ओ, सिवस्स अयिऊ न पेळ्ठति तसो अयपयं अयिऊ कंठ-लेण उवक्कणिता सिवस्स लायह । तसो सिवेण बंभणो पांसयायिओ । एवं नायमंतेसु विणओ बहुमायो य दो वि कायवयासि । " दश० ३ अ० ।

भतिबहुमानयोविधेय इत्यम्—

बहुमाणे भति भवई, नो भतीए वि माणे भउ लहुया । गिरिणिउमरेरे सिव मरओ, भतीए पुलिंदसो माणे ॥ १४॥
बहुदा माणं बहुमायो, सो य बहुमायो खालाहं—
जुत्तो कायवो । सो दुविहो भवति-भती, बहुमाणं च । को भतिबहुमाणायं विसेसो । भवति-गाथापयऊहं । अय्यु-
ट्ठारहंउगहणपायपुंखुणाऽऽसणपयवणमहणाऽऽदिहि सेवा आ सा भती भवति । खानदंसखचरिततवविणयपमायणा मिगुररिजियस्स नो रसो पीतिपडिबंभो सो बहुमाणो भव-
ति । एय खडमंगी कायवो-भतीयामिगस्स यो बहुमाणो । तय पडमभंणे वासुदेवपुत्तो पाजगो । हितियभंणे सेहुओ, संधो वा । नितियभंणे गोयमो । खडयं कविता । कालसोयि-
आह । इहाय भतिबहुमाणायं अयोणोणाऽऽरोवणं कज-
ति । जओ भयसि— " बहुमाये भति गाढा । " अय बहु-
मायो तय भती भवे, व वा भतीए बहुमायो । भतिओ 'बहुमायो' कऊण भयसि—माणे । भति बहुमायं वा य करेति वउलहुया । अइवा- भति व करेति बहुमायं व-
करेति आयाइयो य दोसा भवति । भतिबहुमायविसंख-
स्यं उदाहरणं भयसि-गोरिगरी खामपयओ तस्स णिऊ-
रे सिवो, तं व एगो बंभणो पुलिंदओ व अयवेति । बंभणो उवलेवणसि कादं एहवणऽऽवयं करेति । पुलिंदो पुण उव-
यारवजियं गळोवणायिएयं एहावेति, तं व सिंवा ओख-
मिऊण पडिबजह, आलाव व करेह । अयसा बंभणेण अलाव-
सहो सुओ, पडियरिऊण अहाभूतं शातं । उवालजो य सो सिवो-तुमं एरिसो कडपुयणसिवो ओ एरिसेण उच्छिद-
पुयण समं मतेसि । तसो सिवो भयह-एयं मे बहु माणेह तुमं पुण न तहा । अयणया व अयसीणि उक्कणिऊण अय-
ह सिवो । बंभणो आगओ रडियमुवसंतो । पुलिंदो आगओ-
अयिऊ, एऽयि ति अयसा अयसी गळीए उक्कणिऊण सि-

वगस्स लायति । बंभणा पतीतो । तस्स बंभणस्स मणी पु-
ल्लिदस्स बहुमायो । एवं नायमंतेसु भती बहुमायो य काय-
वो । नि० खू० १ उ० ।
बहुमाय-बहुमाय-नि० । कपटप्रधाने, सु० १ भू० २ अ० ३ ।
बहुमिलसुल्ल-बहुमिलसुल्ल-नि० । बहुप्रत्यान्तिके, आवा०
२ भू० २ खू० ४ अ० ।
बहुमुल्ल-बहुमुल्ल-नि० । बहु प्रभूतं घनं प्रथं मूढं वेधं
तामि । महाप्रथंयु, औ० ।
बहुमुल्ल-बहुमुल्ल-न० । दीर्घहस्यो मिणो वृत्तौ ॥ २ । १ । ४ ।
इति दीर्घस्य हस्यः । बहुवदने, प्रा० १ पाद । तुजेने, वे० ना०
१ वमं ६२ गाथा ।
बहुय-बहुक-न० । बंडव बहुकम् । अपरिमिते आलआलकये,
उत्त० १ अ० । प्रभूते, तं० ।
बहुय-बहुय-न० । बहुरजस्तुपा०दिकं वसिस्तवु बहुरज-
'बहुरी' इति कयां अष्टधायां, आवा० २ भू० १ खू० १
अ० १ उ० । पहुक, आवा० २ भू० १ खू० १ अ० ६ उ० ।
प्रभूते कर्मणि, प्रय० १ आश्र० ६ । बहुबध्यमानकर्मणि
बहुपाये बहुव्याख्याऽऽदिषु रते, आवा० १ भू० ४ अ० १
उ० । बहुसावधाऽऽरमसक, य० २ अयि० । बहुषु समयेषु
यस्त्रयसिमाधिकृत्य रताः सक्ता बहुरताः । दीर्घकाले द्रव्य-
प्रसूतिप्रकटिषु जमालिप्रधानितिलहपु, आ० म० १ अ० ।
बहुध्वेय समयेषु क्रियाविपरिणतिरित्येवमसद्वयं प्रतिपक्षेषु,
उत्त० ३ अ० । बहुभिरव समयेः कार्य निष्पद्यते नैकम-
मयेत्येवंविधवादिषु जमालिमानुसृतिषु, औ० । विशेष ।
(बहुरता जमालः कर्तव्यपक्षाः । अय भावार्थस्मात्क-
थानाकत्वसंयः, तस्य 'जमालि' शब्दे अतुर्थभागे
१४०६ पृष्ठे)
बहुरव बहु-वुं० । भूरिशब्दे प्रभूततरयशसि, दशा० १
अ० । स० ।
बहुराणा-देशी-सहगंधायायाम् वे० ना० ६ वमं ६१ गाथा ।
बहुराणा-देशी-शिवायाम् वे० ना० ६ वमं ६१ गाथा ।
बहुरिया-बहुरिका-औ० । संमार्ज्यायाम्, वुं० १ उ० २ प्रक० ।
बहुकृत्-बहुकृति-न० । प्रभूतऽधुविमोचने, प्र० १ आश्र० ६ ।
बहुकृत्-बहुकृत्-नि० । नामाक्ये नामाक्यपंच साधौ, महा०
४ अ० । ('पचकजा' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ७६७ पृष्ठे वक्त-
व्यता गता)
बहुकृत्-बहुकृत्-औ० । भूतेन्द्रिय भूतराजस्य सुकृत्पत्या-
प्रमदित्याम्, क्मा० ४ ठा० १ वे० १ भ० । जा० । (पूर्वोत्तरजन्म-
कथा 'अयमद्वितीय' शब्दे प्रथमभागे १७१ पृष्ठे उक्ता)
बहुरोगि(खू)-बहुरोगिन्-पुं० । विरकलं बहुभिर्वा रोगैराजि-
भूते, दश० १० अ० ।
बहुल-बहुल-नि० । व्याप्ते, रा० । प्रभूते, प्रय० १ आश्र०
६ । रा० । संथा० । मू० ० । व्या० । जा० । अनुपरेते, व्या०
४ ठा० १ उ० । प्रय० । जा० । बहुशब्दार्थे, रा० । औ० ।
अनेउमकारे, प्रा० म० १ अ० । वने, औ० ।

बहुले, स्या० ४ टा० २ उ० । "कचक्षिप्रवृत्तिः कचक्षिप्रवृत्तिः, कचक्षिप्र विभाया कचक्षिप्रवृत्त्येव । विधेर्विधानं बहुधा समी-
क्य, कचक्षिप्रं बाहुल्यकं वर्धते" ॥ १ ॥ इत्युक्त्येव व्याकर-
णप्रसिद्धे विकल्पे, दश० २ अ० । अथैवेमानस्वामिने
प्रथमभितोदायके कोष्ठागसंनिवेशवासिनाम्नये, आ० म०
१ अ० । आ० चू० । "कोहलाय सख्यवेले बहुले
शामं श्रावणे परिवसतः ।" म० १५ श्ल० । ("गोसा-
ख्य" शब्दे स्तुतीयभागे १०१५ पृष्ठेऽवमधिकार उक्तः ।)
इष्टिवादान्तर्गते स्वनामकथाते स्मृते, स० १२ अ० । कृष्ण
पक्षे, आ० म० १ अ० । "बहुला कस्यपक्वो ।" पाद०
ना० २६८ माथा ।

बहुलदोस-बहुलदोष-त्रि० । बहुवां बहुविधो हिंसाऽनुताऽऽ-
दिरिति बहुदोष इति । रौद्रध्यानस्य द्वितीयलक्षणे, स्या०
४ टा० १ उ० ।

बहुलपक्व-बहुलपक्ष-पुं० । कृष्णपक्षे, उत्त० २६ अ० । यत्र
भूवराजः स्वविमानेन वन्द्यविमानमावृणोति तेन योऽप्यका-
र्यबहुलः पक्षः स बहुलपक्षः । ज० ७ वृ० । सू० प्र० । ज्यो० ।

बहुला-बहुलाः स्त्री० । आत्मिकापुरीजानुल्लुखनकथम-
शोपासकस्य भार्यायाम्, उपा० ५ अ० । एकवर्णायां गवि,
गवु० । बहुलाया गोः सुतो बाहुल्येयः । आ० म० १ अ० ।
गवि, "नदीनां बाहुला, गिद्धी गोला य रोहिणी सुरही ।"
पाद० ना० ४५ माथा ।

बहुलावेष-बहुलावन-न० । मधुगानगरीस्थे लौकिकधने,
नी० ८ कप ।

बहुलिया-बहुलिका-स्त्री० । आनन्दस्य शुद्धपतेरुद्दहास्याम्,
आ० चू० १ अ० । आ० म० । अभिनकसहजानायां चेटक-
पुत्रायाम्, आ० चू० १ अ० । आ० म० ।

बहुलोह-बहुलोभ-पुं० । सर्वमेतदाहाराऽऽदि लोभं करोती-
त्यतो बहुलोभः । अतिलुब्धे, आचा० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

बुतोडिण्डिज-बहुलोभनीय-त्रि० । बहुन् लोभयन्ति विमो-
हयन्ति बहुलोभनीयाः । उत्त० पाद० ४ अ० । बहुलोभोत्पा-
दके, उत्त० ४ अ० ।

बहुवयस्य-बहुवचन-न० । बहुयोऽर्थी उच्यन्तेऽनेनोक्तिर्वैति
वचनं, बहुनामधेयानां वचनं बहुवचनम् । स्या० ३ टा० ४ उ० ।
बहुवचनप्राप्त्यर्थं वचनभेदे, प्रभा० ११ पद । बहुवचनम्-बहुला
इति । आचा० २ श्रु० १ चू० ४ अ० १ उ० । ल० ।

बहुवार (गुं)-बहुवादिन्-पुं० । अनेकधा व्याकर्त्तरि, आचा०
१ श्रु० ६ अ० २ उ० ।

बहुवावार-बहुव्यावार-पुं० । सामान्यवाचुषु, पं० व० २ द्वार ।
बहुविषय-बहुविप्र-न० । प्रस्तुतप्रत्यये, "अथासि बहुवि-
प्राप्ति, अथसि महतामपि । अथेयसि प्रमुखाणां, काऽपि या-
न्ति विषयायकाः ॥ १ ॥" आ० म० १ अ० ।

बहुविरयर-बहुविस्तर-त्रि० । अनेकभेदे, नि० चू० १३ उ० ।
पृष्ठ० ।

बहुविषय-बहुविकल्प-त्रि० । अनेकभेदे, सप्त० १ काय ४ ।

बहुविरय-बहुविरत-पुं० । सर्वेष्वपि प्राणानिपातविरमयाऽऽ-
दिषु प्रवर्त्तमाने, सूत्र० २ श्रु० २ अ० । सर्वप्राणिभूतजीवस-
त्स्थेयस्तत्स्वकपापरिज्ञानात्तत्त्वभाद्विरते, सूत्र० २ श्रु०
७ अ० ।

बहुविह-बहुविध-त्रि० । बहुवो विधा भेदा यस्य स बहुविधः ।
स्या० ६ टा० । अनेकप्रकारे, च० २ अधि० । प्रश्न० । सूत्र० ।
विपा० । वृ० । वृ० ।

बहुवी-बहुी-स्त्री० । "तन्वीतुल्येषु ॥ ८ । २ । ११३ ॥" इति
मध्ये उकारः । स्त्रीत्वविशेषे बहुशब्दार्थे, प्रा० २ पाद ।

बहुमंकप्य-बहुसंकल्प-त्रि० । बहुवः संकल्पाः कस्येव्याप्य-
वसाया यस्य स बहुसंकल्पः । बहुसंकल्पाध्यवसते, आचा०
१ श्रु० ३ अ० १ उ० ।

बहुमंजय-बहुमंयत-पुं० । सर्वसाधयानुष्ठानेभ्यो निवृत्ते,
सूत्र० २ श्रु० २ अ० । दशा० ।

बहुमंपत-बहुसंप्राप्त-त्रि० । ईषद्वे संप्राप्ते, म० २ श्रु० १ उ० ।
बहुमंपुस्य-बहुसंपुष्ये-त्रि० । ईषद्वपरिसमाप्ते, कल्प० ३ अधि०
६ लृण ।

बहुसंभूयफल-बहुसंभूतफल-त्रि० । बहुनि संभूतानि पाका-
निशयनः प्रवृत्तकालोचितफलानि येषु ते तथा । तेषु,
आचा० २ श्रु० १ चू० ४ अ० २ उ० । दश० ।

बहुसंगड-बहुशङ्कट-त्रि० । बहुस्थे, आचा० २ श्रु० २ चू०
४ अ० ।

बहुमन्त्र-बहुमन्त्र-पुं० । अहोरात्रस्य दशमे, चं० प्र० २०
पादु० । ज० ।

बहुसट-बहुशट-पुं० । बहुभिः प्रकारैः शटे, आचा० १ श्रु०
५ अ० १ उ० ।

बहुसप्त-बहुसप्त-त्रि० । प्रभूतसमे, चं० प्र० २० पादु० । आ-
चा० । सू० प्र० । अत्यन्तसमे, स्या० ६ टा० । रा० । वृद्धिहा-
निर्वाजितं, म० १३ श० ४ उ० । कल्प० ।

बहुसप्तउल्ल-बहुसप्ततुल्य-न० । समतुल्यशब्दः सहशब्दः । अ-
त्यन्तसमतुल्ये, स्या० २ टा० ३ उ० ।

बहुसप्तमिण्डिज-बहुसप्तमशीय-त्रि० । अत्यन्तसमे, रथे च ।
म० १४ श० ६ उ० । रा० ।

बहुसप्तमशयण-बहुसप्तमार्क्ष-त्रि० । अत्यन्तमार्क्षे, म० ५
श० ६ उ० ।

बहुसयस्य-बहुस्वजन-पुं० । बहुपालिके, चू० १ उ० २ प्रक० ।
बहुसलिलुपीलोदया-बहुसलिलोत्पीलोदका-स्त्री० । प्रति-
भ्रोतोबाहिनाऽपरस्येति, दश ७ अ० ।

बहुसालक-बहुसालक-पुं० । स्वनामकथाते प्रामे, यत्र शा-
लवने उद्याने स्थितस्य वीरस्य पूनानामनी व्यम्तरी उपसर्गं
हन्वती । आ० चू० १ अ० । आ० म० ।

बहुसुह-बहुसुह-न० । मोक्षाऽभ्ये परमार्थसुखे, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० ।

बहुशुभ-न० । प्रभूतसुखे, आच० ३ अ० ।

बहुसेया-बहुसेया-स्त्री० । बहुः सीयन्ते अवबधन्ते पस्मिन्-सी । सेयाः-कर्मयः स यस्यां सा बहुसेया । प्रभुरकर्ममायाम्, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

बहुश्वेता-स्त्री० । बहुश्वेतपद्मसम्भवात् स्वच्छोदकसम्भवात् बाहुल्येन श्वेतायां पुष्करिण्याम्, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

बहुसो-बहुशस्-अव्य० । अनेकवारे, व्य० १ उ० । अनेकश इत्यर्थे, पञ्चा० १ विष० । क०प्र० । न० । वृ० । आचा० । विग्र० । "बहुसो सि वा सुखो सुखो सि वा एगदा ।" नि०चू० २० उ० ।

बहुसुहृदय-बहुश्रुतीकृत-पुं० । बहुश्रुतत्वेन मते अवबुधुतरे, प्र० १५ श० । वृ० ।

बहुस्तुय-बहुश्रुत-पुं० । आगमपुत्रे, दश० ८ अ० । अष्ट० । बहुश्रुतमाह—

बहुसुहं युगप्यहाणे, अर्धभर बाहिरं सुयं बहुहा ।

इति चसद्गहणा, चारितं पी सुबहुयं पि ॥ २५१ ॥

यस्य बहुधा बहुप्रकारमभ्यन्तरमङ्गविष्टं बाह्यमङ्गबाह्यं-श्रुतं भवति विद्यते, तथा स विशुद्धिर इत्यत्र चशब्द-प्रहणात् सुबहुकं चारित्र्यमपि यस्य स युगप्रधानो बहु-भूतः । व्य० १० उ० । शास्त्रार्थपारमे, सूत्र० १ श्रु० २ अ० १ उ० । बहु प्रभुरं श्रुतमागमः सूत्रतोऽर्थतश्च यस्य उक्तप्रधानः सम्पूर्णदृशपूर्वधरे, जगत्पतो नवमस्य पूर्वस्य तृतीयवस्तुवेदिति, स्था० ८ डा० । प्रब० । बहुव्यायो-भयधरे, वृ० ।

तिविहो बहुसुभ्रो खलु, जहन्नसो मङ्गिको य उक्कोमो ।

आयारपकप्ये क-प्ये खवम दनमे य उक्कोसो ॥४०४॥

निविधः खलु बहुश्रुतः । तद्यथा-जघन्यो, मध्यमः, उच्छुष्टः । तथाऽऽचारप्रकल्पो निशीथं, तद्वारी जघन्यो, बहुश्रुतो, मध्यमः (कल्पे सि) कल्पवृक्षवहारधरा, उच्छुष्टो नवमदशमपूर्वधरः । वृ० १ उ० १ प्रक० । व्य० । आ०क० । आ०म० । नि०चू० । बहुविधे, उक्त० २ अ० ।

बहुश्रुत-पुं० । बहु कालोचितं सूत्रमाचाराऽऽदिकं यस्य स बहुश्रुतः । तस्मिन्, व्य० ३ उ० । दशा० ।

बहुस्तुयूया-बहुश्रुतपूजा-स्त्री० । बह्नागमस्योचितप्रतिपत्तौ, उक्त० ।

संमति स्थातुगेमे सूत्रमुच्चारणीयम्, तच्चैवम्—

संजोगा विष्णुसुहस्र, अग्रगारस भिखुणो ।

आयारं पाठकरिस्सामि, आनुपुञ्जि सुगह मे ॥ १ ॥

संयोगाद्विष्णुसुहस्रनागरस्य भिक्षोः आचरणमाचार उचितक्रिया, विनय इति यावत् । तथा च वृद्धाः—“आया-रं सि वा, विण्डु सि वा एगदु सि ।” स चेह बहुश्रुतपूजाऽऽत्मक एव शुभाने, तस्या एवाभाविहृतत्वात्, तं प्रादुष्करिष्यामि प्रकटविष्यामि आनुपूर्व्यां श्रुतुन (मे) मम, कथ्यत इति शेषः । इति स्वार्थः ॥ १ ॥

इह च बहुश्रुतपूजा प्रकान्ता, सा चबहुश्रुतस्वरूपपि काने एव कर्तुं शक्या, बहुश्रुतस्वरूपं च तद्विपर्ययपरि-
हाने तद्विविक्तं सुल्लेखं ह्यात इत्यबहुश्रुत-
स्वरूपमाह—

जे यावि हां निविज्जे, बद्धे लुद्धे अग्निगहे ।

अभिकल्लं उद्धरि, अविशीरे अवबुहसुए ॥२॥

(जे यावि सि) यः कश्चिन्, चापिशब्दौ भिषकमौ उत्तरत्वादायने, भवति जायते, निर्गते विद्यायाः सम्यक् शास्त्रा-वगमरूपाया निविद्याः, अविशीरे संवन्धात् सविद्योऽपि, यः स्तब्धोऽऽहङ्कारी लुब्धः रसाऽऽदिशुद्धिमान्, न विद्यते इन्द्रियनिग्रहः—इन्द्रियनियमनाभ्यस्तकोऽभ्यस्तनिग्रहः अभीक्ष्णं पुनः पुनः उपाधवत्येतासंबद्धभाविनाऽऽदिकेण लपति-वर्त्तक उच्चापनि अविनीतश्च विनयपरिहृतः (अवबुहसुए सि) यस्य-वृत्तित्यामिसम्बन्धात् सांस्वबुधुतः, उच्यत इति शेषः, स-विद्यस्याऽप्यबहुश्रुतत्वं बाहुश्रुत्यकलाभावादिति भावनीयम्, एतद्विपरितस्त्वर्थोद्बुधुतः । इति स्वार्थः ॥ २ ॥

कुतः पुनरीहृतावबुधुतत्वं बहुश्रुतत्वं वा लभ्यते ? इत्याह—

अह पवहिं ठाण्हि, जेहिं मिक्खा न लभ्भई ।

येभा कोडा पमाणं, रोण्णोऽऽत्तमेण य ॥ ३ ॥

अह अट्ठहिं ठाण्हि, सिक्खामील्लोने वुद्धई ।

अहस्मिरे सया दंतं, य य मम्ममुदाहरे ॥ ४ ॥

नाभीलं ए विभीलं, य सिया अल्लोलुए ।

अकोहणं मच्चए, मिक्खामील्लोने सि वुद्धई ॥ ५ ॥

अथेत्युपन्यासायः, पञ्चभिः पञ्चसंस्कृतछन्देषु कर्मव-शना जन्तव इति स्थानानां तैर्यैरिति वक्ष्यमाणैर्दुर्मुनिः शिक्षणं शिक्षा प्रहणाऽऽसेवनाऽऽत्मिका न लभ्यते नावाप्यते, तैरीदृशमबहुश्रुतत्वमावाप्यत इति शेषः । कैः पुनः सा न लभ्यते ? इत्याह—स्तम्भान्मानात्कांपात् कांपात् प्रमादेन मद्यविषयाऽऽदिनारोग्यगलत्कुप्राग्भिनो आलस्येनानुरसो-हाऽऽत्मना, शिक्षा न लभ्यत इति क्रमः । चः समस्तानां व्यवस्तानां च हेतुव्यवसायां योतयति ॥ ३ ॥ इत्यबहुश्रुतत्ववहेतु-नभिधाय बहुश्रुतत्ववहेतुताह—अथाहनिः स्थानैः शिक्षायां शीलः स्वभावो यस्य, शिक्षा वा शीलवत्यभ्यस्यतीति शिक्षाशीलः—द्विविधशिक्षाऽव्यासकृत्, इतिशब्दः स्वकपप-रामर्थकः, उच्यते—नीथेकृत्पण्यराऽऽदिभिर्मिति गम्यते, तान्यव्याऽह—(अहस्मिरे सि) “तु न इर” इति प्राकृत-लक्षणादसहनशीलः अहस्मिना, न सहेतुकमहेतुकं वा इ-संज्ञेवाऽऽस्ते, सदा सर्वकालं दान्त इन्द्रियमाहन्द्रियवमवान्, (न च) नैव मम पापपञ्चाजनाकारे कुरितं जात्याबुद्धादरेण उच्यते ॥ ४ ॥ (न) नैव अशीलः आर्षयमानशीलः, सर्वथा विनष्टवाग्बिषय इत्यर्थः, न विशालः विकृपशीलः, अनीचार्क-कलुषितवत् इति यावत्, न स्यात् न भवेद्, इह पूर्वव च संभायते लिट्, आनलोलुपः, अनीच रसलस्यटः, अकोधनः, अपराधिन आनुरागिनि वा न कथंश्चिद् कुड्दति, सत्यम्-अवितथभाषणं तस्मिन् रतः—आसक्तः सत्यत इति, निजम-यितुमाह—शिक्षाशील इत्यनन्तराङ्गगुणभायुपये, स च

बहुसुत एव भवतीति भावः । इह च स्थानप्रक्रमण्ये-
वर्मानयानं धर्मधर्मिणोः कथञ्चिदन्त्यवस्थापनार्थं, विरो-
धाभिधायिण्याच्च कञ्चित् केषाञ्चिदन्त्यवस्थापनार्थं वृथ-
मुपादानं, परिहारद्वयमपीदमुत्तराणि भावनीयम् । इति
सूत्रत्रयाऽर्थः ॥ ५ ॥ (उत्तर ॥)

किं च-अबहुसुतत्वे बहुसुतत्वे वाऽविनयः, विनयश्च मूल-
कारणम्, तत्रैव उक्तदेहनामप्यन्येरेवाम्बन्धात् ।

विनीतस्थानाग्राहः—

अहं पस्मरसिं ठाणोहिं, सुविणीए वि बुवइ ।

नीयाविची अचवले, अमाई अकुत्तइले ॥ १० ॥

अप्यं च अहंविबुवइ, पवंथं च न कुवइ ।

मिस्तिज्जपाणो भयइ, सुयं लद्धं न पज्जइ ॥ ११ ॥

न य पावपणिकेखी, न य मिस्सु कुप्पइ ।

अपिपस्मसवि मिस्सस्, रवे कट्ठाण भसइ ॥ १२ ॥

कलहडमरवज्जए, बुद्धे अ अभिआए ।

हिरिमं पढिसंलीणो, सुविणीए वि बुवइ ॥ १३ ॥

अथ पञ्चदशमिस्थानेस्सुपुद्गलोभनो विनीतो विनयान्वितस्सु
विनीत इत्युच्यते, तान्येवाह—(गीयाविस्तिं सिं) नीचमनुजं
यथा भवत्येवं नीचेषु वा श्रव्याऽऽदिषु वतं इत्येवंशीलो नी-
चानीं गुरुषु न्यगृह्णामां । यथाऽऽह—“नीयं सखं गहं ठा-
णं, खीयं च आलखाणि च । नीयं च पापं वेदिज्जा, गीअं कु-
ज्जा य अज्जलिं ॥ १ ॥” अथपलः नाऽऽप्यकार्यं प्रत्यक्षि-
र, अथवा-अचपलः गतिस्थानमागमायेदन्तञ्जुही । तत्र ग-
तिस्थानं—हुतचारी, स्थानचपलः निष्ठुषयि चलेष्ववाऽऽस्ते
हस्ताऽऽदिभिः, आभाचपलः—असद्व्यवसायमीषादिशकाल-
प्रलापिभेदाच्चतुर्हो, तत्र असद्विद्यमानमन्यम्—अपरव्या-
ऽऽद्यसमीप्य-अनालोच्य प्रलपन्तीत्येवंशीलो असद्व्यवसाय-
मीष्यप्रलापिनश्चयः, अयेदकालप्रलापो चतुर्थः अतीते कार्ये
यो यकिं—यदि तत्र देशे काले वाऽकरिष्यत् ततः सुन्दर-
मभविष्यत्, भावचपलः स्वेऽर्थे वाऽसमाप्त एव योऽप्यद्
युहति, अमायी न मनोहमाहाराऽऽदिकमवाप्य शुभोऽऽदि-
वज्जकि, अकुत्तइलः न कुक्कुटप्रजालाऽऽद्यलोकनपरः, अ-
प्यं च इति स्नाकमेव अधिक्षिपति निरवकुण्ठे । किमुक्तं
भवति?—नाधिक्षिपत्येव तावदसौ कञ्चन, अधिक्षिपन् वा
कञ्चन कहुत्तुकपं धर्मं प्रति प्रेषयत्येवमाधिक्षिपति ।
अमावचनेना वा अत्यशब्धः । तथा च बुद्धाः—“अत्यश-
ब्धो हि स्तोकेऽभावे च ।” ततो नैव कञ्चनाधिक्षिपति,
प्रवर्णं चोक्तुं न करोति, मिश्रिचमयसु उक्तवायेन
भजने मिश्रीयितारमुपकुण्ठे, न तु प्रयुपकारं प्रत्यसमर्थः
कृतधनो वा धनं लब्धवा न भावति, किं तु मदीयपरिहानतः
सुतरामयनयति, न च नैव पापपरिक्षेपो उक्तुः, न च
मिषेऽयः कृतकतया कथञ्चिदपराधेऽपि कुप्यति, अभिप-
स्यापि मित्रस्य रहसि (कट्ठाण सिं) कस्याप्यं भाषते ।
इदमुक्तं भवति—मित्रमिति याः प्रतिपन्नाः स यद्यप्यप-
कृतिगतामि विधत्ते तथाऽप्येकमपि सुकृतमनुसरन् रह-
स्यपि तद्दोषमुदीरयति । तथा वाऽऽह—“यस्तु कृतेन दुष्क-
र-कृतानि ये वासुपति ते धन्याः ।” नैवेकदीपजलि—

तो वेणो कोपः स च कुनयनः ॥ १ ॥” इति । कलहश्च
बाह्यिको विप्रदः, अमरं च—प्राणिघाताऽऽदिमितलज्जको, बु-
द्धो बुद्धिमान्, एतच्च सर्वत्रानुगम्यत एवेति न प्रकृत-
व्याविरोधः । (अभिज्जातिए सिं, अभिज्जातिः कुलीनता,
तां गच्छति उत्तमस्तमारितिवीहणऽऽदिनेत्यभिज्जातिगः, हीः
लज्जा सा विद्यतेऽस्य हीमान्, कथञ्चित् कलुषाध्यवसा-
यतायामप्यकार्यमाचरयन् लज्जते, प्रतिसंलीनो गुरु-
काशेऽप्यत्र वा कार्यं विना न यतस्तत्तच्छेदः । प्रस्तुतमुप-
संहराह—सुविनीतः सुविनीतशब्दाच्च इतीत्येवंविध-
गुणान्वित उच्यते । इति सूत्राष्टकार्यः ॥ १३ ॥

यस्यैवं विनीतः स कीदृक् स्यादित्याह—

वमे गुरुकुलं निषं, जोगवं उवहाणवं ।

पियंकरं पियंवाई, स सिक्कं लद्धुपरिइ ॥ १४ ॥

यस्मै आसीत् कः—गुरुणाम् आचार्याऽऽदीनां कुलम् अ-
न्वयो-गच्छ इत्यर्थः, गुरुकुलं, तत्र तद्वाच्यलक्षणं च कु-
लप्रदं, नित्यं सदा, किमुक्तं भवति?—यावज्जीवमपि शु-
चीनायामिव तिष्ठेत् । उक्तं हि—“खाणस्स होइ मागी ।”
इत्यादि । योजनं योगः-व्यापारः, स चेह प्रक्रमा—
दर्भगत एव तद्वान्, अतिशयान्न मनुष्यं । यद्वा—योगः
समाधिः, सोऽस्यास्तीति योगवान्, प्रयत्नायां मनुष्यं । उप-
धानम्—अज्ञानह्रापयनाऽऽदौ यथायोगमाचमलाऽऽदितयो-
विशेषस्तद्वान् यथायोग्योपधानमुक्तं न तत् कृच्छ्रीनयनोन्स-
ज्याम्यथा वाऽधीने शृणोति वा, प्रियम्—अनुकूलं करोतीति
प्रियकरः, कथञ्चित् केनचिदपकृतोऽपि न तत्रातिकुलमा-
चरति, किं तु ममेव कर्मणामर्थं दोष इत्यवधारयन्मित्र-
कारितयापि प्रियमेव चेष्टते, अत एव च (पियं वाइ सिं)
केनचिदप्रियमुक्तोऽपि प्रियमेव वदतीत्येवंशीलः प्रियवादी,
यद्वा—प्रियकर आचार्याऽऽदिरेभिमताऽऽहाराऽऽदिरनुक-
लकारी, एवं प्रियवाद्यथाचार्यैर्मिप्रायानुवर्तितयेव वक्ता,
तथा वाऽऽस्य को गुणः? इत्याह—स एवंगुणविशिष्टः
शिक्षां शास्त्राग्रहणाऽऽदिकपां लघुमवाप्तमर्हति योग्यो
भवतीति, अनेनेवाविनीतस्येतद्विपरीतः शिक्षां लघुं
नार्हति इत्यर्थोक्तं भवति, तथा च यः शिक्षां लभते स बहु-
भुतः, इहस्त्वबहुसुत इति भावः । इति सूत्रार्थः ।

एवं च संविषत् बहुसुतं प्रवृत्तानां भिधाय प्रतिज्ञातं
तत्रप्रतिपत्तिरूपमाचारं तस्यैव स्तब्धद्वाराऽह—

जह संलम्भि पवं निहितं, दुइओ वि विरायई ।

एवं बहुसुतं भिक्खुं, धम्मो किचीं तहा सुयं ॥ १५ ॥

यथा इति द्वाहान्तोपम्याले, शङ्खले जलजे पयो दुग्धे
निहितं म्यस्नम् (दुइओ वि सिं) द्वाह्यां प्रकाराभ्यां दि-
घा, न शुश्रुताऽऽदिना स्वसंभविष्युल्लसणेनैकेन प्रकारेण,
किं तु स्वसंभवाभ्यसंभविष्युल्लसणं प्रका-
रद्वयेनापीयविशुद्धार्थः, विराजते शोभते, तत्र हि न तत्क-
लुपीभवति, न चाभ्युत्थानं भजने नापि च परिश्रवति एव—
मनेन प्रकारेण बहुसुतः (भिक्खु सिं) आर्यवाङ्मूर्ति
तपविभिः धर्मः यतिधर्मः कीर्तिः स्थाया, तथेति धर्म-
कीर्तिवत् भुतम् आगमो विराजत इति संभवः । किमुक्तं

भवति-यथापि जर्मकीर्तिश्रुताणि निरुपलपनाऽऽदिगुणेन स्वयं
शोभासाङ्गितयाऽपि विध्यावाऽऽदिकालुष्यविगमतो निर्मल-
ताऽऽदिगुणैश्च शब्द इव यथा बहुभुते स्थिताभ्यगुणैश्च
विशेषणः शोभन्ते, तन्मपि हि न तत्र मालिन्यम्-अन्यथा-
भावे हानि वा कदाचन प्रतिपद्यते, अन्यत्र त्वन्यथाभू-
तभाजनस्वयवोवन्मथाऽपि स्युः । बुद्धास्तु व्यावृत्ते-यथे-
भ्योपर्ये, "संस्मृमि-संस्मृमायेन पय-खीरं निहितं-उर्विनं,"
म्यस्तमित्यर्थः, "दुहश्च उभयो संक्षो-खीरं च, अहवा-उर्व-
तयो खीरं च, संस्मृ परस्वयति श्व य अमीभवति, विरा-
यह सोभति, एवमुपसंहारे अगुमाये वा बहुस्तुभ्यो सुत-
प्यविसारयो, जानक इत्यर्थः । तस्स एवं भिक्षुभाषणे दि-
तस्स धम्मो भवति, किमी जनी, तथा सुयमाराहियं
भवह, अपत्ते दितस्स असुयमेव भवति । अहवा-इहलोप
परलोप य सोभति पत्तवाह । अहवा-एवं गुणजाए भिक्षु
बहुस्तुए भवति, धम्मो किंती असो य भवति, सुयं से । सुय-
माराहियं इत्यति, अहवा-इहलोप परलोप य विराय, अहवा-
सोलेख य सुपण य ।" इति सूत्रार्थः ।

पुनर्बहुभुतस्तवमाह—

जहा से कंबोभाषं, आइसे कंथ मिया ।

आमे जेवण पवेर, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ १६ ॥

यथा येन प्रकारेण स इति प्रश्नः काश्चो ज्ञानां कश्चो-
ज्वेशो ज्ञानां प्रकमाहृत्वा, निर्जोषे पटी. आकीर्णो व्या-
स्तः शोभाऽऽदिगुणैर्मिति मय्यते. कन्धः प्रधानैः श्वो यः किल
हचच्छकलभूतकुतुम्बपिननभवेने मेप्रत्यति, स्याज्जेश्व-
रुत्तुङ्गयो, जेवन वेगेन प्रथरः प्रधानः. एवमित्युप-
संग्रहः, नत ईदृशो भवति बहुभुतः. जिनधम्मप्रपञ्चो हि प्रातनः काश्चो ज्ञा
हमाभ्यु जातिजवाऽऽदिभिर्गुणैरन्यथास्मिकापेक्षया भूतशी-
लाऽऽदिभिर्वरा एव. अयं काश्चो कन्धकाश्चयत् तेषां
प्रवरः । इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥

किञ्च—

जहाऽऽहसमसास्ते, खरे दटपकमे ।

उभयो नेदिघोसिणं, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ १७ ॥

यथा आकीर्णो जाल्यादिगुणैर्नेन तुङ्गमे सयगाकटोऽप्या-
सित आकीर्णसमाकटः, सोऽपि कदाचित् कानर एव स्यादत
आह-शरकारसटी हटो गाढः पराक्रमः शरीरसामर्थ्याऽऽ-
त्मको यस्य स तथा, (उभयो लि) उभययोः-वामनो. वृक्षिगन-
जा यहा-अग्रतः वृष्टतश्च । नन्दीघोषेण ह्रादशतृपतिनादाऽऽ-
त्मकेन, यहा-आशीर्वचनानि नान्दी-जोयारुवमि त्याहीनि
तवघोषेण बनिः कोलाहलाऽऽत्मकेन, लसति तृतीयो. एवं भव-
ति बहुभुतः, किमुक्तं भवति ?—यथैवविधः खरो न केनाच-
दमिमुह्यते न चाभ्यस्तद्विधितस्माऽप्यमपि जिनप्रवचनतुर-
ङ्गाऽऽश्रितो ह्यपरवरवादिर्यतेऽपि वाऽप्रस्तुतद्विजयं च
प्रति समर्थः. उभयतश्च विरजजयोः स्वाध्याययोग्यकपेण स्व
पक्षपरपक्षयोर्वा चिरं जीवस्यशी येनामेन प्रवचनमुहीणि-
तमित्याद्यासीवेचनाऽऽत्मकेन नान्दीघोषेणोपलक्षितः परनी-
धिजितरीब महावल्लिरपि नाभिमवितुं शक्यः, न चाप्रत-
प्लुतेतद्वाश्रितोऽप्योऽपि कथञ्चिज्जीयते । इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥

तथा—

जहा करेणुपरिकिणो, कुंजरे सहिहायणे ।

बलवंते अप्पाडिहए, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ १८ ॥

यथा करेणुकार्भर्हिस्ततोमिः परिकीषः परिचुतो यः स त-
था, न पुनरेकाग्रं कुंजरो हस्तो बहिर्हायनायक्येति
बहिर्हायनः बहिर्वर्धप्रमाणः. तस्य ह्येतावत्कालं यावत्प्रति-
वर्षं बलोपलभ्यः ततस्तद्वपश्च इत्येवमुक्तम् । अत एव च
(बलवंते ति) बलं शरीरसामर्थ्यमस्यास्तीति बलवान्
सन् अप्रतिहता भवति, काऽप्ये ?—नाभ्यमेतमुत्तरपि
मतङ्गजैः पराक्रम्योत्कीक्यते, एवं भवति बहुभुतः, सोऽपि
हि करेणुभिरिव परप्रसन्नजिरोधनीभ्ररीरपिस्त्वयद्विबुद्धि-
मिविद्याभिध विविधाभिर्भुतः बहिर्हायनतया कात्यन्त-
हिरमतिः, अत एव च बलवत्त्वेनाप्रतिहतो भवति,
दशोपाहन्तुमिर्बहुदुरि न प्रतिहन्तुं शक्यते । इति सूत्रार्थः ॥

अन्यच्च—

जहा से तिवसुसिगे, जायकखे विरायह ।

वसहे जूहाविर्बई, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ १९ ॥

यथा स तीक्ष्णो निश्चिताश्च शुङ्गं विषयो यस्य स तथा,
जातः अन्यतोऽपिचनीभूतः, कन्धः प्रतीत एवाक्येति जा-
तस्कन्धः. समस्ताङ्गोपाङ्गोपचितोपलक्षणं चैतत्, त-
दुपलभ्ये हि शेषाङ्गोप्युपचितान्यथाभ्य भवति, विराजने
विशेषण राजने शोभते. यूपयः प्रतीतो, यूपस्य गवां स-
मूहस्याधिपतिः स्वामी व्याधिपतिः सन्, एवं भवति
बहुभुतः, सोऽपि हि परपक्षमेतुतया तीक्ष्णाश्च लक्षा-
स्तराश्लक्ष्याश्च शूराभ्यामपेक्षोपलक्षितां गच्छुमुकार्येभुरा-
चरलघोरैर्यतया च जातस्कन्ध इव जातस्कन्धः, अत ए-
व च यूपस्य साध्यादिसमूहस्याधिपतिः आवायेपदवी ग-
तः सन् विराजते । इति सूत्रार्थः ॥

अन्यच्च—

जहा मे तिवसुदाहे, आदमगे दुपहमए ।

मीह मियाण पवेर, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ २० ॥

यथा स तीक्ष्णो निश्चिताऽप्युः प्रतीता एव यस्य स ती-
क्ष्णरेणुः, उदय उदकः उदप्रवयः स्थानवेन वा उदप्रः,
अत एव (दुपहमए लि) दुःप्रवर्ध एव दुःप्रवर्धकोऽ-
प्युर्गोप्रमधः, मिहः कलरी, मृगाणामाशयप्रमाणो प्रवरः
प्रधानो भवति, एवं भवति बहुभुतः । अयमपि हि परपक्षमे-
तुतया तीक्ष्णरेणुद्वारिव जेगमाऽऽदिनयेः प्रतिभाऽऽदिगुणो-
दयतया च तुरभिमव. इत्यन्यतोऽपिना मृगस्यानीयातां प्रवर
एव । इति सूत्रार्थः ॥

अपरं च—

जहा मे वामुदेने, संखचकगदाधरे ।

अपादिहयबले जोह, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ २१ ॥

यथा स वामुदेनो विष्णुः शस्त्रश्च पाञ्चजन्यः चको च सु-
दर्शनं गदा च कोमोदनी शस्त्रचकगदास्तौ धारयति बह-
तीति शस्त्रचकगदाधरः, अप्रतिहतम् अन्यैः शक्तानिमुह-
यको बलं सामर्थ्यमस्येयमप्रतिहतबलः । किमुक्तं भवति ?—
एकं सहजसामर्थ्यवानन्यच्च तथाविधयोऽपिनामित इति

पुष्पत इति बोधः सुमदो भवति, एवं भवति बहुभूतः, सोऽपि ह्येकं स्वाभाविकप्रतिभाभागत्यव्यवहृत् अपरं शब्दचक्रमाभिरुचि स्वयम्भूतं नानाकारैरेवेति इति, बोध इव बोधः कर्मभैरपरामर्शं प्रति इति सूत्रार्थः ।

अपरं च—

जहा से चाउरंते, चक्कवडी महिङ्गिए ।

चउदसरपयाहिर्वई, एवं हवई बहुस्तुए ॥ २२ ॥

यथा स स्वतन्त्रवपि दिव्यवस्तु पर्यन्त एकव हिमावानव्यय च दिक्त्रये समुद्रः स्वसम्बन्धितया शस्येति चतुरन्तः, चतुर्भिर्वा इयमजरथनराऽऽमकैरन्तः शत्रु-विनाशोऽऽसक्तो यस्य स तथा, चक्रवर्ती पदस्यपदमरणाधिपो, ममतां श्रद्धाः समुद्रिरस्येति महद्भिक्षः दिव्यानुकारिणश्मीकश्चतुर्दश च तानि दानानि चतुर्दशरत्नानि । मानि चाभूनि—“ सेयावति गाहवह, पुरोहि गय तुरंग व-ह्वरग इत्यो । खलं कृतं चर्मम्, मयि कागयि खग्य दंडो य ” ॥ १ ॥ तेषामधिपतिः चतुर्दशरत्नाधिपतिः, एवं भवति बहुभूतः, सोऽपि ह्यसमुद्रमहीमण्डलक्यातकीर्तिस्तिष्ठत्यु दिव्यं श्रम्य च बन्दीभूतविद्याधरवृक्ष इति दिक्चतुष्टय-व्यापिकीर्तिनया चतुरन्त उच्यते, चतुर्भिर्वा दानाऽऽदि-धर्मैरन्तः कर्मधर्मविनाशोऽस्येति चतुरन्तः, श्रद्धयश्चामयी-कथाश्चक्रवर्तिनमपि बोधयेदित्येवविद्युत्पुलाकलक्ष्याप-यश्च महत्य एवास्य भवति, सति चास्यापि चतुर्दश-रत्नोपमानि सकलास्तिष्ठयनिधानास्तेष्वपि कथं न चक्रवर्तिनुरूपताऽस्येति सूत्रार्थः ।

अन्यथा—

जहा से सहस्मस्वे, वज्राणी पुरंदरे ।

सके देवाहिर्वई, एवं हवई बहुस्तुए ॥ २३ ॥

यथा स सहस्रमणीयस्येति सहस्राक्षः सहस्रकोवनः, अत्र च संप्रदायः—“ सहस्रसकल नि पंच मंत्रिसया दे-वान् तत्स, तेषि सहस्रं अचक्षीणं, तेषि नौरपि विष्क-मनि, अहया-जं सहस्त्रं अचक्षीणं वीसति तं सो बोहि अचक्षीहि अन्महिपतरागं पंचक्षी चि । ” वज्रं वज्राभिधानमा-पुत्रं पाशावस्थेति यज्जापणिलोकाकन्या च पुराणाय पुर-न्दरः । च ईदमित्याह-यन्तो देवाधिपतिर्नैवान् स्वामी, एवं भ-वति बहुभूतः, सोऽपि हि क्षुत्क्षानेनाशेषातिशयरत्ननिधान-ननुपयेन लोचनसहस्रेणैव जानते, यथैवं तस्यैवंविधधरोप-लक्षणं, वज्रमपि लक्षणं पाणौ संभवतीति यज्जापणिः, पूष श-रीरमप्युच्यते, तस्मिन्नुपगतोऽनुष्ठानतो दारयसीव दारयसी-नि पुरन्दरः, शक्यत्वे देवैरपि चर्मोऽप्यस्तिष्ठत्यलतया वृण्यत इति तत्परिदृश्यते । तथा चाऽऽह—“ देवा वि तं नमंसति, जस्य धर्मं सया मयो । ” इति सूत्रार्थः ।

अपि च—

महा से तिमिरनिदंसे, उषिहंति दिवाबरे ।

जलंते इव तेषां, एवं हवई बहुस्तुए ॥ २४ ॥

यथा स तिमिरं अन्धकारं विश्वं सत्यवचनयति तिमिर-विषलः, उषिष्ठमुषाण्ड्यं दिवाकरः स्येः, स हि ऊ-र्ध्वं नमोभागमाकाशमकतिजंतिस्वितं भजते, अचरतंस्तु न

तथेत्येवं विशेष्यते, यद्वा—उत्थानं प्रथममुद्रमं, तत्र चार्धं न तीव्र इति तीव्रत्वाभावापकापकेतत्वं, अन्यथा हि तीव्रोऽप-मिति न सम्यक् दृष्टान्तः स्यात्, एवमपि ज्यालां मुख-जिव तेजसां महसा, एवं भवति बहुभूतः, सोऽपि ह्यक्षा-नरूपान्तिमिरावहारकः संयमस्थानेषु पितृशुचिपितृशुचताराव्य-वसायत उपसर्पस्तपस्तेजसा च उषाजिव भवति । इति सूत्रार्थः ।

अन्यथा—

जहा से उडुई चंदे, नखत्तपरिवारिए ।

परिपुषि पुष्पमासीपे, एवं हवई बहुस्तुए ॥ २५ ॥

यथा स उडुनां नखत्राणां पतिः प्रभुः कृपातिः, क इत्याह-चन्द्रः शशी, नखत्रैरभिध्यादिभिर्पल्लवेषुत्वात् प्रहेस्ताराभि-श्च परिवाराः परिकरः सजातोऽस्येति परिवारितो नखत्रप-रिवारितः, प्रतिपूषेः समस्तकोपितः, स केहकु कदा भव-त्यत आह-पौर्णमास्याम् । इह च चन्द्र इत्युक्ते सा भूषामन्-न्दाऽऽद्यापि सम्प्रत्य इत्युपपत्तिप्रमाणम्, उडुपतिरपि च कश्चिदेकाक्येव भवति, सुगपांतवत् अत उक्तं नखत्रपरिवारि-तः, सोऽप्यपरिपूषोऽपि द्वितीयोऽपि सम्भवतीति परिपूषेः पौर्णमास्यामित्युक्तम्, एवं भवति बहुभूतोऽसावपि हि नखत्रा-णामिवानेकः धनुर्माघपतिस्तथा तत्परिवारितः सकलक-लोपेतत्वेन प्रतिपूषश्च भवति । इति सूत्रार्थः ।

अपरं च—

जहा से सामाहयाणं, कोडुगारे सुविस्सए ।

नाथावधपडिपुण्णे, एवं हवई बहुस्तुए ॥ २६ ॥

यथा स (सामाहयाणं ति) समाजः समूहस्ते समवयन्ति सामाजिकाः । समूहबृत्तयो लोकार्थेणाम्, पठन्ति च (स-माहयंणां ति) तत्र च श्यामा अतसी तदादीनि च ताभ्य-ज्ञानि चापभोगाङ्गताया श्यामाऽऽद्याज्ञानि धाम्यानि तेषाम्- (कोडुगारे ति) कोट्टा धाम्यपल्लयास्तेवामगारं तदाधार-भूते गृहम्, उपलक्षणत्वावस्थयि प्रभूतधाम्यस्थानं, यत्र प्र-क्षीपनकाऽऽदिभयाद्यान्वकोट्टाः क्रियन्ते तत् कोडुगारमुच्य-ते, यदि वा-कोट्टान् आ समन्तात् कुर्वते तस्मिन्नि तं का-ट्टाकारः, “ अकसेरि च कारकं सेज्जायाम् ” ॥ ३ । ३ । ६३ (पाणि०) इति घट् । तथा सुष्ठु प्राहरिकपुरुषाऽऽदिव्यापारक-द्वारेण रलितः पाणिनो वस्तुपूर्वकाऽऽदिभ्यः सुराक्षितः, स-च कदाचित्प्रतिनियतधाम्यविषयोऽप्रतिपूषश्च स्यात् आह-नाना अनेकप्रकाराणि धाम्यानि शास्त्रिमुद्राऽऽदीनि तेः प्रति-पूषो भूतो नानाधाम्यप्रतिपूषः, आद्यपक्षे तु विशेषणं न-पुंसकलिङ्गतया भेदे, एवं प्रवति बहुभूतः, असावपि सामाजिकलोकात्मिव गच्छवांसिनामुपयोगिमिर्नानाधाम्य-रिवाङ्गोपाङ्गप्रकीर्णकाऽऽदिभेदैः क्षुत्क्षानविशेषैः प्रतिपूषे प-व भवति, सुरक्षितश्च प्रवचनोऽधारातया, यत उक्तम्—“ ज-या कुलं आयपे, तं पुरिसे आयरेण रक्कसह । ” इत्यादि । इति सूत्रार्थः ।

अपि च—

जहा सा दुमाण पवरा, जंभु नाम सुदंमया ।

आशादियस्स देवस्स, एवं हवई बहुस्तुए ॥ २७ ॥

यथा सा नुमायां मध्ये प्रवरा प्रधाना जग्दन्तीम्ना—अभिधानेन सुदृशेना नाम सुदृशेना न हि यथायमस्तोत्रपमकला देवाऽऽद्याभ्यक्ष्य तथा—अन्धः कश्चिद् हुमोऽस्ति, हुमत्वं कल्पयद्वाद्यास्यास्तत्प्रतिकल्पयेत्, वस्तुनः पाथिव्येनोक्तत्वात्, वक्ष्येत्तुयाऽऽदिमयाणि हि तन्मूलाऽऽदीनि तत्र तत्रोक्ताणि, सा च कल्पेत्याह—अनादितस्यानादितनाम्ने देवस्य जम्बुद्वीपाधिपतेर्यन्तराक्षुरस्य आश्रयत्वेन संबन्धिनी, एवं भवति बहुभुतः, सोऽपि ह्यस्तोत्रपमकलपधुतान्विता देवाऽऽदीनामपि च पूज्यतयाऽभिगमनीयः, शेषहुमोपमसाधुषु च प्रधानः । इति सूत्रार्थः ।

अन्यत्वं—

जहा सा नईय पवरा, सलिला सागरंगमा ।

सीया नीलवतपद्मा, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ ५८ ॥

यथा सा नदीनां सरितां प्रवरा प्रधाना सलिलं जलमस्यामसीति, अयं आरारुक्तिगणवादिचि, सलिला नदी, सागरं समुद्रे गच्छन्तीति सागररूपा समुद्रपातिनीत्यर्थः, न तु पुद्गलदीपद्वयान्तराल एव विशीयेत, शीता शीतानाम्नी नीलवान् प्ररोहस्तत्त्वादि विधि वयैपरपथेस्ततः प्रभवति, पाठान्तरतः प्रवहति वा नीलवत्प्रभवा, नीलवत्प्रवहा वा, एवं शीतानदीवद्भवति बहुभुतः, असावपि हि सरितामिवान्यसाधूनामशेषकुलजानिनां वा मध्ये प्रधाना विमलजलकल्पधुतान्विता, तथा—सागरंगममुक्तिमेवाऽस्ती गच्छति, तद्विज्ञानमुत्पन्न एवाशय प्रवृत्तत्वात्, न ह्यन्यद्दीनानामिव देवाऽऽदिमेष वाशय विवेकिनो वाञ्छा, तथा च—कथमस्य तेभामिव प्रायोऽपान्तरालावस्थानाम्, नीलवत्पुल्याच्च उच्छिन्नोच्छिन्नमहाकुलादेवाश्च प्रसूतिः, कथमिवान्यथेवंविधयोग्यतासंभवः । इति सूत्रार्थः ।

किं च—

जहा से नगाथ पवरे, सुमहं मंदरे गिरी ।

नाथोसहिपज्जलि, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ ५९ ॥

यथा स नगानां पर्वतानां मध्ये प्रवरोऽतिप्रधानः सुमहा-मतिशयशुद्धरूपक इति यावत्, मन्दरो मन्दराभिधानः, कः पुनरस्ती?, इत्याह—गिरिः, किमुक्तं भवति ?—मेरुपर्वतः नानौषधिमिः अनेकविधांशुधमाशाशयवननपतिविशेषकपाभिः प्रकषेय उपलितो दीप्तो नानौषधिप्रज्वलितः, ता ह्यतिशयान्वयः प्रज्वलन्त्य देवाऽऽवते इति तत्प्राप्तत्वात्प्राप्य प्रज्वलित इत्युक्ते, यद्वा—प्रज्वलितानौषधेभ्योऽस्तिप्रति प्रज्वलितानौषधः प्रज्वलितशब्दस्य तु परानेपातः प्राप्तवत्, एवमिति मन्दरचङ्गवति बहुभुतः, भुवमाहात्येन ह्यसावत्यन्तस्थित इति शेषगिरिकल्पपारस्परिकसाधनेष्वप्या प्रवर एव भवति, तथाऽप्यकारेऽपि प्रकाशनशक्यमन्विता आमर्षावध्याद्यः तत्रातिप्रतीना एव । इति सूत्रार्थः ॥

किं बहुना ?—

जहा से सयंभूरमणे, उद्दी अक्कलओदए ।

साथारयथपदिपुजे, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ ६० ॥

यथा स स्वयम्भूरमणः स्वयम्भूरमणाभिधानः उद्दीयस्समुद्रोऽन्ययविवान्मृदुकं जलं यस्मिन् स तथा नानारङ्गानां प्राकारैः सरकलाऽदिभिः प्रसिद्धां भूतो नानारङ्गमपि पूज्यः, एवं भवति

बहुभुतोऽयमपि ह्यन्यसम्यग्ज्ञानोदको नानाऽतिशयशरत्-वांश्च भवति, यदि वा—अकृत उदयः—प्रादुर्भावां यस्य सांस्कृतोदयः । इति सूत्रार्थः ।

साम्प्रतमुक्तगुणानुवादनः कलापद्वयगततत्त्वेव

माहात्म्यमाह—

समुद्गर्भारसमा दुरासथा,

अचक्रिया केणइ दुपइसया ।

सुयस्स पुण्या विउलस्स ताइओ,

सुविनु कम्मं गट्ठुत्तमं गया ॥ ३१ ॥

(समुद्गर्भारसमं नि । आर्यैस्वाहः इतीयेण अलक्ष्यमप्याऽऽत्मकेन गुणेन समा गार्म्यैर्यसमाः समुद्रस्य गार्म्यैर्यसमाः समुद्रगार्म्यैर्यसमाः, दुरासय (सि) दुःखेनाऽऽर्भयन्तेऽभिभवबुद्ध्या आसाधयेन वा जेतुं सम्माश्रयन्ते केनापीति दुराशया दुरासदा वा, अत एव अचक्रिया (सि) अचक्रिता अत्रातिताः, कर्त्तव्यं हि परिपद्माऽऽदिना परप्रवादिना वा, तथा दुःखेन प्रधम्यन्ते पराभिभूयन्ते केनापीति दुःप्रधमः त एव दुः-प्रधमकाः, क एवंविधाः? इत्याह—(सुयस्स पुण्या विउलस्स सि) सुख्यत्वात् धृतेनाऽऽगमेन पूर्णाः—परिपूर्णा विपुलेन अङ्गानङ्गाऽऽदिभद्रो विस्तीर्ण्येन तावन्त्यापिणो वा एवंविधाश्च बहुभुता एव, तानेव कलानां विशेषार्थयतु—माह—तपयित्वा विनाश्य कर्म कानाऽऽवरणाऽऽदि, गम्यत इति गतिस्त्वमुत्तमां प्रधानां, मुक्तिमिति यावत्, गताः प्राप्ता उपलब्धत्वाद्वाङ्कुलि गमिष्यन्ति च । इह कैकचनप्रक्रमेऽपि बहुवचननिर्देशः पूज्यताव्यापनार्थं व्याप्तप्रदर्शनार्थं च । इति सूत्रार्थः ।

एवं बहुभुतस्य गुणयुक्ताऽऽत्मिकां पूजामभिधाय

शिष्योपदेशमाह—

तम्हा सुयपहिडेजा, उत्तपट्टगवेमए ।

जेणऽप्यां परं चेव, मिदि संपाज्जिज्जति ॥ ३२ ॥

त्ति वेमि ॥

यस्मादमी मुक्तिगमनावसाना बहुभुतगुणास्तस्मात्कुलम् आगममपिनिष्ठेऽप्यनभयगच्छिन्तानाऽऽदिनाऽऽभयेन, उत्तमाः प्रधानाऽयः प्रधानमुत्तमायः, स च भोक्त एव तं गच्छयति अन्वेषयतीति उत्तमार्थगवेषको येन कृताऽऽध्यक्षेन आत्मानं स्वं परं जान्य तपस्यादिकम्, एवाऽप्यचारणं, भिन्नकर्मण्य सस्याप्येदित्यस्यानन्तरं प्रत्यक्षः, ततः सिद्धि मुक्तिगतिः (संपाज्जिज्जति सि) सत्यक प्रापयेदेव नेह कश्चित्पदेहः । इति सूत्रार्थः । इतिः परित्त्वमासी, भवोमीति पूरेवत् । उक्तोऽनुगमः । सम्प्रति नयास्तेऽपि पूर्ववदेव । उक्तं ११ क० ।

बहुस्तुयया—बहुभुतना—अ० । युगप्रधानाऽऽगमनायाम्,

उक्तं १ अ० । भुतसम्पद्वैदिकेया । स्थानं ० टा० ।

बहुहा—बहुपा—अ० । अनेक वाचस्पदार्थे, प्राचा० १ भू० ५ अ०

३० । पञ्चा० ।

बह—बहु—अ० । रमण्याम्, कां० ।

बहुमुह—बहुमुख—न० । 'बहुमुह' शब्दार्थे, प्रा० १ पाद ।

बहेदञ्ज-बिभीतक-पुं० । वृक्षविशेषे, “अकञ्चो बहेदञ्जो ।”
पा०० ना० २४, गाथा ।

बहेदय-बिभीतक-पुं० । “पथि-पृथिवी-प्रतिष्णुमृषिक-इ-
द्रा-बिभीतकभवत् ॥ ८ । १ । ८ ॥ इतोऽष्ट् । प्रा० १ पाद ।
“पथीयूषाऽऽपीड-बिभीतक-कीदृशेऽश्वे ॥ ८ । १ । १० ॥
इतीति एत् । प्रा० १ पाद । स्वनामकथाते वृक्षभेदे, “आ-
मलकानि इतीतकयो बिभीतकानि च त्रिकलाश्वेन व्यवहि-
यन्ते भिषगुभिः । वाच० ।

बाउष्टी-पुचली स्त्री० पुचलिकायाम्, पा०० ना० ११७ गाथा ।

बाट-बाट-न० । एकचान्दयनिष्पन्नं लोकप्रसिद्धं चाधभेदे, थ०
२ अथि० ।

बाट-बाट-त्रि० । घनीभूते, “गाढं बाढं बलियं । धनियं दृढं
अदत्तयन् अचर्यं ।” पा०० ना० ६० गाथा ।

बाण-देशी । सुमग-पनसयोः, दे० ना० ६ वने ६७ गाथा ।

बाण्ड-बाण्डय-न० । बाण्डजनोचिते, तं० । कयविकय-
स्वरूपे, (प्रथ० ६ द्वार । थ०) व्यापारे, थ० । बाण्डां
बाण्डयमेव मुख्यवृत्त्याऽर्थो जनां पायः भवन् । पञ्चमेऽपि-
“महामहत्त्वस्य व वच्छे, न केव कमलायरे सिरि वसई ।
किं तु पुंसांश्च वसला-यमायरे तीरमुदङ्गा ॥ १ ॥ ”
बाण्डयमपि स्वहदायनीर्षावलयमाम्नायवकालाः पनुकयमेव
कुपार्थं भव्यया-सहसा वृत्त्याऽपयः । बाण्डये व्यवहारमु-
ज्जिह्व द्रव्यसंज्ञकालमभेदावधुत्तु-तत्र द्रव्यतः द्वाद्दश-
कर्मोऽऽद्यानाऽऽदि बह्वारम्भाऽऽदिनिधाने भायं सर्वोऽ-
सम्मा स्याय, स्वहदाऽऽसम्भ एव बाण्डये पतनीयम्, दुर्भि-
त्ताऽऽद्यानिर्वाहे तु यदि बह्वारम्भं चरकर्मोऽऽप्यचर-
त्ति, तदाऽऽनिच्छुः स्वं निम्नं सधृक्तयेव करोति ।

यदुक्तं भावभावकलसणे—

“वज्रं तिष्ठाऽऽसं, कुण्डं अकामो अनिषधेनो अ ।

पुण्ड्रं निरारंभजणं, द्यालुभ्रो सव्यजीवेसुं ॥ १ ॥

धरा व महामुष्णिगो, मणसा चि करंति जे न परीक्षं ।

आरंभपावविरया, भुंजति विकोडिऽपिपुच्छं ॥ २ ॥ ”

अदृष्टमपरीक्षितं च पश्यं न स्वीकार्ये, समुद्रितं शङ्काऽऽस्पृहं
च समुद्रितैरेव प्राज्ञां, न स्वेकादिना, धिक्मपाते तथैव स-
हायकाऽऽदिभावात् । ज्ञेयतः स्वचक्रपराचक्रमाद्यव्यसनाऽऽ
पुनर्वचरहिते धर्मसामग्रीसहिते च क्षेत्रे व्यवहारी, न स्वयम्
बहुलाभेऽपि कालतोऽष्टाहिकात्रयपवर्तिष्यारी व्यापारस्या-
यः, तथा वर्षोऽऽदिकालविक्रयोऽपि व्यापारस्मादयः, भा-
वतस्त्वनेकधा क्षत्रियाऽऽदिभिः सासुधैः सह व्यवहारः स्व-
न्योऽपि प्रायो न गुणाय, उद्धारकं च नदीवहाऽऽदिविरोध-
कारिभिः सह न व्यवहार्यं, कलाऽम्लरव्यवहारोऽपि समधिकप्र-
हङ्गाऽऽद्यानाऽऽदिभैवोक्तितोऽप्यथा । तस्यां गङ्गाऽऽदिहेतुकेष्व-
विरोधधर्मोऽप्यथापनेकान्तप्रसङ्गात्, अनिर्वहस्तु यदि उद्धार-
के व्यवहरति, तदा सत्यवादिभिरेव सह, कलाऽम्लरमपि देश-
कालाऽऽप्यनेकेष्वधिकविक्रयकृत्यपुनर्वचकबहुलाभिकपं विनि-
ष्टजानानिर्दिष्टमेव प्राज्ञं, स्वयं वा बुद्ध्या धने पृथ्वीते तदा-
करस्यावधेः प्रायेण देवं, जानु धनहान्यादिना तथाऽऽशुक्तोऽपि

ज्ञैश्चैतेस्तदर्थं एव चतने, अथवा विविधास्तद्व्या-
व्यवहारमङ्गयसङ्गः । थ० २ अथि० । अथवापि व्यवहारे
निजस्वत्याऽऽवने धर्मोर्धेमिदमिति विन्यं, धर्मोर्धेनाऽऽतः
सावर्तिकैरेव सह मुख्यवृत्त्या व्यवहारो व्यावस्तत्प्रा-
स्थितस्य निजस्वस्य धर्मोपयोगित्वसंभवत्, तथा—पर-
मस्तरमपि न कुपीत, कर्मोऽप्यसा हि भूतयाः किं मुखा मन्त्र-
रेण मन्त्रयेऽपि दुःखकरेण ? । तथा—चायौषधचक्राऽऽदि-
स्तुविकयाधोवपि दुर्भिक्षस्याधिबुद्धिबल्लाऽऽदिवस्तुत्याऽऽ-
दि जगद्दुःखरूपसर्वया नामितत्वेत्, नापि दैवात्तज्जातमनुगो-
देत, मुखा मनोप्राप्तिरप्यऽऽद्यापतेः । तदाहुः—

“उच्चैर्धं मुपूष कलं, दद्यात्कमागयं च उद्धरिं स ।

निषाद्विभ्रमपि जान्तेति, परस्व संतं न गिरिहृत्ता ॥ १ ॥ ”

उचितं कलाशुनं प्रति चतुष्टयकृतवृत्त्यादिकया “व्याजे
स्याद् दिशुषं विसम् ।” इत्युक्तदिशुषद्रव्ये त्रिगुणव्याप्याऽऽ-
दिकया वा तां, तथा द्रव्यं गतिमधिरमाऽऽदि, आदिशब्दात्-
तद्गतानेकमन्त्रप्रदः, तेषां द्रव्याऽऽधीनां कमेण द्रव्यस्यलक्ष-
णेनाऽऽगतः संपन्नां य उक्तयोऽर्थवृद्धिरूपसंतं मुक्त्वा श्रेयं न
पृथकीयान्, कोऽर्थः, यदि कथाऽऽपूगकलाऽऽदिद्रव्याणां क-
याद् दिशुषाऽऽदिलामः स्यात्तदा तमदुष्टाऽऽद्यवतया गुणहानि
न संतचित्त्वमन्तेस्तुद्वरं जातं, यत्पूगकलाऽऽदीनां क्षयोऽभूवि-
ति । तथा निपतितमपि परस्वकं जानन्न पृथ्वीयान्, कलाऽऽत-
राऽऽदी कयविकयाऽऽदी च देशकालाऽऽप्येकया व उचितः
शिष्टजमानिर्दिष्टो लाभः स एव प्राप्ताः । थ० २ अथि० ।
(परवज्जनं का हानिरिति ‘परवचणं ’ शब्देऽस्मिन्नेव
भागे ४४४ पृष्ठे दृष्टितम्)

बाण्डयकर्मतः-बाण्डजकर्मन्ति-न० । यत्र बाण्डयार्थे बहवो
मिलन्ति लोकास्तादृशे स्थाने, दशा० १० अ० ।

बाण्डयग-बाण्डजक-पुं० । बाण्डि, प्रथम० २ भाध० द्वार ।

आचा० । वृ० । “पिहृदे ववहरंस्तर, बाण्डयगो देहं वृधरं ।”

उत्त० २१ अ० । कदप० । आचम० ।

बाण्डयगम-बाण्डजगम-पुं० । इतीपलाशकक्षेत्येवमोभिने

मगधदेशीये नगरे, प्र० ११ श० ३ उ० । निष्ठायाद् द्वाद्दशव-

र्षोर्वाच० (कदप० १ अथि० ६ शृणु । आचू०) यत्रा-

ज्जिनकपुत्र आसीत् (स्या० १० डा० । आ० म० । विपा०)

आनन्दनामा भ्रमणोपासकक्यासीत् । उपा० १ अ०

आ० चू० ।

बाण्डयधर्म-बाण्डयधर्म-पुं० । बाण्डयधर्म, वृ० । (‘अ-

द्वजय’ शब्दे प्रथमभागे २४१ पृष्ठे एको बाण्डयधर्म उदाहृतः)

बाणी-बाणी-स्त्री० । बचने, दश० ७ अ० ।

बादर-बादर-त्रि० । अतिबल्लतरे, जी० ३ प्रति० ४ अथि० ।

म० । नि० चू० । बादरनामकोद्वाच्यवृत्त्याद्वानां गते पृथि-

वीकायाऽऽदी, प्रज्ञा० १ पद । प्रथ० । पा० । स्फूर्, आ० ।

येषां बादरः परिक्षामः । स्या० २ डा० ३ उ० ।

आधोलाकाऽऽदिषु बादराः । बादरजीवकानां प्रकपवन्

खलवमाह—

अइलोगे खं पंच बादरा पसुता । तं नदा-पुत्रिकाइया,

आउकाइया, बाउकाइया, बयस्तइकाइया, उराला तसु

पाया । उक्तुलोगे यं पंच बादरा एए चेव । तिरियलोगे यं
पंच बायरा पय्याया । तं जहा-एगिदिशां जाव पंचिदिशा ।

“अद्दे” इत्यादि लुपमम्, नवरमधञ्ज्भूलोकयोस्तैजसा बा-
दरा न सन्धति पञ्चेते उक्ताः, अन्यथा यद् स्मृतिरि, अयो-
लोकप्रामेणु ये बादरास्तैजसास्तैः उक्तयता न विवक्षिताः, ये
बांश्चैकपादद्वये ते उपलुकात्मस्वनोपलित्वाभावस्थितत्वादिति ।
(उगला तस छि) असन्धं तेजोवायुस्वयं प्रसिद्धमस्मत्तद्
व्यवच्छेदेन द्वीग्नियाऽऽदिप्रतिपद्यमं गाराप्रदं लुम्, गाराणाः
स्थूला एकेग्निययितेयनि, एकमिन्द्रियं करणं स्पर्शनलक्षणमे-
केन्द्रियजातिनामकमोदयासदावरणस्योपसमाह्वयं येषां ते
एकेग्नियाः पृथिव्याऽऽद्यः एवं द्वीग्नियवाद्योऽपि, नवरमि-
न्द्रियविशेषो जातिविशेषश्च वाच्य इति एकेग्निया इत्युक्तमि-
ति । स्थानं ५ ठां ३ उ० । (बादराः पृथ्व्येतैजोवायुवन-
स्पतिकायाः पृथिव्यादिशब्देषु) असदरे, ठां १ भु० १ अ० ।

एयस्स यं भंते ! पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स तेउ-
काइयस्स वाउकाइयस्स वणस्सइकाइयस्स कयरे काए
सव्वबादरे, कयरे काए सव्वबादरतराए । गोयमा !
वणस्सइकाइए सव्वबादरे, वणस्सइकाइए सव्व-
बादरतराए । एयस्स यं भंते ! पुढवीकाइयस्स
आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स कयरे
सव्वबादरे, कयरे काए सव्वबादरतराए । गोयमा !
पुढवीकाइए सव्वबादरे, पुढवीकाइए सव्वबादरतराए २ ।
एयस्स यं भंते ! आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउका-
इयस्स कयरे काए सव्वबादरे, कयरे काए सव्वबादरत-
राए । गोयमा ! आउकाइए सव्वबादरे, आउकाइए स-
व्वबादरतराए ३ । एयस्स यं भंते ! तेउकाइयस्स वाउकाइ-
यस्स कयरे काए सव्वबादरे, कयरे काए सव्वबादरतराए ।
गोयमा ! तेउकाइए सव्वबादरे, तेउकाइए सव्वबादरतराए ।
म० १६ श० ३ उ० ।

बादरअपज्जत्-बादराऽपयान्ति-पुं० । बादरव्यवति अपयान्-
तावस्थाऽऽपने जीवे, स० १३ सम० ।

बादरायाम्-बादरानाम्-न० । नामकमभेदे, यदुपवाञ्छावा
बादरा भवति, बादरव्यं च परिणामविशेषः । कर्म० । न ल-
घुप्राप्तिव्यतिष्ठं बादरस्याप्येकेकस्य पृथिव्यादिशरीरस्य लघु
प्राप्तिव्याप्तावाप्तस्याजीविप्राप्तिकेन जीवस्यैव काञ्चिद्बादर-
परिणामं जनयत्येव पुत्रलघु, किं तु जीवविप्राप्त्यप्येतत्शरी-
रपुत्रलघ्वपि काञ्चिदप्यभिप्रायं दर्शयति । तेन बादराणां व-
हुतत्समुद्भूतपृथिव्यादीनां लघुप्राप्तिं प्रदहं भवति, न स्वमाणा-
म् । जीवविप्राप्तिकर्मणः शरीरे लघुप्राप्तिं कटनमयुक्तमिति
सेतु । मैवं, जीवविप्राप्त्यपि कांश्चो भूयःप्राप्तिव्यतिरिक्तानि-
कफलकलरत्नस्वेदजलकणमेवाऽऽद्याताम्रपदवचनवैयर्थ्य-
प्रभृतिविकारं कृपितनरशरीरेऽपि दर्शयति, विविक्तत्वात्कर्म-
शक्तेरिति । कर्म० १ कर्म० । पं० सं० । प्रव० ।

बादराणि गोयद्ववग्गया-बादरनिगोद्ववग्गया-स्त्री० ।

बादरनिगोद्ववग्गयानामोदारिकतैजसकामंयेषु शरीरनामक-
मेषु प्रत्येकं ये जीवानामगुणाः पुन्यगुणाः विस्मयापरिहा-
मेनापवययमायान्ति । तेषु, पं० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

बादरबोदि-बादरबोन्दि-पुं० । बादरा बोन्दिः शरीरं येषां
ते बादरबोन्धवः । बादरनामकमोदव्यवतिषु जीवेषु, वृ० १
उ० ३ प्रक० ।

बादरबोदिपर-बादरबोन्दिपर-पुं० । पर्याप्तत्वेन स्थूलाऽऽकार
धरे, बादराऽऽकारधारिणि, म० १ म० ५ उ० । स० प्र० । स्वा०

बादरसंपराय-बादरसम्पराय-पुं० । बादरा अकिङ्करीताः
सम्परायाः सञ्चलनकां चाऽऽद्यो यस्मिन् सः । स्थानं ८
ठां । सञ्चलनयानि लोभस्येष्टाभ्युपशमयति । आ० म० १
अ० । अनिवृत्तिबायराऽऽकनयनमगुणस्थानवर्तिजीवे, स०
१४ सम० । उक्त० ।

बायरअपज्जत्-बादराऽपयान्ति पुं० । ‘बादरअपज्जत्’ शब्दा-
र्थे, स० १३ सम० ।

बायरयाम्-बादरानाम्-न० । ‘बादरयाम्’ शब्दार्थे, कर्म०
१ कर्म० ।

बायरणि गोयद्ववग्गया-बादरनिगोद्ववग्गया-स्त्री० ।
'बादरनिगोद्ववग्गया' शब्दार्थे, पं० सं० ५ द्वार ।

बायरबोदि-बादरबोन्दि-पुं० । ‘बादरबोदि’ शब्दार्थे, वृ० १
उ० ३ प्रक० ।

बायरबोदिपर-बादरबोन्दिपर-पुं० । ‘बादरबोदिपर’ शब्दा-
र्थे, म० १ म० ५ उ० ।

बायरसंपराय-बादरसम्पराय-पुं० । ‘बादरसंपराय’ शब्दार्थे
स्थानं ८ ठां ।

बायालीम-द्वाचत्वारिंशत्-स्त्री० । द्व्यधिकायां चत्वारिंशत्स-
ङ्ख्यायाम्, कल्प० १ अ० १ लघु ।

बार-द्वार-न० । ‘सर्वत्र लवराभव (वाग्ने) ॥ ८ । २ । ७६ ॥ इति
कवित्पद्यावैष्णव (ऊर्ध्वमधश्च) बारं । दारं । गृहमुखे, प्रा० ३
पाद ।

बारत्त-बारत्त-पुं० । बारत्तकपुराजस्वाभयसेनस्यामाजे,
वृ० १ उ० १ प्रक० । आ० म० । नि० म० । वि० । (बार-
कामात्वस्य प्रत्ययाप्रदं लुम् ‘द्विष्य’ शब्दे लुप्तयामगे
१३४६ पृष्ठे उक्तम्)

बारत्तकपुर-बारत्तकपुर-न० । बारत्तकामायाधिष्ठिते, नगरे
आव० ६ अ० ।

बारवई-द्वारावती-स्त्री० । सौराष्ट्रेयराज्यायाम्, यत्त कु-
प्या वासुदेव आसीद्विष्टमिन्द्र । नि० १ भु० ३ वर्षे १ अ० ।
आ० म० । स्व० । प्रव० । आ० क० । अग्न० । आ० म० ।

(‘गिमड’ शब्दे लुप्तयामगे २३६६ पृष्ठे वर्षक उक्तम्)

बारम-द्वादश-न० । द्व्यधिकेषु दससु, स्त्री० । उक्त० ।

द्वादश-न० । द्वादशमङ्कयापूरके, स्त्री० ।

वारसंगी-द्वादशाङ्गी-स्त्री० । द्वादशानामङ्गानां समुदायकये
प्रवचने, वि० ० । नैवा द्वादशाङ्गी कदाचिदासीत्, न कदाचि-

अ भवति, न कदाचिन्न भविष्यति; भूता भवति भविष्यति
अ भूता नित्या शार्वर्ती । २४० ॥ १ अ० ।

बारसममञ्जय-द्वादशममर्जित-पुं० । एकत्र समये ये समुत्प-
द्यन्ते तेषां यो राशिः स द्वादशप्रमाणः स्यात् तेषु । उत्पत्तौ
द्वादशचन्द्रपिरिङ्गनेषु, अ० २० अ० १० उ० ।

बारसावत्-द्वादशावत्-न० । द्वादशाऽऽवर्ताः सृष्टाभिधानगर्भाः
कायव्यापारविशेषाः यतिजनप्रसिद्धाः वस्तिमस्तु द्वादशाऽऽव-
र्तैः । स० १२ स० १० । द्वादशभिः कायव्यापारैर्युक्ते कृतिकमणि,
प्र० २ अ० । आ० १० । अ० ।

बारसाह-द्वादशाऽऽवत्-पुं० । द्वादशानामर्हा समाहारे, अ० १
अ० १ अ० ।

बारसाहदिवस-द्वादशा(स्य)हदिवस-पुं० । द्वादशानां पूरणो
द्वादशः, स एषाऽऽवर्गो यस्य स द्वादशाऽऽवत् । स बार्सी
दिवसश्चेति विग्रहः । अथवा—द्वादशं च तद्द्व्यंशेति द्वाद-
शाहः । तन्नामको दिवसो द्वादशाहदिवसः । २४० ॥ १
अ० । द्वादशाऽऽवर्गो दिवसो द्वादशाऽऽवर्गदिवसः । अथवा-
द्वादशानामर्हा समाहारः द्वादशाहस्तस्य दिवसो, येन द्वाद-
शाहः पूर्यते । जम्भदिनात् द्वादशेऽङ्कि "बारसाहदिवसे अय-
मेवाकृत् गोशं गुणानपकृत् नामभिन्नं करोति ।" २४० ॥ १
अ० ।

बारसी-द्वादशी-स्त्री० । एकस्य द्वादशेऽहोरात्र-विशे० । उ० १० ।
२० प० । पुराणेषु द्वादशीशब्देनैकादशी उच्यते । २४० ॥ १ अ० ।

बारह-द्वादशन्-वि० । "क-न-व-अ-त-इ-प-व-य०" ॥ २॥ १॥
१७७ ॥ इत्यादिना वल्लुः प्रा० १ पा० । "संख्याग्रहरेः" ॥
॥ ॥ १॥ २॥ इति वक्ष्यते । द्वादशेषु दशसु, प्रा० १ पा० ।

बाल-बाल-पुं० । अभिनवप्रत्यये, सूत्र० १ अ० ५ अ० १
उ० । अचिरकालजाते, रा० । जम्मत आरब्धाष्टौ वर्षाणि
यद्यत् शिशौ, अ० ३ अ० १ ग० । प्र० १ पि० । नि० १० ।
विशे० । पं० १० । "आ षोडशाद् भवेत् बालो, यावत्सौर-अ-
वर्षकः ।" आ० १० । अ० २ अ० १ उ० । सूत्र० ।

बालप्रमज्ज्या । बालं सि हारस्त इमा वक्ष्यामगाहा-

निविशे । य होति बालो, उक्तोसो मज्जिमो जहसो य ।

एतेसि पतेयं, तिहं वि परवृत्तं वांरुं ॥ २२७ ॥

तिविहबालस्त पतेयं इमं वक्ष्याम-

सप्तऽष्टगणुक्तोसो, छ पण्य मउक्तो तु जा चतु जहस्ये ।

एवं वयशियुष्मं, मावे उ वयागुवसी वा ॥ २२८ ॥

जम्भयते । सप्तऽष्टवरिषो जो सो उक्तोसो बालो, क्षुपंच वरि-
षो मज्जिमो, यगाऽऽदि जाव बउचरिषो एस जहसो । एवं वा
लुपं बततो निष्पर्थं प्रायतो भावे बतानुवसी भवति, वासही
बयो साणुवसति ॥ २२८ ॥ कर्हं १, जहा बालो सवालमावो । का-
रगगाहा । अहवासहो नव भेदो-अहजजहसो, जहजम-
रगो, जहजगुक्तोसो । एवं मज्जिमोसु वि तिभि तिभि भेदा
वक्ष्या इमं तिविहं बालकरणं लक्षणां च उक्तोसो गाथा ।

उक्तोसो दहृषं, मज्जिममो वा निवारितो संतो ।

जो पुण जहसवालो, इत्योवविनो वि ण वि ठाति ॥ २२९ ॥

अं पुण ते बारिता करेति तं केरिं ? गाहा-

छिंदंतमछिंदता, तिषि वि इरिताऽऽदि वारिता ।

उक्तोसा जाति छिंदति, तथापि पुण ठाति तो दिह्वा ॥ २३० ॥

आदिसहानो पुढवादिषु आलिपणसिचणनावनवीयणसंच-
हणाऽऽदि दहृषा । उक्तोसो जाति तेषु छेदनाऽऽदिसु पयट्टति
तो गुरुणा अक्षेण वा विट्ठेमोसो चैव अचारिषो ठायति । मज्जि-
मो पुण यदा बारितो तदा ठायति । जहसवालो जहा हस्थे
येषु परितो तदा ठायति, तथा वि वामहस्थेयं छिंदति, पा-
देय वा ।

इयाणि ते केरिं बाले मेरं करेति, तिविहं बालल-

कखं च भण्ति-

मंडलगमिं वि चरितो, एवं वा निट्ट विट्टति तवेव ।

मज्जिममो मा छिंदतु, ठाहति ठाणं ण हिं विट्ठे ॥ २३१ ॥

मंडलं मा लिहं सि मेरं अलंघिता एत्थं विट्ठहं सि भणितो
ठिया निसखा निविखा वा । इरिताऽऽदि वा अक्षिंता उ-
क्तोसो जहेव भणितो तहेव ठितो । मज्जिमो वि इरिताऽऽ-
दि छिंतेता जहा बारितो तदा विट्टति । मंडले वि निरुद्धो
मेरं लंघियु पासे ण विट्टति, इतो जहसो ।

गाहा-

दाहियकरमि गडितो, वापकरंयं स छिंदति तथापि ।

न य ठाति तहिं ठाणं, अह कवति विस्मरे रुपति ॥ २३२ ॥

इरिताऽऽदिसु पुत्रवत् गताथे । जहसवालो मंडलेयं निरुद्ध-
यं तस्मिं मंडलठाणे ण विट्टति, पाएण वा मंडलं भंजेति ।
अह बालो रुक्कति मंडले तो चट्ठकडंता विस्मरे रोयति ॥

एसवथो इमाए गाहाए भण्ति-

जह भणितो तह तु ठिप, पढमो वितिपण फेडियं ठाणं ।

ततिभ्यं ण ठाति ठाणं, एम विही होति निरहं पि ॥ २३३ ॥

कंठा । एस निरहं वि बालाणं सरुवे वि पकवणाविही व-
क्खाअः इमं तिविहं बालं जो पज्जावेति तरुं सिक्खावैतस्स
असिक्खावैतस्स वा इमं पच्छिंते ।

गाहा-

अउणसीमा वीसा, एगुणवीसा य तिविहं बालमि ।

परमे तवां वितिपे पीसा, ततिप तव एव मूलं वा ॥ २३४ ॥

उक्तोसवालं अउणसीसा, मज्जिमो वीसा । जहस एगुणवी-
सा । पढमं ति उक्तोसं जहा सव्ये तद्व्याणमता तया तेषु
चैव ठाणेषु छेदो पयट्टति, वितिप मज्जिमं तवछेदो जुगयं
गरुहति, एयं मीसं भण्ति । ततिपं सि जहसणं तवो चव
केवलो भवति, एसावैतस्स वा मूलं चैव ।

उक्तोसवालस्त अउणसीसं ति अं बुलं तस्सिमा चारणविही-
एगुणसीसं दिक्खे, सिक्खावैतस्स मासियं लहुयं ।

उक्तोसगमिं बालं, ते चैव अतिक्खणे गुरुणा ॥ २३५ ॥

अस्य अउणसीसं, गुरुमो सिक्खमसिले य चउलहुगा ।

पुणरवि अउणसीसं, लहुगा सिक्खंतता गुरुणा ॥ २३६ ॥

अस्य वि अउणसीसं, गुरुणा सिक्खे असिक्खं छल्लहुगा ।

छल्लहुगा सिक्खलम्मी, असिक्खं गुरुणा अउणसीसं ॥ २३७ ॥

एमेव य वेदादी, लहुगा गुरुणा य होति मासादी ।

किंवाभ्युत् माहा—

ऊचदु शयिष वरखं, पम्बावैतो वि भस्सते वरणा ।

मूलावरादिषी खलु, खारभती बाणिआं वधं । २४६ ।

ऊचदुवरसे बाले वरितं न विजानि, ओ वि व पम्बावेति
संस्थिता कारिता भस्सति । अत्र प्रतिषेधद्वारेण दहान्तः
जहा वीर्याय वणिआं मूलं जेण तुदति तारिस् पणेष को
किणमि, जण्य लाभयं पिच्छति तं किञ्चि, एवं जे व-
रितालो भस्सन्ति ते न पम्बावेद जेण भस्सति तं पम्बावेति ।
बाणं पम्बावेतस्स य अम्हा इमं तत्वाकम्मं भस्सति
तम्हा न पम्बावेति—

उत्तमायमणुम्पायं, खाऊयं कुविहं तवोक्कम् ।

तवगुणसम्पदमेयं, जिह्वउदसणुम्पदि खु । २४७ ।

लह उत्तमं, गुरु अणुम्पायं, एतेहि दोहि अहेहि कुविहं
तत्वाकम्मं भवति ।

कहं पुण कुविहं ? भणति । माहा—

उत्तमायमणुम्पायो, पासो वउत्तास कुविहं तवोक्कम् ।

एतेन कुविहं वी, छेओ संताण एक्कं । २४८ ।

पासो उत्तमो, अणुम्पायो २, एवं वउत्तासम्पत्तमादि
उत्तमाताणुम्पायदि, एवं कुविहं तवोक्कम्, केरो वि एलो
केव कुविहं, सेसा मूलादिआ एक्का भवति, नप आमको
गुणः २ प व व या गुणः तपोगुणः, तपोगुणस्य लक्षणं तपो-
लक्षणं, लक्ष्यतेऽनेनेति लक्षणं, मालेनेपलक्षितः आसिकल-
क्षणः तपः । एवं वउत्तासम्पत्तमादि, एतदेव वक्ष्ये
तपोगुणलक्षणं बालमवाजने भवति, न पञ्चाङ्गाऽऽदितिर्ययः ।

विदियपण्ण बालो पम्बावेज्जति ' जिण्णोइसपु-

ब्बोद दिक्खति । ' अस्व व्याख्या—

पम्बावेति जिणा खलु, चोदसपुत्तरी य जो य अस्सेमी ।

ए ए अस्वहागी, गच्छगए इत्येमी नाम्ना ॥ २४९ ॥

जिन्ना चोदसपुत्तरी अनिसेसी वा पम्बावेति । शिष्वाऽऽह-
अस्मं एते अस्ववहागी जहा गच्छगता पम्बावेति तथा मे
अस्वह के वा जिनादीहि पम्बावित्ता ? अतो भवति ।

माहा—

सत्ताए अम्पुओ, पण्णो सेजंमनेख पुक्खविदा ।

पम्बाविष्णो य चोरो, कुम्मासो सीहगिरिणा वि । २५० ।

उवसंते व महाकुले, खातीवगे वि सप्पिमेज्जते ।

अजाकारणजाते, अणुम्पाया व पवज्जा ॥ २५१ ॥

शास्त्रा तीर्थकरा, तेन अतिमुक्तकुमारो पम्बावितो, चोह
लपुत्रविदेख सिजंमनेख अण्णो पुत्तो मण्णो पम्बावितो,
अधितद्विमितं अनिसवद्वितेण सीहगिरिणा चोरो पम्बा-
वितो, बालपम्बावेते इमं गच्छवासिकारणं-उवसंते वि
महाकुले नातीवगे ।

एतेहि दोहद वि दाराण इमं वक्खणं । माहा—

विपुलकुले अरिष बालो, गातीवगे य केवगादिमते ।

नयवाहरक्खण सा- र वेति आसखशालाई ॥ २५२ ॥

किं वि विपुलं विविधकुलं उवसंतं पम्बावितं, वरं
तस्य बालपण्डितो, अह अहं वनं बालं पम्बावेह तो
सप्पि पम्बावामो, ते वक्खण—विपुलमीये बालं उवेह, तुम्हे-
पुण पम्पयह, जति न ठवेति कीया वा य इच्छन्ति तो
सह बालेण सप्पि पम्बाविज्जति बहुगुणतरं नि कारं, मा त-
ण्डिहंवेण सप्पावि अरयंतु । अहव कस्सवि सापुत्तस सप-
वग्गो सक्को असिवादिआ मणो, नवोक्कं बालं जीवति,
न य नस्स कोवि वावाराहक्को अरिष, ताहि तो सापु अ-
वलवाहरक्खणो हेउंते बालं आसखं पुत्तं भातिपं पम्बावेत्ता
संरक्खति ।

माहा—

एवं सजितराख वि, अजाए व वडिहंवेणदिहाई ।

कजं करंमि सचिओ, जदि मे पम्बावयह बालं ॥ २५३ ॥

सम्प्रदिष्टिनियं बालं अजाएयं पि एवं केव सावेयंति ।
तरो सि-सज्जितारं, तस्स वि संतिपं बालं अजाए पम्बावे-
ति । अजा पण्डितोपण कामातुरेण वा कस वि बाला पवि-
मुत्ता, तस्स य समानुत्तो, तण्डिहंवेण जातो, गर्भसंभवे-
र्ययः । सा य संजमयी न परिच्छेदस्सा जया परम्मा तस्य
बालं पम्बावययं सत्यकिवत् । कारकजसे ति कुलगणसंघकजे
अजम्मि वा गच्छादिए कजे सचिओ मत्तो सा भग्गजा-अ-
हं वो तुम्हं इमे कज्जे करंमि, अह मे इमं बालं अलकसखं
मूचनक्कानियं वा पम्बावेह, ताहि पम्बावेज्जा । आयसहवग-
इयातो असिपकताराऽऽदितु वि कोवि भग्गजा-अहं मे
परितप्यामि, अह मे इमं बालं पम्बावेह, एमादिकारवेहि
अणुम्पाया बालपवज्जता ।

गच्छवासिणीं पवकायिण्यय य तेसि इमा

वट्टापणुविही । माहा—

भते पाखे भोवणं, सारखे ठह वारणे ।

कारणसम्भावतो, गाहेयक्का एयत्तेणं । २५४ ॥

शिर्यं महरं रितुकम्मं व से मणं नेति, पाणं पि से म-
पुरादि इदं दिक्खति, रातो वि भत्तराणं ठवेति, भोवणं
ति-अग्गं गणुवट्टणहणं व से फासुएयं कीरति, कण्ण-
रेणख व तेवस्सी भवति, सेवादिनि वा सर्वत्वे भोवन्ति
पडिलेहवाऽऽदि पुवकाहितेतु अत्येसु पुणो सारणा कज्जति
असमायादिकरणं करेतो हारिवां वा विज्जंते केज्जंते वा
वारिज्जति । वरखणरेणुय य विउज्जति, सज्जण्यं व
पण्णेषं गादिज्जति ।

मिज्जमपुरभलमुत्ता इमे माहा—

शिद्धमपुरेहि आऊ, पुत्तसि वेहिदिद्या य वेहा व ।

अर्थेति तस्य अजति, सङ्गऽऽसु पीडगादीया ॥ २५५ ॥
चोदकाऽऽह-कथमायुः पुत्ति ? आवापोऽऽह-कथं देव-
कुराणकुरासु केवस्व सिग्गमणुत्ताऽऽयुचो दीर्यवे, सुस-
मसुसमायां व कालस्य सिग्गमणुत्ताऽऽयुचो दीर्यवेऽयुचः । तस्य
इहापि सिग्गमणुत्ताऽऽहारात्तत्तु पुत्तिरायुचो भवति, सा व न
पुत्तल्लुके किं तु युक्तमासमहायां, कनेण भोगेस्स भेद-
स्व व पुत्तिरिप्पियाणं व पुत्तं भवति, मेधा व भीरापण्डिया
भवति । जण्य य तो बालो अजति-अजगस्स पुत्ता वि, तस्य गा-
मे नवरे वेसे रउवे वा अहंति, जाव नहंता जातो, सङ्ग

बाल

कुले य अंतरपीसुगर्पाठगादी सव्वं से अद्दाकडं भवति ।
इथी वि बाली एवं जेव । बाले सि हारं गयं । नि० ७० ११
उ० । बाल इव बालः । अग्ने, सूत्र० १ भू० १० अ० ।

तत्त्वमसिभूताऽऽत्मा किंभूतो भवतीत्याह—

अवि से हासमासज्ज, हुंता गुंदाति मणति ।

अलं बालस्स संशेषं, वैरं वडुति अपण्णो ॥ ३ ॥

हीमथाऽऽदिममितः केतोविश्वस्य हासस्तमासाद्य अहीकृत्य
स कामयुधुईन्वाऽपि प्राणिनो नन्वीनि कीडेति सम्यते, वदति
य महामोहाऽऽवृत्तेनाऽप्युमाध्यवसायो यथैते पशवो मृगपार्थ
सृष्टाः, मृगया च सुनिजं कीडापि भवति, इत्येवं मृगवादा-
त्वाऽऽत्मानाऽऽदिष्वप्यायोऽयम्, यदि नास्मैवं ततः किमि-
त्याह—अलमित्यादि, अलं पयोतं बालस्याहस्य यः प्राण-
तियाहाऽऽदिष्वयः सङ्गाः विषयकथायाऽऽदिमयो वा तेनाऽलं,
बालस्य हास्याऽऽदिसङ्गनालं, किमिति चेद्? उच्यते—(वे
रमित्यादि) पुरुषाऽऽदिष्वयसमुपैरं वैरं तद्बालः सङ्गाऽनुषङ्गी
सत्त्वामनो वदयति, तद्यथा—गुणसत्त्वेन हास्यानुषङ्गादिमि-
शमांशमाविषेकपायैकपदसता नवमवानुषङ्गं वैरं वीरि-
तम्, एवमन्यत्राऽपि विषयसङ्गाऽऽदावायोऽयम् ।

यतश्चैवमतः किमित्याह—

तस्मादतिविज्जो परमं ति शूचा,

आयंकदंसी शू करोति पावो

यस्माद्बालसङ्गिनो वैरं वदन्ते तस्मादतिविज्ञानं परमं मो-
क्षपरं सर्वेश्वररूपं चारित्र्यं वा सम्यग्ज्ञानं सम्यग्दर्शनं वा,
एतत्परमिति ज्ञात्वा किं करोतीत्याह—(आयंक इत्यादि)
आयंको तत्काऽऽदिदुःखं, तत् प्रपुंशीलमभ्यस्यानूदशं, स
पापं पापानुबोधं कर्म न करोति, उपलक्षणाधेत्वात्र कारय-
ति नायुमन्यते । अः वा० २ भू० ३ अ० १ उ० । सूत्र० । रा-
गद्वेषाविवर्तिनि, सूत्र० १ भू० ५ अ० १ उ० । रागद्वेषोक्ते-
र, सूत्र० १ भू० ४ अ० १ उ० । आवा० । रागद्वेषोक्तेरितेति,
सूत्र० १ भू० ५ अ० १ उ० । ५० । हिताहितप्राप्तिविवेक-
हिते, सूत्र० १ भू० ५ अ० १ उ० । हेयोपादेयविकले, उत्त० ८
अ० । सत्सत्त्वविवेकविकले, सूत्र० १ भू० ३ अ० १ उ० ।
जी० । उत्त० । कथायकलुपितः तत्राऽऽमनि, सूत्र० १ भू० १
अ० ८ उ० । आवा० । बालिगे, प्रश्न० १ आश्व० द्वार । यथा
शिथिलः सदसद्विवेकवैकल्याद्युक्तकिञ्चनकारिणो भाषिणो
वा भवन्ति तथा वै स्वयमहाः सन्तः परानपि मोहदग्नि-
ते बाला उच्यन्ते । सूत्र० १ भू० १ अ० ४ उ० । दर्श० ।
भूदे, अष्ट० ३१ अष्ट० । सूत्र० । तं । स० । उत्त० । वि-
शिष्टविवेकविकले, "बालः पश्यति लिङ्गं, मध्यमबुद्धिर्द्विषा-
यति सद्बुद्धम् ।" यो० १ वि० । "तत्र बालो रतो लिङ्गे ।"
बालाऽऽदिषु मध्ये लिङ्गं लिङ्गमात्रे रतो बालो लिङ्गमात्रप्रा-
धान्यापेक्षयाऽऽसदारम्भत्वात् । द्वार० १ द्वार० । द्रव्या० ।
सङ्गानाविरतिकपक्षिवेकविकले, आनु० । स० । सर्ववर्ति-
परिष्कारमाभाषयति, आनु० । रथा० । प्रा० । अनु० । असंयते,
७० ३ उ० ।

एतदेवं बालत्वाऽऽदि जीवाऽऽदिषु निरूपयन्नाह—

जीवा शो भेदे । बाला पंडिया बालपंडिया । गोयमा ।

जीवा बाला वि पंडिया वि बालपंडिया वि । खेरइयां पु-

च्छा? । गोयमा । खेरइया बाला शो पंडिया, शो बालपं-
डिया । एवं चउरिदियां । पंडिदियतितिरिक्खपुच्छा? ।
गोयमा । पंडिदियतितिरिक्खजोयिया बाला शो पंडिया,
बालपंडिया वि, मगुस्सा जहा जीवा, बालपंतरजोइसियं-
वेमाखिया जहा खेरइया ॥

(जीवा कृमिर्वादि) मायुक्तानां संयत्ताऽऽदीनामिहोक्तानां च
परिहृताऽऽदीनां यद्यपि शब्दत एव भेदा, नास्ति तस्याऽपि सं-
यत्त्वाऽऽदिव्यपदेशः क्रियाव्यपेक्षः, परिहृतत्वाऽऽदिव्यपेक्ष-
स्तु बाधविशेषापेक्ष इति । भ० १७ श० २ उ० । ऊरुकिंकाऽऽ-
दितोमनि, अनु० । केशे, प्रश्न० १ आश्व० द्वार । सूत्र० ।
काश्चपगोत्रान्तर्गतगोत्रविशेषप्रवर्तकयोः, रथा० ७ उ० । भू-
के, " बाला मूढा मंश, अयाख्या बालिजा जहा मुक्खा ।"
पार० ना० ७१ गाथा ।

बालक-धेरी-बणिकपुत्रे, दे० ना० ६ वर्ग० ६२ गाथा ।

बालक-पुं० । " नादियुज्योरन्येषाम् " ॥ ८ । ४ । ३२७ ॥ इति

कश्य गो न कृत्तिकापिशाचिके । शिशौ, प्रा० ४ पार ।

बालउड्डी-रेशी-पञ्चालिकायाम्, दे० ना० ६ वर्ग० ६२ गाथा ।

बालकिचिच-बालकृत्य-पुं० । बालस्येव कृत्यं यस्य स बालकृ-

त्यः । बालवचनाभाषितकारिणि, सूत्र० २ भू० ६ अ० ।

बालकीला-बालकीडा-स्त्री० । घृताऽऽदिकपायां, भाषिणज-

नाऽऽवरितकीडायाम्, अ० ० ।

सम्प्रति बालकीडापरिहाररूपं पञ्चमं भेदमभिधि-

स्तुगोयापूर्वाभ्याह—

बालिसज्जुकीला वि हु, मूलं मोहसंस्तुत्यदंदाप्रो ।

बालशजनकीडाऽपि बालजनाऽऽवरितकीडाऽपि घृताऽऽ-
दिकपा । उक्तं च—" चउरंग-सारि-पट्टिय-वट्टाई, लावयाइडु-
डाई । पयुलुर-जमगाई, पदेलियाईहि " नो रम१ ॥ १ " इति ।
आसतां सविचारविपिनमित्यपिशिष्टार्थाः । बुरलकुरे । लि-
ङ्गं चिह्नं मोहस्यानपेक्षकत्वात् । निष्कलप्रायाऽऽरम्भप्रवृत्तेरि-
हात्म्यनयजनकत्वेन च जिनदासस्येव । अ० ० २ अवि० १
लक्ष० । अ० ।

बालकुमुमराभि-बालकुमुमराशि-पुं० । अचिरकालजातानां कु-
मुदपत्राणां राशौ, रा० ।

बालग-बालक-पुं० । शिशो, मूकं, कामिनि, तं० । गवाहि-

बालनिष्पन्नबालके सुपारिकाशुहके, आवा० २ भू० १ कृ० १

अ० ८ उ० । गवाहिबालाधिबालनिष्पन्नबालके, य० २ अवि० ।

बालमात्रवृष्टय-बालकोपगृह-न० । ६ न० । बालका मूर्खाः,

कामिनि इत्यर्थः । तथायुगपद्गमानि प्रच्छन्नरक्षाऽऽदीनि । प-

रगुरुषाणां प्रच्छन्नरक्षणे, केशकलापानां रचनासु, तं० ।

बालग-बालाग-न० । केशानामप्रमाणे, अष्ट० । रथेषु-

द्वेषकुलरकुमनुषयाणां खरवर्धिकं बालाग्रं भवति ।

तेरष्टमिर्द्विषयैर्यकमनुष्यबालाग्रं, तेरष्टमिर्द्विषयैर्य-

वतमनुष्यबालाग्रं, तेरष्टमिः । पूर्ववर्द्धापरवर्द्धमनुष्य-

बालाग्रं, तेरष्टमिर्द्विषयैर्यवतमनुष्यबालाग्रम् । इह कैचं

बालाग्राणां भेदे खस्यपि बालाग्रजातिसामान्यापेक्षत्वा

बालामिति सामान्यैकमेव सूत्रं निर्दिष्टमिति (१४०४ गाथा) प्रथ० २४४ द्वार । अयं० । अयु० । स्वा० ।

बालप्रापिषा-बालाप्रपतिक्का-अ० । देशीशब्दो बा०यम् । आगच्छ तद्भाग्यमभ्यर्चयते क्रीडास्थाने लघुमासां च ० प्र० ४ पाठु० । तद्भाग्यस्योपरि प्रासादे, जी० ३ प्रति० ४ अचि० । च०य० । ज० । अलमभ्यमन्त्रिरे, उच० ६ अ० । ब-लभ्याम्, उच० ६ अ० ।

बालवद-बालचन्द्र-पुं० । शुक्रपक्षिनीयाचन्द्र, का० १ अ० १६ अ० । साकेत नगरे बन्ध्यावतंसकस्य राज्ञः मियन्श-नायां जाते पुत्रे, आ०म० १ अ० । देववने प्रथमवर्त्तमान-तीर्थकरे, प्र० ७ द्वार । आसदङ्कृतविवेकमन्त्रयो उपदेशक-स्यवाद्योपरि टीकाकारके, अयं च ग्रन्थकारः विक्रमसंवत्-१३२२ वर्षे आसीत् । जै० १ ।

बालचंद्रायण-बालचन्द्रासनन-पुं० । भरतक्षेत्रजर्षभजिनस-मकालिके देववतजे प्रथमतीर्थकरे, ति० ।

बालचावल-बालचापल-न० । एकान्ताञ्जलिरूपस्य स्वकपा-नपल्लिवर्त्तने, अष्ट० १६ अष्ट० ।

बालत्रय-बालजन-पुं० । मूर्खलोकैः तं० । सूत्र० । निर्वि-वेकतयाऽसदनुष्ठानमनुष्ठे, सूत्र० १ अ० २ अ० ३ उ० । मूर्खे, उच० २० अ० ।

बालयश-बालह-पुं० । बलं जानातीति बलकः । छान्दस-त्वादीर्घवम् । आरप्रबलसामर्थ्ये, यथाशक्यनुष्ठानवि-धायिनि अग्निगृहिनबलधीये, आचा० १ अ० २ अ० ४ उ० । बालयश-बालतपस्-न० । बालं तपो यस्य स बालतपः ।

अनधिगतपरमार्थत्वमावे दुःखममोहमयैराध्याज्ञानप-र्वकनिर्बर्तिततपाःप्रभृतिकष्टविशेष मिथ्यादृष्टौ, कर्म० १ कर्म० । बालतपसालम्बे दृष्टान्तः—“ वसंतपुरं नगरं, तस्य सेंटिष्ठुरं मारीय उरुसायं, तस्य ईशनामो नाम दारभ्यो, सो मिथ्याश्रयं पण्डितं मयाहं जाव सन्नायि मयाणि प-च्छद । दारं पि लोमेण कंठियाय दक्षिणं, तादृ सौ सुण-इयच्छिद्वण निगंतूय तस्मि नगरे कपरेण भिक्खं दिहइ, लोमे स देह भूयपुंयं सि काउं पयं सो सयइह । इतो य एगो सत्थवाहो राध्याहं जाउकामो घोसणं घोसादेह, तेण सुयं, सत्थेण समं पण्डितो, तस्य तेण सत्थे कुरो लब्धो, सो जित्थितो न जिथो, चित्तिपविसे सत्थवाहेण दिट्ठो चित्तेह नूणं एस उववासितो, सो य अश्वत्थलिंगी । बिइयदिवसे दिहं तस्स सेंटिठा बहु निहं च दिहं, सो तेण पुवं दिवसा अजि कएण अश्वइ, सत्थवाहो राध्याहं जाव-एस कूटं कूट्ठेण समइ । तस्स मइती आस्था जाता । सो तइयदिवसे दिहंतो स-त्थवाहेण सदाचित्तो—कीस कलं नागतो ? तुण्डिको अश्वइ, आइइ । जइहा कूटं कयं, तइहा से दिणं, तेणऽपि अ-एणे हो दिवसे अश्यावितो, लोहो कं वि परिचनो, अएणस्स वि-निमित्तं कयं, तस्स वि न मेवइह । अजे भणंति-एसो एणपि-द्वितो तेण तं अट्ठापयं लब्धं, सत्थवाहेण भणितो-मा अजस्स कूरं मेहिइएज्जति, जाव नगरं गमिस्सइ ताव अहं देमि, गया नगरं, तेण से शियवसे मइी कतो, तादृ सीसं मुंवावेह, का-सायिण्ण बीबराणि मेवइह, तादृ चिक्खातो, तादृ जइ वसं से पारमयं तद्विवसं लोमो आयेह भसं, वणस्स पडिक्कइ, ३३०

ततो लोमो न जाणइ, कस्स पडिक्कयं ति, तादृ लोमेण जाण-णानिमित्तं भेरी कया, जो देह सो नादेह, तादृ लोमो पवि-सइ, एवं वट्ठव कालो, सामो समोसरतो, तादृ साइ सं-दिसावेता मणिया-मुहुत्तं अश्वइ, अण्येसणा, तस्मि जिमि-ए भणिया-आयइ, गोयमो भणिया-मम वयणेण भणिजा-सि यो अण्येगपिडिया । एणपिडितो ते ददुइमिच्छइ, तादृ गोयमसामिणा भणितो कूटो, तुभं अण्येगाणि पिडसयाणि आहारेइ, अहं एणं पिडं भुंजामि, सो अहं वेध एणपिडिआं, मुहुत्ततरस्स उवसंतो चित्तेति—ए एते मुलं ववन्ति, किइ होजाइ, लइहा सुती, होमि अण्येगपिडिआं, जइवसं मम पार-णयं तद्विवसं अण्येगाणि पिडसयाणि करेति, एए पुण अक-थमकारियं भुंजति, तं सच्चं भणंति, चित्तेतेण जइ संमरिया, पसेयवुडो जातो, अज्झयं प्रासइ, ईशनामेण अरइया उरुं सिद्धो या एवं बालतपेण सामास्यं लब्धं तेण ।” आ०म० १ अ० । बालतवस्ति (अ)-बालतपस्ति-पुं० । लौकिकतापच (४६२ गाथा) आ०म० १ अ० ।

बालतपोकर्म-बालतपःकर्म-न० । बाला इव बाला मिथ्या-दृष्टस्तेषां तपःकर्म । मिथ्यादृष्टां तपःकियायाम्, द्वा० ४ डा० ४ उ० ।

बालदिवार-बालदिवार-पुं० । प्रथममुद्रच्छति सूत्रं, स हि उदये रको भवतीति बालपदोपादानेन रक्तवस्तुपमानत्वं न यथेति । ज० १ वृत्त० । रा० । जी० ।

बालपंडिय-बालपण्डित-पुं० । अचिरतत्वेन बालत्वात् विरत-त्वेन च पण्डितत्वात् बालपण्डितः । संयत्ताऽसंयते, द्वा० ३ डा० ४ उ० । देशविरते, अयु० । सूत्र० । वृ० । बालपण्डि-तोभयव्यवहारानुगतत्वात् देशविरतिसामायिके । विश० । सर्वविरतिप्राणामाभावात् बालं कूपलप्राणातिपाताऽदिवि-रमणाच्च पण्डितं बालं तच्च तत्पण्डितं च बालपण्डितं तत्प्रा-णाम्भरणमपि बालपण्डितम् । बालपण्डितमरणं, आनु० ।

बालपंडियमरण-बालपण्डितमरण-न० । आद्यकर्मणः, प्र० ।

जातीयं हि बालपंडिय-मरणं पुण्यं देमविरप्राणं ।

आनीहि बालपण्डितमरणं मिश्रमरणं, पुनःशब्दः पृथग्वैलया विशेषयान्तायः देशसर्वविश्वविरतिव्यपेक्षया पेतस्य, शिवप्राणव्य-परोपस्थाऽविरता देशविरतास्तेषां देशविरतासाम् । प्र० १२४ द्वार ।

देसिकंदसविराओ, सम्पादितो परिअ जो जीवो ।

तं होइ बालपंडिअ-मरणं जिणसामणे भणियं ॥ १ ॥ (देशविरतव्याख्या ' देसिकंदसविराय ' शब्दे चतुर्थे-भागे २६३४ पृष्ठे गता) तथा सभयगविराता नव-भदानरुपा दष्टिदेशं यस्याऽस्ती सम्प्रदृष्टिः, एवंवि-धो यो जीवः आद्यकसम्बन्धी ज्ञियने, तद्विह मरणं जि-नशानने बालपण्डितमरणमिति भवति भणितं, शिवशा-स्तेषु बालमरणऽऽदिमाभावा यवाभावात्, तत्र सर्वविरतिप-रिणामाभावाद्बालं कूपलप्राणातिपाताऽदिविचमणाच्च पण्डि-तं बाध्यं च तत्पण्डितं च बालपण्डितं, तद्योगात् मरणमपि बा-लपण्डितमित्यर्थः । जिनशानने च मरणमेनेकधा कथितं-आधीविमरणऽऽदिदेवता । तस्यानेकविधमपि इह पञ्चधा प-रिकल्पितम् । तद्यथा-मिथ्यादृष्टां बालं बालमरणमविरतस-

म्यगृहप्राप्तमरणं, देशविरतस्य बालपण्डितमरणं, क्षुद्रास्थय-
तीर्णं पण्डितमरणं, केवलानां पण्डितपण्डितमरणं चेति ।
आनु० ।

कदा पुनरसौ भावको बालपण्डितमरणेन प्रियते ?

इत्याह—

आमुकं मरणं, अचिच्छन्ना ए य जीविषाऽऽसाए ।

नारिह वा अमुको, पच्छिन्नमसंलेशयमकिञ्च । ६ ॥

आशु-शीघ्रं, करणं कार आशुकारः, अतर्कितो मरणाव-
सरस्तेन मरणं, तस्मिन् मरणे अचिन्तितोपस्थिते इत्यर्थः,
एवं भट्टिति मर्यासमीभूते मरणे बालपण्डितमरणं कुर्यात् ।
अथवा-अचिच्छन्ना इति न क्षिप्वा भुजिता काये जीवि-
ताऽऽशा तस्यां तथा वा काम्येण च मरणकाले समागतेऽपि
संलेखनाऽऽपकृत्वा च पच्छिन्नयते तद्बालपण्डितमरणम्, स्व-
हानिर्वायैर्न मुक्तो नातुमत्, पश्चिमकालकर्मण्यसंलेख-
नां तपःप्रभृतिकाम अकृत्वा च यमरूपं करोति तद्बाल-
पण्डितमरणमुक्तमित्येतन्नगाध्यायं संबन्धः । ६ ॥

स च कथं गृहे प्रियते ? इत्याह—

आलोइय निस्सल्लो, सधरे चेवाऽऽगठितु संपारं ।

जइ मरइ देमविराओ, तं वुत्तं बालपंडित्येयं । ७ ॥

(आलोइय) आलोच्य गीताथेः सुगुरुसमीपे आलोचनां
ह्वा, निर्गते शब्दे यस्मात् सूक्तगुणैस्तदुक्तविराधाकृतं,
भावशून्यरहित इत्यर्थः, एवंविधः सन् स्वगृहे निजगृहे एवा-
ऽऽकृष्टाङ्गीकृत्य संसारकमनशनप्रतिपत्तिकालाहं दम्भप्रस-
क्तं, संसारकविधिलाभ्यमनशनमप्युपचारात्संसारकमु-
च्यते, कृतानशनः सन् यदि प्रियते देशविरतः तमाधिमान्
तदुक्तं बालपण्डितमरणम् ॥ ७ ॥

उक्तं विधिना विधयमित्याह—

जो भत्तपरिआए, उवकोपो वितरणे निदिहो ।

सो चेव बालपंडित्य-मरणं नमो जहाजुगं ॥ ८ ॥

यो भक्तपरिष्कारार्थकः श्रावकस्याऽनशनप्रतिपत्तिं कुर्वन्
उपक्रमः प्रथमतः सर्वकृत्यविधिकयो विस्तरेण “ अहं बुद्ध
देसविस्को २४, अभियाणो ३०, नियव्वो ३१ ॥ ” इत्यादि-
गाथात्रयेऽङ्को, गुरुसङ्घपूजासाधर्मिकस्वजनवासस्थपदाना-
ऽऽदिदानजिनवैद्यकारणपुण्यमन्त्रिमांशुतत्प्रतिष्ठापनसिद्धा-
न्तलेखनतीर्थयात्राविधानजिनशालसमभावनाऽऽदिपुण्यनि-
कृतपूर्वः आङ्कोऽन्यसमये स्वजनमुक्तलापनवैद्यवन्दनगुरु-
दाह्याऽऽवर्तव्यमनदानाऽऽलोचनापहणपुनःसमस्तकृत्यतो-
कासर्वजीवलाभशुचतुःशरणप्रतिपत्त्यादिपुनस्सरमनशनम-
ङ्गीकरोतीत्यादिक्रमः स एवाऽऽप्राप्यत्यन्ते बालपण्डि-
तमरणे वर्णयितव्ये यथायोग्यं ज्ञेयः ॥ ८ ॥

अथ तस्यैवंविधाऽऽराधनायुक्तस्य कौपपातः, इति दर्शयति-
वेयाणिएमु कप्पो-वोगु नियमेण तस्म उववाओ ।

नियमा सिद्धं उक्तो-सपुण्य सो सत्तमि भवे ॥ ९ ॥

विमाने भवा वैमानिका, ते च उद्येतिष्का अपि भव-
न्तीति तदपवच्छेदाय विशेषणम् (कप्पोवोगु) कल्पान्
“सोहरखा बारणं ति अरथा य ” इत्यादिभेदेन प्रकृष्टात् सौ-
धर्माऽऽदीन् उपपच्छन्तीति कस्योपपादस्ते न तु कल्पान्ते तेषु
आवकस्य पूर्वमकदाऽऽप्युचो जघन्ततः सौधमांदावप्य उक्त्वा-

एतोऽप्युत्तं वाचयेव गमनसंभवात्, नियमेन तस्योपपातः ।
अथ आह-धर्माऽऽराधकाऽऽप्रतिपत्तिधर्मा कनमे भवे सिद्धा
भवतीत्याह—नियमाणिअथेनोत्कृष्टतः वदभवानङ्गीकृत्य स-
न्तमे भवे सिद्धयति ।

इय बालपंडित्ये हो-इ मरणमरिहंतसासथे दिट्ठं ।

इत्यमुना पूर्वोक्तप्रकारेण पर्यन्तसमयेऽपि सर्वविरत्नरत्नहीक-
रणे बालम्, अनशनप्रतिपत्तिश्च पण्डितं च, बालं च तत्
पण्डितं च बालपण्डितम्, भवति मरणमर्हच्छासने ज्ञ-
नप्रवचने दृष्टं भवितुम् । आनु० ।

बालपंडित्यवीरिय-बालपण्डितनवीर्यं-न० । देशविरतस्य सं-
यमासंयमविषये वीर्यं, वृ० ३ उ० । सूत्र० ।

बालपण्य-बालप्रज्ञ-वि० । मूलप्राय, सूत्र० १ शृ० १३ अ० ।

बालकभाषण्य-बालप्रवाचना-स्त्री० । बटमीपुरजायां वा-
चनयाम्, (नां च ' वायणा ' शब्दे दर्शयिष्यामि)

उद्येतिष्कण्डकसूचकनां बालप्रयः । उद्यो २ पादु ।

बालममत्त-बालममत्त्वं-न० । लघौ शिष्ये ममत्वकरणे, ध०

३ अधि० ।

बालमरण-बालमरण-न० । बाला इव बाला अविरतास्तेषां

मरणं बालमरणम् । स० १७ सम० । मिथ्याहशां मरणे,

“ अविरथमरणं बालं ” बाला इव बाला अविरतास्ते-
षां मरणं बालमरणमिति ध्रुवते इति संबन्धः । प्रव० १३७

द्वारः उत्त० ।

बालमरणाग्नि—

से किं तं बालमरणं ? बालमरणे दूतालमविदे पणते तं
जहा-वलयमरणं, वृद्धमरणं, अंतोमल्लमरणं, तन्भवमरणं,
गिरिपट्टणं, नरुपट्टणं, जलप्यवेमं जलप्यवेमं विमभकल्लं
सन्धावादणं, वेदाणम्, गिद्धपिट्ठं । इच्छेणं खंदया । दुवा-
लमविहेणं बालमरणेणं मरमाणं जीवे अण्तेहि नेरइयभव-
गहणं हि अप्पाणं सनोएइ, तिरियमणुपदेवअणाइयं च खं
अणवदगं दीइदं चाउरंतंमारकंतारं अणुपरिपट्टइ, से
तं बालमरणेणं मरमाणं वड्डइ वड्डइ । से तं बालमरणं ।

(दुवालसविहं खं बालमरणेणं ति) उल्लसल्लग्यादृश्या-
भ्यनापि बालमरणाल्लसःप्रातिना मरणेन प्रियमाण इति । (वड्डइ
पट्टइ ति) संसारवर्द्धनं शृंगं वर्द्धनं जीवः । इदं हि विवैश्व-
भूशार्थे इति । ध० २ शृ० १ उ० । व्य० । आवा० । (‘ भत्तप-
चकलाण ’ शब्दे तत्प्रकारं वक्ष्यामि) (‘ मरण ’ शब्दे
कौशिक्ष्यविधीन् दृष्टयिष्यामः)

बालमरणाग्निं प्रश्नेसति—

जे भिक्खु गिरिपडणागि वा ? मरुहणागि वा २
तरुपडणागि वा ३ भिमुपडणागि वा ४ मरु ? तरु २
गिरि ३ भिमु ४ पक्खेदागि वा जलप्येसाईगि वा ६ जल-
प्यवेसागि वा १० जलपक्खेदागि वा ११ विसभकल-
णागि वा १२ सत्थुप्पाडणागि वा १३ वसट्टमरणागि
वा १४ तन्भवमरणागि वा १५ अंतोमल्लमरणागि वा
१६ वेदाणसमरणागि वा १७ गिद्धपिट्टमरणागि वा १८

बल्यमरणाणि वा ० जाय अम्यवराणि वा तद्व्यपगाराणि
वा बालमरणाणि वा पसंसह, पसंसंत वा साहज्ज ॥१६६॥
एवं श्याय्या प्रत्येनैव ।

गाहा—

गिरिपवदशाऽऽदिपराणां, जेतियमेत्ता वा आदिपा सुखे ।
तेभिं अमतराण्यं, पसंसते आणमादीणि ॥ ५०७ ॥
तेसिं सुत्ताभिदियाणं दुवालयहं बालमरणाणं अमतराणं
पसंसह, आणदिया दोसा, च उगुं च पच्छित्तं ।

गिरिमरुतकभिण्यं चउयहं वि इमे वक्काण्यं । गाहा—

जत्थ पवातो दीसति, सो तु गिरी मरु अदिस्समाणो तु ।
नदिदडमादी उ भिगू, तरुउ अस्सोयवदमादी ॥५०८॥
गिरिमरुतं विलेसो, जत्थ पवप आकडेहिं अहो पवा-
यगुट्ठाणं दीसह सो गिरी भमरह, अदीसमाणे मरु । भिगु-
यादिनडा, आदिस्सदातो विउज्जु कायं अगहो वा भमरह, वि-
प्पलवदमादी तक् एतेहिं तो ओ अण्णाणं सुंअह मरणं च
ववसिअतं पवडणं भमरह । एते चउरो वि पवडणसामाणा
एक्को मरणभेदी, एतणु चैव चउसु पक्खंदणं पवडणं ।

पक्खंदणाण इमे भेदा । गाहा—

पडणं तु उप्पत्तिता, पक्खंदण पाविऊण जं पटति ।
तं पुण गिरिमि जुज्जति, नदिदडपडणं भिगूहिं वा ॥५०९॥
यागुट्ठो उहं उप्पत्तिता ओ पडह वक्खउवेने डिंडिकवत्
एयं पवडणं, जं पुण अट्टाओ पाविता पडह तं पक्खंदणं ।
अहदा—ठियिमिअणिवक्खस्स अणुप्पत्तिता पवडमाणस्य पव-
डणं; उप्पादय पक्खंदणं तं पुण पडणं पक्खंदणं वा गिरिमि
जुज्जह, चउतोस्येः । नदिदडभिगूहिं वा पडणं पक्खंदणं
च जुज्जह, तरुसु कहं पक्खंदणं जुज्जह ? ।

अओ भमरह । गाहा—

ओलेविऊण संपा—ठियस्स तरुवो पवडणं होति ।
पक्खंदमणुपत्तिता, अंदोलैऊण वा पडणं ॥ ५१० ॥
इत्येहिं साहाय लुगितं ओलेविउं पडंतस्स पवडणं ककु-
ण्णा वा समपाद्वियस्स अणुप्पत्तिता पवडमाणस्स पवड-
णं, ककुण्डियस्स जं उप्पत्तिता पडणं तं पक्खंदणं; इत्येहिं
वा लोविउं जं अंदोलैता पडह तं वा पक्खंदणं, चउरो
वि पक्खंदणापक्खंदणसमाणसामाणं विअओ मरणभेदी,
जलणपत्तसापवेलसामाणओ तहओ मरणभेदी, जलजल-
णपक्खंदणं चउरओ मरणभेदी, सेसा विलमक्खणादया अ-
ट्ट पत्तेवभेदी, विलमक्खणं पसिउं, सत्थेण अण्णाणा अण्णाणं
वि वावायह ।

बलयवसट्ठाणं इमे वक्काण्यं । गाहा—

बलयं बलायमाणं, जो मरणं मरति वीथसत्तया ।
सोतिदियादिविसप, जो मरति वसहमरणं तु ॥ ५११ ॥
अलमजोमेसु बलवोहीणुऽलसमाय ओ अकामयो मरह
एयं बलयमरणं, मलं वा अण्णाणां वलेह इदिविसपसु राग-
दोखे कलायवसट्ठो च मरतो वसहमरणं मरह ।

अंतोसल्लाणं इमे वक्काण्यं । गाहा—

तम्मी चैव भवममी, मयाण जेतिं पुणो वि उप्पत्ती ।
तं तम्भवियं मरणं, अविगयभावं मसज्जे च ॥ ५१२ ॥
जमि मवे वट्टह तस्सेव भवस्स हेउसु वट्टमाणं आ-
सुयं बंधिता पुणो तत्थेव वक्किउकामस्स जं मरणं तं
तम्भवमरणं । एयं मणुपतिरियाण चैव संभवह । अंतोसल्लम-
रणं दुविहं—दम्बे, भावे य । दम्बेण—रायाऽऽदिणा सल्लियमरणं,
भावे—सुलुत्तरादयोरे पडिमेलिता गुणो अणालोहता पसिउं-
वमाणस्स वा भावसल्लसल्लियस्स एरिसस्स वियडभाव-
स्स अंतोसल्लमरणं वेहाणसं मरेअए अण्णाणं उहं लंबेह
गिडेहिं पुट्टं, गुथेमल्लितव्यमित्थं; । तं गोमाइकलेषरे अ-
त्ताणं पांक्खाविला गिडेहिं अण्णाणं भक्कावेह । अहदा—पेटो-
दराऽऽदिसु अलसपुडणं दाउं अण्णाणं गिडेहिं भक्कावेह ।

एते दुवालस बालमरणा पसंसमाणस्स इमे दोसा—

मिक्कचथिरीकाण्यं, सेह परीसहपरात्तेकतरं ।
थिक्किवया सत्तेसु य, होती जे जत्थ ते पडती ॥ ५१३ ॥
अहो इमो साह्म एतंसुट्टियणा इमे गिरिपवडणाह मर-
णे पसंसह, एते पुवं करणिउजा नत्थि इत्थ दोसो । एवं मि-
क्कजाडियाणं मिक्कत्ते थिरीकओ भावो भवह, पसंसिय
बालमरणे सेहो परीसहपराजिअो बारसएहं एगतरं पडि-
अज्जा, जेय बालमरणं पसंसिय अण्णाणं अहवायज्जा तेसु
सत्तेसु थिक्किवया कया भवह, तत्तिराहणाणिण्यं च
पच्छिअं भवह, तद्गा एो पसंसज्जा ।

इमे य ते कारणा । गाहा—

चित्तिपपदयणपज्जे, पसंसिओ कोविते व अप्पज्जे ।
जाणते वावि पुणो, कजेसु चउप्पगारेसु ॥ ५१४ ॥

ते य बहुप्पगारा कज्जा इमे । गाहा—

कयमि मोहभेसज्जे, अटायते तहा वि उ ।

जुंमित्तु आमए वावि, असज्जे पण्णेतो उ ॥ ५१५ ॥

साहुस्स उरिअमोहस्स विअादिणा मोहभेसज्जे कए तद्गाऽ-
वि मोहानि स क्वा अथायमाणे कएहसिना सहसा पादा-
दियुगियं वा सुउवाहिता वा असज्जेण गहियं, गोणसामा-
इक्यं वा असज्जे पंडियमरणं अलसे एतेण इमेयं विदि-
या बालमरणेण पक्खेति ।

गाहा—

तत्थ दसएह अवाय, आदिअ्याणं मरख दंसेता ।

दोधि पसंसंति निउ, वेहाणसमगमट्ठे च ॥ ५१६ ॥

पवडणादीया अंतोसल्लपज्जवसाणे एते दोसा । एतेसिं जीव-
ववरोययाऽऽदि अवाय इलेता ते पडिलेहिता दोहं वेहा-
णसमवसहमरणाणं गुणे आगमयिउ पसंसंति, पंडियमरण-
मसत्ते ते वि पल्लयं इत्येः । अणियं दुवालसविहं बालमर-
णं । नि० ७०० ११ उ० । (अकाममरणम् इति मरण शब्दे
विवरिष्यते)

बालमूलराय—बालमूलराज—पुं० अथद्विपण्डनमगरे बौलुक-
पदेयं कुमारपाक्षान्तरे लनामक्काते यज्जति, ति० ३६ क्रय ।

बालय-बालज-न० । बालेभ्य ऊरुणि काऽऽदिलोमभ्यो जातं बालजम् । बालतिथ्येषु सूत्रभेदे, अतु० ।

बालयं पंचविहं वसत् । तं जहा-उत्थियं, उद्वियं, मियलोमियं, कोतवं, किट्सं । से तं बालयं ।

(बालयं पंचविहमित्यादि) बालेभ्य ऊरुणि काऽऽदिलोमभ्यो जातं बालजं, तत्पञ्चविहं प्रथमम् । तद्यथा-ऊर्णया इदमौषिकम् उट्टाणमिदमौषिकम् । एते द्वे अपि प्रतीतं । ये मृगेभ्यो इत्येका मृगाऽऽकृतयो बृहदुक्त्वा आटविकजीवविशेषास्तल्लोमनिष्पन्नं मृगलोमिकम्, उट्टुररोमनिष्पन्नं की-तवम्, ऊर्णाऽऽदीनां यदुत्तरितं किट्सं तन्नित्यं सूत्रमपि किट्सम् । अथवा-एतेषामेवोर्णाऽऽदीनां द्विकाऽऽदिसंयोगतो निष्पन्नं सूत्रं किट्सम् । अथवा-उरुशेषवपश्चाद्विजीवलोमनिष्पन्नं किट्सं । से तमित्यादि निगमनम् । अतु० । आ० म० । पं०भा० । पं०चू० । सूत्र० । नि०चू० ।

बालया-बालता-स्त्री० । मूलतयायाम्, आचा० १ भु० ६ अ० ४ उ० । अत्रानतायाम्, आचा० १ भु० ५ अ० १ उ० ।

बालरज्जु-बालरज्जु-स्त्री० । गवादिबालमध्यां रज्जौ, प्रश्न० ३ आ०६ द्वार ।

बालव-बालव-त । कालकरभेदे, विशेष० । यथाऽऽदिष्वन्यतमे, आ०म० १ अ० । आ०चू० । उ० । सू०प्र० । सूत्र० । बाललोभयिज-बाललोभनीय-त्रि० । अयस्कृतनलोभनीये, तं० ।

बालवपञ्चा-बालवत्स-स्त्री० । स्तभ्योपजीविशिशुकायां स्त्रियाम्, ति० ।

बालवपयीय-बालवचनीय-त्रि० । प्राकृतपुरुषाणामपि गच्छं, आचा० १ भु० ६ अ० ४ उ० ।

बालविह्व-बालविधवा-स्त्री० । बालत्वे रघुदास्यं प्राप्तायां स्त्रियाम्, स्त्री० ।

बालवीरयथ-बाववीजनक-न० । वामरविशेषे, आ० १ भु० ३ अ० । स्था० । ओद्य० । बालेभ्यूरपक्षिषो रक्षितं व्यजनके, सूत्र० १ भु० ६ अ० ।

बालवीरिय-बालवीर्य-न० । मिव्याहशामविरलितये सामर्थ्यं तच्च अमव्याजामनाद्यपर्यवसितं, भव्यानां त्वनादि सगर्वे, वसितम् । सूत्र० १ भु० ६ अ० । नि०चू० । ('वीरिय' शब्दे एतद् व्याख्यास्यते)

बालवीरियलद्धि-बालवीर्यलब्धि-पुं० । असंयते, म० ८ अ० २ उ० ।

बालहाथ बालघान-न० । पुच्छे, आ० १ भु० ३ अ० । म० ।

बालधि-बालधि-पुं० । पुच्छे, आचा० १ भु० २ अ० ५ उ० ।

बाला-बाला-स्त्री० । बालस्यमवस्था धर्मधर्मिणोरपेक्षाद् बाला वर्षशतऽभ्युषो दशवर्षाऽस्मिकायां दशायाम्, स्था० १ अ० ।

जायमित्सस जंतुस्म, जा सा पदमिवा दसा ।

न तस्य सुहं दुस्वं वा, न हु जायति बालया ॥ १ ॥ जातमात्रस्य जन्तोः-जीवस्य या सा प्रथमिका दशा द्वावर्षप्रमाणाऽवस्था (तथा चि) तस्यां प्रथमदशायां प्रा-

येण सुहं दुःखं वा नेति नास्ति, तथाऽऽत्मपरेषां सुहं दुःखं ने-व जानन्ति बालका जातिस्मरणाऽऽदिज्ञानविकला इति । तं० । " बेडी विस्तिवित्तिआ, य दुजगांधअमुडी बाला । " पाद०ना० ५८ गाथा ।

बालागणितयगुण-बालाप्रितेजोगुण-त्रि० । बालाऽभिनवप्रत्यर्थाऽभिनस्तेन तेजोऽभितायः स एव गुणो बन्ध स तथा । परेषु प्रकयेन तस्ते, सूत्र० १ भु० ३ अ० १ उ० ।

बालावबोहय-बालावबोधन-न० । अमन्यमतीनां प्रतारण्य, द्रव्या० ६ अध्या० ।

बालि (गृ)-बालिन्-त्रि० । बालप्रधाने, अतु० । सुग्रीवश्चानदि वानरराजे, बालाः केशास्ते इयमलानिर्वचतकुञ्जिताऽश्विगुणो-पेता येषां ते बालिनः । सुकेशेषु, सू० १ उ० ३ प्रक० । अ-नामक्याते श्रुतिभेदे च । येन अष्टादशै कृतकायोत्समेण पादाङ्गुष्ठप्रपौडनतोऽष्टावदमुक्तमभवत् रावयो नर्त्तकृतः । तं० ४७ कल्प ।

बालिस्त्रि-बालिस्त्रिय-पुं० । स्वनामक्यातेषु श्रुविगेषु, सम्यष्टाष्टराजभेदे च । सम्प्रापुर्व शत्रुञ्जये । ती० १ कल्प ।

बालिस-बालिश-त्रि० । अने. सूत्र० १ भु० ७ अ० । मूलं, " बाला मूढा मंद, अयानया बालिसा जडा मुक्ता ॥ " पाद० ना० ७१ गाथा ।

बाली-बाली-स्त्री० । तृणविशेषे, रा० । आ० चू० ।

बालु-बालु-पुं० । द्वादशे परमाधार्मिके, सः कदम्बपुष्पाऽका-रासु वज्राऽकारासु वा वैकवबालुकाऽऽकारासु तसासु च-चक्रानिव नारकान् पचति । स० १४ सम० । प्रब० । सूत्र० । तदतदतदस्य भजंति, भजये कलंषुबालुगापदे ।

बालूगा योरइया, लालीली अवरतलोमि ॥ ८१ ॥

बालुकास्थाः परमाधार्मिका नारकान्प्राप्तस्तनबालुका-भुतभाजने चचक्रानिव (तदतदित्ति) स्फुटतः (भजंति) भुज्जन्ति पचन्ति । केत्याङ्क-कदम्बपुष्पाऽकृतिबालुका कदम्ब-बालुका तस्याः पृष्ठगुरितलं तस्मिन् पातयिष्या अम्बरनले खल्लयन्तीति । सूत्र० १ भु० ५ अ० १ उ० । प्रश्न० । आ० चू० । आवा० ।

बालुक-बालुक-पुं० । चिर्मेटविशेषकपे अनन्तजीवधनस्य-तिभेदे, आ० १ भु० ६ अ० । नि०चू० । आचा० । आ०क० ।

बालुड-बालुड-पुं० । आन्तर्यरोरावयवविशेषे, तं० ।

बालुयम्माय-बालुकाग्राम-पुं० । स्वनामक्याते ग्रामे, यच्च क्षाम-स्थिकविहारेण भगवान् वीरस्वामी सगोशालः समवसत् । आ०क० १ अ० । आ० चू० । आ० म० ।

बालुयप्पभा-बालुकाग्राम-स्त्री० । बालुकायाः पुरुषप्राशङ्कर-कपायाः प्रभा यस्य सा बालुकाग्रामाः प्रब० १ उ० द्वार । लुनी-यनरकपृथिव्याम्, म० १ श० ४ उ० । प्रभा० । अतु० । स्था० ।

बालुया-बालुका-स्त्री० । सिकतायाम्, प्रभा० १ पद । अं० प्र० । आ०क० । जी० । रा० । रेणुकेषु, तं० । " बालुया कयले चव, निस्सारे उय खंजमे " । उ० । १६ अ० ।

बालुयाजल-बालुकाजल-न० । बालुकाया उपरि बहति ज-ले, श्लो० ।

बावस-द्राव्याशब्द-स्त्री० द्वाधिकायां पञ्चाशति, स० ५२ स० ।

बावसरी-द्रावस्रति-स्त्री० । द्वाधिकायां सप्तती, "बावस्ररि-
त्वापञ्चया ।" लिखाऽऽद्याः शकुनरुतपर्यन्ता गणितप्रधानाः क-
लाः प्रायः पुरुषाणां मित्राभ्यामयोग्याः, स्त्रीणां तु विज्ञेया एव
नि । विपा० १ ध्रु० २ अ० । श्री० । प्र० । "बावस्ररि-
सम्बन्धमिषा ।" द्विष्टिदशानां शतुर्थमध्ययनम् । स्या०
१० टा ।

बावस्त्रि बावस्त्रि-स्त्री० बह्विभेदे, प्र० १ पद ।

बावीस-द्राविशति-स्त्री० । द्वाधिकायां विंशती, द्वाविशति-
संख्येषु, उत्त० २ अ० ।

बावष्टि-द्रावष्टि-स्त्री० । द्वाधिकायां पष्टिसंख्यायाम्, रा० ।

बाह-बाष्प-पुं० । "बाष्पं होऽश्रुणि" ॥ ८ । २ । ७० ॥ बाष्पशब्दे
संयुक्तस्य हो भवति । इति वक्ष्ये हः । अश्रुमिधये नेत्रजले,
स० २ पाद । अश्रुणि, "बर्ष्क बाहो य नयणजलं ।" पाद०
ना० १२२ गाथा ।

बाहगदोम-बाधकदोष-पुं० । यैर्यैर्दोषैरर्थकाराग्राणाऽऽदिभिः
न धर्माधिकारी पुरुषो बाध्यते कुशलानुष्ठानतश्च्यव्यते ।
तेषु, पञ्चा० १ विव० ।

बाहगदोसविर्वैकल्य-बाधकदोषविपद्-पुं० । बाधकदोषप्रति-
पक्षभावनायाम्, पञ्चा० १ विव० ।

बाहणमोयस्य-बाष्पप्रमोचन-न० । अश्रुविमोचने, का० १
ध्रु० १८ अ० ।

बाहल-बाहल-पुं० । जनपदभेदे, "बाहलविसर्प एषो दमनो ।"
आम० १ अ० ।

बाहल्ल-बाहल्य-न० । बहलस्य भावो बाहल्यम् । पिण्डभावे
उत्संभे, जी० ३ प्रति० १ अश्वि० २ उ० । प्र० । पृथुत्वे,
विस्तरि, स्वा० ४ टा० २ उ० । प्रमाणं, का० १ ध्रु० ३ अ० ।

बाहा-बाधा-स्त्री० । 'बाधु' लोडने । पाधते इति बाधा । कर्मण
उद्भवे, स० ७० स० । व्यवधाने, स० ५२ स० । आवा० ।
आम० । सं० । आक्रमणे, रा० । पांड्यायाम्, आवा० ४
अ० । परस्परं संस्तेयतः पीडने, जं० १ वक्त० ।

बाहु-स्त्री० । "बाहोरात्" ॥ ८ । १ । ३६ ॥ बाहुशब्दस्य
स्त्रियामाकारान्तऽऽदेशः । बाहा । बाहु । प्रा० १ पाद । "स्व-
राणां स्वरः प्रायोऽपञ्चशे" ॥ ८ । ४ । ३२६ ॥ इति बाहु-
स्थाने बाहा । प्रा० ४ पाद । "बहया धणुगुडामो अह एगं सं-
हियाण धणुपट्टं । जं तस्य द्वयं संसं, तस्सऽजे निहिसं
बाहं ॥ १ ॥" जं० ।

बाहि-बहिस्-अव्य० । "बहिसो बाहि-बाहिरौ" ॥ ८ । २ । ४० ॥
बहिःशब्दस्य बाहि बाहिर इत्यादेशौ भवतः । बाहि । बा-
हिरं । "अनाश्वन्तरे, प्रा० १ पाद ।

बाहिस्रियता-बहिःस्रियता-स्त्री० । नगरबहिर्वर्तिवृक्षस्यां-
प्रान्तजनवेषवास्ये भ० १५ श० ।

बाहिसंयुक्ता-बहिःसंयुक्ता-स्त्री० । गोचरवर्णभेदे, पं० व०
२ द्वार ।

बाहिज्ज-बाधिर्य-न० । बाधिरत्वे, विशे० ।

बाहिज्जमा-बाध्यमान-लि० । पक्ष्यमाने, आवा० १ ध्रु० ५
अ० ४ उ० ।

बाहिर-बाह-लि० । बहिर्भवे बाहाम् । बहिर्जाते, स्या० २
टा० १ उ० । अग्रत्यासन्ने, स्या० ८ टा० । नगराऽऽदेर्बाहो कृतं
स्वाऽऽचारपरिच्छेदाद् विशिष्टजनबहिर्वर्तिनि विपा० १ ध्रु० ३
अ० । "संमितरबाहिरप, तबोक्रमेति उज्जुस्रो ।" उ-
त्त० १६ अ० । "बहिसो बाहि बाहिरौ" ॥ ८ । २ । ४० ॥
इति बाहिराऽऽदेशः । प्रा० २ पाद ।

बाहिरिण्यंतिणी-बाह्यनिवसनी-स्त्री० । सःश्रुपकरणभेदे,
"बाहिरमा जा सल्लुगो कडप होरेण पडिबडा ।" नि०
चू० ४ उ० । बाह्या निवसनी यावत्सल्लुङ्कस्तावत्कस्यां दवर-
केण प्रतिबद्धा भवतीति । पं० व० ३ द्वार ।

बाहिरतव-बाह्यतपस्-न० । बाह्यमिष्टालेयमानस्य लौकिक-
कैराप तपस्तया ज्ञायमानस्वाप्रायो बहिः शरीरस्य ता-
पकत्वाद् वा तपसि दुनोति शरीरकर्मणि यत्तत् तप इति ।
स्या० ६ टा० । पा० । स० । पं० व० । भ० ।

बाहिरपुक्तराद्-बाह्यपुक्तराद्-न० । मानुषोत्तरपर्वतात्
परतः पुक्तरादपस्याङ्गे, सू० ५० १६ पाहु० ।

बाहिरप्प-बाह्याऽऽमन्-पुं० । काये, तस्य स्वाऽऽमभिया
प्रतीयमानस्याहं स्मृतोऽहं कुर इत्याद्युल्लेखेनाधिष्ठापक-
त्वात् । प्रा० २० प्रा० ।

बाहिरप्पवहा-बहिःप्रवहा-स्त्री० । शरीराद् बहिः पृथाऽऽदि
स्रस्त्यां नाक्याम्, विपा० १ ध्रु० १ अ० ।

बाहिरभेदमचोवगरखोबहि-बाह्यभाण्डमात्रोपकरणोपधि-पुं० ।
बाह्ये कर्मशरीरव्यतिकरे ये भाण्डमात्रोपकरणे तद्व्या व उ-
पधिः स तथा । तत्र भाण्डमात्रा भाजनरूपा, परि-
च्छेद उपकरणे च वस्त्राऽऽदीति । उपधिभेदे, भ० १८ श०
७ उ० ।

बाहिरवन्ति-बाह्यव्याप्ति-स्त्री० । पत्नीकृत एव विषये साध-
नसाध्यतेत्वात्सिरम्नव्योतिरन्यत्र तु बहिर्व्योतिरिति । व्या-
प्तिभेदे, रत्ना० ३ परि० ।

बाहिराबाहिराण्योग-बाह्यबाह्यानुयोग-पुं० । अनुयोगभेदे,
स्या० । "बाहिराबाहिरौ" । बाह्याबाह्यं, तत्र जीवद्रव्यं बाह्यं,
चेतन्यधर्मेषां ऽऽकाशास्तिकायाऽऽदिभ्यो विलक्षणत्वात्, तदे-
वाबाह्यममूर्तत्वाऽऽदिना धर्मेणामूर्तत्वाद्भुमेयमाधमं चेतन्यं-
न बाऽबाह्यं जीवास्तिकायाश्चेतन्यलक्षणत्वाद्भुमेयोरप्यधवा
घटाऽऽदि द्रव्यं बाह्यं कर्म चेतन्याऽऽदिभ्यमबाह्याध्यात्मिक-
मिति यावद्वैल्लेखमर्थो ब्रह्मयानुयोग इति । स्या० १० टा० ।

बाहिरिया-बाहिरिका-स्त्री० । बहिर्भया बाहिरिका । "अ-
ध्यात्माऽऽदिभ्य इकल्" ॥ ६ । ३ । ७८ ॥ इति इकल्भे-

त्ययः । प्राकारबहिर्विन्ध्यं गृहपञ्चती, ह० १ उ० २ प्र० ।
घोष० ।

बाहु-बाहु-पुं० । स्त्री० । भुजे, स्या० १० ठा० । अथमपूर्व-
भवजीवस्य महाविदेहे पुण्डरीकियां नगर्यां वेरनामव-
कवर्तिना स्नाति, आ० म० १ अ० । पञ्चा० । आ० म० ।
अथमदेवस्य सुमङ्गलायां जाते पुत्रे, आ० म० १ अ० ।
बहु-पुं० । नकुले, आ० १ भु० १७ अ० । मुज्याम्, " भु-
आ बाहु । " पा० ना० २५१ गाथा ।

बाहुमुद्र-बाहुमुद्र-न० । योचप्रतिषेधयोर्व्योम्यं सारिषा-
ङ्गारवनिम्रसया वस्यने, अ० २ वक्ष० । आ० । स० ।

बाहुजोहि (स्) -बाहुगोपिन-पुं० । बाहुभ्यां बुध्पत इति
बाहुयोः । बाहुयुक्तस्यै, आ० १ भु० १ अ० ।

बाहुतरण-बाहुतरण-न० । मुज्याभ्यां पारयमेने, पञ्चा० ६ वि० ।

बाहुतरणकण-बाहुतरणकण-पुं० । भुजपारयमननुत्ये, प-
ञ्चा० ६ वि० ।

बाहुपमिख-बाहुपमिख-पुं० । बाहवो भुजाल्लिखयाः प्रज्ञाः
यत्र । प्रज्ञाव्याकरणानां दृष्टमे अध्ययने, प्रज्ञ० ।

बाहुपमिह (स्) -बाहुप्रमिदिन-पुं० । बाहुभ्यां प्रमृत्ताती-
ति बाहुप्रमिदी । बाहुभ्यां प्रमर्शके, स्त्री० । आ० ।

बाहुपति-बाहुपति-पुं० । सुन्दरीसदृशे अथमदेवपुत्रे, आ०
म० १ अ० । कल्प० ।

बाहुबली पंचचलुपयाई उरु उचलेयं पल्लता । स्या०
४ ठा० ५ उ० । आचा० । आ० म० ।

(स ख बाहर्लये तलपिलामाममिप्लिह इति । ' उसह ' शब्दे
द्वितीयभागे ११२६ पृष्ठे उरुम्) (' भरह ' शब्दे
भरतबाहुबलियुक्तं वीर्यम्) विमलाद्री, ती० १ कल्प ।
(वन्दनायागतः प्रभुम् । अष्टवृष धर्मचक्रमकरोदिति कथाशेषं
ख ' उसम ' शब्दे द्वितीयभागे ११३८ पृष्ठे गतम् ।)

बाहुया-बाहुका-स्त्री० । श्रीमृगजीवभेदे, जी० १ प्रति० ।

बाहुलम-बाहु-पुं० । भुजे, तं० ।

बाहुलेय-बाहुलेय-पुं० । बाहुलाया गोरपये, अतु० ।

बाहुवध-बाहुवध-वि० । पिङ्गले, आ० १७ अ० ।

बाहुय-बाहुक-पुं० । स्वनामक्याते शीतोत्कपरिमोणेऽपि सिद्धे
लौकिकमहर्षे, बृह० १ भु० ४ अ० ४ उ० ।

बिहज-द्वितीय-वि० । " वेसरीयानीय-तीय-छये अः " ॥ ८
। १ । २४८ ॥ इति यस्य द्विहजः अः । बिहजो । बीभो द्वि-
स्वसङ्ख्यापूरणे, प्रा० १ पाद । " जं जस्स होह सरिस्सं,
तं तस्स बिहजिदेह ॥ " आ० म० १ अ० ।

बिहज-द्वितीय-वि० । सहाये, " पुरमो बिहजमो अयु-अ-
रं सहामो सहायरो य । " पा० ना० २५ गाथा ।

बिह्य-द्वितीय-वि० । " पदयोः सन्धिर्बो " ॥ ८ । १ । ४ ॥ इति

सन्धिबिहयः । बिहयो । बीभो । द्विस्वसङ्ख्यापूरणे,
प्रा० १ पाद ।

बिह्यंतर-द्वितीयांतर-न० । मतिबुद्धमूलकेष्वयोरान्तरात्,
ह० १ उ० २ प्र० ।

बिह्यदृष-द्वितीयदृष-न० । द्वयोः पूरये द्वये, दृश० १ अ० ।

बिह्यपय-द्वितीयपय-न० । उत्सर्गपरापेक्षयाऽपवापयदे, म०
२ अघि० ।

बिह्यसमोसरख-द्वितीयसमसरख-न० । अतुमजकाले, ह०
३ उ० ।

बिह्या-द्वितीया-स्त्री० । द्वितीयविषयसम्बन्धिभ्यां राक्षी,
अ० म० १० पाहु० १४ पाहु० पाहु० । अमोदशसिनि-
वचनत्रयकृते विभक्तिभेदे, " बिह्या उपपसखे । " उपदेक्षने
कर्मणि द्वितीया । यथा—अथ इमे स्त्रिकां, कुच वातं, द्वा-
ति तं, याति प्रामम् । स्या० ८ ठा० ।

बिह्याम-द्वितीयादेश-पुं० । द्वितीये प्रकारे, ह० १ उ० ३
प्र० ।

बिउल-द्विगुल-वि० । द्वौ गुणौ यथेति । " सर्वज्ञे लघ-
रामवन्त्रे " ॥ ८ । २ । ७६ ॥ इति द्रुक् । प्रा० २ पाद । " त-
द्विषत्सं बिउयो लाहो । " आध० १ अ० ।

बिम्ब-विन्ध्य-पुं० । " सारवस-प्य-स्त्रां कः " ॥ ८ । २ । २६ ॥
इति ध्यस्य कः । प्रा० २ पाद । " क-अ-अ-नो व्यञ्जने " ॥ ८
। १ । २५ ॥ इत्यनुस्वारोऽङ्गः । प्रा० १ पाद । " न दीर्घानुस्वा-
रात् " ॥ ८ । २ । १२ ॥ इति ऋस्य द्विगुनिषधः ।
स्वनामक्याते गङ्गाक्षिककुलस्थे पद्मेनशिषे, दृष्टपुनर्गद
आधर्लितमूर्तेः स्वनामक्याते गङ्गाप्रधाने शिष्ये, यस्य अष्ट-
प्रक्रमप्रवाहपाठध्वनयो गोष्ठाभाहिला निहृयो जातः । आ०
क० १ अ० । आ० म० । आ० म० ।

बिट-हुन्त-न० । कथने, " बंधके बिटे । " पा० ना० २२६ गाथा ।
बिटमुरा-स्त्री० । बन्धे, " बिटमुरा पिटुलउरिआ महरा । " पा
० ना० २११ गाथा ।

बिंदुद्वय-बिंदुकित-वि० । बिंदुयुक्ते, " बिंदुरक्षं कणहर्षं क-
लायम् " । पा० ना० १६४ गाथा ।

बिंब-बिम्ब-न० । पुं० । प्रतिकल्पे, ह० ४ उ० । आध० । आ० ।
प्रतिमायाम्, पञ्चा० ६ वि० । (जिनप्रतिमाकारणाऽऽपञ्चि-
कारः ' केहय ' शब्दे तृतीयभागे १२६६ पृष्ठे दृशितः) यमप्रति-

बिम्बे यमोऽङ्कुरी आनवपरिणाम अगमे, " अथविद्यतं लोहि-
तमङ्गनायाः, वानम गमे ह्वनेऽनभिज्ञाः । यमोऽङ्कुरित्स्वाक-
टुकोष्णनीलैः, भूते पुनः केवल एव रङ्गे " ॥ १ ॥ स्या० ४ ठा०
४ उ० । कलशिषे, " गोहलकं बिम्बं " पा० ना० २४४ गाथा ।
बिहय-द्वितीय-भूयिन्, आ० म० १ अ० ।

बिबपड्डा-बिबपड्डा-स्त्री० । सख्यप्रतिनिधेरुत्पुण्याया-
राये, जी० १ प्रति० ।

बिबफल-बिबफल-न० । बिम्ब्याः सख्यं फलं बिबफलम् ।
पञ्चा० २ पाद । पकवाट्टाकले, अ० २ वक्ष० । जी० । तं० ।

दः-उद्देशः अविहिंसा जन्तुघातादिनिवृत्तिः इह च शरीरा-
देरसारतामुपलभ्य हिंसादिप्राप्यः कश्चिन्निरतैत इत्यविहिं-
साऽपि तल्लक्षणत्वोक्तैः ।

असुइषभरिअभिजम्कर-सभावदुग्गंधि सव्वकालं पि ।

धषाउ सरीरकलिं, वडुमलकलुसं विवुवंति ॥ १३ ॥

'असुइ' इत्याद्युदाहरणगाहा-इह कश्चिदुपलब्धशरीराद्य-
सारतास्वरूपः प्राह-कालिः-जघन्यकालविशेषः कलहो
वा तत्र सर्वानिष्टदुःखान्तरात्कलहमूलत्वाद्वा शरीरमेव क-
लिः शरीरकलिस्ते मूर्च्छायागिन मुक्तिगमनकाले सर्वथा त्या-
गेन वा धन्याः कंचिद्विमुञ्चन्तीति संतुक्ताः । कथंभूतम्-अ-
शुचिमलभूतानि निर्मूलाणि श्रोत्रादिविवाराणि यस्य तथा,
सर्वकालमपि स्वभावतो दुर्गन्धं तथा घबुमलकलुपमिति,
एवं वाचनान्तरार्थापि भावनीयानि । अतु० । तिरिच्छां वी-
भत्साः, कामाः, जुगुप्साकाम भवन्ति- जुगुप्साप्रकृति-
भीभत्सो रस ' इति । अतु० ।

बीभच्छदरिसण-बीभत्सदर्शन-न० । बीभत्सं मयङ्करं दर्श-
नमाकृतिरवलोकनं वा रोगादिना कृशावस्थायां यस्य
वपुषस्तद् बीभत्सदर्शनम् । न० । भयानकदर्शनं, भयङ्करं, तं०
बीभच्छदरिसण्जि-बीभत्सदर्शनीय-वि० । विक्रमे, प्रश्न० ।
आग्रहकार । मयङ्कररूपे, तं० ।

बीभच्छा-बीभत्सा-ली० । निन्दायाम्, जी० ३ प्रति० १
अधि० २ उ० ।

बी (बी) य-बीज-न० । उत्पत्तिकारणे, सूत्र० २ श्रु० ३ अ० ।
विशे० । रथा० । शौकपुद्गले, शौकाः पुद्गलाः । ते च द्विधा चि-
क्षणः, अचिक्षणः । तत्राऽचिक्का बीजप्रदं ह्यनु गृहीताः,
चिक्काणः सन्तिगुधा उच्यन्ते । द्य० ६ उ० । उत्त० । अनकु-
रित-
नावस्थं (द्य० ४ उ०) शास्त्रादौ, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० । रथा० ।
आवा० । हा० । उत्त० । प्रश्न० । बीजं द्विविधं भवति-यानि
भूतम्, अयोनिभूतं च । दृश० ४ अ० । "बीयं जोनिभूप जी-
यो यकमह सोय अजो वा" योग्यवस्थे बीजे योनिपरिणाम-
मजहनीत्यर्थः । बीजस्य द्वि द्विधाऽवस्था-योग्यवस्थाऽ-
योग्यवस्था च । यदा योग्यवस्थां न जहाति बीजमु-
ज्झितं च जन्तुना तदा योनिभूतमुच्यते, योनिस्तु जन्तो-
रुत्पत्तिस्थानमभिप्रेक्ष्यमिति, तस्मिन् बीजे योनिभूते जायो
व्युत्पत्तामत्युच्यते । आवा० १ श्रु० ५ अ० १ उ० । कुसुम-
पुराणे बीजे, मधुरायां नाङ्कुरः समुद्भवति । यत्रैव तस्य
बीजं, तत्रैवाप्ययं प्रसवः ॥ १ ॥ "सूत्र० २ श्रु० ३ अ० ।
नि०बू० । धनस्पर्तानां तत्तद्वनस्पतीनां नवोद्भिज्जं किशलय-
कल्प० ३ अधि० ६ लक्ष् । सम्यक्त्वे, पं०सू० ४ सूत्र ।
सम्यग्दर्शनमात्रे इती, दृश० १ तस्य ।

बीयबीयग-बीर्नबीजक-पुं० । स्वनामक्यात् पक्षिणि, अ-
१३ श० ६ उ० ।

बीयकाय-बीजकाय-पुं० । बीजमेव कायो येषां ते तथा ।

अग्रमलस्कन्धवग्वीजेषु वनस्पतिकायेषु सूत्र० २ श्रु० ३ अ० ।

बीयन-बीजक-पुं० । अग्रमलस्कन्धे, आवा० १० २ श्रु० २ लू० ३ अ० ।
सुवर्णं, द्य० १० उ० । दा० । जं० । जी० ।

बीयगकुसुम-बीजककुसुम-न० । अग्रमलस्कन्धवग्वीजेषु, रा० ।

बीयमास-बीजन्यास-पुं० । पुण्याऽनुष्ठपिपुष्यस्य सम्य-
क्त्वस्य वा निक्षेपः, " बीजन्यासः सोऽयं सुक्ली विनिक्षेपितः
परमः । " पा० ६ विव० ।

बीयपद्दित्य-बीजपतिष्ठित-वि० । शास्त्रादिबीजगते, आहा-
रखयनाऽऽदौ, दृश० ४ अ० ।

बीयबीय-बीजबीज-न० । सम्यक्त्वाऽऽक्षेपकशासनप्रशंसा-
ऽऽदिभिः, पं०सू० ६ अ० ।

बीजबुद्धि-बीजबुद्धि-पुं० । बीजमात्रेणोपलम्भकं, आ० लू० १
अ० । बीजमिव विविधार्थाधिगमरूपमहातरुजननात् बुद्धि-
र्येति (बी०) व्युत्पत्तिः । य एकं बीजभूतमर्थपदमनुसृत्य शेषमपि
तथैव प्रभूतरमर्थपदनिबद्धमगाहन् । दृ० १ उ० २ प्रक० ।
"जो अस्थपण्यः, अस्तुसर्व स बीयबुद्धी आ" पा० । उत्पा-
दव्ययधौत्युक्तं सदित्यादिवध्वप्रधानं पदमर्थपदं तेनैकेना-
पि बीजभूतनाधिगमेन योऽप्ये प्रभूतमप्यर्थमनुसरति स बी-
जबुद्धिरिति । विशे० । प्रभा० । तं० । प्रव० । आग्र० ।

बीयभूय-बीजभूत-पुं० । बीजकस्ये इती, पञ्चा० १ विव० ।

बीजभोयण-बीजभोजन-न० । शालिलिहाऽऽदिभोजने, औ० ।

बीयभोयणा-बीजभोजना-स्त्री० । बीजानि भोजनं यस्यां सा

बीजभोजना । बीजभोजनावस्थां परिग्रहणायाम्, आवा० ४ अ० ।

बीयमित्त-बीजमात्र-बीजस्येव मात्रा परिमाणं यस्य सः ।

स्वरूपतः स्वल्पे, अ० ४ श० ६ उ० ।

बीयद-बीजद-वि०-पुं० । बीजमिव कृत्वि, यदेकमप्यनेकार्थं-
प्रतिषाधोगादकं वचस्तेन कृत्विष्यं कृत्वापि जीमाऽऽदिना
पदेनावगतेनानेकपु पदार्थेषु कृत्विर्गति स बीजदः ।
रथा० । १० । प्रभा० । उत्त० । एकं पदेनानेकपदमर्थप्रति-
संधानाद्वारं दकं तैलविन्दुवत् प्रमरगुणाला कृत्विर्बीजदः ।
प० २ अधि० । प्रव० । "निससगुवदेसकई, आगाह कुसुबी-
यकई च्व । अभिमगवित्थारकई, किरियासंखेव धम्मई
॥ १ ॥ " प्रभा० १ पद ।

बीयरुह-बीजरुह-पुं० । बीजाद् रोहन्तीति बीजरुहः ।

शास्त्रादिभनस्पतिषु, दृश० ४ अ० । रथा० । आवा० ।

बीयवर्कति-बीजवृत्तान्ति-स्त्री० । बीजभ्यां वनस्पतीनामु-
पलौ, " वणुस्मरकायास पंचविहा बीयवर्कति एवमादि-
ज्जह " तं० । "अग्रमलपुः कस्येव बीयरुहा कृदा वि एगंदिया
संमुच्चिमा बीया" सूत्र० २ श्रु० ३ अ० ।

बीयमंस-बीजमंसक-न० । बीजः संसक्त आदितऽऽदिकं, बी-

जेषु अपरेषु संसक्तेषु चाऽऽरनालाऽऽदिषु, दृश० ६ अ० ।

बीयसुहृम-बीजसुहृम-न० । शास्त्रादिबीजस्य सुखसूत्रे कणि-

कायाम्, बीजे तुपुष्पाभिमस्यमानायाम्, दृश० ४ अ० । रथा० ।

से किं तं बीयसुहृम । बीयसुहृमे पंचविह पक्षे । तं जहा-

किएहं नाव सुकिजे । अस्थ बीअसुहृमे कणियामपाण-

वणण नाम पक्षे । जे छउपमथे थं नाव पडिलेहियेवे

भवई । से तं बीयसुहृम । कल्प० ३ अधि० ६ लक्ष् ।

बीया-द्वितीया-स्त्री० । प्रतिपदेऽनन्तरितायां तिथौ, "पा-

द्विष्य पश्चिमां, नार्थ विषयी मर्त्या बीयाय । " ६०५० ।
बीयाव-बीयाव-पुं० । इक्ष्वापरस्यां दिशि स्वनामक्याते शु-
द्धविद्वान्वाते, आ०म० १ अ० ।

बीयासव-बीयासव-पुं० । बीजेतिर्याधे आसवे, प्रज्ञा० १ पद ।
बीस-विशति-स्त्री० । द्विरावृत्तदशसंख्यायाम्, २४०० २ डा०
१ उ० ।

बीसईया-विशतिका-स्त्री० । हरिमद्रसुरिचिरचितविशति-
पद्यमयविशतिखण्डके प्रथमेऽधे, प्रति० । ६५० ।

बीसा-विशति-स्त्री० । "ईजिह्वा-सिंह-विशद्व-विशमौ त्या ।"
॥म०। ६२॥ इति विशतिशब्देकारस्य निशब्देन सह इत्यम् । प्रा०
२ पाद । "विशत्यवेषुं" ॥ ८१ । २८ ॥ इत्यनुस्वारऽऽगमः ।
प्रा० १ पाद ।

बीहि-बीहि-पुं० । सामान्यशाली, म० ६ श० ६ उ० । प्रज्ञा० ।
स्था० । बाष्ठा(पि)काऽऽदौ धाम्ये, ध० ३ अ०पि० । जं० ।
बीहिय-भीत-त्रि० । "प्रियां मा-बीही" ॥मा०। ३३॥ इति विभे-
तेर्बीहाऽऽदेशः । संज्ञानमय, प्रा० ४ पाद ।

बुंदिणी-देशी-कुमारीसमूह, दे०ना० ६ बर्ग ६४ गाथा ।

बुदी-स्त्री० । शरीरे, "मुर्त्ता गन्तं बुंदी, संघयं विगहो, त-
स्य काश्चां ।" पा०ना० ५६ गाथा । सुचमन-सूकरयोः, दे०
ना० ६ बर्ग ६८ गाथा ।

बुंदीर-देशी-महिष-महत्तः, दे०ना० ६ बर्ग ६८ गाथा ।

बुंघ-बुंघ-न० । "वकाऽऽधामत्" ॥ ८१ । २६ ॥ इत्यनुस्वा-
राऽऽगमः । मूले, प्रा० १ पाद ।

बुक-गर्भ-धा० । महाशब्दकारणे, "गर्जेबुकः" ॥ ८१ । ४ ।

६८ ॥ इति गर्जेनेबुकाऽऽदेशः । बुकरा गजंति । प्रा० ४ पाद ।

बुक्या-बुक्या-पुं० । "बलिउट्टा विट्टा बु-का इका य काय-
ला काया ।" पा०ना० ४४ गाथा । काके, दे०ना० ६ बर्ग
४४ गाथा ।

बुकम-बुकम-न० । मुद्गाऽऽदीनां तुषे, उत्त० ८ अ० । वशी-
स्तरभेदे, उत्त०पा० ३ अ० । यस्य शूद्रः पिता भवति माता
ब्राह्मणी तत्पुत्रो बुकम इत्युच्यते । उत्त० ३ अ० ।

बुका-बुका-स्त्री० । "बुका मुट्टी" ॥ पा०ना० २२६ गाथा ।

मुट्टी, मीहिमुट्टी इत्यप्ये । दे० ना० ६ बर्ग ६४ गाथा ।

बुकासार-देशी-भीरी, दे०ना० ६ बर्ग ६४ गाथा ।

बुक्कपाय-उल्लापन-वि० । अभिमुखं नीयमाने, सूत्र० १
ध्रु० ११ अ० ।

बुयमान-वि० । "स्व-इय-इ-ध्वां व-व-उ-अः कवित्"
॥ ८१ । २४ ॥ इति ध्वस्थाने ऋः । प्रा० २ पाद । बुक्का-
भेति वा पक्कलान्ति वा एयङ् । "आ०मू० १ अ० ।
अवगच्छति, सूत्र० १ ध्रु० १० अ० ।

बुविळ्ळ-बुद्ध-वि० । ज्ञाते, "कलिषं विहसं विपला-व ज-

दिययं बुविळ्ळं मुणिकं" ॥ पा०ना० ६१ गाथा ।

बुवी-देशी-ध्वनुमस्याम्, दे०ना० ६ बर्ग ६४ गाथा ।

बुद्ध-बुद्ध-पुं० । अगस्ततमे, स० । द्वा० । इश० । आभा० ।
३३२

सूत्र० । उत्त० । बुद्धभगवति, "सुद्धाग्रणी दशबलो, सक्का सुग-
भां जियो बुद्धा" ॥ पा०ना० २० गाथा । बुध्पत्तं स्म कवल-
हानेति बुद्धः कवलहानेन अवगतवधस्तुतये, उत्त०पा० १
अ० । सूत्र० । आवा० । कल्प० । अनु० । ध० । पा० । प्रब० ।
आ०म० । विज्ञानवति, आ०मू० ५ अ० । जीवाऽऽ-
वितत्वं बुद्धवति, म० १ श० २ अ० । स० । स्था० ।
सूत्र० । कवलहानदर्शनाभ्यां विश्वासवगमात् । आ०म० १
अ० । औ० । कालत्रयवेदिनि, सूत्र० १ ध्रु० १४ अ० । तत्प्रा-
धानवति, कल्प० १ अ०पि० ६ सख । स्था० । सवेतपयबुद्धे,
कल्प० १ अ०पि० २ सख । बोधिसत्त्व, द्वा० २६ अ०पि० ।
बोधि प्राप्त, द्वा० २३ अ०पि० । स्वयंबुद्धे तीर्थकरगणधराऽऽदी,
सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । आवा० । स० । अज्ञाननिद्राप्रसुते
जगत्परोपदेशेन जीवाजीवाऽऽविकर्षे तत्वं बुद्धवान् बुद्धः ।
स्वसंविदिनेन ज्ञाननामध्या बांधायोगात् । (अ०) आ०म० ।
सर्वसत्त्वदेशिस्त्वभावबोधकर, स० । रा० । ध० ।

दुविहा बुद्धा पसुता । तं महा-ग्राणुबुद्धा चैव, दंसण-
बुद्धा चैव ।

द्विष्या बुद्धा, एने व चमेत एव भिक्का न धम्मिनया ज्ञान-
दर्शनबोरम्पोन्याविनाभूतत्वादिति । स्था० २ डा० ४ उ० ।

तिविहा बुद्धा पसुता । तं जहा-नाणुबुद्धा, दंसणबुद्धा,
चरितबुद्धा । स्था० ३ डा० २ उ०

आचार्ये, उत्त० १ अ० । सूत्र० । आ०म० । शाक्यानां तीर्थ-
कृति, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० ४ उ० । यो हि पार्श्वजिनकाले का-
श्या उत्तरस्यां दिशि कपिलवस्तुसंनिवेशे सुद्धोदतस्य राक्षो-
मायादेश्वामप्रमदित्यां जले, त्रिशुवर्षाणि शृष्टिपथांयं परिवा,
द्वष जातकपुत्रः प्रवज्ज, वत् वर्षाणि भागवतं पतिपाह्य स-
वेकतामापद्य काशिकोशलमगणेषु चमेकं प्रवर्षाणीति-
तमे वर्षे सिद्ध इति ललितविस्ताराऽऽदीनां बौद्धमथाना-
तिसंज्ञः । योऽपि० । सर्वे क्षणिके एवमस्त्वयाऽऽत्मकं, नि-
त्यानुमेयमप्रत्यक्षं, विज्ञानमात्रकृप, श्रुत्याऽऽमक वेति वतुषो-
पदेशो बुद्धस्य स्वर्गात्मिकैर्वाधिकायोगाऽऽवारमाध्यमिक-
संज्ञैश्चतुर्भिः शिष्यैरभिगृहीतोऽस्माभिः क्षणिकवादविज्ञा-
नवादभ्युपपादितशब्दे निषेधितस्तत्र तत्रैव सप्रसूतरो
वेदितव्यः । सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १ उ० । नास्तीह कश्चिदभा-
जनं सस्य इति सर्वे बुद्धा अभिषम्भोति, तन्मतेऽप्यस्या न
सन्नि सर्वेषां मुक्यहत्वात् । ध० २ अ०पि० ।

अथ बौद्धमतं निरूप्यते—

तत्र हि पदार्थो द्वादशऽऽवयवतानि । तद्यथा-चक्षुरादीनि प-
ञ्च कपाऽऽवयव विषयाः पञ्च शब्दाऽऽवयवतं धर्माऽऽवयवतं च,
धर्माः सुखाऽऽवयो द्वादशऽऽवयवपरिच्छेदके प्रत्यक्षानुमानि
हे प्रय प्रमाणे । तत्र चक्षुरादीन्द्रियाण्यजीवप्रवृत्तयेवैवा-
पाप्ताभि, भाविन्द्रियाणि तु जीवप्रवृत्तयेवैवा । कपाऽऽवयव वि-
षया अजीवोपादानेनोपासा न घृण्युपादातव्याः, शब्दाऽऽ-
वयवतं तु पौद्गलिकत्वाच्छब्दस्याजीवप्रवृत्तयेन गृहीतं, न च
प्रतिष्यक्तं घृण्य पदापेता मुक्तिस्फुल्लेति; धर्माऽऽवयवतं सुखं
तुःखं च यथासादावयवरूपं ततो जीवगुणत्वाज्जीवेऽन्यभा ।
अथ तरकारणं कर्मे ततः पौद्गलिकत्वाज्जीव इति । प्रत्य-
क्षं च वैनिर्दिष्टकरूपकमिष्यते, तद्यथाविज्ञायाऽऽमकतया प्रवृ-
त्तिनिवृत्त्योरनङ्गमित्यप्रमाकमेव, तदप्रमाणये तत्पक्षकस्या-
वतुमातमधीनं, शेषस्त्वाद्येपरिहारोऽन्यत्र सुविचारः इति

नेह प्रमन्यते । सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । 'आकरियावाह' शब्दे प्रथमभागे १२७ पृष्ठेऽप्येव प्रतिज्ञितः)

बुद्धाग-बुद्धकर-पुं० । पद्विंशत्तमं श्रवणं भवेद्वपुषे, करणं १ आधि० ७ क्षणम् ।

बुद्धनागरिया-बुद्धनागरिका-स्त्री० । व्यपोढाज्ञाननिद्राणां प्रबोधः, "बुद्धा बुद्धजागर्यं जागरंत" । बुद्धाः केवलावबोधेन ते बुद्धानां व्यपोढाज्ञाननिद्राणां जागरिका प्रबोधा बुद्ध-जागरिका, तां जाग्रति कुर्वन्ति । म० १२ श० १ उ० ।

बुद्धतत्त-बुद्धतत्त्व-पुं० । सत्यते, स्यात् ३ डा० ४ उ० ।

बुद्धपटिमा-बुद्धपतिपा-स्त्री० । शाक्यसिंहाऽऽदिबुद्धमूर्तेः, ज्य० १ उ० ।

बुद्धपुत्र-बुद्धपुत्र-पुं० । बुद्धानामाचार्याणां पुत्र इव पुत्रो बुद्ध-पुत्रः । आचार्याणां शिष्ये, उत्त० १ अ० ।

बुद्धपवाय-बुद्धपवाद-पुं० । आसप्रवादे, पं० व० १ द्वार ।

बुद्धबोधिप-बुद्धबोधित-त्रि० । आचार्याऽऽदिबोधिते, पा० ।

बुद्धबोधिपसिद्ध-बुद्धबोधितसिद्ध-पुं० । बुद्धबोधिता आचार्याऽऽदिबोधिताः सन्त्ये ये सिद्धास्ते बुद्धबोधितसिद्धाः सिद्धये पा० ७ । ल० । आ० । न० । प्रज्ञा० । आ० चू० ।

बुद्धभाणि (ग)-बुद्धमानिन्-पुं० । पविष्टनानिभि, वयमेव प्रतिबुद्धा धमेतत्त्वमित्येवं मन्यमाने, " तमेव अविश्रान्तेना, अबुद्धा बुद्धभाणिणो । (२४ पाथा) " सूत्र० १ ध्रु० ११ अ० ।

बुद्धवयण-बुद्धवचन-न० । अवगततत्त्वानीयकरणधरवचने, दश० १० अ० । औ० । भगवतामहेतां वचने सर्व्वमायाऽ-नुगते वचने, दा० । (बुद्धवचनातिशयोः 'अरेसे' शब्दे प्रथमभागे ३१ पृष्ठे गताः)

बुद्धसासण-बुद्धसासन-न० । बौद्धाऽऽसने, "सुवमयुक्तिशतं पते, सुवमयुद्धिकरं परम् । सूत्रार्थदर्शिमिहैवं, ध्रोतव्यं बुद्धशासनम् १ १ ॥" " स्या० ७ डा० । " गमता च नास्ति कश्चित्, गतयः पृष्ट्वा बौद्धशासने प्रोक्ताः । गम्यत इति च गतिः स्याच्छ्रुतिः कथं शोभता बुद्धिः १ १ ॥ " सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । आ० म० । अनु० ।

बुद्धासेस-बुद्धातिशेष-पुं० । तीर्णकृतनामतिशये, न० ३४ सम० ।

बुद्धि-बुद्धि-स्त्री० । महत्त्वाऽऽप्येव जडानवबोधस्वरूपे, स्या० । " मेहा मई मणीसा, विज्जान्ते धी चिद्दि बुद्धि " पा० ७ ना० ३१ पाथा । अथवसायि, सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । स्या० । मर्यादिवज्जिविधे ज्ञाने, स्या० । उपयोगो ज्ञानमित्येतच्च ज्ञानविशेषः । सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । तथाविधोदरहिते शब्दार्थश्रवणमात्रजं ज्ञाने, यथाह " इन्द्रियाणांऽऽप्यत्र बुद्धिः । " ज्ञानं तथाविधेन सुहोतार्थेन तत्त्वपरिच्छेदः । डा० २३ डा० । बुद्धिः परमकार्यवत् । डा० ११ डा० ।

बुद्धेः क्षणिकत्वनिराकरणम्—

तथाये (क्षणिकते) वा तस्याः (बुद्धेः) न तत्त्वस्वरकारः, तद्भावाच्च स्मरणं, तद्भावाच्च न प्रत्यभिज्ञाऽऽदिव्यवहारः, न हि विनिष्कारकाणाम् कार्यम्, अन्यथा चिर-वर्तमानायां तत्त्वप्रत्यक्षज्ञात्, अनन्तरस्य काणस्यैव सर्व्वमनन्तरं तत्कारणमासयेत् । अथैकाध्यात्मवायिज्ञानमनन्तरं तत्कारणं, न ज्ञानस्याऽऽसने भेदे समवायरूपस्यैव तद्विशेषात्मनि विद्वत्त्वाच्चैकार्यत्वं समवायी इत्यसिद्धम् वि-

नद्याच्च कारणात्कथमनन्तरं कार्यं, यथाऽऽसने कार्यं कारण-भावाविषयमनन्तरं कल्पेत । न हि तत्कारणं, नापि तत्त्वस्य कार्यं, तद्भावाच्च भावात् । न हि यद्भावेऽपि यद्भावेति तत्त्वस्य कार्यमितरकारणमिति, व्यवस्था । आतिसमज्ञात् । विनश्यद्वत्त्वं कारणमिति चेन्न । साऽपि विनश्यद्वत्त्वा यदि ततो भिन्ना, तर्हि तथा तद्विनिर्बन्धभावाद्यनुत्तरकारात् । विनश्यद्वत्त्वमिति कुतो व्यपदेशोऽतिप्रसङ्गादेव । उपकारि वा साऽपि यदि ततो व्यतिरिक्ताऽतिप्रसङ्गादनवस्था कारी । अत्रान्तरे के विनश्यद्वत्त्वे न तन् कृता स्यात्, नापि यद्यविनश्यद्वत्त्वमेव कारणमुत्पादयति प्रकृतेऽपि विनश्यद्वत्त्वाकल्पनेन । विनश्यद्वत्त्वेन तत्तां कुतान्वया तर्हि ततोऽप्यनन्तरं भूता विनश्यद्वत्त्वा कल्पनीया । तथा तद्विनिर्बन्धभावाच्च अनुत्तरकारात् । उपकारि वा तदवस्थाः प्रसङ्गादनवस्था वा । तथा चापरापरविनश्यद्वत्त्वस्याप्यनन्तेनोपक्षिणशक्तिव्याप्यकृतकार्योत्पादनमनवसरं प्रसङ्गम् । विनश्यद्वत्त्वायास्तत्र समवायात्तद्विनिश्यद्वत्त्वमित्यपि, वानमं, विहितोत्तरस्यात् । अथाऽभिन्ना, तर्हि विनश्यद्वत्त्वाकारणैकसमयसंगता, एवं च विनश्यद्वत्त्वकारणं कार्यं करोतीति, किंशयः । स्वार्थसकाल एव करोतीत्यर्थः । समायानस्तथा च कार्यकारणयोः सर्व्वतत्त्वानुत्तरावयवैककालत्वाच्च कार्यकारणभावः, तथाऽपि तद्भावाच्च सकलकार्यप्रवाहस्यैकक्षणवर्ति-त्वम् । अथ न भोगतत्त्वभागीरनुत्तरावयवैककालत्वाच्च न क्षणं क्षणिकत्वं-येनायं दोषः-किं तु पदमनन्तरं पदमनन्तरानाश्रयं तन्, ननु कालान्तरस्थानि तथा व्यवहारे कुतश्च महत्क्षणावधिस्थितं तत्र तं किं न कुर्वीत । अपि च-पुनर्वृत्तक्षणसत्ताः उत्तरोत्तरक्षणसत्तायां भेदाभ्युपगमे तद्वयं भोगतत्त्वसिद्धे क्षणिकत्वमायानम् । अत्रेदाभ्युपगमे पूर्व्वक्षणसत्तायामेवात्तत्क्षणसत्तायाः प्रवशादेकक्षणस्यावधिमेव, न पदगतगुण्यावधिः बुद्धेः परपक्षे संभवति, भेदतत्त्वभावाच्च । आ-नेकान्तसिद्धिः । पटलशुश्रूषणानन्तरं च निरन्तरव्यति-नाशनं ततः किञ्चिन्कार्यं सम्भवतीत्युक्तम् । न चैवं बुद्धिः क्षणिकत्ववादिनः क्वचिन्कालान्तरावध्यावस्थं सिद्धय-मिति, तद्विप्रवृत्त्याभावात् । तथाहि-पूर्व्वकालबुद्धेस्तदेवं विनाशा-श्रोत्तरकालेऽतिस्त्वमिति न तेन तथा सागत्यं कस्याच्चिन्नी-यत, अनिप्रसङ्गात् । उत्तरबुद्धेश्च पूर्व्वमसंभवाच्च पूर्व्वकालेन तत्तत्कार्यं प्रतीयते । उभयत्राऽऽसनेः सद्भावात्तत्त्वप्रतीतिरित्यपि नाशय, आकाशसत्त्वज्ञानप्रतीतिरित्यपि भा-वः । तस्याच्येतनत्वाभिन्ने त्वे, स्वयं चेतनस्य आत्मनः सत्येन स्वभावेन पूर्व्वरूपं प्रतिपद्यते न तेनोत्तरम्, न हि नीलस्य प्रह-लमेव पीतप्रणं, नयोरभेदप्रसङ्गात् । अथाप्येन स्वभावेन पूर्व्वमवच्छति, अत्यन्तोत्तरमिति मतिस्तत्त्वसत्येन कल्पसिद्धिः । स्वयं वाऽऽसनेन चेतनस्य किमन्यथा बुद्ध्या, । यस्याः क्ष-णिकत्वं सापत्नं । अथ स्वयं न चेतन आत्मा, अपि तु बुद्धिसंभवात् । चेतनत इत्यत्राप्यच्येतनस्वभावापरित्यगे नित्यताऽऽसनेनोप्यब्धिकल्पवर्गापरित्ये च, स्वभावतः तत्त्वसंभवात् । यापि तथाविधस्वभावाशिरोभावात् । तत्त्वसंभवे-ऽपि तत्त्वभावापरित्यगे 'ज्ञानसंभवात्तत्त्वमा चेतयते' इत्यपि विवक्ष्यते । अथ तत्त्वभावायिकारणत्वाच्च 'चेतय-तं, न स्वयं, चेत्तत्त्वभावापरित्यगादिति तर्हि येन स्वभा-वेन पूर्व्वज्ञानं प्रति समवायिकारणत्वाभावात् तदेव यद्युत्तरं प्र-ति, तथा चापि पूर्व्वमेव तत्कार्यं ज्ञानं सकलं भवेत्, न ह्यधिक

बुद्धि

बुद्धि

ने कारणे सति कार्यानुपस्थित्युक्तत्वात्त्याजकार्यान्वयमवगतम् ।
अथ पूर्वे सहकारिकायासाध्यत्वेन तत्कार्ये, किं पुनः स्वयमव-
स्येत्साक्षात्कारेण सहकारिकाः किञ्चित्कार्येऽपि यदि
तत्सतो भिन्नं कियते प्रतिबन्धाभिहित्वेन तस्या वा अभिन्नस्य
कारणेऽप्यात्मन एव करणमिति कार्यता । न कश्चिदभिन्नस्य
कारणे तदुत्तरिणः, ततः कश्चिदभिन्नमिति न कथं त्वेव तस्याः
कारणिकता (१ गाथा ४०) सम्म १ काण्ड ।

(१ गाथा ४०) बुद्धेरुत्तरत्वम्—

तथाहि-गुणो बुद्धिः, प्रतिविषयमानद्रव्य-कर्मभावे सति
सत्तासंबन्धिभावत्वात्, ये वाः प्रतिविषयमानद्रव्य-कर्मभावे सति
सत्तासंबन्धी स एव गुणः, यथा, कृपाऽऽदिः, तथा च बुद्धिः,
तस्माद् बुद्धिः । न च प्रतिविषयमानद्रव्य-कर्मत्वमसिद्धं बुद्धेः ।
नथाहि-बुद्धिर्द्रव्यं न भवति, एकद्रव्यत्ववत्, यदेकद्रव्यं
तत्तत् द्रव्यं न भवति, यथा कृपाऽऽदिः, तथा च बुद्धिः, त-
स्माच्च द्रव्यम् । न चापमसिद्धो हेतुः । तथाहि-एकद्रव्या बुद्धिः
सामान्य-विशेषवत्त्वे सत्ये केन्द्रप्रत्यक्षात्वात्, यथा सामान्य-
विशेषवत्त्वे सत्ये केन्द्रप्रत्यक्षं तत्तदेकद्रव्यं, यथा कृपाऽऽदिः,
तथा च बुद्धिः, सामान्यविशेषवत्त्वे न च 'एकद्रव्यप्रत्यक्षात्वात्'
इत्युच्यमाने आत्मना व्यभिचारः, तस्यैकेन्द्रियप्रत्यक्षत्वे वि-
यादात् । नापि यायुना, तत्रापि तत्प्रत्यक्षत्वस्य विवादाऽऽस्फो-
टत्वात्, तथापि कृपायाऽऽदिना व्यभिचारः, तत्तदुत्तरं
'सामान्यविशेषवत् सति' इति विशेषोपादानम् । न च कृप-
स्यानः कारणप्राप्तत्वाद् भौमिन्द्रियप्राप्तत्वात्, चक्षुरिन्द्रियस्येव 'च,
क्षुपा रूपं पश्यामि' इति एव प्रदर्शनेन, तत्र कारणत्वसिद्धिः, म-
नस्त्वात्मनोराष्ट्रप्रतिपक्षविवादाभावात्कारणत्वात् । अथैक-
द्रव्या बुद्धिः, सामान्यविशेषवत्त्वे अगुणवत्त्वे च सत्त्वानुप-
प्रत्यक्षात्, शब्दवत् । तथा, न कर्म बुद्धिः, संयोगविभागाका-
रणत्वात्, यदा संयोगविभागाकारणं तत्तत्कर्म न भवति,
यथा कृपाऽऽदिः, तथा च बुद्धिः तस्माच्च कर्म । तस्मात्सिद्धः
प्रतिविषयमानद्रव्य-कर्मभावो बुद्धेः । न च सत्तासंबन्धिप्रत्य-
क्षसिद्धेः बुद्धेः, तत्र 'सत्' इति प्रत्ययत्वादात् । न च सत्ता भिन्ना न
सिद्धा, तत्रैवप्रतिपादकप्रमाणसिद्धत्वात् । तथा हि-यस्मिन्
भिद्यमानेऽपि यत्र भिद्यते तत् ततोऽपान्तरं, यथा भिद्यमाने
वज्राऽऽदावभिद्यमानो हृद्, भिद्यमानं च बुद्ध्यादौ न भिद्यते
सत्ता, द्रव्याऽऽदौ सत्त्वं 'सत्सद्' इति प्रत्ययभिधानादु-
क्तम् । अन्यथा तद्गोलात् । सा च बुद्धिसंबद्धा, तत्तत्तत्र वि-
शिष्टप्रत्ययप्रतिनिधिः । तथाहि-पतो यत्र विष्टप्रत्ययः स तेन
संबद्धः, यथा दृष्टो देवदत्तेन, भवति च बुद्ध्यादौ सत्ता-
स्तत्प्रत्ययः तत्तत्तथा संबद्धोति । 'प्रतिविषयमानद्रव्य-कर्म-
त्ववत्' इत्युच्यमाने सामान्याऽऽदिना व्यभिचारः तत्तदुत्तरं
'सत्ता-संबन्धिप्रत्यक्ष' इति वचनम् । 'सत्ता-संबन्धिप्रत्यक्ष'
इत्युच्यमाने द्रव्य-कर्मव्याप्तयेऽपि, तत्तदुत्तरं 'प्रतिवि-
षयमानद्रव्य-कर्मभावे सति' इति विशेषं, तद्वै भवत्यतोऽ-
नुमानात् बुद्धेरुत्तरत्वसिद्धिः, (अस्मदप्युपलभ्यमानत्वं च बुद्धे-
स्तदेकाधिपत्येन तन्तन्तत्त्वज्ञानप्रत्यक्षात्वात्साक्षम् । (१ गाथा
४०) सम्म १ काण्ड । यदपि विष्णुवत्त्वमेवैतत्प्रमाणं
परं नुमानमुपयस्यते-यद्यदुत्तरसिद्धं-नसिद्धाऽऽदिभ्यो-
गित तत्त्वचेतनं, यथा रसाऽऽश्रयः तथा च बुद्धिरिति स्वभावे-
तुरिति । तत्राऽपि वक्तव्यम्-किमिदं स्वतन्त्रसाधकम्, आहो-
भित्त्वं प्रसङ्गात्प्रतिनिधिः । तत्र स्वतन्त्रसाधनेऽप्यतारासि-
द्धौ हेतुर्वतो यथाविद्युत्पथिमेवमपूर्वोत्पादक्षणां वाशित्वं

च निरन्तरावयनाऽऽत्मकं प्राप्तं यौद्धस्य न तथाविधं सां-
ख्यस्य, तयोराविर्भावनिरोधकत्वेन तेनाङ्गीकरणात्, यथा
च सांख्यस्य तौ प्रसिद्धौ न तथा यौद्धस्येति कथं तावन्तारा-
सिद्धता ? । न च शब्दमात्रसिद्धौ हेतुमिद्धः, वस्तुसिद्धौ व-
स्तुन एव सिद्धस्य हेतुत्वात् । तदुक्तम्—'तस्यैव व्यभि-
चाराऽऽदौ, शब्दस्य व्यभिचारिणि । द्वापवत्साधनं ज्ञं, वस्तु-
मो वस्तुसिद्धितः ॥ १ ॥' इति । अथ प्रसङ्गात्प्रतिनिधिः प-
तः तदा साधनविषयं बाधकप्रमाणप्रदर्शनादनेकान्तिकता,
नष्टात्र प्रतिबन्धोऽस्ति चेन्न तस्योत्पाद-भावाभ्यां न भवित-
व्यमिति । यदपि प्रकल्पितम्—'वस्तुविबुद्धिनिमित्तं, सौरस्य
यथा प्रवृत्तिरुद्भवः । पुण्यविमोक्षनिमित्तं, तथा प्रवृत्तिः प्र-
धानस्य ॥ १ ॥' (साङ्ख्यकारिका ४७) इति तदपि न सम्पद्य-
तः सौराप्रतिपक्षे न स्वात्मन्येव वस्तुविबुद्धिः चेत्तस्यापराधः प्र-
सक्तः, किं तर्हि ? काश्चित्केचन स्वहेतुभ्यः प्रतिनियतेभ्यः
समुत्पत्तिमासाद्यन्ति । तच्च लब्धाऽऽत्मनो बलसिद्धि-
निमित्ततामुपयातीत्यनेनमपि प्रसक्तं इति व्यपदिश्यते, न
स्वैवं प्रधानस्य काराचित्को प्रवृत्तिरुक्त्या, नित्यत्वात्साध्य-
त्वाभावाच्च । तथाहि-न तावत्काराचित्कारणसत्तिधानाय-
त्ता काराजिह्वी शक्तिरस्य युक्ता तदभावात् । नापि स्वा-
भाविकी सदा सञ्चिह्तिता, अधिकतन्त्राण्येन सर्वस्याभ्यु-
यनिःश्रेयसलक्षणस्य पुरुषार्थस्य गुणपुनरुत्पत्तिप्रसङ्गात् ।
न च बुद्धि-चेतनस्योरभेदेऽपि चेतनस्योऽऽत्मत्वमप्रतिपक्ष-
मेव, यतो नास्माभिः चेतन्ये आत्मव्यभिचारेण प्रतिविषय-
तः, किं तर्हि यस्तत्र नित्यत्वलक्षणं धर्मः स्वमारोपितः स एव
निषिध्यते, तस्मिन्नेव सत्तत्तदेवैकद्रव्यप्रसक्तं, तदुत्तरवत्त्वं
त्वात्तस्यानित्यत्वे चाप्येतेरसंभवात् । न हि बह्वः सदाऽऽस्तित्वे
तद्वै जनतेऽधनमाददति । तत्र नित्येकरूपं चेतन्यं युक्तिस-
ङ्गतम् । (३ गाथा) सम्म १ काण्ड । अवग्रहेहाकृते प्रति-
ज्ञानमेव दृष्टे, न । अथग्रहे बुद्धिरप्यधारणं भवति । न ।

अथो बुद्धिगुणाः । ते बानी—

सुस्पृहं पदिवृद्धं, सुग्रेहं गिरेहं य ईहं चाऽपि ।
ततो अग्रेहं वा, चारेहं कोरेहं वा सम्म ॥ ५६ ॥

विनययुक्तो गुरुमुखात् भोगुमिच्छति शुश्रूषते, पुनः कृ-
च्छति प्रतिपृच्छति—तदधीतं भुजं निःशङ्कतं करोतीत्य-
र्थः । तच्चाऽधीतं भुजमर्थतः शृणोति । श्रुत्वाऽवग्रहेण कृ-
च्छति, गृहीत्वा चेदया ईहेते पयोलोचयति-किमिदमर्थः ?
उतामर्थः ? । अशब्दः समुच्चार्यः । अपिशब्दात्पयोलोचय-
न् किञ्चित्स्वबुद्धाऽऽपुनरुत्तरेण । तत्तत्तदन्तरमरोहते च-ए-
वमेतद्यदादिर्गुरुमिरेवं निश्चिनोति । निश्चितं चाप्येतेन
तसि धारयति, करोति च सम्यक्तनुकानुष्ठानं, भुताऽऽज्ञान-
ज्ञानस्यापि तदावगृह्णायोपशमयुक्तिसाऽऽवर्जनाऽऽदिहेतु-
त्वेन भुजप्राप्त्युपायत्वादिति । अथवा-यदाज्ञापयति कार्य-
ज्ञातं गुरुस्तत् तत् सप्रगुणप्रदं मन्यमानः भोगुमिच्छति शु-
श्रूषति । पूर्वनिर्दिष्टस्य कार्यकरणकाले पुनः पृच्छति प्राति-
पृच्छति । इत्थं चाऽऽराधितस्य गुरोरग्निकं सूर्यं, तद्वै वा
सम्यक् शृणोति । भुजं चावग्रहेण सम्यग्बुद्धीतीत्यादि
तथैव, वाचकरोति च गुरुमग्नितं संश्रयामि । एवं गुणा-
रचनविषयत्वेनाप्यपि गुणा व्याख्यायते, भुतावाप्तौ

सुलोपायस्याम् सुवर्णप्रभवाः । इति निर्मुक्तिगाथाऽर्थः ।
सुस्वसं इति सावं, सुशुभिकं सविश्रामं गुरुहृदाभा ।
पडिपुच्छं तं गम्येयं, पुष्पां वि निस्संकिं कृच्छं । ४५२
शुद्धं तदर्थमधीयं, गदहृदाऽव्यापशा तस्मै ।
सम्पं कुच्छं सुपाऽऽणं, अर्थं पि तत्रो सुयं लहं । ४५३

द्वितीयं व्याख्यानमाह—

सुस्वसं वा जं जं, गुरवो जंपति पुत्रभोग्यो य ।
कुच्छं पडिपुच्छं, सुपां सुयं तदर्थं वा । ४५४
तिष्ठोऽपि व्याख्यातायो एव, नवरं द्वितीययाथायां शृणो-
ति तदर्थं भूतायम् । एवं च स्वतोऽप्येव अर्थाय भूतं त-
त्कृत्य भूतस्य ग्रहणेहाप्यधारणाः सम्पन्नोतीत्यत्र संभ-
व्येन । तथा (सुपाऽऽणं) तिष्ठो भूताऽभूताऽऽणं तत्सं स
सम्पन्नोतीत्यव्यापशाऽत्रापि संभव्यते । एवं च कुष्पांऽप्यव-
पि भूतं लभत इति तृतीययाथायाम्— सुस्वसं पडिपु-
च्छं सुपां ति । एतावान् निर्मुक्तिगाथाऽवयवो व्याख्यातः ।
गूढातीत्यादयः प्राकथितः स्वयमेव दृष्टव्य इति । ४५६ ।
विशं । ४० । नं । बुद्धयतेऽनेयंति बुद्धिः । अश्रुतनिश्रुतम-
तिज्ञानं, स्वां ।

चतुर्विधा बुद्धी पठता । तं जहा-उपपद्या, वेदाद्या,
कर्मिया, पारियाभिया ।

उत्पत्तिरेव प्रयोजनं यस्याः सा औपत्तिकी, न तु लोपो-
पशकारणमस्याः । तस्यं, किं तु स ह्यवन्तरङ्गत्वात् त्वे-
व बुद्धिसाधारण इति न विषयेत । न चाप्यच्छास्त्रकर्मोभ्या-
साऽऽदिकमपेक्षत इति । अपि च बुद्ध्युत्पादापूर्वं स्वयम-
होऽप्यतश्चाधुना मनसाभ्यवनालोचनस्तस्मिन्निष्ठे लोके यथा-
वस्थितोऽयं गृह्यते यथा सा लोकतयाविक्रयैकान्तिकफल-
वती बुद्धिरित्येति कीर्ति । यदाह— "पुत्रवर्माद्विदुमसुपम-वेदय
तत्कथयामि सुखमद्विषया । अववाहयफलजोऽयं बुद्धी उपपत्ति-
यायाम् । १ । " इति । नटपुत्ररोहकाऽऽदीनामिवेति । (अत्र
विशेषः 'उपपत्तिः' शब्दे द्वितीयमागं २२४ पृष्ठ गतः) । तथा
चित्तयोऽनुद्वेगभूताः स कारणमस्यास्तत्प्रधाना वैमयिकी । अपि च—
"कायवर्तनस्तरुण-मर्था धर्मोऽप्यतश्चायाम् । गृहो-
तत्तन्त्राद्यंसार-लोकद्वयफलवती वैयम् । २ । " इति । यदाह—
"परस्मिन्तरुणसमस्या, त्वयमसुतरुणमद्विषयाया । उभयो
लोकफलवती, विषयसमुत्पादा हृदयं बुद्धी । १ । " इति । नै-
मित्तिकसिद्धपुत्रश्रियाऽऽदीनामिवेति । (अत्र विस्तारम्
'वेदाद्या' शब्दे वर्धयामि ।) । ज्ञानाचार्यकं कर्म, साऽऽचार्यकं
शिर्यं, कादाचित्कं वा कर्म, नित्यव्यापारस्तु शिर्यामि-
ति कर्मणो ज्ञाता कर्मजम् अपि च—कर्मोभिनियेशोपलब्ध-
कर्मपरमार्थो कर्मोभ्यासविचारमयां वित्तीली प्रशंसा फ-
लवती चेति । यदाह— "उबज्जोमाद्वुत्पारा, कर्मपरसंगप-
रिपोलनविशाला । साहृकारफलवती, कर्मसमुत्पादा हृदयं
बुद्धी । १ । " इति । वैययककर्मकाऽऽदीनामिवेति परिया-
मस्तु दीर्घकातः पृथोपाधोयत्तयाऽऽदित्रय आगमधर्मः
रु प्रयोजनमस्यास्तत्प्रधाना चेति पारियाभिकी । अपि च—अ-
नुमानकारणमाहृष्टाग्नीः स्यात्प्रसाधिका, व्योविपाके च
पुष्टीभूताऽऽनुदमयोऽकला चेति । यदाह— "अनुमानाद्विद्व-
द्विषयः । १ । " इति ।

तसाद्विषयऽवयवविषयपरिचामा । द्वियमिस्तेसकलवर्गः, बुद्धी
परियाभिया नाम । १ । " इति । अमयकुमारऽऽदीनामिवेति
स्वां ४ डां ४ डां । नं । कर्म । आऽक । ४ डां ।
सां । आं ४ डां । ४ डां । (अत्र विस्तारः 'परियाभिया'
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६६ पृष्ठ गतः) । परमातिशयो, तिष्ठो
हि बुद्धयः परमातिशयोऽप्यवयवे प्रतिपाद्यन्ते । तद्यथा—
कोष्ठबुद्धिः, पराभूतसारिकीबुद्धिः, कोष्ठबुद्धिः । नं । परका-
कप्रवर्थायां बुद्धी, उच्छं २ डां । रुक्मिवर्धपरपथं महापो-
च्छरीकद्वयवशात् । स्वां २ डां ३ डां । ३ डां । बुद्धिसा-
स्वकारणत्वात् । अद्विषायाम्, यदाह— "वाहस्त्रिकलकुलसा,
पंडियपुरिसा यं पंडिया वेत्र । सव्यकल्लापरवरं जोधम्मकला
न यासति । १ । " धर्मोऽद्विषेव । प्रश्नं १ संभं हार ।
बुद्धिद्विष-बुद्धीन्द्रिय-नं । स्पष्टरसनात्राक्षय्युऽभोगल-
शेषु ज्ञानेन्द्रियेषु, सुप्रं १ डां १ डां । १ डां । १ डां ।
बुद्धिकृद-बुद्धिकृद-नं । रुक्मिवर्धपरपथं महापुच्छरी-
कद्वयसुसुक्ते, जं ४ वसं ।

बुद्धिमुत्त-बुद्धिमुत्त-प्रभं, पं-व ४ डां ।

बुद्धिपरिसा-बुद्धिपरि-स्त्री । बुद्धिमत्पुरुषमस्मिन्विनस्य रा-
हः परवाद्विषयपरिज्ञापं पण्डितं, वृं १ डां १ डां । प्रभं ।
बुद्धिर्वाह्य-बुद्धिर्वाहित-त्रिं । नन्वावृत्तीं " जितो गाहण"
गाथाविचारे बुद्धिर्वाह्यं सर्वस्वोकाः स्वयंबुद्धिसिद्धाः, ते-
भ्योऽपि प्रत्येकबुद्धिसिद्धाः स्मर्ययगुणाः, तेभ्योऽपि बुद्धि-
र्वाहितसिद्धाः स्मर्ययगुणाः, तत्कथम् । यतो बुद्धिर्वाहि-
तानां केवलभाज्यत्वात् । न च व्याख्यानस्य दशवर्षकालकव्याप-
शो निषेधशब्दानां, इति प्रश्नः उत्तरम्—वाङ्मयं न तांथक्यं,
सामान्यसाध्यव्योक्त्यन्ते, तत्र नांथक्यं । ननु पदेन विचार
एव नास्ति, सामान्यसाध्यानां तु यथार्थं केवलभाज्यानां पर-
स्तादुपदेशनिषेधः, तथाऽपि धार्मिकमिथानां कारणे के-
लानां च परस्तादुपदेशः संभवत्यपीति न काऽप्यनुपपत्ति-
रिति । २४४ प्रं । सेनं ३ डां । ३ डां ।

बुद्धिमत-बुद्धिमत्-त्रिं । धर्मित, पञ्चां १ विषं । औप-
त्तिकयाविचरति विषयबुद्धिपुत्रं, सुप्रं २ डां ६ डां । ६ डां ।
द्विषेवैकविकले, दशं १ तय । परिहृतं, पञ्चां ३ विषं ।
बुद्धि-बुद्धि-पुं । परस्व बुद्धिं सात्युपजावतीति बुद्धिः ।
परवृत्त्युपजातिमि स्वयमहेतुसं पंडियमाहृष्ट, बुद्धिमत्स
दुरप्येता । मुदं पादय अहम्, वादो वासुविषयानां । १ । १ डां
१ डां । १ डां । १ डां । १ डां । १ डां । १ डां । १ डां । १ डां ।
बुद्धिबुद्धं बुद्धिबुद्धं-नं । बांधो बुद्धिरवगम इत्यर्थः ।
बुद्धि वर्षयतीति बुद्धिबुद्धं । बुद्धजनकं, पं-वृं १ डां । १ डां ।
बुद्धिविषय-बुद्धिविनीत-त्रिं । बुद्धिबुद्धिपुत्रोपेति विनीतः, यत्
३ डां । (अत्र विस्तारः 'आचार्य' शब्दे द्वितीयमागं ३२१
पृष्ठ गतः)

बुद्धिविषय-बुद्धिविज्ञान-नं । मानविशेषभूतोपैत्तिकया-
दिषुऽद्वयपरिचये, मं १ डां ४ डां । ४ डां ।

बुद्धिसामर-बुद्धिसामर-नं । अमयवैवर्धपरिगुणे, "तस्याभा-
यंजिह्वस्वरसं सर्वव्यादिप्रतिष्ठादितः, तद्व्यवधारोप बुद्धि-
सामर इति कथावत्त्वं स्वर्गसुखं । कर्तव्यभूतिबुद्धं

गुणवत्तयः शम्भाऽऽसिद्धस्यः, श्रीसंविद्यविहारिणः श्रुत-
निष्कामिन्नुत्तमस्ये ॥ १ ॥ " हा० २ भू० २ वगै १ अ० ।
पञ्चा० । स्था० ।

बुद्धिसिद्ध-बुद्धिसिद्ध-पुं० । परिनिष्ठितचतुर्विधबुद्धी सिद्ध-
भेदे, प्रा० म० ।

विपुला विमला सुहृमा, अस्स मई ओ वज्रविहाय वा ।
बुद्धीय संपन्ना, स बुद्धिसिद्धो इमा सा य ॥

विपुला विस्तारवती, एकपदेनानेकपदानुसरिणीति भावः ।
विमला संशयविपर्ययानध्यवसायमलरहिता, सुहृमा अत्य-
न्तदूरवर्षोपसृष्टव्यवहितार्थपरिच्छिन्नसमर्था यस्य मतिः स
बुद्धिसिद्धः । यदि वा-यस्तुतुर्विधया श्रौत्यसिक्त्यादिभेदभिन्न-
या बुद्धया सम्पन्नः स बुद्धिसिद्धः । सा च चतुर्विधा बुद्धिः ।
प्रा० म० १ अ० । (श्रौत्यसिक्त्यादिबुद्धिविचारः स्व-
स्वस्थानि द्रष्टव्यः)

बुद्धोपायः (गु)-बुद्धोपायतिन्-पुं० । आचार्यस्योपायत-
कारिणि, वत्त० १ अ० । (अत्र युगाग्रधानाऽऽचार्यकुशिप्यो
दाहरणम्-विणयं शब्दे वक्ष्यते)

गुण्य-वैशी-बुन्दे, वे० ना० ६ वगै ६४ गाथा ।

गुण्य-बुद्ध-पुं० । पानीयप्रसोक्तं, उत्त० १६ अ० । तां-
यशलाकायाम्, यत्नं वषे निपतति पानीयमध्ये बुद्धबुद्धास्तो-
यशलाका कपा उल्लिखति तांस्त्वयं च । नि० चू० १६ उ० ।
विशं० । च० प्र० । भाव० ।

गुणाग-गुणाग-त्रि० । व्यङ्ग्यवाचि, "गम्भाइ मिज्जंति गुयाऽगु-
याणा, खरा परे पंचसिहा कुमारा । (१०) " सूत्र० १ भू० ७ अ० ।

गुलेबुआ-वैशी-बुपुत्रुदे, वे० ना० ६ वगै ६४ गाथा ।
गुम-बुप-न० । यथाऽऽदीनां तुषं, स्था० ८ डा० ।

गुह-बुप-पुं० । विशिष्टविवेकसम्पन्ने, यो० १ विव० । विजुषि,
पञ्चा० ४ विव० । जानाने, सूत्र० १ भू० १ अ० २ उ० । अवग-
ततये, अष्ट० २६ अष्ट० । एकचत्वारिंशत्सहस्रं, स्था० ।

दो बुहा । स्था० २ डा० ३ उ० । सू० म० ।

चन्द्रपुत्र उजोतिष्कर्मन्, प्रज्ञा० २ पद । स्था० । बुधन्वकार्य-
युक्ते, स्था० । " पटकः पाठकश्चैव, ये चाभ्यो कार्यतत्परः ।
सर्वे व्यवसिनो राजन् । यः क्रियावान् स पण्डितः ॥ १ ॥ "
स्था० ४ डा० ४ उ० " सुगा यथा स्युमयस्य भीमाः, उद्विग्न-
वासो न लभन्ति निद्राम् । एवं बुधा ज्ञानविशेषपुत्राः, संसा-
रभ्यंता न लभन्ति निद्राम् ॥ १ ॥ " भा० चू० ३ अ० । पण्डिते,
" चउरा निउला कुसला, छेप्पा विउसा बुहा य पण्डा । "
पाइ० ना० ६० गाथा ।

गुहजल-बुधजन-पुं० । समयजलोके, पञ्चा० १६ विव० ।

गुहफर-गुहपति-पुं० । " परस्परयोः फः " ॥ ८ । २ । ५३ ॥ इ-
ति रूपस्य फः । सूत्रगुरी, प्रा० २ पाद ।

गुहरूप-बुधरूप-पुं० । बुधते यथाऽभिस्थितं वस्तुतत्त्वं सारत-
रविचर्यावभाविचारणया इति बुधः प्रकृतो बुधो बुधरूपः ।
त्रैसर्गिकाऽऽभिधमिकापरस्परसंगर्शविशुद्धिकृतज्ञानया-
सिन्धिप्राणानि, स्था० २ डा० १ उ० ।

गुहदियय-बुद्धद्वय-पुं० । बुद्धे द्वयं मनो यस्य स बुद्धद्वय-
यः । विवेकमनस्के, कार्येष्वमूढवक्ष्ये, स्था० ४ डा० ४ उ० ।
गुहकला-बुधक-स्त्री० । क्षुध, स्था० १० डा० ।

गुह-गुह-पुं० । वनस्पतिविशेषे, हा० १ भू० १ अ० । प्रा० म० ।
जी० । कल्प० । औ० । रा० । सू० प्र० । जं० । नि० म० । वनस्प-
तिविशेषावयवविशेषे, म० २ श० ५ उ० ।

गुहालिवा-गुहालिवा-स्त्री० । गुहाभूतानां श्रुतिवशांश्च वि-
रूपाणां नासिकायाम्, म० २ श० ५ उ० ।

वे-गु-चा० । कथने, "स्वराणां स्वराः" ॥ ८ । ४ । २३८ ॥ इति
उच्चारणानि एकारः । वेमि । ब्रवीमि । प्रा० ४ पाद । सर्वज्ञाप-
देशेनाहमिदं सर्वं पूर्वोक्तं प्रतिपादयामि । प्रज्ञ० २ संव० द्वार ।
द्वि-वि० । " द्वेः दो वे " ॥ ८ । ३ । ११६ ॥ इति द्विशब्दस्य
तृतीयाऽऽदौ 'वे' इत्यादेशः । द्विवचस्यभावे, " दोर्वे वेर्वि क-
वं । " प्रा० ३ पाद ।

वेङ्कट-वैताळ-पुं० । भरताऽऽविशेषस्य द्वे अर्जे करोतीति वै-
ताळः । पृथेग्रऽऽदित्वात् कारसिद्धिः । भरताऽऽविशेषविभा-
गकारिणि पर्वते, जं० ।

अथ वैताळनाम्नो निरुक्तं पृच्छति—

से केण्टेण भंते । एवं बुबद्ध-वेङ्कट पव्वए, वेङ्कट पव्वए ।
गोयमा । वेङ्कटं यं पव्वए भरहं वासं दुहा विभ-
यमाये विभयमाये चिट्टइ । तं जहा-दाहिणकुमारहं च,
उत्तरकुमारहं च । वेङ्कटगिरिकुमारो अ इय देवे महि-
ट्टीए ० जाव पल्लिओवमहिदुंए परिचसइ । से तेण्टेण गो-
यमा । एवं बुबद्ध-वेङ्कट पव्वए, वेङ्कट पव्वए । अदु-
सरं च यं गोयमा । वेङ्कटस्य पव्वयस्स सासए
यामधेजे पयसे । जं य कपाइ य आसि, य
कपाइ य अत्थि, य कपाइ य भविससइ, भुवि च भ-
वइ अ भविससइ अ धुवे णिअए सासए अक्खए अक्ख-
ए अवट्टिए णिअ ।

(से केण्टेणमित्यादि) अत्र प्रश्नस्यं प्राग्वत्, उत्तरश्च
वे तु वैताळः पर्वतः, यामिति प्राग्वत्, भारतं वर्षं भरत-
क्षेत्रं द्विधा विभज्यत द्विधा विभज्यत तिष्ठति । तद्यथा-उत्ति-
मादभरतं च, उत्तरादभरतं च । तेन भरतक्षेत्रस्य द्वे अर्जे
करोतीति वैताळः, पृथेग्रऽऽदित्वात् कारसिद्धिः । अथ प्रका-
रान्तरेण नामान्वयेमाह-अथवा-वैताळगिरिकुमारोऽत्र वे-
दो महर्दिको, यावत्करणात् " महज्जुइ " इत्यादिपदसंग्रहः
पल्लोपमस्थितिकः परिवसति । तेन वैताळः इति ना-
मान्वयो विजयशब्दश्च ज्ञेयः, सहस्रनामकस्वामिकत्वात् ।
" अनुत्तरं च यं " इत्यादि प्राग्वत् । जं० ५ वल्ल० । (अयं
सव्याख्या " भरह " शब्दे दर्शयत्यनेन) भरतैवतयाः क-
च्छाऽऽदिषु च प्रत्येकमेकैकः । स्था० ६ डा० ३ उ० ।

जं वु । सुकच्छे दीहवेण्ठे नव कूहा पण्णा । तं ज-
हा- "सिद्धे सुकच्छं खंडग, माणी वेङ्कट पुत्र तिमिसुहा ।
सुकच्छे वेसपणं य, सुकच्छकूहा नापां ॥ १ ॥ "
एवं ० जाव पुक्खलावहिम दीहवेण्ठे, एवं वच्छे दीहवेण-
ठु एवं ० जाव पंगलावहिम दीहवेण्ठे ॥ जं वु । विज्जुप्पये

बन्धुनरपञ्च नव कूडा पञ्चता । तं जहा—“सिद्धे य वि-
ज्जुनामे, देवकुरा पम्हकण्णसंवरत्था । सीओदाए स-
ज्जले, हरिकुंटे चव बोद्धव्वे ॥१॥” जंबू ! पम्हे दीहवे-
अन्ने नव कूडा पञ्चता । तं जहा—“सिद्धे पम्हे खंदग मागी
बन्धुए” एवं चेतो जाव ससिलावइम्पि दीहवेअन्ने, एवं
वप्पे दीहवेअन्ने एवं जाव गंधिलावइम्पि दीहवेअन्ने नव
कूडा पञ्चता । तं जहा—“सिद्धे गंधिल खंदग, मागी वेयन्तु
पुत्त तिमिसगुहा । गंधिलावइ वेसपय्णे, कूडाणं होति नामाई
॥ १ ॥” एवं सव्वेसु दीहवेअन्नेसु दो कूडा सरिसना-
मगा, ससा ते चव । जंबू ! मंदरउत्तरं नीलवने वासहरप-
व्वए नव कूडा पञ्चता । तं जहा—“सिद्धे नीलवणे विदेहे,
सीया किन्ती य नारिकंता य । अव्वविदेहे रम्पग-कूडे उ-
बदंसणे चव ॥१॥” स्या० ६ टा० । सव्वे वि दीहवेअन्ने-
पञ्चया पण्यसिं गोमया । उज्जु उज्जत्तेण पञ्चता । स० २५
सम० । सव्वे वि णं वट्टवेयन्तुपञ्चया उज्जु उज्जत्तेण
पञ्चता । स० १००० सम० । दर्श० । अत्र० ।

बेम्भुलकूड-वैताज्यकूट-न० । वैताज्यगिरिनाथदेवनिवासार्ध-
ताज्यकूटम् । स्या० ३ टा० १ उ० । सर्वेषां वैताज्यानां
स्वनामक्याते कूटे, स्या० ६ टा० ।

बेदिय-ह्रीन्द्रिय-पुं० । जीवभेदः उक्त० ।

तल तावद् ह्रीन्द्रियकस्यनां प्रतिपिपादयिषुराह—

बेदिया उ जे जीवा, दुविहा ते पकेजिया ।

पज्जचयमपज्जवा, तमिं भये सुणेह मे ॥ १२६ ॥

किमिणा सोमंगला चव, अलया माइवाहया ।

वासोडुहा य मिणीया, मन्वा मंखणगा तहा ॥ १२७ ॥

पल्लावाणुल्लया चव, तहेव य वराडगा ।

जलगा जालगा चव, बंदया य तहेव य ॥ १२८ ॥

इति बेदिया एए, गेगहा एवमायअं ।

लोएगदेते ते सव्वे, न सव्वरथ वियाडिया ॥ १२९ ॥

सेतई पण्य उण्णईया, अपज्जवसियावि य ।

ठिई पट्टच सईया, सपज्जवसियावि य ॥ १३० ॥

वासई वारसेव उ, उकोमेष वियाडिया ।

बेदियआउठिई, अंतोमुहुत्तं जहअयं ॥ १३१ ॥

संखिज्जकालमुकोसा, अंतोमुहुत्तं जहअयं ।

बेदियकायठिई, तं कायं तु अम्वुचअं ॥ १३२ ॥

अयंतकालमुकोसं, अंतोमुहुत्तं जहअयं ।

बेदियजीवाणं, अंतरेयं वियाडियं ॥ १३३ ॥

एएसि वज्जओ चव, गंधओ रसकासओ ।

संठायादेसथां वावि, विहाणाई सहस्मअो ॥ १३४ ॥

(बेदिया इत्यादि) सूत्रनवकम् । इदमपि प्रायस्तथैव, न-
वरं ह्रीन्द्रियाभिलाषः कलंभ्यः, तथा—कमयः अशुच्यादिस-

म्भवाः अलसाः प्रतीताः मादुवाहकाः ये काष्ठशकलानि
समोमयाग्रतया सम्प्रभन्ति, वास्याकारमुत्था वानोमुत्था—
“सिन्धिय सि” प्राकृतस्यात् शुक्रयः शकलाः प्रतीताः श-
कलनकाः नदाकृतय एवास्त्यन्तलघवा जीवाः वराटकाः क-
पटकाः जलोक्तयः दुष्टरक्षाकरिण्यः बन्दनका अन्नाः, शे-
वास्तु यथासम्प्रदायं वाच्याः, वर्षाणि ह्यादेशेव स्थिति
सूत्रनवकायैः । उक्त० ३६ अ० ।

बेद-देशी—नाभि, दे० ना० ६ वर्ग ६६ माथा ।

बेडा-देशी—श्मश्रुणि, दे० ना० ६ वर्ग ६६ माथा ।

बेयडुगिरिणाह-वैताज्यगिरिनाथ-पुं० । वैताज्यपर्वतदेवे, स्या०
६ टा० ।

बेली-देशी-स्थूणायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ६६ माथा । “पूजा

विश्रली बेली” पाठ० ना० १४३ माथा ।

बेल्लग-बलीवर्द-पुं० । वृषभे, “साकुणो डिया, तथेगे बेल्लगो
तस्म कुंभमारस्स” । आ० म० १ अ० ।

बेइ-बेध-पुं० । बधनें बेधः । वि० ० । कुन्ताऽऽदिना श्लेषण भेदने,
स० ११ अ० । कीलिकाऽऽदिभिनोर्गिकाऽऽदिबेधने, आ० व०
४ अ० । रन्ध्रेणादने, धर्मानुबधे, बधेवेधे घृतविशये, सूत्र०
१ ध्रु० ६ अ० ।

बेइय-बेधातीत-न० । बेधो धर्मानुबेषस्तस्यादनीनम् । अ-
धर्मप्रधानः, “बेइयं च णो वए” । “बेधो-धर्मानुबेषः,
तस्यादनीनमधर्मप्रधानं वचो नो वदेत्” । यदि वा-बेध इति
बधेवेधो घृतविशये, नहने वचनमाप नो वदेतास्तां ता-
यत्काहमिति । सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।

बेहिय-द्वैधिक-न० । पेशसंपादनेन द्वैधीभावकरणयोग्ये, इ-
श० ७ अ० । आवा० ।

हृथादिक-वि० । ह्रास्यागहोभ्यां जाने, उ० ० २ पाठ० ।

बौद-देशी-चूचुक, दे० ना० ६ वर्ग ६६ माथा ।

बौद-देशी-मुक्षमित्यर्थे, दे० ना० ६ वर्ग ६६ माथा ।

बौदि-बौन्दि-स्त्री० । शरीर, श्री० । स्या० । तं० । बौन्दि, त-
नुः शरीरमिति पर्यायः । अत्र० । प्रश्न० । ज्ञा० । म० । आ०
म० । अव्यक्तावयवशरीरं, म० १ श० ६ उ० । एज्जा० । प्रश्न० ।
कायं, आ० व० २ अ० ।

बौदिचिय-बौन्दिचित-पुं० । अव्यक्तावयव शरीरं बौन्दिः,
तथा चित्तः पुद्गला ये ते तथा । म० १ श० ६ उ० । अ-
व्यक्तावयवशरीररूपतया चित्तपु, म० १ श० ८ उ० ।

बौदिधर-बौन्दिधर-पुं० । प्रधानसुव्यक्तावयवशरीरं पिते, अं०
प्र० २० पाठ० ।

बौदी-देशी—ऊर-मुष्ण-तनुषु, दे० ना० ६ वर्ग ६६ माथा ।

बोकड-देशी—छागे, दे० ना० ६ वर्ग ६६ माथा ।

बोकम-बोकम-पुं० । अनभिदेशभेदे, तय जाने स्लेखभेदे च ।
सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० । प्रश्न० । प्रज्ञा० ।

बोकमालिय-बोकमालिक-पुं० । तनुयाय, आ० व० २ ध्रु० १
चू० १ अ० २ उ० ।

बोगिल्ल-देशी-भूपिताऽऽटोपयोः, दे० ना० ६ वर्ग ६६ माथा ।

विश्रलः "कसलं सवलं सारं, किस्मिरं चितं च बोगिलं ।"
पा०-ना० ६४ गाथा ।

बोह-देशी-आमिके, नकणे, हत्यये । दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

बोहवेर-ना० "अल्लुलुं बोहवेरं च ।" पा०-ना० २४० गाथा ।

बोहिय-बोहिक-पुं । बीरमेलात् पदसतेषु वेषेषु गतेषु रथ-
वीरपुंरे समुपगते, निहते, विभे० ।

बोहिकनिहवानामिहसुराह—

छवांससयाई ननु-तराई तड्या भिदिं गयस्म बीरस्स ।

नो बोहियाख दिहो, रहवीरपुंरे समुपगणा ॥ २६५० ॥

सुबोधार्था ॥ २४२० ॥

अथ बोहिकोपलेखे संप्रदग्गाभाह्वयमाह—

रहवीरपुंरे नगरं, दीवगमुज्जाणपुजकएहं य ।

मिषभूदस्सुविहमिं, बुद्ध्या धेयाख कइया य ॥ २४५१ ॥

बोहियकोहवीरा, पोरयलिंगस्स होइ उपवी ।

कोहियकोहवीरा, परंपाकासमुपका ॥ २४५२ ॥

एतद्भावाधः पदानकस्यः । तच्चदम्-रथवीरपुंरे नाम नगर-
म्, तत्सहस्रह्रद्वीपकाभिधानमुपानम्, तत्र चाऽऽप्येकृष्णनामा-
नः सुरयः समागतः, तस्मिन् नगरे महत्समल्लः शिवभूतिनां

म गजवंशकः समस्ति, स च राजप्रमादात् विलासार्थं कु-
र्वन् नगरमर्थं पर्यटति, राज्ञश्च प्रहरेषु ऽतिरक्तेन गृहमाग-
च्छति, तत एतदीयभार्या तन्मानरं प्रणति—

"निर्वेदिताऽहं रत्नपुत्रेण, न खल्वेव रात्रौ येलार्थं कदाचिद्व्यामच्छति, तत
उत्तमगणकेण बुभुक्षया च बाध्यमाना प्रत्यहं निष्ठामि । तत-

स्त्वया प्रोक्तम्-वसतः । पर्यटतः, तर्हि त्वमप्यत्र स्वेच्छति, स्वप-
त्रेयाहं जागरिष्यामि । ततः कृतं यथा तथैव । इतरस्यास्तु

जाग्रत्या राजप्रहरेषु ऽतिक्रान्तिं समागम्य शिवभूतिना प्रो-
क्तम्—

"हामुज्जाटयत ।" ततः प्रकृपितया मात्रा प्रो-
क्तम्—

"तुन्याविष !" यैतस्यां वलायां द्वारणमुज्जाटयति
अथति । तत्र गच्छ, न नरेवं तव पृष्ठलग्नः कोऽप्यत्र मरि-

ष्यति । ततः बोपाऽऽहङ्काराभ्यां प्रत्येयाणोऽसौ निर्गतः ।
पर्यटना बोजाटितद्वारः साधूग्राभयो ह्यः, तत्र च साध-

वः कालप्रद्वयं कुर्वन्ति । तेषां च पार्श्वे तन वन्दिता व-
सं याकितम् । तेषां राजपक्षमः, मात्राऽऽदिभिर्गुरुकलिन-

श्च इति न इत्तम् । ततः खलमल्लकाइ दीक्षा गृहीत्वा
स्वयमव लोचः कृतः । साधुभिर्लिङ्गं समर्पितम् । विहृता-

श्च सर्वेऽप्यमग्र । कालान्तरेण पुनरपि च तत्राऽऽगतः ।
ततो राज्ञा शिवभूतबद्धमुखं कम्बलरत्नं दत्तम् । तत आ-

चार्यैः शिवभूतिकरुणः किमेतन् तव साधूनां मार्गाऽऽदि-
वनेकानर्थेऽनुना गृहीतेन । ततस्तेन गृध्रप्रातःप्रासेनाऽपि

सहोप्य मृक्षया तद् विष्टुतम् । मोचरचर्याभिश्चाऽऽगतः
प्रत्यहं तदस्मि संभालयति, न तु कचिदपि स्वापारयति ।

ततः गृध्रभिर्मूर्च्छितोऽयमग्र इति ज्ञायाऽप्यत्र द्विने तमनापु-
च्छयेव बहिर्गतस्य परीक्षे तत् कम्बलरत्नं पाटयित्वा साधू-

नां पादप्रोक्षणं कति कृतानि । ततो ज्ञातव्यनिकरः कपायि-
तोऽसौ निष्ठति । अग्रया च सुर्या जिनकल्पिकात् वशीय-

न्ति । तद्यथा (निशोपनिषुक्रितीतीये)—

"जिष्णुकल्पिया य बुविहा, पाण्णपाया पडिगहचरा य ।

पाउरवमपाउरव, हक्कजा ते भवे बुविहा ॥ १ ॥

दुग तिग चउड पण्यं, नव दम एकारमेव वारम्यं ।

एए अहु विगया, जिणुक्के होति उवदिस्स ॥ २ ॥

इह केषाञ्जिनकरानां, रजोहरणं सुखवर्त्तिका । चान्तिं हि-

विष उपधिः, अग्र्यां तु करेण सह त्रिविधः, कल्पद्रवेन तु
सह चतुर्विधः, कल्पत्रयेण सह पञ्चविधः । केषाञ्जितुं मुख-

वर्त्तिका, रजोहरणं च । तथा- (बु० ३ उ०) "पत्तं पलायथा, पायट्ट-
वणं च पायकसंरिया । पटलार्थं रयसाणं, वगोच्छथा पाय-

निजोगो ॥ १ ॥" इति सत्तावधः पात्रनिर्गम इति । एवं
च नवविधः । कल्पेन तु सह दशविधः । कल्पद्रवेन सहैका-

दशविधः । कल्पत्रयेण तु समं द्वादशविध उपधिः केषाञ्जि-
नकरलिपिकानामिति । तस्मिन् क्षुत्वा शिवभूतिना प्रोक्तम्—

यद्येवं तर्हि किमिदानीमेषिक औपग्रहिकक्षेत्रावातुपधिः
परिगृह्यते ? स एव जिनकरः किं न कियते ? ततो

गृध्रभिरुक्तम्-जन्मवामिनि व्यवच्छिन्नोऽसौ, संहननाऽऽ-
भावात्, स्वातं न शक्यते एव कर्तुम् । ततः शिवभूतिना

प्रोक्तम्-मयि जीवति स किं व्यवच्छिद्यते ? , नवहमेव तं
करोमि, परलोकाधिना स एव निष्परिग्रहो जिनकरः ।

कर्तव्यः, किं पुनरेतन् कथाय-मगमृच्छोऽऽदिदोषविधिना प-
रिग्रहानर्थेन । अत एव क्षुते निष्परिग्रहस्वमुक्तं, अचल-

काश्च जितेन्द्राः, अतोऽवेल्लेव सुन्दरेन । ततो गृध्रा
प्रोक्तम्-इत्तं यद्येवम्, तर्हि देहेऽपि कथाय-मगमृच्छोऽऽ-

द्वयो द्वाषाः कस्यापि संभवन्ति, इति स्तोऽपि प्रतप्रहणात्पन्-
रमेव त्यक्तव्यः प्राप्नोति । यच्च क्षुते निष्परिग्रहस्वमुक्तं

तदपि धर्मोपकरणेष्वपि मृच्छां न कर्तव्या, मृच्छोऽभाव-
एव निष्परिग्रहस्वमवययम्, न पुनः सर्वथा धर्मोपकर-

स्यापि स्थितिः । इतिन्द्रा क्षपि न सर्वथैव अनेकाः,
"सर्वे वि एगद्वि-एणिगया जिणवरा चउवविं ।"

इत्यादि वचनात् । तदेवं गुरुणा स्थापितेन यथोक्तामिदं व-
माणु, मिश्रं बुद्धिः प्रवृत्तमानोऽपि तथाविधकथायमोहा-

ऽऽदिकमौदयात् न स्वाऽऽप्रहादं निवृत्तोऽसौ, इति चीवरा-
णि परित्यज्य निर्गतः । ततश्च बहिरुचिने व्यवस्थितस्यास्या-

त्तरा नाम भोगिनी वन्दनार्थं गता । सा च त्यक्तवीरवंतं
आनरमालोक्य स्वयमपि चीवराणि त्यक्तवान् । ततो नि-

वृत्तार्थं नगरमध्ये प्रविष्टा गच्छिका हृष्टा । तत इदं वि-
वक्षां बीमस्वामिनां दृष्ट्वा "मा लोकोऽस्मात्तु विराहोत्तु"

इत्यन्विकच्छन्त्यपि तथा वक्ष्यं परिचायिताऽसौ । तत एव व-
निकरोऽनया शिवभूतेर्निवेदिताः । ततोऽनेन विवक्षा बो-

विद् नितरां बीमस्वना अतिलज्जीया च भवति इति वि-
चिन्त्य प्रोक्षाऽसौ-निष्ठुतिव्यमपि न त्यक्तव्यं स्वयैतद् वक्ष-

म् । देवतया हि तवेवं प्रदत्तमिति । ततः शिवभूतिना
कोरिडम्य-कोट्टवीरनामानो द्वौ शिष्यौ दीक्षितौ । गाथा-

उत्तरायांऽपि किञ्चिदुच्यते— (कोडिस्सयादा) कोरिडम्य-
अ, कोट्टवीरयेति । "सवो क्खो विभापयकवत् भवति,"

इति वचनात् कोरिडम्य-कोट्टवीरम्, तस्मात् कोरिड-
म्य-कोट्टवीरात्, परस्परस्पर्धयाचार्य-शिष्यसम्बन्धतत्त-

णमधिकृत्योपपन्ना सज्जाना बोहिकद्विदः स्वपण्णहारः १०-
स्येवं बोहिकाः समुत्पन्नाः ॥ २४५१-२४५२ ॥ विशेषः ।

(स च शिवभूतिः बहुविधं कृतवत्, सुकभिरिति 'सि-
वभू' शब्दं वक्ष्यामि)

बोहुर-देशी इमधुषि, दे० ना० ६ वर्ग ६४ गाथा ।

बोद्धिय-कपर्दिकायाम्, " केसरि न लहह बोद्धिय, विगयं लक्खेहि " चेप्पति । " प्रा० ४ पाद ।

बोद्ध-देशी-पृथ्वी, दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

बोद्ध-बौद्ध-त्रि० । सुगतशिष्ये, प्रब० ११६ द्वार । सम्म० ।

बोद्ध-पुं० । धूमि, " बुद्धाणो, बुद्धा बुद्धाणो, पुंभइओ बोद्ध हो तक्को । " पार० ना० ६२ गाथा ।

बोद्ध-देशी-क्षेत्र, दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

बोद्ध-बद्ध-पुं० । श्री० । " आरपूतर-बद्ध-नवमालिका-नवफल्कि-पूगफले " ॥ ८ । १ । १७० ॥ इत्यदिः स्वरस्य परंय स-स्वरस्यजनौत् । बोरं । बोरी । प्रा० १ पाद । प्रज्ञा० । कर्क-गुवृक्षे, अणु० ।

बोरी-बदरी-श्री० । " बोरी कर्कषु " । पार० ना० १५४ गाथा ।

बोल-गम्-धा० । गतौ, " गमे अर-अरच्छाणुवजावज्जसाकु-साकुल-पण्डु-पण्डु-खिम्मह-ली, लीण-लीकुल-पदअ-र-म-परिअल्ल-बोल-परिअल्ल-गिरिणाम-गिवहावसेहावहा-राः " ॥ ८ । ४ । १६२ ॥ इति गमपातां बोलोऽऽदेशः । बोल । गच्छति । प्रा० ४ पाद ।

बोल-पुं० । अयस्कवणं ध्वनौ, अ० ६ अ० ३३ उ० । वयं ध्वन्यवर्जितं ध्वनौ, विपानं १ श्रु० ३ अ० । जं० । रा० । ४०० । अ० । श्री० । बहुनामात्तानामव्यक्तात्तरध्वनिकले, जं० २ वल० । आत्तानां बहुनां कलपूर्वकं मलापके, जं० ३ प्रति० ४ अधि० । अ० । अव्यक्तात्तरध्वनिमूढे, अ० ३ श० ७ उ० । सुखे हस्ते रथा महता शब्देन फूत्कारणे, जं० ७ वल० । स० प्र० । कोलाहले, रा० । वृन्दशब्दे, श्रु० १ उ० ३ प्रक० । शोषधिशिष्ये, गम्धरसमाणपर्यायौ । दे० ।

बोलदिलि-बोलविलि-श्री० । ब्राह्मणा लिपिभेदे, स० १८ सम० ।

बोलपाण-बोलत्-त्रि० । विशेषत उल्लङ्घनीय भुवाणे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

बोलत-बोदयत्-त्रि० । निमज्जयति, स्व० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

बोद्धगम्-कथयित्-त्रि० । कथयाने बोद्धोऽऽदेशः । शेरनिटि जिलोपः । प्रा० ४ पाद । " तुमेऽणुयः " ॥ ८ । ४ । ४३३ ॥

इत्यप्यंशे नृनृप्रत्ययस्य अणक आदेशः । वाचके, प्रा० ४ पाद ।

बोद्ध-बोध-पुं० । संबन्धे, अभिनिबोध, स्था० ३ डा० ३ उ० । आव० । आ० ७ । अयवने, पं० ७ । कल्प । पञ्चा० । ज्ञाने, स्या० । पा० । प्रज्ञांमिलने, ध० ३ अधि० ।

बोद्ध-बोधन-त० । प्रत्यायने, विशेष । मार्गअप्यस्य मार्गसं-स्थापने आमन्त्रणे च । स० ६ अक्ष ।

बोद्धपरिगृह-बोधपरिगृह-श्री० । लोभमयज्ञानस्थिरतायाम् ल० ।

बोद्ध-बोधक-पुं० । बोद्धि, अग्न्याश्च बोधयन्तीति बोध-काः । ध० २ अधि० । जी० । ल० । अग्न्यां बोधके, कल्प० १ अधि० ६ क्षण । जीवाऽऽदितवस्य परंपरां बोधयितरि, अ० १ श० १ उ० । स० ।

बोद्धवृद्धि-बोधवृद्धि-श्री० । तत्त्वावगमस्य दीक्षावसरादारभ्य वृद्धेन, पञ्चा० २ विध० ।

बोद्धहर-देशी-माघधे, दे० ना० ६ वर्ग ६७ गाथा ।

बोद्धाखंदपरिकल्प-बोधाऽऽनन्दपरिकल्प-पुं० । बोधां क्षान्तं-स्याऽऽनन्दस्तस्य परिकल्पः । क्षान्ताऽऽनन्दपाराक्ष्ये, अष्ट० ३१ अष्ट० ।

बोद्धारी-देशी-संमार्जन्याम्, दे० ना० ६ वर्ग ६७ गाथा ।

बोद्धी-श्री० । बोधि-पुं० । बोधधं बोधिः । श्रीक्षाऽऽदि-प्रत्ययः । प्राकृते स्त्रीत्वम् । परस्मार्थबोधे, विशेष । सम्यक्सं-धिगमे, आ० ७ । अ० । आणु० । जिनप्रतीतिधर्मप्राप्तौ, आ० । प्रति० । ल० । दृश्य० । पञ्चा० । प्रेत्य जिनधर्मप्राप्तौ, ध० २ अधि० । उत्त० । सकलदुःखाविकल्पभूते जिनशान्तावबोधे, आव० ३ अ० । सम्यग्दर्शने, अ० ७ श० १ उ० । स्या० । सम्य-ग्दर्शनावाप्तौ, स्व० १ श्रु० २ अ० ३ उ० । ध० । श्री० । उत्त० । दुर्विहा बोही पण्यता । तं अहा-आणुबोही चव, दंस-णुबोही चव । स्था० २ डा० ४ उ० ।

(व्याख्या स्वस्व-शब्देऽवसेवा)

तिविहा बोही पण्यता । तं जहा-आणुबोही चव, दंस-णुबोही चव, चरिचबोही चव ।

(तिबिहेत्यादि) कथं सुबोधं, किं तु बोधिः सम्यग्बोधः इह च चारित्रं बोधिकत्वत्वाच्च बोधिरुच्यते । जीवोपयोगक-प्राप्ता बोधिविशिष्टाः पुरुषास्त्रिया क्षान्ताऽऽद्यः । स्था० ३ डा० २ उ० । (कथं तुल्यं बोधिर्भवति । " बुद्धहो बोधिय " शब्दे चतुर्भागे २५७ पृष्ठ गतम्)

सुलभबोधिः—

मे भयवं । किं पुण काळं परमा सुलहबोही जाया सा सुगहियतामयिजा माहगी, जाए एयावड-याणं भवमत्ताणं अणंतंममारयोदृक्खमत्तताणं मद्द-म्भदेसणाइएहि तु सामयसुहपदाणुव्वगवम्बुद्धरणं कयं-ति । गोयमा । जं पुव्वं पुव्वमं च मच्चभावमंवरनेहेहि मां खीमल्ल आनम्माऽऽलायं मां दाऊणं सुद्धावाए जहावड्डं पायच्छित्तं कयं, पायच्छित्तमत्तामाए य समादीए य कालं काळं माहम्म कपे मुदिग्गमाहिमी जाया तण्णुपावसं । मे भयवं । किं मे माहगीजीवे तच्चमंवरमि मयाणी नि-गंथी अहंमि, जेणं खीमल्लपालोहता मां जहावड्डं पाय-च्छित्तं कयं ति । गोयमा । न मे माहगीजीवे मे मां त-ज्जमे बहुलमिदीए जाए महिड्डुणं य मयल्लगुक्काऽऽहारभूए उत्तपा मीलाहिट्टियतण्णु महम्ममी जुगप्पहाणं मे तण्णे अणगारे गच्छदिहवि अहंमि मां य सपणी । महा० २ चू ।

लभंति सुरमुहाइ, लभंति नरिंदपवररिद्धीआ ।

न पुष्ठा सुबोहिरयणं, लभंति भिच्छत्तमहरणं ॥ ४३३ ॥

सङ्का० १ अधि० १ प्रला० । सम्यग्बोधे, बोधिकले, चारित्रे, स्था० ३ डा० २ उ० । अहिनायाम्, तत्त्वोपगमासु परिगणनात् । तत्र बोधिः संबोधमप्राप्तिः अहिनाकव्याचक तस्याः, अहि-सा बोधिरूपा । अथवा-अहिना साऽऽनुकम्पा सा च बोधि-कारणमिति बोधिरबोधये । प्रश्न० १ सम्य० द्वार ।

बोद्धिऊग-बुद्धि-खी० । आग्नेय्ये, " बोद्धिऊग पध्वइया ।"
दश० २ अ० ।

बोद्धिग-बोद्धि-पुं० । मास्वलेने. पु० १ उ० ३ प्रक० । आ० ।
अनायस्लेच्छ, द्य० २ उ० । नि० खु० । ७० ।

बोद्धिगतेषा-बोद्धिस्तेन-पुं० । मानुषहारक. पु० १ उ० ३ प्र-
क० । " जमस्थ माणुषाणि हरंति ते बाह्विगतेषा भवन्ति ।"
नि० खु० १ उ० ।

बोद्धिग-बोद्धिग-पुं० । पाने, दश० १ पु० । प्रवहणे, दे० ना०
६ पयं ६६ गाथा ।

बोद्धिद-बोद्धिद-पुं० । बोधिजिनप्रणीतधर्मप्रतिस्तरपायंभ-
आनलसत्त्वसम्यग्दर्शनरूपा, तां दत्तातीति बोधिदः । रा० ।
आ० । सम्यक्सत्त्वदायक, कल्प० १ अधि० १ लग्ग । " बोधि-
दाणं " (१६) इह बोधिजिनप्रणीतधर्मप्राप्तिः, इयं
पुनर्यथाप्रवृत्तापूर्वातिवृत्तिकरगुणव्यापारमिष्यङ्गव्यमभिज्ञ-
पूर्वप्रस्थिभेदतः पञ्चानुपूर्व्यां प्रथमसंवेगनिर्वेदानुक्रमभा-
ऽऽम्निष्यामिष्यङ्गलक्षणं तस्याधैक्षदानं सम्यग्दर्शनं,
विज्ञांसिरस्ययः । ल० । बोधि दत्तीति बोधिदाः । ल० ।

बोद्धिदुल्लसभावणा-बोधिर्लुप्तमत्वभावना-खी० । जिनधर्क-
प्रानेर्दोर्लभ्यपयांलांघने, ध० ३ अधि० । प्रव० ।

अथ बोधिपुल्लभत्वभावना—

"पृथ्वीनीरुताशवायुतरुषु क्रिष्टैर्नैकैः कर्मभिः,
अभ्यन् भीमभवेऽथ पुद्गल-परावर्त्तानमननानहो ।
जायः कामकामनिर्जरतया सम्याय पुण्यं शुभं,
प्राप्नोति नलरूपतां कथमपि द्विर्भोग्निवाऽऽसामिह ॥ १ ॥
आयंसेषसुजातिस्कुलपुर्वीरंगतासप्रपदो,
राज्यं प्राप्यसुखं च कर्मलघुनाहेतोरवाप्नोत्ययम् ।

तस्मात्तत्त्वविषयवैककुशलां, बोधिं न तु प्राप्तवाम्,
कुत्राप्यस्यमोक्षसौख्यजननीं, भीसवेविद्देशिताम् ॥ २ ॥
बोधिलसां यत्र भवे-द्वेकदाऽप्यत्र जन्तुभिः ।
इयत्कालं न तेषां त-ङ्गवे पर्यटनं भवेत् ॥ ३ ॥
द्रव्यवारिरभ्यन्ते-बहुशः समवाप्यत ।
सज्जानकारिणी काऽपि, न तु बोधिः कदाचन ॥ ४ ॥
येऽसिष्यन् वे वे सिद्धयन्ति, ये सेस्वयन्ति च कचन ।
ते सर्वे बोधिमाहात्म्या-तस्मात् बोधिरुपास्यताम् ॥ ५ ॥"
प्रव० ६७ द्वार ।

बोद्धिग-बोद्धि-त्रि० । विकारिणि, तं० ।

बोद्धिलाभ-बोद्धिलाभ-पुं० । सम्यग्दर्शनप्राप्ती, पञ्चा० ६ वि-
व० । जिनप्रणीतधर्मलभप्राप्ती, ल० । प्रेत्य जिनधर्मप्राप्ती,
प्रति० । आ० । बोधिभेदेऽपि नोपकाराऽतीत्यंकरयोर्ग्राह्य
एव । विशिष्टेनरकलयेः परम्परहेतोरपि भेदात् एतदभा-
वे तद्विशिष्टेनरत्वात्पुनरुपेक्षः । भगवद्बोद्धिलाभो हि परम्पर-
या भगवद्भाषितवैतलस्वभावा, न तत्त्वतुल्यकवलिबोधि-
लाभवद्वत्स्वभावः, तद्वत्तत्त्वज्ञावासिद्धेरिति तत्तत्कल्या-
णाऽऽलपकानां देतव्याभयताभावभाज एते इति । जन्मान्त-
रे सम्यक्त्वाऽऽसिद्धिसमप्राप्ती, पा० । ध० ।

बोद्धिलाभवसिय-बोद्धिलाभप्रत्यय-पुं० । अर्हत्प्रणीतधर्मावा-
सिमिसिसे, ध० २ अधि० ।

बोद्धिसत्-बोद्धिसत्त्व-पुं० । बोधिः-सम्यग्दर्शनं, तेन प्रधानः
सत्त्वो बोधिसत्त्वः, सम्यग्दर्शनप्रधाने महोपये सद्बोद्धिस्ती-
र्थंकरपदयोः सत्त्वः, भवत्वाद् । माविनीर्थंकर. द्वा० १५
द्वा० । अस्य स्वरूपम् ' सम्महिद्धि ' शब्दं विस्तरतो दर्श-
यिष्यते)

इति श्रीमत्सौधर्मबृहत्पागच्छीय-कलिकालसर्वज्ञकल्प-
श्रीमद्भारक-जैनश्वेताम्बराऽऽचार्य श्री श्री १००० श्री-
विजयराजेन्द्रसूरीश्वरविरचिते ' अजिधानराजेन्द्रे '

बकाराऽऽदिशब्दसङ्कलनं समाप्तम् ॥

भ-य-पुं०। भा० कः। पितरि, आतति, पितृष्ये, अतिमीने, ज-
हदे, अमरे, शुभेति, भावे, "पितृभ्रातृपितृष्येषु, भ्रातृभि-
ते भ आकुले।" एका०। "मकारः पुंसि जलदे, अमरे
भावशूलिनोः।" इति च। एका०। आन्ते। शुकाऽऽचार्ये,
छन्दोगप्रयोगे अस्तौपासपल्लवपुष्के वर्णविके च। वाच०।
नक्षत्रे, मेवाऽऽदिशाशा, ग्रहे, वाच०। भगे, भोगे, गगने, पु-
एङ्, चन्द्रे च। न०। "भं नक्षत्रं भगे भोगे।" एका०। "नपु-
सके भं नक्षत्रं, गगने पुबूचन्द्रयोः।" इति च। एका०।
भाना-भक्त्या-अव्य० संसंव्येत्यर्थे, स्था० ६ टा०।

भङ्ग-भजित-त्रि०। विकल्पिते, इय० ६ उ०।

भङ्ग-त्रि०। अपवर्तिते, स्त्री०। सवनीये, वृ० १ उ० १ प्रक०।
विकल्पिते च। इय० ६ उ०।

भङ्गवद्-भङ्गव्य-त्रि०। विकल्पनीये, विश०। अनु०।

भङ्गवद्-भङ्गवत्-न०। भङ्गोद्विग्धं अण्। "अद्वैत्याऽप्यै च" ॥८॥
१३॥ इति प्राकृतसूत्रेणैकारस्य 'अ' इत्यादेशः। प्रा० १ पा-
३। भये, तद्धति, भयसाधने च। त्रि०। नाय्याऽऽदिप्रसिद्धे
भयानके ऋते, शङ्करे, तद्वतान्धेदे, रागभेदे, नदभेदे च।
पुं०। भयङ्करे, "घोरा दाहणे-भासुर-भरव-लक्ष्म-भीम-
भीलणया।" वाह० ना० ६५ गाथा।

भय-भजेत-क्रिया। सेवेत गृहीयात् इत्यर्थे, वृ० १ उ० २ प्रक०।

भयज्ञा-भजेत-क्रिया। गृहीयादित्यर्थे, वृ० १ उ० २ प्रक०।

भयान्विभग-भयोद्भिन्न-त्रि०। भयाऽऽकुले, प्रत्यये भ्राज्ज० द्वार।

भय-भङ्ग-पुं०। भङ्गवत्। पराजये, खण्डे, भेदे, वाच०। भ-
ङ्गः, प्रकारी, भेद इत्यर्थे। अनु०। स्था० १ प्रव०। नि०चू०।

भयते विकल्पते इति भङ्गः। वस्तुविकल्पे, अनु०। विश०।
इषादिसंबोगभङ्गानां च समुच्चारेण, अनु०। भङ्गः भङ्गका
वस्तुविकल्पाः। ते च द्विधा-स्थानभङ्गकाः, क्रमभङ्गकाश्च।
तत्राऽऽद्या यथा-द्रव्यतो नमैका हिंसा, न भावतः १। अन्या
भावेतौ, न द्रव्यतः २। अन्या भावतो, द्रव्यतश्च ३। अन्या न भा-
वतः नापि द्रव्यत इति ४। इतरेतु द्रव्यतो हिंसा, भावतश्च १।
द्रव्यतोऽन्या न भावतः २। न द्रव्यतोऽन्या भावतः ३। अन्या
न द्रव्यतो न भावत इति ४। स्था० १० टा०। क्रमभङ्गः यथा-
एक एव जीवः, एक एवाजीव इत्यादि स्थापना। स्थानभ-
ङ्गास्तु यथा-मित्रधर्मो नामैकः, नो हृदयमेत्यादि। आच० ४
अ०। विनाशे, स्था० १० टा०। नद्यादीनां कलाविलोये, क-
ल्प० १ अचि० ३ क्षणं। विच्छिन्नौ। रा०। कौटिल्ये, भयं, प-
रस्त्वनाभेदे, नामने, जलविनिर्गमे, वाच०। आर्यदेशभेदे च,
यत्र पापा नगरी, "पावां भगे य।" प्रका० १ पदं प्रव०।

सूत्र०। आच०। (साधुभावकप्रत्यास्थानाविषये भङ्गः 'पक्व-
कषाण' शब्दे दृष्टिनाः)। (प्रावेशनभङ्गः 'पाविसूय' शब्दे ३।
स्वस्वभाग गताः)। (पौषभङ्गः 'पौषह' शब्दे)

भंगय-भङ्गक-पुं०। वस्तुविकल्पे, स्था० १० टा०। गमे, आ०
म० १ अ०। विश०।

भंगसमुक्तिश्च-भङ्गसमुत्कीर्तन-न०। विभज्यते विकल्प्यते

इति कृत्वा विकल्पा भङ्गः उच्यते, तेषां समुत्कीर्तने समु-

च्चारणं भङ्गसमुत्कीर्तनम्। तत्राथो भङ्गसमुत्कीर्तनतां प्र-

त्येकभङ्गानां इषादिसंबोगभङ्गानां च समुच्चारेण, अनु०।

भंगमुद्रय-भङ्गमुद्रय-न०। भङ्गा भङ्गका वस्तुविकल्पाः तत्र-

कारणं स्वयं भङ्गस्वयम्। स्वयंभेदे, स्वयमत आस्य भञ्जनीयप-

वबहुत्वे गहनभावेन स्वयमुद्दिगम्यत्वादिनि। स्था० १० टा०।

भंगा-भङ्गा-स्त्री०। अतस्याम्, वृ० २ उ०। स्था०। विजया-

याम्, वाच०। कौपे भङ्गा। तत्रैवार्थे, प्रका० १ पदं।

भंगि-भङ्गि-स्त्री०। भङ्ग इव, पृषाद०-कृत्वम् वा कौप्। विच्छेदे,

भङ्गिर्विच्छिन्नतिरिति। इय० ८ उ०। कौटिल्ये, विम्यासे, क-

ल्लोले, भेदे, द्याजे, च। वाच०। साधारणशरीरादखनस्व-

त्ताधिकभेदे प्रका० १ पदं। नीलनेत्र्यावर्यकमिच्छन्-
"भंगिस्ति वा भंगिरयस्ति वा।" प्रका० १३ पदं। भङ्गा वनस्व-

निशयस्तस्या राज्ञो भङ्गाः राज्ञः प्रका० १७ पदं ४ उ०।

भंगि (श्च)-भङ्गिन्-पुं०। भङ्गवद्भूते न०।

भंगिय-भङ्गिक-न०। भङ्गा-अन्ते, नन्मयं भङ्गिकम्। स्था०

५ टा० ३ उ०। वृ०। नानाभङ्गिककलेन्द्रियवालाः। नन्मयं

भङ्गिकम्। आच० १ कु० १ वृ० १ अ० १ उ०। वल्लभेदे, स्था०

३ टा० ३ उ०। "भंगिनां अद्वितीयाः।" नि०चू० १ उ०। अन-

यो पुण्यं भगवद्विद् होह लायत्वा।" नि०चू० १ उ०।

भंगी-भङ्गी-स्त्री०। "भंगि" शब्दार्थे, इय० ८ उ०।

भंगुर-भङ्गुर-त्रि०। भङ्ग-पुंश्च। कुटिले, नदीनां वक्रे, वा-

च०। भङ्गशीले, आच० १ ध्रु० ६ अ० १ उ०। अष्ट०। वले,

स्था० ५ टा० ३ उ०। भङ्गं च। स्त्री०। आ०म०। वक्रः, "कु-

डिले वक्रं भङ्गुरे।" वाह० ना० १७३।

भंगोवर्धय-भङ्गोवर्धय-न०। भङ्गानां प्रत्येकं स्वामिधेयेन

ऽऽयुक्ताऽऽद्येन सदावर्धयन्-न०। भङ्गानां स्वाविषयभूतानाथेन

सदावर्धयन्, अनु०।

भङ्गा-भङ्गा-स्त्री०। भङ्ग-पुंश्च। चर्मप्रत्येयिकायाम्, अग्निप्र-
क्षणे चर्मनिर्मितं यन्त्रभेदं, गो०-कौप्। अत्रैवार्थे कन्। टाप्

न इत्यम। मरुकाऽऽवर्धयार्थे, वाच०। "भङ्गा शिख्यसिया।"

भ० १४ श० ८ उ०।

भङ्ग-भङ्ग-धा०। आमर्हन्, मा० ४ पादं। "भङ्गैवेयम-मुसुसूर-सूर-

सूर-सूर-विर-पविरज-करज-नीरजः।" ॥८॥ १०६॥ भङ्गे

रेत नवाऽऽदेशा वा भवन्ति। येमयर्। मुसुसूरः। सूरः। सूरः।

सूरः। विरः। पविरजः। करजः। नीरजः। भङ्गः। प्रा० ४ पादं।

भङ्ग-भङ्गक-पुं०। वृत्ते, "भङ्गा इव सङ्घर्षे।" आच०

१ कु० ६ अ० १ उ०।

भङ्ग-भङ्ग-न०। भङ्ग-पुंश्च। आमर्हन्, मरु० १ आच०

द्वार। ना०। सूत्र०। मोहनं, "भङ्गेन अगमयाणि।" सूत्र०

१ ध्रु० ५ अ० १ उ०। "भङ्गेन बाह्वस्वं यद्वह पुष्टिः।" सूत्र०

१. ध्रु० ५ अ० ३ उ० । भञ्जविष्-व्युद-टाप् । विनाशे, स्त्री० ।
आद्य० ३ अ० । "विहङ्गा खड्गा भञ्जया य एगदा ।" नि०
चू० १ उ० ।

भञ्जवर्द्ध-भञ्जवृक्ष-अद्य० । "तुम एवमगाहममर्हि च" ॥ ५ ।
५ । ५५१ ॥ इति प्राकृतस्वभावाभञ्जे तुमः स्थाने अण्डहमा-
देशः । मर्ह्यितुमित्यर्थः, प्रा० ५ पाद ।

भंङ्-भण्ड-पुं० । भञ्जि-अच् । अश्लीलवाक्यभाषके, वाच० ।
क्षिप्रशिरसि, मागधे, मण्डने, सत्ताम्, दौहित्रे च । दे० ना०
६ वर्ग १०६ गाथा । लायके, प्रा० १ ध्रु० १ अ० । मुखन-
यनौष्ठकरचरणभ्रुविकारपूर्विकायाः परिह्वानाऽऽदिज्जिका-
या विहङ्गनक्रियायाः कारक इति । आद्य० ६ अ० ।

भण्ड-न० । भा-अण्डच् । भण्डः । स्वायं अणु । हिरण्या-
ऽऽदिके पयवस्तुनि, प्रा० १ ध्रु० १ अ० । भाण्डानि कया-
लकानि-लघु० । ऽऽदीनि । प्रश्न० १ आद्य० द्वार । उपा० ।
भाण्डं कयालकमिति । श्री० । आभरणे, श्री० । भ० । प्रा० १० ।
गृहवर्तिन साधुवाच्यवर्तिन च वस्त्राऽऽद्युपकरणं, भ० ८
श० ५ उ० । आनु० । मृगमयाऽऽदिवाचे, भ० ८ श० ५ उ० ।
प्रश्न० । अतु० । साधूनां भाजनविशेष, भाण्डमुपकरणम्, वस्त्राऽऽद्युपकरणम् ।
मृगमवादिषां, साधुभाजनविशेष-
पक्ष । स्था० ३ डा० १ उ० । "भंङ् परिग्रहो स्तुतु ।" भाण्डं
स्तुतु वनप्रद उच्यते । इय० १ उ० । भाजने, स्थानं च । "भं-
डाभा भंङ् साहार्जमभाणां ।" भाण्डात्-स्थानात् भाण्डं
भाजनात्मनि । जी० ३ प्रति० ४ अर्थि० । उ० । रा० । उपा० ।
प्रज्ञागुरे, गुरेण मृगधने, वृ० ४ उ० । आच० । वणिजां मूलधने,
अम्बभूषायाम्, नदीकूलद्वयमथे पात्रे च । गहभाण्डे वृत्ते,
पुं० । भण्डस्य भावः अणु । भण्डकारिन्, न० । वाच० ।
वृत्ताके, दे० ना० ६ वर्ग १०० गाथा ।

भंढव-भण्डमान-वि० । कलद्वये, इय० १० उ० ।

भंडकरदग-भाण्डकरण्डक-न० । आभरणभाजने, भ० २
श० १ उ० ।

भंडकरदमभाण्ड-भाण्डकरण्डकमान-वि० । भाण्डम्-
आभरणं काण्डकं भाजनम्, तत्समानं भाण्डकरण्डकस-
मानः । आद्ये, भ० ६ श० ३ उ० । श्री० । तं० । म० ।

भंडाकरिया-भण्डाक्रिया-स्त्री० । कलावाचनाऽऽदिके भण्ड-
व्यापारे, ध० २ अर्थि० ।

भंडसाय-भाण्डलादिक-वि० । यत्र स्थाप्यते तत्कारके ल-
वणाऽऽदिके वस्तुनि, आ० चू० ३ अ० ।

भंडम-भाण्डक-न० । भाण्डमेव भाण्डकम् । पात्राऽऽदिके
उपकरणे, उल० २६ अ० । आच० । प्रा० । सूत्र० । इय० ।
खेच्छज्जतिभेदे, पुं० । प्रश्न० १ आद्य० द्वार ।

भंडमृ-भाण्डमृ-वि० । भाण्डेनोपकरणं गुह्यमण्डकगुह्यः ।
उपकरणेन गुह्ये, नि० चू० १ उ० ।

भंडचालण-भाण्डचालन-न० । भाण्डाऽऽदीनां पिठकाऽऽ-
दीनां पण्णादीनां वा चालने स्थानान्तरस्थापने भाण्डचाल-
नम् । भाण्डानां स्थानान्तरस्थापने, प्रश्न० ३ सख० द्वार ।

भंडव-भण्डन-न० । वाक्कले, विशेषे । प्रा० । प्रश्न० । स० ।

वृ० । आ० म० । तं । नि० चू० । " एवमां भंडिं पि अ-
णुयद्वा ।" भण्डिन्वाऽपि भण्डने-कलद्वयमात्रं कृत्वा ।
इय० १ उ० । "वृगहो त्वि वा कलहो त्वि वा भण्डं त्वि
वा विवाहो त्वि वा एगदा ।" नि० चू० १६ उ० । इण्डाऽऽदि-
भियुक्ते च । भ० २ उ० श० ५ उ० ।

भंडाभिलाभि (यू) -भण्डनाभिभान्-पुं० । कलहा-
भिलाषुके, प्रा० १ ध्रु० १६ अ० ।

भंडपद-भाण्डपद-पुं० । पण्ये, जं० २ वृत्त० ।

भंडमत्तविषयव्यासमिष-भाण्डमात्रानिष्पण्णासमिष-वि० ।
भाण्डमात्राया-वस्त्राऽऽद्युपकरणजातस्य । यद्वा-भाण्डस्य
वस्त्राऽऽद्युपकरणमात्रस्य वा मात्रस्य च पालविशेषस्य
यन्त्रितेषां-मात्रं तत्र च समितः प्रत्युक्त्य-प्रमाथं मो-
चनात्पुः स तथा । भाण्डमात्रानिष्पण्णासमिषमित्युने, कल्प०
१ अर्थि० ६ लघु ।

भंडल-देश-कलहे, दे० ना० ६ वर्ग १०२ गाथा ।

भंडवाल-भाण्डवाल-पुं० । भाण्डानि-परकीयकयालकवस्तु-
नि भाटकाऽऽदिना पालयतीति भाण्डवालकः । कयालक-
स्तूनां भाटकाऽऽदिना पालकः, " गोवाला भंडवाला वा ।"
उल० २६ अ० ।

भंडव्यालिय-भाण्डव्यालिक-पुं० । भाण्डव्यालिकः कर्मास्थे-
ति भाण्डव्यालिकः । कर्माऽऽचार्यभेदे, अतु० । प्रज्ञा० ।

भंडवाला-भाण्डशाला-स्त्री० । घटकरकाऽऽदिभाण्डवृद्धः,
वृ० । भाण्डशाला यत्र घटकरकाऽऽदि भाण्डजातं संगो-
पितमस्ति । वृ० २ उ० । नि० चू० ।

भंडावरि-भाण्डावारिक-वि० । भाण्डारनियुक्ते, प्रा० १ ध्रु०
१ अ० । रा० ।

भंडार-भाण्डार-पुं० । शिष्टाऽऽचार्यभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

भंडिया-भण्डिका-स्त्री० । गन्धवाम्, वृ० ३ उ० । स्थावरां च ।
स्था० ८ डा० । नि० चू० ।

भंडी-भण्डी-स्त्री० । भडि-अच् । गौरा० । जीव । मज्जिपाम्,
शिरीषे च । वाच० । गन्धवाम्, प्रश्न० २ आद्य० द्वार ।
इय० । नि० चू० । वृ० । "भंडी समग्री भस्मति ।" नि० चू० ३
उ० । "जा भंडि युवला उ, तं तुज्जे वंधहा पयसेण ।" इय० ६
उ० । "भंडीए जोरला ।" आ० म० १ अ० । स्वायं कन् ह-
स्वः । तत्रेवायं, वाच० । शिरीषवृत्ते, अटवाम्, अस्तौक्षिपा-
म्, गन्धवाम्, दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

भंडीरवड-भण्डीरवट-पुं० । मधुरानगरस्य स्वनामक्याते व-
टे, आ० चू० १ अ० ।

भंडीरवडिसय-भाण्डीरावडेतक-न० । मधुरानगरस्य स्व-
नामक्याते कैले, " मधुरा खयरी, भंडीरवडिसयं वेह-
यं ।" आ० चू० १ अ० । मधुरानगरस्य स्वनामक्याते उपा-
ने च । " मधुराए खयरीए भंडीरवडिसय उज्जाणे " प्रा० १
ध्रु० १ अ० ।

भंडीरवृक्ष-भाण्डीरवन-न० । मधुरानगरस्य स्वनामक्याते
वने, ती० ८ कल्प० । आ० म० । " भण्डीरवनयाना-

यां, बाह्यकेशिकुन्दली ।" आ० क० १ अ० । मधुरानगरस्थे
स्वनामध्यायेत्येव च । " तस्य भेदीरस्यते जह्ये ।" आ० म०
१ अ० ।

भेदु-देही-मुण्डने, दे० ना० १ वर्गे १०० गाथा ।

भेत-भगवन्-पुं० । भगवत्स्वार्थऽऽदिकः बहुविधो विद्यते य-
स्य स भगवान् । गुरौ, विशेष० । जिनसिद्धाऽऽदिकं च । विशेष० ।
भजन्त-पुं० । 'भज' सेवायामिति धातुस्त्वय भजते-सेवते इ-
ति भजन्तः । अथवा-सेवते शिद्यगनीन्-सिद्धगतां प्राप्ता-
न् इति भजन्तः । अथवा-दर्शनज्ञानचारित्रलक्षणं शिव-
मार्गे भजते इति भजन्तः । अथवा-सेवयश्च यस्मादसौ मो-
क्षार्थिनां तस्माद् भजयते-सेवयते इति भजन्तः । विशेष० ।
'भेत' ति 'नेर्' भदन्त इत्यात्मन्प्रत्ययः क्तिन् भजन्त इति,

कया ह्युत्पत्त्या । इत्याह—

अहवा 'भय' सेवाए, तस्म भयंतो चि सेवए जम्हा ।

सिवगङ्गो । सिवमर्गं, सेव्यां य जओ तद्वर्तीयम् । ३४४६ ।

अथवा 'भज' सेवायामिति भजधातुः, तस्य भजते से-
वते इति भजन्तः, तस्य सम्बोधनं हे भजन्त गुरो ! । स
बह्वृकस्मात्, उच्यते—यस्मात्सेवते, काह्—'शिद्यगनीन्
सिद्धिपतिं प्राप्तान्, अथवा-दर्शन-ज्ञान-चारित्रलक्षणं शि-
वमार्गे मोक्षमार्गम् । अथवा-सेवयश्च यस्मादसौ तदर्थिनां
मोक्षमार्गार्थिनां तस्माद्भजयते सेवयते इति भजन्त इत्युच्यते
इति॥३६०६॥ विशेष० । गुरौ, जिनसिद्धाऽऽदिकं च । विशेष० ।
भदन्त-पुं० । 'भदि, भञ्' न लोपः । पुत्रिते, 'भदृह' सुखक-
ल्याणयोरिति यचनात् भदेहीणाऽऽदिकाऽऽनप्रत्ययान्तस्य
निपातः । परमकल्याणयोगिनि परमसुखयोगिनि च गुरौ,
यां । आनु० । व्य० । म० । कथ० । घ० । आ० चू० । जिन-
सिद्धाऽऽदिकं च । विशेष० ।

तथा च भदन्तशब्दाद् व्याजिख्यासुराह—

'भदि' कल्लाण-सुहत्थो, धाऊ तस्म य भदंतसहोऽपं ।

स भदंतो कल्लाणो, सुहो य कल्लं किल्लाऽऽरुगं ॥३४३६॥

तं तस्य निच्चायं, कारणकज्जोचयारओ वा वि ।

तस्माहममममहो, सदत्थो अहव गहत्थो ॥ ३४४० ॥

कल्लमणइ ति गच्छइ, गमयइ व बुद्धइ व वंइयइ व ति ।

अणइ भगावइ व जं, तो कल्लाणो स चाऽऽपरिओ ॥३४४१॥

'भदि' कल्याणे सुखे च इति भदिधातुः कल्याणार्थः, सुखा-
नीश्व । तस्य भदिधातान्भदन्त इत्यौणाऽऽदिकप्रत्यये भदन्त-
शब्दोऽयं निपाद्यते । ततः स्थितमिदं स भदन्तः कल्याणः
सुखश्च । विशेष० ।

भयान्त-पुं० । भयस्वस्थानो भयान्तः । आ० म० १ अ० । भ-
यस्य भित्तिरन्तर्हेतुत्वात् भयान्तः । जं० १ वृत्त० । सप्तवि-
धमयस्यान्तं गता भयान्तः । गुरौ, जिनसिद्धाऽऽदिकं च ।
विशे० । आ० चू० ।

भवान्त-पुं० । भवस्य-संसारस्यान्तहेतुत्वात् भवान्तः । जं०
१ वृत्त० । भवस्यान्तं गतो भवान्तः, भवानामन्त इव भवै-
ते भवान्तः । आ० चू० १ अ० । गुरौ, जिनसिद्धाऽऽदिकं च ।
विशे० । " कहिं भं भेतो भेदुहीवे ।" (भेतो ति) गुरोराम-

न्त्रणम् । एकांगे मायधामानुप्रभवः । तन्त्रं हे भवन्त !
सुखकल्याणस्वरूप ! 'भदृह' सुखकल्याणयोः इति यचना-
त् । प्राकृतशैल्या वा भवस्य-संसारस्य भयस्य वा-भित्तिरन्त-
हेतुत्वात् भवान्तो भयान्तो वा । जं० १ वृत्त० । " करेभि
भेतं । स्वाभायं ।" भदन्तः सुखवान् कल्याणवान् । 'भदृह'
सुखकल्याणयोः, इति यचनात् औणाऽऽदिकाऽऽनप्रत्ययान्त-
स्य निपातने रूपम् । अथवा-भवान्त इत्येतस्याऽप्येवात् स-
प्रत्ययजनस्य लोपे रूपं भवे इति । " अत एवसौ पुंसि
माध्याम् " ॥ ३० । ४ । २८७ ॥ इत्येकारोऽन्त्येमाध्याम्याः-
र्थस्य । घ० २ अवि० ।

अधुना 'भेत' इति द्वितीयद्वयकारणानार्थ-
माह—

होइ भयंतो भवअन्त-तंगो य रयणा भयसस्स छुक्कंभेया ।

'भदन्त' इति । 'भदृह' कल्याणे सुखे च । अस्मादीणांऽऽ-
दिकोऽनप्रत्ययः, औणाऽऽदिकत्वादेव न लपः भदन्तः कल्या-
णः सुखश्चेत्यर्थः । प्राकृतशब्दानामन्तं 'भेतं' इति भवति । अ-
थवा-प्राकृतशैल्या भवान्त इति द्रष्टव्यम् । भवान्तभवनात्
भवान्तो गुरुः । यद्विधा-अन्तं करानीत्यन्तकः भवस्या-
न्तका भवान्तकः, तस्य सम्बोधनम् । उभयधाऽपि प्राकृत-
त्वात् भन्ते । इति भवति । आ० म० १ अ० ।

एवं सूत्रस्मृति व-स्त्रियस्मि एतथं तु होइ कहिगारो ।

सत्तभयविपमुक्कं, तदा भयंतो भवन्त य ॥

एवम्—उक्तं प्रकरणे सर्वस्मिन्नन्तकभेदमिहे भयाऽऽदौ
वर्णिते सति अत्र प्रकृतं भवत्यधिकारः । सम-
यविप्रमुक्तो यस्मिन् भवन्तो, भवान्तश्च भदन्तस्ताभ्या-
मिति । आ० म० १ अ० ।

भान्त-पुं० । 'भा' दीप्तौ, भाति ज्ञानतपोगुणदीप्त्येति भा-
न्तः । विशेष० । गुरौ, जिनसिद्धाऽऽदिकं च । विशेष० ।

भान्त-पुं० । मिथ्यात्वाऽऽदिबन्धहेतुत्वाद् भास्यति अन्त-
स्थितो भवतीति भान्तः । गुरौ, विशेष० । जिनसिद्धाऽऽदिकं
च । विशेष० ।

भ्राजन्त-पुं० । ज्ञानतपोगुणदीप्त्या भ्राजते इति भ्राजन्तः ।
गुरौ, विशेष० । जिनसिद्धाऽऽदिकं च । विशेष० ।

अथवा-भ्रान्तो भ्राजन्तो वा मुक्तकथने, कथम् ?
इत्याह—

अहवा 'भा' 'भानो' वा, दित्तोए होइ तस्म भंतो चि ।

भानंतो चाऽऽपरिओ, मो नागतनोमुगुजुई ॥३४४७॥

अथवा'भा'धातुः 'भ्राज'धातुवो-(दित्तोए ति)दीप्तौ पठ्यते ।

तस्य भान्तो भ्राजन्त इति वा भवति । स चैवभूतः कः ? इ-
त्याह-आचार्यः । स च कथं भाति, भ्राजते वा ? इत्याह-ज्ञान-
तपोगुणदीप्त्येति ।

अथवा-भ्रान्तो भगवान् वा-भ्रान्तिनि शृण्वन्नाह—

अहवा भंतोऽप्यओ, जं भिक्खुसाहंवेधेऊओ ॥

अहवमगियाइयगो, विजइ से तेष भगवंतो ॥३४४८॥

अथवा-'अम' भववस्थाने, इत्यस्य धातोः भ्रान्त इत्यु-
च्यते, यस्मात्पेनोऽसौ मिथ्यात्वाऽऽदिबन्धहेतुत्वाद् इति । अ-
थवा-देवधवाऽऽदिकः बहुविधो भगो विद्यते (ये) तस्य तेष
भगवान् मुक्तिरिति ॥ ३४४८ ॥

अथवा-अज्ञातो भवान्तो वाऽयमित्यावश्यमाह-
 नेरइयाइभवस्स व, अंतो अं तेण सो भवंती ति ।
 अहवा भवस्स अंतो, हाइ भयंतो भयं तासो ॥३४५॥
 अथवा-यस्मात्कारकाऽऽदिभवस्यगतहेतुत्वादन्तोऽस्ती तेन
 भवान्महात्मा । अथवा-अथवाऽन्तो भवाऽन्तो भवति, भयं
 च नास उच्यते इति । विशेषः ।

अथाऽ^{२७}तशब्दव्युत्पादनार्थमाह—

अथ गण्डादु तस्मै-इ अमयमंतोऽस्यसाधमेगत्वं ।
 अथइ च तेजंश्रंतो, अयस्म अंतो भयंतो चि॥३४५३॥
 अथ रोगे वा अंतो, रोगो भंगो विष्णुसपज्ञाश्रो ।
 जं भयभयभंगो सो, तश्चो भवंतो भयंतो य ॥३४६४॥
 अथ धातुगंधादिषु अर्थेषु पठ्यन्ते, तस्येहान्त इति रूपं भवति,
 तमन्तः, अन्तः, अन्तःसामयिकेकार्थम् । अमतीति वा वस्मान्-
 तान्त इति कर्त्तृति साधने. अयस्यान्तो अयान्त इति । अ-
 यः अय रोगो रोगो अङ्ग, तत्तश्चात्तो, रोगो, अङ्गो, विनाश-
 र्त्त पर्यायशुद्धा एत इत्यर्थः । एवं च सति यस्मान्त्वस्य
 अयस्य च भङ्गवन्तुः॥३४६५॥ सो मुहुरन्ततो भवान्तो अयन्त-
 यति ।

ननु भवद्विषयपादितानां भद्रताऽऽदिशब्दानां स्थाने कथं
 "भेते" इति निरूपयत इत्याह—
 एत्थ भयंताईणं, पागवपागरणलक्खणमईण ।
 संभवओ पत्तेयं, द-य-ग-वगराऽऽलोवाओ ॥ ३४५ ॥
 इस्मंकारंताऽऽदे-सओ य भेते त्ति सब्बसामणं ।
 गुरुष्पापेत्तणवयणं, विहिंयं सामाहयईण ॥ ३४५ ॥

अथ भवन्ताऽऽदीनाम्, आदिशब्दाद्भूजन्त-भान्त-भो-
जन्त-भान्त-भगवन्त-भयान्त-भयान्त-परिग्रहः, प्राक्तनव्या-
करणात्समुत्पत्त्या यथापिभवं प्रत्येकं व-य-म-वकारा-
ऽव्ययत्तलोपासया इहैककारान्ताऽऽदिशब्दश्च। (मंतं लि-
खन्तं सवन्तं पदं, निष्पद्यते इति शेषः। तत्र भवन्तं
इत्यत्र यकारश्च, भयान्तं इत्यत्र यकारश्च, भगवन्तं इत्यत्र
गवकारयोर्लोपः कस्यश्च। आदिशब्दाद्भूजन्त इत्यादिषु
यकाराऽऽप्यष्टाक्षरां लोपां द्रष्टव्यः। भान्त इत्यादिषु साऽदी-
नां ह्रस्वसाऽऽदेशः भन्त इति पदेऽस्थित्यन्ते एकारा-
ऽऽदेशः कर्मण्ये इति। भान्तं इत्यत्रच पदं शुभाभिप्रेत्य-
भवन्तं साधारण्यवृत्तव्याऽऽदीं विहितमिति।

‘प्रद्वन्द्व’ इति पदस्याऽऽमन्त्रणवचनतामिव भाषयति—
 आर्मेतेड करेमी, भंते सामायईं ति सीनोऽणं ।
 आहामंतणवयणं, गुरुणो किं कारणमिणं ति ॥३४५७॥
 ‘करेमी भंते ! सामायईं’ इत्येवं शिष्योऽयमामन्त्रयति
 गुरुम् । आह पर-न्तु गुरोरामन्त्रणवचनमिदम् । किं-
 तम्, इत्यत्र किं कारणम् ? इत्येत्त्वं कथयतामिति ॥३४५७॥

सुरिदाह—

भस्मः गुरुकुलवासे, वमं गहत्थं जहा गुरुत्थीह ।

निशं गुरुकुलवासी, हविर्ज सीमो नम्रोऽभिहितं । ३४५७ ।

नायस्स होइ भागी, धिरतरश्चो दंसये चरिसे य ।
 जस्य आवकहाए, मुक्कलवासं न सुंचेति ॥ ३४५६ ॥
 गीवावासो रई धम्मे, अशाययणवज्जं ।
 निरगहो य कसावायं, एयं धीराण सासणं ॥ ३४५७ ॥
 कपकचयं पाठसिद्धम् ॥ ३४५८ ॥ ३४५९ ॥ ३४६० ॥

अपि च—

आवस्सयं पि निबं, गुह्यमूलम्मि देसियं होइ ।
वीसुं पि हु संवसम्भो, कारणम्भो जदभिसेआए ॥ ३४६ ॥

विशेषः । (अत्र विस्तरः 'आवस्सय' शब्दे द्वितीयभागे ४४५
पृष्ठे गतः ।)

अथवा नेदं गुरोरामन्प्रणम, किम्प्रारमन एवेति दर्शयति—

आयापंतणमहवा-उवसेसकिरियाविसग्गओ तं च ।
सामाइण्णकिरिया, नियामगं तद्वओगाओ ॥३४७०॥

अथवा आप्तन आत्मजीवस्याऽऽम्नन्मिदं हे ओ जीव !
 सामयिकं करोम्यहम् । कथम् ? अवशेषक्रियाविस्मर्तन,
 सर्वं अपि क्रिया विस्तृत्येत्यर्थः । तच्चाऽऽत्माऽऽम्नन् सामा-
 यिकं कृत्वाया नियामकं नियमार्थं ननुपयोगात् तस्यामेव-
 क्त्यां सामयिकक्रियायामुपयोगादिति ॥ ३४७० ॥

एवं च सति किमुक्तं भवति ? इत्याह—

एवं च सम्यक्किरिया-संपन्नया तदनुत्तकरणं च ।
वक्तव्यं होइ निमी-हियाओ किरिआवओगु वा ॥४७॥
एवं च सति सर्वास्माभि प्रमुपेक्ष्णःऽऽदिक्रियाणां परस्पर-
सम्प्रक्षताऽप्योपमनावापना तन्मोक्ष प्राप्तेऽप्यक्रियाया-
मुपयुक्त्या चऽऽस्मात्सम्पन्नं व्याख्येय विशेषणं कथं
भवति । यथा नैवेद्यक्रिया नैवेद्यविषयं बाह्यक्रियाविषयेषु तस्य
अव्यतिरिक्तविद्योपयोग एव कथितो भवत्येवमिहापीति ॥४७॥

अथवा जिनसिद्धाऽऽद्यामन्त्रणार्थोऽयं
भदन्तशब्द इति दर्शयति—

अहवा जइसंभवओ, भदंतसदो जिखाइसक्खीणं ।
 आंमंतखाभिधार्, तस्सक्खिजे थिरक्खयया ॥ ३४७२ ॥
 गडियं जिखाइसक्खं, पइ ति तल्लज्जगोरबभयाओ ।
 सामाइयाइयारे, परिहरओ तं यिरं होइ ॥ ३४७३ ॥

अथवा यथासम्भवतो ये केवनातिशयज्ञानिनो जिनसिद्धाऽ-
द्यः सम्भवन्ति। तेषां जिनाऽदीनां साक्षात्प्राप्तमन्त्रप्राप्तिवा-
ची भद्रतन्त्रशब्दः 'ओ भो जिनाऽऽद्यो भवन्ताः । युष्मत्सा-
क्षिकं करोम्यहं सामायिकम्' इति । तस्मात्साक्षयेव सामा-
यिककर्तुं स्थित्यवतता भवतीति । अथम् ? इत्याह—जिनाऽऽ-
दिसाक्षिकं युद्धीतं याव सामायिकम्, अतः परिपालनीयमेवं-
दम्, इत्यनया वासनया सामायिकतिवाचानां परिहरतस्त्वस्य
तन् सामायिककर्म निश्चरं भवति । कुतः ? इत्याह—(तल्लोकेत्या-
दि) तेषां—जिनाऽदीनां सम्का या लज्जा, तेषु च यद् गौरवं—यो
बहुमानः यच्च तदीयं भयं तस्मादिति ॥ ३४७२ ॥ ३४७३ ॥
विश्वो ।

भ्रान्त-त्रि० । भ्रम-कृतः । मिथ्याज्ञावयुक्ते, वाच० । " भ्रान्त-

मंत

प्रान्तधिया । 'साम्नः विषयं याऽभिभूतपूर्वापरमन्थतास्पदयो-
निधयात् । प्रति० । भिन्न एवाभिधाप्यवयवेन प्रवर्तमानस्य
प्रत्ययस्य आस्त्यस्य । तथाहि—यंऽन्तःसिस्तदिति प्रत्य-
यः स भ्रान्तः । यथा मरीचिकायां जलप्रत्ययः । सम० १
काण्डः भ्रमणयुक्ते च । युस्तरे, पुं० । भावे कः । भ्रमणे, न० ।
दृश० ४ अ० । धाव० ।

भंतसंभंत—भ्रान्तसंभ्रान्त—न० । दिव्ये नाट्यविधिभेदे, "अ-
प्येवमस्या भंतसंभंते धाम दिव्यं गृह्यविहिं उवदेसह ।" २० ।
भंताभंत—भ्रान्ताभ्रान्त—न० । स्तनः मर्याते दिव्ये नाट्यविधौ,
आ० म० १ अ० ।

भंतेसामाहय—भन्तसामाधिक—न० । भन्तं च तत्सामाधिकं
भन्तसामाधिकम् । कदाचान्मापके सुखावहे च भावसा-
माधिकं, विश० ।

अथवा—भन्तशब्दोऽयं नाऽऽमन्त्रणार्थः, किं तु सामाधिक-
स्यैव विशेषणार्थं इति दर्शयन्नाह—

अत्राह भंतं च तयं, सामहयं चेद् भंतसामहयं ।

पक्षमलकत्वमर्थं, भंतसामाहयं तं च ॥ ३४७४ ॥

भन्तं च तत्सामाधिकं च भन्तसामाधिकं करोऽप्यहं क-
ल्याणमात्रं सुखाऽऽवहे च यत्सामाधिकं तदहं करोमि,
नाऽप्यदित्यर्थः । "भंतेसामाहयः" इत्यत्र तु यदेवमेकारा-
न्तरत्वं तदेतद्वल्लभम्—अस्मात्तत्किमनो लुप्यत इति । (तं च
वि) तच्च किमर्थमर्थं विशिष्यते ॥ ३४७४ ॥

किमप्यदपि सामाधिकं चिन्तं ? इत्याह—

नामाऽऽह्वदासमर्थं, ननु सो सावज्जोगविर्हि उ ।

गम्भर् भवद् न जज्ञां, तस्य वि नाभाह्वकमात्रे । ३४७५ ॥

नामस्त्वापनाऽऽदिसामाधिक्यकृत्वासाधोभिदमर्थं विशिष्यते,
नामाऽऽदिसामाधिक्यकानां कल्याणमापकत्वसुखाऽऽवहत्वाभा-
वात्, भन्तविशेषणाद्वाहत्वासामाधिक्यमिह गृह्यत इति भावः ।
आह—नन्वसौ नामाऽदिव्यकृताः—"सावज्जं जोगं पक्षक-
मि ।" इत्यादिवचनात्सावद्ययोगविरतिर्निर्गम्यते । न हि साव-
द्ययोगविरतिकृपाणि नामाऽऽदिसामाधिक्यानि भवन्तीति ।
अप्येतन्मोक्षसम्—(न हि, न त्वद्धां युज्यते, तथाऽपि साव-
द्ययोगविरतिं नामस्थापनाऽऽदिकृत्पक्षमदान् । इदमुक्तं अ-
वति—यदि सावद्ययोगयोगविरतिरन्यो युज्यते, तदा भवत्सा-
वद्यसिद्धिः, न चैतदस्ति, नियामकाभावाद् । भन्तविशेषणे तु
सामाधिक्येभ्यमपि भावकपा गम्भर्, नामाऽऽदिकृत्पक्षसव-
द्योगविरतेर्भन्तसामाधिक्यकृत्पक्षसवद्योगादिनि ॥ ३४७५ ॥

अथवा—'भन्ते' शब्दात् षष्ठी द्रष्टव्येति दर्शयन्नाह—

भंतस्व व सामहयं, भंतसामाहयं जिह्वाऽभिर्हयं ।

न परपृथग्ययामा—इयं ति भंतविभेदमगच्छे ॥ ३४७६ ॥

अथवा—'करमि भंतेसामाहयं' इत्यत्र भन्तस्य अ-
गवतः स्रवणस्य सामाधिक्यमहं करोमिर्त्येवं च द्रष्टव्यम् ।
ततश्च 'भन्ते' इति विशेषणजिह्वाभित्तं सामाधिकं करो-
म्यहं, न पुनः परमर्थीतं कुनीर्तिकप्रकथितमिति ॥ विश० ।

भंभल—देशी—अभिधे, दे० ना० ६ वर्ग ११० गाथा । भूषे, भि-
सौ, द्वारगृहे च । दे० ना० ६ वर्ग ११० गाथा ।

भंभसार—भंभसार—पुं० । राजगृहमनारायणस्य वम्पापुरीवा-
स्तयस्य कृत्वाकस्य नृपतेः पितरि भोगिकाऽप्यनामधेये
राजगृहमनारस्य स्थनामस्थाने भूयो, आ०क० ४ अ० । औ० ।
'तते तु स कृत्वाक राया भंभसारयुते ।' आ० । भम्भा तु
भोगिकं वक्ते, भम्भसारोऽभिधोऽय सः । "आ०क० ४ अ० ।

सिति चणः उभय-कुसुमं, रायगिहं चंप-पाडलीपुलं ।
नंदे सगदाले धू-लभइमिरिए वरकवी य ॥ १२८४ ॥

"परं वक्त्राणं—अनीतस्रदाए खिइयइडिउं गयरं, जि-
यसू राया, तस्स गयरस्स वसूणू उस्ससाणि, अस्स ग-
यरद्वारां वसूणाइएहिं मग्गावेह, तदि एमं वसूणकल्लं
अनीतं पुण्हिं कतेहि य उवयेयं इइउं, वसूणगयरं
निवेसियं, कालं तस्स वसूणू वीणाणं, पुणे वि-
वरुं मग्गिज्ज, तस्य एगे वसदो अस्सेहिं पारजो एम-
मि रस्स अच्छइ, न तीरइ अग्गेहिं वसदेहिं पग्गजिउं,
तस्य उवमपुरं निवेसियं, पुकरां व कालं उच्छइ, पुणे
वि मग्गंति, कुसुमं विड्डो अनीतं एमाणाकिनिंविड्डो, त-
स्य कुसुमपुरं जायं, तस्मिं य कालं एमंणइ राया, नं व-
गयरं पुणे पुणे अग्गिणा इउमइ, तदि लोममयज्जग-
निमित्तं सोमांवरं—जस्स एरे अग्गे उड्डेह सो गगराअं
निच्छइमइ, तस्य महाणसियाणं एमाणू रस्सो जेव वरा-
अं अग्गे उड्डिअं, ते सच्चवत्तइ रायाणो—जइ अ-
एमं य सासायामि नं । कइ अन्नं ति निग्गाअं गयरअं,
तस्स गाउयमित्ते डिअं, तदि त्थमइमोइया वाणियगा
य तस्य वच्चंति, अग्गे—कहिं वच्चं ? । आह—रायणि-
हंति, कअं एह । रायगिहाअं, एवं गयरं रायगिहं जा-
यं जया य रायां गिहं अग्गे उड्डिअं ततो कुमार-
अं जस्स पियं आमां हय्यो वा नं तेषु गीणिए सेणिएण
मेमा णीणिया, राया पुच्छइ—केण कि णीमियं ति । अस्सो
भनइ—मए हय्यो, आमां एवमाह, सेणिअं पुच्छिअं मेमा,
तदि राया भनइ सेणियं—एतं तस्य सारां मेम ति ।
सेणिअं भनइ—आमां, सो य रस्सो अस्संतिअसो, नेण से-
णामं कयं—मेमसारे ति ।" (१२८४ गाथा) आ०क० ४ अ० ।

भंभा—भम्भा—स्त्री० । तृथ्येभेदे, आ० म० १ अ० । औ० । नं० ।
आ०क० । निवृत्त० । नृपयशे, दे० ना० ६ वर्ग १०० गाथा ।
"अष्टयते भम्भामा ।" भम्भा देह्नीति । रा० । जी० । भम्भा
दङ्का निःस्वनातीति सम्प्रदायः । जं० २ वल्ल० । भम्भा
भेरीति । म० १ श० १ उ० । शुद्धा भम्भति । आवा० १ ध्रु० १
अ० ७ उ० । कुःसाऽऽलेगवादिभिः 'भौ भौ' इत्यस्य शब्दस्य
करणं च । म० ७ श० ६ उ० ।

भंभाभूय—भम्भाभूत—पुं० । 'भौ भौ' इत्यस्य शब्दस्य दुःखा-
ऽऽलेगवादिभिः करणं भम्भाभूते, तज्ज्ञो यः स भम्भाभूतः
भम्भा वा भेरी, सावातःश्रुत्या ततो भम्भय यः कांसा जन-
कृत्वाचक्षुः स भम्भाभूतः । दुःखाऽऽलेगवादिभिः 'भौ भौ'
इत्यस्य शब्दस्य करणं प्राप्ते, जनकृत्वाचक्षुः च कासाऽऽ
वी, म० ७ श० ६ उ० ।

राहितं, आब० ४ अ० ३०० । नि० ० । मर्दिने, आब० २ अ० १ अ० २ अ० ३०० । विकृते, उपा० २ अ० । विनाशिते, आब० ५ अ० । असमर्थभूते च । आ० १ अ० ७ अ० । "कर्म भर्त्ता ।" पा० १०० २४३ गाथा ।

भर्ग-पुं० । अस्त्रं यन्त्र-भर्गोऽऽदेशे कृत्वम् । ईश्वरे, गा० । वाच० । शिषे, उपोनिःपदायै, आदिप्यास्तमेते देश्वरे येजसि, वाच० ।

आदित्यान्तमेते वचो, भर्गोऽऽ कर्म तन्मुमुक्षुभिः ।
जगन्मृत्युविनाशाय, पुनःस्वयं जितयस्य च ॥ १॥
ध्यानेन पुरुषैषैव, द्रष्टव्यं सूर्यमण्डले ।"

इति याज्ञवल्क्यः । तस्य तेजस ईश्वरत्वम् । "यदादित्यगन्तं तेजो, जगज्जासयतेऽखिलम् । यच्चन्द्रमसि यच्चान्धौ, तत्संजो विद्धि मामकम् ॥ १॥" इति गीतायामुक्तम् । भावे वज्र । भर्जने, धातरि च । नि० । वाच० । लिप्ते, दे० ना० ६ वर्म ६३ गाथा ।

भगद्-भगद्भृत्-पुं० । कश्चित्पवित्रजिके, औ० ।

भगमकृदि-भगमकृदि-पुं० । विकृतयकपूर्वगौ, उपा० २ अ० ।

भगधर-भगधृद्-न० । विकृते गृहे, इय० १ उ० ।

भगजोम-भगयोम-पुं० । भग्नस्य पुनःसंस्करणे, पं० व० ५ द्वार ।

भगक्षिपय-भग्नक्षिपय-पुं० । नियमभङ्गयति, उपा० ३ अ० ।

भग्नपोसद्-भग्नपोषध-वि० । पोषधभङ्गयति, उपा० ३ अ० ।

भग्नध-भार्गव-पुं० । धृगुलोकप्रसिद्धावशिष्टायां, लक्ष्म्यो-
न्नामयः । आक्षरपरिभाषकभेदे, औ० । वाच० । सुगौरवस्य ठ-
ज्ञात्रावयं वा अण् । शुक्राऽऽवायै, परशुरामे, धनिचि, गजे च ।
तेन भोक्ता नेनाधीता क्षान्ता वा अण् । येष्वसिद्धे विद्याभेदे,
पार्थिव्यां, लक्षण्यां, दुर्वाय्यां च । स्त्री० । क्ली० । वाच० ।

भग्नवध-भग्नवध-वि० । स्मृतप्रस्थातिपातविरम्यादिषड्वध-
ति, उपा० ३ अ० ।

भगवत्पुत्र-भग्नवत्पुत्र-वि० । प्रणिनः सन् भग्नो भग्नवत्पु-
त्रः । राजवन्ताऽऽदिशृङ्गानां भग्नशब्दस्य पूर्वनिपातः । प्रणिन-
त्वात् भग्नः, "भग्नवत्पुत्रा वि जोहा, जिघांति सैव उदितं
वि ॥" व्य० २ उ० ।

भग्नवेष्ट-भार्गवेष्ट-पुं० । योगभेदे, "भरयी भग्नवेष्टस्योचे ।"
बं० प्र० १० पाठो १५ पाठो १०० । सू० प्र० । जं० ।

भग्नसामर्थ-भग्नसामर्थ्य-वि० । सामर्थ्यवरहिते, "गिरलुषंधे
वा असुहृदकस्मे भग्नसामर्थ्ये" पं० सू० १ सूत्र ।

भग्नो-भर्गो-पुं० । अवतीति उः-वाहकः, भर्गे ईश्वर उः-वाह-
को यस्य स भर्गो । कामे, गा० ।

भग्नोद्-भर्गोद्-पुं० । अवतीति उः-वाहकः, अवतेधातुपाठे
वाहार्थकया पाठान् । भर्गे ईश्वर उर्वाहको यस्य स भर्गो-का-
मः, नै ददायाराधकश्चो भर्गोद् । शिषे, तथा च शिव-
धर्मोत्तरं सूत्रम्- "पूजया विपुलं राश्य भग्निकाश्येण संपदः ।
तपः पापविशुद्धये, क्षान्ते स्थानं च मुक्तिदम् ॥ ७ ॥" गा० ।
भर्गे ईश्वरः, उदरति ब्रह्मा, दयति पालयति जगदिति दो-
र्विच्युः, भर्गेण उद्धृत्योति ब्रह्म । ब्रह्मविष्णुमहेश्वरेषु,

लोकैर्दिजगत्त्रयोपत्यति राज्ञोगुणाऽऽभितः, विष्णुः स्थान-
पत्यति सत्त्वगुणाऽऽभितः, ईश्वरः संहरति तामसभावाऽऽ-
भितः । गा० ।

भर्गोदेव-भर्गोदेव-पुं० । भर्गेण उद्धृत्योति तेषामपि देव आरा-
ध्यः । परमेश्वर, गा० । न च वाच्यं न तेषामाराध्य इति, तं
वामपि संख्याऽऽदिश्रवकना । तथाहि—

"अष्टयुक्तमं कीज, कर्मस्य च पूर्वकम् ।

वह्निरोपरि संयुक्तं, गगनेन विभूषितम् ॥ १ ॥

एतदेवि । परं तत्त्वं, योऽभिज्ञानानि तत्त्वतः ।

संसारकम्पनं क्षिप्रं, स गच्छेत्परमं गतिम् ॥ २ ॥"

इति वचनप्रामाण्यात् । गा० ।

भचक-भचक-न० । उपोतिभके, "आहुरप्ये भचकस्य विश्वे-
कारेण या स्थितिः ।" (१२ श्लोक) द्रव्या० १० अष्ट्या० ।

भज-भाज्य-वि० । भाज्यते विभाज्यते इति यत् । भाज-क-
र्मणि यत् । विभजनीये, वाच० । विश्वनीये, विश्वे० । अनु० ।
प्रव० । दश० ।

भजण-भजन-न० । वणकाऽऽर्त्तानां पाकविशेषाऽऽपादने,

अणु० । आष्टपचने, प्रश्न० १ आश्व० द्वार । विषा० । सूत्र० ।

पाकं, विषा० १ ध्रु० ३ अ० । "अट्टपञ्चगाणि य ।" आदि
अश्वरीये भजनं पाकविशेषकरणम् । प्रश्न० १ आश्व० द्वार ।

भजनसाधने पात्रं च । विषा० १ ध्रु० ३ अ० ।

भजा-भार्या-स्त्री० । ज्ञितये पोष्यते भर्त्रेति भार्या । उल्ल०

पाई० १ अ० । भू-एतत् । "द्युर्यया जः" ॥ ८ ॥ २४४

इति प्राकृतसूत्रेण संयुक्तस्य जः । भजा । प्रा० १ पाद । लौ-
क्यसमत्वात् । "स्यात्-अथ-अथ-अथ-संयु यान् ।"

॥ ८ ॥ २ ॥ १०७ इति प्राकृतसूत्रेण संयुक्तस्य यान्त्वै इह

भवति । भजा । प्रा० २ पाद । विषयेनाद्यायां क्षियाम्,

वाच० । जं० २ वच० । सप्त० । "भजा पुनः या शोःसा ।"

भार्या कलत्रम् । सूत्र० १ अ० १ अ० । भर्तृणां, नि० वाच० ।

"जाया पत्नी दारा, भार्यो भजा पुर्वाया य ॥" पाई० ना०

५७ गाथा ।

भजिउ-भज्-वि० । स्वरत-कृत् । भजनेककंठि, "गय-चटभ-

जिउ जेति ।" प्रा० ४ पाद ।

भजिज्याय-भज्यमान-वि० । पच्यमाने, आ० वा० २ अ० १

अ० १ अ० ६ उ० ।

भजिम-भर्जिम-वि० । भर्जनयोग्ये, दश० ७ अ० । पचनयो-

ग्ये च । आ० वा० २ अ० १ अ० ४ अ० २ उ० ।

भजिय-भर्जित-वि० । भामर्दिनः, "असहं भर्जियं तुक्कुलो

वा भर्जियं तिकुल्लो वा भर्जियं ।" आ० वा० २ अ० १ अ० १

अ० १ उ० । अग्निभात्रपके, उपा० ८ अ० ।

भ्र (भू) दृ-वि० । अग्निपके, विषा० १ अ० ८ अ० । "निरभजि-

यं ति ।" अग्न्येयकर्मणि । आ० वा० २ अ० १ अ० १ अ० १

उ० । चानायाम् । स्त्री० । प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

भजिया-भर्जिका-स्त्री० । वास्तुलाऽऽदिशके, स्था० ३

दा० १ उ० ।

भट्ट--भट्ट-पुं० । भट-तन् । स्तुतिपाठवृत्तिमति जानिभेदे, स्वामिभ्ये, वेदाभिष्टे परिष्ठने च । बाच० । स्वामिभ्याम्, स्त्री० । टाप् । बाच० । दश० ७ अ० ।

भट्टारग-भट्टारक-पुं० । भट-भाषणे क्विप् लृ-णिच्-एवुल् नाष्ठोक्ते लृप्, बाच० । आचार्ये च । आच० ४ अ० । आ० म० । "भट्टारकस्य मम आचार्यणम् ।" आ० म० १ अ० । "पञ्चबाह्म भट्टारगस्तथापयन्तु ।" आच० ३ म० । "ते किमाहुः उभेने । आगमवलिषा समणा निगमया ।" अथ किं भट्टम् । भट्टारका आहुः प्रतिपाद्यन्तीति । स्था० ५ टा० २ उ० ।

भट्टि-भट्ट-पुं० । भृ-लृच् । "मोक्षाऽऽद्यः" ॥ ८ । २ । १७४ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण निपातः । प्रा० २ पाद । स्वामिनि, अ-धिपतौ, राजनि, वीरके, धारणकृत्तरे च । ङि० । ह्रस्व धारणोपायार्थरिति वचनान्तम् । जं० १ वक्ष० । म० । आ० म० । स्था० । विपा० । जी० । प्रज्ञा० । औ० । स० । जी० । "मत्तां जं विद्विष्य" । आच० ४ अ० । ज्ञा० । स० ।

भट्टिग्र-देशी-विष्णु, दे०ना० ६ वर्ग १०० माथा ।

भट्ट-भट्ट-वि० । भ्रश-कः । च्युते, अथः पतिते च । बाच० । दश० १ चू० । "भट्टानमभट्टिजोनेहि ।" अष्टाः स्फुलितः । सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । नि० चू० । विनष्ट, म० १ अ० । अने, आच० ३ अ० । स्फुटितं, म० २ अ० । दूरतः पलायिते च । जी० ३ प्रति० ४ अ० । रा० । लिङ्गना-चापजीविनि, पुं० । प्रति० ।

आष्ट-पुं० । अम्बरपिपे, प्रश्न० १ आध० द्वार । "भट्ट कि-डिअं सुके ।" पाठ० ना० १६१ माथा ।

भट्टवरिच-भट्टवरित्त-वि० । स्फुटवरिचं, "भट्टवरित्तस्त-निगमहि विद्विषा ।" म० २ अ० ।

भट्टार्य-भट्टारज-वि० । अष्ट वार्ताज्ञानतया दूरतः पला-यितं राज्ञेयम् । तत्तु अष्टरजः । रजोरहिते, रा० । जं० । आ० म० ।

भट्टाचार-भट्टास्वार-वि० । अष्टः सर्वथा विनष्ट आचारो ब्राम्हास्वाराऽऽदिविषयः सः । विनष्टास्वारः, म० ।

भट्टाचारो मूर्ति, भट्टारायाणुविस्मयो मूर्ति ।

उम्ममगठिआ मूर्ति, तिष्ठि वि धर्मं पश्यामस्ति ॥
म० १ अ० ।

भट्टि-भट्टि-स्त्री । पांश्चाद्विजितम्भौ, म० ७ श० ७ उ० ।

भट्ट-भट्ट-धा० । पोषणे, अशदि-पर-लक-मद् । "टो हः" ॥ ८ । १ । १६५ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण हः । प्रा० १ पाद । भट्टनि । अभाटीत् । अभाटीत् । भाषणं उभे घटाऽऽदिः । शिचि भाटयति । बाच० ।

भट्ट-पुं० । भट-अच् । योजुरि, वीरे, बाच० । भटाः शौर्य-यन्त इति । ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । स्था० । अन्त० । रा० । म० । आ० म० । महा० । आभट्ट, भटाचारमहा बलाकारप्र-चलनस्तद्वक्ता इति । औ० । ज्ञा० । अथाभायेनाविचलिते, स्था० ५ टा० १ उ० । स्फुटवृत्ते, नीचभेदे, राजिञ्जरे च । इ-न्द्रावकथाम्, बाच० ।

भट्टवस्त्रा-भट्टवस्त्रा-स्त्री० । भटस्तथाविधवस्त्रोपवेशन-लक्ष्यभोजनाऽऽदेः खादिना तस्येव खादिनं भक्षणं यस्यां सा भट्टवस्त्रादिता । प्रमज्जामिदे, स्था० ४ टा० ४ उ० ।

भृश-भृश-धा० । कथने, अवादि० पर० सक० मद् । भणति । अ-भाषात् । अमणीत् । अङ्कि वा ह्रस्वः । अर्थाभणत् । अवभाणत् । बाच० । "अपञ्चनाद्भृशम्" ॥ ८ । ४ । २३६ ॥ इति प्राकृतसू-त्रेणाकारः । भणर । प्रा० ४ पाद । भणन्ति-प्रकपयन्ति । प्रश्न० २ आध० द्वार । नि० चू० ।

भृश-पुं० । भणति प्रतिपाद्यन्तीति भणः । प्रतिपादके, नं० ।

भृशन्-भृशन्-वि० । प्रतिपाद्यति, उत्त० पाद० ६ अ० ।

भृशग-भृशग-पुं० । भणति प्रतिपाद्यतीति भणः, भण एव भणकः । "कश्च ।" इति प्राकृतलक्षणान् स्वाञ्चि कः । प्रतिपादके, "भणम् कुरम् कुरम्, पभावम् शास्य-सङ्गमुपायम्" । नं० ।

भृशग-भृशग-न० । प्रकपणे, विभे० ।

भृशावृश-भृशावृश-न० । भृशावृशं प्रेरणे, नि० चू० १ उ० ।

भृशिद्-भृशिति-स्त्री० । भण-क्रिन् । प्रह्लाऽऽदिप्रादि । कपने, बाच० । भाषायाम्, अन्त० । "वागी वावा भृशिद्, सरस्वद् भारद् गिरा भामा ।" पाठ० ना० ५ माथा ।

भृशिकृण-भृशित्वा-अध्व० । कथयित्वेवार्थे, नि० चू० १ उ० ।

भृशिय-भृशित्-वि० । प्रतिपादिते, आ० म० १ अ० । प्रश्न० । औ० । दश० । प्रश्न० । नि० चू० । उत्त० । विभे० । सूत्र० । आच० । आच० । वचने, औ० । समगते प्रयाजने, मर्मभणित्परिहारेण विवक्षितार्थमात्रप्रतिपादने, रा० । भृशनाऽऽदिव्यं, विपा० १ ध्रु० ७ अ० । अङ्कि वि-कृतभणने, प्रश्न० ४ संव० द्वार । भणितं भणनं गम्भीरं ममथोद्दीपि वेति । जी० १ प्रति० ४ अ० । जं० । भणितं-ममथोद्दीपिका विविक्षा भणितिः । नि । सूत्र० २० पाठु० । चं० । रत्नकृजितं च । ज्ञा० १ ध्रु० ६ अ० ।

भृश-भृश-पुं० । न० । भृशं संवायाम् क्रुः । दश० १ अ० । अ-ले, बाच० । आदिनाऽऽदिके, आच० ४ अ० । तत्पञ्चलाऽऽदिके, सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० २ उ० । भृश-राश्रुधाम्यं सुखभक्षिकाऽऽदि । ध० २ अ० । भोजनमात्रे च । स्था० २ टा० ४ उ० । ज्ञा० । अन्त० । उत्त० । म० । विपा० । प्रव० । उपा० । पञ्चा० । दश० । औ० । "भृशदि विमिवि सुहो" । भृशाऽऽद्यशनपानसाध-पम् । जीत० । "कतारभनेह वा तुम्हिकवभनेह वा पाहुण-गभनेह वा तिलागभनेह वा वदलियाभनेह वा ।" औ० । भृश-प्रमथयानि, कपण० २ अ० । च । अक्रियुके, तदारभके च । नि० । बाच० ।

भृशकृण-भृशकृण-न० । आदिनाऽऽदिकरणे, आच० १ ध्रु० १ अ० ४ उ० ।

भृशकहा-भृशकहा-स्त्री० । भृशकृण-भोजनस्य कथा भृशकथा । विकथामिदे, स्था० ।

भृशकहा चउविहवा पञ्चता । तं जहा-भृशस्स आवाव-कहा, भृशस्स शिव्वावकहा, भृशस्स आरंभकहा, भृशस्स शिवाणकहा ।

शकचूताऽऽग्निबाधमिति तस्यां रसवत्यामुपयुज्यन्त इत्येवं
रूपा कथा आवापकथा । एतावन्तस्तत्र पक्वापकाश्रमेष्टा व्य-
ञ्जनभेदाविति निर्वापकथा इति । तत्तिरिक्ताऽऽदीनामिषानां तत्रो-
पयोग इत्यारम्भकथा । एतावत् द्रविणं तत्रोपयुज्यत इति
तिरिक्ताकथेति । उक्तं च- "सागधपादावाधो, पक्वापका य
होइ निव्याओ । आरंभ तिरिक्ताई, शिष्टाण्यं जा सतसहस्रं ॥
१२३ ॥ इति । (नि० चू०) इह चामी दोषाः- "आहारमंतरिण
वि, मेहीओ जायस सईगालं । अजिह्विय ओइरिया, वाओ
अणुछदोला य ॥ १२४ ॥" (नि० चू० १ उ०) इति । स्था० ४
डा० ४ उ० । आव० । दर्श० । ग० । आ० चू० । औ० । स० ।
इवाणि भक्तकह सि दारं । भक्तस कहा अउरिवहा इमो-
आवायं निन्वायं, आरंभं बहुविहं व शिष्टाण्यं ।

एता कहा कहिये, चउ ममला सुकिता चउरो ॥ १२२ ॥

चउ जमला सुकिता चउरो, वक्काण्यं तदेव तथकालवि-
सेसिअं, गुवरं सुकितासे आलायो, सुकिता नाम लडुगा ।

अह गिद्धरस वक्काण्यं-

सागधपादावाधो, पक्वापको य होइ निव्याओ ।

आरंभ तिरिक्ताई, शिष्टाण्यं जा सतसहस्रं ॥ १२३ ॥

सागो-मूलगाऽऽदि, सागो-घयं वा दास्यं गच्छति, पक्व
अपक्वं वा अं परस्व दिच्छति सो शिष्टावाधो । आरंभो दास्य-
या तिरिक्तादि मरंति । शिष्टाण्यं निष्कृती, जा लक्ष्णेणं भ
वति ।

आहारकहादोसपरिलक्षणं गाहा-

आहारमंतरिणा-वि गिह्वितो जाइए सईगालं ।

अजिह्विय ओयिरिया, वाओ व अणुछदोला तु ॥ १२४ ॥

अंतरं गुण-आहारामाधो, आहारामाधेति आरभ्यं गहि
वस सतः जायते सईगालदोला । किं बान्धव-लोकं परिवा-
धो भवति-जिह्विया एष एष, जेष भक्तहाए करेला विटुनि,
रसगिह्वियज एष सेलियजओ भवति । ओइरिया गुण-
जीवियहोइं पव्वइया, जेष आहारकहाए अर्यांत, एष सज्जा-
यज्जाजोगेहि । किं बान्धव-अणुछदोला य सि । मेहीओ
सातिज्जाणा-जहा अंतदुद्धरस आधपाणातिवातां, एवं एष
वि सातिज्जाणा, सातिज्जाणाओ य हज्जीवकायवहाणुछा भव-
ति । बालहाओ भक्तहापसंगदोला एसणं न सेहोइति ।
आहारकह सि दारं गतं । नि० चू० १ उ० ।

भक्तकाल-भक्तकाल-पुं० । भोजनसमयं, उच० पाई० १२ अ० ।

भक्तिएहगुलिपां-भक्तगुलिपां-औं० । विद्युमालिय-
लेण वणिक्तावा धीतभयनगरं प्रापितायाः देवाऽधिदेवस्य
प्रतिमायाः, वीतभयनगरनृपतेर्होइया प्रभावत्या स्थापिता-
याः शुभ्रवकारिण्यां स्वनामक्यातायां दास्यम्, नि० चू०
१० उ० ।

भक्त-भक्तार्थ-पुं० । भक्तेन-भोजनेनार्थः-प्रयोजनं भक्तायः ।
भोजनेन प्रयोजने, प्र३० ४ द्वार । " एगो विटुज्ज भक्तदा ।"
भक्तार्थ-भक्तार्थम् । उच० १ अ० । भक्त्यमुदरपूरणमाश्रमि-
ति । आ० १० । भोजनमित्ये भोजनमपहृदयारी, वि० । उच०
पाई० १ अ० । प्रब० ।

भक्त (शृ)-भक्तार्थिन्-पुं० । भक्तप्रयोजनवति, भक्तार्थि-
नो ये तस्मिन्नहनि भुञ्जन् । पं० च० २ द्वार ।
भक्तपदस्य-भक्तपदार्थोक्त-न० । प्रथमभेदे, मयि० । (तत्त्व-
वतः भक्तपरिष्ठाः) शब्दे दृष्टीयध्यामि) ।

भक्तपञ्चखाण्ड-भक्तपर्याख्यान-न० । अनशनभेदे, कल्प० १
अधि० ६ लण । उच० । (" मरण " शब्दे विस्तरः) भक्त-
परिष्ठाऽऽख्यं मरणभेदे, च० ।

आहारस्य परित्यागा-तस्यैव निविधस्य वा ।

भवेद्भक्तपणिष्ठाऽऽख्यं, द्विधा सपरिकर्मणाम् ॥ १५१ ॥

सर्वस्य चतुर्विधस्य वा । अथवा-त्रिविधस्य पानकरहितस्या-
ऽऽहारस्य परित्यागाद्विज्ञानात्मकपरिष्ठाऽऽख्यं-भक्तपरिष्ठा-
नामकमुक्तलक्षणं मरणं भवेत्-स्यादिति क्रियाऽन्वयः । तद्व-
क्त्वा भवतीत्याह- (सपरिकर्मणाम्) वैशाख्यमहितात्म, परि-
कर्म च सक्तमिद्वितीमरणेऽप्यस्तीत्यत आह- (द्विधा) द्वा-
भ्यां प्रकाराभ्यां, स्वयं परेभ्योऽपि च परिकर्मकारिणामित्य-
र्थः । अत्रार्थं भावः-यः प्रज्जयाकालादारभ्य विकटनां वृथा
पूर्वं शान्तोऽपि परलोकं प्रति प्रव्याकाले संज्ञानसंभवा
यथोचितं च संलक्षनं कृत्वा गच्छत्यप्यर्थो समाश्रित-
सुदृढमन्तारकः समुत्पृष्टरीरोपकरणमपमर्शः अविधं चतु-
र्विधं वा आहारं प्रत्याख्याय स्वयमेवादिष्टाहितमन्तारकः
समीपवर्तिनामुत्तममन्तारको वाद्विज्ञानापरिवेनाऽऽदि कु-
वाणुः समाधिना कालं करोति तस्य भक्तप्रत्याख्यानम्,
अप्यं च परेभ्यः परिकर्मणो कारयति, यत उक्तपदोऽस्या-
ऽऽवृत्तारिणोऽप्यर्थोक्तः अभवित । च० ३ अधि० ।

भक्तपञ्चखाण्डं दुर्विहं पन्नं न त्रिहा-शीहारिमे चैव,

अशीहारिमे चैव, शिष्यं सपक्षिणम् । स्था० २ डा० ४ उ० ।

भक्तपरिष्ठाएँ विहिं, पुच्छामि अहाणुपुच्छीए ॥ १३७ ॥

सम्प्रति भक्तपरिष्ठाया विधिमानुष्यां वक्ष्यामि ।

प्रतिज्ञानमेव निर्वाहयति-

पञ्चज्ञादी काउं, नपुणं ताव जा अवोच्छिन्नी ।

पंच तुल्यकण्डाऽप्या, मो भनपरिमं परिणतो उ ॥ १३५ ॥

प्रज्जयामार्दि कृत्वा तावन्नतथं यावद्व्यवच्छिन्नः । कि-
मुक्तं भवति ?-प्रथमतः प्रज्जयां, तदनन्तरं प्रह्लादऽऽसन्नना-
कां शिष्यां, ततः परं पञ्च महायनानां, तदनन्तरम्-
यंप्रह्लादं, ततोऽनियतो वासः, ततः परिष्ठां गच्छस्य निष्प-
त्तिं कृत्वा, तदनन्तरं " तवेण सत्तेण तुत्तेण, एपसेण वत्तेण च " इत्येवंकपाभिः पञ्चभिरनुत्तनाभिरात्मानं तालविरथा भक्त-
परिष्ठां प्रति परिणतो भवति ।

सपरकथं य अपर-कथं य दायाएँ आणुपुच्छीए ।

सुतरिज्ञानपणं य, मपाहिमणं तु कायचं ॥ १३६ ॥

भक्तपरिष्ठाकपं नाम मरणं द्विधा-सपराकमम्, अपराक-
मं च । तत्र सपराकमं द्विविधम्-व्याघानिमम्, निर्व्याघातं
च । तत्र सपराकमे एकैकस्मिन् व्याघाने कर्मणि ध्व-
न्याऽऽसन्ननात् व्याघातिने, वशाश्चाश्वयोधाते च समुप-
स्थितं स्वार्थहानिने समाधिमरणं कर्तव्यम् ।

एतदेव व्याचष्टे—

अभिरुचिविचारसमर्थो, ओ अभ्यर्ग्यं च गंतुं वाह्यं ।

एष सपरकमो सखु, तत्त्विवरीवो भवे इत्यो ॥ ३६७ ॥

यः स्वस्य वत्स्य वा निमित्तं भिलायं विचारे च गच्छुं क्षमयो, बहिषा-अप्यगणं गत्वा वाचर्याव, स भ्रमप्रत्याख्यानं अभिरुचिः सपरकमः, तत्त्विवरीतो-भिन्नाऽऽवाचकमर्थो भवति इतरा-अपराकमः, तद्वत् सरस्वति यथाकममे सपरक-मम्, अपराकमं च ।

एकैकं तं दुविहं, निष्पापायं बहेष वाचायं ।

वाचातो वि य दुविहो, कालाऽतितरो व इत्यो वा ॥ ३६८ ॥

तत्-सपरकमम्, अपराकमं च अत्यमेकैकं द्विविधम्—निर्वाचानं, व्याघातं च । तत्र व्याघातानाम-वधा अचक्षुभञ्जन कालावेष्टो च आदितौ । अथवा-अयमे व्याघातः, ततो मर-त्वं प्रतिपद्यते । निष्वाचानं वधोऽक्षय्याघानरहितं व्याघातोऽपि च द्विविधः कालातिचारः, इतरश्च । कालमतिचरति अतिक्रान्तिरिति कालातिचारः कालसंहो, यत्किञ्चिद् मरणं यथा पुन-मौलयेन दृश्यते तं दृष्टकालमर्थाव्य विशांतराभिन्विवाऽऽदितु मर्याम्, इतरः कालानतिचारो यत्तद्वत्समेव मनुकामो भ्रमः प्रत्याचष्टे इति ।

तं पुण्य अणुगंतवत्, दारेहि इमेहि आणुपुत्रीय ।

गणनिसरखादिहिय, तसि विभागं तु वाञ्छामि ॥ ३६९ ॥

तेन पुनर्निष्वाचानादिभिरविवक्ष्यमाणैर्गणनः सरखाऽऽदिहरि-र-ज्जुपुण्या कतेनाणुपुत्रस्य, तेषां च द्वाराणां विभागं वक्ष्यामि ।

तमेव चक्रकुमा आह—

गणनिसरखे परगणे, सिति संलेह अगीयऽसंविगो ।

एगऽऽमोगश अण्य, अयापुच्छ पचिच्छ आलोए ॥ ४०० ॥

ठाख बसीए सत्ये, शिञ्जतया दव्वादायशा चरि मे ।

हाथी य अपरियंत, निजर संगाववसयादीशि ॥ ४०१ ॥

सारेवय य कवयं, निष्वापाएण्य विधकरखं तु ।

अंतो बहि वाचातो, अतपरिखाए कायव्यो ॥ ४०२ ॥

गणात्-स्वगणाद् निःसरणा वक्ष्यामि, तथा परगणगमनं, तथा (सिति सि) प्रवयवाचक्या निःप्रतिषेधत्वा, तथा संलेखना, तथा अगीयः-अगीमार्गस्य समीपे न भ्रमं प्रत्याख्यातव्यं, तथा (असंविगे सि) असंविगस्यापि समीपे न प्रत्याख्यातव्यम् । तथा (एग शि) एको नियोपको न कर्त्तव्यः, किं तु बहवः, पर-तो वा भ्रमं प्रत्याख्यातुकामस्य विषये आभोगमे कर्त्तव्यम् । तथा अण्यो यदि भ्रमं प्रत्याख्यातुमुद्यतस्तर्हि वि नियोपकाः पूर्वमेव तदा स प्रतीयते, तेषां च संति । तथा आचायै-श्च गच्छन्मानपुच्छया स भ्रमप्रत्याख्यानं न प्रतिपादयित-व्यः । तथा तेन भ्रमं प्रत्याख्यातुकामिन् गच्छस्व, गच्छन्नाऽ-पि तस्य परीक्षा कर्त्तव्या । तथा भ्रमपरिखां प्रतिपृच्छामे-न विषयत आलोचना दातव्या ४००० तथा प्रयस्ते स्थाने-प्रशस्त्यायं वसतो भ्रमपरिखा प्रतिपद्यता । तथा नियोपकाः शुद्धसत्यताः समर्थनीयाः । तथा चरमकांश्च तस्य-भ्रमप्रत्या-ख्यातुकामस्य द्रव्यदृश्यं प्रक्ष-नसमस्ताऽऽहोर्ज्योपदृश्यं

विधेयम् । (हाणि सि) भ्रमं प्रत्याख्यातुकामस्य प्रति-क्षेपसमाहारस्य दानिविधेया । तथा अपरिखाः ताः सर्वेकस्मै-पि प्रतिवारका वतन्ते । (निरञ्जर सि) निजरा वक्ष्यामि । त-या संस्कारको वाद्यो भवति कुनभ्रमप्रत्याख्यातस्य कर्त्तव्य-स्नाहयो बहवन्ते । तथा तस्य कुनभ्रमप्रत्याख्यातस्योद्देश-नाऽऽदीनि यथामात्रिण करणीयानि ॥ ४०१ ॥ तथा प्रथमजि-तीयपरीषदाभ्यां स्थाजितं स्मारयित्वा स्वै स्वकृपमनर्थव्या-ऽऽदित्यस्य कवचं-कवचभूतमशुनं प्रयोज्यम् । तथा उचि-वतो मृतस्य च तस्य विह्वलकरखं विधेयम् । एनं निष्वाघातेन भ्रमपरिखायाचातामवेन प्रतिपत्तव्यम् । अथाप्तः-ग्रामाऽऽ-दितु भाहः-उद्यानाऽऽदितु भ्रमपरिखाया व्याघातः संज्ञानः, ततो मीनापीनामुपायो भवति कर्त्तव्यः एव द्वारवाद्याऽप्यः ।

साम्प्रतमेतदेव विधेरितुः प्रथमो (१) गणनिसरख-

द्वाराह—

गणनिसरखमि विहो, जा कपे वसितो समासेण ।

सो चेव निरवसेतो, अतपरिखाए दसममि ॥ ४०३ ॥

गणनिसरखे यो विधिः कथेत्-कथापययने सप्तविधः सप्तप्रकारो वर्धितः, स एव व्यवहारे दृश्ये उद्देशके भ्र-मपरिखायां भ्रमपरिखाधिकारे निरवसेतो वक्ष्यः (स च विधिः ' उषस्यया ' शब्दे द्वितीयभागे १००८ पृष्ठादरब्ध दृष्टितः ।) गणनिसरखद्वारं गतम् ।

इदानीं (२) परगणद्वारम् । परगमे गत्वा

भ्रमप्रत्याख्यानं कर्त्तव्यम्—

किं कारखं चंकमयं, येराय इह तवाकिलेताण्ये ।

अच्छुजयमि मरयं, कालुणिपाक्काय वाचातो ॥ ४०४ ॥

किं कारखं स्वगणादप्यकमणं कियेन ? । सुरिराह-स्वविरा-खाम्-आचावोणां संलेखनातपरेः क्कान्तानामिह स्वगणं भ-भ्युने भ्रमपरिखालक्षणमण्ये समुपस्थितानां शिष्याणाम् आचावोणुरागेण रोत्नकफरनाऽऽदीनि कुर्वुः रोत्नाऽऽदिकं च तेषामाकर्णोभुतपातं दृष्ट्वा तेषामुपरि कारुण्यमुपजाय-ते, ततो ध्यानस्थापनातः ।

अन्यत्वे—

गणये आशाहायी, अपपत्तिय होइ एवमादीयं ।

परगणे मुककुलवासां, अपपत्तियवजितो होइ ॥ ४०५ ॥

यो गणधरः स्थापितः तस्याऽऽक्षां केचित् न कुर्वन्ति, तथा क-पाखि कुपकरुणितमित्तमप्रीतिः आदिशब्दात् गणभेदो, बाला-ऽऽदीनामुचिताऽऽपकरुण्येनमित्यादिविरप्रहः । तत एव स्वगणे आशाहानिरप्रीतिरलेखनाऽऽदिकं ध्यानस्थापनाकार-मुपपत्तिश्चेत्, ततः परगणे गत्वा भ्रमप्रत्याख्यानं प्रतिपद्यते । यत एव मुककुलवासा आसितानि भवन्ति । किञ्चित् इत्याह प्रीति-वजितोऽप्रीतिश्च समस्ताऽपि पति हता भवतीति भावः ।

आमीपादिकं यथा स्वगणे भवति तथा प्रदर्शयति—

उवगरखनिमित्तं तु, मुगमो दिस्स वावि गणभेयं ।

बालादी येराख च, उचियाकरुणमि वाचातो ॥ ४०६ ॥

उपकरुणितमित्तं साधूनामाचारं कृतभ्रमप्रत्याख्यानं ध्यु-प्रहः-कलहो भवति । अथवा-नं गणधरं केचित् मयस्ये, यतः स्वस्वपक्षपरिमहतो गणभेदः, तत एवमुपकरुण-

मिस् गणभेदं दृष्ट्वा उपलभ्य, तथा बालाऽऽदीनां बालवृद्धाऽऽहर्तृनाऽऽदीनां स्थविराणां चात्र विकरणं उचिनकरणाऽदृश्येऽप्रीतिरुपजायते, तथा चादीत्या ध्यानव्याघातः ।

अयं च परगते प्रतिपक्षे गृह्यः—

सिखेदो पेलवो होड, निग्गते उभरस उ ।

आइव वावि बाघाते, नो सेहादि विउग्गमे ॥ ४०७ ॥

स्वगणाभिर्गतस्योभयस्यापि-गणस्य, आचार्यस्य वा अहः परस्परं पेलवः-प्रतनुर्भवति, अन्यच्च (आहकव) काचित्प्रथमपरीपहेणु स्याजितइय भक्तपरिहा, तस्यां यो व्याघातो—विघ्नापः-स्यान् तस्मिन् व्याघातेन स्वगणात् शैलकाऽऽदीनां व्युद्गमो जायते, आघातपरिहानाभावात् । अथवा-विपरिणामोऽपि स्यात् । तथाहि-स्वगणे स्थितं मग्नप्रतिष्ठं जानति, हास्या च सर्वं अपि प्रतिष्ठा दत्तपामोदस्य एवैति विपरिणामं गत्वा संयमं लोपयति ।

सम्प्रति (३) ' सिति ' द्वारमाह—

दध्वसितो भावसितो, अयुआगधराण जेमिमुलवडा ।

नहु उडुगमणकडा, दंडिणपयं पमंमेति ॥ ४०८ ॥

संजमटाणाणं कं-डगाण लसतिठितोविमेसाणं ।

उवरिणपयकमसं, भावसितो केवलं जाव ॥ ४०९ ॥

निनिर्नाम-ऊर्द्धमधो वा गच्छतुः सुखोत्तारावतारहेतुः काङ्क्षाऽऽदिमयः पन्थाः । सा द्विधा-द्रव्ये, भावे च । तत्र द्रव्यशितिर्निःश्रेयः, सा द्विधा-ऊर्द्धगमने, अधोगमने च । तत्र यथाऽप्यस्तौ भूविशुद्धाऽऽदिष्वधर्तयन् सा अधोगमने यथा चांर्द्धपरिमाणे आरुह्यते सा ऊर्द्धगमने । भावसितिरपि द्विधा-प्रशस्ता, अप्रशस्ता च । तत्र येहेतुमिस्ते-यामेव संयमस्थानानां-संयमकण्डकानां लक्ष्यापरिणाम-विशेषाणां वा याऽधस्तनेष्वधस्तनेष्वपि संयमस्थानेषु गच्छन्ति साऽप्रशस्ता भावशितिः । यैः पुनर्हेतुमिस्ते-यामेव संयमाऽऽदिस्थानानामुपरितनेषूपरितनपु विशेषे-ष्वध्वारोहति सा प्रशस्तोपरोपरितन एव क्रमेण भावसितिस्तावद् द्रव्यं यावत् कथल्लानम । तत्र येषामनुयोगधराणामाचार्याणामेवं द्रव्ये भावे च शितिरुपलब्धा भवति ते (न हु) नैव उन्धगमने कार्यं कथं अप्र-कृतनपद् प्रशंसित, न तावु सपदि गमनायाध्माध्वसामयप्र-कृतिमान्भवत, किं तु शुभं यथावत्साध्वारोहति । गते लि-तिद्वारम् ।

सम्प्रति (४) संलक्षणाद्वारमाह—

उक्कोसा य जहसा, दुविहा सेलेहणा समासेण ।

छम्मासा उ जहसा, उक्कोसा वारसमसा उ ॥ ४१० ॥

संलक्षणा समासेन द्विविधा प्रक्षसा । तद्यथा-उक्कहा.जयस्या च । चउहदात्-मध्वसा च । तत्र जयस्या परमासा, उत्कृष्टा द्वादशमसा-द्वादशवर्षाः ।

विट्टु ताज जहसा, उक्कोसं तत्थ जाव वुच्छामि ।

जं सेलिहणमुणी, साहेतो अत्तणो अत्थं ॥ ४११ ॥

तत्र तयोर्निधन्योत्कृष्टयोर्मध्ये जयस्या यावन्निष्ठत्वं, पञ्चा-

द्वयमाणुस्त्वान्, उत्कृष्टां तावद् वक्ष्यामि. यदित्यव्ययं यथा मयि आत्मानं संलक्ष्याऽऽऽत्मनोऽपि साधयति ।

तमेवाऽऽह—

चत्तारि विचिचारि, विगुर्निज्जहिपाइं चत्तारि ।

एतंतरमायामं-जातिविगिद्धे विगिद्धे य ॥ ४१२ ॥

अन्वयवि वर्णाणि विचिचारणं विचित्रतर्पांसं करोति । किमुक्तं भवति ?—चत्तारि वर्णाणि यावत्कर्तव्यं चतुर्थं कर्तव्यत्वं पठे कर्त्तव्यद्वयमेव दशहोत्राद्यां वर्णाणि कर्त्तव्यं, कृत्वा च पारणकं सर्वकामसुखितनाऽऽहंकारं पारयति । ततः परम-स्थानि चत्तारि वर्णाण्युत्कृष्टकारणं विचित्रतर्पांसं करोति विहृतिमिश्रं हनति । किमुक्तं भवति ?—विचित्रं तपः कृत्वा पारणके निर्विकृतिकं भुङ्क्ते उत्कृष्टतपश्चैव, ततः परतोऽप्ये हे वर्णै एकान्ततर्पाण्यं कर्त्तव्यं, एकान्तं चतुर्थं कृत्वा आध्यामेन पारयति, एवमेतन्नि दश वर्णाणि गतानि, एकादशस्य धर्मस्याऽऽशान् नानि विकृष्टे तपः कृत्वा आध्यामेन परिमितं भुङ्क्ते, नानाविकृष्टं नाम तपश्चतुर्थं पठे यावद्ब-गन्तव्यम् । ततः परमस्थानं विकृष्टं तपः कृत्वा मा शोभमेव मारुत्तं यायासमिति कृत्वा पारणके पातपुण्यं प्र तथा आध्यामे करोति, विकृष्टं नामाऽऽऽत्मादिकम् ।

साप्रतमेतदेव वर्णानि चत्तारिमाह—

संवच्छगणि चउरं, होति विचिते चउत्थमादीयं ।

काऊण सव्वगुणियं, पारेइ उ उग्गमाविमुद्धं ॥ ४१३ ॥

आदिमालि चत्तारि संयमराणि विचितं नप्यन्तर्पाऽऽदिकं भवति, तत्र कृत्वा पाण्यनि भुङ्क्ते सर्वगुणितं संयमगुणं सं-युतमाहारमुद्गमविशुद्धम् ।

पुगरवि चउरंमे तु, विचिते काऊण विगितवज्जं तु ।

पारेइ सो मटणा, गिद्धे पणियं च वज्जे ॥ ४१४ ॥

पुनरप्यन्यानि चत्तारि वर्णाणि विचितं तपः कृत्वा न म-हामा विहृतिरश्चै पारयति, तत्रापि स्तनस्य प्रणांतं चोत्कृ-ष्टसं वज्रयति ।

असाओ दांणि ममा, चउत्थ काऊण पारि आयामं ।

कमीएणं तु ततो, आयक्कमेपं इधे कुण्ड ॥ ४१५ ॥

अन्ये छेमे-वर्षे चतुर्थं कृत्वा आध्यामे पारयति, एवं दश वर्णाणि गतानि, ततः परमस्थानकं समा-वर्षमार्गं वक्ष्याम-णां कर्त्तव्यकनायापारणकं कर्त्तव्यं ।

कथमिमाह—

तत्थिकं छम्मानं, चउत्थ छट्टं तु काउ पारेइ ।

आयंविसेण नियमा, विउए छम्मानमिपं विगिद्धं ॥ ४१६ ॥

अद्वय दम्य द्वालय, काऊणाऽऽयंविसेण पारेइ ।

अनेकहायणं तु, कादीमहिधं तु काऊण ॥ ४१७ ॥

तत्र एकादश वर्षे, एकमास, परमाने यावत् चतुर्थं पठे वा कृत्वा निधमाध्यामेन पारयति । द्वितीयं परमानं विकृष्टमप्ये दशमं द्वादशं वा कृत्वा आध्यामेन पारयति । एवमेकादश वर्णाणि गतानि । अन्यमेकं द्वादशं द्वापनं कादीमहितं कृत्वा ।

किमित्याह—

आयं बिल उमुणोदिते-य पारि हावैतो आणुपुव्वीए ।

जह दीवै तेल्लवचि-वल्हओ समं तह सरीराऽऽयु॥४१॥

आयामेन उमुणोदकेन पारयति । अयमत्र संप्रदायः—ह्य-
शे यथे कोटीसहितेन प्रत्याख्यानं वस्तुधैर्यवत् कृत्वा प्रथमं पा-
रुक्कमायामेन उमुणोदकेन करोति, द्वितीयं पारुक्कं निर्विकृ-
तिकेन, तृतीयं पुनरायामेन यथोक्तकथेण, वस्तुधैर्यं निर्विकृति-
केन । एवमेकान्तरितं पारुक्ककथायामं करोति । कोटीसहितं
नाम—प्रथमदिवसे पुनरभक्तायै कृत्वा पारयति, एतच्चतुर्थे
कोटीसहितं प्रत्याख्यानम् । एवं पष्ठाष्टमाऽऽदिकोटीसहिता-
श्रुतिं भावनीयानि । अथवा—अथम् अर्थो—द्वितीयः प्रकारः—
एकस्मिन् दिने वस्तुधैर्यं कृत्वा द्वितीयं दिवसे पारयति, तृतीये
दिवसे पुनश्चतुर्थे करोति । चतुर्थे दिवसे पारयति । एतच्चतु-
र्थकोटीसहितं, पष्ठकोटीसहितमेवं यथे कृत्वा पारयति,
पुनः यथे करोति, ततः पारयति । एवमष्टमाऽऽदिकोटीस-
हितानामपि भावनीयानि । (हावैतो आणुपुव्वीए इति)
तस्मिन् द्वादशे यथे पारुक्कं यथाक्रममेकैकं कथं हापयन्
पारयति, यावद्वत् कथं, ततः शेषेषु शिष्येषु पारणकेषु
क्रमश एकेन सिक्थेनोत्तमैकं कथं माहाहारयति, ह्यार्थं सि-
क्थार्थाभिः सिक्थैरेवं यावद्वत् एकं सिक्थमाहाहारयति ।
कस्माद्विषं करोतीति चेदत आह—यथा दीपे सममेककालं
तेलवत्सिले भवति तथा शरीराऽऽयुषः समकं लयः स्या-
दिति हेतोः ।

पच्छिच्छे हायणे तु, चउरो धारितु तेल्लमं हंसं ।

निसिरज तेल्लमत्तु, किं कारणं गल्लधरसं तु ॥४२॥

लुक्खत्ता हुरजेत, मा हू सुभेअ चि तेण धारि ।

मा हू नमोकारस्स अपवत्तो सो हवेआहि ॥४२०॥

तस्मिन्पश्चिमे द्वादशे हायने ये अस्मिन्माध्ववारा मासास्ते-
त्येकैकस्मिन् पारणके एकान्तरितं तेलगण्डूयं चिरकालं धा-
यति, धारयित्वा खलमल्लके-सखारि निरुज्जति-त्यजति ततो व-
द्वं प्रक्षालयति॥४१॥ किं कारणं गल्लं गण्डूयस्य धारणं क्रि-
यते ॥ उच्यते—मा मुखयन्त्रं कलत्वाद्वातेन लुभते—एकत्र सं-
घट्टी भूयते, तथा च सति मा स नमस्कारस्य भणने अप्र-
त्यक्षः—असमर्थो भवेदिति हेतोर्गल्लं तेलधारणं करोति ।

उक्कोसगा उ एसो, सेलेहा मज्झिमा जहणा या ।

सेवच्छर छम्मासा, एमेव य मासपवसेहि ॥४२॥

एषा—अनन्तरोदिता सेलेखा—सेलेखना उच्छ्रिता भण्डिता, मध्य-
मा सेलेखना संवत्सरप्रमाणा, एवं प्राशुरुक्तं प्रकारेण द्वादश-
भिर्मासैः परिभावेनीया, जघन्या एषा पवमासा द्वादशभिः
पक्षैः वर्षस्थाने मासात् पक्षाब्धे स्थापयित्वा तपोविधिः प्रा-
ग्वत्र निरवशेष उभयत्राऽपि भावनीय इति भावः ।

एतो एगतरं, सेलेहेणं खवेतु अप्पाणं ।

कुज्जा भत्तपरिणं, ईगिणि पाभोवममं वा ॥४२॥

एतेषामुक्तप्रमथमजघन्यामां सेलेखनानामेकतरं सेलेखने-
नाऽऽप्तमने लपयित्वा कुज्यात् भक्तपरिणामं, ईगिणीमरणं, पाद-
पोंपममं वा । गतं (४) सेलेखनाद्वारम् ।

अधुना (५) अगीतद्वारमाह—

अगीयमगासम्भो, भत्तपरिणं तु जो करेआहि ।

चतुगुणा तस्म भवे, किं कारणं जणिमे दोसा ॥४२॥

गीताश्रय्यं समीपे भक्तं प्रत्याख्यातव्यं, यस्त्वर्गातस्य—अर्गा-
ताश्रय्यं स्वकाशं—समीपे भक्तपरिणं—भक्तप्रत्याख्यानं करोति
तस्य प्रायश्चित्तं सत्त्वार्गां शुरुकाः । किं कारणम् ? उच्यते—येन
कारणेन इमे—वध्वमाणा दोषास्तेन कारयेन ।

तत्र तनेव दोषानाह—

नामेती अगीतो, चउरं सव्वलोयसारं ।

नट्ठमि य चउरं, न हू सुलभं होइ चउरं ॥४२॥

अगीतः—अगीताथो नियोपकृतस्य कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य
चतुरङ्गं—चतुर्णामङ्गानां समाहारश्चतुरङ्गं वध्वमाणम् । कथं
भूतमित्याह—सर्वलोकसारङ्गम्—अङ्गवत्, प्रधानमित्यनर्थो
स्तरम् । सर्वधर्माधि-त्रयाणामपि लोकानां यानि अङ्गानि तेषां
सारमिति विशिष्टमङ्गं प्रधानं सर्वलोकसारङ्गम् । नष्टे च चतु-
रङ्गं न पुनः सुलभं—सुग्रापं भवति चतुरङ्गं, किं तु सुल्लकाऽऽ-
दिष्टाभ्यन्तरीशयनं दुष्प्रापं, ततोऽगीतस्य समीपे भक्तं न
प्रत्याख्येयम् ।

तिं पुणं तं चउरं, जं नहं दुल्लभं पुणो होइ ।

माणुस्मं धम्मसुती, सद्धा तवसज्जे विरियं ॥४२॥

किं पुनः तच्चतुरङ्गं यद्यपि सत् पूर्वदुर्लभं भवति ? स्मृतिराह-
मानुष्यं—मानुषवत्, धर्मभ्रष्टः—धर्मभ्रष्टश्च, अद्धा तपसि संय-
मे च वीर्यमिति ।

किह नासेति अगीतो, पदमविति एहि अड्ढितो सो उ ।

आभासे कालियाए, ते शिद्धमो चि छड्डेआ ॥४२॥

कथं—केन प्रकारेण सोऽगीताथः तस्य चतुरङ्गं नाशयति ? स्मृ-
तिराह—प्रथमद्वितीयाभ्यां क्षुत्पिपासासलज्जनाभ्यां परीपहा-
भ्यामर्दितः—पीडितः स भक्तप्रत्याख्याता कदाचित् कालि-
काया राक्षो भक्तं च पानं च अवभाषेत—याञ्चेत, ततः सोऽ-
गीताथो न कल्पेत इति कृत्वा न दद्यात् । चिन्तयति च—भक्तं
प्रत्याख्याय पुन्योचने भक्तं, तत्रापि राक्षो, तत एव नि-
धर्मो असंयतीभूत इति कृत्वा तं त्यजेत् त्यक्त्वा गच्छेत् ।

अतो वा वाहि वा, दिवा य रातो व सो विवितो उ ।

अट्टदुट्टवमट्टं, पडिगमणऽऽदीशि कुज्जाहि ॥४२॥

अन्तरुपाश्रयस्य रहितरुपाश्रयस्य वा, दिवा राक्षो वा, तेनाऽ
गीताथेन विविक्तः सन् आर्षः—दुःखात् वशात् सन् प्रतिग-
मनाऽऽशुनि प्रतिगमने नाम—प्रतिभञ्जनं, वनमोक्षमित्यर्थः ।
आदिशब्दात्—मृत्वा कुगतिविनिपातान् वा कुर्यात् ।

तांश्च कुगतिविनिपातान्वाऽह—

परिऊणऽट्टवम्भाणो, मच्छे तिरिणु वंतरं तु वा ।

संभरिऊण य रुद्धा, पडिणीयत्तं करेआहि ॥४२॥

स शान्तिस्थानोः मृत्वा तिर्यकु तिर्यग्गोत्रेषु गच्छेत्, यद्विहा-
यन्तरेषु—वानमन्तरेषु मध्ये स समुपपद्ये, तत्र च जाति
रमृत्वा तत्पक्षाद् तस्यामवस्थायामिति रुद्धः सन् बहुविधं
प्रत्यनीकत्वं कुर्यात् ।

अहवा विस्वरीए, मोयं देजाहि जायमाणस्म ।
सो दंडियाए हूजा, रुद्धो साहे निवादीणं ॥४२६॥
कुजा कुलादिपरथा-रं सो रुद्धो व गच्छं मिच्छन्तं ।
तप्पण्यं च दीदं, भमेज संसाकंतां ॥४३०॥

अथवा-शय्यो पानीयं याचमानस्य रावो पानीयं नास्ती
ति मोकं-प्रथयणं सोऽगीतार्थो दद्यात्. स च दृष्टिकाऽऽदीनां
सम्बन्धी निष्कांतः स्यात् ततः स धातुवैष्येण रुष्टः सन्
अवधायेत्, अवधाय च नृणाऽऽदीनां कथयेत्ततः प्रवच-
नस्य महातुष्टाहः । यदि वा-स राजाऽऽदिस्तत्पत्तपतितः,
सोऽपि वा स्वयं रुष्टः कुलाऽऽदिपरतारं-कुलस्य गणस्य वा
विनाशं कुर्यात् । यद्यपि च एवमादयो दोषा न भवन्ति तथा
ऽपि प्रथमद्वितीयपरीपद्याभ्यां परितप्पमाणोऽसमाधिना मृ-
तां दुष्करमपि कुराऽऽन्तर्कषा-कुराविमानोपपत्तिं वा न
प्राप्नुयात्, किं तु बाणमन्तराऽऽदिप्रापयेत् । यदि वा-क
पायपीडितो हृष्टविषः सर्पो जायते । (गच्छं मिच्छन्मिति)
इह भवे वा मिथ्यात्वं गच्छेत्, तत्प्रत्ययं च-मिथ्यात्वप्रत्ययं
च दीर्घं संसारकान्तरं भवति ।

सो उ विमिचिय दिट्ठो, संविग्गेहि तु अन्नसाहूहि ।
आसासियमणुमिट्ठो, अन्नदुमरणं वि पडिवन्नं ॥४३१॥

स प्रत्याक्यातभक्तो भक्तं याचमानोऽगीतार्थः साधुभिर्भि-
क्षुः परिचक्रः अग्नैः संविग्गैः गीतार्थमणुमिट्ठः तत-
स्त्वेराश्यासितः; आश्वस्य च अनुशिष्टः-असिशयेन दूरमु-
त्साहितस्ततो यत् अभ्युद्यानमरणं त्यक्तं; तत्पुनरपि तेन
प्रतिपद्यं; ततः सुगतिप्राप्तिं ज्ञातः ।

एए अणे य तहिं, बहवे दोसा य पच्चवाया य ।

एएहिं कारणेहि, अगियत्थे न कपपति परिण्णा ॥४३२॥
यस्मादेत-अनन्तरादिता अन्ये च-अनुक्ता बहवो दोषाः-
प्रत्यवायाश्च अगीतार्थस्य समीपे भ्रूपरिक्षाप्रतिपत्तां, तस्मादे-
तैः काष्णैरगीतार्थस्य समीपे परिक्षा-भ्रूपरिक्षा न कर्तव्यं,
संविन्न-गीतार्थानां च समीपे बहवो गुणाः तस्मात्तन्मार्गमा-
करोष्यः । सा च द्विधा-लेखनः, कालतश्च ।

तत्र लेखनस्तस्माह—

पंच छ सत्त सए वा, अहवा एत्तो वि सानिरेगते ।
गीयत्थपायमूलं, परिमग्गेजा अपरितंतो ॥ ४३३ ॥
पञ्च पद सप्त वा योजनशतानि । अथवा-इतोऽपि सानिरेक-
स्ताणं योजनशतानि गत्वा संविन्नपादमूलमपरि(त्रा)ता-
न्तोऽनिर्विण्णो मृगयेत् । उक्ता लेखनो मार्गः ।

कालन आह—

एयं व दो व तिणि व, उक्कांस वारयेव वामाणि ।
गीयत्थपायमूलं, परिमग्गेजा अपरितंतो ॥ ४३४ ॥
एको द्वे त्रिणि वा उक्कपंतो द्वादश वर्पाणि यावदपरिमा-
(त्रा)न्तोऽनिर्विण्णो गीतार्थपायमूलं परिमृगयेत् ।
गीयत्थदुष्टं खलु, पटुच्च कालं तु मग्गमा एसा ।
ते खलु गवेसमाणा, खंचे काले य परिमाणं ॥ ४३५ ॥

गीतार्थो दुष्टो यस्मिन् काले तं गीतार्थदुष्टं कालं प्रती-
त्य-आश्रित्य एषा-अनन्तरादिता लेखनः कालतश्च मार्गः-
मिहिता । ते खलु गीतार्थे गवेसमाणा लेखनियं कालविषये
च परिमाणमुक्त्युद्देशेतावत् कुर्वन्ति ।

तम्हा गीयत्थेणं, पवयणुगडित्थसव्वमारणं ।

निजवगेण समही, कायव्हा उत्तपट्ठमि ॥ ४३६ ॥

यस्मात् लेखनः कालतश्च गीतार्थमार्गयाभेताशानादर-
कृतस्तस्मात्तेन गीतार्थेन प्रवचनगृहीतार्थसर्वसारेण प्रवचन-
स्य गृहीतोऽथैव सर्वसारा येन स तथा तेन, निर्यापकेण उ-
त्तमायै व्यवस्थितेन समाधिः कर्तव्यः । गतमगीतार्थोद्धारम् ॥

अथ (६) अमंगियप्रारम्भाह—

अस्संविग्गमपीव, पडिवज्जेतस्स होहं गुरुका उ ।

किं कारणं तु तहियं, जम्हा दोसा हवन्ति इमे ॥४३७॥

असंविन्नसमीपेऽपि भ्रूपरिक्षां प्रतिपद्यमानस्य भवन्ति
चत्वारो गुरुकाः प्रायश्चित्तम् । किं कारणं तत्र यस्मादिमे
वदयमाणा दोषा भवन्ति ।

तानेवाऽऽह—

नासेति अमंगिगो, चउरंगं सव्वलोयमारंगं ।

नट्ठमि य चउरंगं, न ह्मु सुलभं होति चउरंगं ॥ ४३८ ॥

नाशयत्यसंविन्नश्चतुरङ्गं-मातुष्यवाऽदिकं सर्वलोकासाङ्गं
सर्वलोकाप्रवातनसाङ्गं चतुरङ्गं तं (न ह्मु) नैव सुलभं-सुभावं
भवति चतुरङ्गम् ।

कथं नाशयतीत्यन आह—

आहाकम्मिय पाण्ण, पुक्का मेया वहुतणे मायं ।

सेजा मंम्मां वि य, उवही वि य होहं अविमुद्धं ॥४३९॥

असंविन्नो बहुजनस्य यथा तथा या ज्ञानं कर्तान्, यथा-एव
कृतभक्तप्रत्याग्यानः ततः स आवाकम्मिकं पानमानयान्, पु-
पाणं च होककान्, खचने च चम्पनाऽऽदिना कर्तान्, तथा
शय्या-संस्कारक उपधिश्च तेनाऽऽनीतः अविमुद्धो भवति ।

एत अणे य तहिं, बहवे दोसा य पच्चवाया य ।

एतेण कारणेण, अस्संविग्गो न कएह परिण्णा ॥४४०॥

एत-अनन्तरादिता अन्येऽप्यनुक्ता बहवो दोषाः, प्रत्यवाया-
श्च । तत्र प्रत्यवायाः प्रायश्चासमायामरणानां बाणमन्तरेषू-
त्पादितानां नृपाऽऽदिकथनेना वा यद्विदध्याः । एतेन कारणेनाऽ
संविन्न-असंविन्नस्य समीपे परिक्षा न कर्तव्यं, किं तु संवि-
नस्याऽनिकं ।

ततः लेखनो कालतश्च मार्गमाह—

पंचे व छ सत्त मया, अहवा एत्तो वि सानिरेगा य ।

संविग्गपायमूलं, परिमग्गेजा अपरितंतो ॥ ४४१ ॥

इयं लेखनः कालन आह—

एकं व दो व तिणि व, उक्कांस वारयेव वामाणि ।

संविग्गपायमूलं, परिमग्गेजा अपरितंतो ॥ ४४२ ॥

संविग्गदुष्टं खलु, कालं तु पटुच्च मग्गमा एसा ।

ते खलु गवेसमाणा, खंचे काले य परिमाणं ॥४४३॥

यस्मादेवं ज्ञेयतः कालमन्त्रं मार्गयायामादरः कृतः—

तद्वा संविगण्ये, पययणगदित्यसुव्वमारिणं ।

निजवगण्ये समाही, कायव्या उत्तमहुमि ॥ ४४४ ॥

गाथावत्तुष्टयमपि प्रायवत् । गतं संविगण्ये ॥ इदानीम्—

(७) एकद्वारम् । एको नियोगको न कर्तव्यः । किं तु बहवः, अन्यथाविराचनाऽऽदिदोषप्रसङ्गात् ।

तमेवापश्यति—

एकस्मि उ निजवप, विरादया होइ कज्जहाणी य ।

सो सेहा वि य चत्ता, पायवणं चेव उड्डाहो ॥ ४४५ ॥

एकस्मिन् नियोगके संयमविराचना, आत्मविराचना च भवति । तथाहि—कृतमङ्गप्रत्याख्याननिमित्तं पानकप्रदण्णायाऽन्यथा क्वापि न ज्ञानं तदा मा भूयस्मात् स्नानस्या-समाधिप्रत्याख्याकर्मिकमपि तं पानकं शृङ्गीयात् इति संयम-विराचना, निरन्तरमेकस्य क्लिष्टप्रमानस्याऽऽत्मविराचना, तथा कार्यहातिष्ठ भवति तथाहि—मरणसमये सामाधुगंगा-द्वयाय सोऽपेक्षते, स च कदाचित्समये पानकाऽऽदिनिमित्त-ममन्यत्र गता भवेत्, तथा तं भङ्गप्रत्याख्याता त्यक्तः, ज्ञा-त्वा अपि च त्याक्ताः, प्रवचनं त्यक्तमुड्डाहश्चोपजायते ।

एतद्विभावनाधेमाह—

तस्मसङ्गततोभासय, मेहादि अदाण्हे सो परिकत्तो ।

दाउं व अदाउं वा, भवेति मेहा वि निद्रुम्मा ॥ ४४६ ॥

तस्य-प्रत्याख्यातुभङ्गप्रत्याख्य पानकाऽऽदीनां मार्गणाय ग-तो नियोगकस्तस्य समीपे शैलकः अपरिणतो वा मुक्तस्तस्य समीपे श्रोमासयुं सि । भङ्गं याचति ते च शैलकाऽऽद्यो न कल्पते एतस्य च भङ्गं कृतप्रत्याख्यातनादिति न ददति, अदा ने च सोऽसमाधिना मरणं प्राप्नुयादिति स परित्यक्तः । ते च शैला दद्या अदद्या वा निर्धर्मायो भवति । तथाहि—ते-पामेवं चित्तमुपजायते, यथा स्थापनामात्रं प्रत्याख्यातं, यथा जेतद्वैभवे हि साऽऽदिप्रत्याख्यानाभ्यपि, ततः कल्पते हि साऽऽद्योऽपीति निर्धर्मायो जायते ।

कुयइ अदिजामो, मोरति वल डि पययणं वत्तं ।

सेहा य जं पडिगया, जणो अवणं पयासेति ॥ ४४७ ॥

तैः—शैलकैरवादीयमाने भङ्गे स महता शब्देन कूजति, यथा मामिते बलपारवन्ति, इत्येवमुक्तं—प्रकारेण प्रवचनं त्यक्तं, तथा शैला ये प्रतिगताः—प्रतिभवाः सन्तो जने अवधानं प्रका-शयन्ति, एव उड्डाहः । गतम् (७) एकद्वारम् ।

अथ (=) आभोगनद्वारमाह—

परतो सयं व नच्चा, पारगमिच्छन्ति अपारगे गुरुमा ।

असनीं खेममुभिक्षे, निव्वाषाण्य पडिवणी ॥ ४४८ ॥

भङ्गं प्रत्याख्यातुकामः कोऽपि समागतस्तत् आचार्येणाऽऽ-भोगः कलेश्यो, यावदस्य भङ्गप्रत्याख्यानं समाप्तिमुपयाति तावदशिक्षाऽप्युपद्रवो नगराऽऽदीनां बोधनां अभिष्यति किं वा नेति, तत्र कथं ज्ञातव्यं?, ते (तत्) स्वयमाचार्यस्वातिश-योऽस्ति तेन ज्ञातव्यं, यदि वा—निमित्तमासोगमीम्, अथवा—स्वयं देवता कथयति, यथा—‘कंचणपुरं’ गाथा (४४०) इत्यादि । अथ स्वदोगतिशयो निमित्तं वा नास्ति तर्हि येषां ते स्वयः स्वयं

प्रष्टव्याः, एवं स्वतः परतो वा अशिक्षाऽऽदीनां नगरस्थानादी-नां वा भाग्यमवबुध्य पुनरिव ज्ञातव्यं, किमेष प्रत्याख्यानस्य पारगो अभिष्यति, किं वा नेति? तत्र यदि पारगतो ज्ञायते ततस्तं पारगमिच्छन्ति । अथ वा अपारगं नेच्छन्ति तथा अपारगे रूपमात्रे प्रायश्चित्तं चरवारी गुरुकाः । अथ स्वस्य परस्य वाऽतिशयोऽऽदिनं विद्यते ततोऽस्मिन्—अविद्यमाने आभोगे यदि क्षेमं सुमित्रं च तदा निष्प्रायतेन प्रतिपत्तिः कारयितव्या, वर्षाकाले प्रतिपत्तिः कार्यते इत्यर्थः ।

एतदेवाऽऽह—

सयमेव चिरं वासो, वासावासे तवस्मिण्यं ।

तय तस्म विसेमेण, वासासु पडिवज्जया ॥ ४४९ ॥

वर्षावासे वर्षावृत्तकर्ममाऽऽदिकारणतन्त्रानुरः पञ्च वर्षं वा मासान् ग्रामाऽऽदीनामुत्थानं न भवति, क्षेमं सुमित्रं च स्व-भावेन वसते, तपस्विनां च वर्षावासे चिरं वासः स्वयमेव प्रवृत्तः, तेन कारणेन तस्य भङ्गप्रत्याख्यातुकामस्य विशेषतो भङ्गप्रत्याख्यानप्रतिपादनकं कलेश्यति ।

पूर्वमिदमुक्तं स्वयं देवता कथयति तच्छिदशेनमाह—

कंचणपुरं गुरु सप्पा, देवयकण्या य पुच्छ कडया य ।

पारसगुखीरहरिं, आमेतय संघासुसण्णता ॥ ४५० ॥

कलिङ्गपुरं जनपदेषु काञ्चनपुरे नगरे बहुभुताः—बहुशि-ष्यपरिवाराः केशिवाचार्या विहरन्ति, ते अन्यथा शिष्यभ्यः सूत्रपौरुषां, अर्थपौरुषां च दद्या संज्ञाभूमी गताः, ते च गच्छन्तोऽप्रातरात्रांलेशिशये महापादप्रस्थातवः काञ्चिदेवतां स्वीकृत्य कदन्तो पश्यन्ति, एवं द्वितीयतृतीयदिनेऽपि । ततो गुरुभिर्योतशब्दः पृष्टम्—कस्यां रोदिषि?, तस्याः कथनमभे-तस्य नगरस्थापिष्ठासीत्, एतच्च सर्वं नगरमभिराजलप्रवाह-श्च विनश्यति, अथ च बहवः स्वाध्यायवन्तो वर्तन्ते, ततो रोदिमि । कोऽत्र प्रसय इति पृष्टे सा प्राऽह—अमुकस्य क्ष-पकस्य पारणं क्षौरं रुधिरं मधिष्यति, तच्च च गतामां स्वभावीभूतं मधिष्यति, तत्र क्षेमं वसितव्यमिति । एवमु-क्त्वा सा गता । द्वितीयदिने क्षपकस्य पारणं क्षौरं रुधिर-भूतं ततः समस्तस्यापि सङ्गप्रधानवर्गस्याऽऽमन्त्रणं, पर्या-लोचनं च; ततोऽन्येन समस्तस्यापि सङ्गमेति । यदि पुन-रशिक्षाऽऽद्युत्थाने विज्ञानं यदि भङ्गं प्रत्याख्यापयति तदा स गच्छः, साधवः, प्रवचनं च तेन त्यक्तम् ।

कथमित्याह—

अमिवादीदिं वहता, ते उवकरणं च संजया चत्ता ।

उवदिं विष्ठा, य छड्डणे, चत्ता सो पययणं चेव ॥ ४५१ ॥

यदि अशिक्षाऽऽद्युत्थने ग्रामाऽऽद्युत्थानं च ज्ञात्वा भङ्गं प्रत्या-ख्यापयति, तदा तस्मिन्निर्वापिते एवाशिक्षाऽऽद्युत्थाने जाते यदि संयतास्तत्रप्रतिबन्धनो न निर्गच्छन्ति, गच्छन्तो वा यदि तं कृतभङ्गप्रत्याख्यातं, तस्योपकरणं च वहन्ति, तदा ते संय-ता अशिक्षाऽऽदिभिः कारणैस्तनुपकरणं च वहन्तस्तस्याः, अ-योऽपि विनिवृत्तिरिति, त्यक्त्वा वा सर्वथा पलायन्ते, तदा सम्-भङ्गप्रत्याख्याता पण्यन्तः, स च त्यक्तः सन् उड्डाहं कुयात्, मां त्यक्त्वा ते गता इति तदा प्रवचनस्य महती हीलनेति प्रव-चनं त्यक्तं, तस्यावशिक्षाऽऽद्युत्थाने अपारगे च तस्मिन् ज्ञाते स भङ्गं न प्रत्याख्यातयितव्यः । गतम् (८) आभोगनद्वारमाह ।

इदानीम् (६) अन्वहारमाह—

एषां संसारगतो, विनिश्चयं संलेहि तस्य पडिमहो ।

अपहृच्छतः समग्राही, तस्मै व तेषि व असनीए ॥ ४४२ ॥

यदि तत्र द्वौ जनावश्च स्मृतः । तयोश्च-एकः संसारगतः । सं-
स्तारगतो नाम-संलक्ष्य कृतप्रत्याख्यानः द्वितीयः संलक्षितं
संलेखनां करोति, तथा तृतीयो यद्यप्य उपनिष्ठति तर्हि त-
स्य-तृतीयस्य प्रतिषेधः कर्त्तव्यः । किं कारणमिति चेत् ?
अत आह (आपहृच्छतस्यादि) न प्रभवति-न प्राप्यते तस्या
णामपि योग्या निर्यापका न च संस्तरन्ति, ततोऽप्रभवः-अ-
प्राप्यमाणेषु तेषु संस्तरणस्यास्य वाऽसति तस्य तृतीयस्य,
तयोर्वाऽप्रतनयास्तं वा निर्यापकाणाम् असमाधिपत्राप-
त्तं, प्रथमं समिति यदि बहुषु निर्यापकाः, संस्तरन्ति च तदा
न कश्चिदन्तरा दोषः यस्य ज्ञातोऽपि तृतीयमपि प्रतीच्छति ।
इदञ्च जइ वायातो, वितियं तस्य ठावए ।

चिलिमिली अंतरा चैव, तर्हि वंदावए जणं ॥ ४४३ ॥

यदि तस्य कृतभक्तप्रत्याख्यातस्य भवेत् व्याघातः । व्याघातां
नाम प्रत्याख्यातनाऽसंस्तरणं, स च बहिः सर्वत्र ज्ञातो, एष्ट-
श्च भूयसा लोकेन एव कृतभक्तप्रत्याख्यान इति, नत एवा य-
न्ना कर्त्तव्या-योऽसौ द्वितीयः संलक्षनां कुर्वन् तिष्ठति स
नत्र स्थाप्यते, तस्यान्तरा चिलिमिली कर्त्तव्या, ततो यदि
व्यङ्ग्योऽष्ट-तं दम्पकाः समागच्छन्तु, तदा स तेषां न दृश-
यितव्यः, किं तु न प्रप्यन्ते-बहिः स्थिता युष्ं वन्द्यमिति,
एवं बहिः स्थितं जने वन्द्यायेत । गतम् (६) अन्वहारम् ।

इदानीम् (१०) अन्वहारमाह—

अन्वापृच्छाए गच्छस्व, पडिच्छे तं जती गुरू ।

गुरुणा चत्तारि विज्ञेया, गच्छन्मिच्छते तं पावे ॥ ४४४ ॥
गच्छस्यानापृच्छया यदि तं भक्तप्रत्याख्यातुकामं गुरुः
प्रतीच्छति—अभ्युपच्छति, तदा तस्य-प्राप्यक्षितं चत्तारि-
ता गुरुका विज्ञेयाः । गच्छे चानिच्छति स भक्तप्रत्याख्या-
ता यथाप्रमाणं असमाधिपभृत्किं तन्निष्फलमपि तस्य
प्राप्यक्षितं ततः गच्छ आपृच्छः । किं कारणमिति चेत् ?
उच्यते स गच्छमाधवः सर्वं परिश्रमन्तो ज्ञानेन, यथा-एत-
न्मन् क्षेत्र एतम् सुलभम् एतम् दुर्लभं ततो मुखः पृच्छति
किमेतन्मिन् क्षेत्रे यानि कृतभक्तप्रत्याख्यातस्य समाधिकार-
णानि द्रव्याणि तानि सुलभानि, किं वा दुर्लभानि तत्र यदि
सुलभानि ततः भक्तप्रत्याख्यानं प्रतिपाद्यते । अथ दुर्लभानि
तर्हि प्रतिपद्यन्ते, अन्यत्र गत्वा प्रतिपद्यन्ति ।

अन्वापृच्छायां दोषानाह—

पाण्डवाऽऽदीणि भोज्याणि, ज्ञाणि तस्मै सपादिय ।

अलंभे तस्मै जा हाणी, पणिको य जाणये ॥ ४४५ ॥

असंशयं अज्ञोभावा, तस्य निजनाशना भवे ।

एतन्नाए परिक्रैतो, जा वा तस्मै विराहया ॥ ४४६ ॥

गच्छस्यानापृच्छायां यानि तस्य-कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य स-
माहितं-समाधानानामितानि पानकाऽऽदीनि योग्यानि आ-
दिप्रदणेत—भक्तपरिप्रेक्षः । तेषामलाभे तस्य-भक्तप्रत्याख्यातु-
षा द्वानिः समाधिपरिप्रेक्ष उपजायते । यद्य गच्छवापृच्छं

योग्यपानकाऽऽदीचने-परिमार्गेण पणिकृशः ॥ ४४५ ॥ त-
था असंशयं-संस्तरणमात्रे यः परिक्रैतोऽयोग्यः वा तत्र
निर्यापका भवेयुः । योग्यवाहितोऽप्येते—तत्र योग्यवाहितानि
समाधिकारकाणि पानकाऽऽदीच्युद्गम्यानि शुद्धानि स्वयममा-
त्यानी यः परिक्रैशः, वा या अयोग्यनिर्यापकसंपर्कतः तस्य
कृतप्रत्याख्यातस्य विराधना-अनापृच्छाऽऽदिपरिपायना—
असमाधिपत्रणाऽऽदिकं तत्सर्वं तन्निमित्तमनो गच्छस्य पृ-
च्छा कर्त्तव्या । गतम् (१०) अन्वापृच्छाद्वारम् ।

अधुना (११) परीक्षाद्वारमाह—

अपरिच्छन्मि गुरुणा, दोषह वि अपोपयं जहाकमसो ।

होइ विगहम् दुविहा, एको एको व जं पावे ॥ ४४७ ॥

यो भक्तं प्रत्याख्यातुकाममेतं गच्छमाधवः परीक्षितव्यः,
किमेतं भावना इति ? गच्छमाधुपरिपि स परीक्षणीयः,
विमेष निस्तारकां भवेत्, किं या नति । आचार्योपायः स
परीक्षितव्यः । अस्योप्यं पुनर्यापकांशो वचनमात्रकमेणा-
परीक्षणे द्वयोरपि-गच्छस्य, भक्तप्रत्याख्यातुकामस्य च,
प्राप्यक्षितं प्रत्येकं चत्तारो गुरुकाः । तथा अपरिप्रेक्ष भवेति
द्विविधा विराधना-आत्मविराधना, संयमाविराधना च । तत्र
गच्छस्यान्वाधिगधना असमाधिपत्रणतः प्रत्यक्षसंभवान्
भक्तप्रत्याख्यातः आत्मविराधना असमाधिपत्रादात् संभवयि-
राधना गच्छस्याभावितत्वेन एवमाया असंभवान् (एकोः प-
का व जं पावे सि) एको गच्छेयमनर्थं प्राप्नोति, एका वा-स
भक्तप्रत्याख्याता, तन्निमित्तमपि तस्य प्राप्यक्षितमायते ।

तद्वा परिच्छन्मि त्, दवे भावे योइ होइए ॥

संलेह पुच्छ दायग, दिट्ठोऽनपेक्षकोकण ॥ ४४८ ॥

यत एवमपरीक्षणे प्राप्यक्षितं, दोषाश्च, तस्माद् द्वयोरपि
परस्परं द्रव्यं भाव्य च भवति परीक्षणम् । तर्ह्ययम्—भक्तं
प्रत्याख्यातुकामेन परीक्षानामितं गच्छवापद्यो भक्तिनाः ।
यथा-आनयत मम दायं कलमशालिका, कथितं लोह, त-
तो भवेत् । अथवा—अपृच्छातिनं प्रमाणं याच्यभाषते । कचि-
कं तन् ज्ञानयमेति याचते । तस्य याचने यदि ते ह-
स्यन्ति कृष्णमुखा वा जायन्ते, तदा ह्ययम्-अभायिता एते इ-
ति, तेषां समीरे न प्रत्याख्यातव्यम् । अथ ते हसन्ते-यच्छ-
सि तन् कुर्या इति तदा ह्ययम्-यायता एते इति । तथा ग-
च्छमाधुभिः परीक्षानामितं कलमशालिकपरभृत्कामकृष्टं
द्रव्यमानेतस्य तस्मिन्नालोने यदि स स्तब्ध-अदो सुन्दरमान-
ते, सुष्ठुऽहमिति तदा ज्ञानव्यमेव आहारलुच इति न नि-
स्तरिप्यति, वक्ष्यश्च सः, यदा-स्वमाहारशुद्धिस्तस्यसि तदा
ते भक्तपरिज्ञायां योग्यता भावयन्ति, नाप्यदा । अथ स
तनुपनीतमाहाजं जुगुप्सते-किं ममेतेनाऽहप्रतिन, पर्याप्तं,
नहमाहारयामाति तदा ज्ञानव्यमेव निस्तरिप्यति, तस्मिन्
वक्ष्यं प्रत्याख्याह वयं ते निर्यापका इति । इह तु याचित-
स्य द्रव्यसंग्रहादनमसंपादनं च मा गच्छस्य द्रव्यतः परीक्षा ।
यत्पुनः सकृदापि त्वमकृपापित्वे मा ज्ञायत तद्वाचिपरीक्षणम् ।
तथा संप्रत्याख्यातानुरूपपुनरीतं सुन्दरस्य प्रदणमप्रदणं वा
द्रव्यतः परीक्षणं भावतो घृष्टयष्टिपरिहानामिति । आचार्य-
स्य तत्परीक्षणमाह— (संलेहपुच्छ इत्यादि) यदा स आचा-
र्योपाधुपस्थितो भवति भक्तप्रत्याख्यातनाऽऽदि निष्ठामि, तदा

स आचार्यस्य बहुव्या—किमत्र संलिखितं स्वया न वेति ततः स चिन्तयति-परयति मे अस्थिबन्धोपशेषं शरीरं तथाऽपि प्रत्ययति—संलिखितं, न वेति । एवं चिन्तयित्वा क्रीडि दमिति प्रियमङ्गलि मङ्कल्या दृश्यति-परय यच्च किञ्चिन्मञ्जु (रक्त)मालं वा द्रव्यासं, भवति संलिखितं किं यातेति ? एष युक्तं शुक्राह—न तं द्रव्यसंलेखं पृच्छामि, कृशशरीरं प्रत्यक्षन यथापेक्षमयमात्रत्वात् किं तु भावसंलेखे, स चायाऽपि न विद्यते इति तं भावसंलेखं कुत्र दृष्टत्वां चाऽत्र दृष्टान्ताऽमा-स्यः कोङ्कणकविषये ।

साम्प्रतमनमिष माघां व्याख्यातुं गच्छपरीक्षामाह—
कलमोपपद्यपयकडिया-ऽऽदि ६६० आशुह भूति इति उदिते।
भावे कसाहजंवी, तसि सगासे ण पडिबज ॥ ४६२ ॥
कलमोदनं-कलमशालिकूटं, पयो-पुत्रं कथितम्, आदिश-
ब्दाद्व्यस्मात्पयोभीरुश्च भोजनस्य परिग्रहः । स मा योयमान-
वतेनि भट्टिति द्रव्ये उदिते, यदि भावे-भायतः कथायति-
कथायं कुर्वन्ति ततस्तेषां समीपे भद्रपरिक्षां न प्रतिपद्यते,
अयोप्यस्वात ।

अह पुण विरुक्कवे, आशीण दुग्गुलि पभण्तेऽनं ।
आणेतु भूति वनोसपे, पडिबज्जति तेवि तं पासे ॥ ४६० ॥
अय पुनयिरूपकये-अनेकप्रकारे आहारे आनीते जुगुप्सवते
मण्यते-भ्रमणि अयमाहारमायाम्, तेष्वेव चाऽऽनेतुं भट्टि-
ति व्यवहिनस्तनस्तनं गार्धं प्रतिपद्यते, यथाऽभिलिखितव-
स्तुसम्प्रादकनया तेषां योऽयमात् ।

सम्प्रति गच्छप्य तत्परीक्षामाह—
कलमोदने अ पयना, अणं च पयावगुणपयं ज्ञेय ।
उचशीयं मा कुच्छइ, तंतु अलुद्धं पडिच्छंति ॥ ४६१ ॥
कलमोदनं-कलमशालिकूटं पयसा सहोपनीतमिति, अय
द्वा-पय-यस्य स्वभावतोऽनुमते तस्य ननुगनीतं, सत् यः ।
कुसते-निम्बनि—किं ममननं कार्यमिति ? तमलुक्पमिति
ज्ञाया प्रतीकृत्तः । यस्तु कलमोदनाऽऽदिके उपनाने अहो
अम्परमहं भुञ्जं इति वदति, स लुब्ध इति न प्रत्येषणीयः ।

आचार्यस्य तत्परीक्षामाह—
अजो ! संलेहो ते, किं कतो न कवां सि एव उदयमि ।
भंतु अंगुलि दाधे, पच्छइ किंवा कतो न कतो ॥ ४६२ ॥
आर्य ! यया संलेखः किं कृतः, किं वा न कृत इत्येवमुदिते
अङ्गुलि मङ्कल्या दृश्यति-प्रत्यक्ष किं कृतः, किं वा न कृत इति ।
तत आचार्य आह—

न ह तं द्रव्यसंलेहं, पुच्छं पासामि ते किमं ।
कीस ते अंगुली भग्ना, भावसंलेहमात्रे ॥ ४६३ ॥
(न जुमिषते) तव द्रव्यसंलेखं पृच्छामि, यतः पद्यामि ते कृशं
शरीरम्, तस्मात्किमिति स्वया अङ्गुलिमेवमा ? । पृच्छामि
भावसंलेखं, माऽऽलोचयशानुतो भव ।

सम्प्रति 'विद्वेताऽमकचकोकण' (४६८ गा०)
रसिन्नुभावयति—
रक्षा कोकणोऽपचत्रो, दो वि निविमया कया ।
दोद्विहं कथियं छोटुं, कोकणं तच्छया गतो ॥ ४६४ ॥

येही वड्ढए काए, अपचत्रो जा भेरति उ ।
ताव पुंभं तु पंचाहं, खल्लि ए शिइयं गतो ॥ ४६५ ॥
केनाऽपि राक्षा एकः कोङ्कणकोऽपरोऽमान्य एतौ द्वावपि
किमिच्छन्पराय सप्तकमाहसौ—यदि पञ्चाहाभ्यन्तरे निवि-
मयौ न मजनस्ततोऽवश्यं वध्याविति । तत्र कोङ्कणको दो-
धिक-तुम्बके काङ्किक—काङ्किकपयांसि लप्या तत्तन्नाय-
गतः । अमात्यः पुनयं वत् भयङ्गीभ्योर्बलं, वदंय कायान्-
कायातोर्विदितं तावत्पुण्यं पञ्चाहमिति नलिके शूलिकामारो-
पितो निधनं गतो-विनाशं प्राप्नोति । यथाऽऽसौ अमात्यः कुडु-
म्बोपकरणप्रतिबद्धो विनाशमुपगतः, एवं स्वमपि भावप्रति-
बद्धो नाऽऽपचनाजीविनं प्राप्स्यति । तस्मात्—
इंदियाणि कसाए य, गारवे य किमं कुह ।
न येयं ते पसेसामो, किंसं साधुवीरगं ॥ ४६६ ॥

इन्द्रियाणि-चक्षुर्दोहि, कायान्-कोपयमभूनीन्, गौरवाणि
श्रद्धिगौरवमनुखाणि कुशामि कुकः न वेदं तं साधोः कृशं शरी-
रं, प्रशंसामो, भावसंलेखव्यतिरेकेण द्रव्यसंलेखस्यापि अ-
किञ्चित्करत्वात् । गते संलेखनद्वारम् । गतं (११) परीक्षाद्वारम् ।

इशानीम् (१२) आलोचनोद्धारमाह—
आयरियपायमून्, गंतुयं सह परकम् ताह ।
सर्वेण अत्तसोही, कायव्वा एम उवएसो ॥ ४६७ ॥
ततो-द्रव्यसंलेखना भावसंलेखनाभ्यन्तरे अहं परयावतात् ।
कामेन सर्वेण स्वयं शोधि जानता अजानता च सति पराक-
मे आचार्यपारमूलं गत्वा शोधिः कतेव्वा, एष तीर्थेकृतां ग-
च्छभूनां चोपदेशः ।

तत्र शोधि जानन्तः प्रत्याह—
अह सुकुमलं वि वेज्जो, अत्तस कदेहं अप्पणो बाहिं ।
वेज्जस्स य सो सोउं, तो पडिक्कमं सप्परभते ॥ ४६८ ॥
जाणेतथि वि एवं, पारिकुत्तविहिमप्यथो निउयं ।
तह वि य पाणटतरयं, आलोएयवयं हाह ॥ ४६९ ॥
यथा सुकुमलाऽपि वैद्योऽप्यस्याऽऽमनो बधाधि कथय-
ति, सोऽपि वैद्यस्य धृष्ट्या व्याधिकथनं ततः प्रतिक्रियं स्व-
माभनं । एवं प्रायश्चित्तविधिमाभनो निपुणं जानताऽपि
तथाऽपि प्रकटनरमालोचानयनं भवतीति कृत्वा अयस्य
समीपे आलोचयितव्यम् ।

ततोऽप्यनेन किं कर्त्तव्यमत आह—
छपीसमुत्तमपसा-गएण तेज वि अत्तस कायव्वा ।
परविस्सया विपोही, सुट्टु वि ववहारकुसलं ॥ ४७० ॥
तेनाप्यनेनाऽऽजायेण वदंमिशुत्तसम्पामनेन, वदंमिश-
हणाः "अद्विहा गणिलेपय" इत्यादिना प्रागेवाभिहितम् ।
सुट्टु अपि व्यवहारकुशलं परपक्षिका—परपक्षे गता विशो-
चिरवयं कर्त्तव्या ।

कथं पुनराभनः शोधिज्ञानमप्यलोचयेदित्याह—
अह बालो जंपेत्तो, कज्जपकउजं च उउजं पभण्ति ।
तं तह आलोएजा, मायापयविपमुक्को उ ॥ ४७१ ॥
यथा बालो जल्पन् कार्यमकार्यं च श्रुदुक्-अमयं भणति,
तथा मायाप्रियममुक्तस्तत्कार्यमकार्यं वा शूरो वुत्तः आ-
लोचयेत् ।

सम्प्रति मायानिर्घातने उपदेशमाह—

उत्पन्ना उत्पन्ना, माया अणुपगता निहंतव्या ।

आलोचयान्दिदृशगरि-दृष्टाहं न पुण्या अ विनिषं तु ४७२ ।
उत्पन्ना उत्पन्ना माया अणुपगताः-पृष्ठतो लभ्यते आलोचन-
निर्द्वन्द्वार्हकैर्निहन्तव्या । कथमित्याह-न पुनरेवं द्वितीयं वारं
करिष्यामीति प्रतिपत्त्या ।

संप्रयालोचनायां दत्तायां ये गुणा भवन्ति तातुप-
दर्शयति—

आधारविणयगुण क-पदीवशा अत्तमोहि उजुभाषो ।

अजवभद्वलापव-तुट्टी पन्हायजगुणं च ॥ ४७३ ॥

आलोचनायां दत्तायामाचारः पञ्चविध आमेवितो भवति.
विनयगुणश्च प्रवर्तितो भवति, कपदीवशः नाम अवश्यमालो-
चयितव्यः अतीवचार इत्यस्य कलस्य प्रकाशनम्-अन्वेषामुप-
दर्शनं, तत्तत्संस्पृश्य एव कुर्वति । तथा आत्मनो विशेषाधि-
निःश्रयता कृता भवति, तथा श्रुतुमेयमनस्य माया-भव-
नं तत् कर्तुं शक्नोति, तथा आर्जवमनमार्गस्त्वम्, मार्दवम्-अ-
मानस्त्वम्, लाघवम्-अलोभायव्यमनानि कृतानि भवन्ति । तथा
आलोचितं सति निःशरीरभूतं पदमिति तृष्टिरुपायते । तथा
अनालोचितं अतीवारे सशरीरं पदमिति वा मनस्यश्रुतिः-
परिवाहस्तस्यापगमाम् प्रह्लादजननं-प्रह्लादोपादः शीतो-
यनं भवति ।

कः पुनः सोऽतिचारः, कुतो वा प्रभृतालोकयितव्यमन-
आह—

पवज्जनादी आलो-यथा उ तिषे च उक्ताविमोही ।

जह अप्यसौ तह परं, कायव्वा उत्तमदृष्टिम् ॥ ४७४ ॥

प्रयाणा-ज्ञानदर्शनचारिआणामतीवारेषु प्रप्रप्राऽऽद्वैतस्य
यावदुक्तमायाऽभ्युपगमस्त्वदालोचना दान्तव्या । कथमित्याह-
चतुर्कायशोधा-एकं कस्मिन् दृश्यतः क्षेत्रं कालतो
भावतश्चातीवारेविशुद्धया । पुनः कथमित्याह-यथाऽऽमन स
स्यग् ज्ञेतया तिष्ठति तथा परस्मिन् आलोचना कलेश्या ।
दर्शनः, सर्वतो वा न किञ्चिदपि गृहीतव्यमिति भावः ।

उत्तमार्थ-उत्तमार्थप्रतिपत्तौ-कलेश्यतयायाम् । तत्र ज्ञान-

निमित्तं द्रव्यतोऽतीवाराऽऽलोचनमाह—

नाणनिमित्तं अति-विषं तु विनहं पुरुषविषं वावि ।

चेयणमचेयणं वा, दव्वं सेसं सु इमं तु ॥ ४७५ ॥

ज्ञाननिमित्तं-सचित्तम्, अचित्तं द्रव्यमुद्रमाऽऽद्यशुद्धं, तथा
क्षेत्रतन्मवेतनं वा विनष्टं प्रकृतिर्न भवेत् । तथा-सचित्त-
मचित्तम् वा सचित्तमिति एतन् द्रव्यतोऽतीवाराऽऽ-
लोचनम् । शेषेषु तु क्षेत्राऽऽदिष्वेवमतीवाराऽऽलोचनम् ।

तदेवाऽऽह—

नाणनिमित्तं अद्वा-एषमिति ओष वि अत्यति तदद्वा ।

नाणं व आगमिस्मं, ति कुण्ड पाडिकम्भणं देहे । ४७६ ।

पडिसेवति विगतीओ, मग्गेक दव्वं व एमत पिबता ।

वायंत्तस्म वि किरीया, कया उ पण्णाडहाणीण ॥ ४७७ ॥

ज्ञाननिमित्तमवधानं-पन्थानमिति-प्रतिपद्यते, अवधानं प्रति-

पक्षे च यत्सर्वज्ञसमकल्पिकमयतनया यतनया वा तदालोचय-
ति, इदं क्षेत्रतोऽतीवाराऽऽलोचनम्, तत्र धर्मविषय-दुर्भिक्षेऽपि-
तदर्थं ज्ञानार्थं तिष्ठति । तत्र च तिष्ठता यदकल्पिकम् आस-
यितमयतनया यतनया वा तदालोचयति । इदं कालतोऽती-
वाराऽऽलोचनम् । आवेग आह-(नाणं चेत्साद) ज्ञानमहमाग
मिष्यामि-प्रह्लादध्यामिति हेतोर्देह-शरीरस्य विकर्म करान्ति ।
यथा व्याख्याप्रसङ्गे-महाकल्पभूतस्य वा योगं वातुकामां घृणं
पिबति, प्रणीतं वाऽऽहारमुपगृह्णते तत्र या अयतना कृता ।
अथवा-कश्चिद्भोग आसीत् ततोऽपि मासः तत्काले उद्रेकं
यायादिति पारकर्म करान्ति तत्र कुर्वता या अयतनाकृता नि-
र्विकृता विकृतीर्वा नानाप्रकारा निरन्तरं प्रतिसेवते, तत्राऽपि
या अयतना कृता मेध्यानि द्रव्याणि नाम येमेधा उपक्रियते,
तानि द्रव्यार्ण पयतना-परिमाणयता पिबता वा या अयतना
व्यव्याप्य । तथा वाचयता-वाचनाऽऽव्याप्यस्य पञ्चकाऽऽ-
दिहाव्या क्रिया कृताः अविश्वार्थपञ्चकाऽऽदिहाव्यानि-
क्रमण वा या कृता क्रिया, नामप्यालोचयन्ति । तदर्थं ज्ञा-
नमिति द्रव्याऽऽवतीवाराऽऽलोचनमुपदर्शितम् ।

अधुना दर्शनमिति-चारित्रानिर्माणं चाऽऽह—

एमेव दंसस्यमि वि, पदहणा नवरी तत्थ नाणत्तं ।

एमण इशीदोमं, वेत्ति चि चरणे मिया मेव ॥ ४७८ ॥

एमेव-अनेनैव ज्ञानयतनं प्रकारेण दर्शनेऽपि दर्शननाम-
समिपि द्रव्याऽऽवतीवाराज्ञानमालोचयितव्यं नयं तत्र
नानात्वम्, दर्शनं नाम-अज्ञानं चरणेऽपि-चारित्र्ये
स्यादिशमतीवारा सेवितम् । तथा-एवमायाम् एवमाव-
ये-(स्त्री) देवार्णवमतिवपय प्रविषय धेति ।

सम्प्रति "तिगहं च उक्ताविमोही" (४७७) इत्यस्याप्यथा
व्याख्यातुमाह—

अद्वा तिगमालंवे-ण दव्वमादी च उक्तामाह च ।

आमेवितं निगलं-वेको व आलोअप नं तु ॥ ४७९ ॥

अथर्वान्-प्रकारान्तरं, त्रिकालावस्थानेपनेन द्रव्याऽऽविचतु-
एकं द्रव्यक्षेत्रकालभावलक्षणमाहव्य कदाचित् अकल्पनीयम-
यतनया यतनया वा अभिवितम् अवधा-निगल्यकं ज्ञाना
ऽऽयातव्यनगहने द्रव्याऽऽविचतुष्वकमकल्पिकमासेवितवा-
न । एतेनैतन् व्यापितं यदर्थानिभव्यते किञ्चिदकल्पिकं तत्
द्वयतः कलयतः नायतः परमपरप्रकारान्तरमस्तीति । एतन्
आलोचयन् ।

प्रकृष्टः पृष्ठवृत्ति—

पडिपेवणाऽनिचारा, जड वीरिया कहं वि होआ खु ।

तेसु कहं वट्टिपव्वं, मन्नुदुग्गमि ममण्णं ॥ ४८० ॥

प्रतिपेवनानिचारा यदि कथमाप विम्वरा भवेयुः, तेसु
शरणाद्धरणं कलंथ कथं भवेयुः यतिनव्यम् ? ।

सुर्विनेनप्रकारमाह—

जे म नाण्णिं निण्णा, अवरदा तेसु तेसु माणेसु ।

नं तह आलोअउं, उरुद्धिना मव्वमावेणं ॥ ४८१ ॥

एवं आलोचनेन, विमुद्धमावपरिणाममनुजुते ।

आहारया तव वि सो, गारवविडुं वणाऽदिनो ॥ ४८२ ॥

यान्ममापराधान् येषु येषु स्थानेषु जिनाः-केवलिनो-भग-
यन्तो जानन्ति तानहं सर्वमावेन-सर्वाऽऽमना आलोचयि-
तुमुपदिशतः परं न स्मरामीति वचसा न प्रकटीकृतुं शक्नो-
मि, तस्माज्जनदृष्टान्तमेव प्रमाणमित्यालोचयितव्यम् ॥ यथा
एवं-संयुग्माऽकारालोचयति तथापि स गौरवमतिकुञ्ज-
नारादहो न विद्युन्नेन भावपरिणामेन संयुक्त एवमालोचयत् आ-
राधकः, प्रतिकुञ्जनाम-माया । गतमालोचनद्वारम् (१२) ।

अधुना (१३) प्रशस्तस्थानद्वारमाह—

ठागं पुण्य केरिसगं, होति पसथे तु तस्म जं जोगं ।
भसति जत्य न होजा, भ्माणस्म उ तस्म बाघातो ॥४८३॥

तस्य-भक्तप्रत्याख्यातुः यत्प्रशस्तं—योग्यं स्थानं तत्कीदृशं
भवति । मूरिराह-भयते, यत्र तस्य-कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य
ध्यानस्य ध्यायानो न भवति ।

तातुदर्शयति—

गंधर्व नट्ट जड्ड-स्स चक्र जंतुऽगिरुक्कम् फरुमे य ।
खुणिकरयग्देवड-डोम्पाट्टहिगरायपदे ॥ ४८४ ॥
चारुग कोट्टग कट्ठा-ल कारेण पुष्पकलदग्मसीधम्म ।
आरामे अथ विपदे, गाणपरे पुब्बभणिए य ॥ ४८५ ॥

गन्धर्वशालायां यत्र गान्धर्विकाः संगीतं कुर्वन्ति तत्र, गन्ध-
र्वशालासमीपे वा न स्थानव्ययम्, ध्यानव्याघातभावात् । तथा
नृत्तशालायां, नृत्तशालासमीपे वा तत्राप्स्युद्देश्यमेवभावात् । त-
था जड्डो-हस्ती, अश्वः-तुलसी, हस्तिशालायां, हस्तिशाला-
समीपे वा, अश्वशालायां अश्वशालासमीपे वा, हस्तिनाऽऽ-
द्विकपशुशब्दश्रवणतो ध्यानव्याघातभावात् । तथा चक्रशा-
लायां-निलपीडनशालायां, निलपीडनशालासमीपे वा (जने-
ति) इणुयन्त्रशालायाम्, इणुपीडनशालासमीपे वा, तिलाऽऽ-
दिश्वनतः कर्मकरगानशब्दश्रवणतो वा ध्यानभङ्गोपपन्नः अ-
ग्निकर्मलौकाकर्मतच्छालायाम्, अग्निकर्मशालासमीपे वा ।
परुषः—कुम्भकारस्तन्शालायां, कुम्भकारशालासमीपे वा ।
आग्निपरितपनो लोहकुट्टनाऽऽदिशब्दश्रवणतो वा ध्यानव्या-
घातसंभवात् । तथा नैतिकः—विषास्तच्छालायाम्, तस्याः
समीपे वा । रजकशालायाम्, रजकशालासमीपे वा । देवड-
शालायां, तच्छालासमीपे वा । जुणुपसाक्षीषात् । डोम्पा-लङ्घ-
कास्तेऽपि गायन्ति । अथवा-व्यङ्गालविशेषवाच्यमा डोम्पा-
स्तेषां शालायां, तच्छालासमीपे वा, जुणुपसाक्षीषात् गान-
शब्दश्रवणतो ध्यानव्याघातभावाच्च । तथा पाड्डिक-
शालायां, पाड्डिकशालासमीपे वा, वादिशब्दश्रवणतो
ध्यानव्याघातः । राजपथः, राजपथसमीपे वा, राज आगच्छता
गच्छता वा सन्मुखिदृश्येन निशान्तरणप्रशङ्को ॥ ४८४ ॥ तथा
आरकं गुप्तदृष्टं तत्र, तस्य समीपे वा यातनशब्दश्रवणतो
ध्यानव्याघातभावात् । को (भू) छकानाम्-वृद्धां शाला,
कोष्ठकः कोष्ठकसमीपे वा, वट्टा अपि गायन्ति विष्पकराण्य
व भावन्ते, ततो ध्यानव्याघातः । तथा कल्पपालाः-सुरा
ऽऽदिशब्दकारिणो, मद्यपात्रा वा तेषां शालायां, तच्छा-
लासमीपे वा यतस्त्रज-प्रथमस्ता गायन्ति पूज्यन्ति त-
तो ध्याने व्याघातसंभवः । तथा ककचको-यत्र काष्ठानि कक-

चयन्ते, तत्र ककचशालासमीपे वा । काष्ठकचशब्दश्रवणतः-
कारपात्रिकगानशब्दश्रवणतो ध्यानव्याघातपन्नः (पुष्पकल-
दग्मसमीपे न्ति) पुष्पकसमीपे फलसमीपे उदकसमीपे
वा पुष्पाऽऽदिश्वनतः तद्विषयान्मितायां पत्तः । तथा आ-
रामे, तत्राप्यनन्तरं रोहितदेवप्रसङ्गात् यथा विकटं नाम—
असंयुक्तद्वारं तत्र पानके—पाने कार्यकर्त्तादपरिस्थाने
च साधारिक (दोष) संभवत् । तथा नागपृष्ठं, उपलक्षण-
मेतत्, यद्यगृहाऽऽदिषु, तत्रापि भूयमां लोकाणां नामा-
विधिविकृतिवत्तथागामाख्यातय गाननसैनकराणां, तथा
च सनि ध्याने व्याघातसंभवः । यदि वा-नागाऽऽद्या-
ऽनुकम्पया प्रत्यनीकतया, विमर्शेन वा अनुलोमान् प्रति-
लोमान् वा उपलगां कुर्युः । पूर्वभाषितं च प्राक् कथा-
ध्ययनाभिहितं च भक्तप्रत्याख्यातुकम् ।

तदेव भावयति—

पढम विहएतु कपे, उडेसु उव्वसया जे उ ।

विहिमुत्त य निमिद्धा, तव्विचरीए गयेसज्जा ॥४८६॥

कथे—कथाध्ययने द्वितीयावृत्तयोर्विद्वेश्यां विधिबद्धं च,
आचारार्हं शय्याध्ययने अवप्रदप्रतिमास्थानानिदीनके च ये
उपाध्याय निमिद्धाः, नेषु न स्थानव्ययम्, किं तु तद्वि-
परीताम् देशान् गवेयंयत् ।

तथा—

उज्जाणें न्वसमूने, मुअपर अनिमड्ड इरियमगे य ।

एवोवेहे न ठापइ, होज्ज समोहीए बाघातो ॥४८७॥

उपानं, वृत्तमूलं, शय्यपृष्ठं, अनिमृष्टं-अननुज्ञानं, हरिते
हरिताऽऽकुले, मार्गे च अन्त्यस्मिन्नपि च एवविधे स्थाने
न तिष्ठति भक्तप्रत्याख्याता, यतस्त्रज समाधेयोघातो भव-
ति । गते (१३) प्रशस्तस्थानद्वारम् ।

अधुना (१४) प्रशस्तवसतिद्वारमाह—

इंदियपडिमंचारो, मणसंखोभकरखं जहि नयि ।

चाउसालाऽऽइ दुव, अणुअरुज्जुणं ठायति ॥४८८॥

यत्र इन्द्रियप्रतिबंधारो न भवति । किमुक्तं भवति ।—
यत्र अनिष्टा इष्टा वा शब्दा न भवन्ते, नापीडाऽनिष्टानि
रूपाणि । एवं मग्धाऽद्विष्यति भावनीयम् । मनःसंखो-
भकरणं च यत्र नास्ति तत्र चतुःशालाऽऽदिके द्वे वसतो
अनुज्ञाप्य प्रतिप्राष्टो आदिशब्दात्—त्रिशालाद्विशालाऽऽदिव-
रिप्रदः । वसतिद्वयं च गृहीता एकञ्च भक्तप्रत्याख्याता
स्थाप्यते ; अपरञ्च च गच्छमाधवः । किं कारणमिति
चेत् ? उच्यते—अश्वनाऽऽदीनां गन्धेन भक्तप्रत्याख्यातु-
रभिज्ञातो भाभूतिरिति हेतोः ।

पाण्य जोगाहारे, उवेति से तस्य जस्य ए उवेति ।

अपरिणया व सो वा, अप्रवचयेहि रक्खट्ठा ॥४८९॥

पानकं, योगमाहारं च (से) तस्य भक्तप्रत्याख्यातुः, तत्र
प्रदेशं वृत्तमाः स्थापयन्ति, यत्र (न) नैव अपरिणताः
साधवः, स वा भक्तप्रत्याख्याता समागच्छन्ति । किं कारणं
तत्र स्थापयन्तीत्यत आह-अप्रवचयेहि रक्खट्ठा, कृतभक्त्य-
स्याख्यानस्य दीयमानं हृद्या मा भूदपरिणतानामप्रत्ययो, भक्त-
प्रत्याख्यातुस्तु तत् हृद्या गृह्णीरिति हेतोः ।

अत्राऽऽह-यदि तेन भावतस्यैक आहारस्ततः कथं
तस्य शुद्धिरपजायते । तत आह—

धृष्टभोगी पुरा जा वि, गीयथो वि य भाविमो ।

संतेसाहारश्चेमु, सोऽपि क्षिप्य तु सुव्रत ॥४६०॥

योऽपि पुरा-पूर्वमुक्तभोगी गीताथो भाविनाऽपि च सोऽपि
सम्बु आहारश्चेमु-आहारप्रवृत्तश्चेमु किं-शीघ्रमाहारवर्ष-
वतः सुव्रत-स्वव्रतिनां विलुप्याऽऽहारं याचते ।

तथा—

एहिलोमा ऽणुलोमा वा, विसया जय दूरतो ।

ठावता तस्य मे निष्कं, कण्ठा आणुगम वि ॥४६१॥

एव प्रतिलोमाऽणुलोमा वा विसया दूरतस्तत्र तं व्यापि-
त्वा (से) तस्य जानतोऽपि निर्यं कथना भवति । गतं (१४)
वसतिद्वारम् ।

इदानीं (१५) निर्यापकद्वारगाह—

वासत्योसन्नकुम्भी-लठाणपरिवर्जिया उ निजवगा ।

पियवमऽवजभीरु, गुणसंपन्ना अपभित्ता ॥४६२॥

पाथ्येस्थावसन्नकुम्भीलस्थानपरिवर्जिताः प्रियवर्माऽव-
जभीरयो गुणसम्पन्ना अपरि (आ) तन्ता-अपरिभन्ता
निर्यापकाः ।

अथ पुनस्ते निर्यापकास्तस्य कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य
किं कुर्वन्ति, कियन्तां वा ते इष्यन्ते ?—

उच्चचरै दारै संघा-

ररै कइगड वादीअथ अगदाम्निद ॥

भक्तं पाण्ड परिभारै-१०,

कहग ? १ दिसा १२ जे समस्ता य ॥४६३॥

ये सं-कृतभक्तप्रत्याख्यानम् उद्धर्षयन्ति परावर्षयन्ते ते च-
हारः १, ये अश्वत्थरमूले निष्ठिते तेऽपि सत्वारः २, संस्तर-
कारका अपि सत्वारः ३, येऽपि तस्य धर्मं कथयन्ति तेऽपि
सत्वारः ४, वादिनां लोकरूपेणुदवचनप्रतिकारिणः तेऽपि
सत्वारः ५, अग्रहारे ये निष्ठिते तेऽपि सत्वारः ६, ये योग्यं
अकामयन्ति तेऽपि सत्वारः ७, पानकरूपानि तपोवयस्याऽऽ-
नेताद्वारवारः ८, उद्यारपरिष्ठापककाष्ठवारः ९, प्रवणपरिष्ठा-
पका अपि सत्वारः १०, बहिलोकस्य धर्मकथकाष्ठवारः ११,
वतस्युष्वापि दिक्षु साहस्रकमलः सत्वारः १२ । एते द्वादश व-
त्सुकका अष्टासत्वारिणश्चक्रेवन्ति ।

काहशाः पुनरेते निर्यापकाः १, इत्यन आह—

नो जारिसभा कालो, भरहेरवसु होइ वनिमु ।

ते तारिसया तइया, अइयालीमं तु निजवगा ॥४६४॥

यो याहशः कालो भरतेभ्येवरतेषु च येषु भवति ते जाहश-
स्तस्मानुक्तयिषो निर्यापका अष्टासत्वारिणश्चक्रेवन्ति ।

एए खलु उक्कोसा, परिहायंता इवैनि निक्षेव ।

दोगीयथा तइए, अनुभरुणं जइअं ॥ ४६५ ॥

एत-अनन्तरदिनसङ्केशाकाः खलु उ-कर्षा-उत्कृष्टास्त्येक-
कूपरिहायंता परिहीयमानास्ताऽप्युपनिता यावज्जन्ममेव

कृतभक्तप्रत्याख्यानं सह त्रयः । तत्र द्वौ गीताथौ नियो-
पकौ, तृतीयो भक्तप्रत्याख्याता । तत्रापि विधिः-एकस्य गी-
ताथस्य भक्तपानमार्गणाय गमनं, द्वितीयं तृतीयं तृतीयस्य
भक्तप्रत्याख्यातुरभ्युपकरणम्, एकः तस्याभ्यं निष्ठति, अपरः
भक्तपाने मार्गणाय यच्छर्माति भावः । गतं (१५) निर्यापकद्वार-
म्, ४६० १० उवाच ० (भक्तप्रत्याख्यानवक्तृव्यता "परिहार"
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६३३ पृष्ठे चिह्नितो गतः)

अधुना "द्वन्द्वदायणा चरिरे" इत्यस्या (१६) द्वारस्य व्याख्या-
नायमाह—

तस्म य चरियाऽऽहारो, इष्टो दायव्वां तइछेयइ ।

मव्वस्य चरिषकालं, अतोव तइहा समुपजे ॥ ४६६ ॥

भक्तप्रत्याख्यापकस्य सर्वस्वार्थाय चरमकालं अतीव तृष्णा-आ-
हारकाङ्क्षा समुपपद्यते । तेन तस्य भक्तप्रत्याख्यानुकामस्य
तृष्णाचक्षुर्दाम्-आहारकाङ्क्षा-वषच्छेदाय, इष्टप्रत्याऽऽहारो
दाय्यः ।

नव विगति मत्त ओयण, अट्टारस वंजणुख पाणं च ।

अणुवृत्तिविरागीणं, सवाहिकामाणं उवहरिउं ॥४६७॥

नव विकृतयः अनवगाहिमदृशमाः शास्त्रादिभेदजः, सप्त-
विध आर्त्तनऽऽपद्रव व्यञ्जन नि शास्त्रप्रतिज्ञादि, उच्चम-अ-
निप्रशस्तं, पानं द्राक्षापानाऽऽपि, एतन्मध्वमनुपूर्वविहारि-
णामानुपूर्व्यां शनैश्चाहो मोचनेन भक्तप्रत्याख्यानं प्राप्तवतीं
समाधिकामानां समाधिमाभिलषतां समाधिकरणनिमित्तसु-
पहस्य द्वावा तस्य तृष्णाव्यवच्छेदः कियते ।

अथवा—

कालमहापाणुमता, पुर्वे ज्यिनो सुभा व दिष्टो वा ।

भोगिज्जं मां स तइ, जणुषाणं चउव्विहाइरो ॥ ४६८ ॥

कालानुमतः स्वभावानुमतश्च तेन यः पूर्वमाहारो योयितः
सेवितः स कथं माणुभिर्ज्ञातव्यः इष्ट एतन् कालस्वभाव-
ानुमतः आहारः अतो वा करुणाय कथनतां, इष्टा वा कदाचि-
रसाहास्यनात्पनिष्कारतां यथेतस्य इष्ट आहारो वाचन इति ।
स च पुर्विधः अश्वत्थपातस्य दिग्दृष्ट्यादिमकथना यतनया प्रथमम्
उद्धमाऽऽदिशुद्धस्याऽऽभावे पञ्चकूपरिहागया याचित्वा (से)
तस्य भक्तं प्रत्याख्यातुमकथनां जीवपथन-रीत्यन इष्यते ।

अथ को गुणस्तस्य चरमाहारिणं ह्येतस्य ? तन आह—

तइछेयिअमि कए, न तस्म तइयं पवत्तए भावां ।

चरिमं च एस भुंजइ, मइदाजखणं दुपकेव वि ॥४६९॥

तेन चरमाऽऽहारेण प्रवृत्तेन तृष्णाचक्षुः-आहारकाङ्क्षाव्यव-
च्छेदे कृते न भूयस्तथाऽऽहारविषये तस्य भावः-इच्छा प्र-
वर्तते, वश्यमाणुषैरायमाश्वत्थवृत्तः । तथा चरमाहारमेव
भुञ्जइ इति अदाजनन द्विष्येऽपि-भक्तप्रत्याख्यातुनिर्यापका-
णो वैषय्यः । तथाहि-भक्तप्रत्याख्याता इदं चिन्तयता—अहं-
मभ्युद्यतमखलसमुद्रस्य तीरे प्राप्ता, पुल्लमेतन्तु, निस्ती-
र्णोऽहं संसारदिशि गाढतरं ध्यानमुपगता भवति । निर्याप-
का अर्प्येव चिन्तयन्ति-वयमप्येवमभ्युद्यतमखलस्य तीरे
प्राप्ता भवन्त्याम । यस्माद्वैतस्य चरमाहारान्ते गुणस्त-
स्मात्तद्वत् स इत्येत्येव ।

अथ तुष्णाव्यवच्छेदः केनाऽऽका-
रेण तस्य वरायपानमा प्रवर्धत इत्याह—

किं वा तन्मोचयुक्तं मे, परिणामाऽसुरे तदा (सुरे) ।
दिदृमारां सुरं भ्राति, चापयोसेव सीयति ॥ ५०० ॥

चरमाऽऽहरे प्रदत्ते तुष्णाव्यवच्छेदे च जाते स एव वैराग्य-
मायकश्चिन्तयति किं वा तदस्ति मोक्षं, यत्पूर्वं गृहवासो,
प्रमत्तापराधो वा, मया मोचयुक्तं, परं श्रुत्यात् तत् भुक्तं
परिमाणत्-परिणामवशेन अशुचिः सञ्जायते, तथा आहार-
संक्षोभयुक्तो जीवः कर्मयोगं बन्धको भवति, आहारगुणे-
र्लक्ष्यताः सुखमार्गाः । एवं प्रत्यक्षेण आगमतश्च दृष्टसारो-उप-
लभ्यत इति, सुखं धर्मपदानं ध्यायते । तथा यदि च आहारं
प्रदत्तं भूयस्तत्रैवानुबन्धतः प्रसीदति तदेतस्य तदा स्वी-
त एवैवाधिकृत्यार्थोक्त्या बोद्धा-प्रज्ञापना कर्तव्या ।

" भोमिच्छहं सो स तह जयणए अउत्ति-
हाऽऽहारो " (४६८) इत्यस्य व्याख्यानमाह—

निविष्टं तु बोसिरेहि, तारे उकोसगोहिं दव्वाहि ।

भमिगता अयथाए, चरिमाहरे पदंसति ॥ ५०१ ॥

त्रिविधं-मनसा वाचा कथेन भक्तं प्रत्याख्यातुकाम आहारं
भुज्यमानः, नत उन्मुखाणि द्रव्याणि यतनया उन्नमाऽऽदि-
शुद्धतामे पञ्चपरिहायाया मार्गित्वा-याचिवा चरिमा-
ऽऽहारं तस्य प्रदर्शयति ।

पासित्तु तासि कोहि, तीरप्यत्तम् किं ममेतेहि ? ।

वरगमणुपपन्नो, संविगमपरायणो होहि ॥ ५०२ ॥

तानि उन्मुखाणि द्रव्याणि दृष्ट्वा कश्चिन्नौरतमास्त्याभ्युपग-
तमण्यसमुद्रवारमुपागतस्य ममैतैः किं कार्यमित्येवं वैराग्य-
प्रनुप्रासः संवेगपरायणः सर्वथा निवृत्ताहाराभिलाषो भवति ।
मयं भोभा कोहि, मणुभरसपरिणतो भवेज्जाहि !

तं चेवऽणुबंधो, देसं मयं व मेही य ॥ ५०३ ॥

कोऽपि पुनः सर्वमुत्कृष्टं भुञ्ज्या मनोहरसपरिणतः उ-
त्कृष्टरसयुक्तो भवति, नतो देशं सर्वं वा (मेही) पृथक्त्वा
तमवोक्तमाहारस्यमनुबन्धन-अभिधानं तिष्ठति ।

विगतीकयाणुबंधे, आहारऽणुबंधयाहिं वोच्छेदो ।

परिहाययाहिं दवेव, गुणतुङ्गिमवाहिअणुकां ॥ ५०४ ॥

विक्रितेषु कृतो योऽनुबन्धस्तस्मिन् सति, आहारानुबन्धना-
यो च सत्यां तस्य विकृत्यनुबन्धस्याऽऽहारानुबन्धस्य च " किं
च तन्मोचयुक्तं मे, परिणामाऽसुरे तदा (५००) " इति प्रकारेण व्य-
वच्छेदः कर्तव्यः । १६ ॥ सप्तमि (१७) हानिद्वारामाह—
" परिहा-
यमां " इत्यादि । यानि चरमाहारद्रव्याण्यानीतानि तानि त-
द्विषयमनुबन्धं कुर्वन् परिमाणतो द्रव्यतश्च परिहायमानानि
कर्तव्यानि । अथ किं कारणं यदाहारे अनुबन्धं कुर्वन्तो भक्त-
पानं च क्षीयते ? उच्यते— (गुणतुङ्गिममाहिअणुकां इति) स
भक्तं प्रत्याख्यातुकामोऽनुकल्पनीयोऽनुकल्पमानस्यास-
माधिपत्यप्रसक्तः । ततोऽनुकल्पते आहारं प्रदत्तं सति तस्य
समाधिपत्यप्रसक्तः, समाधिपत्यं प्रकापयितुं शक्यः, प्रकापि
तश्चाऽऽहारव्यवच्छेदं करिष्यति, ततोऽभ्युपगतमरणे गाह-
ध्यामोपगमनस्य गुणबुद्धिः—कर्मनिजैरा भवति ।

अथ चरमाऽऽहारे द्रव्याणां परिमाणतो द्रव्यतश्च परिहातिः
कार्यं कल्पेभ्यस्तत्र आह—

दविणं परिमाणतो वा, हावेति दिणं दिणं जाव तिञ्चि ।
वेति न लम्भइ दुल्लभे, सुलभमि उ हो इमा जयथा ॥ ५०५ ॥

चरमाऽऽहारद्रव्याणि द्रव्यसंख्यया परिमाणतश्च दिने दिने
यावत्तत्राणि दिनानि, तत्र परिमाणतो दिने दिने स्तोत्रं स्तो-
कतर्मानयति । द्रव्यपरिहातिः पुनरेवम्—यदि स्तारं चरमा-
ऽऽहारार्थतया समानीतं ततो द्वितीयदिने तस्माभ्ययन्ति,
किं तु द्रव्यादिकम् । अथ चरमाऽऽहारार्थतया द्रव्यानीतं त-
तो द्वितीयदिने स्ताराऽऽद्यानयति, न तु द्विदि । एवं द्रव्यप-
रिहातिस्तीन दिवसान्, ततः परतः न कश्चिद्विनीयते तत्र
तुल्यभद्रव्यविषये एवं श्रवणे-न लभ्यते, सुलभे तु द्रव्ये इयं
वधवमाणा यतना भवति ।

नामेवाऽऽह—

आहारो ताव जिदोहि, गोहि तो चं चरमसि ।

जं वा भुक्तं न पुण्वं ते, तीरं पत्तो तमिच्छसि ॥ ५०६ ॥

आहारो—आहारविषयां तावत् पृच्छि जिप्सि, तत एतत् श-
रीरं त्यज्यसि, नाम्बया । यद्वा—पुर्वं त्वया निःस्पृहतया न भु-
क्तं तदिदानीमभ्युपगतमरणसमुद्रस्य तीरं प्राप्त इच्छसि । ए-
वमनुशान्तेन तस्याऽऽहारऽऽकाङ्क्षा विनिवर्तते । गतम्
(१७) हानिद्वारम् ।

इदानीम् (१८) अपरितान्तद्वारमाह—

वहुंति अपरितंता, दिया व रातो व से य पडिक्कमे ।

पादिपरगा गुणरयणा, कम्हरये णिजैरमाणा ॥ ५०७ ॥

प्रतिचरकाः गुणरत्नाः कर्मरजो निर्जरयनस्तस्य-कृतभक्त-
प्रत्याख्यानस्य प्रतिकर्मणि दिया रातो वा अपरि (त्रा)
ताना (अविधान्ता) वसेन्ते ।

जो जय होइ कुमलो, सो उ न हावेइ तं सइ बलमि ।

उज्जुता सनियांग, तस्य वि दीवेति तं सद्धा ॥ ५०८ ॥

यो यत्र प्रतिकर्मणि भवति कुशलः, स तत्रप्रतिकर्मे स-
ति बले न हापयति, किंतु सर्वेऽपि स्वस्वनिधेगे उत्सृक्तास्त-
था वनेन्ते, तत् यथा-नस्यापि कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य नाम्
अभ्युपगतमरणसमुद्रतीरप्राप्तत्वविषयां अज्यां क्षीयन्ति ।

देइविषोंगो सिण्पे, व होज अइवा वि कालहरणें ।

दोहं वि निजगा व-हुमाण गच्छो उ एयट्टं ॥ ५०९ ॥

तस्य—कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य देइविषोंगो सिण्पे वा भवेत्,
अथवा—कालहरणेन, तथाऽपि स्वस्वनिधेगोऽनुकल्पेनैवित-
व्यम् । एवं च ह्ययानामपि प्रतिचरकाणां प्रतिचर्यस्यैव
प्रवर्धमाना निजैरा-कर्मनिजैरा भवति । गच्छो स्तनदध-प-
रस्पर्शपरिकारोभयं निजैरा स्पर्श-रस्यवधमर्थासिचते ।
गतम् (१८) अपरि (त्रा) तान्तद्वारम् ।

अधुना (१९) निजैराद्वारमाह—

कम्मममेखेंजमवं, खेवेइ अणुममयेव आउत्तो ।

अश्वत्तरगमि जोए, सज्जायम्मी विमेषेण ॥ ५१० ॥

अ यनस्मिन् योमे प्रतिसेवमाऽऽदिकं आयुक्त उपयुक्तः

सन् अनुसमयमेव-प्रतिक्षणमेव कर्म असंख्यभवापाजितं
क्षयति; कर्मणोऽनन्तकालम्(न)वस्थानाभावात्संख्येयमव-
मित्युक्तम् । स्वाध्याये पुनरायुक्तः सन् विशेषण कर्म क्षय-
यति ।

कर्ममसंखेज्जभवं, खवेइ अणुसमयमेव आउत्तो ।

अक्षतरगमि जोगे, काउस्समगे विसेमेणं ॥ ५११ ॥

कर्ममसंखेज्जभवं, खवेइ अणुसमयमेव आउत्तो ।

अक्षतरगमि जोगे, वेयावचे विसेमेणं ॥ ५१२ ॥

कर्ममसंखेज्जभवं, खवेइ अणुसमयमेव आउत्तो ।

अक्षतरगमि जोगे, विसेसओ उत्तपद्धमि ॥ ५१३ ॥

माध्याह्नयमपि प्रातश्च, नवम्, उत्तमार्थे-उत्तमार्थे प्रतिपञ्च-
स्य वैपाकुर्ये च विशेषतः कर्मनिजरा भवतीति विशेषत-
उपवत्रापि यतितव्यम् । गतम् (१६) निजैराह्वारम् ।

अथ (२०) संस्तरकह्वारमाह—

संधारो उत्तपद्धे, भूमिसिलाफलगमादि नायव्वो ।

संधारपट्टपादी, दुगवीरात्तु चहु वा वि ॥ ५१४ ॥

उत्तमार्थे व्यवस्थितस्य संस्तरको दातव्यो भूमिः-भूमि-
करः, शिला वा-प्रधानशिलातलरूपः, पत्तो च द्वावपि अ-
स्कुटितावशुपरी कर्णव्यौ । तत्र स्थितो वा निषयो वा य-
थासमाधि तिष्ठतु, फलकं वा संस्तरको ज्ञातव्यः, तच्च
फलकमेकाङ्गिकमानितव्यम् । तस्याभावे द्वादिफलकाऽऽत्मकः
तस्याप्यभाव्य निरन्तरकम्-पावामको ज्ञातव्यः । पतन् आदि
शब्दस्य यावत्थावन्तः । इदानीं सास्तरगममाह-संस्तरकोत्तरपट्ट
इत्येतत्प्रस्तरणमुत्सर्जनः । अपवादत् आह-(चहु वा वि)
यदि सौत्तरपट्टसंस्तरकमात्रे तस्य असमाधिकरुपजायते तदा
चट्टव्यपि प्रस्तार्थ्यन्ते तस्य कल्पप्रवृत्तीनि—

नह वि अमथरमाणे, कुसमादीणि तु अमुसिरतण्णं ।

तेसऽपमि असथरणे, मुसिरतण्णं ततो पच्छा ॥ ५१५ ॥

अथ कल्पप्रवृत्तिरसंस्तरणेऽपि तस्यासमाधिकरुपजायते तदा
कुशाऽदीनि—दमोऽदीनि अशुभिराणं तृणानि प्रस्तार्थ्यन्ते,
तेषामसति-अभावे असंस्तरणे च सति ततः पश्चात् शुणं
दायपि तृणान्यानीयन्ते ।

काइव पावाराण खवय-तूली आलिमिणी अ भूपीए ।

एमेव अणुहियासं, संधारगमाइ पळ्ळं ॥ ५१६ ॥

यदि तृणेष्वपि प्रस्तार्थितेषु न समाधिस्तदा काइवाऽऽदे-
रस्थि प्रस्तार्थ्यते । तत्रापि समाधिरनुत्पादे प्राधारणकः, तत्राऽ
प्यसमाधी नवत्त-जीणं (ऊर्णविशेषमयम्) तत्रापि समाध-
त्तामे तूली । आलिङ्गिनी चोदयतः प्रस्तार्थ्यते । एतत्सर्वं भूमौ
कर्णव्यम् । अथैवमपि नाथास्ये—न समाधि प्राप्नोति, तदा
संस्तरकाऽपि पूर्वकमेण पत्यङ्कं प्रस्तरणीयं, यावत्पर्यन्ते
तुलिका उभयत आलिङ्गिनी वा । गतं (२०) संस्तरकह्वारम् ।

इदानीम् (२१) उल्लंखनाऽदिह्वारमाह—

पटिलेहणसंधारं, पाणम उव्वत्तणाऽनिगमयं ।

सयमेव कोइ सहू, असहूस्त कोति घणे उ ॥ ५१७ ॥

यो भूकप्रत्याक्षयाना सहः—समर्थः सः स्वपमेवाऽऽप्रोच-
स्यापकरणस्य प्रवृत्तौ संस्तरकम्—संस्तरकप्रदानम्,
पानकं—पानकरणम्, उल्लंखनाऽपि—उल्लंखनापवर्जनं अ-
न-प्रदेशात् बहिः, बहिःप्रदेशादन्तः प्रवेशनं करोति, असहस्य
असमर्थस्य पुनरप्य सर्वं कुर्वति ।

कर्ममत्याह—

कायोवचितो बलवं, निकलवणपवेमयं च सुकुण्णं ।

तह वि य अविमहमाणं, संधारगयं तु संधारं ॥ ५१८ ॥

कायेन-शरीरयोग्यविना बलवान् (से) तस्यान्तःप्रदेशाद्वहिः
निकासणं, बहिःप्रदेशादन्तः प्रवेशनं करोति, वक्षणादप्य-
व्वाङ्मनाऽपवर्जनाऽदिकं सञ्चार्यमाणोऽपि सोऽप्यष्टमनः
सञ्चार्यते । अथ तथाऽपि स न विपहतं न समाधि प्राप्नोति
तदा तं तथाऽप्यविपहमाणं संस्तरगन्तं सञ्चारयन्ति ।

संधारो मडमो तस्य, समाहिहंतुं तु होइ कायव्वो ।

तह वि य अविपहमाणो, समाहिहंतुं उदाहरणं ॥ ५१९ ॥

समाधिघने—समाधिघन्यादानाय यः तस्य संस्तरका मृ-
दुको भवान् कर्त्तव्यो यावत्पक्षेयकं नृपा आलिङ्गनपट्टि-
कायाश्च समास्तरणमिति । तथाऽपि अविपहमाणे-समाधि-
मलभमाने समाधिघने—समाधिसम्पादानाय इदम्-वक्ष्यमा-
णमुदाहरणं प्रास्ताविकेऽनेनेत्युदाहरणम्, प्रास्ताविकं कल्प्यम् ।

तदेवाऽऽह—

धीरपुरिसपत्तत्ते, सपुमिमिनिमिपि परमरम्मे ।

धम्मा सिलातलं माया, निम्वयक्खा निवज्जंति ॥ ५२० ॥

धर्म्याः केचन धीरपुरुषप्रज्ञान-तर्गकरसम्यग्चरनिकापिते, स-
त्पुरुषानियन्त्रिते-तार्थकराऽभ्रंभिरासोवन्ते, परमरम्ये शिलात-
ले गता-व्यवस्थाना निरयकाः—पराऽपि क्षात्रिहताः (निवज्जंति)
निरवाप्यन्ते—नितरां मभ्युद्यतमरणं प्रपद्यन्ते ।

जति ताव मावयाकुल-गिरिकंदरविमपकडगुग्गुत्तु ।

सहोति उत्तिपट्ठं, धितिधणिपमहायमा धीरा ॥ ५२१ ॥

किं पुण अणुगारसहा-ययोगे अपोममंगइवल्लं ।

परलोइएन सक्का, साहंउ उत्तिमा अट्ठो ॥ ५२२ ॥

यदि तावन् धृतिरेव केवला धणियम्-अप्यर्थं सहायो ये-
षां ते धृतिधनिकसहायका धीराः स्वापदाऽऽकुलेषु गिरिक-
न्दरेषु विप्रेषेषु कटेषु विप्रेषेषु च दुर्गेषु उत्तमार्थं सा-
धयन्ति, किं पुनरन्यारसहायकेन-परलाकन-परलाकाधिना
अप्योप्यसद्व्यवहारेण शक्यः साधयितुमुत्तमार्थं इति ।

निशुवयणपपपेयं, महुरं कळाऽऽहुतिं सुणेत्याणं ।

सक्का हु माहुमडके, संधारमहाधिति तिरिउं ॥ ५२३ ॥

जितवचनप्रमयेयं मधुरं, ललितपद्विधियाऽऽत्मकस्यात् ।
कर्णयोराहुतिमिव कर्णाऽऽहुतिं—पावकस्य घृताऽऽहुतिरिव
कर्णयोराप्यकमिति भावः । शृण्वन् साधुमन्त्रे स्थिता-
नामकर्ण्येन शक्यः संसारमहाद्विधिलरीनुमिति ।

सर्वं सर्वदाए, सर्वान् सर्वकर्मभूमीतुं ।

सर्वगुरु भवपडिया, सर्वे मेरुमि अहिमिता ॥ ५२४ ॥

सर्वादि वि लद्धीहि, सर्वे दि पुरीसहे पराहता ।

सन्ने वि य तित्वयरा, गानोवगया उ सिद्धिगया ॥५२६॥
सर्वे-सर्वेष्टाः सर्वोस्तु कर्मभूमिषु सर्वेस्यामयाप्रतीताना-
गतकृपायां सर्वेशुः । सर्वमहिमाः सर्वे मेरावनिष्कृताः सर्वे
आमवौपध्यादिप्रलौघभिषगनाः, सर्वे च तार्थकराः-तौ
यप्रवचनशीलाः सर्वोपवीहान् पराजित्य पाद्योपगताः
सिद्धि गताः ।

अवसेसा अजगाराऽतीयपुष्पवृक्षऽग्रागया सन्ने ।
केई पादोवगया, पञ्चखलां गिणि केइ ॥ ५२६ ॥
अवशेषाः-सर्वेऽपि च अनगाराः अतीताः प्रत्युपग्रा अना-
गताश्च केचित्प्रथमसङ्गननेयेनाः पाद्योपगताः, केचित्प्र-
त्याख्यानं-भरूपरिक्षां, केचिदिहितिं प्रतिपञ्चाः ।

सत्ताओ अजामो, सन्ने वि य पढमसंघयज्जवा ।
सन्ने य देसविरया, पञ्चखलां गेण उ मरेति ॥५२७॥
सर्वो अज्यादियकाः, सर्वेऽपि च प्रथमसङ्गननवज्जोः, सर्वेऽ-
पि च देशविरयाः प्रत्याख्यानेन-भरूपरिक्षाकपणं अयन्ते ।
सर्वसुहृत्पञ्चवाओ, जीवियसारा उ सञ्चज्जयाओ ।

आहारओ रयणं, न विज्झइ हु उतमं लोए ॥५२८॥
सर्वस्य सुखस्य प्रभवः-उत्पादकारणं सर्वसुखप्रभवस्त-
स्मात्, जीवितसारात् "अद्य वै प्राण" इति बचनात्, सर्वस्य
यतो जनकः, तस्मात् आहारमन्तरं कस्याप्युत्पत्तेरभा-
वात्, इत्थंभूताहारोऽप्यदुक्तं रत्नं लोके न विद्यते, किं
त्याहार एव सर्वोत्तमं रत्नम् ।

रत्नत्वमेवभावयति-

विग्गहगहप सिद्धे, य मोत्तु लोयम्मि नेत्तिया जीवा ।
मन्ने सव्वावत्थे, आहारि हुंति उवउत्ता ॥५२९॥
विप्रदगान्-विप्रदगव्यापञ्चात्, सिद्धिंश्च मुक्त्वा शेषा
यावन्तो लोके जीवास्ते सर्वे सर्वावस्थं-सर्वास्ववस्थास्था-
हारे उपयुक्ता भवन्ति-वर्त्तन्ते, नत आहारः परमरत्नम् ।

तं तारिसयं रयणं, सारं जं सञ्जलोअरयणाणं ।
सर्वं परिखइसा, पादोवगया पविहरंति ॥५३०॥
तत्सर्वलोककरनामं मध्ये सारं, तेषु सत्त्वयि पृथेरभावात् ।
आहारारूपं तत्साध्यं सर्वे परित्यज्य भ्याः पाद्योप-
गताः प्रविहरन्ति ।

एयं पादोवगमं, निष्पठिकरूपं जिणेहिं पल्लवं ।
जं सोऊजं स्वमओ, ववसायपरकमं कुणइ ॥५३१॥
एतत्पाद्योपगमं-मरणं जितैर्निष्प्रतिकर्म प्रकथं, यत् भूत्वा
क्षयको व्यवसायपरकमं करोति । गतम् (२१) उद्धृत्वाऽऽ-
दिहाम् ।

अधुना (२२) "सारे(सोऊजं य कथयं" इति
आरम्भवाक्यानाथेमाह-
कोई परीसरेहिं वाजिल्लो वेयखरिओ बावि ।
ओइसिख कयार्इ, पढं बीमं च आसख ॥५३२॥
कस्मिन् प्रथमद्वितीयपरीवहाभ्यां व्याकुलितो ध्याना-
व्यासितो, पश्चात्-चैरनया-परीवहा आर्त्तैः-प्रीतिर्नोपभा-

वेत-यावेत्कदाचित्प्रथममशनं द्वितीयं वा पानकमासाद्या-
धिकृत्य ।

ततः किं कसंभवमन आह-
गीयत्यमगीयत्थं, सारेउ पतिविबोहणं काउं ।
तं परिबोहय छेठ, पढमे पणयं मिया विइए ॥५३३॥
स भरूपत्याख्याना कदाचित्प्राप्तया देवतया अधिष्ठिताऽ-
वभाषणं, ततः परिज्ञाननिमित्तं स्मरणं कारितव्यः । भय-
ते-कस्त्वं गीतायोऽगीतायो वा ? । अथवा-दिवसो वसंतं,
रात्रिर्वा । तत्र यदि समस्तमवितथं भूतेः तदा ज्ञायते-न प्रा-
प्तदेवतयाऽधिष्ठितः, किं तु परीवहाजितो याचते, तदेवं
गीतार्थमगीतार्थं चाऽऽमानं स्मारयित्वा-स्मरणात्प्राप्तेन य-
थावस्थितं प्रतिविबोधनं कृत्वा तं प्रतिबोध्य वष्टु रात्रिभोजनं
प्रथमे अशने यदुक्तं स्यात्, द्वितीयं वा पानकं । किमुक्तं भव-
ति ?-अशने पानके च याचते तस्य भरूपानाऽत्मकः कवच-
भूत आहारो दानयः ।

अथ किं कारणं प्रत्याख्याय पुनराहारो दीयते ?,
तत आह-
इंदी ! परीसहचमू, जोहएव्वा मणख काएण ।
तो मणखदेसकाले, कवचभूओ उ आहारो ॥ ५३४ ॥
इन्दीति वादकाऽऽमन्त्रणे हं चोदकः । परीसहचमूः-परीसह-
सेना, मनसा कायेन, उपलक्षणमेतत्, वाचा च योधनं-योधधि-
तया, ततस्तस्याः पराजयनिमित्तं मरणदेशकाले-मरणस-
मये योधस्य कवचभूत आहारो दीयते ।

एतदेव विभावयिषुर्दिमाह-
संगामदुगं महसिल-रहमुसलं चैव तत्पक्वगुणया ।
असुरसुरेदावरणं, चेडय एगो गई सरसस ॥ ५३५ ॥
चेटकस्य-कोणिकस्य च परस्परं विप्रक्षे कोणिकपल्लं संप्रा-
प्त्यमसुरेन्द्रः-अमरः कृतवाङ् । तद्यथा-महाशिलाकण्टकं-
रथमुश्लं च , तस्य प्रकण्ठा, यथा व्याख्याप्रसूतो तथ्य
कलंष्या । (विलरतः महाशिलाकण्टकसंप्रामस्वरूपम् 'महा-
सिलाकण्टय' शब्दे वष्टुभागे दर्शयिष्यते । रथमुसलसंप्रामस्व-
रूपं च 'रहमुसल' शब्दे तस्मिन्नेवभागे उदाहरिष्यते)
असुरेन्द्रेण च शकेण कोणिकस्याऽऽवरणं कृतम्, कठिनव-
ज्रमयप्रतिरूपके स क्षिप्त इत्यर्थः । ततः चेटकस्य एकः
शरणिः कोणिकबधाय शरस्य-कनकप्रहरणविशेषरूपस्य
प्रहं-प्रहणं कृतवाङ् ।

एतदेव स्पष्टयति-
महसिलकंटे तरियं, वट्टेन काण्णिओ उ रहिएण ।
रक्खम्मविल्लमणं, पिट्टं पडमो उ कण्णो ॥ ५३६ ॥
उष्केडिउं सो कण्णो, कनयावरणम्मि तो तओ पडितो ।
तस्य पुण्य कोणिएणं, सीसं छिन्नं सुरएणं ॥ ५३७ ॥
तत्र महाशिलाकण्टकं संप्रामे वर्त्तमाने कोणिककण्टकस्य-
रधिकेन निम्नतरं शरमेक्ष्णत आक्काजितः, परं ते सर्वेऽपि
शराः कठिनप्रतिरूपकेऽव्यत्यय बहिः पतिताः, ततो वृत्तमात्रेण
तद्विहागेन कोणिकः पृष्ठे कनकेन प्रहरणविशेषेण प्रहतः,
सोऽपि कवचाऽऽवरणे कठिनप्रतिरूपके उन्स्फिक्त्य ततः

कवचाऽऽवरणान् पतितः ततः कोणिकेन तं तथाऽप्यवसा-
यं हृत्कविलम्बमवलोक्य कौपाऽवशेषस्य शिरः सुप्रण
क्षिप्तम् ।

दिष्टुतस्त उवशओ, कवयत्थासी । इहं तहाऽऽहारो ।

सच्चू परीसहा खलु, आराहण रजयासीया ॥ ५३८ ॥

एष-अमन्तरोदितो दृष्टान्तोऽयं तस्योपनयः—कवचस्था-
नीय इह तथारूप आहारः, शत्रवः परीषदाः राज्यस्था-
नीया आराधनाः यथा शत्रुपराजयाय कवचमारोप्यते स-
कृग्रामे, तथा परीषदजयाय चरमकाले दातव्य आहारः ।

अथैव दृष्टान्तान्तरमाह—

जह वा उचियपादे, पायं काऊण हत्थिषो पुरिसो ।

आरुहइ तह परिखी, आहारंण तु भाणवरं ॥ ५३९ ॥

यथा वा कोऽपि पुरुषो हस्तिनमारोदुषयशक्तो हस्तिनः
पादमाकुञ्चयति, आकुञ्चय्य तस्मिन्पादे आसीयं पादं कृ-
त्वा हस्तिनमारोहति, तथा परिखी-भ्रूणपरिक्षावान् आहा-
रेण ध्यानवरम्-उत्तमं ध्यानमारोहति ।

उवकरणेहिं विदूषो, जह वा पुरिसो न माहए कजं ।

एनाऽऽहारपरिखी, दिष्टता तत्थिमे हुंति ॥ ५४० ॥

यथा पुरुष उपकरणैर्वात्रादिभिर्विहीनो न साधयति लव-
नाऽऽदिकं कार्यम्, एवमाहारमन्त्रेण परिखी-भ्रूणपरिक्षावा
ए परीषदपराजयम् । तत्रैवे यद्यपमाणा दृष्टान्ता भवन्ति ।

तन्निवाऽह—

लावए पावए जोहै, संगामे पंथगे वि य ।

आउरं सिकवणं चेव, दिष्टनो कवए ति य ॥ ५४१ ॥

दातव्यं नावाए, आउहपहेणोसहिं च ।

उवकरणेहिं च विण्णा, जहसंखममाहगा मवे ॥ ५४२ ॥

यथा प्रथमच्छोकोक्ता लावकाऽऽदयः सर्वे यथासकृत् दात्रा-
दिभिर्द्वितीयाय योर्द्धिना न साधकाः । तथाहि—लावको दा-
त्रेण विना क्वचित् न शक्नोति । दात्रको नात्रा विना
नयादिकं लक्षयितुं न, सङ्गमे योधा आधुर्द्धिना शत्रुपराज-
यं, पथिकां पन्थानं गतुम् उपानयन्त्यां विना, आतुरः प्रगु-
णीमविनुनापेधेयिना, शिष्यको वादित्रकर्मोऽदिवि वादित्रा-
दिभिरुपकरणैर्विना ।

एनाऽऽहारं विण्णा, समादिकामो य माहए समाहिं ।

तम्हा समाहिहैक, दायवो तस्स आहारो ॥ ५४३ ॥

एवं समाधिकाम आहारेण विना समाधि न साधयति
तस्मात्समाधिहेतोस्तस्याऽऽहारो दातव्यः ।

अत्राऽऽलेपपरिहाणमाह—

मरीरमुज्झिये जेण, को संगो तस्स भोग्यो १ ।

मपाधिंसपणाहउं, दिक्खए सो उ खंतए ॥ ५४४ ॥

अथ येन शरीरमुज्झिये, को भोजनं नस्य संगो धेन ननु याचते ?
उच्यते-न च जीविताऽऽशानिमित्तमाहारं याचते, किं तु तमा-
धिमसहमानस्तत एवदृक्प्राप्तिर्वासा मा नस्य समाधिस्थापा-
नोभूयदिति समाधिसन्धानहेतोराहारः अन्तसमये दीयते ।

केन विधिनेत्यत आह—

सुद्धं एसिनु ठवैति, इहासीतो वा दिणे दिणे ।

पुव्वुत्ताए तु जयणए, नं तु गोवैति अक्खहि ॥ ५४५ ॥

सुद्धम्-उद्धमाऽऽदिशेषरहितमपिष्टम्—गन्धविष्टम् स्वाप-
न्ति हानी वा शुद्धालांघ्रिं दिने दिने पुष्पाङ्कया पञ्चकपरिहाणि-
लक्षणया यतनया गन्धविष्टम् तन् अप्यत्र गोपयन्ति, गोप-
यित्वा यदि प्रतिदिनं संशुद्धस्य यतनया वा अलालं पशुपित्त-
मपि क्रियते, ततो यथावसरं प्रयच्छन्ति २३ ।

सम्प्रति (२३) चिह्नकरणद्वारमाह—

निव्वापाएणुवै, कालाणं विगिचणा उ विहिपुव्वं ।

कायव्वं विचकरणं, अविचकरणं भवे गुरुगा ॥ ५४६ ॥

एवम्-उक्तेन प्रकारेण निरव्याधानं-व्याधानाऽभावेन काल-
गते तस्य विधिपूर्वं विवेचना-परिष्ठापना कर्तव्या । तथा
कर्तव्यं चिह्नकरणम्, अविहकरणं-चिह्नकरणस्याऽभावे प्रा-
यश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः । तच्च चिह्नकरणं द्विधा-शरीरं,
उपकरणं च । तत्र शरीरं-भक्तं प्रत्याभ्यासप्रक्रियाम् लोचः
कर्तव्यो, यदि प्रत्याभ्यासोऽपि भक्तं परं जीवतो लोचं व-
र्द्धत तथाऽप्यवश्यं लोचं कर्मात्, कारयति वा; उपकरणं
रजोहरणमस्य समीपं क्रियते, चालपट्टमाधने, मुखे अ-
मुष्णपांसिका ।

चिह्नकरणाऽभावे दोषानाह—

मरीर उववरणंमि य, अविचकरणंमि सो उ रातिणिओ ।

मगखगन्धेमणाए, गामाणं धायणं कुणइ ॥ ५४७ ॥

शरीरे, उपकरणे च अविहकरणं चित्ते अहते अयमर्थः
दोषः—स कालगतो रत्नाधिकः स्यात्, न चाकृत्यलक्षं
भद्राकृतिं दृष्ट्वा कचित् गृहस्थाः । जितयन्ति केताव्येव
गृहस्थां सत्ताकारिणं मारयित्वा त्यक्तः नतस्मैदिसङ्कस्य
कथितं, सोऽपि दण्डिकः श्रुत्वा कैश्चिन्मार्तिनां भवेदिति
नेपां मार्गमन्वेपमाणं नत्प्रत्यासन्नप्रमाणं पञ्चानां दशानां
वा घातनं वृण्डनं कुर्यात् २३ ।

सम्प्रति (२४) अन्तर्बहिर्व्याघात इति द्वारमाह—

न पणामिज लहुंत्तं, पगीमहउदएण दृज्ज वाघानो ।

उपखे वाघाने, जो गीअण्णया उवरातो ॥ ५४८ ॥

स भक्तप्रत्याभ्यासनां गृहिणां न प्रकाश्यते यतः कदाचित् प-
रीषदस्याधेन प्रत्याभ्यासस्य व्याधानो, विलापः स्यात्, नतः
समस्तभ्यासं प्रवचनस्य लघुता जायते, उपखे च व्याघाते
यो गीताथानामुपायः स प्रयोक्तव्य इति वाक्यशेषः ।
को गीयाण उवाओ, संलेहमतो ठविजए अओ ।

अच्छह ते जावओ, इतगे उ गिलाणपदिकम् ॥ ५४९ ॥

वमभो वा ठाविज्जति, अणस्सामरीए तम्मि म्थेण ।

कालगओ ति य काउं मंकाकालमि गोणंति ॥ ५५० ॥

भक्तप्रत्याभ्यासनां द्विविधः एकः।नेकश्च । तं द्विविधाः, ज्ञाना,
अज्ञानाश्च । ज्ञानो नाम-दण्डिकाऽऽदीनां, प्राकृतजनानां च
बिदितस्वरूपया याव जीवमेव भक्तं प्रत्याभ्यासयितवान्, तद्वि-
परीनाऽज्ञानः । तत्र यदि ज्ञानो भक्तपरिज्ञानं नितरति तदा को
गीताध्यामायुपायः प्रयोक्तव्यः । उच्यते-तदा स जयनिक्षान्त-

रितः स्थापितो यो वास्य इत्यहते स स्थाप्यते । इत्यस्य तु अ-
ङ्गपरिष्ठाप्याघाततो स्थानपरिकर्मे क्रियते, अथास्यसे-
खनगतौ न विधानं, नाप्यस्य कश्चिदुत्सहते, तदाप्यस्वास्त्य-
भावे बुधस्य स्थाप्यते नक्षत्रपूर्वभङ्गप्रत्यावर्थायकस्यैव संसा-
दे । ततो जलपञ्चकान्तरितया शोककम्पारणाऽऽविद्यतया स क-
रोति । यस्तु अङ्गपरिष्ठाप्याघातं सोऽप्यस्यगतिर्यथा यका-
न्ते जियते, यस्तस्य च स्थानपरिकर्मे तावत् क्रियते यावत्
प्रथमालिकां करोति, ततोऽथ जनमध्ये राशौ स कालग-
त इति प्रकाशः, स्वयं गमनेन सहप्रत्यक्षतो वा स,
व्याकाले तं निष्काशयति ।

एतदेव भावयति—

एवं तु नाचम्भी, दंडिममादीहि होइ जयखा उ ।

सयं गमय पमस्यं वा, खिम्बु चउरो अणुपयाया ॥५६१॥

एवम-अङ्गल प्रकारेण वृषिदकाऽऽदिभिज्ञाने भवति यतना
ज्ञातव्या । प्रथमालिकाकरणे स्वयं सर्वेषां साधूनां गमनं भ-
वति । यदि वा-ससहायस्य अथवा तस्य प्रेषणम् । यस्तु न
अङ्गपरिष्ठाप्याघातयन्ते खिस्तयति—भङ्गप्रत्यावर्तनप्रतिभन्-
य इति, तस्य प्रायश्चित्तं कस्यारो मासा अनुपयाता गुरु-
काः यस्तु न ज्ञातः स यदि न निवर्तयति तथाऽपि न प्रवच-
नचर्यादुहः । गतं सपरिकर्मे भङ्गप्रत्यावर्तनम् ।

अपरिकर्मवाचसाह—

सपरिकर्मे नो उ गयो, नियमा अपरकर्मस्य सो खेव ।

नवरं पुष्य नाशुचं, खीखे जंवावले गच्छे ॥५६२॥

सपरिकर्मे भङ्गप्रत्यावर्तने यो गमोऽभिहितः स एवापरा-
कर्मऽपि नियमाद्विहितव्यो, नवरं पुनरितं नानाव्यवसायकमे-
कांश्च जहावले भवति स्वावच्छेदेन । तथाहि—जीखे जहावले
बुद्धयेन मरुत्कामः स्वमच्छे भङ्गं प्रत्यावर्त्ते ।

संमति व्याघातिमसाह—

एवेव आणुपुत्री, रोगायंकेहि खवरि अविश्रुतो ।

बालमरणं पि य सिया, मरिजउ इमेहि हेऊहि ॥५६३॥

एवमेव-अनेनैव प्रकारेणाऽनुपूर्वा क्रमेण व्याघातिमं प्रति-
बन्धय्य, नवरं रोगाऽनङ्गैरभिभूतः स कस्तत् प्रतिपद्यते । एता-
वान् विधयः—यदि पुनरभिर्व्यवसायैर्हेतुभिर्मरुत् तदा तत्
व्याघातिमं बालमरणमपि स्वात् ।

खखे हेतुसाह—

बालऽप्यङ्गम विर विरु-इका य आयंकसमि कोसलए ।

ऊमास गिदु रज्जु, ओमऽसिने चरं संबद्धो ॥५६४॥

व्याख्ये—कोमसाऽऽदिः, अङ्गमल्लः अल्लो, विषं, विष्ट (स्त्रु-
चिका वा प्रतीतः, आतङ्कः-स्यवाऽऽविद्याधि, संक्षिकाल-
के-कोसलवाक्ये प्रत्यगीके संज्ञाते, उच्छ्वासनिरोधे, पुष्यपूज-
करणं रवउवा उत्कलम्बनम् । अयमे-दुर्मिषे अशिवे घातो-
विषुदाऽऽदिभिर्मिमाता, संबद्धं वा तेन हस्तपादाऽऽदि जा-
नयेदैहेतुभिर्घातानिं बालमरणमपि भवति ।

कचमिषाह—

बालेख गोखमादी, ख देनो हुमा सकिउमारदो ।

कणोदनासिमादी, विषेगिया नक्षत्रमज्जेहि ॥५६५॥

व्याख्येन कोमसाऽऽदिना स आदिनां भवेन्नतः शङ्कनुमा-
रकवान् बालमरणमपि कुपात्तं पादं वा अङ्गमल्लेन अक्षय-
कणोदनासिमाऽऽदिनां विधानानि भवन्तु, ततो बालमरण-
माभ्येत ।

विधाऽऽविदेतुसाह—

विसलदो होजा वा, विसूया वा से उट्टिया होजा ।

आपंको वा कोई, खयमादी उट्टियो होजा ॥५६६॥

निष्ठि उ वारा किरिया, तस्य कया इवेज नो उ उवसतो ।

जह वोपे कोसलेखं, सयिखला पंच उ सयाइ ॥५६७॥

साहजं रदार्ह, अह यं भवं तु मुच्छ दाहामो ।

सामंतरं च नाउं, लुद्धेखं धर्मे विकीतं ॥५६८॥

विषेख वा कश्चित् लब्धो भवेत् वि (स्त्रु) श्रुचिका वा (सि)
तस्य उपस्थिता, आतङ्को वा कोऽपि खयाऽऽदिनस्योरिधनो
भवेत्, तस्य च कोऽपि वाराङ्क क्रिया कृता, परं नोपशमने, त-
तो बालमरणं प्रतिपद्यते । तथा वा अयमे-दुर्मिषे कोश-
लेन संक्षिप्ता आवेक्षे, साधूनां पञ्चशुभान्धव्यत्र गच्छ-
न्ति निरुद्धानि यथाऽहं भङ्गं पुष्पाकं दास्यामि; तेन च पा-
पयथा लुब्धेन क्षामान्तर-क्षामविशेषं ज्ञात्वा धान्यं वि-
कीतम् ।

ततः किमियाह—

तो खाउ विचिखेयं, ऊमासनिरोहमादीखि कयाइ ।

अखडीयासे तेहि, वेयख साहूहि आंममि ॥५६९॥

ज्ञात्वा वृत्तिच्छेदं दुर्मिषे वेदान्तमध्यासितेत्सहमानेच्छक-
सनिरोधाऽऽदिनि कृतानि, कोऽपि पुष्पाकानिरोधकरणोप-
रं पुष्यपूजकरणोऽप्यस्य रव्या वैहायसावधानतो बालमरणं
प्रतिपद्यतव्यः ।

पट्टियातो वा विज्जु, गिरिभिचीकोणयाइ वा हुजा ।

संबद्ध हत्तपाया-दसो व वांतेख होऽजाहि ॥५७०॥

प्रतिघातो विद्युता गिरिभिः पतन्त्या गिरिकोखकादा प-
तनो भवेत्, ततो बालमरणम् । अथवा-हस्तपादाऽऽद्यो वा-
तेन संबद्धा भवेयुः, तत आभयते बालमरणम् ।

तथा वाऽऽह—

एएहि कारखोहि, पाडियमरखं तु काउमसमत्यो ।

ऊमासगिदुपिदं, रज्जुमगइयं च कुजाहि ॥५७१॥

एतेरन्तरोक्षितेव्यालमल्लप्रवृत्तिभिः कारखेः पविद्धतम-
रणं दयोक्कप्रवाक्यानकरं कर्तुमसमर्था उच्छ्वासनिरोधं पु-
ष्यपूजं रज्जुमगइयं वा कुयुः । अथ किमिति तं व्यालमल्लिता-
ऽऽद्य आसमानं घातयति ।

उच्यते—

अणुपुत्रविहारीयं, उत्सगनिवाहायण जा सोदी ।

विहरतणं न सोदी, भणिया आहारलोवेणं ॥५७२॥

ये व्यालमल्लमल्लाऽऽदिक्कन्याघातरहितास्तेष्वानुपूर्वा
अनुपवे मालकहरेण वर्षावासे अनुमालकहरेण विहारिणा-
मुत्सगनिवाहानुत्सगैश्च संवयमनुपालयतां वा चारिभयो-
धिमेयति, सा व्यालमल्लमल्लाऽऽदिव्याघातवर्ति विहरति न भ-

व अभिमन्त्रिका सन्वओ सन्वत्ताए सन्वत्तमेव समभिजा-
यिष्या, जस्स वं भिक्खुस्स एवं भवइ-पुट्ठो अन्नलो अहपसि
नालमहमंसि गिईतरसंकमणं भिक्खत्तायिरियं गणत्ताए, से ए-
वं वयंतस्स परो अभिहइं असखं वा पाणं वा खाइमं वा-
साइमं वा आइहु दलइजा, से पुव्वामेव आलोइजा-आउ
संघो ! नो खलु मे कप्पइ अभिहइं अन्नयं वा पाणं वा
खाइमं वा साइमं वा सुत्तए वा पायए वा अण्णे वा एय-
प्पगारे । (छ० ३१९)

तत्र त्रिकल्पपर्वयुजितः स्वयिरकल्पिको जिनकल्पिको वा
स्यात्, कल्पग्रहपर्वयुजितस्तु नियमाजिनकल्पिकपरिहारवि-
शुद्धिकल्पपालन्दिकप्रतिमाप्रतिपञ्चामागम्यतमा, अस्मिन् सू-
त्रेपविष्टो यो भिक्षुजिनकल्पिकाभ्यदिष्टाभ्यां यस्माभ्यां पर्वयु-
जितो वत्सशब्दस्य सामान्यवाचित्वादेकः सौमिकोऽपर औगिक
इत्याभ्यां कल्पाभ्यां पर्वयुजितः-संयमे व्यवस्थितः, किम्भू-
ताभ्यां कल्पाभ्यां-पालवृत्तीयाभ्यां पर्वयुजित इत्याद्यनन्त-
रोद्देशकवचनं यावत् 'नालमहमंसि' 'सि स्फुटोऽहं' वाता-
दिभिरौ दौघैः 'अन्नलः' 'अन्नमधेः' 'नालं' 'न समधोऽस्मि-
न' 'गृह्णतु' इत्यन्तरं सत्कर्मितं, तथा निसर्गो वरय-जयो भि-
त्ताजयो तद्रममाय 'नालं' 'न समधे' इति, तदेवभूतं
भिक्षुमुपलभ्य स्वायं गृहस्थ एवभूतामागम्यामवस्थां वदतः
साधारणवत्तमोऽपि एते गृहस्थाऽऽदिरनुकम्पाभाक्तरसाऽऽ-
द्वन्द्वयोऽभिहितं-जयोपमईनिर्जुलं, किं तव ?-अश्नते पानं
स्नायितं स्वादिमं चत्वारोऽश्वद्वयं तस्मै साधवे 'व्यपज्ज' 'सि
दधादिनि । तेन च ग्लानेनऽपि साधुना स्वार्थमनुसरता
जीवितनिविण्णालुनाऽवश्यं मसंध्यमित्यध्वजवायिना कि-
ञ्चिधेयमित्याह-स जिनकल्पिकाऽऽदीनां चतुर्णामप्यम्यतमः
पूर्वमव-आशवेव 'आलोचयेत्' विचारयेत्, कतरेणोद्गमऽऽ-
दिना दोषेण दुष्टमेतत् ? , तत्राभ्याहृतमिति ज्ञात्वाऽभ्याह-
तं च प्रतिपद्येत्, तद्यथा-आयुष्मन् गृहपते ! न खल्वेतन्म
माभिहितमभ्याहृतं च कल्पते अश्नते भोक्तुं पानं पातुमग्न्यह-
तयकारमाधाकर्मोऽऽदिदोषदुष्टं न कल्पते, इत्येवं तं गृहप-
ते ज्ञात्वोद्यतमाहावयेदिति, पाठान्तरं वा "तं भिक्खुं केह
गाहायई उचसंकिमु बुवा-आउससो समणो ! अहं तव
अट्टापे असखं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा अभि-
हइं दलामि, से पुव्वामेव जाणेज्जा आउससो गाहायई !
अहं तुमं मम अट्टापे असखं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं
वा अभिहइं वेतसि, खो व खलु मे कप्पइ एयप्पगारे
असखं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा सोत्तए वा
पायए वा अण्णे वा तहप्पगारे सि ।" कएथं, तदेवं प्र-
तिविजोऽपि आचकसंक्षिप्तकृतिभद्रकल्पित्याहसीमाम्यतम-
एवं चिन्तयेत्, तद्यथा-एव तावत् ग्लानो न शक्नोति भि-
क्षामिदं न चपरं कञ्चन प्रवीति तदस्मि प्रतिविजोऽप्यहं
केनचिच्छुचिना दास्यामीत्येवमभिलम्भावाऽऽहाराऽऽदिकं
ढीकयति, तस्मादुरतेपणीयमिति कृत्वा प्रतिषेधयेत् ।

किं च—

वस्स वं भिक्खुस्स अयं पणप्पे-अहं च खलु पडिअ-

वो अपदिअसोई गिलाणो अगिलाणोई अभिकंख साह-
म्मिण्णं कीरपाणं वेयावडिणं साइजिस्सामि, अहं वावि
खलु अपदिअसो पडिअस्स अगिलाणो गिलाणस्स अ-
भिकंख साहम्मियस्स कुज्जा वेयावडिणं करणाए आइहु-
परिणं अणुक्खिस्सामि आहइं च साइजिस्सामि १, अ-
इहु परिणं आणक्खिस्सामि आहइं च नो साइजिस्सा-
मि २, आइहु परिणं नो आणक्खिस्सामि आइइं च सा-
इजिस्सामि ३, आइहु परिणं नो आणक्खिस्सामि आ-
हइं च नो साइजिस्सामि ४, एवं से आहोकिट्ठियेव प-
म्भं समभिजाणपाणं संते विरए सुसमाहियसे तथ वि
तस्स कालपरियाए से तत्थ विअतिकारए, इयं विमो-
हायययं हियं तुइं त्वमं निस्सेसं आणुमागियं ति वेमि ।
(छ० २७७)

'णं' इति वाक्यालङ्कारे, वयस्य भिक्षोः परिहारविशुद्धिकल्प
यथालन्दिकल्प वा अयं-वयमाणः प्रकल्पः आलारो भवति,
तद्यथा अहं व खलु 'चः' समुच्चये 'खलु' वाक्या-
लङ्कारे, अहं कियमाणं वेयावृत्त्यमरैः 'स्वादयिष्यामि'
आभिलषिष्यामि, किम्भूतोऽहं-प्रतिज्ञाता-वेयावृत्त्यकारणा-
यापरेकः-अभिहितो यथा तत्र वयं वेयावृत्त्यं यथोचितं
कुर्महे इति, किम्भूतः परैः ?-अप्रतिज्ञतः-अनुकैः, किम्भू-
तोऽहं-ग्लानो विकृष्टतपसा कल्पयनाऽशक्तो वाताऽऽदि-
क्षोभेण वा ग्लान इति, किम्भूतैरपरैः ?-उचितकल्पेनसहि-
ष्युभिः । तत्र परिहारविशुद्धिकल्पस्यानुग्राहिकः करोति कल्प-
स्थितो वा परो, यदि पुनस्तेऽपि ग्लानास्ततोऽप्ये न कु-
र्वन्ति, एवं यथालन्दिकस्यापीनि, केवलं तस्य स्वयिरा
अपि कुर्वन्तीति दृश्यति निजैराम् 'अभिकाङ्क्ष्य' उहं-
एव 'साधर्मिकैः' सद्यश्चकल्पिकेरकल्पस्थैरपरसाधु-
भिर्वा क्रियामात्रं वेयावृत्त्यमहं 'स्वादयिष्यामि' 'अभि-
काङ्क्षिष्यामि' यस्यायं भिक्षोः प्रकल्पः-आचारः स्वात् स
तमाचारमनुपालयन् भद्रपरिहयाऽपि जीवितं जहात्, न
पुनराचारलक्षणं कुर्वति आचार्यः । तदेवमप्येन, सा-
धर्मिकेण वेयावृत्त्यं क्रियमाणमनुकृतं । साम्प्रतं स एवा-
परस्य कुर्वतादित दृश्यितुमाह- 'चः' समुच्चये, अपिशब्दः
पुनःशब्दो स च पूर्वसाहित्येपदशून्यार्थः 'खलु' वा-
क्यालङ्कारे अहं च पुनरप्रतिज्ञतः अनभिहितः प्रतिज्ञतस्य-
वेयावृत्त्यकारणायाभिहितस्य अग्लानो ग्लानस्य निजैराम-
भिकाङ्क्ष्य साधर्मिकस्य वेयावृत्त्यं कुर्वी, किमर्थम् ?-
करणाय 'तदुपकरणाय तदुपकारायेत्यर्थः, तदेवं प्रतिज्ञां
परिशुद्धायापि भद्रपरिहया प्राणान् जहात्, न पुनः प्र-
तिज्ञामिति स्वमावाधेः । इदानीं प्रतिज्ञाविशेषशब्दवि-
स्तृप्तिर्हि कामाह-एकः कश्चिदेवभूतान् प्रतिज्ञां गृह्णति,
तद्यथा-ग्लानस्यापरस्य साधर्मिकस्याऽऽहाराऽऽदिकमभ्य-
विष्यामि, अपरं च-वेयावृत्त्यं यथोचितं करिष्यामि,
तथाऽपरेण च साधर्मिकेणाऽऽहृतमानीतमाहाराऽऽदिकं
'स्वादयिष्यामि'-उपजोष्ये, एवभूतान् प्रतिज्ञामाहृत्य-
गृहीत्वा वेयावृत्त्यं कुर्वति १, तथाऽपरं-आहृत्य-प्र-

तिष्ठां युद्धीत्या यथाऽपरनिमित्तमन्वीक्षित्वे आहाराऽऽदि-
कम इत्थं चापरेण न स्वाक्षिप्यामीति २, तथाऽपर
आहृत्य प्रतिहामिवकम्भूनां, तथाया—नापरनिमित्तमन्वीक्षि
त्याभ्याहारादिकमाहूतं चात्येन स्वाक्षिप्यामीति ३, तथा-
शरतः—आहृत्य प्रतिहामिवकम्भूनां, तथाया—मास्वीक्ष्येऽपर
निमित्तमाहाराऽऽदिकं नाप्याहृत्येन स्वाक्षिप्यामीति ४,
एवकम्भूनां च नानाप्रकारां प्रतिष्ठां युद्धीत्या कुनश्चिद् श्ला-
घमासीदपि जीवितपरित्यागं कुर्यात्, न पुनः प्रातः
क्षीपमिति । अनुमेवाथेयुपसंहारद्वारेण प्रोयितुमाह—एवम्-
उक्तविधिना 'स' भिषुरवमानतश्च शराऽऽदिनिष्पिपा-
स्तुः यथाकीर्तितमेव धर्मम्-उक्तस्वरूपं सङ्गमभिमानम्
आनिबन्धनपरिहृया आनिबन्धनः, तथा स्वाक्षिप्यकामासय-
धियादि यच्चकम्पुर्होश्चेऽस्मिन्नि तत्र चार्चयामि,
तथा शान्तः कथावपशमाच्छ्रुतो वा अनार्द्रसं-
स्पृष्टमाहृत्य बिरतः साधनानुष्ठानात् शोभनाः समाहृता-
युद्धीता लेख्याः—अस्तःकरणवृत्तवस्तेजसीप्रभृतयो वा
येन स सुसमाहृतलेखः, एवकम्भूनाः सन् पूर्वयुद्धीतप्र-
तिष्ठापालनाऽसमर्थो ग्लानिभावीपगतस्तपसा रोमाऽऽनकुन
वा प्रतिष्ठाशोभनकुर्वन् शरीरपरित्यागाच्च भ्रमस्त्याग्यानेन
कुर्यात्, 'तत्राऽपि' भ्रमपरिहारायामपि 'तस्य' का-
लपथायणानागतयायामपि कालपथाय एव निष्पादितस्तिव-
रूप संज्ञिकतदेकस्य वा कालपथायो-मृत्योरवसरोऽत्रा-
ऽपि श्लानावमरेऽस्तावेच कालपथाय इति, कर्मनिर्ज-
राया अमंगल समागतवात्, स भिषुस्तत्र-श्लानतयाऽन-
शानविधाने ध्वस्तिकारका-कर्मक्षयविधायीति । उद्देशकायमु-
पसंजिहोपुराऽऽह-सर्वं पूर्वैव । आकां १ शु० ८ अ० १ उ० ।

भ्रमस्त्याग्यानेन कर्तुं प्रत्यपूर्वकमाह—

मत्तपञ्चकलायेण भेते । जीवे हि जगुयद् १ । मत्तपञ्च-
कलायेण जीवे अयोगाद् भवसहस्राद् निर्गमद् ॥ ४० ॥
हे भद्रन् । भ्रमस्त्याग्यानेन—आहाररत्यागेन भ्रमपरिहृ-
यिना जीवः किं कर्तुं जनयति ? । गुरुवाह—हे शिष्य । भ्रम-
स्त्याग्यानेन जीवाऽऽनेकानि भवसहस्राणि निरुणद्धि । ४०
ब्र० २६ अ० । भ्रमपरिहाराभरणमार्यिकाऽऽदीनामप्य-
स्ति । यत उक्तम्—'सर्वमात्रो यज्ञात्मो, सर्वे वि य-
पक्षमर्चयन्तवज्जा । सर्वे वि देसविरथा, पञ्चकलायेण
उ मरति ॥ ४२७॥ "' (४०१०३०) अत्र च प्रत्याख्यातमभ्यन्त-
भ्रमपरिहृये अस्ति, तत्र प्राक्पादपौपगमाऽऽदेशम्याम-
क्षणात् प्र० १ टी० १ ५७ हार । (भ्रमस्त्याग्यानेनवो बह-
व्यताविशेषः 'अथवा' शब्दे प्रथमभागे २७ः पूढ गतः ।)
प्रत्तपरिष्ठा—भ्रमपरिष्ठा—अ० । अर्कं मोजनं तस्य परिष्ठा ।
ज्ञा शिष्या—भ्रमपरिष्ठा, प्रत्याख्यातपरिष्ठा च । भ्रमपरिष्ठा
अनेकभेदमस्माभिस्तुक्पूर्वमन्त्रेणुक्तं च सर्वमवधमिति प-
रिह्वानम् । प्रत्याख्यातपरिष्ठा च—'सर्वं च अमंगलात्
अवधिवद् जा य बाहिरा उवद् । अस्मिन्तर् च उवद्,
प्रायस्त्री च बोसिरद् ॥ १ ॥' इत्यायमवधनाचकम्पुर्-
ह्याऽऽहारस्य भिविधाऽऽहारस्य वा प्रायस्त्रीवमपि परि-
ह्वानाऽऽनर्कं प्रत्याख्यातं भ्रमपरिष्ठा । उच० पा० २

अ० । आकां । प्र० । स० । अनशानभेदे, प्र० ९
हार । पं० ७० । पञ्चा० । आकां । तत्कार्येभूते भ्रम-
स्त्याग्यानाऽऽहरे मरणभेदे च । पं० ३ अधि० । प्र०-
भेदे, प्रति० ।

भ्रमपरिहारास्वरूपपरिष्ठा—

नमिऊल महाशमयं, माहाऽणुभावं क्षुण्णि महावीरं ।
भलिमां भवपरिष्ठां, नियसरुण्डा परद्धा च ॥ १ ॥
भवगहल भवगरीया, लहेति निवृत्तुसुं जमणीया ।
तं कण्ठकण्ठाया—सुहृदं जिह्वासायं जयद् ॥ २ ॥
मथुयत्तं निवृत्तयत्तं, च दूष्टं पाविऊल सपुत्तिसा ।
सासयमुत्तरिभ्यामि—दिं नागवमिपदिं होपवद् ॥ ३ ॥
अत्र सुहं अविशं, संभरणीयं तयं भवे कष्टं ।
मयमिति निवृत्तयत्तं, अपवगमसुहं बुद्धा तेख ॥ ४ ॥
नविबुद्धे सुमसुत्तं, दूक्तं परमभयो तयं दिंति ।
परिणामदाखणमया—सयं च जे ता अले तेख ॥ ५ ॥
जे सामयसुहदाखण—मायाभारादयं निह्विदायं ।
ता तीए जयवत्तं, निवृत्तयत्तं विवृत्तुद्विदां ॥ ६ ॥
तं नाखदंसयायं, चारिचनवायं जिह्वपणीयायं ।
जे आराहगमिमयो, आयाआराहयं चिति ॥ ७ ॥
पवज्जाए अरुमु—जमो वि आराहयो अहासुत्तं ।
अरुमुज्जयमरणं, अविगलमागहयं लहद् ॥ ८ ॥
तं अरुमुज्जयमरणं, अमरणधर्मदिं वविषं निविद् ॥
मत्तपरिष्ठा इंगिद्धि, वाअवगमं च वीरेदिं ॥ ९ ॥
मत्तपरिष्ठावरणं, दुविहं सविगमो य अविगारं ।
सपरकभस्य द्विगयो, मनिहवतगुस्त सविगारं ॥ १० ॥
अपरकभस्य काले, अपवृत्तभी य जं नमविगारं ।
तयद् भवपरिष्ठां, अहापरिष्ठां भविस्सामि ॥ ११ ॥
मिडवलिपिलाणपडा—लपयकुलियाणपडाकयकरायां ।
निरवज्जमज्जकालिय—नईण जुमं निवृत्तयत्तं ॥ १२ ॥
पमसुहदमविगमो, अ सोअहामो सनीविपनिगमो ।
विमयसुविपनिगमो, धम्मज्जपमपयमेवमो ॥ १३ ॥
निच्छिपमरणावस्थं, वाहिरगत्यो मिहत्तमं वा ।
भविमो मत्तपरिष्ठा—इ नायसंसारनिगमुओ ॥ १४ ॥
वाहिरमरणमयरो, निरंतरुपत्तिनीरनिजंरो ।
परिणामदाकणदुहो, अहो दुरंतो भवसमुहो ॥ १५ ॥
पञ्चा तावपद्धो, पिपधम्मो दोसदुल्लसयसयो ।
अरिहं पासत्थादि वि, दोसं दोसिद्धकलिवो वि ॥ १६ ॥
इय कलिऊल सरिंसं, गुरुपावुत्तेऽभिगमं विखण्णं ।
आलस्यमिलियकरकय—समेहो वीहेउं भयद् ॥ १७ ॥
आहियं पद्दुत्तिसं—मत्तपरिष्ठापमत्यवोहियं ।

निजामपण गुरुणा, इच्छामि भवक्षयं तरितुं ॥ १८ ॥
 कारुण्यमयनीसं-दुर्दुंदुरो सो वि स गुरु भणइ ।
 आलोयलवयलामय-पुरस्सरं तं पञ्जयो ॥ १९ ॥
 इच्छामि तु भणित्ता, भक्तीवद्गुणसुद्धमंकपो ।
 गुरुणा विगयावाप, पाए अभिनदिउं विहिण्णा ॥ २० ॥
 सल्लं उद्धरितयथो, सव्वेगुणवित्त्वमद्दामो ।
 जे कुणइ सुद्धिरुं, सो तेणाऽऽगइओ होइ ॥ २१ ॥
 अह सो आलोअणदो-सवजिय उज्जुयं जहायरियं ।
 बालु व्व बालकाला-उ देइ आलोअणं सम्मे ॥ २२ ॥
 ठविए पायिच्छत्ते, गणित्ता गणिसंपयासमग्गेण ।
 सम्ममणुअणिय तयं, अपावभावां पुण्णा अणइ ॥ २३ ॥
 दास्य दुइजलपरमी-भभवजलहिताखसमत्थे ।
 निष्पन्नपापपोए, महवण अहओ त्रिवसु ॥ २४ ॥
 जइ वि स खंडियचंदो, अक्खलएहमहव्वओ जइ जइ वि ।
 पव्वजवतुद्धावण-मुद्धावणपरिहइ तहावि ॥ २५ ॥
 पटुणो सुकयाऽऽयात्ति, भिच्चा पक्खिण्णंति जइ विहिण्णा ।
 जावज्जीव पइआ-यात्तिं गुरुणां तहा सो वि ॥ २६ ॥
 जो साइयारवरणो, आउट्टिय दंद खंडियवओ वा ।
 तह तस्स वि सम्ममुव-ट्टिपस्स उद्धावणा भणिया ॥ २७ ॥
 ततो तस्स महव्व य-पव्वयभाहुनमंतमीसस्स ।
 सीसस्स सपारोवइ, सुगुरु वि महव्वए विहिण्णा ॥ २८ ॥
 अह हुज देसविरओ, सम्मततओ रओ अ जिणवयणे ।
 तस्म वि अणुव्वयाइ, आरांविज्जंति सुद्धइ ॥ २९ ॥
 अनियाणांदासयो, हरिसवसविमपक्कउड्यराइ ।
 पूणइ गुनं संघं, माहम्मियमाइ भत्तीए ॥ ३० ॥
 नियदव्वपईव जिण्ण-दभवणनिजविववरपइद्दामु ।
 विवरइ पमत्थपुत्थय-सुतिवत्तिवत्थयपूआमु ॥ ३१ ॥
 जइ मे वि सव्वविरई-कयाणुराओ विसुद्धमणकाओ ।
 छिन्नमयणाणुराओ, विसयविसाओ विरतो अ ॥ ३२ ॥
 संघापरं पव्वजं, पाडिवज्जइ सो वि नियमनिवज्जं ।
 सव्वविरईपइयाणं, सामाइयचरिचमरुइ ॥ ३३ ॥
 अह सो सामाइयधरो, पाडिवज्जमहव्वओ अ जो साह ।
 देसविरओ अ चरिमं, पक्खलामि चि निच्छइओ ॥ ३४ ॥
 गुरुगुणगुरुणां गुरुणां, पयपंकयनविपमत्तयो अणइ ।
 भयवं मत्तपरिओ, तुम्हाणुमयं पव्वजामि ॥ ३५ ॥
 आराइणाहलेमं, तस्सेय व अणयो अ गणिवसदो ।
 दिव्वेण निमित्तेणं, पडिलेइइ हरहा दोसा ॥ ३६ ॥
 तपो भवचरिमं सो, पक्खलामि चि ति विहमाहारं ।
 उक्कोसियाणि हव्वा-णि तस्स सव्वान्हा वंसिजा ॥ ३७ ॥
 पासित्तु ताणि कोइ, तीरं पव्वविपयोई किं मरुअ ।

देसं च कोइ सुवा. संवेगगओ विचित्तेइ ॥ ३८ ॥
 किं चत्तं नोवञ्चत्तं मे, परिणामासुइ सुइ ।
 दिट्ठसारां सुइ कायइ, चोअणं से विधीयओ ॥ ३९ ॥
 उदरमलसोणइहा, समाहिपाणं मणुणं मे ।
 सो वि मरं पञ्जयव्वो, मंदं च विरेयणं खमओ ॥ ४० ॥
 एतत्तपनागकेसर-तमालपत्तं ससक्करं दुद्धं ।
 पाऊण कडिय सीयल, समाहिपाणं तओ पच्छा ॥ ४१ ॥
 महुवरिरेयणमसो, कायव्वो फाफलाइदव्वेहि ।
 निव्वाविओ अ अग्गी, सपाहिमसो सुइ लइइ ॥ ४२ ॥
 जावज्जीवं ति विहं, आहारं वामिरइ इहं खवगो ।
 निजववो आयविओ. संघस्स निवेयणं कुणइ ॥ ४३ ॥
 आराइणपक्खइयं, खमगस्स य निक्खसग्गपक्खइयं ।
 तो उरसग्गो संघं-ख होइ सव्वेख कायव्वो ॥ ४४ ॥
 पक्खलामि तयो, दं ने खवगं चउव्विहाऽऽहारं ।
 संघसमुदायममे, चिहंवदणपुव्वयं विहिण्णा ॥ ४५ ॥
 अहवा समाहिदेवं, सागरं चयइ विविहमाहारं ।
 तो पाणिंयं पि पच्छा, वोसिरियवं जहाकालं ॥ ४६ ॥
 तो सो नमंतसिरमं, पडंतकरकमलसेरो विहिण्णा ।
 खामेइ सव्वसंघं, संवेगं संजणेमाणो ॥ ४७ ॥
 आयरिणं त्वज्जभाए, सीसे साहम्मिए कुलगणे य ।
 जे मे केइ कसाया, सव्वे ति विहेण खामेवि ॥ ४८ ॥
 सव्वे अवगाइए, खामेवि अहं खमेउ मे भयवं ।
 अहमवि खामेवि सुद्धो, गुणसंघायस्स संघस्स ॥ ४९ ॥
 इय वेदणखामणार-इण्णिं अवसयसमाजियं कम्मं ।
 उवणेइ खणण खयं, मिगावईराइपत्ति व्व ॥ ५० ॥
 अह तस्स महव्वयमु-द्विपस्स जिणवयणाभावियमइस्स ।
 पक्खलामाहार-स्स ति व्वसंवेगसुहयस्स ॥ ५१ ॥
 आराइणलामाओ, कयत्तमपाणंयं पुणं तस्स ।
 कलुमकलतगणिलिट्ठि, अणुमाहि देइ मणिवसओ ॥ ५२ ॥
 कुमहपकूटमूलं, मूला उच्छिद वच्छ ! मिच्छत्तं ।
 भावित्तु परमतत्तं, संघत्तं सुचनीइए ॥ ५३ ॥
 भवि च कुणसु तिव्वं, गुणाणुराएण वीयारायाणं ।
 तह पंचनमृक्करे, पययणमारं रइ कुणसु ॥ ५४ ॥
 सुविहिवाहिपनिष्काए, सज्झाए उज्जुओ सया होसु ।
 निष्पं पंचमहव्वय-रक्कं कुण आयपक्खत्तं ॥ ५५ ॥
 उज्जुसु निपायसल्लं, मोहमहल्लं सुकम्मनिस्सल्लं ।
 दमसु अ सुखिदसंदो-हमिदिए इंदियमईदं ॥ ५६ ॥
 निव्वाणसुवावाए, विद्वन्निरयाइदाकयावाए ।
 हणसु कसायपिसाए, विसयतिसाए सयसहाए ॥ ५७ ॥
 काले अपह संघे, सामणे सावसेपिए इयिह ।

मोहमहारिउदारण-असिलिद्धि सुखसु अणुसद्धि ॥५८॥
 संसारमूलबीर्यं, मिच्छन्तं सव्वहा विवज्जेह ।
 संमते दइचित्तो, होसु नमुक्कारकुसलो अ ॥ ५९ ॥
 भियतएहियाई तोयं, मयंति नरा जहा सतएहाए ।
 सुकखाई कुहम्माओ, तहव मिच्छन्तमुपमणो ॥ ६० ॥
 न वि तं करेइ अग्गी, नेव विसं नेव किरुहसणो वि ।
 जं कुणइ महादोसं, तिव्वं जीवाण मिच्छन्तं ॥ ६१ ॥
 पावइ इहव वसणं, तुलमिणित्तु व्व दारुणं पुरिसो ।
 मिच्छन्तमोहियमणो, साउपआसाउ पावाओ ॥ ६२ ॥
 मा कासि तं पपायं, संमते सव्वदुक्खनामणए ।
 जं सम्मत्तपइहा-ई नाणतववियिचरखाई ॥ ६३ ॥
 भावाणुरायपिम्मा-णुरायसुयुणाणुरायरसो अ ।
 धम्माणुरायरसो, अ होसु भियमासण निब्बं ॥ ६४ ॥
 दंसणभट्ठो भट्ठो, न हु भट्ठो होइ चरखपम्भट्ठो ।
 दंसणमणुपत्तस उ, परियडणं नत्थि संसारे ॥ ६५ ॥
 दंसणभट्ठो भट्ठो, दंसणभट्ठस नत्थि निव्वानं ।
 सिज्झंति चरखरहिया, दंसणरहिया न मिज्झंति ॥ ६६ ॥
 सुद्धे सम्मत्तं अवि-रओ वि, अज्जेइ तित्थपरनामं ।
 जह आगमसिभहा, हरिकुलपद्मसेणियाऽऽईया ॥ ६७ ॥
 कल्लाणपरपरयं, लदंति जीवा विमुद्धसम्भवा ।
 सम्मदंसणरययं, नग्गइ ससुरासुरे लोए ॥ ६८ ॥
 तेण्णुक्खस पइत्तं, लब्धं वि परिवडंति कालेणं ।
 सम्मते पुण लद्धे, अक्खयसुक्खं लहइ मुक्खं ॥ ६९ ॥
 अरिहंतसिद्धचेइय-पवयणआयरियसव्वमाहुसु ।
 तिव्वं कग्गु भत्ति, तिगरणमुद्धेण भावेणं ॥ ७० ॥
 एगा वि सा समत्था, जिणभत्ती दुग्गई निवारंउं ।
 दुलहाई, लहावेइ, आसिद्धि परंपसुहाई ॥ ७१ ॥
 विजा वि भत्तिमंत-स्स सिद्धि भुवपाइ होइ फलया य ।
 किं पुण निव्वहविजा, सिज्झहि अमत्तिमंतस्स ॥ ७२ ॥
 तेसि आराइणना-यगाण, न करिज जो नरो भत्ति ।
 धणियं पि उज्जमतो, सालिं सो ऊसरं ववइ ॥ ७३ ॥
 बीएण विणा सस्स, ईज्जइ सो बासमन्थएण विणा ।
 आराइणमिच्छंतो, आराहयभत्तिकरंतो ॥ ७४ ॥
 उच्चमकुलसंपत्तिं, सुहनिफत्तिं च ॥ ७५ ॥ जिणभत्ती ।
 मणियारसिद्धिनीव-स्स दइरुस्सेव रागगिहे ॥ ७६ ॥
 आराइणापुरस्वर-मणआहियओ विमुद्ध लेसाओ ।
 संसारक्खयकरणं, तं मा धुंवी नमुक्कारं ॥ ७७ ॥
 अरिहंतनमुक्कारो, इक्को वि हविज जो मरणकाले ।
 सो जिणवेरहिं दिट्ठो, संसारुच्छेयणसमत्थो ॥ ७८ ॥
 मिठो किलिडक्कमो, नमो जिणाणं ति सुकपपणियाणो ।

कमलदलकसो जक्खो, जाओ चोकि ति घलिहियो ॥ ७८ ॥
 भावनमुक्कारविव-जियाई जीवेण अक्कयकराखाई ।
 गहियाणिय य मुक्काणिय य, अणंतसो दव्वलिगाई ॥ ७९ ॥
 आराइणापदागा-गहणे हत्थो भवे नमुक्कारो ।
 तह सुगइभगमणो, रहु व्व जीवस्स अपाडिहओ ॥ ८० ॥
 अण्णो वि य गांवो, आराहिता मणो नमुक्कारं ।
 चंपाए सिद्धिसुओ, सुदंसणो विस्सुओ जाओ ॥ ८१ ॥
 विज्जा जहा पियायं, सुहुवउत्ता करेइ पुरिसवसं ।
 नाणं हियपपिसायं, सुहुवउत्तं तह करेइ ॥ ८२ ॥
 उवसमइ किरुहसणो, जह मंतण विहिणा पउत्तेणं ।
 तह हिययकिरुहसणो, सुहुवउत्तेण नाणेण ॥ ८३ ॥
 जह मक्कडओ खणमवि, मज्झतो अत्थियेउं न सक्केइ ।
 तह खणमवि मज्झतो, विसएई विणा न होइ मणो ॥ ८४ ॥
 तम्हा उट्टियमाणो, मणमक्कडओ जिणोव-सण ।
 काउं सुत्तनिवद्धो, रामेयवो सुहज्झणे ॥ ८५ ॥
 खइ जहा समुत्ता, न नस्सइ कयवस्मि पडिया वि ।
 जीवो तहा ममुत्ता, न नस्सइ गम्मा वि संसारे ॥ ८६ ॥
 संदसिलोगेई जवो, जइ ता मरणाउ रक्खिओ राया ।
 पत्तो अ सुयामसं, किं पुण जिणवुत्तसुत्तेणं ? ॥ ८७ ॥
 अइवा चिलाइपुत्तो, पत्तो नाणं तहा मुरत्तं च ।
 उवसमविवेगसंवर-पयसुत्तं तं मत्तसुयनाणो ॥ ८८ ॥
 परिहर छज्जीववहं, मम्मं तं मत्तसुयनाणो ॥ ८९ ॥
 जीवविसं नाउं, नावज्जे तं मत्तसुयनाणो ॥ ९० ॥
 जह ते न पिपं दुक्खं, जाणियं तं मत्तसुयनाणो ॥ ९१ ॥
 सव्वायग्गमुत्ता, इत्तो धम्मण क्कणसु दये ॥ ९२ ॥
 तुणं न मंदराओ, आगामाओविमालयं नत्थि ।
 जह तह जयस्मि जाणसु, धम्ममहिमासयं नत्थि ॥ ९३ ॥
 सज्जे वि य संवेवा; पत्ता जीनेण सव्वजीवेहिं ।
 तो मारंतो जीवे, मारइ संवेविणो सव्वे ॥ ९४ ॥
 जीववहो अप्पवहा, जीवदया अप्पणो दया होइ ।
 ता सव्वजीवेहिमा, परिचत्ता अत्ताकोहिं ॥ ९५ ॥
 जावइयाई दुसाई, हुत्ति चउगइयस्स जीवस्स ।
 सव्वाइ ताई हिंसा-फलाई निउणं वियाणाहिं ॥ ९६ ॥
 जं किंचि सुहइयारं, पुत्तुत्तयं पगइसुदंरं जं च ।
 आरुणं मोहगं, तं तपहिंसाफत्तं सव्वं ॥ ९७ ॥
 पाणो वि पाडिहरं, पत्ता पूढा वि सुंयमारदइ ।
 एगेण वि एगविण-जिएण हिंसावयमुत्तेणं ॥ ९८ ॥
 परिहर असव्व वयणं, सव्वं पि चउगिइ पयसेण ।
 संजमवेतो वि जमो भासादोमेण लिपंति ॥ ९९ ॥
 हासेण च कोहेण व, लोइण मण व वि तमसं ।

मा भयसु भयसु सत्वं, जीवद्वित्यं पस्तृषमिच्छं ॥६८॥
 विस्मयसिञ्जो माया, व होइ पुञ्जो गुरु ब्रह्म लोभस्त ।
 सयष्टु च सख्यार्थे, पुरिसो सम्बन्ध होइ पित्रो ॥ ६९ ॥
 होउ व जरी सिंहरी, मुंदी वा बकली व नगरो वा ।
 लोए असख्यार्थे, भयइ पासढचंडालो ॥ ७० ॥
 अलिपं सयं पि मणिपं, विहसइ बहुभयइ सत्त्ववयसार्थे ।
 पडिभो नरयस्मि बन्धु, इक्केय असख्यवयसार्थे ॥७१॥
 मा कुलसु धीर ! बुद्धि, अर्थ व बहु व परषयं धितुं ।
 दंतंतरमोहयं, किलिचमिपं पि अविदिषं ॥ ७२ ॥
 जो पुण अर्थ अवहरइ, तस्स सो जीविपं पि अवहरइ ।
 जं सो अत्यकरणं, लज्जइ जीयं न पुण अर्थं ॥ ७३ ॥
 तो जीवदयपरमं, धम्मं तडिऊय गिएह माडदिषं ।
 जिह्वागुहपरदिदिषं, लोणविहइ अहम्मं च ॥ ७४ ॥
 चोरो परलोणमि वि, सावयपुत्तो जहा सुइं लइइ ।
 मणुयत्तं वि दीणो, दासिहोवदुओ होइ ॥ ७५ ॥
 चोरिकनिविचोए, सावयपुत्तो जहा सुइं लइइ ।
 किटिमारपिच्छुचित्तिपं-गुदी चोराण चलणसु ॥ ७६ ॥
 रक्खाहि बंधचरं, बंधगुत्तोहि नवहिं परिमुद्धं ।
 निबं जिहोहि कामं, दोसपकामं वियालिता ॥ ७७ ॥
 जावइया किर दोसा, इह परलोए दुहावहा हुंति ।
 आवहइ ते उ सन्ने, वेहुयसम्भामणुसस्स ॥ ७८ ॥
 रइअरइतरलजीहा-जुणय संकपउककफणो ॥
 विसयविलवासिणा, मदमुदण विन्वोअरोसे ॥ ७९ ॥
 कामभुअगण दडा, लज्जनिमोपपप्यदादेण ।
 मासंति नरा अवसा, दुस्सहदुक्खावहविमेण ॥ ८० ॥
 लल्लकरनयविषया-उ घोरसंसारसायारवहणं ।
 संगच्छइ न पिच्छइ, तुच्छं कामियसुहस्स ॥ ८१ ॥
 बम्भहसरसयविदो, गिदो बसिउ च रायपत्तीए ।
 पाउक्खालयगे, दुगंधंयंगसो वसिओ ॥ ८२ ॥
 कामाऽऽसो न सुणइ, गम्माऽगम्पं पि विसियाणु च ।
 सिट्ठी कुवेरदो, निययसुवासुरचरदो ॥ ८३ ॥
 पडिपिण्डियकामकलि, कामगच्छासु सुयस अणुबंधं ।
 महिलासु दोसविसव-झरीसु पयइ नियच्छंतो ॥ ८४ ॥
 महिला कुलं सुबंधं, पईं सुबंधं मायरे व पियरे वा ।
 विसयंथा अगणंती, दुक्खसमुहमि पावेइ ॥ ८५ ॥
 नीयंगमाहिं सुपयो-हराहिं, उप्पिच्छंयधर्मइहि ।
 महिलाहिं निजयाहिं व, गिरिवरगुक्का वि अजंति ॥ ८६ ॥
 सुदु वि जिपासु सुदु वि, पिपासु सुदु वि पच्छपिम्मासु ।
 महिलासु अहमगीसु अ, विसंसें नाम को कुणइ ॥ ८७ ॥
 विस्संभनिग्धरं पि दु, उवसारपरं पच्छपिम्पं पि ।

कयविपियं पईं अ-चित्ति निति जिहणं हयासाओ ॥ ८८ ॥
 रमणीयदंसखाओ, सुउमालंगीओ गुणनिबद्धाओ ।
 नवमालइमालाओ, व हरति हियं महिलियाओ ॥ ८९ ॥
 किं तु महिलाय तासि, दंसखुंदुरजणियमोहायं ।
 आलिगयमइरादे-इ वज्जमालाण व विणासो ॥ ९० ॥
 रमणीयादंसयं च-व सुंदरं होउ संगमसुहेयं ।
 गंधो ज्विय सुरइहा-लईइ मलयं पुण विणासो ॥ ९१ ॥
 साकेयपुराणिवई, देवरई रज्जुकलपम्भओ ।
 पंगुलहेउं वृद्धो, वृद्धो य नईइ देवीए ॥ ९२ ॥
 सोयसरी पुरियदो, कवइकुडी महिलिया किलेसकरी ।
 बहरिवोरायअरणी, दुक्खलसणी सुक्खपडिबक्खला ॥ ९३ ॥
 अणुगियमपापरिकम्पो, सम्मं को नाम नासिउं तरइ ॥
 बम्भहसरपसरोहे, दिट्ठिच्छोहे मयच्छीणं ॥ ९४ ॥
 ययमालाउ व दुक्ख-अमंतसुपओहराउ वडुंति ।
 मोहविंसं महिलाओ, आलकविंसं व पुरिसस्स ॥ ९५ ॥
 परिहरसु तमो तासि, दिट्ठि दिट्ठि विसस्स व अहस्स ।
 जं रमणिनयणवाणा, चरितपाणो विणासंति ॥ ९६ ॥
 महिलासंसंगीए, अग्गी इव जं च अप्पसारस्स ।
 मीणं व मणो मुखियां, हिं व सिग्धं चिय विलाइ ॥ ९७ ॥
 जइ वि परिवत्तसंगो, तवतणुयंगो तहावि परिवडइ ।
 महिलासंसंगीए, कोसाभवणुसिय च रिमी ॥ ९८ ॥
 सिंगारतरंगाए, विलास बेलाए जोक्खजलाए ।
 के के जयमि पुरिसा, नारिन्देए न बुद्धि ॥ ९९ ॥
 विसयजलमोहकलं, विलासविन्वोयजलवराइयं ।
 मयमयरं उचिआ, तारुजमहस्यं धीरा ॥ १०० ॥
 अम्भितरबाहिए, सन्ने संगे तुमं विवज्जइ ।
 कवकारियऽकुपईहिं, कायमयोवायजोगेहिं ॥ १०१ ॥
 संगनिमिबंधं पारइ, भणइ अलीयं कोइ चोरिकं ।
 सेवइ वेहुयमित्तं, अप्परिमायं कुणइ जीवो ॥ १०२ ॥
 संगो मयाओ जं, विहेडिओ सावणय संसेयं ।
 पुण्य हिते अत्य-मिं मुणिवईकुचिएण जहा ॥ १०३ ॥
 सव्वगंधविपुओ, सीईयुओ पसंतचित्तो य ।
 जं पावइ मुचिइहं, न चकवटी वि तं लइइ ॥ १०४ ॥
 निस्सल्लस्सेह मह-अयाई अक्खंविज्जवणुयाइ ।
 उवहम्पंति व ताई, निपाणसल्लेख मुणियो वि ॥ १०५ ॥
 अह रागदोसगन्धं, च मोहगन्धं च तं भवे तिविहं ।
 धम्मत्तं हीक्खकुला-ई पत्तयं मोहगन्धं तं ॥ १०६ ॥
 रागेण गंगदो, दोसेणं विस्सभूइमाईया ।
 मोदेण बंधपिणल-माईया हुंति दिट्ठता ॥ १०७ ॥
 अयसिय ओ मोक्खसुदं, कुणइ निपायं असारसुहेउं ।

सो कायमखिक्खणं, वेरुलियमणिं पणामेह ॥ १३८ ॥
 दुक्खल्लयं कम्मसत्थं, समाहिपरणं च बोधिलाभो य ।
 एवं परयेयव्वं, न पत्थयिज्जं तत्रो अन्नं ॥ १३९ ॥
 उज्झिम्य निषाणसुत्तो, निमिच्चनित्थितमिहगुत्तहिं ।
 पंचमहब्बयरक्खं, कयमिवसुक्खं पणामेह ॥ १४० ॥
 इदियविसयपसना, पडंति संसारसायरे जीवा ।
 पक्खि व्व छिन्नपक्खा, सुसिलगुणपेहुणविहूणा ॥ १४१ ॥
 न लहइ जहा लिहंतो, सुहिल्लियं अट्ठिं रसं सुणओ ।
 सोसइ तालुपरसियं, विलिहंतो मन्नए सोक्खं ॥ १४२ ॥
 महिलापसंगसेवी, न लहइ किंचि वि सुहं तहा पुरिमां ।
 सो मसए वराओ, सयकायपरिस्समं सुक्खं ॥ १४३ ॥
 सुदु वि मग्गिजंतो, कत्थं चि केलीइ नत्थि जह सारो ।
 इंदियविसएसु तहा, नत्थि सुहं सुदु वि गविहं ॥ १४४ ॥
 साएण पवसियपिया, चक्खुराएण माहुरो वणिओ ।
 पाओण रायपुत्तो, निहओ जीहाइ सोदासां ॥ १४५ ॥
 फासिदिपण दुडो, नद्धो सोमालियामहीपालो ।
 एकिकेण वि निहया, किं पुण ये पंचसु पसत्ता ॥ १४६ ॥
 विसयाविकखो निवडइ, निरविकखो तरइ दुत्तरभवोहं ।
 देवीदीवसमागय-अपाउअगा दुवि दिहंतो ॥ १४७ ॥
 छलिया अवयक्खंता, निरावयक्खला गया अविग्घेणं ।
 तम्हा पवयणसारे, निरावयक्खणं होयव्वं ॥ १४८ ॥
 विसए अवयक्खंता, पडंति संसारसायरे पोरे ।
 विसएय निराविकखो, तरेति संसारकतारं ॥ १४९ ॥
 ता धीर ! थिइक्खेणं, दुहेते दमसु इंदियगइंदे ।
 तेणुक्खणपडिवक्खो, हराट्ठि आराहणपडामं ॥ १५० ॥
 कोहाइय विवागं, नाऊण य तंमि निग्गोक्षण गुणं ।
 निग्गिणइ तेण सुपुरिस !, कसायकल्लिओ पयचण ॥ १५१ ॥
 जं अइतिकल्लं दुक्खं, जं च सुहं उत्तमं विलोहिए ।
 तं जाण कसायणं, बुद्धिक्खणपट्ठयं सव्वं ॥ १५२ ॥
 कोहेण नंदमाई, निहया मायेण फरमामाई ।
 मायाए पंडरज्जा, लोहेणं लोहणंदाई ॥ १५३ ॥
 इयउवएमामयया-णएण वट्ठाइयमि चित्तमि ।
 जाओ सुनिब्बुओ सो, पाऊण व पाणिंयं तिमिओ ॥ १५४ ॥
 इच्छामो अणुसड्ढिं, भंते ! भवंपकत्तरणदल्लड्ढिं ।
 जं जह उच्चं तं तह, करेमि विणयाऽणओ भणइ ॥ १५५ ॥
 जइ कह वि असुइहम्मो-एण देवमि संभवं वियणा ।
 अहवा तएहाइया, परीसहा से उदीरिज्जा ॥ १५६ ॥
 निद्धं महुरं पन्हा-यथिज्जा हियंयंगमं अणुलियं च ।
 तो मेहावयव्वो, सो खवओ पणवतेण ॥ १५७ ॥
 संभरसु सुयण ! जं तं, मज्झमि चउच्चिहस्स संयसम ।

छुटा महापइया, अहयं आगहइस्सामि ॥ १५८ ॥
 अरहतसिद्धकेवल-पक्खलं सव्वसंयमसिस्सस ।
 पक्खक्खाणस्स कय-स्स भेज्जं नाम को कुणइ ? ॥ १५९ ॥
 भालुकीए कळणं, खतोतो धारंवयणातो वि ।
 आराहणं पडिवक्खं, भायणं अवतिसुक्कपालो ॥ १६० ॥
 पुग्गिगिरारिमि सुको-सलो वि मिद्धयदइयओ भवयं ।
 वग्गीए खउजंतो, पडिवक्खो उत्तमं अट्ठं ॥ १६१ ॥
 गोट्टे पाओवगओ, सुवंवुणा गोमए पलिवियम्मि ।
 दउम्भंतो चाणक्का, पडिवक्खो उत्तमं अट्ठं ॥ १६२ ॥
 अवलंविउण सत्तं, सुमं पि ता धीर ! धीयं कुणनु ।
 भावेसु य नेगुत्तो, संभारमहासमुदस्स ॥ १६३ ॥
 जम्मज्जामरणजलो, अणुसं वसणसावयाऽणो ।
 ज्जीवण दुक्खंतेउ कट्ठं रुहो भवममुदो ॥ १६४ ॥
 धवोउहं जेण मए, अणोरपारम्मि भवममुदम्मि ।
 भवसयसहस्समुदहं, लद्धं मद्धमज्जाणमिणं ॥ १६५ ॥
 एयस्म पभावणं, पालिउज्जेतस्स महपयनेणं ।
 जम्मंतेरे वि जीवा, पावति व दुक्खदोमणं ॥ १६६ ॥
 चित्तामणो अउव्वो, एयमउव्वो य कणक्खल्ल ति ।
 एसो परमो मेतो, एवं परमापयं अन्य ॥ १६७ ॥
 अह मणिपंदिरमुदर-कुंतनिगुणगुणनिज्जणुज्जाओ ।
 पंचनमुक्कारममे, पाणं पणओ विमल्लो ॥ १६८ ॥
 परिणामविसुद्धीए, सोहम्मं सुग्गरो महिद्धीए ।
 आराहिउण जायइ, भत्तपरिण जहणं मां ॥ १६९ ॥
 उक्कोमण गिहएओ, अचुपयक्कएप्पि जायए अपरो ।
 निव्वाणसुहं पावइ, माहू सम्भट्ठमिद्धि वा ॥ १७० ॥
 इय जोहंमरज्जिणी-रभइ भणियाणुमारिणीमिणो ।
 भत्तपरिणं धन्ना, पडंति भावंति सेवति ॥ १७१ ॥
 सत्तरिमयं जिगाणं, व गाहाण ममयक्खित्तपणत्तं ।
 आराहंतो विदिगा, सामयसोक्खल्लं लहइ सोक्खं ॥ १७२ ॥
 इति श्री भत्तपरिण्णा सम्मत्ता ॥

भत्तपाणपडियाइक्खिय-भक्कपःनप्रत्याख्यात-पुं० । महं च
 पाने च भक्कपाने प्रत्याख्यातं येन स तथा । कामस्य पर-
 निधानः, सुखाऽऽदिदृशेनात् । भक्कप्रत्याख्यातवति, ४०० १
 उ० । ३० । अनशानि, कल० ३ अचि० २ लण ।
 भत्तपाणपडियाइक्खियं निग्गंयि निग्गंयं गियहमाणे
 नाइक्कपइ ॥ १२ ॥

अस्य संयस्यमाह—

पच्छिन्नं उच्चिओ, दोह तवो वणिओ य जो एम ।
 आवकथितो पुणु तवो, होति परिणामो अणुसणं तु ॥ २०४ ॥
 प्रायश्चित्तकूपं यद्वत्तत् तयोऽस्मिन्तरसुखं वर्गितं मतस्तप इत्ये

अथति, यत्पुनः परिष्कारं यतोऽभ्यशने तत् यावत्कथिकम् । तत्
हृत्परतपःप्रतिपादान्तरं यावत्कथिकतपःप्रतिपादान्तरं
चिह्नतुल्यम् । अनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्य (१२ सूत्रस्य)
व्याख्या प्राप्तवत्, नवरं भूतपाने प्रत्यावर्तिते यथा सा तयो-
क्ता, ज्ञातस्य परनिपातः सुखाऽऽदिर्यथोक्ता ।

अथ भाष्यम्—

अद्वं वा हेतुं वा, समर्थीयां विरहिते कहेपाणे ।

मूच्छाण्डतिपदिज्ञा, कप्यति गृह्यं परिष्ठाए ॥ २०५ ॥
अमर्थीनामस्यासां साध्वीनां विरहिते अग्निषाऽऽदिभिः का-
रयोरभावे एकाकिम्या आर्यिकायाः भूतपानप्रत्यावर्तयताया
अर्थे वा हेतुं वा कथयतो निर्गन्धस्य यदि सा मूच्छायाऽ-
तिपदिपत् ततो मूच्छाऽतिपदितयास्तस्याः (परिष्ठाए चि)
परिष्ठायात्मनश्चेन सति कल्पते प्रह्वयम्, उपलक्ष्यस्यावृत्त-
म्भनं वा कर्तुम् ।

इदमेव व्याचष्टे—

गीतस्त्रीश्च अमती, सन्वाऽसति ए व कारये परिष्ठा ।
पाथगभसमाही, कदृणा आलोचधीरवणं ॥ २०६ ॥
गीताधीनामायिकायात्मनस्तथाभावे, यदि वा—अग्निषाऽभ्येः का-
रणातः सर्वोत्तमपि साध्वीनामभावे, एकाकिम्या जातया
परिष्ठा—भूतप्रत्यावर्तयने कृतम् । ततस्तस्याः कृतमभूतपानप्र-
त्यावर्तयतायाः स्वीदस्या योयपानकप्रदानेन चरमेस्ततः भू-
तप्रदानेन च समाचिह्नपदानीयः, कथनीयम् यथाशक्ति स्व-
शरीरमनाध्याया कर्तव्यम् । तथा आलोच्यम्—आलोचनं सा-
क्षापयित्वा चिह्नं कथमपि चिह्नजीवितेन भयमुपपद्यते, यथा
नाचापि क्षियते, किमपि अविष्यतीति न जानीम इति
तस्या धीरापना कर्तव्या ।

जति वाणं शिष्वहंज्जा, असपाही वा नि तमिमे गच्छन्मिमा

करिणं अणयति, ववहारा पच्छ सुद्धो वा ॥ २०७ ॥

यदि वा—प्रबलबुधुलोभेर्नयोदयनया कृतमभूतपानप्रत्या-
वर्तना सा न निर्वहेत यावत्कथिकमनश्चेन प्रतिपालयितुं
क्षमा इति यावत् असमाधिवा तस्मिन् गच्छे तस्या वर्णते
सतोऽन्यत्र नीत्वा यतुचितं तलस्याः करणीयमित्यर्थः
यावदनश्नप्रत्यावर्तयनाभूतविवयस्तस्या व्यवहाराः प्रायश्चित्तं
दातव्यम् । अथ स्वगच्छाऽसमाधिवात्रेणान्यत्र गता ततः सा
मिथ्याबुद्धकृतमदानमित्रं शुजेति । ४०६ ६ ३० । ४० । प्रथ० ।
मत्तपाणुपत्तयश्च—भूतपानपट्टपदन—न० । भूतपानकपे य-
त्पट्टपदनं, तस्याः । भूतपानकपे श्वंसे, म० १५ श० ।

मत्तपाणुविउत्तसग्—भूतपानव्युत्तरमं—पुं० । प्रव्यव्युत्तरमंभेदे,
औ० ।

भूतपाणुपेच्छेय—भूतपानव्यवच्छेद—पुं० । भूतमनमोदना-
दि, पानं पेयमुद्रकाऽऽदि, तयोर्व्यवच्छेदो निषेधोऽप्रदानं
भूतपानव्यवच्छेदः । अन्नपानाप्रदाने तद्वत्तमे कथ्युत्तपाणा-
तिपातनिषेधस्य प्रथमाऽनुजनस्य प्रथमेऽतिवारे, उपा०
१ अ० । आ० । पञ्जा० । ४० । आ० । भूतपानव्यवच्छेदो
न कस्याऽपि कर्तव्या, तीक्ष्णबुद्धो ह्येव सति क्षियते, स्व-
भोजनमेक्षायां तु उचरिताऽऽदीन् विना नियमन एवास्यान्
विभूतान् भोजयित्वा स्वयं भुञ्जीत, भूतपाननिषेधोऽपि

सायकानयैकमेव भिक्षो बन्धवत् द्रष्टव्यः । नवरं सापेक्षो
रोगाधिकारयोः स्यात् अपराधकारिणि च वाच्ये वक्ष्ये
ते भोजनाऽऽदि न दास्यते, शास्त्रनिमित्तं चोपवासाऽऽदि
कारयेत् । ४०२ अ० ।

मत्तपाणुसंक्लेश—भूतपानासंक्लेश—पुं० । भूतपानाऽऽभितः ।

संक्लेशो भूतपानसंक्लेशः । संक्लेशभेदे, स्या० १० डा० ।

मत्तव्वभरणं—भूतव्वभरणं—न० । भूतव्वयानां भर्तुं योग्यानां

मातृपितृपृथिव्यपायसमाभितलजनलोकतयाविषयभूतप्रभृ-
तीनां भरणं पोषणम् । भूतव्वयानां मातृपितृभ्रातृनां पोषणे,
तत्र त्रिव्यवर्षं भूतव्वयानि, मातापितरौ, सती भार्या, अ-
लक्ष्यबलाणि बापत्यानि । यत उक्तम्—“बुद्धी च मातापि-
तरौ, सती भार्या सुतान् शिष्यन् । अन्यकर्ममृतं कृत्वा,
भूतव्वयान् मनुजवतीम् ॥ १ ॥ ” ४०१ अ० ।

मत्तव्वयणं—भूतव्वयणं—न० । भूतं भोजनलक्षणं वेतनं मृत्यं

भक्तवेतनम् । भोजनलक्षणे मृत्यु, उपा० ७ अ० ।

मत्ता—भर्तु—पुं० । पोषणकर्तृ, “ परं मत्ता । ” पाठ०ना०
२५३ गाथा ।

भूति—भूक्ति—क्री० । भजं कृत्वा । सेवायाम्, भोक्तिर्विनयः सेवे-
ति । ४०० ६ खिव० । भूक्तिमित्युक्तमनाऽऽसन्नप्रदानपथेष्वपास्य
जलिवन्ध्यानुप्रजनाऽऽदिलक्षणेति । प्रथ० १४८ डार । “ अश्मद्धा-
णं इहमाहणपायपुद्गुणास्तथाप्यपद्गुणागहणादीनि सेवा जा सा
असी भवद् ” ति० ४०१ उ० । आराधनायाम्, वाच० । उच्चि-
तप्रतिपत्त्या विनयकरणे, आ० म० १ अ० । विनयवैयानुव्या-
दिकया प्रतिपत्तिर्भक्तिरिति । ४०२ अ० । यथोचितबाह्य-
प्रतिपत्तौ, आ० म० १ अ० ग० । ४० । भक्तिचित्तोपचार इ-
ति । दृश० ६ अ० १ उ० । अभ्युत्थनाऽऽदिकपे बहुमाने, उत्त०
पार्श्व० १ अ० । सूत्र० । “ भूतिं आचरकरय, जहोविषं
जिणवरिदसाहूणं ” संधा० । अनुरागे, ४०१ अ० । अन्तः-
करण्याऽऽदिप्रणिधाने, आच० २ अ० । दृश० ।

भूक्तौविष्यं विचाराभूतसंग्रहे—

“ सावित्री राजसी भूक्ति—स्नामसीति त्रिधाऽप्यथा ।

जन्तोस्तत्तद्विधाय—विशेषाद्वर्गो भवेत् ॥ १ ॥

अद्वैतस्यगुणभेदि—परिहृतिरूपव्यक्तम् ।

अमुञ्जना मनोरक्त—मुपसर्गेऽपि स्याति ॥ २ ॥

अद्वैतस्यव्यवस्थितकार्याय, सर्वस्वमपि दिवसुना ।

भग्याङ्गिना भद्रोत्साहान्, क्रियते या निरन्तरम् ॥ ३ ॥

भूक्तिः शक्यनुसारेण, निःस्पृहाऽऽश्रयवृत्तिना ।

सा सात्विकी भवेद्भूक्ति—लोकद्वयफलवहा ॥ ४ ॥ ”

विभिधिशेषकम्—

यदैहिकफलप्राप्ति—हेतवे कृतनिष्पत्त्या ।

लोकजनवृत्तयै, राजसी भक्तिरुच्यते ॥ ५ ॥

त्रिषदां यत्प्रतीकार—भेदे या कृतमस्तरम् ।

इडाशयं विधीयते, सा भूक्तिस्नामसी भवेत् ॥ ६ ॥

रजस्तमोमयी भूक्तिः, सुधाया लवेदेहिनाम् ।

तुलसी सात्त्विकी भूक्तिः, शिवायचित्तुलावहा ॥ ७ ॥

उत्तमा सात्त्विकी भूक्तिः—मैथ्यमा राजसी पुनः ।

अधम्या तामसी वैषा, नाऽऽहता तत्तवेदिमिः ॥ ८ ॥ ४०२ अ० ।

नत्ति

भचीह जिणवराणं, खिज्जोती पुण्वमं चिआ कम्पा ।

आपरिअनमुकारेण विज्ज मंता य सज्जमति ॥ १०६७ ॥

‘भक्ष्या’ अन्तःकरणप्रविधानलक्षणाया ‘जिनवराणं’ तीर्थवराणां सम्बन्धिण्या हेतुभूतया, किं ? , ‘सीयन्तं’ लघं प्रतिपद्यन्ते ‘पूर्वसंज्ञितानि’ अनेकभयोपात्तानि ‘क-मोत्ति’ क्षान्ताऽऽवरणाऽऽर्थात् इत्थं स्वभावव्यादेव तद्भूकरिति । अस्मिन्नेवायं दृष्टान्तमाह । तथाहि-आचार्यनमस्कारेण विद्या मन्त्राश्च सिद्धयन्ति, तद्भूकृतिनः सर्वस्य शुभपरिणामत्वात्-स्त्रिद्विप्रतिषन्धकर्मलक्षणादिति भावनीयम् । इति गाथाऽर्थः ॥ १०६७ ॥

अतः साध्वी तद्भूकृतिः, वस्तुनोऽभिलषितार्थप्रसाधकत्वा-
द्, आरोग्यबोधिंलामोऽप्रेरयति तत्रैवेत्यव्यात् ।

तथा चाऽऽह—

भचीह जिणवराणं, परमाए सीणपिज्जोमाणं ।

आरुग्गबोहिलाभं, समादिपरणं च पावेति ॥ १०६८ ॥

भक्ष्या जिनवराणां किञ्चिदिष्टया ?- परमया ‘प्रधानया भावभक्ष्ये’त्यर्थः । ‘सीणप्रेमद्वेषणं’ जिनानां, किम् ? , आरोग्यबोधिंलामं समाधिपरणं च प्राप्नुवन्ति, प्राप्तिन इति । इयमपि भावना—जिनभक्ष्या कर्मलक्षः, ततः सकलकल्याणत्वाभिहितेति । अत्र समाधिपरणं च प्राप्नुवन्तीत्येतन्-द्वारोप्यबोधिंलामस्य हेतुत्वेन द्रष्टव्यं, समाधिपरणप्राप्तौ नियमत एव तत्प्राप्तिः इति गाथाऽर्थः ॥ १०६८ ॥ आचरन् २ अ० तदेकाप्रचित्तवृत्तिभेदे, विभागे, गौर्यां वृत्तौ, उपचारे, अवयवे, भक्ष्याम्, वाच० । विच्छिन्ना, विशे० । चं० प्र० । ज्ञा० । रा० । अ० । आ० म० । जी० । म० । सू० प्र० । प्रकारे, ‘विष्कन्ती’ चैव सव्यमस्मीनं ।” स्या० ९ डा० । रचनायां च । कल्प० १ अ० ३ क्षण । वाच० ।

भत्ति (नृ)—भक्ति—वि० । मर्क भोजनमस्यास्ति । भोजनव-
ति, स्या० ३ डा० ३ उ० ।

भत्तिअणुदाणं-भक्त्यनुष्ठान-न० । “गौरवविशेषयोगाद्, बुद्धिमता यद्विशुद्धतरंग्यम् । कृपयेतरुह्यमपि, क्यं तद्-भक्त्यनुष्ठानम् ॥ ४ ॥” इत्युक्तलक्षणे अनुष्ठानभेदे, पो० १० वि० । पञ्चा० । अष्ट० ।

भत्तिचित्तं-भक्तिचित्तं-वि० । मर्कयो विच्छिन्नविशिष्टाः, ता-
मिच्छिन्नो भक्तिचित्तः । विच्छिन्नभक्तिरनेकरूपवान्, आश्च-
र्यवति च । सू० प्र० । १ पाहु० । चं० प्र० । ज्ञा० । रा० ।
स० । जी० । म० ।

भत्तिचेद्वं-भक्तिवैत्य-न० । भक्ष्या क्रियमाणे जिनायाऽऽत्ने,
जीत० । नित्यपूजार्थं गृहे कारिताऽहर्प्रतिमा चैत्यमिति ।
च० २ अ० ३ ।

भत्तिण्य-भक्तिनत्-वि० । बहुमाननप्रे, पञ्चा० ६ वि० ।

भत्तिमंतं-भक्तिमत्-वि० । बहुमानवति, “अविरोहं भत्ति-
मंतेहि ।” पञ्चा० ६ वि० । स्या० । प्रा० ।

भत्तिराम-भक्तिराम-उ० । भक्तिपूर्वकऽनुवापे, “अप्येगइया
जिणभत्तिरामेण ।” रा० ।

भत्तोस-भक्तीप-न० । मर्क च तद् भोजनमपे च-तदास्त्रं भ-
क्तीपम् । कटिलः परिशुष्टवकगोधूमाऽऽदिके, पञ्चा० ५ वि० ।
सुखाऽऽदिकायां च । भक्तीपं सुखमस्ति कां भक्षणीति ।
अर्थं च जिनशुद्धान्तर्भव आश्रयतनाभे इति । च० २ अ० ३ ।

भृत्य-भक्ष-न० । शरीरे, आच० ६ अ० ।
भदत्त-भदत्त-उ० । स्वनामस्थाने योगिभेदे, भगवत्पतञ्ज-
लिभदत्तभास्कराऽऽदीनां योगिनाम् । द्वा० २ डा० १० ।

भट्ट-भट्ट-न० । भट्टि-रक्तु नलोपः । “द्रो न वा” ॥ ८ ॥
२ । ८० ॥ इति प्राकृतमुखेण रस्य वा लुक् । प्रा० २ पाद ।
कल्याणं, न० । दृष्टा० । आमलकं, दे० ना० । ६ वर्ग १०० मा-
था । कल्याणं, “भट्टं सिवं ।” पाद० ना० २३६ गाथा ।
सुखं, विशे० । “भट्टं कल्याणं सुखे चेति वचनात् । विशे० ।
मोक्षप्राप्तौ, स्या० १० डा० । “भट्टं सर्वजगुज्जाय-गरम्
भट्टं जिणस्स वीरस्स । भट्टं सुरासुरनम-सियस्स भट्टं
धुवरयस्स ॥ ३ ॥” न० । ति० । मङ्गले, मुक्तके,
स्वर्गे, वाच० । “स्वनामस्थाने विमाने, स० १६
सम० । मूढ इति प्रसिद्धे शरान्तनामक मङ्गलवस्तुनि,
ज्ञा० १ थू० १ अ० । औ० । “अट्ट भट्टाहं ।” भ० ११ थ०
११ उ० । भट्टान्तं च । आ० प्र० १ अ० । स्वनामस्थाने
तृतीयं वलदेयं, स० । आच० । भारते भट्टे आगामिन्याऽस-
पिण्यां भवे स्वनामस्थाने भावयति वलदेयं, स० । ति० । वा-
राणसीनगरस्थाऽऽऽश्वलायनचैत्यस्थं स्वनामस्थानं सार्ध-
चाहे, (तद्भूकृत्या ‘बहुपुत्ति’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे १२६६
पृष्ठे गता) निर्यावलकायाऽहर्जिनीयवर्गस्य कल्याणतन्त्र-
कानां दद्यानामध्ययनात् तृतीयाध्वयनप्रतिषेधकृत्यनाकं
स्वनामस्थाने राजाश्वरक, तद्भूकृत्यामार्गवत् तृतीयं उपर्यये
च । तद्भूकृत्या महापद्मवत् । ति० १ थू० ३ वर्ग १ अ० ।
(सा च ‘महापद्म’ शब्दे) मानुषोत्तरपर्यन्तस्थं स्वनाम-
स्थानं नागसुवर्णं, वी० । तुरिमिणीपुरस्थं स्वनामस्थानं शि-
जे, आ० ६ १ अ० । (तत्कथा ‘सम्भावाय’ शब्दे वक्ष्यते)
महिलपुरस्थं स्वनामस्थानं श्रेष्ठिनि, च० २० । (भट्टभट्ट-
कथा—उज्जवहातः’ शब्दे द्वितीयभागे ७४० पृष्ठे गता ।)
कस्मिंश्चिन्नगरगच्छिते स्वनामस्थाने श्रेष्ठिपुत्रं, न० । स्वनाम-
स्थानं प्रवेद्यकविमानप्रस्तनार्थं प्रधानं प्रसन्नं, स्या० ४ डा० ।
पञ्चशतसाधुगिर्वृत्ते स्वनामस्थानं आचार्यं, “इहव भा-
रं वामं भट्टा नाम आचार्यश्चा ।” महा० ६ अ० । कालि-
काऽऽचार्यस्य शिष्यं स्वनामस्थाने गौतमगोत्रात्पत्रे आचा-
र्यं, “गोयमगुत्तकुमारं, निर्वाणं तद्ग य अहयं वेदे ।” कल्प०
२ अ० ८ क्षण । “आचार्यशिवभूतः शिष्यं काश्यपगोत्रात्पत्रे
स्वनामस्थाने आचार्यं, “थरस्स स अज्जसिधुभूत्तस्स कुच्छ-
सगोत्तस्स अज्जभट्टं येरं अनेवासो कालवगुत्त ।” कल्प०
२ अ० ८ क्षण । “भट्टं वंशमि कालवं गुत्त ।”
कल्प० २ अ० ८ क्षण । आचरन्तीवास्तव्ये जित-
शत्रुनृपतेः पुत्रं स्वनामस्थाने राजकुमारं, उत्त० पार्श्व १
अ० । (तद्भूकृत्या ‘तण्णकालपरिसह’ शब्दे क्षत्र-
भागे २१७० पृष्ठे गता) धीरस्थाऽऽदिगुणयुक्तं हान्तविशेषं,
स्या० ४ डा० २ उ० । (भट्टलक्षणम् ‘पुरिसजाय’ शब्देऽ-

स्त्रियेव मागे १०२०-१०२१ वृष्टे गतम् । धीरत्वाऽऽदिगुणयुक्ते
पुरुषभेदे, स्था० ४ डा० २ उ० । महादेवे, वृषे, जज्ञे, कदम्बे,
बलदेवे, रामचन्द्रे, सुमेरुशैले, स्तुष्टीवृक्षे च । पुं० । वाच० ।
महा० १७ पद ४ उ० । भानि शोभते स्वगुणैर्द्वाति च
प्रारयितुञ्जलनिवृत्तिमिति भद्रः । उ०पाई० १ अ० ।
भाति भद्रते वा भद्रः । कल्याणाऽऽपेक्षे, उ०पाई० १ अ० ।
कल्याणकारिणि ज्ञा० १ भू० १ अ० । कल्याणयुक्ते, ज्ञा०
क० १ अ० । प्रशस्ते, स्था० ४ डा० २ उ० । जी० । अनुकट
रागद्वये, व्य० १ उ० । सुशिक्षिते, " हयं भद्रं च
वाहये । " उ० १ अ० । सुन्दरं, पं०भा० १ कल्प । सा-
ध्या, श्रेष्ठे च । जि० वाच० ।
भद्र-पुं० । भद्राभिप्रेक्षा पौगमासी भात्री, सा यस्मिन् मासे
स भद्रः । अण् । वैशाऽऽदितः षष्ठे चान्ते मासे, वाच० ।

भद्र-भद्रक-जि० । भद्र क् । सरले, कल्प० १ अ० ५ क्ष
ण । विनति, विशे० । मनोज्ञे, ज्ञा० १ भू० १ अ० । मनोऽनुक
लक्षितिके, ज्ञा० १ भू० १ अ० । परानुपत्तापिनि, स्था० ४ डा०
४ उ० । जी० । निरुपमकल्याणमूलिके, " प्रह-
स्या भद्रकः शान्तः । " ज्ञा० २ डा० १ श० । कल्याणभागि-
नि, जं० २ वक्ष० । जी० । शोभनमनुष्यभवसम्पदुद्भूते
सज्जमप्रतिपत्तिरि, सूत्र० २ श्रु० २ अ० । भावकभे-
दे, " अभूदपार कान्तारे, म्लेच्छ एको हि भद्रकः । "
आ० १ अ० । " भद्रगन्धे य आविषये । " भद्रकः
आद्रकः प्रसिद्धः । ओष० । " भद्रगवयये गमयं । " " इमं
भद्रगवयं जं तुम्हे संदिहति तं मे सर्वं पडिपावे-
हसति । " नि० १६ उ० । कालिकाऽचार्यस्य शिष्ये
स्वनामक्याते गौतमगोत्रापञ्च आचार्ये, " गोयमगु-
णकुमारं, संपत्तिं तद य मह्यं वंदे । " कल्प० २
अ० ८ क्षण । मुक्ते, न० । देवदासिणि, पुं० । वाच० ।
भानि-शोभते स्वगुणैर्द्वाति च प्रारयितुञ्जलनिवृत्तिमिति
भद्रा, स एव भद्रकः । अभ्यभेदे, उ०पाई० १ अ० ।

भद्रगुप्त-भद्रगुप्त-पुं० । उज्जयिनीनगरस्थे स्वनामक्याते आ-
चार्ये, आ०म० १ अ० । ज्ञा० १ भू० । " ब्रह्मावासे सम्यववन्त्या,
भद्रगुप्तनृपः । " आ०क० १ अ० । " भद्रगुप्ता तु
नामणे, सुरिणो जगत्समा । टिपा उ येरवासेण, " जंघा-
बलविशज्जया ॥ १ ॥ " दश० २ तथ । ब्रह्मद्वीपकायां शाखा-
यां भव युगप्रधाने दशपूर्विणि स्वनामक्याते आचार्ये च ।
कल्प० २ अ० ८ क्षण । " बंदाभि अज्जघमं, ततो वंदे य
भद्रगुप्तं च । " न० ।

भद्रगुप्ति-भद्रगुप्तिक-न० । भद्रगुप्तस्य स्वधिराभिर्गतस्योक्त-
पाटिकगणस्य स्वनामक्याते कुलभेदे, कल्प० २ अ० ८ क्षण ।
भद्रजस-भद्रयशस्क-पुं० । पार्थिवजितस्य स्वनामक्याते गण-
धरे, स्था० ८ डा० । आर्यसुहृत्तितनः शिष्ये भारद्वाजगो-
त्रापञ्च स्वनामक्याते आचार्ये, कल्प० २ अ० ८ क्षण ।
भद्रजसि-भद्रयशस्क-न० । भद्रयशस्य स्थावरभिर्गतस्योक्त-
पाटिकगणस्य स्वनामक्याते कुलभेदे, कल्प० २ अ० ८ क्षण ।

भद्रजि-भद्रजिन-पुं० । भारतवर्षभाषिणि भद्रकुतापरमा-
संधेये स्वनामक्याते भिरे, प्रब० ७ द्वार ।

भर्षादि (ण)-भद्रनिन्दन्-पुं० । अभयपुरस्थस्य धनावह-
स्य नृपस्य सुते स्थनामक्याते कुमारे, ध० १० ।

भद्रनिन्दिकुमारकथा वैष्णव-

" इह सुरयणसीहिंस्रं, करिष्ययुक्तमं समरित्य उत्समपुं० ।
ईसाणसिदाह नदि, धूमकरं हि त उज्जानं ॥ १ ॥
सन्धेऽदगतकनिधये, तथाऽऽसी पुञ्जनामजकस्रस्र ।
संनिधियपाडिहर-स्स बहयं बहयज्जगमहिंयं ॥ २ ॥
तं नयं परिपालह, मालहकुसुमं व मालिभो अहिंयं ।
लहयकरो पवरगुणो, धनपावदो नाम नरनाहो ॥ ३ ॥
सहसंतेउरसारा, अकल्लियविसालसील पम्भारा ।
तस्साऽसि महुत्तुदर-सरस्सई सरस्सई भउजा ॥ ४ ॥
सा निसि कयाह वयणे, हारिं विसंते निपां विउत्ता ।
नरवहसमीवसुवग-म्म सम्ममकसेह तं सुमिणं ॥ ५ ॥
रज्जधरो तुव पुत्तो, होही भणिए निवेषु सा पवं ।
होउ ति भणिए रइभव-णुमुवगया गमह निजिलेखं ॥ ६ ॥
गोसे तोसपरवत्तो, राया ग्हाओ अल्लिकिसरीरो ।
स्सिदासणमासीणो, सद्दावह सुमिणस्यविउत्ता ॥ ७ ॥
ते वि तओ लहु गहाया, कयकोउयमंगला समगम्म ।
वज्जाविन्तु जपणं, विजयणु निवं सुहानिसत्ता ॥ ८ ॥
भदासणम्म पवरो, देवि ठाविसु जवणियंनरियं ।
राया पुण्णकलकरो, तं सुमिणं अकसए तेसि ॥ ९ ॥
सत्थाई विचारंउ, नियपुत्तमां ते कंढति जह सये ।
वायालीसं सुमिणा, तीसं वुत्ता महासुमिणा ॥ १० ॥
अउत्त गयासुमिणं, नियंति जिणकक्किमायरो तेसि ।
कमसो सगजउत्तं, हरिवलमंक्षियजणुणीओ ॥ ११ ॥
देवीए उ दिट्ठो, सुमिणे पंचाणणो तओ पुत्तो ।
समपावह रज्जसासी, राया होही मओ अहवा ॥ १२ ॥
उवलज्जविउत्तपीई-राणातो ते गया सगेहेसु ।
देवो पसरस्यसंपु-अदाहत्ता वहाह तं गमं ॥ १३ ॥
समए पसवह पुत्तं, कंतिस्सं दिनमाणि एव पुव्वदिसा ।
बडावणुयं राया, कारावह गुहविभूए ॥ १४ ॥
भइकरो न्हिककरो, ति से कयं नाम भइनहिं दि ।
पणधारंसेगदिओ, बहुर गिरिगयत्तव एव कमा ॥ १५ ॥
सो समए सयलकला-कुसलो अणुक्कलपरियणो अणियं ।
पत्तो ताकसमणु अणुक्कलायन्ननीनहिं ॥ १६ ॥
पासायसए पंच उ, कारिय परिणुविओ इमां पिउत्ता ।
तिरिदेवीपमुहाओ, पंचसयनरिइधूयाओ ॥ १७ ॥
ताहिं समं सो विसए, विसायविंसंगविगारिओ संतो ।
मुंजइ देवो दोणुं-दणु एव देवालए दिव्वं ॥ १८ ॥
धूमकरंउज्जाणे, तत्थऽअदिये समोसहो धोरो ।
बडाविओ न्हिरो, पउत्तिपुरिसेणु लहु गंतुं ॥ १९ ॥
सहुत्तवालसलकसे, पीईदाणं दलितु तस्स निवो ।
वीर वंदिउत्तामो, निग्गच्छइ कूणिय एव तओ ॥ २० ॥
कुमरो वि भइनंदी, नंदीयुयधम्मसीलपरिवारो ।
पवरं रहमाहो, पत्तो सिंरवीरनमणयं ॥ २१ ॥
कुमरस्स पीइवसओ, रारंसरतलवरारपुत्ता वि ।
वीरजिणुबंधुणयं, अलिया कलिया परियणेणं ॥ २२ ॥
नमिय जिणं तं सधे; सुणुति धम्मं कइह सासी वि ।

अह वरुंति जिया इह, कम्मेहिं जहा व मुक्कंति ॥ २३ ॥
 इय सो उ भहंन्दी, नंविद्ययिओ गहिणु जियपासे ।
 सम्मत्तमूलमणहं, गिधिधम्मं सगिहमणुपसो ॥ २४ ॥
 अह पुच्छइ सिंरिपोयम-सामी सामियदुहं महाधीरं ।
 पणु ! एस भहंन्दी, कुमरो अमरो इय सुकवो ॥ २५ ॥
 सोमु इव सोममुषो, सोमगमिहो य सयलजणइहो ।
 साहणं पि विसेले-य सम्मको केलु कम्मण ॥ २६ ॥
 जंपइ जियो विदेह, आसी पुडरीमिणीह नयरीय ।
 विजओ नाम कुमरो, सणकुमारो इय सुकवो ॥ २७ ॥
 सो काआ वि समवणे, अवणमुहं गुरुगुणोहकयसोहं ।
 जुगवाहुं जियमाहं, मिक्काह कय नियइ इतं ॥ २८ ॥
 तो भूति चन्नाचिन्ता-ऽऽसवो गयो संमुहं सगदुपय ।
 तियपाहिणं करिन्ता, वंहर इ भूमिमिजियसिरो ॥ २९ ॥
 भणइ य सामिय । आहा-एगहणओ मह करेसु सुपासयं ।
 इध्याहसु उवउत्तो, जियो वि पाणी परादेर ॥ ३० ॥
 अह सो विजयकुमारो, हरिसमकीभसवजुजरोमंओ ।
 विष्कारियनयणुओ, वियसंतपसंतमुहकमलो ॥ ३१ ॥
 आहारण वरेण, पडिलाभाइ परममत्तिसंजुओ ।
 कयककळं अप्पायं, मसंतो मणवतरणुहिं ॥ ३२ ॥
 वितं वितं पत्तं, तिजि वि एयाहं लहिय तुलहाइ ।
 पडिलाभंतेण तया, समजियं तण फलमेयं ॥ ३३ ॥
 पुष्पाणुंवि पणं, उत्तमभोगा व सुलहणेहिं ।
 मणुयाउयं व वडं, कओ परिओ य सँसरो ॥ ३४ ॥
 अन्नं च तहिं तइया, पाउभूयाइं यं व विव्वाहं ।
 पदयाउ दुहुदीओ, वेलुक्कवो सुरेहिं कओ ॥ ३५ ॥
 मुक्का हिरअजुड्डी, दुड्डी कुसमाण पंचवज्जाणं ।
 गणणंऽगयमि पुडं, अहो सुदाणं सुदाणं ति ॥ ३६ ॥
 रायणमुहो ओओ, मिलिओ बड्ढा य तय तेणवि ।
 सो विजओ विजियमओ, पसंतिओ हरिसियमणेण ॥ ३७ ॥
 भुणुण बड्ढा कालं, विजओ भोए समाहिणा मरिउं ॥
 लोयपियाइगुणजुओ, जाओ सो भहंन्दि ति ॥ ३८ ॥
 पुच्छइ सुणवभूरे, कि एसं गिरिहदी समणधम्मं ? ।
 भणइ जियो गिरिहस्सइ, समयमि समाहिओ सम्मं ॥ ३९ ॥
 विहरइ अन्नय पडु, कुमरो वि हु कुणइ सावयं धम्मं ।
 अणुकूलविणोयसुध-अमहीलपरिवारपरिविओ ॥ ४० ॥
 अह अन्नया कपारं, अट्टमिमांसु पवडियेहसु ।
 गंणं पोसहसालं, पासवणुआरभूमिओ ॥ ४१ ॥
 पडिजेहिउं पमजियय, रइउं संघारयं क दुग्गस्स ।
 तमिमु दुक्को अट्टम-अत्तजयं पोसहं कुणइ ॥ ४२ ॥
 कुमरो जियपयओ, अट्टमअत्तमि परिणमंतमि ।
 पुष्पावरत्तकाले, चित्तिउभयं समादणो ॥ ४३ ॥
 धन्ना ते गामपुरा, धन्ना ते अहकवडमडं ।
 मिच्छत्तिसिंरिपसो, वीरजियो विहरइ जय ॥ ४४ ॥
 ते विय धन्नपुत्ता, राबाणो रायपुत्तमरिया ।
 वीरजियदेसणं भिस्सु-णिज्जय गिहंति के अरणं ॥ ४५ ॥
 इत्थं पि अह समिज्जा, वीरो तेत्तजुक्कंथवो अज्ज ।
 तोऽहं नप्ययमूले, गिरिहस्सं सँजमं रम्मं ॥ ४६ ॥
 तस्सऽवमयं नाउं, गोले वीरो ममोसलो तय ।
 तो भहंन्दिस्सिओ, पडुनमणुणं मिओ पत्तो ॥ ४७ ॥

नमिय जिणं उवविट्ठा, उवियट्ठाणे नरिंदकुमरवरा ।
 तो नवजलहरगजिय-गहिरसरो भणइ इय सामी ॥ ४८ ॥
 भव्वा ! भवारद्वे, कम्मजलं गहिणु आविरेखडीहिं ।
 कउगएदुहविसवहिं, मा सिक्क जीवमंइण ॥ ४९ ॥
 तं सुखिय निवो पत्तो, सगिहे कुमरो उ जंपए एव ।
 पव्वज्जं गिरिहस्सं, पियरो पुच्छिणु परं सामि ॥ ५० ॥
 आ पडिबंधं कुणुसु, ति सामिणा सो पयंपिओ तत्तो ।
 पत्तो पिज्जण पासे, नमिज्जण कयंजली भणइ ॥ ५१ ॥
 वीरसगसे रम्मो, धम्मो अज्जअं । ताय ! भिस्सुओ मे ।
 सहइय, पत्तिओ रो-इओ य सो इहिकुओ य मए ॥ ५२ ॥
 ते वि अणुकूलहियया, भणंति तं वच्छ । धन्नकयपुओ ।
 एवं वुक्कं तववं पि, जंपिय जंपए कुमरो ॥ ५३ ॥
 तुभ्भेहिं अणुजाओ, पव्वज्जं संपयं पव्वजिस्सं ।
 सोउं एयमणिणं, वयणं देवी गया मुक्कं ॥ ५४ ॥
 पडुणीकया च कतुणं, विलवन्ती भणइ पौणवयणं ।
 जाय ! तुमं मह जाओ, बड्ढावाहसहस्सहिं ॥ ५५ ॥
 ता कह ममं अणाहं, पुत्तय ! मुत्तं गहंति सामं ।
 सोयभरभरियहियया-इ वच्चिको मम्म जीयं पि ॥ ५६ ॥
 ता अणह जावऽहं, जोधामा तो पउट्टंस्तणो ।
 पच्छा कालगएहिं, अग्गेहिं तुमं गट्ठजं वयं ॥ ५७ ॥

कुमारः—

वसणसयसमभिपू, विज्जुलायाचवंले सुमिणसरिं ।
 मणुयाणु जीविय मर-लममग्गा पायओ वा वि ॥ ५८ ॥
 का जाणइ कस्स कदं, हंही बोही सुत्तुहो यम ।
 ता धरिय धीरियाए, अण ! तपऽहं विमुत्तवो ॥ ५९ ॥

पितरौ—

जाया ! तुह अंग मिणं, निरुवमलयियसुक्कवसोहिं ।
 तस्सिरिमणुहविज्जणं, वृधवओ तयणु पव्वयसु ॥ ६० ॥

कुमारः—

विबिहाऽऽविहादिहं, गहं पि व जउजं इमं देहं ।
 निवड्ढणधम्मवमस्स, रंविह वि हु पव्वयामि तओ ॥ ६१ ॥

पितरौ—

सुकुलुगयाउ लाव-असल्लिमरियाउ तुक्क वइयाओ ।
 पंचसयाइं इमाओ, कह मुंससि तं अणुहाओ ॥ ६२ ॥

कुमारः—

विसमोसपायसममे, वियए अणुइममे अणुइणो य ।
 तुक्कत्तरुणीभूए, को सेविजा सवयओ ॥ ६३ ॥

पितरौ—

पुरिसपरंपरपत्तं, चित्तमिणमणिदियं तुमं वच्छ ।
 र्हाउं शुभु पकामं, पच्छा पडिजअ पव्वज्जं ॥ ६४ ॥

कुमारः—

जलजलणपमुहसाहा-रणमि जलमिहितरंगतुल्लमि ।
 महमं चित्तमि तं को-इय पडिबंधमुव्वह ॥ ६५ ॥

पितरौ—

अह निक्कसगगारा-इ विचरणं दुक्करं तहा पुत्त !
 वयपालणं विससा, तुह सरिसाणं अहसुहीणं ॥ ६६ ॥

कुमारः—

कीवाण कायराणं, विसयात्तियाण दुक्करं एव ।
 उज्जमधणाय धाणयं, सव्वं सज्जं तु पाडिहा ॥ ६७ ॥

सचिच्छयमह मुनिर्, राया सिंघे एगवेसपि ।
तं रजं तह पमयह, संपह तुह वचछु । किं देमो ? ॥ ६८ ॥
अण कुमारी दिखउ, रयहरणं पडिगहं व तो राया ।
लक्ष्मणुगं दुषि वि, आयावह कुत्तियावणुओ ॥ ६९ ॥
लक्ष्मण कासवर्ग, सदाविय भयह कुमरकेसम ।
निकलमण्यप्रांगेण, कण्ठसु सो वि हु करेह तहा ॥ ७० ॥
देवी पडेण गडिओ, भवितं तह उचितं व सियवसणे ।
बंधियरयणसमुग, काउं ते ठवह उत्तसी ॥ ७१ ॥
राया पुणो वि कुमर, कंचणकलसादयिह यद्विजय ।
सुहृद सयमगार, गोसीसेणं विलिगह ॥ ७२ ॥
परिहावह वधयुय, कुमरमलं कुणह कण्ठकल्लु व ।
कारह निवो विलिहु, सयं धंमयसुनिवहु ॥ ७३ ॥
तरवाऽऽनहउ कुमारी, निवसह सीहासणमि पुवमुहो ।
बाणपास भदाऽऽसणमि कुमरस्स पुण जणणी ॥ ७४ ॥
धिनुं रयहरणारि, वाम पासे तहं उधवारि से ।
क्षुं धिनुं एगा, वरतकणी विदुओ व टिया ॥ ७५ ॥
आमरहयउ दुब, उमओ पास तहेव पुव्वाए ।
वीयणकरा तह हुय-वहायै भिगारवगकरा ॥ ७६ ॥
समकचुवणाय, समसिगाराण हरनियमणाय ।
उत्तलता अह सीया, रायसुयाण सहसेण ॥ ७७ ॥
अह सुधियारि संप-स्थियारि सेअदुमंगलाई पुरो ।
समलंकियाण हयगय-रहाण पसेयभट्टसये ॥ ७८ ॥
कालिया बहव अस्सिल-डुक्कंनधवच्चिपमुहवाडातो ।
रथस्थिया य बहव, जयजयसहं पडेजता ॥ ७९ ॥
मगजजणस्स दितो, दणं कण्ठदुम व सो कुमरो ।
दाहिणदण्ठेण तदा, अजलामाला पडिछुने ॥ ८० ॥
दासिज्जतो मग्गे, सो अंगुलिमालियासहस्सेहि ।
पडिछुज्जतो य तहा, लायणमालासहस्सेहि ॥ ८१ ॥
पयिज्जतो अहियं, हिययसहस्सेहि तहय धुव्वंतो ।
वयणसहस्सेहि इमो, संपत्तो जा समोसरणे ॥ ८२ ॥
सीयाओ उत्तरितं, जिणपयसुलेऽभिगम भलीए ।
निपयाहिणो करेउ, वेदह वीरं सपरिवारो ॥ ८३ ॥
अहियंदिउं जिणिर्, भनति पियरो इमं अहेस सुभो ।
अग्गे एगो इट्ठो, ओओ जरजममरणाय ॥ ८४ ॥
तो तुम्हं पयसुले, निकसमिउं एस इच्छह तथो मे ।
देमो सचिच्छयमह, पुज्जा पल्लज गिणंतु ॥ ८५ ॥
अणइ पड्ड पडिबंधं, मा कुणह तण्णु अहनेरी वि ।
गंतुं ईसाणविसि, सुचइ सयमेवज्जकारं ॥ ८६ ॥
सुचइ केसकलाव, पंधवि मुट्ठीहिऽतो तहिं देवी ।
नं व पडिच्छह हंसण-पडेण अंसुणि सुवेत्ती ॥ ८७ ॥
अणइ य अस्सि अट्ठे, जइज मा पुत्त ! तं पमाइज्जा ।
इय वुणं सट्ठोए, पत्ता सा अह कुमारी वि ॥ ८८ ॥
गंतुं अणइ जिणिर्, आसित्तपल्लयमि लायमि ।
अयवं जराइमरणे-य देसु तआसणि निक्कं ॥ ८९ ॥
तो दिक्खिज्जण विणिणा, जिणण एसो इमो समणुसिट्ठो ।
सखं यि वचछु । किरियं, जणयापुव्वं करिआहि ॥ ९० ॥
"इच्छामु सि" भण्णे, धेराण समणियो इमो तेसि ।
पासे पावसरणरओ, गिणइह ईकारसंगारं ॥ ९१ ॥
सुचिर् पाणिपु वयं, मासं सलेइयं व काउणं ।

आलोहय पडिकंता, सोहमि सुरवरो जाओ ॥ ९२ ॥
सुणुण तथ भोए, ततो आउक्खए खुओ संतो ।
हाऊण उत्तमकुल, मणुओ पालिपु मिहिधम्मं ॥ ९३ ॥
पव्वज्जं काऊणं होही देवी सणकुमारमि ।
ए । वंमे सुहे आणयकवे व आरण ॥ ९४ ॥
तो सव्वट्ठे एव, चउदससु अंभसु नरसुसु इम ।
उत्तमभोए भोणं, महाविदेहो नरो होही ॥ ९५ ॥
पव्वज्जं पडिअणिय, खविउं कम्मार् केवली होउं ।
सो भइंदि कुमरो, लहिही अवही विमुक्खसुहं ॥ ९६ ॥
"एवं सुपसं किल भद्रतन्त्री,
निर्विप्रमाराधय विशुद्धधर्मे ।
स्वर्गोऽद्वितीयं लभते स तस्मात्,
आरूप्य युक्तो गुण एव नित्यम् ॥ ९७ ॥"

(इति भद्रतन्त्रिकुमारोदाहरणं समाप्तम्) ध०२० १ अधि०
१४ गुण ।

भद्रतरपटिमा-भद्रतरप्रतिमा-स्त्री० । प्रतिमाभेदे, स्था० ५
ठा० १ उ० । (तद्वक्तव्यता 'पडिमा' शब्देऽस्मिन्नैव भागे ३३२
पृष्ठे गता)

भद्रपडिमा-भद्रप्रतिमा-स्त्री० । यस्यां पूर्वदक्षिणाग्रेसरामि-
मुखा प्रत्येकं प्रहरचतुष्टयं कायोःसर्गं करोति । यथा चा-
होरात्रयमामित्युक्तलक्षणे प्रतिमाभेदे, स्त्री० । कल० ।
आ०-चू० । " केरिंसया भद्रा पडिमा ? , भयण-पुव्वाभिमु-
हो दिवसं अय्यह, एक्का रत्ति दाहिणहुत्तो, ततो वीए अ-
होरेते अव्वरण, विवसे उत्तरेण रत्तिं पुव्वस्यामेकम्, अपर-
स्यामेकम्, दक्षिणस्यामेकमुत्तरस्याम्, " पडिमाभइ "
(४६६ गा० १०) प्रतिमा पूर्वं भवता भद्रा कृता । (आ० म०)
४६५ गा० १० आ० म० १ अ० ।

भद्रवई-भद्रवती-स्त्री० । प्रद्योतनपुत्र्या वासवदत्ताया दास्या-
म्, आ० क० ४ अ०
भद्रवय-भद्रावद-पुं० । चैत्राऽऽदितः पष्ठे मासे, उत्त० १६ अ०
जो० स० ।

भद्रवया-भद्रपदा-स्त्री० । भद्रव्य-वृषस्वैव पदं याताम्
पूर्वात्तरमाद्रपदासु, वाच० । अनु० ।

दा य होति भद्रवया । स्था० २ ठा० ३ उ० ।

भद्रवाइ (नृ)-भद्रवाजिन-पुं० । शोभनाश्वं, " भद्रवाहणो
दमप । " प० व० १ द्वा ।

भद्रबाहु-भद्रबाहु-पुं० । प्राचीनगोत्रोत्पत्ते यशोवन्त्राऽऽवा-
र्यंशिरो स्वनामस्यते आचार्ये, कल्प० १ अधि० ७ लृण ।
नि०-चू० । भद्रबाहुं च पाईणं । " म० । कल० । (भद्रबाहुव-
क्तव्यता । 'यशिरावली' शब्दे चतुर्थभागे २३६४ पृष्ठे गता)
(वर्थकः " पंचकण्ठ " शब्देऽस्मिन्नैव भागे गतः) (वक्ष्यवक्त-
व्यता च " कल्पववहार " शब्दे तृतीयभागे २३३ पृष्ठे उक्ता)

भद्रबाहुचरित्रं यथा—

अथि तिरिभरवण्डे सललहुगरिट्टमहट्टे धमियजणायि-
अपुणपरिअयणपट्टाणं तिरिपट्टाणं नाम नयं । तथा य-
चउदमविउत्ताठाणपारगो छक्कम्ममम्विउत्त एयरए भद्रवा-
हुताम माहणं हुत्था तस्स परमापिम्मसरत्ती वाराहिमि-

हिरं सहोयरो । अथवा तस्य चउहसपुत्रवयसुमहसरो
नवतप्तवरनिहायपलमाहमहो सिरिमं जसोमहसुत्रिक-
वहो उज्जयायस्यं समोसहो । तस्मैसमुक्तक अहमहिमाग-
य सत्यं नयरत्नं गच्छेत्तं पलोहय किञ्चि संजायपमोभो
बाराहमिहारेण सज्जि मरवाह सूर्यायं वंशस्थं गम्भो, तं
वंदिय कमवि परमाण्डमुक्त्वहंतो समुच्चिभूमयो निवि-
ष्टो तस्मै सूर्याहिं हिया निवेयसंजायो दीसया—

“संसारां कुक्कवदो वडगहविपुलो जाणिलकलणहायो,
इयं जीवाण सुक्कं कणमवि पवरं विज्जए नेव किञ्चि ।
तस्मा तच्छेयणस्यं जिणवरमणिण उज्जया होह धम्म,
खेताईये मुणीये गुणगणकलिण सावयायं च सारे ॥ १ ॥”
तं सुखिय वेरगतंरंगरंगिओ आगमेलिमहो पणट्टमो-
हमिहामुहो मरवाह सहोयरं वराहमिहिरं मण-वच्छुहं
संजायमवधिमो एसि सुकुणं चरणमूले सव्यसंगपरि-
चायं करिय कणवडं पवउज्जमायिरिस्सं, मवया पुण
चरकउये सुसज्जेण हायस्यं । तो वराहमिहिरो तं पर जेपह-
माय । जइ तुमं संसारसायनं तरउमिच्छसि ता कदमहं
अगपवहजणु एव तस्य मज्जेमि । जसो—“सकारसहिया-
मीरो, हियाण जह वल्लाह आहिय । ता किं सा इयरा-
ण वि, नराण न हु होइ अभिरुदाय ॥ १ ॥” एवं दिक्खामि-
स्सं जाणिकुण मा एसो अभायडे निवडउं ति मरवाहणु आ
सुममिओ । तसो हो वि भायरा गुरुवक्कसं सवउतं पक्-
कयायंति । तसो मरवाहणु हादियुविहासपको कमेण गुरु-
वयणकमलासो ममक एव मपरं चउहसपुत्रसुतस्यहरस्मं
पाऊण सुविओ सुविदियचूडामाणो जाओ । इओ य सिरिज-
समहसूर्यो तस्स मणं विज्जाठाणो असिअमणचरिक्के अज्जसं-
भूयविज्जसो नाम सोससंहरो आसि । अज्जमि दिण्णे सुरि
पयजुगा सुयकेवल्लो मुणिसंभूयविज्जयमरवाहुनामो सु-
णिवरे गणहरपय ठाविकुण सयं सिरिजसमदसूरिणो संलेहणं
करिय सुरुरुरसिरी अययंसभावमुवगया । तसो तं ससिम्ह
एव तिमिरं गांविधरेण हंतो मडिमंडले पुटो पुटो विहरति ।
अह सो वराहमिहिरमुणी अणमहं चंदसुरप्राप्तपमुदे केवि
गंधे मुणिकुण अहंकारतट्टिओ सूरिपयमहिससंतो अज्जुग
ति शुक्रं नाल्लेण नाऊण न गणहरपय ठाविको इय सुय-
वयसं सरंतेहि—“वूदो गणहरसल्लो गोयमहापणो हिं धीरपुरिस्स-
हि । जो तं ठवहं प्रसो, जाणंतो सो महापणो ॥ १ ॥” तसो व-
राहमिहिरस्सं जित्तुसहोयरं सिरिमरवाहुगणहरे परमा अवीरं
जाय । जसो इमंदि मह माणकखणो कया अओ इय ठाउं
न जुउज्जह । अणियं च—“माणु पणट्टु जइ न तणु, तो संस-
डावइज्ज । मा तुज्जुणकरपल्लिहिं, रंसिज्जंतु मज्जि ॥ १ ॥”

तेण पावकस्मोदयण अया गुणपववयाऽऽकूदो वि बोसावडे
पाडिओ अहं कुंतया कम्मायं, जं निव्वकसाओदयण उत्त-
मगुणठाणुहिंतो मिच्छन्तगुणठाणो पडिओ, दुवालसवरिसे प-
रिपालियचरिणो चउणु जिणमुहं पुणुरिण सभावसिद्धं माहण-
कमुयगओ वराहमिहिरो । अणियं च—“प्रकया शीतलं नी-
र-मुण्यं तद्वह्नियोगतः । पुनः किं न भवेच्छीतं, स्वमायो
दुस्त्यजो यतः ॥ १ ॥” तसो चंदसुरप्राप्तपमुहाऽगमगंधेहिंतो
किं वि किं वि रहस्से गहिकुण स्वनामेण ‘वराहोसंहियं’ चिं
नामयं ओहससयं सवायलकलपनायं करे । तं च सिद्धं-

तासो उज्जियं ति पाणु सव्वं होइ, अओ लोपसु पल्लि-
तं जातं । अहं च गंगोवंगहिंतो दुव्यासुगोभाओ मंतंन-
इं सुणियं पडंजिकुण य जणमणुहं रंजह, मिच्छमिहिय
पुरओ निचवरियमेवं पक्कवे अहं दुवालसवरिसे विणुय-
रमंडले डिओ, मववया वि माणुणा सगलमहंमडमुदय-
समणुचककादवारिडिओये विवागासं पेलिय महं दं-
सियं, पेलिओ व अहं महियले, तसो मे इमं ओहससयं क-
यं जइ असव्वं ता किं परिमियं भासिउज्जह, मिच्छन्तं वि-
यमइयो विज्जाइया वज्जातसरिस्सं ति वडवयं तहैव पडि-
वज्जंति । अहो अभावाविल्लिसिया पसि, जसो—“वच्छल्ले य सि-
त्ताय, खंडं वंछिणु मोगममिं ति । पुणेहिं अमिरेहिं, बाला ल-
हु लोलावज्जंति ॥ १ ॥” तयणु भूद्वयस्सेव तस्स वक्कसमेवं-
कुणंता बिट्ठंति—जमेस वराहमिहिरो मोहणमहमणोऽहं
हुक्काहिं विज्जाहिं विपत्तो गहयेहिं सइ दुवालसवसाहं
ममिकुण ओहससयं च काऊण महियसुमोहं चउहसवि-
ज्जाठाणुपारमो जाओ, अज्ज वि इय तपसिओ लोपं विणुकर,
पडट्टाणुपुराहिराओ वि विवकल्लु ति तं पूवइ, जसो लोओ
पूरयपुणो न परमायधिक, स कावसंइसो मो पूरयपुणो
ति संगहिकुण रत्ता स पुरोहिओ विहिओ, न य वि-
यारसारा हवंति रायायो, तं च रायपसायपसं मुणिकुण
जणो विस्सेण समणेइ । अह सिरिमरवाहुगुह सयल्लम-
वहियाणं वयणामयण सिवंतो पडट्टाणुपुरवाहिकुज्जाणे
समोसरिओ । तथोऽऽयसं सूरिसरमायिकुण राया पोरप-
रिओ वंदिउं गम्भो, रायाणुवत्तीय वराहमिहिरो वि । तमिम
समय रायाहिसमकसं पणण पुरिसण वराहमिहिरो व-
डाविओ देव । संपयं वेव तुम्हं धरं पुंसं उत्तयो, तं सु-
णिय राओ वडाविओ वडाविओ नरस्स पारंभीसियं
दाणं दाऊण पुगेहंयं वाहंइ—साहसु तुमं, एस तुम्हं
पुसो केरिसंविजो कियराणाऊ अहं च पणायजो
होही, न व ति । संपइ सव्वमुपुसो समससुमिओ सि-
रिमरवाहुसूर्यो तहा ओहसकनिरिक्कणुवियकणो तुमं
च । अओ दुवे वि णाणिचूडामाणोयो विचारिकुण आहसह ।
तसो वराहमिहिरो सहवचयलमाणुज्जाणुणं नियमाणु-
करिस्सं च जाणायंतो वागरेइ-महागय । मय पयस्स अम्म-
कालल्लमहंइयं विचारिय एस सिं वारससयपमाणाऊ कु-
ह पुत्तुताणं च पूओ अट्टारसज्जिज्जाठाणुपारमो भवि-
स्सह, पयमि समयं जिणमयय मिमिलकहणं निसिद्धं पि
मुणतो मरिदाहंसायसो जिणमयपमायणस्यं कडुंसावया-
णं व रोगच्छेयकप कायंरं सडमुवज्जाय ति विधागिकुण
गीययसिरोमणी सिरिमरवाहुमहासुणी तस्स वराहमिहिरो राव-
सदिणंते विज्जालियाओ मरणामारसह । तं वयसमायिकुण
कावणु पल्लिओ वराहमिहिरं नरवधं पर जेपह-वेव । जइ पयं
पयाणं वयणमभ्जा होइ ता तुम्हे, मियाणं कांवि पयंओ दंओ
कायवो । एवं वाहिकुण गोसाकुलसुणी वराहमिहिरो राव-
सदिओ नियधरं गम्भो । तेण अस्सि गंतुं स बालो मंदिइऽम-
तरे शुक्रट्टाये ठाविओ चउंइसि च धरवाहि उम्ह-
सुइडा ससथा निवेलिया, धारे पुण मायणासामागोस-
हिया अम्मितरे वेव निविडनिविडं कयाइसुंयं संध-
डिकुण जागरमाणी बालं रक्कह, तस्सारिदुवयससं दुवा-

रदंसे सयं बराहमिहिरौ क्वचिसिय विद्यालसंभारं रक्खेह,
संपसे ससमे विषे तदेव तेसि रक्खंताणं उक्किरिय विद्याला
महायूला बुभारमला सहासा बालगोबरे पडिया । तत्पाय-
य वदारीयो भओ । धार्य हाह सि वोओ कओ जं जं
यस मव रक्खंतीय वेव उक्कंगनिहियो वि अगमलेण बा-
सगो मिहओ । तं वज्जनिवाससिरिं वयसं सुमिष पुरोहि-
ओ मुक्कालिमोक्खिक्खओ यस सि धरणीतेत पडिओ, सिस्सि
रोवयारोहिं पुणरवि पक्खेयसो उग्गाडिऊण कवाडसंपुडं
तं सुयं मयं वासिऊण हिययं ताडयंतो रोहं पयसो—“ हा-
हा दुर्तरे दिम्बे, रोचिऊण सुवदुमं । समुम्मूलेसि कि पा-
प ! मत्तंति एव मे सुयं ” १ ॥ “ ययाओ विरहाओ अहि-
ययं ईमं ससुण एव मे हिययं नाथाऽसत्तत्तयं । एवं सोयं
करंतेऊ जणो वि रोवायिओ । राया वि विज्जयवदारी
आगंतुण तं पुराणावसथियसेसराणिक्खावयथोहिं पडिओ-
हेह, इय साहेह अ-ओ बराहमिहिर ! सिरिमहाबुलामि-
निवेरयं नाथमवित्तं आयं, परं विद्यालाओ जं तस्स म-
रणमुपगृहं तं अलसकं दीसह, अओ तस्मरगहेडं धारं
पुच्छह, धार्य वि सा अगला आयिऊण रओ हंसिया,
तीए अगमविमोगे उक्किरियं विरालियं दट्ठूण संजायवि-
म्हओ राया स्वरारायगुणकित्तणमुहरिमुहो यजरह—
अहो ! पिच्छह जाया सेयंवरणं नाथल्लिखल्लुओ, तं सत्तं
खय सत्तम्भपुत्तया, जं एवमविसंसायवयणा, एवं वमज्जिओ
य उट्ठिऊण सिस्सिमहाबुलमुदं पणमिय पुच्छह-मयं । कण
हेडण पुरोहिणवयणमसत्तं जायं तओ । शुक भणह-महारा-
य ! एस गुरुपडिओओ बयाहं पडिवाडिं वि कण्ठमं तुह
पुरोहिओ, तण हेडणा एयस्स वयणं न सत्तं होह, जं ए-
व्वन्नुमा पणीयं वयणं तं जुयंति न जहंहा होह । तओ
राया नायगरमयो अपेह—हा मिच्छत्तअपूरपाणमोहियम-
इना सयलमेव माहियलं कणयमयं मज्जमणेषु मय निरयणं
मणुअज्जम निग्गमियं, ता अयमं ! एरिसियं मह सिक्खं हेह,
अण कयंथो होमि । तओ शुक दुग्गहमणपडिबक्खं ध-
म्मसिक्खं सहासमक्खं रओ वियरह, सो वि तं से सुखा
सिरसा पडिच्छह । जणभिरयं मयकलेवरं व पुरोहिणमतं
वदय राया जिणधम्मं पडिबज्जह न्णभिरं व णं ज्ञाओ
तमुवपडिह, सो वि नियतणयमरणेण नाथासत्तवत्तणेणं लो-
यापवाणेषु संजायसिरानिषेओ सवहा विगयसम्मत्तो
संगहियमिच्छत्तो एरिक्खायपपवज्जं पडिबज्जिय मुणिएण
पओसमावहतं अण्णाणकटुतवाह सुसरमाययिय अणुद्विपाव-
सत्तो मरिऊण अप्पडिओ भंतरो जाओ । अह सो बाणमंतरो
विअगमालेणं नियपुव्वमवमोहला मिच्छत्तोववसेण जि-
णसालेण एरमेरं वहतं वितेह-कया थं अहं पुव्वमय-
खरसायं पवणमंणु एव उक्कंधिय सुहिओ हविसं ? । तओ
देवकिक्कमकाऊण जिह वधिरसाणं साहूण सावयार्हणमुच-
सयं काउकामो तच्छिदाणि गवसेह । तओ सया अप्पमसाणं
सावज्जलोगविरयाणं साहूणीं अणु एव न कि पिच्छह ।
दुसणं, तेसि व केसमिय सि मोहिडमसमयो हत्येण हयं
मलंतो वंतेहिं उट्ठे कजंतो मुट्टिए हियं नाहितो मीसाय सीलं
काजंतो विहरयो होय्या । ततो तपुण्णं कुंथियऊण किरियाकला
वसिहत्ताणं समथोवासायार्हं सिहं ल्हिऊण स पुट्ठो बाणमं-

तरो विविहे उवसेणो कुणह । तओ सावया सुयसायरबुविहि-
यायरा बुज्जिवियारेण संतरकयमुचसयं जाणिय परपरं भं-
तयेति-अहा सिंहं विष्णा करी न वियाग्गिअह,अहा माणं विष्णा
तिमिरपडलं न कडिअह, अहा पवहं विष्णा सायरो
न लोचिअह, अहा ओसहं विष्णा वाही न छिदिउअह तहा
मुकहिं विष्णा एस उवहो न विह्विअह । तओ एयस्स
अयस्स संवुग्गा तेसि सिरिमहाबुलसूणीं पासे पेसिया
विअसिया । तेहि वि नाणेण बराहमिहिरवंतरस्स बुट्ठविट्ठियं
नाऊण सिरिवाससामिओ उवसग्गहारवयणं संघकए प-
डियं । सग्गेहिं वि तं पडिअं । तओ तप्पमावेण वायविअियव-
हलु एव विदुओ उवहो, कप्पवाहि एव मय्वाहिययज्जयाणी
जाया सत्तो, अओ अज वि तं यवणं सप्पमावं पडिअमावं
सव्वसमीहिययं संपादेह । अह जुगप्पहाऽग्गमो सिरिम-
हाबुलसामी—आयारं १ युवगहं २ अयस्सय ३ हसवे-
यालियधउत्तरउक्कयण्णदिखाकए ७ ववहार म सुयियपअणि-
उयं ६ रिसिमासियाणं १० दस निज्जुसामी काऊण जि-
एसाणं पमावेऊण पंचमयुकेवालियपमणुहिऊण व
समए अणसणुविहाणेषु तिक्काऽऽवासं पत्तो सि ” ॥ ग० २
अधि० । कएप० ।

“ सज्जंमवस्स सीलो, जसमहो तओ आसि गुणरासी ।

सुंदरकुलपुत्ततो, संभूतो नाम तस्मावि । ५ ॥

सत्तमओ धिरपाह, जाणुयसीससुपडिच्छयसुवा (पा)ह ।

नामिण भववाह, विहियो सो धम्ममहो सि ॥ ६ ॥

सो पुण वउदसपुव्वी, वारस वासाहं जोगपडिबओ ।

सुत्तयेण निबंधं आयं अज्जयणपवसेस । ७ ॥

पलिया व अणावुट्ठी, तया बाली व मज्जेदेवस्स ।

दुस्सिमक्खं विण्णुट्ठा, अयं विसयं मत्ता साहू ॥ ८ ॥

कहि वि विराहणाओ—एहिं अहीनपदि कम्मालं ।

समणेहिं संकिह्णं, पच्चक्कसायार्हं भत्ताहं । ९ ॥

वेयहं कंदरास य, नदीसु सेटीसमुदुक्केसु ।

इहलोगअपडिबजा, य तय जणयार्हं वट्ठति ॥ १० ॥

ते आगया सुकाले, सग्गमणसेसया ततो साहू ।

बहुयाणं वासाणं, समया विसयं अणुप्पत्ता ॥ ११ ॥

ते वार्हं एक्कमिअं, पवसेता विरस दट्ठूण ।

परलोगमणपवज्जा-गयं व मयंति अप्पाणं ॥ १२ ॥

ते विति एक्कमिअं, सग्गमाओ कस्स किस्सिओ धरंति ।

हंति दुट्ठकालेण, अमहं नट्ठो हु संभावां । १३ ॥

जं जस चरह कंठं, तं तं परिउडिऊण सव्वेसि ।

तो नेहिं पिडिताहं, तहियं एकारसंगहं ॥ १४ ॥

ते विति सव्वसार-स्स हिडिवायस्स नतिय पडिसारो ।

कह पुव्वगए य विष्णा, पववणसारं चरेहामो ॥ १५ ॥

सग्गमस्स भववाह-स्स नदीरे वोहलविओ अपरिसेसाहं ।

पुव्वार्हं अयत्त उ, न कहिंवि उ विअिय पडिसारो ॥ १६ ॥

सो वि वउदसपुव्वी, वारस वासाहं जोगपडिबओ ॥ १७ ॥

विज्ज न वि विज्ज बा वा-यणं ति वाहिण्णओ ताव ॥ १८ ॥

संघाडपण गंत-ण आणितो समणसंघवयणेणं ।

सो संघसरपमुदे-हिं गणमसूहेहिं आभओ ॥ १९ ॥

तं अज्जकालियं जिह-वरसेओ तं जायए सग्गे ।

पुव्वसुयं कस्स आरए, पुव्वार्हं वायणं देहि ॥ २१ ॥

सो भणति एव भणिए, असिद्धकिलिद्वयं वयणां ।
न हु ता अहं समथो, इहिं भे वायणं दाउं ॥ २२ ॥
अण्ठे आउस्सा, मउक्किं वायणार्थं कायव्यं ? ।
एवं च भणियमिना, रोसस्स वसं गया साहु ॥ २३ ॥
अहं विष्णुंति साहु, इनेवं पत्तिपुच्छेण अण्ठे ।
एव भणोतस्स तुहं, को दाहो हां तं गुणसु ? ॥ २४ ॥
सो भणति एव भणिए, अविस्सं वावरेणनियमण ।
अउज्जेशो सुयति-गुहयं नि अहं सव्वसाहु अ ॥ २५ ॥
तं एव जाणामां, नेव सि तं पाडिपुच्छं दाउं ।
तं ठाणं संपनं, कहं तं पावेह दाहामो (?) ॥ २६ ॥
बारसविहसंभोगे, विष्णुए ते य समणसंघे वि ।
जसे जाइउज्जेतो, न वि इच्छसि वायणं दाउं ॥ २७ ॥
सो भणिए पुव्वमाणए, जसमारो अयंसंभोततो वीरो ।
एकेण कारुणं, इच्छं भे वायणं दाउं ॥ २८ ॥
अण्ठे आउतो, परमं सुदु दाणं उज्जुत्तो ।
नेवाहं वाहरियवो, अहं पि न वि वाहरिस्सामि ॥ २९ ॥
पारियकाउस्सामो, भलादितो वा अहं व सज्जाम ।
मिती व अनितो वा, एवं भे वायणं दाहं ॥ ३० ॥
पादंति समणसंघा, अहं अणुयत्तिमो तुहं छुं ।
वेहिय धम्मो वाहं, तुहं छुं देण दिच्छामो ॥ ३१ ॥
जे आसो मेहावी, उज्जुत्ता वाहणधारणममथा ।
ताणं पच्चसयाहं, लिक्कलग्गल्लुगमहियारं ॥ ३२ ॥
वेयावच्चगरा स, एक्कं स चउच्चिदा दा नो ।
भिकखमि अण्ठिउत्ता, दिया य रति च सिक्खंति ॥ ३३ ॥
ते एगसए साहु, वायणपरिपुच्छुणं परिंता ।
आहारं अलहंता, तथ य जं किंचि अमुत्ता ॥ ३४ ॥
उज्जुत्ता मेहावी, सिद्धा उ वायणं अलममाण ।
अहं तं योवा योवा, सव्वे समणा वि निस्सरिया ॥ ३५ ॥
निं । (स्थूलमद्रुत्तम् 'स्थूलम्' शब्दे चतुर्भागे २४:५
पृष्ठे गतम्)
“एतेहि नासियव्वं, मए विणा, वि जहं साखणे भणियं ।
जं पुणं भे अवरद्धं, एवं पुणं उहनि सव्वेणं ॥ ३६ ॥
पुच्छमि य मयहरया, अणुगया जं मरहं संपत्तां काले ।
गोरविणं थूलम्हं-मि नासनद्धां पुव्वारं ॥ ३७ ॥
अहं विष्णुंति साहु, सगळ्ळया करियं अज्जलिं संसे ।
अहस्स तापसा इह, इमस्स एकावगाहस्स ॥ ३८ ॥
रामेण व दोसेण व, जं व पमाणं किंचि अवरद्धं ।
तं भे ! सं (तसि) उत्तरगुणं, अज्जुत्तां स्यावणि ॥ ३९ ॥
अहं सुरकारकरउवमा-णवाहुणा मद्वाहुणा भणियं ।
मा गळ्ळहं निव्वेयं, कारुणसंयं निस्सामिहं ॥ ४० ॥
रायकुलसरिभूते, सगडालकुलमि एव संभूते ।
मंढमाअं वव पुणो, विसाराअं सव्वनयेतु ॥ ४१ ॥
कोसामामगगणिया, समिज्जकोला य विउलकोला य ।
जायं घरं उ विहारी, रनिस्संभमि वेसमि ॥ ४२ ॥
वारस वासा वासउं, कोलायं वरमि सिग्गिरसममि ।
सोऊणं य पियमरणं, रणो वयणेण निगच्छा ॥ ४३ ॥
तेगिच्छससियवयणं, कोले आउच्छुए सयं पणियं ।
निपणं लु एहं सामियं, अहं व बुद्धापरामिहं ॥ ४४ ॥
अवगागाहंविमुक्को, जिअइ चंदो वव सोमगंमरी ।

परिमलसिं वहतो, ओएहानिबहं समी वव ॥ ७३ ॥
अथकाउ निगमो सो, सा रणे परिपणेण कट्ठितो ।
मलव्ववारणगमो, इह पत्तां राउलं दाहं ॥ ७४ ॥
अतेउरं अ गहतो, विणीयावयणो परिस्ससारो ।
काऊणं सो भरो, रणो पुरो डिओ आसि ॥ ७५ ॥
अहं भणइ नेदराया, मतिपयं गिहधूलम्हं । महं ।
पाडिउज्जुत्तं वज्जो, निज्जं नगरागस्सयां ॥ ७६ ॥
रायकुलसरिभूते, सगडालकुलमि तं सि संभूतो ।
सायंमु य निम्माओ, गिपहसु पिउसंति यं ॥ ७७ ॥
अहं भणइ धूलम्हं, गणियापरिमलसमपियसरीरो ।
सोमोक्कयसामो, पुणो वि से विणुवस्सामि ॥ ७८ ॥
अहं भणति नेदराया, केहं समं दाहं तुम सामयं ।
को अणं वरतरओ, निम्मातो, सव्वसंथेसु ? ॥ ७९ ॥
कवलरयणं ततो, अण्णं सुदु संवारात्तां ।
अंयुनि निगुणं, असांमवार्थं अहं पविट्ठो । ८० ॥
जित्तियमिंतिं दिशं, नित्तियमिंतिं इमे तु भुत्तां ।
इतो नवरो पडामो, अलो व मीणाउलवरमं ॥ ८१ ॥
आणो रउजं भोगा, रणो पासमि आसणं पडमं ।
सुव्वरं इमे न खमे, खमे तु अण्णवस्समं काउं ॥ ८२ ॥
कोले परिनिंतेना, रायकुलां य जं गणिकंसे ।
निरयेसु य जं केसं, तां सुव्वति अण्णो केसं ॥ ८३ ॥
तं जियं परिहयवार्थं, जिणुं कुणइ अग्गओआर ।
कवलरयणो मुट्ठि-कारं उलोडुयं पुरां ॥ ८४ ॥
एयं मे सामयं, भणइ अयरोहं मयथो मुट्ठिं ।
तो णं केसविहणं, केमिहं विणा पत्तापनि ॥ ८५ ॥
अहं भणइ नेदराया, वज्जं गणियापरं जहं कट्ठिव ।
तो तं अस्सयावो, तीसें पुरां वि वारमि ॥ ८६ ॥
सो कुलवरमं भिज्जि, गणियावरमंति यं सामिज्जि ।
पाएण पुणो वेउं, गानिणमरा अणवयच्छा ॥ ८७ ॥
जं एवं पुव्वविउ, एवं मउक्कायभाणउज्जुत्तो ।
मारवकरणं हिओ, सोलमउक्कवणधारणया ॥ ८८ ॥
जहं जहं एहं कालं, तहं तहं अण्णवगाहंस्संखा ।
अणुमारा पण्णोए, निस्सयउ वट्ठेहिंति ॥ ८९ ॥
उपायाणीहं अवरं, केहं विउज्जाए इतरणं ।
अउरविहविउज्जाहिं, इहाहिं काहिं उज्जुत्तां ॥ ९० ॥
मेनेहि य खुण्हि य, कुच्छुपविउज्जाहिं तणं निमित्तं ।
काऊण उवज्जमायं, भमिहो सोउणंनस्सारं ॥ ९१ ॥
अहं भणइ धूलम्हं, अणु कवं न किंचि काहामो ।
इच्छामि जाणुं जं, अहयं वत्तारि पुव्वारं ॥ ९२ ॥
....., सुयत्तां च कुणहहिंति ।
दस पुणं ते अणुमाणे, जाणं पण्णुदं वत्तारि ॥ ९३ ॥
एनयं कारणेण उ, पुरिसज्जुगे अणुपमि वारस्स ।
सयराहेण पण्णुदं जाणं वत्तारि पुव्वारं ॥ ९४ ॥
अणुपण्णुयो य तवो, तवाराणो य दावि विच्छिदा ।
अउदसपुव्वपरमो, धारंति ससा उ जा जित्तां ॥ ९५ ॥
तं एवमगवंचो, य नेदवंसो मयवंचो य ।
सयराहेण पण्णुदं, समयं मउक्कायवंचणं ॥ ९६ ॥
पडमो दसपुव्वं, सगडालकुलस्स जसकरं धारो ।
नामं थूलम्हं, अविहिं साधम्ममहो ति ॥ ९७ ॥

नामैष सन्ध्यामसौ, समये समनमुत्तमो भित्तु ।
 होही अयच्छिमेव किर, दसपुष्पोधारो वीरो ॥ ६८ ॥
 एषस्त पुष्पसुपसा-धरस्त उदधिं स्व अपारमेयस्त ।
 सुगन्धु अह अस्थकाले, परिहाणी हीसए एत्थ ॥ ६९ ॥
 पुष्पवृक्षज्जपरिण, विज्जाए सन्ध्यामसौ धरमि ।
 धम्मार्थायानिच्छो, होही लोपो सुयनिसिद्धो ॥ ७० ॥ ”
 ति० । कस्य० ।

भद्राहुगंडिया-भद्राहुगण्डिका-ओ० । गण्डिकाणुयोग-
 भेदे, स० १२ अक्ष० ।

भद्रमय-भद्रमनस्-ति० । भद्रं मनो यस्य सः । अथवा-भद्र-
 मय मनो यस्य स तथा । धीरे, हस्तिभेदे, पुरुषभेदे च ।
 पु० । स्या० ४ डा० २ उ० ।

भद्रमूर्ति-भद्रमूर्ति-ति० । श्रियदर्शने, “ भद्रमूर्तेरमुष्य च । ”
 डा० १२ डा० ।

भद्रमृतय-भद्रमृतक-पु० । नागरमृतक, वाक्० । साधार-
 णशरीरवाद्भवन्नवति कायिकभेदे, जी० १ प्राति० ।

भद्रमूर्ति-भद्रमूर्ति-ति० । भद्राणि पुण्यानि सम्प्रस्थाः । मनुष्य-
 मय वः, जी० । वाक्० । उच्चयिनीनरस्थाया वास-
 यदस्ताया धाड्याद्, आ० क० ४ अ० । आ० ।

भद्रसालवण-भद्रसालवन-न० । उम्हूडीपरधस्य मेघप, तस्य
 भूमी स्थिते स्वनामकथात वने, जं० १ वक्त्र० । जी० । ज्या० ।
 दो भद्रसालवण । स्या० २ डा० ३ उ० ।

मेरुमधिकृत्य—

भूमौ भद्रसालवणं । दो भद्रसालवण । इति च ।
 स्या० २ डा० ३ उ० ।

भद्रसालवनं स्थाननः पृच्छति—

कहिं थं भेव ! मंदरे पवण भद्रसालवणं थामं वणे पस
 ते ! गोअभा ! धरणिअले एत्थ थं मंदरे पवण भद्रसालवणे
 पसत्तं । पाईणपडीणायए उदीणदाहिणविस्थिथे सोपण-
 सविउज्जपहमं पमायणमालवंतेहि वक्खारपवणएहिं सीआ-
 सीआआहि अ महाणईहिं अट्ठमागपविभते मंदरस्स
 पवणयस्स पुरच्छिमपवच्छिमेषं वावीसं जोअसमहस्साई
 आयामंण उत्तरदाहिणेषं अट्ठमाइआई जोअसमवाई वि-
 वल्लंभेणं, तीसे थं एवाए पउमवरवेइआए एगेण य
 वणसडेणं सक्खमो समंता संपरिकित्तेण, दुएह वि वल्लमो
 भाणिअव्वो कियेह किएहाभासें जाव देवा आसयंति ।

मौलम ! धरणीतलेऽत्र मेरोभद्रसालवनं प्रकृतं, प्राचीनि-
 त्यादि प्रायस्त् । स्वीमसविष्णुप्रभमधममालवणं दक्षिणतः ३,
 कनुपों गणधममालवणमध्ये उत्तरतः ४ तथा शीतोवा-
 या उत्तरतो मच्छनया दक्षिणतएव पूर्वे पश्चिमविभागेन
 द्विषाकृतं, ततो लब्धः पञ्चमो भागः ५, तथा पश्चिमतो
 ३४४

गच्छन्त्या पश्चिमतएव दक्षिणोत्तरविभागेन द्विषाकृतं, ततो
 लब्धः षष्ठो भागः ६, तथा शीतया महानद्या दक्षिणाभि-
 मुखं गच्छन्त्या उत्तरतएव पूर्वेपश्चिमभागेन द्विषाकृतं, ततो
 लब्धः सप्तमो भागः ७, तथा पूर्वतो गच्छन्त्या पूर्वतएव दक्षि-
 णोत्तरविभागेन द्विषाकृतं, ततो लब्धोऽष्टमो भागः ८ । इयापना
 मन्दरस्य पूर्वपश्चिमनद्यो द्विविंशति द्विविंशतियोजनसह-
 स्राण्यायामेन । कथमिति चेत्तुयते-कुडकीया विपञ्जाराद्योज-
 नसहस्राणि ५३०००, एकैकस्य च वक्खारगिरिमुखे पृथुवं
 पञ्च योजनशतानि, ततो द्वयोः शैलयोर्मूलपृथुवपरिमाणं
 योजनसहस्रं, तस्मिन् पूर्वराशी प्रक्षिप्तं जानाति चतुःपञ्चा-
 शयीजनसहस्राणि ४४०००, तस्मान्मेरुदयासे शोधितं
 शेषं चतुष्षत्वारिंशद्योजनसहस्राणि ४४०००, तथा मध्य-
 द्विविंशतियोजनसहस्राणि २२०००, पूर्वतः पश्चिमतश्च भव-
 न्ति । अथ चेत्तुपृथुवपथमन्तरशीतावनमुषं २६२२ योजनानि,
 अन्तरनदीषदकम् ७५० योजनानि, वक्खारारुक्कम् ४०००
 योजनानि, शीतोदायनमुक्कम् १६२२ योजनानि । एतेषां वि-
 स्तराः सर्वप्रमीलने पदवत्परिणयोजनसहस्राणि । एतच्च
 लक्षणमणुमेवविद्वद्भोवायाः शोधयते, शेषं चतुःपञ्चा-
 शयीजनसहस्राणि । एतावद्वद्रसालवनलेखं तच्च मेरु-
 सहितमिति धरणीतलसकदृशयोजनसहस्रांशुधने, शेषं च-
 तुष्षत्वारिंशद्योजनसहस्राणि, तस्याङ्के एकैकपार्श्वे द्विविं-
 शतियोजनसहस्राणि, उत्तरतो दक्षिणतश्चैतुनीयानि योजन-
 शतानि, विष्कम्भेन दक्षिण उत्तरतश्च तद्गुणसालवनमर्ज-
 तुनीययोजनशतानि, यावेदेवकुसुपु प्रविष्टमिदं यः । अत एव
 देवकुलककरकुलकयासाङ्के विद्वद्भ्यासे क भद्रसालवणाव-
 काश इति प्रश्नो दूरापास्त इति ।

अथात्र सिद्धाऽऽयतनाऽऽविचक्रयन्नामामाह—

मंदरस्स थं पवणयस्स पुरच्छिमेषं भद्रसालवणं व(प)थासं
 जोअभाई ओगाहिता, एत्थ थं मई एगे सिद्धाययणे पस-
 ते, पसासे जोअभाई आयामंण पणवीसं जोअभाई वि-
 वल्लंभेणं छत्तीसं जोअभाई उट्ठु उच्चतेणं अणुगल्लंभसयस-
 सिचिट्ठे वल्लमो । तस्स थं सिद्धाययणस्स तिदिहिं तओ
 दारा पसत्ता । ते थं दारा अट्ठ जोअभाई उट्ठु उच्चतेणं, च-
 त्तारि जोअभाई विकल्लंभेणं तावइयं च पवमंणं, से-
 आवरकणगपूणिमागा० जाव वणमालाओ भूविभागो अ
 भाणिअव्वो, तस्स थं बहुपउम्हदेसभाए एत्थ थं मई एगा
 पणिपेडिआ पसत्ता, अट्ठ जोअभाई आयाविकल्लंभेणं, च-
 त्तारि जोअभाई बाहल्लेणं, सव्वरयणाभयो अच्छा, तीसे
 थं पणिपेडिआए उवरि देवच्छंदए अट्ठ जोअभाई आयाम-
 विकल्लंभेणं साइरगाई, अट्ठ जोअभाई उट्ठु उच्चतेणं जा-
 व मिणुपिडिमापसत्ता । देवच्छंदरास्स जाव धूवकुडच्छु-
 आणं मंदरस्स पवणयस्स दाहिणेषं भद्रसालवणं पसासं,
 एवं चउदिहिं पि मंदरस्स भद्रसालवणे चत्तारि सिद्धाय-
 णा भाणिअव्वो, मंदरस्स थं पवणयस्स उत्तरपुरच्छिमे थं
 भद्रसालवणं पसासं जोअभाई ओगाहिता एत्थ थं चत्ता-

रि शंदापुक्खरिणीओ पणत्ताओ । तं जहा-पउमा १ पउ-
मप्यभा २ कुमुदा ३ कुमुदप्यभा ४ । ताओ थं पुक्ख-
रिणीओ पणत्तासं जोअसाई आयापेणं पणवीसं जोअ-
साई विक्खंभेणं दस जोअसाई उव्वेहेणं वयुओ । वंअभा-
वणसंहाणं भाणियअव्वो, चउरिंसि तोरणा ० जाव ताभि
थं पुक्खरिणीथं बहुमज्जकदेसमाए एत्थ थं महं एगे
ईसाणस्स देविंदस्स देवरणा पासायवडिंसए पणत्त, पं-
च जोअणमसाई उहुं ववत्तेणं, अट्ठाई जोअणमसाई वि-
क्खंभेणं, अगयमूलिअ एवं सपरिवारो पायायवडिंस-
ओ भाणियअव्वो । पंदरस्स थं एवं दाहियपुरव्झिमंणं पु-
क्खरिणीओ-उपपलुगुमा ? खलिया २ उपपला ३ उ-
पपलुजला ४ । तं चेव पमाथं मज्जे पासायवडिंसओ, स-
क्कस्स मपरिवारो तेण चेव पमाथंणं दाहियपव्विज्झिमंणं
वि पुक्खरिणीओ भिमा ? भियनिमा २ अंजला ३ अंजण-
पपा ४ पायवडिंसओ सक्कस्स सीहासयं सपरिवारं उत्त-
रपव्विज्झिमंणं पुक्खरिणीओ-सिरिकंता १ सिरिचं-
दा २ सिरिमहिआ ३ चेव सिरिलया ४, पासायवडिंसअं
ईमाणस्स सीहासयं सपरिवारं ति ॥

भट्टोः पूर्वतः पञ्चाशद्योजनाभि भद्रशालवनमवगाहान्तिक-
व्याघ्रान्तरे महर्षेः सिद्धायननं प्रवृत्तं पञ्चाशद्योजनाभ्यामन-
न पञ्चविंशतियोजनाभि विष्कम्भेन, पट्टविंशद्योजनाभि ऊ-
र्ध्वोत्पद्येन, अनेकस्तम्भगतमश्विष्येष्टित्यादिकः स्वर्तोऽप्ये-
नअ वर्णकः प्रागुक्तो ब्राह्मः । अथात्र द्वारऽऽविर्णवत्सूत्रा
एवाह- (तस्मै यं इत्यादि) प्राग्वत् (नस्स सि । तीसे
थं इत्यादि) स्वर्गद्वयम् । अथोक्तरीतिमवशिष्टसिद्धा-
यननेषु दृश्यति- (मंदरस्स इत्यादि) मंदरस्य पर्वतस्य
दक्षिणतो भद्रशालवनं पञ्चाशद्योजनाभ्यवगाहोत्पाद्यालापको
ब्राह्मः । एवं चतुर्विधवर्ण मन्दरस्य भद्रशालवनं अवारि सि-
द्धाऽऽयतनानि अभितथ्यानि, यच्च त्रिपत्तिदेश्येषु व-
त्वार्यसिद्धिद्वानि तत्र जम्बूद्वीपद्वारवर्णकं च "चत्वारि दारा मा-
णियअवा" इत्येतस्वव्याख्यानमनुसराम्य । अथैतद्वत्पुष्क-
रिणो वक्रस्थाः-मंदरस्य इत्यादि सुगमम् । अथासं प्रमाण-
ऽऽद्याह- (ताओ कम्मियादि) मेरोरीशान्यादिंश्चि भद्रशालवनं
पञ्चाशद्योजनाभ्यवगाहान्तरे चतस्रो नन्दा-नन्दाभिधाना-
शाल्वाः पुष्करिण्यः प्रवृत्ताः । आसां च प्राक्षिण्येन ना-
मानि यथा पक्षपमा कुमुदा कुमुदप्यभा, वैष समुच्चय, तात्र
पुष्करिण्यः पञ्चाशद्योजनाभ्यामन पञ्चविंशतियोजनाभि च
विष्कम्भेन, दशद्योजनापुद्गेधेनोत्पद्येन वर्णको वेदिकायनस्य
वडासं भणितव्यः प्राग्वत् । यावच्चतुर्विंशि तोरणानि । अथे-
तासां मध्ये यदस्ति तदाह- (तासि कम्मियादि) तासां
पुष्करिणीनां बहुमध्यदेशेभ्यो अत्रान्तरे महान्ते ईशानस्य
देवैरुद्रस्य देवराजः प्रसादावतंसकः प्रवृत्तः । कोऽप्ये तं प्रा-
सादं चतस्रः पुष्करिण्यः परिक्षिप्य स्थिता इति पञ्चद्योज-
नान्तपञ्चोत्पद्येन अर्द्धेष्टीयानि योजनशतानि विष्क-
म्भेन समचतुरश्रत्वाद्यायामनपि (अभ्युगमयसिद्धा इत्या-

दि) प्रासादवर्णनं प्राग्वत् । एवमुक्तामलायानुसारेण सपरि-
वार ईशानेन्द्रोपवस्यनीयसिद्धात्मनाऽऽदिपरिवारपुष्करिणा-
दावतंसको भणितव्यः । अथ प्राक्षिण्येन शेषावदिगमनपुष्क-
रिण्यदिप्रकृषणायऽऽह- (मंदरस्स इत्यादि) ब्राह्म, नभरं द-
क्षिणपुष्पांशमांति आनेय्यां दिशिःप्यर्थः । ताओपलुगुमा-
द्वयः पूर्वकमेण नदेव प्रमाणं ईशानेन्द्रोपवस्यनीयसिद्धात्मने-
त्यर्थः । दक्षिणपश्चिमामपि नैर्द्ध्वरं विदिशि पुष्करिण्याः
शृङ्गाऽऽद्याः प्राक्षिण्येन प्रासादावतंसकः शकस्य सिहा-
सनं सपरिवारम् उत्तरपश्चिमायां वायव्यां विदिशि पुष्करि-
ण्यः श्रीकान्ताऽऽद्याः प्रासादावतंसकः ईशानस्य सिहास-
नं सपरिवारम् । अत्र उत्तरदिक्पञ्चदशेन देशानवावय्यप्रा-
सादौ ईशानेन्द्रसम्को दक्षिणदिक्पञ्चदशेन आनेयनैर्द्ध्वर्य-
प्रासादौ शकन्दरस्यविति । जं ४ वत्तं ।

भट्टसिगी-देशी-धोवण्ड, दे०ना० ६ वर्ग १०२ गाथा ।
भट्टमेख-भट्टमेन-पुं० । वाणसीवास्तव्ये स्वनामक्यानि
जीर्णोष्ठान, आ० ४ अ० । आ० १ । धरुणस्य नागरा-
जन्दस्य स्वनामक्यानि संप्रामांनकाधिपतौ, स्था० ४
डा० १ उ० ।

भट्टा-भट्टा-खी० । कल्याणकारिण्याम्, आ० । पत्तस्य
द्वितीयासप्तमीद्वारशान्तिपिपु, चं० १० पाहु० १४ पा-
हु० पाहु० २०० । जं० । सु० प्र० । ज्यो० । प्रथमवल्लद्वयस्य
मानरि पौनपूरुस्थस्य प्रजापतेर्मार्थ्यायाम्, आ० १
अ० । स० । "दव्यास्तस्य च भट्टायाः बलदेवः सुतेऽज-
वत् । चतुर्भिः सुचितः स्वप्ने-रचनेऽऽलस्योत्पवाः १॥" आ०
क० १ अ० । आ० म० । " पुनो पयार्वातस्व, भट्टा अयनो
विच्छिन्नं यथा । " ति० । आ० १० । तृतीयचक्रवर्तिनो-
मानरि, स० । आ० । द्वितीयचक्रवर्तिनो भार्यायाम्,
स० । चक्रानगरीस्थस्य जनशृङ्गुतेर्मार्थ्यायाम् । सप्तमस्य
बलदेवस्य नन्दनस्य जनन्याम्, आ० म० १ अ० । आ०
वृ० । कौशलिकस्य नृपतेर्दुहितरि, " रवो वि ताहं को-
सलियस्स धूया, भट्टसि नामेण अण्णिदियं । " उज०
पाहं १२ अ० । चक्रानगरीस्थस्य माकन्दिताभैवाहस्य
भार्यायाम्, जा० १ धु० ८ अ० । चक्रानगरीस्थस्य
भार्यायाम्, जा० १ धु० १६ अ० । चक्रानग-
रीस्थस्य सागरदत्तसाधवाहस्य भार्यायाम्, जा० १ धु०
१६ अ० । राजशृङ्गनगरस्थस्य धनसाधैवाहस्य भार्यायाम्,
जा० १ धु० १८ अ० । प्रति० । राजशृङ्गनगरस्थस्य धनसाध-
धैत्रिनां भार्यायाम्, आ० म० १ अ० । क्षितिप्रतिष्ठित क-
स्मिंश्चिन्नगर स्थितस्य धनधैत्रिनां भार्यायाम्, ति० १० उ० ।
वत्सन्तपुरपलनस्थस्य धनसाधैवाहस्य भार्यायाम्, आ० क०
१ अ० । मगधदेशाग्नोत्तरप्रप्रमस्थस्य पुष्यशालकीदुर्गिबकस्य
भार्यायाम्, आ० क० १ अ० । आ० म० । शैलिकनृपतेः स्व-
नामक्यानायां भार्यायाम्, तत्कथा नम्यात् । अन्न० ।
पुणवन्देनदेशस्थस्य शतद्वारपुरस्थस्य सम्भुदित (सुमति)
नृपतेर्मार्थ्यायाम्, ती० २० कलप । म० । शोभाज्जयं
नगर्यो स्थितस्य सुवन्दसाधैवाहस्य भार्यायाम्, विपा० १ धु०
४ अ० । (तत्कथा "सयह" शब्दे) चक्रानगरीस्थस्य कामदेव-
शृङ्गपतेः स्वनामक्यानायां भार्यायाम्, उपा० ६ अ० । आ० म० ।
आ० वृ० । तुर्गमणीपतीरस्थयां कस्याञ्चिस्वनामक्याना-

यां चिन्तयतिभ्याम्, आ० म० १ अ० । काकन्दीनगरीस्थ-
स्य धनसार्यायस्य जनन्याम्, " काकन्दीनगरीय म-
हा नाम सत्यवाही परिवसहः " अणु० । पुरिमतालनगरस्थ-
स्य वसुधेश्वरिणः पत्न्याम्, आ० म० १ अ० । मन्त्रालिपुत्रस्य
गोशालकस्य जनन्याम्, म० १५ श० । आ० म० १ अ० । पश्चिम-
रुक्मसार्यायस्य स्वनामकथायां रिक्तुमार्याम्, आ०
क० १ अ० । ही० । ज० । आ० म० । स्या० । आ० म० ।
नन्दीश्वरदीपस्य कृष्णाऽङ्गनकपयैतयोपरिस्थितायां
पुष्करण्याम्, ही० । ती० । स्वनामकथायां नगर्ण्याम्,
आ० म० १ अ० । भन्ते कल्याणीकरोति वैदिनमिति भद्रा ।
अहिंसाध्याम्, म० १ स० म० हार । अहोरात्रद्वयमात्रे
प्रतिमाये च । स्या० ४ ठा० १ उ० । " पंचपञ्चमायां । "
प्रथमा प्रतिमा द्विदिनाभ्यां भवति । स्या० ५ ठा० १ उ० ।
(व्याख्या " पञ्चमा " शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३३२ पृष्ठे गता)
राजपुद्गलनगरास्तव्यपञ्चमं द्विदिनाभ्याम्, ध० २० ।

अथ वेद्विज्ञानं विवदम्—

" अथियस्य मगहदेवे, वैसियदेसियमहल्लकोद्वे ।
रायगिहं कोलनिहं व, भुयसुमल्लाहवरनयने ॥ १ ॥
तथाऽऽसि रालिकयबहु-माशुरयया मरधयो धयां सिट्टी ।
समुषयस्यबहुभद्रा, भया नामेण ते गिहिली ॥ २ ॥
अणुपालो भयदेवा, धनयो धनरक्किन्नो ति सुपसिद्धा ।
वउरे वउराणुणध्या-युषु व तेसि सुया परा ॥ ३ ॥
कममो तेसि भज्जा, सिरी य लच्छी धया य धया य ।
निक्कमसुंरिमसा-लिणीउ चिट्टेन सुदियाओ ॥ ४ ॥
कदायिषि पणुयवध्यां, सिट्टी चित्त वयं गहिउकामो ।
एए विदिया सुदिया, तणया मे इचिचरं कालं ॥ ५ ॥
जह पुण का वि हु सुएहा, कुडुंभमारं थरिउ धाविणुट्टं ।
तो पच्छा वि अरुसुदी, न मुणंति गये पि कालमिनि ॥ ६ ॥
का पुण इमाण उच्चिया, गिहविताइ ति हुं सपुआ जा ।
स उण मरह नेया, पुणुसारेण जं सुज्झी ॥ ७ ॥
जुज्झा तयो परिकला, इमाण सुहिसयणं पुपचकलं ।
जं संठाविप कुडुंभा, कुडुंविणो हुंति किलिपयं ॥ ८ ॥
इय चित्तिउमुहं-डमडवं साहिउण नियमेह ।
नियमित्तानाहवणं, निमंत्तप भोयगुडुम् ॥ ९ ॥
भुणुत्तरं च सम्मा-विउण तथोल कुसुम मारंदि ।
नस्स समकलं सिट्टी, इकावावेइ बहुआओ ॥ १० ॥
पण पुण सालिकण, अणुपणु पमणेइ रक्किण्य व्व ति ।
जहाय मग्गेसि तया, एए मे आणियगडा य ॥ ११ ॥
एवं ति ताहिं भणिय, विसिउज्जा गउरवेण नियसयया ।
पसा य सयं ठायं, किमित्त तत्ते ति सविपकुका ॥ १२ ॥
मग्गिहिर जया ताओ, जओ तथो गिणियहं समपिहसं ।
इय चित्तिप पडमाप, बहुरे ते उच्चिया म्म ति ॥ १३ ॥
वीयाए तुसमायं, अणुपणं भक्किण्य लहुं वेव ।
तथाए तायसम-पिय ति अहगउरवरपाए ॥ १४ ॥
उउज्जलवसणं धं-भिकुण पक्किविय भूयणकरंटे ।
परदिणितिकालपडियर-खओगओ रक्किण्य ते उ ॥ १५ ॥
अह धजाए नियपिय-मेहमो सडिउण सयणजयो ।
अह धजाओ अह पडवरिण, बुडिमेमे जंति तह कुणह ॥ १६ ॥
सेव वि वरितारसे, पसे ते वाविया पयसेण ।

सुडुमिं कियारे जल-भरियमि परोहमयुवता ॥ १७ ॥
तो सव्व उच्चलिउं, पुणुरवि आरोविवा कमेण तथो ।
आओ पडमे वरिसे, पमत्तओ पयथो तेसि ॥ १८ ॥
वीयमि वच्चुरे आ-हगो उ तहयमि जाविया जाया ।
तुरिए कुंभो पंचम-वारंसे पुण कुंभसहसाणि ॥ १९ ॥
अह विदिया वि भोयण-पुरस्सरं सयमपाइ पचकलं ।
सह-विद्य बहुराओ, सालिकण मग्गिया तेउ ॥ २० ॥
किउणुण सुमरिय सिरी, जओ तथो अणुपण कये पंच ।
अह सवहमाविया भण-इ उच्चिया ते मए ताय ॥ २१ ॥
एवं लच्छी वि कहे-इ केवलं भक्किण्य मए ते उ ।
आमरणकं धाओ, ते गडिय धया समण्येइ ॥ २२ ॥
अहधया धया वि, मग्गिया सविणयं अणइ ताय ।
ते एवमेव अहभूरे-भावमसिह समणुपसा ॥ २३ ॥
एवं भवंति एए, सुरक्किण्य ताय । वाविया संता ।
सालिकण्य पुण हु-हिमावविहयणो मेव ॥ २४ ॥
संति मम जणयगेह, बडु कुज्जादेउ संमिखिता ते ।
सगडाइवाहणेहि, तो आणयाइ लहुं सिट्टी ॥ २५ ॥
तो नियऽभिययां कदि-य तिउण्णा पुच्चिओ सयणवग्गो ।
कि इय उच्चियमसिह, स आह तुमिं चिह सुणेह ॥ २६ ॥
जपइ धयो वि उच्चण-सांता पडम ति उच्चिया नाम ।
छारुणुगणयछुणुण-वावारा वसउ मह मेहे ॥ २७ ॥
रंधण कंडयसाहण-वल्लगाइ नियोमिणी हवउ वीया ।
नियआयरल्लवेणं, भोगवरे नाम सुपसिद्धा ॥ २८ ॥
जं सालिकण जसे-ण रक्किण्य रक्किण्यभिहा तेण ।
मग्गकणमयणम्-आराममिणी हवउ तहयधु ॥ २९ ॥
अणुइकमणिरज्जाणा, तुरिया सम्भस्स सामिणी होउ ।
सालिकणारोहणवसा, रोहिण्णिनामा मयपुआ ॥ ३० ॥
एयं च दीहदंसि-सणुण काउं कुडुंभसुत्तं से ।
धणुसिट्टी निमल्लय-म्मकमआराहगो जाओ ॥ ३१ ॥
अओ वि इहो विणुओ, छुट्टेमे रोहिणी नायडिम ।
भणिओ सुभमपडुणा, बहूपु किर वित्तरेणुं ॥ ३२ ॥
जह से धयो तह मुक, जह नायजणे तहा समणुसंघो ।
जह बहुया तह भया, जह सालिकण वयाइ तहा ॥ ३३ ॥
जह सा उच्चिणनामा, ते सालिकण समुज्जिउं पसा ।
एसणुदुकलं परमे, तह कोइ जिओ कुक्कम्मवसा ॥ ३४ ॥
सयलसमिहियसंसि-खिकाए तारए भवसमुद्धा ।
उच्चिणु वए मरणा-इमावयाओ उच्चजेइ ॥ ३५ ॥
अओ उण वीयवडु, व्व वग्गभोयणजसाहलोसेण ।
भुणुं ताइ परलो-यदुकललकलकलसी होइ ॥ ३६ ॥
ततो वि य जो अओ, सो ताइं जीवियं व रक्किण्णा ।
रक्किण्यबहु व्व जायए, सव्वेसि गउरवदुण्णं ॥ ३७ ॥
ओ पुण तथो वि अओ, रोहिणिबहुय व्व बुडिमाणेह ।
पंच वि वयाइ स हवइ, संपणपहाओ गणुहउ व्व ॥ ३८ ॥
अओ वि इय दीसइ, धवहारे उच्चणओ इहं नाए ।
जह किल कस्सइ मुठणो, सीसा वत्तारि निप्पकजा ॥ ३९ ॥
आपरियसणजुग्गा, पज्जाएणं सुएय य समिद्धा ।
अह वेणितं पवओ, मुक सम्पणेमि कस्स गणं ॥ ४० ॥
ततो तेण परिणो, बुडिमेमे जंति तह कुणह ।
का होइ कस्स सिद्धि, ति पेलिया उच्चियपरिआरा ॥

चउरोऽपि तस्मै पत्न्या, केमादगुणविषय देससु ।
 जो तस्य सव्यजिह्वा, सायाबहुलैः कण्ठयवयो ॥ ४२ ॥
 पयतायुवगारी, निव्यवसेण तदय आशीर्षा ।
 सव्यो परिचारी उह, अचिरा तस्युक्ता जाओ ॥ ४३ ॥
 बीभो वि सायबहुल-तणेण नियेहसंतिउं चव ।
 करिइ सादरं सो-सव्यममवरं न उण किरियं ॥ ४४ ॥
 तहसो पुण सारणया-रणाइकरणेण निव्वमुज्जुतो ।
 रक्खइ पमलमाव, गच्छन्ते नं परीवारं ॥ ४५ ॥
 जो पुण तुरियोः सीनो, सयलमईमेलोवलज्जसो ।
 जिणसमयामयंमहो, बुक्कुरसामन्निरओ य ॥ ४६ ॥
 जोइअदेवल्लोमं, भूरिसंतोसोसमणुपमं ।
 निययविहारचरायल-सुवज्जणपेतो मिणुणेहि ॥ ४७ ॥
 देसन्नु कालन्नु, सुदीइदंसी जडेय कालज्जो ।
 जाओ पथुपरिवा-रपरिमओ विडिज्जणवोहो ॥ ४८ ॥
 पुरो गुरुयो पाते, उवलसं तोण तेलि बुलंते ।
 तो निययमच्छमेलण-पुरो दिओ य अदिगारो ॥ ४९ ॥
 सविचत्तमचितं था, ज गच्छे छुडुणारिइ किंवि ।
 पदमेव परिदुवाव-मिमस्स कज्जति तेलिउयं ॥ ५० ॥
 जं भत्तं पाणं वा, उवगरणं वा गणस्स पाउमं ।
 तं दुइएणापरितं-तयण उणाइयववं ति ॥ ५१ ॥
 गुरुधरगिलाणुतव-स्सियवालसंहोपाणु य मुणोसं ।
 रक्खइकल्लविषकलण-जुगा रुइयमि संडावया ॥ ५२ ॥
 जो पुण तेलि कम्मिओ, गुरुमाया तस्स नियगणा सव्यो ।
 बुवणुणयवरायसमा-णसेण गुरुणा समुपलोओ ॥ ५३ ॥
 एवं जहजुगनिउ-जणेण आराहणं प पत्तो ।
 सो सूरी तइ गच्छो, सव्यो गुणमायणं जाओ ॥ ५४ ॥
 किर दीहइसिणुसं-गरण घणसिद्धिवा इहं पमयं ।
 भवियमइकोवणत्तं, पयंयिया उज्जणयविभासा ॥ ५५ ॥
 " इति कलमकल्लुओकमस्तोकमतव,
 गुणिन इदं धनाऽऽख्यधेष्ठिनः साक्षरम्य ।
 भयममलमुवारं दीर्घदाशीत्यमेव,
 अयत भविकलोकाः किं बहु व्याकुलेन ? ॥ ५६ ॥
 इति अमधेष्ठिवृत्तकं समाप्तम् । ध०२० १ अधि० ५ गुण ।
 उपोतिषोक्तास्तु द्वितीयास्तमोद्भादशीतिथिषु, स्त्री० ।
 बाब० । कामिपयनगरस्थस्य ब्रह्मदत्तस्य स्वनाम-
 क्यतायां भविष्याम्, " स्थितेयस्यो भद्रा । " उक्त-
 पाई० १३ अधि० । स्वनामक्यतायां प्रथमबलदेवस्य
 मातरि, ति० । शास्त्राज्ञानानगरस्थस्य सुभद्राऽऽख्य-
 सार्धवाहस्य स्वनामक्यतायां भव्यायाम्, स्या० १०
 ठा० । इस्तितागपुरास्त्वस्य कस्यचित्सार्धवाहस्य स्वना-
 मक्यतायां भाव्यायाम्, स्या० ६ ठा० । कथा ' पाटिल'
 शब्दऽस्मिन्नत्र भागे ११२० पृष्ठे गतः । आगामिन्यामुत्सर्गितयां
 भविष्यस्य प्रथमजिनस्य पञ्चमामस्य जनन्याम्, पुण्ड्रवज्ज-
 नदेशस्यस्य शतद्वारनगरस्थस्य सम्मुदितनरपतेः स्वनाम-
 क्यतायामप्रमहिव्याम्, " पुंड्र वज्जणदेसे सयहारं पुरं संमु-
 हवनरवहणो भद्राय देवीए " ती० २० कटा । रुक्कुरद्वीप-
 स्थायां शकस्य देवराजस्य सामानिकानामुत्पातपूर्वनेत्र्यश्च-
 तुर्येषु स्थितान्तु राजधानीवन्त्यनमस्यो स्वनामक्यतायां
 राजभाष्याम्, आ०क० १ अधि० । उपोतिषोक्ते भवाऽऽदितः
 सप्तमे कण्ये, स्त्री० । न० । उल० ।

भद्राकरी-देशी-प्रलम्ब, दे०ना० ६ वर्ग १०२ गाथा ।
 भद्राण्णा-भद्राऽऽनना-स्त्री० । मगधदेशस्थगोवरामस्थस्य
 पुण्यशालग्रहपतेर्महर्ष्यायाम्, आवा० १ भु० ३ अ० १ उ० ।
 भद्रावण-भद्रापन-न० भद्रकण्य, ६० प० ।
 भद्रासख-भद्राऽऽपन-न० । भद्राय लोकास्मावास्त्येऽथ ।
 आम-आचारे ह्युद । नृपाऽऽसने, वाख० । सिहाऽऽसने, बा०
 १ भु० १ अ० । पन्न० । आसनभेदे, भद्राऽऽसनानि येषाम-
 चोभागं वीटिकावन्धः । जी० ३ प्रति० ४ आधि० । जं० ।
 रा० । तद्वरूपेऽष्टमल्लान्तर्गतं माह्विल्लव्यस्तुभेदे च । आ०
 खू० १ अ० । आ० म० । जं० । श्री० । रा० । वाराणसीवा-
 स्तव्ये ओणधेष्ठिनि च । ती० ३७ कटप । " भद्रासणाईं स्ति-
 हासणाई " पाई० ना० ११८ गाथा ।
 भद्रिजिया-भद्र्यिका-स्त्री० । भद्रयशस्यः स्थविराश्रितस्तस्या-
 रुपाटिकगणस्य शास्त्रभेदे, कल० २ अधि० ८ लण् ।
 भद्रिया-भद्रिका-स्त्री० । स्वनामक्यतायां नगर्याम्, " ए-
 वं विहरंता भद्रियं नयति गया । " आ० म० १ अधि० । आ०
 खू० । कल० । द्वौ भद्रिकायां वपाराभान् कृतवान् । कल०
 १ अधि० ६ लण् ।
 भद्रिलपुर-भद्रिलपुर-न० । मलयामिधाऽऽख्यदेशस्थे पुरभेदे,
 " भद्रिलपुरमेव मलयया । " सूत्र० १ भु० ५ अधि० १ उ० ।
 अन्त० । आ० । आ० म० । आ० खू० । प्रब० ।
 भद्रिला-भद्रिल-स्त्री० । कुलाकसन्निवेशस्थस्य धर्मिलविप्र-
 स्य भार्यायां सुधर्मस्यामिनो जनन्याम्, कल० २ अधि०
 ८ लण् । आ० ।
 भद्रुत्तरपदिमा-भद्रोत्तरपदिमा-स्त्री० । प्रतिज्ञाविशेषः, प्रब० ।
 भद्रोत्तरनयः प्राह—
 भद्रुत्तरपदिमाए, पणं छग सत्तऽट्ट नव तहा सत्त ।
 अट्ट नव पंचं छ तहा, नव पणं छग सत्त अट्टव ॥ १५४६ ॥
 तहं छग सत्तऽट्ट नव, पणं छ सत्त सत्तऽट्टा ।
 पणं हत्तिसियसंपा-रगणायं तु पणं वांसा ॥ १५४७ ॥
 प्रतिमानाम-प्रतिज्ञाविशेषः, ततो भद्रोत्तरप्रतिमायां भ-
 द्रोत्तरनयसि पञ्च पद सप्ताष्टौ नव्याष्टा । तथा सप्ताष्टौ
 नव पञ्च चरितं द्वितीया । नव पञ्च पद सप्ताष्टावति तृ-
 तीया । यद सप्ताष्टौ नव पञ्चानि चतुर्थी । अष्टौ नव पञ्च
 पद सप्तानि पञ्चमी । इह पञ्चसत्तनुत्तरं शतममल्लाधाना-
 नुपवासानां, पञ्चविंशतिस्तु पारणकानाम् । एवं च भ-
 द्रोत्तरनयसि शतत्रयं दिनानां भवति । प्रब० २७१ द्वार । (अ,
 आधिकारः ' पडिमा ' शब्दग्रन्थेव भागे ३३२ पृष्ठे गतः)
 भद्रुत्तरपदिमस्य-भद्रोत्तरावतंसक-न० । विमानभेदे, स० १६
 सम० ।
 भय-भयन्-न० । भय-भयिन् । " भस्माऽऽभयोः पो वा । " ८ ।
 शा१११ । इति प्राकृतसूत्रेणानयोः संयुक्तस्य पो वा । प्रा० २ पाद ।
 दृग्धोयमाऽऽदिविकारः, बाब० । अष्टाशोडशिमद्राहन्त-
 र्गणे ऊनविशतमे महाप्रदे च । पुं० । स्था० ।
 दो भावा । स्या० २ डा० ६ उ० । चं० प्रा० । सू० म० । कृ० ० ।

भपय-भस्मक-न । भस्म करोति । बहुभोजनकारकं रोग-
भेदं, वाच० । भस्मको इयाधिः । स च वातपित्तोक्त-
नया स्नेहमन्यूननयापजायते । आचा० १ भु० ६ अ० १ उ० ।
भस्मय इयाधि कन् । कलघोते, वाच० ।

भपरामि-भस्मराशि-पुं० । अष्टाशीतिमहाब्रह्मन्गते महा-
ब्रह्म, च०प्र० २० पादु० ।

दो भासगमी । इथा० २ ठा० ३ उ० कण्ठ० । सू० प्र० ।

भप-भप-चलने, इयादि० पर० सक०-सदृ० " भ्रमेष्टिरिटिज-
दुष्टदुल्ल-दुष्टदुल्ल-चक्रम-भ्रमइ-भमइ-भमाइ-तलभ्रएट-
भएइ-भम्प-भुम-गुम-कुम-दुम-दुल्ल-परी-पराः " ।
॥ ८ । ४ । १६१ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण भ्रमेरन्तेऽष्टादशाऽदेशाः वा ।
टिगिटिजइ । दुगदुल्लइ । दणदुल्लइ । लककमइ । भम-
इइ । भमाइइ । भमाइइ । तलभ्रएट । भएइइ । कम्पइ ।
भुमइ । गुमइ । कुमइ । कुमइ । दुमइ । दुमइ । परीइ । परइ ।
भमइ । प्रा० ४ पाद । भ्रमति । भ्रमन् । भ्रमन् । भ्रमन् । वाच० ।
भ्रम घञ् । भ्रमन्ति, विपा० १ भु० ३ अ० । आकस्मिकभ्रमौ,
व्य० ४ उ० । अनयस्थाने, विशेष० । विपय्याने, द्वा० १७
द्वा० । निव्याहाने, अय्यभाभूतस्य वस्तुनाऽन्यथाक्येण ज्ञा-
ने, वाच० । " भ्रपोऽन्तर्धिवस्मभ्र " सुपोऽन्तर्धिवस्मभ्र-
त्वाविपर्ययः, शुक्तिकायां रजनामिदमिति वद् अनस्मिन्स्त्वव
इति यावत् । द्वा० १७ द्वा० । " अनस्मिन्स्त्वमिति भ्रमः " ।
सुपोऽन्तर्धिवस्मभ्रमावति तन्मतिः । यथाह विपर्यये मि-
व्याहानमन्तर्ध्वमिति भ्रमति । द्वा० १६ द्वा० । जलानर्गमस्थाने,
कुन्तं घञ्, वाच० । पर्यटने च । सच० १ भु० १ अ० ३ उ० ।
भ्रमन्-भ्रमन्-वि० । अनवस्थिते, ज्ञ० १ भु० १ अ० ।

भ्रमन्-भ्रमन्-न० । पर्यटने, सूत्र० १ भु० १ अ० ३ उ० ।

भ्रममुह-देशी-आचने, दे० ना० ६ वर्ग १०१ गाथा ।

भ्रम भ्रम-पुं० । " भ्रमेरं सो वा " ॥ ८ । १२४४ ॥ इति प्रा-
कृतसूत्रेण भ्रम्य सो वा । प्रा० १ पाद । " ह्रिद्राऽऽदौ लः " ।
॥ ८ । १२४४ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण ससिधायो लव्यम् ।
प्रा० १ पाद । भ्रमति रीतिर्नि भ्रमरः । आच० ६ अ० । भ्रमति
रीति च भ्रमरः । आच० १ भु० १ अ० १ उ० । भ्रमन् ।
व्य० । रामाऽऽवर्ते च । " विसालाग्रीवरभ्रमरोरुपाह्वपुष्प-
विमललम्बः " ॥ द्वा० १ भु० १ अ० १ जी० । " मोऽनुनासिको
वा " ॥ ८ । ४ । २६७ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण पञ्चऽऽदौ वर्त-
मानस्थान्युक्तस्य मकारस्यानुनासिको वकारो वा । भवैर ।
भ्रमरा प्रा० ४ पाद । " पुष्पपुष्पा रसाः, भिगा मसला य
महुसरा अलिणो । ईदं देरा दुरेहा, पुष्पयाया कृपाया
भमरा ॥ १ ॥ " पाद० ना० ११ गाथा । भ्रमन् री-
तिर्नि भ्रमरः । प्रव० ४ द्वार । कालघर्षे सम्पाति-
नि पुरुषतया लोकव्यवहारे (प्रव० १ आश्र० द्वार)
वर्तुनरित्यजीवविशेषे, विशेष० । " लोमव्यवहारपरी,
वधहारी भगइ कालभो भमरा । परमथपरी भगइ, नि-
कडुभो पंचवर्षाः नि ॥ ३६८ ॥ " (अस्या इयाक्या ' जय'
शब्दे वस्तुधर्माये १८६२ पृष्ठे गता) विशेष० । आचा० । आ०
म० दश० । प्रह० । भ० । भौ० । प्रव० । रा० । द्वा० । उ-
क्त० । सूत्र० ।

भ्रमनिउरंभभूय-भ्रमरनिकुरम्भभूत-वि० । भ्रमरनिकुरम्भोप-
मे, रा० ।

भ्रमरपक्षगसार-भ्रमरपक्षगसार-पुं० । भ्रमरपक्षान्तर्गते वि-
शिष्टकालिमापचिते प्रदेशविशेषे, रा० । जी० । आ०प्र० ।
भ्रमरपक्षगसार-भ्रमरपक्षगसार-पुं० । भ्रमरस्य पक्षे पक्षतस्य
सारो भ्रमरपक्षगसारः । भ्रमरपक्षान्तर्गते विशिष्टपक्षमाप्तोप-
चिते प्रदेशे, जं० १ वृत्त० ।

भ्रमरस्य-भ्रमरस्य-पुं० । रत्नच्छातिभेदे, तल्लिवास्तभूते अ-
नार्यलेशभेदे च । सूत्र० १ भु० ५ अ० १ उ० । प्रव० । प्रह० ।
भ्रमरावलिपा-भ्रमरावलिपा-ली० । भ्रमरपक्षौ, रा० । जी० ।
भ्रमरिया-भ्रमरिका-ली० । उदकस्थ जीवविशेषे, सूत्र० २
भु० ३ अ० ।

भ्रमली-भ्रमरी-ली० । भ्रम-करन्, गौ०-की० । जतुकायाम्,
भ्रमरभार्यायाम्, वाच० । वाद्यविशेषे च । अष्टांते भ्रमरी-
वाद्कानाम् । रा० । आकस्मिकयां शरीरसुप्तौ, आच० ५
अ० । घ० । ल० । आ०चु० ।

भ्रमन्-देशी-घनपालं, दे० ना० ६ वर्ग १०१ गाथा

भ्रमाइ-भ्रमि-ली० । भ्रम चलने-णिच् । भ्रमेस्तालिभ्र-
एट तमारी ॥ ८ । ४ । ३० ॥ इति प्राकृतसूत्रेण भ्रमेर्य-
न्तस्य 'तालिभ्रएट-तमाल' इत्यादेशौ वा भयतः । तालिभ्र-
एट । तमालइ । भामइ । भमाइइ । भमाइइ । प्रा० ४ पाद ।
भ्रमा-भ्रमा-पुं० । टण्णविशेषे, " वरुणा सामुद्रका भ्रमा-
सो य । " पाद० ना० १४६ गाथा । इत्युत्तरवर्ण्यं, दे० ना० ६
वर्ग १०१ गाथा ।

भ्रमि-भ्रमि-ली० । आच०, दे० ।

भ्रमिभ्र-भ्रमिभ्र-अव्य० । " कव्यस्तुमन्त्र-तु प्राणाः " ॥ ८ ।

२ । १४६ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण कव्यस्थाने अदादेशः । भ्रमं
कृत्येत्यर्थे, प्रा० १ पाद ।

भ्रमित-वि० । विस्मययुक्ते, " घोलिभ्रमुदुलिभ्राइ भ्रमिभ्र-
त्ये " । पाद० ना० १८५ गाथा ।

भ्रमिर-भ्रमिन्-वि० । " शीलाऽऽद्यस्वेरः " ॥ ८ । १४४ ॥

इति प्राकृतसूत्रेण शीलाऽऽद्यर्थे विहितस्य प्रत्ययस्येरादेशः ।
अमशीलं, प्रा० २ पाद ।

भ्रमुआ-देशी-शृगालायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १०१ गाथा ।

भ्रमुहा-भ्र-ली० । नेत्रावयवविशेषः, आ० । " भ्रमुआ भ्रमुहा " ।
पाद० ना० २५२ गाथा । अनेत्रादेरौमाणीति । कण्ठ० ३
अधि० ६ वृत्त० । " दीहाइ भ्रमुहाइ " । आचा० २ भु० २ वृ० ६
अ० । " आणमियचावदलकिण्डममराइतल्लुकिणिय-
जममुह " । श्री० ।

भ्रम्भ-भ्रम्भन्-न० । ' भव्य ' शब्दाद्ये, प्रा० २ पाद ।

भ्रम्भय-भ्रम्भक-न० । ' भव्य ' शब्दाद्ये, प्रा० ४ पाद ।

भ्रम्भरामि-भ्रम्भराशि-पुं० । ' भव्यराशि ' शब्दाद्ये, च०प्र०
२० पादु० ।

भ्रम्भ-भ्रम्भन्-न० । ' भव्य ' शब्दाद्ये, प्रा० २ पाद ।

भ्रम्भय-भ्रम्भक-न० । ' भव्य ' शब्दाद्ये प्रा० ४ पाद ।

मम्हराशि-मम्हराशि-पुं० । 'मम्हराशि' शब्दायै, चं०
प्र० २० पाद० ।

भय-भञ्ज-धा०। भयं, सेवायां च । श्वादि०-उभ०-सक०-अ-
निट् । भजति, भजते । अभासीत् । भजे । बाच० । विशेष० ।
स्था० ।

भय-न० । विभेत्स्मात् । भो-अच् । भयहेतोः, भावे अच् ।
बाच० । भोतैः, उत्त० १४ अ० । सूत्र० । भयं भोतिः परित्रातो
अकस्मात् । हा० १ ध्रु० १ अ० । आचा० । प्रा० । प्रश्न० । स्था० ।
कल्प० । 'किमया पाणा ।' ('किमय' शब्दे तु दीय भागे ३२६
पृष्ठे विवृतम्) स्था० १० डा० । आसि, स्था० ३ डा० १ उ० ।
आचा० । अयायोहेगिरि, निच० १ उ० । मोहनीयप्रकृतिस-
मुत्थे आसपरिणामे, स्था० ७ डा० । भयं मोहात्प्रगता नोक-
त्यायकपा प्रकृतिः । आतु० । भयकारणे दुर्गतिगमनाऽद्वी. 'ए-
वाहिं अमाहिं पेहिया ।' सूत्र० १ ध्रु० २ डा० १ उ० । सतिमि-
त्तमनिमित्तं वा यद्विमेति तद्भयम् । आभ्यन्तरप्रस्थिभेदे, ध्रु० १
उ० २ प्रक० । भयस्य निक्षेपः पञ्चविधः-नामस्थापनाद्रव्यलेश-
कालभावभेदात् । तत्र नामस्थापने सुगमे, द्रव्यलेशकालमया
न्यपि प्रतीतानि । द्रव्याज्ञानं द्रव्यभयमित्येवं सर्वत्र पञ्चमीन-
तृपुरुषसमासाऽऽश्रयणात् । अन्वधा वा यथायोगं भावनीयम् ।
भावभयं सप्तधा-इहलोकभयं, परलोकभयम्, अज्ञानभयम् ।
आकस्मिकभयम्, आजीविकाभयम्, अश्लोकभयम्, मरणभयं
चेति । तत्र यत् स्वभावाद्य् प्राप्यते यथा मनुष्यश्च मनुष्याति-
रक्षस्तिर्यग्य इत्यादि तत् इहलोकभयम् । यत्परमवादा-
प्यते यथा मनुष्यस्य तिरश्चस्तिरश्चो मनुष्यात् परलोकभ-
यम् । आजीवनं जीविका, तस्या उच्छेदनं भयमाजीविकाभ-
यम् इत्यादि । आ० म० १ अ० । आ० च० ।

नामाऽऽ छविर्हं वै, भावभयं सप्तहेइलोगाई ।
इहलोगं स भवशा, परलोचभयं परमवाशो ॥ ३४५ ॥
किचयमादाशं त-उभयं तु नासहरणशुद्धं नैयं ।
बृहन्निमित्ताभावा, जं भयमाकम्भिहं तं ति ॥ ३४६ ॥
असिलोगभयवज्रसंभो, दुर्जीवमाजीवियाभयं नाप ।
पाणपरिच्चापभयं, मरणभयं नाम सप्तमं ॥ ३४७ ॥
नामस्थापनाद्रव्यलेशकालभावभेदात्सत्त्वक्षिपं भयम् । तत्रा-
ऽऽधाः पञ्चभेदाः सुध्यायेयताः । भावभयं तु इहपरलोयाऽऽयाण-
सकृदा आजीवमरणमसिलोए " इति वचनात् सप्तधा भव-
ति । तयाच्चाइ-इहलोगाई (सि) तत्रेइलोकजं भयं स्वभावतः
स्वभावाद्यथा-मनुष्यस्य मनुष्यातिरक्षस्तिर्यग्य इत्यादि । पर-
लोकभयं तु परमवादाद्यथा-मनुष्याऽऽहेस्तिर्यगादिभ्यः । किञ्च तं
द्रव्यदानमुत्पत्ते, तद्भयं तु म्यासहरणः । ऽऽदिभ्यः श्रेयम् यज
तु बाह्मनिमित्ताभावाद् अकस्मादेव भवति तदाकस्मिकम् ।
अश्लोकः-अश्लोका तद्भयं स्वभावा इति । आजीविकाभयं तु
दुर्जीविकाभयम् । मरणं तु नाम यत्सप्तमं भयं तस्याण्यप-
रित्यामभयमिति । विशेष० । उत्त० ।

" इहपरलोयाऽऽशये, आजीविसिलोय तह अकम्भा य ।
मरणभयं छत्तमयं, विभासमेवसि बोच्छुम्भि ॥ १ ॥
इहलोगभयं च इमं, जं मणुयाइशो सरिसज्जाइशो ।
अहिइ जं तु परमा-इयाण परलोचभयमयं ॥ २ ॥

आयाणत्यो भण्ति, मा हीरिज्ज लि नरस्स जं बोह ।
आयाणभयं तं तु, आजीवो मेण जीवेऽहं ॥ ३ ॥
असिलोगभयं अयसा, होति अकम्भा भयं तु आसिमिच्छं ।
मरियवरस्स उ भोए, मरणभयं होइ एतं ॥ ४ ॥
उत्त० पाद० ६ अ० । कल्प० । प्रश्ना० । ध्रु० ।
जं भिक्खु अपाणं बीभावेइ, बीभावंतं वा साइज्जइ ॥ १६७ ॥
जं भिक्खु परं बीभावेइ, बीभावंतं वा साइज्जइ ॥ १६८ ॥
उभय वा अनन्यभावे आग्निव आत्माऽप्युपभावे आत्मव्य-
तिरिक्ता परः, आत्मपरव्यपदेशेन भयं भवति, वैदिकपार-
त्रिकं भयोद्वेगदानं बीभावनं चउत्तु पच्छिन्नं, आणादिषा य
दोसा भवति ।

दिव्यमणुष्यतेरिच्छायां तु आकम्भिहं व यापय्वं ।
एकैकं पि यं दुविहं, मंतमसंतं च यापय्वं ॥ ३७ ॥
भयं चउत्तिहं उपाज्जति-पासायादिपहितो दिव्यं, तेषादी-
पहितो माणुस्सं, आउतउवाउवणस्सायापिहितो य ते-
रिच्छं निरयहंतुक् चउत्तं अकस्माद्भयं भवति । एकैकं पु-
णो दुविहं संतासंतमेणए । पिसायेणसिंसाएय दिव्हेतु
जं भयं उपाज्जति तं संते, अनिट्ठेसु असंतं । अक-
स्माद्भयं संतं आत्मसमुत्थं मोहनीयभक्तप्रणुदयाद्भव-
ति, असंतं अकस्माद्भयं भयकारणसंकेतवर्तामप्रायापयजम् ।
चोदकाऽऽह-उण इहलाकभयं, परलोगभयं आदाणभयं,
आजीवणभयं, अकस्माद्भयं, मरणभयं, असिलोकभयं । एवं
सप्तविहं भयसुत्तं, कहं चउत्तिहं भणइ ?

आदाणयाऽऽह-

कामं सत्तविकपं, भयं समामेण तं पुणो चउइ ।
तत्पाऽऽदाणं नमण-ण होउज अइवा वि देहुवही ॥ ३८ ॥
कामं शिष्यामिमायावुत्तमार्थं, तदेव सत्तविहं भयं स-
न्धिपमाणं चउत्तिहं भवति । कहं पुण संवेत्तति ? उच-
ते-इहलोगभयं मणुस्सभयं समांतरति । परलोगभयं
विश्वनिरियभयत्तु समोतरति । आदाणआजीवणपरमअ-
भिलोगभयं च ते चउते वि तित्तु दिव्वादीणसु भमोत-
रति । कथम् । ? उच्यते-जने । आदाणेण हय्यट्ठिनेण
दिव्यमणुष्यतेरिच्छायां बीभति, आजीवणं विन्ता, सा य
दिव्यमणुष्यतेरिच्छायाऽप्यतमा भीता, मरणं प्राणपरित्या-
ग आसायि दिव्यमणुष्यतिर्यग्यमन्यमानावाधस्यहेतोः ना-
रकाः किल मरणभयमिच्छं येव । अकस्मात् कारणात्
विधिधमेव मरणभयम् । असिलोयो वि दिव्यमणुस्सु सं-
भवति, संतंस्सु य पंवेत्तिर्यगिरेसु अकस्माद्भयं मद्दुण-
समांतरति । एवं सप्त भया चउत्तु भयसु समोतरति ।
एत्थं समणस्स आदाणभयं ण होउज । अइवा समणे वि
देहोविहं खेव आदाणभयं भवति ।

चोदकाऽऽह-कहं देहुवही आदाणभयं ? उच्यते-

माहा-

एगेसिं जं भणियं, पड्ढभयं एतदेव विरिमुत्ता ।
तेणाऽऽदाणं देहो, मुच्छामहिंयं च उवहणं ॥ ३९ ॥
चमंवेरो विचिचुत्तं, तत्थं भणियं, एतदेवोत्तं महकभयं

भवति । एतदेव सरीरं यमसि अविश्वजोवाणं महानं भयं भवति, तेण कारणेण देहो आदाणं भवति, उवगरणं च मुक्कामादियं आदाणं भवति नानं ।

गाथा—

रक्षसपीसायतणा-इएसु उदयम्मि दुमादीसु ।

तत्त्विवरीयमकम्हा, ओ तेण परं च अप्पाणं ॥४०॥

रक्षसपिसायाऽऽदिकं दिव्यं, तेणाऽऽदिकं माणुसं, उदयगिज्जुमादियं तेरिच्छं, अकस्मात्तयं च । एतेण च उदयवहेण जो अप्पाणं परं उभयं वा ।

गाथा—

बीहावेती भिक्खु, संते लहुगा गुरु अमत्तम्मि ।

आयादी भिक्खुत्तं, विराहणा होति सा दुविहा ॥४१॥

संते लहुगा, अमत्तंस्तु चउयुग्गा इत्यर्थः । दुविहा आयेज्जमविराहणा ।

गाथा—

नाविक्खति अप्पाणं, एव परं खेतमादियो दोसा ।

भूएहि धेणज्जा, भेतज्ज परं च जं चउणं ॥४२॥

अह मोहपगडीणं, कोडाइणं विवज्जणा मेया ।

तह चउ कारणमुदयं, भयं पिण्डु सेवितं मेया ॥४३॥

अप्पाणं परं वा बीमयेतो अप्पाणं परं च एविक्वन्ति, बीहन्तां सयं परो वा, विस्सचित्तो भवज्जा तस्य मूलं । मिलाणारोवणा य, भीष्मो वा संतो न वेध बीमयेतो आहाणेज्जा, भीतो वा भूतेण मेयेज्जा इहमुदीतो वा परं भीस्सिज्जा, तस्य वि बहू पनायणारिया दोसा, जं च अम्वत्तेसादि अणुवज्जो लुकायविराहणा करेज्ज तस्य से कायणिकुलं जम्हा भय कउजमाणं पन्थ दोसा तम्हा भयं ग कायस्यं ॥ ४२ ॥ इमं कारणं अह मोहणउज्जस्स कोडाइया उत्तरपगडीणं वज्जणा सया भवति, तम्हा भयं चउभिवहं, मोहस्स उत्तरपगडी विवज्जउ अयं भवतीत्यर्थः ॥ ४३ ॥

भय उत्तापगडीओ, तेमा मोहस्स सतिया मूले ।
पयदीतो तो जेहि, पगारीहि वउकंति शाण्डिणुसवादीदि ॥४४॥
शिक्षारथम्मि तेसु, वव्हंतं होति पच्छित्तं ।

कामं आउयवज्जा, शिषं वउकंति सत्तपगडीओ ।

जाव पवत्तइ रामो, तिण्णसु तेसु पच्छित्तं ॥४५॥

एयं भयं मोहणउज्जस्स उत्तरपगडी सूचियातो भवति । एवं सत्त्वा चेव मोहपगडीगदिया मोहसुलपगडीए सेसा पन्थ नाया मूलपगडीतो सूत्रया भवति । तो ओहि पगडीतो इति-अद्दु मूलपगडीओ पंचाणउवा उ उत्तरपगडीतो सम्यक्कतनिअयो बंधो नास्तुत्येव पञ्जनवति एयातो, जेहि बंधेउत्तपगारीहि वउकंति तेसु वव्हंतस्स पच्छित्तं भवति । ते य इमे-णाणं अज्ज समीये सिक्खिअं तं शिषइवति, माणपुरिसस्स पण्णोओ अणउज्जो नो वा भेततावं करेति, जिवस्स वा शाण्डिअवायं करेति, शाण्डिपुरिसो वा पादोसं करेति एवमादियदि पञ्चविहं शाण्डावरणं वउकइ, एतेसु चेव सविसंस्तु सुवाधिं दंसवावरणं वउकंति, भूताणुं

पया ते वयाणुपालणा, ते खेतिसंगखाए होण रुइ, एव गुरुमसी, ते एवे हिंसानो वेदणुजं वउकंति, विवरीय-हउकहि अनाति, मोहणुजं दुवहं-यंमणमोहं-चरित्तमोहं च । तस्य हसणमोहं अरहतपण्डिणीयाए, एवं सिद्धचेनियतवस्सिसु व धम्मसंघस्स य पण्डिणीयसं कौतो हसणमोहं बंधति, तिक्कमायसाए बहुमोहयानो रागादोससंपणया, ते चरित्तमोहं बंधति । आउयं चउभिवहं तस्य शिरयाउयस्स इमो हेऊ, भिक्खुत्तं महारंभया, ते महापरिग्गहा, ते कुण्डिमादारेणं शिस्सीलया, ते रु, इक्काणेषु य शिरयाउयं निबंधति । तिरियाउयस्स इमो हेतू-उममग्गदेसणा, ते संतमग्गविपण्णासणेषु माण्डया, ते सउसीलता, ते सत्तज्जमणेषु । एवमादियदि तिरियाआउयं निबंधति । इमे मणुयाउयहेउणं-विरयतिएहो जो जीवो तणु कसतो दाखरेणं पगतिमहयाए मणुयाउयं बंधति । देवाउयहेतू इमे-हंसविरतो सव्यविरतो बालत-वेण अकामाणउज्जराए सम्मादुट्टियाए य देवाउयं बंधति । णामं दुविहं-सुडासुहं । तस्य सामन्नो असुमे य इमे हेतू-मणुवयकायजं, मोहि बंको मायावी तिहि गारंवेहि पण्डिअ, एनेहि असुं नामं वउकंति । एनेहि चेव विवरीएहि णीयामाणं । सामन्नो पंचविहंतगए इमो हेतू-पाणवहेसु सावते अदिआणुसकुणपरिग्गहे य एनेसु ररबंधो जिणुयाए शिषकरं मोक्कमग्गं पवउजं-तस्स जो विषयं करेति एनेसु अतताइयं बंधति । विसंसेहउ उवउज्ज वउणए-नेसु हउसु शिक्षारणे वव्हंतस्स पच्छित्तं भवति । कोटकाह-जाव चायरसं पारेतो ताव सवज्जोवा आउयवज्जतो सत्त कम्मपगडीतो शिक्षाकालं सपभेदा बंधति । कहं अपायपिच्छता भवति, सपाय-पिच्छस्स य सोही णुणिय सोही । अमावे य मोक्को भावो । आजायाऽऽह-कामं गाथा तीमेसु प्रवर्ततः प्रायश्चित्तं भवति, न मेदेषु शयं कंठं ।

उत्तरपगडीपरिक्खण्यते । गाथा--

अट्टएहं असुभाओ, उत्तरपगडी इहाति पच्छित्तं ।

अनियायसि सुभासुं, न होति सट्ठासुपच्छित्तं ॥४६॥

अट्टएहं पगडीण जा असुभाओ, ताणं हेउसु वव्हंतस्स पच्छित्तं अहा जाणुवदोसादियसु । जा पुण सुभाओ तासु ण भवति पच्छित्तं, अहा णाणुवदोसं करेति तित्थगारादिपडिणीएसु वा अनिराणेषु वा सुभं बंधतस्स पायापच्छित्तं न भवति अहा तित्थगामागोसहेउसु । अरहतंसिद्धाकार-मगाहा (?) ।

अग्नि भेदं जं पच्छित्तं तं च इमं भवति—

देसपदोमादीउ वि, लाभं अ असरिमे फासं चउगुग्गा ।

लहुओ पच्छित्तं पुण, हासअरतिशिद्दावउकम्मि ॥४७॥

णाणस्स अति देसे पदोसं करेति, आदिग्गहणातो शाण्डस्स चेव अदि देसे पडिणीयं अंतरायं मउकुरं निअह-वयं वा करेति, सागांविणुउज्ज-र निदाणुगदियहि अपस-रथउज्जवसाओ अदि हेतुए वव्हति लोभकसायस्स य अरं-भेउए वव्हति, तो मासलहुं अगारिसफासबंधस्स जति हेउए वव्हति, एतेसु सव्वेसु चउलहुगा पच्छित्तं, हासं अ-

रतो निद्रा निद्राणिहा पयसा पयसापयसा पयाणं छुहं पय-
हीणं जति हेतुसु वदति तो मासलहुं पच्छिणं ।

गाथा—

सन्वे खाणपदोत्ता-दिएसु धीणे य होति चरिमे तु ।
निरयाउत्तुणिवज्जे, भिच्छे वेदे य मूलं तु ॥ ४८ ॥
तिरियाउ असुभनाय-स्त चेव हेतुसु मासिधं गुरुषं ।

सेसासु अप्यवस्था-सु होति सव्वामु चउलहुणा ॥ ४९ ॥
शाणस्स जति सव्वस्स पदोसं करेति, पडिणीयादिहेतुसु
वा वदति, धीणगिद्धिणुदाय जति हेतुसु वदति, तो पारि-
यं पडिउत्तं शिरयाउपस्स हेतुहिं सव्वहिं शाणस्स जा अ-
सुमा पगहीओ ताणु य हेउए वदति, तो मासगुरुं पच्छि-
णं, (सिसासु नि) चउरो ईसणुभदा लोभवउत्ता, पवरस्स क-
साया, इमादिदुक्कं य हासअरतिवउत्ता चउरो भदा, नी-
याणीयं पंचविहं व, अन्नेतयाणं पयाण अप्यवस्थासु बंध-
हेतुसु वदन्तेस्स चउलहुणा पच्छिणं ।

संवरकाऽऽ—

सका अप्यवस्था-यां तु हेतवो परिहरितुं पयहीणं ।
साहादि पमस्याणं, कहेणु हेतु परिहरजा ॥ ५० ॥
अमससप्रकटिहेतवो वजित्ते शुक्कन्ते, असुमाप्यवस्था-
वर्जनात्, कथं नित्यकालमुमाप्यवस्थान्तः साधुः शुभप्रकटित-
हेतून् वजयति, तेषां शुभाप्यवस्थावस्थात् ।

संवरकाऽऽह— गाथा—

जति वा वज्जति सान्ति, अणुपेदीसीसु तो कहे माहू ।
परमणुकुंयालुत्तो, वज्जति सुक्कमुत्तुनेवा ॥ ५१ ॥
जति सान्ति वज्जति भूयाणुकुंया ते, आदिस्सहान्ता वयसं-
ज्जता ते, संजमजो गुज्जमेणं सान्ति संपयत्ता ते, दाणकयायसुरु-
मल्लगमेण य तां साह एतेहि अणुकुंयादि जुत्तो पुन बंधा
कहं माक्खं गच्छति, जालं पुक्खं माक्खगमसुधिवाय दवति ।

किञ्चाप्यत्— गाथा—

सुहमवि अन्वदर्थतो, अवस्स अमुपं पुणो म मादयते ।
एवं तु गुरुरिध माक्खो, कहे व जयमा भवति ह्यत्थ ॥ ५२ ॥
सुहं आचिदंते अवस्स पावं बंधान्, पुण्णमादयाय अव-
स्स संसारां भवति, अतो एवं सादुरुक्ख माक्खो भविषी ।
कहं वा एत्थ सादुरुणा जतिवध्वं पाटन्त्यमित्थं ।

गाथा—

अहवा य चेव वज्जति, पुणं नावि अमुमादयं पावं ।
सव्व अणुद्वियकम्मो, उववज्जति केषु दवंसु ॥ ५३ ॥
धमइ जहा गु कोई, मइपल्ले तु मो वयति पच्छं ।
पक्खिवानि कुंभ तस्स तु, माणिय खओ होति एवं तु ५४
अओ पुण पल्लानो, कुंभं मोहयति पक्खिवानि पच्छं ।
तस्स खओ भवतेव, इत्थं ते तू भंयया जीता ॥ ५५ ॥
तेमि अप्पा गिज्जर, वज्जति वा तेण गुरिय खओ ।
अपवंधो जया यां, बहूगिज्जरं तेण माक्खो तु ॥ ५६ ॥
अहवा अणुकुंयादिपहि पुणं न वज्जति ए वा पावं, खव

हा अपरिकखीकम्मं य पुमासावे वेधेसु कणु हेउणा उव-
वज्जति ।

एवं बोद्धवन्तो आचार्याऽऽह—

पुव्वतवमं जया हो-ति एसिणा पच्छिमे अगास्स ।
रागो संघो चुचो, संघो कम्मसंभवो तेषां ॥ ५७ ॥
प्रां इति प्रथमाः, के ते तपःसंयमप्रज्ञा । यत् तपः तत्र नियमा
संयमः, यत् संयमः तत्रापि नियमात्तपः, उभयोरप्यभिवार-
प्रदर्शनाय तपःसंयमप्रज्ञासु । यथा यथाऽऽप्ता तत्रोपायाः,
यथोपाया गन्तव्याऽऽत्मा इति सामादियं हेतुवैपल्लाशीयं परिहृ-
यितुं जियं सुदुमसंपन्नां च । एतं पुव्वतवमं जया एतं नि-
यमा रागिणां भवति, तं च अहवास्यानं चारित्रिमत्तपः ।
अहवा अणुगुर्यादया जाल सुक्कमाक्खस्स आदिमा वी
मेया पुव्वत्तचित्तं सविचारं, एकाविशकं आविचारं च । एवं
पुव्वतवमा, सामादियं हेतुपरिहारसु पुं च । एतं पुव्वतवमं ज-
जया गण्यमा रागिणां भवति, सुदुमकारिया नियमो वा-
ल्लुज्जित्तिगम्यमप्या उवाहं च, एतं पच्छिमतवमं जया नियमा अ-
रागिणां भवति । एतदि पुव्वतवमं जयमेहि वेधेहि उववज्जानं,
सरागित्तात् । रागो लि था संघो लि था एकायं एते। दग्गिजे-
रागो संघो चुत्तो, अहवा कम्मजोणानां जिविमानां रागा,
कम्मणा मह संज्ञावं एते। स एव संघो चुत्तो, संज्ञानां राग
इति भेदेण णिवत्तमाणं कम्मं, भवति, नेण कम्मणा उदि-
उत्तामणेण भवो भवति संस्कारमर्थः । ते य सरागसं-
ज्जता पल्लमागकलेवा, हुंतेणं वहुमापमा अप्यवस्था कमेण
पच्छिमं तवमं जयं एव। माक्खं गच्छति । एवं सुभमप्या-
बंधेषु साधवो जतन्ति जग्गा पगहोदंतेवसु पयसंतस्स एतं
होमा, तग्गा न बंधे, न वा परं बंधाहंउत्ता ।

गाथा—

विनिवपदपणपज्जं, धोमं अप्पज्जं हीणमत्ते वा ।
खेताऽऽदियं मे च पणं, एवाति पडिमीनं तेणं वा ॥ ५८ ॥
अणुपज्जं खेतादिषां सयं वा धोमं पणस्स धोमावहं,
हीणमत्ते वा अप्पज्जं धोमंउत्त खेतादिषं वा पण्णयादि
वा पडिमीनं अणुपज्जमेतं सरोरोवसरणं जया वा वुविहं वा
धोमं वा हिंसित्थयो । नि. सु. ११ उ. ३० । तादकमपि
रत्तभेदे, वाच्यं ।

अपरिहतस्यैव स्थिरव्यभिचि निर्देयवशाभाह—

यस्य नास्ति परापञ्चा, स्वभावाद्भूतगामिनः ।
तस्य किं न भयभ्रान्तिः क्लान्तिमज्जनातानवयुः ॥ ५९ ॥
यस्यांत-स्वभावाद्भूतगामिनः स्वकीयां मायाः स्वमायां नि-
जस्वरूपलक्षणस्वरूपान्ति—दिष्टा इति भेदे गते हीनं, तदेव
हेतुं, न हेतुमहेतुमभेदेकयं, तस्याति गच्छन्तीत्येवंहीनः स्व-
भावाद्भूतगामी पुनः पुनरभेदस्वभावं प्रवर्तयतीत्यस्तस्य,
यस्य वयवमाणुष्यकदम्बपुरुषस्य । परापञ्चा परंय आरभ-
व्यतिरिक्तपदार्थेषां यादृक्ता देहविषयवाऽऽदिसंयुः सुभावाऽऽ-
राकाह्वा सा । नास्ति-न विद्यते । तस्य प्रोक्तकपस्य । भयभ्रान्-
तिः क्लान्तिमज्जनातानवयं भयमपहलीकप्रयाऽऽस्तिमत्तविषय-
साः, भ्रान्ति विषयाऽऽदियु सुक्कगत्यादिभयः क्लान्तिः सांसा-

रिकप्रवर्तने आम्भस्यातिः एतेषां दृष्टे कृते, तेषां यः सत्तानः परम्पराप्रवाहस्य तानर्थं ततोर्भावंस्तानर्थं तनुना, स्व-
कपतेति यावत् । किं न भवेत् ? अपि तु भवेदेवेत्यर्थः ॥ १ ॥
समयः निर्भयत्वाभ्यां सांसारिकज्ञानसुखोत्सारता-
सारने दशयन्नाह—

भयसौख्येन किं भूति-भयज्वलनभयमना ।

मदा भयोच्छिन्नं ज्ञानं, सुखमेव विशिष्यते ॥ २ ॥

भवेति-भो भय ! भूतिभयज्वलनभयमना भूरीणि च तानि
भयानि च भूतिभयानि इहलोकपरलोकाऽऽनाऽऽकस्यादञ्जी
विकाऽप्यशोकरमरुतपाणि, तान्येव उव तनाः सुखं न्यनउवा-
लनसमर्थो बह्वस्तेभ्यो ज्ञानं यज्जस्त-रक्षा तेन भयज्व-
लनज्वालिभयसकपलेति भावः । भयसौख्येन भवे संसार-
गते परतुल्यस्य भावः सौख्यं तेन । (किम्), किं फलं ? न कि-
मपि, भयशोचिनाऽऽनन्दरमत्वेन निःस्वादनीयत्वात् । सदा
स्वर्वाकालम् । भयोऽच्छिन्नं-भयैः पूर्वोक्तैस्तुल्यम् । यद्वा-भयानु-
च्छिन्नानि येन नत् । ज्ञानं निःस्वकृपाऽऽवेदनम् । एव निश्चितं
सुखमानन्दकृपं, विशिष्यते सर्वाणि कसुल्लभेन मिथत, केवल
सुखत्वेनावधार्येन इत्यर्थः ॥ २ ॥

योगिनां भयाभावो हेतुर्दशयन्नाह—

न गोप्यं क्वापि नाशोप्यं, हेतुं देयं च न क्वचित् ।

यव भयेन मुनेः स्थेयं, ह्येवं ज्ञानेन पश्यतः ॥ ३ ॥

न गोप्यमिति-मुनेः परमात्मप्रमाद्यप्युपायं प्रवृत्तस्य सा-
धाः । कापि प्राप्ते बने दिवा रात्रौ च । गोप्यं-गोपनीयं क-
पाटयन्नाऽऽदिभिः स्थयनीयमिति यावत् । न विधाने
केनाप्यहर्षीयधर्मघनत्वात् । आरोप्यमाराणीणीयं कश्चित्
स्थानानन्देन ग्यासत्वेन स्थापनीयमिति तस्य न विधाने स्व-
भावधर्मस्याप्यत्र हेतुमशक्यत्वात् । हेतुं स्वभावधर्मस्यात्-
त्यं, हेतुं परस्मै स्वकपस्य दानव्यमपि च न कश्चित्
कुत्रचिदपि न विधाने, अन्तरे स्वाऽऽत्मभावे तथारविषयत्वात्
हेतुं ज्ञानं योग्यं वस्तु । ज्ञानेन स्वानुभववाचस्वभावेन ।
पश्यतो विलोकयतः मुनेः । भयेन मोक्षलक्षणत्वेन । क-
कुत्र । स्थेयं स्थातव्यम् । तस्य समग्रं स्थितिः कास्ति ? न
कार्यस्यर्थः ॥ ३ ॥

पूर्वोक्तहेतुनो मुनिर्निर्भय एवेत्याह—

एकं ब्रह्मास्त्रमादाय, निद्रमोहचमूँ मुनिः ।

विभेति नैव संग्राम-शीर्षस्थ इव नागराट् ॥ ४ ॥

एकमिति-मुनिर्धर्ममन्त्रकारः साधुः । एकं सर्वपरिहारे-
णाद्वितीयं, ब्रह्मास्त्रं ब्रह्म जीवस्य निरङ्गनावस्थाऽनुयायि
शुद्धज्ञानं तदेव तत्त्वं वा अस्त्रम् अग्निरतस्तत्किमिच्छाऽऽदि
प्रदहन् तत् आदाय-शुद्धीत्या, (मोहचमूँ) मोहोऽज्ञानं मोहनी-
यकमेव वा, तस्य उपलक्षणस्याप्येवकर्मणांमपि या वत्तुः सन्ध-
तां, निद्रम् नितरां ध्वंसयन् । न विभेति) भयं न गच्छति ।
क इव ? संग्रामशीर्षस्थः संग्रामोऽस्त्रं बुद्धं तस्य वच्छीर्षं प्रक-
र्षनाकपं मरुतकं तत्र स्थितः । नागराट् यज्जराट् इव यथा
न विभेति, तथा मुनिरपि भीमपरीवहोपलभ्यसम्प्राप्तेऽपि न
विभेति । ब्रह्मास्त्रकपादेनैव संलीनचित्तत्वेन देहवीचीं न जा-
ह्यतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

सज्जनगरायां ज्ञानदृष्टौ भयभाव एवेत्याह—

मयूरी ज्ञानदृष्टि-त्यसंपति मनोवने ।

बहेनं भयमपीणां, न तदाऽऽनन्दवन्दने ॥ ५ ॥

मयूरीति-हे नृपाव्यशील ! चित्-चिद् मनोवनें हृदयकपाऽऽभावे,
ज्ञानदृष्टिः शुद्धचित्तस्य स्वकपाऽनुयायिनी । ज्ञानपरिणतिरूपत्वा,
मयूरी शिखिनी मयूराणां संहतिवती सा । संपत्त्यपूर्वापूर्वज्ञा-
नपरम्पराऽऽधिर्भावकृपा स्वेच्छया विलासं करोति, तदा ।
ज्ञानम्वलन्दने परमप्रमादकपे शीलपृष्ठवृत्ते, भयसपीणां भ-
यानि पूर्वोक्तानि तान्येव सर्वा अहवस्तथा, बहेनं स्वश-
रीराऽऽभोगेन परिबहेनं भयानां स्थापसितया व्यापने, न भ-
वति । अयं भावः-ज्ञानेन स्वस्वरूपे अविनाशित्वाऽऽदिना
निर्धारिते सति भयकारणाभावः स्वादिश्यर्थः ॥ ५ ॥

पुनरप्युक्तार्थमेव विशयन्नाह—

कृतमोहास्त्रैरकप्यं, ज्ञानवर्म विमर्ति यः ।

क भीस्तस्य क वा भङ्गः, कर्मसङ्गरकेलिषु ॥ ६ ॥

कृतेति-हे शान्तचित्त ! यो ज्ञानी, कृतमोहास्त्रैरकप्यं
कृत-रचितं मोहस्य पूर्वोक्तकपस्य याम्यस्यानि कामकोष-
हर्षशोकात्पत्यज्ञानभयशुच्यनाऽऽदीनि प्रहरणानि तेषां यद्वि-
फलस्य भावः कर्म वा वैफल्य विगमशुक्लत्वं येन नत् ।
ज्ञानवर्म ज्ञानं स्वपरस्परविषयेनमर्थबोधोपस्थेन तदुप वा
यदमं तनुचरुणं, कवचमिति यावत् तत्, विमर्ति स्वाज्ञे
धारयति-यथायं ज्ञानं प्राप्ते । तस्य पूर्वोक्तगुणविशिष्टस्य,
कर्मसङ्गरकेलिषु-कर्मभिर्ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिभिः सप्त यः सङ्गो
युज्यं तस्मिन् याः केलयो दुःखाऽऽघानकृपाः कीडास्तास्तु,
भीमेयं क भवेत् ? न कापि । वा-अथवा भङ्ग-परारज्या,
क ? ज्ञानोद्भवेन निरस्तभयमोहगोप्यत्वाच्च कार्पात्यर्थः ॥ ६ ॥

अपकृतगोडाऽज्ञानामिवास्तीत्याह—

तुलवज्जघरां मृदाः, भूमन्त्यभे भयानिलैः ।

नैकं रोगापि तैर्ज्ञान-गरिष्ठानां तु कप्यते ॥ ७ ॥

तुलवादिनि-हे माध्यस्थ्यमङ्गवीरा ! मृदा-अज्ञानस्वस्व-
कृपाः । तुलवज्जघराः तुलमकृतवद्वनं, तद्वत्तरसदृशा लघवो-
ऽस्या मरुत्वेन राहताः । भयानिलैर्भयानि पूर्वोक्तानि ता-
म्येवानिला वायवस्तैः । अत्रे सकललोकाऽऽकाशाऽऽत्मके
गगनमण्डले, भ्रमन्ति नानाजन्मरूपस्थानाऽऽद्यानाऽन्ते
वतुलाऽऽकरिणोदमित तु पुनः, ज्ञानगरिष्ठानां ज्ञानेन-पूर्वा
कृतं गरिष्ठा-मुदतराः विशालबोधित्वेनातिऽहम् इति या-
वत् तेषां नैर्भयानिलैः । एकम् अज्ञानं प्रभूतानि एकमपी-
त्यर्थः । रोगं देहजः सुषमः कणः । उपलस्यतो जीवभदे-
शः, तदपि । न कप्यते-नैजत इति ॥ ७ ॥

अद्योपसंहारनो निर्भयतायां स्थानं दशयन्नाह—

चित् परिश्रुतं तस्य, चारित्र्यमकुतोभयम् ।

अखण्डज्ञानरूपस्य, तस्य साक्षाः कुतो भयम् ? ॥ ८ ॥

चित् इति-हे कस्याणाऽऽवरण ! अकुतोभयं न विद्यते कु-
तोऽपि कस्मादपि भये भीतिर्यस्मिन्तदकुतोभयं, चारित्र्यं
सकलविद्याबानिदृष्टिपरिणामकृपाः संयमः, यस्य भयजन-
स्य, चित्ते-अनादि, परिश्रुतं सकलाऽऽत्मप्रवेशेऽप्यङ्गीभ्या-

येन द्यावा जाय, तस्य वृक्षोऽक्षयस्वाश्चक्ष्णानाद्यस्य-
 क्वादिहन् न दूयिन् (विश्वामित्रयोः) वनेऽथवाऽऽश्विनः।ऽऽदिम
 क्षीतारोहं हाने कश्चात्तुगुणो योऽपस्मर्ये राक्षः प्रायः
 भवेत् य राक्षसं त्रैलोक्य-क्षान्तयच्छेत्। यस्मिन् यावत् तस्यः सा-
 योयमिनाः कुपः कस्मात्, अयं-प्रमिर्भवेत्? न कस्मादिह।
 वसुक्तं प्रथमदत्तौ... क्षायाः।ययनोऽक्षाव-मानवारस्युप्त-
 दयस्त्वत्। न तदस्मिन् कालाविवर्त, यत्र कचानामिप्रधनं स्यात्
 ॥ १ ॥ ॥ १ ॥ ॥ १ ॥ ॥ १ ॥ ॥ १ ॥ ॥ १ ॥ ॥ १ ॥ ॥

अथैकर-अथैकर जि० अथै करोति क-अथै-मुम् अ । अ-
यजनके, “अथैकरा वेह परम नैव अ ।” वाच० । स्वप्न०
१ अ० ७ अ० । प्रश्न० । रत्नभेदे, इण्डलविहगे अ । पुं० ।
वाच० । अग्रशस्त्रनामोविनयभेदे, ग० १ अ० । गौतमा-
न्ना प्रासवभेदे अ । प्रश्न० १ अ० अ० द्वारा ।

अर्थभाग-मयध्यान-त० । मयं मोहान्तर्गतं लोकषायकणं
प्रकृतिस्तस्य ध्यानं मयध्यानम् । ध्यानभेदः कृतगजसुकुमारो-
पसर्गस्य सोमितस्येव । आन० ।

मयंन-भजमान-त्रि०। भज-शानत् । ग्यायाऽऽनन्त्याऽऽदौ
विभाजके सेवके च । याच० । सेवां कुर्वति च । पृ० ३ उ० ।
आ० चू० । प्राय० ।

भद्रत-पुं० । भद्रारके, उपा० २ अ० । परमकल्याणयोगिनि,
"उपवृत्तिमो भवतेहि ।" अथ० १ उ० ।

भयान्त-पुं० । भयस्य-भित्तिरन्तर्देतुस्वात् भयान्तः । भयान्त-
हेता, अ० १ वक्षः ।

मयंतमित्त-मन्त्रमानमित्र-पुं० । भयकृच्छ्रेशस्थे जितेन्द्र,
स्याऽऽचार्यस्य शिष्ये स्थनामक्याते साधौ, आशु०४४

मयंतवंदशय-भजमानवन्दनक-न० । भजमानं मां भजते
सेवायां पतितः अग्रे वा मम भजनं करिष्यति इत्येतत् ।

मपि सन्धनसत्कं निक्षोरकं निधेशयामीति बुद्ध्या। सन्धनं
मजमानसन्धनकम्। द्वादशे सन्धनकदोषे, ध० २ अधि०।
आ०च०।

चन्दनकमभिकृत्य द्वादशकं दोषमाह—

मयति भयस्मति व ममं, इह वंदति एहोगं शिवसंतो ।
एमेव य मेत्तीए, गारवभिवत्ताविणीतोऽहं ॥

स्मरन्त्यम् आचार्यः । भवन्ते वन्द्यमाना यद्ये निष्ठाम इत्येव
निर्द्धारकं निवेशयन् वन्दन् । किमप्याह—एष तावत् जने
अनुवर्त्तयति मां. सेवायां पतितो मे वसति इत्यर्थः ।
अपे वा मम भवन्ते कश्चिदप्यर्थः । तत आहमपि वन्दनकामकं
निर्द्धारकं निवेशयामि त्यभिप्रायवान्वय वन्दने तद्भजमान-
वन्दनकामः ॥ ३० ॥ आह— । प्रव० । (उत्तरार्द्धवाक्या
तु ' वन्द्यमानशैल ' शब्दे)

मयंता-भक्त-त्रि० । सेवके, उपा० २ अ० । अं० ।

भयंता-भयत्रातु-वि० । भयत्रातरि, उपा० २ अ० । अनु-
स्वारस्वलाक्षणिकः । औ० । सूत्र० ।

मयकर्म-भयकर्मन्-न० । यदुद्यमेन भयवर्जितस्यापि जीव-
स्येहलोकाऽऽदिनसप्तकारं भयमुपगच्छते तन्मयकर्म । लोका
यवेष्टनीयकर्मभेदे, स्वा० १६ डा० । भयं मोहादन्तर्गतं नोत्पाद्यते ।

प्रकृतिः आतु० । अयं मोहनीयकर्मभेद इति । आब० ५ अ० ।
अयकारश्च-अयकारश्च-त० । अयं हैतौ । " अयकारश्च तु
तिविहं । " शिवाय बाह्य अयकारणे दिव्यमनुष्यनिर्यग्रभ-
वमिहं इति । आब० ५ अ० ।

भयान्-भूतक-जिह्वा-भू-क-स्थाने क् । श्रितये गोष्ठये स्मेति
भूतः । न एवातु कश्चिन्ने भूतकः । कर्मकरे, स्था० छ डालो
१ उ० । भूतका भूतननः कर्मकरा इति । स्था० छ डालो १ उ०
पुनः । भूतकं नियतकालमवधिं कृत्वा येननेन कर्मकरणाया
जिह्वा । ज० र वल्लो । जी० । भूतको वनेनेनेत्काऽऽराम-
ननविशेषाणि । इत्था० छ ड० । भूत्वा धनिनां हृष्टे दिन-
पाटकाऽऽदिमवसतं तदशुद्धकरणाया प्रभुतो भूतः । इत्था०
१ छधि० । घ० । "भयनात् लि संधात् न कायश्च" । घ० २
सोश्च । प्रति० । पांतिने, अ० १२ श्रु० उ० । भूतका
आवाहनात्वात् । इत्था० छ ड० २ अ० । भूतको भूतनात् ।
ऽदिना गोष्ठिये । प्रश्न० २ अ० छ डालो । पुत्तकालाऽऽदौ निधि-
तं कालं । ज० र वल्लो ।

स नवविधः—

चत्वारि भयाना पश्यता तं जहा-दिवसभयम्, जत्ताभयम्,
उत्तभयम् कन्नाडभयम् । स्था० ४ ठा० १ उ० ।

(व्याख्या 'पुरमिजाय' शब्देऽस्मिन्नेवभागे १०१६ पृष्ठे गता)

इयानि भयनमाह—

दिवमभयं य जप्ता, क्वाले च व हानि उव्यतो ।
भयमो च उव्विहो म्वलु, न कपती ताग्मिं दिक्वा ॥४२५॥

भयगो वउद्विहो-द्विषभयगो, जलभयगो, कव्यलभय-
गो, उल्लभयगो य। एत ताव संख्यता वउद्विहो यि न
कल्पनि द्विषलेउं।

एतेसि चउराह वि समुद्रमिमं—

दिवसे दिवसे घृणाति, क्षिणं प्रणम्य दिवसे देवभियं ।
जलायं हति गमयं, उभयं वा एतियप्रणमं ॥ ४२६ ॥

सहस्रसिद्धिदिने क्षितिं या दिग्गं पर्यवर्तयति कर्मयोगे हि तुमे मे कर्म
कायस्थः, एवं हिने दिग्गं भयमो घण्टयति । सो दिग्गं अवपु
र्यो कल्पति पञ्चाशदे । इमे जनाभयगं-दस ज्ञेयगाम्य
ममे सहस्रदिग्गं पर्यावर्तयते वा गंतव्यं पर्यावर्ण घण्टेण, ततो
पुनः । नैकम् । अत्र उच्यते भर्गति-गंतव्य, कर्म च ते
कायस्थं नैकम् ।

इमो कव्यालभयगो—

कव्वाल उडुपादी. इत्यपि कम्पयेलियधनेयं ।

एषिः कालो वा ते, कायव्यं कम्प जंवेति ॥ ४२७ ॥

दे निजि वा ह्यया स्नाति तया , क्षिप्रं श्रुक्षिप्रं वा
एत्यं ते धनं दादामि त । इमे उच्यन्ते मयया-तुम
ममं पश्चिक्कानं कथं काययं , जं शयं भयानं , प-

इमा जयामयमे पञ्चायणाविही—

कतजने गदियमोले, महिने अरुपमिन् गत्यि पवन्ता ।
पवन्ते गुरुणा, महिने उद्वाहमादीनि ॥ ४२८ ॥

कयाए जनाए गहिए मोक्ष अगहिए वा कयए पयवावेडं ।
गहिए मुझे अकयाए जलाए यो कयनि । सेसं कैंडं क-
यायो बि एवं खेव । उववसमयगो बि काले अपुन न
दिक्खिअज्जति ।

इयाणि कस्मं बद्धमयाणं य अ कयति, न कयति वा
ते भंगविगपेण विसेसिता भण्ति—

झिमापछिंसे य भया, बावारिकाल इस्सरो वेव ।

सुखऽऽनयाण्यं, अप्पावहुयं व याययं ॥४२६॥

युवस्स इमा विमासा—

बावारे काले भये, झिमापछिंसे य अट्ट भंगा तु ।

साविणं गहिते अकए, मोक्षं मेसेसु दिक्खति ॥४२७॥

झिमे बावारे, झिमे कालो, झिमे धनं, झिमे नाम-अमुगं
कम्म कायसं दसिगं कलं दसिदणं धणं नि । एस
पटमभंगा । विनियमं धनं अविच्छेदं । एवं अट्ट भंगा
कायसं । एतेसि अट्टगई भंगाण बावारे झिमे अज्झिं
वा कालं विच्छिन्नाज्झिं सक्खीनं पुरतो साविणं धणे
झिमे गहिते अकए य कम्मं तु दिक्खति, सेसं तु
दिक्खति, ते य सेसा वि कउत्थज्झुमभंगा, अज्जस सेस
नि अट्टसु वि भंगेसु सक्खिपुरतो असाविणं धनं छिंसे
अज्झिं वा अगहिते कए अकए वा कम्मं दिक्खति ।

इयाणि पुणो एवं खेव विसेसे नि—

गहिते व अगहिते वा, झिमापणं मावए तु दिक्खति ।

अट्टिअधणं कयति, गहिते वा अगहिते वा वि ॥४२८॥

पटमभंगविनियमसमये य बावारे कालसु विच्छिन्नाज्झसु
सक्खिपुरतो साविणसु गहिते अगहिते वा झिमापणं तु
दिक्खति । किं कारणम् ? उच्यते सा भणेत्य-अए सक्ख-
पुरतो साविणं ति । अज्जं व मए अज्जो वि न गाहणे
तुक्क अज्जायति । अट्टिअधणं धनं कयति, किं का-
रणं ? अज्जा मोक्षस्स परिमाणं न कयं, अकते य परि-
माणं बवहागं न लप्पति ।

“इस्सरे नि (४२६)” अस्य व्याख्या—

अथ पुनं होति झिमे, योवा कालो व होति कम्मस्स ।

तस्य अगिस्सरे दिक्खता, इमरो वंघे वि कारजा ॥४२७॥

धणं व झिमे बट्टं व कम्मं कयं व योवं सेसं, कालो
वि योवा अयमिति । एरिसे कम्मं कयति, अहि अणीसरो.
तां दिक्खिअज्जति, इस्सरो पुनं योवं कम्मसेसं जपता वं
धितुं वि कारजिअज्ज ।

किं कारणं इस्सरे तु कयति, अणीसरे कयए ?
ततो भवति—

पेत्तुं समयसमये, रायकुले अयथाणि कुट्टेन ।

पेत्तुस्स तेण कयति, रोरो (सवीरिणं वा वि ॥ ४२८ ॥

न पय्वाविने सेसां हरिहो सयं अययो पेत्तुसमस्यो
अथको हरिहो रायकुले गच्छति दूनले कट्ठनि, तस्य
अथकज्जो भवति, प्रयासायासं न करोति, पत्तो—दरि-
हो तस्स तेण कयति, इस्सरो पयकपुत्तिभणिजेसा
उज्झोदि हाउं, ओ पुनं हरिहो रोत्त उरस्सेण वापि
बलेण ज्जुतो मा वंधोद्वयं करेमति ते पेत्तस्स वि

कयति । मयमे नि गतं । नि० ५०० ११ उ० ।

भयप्रक्षणी—भयजननी—अ० । सम्पासकारिण्यम्, ५०१
उ० २ प्र० १ ।

भयप्रक्षणी—भयप्रक्षणी—न० । अययसानभेदे, तस्य

यथा गजसकुमारमारकस्य सोमिलस्य । आ० ५०० १ अ० ।

भयप्रक्षणी—वि० । भिजे, प्रश्न० २ सम्प्र० द्वार ।

भयप्रक्षणी—भयप्रक्षणी—न० । भयं मोहनीयप्रकृतिसमुत्पन्नं आ-

त्मपरिणामः, तस्य स्थानात्म्यभया भयस्थानानि । भया-

ऽऽभयं, स्था० ।

तच्च सप्तविधम्—

सप्त भयप्रक्षणी पञ्चता । तं जहा—इहलोगभय१, परलोग-

भय२, आद्यात्मभय३, अकस्मादभय४, वेपथुभय५, मरुभय६,

अभिलोगभय७ ।

अयं—मोहनीयप्रकृतिसमुत्पन्नं आत्मपरिणामः, तस्य स्थाना-

त्म्यभया भयस्थानानि, तत्र मनुष्याऽऽदिकस्य सजातीया-

न्यस्यमात्मनुत्पत्तिरेव सकाशाद्यज्जं भवति तद्विहलोक-

भयम् । इहाविकृतमौचित्यमनो जातो लोकस्ततो भयमिति व्युत्पत्तिः ।

तथा सजातीयादभयस्याभयिभ्योऽप्येवाऽऽदौ

सकाशान्—मनुष्याऽऽदीनां यज्जं तत्परलोकभयं, आद्यात्म-

इत्याशान् धनं तदर्थं चौराऽऽदिभ्यः यद् भयं तदाद्यात्मभयं

अकस्मादेव बाह्यनिमित्तानपेक्षं युहाऽऽदिभ्यश्चित्तस्य राक्षसा-

दौ भयमकसाद्यज्जम् । वेदना—पीडा तज्जं वेदनाभयम् ।

मरुभयं प्रतीतम् । अकस्मादभयमकस्मादभयम् । एवं हि

क्रियमानं महद्वयशो भवतीति तज्जयाच प्रवर्तते इति ।

स्था० ७ डा० ।

उक्तं च—

इपरलोपाऽऽयाणम्—कम्हा आजीव मरुभयसिलोए ।

सप्तभयप्रक्षणी, इमाई सिद्धंतभणियाई ॥ १३३४ ॥

अयं मोहनीयप्रकृतिसमुत्पन्नं आत्मपरिणामस्तस्य स्थाना-

त्म्यभया भयस्थानानि, तत्र मनुष्याऽऽदिकस्य सजातीया-

यादभयस्यात्मनुत्पत्त्याऽऽदरेव सकाशाद्यज्जं तद्विहलोकभयम् ।

इहाविकृतमौचित्यमनो जातो लोकस्ततो भयमिति व्युत्पत्तिः ।

तथा परस्माद्विजातोपायिभ्योऽप्येवाऽऽदौ सकाशात्

मनुष्याऽऽदीनां यज्जं तत्परलोकभयं, तथा आद्यात्म-

इत्याशान् तदर्थं मम सकाशाद्यदभयस्याभयतीति यद्विहो-

राऽऽदिभ्यो भयं तदाद्यात्मभयं, तथा अकस्मादेव बाह्य-

निमित्तानपेक्षं युहाऽऽदिभ्यश्चित्तस्य राक्षसादौ भयमक-

साद्यज्जं, तथा घनपाण्याऽऽदिभ्योऽहं दुःकाले कथं जी-

विष्यामीति दुःकालवतनाऽऽयाकालेनाद्यज्जम्, आजीविकाभयं

५, नैमित्तिकाऽऽदिना मरिच्यसि त्वमभुजेत्यादि कथिते

अयं मरुभयम् । ६ अकार्यकरणसमूहस्य विवेचनायां

अनापयादभुमभयं भयमकस्मादभयमिति ७ । इमानि सप्त

भयस्थानानि सिद्धान्ते अभिनानि । प्र० २३४ द्वार ।

स० स्था० ७ च० पा० आ० १ ।

भयप्रक्षणी—भयजननी—न० । भयं, सु० १ ५० ६ अ० । डा० । भयते

सर्वत्राऽऽत्म प्रकृतिकथिते येन स भजनः । लोके, पुं० । सु०

१ सु० ६ अ० ।

भयशा-भजना-स्त्री० । सेवयात्, ङा० १ भू० १५ अ० । आ-
च० । सेवा च परिभोग इति । नि० भू० १ उ० । विश० ।
विकल्पे, भ० १ श० ५ उ० । आच० । न० । ध्व० । पञ्चा० ।
उत्त० । भङ्गे, नि० भू० १६ उ० । तद्वामके प्रकृषणाभेदे च ।
आ० भू० १ अ० ।

भयशिक्ष-भजनीय-त्रि० । विकल्पयोगे, आ० भ० १ अ० ।

भयशिक्षय-भयनिस्तुत-त्रि० । मृष्टः भेदे, स्था० १० डा० ।

भयदाश-भयदान-न० । भयाद्यदानं तद्वयदानम् । भयनिमि-
त्तत्वाद्वा दानमपि भयमुपचारादिति । "राजराक्षसपुत्रिणित्त-म-
धुसुक्तमाधस्तद्वयदाशितु च । वहीयते भयार्थो-तद्वयदानं च
विशेष्य ॥ १ ॥" इत्युक्तलक्षणे दानभेदे, स्था० १० डा० ।

भयपडिसेवशा-भयमतिषेवशा-स्त्री० । भयं मतिर्वेचीराऽऽदि-
भ्यस्तस्मात्प्रतिषेवशा भयप्रतिषेवणा । प्रतिषेवणाभेदे, यथा
राजाऽऽद्यभियोगात्प्रागाऽऽदि दृश्यति, सिंहाऽऽदिभयाद्वा
वृत्तमारोहति । उक्तं च— " भयमभिभोगेषु स्त्रीहर्षाश्च ।"
स्था० १० डा० ।

भयपरीसह-भयपरीषह-पुं० । परीषहभेदे, उत्त० २ अ० ।

भयप्यत्त-प्राप्तभय-त्रि० । भयं प्राप्ते, "भयप्यत्तं भीकसमाधवे-
ज्जा मोक्षं वयलाए" आच० १ भू० ३ वृ० ।

भयभीक-भयभीह-त्रि० । भयेन भीतः, " भयं परिजाणह से
तिगयेथे शो भयभीकइ निया ।" आच० १ भू० ३ वृ० ।

भयभिक्षपद्म-भयभिक्षपद्म-त्रि० । भयेन-भीत्या भिक्षा-नष्टा
संज्ञा-अन्तःकरणवृत्तियस्य । भयेन नष्टान्तःकरणवृत्तिके, सू-
त्र० १ भू० ५ अ० १ उ० ।

भयभैरव-भयभैरव-त्रि० । भयेन भैरवोऽत्यन्तसाध्वसोत्पाद-
कः । उत्त० १५ अ० । अत्यन्तरीद्रव्यजनके, "भयभैरवसह्य-
हासे ।" दृष्ट० १० अ० । " भीमा भयभैरवा उराला ।" उत्त०
१५ अ० ।

भयमाशु-भयतृ-त्रि० । सेवमाने, सूत्र० १ भू० २ अ० २ उ० ।
उपासनां चिदधाने, स्था० ६ डा० । अनुवर्तमाने च । प्रब०
२ छार ।

भयमोहशिक्ष-भयमोहनीय-न० । यदुदयवशात्सन्निमित्तमनि-
मित्तं वा नष्टादुप स्वसंकल्पनां जीवस्य स्मर्तव्यं भयं भवति
तद्वयमोहनीयकर्मभेदे, पं० सं० ३ छार । कर्म० ।

भयवदशुभ-भयवन्दनक-न० । कुलाद् गच्छात् सेत्राद्वा
विष्काशयिष्ये अहमिति भयाद्वन्दनकं भयवन्दनकम् ।
एकादशे वन्दनकमात्रे, च० २ अचि० । प्रब० । आ० भू० ।
" भयं तु निज्जइयाइयं ।" निर्वृत्त-गच्छात्विष्काशने न-
वाऽऽदिकं यज्यते तेन यत्र वन्दते तद्वयवन्दनकम् । वृ० ३
उ० । आच० ।

भयवक्त-भयवाक्य-न० । भयोत्पादनाद्यैमुच्यमाने वाक्ये, य-
था नरकगतौ रुधिराऽऽद्यभावेऽपि रुधिराऽऽदिदर्शनम् ।
दर्श० ३ तत्र ।

भयवशाप-देशी०-मोहके, देशी० ६ वर्ग १०२ गाथा ।

भयमग्ना-भयमग्ना-स्त्री० । भयं मोहनीयोदयात् भयोद्विग्न-
व्य

व्य दृष्टिबद्धविकारोमात्राद्भयाऽऽदिक्रियैव संज्ञायतेऽनेवेति
भयसंज्ञा । भ० ७ श० ८ उ० । स्था० । भयवदनीयोदय-
जनितत्रासपरिणापकं संज्ञाभेदे, जी० १ प्रति० । दर्श० । स्था० ।

चउई ठाशई भयसंज्ञा समुपपन्न इति । तं जहा-हीणसत्त-
याए, भयवैयथिजस्तस्मै कम्पस्मै उदपणं, मईए, तद्वद्वेव-
गएण ।

हीनसत्त्वतया स्वभावेन, मतिभयवतां भयवर्णनीयसुदर्श-
नाऽऽदिजनितानि बुद्धिस्तया तदर्थोपयोगिन इहलोकाऽऽदिभय-
लक्षणाधेयार्थोक्तोचनेनति । स्था० ४ डा० १ उ० । दर्श० । आ०
भू० । प्रब० । च० ।

भयार्थ भयानीत-त्रि० । भयादनीतो भयानीतः । भयात्
दूरीभूते, उत्त० २५ अ० ।

भयाउल-भयाऽऽकुल-त्रि० । भयभयमे, सूत्र० १ भू० २ अ० ३ उ० ।

भयाशुभ-भयानक-पुं० । विमलस्मात् भी-आनकं । व्याघ्र-
राहोवाच० । भयजनकसंक्रामाऽऽदिवस्तुदर्शनाऽऽदिप्रभवे
रसभेदे, स वेहोद्विरसंस्तर्भवति । अनु० । भयङ्कर-त्रि० । वा-
च० । आच० ४ अ० ।

भयाशीय-भयाऽऽनीत-त्रि० । भयमानीतो येन स भयाऽऽ-
नीतः । भयप्रापके, भ० ३ श० २ उ० ।

भयानीक-न० । भयं भयहेतुत्वात् अनौकं भयानीकम् ।
भयहेतुभूते सत्त्वे, भ० ३ श० २ उ० ।

भयाल-भयाल-पुं० । एकनिविशितनम्र्य भारते वर्षे आग-
मिष्यन्त्यामुत्सर्पिण्यां भविष्यति । यशोधरस्य तीर्थारकस्य पु-
त्रं भवनामधेय, स० ।

भयावह-भयाऽऽवह-त्रि० । भयमावहति । भयप्रापके, सूत्र०
१ भू० १३ अ० ।

भर-भर-पुं० । बिभर्तति भरः । विश्वं शुभः । धारके, पोषके
च । गा० ।

भर-पुं० । भृ० अणु । अनिशयं, वाच० । भारे, अनु० । दुर्निव-
हत्वाद् भर इव भरः अतिशुक्रार्थे, "भरनिश्वरलसमग्ना ।"
आ० भ० १ अ० । आ० भू० । सधाते, "भोवागिण धनमरो,"
आच० ४ अ० । "समभरघडलाए विट्ठर ।" भ० १ श०
६ उ० । "बहुभायुसमर्हं च । ध० ३ अचि० । आचार्य-
गिणो । भरलुक्तसिं । त्रि० । वाच० ।" उदपणो आर्वाला,
उत्करो पहरां गणो पयः । आहो भियहो संघो, संघाआं
संहरा निभरो ॥ १८ ॥ "संहरां निउरं रोथो, भरं नियाआं
समुहनामार्ह ।" पाह० ना० १८-१९ गाथा ।

भरण-भरण-न० । भृ-ल्युट् । पूरणे, ङा० १ भू० २ अ० । स्था० ।
वेतने, पोषणे, धारणे च । आभ्यवर्षिके द्वितीये नक्षत्रे,
पोषकलतायां च । स्त्री० । ऊँए । वाच० ।

भरणिज-भरणीय-त्रि० । पोषणीयः, स्था० १० डा० ।

भरणी-भरणी-स्त्री० । यमवेतनाके आभ्यवर्षिके द्वितीये
नक्षत्रे, अनु० । उगो० । न० ।

हो भरणी । (स्था० २ डा० ३ उ० । च० प्र० ।) भरणी-
श्वकृत्वे तिनार पणने । स० ३ सम० । स्था० ।

भरह-भरत-पुं० । भरतनोति तन-इः । "वितस्ति-वसति-भरत-कातर-मातुलिङ्ग इः" ॥ भा० २१ ॥ इति प्राक्तनसूत्रेण तस्य इः । प्रा० १ पाठः । 'अजभरत' इति कथानि मुनिभेदे, नाट्यशास्त्रस्य अलङ्कारशास्त्रस्य च कर्तारं मुनिभेदे, शूबरे, तन्तुवायं, छेपे, केकयीसूते रामाभूजं च । भरतेन भोक्तुं भारते नाट्यशास्त्रमाध्याते शास्त्रं । तस्य लक्षणं । नटपु, हृष्यन्तेन शकुन्तलायामुपदिष्टं नृपभेदे, पुं० । तस्याप्यस्यानि इव । तस्य क-इडु लुक् । भरतर्षभे चूपे, पुं० । वाच० । नाभिकुलकस्य पौत्रे आदिजिनस्य शूषभदेवस्य ज्येष्ठपुत्रे भरतर्षभापते स्वनामस्थाने चक्रवर्तिनि, स० । स्थानं । प्र० । ति० । आ० म० । कश्य० । पञ्चा० । "भरहं वि भारहं धारं, विष्ठा कामाई पववत् ।" हस० पाद० २८ अ० । अयोध्यायां नगर्यां श्रीशूषभदेवपुत्रः पूर्वमवकृतमुनिभवेनैवाभूत्वा जितकामोऽयम् । प्रथमकृति भरतनामास्ति, तस्य नवनिधामानां चतुर्दशरत्नानां द्वाविंशत्सहस्रनरपदीनां द्विसप्ततिस्सहस्रपुरवराणां पञ्चवर्तिकोटिप्रामाणो चतुर्दशीतिस्सहस्रद्वयगजधानां पदसहस्रभरतस्य पेश्यर्षे कुर्वन् । स्वभवेनपुत्रमाला स्यात्प्रमिक्षासत्यं कुर्वन् स्वयं कारिताष्टादशिरः रेस्थितचतुर्मुखेयजनाऽस्यामांजनाऽऽयननमप्यव्यापितनिजनिजवपुःप्रमाणेन श्रीशूषभमाऽऽदिचतुर्दशानिजनिजप्रतिपाद्यन्तानि समाचरन् श्रीभरतचक्रिणः पञ्चपुल्लसायनिजकान्तानि, अर्घ्यदा महाविभूषणा उद्वर्तितदेहः स वीर्यशूराविभूषितः स्वभरतकृति आदर्शभवेन गतः । तत्र स्वदेहं प्रेतमागस्य अकुलीयकं पाननं, तच्च तेन न ज्ञानं, आदर्शमिति स्वदेहं पश्यता तेन पणितमुद्रिका स्वक-राकुली अश्रयमाना दृष्टा, ततो द्वितीयकुलीनांऽपि मुद्रिकाऽप्येतानां साधुशोभमाना दृष्टा, ततः कृमास्वलाक्षाऽऽभरणानि उलारितानि तदा स्वशरीरमतीशोभमानं निरीक्ष्य संवेगमापन्नश्चक्री एव चिन्तितुं मग्नः-अहो ! आगन्तुकद्वयैरेव शरीरं शोभनं, न स्वमावसुन्दरम् । अयि च-एतच्छरीरसङ्गते सुन्दरमपि वस्तु विनश्यति ।

उक्तं च—

"मण्डलं कसणं पाणं, विविहं छाहम साहम ।

सरीरमेगमाश्रयं, सव्यं पि असुरैर्भवे ॥ १ ॥

वरं वर्यं वरं पुष्कं वरं गंधविलेखणं ।

विणुस्मरं सरीरं, वरं सयणमासुरं ॥ २ ॥

निधानं सव्वरं गालं, कथयन्मथिरे इमं ।

पंचासुहृद्भूषणं, अपक्षगरिकमयं ॥ ३ ॥" इति ।

नन एतच्छरीरकृते सधेया न युक्तमेकपापकर्मकरणेन मनुष्यजन्महारणम् । यत उक्तम्—'लोहाय माघं जलधौ भिज्जति, सूत्राय पैतृयमणिं दण्डायति । स चरन् नोपति भस्मराशे-यो मातुष्यं नयतीन्द्रियायै ॥ १ ॥" इत्यधिकं चिन्तयतोऽप्यभरतस्य प्राप्तमावधारितस्य प्रयत्नमात्रमाऽप्यवसायस्य लपकश्रेणं प्रपन्नस्य केवलज्ञानं समुत्पन्नम् । शक्यतश्च समायातः कथयति च—'द्रव्यसिद्धिं प्रपद्यस्व येन वीर्याया उत्सवं करामी । ततो भरतकेवलज्ञाना स्वमस्तके पञ्चवीर्यिको लोचः कृतः । शासनवैद्यतया च राजाद्वराणां परकृता नि दधाना । दशसहस्रराजानिः सर्वं प्रज्जितो भवन् शेष-काक्यस्य स हहस्यरवारोऽयं प्रज्जितः । ततः शुकस्य वधि-

३७७

तोऽसौ ग्रामाऽऽकरतगर्भुः अमन् अव्यमस्वान् प्रतिबोधयन् एकपूर्वैल्लं यावत् केवलवयीयं प्राप्तवित्त्वा परिनिवृत्तः । तत्पदे च शुकोऽपि आदिष्यत्यथा नृणांऽभिरुक्तः । उक्तं १८ अ० । (आदिष्यत्यशुक्लान्तः 'आहचजस' शब्दे द्वितीयमग्नौ वै पृष्ठं गतः)

भरहस्य राधो चाउरंतककवडिस्म अट्ट पुरिमलु-गाईं अणुपवदं सिद्धाईं ० जाव सव्वरुवत्परीशायं । तं जहा-आहचजस, महानेस, अहवले, महावले, तेषवीरिण् कितवीरिण् इहवीरिण्, जलवीरिण् । स्थानं ८ ठा० ।

आधंसधरवेसो, भरहे पडणं च अंगुनीअसप ।

सेसाणं उम्भुअणं, संवगो नाणं दिवत्ता य ॥ ४२६ ॥

अस्या निर्मुक्तिग्राथाया मावाधेः कथानो ज्ञेयः—

"निर्वाणं स्वार्थमिति प्राप्ते, ज्ञेये तत्र च कारिते ।

जगाम भरतोऽयोध्या—महाराजः कामाभूत् ॥ १ ॥

भोगान् भोक्तुं पुनरपि, प्रावृत्तव इदंशः ।

नस्य चैव पञ्चपूर्वं लक्षां यानां मुहुर्लपत् ॥ २ ॥

अत्यन्वदाऽगमश्चक्री, सर्वोत्काराभूषितः ।

द्रष्टुं स्ववर्णलुगारं, यशार्हं वीर्यतेऽस्मिन् ॥ ३ ॥

तत्र स्वं पश्यतां राज्ञः पयाताकुलिमुद्रिका ।

तस्मात्ताऽपि निःशोभा-मङ्गुनी वीर्यं दधिवान् ॥ ४ ॥

भूषणं नय शोभयं, सहजा तं नि निन्त्या ।

एकैकं भूषणं सुखं, सद्योऽपि मुमुक्षु सः ॥ ५ ॥

निःशोकमथ मित्ता-भोजं सर इवावलम् ।

पश्यन् स्वार्हं विराट्माभूत्—दृष्ट्वास्थापि तस्मिन् ॥ ६ ॥

एवं च ध्यायन्स्वस्य, शुकवधनामजायत ।

उपदेव कलज्ञानं, मुहिवचभूतोऽपि हि ॥ ७ ॥

ऊचे शकस्तैवेत्य, द्रव्यालंघं प्रपद्यताम् ।

भरतेन ततो लांबः, प्रवक्तुः पञ्चपुष्टिकः ॥ ८ ॥

पतद्रुप्रहरजाहत्या—घृणधि देवताऽऽनयत् ।

प्रयमाज महाराजः, सतस्त्रैश्वरिणः सह ॥ ९ ॥

निष्कान्ताऽक्षिणोऽप्येव, सहस्रैकपरिच्छदाः ।

माहमानं विधायाथ, शक्तो राजाऽपमानम् ॥ १० ॥

स्थिप्त्वा चकलिपयायं, पूर्वैल्लोके निवृत्तः ।

चक्रंष्टौ पुरुषयुगा न्ययां शक्तोऽभिषेचनम् ॥ ११ ॥" ॥

आ० क० १ अ० ।

भरहं राधा चाउरंतककवडि पंचधणुसयाई उक्तं उच-चेणं होत्वा स० ५०० सप० । स्थानं ।

(विस्तरं भरतचक्रवर्तिनो वक्तव्यमा भरतर्षभकृत्याऽवसरेऽप्येव निरूपयिष्यते) उज्जयिनीनगरप्रत्यासन्ननटग्रामस्थे स्थ-नामस्थाने नटः उज्जयिनीमधिकृत्य—प्रत्यासत्ता नटग्राम-स्थ-जाऽऽसीत् भरतो नटः । "आ० क० १ अ० । नं० । काव० । मुकुटानां स्वरविशेषप्रतिपादकशालाकतैरि स्वनामकथनं आचर्य च । स्थानं ७ ठा० । जम्बूद्वीपे वषट्के, न० । स० ७ सम० । प्रव० । कश्य० । प्रश्न० । ज० । "दिग्बलसागरं, धीरा मोक्षं मारहं बालं" प्रश्न० ७ द्वा । स्थानं ।

भरहे राधा चाउरंतककवडि छपुवसहस्माई महाराया होत्वा । स्थानं २ ठा० ३ उ० । रा० ।

भरहसरचरियं —
 " नाभेयनाइस्स कुं पंचनं,
 वसवमेयं चरियं विचिंतं ।
 अप्पसिद्धं ति विगणऊणं,
 भवणं निग्गणसुद्धावहं ति ॥ १ ॥
 मोत्तूणं लेनेण अणमि किं पि,
 जम्माउ नम्मउक्कंयं इमं पि ।
 माणापणारं भरहादिवस्स,
 सव्वं पि नेयं चरियं इमाउ ॥ २ ॥
 पायं तहा विग्गं सुमउक्कंयं,
 खित्तस्स एवस्स पुरी विसाला ।
 दीहा उ सा वारसजोयणाइ,
 विग्गारएणं लवजोयणाइ ॥ ३ ॥
 सामिस्स रज्जस्स अभिलेयकालं,
 गया मणुसा जलआणणयं ।
 सुरेसुरी आसणकेपुत्तो,
 समागमां कं ति जिणैसरम्मि ॥ ४ ॥
 किरीडमाईभरणभिरामं,
 काऊण कप्पावणजे च चिट्ठर ।
 सको जिणैस्स तडोवविट्ठो,
 तावाऽऽगया विणु जलं घडेहिं ॥ ५ ॥
 इट्ठं जिणं भूसियलितगतं,
 चिंतंति किं काउचियं ह्याणि ।
 चिचिणु चित्तेण चिरं विणीया,
 सिचांतं सामि चलणंवरम्मि ॥ ६ ॥
 साङ्ग विणीया पुरिसं ति काउं,
 विणीयनामणं पुणं पहाणा ।
 पुत्तिव कया जा जिणरउजकउजे,
 तुट्ठेण सक्केण तु देवरम्मा ॥ ७ ॥
 रउजं तहिं पालइ नादिजआं,
 नरिदेविदु कयव्वणो य ।
 सयं च स मां उलमो जिणुंदा,
 सद्धिं सज्जायां सुमंगलाय ॥ ८ ॥
 तहा सुनेदामरहाऽऽपहिं,
 सुपाईं उणेहिं य सुलभेहिं ।
 सहाए कामसुणं विसालं,
 गमइ कालं उवभुंजमाणो ॥ ९ ॥
 तिसट्ठिलक्खहिं सुद्धं सुदेणं,
 पुट्ठाणं काऊणं अणोभिरामं ।
 रउजं सुरिंदो व विगणऊणं,
 पव्वउजकालं अइ देइ दाणं ॥ १० ॥
 संवउद्धरं जाय किमिच्छुंनु,
 वंछापं निव्वाणं ययाभिलासी ।
 दाऊणं भूमिं सयलं सुयाणं,
 पहाणरायं अइ तु काउं ॥ ११ ॥
 अज्जाणं राइणं सइस्सपहिं,
 वक्कहिं सद्धिं अहं लेइ दिक्खं ।
 नामाऽऽगराऽऽरामविहारोसु,
 पव्वसमोणो विहारे सामी ॥ १२ ॥

किं चं अकिं चं च अपुच्छऊणं,
 पुत्तिव जहा मां ति तहा सयं पि ।
 काहामो किं वायं विगारऊणं,
 काऊणं लेयं तु ययं पव्वणा ॥ १३ ॥
 माणसयालोहकिं चवमो,
 सामी सयं ने वि अयाणमाणा ।
 पुच्छितं सामि न कइइ किं वि,
 समाउला तएहलुहामिभूया ॥ १४ ॥
 जिणस्स हिं जिणुं कामसुलभा,
 केइं दिणे मूढमणा उ ताहे ।
 चित्ति वि अइ किं मायाणि कउजे,
 कउजं महाकिं च्छुमिणं भणंति ॥ १५ ॥
 भणंति ते मूढमणा उहा भो,
 सामि न पुच्छिअयकिं पि पुट्ठो ।
 तएहातुहाधादियसव्वमणा,
 मच्छामो गइं भरहादिवंतो ॥ १६ ॥
 सामि पमोत्तूणं कइं इहाया,
 पयसमंभां वि न होइ रत्तो ।
 फलासिणो होमां तणसुमयं,
 पवत्तइ जाय जिणो सुत्तयं ॥ १७ ॥
 एवं विचिंतितुं गया उ सउं,
 गंगानइए तडमंठिपसु ।
 वणसु ते वक्कलं चारी,
 केदारं मूलाइ फलाइ खंतं ॥ १८ ॥
 गया नमी वा जिणमी कइं पि,
 जिणस्स दिक्खाममयं पि दे वि ।
 समागया तं पियं भणंति,
 कयं महाकथामिणं सुवक्कं ॥ १९ ॥
 रउजं च रट्ठं च पुं च निवसे,
 काउं विभागो मयणाइ दिणं ।
 तानाय अग्गाणं वि किं विदेदि,
 भणंति ने नयिं दु किं वि अइ ॥ २० ॥
 देवाणं जक्खायं य किं पारणं,
 नराणं नारीणं य लेयणं ।
 सुद्धाणं सव्वाणं जणं पमोत्तं,
 ने अयिं दाया भुवणं अस्सिले वि ॥ २१ ॥
 ता जाहं तुमं तांयं जिणस्स,
 पामं निमंसें विगयावनम्मा ।
 भणीयं गइइ अचरेण देहा,
 रज्जं च रट्ठं च पहाणलोए ॥ २२ ॥
 गया तआं दे वि तित्तुस्स पामं,
 पामांति सामि तियआवविट्ठं ।
 वीरासणारं कण्ठावउजे,
 भिक्खारं गइसुं य रीपमाणं ॥ २३ ॥
 सराणं आणायं वडहिं नारं,
 सिचांतं भुमीयं तलं निवसें ।
 आजाणुमाणं कुसुमेयवारं,
 काउं नममंति घणंति एट्ठं ॥ २४ ॥
 तं नाणदाया भुवणं अस्सिले वि,

तं माहनाहोऽसि अवाहयाचं ।
तं सोकलयाया य दृढादृग्याचं,
तं कप्यकककोऽसि कलरिषयाचं ॥ ३१ ॥
तं बंदिओ देव ! सूरसुरेदिं
तं वलिओ जकलसु किनरेदिं ।
तं पूरओ हाणव-खयरेदिं,
तं माह ! नाया भुवणापरस्स ॥ ३२ ॥
तं देव ! नाया य किमिक्खिस्स,
तं सामि ! सामी य असाभियस्स ।
तं देहि अम्हाण विसालवक्क !,
रज्जं व रट्ठं व सुखिअक्क ॥ ३३ ॥
परंपराय उ सिर्वास्स इक्का,
पक्का उ जाणु हरउत्तिमंगं ।
भूमीरं काउं धरणीयल्लमि,
तिक्खुत्तहत्तं अभिवंदिऊ ॥ ३४ ॥
पासेसु बिट्ठति सुखगववणा,
दिणं दिणं भसिसु निम्भरंगा ।
कुणति जा के वि दिणं तिलेकं,
एवं ति ता नागपह्ण पडिठ्ठा ॥ ३५ ॥
जिणस्स आगक्कुर वंदणत्थं,
ते तस्मि काले कुटुमोवयारं ।
काउं नमसिणु पण पहाणे,
भणंति तं सामि ! भवाहि दाया ॥ ३६ ॥
भोगाण रज्जस्स जिणापरंण,
ते जायमाणं धरणीं मुणुता ।
नागिंदराया पभणेइ ओ सं,
सामी अयंओ परिअल्लसिओ ॥ ३७ ॥
ममसलुदि न करेइ मेइ,
संखं व सामी उ अरंगणिओ ।
कुम्भो व गुत्तो लपल्लिदिपादिं,
मुणाल्लगं व निक्खल्लेओ ॥ ३८ ॥
गउ इव निच्चं अनियल्लामी,
इय्ये य भावे तह्ण अत्ते काळे ।
अलंगवुओ लमसल्लमिओ,
न देइ वा किंवि न केइइह ॥ ३९ ॥
सामिस्स सेवा अह लामंडऊ,
ता देमि तुम्हाण अहं जिणस्स ।
विज्जासहस्से अज्जायलीलं,
पल्लिगोरीपमुडेण सग्गा ॥ ४० ॥
तो जाइ थेयह्णमं विसाले,
तो दाइणिक्काय अहुत्तराय ।
सेडीरं गंतु लहुं करेता,
पञ्चाससेडी य पुरे पहाणे ॥ ४१ ॥
आरिए काउं रहनेवर्त्तु,
अहा तुरिणं गगणंणहुं ।
पुरं निवेसिणु तडे विसालं,
बहुं जणं विज्जावलेण मेइं ॥ ४२ ॥
दिडेह इक्कायं मेइं सुरो व्व,
एवं ति ते सामिप (क) कप्पसावा ।

नागिंददिणं पडिक्खयंनि,
अपुत्तमसीरं पल्लमाणुता ॥ ३७ ॥ *
मिणिहुण सामिस्स कप्पणामा,
नागिंदरायं अभिवंदिऊ ।
गंतुण सामिस्स कप्पणसायं,
किंनिणु रोमंखियसव्वगसा ॥ ३८ ॥
विज्जाअयं दिव्वयिमानकडा,
पिऊण पासे उव्वे नयंति ।
रिद्धिं व सव्वं पि कहांति वत्ते,
विणीरं गंतुं भरहेत्तरस्स ॥ ३९ ॥
कहांति सव्वं पि जणस्समूहं,
मेउं अल्लो मिणु तहा करंति ।
तयप्पमाणे नयरे विसाले,
नेसि मडील्लं रिंसहस्स बिंवं ॥ ४० ॥
करंति मल्लिअरनिम्भरंगा,
ममी महणा य सुदक्खिणाण ।
सेडीरं इक्कापडिपुअओय,
अह उत्तराय विनमी वि दाया ॥ ४१ ॥
भुंजेइ भोय अह देवराया,
सामी वि भिक्खुआरं गिह गिहे व ।
हिंहेइ गामे नगरे य जिच्चं,
न पावई भिक्खुल्लमणसीयं ॥ ४२ ॥
अओ न जाणुइ जणे ! किंमं यि ।
मिहागयं दिदुडु जिणं पडिठ्ठा ।
अणोऽभिमेत्तेइ गयस्सयादिं,
पुण्हेदि मुत्ताहल्लदेववत्ते ॥ ४३ ॥
पहाणअस्सेहिं रदेहिं निच्चं,
संवक्कुरं जाव उ वीरधारी ।
निरस्सओ दिंदिउ हरिणक्कलं,
पुरे विसाल्लमि गओ महणा ॥ ४४ ॥
तत्थऽरियं सोमपमनामराया,
सेयंसनामो कुमरो वरो यि ।
तत्थऽरियं पुत्तो भरह्णहिक्कस्स,
भणंति सं बाहुबल्लिस्स अत्ते ॥ ४५ ॥
विसाल्लिकली गुणगामाणं,
ते वो वि सेडीरं परोप्परं तु ।
कहांति लडे सुपिणे पसत्थे,
कहरे सेयेसु जहा अल्लंते ॥ ४६ ॥
मेक सडाणाउ मण्हि दिट्ठो,
विच्चा य ते उम्मयकुमसिओ ।
दिओ सडाणहि य दिण्णमाणे,
सुराउ दिती अल्लिया उ डाणा ॥ ४७ ॥
किया उ ते डाण्हिया अण्णेण,
सेट्ठो जहा कोइ महामहंते ।
नरो रणे जुज्झर संतगत्तो,
सेयंसनामक्कयपाडिहरो ॥ ४८ ॥

* यिएहंति विज्जा सहसा न ऊण,
पञ्चास भाया व विगण्यसिओ ॥ ३७ ॥

हणेर सिद्धं सत्यं रिज्जुं,
परोपरं साहिउ लखिरेओ ।
तयस्यं ते उ अयाणमाणा,
यया सडाणं सुमियाई ते उ ॥ ४६ ॥
सुहं कुमारस्स परं तु अयि,
मेरुं सामी वि हु निष्कंयो ।
गंभीरमातोत्थियनीगनाहो,
अमुकिञ्चओ चत्तमत्तसंयो ॥ ४७ ॥
गेहाणुगेहं अह रीयमाणो,
समागओ रायपहे विसाजे ।
गवक्खच्चकुलु गयवेहमाहो,
विशिक्खओ सामि अह ति चित्थो ॥ ४८ ॥
दिट्ठो कया धेरिसक्खपारी,
अयोहहंयै गवसणाय ।
एवं करंतस्स सुक्खं जोगा,
जाईय जायं सरणं तहा उ ॥ ४९ ॥
निमीलित्तुओ अह सुक्खपाय,
खणं तहा चिट्ठिओ परिता ।
चित्तेह देवो जह एज्ज एय,
तो मे मि भिक्षं अह एसणिज्जं ॥ ५० ॥
जिणस्स भत्तिम्मरगिष्मंयो,
मागिद्वेविन्नरिचंवं ।
सोक्खणाणं ठायं सयसाण आलो,
करंमि लोयाण तहा पविस्सि ॥ ५१ ॥
इंसेमि अज्जाणविमोहियाणं,
विगण्णकल्लोत्तमाउलस्स ।
संयंसुद्धासयलोयणस्स,
नरो अहिकम्पवरस्स कुंभं ॥ ५२ ॥
बंशुं समपि पग्गेह जाव,
तिगुत्तिगुलो हरियोवउत्तो ।
गिहं गिहं अह रीयमाणो,
अमुकिज्जयणा सयणे धणै य ॥ ५३ ॥
समागओ सामि कमं कमेण,
इहं जिणं किण्हिरिं नरम्मि ।
विषहमाणासियरोमकुंभो,
आणंदिबिदुज्जलकिअविट्ठो ॥ ५४ ॥
समं च मत्तं च अयाणमाणं,
वंजितु भूमीकयपच्चमंयो ।
अणाइ सामी ! रसमसणीयं,
गिहाहं तरिहि भवज्जवाओ ॥ ५५ ॥
तओ पसारं जिण सुपाणी,
विमुक्खलेसे सुविमुक्खजुजी ।
एसत्थमाणांय अउ लि देह,
आणंइसंहाइमुवागओ सो ॥ ५६ ॥
अज्जातिघनं कय किअयं ति,
जयम्मि अण्णाणं वि मज्जमाणां ।
सामी वि संवक्खुवरणमिमं,
पारित्तु तं इक्खुवं मणुषं ॥ ५७ ॥

सुसत्थेहो सुहयोगिणयो,
अहा अहिकम्पं विहरेह पच्छा ।
समागया तथ मराऽसुरा वि,
नरा वि नारी हरिं वहाता ॥ ५८ ॥
अहो अहो दाणामणं मणी,
मुंचेति गंधादयपुष्पकमिस्सं ।
उकिट्ठुचारं दविवुस्स अत्तं,
बेलाउलेवं तह सुखावां ॥ ५९ ॥
सयं च रायाय पहाणुसिट्ठो,
समागओ स्सज्जणं वि तय ।
भणंति एमो सुमिणस्स अण्णो,
पाराविओ सामि सयक्खराओ ॥ ६० ॥
तओ जणो विग्गहयमाणो उ,
पुच्छेइ नायं कहेमयमंय ।
कहेइ सव्वं भयमाइकिअं,
एयम्मि लोप पुण जाव जाओ ॥ ६१ ॥
जाइस्सराओ सयलं पि नायं,
धम्मं अधम्मं जिणभिक्षमाणां ।
एवं जणो भत्तिसरावनममा,
विउज्जाहि भिक्षं जिणनायगरस्स ॥ ६२ ॥
काइ पीढं रयणामयं तु,
भिक्षुत्ताया जत्थ टिएण तथ ।
संयंसणामो कुमरो महत्था,
रम्मं जिणायं गयमोदएणं ॥ ६३ ॥
अचिन्तु नं भत्तिसरां वरंहि,
पुण्णं गंधेहि य उत्तमंदि ।
दिणं दिणं भुज्ज काउमयं,
पुच्छेइ लोओ किमयं कहेह ॥ ६४ ॥
जिणो मए जत्थ विअरा रसेण,
पाराविओ भत्तिसुनिधरेण ।
मा अकमेहो तु जणो जिणस्स,
पाए परं पीढमिणं कयं मे ॥ ६५ ॥
एवं जिणो पाइ जत्थ जत्थ,
लोओ वि पीढं पग्गेह तथ ।
आइअपीढं ति परंपराए,
सयं सयं कालयसेण पच्छा ॥ ६६ ॥
जहासुहं हिहउ गामदेसे,
सहस्समयं वरिसाण पुणं ।
अओ परं धाइकम्मं खवइ,
पावइ नाणं जिण केवलं तु ॥ ६७ ॥
अहं सामिस्स पउत्तिहउ,
निउत्तएहि मग्गहाविसस ।
आणं पहाणं कडियं च जायं,
आउहपालेण वि अक्खवां ॥ ६८ ॥
उग्गोसमाइअिय इट्ठमिओ,
अक्खुव किं पि हि सत्तरोत्तो ।

* सुदुहोमी मयमंयमिमं,
समा कुण्ठो हामं वहाता ॥ ६९ ॥

अणुहवतो मणसा विचिने,
 पूजारिहा दौ वि ममेऽथ अस्थि ॥ ७२ ॥
 न मज्झई कस्स पुरोऽथ कउजा,
 पूया जिणिवस्स व चक्राहणो ।
 नायं अहा वकफलं इहेव,
 दाढीं जिणो सस्स उपवग्गदाया ॥ ७३ ॥
 एवं विचिनिन्तु पयिलगत्तो,
 एहाओ सुइं स्वयविलित्तमंनो ।
 हारऽह्वारकइयंगयार्ह,
 ईकरोइलोलचलकुंडलंगो ॥ ७४ ॥
 सिंदूरपूराणकुंडकुंड-
 दाणह्वंइत्यलिमिभलस्स ।
 पेहार्हं घंटाजुयनोहियस्स,
 आरोनु कंथे अह चारणस्स ॥ ७५ ॥
 दिक्कापययणं जिणाययामि,
 भुरेइ देवो मरुदेविनामा ।
 सिणुहभावा भरहं भणइ,
 पुत्तो ममं हिउइ चत्तसंगो ॥ ७६ ॥
 तुमं तु राया भरहं नरांमो,
 सुइं सुइंणं पकरेइ रज्जं ।
 तएहलुहाओ उमहो सहई,
 दिणं दिणं भुरइ एवमेव ॥ ७७ ॥
 अम्मो ! जिणो स्वयज (ग) यस्स नेया,
 का एसो रिद्धो मह रउजमेत्ता ।
 वक्कणुसु तो भुरइ नीति जाया,
 न सहइई वयणं तयस्स ॥ ७८ ॥
 सामिस्स रिद्धि यमहेइ एहि,
 रंमइ अम्मो ! अह कोइअंत्तं ।
 अग्घार रिद्धां अह क च्छइ,
 अनम्मइया ययरामाणस्स ॥ ७९ ॥
 एवं भाणत्ता पुण्णः कण्ठि,
 अउव्व आणुइ मणं वहंति ।
 वेविदपार्हं अणुगम्ममाण,
 मयणववायइकवेत्तएहि ॥ ८० ॥
 एपार्हं चिद्धइयअउलहि,
 सुत्तरवम्मपरिंवरं हि ।
 घंटाटणकारमणोहोहि,
 सुवक्खिक्कां परंपरेहि ॥ ८१ ॥
 कुरक्कुरीखुगुणमहीनलेहि,
 वग्गत्तं म्मावस्सकंधरेहि ।
 आवइवग्गवस्स दुद्धरेहि,
 हएहिं हेसाभरिंवरं हि ॥ ८२ ॥
 पहाणनामावरगिहिलिधज्झि—
 सुहासणालेवग्गजाणगेहि ॥
 मयंगतुंगुणरपणहण—
 सुइंनत्ताकइमणोपुणेहि ॥ ८३ ॥
 मंभाभेरीरवपुग्गियासो,
 मंगल्लगीयज्जयरावरम्मो ।
 विधइयपार्होवपहायपंत,
 ३५८

लालितअजायान्तलावभाऊ ॥ ८४ ॥
 मज्झएहं मज्झएहं व नीहविणु,
 रम्मो अउज्झएहं अहकमेण ।
 जेणव सामी सयलुअए,
 सव्वायरेण अह जाइ राया ॥ ८५ ॥
 अत्ताइअत्तं जिणनायगस्स,
 पासिणु देविं मरुहो भणइ ।
 ऐकल्लाहि अम्मो ! नयपुत्तरिद्धि,
 न एरिसा कस्स वि अस्थि लोए ॥ ८६ ॥
 एवं सुणिता हरिसुधरंत-
 रोमवक्कं सुव्वयवाहगत्ता ।
 कारेइ चक्कणुजुयपूणियणु,
 ता नीलि नट्टा तिमिरं व सुरा ॥ ८७ ॥
 सुणेर सहं सुह मागहाणं,
 भेरीणु रावं सुरताडियाणं ।
 ठाकिट्टियाणं निश्यं तु जेतवा,
 सुरासुरं जणुविमाणमूढं ॥ ८८ ॥
 माणिक्कहमज्जुणगरकार-
 निष्कन्नमालतणविधरम्मं ।
 विमाणमालाहं नहं पकणं,
 निसाएं नारागणुमकुलं व ॥ ८९ ॥
 पासिणु देवी मनसा विचिने,
 अहो अहं माहवसा उअत्ता ।
 जिणो सयं एरिसारिद्धिंमंनो,
 पिण्डुं पिण्डुं कम्ममिणं जियाणु ॥ ९० ॥
 जत्तोऽथयत्तुना कुलसो गुं अम्मो,
 एवं सुहज्जं जवसाणुगा सा ।
 अउव्वजोवाचनर उल्लस उ,
 आरोनु संहि सयगं कमेण ॥ ९१ ॥
 संजायणाणाइमया महणा,
 खविणु कम्मं सयलं अडिंति ।
 पत्ता सिवं सयसोक्ककरम्मं,
 समगया देवऽसुराणु संघा ॥ ९२ ॥
 कयं ति पूणं पट्टेनां ति काउ,
 सिअं ६इं तस्स रुरीरंगं तु ।
 सक्कारिउं खीरसमुद्धमज्जं,
 खिवेति खिणं भरहाहियो वि ॥ ९३ ॥
 मंतुं जिणं पूयइ भविजुत्तो,
 सामी वि देवासुरकिंनराणं ।
 नराणु नारीणु व जेयराणं,
 कहेइ चम्मं सिवसंगपावणं ॥ ९४ ॥
 भवणुवे पोयसमाणवेवं,
 अजाणघं पावत्तकुट्टारं ।
 निलम्म चम्मं जिणनायगस्स,
 पासि पणजिणु सुलावगतं ॥ ९५ ॥
 अट्टाहियं काउ अहायरेण,
 समागयो चकिन्नो सठाणे ।
 मंतुं सठाणे भरहोऽवि राया,
 सिहासणे पुव्वमुदोवविट्ठो ॥ ९६ ॥

कोहुविप सहिउ आणवेह,
 सव्वे विणीयं वरगणहाणि ।
 भो भो ! जहा विणमखेवमेव,
 सबाहिमंनरेमेव वित्तं ॥ ६७ ॥
 आसीएसम्मज्जिअविलितं,
 मंचाहमेवकालियं करेह ।
 कालाणरुद्धमहम्मवतं-
 सुगंधिगंधपवराऽऽदिभूयं ॥ ६८ ॥
 सतोरणं मंगलकुम्भजुनं,
 काउं कठेहह ममे सि कट्टु ।
 तो वल्लप्याहिनविट्टिदिट्टी,
 गंतुं सयं एहाणं परे पवाणे ॥ ६९ ॥
 सुवच्छमणिक्कमए विसाले,
 सुनिद्धं तो विसई स पांढे ।
 सुगंधिमारामलक्कत्राय-
 सहस्सपावणमुट्टेह वित्ते ॥ ७० ॥
 तिष्ठेहि उमंगं पदमं तु काउं,
 संघाहयं तो पुरंसा सुखेया ।
 संघाहिट्ठवट्टियसव्वयंगं,
 विहंयं एहाणं पकरेह पच्छा ॥ ७१ ॥
 पसग्घऽवच्छस पसग्घज्झी,
 नियमए सेवणवचियंगो ।
 दिवित्तमाणांमाणभूमियंगो,
 समिध्व आणंदकरो जणायो ॥ ७२ ॥
 नारीसरो स्यपदाणुपुक्क
 सुगंधदग्धा आमिक्कलमेह ।
 जेण्व चक्कस्स घरो विसालो,
 जेण्व चक्कं रयण पसिदे ॥ ७३ ॥
 तेण्व गंतुं मणसेत नाउं,
 तस्सेव रत्तो बहवे विसाले ।
 राहस्सराऽऽरक्कलममययंनि,
 सामि तु पेसाहि व सत्यबाहं ॥ ७४ ॥
 माण्डिकोडिवियसट्टिमारं,
 मग्गाणुलगां तयणुणयाया ।
 विचित्तनवरथरा सुवग्धा,
 विचित्तनाणामणिभूमियंगो ॥ ७५ ॥
 विचित्तजुतज्जयविधल्ल-
 नहंगणा वित्तफलपसग्धा ।
 तन्नोऽएव खुउत्ताउ सुवामराउ,
 वीजंतवासोमयमेठयाओ ॥ ७६ ॥
 मिगाऽएव कलमज्जुया उ,
 केह सनलिटवट्टिविया उ ।
 गंधुजुरज्जपक्कज्जुउरथ-
 धूमोवणारित्तित्वंनराओ ॥ ७७ ॥
 बुद्धारविन्दुणलमारुपुक्क-
 मालाऽऽउला आउलमग्गलगा ।
 विचित्तमासाहं मणोहराउ,
 विणीयमावाणुगसुंदराउ ॥ ७८ ॥
 सव्वायं एहंयं जुहंयं जुतो,

वाहत्तगीवाऽऽरवपूरयाऽऽसो ।
 एवं समामागच्छ चक्रगर्भं,
 जेण्व चक्कं अहं तेष जाह ॥ ७९ ॥
 तेण्व गंतुं अहं आयरं,
 आलोपमिसे करई पणामं ।
 पसग्घहंथेण तु लोमहरं,
 परामुसिता ए पमज्जई हु ॥ ८० ॥
 पवित्तपाणीयं सुवारायाए,
 अम्भुक्कलओ वेव सुवग्घेण ।
 पंचगुलीचादनलं दलाह,
 दल्लिमुग्गहं वेरोहं पच्छा ॥ ८१ ॥
 पुण्हं ईरीवरउण्णोदि,
 गंधेहं सुग्धाहि व उल्लमहि,
 गंधट्टिवाट्टुवचंवरिव,
 वल्लंतर्भकारमणाहोहं ॥ ८२ ॥
 अंविनु आयं पकरेह पच्छा
 विचित्तगीवा स्यवाहुग्गमं ।
 आरोहणं पुक्कसम्मंगय,
 धूवाण भूसाभरणपाहाणं ॥ ८३ ॥
 मायंगदंनपवट्टिहं,
 अल्लंइएदि वरमालिनेहं ।
 सच्छेदि तारामयतंजुलदि
 काउं तन्नो दण्णमाहयाहं ॥ ८४ ॥
 लिहं अट्टुट्टुसंगलाहं
 मदारहंविक्कल्लिगारं ।
 अमोगजायं जवंचं तु
 दमज्जवणं कुसमाहमाउ ॥ ८५ ॥
 तन्नो पुणं मुग्घव चारंवल्लं,
 सवग्गान्णक्कल्लुट्टुएण ।
 वेदउज्जवज्जुउमउंउएण,
 दलाहं सूरक्कयधूवधूवं ॥ ८६ ॥
 तमालतालं दलसम्मलानं,
 पयाहणंकाउ तिक्कलुत्तओ ।
 पचोसक्कित्ताहं पयाई सत्तं,
 अट्टेव अचं अहं धामजाणुं ॥ ८७ ॥
 भूतीयं काउ तदं वक्कसेणुं,
 तिक्कलुत्तओ अहं उल्लमंगं ।
 इलानले मालियं इसिनम्मं,
 काउं मंगं तो ककरोरयं तु ॥ ८८ ॥
 लमेह चक्कं रयणपाहाणं,
 भजण जं वेळियदायं परे ।
 एवं करित्ता अमिन्नक्कवमेह,
 वक्कहाउहागारमंगलधाओ ॥ ८९ ॥
 पहिण्णकुडाण वरा सुमाला,
 नेण्व आणु तु वरं विसाले ।
 पुण्यमुट्टो तो सुहंभावट्टि,
 अट्टारसं स्नेहिणपेणिया उ ॥ ९० ॥
 सहाविउं आणमिणं दलाह,
 करेह विणं च परे तु सव्वं ।

उरुमुक्यं सुककरं अवेज्जं
अमज्जमुकिदुमरणयेसं ॥ १२१ ॥
अवेज्जिदं तु कुदंइउउउ.
विलासिणीमाहयमहरमं ।
अणुगतालायरातालमं,
कहाणयाऽऽलितजणुहिं किं ॥ १२२ ॥
सुमत्तमालाउलमगमाहं,
पमोयपुणं नहनहरमं ।
अट्टाहिं बादमहामहेय,
महारिहं चकुक्कवरसस सभमं ॥ १२३ ॥
खमयाणदाणामहामहरेयं,
काऊणिमं सवव ममं कहेह ।
एव सि काऊण कडंनि जाव,
अकं पि तं नाव महामहंते ॥ १२४ ॥
सयाउ गंहा अमिनकलमाह,
तमो निमुराऽऽयपुणियाऽऽसा ।
गंगानर्य अह दाक्कणेणं,
कूलण जं जककनहरम(जुत्त)सेजुयं ॥ १२५ ॥
पयाइ पुक्काभिमुहं तु चककं,
राया य पिदु भरहाडियो सि ।
सयं सयं साहिउमुउउयं तु,
खकलडलेतं भरहं मं ति ॥ १२६ ॥
कयंवपुणं पि व कटयगां,
माडं(व कोडं)विनेरं भणेइ ।
सउजेह मं । हियरहवाहायं,
परककचकं तुगयावकिहं ॥ १२७ ॥
विषयउपयंतिपरंगकि,
आवारनालेमनहं पि सजं ।
तमालकालं सयंयजुज—
सइ लिक्ककाररवामिरामं ॥ १२८ ॥
सिहूरप्राकणज्जिचयं,
करहं सवजं अयवारखं पि ।
हाऊणिमं किकरमाखणं,
आणुलिंयं मउजणेइमामु ॥ १२९ ॥
तो आइ पुण्येइयनीयं जाव,
चंरो इव चक्कलु सुदं अणंतो ।
एहाणगिगहानो अभिणुक्कामिणु,
सेणाय जुतो चउरंगिणीय ॥ १३० ॥
मडेहिं सेट्टीहिं य सण्यवाह—
राईनरामचनलारयहिं ।
उट्टाणसालायें वडिअवाय,
जेणव हरथीरयणं पसरं ॥ १३१ ॥
तेणव चाऽऽगमं कहेह हंदि,
पुव्याखलमि उदयं रवि इव ।
हारउहाराऽऽहंयभूसियंमो,
सुकुउमुजोइयसाकभमो ॥ १३२ ॥
किरीडुकुडभववाकलं—
माणिक्कसुताकिरणाभिरामो ।
इहीयं दिहीयं जुयं जुतो,

मवाण नेय इव विराजमाणो ॥ १३३ ॥
अणो इव चंदो विव दिण्यंनो,
सुराण मज्जेऽज पुणंइरो इव ।
कुरिंमालाउलमुत्तलुण—
महंगणो चामरवाकलंही ॥ १३४ ॥
मायंगणं(वा)गणो सुदिं,
अमूरं जुतो चउरंगिणीय ।
तुरंगहेसारहचककं(वी)कका—
रतुंगमायंगणडावणाय ॥ १३५ ॥
पाइक्कपुक्कावयखंडखण—
कोयंइदंइअमज्जनीसणाय ।
येगारमाभागरपहुणं,
दीणामुदाणं गणमागमायं ॥ १३६ ॥
मडं(व)संवाइयं(व)डयायं,
पुराण सागण य पहुणं ।
आधारभूयं वसुदं (जि)नो,
कयं कयंयं रयणंइ अणं ॥ १३७ ॥
पडिच्छमाणो व पमोयविं,
जमंनरो(व)जियपुणयावा ।
सुसाहुवेवावडिउयपुण—
संपुत्रवीयमनवमाविसारो ॥ १३८ ॥
फले स मं । (पि)उडकाम एव,
गंगायं तो दादिणकूलपयो ।
चक्काणुमगं अणुगच्छमाणो,
अणुगवांसु सुहण डाइ ॥ १३९ ॥
जेणव नित्यं अह मागं तु,
तेणव गाडिजु महांनरिंदो ।
काऊण तो जोयण वार दीहं,
विस्थारमो वी नव जोअणं ॥ १४० ॥
सेणं तमो वट्टइ आणवेद,
करहं मे गहववं विसालं ।
सुपोसइं उत्थ करेमि तं पि,
छणं करिता पकहेह मज्जे ॥ १४१ ॥
एवं मणिता अभियं(व)ऊण,
करिणु सववं पकरेइ पच्छा ।
तमो मरिंदो मयकंपरायो,
पक्कोवडिता स सरीरविट्ठं ॥ १४२ ॥
करिणु ता पोसहमंदिरिम,
मंतं पमज्जिणं विहीयं पच्छा ।
रयससेउं कुसपसणंइ,
निक्कसलतो वरवंमयारी ॥ १४३ ॥
कुमारं प्रागहनिथसामि,
गणं करता अह ठाह तण्य ।
मुणि इव मुत्तामणिवाउगणं,
पसण्यां(व)तो सुदमंणजुतो ॥ १४४ ॥
चिक्का विणे निधि तमो तयं,
जलंनसुरे अह उडियमि ।
मिमंणु एहाणं गंह मंडवाह—
एवसणंइ सयं पि कहु ॥ १४५ ॥

रहं रहिता वरसेअजुतो,
वकायुमगं अणुजाइ पच्छा ।
पाकयुकारसिद्धनाय-
सनारघंटावधोसपहि ॥ १४६ ॥
वकायुमगेण उ नीरनाहं,
उग्गाहइला इह नाहि जाय ।
बीओ तहि मागहनिममज्जे,
मिहिलु पत्तो तुरगं पसरथं ॥ १४७ ॥
पहाणगंडीवसजीवदिश्यं,
सुरिदाचं व मणोभिरामं ।
ओसेसपुखं रयणामयं तु,
नमंइकिं वावकलावलीढं ॥ १४८ ॥
सजीवकोदंडयजीवमज्जे,
परासुसिता पकरिणु सिज्जं ।
विसालठाणं रउं पहाण-
आइलयाइइयवाठायो ॥ १४९ ॥
आसव्येधानुअणुणुणा,
उदाहरित्या वयणा इमारं ।
ओ ओ ! सणुतु पवराहराजे,
वैवासुरा किन्नरजफलांसदा ॥ १५० ॥
तहंउतालकला धरणां जे उ,
महोत्तमा भूयपिसायजकला ।
तुज्जं भयलाण इमो नमामि,
बाणस्स लिगं गमणं तु होउ ॥ १५१ ॥
एवं करिता अभिनेसरहे,
सरं पहाणं तु सनामजुतं ।
गंणु सौ बारस जायणारं,
महानिनायं कवडे कटु ॥ १५२ ॥
इदंणु वणं पडियं मुहणे,
विविडं मागहनिमयेया ।
करसेइ कुडो ललु कालमच्यु,
को वा गिडे अंतग जाउकामो ॥ १५३ ॥
दिट्ठं व कालेण व कसस मुलं,
को था नयं मक्खुमुहं वि गंता ।
णिहीण पुणे य तिरिगिडणा,
अलकलणे लज्जियजिए य ॥ १५४ ॥
तुरंतपेन अ चउडिने य,
ओ मज्ज गेह निमिरइ बाणं ।
किण्हादिदादाहि व येइ कहुट्ठु,
सुरिदाचिणु जिण्हा सत्तं ॥ १५५ ॥
मा इमिहया नीरमरेण तिण्हा,
बाणेषो मे वसिडं सहइ ।
आणं वि मे कटु वसंत को वा,
उट्ठिणु मुंचइ सरं करण ॥ १५६ ॥
जा वाचियं नाममिणं सरथं,
ता जाणइ जाउ जट्ठेय चकी ।
तिकालमावीणु मि जीयमेयं,
कुमार तिथाहिबमागहाणं ॥ १५७ ॥
अप्पुडुणं जं पकरति सव्वं,

सव्वाण चकीण नरीसराण ।
एवं विवित्तिं सरं गदिता,
इरं किरीडं तुषिए कडे य ॥ १५८ ॥
सुकुडले वयथरे विवित्तं,
तिथोदयं आभरण्हा विवत्तं ।
मिणिकमुत्तामणिभुत्तिंमणे,
सकिंकिण्हायथनियंसयंगो ॥ १५९ ॥
जेणव चकी मरहो विसालो,
तेणव चाऽऽगमम नडंगणयो ।
करंजलि काउ सिरे पहाणं,
जएण तं वा विजएण भत्ते ॥ १६० ॥
बदाहि भत्तं मरहं समथं,
ममऽजिए सिद्धमणा नीरसं ।
अहं तु तुज्जं विसण वसणि,
समहमज्जे निलयं करिता ॥ १६१ ॥
आणार्थं तुज्जं व ठिओ सथाजियं,
पुट्ठिअओ ते अहंमंतिवासो ।
हारा ते दोय दोयणियं,
राया वि तं इच्छइ सारवथो ॥ १६२ ॥
पच्छा तओ तिथवेइ कुमारं,
सक्कारिउं अजाल काउ सीसं ।
विसजियं एर सयं सठाणं,
आगंतु पट्ठोसहइ गहाओ ॥ १६३ ॥
गहाणाऽऽरयं वट्ठु नओविया,
पांर ते मयणमंजवंसि ।
सुहामणयो विहरिउमंते,
उट्ठुणवालायं य इतं गंतु ॥ १६४ ॥
पुत्तकमण्येय महामहं तु,
कावाइं तम्म गुरस्स राया ।
तयंतिए आउट्ठंइवाओ,
ते दिव्वचक्क वरयज्जुत्तं ॥ १६५ ॥
सुलोहयक्खे तह हेमनेमां,
सुलोममुत्ताहलभुत्तिंयंगे ।
सण्दिधानं य सखिअण्णं,
कंकल्लिगुजारविमंढलाभे ॥ १६६ ॥
नचचेतनाणुत्तं भाविरंमं,
सुजायंइमामयंखिअिणुत्तं ।
मत्थोउयपुत्तकआवायं,
नहंथजक्खस्सहोसउत्तं ॥ १६७ ॥
सत्तूरसहमोयंतारलं,
निगमच्छइ तो रयणाणु जेठो ।
सुदेमणे दाहिणुपच्छिमल्लं,
मज्झण मज्झण तु संगलाणं ॥ १६८ ॥
रायाऽणुगमिमणु पयाणुमग्गं,
जगव रंम वरदामतिरये ।
तंणव पच्छाउ पयाइ भत्ति,
चकीं वि चकाणुपण्णं गंतुं ॥ १६९ ॥
कमेण तंणव उ अहमंते,
सविट्ठिए आसवरंलि कहे ।

गंतुं तत्रां वाहिण्येन विमाने,
 विजुं सयं ठाणकर्म करेह ॥ १७० ॥
 कमेण तेयं वरदामनेय,
 स पीडशानं दूयाह माणं ।
 किरीडमुलागगयाण जाणं,
 विजुडिम एमाह सुरण दाणे ॥ १७१ ॥
 विसज्जयेनो वरदामनेय,
 सक्कारसम्मानसुभसिपुणं ।
 सयं सठाणाऽऽगमगं करेह,
 पुण्योदयासेसमहामहाहरे ॥ १७२ ॥
 किस्साऽवसाणे अवदत्तण,
 तदेव गंतुं कडग सि येसं ।
 काडं तटा पोवहअट्टपाई
 तदेव तो जावऽवराडु पोसो ॥ १७३ ॥
 पम.समेया वि तटा गमिसा,
 दलाह खुडाकडभूयसं तु ।
 उररयलालंकरणं कडे य,
 दामावसाणे य पमासणे यं ॥ १७४ ॥
 विसज्जये पुण्यकमेण जाह,
 ठाण सयं वारिउ अट्टमेऽने ।
 आणसियं पुण्यकमेण देह,
 अट्टेडिम्मं क कुट्टेडिवज्जं ॥ १७५ ॥
 करेण सेस सयलं पि हिट्टे,
 सनोणे जिपण प लुलं ।
 आउज्जमायज्जिपुणियानं,
 पमासामिस्स महं विमालं ॥ १७६ ॥
 तो किक्का तं मिस्सा नमिसा,
 पाडिच्छियं कट्टु कहानं भणि ।
 महायसणे गवणंगलायं,
 पयाह चकं तु पहायमिण्या ॥ १७७ ॥
 सिपूयें कुल अह दाकखणं,
 पुण्यामहे गेहअट्टरेये ।
 चक्की च चक्काणुगमण गंतुं,
 सयाङ्गागागरमं भण्डक ॥ १७८ ॥
 काउं जियेयं निविस्स पच्छा
 करेह पुण्येण कमेण सयं ।
 आऊमये अट्टममनसं,
 स निपुट्टेयां चलियासणाउ ॥ १७९ ॥
 माणेण ताउं जह चक्कवट्टो,
 सयागळो एस महामहण्या ।
 तो जीवकणं मरिउं गहा,
 कुंभस्सहस्सं रयणाभिरामं ॥ १८० ॥
 महासणे दुष्ण विविक्कावसे,
 इमस्सए यथविभूयणे य ।
 आगमम आभिसत्तलायलीए,
 सत्तप्पसयं पुण्यकमेण पुत्तं ॥ १८१ ॥
 समणो अंथरकांसलीयं,
 * अट्टादियं चार कोह भिण्यं,
 मणोहरालकरणेहिं जुलं ॥ १८२ ॥

चक्की वि हिट्टो पगोहरे सयं ।
 विसज्जणे ठाणगमाह कट्टु,
 पुण्योदयं सयवमिणं कमेण ॥ १८२ ॥
 अट्टादियाचारुमहामहंते,
 पयाह ईसाणमिसाण चकं ।
 पहाणवेयहुनगाहिमुक्खे,
 कमेण तो पुण्यविचिणपण ॥ १८३ ॥
 सिअं पमोणं नगगाहाणेणं,
 तदेव वेयहुकुमारनेयं ।
 आराहरे आसणकंपुट्टो,
 सुगं समानमं दलाह दाणं ॥ १८४ ॥
 एहाणोयआमी सयलं पि भंडं,
 नाणसमेयं तित तदेव अर्थं ।
 विसज्जणारे करणायमाणे,
 चक्कं तत्रां पुण्यदिसाये जाह ॥ १८५ ॥
 तत्थऽधिसाराणि सई सुदुग्धि-
 ने। नीयमेया हिरे मालदेया ।
 पुण्योदयासेनकमेण सो वि,
 समानगळा नेह य पीडशानं ॥ १८६ ॥
 केऊरमाई निलगावसाणं,
 पटायहत्थीरयसुरम भूतं ।
 अर्थं पि सारं तु बहुरयायारं,
 सुभूयणं जा कडए तुट्टीए ॥ १८७ ॥
 महायसाणा अट्टेसराया,
 सुसणसेणवइनामयं तो ।
 सहित्तु एयं वयरे महण्या,
 गच्छाहि सिपूयें नरं वरयं ॥ १८८ ॥
 सुनिकपुडं सिपुट्टावसाणं,
 अर्थं पि साहे वि रमं समं च ।
 अमातिसागनिपहाणगारं,
 अग्गाह नाणामिणसुसणाह ॥ १८९ ॥
 पाडिच्छ हच्छाहि जहच्छयाए,
 सुइसुइयं यहुंसणजुतो ।
 खिणं करिसा सयलं कडह,
 मयमाणानयमेयमासु ॥ १९० ॥
 तह तित एयं विणउत्तमंगो,
 पक्काउं एनि स (म) यस्मिं सिअं ।
 तओ सुलेणादियं महण्या,
 महायलं मारहखिलसाए ॥ १९१ ॥
 महाउसे लक्खणलसिख्येगे,
 मिसवणु. ३१८ वव सुचारुमासो ।
 भियाणए मारहनिबलुडाणं,
 निखाण दुग्गाण दुगासयाणं ॥ १९२ ॥
 कलाऽऽलए सत्थपयिस्सं तु,
 सणावरे तो रयण पट्टे ।
 सहित्तु माहेविक्कुडिखिणए,
 आणसियं हेह जहह मिण्ये ॥ १९३ ॥
 सज्जेह सारि जयवारणस्मि
 रेण समयं गहसंगाई ।
 दाऊण माणसियं किक्काणं,

सर्वं यथा मन्त्रेणैवैवमस्म ॥ १६४ ॥
एहाणमिगडाओ पडिणकम्मिआ,
सामेनमाईड उणुगम्ममाण ।
पहाणमायंग सुखे वरुडो,
पयाइ निधु सल्लो बलिहो ॥ १६५ ॥
कमेण पत्तो रयणं पहाणं,
अम्मं करेणं परिमंजुवेइ ।
जे नामभूरं सल्ले समुहे,
अकरविरवारविमूतियं तु ॥ १६६ ॥
अन्नाण सव्वाण वि ठावियाणं,
निष्कल्लिहेऊ य दिसेसमज्जे ।
तो पक्खिवे लिणुनरेयं मज्जे,
मं विरये वारस जोयणाई ॥ १६७ ॥
सेअं समारोवि य तय सव्वं,
सुहं सुदणं तु तरेति व्व ।
गामगरायासविदाररम्मं,
मइवसंगाहसुकोट्टिकिणं ॥ १६८ ॥
सुसिहले बद्ध मणीगणैहिं,
सुअं च लोप परमं च रम्मं ।
पहाणमणं जयणं व दीवं,
चित्तनाणामागदमकोसं ॥ १६९ ॥
सुवारवेलोमकएलसेडे,
दीवाहिवामी वरनिक्खुडे य ।
कलस्सुहे जायणए पयडे,
अजे य वेयइति उत्तराड ॥ २०० ॥
मेच्छाण जाई पडुयणवारं,
अरेण जा भिधुवसागरंतं ।
सव्वं च गच्छं अद ओं वडं,
सेणाहणैयाऽल्लियप्पयाओ ॥ २०१ ॥
मणोहरे तां य निडात्तऊण,
बद्धसहे भूग्माणज्जाये ।
तस्सेव गच्छस्सम डिओ पडिहं,
तणे बहुरेसणगाण हिट्ठा ॥ २०२ ॥
जयट्ठणाणं वरमेडलाणं,
खंडाणं द्वाणीनुडआगराणं ।
ते धेनु नाणामणिभूवणाई,
दिवाइ अग्घाइ सुपाहुडाई ॥ २०३ ॥
वस्थाइ नाणारयण इ चित्तं,
रहाइ मायंगहवारं सारं ।
रायारिहं जं च पयाजयव्वं,
अअं च तं मे उवगिति तस्स ॥ २०४ ॥
कयंजलीओ पुग विअयिनि,
तुम्हेऽएय अग्घाण सुवामिय ति ।
मेया पडु देव हन पंगिडा,
तुम्हाण अअं विमओपमेगी ॥ २०५ ॥
एवं मणना हियए पाहट्टा,
मग्घाणुं जं सेअहवण सव्वे ।
सएसु गामेसु गयाड मुक्का,
तहिं सयं धेनु सपाहुडाई ॥ २०६ ॥

अहीणअग्घोऽल्लियप्पयाया,
ठाळे तथं मग्घममयजुतो ।
सुहं सुदणं नग्गाहपानं,
एउत्तणुआं सयले तु रिदि ॥ २०७ ॥
पक्कंतियाणं नग्गाहसेवा--
पडिउज्जुये सहाइ भतिजुतो ।
बहुप्पयारं मराहिवेण,
विनजिओ पूउ मेहसारं ॥ २०८ ॥
तथं सठाणं वरमेअनेया,
गंतूण पासायवरोवरिस्मि ।
अचीलबद्धाऽ सुनडयाइ,
लोलाए पच्छं च सओवभुंजे ॥ २०९ ॥
ततो पुणो अकिं सुं पणनाम-
सेणावहं भिडुत्त आणावेइ ।
गच्छाहिं लिणं निमस्सगुहाए,
चारुक्काडे य पहाडएह ॥ २१० ॥
तह ति आण पडिवाज्जऊण
गंतुं सयं पांसहमेदग्गम्मि ।
निक्खिणु सयंउ सुं नगरांम,
ठाउं तथो कानि मुणि सव्वे संनी ॥ २११ ॥
तयंतिए पांसहमेदग्गओ-
अमिनिक्खलिस्सा सुएएणाएरां ।
कप्पाधूवारुहंउत्तक-
इत्थेस चडंगणगम्ममाणां ॥ २१२ ॥
जेणं कवाड अद तेण गंतुं,
माविभुंउत्तं तंमरेण व्व ।
अक्कस्स वा कट्ट महेहं तु,
गंडाहिं तं मयण पणिगडं ॥ २१३ ॥
जं वासतुल्लं वयरायं ति
विणायणं सत्तगणण कंतं ।
सेअस्सुहो गेट्टगीपवाय-
पग्गारंडालागसमंकरं व ॥ २१४ ॥
सुदं च संति च दिवं मणिअं,
मणोदाराणं करणं पवसं ।
पक्कंमिक्काय पसयं सत्त,
आहाडए ते य कवाडएउ ॥ २१५ ॥
कुंवारये चारुमहाभरणं,
सरस्सरासारवं कुणेतं ।
सयाई टाणाई डिण कवाड,
एयं कहेइ नग्गाहवस्स ॥ २१६ ॥
अक्कं च हयंविअस्संउरुडो,
मणिं च मोगाणहउ आमुवेइ ।
कवाडिए अंगुण निअ माण,
अणग्गयतं मुवत्तं सयं च ॥ २१७ ॥
अणायमाये मणिअकंमोय
दिव्यं सया सव्वजियाण कंतं ।
मुद्धाणं जं सयलं पि दुक्कं,
हरेइ आयोगकरं सया वि ॥ २१८ ॥
तोरिअुया दिव्वमणुस्सया वि,

न किंचिदुक्तं उपलभ्यया वि ।
करनि सध्वं समरे ॥ नृपं,
असत्यमजके हवई सया वि ॥ २१६ ॥
मणि पहाणं रथणं धरना,
अविद्या जोवणु केसरोमो ।
न होइ होई भवभंगुलो,
धेनुं हस्थेय नराहिवो तं ॥ २१७ ॥
गयस्स कुभोरं उ दाहणाप,
जिबिपु सारं भरहो नरिदो ।
हारउहारणविराधवच्छो,
सुराहिरायस्वमरिचिस्तो ॥ २१८ ॥
हरजोहयाऽऽलो य मणिप्यहाप,
अकालुमरमेण पहाइ दिशो ।
रायासहस्सेदिऽणुजायमगो,
समथलस्युपुको विसामो ॥ २१९ ॥
हकिदुबंदी जपसिहनाय—
भकारमेरीरथपुरियाऽऽलो ।
भरई दारण उ दकिणणं,
महज्जुई सानामसेगुहाप ॥ २२० ॥
पमाणभो स वउरंगुणं जं,
विमवाहारी पमं पगिद्धं ।
हज्जोयई बारम जोगणं,
चंदो व बारणं समथमेणं ॥ २२१ ॥
न तथ स्रो न मसं, न अग्गा,
पणालई मे निमिसंधवारं ।
तं कामिणी दिव्यजुई गहाप,
पुविस्सलपिच्छुवसेयस्स ॥ २२२ ॥
पणालसे न निमिसग्गुहाप,
पगुणपणुससुमंडलाई ।
आयामायेकलंमपमाणणं,
धणुण पचस्व य माणयाणि ॥ २२३ ॥
सुकोसई चंदमे य अकं,
सुवक्कमेमिस्समसम्भवायो ।
सुभिसपज्जायणं अले य,
देदिपमाणं लहुसु पविस्सो ॥ २२४ ॥
सलाहमाणं कलिहवमाणं,
सुं सुदेणं विलई पडिद्धे ।
जा चक्कपट्टी वरमंडलाई,
तदेव चिट्ठेनि गुहासया वि ॥ २२५ ॥
आलोयउज्जायभुज्जां गुहा सा,
जाया पभायणं सुमंडलाणं ।
तोले गुहाय बहुमउकंरं,
जलाउ उरमगानिमग आरिण ॥ २२६ ॥
तिणं व कट्टे गयअस्सजोहं,
पहाणमाई पडना तलमि ।
पडेइ बीयाउ तलाइन नेह,
नो वो पुविस्सपानिकसुहायो ॥ २२७ ॥
गया उ जा सिपुनई सनुरे,
सेसितरिद्धो पकरई दिद्धो ।

सुवहई दक्कमई कलनं,
सुवायवर्धं अवनं अकं ॥ २२८ ॥
अणेगयं नृपियबाहगमं,
सुदण्वेनं सुदिमगमं व ।
आएसओ वकिहवरस्व नत्तां,
मिधूरं पुविस्सलनडे नेहि ॥ २२९ ॥
सुसंकमेहि अह उतरणं,
कमेण पनस्व अहुत्तरे वि ।
कुंवारवं वाकनं करेने,
ठिर सडाणे सुवरक्कवाडे ॥ २३० ॥
तत्तो ससलो पारमीहरे,
अयोडिया उजरमाहगमि ।
विलाहया नेसु पयंहरंटा,
अहा य दित्ता धणुवणुता ॥ २३१ ॥
सुवणमाणिककहिण्णुणा,
विदिपज्जाणापविमालेखा ।
विसालेखामणवावउत्ता,
उरज्जोहा हववाहणु ॥ २३२ ॥
सुदंसाणं सिपुवारसारा,
गयलदासोअयस्सलमारा ।
सुरा ददा वररक्कमा य,
अणेगमंममपसु लखा ॥ २३३ ॥
माहणाविकलपवता दुर्गाहा,
तओ य नेसि विलए पविद्धं ।
बलं करे वाक्कलणं सयाइ,
उवहउ ठाणं अवलोउणु ॥ २३४ ॥
आयंति विसावगया अणंति,
क एन अणतिथवपरध सो ।
निहीण पुजे य दुत्तपेने,
अलक्क १ कालकवंतगामी ॥ २३५ ॥
एवंविहोपहव हांरे अरई,
अनजनाणोवणना य नरथ ।
सध्वं गहा मे मिलिया जिलाया,
पाविण्णु एवं सलिया अणंति ॥ २३६ ॥
अहा न आगच्छइ एव भूओ,
तहा पयसं करेमो सलेखा ।
अग्गाणि एतो पहरंति कसि,
धाएण मेहमथय व सिलं ॥ २३७ ॥
दिले दिनि चक्कलणं तु नोयं,
तओ सुनेण रयणे अहस्से ।
खेइ अरगं रयणं गदिनु,
विलाहए ना सई आसुस्से ॥ २३८ ॥
मीया पलाहणु पहाउमगा,
उव्वगमईणा विमणा अयामा ।
गया सई निपुनडे विसाले,
मिलिणु सध्वंमपए पसरये ॥ २३९ ॥
सुवाणुपासंधार खट्ठेनि,
पगेहिउउ अट्टवमसियं तु ।
उत्तायगा अंबरजीप्यारी,
मेहामुदाणं कुलदेवयाणं ॥ २४० ॥

कुण्ठति ते राहस्येनचिता,
 तेसि सुराण्ये अह अदुर्गते ।
 अलंति सिद्धासण्ये विमाले,
 नाण्ये नाड्ये अह अबरत्था ॥ २४४ ॥
 भणंति दाहानु करेमु किं पि,
 तन्ना य ते दिदुमलुमुहा य ।
 अण्ये वद्धावड दाउ अश्वे,
 मिरंजलि कट्टु भणति के से ॥ २४५ ॥
 अम्हाण्ये देवे वि सरे दुग्घा,
 ना ते निवारह जहा तहा नो ।
 पुणो समागच्छत इदुचिन्ता,
 एवं सुणेत्ता कुन्नेवयाए ॥ २४६ ॥
 भणंति एसा असक्को सुराणं,
 न एस सत्थस्स विसस्ससउक्को ।
 न एस अग्गीये हिमाण्ये डक्को,
 न एस मंताण्ये व तंतगउक्को ॥ २४७ ॥
 सुणेह भो देवपिया ! महत्था,
 सुचक्रवट्ठी भरहेसराया ।
 ए एस सका पुंससत्थेण,
 गिवादिउं केण व पाण्येण्ये ॥ २४८ ॥
 तहा वि तुम्हाण्येवरोहअं भ,
 करस्ससुवसगा महामहंते ।
 एयं भणित्ता य तथंतियाअं,
 गच्छंति उण्ये कडगस्स भन्ति ॥ २४९ ॥
 कुण्ठति वासं सुवल्लामाणं,
 सुट्ठिपमाणं जलधारयाहिं ।
 बडलंथया वणवायजुत्तं,
 सुभीमणं कल्लयंतनुत्तं ॥ २५० ॥
 ते सत्तरत्ते अहो तन्ना भ,
 परामुत्ते अम्ममणि पणिट्ठुं ।
 पविशंते वारह जायणाहं,
 हियाहं किचो परमं पड्यं ॥ २५१ ॥
 सत्थेण्ये तत्थ कडिणु राया,
 परामुत्ते छत्तमणि विसालं ।
 पविशंते अम्म व ते पि उण्ये,
 मणा उवहं अह मउक्कमाणे ॥ २५२ ॥
 अहां य अम्म उवरिं व छुत्ते,
 मउक्क मणि जोहयमव्वसेणं ।
 न तत्थ रांगा न भयं न वाही,
 मन्नेज्जुत्तस्स तस्सिस्सस्स ॥ २५३ ॥
 मव्वणि घञ्जाणि कदंति तत्थ,
 सव्वाहं सागाहं इवंति मियं ।
 पुव्वहकाले उवयंति साली,
 मउक्कहकाले पविसेति लोया ॥ २५४ ॥
 न तत्थ राहं न दिणं न चेदो,
 नज्जत्तमाला न गहा न सुरो ।
 समुत्थं मव्वजयं पि जायं,
 भएण हाणं सुदसंनिजुत्तं ॥ २५५ ॥
 तन्नोपमि थंमपुराणं तं,

सुद्धं सुद्धेण अह सत्तरत्तो ।
 जा विट्ठो तो अभिओग्गेशा,
 चितंति एयाये महाउरुए ॥ २५६ ॥
 इहूये दिस्सोये पराये रओ,
 सुवक्कवाट्ठितमहामहाए ।
 लद्धाये पत्ताये समागयाये,
 विट्ठुमाणस्स वि देवहम्मा ॥ २५७ ॥
 करंति एवं भरहेसस्स,
 पव्वक्खमत्ताण्ये परामव्वं तु ।
 पोट्ठितु एवं दसं छुस्सहस्सं—,
 देवाण्ये सेवत्तुमुवत्तु कट्ठु ॥ २५८ ॥
 नाणाउहा वस्मियं दहधारां,
 समागया नामकुपपासे ।
 अहंति एवं जह भो न किं वा,
 तुम्हे वियाणं जह एस वक्कं ॥ २५९ ॥
 जाअं महत्था भरहं विमाले,
 विक्कवायाकत्तां वरंथेमउक्कं ।
 आणावडा उस्स नरा सरा वि,
 कयं सवेवं भरहं समत्थं ॥ २६० ॥
 सत्ताण्ये जेण वंसे व तुम्हं,
 न यागहा कीम खलीं ऊंत्ता ।
 एवं गए वी पडिभदरंहा,
 एयं भणिज्जा जह किं न गिट्ठं ॥ २६१ ॥
 दिट्ठोवस्सं पव्वेह मियं,
 ग्गो वेव गे वामद जीयत्तंयं ।
 अज्जय चित्तं न भयेह पट्ठुं,
 तुम्हे तन्ना नं पममिनु सव्वं ॥ २६२ ॥
 गच्छंति आयाहं विलायपाणे,
 कडिणु तेने पि जहा पविसें ।
 भणंति ता गच्छंते गहायगला,
 अग्गाहं अग्गाहं गहाय मियं ॥ २६३ ॥
 अश्वं पि जं मारतं दयाहं,
 माणिककुन्नामाण्येवसाहं ।
 कयं जल्लो मीसकयणात्ता,
 उवहं सस्मि भरहं नरीसं ॥ २६४ ॥
 न उत्तमा वंज्जोक्कयानु,
 कुण्ठति वारहं सरणाऽऽमयाणं ।
 जहाऽऽमयाणं नं पि गया भोणंनु,
 एयं सुरा नो कुलदेवया ते ॥ २६५ ॥
 तथा करिमा सयत्ते विलाया,
 पास्मिं गंतुं भरहस्स रओ ।
 स्वमाहिं ण नाथमिणं चिराद,
 तमं तु भया भरहस्स अहं ॥ २६६ ॥
 वक्कवाट्ठितपुट्ठाण्ये सामी,
 च उहं सगहं वयणाण्ये दिस्सो ।
 तुम्हाण्ये अहं सरणं पव्वआ,
 कया पि एयं न पुणो करिस्सें ॥ २६७ ॥

तस्मै पडिच्छिन्नु नगीनरेण,
ममाणुभावाड न भाइयसं ।
सम्माणितं संगतमेहनां,
विसाज्जया बुण्णिमं सुवर्णं ॥ २६८ ॥
सेयाहिवा पुडवकमणं खंडं,
सनिक्खुडं सिधुसमागरत्तं ।
पडिच्छिन्नं साहिउ पड वाम,
रथो सयं भुजइ भोय सो(मो)ए ॥ २६९ ॥
अहसया चकवक्कयाई,
पुण्णुमुडे बुद्धिमाचलस्स ।
नितंभमाए अह द्वाक्खण्णिम,
जावहुमंतस्स कए करेवि ॥ २७० ॥
तयंसिए सोमाईसए जाइ,
उप्पाययं पडवयो निखुत्तो ।
फुसेइ सोमिण रहस्स पड्डा,
हुए निगएिक्खु खवेइ उप्पि ॥ २७१ ॥
सरं वरं गंतु विससएिं ख,
तो जायणामं गिरितायगस्स ।
गेहस्स भगाइ पडइ अत्तं,
पुण्णकमात्तायसएइ सिग्गं ॥ २७२ ॥
तं चव सठयं अह उर्णां छां,
विसाहिउ देवायगामणं मत्तं ।
सठयोमदिं देव यं चंदणं ख,
तं चव सयं अह -इ कूडे ॥ २७३ ॥
रहमि कटो उवडावलाभिम,
तो तं निक्खुत्तो फुसेइ रहेण ।
रहं ठयिमा अह कामणीए,
सनामयं पुडवतडे लिहइ ॥ २७४ ॥
उस्सएिण्णीए तदथागस्स,
इमाए भागे अह पडिच्छिन्निमि ।
स चकवट्ठी परमा नगीसो,
तमिण एयं भग्गो अहं तु ॥ २७५ ॥
तस्मै रहं वालियं खंभवारं,
सयं समानस्स तरे वेत्ता ।
नमेति जूहां सिद्धतायगस्स,
देवचकखा चकवरं पयाइ ॥ २७६ ॥
वेयहुत्तं अह द्वाक्खणाए,
दिसाए आगंतु महामहेण ॥ २७७ ॥
वेयहुत्ताभी विण्णमी मण्णिम,
जा कइ विज्जाइसोयनेयं ।
भलहुमं पोसहमं विरमि,
तथावसाणे विनमी नरिदे ॥ २७८ ॥
सुचाएए विवमई पडिडे,
जीयं ति काउ नरविण्णुत्तो ।
सिग्गं समान्णह वेणु अरघं,
पमान्णमाण्णयते यं गहं ॥ २७९ ॥
कषाहिंयं लक्खणसंविजयकणं,
अवट्ठियं जायणजायं निब्बं ।
सिंघारआगारसुखादवेत्तं,
३६०

लावज्जलीलाऽलसचादगत्तं ॥ २७९ ॥
खंदाण्णं नीरयपत्तनं,
कामाण्यं सव्वसुदाण्णसत्तं ।
मणोणुं भाइघोपावितं,
तमिच्छियं से निमिंखयारिहो ॥ २८० ॥
गहाय माण्णिण्णं अवरयो,
अण्ण बद्धाविउ हो वि ते य ।
मण्णिं अरुहं सवउत्तसस्सिम,
मणंति अण्ण अह * वासराई ॥ २८१ ॥
* गयाई जायं समरं महेत्तं,
तयंतिए तो खबला अयामा ।
कई करे अहुमसत्तमेत्ता,
दुण्णं अलंकारयमेडगस्स ॥ २८२ ॥
अलं तहा जा मदिमं करेमि,
अह इयया सेणवई भण्णइ ।
साहेह गंगापुरनिक्खुडं सो,
एवं ति सिधुए यंमण सव्वं ॥ २८३ ॥
पसाहिउं एर नरीसरन,
पासे निवेइत्तु दिआयहुं ।
पड्डा पलासाए सिद्धाएं दित्ता,
सिद्धि इव दिनाए विराजमाणो ॥ २८४ ॥
गंगासमे भुजइ भोयभोए,
तस्मै समं वरिसाण पुणं ।
पडिच्छिन्नो भरहो नरीसो,
सहाए सव्वगुणेषवेए ॥ २८५ ॥
अहसया चकवट्ठी मणाई,
सुवण्णनामं कडगस्स सामि ।
खंडपवडाइरकवाडाए उ-
रवाडेड पुडिच्छिन्नमेण अत्ति २८६ ॥
तह त्ति पुण्णवक्कमण कइ,
तथा जहा स तिमसंगुहाए ।
उगघाट्टियं तो कएव निवस्स,
ससेजए जो विसई तहेव ॥ २८७ ॥
तदेव सठं नवरं विससो,
एसो जहा पच्छन्ताउहुत्तो ।
गया उ गंगावरसामग्गिम,
विसई खेत्तं तह द्वाक्खणिं ॥ २८८ ॥
ससि इव मेहमवयानि गंतुं,
गंगानरं पडिच्छिन्नकुलदेत्ते ।
ठाउं ससेसो निहिलाभंउं
एमिहरे पोसहमट्टमं पि ॥ २८९ ॥
सदेवया तं य नवविहाणा,
माणिकरुमुत्तामणिहमपुत्ता ।
सव्वेत्तालोचवयाघहा ओ,
उवेत्ति पुत्रोवचया तयने ॥ २९० ॥
नामाई तैसाण निहीण एए,
पुण्णपाहं गंधविपत्तिवारं ।
अं अथ अत्थी तह नं तहेव,
* दिवांन, * जातान

कहमि गाहाईं ठियाईं गच्छे ॥ २६१ ॥
तेसि सरुवं च सुठागगाईं,
नखायमासुं..... (१) ।
सर्वे पि आचस्सगच्छुभिम्मकं,
तह ठियाईं च जहाईं ॥ २६२ ॥
नेसपे १. पंथप २,
पिगलप ३. सवयरयण ४, महपउम ५ ।
काले य ६. महाकाले ७,
माणवये ८, महानिही संखे ९, ॥ २६३ ॥
नेसपमि निवेसा,
गामागरनगरपट्टणाणं च ।
दोणमुहमउं गाणं,
खंधाधारावणगिहाणं (१) ॥ २६४ ॥
गणियस्स य उप्पनी,
मागुम्माणस्स जं पमाणं च ।
धम्मस्स य बीयाण य,
निष्कर्त्ता गुंथु भणिया (२) ॥ २६५ ॥
सव्या आभरणविहां,
पुरिस्साणं जा य होह महिलाणं ।
आसाण य हथीण य,
पिगलगनिहिमि सा भणिया (३) ॥ २६६ ॥
रणणाईं सवयरयण,
चउदम वि वराईं चकवटिस्स ।
उप्पज्जेते एमि—
दियाईं विविदियाईं च (४) ॥ २६७ ॥
वत्थाण य उप्पनी,
निष्कर्त्ता ज्व सवभसीणं ।
रंगाण य धोवणाण य,
सउम एसा महापउम (५) ॥ २६८ ॥
काले कालणाणं,
सवपुराणं च तिसु वि वंसउ ।
सिपसयं कम्मणाण य,
निश्च ययाए दिक्कराणि (६) ॥ २६९ ॥
लोहस्स य उप्पनी,
होह महाकालं आगाराणं च ।
रुपस्स सुवज्जस्म य,
मणिमुत्तिसिलप्पवालाणं (७) ॥ २७० ॥
आहाण य उप्पनी,
आभरणाणं च पहरणाणं च ।
सव्या य जुद्धनीहं,
माणवेमं दडनीहं य (८) ॥ २७१ ॥
मट्टविहि नाहमविही,
कव्वस्स य चउविहस्स उप्पनी ।
संखे महानिहिमि,
तुडियंमाणं च सव्वंसि (९) ॥ २७२ ॥
चक्कटुपट्टाणां,
अट्टरुमेहा य नय य विक्कंभा ।
बारसदीहा मंजु—
सवंठया जण्डीह मुडे (१०) ॥ २७३ ॥

वेरलियमणि रुवाडा,
कनकमया विविहरयणपट्टिपुसा ।
ससिमुच्चककलक्कण,
अणुममवयणोपयत्ती या ॥ २७४ ॥
पलिओवगुडिया,
निहिनिरिनामा य तेसु खलु देवा ।
जसि ते आयाया,
अचञ्जेसा आहिवन्वा य (११) ॥ २७५ ॥
एए ते नय निहिरयणा,
पभुयधगरयणसंचयसमिद्धा ।
जे वसमुवगच्छनी,
भग्गाहवचक्कवट्टीणं (१२) ॥ २७६ ॥
तेसि निहाणुण महं नहव,
तयानए मेन्नवई भणुह ।
गिगहाहि गंगानहनिक्खुडे वि,
पुट्टिपुणं निधुनईकमण ॥ २७७ ॥
तद्वेय सर्वं पकरिणु एह,
जा सव्वभग्गं पडिअण्णहु ।
सक्कारसम्माणकमण मुक्को,
सयं च जा भुंज्ज मोयमोए ॥ २७८ ॥
अहउशया दीक्कणपच्छिमिले,
दिसाए भागमि पयाह चक्कं ।
विण्णायमासज्ज सरायहाणं,
नहंमगाऽऽरुद्धपहं पवज्जं ॥ २७९ ॥
तखाउ राया वि पट्टुविन्ना,
कोडुम्माय सहिउ आगवाह ।
सज्जद भो ! धारणायभुय,
हवि सभेन्नं सव्वलं सज्जोहं ॥ २८० ॥
तखा सयं मउत्तणगहमासु,
विमिणु न्हाउं सुसुद्धगनां ।
अलोकभा भूमियसव्वगनां,
सुक्कादकयं पि य सव्वट्टो ॥ २८१ ॥
मणोहरो मव्वज्जणदयारी,
इवा य परावणमध्ययथां ।
मव्वाह हउं पं जुडणं जुतां,
चक्कालुवगं अणुज्जो जाव ॥ २८२ ॥
मट्टासहस्साहं पमाहउण,
वासाण सव्वं भरहं समिद्धं ।
निहाहं भल्लायणाहं राय—
महस्सवर्णावपमाणणं ॥ २८३ ॥
नेएण रणो पुराणां पां ठे,
अट्टरुए दण्णममालाहं ।
तो कुंभमिवारज्जवाहउल,
चक्कहाए तो निहणो महंने ॥ २८४ ॥
तो सोलमे ववसहस्सए य,
घर्णावरायाण सहस्सए य ।
कमेण तो भल्लवई गांठु,
माहावई बुद्धरादियं च ॥ २८५ ॥
घर्णावकल्लाणउदुक्कहस्मं,
तोमिनि कल्लाणउणुव्वयाणं ।

तं च यः क्षुत्तमिदियजनाहा,
तयंनरा निशि सप ससखे ॥ ३१६ ॥
स्यारयाणं परमाणुं द्विष्टो,
अदुःखं मेतिषमेषु ईशो ।
क्षयं कुलस्वी हयमाद्याणं,
नो काङ्क्षो क्षययै नराणं ॥ ३१७ ॥
अथ य राईस्त्वन्मयवह-
माहं बिकोहुं विनेगं बहू य ।
मुमंक्षिग्यदगुं बहू य-
मया मगराईं नवसरहि ॥ ३१८ ॥
सविधमालाधयधारहि,
बहुं हि लं पदगुणममाणु ।
चक्रायुमंगलं यथा राया,
एवं सुरिदोषमरिदिसारो ॥ ३१९ ॥
यसं मङ्गवाहसु अहं विज्ञो,
सुहं सुहेण तु नमेष वत्तो ।
सुरायाहाणो विधीयं बाहि,
किञ्च द्रुमं पोमहमाह सखं ॥ ३२० ॥
जा देवनाहोऽथ गहरुदो,
सन्निष्ठा मन्वयलोववेष्टो ।
भोषुं निहोमिचवचो पददो,
विनेह जा नं तु सरायहाणि ॥ ३२१ ॥
विषयिनामं अपरा पददो,
कुणंति ते सखयपमरम्भं ।
सिन्धोवनिभोवियचिधमालं,
निसम्भ रायं भगं विसेते ॥ ३२२ ॥
नारीनाराणं वदं सटन्मा,
सकोटया वदजया समामया ।
छुट्टं नकमन्वयपुट्टं रा,
आयजस्यगाउ गलंनगला ॥ ३२३ ॥
चलंतमंडाऽऽइयकुं डलंन,
पीणयंनो निरुट्टहारा ।
रहसंतमो सनन्वाहृदा,
अयुसराया अयला अहया ॥ ३२४ ॥
अकुंडलाऽऽइयमंडं सला,
धिलुलमुला रसणा निमगा ।
अङ्गिनीणयणुं न्यस्य,
अलुदवादेगमियंसकं ॥ ३२५ ॥
सूनुपुरगकथपायवाक,
चंचललनूरवलिस्ववच्छा ।
लमजंनो वमलाह ममा,
विलाविदुं वमलऽहारा ॥ ३२६ ॥
चलंति वगंति चलंति केहं,
चलंति उट्टंति पडंति केहं ।
हसंति वगंति मणीं केहं,
मे मुंय मगं सर ओसराहि ॥ ३२७ ॥
सखे ! सखे ! कसवयं हं ते,
सखे ! सखे ! रोयह डिभंमयं ।

सखे ! सखे ! गिगहह कयमयं,
सखे ! सखे ! गस्म निवयं वयंते ॥ ३२८ ॥
यथं जणो आउलभाउलया,
मिमं चरंते य गहं वयसु ।
जयं अलंनारमिषु सबाहि,
गेहं गिहाओ नयरे समतं ॥ ३२९ ॥
ययविहे नोराणमालमोह,
मंचाहमंचकलिप जणह ।
पासायमालावणुवीहिवच्छ-
सिगामकडप्यहुलायसोह ॥ ३३० ॥
सुरिदपालोपमरिदिसार,
यविस्वमाणस्म पुरस्म रयणो ।
अच्छुकिनुया कामुयकपरिदी,
विलायमाणु सुहपंथऽलाया ॥ ३३१ ॥
अमल खेपागयवाहुदेहा,
अमलदायंनभिरामवच्छ ।
अमलवयुडियचंचलकषा,
अमलदायंनमोभिरामा ॥ ३३२ ॥
अहो अहो सखजोहुजोहा,
अहो गयकडतां जलोहा ।
अहो सुवेयो नरनाहु पयो,
अहो सुकमा य ह्यो नरीलो ॥ ३३३ ॥
अहो हं चिचवरं अपुर्वं,
अहो हं जाणवरं अपुर्वं ।
अहो हमा खेजया अपुव्या,
अहो हमा वसहिदा अपुव्या ॥ ३३४ ॥
मणंति तं राय ! चिं चियाहि,
मणंति तं राय ! जयं जिणाहि ।
मणंति तं राय ! सुहो मयाहि,
मणंति तं राय ! अरी हणाहि ॥ ३३५ ॥
केहं मणंती पयरा स माया,
ज ओ जय पम कुलपयैवो ।
पुत्तो वरो भाहंनित्तसामो,
सुगसुगहं ददन्तसारो ॥ ३३६ ॥
अन्नाऽयला रुचिमोहियपा,
धला जय एस सयं सचकलु ।
मिलकनुवामाकिविहव्विकला
गुरु गहं कासि करस्स कते ॥ ३३७ ॥
मुखस्सहस्मं जुवपुव्वमाणो,
अगंजलोओ य पडिच्छुमाणो ।
दायजमाणे सभसंगुलोहिं,
उगिजमाण नयणंजलोहिं ॥ ३३८ ॥
सुविज्जनारीगणुविज्जविदा,
आसोसारावपुनकरो ।
चंचलललचिचिरवारणं-
उज्जवमाणो नयणाभिरामो ॥ ३३९ ॥
हमा तओ चंचलललविदुं,
जयजयागवरे सुणंते ।
सुरिदनाहो व्व विधीय मज्झ,

मज्जेण सव्वविहारेणवसो ॥ ३४० ॥
एवं महाहृदियस्मिन्नेषु
कर्म कमेणं भं गणमिम ।
पत्तो सयं तो परिपूज्य,
विसाजिया सेननरीसदेवा ॥ ३४१ ॥
वीणेषुपुष्टेसुयदवस-
उल्लोयसोदावियसव्वदेसो ।
विचित्तविहृत्तिसुभसिचित्ते,
सवत्थुभिरांम मणुसोऽभिकेतो । ३४२ ॥
मणिकमुत्तामणपुष्कपुञ्जो-
वयारजुल धपच्चिचित्तं ।
सुपुष्पुणे करुसावसेहे,
सुचंदलाभालकस्त्रीवयारे ॥ ३४३ ॥
सुरिंदगेहोवममहसारे,
विनं य पामावयरे विसाले ।
अनेउरं बंधवनागवसं,
विसाजितं ऱ्हाणयरे विसिणु ॥ ३४४ ॥
म्याए सयं चंदणल्लिगले,
पविसवच्छंति पसस्यगले ।
चिसोवदारं जिणुनाथगरस,
भनीए पुष्पाह कलाएएहि ॥ ३४५ ॥
मुंजेहे तो बंधवनागवस-
समसिओऽऽहाएवज्जवयं ।
स भोयणं धज्जभक्कमुज्ज-
मानारसहं वटुत्तावित्तं ॥ ३४६ ॥
मुष्ठा सुदामेज्ज सणं करिणु,
वर्त्तासवडारं सुनाडवाई ।
पालापसारोपरिकुटमिल-
सज्जावैधुवणएऽहरस्मे ॥ ३४७ ॥
सुहं सुदेणएह देहमाणे,
लीलाए जा वासरक वि राया ।
अहजया देवनरीसगाया,
रायाभिसयं बुणिमो भगीति ॥ ३४८ ॥
नो पोमहं कादि स अट्टमते,
तयावसाणमि सुराभिसोगा ।
नेहि तत्रो कावि मडामडेनं,
सुमंडं पोहवरे तथेते ॥ ३४९ ॥
वज्जिदसाराणल्लोहियक्क-
माणिकमुत्ताहलचित्तरम्मं ।
सिंहासणं तथुवरि विसालं,
एमाह सव्वं एकारिसु देवा ॥ ३५० ॥
इंसाणमाणं तिदिस्सि सुपाण,
परंपराएयसुद्धरम्मं ।
कन्नो सए पोमहगमउक्क,
विणीहरे पु-वकमण जाव ॥ ३५१ ॥
महाओ सूरं सिपुराएकदे,
सो राइराईसरमाऽज्जुनो ।
विणीहरिला वरमंडवैवि,
पुव्विक्कसांपाणपरंपगाया ॥ ३५२ ॥

पवाहिणीकट्ट कहिणु पवणा,
मिसीवाई पुडवमुहो विसालो ।
सिंहासणे तो नग्गाह सव्वं
कहंति सोपाणि अट्टसरेण ॥ ३५३ ॥
सेणावैवडसपथाह,
एमाइया ईन तहेव न्णं ।
कहंति भाणेण उ द्वाहिणेण,
महारिहं तो आभिमोणदेवा ॥ ३५४ ॥
रायाभिसयं पवरं विसालं,
उव्वट्टचित्ता एकरिति हिट्टा ।
पसंथनवसन्नमुद्धतयारं,
तिदि निसारे करणे सुजोए ॥ ३५५ ॥
आर्यं वत्तास नरीसगाणं,
सहस्सया वार करंति रम्मं ।
तो सेज्जवयाऽऽहसुरावसाणा,
भणानि जा देव ! चिरं क्रियाहि ॥ ३५६ ॥
निव्वसिडे वारमवच्छंरं तो,
रायाभिसयं भरहस्सरम्मं ।
तत्रो अलंयानि सुभसणं हि,
सुकण्यवच्छं पि व रम्मदेहं ॥ ३५७ ॥
महामह वारमवच्छरीए,
एए गइरे कहंति ससेओ ।
महाविभुरंगे बहिस्सयाओ,
विमिह मज्जेस सुमंडयाओ ॥ ३५८ ॥
सम्माणायानसमनरीसदेवा,
विमज्जिओ बंधुजणस्समंभो ।
सुकम्मज्जमंनकवाज्जए,
मुंजेह भाए विटल जाहच्छं ॥ ३५९ ॥
वर्कं सुल्लं अविदेइए य,
नेहस्स मव्वाउहमलजाए ।
वम्मं मणि कायाजयं नवावि,
मिसी निहं भरहस्सरम्मो ॥ ३६० ॥
सुसेणमाहायडुहणए-
जाया विणीयाए पुराहिओ य ।
गन्नो य येयहुतवस्स दूले,
सणोए इत्थाययणुराए ॥ ३६१ ॥
अउइएएहं मयणोअहीणं,
नयवहं वायल्लि मयणुणां ।
सहस्सवत्ताव जणवयणां,
कांडीण गामाण उ ल्खज्जए ॥ ३६२ ॥
नयज्ज उंठमुहस्सहस्सा,
वार्त्तामअट्टादिय पट्टणाणं ।
मंडवयाणं अउवांसपुज्जा,
सुकवडायं पि तहाऽऽगाराणं ॥ ३६३ ॥
सहस्सवामं सवसं लसले,
कडाणं सेवाह अउइए ।
लक्खंतरेहं वयाएदि पुज्जा,
एयणपक्कायं कुरुआणां ॥ ३६४ ॥
समुहसामं दिववत्तमं,

लुक्कल्लयं भारहभक्तमेयं ।
 पालेइ पुष्पञ्जिवपुष्पभावा,
 सारेइ पयं सययं स्वयंयथे ॥ ३६५ ॥
 दिट्ठा तथो सुंदरि पंडुरंगेइ,
 भण्णइ रट्ठो कि न मउम्भ विजे ।
 अन्नं व इत्थीगयकबसोइ,
 जिणेरिसा पंडुरकयसोहा ॥ ३६६ ॥
 कोइविद्या भोयमया भणति,
 अरियउत्थ सामिस्स पयप्पसाया ।
 सव्वं करे अंभिल तहिणाओ,
 सामिस्सगासम्मि वयाहिकडा ॥ ३६७ ॥
 तो मुक्कुरागो पमयं नरोसा,
 मुक्काऽसि दिक्खं गह भोयभोय ।
 भुंजाहि वा सुंदरि ! मे समणे,
 नमिन्नु रायं पण्णइ दिक्खं ॥ ३६८ ॥
 पेम्ह दूयं अह भाउभायं,
 आणुट्ठिया मउम्भ करेह रज्जं ।
 पुच्छामु तायं पमणंति दिन्नं,
 रउज्जं जिणंयं भवञ्चा अहं पि ॥ ३६९ ॥
 नं सो करेमो पमणंहि तांभा,
 जं न तञ्चां सामि ! कमं कमणं ।
 गामाणुगामं विहरं जिणंदि,
 समागमं पव्वपव्ववयम्मि ॥ ३७० ॥
 जिणुगमं नाउ कुमारगा नं,
 समागया सामिपयस्सगासं ।
 वंदिणु पाए जिणुनायगस्स,
 कहंति सव्वं भरहावहट्ठे ॥ ३७१ ॥
 अप्पेमु रउज्जं पकरेसु तुम्भं,
 कहेइ थ ताय ! जमम्ह जोग्गा ।
 निच्चं भुवं सप्पसुहणंदि,
 सामो तञ्चां संसयमोक्खसोक्खं ॥ ३७२ ॥
 तेलिं विवोहट्ठु जिणो कहेइ,
 दिट्ठुतमिगालगदाहगस्स ।
 जहा उ कोइ पुरिसो अरन्नं,
 गमो उ रंगालकएसु गिम्हे ॥ ३७३ ॥
 जल्लगभाणं भरियं गहाय,
 तं तेण पीयं अह गिम्हकाला ।
 परिस्समाऽऽयायपगिम्हभावा,
 अहसिसालेच्चियसव्वदेहं ॥ ३७४ ॥
 मुच्छावसा पीयजलां वि गेहं,
 सए गमो चित्तइ कप्पणाए ।
 पीआ समुहा नइक्खवाधो—
 एउडे तडागे सरमाएय ॥ ३७५ ॥
 जुताऽगडे दूर जले छिविणु,
 तणाव पुल्लं जलपाणहेउं ।
 सतप्पि मे होहिह किं नहि,
 जाहाए साए पाडियाए विट्ठु ॥ ३७६ ॥
 समुत्ततोयेण व ओ न तिच्छो,
 नईय वावोसरसीसयाणं ।
 ३७१

सतिप्पही किं न व होउज एहि,
 एओवमा माणुसकम्मभोगा ॥ ३७७ ॥
 सिवोवमेऽणुत्तरघासिमाए,
 अत्थमकोडीकअओवमाणा ।
 तिच्छी न जाया जइ भुंजिऊण,
 एएहिं होहो अह मो किमिच्छु ? ॥ ३७८ ॥
 एए उ भोगा मणुपाण तुच्छा,
 लहुरसगा दुक्खकरा असारा ।
 अणुत्तवयां स विरसावसाणा,
 पुत्ताऽसुरैर वहुके सहेऊ ॥ ३७९ ॥
 एवंविहा धम्मकहाणुवच्चं,
 सामो सयं साहइ बोहणयं ।
 सुयाण अट्ठाणउर्यं तेलिं,
 वेयालिया कणुऽयाणं (?) महंतं ॥ ३८० ॥
 संवुज्जहा किन्न भवंबुद्धांतो,
 अत्तसया सारभवे निवज्जा ।
 जणा सया नेण य मोक्खसज्जा,
 समुज्जया होहहु कज्जसज्जा ॥ ३८१ ॥
 एकेण कोइ दुह वा सऊंदि,
 कुमारगा जा सयले पबुद्धा ।
 विसं व रज्जं चइउ गहिंसु,
 पव्वउज सायउज्जविउज्जणि ॥ ३८२ ॥
 सुया कया रउज्जपुराय नेहिं,
 पेम्ह तो बाहुवल्लिम्म इयं ।
 सो आसुरसो भरहं भण्णइ,
 बाला हु ते तुम्भ कअ सज्जका ॥ ३८३ ॥
 थ इयगा सामि ! जिणु दिम्मं,
 जुलं व जट्ठस्स व तुम्भ हेउं ।
 कणीयसाओ नियमाउगायं,
 रज्जं हरेउं अयल्लान तेलिं ॥ ३८४ ॥
 ते वा वराका अबला अधामा,
 चिट्ठंति रज्जे जइ तायदिसे ।
 किं वा कयं तं पि य गिण्डिऊण,
 दूओ वरंलोउ सुनिट्ठुरं स ॥ ३८५ ॥
 सहंति सामिस्स न ते य रिडि,
 भुंजाहि रउज्जं हइ तायदिचं ।
 आणा इमे पलियमेत्तपुत्ता,
 परं ससो सव्वजएयपिणो ॥ ३८६ ॥
 पीऊसमिस्संवकरोहवासी,
 सहंति दंता कमला य दोसा ।
 न तस्स नूणं जइ कोऽवराहो,
 निसम्म इयस्सव्वरं सकोवं ॥ ३८७ ॥
 अणा तो बाहुबली सुरसो,
 पउज्जाहि सिग्गं जइ तं न चिन्नं ।
 स चक्कओ सव्ववलोवोवओ,
 तथा गया मंगतडे विसाले ॥ ३८८ ॥
 कीडावसा पायतलं गहिणु,
 छिसोऽसि आयासतले मया उ ।
 काउं किं जं कलिओ पडवा,

अथं कडिज्जाहि न एत्थं खेले ॥ ३८६ ॥
 जीभंतए कि पि मए अजीयं,
 नो एत्थं अत्रो तुद कडि मज्जे ।
 मोणुं ममं देव ! नगीसमज्ज,
 वृणु सिद्धं पडियागएण ॥ ३८७ ॥
 सदेससंधोएं भजि ति दां वि,
 डिवा ससेषा सखला सजोहा ।
 जुज्झमि तो मज्जवरं तु गज्जं,
 सणकखं बाहुबलीं भण्णाह ॥ ३८८ ॥
 वट्ठुं सयं भो किमिणा जणुण,
 निरायराहेस विणारसएण ।
 जुज्झामु दां वी समगं तुरंगं,
 एयं पवसे पदं तु जायं ॥ ३८९ ॥
 दिट्ठोएं जुज्झं नह वायवाह-
 सुट्ठिदिं दंडेहिं तसो य वळी ।
 सवत्थं हाहं बलिस्स पासे,
 चित्तेइ तां एस किमयं वळी ॥ ३९० ॥
 जस्सेतिपड्ढं तु बलपहाणे,
 तो इह दंडाउह देवमेगे ।
 तो धावई दंडमणस्सेनेउं,
 इतं सगखं इह पासिऊण ॥ ३९१ ॥
 तां चित्तेइ बाहुबलीं सखितो,
 पण्णसुक्कस्स उ वी न रत्तं ।
 बूरिमि एयं अहं मे न जुले,
 एत्थं कामेण विसोघमाणे ॥ ३९२ ॥
 जल्लि कए जट्टमभाडगस्स,
 चित्तिज्जई पाषमचित्तीयं ।
 मणुण धीं किंचि न अत्थि कउजं,
 रज्जेण रट्ठेण च भाउगहिं ॥ ३९३ ॥
 मे सुंदरं जं गहिथा सुदिक्खा,
 कयंतु गिरहामि अहं पि भं नि ।
 तो गिरिहउं दिक्ख मणे चित्तिन,
 उपाज्जनाणाहसया कणिट्ठा ॥ ३९४ ॥
 चिट्ठेनि तेसि छुउमपात्तिट्ठा,
 कहं कहं गंतु करं पणामं ।
 जेट्ठा भवित्ता नियमउगा धीं,
 चिट्ठामि ता एत्थं डिआं सुभाणे ॥ ३९५ ॥
 खणं निरुस्संगगआं य जाय,
 उपाज्जई माणवरं विसालं ।
 समत्थवत्थुण उधमालं जं,
 सव्वगणु मावज्झवत्सायजुत्तं ॥ ३९६ ॥
 एवं पण्णाययमाणहन्धि,
 सुमत्थयत्थां वरिस्से अणुणं ।
 सायाऽऽतवर्षीरपणाहापात-
 वट्ठिज्जमाणां वि न च पक्कं ॥ ३९७ ॥
 नाउं जिणो सुंदरिखंभनाम,
 अज्जाउ पेनेइ य वहेण्णयं ।
 बल्लीलयालीढतणुस्स तस्स,
 पुविं नं सभ्मं पडिपउज्जई हु ॥ ३९८ ॥

नगो व्व बल्लीलयालीढेइ,
 निट्ठा सुई सत्तममत्तगेइ ।
 वंदिणु वलि किल हन्धिक्कं,
 रुढाण मो हेइ हु दिव्वनाणं ॥ ४०२ ॥
 विमुक्कउज्जस्स सुखुज्जुपस्स,
 विमुक्कल्लेसस्स अमंगयस्स ।
 कहे तु हत्थां कडणं ममऽत्थं,
 न एत्थं अज्जा अलंयं वयंति ॥ ४०३ ॥
 सकउज्जमेयं ययणं विराऊ,
 नायं जहा माणमयंदकुढां ।
 को माणहेऊ युगसायणं,
 वंदामि पाए नियमाउगाणं ॥ ४०४ ॥
 एवे विविनिणु महीतलाआं,
 जावगपायं अहं पक्खवेइ ।
 तां घाडकम्मं सयलं दानिणु,
 जाआं सयं कवल्लनाणधारी ॥ ४०५ ॥
 तो जाई पायं जिणनायगस्स,
 नमिणु तिथं पारिसाएं मज्जे ।
 सुकवलीं विसई महप्पा,
 चकों महिं भुत्ताइ एमछुलं ॥ ४०६ ॥
 अहं उज्जया चित्तेइ माणसाणं,
 मे भाउगा पउउया उ सव्वे ।
 न किंचि एपाएं निराएं अत्थि,
 अट्ठि करंउं भरेदं कत्तेति ॥ ४०७ ॥
 जज्जे न पवज्जुनि सुहां पाहिट्ठा,
 सण्ण या जेन जण्णइ दुक्खं ।
 किं ताएं रिद्धोए सुपावयाए,
 तो देमि मोए नियमाउगाणं ॥ ४०८ ॥
 एवे च जा चित्तेइ चक्काहो,
 सामो ताहि एइ सदेवसंधां ।
 सांसाणुगां चामग्गुल्लुत्तुतो,
 समागये नाउं जिणं नरीमां ॥ ४०९ ॥
 सव्विहिए गंतुं जिणं नमिणा,
 भोगहिं तो छेइ छेयवुज्जी ।
 नेरुज्जिनि न वत्तममत्तगेइ,
 चित्तेइ तो नेरुज्जिदि वत्तसंगां ॥ ४१० ॥
 क्पिकाकमोयाममोयसत्तं,
 आहादराणं कर्मा धम्मं ।
 सयाणि गहूणं भानि पंच,
 अआऽऽहारास्स यथा तरीसां ॥ ४११ ॥
 निमज्जितं वेदिउं भानिजुतो,
 कम्मं तसो आहइयायपिं ।
 न कप्पई सार्मिमणं भण्णइ,
 चित्तेइ तो चत्तमहं जिणणे ॥ ४१२ ॥
 भियायमाणो मण्णमा खण्णो,
 जा चिट्ठां पुक्कइ ताव सक्को ।
 कट्ठिविहो हाइ अवगाहां मो,
 सामो ततो साइइ पंचमसो ॥ ४१३ ॥
 इत्तस्स चक्कासरमंइत्तस्स,

सज्जायस्सहस्रसंज्ञयस्स ।
सकाह वाहिज्ज उल्लस,
म कपिउं से वसिउं अदिसे ॥ ४१४ ॥
सको तस्रो वंदिउं भनिजुतो,
भगेइ सामि समया जिणिदा ।
मेवस्स से वेदुइ दाहिणेणं,
सयंभु ! जा मित्थइ जं च कपं ॥ ४१५ ॥
असे मरिण य मयाऽणुनायं,
अक्खी व हिट्ठो नमिउं जिणिउं ।
मया अणुनायमिणं उहिउं,
विट्ठुनि साह य सुदं समयं ॥ ४१६ ॥
कहिं करेमो अह भत्त पाणं,
जमाणिउं साहकए मएह ।
सुरा सुसाहिंसु करेमि जण्य,
भणा तो वेदि मणुतरणं ॥ ४१७ ॥
चिमेइ तो जाउ कुमीलरत्त—
मुण्णिदि को होज्ज हिमं ममह ।
नायं जहाऽणुवयपारिणं मे,
मुणाइया तेसि करेमि पूयं ॥ ४१८ ॥
एवं विचारिणु सुमावमाणं,
तं भत्तपाणं दलइनु पच्छा ।
इंसेह सा हावियमण्णा मा,
सुरिउरुवं अरंवाज मज्झं ॥ ४१९ ॥
महानरो काउमपत्थणाए,
होउ ति भगेो कल्लो मण्णिमि ।
तो इंसए मणुलिभुसियं सो,
सविम्वयं हिट्ठमो पलाए ॥ ४२० ॥
तो ताए कारावइ हिट्ठुजितो,
महामहं काउ नरोत्तमो ति ।
तमाइ काउ पइवच्छरं तु,
पकोरइ इंदमहसवो ति ॥ ४२१ ॥
नं इवद्वइ इहयं नराणं,
भेत्ता वयं होउ अन्नसकम्मा ।
अणुनरं भावइ एवमेव,
एवं तु काले अहगच्छमाणे ॥ ४२२ ॥
ओमाभिभूया इयरे जणु। धि,
भुंजति भोगा बहुया उयाग ।
भयंति लागं बहुओ नरोत्तं,
भणा तो काइ न अग्नि मज्झं ॥ ४२३ ॥
अग्नि ति सामिस्स पयणसाया,
तो वेदि कि वात्थ विचारिणु ।
भयंति भग्ना वयमेत्थ नूणं,
भणा भो वेज्जह पुच्छुपुवं ॥ ४२४ ॥
एवं तस्रो पुच्छइ कि भवाणं,
महस्वया संति न सावमाणं ।
इवंति ते कि तु अणुवयाणि,
पंचेव सिक्खावय सत्त होंति ॥ ४२५ ॥
इलिति तो ते भरहाडिबस्स,
राया वि लच्छेइ य कागिणीए ।

मासाणं द्वादहं तु पुणो पुणो य,
संभाज्जना हो इयराण अन्ना ॥ ४२६ ॥
जच्छंति पुत्ताइ जर्णं ते उ,
कमेण जा एस दिओववत्ती ।
महस्वयाणुवयमंति कम्म,
जिणुच्छुइ जीवपयथसद्धा ॥ ४२७ ॥
वैया कया सव्यपयथमग्ना,
सम्भावहेउं विविहा य तेसि ।
मिच्छं पवज्जाण जिणुतेरे ते,
पभुयकालिणुमहस्स पच्छा ॥ ४२८ ॥
अणुजज्वैया सुलसाइज्ज—
यक्कमार्हि कया उ पच्छा ।
अक्खी जिणं पुच्छइ सामि ! तुंमे,
तिलोपपुज्जा भरहे अहमे ॥ ४२९ ॥
जयण्णइवा कइ किपमाणा,
ममायमा वा सयलं कोहि ।
जिणाणं चर्कणं व कसवाणं,
बलाण माणं सयं कहेह ॥ ४३० ॥
अन्ना य आउं नयंरं पियाए,
गइरे जा जस्स जिणो निवस्स ।
एवं जिणो पुच्यमयस्सहस्स,
पमासणं यासहस्सज्जं ॥ ४३१ ॥
काऊण सव्यपयथसत्था,
जासाइनत्ताण एहिइ कम्म ।
सिचं वओऽट्ठावयपयथमि,
सुपडिं साहइं बग्गिं सव्यं ॥ ४३२ ॥
अक्खी वि कालिणं विरा विसोउं,
विसेणं होऊण उवलाण जेहे ।
अट्ठवयण्णवयमयथमि,
करेइ सां ज्ञायणमित्थोइ ॥ ४३३ ॥
तिगाडउस्सेहवरं विसालं,
यंभाभिरामं ययणाभयं तु ।
सुसेहसेज्जागइणुगच्छं—
सओसियं सिद्धमिहाणुगारि ॥ ४३४ ॥
वयइसिद्धायणं जेव,
विचरियं नेयमिणं तहेव ।
पञ्चालिणं जंबुयदीवगस्स,
पेच्छामिहा तोरणजा भूया य ॥ ४३५ ॥
अत्तारि चाउइसि आन तस्स,
दारे य दारे सुहमंउवे से ।
एगमातिलिपमुहं य रम्मं,
तेसि पुरा पेच्छुणमंउवे से ॥ ४३६ ॥
एवं कमेणं मणिपडिया य,
सव्यं च सव्यमनुयमेव नेयं ।
तस्सव यं अइयमज्झंसे,
रम्मा सुकवा मणिपडिया से ॥ ४३७ ॥
तोसोवरि देवयज्जइ से,
अन्ने सुकव विमले विसाले ।
तेसोवरि वज्रपमाणजुत्ता,

कारेह नाभेयपभीक्ष्णाय ॥ ४३८ ॥
जहद्विया से पडिमाऽहरमा,
भव्वाण निष्वाणसुदावहा य ।
जहा नहा रोमकया य तालु-
जीहाऽहरा नेतभुवे तहव ॥ ४३९ ॥
कारेह हेमज्जुगरससारा,
मणिमया सव्व जहारिहं तु ।
पगेगिए गिट्टु तसि तेस,
पसेयं से पडिमा गहाय ॥ ४४० ॥
सुत्तियं कुंदसुतारहार-
नीहारिडिडीरहिमेदुवणं ।
कोरिटमात्तावरगंधलुच-
सुडालिमात्तावरबद्धीयं ॥ ४४१ ॥
सुकिकिगीजुलियजालीदं,
चेडुइ सयं उवरि खरती ।
एवं दुबे चामरधारिनेया,
पासेसु दोनुं पुरओ य दो दो ॥ ४४२ ॥
नागाण जफसस य कुड(ल)धारी,
पसेयं से रयणामईओ ।
तथेव घंटाचउलीसरम्मा,
तम्मत्तिया चंदणुसारकुम्मा ॥ ४४३ ॥
मिगरआदी सयपालमाई,
सव्वे पि नेयं पडिमे पडुच्च ।
तुंगमाई मनराईकं वा,
चंगरओ पुष्कसुपलवाणं ॥ ४४४ ॥
सुगंधवरयाऽभरणाणु रम्मा,
सव्वाणु एसि पडिलसंघा ।
लोमरणासं चउवीसल्लुत-
सिहासणे चामरचाररम्मा ॥ ४४५ ॥
सिरुणयसेल्लसमग एव-
पमाणया धूयकडलुया य ।
तं चेइये सेल्लसुणगिट्टु-
संभूमियं मुत्तमणित्तलं च ॥ ४४६ ॥
कुंगईहामियसिहअम्म-
नारीनरकुंजरकरम्मं ।
विजाहाकिणगलिकजफस-
जुगोवलीदं बहुमत्तित्तलं ॥ ४४७ ॥
रहंगईसाहिमऊरमच्छ-
(?) (हु)मण्णकम्ममयगवलीदं ।
आटाभमावीनहसिचुरत्त-
वित्तित्तचित्तुमईवत्तरम्मं ॥ ४४८ ॥
वित्तित्तमाणिक पहापवाह-
उज्जावियासेमनहायमांयं ।
जालासहस्साहि विभूसमाणं,
सुअणिमालि वव कयावलीदं ॥ ४४९ ॥
एवं करित्ता उ गिहं जणाणं,
कुरंइ धञा उलमाउगाणं ।
विबाइ तेसि अह अण्णा य,
कारेह से पउजवलाणुमाणं ॥ ४५० ॥

मा कोइसेअक्कनिही हमाउ,
कारेह तो जंतमया नरा उ ।
लोहम्मया रक्खणुहेउ तेसि,
नराउ कालिण सुदुच्छिया उ ॥ ४५१ ॥
होहिति तो ज्ञाणमत्तिल्लिख-
टंको कओ तुम्माहो नराणं ।
कालिण कासी स गुरुस्सयासे,
गंगाजल्लं परियं विलासं ॥ ४५२ ॥
पुव्वाण तो पंचसयस्सहस्सा-
सहाएण भुंजइ भोगभोग ।
अहऽअया न्हाइ सुविल्लितो,
माणिकमुत्तामयिभूमियंगो ॥ ४५३ ॥
हारडुहारणविराइयसो,
एल्लवणाल्लवकिरीडधारी ।
मंदारसंताणयचारुपुष्प-
आयदवीडो कयस्सव्वसो ॥ ४५४ ॥
विसेह आयंवागिहे विलासे,
सव्वेभिओ दीसइ जत्थ पाणी ।
पमायओ स भवित्तवयाए,
एगंमुत्तिए गालाया य म्हा ॥ ४५५ ॥
पलोयमाणसस नियं सरारं,
दिट्ठि गया सा उ विभोहमाणा ।
तं पविल्लुउं कवविमक्कसोहं,
एवणइ हारकडुगाइ भव्वं ॥ ४५६ ॥
सद्वेअओ भूत्तणजइरम्मं,
विलायवें चित्तइ चित्तमउके ।
सहावओ द्दहमिणं न रम्मं,
सोहा उ से कोरइ गुंतुगहि ॥ ४५७ ॥
माणिकहम्ममिमाइएहिं,
द्वंवेहिं उमउभगिहसेवणाहिं ।
सहाइया कामगुणा नगाणं,
जणंति सेगं पिस्स मये पि ॥ ४५८ ॥
सरारंगे नाणु निहाणभूयं,
तमारिसें पव्लु अहो ह मोहो ।
आणुणया कामगुणा तुरंत,
भयावहा ये विरसाउवसाणं ॥ ४५९ ॥
दुक्कंका जाय य मुंचमाणा,
आयायमित्तम्महुत्तवमासा ।
सकअविष्णाणुओ नरो का,
कंरु सगं भव्वेउएणु ? ॥ ४६० ॥
अणुव्वसेसं अवसाणु दुक्क-
दाणुसु तेसि विष्णए समोहो ।
एवाविहमावमुगायाओ,
आउ व्व भदो कमपत्तवरम्मं ॥ ४६१ ॥
खेणु जायं परमं तु गाणं,
समथकभूणु गणाधमासं ।
सक्कं नयं आसणकंपवुजो,
नयंनिए एइ तुरंगणां ॥ ४६२ ॥
गिहाहि णं नं मुणिएद्वयलिगं,

आराहयद्वा ववहायजुसि ।
गिणहादि सव्यं पि सुरोवर्णयं,
आयारमंडोवगर्गं सुणीयं ॥ ४६३ ॥
करेह पूयं तु पुरंरो तो,
अर्धं पि कळं वरकेवलीयं ।
पहाखाराणं सहस्त्वपदि,
हेसोहै सजि अभिनिकझमाह ॥ ४६४ ॥
पांलिनु पुण्वाणं सयं सहस्त्वं,
कवलिभावं सुणीयं पसरं ।
कुमारगो ठसरियगऊणं,
सुमंडलीयं वरिसस्त्वहस्त्वं ॥ ४६५ ॥
नेऊण एयं व कमेण सव्यं,
आउं वरिसा सुलीनीयलक्या ।
पसो सिवं सव्यकिलसमुक्को,
सेसा सहस्त्वेण नरीसराण ॥ ४६६ ॥
सुवकिलपाण्ठवपाविसाला,
एयं पसंगा भण्णं सुणेज्ज ।
सरुवमेयं जिणमंदिस्व,
निस्सा अनिस्सा य कडस्व नाउं ॥ ४६७ ॥
गयाणुगानिसणं सुनु सव्यं,
अएउज एयाणुगमेण भव्या ॥ (४६८ +) ॥
भरहेसरवरियं समसत्तं । द्योः । (इतोऽअयधिकं जि
आसुमा । ' उमह ' शब्दो द्वितीयभागे धाव्यः)
अथ भरतवर्षस्वरूपं जिज्ञासुः पृच्छति—
कहि गं भंरं ! जंबुद्वीपं दीवं भरहं खामं वासं पणत्ते ? ।
गोयया ! तुल्लहिमवंतस्स वासरहपण्णयसमं दाहिणं
दाहिणलवणसमुहस्स उचारेणं पुरच्छिमलवणसमुहस्स
पक्खिमेणं पक्खिमेणलवणसमुहस्स पुरच्छिमेणं एत्थ
खं जंबुद्वीपं दीवं भरहं खामं वासं पणत्ते, खाणुवहुले
कंटकवहुले विममवहुले दुग्गवहुले पण्यवहुले पवाय-
वहुले उअरवहुले णिउअरवहुले सहावहुले दरिवहुले
खंडवहुले दहवहुले कस्सवहुले गुच्छवहुले गुम्पवहुले
लवावहुले बलीवहुले अदवीवहुले सावयवहुले तेख-
वहुले तकरवहुले डिंवरवहुले एपरवहुले दुप्पिखलवहुले
उकुलवहुले पांसडवहुले किणवहुले वणीमगवहुले ईति-
वहुले मारिवहुले रुनुडिवहुले अण्णुडिवहुले राजवहुले
गोमवहुले संकिलसवहुले अभिक्खसं अभिक्खसं से-
साहवहुले पांसवदीणायए उदीखदाहिणविदिशं उ-
त्तराओ पलिअंकसंठाअसंठिए दाहिणओ धणुदिट्ठसंठिए
निषा लवणसमुहं पुडे मंगासिधुंदि महाउंदि वेअउण
य पण्णय छन्नामपविभवे जंबुद्वीपदीवणउयसयभागे
पंचकन्धीये जोअणसए क्ख पण्णवसिहभाए जोअणस
विक्खमेयं । भरहस्सं खं वत्तस्स बहुमअदेसभाए एत्थ
खं वेअउ खामं वणए पण्णे, खं भरहं वासं दुहा

विषयभागे विषयभागे चिद्वह । तं दाहिणकुभरहं व, उत्तर-
रकुभरहं च । (सूत्र-१०)
प्रचलुकापलया आसन्नत्वेन प्रथमं भग्नस्यैव प्रश्नसूत्रम् । क
मद्वन् ! अमूर्तं हि भवतं नाम्ना वर्षं प्रश्नम् । भगवाना-
ह-गीतम् ! (तुल्लहिमवंतस्यादि) तुल्लगमो देशः तुल्लपयो-
यस्तेन तुल्लो महाहिमवदपलया लणुयो हिमवान् वर्षध-
पवतः सन्नसीमाकारी गिरिविशेषः, नन्म हल्लेखनं हल्लि-
स्यां दिशि दाहिणायलवणसमुद्रस्योत्तरस्यां पौरस्थलव-
णसमुद्रस्य पश्चिमायां पाश्चात्यलवणसमुद्रस्य पूर्वस्यां दिशि
अत्रावकाशे भरतनाम्ना वर्षं प्रश्नम् । किं विशिष्टं तद्विधा-
ह-स्थानवः कीलका ये विष्णवाविष्टवन्स्पतीनां शुष्काध-
यवाः ' तुण्डा ' इति लोकप्रसिद्धाः तैर्बहुलं प्रचुरं, व्याप्तमि-
यवाः अथवा-स्थानयो बहुला यत्र तस्याः । एवं सर्वे
पदयोजना ज्ञेया । तथा—कण्टका वर्यादिप्रमवाः, विषमं
निम्नोन्नतं स्थाने, दुर्गं दुर्गमं स्थानं, पवनाः कुप्रगिरयः, प्रपा-
ता भूगवो यत्र समुपवो जना अम्यां ददति । अथवा-प्रपाता
रात्रिघाताः अथवा गिरितटादुदकस्याधःपतनानि, तान्येव
सदाऽवस्थयानि निर्भरा, गताः प्रसिद्धाः, दव्यां शुद्धाः,
नयो द्रष्टाश्च प्रतीताः, वृक्षा कृक्षा वा सहकाराऽऽद्यः । शु-
क्ला वृन्ताकाप्रभृतयः, शुद्धा नवमालिकाऽऽद्यः, सताः पल्ल-
तायाः वल्लयः कूपमाडीप्रमुखाः, अत्र नदीद्वन्द्वसुऽऽदिबन्ध-
स्पतिनामशुभाशुभावजनितामिव पाण्डुर्यं बोधयन्, न तु ए-
कान्तसुमयाऽऽदिकालभावि, तथाविधशुभाशुभावजनितानां
नयां प्रायः प्रकापकालेऽऽवयवस्थात् । अटव्यो दूरतः जन-
निवासस्थाना भूमयः, आवादा-हिमजोवाः, स्तनाकोराः, तदेव
कुर्वन्तीति निरुक्तस्तत्स्कराः सर्वदा खीयकारिणः, हि-
म्यानि स्वदेशेऽप्यविह्वला, इमराणि परराजकुतोपद्रवाः, दु-
र्घिं भिक्तावराणां भिक्षादुल्लभं, वृक्षाणां धान्यमवतीता-
ऽऽदिना दुष्टः कालः, पाषण्डं पाषण्डजनोत्थापितमिष्टवा-
दाः, कृपणाः प्रतीताः, वनोपका याचकाः, इतिः धाम्याऽऽ-
पुपद्रवकारिणलभमुक्ताऽऽदिः, मारिः मरकः, कुस्तिता कु-
ष्टिः कुवृष्टः कर्षकजनानिधयणीया वृष्टिरित्यर्थः । अनावृष्टि-
वर्षणमात्र इति । राजान आधिपत्यकारिस्तद्वाहुत्यं च
प्रजानां पीडाहेतुरिति । रोषाः संक्रोशाश्च व्यक्ताः । अग्नी-
वर्षं अग्नीर्षेण पुनः पुनरेष्टवाक्याऽऽदिना संक्षोभा-
भित्तानां भित्तता, प्रजानामिति शेषः । इदं च सर्वं वि-
शेषजुगत् भरतस्य प्रकापकाले प्रथमकालीना-
नुभाधमेव व्यावर्तितं, तेनोत्तरसूत्रे एकान्तसुमयाऽऽदावस्य
पुनरुत्तरमणीयस्याऽतिस्मिन्पराऽऽदिकमेकान्तदुःखमादी-
निवेनस्पतिकत्वाऽराजत्वाऽऽदिकं च वक्ष्यमाणं न विरचयत
इति । प्रागेव प्राचीनं, स्वायं ईरप्रत्ययः, दिश्विषयाणां प्रा-
चीनं पूर्वं इत्यर्थः । एवं प्रतीचीनोदीचीने अपि वाक्ये । तेन पु-
नोऽपरवोर्दिशोरायतम्, उदीचीवदिशेणोर्दिशोर्विस्तीर्णम् । अ-
थवा-प्राचीनप्रतीचीनोभाषणयोरायतम्, एवमुत्तरापि । अथ
तदेव संस्थानतो विशिणीह-उत्तरतः उत्तरस्यां दिशि पर्यङ्क-
स्येव संस्थितं संस्थानं यस्य तस्या, दल्लिखतो दल्लिखस्या दि-
शि आरापितव्यस्य चतुषः कोदण्डस्य वृष्टे पाश्चात्यमगस्त-
स्येव संस्थितं संस्थानं यस्य तस्या, अतः पवासा धनुःपृष्ठरा-
जीवावाहानां सम्भवः, एषां च स्वरूपं स्वस्यावसरे निरूपयि-

भ्येति, विद्या पूर्वकोटिपथः पुष्टाया कोटिमिलनमसमुद्रं क्रमेण पूर्वदक्षिणापरलवणसमुद्रावयवं स्पृष्टं धात्र्यामनकार्यत्वात् प्रातः, प्रातःप्रात इत्यादिवत् कर्त्तारः कल्पत्यः । अयमर्थः— पूर्वकोट्या पूर्वलवणसमुद्रं धनुःपृष्ठेन दक्षिणलवणसमुद्रम्, आगस्त्याया पश्चिमलवणसमुद्रं स्पृष्टव्यं स्थितमिति । अथ द्वेव पदस्यैव विभजनद्वारा विशिष्टि—गङ्गासमुद्रयोः महा-नदीभ्यां वेताख्येन च एतेन पदमकथा भागाः पञ्चभागा-स्तेर्विभक्तम् । अयमर्थः—अनन्तरादितेऽस्मिन्निर्दिष्टाण्येतायाः प्रत्येकं लवणव्यकरणेन भरतस्य पदं लब्धानि कृतानीति । अथ यदि जम्बूद्वीपेकद्वयभूते भरतं, तर्हि विष्कम्भतः त-स्य कतिनम भागे तदित्याह—(जम्बूद्वीपेति) जम्बू-द्वीपद्वीपस्य जम्बूद्वीपविष्कम्भस्य नवत्यधिकशततमो या भागस्तस्मिन् ईति । अथ नवत्यधिकशततमभागे किन्त-न्ति योजनामीत्याह—पञ्च पक्षिगुण्यधिकानि योजनशतानि, पदं च योजनस्यैकोनविंशतिभागान् । कोऽयः ?—या-हस्यैकोनविंशतिभागैः समुद्रित्वेनैवं भवति तादृ-शान् पञ्चभागान् इति विष्कम्भेन—विस्तारण शरापर-पर्वयैवेति । अत्राङ्कस्थापना यथा—४२६ । इह अयं भावः—जम्बूद्वीपविस्तारस्य लवणयोजनरूपस्य नवत्य-धिकशततम भागे कृतं लवणं ४२६ योजनानि ४२६ । एतावानेव च भरतविस्तारः । ननु भाजकराशिरन्यथधिकशततमः, पञ्चभागान् योजनैकोनविंशतिकलाका इति विसह-शमिव प्रतिभानि । उच्यते—गणितनिबुधानां सर्वं सुज्ञान-मव । तथाहि—जम्बूद्वीपस्यास्य योजनलक्ष १००००० मित-स्य नवत्यधिकशततमस्यैवविंशतिः पक्षिगुण्यं राशिभागदाना-ऽसमर्थ इति भाज्यभाजकराशयोर्दशभिरपवर्ते जाता भा-जकराशौ तदृ ६, भाजकराशौ १६ इति सर्वं सुस्पष्टम् । नन्य-थधिकशततमभाजकाङ्कोत्पत्तिं किं बीजमिति ? उच्यते—एकां भागीं भरतस्य, द्वौ भागीं द्विभक्तः, एवं च ततो द्विगुण्यत्वात्, चत्वारो द्वैभक्तस्त्वस्य, पूर्ववचरतो द्विगुण्यत्वात्, अष्टौ महाद्विभक्तः, एवं च ततो द्विगुण्यत्वात्, षोडश हरिवर्षस्य, पूर्ववर्षचरतो द्विगुण्यत्वात्, द्वाविंशतिवर्षस्य, एवं च ततो द्वि-गुण्यत्वात्, सर्वे मिलिताः ६३; एते मेरुदक्षिणतः, तथाऽन्तरतो-ऽपि ६३, विदेहवर्षं तु ६४ भागाः सर्वोभयः एते भागद्वौ लुण्ठित-ततो जम्बूद्वीपयोजनलक्षं पूरितं भवति, तत एतावान् भा-जकराः १६० नवत्यधिकं शतं भागानामिति । अथ यद्वृत्तम्—“गंगासिन्धुर्हि महागर्हि धेयहेण पञ्चवर्षेण लवणमपविम-क्तं” इत्यत्र वेताद्वयस्यैव प्रत्ययस्य सूत्रमाह—“भरहस्त-स्य” इत्यादि । भरतस्य वर्षस्य बहुमध्यवर्षभागं वे-जयतश्चरति त्रिकालाधिकसाधुविशुद्धिशतयोजनानतिक्रमे पञ्चाशयोजनलेखलक्षे अत्र वेताद्वयो नाम पथतः प्रवृत्तः । यः क्षमिति प्राच्यत् । भरतं वर्षं द्विधा विभज्य २ समानशतया चकर्वनिकालं च समस्वामिकतया तथाऽन्य-र्था प्रकरद्वयोरपि तुल्यतापाननाथमिति ।

तत्राऽऽश्वासलक्षणेन दक्षिणार्द्धे भरतं कास्तीति प्रश्नयति-

कहिं खं भेते । जंबुद्वीपे द्वीपे दाहिणक्षुभरहे खामं वामे पक्षे ते । गोयमा । वेयवृत्तस्य पञ्चवत्स दाहिणेषु दाहिण-लवणसमुद्रस्त उत्तरेषु पुरच्छिमलवणसमुद्रस्य पश्-

च्छिमेषु पश्चच्छिमलवणसमुद्रस्य पुरच्छिमेषु एतयं खं जंबुद्वीपे द्वीपे दाहिणक्षुभरहे खामं वामे पक्षे पाई-णपडीयाय ए उदीगदाहिणविच्छिसे अद्भुतदन्तश-संति ए तिहा लवणसमुद्रं पुंटे गंगासिन्धुर्हि महागर्हि ति-भापपविमते दोरिण अद्भुतीसे जाग्रतस्य तिहि अ एगुणवीसर्द्धभागं जायस्यस्य विक्खंभेण ॥

इहं च सूत्रं पूर्वसूत्रेण समगमकतया विवृतप्रायं, नवरत्न अ-र्द्धचन्द्रसंस्थानसंस्थिततः तु दक्षिणभरतादस्य अद्भुतदन्त-पट्टाऽऽश्वासलेखशतान् व्यक्रमेव । तथा विक्खंभा भागाश्चि-भागास्तेः प्रविभक्तं, तत्र पौरस्यो भागो गङ्गाया पूर्वसमुद्रं मि-लन्त्या कृतः, पाश्चात्यो भागस्तु सिन्ध्या पश्चिमसमुद्रं मि-लन्त्या कृतः, मध्यभागास्तु गङ्गासिन्धुयोः कृत इति हे अ-र्द्धविशदधिकं योजनशतं, श्रीक्षेकोनविंशतिभागान् योजन-स्य विष्कम्भेन । किमुक्तं भवति ?—पदकलाधिकपञ्चविंशत-शतयोजन ४२६ भरतविस्तारादितोऽस्मात् ४० योजन-मितं शोधयेत्तद्विशिष्टं चत्वारि योजनशतानि पदमन्य-धिकानि पदं च कलाः ४७६ । एतद्वर्द्धं हे योजनानां शतं अर्द्धविंशदधिकं तिलश्चापराः कलाः २२६ । इत्येवं रूप-यथांक्तं मानं भवति, एतेनास्य शरप्रकृणा कृता, शरविष्क-म्भयोरभेदादिति ।

अथ जीवासूत्रमाह—

तस्म जीवा उत्तमं पाईणपडीयायया दुहा लवणस-मुद्रं पुट्टा पुरच्छिमल्लाप कोटीए पुरच्छिमल्लं लवणस-मुद्रं पुट्टा पश्चच्छिमल्लाप कोटीए पश्चच्छिमल्लं लवणस-मुद्रं पुट्टा नवजायस्यपट्टमाहं सत्त प अदवाले जायस्य-स्य दुवालस एगुणवीसर्द्धभागं जायस्यस्य आयामेषु तीसे पणुपुट्टे दाहिणेषु खवजायस्यस्यपट्टमाहं सत्तखावहे जायस्यस्य प इहं च एगुणवीसर्द्धभागं जायस्यस्य किंचि-विस्साद्विषं परिकखंभेण पसने ।

(तस्म जीवैत्यादि) तस्य दक्षिणाद्वन्त्यस्य जीवस्य जी-वाश्चवीसर्वान्तिप्रमद्वैपङ्गः उत्तरण-उत्तरस्यां मेरुद-शीत्यर्थः प्राचीनं पूर्वस्यां प्रचीचीनं अपरस्यां चापना आ-यामवर्त्तनी द्विधा लवणसमुद्रं स्पृष्टा क्षुववती । इदमेवाथे पांनयति—(पुरच्छिमल्लाप इति) पूर्वया कोट्याऽऽग्रभागेन पी-रस्य लवणसमुद्रावयवं स्पृष्टा पाश्चात्याया कोट्या पाश्चा-त्यं लवणसमुद्रावयवं च स्पृष्टा नवयोजनसहस्राणि अ-एववर्षाशानि—अएववर्षाशद्विकानि सप्तयोजनशतानि त्रिदशैकोनविंशतिभागान् योजनस्याऽऽयामेन ६७६ २ ३ एव समवायाहपुत्र—“दाहिणक्षुभरहस्येण जीवा पाईण-पडीयायया दुदहा लवणसमुद्रं पुट्टा खवजायस्यस्यपट्टमाहं आयामेण ।” इत्युक्तं, तत्त्वचामावर्षान् सूत्रस्य शब्दविष-यान् न कृतः, कृतिकार्यं तु अयमवशिष्टप्राशिक्यो विष-यो शुद्धान् ईति । अत्र सूत्रे अनुक्राप्ति जीवास्यजनकस्य भा-वना दृश्यते । तथाहि—जम्बूद्वीपस्य गङ्गासिन्धुनिलेखेषु शो-ध्यते, ततो पञ्चततं तत्तन्निबुधानां गुणयते, ततः पुनश्चातु-

मिंशुपयते, इत्यं संस्कारो राशिर्विवक्षितस्त्रयस्व जीवा-
वर्ग इत्युच्यते । अस्माकं भूतं गृह्यमाणं ब्रह्मयते तज्जी-
वाकलामानं । नस्य वैकान्विशया भागे योजनराशिः, शेषश्च
कलाराशिः । तत्र जीवाऽऽदिपरिहानं बहुपरिमाणपरिहाना-
विनाभावः । तच्च न परिपूर्णयोजनसंस्कारं किं तु कलामि-
कृत्वा सांनिकमिति विनासजनकत्वाऽऽशङ्क्युः । सर्वगुणार्थं
कलामिक्रियते, स च कलानादेव अस्मद्व्याप्यमास्तुमेव
शेषतोय इति मण्डलत्रयस्यासामि १ शून्यः ५ कलाः कलामि-
करणवैकान्विशया गुरुयते, जातः १६ शून्यः ५, ततो द-
क्षिणभरताऽऽजयोः साष्टमिश्रद्विगुणयोजनमित्यस्य कलामि-
कृतस्य प्राप्तिपारितनकलामिकृतस्य ४५२५ कृतस्य शेषतोय
जातः १८६४७५५, ततश्च दक्षिणाऽऽजयोः ४५२५ कृतस्य ग-
ुरुयते, जातः ८५७००२४३७५, अयं चतुर्गुणः ३४३०८०६७-
५०० एव दक्षिणभरताऽऽजस्य जीवावर्गः । एतस्य वर्गमूलाऽऽ-
नयमेव लघ्वाः कलाः १८५२२४, शेषे कलाराशः १६७३२४ छे-
दराशिरवः ३७०४८८ लघ्वकलानां १६ भागे योजनः ६७७
कलाः १२ इयं दक्षिणभरताऽऽजयोः । एवं धैताऽऽजोऽऽदिजीवा-
वर्गवि भाग्यम्, यावद्दक्षिणाऽऽजयिदेहाऽऽजयोः, एवमुत्तररा-
ज्याऽऽजयोः यावदुत्तराऽऽजयिदेहाऽऽजयोःपीति । अयं दक्षिण-
भरताऽऽजस्य धनुःपृष्ठं निरूपयति—(तीते धनुःपृष्ठं इत्यादि) त-
स्या अनन्तराऽऽजयोः जीवाया दक्षिणतो—दक्षिणस्यां दिशि,
लघ्वगुणित्यर्थः । धनुःपृष्ठमधिकारात् दक्षिणभरताऽऽ-
जयोः । यद्वा—प्राक्तनस्याऽऽजस्यत्येव (तीते इति) तस्य
दक्षिणाऽऽजस्यतीति व्याख्येयं, नव योजनमहाशक्तिं पट्य-
ष्टयधिकानि सप्त च योजनशतानि एकं वैकान्विशयि-
माणं योजनस्य किञ्चिदुत्तराधिकं परिच्छेद-परिधिना
प्रवृत्तम् । अत्र करणमावना यथा—विवक्षितयो विवक्षित-
गुण्ये पुनः पञ्चगुणं विवक्षितजीवावर्गयुते च यो राशिः
स धनुःपृष्ठतर्ग इति व्यपदिश्यते, तस्माच्च वर्गमूलमेव लघ्वाणां
कलानाम् १६ भागे लघ्वं योजनानि, अवशिष्टं कलाः ।
तथाहि—दक्षिणभरताऽऽजयुक्ताः ४५२५, अस्य वर्गः
२०४७५६२४, अयं बहुगुणः १२८५३३७५० । अथ दक्षिण-
भरताऽऽजस्य जीवावर्गः ३४३०८०६७५०० । अनयोर्गुणितः
३४३०८०६७५०० धनुःपृष्ठवर्गोऽयम् । अस्य वर्गमूलं लघ्वं
कलाः १८५२२४ शेषकलाराशः २६३२२४ छेदराशिरव-
स्ताम् ३७०४२१० कलानां १६ भागे योजनं ६७६ कला १
वे च वर्गमूलावशिष्टाः कलारास्तद्विषयत्वा च सूचकता
कलाया विशेषाधिकत्वमप्युच्यते । आह—एवं जीवाकर-
णेऽपि वर्गमूलावशिष्टकलाराश्यां सङ्ख्यात् तन्वायुक्तक-
लानां साधिकत्वप्रतिपादनं न्यायप्राप्तं कथं नोक्तमिति । उच्यते—
सूत्रमतेर्वाङ्मयादविवक्षितस्यात् विवक्षापरिधानाणि हि
सूत्राणि । एवं धैताऽऽजोऽऽदिधनुःपृष्ठवर्गवि भाग्यं यावद्द-
क्षिणाऽऽजयिदेहाऽऽजधनुःपृष्ठम् । एवमुत्तरत उत्तरराज्याऽऽज-
धनुःपृष्ठं यावदुत्तराऽऽजयिदेहाऽऽजधनुःपृष्ठमपीति, अत्र च दक्षि-
णभरताऽऽजो बाह्या असंभवः ।

अथ दक्षिणभरताऽऽजस्य वर्गं पृच्छन्निदमाह—

दाहिणभरतहस्तं यं भंते । वासस्त केरिसत् आया-
वापचोपायो पश्यते । गोयमा । बहुसमरमयिजे भूमिभागे

पश्यते । से जहायामप आलिगपुक्त्वोद्दे वा० जाव खाया-
विहर्गचवोहेऽि मयी । तथेहि उवतोभि । तं जहा—कलि-
योहि चव, अकितिर्वोहि चव ।

(दाहिणहेत्यादि) दक्षिणाऽऽजस्य भगवन् ! कीदृशः
आकास्य—स्वकपस्य भावाः पदार्थान्वेषणं प्रत्यवहारः
प्रादुर्भावः प्रवृत्तः, कीदृशः प्रस्तुतस्त्रयस्य स्वकार्यवशेय ? इति
भावः । भगवानाह—गौतम ! भरतस्य बहुसमरमयीयो भू-
मिभागः प्रवृत्तः । ' से जहायामप आलिगपुक्त्वोद्दे वेत्यादि ' ।
को बहुसमरमयवर्गकः सर्वोऽपि प्राज्ञः यावत्तानाविषयज-
वर्गमितिभस्तुल्यैर्वापशोभिः । तद्यत्तत्पुनर्ननं किञ्चिदिष्टि-
मंगिमस्तुल्यैश्च कृत्रिमैः केमेण शिष्टिकर्षकाऽऽदिप्रयोगनि-
पत्यैः अक्रात्रमैः कामात्रनानामिच्छंतानुपसंभूतैरुपशोभितौ
दक्षिणाऽऽजस्यतस्य भूमिभागः, अनन्तरस्य कर्मभूमिस्थमप्रा-
णि । अन्यथा—हैमवताऽऽजस्यमभूमिष्वपि इदं विशेषणम-
कथयिष्यति । अकारो समुच्चयार्थः । एवकारावधारणा-
र्थः । अथवा—वैद्यवस्तुल्यइमस्यं समुच्चयार्थम्, अविष्यत्यादि-
वत् । ननु अनेन सूत्रेण वक्ष्यमाणेनोत्तरभरताऽऽजस्यकसूत्रेण
च सह 'सायुबहुलं विसमबहुलं कटंगबहुलं' इत्यादिनामा-
न्यभरतवर्गकस्यं विवक्षयति । न चैते सूत्रे अत्रकविशेषावे-
दं, सामान्यभरतस्य तु प्रहापकालापेक्षामिति न विरोध
इति वाच्यं । मणीनां तुषाणां च कृत्रिमत्वाकृत्रिमत्वमनेना-
नयोरपि प्रहापककालोन्वयस्यैवाचित्यात्, कृत्रिममणितुषाणां
तथैव संभवत् । प्रहापककालावसावर्गयोर्तुषाणारकप्रत्यना-
वारभ्य वर्षशतानुप-धमारकं यावदिति चेत् । उच्यते—अत्र
'सायुबहुलं विसमबहुलं' इत्यादिसूत्रस्य बाह्यव्यतिरेक-
कृत्वेन किञ्चिद्विशेषोऽपि पुनर्विशेषस्य पुन्यफलमंगार्थमुप-
संघटनानं भूमेर्बहुसमरमयीयस्याऽऽदिकं न विवक्षयति,
भोजकवैविध्यो मीनवैविध्यस्य नियतत्वात् ।
अनेनास्यैकात्म्यमैकात्म्याभूमिभलतत्त्वकालस्याऽऽजस्य
स्वमस्यैव, एकात्म्यमै हि काले सर्वे क्षेत्रभावाः शुभा
एव, एकात्म्याशुभे हि सर्वे अशुभा एव, मित्रं तु कश्चिदुत्तरा-
कविद्विधुभाः, अत एव पञ्चवारकात् यावत् भूमिभागवर्गकं
बहुसमरमयीयस्याऽऽदिकमैव सूत्रकारोऽप्युच्यते, वक्ष-
कं तु एकात्म्याशुभेन तथेति सर्वं सुखम् ।

अथ तथैव मनुष्यस्वकर्तृ पृच्छन्ति—

दाहिणभरतहं यं भंते । वासे मण्यशां केरिसत् आया-
वापचोपायो पश्यते । गोयमा । तं यं मण्यशा बहुसंघयशा
बहुसंघयशा बहुउत्पत्तजवा बहुआउत्पत्तजा बहुइ वासाइ
आउयं पालोति, पालिता अप्पेगइया शिरयगामी अप्पेगइया
तिरियगामी अप्पेगइया मण्यगामी अप्पेगइया देवगामी
अप्पेगइया सिम्भंति, बुज्भंति, सुम्भंति, परिशिव्वायंति,
सव्वदुक्खायमंते करंति । (सूत्र—११)

प्रसन्नस्यं प्रसन्नम् । निर्विकल्पस्यं भगवानाह—गौतम ! येषां स्व-
कर्तृ भवता जिज्ञासितं ते मनुजा बहूनि वक्ष्याम्यभरताऽऽ-
दीनि संवदनामि वपुर्बुद्धीकारकाऽऽदिनिवचनाऽऽस्यकामि ये-
षां ते तथा तथा बहूनि समचतुरकाऽऽदीनि संवदनामि विधि-

शावयवचरमाऽऽमकशरीराऽऽकृतयो येषां ते तथा, बह्वो ना नाधिषा उच्यन्त्यस्य शरीरोच्छयस्य पर्यवाः पञ्चधनुःशतलस- हस्तमानाऽऽदिका विशेषा येषां ते तथा । बहव आयुषः पूर्व- कोटिवर्षशताऽऽदिकाः पर्यवा विशेषा येषां ते तथा, बह्वि वर्षाणि आयुः पालयन्ति, पालयिष्याः, अपिः संभाषनायाम् । एक केचन मिरयमतिगामिनः-नरकगतिगन्तारः एवमप्ये- कके तिथेयगतिगामिनः, अप्येकके मनुजगतिगामिनः, अप्ये- कके सिद्धमिति-सकलकर्मस्यपरकणेन निष्ठितायां भवन्ति, कुप्यन्ते कवलाऽऽलोकन वस्तुनस्वं जानन्ति, मुच्यन्ते भवोप- प्राधिकर्मोपशयः, परिनिर्वाप्ति-कर्मकृततापविहाङ्गीर्ताभ- वन्ति, किमुक्तं भवति ?-सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति, इदं च स- र्वं स्वरूपकथनम् अरकविशेषापेक्षया नानाजीवानपेक्ष म- म्भत्यम्, अस्याया सुधमसुधमाऽऽप्राधनुपपन्नं स्यात् ।

अथास्य सीमाकारी वैनाढ्यगिरिः कास्तीति पृच्छन्ति—

कहिं खं भंते ! जंघुदीवे दीवं भरहे वासे वंघडुं शांमं पव्णए पव्णत्ते ? । गौयमा ! उत्तरङ्गुभरहवासस्स दाहि- शेणं दाहिणभरहवासस्स उत्तरेशे पुरच्छिमलवण- समुद्दस्य पच्चच्छिमेशेणं पच्चच्छिमलवणसमुद्दस्य पुरच्छि- मेशेणं एत्थं जंघुदीवे दीवं भरहे वासे वंघडुं शांमं पव्णए पव्णत्ते, पार्श्वपदीयायए उदीयादाहिणवित्थिमं दुहा लवणसमुद्दं पुट्टे पुरच्छिमिण्णए कोडीए पुरच्छिमिण्णं लवणसमुद्दं पुट्टे पच्चच्छिमिण्णए कोडीए पच्चच्छिमि- ण्णं लवणसमुद्दं पुट्टे पयवीसं जाअण्णायं उटुं उच्चत्तेशं क्खस्सकोसाईं जाअण्णायं उव्वेइशं पप्पासं ५० जाअण्णायं विक्खं- मेणं, तस्स बाहा पुरच्छिमपच्चच्छिमेशेणं चत्तारि अट्ठासीए जाययसए सोलस य एगूणवीसभागे जाअण्णस्स अट्ठाभागं च आयामेणं पप्पासा ।

कहिं खं भंते ! इत्यादि । इदं प्रायः पूर्वसूत्रेण समगमकत्वात्कथ्यम् । नवरम् उत्तरार्द्धभरहाक्षि- णस्यामित्यादिकल्पकं गुरुजनश्रुतिजम्बुद्वीपपट्टाऽऽदेः क्षेत्रम्, तथा पञ्चविंशतियोजनान्युद्धोच्छत्येन पदरुको- शानि योजनान्युद्धेन—भूमिप्रवेशेन, मेरुवज्रसमय- क्षेत्रवर्तिगिरीणां निजनिजोत्पन्नधनुषांशेन भूम्यग्राहस्यो- क्त्याप्यं योजनपञ्चविंशतधनुषांश एतावन एव लामात्, तथा-पञ्चाशद्योजनानि विष्कम्भेनेति । अत्र प्रस्तावादस्य शरः प्रदर्थयत्—स चाष्टाशीत्यधिके द्वे शते योजनानां कलापर्यव-१०८८ है । अस्य च करणं-दक्षिणभरताडेशे शरे २३८ । १-इत्येवं रूपं वैताड्यपृष्ठेण पञ्चाशद् ५० योज- नकरे पक्षिणं यथाकं मानं भवति । आह—दक्षिणभर- ताड्यवदस्यापि विष्कम्भ एव शरोऽस्तु, मैवं-लएउमएइ- लक्षणे आरोपितजघनराकृतिः प्रादुर्भवति, तत्र चाऽऽ- यामपरिहानाय जीवापरिलेपप्रकर्षपरिहानाय धनुःपृष्ठं, श्यासकषेपरिहानाय शरः, स च धनुःपृष्ठमप्यत्र एवा- स्य भवति । प्रस्तुतगिरेश्च कवलस्य धनुराकृतेरभावेन धनुःपृष्ठस्याप्यभावात् शरोऽपि न सम्भवति, तेन दक्षिणध- नुःपृष्ठेन सहैवास्य धनुःपृष्ठव्यवस्थितिं प्राच्यशरमिति-त-

एवास्य विष्कम्भः शरो भवति, अन्यथा शरव्यतिरिक्तस्थाने म्यूनाधिकत्येन प्रकृष्टस्यासप्तशरेवानुपपत्तिरित्यसं प्रसङ्गः । इदमेव शरकरणं दक्षिणविधेर्द्वार्यं यावद्दोऽक्षयम् । एवमुक्त- रतोऽपि ऐरावतवैताड्यतः प्रारभ्योत्तरविधेर्द्वार्यं यावदि- ताड्यस्य बाहा दक्षिणोत्तरवता चका आकाशपदेशपक्षैः । (पुरच्छिमपच्चच्छिमेशेणं ति) समान्तरात् पूर्वपश्चिमयो- रेकैका अष्टाशीत्यधिकानि चत्तारि योजनशतानि पांडश वैकोनविंशतिभागान् योजनस्य एकस्यैकोनविंशतिभागस्य आदेम्—अर्द्धकला, योजनस्याष्टांशप्रथमं भागमित्यर्थः । आयामेन देशेण प्रमत्ता । अनुवाहायास्तु पूर्वमध्ववर्ति- न्याः पूर्वापरायताया मानं क्षेत्रविज्जाऽऽदिभ्यांऽवसेवम् । अत्र करणं यथा-गुरुधनुःपृष्ठान्धनुःपृष्ठं शिरोधनुः शेष- स्यादेतं कृते बाहा, यथा गुरुधनुःपृष्ठं वैताड्यसत्तकं कला- रूपम् २०४१३२ अस्मात्पुष्पःपृष्ठं कलाकूपम् १८३४४४ शोध्यते, जातम् १८३७७, अर्द्धं कृते कलाः ९८८८, ता- सामैकोनविंशत्या भागं योजनानि ४८८ कलाः १६ कलादे- वेति । एवं यावद्दक्षिणविधेर्द्वार्यंयथा, एवमुत्तरतः ऐराव- तवैताड्यवता, यावदुत्तरविधेर्द्वार्यंयथा तापदिदं करणं भावनीयम् ।

अथाऽस्य जीवामाह—

तस्स जीवा उत्तरेण पाईणपटीयायया दुहा लवण- समुद्दं पुट्टा पुरच्छिमिण्णए कोडीए पुरच्छिमिण्णं लवण- समुद्दं पुट्टा पच्चच्छिमिण्णए कोडीए पच्चच्छिमिण्णं लव- णमरुदं पुट्टा दम जाअणमइस्साहं मत्त य वीसं जा- अणमए दुवालम य एगूणवीसभागे जाअणस्स आ- यामेणं तीसं धणुपुट्टे दाहिणेशं दस जाअणसइस्साहं सत्त य तेअलं जाअणमए पप्पास य एगूणवीसभागं जायणस्स परिक्खेशेणं क्खममंठागमंठिए मत्तयययापए अक्खे सएहं लट्ठे छट्ठे मट्ठे शीगए गिम्मले मि- ण्णके शिक्कहच्छाए सप्पमं मस्सिरीए पप्पासिण्णं दरिमण्णेअं अघिरूपं पडिस्से उमआ पाणिं दीहिं पडमव- र्गइयाईं दीहिं अ वगमंहेहिं सक्खआ समंता मंपरिकि- ल्लं । ताशो खं पडमवर्गइयाआ अट्ठजाअणं उट्ठं उच्चत्तेशं पंच धनुमयाईं विक्खंमेणं पव्ववसमिण्णआ आयामेणं वण्णओ माणिण्यल्लो, ते खं वणमंदा देस्साईं दो जाअ- णाईं विक्खंमेणं पडमवर्गइयासमगा आयामेणं किण्णहं किण्णोभासो १० जाव वण्णओ ।

तस्य-वैताड्यपृष्ठे जीवा उत्तरेण इत्यादि प्राक्वत् । नवरं दश- योजनसहस्राणां सत्त च विंशति-विंशत्यधिकानि योजन- शतानि द्वादश वैकोनविंशतिभागान् योजनस्याऽऽयामेनेति । अत्र करणमावना यथा-पुष्पैककरणंक्रमणं ऊर्ध्वोऽप्ययासः कलाकूपः १६ गूणः ५ अस्माद्वैताड्यशरकलानां ४७७४ शोध्यते जातम् १८३४४४ अस्मिन् वैताड्यशरे ४७४४ शूने जातम् १०३७८५२४३७४, तस्मिन् पुनर्धनुर्गुणे जातम्—

४१४००६७४०० एष वैताम्बयजिवावर्गः अस्य मूले जातं
 क्षुद्रराशिः ४०७३८२ लब्धं कलाः २०३६६१ शेषं कलांशः
 ७७०१६ लब्धकलानामेकोनविंशत्या भागे लब्धानि योज-
 नानि १०७२० कलाः ३१ शेषकलांशानाम् अर्द्धाऽध्वधिकत्वात्
 अर्द्धाध्वधिके रूपं देयमिति एककलांशेपे जाताः कलाः द्वाद-
 शेति १४१ अथ अस्य धनुःपृष्ठमाह—(तस्य धनुपुटं द्वादशेणमि-
 नि) गतायंमतम् । नवरं दश योजनसहस्राणि सप्त च त्रिचत्वारिं-
 शानि त्रिचत्वारिंशदधिकानि योजनशतानि पञ्चदश चैको-
 नविंशतिमागान् योजनस्यैत्यत्र करणं यथा वैताम्बयु कला-
 रूपः ४४७४ अस्य वर्गः २६६७४६२४ अयं षड्गुणः
 १७६८३३७४ वैताम्बयजिवावर्गस्य ४१४००६७४०० उभयो-
 र्मीलने जातम् ४१६६६६१२४० एष वैताम्बधनुःपृष्ठमर्थः
 अस्य मूलक्षुद्रराशिः ४०८२६४ लब्धकलाः २०४१३२ शेषक-
 लांशः ७७८२६ लब्धकलानामेकोनविंशत्या भागे लब्धं य-
 थोक्तं मानम् १०७४३१ ३६ अथ किंविशिष्टोऽसौ वैताम्ब इ-
 त्याह—(रुद्रागत्यादि) रुद्रकं प्रोक्ताऽऽभरणभूतः तत्पस्था-
 नसंस्थितः सर्वाऽऽत्मना रजतमयः । 'अच्छे' त्यादिपद-
 कदम्बसं प्राक्वत् । उभयोः पार्श्वयोर्दक्षिणतः उत्तरतश्च द्वाभ्यां
 पञ्चवर्गवेदिकाभ्यां द्वाभ्यां च वनखण्डाभ्यां सर्वतः—समन्तात्
 संपरिगताः । अत्र यत्पञ्चवर्गवेदिकाद्वयं तत्पूर्वपरतो जग-
 त्या रुद्रव्याघ्ररश्मिकारात्वेनैकोनविंशतसम्भवात्, अन्यथा
 “सर्वत्रा समंता संपरिक्लिशेति” वचनेनैव स्यादिति ।
 (ताभ्यां शांति) सर्वं गतायं नवरं पंचतसमिका आया-
 मनः वैताम्बसमाना आयामेनेत्यर्थः ।

अथैतद्गुहाद्वयप्रकरणयाऽऽह—

वेयद्वुस्तं यं पञ्चयस्स पुरच्छिमपचच्छिमंशं दो गुहा-
 आं पयणत्ताभो, उत्तरदाहिणायपाभो पाईणपडीणवित्थि-
 यण्णाभो पयणत्सं ५० जोअण्णाई आयामेणं दुवालसं १२ जोअ-
 ण्णाई विक्खंमेणं अद्दु=जोअण्णाई उट्ठं उच्चत्थेणं वहरामयक-
 वाडोहादिआभो जमलजुअलकवाडचणुदुप्पेसाभो शिखं-
 धयारतमिसाभो ववगयगहवंदसूरखकसजोइसप्पुहाभो
 ० जाव पडिरूवाभो । तं जहा—तमिस्सगुहा चैव, खंडप्पवाय-
 गुहा चैव । तत्थं खं दो देवा महिद्धिया महजुअहा महाबला
 महायसा महानुक्खा महागुभागा पलिओवमहिद्धिया प-
 रिवसंति । तं जहा—कयमालए चैव, खड्डमालए चैव ।

(वेयद्वुस्तं लमित्यादि) वैताम्बस्य पर्वतस्य (पुरच्छि-
 मपचच्छिमंशं ति) अत्र सूत्रे पूर्वस्थां विहाः पूज्यत्वात्
 आर्यत्वाद्वा 'पुरच्छिमं' इति शब्दस्य प्राग् निपातेऽपि पश्चिमायां
 पूर्वस्यामिति व्याख्येयम् । अत्र प्रत्ये ब्रह्म्यान्तरे च पश्चिमा-
 यां तमिजगुहायाः पूर्वस्थां च खण्डप्रपातगुहायां क्षमिधाना-
 न्ने गुहे प्रज्ञप्तं, प्राकृतशैल्या च बहुवचनम् । उत्तरदक्षिण-
 योरायते, एतावता य एव वैताम्बस्य विक्रमः स एवानयो-
 ग्यायम् इति भावः । प्राचीनप्रतीक्षांनविस्तीर्णं इत्याचर्यतो व्य-
 क्तम् । अत्र च उमास्वातिपाचककृतजन्मद्वीपसमासप्रकरणे
 गुहायां विजयभ्रातृप्राणशुद्धारति विष्णुचक्रवर्द्धनात् चतुर्वे-
 जनाविष्टरुद्राणां इत्यपि विशेषार्थं ज्ञेयम्, षड्मन्थकपाटद्वय-
 ३४३

मवधाटिते आच्छादिते, इत्यर्थः । एते च द्वे अपि चक्रवर्ति-
 कालचक्रं दक्षिणपार्श्वं उत्तरपार्श्वं च प्रत्येकं सदा संमीलि-
 तवज्रमयकपाटयुगले स्थाताम् । अत एव यमलानि सम-
 स्थितानि युगलानि द्वयरूपाणि घनानि निश्चिद्राणि
 कपाटानि तैः दुष्पवेशे, तथा नित्यमन्थकारतमिरे
 द्वौ तुल्यायौ प्रकल्पेपराविति प्रकृष्टान्धकारं ययोस्ते तथा
 विशेषणद्वारा । अत्रार्थं हेतुमाह—व्यपगतं प्रहचन्द्रपर्वतश-
 राणां ज्योतिर्यतः स एतादृशः पन्था ययोस्ते तत्तथा । अ-
 यथा—व्यपगता प्रहाऽऽदीनां ज्योतिषश्चास्तेः प्रभा ययोस्ते च
 तथा यावत्प्रतिरूपं । अत्र यावत्करणात् “पासाईया” इत्यादि
 विशेषणवयम्—“अच्छाओ ” इत्यादीनि वा विशेषणानि
 यथासंभवं ज्ञेयानि । ते शुद्धे नामतो दर्शयति—तद्यथा—तमि-
 ज्जा गुहा चैव, खण्डप्रपाता गुहा चैव । चैवशब्दौ द्वयोस्तु-
 ल्यकृतायावेतानां, तेन पश्चिमभागवर्तिनी तमिज्जा, पूर्व-
 भागवर्तिनी खण्डप्रपाता, इमे द्वे अपि समस्वरूपे वेदितव्ये
 इति । (तत्थं लमित्यादि) सर्वमतिद्विजयवैवसयमयमकमिति
 व्याख्यातप्रायं, नवरं कृतमालकस्तमिज्जाधिपतिः, नृचमालकः
 खण्डप्रपाताधिपतिरिति ।

अथात्र अर्थिप्रकरणयाऽऽह—

तेसि खं वणसंडाणं बहुसमरमणिज्जाओ भूमिमागाओ
 वेअद्वुस्तं पञ्चयस्स उभओ पासिं दस दस जोअण्णाई उट्ठं
 उप्पइत्ता इत्थं दुवे विज्जाहरसेदीओ पयणत्ताओ, पाईणपडी-
 णायपाभो उदीणदाहिणवित्थियण्णाओ दस दस जोअण्णाई
 विक्खंमेणं पञ्चयसमियाओ आयामेणं उभओ पासिं दो-
 हि पडमवरवेइयाहिं दोहि वणसंडेहि संपरिक्लिशत्ताओ,
 ताओ खं पडमवरवेइयाओ अद्दुजोअणं उट्ठं उच्चत्थं
 पंचधणुसयाई विक्खंमेणं पञ्चयसमियाओ आयामेणं
 पयणत्ताओ शेषव्णो वणसंडा वि पडमवरवेइयासमगा आ-
 यामेणं पयणत्ताओ । विज्जाहरसेदीणं भंते ! भूमीणं केसिए
 आयारभावपडोयारे पयणत्ते ? । गोयमा ! बहुसमरमणिज्जा भू-
 मिभागे पणत्ते । से जहा लामए आलिगपुक्खंरं वा ० जाव
 खाणाविहंपचवसंहे मण्णिहिं तणंहे उवसांभिए । तं जहा-
 कित्तिपाहिं चैव, आकित्तिमेहिं चैव । तत्थं खं दाहिणिल्लिए वि-
 ज्जाहरसेदीए गणगुवण्णपपाभोक्खा पणत्सं ५० विज्जाहरगुगारा-
 वासा पणत्ता । उत्तरिल्लिए विज्जाहरसेदीए रहनउरचक्काल-
 पाभोक्खा सड्डि ६० विज्जाहरगुगारावासा पणत्ता । एवामेव स-
 पुण्वावरेणं दाहिणिल्लिए उत्तरिल्लिए विज्जाहरसेदीए एणं द-
 मुत्तारं विज्जाहरगुगारावाससयं १० भवतीतिमक्खलां । ते वि-
 ज्जाहरगुगारा रिद्धित्थिमिअसमिद्धा पण्डिअजण नाखवया ० जाव
 पडिरूवा । तेसु खं विज्जाहरगुगरेमु विज्जाहररायाओ
 परिबभंते महयाविभवंतमलयमंदरमहिंदसारा रायवण्णओ
 भागिअण्णो । विज्जाहरसेदी खं भंते ! मणुआणं केसिए आ-
 यारभावपडोयारे पणत्ते ? । गोयमा ! ते खं मणुआ बहुस-

पयसा बहुमंठाया बहुउच्चतपञ्जवा बहुआउपञ्जवा० जाव
मन्वदुक्त्राण्यभंते करोति । तामि खं विज्जाहसरेदीणं व-
हुसमरमणिजाओ भूमिभागो वेअङ्कुस्म पव्वयस्स
उभयो पांसि दस दस जोअण्णइ उङ्कु उपपडता एत्थं खं
दुवं आभिओगमेदीओ पयसाओ, पाईणपडीणायपाओ उ-
दीणदाईणवित्तिथणोओ दस दस जोअण्णइ विक्खंभेणं
पव्वयसमियाओ आयामेणं उभयो पांसि दाईं पउमवर-
वइयाहिं दाईं अ वणमंढेहिं संपरिकित्ताओ वयओ दांएइ
वि पव्वयसमियाओ आयामेणं । अभिओगमेदीणं भंते !
केरिमए आयावभावपडोयारे पण्णते ? । गायमा ! बहुस-
मरमणिजे भूमिभागे पण्णते, ० जाव तणेहिं उवसोभिए वणा-
इं ० जाव तणाणं सरो ति । तामि खं अभिओगमेदीणं
तथ तथ देवं तहिं तहिं ० जाव वाणपंतो देवा य
देवीओ अ आसयेति सयेति ० जाव फनविचिचिमं
पण्णकुम्भवमाणा विहरंति । तामि खं आभिओगमेदीणु
मक्कस्स देविदस्स देवरओ सोमजमवरकुण्वेसमण्णका-
इयाणं आभिओगाणं देवाणं बहवं भवणा पण्णता । ते
गं भवणा वाहिं नड्डा अंतो चउरंसा वयओ ० जाव अउ-
रयण्यमंभकिस्मा ० जाव पडिक्का । तथ खं मक्कस्स देवि-
दस्स देवरओ सोमजमवरकुण्वेसमण्णकाइओ बहवं आभि-
ओगा देवा महिङ्गिरा मइउजुआ ० जाव मडामुक्कवा पलि-
ओमवट्टिनीया पारिवंति । तामि खं आभिओगमेदीणं बहु-
समरमणिजाओ भूमिभागो वेअङ्कुस्म पव्वयस्स उभयो
पांसि पंच जोअण्णइ उङ्कु उपपडता एत्थं खं वेयङ्कुस्स पव्वयस्स
सिहरतले पण्णते, पाईणपडीणाय उदीणदाईणवित्तिथं
दस जोअण्णइ विक्खंभेणं पव्वयसमगे आयामेणं । मे खं
इक्का पउमवरवइयाए इक्केय य वणमंढेणं मन्वओ स-
मंता संपरिकित्ते । पमाणं वणणो दांएइ पि । वेयङ्कु-
स्स गं भंते ! पव्वयस्स सिहरतलस्स केरिमए आया-
वभावपडोअरे पण्णते ? । गायमा ! बहुसमरमणिजे भू-
मिभागे पण्णते । से जहा खाम ए आनिमकुक्खेइ वा ०
जाव खाणाविहंइ(हं) पंचवण्णेहिं मणीहिं उवसोभिए ०
जाव वावीओ पुक्खरेणिओ ० जाव वाणमंतरा देवा य देवी-
ओ अ आसयेति सयेति ० जाव अंजमाणा विहरंति ।

(तेसि खं वण्णंहाणमियादि) तयावैताङ्गाभयपाश्व-
रतिनेभूमिगतयोर्वनखण्डयोर्वहुसमरमणीयाद्भूमिभागाद्दु-
वैताङ्गविरुद्धयोः पार्श्वयोर्दश दश योजनान्युपान्य-गत्या
अत्र द्व विद्याधरश्रेयसी-विद्याधराणामाययभूत प्रभते । एका
दक्षिणभागे, एका शोकरभागे इत्यर्थः । प्रागुक्तं उदग्-
क्षिणवैस्तीर्थे । उभे अपि विष्कम्भेन दश दश योजनानि ।

अत एव प्रथममेतत्प्रायां वैताङ्गविष्कम्भश्चिदत्र योजनानि ।
पर्वतसमिके आयामेन वैताङ्गवदिमे अति पुर्यापेदधि-
स्थे इत्यर्थः । तथा प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोः द्वाभ्यां पञ्च-
वरवेदिकाभ्यां द्वाभ्यां च वनखण्डाभ्यां संपातोक्षिते । एव-
मेकैकस्यां श्रेयां द्वे पञ्चवरवेदिक, द्वे च वनखण्डे, इत्यु-
भयोः श्रेयोर्मौलिनो चतस्रः पञ्चवरवेदिका, चत्वारि व-
नखण्डानीति ज्ञेयम् । संवादी वाऽयमर्थः श्रीमत्प्राग्वि-
कृतबृहत्सूत्रप्रसमाप्तवृत्त्या । तथा च तत्राहम्—“एकैका च
श्रेणिकमयपाश्वरतिभ्यां वैताङ्गप्रमाणाऽऽयामाभ्यां द्वाभ्यां
द्वाभ्यां पञ्चवरवेदिकाभ्यां द्वाभ्यां द्वाभ्यां वनखण्डाभ्यां सम-
न्ततः परिक्षिताः ।” इति शेषं सूत्रे गतायेति । अथ
तयोः श्रेयाः स्वरूपं पृच्छति—(विज्जाहसरादि) गता-
यम्, नवरम् अत्र बहुप्रादशेषु—“ नाराणमोणंपंचवगणोहिं
मणीहिं ” इति पाठो न दृश्यते । एतं राजप्रश्नोपसृष्ट-
स्यादौष्टव्यान् संयतवाच्यं “ नाराणमोणंपंचवगणोहिं
मणीहिं तयोहिं ” इति पाठो लोहितोऽस्तीति वाच्यम् । (जं० वण०)
मणीनिं वणकथंयम्—“ नाराणमोहिं पंचवगणोहिं
मणीहिं उवसोभिरे । ते जहा—किण्हंदि, मणीहिं,
लोहिण्हि, हातिहंदि, सुकिण्हंदि य । तथ गं जे ते
किण्हा मणी तंनि खे मणीखे इमेयाक्खं वगणावामं पण्ण-
त्ते । से जहानामए जीमूनिंति वा अंजणांति वा वंजणे
ति वा कज्जलेइ वा गवलेइ वा गवलणुंलियाइ वा भ-
मंइ वा भमगवत्तियाति वा भमरयणमयनाइ वा जं-
वुकरे वा अहादिइ वा पुट्टुइ वा गणंति वा गय-
कभणंति वा किण्हमणंति वा किण्हकरेइ वा आग्रा-
सयिणंतेइ वा किण्हमोणंति वा किण्हकरोहिं वा किण्ह-
पुजोहिं वा भवे एयाक्खं भिया ? गोममा ! गो इण्डु समेइ ।
ते खे किण्हा मणी पत्ते इट्टुराए च व पिउतराए च व कंत-
राए च व मणासतराए च व मणुलतराए च व वगणं पण्ण-
त्ता ॥ जे ते लोहा मणी तंनि खे मणीखे इमेयाक्खं वगणा-
वामं पण्णत्ते, से जहानामए भिंति वा भिंणपत्तेइ वा सुपइ वा
सुयापच्छइ वा चामेइ वा चामपिच्छइ वा नीलाइ वा नीलगु-
लियाइ वा चामापांति वा उचंतेपति वा वणारानीति वा
हलहयसंसेति वा मेरणीवाइ वा पांचयगीवाति वा
अयसीकुसुमेति वा वाणकुसुमेति वा अंजणकमियाकुसुमे
वा नीलुपत्तेइ वा नीलाऽमोणेइ वा नीलवंपुजोहिं वा नी-
लकुण्वोरेइ वा भवे एयाक्खं भिया ? गो इण्डु समेइ ।
तणं लोहा मणी पत्ते इट्टुराए च व ० जाव वगणं पण्ण-
त्ता ॥ तथ जे ते लोहिया मणी, तंनि खे इमेयाक्खं वगणा-
वामं पण्णत्ते, से जहानामए उरमहिंइ वा ससरहिंइ
वा नरहिंइ वा वराहहिंइ वा बालवगेहिं वा शाल-
दिवाकंति वा संभ्रमगांइ वा गुंजमगांइ वा जासुल-
कुसुमे वा किमुपकुसुमे वा पालियाकुसुमेति वा जासुल-
हिमुनेति वा निलपय्वालेति वा पवालंकेति वा लोहि-
क्यमणीति वा लक्खारमगे वा किमिराणकंतेइ वा खी-
णापट्टासीति वा रण्णत्तेइ वा रत्ताऽमोणेइ वा रत्तकुली-
रेति वा रत्तवंपुजोहिं वा, भवे एयाक्खं भिया ? गो
इण्डु समेइ । तणं लोहिया मणी पत्ते इट्टुराए च व ० जाव
वगणं पण्णत्ता ॥ तथ खं जे ते हातिहा मणी तंनि खं

मणीं इमेयाकं वणणावासे पणुत्ते, से जहाणामप चंपा वा चंपगच्छनीर वा हलिहारा वा हलिहामेदेति वा हलिहयालिया वा हरियालियालिर वा हरियालमेदेति वा हरियालमुलिया वा बिउरति वा बिउरंगपगेति वा वरकणिया वा वरकणणनिधेति वा सबरणोसपिण्यति वा वरपुसिसवणेति वा सन्नरकुसुमेति वा चंपाकुसुमे वा कुडिडियाकुसुमे वा तडकुसुमे वा योहाडियाकुसुमेति वा सुवणणजुडियाकुसुमे वा कोरिडवरमज्जामेति वा सुहिरणियाकुसुमेति वा पीयगकुसुमेति वा पीयासोपति वा पीयकणीर वा पीयबंधुजीवपति वा भवे पयाकं सिया । एो इण्डु समट्टु । ते एो हलिहा मणी एतो इट्टनरा चव ०जाव वरणेणे पणुत्ता ॥ तथ एो जे ते सुकिज्जा मणी, तेति एो मणीं इमेयाकं वणणावासे पणुत्ते, से जहाणामप अंकेर वा संख वा चंदेर वा कुंदेर वा दत्तपंतीर वा ईमावलीर वा कौचावलीति वा वलायावलीति वा हारावलीति वा चेदावलीर वा सारयवलाहण नि वा धंनधायकणपट्टेर वा स्यालोपट्टासीर वा कुंडपुफ्फामोर् वा कुमुयासीर वा सक्कल्लिडाडोर् वा पिट्टणमोञ्जया वा मिन्स वा मुणालीर वा गयत्तेर वा लयंगल्लप वा पांडगपल्लप वा सिद्धवारमज्जामेति वा तयासंगेर वा सयकणयं वा सेयबंधुजीर वा भवे पयाकं सिया । एो इण्डु समट्टु । ते एो सुकिज्जा मणी इतो इट्टनरा चव ०जाव वरणेणे पणुत्ता ॥ तेति एो मणीं इमेयाकं गंध पणुत्ते, से जहाणामप कोट्टपुडाले वा तगपुडाले वा एलापुडाले वा चोयपुडाले वा दमणपुडाले वा कुकुमपुडाले वा चंदणपुडाले वा उसीरपुडाले वा मरुगपुडाले वा जारपुडाले वा जुरियापुडाले वा मल्लियपुडाले वा केयपुडाले वा पाडलिपुडाले वा शोमालियापुडाले वा अगकपुडाले वा लवंगपुडाले वा कपूरपुडाले वा वासपुडाले वा अलुवापीस उर्मिज्जमाणाले वा कंडिज्जमाणाले वा निर्मिदज्जमाणाले वा कविज्जमाणाले वा वि. किरिज्जमाणाले वा परिभुज्जमाणाले वा मंडातो वा भेडे साहरिज्जमाणाले वा ओराला मणुण्ण मणहरा घालमणोनिज्जाले वा सव्वना समता गंधा अमिनेस्सवति भवे पयाकं सिया । एो इण्डु समट्टु । तेति एो मणीं एतो इट्टनरा चव ०जाव फासेणे पणुत्ता ॥ (१०) " अयो-मयधेयानेतरसंख्यामाह—(तथ एो दाहिलिण्ण इत्यादि) तत्र तयोः धेययोर्मध्ये दक्षिणस्यां विद्याधरधेयां गगन-वज्रमप्रमुखाः पञ्चाशद्विधाधरनगरावासाः प्रकृताः । व्याकृतो विशेषप्रतिपत्तिरिति, तेन नगरावासा राजधानीरुपा-ख्याः, स्वस्वदेशप्रतिभदाः । यथाह—“ते हसजोषणपिडुलेहि, सोडिउ जम्मुत्तरासु सजणवथा । निरिचरणीहासु कमा, खय-रपुरा पणुत्तसुडि ॥१॥” इति । उत्तरस्यां विद्याधरधेयां रथ-नूपरककलातप्रमुखाः पट्टिविधाधरनगरावासाः प्रकृताः । इ-

ल्लिधेयेः शकाशादस्या अधिकदीर्घत्वात् । श्रवमचरि-वाऽऽतो तु दक्षिणधेयां रथनूपरककगलम् उत्तरधेयां गगनवज्रममुक्रम्, तत्त्वं तु सातिशयश्रुतवरागम् । अनयो-रु-क्यता च धेयविधपराजधानीत्वेनेति । एवमेवेति—उक्त्यायेनैव सह पूर्वैण यद्वर्तत सप्तवीरं संख्याते तेन दक्षिणस्यासु-तरस्यां च विद्याधरधेयामेकं दशोत्तरं विद्याधरनगरावा-सशतं भवतीति आख्यातं मया अन्यैश्च तीर्थकरैरिति । अ-णिहयगतपञ्चाशत्पट्टिस्तुलने यथाकृत्स्न्याप्रभवनादेयां च दशोत्तरशतसंख्यानगराणां नामानि श्रीहिमाऽऽचार्यकृतश्री-श्रवमदेवचरित्रादवगम्यमानांति । (ते विज्जाहरेत्यादि) तानि विद्याधरनगराणि श्रुजानि भवनाऽऽदिभिर्विद्विमुपगतानि स्तिमितानि निर्मेयत्वेन स्थिराणि समुज्जानि धनधान्याऽऽदि-युक्तानि । ततः पञ्चयस्य कर्मधारयः । तथा प्रमुदिता इष्टाः प्र-मोदयस्तूनां सङ्क्रावाद् जना नगरीवास्तव्यलोका जानपदाश्च जनपदभवास्ताऽऽयाताः सन्तो येषु तानि तथा । यावत्कर-णात् सर्वोऽपि प्रथमोपाङ्गतश्चाप्यवर्णको प्राह्यः ॥ (जो० १८०)

स च इयम्—

मूलम्—“ते एो काने से ते एो समप एो चंपा नाम नयरी होत्या, रिद्धिथियसमिडा पमुइयजणजाणवया आर-णजणमणुत्ता हलसयमहस्ससंकिट्टपिकिट्टलट्टणलसंस-सीमा कुक्कुसंडअगामपउरा उज्जुजवसालिकलिया गोम-हिसगंवलणपभूता आचारवंतेचइयपुवविहसिणल्लिडि-वहुला उकोरिययायगेडिमेयमडतफकरासंडफखरिदिया सेमा लिरुवडा सुमिक्खा वीत्तण्डुलहावासा अंणककोडि-कुडिडियाइरणल्लिडुयसुहा सण्डण्डगज्जमणुडिउयव-वयकहगपवगलासगआइक्खगल्लममल्लुयइण्डुवयाणियअणे-गतालायराणुचिया आरामुज्जणअगडतलागदीहियवधि-णिगुणोववथा नंदलवणसंभिन्नपगमा । ” अस्य व्याख्या—इह च बहवो वाचनाभेदा इत्यन्ते, तेषु च यमे वाऽवभोक्त्यामहं तमेव व्याख्यास्यामः, शेषान्स्तु मतिमान् स्व-यमहाः । तत्र योऽयं ‘शे’ शब्दः स वाक्यालङ्कारार्थः, ‘ते’ इत्यत्र च य एकारः स प्राकृतशैलीप्रभवो, यथा ‘करेमि भंते !’ इत्या-दिपु, ततोऽयं वाक्यार्थो जातः—तस्मिन् काले तस्मिन् स-मये यस्मिंश्चसौ नगरी बभूवेति, अधिकरणे चैव सप्तमी । अथ कालसमययोः कः प्रतिविशेयः ?, उच्यते—काल इ-ति सामान्यकालो वक्ष्यमानवसर्पितयाश्रुतीविभागालक्ष्यः समयस्तु तद्विशेषो यत्र सा नगरी स राजा वर्धमानस्या-मी च बभूव । अथवा—सुतीयेवैव, ततश्च तेन कालेन अव-सर्पिल्लिचतुर्धारकलक्षणेन हेतुभूतेन तेन समयेन तद्विशेष-भूतेन हेतुना कम्पा नाम नयरी (दोषत्वं) अभवद्, आसी-दित्यर्थः । ननु चेदानीमपि साऽस्ति किं पुनरिचितग्रन्थ-करणकाले ?, तत्कथमुक्तमासीदिति ?, उच्यते—अवसर्पि-लीत्वाकालस्य वर्णकग्रन्थवर्षिताविभूतियुक्ता सा तदानीं नासीति । ‘रिद्धिथियसमिडा’ श्रुद्धा-भवनाऽऽदिभिर्वि-द्विमुपगता, स्तिमिता—अव्यक्तत्वेन स्थिरा, समृद्धा-धनधान्याऽऽदियुक्ता, ततः पञ्चयस्य कर्मधारयः । ‘पमुइय जणजाणवया’ प्रमुदिताः—इष्टाः प्रमोदकारणवस्तूनां स-ङ्क्रावाद्, जनाः—नगरीवास्तव्यलोका जानपदाश्च—जनपद-भवास्तत्रायाताः सन्तो यस्यां सा प्रमुदितजनजानपदा, पा-

ठात्तरे-पशुयजुःपञ्चाङ्गयजुष्याय । तत्र प्रमुदितजनाभ्युप-
नानि जनपदाश्च यस्यां सा तथा । "आरण्यजगमस्तु" म-
नुष्यजनेनाऽऽकीर्णो-सङ्कीर्णो, प्रमुष्यजनाकीर्णोति वाच्ये रा-
जद्व्याऽऽदिश्रीनादाकीर्णोजनमनुष्येयुक्तम्, आकीर्णो वा-यु-
ष्ययाश्च मनुष्यजने यस्यां सा तथा । "इलसयसइस्स-
संकिट्टिचिह्नुलपणसत्सेउसीमा" इलानां-साह्वलानां श-
नैः खड्गैश्च शतसहस्रैर्वा-लैः संकृष्टा-विलिखिता वि-
कृष्ट-दूरं यावद् अविहृष्टा वा-आसन्न लष्टा-प्रनोष्टा कष-
काभिमतकलसाधनसमर्थत्वात् । "एणएत्तं ति" येम्यीकृता
बीजवपनस्य सेतुसीमा मार्गसीमा यस्याः सा तथा, अथवा-
संकृष्टाऽऽदिविशेषणानि सेतु-कुल्याजलसेकशेषाणि सी-
मासु यस्याः सा तथा, अथवा-इलशतसहस्राणां संकृष्टेन-
संकषणेन विहृष्टा-दूरवासिन्यो लष्टाः प्रक्षिप्ताः-कथिताः
सेतुसीमा यस्याः सा तथा, अनेन तज्जनपदस्य लोकवा-
हुल्यं ज्ञेयवाहुल्यं चोक्तम् । "कुक्कुडसंसेयगामपदरा" कु-
क्कुटाः-ताम्रचूडाः खड्गयाः-वगदधुवक्राः तेषां प्रामा-
समूहास्ते प्रचुरा-प्रभूताः यस्यां सा तथा, अनेन लोक-
प्रमुदितत्वं व्यङ्ग्यकृतं, प्रमुदितो हि लोकः कीडार्थं कुक्कु-
टान् पोषयति वण्डांश्च करोतीति । "उच्छुजवसालिकलि-
या । पाठान्तरेण- "उच्छुजवसालिसिणीया ।" एतद्व्या-
सत्यर्थः, अनेन च जनप्रमादकारणमुक्तम्, न ह्येवंप्रकारच-
स्त्वभावे प्रमादो जनस्य स्यादिति । "गोमहिंसगवेलगप-
भूवा ।" गवाद्यः प्रभूताः-प्रचुरा यस्यामिति वाच्यम्, ग-
वेलकाः-उरज्जाः । "आयावन्तेचययुधविधिविहसल्लि-
द्वबहुला ।" आकारवन्ति-सुन्दराऽऽकाराणि आकारविज्ञाणि
वा यानि चैत्यानि-देवताऽऽयननानि युवतीनां च-तनूनीनां
पण्यतरुणीनामिति हृद्, यानि विविधानि सन्निविष्टानि-
सन्निवेशनानि पाटकास्तानि बहुलानि-वहूनि यस्यां सा त-
था, "अरिहन्तचेरयजणवयसिल्लिपिद्वबहुलं ति" पाठा-
न्तरं, तन्नाहं चैत्यानां जनानां ब्रितानां च विविधानि यानि
सन्निविष्टानि-पाटकास्तेबहुलं विप्रहः । "सुयागचि-
त्चेरयजवसिल्लिपिद्वबहुला" इति च पाठान्तरम्,
तत्र च सुयागाः-शोभनयज्ञाः चित्रचैत्यानि-प्रतीतानि,
युपचितयो-यजुषु युपचयनानि, घनानि वा क्रीडावि-
शेषाभितयः तेषां सन्निविष्टानि-निशान्तेबहुला या सा
तथा । "उकोडियगायगर्तभेयमडकलखंडरक्खराहिया ।"
उकोटा-उकोटा लच्छत्येतत् । इत य व्यवहरन्ति ते ओ-
न्कोटिकाः गान्ता-मनुष्यशरीरावयवविशेषाण्य कृत्वापे-
सकाशाद् ग्रन्थिम्-कार्पाण्याऽऽदिपट्टलिकां भिन्दन्ति-आ-
लिच्छन्तीति गात्रग्रन्थिभेदकाः । "उकोडियगायगर्तभेय" इति
च पाठान्तरं व्यङ्ग्यं, मटा-चाराटाः बलात्कारप्रवृत्त-
यः, तस्कराः-तदेव-चौर्यं कुर्वन्तीत्येवंशीलाः, खड्गरा-
द्व्यडपाशिकाः शूलकपाला वा, परी रहिता या सा तथा, अ-
नेन ततोपद्रवकारिणामाध्यामाह । "लेमा" अशिवभावा-
न । "निरुहवा" निरुपद्रवा, अविधमानराजादिकृतोप-
द्रवत्यर्थः । "सुमिफला" सुष्ठु मनोवा प्रचुरा मिला मिष्-
काणां यस्यां सा सुमिफा । अत एव पाण्डिगन्तं गृहस्थानां
च "वीसत्यसुहावासा" विश्वस्तानां निर्भेयानामनुत्पुनानां
वा सुखः-सुखलक्षणः शुभो वा आवासो यस्यां सा

तथा । "अणैककोडिह्नुम्बियाएणविजुयसुहा ।" अनेकाः
कोटयो द्रव्यसङ्ख्यानां स्रूपपरिमाणे वा येषां ते अने-
ककोटयः तैः कोटिभ्यः-कुटुम्बिभिराकीर्णो-सङ्कुला या
सा तथा, सा वासी निर्भुता च-सन्मुष्टजनयोगास्तन्ने-
पयतीति कर्मधारयः, अत एव सा वासी सुखा च शुभा
वेति कर्मधारयः । "नडनट्टगजमज्जमुद्वियेलमयकहग-
पवगलासयआरक्खगल्लमंलत्तुल्लत्तुववीर्यिययसंगेताला-
यराऽऽणुचरिया ।" नटाः-नाटकां नाटयितारो नर्तका
ये नृत्यान्ति, अङ्गिज्ञा इत्येकः जज्ञाः-वर्षमाखेलकाः, राहः
स्तोत्रपाठका इत्येव, मज्जाः-प्रतीताः, मौष्टिका-मज्जा एव
ये मुष्टिभिः प्रहरन्ति, विडम्बकाः-विडुषकाः, लसकाः-
प्रतीताः, मवका ये उन्मत्तनं नयादिकं वा नरन्ति, कायकाः-
ये रासकान् गायन्ति, जयशब्दप्रयोगकारो वा, भाण्डा इत्यर्थः,
आभ्यायकाः-ये शुभाशुभमाभ्यान्ति, लज्जाः-महावंशप्रभ-
लकाः, मज्जाः-चित्रफलकहस्ता भिषुकाः, 'त्तल्लज्जा' नू-
लाऽभिधानवाद्यविशेषवन्तः, तुम्बकाः-वीणावाद्याः,
अनेके च ये तालाचराः-तालादानेन प्रस्ताकारिणस्तेरनुच-
रिता-आभ्यन्विता या सा तथा । "आगामुज्जालगगडत-
लायदीहियवर्णियगुणावेवेया ।" आरमन्ति येषु माधवी-
लतागृहाऽऽदिषु दम्पत्यादीनि क्रीडन्ति आगमाः, उथाना-
नि-पुष्पाऽऽदिवद्वृक्षसङ्कुलान्युत्पन्नाऽऽदी बहुजनभोग्या-
नि, "अगड ति" अयटाः-कृपाः, तडागानि, प्रतीतानि
दीर्घिका-सारणी, "वर्णिय ति" कटाराः, एतेषां ये
गुणा रम्यताऽऽदयस्तेरुपपन्ता-युक्ता या सा तथा, उप अय
इत इत्यन्त्यस्य शब्दस्यैव स्थानं शब्दस्योदनादकारोत्प-
त्तयेनेति भवति । कवचित्पुण्येन- "नंदगवणमोक्षमपगा-
सा ।" नन्दनवनं-मोर्गादीनीयवनं तत्रकाशमन्त्रिभ्यः प्रका-
शा यस्यां सा तथा, इह कैकस्य प्रकाशशब्दस्य लोपः
उपद्रुम इत्यादावेति ।

मूलम्- "उज्जिज्वितलगेभीरस्वायकलिहा चकगयमुमुदि-
आरोहसयगिषजमनकाडधणदुण्वेसा धगुकुडिलवेकया-
गारपरिक्खणा कविसोमयवट्टइरसमैरियविरयमगा अ-
हालयचरियदारगेपुरतेरयउत्तालयसुविभेत्तरायमग्गा ह्येयाय-
गिरययददफालइक्काता ।"

अस्य व्याख्या-"उज्जिज्वितलगेभीरस्वायकलिहा" उज्जि-
जम् ऊर्द्धं विपुलं-विलीयं गम्भीरम्-अलब्धमर्थं स्वात्म-
उपरि विलीयन्मर्थः अधः सङ्कटं परित्वा च-अथ उपरि च समसा-
नरूपा यस्यां सा । तथा-"चकगयमुमुदिआरोहइरसयगिष-
जमलकाडधणदुण्वेसा ।" वक्ताणि-रथाङ्गानि अग्रह-
ङ्गानि वा, गवाः-प्रहरणविशेषाः, सुसुहृदयोऽप्येव, अव-
रोधः-प्रतोसिद्धारोपवान्तरप्रकारः सम्भाष्यते, शतभ्यां-
महायष्टयो महाशिला वा या उपरि-छात्यातितः सत्यः
शतानि पुरुषाणां प्रतीति, यमलानि-समसेन्धिनद्वयक-
पाणि यानि कपाटानि घनानि च निश्चिन्ताणि तैर्दुष्पथेया
सा तथा । "धगुकुडिलवेकयागारपरिक्खणा ।" धनु-
कुटिलं-कुटिलमनुत्पन्नाऽपि वक्त्रेण प्रकाशेण परिलिता वा
सा तथा । "कविसोमयवट्टइरसयगिषयमगा ।" क-
विशरीरैर्दुष्कारिणैः-वर्जितकृतैः संस्थितैः-विशिष्टसंस्था-

मन्त्रिभिर्गजमाना—शोभमाना वा सा तथा । “अष्टासक-
र्वायद्वारसोपुरतोःरत्नपुष्पसुविभक्तारयमन्त्रा ।” अष्टासक-
का—प्राकारोपरिवर्त्योभयविशेषाः, चरिका—अष्टसप्तप्रमा-
या नगरप्रकारस्तत्प्रकाराणां, द्वारगणि—प्राकारद्वारिकाः,
गोपुरसिन्धु—पुरद्वाराणि, तोरणाणि—प्रतीतानि, उच्चतानि—
शुक्लवस्ति उच्चानि च यस्यां सा तथा, सुविभक्ताः—विचित्र
राजमार्गा यस्यां सा तथा, ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः ।
“ह्रस्वापरिवरपदफलहंरद्वीकला ।” छेकेन—निपुणेनाऽऽ
चार्येण—शिष्येना रचितो हृदो—बलवान् परिघः—अगला
हृदो की मध्य—गोपुरावयवाविशेषो यस्यां सा तथा ।

मूलम्—“विचलिविण्छेकुक्षसिष्यव्याहणेषुव्यसुहा सि-
हाइतगवचक्रक्षचरणावयवाविचलिवहचक्रपरिमेहिद्या सु-
रम्मा नरवपविशण्णमहिषपहा अणुगवरतुगमस्तकुञ्जर-
हृषकसीयसेवमार्गीयाहणजाणुजा विमउत्तलवणलिण-
स्संमियजला पंडरवरभवणससिण्णमहिद्या उत्ताणुवणपेच्छुसि
उजा पासादीया हरिसिण्णउजा अमिक्कवा पंडिक्कवा ॥” (सूत्र-१)
अस्य व्याख्या—“विचलिविण्छेकुक्षसिष्यव्याहणेषुव्यसु-
हा ।” विपलीना—वणिक्पथानां हट्टमार्गाणां, वणिजां—
वाणिज्यकाणां च, सेव—स्थानं वा सा तथा, शिष्टिपथिः—कु-
म्भकाराऽऽदिभिराकीर्णां, अत एव जनप्रयोजनसिद्धेर्जनानां
निर्दूतत्वेन सुखितत्वेन च निवृत्तसुखा च वा सा तथा ।
शचनान्तरं छेत्तशब्दस्य स्थाने छेत्तशब्दोऽधीयते, तत्र च
छेत्तशब्दकाऽऽदिषु पणित्वाऽऽधीयते । “सिहाइतगवच-
क्रक्षचरपणिवयवविचलिवहचक्रपरिमेहिद्या ।” शृङ्गाटक—त्रि-
कोणं स्थानं, त्रिकं—यत्र त्र्यध्वजं मिलति, चतुष्कं—तस्या-
चतुष्कमेलकं, चवरं—बहुध्वजापानस्थानं, पणितानि—भागडा-
नि तत्प्रधाना आणुजा—टट्टाः, विचलिवस्तुनि—अनेकविध-
द्रव्याणि, यमिः परिमेहिद्या या सा तथा । पुस्तकान्तरंऽधी-
यते—“सिहाइतगवचक्रक्षचरवत्तुहमहापहपेसु पणि-
याऽणुविचलिवसपरिमेहिद्या ।” तत्र चतुर्मुखं—चतुर्द्वारं देव-
कुलाऽऽदि, महापयो—राजमार्गः, पण्या—तदितरः, ततश्च
शृङ्गाटकाऽऽदिषु पणित्वाऽऽधीयते विविधध्वैश्च जनेर्विचि-
धेश्वरानिर्वा परिमेहिद्या या सा तथा । सुरम्मा—अनिरम-
ण्यया । नरवपविशण्णमहिषपहा । नरपतिना—राजा
प्रधिकीर्णो—गमनाऽऽगमनाभ्यां त्यतो महोपनिषयो—रा-
जमार्गो यस्यां सा तथा, अथवा—नरपतिना प्रधिकीर्णो विधि-
ना निरस्ताऽन्येषां महीपानां प्रभा यस्यां सा तथा । अथवा—
नरपतिभिः प्रधिकीर्णो महीपतेः प्रभा यस्यां सा तथा । “अ-
णुगवरतुगमस्तकुञ्जरहृषकसीयसेवमार्गीयाहणजाणुज-
गा ।” अनेकैर्वैरुत्तमेस्तकुञ्जैः—रहपहकर सि” स्थानिकैः
शिषिकाः—स्यन्मानीभिर्गजकीर्णो—व्यामा यानैरुत्थेभ्य वा
सा तथा, अथवा—अनेके वरतुंगाऽऽधीयो यस्याम् अकीर्णानि
च गुणवन्ति यानाऽऽधीनि यस्यां सा तथा, तत्र शिषिकाः-
कूटाऽऽकारेणाच्छादिता जम्पानविशेषाः, स्यन्मनिकाः पुरु-
षप्रमाणजम्पानविशेषाः, यानानि—शकटाऽऽधीनि, गुण्यानि—गो-
क्ष्विपयप्रसिद्धानि द्विहस्तप्रमाणानि वैविकोपयोगिनिनि
जम्पानाभ्येति । विमउत्तलवणलिणिसंमियजला । विम-
कुलेभिः—विकलितकमलाभिर्नवाभिर्नलीभिः—प्राचीनीभिः
शोभितानि ज्ञानानि यस्यां सा तथा । “पंडुरवरभवणस-

दिहमहिद्या । पासुहृदो—कुपचबलेः वरभनैः—प्रासादैः स-
म्बन्धं भित्तारं महितैः महिता—पूजिता वा सा तथा ।
“उत्ताणुवणपेच्छुसिउजा ।” सौभाग्यातिशयादुत्तान्तिकै-
अतिमिर्पतेः नयने—लोचनेः प्रेक्षाणीया वा सा तथा । “पासा-
इया” चित्तप्रसन्निकाविली । दृसिण्णउजा ।” यां पश्य-
न्वसुः श्रमे न गच्छन्ति । “अमिक्कवा” मनोहकरा । “प-
डिक्कवा” द्वारं २ प्रति रूपे यस्याः सा तथेति ॥१॥” (औ०)
अथ कियारयमनः स प्राज्ञः इत्याह—“पंडिक्कवा” इति ।
प्रतिरूपणि प्रतिविशष्टमसाधारणं रूपमाकारो येषां तानि
तथा तेषु, एमिति प्राग्वत् । विद्याधरनगरेषु विद्याधररा-
जानः परिवसन्ति । अत्र समासान्तावधेरनित्यत्वाभावात्तन्मा ।
कथंभूतास्ते इत्याह—महाहिमवान् हेमवतल्लवण्योत्तरतः
सीमाकारी वषधपरवतः प्रलयः पवनविशेषः सुप्रतीतो
मन्त्रो मंत्रः मोहन्द्रः पवनविशेषः शक्तो वा त इव साराः
प्रधानाः । “रायवण्णसो भाणिवण्णो सि ।” अत्राऽपि सर्वैः
प्रथमोपाङ्गतो राजवर्णको भाणित्वस्य इति । जं ० १ वक्षः ० ।

स च इत्यम्—

“तथ सं चंपाय सयरीए कृतिण एमं राया परिवसह,
महयाहिमवतमहतमलयमंदरमहिदमारं अचंतविसुद्धो-
हणयकुलवससुपुसुर शिरतरं रायलक्षवणविराज्रगमने
बहुजणबहुमाने पूजण सव्वगुणसमिद्धे क्षातिण मुधए
मुदाहिसिंसे मापडिउसुजाए दयपत्ते सीमके सीमके
कमंके कमंके मणुसिंसे जणवपणिया जणवपणिले जं-
णवपुणेहिण सेउकरे केउकरे लणपवे पुरिसपवे पुरि-
ससीहे पुरिसवणे पुरिमासावेनि पुरिसपुंडीए पुरि-
सवरगधदयी ओह दिने विं-यणणविलतमवणस-
यणसणजाणवहाल्लाराए बहुधणवपणियावणवपणे अ-
ओगपओगसंपत्ते विच्छिद्धिअपउभक्तपाणे बहुदांसोस-
गोमहिसगवे लगपय्ने पडिपुण्णजंतकोसकोद्गाराउद्गारा-
रे बलवे दुधरलपच्चामिते ओहयकटयं निहयकटयं मलिय-
कटयं उडियकटयं अकटयं ओहयसणु निहयसणु मलियसणु
उडियसणु निजियसणे परायसणु ववणयदुम्मिकं मारिं
भयावप्यमुक्कं कमं सिवं सुमिक्कं पसंतविडडमरे उज्जं
पसासेमाणं विहरह ।” (सूत्र ६ । औ० ।) “विज्जाहरसे-
दी एमिति” सूत्रं गतार्थम् । अथात्रैव वत्तमानांमाभियो-
गधेहि निरूपयति—(तासि एमित्यादि) तयोर्विधाध-
रधेयोवैदुस्समरमणीयादु भूमिमाणाद्वाताद्वय पवतस्यभयोः
पार्थव्यादेश इत्येव योजनाभ्युत्पन्नस्य अत्र हे आ समन्तात्
आभिमुख्येन युज्यन्ते अथकमलि व्यापारमेते इत्यादिभयो-
न्याः शक्नोतकपालेप्रयकर्मकारिणो व्यन्तपरिवेशोपल्लवामा-
वासभूतेभ्यो—आभियोगधेश्वरस्य प्रकृते । शेषं गतायं, नव-
रम्—वण्णसो दोह दि ति । द्योराए जाणवपणिया पव-
वरवेदिक्का—वनलद्वयोर्वैर्णको वाच्य इति । (जं ० १ वक्षः ०)

स आर्यम्—

“तीसे णं जगतोए उटिण बुद्धमहेसमाए एत्थ णं एणा
महरे पउमवरवेधिया पणल्लो । सा णं पउमवरवेधिया अ-
अजोयणं उडि उच्छेत्तेणं पंच धलुसयारे विक्कमंये सव्वरय-
णामहे जगतोसमिया परिक्कवेणं सव्वरयणामहे तीसे णं
पउमवरवेधियाए अयमेयाकं वण्णवा उ पणल्ले । तं जहा—

वराभयमा नेमा, विद्वागया पद्मला, वेतुलियामया संभा, सुव-
रूपमया कलगा, वराभयमा संघी, लोहितकन्धमईशो व-
ईशो, शाणामणिमया कलेवरा, नानामणिमया कलेवरसंघा-
दा, शाणामणिमया क्वा, नाणामणिमया कवसंघाडा, क-
कामया पक्का, अकामयाओ पक्कावाहामो, जोतिरसामया,
वंसा, जोतिरसामया वसकवेल्हया य, रयणामईशो पडि-
याओ, जातकवमयीओ ओडाइलीओ वराभयमईशो उवरि
पुच्छणीओ सव्वसेए रयामते सारुं छादणं । सा णं पउम-
वरवेइया एगमेणं हेमजालेणं एगमेणं गवक्कजालेणं एग-
मेणं किन्तिजालेणं जाव मणिजालेणं कणयजालेणं रय-
णजालेणं एगमेणं पउमवरजालेणं सव्वरयणामएणं सव्वतो
समेता संपरिक्खत्ता । ते णं जाला तवणिज्जलं सव्वा सुव-
रणपरमईयया शाणामणिपणविबिहट्टार उड्डारउवसो-
मितसमुदया ईसि अणुमणुमसंपत्ता पुब्बा उड्डरदाहिणउ-
वसोहिं वापई मंदारं २ एउज्जमाला २ पविज्जमाला २
लंबमाला २ परमेकमाला २ सहायमाला २ तेणं ओ-
रालेणं मणुएणं कणमणुपणुवित्तिकरेणं सहें सव्वतो
समेता आधूंमाला सिरिप अनीय उवसंभेमाला उवसंभे-
माला विट्ठति । तीसं णं पउमवरवेइयाए तथ तथ देसे
तहिं तहिं बहवे हयसेघाडा गयसेघाडा नरसेघाडा किण-
रसेघाडा किपुत्तिरसेघाडा महेरगसेघाडा गंधवसेघाडा
सहस्रसेघाडा सव्वरयणामया अच्छा सगहा लग्हा घट्टा मट्ठा
लयाया शिम्मला तिण्णका तिण्णकडच्छाया सप्पमा समिग्या
सउज्जया पासाईया दूरिसणिज्जारे अमिक्का पडिक्का । तीसं
णं पउमवरवेइयाए तथ तथ देसे तहिं तहिं बहवे हयपंती-
ओ तहेव ओ जाव पडिक्काओ, एवं हयवीहीओ ओ जाव
पडिक्काओ, एवं हयमिड्डुणारं ओ जाव पडिक्का । तीसं
णं पउमवरवेइयाए तथ तथ देसे तहिं तहिं बहवे पउमलयाओ
नागलनाओ, एवं असंगलयाओ चंगलयाओ वृयवणलयाओ
वासंतिनलयाओ अतिमुत्तगल-
याओ कुंदलयाओ सामलयाओ तिण्णं कुसुमियाओ ओ जाव सु-
विहितपिडमंजस्विहिसकधारीओ सव्वरयणामईशो लग्हा-
ओ घट्टाओ मट्ठाओ शीयाओ शिम्मलाओ तिण्णकाओ तिण्ण-
कडच्छायाओ सप्पमाओ समिरियाओ सउज्जयाओ पा-
साईयाओ दूरिसणिज्जारे अमिक्का पडिक्काओ मे केणुं
भेते ! एवं बुच्च-पउमवरवेइया पउम-
वरवेइया ? । गोयमा ! पउमवरवेइयाए तथ तथ देसे
तहिं तहिं वेदियासु वेदियावाहासु वेदियामांसफलगे-
सु वेदियापुडंतेसु लंभेसु लंबवाहासु लंभसीसेसु लंभ-
पुडंतेसु सूरसु सूरसुंतेसु सूरफलसु सूरपुडंतेसु प-
क्कसु पक्कवाहासु पक्कपंतेसु बहरे उप्पत्ताए पउ-
मारं जाव सतसहस्रपत्ताए सउज्जयणामयाई अच्छाई स-
एहारे लयहारे घट्टारे मट्टारे मट्टारे शिम्मलारे तिण्ण-
काई तिण्णकडच्छायाई सप्पमाई समिरियाई सउज्ज-
याई पासादीयाई दूरिसणिज्जारे अमिक्का पडिक्काई
महत्ता २ वासिक्कडससमयाई एणसाराई समणाउसो !
से तेणुं गोयमा ! एवं बुच्च पउमवरवेइया २ ।
पउमवरवेइया णं भेते ! किं सासया, असासया ? । गो-
यमा ! सिय सासया, सिय असासया ॥ से केणुं भेते !

एवं बुच्च-सिय सासया, सिय असासया ? । गोयमा !
इवदुयाए सासता, वणएपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रसपज्ज-
वेहिं फासपज्जवेहिं असासता, से तणुं गोयमा !
एवं बुच्च-सिय सासता, सिय असासता । पउमवर-
वेइया णं भेते ! कालओ केवज्जे होति ? । गोयमा ! ए
कया वि शासि, ए कया वि एणिय, ए कया वि न भविस्स-
ति, भुवि न भवति य भविस्सति य पुषा नियया
सासता अक्खया अव्वया अवाहुया एण्णा पउमवरवे-
दिया । (सु० १२४)

वनखडवर्णकः—

“ तीसे णं जगतीए उप्पि वाहिं पउमवरवेइयाए एय
णं एगे महं वणसंडे एण्णं, देण्णारं दा जेयणारं व-
क्कसाविकसंभेणं जगतीसमए एरिकसेवेणं किरिं
किहोमासे ओ जाव अणुमणुमसंपत्ता पुब्बा उड्डरदाहिणउ-
वसोहिं वापई मंदारं २ एउज्जमाला २ पविज्जमाला २
लंबमाला २ परमेकमाला २ सहायमाला २ तेणं ओ-
रालेणं मणुएणं कणमणुपणुवित्तिकरेणं सहें सव्वतो
समेता आधूंमाला सिरिप अनीय उवसंभेमाला उवसंभे-
माला विट्ठति । तीसं णं पउमवरवेइयाए तथ तथ देसे
तहिं तहिं बहवे हयसेघाडा गयसेघाडा नरसेघाडा किण-
रसेघाडा किपुत्तिरसेघाडा महेरगसेघाडा गंधवसेघाडा
सहस्रसेघाडा सव्वरयणामया अच्छा सगहा लग्हा घट्टा मट्ठा
लयाया शिम्मला तिण्णका तिण्णकडच्छाया सप्पमा समिग्या
सउज्जया पासाईया दूरिसणिज्जारे अमिक्का पडिक्का । तीसं
णं पउमवरवेइयाए तथ तथ देसे तहिं तहिं बहवे हयपंती-
ओ तहेव ओ जाव पडिक्काओ, एवं हयवीहीओ ओ जाव
पडिक्काओ, एवं हयमिड्डुणारं ओ जाव पडिक्का । तीसं
णं पउमवरवेइयाए तथ तथ देसे तहिं तहिं बहवे पउमलयाओ
नागलनाओ, एवं असंगलयाओ चंगलयाओ वृयवणलयाओ
वासंतिनलयाओ अतिमुत्तगल-
याओ कुंदलयाओ सामलयाओ तिण्णं कुसुमियाओ ओ जाव सु-
विहितपिडमंजस्विहिसकधारीओ सव्वरयणामईशो लग्हा-
ओ घट्टाओ मट्ठाओ शीयाओ शिम्मलाओ तिण्णकाओ तिण्ण-
कडच्छायाओ सप्पमाओ समिरियाओ सउज्जयाओ पा-
साईयाओ दूरिसणिज्जारे अमिक्का पडिक्काओ मे केणुं
भेते ! एवं बुच्च-पउमवरवेइया पउम-
वरवेइया ? । गोयमा ! पउमवरवेइयाए तथ तथ देसे
तहिं तहिं वेदियासु वेदियावाहासु वेदियामांसफलगे-
सु वेदियापुडंतेसु लंभेसु लंबवाहासु लंभसीसेसु लंभ-
पुडंतेसु सूरसु सूरसुंतेसु सूरफलसु सूरपुडंतेसु प-
क्कसु पक्कवाहासु पक्कपंतेसु बहरे उप्पत्ताए पउ-
मारं जाव सतसहस्रपत्ताए सउज्जयणामयाई अच्छाई स-
एहारे लयहारे घट्टारे मट्टारे मट्टारे शिम्मलारे तिण्ण-
काई तिण्णकडच्छायाई सप्पमाई समिरियाई सउज्ज-
याई पासादीयाई दूरिसणिज्जारे अमिक्का पडिक्काई
महत्ता २ वासिक्कडससमयाई एणसाराई समणाउसो !
से तेणुं गोयमा ! एवं बुच्च पउमवरवेइया २ ।
पउमवरवेइया णं भेते ! किं सासया, असासया ? । गो-
यमा ! सिय सासया, सिय असासया ॥ से केणुं भेते !

तथायं मणीयं य एतो इद्वतराय वेव कंततराय वेव० जाव वरणेणं पल्लसे । तथ्य जे ते लोहितगा तथा य मणी य तसि सं अयमेवाकूवे वरणवासे पल्लसे । से जहाणामय ससककहिरैति वा उरम्ममहिरैति वा खरहिरैति वा वराहहिरैति वा महिसकहिरैति वा बालिहगोमपति वा बालिवापरेति वा संक्रममरागेति वा गुंजजरापति वा जातिहिगुलपति वा सिलप्यबालेति वा पवालकुरेति वा लोहितकमलीति वा लक्ष्मरसपति वा किमरागेह वा रत्नकलेह वा श्रीणपितरासीह वा आसुयकुसुमेह वा किंसुभकुसुमेह वा पालियाकुसुमेह वा रत्नपलेति वा रत्नासंगति वा रत्नकल्यारेति वा रत्नबंजुजीवेह वा, अवे एवाकूवे सिया ? । नो इण्ठे समट्टे । तसि सं लोहितगायं तथायं य मणी य एतो इद्वतराय वेव० जाव वरणेणं पल्लसे । तथ्य सं जे ते हालिगा तथा य मणी य, तसि सं अयमेवाकूवे वरणवासे पल्लसे, से जहाणामय व-चंपय वा चंपयकुली वा चंपयभेय वा हालिहाति वा हालिहमेपति वा हालिहगुलियाति वा हरियालेति वा हरियालभेयति वा हरियालगुलियाति वा विउरेति वा विउरंगमगेति वा वरकणपति वा वरकलगमिभलेति वा सुवणसिण्णपति वा वापुसिबसलेति वा सन्नहकुसुमेति वा चंपककुसुमेह वा कुंदुडियाकुसुमेति वा कोरंटकदमेह वा तडउडा कुसुमेति वा योमाडियाकुसुमेति वा सुवणजुहियाकुसुमेति वा सुहरिभयाकुसुमेह वा कोरंटवग्ममज्जदामेति वा वीयगकुसुमेति वा पीयासेपति वा पीयकलवीरेति वा पीयबंजुजीपति वा, अवे एवाकूवे सिया ? । नो इण्ठे समट्टे । ते सं हालिहा तथा य मणी य एतो इद्वतराय वेव० जाव वरणेणं पल्लसे । तथ्य सं जे ते सुजिहगा तथा य मणी य, तसि सं अयमेवाकूवे वरणवासे पल्लसे । से जहाणामय—अंकति वा संवेति वा चंदेति वा कुंदेति वा कुसुमेति वा हरयपति वा दडिमगेह वा श्रीह वा श्रीपूरुह वा ईसावलीति वा कोचावलीति वा हारावलीति वा बलायाऽवलीति वा चंदावलीति वा सारविद्यबलाहपति वा धंधधोयकूपपह वा सासिपिट्टरासीति वा कुंदपुष्करासीति वा कुसुमरासीति वा सुज्झिवाडीति वा पेडुलमिजाति वा बिसेति वा मिणालियाति वा गयदंतेति वा लवंगदलेति वा पोडगीयदलेति वा सिद्धारमज्जदामेति वा सेतासोपति वा सेयकलवीरति वा सेयबंजुजीपह वा, अवे एवाकूवे सिया ? । हो इण्ठे समट्टे । तसि सं सुजिहगायं तथायं मणी य एतो इद्वतराय वेव० जाव वरणेणं पल्लसे । तसि सं अंते ! तथायं य मणी य केरिसय गंधं पल्लसे ? । से जहाणामय—कोट्टपुडाण वा पत्तपुडाण वा कोयपुडाण वा तगरपुडाण वा एलापुडाण वा किरिमिपुडाण वा चंदणपुडाण वा कुंकुमपुडाण वा उसीरपुडाण वा बंपयपुडाण वा मरुणपुडाण वा दमणपुडाण वा जातिपुडाण वा जहियापुडाण वा मज्झियापुडाण वा गोमालिपुडाण वा वासंतियपुडाण वा केयतिपुडाण वा कप्पपुडाण वा अणुवायंसि उभिजजमाणाण य थिभिजजमाणाण वा कोहेजजमाणाण वा कवि-

जजमाणाण वा उकिरिजजमाणाण वा थिकिरिजजमाणाण वा परिमुजजमाणाण वा भंडाभो वा भंडे साहरिजजमाणाणं ओराला मणुणा कणमणुणिधुतिकरा सव्यतो समंता गंधा अभिमिलस्सवंति, अवे एवाकूवे सिया ? । हो इण्ठे समट्टे । तसि सं तथायं य मणी य एतो उ इद्वतराय वेव० जाव मणामतराय वेव गंधं पल्लसे । तसि सं अंते ! तथायं य मणी य केरिसय फासे पल्लसे ? । से जहाणामय आरिणेति वा रूपति वा धरेति वा खयणेति वा ईसगम्भ-तूलीति वा सिरीसकुसुमणिचपति वा बालकुसुमपत्तरासीति वा, अवे एवाकूवे सिया ? । हो इण्ठे समट्टे । तसि सं तथायं य मणी य एतो इद्वतराय वेव० जाव फासेयं पल्लसे । तसि सं अंते ! तथायं य मणी य पुज्जव-रदाहिसउत्तरगतोहं वापहिं मंदायं मंदायं पयथायं वेदयायं कंथियायं क्षोभियायं बालियायं कंदियायं धडियायं उदीरियायं केरिसय सहे पल्लसे ? । से जहाणामय व-सिविया वा संदमाणीयाप वा रडवरस्स वा लल्लवस्स सग्मयस्स सघंटयस्स सतोरणवग्गस्स सण्णविधोसस्स सन्निखिण्णमज्जालेपनं परिक्खत्तस्स हेमवयवत्तवित्त-विचिचिनिधिसकलगनिज्जुसदायागस्स सुपिण्हारकमं उल्लुगामस्स कालायसकुसुमणिजंत्तकम्मस्स आहरणव-तुरगसुसंपउचस्स कुसलणरुड्यसारहिउसंपरिगहितस्स सरसतवबलीसतोरणपरिमंडितस्स संकंकडविडिगस्स सचाचसरपहरणावरहणियस्स जोहजुडस्स राय-गणंनि वा अंतेपुडिंति वा रम्मंनि वा मणिकोट्टिमल्लेसि अभिक्खणं अभिक्खणं अभिघट्टिजजमाणाणस्स वा सिण्णहि-जजमाणाणस्स वा पकडवरतुरंगस्स चंडवेगाट्टस्स ओराला मणुणा कणमणुणिधुतिकरा सव्यतो समंता सहा अभिमिलस्सवंति, अवे एवाकूवे सिया ? । हो इण्ठे समट्टे । से जहाणामय—वेयालिया वीणाप उत्तरमंडासुविच्छ-ताप अंके सुपरट्टियाय वंदखसारकालपडिपट्टियाय कुसलणरुड्यारिपग्गाहिताप पदेसपक्खसकालसमर्थसि मंदं मंदं पयथाय वेदयाय क्षोभियाय उदीरियाय ओराला मणुणा कणमणुणिधुतिकरा सव्यतो समंता सहा अभिमिलस्सवंति, अवे एवाकूवे सिया ? । हो इण्ठे समट्टे । से जहाणामय—किएणारु वा किपुतिआण वा महोरगाण वा गंधव्याण वा भइसावलगणयाण वा नंदखलगणयाण वा सोमलसवणगयाण वा पंडमवणगयाण वा हियवत्तमलव अद्विगिरिगुहासमणगयाण वा एगतो सहिताणं संसुहागयाणं समुपविट्ठारं सनिविट्ठारं पमुदियपक्कीलियाणं गीयर-तिगंधव्यहरिरीसियमणाणं गज्जे पज्जे कथं गेयं पयविडं पायविडं उक्खिस्सयं पयत्तयं मंदायं वेजियावलायं सत्त-समणल्लयाणं अट्टारससुसंपउत्तं छोहोसविप्पमुक्कं बका-रसमुक्कालंकारं अट्टपुलोववेयं गुंजतवंसकुहोरोवयूहं रत्तं तिथाणकरकसुसुंमधुरं समं सुमलियं सकुहरबुंजतवंसत्तं तीसुसंपउत्तं तालसुसंपउत्तं तालसमं रयसुसंपउत्तं यहल्ल-संपउत्तं मक्खोहं मयउरिभियपयसंवारं सुरमि सुमतिं बर-वाकरुवं दिव्भं नहं सज्जं गेयं पणीयाणं, अवे एवाकूवे सि-या ? । इंता गीयमा ! एवंभूय सिया ॥ (सूच- १२६) तस्स सं बलसंजस्स तथ्य तथ्य देसे तदि तदि ब-हवे खुडा खुडियाओ वावीओ पुक्कविणीओ गुंजालिया-

श्रो दग्धियाश्रो सरसीश्रो सरपन्थियाश्रो सरसरपंतीश्रो विलपंतीश्रो अच्युताश्रो सहाइश्रो रयतामयकुलाश्रो वर-
रामपत्न्याश्रो तपस्विजम्भतलाश्रो वेरुलिपमन्त्रिफलि-
पपडमपचोयडाश्रो लुण्णीयतलाश्रो सुबलसुख्य (जम्)
रयमन्त्रिवाचुश्रो सुदुष्टराश्रो सुदत्ताश्रो शाणमन्त्रि-
विन्दुसुख्यश्रो चारुवडकपाश्रो समतीराश्रो आ-
पुपुषुसुख्यश्रो पण्णसीरसीयजलाश्रो संहृणपत्निसमु-
पत्ताश्रो बहुपत्तकुमुयणितिसुसमकोसंविनोपडीयसक-
पससहस्रपत्तकुलकसरोवइयाश्रो छुप्यपरिमुजमन्त्रकम-
लको अच्युविमलसलिलपुष्पाश्रो परिहायमनमच्छुक्चु
मभरणेगडलमिहुणपरिचरिताश्रो पत्तये पत्तये पडमधरधे-
दियापरिचरिताश्रो पत्तये पत्तये वल्लइपरिचरिताश्रो अ-
प्येगतियाश्रो आसवोदाश्रो अप्येगतियाश्रो वारुणेदाश्रो
अप्येगतियाश्रो कोदोदाश्रो अण्येगतियाश्रो घमोदाश्रो
अप्येगतियाश्रो कोदोदाश्रो अमयरसमसरोदाश्रो अ-
प्येगतियाश्रो पगतीर उदग (अमय) रसेलं
पणत्ताश्रो पासाइयाश्रो ४ । तासि ए खुडियालं
वावीलं ० जाव विलपंतियालं तथ तथ देसे तहिं २
० जाव बहवे तिसावाणपरिडकुवा पणत्ता । तेसि ए तिसो-
वाणपरिडकुवा अयमेयाकुवे वणणवासे पणत्ते । तं जहा-
वराभया नेमा रिडामया पतिट्ठाणा वेरुलियामया लंभा
सुवण्णकपायमा फलगा वराभया संघी लोहितकवमरश्रो
सुरो शाणमन्त्रियमा अवलंबणा अवलंबणयाहाश्रो । ते-
सि ए तिसोवाणपरिडकुवागेलो पुरतो पत्तये पत्तये तोरणा
पणत्ता । तेणं तोरणा शाणमन्त्रिमयधंभेसु उवणितिट्ठमणि-
विट्ठविट्ठमुसंतरोवराता विविहतात्ताकुवायता इहामि-
यउसमनुत्ताणममरविडगबालगकिण्णर कदसरभचमरकुंज-
रवणलपडमजयमत्तिवत्ता क्षुग्गयचरवंतियापरिगता-
भिरामा विज्जाहरजमलजुयजतजुत्ता पिब अक्षिसहस्स-
माज्जणीया मिसमाणा मित्रिमसमाणा चक्खुज्जोयलेत्ता
सुहफासा सत्तिस्सीयकुवा पासादीया ० ४ । तेसि ए तोरणा-
लं उण्णि बहवे छट्ठमंगला पणत्ता—सोत्थयसिचिच-
ण्णदियावत्तवज्जमालसणकलसकच्छुवण्णया सव्वरतण-
मया अच्युता सहो ० जाव पांडकुवा । तेसि ए तोरणा-
लं उण्णि बहवे किण्णवामरज्जया मीलचामरज्जया लोहित-
वामरज्जया हारिणवामरज्जया सुकिण्णवामरज्जया अच्युता
सहो रूपपट्ठा वरइदा जलयामलंधीया सुकुवा पासा-
इया ० ४ । तेसि ए तोरणा-लं उण्णि बहवे छुत्ताछुत्ता प-
डाणाइवडागा घंटाजुत्ता चामरजुत्ता उण्ण वहरय्या ० जाव
सयसहस्सवत्तथा सव्वयणामया अच्युता ० जाव पांड-
कुवा । तासि ए खुडियालं वावीलं ० जाव विलपंतियालं
तथ तथ देसे देसे तहिं तहिं बहवे उपायपव्वया गिय-
इपव्वया जगतिपव्वया दारुपव्वया दगमंडवगा दगमंच-
का दगमालका दगपासायगा उडसा खुत्ता कडइडागा अं-
दोलगा पक्खंदोलगा सव्वरणामया अच्युता ० जाव पांड-
कुवा । तेषु ए उपायपव्वतेसु ० जाव पक्खंदोलपसु बहवे
इंसांभसारां कीकासारां गरुसासारां उण्णयासारां पण-
यासारां दीहासारां भइसारां पक्खयासारां मगरास-
ारां उसमासारां सीहासारां पडमासारां दिसासोव-

धियासारां सव्वयणामया अच्युता सहो लहहा
घट्ठां मट्ठां शीरयां शिम्भारां निप्पकां निक्कडकुवा-
यां सयभां सम्भरियां सज्जोयां पासादीयां इ-
रिसिण्णां अमिकुवां पडिकुवां । तस्स ए वल्लइ-
स्स तथ तथ देसे २ तहिं तहिं बहवे आलिघरा मा-
लिघरा कम्भितरा लखारा अच्युतधरा पच्छुधरा म-
ज्जणधरा पाहाइधरा गम्भधरा मोहधरा सालध-
रा जालधरा कुसुधरा बिचधरा गंधवधरा
आयधरा सव्वयणामया अच्युता सहो लहहा घट्ठा
मट्ठा शीरया शिम्भारा निप्पका निक्कडकुवा सयभा
सत्तिस्सीया सज्जोया पासादीया इरिसिण्णा अमिकुवा प-
डिकुवा । तेषु ए आलिघरपसु ० जाव आयधरपसु इहं
इंसासारां ० जाव दिसासोवधियासारां सव्वयणामया ०
जाव पांडकुवा । तस्स ए वल्लइस्स तथ तथ देसे २ तहिं
तहिं बहवे जारमंडवगा लुडियमंडवगा माण्णियमंडवगा शा-
मालियामंडवगा वासिनीमंडवगा वधियासयामंडवगा सु-
रिम्मंडवगा तंशोलीमंडवगा मुहियामंडवगा शागलियामंडवगा
अनिमुत्तमंडवगा अफोतामंडवगा मालुयामंडवगा सामल-
यामंडवगा एणं कुसुमियां ० जाव पांडकुवा । तेषु ए
जातीमंडवणसु बहवे पुढावसिलापट्ठा पणत्ता । तं जहा-
इंसांभसारां कीकासारां गरुसासारां उण्णयासारां पण-
यासारां पण्णयासारां इहासारां मट्ठास-
ारां पण्णयासारां मगरासारां उडमास-
ारां सीहासारां पडमासारां दिसासोव-
यासारां पणत्ता । तथ बहवे धम्मयण्णस-
विट्ठमुसंतरोवराता पणत्ता । सममाउता ! आ-
रुग्गमयवृग्गयणीतलफला मडया सव्वयणामया
अच्युता ० जाव पांडकुवा । तथ ए बहवे वाणमेनरा देवा य
देवीश्रो य आसयंति सयंति चिट्ठेति णिसीदेति तुयहेति
रमेति ललेति कीलेति मोहेति पुरा पाण्णालं सुचिराणं
सुपरिक्कंणं सुभाणं कल्लाणं कडणं कम्माणं कल्लां
फलविचिचिसेसं पण्णुपमवमाणा विहरंति । तीसं ए जग-
तीए उण्णि अतो पडमवरंदिदियाए पथ ए पंग महे वण्णं
पणत्ते, देसुण्णं दो जायण्णं विक्खंभेणं धेय्यासमणं परि-
क्खंवेणं किण्णं किण्णोभासं वण्णं डवण्णो माणितण्णवहि-
ट्ठणं गयय्ये । तथ ए बहवे वाणमेनरा देवा य देवीश्रो य
आसयंति सयंति चिट्ठेति णिसीदेति तुयहेति रमेति
ललेति कीदेति मोहेति पुरा पाण्णालं सुचिराणं सुपरि-
क्कंणं सुभाणं कंठाणं कम्माणं कल्लां फलविचिचिसेसं पण-
णुपमवमाणा विहरंति ॥ (मृ २-२३ । जी ३ मान १ उ ०)
तथा—(पव्वयमण्यश्रो आशामेणं ति) पवंतसाम-
काश्चत्तं प्राप पव्ववरंदिदा आशामेन-देय्ये अज
तत्संयन्धानि वनल्लगान्धाप पवंतकमान्यायामेति बो-
ध्यम् । (आभिभोगेत्यादि) मागयस्तनसूत्र जगती पव्ववरं-
दिक् च येनैव गमेन ध्यायति न स एवात्र गम इति न पुन-
व्योच्यते । (तासि कायत्यादि) तासु आश्रियायधेयिषु
शक्त्याऽऽसनविशेषस्याध्याता शक्तस्य क्षिण्यार्थो-
काधिपतेरित्यर्थः । देवग्नस्य देवानां मध्ये परमेश्वर्युक्ता-
स्य देवाहः देवेषु कान्यादिगुरुरधिकं राजमानस्य सोमः

पुर्वदिक्पालो, यमो दक्षिणदिक्पालो, वरुणः पश्चिमदिक्पालो, वैश्रवण उत्तरदिक्पालः, तेषां कार्यो निकाय आश्रय-
णीयत्वमेतेषां, ते तथा तेषां शक्तसम्पत्तिभ्योऽऽदिदिक्पाल-
परिवारभूतानामित्यर्थः । आश्रययोग्यानां देवानां बहुनि-
मयनानि प्रवृत्तानि, तानि, सूत्रे पुस्तकानदेशः प्राकृतस्थान-
, शान्तिमे प्राप्नुवत । भवनाति बहिर्वृत्तानि बहिर्वृत्ताऽऽकाराणि
अनन्तवन्तुः प्राणि समन्वन्तुः प्राणि (वाणुउ त्ति) अत्र भव-
कानां वृक्षो वाच्यः, स च किंपर्पन्त इत्याह—(जाव
अच्छुगणसंघावाकण त्ति) ततोऽपि कियंपर्पन्त न्याह—
(जाव पांडरुव त्ति) स च प्रज्ञापनास्थानात्पुऽऽ-
दित्वायपदोक्तो यथा—“ अहे पुक्खरकजियामंठासं-
दिय उक्कित्तारं बलपंभीरखायफालहा पागरह्मालपक-
षाडनोरणपडिदुवारदेसभागा जेतसयग्रियसुसलसुसंदिपरि-
वारिया अउअभा सदाजया सदायुधा अउया, कोहुग-
या अउयालकययसुमात्ता खमा निवा किंरा मरं-
देवारिक्खया लाउअहयमहिवा गोसोससरसत्तचंदणद-
हरिअपवेगुलितला उवाचितचंदणकलया चंदणघडसु-
कयतेररणपडिदुवारदंभभागा आसल्लोत्तचित्तवडवडव्या-
ग्रियमज्झामकलाया पंचवयससुटुगभिमुक्कपुक्कपुजोयया-
रकाया कानागुरुपवरकुंदुरुकपुत्तुक्कडडंभतपवमयमयं-
गंनुरधुयारिगमा सुसंधवरगोयिया संघवाहिभूया अउअगुण-
संघसोयकिद्या दिव्वतुडियसंघसंघपलादिया सव्वययणामया
अउअ सगह लहा घट्ठा भट्टा लीग्या निम्मला निष्पका नि-
क्कंकेअउया सपभा सारिसग्या सउजया पासादीया
वर्त्तिसागजा अभिरुवा पांडरुवा । (सूत्र—५६ प्रज्ञा०२पद)
अत्र व्याख्या—अधस्तनभागे पुक्ककल्लिकामंस्थानस्थि-
तानि तथा उक्कीणिमिवाक्कीणिम अतीव ह्यक्कीमित्यर्थः, उ-
क्कीणिमन्तरे पासां क्षातपक्खस्य ता उक्कीणीन्तराः ।
किंतुक्क भवति ?—क्षान्तानां च परिक्षाणां च स्पष्टवैवि-
क्यान्स्मिन्नवाधिमपान्तगले भइतो पाला समस्तीनि उ-
क्कीणीन्तराः—विपुत्ता—विस्तीर्णा गम्भीरा—अलपधम्य-
भागा क्षातपक्खिा येषां भवतानां पारितस्तानि तथा
क्षान्तपक्खिाणामर्थे विशेषः—परिक्षा उपरि विप्राणा अधः
सउचित्ता, क्षान्ते नृमयथापि समर्मानि, तथा प्राज्ञासु व-
प्रेषु प्रतिभवं अदालकाः । प्राकारस्योपरयस्याश्रयविशेषा-
कपाटानि—प्रतोलोद्धारस्मकानि, एतन् प्रतोपः सर्वत्र स्-
वित्तः—अन्यथा कपाटानामवममवान्, तोरणानि—प्रतोलो-
द्धारपु शंसिद्धानि, प्रतिद्वाराणि—सुलद्धारपाण्यलवर्त्तित्तु-
द्धारानि, एतद्वा देशभागा—देशदिशया येषु तानि तथा ।
यन्त्राणि नानाविधानि शतध्या—महापद्यो माहाशिला वा
या उपरिष्टान् पातितः नृत्यः पुरुषाणां शनानि ग्रन्थी-
नि, मुसलानि—प्रतीतानि, सुसगच्छा—शस्त्रविशेषाः पां-
धारितानि—समस्ततो वेष्टितानि, अत्र एवायोच्या-
नि—पयैर्युग्मशक्यानि, अयोह्यन्वादेव 'सदाजयानि'
सदा—सर्वकालं जयो येषु तानि सदाजयानि, सर्वकालं
जयवर्त्तानि भावः । तथा सदा—सर्वकालं शुभानि प्रह-
रः पुनरेव शोभुमिः सर्वतो निरन्तरपरिवारिततया परे-
षामसहभागां भगानां प्रवेशासम्भवत्, तथा अध-
वन्वारिश्रेष्ठेभिमिश्रविच्छित्तकलितः कोट्टकाः—अपवरका

रजिताः—स्वयमेव रचनां प्राप्ता येषु तानि तथा, सु-
खाऽऽदिश्रेष्ठानां पालिकां निशान्तस्य परनिधानः । तथा अ-
धवन्वारिश्रेष्ठेभिमिश्रविच्छित्तयः कृता वनमाला येषु ता-
नि तथा । अयं त्वामिधधानि—'अधपाल' इति देशशब्दः
प्रशंसावाची । ततोऽयमर्थः—प्रशस्कोष्टकगन्तानि प्रश-
स्तकृतवनमालानि, तथा क्षमाणि—प्राकृतोपद्रवग्रहिता-
नि शिवादि—सदाभक्तोपेतानि, तथा किङ्करा—किङ्क-
रभूता यऽमरालैः दृष्टैः कृत्योपरिष्ठितानि, सर्वतः स-
मन्तोऽपि रक्षितानि, तथा लाहअमिव लाहअ—छगणाऽऽदि-
ना भूमेरुपलेपनमिव 'उल्लाहआ' उल्लाहयमिव उल्लाहयं
सटिकाऽऽदिना कुख्याऽऽदिषु धवन्नममिव ताभ्यां महिता-
नीव—पूजितानीव, तथा गोशोपेण—चन्दनविशेषेण सर-
सेन—रक्तचन्दनं च द्दरेण—पद्मलनं दर्शमिधानाद्रिजा-
तधीखरंडेन वा दत्ताः—व्यस्ताः बहुलव्यस्तला—दस्ता
येषु तानि तथा, उपचिता—निवेशिता वन्दनकलशा—मा-
ह्वयघटा येषु तानि तथा, वन्दनघटेः—माह्वयकलशः
सुहृत्तानि—सुहृद् कृतानि शोभनानीत्यर्थः, यानि तोरणानि
तानि मनिहारादेशभागे—द्वारदेशभागे २ येषु तानि तथा, दे-
शमागाध देश एव, तथा आसक्का भूमौ लग्न उन्मक्क-
ध—उपरि लग्ना, विपुत्ताः—अतिविस्तीर्णा, वृत्ताः—अतिनि-
चित्ततया वर्तुला (वय्यारिअ त्ति)—प्रतीभ्यतो मास्यदाम-
कलापः—पुष्पमालासमूहो येषु तानि तथा, पञ्चवर्णाः सर-
साः सुरभागा येषु मूलाः—कामेष्टिताः पुष्पपुद्गलैरेव उपचार-
पूजा भूमेस्तेन कलितानि 'कालागम' इत्यादि विशेषणत्रयं
प्राप्यन्, आसरेणक्षानां सह—समुद्रायाः तेन सम्यग—म-
र्णयतया विकीर्णानि—व्याप्तानि, तथा विज्यानां उटिताना-
म—आनोधानां ये शब्दास्तैः सम्यग—श्रोतृमनोहारितया
प्रकर्षेण—सर्वकालं नदितानि—शब्दवन्ति । 'सव्वययणामया'
इत्यादि पञ्चानि प्राप्यन् । 'नय णं' इत्यादि, गतायमेतन् ।
अथ येनाह्वस्य शिखरतलमाह— तानि णं' इत्यादि, तयोः—
आभियोग्यश्रयोवहुसममर्णयाद् भूमिभागाद्विनाह्वस्य प-
र्वतस्योभयोः पार्श्वयोः पञ्च पञ्च राजान्युद्गुप्तपश्य—
गन्वा अत्रान्तेर वेताकस्य पर्वतस्य शिखरतले प्रह्रमं, 'पां-
ण' इत्यादि प्राप्यन्, तत्र शिखरतले एकया पञ्चवरवेदिकया
तत्परिषेष्टभूतनं केकेन वनखडनं सर्वतः समन्तान् संप-
रिक्तम् । अयं भावः—यथा जगतोभयभागे पञ्चवरवेदि-
केकेन जगतं दिषु विदिषु वेष्टयित्वा स्थिता, तथेयमापि
सर्वतः शिखरतले पर्यन्तं वेष्टयित्वा स्थिता, परमेया आयत-
वतुत्वाऽऽकारशिखरतलसंस्थितत्वेनाऽऽयतवतुत्वा बो-
द्धव्या, अत एवेकसंख्याका, तत्परतो वदिर्वेति वनखडम-
प्येकं, न तु येनाह्वमलग्नपञ्चवरवेदिकावेन इव दक्षिणात्तर-
दिभागेन द्वयपेक्ष इति । अमिलयगिरिपादास्तु क्षेत्रविचार-
बुद्धवृत्तौ—'तन्मध्यं पञ्चवरवेदिकेभ्योपार्श्वयोरेवन्खडनं'
इत्याहुः । प्रमाणं—विष्कम्भाऽऽयामविवयं, वल्लकथ द्वयोरेपि
पञ्चवरवेदिकावनखडयोः प्राग्बुद्धिगत्य इत्यप्यहायमं ।
अथ शिखरतलस्य स्वरूपं पृच्छन्ति—(येअह्वस्य शमित्यादि)
एतन्त्वे जगतोपतपञ्चवरवेदिकाया वनखडभूमिभागावद्
व्याख्येयम् । अं २ वक्क ७ । (कूटवक्कयता 'कूड' शब्दे
तृतीयभागे ६१२ पृष्ठे गता)

अथ दक्षिणाईभरतकूटस्वरूपं वृक्षब्राह्म—

कहिं थं भंते ! वेअणु पव्वए दाहिणङ्गुभरहकूडे शांमं कूडे पएणत्ते ? । गोयमा ! संढप्पवायकूडस्स पुरच्छिमे—
थं सिद्धाययकूडस्स पव्वच्छिमेथं एत्थ थं वेअणुपव्व-
ए दाहिणङ्गुभरहकूडे शांमं कूडे पएणत्ते, सिद्धाययकू-
डप्पमात्सरिसें जाव तस्स थं बहुमरमणिज्जस्स भू-
मिभागस्स बहुमज्जेदसभाए एत्थ थं महं एगे पासा-
ववडिंसए पएणत्ते, कोत्तं उट्ठं उच्चत्तेथं, अद्धकोत्तं वि-
क्कन्नेथं अञ्जुगममूसियपहसिए ० जाव पासाईए
४ । तस्स थं पासायवडिंसगस्स बहुमज्जेदसभाए ए-
त्थ थं महं एगा मसिपेडियाए पएणत्ता, पंच घणुस-
याई आयामविकल्मेथं अट्ठाईज्जाई घणुसयाई बाह-
छेयं सव्वमसिभई, तीसे थं मसिपेडियाए उट्ठिं सिं-
घासयं पएणत्तं, सपरिवारं मासियव्वं । से केणऽट्ठेणं
भंते ! एवं वुच्चइ—दाहिणङ्गुभरहकूडे २ ? । गोयमा !
दाहिणङ्गुभरहकूडे थं दाहिणङ्गुभरह शांमं देव महि-
कुए ० जाव पलिआवमड्डिईए परिवसइ, से णं तत्थ च-
उएइं सामासिअसाहस्सीयं चउएइं अगममहिसीयं सपरि-
वारं तिहं परिसां सत्तयं अणीयाणं सत्तयं
अणीयाहिर्वयं सोलसयं आयरक्खदेवसाहस्सीयं दा-
हिणङ्गुभरहकूडस्स दाहिणङ्गाए रायहाणीए अएणत्तिं बह-
थं देवाणं य देवीणं य ० जाव विहरइ ॥ कहिं थं
भंते ! दाहिणङ्गुभरहकूडस्स देवस्स दाहिणङ्गा शांमं रा-
यहाणी पएणत्ता ? । गोयमा ! मंदरस्स पव्वयस्स दक्षि-
णेणं तिरिथमसंखेज्जदीवसमुदे वीईवइत्ता अयएणं जंबुदी-
वे दीवे दक्षिणेणं बारस जोयणसहस्साई आगाहिता
एत्थ थं दाहिणङ्गुभरहकूडस्स देवस्स दाहिणङ्गुभरहा शां-
मं रायहाणी मासिअव्वा जहा विजयस्स देवस्स, एवं
सव्वकूडा थयव्वा ० जाव वेसमयकूडे पराप्परं पुरिच्छभ-
पव्वच्छिमेथं, हेमंति वएणातासे गाहा—“मज्जे वेअणुस्स
उ, कणयमया तिणिणं होति कूडा उ । सेमा पव्वय-
कूडा, सव्वे रयसामया होति ॥ १ ॥” मासिभहकूडे १,
वेअणुकूडे २, पुएणमहकूडे ३, एए तिणिणं कूडा कणगा-
मया सेसा छपि रयसामया दोहं विसरिससामया देवा
कपमालए चैव खड्मालए चैव, ससायं छएहं सरिससा-
मया—“ जएणामया य कूडा, तच्चांमा खलु हवंति ते
देवा । पलिआवमड्डिईया, हवंति पत्तेअं पोरपे ॥ १ ॥ ”
रायहाणीमा जंबुदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणं
तिरिभं असंखेज्जदीवसमुदे वीईवइत्ता अएणम्मि जंबुदीवे
दीवे बारस जोयणसहस्साई आगाहिता, एत्थ थं राय-

हाणीमा मासिअव्वामा विजयरायहाणीसरिसयाओ
(सूत्र १४) जं १ वच ० । (व्याख्या ‘ कूड ’ शब्दे
तृतीयभागे ६२१ पृष्ठे द्रष्टव्या)

अथ वर्धमानस्यैतद्वर्धस्व नाम्नः प्रवृत्तिरिति—

मितं विपुच्छिपुराह—

से केणऽट्ठेयं भंते ! एवं वुच्चइ—भरहे वासे २ ? ।
गोअमा ! भरहे थं वासे वेअणुस्स पव्वयस्य दाहिणेणं
चोहसुत्तरं जोअणसयं एगस्स य एगूखवीसइभाए जोअ-
णस्स अवाहाए लवणसमुदस्स उत्तरेणं चोहसुत्तरं जोअ-
णसयं एकारस य एगूखवीसइभाए जोअणस्स अवाहाए
गंगाए महाखईए पव्वच्छिमेथं सिंघूए महाखईए पुरिच्छि-
मेथं दाहिणङ्गुभरहमज्जिक्कलतिभागस्स बहुमज्जेदसभाए
एत्थ थं विशीआ शांमं रायहाणी पएणत्ता, पाईयपडी-
खाऽऽयया उदीरदाहिणवित्थिआ दुबालसजोअखाऽऽ-
यमा थवजोअणवित्थिएणा धणवइमतिणिस्माया चा-
मीयरपागारा शाखासिपंचवएणकविसीमगपरिमंडिआ-
भिगमा अलकापुरीसंकासा पमुइयपक्कीलिआ पव्वचखं
देवलांगभूआ रिद्धित्थिमिअसमिद्धा पमुइअज्जासवपा
० जाव पडिह्वा ॥ (सूत्र ४१)

अथ सम्पूर्णभरतक्षेत्रस्वरूपकथनानन्तरं केनार्थेन अमरत !
एवमुच्यते—अमरतं वर्षं २ ? । त्रिवचने प्राक्खन् । अमरतना-
ह—गोतम ! अमरते वर्षे वेताअस्य एवंपत्तय दक्षिणेन वजु-
इंशाधिकं योजनशतमकापशं चकोनावश्रुतिभागान् योज-
नस्यावाधया—अपान्तरालं कृत्वा तथा लवणसमुद्रस्यैतरेण
दक्षिणलवणसमुद्रस्यान्तरगत्यः पूर्वापरसमुद्रयोरंगङ्गाविन्दु-
भ्यां व्यवहितत्वात् तद्विचला गङ्गाया महानद्याः पश्चि-
मायां सिन्धुः महानद्याः पूर्वस्यां दक्षिणाईभरतस्य मण्ड-
पतृतीयभागस्य बहुमध्यदेशभागः अत्र एतादृशं क्षेत्रं
विनीता—अयोध्यानाम्नी राजधानी—राजनिवासनगरं
प्रज्ञा मयाऽन्यैश्च नीत्येकद्विगिरां । नाधिकचतुर्दश-
अधिकयोजनशताहोत्यतो न्ययमुत्पत्तिः—अमरतं क्षेत्रं ४००
योजनानि २६ योजनानि पद ६ कला योजनैको-
नविंशतिभागरूपा विस्तृतम्, अस्मान् ४० योजनानि
वेताअगिरव्यासः शोध्यते, जातम् ४५६ १/४ कला—
दक्षिणातरभरतार्क्षयोर्विभजनयत्तस्याई २३८ १/४ कलाः,
इत्यतो दक्षिणाईभरतव्यामान् ” उदीरदाहिणवित्थिएणा ”
इत्यादिवक्ष्यमाणपञ्चगङ्गाद्विनीताया विस्ताररूपाणं नव यो-
जनानि शोध्यन्ते, जातम् २२२ १/४ कलाः, अस्य च मध्य-
भागेन नगरीत्यङ्कगणे ११४ योजनानि अयसिपेडिस्थैकस्य
योजनस्यैकोनविंशतिभागेषु कलाययत्नेषु जाताः २२ तत्त-
त्तम् ११ कला इति । तामय विंशत्यैर्विंशतिभिः पारं-
पडीलायया ” इत्यादि पूर्वापरयोर्दिशोरायता, उत्तरार्धा-
न्याविस्तीर्णा, हादश्याजनाऽऽयामा नवयोजनविस्तीर्णा
धनपनिमत्या—उत्तरदिक्पालवुडया विनीता—निर्मितं तस्यः—
निपुणशिल्पिर्वर्गचनस्यानिमुद्रयान्, यथा च धनप-

तिना निर्मिता तद् ग्रन्थान्तरपुस्तकेषु किञ्चिद् व्यङ्गि-
र्बकमुपदर्श्यते—

“ श्रीभिरो राज्यसमये, शकाऽऽदेशप्रवृत्तां पुरीम् ।

धनदः स्थापयामास, रत्नचामीकरोत्करैः ॥ १ ॥

ब्राह्मणयोजनाऽऽयामा, नययोजनविस्तृता ।

आद्वारसहायता, साऽऽवधोत्तरोत्तमता ॥ २ ॥

धनुषां ब्राह्मणयतान्मुचै—स्वेषेऽद्यतं तले ।

व्यापामे शतशकं स, व्यापार्यं सत्तातिकम् ॥ ३ ॥

सौवर्णस्य च तस्याश्च, कपिशोषांशोषर्मा ।

मणिजाऽमरहैलस्य—नक्षत्रास्त्रिंशद्भेदाः ॥ ४ ॥

चतुरस्राश्च त्र्यस्राश्च, वृत्ताश्च सत्तालिकास्तथा ।

मन्वाराः सर्वतोभद्रा, एकभूमा द्विभूमिकाः ॥ ५ ॥

त्रिभूमाऽऽद्याः सप्तभूमे, वायव्यामन्यभूजाम् ।

प्रासादाः काटिशलभा—भूषणं रत्नसुवर्णजाः ॥ ६ ॥

गुग्मम् ।

दिरयैशान्यां सप्तभूमं, चतुरर्धं हिरण्यमयम् ।

सप्तप्रजातिकं चक्रे, प्रासादं नमिभूषतेः ॥ ७ ॥

दिरयैन्द्र्यां सर्वतोभद्रं, सप्तभूमं महोन्नतम् ।

चतुर्लं भर्तृस्यस्य, प्रासादं धनदोऽकरोत् ॥ ८ ॥

आग्नेय्यां भरतस्यैव, सौधं बाहुर्बलभूत् ।

शेषाणां च कुमारान्—मन्वरां शमवत् तयोः ॥ ९ ॥

तस्यान्तराऽऽदिदेवस्य, वैकपिशतिभूमिकम् ।

त्रैलोक्याविभक्तं नाम, प्रासादं त्रैलोक्यजितम् ॥ १० ॥

सप्तप्रजातिकं रम्यं, सुवर्णकलशाऽऽवृत्तम् ।

पञ्चभ्यजपटव्याजा—नृत्यनन्तं निर्ममे हरिः ॥ ११ ॥

गुग्मम् ।

अष्टोत्तरसहस्रेण, मणिजालैरसौ बनौ ।

तावत्सङ्ख्यमुचैर्भूरि, मुवाधामिव नयशः ॥ १२ ॥

कल्पद्रुमवृत्ताः सर्वे—भूषणं (से) मरहयौकसः ।

समाकारा बृहद्भासः—पताकापालभारिणः ॥ १३ ॥

सुधर्मसदृशी चार, रत्नमय्यभवनपुरी ।

पुगाऽऽदिदेवप्रासादात्, सभा सर्वप्रभाऽभिधा ॥ १४ ॥

चतुर्दिक्षु विराजन्ते, मणिनैररुणालिकाः ।

पञ्चवर्णप्रभाकुर—पूरुडम्बरितामराः ॥ १५ ॥

अष्टोत्तरसहस्रेण, मणिर्बन्धविभूषितम् ।

गण्यतिष्ठयपुङ्गव, मणिरत्नहिरण्यमयम् ॥ १६ ॥

नानाभूमिगवाक्षाऽऽप्यं, विविधमणिविदिकम् ।

प्रासादं जगदीशस्य, व्यधाच्छङ्कैः पुरान्तरा ॥ १७ ॥

गुग्मम् ।

सामन्तमहलीकानां, कम्पावताऽऽप्यः शुभाः ।

प्रासादा निर्मितस्तत्र, विविधा विश्वकर्मणा ॥ १८ ॥

अष्टोत्तरसहस्रं तु, जिनानां भवनान्यभूः ।

उच्चैर्भूजापसंमुख—सौवर्णशुभ्रालयस्थ ॥ १९ ॥

चतुष्पथप्रतिबद्धा, चतुरशीतिरुचकैः ।

प्रासादाभार्दनां रम्याः, हिरण्यकलशैर्बन्धुः ॥ २० ॥

सौधानि हिरण्यरत्न—मन्यन्तुः सुन्दरवत् ।

कोषेर्षो सपत्नकानि, बके स व्ययद्वारिणाम् ॥ २१ ॥

दक्षिणस्यां क्षत्रियाणां, सौधानि विविधानि च ।

अभूवन् साऽस्माऽगाराणि, तेषांस्वयतिवालिताम् ॥ २२ ॥

तद्व्यान्तश्चतुर्दिक्षु, पौराणां सोधकोटयः ।

व्यराजन्त युसधान—समानविशदश्रियः ॥ २३ ॥

सामान्यकावकाणां च, बहिः प्राकारतोऽभवन् ।

कोटिसङ्ख्याभ्युत्तिष्ठन्, पुढाः सर्वधनाऽऽध्यायः ॥ २४ ॥

अवाध्यां च प्रतीच्यां च, कवकाणां वसुपुङ्गाः ।

एकभूमिमुकाख्यसा—क्षिप्रमि यावदुच्छ्रिताः ॥ २५ ॥

अष्टोत्तराणि निर्माय, तां पुरीं धनदोऽकरोत् ।

हिरण्यरत्नधान्यानि, वासांस्यामरखानि च ॥ २६ ॥

सरोसि बापीकृपाऽऽदीनं, दीर्घिका देवताऽऽलयात् ।

अन्यच्च सर्वे तत्राहो—रात्रेण धनदोऽकरोत् ॥ २७ ॥

विपिनानि चतुर्दिक्षु, सिद्धार्थभीनिवासके ।

पुण्याऽऽकारे नन्दनं चा—भवन् भूयांसि बान्धवतः ॥ २८ ॥

प्रत्येकं हेमचैलानि, जिनानां तत्र रेजिरे ।

पवनाऽऽदृतपुणाऽऽसित—पूजितानि हुमैरपि ॥ २९ ॥

प्राच्यामष्टापदोऽवाध्यां, महाशैलो महोन्नतः ।

प्रतीच्यां सुशैलस्तु, कौबेयांमुद्रयाचलः ॥ ३० ॥

तत्रैवमभवन् शैलाः, कल्पवृक्षाऽऽसिमालिताः ।

मणिरत्नाऽऽकराः प्रोक्षे—जिनाऽऽवासपवित्रिताः ॥ ३१ ॥

शकाऽऽह्वया रत्नमयी—प्रयोध्यापरमानतः ।

विनोतां चतुराजस्य, पुरीमिव स निर्ममे ॥ ३२ ॥

यद्वात्सल्यजना देवे, शुभे धर्मे च साऽऽवृताः ।

स्थयीऽऽदिभिर्गुणैर्वृत्ताः, सत्यशौचद्वयाऽऽन्यताः ॥ ३३ ॥

कलाकलापकुशलाः, सत्सङ्गतिरताः सदा ।

विशदाः शान्तसङ्गावाः, अहिमन्त्रा महोदयः ॥ ३४ ॥

गुग्मम्—

तत्पुर्वाप्युषमः स्वामी, सुरासुत्तराच्यितः ।

जगत्सृष्टिकरो राज्यं, पालि विश्वस्य रजनात् ॥ ३५ ॥

अन्योऽप्यभिह सैत्र—पुराण्यासन् समन्ततः ।

विश्वजगृहिणिवपुन्—घटितानि तदुक्तिभिः ॥ ३६ ॥” इति ।

संक्षेपेण त्वेतात्वरूपं सूत्रकारोऽप्याह—

“ चामाभर-
पागारं” त्याह, चामीकरपाकारा नानामणिकपिशिर्वपरि-

मण्डिता अभिरामा अलकापुरी—लौकिकशास्त्रे धनवपुरी

तत्संकाशा—तत्संनिभा प्रमुदितजनयोगाग्रगण्यं ‘तात्स्व्या

तु तद्व्यपदेशः’ इति न्यायात् प्रमुदितः, तथा प्रकीर्ति-

ताः—कीदृतिमारुग्धयन्तः कीडावन्तः इत्यर्थः; तादृशे ये जना-

स्तद्योगाग्रगण्यं प्रकीर्तिता, पश्चात् विशेषणसमास्तः; प्रत्यक्षं

प्रत्यक्षप्रमाणेन तस्यानुमानाऽऽद्याधिकेन विशेषप्रकाशकत्वा-

त् तज्जन्यज्ञानस्य सकलप्रतिपत्तृणां विप्रतिपत्त्यविष-

यत्वात्, ‘देवलोकाभूता—स्वर्गलोकासमाना’ श्रुतिस्तिमि-

तसमृद्धे स्थादिविशेषणानि प्राग्वत्, इतिः परिसमासो,

नवरं प्रमुदितजनज्ञानपदेतिविशेषणं प्रमुदितप्रकीर्ति-

तिविशेषणस्य हेतुतयोपपन्नस्य तेन न पौनरुक्त्यमाशङ्क-

नीयम् ।

नन्वेवं प्रस्तुतशेषस्य नामप्रवृत्तिः कथं जातेत्याह—

तत्थ खं विधीन्नाह रायहाणीए मरहे खामं राया चाउ-

रंतचकवड्डी समुप्यज्जित्था, महाया हिमवतंमहंतमलयमंद-

र ० जाव रज्जं पसासेमाणे विहरह । विह्रओ गमो राव-
णगसस इमो, तत्थ अत्तेज्जकालवासंतरेण उपज्जए
जत्तंसी उत्तमे अभिजाए सत्तवीरिअररकमगुणे पसत्थ-
वणससरसारसंघयसत्तगुगुद्विधाराखेभासंटाणसीलपगई
पहाणमारवच्छापामए अणगवयणपहाणे तेअआउव-
लवीरिअजुते अज्जुभिरघणणिचिअलोहसंकलणारायहर-
उसहसंघयसंदेहधारी भस १ जुग २ भिंगार ३ वद्धमा-
णग ४ भट्टमाणग ५ संख ६ ज्ज ७ वीअणि ८ पहाग
९ चक्र १० खंगल ११ मुसल १२ रह १३ सोथिअ १४
अंकुस १५ चंदा १६ इह १७ अमिग १८ जूय १९
सागर २० इंदकय २१ पुहवि २२ पउम २३
कुंजर २४ सीहासण २५ दंड २६ कुम्म २७
गिरिवर २८ तुरगवर २९ जमउड ३० कुंडल ३१
खंदावत्त ३२ धण ३३ कौत ३४ गागर ३५ भ-
वणविमाण ३६ अशेलकखणपसत्तमुविभत्तचित्तकर-
चरणदेसभागे उद्धासुहलोमजालसुकुमालशिद्धमउआवत्तप-
सत्थलोमविह्रअभिरिचत्तुअण्णविण्वत्ते देससेत्तमु-
विभत्तदेहधारी तरुणविरिस्संवाहिरअररकमनविमुदगम्भ-
वणणे हयपोसलकोममणिअभमसत्थविद्धंतिशिरुलेवे पउ-
मुपलकुंडाजइहयवग्गपगारागपुष्पसारंगतुल्लगेधी
छाप्ताअहिअपसत्थपिण्डगुणेहं जुत्ते अग्गोअण्णणा-
त्तपत्ते पागडउमजोशी निमुद्विअणकुलनापणपुणस-
चंदं चंदं इव सोमपाए यणसुमणसिण्वुद्वहरे अक्खो-
मे सागरो व थिमिए धसवह व्व भोगसमुदयसद्वयया-
ए समरे अराइए परमधिकमगुणे अमरवइसमाणस-
रिसरुत्ते मणुअइह मरहचक्रवट्टी भरहं भुंजइ पण्डु-
सत्तु । (सूत्र ४२)

(तत्थ एमित्यादि) तत्र चिनीतायां राजधान्यां भ-
रतो नाम राजा, स च सामन्ताऽऽदिगणं स्यादन्त आ-
ह चक्रवर्ती, स च वासुदेवोऽपि स्यादन्त आगरोऽन्ताः-
पूर्वोपरदक्षिणसमुद्राख्यः चतुर्धा हिमवान् इत्येवंस्वरूपा-
सं वक्ष्यन्तयाऽस्य सन्तीति वागन्तः, पञ्चास्त्रचर्चितपदेन
कर्मधारयः समुत्पद्यतः, महाहिमवान् हिमवतर्हिमवर्जित-
योर्विभाजकः कुलगिरिः स इव महान् ऐरण्ण्यधीपतिपवेता-
पेक्षया मलयः—चन्द्रनहुमोपतिप्रसिद्धो गिरिः, मन्दरो—मरुः,
वाक्पशान् प्रथमोपाङ्गः) तः समगो राजवर्णको आह, कि-
त्यर्थन्त इत्याह—राज्यं प्रशासयन् पालयन् विद्वन्तीति । नन्वेव-
मापि शाश्वती भरतनामप्रकृतिः कथं ? तदभावे च 'सेत्त'
इत्यादि वच्यमाणं निगमनमप्यसम्भवात्तादृश्या प्रकगान्त-
रेण तत्सत्कालमाविभरतनामचक्रवर्त्युद्देशेन राजवर्णनमा-
ह—'विह्रओ गमो' इत्यादि, द्वितीयो गमः—पाठविशेषोप-
लक्षितो ग्रन्थो राजवर्णकस्यायं, 'तत्र' तस्यां विजिताय-
मसङ्ख्यः कालो यैवेत्येतानि वर्षाणि असङ्ख्यधानी-

त्यर्थः, तेषामन्तरालेन—विबालेन, अयमर्थः—प्रवचने हि
कालस्यासङ्ख्येयता असंख्येयं च वर्णवर्षावधारणे, अ-
न्यथा समयापेक्षयाऽसङ्ख्येयत्वे बद्धवर्णनमनुव्याणामस-
ङ्ख्येयाऽऽयुक्तवच्यवहाप्रसङ्गः, तेनासंख्येयवर्षाऽऽयुक्त-
सङ्ख्येयकाले गते एकस्माद् भरतचक्रवर्तिनाऽपरो भरतचक्र-
वर्ती यतः प्रकृतज्ञेयस्य भगतेति नाम प्रवचने स उपप-
त्ते इति क्रियाकारकसम्प्रश्नः, वर्णमासनिर्देशः प्राप्यत् ।
आवश्यकवर्षाणि तु, 'तत्थ थ संलिज्जकालवासमाउए' इ-
ति पाठः—तत्र च—भरते सङ्ख्यातकालवर्षाणि आयुष्यस्य सः
सङ्ख्यातकालवर्षाऽऽयुक्तः, तेनास्य युगिममुष्यव्यवहा-
रो व्यपाकुरो ब्रूव्यः, तेषामसङ्ख्यातवर्षाऽयुक्तधा-
दिति । ननु भरतचक्रोऽसङ्ख्यातकालेऽतोतायुषि सगर-
चक्रयादिभिर्निर्देशं सूत्रं व्याभचारि, तेषां भरतनामकत्वाभावात्
उच्यते—नवीदं सूत्रमसङ्ख्येयकालवर्षाणां तत्र सङ्कलनकाल-
नि चक्रवर्तिसमूहले नियमन भरतनामचक्रवर्तिसमूह-
स्त्वक्तं किन्तु कदाचित्सम्भवमूक्तं, यथा आगामिन्या-
मुत्सर्पिण्यां भरताऽऽस्यः प्रथमचक्रो । यत आह—'भरं अ
दीहदन्ते, अ गुददन्ते अ सुददन्ते अ । भिअइं मांगभूरे,
सिन्निमो अ सत्तमं ॥१॥' इत्यादिसमवायाङ्गोयोद्वाप्रकी-
र्णकाऽऽदी, स च कोटश इत्याह—'यशस्य' नि व्यक्रम, उ-
त्तमः शतानां गुणपदान्, आभिजातः—कुर्वाणः धीभूतपनाऽऽ-
दिवेशयवान्, सत्त्व—साहसं, धीर्यम् आनन्दं यत्नं, पापक्रमः
शुभविभावसन्ध्याङ्गितं गुणा यस्य, पतेन राजन्त्योचितसर्वो-
तिशायिगुणवत्समाह, अशस्ताः—तत्कालीनजनापेक्षया अ-
धनोऽयाः वली—शरीरच्छविः, स्वर्ग—धर्मः, सारः—शुभपु-
रोपचयजन्तो धातुर्गोत्र्यः शरीरार्थवर्गः, सज्जनम्—अ-
स्थित्वय्यरूपं, तनुकं—शरीरं बृद्धिः—श्रीः पर्यादाका, धार-
ता—अनुकृताधेयानाया अविच्युतिः, प्रधा—हयोपादेय-
धीः, संस्था—यथास्थानमहापाहविन्यायः, शीलम्—आ-
चारः, प्रकृतः—वहजे, तना इन्द्र, प्रशस्ता वर्णाऽऽज्याऽधी
यस्य स तथा भवति च विशिष्टाः वर्णव्याऽऽज्याऽधी
यस्योऽऽदिप्रधानक, तदाः प्रधाना—अनन्यवर्तिना गौरवाऽऽ-
ज्याऽधी यस्य स तथा, तत्र गौरवं—महासामन्ताऽऽदिहता-
भ्यन्तानाऽऽदिप्रतिपानः, क्षाया—शरीरगमागतिः—सङ्-
ख्यार्णाति, अनेकपु—विविधप्रकरणेषु वर्चस्व—वक्रव्युप प्र-
धानो—मुख्यः, अनकधादचनप्रकारेण निजशासनप्रवर्त्त-
नाऽऽदी—

"आदी तावन्मयुरं, मध्ये रूते ततः परं कटुकम् ।
भोजनविधीमव विवृणा, स्वकार्यसिद्धये वदन्ति ययः ॥१॥"
अथवा—

"सत्यं मित्रैः प्रियं स्त्रीभि—रत्नोक्तमपुत्रं द्विषा ।
अनुक्तं च सत्यं च वक्रव्यं स्वामिन् सह ॥२॥" इति ।

तेजः—परासहनीयः गुणः—प्रतापः अग्नेदोषचारेण तडा-
न् 'तेजसां' इति न ययः समीप्यते । इत्यादिवत्, आयुर्व-
ले—पुरुषाऽऽयुषे तद् यावद्वर्षं तत युक्तः, तेन अगरोणाऽऽ-
दिनापहतवर्षायै नार्थानि भावः, पुरुषाऽऽयुषे च तदानी-
न्तकाले प्राकृतजनानां पूर्वकोटिसङ्ख्यायस्य वृद्धिताङ्क-
प्रमाणं बोद्धव्यं, तद्वैषय्यतायै एषाऽयुक्त निवृत्तान्ते अ-

सनात्, एतेन भेदः पूर्वविशेषणादस्येति, अशुचिरे—
निश्चिद्रम् अत एव वननिचितं—निर्भरयुतं यक्षोहृष्टल्लं
तदिव नाराचवक्ष्यम् प्रसिद्धा वक्ष्यभनाराचं संह-
ननं यत्र तं तथाविधं द्वे धरणीन्येवशीलः, भयो—प्रतिनः
१ युयं—शकटाङ्कविशेषः २ भुङ्गारं—जलभाजनविशेषः ३
वर्जमानकं ४ भद्राऽऽसने ५ शङ्खा—दक्षिणाऽऽसत् ६ लुभ्रम् ।
प्रतीतं ७ व्यजनं—पदैकदेशं पदसमुदायेणप्यारम्भं इत्यल-
व्यजनम् । अथवा—ते लुभ्या (श्रीसिद्धं ४० ३ पा० २ सू०
१०८) इत्यनेन बालपदलोपः, चामरम् । आर्षन्वात् स्त्रीत्वं
तेन व्यजनीतिनिर्देशः ८ पनाका ९ चक्रं १० लाहल्लं ११
मुशले १२ रथः १३ स्वस्तिकम् १४ अङ्गुशः १५ चन्द्रः
१६ आर्तिता १७ अन्नयः प्रतीताः १८ युषा—यक्षस्तम्भः १९
सागरः—समुद्रः २० इन्द्रध्वज २१—पृथ्वी २२—पद्म २३—कु-
ङ्गरः २४ कण्ठ्याः, सिंहाऽऽसने—सिंहाङ्कितं लुभ्याऽऽसने २५
दण्ड २६—कुर्म २७—गिरिवर २८—तुर्गवर २९—मुकुट ३०—
कुण्डलानि ३१ व्यक्तानि, नन्दाचर्यः—प्रतिगिरि नवकोणकः
३२ व्यस्तिक—धनुःकुन्तौ व्यक्ते ३३—३४ सागरः स्त्रीप-
रिधानार्वादेशः ३५ भवनं—भवनपतिदेवाऽऽवासः विमानं—वि-
मानकदेवाऽऽवासः ३६ एतेषां द्वन्द्वः तत्त एतानि प्रश-
स्तानि—माहृत्यानि मृगिमहानि—अतिशयेन विधिकानि या-
ग्यनिकानि—आधिकसहस्रप्रमाणानि लक्ष्म्यानि तेषाम्—वि-
स्तारकः प्राङ्मार्गदेशभागो यम्ब स तथा, अत्र पद-
व्ययः प्राङ्मन्वात्, नृपिद्वानिव चक्षुषामप्यष्टाधिक-
सहस्रलक्षानि भस्मान्निर्मितानि । यदाह निशोथचूर्णी-
पागयमनुश्रानं वत्सीसं लक्ष्मणानि, अद्भुतयं बलदेववामुदे-
वारो, अद्भुतहस्तं चक्रवर्तिनित्यगगनं । ति । ऊर्ध्वं मुवं
भूमदगच्छतामहुगगनामिव येषां तानि ऊर्ध्वमुखानि यानि
लोमानि तेषां जालं—समूहो यत्र स तथा, अत्रन च श्रोत्रवत्त्वा-
ऽऽकारव्याङ्गदेशिना, अन्यथाऽधोमुखैस्तैः श्रोत्रवत्त्वाऽऽका-
रायुद्धाः स्यात्, मुकुमान्निर्मितानि—नवनीतापण्डाऽऽहृद्-
व्याणि तानीव मुदुकानि आवर्तैः—चक्रुरसंस्थानविशेषः
प्रशस्तानि—महत्त्वानि दक्षिणाऽऽवर्तानीत्यर्थः यानि लोमानि
तैर्निर्जिता यः श्रोत्रवत्—महापुरुषाणां वल्लोऽन्तर्बर्ती अभ्यु-
क्षाऽऽवयवः, ततः पूर्वपदेन कर्मधारः, तेन लुभ्रम्—आच्छा-
दितं विपुलं वल्लो यस्य च तथा, देशे—काशलदेशाऽऽदी त-
त्र—तदैकदेशभूतविनीतानवध्याङ्की कुविभक्तो—अथास्थानवि-
निश्चयावयो यो देहस्तं धरणीन्येवशीलः, तत्सकालावच्छे-
देन भग्नसंज्ञे न भग्नचक्रितोऽपरः सुन्दरश्च इत्यर्थः । त-
त्साम्यं—उद्भूततां रवेयं रथमयः—किरणसंघोषितं—विका-
सितं यद्वरकमलं—प्रधानसरोजं हेमाशुजमित्यर्थः । तस्य वि-
बुधा—विकस्वरो यो गर्भो—मध्यभागस्तद्वह्नी—शरीरच्छवि-
रस्य स तथा, हयपोत्सने—‘पुस उत्सने’ इति धातोर्नाट-
हयाऽपानं, तदैव काश इव कोशः सुमुखत्वात् तत्संज्ञकः
प्रशस्तः पृष्ठस्थ—पृष्ठभागस्थानः—चरमभागोऽपानं तत्र निरु-
पेक्षयाः लेपहितपुगीकत्वात्, पद्म प्रतीतम्, उत्पलं—कुष्ठं,
कुन्दानिभूयिकः प्रतीताः, वरकम्पो—राजजम्पकः, नाग-
पुष्पं नागकेलिकुलुम्बं, सारङ्गानि—प्रधानलतानि, अथवा—प-
दैकदेशे पदसमुदायेणप्रशङ्गात् सारङ्गशब्देन सारङ्गमदः—क-
ह्नुपी, द्वन्द्वे कन एतेषां तुल्यो गन्धः—शरीरपरिमितो यस्य

स तथा, तद्विलसणादिप्रत्ययात् रूपसिद्धिः, पदत्रिशता
आधिकप्रशस्तैः पार्थिवगुणैर्बुद्धः (जो—) (ते च पार्थिवगुणाः—
‘पार्थिव’ शब्देऽस्मिन्नैव भागे ४३३ पृष्ठे पदभिः श्लोकैर्द-
क्षिताः) ते च श्लोकाः पाठसिद्धायाः, नवरमोदायै—दाक्षिण्यं,
तेन शान्तरीगडनागुणादस्य भेदः, यद्यप्येतानामेव प्रत्यवसितः
केचन गुणाः सूत्रहता साक्षात् पूर्ववत् उक्ता उत्तर-
सूत्रे च वक्ष्यन्ते, तथापि पदत्रिशतसंख्यामेतानामत्र न
उक्ता इति न दोषः, उपनशाच्च मानोमानाऽऽविद्वु-
क्त्यभक्त्यवसलत्वाऽऽद्याऽपि उक्ताऽतिरक्ता प्राप्ता इति,
अव्यवच्छिन्नम्—अव्यङ्गितमानपत्रं—लुभ्रं यस्य स तथा, ए-
तेन पितृपितामहकमाऽऽगतराज्यमोक्तं सुखितम्, अथवा
संयमकालादवगं कनापि बलीयसा रिपुणा तस्य प्र-
भुत्वमाच्छिन्नमिति, प्रकटं—विशदावदातया जगत्प्रधानं
उभययोन्यौ—मातृपितृरूपे यस्य स तथा, अत एव
विशुद्धं—निरालम्बं यथिजककुलं तदैव गगनं तत्र पूर्ण-
चन्द्रः—चन्द्र इव सौमया—सुदृष्ट्यभावेन नयनमनसोर्निर्वृ-
तिकरः, शास्त्रादिव इत्यर्थः, उक्ताभो—भयरहितः, सागरः
प्रस्तावात् जीवसमुद्राऽऽदिः स इव स्तमितः—स्थिरश्चिन्ता-
कक्षांलवजितो न पुनर्वैताऽवसग्वर्धिष्णुकक्षांलववणेऽ इवा-
स्थिरस्यभाव इत्यर्थः, धनपतिरिव—कुबेर इव भोगस्य
समुदयः—नम्यगुदयसेन सह सद् विद्यमानं द्रव्यं यस्य
स भोगसमुदयसदृश्यस्तस्य भावस्तथा तथा, भोगोप-
योगिभोगाङ्गसमुद्ग इत्यर्थः, समरे—संग्रामे अपराजितो
भङ्गमभाः परमविजयगुणः व्यक्तम्, अमरपतेः समानं
सदृशमर्थ्योनृत्य रूपं यस्य स तथा, मनुजपतिः—नरप-
तिर्भरतचक्रवर्ती, उपत्यते इति तु प्राग्योजितमेव । अ-
थोत्पन्नः सन् किं कुर्वन् इत्याह—(भरहयादि) अन्नतरस्य
एव दर्शितस्वरूपो भग्नचक्रवर्ती भग्नं भुङ्क्ते शास्तीति,
प्रतदृशभुक्तिं व्यक्तम्, अत इदं भग्नसंज्ञमुच्यते, इति
निगमनमग्रे वक्ष्यते ।

अथ प्रस्तुतभरतस्य दिग्विजयाऽऽदिव्यव्यवतामाह—

तए शं तस्स भरहस्स रणेशो अरणया कयाह आ-
उहधरसालाए दिव्वे चकरयणं समुप्पज्जित्था, तए शं
स आउहधरए भरस्स रणेशो आउहधरसालाए दिव्वे
चकरयणं समुप्पणणं पासइ, पासिता इहुतुहुचित्तमा-
णंदि ए नंदि ए पीडमणं परमसोमणस्सिए हरिसवस-
विसप्पमाणहणिए जणामिव दिव्वे चकरयणं तेषामिव
उदामच्छइ, उवागच्छिता निम्बुत्तो आयाहिणपयाहिणं
करोइ, करोता करयल ० जाव कहु चकरयणस्स पणामं करोइ,
करोता आउहधरसालाओ पडिणिकवमइ पडिणिकवमिता
जणामिव वाहिरिआ उवड्डाणसाला जणामिव भरह राया त-
णामिव उवागच्छइ, उवागच्छिता करयल ० जाव जणणं वि-
जणणं बद्धविइ, बद्धावेत्ता एवं बयासी—एवं खलु देवाणु-
प्पिआणं आउहधरसालाए दिव्वे चकरयणं समुप्पणं, तं
एअणणं देवाणुप्पिआणं पिअड्डाए पिअं शिणिएमो पिअं
मे अउउ । तते शं से भरह राया तस्स आउहधरिअस्स

अंति एयमदं सोबा शिसम्म इह ० जाव सोमससिए
विअसिअवरकमलगयणवयणे पयलिअवरकडगतुडिअके-
उरमडडुडलहारविरायंतरहअवच्छे पालवपलंबमाथो-
लंतभूसणधरे ससंभमं तुरिअं चवलं शरिदे सीहासणाओ
अन्धुइह, अन्धुइहता पायपिदाओ पबोरह, पबोरहइता
पाउआओ ओसुअइ ओसुअइता एगसाडिअं उत्तरासंगं के-
इ, केइता अंजलिमउलिअगाहत्थे चकरयणाभिसुहे सत्त-
डुपयाइ अणुगच्छइ, अणुगच्छइता वामं जाणुं अंचेइ, अ-
चेइता दाहिणं जाणुं भरखिलंतसि सिहइ करयल ० जाव
अंजलिं कटु चकरयणस्स पणामं केइ, केइता तस्स
आउधरिअस्स अहामालिअं मउडवज्जं ओमोअं दलइ,
दलइता विउलं जीविअरिहं पीइदाणं दलइ, दलइता
सकोइ, सम्माणेइ, संमाणेइता पडिविसज्जेइ, पडिविस-
ज्जेइता, सीहासणवरणं पुरथाभिसुहे सखिणसणणे ।
तए खं से भरेइ राया कांडुविअपुरिसे सदेविइता एवं व-
यासी—खिप्पामेव भो देवाणुप्पिआ ! विथीयं रायहाणि
सन्निभतरवाहिरिअं आसिअसंमज्जिअसित्तसुइगरन्थंनवी-
हिअं मेचाइमंचकलिअं शाणाविहरागवसखुअसिअभयप-
डागाइपडगमंडिअं लाउल्लेइअमहिअं गोसीसमरसरचंद-
णकलंतं चंदणधंडसुकुप ० जावगंधुडुआभिरामं सुगंध-
वरगंधिअं गंधवडिभूअं केइ, कारवेइ, केइता कारवेता
य एअमाणचित्तं पचप्पिअइ । तए खं ते कांडुविअपुरिसा
भरेइणं रणया एवं वुत्ता इहु ० करयल ० जाव एवं सामि
त्ति आणए विणएणं वयणं पडिसुणंति, पडिसुणित्ता
भरहस्स अंतिआओ पडिखिक्खमंति, पडिखिक्खमिता
विथीअं रायहाणि ० जाव केइता कारवेता य तमाणचित्तं
पचप्पिअंति । तए खं से भरेइ राया जेणेव मज्जणधरे
तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छिता मज्जणधरं अणुपविसइ,
अणुपविसिता समुत्तजालाकुलामिगामे विचित्तमाणिरयण-
कुट्टिमंतले रमणिज्जे यहाणमंडवंसि शाणागणिरयणमत्त-
चिंतसि यहाणपीढंसि सुइखिसणणे सुहोदएहि गंधादएहि
पुप्फोदएहि सुहोदएहि अणुअे कल्लाणगपवरमज्जखवि-
हीए मज्जिअ तत्थ कोउअएहि बहुविदिहि कल्लाणगपवरम-
ज्जखावसाखे पमहलसुकुलामगंधकामाइहअं गे सरमु-
रहिगोसीसचंदणाणुलितगते अहयममहयदूसरयणसुमंनु-
डे सुइमालावणखगिलेदणे आविद्धमणिसुवणणे कप्पिअ-
हारउद्धहारतिसिअपालंबपलंबमाणकडिसुत्तसुकयसंहि पि-
खद्धगेविज्जगअं गुलिज्जगललिअगयललिअकयाभरणे शा-
खाभयिक्कडगतुडिअभंभिसिअपूए अहिअसस्मिरीए कुंडल-
उज्जोइआणणे मउडदित्तिभरए हागेत्थयसुकयवच्छे पा-

लंबपलंबमाणसुकयपडउत्तरिज्जे मुदिआपिगलंगुलीए शा-
खामयिक्कणगविलमहरिहसिणोअविअमिसिंसितवि-
रअसुसिलिडुविसिडुलट्टसंठिअपसत्थआविद्धवीरवलए, किं
बहुला ? , कप्पकखए चव अलंकिअविभूसिए शरिदे
सकोरं ० जाव चउचामरवालवीइअगे मंगलवयजयसदक-
यालोए अण्णेगगणसायगदंडयायग ० जाव दूअसंधिवालस-
द्धि संपरिबुडे धवलमहामहसिग्गाए इव ० जाव ससि व्व पि-
यदंसणे शरवई धूवपुप्फगंधमल्लहत्थगए मज्जणवरआ पडि
खिक्खमइ, पडिखिक्खमिता जेणेव आउधरणमाला जेणेव
चकरयणं तणांमेव पहाण्थ गमणाए । तए खं तस्स भर-
हस्स रणयो बहव ईसरपभिअं अप्पेगइआ पउमहत्थग-
या अप्पेगइया उपपलहत्थगया ० जाव अप्पेगइआ सयस-
हस्सपत्तहत्थगया भरहं रायाणं पिडुआं पिडुआं अणुग-
च्छंति । तए खं तस्स भरहस्स रणयो बहईओ—

“सुजा चिलाइ वामणि-वडमीअं ववरीं वउसिआआं ।
जंणिअवन्हविआआं, ईमिसिअन्थारुकिअिआआं ॥ १ ॥
लासिअलउसिअदमिलींसिहलि तह आरवीं पुलिंदी अ ।
पकणि बहलिं मुंरुंदी, मवरींआं पारसींआं अ ॥ २ ॥”
अप्पेगइया बंदणकलमहत्थगयाआं चंगरीपुप्फपडलह-
त्थगयाआं भिगाअदंमथालपातिपुडइगवायचकरयण-
कण्डपुप्फचंगरीमलवसखुएणगंधहत्थगयाओ ० जाव लां-
महत्थगयाआं अप्पेगइआआं सीहामलहत्थगयाआं छन-
चामरहत्थगयाआं तल्लमसुगयहत्थगयाआं, “तल्लं कां-
हुतमुगे, पचे चांए अ तगरमला य । हरिअलं
हिंणुए, मणोमिला सामवसमुगं ॥ १ ॥” अप्पे-
गइआओ तालिअंतहत्थगयाआं अप्पेगइयाओ धृ-
वकडुल्लुअहत्थगयाआं भरहं रायाणं पिडुआं पिडुआं अणु-
गच्छंति । तए खं से भरेइ राया सव्विडुए सव्वजुइए
मज्जबलेणं सव्वसमुदयेणं मज्जायेणं सव्वविभूमाए स-
व्वविभूइए सव्ववत्थपुप्फगंधमल्लालंकारविभूमाए सव्व-
तुडिअसहमणिखणएणं महा इडुए ० जाव महाया
वरतुडिअजमगसमगपवाइएणं संखपणवपडहंभरिअ-
ल्लगिअरमुडिअजमुइगदुडिहिनिगोसाइएणं जेणेव आ-
उधरणमाला तेणेव उवागच्छइ, तेणेव उवागच्छिता
आलोए चकरयणम पणामं केइ, केइता जेणेव च-
करयणं तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छिता लोमहत्थयं
पगामुइ, पगामुसिता चकरयणं पमज्जइ, पमज्जिता
दिवाए उदगधारा अन्धुक्खइ, अन्धुक्खिता सरमे-
णं गोसीसचंदणेणं अणुलिअ, अणुलिपिता अग्गेहि

बरेहि गंधेहि मन्नेहि अ अचिण्णह्, पुष्करहणं मल्ल-
गंधवरणचुपलवत्पारहणं आभरणारुहणं करेह, करिता
अच्छेहि सपेहेहि तपेहि रययामेहि अच्छरसात्तुलेहि
चक्रवरयस्स पुराओ अहुऽहुमंगलए आलिहइ । तं जहा-
संतिथय सिरिवच्छ खंडिआवन बद्धमासग महासस
मच्छ कलस दप्पस अहुमंगलए आलिहिता काऊणं
करेह, उवयारंति, किं ते !, पाडलमल्लिअचंपगअसोगपु-
म्मागचुअमंजरिखवमालिअबकुलतिलगकणवीरकुंदकोजय-
कंरंठयपतदमखयवरसुरिहिसुगंधगंधिअस्स कथगहगहिअ-
कयलपम्भविप्पमुक्कस्स दसदवरणस्स कुमुमसिगरस्स
तत्थ चिंनं जाणुस्सेहप्पमायमिंनं ओहिनिगरं केना चं-
दप्पमवहंवेकलिअविमलदंडं कंचखमणिरयमभित्तिचंनं
कालागुरुपरकुंदुरुकतुरुक्कध्वंगधुतमागुविदं च धूमव-
ट्ठि विणिम्मअंनं वेकलिअमयं कहुच्छुअं पग्गेहेतु पय-
नं धूवं दहइ, दहिता मतउट्टपयाहं पच्चासकइ, पच्चास-
किता वामे जाणुं अंचइ, ० जाव पणामं करेह, केता
आउहवरमालाओ पडिणिकखमइ, पडिणिकखमिता जे-
खव बाहिरिआ उवट्ठाखसाला जेखेव सीहाससे तेखेव
उवगच्छइ, उवगच्छिता सीहासखवरगए पुरन्यामिबुहे
सण्णसीअइ, मणिणसिता अड्डारस सेणिपेसेणीओ स-
हावेइ, सहावेता एवं बयासी—खिप्पामेव मो देवा-
णुप्पिअ । उस्सुक्कं उक्करं उकिहं अदिज्जं अभिज्जं
अभपप्पवंसं अर्दकौडमिं अवरिमं गणिआवरसाइ-
ज्जकलिअं अणेगतालायराणुचरियं अणुअअमृगं अभि-
लायमल्लदामं पमुइअपक्कीलिअसपुरजणजाणवयं विज-
यंवजइयं चक्रवरयस्स अट्ठाहिअं महामहिमं करेह,
करेता मेअमाणुतिअं खिप्पामेव पच्चप्पिणह् । तए यं
ताओ अड्डारस सेणिप्पेसेणीओ बरेहणं रखा एवं वु-
त्ताओ समालीओ इट्ठाओ ० जाव विणएणं पडिसुणंति,
पडिसुणंता भरहस्स रयणो अंतिआओ पडिणिकखमि-
ति, पडिणिकखमिता उस्सुक्कं उक्करं ० जाव करंति अ,
कारवेति अ, करेता कारवेता जेखेव बरेह राया तेखेव उ-
वागच्छति, उवागच्छिता ० जाव तमाखलिअं पच्चप्पिणंति ।
(मूत्र—४३)

(तए सुमित्थादि) ततो—माण्डलिकप्रसासेरनन्तरं त-
स्य—भरतस्य—राज अन्यथा कदाचित् माण्डलिकत्वं भुज-
नस्य वर्षसहस्रे गते इत्यर्थः, आयुधरुहालयां दिव्यं अ-
कारत्वं समुपपन्नं, तए सं से इत्यादि । ततः—अकरत्वा-
न्येतरनन्तरं स आयुधरुहिको, यो भरतेन राज्ञा आयुषा-
पक्षः कृतोऽस्तीति गम्यम् । भरतस्य राज्ञा आयुधरुहा-
लयां दिव्यं अकारत्वं समुत्पन्नं पश्यति, इट्ठा च इहउट्ठइ—

अत्यर्थं तुष्टे इष्टे वा—अहो मया इदमपूर्वं दृष्टमिति विस्म-
तं तुष्टे—सुष्ठु जातं यन्मयैव प्रथममिदमपूर्वं दृष्टं यन्निवे-
दनेन स्वस्वामिं प्राप्तापानं कारित्यति श्रुते सन्तोषमापन्नं
चित्तं यत्र तद् यथा भवति तथा आनन्दितः—प्रमोदं
प्राप्तः । यत्ना—दृष्टतुष्टः—अतीव तुष्टः, तथा चित्तं आ-
नन्दितः, प्रकारः प्राकृतत्वात् अलाक्षणिकः ततः कर्म-
धारयः, मन्दिता—मुक्तलोमताऽऽदिभयैः समुद्रिमुपागतः-
प्रीतिः—प्रीत्येन मनसि यस्य स तथा, अकरत्वे बहुमानप-
रायण इत्यर्थः । परमं सौमनस्यं—सौमनस्कत्वं जातमस्ये-
ति परमसौमनस्यितः । एतदेव व्यनक्ति—इववशेन विस्-
र्णं—उज्जस्रं हृदयं यस्य स तथा, प्रमोदप्रकृषप्रतिपादना-
र्थत्वाच्चतानि विशेषणानि पुनरुक्तया दृष्टानि, यतः “बह्ना ह-
रेति, “बह्ना हर्षभयाऽऽतिमि—राक्षसमनाः स्तुवन् तथा नि-
म्यन् । यत् पदमसकृद् हयात्, तत्पुनरुक्तं न दोषाय ॥१॥ ”
यत्रैव तद्विषयं अकारत्वं तत्रैवोपागच्छति, उपागम्य च
त्रिकृत्यः—वीनं वारान् आदायिणप्रदक्षिणं—दक्षिणहस्ता-
दारभ्य प्रदक्षिणं करोति, त्रिप्रदक्षिणयतीत्यर्थः । तथा
कृत्वा च (करतलं सि) अत्र यावत्पदम् “करयलपि-
गाहिअं दसणं सिरसावचं मयए अंजलिं सि । ” अत्र
व्याख्या—करतलाभ्यां परिगृहीतः—अतस्तं दश करज-
सम्बन्धितो नलाः समुद्रिता यत्र तं शिरसि—मस्तके आ-
वर्तः—आवर्तनं प्रादक्षिण्येन परिभ्रमणं यस्य तं शिरसाऽ-
ग्राममित्यर्थः । मस्तके अंजलिं—मुकुलितकमलाऽऽकारकर-
यरूपं कृत्वा अकरतलस्य प्रणामं करोति, कृत्वा च आयु-
धरुहालयाः प्रतिनिष्कामाति—निर्घाति, प्रतिनिष्कम्य च
यत्रैव “बाहिरिका”—आभ्यन्तरिकापलया बाह्या उपस्थानश-
ला—आस्थानमण्डपो, यत्रैव च भरतो राजा तत्रैवोपाग-
च्छति, उपागम्य च “ करतलं जाव ” सि पूर्ववत् । जयेव-
परानभिभवनीयत्वरूपेण विजयेन—परेषामसहमानामाभिनि,
भावकत्वरूपेण बध्नेयानि—जयविजयाभ्यां त्वं बध्नेयस्त्वया-
शिषे प्रयुक्ते, बर्द्धयित्वा स्वैवमवादीत् । किं तदित्याह— एवं
कलु इत्यादि, इत्येवमेव यदुच्यते भया, न च विपर्ययाऽऽ-
दिना यदुच्यता भवति, यदेवानुमियाणां—राजायादानाम्
आयुधरुहालयां दिव्यं अकारत्वं समुत्पन्नं तदेव तत्,
सुमिति प्राचत्, देवानुमियाणां प्रियायैतानि—प्रीत्यर्थं भियम्—
इष्टं निवेद्यामः “ एतत् ” प्रियानेवदने प्रिये (भे) भवतां
भवतु, ततो अतः किं चक्रे इत्याह— ततो सं इत्यादि,
ततः स भरतो राजा तस्याऽऽयुधरुहिकस्य समीपे एतमर्थं
धृत्वा—आकर्ण्य कलाभ्यां निशम्य—अवधार्य हृदयेन तुष्टो
यावत्सौमनस्यितः प्राचत् प्रमोदाऽतिरेकाद्ये वाता भर-
तस्य संकुलस्तान् विशेषणद्वारेणाऽह—विकलितकमलअ-
यनवदमेवय स तथा, प्रवर्तितानि—अकरत्वात्पल्लिअस-
जमितसम्भ्रमातिरेकात् कम्पितानि वरकटके प्रधानवलये
नृकटिके—बाहुरङ्गको केयूरे—बाहोरेव धूपणाविशेषो मुकुटं
कुण्डले च यस्य स तथा, सिंहावलोकनन्यायेन प्रवर्ति-
तशब्दो प्राहः, तेन प्रवर्तितद्वारेण विराजइ रतिदं च वशो
वस्य स तथा, पण्णात् पण्डितस्य कर्मधारयः । प्रत्यमना-
नः सम्भ्रमादेव प्राहवशो—कुलवर्गं वक्ष्ये स तथा, वोलत्-
वोलायमानं मूषणम् उल्लासितं पश्यति च स तथा, ततः

पद्वयस्य कर्मधारयः । अत्र पदविषयस्य आधिक्यात् । सप्त-
मन्त्रे—सादरे त्वरिते—मानसोत्पन्नं यथा स्वात्मया चपले
कार्योत्सुक्यं यथा स्यात् तथा नेत्रो—भरतः सिद्धाऽऽसना-
दभ्युत्पद्यते, अभ्युत्थाय च पादपीठात्-पदाऽऽसनात् प्रत्य-
वरोद्धति—अवतरति प्रत्यवस्था च—अवतीर्य पादुके-पादशो-
णं अभ्यमुन्वाति अभ्यतिशयात्, अभ्यमुच्य च एकः शार्दो
यस्य स तथा, तद्विलक्षण इकप्रत्ययः । अस्मदशार्दकम-
य इत्यर्थः, पतादशमुत्तरासन्नो-चत्सि तिर्यग्विस्तारितव-
क्षविशेषस्तं करोति, कृत्वा च अञ्जलिना मुकुलितः-कु-
म्भलाकारी कृतावग्रहस्तौ-हस्ताग्रभागौ येन स तथा, चक-
रत्वाभिमुखः सत वा अष्टौ वा पदानि, अनुपसर्गस्य स-
न्निधिविषयकत्वावनुगच्छति—आसन्नो भवति । दृष्टानुश-
ब्दयोगः सन्निधौ, यथा—“अनुदिदं शुक्रविवरे चिरं स्तान् ।”
एति, पदानां सहस्राधिकपदपर्यन्तमेतादृशभाष्यव्याख्यास्य
लोके दृश्यमानत्वात्, अनुगत्य च वामं जानुम् आकुञ्च-
यति-ऊर्ध्वं करोतीत्यर्थः, दक्षिणं जानुं धरणीतले निहत्य-
निधाय करतले त्वादि विशेषणज्ञानं प्राप्नुवन्, अञ्जलि-
कृत्वा चक्रस्तनस्य प्रथमं करोति, कृत्वा च तस्याऽऽधुपशु-
दिकस्य यथामात्रितं यथाधारितं यथापीरितमित्यर्थः,
इदं च विशेषणं शान्तसन्निशयादानं निविलम्बेन दद्यामि
ति व्यापनार्थम् । यदाह—

“सत्यपाणिगतमप्यपस्य-प्रापसाधि न देयविलम्बः ।
न परवचननियमः किल लब्ध्या-स्मद्विलम्बनविधौ न विवकः ।
अविलम्बितदानमुपाशु, समुज्ज्वले मानवा यशो लभतं ।
प्रथमं प्रकाशदाना-विशदः पक्षोऽपरः कृणुः ॥ २ ॥”

अभ्यमुच्यते-परिधीयते यः सोऽवमोचकः—आभरणं, मुकु-
टवर्जं-मुकुटमन्तरेत्यर्थः, अत्र ‘उताऽमुकुलाऽऽदिपु’
(श्रीसूत्र ७० प १ सू १०७) इत्युक्तारस्याकारः, तस्य
राजचिह्नं आह्वारं चनादित्यात्, न कापयाऽऽदिना न द-
द्यातीति, एतन्मन्मनुष्याणां मौलिवेषनस्य राजचिह्न-
त्वमभ्युपगच्छन्तीत्येकेन जिनगृहाऽऽचमिगमविधौ मौ-
लिवेषनमापकुर्वन्ति ते अशुभदर्शनत्वात्पशुकुन्मिनीवाभ्यु-
पगच्छन्ता आगमोक्तावभ्युपगन्तजन्त्यफलं दूतना मुक्ता
इति शेष्यं, दत्त्वा चान्यन् किं करोतीत्याह—विपुलं
जीवितादम्-आजीविकायायं प्रीतिदानं दद्याति, सत्कार-
यति वक्ताऽऽदिना सन्मानयति वचनमुद्गमाने, सत्कृ-
त्या सन्मन्य च प्रतिविरज्यति-स्वस्थानगमनतो ज्ञापयति,
प्रतिविरज्यते च सिद्धाऽऽसनवराजतः पूर्वाभिमुखः सन्निधाय
उपविष्ट इति । अथ भरता यत्कृतवान् तदाह—‘तप ए’
इत्यादि, निगदति-सिद्धः, किमवादीदित्वा—(विष्णोमेव चि) ।
सिमेमेव मेो देवातुप्रिय ! विनीतां राजानां सव्राभ्यन्तरेण
नगरमध्यभागेन वार्द्धिका—नगरवर्हिभागे यत्र तत्तथा-
किदाविशेषणम्, आर्द्धिका ईर्ष-सक्ता गन्धोदकच्छटकदानात्
समाञ्जिता-कशवरशोधनात् सिद्धा जलनात् एव शिबिका
शुशुभ्रा-विषमभूमिभजननाद रथ्या-रथ्यभागांऽन्तरधीयी च
अवाप्नोमार्गां यस्यां सा तथा इदं च विशेषणं धेजनाया
विचित्रत्वात् समुद्रपदममाञ्जितान्तराशचक्रध्यान्तवो-
धिकाभिव्येदं दृश्यं समुद्राऽऽचानन्तरभावित्याच्छिबिकस्य-
मञ्जो-मालकाः मत्तकदृष्टृमनोपदर्शनार्थमित्यम् आनमञ्जो-

तेषामभ्युपरि ये तेः कलिता नानाविधो रागो—रञ्जनं येषु
तानि कोमुम्भामाञ्जिताऽऽदिकृपाणि वसनाभि—वस्त्राणि य-
ेषु तादृशा ये ऊर्ध्वीकृता-उच्छृता ध्वजाः—सिंहगरुडाऽऽदि-
रूपकोपललिता वृष्टपट्टकृपाः एताकाश्च-तद्विरकरूपा अनि-
एताकाः—तदुपरिर्गतिर्यस्याभिर्गमनइताम, अत्र च ‘साउ-
क्ष्ण्य’ इत्यादिका गंधवर्द्धिभूय इत्यन्ता विनीतास-
मारचनवर्णकः प्रागभिर्गोपयद्वधवनवर्णकं व्याख्यात इति
न व्याख्यायते, ईदृशविशेषणविशिष्टां कुरुत स्वयं कारयन्
परैः कृत्वा कारयित्वा च एतामाक्षमि-आक्षां प्रत्यर्पयन्-
ततस्ते किं कुर्वन्तीत्याह—‘तप ए’ इत्यादि । ततो-भरताऽऽ-
ह-‘अन्तरं कौटुम्भिका’-अधिकारिणः पुरुषाः भरतेन राजा
यवमुक्ताः सन्ता वृष्टाः करतलेत्यागस्य यावत्तदप्राप्तौ पूर्वम्,
एवं स्वामिन् ! यथाऽऽमुष्मपादा आदिशान्तिं तथेत्यर्थः,
इति कृत्वा—इति प्रतिवचनंत्यर्थः, आशया—स्वामिशा-
सनस्योक्तलक्षणं निधेमन, अत्र च ‘आराण विष्णुपणं’ इति
एकदेशग्रहणेन पूर्णोऽभ्युपगमात्तापकाः आराः अंशेनांशो
गृह्यतेः इति (ययने पांडुरंगानि चि) द्यचेन प्रतिश्रुतव-
न्ति अष्टाकुर्वन्तीति, ततस्ते किं कुर्वन्तीत्याह—‘पांडु
सुगुप्ता’ इत्यादि, प्रतिश्रुत्य तस्यान्तिकान् प्रतिनिरूप-
यन्ति, प्रतिनिरूप्य च विनीतां राजधानी, यात्रापदानान-
न्तरेण कलविशेषणविशिष्टां कृत्वा कारयित्वा च नामा-
क्षमि भरतस्य प्रत्यर्पयन्ति । अथ भरतः किं चक्रं ? इ-
त्याह—‘तप ए स भरह’ इत्यादि । ततः स भरता-
राजा यत्रैव मज्जनयत् तत्रैव पागच्छन्ति, उपायाय च
मज्जनयुद्धम् अनुप्रविशति, अनुप्रविश्य च समुक्तेन-मुक्ताफल-
युनेन जलिन-गवातलाऽऽकुलो-व्यागोऽनिरामश्च यस्मि-
न्मिन्, विचित्रमणि-तन्मयकुट्टिमतले-वत्तभूमिका यत्र
स तथा तस्मिन्, अत एव समभूमिकत्वात् समणीय आ-
नामगण्डे, नामाप्रकाराणां म्लीनां रत्नानां च भद्रया-य-
थोचित्येन रचनास्ताम्रविचित्रैः स्नानपीठं-स्नानयार्थं आ-
सने सुखेन निपण्य—उपविष्टमन शुभादौकै-तीर्थोदकैः
सुष्वादकैवा-नायुर्गोतीनिशितैरित्यर्थः । गन्धोदकैः-सन्ध-
नाऽऽदिरसमिधैः पुष्पादकैः-कुसुमवासितैः, शुक्रादिकैश्च
स्यामाधिकैर्गोथान्यजलाशुभैरित्यर्थः । (मांजण चि)
उत्तरसूत्रग्रन्थेन सह समग्र्यः, एतेन कानिजनाधम-
ज (ह) ननाऽऽदिगुणार्थं मज्जनमुक्त्वा, अथारिष्टविधानार्थ-
माह—पुनः कल्याणकारिप्रवर्गमज्जनम्-चित्रदण्डपीठात्-
वृत्त्यर्थकारिहितोपध्यादिस्नानस्य विधिना ‘दुस्मज्जां’ शु-
द्धा, इत्यस्य शुद्धयर्थकत्वेन स्नानार्थकत्वात्माज्जनं-स्त-
पितोऽनन्त-पुण्ड्रजाभिरिति ग्रन्थे, कर्मजित इत्याह—नञ्-
स्नानावसरे कौतुकानां रक्षाऽऽदीनां श्रुतैः, यदा-कौतुहलिक-
जनैः स्वसवास्यकृत्रयागार्थं दृश्यमानैः कौतुकजनैः-भा-
गद्वेषाऽऽदिकृत्कृतवैवृष्टिभिः-अनकप्रकारैः, अत्र करणे तु-
नीयति । अथ स्नानोत्तरविधानमाह—‘कल्याण’ इत्यादि ।
कल्याणकप्रवर्गमज्जनवसाने स्नानानन्तरमित्यर्थः । पद्मल-
या-एवमवस्था अत एव मुकुमालया गन्धप्रधानाया कया-
येण-पीतरत्नवर्णाऽऽश्रयऽऽन्नोयवस्तुना रक्षा कार्याकृता-
या कपायरक्तया शोदिकेत्यर्थः । कतिनं-निर्लेपतामापादि-
तम् अङ्गयस्य स तथा, सरससुरभिगोशीपचन्द्रानुसिमा-

प्रः, अहर्त-मलसृष्टिकाऽऽदिभिरनुपतृप्तं प्रत्यभिमित्यर्थः, सुप्र-
 षाह-बहुसूत्र्यं यद् वृत्त्यर्थ-प्रधानवस्त्रं तत्सुसंयुतं-सुपु-
 परिहितं येन स तथा, अनेनाऽऽदौ वस्त्रालङ्कार उक्तः, अत्र
 च वस्त्रस्य पूर्वं योजनीयं, चन्दनस्य पश्चात्, कमप्राधा-
 न्याद् व्याख्यास्य, न हि स्वानां स्थितं यच्च चन्दनं च-
 पुर्विलिम्पनीनि विधिप्रकम्, शुचिनी-पवित्रे मालावर्णकवि-
 लेपने पुष्पजगमगडनकारिकुङ्कुमाऽऽदिविलेपने यस्य स तथा
 अनेन पुष्पालङ्काराद्, अथस्तनसूत्रे सपुःसौगन्ध्यायै-
 य विलेपनमभिहितम्, अत्र तु वपुर्मण्डनायैति विशेषः, आ-
 विद्वानि-परिहितानि मणिसुवर्णानि येन स तथा, पते-
 नास्य रजतरीरिमयाऽऽघलङ्कारनिषेधः सूचितः, मणिस्वर्णा-
 लङ्कारानेव विशेषेण आह-कल्पितो-यथास्थानं विन्यस्तो
 द्वारः-अष्टादशसरिकोऽष्टद्वारो-नवसरिकलसरिकं च प्र-
 तीतं येन स तथा प्रलम्बमानः प्रलम्बो-भुज्यन्तं यस्य स
 तथा, सूत्रे च पदव्यत्ययः प्राकृतत्वात्, कटिसूत्रेण-क-
 ट्याभरणेन सुपु कृता शोभा यस्य स तथा, अत्र पदत्र-
 यस्य कर्मधारयः । अथवा-कल्पितद्वारऽऽदिविः सुकृता शो-
 भा यस्य स तथा, पिनद्वानि-बद्वानि प्रवेयकाणि-कण्टाऽऽ-
 भरणानि अङ्गुलीयकानि-अङ्गुल्याभरणानि येन स तथा,
 अनेनाऽऽभरणालङ्कार उक्तः, तथा ललिते-सुकुमालेऽङ्गके
 मुखाऽऽदौ ललितानि-शोभायन्ति कचानां-केशानाम् आभर-
 णानि-पुष्पाऽऽदीनि यस्य स तथा अनेन केशालङ्कार उक्तः ।
 अथ सिंहावलोकनन्यायेन पुनरप्याभरणालङ्कारं वर्णयथा-
 ह-नानामणीनां कटकपट्टिक-इस्तवाद्वाभरणविशेषैर्बहुत्वा-
 न् लम्बिताविव स्तम्भितौ भुजौ यस्य स तथा, अधिक-
 कमध्यक इति स्पष्टं, कुण्डलाभ्यामुद्योतितम् आननं मु-
 खं यस्य स तथा, सुकटदीर्गशिरः-स्पष्टं, हारश्यावस्त्र-
 नम्-आच्छादितं तेनैव हेतुना प्रेतकजनानां सुकुरतरनिकं
 वस्त्रं यस्य स तथा, प्रलम्बन-दीर्घेण प्रलम्बमानेन-दो-
 लायमानेन सुकृतेन-सुपु निर्मितेन पटेन-वस्त्रेन उत्तरीयम्
 उत्तराऽऽसक्तौ यस्य स तथा, प्राकृतत्वात् पूर्वपदस्य-
 दीर्घत्वं, मुद्रिकाभिः-साक्षराङ्गुलीयकैः पिङ्गला अङ्गुल्या
 यस्य स तथा, बहुमीहिलकणैः कण्ठयः, नानामणि-
 मये विमलं महावै-बहुसूत्र्यं निपुलेन शिल्पिना 'ओष्ठ-
 विप्र ति' । परिकर्मितं 'मिसिमसंत सि' दीप्यमानं वि-
 रचितं निर्मितं सुविष्टं-सुसन्धि विशिष्टम् अन्येभ्यो
 विशेषवत् लष्टं-मनोहरं संस्थितं स्थानं यस्य तत्, प-
 श्चात् पूर्वपदैः कर्मधारयः, एवंविधं प्रशस्तम् आभिर्ज-
 परिहितं मीरवलर्यं येन स तथा, अन्योऽपि यः (दि)
 कभिर्दीर्घतन्धारी तदाऽस्ती मां चित्रित्य मीरवलेतद्वल-
 यमिति स्पष्टं यत् (यत्) परिद्वयाति तद्वीरवलेयमिति
 इत्युच्यते, किं बहुना वक्षिणेनेति शेषः, 'कण्ठकण-
 थैव ति' अत्र खेवशब्द इत्यर्थः, तेन कण्ठयुक्त इवाल-
 कृतो विमृषितश्च, तत्रालङ्कृतो दलाऽऽदिभिर्विभूषितः क-
 लपुष्पाऽऽदिभिः कल्पवृक्षो राजा तु मुकुटाऽऽदिभिरलङ्कृतो
 विभूषितस्तु वस्त्राऽऽदिभिरिति, नरेन्द्रः 'सकोरटं आच-
 ति' अत्र याचकरणात् 'सकोरटमज्जदामेसं कुचेणं धरि-
 उजमाणेणं' इति ग्राह्यम्, तत्र सकोरटद्वयानि-कोरटद्वय-
 धानकृद्गमस्तकवन्ति, कोरटद्वयप्राणि हि पीतवर्णीनि

मालान्ते शोभायै दीयन्ते, मालायां हितानि माह्वानि-
 पुष्पाणीत्यर्थः, तेषां दामानि-माता यत्र तत्तथा, एवंविधेन
 क्षेत्रेण प्रियमाणेन शिरसि, विराजमान इति गम्यं, चतु-
 र्णाम्-अग्रतः पृष्ठतः पार्श्वयोश्च वीज्यमानत्वाच्चतुःसे-
 न्याङ्कानां चामराणां बालैर्वाचितमङ्गं यस्यति, मङ्गलव-
 तो जयशब्दो जनेन कृत आलोक-दर्शने यस्य स तथा,
 अनेन गणनायका-मन्त्राऽऽदिगणमुक्याः दण्डनायकाः-तन्त्र-
 पालाः । यावत्पदात् 'ईसरतलवरमार्दविश्रकां विविधमन्ति-
 महामतिगणगदोवारिअमचवेडोपीदमहगरासिगमसेहि-
 सेणावहसत्यवाह' इति द्रष्टव्यम् । अत्र व्याख्या-तत्र रा-
 जानो-मार्दलिकाः, ईश्वरा-युवराजानो मतान्तरेण अणि-
 माऽऽदीश्वर्युक्ताः, तलवराः-परितुष्टुपदत्तपट्टवन्धविभूषि-
 ता राजस्थानीयका, माझमिकाः-क्षिप्रमज्ज्याधिपाः, कौटु-
 म्बिकाः-कतिपयकुटुम्बप्रभोऽल्लगकाः मन्त्रिणः-प्रतीतिः-
 महामन्त्रिणो-मन्त्रिमण्डलप्रधानाः, गणका-गणितज्ञा मा-
 र्दगागारिका या, दीवारिकाः-प्रतीहाराः, अमात्या-राज्या-
 धिष्ठायकाः, वेडाः-पादमूलिका दासा वा पीठमहो-आ-
 स्थाने आसप्रासजनेवकाः वयस्या इत्यर्थः । वेश्याऽऽचार्या
 वा । नगरं-तान्त्र्यात्तद्व्यपदेशेन नगरनिवासिप्रकृतयः, निग-
 माः-कारणिका वणिजो वा अर्थिना-धीवृत्ताऽऽद्यासितसौव-
 र्ण्यपट्टभूषितोत्तमाङ्गाः । अथवा-नगराणां निगमानां च-वणि-
 गुवासानां धेष्टिनाः-महत्तराः सेनापतयः-चतुरङ्गसैन्यनाय-
 काः, सार्यवाहाः-सार्यनायकाः, हुता अन्येषां राज्यं
 गत्वा राजाऽऽदेशनिवेदकाः, सन्धिपाला-राज्यसन्धिप्रस्ताकाः ।
 एषां द्वन्द्वस्तत्सौः, अत्र तृतीयाबहुवचनलोपो द्रष्टव्यः,
 सार्द्धे सङ्ग न कथलं तत्सहितस्यैव, अपि तु-तैः समिति-
 समन्तात् परिकृतः-परिकरित इति, नरपतिर्मज्जनपट्टात्
 प्रतिनिष्ठाभमतीति सम्बन्धः, किम्भुतः ?-मियदर्शनः, क इव ?
 धवलमहामेघः-शरमेघस्तस्माद्विर्गत इव, अत्र याचपदा-
 न्, 'गहगणदिपतिरकलतरागणान् मय्ये' इति संप्रहः
 तेन शशियदप्रस्य इदंशब्दो प्रहगणैतिविशेषणेन योज्यः,
 ततोऽयमर्थः सम्पन्न उपमानिर्वाहाय-यथा चन्द्रः शरदंभ-
 पतलनिर्गत इव प्रहगणानां दीप्यमानवस्त्राणां-शोभमान-
 वस्त्राणां तारागणस्य च मध्ये वर्तमान इव प्रियदर्शने-
 भवति तथा भरताऽपि सुधायध्वलाम्बुजजगदृष्टाभितोऽने-
 कगणनायकाऽऽदिपरिवारमध्ये वर्तमानाः प्रियदर्शनेऽभवन्त,
 पुनः कीदृशो नृपतिः प्रतिनिष्ठाभमतीतिव्याह-धूपपुष्पगन्धमा-
 ल्यानि पूजोपकरणानि इत्थमताति यस्य स तथा तत्र पू-
 षो दशाङ्गाऽऽदिः पुष्पाणि-प्रकीर्णककुसुमानि, गन्धा-वासाः,
 माल्यानि-प्रार्थनपुष्पाणां नि । प्रतिनिकट्य च किं कृतवा-
 नित्याह- (जेण इत्यादि) यत्रैवाऽऽमुच्यतेगृहशाला यत्रैव च
 चक्रत्वं तत्रैव प्रचारितवन्त गमनाय-गन्तुं प्रावर्तत इत्य-
 र्थः । अथ भरतगमनानन्तरं यथा तदनुचराश्चक्रुस्तथाऽऽ-
 ह- (तथ से इत्यादि) ततो-भरताऽऽगमनादनु तस्य-भरत-
 स्य राज्ञो बहव ईश्वरप्रभृतयः-यावत्पदसकप्राज्ञास्तलवारप्र-
 भृतयः पूर्ववत्, अपिर्बोद्धव्यं, एके केचन पञ्चदशगताः, ए-
 के केचन उत्पलदशगताः, एवं सर्वावस्था विश्वप्राणि
 बाध्यानि, यावत्पदात्-अप्येगइमा कुमुदइदंयगया अप्ये-
 गइया नलिणइदंयगया अप्येगइया सोमंविअइदंयगया अप्ये-

गरया पुंडरीयहन्धगया अप्येगहया सहस्सपलहन्धगया ।
 इति संग्रहः । अत्र व्याख्या प्राप्तवन्, नवरं भरतं राजानं
 पृष्ठतः पृष्ठतोऽनुगच्छन्ति, पृष्ठे पृष्ठे परिपात्वा चलन्त्यान्त्येः ।
 सर्वेषामपि सामन्तानामेकैव वैनायकी गतिरिति कथापराधं
 वीरसायां द्विवचनं, न केवलं सामन्तपुत्रा एव भरतमनुज-
 ग्मुः, किन्तु-किङ्करीजनोऽपीत्याह—(त ए णं) इत्यादि । त-
 तः सामन्तपुत्रानुगमनात्मनस्तस्य भरतस्य राज्ञः सम्ब-
 न्धिन्यो बह्व्यो ताभ्यो भरतं राजानं पृष्ठतोऽनुगच्छन्तीति
 सम्बन्धः । कास्ना इत्याह—कुञ्जाः—कुञ्जिका एव कञ्ज्या इत्य-
 धीः, चिलात्याः—चिलातदेशोत्पन्नाः, बामनिका—अत्यन्तहृन्ध-
 हा, हृन्धोऽतद्वद्वकोष्ठा या, वज्रिका—महद्वकोष्ठा वक्राधः-
 काया वा इत्यर्थः । बर्व्यो बर्वरदेशोत्पन्नाः, बकुशिकाः—बकु-
 शदेशजाः, जोनिक्यो—जोनकनामकदेशजाः, पल्लविकाः—पल्लव-
 देशजाः (ईसिन्ना आकाराणि आश्रयो) देशद्वयभवाः
 ईसिनिकाः धारुनिकिकाः, लासिक्यो—लासकदेशजाः,
 लकुशिक्यो लकुशदेशजाः, द्राविक्यो द्रविडदेशजाः । मि-
 हस्थः—मिहलदेशजाः, आरभ्यः—आरभदेशजाः, पुलि-
 न्नाः—पुलिनदेशजाः, पल्लवः—पल्लवदेशजाः, बहल्यो-
 बहल्लिदेशजाः, मुरारव्यो—मुरुगदेशजाः, शबरीः—शब-
 रदेशजाः, पारसीकाः—पारसदेशजाः । अत्र चिलात्यादयोऽष्टा-
 दश पूर्वोक्तरीत्या तत्तद्देशाद्भवन्ते तत्तत्सामिका इत्याः,
 कुञ्जाऽऽद्यन्तु निम्नो विशेषणभूताः, अथ याप्रकारेणोप-
 करणत आनुययुत्सवा याऽह—अर्थोक्त्या चन्दनकलशा
 मङ्गलघटा हस्तगता यामां तास्तथा, एवं भुङ्गाऽऽदिह-
 स्तगता अपि बाच्याः, तद्व्याख्यानं तु प्राप्तवन्, नवरं पु-
 ष्यचङ्गीत आरभ्य माताऽऽदिपदविंशतिनाम्नश्चङ्गीतं ज्ञात-
 व्याः । लोमहस्तकचङ्गीतं तु साक्षादुपात्ताऽस्ति, आर्यान्तु
 लाचयार्थकयेन सूत्रे साक्षाज्ज्ञातः, आर्यन्तग्रहणं मर्य-
 ग्रहणस्य स्वयमेव लभ्यमानयान्, एवं पुष्पपटलहस्तगता
 मात्याऽऽदिपटलहस्तगताश्च बाच्याः, अर्थोक्त्याः सिंहाऽऽ-
 स्नहस्तगताः, अर्थोक्त्याः लुचबासरहस्तगताः, तथा अ-
 र्थोक्त्याः तैलसमुद्राः—तैलभाजनविंशयान्तङ्गस्तगताः । एवं
 कोष्ठसमुद्रहस्तगता यावत्सर्वेषामनुगच्छन्तगताः । अत्र
 समुद्रकसंग्रहमाह—‘तैल कोटुसमुद्रं’ इति सूत्रोक्ताः, एत-
 द्धमेतु राजप्रश्रीयकृतिना उपगन्तव्यः, अर्थोक्त्यास्तालवृ-
 त्तहस्तगताः—व्यञ्जनपाणयः, अर्थोक्त्या धूपकङ्कुहकस्त-
 गता इति । अथ यथा समुद्रया भरत आनुयाशालागृहं
 प्राप तामाह—(त ए णं इत्यादि,) ततः स भरतो
 राजा यथैवाऽऽनुगृह्यहाला तत्रोपागच्छन्तीति सम्बन्धः,
 किंभूत इत्याह—सर्वेभ्यो—समस्तया आभग्याऽऽदिकृपया
 लब्धया युक्त इति गण्यम् । एवमन्यायपि पदानि
 योजनीयानि, तवरं युतिः—मेलः परस्परयुक्तिपदानां त-
 था बलेन—संगेने समुद्घेतन—पर्यायाऽऽदिसमुद्घेतन, आद-
 रेण प्रयत्नेन आनुयचरन्त्यस्युपवहमानेन, विषयया—उचित-
 नेपध्याऽऽदिशोभया विभूत्या—विच्छेदेन पदविधिधाराण्य-
 उल्लेखे विभूयां व्यक्त्याऽह—‘सत्यपुण्यं’ इत्यादि, अत्र
 पुण्याऽऽदिपदानि प्राप्तवन्, नवरम् अङ्गुली—मुकुटाऽऽदि-
 तद्वया सर्वेषां मुटितानां—सूत्राणां यः शब्दो—ध्वनिर्विधं स

मङ्गलो नितान्—प्रतिध्वनिस्तन, अत्र शब्दमभिधानायाः स-
 माहारकम् । अथ “ सर्वमेतन् भाजनव्यं कृतं पीतम् ”
 इति लोकोक्तिः प्रसिद्धावत सर्वशब्देनालीयाऽपि निर्दिष्ट-
 भवेनान्न न तथा विभूतिवैगता भवतीत्याहुर्महानं प्र-
 त्याह—‘महया इष्टीय’ इत्यादि । योजना तु प्राप्तव्ये, या-
 यन्तुशब्दान् महायुत्साद्विप्रमदः । महता—बृहता वरमुटि-
 तानां—लिःस्थनाऽऽदीनां तृतीयां यमकसमकं—युगपदप्रधादि-
 तं भावे कृत्प्रत्ययविधानात् प्रधादन् ध्वनिमित्यर्थस्तन, श-
 ङ्खः—प्रतीतिः, पणवा—भागपटहा लघुपटह इत्यन्त्ये, पटह-
 स्वेतद्विपरीतः भेरी—दंका ऋषी—चतुरकुलनालिः कण्ट-
 स्रहशी वलयाऽऽकारा, मरुमृत्वा—काहला, मुरजा—महा-
 महलः, मुद्रा—लघुमहलः, दुन्दुभिः—देववायम्, एषां नि-
 योपनादितेन, तत्र विचारा—महाध्वनितोदितं च प्रतिवयः—
 कयद्वावादकचने, पूर्वविशेषं तृयसामान्याविषयमिदं तु-
 तद्व्याहृत्प्रत्ययमित्यन्यामिदं । आनुयगृहहालाप्राप्त्यन्तरे-
 विधिमाह—‘उपागच्छिता’ इत्यादि, तत्रोपागल्वा आलो-
 कः दर्शनमात्र एव चकृन्त्यस्य प्रथमं कर्णानि, कार्येणानु-
 धरन्त्य प्रत्यक्षदेवतावेन सद्बलपान्, यथैव चकृन्त्य
 तत्रोपागच्छन्ति, लोमहस्तकं—प्रमाज्जनां परासृशति—ह-
 स्तेन सृशति, गुहातीत्यर्थः, परासृश च चकृन्त्ये प्रमा-
 ज्जयति, यथापि न तादृश रत्न रजःसम्भवन्तर्थापि भङ्ग-
 जन्त्य विनयप्रक्रियाज्ञापनाभिमयमप्यस्यासः—प्रमाज्जं च दि-
 व्ययादकधारया अश्रुत्तति—निञ्जतिः स्तपयतीत्यर्थः । अ-
 श्रुत्य च सगमेन शोशणं चन्दनानुलिम्पति, अनुलिम्प्य
 च अश्रेः—अपरिभुङ्गान्नवैवेगैर्यथामालेभ्यश्चन्दनं । एतदेव
 व्यक्त्या दर्शयति—पुण्याऽऽरोपणं मान्याऽऽरोपणं वर्णाऽ-
 रोपणं वर्णाऽऽरोपणं वस्त्राऽऽरोपणं आभरणाऽऽरोपणं क-
 रानि कृत्वा च अर्च्यैः—अमलैः, ऋषेणः—अग्निप्रतिनैः—जतैः
 रजतमयैरन एव अर्च्यै रमो येषां ते अर्च्यस्वाः, प्रत्या-
 सन्नयन्तुप्रतिविम्बाऽऽधारभूता इवातिनिर्मला इति भावः
 एतादृशस्तदुल्लेखः—अत्र पूर्वपदस्य ईश्वरान्ता प्राकृतयान्,
 स्थानिकाऽऽद्योऽष्टमहलकानि—मङ्गल्यवस्तुनि आलिख-
 ति—विन्यस्यति, अत्र याऽष्टाऽष्टी विस्माद्यन्तान् प्रत्येक-
 मष्टाविति ज्ञेयम्, अष्टा—अष्टेति सैक्याशब्दः अष्टमहल-
 कानि चिन्ताव्यङ्गः मन्त्राशब्दः, अष्टानामपि मङ्गलकानाम्,
 अष्टोक्तानामेव मङ्गलकानां व्यङ्गिना नामानि कथयन् पुनर्वि-
 ध्यन्तमाह, तथा—स्थानिकमित्यादि, व्याख्या तु प्राप्तवन्,
 अत्र द्वितीयलोपः प्राकृतयान्, इमान्यष्टमहलकानि आलि-
 ख्य आकारकरणेन कृत्वा—अन्तर्वेलाऽऽदिप्रयत्नेन पूर्णानि
 कुन्त्येत्यर्थः, कोना उपचारम्—उचितसंवाग्मिति, तेभ्य व्य-
 नाङ्कि क्तिने इति तद्यथ्येतेन विवक्षित उपचारः उपपन्नस्य
 इत्यर्थः, पाटलं—पाटलपुष्पं, मल्लिका—विचकिलपुष्पं—यक्षोके-
 ‘वलि’ इति प्रसिद्धम्, चम्पकाशोकपुश्यानाः प्रतीताः, वृत्तमञ्जरी
 आभ्रमञ्जरी, वकुलः—केशरो यः स्त्रीमुखसौधुषिकं विकस-
 ति तत्पुष्पं, तिमका यः स्त्रीकाक्षानिरीक्षितो विकसति तत्पु-
 ष्यम्, कणवीरः, कुन्दं च प्रतीति कृच्छकः ‘कुवा’ इति नाम्ना वृक्ष
 विशेषस्तत्पुष्पं, काण्टकं प्राप्तवन्, पत्राणि—मरुवकपत्रा-
 ऽऽदीनि, दमनकः—रूपदः, एतच्च सुगन्धिः—अचन्तुमुभिः, त-

था सुगन्धाः-शोभनवर्णस्तेषां गन्धो यत्र स तथा, तद्वि-
लक्षण इकप्रत्ययः । पञ्चाद्विशेषणव्यस्य कर्मधारयस्तस्य, त-
था कचप्रभो-सैधुनसंरम्भं मुखचुम्बनाऽऽद्यर्थं युवत्याः
पञ्चाक्षुस्तिभिः केशेषु प्रहर्षं नश्यन्त्येन शुद्धीतस्तथा न
दनस्तरं करतलाद्विप्रमुक्तः सन् प्रअष्टः, प्राकृतत्वान् पव-
व्यत्य्याः, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयस्तस्य, दशाध्ववर्णेषु-
पञ्चवर्णस्य कुसुमनिकरस्य-पुष्परसोः, तत्र चकरत्नपरिकर-
भूमौचित्रम् आश्चर्यकारिणं जानुन्मेषप्रमाणेन जानुं यावदु-
च्चत्वप्रमाणं प्रमाणोपेतपुरुषस्य चतुरङ्गलचरणचतुर्विधस्यङ्ग-
लजङ्हाच्चत्वमालनेनाष्टविशङ्कलरूपं तेन समाना माभा
यस्य स तथा तम्, अवधिना मयाद्या निकरं-विस्तारं कृत्वा
चन्द्रप्रभाः चन्द्रकान्ता वज्राणि-हीरका वैडूर्याणि-वास-
वायजानि तन्मयो विमलो दण्डो यस्य स तथा तं
काञ्चनमणिन्यन्नां भक्तयो-विच्छिन्नस्यो गचनास्त्रामिभ्वर्षः
कण्ठागुरुः प्रतीतः, कुण्डलकः-बीडा, तुल्फकः-सिलहकः, ते
षां यो धृषो गन्धोसमः-सौगन्धोत्कृष्टः अत्र विशेषण.
परमपातः प्राकृतत्वान्, तनानुविद्धा-मिश्रा व्यामिश्रार्थः ।
तां, चशब्दो विशेषणसमुच्चये स च व्यवहितसम्बन्धः, तेन
भूमवर्षं च-धूमभ्रेणि विनिमुञ्चन्, वैदूर्यमयं-केवलवैदूर्य-
रत्नसटितं व्यालकस्थानकाऽऽद्यवयवेषु दण्डवच्चन्द्रकान्ता-
ऽऽदिरत्नमयत्वं तु अङ्गानुधूमसंसर्गजनितं चिच्छाद्यता प्रा-
दुर्बलत्वं, 'कडलुकं' धृषाऽऽधामकं 'प्रागृष्ट' शुद्धीत्वा-प्रयतः
आद्रियमाणो धूप दहति, धूपं दग्ध्वा च प्रमाजनाऽऽदिकारण-
विशेषणं सत्प्रतीयमानमपि चक्रन्त्येन अत्यासन्नताया सा आ-
शान्तिनं भूयादिति सत्तादृशदानि प्रत्यपसर्पन्ति पञ्चादपसरति
प्रत्यपसर्प्य च वामं जानुम् अञ्जलि, यावत्करणात्- द-
हिणं जाणु धरणिअलंस निहट्टुं करयपरिग्राहिहं दस-
नहं सिरसावत् संन्यस्य अञ्जलिं कटुं इति संप्रहः, व्या-
ख्या च पूर्ववत्, प्रणामं करानि-समर्पितार्यसम्पाद-
कर्महदमिति बुद्ध्या प्रीतः प्रणमति, प्रणामं कृत्वा च
आयुधशृङ्गशालातः प्रतिनिष्कामति-निर्गच्छतीति, 'प-
डिशिक्खमिता' इत्यादि, प्रतिनिष्कम्य च यत्रैव बाह्या
उपस्थानशाला यत्रैव मिहासनं तत्रैवोपागच्छति उपाग-
म्य च मिहासनवरागतः पूर्वोन्मूखः सन्निधौति-उप-
विशति, संनिपद्य च अष्टादश श्रेणीः-कुम्भकाराऽऽदिप्रकृ-
न्तीः प्रवेणीस्तद्वान्तरभेषान् शब्दयति, शब्दयित्वा चैव-
मपारीदीति । अष्टादश श्रेण्यध्यामाः-

"कुमार १ पट्टराज २, सुवर्णकारा य ३ सुवकारा य ४ ।

गंधपद्म ५ कासवगा ६, मालाकारा य ७ कच्छका ८ ॥१॥

तंबोलीश ९ य १०, नवपण्यारा य नारुआ मणिआ ।

अह शे खवण्यारे, कारुअवणसे पवक्खामि ॥ २ ॥

अम्यय ४ १ जंतपीलम २ गच्छिअ ३ क्षियाय ४ कल्लकणे य ५ ।

सीवण ६ गुआर ७ मिआ ८ धीयर ९ बरणाह अट्टस ॥३॥

चित्रकाराऽऽद्यस्तु एतेष्वेवान्तर्भवन्ति, अथ पौरान् प्रति
किमवादीद्व्याह- (क्षिप्पासेव सि) अतिमेव भो देवान्-
प्रियाध्वकरनस्याशानाम् अह्नां समाहारोऽष्टाहं तदस्ति य-
स्यां महिमायां सा अष्टादिका तां महामहिमां कुलेत्य-
न्वयः, कृत्वा च मम एतामादिकां क्षिमेव प्रत्यर्पयते-

ति । अथ क्रमेण विशेषणानि व्याकराति-कोदरी? -उ
म्मुक्तं शुल्कं-विकेतव्यमाण्डं प्रति राजद्वयं द्रव्यं यस्यां
सा तथा ताम्, एषमुत्कराम् उक्त्यां च तत्र करो ग-
वादीन् प्रति प्रतिवर्षं राजद्वयं द्रव्यं, कृष्टं तु-कर्षणं लब्धप्र-
हणायाऽऽकर्षणम्, अयेयां विकर्यनिषेधेन अविद्यमान-
दानव्यां, न केनापि कस्यापि देयमित्यर्थः, अयेयां-क्रयविक्र-
यनिषेधादेव अविद्यमानमातृगाम् अमटप्रवेशाम् अविद्यमा-
नो भटानां-राजपुरुषाणामाहारायानां प्रवेशः कुट्टिम्यह्वेषु
यस्यां सा तथा तां, दण्डलभ्यं द्रव्यं दण्डः कुदण्डेन नि-
वृत्तं कुदण्डिमे-राजद्रव्यं तस्मात्ति यस्यां सा तथा तां
तत्र दण्डो यथापराधं राजप्राहं द्रव्यं कुदण्डस्तु कारणि-
कानां प्रभाऽऽद्यपराधात् महत्यपराधिनोऽपराधे अल्पं य-
जप्राहं द्रव्यम्, अधरिमे-न विद्यते धरिमम्-भूतद्रव्यं यस्य
सा तथा ताम्, उत्तमर्णोऽधमर्णोऽप्यो पत्स्वरं तत्तल्लयं न
विद्यतनीयं किन्तु अस्मत्पार्श्वे शुभं शुद्धीत्वा श्रुणुं मुक्-
लनीयमित्यर्थः, गणिकावरेः-विनासिनीप्रधानीनांटीकयैः
मातृकप्रतिबद्धपार्श्वः कलिना या सा तथा ताम्, अनेके
ये नालाचराः-प्रज्ञाकारिणिशोभनैरनुचरिताम् आसेयिता-
म्, 'अनुदताम्' आनुकूप्येण यथा मारीक्षिकाविधं उद्धृता-
वादनार्थमुत्तिमां सद्गता यस्यां सा तथा ताम्, अमलानानि
माल्यदामानि-पुष्पमाला यस्यां सा तथा तां, मलानां पुष्प-
माला उत्सार्य नवा नवा आरोपणीया इत्यर्थः, प्रमुद्रिता-
दृष्टाः प्रकोडिताः प्रकीडितुमागच्छाः सज्जमाना-अयोध्यावा-
सिजनसहिताः जनपदाः-कोशलदेशवासिना जना यत्र सा
तथा तां, विजयवैजयिकीम्-अतिशयेन विजयो विजयविज-
यः स प्रयोजनं यस्यां सा तथा ताम्, इदमायुधरत्नं सम्पन्ना
पितं मयिभ्रष्टं महाविजयं साधयतीत्यर्थः, 'प्रत्यये ऊनैवा'
(धोसिज् ० अ० पा० ३ सू० ३१) इति प्राकृतसूत्रेण कीचि-
कल्पस्तेन विजयवैजयिकीमिति पाठः, क्वचिद् विजयवैजयन्तक-
रयणस्तसि पाठस्तत्र विजयसूचिका वैजयन्तीति विजयवै-
जयन्ती, साऽऽस्थास्तीति विजयवैजयन्तं विजयप्रहणे किमापि
परं न मत्त उक्तमिति ध्वजवन्धे विषये इत्यर्थः । एतादृशं
यच्चक्रत्वं यस्याष्टादिकमिति प्राग्यदिति । अथ श्रेणिप्रवे-
शयो यच्चक्रुस्तदाह-'तए शे' इत्यादि सर्वं पाठसिद्धम् ।

अथाष्टादिकमहामहिमापरिसमाप्यनन्तरं किमभूद्विद्याह-

तए शे से दिव्ये चक्रयसे अट्टाहियाए महामहिमाए नि-
व्वत्ताए समालीए आउवसरालाओ पडिशिक्खमइ, पडि-
शिक्खमिता । अंतलिक्खपडिवणं जक्खसहस्ससंपरितुडे दि-
व्वतुडिअसहससिरेणुणाएयं आपुरंते चैव अंबरतलं विणीआ-
ए रायहाणीए मज्जे मज्जेयं शिग्गाच्छइ, शिग्गाच्छिता गं-
गाए महासईए दाहिणिण्णि शे कूले शे पुरच्छिअं दिस्सिं
मागहतित्थामिभुहं पयाते आवि होत्था । तए शे से भ-
रहे राया तं दिव्वं चक्रयशं गंगाए महासईए दा-
हिणिण्णि शे कूले शे पुरच्छिअं दिस्सिं मागहतित्थामिभुहं
पयासंतं पासइ, पासिता हट्टुतुहं जाव दिहए कोहुंविअपुरिसे
सदावेइ, सदावेआ एवं वयासी-खिप्पासेव भो देवाणुप्पिआ ।

आमिसेके हतिथरयणे पडिकपेइ, हयगयरहपरजोहक-
लिअं चाउरंगिणि सेरयं सखसाहेइ, एतमाशुचितं पच-
पिण्हइ। तए थं ते कोइविअ ०जाव पचपिण्णं। त-
ए थं से भरहे राया जेयेव मज्जणधरे तेयेव उवागच्छइ,
उवागच्छिआ मज्जणधरं अणुपविसइ, अणुपविसिआ समु-
चजालाभिरामे तेहेव ०जाव धवलमहामहेसिण्णए इव स-
सि च पियदंसणे थरवई मज्जणधराओ पडिणिक्खमइ,
पडिणिक्खमिआ हयगयरहपरवाहाइमडचडगरपहकरसं-
कुलाए सेणए पडिअकिची जेयेव बाहिरिआ उवट्टा-
णसाला जेयेव आमिसेके हतिथरयणे तेयेव उवागच्छइ,
उवागच्छिआ अंजणगिरिकडगसण्णं गयवई थरवई दु-
रुडे। तए थं से भरहाडिबे थरिंदे हारोत्थए सुकर-
इयवच्छे कुंडलउज्जोइआथणे मउडदित्तिसिए थरसीहे
थरवई थरिंदे थरवसहे मअरुआयवसकपे अचमहि-
आयंतअलच्छीए दिप्पमाणे पसत्थमंगलसएहि संघु-
व्वमाणे जयसइकयालोए हत्थिखंधवरगए सकोरंमअ-
दमित्थं छंत्यं धरिज्जमाणेयं सअवरचामराइ उदुपुव्व-
माणीहि उदुपुव्वमाणीहि जक्खसत्थमपत्तिवुडे वसमाणे
चेव वसवई अमरवसत्थिणमाइ इहुंए पडिअकिची तं-
गाए मथारुईए दाहिणिसे थं कूले थं गामागरग-
रखेडकव्वडमंडचेवसुधपट्ठणाममंवाहसहस्समंडिअं थि-
मिअमइणीअं वसुहं अमिजिण्णमाणे अमिजिण्णमाणे अ-
ग्गाई वराई रयणाई पडिच्छमाणे पडिच्छमाणे तं दिव्वं
चकरयणं अणुगच्छमाणे अणुगच्छमाणे जाअणंतगिआहि
वमहीहि वसमाणे वसमाणे जेयेव मागहतित्थे तेयेव उवा-
गच्छइ, उवागच्छिआ मागहतित्थस्स अद्रुमामंत दुवा-
लसजोयणायांमं थवजोअणवित्थिएणं वरुणगरसिच्छं
विजयखंधावारनिवसं कोरइ, करिआ वड्डइयणं महावेइ,
वड्डइयणं सदाविआ एवं वयासीं सिप्पामिव भो देवाणु-
पिआ। ममं आवासं पोसहसालं च करुहि, कंसा
ममंआमाणाणिअं पचपिण्णहि। तए थं मे वड्डइयणे
भरहेणं रयणा एवं वुचे समारो हट्टुट्टुचिचमाणेदिए
पीडमणे ०जाव अंजलिं कट्ठ एवं सामी तइ णि आसाए
विणएणं वयणं पडिसुणेइ पडिसुणेआ भरहस्स रयणां
आवसहं पोसहसालं च करेइ, कंसा एअमाणाणिअं सिप्पाम-
िव पचपिण्णं। तए थं से पडिअकिआ आमिसेकाओ हत्थर
यणाओ पच्चेरुहेइ, पच्चेरुहेइआ जेणं पामहमाला
तेयेव उवागच्छइ, उवागच्छिआ पोसहसालं अणुपविसइ
अणुपविसिआ पोसहसालं पमज्जइ, पमज्जिआ दच्चमंथा-
रं संथरइ, संथरिआ दच्चसंथारगं दुरुहइ, दुरुहिआ

मागहतित्यकुमारस्स देवस्स अट्टमभं पणियहइ, पाणि-
हिहा पोसहसालए पोसहिए बंभयारी उम्मुकमणिसुव-
रणे ववगयमालावण्णगविलेवणे णिक्खित्तसत्थमुत्तले द-
ब्भसंथारोवगए एणे अबीए अट्टमभं पडिजागरमाणे प-
डिजागरमाणे विहरइ । तए णं से भरहे राया अट्टमभंतेसि
परिखममाणंसि पोसहसालाओ पडिणिक्समइ, पडिणि-
क्समिचा जेणेव बाहिरिआ उवट्ठाणसाला तेणेव उवाग-
च्छइ, उवागच्छिचा कोहुंविअणुरिसे सहावइ, सहा
विचा एवं बयासी-खिप्पांमेव भो देवाणुप्पिआ ! हयग-
यरहपवरजेहकलिअं चाउरंभिणं सणं सण्णाहेह चाउ-
गवंतं आसरहं पडिकप्पेह त्ति कट्ठ मज्जणघरं अणुपविसेइ,
अणुपविसेचा समुत्त तदेव ० जाव धवलमहामहेहिण्णए
० जाव मज्जणघराओ पडिणिक्समइ, पडिणिक्समिचा
हयगयरहपवरवाहए ० जाव सेणावइ पडिअकिणी जेणेव
वाहिरिआ उवट्ठाणसाला जेणेव चाउरंभं आसरहं तेणेव
उवागच्छइ, उवागच्छिचा चउरंभं आसरहं दुरुहे ।
(सूत्र-४४)

‘तप मे सं इत्यादि, नतलद्विव्यं चक्रन्तम् अष्टादि-
कायां महात्मसमायां जित्वाया-जातायां सत्यमा आयुष्य-
इत्यात्मः प्रतितनष्कामात्, प्रतिनित्कस्य च अन्तर्निते प्र-
तिनित्य-म-प्राप्ते, यस्यसहस्रस्यैव बुते-नचक्रन्तस्यैव शर-
न्मात्तां प्रत्येकं द्वेसहस्रार्थांछितवान्, दिव्यतुराटितशब्दस्य
जित्वातेन पूर्वव्याम्यान्तेन आपूर्यायैवाम्बतत्ते-शब्दादिभि-
नभः कुर्वेद्वैष्यव्यः, विनीतायाः राजधन्याः मध्ये मध्येन
मध्यममार्गस्यैव, निर्गच्छाति, निर्मात्य गङ्गानाम्ब्या महा-
नद्या दाक्षिणात्यं कृतं, अत्रत्य गणेशदा वाय्याल्लङ्का, वसु-
द्राधाभ्ववर्तिनि तटे इत्यर्थः । अयं भावः-विनीतानाममश्रेणी
हि प्राच्यां वहन्ती गङ्गा मागधनीयेस्थाने पूर्वमसम्प्र-
तिशति, इदमपि मागधनीयेसमिप्राधियाया पूर्वा दिशि प्रियाशतः
अनुनतान्दितमेष गच्छति, तच्च तटे दक्षिणात्यमार्गस्येव दा-
क्षिणात्यमिति व्यवहरित्यते, अत एव दाक्षिणात्येन कृतं-
न पूर्वा दिशि मागधनीयांभिमुखं प्रयाने-जितेन जाय्यभ-
वत्, एतच्च प्रयागप्रथमद्विने यावत् क्षेत्रमनितकस्य स्थि-
ते तत्पदं यात्रमनिति व्यवहरित्यते, तच्च प्रयागाङ्गुलिनि-
पन्नतया ज्ञानमस्त्रिणः स्वस्थायाः स्थिरकर्म्ये निवह-
ति, अन्यथा तु दिव्यशक्त्या इति वृद्धाः । नतः किं जा-
तिमहाह-तप मे इत्यादि, उद्धारयेमायं, किमवादीदि-
त्याह- (स्मिप्राभवति) जितमव भो देवानुनतमियाः ! आ-
भिषेकम्-अभिषेककार्यां हितमवन्ते पट्टावसुतमिप्रायः ।
प्रतिकल्पयत-सर्जाङ्गुलं, हयगजप्रथमवयोधकालिनां अ-
तुराङ्गिणीम्, अत्र वतुशक्त्याऽऽन्ये प्राकृतनृक्षेत्रे, उद्धार-
क्षन्तुःप्राक्रां सन्तां सत्ताहायन-समर्थां कुरुत, शेषं प्रा-
वन्त, तप मे सं इत्यादि, अत्र यावत्तुशब्दात्, ‘पुत्रिसा
भङ्गेन गम्या एवं वृत्ता समग्रा हङ्गुदुत्तममारादिभ्यः’
इति प्राहस्य, इदं चाभ्युपगममत्रमिप्राप्तमात्माङ्गुलं स्पष्ट-

मिति, अथ भरतो दिव्याश्रयाधिराजस्य यं विधिप्रकाराणां
समाह-‘तय जं’ इत्यादि, स्नानसूत्रं पूर्ववत्, ‘ह्वे’त्यादि,
हृयजज्याः प्रवर्थाणि बाह्यानि वेतराऽऽदीनि भटा-पां-
द्धारस्तेषां (चङ्गर पहरति) विस्तारवृत्तम्, इदं च
देशीयशब्दार्थं, तेन संकुलया—व्यापया सेनया सार्द्धमिति-
शेषः । प्रथितकीर्तिर्भरतो यत्रैव बाह्योपस्थानशाला यत्रैव
आभियेक्यं हस्तिरत्नं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य च अङ्ग-
नगरेः कटको-निनश्चमागस्तस्मिन्भवेतावत्प्रमाणमुक्तत्वे-
नेत्यर्थः । राजपति—राजकुञ्जरं नरपतिरुक्तं इति—आकट
इति । आकटश्च कीदृशया श्रुतया चक्ररत्नोपदर्शितं स्या-
नं याति ? तदाह—‘तय जं’ इत्यादि, ततः स भरताधिपो
भरतसेनपतिः, स च भरताधिपदेवोऽप्यतो नरेन्द्रः प्रसा-
धात् वृषभसूनुः, अस्मीत्यर्थः । एतेनास्वेवाऽऽज्ञापकस्यो-
त्तरसूत्रं ‘नरदेति’ पदेन न पौनरुक्त्यमिति । ‘हारीत्यर्थे’
स्यादि, विशेषणार्थं प्राग्वत्, नरसिंहः सूर्यात्, नरपति-
स्यामित्याह, नरेन्द्रः परमेश्वर्येणात्मानं, नरवृषभः स्वीकृत-
कृत्यभरनिर्वाहकत्वात्, ‘मरद्वाजवृषभकस्यो’ मरतो-देवा
व्यवस्थाऽऽद्यस्तेषां राजायाः सार्द्धादिनाऽऽद्य इन्द्रास्तेषां
मध्यं वृषभा—सूच्याः सौधमैन्द्राऽऽद्यस्मत्कलः तत्सदृश
इत्यर्थः, अथधिकराजतज्जालस्या रक्ष्यमान इति रूपं,
मशस्तेमङ्गलर्यतः—मङ्गलसूत्रकवर्त्तनं कृत्वा स्तूपमालो भन्दि-
मिरिति शेषः, ‘जयसहकयालोप’ इति प्राग्वत् । इस्तिस्क-
न्धचरं गतः—प्राप्तः । केन सहदेवाह—सकारणमाप्त्यदाम्ना
कुत्रेण धियमाणेन सह । कोऽर्थः—यदा नृपो हस्तिस्कन्धगत-
ो भवति तदा कुत्रेणपि हस्तिस्कन्धगतमेव ध्रियते, अन्यथा
कुत्रधरणस्यासङ्गत्वात् एवं श्वेतवरचामरैकजपमानैः—वी-
ज्यमानैः सह इति । तेन ‘गयदे सारदे दुरुदं’,
इति पूर्वसूत्रेण सहास्य भेदः, अत्रिकायंप्रस्तवनापेक्षया
दृष्ट्यवस्थायां—देवविशेषाणां सहस्रायां संपरिवृत्ता, अक-
शमिशीरारस्य व्यन्तरदेवसहस्रद्वयाधिष्ठितात् । (वेस-
मणे चेष धनुषा इति) वैभमण इव जनपतिः अमरपतेः
सन्निभया श्रुत्या प्रथितकीर्तिर्गङ्गाया महानद्या वाविष्णव-
कृत्न उभयव ‘जं’ शब्दो प्राग्वत् । अथवा—सतस्यैव सुनीया,
आमाऽऽकराऽऽदीनां—प्राक्प्रथमारकवर्णने लुगिमण्येनाधि-
कारे उक्तस्वरूपाणां सहस्रैर्मण्डितानां तथानां वासवुहस्ताङ्ग-
रतभूमैः स्तिमितमिद्रीनां प्रस्तुतनुपस्य प्रजाप्रियत्वात्
स्थामिता—निर्भरत्वेन स्थिरा मेदिनी—मेदिन्याग्निजनो
पत्त्यां सा तथा तं, क्लृप्तादिलक्षणः कप्रत्ययः, अत्र
मेदिनीशब्देन ‘तत्स्थ्यासवृष्यपदेश’ इति न्यायात्तत्रिवासी
जनो लभ्यते, एषंविधां वसुधाम् अभिजयन् अभिजयन्-
तत्रायाधिपवशीकरणेन स्वधरो कुर्वन् स्वधरो कुर्वन् इत्यर्थः,
अथपि वराणि—अप्यन्तमुक्तानि रत्नानि—तत्तज्जालमि-
प्रधानवर्णनि आभावावशीकृततत्सदृशाधिपराऽऽदिमासृतीकृ-
तानि प्रतीकञ्च प्रतीकञ्च गृह्णन् गृह्णन् तद्विषयं, अक्र-
ममनुपच्छन्, अक्रमगत्यादिकृतमार्गेण क्लृप्तप्रत्ययः योजनं-
वतुःकुट्टाऽऽत्मकं तद्वन्तरिताभिर्दसतिभिर्भिर्भ्रातृभिरसन् व-
सन् । अथमयो—एकस्माद्भिर्भ्राताभ्यो जनेषां परं विश्वामु-
पादत्त इति, यत्रैव मागधतीर्थं तत्रैवोपागच्छति, तत्रोपागतः
सन् किं चकारेत्याह—‘उपागच्छता’ इत्यादि, उपागत्य च

मागधतीर्थस्य दूरं च—विप्रकृष्टं सामन्तं च—आवासं दूरसा-
मन्तं ततोऽप्यत्र, नानिदूरं नात्यासन्न इत्याशयः । द्वादश-
योजनाऽऽयामं नवयोजनविस्तीर्णं वरनगरसदृशं विजयगु-
हः स्कन्धावारः—सैन्यं तस्य निवेशः—स्थापनां करोति, कृत्वा
अ वन्देकरत्नं—सूत्रधारसूत्रं शब्दयति, शब्दयित्वा च ए-
वमवादीति, किमवादीदित्याह—‘क्षिपामि व त्ति’ क्षिप्रं-
व मो देवानुप्रिय ! मम कृतं आवासं पौषधशालां च,
तत्र पौषधं—पूर्वदेवतासुष्ठवं तत्र उपासाऽऽदिः, तद्वत्
शाला गृहविशेषः, तां कुरु, कृत्वा मम एतामाह-
सिकां प्रत्यपेयेति । ‘तय जं’ इत्यादि रूपं, नवरम्
‘आवसहं’ आवासमिति । अथ भरतः किं वन्दे इ-
त्याह—‘तय जं’ इत्यादि, ततः स भरतो राजा आ-
भियेक्याम् हस्तिरत्नम्, प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरोहति च यत्रै-
व पौषधशाला तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य च पौषधशाला-
मनुप्रविशति, अनुप्रविश्य च पौषधशालां प्रमाजयति,
प्रमाज्यं च दर्भसंस्तारकं संस्तुणति, संस्तुर्यं च द-
र्भसंस्तारकं दुकृदिति—आरोहति, आरुह्य च मागध-
तीर्थेकुमारनाम्न देवस्य साधनायति शेषः । अथवा-
चतुर्थ्यर्थे षष्ठी, तेन मागधतीर्थेकुमारया देवाय, अहम-
भक्तं समयपरिमाणोपवाससञ्चयमुच्यते । यदा—अष्टममक्षमि-
ति सामर्थ्यं नाम, तच्चैवम्—एकैकस्मिन् दिने द्विबारमेव
जनोचितेन दिनत्रयस्य वर्षां भक्तानामुत्तरपारवर्षादिनयो-
रैकैकस्य भक्तस्य च त्यागेनाष्टमं भक्तं त्याज्यं यत्र तथा,
प्रमुहति, अनेनाऽऽहारपौषधभुक्त्वा, प्रमुह्य च पौषधशालायां
‘पौषधिकः’ पौषधवान्, पौषधं नामद्वामितदेवतासाध-
नार्थकद्रव्यविशेषोऽस्मिन्नह इति यावत्, न त्वेकादशमन्त्रक-
स्तद्वतः सांसारिककार्यक्षित्तनानोविश्यात् । नवमेवैकदा-
शकृतिकोचितानि तदतो ब्रह्मचर्योऽऽयनुष्ठानानि सूत्रे कथ-
मुपासनां ? उच्यते—वेदिकार्थोत्तरिपि संवरानुष्ठानप-
र्विकैव भवतीत्युपायापेयमावर्धनार्थम्, अथयकुमारमन्त्र-
अधिपजयराजधम्मिन्नाऽऽदीनामिव, अतः परमजागर्क-
पुण्यप्रकृतिः काः संकल्पमात्रेण सिसाधयितुस्तुरसाधनस-
क्षिनिश्चयं जानामा जिनचक्रिणोऽतस्ततोऽर्पितः कष्टानुष्ठान-
नामऽष्टमाऽऽज्ञो नोपनिष्ठन्, किन्तु मागधतीर्थाधिपाऽऽदिः
सुरः प्रमुणा इदि चिन्तितः सन् गृहीतमाभूतकः सहस्रैव
संवाच्यमनुपैति । यदाहुः अहिमेवन्द्यस्त्रिपादाः अश्रीशान्ता-
यचरन्ते—

“ ततो मागधतीर्थाभि—मुखं सिंहासनोत्तमे ।

जिगीषुरप्यनाबद्ध—विचारो गृह्यदत्तं ययुः ॥ १ ॥

ततो द्वादशयोजन्यां, तस्थुपो मागधेश्वरिणुः ।

सिंहासनं तदा सद्यः, खज्जपादमिवाऽजलत् ॥ २ ॥ ”

इत्यादि । यन्तु आश्रयं जगद्गुरुषो दुर्विषहपरिपहाऽऽदीन्,
सहन्ते तत्कर्मक्षयायमिति । अनेनैव साधयेण पौषधशब्द-
वृत्तिरपि, यथा चास्य पौषधमन्तं सारथ्यं तथा चाऽऽ-
द्विषासी-निष्ठुनपरित्यागो, अनेन ब्रह्मचर्यपौषधमुक्तम्, उन्मु-
क्तमिच्छुवर्णं—त्यक्तमिच्छुवर्णमयाऽऽभरन्तः व्यवगतानि मा-
लावर्णकविशेषनानि यस्मात् स तथा, वर्णकं चन्दनम्, अनेन

पदद्वयेन शरीरसंस्कारपौषधमुक्तं, निमित्तं-इत्येतौ विमुक्तं शक्तं-चुरिकाऽऽदि सुसलं च येन स तथा, अनेनेष्टदेवना-
खितनरूपमेकं व्यापारं मुक्ताऽपरव्यापाररूपकं पौष-
धमुक्तं, दम्भेनस्मारोपगत इति व्यक्तम्, एक आत्तरव्य-
क्रारागिहसहायवियोगात् अहितीयस्तथाविषयत्वादिस्-
वयविविहात्, अष्टमभक्तं प्रतिज्ञाप्रत् प्रतिज्ञाप्रत्-पालयन्
पालयन् विहरति-आनेन इति । तप्यं ' इत्यादि, ततः स
भरतो राजाऽष्टमभक्तं परिणमति-पूर्यमाणः, परिपूर्णमाय
इत्यर्थः । अत्र वक्ष्यमाननिर्देशः आसक्ततीतत्वात् ' सत्सामी-
प्यं सद्गता । (श्रीसिद्धं अ० ४ पा० ४ सू० १) इत्यनेन,
पौषधशालातः प्रतिनिष्कामनि पौषधशालातः प्रतिनिष्क-
म्ब च येष बाह्योपस्थानशाला तत्रैवोपागच्छति, उपा-
गत्य च कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा
वैद्यमयादीन्-सिप्रमेव देवाउभियाः ! हयगजप्रथ-
मप्रयोजककलितो बतुरह्निर्णी सेनां सजाहयत, चतको-
घण्टाशुभ्रिकैकदिशि तत्सङ्गत्वात् अवलम्बिता वाच स
तथा तं, चकारः समुच्चये, स वाभ्यवर्धमित्यत्र योजनी-
यः, अभ्यवहनीयो रथोऽश्वरथो निष्कूलमयपाश्वेतुरङ्गमो
रथ इत्यर्थः, अनेनास्य साम्राज्यिकरथत्वमाह, तं प्रतिक-
ल्पयत-सञ्जीकुरुत इति कृत्वा कथयित्वा आदिश्वेत्यर्थः,
मज्जनगृहमनुप्रविशतीति, ' अणुपविशित्वा ' इत्यादि, अ-
नुप्रविश्य च मज्जनगृहं समुक्ताज्ज्ञाऽऽसक्तभिरामे इत्यादि,
तथैव आमुक्ताऽऽज्ञानाधिकारमभवदित्यर्थः, यावत् धवल-
महामेघनिर्गतो यावन्मज्जनगृहप्रतिनिष्कामिति, प्रतिनि-
ष्कम्य च हयगजप्रथमप्रववाहनवयात्पदात्- ' भवच्चङ्गर-
पहगरसंकुल ति ' प्राह, ' सेनाय (वरं) पदिअकिली ' इ-
त्यादि प्रावत्, अत्र निष्ठितपौषधस्य सत्तां मागचनीयेम-
यियासोमेरतस्य यत् ज्ञानं तदुत्तरकालमाविष्यतिकामोऽऽद्य-
र्थे, यदाह श्रीहेमचन्द्रचुरिपादा आदिनाथचरित्रे- " राजा
सर्वार्थनिष्णात-स्नतो बलिबिधिं व्यवधात् । यथाविधि वि-
धिहा, विस्मरन्ति विधिं न हि ॥ १ ॥ " इति, अत्र च
सूत्रेऽनुक्तमपि बलिकर्म ' व्याकृतानि विशेषप्रतिपत्तिः " इति
न्यायेन प्राह्यमिति । (संक्षेपतस्तद्विधिः ' पूया ' शब्देऽ-
स्मिन्नेव भागे १०७३ पृष्ठे गतः)

अथ कृतज्ञानाऽऽदिधिभिन्नरतो यच्चैक तदाह—

तथ्यं ये भरहे राया चाउरंघे आमावहे दुरुद्धे समाणे
हयगयहपरजोहकलिआए सदि संपरिवुद्धे महयाधच-
दगरपहगरबंदपरिविलेते चकरयणादेसिअमगे अणेगराय-
वरसहस्साणुआयमगे महया उकिट्ठीमहीहायबोलकलकल-
रवेणं पक्खुभिअमहासहृदरवभूअं पिव करेमाणे करेमाणे
पुनरिच्छिमादिसाभिदुद्धे मागहतित्येणं लवणसमुद्धे आगाहइ,
० नाव सेरवरसस कुपरा उड्ढा । तएणं से भरहे राया तुरगे
निगिएहइ, तुरगे निगिएहिहा रद्धं उवइ, रद्धं उविता यणुं परा-
मुसइ । तएणं तं अदृकगयवालचंदइदयणुसंकासं वरमहिस-
दरिअदपिअददयणसिगरहससं उरगवरपवरमवलपरप-
रहुअमपरकुलणीलियेद्वयंतपोअपद्धं गिउयंविअपिभि-
सिसितमशिरयसयधंदिआ जलपरिविलेत्तं तदित्तुकिरग-

तवणिजवद्धविधं दहरमलयगिरिसिहरकेसरचामरवालद-
चंदविधं कालहरिआरचपीअमुक्किअवइएहाकिणिसंयिणद-
जीवं जीविअंतकरयं चलजीवं यणुं गहिउण से खरवइ
उसुं च वरवइरकोडिअं वहरसातोइ कंचखमणिक्कगरय-
णपोडइसुकयपुंसं अणेगमशिरययविहइसुविरइयनामविधं
वइसाइं ठाडिउण ठायं आयतकमायतं च काऊण उसुमु-
दार इमाइं वयसाइं तथ्यं पाणिअ से खरवइ—

" हंदि सुणुंत भवंतो, वाहरिओ खल सरस्स जे देवा ।

आमा सुरा सुवसा, तेमिं खु णो पणिवयामि ॥ १ ॥

हंदि सुणुंत भवंतो, अक्किंतरओ सरस्स जे देवा ।

आमा सुरा सुवसा, सव्वे मे ते विसयवासी ॥ २ ॥ "

इति कट्टु उतुं गिरिइ ति—

" परिगरणिगिरिअमउओ, वाउउअमोममाओकोमेओ ।

चित्तेण सोभाए यणु-वरेण इंदो च पक्खत्तं ॥ ३ ॥

तं चंचलायमाणं, पंचमिचंदोवमं महाचावं ।

छज्जइ वामे इत्ये, खरवइयो तम्मि विजयम्मि ॥ ४ ॥ "

तएणं मे सेरे भरहणं रणाणिमद्धे ममाणं खिप्पा-
मेव दुवालस ओअणाइं गंता मागहतित्याधपतिअम दे-
वस भवणंसि निवइए । तएणं से मागहतित्याहिवइ
देवे भवणंसि सरं खिवइअं पासइ, पासित्ता आमुक-
त्तं रुद्धे चंडेकिए कुविणं मिमिधिसमाणं तिवाल्लं
भिउडिं खिहाले साहरइ, साहरित्ता एवं वयासी-कंस
णं ओ एम अपत्थिअपत्थए दूरंतपत्तलसखे हीअ-
पुसचाउइसे दिगिसिरिपरिवज्जिए जे णं मम इमाए
एआणुरुवाए दिव्वाए देविदीए दिव्वाए देवजुइर
दिव्वाणं दिव्वाणुभावेणं लद्धाए पत्ताए आभिसमसा-
गयाए उप्पि अप्पुसुए भवणंसि सरं गिरिइ ति
कट्टु मीहासणाओ अचुद्धेइ, अचुद्धित्ता जेणव मे
आमाहयंके सेरे तेणव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तं
आमाहयंके सरं गेहइ, आमांके अणुव्ववाएइ, आमांके
अणुप्पवाएमासस इमे एआरुवे अममित्थिए चित्तिए
पत्थिए मणोगए संकपे सल्लपज्जित्ता-उप्पमे खलु भो !
जेनुवीव दीवे भरहे वामे भरहे आमा राया चाउरंघचकवट्ठी
तं जीअमेअं तीअपचुपुसममाणायणां मागहतित्यकुमा-
राणं देवाणं राहणपुव्वयाथीअं केरत्तए, तं गच्छामि णं
अहं पि भरहसस रणा उव्वयाथीअं करोमि सि कट्टु एवं संये-
हइ, संपादित्ता हां मउद्धं कुंललाणिअ कट्टाणिअ अतुडि-
आणिअ वत्थाणिअ आभरणाणिअ अ सरं च आमाह-
यंके मागहतित्यादं च गयइइ, गिहिएहा ताए उकिट्ठाए

तुरिमाए चवलाए जयणाए सीहाए सिम्बाए उज्जवाए दिम्बाए देवमईए सीईवयमाणे सीईवयमाणे जेणव भ-
रह राया तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता अंतलिकखपडि-
चमे सखिखिणीआई पंचवसाई बत्थाई पवरपरिहिए क-
रयलपरिगहिअं दसगुहं सिर० जाव अंजलि कहु भरह
रायं जणयं विजणयं बढावेइ, बढावेत्ता एवं बयासी-
अभिभिए खं देवाणुपिपहि केवलकण्ये भरह बासे पुर-
च्छिमं मागहतिथमेराए तं अहमं देवाणुपिप्राणं विस-
यवासी अहमं देवाणुपिप्राणं आखचीकंकरे अहमं दे-
वाणुपिप्राणं पुरच्छिमिअं अंतवाले तं पडिच्छंतु खं दे-
वाणुपिप्राणं ! यमं इमेआरुवं पीडांयं ति कहु हारं मउदं
कुंउलाणि अ कदगाणि अ ० जाव मागहतिथंदागं च उ-
खं । तए खं से भरह राया मागहतिथकुमारस्स देवस्स
इमेयारुवं पीडांयं पडिच्छइ, पडिच्छिता मागहतिथकु-
मारं देवं मकारेइ, सम्माखेइ, सम्माणिता पडिविमज्जे । तए
खं ये भरह राया रहं परावत्तेइ, परावत्तिता मागहतिथेणं
लवणममुहाआं पञ्चुत्तरइ, पञ्चुत्तरिता जेणव विजयत्वं
धानारणिवेसे जेणव बाहिरिमा उवट्ठाणुमाला तेणव उ-
वागच्छइ, उवागच्छिता तुरए शिगियहइ, शिगियिहत्ता रहं
उवइ, उवइत्ता रहाओ पबोहति, पबोहत्ता जेणव मज्ज-
णं तेणव उवागच्छति, उवागच्छिता मज्जणं अणुपवि-
सइ, अणुपविमिता ० जाव ससिक्क पिअइसंखे खरवईमज-
णपरामो पडिखिक्खमइ पडिखिक्खमिता जेणव भोअ-
णमंदवे तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता भोअणमंदवसि
मुहासणवरणए अट्टमपचं पारेइ, पारेत्ता भोअणमंदवाओ
पडिखिक्खमइ, पडिखिक्खमिता जेणव बाहिरिमा उवट्ठा-
णसाला जेणव सीहासणे तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता
सीहासणवरणए पुरत्थाभिधरे शिसीआई, शिसीइत्ता अ-
ट्टारस सेणिएपसेणीओ सरावेइ, सरावेत्ता एवं बयासी-
खिएपामेव भो देवाणुपिप्रा ! उस्सुकं उकरं ० जाव मागहि-
त्थकुमारस्स देवस्स अट्ठाहिअं महामहिमं करेइ, करेत्ता मम
एअमाणुत्तिअं पणपिण्णइ । तए खं ताओ अट्टारस सेणिए-
सेणीओ भरहेणं रखा एवं बुनाओ समणीओ इट्ठं जाव क-
रंति, करेत्ता एअमाणुत्तिअं पणपिण्णं । तए खं से दिव्वे
चकरयणे वराययतुंवे लोहिअकखामयाउए अंजुलणयेमिए
खायांमिणुत्तरप्यालपरिगए मणियुत्ताजातभूतिए सखं-
वियोसे सखिखिणीए दिव्वे तरुणरविमंडलखिं खाया-
मखिरयणपटिआजालपरिवलखं सव्वेउअसुरभिक्षुसुम-
आसत्तमल्लदाये अंतलिकखपडिवाणे अक्खसहस्ससंपरिउडे
दिव्वतुहअसदसिण्णदेणं पूरेते वेव अवरत्तं थायेख

य सुदंसणे खरवइस पडमे चकरयणे मागहतिथकुमा-
स्स देवस्स अट्ठाहिआए महापडिआए शिखत्ताए सपा-
खीए आउहपरमालाओ पडिखिक्खमइ, पडिनिक्खमिता
दाहिणपंचवच्छिमं दिंसि वरदाप्रतिष्ठापिमिधरे पयाए याऽ-
वि हात्था । (सूत्र-४५)

‘तए खं’ इत्यादि । ततः स भरतो राजा चतुर्घट-
मन्वरयमाकः सन् इयमभरणप्रवरयोधकलितया, अ-
र्थात् सेनया इति गम्यं, सार्धं संपरिचुतः (महया इति) म-
हामटानां (चङ्गरसि) विस्तारवन्तः (पहङ्गरसि) समुद्रास्ते-
षां यद्भुवर्-समुद्रो विस्तारवत्समुद्र इत्यर्थः, तेन परिहितः
परिकरितः चकरवादेतिगतमार्गं, अनेकेषां राजबराणाम्-आ-
वय-मुकुटारणां सखैरनुयाताः अनुगतो मार्गः-पृष्ठं यस्य
स तथा, महता तारनरेण उरुच्छिः-आनन्दध्वनिः सिंहना-
दः प्रतीतः, बोलो-चर्णयङ्कारहितो ध्वनिः, कलकलञ्ज-तदित-
रो ध्वनिसत्तल्लणो यो रवस्तेन प्रसूयितो-महावायुवायुका-
ङ्गालो यो महासमुद्रस्तस्य रवं ‘भूक् प्राप्नोति’ इति सौत्रं
धातुरिति वचनाद्भूतं-प्राप्तमिव विमगडलमिति गम्यते
कुर्वन्पि, चक्षुरोऽत्र इवाऽऽदेशो जातः । पृथदिगभिमुखो मा-
गधनाम्ना तथैव-गृहेन लवणसमुद्रमवगाहते-प्रविशति,
कियदवगाहते ? इत्याह-यामत् (सं, तस्य रथवरस्य कूर्पराणि
च कूर्परो कूर्पराऽऽकारत्वात् पिङ्गलेके इति प्रसिद्धौ रथावय-
वौ आश्रौ स्याताम, अतएव सूत्रबलादप्यत्र एतदात्मकभूतो-
रथचक्रनाभिक्रयोऽवयवो विवक्ष्यते । यद्वाह-“रथाङ्गनाभि-
ज्वयम्, गात्रा जलनधेजलम् । रथस्तच्छो रथास्त-साराणि
स्त्वस्मिन्निह्ये ॥ १ ॥” इति । ‘तए खं’ इत्यादि, ततः स भर-
तो राजा तुरगान् निशृङ्गाति, अथ तुरगाविति द्विवचनेन इ-
यङ्गके वयाक्यायमाने सूत्रार्थसिद्धौ सत्यामपि वरदामसुवे-
इयचतुद्वयस्य वयममाणत्वात् बहुवचनेन व्याख्या, निशृङ्ग
अ रथं स्थापयति-स्थापयिन्वा अ धनुः पारशुरिति-स्थुश-
ति, अथ वाहरो परामशौ ताहरो धनुर्लेण्यवाह-‘तए खं’
इत्यादि, ततो-धनुःपरामशौनन्तरं स भरपतिरिदमानि-व-
रयमाणानि वचनानि (प्राणिअति, अभाणीदिति सम्बन्धः
किं कृत्येत्याह-धनुर्गृहीत्वा ‘किङ्कलमिति’ त्याह-तत्-प्रसिद्धं
अचिरोद्गतो यो बालचन्द्रः शृङ्गपञ्चितीयाचन्द्रस्तेन, यत् उ-
त्तरसूत्रे पंचमिवदेवममिति तद्वारोपनगुणस्यातिवकतात्वा-
पनाधमिति, इन्द्रधनुषा अ वक्रतया सखिकाशं-सहरो यत्त-
सथा, हसः-दर्पितो ह्रयोः समानाधेयोरिति शयवाचकत्वेन
सङ्गातकपोतिशयो यो वरमहिः-प्रघातसेरोभो, विशुपणु-
रनिपातः प्राकृतत्वात्, तस्य हृदयि-निबिडबुधुगलनिष्पन्नानि-
अतएव वचनानि-निष्कृन्नाणि यानि शृङ्गाप्राणि तेरचितं सारं
अ यत्तसथा, उत्तरावरो-भुजगवरः प्रवरगवत्वं-वरमहिषपटङ्गं
प्रवरपरधृतो-वरकोकिलो घ्नमकुलं-मधुकननिकरो नीली-
गुल्फिका, पतनीव खिग्वं-कालकाग्निमत् धमातिव अमातं
अ तेजसा उवलज्जीतमिव धौतं अ-निर्मलं पृष्ठं-पृष्ठभागो यस्य
तत्तथा, निपुणेन शिल्पिना भोपितानाम्-उज्ज्वालितानां (मिसि
मिसि तं) देवीप्यमानां मणिरनघटितकानां यज्जालं तेन
परिक्षिप्तं-वेक्षितं यत्तसथा, तद्दिश्वि-विशुद्धिं तरुणाः-प्रत्य-
भाः-किरखा यत्तसथा, एवंप्रथम्य तपोनीयस्य सखिणीनि

बद्धानि चिह्नानि-लाभकानि यत्र तत्तथा, दूरेमलवाभि-
धौ यौ गिरी, तयोर्वाणि शिखराणि तत्सम्प्रधानो ये केसराः
सिंहस्कन्धकेशाः, बामरवालाः-चमरपुच्छकेशाः, एषां चो-
क्तगिरिद्वयसत्कालामतिमुन्दरत्नोपादानम्, अर्द्धे-बन्धा-
ग्रहण्डप्रतिभिरम्बानि चित्ररूपाणि एतादृशानि चिह्नानि
यत्र तत्तथा, यस्य धनुर्णि सिंहकेसराः बध्नन् स महा-
शूर इति शौर्ध्वतिशयव्यापनार्थं, चमरबालबध्नन् अर्द्ध-
बन्धप्रतिभिरम्बकं च शोभातिशयाधेमिति, कालाऽऽदिवर्णा-
याः 'यहास्ति' ति 'आयवः शरीरान्धैर्घ्रास्ताभिः सन्निप-
ता-बद्धा जीवा-प्रत्यक्षा यस्य तत्तथा, जीवितान्तरकणं, शस्-
त्राणि गम्यम्, ईदृशधनुर्मुक्ता वाणोऽवश्यं रिपुजयोत्पथोः,
'चलजीवमिति' विशेषणं ज्येष्ठहर्णकवृत्तौ पट्टाङ्गे श्रीभय-
देवसूरिभिर्न व्याख्यातमिति, न व्याख्याते, यदि च-भू-
यस्तु जम्बुद्वीपप्रकाशित्वाऽऽदेशेण इत्यमानत्वात् व्याख्या-
तं विलासयते तदा टङ्कारकणक्षेत्रं चला-चञ्चला जीवा-
यस्य तत्तथा, पुनः किङ्कत्येवाह- (उत्तुं च नि) 'इयुं च
गृहीत्वा, तमेव विनिश्चित-घरवज्रमय्यो कोट्यौ-उभयप्रा-
न्तौ यस्य स तथा, बहुवीहिलक्षणः कम्पयः, वाज्र-
वत् सारम्-अभयव्येनाभङ्गुरं तुण्डं-मुखविभागो भङ्गी-
रूपो यस्य स तथा तं, काञ्चनवद्धा मय्या-चन्द्रकान्ता-
ऽऽद्याः कनकबद्धानि रत्नानि-ककतनाऽऽदीनि प्रदेशविशेषं
यस्य स धोत इव धोतौ निर्मलत्वात् इत्यौ-धानुष्काणा-
मभिमतः सुकुतो-निपुणश्रुतिना निर्मितः पुष्कः-पृष्ठभागो
यस्य स तथा तम्, अनेकैर्मणिरत्नैर्विधि-नानाप्रकारं स्वि-
रचितं नामचिह्नं-निजनामवर्णपङ्क्तिषु यत्र स तथा तं,
पुनरपि किं कृत्येवाह-वैशाखं-वैशाखनामकं स्थानं-पादप्या-
सविशेषकरं स्थित्वा कृत्वा, वैशाखस्थानकं चैवम्-पादौ स-
विलरी कार्यौ, समदलस्थानकौ वैशाखस्थानकं वस्तु ।
कुडलवस्त्रं वैश्वेने ॥ १५ ॥ इति । भूयोऽपि किं कृत्येवाह-
इमुमुदाम् उद्धृतायातं-प्रयत्नवत्पथा भवत्येवं कथं या,
वदायातम् आकृष्टं कृत्वा इमानि वचनाम्यभाणुदिति, अ-
न्वययोगानं तु पूर्वमेव कृतं, कानि तानि वचननिर्याह-हंदि'
इति सत्ये, नेन यथाशयं वदामीत्यर्थः, अथवा-हन्दीति स-
म्बोधने, शृण्वन्तु भवन्तः, शूरस्य-मत्प्रयुक्तस्य बहिस्तान्
स्वभागे यं देवा अधिष्टायकस्तद्वाङ्मनोऽऽदिकारिणस्त इत्य-
र्थः, जलु वाक्यालङ्कारं, तं च इत्याह-नामा अनुसुराः सुगन्धि-
गण्डकुमाराः नेत्र्यः 'सु' निश्चये, नमोऽस्तु विभक्तिरणिग-
मान् तान् प्रणिपतमानि-नमस्करोमि, नम इत्यनेन गतार्थो-
ऽपि प्राणपतमीति पुनर्वचनं भव्यतिशयव्यापनार्थम्, अने-
न प्रणयगाय साहाय्यकर्तृणां बहिर्भावानिनां देवानां स-
म्बोधनमुक्तम्, अथाभ्यन्तरभागवर्तिदेवानां सम्बोधनायाऽऽ-
ह-हन्दीति प्रावन्तु, नवरमभ्यन्तरानां गर्भमात्रं शूरस्य येऽ-
धिष्टायकस्तद्वाङ्मनोऽऽदिकारिण इत्यर्थः, तत्र सम्बोधा इत्य-
र्थः, सर्वे तं देवा मम विधयवानिनां-मम देवशान्तिन इत्यर्थः ।
स्त्रं चैकतन्त्रं प्राकृतत्वात्, ईदं च वचनं सर्वे एनं देवा मदा-
त्तावर्णवदत्तेन मदिष्टस्य शूरप्रयोगस्य साहाय्यं करिष्य-
न्तीत्याशयेनेति, यथाऽत्राऽऽदिचित्राऽऽदेशे शूरस्य पञ्च
मुखरूपं देवाधिष्ठानमर्थं स्थानद्वयमधिकमुक्तमिति तत्तथाः श-
ई प्राधान्यव्यापनार्थं, ननु यद्येनं देवा आह्वायशोऽस्तदिति न

मस्काप्येवमनुपपद्यम्, उच्यते-सन्निपातां शूरस्य नमस्का-
र्येव व्यवहारवर्जनात्, चक्ररत्नस्येव, तेन तद्विष्ठा-
नूनामपि स्वामित्युत्साहापक्षेन नमस्कार्येवं नातु-
पपन्नमिति, इति कृत्वा-निषेध इयुं निरुजति-सुख-
ति । अथ भरतस्येनप्रस्ताववर्णनाय पद्मव्यावाह-
(परिगरं) परिकरेण-मल्लकण्डवर्णनं युक्तं चित-
वस्त्रव्यावर्णनं, निगदितं-सुखं मध्यं यस्य स
तथा, वानेन-प्रस्तावात् समुद्रयानेन ध्रुवतम्-उत्तिसं शोभ-
मानं कैशेषं-वज्रविंशो यस्य स तथा, विंश धनुर्वैरु-
शोभते स भरत इत्यव्याहारः, इन्द्र इव प्रत्यक्षं-साक्षात्-
स्यागुक्तस्वरूपं महाबाणं चञ्चलायमानं-सात्त्विकीयमानं
कानिष्कारपरिणामं, आरूपितगुणत्वेन पञ्चमसम्बोधनं
(लुङ्गइति) राजते । 'राजेन्द्रपञ्चमसहरीरं' इति
॥ ८ ॥ १०० ॥ इति प्राकृतपञ्चम रूपसिद्धिः । बामहस्ते
नरपतेरिति, तस्मिन् विजयं-मागधनीयेशसाधने इति ।
'तप' णे' इत्यादि, ततः स शूर भरतेन राजा निरुद्धः
सन् सिपमेव द्वादश योजनानि गत्वा मागधनीयोधिपते-
द्वैवस्य भवनं निपतितः, ततः किं वृत्तमित्याह-तप णे'
इत्यादि, ततः स मागधपतिर्देवो भवने अर्थात्-स्वकीय
शरं निपतितं पश्यति, दृष्ट्वा च आशु-शीघ्रं हतः-क्रोधो-
द्व्यादिमूढः, रूपं लुप च विमोहनं' इति वचनात्, हस्तु-
रितिकापलिङ्गा वा, रुष्टः-उदितक्रोधः बाहिरव्यतः-स-
ज्ञातबाहिरव्यतः, प्रकटितरुक्ता इत्यर्थः, कुपितः-प्रवृद्ध-
कोपादयः, (मिसिर्नसमां) निःक्रोधाग्निना दीप्यमान इव,
एकाधिका येन शब्दः कोपप्रकर्षमात्रादानधुक्ताः, शिवलि-
कां-तिक्ष्णं वलयः-प्रकोपात्पल्लवतरेखाया यस्य सा
तथा तां भृकुटि-कोपविकृतभ्रूणां सङ्घति-मिथश्चानि,
सङ्घट्य च एवमवदीर्घं, किमवादीर्घत्याह- 'केस णे'
इत्यादि, (केसं) कः अज्ञातकुलीकसहजवादीर्घि-
धनामकः, सकारः प्राकृतशोभायः 'सगुप्ता वयमा काय-
सा' इत्यादिष्व 'गर्भानि' प्रावन्तु, भो इति सम्बोधने देवानाम्
एषः-वाग्व्ययोक्तः आश्रितं-कनाप्यमनोऽप्योचरीकृतं
प्रस्तावान् मरणं तस्य प्राथकः-अभिलाषी । अयमर्थः-
यो मया सह युयुत्सुः स मुमुयुर्येति, दुर्गन्तानि-दुष्टाव-
सानानि प्राप्नोति-तच्छानि लक्षणानि-वश्यं स तथा, ही-
नाणां पुण्यपुण्यद्वयं ज्ञानं इति पुण्यवानुदृश्यः, तत्र चतुर्दशी
किं त्रिंशजम्माऽऽश्रिता पुरुषा पवित्रा, शुभा इति यावत् ।
भवति, सा च पुण्योऽत्यन्तमायवतां जग्मनि भवति, अत
आकाशना इत्यमुक्तं, किंचिद्- 'मित्रपुष्पावाहने' ति' तत्र
मित्रा पतिविषयसम्बन्धं भवेत् प्राप्ता या पुण्यवानुदृश्यं तस्यां
ज्ञात इति, विधा-लज्जया श्रिया-शोभाय च परिवर्जितः
यः शान्तिः पुण्यत्, मम अस्या-प्रयत्नातुमुपमाना एत-
दप्या एतदेव समयात्तरं भङ्गत्वाऽऽदिक्यात्तरमाह कपं
स्वरूपं यस्याः सा तथा तस्या दिव्यायाः-स्वर्गसम्भवा-
याः प्रधानाया वा देवानामुक्तिः-श्रीमन्मन्त्राऽऽदिसम्पत्
तस्याः एवं सर्वत्र, नवर्ग शान्तिः-शरीरऽऽश्रिताऽऽश्रिताऽऽदिक्या
सम्पत् तस्याः युतिर्वा इष्टारिवाराऽऽदिसंयोजनलक्षणा तस्याः
दिश्यते-यथान्वेन देवानामानं-मायमहिम्नः अथवा-विश्वेन-
दैवसम्पत्प्राप्तुमावेन आचम्योक्तिः आऽदिकारणमहिम्ना

सह पिता पुत्रेण सहऽऽगतः इत्यादिवत्, लघुधाया-जमा-
न्तर्जिततायाः प्राप्ताया-इदानीमुपस्थिताया अभिसमन्वा-
गतायाः-योष्यतां गताया उपरि आत्मना उत्तुको-मन-
सोत्कण्ठः परस्परस्पर्धामित्यर्थः पदव्यत्ययादुत्तुकोऽऽमा
वा भवेन निष्पद्यते, इति कृत्वा सिद्धान्ताद्भुतिपुत्रोति ।
उत्थानामन्तरं यत्करोमि, तदाह- 'जेण्व सं जामो '
इत्यादि यथैव स नामकुरोऽहन्-अग्रजिपुत्रः अङ्कः-विहं
यत्र स तथा नामाङ्क इत्यर्थः, एवंविधः शरस्तेष्वेवाग-
च्छति, तं नामाहाह शरं गृह्णाति नामकम् अनुप्रवाच-
यति-वणानुपूर्वीकमेण पठति, नामकमनुप्रवाचयतोऽ-
यं षड्वयमाण एतद्रूपे-वष्यमाणम्ब्रुव आप्तमन्यधि-
अप्याप्तं तत्र भव आध्यात्मिकम्, आत्मविषय इत्यर्थः । स-
कृत्पक्षश्च शिवा-धनाऽऽमकः, चिन्ताऽऽमकश्च । तत्र आद्यः
धिपराधिवसयलक्षणस्तथाविषयवृत्तसंज्ञनाऽऽदिगुणेतिनामां
द्वितीयश्चलाभ्यवसायलक्षणस्तद्विस्तराभिहितं, तयोर्मध्येऽयं
चिन्तितः-चिन्तारूपश्चेत्यस्योऽनवस्थितत्वात्, च चानभि-
लाषाऽऽमकोऽपि ह्यादित्यत आह-प्राथिनः प्राथेनाविषयः,
अयं मम मनोरथः फलप्रतिभूयादित्यर्थेनाप्याऽऽमक इत्य-
र्थः, प्रनेगता-मनस्येव यो मनो न हविष्येनेन प्रका-
शित इति, सङ्कल्पः समुद्रपयन, तमेवाऽह-उत्पन्नः खलु-
निश्चये भो इत्यामन्त्रणे विचारानिमुक्त्यकण्ठाय स्वात्मन
एव, तेनैव मागधकुमारंरिति योष्ये, जम्बूद्वीपे द्वीपे भरते
वर्षे भरतो नाम राजा आनुत्पन्नकचवर्षी तत्-तस्माज्जी-
नमेतत् अज्ञानप्रयुक्तज्ञानागतानां मागधनीयेकुमाराणा-
मिति मागधनीयेस्पर्धाभिहितः कुमारं मागधनीयेकुमारं,
मध्यपद्मलोचनं समालः, कुमारपद्मवाच्यं वास्य नागकु-
माराजानीयत्वात्, तस्मात्कारनां देवानां राजान्-नरदेवानाम् उ-
पस्थानिकं-प्राभूतं कर्तुं तद्गच्छामि, एमिति प्राग्वत्, अ-
हमपि भरतस्य राज्ञ उपस्थानिकं करोमि, इति कृत्वा-इति
मनस्विक्त्य एवं-वष्यमाणे निजसिद्धिस्तं संप्रसूत-पर्यालोच-
यति, ततः किं करोतीत्याह- 'संपहेत्वा' इत्यादि, सम्प्रेष्य
च हाराऽऽनीति प्रतीतानि, चकारा सर्वे ससुभ्य, शरं
च भरतस्य प्रत्यर्पणाय नामाऽऽहन्तं नामाऽऽहताङ्कमिति
निशङ्क कलेष्वे लाघवाभिहितयुक्त्या, यद्वा-नाम आह-
तं-लक्षणया लिखितं यत्र स तथा तं मागधनीयोदकं च
राज्याभिषेकोपयोगि, यतानि गृह्णामीति सम्बन्धः । तदन-
न्तरं किं विधे इत्याह- 'गिरिहस्ता ताप उज्जिह्वा'
इत्यादि, गृहीत्वा च तथा दिव्यया देवकन्या गत्यालापक-
व्याख्या प्राग्वत्, त्वहं सिद्धा-सिद्धान्तिसमानया अतिम-
हता बलेवाऽऽवस्थात्, यच्च पूर्वम् अक्षयदेवनिर्वाणकस्या-
द्याधिकारे गत्यालापककथनं यावत्पदेन अत्र च तत्कथ-
नं विस्तरेण तद्विधिरवस्थात् स्वकारप्रवृत्तेरिति मन्तव्यं,
यथैव भरतो राजा तत्रैवोपागच्छति, उपागम्य चान्तरिक्ष-
प्रतिपक्षो-नभोगतो देवानामभूमिचारित्र्यात् सकिङ्किणीका-
वि-सुप्रपणितकामिः सह गतानि पञ्चवर्णानि च वस्त्राणि
प्रवरं विधिपूर्वकं यथा स्यात् तथा परिहितः-परिहितवा-
न्, यथा पञ्चवर्णानि वस्त्राणि परिहितवान् तथा किङ्कि-
णीरपीत्यर्थः । किमुक्तं भवति-किङ्किणीप्रबन्धेन तस्य न-
टाऽऽद्यांशवेषधारित्वद्वयेन सृष्टं तस्य भरते भक्तिः प्रक-

टिता, अथवा-किङ्किणीसमुत्पथ्यन्देन सर्वजनसमक्षं सच-
कोऽस्मि न तु लज्जमिति ज्ञापनार्थं तत्सिद्ध उपागतः, अ-
थवा-सङ्किङ्किणीकानि-चङ्किङ्किणीकानि, तद्वन्व्यथा शा-
भानिश्चयाये, करनलपरिशुद्धीतं दृश्यन् सर्व शिरसावर्त्तं मस्त-
कऽञ्जलिं कृत्वा भरतं राजानं जयेन विजयेन वन्द्येति,
वन्द्येतिवा वैषम्यवादीन्, अत्र प्राग्वद् व्याख्यानमिति । कि-
मवादीदित्याह- 'अभिजिण्य' इत्यादि, अभिजितम्-आ-
ज्ञावशेषदीकृतं देवानुग्रहे-वन्धुपादेः केशलकल्पं-सम्पू-
र्णत्वात् केशलज्ञानसदृशं भरतं यथै-भरतलेनै पूर्वस्यां माग-
धनीयेमर्यादया-मागधनीये यावत्, तदहं देवानुग्रियाणां
विषयवासी-देशवासी अत एवाहं देवानुग्रियाणामाज्ञाति-
किङ्करः-आज्ञाकारी सेवकः, अहं देवानुग्रियाणां वीरस्त्व-
पूर्वदिक्सम्बन्धी अन्त-स्वदेशदेशसम्बन्धिने पालयति-
रक्षयति उपद्रवाऽऽदिष्य इत्यन्तपालः पूर्वदिग्देशलोकानां
देवाऽऽदिकृतसमस्तोपद्रवनिवारक इत्यर्थः, अहम् देवानु-
ग्रियाणां 'इत्यादिपदानां भिन्नभिन्नप्रकारेण योजनायैवत्वादेन
न वीनहस्यं, तस्मान्च्छ्रुत-श्रुतानु देवानुग्रियाः । मम इदम्-
अमृत उपनीतं एतद्रूपं प्रत्यक्षानुभूयमानस्वरूपं प्रीतिदानं
सन्तोषदानं प्राभूतकपमित्यर्थः, इति कृत्वा-विशेष्य हारा-
ऽऽदिकमुपनयति-प्राभूतीकरोतीति, 'तए जं' इत्यादि,
ततः स भरतो राजा मागधनीयेकुमारानामनो देवस्य इमेत-
द्रूपं प्रीतिदानं तस्मिन्नुपादानेनमुत्पद्यता प्रतीच्छति गृ-
ह्णाति, प्रनोष्य च मागधनीयेकुमारं देवं अन्तरायति वस्त्रा-
ऽऽदिना, संमानयति तदुचितप्रतिपत्त्या, स्तर्काय संमान्य
च प्रतिविसर्जयति-स्वस्थानगमनायानुमन्यते । अथ तदु-
त्तरकलेष्यमाह- 'तए जं संपहेत्वा राह' इत्यादि, ततः
स भरतो राजा रथं परावर्त्तयति-भरतवर्षाभिमुखं करोति,
परावर्त्तय च मागधनीयेन लक्ष्यसमुद्रात् प्रत्यवतरति, प्रत्यव-
तीर्थं च यथैव विजयस्कन्धवारविशेषो यथैव च-वाह्या उप-
स्थानशाला तत्रैवोपागच्छति उपागम्य च तुरगान् निगृह्णाति
निगृह्य च रथं स्थापयति, स्थापाधित्वा च रथात् प्रत्यवरोहति,
प्रत्यवरोह्य च यथैव मज्जनगृहे तत्रैवोपागच्छति, उपागम्य च
मज्जनगृहमनुप्रविशति, अनुप्रविश्य (जाव सि) यावत्करणात्
संपूर्णः आनाऽऽलापको वाक्यः, 'ससि स्य विप्रदंशने' इति वि-
शेषणं यावत्, स च प्राग्वत्, भरतपिमेज्जनगृहात् प्रतिनिष्का-
मति, प्रतिनिष्क्रम्य च यथैव भोजनमण्डपस्तत्रैवोपाग-
च्छति, उपागम्य च भोजनमण्डपे सुखाऽऽसनचगतः सन्न-
धममक्षं पारयति, पारयित्वा च भोजनमण्डपात् प्रतिनिष्का-
मति, प्रतिनिष्क्रम्य च यथैव बाह्योपस्थानशाला यथैव च
सिंहासने तत्रैवोपागच्छति, उपागम्य च यावत्सिंहऽऽसन-
चगतः पूर्वोभिमुखो निर्वाहति, निषद्य च अष्टादश धेनिप्र-
भेणीः शब्दयति, शब्दयित्वा वैषम्यवादीदिति । अथ सूत्रे
यावच्छ्रुतं लिपिप्रमादाऽऽपतित एव दृश्यते, सङ्ग्राहकपदा-
मावात्, अन्यत्र तस्माऽऽभावद्वयमानत्वाच्चेति, अथ कि-
मवादीदित्याह- (किष्णामेव सि) सर्वं प्राग्वत्, यथा राजाऽऽ-
ह्यं वीरं निष्पुस्तया चऽऽह- 'तए जं' इत्यादि, इत्येकं, ततो
मागधनीयेकुमारंदर्वावजवाष्टादिकमहामहिमानन्तरं अकर-
जं, कीदृशं च सङ्ग्राहारेत्याह- 'तए जं' इत्यादि, तत-

स्तद्विषयं चकारन्तं वज्रमयं शुम्भम्-अरकनिवेशस्थानं यत्र त-
त्तथा, लोहितान्तररत्नमया अरका यत्र तत्तथा, आम्बुन-
दं-पीतसुवर्णं तमयो नेमिः-चारा यत्र तत्तथा, नानाम-
णिमयम् अन्तः सुराकाकास्ताम्बु शुभ्ररूपं स्थालम्-अन्तः प-
रिधिरूपं तेन परित्तं यत्तत्तथा, मणिमुक्ताजालाभ्यां भूषितं,
नयितं-सम्भवा सुदृक्ताऽऽदिर्द्वादशविधत्वं समुदायस्तस्य श्री-
वक्त्रेन सहगतं यत्तत्तथा, सकिङ्किणीकं-शुद्धवाण्टकामिः स-
हितं, दिव्यमिति विशेषणस्य प्रागुक्तत्वेऽपि प्रशस्तताऽति-
शयव्यवधानार्थं पुनर्वचनं, तदणुरविमण्डलनिभं नानामणिर-
त्नवाण्टकाजालेन परिरक्षितं-सर्वतोऽप्यन्तं, 'सर्वोऽग्र'
इत्यादि विशेषणवत्तुष्टयं प्राप्तम्, नाम्ना च सुदर्शनं नरप-
तेः-चक्रियः प्रथमं-प्रधानं, सर्वरत्नेषु तस्य मुख्यत्वाद्देरि
विजये सर्वेषामोद्योगिकत्वाच्च चकारन्तं, प्रथमशब्दस्य
'पदमे चंद्रजेने' इत्येव प्रथमार्थकत्वेन प्रयोगदर्शनाच्चे-
दमसङ्गतिमात्रं व्याख्यामिति, मागधतीयेकुमारस्य देव-
स्य अष्टादिकार्यां महामहिमायां निज्ज्ञायां सत्याम् आयु-
धसदृशालानः प्रतिनिष्कामति, प्रतिनिष्काम्य च दक्षिणप-
थिमां दिशं नैऋतीं विदिशं प्रतीनि शेषः, वरदामतीयां
विशुक्लं प्रयातं-चलितं चाप्यमवत् । अयं भावः-गुड-
प्रांशुनिधनस्य गुडप्रांशुषुवर्त्तिवरदामतीये व्रजत आग्नेयया-
धिदिशागमने-प्रतीचादिदिशागमने वक्रः पन्थाः तेनैवमुक्तं,
यच्च श्रुयमचरित्रे-''दक्षिणस्यां वरदाम-तीये प्रांत यथो-
क्तः । चक्रं तत्त्वकवर्त्ति च, धातुं प्रादिरिवावगताम् ॥ १ ॥''
इत्युक्तं तन्मूलजिमिषितदिविवल्लगन् । यच्चान्नं चकर-
न्त्यस्य पूर्वतः दक्षिणदिशि गमनं तत्स्थितिरेकेण दिविजयसा-
धनार्थम् ।

तएव श्रेष्ठे भरेह राया तं दिव्यं चक्रयणं दाहियणच-
च्छिम् दिशि वरदामतिर्याभिर्दृष्टं पयातं चानि पासड, पा-
सिचा हट्टुट्टु० कोन्डिअपुरिसे सदावेह, सदाविचा एवं
बयासी-खिप्पामेव भो देनाणुपिआ । हयगवरहपवर
चाउरिगिणि सेणं ससाहेह, आभिसेकं हरियरयणं पाटिक-
प्पह चि कट्टु मज्जणपरं अणुपविसेह, अणुपविसेचा तेणं
कमेणं जाव० धवलमहामेमांशुगण० जाव० सअवरचादाराहि
उच्छ्वमारीहि उच्छ्वमारीहि माइअवरकजयपवरपरिग-
रत्तुडयवरवमकवयाडीसहसकलिय उच्छट्टवरमउदतिरी-
उपढागभयवजयतिचामरचलत्तुच्छधयारकलिय अस्मिन्वे-
णित्त्वगचयसारापयककपणिलमूलउडामिडिमालयण-
इतोपसपरयणं हि अ कालणालकहरिपणंअसुकिल्लअणंभ-
चिचसयससिपिट्टे अफ्फेडिअसीहसायेल्लिअइयहसिअह-
स्विशुलुगुलाअअशयेगरहसयसहसपयणयणं तथाहिम्ममाण-
सइसहिए जमगसपमंभाहोरंअकिणित्तसरसुहिधुगुदं-
स्त्रिअपरिलिवच्चगपरिवाहिशिवंमंखुवीपीचिमहातिकच्छिम्-
रिगिसिगअक्कलालकंसतालकपणुण्णियेदण महता सद्-
ससिआदेण सयलमवि जीवलोगं पूरयंते वलवाहणसमुद-
एणं एवं जवलसहसपरिवुडे वेसमयो चैव पणवई अमरप-

विसिप्पिआइ इडुई पडिअकिणी गामागरगणखेडकवड
ठुडव सेसं जाव विनयखंधावारिणियेसे करेह, करिचा वड-
हरयणं सदावेह, सदाविचा एवं बयासी-खिप्पामेव भो दो-
वाणुपिआ । मय आवसई पोसहसालं च करेह, ममेअ-
भाणुत्तिअं पव्विणणहि ! (सूत्र ५६)

'नएणु' इत्यादि ततः स भरतो राजा तद्विषयं चक्र-
रत्न दक्षिणपथिमां दिशं प्रति वरदामतीयांमिसुक्लं प्रयात
चापि पश्यति, हट्टुव' हट्टुट्टु' किं आलापकाऽऽदिपदैकदे-
शयदृशात् सप्रवृत्ताऽऽलापको प्राहः । स चायम्-हट्टुट्टु-
क्षमाणुदिए' इत्यादिकाः प्रागुक्त एव, कौटुम्बिकपुराणं श-
क्त्याति, शम्भुपिता चैवमवादीति । किमवादीदित्याह- (खि-
प्पामेव लि) प्राग्व्याख्यातार्थम् । अत्र लाघवाद्यर्थमतिदेशवा-
क्यनाऽऽह- 'नेणुय कमेणं' इत्यादि, तेनैव कमेण-पूर्वोक्तक्षाना-
धिकारसुखपरिवाद्या तावद् वाच्यं यावद् 'धवलमहा-
मेहिगण' इत्यादि निगमनसुत्रं, तदनु यावच्छ्रुतवरचाम-
रेकद्वयमनन्तरित्यन्तं राजकुजगधिरेकद्वयसुत्रं वाच्यमिति ।
अथ यथाभूतो भरतो वरदामतीये प्राप्ता यथा च तत्र कक्षा-
वारनिवेशमकरोत्तथाऽऽह । अत्र च सूत्रं वाच्यद्वयं, तत्र
चाऽऽदिवाक्यं 'तदेव मेस' मित्यनिदेशपदेन मूचिनं प्रथमं 'जे-
णव वरदामतीये तेणुव उवागच्छह' इत्यनेनाभ्यवयोजना
कार्यं । सा चैवम्-स भरतो यत्रैव वरदामतीये तत्रैवापा-
गच्छतीति, द्वितीयवाक्यं च विजयस्कन्धावारनिवेशम् 'करेह'
इत्यनेनेति, किं लक्षण इत्याह-(माइय लि) हस्तप्राशनं व-
रफलकं-प्रधानश्लोकं येन तं तथा प्रवरः परिकर-प्रगाढ-
गात्रिकावप्यः श्लोकं च येषां तं तथा, फलकं दाहकम् श्ल-
ोकं च वंशशलाकाऽऽदिमयमिति न पीनकम्पः, वरवर्मक-
वचमाख्या-सप्ताहविशेषा येषां तं तथा, येषां च विशेष-
स्तत्कलाकुशलेभ्यो वदितव्यः, यथा वर्मं लोहकुट्टुहलि-
कामयम् इत्यादि, ततः पद्मवर्मकम्धारयः, येषां सहजैः,
वृन्दवृन्दैः कलितो यः स तथा, रात्रिं हि प्रयाणसमये
युवाङ्गानां सह सञ्चरणस्याऽऽवश्यकत्वात्, उक्तद्वयवशि-
उज्जतप्रवरणं मुकुटानि प्रतीनानि किरीटानि-ताम्यव
शिलत्रयपेतानि, पताका-लघुपदरूपा, ध्वजा-वृहत्प-
दरूपा, वैजयन्त्यः-पार्श्वेनो लघुपताकाऽऽद्ययुक्ताः पता-
का एव, चामराणि चलन्ति क्षुराणि तेषां सम्बन्धि पद्म-
कारं-क्षुराकारं तेन कल्पितं, अस्त्राकारशब्दानन्वयमास्त्र-
वर्गं आपत्वात् तृतीयैकवचनलोपो द्रष्टव्यः, कल्पित इति च
पृथगेव नैन वच्यमाणाम्भरत्नं कलितशब्दो योजनीयोऽ-
न्यथा तत्स्थवकारस्य नैरर्थवक्याऽऽपत्तः, यद्वा-अत्र सम-
स्नाऽपि कलितशब्दश्चकारकण्वत्नोदय तत्रापि योजनीय
इति । प्रस्तुतविशेषणस्यायं भावार्थः-चलनशक्तिगो मुकु-
टाऽऽदिका नान्येभ्यश्च च क्षुरव्यतिरिक्ता सामग्री तथा
अस्त्र यथाऽऽपन्नं मन्त्राणां आनपकलेशो नास्तीति,
अत्र भरतस्यसम्बद्धा क्षुरा भरतस्य विशेषणत्वेन
सम्बध्यन्ते, संप्रकृताः जयः स्वाभिमुखेनो व्यवहारार्थानात् ।
पुनर्भरतमेव विनिहि-असयः-क्षुरविशेषाः क्षिप्यन्ते
सौसकुण्टिका आभिरिति क्षेपिण्या-एवमाक्षिरि-

ति लोकाप्रसिद्धा, खड्गाः, सामान्यतः चापा-कोट्युद्धाः नारा-
चाः-सर्वलोहवाद्याः कण्ठका-बाणविशेषाः कल्पस्थः-कुपा-
रयः, शुक्रानि-प्रतीनानि, लकुटाः-प्रतीनानि, भिन्दिपाला-इत्य-
नेत्याः महाकला दीर्घा आयुधविशेषाः, धनुर्वि-वधमयवाद्याः
ऋसनानि किरातजनप्रख्याविः, तूष्पाः-तूष्पाराः, शराः-सामा-
न्यतो वायाः इत्यादिभिः प्रहरैः, अथ च करिषु पूर्वविशेष-
स्थः समस्तोऽसमस्तो वा कलितशब्दो योऽयः, तेन तैः संयुक्त
इति, द्विविधयोद्यतानां राज्ञां हि शस्त्राणि सेनासद्वर्त्तनीनि-
भवन्तीति ज्ञापितं, कथमुक्तप्रहरैः कलित इत्याह—' का-
लेत्यादि ' अथ कथिरशब्दो रक्षायां, तेन कालजीलरक्षणी-
तशुक्रानि जातितः पञ्चवर्णानि, व्यक्तितस्तु तद्वर्णान्तरभेदा-
दनैककपाणि यानि चिह्नशतानि तानि सन्निविष्टानि येषु
तद्यथा स्वास्थयेति क्रियाविशेषजनया बोध्यं, कोऽर्थः ?-
राज्ञां हि शस्त्राण्यप्यस्तस्मात्सानीयतद्विधोऽयशस्त्राणां निर्वि-
लम्बं परिहर्तव्यं शस्त्रकौशेषु उक्तकपाणि चिह्नानि निवेश-
यन्ति शस्त्रेषु च तत्तद्वर्णमयान् केशान् कुर्वन्तीत्यर्थः । अथ
तूष्पासमग्रीकथनद्वारा भरतमेव विशिष्टं आस्काटितं-
कराऽऽस्कोटकपं सिंहनादः-सिंहस्यैव शब्दकरणं । (कुलप्र-
ति) सौगुटतं हर्षोत्कर्षेण सौकारकरणं, हर्षद्वयितं-तुरङ्गम-
शब्दः, हस्तिगुलुगुलायितं गजगजितम्, अनेकानि यानि रथ-
शानसद्वर्त्तनाणि तेषां (यद्यप्येते हि) अनुकरणशब्दस्तथा नि-
द्वयमानानामभ्यानां च तोषाऽऽदिग्रहशब्दस्तैः सहितेन, तथा
यमकसमकं-युगपत् भम्मा-दङ्गा होरम्मा-महादङ्गा इत्या-
दि तेषु पदव्याख्याः प्रागुक्तमुद्रितशब्दकल्पदुर्माकारतो ज्ञेया
नवरं कलाः मयुरस्तालो-धनवाद्यविशेषः, कंसनाला-प्रसि-
द्धा कम्पमानं-परस्परं हस्तताडनम् एतेभ्य उचिततः-उत्पन्नो
यस्तेन महता शब्दसंज्ञितानेन सकलमपि जीवलोकं-जङ्घा-
युद्धं पश्यन्, बलं-चतुरङ्गमेव चाहन्-शिविकाऽऽदि एत-
योः कमेण समर्थो-बुद्धिर्द्वयस्य स तथा, समिति वाक्यात्.
कुरैः, अथवा-बलवादनयोः समुद्भवेन युक्त इति गम्यम्, एवमु-
क्तं प्रकाशेन भरतचक्रविशेषणत्वेनेत्यर्थः, प्रागधर्तोऽयमकर
शस्त्रानि यत्सहस्रसम्परिचुन इत्यादीनि विशेषणानि प्राधान्य-
वित्तत्र मूर्धं साक्षात्प्रतिज्ञानीति । अथ प्रथमभाष्ये अत्र-
क्षितितानि 'तद्वच सेसं' इत्यतिशयेन सूचितानि च वि-
शेषणानि वाचयितुं सौकुमार्यायेनैकाङ्क्य-
लेखनानि, तथा-
'अपसहस्रसं परिचुनं वेसमेव वेव धनुर्वर् अमरवर् सखि-
भाए ह्रीए पक्षिकाक्षी गामगरान्तरैः इहकम्पममदं धनुषु-
हृदयुगलमसं वाहसहस्रमसं हिमं धिमिभ्रमिभ्रमं चतुर्दं अ-
भिजिण्णमाये अभिजिण्णमाये अग्गाहं वराहं रवणाहं पक्षिच-
माणं पक्षिचमाणं तं दिव्यं वक्त्रमयं अणुपचक्रमाये अणु-
पचक्रमाये आग्रसंतिरिहाहिं वसराहिं वसमाये वसमाये
जेणव वरदामतिरये तेजेव उवागचक्रुं सि ।' इत्याद्या च
प्रागवत् । अथ द्वितीयभाष्येऽपि अत्राहोविशेषणसहिनी वा-
चस्पृक्षुचितो ग्रन्थो ज्ञियते, यथा-उवागचिच्छता वरदा-
मतिरयस्तस्य अदूरसामंतं युधालमजोवसुधायामं खवजोअणुवि-
जिण्णं वरगुणसंरचकं विजयन्वाचारविजिण्णं करेहि सि '
मयवत् । अथ ततः किं चकं इत्याह—'करिषा' इत्यादि,
खर्गपुष्पाद्यम् ।

अथ राजाऽऽहप्यनन्तरं कीदृग् धर्देकिरत्नं कीर-
श्च वैययिकमाक्षरैरित्याह—

तएवं से आसमदोऽहमुहमापपट्टयुवरवस्त्रं चावारगिहा-
वशविभागकुसले एगसीतिपदेसु सन्वेसु च वत्पुसु ये-
गमुषमाणए पंदिरे विशिषण् पणयालीसाए देवयाश्चं
वत्पुपरिच्छाए खेमिपासेसु मयसालासु कोहणिसु अ वा-
सपरसु अ विभागकुसले छेजे वेज्जे अ दाखकम्मे पहा-
शुबुदी जलयाश्चं भुमियाश्च य भायये जलवल्गुमासु जं-
तेसु परिहासु अ कालनाये तदेव सदे वत्पुपएसे पहाश्चं
गम्भीयेकपक्षकस्वज्जिरेदिग्गमुषुदोसमिआणए गुणुहुं सं
लसपासायकराकुसले चउसद्विक्कप्यवित्थियमई खंदाव-
च य वद्धयाश्चं सात्थिअकमग तह सन्वमोभदमसुखसे
अ बुविंससे उदंदिअदेवकोहुदागिरिसिखयाहावविभाग-
कुसले—

“ इमं तस्स बहुगुणुहुं, धवईरयश्चं खरिदचंदस्स ।

तवसंजमानिच्चिद्धि, कर्वाणीतुवद्दई ॥ १ ॥

सो देवकम्मविहिता, स्त्रंघावरं खरिदचयश्चं ।

आवसइभवणकलिभं, करेइ सन्वं धुवुचेशं ॥ २ ॥ ”

करं वा पवरपोसहृषं करेइ, करिषा जेषेव भरेह राया-
जाव एतयाश्चिभं खिप्पामेव पण्यप्पिण्णइ, सेसं तदेव-जा-
व मउजखराभो पदिशिवलमइ, पदिशिवलमिच्छा जेषेव
वाहिरिया उवद्दावसाला जेषेव वाउग्गेदे आसरेह तेजेव
उवागचक्रुं उवागचिच्छता । (सूत्र-४७)

'तएवं' इत्यादि, तत्सन्दर्देकिरत्नमहं किं करवाणि
आदिशन्तु देवानुमिया ! इतिकसंयमित्युक्तिर्योऽपि तस्मिन्, रा-
जानमिति शेषः, दाह आसन्नमायातीत्यर्थः, इत्यन्वययो-
ज्यमभेदतपदैः सह कार्यं, कीदृशं तद्वर्देकिरत्नमित्याह—
आश्रमाऽऽद्याः प्राक्काश्यातायाः, नवरं स्कन्धावारगुहऽऽप-
णाः प्रतीनाः, एतेषां विभागो-विभजने उचितस्थाने तद्वयव-
निवेशने कुशलम्, अथवा—' गुप्तभवनप्राधान्यं, ये कोष्ठा-
स्तेषु निवसतां दोषाः श्रवणाऽऽद्योऽन्यजाता-स्तेष्वेव वि,
बुद्धिमायान्ति ॥१॥ ' इत्यादि योऽप्याऽन्यग्रथानविभागस्य,
एकाशीतिः पदानि-विभागः प्रतिदेवत् विभक्त्यवधारितु-
मशक्यतानीति यावत्, तानि यत्र तानि तथा एवंविधेषु वास्तु-
षु-गृहभूमिषु सर्वेषु चैव-चतुःषोडशतपदपरुषेषु वास्तुषु,
विश्वशब्दः समुच्चये, स च वास्तवन्तरपरिप्रायः अनेकेषां गु-
णानामुपलक्षणम् दोषाणां च ज्ञायकं, पण्डा जाता अस्तेति
तारकाऽऽदिवादिने परिहर्तव्यं-सातिशयबुद्धिमत् अथ वदिवा-
स्तुत्वेनैवैकाशीत्याद्या विभागस्तर्हि तावतां विभागानां वि-
भाजकास्तास्तयो देवता भविष्यन्तीत्याहुर्वाह—विशिष्टं
पञ्चवर्त्तारिणो देवतानाम् उचितस्थाननिवेशनार्थनाऽऽ
द्विविचित्रमित्यर्थः । अथ यथा पञ्चवर्त्तारिणोऽपि देवाना-
मेकाशीत्यादिपञ्चवास्तुनास्तथा तच्छिष्टविशेषास्तुतस्तु
दर्शने, यथा स्थपना—

एकाशीतिपदवास्तुन्यासः ।

वर्ग	हं०	प०	ज०	हं०	सं०	सं०	अ०	वि
की	दि०	अप	अयमा	सावित्र	अ०	वा	रि	का
१	अ०	अप	अयमा	सावित्र	पु०	वि	रि	का
गि०	सो०	पृथ्वीधर	ब्रह्मादेव	विषस्वा	य०	गं०	सु०	पा
म०	सु०	रुद्रराद	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पा
अ०	पा	रुद्र	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पा
पा	रुद्र	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पा	रुद्र

चतुःषष्टिपदवास्तुन्यासः ।

वर्ग	हं०	प०	ज०	हं०	सं०	सं०	अ०	वि
की	दि०	अप	अयमा	सावित्र	अ०	वा	रि	का
१	अ०	अप	अयमा	सावित्र	पु०	वि	रि	का
गि०	सो०	पृथ्वीधर	ब्रह्मादेव	विषस्वा	य०	गं०	सु०	पा
म०	सु०	रुद्रराद	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पा
अ०	पा	रुद्र	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पा
पा	रुद्र	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पा	रुद्र

शतपदवास्तुन्यासः ।

वर्ग	हं०	प०	ज०	हं०	सं०	सं०	अ०	वि
की	दि०	अप	अयमा	सावित्र	अ०	वा	रि	का
१	अ०	अप	अयमा	सावित्र	पु०	वि	रि	का
गि०	सो०	पृथ्वीधर	ब्रह्मादेव	विषस्वा	य०	गं०	सु०	पा
म०	सु०	रुद्रराद	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पा
अ०	पा	रुद्र	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पा
पा	रुद्र	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पा	रुद्र

एतत्संवदनाय सूत्रधारमण्डनकृतवास्तुसारात्त्रिपि लिख्यते, यथा-

“चतुःषष्ट्या पदैवास्तु, पुरे राजगृहेऽज्येत् ।

एकाशीत्या गृहे भागः, शते प्रासादमण्डपे ॥ १ ॥

इशः १ पर्जन्यो २ ज्ये ३ नदी ४,

सूर्यः ५ सत्यो ६ शुक्रो ७ नमः ८ ।

अग्निः ९ पुषा १० ऽथ वितथा ११,

गृहसप्त १२ यमो १३ तनः ॥ २ ॥

मन्थवो १४ शुक्रगज १५ अथ,

सुगः १६ पितृगण १७ स्तथा १८,

दीर्घागीरकाऽथ १९ सुप्रिय १९—

पुष्पदन्तौ २० जलार्थधरः २१ ॥ ३ ॥

असुरः २२ शोष २३ यमराजौ २४—

रोमा २५ ॥ इह २६ मुख्य २७ एव च ।

अस्वाट २८ सोम २९ गिर्य ३०—

स्तथा बाह्योऽदिति ३१ दिनिः ३२ ॥ ४ ॥

आपो ३३ उपवत्सा ३४ बोशऽन्तः,

सावित्रः ३५ सविता ३६ ऽसिनी ।

इन्द्र ३७ इन्द्रजयो ३८ ऽन्वसिन्मन्,

वायौ ३९ रुद्र ४० रुद्रराद ४० ॥ ५ ॥

मध्यं ब्रह्मा ४१ ऽस्य चरवारा,

देवाः प्राच्यादिदिग्गताः ।

अयमाऽऽस्ता ४२ विषस्वा ४३ अथ,

मैत्रः ४४ पृथ्वीधरः ४५ कामात् ॥ ६ ॥

इशकोणाऽऽदितो बाह्ये,

वरकी १ च विदारिका २ ।

पुनना ३ पापा ४ सलस्थो,

हेतुकाऽऽस्ता च निषदाः ॥ ७ ॥

चतुःषष्टिपदैवास्तु,

मध्यं ब्रह्मा चतुष्पदः ।

अयमाऽऽस्ता चतुर्मासा,

द्विचंश मध्यकोणमाः ॥ ८ ॥

बहिः कोणेष्वर्धभागः, शेषा एकपदाः सुरा ।

एकाशीतिपदे ब्रह्मा, नवायाऽऽस्तास्तु चतुष्पदः ॥ ९ ॥

त्रिपदा मध्यकोणेऽष्टा, बाह्ये त्रिचंशेऽष्टा ।

शते ब्रह्माष्टमकृष्णशो, बाह्यकोणेषु साऽष्टौ ॥ १० ॥

अयमाऽऽस्तास्तु वंशः, शेषाः स्युः पृथ्वीस्तुवह ।

हमरन्तास्तनाऽऽस्तास्तु, वास्तुस्तनऽऽस्तास्तु लिख्यन् ॥ ११ ॥

अयमवर्गं पुष्पगन्धाऽऽस्तास्तु, बालदध्याऽयमोदनम् ।

दद्यात् सुरभ्यः साङ्गारि—नेमोऽनेनोमिभिः पुष्पक ॥ १२ ॥

वास्तुवाग्भ्यं प्रवेष्टे वा, अयसं वास्तुपूजनम् ।

अकृते स्वाभिनाशः स्यात्, तस्मात्पूजया द्वितागिभिः ॥ १३ ॥”

अथ च वराहमिहिराकृष्ट एकाशीतिपदस्य व्यापनार्थं लिख्य-

म्—“एकाशीतिविभागो दश दश पुत्रोत्तराऽऽस्ता रेखाः अन्त-

र्यादेश सुरा, त्रिचंशः बाह्योऽष्टास्तु ।” इति ।

अथ प्रकृते पश्यन्ते—(यत्पुष्पारब्ध्या एति ।) अथ

चशब्दोऽप्याहार्यस्तेन वास्तुपरीक्षायां च विधिर्भाति यो-

ज्यम्, “गृहमध्यं हस्तिमते, बाह्या परिपूरितं पुनः श्वभ्रम् ।

यष्टुनमनिष्टं तत्, समे मयं धर्ममधिकं चेत् ॥ १ ॥”

इत्यादि । अथवा—वास्तुनां परिच्छेद—आच्छादयन्—कटक-

म्बाऽऽदिभिरावरणं तत्र विधिर् ॥ १ ॥ आच्छादयन्—कटक-

म्बाऽऽदिभिरावरणं तत्र विधिर् ॥ १ ॥ आच्छादयन्—कटक-

म्बाऽऽदिभिरावरणं तत्र विधिर् ॥ १ ॥ आच्छादयन्—कटक-

म्बाऽऽदिभिरावरणं तत्र विधिर् ॥ १ ॥ आच्छादयन्—कटक-

म्बाऽऽदिभिरावरणं तत्र विधिर् ॥ १ ॥ आच्छादयन्—कटक-

म्बाऽऽदिभिरावरणं तत्र विधिर् ॥ १ ॥ आच्छादयन्—कटक-

म्बाऽऽदिभिरावरणं तत्र विधिर् ॥ १ ॥ आच्छादयन्—कटक-

म्बाऽऽदिभिरावरणं तत्र विधिर् ॥ १ ॥ आच्छादयन्—कटक-

म्बाऽऽदिभिरावरणं तत्र विधिर् ॥ १ ॥ आच्छादयन्—कटक-

यः, तथा बालशुद्धि-शयनमहोत्सु विभागकुराल-यथोचित्येन विभाजकः, चः समुच्चयः, तथा श्रेयः-शुद्धार्थं काष्ठाऽऽदि बन्धः—येधनार्थं नदेव चः समुच्चयः शान्तकर्म—अकृत्यां यो गिरिकरमस्तुतेषां देवानां तत्र प्रधानस्त्रिः, तथा जलपानां जलपानार्तां भूमिकानां जलोत्तरणार्थकपयाकन्यायं राजनं-यथोचित्येन विभाजकः, चः समुच्चयः, उपमहानिमग्नाना-याधुक्ते तस्यैतादृशसामर्थ्यस्य सुप्रतीतत्वात्, जलस्थल-योः सम्बन्धितानां गृहादिविविधसु सुवृत्ता-सुवृत्ताविविधयोः । तथा यन्त्रेषु घडीयाग्राऽऽदिषु विरिक्तासु प्रतीतासु चःपूर्ववत् कलाभानि—अत्रोपनिबन्धनासु प्रसन्नाप्रशस्तलक्षणपरिहानि, “विशेषाश्च भावय मां”, कालान्ते क्रियते शुद्धम् । शेषमार्गानि न पुनः, पीता वासुधामस्ततः ॥ १ ॥ ” इत्यादिः, तथैव विवाधान्तरमहं शब्दे—शब्दशब्दे सर्वेकलास्तुत्पत्तेरन्त-र्मूलकत्वात् वास्तुप्रदेशे—गृहस्यैव कदेशे “पेशाभ्यां इवमुद्रं, महानसं चापि कार्यमागन्तव्यम् । नैष्ठर्ग्यां भांडाद्य-स्करा-ऽभ्याभ्यानि मादृश्याम् ॥ १ ॥ ” इत्यादिगृहावयवविभागां श्लाघांविधिविधाने प्रदानं मुच्यते । अत्रापि जानमानं डोल-कित्ता वल्लयः, कलाभिमुखवल्लय इत्यर्थः, कन्या इव क-न्याः—अफला, अथवा—दुरफला वा वल्लयः वृत्ताश्च वास्तु-लेखनरूढा वल्लिव्युत्पत्तिर्नाम—मात्रं ह्रस्वमप्यविधातात् वल्लिव्य-एतानि—वास्तुलेखनवृत्तधारां हराणि, एतेषां ये गुणदाया केशां विहायक-विशेषाश्च, ते चमे—“मणिवो वल्लिव्योवस्येव भूदाः आसफलाऽऽऽ, कन्या च सा तैव नाऽऽसफलाऽऽ, वृत्ताश्च सत्यवत्ःश्चतोऽमुष्याः प्रशस्तः आसफाः कष्टकि-नो रिपुभयः ॥ ” इत्यादि, प्रशस्तमुनकाष्टं वा गृहाऽऽदि प्रश-स्तं, वल्लिव्युत्पत्तिनि प्रशस्तवल्लिव्यमर्थेयानि प्रशस्तानि गृहा-महती न चाप्रशस्तवल्लिव्यसम्बन्धानि । एतेमवार्थमहं शुद्धः—“शस्त्रोपगृहमलताप्रभुरा सनया, ज्ञाया सभा न श्रुयि-र मही नृपराणि ॥ अप्यवनि भ्रमविमंदासुगमनार्तां धत्ते धियं किमुन श्लाघ्यतममिदंरु ॥ १ ॥ ” एतेनतदव-विशेषयथाह—गृहाऽऽद्यः—प्रक्षारणसुखिहस्तलाघाऽऽ-दिगृहाणां, पोडश प्रासादाः—सान्तनवश्लाघाऽऽद्यो य-पनिगृहाणां तयो केशं कुल्लः, चतुःपट्टिविजयाः गृहाणां वास्तुप्रांलजः तत्र विस्तृता—अमृता मतिर्यस्य स तथा, विजयार्तां चतुःपट्टिव्यं—प्रमादविजयाऽऽर्तिनि पोडश गृहाणि पुंषट्काराणि, स्वस्त्याऽऽर्तिनि पोडश वंशजहाराणि, अनामऽऽर्तिनि पोडश उक्ताहाराणि, दुर्मेगाऽऽर्तिनि पोडश पश्चिमहाराणि, सर्वमालेन चतुःपट्टिनि, नयावामं—गृहाव-शये एषमभेदनविशेषंरुपयति, चः समुच्चयः, बहोमाने इव-सिक्तं रुचकं तथा सर्वतोमद्रसजिबिधे च बहुविधयोः—प्रकारो ज्ञेयतया कस्तवतया च यस्य तत् तथा, सूत्रे च कश्चित् सप्तमोलेपः प्राकृतशाला, नन्यावर्णाऽऽदिगृहावि-शेषवर्णयथा हाङ्कः—

" नम्यावर्त्तमलिभ्यैः, शालाकुण्ड्यात् प्रदक्षिणाम्भगतैः ।

द्वारं पश्चिममस्मिन्, विद्वाय शेषाणि कार्याणि ॥ १ ॥

द्वारालिन्दोऽन्तगतः, प्रदक्षिणोऽन्यः शुभस्तनश्चान्यः ।

तद्वृक्षश्च धर्जमाने, द्वारं तु न वक्षिणं कार्यम् ॥ २ ॥

अपरास्तगतोऽतिन्दुः, प्रागस्तगतौ तदुत्थितौ आभ्यौ ।

तद्व्यधिधिधृतस्त्रान्धः, प्राग्द्वारं रथस्तिकं शुभदम् ॥ ३ ॥

अप्रतिषिद्धाकिन्दं, समन्ततो वास्तु सर्वतोभद्रम् ।

नृपविबुधसमूहानां, कार्ये द्वारैश्चतुर्भिरपि ॥ ४ ॥ ”

पुनस्तदेव विशिष्टमष्टिः ऊर्ध्वं दृश्ये भवे उह्यिष्टकः प्रवार्याः इ-
कः अथात्त ध्वजः देवाः—एन्द्राऽऽदिप्रतिमाः कः छः उप-
रितनयुद्धं धान्यकाष्ठो वा, दाक्षिण वास्तुचित्ताद्यानि
गिरयो दुर्गाऽदिकराण्या जनावासयोग्याः पर्वताः साता-
नि—पुष्करिण्यादिकानि वाहनानि शिविकाऽऽदीनि एतेषां
विभागं कुशलं, ध्वजविभागसंबन्धम्—” दृश्येः प्रकाश
प्रासादः, प्रासादकरसङ्ख्या । साधारणाश्च पुनः कायाः,
माध्यप्रासादान्नतः ॥३॥ ” शब्दे तल्लक्षणभेदाऽवस्थस्य, हस्तु-
क्रमप्रकारेण बहुमुपाख्यं तस्य नरेन्द्रचन्द्रस्य भरतचक्रिणः
स्थपतिरनेन वर्द्धकिरन्नम् । ततः संयमाभ्यां करणभूताभ्यां
निधिषु सञ्चामिनि, किं कार्यालोपायि तु प्रार्थ्याजितमेव ।
अद्योपर्यन्तः सन् चक्रवर्त्यैश्चकोत्सदाह—” सां वैव ” इत्यादि-
स्ताः—चर्जकः श्रेयकर्माभिधा देवकृत्यप्रमाणं चिन्तित-
मात्रकार्यकरणरूपणेष्टयः, स्फुटभावारं नरेन्द्रवज्रनेन आवा-
सा-रक्षां गृहाण्य भवनानीनरेषां तैः कलिर्न करांत सर्वे मु-
हुनेन निश्चितस्त्वभिधीयः, ह्युवाच प्रवरपीतामकुर्द्दं कर्तानि,
कृत्वा च भरतो राज्ञा वास्पदात् तेणैव उवागच्छत्, उवाग-
च्छत् इति शास्त्रम्, प्रजापालकैर्ज्ञां विप्रमेघ प्रयेयप्रीतिः, सिंसं
तंहव ” इत्यादि, सर्वं प्राप्तम् । ‘उवागच्छत्’ उपागत्य च ।

तते यं तं धरणिगतलग्नमलहं ततो बहुलकल्य-
पमरथं हिमवंतं कंदरं रणियायस्यद्विभ्रचिचितीति सदलि-
भ्रं जंत्रुययमुक्तयकूरं कणपदं दिहारं पुलपवरिदशी-
लमासगपचालफलिहवरययलदुधुयतिवृंविभूमिभं अ-
डयालीमारइयतवणिजप्रदंमंगहिअनुतनुवं पयसिअपसि-
अनिस्मिअनवपठुदुधुपशिणिद्विं विपसिद्वलद्वयवलोहवद्व-
म्भं हरिपहरखययमरिसचकं ककेयथइदंणीलसागमुय-
माहिअवद्वज्जालकदगं पमरथयिचिच्छसममधुरं पुवरवं च गुत्तं
मुकिरणतवणिजनुत्तकलिभं कंकटयणिजुत्तकपणं पहर-
याणुजायं खेडगकणगधमुपेहलग्नवरसचिक्तोतनोमरसर-
सपवत्तिस्तोणपरिमंदिभं कणगरयणचिंतं जुवं हलीमुहव-
सागगपदंतचंद्यानिअतथसोमिअकुरुकुडयवरसिदुवारकं
दलवक्कणशिगरहारकासपगासपचल्लेहिं अमरमणपवख-
जइयचवलसिग्गयामीहिं चउहिं चापाराकणगविभूसि-
भंगेहिं तुरगेहिं सचद्धवं सज्जवं सपेवं सपडागं
सुकुयमंभिकमं सुमपाहिअमरकणयगंभीतुल्लवं वर-
कुपरं सुचकं वरनेमीमेदलं वरभापारतादं वरव्वरचद्धतुवं
वरकंचणभूसिं वरायरिअणिमिमं वरतुगसंपउवं
वरसाहिमुसंपग्गहिं वरपुुरिमे वरमहारं दुरुदं आरु-
डे पवरययणपरिमंदिभं कणयत्तिविलिखीजालसांभिभं अ-
उज्जं सोआमणिक्कणगतविअपंकयजासुअणजलस गलि-
असुअत्तोडरां गुंजद्वंषुजीवगरहंदिगुलगणिरसिदूर-
कइलकुंउपपारवयचल्लसययणकोइदसयावरयारहंति। सति-

रेगरत्तासांगकण्यगकुसुमपतल्लुसुरिद्वोगवसम्पभपपासं
 विवकलसिलप्यवालउदितसूरसरिसं सव्वोअसुरइकुसुम-
 आसत्तपद्मद्वामं ऊसिअसेअरुअं महापहरसिअंगपरिणि-
 द्दपोसं सत्तुहिअयकंपणं पभाए अ ससिसीअं खाभेणं
 पुइविजयलंभेति विस्सुतं लोगविस्सुतजसोऽहयं चाउग्यंटे
 आमरहं पोसहिए खरखइ दुरुद्धे । तए यं से भरहे राया चाउ-
 ग्यंटे आमरहं दुरुद्धे समाये सेसं तहेव ० जाव दाहिणाभिमुहे
 बरदामातिथ्ये लवणसमुद्धं ओगाहइ ० जाव स रहवरस्स
 कुप्परा उल्ला ० जाव पीइदायं से, खवरि चूडामणिं च दिव्वं
 उरत्थगेविजगं सोणिअसुत्तगं कडगाणि अ- जाव दाहिणिम्ले
 अंतवाले ० जाव अट्टाहिअं महामहिमं करेति करिता एअभाय
 सिअं पवपिण्णति । तए यं से दिव्वे चकरयणे बरदाम-
 तिथ्यकुमारस्स देवस्स अट्टाहिआए पदामहिमाए निव्व-
 चाए समाखीए आउहकरसालाओ पादेणिकसमइ, पाडे-
 णिकसुमिआ अंतलिकसपडिव्वे ० जाव पूरने च व अंबात-
 लं उत्तरपवत्थियं दिंसि पभासतित्थाभिमुहे पयाति यावि
 होत्था । तए यं से भरहे राया तं दिव्वं चकरयणं ० जाव
 उत्तरपवत्थियं दिंसि तहेव ० जाव पवत्थियमदिसाभिमुहे प-
 भासतित्थ्ये लवणसमुद्धं ओगाहइ, ओगाहिआ ० जाव मे
 रहवरस्स कुप्परा उल्ला ० जाव पीइदायं से खवरं मालं पड-
 डिं मुचाजालं हेपजालं कडगाणि अ तुडिआणि अ आ-
 भरणाणि अ सरं च खापाहसं पभासतित्थादगं च गि-
 यइह, गि. यिहत्त ० जाव पवत्थियेणं पभासतित्थ्येराए अहसं
 देवाणुपिआयं विसयवासी ० जाव पवत्थियम्ले अंतवाले,
 सेसं तहेव ० जाव अट्टाहिआ निव्वत्ता । (सूत्र ४६)
 ' तते च ' इत्यादि, एमिति प्राग्वत्, नं प्रसिद्धं
 वरपुरुषो—मरतचकी बरमहाअधम् आरुद्ध इति सम्भ-
 ग्यः । कीदृशमित्याह—धराणितलगमने लघुर्यामं शी-
 प्रगामिनीत्यर्थः कीदृशो वरपुरुष इत्याह—ततः—स-
 चैव जयसम्प्राप्तनाजितप्रमोदसपुलकिततया विनीत्यैः
 प्रफुल्लहृदय इत्यर्थः । अथ पुनर्याव विनिर्दिष्ट-बहुलकृण्य-
 शस्तं हिमवतः—छुद्राहिमवशिरेः निर्वातान-वातरहितानि
 यानि कन्धराऽन्तराणि—हरीमध्यानि तत्र संवर्द्धिताश्च, वि-
 विविधास्तिलिनिशा-रथदुमस्त एव दलिकानि दाकण्य एव
 सं, सुत्रे च पदव्यत्ययः आर्यान्वात्, ज्ञान्मुनसुवर्णमर्थं सु-
 कृते—सुमण्डितं कुवरं—युगमर्थं यत् तं, कनकदण्डिकाः—
 कनकमयलघुदण्डरूपा, अरा यत् तं, पुलकानि वरन्द्री
 लानि सासकानि रत्नविशेषाः प्रवालानि स्फटिकवर-
 रत्नानि—अ प्रतीतानि, लेख्वा विजातरत्नानि मणयः
 चन्द्रकालाद्याः चिद्रमः—प्रवालविशेषः, अन्वयोश्च कणाऽऽ-
 दितारतय्यकुतो विशेषा बोधः तैर्विभूयितं, रचिताः
 प्रनिविष्टे द्वादश चादश सङ्ख्यावात् अष्टावत्वारिंशदरा
 यत् तं तथा, विशेषणस्य परनिधानः प्राकृतत्वात्, तपनी-

यष्टैः—रत्नस्वर्णमयपट्टकैर्लोकं महत्, इति प्रसिद्धेः संयुद्धी-
 ते—हृदीकृते तथा युक्तं उच्यते नातिलघुनी नातमहती इ-
 त्यर्थः । ततः पदप्रत्यय कर्मधारयः । एतादृशो तुष्टेयस्य स
 तथा तम्, प्रचरित्वा—प्रकर्षेण घृष्टाः प्रसिताः—प्रकर्षेण ब-
 द्धाः इदृशा निर्मिता—निवेशिताः नवाः—अजर्णीः पद्माः—प-
 ट्टिका यत्र तत्प्राविष्टं यत्पट्टं चकपरिधिकं यत्कां पुं-
 टी इति प्रसिद्धं, तत्परिनिष्ठितं—सुनिष्पन्नं कार्यनिष्ठाकृतेन
 यस्य स तम् । अत्र पदव्यत्ययः प्राकृतत्वात् । विशिष्टलेष्ट-अ-
 तिमनोऽहं नवे—सद्यस्ते लाहधर्म—अयश्चर्मरज्जुको तयोः क-
 र्म-कार्ये यत्र स तम् । अयमर्थः—तत्र रथे ऽवयवास्ते लाहव-
 ध्वाभ्यां बद्धा इति, हरिः—वासुदेवस्तस्य प्रहरखरलं—चक्रं
 ' चक्रमुललजोहि सि ' बध्नात् तत्सदृशे चक्रे यस्य स
 तं, कर्कतेनेन्द्रनीलशस्यककपररत्नयमयं सुसु—समयागाहितं
 निवेशितं कृतसुन्दरसंस्थानमित्यर्थः । इदृश बद्धं जालकट-
 कं जालकसमूहो यत्र स तथा तम्, अयं भावः—रथसुतं जाल
 कपद्माक्या सन्निद्धरचनविशिष्टा अवयवविशेषा बहवस्त
 च शोभां जनयन्तीति, तथा प्रशुक्ता विस्तीर्णा—समयाग्या
 धूयैव स तं, पुरिमव गुप्तं समन्ततः कृतवकृषं, रथे हि प्रायः
 सवेतो लाहऽऽदिमयो आश्रुतिमवति, पुरवरादप्यन्तकथने-
 नायमर्थः सम्प्रश्नः—यथा पुरं गोपुरमागपरित्यागेन समन्ततो
 वप्रसुतं भवति तथाऽयमप्यारोहस्थानमाराधित्यानि विहाय
 गुप्त इति, सुकिरणं—शोभमानकान्तकं यत्पनीयं—रक्तं सु-
 रणं तन्मयं योक्त्रं तेन कलितं, योक्त्रेण हि बालुकस्थं युगं
 बध्यत इति, अत्र च एतन्मूत्राऽऽश्नुषु' तर्वाउज्जालक-
 लिभं' इति पाठोऽष्टुद एव सम्भाव्यते, आवाश्यककर्णौ
 अस्थौ पाठस्य दर्शनात्, ककटकाः—सज्जाहस्तंयां नियु-
 क्ताः—स्थापिता कटाना—रत्नना यत्र स तथा तं, यथाशोभं
 तत्र सज्जाहाः स्थापिताः सन्तीति भावः, तथा प्रहरमेर-
 युगान्—धृतीमित्यर्थः, एतदेव व्यङ्ग्यं ब्राह्म-लेटकानि प्रती-
 तानि, कणका-बाणविशेषाः धनुषं मण्डलाप्राः तत्रवारयः,
 वरशङ्खः—विश्रुतानि, कुन्ता-भल्लाः नीमराश्च बाणविशेषाः
 शराणां शतानि येषु तादृशा ये द्वाविंशत्पाण्यः अन्तकास्तेः
 परिमण्डितं—समन्ततः शोभितं कनकरत्नचित्रं, तथा युक्तं
 तुरगैरित्यनेन सम्प्रत्ययः । किंविदित्त्याह—हर्लीमुखं क-
 ण्डिगम्यमानि बलाको-बकः, गजस्तचन्द्रौ प्रतीनी, मौक्त-
 कं मुक्ताफलं ' तन्मौक्तिकं ति ' मौक्ताकपुष्पं कुन्—ध्वेतः पु-
 ण्यविशेषः कुटजपुष्पाणि—वरसिद्धुवारणि निगुण्डीपुष्पा-
 णि कन्दलानिः कन्दलवृक्षविशेषपुष्पाणि वरकनिकरो द्वारो
 मुक्ताकलायः काशाः—तुण्यविशेषास्तेषां प्रकाशाः—आऽऽवश्यं
 तद्वद्वज्रैः अमरा-देवा मर्त्यां चित्तानि पवनो-वायुस्तान्
 वेगान् जयन्तीति अमरमनः पवनजयिनः, अत एव चपलशी-
 प्रम-आतिशीघ्रं यामिनो-गमनशीलाः, ततः पदद्वयकर्मधार-
 यः, तैश्चतुर्भिः—चतुःसङ्ख्याकैः तथाः चापारं कनकैश्च भूषि-
 तमङ्गं येषां ते तथा तैः, चापरस्य आरम्भं आरम्भत्वात् । अथ
 पुनर्याव विनिर्दिष्ट-सच्छ्रमं सध्वजं सघट्टं सपताकमिति
 प्राग्वत्, सुकृतं—सुष्ठु निर्मितं सन्धिकमं सन्धिकयज्ञं यत्र
 स तं, सुसमाहितं—सम्यग्ययतिस्थाननिवेशितं यः समर-
 कणकः—संभ्रमावायविशेषस्तस्य बोधार्थं वीर्यमोरवाक्य-
 स्वेन नुर्यं गम्भीरा बोधः—वीर्यकारक्यो ध्वनित्यस्य स

ते, पदस्थस्यः प्राकृतत्वात्, वरे कूर्परे पिञ्जके इति प्र-
सिद्धे यस्य स तं, सुचके वरेनमीमण्डलं-प्रधानचक्रधा-
रावृत्तं वरे-शोभमाने धूम्रगुह्ये-पूर्वाङ्कुरे यस्य स तं,
वरावज्जैवेति तुभ्ये यस्य स तं, वराकाञ्चनभूषितं, वराऽऽचार्य-
प्रवासशिखी तन निर्मितं वरतुर्यः सऽस्युक्तं वरसारविना
सुष्ठु संप्रगृहीतं स्वायत्ताङ्कनमिति । इह च वक्राऽऽदीनां पुन-
र्चनं रथावधेयुः प्रधानतायापनायः, 'वर्गपुरिसे' इत्यादि
तु पूर्वे यांजितं, 'दुक्खे आरुहे' इत्यत्र समानार्थकं पद-
द्वयोपादानं सुखाऽऽकृताङ्गापनायम्, अथवा-दुक्खे इत्यस्य
सौत्रशब्दस्य विवरणकृताऽऽयमाकृष्टशब्द इति, अथाद्योन्त-
राऽऽरम्भाय पुनरुक्तिर्न शंकायेंति । उक्तमेवायं नामप्रकटनाय
रहस्यऽऽरोहकालप्रकटनाय चाऽऽ- 'पवरवर्णपरिमिद्धं'
इत्यादि, प्रवररक्षपरिमिद्धं न कनककिङ्कणीजालशोभितम्
अयोध्यमनमिषवर्णायमित्यर्थः, लोकाभिनी-विद्युत्, तसं
यकतकं तच्चानलाभोयं रक्तवर्णं भवतीति तस्यशब्देन
विशेषितं पङ्कजं-कमलं तच्च सामान्यतरो रक्तं वस्यते
'जासुधन' इति जपाकुसुमं उर्वलितउपलभो-दीप्ताग्निः । अथ
पदविपर्ययः प्राकृतशैलीभयः, शुक्रस्य तुल्यं-सुखम् ऐतथा-
मिव रागां-रक्तता यच्च स तं, युजाङ्गै-रङ्गकाराभभागः
बभूवुजीवकं-द्विप्रहरविंकाशिपुत्रं रक्तः-समावृत्तो हिङ्गु-
लकनिकरः सिन्धूरं-प्रतीतं दवरिं कुङ्कुमं-जात्यधुसुखं
पातयत्तचलनः प्रतीतः, कानिकलनयः पदस्थस्य आर्यत्वात्
दशनाऽवरागम्-अथारं तु नञ् हानुद्विकेऽयकलं व्यावर्त्यते
इति रतिद्वे-मनाहरोऽनिरङ्गः-आधिकारुणोऽङ्गाकतकः इहयं
च कनकं किञ्चकं पलाशपुष्पं तथा गजतालुसुन्दरगोपकं-ब-
र्षाऽऽकृष्टवर्णः शुद्धजन्तुविशेष एभिः सदा-सहसा प्रभा-लुचि-
यस्य तथा एवंविधः प्रकाशः स्नेहः प्रसरो यस्य स तं, बिम्बकलं-
गोल्हकं 'सिलप्यवाले' इति अथ अस्त्रीलशब्द इव भिद्यं ला-
तीति श्रुतिहाऽऽदित्याङ्गत्वे स्त्रीलम्, एवंविधं यत्प्रवाले स्त्रील-
प्रवाले-परिक्रमिति विदुमः शिलाप्रवाले च विदुमः उल्लिख-
स्तुरः-उद्धृच्छस्त्वर्थे तथा सहयं, सर्वतुं कानि-वञ्चनुप्रवाणि
सुरभीणि कुसुमानि-अग्रपितृपुत्राणि मातृपदामानि च प्र-
थितपुत्राणि यत्र स तम्, उल्लिखतः-ऊर्ध्वोक्तः श्वेतपञ्चजो
यत्र स तं, महामधस्य यद्वर्तिन-पुजितं-तद्वत् गम्भीरः कि-
ञ्चो घोषो यस्य स तं, शत्रुहृदयकम्पने, प्रमाते च-अष्ट-
मतपःपारशुकादिनमुले चयधेष्टदमश्चर्यं वीर्यविकः-आसन्न-
पातितवीर्यप्रभतो नरपतिराकृष्ट इति सम्बन्धः, सधीकं नाम-
ना पृथ्वीविजयलभमिति विधृतम्, अथाऽऽकृष्टः पुरुषो भू-
विजयं लभते इति सामर्थ्येनामकमित्यर्थः, कीदृशो नरप-
तिरित्याह-लोकाविभूतयशाः, अद्वैतं-कविद्वयवयवेल-
ल्लैतं सर्वत्रास्त्रलितप्रभारं वा रथमिच्छति । रथाऽऽरोहान-
मनं भरतः किं चक्रे इत्याह- 'तय' यं' इत्यादि, ततः
स भरतो राजा यन्तुचण्डमश्वरथमाकृष्टः सन् शेषं तथैवे-
ति, किमप्यर्थस्तमित्याह- 'जाव दाहिणिमिद्धे' इत्यादि,
शेषं सूत्रं मागधीतीयगमानुसारेण ज्ञेयम् । अथाङ्कं यावद्दाहि-
णामिषुको वरदामसीधेन वरदामनाऽऽवतरणमार्गेण
लक्षयसमुद्रमवगाहते, 'सेसं तदेव सि' वचनात् । हयग-
रहवराहकलिआद सदि संवरिषुदे मध्या भवचङ्ग
रपहगद्वर्षपरिच्छेदे चक्ररथपदेसिअमगो अणुगदावयव-

सहस्राणु आयमग्ने मध्या उक्तिमदीहायाचोक्तकलर-
वणं पक्खुमिअमहासमुद्वरयभूषं पिब करेमाये करेमायं
इत्यन्तं मूयं हृदयं, कियद्दूरं लवणसमुद्रमवगाहते इत्याह-
यावत्तस्य रथवरस्य कूर्पवागद्वी भवनः । अथ यावच्छुन्दो
न संप्राक्षपद्वंसकाः कन्तु जलावगाहप्रमाणमुच्यतेना ।
'जाव पीद्वायं, ति' अत्रापि मागधेवसाधनाधिकारोक्तं
सूत्रं तावद्भक्त्यं यावत्प्रीतिदानं, 'से' तस्य तीर्थाधिपसुर-
स्य प्रीतिदानशब्देनोपचारात् प्रीतिदानार्थकविषयज्ञितव्य-
तामयादि वस्तुव्यते, अथ तु 'जाव दाहिणिण् शतधासं'
इति सूत्रस्याप्रतो म्यासाव्याधानुपपत्त्या तस्य प्रहणं ज्ञेयं
न तु दामं, तस्य 'जाव अद्वाहिअं महामहिमं करोति सि'
सूत्रस्यावच्छब्देन गृहीतरथात्, तेनायमर्थः-प्रीतिदाननिमित्त-
कृद्वात्मन्यादिविस्तृप्रदण्यप्रतिपादकसूत्रं यावद्भक्त्यमिति ।
तत्रापि पिपदायः-तुरगनिप्रहृष्टवराध्यापनचतुःपरामर्शशर-
मोक्षकापीराधकापापनो इति त्रिहिसारसंमेलणप्रीतिदानम् -
त्राणि मागधीतीयसूत्राधिकारवद् ज्ञेयमीति, नवरमयं वि-
शेषः-प्रीतिदाने कृद्वाहिणं इहमन्तपालं इति, प्रीतिवा-
हारी शिरोभूषणावशेषम् उरध्वः-वक्षोभूषणविशेषं देवैव-
कं-प्रीतिभरणं धीणिमूत्रकं-कटिमखलां कटकाणि च बुदि-
कानि च, कियद्दूरं यक्षधर्मित्याह- 'यावद्दाहिणिण् अं-
तवाले' इति यावद्दाहिण्योऽहमन्तपालं इति, प्रीतिवा-
क्यप्राभूनापौकिकभरनकलतन्वीकरणदेवसन्माननविलसं-
नरथपरावीर्यकम्पावाप्राप्त्यागमनमज्जनकृत्युदगमनस्नानभोज-
नकरुण्यभेजिप्रभेजिशुभ्दनादिप्रतिपादकसूत्रं वक्तव्यम्, किम-
न्तमित्याह- 'अद्वाहिअं महाहिमं करोति' अत्राशु भेजिप्र-
भेज्योऽष्टाद्विकां महामहिमां प्रकुर्वेति, एतामाहसिकां प्र-
त्यधेयन्तीति । अथ प्रभासतीर्थोपिपसाधनायोपकमते- 'तय
यं' इत्यादि, सर्वे प्राग्बन्तं, नवरम् उत्तरपश्चिमां-वायवीं
दिशं शुद्धदक्षिणवर्तिनो वरदामतीर्थतः शुद्धपश्चिमावर्तिनि-
प्रभासे गमनाय इत्यर्थः पथः सरलावृत्तः, अन्यथा वरदामतः
पश्चिमाऽऽगमने अनुवारविशेषं गमनेन प्रभासतीर्थमाति-
दूरं स्थितिदिति, प्रभासनामतयो यत्र सिन्धुनदी समुद्रं
प्रविशति, अथ तादृक् चक्ररत्नं इष्टम् तन्मृपञ्चके तदाह- 'तय
यं' इत्यादि, सर्वे पूर्ववत्, परं प्रीतिदाने विशेषः, तमेव च
सूत्रं दर्शयति- 'लवरी सि' नवरं मालां-रत्नमालां मैलि
मुकुटं मुक्ताजालं-विद्यमौक्तिकाराशिं हेममालां कनकादि-
मिति, 'सेसं तदेव सि' शेषम्-उक्तानिरिक्तं प्रीतिदानो-
पदोक्तन्वीकरणसुखसन्माननविलसनाऽऽदि तथेवमावधु-
राधिकार इव बह्व्ययम्, आवश्यकक्यूनी तु वरदामप्रमा-
सत्तुरयोः प्रीतिदानं व्यत्यासिनोक्तमिति ।

अथ सिन्धुवीसाधनाधिकारमाह-

तयं ये स दिव्यं चक्ररथे पभासतिथकुपारस देवस्स
अद्वाहिआए महामहिणाए शिण्णत्ताए सभासीए आउड-
परसालाओ पाडिण्णिकसपह, पडिण्णिकसमिपा ० जाव पूरे ते
वेव अंधरतले सिंधूए महासीए दाहिणिण्णं कूलेयं पुर-
च्छिमं दिंसि सिंधुद्वीभवशाभिद्धे पयाते आवि होत्सा ।
तयं यं से भरदे राता तं दिव्यं चक्ररथे सिंधूए महासीए

दादिशिक्षेण क्लृप्तं पुरच्छिन्नं दिशि सिन्धुदेवीभवणाभि-
पदं पयातं पासइ, पासिता इदुतुद्विचि तइव० जाव जेणव
सिन्धु देवीए भवतं तेणव उवगच्छइ, उवागच्छिता सिन्धु
देवीए भवणस्स अदूरमासंते दुवालसज्जोअणायामं श्वजो-
मणवित्थिणं वरणगणसात्तिच्छं विजयत्वंवावारणिवेसं क-
रेइ० जाव सिन्धुदेवीए अट्टमभत्तं पणियहइ, पणियइसा
पामहसालाए पासहिए बंधयारी० जाव दम्भसंधारोवगए
अट्टमभत्तिए सिन्धुदेविं मणसि करेमाणे चिट्ठइ । तए शं
तस्स भरहस्स रणो अट्टमभत्तेसि पणियममाणं सिन्धु
देवीए आसणं च्लइ, तए शं सा सिन्धुदेवी आसणं
चल्लिअं पासइ, पासिता ओहि पउंजइ, ओहि पउंजिता परहं
रायं ओहिणा आभोएइ, आभोएता इमे एआरुते
अट्टमभत्तिए पितिए पत्थिए मणोगए सक्कए समुपजि-
त्था-उपपणे खलु मो जंजुरीवे दीवै भरहे वामे भरहे
श्यामं राया चाउरंतचक्कट्टी, तं जौअमत्तं तौअपचुत्तपस-
मणाययायं सिन्धुणं देवीणं भरहायं राइयं उवत्थाणिअं
करंतए, तं गच्छामि शं अहं पि भरहस्स रणो उवत्था-
णिअं करेमि चि कट्टु कुंभट्टमहस्सं रयणचित्तं गणायाम-
यिक्खणगरयणभत्तचित्ताणि अट्टे कणगमहामणायि
य कट्टाणि अ तुडिआणि अ० जाव आभरणणि अ ग-
एहइ, गेयिहता ताए उळ्ळिआ० जाव एवं वयामी-अभि-
जिए शं देवाणुप्पिअं केवलकणं भरहे वामे अहरणं दे-
वाणुप्पिआणं विसयवासिणी अहलं देवाणुप्पिआणं आ-
यणिककरी, तं पडिच्छंतु शं देवाणुप्पिआ ! मम इव
एआरुते पीइदायं ति कट्टु कुंभट्टमहस्सं रयणचित्तं गणा-
मयिक्खणगकट्टाणि अ० जाव सो चैव गमो० जाव पट्टि-
विसजइ । तए शं से भरहं राया पासहवालाआ पटिणि-
क्खमइ, पटिक्खिक्खमिता जेणव मज्जणघरे तेणव उवागच्छ-
इ, उवागच्छिता एहाए कयवलकम्मे० जाव जेणव भोअण-
मंदवे तेणव उवागच्छइ उवागच्छिता भोअणमंदवः ।
सुहासणवरगए अट्टमभत्तं परियादिहइ, परियादिता०
जाव सीहासणवरगए पुरथाडिभिपुहं शिसीअइ शिसीअत्ता
अट्टासं सिन्धुपेसीआं सहावेइ, सदावेता० जाव अट्टाहि-
आए महामहिपाए तमायुत्तिअं पवत्थिणंति । (सूत्र-२०)

'तए शं' इत्यादि, व्यवस्थां, नवरं पुनो दिशमित्यत्र प
श्चिमदिश्वर्तिनः प्रमासतोयेत आगच्छन् वैतात्त्विकमिदं कुमार-
देवसिसाधयिषया तद्वालकूटमिमुक्षं विधातुः प्रथमतः
अनुपूर्वमेव याति, पतच्च दिग्ब्रह्माख्यानं जम्बूद्वीपपट्टाऽवा-
लकयवर्शनाब्दं गुरुजनसंश्रितान् सुभाषं, सिन्धुदेवां गृह्णा-
मिमुक्षं च चकरणं प्रयातम् । ननु सिन्धुदेवीमवनम अभवत्
ते उत्तरमरताईमध्यमखण्डे सिन्धुकुण्डे सिन्धुद्वीपे वयनं
तत्कथमत्र तत्सम्भवाः ? उच्यते-महर्षिकदेवीनां मूलस्या-

नाम्यत्रापि भवताऽऽदिसम्भवाः नातुपयो यथा सौम्येन्द्रा
ऽऽप्रथममहिषाणां सौभर्माऽऽदिदेवलोके विमानसङ्कावऽपि
नमोऽश्वरं कुण्डले वा राजधान्यः, यथा वाऽस्या एव देव्या
असङ्कथ्येयतमं द्वीपं राजधानीं सिन्धुवायसंनकूटं च प्रासा-
दावन्तं क इति । एवं सिन्धुद्वीपे सिन्धुदेवीमवनसङ्काव
ऽपि अत्र एव स्ववलावत्रापि तदस्तेति ज्ञायते, तथा
च स्मृतिः 'सिन्धुए देवीए भवणस्स' अत्रसामांते 'एतादिकं
'सिन्धुवावन्तिवसं करेइ' इत्यत्र वक्ष्यमाणसूत्रमनुपपद्यतेऽ-
न्यथा तदपि विघटतेति । तदनु भवतः किं कृतान्वित्याह-
'तए शं' इत्यादि, 'सुवोऽधम'० जाव सिन्धुए' इत्यादि । अत्र
यावत्करणान् चर्च्यैकस्मिन्पट्टावनपै, तथाशालाविधापनाऽऽदि
सर्वं ब्राह्मं, तत्र पौषयशालायां निधुदेव्याः साधयति श-
यः अट्टमभत्तं प्रयुज्जति, प्रयुज्ज च पौषयिकः पूर्वयशाला-
तपौषयतवान् अत्र एव ब्राह्मणः० जाव दम्भसंधारोवगए
इत्यादि, रावइदं संस्तरं कायताः । अत्र यावत्करणान् उप-
क्रमणिसुवर्णं इत्यादि सर्वं पूर्वकं ब्राह्मम्, अट्टमभत्तकः क-
ताष्टमनपाः सिन्धुदेवीं मनास कुर्वन्-ध्यायंतिस्तस्मिन् 'तए शं'
इत्यादि, नतस्मिन् भवनस्य राहोऽष्टमभत्तं परिणमति-ए-
तिपुणंप्राये जायमानं सिन्धुदेव्या देव्या आसने चलति, ततः
सा सिन्धुदेवी आसने चलिने पश्यति, इष्टा अर्थाय प्रयुनक्ति
प्रयुज्ज च भरतं राजानम् अर्वाधना आभोगयांत-उपयुक्तं,
आराप च स्थितावास्तस्या उधरादायम् अयमनतएः आ-
ध्यात्मिकश्चिन्तनः प्रापिता मनोगतः सक्कए समुदपयन
इधमनवान्यसङ्कातः स्यान्, अन्यथा विज्ञातुं कुर्याः क्षिययाः
कथाप्रत्ययप्रयोगानुपपत्तिः स्यात् । भिन्नकर्मकानां येनम्-
सिन्धुदेवी आभोगयां सङ्कावः समुपादकः, इयं च सि-
न्धुदेवी आभनकमान इतोयोभा सर्वां स्मृतं ज्ञायायां स्यत
एवातुकुलाऽऽशया मेव ब्रह्मं, तत्रैव शस्त्रप्रमासताऽऽशय यत्न-
वम्, एवं च कर्माकारणां विनाद्वयसुराऽऽशयां साधनेऽपि
जिन चरिकाणां तु सर्वत्र दिग्गजययाभायां शरमोक्षताऽऽदि-
कमन्तरेणैव प्रयुज्जति यत्नस्तत्र तेषां तथैव साधयमिद्विरति-
स च कः सङ्काव इत्याह-उदासि ति' उपपत्तः खलु-निश्चय
जम्बूद्वीपनामं हो । भवताःमानं यत्ते ते भरते नाम राजा
चतुरन्तचक्रवर्ती न ज्ञातमनन्-आचार एवः श्रुतवत्संमाना-
नागतानां सिन्धुवास्तीनां देवानां भवतानां गमात् । अत्र वहु-
चयनं कालत्रयवर्तिनां चक्रवर्त्तकारणां परिप्राधयम्, उरव्या
निकं प्राभुते कर्तुं चरन्ते इति, तत्र गच्छामि, गमिन्ति प्राव-
न्ति अट्टमपि भरतस्य राक्ष उपस्थानिकः कपोभाजन्, चिन्तितं
इं कार्यं कृतमेव फलदं भवतीत्याह-इति कट्टु' इत्यादि, क-
नित्या-चिन्ताय-वा कुमानामश्वतरे सहस्रे रत्नावन्तं ना-
नामणिकनकरत्नानां भोक्तुः धिचिचयचत्ता तथा चिन्ते च क्रे क-
नकट्टाऽऽसने गृध्रमवर्तिने तु रत्नमद्राऽऽसने उक्तं, कटका-
नि च वृष्टिकानि च यावदाभरणानि च युज्जानि, एहीया च
तथाकृष्टेलादियवद्वयवादीदिनि । अत्र यावत्पदसङ्कावो
व्यक्तः, किमवादीदित्याह- 'आभिजण ए' इत्यादि अ-
भिजन्ते द्वातुयुधिः श्रीमाङ्गिः केवलकणो-परिपूर्णे भरतं व-
र्षं तेषां देवानुपयाणां विपयवाचिनी-येशवास्तस्या अहं
देवाभियोगामाशानि ब्रह्मा-आशानेयिका तन् प्रसीकन्तु-
गृह्णन् देवानुपयाः । ममभूततदु प्रीतिदानमिति, अत्र

'तृ' सर्वत्र प्राग्वत् इति कृष्णा कुम्भाद्याधिकसहस्रं रत्नाब्जं महामणिकरत्नमभिक्षिजे वा ज्ञे कनकभद्राऽऽत्मे कट कानि च यावत् न पञ्चमाधपुरगमाऽऽनुपपन्नयः तावदावर्तमानविस्मयेति । तत उल्लरविधमाह— 'तप गं' इत्यादि सर्वं प्राग्वत्, नवरं तावत् यक्षस्य यावत्ताः अंगु-मधुरयोऽप्रादिकाया महामहिमयात्माभावात्तां प्रत्यप्यय-न्ति यथाऽप्रादिकास्त्वयः कृत इति ।

अथ वेताञ्जसुरसाधनमाह —

तप गं से दिव्यं चक्ररयणे मिधूप देवीए अट्टाहिआए महामहिमाए शिखत्ताए समाणीए आउहघरमालाओ तहेव ० जाव उत्तरपुच्छिम् दिमि वेअङ्गुपव्वयाऽभिमुह पयाए आवि हास्या, तप गं से भरहे राया ० जाव जेणव वेअङ्गुपव्वए जेणव वेअङ्गुस्म पव्वयस्म दाहिणिण्णि शित्तंवे तेणव उवागच्छह, उवागच्छिन्ना वेअङ्गुस्म पव्वयस्म दा-हिणिण्णि शित्तंवे दुवालमजोअग्गायामं खवजोअण्वित्थिस्सं वरखगरसिच्छं विजयस्संवावनिवेमं करेइ, करिन्ता ० जाव वेअङ्गुगिरिकुमारस्म देवस्म अट्टमभत्तं पगिहइ, पगिहिड-त्ता पोसइसालाए ० जाव अट्टमभत्तिए वेअङ्गुगिरिकुमारं देवं मयसि करेमाणे करेमाणे चिट्ठइ, तप गं तस्म भरह-स्म रण्णो अट्टमभत्तंसि परिखममाथीं वेअङ्गुगिरिकुमारस्म देवस्म आसणे च्लइ, एवं मिधुगमां खञ्जो, पीइदाणं आभिमेकं रयणालंकारं कटगाणि अ तुडिआणि अ व-त्थाणि अ आभरखाणि अ भेएइइ, मेसिहत्ता ताए उकि-ट्टाए ० जाव अट्टाहिअं ० जाव पव्वणिण्णि । तप गं मे दिव्यं चक्ररयणे अट्टाहिआए महामहिमाए शिखत्ताए समाणीए ० जाव पव्वच्छिम् दिमि निमिमगुहाभिमुह पयाए आवि-हास्या, तप गं से भरहे राया तं दिव्यं चक्ररयणे ० जाव पव्वच्छिम् दिमि निमिमगुहाभिमुह पयात्तां पासइ, पामिन्ना हटुत्तुच्चित्तं ० जाव निमिमगुहाए अट्टमसामं दुवालमजोअ-ग्गाऽऽयामं खवजोअण्वित्थिस्सं ० जाव कयमालस्म देवस्म अट्टमभत्तं पगिहइ, पगिहिहत्ता पोसइसालाए पोसहिए वंभयायी ० जाव कयमालं देवं मयसि करेमाणे करेमाणे चिट्ठइ, तप गं तस्म भरहस्म रण्णो अट्टमभत्तंसि परिखममाथीं वि कयमालस्म देवस्म आसणं च्लइ, तहेव ० जाव वेअङ्गुगि-रिकुमारस्म शवरं पीइदाणं इत्थीयरयणस्स तिलगचोहं भंशालंकारं कटगाणि अ ० जाव आभरखाणि अ भेएइइ, मेसिहत्ता ताए उकिट्टाए ० जाव सकारेइ, सम्माण्ड, सम्माणिआ पडिविस्सेइ ० जाव भोअण्णंभंवे तहेव महाम-हिमा कयमालस्म पव्वणिण्णि । (सुत्रम्—५१)

'तप गं' इत्यादि. प्राग्भ्याशानार्थं नवरम् उत्तरपूर्वी दिशिभिर्नि-ईशानकीर्णं चक्ररत्नं वेताञ्जसुरवन्ताभिमुखं प्रया-सं चाप्यभवत् । अयमर्थः—सिन्धुदेवीमन्त्रनो वेताञ्जसुर-
३५१

साधनार्थं वेताञ्जसुरासाधनं वेताञ्जसुरेण गच्छत इत्या-दिदृश्यं श्रुतः पन्थाः, 'तप गं' इत्यादि, उक्तप्रायं सर्वं नवरं वेताञ्जसुरमैतस्य दाक्षिण्यं—दाक्षिण्यमरतपार्श्वे— निनि निनस्से इति, तत्तस्मस्य मरतस्य राशोऽष्टमभक्ते प-त्तिलमत्तं वेतादण्यारी कुवार इव कौटाकारंत्वात् वेता-द्वयगिरिकुमारस्मस्य देवस्याऽऽत्मे चलति, एवं सिन्धुदेव्याः गमाः—सदृशपाठो नेतव्यः—स्मृतिपथं प्रागुणीयाः, परं सि-न्धुदेव्या अनिदेशकथनं तद्वशादगवापारणमन्त्रेणैवायमपि कथ्य इति सादृश्यकथापनार्थमिति, प्रीतिदानम् अ-भि-वेक्यम्—अभियेक्यार्थं राजपरिधेयमित्यर्थः, रत्नालङ्कारं—सुकुटमिति आयश्यकचूर्णीं तथैव दर्शनात्, शयं तथैव यावच्छ्रुत्वाभ्यां प्राह, तत्र प्रथमो यावच्छ्रुतः उक्तानिदि-क्षविशेषणमहतां गतिं प्रीतिवाक्यं प्राभूतोपनयनग्रहणे सुरसम्माननविमर्जेन स्नानभोजने अंगान्धेयामन्त्रणं सूचयति, द्वितीयस्तु अष्टादिकाऽऽदेशानकरणे इति । अथ तमिन्नामुहाऽधिपकुनमालसुरसाधनार्थमुपक्रमते— 'तप गं' इत्यादि, तत्तस्माद्विषयं चक्ररत्नं अष्टा-दिकायां महामहिमायां निवृत्तायां सत्याम् अर्थात् वेता-द्वयगिरिकुमारस्य देवस्य यावत् पश्चिमादिशो तमिन्नामु-हामिमुखं प्रयातं चाप्यभवत्, वेतादण्यारीकुमारसाध-नस्यानस्य तमिन्नायाः पश्चिमावर्तित्वात्, 'तप गं' इ-त्यादि, सर्वं प्राग्वत्. प्रीतिदानेऽत्र विशेषः, स चायं—स्त्री-रत्नस्य कृते तिलकं—ललाटाऽऽमरणं रत्नमयं चतुर्दशं यत्र ततिलकचतुर्दशम् ईदृशम् माण्डालंकारं प्राकृतत्वात्कारुण्य-दृश्यं परनिपातं अलङ्कारभावेनम्. आभरणकरणदकमित्य-र्थः, चतुर्दशाऽऽमरणाणि चैवम्—'हार १ ऽऽहार २ इग ३ कण-य ४ रण्य ५ मुतावली ६ उ कऊरे ७ । कटप ८ तु-डिप ९ मुहा १०, कुंडल ११ उच्छ्रुत १२ चूलमणि १३ तिलयं १४ ॥ १ ॥' इति । कटकानि च अत्र कटकाऽऽर्जित-स्त्रीपुरुषमाधाराणांति न पौनःकर्म्यमित्यादि तावत् व-क्ष्यते यावत् भोजनमण्डपे भोजनं, तथैव मातृसुरस्येव महामहिमा अष्टादिका कृतमालस्य प्रत्यर्पणमाह्नां अंगि-प्रक्षेपण इति ।

तप गं से भरहे राया कयमालस्म अट्टाहिआए म-हामहिमाए शिखत्ताए समाणीए सुमेणे सेणावई सदावेइ, सदावेत्ता एवं-वयासी-गच्छाहि तं भो देवाणुण्विआ ! मिधूप महाण्णए पव्वत्थिपिण्णि शिक्खुडं ससिधुभगर-गिरिमराणं समविमपणिक्खुडाणि अ आअवेहि, आअवे-त्ता अग्गाई वराई रयणाई पडिच्छाहि अग्गाई ० पडि-च्छिन्ना ममअग्गायान्तिअं पव्वणिण्णाहि । तते गं से सेणा-वई बलस्म खण्णा भरहं वासभिं विस्सुअजसं महाबल-पण्णमे महप्पा आअसी तेअलक्खणुत्ते मितक्खुपा-साविमारे चित्तचाहपामी भरहे वाममि शिक्खुडायां निष्णाण य दग्गमाण य दुप्पवेमाण य विअण्णए अत्थ-सत्थक्कमले रयणं सेणावई सुमेणे भरहेणं रप्पा एवं वुत्ते

समांशे दृष्टतुद्विचित्रमाश्रयेण जाव करयत्परिगमहिम्नं दस-
सहस्रं सिरसावत् मत्पणं अञ्जलिं कुरु एवं मामी ! तदस्ति आ-
शाए विष्णुण्यं वषणं पतिमुण्डे, पडिमुण्डिता भरहस्म रम्यो
अतिआशा पडिणिक्त्वमह, पडिणिक्त्वमिच्छा जेषेव सए आ-
वास तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता कांडुबिभ्रपुरिसे सदा-
वेइ, सदाविता एवं वयासी - लिप्तामेव भो देवाण्युपिमा ! आ-
भिसेकं हस्तिरयणं पडिकपेह इयमयरहपर० जाव चाउरंगि-
णि सेणं ससाहेह त्ति कुरु जेषेव मज्जणपरे तेणव उवागच्छइ,
उतागच्छिता मज्जणपरे अयुपविसइ, अयुपविमिता एहा-
ए कयबलिकम्मे कयकोउअमेलपायच्छिक्कं सधद्ववद्वर-
म्मिअकवए उप्पीलिअसराणपडिए विण्णद्वगवज्जवद्वआवि-
द्वविमलवरचिचपट्टे गाहिआउहणहरेण अणगगगुनायगदं-
नायग० जाव साद्धिं संपरिवुडे सकारंटेमज्जदामेणं छत्तेणं
धरिउज्जमाणेणं मंगलजयसद्वकपालेण पज्जणयगाभा प-
रिणिक्कमद, पडिणिक्कमिच्छा जेषेव बाहिरिआ उव-
ट्ठासाला जणेव आभिसेकं हस्तिरयण्ये तेणव उवा-
गच्छइ, उवागच्छिता आभिसेकं हस्तिरयणं दुरुढे ।
तए णं स सुमेणे सेणावई हस्तिखंवरगए सकारं-
टेमज्जदामेणं छत्तेणं धरिउज्जमाणेणं इयमयरहपरजाहक-
लिआए चाउरंगिणिणं सेणाए साद्धिं संपरिवुडे मयाभ-
ववडगरपरहवदपरिक्खितं मया उडिडिपीहणायावल-
कलकलमरेणं समुहवरभुयं पिव करेमाणे करेमाणे सच्चि-
द्रीए सवज्जुईए सवज्जलणे० जाव निष्वासनाइएणं जे-
णव सिंधु महाणई तेणं उवागच्छइ, उवागच्छिता
चम्मरयणं परामुसइ, तए णं तं सिरिवच्छसिरसरूवं मु-
त्ततरद्ववंदेषिणं अयलमकं अंभेज्जकववं जंतं सलिलायु-
सागरेसु अ उत्तररथं दिव्वं चम्मरयणं सणसत्तरमाई स-
व्ववषाई जंत्य राहंति एगदिवसेण वाकिआई, वासं
खाऊण चकवडिआ परामुडे दिव्वं चम्मरयणं दुवल्लम
जाअणाई तिरिअं पडितरइ, तए साहिआई, तए णं
से दिव्वं चम्मरयणं सुमेणंसेणावइसा परामुडे सयाणं
लिप्तामेव खावाभूए जाए आवि हांत्वा, तए णं से सुमे-
णं सेणावई सलंथावाववलवाइये खावाभूयं चम्मरयणं
दुरुइइ, दुरुहिता सिंधुं महाणई विमलजलतुंगवीचिं
खावाभूयं चम्मरयणं सवलवाइये सयेणं समुत्ति-
स्ये, तमं महाणईमुचरितुं सिंधुं अप्पाडिहसासये अ से-
णावई कडिं गामागरणगरपव्याणि खेडकन्दमदंवा-
णि पट्टाणि सिंहलए ववरए अ सव्वं च अंगलांअं
बलापालांअं च परमरम्मं जवणदीवं च पवमणिरयण-
गकोसागरसभिद्धं आरवके रंभके अ अलमंडविमसवा-
सी अ पिकसुरे कालपुहे जोणए अ उत्तरंअहुं पंभिमा-

ओ अ मेच्छजाई बहुपगारा दाहिणअवरेण० जाव सिंधु-
सागरतो त्ति सव्वपरकच्छं च ओअवेऊण पडिणिअतो
बहुममरपडिजे अ भूमिमागे तस्स कच्छस्स सुहसिससे,
ताहे ते जणवयाणं खगराणं पट्टाणां य जेअ ताहिं स-
मिआ पभूआ आगरपवी अ मंदलपती अ पट्टणपती अ
सव्वे घत्तूण पाहुडाई आभरणाणि भूमणाणि रयणाणि
य वत्थाणि अ महहिआणि अणं च जं वरिद्धं राधारिइं जं
च इच्छिअव्वं एअं सेणावइस्स उव्वेति मत्थपकपंजलि-
पुडा, पुणरवि काऊण अञ्जलिं मत्थयम्मि पणया तुम्भ
अम्भेउत्थ सामिआ देवयं व सरणागया मो तुम्भं विसयवा-
सिआं ति विजयं जंपमाणा सेणावइसा जहारिइं ठविअ
बुइअ विसजिआ शिअआ सगाणि णाराणि पट्टाणाणि
अणुपविट्ठा, ताहे सेणावई सविआं पेणुण पाहुडाई
आभरणाणि भूमणाणि रयणाणि य पुणरवि ते सिंधुणा-
मभेउं उत्तिअं अणहमायणबले, तदेव भरहस्म रम्यो गि-
वेणइ, गिंवइता य अणपणिता य पाहुडाई सकारिअय-
म्माणिणं सहरिं विसजिए सगं पडमंडवमइएण, तए णं
सुमेणे सेणावई एहाए कयबलिकम्मे कमकोउअमंगलपा-
यच्छिक्कं जिमिअमुत्तगराणं समाणं जाव मरममोसीमव-
दणुक्कित्तमायमरीरे उप्पिं पासायवगए पुट्टमाणाहिं मु-
इंगमत्थएहिं वनीमडवदेहिं याइएहिं वरत्तणंमंपउअई
उव्वविज्जपाणं उव्वविज्जामाणं उव्वविज्जमाणं उव्वगि-
ज्जमाणं उव्वलालिं (लभि) ज्जमाणं उव्वलालिं (लभि)
ज्जमाणं मयाहायणट्टीअवाअअतंवीनललालुत्तिअयण्ण-
इंगपट्टवाइअरंवेणं इडे मट्टपरिसरमकुवणं पंचविहं मा-
णुस्सए कायमोणं भूजमाणे विहइ । (सूव्व ५२)

‘तए जं’ इत्यादि, निगद्विअजं, जवरं सुपण्णामाभं
सेनागतिं—सेनानिरस्तमिति, किमवादादिस्थाह—‘गच्छाह
णं’ इत्यादि, गच्छं मां देवानुग्रिच ! निम्भवा महानद्याः
पात्राण्यं—पडिमादिरवतिनं निष्कृतं—कामयनिमरन्नेष-
खगइकम्प, एतेन पुर्वदिग्गलभरन्तल्लखइतिपेषः कृतेः
कोषः, इदं च कैवल्याज्जविमल्लमियाह—एवमेव शक्ति-
स्यां च सिन्धुवेदी पडिमायां सागरः—पडिमासमुद्रः उत्तरस्यां
गिरिवैतादयः एतेः कृता मयादा—विभागरूपा तथा सहि-
तम्, एभिः कृतविभागमिष्येयः, अनेन द्वितीयपात्राभ्यानि-
ष्कृता विंशेया दर्शितः, तथापि समानि च स्वभूभा-
गवर्त्तानि विषयमात्रं च दुर्गभिमकानि निष्कृताणि च—अ-
वातरत्तल्लखइकपाणि ननां उड्डस्सनाणि च—(ओअवेहि
ति) साधय अम्मदाआपवत्तेननास्मइशान्णं कुरु, अनेन क-
थनेन प्रथमत्पुनिकुट्टमापेयं उड्डियादां वि भूमागस्व
साधने न गजनिर्मालका विधेयति क्षापितम्, एवमेवाख-
गपट्टल्लखइतिपिअमवातेः (ओअवेता) साधयिआ अ-
रणाणि—सयस्कानि वराणि—प्रधानानि रत्नानि—स्वस्वजा-

तासुःकृष्टवस्तुनि प्रतीकम्-गृहाण, प्रतीप्य च ममैतामाह
सिक्कां प्रत्यर्पयति । ततः सुवेणो यथा चक्रे तथाऽऽह-
'तमे शुं' इत्यादि । ततो भरनाऽऽज्ञानन्तरं स सुवेणः एव
स्वामिस्तुष्टेयाङ्क्या विवेचनं चञ्चनं प्रतिशृङ्गाति इति पर्य-
वर्तमाना, इत्याह तस्य प्रामाण्यं, किञ्चुः सुवेणः-
सेना-हस्त्यादिहस्तकम्पधनदृष्टय बलस्य मेता-प्रभुः स्वातन्त्र्य-
प्रवर्तकः अरते वर्षे विभूतयशः महतः-अनुच्छस्य ब-
लस्य-सैन्यस्य प्रक्रमात् अरतचक्रवर्तिसम्बन्धिषः परा-
क्रमो यस्मात् तथा, इष्टं हि बलवति प्रभो बलं बलवद्-
बनीति, एतेन 'ओअसी ति' पदेः न पीनहस्त्यं, महात्मा-
उद्धार(र)सम्बन्धः, ओअस्वी आत्मना वीर्याधिकः तेजसा शा-
रीरेण लक्ष्यैव-सर्वाऽऽदिभिर्गुणैः श्लेष्मन्माषासु-पारसी-
भारवीप्रभुमासु विशारदः-परिहृत्, तत्सम्बन्धेः लक्ष्यैवमा-
हो हि तद्वैश्यायस्मेलक्यान् सामदानाऽऽदिवाक्यैर्बोधुं सम-
र्थो भवति, अत्र एव जिघं-विजिघं आह-अप्राप्तयत्ताऽऽदिगु-
णोपेतं प्रापत इत्येवंशीलः, अरतस्यैव निष्कुटानां निम्नानां-
च-गम्भीरस्थानानां दुर्गमनां च-दुःखेन गन्तुं शक्या-
नां दुष्प्रवेशानां-दुःखेन प्रवेष्टुं शक्यानां भूमानां वि-
ज्ञायकस्त्र तद्वासीव प्रचारकतुरः, अत एवैनां योग्यतां
विभाष्यतादेशे शास्त्रे निरुक्तः, अर्थेशास्त्रं-नीतिशास्त्राऽदि
तत्र कुशलः रत्नं सेनापतिः-सैन्येशेषु मुख्यः, अरतेन
राज्ञा एवमुक्तः सन् दृष्टनुष्टेयादि प्राप्यतः, ततः स किं
करोतीत्याह- 'पांडसुणेसा' इत्यादि, सर्वे वेत्तु पांडसि-
द्धं, नवरं सुवेणविशेषणं सन्नद्धं शरीराऽऽरोपणात् बद्धं क-
साबधनतः वर्म-लोककत्ताऽऽदिक्रपे सञ्ज्ञातमन्येति व-
र्म्ममम्, इदंश्च कचवं-तनुवाणं यस्य स तथा, उर्वीहिताऽऽ-
माह गुणाऽऽरोपणाद्दृढीकृता शराऽऽसनपटिका-धनुर्दृष्टो
येन स तथा, पितरं भवेयं-मीवात्राणं प्रोवाऽऽऽमरं वा
येन स तथा बद्धो-प्रविष्टेन आविष्टः परिहितो मू-
ढविघ्नन विमलवरविहङ्गो-वीरातिवीरतासुचकचक्र-
विशेषो येन स तथा, पञ्चावष्टयस्य कर्मधारयः, गृही-
तस्यायुधानि प्रहरणानि च येन स तथा, आयुधप्रहर-
णयोस्तु श्लेषाश्लेषकृतो विशेषो बोधः, तत्र श्लेषानि
बाणाऽऽदीनि अश्लेषानि खट्वाऽऽदीनि, अथवा-गृहीतानि
आयुधानि प्रहरणाय येन स तथेति । 'त ए णं' इत्यादि-
प्राम्थ्याक्याताये, नवरं वाक्ययोजनायां ततः सुवेणवर्म्मर-
त्नं परानुश्रुति-स्मृति, इत्यस्त्वं सञ्जघ्न इति, एतत्प्रस्ता-
वाचवर्म्मरत्नवर्णनमाह- 'त एणं तं' इत्यादि, तच्चवर्म्मरत्नम्
उक्तविशेषणविशिष्टं भवतीत्यन्वयः, ततो-विस्तीर्णो विस्तु-
तनामक इत्यर्थः, एवंविधः इतः-स्वामी चक्रवर्त्तिको य-
स्य तत् तथेनं, यस्य हस्तसदृशं-धीवत्ताऽऽकारं रूपं यस्य
तत्तथा, नवमस्य धीवत्ताऽऽकारस्य आचारीऽपि आत्ताः स-
मविषमा भवति तथा वाक्य किरातकृतबुधपुद्गवनिवा-
राण्यं तिर्यग्बिस्तुतेन वृत्ताऽऽकारेण सुवरत्नेन सह कथं
सङ्घटनं स्यादिति । उच्यते-स्वयः धीवत्ताऽऽकारमपि स-
हज्जद्वयविभित्त्यापराधचरं चिन्तितऽऽकारमेव भवतीति
न काष्ण्यनुपपत्तिः, मुक्तानां-मौक्तिकानां ताराणां-तारकाणाम्
अर्धचन्द्राणां चित्राणि-आलेक्यानि यत्र तत्तथा, अजलं
अकल्पं-इति सदृशार्थकी शब्दावतिशयवृत्तावतिशयस्तद-

दपरिणामं चकिसकतसैन्याऽऽकारान्वयेऽपि न मनापि
कल्पते, अथैवं-दुर्मेदं कचवनिवाधकचवं लुतोपमा, वज्रप-
ञ्चामिध बुधैर्दमित्याशयः, सत्तिमासु-नदीषु सार्वाण्यु चो-
त्तरणयन्त्रं पारगमनोपायभूतं दिव्यं-दिवकृतप्रतिहायं चर्म-
रत्नं-वर्मसु प्रधानं, अजलजलाऽऽदिविरतुपधात्यर्थोप्याम्,
यत्र राणं-राणवायं सप्तदशं-सप्तदशसङ्ख्यापूर्वकं येपु-
तामि शलुसप्तशानि सर्वेषाम्यानि रोहन्तं-जायन्ते एक-
दिवसेनेतामि, अयं सप्तद्रावः-गृहपतिरनेनादिमन्त्रमणि
धाम्यानि सूर्योदये उप्यन्ते अस्तमनसमये च लूप्यन्ते इति,
सप्तदश धाम्यानि विमामि- 'सांलि १ जव २ बीहि ३ कु-
हव ४, राखव ५ तिल ६ मृग ७ मास ८ चवल ९ चिणा
१० । मृष्टि ११ मसूरि १२ कुलथा १३, गो-
हम १४ गिष्माव १५ अयति १६ सणा १७ ॥ ११ ॥'
मायो बहुपयोगीनीमानीनीयमृक्कानि, अन्त्यत्र चतुर्विंश-
निरप्युक्तानि, लोकं च लुद्धधाम्यानि बहुध्यायि, पुनर्यस्यैव
गुणान्तरमाह-वर्षं-जलदृष्टिं ज्ञात्वा चक्रवर्त्तिना परामुष्टे
दिव्यं चमेरत्नं द्वादशयोजनानि तिर्यक् प्रविस्तृणाति-वर्द्ध-
ते, तत्रोत्तरमध्यखण्डवसिकिरातकृतमेषोपद्रवनिवार-
काऽऽदिक्रपे साधिक्कानि-किञ्चिदधिकानि, ननु द्वादशयो-
जनावधि तस्युपक्षिक्कध्यावारस्यायकाशाय द्वादशयोज-
नप्रमाणमेवैवं विस्तृतं युज्यते किमाधिकविस्तारणं, उच्यते
वर्म्मचक्रप्रारम्भतरालपूरणायोपयुज्यते साधिकविस्तार इति ।
यच्चत्र प्रकणाद् यच्छब्देनैव विशेषधाम्यानि सूत्रे पुनरपि
'दिव्यं चमर्ययत्' इति प्रहणं तदावापकारप्रत्ययधनि-
न विस्मरणशीलस्य विनेकस्य स्मरणाधेयं, अथ प्रकृतं
प्रस्तूयते- 'त ए णं' इत्यादि, तत्सदृशदिव्यं चर्मरत्नं
सुवेणसेनापतिना परामुष्टे-स्पृष्टं नृत्, सिम्रमव-निर्भि-
लसमवे नौभूतं-महानुपुत्ताराय नौतुष्ये जातं काव्यं-
भवत्, नावाकारेण जातमित्यर्थः, 'त ए णं' इत्यादि,
ततः-चर्मरत्ननौभवनानन्तरं सुवेणः सेनापतिः-सेनामा-
रुक्धावावरय-सैन्यस्य ये बलवाहिनः-हस्त्यावितनुरङ्गशि-
बिकाऽऽदिक्रपे ताभ्यां सह वर्त्तते यः स सस्कधावारबलवा-
हनः नौभूतं चर्मरत्नमारोहति, सिन्धुमहानदीं विमलजल-
स्य तुङ्गा-अनुत्पका वीचयः-कल्लोला यस्यां सा तां नौभूतेन
चर्मरत्नेन बलवाहमाश्यां सह वर्त्तते स बलवाहनः, एवं
सशोसमो-अस्तास्ताहितः सस्पर्शोपेति । 'तत्रो महा-
खड्गं' तत इति कषातन्तरप्रस्तानानां महामर्त्री सिन्धुमुत्ती-
र्याऽप्रतिहततासनाः-अखण्डिताऽऽज्ञः सेनापतिः-सेनामाः क-
चिद् धाम्नाऽऽकरनगरवर्षवती, सूत्रे ज्ञीषवः प्राकृतत्वात्,
'कड्डे'त्यादि, सिंहावलोकनग्यायेन कर्वाचच्छङ्गाऽप्रापि प्राह-
स्तेन कचवित् शेटमडम्भानि कचवित्पत्तनानि तथा सिंहल-
काद् सिंहवदेशोद्भवान्, बर्बरकाश्च-बर्बरदेशोद्भवान्, सर्वे
च अङ्गलोकं बलावलोकं च परमस्वयम्, इमे च द्वे अपि स्ले-
च्छङ्गावीरजनाऽऽऽयभूते स्थानि, यधनदीप-ह्रीपविशेषम्,
अत्र चकाराः समुच्चयाधोः, एवमेवऽपि, त्रयाणामप्यधीर्वां
साधारणविशेषणमाह-प्रवरमगिरजकनकानां कोशामारा-
णि-भाएअमाराणि तैः समुष्टं-भृशं भूतम्, आरवकाद्
आरवदेशोद्भवान् रोमकाश्च-रोमकदेशोद्भवान् अलप-
राधविययासिनश्च गिक्कनुराद् कालमुत्तान् जौनकाश्च
स्लेच्छविशेषान् 'ओअवेऊ णं' पदेन योगः, अथैतेः
साधितरंशचमयि निष्कुटं साधितमुन नेत्याह-उत्तरः-उत्तर-
दिवर्त्ती वेतावयः, इदं हि दिक्प्राप्तिसिन्धुतिष्ठानं, अ-

स्माद्वैताख्य उत्तरस्यां दिशि वर्धते इत्यर्थः, तं संश्रिताः-
तदुत्पत्तिकार्या स्थिताश्च स्नेहज्जन्तौर्षिबुधकाः उक्तव्यति-
रिक्ता इत्यर्थः, अत्र तुषे कश्चित् विभक्तिव्यत्ययः प्राकृतत्वात्-
वक्षिणापरेण-तैश्चैत्रकोणेन यावत् सिन्धुनागरान्त इति-
सिन्धुनदीसङ्गतः सागरः सिन्धुनागरः, मध्यपक्षोपे साधुः-
स एवाश्रयः-पर्यवसन् तावदर्थं इत्याशयः, सर्वप्रवरं क-
च्छ्वं च-कच्छ्वदेशं 'ओअश्वेकृणु त्ति' साधयित्वा स्वाधीनं
कृत्वा प्रतिनिवृत्तः-पश्चाद्वैतोर्षो बहुलमरमणीयं च भूमिमाने
तस्य कच्छ्वदेशस्य सुखेन निपणयः-सुरूपस्तस्यौ, स सुषण
इति प्रकरणाङ्गप्रत्ययः, ततः किं जातमित्याह- 'ताडि' तं जण-
वधाया 'इत्यादि, (ताडि) तस्मिन् काले ते इति-तच्छ्वदेशस्यो
सरवाक्षे- 'सध्वे घेन्नु' इत्यत्र योजनीयत्वेन स्पष्टयितुं-
सम्बन्ध आर्पयित्वा, जनपदानां-देशानां नगराणां पत्तनानां
च प्रतीतानां ये च 'तर्हि' तत्र निष्कृते स्वाधिकारः-वक्ष-
वक्षिसुषेणसेनाभ्योरपेक्षया अल्पार्थकत्वेनाज्ञानस्वामिन इ-
त्यज्ञाताये कप्रत्ययः, ये च प्रभूता-बद्ध आकराः स्व
र्षाऽऽपुनरपलियुक्तेषां पतयः मण्डलपतयो-देशकार्यनि-
युक्ताः पतनपतयश्च, ते गृहीत्वा प्राभूतानि-उपायनानि
आभरणानि-अङ्गपरिधेयानि भूषणानि-उपाङ्गपरिधेयानि
रत्नानि च वस्त्राणि च महावीर्यं च-बहुमुद्राणि अश्व-
कश्च यद्दरिद्रं-प्रधानं वस्तु हस्तिरथाऽदिकं राजाहं-राजमा-
भूतयोर्वयं यथा पृथ्वयम्-अभिलषणीयम् एतत्सर्वं पूर्वोक्तं स-
नापतेरुपनययति-उपढौकययति मस्तककुन्ताञ्जलिपुटाः त-
तस्तं किं कृतवन्त इत्याह- 'पुनरपि' ते-तत्रत्यस्वामिनः
प्राभूतानां पतयनोत्तरकाले प्रकृताञ्जलिपरित्यागाजिघर्ष-
नावसरे पुनरपि मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा प्रभूता-नक्षत्रमुपाग-
ताः भूयस्वस्माकमत्र स्वामिनः प्राकृतत्वात् स्वाधे कप्रत्ययः
तेन देवतामिव शरणाऽऽप्ताः स्मो वयं युष्माकं विषय-
धासिन इति विजयसूचकं पद्यो जलगतः सेनापतिना य-
थाह-मेषौचित्येन स्वापिताः-नगराऽऽद्याधिपत्यादिपूर्वकार्यै-
षु नियोजिताः पूजिता वस्त्राऽऽदिभिः विभजिताः-स्वस्थान-
गमनायाजुक्तानां-निवृत्ताः-प्रत्यावृत्ताः सम्यः स्वकानि नि-
जानि नगराणि पत्तनानि चानुपविष्टाः । विजयानन्तरं
सेनापतिर्यजकार तदाह-ताह सेनायह' इत्यादि, तस्मिन्
काले सेनापतिः सचिवनाऽन्यथैवस्वामिमांशुकां गृहीत्वा
प्राभूतानि आभरणानि भूषणानि रत्नानि च पुनरपि तानि
पुनानुमधेयां महानदीमुत्तारणः, अणुह' इत्याह-उत्तनपर्यायो देव-
सेनागणदम्-अस्मत् कविद्वयसहितं शयनम्-आज्ञा वलं च
यस्य स तथा, तथैव यथा स्वयं साधयामास तथा तथा
मरतस्य राज्ञा निवेदयति निवेदयित्वा प्राभूतानि अर्प-
यित्वा च अत्र स्थित इति गम्यम्, अथवा कवाम्नपदेन
सह सङ्गतं स्यात्, ततः प्रभूता सत्कारितो वस्त्राऽऽदिभिः
सम्मानितो बहुमानयन्ताऽऽदिभिः सदाहः प्राप्तमुत्तरकार-
त्वात् विवृष्टः-स्वस्थानगमनार्थमुत्तानः स्वकं-जितं प-
टमण्डपं-दिध्यपटङ्कनमङ्गं मध्यपरलोपो समासः पटमण्ड-
पोपलितं प्रासावं वा अतिगतः प्राविशत्, अथ स्वकाऽऽ-
द्यामप्रविष्टो यथा सुषेणो विललास तथा चाऽऽह- 'तं गे'
इत्यादि, ततः सुषेणः सेनापतिः 'एहाय' इत्यादि
प्राशत्, जिमिनो-भुक्तान् राजभोजनविधिना भुक्तयुजं

भोजनोत्तरकाले आगतः सन् उपवेशनस्थाने इति गम्यम् ।
अत्र यावत्पदादिदं दृश्यम्- 'आयंते वोक्षिषे परमसुहृद्' इति, अत्र व्याख्या-आवाहनः-शुद्धोदकयोगेन कृतह-
स्तमुक्षशीवः चोक्षो-लेपमित्थाऽऽपययनेन अत एव पर-
मसुहृद्भूतः-अत्यर्थं यावन्तीभूतः, एवं च पदत्रयं योजनायाः
क्रमप्राधान्येन 'भुशुरागए सभाण' इति पदात् पूर्वं योजयम्,
इयमेव शिष्टजनकमस्य दृश्यमानत्वात्, अन्यथा भुक्तयुज-
रकाले आचमनाऽऽदिकं पादगण्ठागमिष जुगुप्सापातं स्यात्,
पुनः सेनार्पितं विशिनाष्ट-सरसेन गोशीर्यचम्पनोत्तानाः-
विक्ताः गावः शरीरे भवा गात्राः-शरीरावयवा वक्ताः प्रभूतयो
यत्र तदर्थं विधे शरीरं यस्य स तथा, अत्र यद्यवस्थेन सं-
चनमुक्तं तन्ममोभयोऽप्यववुस्तापय्यप्राहाय, मिकं दि च-
म्वनमकुलतापविहृतस्वादिशितलक्ष्यं भवतीति, (उ-
त्थि) उपरि प्रासादवरस्य सूत्रं च लुप्तपिचमिहकृतया वि-
वैश आर्पयित्वा गतः-प्रासः स्फुटद्वित्रिव-अत्रिभसाऽऽस्का-
लनवशाद्द्वित्रिव सुदृक्त्वानो महोत्तानो मस्तकानीव म-
स्तकानि-उपरितनभागा उभयपार्श्वे चर्मोपनद्धपुटानि नि-
रुपनयमान इत्यादि यावत्, अत्र कर्मणं तृतीया तथा द्वित्रि-
शताऽभिनतव्यप्रकारैः राजप्रहोयोपाङ्गसूचयितुः पार्श्वो
वक्षैः-उपमस्यैवनाटकैः प्रतीतिवैरनकलाभिः-सुमनाभिः-
स्त्राभिः भूभुजङ्गामेषु परममोहनयेन तासांभवापयोगात्
सम्प्रयुक्तैः-प्राशैरुपनयमानो-तृपविषयीक्यमाणस्वर-
भिनयपुरस्सरं नत्तनात्, उपगोपमानस्तदुत्तुगुणानात्, उपल-
भ्यमानस्तदीप्यताथसंयमादनात्, महता इति विशेषणं
प्राशत् इति-इच्छाविषयीकृतान् शब्दस्पर्शस्मरकयथा-
न् पञ्चविधात् मानुषकात्-मनुष्यमस्वर्गमनः काममोगा-
न्-कामोक्ष भोगाश्च इति प्राप्तमङ्गकान्, तत्र शब्दरूप-
कामौ स्पर्शस्मरमन्या भोगा इति समयपरिभाषा, भुजान्-
अनुभवनं विहरतीति ।

अथ तन्निष्ठागुहाग्राह्याष्टनायोगक्रमेण-

तप शं मे भरह राया अभाषा कपाड मुमेण मेणावई
महावड, महावेत्ता एवं वयासी-नाचङ्ग गुं म्पिपावेव
भो देवाणुपिया ! तिभिमुहाप दाहिणिल्लम्म दुवार-
स्व कवाड विहाडिह, विहाडला मम एअभागुत्तिअं
पचवपिण्णाहि ति, तप शं मे मुमेण मेणावई भरहं
रक्षा एवं तुवे मपाण दट्टनुद्विचिमागुदिण ० जाव कर-
रयलपग्गिमाहिअं मिरमावचं पत्थए अंतलि कहुं जाव
पडिमुण्ड, पडिमुण्णिता भरहम्म रक्खो अविथाओ
पडिणिकवपड, पडिणिकवपिप्पिा जेणुव मए आ-
वाम जेणव पोमहाला तेणव उवागच्छह, उवागच्छिणा
दकमपेथारां मेथरड ० जाव कयमालस्म देवस्म अट्टव-
भले पगिण्डड, पांमहालाए पोमहिए वंमपारी ० जाव
अट्टमभत्तेमि पग्गिममाणुमि पोमहालाओ पडिणि-
कवपड, पडिणिकवपिप्पिा जेणुव मज्जमपूरं तेणव उ-
वागच्छह, उवागच्छिणा एहाए कयल्लकम्प ० को-

उभयमलपायच्छित्ते सुदृष्टावेसाई मंगलाई वत्साई प-
वरपरिहिण् अप्पमहम्माभराणालीकियसरीरे धूवपुष्कगंध-
मल्लहत्थगं मज्झण्यराओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमि-
त्ता जेणव तिमिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स कवा-
डा तेणव पहारेस्व गमखाए, तए खं तस्स सुमेण
स्स सेखावइस्स बहवे राईसरत्तलवरमादेविअं जाव स-
त्थवाहणभियओ अप्पेगइआ उप्पलहत्थगया ० जाव
सुमेण सेखावई पिट्ठओ पिट्ठओ अणुगच्छंति, तए खं
तस्स सुमेणस्स सेखावइस्स बहईआ लुजाओ विला-
इआओ ० जाव गिगिअचिनिअपविअविआणिआउ खि-
उणकुलमाओ विणीआओ अप्पेगइआओ कजसहत्थगया-
ओ जाव अणुगच्छंतीति । तए खं से सुमेण सेखावई
सन्निद्धीए सव्वजुई ० जाव जिग्गिअसाइएण जेणव ति-
मिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स कवाडा तेणव उवा-
गच्छइ, उवागच्छिता आलोए पणामं करइ, करिता लो-
महत्थगं परामुसइ, परामुसिता तिमिसगुहाए दाहिणि-
ज्जस्स दुवारस्स कवाडं लोमहत्थेण पमजइ, पमजि-
त्ता दिव्वए उदगधाराए अचुक्खेइ, अचुक्खित्ता स-
रमेण गोपीसचंदखेण पंचगुलितले चषए दलइ, दलि-
त्ता अगंदि वरंदि गंधिअ मंछिइ अ अचिंणइ, अ-
चिंणित्ता पुष्पादहणं ० जाव वत्सादहणं करइ, करत्ता
आमत्तोसत्तविबुलवट्ठं जाव करइ, करित्ता अचुक्खेइ स-
खंदि रवयामएहि अचुक्खसातंहुजहि तिमिसगुहाए दा-
हिणिज्जस्स दुवारस्स कवाडाणं पुग्गओ अट्टइमंगलाए
आलिहइ, तं जहा—सोत्थियमिरिवच्छं जाव कयगह-
गहिअकरयलपम्भइचंदपपवहरवेकलिअविमलदंढं ० जाव
धूवं दलयइ, दलयित्ता वामं जाणु अवेइ अवेत्ता
करयलं जाव मत्थए अंजलि कट्टकाडाणं पणामं करइ,
करिता दंदरयणं परामुसइ, तए खं तं दंदरयणं वंचलइअं
वहरमारमइं विखासणं सव्वमजुससण्णाणं तेषाचारं
खावइस्स गह्वरविमिसमपभागिरिवरववाणं सपीकरणं
मंजिकरं सुमकरं हितकरं रणो हिअइच्छिअमखोइहूरगं
दिव्वमपण्णिहणं दंदरयणं गहाव ससट्ठु पयाई पवोसकइ,
पवोसकित्ता तिमिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स क-
वाडे दंदरयणं मइया मइया सदेणं तिकलुवो आउइइ ।
तए खं तिमिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स कवाडा
सुमेणसेखावइया दंदरयणं मइया मइया सदेणं तिकलुवो
आउइआ सयाणा मइया मइया सदेणं कोचारवं कोमाणा
सरसरस्स सगाई मगाई डाणाई पवोसिहत्था, तए खं से
सुमेण सेखावई तिमिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स क-

वाडे विहाइइ, विहाइत्ता जेणव भरह राया तेणव उवागच्छ-
इ उवागच्छित्तां जाव भरह रायं कयलपारिमहिअं जएणं
विजएणं बद्धावेइ, बद्धावेत्ता एवं वयासी—विहाइआ खं
देवाणुप्पिआ ! तिमिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स कवा-
डा एअणं देवाणुप्पिआणं पिअं खिबेएयां, पिअं भे भवउ,
तए खं मे भरह राया सुमेणस्स सेखावइस्स अंतिए प-
अमइ सोभा निपम्म हट्टुट्टचित्तमाणेदिए ० जाव हिअए
सुमेण सेखावई सकारइ, सम्पाणेइ, सकाणिता सम्पाणिता
काहुंविअपुरिस सहावेइ, सहाविता एवं वयासी—खिप्पामेव
भो देवाणुप्पिआ ! आभिसकं इत्थिययणं पटिकपेइ, इय-
गयरइपर तहव ० जाव अंजगामिरिकुट्टसप्पिमं गयरवं खारव-
ई दुरुदे । (सुवम्-४३)

‘ तए खं से भरह राया अखया ’ इत्यादि, एतच्च निगद-
सिद्धं, सम्बन्धमन्तरपुच्छुक्खिपर्यं संस्कारमात्रेण विप्रियते,
ततः स भरहो राजा अन्यथा कदाचित् सुमेयं सेवामि श-
क्यति—आकारयति, शक्यतिवा चैवमवर्थात्—गच्छुं शि-
प्रमेव भो देवानुप्पि ! तमिआगुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य
कपाटी विघाटय—सम्भट्टा विघाटय उद्धाटयेति यावत्,
ममेतामाहसिकां प्रत्यये, ‘ तए खं ’ इत्यादि, अज भरहा-
ऽऽज्ञाप्रतिध्ववाऽऽदिकं मज्जनगूढमतिनिष्क्रमणात् प्राग्भू-
व्याख्येयं, नवरं यत्रैव तमिआगुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वार-
स्य कपाटी तत्रैव गमनाय प्रधारितवान्—गमनसङ्कल्पक-
रोत् ‘ तए खं ’ इत्यादि, ततस्तमिआगुहागमनसङ्कल्पकणा-
मन्तरं तस्य सुमेयस्य बहवो राजभवाऽऽदयो अनाः सुमेयं
सेनापतिं पृष्ठतोऽनुगच्छन्ति, सर्वे जाव भरतस्य चक्रत्वाणां
विकीर्णारिव वाक्यम्, एवं चेटीस्त्रमपि पूर्ववदेव, नवरं कि-
लक्षणाश्चेत्तः—इति तेन नयनाऽऽदिवैष्टये अस्मां कपनाऽऽ-
दिभिः क्षिप्तेन—यसुना मनसि संकल्पितं यद्यप्राप्येते तस्य
जानन्ति यास्ताः तथा निपुणकुशलाः—अत्यन्तकुशलाः तथा
चिनीता—आज्ञाकारिणः अन्येका वन्द्यकलशस्त्वगता
इत्यादि, ‘ तए खं ’ इत्यादि, ततस्तमिआगुहामुल्लसत्तना-
मन्तरं स सुमेयः सेनापतिः सर्वेष्टयां संययुक्त्या सर्वद्युत्या वा
यावन्नियमादितेन यत्रैव तमिआगुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वार-
स्य कपाटी तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य च आलोके—दर्शनं
प्रमाणं करोति, तदनु सर्वे चक्ररत्नपुञ्जायामिव वाक्यं, या-
वन्ने पुनरपि कपाटयोः प्रमाणं करोति, नमनीयवस्तुन उप-
चारं क्रियमाणं आदावने च प्रमाणस्य शिट्ठववहराण्येति—
प्रमाणं कृत्वा च दृशरत्नं परामुसति—अयावत्तः—ऽऽनं दृश-
रत्नस्य रूपं निरूपयन् कथां प्रवृज्जति—‘ तए खं ’ इत्यादि,
ततो—दृशरत्नपरामुशानन्तरं तद्वदृशरत्नं—एवमुदुपदृज्जान्ति-
येषु—स्वम्—उत्कृष्टम् अतिहृतं—कञ्चिदपि प्रतिघातमनापरे
दृष्टव्यमाकर्तुं तस्मै शुद्धीत्वा सप्ताष्टपदानि प्रत्यवचरन्ते—अप-
सर्पोनीयमेन सव्वमज्ज, अथ कीदृशं तदिवयाइ—स्वतन्त्रमयः
पञ्चलनिकाः—कलजिकाकपा अत्रयथा यत्र तत्तथा, वज्ररत्न-
स्य यत्सारं—प्रपातद्वये तस्मयं तद्वलिकमिदमर्थः, यिनाशयं
सर्वशत्रुमिनामो नरपतेः स्फुटपाचारं प्रस्ताव्यान् गन्तुं प्रवृत्ते सति

गर्वाऽऽदिनि प्राग्भाराभ्यवद्वानि प्राग्बत्, गिरवा-पर्वता, अत्र विश्वेषणानभिधानेऽपि प्रस्तावनाय गिरिशब्देन सुप्रगिरयो प्रागाः, ये सञ्चरन्तः सैन्यस्य विघ्नकराः याशोभुजानां राक्षसां त एवोच्छेद्याः, महागिरयस्तु तेषामपि संस्फूर्णया एव, प्रपाता-गच्छन्तस्त्वन्ननेहतवः पाषाणाः भुगवो वा तेषां समीकरिणः समभाराऽऽपायकमित्यर्थः, शास्त्रिकरम्-उपद्रवोपशमकं, ननु यद्युपद्रवोपशमकं तर्हि सति एवहरत्ने समरसुनानां उन्नतप्रभनागाधिपकृतोपद्रवो न कथमुपशमयामिति ? । उच्यते—सोपक्रमोपद्रवविद्रावण एव तस्य सामर्थ्यात्, अनुपक्रमोपद्रवस्तु सर्वथाऽनपालनीय एव, अन्यथा विजयमाने वीरदेवे कुशियमुक्ता तेजोलेण्या सुनक्षत्रसर्वोभुती अनगारी कथं भस्मनां निनाष ? । अत एवावश्यंभावितो भावा महानुभावैरपि नापत्तं शक्या इति, शुभकरं-कल्याणकरं दिनकरम्-उत्तरेव गुणैकपकारि-राक्षः-चक्रवर्तिनो हृदयेऽपि तमनोरथयूक्ं गुहाकपाटोद्घाटनऽऽदिकार्यकरसमर्थत्वात् दिवं यत्सहस्राधिष्ठितमित्यर्थः, अत्र सेनापतेः सत्ताऽऽपराधपरं प्रजिहोषोर्जस्येव हृदप्रहारद्वानाधिपकप्रहारकरणाधिमिति, प्रत्ययव्यक्त्यानु किं चक्रे इत्याह—'पञ्चोससिद्धिः' इत्यादि, प्रत्ययव्यक्त्य च तस्मिन्गुहाया दासिणात्यस्य द्वारस्य कपाटोद्घाटनमेव महता महता शब्देन विह्वलम्—श्रीन् वारान् आकुटयति-नाडयति, अत्र इत्येवमेव नूतनीया, यथा महान् शब्द उत्पद्यते तथाप्रकरणे ताडयतीत्यर्थः, अत्र गुहाकपाटोद्घाटनसमये दादृशयोजनार्थमिदं सेनानीराननुगम्यपरमप्रवाद्स्तु आवश्यकपटिपन्नकं निराकृतोऽस्ति, यथा—'य-आह' दादृश योजनानि तुरगाऽऽकटः सेनापतिः शीघ्रमपसरती' इत्यादिप्रवादः सोऽनागामिक इव लघ्वत्, क्वचिद्व्य-नपलभ्यमानत्वादिति, ततः किं जानमित्याह—'त एव' इत्यादि, ततः—ताडनादनु तस्मिन्गुहाया दासिणात्यस्य द्वारस्य कपाटो सुपेणसेनापतिना एवहरत्नेन महता महता शब्देनाऽऽकुटिरो सन्ती महता महता शब्देन दक्षिंतरनिना-दिनः क्रीडस्येव बहुस्वापरिवारं बहुनुनादित्वाच्च य आरवा—शब्दस्ते कुवाणौ 'सरसरस्स' च' अनुकरणशब्दस्तेन तादृशं शब्दं कुवाणौ कपाटादित्यर्थः, स्यके स्यके स्वकीये स्वकीये स्थानेऽवस्थाप्यभस्तोदकपे यत्राऽऽगत्यात् चलतया तिष्ठत इति ते यावत् प्रत्यवाध्यविधानां-प्रत्य-पलसत्पैतुः, 'त एव' इत्यादि, एवं च सूत्रमावश्यकन्तु-यौ वक्ष्यमानमुरिहताऽऽदिवरिते च न हृदये, ततोऽ-नन्तपूर्वेषु एव कपाटोद्घाटनमभिहितं, यदि चैतन्मूत्राऽ-वर्णानुसारेणैव सूत्रमवश्यं व्याख्येयं तदा एवैवमेव 'सगाहं स गाहं दाणाहं' इत्याद्याऽऽपेक्षात् पञ्चमी व्याख्येया, तेन स्व-काश्यां स्वकाश्यां स्थानाभ्यां कपाटद्वयसमीलनाऽऽपेक्षाभ्यां प्रत्ययस्तुनाविति-किञ्चिद्विधानवित्यर्थः, तेन विघाटनार्थकामिदं न पुनरुक्तमिति, ततः-कपाटप्रत्ययसर्वेषां तादृशं सुपेणः सेनापतिः तस्मिन्गुहाया दासिणात्यस्य द्वारस्य कपाटो विघाटयति उद्धाटयति, ततः किं कृतमित्याह—'विहाडेता' इत्यादि, प्रायः प्राग् व्याख्यानां, नवरं विघाटितो देवानुमियाः । तस्मिन्गुहाया दासिणात्यस्य द्वारस्य कपाटो एतद्देवानुमियाणां प्रियं निवेद्यमानः, अत्र

निवेद्यकस्य सेनानीरानस्यैकपात्वात् क्रियायाम् एकवचनस्यो-क्तिर्ये यच्चिन्त्याय इत्यत्र बहुवचनं तत्परिकरस्याप्या-त्मनो निवेद्यकस्यव्यापनायै तच्च बहुनामिकवाक्यत्वेन प्र-त्ययापानार्थम्, एतत् प्रियम्—इष्टम् (मे)-भवती भवतु, ततो भरतः किं चक्रे इत्याह—'त एव' इत्यादि, व्यक्तम् ।

गताऽऽकटः सन् यन्तुतिष्ठके तदाह—

त एव से भरह राया मशिरयणं पराभुसइ, तातं चउ-
रंगुलपपाशमिच्छं च अणायं तिसिं छलं अणोवमनुइ
दिवं मशिरयणपतिमं वेल्लिं सवभूयकं जेण य
मुद्दागणं दुक्खं ख किंचिं ०जाव हवइ, आरोगे अ स-
व्वकालं तेरिच्छिपदेवमाणुसकया य उवमग्गा सवरेण
करंति तस्स दुक्खं, संगामाऽपि असत्थवउम्मा होइ शरी
मशिवरं धरेता डिअजोवमकंसअवडिअणहो हवइ अ
सवभयविपपुक्का, तं मशिरयणं गहाय स एणवइ ह-
त्थिरयणस्स दादिणिण्णं कुंभीण्णिक्खिउइ, त एव मे
भरहाडिवे शारिंदा हागत्यए सुकयइअवच्छे ०जाव अमर-
वडमणिभाए इदोए पडिपकिती मशिरयणकउजोए चक-
रयणदेमिअमग्गे अणगरायमहस्साणुआयमग्गे महया उ-
किट्ठमोहणायवालकलकलकलरेणं समुदरवभूयं पिव करमाणं
करमाणं जेणव तिमिसमुहाए दादिणिण्णं दुवारं जेणव उवा-
गच्छइ, उवागच्छिता तिमिसमुहं दादिणिण्णं दुवारं
अइइ सपि व मेधंवारनिवहं । त एव मे भरह राया
द्वलं दुवालसंमिच्छं अट्टकमिच्छं आदिगरणिमंठिं अट्ट-
सावमिच्छं कागमशिरयणं पराभुसइ चि । त एव तं चउरंगु-
लपपाशमिच्छं अट्टमुत्तमं च विमइहणं अउलं नउ-
रंसंमंठाणपाठिं मयतलं माणुस्माणुनागा जता लोग च
रंति सव्वजणपमवगा, ख इव चंदा ख इव तथं खरे
ख इव अग्गी ख इव तथं मणिणो तिभिरं खामिंति अं-
धवारं जण्य तयं दिवं भावउत्तं दुवालसजोअग्गाहं न-
स्स लेसाउ विवदंति तिभिरशिरगपडिमोहिआओ, रंति च
सव्वकालं खंवावारं करइ आल्लोअं दिवमभूयं जस्म प-
भावेण चक्कवी, तिमिसमुहं अवीति ससमहिए अभि-
जेत्तुं विमिअपडभरं रायवरं कागणि गहाय तिमिसमु-
हाए पुराच्छिपपचच्छिमिण्णं कइएणं जोअणेततिर-
आइ पंचपणुसपाववखंभाइ नोअणुजोअककाइ चक्कमेयी-
संठिआइ चंदमेलपडिणिण्णकामाइ एणुसणमं मंदलाइ आ-
लिहमाणं आलिहमाणं अणुपविसइ, त एव सा तिमि-
समुहा भरहणं रप्पा तर्हि जोअणेततिरहिं ०जाव जोअणु-
जोअककाइ एणुणपमाए मंदलाइ आलिहिअमाणेहि
आलिहिअमाणेहि लिप्पामेव अलोमभूआ उजोअभूआ
दिवमभूआ जाया यावि होत्ता । (सूत्र—४४)

[illegible]

ममिषौ अष्टमात् तावतेवाप्तारालेन इष्टममित्येवं पूर्वमिषौ पञ्चममिषौ च मण्डलान्यालिखेत्साधु गच्छति यावच्चरममष्टमवतितमं मण्डलमुत्तरद्वारकत्पञ्चमादिकपाटे, एवं चैकैकस्यां भित्तिष्वेकोनपञ्चाशत् मण्डलानि उभयमालेन चाष्टमवतितरितं, अथ सोमयोः पक्षयोर्मध्ये आध्याः आध्याश्चतुष्टयवृत्तिटिप्पणकप्रवचनसरोद्धारवृष्टवृष्ट्यादायुक्तो द्वितीयस्तु मन्थपारिकुल्लेखविचारवृष्ट्यादायितः । अथ प्रकृतं प्रस्तुत्ये— 'तयं' इत्यादि, ततो-मण्डलालिखनानन्तरं सा त-मिक्षागुहा मरतेन राजा तैर्योजनास्तस्मिन्निर्वाचयोजनोद्योतक-रिगेकोनपञ्चाशत्ता मण्डलैरालिख्यमानैः सिप्रमेवालोका-सौरप्रकाशं भूता—प्रासा, एवमुद्योतं—चाद्रप्रकाशं भूता, किं बहुना ? दिवसभूता—दिनलक्षणी जाता वायव्यवत्, चः समुच्चये, अयिः सम्भावनायां, तेन नेयं गुहा मण्डलप्रकाश-पूर्णो किन्तु सम्भाव्यते आलोकभूता, एवममेतन्नपश्यम-पि, किञ्च 'दिवसभूय' इत्यस्य स्थाने 'दीवसयभूया' इति पाठस्तत्र दीपगुताभि भूतिनि व्याख्येयम् ।

आध्यातर्गुं वसैमानयोः परपारं जिगमिषूष्यमतिबन्धकभू-तयोरुभयमनिमज्जानामेकमयोः स्वरूपम् (अं०) 'उभयगजला शब्दं' द्वितीयभागे ८५४ पृष्ठ दक्षिणम् । अथ बुरवादि नद्यो विबुध्य भरतो यच्चकार तदाह—

तयं मे भरहे राधा चक्ररयणदे सिप्रमगं अशगराय० मध्या उकिदुमीहाशाय० जाव करेमाखे करेमाखे सिपुए महा-खण्डे पुरच्छिप्रमिषे खं कूडे यं जेषव उभयगजला महाण्डे तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता बद्धइययं सदावेइ, सदा वेत्ता एवं बयासी—सिप्पामेव भो देवानुपिमा ! उभयगशि-पमगजलासु महाण्डेसु अशगखंभसयससिखिदे अयलमकप अमेजकवए सालेवयबाहाए सव्वरयथापए सुइसंकेम करेइ, करेत्ता मम एअमाखसिप्रं सिप्पामेव पचपिप्पयादि, तए यं मे बद्धहरयस भरहेखं गप्पा एवं उचे समाखे इहुतुदुचित्तमा-शुदिए० जाव विषापयं पडिसुगेइ, पडिसुगिषा सिप्पामेव उभयगशिपमगजलासु महाण्डेसु अशगखंभसयससिखिदे ० जाव सुइसंकेम करेइ, करेत्ता जेषव भरहे राधा तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता० जाव एअमाखसिप्रं पचपिप्पया-इ, तए यं मे भरहे राधा सखंवावारवले उभयगशिपमगज-लासो महाण्डेसो तेहि अशगखंभसयससिखिदेइ ० जाव सुइसंकेमेहि उत्तरइ, तए यं तीसे तिमिससगुहाए उचरिप्प-सस दुवारसस कवाहा सयमेव मध्या मध्या कौवारवं क-रेमाया सरसरस्सगमाइ सरसरस्सगमाइ ठायाइ पथोस-किप्पा । (धूमम्—२५)

'तयं' इत्यादि, ततः स भरतो राजा चक्ररयणेति-नमोः । 'अशगराय' इत्यादि सूत्रं व्याख्या क प्रावत्, सि-प्पा महानद्याः पौरस्ये कूले-पूर्वतटे उभयभाषि गंशयो-बाक्यालङ्कारे, अयमयोः तमिक्षाया अयो बह्वर्त्ता सिप्पु-

स्तमिक्षापूर्वकटकप्रवर्धकृतेष्विति, उभयनाऽपि पूर्वकटका-क्षिपनाऽस्त्युभयोरैकस्थानतासूचनायं किं सूत्रं, यथै-वाभ्यनजला महानदी तत्रैवापागच्छति, उपागत्य च वर्धकि-रत्नं शब्दयति शब्दयित्वा चैवमवार्त्तादिति । यदवादीत् तदा-ह—'सिप्पामेव' इति 'क्षिप्रमेव' भो देवानुपिमा ! उभयगशि-पमगजलयोर्महानद्योः अनेकानि मण्डमशानि तेषु सन्नि-विष्टी—सुमस्मितायो अयं वाखली महाबलाऽऽकाशतत्वेऽपि न स्वस्थानाच्चलतः अकम्प्यो-हृदौ 'सकम्पसुतुबन्धे' तु ति-र्तापूर्णं सखइ चलनं स्यादिति हृदतरनिर्माणवित्यर्थः, अथवा—अखली—गिरिस्तद्वत् अकम्प्यो, मकारोऽलाक्षि-कः, अमेघकवचविषममेघकवचौ अमेघसज्जाह्वयिनि, ज-लाऽऽदिभ्यो न भेदं यात इत्यर्थः । नन्वनन्तरोक्तविशेषणार्था-मुत्तरतो तदुपरि पातशङ्का न स्यात्तथापि उभयपार्श्वयोर्ज-लापातशङ्का नास्तीति भवतीत्याह—साऽऽलम्बने उपरि गच्छ-तामलम्बनभूतेन हृदतरमित्येकेणाऽऽलम्बनेन सहिते बा-हे-उभयपार्श्वौ यथोक्ता तथाः सर्वोऽऽयना रत्नमयौ आ-दिदेवचरित्रप्रवचनसारोद्धारवृत्त्योस्तु क्रमेण पात्रायमयका-मयो तावुक्तौ स्त इति, तथा सुखेन संक्रमः—पार्श्वेक्षितो यत्र तौ तथा, ईदृशी संक्रमो—सन्तु कुरुव कृत्वा च मामनामाक्षितिं सिप्रमेव प्रत्ययेति । अथ स किं चकरित्याह—'तयं' इत्यादि, अनुवादसूत्रात्पार्श्वौ सर्वे प्रावत्, ननु उभयगजला जलस्यामज्जकत्वस्वभाव-त्वेन कथं तत्र संक्रमार्थकशिलास्पर्शाऽऽदिभ्यः सुस्थितो भवति । स च दीर्घपट्टशालाकारो न च जलोपरिकाष्ठा-ऽऽदिभ्यः सम्भवति, तस्यासारथ्येन भारसहत्वात्, उच्य-ते—यद्धकिरत्नत्वेन दिव्यशुक्ररश्मिव्यशक्तिस्त्वात्, अ-नेन चाऽऽचक्रिराश्रयपरिसमाप्तेः सर्वोऽपि लोक उत्तरति, गु-हा च तावन्तं कालमपावुनैवाऽऽस्तेन मण्डलान्यपि तथैव ति-ष्ठन्ति, उपरते तु चकिणि सर्वमुपराम नः । प्रवचनसा-रोद्धारवृत्तेरभिप्रायः, त्रिपट्टीयाजितचरित्रे तु—'उद्गादि-तं गुहाद्वारं, गुहान्तर्मेण्डलानि च । तावताप्यपि तिष्ठन्ति, यावज्जीवति चक्रवृत् ॥ १ ॥' इत्युक्तमस्ति । 'तयं' इत्यादि, ततः स भरतो राजा स्कन्धाधारकपलसहित-स्ताभ्यां संक्राम्यां उभयगशिपमगजले महानद्यौ उत्तरति-परपारं गच्छति, एवं उत्तरतो गच्छति राजराजे उत्तर-द्वारे यज्जतं तदाह—'तयं' इत्यादि, ततो-नद्यतिक्र-मणानन्तरं तस्यास्तमिक्षागुहाया उत्तरादस्य द्वारस्य क-पाटी स्वयमेव सेनानीदृष्टाऽऽयानमन्त्रेणेत्यर्थः, 'मध्या मध्या' इति सूत्रदेशन पूर्वसूत्रस्मरणं तेन 'मध्या मध्या सहेण' इति बोध्यं कीञ्चरवं कुवायो 'सरस्वर' इति कुवेर्भो-यं स्वकं स्वकं स्थाने प्रत्यवाप्यधिकवानां व्याख्या तु प्रा-वत्, ननु यदि दाक्षिणात्यद्वारकापाटी सेनापतिप्रयोगपूर्व-कमुद्धते तया इमावपि कथं न तथा ? उच्यते—एकशः सेनापतिस्तथापि नकाटोद्घाटनविधिसन्तुष्टगुहापिपुसु-कृताऽऽश्वेन द्वितीयपक्षकापाटी स्वयमेवोद्धते इति ।

अथोत्तरभरताद्विषयं विबुध्यस्तत्रत्यजितेनयजन—

स्वरूपमाह—

तेयं कालेशं तेयं समपयं उत्तरद्वारे वापे बह्वे आ-

वाहा श्यामं चिलाया परिवसेति अद्वा दिता विता वित्थि-
यणुविउलभवस्यसयणाऽऽसखजाखवाहमाऽऽसया बहु-
धसबहुनायकवरयथा आभोगपभोगसंपउत्ता विच्छड्डिअप-
उरभचपाशा बहुदासीदासगोमहिसगवेलगपूष्या बहुज-
शस्स अपरिभूआ शरा बीरा विंक्ता वित्थिखविउल-
वलवाहमा बहुसु समरसंपराएसु लल्लवळा यावि हो-
रथा, तए थं तेसिमावाडचिलायाथं अयसया कयाई वि-
सयंसि वहुई उपाइयसयाई पाउम्भविस्था, तं जहा-अ-
काले गजिअं अकाले विज्जुआ अकाले पायवा पुष्फं-
ति अभिक्खणं अभिक्खणं आमासे देवयाओ शब्बन्ति,
तए थं ते आवाडचिलाया विसयंसि वहुई उपाइअसयाई
पाउम्भूयाई पांसति, पासिता अस्समथं सदावेति, सदा-
वेत्ता एवं वयासी-एवं त्वलु देवाणुपिआ । अम्हं
विसयंसि वहुई उपाइअसयाई पाउम्भूयाई । तं जहा-
अकाले गजिअं अकाले विज्जुआ अकाले पाय-
वा पुष्फंति अभिक्खणं अभिक्खणं आमासे देवयाओ
शब्बन्ति, तं थं शज्जहं थं देवाणुपिआ । अम्हं विसय-
स्स के मथे उवदवे भविस्सइ ति कहु ओहयमगमंक्का
चित्ताभोगसागरं पविट्ठा करयत्तपन्हत्तमुहा अट्टउक्काणो-
वगया भूमियगदिट्ठिआ क्रिआयेति, तए थं मे भरह
राया चकरयणुदेसिअमगे० जाव ससुद्धवभूयं पिव कर-
माणे करमाणे तिमिसगुहाओ उचरिल्लेणं दारेणं शीति
ससि व्व मेहंयपराणिवहा, तए थं ते आवाडचिलाया
भरहस्स रथो अग्गाणीअं एजमाणं पांसति, पासिता
आसुरुता कट्ठा चंडिक्रिआ कुविआ भिमिमिसमाणा अ-
स्समथं सदावेति, सदावेत्ता एवं वयासी-एम थं दे-
वाणुपिआ । केइ अप्पत्थिअपत्थए दुरंतपंतलक्खणे ही-
खपुसुचाउरते हिरिसिरिपरिवज्जिए जे थं अम्हं विसय-
स्स उचरि विरिएणं हवमागच्छइ । तं जहा-थं घनाओ
देवाणुपिआ । जहा थं एम अम्हं विसयस्स उचरि वि-
रिएणं थो हवमागच्छइ ति कहु अस्समथस्स अनिए
एअमदं पडिखुणेंति, पडिखुणेंचा ससुद्धवद्विअमयक-
वआ उणीलिअसरायणपडिआ पिण्हगविज्जा ब-
द्वआविद्धविमलवरचिंपडआ गहिआउहणहरणा जेणेव
भरहस्स रथो अग्गाणीअं तेणेव उवागच्छंति,
उवागच्छिळा भरहस्स रथो अग्गाणीएण सद्धिं
संपलगा यावि होत्था, तए थं ते आवाडचिलाया
भरहस्स रथो अग्गाणीअं हयमहिअपवरचिंपडिआवि-
वदिआविधद्वपपादं किच्छप्पाणोवगयं दिसोदिंसि प-
डिसेहिंति । (सूत्रम्-५६)

‘तेणं कालेणं तेणं समयेणं’ इत्यादि, तस्मिन् काले
एतौयारकप्रान्ते तस्मिन् समये-यत्र भरत उत्तरभरणा-
विजिगीयया तमिस्त्रातो निघोति, उत्तराक्षेभरतनामि व-
वै-लेत्र आयाता इति नाम्ना किराताः परिवसन्ति, आ-
ख्याः-धानिनः दत्ता-वर्षयन्तः विष्ताः-तज्जानीयेषु प्रसिद्धाः
विस्तीर्णविपुलानि-अतिविपुलानि भवन्ति येषां ते तथा
शयनाऽऽसनाभि प्रतीनानि यानानि-रथाऽऽहीनि वाहनानि
अश्वऽऽदीनि आकीर्णानि-गुणवन्ति येषां ते तथा, ततः पद्
व्यस्य कर्मधारयः, बहु-प्रभूतं धनं-गणिमस्योरममेवपरि-
च्छेयमेदन्तु जतुविषं येषां तथा, बहु-बहुना जातक-
परजन-स्वर्णकूप्ये येषां ते तथा, ततः पद्व्यस्य कर्मधारयः
आयोगो-डिगुणऽऽदिबुद्धयर्थे प्रधानं प्रयोगश्च कलात्तरं तौ
संययुक्ता-व्यापारिणौ वेस्ते तथा, विच्छा-हेतु-त्यक्ते बहुज-
नभोजनवृत्तिनावाशिष्टोच्छिष्टसम्भवात् सज्जानावच्छेदं वा
सविस्नारे बहुपकारात्वात् प्रसूरे-प्रसूते अकृपानि-अकृपानो-
ये येषां ते तथा, बहुजो दासीदासाः शीमहिवाञ्च प्रतीताः
गवेलका-उरक्षाः एतं प्रसूता येषां ते तथा, ततः पद्द्व-
यस्य कर्मधारयः, बहुजननापरिभूताः, सुखे पट्टी आनंदा-
त्, सुराः प्रतिहाननिर्वहणं दानं वा वीराः भस्त्राणि शि-
काना भूमण्डलाऽऽक्रमणसमयां विस्तीर्णावपुले-अतिवि-
पुले बलवाहने-सैन्यसमादिके दुःखानाकुलत्वान् येषां ते त-
था, बहुपु समरपु-समरगणेषु, अनेन ज्ञानिप्रयानकानं सु-
चिन्ते समरकूपे समरगणेषु युद्धेषु लब्धवल्लाः-अभोगसहता-
आध्यभवन्, सामान्यतो युद्धेषु च बलवताऽऽविक्रयेण केच-
न लब्धवल्ला मनेषु परं तद्व्यवच्छेदेषु समरसंस्थानेषु अथ
यत्नेषां मण्डले जाते तदाह-‘तए थं’ इत्यादि, तत इति-
कथान्तरप्रवचं तेषामापातकारणानाम् अपवाद कदाचित्
अकथयतिमनकालात्पूर्वम् अत्र तेषामित्यन्तर्धानां कानं प्रक-
रणाद् विशिष्यमासी यदावातिकारणानामागतुं तद्विस्मर-
णशीलानां चिन्तेवानां अगुणादनायेति, विषये-देशे बह्वनि
आत्यन्तिकशतानि उपान्तसकशतानि, अरिष्टसूचकानि-
लशतानोत्थयोः प्रादुर्भूयन्-प्रकटाशयुः, तद्यथा-अकाले
प्रादुर्भूतकालव्यतिरिक्तकाले गर्जितम् अकाले विद्युत्
अकाले स्वस्वपुष्पकालव्यतिरिक्तकाले गर्जिताः पुष्पानि
अभोवणम् अभोवणं-पुनः पुनः आकाशे देवता-भूतविशेषा,
तुल्यमिति अथ ते किं चकुरित्याह-‘तए थं’ इत्यादि,
ततः-उपान्तभवनानन्तरं ते आपातकिराता विषये बह्वनि
आत्यन्तिकशतानि प्रादुर्भूतानि पश्यन्ति, एष्टा खान्योऽ-
न्यं शब्दयन्ति-आकारयन्ति, शब्दयिषा चेतमवार्थिषुः
किमवार्थिषुः किट्ठाश्च तेऽभूतसित्याह-‘एवं भवतु’ इत्यादि,
एवं-वचयमाणप्रकरणे भवतुविशेषे देवाणुपिआ-अनुकृष्यमा-
या अस्माकं विषये बह्वनि आत्यन्तिकशतानि प्रादुर्भूतानि,
तद्यथा-अकाले गर्जितम् इत्यादि प्रावन्तु, तत्र ज्ञायते दे-
वाणुपिआ । अस्माकं विषयस्य को ‘मये’ इति चित्तकांक्षे
यान्ति, तेन मये इति सम्भावयामाः उपद्रवो भविष्यति
इति कृत्वा अपहृतमनःसुकृता-विमनस्कः-विमनवा-रा-
उपग्रेश्चनवाहाराऽऽतिविमनेन यः शोक एव दुःखारम्भात्
सागरस्तत्र प्रविष्टाः कृतले पर्वस्ते-निवेशितं मुक्तं येवन्ते
तथा आनेध्वानपगतः भूमिगतदृष्टिका ध्यायन्ति, आप-

मिने सहृदे किं कर्तव्यमिति चिन्तयन्तीति, अथ प्रस्तु-
यमानं भरतस्य चरितमाह—“ तप सं” इत्यादि, तत-
स्त्वेषामुत्पातचित्तनानन्तरं स भरतो राजा चक्रत्सा-
देशितमागो यावत् समुद्रवभूतामिव गुहां कुर्वन् २ तमि-
च्छागुहातः श्रीतराद्वेण द्वारेण निरति—निर्वाति शशीच
मेघाभकारनिबद्धात् । तप सं” इत्यादि, ततो गुहातो
निर्गमनानन्तरं आपातकिराता भरतस्य राज्ञः अप्रानोक्तं स-
व्याप्रमाणम्—“एजज्मायं ति” इत्युत् आगच्छन् पश्यन्ति, हृषा च
'आसुक्त' इत्यादि वदपञ्चकं प्रापन्त्युत्प्रेष्य शब्दयन्ति,
शब्दयित्वा विषयवाङ्मयिभिरिति । किमवादिषुरित्याह—“ तप सं”
इत्यादि, एष वेदानुप्रियाः । कश्चिद्वैज्ञानिकोऽप्रातिष्ठप्र-
त्ययः।ऽऽतिविशेषणविशिष्टो बन्धने योऽस्माकं विषयस्य—
विशेष्योपरि धीर्येण।ऽऽप्रशङ्कया 'हृषं ति' शीघ्रमागच्छति,
तत्तस्मात्तथा 'णमिति'—एवं भरतराजानभिप्रेयः 'वसामो
सि' क्षिपामो दिशो दिशि विकीर्णैस्तेषु कुर्ये इत्यर्थः, यथा
एवोऽस्माकं विषयस्योपरि धीर्येण यो शीघ्रमागच्छेत्, सूत्रे
समन्वये 'वसमानानिर्देशः प्राकृतस्वात्', एतस्मिन् समये
किं जातमित्याह—“ इति कट्टु” इत्यादि, इति—अनन्तरा-
दिनं कृत्वा—[विचिन्त्यायोऽप्यस्याग्निके एतमर्थे प्रतिप्र-
त्ययनि—आमिति प्रतिपद्यन्ते, यतिभ्यश्च स सम्पदबद्धेत्या-
दिपदानि प्राप्यत् यत्रैव भरतस्य राज्ञोऽप्राणीकं तत्रैवोपा-
गच्छन्ति, उपगत्य च भरतस्य राज्ञोऽप्राणीकं सार्धं
संप्रलम्बाभ्यामभ्युप । योत्तुमिति शेषः, युज्याप प्रवृत्ता
इत्यर्थः, अयं न किं कुर्वन्तीत्याह—“ तप सं” ते आवाह-
चिलाया 'इत्यादि, ततो युजप्रवृत्तानन्तरं ते आपातकि-
राता भरतस्य राज्ञोऽप्राणीकं हुताः केचन प्राणत्याजनेन
मथिताः केचन मानमथनेन शान्तिनाश्च केचन प्रहारादनेन
प्रवरवीराः—प्रधानोपाया यत्र तत्तथा, पदद्वयस्यः प्राकृत-
त्वात्, विपतिनाः—स्वभ्वात्तेन, स्रष्टाश्चहृषप्रधाना ध्वजा ग-
च्छन्तः।ऽऽदयः पताकाश्च—तद्विरच्यजा यत्र तत्तथा, ततः
पदद्वयस्य कर्मधारयः, कुच्छु—महता कष्टेन प्राणान् उप-
गमं—प्राप्तं कथमपि घृणप्राणमिति यावत्, दिशः सकाशा-
दपरदिशि—स्वाभिमतदिक्प्राजनेनापरस्यां दिशि प्रलप्य
इति शेषः, प्रतिषेधयन्ति—युज्याश्चिर्वस्यन्तीत्यर्थः ।

इतो भरतस्यैव किं जातमित्याह—

तप सं से सखावलस्य शोभा वेदो जाव भरहस्त रसो
अगाणीभ्यं आवादचिलाएहि इयमदियपवरवीर ० जाव
दिमो दिसं पडिमेहिअं पासड, पासिता आसुरुते रुढे चं-
ढाकिण कुविं यिसिमिसेमाये कपलामेलं आसरयणं
दुरुहड, दुरुहिता (जं०) (अरवरज वक्रवृत्ता 'आसरयण'
शब्दे द्वितीयभागे ४७३ पृष्ठे गता) सुगपत्तुवत्त-
कोमलं मणाभिरामं कपलामेलं खापेणं आस-
रयणं सेखावई कमेय समभिरुदे कुवलपदलतामलं
च रयणिकरमंडलनिभं सनुमयविखासायं कणगरयण-
दंदं यववालिअपुण्णसुरिगधिं याणापमिल्लयभपिचिचं
च पडोतयिसिमिसितितिलक्खारं दिवं खगरयणं लोके

आणोवपायं तं च पुणो वंसरक्खसिगहिद्वं कालायसवि-
पुल्लोहदंदकवरवईरयदं० जाव सव्वरय अप्पदिहयं किं
पुण देहेसु जंगपायं—“ एणमंमुलीदीहो, सोलस से अं-
मुलाई विरिथणं । अदंमुलसोणीको, जेठुवपायो असी
भणिओ ॥ १ ॥ ” असिरयणं खारवईस इत्याधो तं
गहिऊय जणेव आवादचिलाया तेषव उवागच्छ, उवा-
गच्छित्वा आवादचिलाएहिं सद्धिं संपलम्गे भावि होत्था ।
तप सं से सुमेणे सेखावई ते आवादचिलाए इयमदिअ-
वरवीरपाइअ० जाव दिमो दिसिं पडिसेहेइ । (मूत्र-४७)

'तप सं' इत्यादि, ततः—स्वसैन्यप्रतिषेधनादन्तरं सेनाबल-
स्य—सेनाकूपस्य बलस्य सेना—स्वामी वेष्टकः—वस्तुविषयवर्ध-
कोऽत्र सेनानीसकः संपूर्णः पूर्वोक्तो प्राज्ञः पावड भरत-
स्य राज्ञोऽप्राणीकम् आपातकिरितोर्वाभ्यामिति धेयं पश्यति,
हृषा च आशुक्तः।ऽऽतिविशेषणविशिष्टः कमल।ऽप्रीकं कमला
मेलं वा नामाद्वैरलमारोहति । अथ प्रस्तावाऽऽगतं तद्व-
र्णनं (जं०) द्वितीयभागे ४७३ पृष्ठे गतम् ।)

'कमलामेलं खापेणं' इत्यादि, प्राप्यत् उपाये-
यमिति । ततः स किं कृतवानित्याह—“ कुव-
लय 'इत्यादि, तत्सिरत्नं नगपट्टेइत्यात् शूरीत्या स
सेनानीर्येण।ऽऽप्रातकिरातास्तत्रैवोपागच्छन्ति, उपगत्य
च।ऽप्रातकिरातेः सार्धं सम्पलम्भाभ्यामभ्युपगच्छन्ति
शेषः, तत्कुवल्पायकं यच्छुभ्रवाक्यमपेक्षत इत्यादिवेदे य-
दिति, यत् किंविशिष्टमित्याह—कुवलपदलतामलं लोलो-
त्पललसदृशमित्यर्थः, चः सनुमये, रजनिकरमण्डलं च-
न्द्रबिम्बं तस्य निभं—सदृशं परिभाषयमाणं यद्व्युत्पन्नित-
जस्कत्वेन चन्द्रमण्डलाऽकार इत्येते इत्यर्थः, अथवा—रज-
निकरमण्डलनिभं मुखे इति शेषः, शत्रुजनविनाशने, कन-
कस्त्वस्यो दण्डो—इत्यप्रहण्येयोर्यो सुधियेस्य तत्तथा, नव-
मालिकानामकं यद्वपुषं तद्वत् सुराभिप्रायो यस्य तत्तथा,
नानामणिमय्यो लता बल्लवाकारवित्राणि तासां मण्डयो—
विचिधरबनास्ताभिश्चिन्म—आभ्यर्च्यक्तु, चः विशेषणसमु-
च्चये, प्रचीता शोणोसारणे निभिकहीकृता अत एव—' मि-
सिमिसेति सि' दीप्यमाना तद्वत् धारा यस्य तत्तथा,
दिप्यं अहगरत्नं—अहगजातिप्रधानं लोकेऽनुपमानम् अन-
न्यसदृशत्वात्, तच्च पुनर्बहुपुण्यस्तीति शेषः, कीदृशं ?
वंशा वेणवः कृताः—वृक्षाः शृङ्गाणि मधियाऽऽदीनाम् अस्त्री-
नि प्रतीतानि इत्या इत्यादीनां कालायसं लोहं विपुल-
लोहदण्डकश्च—वरवज्रं हीरकजातीयं तेषां भेदकम्, अथ व-
ज्रकथनेन दुर्भेद्यानामपि भेदकत्वं कथितं, किं बहुना ?—
यावत्सर्वथाप्रतिहतं, दुर्भेदऽपि वस्तुनि अमोघशक्तिकमित्य-
र्थः, किं पुनर्बहुमानां—चराणां पशुमनुष्याऽऽदीनां वेदेषु, अथ
यावच्छुभो न सभाहकः किन्तु भेदकशक्तिमत्कोऽप्येव-
विषयनः अथ तस्य मानमाह—पञ्चाशदङ्गुलानि दीर्घो यः
पञ्चाशदङ्गुलानि विस्तीरो अशोक्कामपाणा ओषिणः—बाहस्यं
पिण्डो यस्य स तथा, ज्येष्ठम्—उत्कृष्टं प्रमाणं यस्य स तथा,
एवंविधः सोऽस्मिन्निति । यदप्यत्र सौदामिभ्यदङ्गुलमात्रास्य

भूयते तन्मध्यममापेक्षया । यदाह वराहः—“अरुणलघुता-
रेमुत्तम, ऊनः स्यादध्वजिह्वितः स्फूर्धः ।” एतयोः सङ्ख्य-
योर्मध्ये मध्यम इति, उत्तरवाचकयोः जना तु प्राक् कृता,
अथ सैष्येष्टाऽऽयोधनादन्तरं किं जानमियाह— तप एव
इत्यादि, तत आयोधनादन्तरं स सुषेणः सेनापतिस्ता-
नापातकिराताम् इतमार्घ्यतेत्यभिधिशेषणविशिष्टान् वायस्क-
रणात् “विहङ्गिष्विष्वङ्ययवसाने किङ्कुप्यासोऽथप” इति
प्राञ्चो, विहो विङ्गि प्रत्ययेष्यति ।

अथ ते किं कुर्वन्तीत्याह—

तएव ते आवाहचिलाया सुषेणसेनावहणा इयमहि-
आ० जाव पदिसेहिया समाया भीमा तथा बहिआ उ-
च्चिगा संजावयया अत्ताया अचला अवीरिआ अपुरि-
सत्कारपरकपा अचारिज्जमिति कहु अणगाई जाअगाई
अवकमंति, अवकमिता एगयओ पिलापंति, पिलायि-
त्ता जेणव सिंधू महाणई तेणव उवागच्छंति, उवाग-
च्छिता बालुआसंधाराव संथरेति, संथरेत्ता बालुआ-
संधारए दुरुहंति, दुरुहिता अट्टमभत्ताई पगिएहंति, प-
गिएहिता बालुआसंधारावगया उताणगा अवसखा अ-
ट्टमभत्तिआ जे तेसि कुलदेवया मेहुहा खामं खागकुमारा
देवा ते मणसी करेमाणा करेमाणा चिट्ठेति । तएव
तेसिमावाहचिलायाणं अट्टमभत्तिपि परिणयमार्गमि मेहु-
हाणं खागकुमाराणं देवाणं आसणाई चलंति, तएव
ते मेहुहा खागकुमारा देवा आसणाई चलिआई पामं-
ति, पासिता ओहि पंजंति, पंजंतिता आवाहचि-
लाए ओहिआ आभोएंति, आभोएत्ता असममं सहा-
वेंति, सहावेत्ता एवं बयासी—एवं खलु देवाणु-
पिआ । जंजुदीवे दीवे उत्तरद्वभरहे वामं आवाहचि-
लाया सिंधूए महाणईए बालुआसंधारावगया उताणगा
अवसखा अट्टमभत्तिआ अम्हे कुलदेवए मेहुहे खागकु-
मार देवे मणसी करेमाणा २ विट्ठेति, तं सखं खलु दे-
वाणुपिआ । अम्हे आवाहचिलायाणं अतिए पाउच-
वित्तए ति कहु अणयणयणस्य अतिए एअमट्टे पडिमुण-
ेति, पडिमुणेतता ताए उकिट्टाए तुरिआए० जाव बीनीव-
यमाणा बीनीवयमाणा जेणव जंजुदीवे दीवे उत्तरद्वभरहे
वामे जेणव सिंधू महाणई जेणव आवाहचिलाया ते-
णव उवागच्छंति, उवागच्छिता अंतलिक्खपडिवमा
सखिसिखिआई पंचवसणाई वत्थाई पवरपरिहिआ ते-
आवाहचिलाए एवं बयासी—हं भो आवाहचिलाया ।
जसं तुम्हं देवाणुपिआ ! बालुआसंधारावगया उताण-
गा अवसखा अट्टमभत्तिआ अम्हे कुलदेवए मेहुहे खा-
गकुमारे देवे मणसी करेमाणा करेमाणा चिट्ठे, तएव

अम्हे मेहुहा खागकुमारा देवा तुम्हं कुलदेवया तुम्हं
अतिआमं पाउचूआ, तं वदहं थं देवाणुपिआ ! किं
करेभो, केव भं पण्यमाहए ? तएव थं ते आवाहचिलाया
मेहुहाणं खागकुमाराणं देवाणं अतिए एअमट्टे सांभा-
सिसम्म इट्ठुट्ठिचपमासदिआ० जाव हिआया उट्ठाए उट्ठे-
ति, उट्ठेत्ता जेणव मेहुहा खागकुमारा देवा तेणव उवा-
गच्छंति उवागच्छिता करयलपरिगगहिणं० जाव मरप-
अंजलि कहु मेहुहे खागकुमार देवे जएणं विजएणं
वद्वेति, वद्वेत्ता एवं बयासी—एस थं देवाणु-
पिआ ! केह अपातिअपत्यए दूरंतपंतलक्खणे० जाव हि-
रिसिपरिवज्जिए जे थं अम्हे विमयस्य उवरिं विरिएणं
हवमागच्छइ, तं तथा थं पणेह देवाणुपिआ ! जहा थं
एस अम्हे विसयस्य उवरिं विरिएणं थो हवमागच्छइ
तएव थं ते मेहुहा खागकुमारा देवा ते आवाहचिला-
ए एवं बयासी—एस थं भो देवाणुपिआ ! भरहे खामं
राया चाउरंतवक्कवदी महिदीए महज्जुए० जाव महामो-
वने, थो खलु एस सका केहइ देवेण वा दाणवेण वा कि-
सरेण वा किंपुरिसेण वा महारेण वा गंपव्वेण वा सत्थ-
प्यओगेण वा अंगिप्यओगेण वा मत्तप्यओगेण वा उदवि-
त्तए पडिपंथित्तए वा, नहावि अ थं तुम्हं पिअट्टयाए भ-
रहस्य रण्णा उवमगं करेभो ति कहु तेमि आवाहचिलाया
थं अतिआओ अवकमंति अकमिता वउविअममृगयाएणं
सम्माहणंति, सम्माहणित्ता मेहाणीओ विउट्ठंति, विउ-
ज्वित्ता जेणव भरहस्य रण्णा विजयवसंधारावशिणेवे
तेणव उवागच्छंति उवागच्छिता, उप्पि विजयसंधाराव-
रणिजेमस्य विप्पामेव पणुणुतायंति सिप्पामेव विज्जु-
यायंति, विज्जुयायित्ता विप्पामेव जुगमुमलमुट्ठिप्प-
मागमत्ताई घागहिं ओयमेवं मत्तरंतं वामं वामिंतं एव-
त्ता यावि हात्था । (सूत्रम्—५८)

‘तप एव’ इत्यादि, तत्तत्तत् आयापकिराताः सुषेणसेनापति-
नाः हतमयिता यावप्रतिपत्तिनाः सन्तो मीताभयाऽऽकुलाः
भूता—मद्याः क्यपित्ताः—महाराहिताः उड्डिभूताः अथ पुनरा-
नेन सार्धं युद्धयामहे इत्युक्तः करणाऽऽशयश्चनः, इहशाः
कुत इत्याह—सजानभयाः—सम्यक् प्राप्तभयाः अस्यामानः—
साम्प्रत्यः शक्तिविकलाः अचलाः शारीरशक्तिविकलाः पुट-
पकारः—पुटपातमानः स एव निष्पादितस्वप्रयोजनः पराक्-
मस्ताभ्यां रदिता आघातशीयं—घातयितुमशक्यं परवर्त्तमान-
कृत्वा अनेकार्थं याजनायपक्वमानि—अपसरन्ति पलायन्ते
इत्यर्थः ‘ततः किं कुर्वन्तीत्याह—’अवकमिता’ इत्यादि,
अपकम्यते अपातकिराता एकताः—एकस्मिन् स्थाने मेख-
यान्ते मेलापक कुर्वन्तीत्यर्थः, मेलायित्वा च एवैव सिग्गुम-
टानदी तथैवापगच्छन्ति, उपागम्य च बालुकामंस्तार-
कान् संस्मृणन्ति—मिकताकमयान् संस्तारान् कुर्वन्ति

संस्तीर्ष्य च बालुकासंस्नानार्कानारोहन्, आरुह्य बाधमभङ्गं प्रयुङ्क्षति । प्रयुज्य च बालुकासंस्नारोपनात् उत्तानकाः— ऊर्ध्वमुखाशायिनः अचसनाः—निषेखाः, एवं च परमातापनाकचमनुभवन् इत्युक्तम्, अष्टमभङ्गिका—रितत्रयमनाहारिणः, ये तेषां कुलदेवताः—कुलवत्सला देवा मेघमुखानाम्ना नागकुमारदेवास्ताम् मनसि कुर्वन्तः २ तिष्ठन्तीति । अथ तं देवाः किमकुर्वन्त्याह—‘तप सं’ इत्यादि, ततः—‘तसि विष्ठाऽनन्तरं’ तेषामापातकिरातानाम् अष्टमभङ्गं परिणमति सति परिपूर्णप्राय इत्यर्थः, मेघमुखानां नागकुमाराणां देवानामावतानि चक्षन्ति, ततस्तं मेघमुखा नागकुमारा देवा आनतानि चक्षन्ति पश्यन्ति, हृष्टा खाद्यं प्रयुञ्जन्ति, प्रयुज्य खाद्यं चना आपातकिरातानामावतानि, आमेवाय खाद्योऽयं शृण्वयन्ति, शृण्वयित्वा जैवमवादिषुः, किमवादिषुर्गवाह—‘एवं खलु’ इत्यादि, एवम्—‘अष्टमभङ्गि’ कलुः—निषेध इहेवानुप्रिया ! किं नदित्वाह—ऊर्ध्वशीरे हीये उत्तान्द्वयमेव वर्य आपातकिराताः सिन्धुः महानद्यो बालुकासंस्नानार्कं उपगताः—प्रासाः सन्तः उत्तानका अवसना अष्टमभङ्गिका, अस्मान् कुलदेवान् मेघमुखानामकान् नागकुमारान् देवान् मनसि कुर्वाणाः २ तिष्ठन्तीति, ततः श्रेयः खलु भो देवानुप्रिया ! अस्माकमापातकिरातानाम्भित्तं प्रादुर्भावेतु—यमर्थं प्रकटीभवितुमिदं कुत्वा—पयलोपायान्—ऽप्यव्याप्तिकं यनमर्थम्—अनन्तराक्रममभियं प्रतिशृण्वन्ति—अभ्युपगच्छन्ति, परस्परं सार्त्ताकृत्य प्रतिज्ञानं कार्यं कर्त्तव्यमवश्यमिति हृदीभवन्तीत्यर्थः प्रतिअवगन्तान्तरं ते यच्च—कुलदाह—‘पादितुणोत्ता’ इत्यादि, यतिश्रव्यं च ते देवान् योक्तव्यात्स्वतन्त्या गत्या यावत् इत्यनन्तरं २ यथैव जम्बुद्वीपो द्वीपो यथैव खातरभरताई वर्य यथैव च सिन्धुर्मे हान्ती यथैव खाऽपातकिरातान्त्रयोप गच्छन्ति, उपागत्य खातरिणप्रतिपन्नाः सकिङ्किणीकानि पञ्चवर्णांश्च वस्त्राणि प्रयशसि परिहितास्नानापातकिरातानेवमवादिषुः किमवादिषुर्गवाह—‘हं भो !’ इत्यादि, ‘हं भो !’ इति सम्बोधने आपातकिराताः, यत् ‘णं’ वाक्यालङ्कारः, सर्वत्र श्रुयं देव नुप्रिया ! बालुकासंस्नानार्कपगता यावद्यष्टमभङ्गिका अस्मान् कुलदेवता मेघमुखान् नागकुमारान् देवान् मनसि कुर्वाणाः २ तिष्ठन्, ततो वर्य मेघमुखानां नागकुमारा देवा यन्माकं कुलदेवताः सन्तो यन्माकमनिकं प्रादुर्भूताः तद्वदन्तं देवानुप्रियाः ! किं कुर्मः—किं कार्यं विश्वमः, किम् आचष्टामहे—कां चष्टां कुर्मः—कस्मिन् व्यापारे प्रवर्त्तमहे, किं वा (‘भो’)—भवतां मनस्वादिनं—मनोऽमीमिति कुलदेवनप्रज्ञानान्तरं ते यद्वदन्तं तदाह—‘तप सं’ इत्यादि, ततस्तं आपातकिराता मेघमुखानां नागकुमाराणां देवानाम्भित्तं एतमर्थं श्रुत्वा निश्चयं च ‘हृष्टुर्दृष्ट’ इत्यादि प्रावन्त । उत्तानम् उपा—ऊर्ध्वं भवन् तया उत्तान्ति—ऊर्ध्वमवसन्ति इत्यर्थः, उपायं य यथैव मेघमुखा नागकुमारा देवास्तास्त्रयोपगच्छन्ति, उपागत्य च ‘करयल’ इत्यादि प्रावन्त, मेघमुखान् नागकुमारा देवान् अयेन विजयेन वर्ययन्ति, वर्ययित्वा जैवमवादिषुर्गवाह—‘एवं सं’ इत्यादि, देवानुप्रिया ! एष कश्चिदभ्यापयन्प्रायेकाऽऽदिविशेषणोक्तिश्चेष्टा अस्मद्देशोपयोगच्छति, तेन तथाप्रकारेण समिति—एतं चलेह—प्रक्षिपत यथा पुनः

नोऽऽयातीति पितृवार्धः । अथ यस्मैचमुखा ऊर्ध्वत्वाह—‘तप सं’ इत्यादि, व्यङ्ग्यं किमवाचुस्ते इत्याह—‘एवं सं’ इत्यादि, हे देवानुप्रिया ! एष भरता नाम राजा चतुरन्तवक्त्रवर्ती महर्द्धिको महायुक्तिको यावत्महान्नीत्यः नो खलु एष भरतः शक्यः कर्त्तव्यदेव वा—यैमानिकेन दानवनेन वा—भवन्वासिमाकिशरेणेत्यादिपदचतुर्कं व्यस्तरविशेषवाचकं तन वा शस्त्रप्रयोगेण वा अन्तरयोगेण वा मन्त्रप्रयोगेण वा, त्रयाणामप्युत्तरोत्तरबलाधिकता हेत्या, शस्त्रेभ्योऽनन्तरस्माम्प्रो बलाधिक इति, उपद्रवयितुं वा—उपद्रव्यं कर्तुं, प्रतिषेधयितुं वा—युष्मद्देशाऽऽक्रमणरूपपापकर्मनो निवर्त्तयितुमिति, सर्वत्र वाशब्दः समुच्चयार्थः, तथापि हायं दुरुस्तार्थं कार्यं सत्यं युष्माकं प्रियार्थार्थं—प्रार्थ्य भरतस्य राज्ञ उपसर्गं कुर्म इति कृत्वा तेषामापातकिरातानाम्भित्तं काङ्क्षामन्ति—यान्ति निस्वरन्तीत्यर्थः इति प्रतिज्ञावचनम्, ततः किं कृतवन्त इत्याह—‘अथकिमिहा वेडविविचसमुच्चारणं’ इत्यादि, अप्रकल्प्य च—भजित्वा वैकियसमुद्धानेन—उत्तरवैकियायैकप्रयत्नविशेषेण समवप्रन्ति—आमप्रदेशान् विलिपन्ति शरीरात् शङ्खिर्भिकरन्तीत्यर्थः, समवहत्य च तैरामप्रदेशैर्दृष्टीनैः पुद्गलमेषानिकम्—अव्यवस्थकं विकुर्वन्ति, विकुर्व्यं च यथैव भरतस्य विजयस्कन्धावारनिवेशस्तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य च विजयस्कन्धावारनिवेशस्तत्रैवोपाति क्षिप्रमवस्थापि सत्स पुष्कलसर्वस्वकमेवाधिकार इव वाच्यं वाच्यद्वितितुं प्रवृत्ताः आप्यमवेस्ते देवा इति ।

इति व्यतिकरे यद्भरताधिपः करोति तदाह—

तप सं से भरहे राया उषिं विजयवर्त्तवावारस्म जुगमुललुष्टुपिण्णमाणयेताहि धाराहि ओधमेयं सत्तरत्वं वासं बाभमाणं पासइ, पासिता चम्परयणं परासुसइ, तप सं तं सिरिवच्छुमसिरुव्वं वेढो भाणिअव्वोन्नाव दुवाल—सं जोअणाई निरिअं पवित्थइ तत्थ साहिआई, तप सं से भरहे राया सखंधावारवत्ते चम्परयणं वुरुइ, दुरुहिता दिव्वं छतरयणं परासुसइ, तप सं खयखउइइ—स्मकंचणसलागपरिमिद्धिं महरिहं अउव्वं शिण्णसुपसत्थविसिद्धलद्धकंचणसुपुद्धदं मिउरायववहल्लअविद्धकश्चिसमाणरुवं वत्थिएसे अ पंजरविआइं विविधचित्तिचं भणियुत्तपवालत्तत्तवजिअं पंचवसिअओअरयणरुइयं रयथरीईयपपाणाकपकारमसुत्रिअं प्लियं रायलच्छिचिं अउजुणसुवसपंहुत्तपत्थुअपुद्धदेसभां तदेव तवजिअपुत्तपत्तपरिगयं अहिअसस्तिरीअं सारयरयणिअरिभलपडिपुत्तं दंमहल्लमपाणरुवं खरिदवापपमाणपगइवित्थं कुसुदंसंभवत्ते रत्तो संचारिं विमाणं खुराऽऽतववायसुद्धोसाणं य सयकरं तवगुणोई लद्धं—‘अहयं बहुगुणदाणं, उऊणं विवरीअसुहकयच्छायं । छतरयणं पशायं, सुदुसइं अप्पुत्ताणं ॥ १ ॥’ पमाणार्हं तवगुणं कलेगदसभां विमाणं वासे वि दुद्धदं व-

ग्यारिभ्रमदामकलां सारयधवलभययंशिगपरपमांसं
दिष्वं छत्रयणं महिवरस्य धरिण्यल्लपुमांदां । त ए
से दिष्वं छत्रयणं भरेणं रमा पराभृष्ट सभां शि-
प्येव दुवालस जाश्रयां वित्तरह साहिभां तिरिभं
(सूत्रम्-५६)

‘त ए णं’ इत्यादि, ततो-द्विषयवर्णनान्तरं स भरतो राजा
स्वसैन्ये उल्लपकारेण—सस्तराजिप्रमाणकालेन वर्षे वर्ष-
न्त-मेघवृष्टि जायमानो पश्यति, ह्युवा च चर्मरत्नं पराभृ-
शति, अत्रावसराऽऽयते चर्मरत्नवर्णकसूत्रमनिदिशसाह-‘त
ए णं’ इत्यादि कलत्रम्, अयं छत्ररत्नं कीदृशमिति
जिज्ञासुनां तत्स्वरूपप्रकटनायाऽह—‘त ए णं’ इत्यादि, तत्र
इति प्रस्तावनावाक्योपमायासे, छत्ररत्नं महीपतेः—भरतस्य
धरिणिहस्य पुण्यबन्धु इव पुण्यबन्धो वर्णने इति यागः,
किंविशिष्टे?—नखयति सङ्कष्टप्रमाणाभिः काञ्चनमयशलाका-
भिः परिमण्डितं महावि-बहुमुल्लयम्, अथवा-सहान-चक्रवर्ती
तस्य अहं-याग्यम् अयोधयम् अयोधनीयम् अस्मिन् एतेन हि
प्रतिभटनानां शम्भुमण्डिते इति भावः, निर्मणः—छिद्रप्रन्थाऽऽ-
दिनां प्ररहितः सुप्रशस्तो-लसुनां पतन्यात् विशिष्टलष्टः—अति-
मनोहः, अथवा-विशिष्टः—अतिभारतया एकदृष्टेन दुर्वेहत्वा-
त् प्रतिशुद्धसहितः ईदृशश्च यो लष्टः काञ्चनमयः सुपुष्टो-
तिमारसहवात् दृष्टो यत्र तत्तथा, मृदु-सुकुमालं पृष्ट
सृष्टम्भं राजन्-रूपसम्भवि कृते लष्ट यद्वरविन्दं तस्य
कण्टिका—बीजकोशस्थेन समानं भवत्वा लुप्तलाजव रूपम्
आकारो यस्य तत्तथा, बन्धितप्रदेशो नाम छत्रमध्यभाग-
वर्णो दृष्टदृष्टेयस्यानुरूपस्तत्र, चः सङ्कल्य, पञ्चरेण-
पञ्चराऽऽकारेण विराजितं, विषयाभिर्मण्डितम्—विचित्रात्म-
रचनाप्रकारेभिर्भूतम्—विचक्रमे यत्र तत्तथा, एतेन विशि-
ष्याऽह—मणयः—प्राश्यावाशितस्वरूपाः सुकृपवाणं प्रति-
ततं मृगंभीषी यत्पत्नीयं—रक्तसुवर्णं पञ्चवर्णिकानि, सूत्रे
सम्बर्णीय इकप्रमथयः, धौतानि शाण्डासांक्ष द्वांसिमानि कु-
तानि रत्नानि प्राश्यावाशितस्वरूपाणि तैः रचितानि रु-
पाणि-पुण्यकलशाऽऽदिमहत्त्ववस्तूनामाकारा यत्र तत्तथा,
पदव्यत्ययः प्राकृतत्वात्, तथा रत्नानां मरीचिसमर्पणा-र-
मारचना तस्यां करणकरा-विधिकाशितः परिक्रमकारिण
इत्यर्थः, तैरनुसम्प्रदायकम् रजिन्, यथाचितस्थानं रङ्गदा-
भात्, प्रकाराऽऽलाङ्गिकः स्वायं इक्षौ प्रत्ययो प्राकृतशै-
लीभात्, उल्लवर्माणं—अङ्गुनाभिधानं यथागृह्यरङ्गं
तेन प्रत्यवस्तुतः—आच्छादितः पृष्ठदेशभागो यस्य तत्तथा
पदव्यत्ययः प्राकृतत्वात्, तथैवेति विशेषणान्तरप्रारम्भे,
धमायमानं तरकालधर्मातिमर्थयः यत्पत्नीयं तस्य पट्टेन,
परिगतं—परिवेष्टितं, चतुर्वर्षं प्राप्तेन रक्तवर्णवपुः
जातिः सम्पत्तिः, पदव्यत्ययः पूर्ववत्, अत्र एवाचिकस्वधा-
कं शारदः—शरत्कालस्यको रजिन्करः—चन्द्रस्तट्टिमलं
निर्मलं प्रतिपूणे चन्द्रमण्डलसमाकरं ततो विशेषणसमाप्तः
नोऽह—प्रस्तावाद् भरतस्यैव व्यायामः—निर्यकसारि-
तामयवाङ्मयप्रमाणं मानविशेषकेन प्रमाणेन प्रकृत्या—स्व-
भावेन विस्तृतं, यत्तु अकिणाराभृष्टं साधिकद्वारदशयोजनानि
विस्तृणति तदस्य कारिकां विस्तार इति सूचितं, कुमु-

दानि—चन्द्रविष्वाकाशीनि तेषां लघवे—यन् तद्वज्रवर्णं राक्षो-
भरतस्य ‘संवाग्मि चि’ सञ्चरुशीनं जङ्गमं विमानम् आ-
ध्यायिनां सुखाऽऽवद्वन्त्यात् सुराऽऽनयानवृष्टयः प्रतीतारुमा-
सां ये दोषास्तेषां लपकरं, यथा-सुराऽऽनयानवृष्टीनां दोषा-
णां च विषाऽऽनयानवृष्टीनां लपकरम्, एतच्चक्षुरक्षुण्णयमाधि-
तानां हि विषाऽऽदिदोषा अपि न प्रभवन्तीति विशेष्यः, तपोमु-
णैः—पूषेजनाऽऽर्चणेतपोमुमुक्षुहिंसा लब्धे भरतेनेति शेषः ।
अथ माधवाभ्येन विशेषणान्याह—विजिह्वन्त्यात्सुप्रकारमुत्से-
न, अहन्ते केनापि योऽपमन्येन रणे लङ्घितमित्यर्थः, बहुनां मुणा-
नाम्—पूषेवाऽऽदीनां दानं यस्य तत्तथा, श्रुतानां-हेमन्ताऽऽ-
दीनां विपरीता, अथवा-आर्षेवात् पृष्ठधर्षे पञ्चमी व्याकथनेन
श्रुतस्यां विपरीता उष्णसौ शीता शीतसौ, उष्णा अत्र एव
कुनसुखा लुया यस्य, सूत्रे क्लान्तस्य परिणपातो ‘जाति-
कालुष्याऽऽदेनवा’ (श्रीनिख-अ-२ पाठ-सू-१२२) इत्यने-
न विकरविधानात्, छत्रेण रत्नम्-उप-उप-उप-प्रधानं छत्रमुण्यो-
पेतस्यात्, सुवर्णममरपुण्यानामिति, प्रमाणराक्षां-स्वस्वका-
लाञ्छितशरीरप्रमाणां पतराहम्, अष्टसहस्रलक्षलक्षितस्वत्
प्रमाणां भूताराणां वा-पदलक्षद्वयधर्मेन सर्वराजसम्भन्ता-
त्, एतेन वासुदेवाऽऽदिच्युतामरन्तेयां विजिह्वन्तेमोक्षवा-
त्, चक्रवर्तिनां तपोमुणानां-सुवर्णतविशेषाणां कलानाम् एक-
देशभागरूपं, सूत्रे क्लान्तविज्ञानेऽऽः प्राकृतत्वात्, कोऽयः?—
चक्राधिपवर्जितपत्नीयां कलं—सर्वस्व नवानाधनचतुर्दश-
रत्नाऽऽदिषु विभक्ता, तेन तद्वैदेश्यभूमिं लुभ्यन्ते विमा-
नवासं उप-द्वैतवैष्यं पुनर्भूतमरन्तेयां विजिह्वन्तेमोक्षवा-
त्, ‘चयगारि चि’ प्रलम्बितेना लम्बनया उल्लम्बितेनः माद्व्य-
दामनां पुनर्मालानां कलायः—समुद्रा यत्र तत्तथा, समस्ततः
परमालोचनमिति भावः, शारद्वानि—शरत्कालमायानि
धवलान्यञ्जानि-वाह्यैर्जानि शारद्वश्च रजिन्करः—चन्द्रः तद्व-
रकाशी—मास्वरन्वजनिन उदयोनि, यस्य तत्तथा, वि-
ध्यं—सहस्रद्वैतार्थेन शेषपदयोजनां प्राक् कृतेवास्ति ।
अथ प्रकृतम्—‘त ए णं’ इत्यादि, तत्तत्तद्विषयं छत्ररत्नं
भरतेन राजा पराभृष्ट—रष्ट्रे मण्डलप्रमेय चर्मरत्नवत्
द्राव्य योजनानि साधिकानि तथैक प्रविस्तृणति, साधिक-
स्य चात्र परपुण्यचर्मरत्नविषयाकथनेन, अथवा लक्षितकृत-
वृष्ट्युपद्रवः स्वस्वतस्य दुर्वारः स्यादिति ।

अथ छत्ररत्नप्रविस्तरणानन्तरं यत्कथं तदाह—

त ए णं त भरेद राया छत्रयणं खंघावास्तुविर ठवै,
उवता गशिरयणं पराभृष्ट, वेदो जाव छत्रयणस्य
वणिगभागेमि ठवै, तस्य पश्यातिवर् चारुक्वं सिलखि-
हिअत्यमेतमशालिजवगोदमसुगमासिलिकुलस्थमद्विग-
निष्पावचक्षुगकाइवकांयुंभिरकुगुवरगालगभ्रोगयसाव-
रणाहिरमगभ्रगमृत्तगहलितोअनउमत्तुवकालिगकवि-
टुअवभंशिलिअमवशिकायाय सुकुसले गाहावहरयणं चि
सव्वजणवीसुअणुत्त । त ए णं मे गाहावहरयणं भरह-
स्य रमा तदिवमप्यहणिकाइअपूइमाणं सव्वधमाणं
अमाणां कुंभसहसां उवड्डवति, त ए णं से भरे

राधा चम्बरयणमपाकृते कृत्रयणमपाकृते मणिरय-
मकउओए समुगयभूयै सुहसुहै सचरत्तं पणिसह-
“ग वि से सुहा य विलिम्भं, येव भयं येव विजए
दुक्खं । भरहादिवस रणो, संधावारस वितोव ॥१॥”
(सुत्रम्-६०)

‘तएण’ इत्यादि, तस्य स भरतः कृत्रयणं स्कंधावारस्यो-
परिस्थापयति, स्थापयिष्या अ मणिरत्नं परामुशति, ‘वेदा
० जाव सि’ अत्र मणिरत्नस्य वेदको-वर्णको यावदिति स-
म्पूर्णं वक्तव्यः पूर्वोक्तः, स च ‘तेतं चउरंमुलपमाञ्चं’
इत्यादिकः, परामुश च चम्बरयणमपाकृतमुद्रितमिलनमिदं-
स्यैवमद्रः ॥१॥ लांके सैन्येऽहंनिशुयोतायै कृत्रयणस्य वस्ति
भागं मणिरत्नं स्थापयति, ननु एवं सति सकलसैन्या-
रोचः समज्जति, तथा च-तत्र कथं भोजनऽऽदिविचित्रिया-
ह्वमाना प्रत्याह-‘तस्य च अन्ननिवरं’ इत्यादि, तस्य
भरतस्य राज्ञः, चो वाद्ययन्त्रयानार्थः, गृहपतिरत्नं-कौ-
दुर्बलकालमस्तीति गम्यते, किंविशेषम् ? इति-अमुना प्र-
कारेण सर्वजनेषु विभुना गुण यस्य तत्तथा, इतीति किं ?
न विद्यते अतिवरम्-अनिप्रधानं वस्तु अपरं यस्मात्तत्तथा,
चारुकरमिति व्यक्तं, तथा शिला इव शिला अनिद्रि-
रत्नेन चम्बरत्ने नत्र निहितमात्राणाम्-उत्तमात्राणां न तु लौ-
किकपरिजडमुमिष्टनप्रभूतिकर्मलोपेतानाम् ‘अद्यमेतं सि’
अद्ययनां प्रयोजनवनां भल्लणः ॥१॥ लांकेमित्यर्थः शास्त्रार्थानां
निष्पादकः, यद्वा-शिलानिहितानां प्राप्त इति गम्यं, शास्त्रार्थो
नाम् ‘अद्यमेतमसि’-अस्मनयति मित्रे-स्यै सायमित्यर्थः
निष्पादकं, संवादी चायमप्यर्थः, यदुक्तं अहिमाऽऽचार्यकृतं
श्रुत्यभचरिते-“चम्बरत्ने च सुल्लभं, इधोमिति दिवामुने ।
स्वायं धाम्याप्यजयन्त, गृहिरत्नप्रभासतः ॥१॥” इत्या-
दि, उभयत्र व्याख्यानं यदानीं इत्यर्थेन निवेशः प्राकृत-
त्वात्, नत्र शास्त्रः-कलमाऽऽधाः यथा-हयमियाः गोधूमा
मुद्रा मापास्तिलाः कुलतथाः प्रतीताः, वाटिकाः पट्टपट्टो-
रत्नैः परिपक्वमानास्त्रुलाः निष्पादा-वल्गाः खणकाः कां-
द्रवाः प्रतीताः, ‘कोण्डुमि रति’ कुन्तुम्भयो-धाम्यककलाः
कहोवो-वृत्तिकुररकाः ‘वरग ति’ वरदाः रालका-अ-
राशिररकाः, उपलक्षणां मल्लाऽऽद्योऽप्येव धाम्यभेदा
प्राज्ञाः, अनेकानि धाम्या इति-धाम्यापत्राणि वल्गो-धन-
स्पर्शविशेषस्वरत्नाणि एतन्मभूतीनि यानि हरिकानि प-
त्रशकाणि भवनात्वात्कुलकाऽऽदीनि, एवं च कुन्तुम्भरीश-
ब्देन धाम्यभेदः संसृहीतः, इदानीं तत्पत्राणां भवत्वेन पत्र-
शकेषु संग्रह इति न पौनरुक्त्यम्, ‘अज्ञमूलगदलिह
ति’ आद्रकहरिद्रे प्रतीते, यत्ते च खरणकन्याऽऽपुपलणयते,
मूलकं-हस्तिदन्तम्, इदं च गृजनाऽऽदिस्वकीपलक्षयम्,
एतेन कन्मूलशके कथिते, अयं फलशकाभ्याह-अला-
बु नुपुं-विमेटजानीयं तुम्भकालिङ्गकपिरथाभालिकाः
प्रतीताः, इदमपि फलशकोपलक्षणं तेन जीवन्त्यादिप-
रिग्रहः, अलाबु-तुम्भयोर्लम्भस्वरत्नप्रकृतो भेदः, स च सं-
जानीयोज्ञकृत इति जनप्रसिद्धिः, सर्वशब्देन बीजानि-
क्रिशाकाऽऽदीनां ग्रहः, ननु यदि गृहपतिरत्नमधिकारिकया
मन्त्रसांकेयया धाम्याऽऽदिकं निष्पादयति तर्हि किं चम्बर-

त्नं बीजवपनेन ? तस्मिन्नेतदेव तत् निष्पादयति, तस्य
दिव्यशक्तिकत्वात् । उच्यते-इतरकारणकुलापसंघटनपूर्व-
कथ्यैव कारणस्य कार्यजनकत्वमित्यत्रात्, अन्ध्या-सूर्य-
पाकरसवतीकारा नलाऽऽद्यः सूर्यविद्यामहिम्ना रसवती प-
रिपवन्तोऽपि तन्मुल्लूपाककथेश्वराऽऽदिसामग्रीनापिसे-
कित, अत्र एव सुकुलम्भ-अनिमिषुषं निजकार्यविधाति-
जिषुषं शेषं प्राशोजितम्-अयोक्तृमुष्योनि गृहपतिरत्नं यदव-
सरोचितं चकार तदाह-‘तएण’ इत्यादि, ततः चम्भ-
रत्नकृत्रयणसम्पुटसंघटनानन्तरं तद् गृहपतिरत्नं भरत-
स्व राज्ञः स एव दिवसस्तद्विषयः-उपर्यानदिवसस्तस्मि-
न् प्रकीर्णकानाम्-उत्तानां निष्पादितानां परिपाकदर्शं प्राप्ति-
तानां पुनानां-निर्जुल्लोकानां सर्वधाम्यानामनेकानि ‘कुम्भ-
सहस्राणि’ कुम्भानां राशिक्रयमानविशेषाणां सहस्राणि उ-
पस्थापयति-उपहीकयति; प्राप्तीकारोनीत्यर्थः, कुम्भमानं
स्वेवमनुयोगद्वारासूत्रोक्तं-“दो असहस्रो पसहं, दो पसहं
सो सहस्रा, चत्तारि सहस्राश्चो कुडधो, चत्तारि कुडधा प-
त्थो, चत्तारि पत्थना आदधं, चत्तारि आदधा दोणो, सद्धि
आदधाहं जहणए कुंभे, असीति आदधाहं मन्तिकए कुंभे,
आदधसवं उक्कासए कुंभे सि ।” अत्र व्याख्या-अत्राशुनि-
अवाक्कुल्लहस्ततलका मुद्रित्तर्यथः, तत्रमात्रं धाम्यमप्य-
शतैरवाच्यते, तद्वत्प्रसूतिः-नाशकारतया व्यवस्थापिता
माजलकरतलकरीक्यते, द्वे प्रसूनी सेतिका-मगधदेशम-
लियो मानविशेषो, न तु इह प्रसिद्धा, नत्याः प्रस्थ-
तुर्गुणत्वात्, चतस्रः सेतिकाः कुडधा-पल्लिकासमानां मा-
प्यविशेषः, चत्ताराः कुडधाः प्रस्थो मानकसमानं माप्यम्,
चत्ताराः प्रस्था आदका-सेतिकाप्रमाणः, चत्तारि आदका
द्वेष्टाः-चतुः सेतिकाप्रमाणः, पट्टयाः आदकैः पट्टदशभिर्द्वौ-
भेरित्यर्थः, जघन्या अशीया आदकैर्विशष्टा द्वौभेरित्यर्थः,
मध्यमः कुम्भः, तथा आदकानां शतेन पञ्चविंशत्या द्वौवि-
रित्यर्थः, उत्कृष्टः कुम्भ इति, अत्र च ‘सम्भरणार्णं ति’
सुत्रमुपलक्षणपरं तेनान्यत्रियसंज्ञेन्यस्य भोजनोपयोगि तत्
सर्वमुपनयति, एवं सति तत्र भरतः कथं कियत्कालं च
स्थितवानित्याह-‘तएण’ इत्यादि, ततो गृहपतिरत्नकृ-
तधाम्यापस्थापनानन्तरं स भरतः चम्बरत्नाऽऽदिकृत्रयणरत्नेन
समबलकृत्-आचक्रादितो मणिरत्नकृतोत्पत्तौतः सुसुहस-
मुद्रितं भूत इव-प्राप्त इव सुल्लसुल्लेत्यर्थः, सतरात्र-सप्त दि-
नानि यावत्परित्यजति, एतदेव व्यक्तं कुडधेहाह-‘गवि से
सुहा य’ इत्यादि, न (से)-तस्य भरताधिपस्य राज्ञः सुव-
भुता, अगिशब्दः पद्यवन्मत्वेन पादपूरणार्थम्, एवकारार्थो वा
न व्यलीक-वैलक्षण्यं द्वैवमित्यर्थः, नैव भवं नैव विद्यते तु-
लम्, इयमेव गायत्रा अविर्जमानास्त्रिकुण श्रुत्यभचरिते तु ए-
वं-‘न वि से सुहा य वि तिसा, येव भयं’ शेषं प्राग्वत्,
‘संघ’ इत्यादि, स्कंधावारस्यापि तथैव, यथा भरतस्य
न बुदादि तथा सैन्यस्यापि नेत्यर्थः ।

ततः किं ज्ञातमित्याह-

तएणं तस्म भरहस रणो सचरत्तं पणिसमाञ्जसि
इमेभाक्खे अमपिण्णं चित्तिं पत्थिण्णं मणोग्गं संकप्पं
समुपजिअत्था-केसं यो भो ! अपरिणअपत्थए दुरंतपत्तल-

कलखं ०जाव परिव्रजिण जे खं मयं इमाए एअणुसुवाए ०
जाव अभिसमसागयाए उरिण विजयलंघावारस्स जुगमु-
सलमुट्ठि ० जाव बासं वासइ । तए खं तस्सं भरहस्स रखो
इमेअरुत्तं अरुत्तियं चितियं पत्थियं मखोमयं संकरं
समुपपेअं जाणिता सोलस देवसहस्सा सखिअं पवता
यावि होथा, तए खं ते देवा समुद्वहद्वयमिअकयया ० जाव
गहिआउहप्पहरणा जेयव ते मेहमुहा खागकुमारा देवा तेणव
उवागच्छति, उवागच्छिता मेहमुह खागकुमारे देव एवं वया-
सी-इं भो ! मेहमुहा खागकुमारा ! देवा अप्पत्थियपत्थया ०
जाव परिव्रजिआ किंसे तुमि ख यागह भरहं रायं चाउ-
रंतककवहिं माहिदिअं ० जाव उद्वितए वा पटिमेहिणए वा
तहाडिवि खं तुम्मे भरहस्स रखो विजयलंघावारस्स उरिण
जुगमुसलमुट्ठिपमाणाभिताहिं धाराहिं आधमधं सत्तरचं
बासं वासइ, त एवपवि गते इत्ता विप्पामेव अक्कमह,
अवइ खं अज पासइ चितं जीवलंघं, तए खं ते मेहमुहा
खागकुमारा देवा तेहिं देवेहिं एवं वुत्ता समाणा भिआ
तस्या वडिआ उम्भिना संजायमया मेघानीकं पडिसाहंति
पडिसाहंति जेणव आवाडचिलाया तेणव उवागच्छति,
उवागच्छिता आवाडचिलाए एवं वयासी-एम खं देवा-
णुपिआ ! भरहे राया मडिदीए ० जाव खो खलु एस स-
का केणव देवेण वा ० जाव अग्निपप्पआणण वा ० जाव उवह-
वित्तए वा पडिमेहिणए वा तहा वि अं खं ते अम्हेहिं दे-
वाणुपिआ ! तुम्मे पिअद्वयाए भरहस्स रखो उवसगे
कए, तं गच्छइ खं तुम्मे देवाणुपिआ ! एहाया कय-
लिकम्मा कयकोउअमंलपयाच्छिता उल्लपडसाहमा आ-
चूलगणिअच्छा अग्गाइ बराइ रयणाइ गहाय पंजलिउडा
पायवडिआ भरहं रायाणं सरखं उवह, पणिवहअ-
वच्छ ला खलु उचमपुरिसा गणिय भे भरहस्स रखो अं-
निआओ भयमिति कहु, एवं वडिता जावप दिस्सि पाउ-
अग्गा तावप दिस्सि पडिगया । तए खं ते आवाडचि-
लाया मेहमुहहिं खागकुमारेहिं देवेहिं एवं वुत्ता समाणा
उहाए उट्ठेति, उट्ठेता एहाया कयलिकम्मा कयकोउअमं-
लपयाच्छिता उल्लपडसाहमा ओचूलगणिअच्छा अ-
ग्गाइ बराइ रयणाइ गहाय जेणव भरहे राया तेणव उ-
वागच्छति, उवागच्छिता करयलपरिगाहिअं ० जाव मयए
अंजलि कहु भरहं रायं जएणं विजएणं बद्धाविति बद्धावि-
त्ता अग्गाइ बराइ रयणाइ उवयेंति, उवयेंता एवं वयासी-
“वसुह सुखहर नयहर, हेरिसिरीभीकित्तिपारकणदि ।
लखणसहस्सचारक, रायमिदं खे चिरं धारे ॥ १ ॥

हयवइ गयवइ गरवइ, खवणिहिइइ भरहवासपडमवइ ।
वत्तीसजणवयमइ-स्सरायसाभी चिरं जीव ॥ २ ॥
पटमगीमर ईसर, हिअईवर पडित्तिआसहस्साणं ।
देवययासाहमीसर, चेअमययसीसर जसंवी ॥ ३ ॥
सामग्निग्गिराणं, उत्तरवाइयमभिजिअं तुमए ।
ता अम्मे देवाणु-पिअस्स विमए परिवमाअं ॥ ४ ॥ ”
अहो खं देवाणुपिआणं इट्ठो जुई जमे स्से वीरिए पु-
रिमकारपरकमं दिव्वा देवजुई दिव्वं देवाणुभावे लद्धे पच
अभिसमसागए, तं दिट्ठा खं देवाणुपिआणं इट्ठो एवं
चेव ० जाव अभिसमासागए, तं खामयु खं देवाणुपिआ !
खंभेतु खं देवाणुपिआ ! खंतुमरुहंतु खं देवाणु-
पिआ ! गाइ भुजो भुजो एवंकरखयाए तिकहु पंज-
लिउडा पायवडिआ भरहं रायं सरखं उवहं उविति । तए
खं स भरह राया तेमि आवाडचिलायाणं अग्गाइ
वगाइ रयणाइ पडिच्छति, पडिच्छिता ते आवाडचिलाए
एवं वयासी-गच्छइ खं भो तुम्मे मयं वहुच्छायापरि-
माहिया शिअया गिरुक्कया सुहंहुंखं पविमद, खत्थि
भं कत्ता वि भयमति पति कहु मक्काइ, मग्गांगइ, मक्कांगइ
सम्माणत्ता पडिविमज्जेइ । तए खं स भरहे राया सुमंसे स-
खावइ सदावद, सदावत्ता एवं वयासी-गच्छइ खं भो
देवाणुपिआ ! तेखं पि मिधुए महागंए पक्कित्तं शि-
वसुइं समिधुमागग्निग्गिराणं समविममणिक्कुटाणि अ
ओअवाहि, आअवे(हि)त्ता अग्गाइ वगाइ रयणाइ पडिच्छाहि,
पडिच्छिता मम पक्कमाशत्तिअ विप्पामेव पक्कपिआहि
जहा दाहिणिल्लम्म आयवणे तहा मव्वं भाणिअम्मे ० जाव
पक्कमवमाणा विहरंति । (सूत्रम्-६१)

‘तएणं तस्स भरहस्स रखो सत्तरचं’ इत्यादि, ततः
ससङ्कभूततयाऽवस्थानानन्तरं तस्य भरतस्य राज्ञः सप्त
रात्रिं पारणमिति सति अयमेतद्वृत्ते यावत्सङ्कल्पः समुत्प-
द्यतः तमेव तादृशं यथाह-“कस खं” इत्यादि, क एव
भाः सैनिका अप्रापितप्रापकाऽऽदिगणेषुगणविशेषः यो मम
अस्वामेन दूयायां यावत्तद्व्यायां देवानामेव आर्जिद्वयवत् वा-
राह आर्जिद्वयवत् सत्याम् एवं दिव्यायां देवयुनौ दि-
व्येन देवानामेन देवानुभावेन वा देवानामिव योऽनुमानो-
ऽनुभावे वा-प्रभावस्तेन सह लक्षणायां प्राप्तायामात्मसम-
स्यागतायां सत्याम् उपायं कथयामास्य “जुगमुसलमुट्ठि
जाव पि” जुगमुसलमुट्ठिपमाणाभिताधाराभिराभिर्यं वरति-
कृतिं करोति, अथ किरातगृहणागमेव कथाअद्वयमुपद्रवो-
पक्रम इति सामान्यतो वाच्यं “मातृधनानां प्रभृतीनां
वैभवंति गिरःकृत्तारोकारवद्वृत्ता एव संवेष्टः” इति क ए-
व इत्यादिक आकाशस्तत्र एकवचननिर्देशः यथा उपनिष-
तेष्वपि बहुवचनेषु स का वनेनेन या मातृधनं उच्यते इत्यादी,
इति भूयानिभावं परिभावं परिभाष्य यथा गच्छत्सदाह-“तए

ये' इत्यादि, तत्रञ्च उक्तचित्तासमुत्पत्त्यनन्तरं भरतस्य ममेत-
दृशं यावत्सङ्कल्पं समुत्पन्नं भावात् चतुर्दशगन्ताधिपत्यकदेव
सहस्राणि चतुर्दश हे सहस्रे स्वाङ्गिधिपत्यदेवभूते इत्येवं वा-
च्यदेवसहस्राः यथापि स्मरामस्य वैताञ्जनाभने सम-
स्थमानयेन रत्नानां त्रयोदशसहस्रा एव सम्प्रवेयुस्तथापि
समानस्थत एतद्वन्तमिति सख्युं प्रवृत्तास्वाप्यभवत् पु-
त्राधिपता अभूवन्नित्यर्थः, कथमिदम् ॥ तए शं' इत्यादि,
अनुवादसूत्रावाप्यवत्, किमवोचुस्ते भरतस्य सखि-
दिता देवा इत्याह-ईं भो ! मेममृत्ता-रप्यादि प्राग्वत्,
किमिति प्रश्ने न जानीयेत्यत्र कफापाठेन व्याख्येयं, तेन
न जानीथ किं यूयम् ? अथ तु जानीथ, भरतं राजानं
चतुर्दशसहस्रकवर्तिनं यद्वेन न कैश्चिदपि देवैश्चानयाऽऽदिभिः
शक्यप्रयोगाऽऽदिभिरेवप्रवृत्तयितुं वा प्रतिवेद्ययितुं वा शक्य-
मिति, अत्रानपूर्विका हि प्रवृत्तिसंहतेस्तथापि प्रवर्त्तकस्य वा-
च्यं बालिशभाषाद्वैतानया च भवतिवि भाष्यमन्ते य-
था उत्तरवाक्यमाहुस्तथाऽऽह-तथापि-जागत्यज्यवं जान-
माऽपित्यर्थः यूयं भरतस्य राज्ञो विजयकस्त्रावाप्त्यं-
परि यावदर्थं वर्षेन नत्-तस्मादेवमविमृष्टकारिणायां स-
म्यगपि गते-अर्ताने कार्ये किं बहु आधत्तिवामः ? न-
क्रियाऽऽपनराऽऽपानेन संस्कारानिर्दयात्मानः निप्रमयाप-
क्रामन-मन्क्रुता इवावयानां, अथवेति विकल्पाभ्यन्ते यदि नाप-
क्रामन तर्हि अय-मात्रममेव पश्यन् विभे जायन्तार्क-
वर्त्तमानमवाप्त्यं भवे वृथवीकायिकाऽऽदिकम्, अपसृप्यु-
प्राप्तुल्लभ्यः, क्रियादेशेऽपि पञ्चमीशब्दः, ननु निष्प-
क्रमाऽऽपानं देवानामपसृप्योरमस्यवात् स्वार्थाभिर्भवन्म-
उच्यते-सूत्राणां विचित्रयेन प्रसूतत्वेन विवृताणां हे-
यः ॥ तए यं' इत्यादि, सर्वे प्रवृत्तः, नवरं मेघानीकं
प्रसिद्धेहृत्त-वनघटाप्रगङ्गमि, वृष्टवृष्टमे च ततः स-
मुत्पाद्यकलेभ्यं निरेच्छदुपलभ्य लोकाकककं प्रपञ्चा सु-
मिदमसङ्क तन इयं जगतः प्रवृत्तिरित्येवं सर्वत्र प्रवादाऽ-
भूतताऽपि च प्रह्लादपुराणं नाम शास्त्रमभूदिति प्रसङ्गाद्-
भ्यमिति, अथ यदुक्तम् 'एवं वयानि लि' तत्र कि-
मवादिपुरित्याह-तए यं' इत्यादि, हे देवानुभिया ! एव भर-
तो राजा महाशक्तिः यावन्तो बलु पय शक्यते देवाऽऽदिमिद-
प्रयोगाऽऽदिविधावर्त्तययितुं तथाऽपि अस्माभिर्देवानुभिय-
या ! युष्माकं प्रतीयं भरतस्य राज उतसर्गः कृतः तद्वचन-
देवानुभिया ! यूयं ज्ञानाऽऽदिविद्ययाणाः आदि-सद्यःस्मान-
शास्त्रलक्ष्मीः पश्यतुऽकी-उत्तरीपरिवाभे धेयां ते तथा
एतेन संवाविधावर्त्तयः स्मृतः, अवचलकम् अजोमु-
खाञ्चलं मुक्ताञ्चलं यथा अवस्थेवं' निरर्थं' यथां न तथा,
एतेन परिहृतवक्ष्यमन्तकालावधयि न विलम्बो विधेय-
विचारकम्, अथवाऽनेनाप्यवकच्छुवं स्मृते, तदुप-
शेतेन स्वदैव्यं दृष्टितमिन्, वदकच्छुवदृष्टेन हे उक्तदृष्ट-
सम्भावनाया जनप्रसिद्धत्वात्, अत्राणि वराणि रत्नानि
सूरीष्यः प्राञ्जलिकृताः कुनप्राञ्जलयःपादपतिताः-अरुण्य-
स्तनीलयो भरतं राजानं शरच्छमुपेन-यान प्रक्षितिपतव-
रत्नाः-पाण्यजनहितकरिण्यः कलु उतममुदयाः, जारि-
(मे)-भयतां भरतस्य राज्ञोऽग्निकाङ्क्षयमिति कृत्वा इति उ-
दित्वेवैष्यः, यथा दिशः प्रादुर्भूतातामेव दिशं प्रति गता

इति । अथ मन्त्रेच्छा मेलकया यथकुस्तदाह-तए यं' इत्या-
दि, सर्वे गताः, नवरं रत्नाम्युपययित-प्राञ्जलीकुर्वन्ती-
त्यर्थः, अथ यदुक्तम्-एवं वयानि लि । 'तत्र किमवादिपु-
रित्याह-वस्तुपर' इत्यादि, हे वस्तुपर ! द्रव्यपर वद-
एवमेतद्भवयते इति यावत्, अथवा तजोवर गुणधर-गु-
णवान् अथवा-विशेषमिदमर्थेणय । ह्रीं-लज्जा श्री-ल-
वमीभूतिः सन्तोषः कीर्तिः-वर्णवादः, एतेषां धारक नरे-
न्द्रलक्षणसहस्राणाम्, अनैकलक्षणां धारक(णो) अस्माकं
राज्यामिदं चिरं धारय-पात्रय इत्यर्थः, अस्माद्देशाधिपतिभ्यं
चिरकालं वाञ्छति प्रथममाधायः ॥ १ ॥ 'हयवह नयवह'
इत्यादि, हे हयपते ! गजपते ! हे नरपते ! नवमिधियते ! हे
भरतवधप्रथमपते ! ह्रींविश्रुजन्तपत्सहस्राणां-दृशसहस्राणां
ये राजानमनेषां स्वात्मन् ! चिरं जीवचिरं जीव इति द्विती-
याधायः ॥ २ ॥ 'पदमगरीसर ईसत्' इत्यादि, हे प्रथमनरे-
श्वर ! हे पश्वेश्वर ! हे महलिकामहस्राणां-चतुःषष्टिस्मा-
हस्राणां दृश्यश्वर-माग्यश्वर देवशतसहस्राणां रत्नाधिप-
तुमागयन्तीर्षाधिपाऽदिदेवलक्षणमीश्वर ! चतुर्दशलक्षश्वर !
यथास्वन् इति तृतीयाधायः ॥ ३ ॥ तथा 'सागर' इत्यपि,
सागरः पुनारुद्रदक्षिणाऽऽद्यः समुद्रः निरिः कुद्विमाचल-
स्तयोर्मयोदाः अथविषयं तत्तथा, उक्तविज्ञेयं समुद्राधिपकमु-
त्तरतो दिमाचलाधिपकम्, उत्तराधारीन-उत्तरादेर्दक्षिणा-
देर्भरतं परिपूर्णं भरतमित्यर्थः, स्वयाऽमिजिते, यद्वत् भरतस्य
हिमवद्धारिपत्यन्ता व्याख्याता तदुपश्यं साधुविषयमाश्रयेन
'भाविति भूतवस्तुपचारः' इति न्यायात्, अथवा नवमिधि-
पते ! चतुर्दशलक्षश्वर इत्यादिविशेषणानामप्यनुप्राप्तिः, नव-
मिधीनां तथा समुद्रचतुर्दशरत्नानामप्येव सम्प्रस्थमान-
त्वात्, (ता)-तस्मादु वयं देवानुभियस्य विषये परिब्र-
युष्माकं प्रजाकारः स्म इत्यर्थः, इति चतुर्धेयायाऽऽ ॥ ४ ॥
तथा अहो इति आश्चर्यं, देवानुभियानां आदिर्भुविर्देशी क-
लं धीयं पुनःकारः पराक्रम एतथा व्याख्यानं प्राग्वत्,
आदिवारिणाभ्यर्कारिणि कुन इत्याह-दिदया-सर्वोत्कृष्टा दे-
वस्येव धुतिः, एवं दिग्गो देवानुभावां देवानुभावा वा
लम्भाः-प्राप्ताः अभिसम्प्राप्तानो देवपदैरित्येववाहाय, परतः
अनेऽपि युगानिश्यं आश्चर्योपलितः स्यात्, दृष्ट तु सुतरा-
भियाशयेनाऽऽह-तद् दृष्टा देवानुभियानां आदिः-सम्पत् ।
बलुःप्रत्यक्षेणानुभूतस्यः, अवलतां दृष्टेनप्राप्तिसंवादा-
त्वात्, एवं चेति उक्त्यायेन दृष्टा देवानुभियाणां धुतिः,
एवं यशोबलऽऽदिकमपि दृष्टमित्यादि वाच्यं, यावद्विस्म-
भ्यागत इति पदं, यावत्सर्वसंपदस्तु-इही जसं बले वा-
रिय' इत्यादिकोऽन्तर्लोक एव, तत्तमप्यामो देवानुभिया
वयं, सातुशवाऽऽप्यसत्वात् स्वबलवैदितं समन्तां देवानुभि-
याः !, अन्तुवर्द्धित-समां कर्तुं पात्रया अर्थात् देवानुभियाः
महाशयस्त्वात्, प्राहृत्याहस्यमात्रं पञ्चमी, 'साह लि'
नैव 'आह' इति निपातोऽवधारणं भूय एवंकृत्वाये स-
प्यस्थायमह इति शेषः, अत्र ताकाः प्राकृतशैलीभवाः, इ-
ति कृत्वा प्राञ्जलिकृताः पात्रयतिना भरतं राजानं शरण-
मुपयान, अथ प्रवादामिमुन्नरतकृत्वाह-तए यं
अरहे राया नेमि आवाञ्चलयापं' इत्यादि, ततः स
भरतो राजा तेषामागतिकरिनामाग्रायाणि वराणि रत्ना-

समपरीरं भरेद वासमि सव्यमहिलपण्णां सुंदरपण्यज-
णवरकरचलस्यण्यण्यमिरिजदस्यजणहियरमण्यपणहिरि
सिंगारागार० जाव जुवोत्तवारकुमलं अमरवहूणं सु-
रुवं रुवेणं अणुहरति सुवहं सुभदमि जावणे वट्टमाणि
इत्थीरयणं खमी अरयणाणि य कडगाणि य तुदियाणि
अ गेहदइ, गेहिइत्ता ताए उविकड्डाए तुमिआए० जाव उक्क-
आए विज्जाहरगईए जेजेव भरेद राया तेजेव उवागच्छति,
उवागच्छत्ता अंतलिनखपडिवण्णा सखिखिणीयाई० जाव
जणं विजणं वट्टावैति वट्टावेत्ता एवं चयासी-अभि-
त्रिणं देवाणुपिआ १० जाव अरहे देवाणुपिआणं आण-
चिकिआ इति कट्टु नं पडिउच्छं तु देवाणुपिआ । अरहे
इव० जाव विण्णमी इत्थीरयणं खमी रयणाणि समपेइ ।
तए णं भरेद राया० जाव पडिउपिअइ, पडिउसज्जिता पा-
सदसालाओ पडिणिकखपड, पडिणिकखपड मज्जणपं
अणुपविमइ, अणुपविसत्ता थोअणुपडवे० जाव न-
मिविनमीणं विज्जाहरगईणं अट्टाडिअमपामदिमा, तए
णं से दिवे चकवरयणे आउपममानाओ पडिण-
कखपड० जाव उत्तरपुण्डिअं दिमि गंगादेवीभवणा-
भिमुइ पयाए आवि होत्ता, मच्चं मच्चा निपुवत्तवया०
जाव नवरं कुंभपडइरं रयणचित्तं खासामीणकणगरयण-
भचित्तिणाणि अ दुवे कणपमीहासणाई सेसं तं चव० जाव
महिमं चि । (सुवृत्त-६४)

‘ तए णं ’ इत्यादि. ततः स भरतो राजा तद्विषयं चक्रत्ये
दक्षिणादिदिशि चेत्तावपवेनाभिमुखं प्रयानं पश्यति. हृष्टा च प्र-
मोदादि तावद् वक्रणं यावत् भरतः यत्रैव चेत्तावत्तवया पवेनया
सरपाश्वर्यानि नितम्बः—कटकन्त्रैवोपागच्छति. उपागम्य च
चेत्तावत्तवया पवेतस्यात्तरभाषयति नितम्बे द्वादशभोजनाऽऽ-
याम्, यावत्पदकरणात् नवयोजनविस्तीर्णमिरयात्वं कटकन्त्रा
वारनिवेशाऽऽदि वाच्यं. पौषधशास्त्रानुप्रविशति भरतः, अथ
वावयदात्त पौषधविशेषाणि सर्वाणि वाचयति. नामविज-
योः—थीअणुपसल्लामिमहासासल्लकच्छुमाकच्छुल्लुत्तयथीया-
भरराज्ञाः साचनायाएममकं प्रवृत्तानि. प्रवृत्ता च पौषधशालां
वावच्छेदात्त पौषधिकाऽऽनेवखेपणविशिष्टा नमिविनमिधि-
यापरदः ज्ञानो मनसि कुंराणो मनसि कुंराणस्तुति, एते क-
णा अउकरणाः पणेषामुपरि बाणमांल्लणपरिणामवर्शनं न च्छा-
यधम इति सिम्पद्विदुसीणामिवावयोमनसि करणमात्रकपे
स्वाधनोपाये प्रवृत्तः, तेन न द्वादशवार्यंकुपुद्धमप्यवर्तते, त-
यत्तु हेमचन्द्रव्याख्यानदिनायचरिते शरमाचनोऽऽदि च्छि-
कृता तुपुद्धमानं द्वादशवार्यं विचि ‘ अणु भर्मानं ’ इत्युक्त्वा उक्तं
तन्मन्त्रमवलयेयामि, अणु. तन्त्रे यज्ज्ञानं तदाइ— ‘ तए णं ’
इत्यादि, तस्य मन्त्रस्याष्टमस्त परिणमति सति नमिधि-
नमी विद्यापराजानी दिवया दिव्यानुभावजनितस्यात् म-
स्या—ज्ञानेन बोधितमती प्रेरितमती को अयावज्ञानाऽऽयमाय-
धि यत्तु यो मन्त्रतमो विषयकज्ञानं तन्मन्त्रमेशो नर्दनीना मयः-

मयिचारित्रेवानां कामानुष्क्रमनोज्ञानमिव दिव्यानुभावाद्य-
मन्त्रस्य अथवा नामास्य स्वाध्यायानुक्तिकाऽप्यज्ञाऽऽदिमा-
त्रविषयकाध्यायमती नद्विरेसाज्ञानासम्भवेन सुरतानुकूल-
वेष्टाऽप्युत्तरं न सम्भवति, एतादृशावस्थाऽप्यस्यात्मिकं
प्रादुर्भवनं. प्रादुर्भूय च एवमवादिषानां, किंवादिषाना-
मिव्याह— ‘ उपसृणु खलु ’ इत्यादि. उपसृणुः खलुः अवधारण
यो देवानुविद्या । अमुंरूपं ह्येव भारवर्षे भरतमाणा राजा
चतुरन्तचक्राणां नरमाज्ञातमन्त्रं कल्प एवाऽऽनीतवर्षमाणा-
नागतानां विद्यापराज्ञां चकणितानामुपस्थानिकं—प्राभुतं
कर्तुं. तत्पञ्चामो देवानुग्रया । वयमां वयनस्य राज उ-
पस्थानिकं कुर्म इति कट्टु इत्यादि इति कृत्वा. इति अथाऽ
न्यं भागवता विनामकत्तरभ्रगाधयति. सुमद्रां नाम्ना स्मि-
न्तं नमिअ इतिअथयावधानः स्याति कटकानि कुण्डका-
नि च मुक्कानोरप्ययः । अथ कीदृशः रूपं विनिमिः कि क-
त्वा सुमद्रां कट्पास्तं मुक्कानोत्पिआह— इतिअथा मन्त्रा नो-
दिममिः सन् सकवर्त्तिनं ज्ञात्वा. अत्रानन्तराकृत्तवत्तव्यं क-
वर्त्तिनं लब्धेऽपि यत् ‘ माऊण वक्रवट्टि ’ इत्यादौकृत्तं तत् सुम-
द्रा स्मरन्तमन्त्रेयोपयोगाति योग्यताव्यापनाय, किलस-
त्तां सुमद्रामप्याह— मानेऽमानप्रमाणयुक्ताः । तत्र मानं ज-
लद्रोणप्रमाणता, उन्मानं—तुलारापिन्त्यादिमात्रमाणाता य-
अथ स्वयन्मानं नन समुच्छ्रितः स प्रमाणेयितः स्यात् । अय-
मथः जलपुण्यां पुरुषप्रमाणोपपदनिश्रिक्तो मन्त्रः कु-
ण्डिकायां प्रयाशतो वः पुरुषः सारपुत्रलोपावर्त्तितं ज-
लस्य द्रोणं विट्कृत्वीचिकं कणयानिषत्ता धीरांश्र-
रप्रमाणे निष्कशयति, जलद्रोणां वा तां पुरय-
ति स मानेयितः, तथा सारपुत्रलोपावर्त्तितयादेव
यस्तुलायामागेयितः सप्रज्ञमानं पलमहत्वाऽऽत्मकं तुलयांत
स उन्मानेयितः, तथा पदस्याऽऽप्यामन्त्रं तेनाकृत्तं त-
दशकृत्तानि मुखं प्रमाणयुक्तं अनेन च सुव्यवमाणेन ज-
लस्य पुरुषः प्रमाणयुक्तः स्यात्, मन्त्रेकं द्वादशकृत्तमेव
मिमुखेऽष्टातरयनमकृत्तानां समुपयत, तन्मन्त्रतवत्तव्यः
पुरुषः प्रमाणयुक्तः स्यात्, एवं सुमद्राऽपि मानेमानप्र-
माणयुक्ता, तथा तेजस्वीनी व्यक्तं कः सुमद्राऽऽकारो लक्ष-
णाणि च—छत्रादीनि तेयुक्ताः, स्थितमोवाशाश्रयादीने य-
स्याः सा तथा, कथवत्तवस्थिना—अवधिप्रयं मन्त्रा य-
स्याः सा तथा, ततः पद्वयकमपारये नाम् । अयं भावः भू-
जमुलाऽऽदिरीमण्यजहद्रमन्त्रवाग्यवत्तव्याः अथाऽऽदि-
अथया तत्कथवाग्यस्य प्रलम्बतयाऽव्याकृतात्त उत्तरस्य क-
रिष्यमाणे नेपथ्येन, सवरेगताशरीं, तद्विषयशोभाइमा
सर्वे रोगा नश्येयन्ति, तथा पल्लवोऽपि सम्मोगतो वल्लव-
जिकरीं तपस्वपुष्पाणिमिवास्याः पञ्चोभं पारोक्षिक-
लय इति भावः । ननु यदि धृतं समग्रं हस्तस्यूष्टावला-
निदर्शनं स्मिन्मन्त्रे स्वकामुकपुरुषाविर्भावोत्पद्यते न-
हि कथमेतदुपपद्यते ? उच्यते—चक्रयनिर्माणवत्तव्येऽत्र-
शेषकथस्य ववाक्यानात्, यत्तु मन्त्रां स्मरन्तं प्रवृत्तव-
चमुनेो दाढानुपयमः तत्र मन्त्रायातवचस्तन्मन्त्रं द्रष्टव्य-
यत्तव्यावधानोऽवस्यम् । इतिना. अत्रुविपरीतमन्त्रेऽवधानः-

१ तस्याः स्योः नमोवर्त्तितः गोपीनाशक इत्यर्थः, न नमोवर्त्तितस्ये
दायवर्त्तितस्ये नमोवर्त्तितस्ये नमोवर्त्तितः, अथवा अमोवर्त्तितस्ये नमो-
वर्त्तितस्ये नमोवर्त्तितस्ये नमोवर्त्तितः (१४९०)

रीकृता ये शीमेष्णस्पर्शार्थैर्युक्ताम् उपगुनी शीतस्पर्शी शीतनी उपगुस्पर्शी मध्यमानी मध्यमस्पर्शांमिति भावः । त्रिषु तन्मूदेषु—मध्योदरतनुलक्षणेषु तनुकृता कृशां तनुमध्या तन्मूदरी नम्योदरीकथिप्रसिद्धेः, तनु सानुद्रिकेऽप्याप्यधि दम्भत्वादाश्रीनि तनूनि कथितानि च सति कथं तनूनां र्भस्वस्वभाङ्कता युज्यते इति ? । उक्तये—निविचरत्वात् कथिकार्षेयकसङ्ख्याविशिष्टानुपायमिति वचनं निबध्नता प्रत्यकरंशे कृषिंउपसाधारणानि यानि विचरुण्यि लक्षणानि तानि तथैव निबद्धानि, यानि तु इयधिकसङ्ख्याकानि तेषोऽत्र रत्नाप्रस्तावात् केवलं श्रीजानुचितानि लक्षणानि समुच्चर्यानुपासामङ्गार्थं शिकरूपत्वेन निबद्धानि तन नद्वापरप्रस्थयोरिधः, अत एव दम्भत्वादाश्रीनि तनूपापि तस्या अत्र न विचरिष्यन्तीति, एवमुक्त्यापि भाष्यं, त्रिषु—इ गन्ताधर्यानिस्तत्तुषु स्थानेषु ताभ्यां—रक्षां—ह गन्त-रक्षांते हि स्त्रीणां दृक्शुभ्रवेन युवधम्पातीव मनोहरं भवतीति, त्रयो चलयां—मध्यवर्तिनश्चालया यस्याः सा तथा ताम्, अथ द्वितोयेकचलनयाः । त्रिचलोकं श्रीमान्मतिप्रशस्ये पुंनानु तु तथाविधं न, यदाह—” शम्भान् श्रीमोगिनमाचार्यं बहुसुतेन यथासङ्कल्पम् । एकद्वित्रिचतुर्भिर्बलिभिर्विधा-न्त्युत्पद्यन् ॥ १ ॥ ” तथा त्रिषु—स्तनजघनयोनिस्तत्तु उपगतानि त्रिषु—नामिसत्वस्वरूपेषु गम्भीरां त्रिषु—रोमा-राशेषु तन्मूदनीकृषिःकथ्यतेतुषु कृणां त्रिषु—दन्तसितचक्षुलसङ्घेषु श्वेतां त्रिषु—वेणीवाहुतालांचेतु आयतां प्रलम्भा त्रिषु—श्रींयकजघनस्थलीमिनश्चविम्बेषु चिस्त्रीणां समशरीरां समचतुरस्त्रस्थानत्वात्, भवेत्तैव सर्वमः हिलाप्रधानां, सुदूरं स्तनजघनचतुरकरचलनयनं यस्याः सा तथा तां, शिरसिजाः कथ्याः दशना—दन्तसिर्जैतदुदरमणी—द्रष्टृलोकचित्पदीडाहंनृकम् अत एव मनोहरां पञ्चात् पदद्वयस्य कथमारथः, ‘सिङ्गारागारा’ इत्यत्र यावद्वान्—‘सिङ्गारागाराचार्येभ्यः संगमयद्द्विस्रभ्रमणिद्विद्विस्रालासःसल्लिखन्सल्लिखनउल्लिख’ स्तदहं । शृङ्गारस्य अथमर-सस्वयागारं—शृङ्गमिव चार्यैर्वा यस्याः सा तथा तां सङ्गता-उज्जिता गतहसितमणितचोद्विगविलासा यस्याः सा तथा, तत्र गतं—गमनं, हसितं—सितं, भणितं—वाणी, उद्विगतं च अमुदयवधप्रिलासो—नेत्रचञ्चलः तथा सङ्ग ललितं—प्रसन्न-प्रयुक्तं य संलताः—परस्परमायुगलक्षणस्तत्तु त्रिषु या सा तथा, तथा युक्ताः—सङ्गता ये उपचारा—लोकप्रवहारा-करोषु कुराला या सा तथा, ततः पदत्रयकथमारथः तां, अमरवधूनां लुक्—सौमित्रं कथेणानुहरन्तीम् अनुकुर्वतीम् अद-द—कथणकारिणि यौवेन वधमनां, शेव तु प्राप्यतीति, तार्थं, ‘गिगिहता’ इत्यादि, शृङ्गीरा तयोस्तृष्टया स्वि-रनया यावदुपयुताया विद्याधरगत्या यत्रैव भरतो राजा तजै-धोगागच्छतः, उपागत्य चान्तरितार्थमापेक्षं सङ्कीर्णी-कानि, यावत्पद्मानुपेक्षयानि वक्ष्यामि प्रवरप्रतिहन्ती इ-त्यादि जयं जयमन वज्रतः बर्धयित्वा वैषमवधिया-ताम्—अभिजितं देवानुग्रियेः, यावत्शृङ्गान् सवै नागधम-वहायुः, नमस्सुमनसं शुभ हर्षसंभरेत् । इति ‘अरुहं’ शेषे शृङ्गालुपिकानां विसयवार्तांशेति श्री आचार्य देवानुग्रियायां आचार्यनिर्णयार्थल्लिखता तत्पत्नीच्युत देवाग्रियि । ॥

स्माकमिदं याचच्छ्रुत्यादेतदपुं प्रतिदानमिति कृत्वा विनिर्मिः
क्षीरानं नमिष्य रत्नानि समर्पयति। अथ भरोतु यद्वा-
पीतसाह—तपश्च—इत्यादि, ततः स मरुतो राजा या-
चच्छ्रुत्यात् प्रतिदानमग्रहणसत्काराऽऽदि ग्रहाः, प्रतिविस्-
र्जयति, प्रतिविस्तुय च पीषधशःलातः प्रतिनिष्काम्य स
प्रतिनिष्कम्य च मज्जनशुद्धमनुप्रविशति, अनुप्रविश्य च स्नो-
नविधिः पूर्णोऽत्र वाच्यः ततो भोजनमग्राह्यं पार्षणं वाच्यं,
याचच्छ्रुत्याद अग्रिप्रभेण्युत्पन्नम् अग्राहिणाग्राहणान्न-
मित्तं, तत्सत्ता नमिष्यन्म्याविधायराक्षाघ्राष्ट्राहिकां महा-
महिमां कुर्वन्तीति शेषः, आक्षां च प्रसर्पयन्तीति प्रस-
र्पाद बाध्यमिति, अथ दिग्बिम्बपरमाहभूतस्य चक्ररत्न-
स्य का इत्येतादृश्याह—तपश्च—इत्यादि, ततो—न-
मिष्यन्मिष्यन्म्याविधायनानन्तरं तद्विषयं चक्ररत्नमायुधश-
शलातः प्रतिनिष्कामनीयादिकं प्राग्वत्, नवरत्नसर्पौष-
ध्यां दिशम्—दिशान्दिशं, वैनाक्ष्यतो गङ्गाद्वीपमवनामिमु-
खं गच्छन्तः ईशानकाणमनस्य श्रुक्तमात्रेणान्, अथ ति-
थेयुक्तमनं जम्बुद्वीपाऽऽलस्यं द्रष्टव्यं, गङ्गाद्वीपमवनामिमु-
खं प्रयातं ज्ञेयमात्रं, सैव सर्वां मिथ्युक्तकथ्यता ग-
ङ्गाभिलाषेन वाच्यं यावत्प्रतिदानमिति गम्यं, तत्रैतन्नायं
विशेषः—रत्नविचित्रं कुम्भमाग्राधिकसहस्रं, नानामास्थिकन-
करत्नमयी, भङ्गा—विडिङ्गितरत्नया विचित्रं च द्वे कनक-
सिंहासने. शृणुं प्राभूतमग्रहणसमानदानाऽऽदिकं तथैव, याव-
दष्ट्राहिकां मदिति, यच्च अष्टमकुट्टतः प्रयाज्युक्तं न ग-
ङ्गां साधयामास तत्रैतादृशवस्तिविद्यःशरागामनामसत्कार-
णैर्न परिपूर्णोत्तरल्लाहस्यासाधितत्वाद् कथं गङ्गांनिकुट्ट-
साधनायैकमतिवैत इत्यवश्यं, यथास्य गङ्गाद्वीपमवेन भोग-
न वर्षसहस्रावसानेन श्रुतं तस्मिन्सर्वं ज्यूषं चानुक्त-
मपि अष्टमचित्राद्वसत्तमम्।

अथ।सतो दिग्यात्रामाह—

तए शं से दिव्हे चकरयणे गंगाए देवीए अद्वाहियाए
महामहिमाए निवत्ताए समानीए आउहरसालाओ प-
डिणिकलमइ, पडिणिकलमिता० जावं गंगाए महासईए
पचच्छिमिल्लेण कूलेण दाहिणदिमि खंडपवायमुहाभिमुहे
पयाए आबि हात्था, तेत शं से भरेइ राया० जाव
जेथेव खंडपवायमुहा तेथेव उवागच्छइ, उवागच्छिता
सत्त्वा कयमालकवत्तवया गे अत्त्वा, खवरि खट्टमालगे देव
पीतिदाणे से आलंकारिअमंठे कडगाणि अ सेसं सव्वं
तेहव० जाव अद्वाहिया महाअ० । तए शं से भरेइ राया
खट्टमालगस्स देवस्स अद्वाहियाए म० णिवत्ताए सपा-
णीए सुसंण सेणावइ मदावइ, सुदवित्ता० जाव सिंधुगमा
णेअत्त्वा, ० जाव गंगाए महाणईए पुरच्छिमिल्लं णिकखुंडं
सगंगासागरगिरिमेरागं समविममणिकखुंडाणि अ आअ-
वइ, ओअवेत्ता अगगाणि वराणि रयणाणि पडिच्छइ,
पडिच्छिता जेथेव गंगा महाणई तेथेव उवागच्छइ, उ-
वागच्छिता दांभं पि सकयंघावारवले गंगा महाणई वि-

मलजलतुंगवाईं थावाभूयणं चम्परयेण्ये उत्तरह, उत्तरि-
त्ता जेथेव भरहस्य रसो विजयखंभावारणिवेसे जेथेव
बाहिरिमा उवडाणसात्ता तेथेव उवागच्छइ, उवागच्छि-
त्ता आभिसेक्काओ इतिपरयथाओ पचोचइइ, पचोचिह-
त्ता अग्गाईं बराईं रथ्याईं गहाय जेथेव भरहे राया तेणेव
उवागच्छइ, उवागच्छिता करयपरिगहिअं० जाव अं-
जलि कहु भरहं रायं जएणं विजएणं वद्धवेइ वद्धवे-
त्ता अग्गाईं बराईं रथ्याईं उवणेइ । तएणं मे भरहं रा-
या सुमेणस्य सखावइस्स अग्गाईं बराईं रथ्याईं पडि-
च्छइ, पडिच्छिता सुमेणं सखावइं सकारेइ, सम्माणइ,
पडिविसजेइ, तएणं मे सुमेणे सखावइं भरहस्य
रसो सेसं पि तहव० जाव विहरइ, तएणं मे भरहं राया
अस्यया कयाइ सुमेणं सखावइरयणं सहावेइ, सहावेत्ता
एवं वयासी-गच्छ खं भां देवाणुत्पिआ । खंडप्पवायगु-
हाए उत्तरिल्लस्स दुवारस्स कवाड विह्वाडेहि, विहाडेत्ता
जहा तिमिसमुदाए तहा भाणियअवं० जाव पिअं भे भवइ,
सेसं तहव० जाव भरहो उत्तरिल्लेणं दुवारं अईइ, ससि-
अव मंहंयानरिवहं तहव पविंसतो मंडलाइं आलिहइ, ती-
सेणं खंडगप्पवायगुहाए बहुमअइइसभा० जाव उम्मग-
यिमगजलाओ थापं दुवे महासईओ तहव, थावरं पचिच्छि-
मिद्धाओ कडभाओ पड्डाओ सभाणीओ पुरिच्छिमणं गं
महाणं समप्येति, सेसं तहव, थावरं पचिच्छिमिद्धेणं कूलं
गंगाए संकपवत्तवया तहव ति, तएणं खंडगप्पवायगुहाए
दाहिल्लस्स दुवारस्स कवाडा सयमेव मइया मइया को-
चारवं करेमाणा करेमाणा सरससरस्सगाईं ठाणां पच्चोम-
किट्वा, तएणं से भरहं राया चकरयणमिधमिमगे० जाव
खंडगप्पवायगुहाओ दक्खिणिण्णं दारेणं थोणं समि-
व मंहंयानरिवहाओ । (सूत्रम् : ६६)

‘तएणं’ इत्यादि, ततो गृह्णतेदीक्षाधनानन्तरं तद्व्यं
अकरन्तं गङ्गाया देव्या अष्टाहिकायां मदिमायां निवृत्ता-
यां सत्यामायुषशुद्धालानः प्रतिभिष्कामति, यावत्पदाद-
न्तरिल्लपरिवराऽऽदिपरिग्रहः, गङ्गाया महानद्याः पश्चिम
कुले दक्षिणदिशि अष्टप्रपातगुहायामिमुषं प्रयातं जायमव-
त्, ततो स भरतो राजा अकरन्तं पश्वतोत्पत्तिकं ताव-
द्वक्रवं यावत्स्वष्टप्रपातगुहायामागच्छन्तीति पिण्डाध्यासो
कृतमालवक्रव्यवस्था—तमिस्त्रागुहाधिपसुरव्यक्रव्यथा नतव्या
भातयेत्यर्थः, तवरं नाट्यमालकां नृत्यमालको वा देवो
गुहाधिपः प्रीतिदानं ‘से’ तस्य आलङ्कारिकमागृहम्—आ-
भरणभूतमाजने कटकालि शेषम्—उत्क्रान्तिशेषानिरिक्तं सर्वं त-
स्यैव—सरकारसम्मानाऽऽदिकं कृतमालव्यवस्थावक्रवं यावदष्टा
हिका, अथ दक्षिणात्यगङ्गाविष्कटसाधनाधिकारमाह—‘तए-
णं’ इत्यादि, ततः—स्वष्टप्रपातगुहायधिसाधनानन्तरं स

भरतो राजा नाट्यमालकस्य देवस्याष्टाहिकायां पूर्णयां
सुषेणं सेनापतिं शङ्खयति, शङ्खयित्वा च ‘जाव सिन्धुगमा-
लि’ यावत्परिपूर्णः ‘एवं वयासी-गच्छाहि गं भां देवाणुत्पि-
आ । सिन्धुए’ इत्यादिकः सिन्धुगमाः—सिन्धुतदीनिष्कट-
साधनवाटो गङ्गाऽभिमतोपेत नतव्यः यावत् गङ्गाया मदानद्याः
पौरस्त्वै निष्कटं गङ्गायाः पश्चिमतो बहस्योः समारम्भं पुनतः
परिलेपकारिणा गिरिभ्यां दक्षिणतो वेतादयेन उत्तरतो लघु-
हिमवता कृता या मर्यादा—उपवत्या तए स्वह यत्तेत यस्स-
त्तया, अन्त्यस्सर्वं प्राप्तव्त् सूचता व्यापयित्वा गङ्गागमन-
पारिभावनोपमं, अथ नाट्यमालकस्य वशीकरणप्रयोजन-
माह—‘तएणं’ इत्यादि, ततो—गङ्गाविष्कटसाधनानन्तरं
स भरतः सुषेणं सेनापतिरन्तं शङ्खयति, शङ्खयित्वा च
वमवादीदित्यादिकम् अथ गुहाकपाटीदाटनाशायान्तरिकम्
एकान्तपञ्चाशन्मण्डलाऽऽल्लखान्तं सर्वं तमिस्त्रागुहायां मिष-
वेगम्, अथ यो विंशत्सप्तसिद्धराधेमाह—‘तोसं खं’ इ-
त्यादि, तस्याः—स्वष्टप्रपातगुहायाः बहुमध्यदेशमागं या-
वत्पदान् ‘तएणं’ इति पदमात्रमवस्यम्, उम्मगज-
लानिमगजवे नात्ता द्वे महानद्याः स्तः, तथेव—तमिस्त्रा-
गुहागतान्तरिकमस्तानदीमन्तं ज्ञातव्यं, तवरं स्वष्टप्र-
पातगुहायाः पश्चात्त्यकटकान् प्रवृद्धे सत्ये पुर्येण गङ्गां
महानदीं समाधनुतः—प्रतिश्रुतः, स्वैरं विस्तराऽऽयामांष्टया-
न्तराऽऽदिकं तथेव—तमिस्त्रागतनदीप्रयमकारणव्ययेन, तत्र
गङ्गायाः पश्चात्त्यकुले संकपवत्कृत्यानेनैकगङ्गाऽऽज्ञातान-
द्विवानोत्तरगङ्गाऽऽदिकं ज्ञातं, तथेव—प्राग्वत् ज्ञायमानं, अत-
स्मिन्नवमरं दक्षिणतो यज्ज्ञानं तदाह—‘तएणं’ इत्यादि,
प्राग्वत्प्राप्तयानं, अथाऽकवाडे तयो गुहादक्षिणद्वारकराटयोः
प्रयोजनमाह—‘तएणं’ इत्यादि, ततः कपाटोद्घाटनानन्तरं
स भरतो राजा चक्रवर्तेदेशतमामं, यावत्करणात् ‘अव-
गरायवत्तवहस्याणु प्रायमगं मइया, उकिट्टुवाइदायावत्तक-
लकलरयेणं पयल्लु’ अभिमदासमुद्भवमूत्रं पिव करेमाणं’ इ-
ति पदानां परिग्रहः, स्वष्टप्रपातगुहायां दक्षिणद्वारेण नि-
रन्त शशिव महेन्द्राकारनिबद्धान्, प्राग्वत्प्राप्तानं, तनु च
किणां तमिस्त्रा प्रवेशः स्वष्टप्रपातया निर्गमः (कङ्कारणि-
कः ? स्वष्टप्रपातया प्रवेशस्तमिस्त्रा निर्गमोऽस्तु, प्रवेश-
निर्गमरूपस्य कार्यस्याप्यथ तुल्यत्वात् ? उच्यते—तमिस्त्रा
प्रवेशे स्वष्टप्रपातनिर्गमं च स्मृतिः, तथा च किमागृह्य
तस्य प्रशस्तोद्देशत्वात्, अथैव स्वष्टप्रपातया प्रवेश
आमन्त्रणस्त्वोपमानं अत्रानुकूटं अनुदिक्पयन्तसाधनमन्त्र-
णं नामन्यालोऽपि तं स्वार्थान् ।

अथ दक्षिणमरताद्धोऽऽगतो भरतो पश्चके तदाह—
‘तएणं मे भरहे राया गंगाए महाणंइए पचिच्छिमिद्धे कूजे
दुवालमत्राअस्यायं थावरोअणविच्छिमं० जाव विजय-
कंठेपावाराणिवेसं करइ, अवनिद्धं तं चेव० जाव निहिरय-
थायं अट्टमभतं पमिण्डइ, तएणं मे भरहं राया पोम-
हमालाए० जाव निहिरयणं मण्णि करेमाणं करेमाणे
विट्ठइ ति, तस्य य अतिभिम्भस्सत्तयमा पुसमवत्तवव-
या सदेवा लोकापयंकरा उवगया थाव थिदिओ लोम-
विस्सुअज्जा । तं जहा—

“ नैसर्ग्ये १ पंडुअए २, पिंगलए ३ मन्वरयण ४ पडुअये ५ ।
 काले ६ अ महाकाले ७, माणवगे महानिही ८ संले ९ ॥ १ ॥ ”
 “शेषपञ्चमि शिवेसा, गामागरयणपट्टाण्यं च ।
 दाण्डुमदं बाण्यं, खंवावारावणगिहाण्यं ॥ १ ॥
 गण्डिअस्म य उपपत्ती, माण्डुमाण्डस्म जं पमाणं च ।
 धण्डस्म य बीआण य, उपपत्ती पंडुए भण्डिआ ॥ २ ॥
 सव्वा आभरणविही, पुरिसाण्यं जा य हाई मडिलाण्यं ।
 आमाण्य य ह्दंधीय य, पिंगलगाण्डिहिमि सा भण्डिआ ॥ ३ ॥
 रयणाई सव्वरयण्यं, चउदस्म वि बराई चकवट्टिस्म ।
 उपपञ्चवे एणि—दिआई पंडिदिआई च ॥ ४ ॥
 बन्धाण्य य उपपत्ती, गिण्फली चैव सव्वपत्तीण्यं ।
 रंगाण्य य पंचव्याय य, सव्वा एसा महापडमे ॥ ५ ॥
 काले कालमाण्यं, मन्वरपुराण्यं च तिसु वि वेंपेसु ।
 सिंरयण्यं कम्पाण्यं अ, तिखि पयाए दिक्कराण्यं ॥ ६ ॥
 लांडस्म य उपपत्ती, हाई महाकालि आगराण्यं च ।
 रुण्पस्म सुवण्पस्म य, पण्डुमुतामिलपत्तालाण्यं ॥ ७ ॥
 जहाण्य य उपपत्ती, आबरण्याण्यं च पडुगणाण्यं च ।
 सव्वा य जुद्धयाई, माणवगं दंडयाई अ ॥ ८ ॥
 गण्डविही ग्याडगविही, कव्वस्म य चउव्विहस्म उपपत्ती ।
 संखे महाणिहिम्पी, तुडिअंगाण्यं च सव्वेभिं ॥ ९ ॥
 चकट्टट्टाणा, अट्टुस्मेहा य गव य विक्खेभा ।
 वारसदीहा मंजु—समंठिआ जण्डीवी छुंहे ॥ १० ॥
 वेरुलिअमाणिकवाडा, कणगमया विविहरयणपडिपुसा ।
 सिसिअचक्कलक्कण्यं, अणुपमवयणोववत्ती या ॥ ११ ॥
 पल्लिआंवपट्टिईआ, णिहिमिरिणाया य तत्थ खलु देवा ।
 जेति ते आवासा, अकिज्जा आदिवक्का य ॥ १२ ॥
 एए गव णिहिःयणा, पञ्चपधणरयणसंचयमभिट्ठा ।
 जे वस्रपुमचच्छेती, भरहावि चक्कवट्टीण्यं ॥ १३ ॥ ”
 तए गं से भरहे राया अट्टपभत्तंसि परिणपमाण्यंसि
 पोमहसालाभां पट्टिणिकलमइ, एने मज्झणधरपवसो
 जाव सेणपसणिमहावयया० जाव णिहिरयणाण्यं अट्टा-
 रिअं महामहिं करेइ, तए गं से भरहे राया णिहिरयणा-
 ण्यं अट्टादिआए महामहिमाए शिववत्ताए समाणीए सुमेणं
 मेखावइरयण्यं सदावेइ, सदावेत्ता एवं बयासी—गच्छं गं
 भो देवाणुपिआ ! गंगामहाण्यं पुरच्छिंमिअं णिकखुदं
 दुव्वं पि सगंगागामगरिगिरेराणं सपविसमाणिकखुडाणि
 अ आअवेहि, आअवेत्ता एअमाण्यत्तिअं पचपिण्णाहि ति
 तए गं से सुसेणे तं चैव पुव्ववक्खिअं भाण्डिअन्व ० जाव
 आअविता तमाण्यत्तिअं पचपिण्णइ, पडिबिसज्जे ० जाव
 भोगभोगाई भुजपमाण्यं विहरइ ।

तए गं से दिव्वे चक्करयणे अअया कयाइ आउट्टरमालभां
 पट्टिणिकलमइ, पडिणिकलमिता अंतलिकलपडिअये जक्ख-
 सहस्ममंविण्डुं दिव्वतुडिअ ० जाव अपूर्णे चैव विजयकलं
 धावाराणिवेसं मज्झपडकेणं खिगाच्छइ, दाहिणपच्चिअं
 दिसिं विणीअं रायहाणि अभिपुंइ पयाए आरि हांथा ।
 तए गं से भरहे राया ० जाव पासइ, पासित्ता इट्टुट्ट ० जाव
 कोहुविअपुरिमे सदावेइ, मदावेत्ता एवं बयासी—सिण्पमेव
 भो देवाणुपिआ ! आभिसक्कं ० जाव पचपिण्ण्यं ।
 (सूत्रम्—२६)

‘ तए गं ’ इत्यादि । ततो—गृहानिर्गमानन्तरं स भरतो
 राजा गङ्गाया महातयाः पश्चिमे कुले द्वादशयोजनाऽऽयाम् न-
 वधौ जनविस्तर्तौ, यावत्पुद्गात् ‘वरणमरसचिच्छं’ इति प्राञ्च-
 विजयस्कन्धाधारनिवेशं करोति, अवशिष्ट-चन्द्राकरलशङ्का-
 ऽऽवापनाऽऽदिकं तद्वयम्नामधेयसाम्नावसरं उक्तमिति,
 यावच्छङ्कास्त्रीयशालादभ्यर्त्तनस्तारकसंस्तरणाऽऽदि ज्ञेयं,
 निर्वरजानामष्टमभक्तं प्रमुह्यति, ततः स भरतो राजा
 पीवधालायां यावत्पुद्गात् ‘योसदि’ इत्यादिकम्, ‘एमे अवीए
 इत्यन्तं पदकट्टवकं प्राञ्चं’ निर्विघ्नानि मनसि कुर्वन् रतिष्ठति,
 इधमनुतिष्ठतस्तस्य किं जानमिहाह—‘तस्स य’ इत्यादि,
 तस्य—मरतस्य चक्षुःश्रोत्रादीन्ताराऽऽऽरम्भे नव निधयः उपाग-
 ता—उपस्थिता इत्यवयवाः, किमुताः ?—अत्रांमितामि रक्ताणि
 उपलस्यतादनेकवर्णा निरक्ता नि येयुने तथा, इदं च विशेषणं त-
 म्मतोपेतया बोध्यं यस्मिन् निधिवन्तरमेव वक्ष्यमाणाः पदा-
 र्थाः साक्षादेवाप्युपस्थाने इति, अयमर्थः—एतेषां मने नचलु निधि-
 यु कलपपुस्तकानि शास्त्रानि सन्ति, तेषु च विबुधैश्चरितार-
 कथायने, कथाश्चिन्तु मने कलपपुस्तकपतिपाद्याः अर्थाः साक्षा-
 देव तत्रात्यघन्ते इति, एतयोपरतन्तापस्यया ‘अपरमिए’
 इत्यादि विशेषणमिति, तथा भुवास्तथाविधपुस्तकवैशिष्ट्य-
 काल्पक्यस्यापरिहाण्यं अतयाः अयविद्विद्वत्स्यापरिहाण्यं
 अवयवास्त्वरत्नकमदेश्यापरिहाण्यं, अत्र प्रदेश्यापरिहाण्ययु-
 क्तिः समयसंबन्धिनी पञ्चवरचदिकाव्याख्यासमयं निकषितेति
 ततोऽवसेया, अत्र पदद्वये मकारोऽलौकाण्यकः, ततः
 पदत्रयकमधारयः, सदावा अतिशयकदेवकृतमाश्रित्या
 इति भावः । लोकोपचयद्वारा अत्र, “ नवा शित्कुदग्ने
 रात्रः ” (श्रीमि० अ० ३ पा० २ सू० १२६) इति
 सूत्रं योगविभागेन व्याख्याने तीर्थकर्त्ताऽऽदिशब्दवत् सा-
 धुर्व्यं ज्ञेयं, यद्वा—देवनागमवृत्तकनिरगमस्तस्यभूमावशिष्ट-
 इत्यादिवदार्थावदनुसरते लोकोपचयकराः—वृत्तकवचक-
 कलपपुस्तकप्रतिपादनं लोकानां पुष्टिकारकाः लोकाविक्रया-
 तयस्करा इति, अथ नामतन्तापुपक्षयति—तद्यथेत्यु-
 पक्ष्यते नैसर्ग्यस्य देवविशेषस्यायं नैसर्ग्यः, एवमग्रेऽपि
 भाव्यम्, अथ यत्र निधौ यदाकथायते तदाह—‘ गेसप्ये ’ इ-
 त्यादि, नैसर्ग्यनामनि निधौ निवेशाः—स्यापनानि स्यापन
 विधयो प्रामाऽऽदीनां गृहपथेस्त्वानां व्याख्यायन्ते, तत्र प्रामो-
 न्कृत्यावृताः आकरो—यत्र लवणाऽऽद्युपस्थाने नगरे—राजधानी-
 पत्तने—रत्नयोगिन्द्रोणमुष्कं—जलस्थलानिगमप्रवेशं यदभ्युद-अ-
 र्थवृत्त्यावगतान्तर्गमरहितं स्कन्धाधारः—कटकम् आपयो-

हङ्, युङ्-भवनम् उपलक्षणात् खेटकथंताऽऽदिप्रहः ॥१॥ अथ द्वितीयनिधानवह्न्यन्तामाह— 'गणुअस्स' इत्यादि, गणु-तस्य-सकष्याप्रधानतया इत्यहलक्ष्यस्य द्वीनाराऽऽदिः नलि-कोऽऽन्वयो, चशुङ्गात् परिक्रमेणघनस्य मोःकृताऽऽदि-कृ-पतिप्र-कारः, तथा मानं-सेतिकाऽऽदि-तद्विषयं यत्तदपि मानमेव आ-भ्याऽऽदि-स्येयमिति भावः, तथा उन्मानं-तुलाकपाऽऽदि-तद्विषयं यत्तदप्युत्तमानं लक्षणमुदाऽऽदि-धोरमजातीयां घनमित्यर्थः, ततः समाहारद्वन्द्वस्तस्य च यन्मात्रं लिङ्गविपर्ययानमेव तस्या-रशुके भवितुमिति सम्भवः, धाम्यस्य-शाद्याऽऽदीनां च-वापयोगधाम्यानामुत्पत्तिः प.रशुके निधौ भविता ॥ २ ॥ अथ तृतीयनिधिरूपकं निरूप्यते- 'सम्भा आभरण' इत्यादि, सर्वे आभरणविधिषुः पुरुषाणां यश्च महिलानां तथा उन्माना-हस्तिनां च स यथोचित्येन पङ्कलकानिधौ भवितुः लिङ्गवि-परिणामः प्राकृतशैलीभयः ॥ ३ ॥ अथ चतुर्थनिधिः- 'रयणा-ङ्' इत्यादि । रत्नानि चतुर्दशाणि वराणि चक्रवर्त्तिनश्चकाऽऽ-दीनि सप्तैकस्मिन्वाणि सेनापत्यादीनि च सप्त पञ्चैस्मिन्वाणि सर्वेरताऽऽस्ये महानिधावुत्पन्नमे, तदुत्पत्तिः तत्र व्यावर्त्यत इत्यर्थः, अग्रे स्वेवमाहुः-उत्पद्यन्ते एतप्रभावात् स्फाति-मङ्कवन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥ अथ पञ्चमो निधिः- 'वध्याणु य' इत्यादि, सर्वेषां वस्त्राणां च या उत्पत्तिस्तथा सर्वविधकीनां-वस्त्रगतसर्वरत्नानां रत्नानां च-माङ्गुलानिदामकुसुमाऽऽ-दीनां 'धोववाणु य' च 'सर्वेषां प्रक्षालनविधानां च या नि-धौभयः सप्त एषा महापराणि ॥ ५ ॥ अथ षष्ठा निधिः- 'काल कालाण' इत्यादि, कालनामनि निधौ कालज्ञानं-सकलस्योक्तिः शास्त्रानुबन्धं ज्ञानं तथा जगति त्रयो वंशाः वंशः, प्रवाहः, आबालका इत्येकाधाः, तद्यथा-नीधेकूरवे शश्वकानिवंशो बलदेवशकदेववंशश्च, नेपु, जराप वंशेषु यङ्गुल्यं यद्वच पुराणमतीतमुपलक्षणमेतद्वत्समानं शुभाशुभं तत्सर्वमशक्ति, इतो महानिधितो ज्ञायत इत्यर्थः, शिव-शूनं-ब्रह्ममशुतं घटलहविचवस्त्रनापितशिवानां पञ्चाना-मपि प्रत्येकं विशतिभिर्न्याय कर्माणि च-कृष्याणुग्याऽऽ-दीनि जन्मप्रथमोःकृदन्तर्भ्रिणानि श्रीपतिनिधिं प्रजाया हितकराणि निर्वोहाभ्युदयहतुत्वात् एतत्सर्वमश्रिभियते ॥ ६ ॥ अथ सप्तमा निधिः- 'लेहस्स य' इत्यादि, लेहस्स-च नानाविधस्यांशुपलक्षितं महाकालं निधौ, तत्र तदुत्प-निराशयते इत्यर्थः, तथा रुद्रस्य सुवर्णस्य च मणीनां चन्द्रकास्ताऽऽदीनां मुक्तानां-मुक्ताफनानां शिलानां-स्फाटि-काऽऽदीनां प्रवालानां च सम्पत्तिनाम् आकराणामुत्पत्तिमेव ति, महाकाले निधाविति योगः ॥ ७ ॥ अथाष्टमः- 'जोहणु य' इत्यादि, योधानां-शुशुपुवाणां, अशुशुपु कानराणा मुपत्तिरभिधीयते, यथा योष्यस्य कानरस्य च जायते त-थाऽऽभिधीयते इत्यर्थः, तथा आवरणानां च-खेटका-नां सखाहानां वा प्रहरणानाम्-अऽऽदीनां च सर्वः च यु-द्धनीतिः-व्यूहचक्राऽऽदि-लक्षणम् अथोपादि च दण्डेनोपलक्षि-तानितीर्ष्यनीतिः-सामा-दिशस्त्रविधा माणवकनाम्न नि-धावभिधीयते, ततः प्रवर्त्तते इति भावः ॥ ८ ॥ अथ नवमः- 'गह्विहो हाडगव्वी' इत्यादि, स्योऽपि नृपवर्षाः-नाश्वकरणप्रकारः स्योऽपि च सडकविधः-अग्निनेयप्र-बन्धप्रपञ्चनप्रकारः तथा चतुर्विधस्य कायस्य ग्रन्थस्य

धर्माश्चैरकामेदेमांलक्षणावपुरुषार्थनिबन्धस्य, अथवा सं-स्कृतः प्राकृतान्पञ्चशैलीकीर्षभाषानिबन्धस्य गद्यऽपद्य-विषयदेवीर्षुपद्वन्द्वस्य वा उपलक्षः-निष्पत्तिस्तद्वि-धिः, तथाऽऽस्य कायचतुष्कं प्रतीति, द्वितीयचतुष्के-संस्कृतप्राकृते सुबोधे, अपञ्चशैली-तत्तद्विशेषु शुद्धं भाषितं, सङ्गीतभाषा-शौर्यस्स्यादिः, तृतीयचतुष्के गद्यम्-अच्छ-न्दाब्धं शब्दपरिहाराऽप्ययनवत्, पद्यं छन्दोबद्धं विमुक्त्य-ध्ययनवत्, गद्ये-गन्धर्वो रीत्या बद्धं गानपद्ये, स्त्री-पद्या-हलकविधबहुले गमगादवहुले निपातबहुले निपाताप्यय-बहुले ब्रह्मवाच्ययनपद्यन्, अत्र चेतरेषां गद्यपद्यान्भाषि-ऽपि यन्पुष्पमुपादानं तद्विधानयोऽप्यधर्मावशिष्टतया विश-यणाविवतगुणं, शब्दं महानिधौ, तथा कृतिनाज्ञानां च नृप्याङ्गणां सर्वेषां वा तथानायाचधमेरिभिमतामृपत्तिः शक्यं महानिधाविति ॥१॥ अथ नवनामपि निधीनां साधा-रणं स्वरूपमाह- 'चक्रु' इत्यादि, प्रत्येकमशु चक्रेषु प्रातिष्ठानं-अवस्थानम् येषां ने तथा, यत्र यत्र यावन्ने तत्र तत्राष्टवक्रप्रतिष्ठिता एव वरुणि, प्राकृतपदादष्टाष्टस्य प-रनिधताः, अष्टौ योजनानि उत्तमः उन्मस्व येषां ने त-था, नव च योजनानीति गम्यते, विश्वकर्मण-विस्तारं न-वयोजनविस्तारः इत्यर्थः, द्वादशयोजनदीर्घाः मञ्जुवापम-स्थिताः, जाह्नव्या-गङ्गाया मुखं यत्र समुद्रं गङ्गां गविश-ति तत्र समीत्यर्थः, " इत्युक्तेन वषे गङ्गा-मुल्लमागध-वातिनः । आगतास्यो महाभाग !, स्वभाष्येन वशीकृताः ॥ १ ॥ " इति त्रिपष्टोयचरित्राङ्गः, चक्रवर्त्तयानकालं च भ-रतविजयानन्तरं चादिता सह पालाकामोर्ण भाष्यवक्र-पाणां हि पदाद्यस्थितयो निधय इति चक्रिपुत्रमन्यानि, तथा वैङ्ग्यनीगमपानि कटाडि येषां ने तथा, मयदप्र-त्यस्य वृत्रा उक्तायता, कनकमया-सीवर्णाः विविध-मनप्रतिपुणाः शशमूरचकाऽऽकाराणि लक्षणां-विह्वानि-येषां ने तथा, प्रथमाबहुवचनसंज्ञाः प्राकृतत्वात्, अनुकृपा-समा-आविमया वननोपनिः-झारणतया येषां ने तथा, प-र्यापाम्ब्विनिधा निधिमहत्तमानः खनुः तत्र च निधि-षु ते देवा येषां देवानां त एव निधयः आवाताः-आश-वाः, किभूता-अकृयाः-अकृयणीयाः, किमधिप्रत्याह-आञ्जययान आभिपत्यनिमित्तं, काऽर्थः-नेवामाधिप-त्यार्थं किञ्चिकण-मुरयदानाऽऽदिकस्य तां न लभते इति, किन्तु पुंसुचरितमहिम्नस्यार्थः, एत नञ् निधयः प्रभूतजनसम्बन्धमयमुद्राः ये भरताधिपानां-पद्वन्मह-रतलेत्राधिपानां चक्रवर्त्तिनां वशमुपगच्छन्ति-वशरतां या-न्ति एतेन वासुदेवानां चक्रवर्त्तिनस्येतिद्विशेषणमुद्रावः, निधिप्रकरणे वाचस्पतामृषप्रचनमस्योऽहाराऽऽदिभूतलगतानि बहूनि पाठान्नगणि ग्रन्थविस्तरतया दुराद्वैतस्मृताद-शेष्ट एव पाठो व्याख्यानः, अथ विज्ञानयानो भरता यद्वचकं तदाह- 'तए ण' इत्यादि व्यक्रम्, अथ पद्वन्मह-रतलेष्टमृषो यथामहन्तं तथाऽऽह- 'तए ण' इत्यादि, इदमपि प्रायो व्यक्रं, नवरं गङ्गाया महानद्याः पौरुष्यं निरुद्धतमिच्छुः उदीची-नमपि स्यादिति द्वितीयविश्रुतम्, अथकिष्टेन अश्वैश्च प्रा-तापसरताम्, गङ्गायाः पश्चिमतो वहन्त्याः सागराभ्यां-

प्राक्पापान्वाभ्यां गिरिणा—वैनान्दयोःसोरक्षसिना कृता या
भयादा-क्षप्रविभागस्तथा सह वसते यत्तत्तथा अथ सुषेणो
यच्चकं तदाह—‘तप यं’ इत्यादि, ततः—स्वाभ्याम्पय-
नन्तरं सुषेणस्तं निष्कृतं साधयतीत्यादि, तदेव पूर्ववर्णितं
दाक्षिणात्यसिन्धुनिष्कृतवर्णितं स्थितव्यम्, कियत्पर्यन्त-
मित्याह—वावक्षिष्कृतं साधयित्वा तामाहृतिकं प्रत्यर्पयन्-
प्रतिविसृष्टो यावद् भोगभोगान् मुञ्चानो विहरति । अथ
साधितान्क्षयदक्षणे भरेते सति यच्चकमुपचक्रमे तदा-
ह—‘तप यं’ इत्यादि, ततो-गङ्गादक्षिणनिष्कृतविजयानन्तरं
तद् दिव्यं चक्रस्तम् अय्यदा कदाचिदायुचमुहात् प्रतिनि-
ष्कामति, विशेषणैकदेशा अत्राग्रेविशेषणस्मारणार्थं, तेना-
न्तरप्रतिपथं यत्तत्तद्वत्सम्पत्तिबुद्धिं दिव्यवृष्टिस्वाभ्यादे-
नऽऽपूरयतिवाच्यतत्वं विजयस्कन्धाधारानिधयं मध्यमध-
न-विजयस्कन्धाधारस्य मध्यमाग्रेन निर्गच्छति, दाक्षिण्य-
पश्चिमां दिशि—नैर्ध्वनीं विदिशं प्रति विनिर्तां राजधानीं
लक्ष्मिप्राप्तिमुत्तं प्रयति चाप्यभवत्, अयं भावः—स्वतः
प्रयान्मुह्यऽऽसम्पत्तवाधारनिधेशाद् विनीनां जिगमिषांर्ध्व-
त्यभिमुखगमनं लाघवायेति भावः, अथाभिनिर्गतां प्रस्थिते
वक्त्र भवतः किं चकं इत्याह—‘तप यं’ इत्यादि, ततः
चक्रप्रस्थानादनन्तरं स भरेतो राजा तद्वर्णं चक्रस्तमित्या-
दि यावत्पर्यन्तं, हृष्टा च हृष्टपुत्राऽऽदिविशेषणः कौटुम्बिक
पुत्रपान् शब्दयति, शब्दयित्वा वैषम्यवार्त्तात्-क्षिप्रमेव भो
द्वेषानुमिया ! आभिषेक्यं, यावत्तत्कारणात् हस्तिरत्नं प्रातिक-
ल्पयन्, सेना सत्ताहयत, ते च सर्वे कुर्वन्ति, आह्वां च
प्रत्यर्पयन्ति ।

अधोक्रमेवार्थं दिव्यजयकालाऽऽद्याधिकार्थविवक्षया
विस्तारवाञ्छया चाऽह—

तप यं से भरहे राया अजिअरजो खिजिअमचू उप-
पन्नमत्तरयणे चक्रयणपढाणं खवणिवहरे समिद्धकासे
वचीसरायवरमहस्साणुआयमगे सट्टीए वरिसमहस्मेहि
केवलकपं भरहे वासं आयवेइ, आअवेता कोट्टुवियपुरिसि
सदावेइ, सदाविता एवं वचामी—(विषामेव भो देवाणु-
पिआ ! आभिसेकं हस्तिरयणं हयगवरइ तदेव अजणु
गिक्कुडमसिभं गयवई खरवई दुरुइ । तप यं तस्स भ-
रहस्स रखो आभिसेकं हस्तिरयणं दुरुइस्स समाणस्स
इमे अट्टमंगलगा पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्टिआ, तं ज-
हा—सत्थिअसिरिवच्छं ० जाव दण्णं, तयणंतरं च यं
पुमकलसभिगार दिव्या य छत्तपढागा ० जाव संपट्टिआ,
तयणंतरं च वेइअभिसेतविमलद्वंदं ० जाव अहाणुपुव्वी
ए संपट्टिअं, तयणंतरं च यं सत्थ एमिदिअरयथा पुरओ
अहाणुपुव्वीए संपत्थिआ, तं जहा—चक्रयणे १ छत्तरयणे
२ चम्मरयणे ३ देहरयणे ४ असिरयणे ५ माणिरयणे ६
कागणिरयणे ७ तयणंतरं च यं खव महाविहिअमो पुर-
ओ अहाणुपुव्वीए संपट्टिआ । तं जहा—सेसपे पंडुपप-
० जाव संखे, तयणंतरं च यं सोत्तस देवसहस्सा पुरओ अ-

हाणुपुव्वीए संपट्टिआ, तयणंतरं च यं वचीयं रायवरम-
हस्सा अहाणुपुव्वीए संपट्टिआ, तयणंतरं च यं सेखाव-
रयणे पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्टिए, एवं गाहावरयणे
वट्टारयणे पुगेहिअयणे, तयणंतरं च यं हस्तिरयणं
पुरओ अहाणुपुव्वीए ० जाव तयणंतरं च यं वचीयं उकुक्का-
खिआ महस्सा पुरओ अहाणुपुव्वीए ० जाव तयणंतरं च यं
वचीयं जखवयकट्टाखिआमहस्सा पुरओ अहाणुपुव्वीए
तयणंतरं च यं वचीयं वचीसइवट्टा खाटगसहस्सा पुरओ
अहाणुपुव्वीए ० जाव तयणंतरं च यं निष्पि सट्टा सुअसया
पुरओ अहाणुपुव्वीए ० जाव तयणंतरं च यं अट्टारस सेखि-
प्पसेयीआ पुरओ ० जाव तयणंतरं च यं चउरासीई आस-
यसहस्सा पुरओ ० जाव तयणंतरं च यं चउरासीई हस्तिमय-
सहस्सा पुरओ अहाणुपुव्वीए ० जाव तयणंतरं च यं छुअई
मणुक्पकादीओ पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्टिआ, तयण-
ंतरं च यं बहवे राईसरतलवर ० जाव सत्थवाहप्पभिईओ
पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्टिआ तयणंतरं च यं बहवे अ-
भिगगाहा लट्टिगगाहा कुंगगाहा चावगाहा चामर-
गाहा पामगाहा फलपगगाहा परसुगगाहा पांत्व-
यगाहा बीणगाहा कुअगगाहा हटप्पगगाहा दीवि-
अगाहा सण्ढि सण्ढि रुवेहि, एवं वेमेहि विंधिहि निओ-
एहि सण्ढि २ वरथेहि पुरओ अहाणुपुव्वीए संपत्थिआ,
तयणंतरं च यं बहवे देहिओ मुंदिओ सिंहादिओ जट्ठिओ
पिच्छिओ हासकारगा खेड्डकारगा दवकारगा चाट्टुकारगा
कंदुपिआ कुकुइआ मोहिआ गायेता य दीवता य(वायेता)
नवेता य हसेता य रमेता य कीलंता य सासेता य सा-
वेता य जावेता य रावेता य सोमेता य सोभावेता य आ-
लोअता य जयजयमं च पउजमाणा पुरओ अहाणुपु-
व्वीए संपट्टिआ एवं उववाहअगमणं ० जाव तस्स रखो
पुरओ महआसा आमचारा उभओ पारिं थागा थागधरा
पिट्ठओ रडा रहसंगेली अहाणुपुव्वीए संपट्टिआ इति ।
तप यं से भरहाडिबे खरिंदे हात्थिए सुकयरइअवच्छं ०
जाव अमयरइअभिभाए इदीए पट्टिअकिली चक्रयण-
देसिअमगे अणेरारायवरमहस्साणुआयमगे ० जाव समु-
हरवभूअं पिब कोरमाणं २ सन्विदीए सवज्जुईए ० जाव
खिण्णोसणाइयवेणं गामागरखगरखेदकववदमवं ० जाव
जोअणंतरिआहिं वसदीहिं वसमाणं २ जणेषे विणीआ
रायहाणीं सेणव उवागच्छइ, उवागच्छिआ विणीआए
रायहाणीए अदूरसामंते दुवालसजोअणायामं खवजंयण-
विथिणं ० जाव खेधावाणिवेवं करेइ, करेता

वदइश्यं सदावेह, सदावेत्ता० जाव पोसहमालं
अणुपविशइ, अणुपविसिता विणीआए रायहाणीए
अट्टममत्तं पमिइइ, पमिइहिता० जाव अट्टममत्तं
पडिजागरमाणे २ विहरइ । तए थं से भरहे राया अट्ट-
ममत्तं पमिइममाथं पोसहमालाओ पडिखिक्खमइ,
पडिखिक्खमिता कोइविअणुरिसे सदावेइ, सदावेत्ता तहेव
० जाव अजणुगिरिकुडसमिभं गयवई खरवई दूळ्हे, तं चव
सव्वं जहा हेडा, खवरिं खव महाहिहिओ चत्तारि सेणा-
ओ ख पविंसिं, सेना सो चव गमो० जाव खिगपोसणा-
इएथं विणीआए रायहाणीए मज्झमज्जेथं जेणव सए
गिहे जेणव भवखवरवडिसयपडिदुवारि तेणव पहात्थ
गमणाए, तए थं तस्स भरहस्स रत्तो विणीअं रायहाणं
मज्झमज्जेथं अणुपविसमाथस्व अप्पेगइआ देवा विणीअं
रायहाणं सम्भेतरवाहिरिअं आसिअसम्माज्जिओवलितं
करंति, अप्पेगइआ मेचाइमंचकलिअं करंति, एवं सेमेसु वि-
पयसु अप्पेगइआ खाणाविहरागवमणुस्मियथयपडामा-
दितभूमिअं, अप्पेगइआ लाउड्ढोअमपहिअं करंति, अप्पे-
गइआ० जाव गंधवट्टिभूमं करंति, अप्पेगइआ शिरस्सनासं
वासिंति, मुक्खययवइआभरणवासं वासेंति, तए थं तस्म
भरहस्स रत्तो विणीअं रायहाणं मज्झमज्जेथं अणुपवि-
समाथस्व सिंहाडग० जाव मह पंदसु बहवे अत्थत्थिअ
कामत्थिया भोगत्थिआ लाभत्थिआ इड्ढिअआ किंचिअ-
कांरांइआ कारवाहिआ संखिया चकिआ खंगलिआ
सुदमंगलिआ पूसमाथया वद्धमाथया लेखमंथमाइआ ताहिं
ओरालाहिं इट्ठाहिं कंताहिं विआहिं मणुआहिं मणामाहिं
सिवाहिं धम्माहिं मंगल्लाहिं सस्सिरीआहिं हिअयगमणिजा-
हिं हिअयपन्हायणिजाहिं वग्गुहिं अणुवरयं अभिखंदेता य
अभिधुणंता य एवं बयामी-जय जय खुंदा ! जय जय
भदा ! भदं ते अजिअं जिआहिं जिअं पालयाहिं जिअपज्जे
वसाहिं इंदो विव देवाणं चेदो विव ताराणं वमरो विव अ-
सुराणं धरो विव नागाणं बहूई पुव्वययसहस्साई बहूईओ
पुव्वकोटिओ बहूईओ पुव्वकांडाकोटिओ विणीआए राय-
हाणीए लुल्लिधमंतगिरिसिगरमेरागस्स य केवलकणस्स
भरहस्स वासस्स गामागरखणखेडकण्डमदंवेदोणसुहव-
ट्ठणासमसप्पिवेसेतु सम्मं पयापालणोविअजलद्धसे म-
इया० जाव आहेक्कं पारेव्वं० जाव विहरादिं चिं कट्टु जय-
जयसई पजंजति, तए थं से भरहे राया खयगमालामहस्से
पिच्छिज्जमाणे पिच्छिज्जमाणे वयणमालामहस्सेहिं अभि-
धुववमाणे अभिधुववमाणे हिअयमालामहस्सेहिं उप्पेदिज-
माणे उप्पेदिजमाणे मणोरहमालामहस्सेहिं पिच्छिज्जमा-

णे २ कंतिरूपसोहगगुणेहिं पिच्छिज्जमाणे पिच्छिज्जमाणे
अणुगुलिमालामहस्सेहिं दाइज्जमाणे दाइज्जमाणे दाइइइ-
त्थं बहूणं खरणारीसहस्साथं अंजलिमालासहस्साई प-
डिच्छेमाणे पडिच्छेमाणे भवणपंतीसहस्साई समइच्छमा-
णे समइच्छमाणे तंतीतलतुडिअगीअवाइअरवेणं मधुरेणं
मणहरेणं मंडुपंडुणा घोमंथं अपडिबुज्जमाणे अपडिबु-
ज्जमाणे जेणव सए गिहे जेणव सए भवणवरवडिसयदु-
वारि तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता आभिमेकं हत्थिर-
यणं ठवेइ, ठवेता अभिमेकाओ हत्थिरयणाओ पक्षा-
इइ पच्चेवइता मोलम देवमहस्से सकारइ, सम्माणेइ,
सम्माणेता बत्तीमं रायमहस्से सकारइ, सम्माणेइ, स-
म्माणेता सेणावइश्यं सकारइ, सम्माणेइ, स-
म्माणेता एवं गाढावइश्यं सकारइ, सम्माणेइ, स-
म्माणेता तिप्पि सट्ठे सुअसए सकारइ, सम्मा-
णेइ, सम्माणेता अट्टारस सेणुपसेणीओ सकारइ,
सम्माणेइ सम्माणेता अण्णे वि बहवे राईमर० जाव मत्थ-
वाहपभिईओ सकारइ, सम्माणेइ, सम्माणेता पडिविस-
ज्जेइ, इत्थीरयणं बत्तीमाए उडुकल्लाणिआसहस्सेहिं ब-
त्तीमाए जाणवयकल्लाणिआसहस्सेहिं बत्तीसाए बत्तीसइव-
द्धेहिं खाडयमहस्सेहिं सट्ठि संपरिखुडे भवखवरवडिसं
अईइ जहा कुबेरो वा देवराया कैलामविहरिमिगभूअं ति,
तए थं से भरहे राया मित्ताइणिअगसयणसंघंपरिअ-
थं पच्चुवेवइ, पच्चुवेवइता जेणव मज्जणघरं तेणव
उवागच्छइ, उवागच्छिता० जाव मज्जणघराओ पडिखि-
क्खमइ, पडिखिक्खमिता जेणव भोअणमंडवे तेणव उ-
वागच्छइ, उवागच्छिता भोअणमंडवेमि मुहासखवरगए
अट्टममत्तं पारइ, पारिता उप्पि पासायवरगए फुहमाणे-
हिं सुइगमत्थएहिं बत्तीसइवद्धेहिं खाडएहिं उवलालिज्जमा-
णे उवलालिज्जमाणे उवखिज्जमाणे उवखिज्जमाणे
उवगिज्जमाणे उवगिज्जमाणे महया० जाव भुंजमाणे विह-
इ । (धृत्रयू-६७)

‘ तए थं ’ इत्यादि, ततः स भरतो राजा अर्जितरा-
ज्यो-लम्भराज्यो निजिनशुभ्रपुत्रसमस्तरत्नलभायि च-
क्रतन्प्रधानो नव निधिपतिः समृद्धकोशः-सम्पन्नमाहा-
गारः द्वात्रिंशद्राजवरसङ्घैरनुयातमार्गः वष्टया वर्षसहस्रैः
केवलकटपं-परिपूर्ण भरतवर्षे स्थापयित्वा कौटुम्भिकपुरु-
षाश्च शुभ्रयति, शुभ्रयित्वा चैवमवासीत्-तिप्रमेव सो दे-
वातुप्रिया । आभिषेकं ‘ हयि ति ’ हस्तिवर्षेकस्मात्तं
‘ हयववह ति ’ सेनापक्षाहन्ममरुणं तथैव पूव्वेवत्, क्वा-
नयिचभूषणविधेय्योपास्थितिहस्तिरत्नोपागमनाति वा-
च्यानि, अजगिरिश्चहसहस्रं गजपतिं नरपतिराकडवात् ।
अथ प्रस्थितं भरतौ के पुत्रतः के पृष्ठतः के पार्श्वतश्च

प्रस्थितवन्त इत्याह— 'तय शं' इत्यादि, तत्तत्तस्य भर-
तस्य राज्ञ आभिषेकस्य हस्तिरत्नमालादृश्य सत इमाग्य-
ष्टाष्टमङ्गलकानि पुरतो यथानुपूर्व्या—यथाक्रमेण संप्रस्थितानि
चलितानि, तद्यथा—अस्ति कभीवत्सम् यावत्पश्चात् पूर्वो
क्रमङ्गलकानि आद्यानि, यद्यप्येकाधिकप्रतिबद्धवेलात्-
यदस्याधिकारस्य स्थानेन युक्तिमत्तयापि सूत्रस्यिच्छन्-
न कृत्स्नपूजाया वाचायुक्त्या सम्मोहाय स्वादिनि प्रत्येकाऽऽ-
लप्य कृत्स्निल्लभ्यते इति, 'तयशं नरं च शं' इत्यादि तद-
न्तरं च पूर्णजलभृतं 'कलशभृद्धारं' कलशः—प्रतीतः
भूङ्गारः—कनकालुका, ततः समाहारादेकवद्भाषः, इदं च
जलपूर्णत्वेन मूर्तिमद् ज्ञेयं, तेनाऽऽलम्ब्यरूपाष्टमङ्गलान्तर्गत-
कलशाद्यं कलशो भिन्नः, दिव्येव दिव्या—प्रधाना, चः स-
मुच्चये, स च व्यवहितसम्बन्धः कृत्रविशिष्टा पनाका च,
यावत्पश्चात् 'सचामरा' इत्येवमत्राप्रतिबद्धाभ्युदितसिञ्जा
वाऽप्युभयविशेषयज्यती अम्भुसिञ्जा गगनतलमण्डलितेनी
पुरां अहाणुपुर्वीय' इति आह्वयम्, अत्र व्याख्या-
सचामरा—चामरयुक्त—दशने—प्रस्थापनार्थे विभजना
मङ्गलस्थान् अत एवाऽऽलोके—बहिः प्रधानमावि-
ति शकुनानुकुर्यात्संज्ञाकने इत्यनीया—द्रष्टुं योग्या, त-
तो विधेयगतमानः, कासाविष्याह—वातावृत्त्या विजय-
मूर्तिं का वेत्यमनी—वाभ्येना लघुपनाकादयधुक्तः पनाकावि-
शेषः प्राग्वत्, उच्छिन्ना—उच्चवा गगनतलमण्डलितेनी अस्त्यु-
च्चयया, एते च कलशाऽऽलोके पश्चाथो पुरतोयथानुपूर्व्या
संप्रस्थिता इति, 'तय शं' इत्यादि, ततो वैद्वेयमयो 'भि-
संत लि' होष्यमानो विमलो दृष्टो यस्मिन्सत्तया, या-
वत्पश्चात् 'पलम्बं कौराष्टमङ्गलमोवसोभिर्गं चन्द्रमङ्गलनिर्भ-
समूर्तिभिर्गं विमलं आयवत्तं पर्वरं सिंहासणं च मणिरयण-
पायपीठं सपाडभाजोमसमाडसं बहुकिंकरकर्मकरपुरि-
वायत्तगणिकलसं पुरां अहाणुपुर्वीय संप्रतिष्ठति, अत्र
व्याख्या—प्रत्येकेन कौराष्टाभिधानलघुस्य मास्यदाभ्या,
पुष्पमालापोशोभिर्न चन्द्रमण्डलनिर्भे समुच्छिन्नत ऊर्ध्वीकृत-
सिंहासणं—छत्रं प्रवरं सिंहासनं च मणिरत्नमयं पा-
दपीठं—दशासनं यस्मिन्सत्तया, स्वः—स्वकीयो राजसत्क
इत्यर्थः, पादुकायोमा—पादरक्षणयुगं तेन समायुक्तं, बहवः
किङ्कराः—प्रतिक्रमे पुच्छाकाराणि कर्मकरा—ततोऽन्यथा-
विधास्ते च ते पुरुषाश्चेति समासः । पादात्तं—पश्चात्तिसमूह-
सैः परिक्रितं—सर्वतो वेष्टितं तैर्दृष्टव्यदेव पुरतो यथानुपूर्व्या
संप्रस्थितं, 'तय शं' इत्यादि, ततः सप्त ऐक्यिन्द्र-
रत्नानि कृषिबीपरिणामरूपाणि पुरतः संप्रस्थितानि, तद्यथा-
अकल्लाऽऽशीनि प्रागभिहितस्यकलानि, अकलरत्नस्य च ए-
क्यिन्द्ररत्नस्यैव लज्जपादादेवात्र मणुर्न, तस्य मार्गदर्शकरत्ने-
न सर्वतः पुरः संवरणीयत्वात्, अत्र च गगनतलस्य च-
क्रमुपकान्तत्वादिति, 'तयशं नरं च शं' इत्येव महाविहिता
पुरां' इत्यादि, ततो नव महानिधयोऽप्रतः प्रस्थिताः
पातालमार्गोद्येति गम्यम्, अन्यथा तेषां निविष्यवहार एव
न सम्भूते, तद्यथा—नैसर्ग्यः पाण्डुको यावच्छक्रः सर्व-
प्रसङ्गः, उक्ता व्यापारयोऽपुरतो गतिः किंकरजलचूलत्वे-
न दिव्यानुभावेन वा, अथ जङ्गमानां गतेरचलर इति 'तय-
शं नरं च शं' लोकास देव' इत्यादि, ततः बीडश देवसहस्राः

पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थिताः, 'तयशं नरं च शं' लोकास
इत्यादि, व्यक्तं—'तय शं' इत्यादि व्यक्तं, नवरं पुरोहितरत्न-
शान्तिकर्मकम्, रणे प्रहाराहितानां मणिरत्नजलच्छुट-
या वेदोपश्रामकं, हस्त्यभरणममनं तु हस्त्यभ्यसेनया
सहैव विषयत्वे तेन नात्र कथनं, 'नय न' इत्यादि, त-
तो द्वाविंशत् श्रुतकस्याधिकारः—श्रुतपुत्र पदस्थि कस्याणि-
काः—श्रुतविपरीतस्पर्शेन सुखस्पर्शाः । अथवाऽऽमृतकन्या-
त्वेन सदा कस्यायकारिण्यः, न तु चन्द्रमुलसहायपवनेभूप-
तिपण्डितदीप्तमात्रप्राणहारितम्बुनमन्दिनीवीडिचकन्याः—
पास्तासां सहस्राः पुरतः प्रस्थिताः, समर्थविशेषणाद्विशेष्यं
लभ्यते इति लक्षणगुणयोगाद्वाजकन्या अत्र ज्ञेयास्तासामेव-
जन्मान्तरोपचितप्रकृष्टपुण्यप्रकृतिमहिम्ना राजकुलोत्पत्तिवत्
यथाकलक्षणगुणसम्प्रदात् जनपदाप्रणीकस्यानामप्रेतलसूत्र-
विभिधानात्वा तासां सहस्राः पुरतो यथानुपूर्व्या—यथाज्ये-
ष्ठलघुपूर्वायं संप्रस्थिताः, तथा द्वाविंशत् कुलव्यस शि-
जनपदाप्रणीनां देशमुक्त्यानां कस्याणिकानां सहस्राः अप्रे-
तयेव, अत्र पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराज्जनपदप्रहणेन जनप-
दाप्रणयो ज्ञेयाः, न चैवं स्वमतिक्रियतमिति बाध्यं, 'तावती-
भिर्जनपदा-प्रणीकन्याभिरावृताः' इति श्रीश्रृङ्गप्रचरिरे सा-
म्प्रत्यदशेनात्, तदनन्तरं द्वाविंशत् द्वाविंशत् द्वाविंशता पा-
त्रैः—अभितलव्यप्रकारैर्बेजाः—संयुक्ता नाटकसहस्राः पुरतो य-
थानुपूर्व्या प्रथमे प्रथमोदापित्वाभृतीकुलनाटकं ततस्तदनन्त-
रोदाभाटकमिति क्रमेण सम्प्रस्थिताः, एतेषां चोक्तसहस्राक-
ता द्वाविंशता राजवरसहस्रैः स्वस्वकन्यायाणिप्रहणकारणे
प्रत्येकं करमोचनसमयसमर्पितैर्केनाटकसहस्राणां, 'तय-
शं नरं च शं' तिष्ठि सद्वा स्वसया' इत्यादि । ततः त्रिणि स्त्र-
पानां पूर्ववदुपचारात् स्पर्काराणां शतानि यथानि—चण्ड-
धिकानि वर्षदिवसेषु प्रत्येकमेकैकस्य रत्नवतीवारकदामात्
ततः कुम्भकाराऽऽद्या अष्टादश अनेयाः तद्वाभन्तरमेदाः प्रभे-
दयः ततः चतुरशोतिरभ्युशनसहस्राः तत्तच्चतुरशोतिर्देहि-
शतसहस्राः ततः यश्वतमेनुष्याणां पदातीनां कोट्यः
पुरतः प्रस्थिताः, 'तयशं नरं च शं' इत्यादि, ततो बहवो
राजेश्वरतलवराः, यावत्पश्चात् 'मार्डभिकार्दुविय' इत्यादिप-
रिप्रहः । साधेयप्रभृतयः पुरतः सम्प्रस्थिताः, अर्थः प्राग्वत्,
'तयशं नरं च शं' इत्यादि, ततो बहवोऽसि—जङ्गलः स
एव यष्टिः—दृष्टोऽसिद्यष्टिस्तद्प्राहाः—तत्प्राहिणः, अथवा
असिद्यष्टिश्चेति दृष्टे तद्प्राहिण इति, एवमत्रऽपि यथा-
सम्भवमभ्युपगमात् कार्या, नवरं कुन्ताभ्यामराणि च प्रती-
तानि, पाशा—द्यूतोपकरणानि, उत्तश्चस्तास्वाऽऽदिबन्धनानि
वा फलकानि—सम्पुटकफलकानि षेटकानि वा अवष्टम्भादि-
वा द्यूतोपकरणानि वा पुस्तकानि—शुभाशुभपरिच्छेदगुहा-
स्त्रपत्रसमुदायकपाणि, वीणाप्राहा व्यक्तं, कुतप—तेलाऽऽदि-
भाजनं, 'हृत्पङ्क'—द्रुमाऽदिभाजनं ताम्बूलयोः पूगकलाऽऽदि-
भाजनं वा, 'वीडगवाहा दीविश्रृङ्गावाहा' इति पदद्वयं सूत्रे दृश्य-
मानमपि संप्रहयाधायामदृष्टत्वेन न लिखितं, तस्यावधाना-
त्वेनच—वीडवृक्ष—आलनामृशयः दीविश्रः च प्रतीतिरिति, स्वकैः २
स्वकीयैः २—कपिः—आकारिः, एवं स्वकीयैः २ इत्यर्थः । वैश्वैः—बह्व्या
लङ्कारकयैः विष्टैः अभिजातैः नियतैः—व्यापारैः स्वकीयैर्नय-

यैः—आभारयैः सहिता इति, अथयस्त्रे च पदानि न्यूना-
धिकाम्यपि लिपिप्रमादात् सम्भवेयुरिति तथैवमार्थं संप्र-
दधाया सूत्रपदा कश्चिदाद्यै र्दृश्यते । यथा " अस्मिद्विष्णु-
सत्वाय, चामरपालः अफलमयोधे अ । धीराकुवगाह । तसो
य इव्यफगाह अ ॥ १ ॥ " तयं च " इत्यादि, ततो बहवो
दृष्टिना दृष्टव्यधारिणः सुविदन्तः—अपनीतगिरिजाः, शिख-
पिडनः—शिक्षाधारिणः, जटितो—जटाधारिणः, पिच्छुनो-
अधूराऽऽदिपिच्छुवादिनः, हास्यकारका इति व्यक्तेः, खड्ग-सूत-
शिष्यस्तःकारकाः, द्रवकारका—केलिकराः, चाटुकारकाः—
मिश्रवादिनः, कादन्तिकाः—कामप्रधानकेलिकारिणः, कुकु-
हन्ता इति—कुकुक्थकारिणो भाण्डाः, मोहिरिन्ता इति—सु-
खा वाचा अस्मत्प्रज्ञात्पानि इति यावत्, गायन्तश्च
मेवादि वाद्यन्तश्च वादित्रा इत्येव नृत्यन्तश्च हस्तन्तश्च रममा-
णाश्च अस्माऽऽदिभिः कीदृशवन्तश्च कामकीदृया शासयन्तश्च-
पर्यां गानाऽऽदिभिः शिष्ययन्तः श्रावयन्तश्च—इदं चंदं च पठत्-
परदि भविष्यतीत्येवंभूतवचसांश्च अथवविषयीकारयन्तः
जपयन्तश्च—शुभवाक्यानि रावयन्तश्च शब्दान् कारयन्तः
स्वजालिपान्यनुवादयन्त इत्यर्थः, शोभमानश्च स्वयं शोभ-
यन्तः परान् आलोकमानाश्च—राजराजस्यावलोकेन कुर्वन्तः
जयजयशब्दं च प्रयुज्जानाः पुरतो यथानुपूर्व्यां पुष्कलाद-
क्रमेण सम्प्रस्थिताः, इह गमे कश्चिदाद्यै न्यूनाधिकाम्यपि
पदानि दृश्यन्ते इति, एवमुक्तमेष औपपातिकगमने—प्रथमो-
पाङ्गगतपाठेन तावद् वक्तव्यं यावत्सर्वराजः पुरतो महाप्रायः-
इहपुराणं आश्वधरा भस्वधाराकपुटपाञ्च उभयतो—भरतोप-
चाक्षगजरेतस्य द्वयोः पाद्वैयोगाः—गजानाधाराः गज-
धारकपुटपाञ्च, पृष्ठतो रथाः रथसङ्केतो—रथमधुमुराजः,
देशयोऽयं शब्दः, चः समुच्चये, आनुपूर्व्या सम्प्रस्थिताः,
अथ यावत्सर्वप्रज्ञायां—सर्वेषु कृतिनाम्ना, तत्राभ्याः " त-
यन्तं च णं तस्मिन्निहायणाणं हरिमेलामउलम, ह्रस्वद्वयं
संयुक्तिवज्जालिपिपुलिअवलचवलेचचवगाणं केषुचम-
णपावणधोरणनिवहइहणलिकस्यमर्णं ललेतलामगलसा-
यवरभूतजाणं मुहभेडगचोचूलगथासगह्रिलिणचामरग-
एधपरिमहद्विअकडीणं किकरवरतदणपरिमहद्विअ अद्भुतयं
वरनुरागणं पुरश्च अद्भुतपुर्वीए संपदिव्यं नि, " तन्मन्तरं
" तस्मिन्निहायणाणं ति " ततोऽपि बलं वा तथा " मल्ल
मल्लि धारणं " ततश्च तस्मिन्निहायणाणं वेगाऽऽदिकुन्त हा-
यन्तः—संवत्सरो वसन्ते येषां ते तथा, यौवनवत् इत्यर्थः,
अतस्तेषां वरनुरागाणामिति योगः, " वरगजिमासणाणं नि"
कश्चित्पाठः तत्र प्रधानमाश्रयवत्तामत्र एव द्वांसितार्थं चेत्यर्थः,
हरिमेलामन्तरपातविशेषस्तस्या मुकुलं—कुहमलं मल्लिका
च—विचालकस्तद्वद्विषयी येषां तथा तेषां ते मुकुलाजाणा-
मित्यर्थः, चणुचिचयं ति प्राकृतयेन चणुचिरितं—कुटिलगमनम्,
अथवा चणुचि—शुकचणुस्तद्वद्विषयस्यार्थः, उचितम्—विधि-
ताकस्य पादयोः पाठेन चणुचिचयं च तच्चालितं च विलास-
वद्वतिः पुलितं च गतिविशेषः प्रसिद्ध एव, एवंपदा चलां
कायुराद्युपगतान् तद्वचपलचञ्चला—शर्ताव चालता गतियै-
षां ते तथा तेषां, शिखिलम्—अथर्वन्तं चञ्चलं—गताऽऽदरेतिक
मन्त्रं, चमनं—उत्कृष्टं धावनं—शोभनमनं धोरणं—गतिचा-
तुर्यं, तथा चिपरी—भूमौ पदव्यवस्थाः, पदव्यवस्थाचमनं ।

अपिनो—वायस्तरजनशीला गतिश्च येषां ते तथा तेषां, प-
दव्यवस्थाः प्राकृत्यात्, लालना—दोलायमानानि " लालयि-
त्वाप्येवा इत्यादि गललानां—करेडं म्यस्मानि वरभू-
तानि येषां ते तथा तेषां, तथा मूलमण्डकं मुलाऽऽम-
णम् अथचणुताः—प्रलम्भपुच्छाः स्थासका—सर्पणः।ऽऽकारा अ-
ध्वालकूराः, अहिलायं मुलसंपन्नम् एताम्येषां सन्तीति
मुखमण्डकावचूलस्यासकलहिलायाः, मयध्वलोपरशोनादेवं
प्रयोगः, तथा चमरीगण्डैः—चामरद्वयैः परिमण्डिता क-
टिपेषां ते तथा, ततः कर्मधारयस्तेषां, किङ्करभूता ये वरन-
दगा—वरयुपपदपास्तेः परिशुदीतानां इव—कितानामि-
त्यर्थः, अशोतरं शनं वरतृगाणां पुरतो यथानुपूर्व्यां हा-
म्यस्थितम् । अथेमाः " तयन्तं च णं इतिदंताणं इतिम-
त्ताणं इतिनृणाणं इतिउत्कृगउत्तराविसालचनलदंताणं क-
चणकोसोपविदुदंताणं कचणमार्णयवभूतिनाणं वरपु-
त्तारोहमन्वपउत्तानं गयाणं अद्भुतयं पुरश्च अद्भुतपुर्वीए
संपदिव्यं नि, " इहद्वानां—मनाऽप्राहृतशिक्षाणां गजाना-
मिति योगः इवमत्ताणां यौवनाऽऽममवचित्वात् इवपुङ्गवान्
उचवानां तस्मादेव उचसङ्ग इयोःसङ्ग—पृष्ठदेशः, इवमुल्लेख-
उज्जना विशुल्लाख यौवनाऽऽममपत्तिस्त्वादेवं न च त भवक-
दन्ताभ्येति समासोऽनस्तेषां, काञ्चनकाशो—सुषमंशाला उ-
त्स्यां प्रविष्टा दन्ताः, अर्धवृचिपाणाऽऽप्या येषां ते तथा ते-
षां, काञ्चनमणिरमन्भूतिनामिति व्यक्तेः, वरपुट्या—य
आरोहका निवादिनस्तेः सस्यपुङ्गवानां सजितानां गजानां-
गजकलभानामाद्योत्तरं शनं पुरतो यथानुपूर्व्यां सम्प्रस्थितम्,
अथ रथाः—" तयन्तं च णं सचक्रताणं सचक्राणं सच-
ट्याणं सपद्माणं सनेरगवराणं सनेद्विषासां सल्लिख-
णां जालपरिक्वताणं हेमवर्षावर्षाणि स कणगणितुत्तदा-
रणाणं कालायसकुक्कयमिजंतकम्माणं सुल्लिखितवत्तम—
एतलपुराणं आहस्यवरनुरागमन्वपउत्तानं कुलस्यवरच-
असारादसुसंपर्गाद्विषयं बलीमतेतुवरिमहद्विअणं स—
कंदवृद्धमगाणं सचावसरपहराणावरणमरिअद्भुतसङ्गाणं
अद्भुतयं रहाणं एवम् आहारादुत्तरेव संपादुम्—
इति, उक्तापि चन्द्रं प्राक् पञ्चवरवेदिकाधिकागमनश्रवणेन,
नवरमत्र वरपुणानां वरपुचननिर्देशः कार्यः, तत उक्तविशे-
षणाणां रथानामुद्यतेन पुरतो यथानुपूर्व्यां सम्प्रस्थितम् । अ-
थ पदानयः—तयन्तं च णं अस्मिन्निहितुक्तमूलसुल्लिख-
द्विभमालचणुवाणिसजे पाहलाणंश्च पुरश्च अद्भुतपुर्वीए
संपदिव्यं नि, " ततः पदार्थानोक्तं पुरतः सम्प्रस्थितं, काश-
मित्याह—अस्यस्यादिति पाणौ हर्षे यस्य तत्तथा, सजं च
सङ्गयामाऽऽदिस्वामिकार्यं, तत्रास्मादिति प्रसिद्धानि, नवरं
शक्तिः—विशालं शनं तु एकशतं " लउइ " लकुटो विभि-
पालः प्रागुक्तमवप इति । अथ भरतः प्रस्थितः सन् एषि
यत्तु कुर्वन् यथाऽऽपचञ्चुति तदाह—" तयं णं " इत्यादि, ततः
स भरताधिपो नरेन्द्रो हारावभूतसुहृन्निर्वधया यावच्च-
मरपतिस्त्रिभया अद्भुता प्रथितकीर्तिश्चकारतोपदिष्टामागोऽ-
नेकराजवरसहजायुतामागो यावत्समृद्धवचनानि सव मेदि-
नो कुर्वन् सर्वद्वयो सर्वपुण्या यावत्प्रार्थयनादिनेन युक्त इति
मर्थः, प्रामाऽऽकरनगरलेटकषेडमहमयायावदाय मोचकुञ्ज-
पलनाऽऽममसत्पाचयद्विअमर्णइतानां स्तिमितमेदिनीका च-

सुधामभिजयन् २ अष्टयाणि-वराणि रत्नाणि प्रतीच्छन् २ त-
द्विष्यं चक्राक्षमनुच्छन्दं २ योजनाभितोऽभिषेचतिभिषेचन् २
यत्रैव विनीता राजधानी तत्रैवायच्छाच्छ्वती, तत्राऽऽगन्ःसन्
यच्छेदनामहाह- उवाचिच्छुना' इत्यादि, व्यक्तं, नवरं वि-
नीताया राजधान्या अष्टमभक्तमित्यत्र विनीताधिराजकदेव
साधनय विनीतां राजधानीं मनसि कुर्वन् २ अष्टमं पत्तिस-
मापयतीत्यर्थः, नन्विदमष्टमनुष्ठानमनर्थकं, नानमगयांश्चक्र-
शक्तिनां पुत्रेषु वष्टयथात् २, उच्यते-विश्वस्तस्यैष वास-
रध्याधिपतिः । यदाह- निवहस्यस्यचक्षुरयं विणीश्वरा
ह्मणि मण्डूषी करेमासे २ अष्टमभक्तं पवित्रहह' इति प्राकृत-
श्रुतमचरन्नि, अथाहमभक्तमनाप्यनन्तरं भरतो यच्चक्रेः त-
दाह- तपस्य' इत्यादि, स्पष्टं, 'तदेव शि' पदसद्वहमा-
ऽऽभिषेचयगजसज्जममज्जनयुहमज्जनाऽऽदिरूपःअथ विनीता
प्रवशयच्छेदो लाघवायानिदेशमाह- 'तं चेव स्वयं' इत्या-
दि तदेव स्वयं वाच्यं यथा 'इहो' अप्रस्तमस्यैव विनीतां प्रया-
गमने वर्णनं तथाऽत्रापि प्रवेशं वाच्यमित्यर्थः, अत्र विशेष-
माह-नवरं महानिधयो नव न प्रविशन्ति, तेषां मध्ये एकै-
कस्य विनीताप्रमाणत्वात् कुतस्त्वेषां नत्राचक्षुः ? । चतुष्टयः
स्वना आनं प्रविशन्ति, शयः स एव गमः-पाठा वक्रव्यासः,
किमप्येवमन्तिनाह-यावच्छिषोषमादिनेन युक्तं निनीताया
राजधान्या मध्यमपथेन-मध्यभागेन यत्रैव स्वकं युद्धं यवैश्च
भजनवराभान्तकस्य-प्रधानतनुयुद्धस्य प्रतिहारं-बाह्यहारं
प्रवेशं गमनाय प्रस्थानवान्-चिन्तितवान्, प्रवृत्तयान्त्यर्थः,
तत्रैव निवेशं वशिष्टयाभिरागतसुरा यथा २ वानमभक्तं परि-
च्छुर्वन्ति तथाऽऽह- 'तपस्य' इत्यादि, तत्तत्तस्य भरत-
स्य राज्ञा विनीतां राजधानीं मध्यभागेन प्रविशतः अयि-
बाह्मदेवैकैकन तेषां विनीतां साध्यन्तम्बाहिरांकरांश्च आ-
निक्रम्यमाजिनिधितो कुर्वन्ति, अण्येकके नां मञ्जनि-
मञ्जकलितां कुर्वन्ति, अण्येकके नानाविधरागावयनानांछि-
न्तव्यजपनाकमण्डनाम्, अण्येकके 'लाउल्लाह्रमहिनां',
कुर्वन्ति, अण्येकके गोश्रीपैरन्मत्तकवम्भन्तद्वैरदत्तसंज्ञाकुम्भि-
तलेत्यादिविशेषणानां कुर्वन्ति, किमथावदित्याह-यावत्
मधवलिभूतां कुर्वन्ति, अस्मीनां विशेषणानामर्थः प्राप्त-
त्, अण्येकके हिरण्यवर्षे वर्षेणि-कल्पस्याघटितसुव-
र्गास्य वा वर्षे वर्षेणि, एवं सुवर्णवर्षे रत्नवर्षे वज्रवर्षे
आमरवर्षे वर्षेणि, वज्राणि-हिराकानि, पुनः पंशशतो
राष्ट्रो यदभ्युपगच्छ- 'त' तथा- 'इत्यादि, तत्तत्तस्य भरत-
स्य राज्ञो विनीतां राजधानीं मध्यमपेयेनानुप्रशस्तः श्रुद्धाह-
काऽऽदिषु, यावच्छ्रद्धादत्र निवृत्तचतुष्काऽऽदिप्रदः, महापथ-
पयस्तेषु स्थानेषु बहुषोऽप्याधिप्रभुत्वमस्माभिरनाराजद्विशेष-
णविशदक्षिणाभिर्मिरामित्यदन्तश्चाभिष्टुवन्तश्च एवमर्वादि-
पुनिन्ति सम्भवः । तत्र श्रुद्धादित्येवमप्युक्तं प्राप्तत्
अधिनिः-द्रव्याधिनिः कामाधिनिः-मनोहाराधिरूपाधिनिः भो-
गाधिनिः-मनोहाराधिरूपपश्याधिनिः लाभधिनिः-भोजन-
मात्राऽदिप्राप्यधिनिः श्रुद्धिः-कर्मादिस्मर्यम् इच्छुर्वन्त्येवयति-
तवा श्रुद्धयः, स्थायिककम्ययविश्वान्तं श्रुद्धेयिकाः क-
लिपिकाः-परावृत्तिकम्ययविश्वान्तं पापव्यवहारात् भाएहाऽऽज्य-
काशोऽटकाः-कापालिकाः ताभूलस्थगोवाहका वा, कर-
राजेश्वरं द्रव्यं वहन्तीर्येवंशीलाः कार्याहिनस्त एव कार-

वाहिकाः, कारवाहिना वा शास्त्रिकाऽऽव्यः शब्दः श्रीश्रृणु-
मन्त्रिकमण्डहाधिकारे व्याख्याता इति ततो व्याख्येया इ-
ति । अथ ते किमवादिषुरित्याह—‘जय जय नन्दा !’ इ-
त्यादि पदद्वयं प्राप्स्यत्, अर्धं न—तुभ्यं अर्धं प्रति शेषः ,
अजितं प्रतिरिपुं जय जिनम्—आज्ञावशंयं पालय, जिनम-
ध्ये—आज्ञावशंवदमप्ये वस—तिष्ठ विनीतपरिजनपरिजनो
भूया इत्यर्थः । इन्द्र इव देवानां—वैमानानां मध्ये ऐश्व-
र्ययुक्तं, चन्द्र इव ताराणां—उपनिवेष्टाणां चमर वासुराणां वा
दाक्षिणात्यानामित्यर्थः, एवं धरण इव नागानामित्यत्राभि-
प्रेयम्, अन्यथा सामान्यतोऽसुराणामित्युक्ते बलीन्द्रस्य ना-
गानामित्युक्ते च भूनाऽऽनन्त्यसंप्रपामास्तेनोपमासां युक्तिमा-
न स्यात्, दाक्षिणात्येषु उर्दीक्यानामधिकतेजस्कृत्वात्, ब-
हुनि राजसहस्राणि यावत् बहोः कोटीः बहोः पूर्वकोटीकोटीः
विनीत्या या राजधान्याः लुण्ठहिमवत्गिरिसालमयोदाकास्य
केवलकल्पस्य भरतवर्षस्य सामाऽऽकरनगरलेटकवेष्टाहम्ब-
द्रोणमुत्पलपत्तनाऽऽभ्रमन्त्राभ्यंशेषु सत्यकृ प्रजापालनेनोपार्जि-
तं—सम्पन्नं इतिभुजुर्युयुजितं, न न नमुचिनेव सत्वाऽऽध्यापदात्-
सत्वं यंशे योनै स तस्या, महया जया त्वि—इत्यवदात्-
‘इत्युत्पद्ग्रीष्वाहन्ननंततलनालतुडिभ्रमणमुर्गपहुण्णवाहन्न-
रषेणं विउलाई भंगमांगारं भुजमांसे’ इति संप्रदाः । आ-
दिपर्यं पौरपत्यम् । अत्रापि यावत्पदात्—सामिसें महिसें स-
हस्रराजं आगृह्यसंसेणावच्छंकारेमांसे सामिसें त्विं प्रा-
ह्मम्, अत्र व्याख्या प्राप्स्यत्, विचर इति कृत्वा जयजयश-
ब्दं प्रयुज्जति । अथ विनीतां प्राविष्टः सन् भरतः किं कु-
र्वन् काऽऽजगामेत्याह—‘तप गे से भर्गे राया गुण्यमाला-
सहस्तेहि पिच्छिज्जमाणे पिच्छिज्जमाणे’ इत्यादि, ततः स-
भामां पिच्छा नयनमालासकः प्रथमायाः प्रथमायाः इत्यादि-
द्विविशेषणपदानि श्रीश्रृणुमन्त्रिकमण्डहाधिकारे व्याख्या-
तानांति ततो ह्येयानि, नवरत्न—‘अंगुलिमातासहस्तेहि दा-
हजमाणे दाहजमाणे’ इत्यत्र अनवदाऽऽगतानां अनांतां पार-
जनेरकुलिमातासहस्रैर्यमंन इत्यपि, यैवैव कर्णं हृदयं ह-
पित्यः प्रमाः यैवैव च भवनवरावतंसकं—जगद्धर्त्तावा-
सुरशेखरभूते राजयोग्यं वामपुटमित्यर्थः, तस्य प्रविहारां
तत्रैवोपागच्छति, ततः किं करोतीन्धाया—‘उवागच्छन्ना-
इत्यादि, उपागम्य इतिप्रवृत्त्यं हस्तिरसं रथापयंत, रथापयि-
त्वा च तस्मात्प्रवृत्तरोहिति, प्रत्यक्षया च विसर्जनीयततो हि
विसर्जनावालंरुद्वयं सत्कार्यं इति विधिश्चो भरतः योऽह
वैवसहस्राङ्क सत्कारयति संमानयति, ततो दाहिश्रंतं
राजसहस्रान्, ततः सेनापतिरत्नमुद्रपतिरत्नाऽऽदीनि त्रिंश
सत्कारयति संमानयति, ततः त्रीणं यष्टानि—पन्थयिकानि
स्युष्यतानि—रसवतो कारशतानि ततः—अष्टादश अंशप्रभेणां-
ततः—अश्वानिपि बहून् राजेश्वरतलवराऽऽदीन् सत्कारयति,
संमानयति, सत्कार्यं वासापयति च पूर्णं उत्सेवेतिश्रीनिव
प्रतिविस्मयेति, अथ वासापरिच्छेदो दाता यथा वासगृहं
प्रविशेष्ट तथाऽऽह—‘इथीरयणं’ इत्यादि, श्रीरसेन—
सुभ्रया दाशिशिता आनुकरणाणिकासहैदाशिशिता जन-
पदकरणाणिकासहैः दाशिशिता दाशिश्रद्वैलंठकमद्वैल-
सकं संपरिचरतो भवनवरावतंसकानि त्रिंशतानि, प्राक-
रणिक्त्वात्पुष्कोऽपि भरतः कर्णं गम्यतेव दास्यं वाक्पे, यथा

कुबेरा-देवराजा धनतो-लोकापालः कैलासं—रुद्रकिंवावलं, किलकण्ठं ?—भवन्वरावतंसकं शिखरिष्ठं गिरिशिखरं तन्मृतस्तस्यदृग्मुखस्त्वेनेत्यर्थः। लोकात्म्यवद्वारातुल्यारिणो ब्रह्मन्, अमर्यादकुबेरस्य लोचनीवतंसकनाभ इन्द्रकविमानादुत्तरतो वस्तुविमाने वास्तव्य भूयमाणत्वाद्वागमन सह विरुद्धंते ।

प्रतिश्रय पथकं तदाह—

तएवं तस्मै भरहस्मै रक्षां अमृता कपाडं उज्जुरं चिते-
माश्रुस्मै इमेभ्यारुवे ० जाव समुपजिस्था, अभिनिर्णयं मय
शिशुभगवत्वीरिअपुरितकारपरकमेण चुल्लदिमवतंगिरिसा-
गरमेराए केवलकप्यं भरहे वासे, तं सेअं खलु मे अण्णाणं
महया रायाभिसेएणं अभिसेएणं अभिसिचचित्तए चि कडु
एवं संपेहेति, संपेहिता कल्ल पाउप्पभाए ० जाव जलंते जेणव
मज्झाधरे ० जाव पडिणिकल्लमइ, पडिणिकल्लमिता जेणव वा-
हिरिआ उवट्ठाणसाला जेणव सीहासणं तेणव उवागच्छइ.
उवागच्छिता सीहासणवरगए पुरथाभिमुहं शिखीअति, नि-
सीइता सोलस देवमहस्से बत्तीसं रायवरमहस्से सखावइ-
रयणं ० जाव पुगेहियरयणं तिणिसंठुअमए अट्ठास सेंणि-
प्पसेणीओ अणं अ बहवे राईसरतलवर ० जाव सत्थावहए
भिअओ सदावेइ, सदावेत्ता एवं वयासी—अभिनिर्णयं देवा-
णुप्पिआ । मए शिशुभगवत्वीरिअ ० जाव केवलकप्यं भरहे वा-
से तं तुक्कं देवाणुप्पिआ । मं महयारायाभिसं विअरह,
तएवं से सोलस देवमहस्सा जावप्पभिअओ भरहेणं रखा
एवं वुत्ता सखाया इहत्तुडं करयलमत्तए अंजलि कडु भरह-
स्मै रक्षां एअमहं समं विअएणं पडिसुणेंति, तएवं से भरहे
राया जेणव पोसहसाला तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता
० जाव अट्ठमभत्तिए पडिजागरमासं विअइ । तएवं से भरहे
राया अट्ठमभत्तिं परिणममायंसि अभिआगिए देवं सदावेइ,
सदावेत्ता एवं वयासी—खिप्पावेव भो देवाणुप्पिआ । विणी-
आए रायहाणीए उत्तरपुरच्छिमे दिसीमाए एणं महं अभि-
सेअमएहवं विउज्जेइ, विउज्जिता मम एअमाणात्तिणं पच-
प्पिअइ, तएवं ते ओभिसोगा देवा भरहेणं रखा एवं वुत्ता
सखाया इहत्तुडं ० जाव एवं सामि चि आगाए विणएणं व-
यणं पडिसुणेंति, पडिसुणिता विणीआए रायहाणीए उत्तर-
पुरच्छिमे दिसीभाणं अवकपेति, अवकपिता देउज्जिअसमु-
गाएणं समाहणेंति, समाहणिता संलिज्जाई जोअण्णाई दंडं
सिखिरंति, तं जहा—रयणाणं ० जाव रिहाणं अहावायेर पुग-
ले परिसाहेति, पडिमाडिता अहासुहमे पुगले परिआदिअं-
ति, परिआदिइत्ता दुवं पि वंउःअयसमुगायणं ० जाव समो-
हयंति समाहणिता बहुमपरमणिअं भूमिभाणं विउज्जेति, से
जहायामए आलिगपुवलेइ वा ० तस्मं बहसपरमणि-
अस्स भूमिभागस्स बहुमअमदेसभाए एत्थं मं एणं अ-

भिसअमदेवं विउज्जेति, अयोगसंभसमसिखिइ ० जाव
मं वचिभूअं पेज्जाघरमंदववसणो चि, तस्मं गं अभितेअ-
मंदवस्स बहुमअमदेसभाए एत्थं मं एणं अभिभेअपदे
विउज्जेति अच्छं सणइ ; तस्मं गं अभिभेअपदेस्म ति-
दिंसि तओ तिमावाणपडिरूपए विउज्जेति, तस्मिं गं ति-
मावाणपडिरूपगणं अयमेआत्ते वयावासे पण्णे ० जाव
तारणा, तस्मं गं अभितेअपदेस्स बहुमपरमणिअं भू-
मिभागे पण्णे, तस्मं गं बहुमपरमणिअस्स भूमि-
भागस्स बहुमअमदेसभाए एत्थं मं एणं सीहा-
सणं विउज्जेति, तस्मं गं सीहासणस्स अयमेआत्ते
वयावासे पण्णे ० जाव दाववसणं समं चि । तए
वं ते देवा अभिसेअमदेवं विउज्जेति, विउज्जिता
जेणव भरहे राया ० जाव पचपरिणंति, तएवं से
भरहे राया अभिआगाणं देवाणं अंति एअमहं सो-
खा शिमम इहत्तुडं ० जाव पोसहसालाओ पडिणिकल-
मइ, पडिणिकल्लमिता काहुविअपुरिसं सदावेइ, सदा-
वेत्ता एवं वयासी—खिप्पावेव भो देवाणुप्पिआ ।
आभिसकं हत्थियरयणं पडिइएइ, पडिक्कपत्ता हयग-
य ० जाव सखावेत्ता एअमाणात्तिअं पचप्पिअइ ० जाव प-
चप्पिअंति, तएवं से भरहे राया मज्झाधरे अणुप-
विअइ ० जाव अंजणगिरिकूटमसिधं गयवइं थुरइं दुरु-
टे, तएवं तस्मै भरहस्मै रक्षां आभिसकं हत्थियरयणं
दुरुटस्स समाश्रुस्मै इमे अट्ठमंगलगा, जे चव गमां
विणीअं पविममाश्रुस्म सो चव शिखलममाश्रुस्म वि ० जाव
अप्पेह्वज्जमासं विणीअं रायहाणि मअमअमअं शि-
माच्छइ, शिमाच्छिता जेणव विणीआए रायहाणीए
उत्तरपुरच्छिमे दिसीमाए आभिसअमदेवं तेणव उवाग-
गच्छइ, उवागच्छिता अभिसअमदेवद्वारे आभिसकं
हत्थियरयणं ठावेइ, ठावेत्ता आभिसकं आ हत्थियरयणं—
ओ पणोइइ, पचोइइत्ता इत्थियरयणं बत्तीमाए उडु-
ल्लाणिआसहस्सेइ बत्तीमाए जणवपकल्लाणिआसह-
स्सेइ बत्तीमाए बत्तीमवदेइ णाणसहस्सेइ पडिं सं-
परिबुडे अभिसअमदेवं अणुपविअइ, अणुपविसिता जे-
णव अभिसेअपदे तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता अ-
भिसअपदे अणुप्पदाइहीकरेमाये अणुप्पदाइहीकरेमा-
ये पुरच्छिमिअं तिमावाणपडिरूपणं दुरुइ, दुरुइत्ता
जेणव सीहासणे तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता
पुरथापिअइ ससिअसे चि । तएवं तस्मै भरहस्मै
रक्षां बत्तीसं रायसहस्सा जेणव अभिसअमदेवे ते-
णव उवागच्छंति, उवागच्छिता अभिसअमदेवं अ-

शुभायमिति, अशुपविमिता अभिसम्पदे अशुप-
याहिणीकरमाणा अशुपयाहिणीकरमाणा उत्तरिल्लेणं
तिमावाणपडिरूपणं जेष्व भरहे राया तेण्व उवाग-
च्छति, उवागच्छिता करणलं जाव अजलि कहु भ-
रहे रायाणं जणं विमणं वद्धवैति, वद्धवेत्ता भर-
हस् रक्षां शृत्वाप्तये शाइदरे सुस्समाया ० जाव प-
ञ्जुवासंति, तए यं तस्स भरहस्स रक्षां सेयावइरय-
यं ० जाव सत्थवाहपभिइओ तेऽवि तह चेव श्वरं दा-
हिणिल्लेणं तिसावाणपडिरूपणं ० जाव पञ्जुवांति, तए
यं से भरहे राया अभिओगे देवे सदावेइ, सदावेत्ता एवं
वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिआ ! ममं महत्थं म-
हत्थं महरिहं महारायाभिसेमं उवद्धवै, तए यं ते
अभिओगिआ देवा भरहेणं रक्षा एवं वुत्ता समाणा
इट्टुट्टु-वेत्ता ० जाव उत्तरपुगच्छिमं दिमीभागं अक्कमंति,
अक्कमिआ वेउक्किअममुखाएणं समोहयंति, एवं ज-
हा विजयस्स तहा इत्थं पि ० जाव पंदमवणे एगओ भि-
लायंति, एगओ मिलाइत्ता जेष्व दाहिणदुभरहे वामे
जंमेव विणीआ रायहाणी तेण्व उवागच्छति, उवाग-
च्छिता विणीअं रायहाणि अशुपयाहिणीकरमाणा
अशुपयाहिणीकरमाणा जेष्व अभिसम्पदेव जेष्व
भरहे राया तेण्व उवागच्छति, उवागच्छिता तं म-
हत्थं महत्थं महरिहं महारायाभिसेमं उवद्धवैति, तए यं
तं भरहे रायाणं वचीसं रायसहसा सोभयंमि ति-
हिकरणदिवमणकल्लपुट्टुत्तंस उत्तरपाटुयवाविजयंसि ते-
हि साभाविण्हि अ उत्तरवेउक्किएहि अ वरकमलपट्टा-
योहिं सुरभिवरवारिपडिपुष्पेहि ० जाव महया महया रा-
याभिसेमणं अभिसिंचंति, अभिसेओ जहा विजयस्स,
अभिसिंचिता पत्तेअं पत्तेअं ० जाव अजलि कहु ताहिं
इट्टाहिं जहा पविंसं तस्स भण्णिआ ० जाव विहराहि णि कहु ज-
यजयस्स पंडजंति । तए यं तं भरहे रायाणं सेयावइरय-
यं ० जाव पुगेहियरयणे तिण्णि अ सट्ठा सूअसया अट्टा-
रस्स सेणुप्पेसणीओ अएणं अ वहवें ० जाव सत्थवाहप-
भिइओ एवं चेव अभिसिंचंति, तेहि वरकमलपट्टायोहिं
तहवें ० जाव अभियुयंति अ सोलस देवसहसा एवं चे-
व श्वरं पम्हमुकुमालाए ० जाव पउउं पिण्णंति, तए-
यंतंरं च यं दहरमलयसुगंधिहिं गंधेहिं गायडं
अब्भुक्खंति, दिव्वं च सुमणोदामं पिण्णंति, किं
वहुणा ? , गंडिमवेदिम ० जाव विभूसिअं करंति,
तए यं से भरहे राया महया महया रायाभि-
सेमणं अभिसिंचिप समाये कोडंविअपुरिसे सदावे,

सहाविता एवं वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिआ !
इत्थिखंभवगया विणीयाए रायहाणीए मिधादमतिग-
चउक्कचवर ० जाव महापट्टेइसु महया महया सदेणं उग्घो-
सेमाणा उग्घोसमाणा उस्सुकं उक्करं उकिट्ठं अदिजं अभिजं
अम्भट्टपवंसं अदंउकुट्ठिडिमं ० जाव सपुगजयवयं दुवालस-
संवच्छरिमं पमोअं घोसंघ घोमेइ, मयेअमाणात्तिअं पच्च-
प्पिण्ह ति । तए यं ते कोडुविअपुरिआ भरहेणं रक्षा
एवं वुत्ता समाणा इट्टुट्टुच्छिपयायंदिआ पीइमणा इ-
रित्तवसविसप्पमायाइयया विण्णयणं वयणं पडिसुयंति,
पडिसुयंता खिप्पामेव इत्थिखंभवगया ० जाव घोसंति,
घोसिता एअमाणात्तिअं पच्चप्पिण्णंति । तए यं से भरहे-
राया महया महया रायाभिसेमणं अभिसिंचे समाये
सीहासयाओ अम्भट्टेइ, अम्भट्टिता इत्थिरयणेणं ० जाव
यादगसहसमेहिं सदिं संपिण्डेइ अभिसम्पेदाओ पुरित्थ-
भिण्णेणं तिसावाणपडिरूपणं पक्कोइइ, पक्कोइइत्ता अ-
भिअमंइवाओ पडिण्णिकलमइ, पडिण्णिकलमिता जेष्व
अभिमेकं इत्थिरयणे तेण्व उवागच्छइ, उवागच्छिता
अंजणुगिरिकुडमसिमं गयवइं ० जाव दूळ्हे । तए यं तस्स
भरहस्स रक्षा वचीसं रायसहसा अभिसम्पेदाओ उ-
त्तरिल्लेणं तिसावाणपडिरूपणं पक्कोइइति । तए यं तस्स
भरहस्स रक्षा सेयावइरयणे ० जाव सत्थवाहपभिइओ अ-
भिअम्पेदाओ दाहिणिल्लेणं तिसावाणपडिरूपणं पक्कोइइ-
ति । तए यं तस्स भरहस्स रक्षा अभिमेकं इत्थिरयणं दूळ-
स्स सवाणस्स इमे अट्टुट्टुगलगा पुरओ ० जाव संपत्थिआ,
जोऽवि अ अइगच्छमाणस्स गमो पदमो कुबेरावसाणो
सो चेव इहं पि कपो सकारजडो खेअव्वो ० जाव कुबेरो-
व्व देवराया कलासं तिहरे सिंगभूयंति । तए यं से
भरहे राया मज्जणपरं अणुपविसइ, अणुपविसिता ०
जाव भोअणमंडवंसि सुहासणवरगए अट्टमभवं पाणइ,
पारिता भोअणमंडवाओ पडिण्णिकलमइ, पडिण्णिकलमि-
त्ता उप्पि पामायवरगए फुडमाणेहिं सुइगमत्थएहिं ०
जाव अंजणयो विहरइ । तए यं से भरहे राया दुवालस-
संवच्छरिअसि पमोअं विण्वत्तंसि समायंसि जेष्व
मज्जणपरं तेण्व उवागच्छइ, उवागच्छिता ० जाव मज-
जणराओ पडिण्णिकलमइ, पडिण्णिकलमिता जेष्व बाहि-
रिआ उवट्ठायासाला ० जाव सीहासणवरगए पुरत्थाभिण्णे
खिसीअइ, खिसीअइत्ता सोलस देवसहसं सकारेइ, स-
म्माणेइ, सम्माणिआ पडिविसज्जेइ, पडिविसज्जिता वची-
सं रायवरसहसा सकारेइ, सम्माणेइ, सम्माणिता से-
यावइरयणं सकारेइ, सम्माणेइ, सम्माणिता ० जाव पुरो-

जन्माभिषेकप्रकरणे व्याख्यास्यते तत्रास्य साक्षादशितत्वात्, वाक्यसङ्गस्य च कर्तृत्वक्रियाविभागे दृश्यते, उक्तविशेषण विशिष्टेः कलशेः सर्वोदकसर्वसुप्तसौषधप्रशस्तिवस्तुभिर्मण्डता २-मरीचसौ २ राज्याभिषेकनामाभिषिञ्जति, अभिषेको यथा विजयस्य जीवाभिगमोपपत्तेः उक्तस्तथाऽप्यबोद्धव्यः, अभिषेकस्य च प्रत्येकं २ प्रदिनम्, यावत्पदात् 'करयलपरिमहिञ्च सिरसावत्तं मत्स्य' इति प्राज्ञं, अञ्जलिं कृत्वा ताभिरिष्टाभिः अत्रापि 'कंतादि'ञ्चाय यमूर्तिं अभिमण्डयता य अभिषुण्ठता य एवं वयाली-जय जय गुंदा जय जय भद्रा ! भद्रं ते अजिग्रं जिगृहि' इत्यादिको ग्रन्थस्तथा प्राज्ञो यथा विनीतां प्रविशतो भरतस्याप्याधिपमुखयाचकजनैराशारित्यथाऽंशं गच्छं भ्रिण्ता कियस्येनमित्याह-यावद्विहरति-कृत्वा जय २ शब्दं प्रयुञ्जति, नमस्कृत्यऽभिषेकसूत्रं जीवाभिगमगतविजयेवाभिषेकसूत्रादिदेशेनेकं, साम्प्रतीनदीयाऽऽदेशेषु च 'अट्टसलणं सौवस्त्रिप्रकलसाणं' इत्यादि दृश्यते, अत्र च वृत्तां—'अट्टनदहस्सेणं सौवास्रकलसाणं' इत्यादि दृष्टितं तत्कथनमप्यत्र विरोधः?, उच्यते-जीवाभिगमवृत्तौ तावत् विभागतो दृश्यते, अट्टनदहस्सं सौवास्रिकानां कलशानामट्टनदहस्सं कथयमानां कलशानाम् अट्टनदहस्सं मण्डयामामिस्त्रादिपाडाऽऽशयेनात्र लिखितत्वात् दोषः, यदि चात्र कलशानामट्टनदहस्सं कलशास्तदा तत्रैव सर्वमकृत्वा अष्टमः सट्ठरिसुत्तरग्रन्थोऽपि नोपपद्यत, किंच दृश्यमानतस्त्रैव विकुर्वेवाधिकारः 'अट्टनदहस्सं सौवास्रिकलसाणं'ञ्चाय भीमिञ्जाणं' इत्यादि अभिषेकसंज्ञे तु 'अट्टनपणं सौवास्रिकलसाणं' इत्यादीरपि विचार्यम्, अथ शेषपरिकुलुदाभिषेकप्रकरणतान्तरं 'तपणं' इत्यादि, ततो द्वाविंशद्वात्रलह्मअभिषेकतान्तरं भरतः राज्ञो सैन्यापरितरन्, यावत्पदात् 'माहावहरण्ये चट्टस्यय' इति प्राज्ञं गृहपतिवर्द्धकपुरोहितरत्नां शौण्ड्यं च घटानि—पट्याधिकानि सुगुणानि अष्टादश भेषिप्रभण्यः, अग्रे च बहवो यावत्कट्टराजशब्दाऽऽदिपरिग्रहः, ततो राजश्रवतलवमाह्वयिकैः दुग्धिकैश्च अष्टिनिगपितसाध्याहमभूतय एवमेव-राजान इवाभिषिञ्जति, तैर्वरकमलप्रतिष्ठापेनपेव कलशविशेषणाऽऽङ्किकं कथं, यावदभिनन्दति अभिपुत्रमि च, ततः षोडश-द्वेष्टलह्मा एवमेव-उक्तप्राथम्याभिषिञ्जति, यत् आभ्यासिकसुराणां चरमोऽभिषेकः तद्वरतस्य मनुष्येन्द्रमनमनुष्याधिकारामनुपयुक्तोऽभिषेकान्तरमाविश्वेनितं वीर्यं, यद्वा—देवानां चिन्तितमात्रतद्वत्सिद्धिकारकत्वेन पर्यन्ते लघाधिपकृष्टाभिषेकविधानाधर्मिणि, अथैवमस्त्रिऽऽदी तु पूर्वमपि देवानामभिषेकोऽभिहित इति, अत्र यो विशेषस्तमाह—'गुवरं' इति, अयं विशेषः—आभ्यासिकसुराणां मपरेष्टोऽभिषेककथः पञ्चमलया-पञ्चमया सुकुमारया च, अत्र यावत्पदासामिदं 'मेषकास्रिआणं गायारं लुर्दति, सरससौखीलबद्धेणं गायारं अगुलिपति, अगुलिपत्ता नाशिसासवायवोऽन्तं चकुवुदं वक्षकस्मिजुतं हयलापिल-बाहरेणं चवले कण्ठमग्नान्तरकम् अगामयकलहमरिमप-भं अहयं दिव्यं देवकुपजुअले गिअलावेति, गिअलावेला हारं पिण्डेति, पिण्डेना अयं अहहारं एगावलि मुत्तावलि रयणावलि पातस्यं अगयां तुडिआरं कथारं

दसमुद्दिष्टाणं कञ्जिसुत्तं वअन्नुसुत्तं सुरावे कंठ-सुरावे कुडलां सुहामाणि चित्तरयणुकुडं नि । अत्र व्याख्या—गन्धकाषायिकया सुरभिगन्धकाषायद्वयपरिकर्मितया लघुशार्डिकाया इति गद्यं, गात्राणि—भरतशरीरायवाञ्कस्यन्ति, कृत्यासिवा च सरसेन गोशर्षकचरनेन गात्रा-गयुल्लिख्यन्ति, अनुल्लिख्य च देवयुष्ययुगलं निवास्यन्ति-परिधापयन्तीति योगः, कथमभूतमित्याह—नासिकानिःश्व्वा-सवातेन बाहू-द्वारापेनं स्वरुतन्यासस्यन्तः, अत्रमथ—आ-स्तां महावातः नावावातोऽपि स्वबलेन तद्वक्ष्युगुलम् अ-न्यत्र प्रापयति, चकुवुदं कपालिशयवात्, अथवा चकुवुदं चकुपोधकं घनत्वात्, अतिशयित्वा यथेन स्थेनं च युक्तं हयला-अश्वमुखजलं नमामाणि पलव-कोमलमरिरेकेण अतिशयेन अतिविशिष्टमुत्पलपुष्पगुणोपेतमिति भावः, घवलं प्रतीतं, कनकंन खान्तानि विह्वुरितानि अन्तकमो-णि—अञ्जल्योर्वानलतणानि यस्य तत् तथा आकाशरफ-टिकां नाम अतिस्पर्शरफटिकविशेषमन्तदशमभं अहन्तं दिव्यं निवास्य च हारं पिण्डाणि-न देवाश्चक्रिणः कण्ठ-पीठे चप्रति, 'एवं' इति एतेनाभिलेपनादहाराऽऽदीनि वाच्यानि यावन्मुकुटमिति, तत्र हारादहारां प्रतीतो, ए-कावली प्राग्वत्, मुकावली—मुक्ताफलमयी कनकावली-क-नकमणिमयी रत्नावली—रत्नमयी प्रालम्बा—तपनीयमयी विचित्रमणिगणमङ्किविचित्रआयमगण आभरणविशेषः अहं दे-मुटके च प्राग्वत्, कटकं प्रामस्य दशमुद्रकाकननरकं—हं-स्ताङ्गुलिमुद्रादशकं काटसूत्रक-चक्रकलशः प्रामस्यं यकद्वय-सूत्रकम्—उत्तमामहं परिधानीयं अङ्गलकं मुरयो मुद्राः—कारामभरणं कण्डमुरवी—कण्डाऽऽमस्य तत्रैव कुवुदलं यत्ने कृत्वा मणिः प्राग्वत्, चित्तरत्नोऽकटं—विचित्ररत्नोपेतं अकटं व्यक्तम् । तपणेनं च लं दहमलय' इत्यादि, तत्रन्तरं दूररमलयमस्यन्थेना ये सुगन्धाः—शान्तवासोऽन्धेवां गन्धः—शुभपरिमलो येषु ते तथा तैर्गन्धैः—काशरकरचक्र-कस्तूरीप्रभृतिगन्धवद्द्रव्यैः प्रकरणद्वयमाधमापादिनैरभ्यु-त्तान्तं—सिद्धन्तं ते देवा भरतं, काऽन्धः ?—अनेकसुमि-द्रव्यामधचतुर्गुणसङ्कटकाञ्च कुर्वन्ति, भरतवासोऽति भा-वः । कञ्चित्, 'सुगन्धमधिपदि गंधदि मुकुडं इति' इति वा-डन्तत्र भूकस्तीति—उत्पुल्यति, गंधैः सुरभिर्गन्धैः—सुर-भिर्गुं भरतोऽपि लोतिनि दिव्यं, च स्मृत्तव्यं, सुमनोदा-म—कुसुममालां पिण्डाणि, विषदुना?, उक्तंन गंधं, 'गोद्विपेदम' यावत्पदात् 'पूर्वमस्यारमंणं चउध्वहं मल्लेणं कण्ठकण्ठं पित्र समलोकिय नि' प्राज्ञम्, अत्र व्याख्या—ग्रन्थं ग्रन्थेन निर्वृत्तं प्राथम्यं, मावादिमस्य-यः, यत् सूत्राऽऽदिना मय्यते तत् प्रथिममिति भावः, प्रथिनं सङ्गृह्यत यत्तु विष्टमं, यथा पुष्पलम्बकं गन्धुक इत्यर्थः, पूर्वमं येन वंशशलाकाऽऽदिमयवज्राऽऽदि पूर्वमं मेषान्तं यत्परस्परतो मालं संशय्यते, पर्यधिधेत चतु-विधं मान्येन कण्ठपुत्तिमावाककृतविभूषितं भरत-चक्रिणं कुर्वन्तं ते देवाः । अथ कृताभिषेको यद्वक्ष्ये तदाह—'तपणं' इत्यादि, ततः स भरतो राजा महता महता अतिशयित्वा राज्याभिषेकगाभिषेकः सन् कौटुम्भिकपुत्र-पात्रं शम्भयति, शम्भयित्वा चैवमवाशीत्, तदेवाऽऽह-क्षिप्रमेव

भो देवानुधिया । एवं हस्तिरुक्मध्वरगताः विनीताया रा-
ज्याभ्याः शृङ्गाटकानिकचतुष्कवत्सराऽऽदिषु प्राक्याभ्यानिषु
आस्पदेषु महता महता मध्येनोद्धोषयन्तो—अध्वरगो ज-
रुचनः, अथ शम्भनयगिषु अविचक्षणान् क्रमिर्नेहः, आ-
भीक्ष्ये हिरेन्यनम् उच्छुल्लं चोषद् द्वादश संवत्सराः कालो-
मानं यस्यास्तौनि द्वादशसंवत्सरिकस्त्र प्रमोदहेतुयान् प्रमो-
द—उत्सवस्त्रं घोषयन्, घोषयित्वा च ममेतामाज्ञासिकां प्र-
रूपयन्, उच्छुल्लकाऽऽदिषुद्वयाभ्यां प्रावन्, अथ न आह्वया
यथा प्रवृत्तयन्सन्तथाऽऽह— तप यं' इति, ततस्ते कीदृ-
श्विकपुरुषा भरतेन राजा एवमुक्ताः सन्तो हृदयुष्टिचिताऽऽन-
न्दिताः' होरसवत्स' इति हृष्यश्वसिष्यस्येन्द्रयाः विनयेन व-
चनं प्रतिमुपवांसि, प्रतिमुपय च क्षिप्रमेव हस्तिरुक्मध्वरग-
ताः, यावत्पदात्' विशीर्षाए रायहाणीए सिंघाङ्गतिग'
' इत्यादि प्राक्षं, 'कियदन्तमित्याह—यावत् घोषयति, घोषयि-
त्वा च एतामाज्ञासिकां प्रवृत्तयन्ति । अथ भरतः किं
वक्तुं इत्याह— तप यं' इति, ततः स भरतो राजा महता
महता राज्याभिषेकयोगिभिः सन् सिंहासनाद्भ्युतिष्ठति,
अभ्युत्थाय च स्त्रीरत्नेन यावत् 'बत्तीसाए उडुकलाणिआस-
हस्तेहि बत्तीसाए जणवयकल्लाणिआसहस्तेहि बत्तीसाए
बत्तीसाएबद्देहि' इति प्राक्षं, द्वाविंशता द्वाविंशद्वैनाटक-
महर्षेः साक्षे संपरिवृत्तोऽभिषेकपीठात् पीरस्येन त्रिसोपा-
नमार्कपकस्य प्रत्यरोहनि, प्रत्यवच्छाद्य आभिषेकमण्डपात्
प्रानिष्कामानि, प्रतिनिष्कय च यत्रैवाऽऽभिषेक्यं हस्तिरत्नेन
तत्रोपागच्छति, उपागम्य आञ्जलिगिरिकूटसन्निभं गजपति,
याचकुञ्जयात् 'नरवहि' प्राक्षं, नरपतिरुहः, तदनु अनु-
सरन् यथाऽनुवृत्तवर्तस्तथाऽह— तप यं' इत्यादि, व्य-
क्रमः, अथ यथा युक्त्या चक्री विनिर्ता प्रतिवेश तामाह—तप
यं' इत्यादि, ततस्तस्य भरतस्य राज्ञा अभिषेक्यं हस्तिरत्न-
माकटस्य सत इमान्यष्टाभङ्गलकानि पुरतो याचकुञ्जया-
धानुपुद्गे संप्रस्थितानि, अथ प्रत्यवित्तरभावाद्तिरेक्षमाह-
यांऽपि आतिगच्छन्तो—विनीतां प्रविशतः क्रमः—परिपाटी-
प्रथमोऽधस्तनस्यैको भरतविनीताप्रवेशवर्णकः कुबेरदृष्टा-
न्तर्भाषिन्भावसानः स एव क्रम इहापि सत्कारविरहितो
केतव्यः । अयं भावः—पूर्वं प्रवेशे येऽदृश्येवत्तद्वत्तद्वाविंशद्वाज-
सहस्राऽऽदीनां सत्कारो यथा विहितस्तथा नास्ति अस्य च
द्वादशवार्षिकप्रमोदनिर्वासेनोत्तरकालं एवावसरप्राप्त्यात् ।
अथ शृङ्गाऽऽगमनास्तर्पं यो विधिस्तमाह— तप यं' से भरह
राया मज्जणुधरं' इत्यादि, निगदसिद्धं प्राग् बहुशो निगदि-
तत्वात्, एवं च प्रतिदिनं नवं नवं राज्याभिषेकयहोससं
कारयन्तस्य द्वादश वर्षावधिकांस्तानि, शत्रुजयमाहा-
त्म्यऽऽदीन् तु' राज्याभिषेकसंस्थाने राज्याभिषेक एव
द्वादशवार्षिकाऽभिहित इति' अथ तनुत्तरकाले यत्कृत्यं
तमाह— तप यं' इत्यादि प्रावन् । ननु सुभूमचक्रवर्तिनः
पशुरामहततभियदाहृतस्यात्मैव चकुरन्तया परिष्कृतमि-
ति कुतश्चकुरन्तामनियतोत्पत्तिस्थानकर्षं भावते तेन प्रस्तु-
तप्रकरणे तेषां कोत्पत्तिरित्याशङ्क्याऽह अथ चतुर्वंशरत्ना-
धिपतेभरतस्य यानि रत्नानि यत्रोदपद्यन्त तत्तथाऽह—

भरहस्य रत्ना चक्रवर्त्ये १ द्दंरवर्त्ये २ आसिरवर्त्ये ३

छत्तरवर्त्ये ४ । एते गं चत्तारि एगिदिश्वरवर्त्ये आ-
उहधरसालाए समुपपत्ता, चम्भरवर्त्ये १ मशिरवर्त्ये २
कागशिरवर्त्ये ३ एत य महाशिहिआं । एए खं
सिरिषरंति समुपपत्ता, सेतावद्वरवर्त्ये १ गाहावद्वरवर्त्ये
२ वद्वरवर्त्ये ३ पुगादिभरवर्त्ये ४ । एए खं चत्तारि
मणुअरवर्त्या विशीर्षाए रायहाणीए समुपपत्ता, आसिरवर्त्ये
१ हस्तिरवर्त्ये २, एए खं दुवे पंविदिभरवर्त्या वेम्भु-
गिरिपायमूले सपुपत्ता, सुभदा इत्थीरवर्त्ये उत्तरिछाए
विजाहरसेदीए समुपपत्ता । (सूत्रम्—६८)

' भरहस्स रत्ना' इत्यादि, भरतस्य राज्ञश्चक्राऽऽदीनि
चत्वारि एकेन्द्रियरत्नानि आधुनशालायां समुपपन्नानि-
न्यवसत्ताकानि जातानि । एवमुत्तरवर्त्येऽपि बोध्यं, तेन च-
म्भरत्वाऽऽदीनि नव महानिधयश्च एतानि-भीयुहे-आएङ्गागा-
रे समुपपन्नानि-लब्धसत्ताकानि जातानित्यर्थः । इत्थं च नि-
धयः शाश्वतभावक्याः कथमुपपद्यन्ते इत्याशङ्क्य निरुक्ताः ।
ननु इदं सूत्रं 'पादावस्थितयस्सस्य, नवापि निधयोऽनि-
शम्' हेमाद्रजानीयं युष्म-प्रमोविहर्तोऽभवत् ॥ १ ॥ इति
श्रुपमचरित्रवचनेन अत्रैव पूर्ववत्त्रेण च सह न विरुध्य-
ते । उच्यते—राज्ञा यत्र तत्र स्थितमपि कोशद्रव्यं कोश
एव कथ्यत इति लौकिकव्यवहारस्य सुप्रसिद्ध्यात् न हो-
य, 'सनापयानिमनुजुरत्नानि चत्वारि विनीतायां समु-
पपन्नानि, अश्वरत्नेहस्तिरत्ने एते द्वे एकेन्द्रियतिगुरत्न
वेताक्यागरेः पदमूले-मूलमूर्तो समुपपत्ते, सुभदा नाम स्त्री-
रत्नम् उत्तरवर्त्यां विधाचरभरवर्त्यां समुपपद्यम् ।

अथ पद्मलहं पालयंश्चकी यथा प्रवृत्ते तथाऽह—

तप यं' से भरह राया चउदसएहं रयणाणं खयरहं
महाशिहीणं सोलसएहं देवसाहस्मीणं बत्तीसाए राय-
सहस्साणं बत्तीसाए उडुकल्लाणिआसहस्साणं बत्तीसाए
जणवयकल्लाणिआसहस्साणं बत्तीसाए बत्तीसहस्साणं
खाहगसहस्साणं तिणहं सट्ठीणं छयारसयाणं अट्टारसयहं
सेणुपपत्तीणं चउरासीहए आससयसहस्साणं चउरा-
सीहए दंतिसयसहस्साणं चउरासीहए ररसयसहस्साणं
छसउहए, मणुस्सकीदीणं वावत्तरीए पुरवरसहस्साणं
बत्तीसाए जणवयसहस्साणं छसउहए गामकीदीणं ख-
वत्तउहए दाणुवसहस्साणं अदवालीसाए पट्ठसहस्साणं
चउन्वीसाए कवडसहस्साणं चउन्वीसाए मडंसहस्साणं
वीसाए आगरसहस्साणं सोलसएहं खेदसहस्साणं चउ-
दसएहं संवाहसहस्साणं छपप्साए अंतरोदाणं एणुख-
पप्साए कुरउजाणं विशीर्षाए रायहाणीए चुल्लदिमवत्-
गिरिसागरमेरागस केवलकप्पस्स भरहस्य वात्सस्य अ-
स्सिंति च चहूणं राईसरतलव ० जाव सत्थवाडपभिर्हं
आहवणं पोरिवणं भट्ठिं सपिंठं महनगतं आणाईसर-
मेणावचनं कारेयाणं पालेयाणं आदयशिहएसु कटपसु उ-

दिशमल्लिपसु सवससुपु शिञ्जिएसु भरहादिषे खादि
वरचंदराचिचभंगे वरहारहभयच्छे वरपउदिमिद्वए व-
रवत्थयसुसधरे सव्वाउअसुगहिकुमुमवरसुत्तमाभिप्रभिर
वरखाइगनाइइअवइरिधुमुप भदि संघिमुदे सव्वांसि-
सव्वरयसुसवसविइसभंगे संपुसुसभणोइ इयापितवा-
सभइसे पुव्वकयतवपवभनिविठुमिचफभने भुंउ इ पा-
सुस्मए सुह भरह खाभधेजे जि । (सूत्रम्-६६)

‘ तए खं ’ इति, नतः—वद्वएउअरगतसाधनान्तरं स
अरनो राजा खनुईशरखाऽऽदीनां सार्थवाहप्रसूत्यन्तानामाधि-
पत्याऽऽदिकं कारयन् पालयन् मानुष्यकानि सुखानि भुङ्क्ते
इत्यर्थः, ‘ सधे प्र वत्त इराधाराधे ’, नवरं वद्वज्जाशयो-
ऽन्तरोद्धानां—उत्तामनर्थेति सविशेषविशेषाणं न तु सम-
वर्तमानसुविममनुजाऽऽययभूतानां वद्वएउअन्तरादीपानां
तेषु कस्याप्याधिपत्यस्यासम्भवात्, एकोनपञ्चाशतः कुरा-
वपानां—भिन्नाऽऽदिराधानाभिनि, केषु सन्सु सुखानि भुङ्क्ते
इत्याह—उपहतेषु—विनाशितेषु निहतेषु च—अपहतसर्वसम्प-
त्तिषु कष्टतेषु—मोक्षत्रयेति उच्यते—देशाधिकार्यमितेषु मरि-
तेषु च—मानस्यानि प्रापितेषु सर्वशत्रुषु—अगोत्रजैरित्यु एत-
स्यैव कुर्यादभयतीत्याह निजितेषु—भयबलेषु सर्वशत्रुषु उक्त-
स्मिन्नकार्यैरित्यु, अत्र सर्वशत्रुष्विति पदं देहकर्मप्राप्यप्रायेणा
भयत्र योयं, कीदृशो भयन इत्याह—अन्ताधिगे नोम्भः अम्भ-
नेन आवृत्ते—समएउअं कृतमहं यस्स स तथा, वरहरेण रिति
द्रष्टव्यं नयनसुखकारि वसो यस्य स तथा, वगसुकुटविशि-
ष्टः, खूयो तु’ वरमउडाविश्वर’ इति, नत्र आभिजए
इति आभिजं परिहितं वरसुकुटम् अनेन स तथा, प्राकृतस्यात्
वद्वयस्य, वरवत्सुपुसधरे सर्वेषु कसुरमिकुसुमानां मा-
क्ष्यैः—मालाभिःशोभिताशरक्काः, वरनकाभिः—पाशाऽदिसमुदा-
यकपाणि नाटकीयानि च—नाटकमतिवचपत्राणि वरखाणं
प्रधानकीणां शुद्धमम्—अथक्कावयवविभागवृत्त्यं तेन तृतीया-
लोप आर्षत्वात् । अहं सकारिणःसर्वोपव्या—नुनेवाऽऽद्याः
सर्वैरक्षानि—कैतमाऽदीनि सर्वसमितया—अरन्तराऽऽदिव-
र्धस्त्वानिः समग्रः सम्पूर्णः, कृत एव सम्पूर्णमनोरयः इत्याने
पुनर्वचनप्रत्ययेन जीवन्मुत्तानाम् अभिप्रायां शत्रूणां मानम-
घनः, कीदृशानि सुखानि भुङ्क्ते इत्याह—पुंउकृततपःप्रभावस्य
निविष्टांजनस्य—निकाशितनया संजनस्य तस्यैव भूव
कल्याणात्, परनिपातःपदस्याऽऽययभूतान्, कल्यानि—कलभूतानि,
कीदृशो भयनो?—अनेन—अस्मिन् त्वेव मयममरताधिपत्येन
प्रसिद्धं नामधेयं नाम यस्य स तथा, विशेषयदं तु’ तए
खं से भरह इत्याह—इत्येवोक्तम्, अनेन कवाक्ये द्वितीयध्वपदं
कथमित्याशङ्का निरस्ता ।

अथास्य नरवैवस्य धमरेवरप्रतिमुलमाह—

तए खं से भरह राया अक्षया कपाइ जेखे मज्झसुधरे
तेखेव उवागच्छइ, उवागच्छिआंजाव मसि व्व पिअदंसुं
खरवई मज्झसुधराणां पडिखिक्कमइ, पडिखिक्कमिआ जे-
खेव आदंसुधरे जेखेव सीहासधे तेखेव उवागच्छइ, उवा-

गच्छिआ सीहासुधरगए पुत्तयाभिपुंइ खिभीअइ, खिभी-
इया आदंसधर्मि अत्ताखं देहमाणे २ चिइइ । तए खं
तस्स भरहस्स रत्थां सुभेणं वणिगामेणं वपर्थेहि अज्झ-
वसायेहि लेसाहि विसुज्झमासीहि २ ईहापाइमगग-
वेमसं करेमासुत्त तयावरिज्जाखं कम्माखं खएणं कम्म-
यधिकरुअकरं अणुवकरणं पविट्ठस्स अयंतं अणुचेरे
निवायाए निरावरसु कमित्ते पडिपुसु कवलवगनाखरं-
सणे सणुप्पसु । तए खं से भरह केवली सयमवाऽऽभरखा-
लंकारं आमुअइ, आमुअहा सयमव पंचमुट्ठिअं लोअं क-
रे, करंता आयंमघराओ पडिखिक्कमइ, पडिखिक्कमिआ
अंतउरमउअंमउअंमेणं शिगमच्छइ, शिगमच्छिआ दमहि राय-
वरमइस्माहि सादि संपाविउं विखीअं रायहालि मउअं-
मउअंमं शिगमच्छइ, शिगमच्छिआ मउअंमे सउसुइअं
विहरइ, विहरिता तेखेव अट्ठावए पवत्तं तेखेव उवागच्छइ,
उवागच्छिआ अट्ठावये पवत्तं सखिअं २ कुरइइ, कुरइहिता
मेषघणामांमिकां देवमसिवायं पुदविसिलावट्ठयं पडिले-
हेइ, पडिलेहिता मलेइणाकुपसाकुमिए भत्तपणःपडिआ-
इक्खिए पाओवगए कालं अणवकंत्वमाणे २ विहरइ । तए
खं से भरह केवली सत्तत्तिरे पुव्वमयमइस्माहि कुवाभा-
मवउअं वसित्ता एणं वामस.स्सं मंदिअरायमउअं व-
सित्ता छ पुव्वमयमइस्माहि वासइस्सुलगाइं महाराय-
मउअं वसित्ता तेमीइ पुव्वमयमइस्माहि अगावाममउअं
वसित्ता एणं पुव्वमयमइस्मं देसुणं केवलिपरिआयं पा-
उखित्ता तमेव बहुपडिपुसु मामसपारिआयं पाउखित्ता
अउासीइ पुव्वमयमइस्माहि सव्वाउअं पाउखित्ता मामि-
एअं मतेखं अपाणएणं सर्वसुखं खक्खलेखं जोगसुवा-
गएअं खीजे वंअखिजे आउए खाये गाए कानगए बी-
इकंते समुज्जाए छिअवा मरावरखन्वणे, मिद्धे बुद्धे मुत्ते
पण्डिखिउद्धे अंतगहं सव्वदुक्खलपरीअं । इति भरतचरि-
चरितं । (सूत्रम्-७०)

‘ तए खं ’ इत्यादि, नतो—पंचमहोक्तवद्वपुर्वकस्याधि-
पत्याप्राप्त्यनुववात्तन्तरं स अरनो राजा अण्पदा कदाचिदप-
च मज्जनगृहं त्रैलोक्यागच्छति, उवागए च याक्कच्छीव प्र-
ययशंनो नरपतिमंमज्जगृहात् प्रातिनिकाग्रति, प्रतिनिकरस्य
अन्वेषणमोर्ध्वदृशताये वयैवाऽऽदृशयुद्धं यवैव च सिंहासने
त्रैलोक्यागच्छति, उवागत्य च निहात्मनवरगतः पुषांअमुको-
निकोदति, निचय आऽऽदृशयुद्धे आत्मानं प्रेतमाहः २-तत्र प्र-
तिविश्वनं मर्षोह्वस्वरपं पश्यन् पश्यांनकुति—आस्ते, अत्र
अ’ व्याख्यातो विशेषप्रतिपातः ’ इत्ययं सप्रहया बोध्यः ।
तथा—

‘ तत्र च प्रेतमासस्य, एवं वपुर्वमतेहिनुः ।

अमुदया एकतमस्या, निचयताकुलीयकम् ॥ १ ॥

तद्वृत्त्या गलितम्-पञ्चम्याय महीपतिः ।
माहासीहृद्भिर्नो बर्ह-भाराहृद्भिर्मयिकम् ॥ २ ॥
बधुः पश्यन् कमणेषां—चक्रे तां वक्ष्यन्मीकाम् ।
अञ्जलीं गलितपयोःखां, दिवा शशिकलामिव ॥ ३ ॥
अर्धो विशोभा किमसा-वञ्जनीनि विचिन्मयम् ।
ददर्श पतिं भूमा-वञ्जनीयं नरेभ्यः ॥ ४ ॥
किमस्याप्यपि विशोभाः स्थलान्धामरुन्धिना ।
हिन मोक्षं स आरभे, भूषणान्यपरायपि ॥ ५ ॥
हिन, एवं प्रवृत्तस्य तस्य किमजनीत्याह—'तए शं' इ-
त्यादि, नतो—वपुःपदं भूषणमोचनान्तरं तस्य भरतस्य
राज्ञः शुभेन परिणामेन—

“अन्तःक्रूरस्य विष्टःऽऽपि-मैलेः खनोमैवेर्बहिः ।
विन्यमानं किमप्यस्य, शरीरस्य न शोभनम् ॥ १ ॥
इयं शरीरं कर्तुं-कस्तूरीप्रभृतीन्त्यपि ।
दृष्यन्त्येव पादौ-परायण्यूरभूषिच ॥ २ ॥
यमप्रातः संस्कृतं धाम्यं, तमपराह्णं विनश्यति ।
नदीयारसमिप्ये, कथं का नाम सारता ॥ ३ ॥”

इति शरीरासारत्वभावात्तदप्या जीवपरिणत्या प्रशस्तेर-
व्यवस्थितिः उक्तस्वरूपेणःपरिणामिः लेख्याभिः शुक्लाऽऽदिह-
व्योपदिनजीवपरिणतिरुपाभिभिर्दिशुजवन्तीभिः—उत्तरीसरवि-
शुद्धिमापद्यमानाभिरापद्यमानाभिरावरणवपुर्देव्याविषय-
कर्मणापोहमायेणागवेषेण कुर्वतेस्तदावरणोपायां केवलज्ञा-
नदर्शननिबन्धकानां चतुर्णां घातकर्मणां लयेक-सर्वथा जी-
वतिशेषः तदीयपुद्गलपरिणामेन प्रत्यागच्छतातुलनाऽऽदि-
विशेषवर्षाशुद्धे केवलज्ञानदर्शनमुत्पन्नमिति, कीदृशमिवा-
ह—कर्मरजसां विकिरणकरं-विक्षेपकरं, कीदृशस्य भरत-
स्यः-अपुर्वकरणम्-अनाद्यै संसारप्राप्तपूर्वे ध्वानं शुक्लधामं
प्रविष्टस्य प्राप्तमप्येव, अथ च ईहाऽऽदिपदेषु समाहारद्वन्द्वः,
तमावग्रहपूर्वकत्वादीहाऽऽदीनां प्रथमं तदुल्लेखः, तथाहि-अथ !
इह निरलङ्कारे वपुषि शोभा न दृश्यते इत्यवग्रहः, यथा दूर-
स्थपुरोषसिनि वस्तुनि किमिति भावः, अथ सा शोभा
औपाधिकी वा नैसर्गिकी वा इत्यवग्रहीनायांविमुक्ता मति-
वैरा यथोलोचनरूपा ईहा, तथा तत्रैव स्वावुर्ध्वो पुरुषो वा,
नित्यं संशयः, आकृतया संशय एव, स च कथमुत्तरकालभा-
विसंस्थाप्रज्ञायापयोयस्यापोहस्य हेतुमयति, विरुद्धकोट्य-
व्याहारोऽतिरिक्तः । उपर्यन्ते—उत्तरकोटिकसंशयकल्पेना-
स्थाः सम्प्रधानाकृपाया निष्पद्यकारणत्वस्याविरुद्धत्वात्,
द्वयोपाधिक्येव न नैसर्गिकी बाह्यवस्तुसंज्ञेजगत्पत्यस्य प्र-
त्यक्षसिद्धत्वाद् इति इतिविशेषनिर्णयकयोऽपोहः, यथा
तत्रैव स्वावुर्ध्वानं न पुरुष इति, अस्याः प्रकरोपकर्षो बाह्यव-
स्तुप्रकर्षावकथोनुविधायिनाविषयवधमाऽलोचनं मायया
यथा स्वाधीनि निश्चेतम् इह बह्वेवपुल्लेखः, यथा धर्माः सम्प्र-
धाने, स्थापामिकत्वे उलानदृश्या भारभूतस्याऽऽपराधस्य वपु-
षि आरण्यबुद्धिर्न स्यादिति गवेषणं, यथा तत्रैव इह शिरः-
कण्ठयनाऽऽद्यः पुरुषधर्मो न दृश्यन्ते इति, अथ चेहाऽऽदीन-
स्तरेण हानोपादानबुद्धिर्न स्यादिति तद्वद्वद्वत् । अधोप-
कथेयः किं करोतीत्याह—'तए शं' इत्यादि, ततः—
केवलज्ञानान्तरं स भरतः आसनप्रकटाविधिना शकेण
केवलम् । द्रव्यविज्ञं प्रपद्यत यथाऽहं यन्मे विद्ध्ये च नि-

कमणोस्त्वमिष्टपुत्रः सन् स्वयमेवाऽऽभरन्भूतमलङ्कारं व-
क्ष्यामिपुत्रमप्यमुञ्चति—'तयति', अथ भूषणाऽलङ्कारस्य
पूर्वं त्यजत्वात् केशालङ्कारस्य च तिप्यव्ययानाम्यात्
परिपोषात् वक्ष्यामिपुत्रमलङ्कारोपरवग्रहः, स्वयमेव पञ्च-
मुर्धकं लोचं करोति, कृत्वा च उपलक्षणत्वात् सर्वाह-
नदेवतयाऽर्पितम् * साधुलिङ्गं दृष्टीया चेति गम्यं, ततः श-
क्यमित्यतः सन् आदर्शयुहात् प्रतिनिष्कामति, प्रतिनिष्क-
म्य च अन्तःपुरमध्यमयेन निर्गच्छति, निर्गत्य च दशमी
राजसहस्रेः साधे संपरिपुर्णो विनीताया राजधान्या म-
ध्यमयेन निर्गच्छति, निर्गत्य मध्यदेशे-कोशलदेशस्य मध्ये
सुल्लसुलेन विहरति । तत्रु किं विचित्रे इत्याह—'विह-
रिता जेष्ठे अष्टावर्ष' इत्यादि, विहरत्य च यथैवाष्टावर्षः
पथेनस्त्रैवेवागच्छति, उपगम्य आष्टावर्षं पथं शनैः २
सुविहितगत्या 'दशवत्सलं न गच्छिष्या' इति वचनात्
आरोहति, आरुह्य च वनमेवसज्जिकायां-साम्प्रजलद्वयामं,
पश्यन्त्यस्यः प्राकृतत्वात्, देवानां नक्षिपातः—आगमनं रज्य-
त्वात् यत्र स तथा तं, पृथिवीशिलापट्टकः-आसन-
विशेषकं प्रतिनिक्षयति, केवलस्य सत्यपि इयद्विहारमा-
र्गकारण्ये इष्टया निमालयानं, प्रतिलिख्य च सिंहाव-
लोकमप्यायिनात्रापि आरौहणीति बोधे, संलिखयते—कृशी-
कियते शरीरकवाऽऽपानयति संज्ञकज्ञाना-तपेविशेषगुणल-
णा तस्या ज्ञेयणा सेवना, तथा बुद्धः—अस्मिन् कूर्चितो
वा—आश्रितः यः स तथा, प्रत्याक्याते प्रकृष्यते न स तथा,
ज्ञातस्व परीनयातः प्राकृतत्वात्, 'पादोपगतः' पादो-वृत्त-
स्य भूगणो मूलभागस्तस्यैवाप्रकल्पतत्पयोगतम् अवस्थानं य-
स्य स तथा, कालं-मरणमनवकाङ्क्षन्-अवाप्नुज्, उपलक्षणा-
उज्जीवितमप्यवाप्नुज्, अरुद्धिदृष्ट्याह विहरति । अथ स भरतो
यस्मिन् पथायैवाचरन् कालमितिवाक्षा निर्वर्त्तते तथाऽऽह—'तए
शं' इत्यादि, ततः स भरतः केवली समसतति पूर्वशत-
सहस्राणि कुमारवासमध्ये—कुमारभावे उपरिभा भरतप्रस-
धानन्तरमेतावन्तं कालम् श्रवणमस्वादिनो राज्यपरिपालनान्
एकं वर्षसहस्रं माहर्हलिकराज्ञा—एकदेशाधिपतिः भावप्र-
धानत्वाभिर्देशस्य माहर्हलिकस्य तन्मध्ये उपरिभा वद् पूर्व-
सहस्राणि वर्षसहस्रानि महाराजमध्यं—चक्रवर्तिन्ये उ-
परिभा इयशीति पूर्वशतसहस्राणि आचारवासमध्ये दृष्टित्वे
इत्यर्थः, उपरिभा एकं पूर्वशतसहस्रम् अग्रभूतज्ञानं केव-
लिपरिपोषं प्राप्य—पुररिपया दृष्टित्वे एव भावचारित्रप्रति-
पादनन्तरमनुभूतेन केवलोपसेः, नदेव पूर्वशतसहस्रं
बहुप्रतिपूर्वं-सम्पूर्णं, तेनास्तमुद्गतेनाधिकमिष्ये, भावचा-
रित्रस्याथ विवक्षान न तु द्रव्यचारित्रस्य, तस्य केवलान-
न्तरं प्रतिपत्तेः, आमरणपर्यायं—यत्तत्त्वं प्राप्य चतुर्दशीति
पूर्वशतसहस्राणि सवोऽऽद्युः परिपूर्वं मासिकेन भक्षणं मासो-
पवासोऽस्येति, आपानकन-पानकाऽऽहारवर्जितेन अवशेण
नक्षत्रेण योगमुपागतं चन्द्रेण सहति गम्यं, क्षीये वेदनां च
आर्षुपि नास्ति गोत्रे च अयोपप्रादिकर्मचतुष्टयकृत्ये इत्यर्थः,
'कालमय' इत्यादि पश्चिनि प्राग्वत्, इतिशब्दोऽधिकार-
परिसमाप्तिघातकः । स चायम्—'मे कण्ठेण मेन' एवं बु-
क्कह-भग्ने वास भग्ने वासे' इति सूत्रेण नामान्धये वृत्तुने

गौतमस्य प्रतिवचनाय 'तस्य' शब्दो विष्णोश्चाय रायहाणीय भ-
रहेणाम राया आउरंनकवट्टी ममुपाज्जया' इत्यादि
सूत्रैर्मन्त्राणि प्रपञ्चन्, तच्च परिवर्त्तमानमित्यर्थः, तेन भ-
रतः स्वाभिम्बेनास्यास्तीत्यत्राऽऽदिशत्यप्रत्यय इति निरुक्तव-
शाद् भरतं लेशमिति तात्पर्यार्थः ।

अथ प्रकामनेरेण नामान्वयेमाह—

भरहे च इत्य देवं महिङ्गुणं महज्जुणं ० जाव प-
लिआवपट्ठिणं परिवमइ, स एणण्ठुणं गोअमा । एवं
वुचवइ भरहे वासे भरहे वामे इति । अदुत्तरं च शं
गायमा । भरहस्स वासस्स मासए शाभिअजे पण्णवे जं श
कयाइ श्वासि, श कयाइ श्वायि, श कयाइ श् भविस्सइ,
अवि च, भवइ च, भविस्सइ च, धुवं शिअए सासए
अवत्सए अवए अवट्ठिणं शिञ्जे भरहे वासे । (सूत्रम्-७ ?)

भरतश्चात्र देवो महाहिंको महाधुतिको, यावत्तदात् 'महा-
यसे' इत्यादि पदकवचकं प्राप्तं, परंपोपमस्थितिकः प-
रिचलितं तु भरतेति नाम, रंननाथेन गौतम । एवमु-
च्यते, भरतं वर्षे, भरतं वर्षे निरुक्तं तु प्राप्तवत् । उक्तं योनि-
कयुक्ता नाम, अथ तद्व च कृत्वा दर्शयत- 'अदुत्तरं'
इति, अथापरं, चः समुच्चये, शं वाक्पाहलहारं, गौतम ।
भरतस्य वर्षस्य शाब्देन नामधेयं निर्मितकमनादिसि-
द्धत्वाद्देवलोकाऽऽदिष्वत् प्रकृतं, शाब्दनामधेयं उपकया दर्श-
यति-यश्च कदाचित्वासीदित्यादि प्राप्तवत्, एतेन भरतना-
मनश्चक्रियं देवाकच भरतवर्षनाम प्रकृतं, भरतवर्षाद्वच तयो-
नाम भरतं स्वकीयनाम्यास्तीति निरुक्तवशेन प्राप्तं तत्पर्यो-
ऽप्याऽऽश्रयदोषो बुद्धिभार इति वचनीयता निरस्ता । जं ३
वत्तुं (कालवर्णयता 'उत्तमपिणुं' द्वितीयभागं ११६८ पृष्ठ
गता) उत्तरभरताद्धिषयका महोपाध्यायश्रीसुमतिविजयग-
णिसिष्यपण्डितगुरुविजयगणकृतप्रश्नो यथा-द्विजगमताद्धि
श्रीश्रृंगम इव उत्तरभरताद्धि कोऽपि सकलव्यवहारकर्ता स-
मस्ति, न वा ? आद्येन नामाप्रदं प्रमाथाः, अन्त्ये च कथं तत्र
तत्संज्ञाव्यवहारप्रवृत्तिः इति प्रश्ने, उत्तरम्—दक्षिणभरताद्धि
यथाऽऽश्री नीतिप्रणेता श्रृंगमद्वैतवाच्यभरताद्धिऽपि नीति
प्रणेताऽस्ति, अत्रोत्तरभरताद्धिऽपि जानिस्मरणोऽऽदिभो
स्त्रात्राधिष्ठायकदेवो वा कश्चिन्न नीतिप्रणुता, कालानुभावं
स्वतोऽपि वाक्येष्वेवगुणं जायते इति ॥ ४ ॥ ६१० ३ प्रका० । भर-
तस्यैकपदकवचनानामाविषये पण्डितविष्णवर्गिणिकृतप्र-
श्नो यथा-भरतस्यैकपदकवचनानामिति प्रमाथानीति ? , न-
था- "अद्विआय होइ पुच्छा, जेण्ण मगमिम उत्तरं तइया ।
इकस्स निगोअमस य, अण्णमागो उ सज्जिगमो ॥ ७ ॥ अ-
त्रोत्तरम्—भरतस्य दक्षिणार्द्धे गङ्गासिन्धुनद्योन्नतर्षिणो
देशस्य गङ्गासिन्धुनद्योन्नतर्षिणो देशस्य पूर्वोत्तर-
र्षिणो देशस्य गङ्गासिन्धुनद्योन्नतर्षिणो देशस्य सिन्धुनदीतः
पश्चिमदिग्वर्तिनो देशस्य सिन्धुनदिक्पश्चिमदिग्वर्तिनो
पश्चिम ३, एवम् उत्तरार्द्धे चैतान्ये च त्रीणि नामानि
ज्ञातवन्ति इति । ७ प्र० । ६१० ३ प्रका० । भ-
रतकूटस्थे स्वनामधेयानि देवो, पुं० । स्या० ६ डा० । जं०
दा भारहाहि । स्या० २ डा० ३ उ० ।

ब्राह्मी-सुन्दरीभ्यां पाणिप्रदणं कृतं न वा ? , केचन कथयन्ति

भरतेन सुन्दरी, बाहुबलिना ब्राह्मी परिणीता, तर्हि बाहुबलिव-
शेकायोऽसंगान्ते ताभ्यां आतर्गेशादुत्तरत्युक्तं तत्कथमिति प्र-
श्ने, उत्तरम्—भरतबाहुबलिभ्यां विपरीततया पाणिप्रदणं कृत-
मित्युक्तायां आद्यप्येकमलपण्डितगुणौ सन्ति, यत् ताभ्यां
आतर्गेशादुत्तरत्युक्तं तत्प्राकृतनभ्याल्लेखनत्वात् ब्राह्मीं समु-
दिताभ्यां कथनात् यदिति वा युक्तिमदेष्यति । ७२ प्र० । स-
न० ३ उल्ला० । चतुरशीतिलसप्तपुष्पांशुषां श्रीश्रृंगमद्वैतस्य सार्द्ध-
मोक्ष गतानां भरतस्याद्यनवतिआधुनामाधुनयवर्तने कथ-
मिति प्रश्ने, उत्तरम्—बाहुबलिरिव यदि तेषामाधु-
श्चतुरशीतिलसप्तपुष्पमात्रं क्वापि ग्रन्थे प्राक्तं स्यात्तदा त-
द्व्यवर्तनस्य हरिवंशकुलोत्पादयुगालिकाऽऽधुनयवर्तनाऽऽदिष्व-
दाक्ष्यान्तभावोऽत्र दोष इति । १२२ प्र० । सन० ३ उल्ला० ।
साद्धिभिकोऽयः पुत्रपौत्राः कृष्णस्य, भरतस्य तु सपादा को-
टिः, तत्र कालस्य वतनशीलोऽस्ति, तत्कथमाधिक्यं स-
जाघटीति प्रश्ने, उत्तरम्—द्वारकानगर्यां सार्द्धभिकोऽयः
कुमाराः प्राक्कालमिति, ते चानेकेषां यद्युपशीयानां पुत्रा न
त्यक्त्वा च कृष्णस्य भरतस्य, तु सपादाकोटिः पुत्रा इति
न काऽऽपघटमानर्तनं । ३७६ प्र० । सन० ३ उल्ला० ।

भरहकूट-भरतकूट-न० । भरतं प्रवसादादावनेसकोपलसितं
कूटं भरतकूटम् । जम्बुमन्दरदक्षिणभरतस्थदीर्घवैताल्याप-
वनेस्थे स्वनामधेयानि कूटं, स्या० ६ डा० । जम्बुद्वीपस्थ-
सुद्वीपमद्वैतधरपर्वतस्थं कूटं, जं० ४ वत्तुं । जम्बुद्वीप-
स्थद्विपमद्वैतधरपर्वतस्थे स्वनामधेयानि कूटं च । स्या०
२ डा० ३ उ० ।

भरहवास-भरतवर्ष-न० । भारते वर्षे, वाच० । स्या० १०
डा० । १०० । "दिग्भवेनसागरं धारा मोक्ष भरहवासं ।"
प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

भरहादिवड-भरताधिपति-पु० । भरताऽऽदिके चक्रवर्तिनि,
प्रव० २०८ द्वार ।

भरहसर-भरतशृंग-पुं० । 'वरस्यामिगुरौ' शालिभद्रशिष्य-
जं० ६० ।

भरिअ-भृत-त्रि० । स्मृते, "भरिअ लदियं सुमरिअं ।"
पा० १० । १६४ गाथाः ।

भरिउल्लट-त्रि० । विकलितं "भरिउल्लटं च बोसहं ।" पा०
१० । १२५ गाथाः ।

भरिअ-भरिअ-त्रि० । भरणक्रिया निष्पादिते पुग्मे पितृल्ला-
ऽऽदिमयप्रतिमाऽऽदिके, अनु० । पृच्छयाम्, ६० ।

भरिअ-भृत-त्रि० । व्याप्ते, "निरंशं जनिष्ये भरिअंजु ।" वि-
शं० । पूरिते, परिपूर्णं, १० । प्रश्न० । जी० । श्री० । न० ।
आव० । च० । भरणेन पिण्डिते, श्री० ।

भरिअकलय-भृतकलय-पुं० । जलपूर्णं घटे, "भरिअो क-
लमोऽप्य सुदरा पुरिसा ।" च० २ अत्रि० ।

भरिअमहवाम-भृतमहवाम-पुं० । जलपूर्णं मेघमयमानवर्णं,
(कालवर्णं) नक्षत्रि, त्रि० । उवा० २ अत्रि० ।

भरिली-भरिली-स्त्री० । चतुरश्रिपञ्चमवर्णं, जी० १ प्रति० ।
प्रका० ।

भरुपच्छ-भरुच्छ-न० । जलस्थलनिर्मयप्रवेश पत्तनभेदे,
आवा० १ ध्रु० ८ अ० ६ उ० । "भरुच्छपुरेऽत्राऽऽसीत् । भूप
निर्नेरवाहनः ।" आ० क० ४ अ० । आवा० आ० म० ।
भरुच्छ-देशी-तालफल, दे० ना० ६ वर्ग १०२ गाथा ।

भल-सू-पा० । विन्यायम्, "स्मरेऽर्द्धरुद्ध-मर-भल-ल-
द-विम्भर-सुमर-परपरम्पुहाः" ॥ ८ । ४ । ४४ ॥ इत्यादि
प्राकृतवृत्तं स्मरेतभलाऽऽद्याः । "भलह ।" प्रा० ४ पाद० ।
भलत-देशी-प्रखलति, दे० ना० ६ वर्ग १०२ गाथा ।

भलुका-भलुका-खी० । जन्तुविशेष, "भलुका उड्डिया
विक्रुति ।" संथा० ।

भल्ल-भल्ल-पा० । दाने, वधे, निरूपणे च । भवादि०-पर०-
सक०-संद । भल्लति । अमहोत् । वाच० । पुं० । न० । वाच० ।
"चारांति काऊज भल्लणाऽऽद्याः ।" आ० म० १ अ० ।
स्वाथे कन् । भल्लक, पुं० । घा गौरा०-ऊप । तत्रैव स्वाथे
कन् । भल्लकाऽप्यत्र ।

भल्लाड-भल्लात-पा० । भल्लं भल्लास्मिधानति स्पर्शनिम् । अत
अच । एकास्थिके वृत्तभेदे, स्वाथे कन् । वाच० । भल्लातको
यस्य भल्लानकाराभिधानानि फलानि लोकप्रसिद्धानि ।
प्रका० १ पद । गौ० ऊप । भल्लातकाऽप्यत्र । वाच० ।

भल्लाय-भल्लात-न० । भिल्लावानामि औपधे, "विषवयं भ-
ल्लाय ।" पाद० ना० १४८ गाथा ।

भल्ली-भल्ली-खी० । कुन्ताऽऽख्ये शस्त्रविशेषे, त्रिशूलाऽऽख्ये
शस्त्रविशेषे च । उक्त० १६ अ० । रा० नि० चू० । "अप्यणो
अच्छी भल्ली उच्छाणऊप ।" नि० चू० १ उ० ।

भल्लुकी-देशी-शिवायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १०१ गाथा ।

भव-भव-पुं० । भवनं भवः । भू-भावे अच् । उपलब्धे, स्वा० ४
टा० २ उ० । प्रश्न० । स्वापनायाम्, प्राप्ते च । वाच० ।
भवति कर्मवशवर्तिनः प्राणुनांऽस्मिन्निति । भवः । "तुष्टादि-
भ्यो णक्" ।-इत्यधिकरि । "आचितो वा" इति अग्रस्ययः ।
आ० म० १ अ० । नारकाऽऽदिजन्म "पुत्रास्मिन्" ॥ १३३ ॥ ३० ॥
इत्यधिकरणे घः । न० । नारकाऽऽदिजन्मनि, आ० म० १ अ० ।
आ० । स्वा० । संथा० । पं० व० ।

चटविह भवे पृष्ठे । तं नहा-खरद्वयभवे० जाव दे-
वभवे । स्वा० ४ टा० २ उ० ।

भवसूत्रं कर्णम्, केवलं भवनं भव उपलब्धिर्नये भवो मनु-
ष्येषु मनुष्याणां वा भवो मनुष्यभव एवमभ्यासवि । स्वा०
४ टा० ३ उ० । भवस्यस्मिन् कर्मवशवर्तिनः
प्राणिनः इति भवः । संसारे पं० सू० १ सूत्र "भवभाव आ य
तरेह ।" भव संसारस्तत्र भवनं भावस्तस्मादित्यर्थः ।
विशे० । उक्त० । स्वा० । देशी० अष्ट० । स्वा० । प्रश्न० । दृश० ।
पं० व० । आवा० । आ० चू० । आनु० । स्वा० । द्वा० ।

"अभिविधेयो यथा—" भवो बडविहो नामादि, दृक्प्रभो
व्यभिचारि भावभवे बडविहो संसारे ।" आ० चू० १ अ०
भवोद्देशभावरयं मुमुक्षुणा विधेयः । अय भवोद्देशादकम्-
कदिवाकोद्भिन्नभावात् संसारात् उद्भिजनि, अतः भवोद्दे-
शादकं लिख्यते, तत्र नामभवः रुद्राऽऽदि, अथवा—त-
जाम सधोद्भापकं स्वापनाभवः लोकाऽऽकाः तदाकारो

वा, द्रव्यभवः भवश्चमणे हेतुरुपधनस्वजनाऽऽदिः भावभव-
श्चतुर्गनिकयः जन्ममरणाऽऽदिलक्षणः, नयस्वरूपं च-द्रव्यवि-
शेषे यावत् नयवतुष्टयः, भावविशेषे शब्दाऽऽद्वयप्रत्ययं ज्ञेयम् ।
अत्र च भवमननां जीवानां न भवेच्छा, इन्द्रियसुखा-
ऽऽस्वादिभिरा मत्ता इव निर्विषेका स्मरन्ति, दुःखोद्भिन्ना-
स्ततस्तः दुःखापेक्षोद्भाप्य अनेकोपायविन्यस्तनव्याकुला भ-
मन्ति शुकरा इव, इति महामोघमवामोघौ किमन्यत् स-
र्वसिद्धिकरं धीमहोतरागवन्दनाऽऽदिकं कुर्वन्ति, इन्द्रियसु-
खाय च तपउपयासनाऽऽदिकं शाश्वतमाजन्मकृतं हारयन्ति
निदानदेशेण, गणयन्ति मोहहेतुरुपजेनशासनं द्वाऽऽदि सुख
हेतुकं व्यामुह्यन्ति ऐश्वर्याऽऽदिव भवास्थिमत्स्या इव वि-
ध्यावासिता जीवाः, तेन भवोद्देश एव करणीयः ।

यथाऽऽत्मसुखादिति तस्य कोऽभिलाषः सतामिति ?

इत्येवोपदिशति—

यस्य गम्भीरमध्यस्था-ऽज्ञानमयं तलम् ।

रुद्रा व्यसनशैलीयः, पन्थानो यत्र दुर्गमाः ॥ १ ॥

पातालकलशा यत्र, भृताः तृष्णामहानिलैः ।

कषायश्चित्तसङ्क्रान्त-बलावृद्धिं विनन्त ॥ २ ॥

स्मरौर्वाग्निज्वलत्यन्त-यत्र स्नेहप्रधनः सदा ।

यो घोररोगशोकाऽऽदि-मत्स्यकच्छपमकुलः ॥ ३ ॥

दुर्बुद्धिमत्सद्ग्राहे-विषुह्वातगतैः ।

यत्र सांपात्रिका लोकाः, एतन्मुत्पातसंकटे ॥ ४ ॥

ज्ञानो तस्माद्भवामोघे-नित्योद्भिन्नाऽनिदाकणात् ।

तस्य सन्तरणापायं, सर्वयत्नेन काङ्क्षति ॥ ५ ॥

यस्येति १ पातालेति २ स्मरौर्वाग्निं ३ दुर्बुद्धिं ४ ज्ञानानि
५ त्र्योक्तपञ्चकं व्याख्यायते । ज्ञानो तस्य भवसमुद्रस्य स-
न्तरणापायं पारगमनोपायं सर्वयत्नेन । काङ्क्षति 'इच्छति
इत्यर्थः, तस्य कस्य ? यस्य गम्भीरं मध्यं यस्य स गम्भीर-
मध्यस्तस्य अघातमध्यस्य भवान्भवस्य अज्ञानं जीवाजी-
वविवेकरहितं तत्त्वबोधशून्यं मिथ्याज्ञानं, तत्रैव वज्रमयं त-
लं दुर्भेजं यत्र भवामोघो, व्यसनशैलीयैः कष्टवर्ततसमूहैः
रुद्राः पन्थानः—मार्गाः सन्नितगमनप्रकाराः दुर्गमा-गन्तुम-
शक्या भवन्ति, इत्यनेन अज्ञानतत्वातिगम्भीरमध्यस्य सं-
सारपारावारस्य रोगशोकवियोगाऽऽदिकष्टवर्तैः वज्रमार्गस्य
जन्तोः सह गमनमशक्यं भवति । पुनः यत्र भवसमुद्रक-
षायाः—क्रोधमानमायालोभकषायाः पातालकलशाः तृष्णा वि-
षयविषयाना तद्वयः महाविलैः भृताः, चित्तं—मनः तस्य स-
ङ्क्रान्तौ अनेकजलसमूहाः तद्वत् वेला—जलप्रवाहरूपा त-
स्याः वृद्धिं वेलागमनं 'विनन्त', 'विस्तारयन्ति, इत्य-
नेन कषायोद्भाप्य तृष्णाबाधप्रेरणया विकल्पवैलां बद्धय-
न्ति, भवजलघोरो संसाराम्बुघोरो इति ॥ २ ॥ यत्र जन्ममर-
णसमुद्रे स्मरः—कल्पः तद्वयः अन्तर्मध्ये और्वाग्निः—बाह-
वानलः ज्वलति, यथाग्नीः ओहप्रधनः स्नेहो—रागः स एव
इन्धनं—ज्वलनयोग्यकाष्ठसमूहः यस्मिन् अग्नयत्र बडवामो
जलप्रधनम् इति, किंभूतः रागः यः रागः घोररोगशोका-
ऽऽद्यो मत्स्यकच्छपाः नैः सङ्क्रान्तः व्याप्त इत्यनेन रागाग्नि-

प्रबलनरोमशोक्तपितृप्राणिषु एवंकपो भवादिभिः पुनः यत्र सांघातिकाः—प्रबलस्य लोकाः । अत्रापि अनन्यमाऽऽद्वैतस्या जीवा उत्पत्त्यसंकटं कथं पतन्ति । कैः ? दुष्टा बुद्धिः भस्तरः अमहानसंयुक्तादङ्कारः, द्रोहः काण्डधम् इत्यादि एव विधुदुष्टोक्तगजितानि तैः दुर्बुद्धिबिभूता भस्तरदुर्धनेन द्रोहगजितेन अताऽविभूताः प्रबलमाना अपि पक्ष्मस्फलाऽऽद्युपातान् लभन्ते, इत्यनेन महाभयधारिणो एते महाव्याघराः सम्प्रापेमास्तैः तस्मात् अतिदाहतात् महाभयात् निष्प्राग्निः सरोदासीनः तस्य सत्तरणोपायं च श्रमशान्दशेनधारिण्यरूपं काङ्क्षति—अभिलषति, इति तीव्र भवभीत इव तिष्ठति, चिन्तयति च—यमं शुद्धज्ञानमयस्य, परमस्वरमणधारित्रयविषयस्य, रागद्वेषजयसमुत्थपरम—शमशीलस्य, अनन्ताऽऽनन्दसुखमनस्य, सर्वज्ञस्य, परम-व्यस्य, श्रीराऽऽहारसङ्गमस्य सुमनस्य, कथं श्रीराऽऽदि-भ्यस्तन्महामारभुसता भुक्त्वशक्तिवशं यूपनेनाहं सशरीरा सपुत्रतां सक्रमो सज्जमरणा वेतना यमं कथमयं महा मोहाऽऽवर्त्तः ? इत्युद्दिष्टाः स्वकपमासनरमणैककथमोहं, स श्रमशान्तप्रतिष्ठानं साम्यवर्धितमोहादशोलाङ्गमहद्विचित्रफलकनिबिडघटनधारिजितं, सव्यगङ्गाभीनयामकान्वितं, सुसाधुसंलग्नाद्यलुब्धनिबिडबन्धनबद्धं, सेवरकीलप्रभमनिःशेषाऽऽश्रयद्वारं, सूचितसामयिकच्छेदोपस्थापनोयभर्त्विगि-भारम्युक्तिकादयः, तनुकद्विपतसाधुसमाचारकणमण्डपं, समन्ततः गुप्तिप्रयप्रस्तरशुभम्, असंख्यशुभाभ्यवसायमग्नदुष्टोप, योषसहस्रपुरवर्णाकं, स्वर्गोत्तिष्ठानसन्तुष्टपदशिव-क्रान्तिकुम्भमध्यमवस्थापितस्थिरतराणिशूलसद्वीचकूपल-म्भमिच्छित्तप्रकटशुभाभ्यवसायसिन्धुपटं, तद्वत्प्रसाकटमो-हदुष्टोपायपञ्चरद्वीवारिकं, तद्वत्पञ्चप्रभावनगरनिकरसमायु-क्तसत्त्वसंयुक्तप्रवृत्तप्रवृत्तधारित्रयानयनं तेन चारित्र्यम-हायानपात्रं सतरणोपायं कुर्वन्ति ॥ ४ ॥

तैलपात्रं यद्वत्, राधावेधोद्यतो यथा ।

क्रियास्वनन्यचित्तः स्याद, भवभीतस्तथा मुनिः ॥ ५ ॥

तैलपात्रचर इति—यथा तैलपात्रचरः मरुतमयभीतः अ-ग्रमत्तः तिष्ठति, तथा मुनिः स्वगुणघातमयभीतः संसार-प्रमत्तस्तिष्ठति । यथा केनचित् राजा कञ्चन गुरुं लक्ष-कोटं वधाय अनुज्ञापितं, तदा सभाजितः पिबतः स्वाभिः ? क्षमप्रमपराधं, मा माय एनं, तेन सञ्चालितं राजा निवे-दितं, यदा महास्थाल तैलपूजं सर्वनगरवतुषण्ये अनेकनाट-कघाद्युपाङ्कुलं तैलविशुभपतनं सर्वतो ब्रामयित्वा आया-ति तदा न मारयामि, यदि च तैलविन्दुपातः तदाऽस्य तस्मि-न्नसरे प्राणापहारः करणीयः, इत्युक्तोऽपि स पुरुषस्तरुकार्यं स्वीचकार तथैवानेकजनसंकुले मां तैलस्थालं शिरनि-धूत्वा सापेक्षयोगः अर्पिततैलविन्दुः समागतः । तद्वन्मुनिः अनेकसुखसुखस्थानकुले भवेऽपि स्वासिध्यं प्रमादरहितः प्रवर्त्तते, पुनः दृष्टान्तयति, यथा—स्वयं चरे कन्यापरिणयार्थं राधावेधोद्यतः स्थिरपदयोगं गन्तुं साधुसामयिकः स्थि-रचित्तः भवति, तथा मुनिः भवभीतः ससारमेवरणुगुणाऽऽ-यनाऽऽश्रयहादुःखाद्भीतः किमसु समितिगुप्तकर्मणसत-तिकरुणकामु अनन्यचित्तः भवति न श्रम्य अत्रासां

चित्तं मनो यस्य स अनन्यचित्तः स्यात् एकाग्रमनसः भव-ति । उक्तं च—

“ गार्जन्ति सुरसुन्दरीभिः, वाहन्तीति वीक्ष्यमार्द्वि ।

तद्वि वि सु समलसा वा, विद्वन्ति मुनी महाभागा ॥ १ ॥

पश्यतस्त्रिपलमया, भाविस्यतीह ककुब्जफलेदि ।

उज्जलवेषयुक्ता, समविष्ठा दुति निर्गन्धा ॥ २ ॥

आमिसलुङ्गे वले, सीहेण य दाढवक्षसंगतिहा ।

तद्वि वि सु समादिपता, संवरजुता मुनिवर्दिता ॥ ३ ॥ ” ६ ॥

कथमीहवृत्तिपाकं निर्भया निम्नेष्टाः ? इत्युपदिशद्वाह—

विषं विषस्य वद्विष, वद्विषं यदौषधम् ।

तत्सत्यं भवभीतानां-दुष्पमर्गेऽपि यच्च भीः ॥ ७ ॥

विषं विषस्य इति यथा—कश्चित् विषयाऽऽत्मः विषस्य औ-षधं विषमेव करोति, यथा—सर्वेषु निम्नाऽऽश्रित्येषु स विष-सति, अथवा—कश्चित् अग्निदग्धः पुनरपि अग्निदाहोपा-धारणाय पुनः अग्निनापमं अङ्गीकरोति, इति तत्सत्यं यन् यस्माकारणात् भवभीतानां मुनिनाम् उपसर्गेऽपि भयं न । कर्मतृणोद्यतस्य उपसर्गे बहुकर्मजयुग्मं मन्थनः साधुः तदुपवर्गं विदन् न भयवान् भयानं, साध्यकार्यस्य निष्पद्य-मानवान् इति ॥ ७ ॥

स्थैर्यं भवभादेव, उपवहारे मुनिव्रजेत् ।

स्वाऽऽस्वाऽऽसामममाधौ तु, तद्व्यन्तर्निर्मज्जति ॥ ८ ॥

स्थैर्यं भयनि—मुनिः तत्त्वज्ञानी ’ भयभयान् ’ नरकान-गोददुःखोद्दिष्टाया एव व्यवहारं एवणाऽऽश्रित्यिष्टयुक्तौ स्थैर्यं जगत्पदच्छेत्, लभेन स्वाऽऽत्मऽऽसामममाधौ स्वकीयाऽऽ-स्वाऽऽसामःस्वचननः तस्य समाधौ क्षामाऽऽत्मनाऽऽश्रित्यु-भयमयम् अन्तर्भेधं निमज्जति लयाभयनी, एव एव विनश्य-ति आग्रहानलीलालीनानां सुललुः संमानावस्थानां मया-भाय एव भवति, इत्यनेन सेवारीद्विष्टः प्रथमज्ञानदर्शनवा-रित्वाऽऽचार्यासतो हृदीकृतयोगायोगः दयकरान्तस्या-द्वादनैककर्मसमावेशः सर्वत्र समावस्थो भवति, ’ मो-क्षे भवे च सर्वत्र, निःस्पृहो मुनिस्त्वमः ’ इति । एवं स्वक-पल्लितसमाधिप्रदानं निर्मययम् इति वस्तुस्वरुपाधारणेन विभावोपपन्नकोद्वलक्षणे संसारं परसंयोगमन्वेष्टे आग्र-सत्तामिश्रं निवेदः कार्यः ॥ ८ ॥ इति द्वाव्यानं भवोद्दे-गाष्टकम् ॥ २६ ॥ अष्ट० २२ अष्ट० । भवस्थाना-अवादाने अथ । जलमूर्तिधरे महादेशे, जलस्य पु-रिर्वाहेतुत्वेन तद्वत्स्य शिवस्य जलमैतुयम् । वाच० । उच्य० । पुष्करधरपद्ममानुषोत्तरपथतस्य कूटस्थं स्व-नामक्यातं नामसुवर्णं, द्वि० । कर्त्तरि अच् । मध्ये, वाच० । विधे० । वृत्तांशोऽपि, मङ्गलं च । वाच० । शिवं, ’ सुखी सिखो पिणार्ह, यासु गिरिन्ना भवो संभू । ’ पाठ० ना० २१ गाथा । भवे(त)-भवत्-वि० । मा-उच्यते । उपमर्शे, सर्वनामता चा-स्य । भवान्, भवत्याः पुत्रो भवपुत्रः । वाच० । मा० । द्वि० । “ कदि भवे वसति । ” अनु० । भवपुत्रवर्त्तते, ॥ ८ ॥ १६१४

इति स्त्रेण शीरसेभ्यामनयोः सौ परे नश्य मः ।
“कि एष भव द्विष्य विनेदि ।” प्रा० ४ पाद । भू-
शब्दः । वसमानकालार्थे , भवनकर्ते च । स्त्रियामुभ-
यत्र स्त्री । वाच० । शत्रुभ्यस्य तुम् । वाच० ।

भवंत-भवान्त-पुं० । भवस्य संसारस्यान्तो भवान्तः । भव-
नांश्च, जं० । वच० । भवस्य संसारस्यान्तहेतुत्वाद् भवान्तः ।
भित्तौ , ‘भवत्पाद् भवान्तश्च ।’ ‘भवत्पादसंसारनाशान् ।
द्वा०२७ द्वा० । ‘नेर्याद्भवत्स वि धोनां ज तेण सो भवन्तो’
स्था० ३ डा० १ उ० । (भवे विधेयतो भवन्तो य) भवे संसारं
लपयन् भवान्तो भवति । दश०१० अ० । नि० सू० ।

भवंतर-भवान्तर-न० । जम्मान्तरं, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १
उ० । १४२० । ‘पच्छित्तं भवंतरकडणं ।’ जम्मान्तरोपा-
नानामिति । पञ्चा० ६ विव० । ‘वधद् भवंतर जीवां’ पं०
व० ४ द्वार ।

भवन्ति-भवान्तिक-न० । मरणे , ‘अहवा उक्तसिते भव-
न्ति ।’ सूत्र० १ ध्रु० २ अ० ३ उ० ।

भवन्तार-भवकान्तार-न० । संसारारण्ये , ‘भवकान्तारं इय
अमीनां ।’ पञ्चा० ११ विव० । दर्श० ।

भवकार-भवकार-न० । भवनिबन्धनभूतानां कर्मणां गत्या-
दीनां निजरेण्ये, नि० १ ध्रु० ५ वगं १ अ० । भ० । कौ० ।
विषा० । स्था० । कल्प० ।

भवगह-भवगहन-पुं० । जम्भनाऽतिदुस्तरं संसारं, चतुरशी-
तियोनिनक्षत्रमात्रात् । सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० ।

भवगुण-भवगुण-पुं० । भवव्यापघने तेषु तेषु स्थानेष्व-
ति नारकाऽऽदिभ्यः , तत्र तस्य वा गुणो भवगुणः । पुन-
र्भेदं च जीवाविषयः । तद्यथा-नारकास्तोमनरवदनास-
हृष्यवृश्नलशरिर्जुञ्जलसंस्थानिनोऽविधमन्तश्च भवगुणाद्—
च भवन्ति , तिर्यक्षश्च सदसद्विषयकविकला अपि सन्तो ग-
गानगमनलब्धिमन्तो गवादीनां च तृणाऽऽदिकमप्यशन-
क्षुमास्तुभानांऽऽपघते, मनुजानां वाऽऽशेषकर्मक्षयो, देवानां च
सधेशुमानुभावो भवगुणादेव । आचा० १ ध्रु० २ अ० १ उ० ।

भवग्रह-भवग्रह-न० । भवस्य जम्भना ग्रहणमुपादानं
भवग्रहणम् । स० १ सप्त० । जम्भोपादानं, भ० २५ श० ६ उ० ।
लुक्क भवग्रहणप्रमाणकालः ‘कथणशब्दोऽस्मिन्नेव भाग
१२२६ पृष्ठे गाथाभिर्निरूपितः ।’

भवचक्रपुर-भवचक्रपुर-न० । भवचतुर्गतिरूपचक्राऽऽत्मिका-
यामनादिस्वरूपकर्मपरिणामानुस्य राजधान्याम् , ‘भव-
चक्रपुरस्थोऽपि , न मूढः प्रतिष्ठितः ।’ ‘अनार्द्वचक्र-
कर्मपरिणामानुसाराजधानीरूपभवचतुर्गतिरूपचक्रोऽङ्गतः ।
अष्ट० ४ अष्ट० ।

भवजलधि-भवजलधि-पुं० । संसारसमुद्रे , ‘भवजलहिषोय
भूय ।’ संसारसमुद्रबोधिस्थकल्पम् । पं० व० १ द्वार ।

भवद्व-भवार्थ-पुं० । भव एवाथो भवार्थः । भवर्कं प्रवेजने,
भ० १३ श० ४ उ० ।

भवद्वि-भवस्थिति-स्त्री० । भवे भवकृता वा स्थितिर्भव-
स्थितिः । भवकालाऽऽत्मकं स्थितिर्भेदं, जी० २ प्रति० ।

दोषं भवद्वि पप्सता, तं जहा-देवाणं च । नेरायियाणं
चैव ॥

देवनारकाणां भवस्थितिरिव , देवाऽऽदेः पुनर्देवाऽऽदिव्ये-
नानुपसिरिति । स्था० २ डा० ३ उ० ।

भवद्विकाल-भवस्थितिकाल-पुं० । भवे एकस्मिन् स्थिति-
र्भवस्थितिस्तस्याः कालो भवस्थितिकालः । कालभेदे, पं०
सं० २ द्वार ।

भवद्विरूपव-भवस्थितिनिरूपण-न० । संसारस्थितिप-
र्यालोचने , ‘भवद्विरूपवणे वा ।’ पञ्चा० १ विव० ।

भव-भवन्-न० । भू भावे ह्युद । भाव, जम्भनि , वाच० ।
भवनं जम्भापादः । अने० ३ आधि० । मत्तायाम् , विश० ।

आवासे , ‘ भवणं घरमावासं नित्यं वसद्वा निदलान्तं
अगारं ।’ पाठ० ना० ४१ गाथा । आधारे ह्युद । गृहं, आ-
वा० २ ध्रु० ३ सू० । तं० । २०० । स्था० । शाश्वत्याद्-

विशेषिते चतुःशालाऽऽदिकं गृहविशेषं, धन० १ आध०
द्वार । स्था० । भवनप्रामादयोः को विशेषः ? उच्यते-

भवनमायामांगल्या किञ्चिन्मनोच्छायमानं भवति । प्रासाद-
स्तु आयामद्विगुणोच्छ्रय इति । द्वा० १ ध्रु० १ अ० । असु-

राऽऽदीनां दशानां भवनपनिदेवविशेषाणां भवनभूमिकापे
आवासविशेषे, आवा० ४ अ० । भवनानामावासानां आर्य-

विशेषः—भवानि बहिर्वृत्ताभ्यन्तःसमचतुरङ्गाणि अथः
कथिकसंस्थानानि । आवासस्तु कायमानस्थानां महा-

मण्डया विचित्रमणिरत्नप्रभासितमकलविषकका इति ।
प्रब० १६४ द्वार । भवनान्यसुराऽऽदीनां विमानानीति ।
स० ३ अष्ट । भ० । पञ्चा० । दर्श० । जं० ।

भवनवासिनां भवनसंख्यामाह—

मत्तत्र य कोडीशो, इवन्ति वावत्तरी मयसहस्र ।

एषो भवगमपायो, भवगवईशं विपाणिज्जा । ११६१ ।

‘भवनवासिनां’ देवानां दशमपि निकरियेषु सम्पिण्डेषु चि-
न्यमानानि सर्वोपायं भवनानि सप्त कांठयो द्वासप्ततिश्च

शतसहस्राणि लक्षाः । एष भवनपतिनां भवनसमासो
भवनसर्वसंख्या इति विज्ञानीयान् , एतानि च अशी-

तिसहस्राधिकलक्षयोजनबाह्येयाया रत्नप्रमायाश्चाप उपरि
च प्रत्येकं योजनसहस्रमेकं मुख्या सर्वत्रापि यथासम्भ-

वमावासा इति । शेषेऽष्टसप्ततिसहस्राधिकलक्षयोजनप्रमाये
मध्यमाणांऽवसन्तव्यानि । अन्ये एवाह्रवयोजनसहस्राणाम-

ध्वस्ताद् भवनानि । अन्यत्र च उपरितमध्वस्तने च ।
योजनसहस्रं मुख्या सर्वत्रापि यथासम्भवमावासा इति ।

सम्प्रति भवनवासिनामेव प्रतिनिकायं

भवनसंख्यामाह—

चउमट्टी असुराणां, नागकुमारानां होऽ बुलमीई ।

बावत्तरी कण्माणं, वाउकुमारानां छसउई । ११६२ ॥

दीवदिमाउदीशं, विजुक्कुमादिदशियअग्गीशं ।

छउई पि जुअलयाणं, ज्वचरिमो मयसहसम् । ११६३ ।

असुराणामसुरकुमाराऽऽदीनां क्षत्रिणोत्तरादशमाविनां सर्व-
संख्याया भवनानि चतुःपञ्चशतसहस्राणि लक्षा भवन्ति ।
एवं नागकुमाराणां चतुरशीतलक्षाः । कनकानां सुवर्ण-

कुमाराणां द्विसप्ततिलक्षाः, वायुकुमाराणां षण्णवतिलक्षाः, शीपकुमारादिकुमारोदधिकुमारविष्टकुमारस्तमितकुमारानि कुमाराणां पञ्चमपि दक्षिणोत्तरदिग्दशतिलक्षयुग्मकपायां प्रत्येकं षट् सप्ततिः षट्सप्ततिलक्षा भवन्ति भवनानाम् । एषां च सर्वेषामपेक्ष्य मीलने प्रागुक्ताः सङ्ख्या भवन्ति । प्रथ० १६४ द्वार ।

उक्तं च—

जोअणसहस्रमेगं, ओमाहिच्छा भवणनगरां ।

ययण्यभाइ सत्ते, इकारस जोअणसहस्रा ॥ ३२ ॥

अंतो चउरंसा खलु, अहियमणोहरसभावरमणिज्जा ।

बाहिरओ वि य वट्ठा, निम्मलवरइरामया सत्ते ॥ ३३ ॥

उत्तिन्ननगरकलिहा, अर्द्धमत्तरओ भवणवामीणं ।

भवणनगरा विरायं—ति कणमसुसिलिहट्टागारा ॥ ३४ ॥

वरपउपकणियामं—दियाहिं हिट्ठा, सहावलठेहिं ।

साहिंति पइठाण्ये—दिं विविहमणिभतिचित्तेहिं ॥ ३५ ॥

चेदणपगट्टिहि य, आसत्तासत्तमल्लवासहिं ।

दोरहिं पुंवर खलु, पडागपल्लाउरा रम्मा ॥ ३६ ॥

अट्टेव जायणाइ, उक्खिद्धा दूति ते दुवारवर ।

धूमघोइवाउलाइ, केणवदामोवाणद्धाणि ॥ ३७ ॥

जहिं देवा भवणवहे, वानकणीगीयवाडयरवणं ।

निच्चसुहिया पमुइया, गयंयि कालं न जागुंति । ३८ ॥ ४०० ॥

नञ्जियास्ति देवाविशेषं पुं० । आश० ४ अ० ।

भवणमिद्र—भवनपुट्ट—न० । कुट्टुमिवमनगृहे, भ० ३ श० ७

उ० । आचा० । भवनगृहे यत्र । कुट्टुमिवनो वास्तव्या भव-

न्ति । स्था० ५ डा० १ उ० ।

भवणचिद्ध—भवन्चिद्ध—न० । भवनानामवकाशात्पत्ते, प्रका०

२ पद ।

भवणमिक्खुट्ट—भवनमिक्खुट्ट—पुं० । गवाक्षाऽऽदिकलेष कस्मि-

न्निदु भवनप्रदेशे, प्रका० २ पद ।

भवणपण्यट्ट—भवनपण्यट्ट—पुं० । नवनपतिनिकायाऽऽवासस्था-

पान्तराले, प्रका० २ पद ।

भवणवइ—भवनपति—पुं० । भवनानां पतयःतज्जवासत्वाऽऽवा-

मिनो भवनपतयः । प्रथ० १६४ द्वार । असुगाऽऽदिकपुं दवाल-

याविशेषनाथिषु देवाविशेषेषु, पञ्चा० २ वि० । स्था० ।

ते च दश, तानेवाऽऽह—

असुगा १ नागा २ विज्जू ३,

सुवण ४ अग्गी अ ५ वाउ ६ धणिगा य ७ ।

उदही ८ दीन ९ दिमा वि य १०,

दस भेया ११ भवणवामीणं ॥ ४३ ॥

भवनवासिनामवाप्तज्जातिभेदमधिकृत्य दश भेदा भव-

न्ति । तद्यथा— (असुगा इति) पंदकदेशे पदसमुदायोग-

बाराद् असुरकुमाराः । एवं नागकुमारा इत्यादिपि भाव—

नीयम् । अय कस्मादेति कुमारा इति व्यपदिश्यन्ते ? ।

उच्यते—कुमारवचनेनान् । तथाहि—सर्वे एतेन कुमा—

रा इव शृङ्गाराभिषाङ्कनविशिष्टोत्तोरकरकपायासमु-

ज्जनकपवेषभावाऽऽभरणप्रहरणभरणयानवाहना अत्युच्च-

गुराणाः कीडनवराभा, ततः कुमारा इव कुमारा इति ।

मायाऽनुबन्धाऽऽनुलोभ्याऽऽदिकारणाच्च कुनाश्चिते एवं प-

ठितानः । प्रहापनाऽऽदीं समुत्पन्नकर्मणु पञ्चने । तथाहि—“अ-

सुरा नागसुवक्त्रा, विज्जू अग्गी अ दीव उदही अ । दिसि पवल्-

यणिअनामा वत्सहा एव भवणवासो ॥ १ ॥ ” प्रथ० १६४ द्वार ।

“गम्भिणं दसविहायं भवणवासोणेदवाणं दसचेइयहक्खा

पणना । तं जहा—अस्सुट्टमतिवेष, सामलिउंवरसिरीसद-

हिवसं । वंजुलपलासवप्पा—यए य कणियारकस्से य ॥ १ ॥ ”

स्था० १० डा० ।

अनेन कर्मणाश्चरयाऽऽज्यक्षेयवृत्ताः ये लिख्यतनाऽऽ

दिटारपु श्रयन्ते इति । स्था० १० डा० ।

भवणवर—भवनवर—न० । गृहश्रेष्ठः । “भवणवरवडिखपडि,

दुवारं । ” भवनवेषेषु भवनवेषेषु भवनसंक इव मुकुट इव

भवनवरावतंसकस्तस्य प्रतिटारम् । कलय० १ आध० ३

ल्लण । उल० ।

भवणवामि(ण्)—भवनवामिन्—पुं० । भवनेषु अघातोकादेवा-

ऽऽवासविशेषेषु वस्तुं शीलमस्वेति भवनवामी । असुगाऽऽ-

दिकेदेवभेदे स्था० २ डा० ३ उ० । ते च “भवणवरा” शब्देऽ-

नन्तरमेव दक्षिणाः (एतेषां भवनानां विवक्ष्यतायां “ताण” शब्देव-

नुभेभागे १७०२ पुष्ट गता) (गीतकुमाराऽऽज्यःस्यै स्वमाहारा

इत्यादिवक्त्रयनां “द्विचकुमारा” शब्दं चतुर्भागे २४२२ पुष्ट उक्ता)

भवणवामि—भवनवामि—पुं० । भवनेषु भवनवास्यादिदेवाना-

मावासस्थानेषु आवासो भवनाऽऽवासः भवनवास्थादिभ-

नानवर्तिन्यावामि, स० ३४ सम० । प्रका० । (भवनाऽऽवास-

याविशेषो भवण शब्देऽत्रैव भाग १४७६ पुष्ट उक्ते)

भवणव्येय—भवनवर्द्ध—पुं० । संसारविरागं, पञ्चा० ६ वि० ।

ल० । न हि भवादिनिर्विघ्नो मोक्षाय यतने, अविनिर्विघ्नस्य

तन्प्रतिबन्धनाम् । “भवयं भवणियंभेअं । ” ध० २ आध० ।

भवणव—भवणव—पुं० । संसारताम्रं, “भवणवनरेडुत्ताण्वि

णियमण १ ” पंचा० १ वि० ।

भवतंतु—भवतन्तु—पुं० । तन्पते भवोऽनेनेति भवनन्तुः ।

भवतुण्यायाम्, तल० १३ अ० ।

भवन्थ—भवस्थ—त्रि० । भवगति कर्मवशवर्तिनः प्राणिनोऽस्मि-

न्निति भवः नारकाऽऽदिजन्म । भव तिष्ठतीति भवस्थः । “स्था-

ऽदिव्यः०” ॥ १३३३२ ॥ इति कः । संसारस्थे, न० । उल० ।

भवन्थकेवलनाथ—भवन्थकेवलज्ञान—न० । भवगति कर्मवशव-

र्तिनः प्राणिनोऽस्माज्जाति भवो नारकाऽऽदिजन्म, तथैव भवो

मनुष्यमव एव प्राणाः, अन्त्यर केवलतां ग्याभावान् । अवे नि-

ष्ठतीति भवस्थः । “स्थाविश्वः” ॥ १३३३२ ॥ इति कः । प्रत्ययः ।

तस्य केवलज्ञानं भवस्थकेवलज्ञानम् । केवलज्ञानभेदे, न० । (अ-

“भवत्सकैवलनाथे दुविहं पश्यते । तं जहा-सजोगिभवत्स-
कैवलनाथे नेत्र, अगोमिभवत्सकैवलनाथे चैव ।” ६५० २
ठा० १ उ० । (इयावया स्वस्वस्थाने)

भवत्सजीव-भवत्सजीव-पुं० । भवति कर्मवशवर्तिनः प्रा-
प्तिनोऽस्मिन्नि भवत्सज निष्ठर्ताति भवत्सः, स चासी
जीवमेति विशेषणसमासः । उक्त० ४ अ० । संसारिजीवे,
“पायं बंधा भवत्सजीवाणं ।” पञ्चा० १६ वि० ।

भवद्द-भवद्द-पुं० । संसारभ्रमणे, जी० २० । अथि० ।
परमं हस्तकण्डेनाऽऽदिके दृष्टे, यस्मांधंकरगणपराऽऽदी-
नामाहं भनक्ति तस्य परमवे हस्तकण्डेनाऽऽदीनि भवन्ती-
नि । ६५० ६ उ० ।

भवद्दि-भवद्द-पुं० । स्वनामक्याने साधौ, स्था० १० ठा० ।

भवद्द-भवद्द-पुं० । जन्मस्वामिनः पूर्वभवनामधेये, दृष्ट० ३
तथ्य । ५०० । स्वनामक्याने आचार्ये, (तत्कथा ‘पुरितो-
लम् ’ यद्दऽस्मिन्नेव भाग १०५२ पृष्ठे गता

भवधारणिज-भवधारणीय-जि० । भवे धार्यते तदिति तं वा
भवे धारयतीति भवधारणीयम् । स्था० ४ ठा० ४ उ० । भ-
वधारणं निजजन्मानिवाहने प्रयोजनं यस्य तद्व्यवधानीयम् ।
आजम्भधारणीयं, म० १ शु० ५ उ० । जन्मनो मरणा-
द्यधि धारणीयं, स्था० ४ ठा० ४ उ० । भवे नारकाऽऽदिपया-
यलक्षणं ध्यायः समारंति यावद् ध्रियते या सा भवधारणीया
स्वधारणगता । अत्रु० । यथा भवे धार्यते सा भवधारणी-
या बहुलवचनाद् कारणेभ्यः प्रत्ययः । शरीरावगाहनाभेदे ।
स्त्री० । छि० । जी० १ प्रति० ।

भवधारणिजसरीर-भवधारणीयशरीर-न० । भवे जन्मापि
यावद्ध्रियते भवे वा धारयतीति भवधारणीयं, तच्च तच्च-
रीरं च भवधारणीयशरीरम् । शरीरभेदे, स्था० ३ ठा० १ उ० ।

भवपक्ष-भवप्रत्ययिक-न० । भवति कर्मवशवर्तिनः प्रा-
प्तिनोऽस्मिन्नि भवे नारकाऽऽदिजन्मः । “पुलाकि”-॥ १५१-
१३० ॥ इति आधिकरणं प्रत्ययः । भव एव प्रत्ययः कारणं
यस्य तच्च भवप्रत्ययम् । अर्वावधानाभेदे, न० । भवपक्षदृष्टिः ।
क्षयपक्षमस्यापि भवप्रत्ययत्वेन तन्प्राप्त्यायेन भवे प्रत्ययो
यस्य तच्च भवप्रत्ययमिति व्यपदिश्यते । स्था० २ ठा० १ उ० ।

भवपञ्चाय-भवपयाय-पुं० । भवः संसारस्तस्य पयायो
भवपयायः । संसारभावे, “भवपयशीयतां विना ।” द्रष्टा०
५ अष्टा० ।

भवपदिबद्ध-भवपतिबद्ध-जि० । संसारानुपेक्षे, पञ्चा० ४ वि० ।

भवपरंपरा-भवपरम्परा-स्त्री० । संसारपरिपाठयाम्, “भवर्
भवपरंपरा ।” त० १ अथि० ।

भवपक्षी-भवपक्षी-स्त्री० । भवः संसारः बहुप्रायुषमर्षो यत्र
सा पक्षी भवपक्षी । संसारपक्षयाम्, जि० ५ उ० ।

भवभक्ति-भवभक्ति-स्त्री० । दीर्घसंसारभ्रमणे, “भवभक्तो
न बाधकम् ।” द्वा० १६ द्वा० ।

भवभंग-भवभङ्ग-पुं० । भवविभोले, स्था० ।

भवभङ्ग-भवभङ्ग-न० । संसारभ्रमणे, दृष्ट० ४ तथ्य ।

भवभय-भवभय-न० । संसारभीते, “खो विहङ्गो च भव-
भयं ।” पञ्चा० ३ वि० । अष्ट० ।

भवभयदूर-भवभयदूर-पुं० । स्वभ्रमकतीर्थस्थे जिने, ती०
४३ कथ० ।

भवभविगमविभङ्ग-भवभविगमनिबन्धन-न० । संसा-
रमोक्षयोः करणे, “भवभविगमनिबन्धन-मोक्षोचं शा-
न्तचेतोभिः ।” शो० १६ वि० ।

भवभविगमविभेद-भवभविगमविभेद-पुं० । संसारमोक्ष-
योर्भेदे, “भवभविगमविभेद-स्तथा कथं युज्यते मुखः ?”
शो० १६ वि० ।

भवभङ्गल-भवभङ्गल-न० । संसारमङ्गले, “अभङ्गलमम-
लमुक्त्वपरिमुक्तं ।” मण्ड० ।

भवभङ्ग-भवभङ्ग-पुं० । संसारपथे, “तिनि हुंति भवभङ्गा ।”
दृष्ट० ३ तथ्य ।

भवभङ्ग-भवभङ्ग-पुं० । संसाराऽऽमये, “भवभङ्गसदौषधं
यद्वनपायम् ।” शो० ६ वि० ।

भवभङ्ग-भवभङ्ग-पुं० । भव एव लोकः । लोकभेदे, आ०
म० २ अ० ।

अधुना (आरभ्य) भवमभिधित्पुराह—

नेरुपदेवमुपधा, भविरैकजातीयया य ज सत्ता ।

तस्मिन् भवे वट्टना, भवलोगं तं वियाणाहि ॥ २०१ ॥
नैरधिकदेवमुपधास्तिर्यग्योनियताश्च ये सखाः प्राथिन-
स्तस्मिन् भवे वर्त्तमाना यदनुभावमनुभवन्ति तं भवलोकं
जानीहि । आ० म० २ अ० ।

भववर्त्तति-भववर्त्तन्ती-स्त्री० । जन्मप्राप्ते, कथ० १ अ-
थि० १ तथ्य ।

भववारि-भववारि-न० । संसारसमुद्रे, “भववारि तरुमप-
ट्टः ।” प्रति० ।

भववाहि-भववाधि-पुं० । संसाराऽऽमये, “यस्मादेते महा
त्मानो, भववाधिविषयवराः ॥” द्वा० २३ द्वा० ।

भवविजय-भवविजय-पुं० । प्रत्ये स्वकृतकर्मफलप्राप्त्यर्थं
पुनः पुनः प्राप्नुयात् भवः स चारहृष्टदीयन्मवत् मूषपुरी-
षान्नतन्मनिबद्धतुगेन्द्रजडरपुटकाटारऽऽदिष्वक्षमावसेनम्,
तस्य विजयः पर्यालोचनम् भवविजयः न चात्र किञ्चिज्जन्तोः
स्वकृतकर्मफलमनुभवतश्चनमवसेनम् वा सहायभूतं शरण-
तां प्रतिपद्यते । इत्यादिभवसंसारोद्धारपयालोचने, स० म०
३ काण्ड ।

भवविज-भवविज-पुं० । संसाररोगभिरन्वये, “विज्रा गोर्म-
वधैषानाम् ।” द्वा० २३ द्वा० ।

भवविडवि (नृ)-भवविडवि-पुं० । संसारवृत्ते, “भववि-
डविनिबन्धेनसु विसयसु ।” पं० न० १ द्वार ।

भवविधिति-भवविधिति-स्त्री० । विभक्तिभेदे, सा नारकति-
र्यसमुपध्यामभेदेऽन्यथा । सूत्र० १ भु० ४ अ० १ उ० ।

भवविरचित्त-भवविरक्तचित्त-त्रि० । संसारविरक्तचित्ते,
“पञ्चज्ञा भवविरक्तचित्तान्” ॥ पं० व० १ द्वार ।

भवविरय-भवविरजस-त्रि० । नरकाऽऽदिभवकूपे विरजसि,
“भवविरयं अवर्गीतो” ॥ व्य० ३ उ० ।

भवविरह-भवविरह-पुं० । संसारविषागे मोले, “भावाः प्र-
वचिरहसिद्धिफलाः” ॥ पौ० १६ वि०० । पञ्चा० १० । “भववि-
रहफलं जहा होह” ॥ पञ्चा० ६ वि०० । “भवविर-
हवीर्यभूषा जायते चारितपरिणामा” ॥ पञ्चा० १ वि०० ।
“भवविरहं हृच्छामाणस्तस्य” ॥ पञ्चा० ४ वि०० ।

भवविवाग-भवविपाक-पुं० । भवे नारकाऽऽदिको स्वस्वविषा-
गे विपाकः फलदानाभिसुखता भवविपाकः । आयुष्कर्मणो
नारकाऽऽदिभवे फलदानाभिसुखतायाम्, कर्म० ६ कर्म० ।
पं० सं० ।

भवविपाकि (ग) -भवविपाकिन्-त्रि० । भवे नारकाऽऽदिकूपे
स्वस्वविषागे विपाकः स विपिनं यस्य तन् भवविपाकि । आ-
युष्कर्मप्रकृतौ, निष्कल्पम्यायुष्यवशाच्छापि सर्वभवतयेव स्व-
यस्यैव भवः प्रत्यासन्नो भवति तावच्छाद्यमायाति ह्यनो भव-
विपाकिनि । पं० सं० ३ द्वार । (यथाऽऽयुष्कर्मप्रकृतौनामेव
भवविपाकिर्त्वं नाम्नामां तथा विपाकनः कर्मप्रकृतौनां भ-
वदृशतावसरे ‘कर्म’ शब्दे तुनीयमां २६७ पृष्ठे निकपितम्)

भववीर्य-भववीर्य-त्रि० । संसारकारणे, “द्विष्टता भववीर्यं
वा” ॥ द्वार० १२ द्वार ।

भववीरिय-भववीर्य-त्रि० । वीर्यभेदे, नि० ख० १ उ० ।
(स्वरूपे ‘वीरिय’ शब्दे बधत्ते)

भववृद्धि-भववृद्धि-स्त्री० । संसारवर्द्धने, पञ्चा० १७ वि०० ।

भववृद्ध-भववृद्ध-त्रि० । भववर्द्धने, प्रश्न० ३ आश्र०
द्वार ।

भवसंसारख-भवसंसारख-त्रि० । संसारसंख्ये, “जह भव-
संसारणां, निर्विघ्नां हेतुं जीव” ॥ जी० १ अ० ।

भवसमुद्-भवसमुद्-पुं० । संसारार्णवे, दश० ४ तथ० । “तु-
ल्लहमणुभक्तं भवसमुद्” ॥ पं० व० १ द्वार ।

भवसम्भ-भवसम्भ-त्रि० । विषयसुखे, “भवभिन्ननिर्दिनां सा
ख, भवशर्मोऽकटच्छया” ॥ भवशर्मणो विषयसुखस्याक-
टच्छया । द्वि० ।

भवसागर-भवसागर-पुं० । संसारसमुद्रे, “परीतिमवसाग-
रमणं” ॥ पं० व० २ द्वार । “भीमं भवसागरमस्मि दुक्क-
लं” ॥ दश० ४ तथ० ।

भवसिद्धि-भवसिद्धि-पुं० । भवे भवैर्वा सिद्धिरित्यासां
भवसिद्धिः । आ० म० १ अ० । १० । भविवर्धनानि भवा
भाविनी सा सिद्धिर्भुविर्त्यस्य स भवसिद्धिः । आ० १० ।
द्वि० । वि० । भवे, न० । स० । “ममहृदमणलं भव-
सिद्धिः वि न लं” ॥ “आह-सर्वेषामय भवे सति सिद्धि-
र्भवति, ततः किं भवग्रहणं ? सत्यमेतत्, केवलं भवग्रहण-
दिह तज्ज्ञो गृह्णते इति” आ० म० १ अ० । १० । स० ।

“सर्वे वि सं भंते ! भवसिद्धिः जीवा सिद्धिरस्ति”
इत्यादि- (‘जयंती’ शब्दे चतुर्थभागे १४६ पृष्ठे विस्तरतो
गतम् ।)

भवसिद्धि ए सं भंते ! नेरइ, नेरइ भवसिद्धिः । गोष-
मा ! भवसिद्धिं सिय नेरइ, सिय अ नेरइ, नेरइ
वि सिय भवसिद्धि, सिय अ भवसिद्धि, एवं दंतआ
० जाव वेपाणियाणं । भ० ६ श० १० उ० ।

संतगइया भवसिद्धिया जे जीवा ते एगेणं भवगहणेणं
सिद्धिरस्ति, बुद्धिरस्ति, सत्त्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ।
सन्ति चिन्ते ‘एगइया’ एकं केचन (भवसिद्धि सति)
भवा भाविनी सिद्धिर्भुविर्त्ययां ते भवसिद्धिः । भवाः (भ-
वगहणेणं ति) भवस्य मनुष्यजन्मनां ग्रहणमुपादानं भव-
ग्रहणं तेन संस्वयति अष्टविधमहजिज्ञासया मोक्षमग्ने
केवलज्ञानेन तत्त्वं भाषते कर्मराशेः परिनिर्वात्यग्नि-
कर्मकृतविकाराऽस्तीति भाषयति । किमुक्तं भवति ?-सर्वदुः-
खानामन्तं करिष्यन्तीति । स० १ म० ।

एवं कमश आह—

अन्थगइया भवसिद्धिया जीवा जे दाहिं भवगहणेहि
मिद्धिरस्संति, सुद्धिरस्संति, बुद्धिरस्संति, परिनिव्वाइस्संति,
सत्त्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ २ ॥ (म० २ म००)
संतगइया भवसिद्धिया जीवा जे तिहिं भवगहणेहि मि-
द्धिरस्संति, बुद्धिरस्संति, सुद्धिरस्संति, परिनिव्वाइस्संति,
सत्त्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ ३ ॥ (म० ३ म००)
अन्थगइया भवसिद्धिया जीवा जे चउहिं भवगहणेहि
मिद्धिरस्संति ० जाव सत्त्वदुक्खाणं अंतं करिस्संति ॥ ४ ॥
(म० ४ म००) संतगइया भवसिद्धिया जीवा जे
पंचहिं भवगहणेहि मिद्धिरस्संति ० जाव अंतं करिस्सं-
ति ॥ ५ ॥ (म० ५ म००) संतगइया भवसिद्धिया
जीवा जे छहिं भवगहणेहि मिद्धिरस्संति ० जाव सत्त्वदु-
क्खाणमंतं करिस्संति ॥ ६ ॥ (म० ६ म००) संतग-
इया भवसिद्धिया जीवा जे सचहिं भवगहणेहि मिद्धिरस्सं-
ति, बुद्धिरस्संति ० जाव सत्त्वदुक्खाणमंतं करिस्संति
॥ ७ ॥ (म० ७ म००) संतगइया भवसिद्धिया जीवा जे
अट्टहिं भवगहणेहि मिद्धिरस्संति ० जाव अंतं करिस्संति
॥ ८ ॥ (म० ८ म००) संतगइया भवसिद्धिया
जीवा जे नवहिं भवगहणेहि मिद्धिरस्संति ० जाव सत्त्व-
दुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ ९ ॥ (म० ९ म००) सं-
तगइया भवसिद्धिया जीवा जे दसहिं भवगहणेहि मि-
द्धिरस्संति, बुद्धिरस्संति, सुद्धिरस्संति, परिनिव्वाइस्संति,
सत्त्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ १० ॥ (म० १० म००)
संतगइया भवसिद्धिया जीवा एक्कासहिं भवगहणेहि सि-

एवमवस्थेति शब्दोऽप्यत्र तस्य तैरवस्थप्रसङ्गात्, तत्र इदमा-
वस्थितं-अवस्थानामैव सारप्रदर्शनाऽऽदिकं करोति नामधेयार्थं,
न चैतत्तुल्यवत्, अगवतो धीतरागस्थेन पञ्चवानासम्भवात्,
मैत्रलाभेन, सत्यप्रवचनार्थात्तत्त्वज्ञानात्, अगवतो हि सवि-
त्र प्रकाशप्रतिष्ठेणैव प्रवचनार्थमात्मतात्तव्यं, केवलसम्भवात्
तथास्वाभावादेव ताम्रसज्जगकुलानामिषं सूर्यप्रकाशेन न
प्रवचनार्थं उपदिश्यमानोऽपि उपकाराव प्रभवति । तथा
चाऽऽह बोधिमुच्यः— सज्जर्मीज्जपवनामचक्रांशुलस्य, य-
ज्ञोक्तवाच्यश्च । तथापि क्षित्वाभ्युपयन । तत्काङ्क्षं सज्जकुले
हि नामलेपे, सूर्योद्येते मधुकृतीवरणावधानाः ॥ १ ॥
ततो अस्यानामैव भयवृत्तकलातुल्यकाराः जायन्ते इति भ-
व्यज्जमिवृत्तिकरेशेऽयुक्तम् । अन्तः १०१ । १५ । स्थाने । (अव्यानां
करणाणि 'करण' शब्दे तुल्यमात्रं ३३१ वृत्तमानि) क-
लंमगुणसंभवनयै च । 'अज्जल भवेण विज्जायएण ।'
६०० उ० १ । 'अहं भवज्जगत्तुल्यवर्धितं ।' प्रश्न० ४ सं०
६५ । शुभे, सत्यकलभेदं, मङ्गलं च । न० । तद्वति, त्रि० ।
कर्मवर्धे, गजप्रीतिप्रदं, वाच० । हचकवरद्वीपस्थहच-
कवरस्थेत्वं पञ्चमादृशि स्थिते कूटं वर्समानार्था स्तनामानि
तथापि त्रिकुमार्या च । अन्तः १०१ । १० ।

परिचय (अ) - भव्याङ्गिन्-पुं० । आसन्नसिद्धिके प्राणिनि,
 " भव्याङ्गिनेनामृतम् । " प्राति० ।

अथियजस्र-अवयजन-पुं० । अथस्तथाविधानादिरिक्ताभि-
कत्वभावात् । सिद्धिमनयोपेयः । स चासौ जनस्य अवयजनः ।
तथाविधानादिरिक्ताभिकत्वभावात् । सिद्धिमनयोपेयं जने,
प्रजाः । एवम् । प्रथमः । "अथियजस्रपद्ययथाभिर्नदित्वात्" ।
अवयजनात् अवयवप्रतिष्ठां प्रजासौको अवयजनप्रजा, अवय-
जनपदो वा, तद्वस्तुनव्यथा हृदयेति श्वेतभिनन्दितानाम् ।
सप्त० ४ अङ्गः ।

भविष्यद्वाङ्मनस- भवद्वाङ्मनस-भुं० । भविष्यद्वाङ्मनस-
पद्मवाङ्मनस-भुं० ।

अस्ति यं भंतं । भविष्यद्व्यखोरइया भविष्यद्व्यखोरइया ?
इति । अस्ति । स कथं भंतं । एवं बुद्धि— भविष्यद्व्य-
खोरइया भविष्यद्व्यखोरइया । गायमा । जे भविष्यं वि-
दित्यतिरिक्तजोशिए वा मणुस्मे वा खोरइयसु उवजिण
सं तेणुइणं एवं ७ प्राद अखियकूपाया ॥

(अभियवृत्तेनेत्यसि) द्रव्यभूता नारका द्रव्यनारका
स्ते च भूतनारकवर्णयित्वापि भवन्तीति प्रपञ्चवृत्तेन वि
शेषितानां भव्याश्चेते द्रव्यनारकाश्चेति विग्रहः । ते चैकप्रवि
कवत्वाऽऽप्युक्तानि भुवनानामेवैवैव भवन्ति ।

अस्थि यं धेने । अविषदहवपुडविकाइया। अविषदहव—
पुडविकाइया । इता अस्थि । से केण्ड्वं धेते । गोयवा ।
जे अश्वि तिगिवनांश्चि वा पण्ठसे वा देवे वा पुडवी-
काइयम् उवर्जजत्त ये तेण्ड्वं । आइकाइयवण्हत्तइका-
इया यं एवं वेव । तेऊजाउवेदिअनेदिअवउरिदिआण य

जे भविण् । तिरिक्त्वजोशिए वा मयुस्मे वा पंचिदियति-
 रिक्त्वजोशियाथं जे भविण् खेरइए वा तिरिक्त्वजो-
 शिए वा मयुस्मे वा देवं वा पंचिदियति-
 गित्वजोशिएसु उचयजितए , एवं मयुस्सा वि ।
 वाखमंतरजोशियेवंपाशियाथं जहा खेरइयाथं । भवि-
 यद्वखेरइयस्स थं भंते ! केवइयं काल ठिई पयसा ।
 गोयया ! जइय्थं अंतोमयुहुत्तं, उकोसंथं पुचकांकी । भवि-
 यद्वअसुसुकुमारस्स थं भंते ! केवइयं कालं ठिई पयसा ।
 गोयया ! जइय्थं अंतोमयुहुत्तं, उकोसंथं तिथि पलिआ-
 वमाई एवं जाव थयियकुमारस्स । भवियद्वपुदवीकाइ-
 यस्स थं पुचकांकी । गोयया ! जइय्थं अंतोमयुहुत्तं, उकोसंथं
 सतिरेमाई दो सागरोवमाई । एवं आउकाइयस्स वि । ते-
 ऊवःऊ जहा खेरइयस्स । वल्लस्सइकाइयस्स जहा पुदवी-
 काइयस्स । वेइदियत्तंइदियत्तंइगिदियस्स जहा खेरइयस्स ।
 पंचेदियतिगित्वजोशियस्स जइय्थं अंतोमयुहुत्तं, उकोसंथं
 तेत्तीसं सागरोवमाई । एवं मयुस्सा वि । वाखमंतरजोशिये-
 वंपाशियस्स जहा असुसुकुमारस्स ।

(अभियद्वन्द्वनेरद्वयस्सेत्यादि) अतोमुहुत्तं ति) सीङ्ग-
नमप्राप्तिं वा नरकमागमिनमनुमुहुत्तं उऽप्युपमयेवयानमुहुत्तं-
स्थितिरुक्ता। (पुष्पकोटिः) मनुष्यश्चन्द्रियनिर्णयः वा-
ऽभित्येति अन्वद्वयमाऽऽतीनामायि उच्चया स्थितिरित्यभे-
दोक्तता- (तिथि पलिधोममायं ति) उक्तकुर्वामिभि-
षुनहनराऽऽतीनाभिरयोक्ता यतस्ते मृता देवेभ्यवयन्ते इति
द्वयपदधीकारिकस्य (सादरोमायं देा सागरोममायं ति)
ईशानदेवमाभित्योक्ता द्रव्यतेजसो द्रव्ययोक्तव्यः। (जहा ने-
रद्वयस्स ति अन्तमुहुत्तमेकादशे वा पूर्वोक्तौ देवाऽऽतीनां
विमुक्तकानां च तानुप्रादादित्ये,पञ्चतिथ्यतिथिः।(उक्तो-
यं तेसीलं सागरोममायं ति) सप्तमनरकपृथिवीनारकापेक्ष-
योक्तव्यः। म० १२ श० ३ उ०। अन्वद्वयनेरद्वयमाऽऽतीनां स्थि-
तौ, पण्डितनगरिगाणुकृतप्रश्नो यथा- 'अभियद्वन्द्वनेरद्वयस्स
यं भंते। उक्तोलेषं कालं तिडं पञ्चता ।' गोयमा। 'अजधेयं अं-
तोमुहुत्तं, उक्तोलेषं पुष्पकोटिः ति ।' तथा 'अभिधद्वयवस्तु-
रकुमारस्स यं भंते । केवतिं कालं तिडं पञ्चता ।' गोयमा।
जहयेनं अतोमुहुत्तं, उक्तोलेषं पलिधोममायं ति ।' तरक्यं स
जीवो जगममनानन्तरमेवायुर्बन्धातिः। वाऽयमवाम्नादि-
ति, आसु गन्धेनु त्रिमासाऽऽदृशाश्चप्रतिपादिनं दृश्यते इति
निर्णयः प्रसाद्य इति प्रसक्तं, उत्तरम्- 'अभियद्वन्द्वनेरद्वयस्स
यं भंते। केवतिं कालं तिडं पञ्चता ।' गोयमा। जहयेनं अतोमु-
हुत्तं उक्तोलेषं पुष्पकोटिः ति'अत्र एवमपिच अजधता उपेक्ष-
ममिमुहिज्जनामगोए अ एरतिस्त्रिविदेवा, दधेति य पुं-
कीशस्व । १३६ ॥' इति धीसुवकुलाङ्गित्तोपसुतरक्यधनि-
योजितवचनात् पुंस्त्वनेरे आवागमिष्ये नारको मायी, स अज-
धऽऽप्युपि नारको देवे इदमनारकोऽभिधीयते, तथा च पूर्वोक्तो-
क्तकर्मणः कृतयो संभरतीति यः कश्चिज्जहताऽप्येकता। एव-

म-“अथियद्वयसुखकुमारस्य खं मेने । कवनिसं काले
 डिर् पञ्चता । नोयमा । जहयेवं अतामुदुत्तं उकोसिषे त्रिजि
 पतिओवमाई । ” इत्यत्रापि भावनीयम् ॥ १८ । ३५० ३
 प्रका० ।

अविषद्वन्द्व-अव्ययद्वन्द्व-पुं० । अग्रे अविषद्वन्द्व-
 संज्ञाऽत एव द्रव्यभूतः, स वासौ देवश्च अव्ययद्वन्द्वः ।
 वैमालिकाऽनन्दे देवभेदे, स्यात् ४ ठा० १ उ० ।

से केशद्वेष्टं भंते ! एवं बुच्छ—भविष्यद्भवेदेवा, भविष्यद्-
भवेदेवा । गोयमा ! जे भविष्यं पंचेदियतिरिक्त्वा ज्ञाणि ए वा
मण्युस्त्वे वा देवेसु उच्चैजित ए से तेशद्वेष्टं गोयमा ! एवं
बुच्छ—भविष्यद्भवेदेवा भविष्यद्भवेदेवा ।

(अभिव्यक्त्वर्थेति) द्रव्यभूता देवा द्रव्यदेवाः, द्रव्यता
 भावाभावान्तरा भूतभावित्वात् भाविभावात्प्राज्ञा । तत्राप्राधा-
 न्यदेवगुणशून्या देवा द्रव्यदेवा यथा स्वाधवाभावा द्रव्यलान-
 ध्याः, भूतभावपक्षे तु युगस्य देवत्वपक्षयोगस्य भाविपक्ष
 कारणा भाविदेवान्तात् कृत्वा द्रव्यदेवाः, भाविभावपक्षे तु
 भाविनो देवत्वपक्षयोगस्य योग्या देवत्वयोग्यत्वयमाना द्रव्य-
 देवास्तत्क भाविभावपक्षपक्षे प्रज्ञायोगात्-अपवाक्ये तु द्रव्यदेवा-
 इति ॥ अ० १२ सू० ६ उ० (अ भिव्ये ह्यस्ति) इह ज्ञानाव-
 द्यक्षकमनो बहुवचनार्थे व्याख्याते, तत्राद्ये मे सत्या योग्याः
 पक्षेन्द्रव्यतिर्नैव्यावकावा वा अनुपपन्ना वा देवत्वपक्षे तु यस्मान-
 न्भावित्वभावा इति यमस्यम् । अथ तेनाथेने नैव काश्चिन्ने
 गौतम । तादृशवचनमुच्यते-अथ द्रव्यदेवा इति ॥ अ० १२
 सू० ६ उ० ।

अविषयकत्वरावहृग-अव्ययपुष्करावर्त्तक-पुं० । वाराणस्यां ३-
राष्ट्रभासतीर्थस्थे देवे, वाराणास्यां दशह्मन्ते अव्ययपुष्कराव-
र्त्तकः । ती० ४३ कल्य ।

भविष्यसत्-महासत्-पुं० । भव्यप्राणिनि, पं० व० ५ द्वार ।
 " स एष भव्यसत्ताम् । " मोक्षगमनयोभ्यर्जन्तान् । ग० १
 अर्ध० । पं० व० ।

अभिव्यसरीरद्वय - अभ्यवशरीरद्वय - न० । विभक्तितत्पर्यायेण भ-
विष्यतीति भव्यो विभक्तितत्पर्यायेणैवत्तत्पर्यायेण इत्यर्थः ।
तस्य शरीरम् । अनु० । भव्यो योग्यां यः शब्दार्थं वा-
च्यते न तावद्विज्ञातीति तस्य शरीरं अभ्यवशरीरम् , त-
देव द्वयं शरीरद्वयम् । इत्या० ३ इ ७० ६ उ० । यो
जोः शब्दार्थमागामिनि कालं शिथिल्यते न तावद्विज्ञाते ।
तज्जीवावाधिने शरीरद्वयम्, अनु० ।

अथ किं नन्दप्रशस्तीरूपस्याऽऽश्चर्यकमिति प्रश्ने सत्याह—
 'स किं तं यविअसरीरदव्वावस्सयं यविअसरीरदव्वाव-
 स्सयं ? जं जीव जोत्तिजम्भानिकवत्ते इमेणं वेव आत्तणं
 सरीरसुखस्मरणं जिहावदिट्ठेणं भावणं आवस्मणत्तिपणं से-
 व्वाकाले सिक्खिस्सयति न ताव मिक्खइ, जहा को दिट्ठो ?
 अयं मरुक्कुं भविस्सइ, अयं घण्णुं भविस्सइ, सेयं भवि-
 अस्सरीरदव्वावस्सयं । अजु ० ।

(इत्याद्याः 'आयस्त्वय' शब्दे द्वितीयभागे षष्ठ्यं पठेतां)।
 भाष्येयद्वि-अव्याहित-वि०। जीवाविशेषपर्यन्तं, 'अव्याहितद्वि-
 य' पठ्यन्ते। 'जीवाविशेषपर्यन्तमप्यजातार्थम्' पञ्चा० १८ वि-
 व०। 'अव्याहितद्वि-केतव्यं।' अद्यान्तं मुक्तिगमनोपपत्त्या-
 न्ति द्विः अयः स एवार्थः प्रयोजनम् अव्याहितापेक्षन्तरे।
 पञ्चा० २ विव०।

प्रविद्यालि-भठ्यालि-पुं० । भवायाहो भव्यः, स एवालिभम-
रो भठ्यालिः । भव्यभमरे, द्रव्या० ।

ज्ञानाख्यमेतन्मकरन्दमिष्टं,

भक्ष्याल्लयां व्रीतभया निपीय ।

अर्हत्क्रयाम्भोजभवं सुगन्धं,

स्वभावसैद्धित्यमवाप्नुवन्ति ॥ २० ॥

[illegible]

भविष्य-भविष्य(तु)-पुं० । सू "ह्रस्वः सवृथा" ॥३॥॥॥श्रु-
 त्व इह स पुं० वा । ततोपः । आर्वाण कावे, वाच० । "पथ्यञ्च
 नाम स भविनः यः प्राकृत्यति वसंमान्यम्" पं०सु० १ सुत्र ।
 तत्कालशतानि यदायं, वि० । वाच० । भविष्य आवागमि-
 कात्तमाशे । ह्रस्व० १ अधि० २ लक्ष । अनागतं, वि०० ।
 स्त्रियां जीव्, मुह् व । "अथ्यल्लोपा भविष्यग्याः ।" हानि
 पदुः । ततोपपक्ष कर्त्तावता । भविष्यमोक्षकृत्य कृते पुराक-
 रणं, न० । वाच० ।

भवादि-भवादि-पुं : संसारसमुद्रे, "योगावित्तं मयोद-
धौ ।" इ० ५१, इ० ।

भव-भाष्य-त्रि० । भू-स्यत् । भाष्यविषये, शा० २० शा० ।

अभिव्यति, विष्टे । आ० म० । अभिकाशमये, कल्प० १ अ-
धि० ६ अक्ष ।

अभ्य-वि० । 'अभिव' शब्दायै, प्रा० ४ पाद । भागिनेये, दे०
मा० ६ वर्ग १०० गाय ।

अभ्यंगि- (अ)-अभ्याङ्गिन्-पुं० । 'अभ्यंगि (अ)' शब्दा-
यै, प्रति० ।

अभ्यज-अभ्यजन्-पुं० । 'अभियजन्' शब्दायै, प्रज्ञा० १ पद ।

अभ्यपुकरावहन्-अभ्यपुकरावर्त्तक-पुं० । 'अभ्यपुक्-
कारावहन्' शब्दायै, ती० ४३ कल्प ।

अभ्यसरीरदम्ब-अभ्यसरीरद्रव्य-न० । 'अभ्यसरीरदम्ब
शब्दायै, अनु० ।

अभ्यासि-अभ्यासि-पुं० । 'अभियासि' शब्दायै द्रव्या० ५ अश्वत्थ० ।

अस-भुक्-चा० । कुक्कुरशब्दे, 'अवि०-पर०-सक०' सेद
'अभ्यभुक्' ॥ भा० १८६॥ इति प्राकृतसूत्रेण अभ्यभुक्ताऽऽदे-
शः । भुक्ता 'असह' प्रा० ४ पाद । भवति । अमर्षित । अ-
भागीत् । बाध० ।

असग-असक-पुं० । वनवासिनगरवास्तव्ये बाधुदेवज्येष्ठभा-
तुर्जटकुमारस्य पौत्रे जितशर्माः पुत्रे स्वनामक्याते कुमा-
रे, यस्य अगिनी सुकुमारिका नाम्ना सह प्रव्रजिता । नि०
५० ८ ड० । (तत्कथा ' पतिस्त्वयत् ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे
पृष्ठे ७२७ गता)

असख-असख-न० । कुक्कुरस्य शब्दकरणे, प्रा० ४ पाद । सु-
वि, पुं० । तं । प्रा० ॥ "साया असखा इवमहकामुद्रा
मंडला कविला ।" पाद० मा० ४१ गाय ।

असखाय-असख-पुं० । युक्ते, प्रा० ४ पाद ।

असल-अमर-पुं० । अमरे, "कुक्षमुद्रा रसाऊ, भिगा अस-
खा य महुअरा अलिषो । ईरिविरा कुदेहा, भुअगाया कण्ठवा
अमरा ॥ १ ॥" पाद० मा० ११ गाय ।

असुआ-भषिका-स्त्री० । शृङ्गाह्वयम्, "मुल्लुकि य असुआ
महासह ।" पाद० मा० १२७ गाय ।

असोख-असोख-न० । नाख्यविधिरे, जं० ४ अक्ष० । रा० ।

अस्तालिवा-अङ्गारिका-स्त्री० । "इदयोः स्तः" ॥ भा० १२६०॥
इतिप्राकृतसूत्रेण शिवकस्य ढकारस्य मागध्यां लकाराऽऽका-
न्तः ढकारः । प्रा० ४ पाद । अङ्गियाम्, प्रा० ४ पाद ।

अस्तिषी-अङ्गिनि-स्त्री० । "इदयोः स्तः" ॥ भा० १२६० ॥
इतिप्राकृतसूत्रेण मागध्यां लकाराऽऽकान्तः ढकारः । प्रा० ४
पाद । अङ्गियाम्, प्रा० ४ पाद ।

अस्य-अस्यन्-न० । 'अस्य' शब्दायै, प्रा० २ पाद ।

आ-आ-धा० दीर्घी, अद्याप्य० अक०-अभिद् । माति । अ-
भासीत् । बाध० । "आ भाजे वा विष्ठी ।" विष्टे० । दशा० ।
जी-आ० । अये, जु० पर० अक्ष०-अभिद् । "मियो भावीदी" ॥ भा०
४३३॥ इति प्राकृतसूत्रेण विजितेरेतावादेयो वा । भा०
बीहह । प्रा० ४ पाद ।

आअ-भाग-पुं० । अये, "असो भाजी ।" पाद० मा० २३३
गाय । अयेष्ठमगिनीपत्नी, दे० मा० ६ वर्ग १०२ गाय ।

आह-आहु-पुं० । आह-एह । पू० । "उहवादी" ॥ ८ । १ ।
१३१ ॥ इतिप्राकृतसूत्रेण अहम् । प्रा० १ पाद । एकपितृजातेः
स्वखा सहोद्री आनुमगिनोरिव । बाध० । य० २ अधि० ।

"सहोदरः, सहोदयायी, मित्रं वा रोगपालकः । प्रातं
वाक्वसहायस्तु, पञ्चैते आतरः स्मृताः ॥ ३ ॥" आनुमिअ
मियो बर्माकार्यविषये स्माराणाऽऽदि सम्बन्धकार्यम् । वतः—
"अभगिहमकस्मिपमा—पञ्चलक्षजित्तामि मोहनिहाय ।
उट्ठर जो सुअंतं, सो तस्स जयो परमवंधू ॥ १ ॥" अ० २
अधि० जं० । प्रन० । उच० । श्री० । सुव० ।

माह (न)-माहिन्-पुं० । शीयमाने, अच० २६ अच० ।

माहजाया-आहुआया-स्त्री० । आहुः पत्न्याम्, य० १२ अ०
उ० । प्रा० म० ।

माहजिअ-भागिनेय-पुं० । अगिन्या अपत्यं दह् । स्वभूपुत्रे,
तत्कन्यायाम्, स्त्री० । उीह् । बाध० । नि० अ० १ उ० । आ०
म० । दश० ।

माहजिअ-भागिनेय-पुं० । 'माहजिअ' शब्दायै, नि० अ० १ उ० ।

माहय-भातुक-पुं० । सहजे, आ० म० १ अ० । आह० ।

भाजित-वि० । आपते, "भाहयपुलाधिवारं" भाजिता
ईश्वराऽऽदिष्टदेवु बीननाथेर्मय्यताः । आ० म० १ अ० ।

भाहयकीयापव्व-आनुद्वितीयापव्व-कालिकयुद्धकित्तीयावाम्,
'नदिवज्जन्तरिदो खामिणो जिह्माया भवन्तं लि-
द्विगं सुअो अहवालोगं कुणेतो पाहिण्वय कभावावसो
कलिअसुअवीयाव संबोदिता निअचरे आमंतिता सुव्व-
त्ताय अगिणीय मोअहो तंभोलवत्ताऽऽदिह एअं, तपपविह
भाहयकीयापव्व कट्टे ।" ती० २ कल्प ।

भाहज्ज-भागवत्-पुं० । भागे विद्यते यस्य स भागवान्,
युद्धबानुषिकाऽऽदिके पुत्रपदे, स्वा० ३ डा० २ डा० । (द्या-
क्या "पुरिस् " शब्देऽस्मिन्नेव भागे १०१४ पृष्ठे गता) डा-
जिके, दे० मा० ६ वर्ग १०४ गाय ।

भाहज्ज-भागिक-वि० । अष्टप्रादिनि, जं० २ अक्ष० । डा० ।

भागिको यः चण्ठायाऽऽविभागेन कृप्यादी व्यापयिते । दशा०
६ अ० । भागिका ये कामस्य चतुर्थायाऽऽदिके लभन्ते । प्रन०
२ अक्ष० । आ० । भागिको नाम द्वितीयांशस्य तृतीयांशस्य
चतुर्थांशस्य भाहकः । जी० ३ प्रति० म० । जं० । प्रा० ।

भाहसमाअ-आतुसमान-पुं० । अक्षपतयेमन्तात् तत्त्वविचारा-
ऽऽदी निष्ठुरवचनादमीते तथाविधप्रयोजनेष्वत्यस्तवत्सल-
त्वाच्च आतुसमानः । अमणोपासकभेदे, स्वा० ७ डा० ३ उ० ।

माहरीही-भागीरथी-स्त्री० । अगीरथेन निर्धृता आनीता त-
त्संबन्धिनी वा अण् । गङ्गायाम्, बाध० । "गंगा भागीरही
य जणुहसुवा ।" पाद० मा० ३१ गाय । "तथ भागीरही
महावरं पविचारिहूरा परिवहद्" ती० १४ कल्प ।

माह-आहु-पुं० । 'आह' शब्दायै प्रा० १ पाद ।

माहज्ज-देखी-न० । आषाढीयगोष्ठुःसवधिरे, दे० मा० ६
वर्ग १०३ गाय ।

भाउजा-वेशी-भाउजायायाम्, वृ० ना० ६ वर्ग १०३ गाथा ।
भाउबीयापव-भाउद्वितीयापव-न० । 'माहबीयापव' श-
ब्दाद्यै, ती० २० कटप ।

भाउय-भाउक-पुं० । भाव्य 'शब्दाद्यै, घ्रा० म० १ अ० ।

भाग-भाग-पुं० । भज-भावे घञ् । भजने, वाच० । भज्यते
भुज्यते संभ्यते इति भागः । भाज्ये, भ० ११ शु० १२ उ० ।
कटप० । सेवनीये, स्या० ६ डा० । भंशे, आ० लृ० १ अ० ।
औ० । भजु० । हा० । विभागे, हा० १ ध्रु० १६ अ० । भागा
अधिभागपक्षिच्छेदा इति बाधान्तरम् । कर्म० ५ कर्म० ।
इष्टवस्तुनोऽर्द्धे एकदेशे, वाच० । "अष्टालयचरियहारगो
उरकवाडतोरपक्षिदुवारदेशभागः ।" देशो भागश्चानेकार्थ-
स्ततोऽन्योन्यमनयोर्विशेष्यविशेषणभावो दृश्यते । स० । भा-
काशे, सू० प्र० १ ध्रु० ३ पाठो पाठ० । अथसरे, वि-
शे० । पुज्ये, सूत्र० १ अ० ८ अ० । प्रभावे "वदामि महा-
भागः ।" भागः क्लिप्ताविम्या शक्तिः प्रभाव इति यावत् ।
विशे० । भास्ये, वाच० । प्रकाशे, भागां भङ्गां विकल्पः
प्रकाशः । भजु० । "विशिशुकस्तथा राशेभोग इत्यभिधीयते ।
इति उपेतिषोक्तं राशेभोगांशकं च । वाच० । जम्बूमन्दरस्यो-
त्तरस्यां दिशि स्थितायां रक्तवत्यां महानद्यां सन्मिलितायां
महाप्रधाम्, स्त्री० । डाप् । स्या० १० डा० ।

भागवय-भागवत-त्रि० । भगवतो भगवत्या इदम् सोऽस्य
व्यवता भव । भगवतो भगवत्या वा भङ्गे परतार्थिकभेदे,
सूत्र १ ध्रु० ७ अ० । आचा० । भगवतो वा भङ्गिगृहांपाठ्या-
नाम् । आचा० १ ध्रु० २ अ० ६ उ० । भगवतो ब्रुवते-पञ्चविंश-
तितत्त्वपरिहानाम्भेदः सर्वव्याप्यास्य निष्क्रियो निर्गुणश्चै-
तन्यलक्षणो निर्विशेषः सामान्यः तत्त्वमिति । आचा० १ ध्रु० ४
अ० २ उ० । तत्सम्बन्धिनि च, तयोः संबन्धिनि गुणवर्णने पु-
राणि, उपपुराणि च । न त्रैः भूतैः भागवतं पुराणम् । वाच० ।
भागहेय-भागधेय-न० । भास्ये, "पुष्पं सुकवं च भागहयं च ।"
पाठ० ना० १६७ गाथा ।

भागीरही-भागीरथी-स्त्री० । गङ्गायाम्, "मंदारणी सुरगर्भं,
गंगा भागीरही य जगदुत्सुभा" पाठ० ना० ३१ गाथा ।

भाटी-भाटी-स्त्री० । भाटके "सोऽवदन् द्विगुणं भाटीं, दास्ये
ब्रूहि यथातथम् ।" आ० क० १ अ० ।

भाटीकर्म-भाटीकर्म-न० । शकटवृषभकर्मभूमिपक्षरवस-
राष्वाऽऽर्द्धमाटकनिमित्तं भारवाहने भाटीकर्म । "शकटाक्ष-
लुलाबोष्प-क्षराश्वनरवाजनाम् । भारस्य वाहनाद् वृत्ति-
भेदेन भाटकजीविका ॥ १ ॥" इत्युक्तलक्षणे कर्मोऽऽदान-
भेदे, ध० २ अधि० । भाटककर्म यत्स्वकीयगन्धार्तिना पर-
कीयमाद्यं भाटकं वहति अग्रेषां वा वर्षावर्हंशकटाऽऽ-
दीन् भाटकैर्नवापयति । यदाहुः— "निययलुगवगर्ग्यं, पर-
कीयं माह्वणं जो बहह । तं भाटकममहवा, वसहाहसम-
व्येष्टेसि ॥ १ ॥" प्रव० ६ द्वार । आ० लृ० । उपा० ।

भाह-भाजन-न० । भाज्यतेऽनेन भाजनम् । भाज-रुद्र । "लु-
ग् भाजनंरुद्रजगृहे जः सस्वरस्य न वा" ॥ ८ । १६७ ।

इति प्राकृतसूत्रेषु सस्वरजकारस्य लुप् वा । प्रा० १ पाद् ।
पात्रे, प० व० २ द्वार । अ० । पि० । आचा० । घ० । प्रश्न० ।
प्रव० । आवा० । भाजनस्यमन्त्रिणौ सौवर्णोऽऽदीनि । प्रश्न० १
आवा० द्वार । भाजनमिव भाजनम् । आचारि, विशे० ।
घ० । प्रव० । अ० । योग्ये, वाच० । "जो जसिअस्स अस्थ-
स्स, भावणं तस्स तत्तिअं हो । बुद्धे वि बोधेगेह, न दुग्गे
पाणिअं ठाई ॥ ३३ ॥" संघा० १ अधि० १ प्रस्ता० । भजना-
द्विष्वस्याऽऽभयणाद् भाजनम् । आकाशे, अ० २ शु० २ उ० ।
दाने च । आ० म० १ अ० ।

भाहदस-भाजनदेश-पुं० । भाजनाऽऽचारभूते देशे, यस्मिन्
देशे भाजनानि सन्ति । व्य० ८ उ० ।

भाहधरण-भाजनधरण-न० । सपानभोजनानां भाजनानां
धारणे, वृ० १ उ० ।

भाहियव्व-भाहियव्व-त्रि० । कथनीये, स्या० २ डा० १ उ० ।
भाहिया-भाहिया-स्त्री० । अनन्तकायाऽऽत्मके, वनस्पतिका-
यभेदे, आचा० १ ध्रु० १ अ० ५ उ० ।

भाह-भानु-पुं० । भा-नुः । सूर्ये, अर्कवृत्ते, किरणे, प्रभा, राज-
नि, वाच० । घर्मनाथजिनस्य पितरि, प्रव० ११ द्वार । स० ।
ती० । भगवतः श्रुतमर्थेकीनपञ्चाशत्तमे पुत्रे, कटप० १ अ-
धि० ७ लृण । अयं प्यानगरीस्थस्य धवलभावाकस्य मित्रे
स्वनामभ्याते भावके, वृ० ३ तत्त्व ।

भाहमिन्न-भानुमित्र-न० । मल्लजिनस्य साह्ये प्रजाजिते इ-
त्थाकुर्वंशोऽस्य स्वनामभ्याते राजकुमारे, नि० । महा-
धरनिर्वाणानन्दरं विक्रमाऽऽदित्यान् प्रागुत्पन्ने स्वनामभ्याते
भारतवर्षस्य महाराजे, ती० २० कटप ।

भाहमर्द-भानुमर्दी-स्त्री० । विक्रमाऽऽदित्यनृपतेः पत्न्याम्,
वाच० । सिंहपुरस्थस्य श्रुतमभेदिनः सुतायाम्, "उत्तम-
सिद्धिदुषा भाहमर्दी" इत्ये० ३ तत्त्व ।

भाहसिरी-भानुश्री-स्त्री० । वलभिलमिन्याम्, नि० लृ० १०
उ० । (पञ्जलया) शब्दे २४ वृत्ते कथा ।

भाभ-भ्रम-घा० । अनवस्थां, "भ्रमेस्तालिभयट-त-
माह्ये" ॥ ८ । ४ । ३० ॥ इति प्राकृतसूत्रे अमेरेतावादेशौ
वा । पक्षे 'भामेह' । प्रा० ४ पाद् ।

भाभर-भ्रामर-त्रि० । मधुभेदे, न० । आवा० ६ अ० ।

भाभा-भाभा-स्त्री० । एकदेशेन समुदायावगमात् सत्य-
भामायाम्, प्रव० १ द्वार । आचा० घ्रा० म० ।

भाभिणी-भागिनी-स्त्री० । "पुष्पागमागिन्योगो मः ॥ ८ । १ ।
१२० ॥" इत्यनयोर्मध्यमः । भागवत्याम्, प्रा० १ पाद् ।

भाभुडंला-भाभुडंला-स्त्री० । चारित्र्यंशनायाम्, वृ० ३
प्रक० १ उ० ।

भाय-भाज-धा० । पृथक्करणे, भाजयति । वाच० लृणभ्र-
व्यविभागम् । कटप० १ अधि० ५ लृण ।

भायल-भाजन-न० । पात्रे, "पसाईं भायणाई ।" पाठ०
ना० २१८ गाथा ।

भायल-भाजल-पुं० । जात्ये अस्वविशेषे, हा० १ ध्रु० १

अ० । "जडं तुर्यं मायं ।" पा० ना० २०५ गाथा ।
आयतुरङ्गमे, दे० ना० ६ वर्ये १०४ गाथा ।

मायलसामिगद-प्राजलस्वामिगद-न० । एकाशीतिजनतीर्थ-
पयन्तमर्थे, यत्र देवाधिदेवो जिनः । "मायलस्वामि-
गद देवाधिदेवः ।" टी० ४३ कथ ।

भाया-भातु-पुं० । भाकरि, "सहोदरो भाया ।" पा०
ना० २५३ गाथा ।

भार-भार-पुं० । सु-घन । गुरुवपरिमाणे, बाच० । गुरुता-
कारणत्वापरिमदे, प्रश्न० ५ आश्र० द्वार । कर्मणि, "ज-
ह कर्क कम्म तहाऽसि भार ।" तथाविधं कर्म तादृश-
विषयम् एव तेषां तत्कर्मविषयाऽऽदितो भारः । प्राबुध्यै,
विशे० । वये, क्वा० १ भू० १ अ० । भार्ये भारः । पुष्पला-
ऽदयेः स्कन्धपृष्ठादिभारोपये, आच० ६ अ० । "घटीभि-
र्दशमिस्ताभि-रेको भारः प्रकीर्तितः ।" इत्युक्तलक्षणे
उत्पन्नविशेषे, तं० । ज्यो० विशिष्या पलगतैर्भारो भवतीति ।
स्था० ६ डा० । जि० बू० । अतु० । भारक इति प्रसिद्धं पुद-
पोत्प्लेषणं च । क्वा० ६ डा० । भारो भारकः पुदपोद्वहनी-
यो किंशतपलगतप्रमाणो वा । म० १५ शु० ।

भारई-भारती-ली० । सु-प्रत्यक् स्थापे प्रज्ञाऽऽद्यत् । वाक्ये,
बाच० । आच० ५ अ० । तद्विष्टाद्वेदतायां सरस्वत्याम्,
बाच० । "वक्तं यययं च गिरा । सरस्वतै भारई य गो बाणी ।"
वृ० ७ अ० । डा० । "येन्द्रबुध्विनतां हि यामलं,
जिपतिं समभिताम् । योगिनोऽपि विनमिति भारती, भारती
मम ददातु सा सदा ॥ १ ॥" पक्षिभेदे, "भारती संस्कृत-
प्रभो, वाग्मयापारो नराश्रयः" इति । अलङ्कारोक्तं तुक्ति-
दे च । बाच० । "बाणी बाया मणिई, सरस्वतै भारई गिरा
माता ।" पा० ना० ५१ गाथा ।

भारंद-भार(क)एड-पुं० । कर्मपक्षिभेदे, प्रश्न० १ संव० द्वार ।
प्रज्ञा० । औ० । आ० म० । जी० । "भारंदपक्षी च करेऽपम-
यो ।" भार(क) एडम्बोत्पली च भार(क) एडपक्षी । उच०
पाई० ४ अ० । भारएडपक्षिणोः किलैकं शरीरं पुष्पम्रीवं विपार्श्वं
च भवति, तौ वात्यन्तममलतयेव विवाहं लभेत इति ।
स्था० ६ डा० । डा० । "एकोदराः पुष्पमीकाः, अन्वेष्य-
पलमणिः । प्रमत्ता इव नश्यन्ति, यथा भारएडपक्षिणः ॥
१ ॥" डा० १ भू० ६ अ० । जीवहृदरुपा भवन्ति, ते च स-
वेदा वक्तव्यता भवन्तीति । "एकोदराः पुष्पमीकाश्चि-
पदा मर्त्यभाविणः । भारएडपक्षिणस्तेषां, मृतिप्रिषकलैश्च-
या १ ॥" कथ० १ अ० ६ कृष्ण । "गतस्य तव गैलो-
रै, भावएडाः पञ्चरैलतः । त्रिजोषाकण्ठयो ह्यास्त्राः, ए-
वपत्येकोदराः सगाः ॥ १४ ॥" आ० क० १ अ० ।

भारकाय-भारकाय-पुं० । भारकायौ कायश्च भारकायः । का-
पोत्याम् भारकायश्चात्र क्षीरक्षतकुम्भद्वयोपेता कापोती भ-
वत्येत अन्ये तु भारकायः कापोत्येवोच्यते इति आच० ५
अ० । आ० बू० ।

भारकत-भाराऽऽकान्त-त्रि० । भारेण कुडुवाऽपि भारेण पोह-
लिकाऽऽदिभारेषु बाऽऽकाशः परामग्नो भाराऽऽकान्तः ।

कुडुवाऽऽदिभारेषु परामग्नै, "भारकता अलसता ।"
सूत्र० २ शु० २ अ० ।

भारग-भारक-पुं० । भारे, क्वा० ६ डा० । आच० । म० ।

भारग-भाराप्र-न० । विशिष्या पलगतैर्भारो भवति । अथवा
पुष्पोत्प्लेषणी भारो भारक इति यः प्रसिद्धः अत्र परिमाणं
भार एवामं भाराप्रम् । भारपरिमाणे, क्वा० ६ डा० । म० ।

भारशुमिय-भारनमित-त्रि० । भाराऽऽकान्ते, आच० ४ अ० ।

भारहाय-भारहाज-पुं० । भरद्वाजस्य गोत्राण्यस्य अण । गौ-
तममूलगोत्रान्तर्गतस्य गोत्रभेदस्य प्रवर्तके मुनिभेदे, क्वा०
७ डा० । चं० प्र० । सू० प्र० । ति० । कल्प० । तद्गोत्रोत्पत्ते,
म० १५ शु० । आ० म० । द्रोणाचार्ये, अगस्त्यमुनी, व्यास-
द्विहये, बृहस्पतिपुत्रे, बाच० । श्वेताश्र्यां नमस्योत्पत्ते
स्वनामक्याते ब्राह्मणे, क्वा० म० १ अ० । आ० बू० । स च
प्रथमभवे मरीचितामा भरतपुत्रः, द्वावरे भवे श्वेताश्र्यां न-
मस्यो भारद्वाजनामा ब्राह्मणो भूत्वाऽऽष्टादशे भवे पीतनपुत्रे
विष्टुनामा बाह्वेदेवो भूत्वा त्रयोविंशे भवे मूकपां राजा-
भ्यां त्रिधर्मिनामा चक्रवर्ती भूत्वा सप्तविंशे भवे बर्हस्पत-
स्तोत्रकरोऽभूदिति । कल्प० १ अ० ८ छण । घनकार्पा-
श्याम, क्वा० । जीव् । पुं० । भारद्वाजीत्यप्यत्र । बाच० ।

भारपचोदहस्या-भारप्रत्यवरोहयता-ली० । भारो नाम ग-
च्छन्नास्तस्य प्रत्यवरोहयता भारप्रत्यवरोहयता शिष्याद्यामा-
चार्यस्य कर्तव्ये दिनचरितपक्षिभेदे, वृ० १ ।

साम्प्रतं भारप्रत्यवरोहयतां विष्टुच्छुविदमाह—

से किं तं भारपचोदहस्या । भारपचोदहस्या चउ-
न्विदा पयसा । तं जहा-असंगार्ह्यं परिजने संग्राहिता भव-
ति, सेहं आचारगोचरं संग्राहिता भवति, साहम्यपस्य भि-
लायमायस्त अहायार्धं वेवावचे अङ्गुष्ठिता भवति, साहमि-
यायां अधिकराशेऽपि उपपद्येति तस्य अग्निस्तितोवसितो
अपक्वमाही मञ्जुवभावभूते समं बहिरमाये तस्य
अधिकरास्त स्वामयविउसमयताम् सया समिधं अङ्गु-
ष्ठिता भवति, कहे नु साहमिया अप्सदा अप्रंदा अप्य-
कलहा अप्यतुयतुमा संजयकुला संवरकुला समाहिह-
क्षा अप्यया संजयगं तवसा अप्यायां भावेमाणा या एवं
च यां विरेजा, सेचं भारपचोदहस्या ।

(से किं तं इत्यादि) आचार्ये आह—भारप्रत्यवरोहयता
चतुर्विधा प्रकृता । तद्यथा-असंगृहीतं परिजने संग्राहिता
भवति १, शैलमाचारगोचरं संग्राहिता भवति २, साध-
मिष्य म्हायमानस्य यथास्थानं वेदावृत्ते अभ्युत्थता भवति
३, साधमिकायां परस्परं कलहा उपपदे उपशामकतया अ-
भ्युत्थता भवति ४, असंगृहीतं नाम कोषाऽऽदिना गणा-
ऽऽनेवैदिकचक्रणं परिजने शिष्याऽऽदिकं संग्राहयिता मृदु-
वचनाऽऽदिना पुना लघुवाक्ये रक्षयिता भवति १, शिष्य-
सम्युत्पन्नमभिनवदक्षितं वा (आचार्ये) आचारः श्रुतमाता-
ऽऽदिविषयमनुष्ठानं कालाप्ययनाऽपि गोचरो भिन्नाऽऽनम् ।

एतयोः समहारद्वन्द्वः । तं संप्रदाहिता भवति २ । साधर्मिकस्य समानप्रधानसामाचारिकस्य स्थापमानस्य ग्राह्यान्वकारणे समुपपन्ने आहाराऽऽदिना विना कीदृताः यथास्थानं यथाशक्त्यैवावस्थेः उद्वेगमङ्गानामाऽऽन्यतमनिवेद्योक्तौपचरकसंसारकप्रस्तरेप्रतिलेखनकरे अभ्युपधाता आवरपरो भवति ३, समानधार्मिकाणां साधनानाम् (आधिपत्यंति सि) विरोधे उत्पन्ने, तत्र साधर्मिकेभु निमित्तं रागाः, उपाशित द्वेषः अप्रधाता-निमित्तमाहाराऽऽदिनिष्ठा उपाशितं शिष्यकुलाऽऽपेक्षा, तद्वर्जितो यः सोऽनिमित्तोपाशितः, न पक्षं शास्त्रोपाशितं पृथ्वातीत्यपक्षमाहरी । अत एव मध्यस्थभावभूतः प्रयोज्यस्य तथा स भवेदिति शेषः । (सम्म ति) सम्पद्य व्यवहारं शुभाऽऽदिकं तत्र व्यवहारं प्रकृति विद्वन् न्यायान् व्यवहारं न्यायव्यवहारे वा व्यवहारं तस्योत्पन्नस्याधिकरणस्य विरोधस्य मर्यादपुपशमनायेतया सदा सर्वकालमभ्युपधाता भवति ४ । कथं केन प्रकारेण, नु वित्तं साधर्मिकाः साधवोऽन्यथाया विगतरागाऽऽदिकाः, अत्रात्यपश्वो भाववचनः, अत्यपश्व विगतद्वेषा तथाविधामुपवचनाः, अत्यनुमनुमाः अविधमानत्वस्त्वमन्तः स्वस्वापराधिनि अपित्वमेव पुरा कृतवान् त्वमेवं सदाऽपि करोषीत्यादि न पुनः पुनः प्रसन्नं येषां ते तथा वा, विगतकोपकूनमनोविकारविशेषाः, अभिव्यन्तीति शेषः । इति भाषयन्तो येषां ते बहुलसंयमाः, संयमाऽऽश्वविरमणाऽऽदिकं बह्वि बहूलसंयं यथा भवत्येवं क्षान्तिं दृष्टुमिति स्वाभिप्रायो विशदशुद्धतरं पुनः पुनः संयमं कुर्वन्तीति संयमबहुला, मयूरसंयकाऽऽदिवात्समासः । यथि वा, बहुलः अमृतः अमृतो येषां ते बहुलसंयमाः, एते पूर्वापरनितास्यताग्नस्वादात् एव संहर आश्वानिरोधस्तेन बहुलाः बहुलसंहरा वा, तत एव समाधिचित्तस्वास्थ्यं, तद्बहुलाः, बहुलसमाधयो वा, प्रमत्ता मदाऽऽदिप्रमादयुक्ताः, न प्रमत्ता अप्रमत्ताः (संजमेवं ति) संवरणं (तवस ति) तपसा अनश्वनाऽऽदिना, कथञ्चः समुच्चयायो लुतोऽत्र द्रष्टव्यः । संयमनपोषद्वयं वानयोः प्रधानमोक्षान्वयव्यापनार्थः, प्रधानत्वं च संयमस्य नवकमोपधानहेतुत्वेन, तपसश्च पुराणकर्मनिर्जनहेतुत्वेन भवति वाऽभिनवकमोपधानात् पुराणकर्मलपणात् सकलकर्मफलसत्त्वो मोक्ष इति । "अप्यासं आधेमाणा ।" आत्मानं वासयन्तः, एवं पूर्वोक्तप्रकारेण, विहरन्तिरिति (संयमित्यादि) व्यङ्ग्यम् । दशा ४ अ० ।

भारवह-भारवह-वि० । भारं वहतीति भारवहः । पोटलिका-बाहके, उच० १२ अ० । नि० मृ० १० ।

भारवाह-भारवाहक-पुं० । भारं वहति यदुल्ल । "भारवाहिति," "हिङगा भारवाहगा । (२) । अतु० ।

भारह-भारत-न० । भरतान् भरतवन्धानधिकृत्य कृतो ग्रन्थः अण् । भारः वेदाऽऽदिशास्त्रेभ्योऽतिसारांशः । अस्य ज्ञतं वा । बाण० । वेदस्यासंप्रणीते ज्ञतशब्दोकाऽऽमकप्रपञ्चकौलिकसुतविशेषे. स्या० ६ डा० । भारताऽऽदिविद्वान्नीतन-पुत्रेषाणां कथाप्रतिपत्तिरस्यचिह्नं पुरुषस्य स्यात्ताऽऽप्रेः शक्तिः भूयते । न० । "पुत्रपदे भारहं प्रवृत्तं रामायणं ।" भारतरामायणयोर्वचनं भव्यं वा पूर्वाक्षापराधारेण कदं, वि-

पर्ववे दोषदर्शनात् । भरतेन चिह्नितं तत्पदे वा अण् । "हिमाक्षं दक्षिणं वर्षं भरताय ददौ पिता । तस्याचक्ष भरतं वर्षम् ।" इत्युक्ते अम्बुद्वीपान्तर्गते वर्षेभ्ये, बाण० । भारते भरतज्ञेयम् । दश० ६ अ० १ उ० । वं० प्र० । उच० । वि०० । भरतेन मुनिना मोक्षम् । अतु० । भरत-कृते नाटकशास्त्राऽऽदी च । तदधीते अण् । नटे, अश्वी, भरतस्य मोक्षप्राप्त्यम् । भरतपुत्रस्य संश्लेषे, बाण० । भरत-तलेन प्रकाशकत्वात् भारतः भरतवर्षस्य सूर्ये च । पुं० । वं० प्र० १ पाठु० । भरते जातः, भरतेवाऽस्य निवासः "तत्र जातः सोऽस्य निवासः" इति बाऽऽण् । भरतवर्षोत्पत्ते, तच्चि-दासिनी च । नि० । अतु० । स्वा० ।

भारहर-भारहर-पुं० । भारं भरतीति भारहरः । भारधार-के, उच० १२ अ० ।

भारिय-भारिक-पुं० । भारं वहति । भार इह । भारबाह-के, बाण० । भारवति, बा० १ अ० ५ अ० । मुनिबोधि, ग्रन्थ० २ आश्व० द्वार ।

भाल-भाल-न० । ललाटे, "भालं अक्षिर्भं निदालं ।" पा० ना० ११२ नाया ।

भावि-भाव-पुं० । सत्तास्वभावाभिप्रायवेषाऽऽऽमन्मस्युक्तिवा-लीलापदायैषु विभूतिवर्धनमुतु, हे० । (१) भावयति चिन्तयति पदार्थम् । भू अण् । नाभोक्षी, नाभापदायै-चिन्तके पठिते, भावयति ज्ञापयति हृदयगतम् । भू-क्षिप् अण् । हृत्तत्पदव्याऽऽऽदिकं मानसविकारे स्वेदकम्पाऽऽदी व्यभिचारिभ्ये, बाण० । अस्मिन्नाये, घञ० १ अ० १२ अ० । भावश्चास्माभिप्रायः । आभावा० १ अ० २ अ० ५ उ० । दश० १० । अतु० । "भायो वायु पत्यो ।" पा० ना० १५५ ना-या । मानसिके परिणामे, पि० । भावोऽन्तःकरणस्य परिणतिविशेषः । उच० १ अ० १५ अ० । ग्रन्थ० । घ० । भावस्य मोक्षहेतुत्वेन मोक्षे व्यवस्थितम् । भाव-स्यान्तःपरिणामस्येति । डा० १० डा० । अन्तःकरणे, जी० १ आधि० । हृदये, पी० १६ विध० । आत्मनि, शीतो, आभाभि-क्याः पञ्चस्यभावसत्ताऽऽऽमयेभ्यःभिप्रायः । अतु० । सत्त्व-दानाव्यवसाये, पञ्चा० ६ विध । अन्तःप्रवृत्तचक्रदानावा-रिभाऽऽवरणकर्मसंयोजनमात्राऽऽदिविरतिप्रतिपत्त्युपाह-लक्षणे भाव इति । मृ० १ अ० १ अ० । क्रीडां वेष्टाविशे-षे, भावचित्तसमुद्भवा । डा० १ अ० ५ अ० । ग्रन्थ । रा० । द्रव्या० । दश० । अटपटाऽऽदिके वस्तुनि, वि०० । आ-वा० । म० । रा० । अतु० । यो० । म० ।

भावागं सिद्धिं प्रतिपिपादियुध्यङ्गणधरेण जिनस्य स्-म्बासुपदेश्यन् प्रथमं सर्वेश्वर्यताकृतिमतमाह—
जहं किरं न सन्नो वरभो, मोक्षयन्नो नाभि अन्नको सिद्धी ।
भावाद्यभवेकसामो, विपद्य । जहं दीहहसत्तां । १६६२ ।
व्यक्तं भवतोऽयमभिप्रायो—यथा किञ्च न ह्यनः त वरतो, न भोभयतो, नाप्यन्यतो भावागं सिद्धिः स्वस्वाभ्यसे । कु-तः १, इत्याह-अपेक्षातः कार्यकारणाऽऽदिभाष्यव्यापेक्षितत्वा-दित्यर्थः स्वस्वीयेत्यपदेशश्च । तथाहि-परिक्रमणि भावज्ञात-मस्ति तेन सर्वेषांपि कार्येषु वा भवितव्यं, कारयेत् वा ।

तत्र कार्यं कारणेन क्रियत इति कारणोऽऽप्यत्र एव तस्य कार्यत्वव्यपदेशो, न तु कार्यस्य कार्यत्वं स्वतः सिद्धं किमप्यस्ति । एवं कारणमपि कार्यं करोतीति कार्योऽऽप्यत्र एव तस्य कारणत्वव्यपदेशो, न तु तस्य कारणत्वं स्वतः सिद्धं किञ्चिदस्ति । नैवेद्यं कार्योऽऽदिभाषः स्वतो न सिध्यति । यच्च स्वतो न सिद्धं तस्य परतोऽपि सिद्धिर्नास्ति, यथा स्वरविषाणस्य । ततश्च न स्वतः कार्याऽऽदिभाषो, नापि परतः । स्वपरोभयतस्मादिति तस्य सिद्धिरिति चेत् । तदयुक्तम्, व्यस्तादुभयतस्तत्सिद्धेरभावात्तत्समुदायेऽपि तद्वयौ नास्ति । न हि सिकताकणेषु प्रत्येकमस्मिन् तत्समुदाये प्रादुर्भवति । अपि च-उभयतः सिद्धिस्तु इतरतराऽऽश्रयदोषः प्राप्नोति । यावद्वि कार्यं न सिद्ध्यति न तावत्कारणसिद्धिरस्ति, यावच्च कारणं न सिध्यति न तावत्कार्यं सिद्धिमाप्नुयति । अत इतरेतराऽऽश्रयदोषः । तस्माद्योग्यतोऽपि कार्याऽऽदिभाषसिद्धिः नाप्यभ्यतः अनुभूयत इत्यर्थः स्वपरोभयव्यतिरेकयोऽप्यस्य वस्तुनोऽसंज्ञेन निर्हेतुकत्वप्रसङ्गात् एवं इत्यर्थोऽपि लक्षणेषु दृष्टान्तेऽपि अप्रज्ञात इत्यस्य इत्यर्थोऽर्थव्याप्तिप्रसङ्गेन नाप्यभावाच्चो भावनायः । तथाहि-प्रदेशित्या अङ्गुष्ठमप्यर्थो दीर्घस्य प्रतीयते, मध्यमां त्वप्यर्थ इत्यर्थः, परमां त्वेन त्वं वदती न इत्या, नापि दीर्घा । तद्वत् न स्वतो इत्यर्थोऽर्थव्यतिरेकयोः सिद्धिः ततः स्वतः परतः उभयतः अनुभूयतश्च-तत्सिद्धवभावो यथोक्तवज्जावनीयः न तुक्तम्—

“ न दीर्घः स्वतो दीर्घत्वे, न इत्थं नापि च द्वये ।
न मन्मादिसिद्धे शृण्वत्या-स्त्वन्वित्याकथयते क्व हि ? ॥ १ ॥
इत्थं प्रतीय सिद्धे, दीर्घे दीर्घे प्रतीय इत्यपि ।
न किञ्चिदस्ति सिद्धं, व्यवहारवशाद्व्यवस्थम् ॥ २ ॥ ” ॥ १६६२ ॥

इतश्च सर्वे जगत्कृत्याः, कुतः ? इत्याह—
अस्ति त्वत्तद्विज्ञाते-गया व सर्वे गतादोसाभौ ।

सर्वेऽणुभिलप्ता वा, सुखा वा सुखश भावाः ॥ १६६३ ॥
नचस्मिन् घटयोरेकत्वम्, अनेकत्वं वा ? यद्येकत्वं, तर्हि सर्वैकता प्राप्नोति-यो योऽस्ति स स घट इत्यस्ति त्वे घटस्तु प्रवेशात्सर्वैव घटस्तत्प्रसङ्गः स्यात् । न घटोऽऽदि-
वशाद्यन्तरम् । घटो वा सर्वसत्त्वाव्यतिरेकसत्त्वाऽऽत्मकः स्यात् । अथवा-यो घटः स एवास्तीति घटमात्रेऽस्ति-
त्वं प्रविष्टे, ततोऽप्यत्र सत्त्वाभावाद् घटस्य सर्वस्याप्यभा-
वप्रसङ्गो घट एवैकः स्यात् । सोऽपि वा न भवेद्, अघट-
स्याभावाद् हि घटो भवति, यदा च तत्प्रतिपक्ष भूतोऽघट एव नास्ति, नदा किमपेक्षोऽस्ती घटः स्यात् ? इति सर्वश्रु-
त्यस्तिमिति । अथ घटसत्त्वोपस्थित्यपि हिमनीयो विकल्पः । तर्हि सत्त्वावहितत्वादन्तरं घटः, अस्ति वा अस्तित्वं । न हि सत्त्वाः सत्यमुच्यते, तस्य च स्वाऽऽधारभूतैर्यो घटोऽऽ-
दिभ्यः सत्त्वोऽप्यव्यतिरेकसत्त्वं स्यात्, आधारादव्यत्ये आ-
धयस्याप्यनुपपत्तेः । तद्वैवमस्ति त्वेन सह घटोऽऽदीनामेकत्वा-
व्यतिरेकस्याप्यनुपपत्त्यर्थेन सर्वैकताऽऽदिदोषप्रसङ्गात्सर्व-
ेऽपि भावा अस्मिन्निष्ठा वा अभ्युत्पत्तिः, सर्वथा शून्या वा स्यात्, सर्व-
ैव तेषामभावा वा अभिविषयः । अपि च-यद्येतत्पक्षे तत्ता-
वत्प्रतिपक्षे अस्ति वा अस्तित्वं, इति निवृत्ता तत्कथा य-
द्व्युत्पत्तिमन्त्रोऽप्यनुपपत्त्ये, तस्यापि ज्ञानऽज्ञानाऽऽदिभि-

कवचकुम्भिकत्वादी न घटन, इति शून्यत्वे च युक्तम् इति ॥ १६६३ ॥
एतदेऽऽथाह—

जायाऽज्ञातोभयभौ, न जायमाणं व जाय एव नमः ।

अथवत्याऽभावाभय-दोसाभौ सुखया तम्हा ॥ १६६४ ॥
इह तावच्च जातं जायते, जातत्वादिव, निष्पन्नघटवत् । अथ जातमपि जायते, तद्धानवस्था, जातत्वाविशेषण पुनः पुन-
र्जन्मप्रसङ्गात् । अथाज्ञातो जायते, तत्रोत्तरमाह— (आम-
चि) सूचकत्वात्सूत्रस्य, तद्धानवोऽपि स्वरविषाणलक्षणं जायताम्—अज्ञातत्वाविशेषणम् अथ जाताजातरूपं जायते । तद्व्ययुक्तम् । कुत इत्याह-उभयदोषाप्रत्ये कोऽप्यपेक्षोक्तदो-
षोऽऽपत्तिरित्यर्थः । किञ्च एतज्ज्ञाताजातलक्षणमुभयमस्ति वा, न वा, यद्यस्ति तर्हि जातमेव तत्र पुनरुभयं, न चोक्तो दोषः । अथ नास्ति नयापि नोभयं तत्तु किं स्वजातमेव, तत्राप्यभिहि-
तमेव दूषणम् । नापि जायमानं जायते, सर्वोक्तविकल्पव्य-
तिवृत्तः । तथाहि-तदपि जायमानमस्ति, न वा ? यद्यस्ति, तर्हि ज्ञानमेव तत्, नास्ति चेत् तर्हि जायमेव । पक्षव्यतिरे-
कास्तिभिहित एव दोषः उक्तं च-“यतं न गम्यते तावन्मते नैव गम्यते । गतान्तरादनिर्मुक्तं, गम्यमानं न गम्यते ॥ १ ॥ ”
इत्यादि । यस्मादिव, तस्मात्तद्व्यतिरेकयोऽऽदिदोषप्रसङ्गेन वस्तुना-
मुपादायोर्मात्रमज्ञानः शून्यत्वे च युक्तम् ॥ १६६४ ॥

प्रकारान्तरेणापि वस्तुत्वव्यवहारः

शून्यतानाधनार्थाह—

हेतुवच्यसाम-गिर्वीरु भावेसु नो व न कञ्च ।

दीसइ सामगिमयं, सत्त्वाभावेण सामग्री ॥ १६६५ ॥

हेतव उपदानकारणानि, प्रत्ययान्तु निमित्तकारणानि, तथा
हेतुप्रत्ययानां या सामग्री तस्याधिभ्यस्मावेव पृथग्वस्थासु
यकार्यं न इत्येव, इत्येतं च सामग्रीमयं सर्वेषां सामग्र्यवस्थायां
पुनरेवैव इत्यर्थः । एवं च सति कार्यस्य सर्वाभाव एव युक्त इति शेषः । सर्वाभावे च न सामग्री, नैव सामग्रीसङ्गावः प्राप्नोतीत्यर्थः । ततः सर्वशून्यत्वेति भावः । इदमत्र इदमत्र हेतवश्च प्रत्ययाश्च स्वजन्यमर्थं किमेकैकशः कुर्वन्ति संसृज वा ? । न तावदेकैकशस्तथाऽनुपपत्त्यर्थः । तत एकैकस्माकांस्थानावासात्सामग्र्यामपि तदभावे एव स्वा-
त्मिकनाकणैरविवर्ति । इत्येव सर्वस्यापि कार्यस्योत्पत्त्य-
भावे सामग्रीसङ्गावो न प्राप्नोति, अनुत्पत्त्यायाः सामग्र्या
अप्ययोगात् । ततश्च सर्वशून्यत्वेन जगतः । उक्तं च—

“ हेतुप्रत्ययसामग्री, पृथग्भावेऽव्यवस्थायाम् ।

तेन तेनास्मिन्त्या हि, भावाः सर्वे स्वभावतः ॥ १ ॥

लोकं यावत्संज्ञा, सामग्र्यामेव इत्येतं यस्मात् ।

तस्माच्च सन्ति भावाः भावे सति नास्ति सामग्री ॥ २ ॥ ”

इत्यादि ।

अस्य च व्याख्या—पृथग्भावेऽव्यवस्थानाकार्यत्वेति शेषः । तेन ते घटोऽऽद्यो भावाः सर्वेऽपि स्वभावातः स्वकपतो नास्ति-
प्याः । पृथगैकावस्थायां कार्यस्यानुपादात् उत्पत्तिमन्तरेण च घटोऽऽस्ति संज्ञाऽऽप्युत्तेः । संज्ञाभावे च नास्ति तद्व्यवस्थाय-
ाति कुतः पुनः पृथगवस्थायां संज्ञाऽऽप्युत्तेः ? इत्याह लोकं
यावदित्यादि । लोकं यावत् संज्ञा घटोऽस्मिन्त्यादि संज्ञाऽऽप्युत्ते-
स्तावत्सर्वेषां कार्यं सत्त्वोत्पत्त्यामेव यस्माद् इत्येतं पृथग-

भावे च सामग्र्यामप्यभावास्तिकतातैलवच्च सन्त्येव भावाः, भावसन्धे च कुतः सामग्र्यसम्भाव इति ॥ १६६५ ॥

प्रकारान्तराणि शून्यतासिद्धयधमाह—

परभागादरिसंशयो, सर्वभागागुह्यमाशो य ।

उभयाणुबलभाशो, सर्वानुबलद्विभो सुषं ॥ १६६६ ॥
इह यत् तावददृश्यं, तदसंवेद्यं, अनुबलमात् खरविषाणुवदि-
ति निवृत्ता तद्वातां । दृश्यस्यापि च स्तम्भकुम्भकुम्भाऽऽदेः
परमप्यभागेरसंशयेव अर्वाभागागमनरितत्वेन तयोरेवद-
शनात्, आराङ्गागस्यापि च सावयवव्यापुनरन्यः खरवरा-
ङ्गागस्तस्याप्यन्यः पुनस्तस्याप्यन्य इत्येवं तावद्यावत्सर्वारा-
नीयभागस्य, परमाणुप्रतरमात्रत्वेनातिमौढ्यतात्वेनां चा-
राङ्गागानामन्यस्यान्यनान्तरितत्वेनानुबलस्येः । न तत्राक्रण्या-
न्येन परभागसर्वारानीयभागलक्षणोभयभागानुबलमागमने-
स्यापि वस्तुजातस्यानुबलस्येः शून्यं स्यादिति । उक्तं च—
“यावद् दृश्यं परस्ताव—ज्ञागः स च न दृश्यते । तेन तेना-
भिलाष्या हि, भावाः सर्वे स्वभावतः ॥ १ ॥” तदेवमुक्त्यु-
क्त्या सर्वस्यापि भूताऽऽदेरभावः प्राप्नोति, ध्रुयेन च ध्रुवी
भूताऽऽदिस्तद्भावोऽपीति संशय इति पूर्वपक्षः ।

(३) अथ भगवान् प्रतिविधानमाह—

मा कुरु विद्यत् । संसय—मसइ न संसयमष्टुभवो जुतो ।
खकुसुमखरसिंगुसु व, जुतो सो थाणुपुरिमसु ॥ १६६७ ॥
आयुमन् ध्यक्त मा कृपाः संशयं मा भूताभावं बुध्यस्व,
यतोऽस्ति भूतकदम्बके संशयः खकुसुमखरविषाणुयोरिव
न युक्तः, अपि त्वभावाविश्व एव स्यात् । सत्त्वेव च भूतपु
स्याणुपुण्याऽऽदिष्वेव संशयो युक्तः । यदि पुनरसत्यपि व-
स्तुनि सन्देहः स्यात्तदा विशेषण खरविषाणाऽऽदिष्वपि
स्यादिति भावः ।

एतदेव भावयति—

को वा विसेसहेतु, सर्वभावे वि थाणुपुरिमसु ।
संका न खपुष्पासु, विवज्जओ वा कहं न भवे ॥ १६६८ ॥
को वाऽत्र विशेषहेतुव्यतां यस्मिन्भावे सर्वशून्यताया-
मविशिष्टायापि स्थापयद्विपु संशयो भवति, न खपुष्पा-
ऽऽदिपु । ननु विशेषद्वयभावाद्यविशेषेण सर्वत्र संशयोऽस्तु,
नियामकाभावात् । विपर्ययो वा भवेत्, खपुष्पाऽऽदिपु सं-
शयः स्यात् न स्थापयद्विपु इति भावः ।

अपि च—

पच्चक्कओऽणुमाणा—दागमओ वा पमिद्विरन्याम् ।
सवप्पमाणविसया—भावे किह संसओ जुतो ॥ १६६९ ॥
यथा हि प्रमाणैर्यथां प्रसिद्धिजाना भवेत्तदा कथञ्चि-
च्छिन्नस्तुनि संशयो युज्यते । यदा च सर्वेषां प्रमाणानां सर्वे-
षां च तादृश्याणामभावस्तदा कथं संशयोऽस्तु, संशयस्य
ह्यानुबलमागमनसामग्रीजन्यत्वात् । सर्वशून्यत्वे च तदभावा-
च्च संशयोद्भूतिः, निर्मूलत्वादिति भावः ॥ १६६९ ॥

एतदेव समर्थयति—

जं संसयादओ ना—खपजया तं च नेपमब्दं ।
सवप्पेयाभावे, न संसओ नेण ते जुतो ॥ १७०० ॥

यस्मात्संशयविवर्धयानप्यवसायनिर्गुणा विज्ञानपर्ययाः,
तच्च ज्ञयनिवृत्त्यमेव, सर्वशून्यतायां न वेदमस्ति, तस्माच्च
न च संशयो युक्तः । सति च संशयेऽनुमानसिद्धा एव भा-
वाः ॥ १७०० ॥

कथमित्याह—

संति चिचय ते भावा, संसयओ सोम्प । थाणुपुरिमसु व्व ।
अद्विद्वंतमसिद्धं, ममपि नणु संसयाभावा ॥ १७०१ ॥
सौम्य ! सन्ति भवतोऽपि भावाः, संशयसमुत्पत्त्याद्, इह
यन्मंशयते न दक्षित, यथा स्याणुपुरुषैः यत्त्वासात् न तस्मंश-
यते, यथा खपुष्पखरविषाणु । अथ स्याणुपुरुषलक्षणं द-
ष्टान्तमस्मिद्धं मयसं त्वं, सर्वेषामपि स्याणुपुरुषाऽऽदिभावा-
नामविशेषणवत्साव्याभ्युपगमात् । तदयुक्तं, यतो ननु सर्व-
भावासंशय संशयाभावं एव स्यात्, इत्युक्तमस्ति ॥ १७०१ ॥

अथ परमतमाशङ्क्य परिहरन्त्याह—

सव्भाभावे वि मई, मंदंहा सिमिणए व्व नो तं च ।
जे सरणाइनिमित्तो, मिमिणो न व सव्वाहा भावे ॥ १७०२ ॥
स्यामतिः परस्य सर्वोभावंऽपि स्वप्ने दृष्टः संशयो, य-
था किंल कश्चित्पारो निजगृहाङ्गणं किमयं द्विपट्टो म-
होभावे विसंशेन, न च तत्तत्र किञ्चित्पश्यति, एवमन्यत्र
सर्वभावाभावंऽपि संशयो भावितव्यः । तच्च न, यद्यस्मात्स्व-
प्नेऽपि पूर्वदृष्टानुभूतस्मरणऽऽदिनिमित्तमंदंहा, न तु सर्वेषां
भावाभावेऽपि क्वापि प्रवर्तते । अन्यथा हि यद्यप्यभूताऽऽदिकं
कचिदपि नास्ति तत्रापि संशयः स्याद्विशेषाभावादिनि ।
ननु किं स्वप्नेऽपि निमित्तमनन्तरं न प्रवर्तते ? एवमेतत् ॥
॥ १७०२ ॥

कानि पुनस्तन्निमित्तानि स्याह—

अणुभूयदिदृष्टीयं—सुयपयइविषाणुदेवयाऽणुया ।
मिमिणस्स निमित्ताइ, पुणं पावं च नाभावे ॥ १७०३ ॥
आनभोजनचित्तेपनाऽऽदिकमयदाऽनुभूतं स्वप्नदृश्यं, इत्य-
नुभूतोऽर्थः स्वप्नस्य निमित्तम् । अथवाः कस्मिन्मताऽऽदिकोऽ-
न्यदा दृष्टोऽर्थस्तन्निमित्तं चिचित्तित्तश्च प्रियतमाभावाऽऽदिकः ।
अतश्च स्वप्नरकाऽऽदिः । तथा, वातापत्ताऽऽदिजनितः प्रकृति-
विकारः स्वप्नस्य निमित्तम् । तथा, अनुकूला प्रतिकूला वा दृष्ट-
ता तन्निमित्तम् । तथाऽनुपःसजलप्रदेशः । तथा पुण्यम-
ष्टस्वप्नस्य निमित्तं, पापं चानिष्टस्व तस्य निमित्तं, न पुन-
वेस्त्वभावः । किं च स्वप्नोऽपि तावद्भावं एव, न तस्तस्या-
पि सर्वत्र कथं शून्यं जगदिदं भवता प्रतिज्ञायते ? ॥ १७०३ ॥

कथं पुनः स्वप्नस्य भावत्वम् ? इत्याह—

विषामययत्तशओ, वदविसाणं व सुमिणओ भावो ।
अहवा विहियनिमित्तो, यदो व्व नेपमिणयत्ताओ ॥ १७०४ ॥
भावः स्वप्न इति प्रतिज्ञा, विज्ञानमयवादिनि हेतुः, घटवि-
ज्ञानवदिनि दृष्टान्तः । अथवा-भावः स्वप्नो, नैमित्तिकत्वात्,
निर्मित्तिनिषेधो नैमित्तिकत्वाच्च स्वप्नस्य, तस्मादित्यर्थः घट-
वदिनि । कथं पुनः स्वप्नो नैमित्तिकः ? इत्याह—यतो विहितनि-
मित्तः विहितानि “अणुभूयदिदृष्टीयं” इत्यादिना प्रतिवा-
दिना निमित्तानि यस्यासौ विहितनिमित्त इति ॥ १७०४ ॥

सर्वशून्यतायां चैष्यमाणायां स्वप्नास्वप्नाऽऽदिष्यह-
राभावप्रसङ्ग एवेति दर्शयन्नाह—

सम्भावावे च कर्मो, मुमिषाऽमुमिषां चि सत्त्वप्रलियं ति।
गंधर्वपुरं पाहति-पुच्छं तस्यां चारो चि ।। १७०६ ।।

कञ्जं ति कारणं नि य, सत्त्वमिषं साहयं ति कच चि ।।
वत्ता वयस्यं वचनं, परपक्वताऽयं सपक्वताऽयं ।। १७०६ ।।

किं वेह भिरद्वोमिषं वलया-अवचि वत्ताई निषयाई ।
सदाद्वो य गम्भा, सोताईयाई गहाणै ।। १७०७ ।।

समया विवज्जओ वा, सत्त्वागहणं व किं न सुखमि ।
किं सुखया व सत्त्वमं, सगगो किं व मिच्छन्ते ।। १७०८ ।।

किं सपरांभयवृद्धी, कदं च तेसिं परोप्परमसिद्धी ।
अह परमईरं भसुइ, सपरमं विसेसणं कुतो ।। १७०९ ।।

सर्वांभावे च सर्वशून्यतायां चाभ्युपगम्यमानायां स्वप्नाः।
उपमं स्वप्नोऽयमिति कुतः किं कुतोऽयं विशेषः?, इत्यर्थः।
तथा सत्यमिदं अज्ञां किं वा; तथा गन्धर्वपुरमेतत् पाट-
लीपुत्राऽऽदि चेदं; तथा—“ ततोऽप्यवरो ति ” अयं
तद्यो निरुपचरितो मुख्यतुल्याद्विशेषः सिद्धः, अयं
रूपोपाचारिकं मनुष्यविशेषो माणवकः । तथा कार्यमिदं
घटाऽदि, कारणं चेदं स्त्रियवृद्धाऽदि, तथा साध्यमिदं-
नित्यात्वाऽऽदि, साधनं कृतकत्वाऽदि, कर्त्ता घटाऽदि- कु-
लालाऽऽदि; तथा अयं वक्ता वादी, वचनं चेदं ज्ञयवयं पञ्चा-
वयवं वा, इदं च वाच्यमभिधेयमस्य शुद्धसम्बन्धः, तथाऽयं
स्वप्नाः, अयं च परपक्ष इति सर्वशून्यत्वे कुतोऽस्तीं विशेषो
गम्यते? । किं वेह धितेत्यादि । ‘ धियस्याः स्थिरत्वम्, अ-
पि द्रवत्वं, बह्वर्थात्वं, वायोऽक्षलत्वम्, आकाशस्याकापत्य-
मित्यादयो नियताः सर्वदैवैकस्वभावा विशेषाः सर्वशून्यता-
यां कुतो गम्यन्ते? । तथा शुद्धाऽऽदयो प्राणा एव इन्द्रियाण्येव
च आन्तरादीनि प्रादुर्भावेन वि कुतो नियमसिद्धिः । (समे-
त्यादि) ननु सर्वशून्यतायां स्वप्नास्वप्नसत्यालीकाऽऽदीनां विशेष-
निबन्धनभावात् समेतैव कस्मात् भवति यादृशः स्वप्नः,
अस्वप्नोऽपि तादृश एव, यादृशश्चास्वप्नः स्वप्नोऽपि तादृश
एवेत्यादि । अथवा-विषयेयः कुतो न भवति-यः स्वप्नः सो-
ऽस्वप्नः, यस्त्वस्वप्नः स स्वप्नः इत्यादि । यदि वा सर्वेषामपि
स्वप्नास्वप्नाऽऽदीनां सर्वेषां शून्यत्वेप्रसङ्गमेव कस्मात् भव-
ति? । आन्तिवशादेव स्वप्नाऽस्वप्नाऽऽदिप्रसङ्गमिति चेत् ।

ननु बुद्धिं देशकालस्वभावाऽऽदिवैयर्थ्येन तत्प्रादुर्भावात्पत्तेः
किं च-इयं अभिमतः किं विद्यते, न वा? । यदि विद्यते तर्हिऽभ्यु-
पगमविरोधः । अथ न विद्यते, तर्हि आन्तेरसत्त्वाभावप्रा-
दुर्भावनस्य निष्प्रान्तत्वात् सत्त्वमेव सर्वं भावाः, न पुनः शू-
न्यतेति । अथवा अम्यत्पृच्छामो भवन्ते ननु सर्वशून्यत्वे शून्य-
तैव सत्त्वकस्य सत्ता भावानां प्रदणं सद्ग्रहो, भावस्वप्न-
प्रदणं पुनर्मिथ्यात्वमित्यत्र कस्ते विशेषतेतुः? । यदुक्तं न स्वतो
भावानां सिद्धिरित्यादि तत्र प्रतिविधानार्थमाह— (किं स-
परांभेत्यादि) ननु कथं हस्वदीर्घाभ्यविषये इदं हस्वमिदं
दीर्घमेव, एतन्तु तदुभयमित्येवंभूता स्वपरोभयव्यतिरिक्तगुणदा-
नीये भवता?, कथं च तेषां हस्वदीर्घाभ्यानां परस्पर-
सिद्धिरव्युत्पत्तिः? पूर्वापरविद्वत्त्वात्तदुक्तं युज्यत इत्यर्थः ।

अथमत्र भावार्थः—न सत्त्वावपत्तिकमेव वस्तुनां सत्त्वं, किं तु
स्वविषयज्ञानजननाऽऽद्यर्थेकियाकारिणमपि । तत्तज्ज्ञं हस्व-
दीर्घाभ्याम्यामविषयं वेदज्ञानं जनयति, तदा सम्बन्धे तानि,
कथं तेषामभिद्धिः? । यदप्युक्तम्—मध्यमाङ्गुलिमपेक्ष्य प्रदेष्टु-
म्यां हस्वत्वमसत्वेवोचते इति । तदप्युक्तम्, यतो यदि मध्य-
मामपेक्ष्य प्रदेष्टुम्यां स्वतः सर्वेषां सत्त्वामिदं हस्वत्वं भवति,
तदा विशेषभावात् अरविषयेऽपि तद्वद्वेति दीर्घेऽपिन्द्र-
यादिष्वपि च तत्स्यात् । अथ वा प्रदेष्टुम्याः स्वापेक्षया स्वा-
त्मन्यपि हस्वत्वं स्यात्, सर्वेषां सत्त्वाविशेषात् । न चैवम् । तस्मात्
स्वतः सत्त्वमित्यर्थे, प्रदेष्टुम्यां वस्तुतोऽनन्तधर्माऽप्रमत्तत्वात् त-
त् सत्त्वाकारिसत्त्वात् तत्तदुपाभिव्यक्तसज्ज्ञानमुत्पद्यते, न पु-
नरसत्यमित्वं तस्यामपेक्षामात्रत एव हस्वज्ञानमुपजायते । एवं
दीर्घाभ्यामपिऽऽदिष्वपि वाच्यम् । अथेदं हस्वमिदं दीर्घमेतच्चामय-
मित्यादि स्वपरांभयवृद्धिः परमत्या पराभ्युपगमनोच्यते, न
पुनः स्वतः सिद्धं स्वविषयज्ञानजनकं हस्वाऽऽदिकं किञ्चिद-
स्यतो न काश्चित् पूर्वोपरविरोध इत्यत्राऽऽह—ननु सर्वशून्यत्वं
इदं स्वमतम्, एतच्च परमतमित्येतदपि स्वपरभावेन विशेषणं
कुतो?, न कुतश्चिदित्यर्थः, स्वपरभावेऽपि “ समयाविज्जओ वा ”
इत्यादिवाच्यते इति भावः । स्वपरभावाऽऽद्यभ्युपगमे च शू-
न्यत्वाभ्युपगमहानिरिति ।। १७०६ ।। १७०६ ।। १७०७ ।। १७०८
।। १७०९ ।।

अपि च—

जुगवं कपेण वा ते, विषाणं होज दीहहस्सेतु ।

जह जुगवं काऽवेक्खा, कपेण पुव्वमि काऽवेक्खा? १७१०

आमविषाणं वा, चं बालस्सेह तस्स काऽवेक्खा ।

तुल्लसु व काऽवेक्खा, परोप्परं लोयणदुग्गं व? ।। १७११ ।।

ननु मध्यमा प्रदेष्टुम्यादिहस्वदीर्घयोस्तत्त्वामिप्राप्येन स्वा-
ऽऽकारप्रतिभासि ज्ञानं किं युगपदेव भवेत्, कपेण वा? । य-
दि युगपत्सिद्धिं परानपेक्षं ह्योरपि युगपदेव स्वप्रतिभासि-
नि ज्ञाने प्रतिभासाकस्य किल काऽपेक्षा? । अथ क्रमेण,
तदापि पूर्वमेव स्वप्रतिभासिता ज्ञानेन परानपेक्षमेव इ-
त्थस्य प्रदेष्टुम्यादिर्देहीतत्त्वादुत्तरस्मिन् मध्यमाऽङ्गी, दीर्घ-
काऽपेक्षा? । तस्मात्स्वपुरादिस्वामीप्रोक्तद्वये परानपेक्षमेव
स्वकीयविषयकपेक्षेण सर्वभावानां स्वज्ञाने प्रतिभासास्त्व-
त एव सिद्धिः । अथवा—बालस्य तत्त्वमेव ज्ञातव्यं शि-
श्यादिह नयनोन्मेषानन्तरमेवाऽऽङ्गी विज्ञानं, तत्किमपेक्ष्य
प्रादुरस्ति? । यदि वा-ये न हस्वं नापि दीर्घं, किं तु परस्परं
तुल्यं एव वस्तुनी, तयोयुगपदेव स्वप्रतिभासिता ज्ञानेन-
च गृह्यमाणयोः का अभ्यान्त्यापेक्षा? । न काचित्, यथा तुल्य-
स्य लोचनयुगमस्य । तस्मादङ्गुलस्यैवपदांशानां नाप्यपेक्षमे-
व रूपं, किं तु स्वप्रतिभासवता ज्ञानेनाप्यनिरपेक्षा एव ते
स्वकृपतोऽपि गृह्यन्ते । उत्तरकालं तु तत्तदपि ज्ञानासायां न-
तत्त्वप्रतिपक्षस्वभावाऽऽदिसत्त्वाकारिकत्वात्तत्त्वशरीरदेहत्वा-
ऽऽदिव्यपदेशाः प्रवर्तन्ते, इति स्वतः सिद्धा एव सन्ति भावा
इति ।। १७१० ।। १७११ ।।

अपि च—

किं हस्ताओ दीहे, दीहाओ च व किं न दीहमि ।

कीत व न लपुप्फाओ, किं न पुल्लं लपुप्फाओ? १७१२

इत्त यद्दि सर्वशून्यता, ततः किमिति ह्स्वादेव अदेशिनो प्रभृतिप्रस्थादीर्धे प्रस्थाऽऽदिप्रस्थे दीर्घानामभिधानव्यवहारः प्रवर्तते । दीर्घापेक्ष एव दीर्घेन ज्ञानाभिधानेन व्यवहारः किं न प्रवर्तते, अस्वर्धाविशेषादिति भावः । एवं “किं दीर्घाश्च हस्ते, हस्ताश्चो केव किं न हस्तस्मि ।” इत्येतदपि द्रष्टव्यम् । तथा किमिति वा न स्वरुपाश्च दीर्घे हस्ते वा तज्ज्ञानाभिधानव्यवहृतिर्दिशयते । तथाऽऽस्वर्धाविशेषत एव किमिति स्वरुपास्तपुत्र एव ह्स्वदीर्घाज्ञानाऽऽदिव्यवहारो न प्रवर्तते । न चैवं, तस्मात्सर्वेष्वभावाः, न तु शून्यता जगत इति ॥ ७१२ ॥

अपि च—

सि वाऽपेक्षायै चिय, होज मई वा सभाव एवायं ।
सो भावो चि सभावो, रंकापुने न सो जुतो ॥ ७१३ ॥
अथवा—सर्वस्यापि अस्वर्धे ह्स्वाऽऽदीर्घाऽप्यपेक्षयापि किं कर्त्तव्यम्, शून्यताप्रतिक्लृप्तत्वात्स्याः, घटाऽऽद्यपेक्षतवत् । अथ परस्य मनिमेवेत् स्वभावादेशेपेक्षयेव ह्स्वदीर्घाऽदिव्यवहारः प्रवर्तते । न च स्वभावः पर्यययोगमर्हति—तथा चोक्तम्—“अभिर्हति नाऽऽकाशं, कोऽत्र पर्यययुक्तताम् ॥” इति । इत्त इयमपि ह्स्तोऽति, यतः स्वाभावः स्वभावस्तनः स्वरुपत्वात्प्राप्त्युपगमात् शून्यताऽभ्युपगमहाति । न च स्वभावापेक्षयापेक्षयापि स्वभावपरिकल्पना युक्तेति । अथतु वाऽपेक्षा तथापि शून्यतासिद्धिः ॥ ७१३ ॥

कृतः ? इत्याह—

होञ्जावेकस्मादो वा, विद्यायं वाऽभिधाशयेतं वा ।
दीर्घं ति व हस्मं ति व, न उ सता सेमयम्मा वा ॥ ७१४ ॥
अथवा स्वतः सिद्धे वस्तुम्यपेक्षानो भवेत् किम् ? इत्याह—विज्ञानमभिधानमात्रं वा । केनोक्तं न ? इत्याह—दीर्घमिति वा, च्छेदमिति चेति । किं पुनर्न भवेदित्याह—न स्वभावापेक्षया वस्तुनां सत्ता भवति, नाप्यापेक्षिकच्छेदश्च दीर्घत्वाऽऽदिधर्मभ्यः शेषाः कुरत्ताऽऽद्यो धर्माः आभावापेक्षया सिध्यन्ति । उपपद्यते च वस्तुसत्ताप्रादिकाणि, कृपाऽदियधर्मप्रादिकाणि च ज्ञानानि । अनोपपत्तिमायतः कथं स्वतः सिद्धस्य वस्तुसत्ताऽऽदेरभावः ? तस्माद्वै च कथं शून्यता जगत ? इति ॥ ७१४ ॥

कथं पुनः सत्ताऽऽद्योऽप्यपेक्षा ? इत्याह—

इहम हस्माभावे, मन्विश्यामो वंज दीहस्म ।
न य सो तस्मा सत्ता—दयोऽणविकला घटादियं ॥ ७१५ ॥
इतरथा यदि घटाऽऽदीनां सत्ताऽऽद्योऽप्यन्यापेक्षा भवेद्युः, तदा न्हस्वाभावे न्हस्वस्य सर्वविनाशो दीर्घस्यापि वस्तुनः सर्वविनाशः स्यात्, ह्स्वसत्ताऽपेक्षित्वाद् दीर्घसत्ताऽर्थानाम् न चैवमसौ दीर्घस्य सर्वविनाशो दृश्यते, तस्माद्विज्ञानेन सत्यमन्यपेक्षा एव घटाऽऽदीनां सत्ताकृपाऽऽद्यो धर्माः, तत्सर्वे चापास्त शून्यतेति ॥ ७१५ ॥
यदुक्तं न सत्यो नापि परतो नापि चोभयतो भावानां सिद्धिः, अज्ञान इत्यादि । अत्रापेक्षान इति विक्रदो हेतुः विपक्ष एव सर्ववादिति दृश्यमाह—
जावि अविकलाऽविकलस्य मविकलसोऽविकलस्य अविकल ।

सा न मया सञ्जेसु वि, संतेसु न सुजया नाम ॥ ७१६ ॥

याऽदीयं न्हस्वाऽऽदेर्दीर्घोऽपेक्षा साऽप्यपेक्षं क्रियारूपे, तथा अपेक्षकं कर्त्तारमपेक्षणीयं च कर्मानपेक्ष्य न मता न विदुषां सम्प्रता । ततः किमियाह—एतेषु चापेक्षणापेक्षकापेक्षणीयेषु सर्वेषु वस्तुषु सत्सु न काचित्कृत्यता नाम, अतोऽपेक्षकाऽऽदिसत्त्वत्वयो विपक्ष एवापेक्षाकृतस्य हेतोः कृत्यत्वाद्भिरुच्यमिति ॥ ७१६ ॥

तस्मात्स्वतः, परत उभयतश्च भावानां सिद्धिरस्येव व्यवहारतो, निश्चयतस्तु स्वतः सिद्धा एव सर्वे भावा इति दृश्यते—

किंचि सञ्जो तद् परमो, तदुभयमञ्जो किंचि निश्चिद्धं पि ।

जलमो घटमो पुरिसो, तद् बवहारमो नेयं ॥ ७१७ ॥

निच्छयमो पुण बाहिर—निषिचमेतोवमोमञ्जो सर्वं ।

होइ सञ्जो जमभावे, न सिद्धइ निमित्तभावे वि ॥ ७१८ ॥

इह किञ्चित्स्वत एव सिद्धयति, यथा कर्तृनिर्गन्तस्तकारणप्रत्ययसंवातयिष्टपनिष्ठाकारूपो जलः । किं विषु परतो, यथा कुलालकृत्को घटः । किं विदुषयतो, यथा मातापितृभ्यां स्वकृतकर्मनैव पुत्रः । किं निश्चित्यसिद्धमेव, यथा आकाशम् । एतच्च व्यवहारनिरापीत्या द्रष्टव्यम् निश्चयतस्तु बाह्यं निमित्तमात्रमेषाऽऽभिर्य सर्वं वस्तु स्वत एव सिद्धयति, यदस्माद् बाह्यनिमित्तसद्भावेऽपि स्वरुपिणाऽऽदिकृपोऽभावः कदाचिदपि न सिद्धयति । उभयतमयं च सम्यक्त्वमिति ॥ ७१७ ॥ ७१८ ॥

अथ यदुक्तम्—“अविचलघटेणागुंया वा च” इत्यादि, तत्प्रतिवचानुमाह—

अन्त्यत्तर्धेदगाय—गया य पञ्जायेमचिन्तये ।

अन्त्यि घटे पडिवञ्ज, इहम मा किं खराभेगे ? ॥ ७१९ ॥

इहास्ति घटो न तु तस्मात्पेवं प्रतिपद्ये सति तदन्तरमवस्थितस्य घटयोः निमित्तकान्तकना येत्यादिना घटागितस्वयोरैक्यानेक्यत्वस्युपपायाभावाच्चिन्तये भवता कृता भवति न तु तयोर्भावः सिद्धयति । अयमया कृतावकाया विशयात् यथा घटास्तत्त्वयोः, एवं स्वरुपिणाण्यन्यापुत्रयोर्व्यक्त्यानेक्याचिन्ता भवतः किं प्रवर्तते इति ॥ ७१९ ॥ किं च ? यथा घटास्तत्त्वयोरैक्यानेक्याचिद्वैक्योऽर्थविधाने, तथा घटशून्यतयोर्विषयो विधानो शक्यते । कथम् ? इत्याह—

घटमुपपन्नयाय, वि सुजया का घटाहिया सोम्य । ।

एतत् घटमो चिय, न सुजया नाम घटधर्माः ॥ ७२० ॥

ननु घटशून्यतयोर्व्यन्यताऽन्यता वा ? । यद्यन्यता, तर्हि (सुजया का घटाहिया सोम्य किं) सोम्य व्यक्तं । शून्यता का घटाऽदिका नाम ? ननु घटमात्रमेव पदयामो, न पुनः कचित्कृत्यता घटादिका समीहयते । अथाऽन्यता, तथापि सति मघटशून्यतयोर्कारणं घट एवासी युज्यते, प्रत्यक्षतत्त्वोपलक्षणमात्रत्वात्, न तु शून्यत्वं नाम कश्चित्कृत्यमं, सर्वप्रमाथैरनुपलब्धेति ॥ ७२० ॥

अपि च—

विद्यावयवव्यवहार—पगया तो तदर्थिया सिद्धा ।

अस्येत अमासी, निव्ययो वा क इ वाई । १७२१ ॥
शून्यं सर्वेभ्य विभक्त्यर्थमित्येवंभूतं यद्विज्ञानं वचनं च तेन
सह शून्यवादिनो भवत एकत्वमेतत्कथं वा । यद्येकत्वं तत्तत्-
दस्तिता वस्तुस्थितता सिद्धेति कुतः शून्यता, वृत्तार्थशुभा-
त्यर्थोपवैकल्यस्य वस्तुत्वात् । अथान्ये तु विज्ञानवचनयोर-
ज्ञानो निर्बन्धनश्च वार्ता कथं शून्यत्वं साधयेत् । शिलासंघात-
वदिति ॥ १७२१ ॥

यच्च घटसम्बन्धोरेकत्वविकल्पेऽभ्युपगमि, यो घटः स एवा-
स्तीति घटमात्रादस्तित्वस्य प्रवेशात् घट एवास्ति । यदि चा-
प्रतिपक्षाभावात्सोऽपि नास्तीति तत्राऽऽह—

घटसत्ता घटधर्मो, ततोऽस्यस्यो, पदादस्यो भिन्नो ।
प्रतिपक्षेति तेषु भणिए, को घट एवेति नियमोऽयं १७२२
घटास्तित्वलक्षणो घटसत्ता घटस्य धर्मः, स च ततो घ-
टादनन्वयोऽभिन्नः पटाऽऽदिव्यस्तु सर्वेभ्योऽपि भिन्नः । तेन
ततो घटाऽस्तीति भग्नंते घट एवेति घट एवास्ति इति कोऽयं
नियमः, निजनिजसत्तायाः पटाऽऽदिव्यऽपि भावात्, तेऽपि
सम्बन्धेति भावः ॥ १७२२ ॥

तथाऽस्मिन्नेव घटास्तित्वयोरेकत्वविकल्पे यदुक्तं-यो योऽ-
स्ति स स घट इति सर्वस्य घटत्वप्रसङ्गः, घटस्य वा सर्वव-
स्तुतात्मकत्वमिति । तदपि सर्वं घटलक्षा घटधर्मः, इत्यादि-
नैव परिहृतम्, अत एवाऽऽह—

जं वा जदतिप तं तं-घटोऽपि सत्त्वघटयापमंगो को ।
अथिघ घटोति य कइ, सत्त्वतितावरोहो ति । १७२३ ॥
यद्वा प्रोक्तं 'यच्छस्ति न सत्त्वस्य घटः' इति, तत्र कः घटः सर्वघ-
टात्प्रसङ्गः । तथा यो घटः स एवास्तीत्यप्युक्तं कथं सर्वा-
ल्लवावरोधः—कथं घटस्य सर्वाऽऽत्मकत्वम्, इत्यर्थः । यद्वा
हि घटलक्षा घट एवास्ति नाप्यत्र, तदा यत्र यत्र घटास्तित्वं
तत्र तत्र घट इति न कश्चिःसर्वेषां घटतात्प्रसङ्गः, 'तथा घटस-
त्त्वेन घट एवास्ति' इत्येतस्मिन्प्रत्युक्ते न किञ्चिद् घटस्य सर्वा-
त्मकत्वं प्रतीयत इति भावः ॥ १७२३ ॥

तदेव प्रस्तुतं परवत्तमपाकृत्य स्वपक्षस्य भावा—

धर्माह—

अतिथि चितेषु भणिए, घटोऽपघटो वा घटो उ अत्येव ।
चूम्ना चूम्ना इ द्रुमो, चूम्ना उ जहा द्रुमो नियमा ॥ १७२४ ॥
यत्र कारणेन घटलक्षा घटधर्मत्वाद् घट एवास्ति पटाऽऽदि-
व्यस्तु भिन्ना, तेन तस्मादस्तीत्युक्तं घटोऽपघटो वा पटाऽऽदि-
व्यस्तु, निजनिजसत्त्वस्य सर्वेषु पटाऽऽदिव्यस्य भावात् (घटो
उ अत्येव चि) —घट इति तु प्रोक्तं अस्त्येवति गम्यते, निजलस-
व्य नियमेन घटे सद्भावात् । अत्र यथासंख्यमुदाहरणद्वयम् ।
यथा द्रुमः इत्युक्ते चूम्नोऽचूम्ना वा भिन्नाऽऽदिव्यस्तु, द्रुमत्वस्य
सर्वत्र भावात् । चूत इति तु नियमिति द्रुम एव गम्यते, अद्रुम-
स्य चूतत्वायोगादिति ॥ १७२४ ॥

यदुक्तं—यदेतज्ज्ञातं न जायते, नाप्यजातं, न च जाताजातं,
नापि जायमानमिच्छादि । तयोश्चरमाह—

किं तं जायंति तर्हि, जायाऽजातोभयं पि जदजायं ।

अह जायं पि न जायं, किं न सुपुंके विचारोऽयं । १७२५
३७५

प्रष्टव्योऽत्र देवानामियः कथय किं तद्वस्तुज्ञानमिति प्रतिपद्य-
ते तत्र मतिः, यज्जाताऽज्ञानोभयाऽद्विप्रकारैरज्ञातं साधयते ।
यस्य जाताजाताऽद्विप्रकारैरेज्जम् त्वया निविध्यते इत्यर्थः ।
यदि हि जातं किमपि वस्तु तत्र सिद्धं, तर्हि तत्सर्ववैषय-
प्रतिहता शून्यता, अतः 'किं तज्ज्ञातं जायते?', किं तदज्ञातं
जायते?, किं तज्जाताऽज्ञातं वा जायते?', इत्यादयः शून्य-
तानिद्वयार्थमुपन्यस्यमाना निरर्थका एव विकल्पा इति प्रच्छ-
कामिप्रायः । अथ तदपि जातं जाताऽज्ञातदिविकल्पाऽऽ-
भ्यभूतं जातत्वेन भवतो न सिद्धं, किं त्वजातमेव तत्, ननु
स्ववचनीविकल्पमिदं—जातमप्यजातमिति । किं च—जातस्या-
सत्त्वे निराश्रयव्यवजाताजाताऽद्विद्विकल्पा निरर्थका एव ।
अथतदाश्रयभूतं जाताऽऽभ्ये वस्तुम्यसिद्धेऽपि 'न जातं जा-
यते', इत्यादिविकल्पविचारः प्रवर्तते तर्हि अपुण्येऽप्यसौ किं
न विधीयते, असत्त्वाविशेषणं 'समया विवज्जम्भा वा' इत्या-
दिव्यक्तशेषप्रसङ्गात् । न च वक्तव्यं परेषां सिद्धं जातमुर-
क्त्य विकल्पा विधीयन्ते, स्वपरभावाभ्युपगमे शून्यताहानि-
प्रतिरिति ॥ १७२५ ॥

अपि च—

जह सत्त्वहा न जायं, किं जम्मासुतं तदुवर्त्तं भो ।

पुण्वं बाऽणुवलेभो, पुणो चि कालंतरइयससि ॥ १७२६ ॥

यदि सर्वैरपि प्रकारैघटाऽऽदि कार्यं न जातमिति शून्यवा-
दिना प्रतिपाद्यते, तर्हि सृष्टिएवाऽऽद्यवस्थायामनुपलब्धे कु-
लाताऽऽदिसामर्थ्यानिर्णीततज्जम्मास्तरे किमिति तस्मात्तदुप-
लभ्यते । पुण्वं वा जम्मतः किमिति तस्यानुपलम्भः । अनुप-
लब्धे कालान्तरे लघुहाऽऽदिना इतस्य किमिति तस्यानुपलम्भः ।
अज्ञातस्य गगनबलिनस्यैव सर्वत्रैव घटाऽऽद्विस्तुलम्भ एव
स्यात्, यस्तु कदाचिदुपलम्भः, कदाचिन् नोपलम्भोऽसं-
जातस्यैवोपपद्यते इति भावः ॥ १७२६ ॥

किं च—

जह सत्त्वहा न जायं, जायं सुखययणं तहा भावा ।

अह जायं पि न जायं, पयातिथा सुखया केण ॥ १७२७ ॥

शून्यं सर्वं जगदित्येवंभूतं यत्कृत्याताविषयं विज्ञानं वचनं च
तद्यथा जाताऽज्ञाताऽद्विप्रकारैः सर्वथा जानमप्यजातमपि
सत्केनापि प्रकारेण तावज्ज्ञातं, तथा भावा अपि घटपटा-
ऽऽद्यो जाता पष्टव्याः, इत्येतो न शून्यं जगद् । अथ शून्य-
ताविज्ञानवचनद्वयं जातमप्यजातमिति, तर्हि तद्विज्ञानव-
चनाभ्यां विना केनाऽसौ शून्यता प्रकाशिता ?—न केनचि-
दिति शून्यताऽनुपपत्तिरिति ॥ १७२७ ॥

यदप्युक्तं—'न जानं जायते नाप्यजातम्' इत्यादि तदप्युक्तं,
यतो विषयता सर्वैरपि प्रकारेयथासम्भवं वस्तु जायते, किं
विषु सर्वथा न जायते, इति वक्ष्यते—

जायहि जायमजायं, जायाजायपह जायमारणं च ।

कजमिह विवक्खाए, न जायए सत्त्वहा किचि । १७२८ ॥

रुचि चि नाइ जाओ, कुंभा सेठाखम्भा पुणरनाओ ।

जायाजाओ दोहि वि, तस्समयं जायमाणो चि । १७२९ ॥

पुण्वक्खो उ घटतया, परपजाएहि तदुभएहि च ।

जायंतो य पडतया, न जायए सत्त्वहा कुंभा ॥ १७३० ॥

वोमाइ निचवत्रायं, न जायए तेख सव्हरा सोमम ।।

इय दवतया सव्वं, भवणिअं पजवगए ॥ १७३१ ॥

इह कार्यं घटाऽऽदिकं विवक्षया किमपि ज्ञानं जायते, किञ्चिज्ज्ञानं, किञ्चिज्ज्ञानाज्ञानं, किञ्चिज्ज्ञायमानं, किञ्चिज्ज्ञानसर्वथा न जायत इति । अथ यथाक्रममुदाहरणम्—(कर्वा-त्यादि) कृतितया घटो जातो जायते, मृद्वतयाः प्रागपि भावात्, तद्वतया जात एव घटो जायत इत्यर्थः । स्वस्याननया आकारविशेषेण पुनः स एवाज्ञातो, जायते, मृत्विग्घटाऽऽद्यवस्थायामाकारस्यासम्भवात्, मृद्वतया, आकारविशेषेण चेति द्वाभ्यामपि प्रकाराभ्यां ज्ञानाज्ञातो जायते । तदन्योन्यतरभावत्वात् घटस्य । तथा अतीतानागतकालव्यतिरेकानुपपत्त्यात् किंवाऽनुपपत्तेर्वैतानसमय एव क्रियासंज्ञावात्सल्यसमयं वनेमानसमयं जायमानो जायते । किञ्चिज्ज्ञानसर्वथा ज्ञानाऽज्ञानाऽऽदिप्रकारैर्न जायते । किं पुनस्तदित्याह—(पुव्वकम्मी उ इत्यादि) पूर्वकृतस्तु पूर्वनिष्पन्नो घटो घटतया ज्ञानाज्ञानाऽऽदिविक्रयानां प्रपञ्चिकेनानि प्रकारेण न जायते, पूर्वमेव जातत्वात्, किं घटनयेव न जायते ? । नित्याह—(परपञ्चापदि ति) तथा घटाऽऽदिगतेः परपर्यायेण घटो न जायते, स्वपर्यायायां पूर्वमेव जातत्वात्, परपर्यायेण कदाचित् कस्याप्यभवनात् । स्वपरपर्यायेः पूर्वकृतघटो न जायते, ज्ञानाऽज्ञानपटवत्विषयावदिति भावः । तथा जायमानोऽपि सर्वमानक्रियालक्षणसमये पटतया घटो न जायते, परकृततया कस्याप्यभवनात् । किं पूर्वकृतो घट एवैव न जायते, आद्योऽस्मिन्पक्षे किञ्चिज्ज्ञानं जायते ? । इत्याह—(वोमार्हत्यादि) न केवलं पूर्वकृतो घटो घटतया न जायते, तथा ध्योमाऽऽदि च नेन कारणे सौम्य । सर्वथा ज्ञानाऽऽदिभिः सर्वैरपि प्रकारैर्न जायते, येन किमिव्याह—यमनित्यं जात इत्यर्थः । उक्तस्यैवाधिरूप्येण सहारव्याजने तात्पर्यमुपदेश्यब्राह्म—(इयंत्यादि) इत्युक्तप्रकारेण सर्वैरपि घटपटव्योमाऽऽदिकं वस्तु मृद्वतया मृद्वतया 'न जायते' इतीदृशं संबध्यते, तद्वतया सदावस्थिततयादिति भावः पर्यायमस्या पर्यायिचिन्तया पुनः सर्वे भजनीयं विकल्पनीयम् । पूर्वज्ञानं घटाऽऽदिकं कृपाऽऽदिभिः स्वपर्यायेरपि न जायते, पूर्वज्ञानत्वादेव, अज्ञानं तु तत्स्वपर्यायेरपि जायते, परपर्यायेस्तु किञ्चिदपि न जायते, इत्येव पर्यायविरतयां भजना । एतेषु प्रापञ्चिकैर्न मेवेति ॥

॥ १७३२ ॥ १७३३ ॥ १७३४ ॥

अथ यदुक्तं—'सर्वे सामग्रीमयं दृश्यते, सार्वाभावे च कुतः सामग्री ?' तत्र प्रतिविधानमाह—

दीप्पइ सामग्रीमयं, सव्वमिह त्वि न य मा नखु विरुद्धं ।

पेप्पइ व न पचवत्तं, किं कच्छपरं सामग्री ॥ १७३२ ॥

इह यदुक्तं—'सर्वमपि कार्यं सामान्यात्मकं दृश्यते, सार्वाभावे च नास्ति सामग्री ।' इति । नवेनद्विज्ज्ञमेव, प्रस्तुताद्येप्रतिपादकत्वात्, वचो जनककण्टेष्ठानात्वादिद्विसामान्याः प्रत्यक्षत एवोपलब्धे । अथ मृदे-अविद्योपपत्त्यादिविधानमपि दृश्यते । यत् उक्तम्—'कामस्वचर्यामयि-रविद्योपपत्त्याद्यथा । पश्यत्यस्मत्प्रत्यये, जनाः केशमुकुटाऽऽदिवत् ॥ १ ॥ इति ॥ यद्येवं, तद्येसर्वे सामान्येऽपि कच्छपरोमजनकसामग्री किं

मिति प्रत्यक्षत एव नोपलभ्यते ? । समताविपर्ययो वा कथं न स्यादिति वाच्यमिति ? ॥ १७३२ ॥

किं च—

सामग्रीमयो वत्ता, वयसं चरिय जइ तो कम्मी मुसं ।

अह नरिय केण भणियं, वयसाभावे सुयं केण ? ॥ १७३३ ॥ सामग्री उदाहरणकण्टेष्ठानात्किञ्चाऽऽदिसमुदायाऽऽदिका तन्मयः सामान्यात्मको वक्ता, तद्वचनं चास्ति न वा ? । य-द्यस्ति, तर्हि कुतो जगच्छून्यत्वं, तद्वक्तृत्ववचनसम्पन्नेव स्यामि-चारत् ? । अथ तद्वक्तृत्ववचने न स्तस्तेर्हि वक्तृत्ववचनभावे केन भणितं शक्यं जगत् ? न केनचित् । सर्वेशून्यत्वं च प्रतिपाद्यस्याप्यभावात् केन तत् शून्यवचनं क्षुतमिति ? ॥ १७३३ ॥

अत्र परमिप्राग्भावाशङ्कय परिहरन्माह—

जेणं चेव न वत्ता, वयसं वा तो न संति वयसिआ ।

भावा तो मुणमिदं, वयसमिदं सव्वमलियं वा ? ॥ १७३४ ॥

जइ सव्वं नाभावा, अहलियं न पपमागमयें नि ।

अच्छूवगयं ति वमरे, नाभावं जुचमयें ति ॥ १७३५ ॥

येनैव न वक्ता, नापि च वचनं, तत्तस्मैव न स्मृति वचनीया भावा इत्यतः शून्यमिदं जगदिति । असौक्यते-यदेतद्वक्तृत्ववचनवचनीयानां भावानामभावप्रतिपादकं वचनं तत्तत्समर्थाकं वा ? । यदि सत्यं, तद्यस्यैव सत्यवचनस्य स-ज्ञावाप्राभावेः सर्वभावानाम् । अथार्थकामिदं वचनं, तद्य-प्रमाणमनन्तं अतो नातः शून्यतासिद्धिः । अथ यथा तथा वाऽऽनुपपन्नमसामिभः शून्यताप्रतिपादकं वचनम् अतोऽस्मद्वचन-प्रामाण्यात् शून्यतासिद्धिरिति तत्र प्रति-निर्णयः । 'सत्यम्, अस्मीकं वा त्वपर्यवस्यति' इत्यादि पुनस्त्वंवाऽऽवस्यते । किं च-अनुपपत्त्याऽऽनुपपन्नोऽऽनुपपन्नमयं क्षेत्रेनप्रत्यक्ष सद्भावेऽऽनुपपन्नोऽप्येव भवतो युज्यते, न च सर्वभावानाम-भावे एतत्प्रत्ययं युक्तमिति ॥ १७३४ ॥ १७३५ ॥

अपि च—

मिकपासु किं न तल्लं, सापगगीआ तिलसु वि किमस्मि ? ।

किं व न सव्वं सिक्कइ, सामगगीआ खपुप्फाणं ॥ १७३६ ॥

सर्वभावानामसर्वे सर्वोऽपि प्रतिनिधयो लोकाव्यवहारः स-मुक्तिव्युत्पन्नः तथाहि-प्राधाभावस्य सर्वेभ्योपि शिष्टार्थाकमिति । सत्ताकालात्मामिदं स्मैव न भवति निष्ठाऽऽदिसामग्र्यां वा तन्मिकमिदं ? । किं वा खपुप्फसामग्रीः सर्वमपि कार्यज्ञानं न सिध्यति ? । न चेवं, तस्मात्प्रतिनिधयत्वात्कारणभावेऽनुभा-जामावसामग्रीतः किमप्युत्पद्यते, किं तु यथास्वभावा-मग्रीतः तथा च सति न शून्यं जगदिति ॥ १७३६ ॥

किं च—

सव्वं सामग्रीमयं, जेगेतोऽयं जमोऽज्जुरपपसो ।

अहं सा वि सणपसो, जन्धावत्तया स परमाणु ॥ १७३७ ॥

सर्वे सामग्रीमयं सामग्रीजम् बन्धित्वव्यमपि नैकान्ता-यतो द्व्यणुऽऽत्ययः रूपाः समदेश्वाद्ब्रह्मादिवरमाणुऽ-न्यत्वाद्भवन्तु सामग्रीज्याः परमाणुः पुनरप्रदेश इति न केन-चिज्ज्ञेयम्, इति कथमसौ सामग्रीजः स्यात् ? । अस्ति चाक्षी, कार्यलिङ्गमवयवात् । उक्तं च—'मूर्तेरुत्पदेशः, कारणमन्त्य-

भवेत्साधु मित्यु । एकसर्वभूमयोः त्रिपथैः कार्यलिङ्गम् ॥”
अथायमपि समदेशः, तद्धेतुप्रदेशोऽप्युभयव्यति, तस्यापि
समदेशश्चेत्तत्प्रदेशोऽप्युरित्येवं तावदावद्यत्र कश्चिन्निदेशः
तथा भवत्युद्देशरवस्थानं भविष्यति, स एव परमाणुः, तेनापि
च सामग्रीजन्यस्यैव व्यवहार इति ॥ १७३७ ॥

न सत्येव ते परमाणवः, सामग्रीजन्य-

स्वाभावावित्याशङ्क्याऽऽह—

दीमइ सायगिमयं, न बाधयो संति ननु विक्रमिदं ।
किं बाधुगमभावे, निष्कसमिधं खपुकेहिं ॥ १७३८ ॥

‘सामग्रीमयं सर्वं दृश्यते’ इति भवतेव प्राशङ्कम् । ‘अथवा
न सति’ इत्यप्युना ह्येव, ननु विक्रमिदं, यथा सर्वमप्यनृतं
भवन्मिति युक्तं स्वयमवबोधोऽयं, तथाऽत्रापि तथेव । यदेव
हि सामग्रीमयं किमपि दृश्यते भवता, तदेवावुल्लङ्घ्यताऽऽत्मक-
म्, अतः स्वयमवबोधे प्रतिपत्तिरस्वात्कथमप्यु न सत्योति
भावाः किं च अणुनामभावाद् सर्वमपि घटाऽऽदिकार्यजातं
किं खपुकेहिं निष्पन्नं, परमाणवभावे तज्जनकमुत्पत्तिऽऽभिसाम-
ग्र्यभावात् । इति भावः । तस्मात्तस्मात्सामग्रीमयं दृश्यत इति
प्रतिपद्यते भवता, तद्धेतुं परमाणव इति ॥ १७३८ ॥

यदुक्तम्—“परमाणवादिरसण्यो, स्वभावाभावाद्युक्तमयो-
य” इति । तत्र प्रतिविधानमाह—

देसस्साराभागो, चेपइ न य मो पि ननु विक्रमिधं ।
सन्वाभावेऽपि न सो, चेपइ किं खरविसास्यस् ॥ १७३९ ॥

यदुक्तम्—‘दृश्यस्यापि वस्तुनः परमाणवस्तावत् दृश्यते, आ-
राज्ञागस्तु शुद्धं, परं सोऽप्यवस्थपरमाणवकल्पनाया प्रायु-
क्तपुङ्गवे नास्तीति । ननु विक्रमिदं—एकतं असौ, न च
समस्तीति । सर्वोभावाश्चास्यास्ती शुद्धत इति चेत् । तदप्यु-
क्तम् । यतः—सर्वोभावे तुल्येऽपि किमिति खरविषाणस्य सं-
बन्धी आराज्ञागो न शुद्धत । समता विपर्ययो वा कथं न
भवतीति ॥ १७३९ ॥

किं च—

परभागादिरसण्यो, नाराभागो वि किमणुभावं ति ।

आराभागगह्वरे, किं च न परभागसंसिद्धिः ॥ १७४० ॥

“परभागमात्रांशैर्नाहाराज्ञागोऽपि नास्ति” इत्यत्र किमनुमा-
नं भवत । इतदुक्तं भवति—यत्राप्येव सकललोकप्रसिद्धं तद्-
श्रेयोप्ययमिव कथमनुमिति बाध्यते । आराज्ञागस्य हि आपे-
क्षितत्वात् तदवस्थाऽनुपपत्तेः परभागानुमानं तावदुपायितु-
म्यते । यस्तु परभागानुमतेष्वेव तल्लिङ्गवः, सोऽसंबन्ध एव,
सत्यपि वेदाऽऽदिभिश्चक्रेषु मेरुपिशाकाऽऽदिभ्यश्चैव संलभ-
यात् । तस्माच्च परभागानुमतेष्वेव आराज्ञागोऽप्यल्लिङ्गव्यभि-
क्षारज्ञागप्रवृत्ते परभागानुमानं युज्येतापीति भाष्यकारो-
ऽप्याह—(आराभागस्यादि) आराज्ञागप्रवृत्ते कथं न परभा-
गसंसिद्धिरिति ? अपि तु तत्संसिद्धिरेव । तथाहि—दृश्यस्य
वस्तुनाऽपरभागोऽस्ति, तत्संसिद्धिभूतस्याऽऽराज्ञागस्य प्रवृ-
त्त्याद्, इह यत्संबन्धिभूतो भागो शुद्धत तत्समस्ति, यथा न-
भसः पूर्वभागे ब्रह्मते तत्संबन्धपरभागः, शुद्धत च घटाऽऽ-
वेराज्ञागोऽस्तत्संबन्धिभूतः । परभागोऽप्यस्ति । यद्योक्तम्
“आराज्ञागस्याप्यवस्थ आराज्ञागः कथमनीश, तस्याप्यवस्थ इ-

त्यादि तावत् प्राच्यसर्वाऽऽरातीवभागाः ।” इति । अत्रापि
परभागस्यास्त्येव सर्वाऽऽरातीवभागादिरकल्पनमनुपपन्नमेव-
स्यात् । तस्मादस्ति परभाग इति ॥ १७४० ॥

अपि च—

सन्वाभावे वि कन्नो, आरापरमज्जभागाणां ॥

अइ परमई यथाइ, सपरमइविससं कत्तो ॥ १७४१ ॥

आरापरमज्जभागा, परिद्वेषा जइ न सुधया नाम ।

अप्यदिवस्यं वि का, विगप्यथा खरविसास्यस् ॥ १७४२ ॥

सन्वाभावे वाऽऽराभागो, किं दीसए न परभागो ।

सन्वागहणं व न किं, किं वा न विवज्जयो हाइ ॥ १७४३ ॥

तिज्जोऽपि प्रतीतार्थो प्येति ॥ १७४२ ॥ १७४३ ॥ १७४३ ॥

किं च यदि परभागानुमतेष्वेव तत्सं प्रतिपाद्यते, तर्हि
स्फटिकाऽऽदीनां तत्र स्यादिति दृश्यतामाह—

परभागदरिससं वा, फलिदादिसं ति ते धुवं संति ।

जइवा ते वि न संता, परभागानुमतेष्वेव मेहेतु ॥ १७४४ ॥

सन्वादरिसण्यो विप, न भणए कीस भणइ तन्नाम ।

पुव्वस्सुवगयहाणी, पचवस्सविरोइमो चेव ॥ १७४५ ॥

ननु येषां स्फटिकाश्चक्रेष्वेव आराज्ञागोऽस्तीनां भागाणां परभागानुमते-
मस्ति ते तावत् प्रुवं सम्येवेति “परभागानुमतेष्वेव” इत्यनेन हे-

तुना सर्वभावानामसत्यं न सिध्यति । अप स्फटिकाऽऽद्यो-
ऽपि न सति तर्हि “परभागानुमतेष्वेव” इत्ययमेहेतुः,

त्वदभिनेमस्य सर्वभावास्तस्यास्तावत्कारणात् । अतोऽ-

व्यापकमस्य हेतुं परित्यज्य “सर्वोदर्शनाच्च सन्ति भावाः”

इत्ययमेव व्यापको हेतुः कस्माच्च भवत्येते ? (अथ तन्नाम-

सि) अत्र पर उत्तरं भवति । किमप्याह—तन्नामास्तु सर्वा-

दर्शनादित्ययं हेतुस्तर्हि भवितव्यः, यथा तथा श्रूयते वा-

स्माभिः साधयिष्या, सा च सर्वोदर्शनादित्यनेनापि हेतुना

सिध्यतु, किमेतेनाऽऽप्येहेतुऽऽस्माकम्, इति भावः । अप स्-

रिहाह—(पुव्वस्यादि)मन्विदानीं सर्वोदर्शनादिति युक्तो भवतः

“परभागानुमतेष्वेव” इति पूर्वोभ्युपगतस्य द्वानिः प्राप्नोति ।

किं च—प्रामाण्यसंरित्यसमुद्रपटपटाऽऽदीनां प्रत्यक्षेणैव दर्श-

नात् सर्वोदर्शनलक्षणस्य हेतुः प्रत्यक्षविरोधः । ततः प्रत्यक्ष-

विरोधश्च सर्वोदर्शनादित्येतदुक्तमिति । अत्र कश्चिदाह—ननु

सपक्षस्य सर्वस्याव्यापकोऽपि विषयास्त्येव विषयो हेतुः

इत्यत्र एव, यथा “अमित्यः शब्दः प्रत्यक्षान्तरादिवत्” इति

न ह्यस्मिन्तोऽर्थः सर्वोऽपि प्रत्यक्षान्तरादिवत् । विषयकसंक्राम-

ऽऽदिभिश्चकारात् तद्विहाय यथापि सर्वेष्वपि भावेषु पर-

भागानुमतेष्वेव नास्ति, यथाऽपि बहुषु तावदस्ति, अतस्तेषु मूल्या-

तां साधयिष्यतीत्ययं हेतुर्भविष्यति । तदुक्तम् । यतस्तत्र

“यद्विषयं न भवति तत्प्रत्यक्षान्तरादिवत्” न भवति “यथा

“आकाशम्” इत्येवं व्यतिरेकः सिध्यति । इह तु यत्र मूल्याता

नास्ति, किं तर्हि, वस्तुनः सत्त्वं, परभागानुमतेष्वेव तत्र नास्ति,

किं तु परभागानुमतेष्वेव यथा कः, इति भवतः सर्वोत्तरादिनां व्य-

तिरेकः कावदीप न सिध्यति अतोऽहेतुर्नयामिति ॥ १७४४ ॥

॥ १७४५ ॥

अत्र पराप्रामाण्यमाशङ्क्य परिहरन्नाह—
नन्वि परमज्जभागा, अप्यवस्थस्यो मई होजा ।

ननु अवस्यस्त्यावती, अप्यवस्यस्त्यावती वा ॥ १७४६ ॥
अथ क्यामतिः—परमव्यवहारी न स्तः, अप्रत्यक्षत्वात्, खर-
विषाणवत् । तत्सत्त्वे च तद्वैयर्थ्या निर्दिश्यमान आराद्भावा-
ऽपि नास्त्यतः सर्वशून्यत्वेत्यभिप्रायः । तदुक्तम्, यतोऽन्तर्गत-
मिन्द्रियमिन्द्रियं प्रति वर्त्तत इति प्रत्यक्षोऽर्थः, न प्रत्यक्षोऽ-
प्रत्यक्षः, तद्व्याप्तोऽप्रत्यक्षत्वं, तस्याप्रत्यक्षत्वादिन्युच्यमाने
नवत्वात्प्राप्तमर्थस्य वाऽऽपत्तिः स्वप्नाप्रामांश, तदापत्ती च शून्य-
ताऽभ्युपगमहानिः । शून्यतायां वाऽप्रत्यक्षत्वलक्षणस्य हेतुर्हो-
निः, अज्ञातानामभावे प्रत्यक्षाप्रत्यक्षत्वंपदेशात्तु उपपत्तिरिति
भावः ॥ १७४६ ॥

अपि च—अप्रत्यक्षत्वादित्यनेकान्तिको हेतुरिति दर्शयन्नाह—
अतिथि अपवर्त्तने पि हु, जह भवभा संसयाद्विज्ञाणं ।
अह नरिषु सुषया का, कास व केणोक्तत्वा वा ॥ १७४७ ॥
नवत्वात्प्राप्तमप्यस्ति किञ्चिद्वस्तु, यथा भवनः संशयाऽऽदि-
विज्ञानमन्येवाप्रत्यक्षमप्यस्ति, ततो यथैतत्तथा परमव्य-
वायावप्रत्यक्षो भविष्यत इत्यनेकान्तिको हेतुः । अथ भवत्सं-
शयाऽऽदिविज्ञानमपि नास्ति तर्हि का नाम शून्यता ?, कस्य
वाऽस्ती ?, केन बोधलक्षणा ? भवन एवेह तत्र किल संशयः, स-
न्वेष्टास्ति, तर्हि कस्याप्यस्य श्रमनगाराऽऽदिसत्त्वे विप्रतिप-
त्तिः, इति भावः ॥ १७४७ ॥ विशेषः ॥

(४) भवति भविष्यति भूतवाञ्छेति भावः । अथवा—भवन्त्य-
स्मिन् स्वावतता उत्पादविगमप्रौढ्याऽऽख्याः परिणामवि-
शेषा इति भावः । अस्ति कार्य, दृश- १ अ० । वस्तुधर्मं,
विशेष- ॥ अ० । भावप्रत्ययश्च यस्य गुणस्य हि भावाद्
द्रव्ये शब्दविशेषान्तर्भावान् स्वतन्त्राविति । स्व० १ ध्रु०
१२ अ० । शुक्लाऽऽदिके वस्तुपर्यायं, दृश- १ तथ ।
विशेष- ॥ अ० । अनु० । उत्त० । कर्म० । स्या० । अ० । म० ।
नि० चू० । सम्म० । द्रव्यस्य विशिष्टावस्था भाव इति ।
अ० २ ध्रु० १ चू० ४ अ० १ उ० । अशान्त विंशष्टहेतुभिः
स्वतो वा जीवानां तत्तत्पक्षेण भवन् भावः । भवन्त्यस्मिन्प-
शमाऽऽदिभिः पर्यायेरिति भावः । कर्म० ४ कर्म० । प्रव० ।
तेन रूपेण भवन् भावः । अथवा—तेन तेन रूपेण भवतीति
भावः । यद्वा—भवति तथः, तेषु वा भवतीति भावः ।
यद्वा—भवन्ति तथस्तेषु वा सन्तु प्राणिनस्तेन तेन रूपेण-
ति भावः । औदयिकाऽऽदिके वस्तुपरिणामविशेषे, अनु० ।
दृश० । भावशब्दो बहुधेयः । काचित् द्रव्यवाचकः । तद्यथा—“ला-
सस्रो भुवि भावस्त, सदा हवति केवला ।” भावस्य द्रव्यस्य
वस्तुत इति गम्यते । कालिच्छुक्लाऽऽदिधर्मा वस्तुत
“जे जे जे जे भावे परिणमइ” इत्यादि । यान् यान् शुक्लाऽऽ-
दीन् भावानांति गम्यते, क्वचिदौदयिकाऽऽदिधर्मा वस्तुत य-
था—“कादिय ए उवसमि ए” इत्यादौ पुष्कला । “लुखिहो भावला-
गो ड” औदयिकाऽऽदय एव भावा लोकायमानत्वाद्भावलां-
क इति, तदेवमेतत्तद्विषयः सञ्ज्ञादयिकाऽऽदिधर्मे वस्तुमान इह
पृथीति इति, भवन् भावः, भवन्त्यस्मिन्निधि वा भावः । दृश०
१ अ० । (भावानां पादुधर्मा “आशुपुर्वी” शब्दे द्वितीय-
भागे १४३ पृष्ठ गम्यते)

(५) भावद्वारेण व्याधिकासुराह—

उवसमस्ययमीमांश-परिणामा दु नवडार इग्वीया ।
विषभेष सनिवाश्य, सम्मे चरणं पदमभावे ॥ ६४ ॥

इह किल वक्ष्यमावा भवन्ति । विशिष्टहेतुभिः स्वतो वा
जीवानां तत्तत्पक्षेण भवन्ति भवन्त्येभिर्दृशमशमाऽऽदिभिः
पर्यायेरिति वा भावाः । किन्तुमानः पुनस्ते ? इत्याह—(उ-
वसमस्ययमीमांशेत्यादि) अत्र स्वत्वत्वात् स्वस्यैवं प्र-
योगः । (उवसमि ति) औपमशमिको भावः । (खय ति) ला-
यिको भावः । (मस ति) लायौपमशमिको भावः । (उ-
दय ति) औदयिको भावः । (परिणाम ति) परिणामि-
को भावः । (६४ गथा) । (कर्म० ४ कर्म०) द्विष्ट औपम-
शमिको भावः, नव-भेदः लायिकः, अष्टादशभेदः लायौपम-
शमिकः, एकविंशतिभेदः औदयिकः, त्रिभेदः परिणामिकः ।
सर्वेऽपि भावपञ्चकभेदास्त्रिपञ्चाशदिति ॥ ६६ ॥

प्रकृतिं समग्रं भावपञ्चकम् । अनुना सांनिपातिकाऽऽप्य-
ष्टभाषभेदमरूपत्वायैकस्यते तत्र च यद्यप्यौपमशमिकाऽऽदि-
भावानां पञ्चानामिति हिकाऽऽदिसंयोगभङ्गाः पञ्चविंशतिभेव-
न्ति । तद्यथा—औपमशमिकत्वाधिकत्वायौपमशमिकौदयिकपा-
रिणामिक इति भावपञ्चकं पट्टकाऽऽदावर्त्तितव्यते, ततो दृश-
द्विकसंयोगा अवस्यञ्जालयया लभ्यन्ते—दृशेव त्रिकसंयोगाः,
पञ्च चतुष्कसंयोगाः, एकः पञ्चकसंयोग इति; तथापि पञ्च-
कसंयोगा जीवेष्वधिकृताः सम्प्रधानं, शेषास्तु विंशतिः
संयोगभङ्गाः प्रकृत्यामात्रभाविन्येनास्मभ्येन एव, अतः स-
म्भवपञ्चमद्वारेण गत्याश्रिता यावन्तः सांनिपातिकभा-
वेदाः सम्भवन्ति यावन्तश्च न सम्भवन्ति तदेतत्प्रकटयन्नाह—
चउ चउर्गम् दीमग-परिणामदृष्टिर्हि चउ मसइति ।
उवममजुर्हि वा चउ—कस्यपरिणामदृष्टयसइति ॥ ६७ ॥

चत्वारो भङ्गाश्चतसृषु गान्तु चिन्मयमानास्तु भवन्ति । के-
रुत्वेत्याह—निर्भेदकारिणामिकौदयिकौदयिकौदयिकौदयिकौदयिकौ-
तस्वभावेः । इयमत्र भावना—गतिचतुष्टयद्वारेण वि-
न्यमानः लायौपमशमिकपरिणामिकौदयिकलक्षण एकोऽप्य-
यं त्रिकसंयोगरूपः सांनिपातिको भावश्चतुर्धा भवति ।
तथाहि—लायौपमशमिकानिर्द्रवाणि पारिणामिके जी-
वत्वाऽऽदि, औदायिकी नरकगतिः, इत्येका नरकगत्या-
श्रितास्त्रिकसंयोगाः । एवं त्रियैकमनुष्यदेवगत्याश्रितान् त्रयो-
भङ्गाः अन्येऽपि वाच्याः । इत्येवं चतुर्विधां गतिं प्रतीत्य
त्रिकसंयोगेन चत्वारो भेदा निकृतिताः । संश्रित विषयः संशे-
देन चतुरो भेदानाह—(चउ सखइति) । चत्वारो भेदा
भवन्ति, कैरग्याह—सह सायैकल वनेने ये लायौपमशमिका-
परिणामिकौदयिकलक्षणा भावान्ते सत्तायिकास्तैः सत्तायिकैः
अथमयः—गतिचतुष्टयद्वारेण विन्यमानाः लायौपमशमिका-
परिणामिकौदयिकलक्षणा एकोऽप्ययं चतुष्कसंयोग-
रूपः सांनिपातिको भावश्चतुर्धा भवति । तद्यथा—लायो-
पमशमिकानिर्द्रवाणि, परिणामिके जीवत्वाऽऽदि, औदयिकी
नरकगतिः, लायिके सम्यक्त्वमित्येको नरकगत्याश्रितः चतु-
ष्कसंयोगः । एवं त्रियैकमनुष्यदेवगत्याश्रितान् त्रयो भङ्गाः
अन्येऽपि वाच्याः । इत्येवं चतुर्विधां गतिं प्रतीत्यैकप्रकारेण
चतुष्कसंयोगेन चत्वारो भेदा निकृतिताः ।

अनुना प्रकारान्तरेण चतुष्कसंयोग एव चतुरो भेदाना-
ह—(उवसमजुर्हि वा चउ ति) वाशब्देऽप्यथाशब्दाः ।
अथवा लायिकभावाभावे औपमशमिकेन प्रदर्शितव्यरूपेण

भावेन युतेः कलितैः पूर्वोक्तैः क्षायोपशमिकपारिणामिकौद्-
यिकैरेव निष्पन्नस्य सांनिपातिकभावस्य गतिकवृत्तं प्रती-
त्य कक्षारक्षुःसंख्या भेदाः भवन्तीति शेषः । तद्यथा-क्षा-
योपशमिकानिन्द्रियाणि, पारिणामिकं जीवत्वम्, औद्दयिकी
नरकगतिः, औपशमिकं सम्यक्त्वमित्येको नरकगत्याभितः
अनुत्पन्नसंयोगः । एवं तिर्यक्मनुष्यदेशव्याप्तिलापेन त्रयो
भङ्ग्य इत्येवमपि बाध्याः । तदेवमभिहिता गतिकवृत्तयमा-
भिन्नेष्वेव त्रिकसंयोगेन द्वयम् अन्तर्भाविकसंयोगाभ्यां द्वादश
विकल्पाः । संप्रति शुद्धसंयोगत्रयस्वरूपं शेषं भेदत्रयं निकृप-
यितुं शक्यं- (केवलपारिणामुद्भव आरयत्ति) केवली केवलज्ञानी
पारिणामिकौद्दयिकत्वायिके सांनिपातिकभेदे त्रिकसंयोगरूपे
यतीति । यतस्तस्य पारिणामिकं जीवत्वाऽऽदि औद्दयिकी
मनुजगतिः, त्वायिकाणि ज्ञानदर्शनव्यवहारिणि, तदेवमेक-
त्रिकसंयोगः केवलमिषु संभवतीति ।

स्वपारिणामिसिद्धौ, नराक्ष पञ्च ओगुवसमवेदीय ।

इय पञ्च संनिवाह्य-भेदा वीसं असंभविष्यो ॥ ६८ ॥

सिद्धाः निर्दिष्टचलकलकर्मधनाः त्वायिकपारिणामिके सां-
निपातिकभेदे त्रिकसंयोगरूपे वर्तन्ते । तथाहि—सिद्धानां
त्वायिकं ज्ञानदर्शनाऽऽदि, पारिणामिकं जीवत्वमिति त्रिकसं-
योगा भवति । नराणां मनुष्याणां पञ्चकसंयोगः सांनिपाति-
कभेद उपशमत्रयस्यमित्वं प्राप्यते, यतो यः त्वायिकसम्यग्-
वृत्तिर्मनुष्य उपशमत्रेण प्रतिपद्यते तस्यौपशमिकं व्यारि-
भं, त्वायिकं सम्यक्त्वं, क्षायोपशमिकानिन्द्रियाणि, औद्दयि-
कं मनुजगतिः, पारिणामिकं जीवत्वं, अन्तर्यं चेति । इ-
त्यमुना दर्शितप्रकरणे गत्यादिषु संयोगपटुचित्तनलक्षणे-
न परस्परविरोधाभावेन संभविष्यः पञ्चदश सांनिपातिक-
भेदाः इष्टमात्रविकल्पाः प्रकल्पिता इति शेषः । (वीसं
असंभविष्यो ति) दिशितसंख्याः संयोगाः असंभविष्यः
प्रकल्पनाप्रमाविवेचने न जीवेषु तेषां संभवोऽस्तीति ।
ननु पदविशिष्टभेदाः प्राक् प्रदर्शिताः, इह तु पञ्चदशानां
विशतश्च मीलने पञ्चविंशत्संख्या भेदाः प्राप्नुवन्तीति
कथं न विरोधः ? अत्रोच्यते-ननु विस्मरणाश्ली देवानां-
प्रियो यतोऽन्तर्यमेवोद्दिनं गत्यादिद्विष्टरेणैव ते चित्त्यमानाः
पञ्चदश भवन्ति, मीला वृत्त्यादिसंयोगास्तु वृद्धे तथा द्वयोः
त्रिकसंयोगः द्वौ त्रिकसंयोगौ, द्वौ चलकसंयोगौ, एकः पञ्च-
कसंयोग इति वृत्त्यादिसंयोगा मीलने पञ्चविंशत्संयोगोपजायते
इति नाम प्रकथनं विशेष इति ॥ ६८ ॥ अभिहिताः संप्रभेदा
जीवानामौपशमिकाऽऽद्वयो भावाः ।

(६) सामप्रतमतावेव कर्मविषये चित्तव्यवहार-

मोहे व समो मीसो, चउवाइसु अट्टकम्मसु य ससा ।

धम्मइपापरिणामिय-भावे संधा उद्धइ वि ॥ ६९ ॥

मोहे एव वृद्धीस्तरस्योर्ये प्रत्यभेदा इयं वृत्तिः शब्दा
वृत्तस्य शब्दा, मोहनीयस्यैव कर्मणः शुभ उपशमोऽनुत्पा-
वस्था अस्त्वच्छब्दाभेदेन न तु समस्तानां कर्मणां (मीसो
चउवाइसु ति) मिश्रः क्षयोपसमस्तत्र त्वय उद्भाववस्थ-
स्यावस्थामावस्थेन सद्योपशमोऽनुत्पावस्था इति ध्यातव्य-
द्विवत् क्षयोपशमः, अतुल्यं वतुःसंकेतं घातिषु ज्ञानाऽऽदिगु-
णघातकेषु कर्मैकचित्तुस्तोक्तमत्रापि संबन्धनीयम्; ततः ज्ञा-

नाऽऽवरणदर्शनाऽऽवरणमोहनीयास्तत्रायत्तलक्ष्यानां घातिकर्म-
णामेव क्षयोपशमो भवति, न स्वाघातिकर्मणामिति । अष्टक-
मैसु ज्ञानाऽऽवरणऽऽवस्थास्तत्रायत्तलक्ष्यानां यः पुनर्येव । अष्टसु-
कर्मेषु पुनः शेषा औद्दयिकत्वायिकपारिणामिकभावा भव-
न्ति । तत्रोद्दयो विषयानुभवने, क्षयोऽप्यन्ताभावाः, परिणा-
मत्वेन तेन रूपेण परिणमनसिद्धकार्यः । आभावेत्यवयव-
मोहनीयकर्मणः पञ्चापि भावाः प्राप्यन्ते, मोहनीयवर्जित-
ज्ञानाऽऽवरणदर्शनाऽऽवरणान्तरायत्तलक्ष्यानां तु प्रमाणं घाति-
कर्मणामुद्भवक्षयक्षयोपसमपरिणामस्त्वभावास्तत्वार एव भावा
भवन्ति न पुनरुपशमः । शेषाणां वेदनीयाऽऽनुपमिगोत्रव्यव-
पाणां अतुलोभ्यघातिकर्मणामुद्भवक्षयपरिणामलक्षणाख्य
एव भावा भवन्ति, न तु क्षयोपशमोपशमाविति । प्रतिपादना
जीवेषु तदाभितकर्मेषु च पञ्चापि भावाः अनुना तानजीवेषु
विशेषितुं शक्यं- (धम्मइ इत्यादि) इह पदेकदेशे पदसमुदायो-
पवाराव् धर्मैस्तिकायः, अर्धमस्तिकायः, आकाशास्तिकायः, पु-
द्गलास्तिकायः, कालद्रव्यं चेति परिग्रहः । (कर्म० ४ कर्म०)
(धर्मास्तिकायस्याख्या 'धर्मस्तिकाय' शब्दे अतुर्थमग्रे १७२८
पृष्ठे गता) (अर्धमस्तिकायस्याख्या 'अर्धमस्तिकाय' शब्दे
प्रथम भागे १६७ पृष्ठे गता) (आकाशास्तिकायः 'आनास्तीय-
काय' शब्दे द्वितीय भागे १८ पृष्ठे गतः) (पुद्गलास्तिकायः 'पो-
मालास्तिकाय' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ११०६ पृष्ठे गतः) (काल-
द्रव्यम्- 'कालद्रव्य' शब्दे तृतीय भागे ४६१ पृष्ठे निकृतिम्)
ततो धर्मास्तिकायधर्मास्तिकायाः आकाशास्तिकायपुद्गलास्तिका-
कायकालद्रव्याणि पारिणामिकं तेन तेन रूपेण परिणमनत्वं
भावं पर्यायविशेषे, वर्तन्ते इति शेषः तथाहि-धर्माधर्माः आका-
शास्तिकायानामनादिकालादारभ्य जीवानां पुद्गलानां च गति-
स्थित्युपपत्त्याकाराणां पारिणामिकेन परिणेतव्यत्वादिपारि-
णामिकभाववर्तित्वं, कालकृपसमयस्याप्यपरापरसमयोत्पत्ति-
तयाऽवलिताऽऽदिपरिणामपरिणेतव्यत्वादिपारिणामिकभा-
ववर्तित्वमेव, उद्युक्ताऽऽदिरूपेण सादृकात्मनो न तेन
स्वभावेन परिणामाव् सादृपरिणामिकत्वमेवोपादिरूपकानां
स्वनादिकालात्वेन तेन रूपेण परिणामादनादिपारिणामिकभा-
ववर्तित्वं चेति आह-किं सर्वेऽप्यजीवाः पारिणामिक एव भावो
वर्तन्ते, आह-सिष्यं केचिद्व्यस्मिन्नप्याह-खंवा उद्भवति
(ति) रूपकानां अतन्तपरमाणुवात्मका न तु केवलाण्युवः तेषां
जीवनाप्रदणाम् । औद्दयिकेऽप्यौद्दयिकभावोऽपि न केवलं पा-
रिणामिक इत्यपिशब्दादयः । तथाहि-शरीरादिनामोद्भयजनित
औद्दयिकऽऽदिशरीरतयोद्दयिकऽऽदीनां रूपकानामेवो-
द्भव इति भावः । उद्भव एवौद्दयिक इति व्युत्पत्तिपक्षे तु कर्म-
रूपकलक्षणेऽप्यौद्दयिकत्वमात्रे भवतीति भावः । तथा-
हि-कोषाऽऽनुद्भये जीवस्य कर्मरूपकानामुद्भवत्वेनाप्यौद्द-
यिकत्वमिति । नन्वेवं कर्मरूपकानाऽऽभित्ता औपशमिकाऽऽव-
योऽपि भावाः अजीवानां संबन्धन्यतः तेषामपि भगने प्राप्ति-
सत्यं तेषामविवक्षितत्वात्, अत एव केचिदजीवानां पारि-
णामिक एव भावोऽप्युपगम्यत इति ॥ ध्यात्वाता अजीवा-
ऽऽभित्ता अपि भावाः । कर्म० ४ कर्म० । प्र० ॥

(७) द्विविधभावमाह-

दुविहो य होइ भावो, लोइय लोउवरो सपामेसो ।

एक्केको वि य दुविहो, पसत्त्वमो अपसत्त्वस्यो य । ७० ॥

द्विषिषो भवति भावः—लौकिको लोकोत्तरश्चेति । समासतः पुनः एकैको द्विषाः—प्रशस्तोऽप्रशस्तश्च । लौकिकः प्रशस्तोऽप्रशस्तश्च, एवं लोकोत्तरोऽपि । तत्रादाहरणमुच्यते—“एवमिह सविषसे दो भाउया वागिया, ते य परोपर विरिका । तथ एगो गामे गंतूण करिसण् करेइ, अत्रां वि तदेव । तथ एकस्स सुमहिला, अन्नस्स य दुम्महिला । या सा दुम्महिला सा गोसे उड्डिया मुहोदगदंतपक्खलण अहागफल्लिहमादिं मंडंती अथर, कम्मारागिण्णुं क्विअरि वि जोगक्खमे बहनि, कल्लेउयं च करेइ । अन्नस्स य जा सा सुमहिला कम्मारागिण्णुं जोगक्खमे बहइ, अप्पणो य सकउं मंडणदि करेइ । तथ जा सा अप्पणो जेव मंडणे लम्मा अथर, तीए अचिरेणं कालेणं घरं परिकलीणं, इयरीए घरं घणघणं समिद्धं जाय । एवं च जो साहू वण्णदेउं क्वहेउं वा आहारं आहारिइ, ण वि आयरिए ण वि बाल्लुहमिलाणदुवले पडियग्गति, अप्पणो य गहाय पज्जत्तं णियत्तति, एवं सो अप्पपोसत्ता, जहा सा खुक्का हिरण्णारीण्णुं, एवं सो वि निज्जालामो न-स्स लुक्कहिति; पत्तयो इमो—जो सो वण्णदेउं क्वहेउं वा आहारं आहारिइ, बाल्लारीण्णुं दाउं पक्खा आहारिइ, सो णाल्लंखणचरित्तणं आगामी भवति । एवं पत्तयेण भावेण आहारियत्तो सो पिडो ।”

(८) इदानीमेतदेवाद्याभाषणसंग्रहम्—

मधिल्लगा दो वणिया, गामे गंतूण करिसणाऽऽरो ।
एगस्स देहमेदण-वाउमिआ मारिया अलमा ॥ ४६४ ॥
सुहधोवण दंतवणं, अहागारिण कल्ल आवांम ।
पुव्वइइकरणमपण, उक्कोसयरे च मउमयेह ॥ ४६५ ॥
तणकट्टहाराराण, न देइ न य दासपमवग्गस्स ।
न य पमस्य निउंजइ, पलायि हिय हाणि गेहस्स ॥ ४६७ ॥
विइयस्स पेसवणं, वावारे अणेपेयण कम्मे ।
काल देहाऽऽहारं, मयं च उवजीवरे इड्ढो ॥ ४६८ ॥

सुगमाः नवरं ‘वाउमिआ’ ‘विह्वलणसीला’ ॥ ४६४ ॥ मुखपावनं करोति, तथा (कल्ल) कल्यवृषकम् आच-
श्यकं पूर्वार्धे करोत्यात्मना चाच्छ्रितं च घृतपूर्णाऽऽदि म-
ध्याह्न भक्षण्येकाकिनी ॥ ४६५ ॥ तृणकट्टहारकाणां न कि-
ञ्चिद्दति दासवर्गस्य तथा प्रेष्यो यः कश्चिन्मप्यने तद-
गन्धेयं च न किञ्चिद्दति, न च प्रेषण कार्यं निवृह्णे क-
र्मकाले, ततश्च भोजनऽऽदिना विना (पलाया) नष्टः, हेन-
च यत्किञ्चिद्दुष्टं रिक्थमासित्, एवं हानिजाता गृहस्य,
तत्रार्थे लौकिकोऽप्रशस्तो भावः ॥ ४६७ ॥ इदानीं लौक-
िकप्रशस्तभावप्रतिपादनायाऽऽह-द्वितीयस्य या वार्या सा प्र-
थमं व्यापारयित्वा प्रेषणाकार्यं कर्मणं च विवक्ष्य काले
च तेषामाहारं ददाति, स्वयं च काले आहारमुपजीवति । अ-
र्थं च लौकिकोऽप्रशस्तो भाव उक्तः ॥ ४६८ ॥

इदानीं लोकोत्तरप्रशस्तभावप्रतिपादनायाऽऽह—

वण्णवल्लुवेउं, आहारो जो उ लापि लभेत् ।
अरेणं ण उ गिएइइ, पाउगगगिलाणमादीण्णुं ॥ ४६९ ॥
वण्णवल्लुवेउंमुमाहारयति यच्च लामे वीराऽऽदी ऋष्यमाने
सति प्रायः स्य ग्लानाऽऽदीनामतिरिक्तं न शुक्लानि ॥ ४६९ ॥
जह सा हिरण्णवाइसु, परिहीणा हाइ दुवळआभागी ।
सुवं तिमपरिदीणो, माहू दुवळस्स आभागी ॥ ५०० ॥

यथासा शुद्धसाहिरयाऽऽदिपीरहीनासज्जाता, दुःखभागिनि
व जाता, एवं साधुरात्र त्रिकेण ज्ञानदर्शनचारित्रलक्षणैर्न
हीनो दुःखस्य भागी भवति । उक्तां लोकोत्तरोऽप्रशस्तः ।

इदानीं लोकोत्तरप्रशस्तभावप्रदर्शनायाऽऽह—

आयरियगिलाण्डा, गिएइइ य महीति एव जो साहू ।
णो वण्णवेउं, आहारं एम उ पत्तयो ॥ ५०१ ॥

आचार्याऽऽदीनामर्थाय शुक्लानि न ममंरं योगं किंवाचार्यो-
ऽऽदिः, एवं यः साधुर्गुहानि, शेषं सुगमम् । उक्तां लोकोत्तरः
प्रशस्तो भावः । आचो । स्था । सूत्र । अनु । विशे ।
आ० म० । (भावप्रकृषणाय दृष्टान्ताऽऽदिसूत्रत्रयम् ‘पु-
रिसजाय’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे १०२४ पृष्ठे गतम्) (गुण-
स्थानकेषु भावाः ‘गुणट्टाण’ शब्दे तृतीयभागे ६२३
पृष्ठे गताः) (जीवस्थानकेषु भावाः ‘जीवट्टाण’
शब्दे चतुर्थभागे १५२२ पृष्ठे गताः) भवन् भावः,
भवन्स्मिमात्रं वा भावः । कर्मविषाकं, दश० १ अ० ।
परमाणं, सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । “सुहवुद्धिं भावश्चो
गणंतेण ।” भावतः परमाधतः । पञ्च० ८ वि० । स्वकं,
आ० म० १ अ० न० । आच० । स्वभावे, अनु० । सनाया
म्, विशे० । सूत्र० । स० न० । पञ्च० । अने० । आ० म० ।
सम्म० । विधो, “भावाभावमप्युता, पक्षता एधममेसि ।”
भावा विधयोऽभावा निधयाः । अ० ४१ श० १६६ उ० । वि-
ज्ञानं, सम्म० ३ काण्ड । णाणं ति वा संवेयणं ति वा अहिं
गमो ति वा वेयणं ति वा भावो ति वा एगट्टा । “आ० चू०
१ अ० । ज्ञानाऽऽत्मकं निक्षेपभेदं च । उचयानां भावनिक्षेप
इति वचनात् ।” पि० ।

“भावा विवर्तितक्रियाऽनुभूतियुक्तो हि वै समाख्यानः ।
सर्वेभिरन्त्याऽऽदिब-दिदम्भन्त्याऽऽदिक्रियाऽनुभावान् ॥” इति ।
अत्रायमर्थः—भवन् विवर्तितरूपेण परिणामने भावः । अ-
थवा—भवन्ति विवर्तितरूपेण संवेयन इति भावः । कः पुन-
रयम् ? इत्याह—वर्तुविवाजित्वा इदन्नेव लक्षणं भावाऽऽदि-
क्रिया क्रिया तस्या अनुभूतिरनुभवन्तं तथा युक्तं विवर्तितक्रि-
याऽनुभूतियुक्तः, सर्वेभः समाख्यानः क इवेत्याह—इत्याऽऽदि-
बन्धयोगाधिपाऽऽदिवन् । आदिशब्दान् उल्लेखजीवाऽऽदिपरि-
ग्रहः सोऽपि कथं भाव इत्याह—इदनाऽऽदिक्रियाऽनुभावादि-
ति, आदिशब्देन उल्लेखजीवनाऽऽदिक्रियास्वीकारः । विवर्तित-
न्दनाऽऽदिक्रियाऽऽदिते लोके प्रसिद्धः पारमार्थिकपदार्थो
भाव उच्यते । विशे० । अनु० । आ० म० । (द्रव्याऽऽधारत्वं
भावस्य ‘अणुश्राव’ शब्दे प्रथमभागे ३३३ पृष्ठे गतम्)

भावविषयपूर्वी—

(१) भावनिर्वचनम् ।

(२) भावानां सिद्धिप्रतिपादने स्वधेश्यतत्ताशङ्कितम् ।

(३) तत्प्रतिविधानम् ।

(४) प्रकारान्तरेण भावावस्थायानम् ।

(५) भावद्वारम् ।

(६) औपशमिकभावात्तामेव कर्मविषये चिन्तनम् ।

(७) लौकिकलोकोत्तरपरिग्रहप्रशस्ताप्रशस्तवर्णनम् ।

(८) तत्र वर्णनशब्ददृष्टान्तः ।

भावहया-देशी । धर्मपत्रवाम्, ३० न० ६ वर्ष १०४ गणपा ।
भावकल्प-भावकल्प-पुं । “इक्षणायाचरिते, तववयवयण-

बसमिनाहिं गुणो । इतरागदोसणिम्मम-समद्वयणियमट्टि-
तो णिचब्ब ॥१॥ इत्युल्लङ्घणे कल्पभेदे. पं० भा० । पं० चू० ।
..... भाव कर्ण अतो बोचञ्ज ।

दंसखणाणचरिचे, तपववणपंचसमितिहिं गुणो ।

इतरागदोसनिम्मम-समद्वयणियमट्टिओ निब्बं ॥

अणगुहियवलविरिओ, परकमति जो जहुच साउत्तो ।

अचट्टकरणजुत्तो, गुणभावणभावणिकेपो ॥

पयाओ हारयाहाओ ।

रिद्धीहिं कुल्लिगणं. ण य देववतीहिं जम्म तू भावो ।

दंसखणिवल जायति, दंसखणाराहियं तेण ॥

गाणं द्वावलमंगं, तं चेव य पवयथं तु संघो वा ।

महणम्म उज्जता पा-रतो च तह वच्छलो याति ॥

चरणे णिजुत्तो मू-लुगुत्तुं सउत्तरगुत्तुं ।

ण य अतियारं कुणती, पच्छेत्तं व साहिकत्तं ॥

तववारसंगजुत्तो, समितीसहितो तिमुत्तिगुत्तो य ।

रागहोसनिहता, खिममो णियए सररो णि ॥

कोहं जिणति खमार, मद्दवादाहिं ससकलुत्तो वि ।

दमणियमा दो वेकं इदिय गांदिदा होति ॥

गाणाऽऽदिहिं अणगु-हितो तु कम्मस्स निजरट्ठाए ।

उज्जमति परकमनी, घट्टे ति य होति एगट्ठा ॥

जह सुवे णिदिट्ठा, तह कुव्वति जो तु अप्पमाएत्तो ।

सा तु जहुत्ताऽऽउत्तो, एवं मतिमं विषाण्णजा ॥ (दरं)

अत्तडा माववट्ठा, ण तु इल्लगणाऽऽदिहेतुपं कुणति ।

करणं जोगतिएणं, जयणाजुत्तो णि अववादे ॥

गुणमूलउत्तरं जा, भावणा पणुवीस णिच्चयादी य ।

मवौपमादकारण-मम्भत्थादीहिं निक्कपो ॥ (दरं)

एमां तु भावकर्णो, अहवा गाणादितो पुणो तिविदो ।

दंसखपदमं मणति, गाणचरिता तदपचा ॥ पं० भा०

? कल्प । नि० चू० ।

भावकम्म-भावकर्मन्-न० । अवाधामुल्लङ्घ्ये स्वेदयेनेदी-
रणाकरणेन चोद्दिगाः पुद्गलाः प्रदेशविषयकभ्यां भवन्तत्र
पुद्गलजीवेष्वनुभावं ददन्ते भावकम्मस्वप्नेनेत्यगते, इत्युल्लं-
घणे कर्मभेद, आत्मा० १ ४०२ अ० १३० ।

भावकाय-भावकाय-पुं० भावानां कायो भावकायः कायभेदे,
आवा० ।

भावकायप्रतिपादनायाऽऽह—

दुम तिग चउतो पंच व, भावा बहुआ व जत्य विज्जति ।

सो हाइ भावकाओ, जीवमजीवे विभासाओ ॥१४४६॥

दो त्रयस्वतारः पञ्च वा भावा अद्विधिकाऽऽद्यः प्रभूता
वाऽप्येऽपि यत्र सचेतनाचेतने वस्तुनि विद्यन्ते स भवति
भावकायः । भावानां कायो भावकाय इति । (जीवमजीवे
विभासाओ) जीवाजीवयोर्विभक्ता ऋतव्यगमाजुसारेण का-
येति गाथाऽयं ॥ १४४६ ॥ भाव० ५ अ० ।

भावकाल-भावकाल-पुं० । भावानामौद्विधिकाऽऽदीनां स्थि-
तिः काला भावकालः । कालभेदे, विभे० ।

अथ भावकालमाह—

साई सपज्जवसिओ, चउमंगविभागभावणा एत्थं ।

आदह्याद्याणं, तं जाणसु भावकालं तु ॥ २०७५ ॥

इहौद्विकौपशमिकक्षापिकक्षापेपशमिकपाशमिकभावा-
नां या स्थितिरसौ भावकालः । अत एवाऽऽह—साईः
सपर्यवसित इत्यादीनां वक्ष्यमाणस्वकपाशां चतुर्णां भङ्गका-
नां याऽसौ विभागभावना क भावे को भङ्गः संभवंति, को
वा न संभवति ?, इत्येवं विषयविभागनं स्थापना । केवाम-
स्याह—औद्विधिकाऽऽदिभावानाम् । तं चतुर्भङ्गविभागभावना-
विषयं पुनर्भावकालं जानीहीति निर्गुकिगाथाऽर्थः ॥ २०७५ ॥
अथ के त आद्विधिकाऽऽदिभावानां प्रत्येकं चत्वारो भङ्गाः ।

का च तेषां विभागभावना ?, इत्याह भाष्यकारः—

साई संतोऽणुत्तो, एवमणाई वि एस चउमंगो ।

आदइयाद्याणं, होइ जहाजोगमाजुत्तो ॥ २०७६ ॥

सादिभावेः सान्नः, तथा सादिरनन्तः । एवमनादिरपि
सान्नोऽनन्तश्च वाच्य इति । एवमेतं चत्वारो भङ्गा औद-
्विधिकाऽऽदिभावानां यथायोगं यथासंभवमायोजनीयाः ।
यो यत्र भावो नरकाऽऽदित्यतिमाश्रित्य संभवति स तत्र
वाच्यः, शपक्त्तु निषेधनीय इति ॥ २०७६ ॥
अत एवेतेषां भङ्गकानामौद्विधिकाऽऽदिभावेषु विभागभावा-
नां विषयविभागस्थापनां चिकीर्षुराह—

जो नारगाइभावां, तह मिच्छताऽऽद्विओ वि भव्वाणं ।

तं चेवाभव्वाणं, आदइओ विति यज्जोऽयं ॥ २०७७ ॥

औद्विधिको भावः सादिरपर्यवसितो न कश्चित्संभवत्यत ए-
व द्वितीयभङ्गकवर्जोऽयं द्रष्टव्यः । तत्र यो नारकाऽऽदिभावा
नारकनियंभारामरगतिलक्षणो य औद्विधिको भाव इत्यर्थः, स
सादिः सपर्यवसान इति द्रष्टव्यम् । नारकाऽऽदीनां प्रत्येकं
स्वर्धामपि सादिश्वासान्तस्वाचित् सादिरपर्यवसान इति
द्वितीयो भङ्गः शून्यः । तथा मिध्यात्वाऽऽद्योऽपि भव्वाणां
तृतीयः, इहमुक्तं भवति—मिध्यापदं, कदापिः वेदत्रयम् अक्षा-
नासंयतः त्रासिद्धत्वात्, लेप्याभ्येत्तं यः सतश्चरतिश्च औद-
्विको भावः स भव्यानांश्च अन्नादिसपर्यवसानः अभव्या-
नाश्रित्य पुनः स एथानादिरपर्यवसितश्चाति ॥ २०७७ ॥

औपशमिकाऽऽदीनांश्चियाऽऽह—

सम्पत्तचरिताई, साई संतो य ओवममिओऽयं ।

दाणाइल्लिपणं, चरणं पि व साइओ भावो ॥ २०७८ ॥

सम्पत्तनाणदंसण-यिद्धताई तु साईओऽणुत्तो ।

नागं केवलवज्जं, साई संतो खआवमयो ॥ २०७९ ॥

महअण्णाइया, भव्वाभव्वाणं तइयचरमोऽयं ।

सव्वां पोगलभम्मो, पढमो परिणापिओ होइ ॥ २०८० ॥

भवत्तं पुण तइओ, जीवाऽभव्वाइ चरमभो उ ।

भावाणमयं कालो, भावानस्थाणओऽणुत्तो ॥ २०८१ ॥

सम्बन्धवचारित्रे समाश्रित्य सादिः सपर्यवसान इति प्रथमभङ्ग
पौपशमिका भाः संभवंति, प्रथमसम्बन्धवलाभाकालं उपश-
मयेत्यं पौपशमिकसम्बन्धवलोपशमयेत्यं तु चारित्रव्यो-
पशमिकस्य लाभात् तथोपावश्यं सादिसपर्यवसितवान् ।
ततः शेषास्तयो भङ्गा इह शून्या एव । केवलमौपशमिकतथा,

सायिकोऽपि भावः क्षीणमोहप्रवृत्त्येकलावस्थायां दान्ताभ-
मोगोपमोगवीर्यलक्षिपञ्चकं, चारित्रं चाऽऽश्रित्य सादिसपर्य-
वसितत्त्वलक्षणे प्रथमभङ्गे वर्तते इति । ननु चारित्र्येति शब्दस्याप्य-
वतीति तदाश्रित्यपर्यवसान एवायं किमिति न भवति, इति
चेत्, तद्व्युक्तम्, "मिजे नो चरितो नो अचरितो" इति
वचनादिन । सायिकसत्यक्येकलक्षणान्वयलक्षणसि-
द्धयानि पुनः सिद्धाऽवस्थायांमपि भवत्यतस्तस्या-
श्रित्य सायिको भावः सादिरपर्यवसान इति द्विती-
येऽपि भङ्गे वर्तते । शेषौ तु द्विविधे गुणावेव । अन्ये तु दाना-
ऽऽश्रित्यलक्षपञ्चकं चारित्रं च सिद्धस्यापि च्युतिः, तदावस्थस्य
तत्त्वानुमादात्, आवरणप्रायेऽपि च तत्त्वस्ये क्षीणमोहा-
ऽऽश्रित्येति तत्त्वस्वप्नज्ञात्, ततस्तन्मतेन चारित्राऽऽदीनां
सिद्धिप्रवस्थायांमपि सद्भावनापर्यवसितत्वादेकस्मिन् द्वितीय
भङ्गे एव सायिको भावो, न शेषेषु त्रिष्विति । केवलवर्जितं शै-
पायि चत्वारि ज्ञानाभ्याश्रित्य सायोपशमिको भावः प्रथमे भङ्गे
वर्तते । सादिरनग्न इति द्वितीयभङ्गेऽपि च शून्यः । मति-
भूताज्ञाने समाश्रित्य भव्यानामनादिः सान्त्वयेति तृती-
यभङ्गः । अमर्यादां तु ते एवाङ्गीकृत्यानां निवृत्त इति
चरमभ्युत्थो भङ्ग इति । सर्वोऽपि पुनरुत्थमो द्व्ययुक्ताऽऽ-
विपरिणामः सादिः सान्त्वयेति प्रथमः परिणामिकभावभ-
ङ्गो भवति । सादिरनग्न इतीहापि द्वितीयो भङ्गः शून्यः ।
भव्यत्वमाश्रित्य पुनरनादिः सान्त्व इति तृतीयो भङ्गः । "सि-
जे नो भवे नो अमर्यवे" इति वचनसिद्धावस्थायां भव्या-
भयत्वनिवृत्तौः । जीवत्वमभयस्य चानादिरनग्न इति चर-
मभ्युत्थो भङ्गः । तदेवं वर्णितोऽयं भावानामौदयिकाऽऽदीनां
कालः । ननु सादिसपर्यवसानाऽऽदिकभवस्थानाऽदिकभवे
भावानां, कथं पुनरयं कालः, इत्याह-आभाववर्जान्तोऽन्यो-
ऽभिन्नः । यदेव हि जीवाजीवाऽऽदिभावानामवस्थानमयमेव
कालो नाप्य इत्यतस्तद्गुणोऽभिहित एव भावकाल इति
॥ २०७३ ॥ २०७६ ॥ २०८० ॥ २०८१ ॥ विशु० । आ० ३० ।

भावकुशल-भावकुशल-पुं० । भावबुद्धिमति, दृश० । भावकुशलो
बाह्यैषा मनोभावमुपलभ्य नया प्रवर्तते यथा अग्नि-
वधर्मश्चदावतो भावबुद्धिरपजायते । दृश० ३ तस्य । तीर्थ-
करं च । नि० सू० १ उ० ।

भावकेतु-भावकेतु-पुं० । अदार्ष्टान्तिम महाप्रदे, "दो भाव-
केतुः" इत्या० २ डा० ३ उ० । सं० प्र० । सू० ३० ।

भावग-भावक-पुं० । भावः स्थायिकः । मानसविकार, पदाय-
चित्तकं च, उत्पादकं, वि० । बाध० । पाटलाऽऽदिकं गन्ध-
द्रव्यं, आ० सू० ३ अ० ।

भावग-भावगति-स्त्री० । भवन्ति भविष्यन्ति भवन्त्येति
भावाः । अथवा-भवन्त्येतेषु स्वभावा उपादिविषयप्रतीयाऽऽ-
ख्याः परिणामविशेषा इति भावा अस्मिकायास्तेषां गतिः,
ननयापरिणामवृत्तिर्भावगतिः । अस्ति कायानां गतिपरि-
णामवृत्तौ, दृश० १ अ० ।

भावगुण-भावगुण-पुं० । भावा औदयिकाऽऽदयस्तेषां गुणो
भावगुणः । गुणभेदे, स च द्विविधो जीवाज्जीवविषयभेदान् ।
आचा० १ ध्रु० २ अ० १ उ० । (ते च 'गुण' शब्दं तृतीयभागे
६०६ पृष्ठे दर्शिताः)

भावग-भावाग्र-न० । भाव एवाग्रं भावाग्रम् । अग्रभेदे, त-
न्निविष्टम्-प्रधानाग्रं, भूताग्रं, उपकाराग्रम् । (तानि च
'अग्र' शब्दे प्रथमभागे १६४ पृष्ठे गतानि) अग्रं, नि० सू० १
उ० । आचा० । भावगुणमग्रं भावाग्रम् । क्रमाग्रभेदे,
नि० सू० १ उ० ।

भावबुला-भावबुला-स्त्री० । बुद्धाभेदे, आचाराङ्गबुलिकाम,
चिन्त्य-भावबुद्धा विषयमेव सायोपशमिकभाववर्तित्वात् ।
आचा० २ ध्रु० १ सू० १ अ० १ उ० । नि० सू० ।

भावचंचल-भावचंचल-पुं० । भावचंचल्ये चंचल्यभेदे, दृ०
१ उ० । ('चंचल' शब्दे तृतीयभागे १०६१ पृष्ठे व्या-
ख्या गता)

भावजस्य-भावजस्य-पुं० । परमाध्याये, पञ्चा० ८ विष० ।
प्रति० ।

इत्थं वैशेषिकत्यागा-त्वदारम्भः फलान्विनः ।

प्रत्यहं भावदृष्ट्याऽऽ-भाववशः प्रकीर्तितः ॥ ६ ॥

(इत्थमिति) इत्थं च यतनावस्थे च, एव प्रकृत आरम्भः,

अधिकत्यागाशेषकलाधिकऽऽरम्भनिवृत्तः । फलान्विनः
धेयः फलयुक्तः सत्कारम्भः, प्रत्यहं प्रतिदिवसं, भावबु-
द्ध्या कृताकृतप्रत्युपेक्षयाऽऽदिशुभाशयानुबन्धकतया आमे-
साधुभिः, भावयथा भावपूजायः प्रकीर्तितः । तदाह-
"एतद्दि भावयथाः" इति । न केचं द्रव्यस्मभवपदशा-
नुपायिनः, द्रव्यभावयोरेषांऽऽवयवमनुबोधेऽपि द्रव्यप्राधा-
न्येन ननु पदानां हि न द्रव्यम् ॥ ६ ॥ डा० ४ डा० ।

भावजोगि (ग)-भावजोगि-पुं० । तात्त्विकगुणशालिनि,
"विशुद्धं भावयोगिषु" ॥ डा० २१ डा० ।

भावग-भावन-न० । भू-णिच्-ल्यु । फलभेदे, भाव ह्युद ।
विन्नाभेदे युच् । विन्नायात्, अविवासने, ध्याने, पर्याला-
चनायात्, वाच० । अश्रयानि, डा० २४ डा० । वैषयिकं औ-
पचसंस्करभेदे, स्त्री० । वाच० ।

भावगुण-भावगुण-पुं० । नयभेदे, उक्त० १ अ० । भावनय
शब्द- "सदृशत्वं नयमानोऽयं, भाव एवावशिष्यते । पूर्वाप-
रविचिह्नस्य, यतस्तस्यैव दर्शनम् ॥ १ ॥" तथाहि-भावः
पर्यायः, तदात्मकमेव च द्रव्यं, नदतिरिक्तमूर्तिकं हि तत्
दृश्यमदृश्यं ना ? यदि दृश्यं, तस्मिन् नदृश्यतिरेकेणानुपलभ्य-
मानत्वात्, अविशेषावयवत्, न हि क्लृप्तमौलितपटीकृतमुद्रि-
तसंघटितऽद्विविचित्रभवनबाह्यभूतमिह सूत्राऽद्विद्वद्भय-
लभ्यमस्ति अदृश्यमायं जलित, तस्मात्पक्षप्रमाणभावात्, य-
दुभूतवत्, ततः प्रतिसमयमुपपद्ययाऽऽत्मकं हवयं भवनमेव
भावाऽऽवयवमस्ति । उक्त० १ अ० ।

भावगुण-भावगुण-पुं० । नयभेदे, उक्त० १ अ० । भावनय

शब्द- "सदृशत्वं नयमानोऽयं, भाव एवावशिष्यते । पूर्वाप-
रविचिह्नस्य, यतस्तस्यैव दर्शनम् ॥ १ ॥" तथाहि-भावः
पर्यायः, तदात्मकमेव च द्रव्यं, नदतिरिक्तमूर्तिकं हि तत्
दृश्यमदृश्यं ना ? यदि दृश्यं, तस्मिन् नदृश्यतिरेकेणानुपलभ्य-
मानत्वात्, अविशेषावयवत्, न हि क्लृप्तमौलितपटीकृतमुद्रि-
तसंघटितऽद्विविचित्रभवनबाह्यभूतमिह सूत्राऽद्विद्वद्भय-
लभ्यमस्ति अदृश्यमायं जलित, तस्मात्पक्षप्रमाणभावात्, य-
दुभूतवत्, ततः प्रतिसमयमुपपद्ययाऽऽत्मकं हवयं भवनमेव
भावाऽऽवयवमस्ति । उक्त० १ अ० ।

भावनयः प्राऽऽह-

भावत्यन्तरभूतं, किं दृश्यं नाम भाव एवायं ।

भवनं पक्षलक्षणं चिध, भावावर्त्तौ विवर्त्तौ य ॥ ६६॥

भाषेभ्यः पर्यायेभ्योऽर्थोन्मत्तभूतं भिन्नं किं नाम द्रव्यम् ? य-
नोच्यते - 'द्वयपरिणाममिष्टमियादि' ? ननु भाषा एवाऽयं
परिदेवं दृश्यते विमुक्तयेऽपि वस्तुविकुरन्ममिति । यदि हि
किञ्चिदनादिकालीनमवस्थितं सत् वस्तु वस्तुवन्तराऽऽत्मे
व्यभिच्येत, तदा न्याय्या स्वादियं कल्पना, यावता प्रतिक्षणं
अवममेवाऽनुभूयते । किमुक्तं भवति ? इत्याह-भाषेभ्यश्चकस्य
पर्यायस्याऽऽपत्तिरुच्यते, अपरस्य तु विपरिवर्तिनायः । " न
निहायगवा भग्ना, पुञ्जो नस्य अणुगण । निष्पुया मेव विदु-
ति, आरम्भो सारसवोभा । " ॥१॥ इति वचनात् पूर्वस्य क्षणस्य
निवृत्तिः, अपरस्य दृग्परित्यज्यः ॥ इति गाथाऽर्थः ॥ ६६ ॥
आह-ननु ये भाषस्याऽऽपत्ति-विपक्षी प्रोच्यते, ते तावदे-
तन्मन्तरमेव अवतः, यच्च हेतुमन्तरमेकते तदवाऽवस्थितं
कारणं, तदेव द्रव्यम्, अतो ' भावत्यन्तरभूतं किं द्रव्यम्'
इत्यादिनाऽऽयुक्तमेव द्रव्यमप्राप्यते; इत्याशङ्क्याऽह-

न य भावो भावन्तर-प्रवेक्ष्य किं तु इतिरिवेकं

उपपन्नं तयोरन्तर-मेवै तमेवैव च ॥ ७० ॥

न च भावो घटाऽऽदिवत्प्रधानो भावान्तं मृत्पिण्डाऽदि-
कमपेक्षते, किन्तु निरपेक्ष एवाप्यप्यते । अपेक्षा हि विद्यमान-
स्यैव भवति । न च मृत्पिण्डाऽदिकारणकाले घटाऽऽदि का-
र्यमस्ति, अविद्यमानस्य चाऽपेक्षायां स्वरविद्यारण्याऽपि त-
था-आयमसङ्गात् । यदि चोपायिकङ्गात् प्राप्य घटाऽदिर-
स्ति, तर्हि किं मृत्पिण्डाऽद्यपेक्षया ? नस्य स्वत एव विद्यमान-
स्यात् । अथोपपन्नः सन् घटाऽऽदिः पश्चात् मृत्पिण्डाऽदिकम-
पेक्षते । इत् । तद्वै मृत्पिण्डान्तरस्य दिनशुद्धिपूर्वोक्तचनम्,
यदि हि स्वत एव कथमपि निष्पन्नो घटाऽऽदिः किं तस्य पश्चात्
मृत्पिण्डाऽद्यपेक्षया ? अथोपपन्नानन्तराऽवस्थायासौ तम-
पेक्षते; केयं नामोत्पद्यमानता ? न तावदनिर्णयव्यवहृतः,
अयमनिष्पन्नस्य स्वरविद्यारण्याऽपेक्षाऽयोगात् । नापि
निष्पन्नावयवता, स्वयं निष्पन्नस्य पराविद्यविषयता, नाप्य-
निष्पन्नाऽवयवता, वस्तुनः सांशताप्रसङ्गात् । तत्र चावयववि-
कल्पनाऽऽदावनेकेऽपि निपातसम्भवात् । किञ्च-सांश-
तायामपि किमनिष्पन्नाऽऽशः कारणमपेक्षते, निष्पन्ना वा, उभय-
वा ? न तावदाद्यपेक्षयामपि न भवति, उभयपक्षोक्तदोषप्रसङ्गात् ।
तस्मात् मृत्पिण्डाऽद्युत्तरकालं भवनेमेव घटाऽऽदेस्तदपेक्षा,
मृत्पिण्डाऽदेरपि कार्यत्वाभिन्नात् घटाऽऽदेः प्राग्भावि-
त्वमेव कारणत्वम्, न पुनर्घटाऽऽदिरज्जमपि व्याप्यमाणात्वम् ।
व्यापरात् हि तद्वतो भिन्नः, अकिञ्चो वा ? यदि भिन्नः, तर्हि
तस्य निर्व्यापारताप्रसङ्गः । अथाऽभिन्नः, तर्हि व्यापारा-
भावः । कारणव्यापारजन्यं जन्माऽपि जन्मवतो भिन्नम्,
आमर्षं वा ? मेदे जन्मवतोऽजन्मप्रसङ्गः । अमेदे तु ज-
न्माभावः । तस्मात् पूर्वोत्तरकालभावित्वमात्रेणैवाऽयं
कार्यकारणभावो वस्तुतां लोके प्रसिद्धः, न अन्यजन-
कभावेन । यदपि मृत्पिण्डघटाऽऽदीनां पूर्वोत्तरकालभावि-
त्वम्, तदप्यनादिकालात् तथाप्रवृत्तक्षणपरम्पराऽऽदम्बम्,
न पुनः कस्यचित् केनचित् निर्वातितम्, इति न कस्यचि-
त् भाषण्य कस्यापि सम्बन्धिष्येत् । ततो हेतुमन्तरनिर-
पेक्ष एव सार्थो भावः समुत्पन्न इति स्थितम् । विनश्यति
तर्हि कथम् ? इत्याह-तयन्तरमियादि । ' तन्मन्तरमु-
त्पत्तिसममन्तरमेवाऽप्येति विनश्यति भावः । तदपि च वि-

नयनमेतदुक्तम् । मुद्रारापिपाताऽऽदिसर्वपेक्षा एव घटा-
ऽऽद्यां विनाशमाविशमनो दृश्यते, न निर्हेतुका, इति चेत् ।
नैवम्, विनाशहेतोरेवेत्यात् । तथाहि-मुद्राराऽदिविनाश-
काले किं घटाऽदिरेष कियते, आहोर्निर्वत्त कपालाऽऽद्याः,
उत तुच्छकूपोऽभावाः ? इति चयी गतिः । तन्न न तावत् घटा-
ऽऽदिः, तस्य स्वहेतुभूतकुलालाऽदिसामप्रोत एवापेक्षते ।
नापि कपालाऽऽद्याः, तत्कारणे घटाऽदेस्तद्वत्त्वप्रसङ्गात्,
न ह्यन्यस्य कारणेऽन्यस्य निवृत्तिरुत्पत्तिरिति, एकनिवृत्तौ
शेषसुवननयस्याऽपि निवृत्तिप्रसङ्गात्, नापि तुच्छकूपोऽभावाः
स्वःशुद्धस्यैव नीकस्य तस्य कृतमशक्यत्वात्, कारणं वा
घटाऽदेस्तद्वत्त्वप्रसङ्गात् अन्यकरणेभ्योऽपि निवृत्त्यसम्भवा-
त् । घटाऽदिसम्बन्धेनाऽभावाद् विहितस्तेन घटाऽदेर्निवृ-
त्तिः, इति चेत् । न, सम्बन्धस्यैवाऽनुपपत्तेः, तथाहि किं पूर्वं
घटः पश्चादभावः, पश्चाद् वा घटोऽनुपपत्तेः, समकालं वा
घटोभावो ? इति विकल्पत्रयम् । तत्राऽऽद्यविकल्पद्वयपक्षे
सम्बन्धानुपपत्तिरिव, सम्बन्धस्य द्विष्टत्वेन भिन्नकालयोस्तत्-
सम्भवात्, अन्यथा भविष्यत्तुल्यवक्रवर्षोदीर्घानतीतेः सत्वा-
राऽदिविपरित्यज्यसम्बन्धप्रोतः । ततोऽपि कल्पपक्षे घटाऽ-
भावयोर्द्विषणमात्रमपि सहावस्थितिरभ्युपगम्यते, तद्व्यासं-
सारमप्यसौ स्यात्, विशयाभावात् ; तथा च सति स एव
घटाऽदेस्ताद्वत्त्वप्रसङ्गः । घटाऽऽद्युत्पत्तेर्नाऽभावो जाय-
ते, अतो घटाऽदिरिनिवृत्तिः, इति चेत् । ननु कोऽयमुत्पत्ते-
नाम ? न तावत् घटाऽदिरित्यस्य स्वहेतुत एवापेक्षते । नापि
कपालाऽऽद्याः, तद्व्यापरात् घटाऽदेस्ताद्वत्त्वप्रसङ्गात् । नापि
तुच्छकूपोऽभावाः, एवं हि सति घटाऽद्यभावेन घटाऽद्य-
भावां जायत इत्युक्तं स्यात्, न चेत्तुच्छकूपान् हास्ये न जन-
यति, आत्मनेवाऽऽत्मभवतानुपपत्तेः । तस्मात् मुद्राराऽदिस-
द्वकारिकारणवैषम्यद्वयात् विलक्ष्यः कपालाऽदिसिद्धिं उत्प-
द्यते घटाऽदिरितु क्षणिकत्वेन निर्हेतुकः स्वरसत एव निवर्तते,
इत्येतावन्मात्रमेव शोभनम् । अतो हेतुव्यापारान्तरपेक्षा एव-
समुत्पन्ना भावाः क्षणिकत्वेन स्वरसत एव विनश्यन्ति,
न हेतुव्यापारात्, इति स्थितम् । तस्माज्जन्मविनाशयोर्ना-
किञ्चित् केनचित्पेक्षयते, अपेक्षयोर्भावाभावश्च न किञ्चित् क-
स्यचित् कारणम् । तथा च सति न किञ्चित् द्रव्यम्, किन्तु
पूर्वापरीभूताऽपरापरत्तुल्यकाः पर्याया एव सन्त इति । अत्र
वस्तु वक्रत्वम्, तत्तु नोच्यते, प्रमथयद्वन्ताभ्यात्, सुगतया-
केषु विस्तरलोकास्त्वह इति गाथाऽऽदिः ॥ ७० ॥

यदपि द्रव्यवादिना 'पिंडो कारणमिदं, परं च परिणाम-
व' इत्याशङ्क्य, तत्राऽस्माद्विपरित्यज्य वक्तुं शक्यत एवेति
किं ? इत्याह-

पिंडो कर्जं पश्यन्-यथावा जह दहि तदा सत्त्वं ।

कजाभावात् नस्य, कारणं स्वराविसाणं च ॥ ७१ ॥

मृदादिपिण्डः कार्यमेव, न तु कारणम् । कुतः ? इत्या-
ह-प्रतिसमयमपरापरक्षणरूपण भावात्, इत्यादिवदिति ।
प्रतिसमयमपरापरक्षणप्रवर्तनमस्मिन्निति चेत् । न, वस्तु-
नां पुराणाऽदिभावाभ्यध्याऽनुपपत्तेः । उक्तं च-
" प्रतिसमये यदि न भवे-दपरापरकपते वस्तुताम् ।

न स्यात् पुराणभावो, न युक्तं नापि वृद्धत्वम् । ॥ १ ॥
जन्मानन्तरसमये, न स्यात् यद्यपरकपतेऽर्थोनाम् ।
तर्हि विशेषभावाद्, न शेषकालेऽपि सा युक्ता ॥ २ ॥"
किंपिण्ड एव कार्यम् ? न, इत्याह-तथा सर्वे, यथा.
प्रतिसमये भावात् पिण्डः कार्यं तथा सर्वमपि घटपटाऽऽ-

दिकं बन्तुमिदुरम्बम्, तत एव हेतोः कार्यत्वमपि द्रष्टव्यमित्यर्थः । अस्मिन्मत्प्रतिषेधमाह— 'कज्जाभावात्' इत्यादि पराभ्युपगमं कारणं कारणाऽऽवश्यं बन्तु नास्ति । कुतः ? इत्याह— कार्योभावात् तत्र कार्यत्वाऽभ्युपगममाभावात् प्रतिस्मयभवनानभ्युपगमादित्यर्थः । इदं यत् प्रतिस्मयभवरूपारूपेषु न भवति तत् बन्तु नास्ति, यथा खरविषाणम्, प्रतिस्मयमभवत्तत्राऽभ्युपगम्यते परैर्गुणैरुद्भाऽव्यः, तस्मात् न सम्तीति भावः । इति भाषाऽर्थः ॥ ७१ ॥ विशेषः । भावषा—भावना—ल्लो० । परिकर्मणि, ७० । परिकर्मणि वा भावनेति वा एकाधिमिति । ७० । १ उ० २ प्रक० । विशेषः वासनायाम्, नि० १ ध्रु० १ वर्ग १ अ० । भावना वासनेत्यनघोत्तरमिति । आच० ४ अ० । विशेषः । आच० । अभवयसाये, आच० १ ध्रु० ८ अ० ६ उ० । आ० म० । पो० । (१) भावयेत्येति भावना । परिकर्मणि, आच० ४ अ० । भावयत इति भावना । अभ्यासक्रियायाम्, आच० ४ अ० । सम्प्रक्रियाऽभ्यासे, उक्त० १४ अ० । आ० पुनः पुनर्ध्वस्तने, संघा० १ अधि० १ प्रस्ता० । पं० व० । अभ्यवकिञ्चनपूर्वपूर्वतर-संस्कारस्य पुनः पुनस्तद्वृत्तानुपपत्ति भावनेति । अनु० । आलोचनायाम्, प्रश्न० ५ संख० द्वार । अनुमेष्टायाम्, च० ३ अधि० । आसमगुणभेदे, तत्सम० । भावनासंखः पुनरात्मगुणो हानजो ब्रह्महेतुश्च दद्यात्तुभूतधुनेष्वर्थेषु स्मृतिप्रत्यभिमानकार्यो-न्नीयमानसङ्कायः । सम्प्र० ३ काण्ड । अन्तःकरणवृत्तिभेदे च । सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० १ उ० । आचार्यामानुवर्तने, आ० । 'अभ्यासो वृद्धिमानस्य, भावना वृद्धिसंगतः । निवृत्तिरगुण-भ्यासा—वृद्धिश्च तत्फलम् ॥ ६ ॥ द्वार १८ आ० । भावः पुन्येनानित्यत्वाऽऽदिप्रकारतो भावैर्गुणपरिभाषनायाम्, विशेष० । भाव्यन्ते सुमुक्तुमिच्छस्यन्ते इति भावनाः । अनित्यत्वाऽऽदिके, औघ० । प्रब० । घ० । ग० । आव० । सूत्र० । आच० ।

(२) भावनायां नामाऽद्विजगुर्विषो निक्षेपः, तत्र नामस्यापेक्षुत्वादानादित्य द्रव्याऽऽदिनिक्षेपेयो निर्युक्तिरुदाह—
द्वयं गंधगतिता—इत्यु सीउयद्विसहस्रादि ।
भावनिम् हाह दुविहा, पसत्य तह अप्यमत्या य ॥ ३२७ ॥
तत्र द्रव्यमिति द्रव्यभाषना लोभाग्रमत्तो द्यतिरिक्ता गम्या क्रैः—आनिकुलुमाऽऽदिभिर्द्रव्याऽऽदिषु द्रव्येषु या वासना सा द्रव्यभावनेति । तथा शीतने भावितः शीतसहिष्णु-रूपेण वा उष्णवहिष्णुर्भवतीति । आदिप्रह्लाद इत्यायाम्गु-ह्यदेहो व्यापामसहिष्णुत्वाद्यन्तेनापि द्रव्येण द्रव्यस्य या भावना सा द्रव्यभावनेति । भावे तु—भावविषया प्रशस्ता-प्रशस्तमेवेन द्विरूपा भावनेति ।

तत्राप्रशस्तां भावभावनामधिकृत्याऽऽह—

पाणिवहस्रसावाए, अदत्त मेणुण पणिगहे च ।
कोहे माणे माया, लोभे य इवेति अपमत्या ॥ ३२८ ॥
प्राणिवहसाऽऽद्यकार्येषु प्रथमं प्रवर्तमानः सायहः प्रवर्तते प-
ञ्चापीनः पुन्यकरणतया निराहः प्रवर्तते । तदुक्तम्—
कारोत्पादो तावत्सष्ट्युद्भवः किञ्चिदुभयं,
द्वितीयं सापेक्षो विमुच्यति च कार्यं च कुचते ।

तृतीयं निःशहो विगतपुण्यमप्यु प्रकुचते,
ततः पापाभ्यासात्सततमशुभेषु प्रवर्तते ॥ ३२९ ॥

प्रशस्तभावनामाह—

दंसलशाणुचरिते, तवैरंगे य होह व पसत्या ।
जा य जहा ता य तहा, लसलख बोच्छं सलखलखभो । ३२९
दर्शनज्ञानाचारित्रतयौवैराग्याऽऽदिषु या यथा च प्रशस्तभा-
वना भवति तां प्रत्येकं लक्षणतो वक्ष्ये इति ।

दर्शनभावनार्थमाह—

तित्यगराख भगवभो, पवयलपावयलभिर्गसङ्गीति ।
अहिगमयनमणदिसस्य—किञ्चलसंपूयल। पुखल। ३३०।
तीर्थकृतां भगवतां प्रवचनस्य च द्वादशाङ्गस्य गणितोप-
कस्य, तथा प्रावचनानामाचार्याऽऽदीनां युगप्रधानां, तथा-
तिशयिनामुद्दिमानां कथालिखनः यथोपायविधिमन्त्रतुईशपूर्व-
विदां तथाऽऽमर्षीवध्यादिप्राप्तश्चर्यानां यद्विगमनं गम्या च
दर्शनं तथा गुणोत्कीर्तनं सम्पूजनं गम्याऽऽदिना इतोऽस्ति-
मन्यादिका दर्शनभावना, अनया हि दर्शनभावनायाऽऽव-
रतं भाव्यमानया दर्शनशुद्धिर्भवतीति ।

किं च—

जम्भामिमेयशिवस्तम-खचरखलाणुपपया य शिवत्वात्ते ।
दिभलोअभवलमंदिर—खंदीसरभोमखगरंते ॥ ३३१ ॥

अद्वावयुञ्जिते, गपगपयए य धम्मचक्रे य ।

पासरहावत्तलंगं, चमरुपायं च वंदामि ॥ ३३२ ॥

तीर्थकृतां जम्भूमिषु तथा निष्कमणखरखलाभोरपत्ति-
बोणभूमिषु तथा देवलाकमवेषु तथा मन्त्रिरेषु तथा न-
ग्दीश्वरक्षीपाऽऽदी भूमिषु च पातालभवनेषु यानि शाश्वता-
नि चेत्यानि तानि चन्द्रेऽहमिति द्वितीयमाध्यायामन्ते कि-
येति । एवमष्टापदे, तथा श्रीमज्जिमस्यत्तनिर्गो 'गज्जाप्रपदे' दशा-
शैकुटवर्णिनि तथा तत्त्राशलायां धम्मचक्रे तथा अहिचक्र-
त्रायां पाञ्चनाधस्य धरणेन्द्रमहिमास्थाने, एवं दशावर्ते प-
र्वते वैरस्यामिना यत्र पाशपोषगमनं कृतं यत्र च श्रीमत्त्वर्ज-
मानमाधित्य चमरेन्द्रोत्पतनं कृतम्, एतेषु च स्थानेषु य-
थासम्भवमभिगमनमवन्दनपूजनगुणोत्कीर्तनाऽऽदिकाः क्रियाः
कुर्वन्ते दर्शनशुद्धिर्भवतीति ।

किं च—

गणियं शिपित जुत्ती, सिद्धी अचित्तह इमं खालं ।

इय एगंतसुवगया, गुणपव्वइया इमे अत्था ॥ ३३३ ॥

गुणपाहणं इतिहा—भक्तिपथं सुरसरिदपूया य ।

पौराखचैयाणिये य, इह एसो दंसणे होह ॥ ३३४ ॥

प्रवचनविदाममी गुणप्रत्ययिका अर्था भवन्ति । तद्यथा—
गणितविषये बीजगणिताऽऽदी परं पारम्पर्यतोऽयं, तथा ज-
ष्टाङ्गस्य निमित्तस्य पारतोऽयं, तथा उद्दिष्टातोक्ता नामावि-
षा युक्तद्विषयसंयोगाद् हेतुत्वात् वेति, तथा सम्प्रतिषेधरी-
ता दृष्टिदर्शनमस्य विदेशरपि कालयितुमशक्या तथा अवि-
तथमस्येदं ज्ञानं यथोपायमाह तत्संधेयवैधं प्रावचनिकत्वाऽऽ-
चार्याऽऽदेः प्रशंसां कुर्वन्ते दर्शनशुद्धिर्भवतीति, एवमन्व-

एयाई हुंति बारस,
जहकम्पं भावणीयाओ ॥ ८० ॥

तल मयमनित्यभावना १, द्वितीया अशरणभावना २, तृतीया संसारभावना ३, चतुर्थी एकत्वभावना ४, पञ्चमी अन्वयभावना ५, षष्ठी अश्रुचिन्त्यभावना ६, सप्तमी आध-
वभावना ७, अष्टमी संवरभावना ८, तथा नवमी निर्जरा-
भावना ९, दशमी लोकस्वभावभावना १०, एकादशी बो-
धिबुल्लभ्यभावना ११, द्वादशी धर्मकथकोऽर्हेशित १२ । ए-
तास्तु भावना द्वादश भवन्ति, यथाक्रमं भणितक्रमेण भाव-
नीया आहर्निशमभ्यसनीया इति, एतासां च स्वकपे किञ्चि-
त्तुष्टिक्रयमाः ।

तल्लेखमनित्यभावना—

“ प्रत्यगन्ते ब्रह्मसाराङ्गा—स्तेऽप्यनित्यस्वरक्षताः ।
किं पुनः कर्तव्यमर्थं, निःसारो नेह देहिनः ॥ १ ॥
विषयसुखं दुःखमिव, स्वादयति जनां विद्याल इव सुदितः ।
नोऽप्यष्टितकुटुम्बोऽप्यर्थयति यममहद्वि कुर्मः ? ॥ २ ॥
धराधरपुनीनोर—पूरपापिप्रसूयं वपुः ।
अपुनो जीवितं बाल-धृतध्वजपटोपमम् ॥ ३ ॥
ज्ञावयं जलनालोक-लोचनाञ्जलवञ्जलम् ।
दौर्धनं मसताङ्ग-कर्णतालवलावलम् ॥ ४ ॥
स्वाभ्यं स्वभावलीलाभ्यं, अपलावपलाः भ्रियः ।
मेन द्विजितलक्ष्मेम, स्विटराविविमुलं सुखम् ॥ ५ ॥
सर्वेषामपि भावनां, भावयन्नित्यनित्यताम् ।
प्राणप्रियेऽपि पुत्राऽऽदेशे, विप्रलेऽपि न शोचति ॥ ६ ॥
सर्वैस्तत्पुं नित्यम्—प्रहस्तस्तत्पुं सुदधीः ।
जीर्णैताण् कूटीरेऽपि, भग्ने शोभित्यहर्निशम् ॥ ७ ॥
ततस्तृष्णाविनाशेन, निर्मेमस्वाधिपानिन्म् ।
शुद्धधीर्मावेषित्य—मिलेनित्यस्वभावनाम् ॥ ८ ॥ ” ॥ १ ॥

अथाशरणभावना—

“ पितृभानुभानुस्ननयदयिताऽऽदेशे पुरतः,
प्रभूताधिप्याधिप्रजनिगणिताः कर्मचरैः ।
रटन्तः क्षिप्यन्ते वमसुखगुहातस्ननुभुनो,
हृदा कर्णं लोकः शरणरहितः स्वास्त्यति कथम् ? ॥ १ ॥
ये जानन्ति चिञ्चित्रशास्त्रविसरं ये मन्त्रमन्त्रक्रिया-
प्रावीण्यं प्रथयन्ति ये च दधन्ति योगिनाः कलाकौशलम् ।
तऽपि प्रेतप्रेतरसुषुप्त सकललोकप्रथविज्ञान-
व्यापक्य प्रतिकारकमणिं न हि प्रागल्भ्यमायिञ्चति ॥ २ ॥
नानाशास्त्रपरिभ्रमोऽङ्गभट्टभट्टारवेष्टिताः सर्वलो-
गान्युद्दाममदाम्भसिन्धुरश्मिः केनाप्यममयाः क्विन् ।
शकभीपतिचक्रिणोऽपि सहसा कीनासदसिर्बला—
राक्षसा यमवेशम प्रसिद्धिं हृदं हि निष्कल्पना प्राणिनाम् ॥ ३ ॥
उदयं ननु दयदसागरगिरिं पृथ्वीं पृथुचक्रप्रसाम् ।
ये कर्तुं प्रमथिष्यन्तः कुरामपि क्रूरां विनैवाऽऽमनः ।
निःसामान्यबलपञ्चचतुरास्तेषु कुरास्तेऽप्यहो,
नैवाशेषजनीघवस्तरमपाकतो कुतान्तं क्षमाः ॥ ४ ॥
कलत्रमित्रपुत्राऽपि—कैदप्रदहिनुस्य ।
इति शुद्धमतिः कुर्यादशरण्यभावनाम् ॥ ५ ॥ ” ॥ २ ॥

अथ संसारभावना—

सुमतिरमतिः भीमानभीः सुखी सुखजर्जितः,

सुतनुतनुतनुः स्वाम्यस्वामी भ्रियः स्फुटमभ्रियः ।
नुपतिरनुपः स्वर्गी तिर्यग्नरोऽपि च मारकः,
तद्विति बहुधा नृत्यत्यस्मिन् भवी भवनाटके ॥ १ ॥
बध्ना पापमेककलमयमहारम्भाऽऽदिभिः कारणैः,
मत्वा नारकभूमिं पूज्यतममसहयममहाध्वजम् ।
अङ्गच्छेदभवेत्प्रदहन्क्रेशाऽऽदिवुल्लं महे—
ज्जीवां यक्षभते तदत्र गरितुं मन्त्रापि जिह्वाऽऽमन ॥ २ ॥
मायाऽभ्यर्चिनिष्पन्नभवेत्तुविधैः प्राप्तस्तिरभ्यं गतिं,
विहव्याम्रमतङ्गजैषुषुषमच्छागाऽऽदिरूपसृष्टाम् ।
कुतुष्णावधमन्त्राङ्गनाडनदजा वाहाऽऽदिवुल्लं सदा ।
यज्जीवः सहते न तत्कथियतुं केनाप्यहो शक्यते ॥ ३ ॥
आद्याक्षाद्यविवेकशून्यमनसो निहीकताऽऽलङ्घिताः,
सेव्यासेव्यविधौ समीकृतधियो निःशुक्तावज्जनाः ।
तत्राऽनार्थनरा निरन्तरमहाऽऽम्भाराऽऽदिभिरुत्सर्गं,
क्रेशं सङ्कल्पयति कर्म च महादुःखप्रदं चिन्वते ॥ ४ ॥
मन्याः क्षात्रियवाहप्रभृतयो येऽप्यायदेशोऽङ्गवा—
स्तेऽप्यज्ञानद्विद्वताभ्यसमितार्थोभयरोगाऽऽदिभिः ।
अन्वयप्रथमप्रधानभजनजनावहाऽऽदिभिर्ज्ञानिणः,
दुःखं तद्विषयमिति यकथयितुं शक्यं न कल्पेपरि ॥ ५ ॥
रम्भागमेसमः सुखी शिखिशिखावर्णभिरुच्छेदयं,
सुधीभिः प्रतिरोममेदिनवपुस्तारणयपुण्यः पुमान् ।
यद् दुःखं लभते तददृग्गुणितं स्त्रीकुलसमर्थस्थितौ,
सम्पद्यत तद्व्यनस्तगुणितं जन्मलक्ष्णं प्राणनाम् ॥ ६ ॥
बाल्यं मूर्खपुत्रीपुत्रिलुब्धताऽऽज्ञानाऽऽदिभिर्निन्दिता,
तारण्यं विभवाजनेष्टविरहाविष्टाऽऽगमाऽऽदिरवस्था ।
वृद्धये ननु कम्पदृष्टयपुत्रता भ्वासाऽऽद्यसृष्टाऽऽमता,
तत्क नाम दशाऽऽस्न सा सुखसिंहप्रमोदऽऽमयं जनैः ॥ ७ ॥
सम्पदार्शनपालनाऽऽदिभिरथ प्राप्तं भवं वैश्वे,
जीवाः शोकविषादप्रसन्नमयस्त्वार्थिकत्वाऽऽदिभिः ।
ईर्ष्याकाममदुष्टुधामधूर्ताभिर्ज्ञानमयीज्ञाऽद्विताः,
क्रेशेन क्षययन्ति दीनभनसो दीर्घे निजं जीवितम् ॥ ८ ॥
इयं शिवकलापायि—भवयेरायवबोधः ।
सुधावृष्टिं सुधीः कुर्या—देनां संसारभावनाम् ॥ ९ ॥ ” ॥ ३ ॥

अथेकत्वभावना—

“ उत्पद्यते जन्तुरिदिक एव, विच्छिद्यते चैक एव पुनः ।
कर्माजयत्येक एव चित्र मांसवते तत्फलमेक एव ॥ १ ॥
यज्जीवितं धनं स्वल्पं बहुविधः कष्टिर्होपायते,
तत्संभूय कलत्रमित्रतनयभ्रात्रादिभिर्भुज्यते ।
तत्कर्मभवाश्च नारकनरस्वर्गास्तिर्यग्भवे—
भवे सैष सुदुःसहानि सहने तुःक्षामसहस्रव्याप्यहो ॥ २ ॥
जीवां यस्य कृतं अमत्यनुद्विष्टं दैव्यं समालम्बते,
धर्माद् अस्थितिं वञ्चयत्यनिहितात् म्यायादयकामिनि ।
देहः सोऽपि सहोऽऽमनः न परमप्येकं परकिम् भवे—
गच्छत्यस्य ततः कथं वदत मोः साहाय्यमापास्यति ? ॥ ३ ॥
स्वार्थकिर्णितं स्वजनस्वदेह—सुखे ततः सर्वमेवेत्य सत्यम् ।
सर्वत्र कल्याणमिस्ममेकं धर्मं सहायं विद्वद्वात धीमान् ॥ ४ ॥

अथाप्यवभावना—

“ जीवः कायमपि व्यपश्य यद्दो लोकागन्तरे याति य—
ज्जिह्वाऽलो वपुषाऽपि केव हि कथा द्विधाऽऽदिवस्तुमजे ।

तस्माद्विपश्यति वस्तुनः मलयजैर्वा इति वृक्षाऽऽदिभिः—
यैः पुष्पाति घनाऽऽदि यच्च हरेत तत्राऽपि साम्यं भवेत् ॥ १ ॥
अन्त्यस्त्वमवनामिषं, यः करोति महामतिः ।
तस्य सर्वस्वमाशेऽपि, न शोकाऽशोऽपि जायते ॥ २ ॥ ॥ ५ ॥
अथाशुचित्वभाषना—

“लघवाऽऽकरे पदार्थाः, पतित्वा लघवं यथा मन्थीह ।
काये तथा मलाः स्तु-स्तवसावशुचिः सदा कायः ॥ १ ॥
कायः शोभितशुक्रमीलनमयो मये जरावेष्टितो,
माहाऽऽस्वादितलापयेरसकैर्द्विजः क्रमात्प्रापितः ।
क्रियञ्जातुसमाकुलः कर्मिज्जागृहपुद्गाऽऽद्यास्पदं,
कैर्मन्येत सुबुद्धिभिः शुचिन्तया सर्वैर्मलः कश्मलः ॥ २ ॥
सुस्वाद्यः शुभगन्धिमोदकन्धिर्हीरेकुरास्योदन—
श्रासापपेटिकाऽमुतापुतपुस्तवर्गच्युतास्त्राऽऽदिकम् ।
गुरुः सतसहस्रं यत्र मलसासम्पद्यते सर्वैरन—
स्तं कायं सकलाशुचिं शुचिमहो मोहाग्निता मन्वते ॥ ३ ॥
अन्त्यः कुम्भशतैर्पुनः नु बहिर्द्वेषाः शुचित्वं कियत्—
कालं लम्बयथोत्तमं परिमलं कस्तूरकाऽऽद्यैस्तथा ।
विष्टाकाष्ठकमतद्वक्कमदो मध्ये तु शीघ्रं कथं—
कारं नेष्यथ सूत्रयिष्यथ कर्णकारं च तस्मीरमम् ? ॥ ४ ॥
दिव्याऽऽमादससुखिद्वारासितदिशः अस्मीरद्वक्कस्तूरिका-
कपूरागुरुकुम्भमभ्युतयो भावा यदाश्लेषतः ।
दीर्घमन्यं दधानि लक्षणं मलतां वाऽऽविशते सोऽप्यहो,
द्वेष्टः कैश्चन मन्थते शुचिन्तया वैधेयनां परयत ॥ ५ ॥
इत्यशौचं शरीरस्य, विनाशय परमाशयः ।
सुमतिममतां तत्र, न कुर्वीत कदाचन ॥ ६ ॥

अथाऽऽस्त्वभावभाषना—

“मनोवचोवपुर्वायः, कर्म येनाशुमं शुभम् ।
भावनामारब्धवेन्यते, प्रोक्तास्तेनाऽऽस्त्वभा जिनैः ॥ १ ॥
मैत्र्या सर्वेषु सखेषु, प्रमोदिन गुणाधिके ।
मायस्थयेनाविनीतषु, कृपया दुःखितेषु च ॥ २ ॥
सन्तं वासितं स्वाम्तं, कस्यचिदुपयुगशानिनः ।
वितनोति शुभं कर्मः द्विचत्वारिंशदात्मकम् ॥ ३ ॥
रीद्राऽऽस्त्वानमिष्यतः कपावधिष्यैर्मनः ।
आक्रान्तमशुभं कर्म, विदधाति ह्यशीतिधा ॥ ४ ॥
सर्वज्ञगुरुसिद्धान्तं, सहासवपुण्यवर्णकम् ।
श्रुतं हितं च बलनं, कर्मं सज्जितुं शुभम् ॥ ५ ॥
असहगुरुसर्वज्ञ-धर्मधार्मिकदुष्टकम् ।
उन्मादिदेशिबलन-मशुभं कर्म पुन्यति ॥ ६ ॥
देवाचनगुरुपास्त-साधुविभासयाऽऽदिकम् ।
वितन्वती सुमुता च, तनुर्वितनुते शुभम् ॥ ७ ॥
मांसाशनसुरापान-जन्मुघातनवीरिकाः ।
पारदार्याऽऽदि कुर्वाण-मशुभं कुरुते वपुः ॥ ८ ॥
यनामाख्यभाषनामविरतं यो भाषयेद्ब्राह्मण-
स्तस्यानर्पेरपरैरकज्जकाद् बुधाऽऽस्त्ववीचाऽऽमनः ।
व्यावृत्त्याऽऽस्त्वित्तुःकदावज्जलद-निःशेषशर्माबली-
निर्माणप्रवर्धे शुभाशुभगणेतिर्यं रतिं पुन्यति ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥

अथ संवरभाषना—

आख्यवाणां निरोधो यः, संवरः स प्रकीर्तितः ।
सर्वतो देशतश्चेति, द्विधा स तु विभज्यते ॥ १ ॥
अधौगिकवक्षिण्येव, सर्वैरः संवरो मतः ।
देशानः पुनरेकत्रि-प्रभृत्याख्यवरोष्विभुः ॥ २ ॥
मत्स्यकर्मणि स द्वेधा, द्रव्यभाषविभेदतः ।

यत्कर्मपुत्रताऽऽदान-मात्रमन्याख्यतो भवेत् ॥ ३ ॥
एतस्य सर्वदेशाभ्यां, क्षुद्रनं द्रव्यसंवरः ।
अथहेतुकिंवायास्तु, स्वागोऽसौ भाषसंवरः ॥ ४ ॥
मिथ्यात्वकवायाऽऽदीना-माख्यवाणां मनीषिभिः ।
निरोचाय प्रयोक्तव्या, उपायाः प्रतिपत्तिनः ॥ ५ ॥
यथा—
मिथ्यात्वमार्तोद्राऽऽस्त्व-कृष्याने च सुधीर्जयेत् ।
दशनेनाकल्लेखं, शुभप्रधानेन च क्रमात् ॥ ६ ॥
हान्त्या कोषं सुदुश्चिनं, मानं मायाशुच्यतः ।
सन्तोषेषु तथा लोभं, निरुन्धीत महामतिः ॥ ७ ॥
शुद्धाऽऽदिविषयानिहा-निष्ठायापि विरोपमान् ।
रागद्वेषप्रधानेन, निराकुर्वीत कोविदः ॥ ८ ॥
य एतद्भावनासङ्गी, सोभायं भजते नराः ।
एति स्वर्गोपवर्गधी-रवश्यं तस्य वश्यताम् ॥ ९ ॥ ॥ ८ ॥

अथ निर्जराभाषना—

“संसारहेतुभूतायाः, या ज्ञयः कर्मसन्ततः ।
निर्जरा सा पुनर्द्वेषा, सकामाकर्मभेदतः ॥ १ ॥
अमयेषु सकामा न्या-दकामा शेषजन्तुषु ।
पाकः स्वत उपायाच्च, कर्मणां स्वाध्यायाऽऽस्त्ववत् ॥ २ ॥
कर्मणां न ज्ञयो भूया-द्विष्याश्रयवतां सताम् ।
विनम्यतां तपस्याऽऽदि, सकामा शमिनां मता ॥ ३ ॥
एकस्मिन्वाऽऽदिविषयानि, सख्यानरहितोऽऽस्त्वमनाम् ।
शीतोष्णवृष्टिदहन-च्छेदेभदाऽऽदिभिः सदा ॥ ४ ॥
कष्टं वेदयमानानां, यः शाटः कर्मणां भवेत् ।
आक्रान्तिर्जराभिना-मात्रमनित मनीषिणः ॥ ५ ॥
तथाऽऽशुचिर्बुद्धिः, अजन्तो निर्जरा यतः ।
ममत्वं कर्म संसारं, इत्याशां भावेष्वस्ततः ॥ ६ ॥ ॥ ९ ॥

अथ लोकस्वभावभाषना—

“वैशाखस्थानस्थित-कटिस्थकटपुगनराऽऽकृतिर्लोकः ।
भवति द्रव्यैः पूर्णः, स्थित्युत्पत्तिस्थयाऽऽक्रान्तेः ॥ १ ॥
ऊर्ध्वतिलगधोभेदैः, स त्रेधा जगदे जिनैः ।
रथकाद्दृष्टदेशा-भेदमप्यप्यवस्थितात् ॥ २ ॥
नवयोजनशत्यूर्ध्व-मधोभागेऽपि सा तथा ।
एतत्प्रमाणकस्तिर्य-न्तोकाक्षितपदाधिभूत् ॥ ३ ॥
ऊर्ध्वलोकस्तपुपरि, सत्तरज्जुप्रमाणकः ।
एतत्प्रमाणसंयुक्त-आधोलोकोऽपि कीर्तितः ॥ ४ ॥
रत्नप्रभाप्रभृतयः, पृथिव्यः सप्त वेष्टिताः ।
घनोदधिघनवात-तनुवैतिस्तमोवनाः ॥ ५ ॥
तृष्णाकुषावधाऽऽघात-भेदनच्छेदनाऽऽदिभिः ।
दुःखानिः मारकास्तत्र, वेदयन्ते निरन्तरम् ॥ ६ ॥
प्रथमा पृथिवी पिण्डे, योजनानां स सहस्रकाः ।
अशीतिलेकमेकं च, तत्रोपरि सहस्रकम् ॥ ७ ॥
अथच्च भुक्त्वा पिण्डस्य, शेषस्याऽप्यन्तरे पुनः ।
मवनाधिपदेवानां, अवनाति जगुजिनाः ॥ ८ ॥
असुरा नागास्तद्वितः, सुपण्डा अन्नयोऽनिलाः ।
स्तनिनाग्निद्विपदिशः, कुमारान्ता देशेति ते ॥ ९ ॥
व्यवस्थिता पुनः सर्वे, दक्षिणोत्तरयोर्दिशोः ।
तत्रासुराणां चमरो, दक्षिणवासिनां विभुः ॥ १० ॥
उदीक्यानां बलिनीग-कुमाराऽऽर्धेयपाकम् ।
धरयो भूतानन्दच्च, हरिर्हरिस्तस्यता ॥ ११ ॥

वेणुदेवो वेणुदानी, आग्निशिखाभिन्माणवौ ।
 वलम्बः प्रयत्नश्च, सुधीरमहाधोषकौ ॥ १२ ॥
 जलकान्तो जलप्रभ-स्तनः पूर्णो विशिष्टकः ।
 अमिनो मितवाहक, इन्द्रऽऽज्ञेया उद्योदिशोः ॥ १३ ॥
 अस्या एव पृथिव्या, उपरितने मुक्त्योजनसहस्रम् ।
 योजनशतमथ उपरि च, मुक्कषाऽष्टसु योजनशतेषु ॥ १४ ॥
 पिशाचाऽऽष्टमेयानां, ध्वन्तराणां तरस्विनाम् ।
 नगराणि भवन्त्यथ, दक्षिणोत्तरयोर्दिशोः ॥ १५ ॥
 पिशाचा भूता यक्षाश्च, राक्षसाः किन्नरास्तथा ।
 किपुरुषा महारगा, गन्धर्वा इति तेऽष्टधा ॥ १६ ॥
 दक्षिणोत्तरभागेन, तेषामपि च तस्थुषाम् ।
 द्वौ द्वौविन्दौ समाज्ञानौ, यथासक्यं सुखजिभिः ॥ १७ ॥
 कालस्ततो महाकाशः, सुकपः प्रतिकपकः ।
 पूर्णोद्गो माणिमद्रौ, भीमो भीमो महाऽऽदिकः ॥ १८ ॥
 किन्नरकिपुरुषौ स-पुरुषमहापुरुषनामकौ तदनु ।
 अतिकायमहाकायो, गीतरतिश्चैव गीतयशः ॥ १९ ॥
 अस्या एव पृथिव्या, उपरि च योजनशते हि यमुकम् ।
 तन्मयापाध उपरि च, योजनदशकं परित्यज्य ॥ २० ॥
 मध्येऽशीताविहयां—जनेषु तिष्ठन्ति वनचरिकायाः ।
 अग्रहस्तिकमुक्या अष्टावल्पाधिकः किञ्चिन् ॥ २१ ॥
 अत्र प्रतिकायां च, द्वौ द्वौविन्दौ महापुनौ ।
 दक्षिणोत्तरभागेन, विज्ञातव्यौ मनीषिभिः ॥ २२ ॥
 योजनलक्षप्रतिना, स्थितेन मध्ये सुवर्णमयवपुषा ।
 मेकमिरिणा विशिष्टे, जम्बुद्वीपे भवन्त्यत्र ॥ २३ ॥
 वर्षाणि भारताऽऽदीनि, सप्त वर्षधरास्तथा ।
 पयंता हिमवन्मुक्या, पट शम्भजिनाऽऽस्तथाः ॥ २४ ॥
 योजनलक्षप्रतिना—अम्बुद्वीपादयो द्विगुणमानः ।
 लवणसमुद्रः परत-स्तद्विगुणद्विगुणविस्ताराः ॥ २५ ॥
 बोधव्या धातकीषण्ड-कालोत्प्राऽऽद्या असक्यवकाः ।
 स्वयम्भूरमणस्तत्र, द्वीपवारिधयः क्रमात् ॥ २६ ॥
 प्रत्येकसप्तपूर्णाः—अन्धारस्तोयाराशयः ।
 यथो जलरसा अन्धे, सर्वेऽपीषुरसाः स्मृताः ॥ २७ ॥
 सुजातपरमद्रव्य—द्रवमयसमादेकः ।
 वायुवीरवादिः स्वात्, क्षीरोदजलधिः पुनः ॥ २८ ॥
 सप्तयक्षुक्तयितल्लहऽऽदि—मुष्टदुग्धसमादेकः ।
 घृतवरः सुतापित—नवयव्यघृतोदकः ॥ २९ ॥
 लवणमन्थेयस्तु लवणाःऽऽस्वादपानीयपुरितः ।
 कालोदः पुष्करवरः, स्वयम्भूरमणस्तथा ॥ ३० ॥
 मेघोदकरसाः किन्तु, कालोदजलधजलम् ।
 कालं गुरुपरिणामं, पुष्करोदजलं पुनः ॥ ३१ ॥
 हितं लघुपरिणामं, स्वयच्छुस्फटिकनिर्मलम् ।
 स्वयम्भूरमणस्यापि, जलधजलमोदशम् ॥ ३२ ॥
 जितमायाऽऽवेगसुखतु—जितकलुषलोपमम् ।
 शेषाऽसक्यसमुद्राणां, नीरं निगदितं जिने ॥ ३३ ॥
 समभूमितलादूर्ध्वं, योजनशतसतके ।
 गते तवतिसंयुक्ते, उद्योतयोऽप्यादधमलः ॥ ३४ ॥
 तस्योपरि च दशसु, योजनपु निवाकरः ।
 तदुपधेशीतिसक्य योजनेषु प्रहाऽऽदयः ॥ ३५ ॥
 तस्योपरि च विशुण्यां, योजनेषु प्रहाऽऽदयः ।
 स्यादिवं योजनशतं—त्योतिलोको दशोत्तरम् ॥ ३६ ॥

जम्बुद्वीपे अमन्तो क, द्वौ विन्दौ द्वौ च भाकरौ ।
 चत्वारो लवणाम्बोधि, अम्बुः स्यात्तः कीर्तिताः ॥ ३७ ॥
 धातकीषण्डके अम्बुः, स्यात्तः द्वौ शरीर इति ।
 कालोदे द्विवत्वारिध-अम्बुः स्यात्तः कीर्तिताः ॥ ३८ ॥
 पुष्करोदो द्विसन्ति—अम्बुः स्यात्तः स्यात्तः मानुषे ।
 क्षेत्रं द्वीपश्रमिन्दुनां, स्यात्तः च शतं भवेत् ॥ ३९ ॥
 मानुषां सततः पञ्चा—शुषो योजनसहस्रकैः ।
 चन्द्रस्तारिताः स्यात्तः, सूर्यस्तारिताश्च ते ॥ ४० ॥
 मानुषैश्चन्द्रार्क—प्रमाणोऽध्यामाणाः ।
 तन्त्रैश्चपरिधेयदोष, दृष्टिमन्तश्च सङ्गयथा ॥ ४१ ॥
 स्वयम्भूरमणं व्याप्य, घण्टाकारा असक्यकाः ।
 शुभलेण्या मन्दलेण्या—स्तिष्ठन्ति सततं स्थिराः ॥ ४२ ॥
 समभूमितलादूर्ध्वं, सार्धरज्जो व्यवस्थिता ।
 कलावन्तस्त्वमृषत्तो, लोभमेशाननामकौ ॥ ४३ ॥
 साधरज्जुद्वये स्थानां, समानौ दक्षिणोत्तरौ ।
 सप्तकुमारमाहेन्द्रौ, देवलोको मनोहरौ ॥ ४४ ॥
 ऊर्ध्वलोकास्य मध्ये च, प्रज्ञालोकाः प्रकीर्तिताः ।
 तदूर्ध्वं लान्तकः कष्टो, महाशुक्लस्तनः पद्म ॥ ४५ ॥
 देवलोकाः सप्तद्वाराऽऽद्याष्टौ मध्यमास्तथा ।
 पदेन्द्रौ चन्द्रववृक्षा-वानतप्राणनौ ततः ॥ ४६ ॥
 रज्जुषटके ततः स्याता—मेकद्वारावारुणाद्युतौ ।
 चन्द्रवह्नुलोचयं, कल्पयाद्वा द्वौ कीर्तिताः ॥ ४७ ॥
 प्रियेयकाश्याऽऽधस्या—अस्या मध्यमास्तथा ।
 त्रयक्षोपरिनातः स्यु-रिति प्रियेयका नव ॥ ४८ ॥
 अनुत्तरविमलानि, तदूर्ध्वं पञ्च तत्र च ।
 प्राच्यां विजयमपार्यां, वैजयन्तं प्रचलन्त ॥ ४९ ॥
 प्रतीच्यां तु जयन्ताऽऽश्च—सुरोद्वाराप्रप्राजितम् ।
 सर्वार्थसिद्धे तन्मध्ये, सर्वोत्तमसुदीरिणम् ॥ ५० ॥
 स्थितिप्रभावलेण्यामि-विशुद्धवधविशीरिभिः ।
 सुखाऽऽदिभिश्च सौधमा-पाषाणसौधोपनिर्दृष्टम् ॥ ५१ ॥
 पूर्वपूर्वैरिदंशस्ते-ऽधिका उत्तरांशे ।
 हीनहीनतरा द्वेह—गतिगर्भपरिहरे ॥ ५२ ॥
 यनोदधिप्रतिष्ठानां, विमानाः करपयोद्धव्यः ।
 त्रिषु वायुप्रतिष्ठानां—क्षिपु वायुदधिस्थिताः ॥ ५३ ॥
 ते व्योमविहितस्थानाः, सर्वेऽप्युपरिवर्तिनः ।
 इत्यूर्ध्वलोकविमान-प्रतिष्ठानविधिः स्मृतः ॥ ५४ ॥
 सर्वार्थसिद्धाद्वाद्वा, योजनेषु हिमोऽज्ज्वलाः ।
 योजनपञ्चवत्वारि-शालाऽऽध्यामविस्तरा ॥ ५५ ॥
 मध्येऽष्टयोजनोपपदाश्च, शुद्धस्फटिकनिर्मिताः ।
 सिद्धाश्लेषप्राग्गारा, प्रसिद्धा जिनशस्त्रे ॥ ५६ ॥
 तस्या उपरि गन्धुत-त्रिनयऽतिगतं स्मृति ।
 नृपयग्यनिषधभाग, स्थिताः सिद्धा निरामयाः ॥ ५७ ॥
 अनन्तसत्त्वविज्ञान—वीर्यसहस्रताः सदा ।
 लोकान्तस्थधिगोऽन्योऽन्यो-वगाढाः शाश्वताश्च ते ॥ ५८ ॥
 एतां प्रयजनस्य नाकविषयामभ्यस्यतोऽप्यवनां, संसारकिन्धवन्धने न विषयप्राप्तिं मनो धारयति ।
 किन्मन्यन्यपदार्थमायनसमुन्नीलाप्रबोधोत्तरं, धर्मध्यानविधाविह स्थिरनरं तज्जायते सन्ततम् ॥ ५९ ॥
 (बोधिदुल्लभस्यावना 'बोधिदुल्लभस्यावना' शब्देऽस्मिन् ।
 अथ भागे १३३३ पृष्ठ गता)

अथ धर्मैक्यकोऽर्हति भावना—

“अर्हन्तः केवलाऽऽलोकाः-ऽऽलोकिताऽऽलोकलोककाः ।
यथार्थं धर्ममाख्यातुं, पट्टिण न पुनः परे ॥ १ ॥
चान्तरागा हि स्वधेव, परार्थकरणाध्वजाः ।
न कुत्राप्यनृतं ब्रुवन्-स्तनस्तद्धर्मैस्तन्यता ॥ २ ॥
शान्त्यादिभेदेधर्मं च, दृश्या उगदुर्जिनाः ।
यं कुर्वन् विधिना जन्तु-भयाश्रयौ न निमज्जति ॥ ३ ॥
पूर्वापरविरुद्धानि, हिंसाऽऽदिः कारकाणि च ।
वचामि चित्ररूपाणि, व्याकुर्वद्भूमिजच्छ्रया ॥ ४ ॥
कुर्ताधिकैः प्रणीतस्य, सद्भूतिप्रतिपन्थिनः ।
धर्मस्य सकलस्यापि, कथं स्वास्वातता भवेत् ॥ ५ ॥
यच्च तत्समये कापि, दयासत्याऽऽदिपेक्षम् ॥
दृश्यते तद्वचामात्रं, बुधेर्द्वयं न तत्पतनः ॥ ६ ॥
यत्प्रोद्गममद्वन्द्वमधुनुरधत्तं साक्षाज्यमासाद्यते,
यन्निःशेषजनप्रमोदजनकं सम्पद्यते वैभवम् ।
यत्पूर्वोन्मुक्तमद्युनिमुक्तगगः सत्प्राप्यते यत् परं,
सौभाग्यं च विजुषन्ते तद्विल्लेनं धर्मस्य लोलायितम् ॥ ७ ॥
यत्र प्लावयति तानि जलनिधिः कल्लालमालाऽऽकुला,
यत्पृथ्वीमांखलां धिनोति सलिलाऽऽसारेण घाराधरः ।
यच्चन्द्रोष्णरुची जगत्सुदुयतः सर्वान्धकारचिह्नदे,
न निःशेषमपि भूवं विजयते धर्मस्य विभूतिर्जितम् ॥ ८ ॥
अबन्धूनां बन्धुः सुहृदसुहृदां सम्पगगदो,
गदाविह्वलानां धनमधनमावाप्तमसम् ॥
अनाथानां नाथो गुर्याविराट्नाथानां गुणनिधिः,
जयत्येकां धर्मः परमिह हितवान्जनकः ॥ ९ ॥
अर्हता कथितो धर्मः, सत्योऽयमिति भावयम् ।
सर्वसम्पत्करं धर्मं, धीमान् दृढतरो भवेत् ॥ १० ॥” ॥ १२ ॥
“एकामप्यमलामिमामु (?) सततं यो भावयेद्भावनां,
मम्यः सोऽपि निद्वन्द्वशेषकलुषं दत्तासुखं देहिनाम् ।
यस्यभ्यस्तसमस्तजैनसमयस्तां ब्रह्मशाप्यादरा-
दभ्यस्येक्षन्तं स सौख्यमनुलं किं तत्र कौतुदलम् ? ॥ १ ॥”
प्रय० ६७ द्वा ।

(४) आत्मभावना द्विधा—द्रव्यतो, भावतश्च । तत्र द्रव्य-
तत्त्वावदाह—

सर्वेहग्रामहन्त्री-पद्मादौ उ भावणा द्वये ।
अम्भास भावणं चि य, एगद्वे तत्थिमा भावे ॥ ४६२ ॥
इह धातुर्का यद्भ्यासविशेषाप्रथमं स्थूलद्रव्यं, ततो बाल-
बदां कपर्दिकां, ततः सुनिर्मां, ततः स्फरेणाऽपि लघ्वस्य वे-
धं करोति । यथाश्वः शीघ्रं शीघ्रतरं घावमानः शिलावि-
शेषाद् महद्वपि गत्वाऽऽदिकं लङ्घयति; हस्ती वा शिथ्यमाणः
प्रथमं काष्ठानि, ततः सुल्लकान् पाषाणान्, ततो गोलिकां,
तदनु बादराणि, तदनन्तरं सिद्धार्थानप्यभ्यासातिशयाद् गृ-
ह्णाति । प्रवकां वा प्रथमं वंशं विलङ्घ्य सज्जं लब्धते, ततः प-
ञ्चादभ्यस्यञ्चाकशिऽपि तानि तां ककाराणि करोति । आ-
विश्व्वाक्चित्रकराऽऽदिपरिग्रहः, एताः सर्वा अपि द्रव्यभा-
वनाः । अभ्यास इति वा भावनेति वा एकाधेयम् । तत्रेता
वक्ष्यमाणलक्षणं भावना भावे मरतव्याः ॥ ४६२ ॥

ता एवाऽऽह—

दुविहा उ भावणाश्चो, असंकिलिद्धा य संकिलिद्धा य ।
मुचुषु संकिलिद्धा, असंकिलिद्धापे भावेति ॥ ४६३ ॥
द्विविधा भावतो भावनाः—असंक्रिष्टाः शुभाः, संक्रिष्टा-
श्चाशुभाः । तत्र मुक्त्वा संक्रिष्टभावनः असंकिलिष्टभिर्भाव-
नाभिर्मावयति जिनकल्पं प्रतिपितुमिति ॥ ४६३ ॥
अथ कास्ताः संक्रिष्टभावन इत्याशङ्काऽपनोदाय तत्-
स्वरूपमभिधित्सुराह—
मंसा य परुवण्या, होइ विवेगो य अप्पसत्थासु ।
एवेव पसत्थासु वि, जत्थ विवेगो गुणा तत्थ ॥ ४६४ ॥
अप्रशस्तभावनानां संख्या पञ्चोत्तिलक्षणा निरूपण्या,
प्ररूपणा च तासां कल्प्या, तासां चाऽप्रशस्तानां विवेकः
परिहारो भवति । एवमेव प्रशस्तास्वपि तपःप्रभृतिभावना-
सु संख्या प्ररूपणा च वक्ष्यामः नवरं (जत्थ विवेगो ति)
यत्र विवेक इति पदं तत्राप्रशस्ता एव भावना द्रष्टव्या-
स्ता विवेकव्याः परिवाज्या इति भाव्याः (गुणा नत्थि ति)
यासु प्रशस्ता भावनाः तासु भाव्यमानासु गुणाः लेदविनो-
दाऽऽदयः प्रागुक्ता भवन्तीति चूत्यभिप्रायेण व्याख्यानम् ।
विशेषचूत्यभिप्रायः पुनरयम्—यत्र च प्रशस्तोऽपि वस्तुनि
विवेकपरित्यागोऽप्य घटते तत्र गुणा भवन्ति, यथाऽऽचार्या-
ऽऽदीनामवर्णभाषणश्रावणे औदासीन्यमवलम्बमानस्याप्य-
स्य गुण एव भवति, न पुनः स्वविरकलियकस्येव यथाशक्ति
तत्त्वितारणमुकुर्वतो दोष इति ॥ ४६४ ॥
अथाप्रशस्तभावनानां नामप्रादं गृहीत्वा सङ्ख्यामाह—
कदप्यदेवाकविस-अभिओगा आसुरा य संमोहा ।
एसा य संकिलिद्धा, पंचविहा-भावणा भणिया ॥ ४७० ॥
एसाऽप्रशस्ता पञ्चविधा भावना तत्त्वभावाभ्यासरूपा भ-
णिता ॥ ४६५ ॥

(५) अथासामेव कलमाह—

जो संजओ वि एसा-सु अप्पसत्थासु भावणं कुणइ ।
सो तत्थिहेसु गच्छइ, सुसेसु भइओ चरणीहीसो ॥ ४६६ ॥
यः संयतोऽपि स्ववहारतः साधुरप्येताभिः प्रशस्ता—
भिर्भावनाभिः, गाथायां तृतीयाऽधे सप्तमी । भावनमा-
त्मनो वसने करोति, स तद्विषयेषु तादृशेषु कान्द-
पिकाऽऽदिषु सुसेषु गच्छति, यस्तु चरणरहितः सर्वथा
चारित्रसत्ताविकलो द्रव्यचरणहीनो वा स भाव्यः त-
द्विषये वा देवेषूपगतः, नरकतिथेयमनुष्येषु वा ॥ ४६६ ॥
४७० १ उ० २ प्र० ० ।

अथाऽऽसां भावनानां सामान्यतः कलमाह—

एसाओ भावणाओ, भाविता देवदुग्गइ जंति ।
तत्तो वि बुया संता, पयसिंति भवसागरमणवं ॥ ४२६ ॥
एता भावना भावयित्वा अश्वस्य देवदुर्गातिं कान्दपिकाऽऽ-
दिदेवगतिरूपां यान्ति संयता अपि, ततोऽपि देवदुर्गतिशेषु-
नाः सन्तः पर्यटन्ति भवसागरं संसारसमुद्रमवन्तमिति ।
उक्ता अप्रशस्ता भावना ।

सम्प्रति प्रशस्तभाषना अभिधिसुराह—

तवेष्टा सुषेष्टा, एगेष्वं बलस्य य ।

तुल्यथा पंचहा बुता, जिशकपं पदिवक्ष्यो ॥५३०॥ वृ०
१ उ० २ प्रक० वि०० ॥ ५० ॥ ५० ॥ ५० ॥ (स्वाक्या 'जि-
शकप' शब्दे ४ भागे १४६६ पृष्ठे गता)

(६) मैत्र्यादिकाभ्यनुविंशा अपि भावनाः—

इति चेष्टावत उच्चैः-विशुद्धभावस्य सद्यतेः क्षिप्रम् ।

मैत्रीकरुणासुदितो-पक्षाः किल सिद्धिमुपयान्ति॥७॥

इत्येवमुक्तकारणे चेष्टावतः साधुचेष्टायुक्ताय उच्चैरत्यर्थं
विशुद्धभावस्य विशुद्धाध्यवसायस्य सद्यतेः सत्साधोः क्षिप्र-
मक्षिप्रैश्च मैत्रीकरुणासुदितोपक्षाः पूर्वोक्ताभ्यन्तरो भावनाः
किल सिद्धिमुपयान्ति, किलेत्यस्याऽऽगमवादे, निष्पत्तिं
प्रतिपद्यन्ते ॥ ७ ॥ धी० १३ वि० ॥

(७) अथ भावानः पञ्चविंशतिः । तद्यथा—

इरियासमिष्ट १ सथा जय य,

उवेहि भुंजेज व पाणभोयं २ ।

आयाशनिक्खेवदुग्गं ३ संजय,

समाहिष्ट ४ संजय मणो वई ॥ ५ ॥ ॥ ४३ ॥

अहस्स सधे ६ अणुवीय भासए ७,

जे कोहल्लोहईभयमेव १० वज्जए ।

से दीहरायं समुपेहिंया सया,

मुणी हु भोमं परिवज्जए सिया ॥ ११ ॥ ॥ ४४ ॥

सयमेव आंगमहाजयणे वेडे,

महमस्मिं सम्मा १२ सह भिक्खुउग्गहं १३

अणुज्वि य भुंजीय पाणभोयं १४,

जाइतु साहम्मियाण भोयं ॥ १५ ॥ ॥ ४५ ॥

आहारगुत्तो १६ अविभूतियण्णा १७,

इत्थि न निउम्माए १८ न संघेवजा १९ ।

बुद्धे मुणी सुहकं न कुजा २०,

धम्माणुप्पही संघए वंधचेरं ॥ ४६ ॥

जे सह २१ रुव २२ गंध २३ माणए २४,

फासे य संपप मणुसुपावए २५ ।

गेहिण्णआसं न करेज्ज पटिण्ण,

से होइ देतं विरए आकिंचणे ॥ ४७ ॥

प्राणुतिपाताऽऽदिनिवृत्तिलक्षणमहाव्रतानां दाह्याऽऽपाव-
नाथं भावयन्तेऽध्यस्यन्ते इति भावनाः अन्त्यस्यमानाभिर्मा-
नविभिरन्त्यस्यमानविद्यावन्मसीमसीमग्नि महाव्रतानि-
ति । ताभ्य प्रतिमहाव्रतं पञ्च पञ्च मयिगति । तत्र प्रथमम-
हाव्रतस्य ताः कथ्यन्ते-ईदं ईदं ईदं, तत्र समित उपयु-
क्तः, असमितो, हि प्राणिनो हिस्थादिति प्रथमा भावना ।
तथा सदा सर्वकालं यतः सत्यगुपयुक्तः सन् 'उवेहि ति'
अवलोक्य भुञ्जीत, वाशब्दाद् उवेति वा, पानमोजनम् ।

अयमर्थः—प्रतिपद्यं पात्रमध्ययनितः पितृबन्धुप्राप्त्युपयुक्तेन
तत्समुत्थाऽऽगन्तुकसम्पन्नकार्यं प्रत्यवेक्षणायः आगत्य च
वसतौ पुनः प्रकाशवति प्रदेशे स्थित्वा सुप्रत्यवेक्षितं पान-
मोजनं विधाय प्रकाशवेश्यावस्थितेन भोक्तव्यम्, अन्त-
र्लोक्य भुञ्जानस्य हि प्राणिहिंसा सम्भवतीति द्वितीया ।
तथा आदाननिक्षेपौ पात्राऽऽग्रहणमोक्षावागमपरिवर्जौ
जुगुप्सति न करोतीति आदाननिक्षेपजुगुप्सकः, आगमातु-
सारं प्रत्यवेक्षणप्रमात्रपूर्वमुपयुक्तः सन्मुपवेश्यावस्थितेनैव
करोतीत्यर्थः । जुगुप्सको हि सत्यव्यापादनं विदध्यादिति
तृतीया । तथा संयतः साधुः समाहितः समाधानपरः सन्
संयतते प्रवर्तयत्युद्वेगं मनो, बुद्धे हि मनः क्रियमाणं कार्य-
संज्ञानताऽऽदिकेऽपि सति कर्मव्यापय सम्पद्यते । श्रूयते हि
प्रसन्नचन्द्रो राजर्षिर्मेनोमुप्यभाविताऽहिंसाव्रतो, हिंसाभ-
कुत्रेणपि सप्तमनरकपृथ्वीवाग्यं कर्म निर्मितवामिति वक्तुर्था ।
एवं वाचमप्युद्वेगं प्रवर्तयेत्, बुद्धां प्रवर्तयेत् जीवान् विना-
शयेदिति पञ्चमी । तत्सार्थं तु अस्याः स्थिति एषणासमि-
तिलक्षणा भावना भंगिता । इति प्रथमव्रतभाषनाः पञ्च ।
अथ द्वितीयमहाव्रतभाषना प्रत्ययन्ते अत्र हास्यं परिहरति
सत्यः सत्यवाक्, हास्येन शत्रुनमपि व्रयादिति प्रथमा ।
तथा अनुविबन्धन्य सत्यव्रतपूर्वकं पयोलोच्य भाषको
वक्ता, अनालोचितभाषा हि कदाचित्समुत्थाऽऽपदिधीन, तत-
श्चाऽऽगन्तविरपीडाऽऽद्यःसत्त्वेपद्यानश्च भवदिति द्वितीया ।
तथा यः काले लोभं भयमेव वा वज्रयेत् परिहरन् स एव
मुनिदीर्घरात्रिभोक् समुपपात्ता सामीप्येन मोक्षावलोकनशी-
लः सन् सदा सर्वकालं 'हु' निश्चयेन 'भोमे'ति अनुस्वा-
रस्याल्लासिक्युक्तव्याम्पुषापरिवर्जकः 'मिया' स्यात् । अयम-
र्थः कालपरवशो हि वक्ता स्वपरनिष्पक्षो यत्किञ्चन भार्या
मुत्थाऽपि भाषते । अतः कालस्य निवृत्तितुत्तया वा भ-
यानिति तृतीया ३ । तथा लोभाभिभूतचित्तोऽप्यव्यर्थका-
ङ्क्षया कूटसात्तित्वाऽऽदिता वित्तभार्या भवति, अथ सत्य-
व्रतमनुपालयता ज्ञेयः प्रत्याख्येय इति वक्तुर्था ४ । तथा
अयातः प्राणऽऽदिरक्षणं चक्षुषा सत्यवादिनां व्यभिचरति, न-
तो निमेषवाचनाऽऽधानमात्रमिति विधेयमिति पञ्चमी ५ । इति
द्वितीयमहाव्रतभाषना । अथ तृतीयमहाव्रतभाषनाः प्रोच्य-
न्ते-तत्र स्वयमेवाऽऽग्रहणं, न तु परमुत्तम मायुः प्रभुं
प्रभुसन्दिष्टं वा सत्यवगतिद्वारा अग्रहणस्य देवेन्द्रराजपुह-
पतिशयान्नरसाधिमिकभद्रमिन्नस्य याचने याज्ञायां प्रवर्तते,
परमुखेन हि याचनेऽस्वाभिम्याचनं च परस्य विरोधेन च अ-
काण्डघटनाऽऽद्योऽत्रपरिमोमाऽऽद्यश्च दोषा इति प्रथ-
मा १ । तथातैवानुष्ठापितव्यमर्थं तृणाऽऽदिग्रहणार्थं मनिमा-
न घटेन चेटेन निशम्याऽऽकर्षणं च ग्रहाऽऽकर्षणाऽऽप्यनुष्ठा-
नचनम्, अन्यथा तदर्थं स्यादिति द्वितीया २ । तथा सदा
सर्वकालं भिक्षुरवग्रहपथमप्युत्था याचन्तु । अयमर्थः स-
हृतेऽपि स्वाभिमाऽग्रहणं सुयो भूयोऽवग्रहयाचनं कर्तव्यम् ।
पूर्वलोच्यऽग्रहणं तृतीयाऽऽप्यवस्थायां सूत्रपुरीत्यासंगेयावक-
रचरणप्रज्ञातस्यान्यानां दायकचित्तपीडापरिहारार्थं याच-
नीयानिति तृतीया ३ । तथा अनुष्ठाप्य गुरुमप्ये वा भुञ्जीत
पानमोजनम् । अयमर्थः-सुवर्तितं विधिना प्राशुकर्मवर्णीयं ल-
ब्धमानायाऽऽलोचनापूर्वं श्रुत्वे निषेधं श्रुत्वाऽनुष्ठानां मयः-

स्यामिकको वाऽग्नीयात्, उपलक्षणमतत्, अन्यदपि धर्मिक-
ज्जुद्धाधिकोपमहिकमेषुपकरणं धर्मसाधनं तत्सर्वं गुरुणा-
ऽप्राप्तमेष भोक्तृत्वम्, अन्यथा दक्षमेव परिशुक्तं स्यादिति
वतुर्धी ४। तथा समानो धर्मः सर्वमस्तेन वरन्तति साधर्मि-
काः प्रतिपन्नैकस्यासनाः स्मिन्मनाः साधयः, तेषां पूर्वपरिशुद्धी-
तक्षेत्राणामवग्रहं मासाऽऽदिकालमात्रे पञ्चकोशाऽऽदितेभ्यः कथं
याचिन्वा स्थानाऽऽदि भोजनं वा कार्यं तन्नुभूतं हि तत्र उ-
पाधयाऽऽदि समस्तं दृष्टीयात्, अन्यथा कौर्व स्यादिति प-
ञ्चमी ५। एतास्तुर्विग्रहप्रवचनाः पञ्च। इदानीं वतुर्ध्वजप्रभा-
वनाः प्रतिपद्यन्ते—तत्र आहारे शुभः स्यात्, न पुनः स्नि-
ग्धमतिमात्रं भुञ्जीत, यतो निरन्तरदृष्टिस्निग्धमभ्युत्तरसमी-
षितः प्रधानातुपरिपोषणेन वेदोदयादब्रह्मापि सिष्यते, अ-
तिमात्राऽऽहारस्य तु न केवलं ब्रह्मजतविलोपविधायित्वा-
द्भजनं, कायकलेशकारित्वाद्दीपति प्रथमा १। तथा अविभूचि-
ताऽऽमा विभूषाविरहितः, देहस्नानविलेपनाऽऽदिविधि-
धीवभूषाविरतो हि नित्यमुद्रिक्तचित्ततया ब्रह्मविराधकः
स्यादिति द्वितीया २। तथा स्निग्धं न निरीक्षेत, तद्वय-
निरकालादङ्गायपि वदनस्तनप्रभृतीनि सस्पृहं न प्रेक्षेत,
निरन्तरमनुपमवनिताऽवयवविलोकने हि ब्रह्मवाधासम्भव
इति तृतीया ३। तथा स्निग्धं न संस्तुवीत, स्त्रीभिः सह परि-
चयं न कुर्यात्, तत्संस्पर्शसहिततुष्यभुक्तशयनाऽऽऽसनाऽऽ-
दिसंयमेन, अन्यथा ब्रह्मजतभङ्गः स्यादिति वतुर्धी ४। तथा
पुत्रोऽवयततत्त्वो मुनिः क्षुद्राग्रप्रशस्यां ब्रह्मचर्यैवस्तावात्
स्त्रीविषयां कथं न कुर्यात्, तत्कथाऽऽसक्तस्य हि मानसो-
द्वेगः सम्पद्यते इति पञ्चमी ५। एताभिः पञ्चभिर्मौनवा-
मिर्माभितान्तःकरणे धर्मातुमेष्टी धर्मसंयततत्परः साधुः
सम्पद्यते सम्पदपुष्टिं नयति ब्रह्मचर्यमिति वतुर्ध्वजप्रभा-
वनाः पञ्चमजतप्रवचना निगद्यन्ते—तत्र यः साधुः शुद्धरूप-
रसगन्धान् आगतान् इन्द्रियविषयीभूतान्, मकारोऽयम-
लालिङ्गकः, स्पर्शोऽयमस्पर्शः समासाध मनोहान् मनो-
हारिणः पापकान् विकृषान् इष्टानिष्टिष्येत्, युद्धमभि-
वृत्तलक्षणं, प्रदेवं वार्धितिलक्षणं यथाक्रमं न कुर्यात् प-
रिहृती विदिततथः सन्, स हान्तो जितेन्द्रियो विरतः
सर्वसाधवद्योगेभ्यो मवयवकिञ्चनः किञ्चनबाह्याऽऽऽऽस्तरप-
रिहद्भूतं नास्यास्तीति श्रुतपरा परिमहविरतिप्रतयानि-
सर्त्यः। अन्यथा शुष्काऽऽदिषु भूषकाऽऽदिसंज्ञावात् पञ्चम-
जतविराधना स्यादिति पञ्चसु विषयेष्वभिष्वङ्गप्रदेवजनात्
पञ्चमजतस्य पञ्च भावनाः, मिलितास्तु पञ्चविधितिति।
एताश्च सवयायाङ्गतरायाऽऽदिषु किञ्चिद्व्यवस्थाऽपि दृश्यन्ते
इति ॥ ४७ ॥ प्रबो ७५ द्वार ।

इदानीम् 'अनुहाद्यो पयशीसं ति' विसर्जितं द्वारमाह-
कंदर्पदेव १ किंविच २,
अभिधोगा १ आसुरी ४य सम्मोह ५
एसा हु अप्यसस्था,
पंचविहा भाषणा तरय ॥ ४८ ॥

कन्धः कामस्तप्रधाना निरन्तरं निर्मयाद्विरन्तरतया वि-
द्वेषाया देवविशेषाः। कन्धांस्तेषामियं कान्ध्वी । एवं देवा-
नां मये किंविधाः पापा अत यथास्पृष्टयाऽऽदिधर्मका दे-
३७६

षाश्च ते किंविधाश्च ते देवाः किंविधदेवास्तेषामियं कि-
ंविधाः। आ- समस्तात् आभिमुष्येन युग्मन्ते प्रथमकर्मणि
स्वार्पायंस्ते इत्याभियोग्याः किङ्करस्थानीया देवावशेषास्ते-
षामियमाभियोगी। अथुरा मवनवासिर्देवावशेषास्तेषामि-
यमासुरीः सम्मुद्यतीति सम्मोहा मूढाऽऽस्यानां देवविशेषा-
स्तेषामियं सम्मोही । एषा हु कुरुते पञ्चविधा पञ्चप्रकारा
अग्रशस्ता सङ्क्रिष्टा भावना तत्तत्स्वमाभाष्यासकपा, अ-
धितेति शेषः । आसां च मये संयतोऽपि सन् यो यस्यां
भावनायां वसन्ते कथाक्षतज्ञावमाध्यात् स तद्विषयेव
कन्धाऽऽदिप्रकारेषु देवेषु गच्छति, वारिक्तलेशप्रभावात् ।
उक्तं च "जा संजग्मा वि एषा—सु अप्यसत्पापु बह्वृ कहि
चि। सो तविहृष्टे गच्छद्, सुरेसु भद्रयो वरणादीषो ।
१॥" इति । यः पुनः सर्वेषां अपि वारिचरितः स मा-
ज्यो विकल्पनीयः, कदाचित्प्रतिषेधव्य सुरेष्टव्ययते, कदाचि-
न्नारकतियं क्वमनामुपेक्षाति । एताश्च पञ्चापि भावनाः प्रत्ये-
कं पञ्चविधाः ।

कंदर्पे ? कुक्कुट २,

दुस्तीलते य ३ हासकश्च ४ य ।

परविभ्रियजशेषो वि य ५,

कंदर्पोऽणेषा तद्व य ॥४६॥

(प्रबो) (अस्या गाथायाः व्याख्या 'कंदर्प-भाषणा' श-
ब्दे तृतीयप्रगे ॥७७ पृष्ठे गता ।)

(८) अथ देवकिंविधी भावनां पञ्चविधामाह-

मुयनाय १ केवलीयं २,

चमपायिरियाश्च ३ संघ ४ साहृयं ५ ।

माई अवसुर्वाह ,

किंविधसिंघं भावयं कुह ॥ ५० ॥

भुतज्ञानस्य द्वाद्वाङ्गीकृतस्य, केवलज्ञानेन केवलज्ञानवतां, अ-
मोऽऽवाधोनां धर्मोपदेष्टृणां, सङ्ख्यज्ञानाधुसाध्वीभावकध्या-
विकासमुदायकृतस्य, साधूनां यतीनाम्, अग्रजवादी प्राचीं
च स्वशक्तिमूढनाऽऽदिना मायावान्, देवकिंविधी भावनां
कराति । तत्र अवर्षो- अरक्षाया, असुरोपोपदेष्टृमिति भा-
वत् । स चैवं भुतज्ञानस्य-पृथिव्यादयः कायाः बह्वीवनि-
कायामपि व्यावर्ण्यन्ते, शास्त्रपरिह्राऽवयवनाऽऽदिविधि ब-
ह्वस्त एव । एवं व्रतान्यपि प्राणतिपातनिवृत्त्यादीनि ता-
न्येव पुनः पुनस्तेषु सूत्रेषु प्रतिपाद्यन्ते । तथा त एव प्रमादा
मयाऽऽदयः, अप्रमादाश्च तद्विषयभूता भूयो भूयश्च तत्र यत्न
कथयन्ते, न पुनरधिकं किञ्चिदपीति पुनरुक्तोपायान्, यत्न
मोक्षार्थं यद्विषयमिति कृत्वा किं सूत्रं सूत्रप्रणय्यादिना
उपोनाःशास्त्रे ? , तथा मोक्षार्थमभ्युपगतानां यतीनां कि-
योनिप्राप्ततां पवित्रधर्मम्, भवहेतुमाज्योतिषयोनिप्राप्त-
प्रयत्नानामिति । उक्तं च— "काया वया य तच्छिष्य, ते येष
प्रमाय अप्यमाया य । मोक्षसाहिगारियाणं, जोरसजोपीहि
किं कजं ? ११ ॥" केवलज्ञानमवर्षोवादे यथा-किंथां शा-
नदर्थेनोपयोगी क्रमेण अवततः । उत युगपत् ? , तत्र यदि क-
मेनेति पक्षः कर्त्तव्यते, तदा ज्ञानकाले न दर्शयं, दर्शन-

काले च न ज्ञानमिति परस्परऽऽवरणनैव प्राप्ता । अथ युग-
पक्षिति द्वितीय पक्षः । सोऽप्युक्तः । यत् एककालत्वाद्
अयोप्यक्तऽऽपत्तिः प्राप्नोति । उक्तं च—“यत्तरसमुपाय,
अज्ञातऽऽवरणया दुर्वर्धं पि । कवलद्वयसायाणां सम्यगका-
ले य एतत् ॥१॥” धर्मोऽऽचार्योणामवर्णवादा यथा—न शो-
भनेतेषां ज्ञानिः, नैते लोकव्यवहारकुशलाः, न चेत श्रो-
तव्यं विशदीत्यादि विविधं गुरुन् प्रतिभाषते, न चेतेषां वि-
नयवृथा वसन्ते । तथा अद्वितामिश्रद्वारायन्धेयन् सर्वसमस्तं
गुरुणमेषासतोऽपि दोषान् वर्धनं, सर्वदेव च तेषां प्रति-
कूलतामाचरतांति । उक्तं च—“ज्वलाद्दिग्द्वि श्रवणं, विभासर
वष्टनं न वाचि उचवाप । अदिभो ज्विद्वेही, पगासवाह
अणुशुक्लो ॥ १ ॥” सत्कृष्णवाग्वर्णवादा यथा—बहवश्च
पशुगृहाणाऽऽदीनां सङ्ख्याः, तत्कोऽयमिह सत्कृष्ण भवतामा-
राध्य इत्यादि वर्धति । साधूनामवर्णवादा यथा—नामी
साधवः परस्परमपि सहन्ते, अत एव देशान्तरं परस्पर-
स्पर्धया परिभ्रमन्ति, अन्त्याया एकत्रैव संहत्या तिष्ठयुः ।
याचिवितया सर्वदेव लोकाऽऽवर्जनाय मन्त्र्यागमिनः, महतो-
ऽपि च प्रकृत्यैव निष्ठुराः, तदेव दृष्टान्तदेव तुष्टाश्च । तथा
गृहस्थसैलेश्चन्द्रवचनैरतमानं रोचयन्ति, सर्वदा सर्वयस्तु-
सञ्चयपराश्च ।

उक्तं च—

“अविशदृष्टानुरियगई, अणुशुक्लिं य अवि गुरुं पि ।
अणमिसपीहोस्ता, गिहिवच्छलगा य संजयगा ॥ १ ॥”

अन्यैरप्युक्तम्—

“अमिलताशब्दमुदाहरन्ति,
भग्नं च तुम्ही परिशोचयन्ति ।
यथा तथाऽप्ये च विकारयन्ति,
हरीतकीं नैव परित्यजन्ति ॥ १ ॥

अन्यत्र तु ‘सर्वस्वाहृणं नि’ पठित्वा ‘मायीती’ भिन्ने-
व पञ्चमी भावना प्रतिपादिता । यथा—“गृहं आहस-
हावं, छायां य गुरुं परस्व संति वि । चोरो च स्वस्वसंकी,
गृदाऽऽयारो हवह माई ॥ १ ॥”

अथ आभियोगी भावनां पञ्चमेदामाह—

कोउपं १ भूईकम् २,

पसिरोहिं ३ तह य पसिमपसिरोहं ४ ।

तह य निमित्तं ५ चिय,

पंचवियपा भवे मा य ॥ ५१ ॥

अथ सप्तमी तुनाऽप्ये, ततः कौतुकं १ ‘भुतिकर्मा’ २
प्रश्नं ३, प्रश्नाप्रश्नं ४, निमित्तं ५ च पञ्चविकल्पा प-
ञ्चमेदा भवेत् सा च आभियोगिकी भावना । तत्र बालाऽऽ-
दीनारत्नाऽऽदिकरणनिमित्तं स्वपनकरभ्रमणाऽभ्रमन्त्रलप-
चक्रणभूषणानाऽऽदि यतिक्रियते तत्कौतुकम् । उक्तं च—“वि-
ष्टवणहोमसिरपनि—रया य आरुहणार्हं धूवह । असिरस-
सेसगहर्ष, अवनस्यउभ्रमणबंधो ॥ १ ॥” तथा च सति
शरीरमाहङ्काराऽप्ये भ्रमसूत्राऽऽदिना यपरिवेष्टनक-
रणं तत् भूतिकर्म । उक्तं च—“भूईपं मदिवाप, हव स-
लण व होह भूईकम् तु । वसहीसरोरभंय—रक्काआमि
ओगमाईया ॥ १ ॥” तथा यपरस्य पाथं जामालाभाऽऽदि
पृच्छयते, स्वयं वा अक्षुद्रवर्णकहर्षतोभाऽऽदिपु द्रव्यते स

प्रश्नः । उक्तं च—“पगहो य होह पसिणं, जे पासह वा
सयं तु ते पसिणं । अगुदुउच्छिद्वृप, दप्यणअसितोयकु-
हार्ह ॥ १ ॥” तथा स्वल्पे स्वल्पं विधया कथितं, घण्टि-
काऽऽवर्तनीयदेवतया वा कथितं सत् यद्वयस्यै शुभाशुभ-
जीवितमरणाऽऽदि परिक्रयति स प्रश्नाप्रश्नः । उक्तं च—
“पसिणापसिणं सुमिणं, विआसिअं कहेह अजस्स । अ-
हवा आहंअणिया—घट्टियसिअं पारिकहेह ॥ १ ॥” तथा नि-
मित्तमतीतानागतवर्तमानवस्तुपरिज्ञानेदुर्बलविशेषः । उ-
क्तं च—“तिव्हं होह निमित्तं, तीयपहुपण्णायमं वव ।
तण्ण विणा वि न नेयं, अज्जह तेणं निमित्तं तु ॥ १ ॥” एता-
नि च कौतुकभूतिकर्माऽऽदीनि गौरवाऽऽदिनिमित्तं कुषाणः
साधुरभियोगानिवृत्तं कर्मावबध्नाति, अपवादपदेन तु गौ-
रवरहितः सन्नतिशयश्चाने सति निःस्पृहवृथा यदाऽसी क-
रोति तदाऽसी आराधक एव, उक्ते च—“गोत्रं वज्जानीति
तीर्थोन्नतिकरणात् । उक्तं च—“एयाणि गारवह्मा, कुणमा-
णा अभिआमिणं यधे । वीयं गारवह्मा, कुसवह्मा-
हणुयं च ॥ १ ॥”

अथ आसुरी भावनां पञ्चमेदामाह—

सईसिगहर्हीलत्ते १,

संसक्तवो २ निमित्तकहणं च ३ ।

निक्किविया वि य ४ अवरा,

पंचमं निरुणुकेपत्तं ५, ॥ ५२ ॥

सदा विग्रहशीलत्वं १ संसक्तपः २ निमित्तकथनं च ३
निष्कृपताऽपि चापरा, पञ्चमं च निरनुकम्पयामिति । तत्र
सदा सर्वकालं विग्रहशीलत्वं, पञ्चाद्वननुतापिनया भ्रम-
णाऽऽवर्षाव प्रसथप्राप्त्या च विरोधानुबन्धः । यदाह—“नि-
उचं विमगहसीला, काऊण य नातुत्तपई पच्छा । न य न्ना-
मिओ पसीयह, सपक्क परपक्किसो वाचि ॥ १ ॥” तथा
संसक्तस्य आहारापरिपश्यताऽऽदिपु सदा प्रतिबद्धभावस्य,
आहाराऽऽद्यभयं च तपोऽनशनाऽदितपश्चर्यं संसक्तपः ।
यदाह—“आहारउवदिसेज्जा, जस्स व भावओ उ निउच-
संसलो । भाववहओ कुणह, तपोवहाणं तु दिह्मा ॥ १ ॥”
तथा त्रैकालिकस्य लाभालाभसुखदुःखजीवितमरणविवक्षस्य
निमित्तस्य कथनमाभिमानीनं वशाद् व्याकरणम् । यदाह—
“निावहनिमित्तं पक्केक—छविहं जं तु पाण्ये पुव्वं । अमिमा-
णा भिनिवसा, चागरयं आसुरं कुणह ॥ १ ॥” तथा रुधाव-
राऽऽदिसिध्दिवर्जावपनप्रसथा गतपूणः कायान्तरव्यासक्तः
सन् गमनाऽऽगमनाऽऽदि यः करोति, कृत्वा च नातुत्पत्ते केन
चिदुक्तः सन् स निष्कृपः, तद्वाचो निष्कृपतया । यदाहुः—
“वैकमणाजुत्तो, सुनिक्किवो यावाराससत्तु । काउं च नातु-
त्तपह, परिसओ निक्किवो होह ॥ १ ॥” तथा यः कुपायात् कुन-
श्चिज्जेतोः कथ्यमानमपि वं हथा कुरन्त्या काटितमायः सन्
नानुकम्पाभागवति स निरनुकम्पः, तस्य भावो निरनुकम्प-
त्वम् । यदाह—“जो उ पंरं कपेत्ते, इहट्ठण न कपेप कडिगमा-
वो । एवो य निरुणुकोणं, पक्कतो वीवरागेहि ॥ १ ॥”

अथ सोमोमी भावनां पञ्चविधामाह—

उम्भमदेमया १ प्र-

गद्दमणं २ मगविपडित्वी य ३ ।

मोहो य ४ मोहजगणं ५,

एवं सा हवइ पंचविहा ॥ ५३ ॥

उम्मागदेशना१ मार्गदूषणं २ मार्गविप्रतिपत्तिः ३ मोहः ४ मोहजननं च ५ । एवं सा सायमोही भावना भवति पञ्चविधा । तत्र पारमार्थिकानि ज्ञानाऽऽदित्यद्वयश्रेय तद्विपरिन्तं धर्ममार्गे यदुद्दिश्यति सा उम्मागदेशना । आह च—“ नाणाऽऽदि अद्वितीतो, तद्विचरीयं तु उवदिसइ मग्गं । उम्मागदेशनो ए- स आयाअदिओ परेसि च ॥ १ ॥ ” तथा पारमार्थिकं ज्ञानदर्शनचारित्र्यलक्षणं भावमार्गे, तत्प्रतिपक्षांश्च साधुन् परिहृतमानां स्वमनीषाभिनिर्जितद्वयैर्ध्वं दूषयति तन्मार्गदूषणम् । आह च—“ नाणाइतिहामग्गं, दूसइ जो जे य मग्गपट्टिअवा । अलुदो जाएय अलु, भअइ सो मग्गदूस ति ॥ १ ॥ ” तथा तमेव ज्ञानाऽऽदिमार्गमसद्वृत्तयैर्दूषयत्वा उम्मागदेशन उम्मागं यत्प्रतिपद्यते सा मार्गविप्रतिपत्तिः । आह च—“ जा पुण तदेव मग्गं, दूसिआ अपण्डिओ सत्तकए । उम्मागं पट्टिअइ, विपांअवणं स मग्गस्स ॥ १ ॥ ”

नथा निक्काममुपहतमनिः सन्नतिगहनेषु ज्ञानाऽऽदिविचारेषु यन्मुखानि, तच्च परमार्थिकसम्बन्धिनो नानाविधो समुद्दिमालोक्य मुखानि स मोहः । आह च—“ नह तइ उवदियमइओ, मुःअइ नाणवरणंतरालेसु । इहोओ य अहुविहा, दट्ठो जअं तओ मोहो ॥ १ ॥ ” तथा स्वभावेन कपटेन वा दर्शनान्तरेषु पश्यत्येव मोहमुपादयति तन्मोहजननम् । आह च—“ जा पुण मोहं परं, सम्भावेणं करतवेणं वा । मेमोहभावणं सो, पकंरइ अबोहिलाभाय ॥ १ ॥ ” एताञ्च पञ्चविंशतिरपि भावनाः सम्यक्चारित्र्याप्रविधाध्यायत्वाद्भूमा इति यतिभिः परिहृतव्याः । यदुक्तम्—“ एयाउ विसेसणं, परिहरइ चरणविषययाओ । एयानिरोहो उच्चिय, सम्मं चरणं पि पावेति ॥ १ ॥ ” इति । प्रब० ७३ द्वार ।

भावणादि य मुद्धादि, सम्मं भावितुं अप्ययं ॥

भावनाभिमेहाग्रतसम्बन्धिनोभिः पञ्चविंशतिसंख्याभिः, अथवा अनित्यत्वाऽऽदिभिर्द्वादशप्रकाराभिरिति । उक्त० १६ अ० । आचा० । आ० चू० । स० । प्रब० । घ० । आब० ।

(६) सद्भावनायाविषयस्य यद् भवति तदर्थयितुमाह—

भावणाजोगमुद्धया, जलं खावा व आहिया ।

नावा व तीरसंपन्ना, सव्वदुक्खा तिउट्ठइ ॥ ५ ॥

भावनाभिर्योगः सम्यक्प्रणिधानलक्षणं भावनायोगस्तेन शुद्ध आत्मा-अन्तरात्मा यत्स त तथा, स च भावनायोगशुद्धाऽऽत्मा सन् परित्यक्तसंसारस्वभावो नैरिष्य जलोपधेयनिष्ठने संसारोद्वन्धत इति । नैरिष्य-यथा जलं नौरितिऽजननत्वेन प्रकृष्यता एवमस्त्वावि संसारोद्वन्धन निमज्जतीति । यथा खात्वा । निर्यामिकाधिष्ठिताऽनुकूलवार्तारिता समस्तद्वन्धापनमानीरमास्कन्त्येवभावयनचारित्र्यान् जीवधामः सदागमकर्णधारिभिष्ठितस्तपोमाकल्यशान्त्वं सवदुःखाऽऽत्मकात् संसारान्तरूपव्यपगच्छति मोक्षाऽऽत्म्यं तीरं सर्वदुःखोपरमकपमयाप्राप्तीति ॥ ५ ॥

अपि च—

तिउट्ठइ उ मेधावी, जाणं लोमंणं पावणं ।

तुट्ठंति पावकम्माणि, नवं कम्ममकुवओ ॥ ६ ॥

स हि भावनायोगशुद्धाऽऽत्मा नैरिष्य जले संसारे परित्यक्ता नस्तिभ्यो मनोवाक्कायेभ्योऽशुभेष्वस्मदुत्पत्ति । यद्वा-अतीव कर्षणव्यवस्थेन स्मदुत्पत्ति मुक्यते अतिमुत्पत्ति संसारोद्वन्धनत्वेन, मेधावी मयादाव्यवस्थितः सदसद्विवेकी वाऽस्मिन् लोके चतुर्दशरज्ज्वात्मकं भूतप्राभलोके वा यतिक्रमपि पापकर्म क्लवधानुष्ठानरूपं तत्कार्यं वा अष्टप्रकारं कर्म तत् ह्यपरिहृतं वा ज्ञानं प्रत्यक्ष्यापारिहृतं वा तत्तुपादानं परिहरन् तत्तस्मदुत्पत्ति, तस्यैवं लोकं कर्म वा ज्ञानतो नशानि कर्मोपयकुर्वता निवृत्त्याऽऽश्रयद्वारस्य विरुद्धतपश्चरणवतः पूर्वसंभितानि कर्माणि मुट्ठयन्ति, निवर्तन्ते वा, नवं च कर्माकुर्वतोऽशेषकर्मल्लभो भवतीति ॥ ६ ॥ सुख० १ ध्रु० १५ अ० । तत्प्रतिपादके आचाराङ्गित्वायश्नतस्कन्धस्य पञ्चदशोऽध्ययने च । आचा० १ ध्रु० १ अ० १ उ० । स० । प्रब० ।

भावनाविषयमूची-

(१) भावनानिर्वचनम् ।

(२) भावनानिर्देशपञ्चातुर्विधम् ।

(३) भावनापरिचयानाम् ।

(४) आरम्भभावनाया इत्येतो भावनञ्च द्वैविध्यम् ।

(५) भावनानां नामप्राहं फलप्रकरणम् ।

(६) त्रैधाविदातुर्विधेन भावनानां निरूपणम् ।

(७) पञ्चविंशतिभावनाः ।

(८) कर्मण्ये-देवकलित्वाध्याय-नियोगिका-ऽऽसुरीसामोहीभेदतो भावनपञ्चविधत्वम् ।

(९) सद्भावनाभावित्वस्य यद्वदति तद्विद्वदनम् ।

भावणाजोग-भावनायोग-पुं० । योगभेदे, यो० वि० । अष्ट० ।

भावणाणाञ्च-भावनाज्ञान-न० । भावनानामयं ज्ञानं भावनाज्ञा-

नम् । ज्ञानभेदे, यो० ११ विव० । (तद्वद्व्यवहृता ' णाञ्च ' शब्दे चतुर्थभागे १६९१ पृष्ठे गता)

भावणाभाविष्य-भावनाभाविन-वि० । भावनाऽऽलोचना त-

या भाविनां वासितः । प्रब० ५ सम्ब० द्वार । आलोचनया वासितः, भावनयाऽप्यासक्तया भाविनो वासितः । अन्वया-स्तेन वासिते । “ सावणं विगयमोहाणं, पुंविं भावणमावि-

या । अविरेणव कल्लं, दुक्कल्लस्सेतमुवायया ॥ ५२ ॥ ” उक्त० १४ अ० ।

भावितभावन-वि० । भाविता भावना येनासौ भावितभावनः । पूर्वोत्तरनिपातस्यातन्त्रत्वात् । वासिताभ्यासे, उक्त० १४ अ० । प्रब० । अनु० ।

भाव्यसिद्धि-भावनिशीघ्र-न० । भवनं भावः निशीघ्रमप्रकाशं,

भाव एव निशीघ्रं भावनिशीघ्रम् । निशीघ्रभेदे, नि० चू० १ उ० ।

भावञ्च-भावञ्च-पुं० । भावश्चित्ताभिप्रायस्तं जानातीति भाव-

ज्ञः । चित्तभिप्रायज्ञातरि, आचा० १ ध्रु० २ अ० ५ उ० ।

भावतिष्ठ-भावतीर्थ-न० । तिष्ठे, तिष्ठे० । (तस्य च यथा भावतीर्थेति तथा ' तिष्ठ ' शब्दे चतुर्थभागे २२४३ पृष्ठे उक्तम्)

भावत्य-भावार्थ-पुं० । अभिप्रेतार्थः, आ० ।

भावस्त्वव-भावस्त्वव-पुं० । भावः शुभपरिणामः प्रधानं यत्र

स्त्ववे स भावस्तव । यद्वा-भावनामन्तरात्मा तथाविधकः

मेक्ष्योपशमापेक्षया सर्वविरतिदेशविरतिप्रतिपत्तिस्त्वभावेन

स्तयो भावस्तव । दृष्ट० ३ तस्य । शुभाध्यवसायेन स्तु-

तौ, आ० म० २ अ० । संयमे, प्रति० । परमाद्येष्टायाम्, अष्टायाम्पूजायाम्, चरणप्रतिपत्तौ च ॥ "भावस्थयो चरण-पवित्रत्तौ ।" पञ्चा० ३ वि० । "भावस्थायुभावं, असं-समयव्यक्त्यकरं नाडं ।" महा० ३ अ० । तद्वत् स्तवभेदे च । प्रति० । दृष्टे० । पं० ब० ।

भावस्थसंगम-भावार्थसंगत-त्रि० । भावस्तत्त्वभेदस्यार्थे तेन तद्वयो वाऽप्योऽभिधेयो भावार्थः । तेन संगतो युक्तः । भावा-भ्योपेत्य, पञ्चा० १ वि० ।

भावस्थिरकरण-भावस्थैर्यकरण-न० । स्थिरस्थानासम्पाद-ने, च० । भावेन वा आशीर्षचनहेतुभूतेन प्रतिष्ठास्थैर्यकरणम् । भावहेतुकप्रतिष्ठायां च० २ अर्थि० ।

भावस्थज्ञकरण-भावस्थैर्यकरण-न० । "भावस्थिरकरण" श-ब्दार्थे, च० २ अर्थि० ।

भावदेव-भावेदेव-पुं० । भावेन देवगम्यधिकस्मार्थ्यजातपर्या-येण देवो भावेदेवः । देवभेदे, भ० १२ श० १ उ० । भावेदेवावेवाऽऽ-युक्तमनुभवतो वेमानिकाऽऽद्यः । स्था० १४ डा० १ उ० । पश्चिमा-ध्वनिचक्रालिकाऽऽचार्यकथानकयोः कर्त्तरि आचार्ये, ज० १० ।

भावपृथिहि-भावमृथिषि-पुं० । भावकपमृथिषी, दृष्ट० ८ अ० । (अत्र विस्तरः 'पृथिहि' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३२१ पृष्ठ गतः) भावपृथिषि-भावमृथिषि-स्त्री० । प्रकृतिभेदे, ज० १ वक्ता । (अस्माकृत्पत्न्या । 'पृथिषि' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३२४ पृष्ठ गतः)

भावपय-भावपद-पुं० । भावकते पदे दृष्ट० २ अ० । (भेदाः 'पय' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ४०२ पृष्ठ गतः)

भावपृथिषि-भावप्रपृथि-स्त्री० । सार्वकियायाम्, पञ्चा० १८ वि० । भावप्रपृथि-भावप्रधान-त्रि० । परमाद्यसारे, "बुधस्य भावप्र-धानम् ।" च० १, वि० । शुभाश्ववसायकारे, पञ्चा० १४ वि० ।

संव्यसारे, पञ्चा० १४ वि० । भाव आत्मपरिणामः प्रधानः साधकतमो यस्मिन् सः । शुभभावसाधने, पञ्चा० ४ वि० । भावपात्र-भावप्रात्र-पुं० । ज्ञानाऽऽदिपु, प्रज्ञा० १ पदः । (अत्र विस्तरः 'पृथिव्या' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३८८ पृष्ठ गतः)

भावपिंड-भावपिण्ड-पुं० । भावकपे द्विविधे पिण्डे, पि० । (व्याख्या 'पिंड' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ११८ पृष्ठ गतः) भावपुरिस-भावपुण्य-पुं० । यः पुरीतम् । पुरि शरीरे शेते इति पुरुषः । भावतः पुरुषो भावपुरुषः । पारमार्थिकः पुरुषः । द्रव्या-भिलाषप्राप्त्यऽद्विषयौ पाधिराजं शब्दे औपे, वि० । आ० प्र० ।

भावपूया-भावपूजा-स्त्री० । पूजाभेदे, च० २ अर्थि० । (भाव-पूजाकर्म 'पूया' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १०७३ पृष्ठ व्याख्यानम्) भावप्रागल्भ्यपरिग्रह-भावपुद्गलपरावर्त-पुं० । पुद्गलपरावर्तभे-दे, प्रब० १६२ द्वा० । पं० सं० । कर्म० । (तद्वक्तव्यता 'प्रा-गल्भ्यपरिग्रह' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १११३ पृष्ठ गतः)

भावप्रमाणा-भावप्रमाणा-न० । भवेन भावो वस्तुनः परिणा-नो ज्ञानाऽद्विष्ट, प्रमितिः प्रमीयते अनेन प्रमीयते स इति वा प्रमाणम् । भाव एव प्रमाणं भावप्रमाणम्, भावसाधनपक्षे प्र-मितिर्यस्योपायकहेतुत्वात् भावस्य प्रमाणता । प्रमाणभे-दे, अनु० । ('स किं तं पमाणे ?' इत्यादि सूत्रम् 'पमाण' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ४७९ पृष्ठ व्याख्यानम्)

भावपमाणां भावपमाणां नाम्-न० । भावो युक्तार्थकत्वा-ऽऽदिको गुणः, स एव तद्वारेण वस्तुनः पारिक्लृद्यमानत्वा-त् प्रमाणम्, तेन निष्पन्नं तदाभयेण निवृत्तं नाम भावप्र-माणनाम । नामभेदे, अनु० ।

स किं तं भावपमाणा ? । भावपमाणा वृत्तिहे पृष्ठते । तं जहा-सामासिह, तद्विषय, चावप, निरुत्तिह ।

भावो युक्तार्थत्वाऽऽदिका गुणः स एव तद्वारेण वस्तुनः प-रिक्लृद्यमानत्वात् प्रमाणं तेन निष्पन्नं तदाभयेण निवृत्तं नाम सामासिकाऽऽदि वृत्तिभिर्भवतीति परमाथाः । अनु० । भावपृथिवि-भावमृथिषि-स्त्री० । भावनामन्तःकरणेन प्रति-पत्तिरनुवन्धः । भावानुवन्धे, च० १ अर्थि० ।

भाववैष-भाववन्ध-पुं० । भावेन मिथ्यात्वाऽऽदिना भावस्य, बोधयोगाभावान्तरं काञ्चीव्यवस्था भाववन्धः । वन्धभेदे, भ० १ श० ३ उ० । (भाववन्धः 'बंध' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १६४ पृष्ठ गतः)

भावभास-भावभास-पुं० । भावानां सम्यग्दर्शनाऽऽदीनां भवोऽङ्गेन भूयो भूयः पारिशीलनम् । सम्यग्दर्शनाऽऽदीनां भूयो भूयः पारिशीलने, च० १ अर्थि० ।

भावभय-भावभद-पुं० । पारिणामविशेषे, पञ्चा० ३ वि० ।

भावमल-भावमल-न० । कर्मसम्बन्धयथायतायाम्, ज्ञा० १३ डा० ।

भावरहित-भावरहित-त्रि० । भावांगेन, विश० ।

भावरत्नस-भावरत्न-स्त्री० । अन्तरपरिणामे, भ० १२ श० ४ उ० ।

भावलोग-भावलोक-पुं० । औदयिकाऽऽद्य एव भावा लोक-य-मानत्वाद् भावलोकः । औदयिकाऽऽदिके, दृष्ट० १ अ० । सं० । भावलोकमुपदर्शयान-

औदय उवर्माण, लक्ष्म य तत् । स औवर्माण इ य ।

परिणामे सौम्याय, य लक्ष्मिहो भावलोगो य ॥

कर्मण उद्यमे निवृत्त औदयिकः, तथा उपशमेन, कर्म-ण इति मन्त्रे, निवृत्त औपशमिकः, साधण निवृत्तः क्षात्रि-कः, तथा क्षात्रिः कर्मोपशम लक्ष्य अनुदिनस्यापशमेन नि-वृत्तः साधोपशमिकः, परिणाम एव पारिणामिकः, साधपा-तो द्विनिभावां भवयोगः, सौम्यायते मन्त्रः साधोपशमिकः, स च औपशमोऽनेकभेदाऽपश्यते । अथकदास्तु पञ्चदश भेदाः । उक्तं च—

"औदयं सौम्यायमे, परिणामे कौको गतिवच्छे वि । स्वयजोगण वि च उरो, तद्व्यावो उवसमेण ति ॥ १ ॥

उपशममेदी एको, कवनिणो वि य तद्वेय सिसृक्षस ।

अधिकद्वयजिवादी, भेदा एवय पक्षस्त ॥ २ ॥ "

एवमनेन प्रकारेण द्वाविधः पदप्रकारो भावलोकः भाव एव लोकः । भावलोकः ।

निर्वो रागो य दोषो, य उदितो प्रस जंतुषो ।

जायिहि भावलोगं-पणनिजदेसियं सुम्पं ॥

नीम उरकटो रागोऽभिषङ्गलगातो, द्वेयोऽर्मानिलक्ष्यो य-स्य जन्तो । प्राणेष उर्द्वोस्तं माण्यं तेन भावेन लोक-य-

त्वात् जानीहि भावलोकात्मनस्तजितदेशितमेकवाक्यनया
अनन्तजनकधितं सम्पद्य क्वयेवपर्येत्येन । आ० म० २ अ० ।
भाववश-भाववश-पुं० । बरणातिचारकरूपे स्ते, " भाववश-
तिगिच्छात् । " पञ्चा० १६ विष० ।

भावविजय-भावविजय-पुं० । विजयविजयवाक्यस्य वशपर-
स्परार्थां भवे स्वमानक्यता आचार्ये, कल्प० । तथा च
कल्पसूत्रमुक्तौ—

'समशोऽयस्तथैतां, परिहृतसंविग्नसहृदयवत्तैः ।
ओषिमलहवेवाचक—यंशु मुक्तामिषिसमाः ॥ १३ ॥
धिषण्णामिजिनधिषणाः सर्वत्र प्रस्तुतकीर्तिकपूराः ।
ओषाविजयवाचक—कोटीराः शास्त्रवसुनिकथाः ॥ १४ ॥ "

कल्प० ३ आ० ६ लृण ।

भावविज-भाववैद्य-पुं० । तत्त्विकवैद्य, " तद्वि वि पुण भाव-
विज्ञा, तैसि अवर्णितं तं बाहि । " पं० व० ४ द्वार ।
भावविजितेस-भावविनिवेश-पुं० । सदन्तःकरणविनिवेशे,
पा० व विष० ।

भावविष्णुति-भावविज्ञप्ति-स्त्री० । भावः सत्ता तल्लक्षणं एवं
स्वमसाधारणं स्वरूपं तस्य विशेषणं आपत्ता विज्ञप्तिविज्ञानं
परिच्छेदः । भावपरिच्छेदः, " भावविशुद्धिकारणमनेतं । "
न० । आ० म० ।

भावविभक्ति-भावविभक्ति-स्त्री० । विभक्तिभेदे, सूत्र० १ भू० १
अ० १ उ० । (तज्जद्वान् " विभक्ति " शब्दे वक्ष्ये)

भावविमोहि-भावविशोधि-स्त्री० । अरुहद्विषुद्धौ, (भाव-
शुद्ध्या प्रवर्तमानस्य न कर्मवश इत्यस्य निराकरणे ' कर्म'
शब्दे नृनीयमाणे ३३१ पृष्ठे द्रष्टव्यम्) " एवं भावविमोहीय,
निवर्णामभिगच्छात् " सूत्र० १ भू० १ अ० ३ उ० । परिणाम
विशुद्धौ, " भावविशुद्धिसमेवा । " पञ्चा० १२ विष० । भा-
वस्याऽऽभ्यपरिणामस्य जलमिव वक्षस्य विशोधिकारणत्वा-
द् भावविशोधिः । मदाप्रसोधारणं, ध० ३ अ० १ । पा० ।
प्रत्याख्यामशुभिभेदे च । आ० १६ अ० । (तत्स्वरूपं ' भावसु-
द्धि ' शब्दे वक्ष्यते)

भावसंयव-भावसंस्तव-पुं० । संस्तवभेदे, नि० सू० ५ उ० ।
(वक्ष्यता ' संयव ' शब्दे)

भावसंयव-भावसंयव-पुं० । भावा मोलस्तस्तसंयवः । आ-
रम्भो मोलाऽऽलक्षकारिणि वश० ६ अ० ४ उ० ।

भावसंवर-भावसंवर-पुं० । भावन तत्त्ववृत्त्या सम्बरो भाव-
सम्बरो । तत्त्ववृत्त्या सम्बरो, वृ० ।

श्रुत भावसंवरमाह—

नाथेय सव्यभावा, नजते जे जहि जिणकलाया ।

नाथी चरितगुणो, भावेण उ संवरो होइ ॥

जैन सव्येऽप्येवशा हिताहितरूपा भावा आपन्ते ये य-
त्रोपनिनो जितेराख्याताः, अत एव ज्ञानी चरित्रगुणो भा-
वेन तत्त्ववृत्त्या संवरो भवति, गुणगुणिनोऽभेदविषयगुणवैधे
निर्देशः । वृ० १ उ० २ प्रक० ।

भावमञ्ज-भावसाधन-न० । छान्दोग्योऽऽमताक्ये पारमार्थि-
कावितयस्यै, भू० १७ श० ३ उ० । प्रश्न० । उ० । भावलिङ्ग-
श्रुतिर्कर्म अमृतागुणभेदे, भाव० ४ अ० ।

दे०

भावसंयव भेदे ! जीवे किं जययः ? भावसंयवस्य भा-
वविमोहि जययः, भावविमोहीय वक्ष्यमाणे अरहतपक्ष-
स्त धम्मस्स आराहणयाए अञ्जुद्धे, अरिहंतपक्षस्तस्य
धम्मस्स आराहणयाए अञ्जुद्धिता परलोकाधम्मस्स आ-
राहए भवइ ॥ ५० ॥

भावसंयव श्रुत्यास्तथाऽऽमताक्ये पारमार्थिकावितयस्यै-
न भावविशुद्धिविशुद्ध्याप्यवसायाऽऽत्मिका जनयति, भावविशु-
द्धौ वर्तमानो जीवोऽहंत्वमस्य धम्मस्याऽऽराधनयाऽऽनुष्ठा-
नेनाभ्युत्थिते मुक्तयर्थमुत्सहते । यदि वा आराधनायै-
भावजनार्थमभ्युत्थिते, अहंप्रसक्तस्य धम्मस्याऽऽराधनयाऽऽराध-
नायै वाऽभ्युत्थाय परलोकाभवात्परक्ये धम्मः परलोकाधम्म-
स्तस्य, पाठान्तरतः—परलोके वाऽऽराधको भवति, प्रत्यजिन-
धर्मोवाप्याविशिष्टमवात्तन्म्राप्यायेति भावः ५० । उ० २६
अ० भावभूतिष्ठेऽशुक्लाऽऽदिपर्यायमाश्रित्य सत्यं भावसत्यम् ।
सत्येभेदः, यथा सत्यपि पञ्चवर्णसंभवेऽशुक्लवर्णस्याऽऽकट्वाच्छु-
क्ला वलाकेति । स्यात् १० उ० । भावतो वशोऽऽदिकृत्तान्
सत्या भावसत्या, यत्र यो भावो वशोऽऽदिकृत्तकृतेन सत्येति
यावत् । भाषाभेदे, स्त्री० । यथा सत्यपि पञ्चवर्णसंभवेऽशु-
क्लवर्णस्याऽऽकट्वाच्छुक्लः शुक्ल इत्यादि । ध० ३ अ० १० ।

भावसम्पत्त-भावसम्पत्त-न० । जीवाऽऽदिकृत्तकृतस्यपरि-
शोधनकृपात्तानाऽऽत्मके भावसम्पत्तकर्म । सम्पत्तकर्मभेदे, ध०
२ अ० १० । पं० व० ।

भावसमोसरण-भावसमवसरण-न० । भावानामौदयिकाऽऽदि-
नां समवसरणमेकत्र मेलको भावसमवसरणम् । औदयिका-
ऽऽदिभावनामेकत्र मेलके, " भावसमोसरणे पुण, णायव्वं
ख्विहम्मि भावमि । " सूत्र० १ भू० १२ अ० ।

भावमञ्ज-भावशुद्ध-न० । " सम्मे तुक्चरिअस्सा—परस-
क्किअमप्यासासं जं तु । एवं च भावसंज्ञं, पणत्तं वीथारो-
हि ॥ १ ॥ " इत्युक्तलक्षणे स्मृततुक्चरितस्य सत्यं परसा-
त्तिकाप्रकाशानक्ये श्रुत्यभेदे, ध० २ अ० १० ।

भावसागर-भावसागर-पुं० । स्वानक्यता आचार्ये, " त-
त्त्ववृत्तपुकरिवाकरभूषु * नृणाः श्रीभावसागरबुधप्रथिता-
भिधानाः । " इत्या० ११ अ० १० । अल्लगच्छे श्रीसिद्धान्त-
सुरिण्ये, अयं वैकर्म्येय १५१० वर्षे जातः, १५२३ वर्षे च
स्वर्गगतः । जे० १० ।

भावसार-भावसार-पुं० । भावगर्भे, पञ्चा० ६ विष० । पं० सू० ।

भावमावग-भावभावक-पुं० । यथाप्राभिधानादौ, ध० १० ।

कथयकर्मो तद्वि सी-लवे च गुणवच्च उऽनुवहारी ।

गुरुसुखसो पश्यण-कुमलो खलु सावगो भावे ॥ ३३ ॥

कृतमनुष्ठितं प्रतविषयं कर्म कृत्यं वक्ष्यमाणं येन स कृत-
प्रतकर्मो १, तथा शूलवानपि द्वाभ्यामवस्थमानस्वरूपः २, गुण-
वान् विवाहितगुणोपेतः ३, चकारः समुक्तवै, भिक्षुकमञ्ज ।
ततः श्रुत्यव्यवहारी च सरलमना ४, गुरुश्रुत्यो गुरुसेवा-
कारी ५, प्रवचनकृतो जिनमतनस्यवत् । खलुवधारणे-

* संप्रति चित्तम् अमोपराधस्य किराधकावत्,
माग्नितेज्याविरोधोपसर्गेऽप्यभिधानाच्च ।

एवंविधः भावको भवति भावे भावविषये भावभावक इति
गाथाऽन्तरार्थः ॥ ३३ ॥ ध० १०२ अ० १ ल० १० ।

एसो पवयश्चकुसलो, छन्दोभ्यो मुणिवरो^१ निरिद्धो ।

किरियागमो^२ छ विष, लिगा^३ भावसङ्कुल ॥ ५५ ॥

एष उक्तस्वरूपः प्रवचनकुशलः पदभेदः पदप्रकारो मुनिवरोः
पूर्वोऽऽचार्यः निरिद्धस्तत्त्वावसितं भावभावकलिङ्गपदप्र-
करणमित्येतद्गोचराह- किरियागतानि क्रियाफलकानि^४ विष ।
शब्दस्यावधारणा^५ एष्वान् पदेव, लिङ्गानि लक्षणान्यभेदार्थम-
ङ्गावधारणस्य यथायोभिधानभावकस्येति ।

ननु किमन्यमपि लिङ्गानि, सन्ति, येनैषमुच्यते
कियागतानि, सत्यं सम्प्रेष । यत आह —

भावगया^६ सतरस, मुणियो^७ एषस्य त्रिति लिगा^८ ।

आणियनिगुणमयसारा, पुनोपरिया जमो आहु ॥ ५६ ॥

भावगतानि भावविषयाणि सतरश्च मुनयः स्वयं पतस्य
प्रकृतभावकस्य भुवते प्रतिपादयन्ति लिङ्गानि चिह्नानि ज्ञान-
जिनमतसारा इति व्यक्तं, पूर्वोच्यो यतो यस्माद्वाः भुवते
इत्यनेन स्वमनीषिकापरितराहाह ।

किं तदाहुरित्याह —

इतिथिदित्यसंसार विषय आरंभ गेह दैत्यभ्यो ।

गङ्गारिगाइपवाहे, पुरस्सरं भागमपविचो ॥ ५७ ॥

दाणो^९ जहाससी, पवत्यो^{१०} निहिर रत्तुदुडे य ।

मङ्गल्यमसंबेद, परत्यक्तमोवभोगी य ॥ ५८ ॥

चेसा इव गिहवासं, पालइ सत्तरसपयनिबद्धं तु ।

भावगय भावसावग-लक्षणयोग्यं समासेण ॥ ५६ ॥

क्री चेन्द्रियाणि चार्थश्चेत्यादि इन्द्रः, ततः क्रीन्द्रि-
यार्थसंसारविषयाऽऽरम्भगेहदैन्यानि, तत्पवि, आधादिभ्य
इत्याकृतिगणान्तासि कृते क्रीन्द्रियार्थसंसारविषयाऽऽरम्भ-
गेहदैन्यानि इति भवति । ततश्चेतेषु भावगतं भावभावकल-
क्षणं भवतीति तृतीयगाथायां संबन्धः । तथा गङ्गरिकाऽऽदि-
प्रवाहविषये तथा पुरस्सरमागमप्रवृत्तिरिति, प्राकृतत्वाच्च-
न्द्रोभङ्गप्रयाच पूर्वोपरनिपातः ततश्चाऽऽगमपुरस्सरं प्रवृत्ति-
र्बलनं, धर्मकार्यैर्विहितं गम्यते । प्रस्तुतं लिङ्गमिति । तथा दाना-
ऽदि यथायुक्तिं प्रवर्तनमिति रूपद्वयं, प्राकृतत्वाच्च दीर्घश्च, तथा
निर्दीको धर्मानुष्ठानं कुर्वन् लज्जते, तथाऽऽक्राद्विष्टश्च सांसा-
रिकमात्रेषु भवति, मध्यस्थो धर्मविचारो न रागेष्ट्याभ्यां
बाध्यते, असंबन्धो धनस्वजनाऽऽदिमात्रप्रतिबन्धरहितः, परा-
र्थकामोपभोगी परार्थे परोपरोधादेव कामाः शब्दरूपस्वरूपा
उपभोगा गन्धरसस्पर्शलक्षणा विद्यन्ते प्रवृत्तिनया यस्य स
परार्थकामोपभोगी, समासः प्राकृतत्वात् । वैशेषिकपण्याङ्गनेव,
कामिनिमित्तं गम्यते, शूद्रवासं पालयत्यथ भो वा परित्य-
ज्येत्येनमिति भावयन्ति ततश्चाविवचननिबन्धः तु, पूरये,
प्रागवत् परिणामजनितरूपमिति, ज्ञानाविकल्पजनमुत्स्वा-
रलोपश्च प्राकृतत्वात् भावभावकलक्षणमेतत्समासेन सूच-
माज्ञेयैति गाथात्रयान्तरार्थः ॥ ध० १०२ अ० ६ ल० १० ।
आह—क्रीन्द्रियविषयाणामरक्तद्विष्टमध्यस्थासंबन्धानां गेहेह-
दवासयोक्तैकविषयाणां भेदो नोपलभ्यते, तत्कर्तुं न पुनरुक्त-

होष इति ? । सत्यम् । वैशेषिकेति शब्दरूपत्वादेव कसिचपि विषये
परिणामनानाश्वमेकस्यापि परिणामस्य विषयभेदोऽपि संभ-
वतीति सर्वमेवनिवेद्यापेक्षाप्रपञ्चस्य न पीनकल्पयामिति
व्याख्यानगाथाभिः प्रकाशितमेवातः स्वमयियाऽऽलोच्य स्-
माधानान्तरमपि विधेयमिति ॥ ध० १०२ अ० ६ ल० १० ।
भावसाहु- भावसाधु-पुं० । परमार्थिकपती, एकवा० ६ वि-
व० ॥ पं० ४० ।

तथा च भावभावकान् प्रतिपादयति—

इय सतरसगुणजुनो, जिगाऽऽगमे भावसावगो भणियो ।

एष उक्त कुपलजोगा, लहइ लहुं भावसाहुं ॥ ७७ ॥

इत्युक्तप्रकारेण सतरसगुणजुनो जिगाऽऽगमे भावभावको
भणित इति प्रकटार्थम् । एष एवंविधः पुनः शब्दो विशेषार्थः
किं विशिनष्टि द्रव्यसाधुत्वावदेव भणित एवाऽऽगमे । यदु-
क्तम्—“ मिडिपिको दव्ववडो, सुसावभो तह य दव्वसाहुं ति
साहु य दव्ववडो, सुखनयाणं तु सव्वेसि । ॥ १ ॥ ” एवंविधपरि-
णामोपाजितकुशलयां गान् पुनल्लमंतऽवप्राप्तिं लघु धीमं भाव-
साधुत्वं यथावस्थितयन्तिस्वमिति । ध० १०२ अ० ६ ल० १० ।

कीदृशः पुनर्भावसाधुर्भवतीति ? । उच्यते—

“ निर्वाणसाधकान् योगान्, यस्मात्साधयन्तेऽनेशम् ॥

समस्य सर्वभूतेषु, तस्मात्साधुकराहन् ॥ २ ॥

साध्यादिगुणसंपन्नं, मेध्यादिगुणभूततः ॥

अप्रमादी समाचारे, भावसाधुः प्रकीर्तितः ॥ २ ॥ ” इति ।
कथं पुनरुक्तस्यैतत्तत्त्वं ज्ञायते ? । लिङ्गः, कानि पुनस्तानि-
त्याह—

एषस्त उ लिगाइ, सयला मग्गानुसारिणी किरिया ।

सद्धा पवरा धम्मं, पववणिज्जममुत्तभासा ॥ ७८ ॥

किरियासु अपमात्रो, आरंभो सकण्णिज्जऽणुदाणं ।

गुरुभ्यो गुणानुगमो, गुरुभ्यामाऽऽराहं परं ॥ ७९ ॥

एतस्य पुनर्भावसाधोर्लिङ्गानि चिह्नानि सकला समस्ता
मागानुसारिणी मोक्षाध्यानुपायिनी क्रिया प्रत्ययेक्षणऽऽ-
विका चेरा^१, तथा श्रद्धा करणच्छा प्रथरा प्रथमा
धर्मे संवमविषये^२, तथा प्रधापनीयममसद्विनिवे-
शस्थानिगम्यन्तुभावात्कौटिल्येन^३, तथा क्रियावृत्ति-
तानुष्ठानेऽप्यप्रमादोऽऽशेषित्येन^४, तथाऽऽरम्भः प्रवृत्तिः
शकनीये शक्यन्तुकरं अनुष्ठाने तत्पश्चरणाऽऽदी^५ ५ तथा गुरु-
मेहान् गुणानुगमो गुणपतपातः^६, तथा गुणाऽऽराधनं
धर्मोऽऽचार्योऽऽशेषित्येन^७, परमं सर्वगुणप्रधानमिति सप्त-
लक्षणानि भावसाधोः । ध० १०३ अ० १ ल० १० ।
भावसिखाणि-भावज्ञानं-न० । “ ध्यानारम्भानु र्वाजस्य, सद्वा
यच्छुद्धिकारणम् । यत्तं कर्म समाश्रित्य, भावज्ञानं तदुप-
पत्ते ॥ १ ॥ ” इत्युक्तलक्षणे शुभपदानकं ज्ञानं भेदे, ध० १०३ अ० १ ल० १० ।
भावसुद्ध-भावशुद्ध-वि० । भावस्य सत्तत्त्वं करणलक्षणेन शुद्धं
भावशुद्धम् । अतः करणेन शुद्धे, पो० ७ वि० १ । प्रत्याख्यान-
भेदे, न० ।

भावशुद्धमाह—

रागेण व दमोणं व, परिणयेष व न ईसिञ्जं तु ।

तं सल्लु पञ्चसखां, भावविशुद्धं सुखेऽग्र्यं ॥ १ ॥ ”

आव० ६ अ० ।

(‘पञ्चसखाण’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे १०१ पृष्ठे गता व्याख्या)

भावसुद्धि-भावशुद्धि-स्त्री० । भावस्तदावच्छेद्योपशमसमु-
त्पन्न आत्मपरिणामविशेषस्तस्य शुद्धिः स्वच्छता प्रकृतौ,
भावशुद्धिः । अ० ३ अधि० । चित्तप्रसादे, आव० ४ अ० । सूच० ।
पञ्चा० । यमनियमाऽऽदिषु मनसोऽसंक्लेशयमानतायाम्,
आ० ६ अ० ।

अथ विद्वद्दानाऽऽदायि भावशुद्धेर्भवे एव, न तु तद्व्या-

घात इत्यत्र आह—

भावशुद्धिरपि ज्ञेया, येषां मार्गानुसारिणी ।

प्रज्ञापनाभियाऽत्यर्थं, न पुनः स्वाऽऽग्रहाऽऽत्मिका । ? ।

भावशुद्धिमनसोऽसंक्लेशयमानता या परैर्विद्वद्दानाऽऽदौ
अभेदाघातपरिहारनिबन्धनतया कलिता, साऽपि न केवलं
अभेदाघात एव ज्ञेयम्, इत्यपिशुद्धिर्द्विधा । ज्ञेया घातव्या, या
एषा वक्ष्यमाणस्वकृपा, नाम्ना । तामेवाऽऽह—मार्गं जिनेको
ज्ञानाऽऽदिकं मोक्षपथमनुसरत्यनुच्छिन्नीत्येवंशिक्षा मार्गा-
नुसारिणी । अथ परो ज्ञेयान् तेषां अभेदव्याऽऽह प्रज्ञापना
आगमार्थोपदेशनेन सा भियां पक्षमा यस्यां भावशुद्धौ सा प्रज्ञा-
पनाभिया, अन्त्यर्थमनिशयेन । उक्तविधेयाथस्य व्यतिरेकमाह
न नैव, पुनःशब्दः पूर्वोक्तार्थेक्षणया प्रकृताथेयिलक्षणानाम-
निपादानार्थः, स्वः स्वकीयो न तु शास्त्रीया, स चासावाग्रह-
आर्थाभिनिवेशः स्वाऽऽग्रह एवाऽऽभ्यास स्वभावो यस्याः सा
स्वाऽऽग्रहाऽऽत्मिका इति ॥ १ ॥

अथ कस्मात् स्वाऽऽग्रहाऽऽत्मिकाऽपि भावशुद्धिर्न भवतीति ।

अत्राचर्यते-भावशुद्धिर्विषयेयभूतभावमालिङ्ग्यरूप-

त्वात् स्वाग्रहक्षयेत्येतत्सुकरत्रयेण वक्ष्यमाण-

रागो द्वेषश्च मोहश्च, भावमालिङ्ग्यहेतवः ।

एतदुत्कर्षेतां ज्ञेया, इतोत्कर्षेऽस्य तत्त्वतः ॥ २ ॥

रागोऽभिष्वङ्गलक्षणो, द्वेषोऽप्रीतिरूपो, मोहश्चाज्ञानलक्षणः,

अशुद्धौ समुच्चयार्थौ, ते त्रयोऽपि भावमालिङ्ग्यहेतवः, आत्मप-
रिणामाशुद्धिनिबन्धनानि स्वाऽऽग्रहाऽऽदिभावकारणानीति
गमः । एतेषां रागाऽऽदीनामुत्कर्ष उपचय एतदुत्कर्षः, तत
ततदुत्कर्षेण, द्वेषो जातव्यः, इतोऽतः प्रत्यवधारणाथः, को-
मलाऽऽमग्नत्वाथो वा, उत्कर्ष उपचयः, अस्य भावमालिङ्ग्य-
स्य स्वाऽऽग्रहाऽऽदिकपस्य, तत्त्वतः परमार्थेवृण्येति ॥ २ ॥

ततः किमित्याह—

सोऽकुष्ठे च सत्यस्मिन्, शुद्धिर्बै शब्दमात्रकम् ।

स्वशुद्धिकल्पनाशिव्य-निर्मितं नार्थवज्रवेत् ॥ ३ ॥

तथा तेन प्रकारेण रागाऽऽदुत्कर्षलक्षणेन कुष्ठे उत्कर्षे,
अशुद्धः पुनरर्थः, सति भवति, अस्मिन् रागाऽऽदिहेतुके स्वा-
ऽऽग्रहाऽऽदिके भावमालिङ्ग्ये, शुद्धिः शुद्धयः, भावस्येति गम्य-
ते । वैशुद्धौ बाधयात्कृताथः । शब्द एवाभिधानमेव शब्दमात्रं,
तदेव कृतिसत् शब्दमात्रकं, निरभिधेयमित्यर्थः । मालिङ्ग्यो-
त्कर्षे सति आस्ति भावशुद्धिमौलिङ्ग्यस्य, तद्विद्वद्दकृपाव-
श्लिष्टज्ञेयश्रीतवदिति भावना । अथ मालिङ्ग्ये सत्यपि शु-
द्धिरिष्यते, ततः कथं शब्दमात्रवत्तस्य इत्यत्राऽऽह—स्वशुद्धया

प्रमाणापरतन्त्रया मत्या कल्पना क्रितिः, तैव शिष्टं विज्ञाऽऽ
दिकीशब्दं, तेन निर्मितं विरचितं, स्वशुद्धिकल्पनाशिष्टपनि-
र्मितं यच्छुद्धिरूपं तदिति गम्यं, न नैव, अभ्यवसाभिधेयं,
अवेज्यायेतेति ॥ ३ ॥

अथ स्वाऽऽग्रहस्य भावमालिङ्ग्यरूपतां स्पष्टयमाण-

न मोहोद्विगताऽभावे, स्वाऽऽग्रहो जायते क्वचित् ।

गुणवत्पारतन्त्र्यं हि, तदनुत्कर्षसाधनम् ॥ ४ ॥

न नैव मोहस्याज्ञानस्य, उपलक्षणत्वात् रागद्वेषयोर्द्विगता
उद्वेकस्तस्या अभावः अविद्यमानता मोहोद्विगता भाव-
स्तत्र मोहोद्विगताभावे, स्वाऽऽग्रहो नाऽऽगमिकार्थाभिनि-
वेशो भावशुद्धिर्विषयेयलक्षणो, जायते भवति, कश्चित् कुत्र-
चिदपि वस्तुनि । इदमुक्तं भवति—मोहोत्कर्षजन्यत्वात् स्वा-
ऽऽग्रहो भावमालिङ्ग्यं, मोहोत्कर्षजन्यत्वं चास्य रागो द्वेषश्चे-
त्यादिष्वन्यत्रमात्राएव, तदेवं स्वाऽऽग्रहस्य भावमालिङ्ग्य-
रूपत्वाज्ञावशुद्धिर्न तद्व्याप्तिकेति स्थितम् । अथ मोहद्वेषस्य
स्वाऽऽग्रहाभावहेतुः कः उपायः ?

इत्याह—गुणवतां विद्यमानसम्प्रज्ञानक्रियागुणानां पारतन्त्र्य-
मधीनत्वं गुणवत् पारतन्त्र्यमधीनत्वं गुणवत्पारतन्त्र्यम्, हि-
शब्दः पुनरर्थः, गुणवत्पारतन्त्र्यं पुनस्तस्य मोहस्यानुत्कर्षो
ज्ञानस्य साधनं कारणं तदनुत्कर्षसाधनम् । इत्यते आगम-
स्याऽऽगमविद्वां वा पारतन्त्र्यात्मोद्धानुत्कर्ष इति ॥ ४ ॥

गुणवत्पारतन्त्र्यस्य मोहानुत्कर्षसाधकत्व-

मागमज्ञावसितेन समर्पयमाण-

अत एवाऽऽगमज्ञोऽपि, दीक्षादानाऽऽदिषु भुवन् ।

समाभ्रमशुद्धेतेन-त्याह सर्वेषु कर्मसु ॥ ५ ॥

यत एव कारणात् गुणवत्पारतन्त्र्यं मोहानुत्कर्षस्य
साधकमत एव एतस्मादेव कारणाद्यगमज्ञोऽपि आत्मव-
चनवेद्यपि सत्तास्तामनागमज्ञः दीक्षादानाऽऽदिषु प्रव्रज्यावि-
तरणप्रवृत्तिषु, आदिशुद्धादुद्देशसमुद्देशाऽऽदिषु, कर्मस्थिति
योगः । भुवं निश्चितं समाभ्रमशुद्धेतेन सगुरुकरेण, न स्वा-
तन्त्र्येण, इत्येवंरूपमभिलाषमाह इने दीक्षाऽऽदिज्ञाता मोहानु-
त्कर्षार्थमेव सर्वेषु समस्तेषु कर्मसु व्यापारोपविति तस्मात्
गुणवत् पारतन्त्र्यादेव मोहानुत्कर्षलक्षणा भावशुद्धिर्नाम्य-
येति ॥ ५ ॥

एतदेवाह—

इदं तु यस्य नास्त्येव, स नोपायेऽपि वर्तते ।

भावशुद्धेः स्वपरयो-गुणाऽऽग्रहस्य सा कुतः ॥ ६ ॥

इदमनन्तरादितं गुणवत्पारतन्त्र्यं, तुशब्दः पुनरर्थः, यस्य
प्राणिनो, नास्त्येव न विद्यत एव, स प्राणी, न नैव, उपाये-
ऽपि हेतावपि, आस्तां भावशुद्धौ, गुणवत्पारतन्त्र्यस्यैव तदु-
पायत्वात्, कस्या नोपायेऽपि वर्तते इत्याह—भावशुद्धेः परिणाम-
मशुद्धेः, कुत एतदित्याह—यस्मात् स्वपरयोरारम्भेतरयोर्भि-
षये, गुणाऽऽग्रहस्य गुणधेयानभिज्ञत्वं, सा भावशुद्धिः, कुतो,
न कुतोऽप्यस्तीत्यर्थः । अथमभिप्रायः—यो हि गुणव-
त्पारतन्त्र्ये न वर्तते स गुणवत्पारतन्त्र्यो न भवति, य-
च्च ताव जायति तस्य मोहोऽप्यनुद्दिश्यावास्ति भावशु-
द्धिः, तस्या मोहानुत्कर्षरूपवदिति ॥ ६ ॥

अथ यादृशं भावशुद्धौ धर्मव्याघातो न भवति तां लक्ष-

यितुमाह—

तस्मादासन्नमध्यस्य, प्रकृत्वा शुद्धचेतसः ।

स्थानयानान्तरहस्य, गुणवद्बहुमानिनः ॥ ७ ॥

औचित्येन प्रवृत्तस्य, कुप्रद्वयगतो भूशम् ।

सर्वज्ञाऽऽगमनिष्ठस्य, भावशुद्धिर्द्वयोदिता ॥ ८ ॥

यस्मान्न गुणदोषानभिहस्य स्वभावशुद्धिर्न भवति तस्मात्कारणात्, अथवा-तस्माद्गुणवत्पारतन्त्र्यादासन्नो मुक्तैर्निकटवर्ती, स चासौ भवत्यस्य मुक्तिगमनयोग्य आसन्नमध्यस्तस्य, भावशुद्धिर्निति संशयः । तथा प्रकृत्वा सद्भावित्वेन शुद्धचेतसोऽसंक्रष्टमानसस्य रागाऽऽश्रमापययमानत्वात्, तथा स्थाने स्वाऽऽचार्योपाध्यायाऽऽदिकंगुणास्पदं, मानसैः तस्यैव पूजा, स्थानमानौ, तयोः स्वजात्यनुसया अन्तरं विशेषतः आमानौति तज्ज्ञस्तस्य स्थानमानान्तरहस्य । इदमुक्तं भवति-आचार्योपाध्यायाऽऽदिकस्य स्थानस्य च तथा तद्विषये मानस्य च यो विशेष उक्तमोक्तमन्तरमहाफलमहाफलनाऽऽदिलक्षण इदमस्योचितमिदं वास्तव्यवक्तव्यस्य तज्ज्ञस्य, अत एव गुणवद्बहुमानिनः सद्गुणपक्षपातिनः, तथा स्थानमानान्तरहस्य गुणवद्बहुमानिनोऽपि सन् औचित्येन यथागुणं यथायोग्यमिति यावन्, प्रवृत्तस्य व्यावृत्तस्य, विधायानुष्ठानेषु कुप्रद्वयगतो मिथ्यावासनानुपपत्तेन, भूश-मत्यर्थं, सर्वत्र समस्तेषु द्रव्यत्रयकालभावेषु विधिषु, आगमनिष्ठस्य आसन्नमध्यप्रमाणस्य, किमत्याह-भावशुद्धिः परिणामशुद्धता, यथोदिता पारमार्थिकी भवति, यथा धर्मव्याघातो न भवति, उक्तविशेषणमात्रेण नु या सा पुनर्यथा-दितेति ॥ ७ ॥ ८ ॥ १० ॥ २२ अष्टमः ।

भावात्म-भावाऽऽदृष्ट-पुं० एकगुणकालकत्वाऽऽदिके भाव-प्रकारे, भ० ४ श० ८ उ० ।

भावाभिगमहचरय-भावाभिग्रहचरक-पुं० । भावाभिग्रहस्तु गानहसनाऽऽदिप्रवृत्तपुरुषाऽऽदिविषयः, तेन चरति भिन्नामष्ट-ल, भावाभिग्रहं वा चरत्यसेवेते भावाभिग्रहचरकः । भिन्नु-भेद, स्त्री० । १० ।

भावारोग-भावाऽऽरोग्य-न० । भावरूपमारोग्यं भावाऽऽरोग्यम् । सत्यकवे, यो० ४ वि० ।

भावावस्थय-भावावस्थक-पुं० । आवस्थकभेदे, अनु० । (व्याख्या 'आवस्थस्य' शब्दे द्वितीयभागे ४४१ पुष्ट गता)

भावि (न) भाविन्-त्रि० । भू-णिनि । भविष्यकालवर्तिनि, स्थितौ ऊपि । वाच० । प्र० ४ डार० । आ म० । ज्ञा० । भावो हृदयवेद्यभेदोऽस्यस्या इति । स्त्रीभेदः स्त्रीमात्रे च । वाच० ।

भावित्र-देशी-गृहीते, दे० ना० ६ व० ० १०३ गाथा ।

भावित्रजंत-भावयमान-त्रि० । पर्यालोच्यमाने, पञ्च० १२ वि० ।

भावित्रिण-भाविजिन-पुं० । भविष्यजिने, ती० २ कत्व० ।

भाविष्य-भावित-त्रि० । भू-णिष्-कः । वासिते, " किं पुण निवतिलोहि, भाविषयागं मयं खज्जं " ४४०१ उ० । भाविनोद्र-स्थानान्तरसंमर्गतो वासित इति । स्थाने १० डा० । छा० ५० ।

विपा० । प्र० । आव० । उ० । सूत्र० । अनु० । ५० । भावि-

ता द्विविधाः—सुरभिपाटलाकुसुमपटवास्ताऽऽदिप्रशस्तवस्तु-भिर्भाविताः प्रशस्तभाविताः, सुरातिताऽऽद्यप्रशस्तवस्तुभावि-तास्वप्रशस्तभाविताः प्रशस्तभाविताः पुनरपि द्विविधाः—तज्ज्ञात्वं वसतिषु शक्या वाच्याः, तद्विपरीतास्ववाच्याः । एवमेव-वाप्रशस्तभाविता अपि वाच्याऽऽवाच्यभेदद्वयादेव द्विविधाः । विशेषेण रजिते, " पुनर् भावयभाविता । " उ० १४ अ० । प-रिक्तजिनवचने, ५० १ उ० ३ प्र० । प्रसन्न, दृश० १० अ० । प्राप्ते, युजे, चिन्तिते मित्रिते, च । वाच० ।

भाविक्-न० । विमानभेदः, स० १७ स० ।

भाविपकुल-भाविपकुल-न० । शङ्काऽऽदिद्विपरहिते कुले, ५० १ उ० ६ प्र० ।

भाविपतर-भाविपतर-त्रि० । करिषधर्मं प्रसन्नतरे, दृश० १० अ० ।

भाविपत्या-भाविपत्या-स्त्री० । जम्बूमन्दरदिगुण्यां दिशि स्थितायां लिप्थुमहायां समिलितायां स्वनामयथायां म-हानद्याम्, स्थाने ४ डा० ३ उ० ।

भाविपपा-भाविताऽऽप्त-पुं० । भाविता धर्मवासनया पति-त आत्मा यस्यासौ भाविताऽऽत्मा । सूत्र० १५ ० ३ अ० । स-भावनाभाविनचित्ते, पञ्चा० १८ वि० । संयमभाविनया वावि-तास्तःकरण इति । भ० १४ श० ६ उ० । अनगरास्य भाविताऽऽ-त्मनःकर्मलेश्यावच्छेदिरक्षानाऽऽदिप्रकृत्या 'अगुणार' शब्दे प्रथमभागे २७१ पुष्ट गता । अहोरात्रमेव प्रयोदशे स्वना-मक्यते सुदृष्टं, च० प्र० १० पाठु० १४ पाठु० पाठु० । उ० । स० । अष्टादशमे सुदृष्टं, स० ३ । स० । अष्टादशम-जिनस्य रजितपरनामधेयायां स्वनामक्यतायां जनम्याम्, " भाविपत्या य रक्ता य । " स० ।

भाविपम-भाविपम-त्रि० । सत्त्वामभासिनमर्गस्य, पञ्चा० १६ वि० ।

भाविपाभाविपाशुभाग-भाविताभावितानुयोग-पुं० । भाविनं वासितं द्रव्यान्तरसंमर्गतेऽभाविनमप्येव यथा जीवद्रव्यं भाविनं किञ्चिन्न प्रशस्तभाविनमित्यभाविनश्च तत्र प्रशस्तभाविनं संविभ्रभावितमप्रशस्तभाविनं केनरभाविनं, तद्विधिमपि वासनीयमवामनीयं च । तत्र वासनीयं वस्तु-संग्रहे गुणं दोषं वा संस्मार्तन्त्रेण यमनि, अवासनीयं स्वभ-या, अभाविनं त्वसंसर्गप्राप्तं प्राप्तसंसर्गं वा वक्षतमद्वलकल्पं न वासित्यनु शक्यमिति । एवं तत्राऽऽदिद्रव्यमपि, तत्तत्र भाविनं चाभाविनं च भाविताभाविनम् । भाविताभाविनस्यानुयोगां भाविताभाविनानुयोगः । द्रव्यानुयोगभेदः, क्या० १० डा० । भावुग-भावुक-त्रि० । वासकं, विशेष० । भाव्यते प्रतियोगिता स्वगुणैरात्मभावमापाद्यते इति भावुकम् । अथवा-प्रतियो-गिनि सति तद्गुणानुसया तथा भवन्शीलं भावुकम् । " लघ-पतनपठ० " ॥ ३१२१४४ इत्यादिना उक्त-ताच्छीकृतवात् । वेत्तुकाऽऽदिके द्रव्यभेदः, पं० व० ।

भावुग अभावुगणि अलोप द्रविद्याणि हौति द्रवाणि ।

वेत्तुनिश्चो तत्र मयी, अभावुगो अज्ञद्वेष्टि ॥ ३४ ॥

भाव्यते प्रतियोगिता स्वगुणैरात्मभावमापाद्यते इति भा-

वाप्रतिप्राप्तिमिति सति तद्व्यापेक्षया तथाभवन्निर्वाणानि भाषु
कामि "नवपतयद्वयाभ्युपगच्छ" ॥३२॥१५॥ (वा०) इत्यादि-
ना उक्तम्—तात्कालिकत्वादिति । तद्विपरीतानि अभाष्यनि
वृत्तनाऽऽदिनि लोके द्विकाराणि भवन्ति प्रत्येकं वस्तुनि,
वैयर्थ्यस्तत्र मयिः अभाष्योऽप्यवश्यैः कावाऽऽदिभिरिति
माध्यायः । पं० व० ३ द्वारः । आश० । मङ्गलं, म० । तद्वति,
नि० । "सुदुरहो रसिका भुवि भाषुकाः ।" इति । वाच० ।

भाषुऽनुपया-भाषुऽनुकृता-स्त्री० । भाषस्य मनस श्रुतकृता
भाषुऽनुकृता मनसो । यथावस्थिताथप्रत्यायनार्थायां प्रवृत्तौ,
तद्वप सत्यभिदं वा । स्था० ६ डा० १ उ० । अ० ।

भाषेक्य-भाषित्वा-अव्य० । भाषयित्वेत्यर्थे, पञ्चा० १०
विष० ।

भाषमाण-भाषयत्-त्रि० । भाषयति, स्था० ६ डा० ।

भाषोपक्रम-भाषोपक्रम-पुं० । भाषस्य परकीयाप्रमाणस्यो-
पक्रमणं परिहृयान् भाषोपक्रमः । उपक्रमभेदे, अनु० । नि० वृ० ।
(तद्गदाऽऽदिबहुवचनता उच्यते "उपक्रम" शब्दे द्वितीयभागे ८३
पृष्ठे गता)

भाषोपचार-भाषोपचार-पुं० । सत्यकृताऽऽदिके, च० २ अ० ।

भाषोपव्यय-भाषोपव्ययमति-त्रि० । भाषेन शङ्काऽऽदिपरिणा-
मेन हुना दृष्टिना मतिरस्य स भाषोपव्ययमतिः । शङ्काऽऽ-
दिकलुपिताध्वनयः पृ० १ उ० २ प्र० ।

भास-भिस-धा० । वीरौ, स्वादि०-आत्म० । अक० । "भासे-
भिसः" ॥ ८ । ४ । २० ३ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण भासेभिसाऽऽ-
देशः भिसइ । भासइ । प्रा० ४ पादः । भासन्ते, अभासिष्ट ।
वाङ् वा ह्रस्वः । अभासन्त । अभासत् । वाच० ।

भास-पुं० । भास-वक्त्र अथ वा । प्रकाशे, स० । गोष्ठे,
कुक्कुटे, शुक्रे, वाच० । पक्षिविशेषे, ङा० १ ध्रु० १७ अ० ।
भासः शङ्कन्ते इति । प्रश्न० १ आश्र० द्वारः ।
भस्मन्-न० । भव 'शब्दार्थे, प्रा० २ पादः ।

भाष-धा० । वचने, स्वादि०-आत्म०-द्विक०-सेट् । भा-
षने । अभाषिष्ट । वाङ् ह्रस्वः । वाच० । भाषन्ते तु व्यक्रव-
चनैरिति । विपा० २ ध्रु० १ अ० । एकान्विश्रुतं महाप्रहं,
"हे भासा" ॥ स्था० २ डा० ३ उ० ।

भाष-न० । माध्यामिके, सूत्रभाषयानकपे सुहृद्भाषयन्त्य-
हारभाष्याऽऽदिके प्रत्ययविधेय, सङ्ख्या० १ आधि० १ प्रस्ता० ।
विशे० । स्था० । परैः भूयमाद्यं जपभेदे, यस्तु परैः भूयन्ते
स भाष्य इति । च० २ अ० । कथनीये, त्रि० । वाच० ।

भासतु-भाषयासु-त्रि० । व्यक्तं कथयति, व्य० १ उ० । सूत्र० ।
विपा० । श्री० । दृश० । स्था० ।

भासमान-त्रि० । शोभमाने, भ० ८ श० ८ उ० । श्री० ।

भासत्-पुं० । महीरगभेदे, पञ्चा० १ पदः ।

भासग-भाषक-पुं० । भासत इति भाषकः । भाषणकियाविशिष्ट-
हे, आ० म० १ अ० । वक्ररिति, प्रश्न० ७२ द्वारः । सूत्र० । भा-
षास्त्वित्यस्य, आ० म० १ अ० । स्था० । विज्ञानविशेषक-
पस्य सभ्युपनिषेधकनामभाषकपदेन व्याक्रियभाषकारके
व्याख्यातये, विशे० ।

साम्प्रतं प्रागुपपन्नभाषाऽऽदिप्रतिपादार्थे निरुक्तिरुदाह-
कृते पोत्ये चित्ते, सिधिरिणि वौह देसिपे च ।

भासग विभासप वा, वलीकरण ए आहरणा ॥१३५॥

काष्ठ इति काष्ठविषयो दृष्टान्तः । यथा काष्ठं कश्चित् त-
द्व्यपकारः स्वभावाकारमात्रं करानि, कश्चित् स्थूलावयवनि-
र्वाणः कश्चित्पुनरवयववाक्त्रावाक्त्राऽऽवयवविनिर्वाणम्, एवं का-
ष्ठकल्पे सामायिकाऽऽदिसूत्रम्, तत्र भाषकः पारस्पर्यमथा-
त्रमात्रमिच्छते, यथा समभाषः सामायिकमिति, विभाषकस्तु
तस्यैवनिष्ठा अर्थमभिधत्ते, यथा समभावः सामायिकं,
समानां वा ज्ञानदर्शनवाग्निमानां य आद्यः स सामायः, स-
माय एव सामायिकं, स्वाधिकं प्रत्यय इत्यादि । तथा व्य-
क्तीकरणशीलो व्यक्तीकरः, यः कलु निरवयववस्तुपरितरित-
व्यापानांतराकलाऽऽदिभ्यश्चिन्मये भाषते स व्यक्तीकर इति
भाषः । स च निश्चयः चतुर्दशपूर्वेष्वन एव, इह भाषकाऽऽ-
दिस्वकृतात् स्वाकृतात् भाषाऽऽद्य एव प्रतिपादिता दृष्ट-
व्याः, भाषाऽऽदीनां तत्प्रभवत्वात् । उक्तं च विशुद्धावश्यकं—
"पदनां कवाऽऽगारं, स्थूलावयवोपदेशं च विभो ।

तद्विभो सत्त्वावयवो, निर्विभो सत्त्वाह कुण्ड ॥ ४२६ ॥

कटुसमाधे सुते, तदर्थक्येवभासं भासा ।

यल्लङ्घयविभासा, सत्त्वेति चित्तेने ॥ १४२७ ॥

समिति पुनर्विषयो दृष्टान्तः—यथा पुनं कश्चिदाकारमात्रं
करोति, कश्चित्परिस्थूलावयवविनिर्वाणः, दार्ष्टान्तिकयोजना
पुर्ववत् । इदानीं चित्रविषयो दृष्टान्तः—यथा चित्रकर्मणि क-
श्चिद्वैतिकाभिराकारमात्रं करोति, कश्चित् हरितालाऽऽदिव-
योङ्गदं, कश्चित्स्थेयपयार्थविधादृष्टान् । दार्ष्टान्तिकयोजना
पुर्ववत् । श्रीशुद्धिकोदाहरणम्—श्रीशृङ्गभाषागारं तद्व्याप-
नि "अतोऽनेकस्वरार्थः ॥ ७२६ ॥" इति इदमव्ययः । तद्दृष्टा-
न्तभावना इयम्—कश्चित्स्वरानां आज्ञानेव वेत्ति, इह आज-
ने रत्नानि सन्तीति, कश्चित्जातिमात्रमेव अपि, कश्चित्पुन-
र्गुणाभाप, एवं प्रथमाज्ञीयतुल्यैककल्पभाषकाऽऽदयो दृष्ट-
व्याः । तथा—वौहमिति पक्षं, तद्यथा—ह्यङ्गिजमर्द्धभिजं,
विकसितकृपांमिति त्रिधा भवति, एवं भाषकाऽऽद्यपि
क्रमणं योजनायम् । इदानीं देशिकविषयमुदाहरणम्—देशानं
देशः, कथनमित्यर्थः, सोऽस्यास्तानि देशिकः—यथा काष्ठो-
दृशकः पद्यानि पृष्टः सन् विरामप्रव कथयति, कश्चित्पुन-
वस्थितप्रामनगराऽऽदिभेदेन, कश्चित्पुनस्तद्व्यपयुग्मं दृष्टमभेदेन
कथयति । एवं भाषकाऽऽदयोऽपि क्रमणं योजनायाः ।
तद्वं तावद्विभाग उक्तः ॥ १३५ ॥ आ० म० १ अ० ।
अनुपपन्नाऽऽवश्यकं यद्भाषितं तस्मादूनं योऽप्यस्य भा-
षनं स भाषक उच्यते । विशे० । "एतद्विभागं अर्थं बुधा-
यां भासगोति ।" आ० वृ० १ अ० । १० । भाषकः परि-
स्वरमर्थमात्रमभिधत्त इति । आ० म० १ अ० ।

नैरपिकाऽऽदिजोवाभां भाषकाऽभाषकत्वं दृष्टकंन निरूप-

यसाह—

द्विविहा नैरया पक्षता, तं जहा—भासग च ।

अभासगा च एव, एमिदियवजा सत्वे ॥१०॥

भाषादृष्टके भाषका भाषापर्याप्त्युपये, अभाषकास्तद्व्य-
पातकावस्थापामिति । एकैर्भूयानां भाषापर्याप्तिनैरपि-
त आह—एवमित्यादि । स्था० २ डा० २ उ० ।

जीवा खं भंते । किं भासगा, अभासगा ? । गोयमा ! जीवा भासगा वि, अभासगा वि । से केषुद्वेणं भंते । एवं वुचइ-जीवा भासगा वि, अभासगा वि ? । गोयमा ! जीवा दुविहा पसत्ता । तं जहा-संसारसमावक्षगा य, असंसारसमावक्षगा य । तत्थ खं जे ते असंसारसमावक्षगा ते खं सिद्धा, सिद्धा खं अभासगा । तत्थ खं जे ते संसारसमावक्षगा ते दुविहा पसत्ता । तं जहा-संलेसीपडिवक्षगा य, असंलेसीपडिवक्षगा य । तत्थ खं जे ते संलेसीपडिवक्षगा ते खं अभासगा । तत्थ खं जे ते असंलेसीपडिवक्षगा ते दुविहा पसत्ता । तं जहा-एगिदिद्या य, अखोगिदिद्या य । तत्थ खं जे ते एगिदिद्या ते खं अभासगा । तत्थ खं जे ते अणगिदिद्या ते दुविहा पसत्ता । तं जहा-पजत्तगा य, अपजत्तगा य । तत्थ खं जे ते अपजत्तगा ते खं अभासगा । तत्थ खं जे ते पजत्तगा ते खं भासगा । से तेषुद्वेणं गोयमा ! एवं वुचइ-जीवा भासगा वि, अभासगा वि । नेरइया खं भंते । किं भासगा, अभासगा ? । गोयमा ! नेरइया भासगा वि, अभासगा वि । से केषुद्वेणं भंते । एवं वुचइ-नेरइया भासगा वि, अभासगा वि ? । गोयमा ! नेरइया दुविहा पसत्ता । तं जहा-पजत्तगा य, अपजत्तगा य । तत्थ खं जे ते अपजत्तगा ते खं अभासगा । तत्थ खं जे ते पजत्तगा ते खं भासगा । से तेषुद्वेणं गोयमा ! एवं वुचइ-नेरइया भासगा वि, अभासगा वि । एवं एगिदिद्यवज्जमां निरंतरं भाषियव्वं । (१६-सूत्र) पङ्क्तौ ११ पद ।

भासगर-भाषाकर-त्रि० । वचनपङ्क्त्याचुर्याऽऽदिगुणकारकं, तं ।

भासजाय-भाषाजात-न० । जातमुत्पत्तिपरमकं, तच्च ध्यक्रवस्तु, अतो भाषाया जातम् । न० । ध्यक्रिवस्तु भेदः प्रकारो भाषाजातम् । स्था० ४ डा० १ उ० ।

चचारि भासजाया पसत्ता । तं जहा-सत्त्वमेवं भासजायं, बीयं मोसे, तइये सत्त्वमोमं, चउत्तये अमरुच-मोमं ॥ २३ ॥ तत्र सत्तो मुत्तो गुणाः पशार्थो वा तत्रेशं हिनं सत्यमेकं प्रथमं सूत्रकमापेक्षया भाष्यते सा तथा वा भाषयं वा भाषा-काययोगमुद्गीनवाप्योगनिस्सृष्टभाषाद्रथमंहतिस्तस्या जातं प्रकारो भाषाजातमस्यामिवादिबलम् । द्वितीयं सूत्रकमादेव (मोमं ति) प्राकृतत्वात् सृष्टा अमृते नास्त्यात्मस्यादिबलम् । द्वितीयं सत्यमुद्रा तदुभयस्यभावमात्रमास्त्यकतेत्यादिबलम् । अतुर्थमसत्यामुद्रा अतुभयस्यभावं वहीत्यादिबलिति । भवतब्धान्न गार्थे-

“ सत्त्वा द्विया सतमिह, संतो मुत्तुओ गुणा पयथा वा । तन्निवरीया मोसा, मीसा जा तदुभयसहावा ॥ १ ॥

अनक्षिपया आतीसु वि, सहो चिचय केवलो अमरुमुसा । एया सत्यमरुत्तण, सत्तादरत्ता जहा सुमे ॥ २ ॥ ” इति । स्था० ४ डा० १ उ० । पङ्क्तौ ११ आचा० ।

भासजायउक्तय-भाषाजाताध्ययन-न० । आचाराद्विज्ञितोऽभ्युत्पन्नकथस्य चतुर्थे अध्येयने, अस्य च भाषाजातध्वनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि अवगम्य, तत्र निक्षिपयितुं कथमुद्रामे भाषाजातशब्दयेनिक्षिपार्थं निरुक्तकृदाह-

जह वक्कं तह भासा, जाए छक्कं च होइ नायव्वं (३१३) यथा वाक्ययुक्त्याध्ययने वाक्यस्य निक्षिपः कृतस्तथा भाषाया अपि कर्तव्या, जातशब्दस्य तु चट्कनिक्षिपेऽयं जातयो नामत्वापवादप्रत्येककालमावृत्तः । आचा० २ भू० १ सू० ४ अ० १ उ० । इह त्वधिकारो द्रव्यभाषाजातेन, द्रव्यस्य प्राधान्यविषयता, द्रव्यस्य तु विनिष्ठावस्था भाव इति कृत्या भावभाषाजातेनप्यधिकार इति ।

उद्देश्यधिकाराद्यमाह-

मन्वेऽपि य वयविमो-हिकारगा तह वि अत्थि उ विसेसो । वयविमोपत्ति पदमे, उत्पत्ति वज्जगा बीए ॥ ३१४ ॥

ययपि द्वाव्युद्देशको वचनविमुक्तिकारको तथावस्तु विशेषः, स चायम्-प्रथमोद्देशको वचनस्य विभाक्कवचनविभाक्कवचनाऽऽदिषोऽवचनविभागान्तर्धेयवृत्तं भावणीयं नैवभूतमिति व्यावर्ण्यते, द्वितीयोद्देशको तृतीयाः कोऽऽद्यमुत्पत्तिवधानं भवति तथा भावितव्यम् । आचा० २ भू० १ सू० ४ अ० १ उ० ।

भासउक्तय-भाषाध्ययन-न० । आचाराद्विज्ञितोऽभ्युत्पन्नकथस्य चतुर्थेऽध्येयने, न० १ अ० । आचा० । आवा० (तद्भक्त्यता “ भासजायउक्तय ” शब्देऽनुपपद्येव गता)

भासगु-भाषण-न० । वाप्योगेन व्यक्रवचने, स्था० ४ डा० १ उ० । आचा० । हा० । सूत्र० । आ० म० । कस्य० । प्रकपणे,

सूत्र० १ भू० १४ अ० । प्रतिपादनं, सूत्र० १ भू० १४ अ० । भासराशि-भासराशि-पुं० । भासनां प्रकाशनां राशिर्भासराशिः । आदित्ये, “ भासराशिवक्षणाः । ” स० ।

भस्मराशि-पुं० । महाप्रभवे, कस्य० १ अ० ६ क्षण । “ भासराशिनाममहाप्रभं स होवाससहस्रसङ्किरे ” भस्मराशिनामा

त्रिशलमो महाप्रभो भगवतो जन्मसत्त्व संक्रान्तः, किंभूतोऽसौ हिमदध्नवर्षास्थितिः । स्था० २ डा० ३ उ० ।

भासल-देशी-दीप्ती, दे० ना० ६ वर्ग १०३ पाथा ।

भासवं-भाषावत्-त्रि० । शोभनमाथायुक्तं, सूत्र० १ भू० ३ अ० ।

भासवत्तु-भस्मवत्तु-त्रि० । भस्माऽऽय, हा० १ भू० १४ अ० ।

भासवर्ण-त्रि० । भासः पक्षिविशेषः, तद्द्वयौ यस्य सः । भासाऽऽय, हा० १ भू० १४ अ० ।

भासा-भाषा-स्त्री० । भाषणे भाषा । ह० १ उ० १ प्रक० । इत्थं । कमे० । उत्त० । स्था० । भाष्यते मोक्ष्यते इति भाषा । वचने, “ भाव ” व्यक्रायां वाचि वचनात् । म० १३ सू० ४ उ० । औ० । स्था० । प्र० । आ० । वाप्याम्, “ वाणी वावा अर्थाई सरस्वई भारी गिरा भासा । ” पाठ० ना० ११ पाथा ।

(दो भासा । स्था० २ डा० ३ उ० ।

(१), तथा च वाक्यस्यैकार्थोऽप्यधिकृत्य-

वक्कं वययं च गिरा, भस्मई भारी य गो वाणी ।

भासा पक्षवणी दे-सणी य वयजोग जोगे य ॥ १७० ॥

वाक्यं बचन्तं च गीः सरस्वती भारती च गौर्वाङ्क
भाषा प्रभाषनी देशनी च वायुयोगो योगश्च, एतानि
निगमितस्याप्येवेति माधारीः । ६७० ७ अ० २ उ० ।
संस्कृतप्राकृताऽऽदिषु च वाक्ये, उक्तं ७ अ० । “ न चित्ता
सायं भासा । ” विभाः प्राकृतसंस्कृताऽऽद्याः बह्वभाषाः ।
अथवा—अस्या अपि देशविशेषाद् नामाक्या भाषा इति ।
उक्तं ६ अ० । वक्ष्यन्तयोः सुख्यमानायां द्रव्यसंतती, न० ।
विशेषभाषानिष्ठेषां वाक्यनिष्ठेषवत् । आचारान्नियुक्ती । ‘ अह
वर्कं तह भासा । (३१३) ’ यथा वाक्यश्रवणमयने वाक्यस्य
निष्ठेः कृतस्तथा भाषाया अपि कस्यचिः । आचारो २ अ० १
ख० ४ अ० १ उ० ।

(२) द्रव्याऽऽविभाषामाह—

द्वये विविहा गद्वये, य निरिगणे तह भवे परापाय ।
भावं द्वये य सुए, चरित्तमाराद्वयी चैव ॥ २७१ ॥

द्रव्य इति द्वारपरामर्शः, द्रव्यभाषा विविधा—प्रद्वये च
निसर्गे तथा भवेत् परापाते । तत्र प्रद्वयं भाषाद्रव्याणां
काययोगेन यत् सा प्रद्वयद्रव्यभाषा, निसर्गस्तेषामिव भाषा-
द्रव्याणां चाभ्योगेनास्तीक्रिया, परापातस्तु निष्ठुद्भा-
षाद्रव्यमनर्ह्येषां तथापरिणामाऽऽपानक्रियावैपरिणाम, यथा
त्रिप्रकाराऽपि क्रिया द्रव्ययोगस्य प्राधान्येन विवक्षितत्वात्
द्रव्यभाषेति । भाव इति द्वारपरामर्शः, भावभाषा त्रिविधैव,
द्रव्ये च भूते चरित्र इति; द्रव्यभावभाषा, भूतभावभाषा,
चरित्रभावभाषा च, तत्र द्रव्यं प्रतीत्यप्युक्तैर्वा भाष्यते
सा द्रव्यभावभाषा । एवं भूताऽऽदिधर्मा वाक्यम्, इयं
त्रिप्रकाराऽपि वक्ष्यमिष्यत्यत्र द्रव्यभावभाषाणां पञ्चया भा-
वभाषा, इयं चोचत एवाऽऽराधनी केवेति, द्रव्याऽऽपारा-
धनाद्, चक्षुषाद्विराधना जैमयं चानुनयं च भवति, द्रव्या-
ऽऽपाराधनाऽऽदिव्य इति; आह—इह द्रव्यभाववाक्यस्वरूप-
मभिधातव्यं, तस्य प्रस्तुतत्वाद्, तत् किमन्य भाष्येति ।
उच्यते—वाक्यपयोगस्याप्राधान्या न शेषः, तत्त्वस्तस्यैवाभि-
धानादिति माध्यासमुदाहार्यः । अवयवार्थे तु वक्ष्यति ।

(३) तत्र द्रव्यभावभाषामभिधृताऽऽराधन्यादिभेदयो-
जनामाह—

आराद्वयी उ द्वये, सभा मोसा विराद्वयी होह ।

सभा मोसा मोसा, असस्य मोसा य पडिमहा ॥ २७२ ॥

आराधयते परलोकाऽऽप्रीडया यथावदभिधीयते वस्तुनये-
त्याराधनी तु ‘ द्रव्य ’ इति-द्रव्यविषया भावभाषा सत्या, नुरा-
प्यद् द्रव्यतो विराधम्यपि काचित् सत्या, परप्रीडासंस्तुत-
फलभाषाऽऽराधनादिति, भूषा विराधनी भवति, तद् द्रव्याभ्य-
व्याभिधानेन तद्विराधनादिति भावः । सत्याभूषा मिधा, मिधे-
त्याराधनी विराधनी च, असस्यभूषा च प्रतिषेध इति न आ-
राधनी नापि विराधनी, तत्राच्यद्वये तथोपयामाधादिति ।
आसां च स्वरूपमुदाहार्यः स्पर्शीभविष्यतीति माध्याऽयः ।
तत्र सत्यामाह—

जखबचमम्ययठवसा, नापे रुने पडुख सखे अ ।

बषहाराभावबोगे, हसमे भावमसखे य ॥ २७३ ॥

सत्यं तावद्वाक्यं वृथप्रकारं भवति, जनपदसत्याऽऽविशे-
दात्, तत्र जनपदसत्यं नाम नानादेशभाषारूपमप्यविद्यति—

पथा वदेकार्यप्रत्यायनव्यवहारसमर्थमिति, यद्योक्तायै
कोङ्कणकाऽऽदिषु पथाः पिबं नीरमुदकमिष्याद्यनुविबन्धा-
हेतुत्वात् । नानाजनपदेविहार्थमिति पतिजनकत्वात् व्यवहा-
रमनुष्ठेः सत्यामेतदिति, एवं शेषेणैव भावना कार्या । स-
म्मतसत्यं नाममुदकयोः पलातमरसनां समाने पङ्कलं
भवे गोपाऽऽदीनामपि सम्मतमरविभूमेव पङ्कजमिति । स्वा-
पनासत्यं नाम—अस्तुमुद्राविष्यासाऽऽदिषु यथा मासकोऽयं
कार्यापणोऽयं शतमिदं सद्दक्षमिदमिति । नामसत्यं नाम—कु-
लमवर्धयन्नापि कुलवर्धनं इत्युच्यते, यनमवर्धयन्नापि धनवर्धनं
इत्युच्यते, अवयवश्च यश्च इति । कपसत्यं नाम—अतद्वृत्त्येव
तथाकूपधारं कपसत्यं, यथा प्रपञ्चयतेः प्रपञ्जितकूपधा-
रमिति । प्रतीत्यसत्यं नाम—यथा अननिकाया दीर्घते
द्रव्यत्वं वेति । तथाहि—अस्यानन्तरिणाम् द्रव्यस्य
तत्त्वसहकारिकारणसंज्ञिधानेन तत्त्वद्रव्यमभिव्यज्यत इति
सत्यता । व्यवहारसत्यं नाम—वृक्षेति गिरिगतेति भाजनमनु-
हारा कस्या अलोमा एवकेति गिरिगततृणाऽऽदिद्वेहै व्यवहा-
रः प्रवर्तते तद्योक्ते च गलति सति तथा सम्मोहनजोड-
प्रभयोद्वाराभावे च सति तथा लवणमैथिल्यलोमाभावे सति ।
भावसत्यं नाम—युक्ता बलाका, सत्यपि पञ्चवर्णसम्भवे शु-
क्लवर्णोक्तत्वात् । युक्ता इति । योगसत्यं नाम—कृतयोगात्
सुखी, दययोगात् दुःखी इत्येवमादि । वृथमपीप्यसत्यं
च, तत्रोपपत्त्यसत्यं नाम—समुद्रवत्तडाव इति माध्याऽयः ।
उक्ता सत्या ।

अनुना मृषामाह—

कोहे माणे माया, सोभे पेजे तहेज दोसे य ।

हासभए अक्खाइय, उपवाप निरिंमया दसमा ॥ २७४ ॥

कोध इति कोधानिःसृता, यथा कोषाभिभूतः पिता पुत्र-
महा-न त्वं भय पुत्रः, यद्वा कोषाभिभूतो वक्ति तदाशय-
विप्राप्तः सर्वमेवात्म्यमिति । एवं माननिःसृता मानाध्या-
तः क्वचित्केनचिदल्पनोऽपि पृष्ठ आह—महाधनोऽहमिति ।
मायानिःसृता—मायाऽऽकारप्रभृतय आह—नष्टे गोलक इति,
लोभनिःसृता—वणिक्प्रभृतीनामप्यधाक्रीतमेवायमिदं कीतम्
इत्यादि । प्रेमनिःसृता अतिरक्तानां हासोऽहं तवेत्यादि ।
व्रेषनिःसृता—मत्सरिणां मृगवत्यपि निर्गुणोऽयमिति । हा-
स्यनिःसृता कान्त्यधिकानां किञ्चित् कस्यचित्संबन्धि घृही-
त्वा पृष्टानां न दृष्टमित्यादि । भयनिःसृता तत्काराऽऽदिपृष्टो-
त्तानां तथा तथा असमञ्जसाभिधानम्, आख्यायिकाभिःसृता
तत्त्वतिष्योऽवसन्नभाषः । उपवापतिःसृता अचौरं चौर इ-
त्यभ्याख्यामवचनमिति माध्याऽयः । उक्ता मृषा ।

सामप्रतं सत्यामृषामाह—

उपपञ्चविमयमीसग, जीवपमीवे य जीवअजीवे ।

तहऽस्यमीसगा सलु, परिह अद्दा य अद्दद्दा ॥ २७५ ॥

उत्पक्षिगतमिधकिति—उत्पक्षिषया सत्यामृषा यथैकं
नगरमधिकृत्यास्मिन्नद्य दश द्वारका उत्पञ्चा इत्यभिधत्तस्त-
त्त्वनाधिकभावे, व्यवहारोत्तरेत्याः सत्यामृषात्वात्, अस्ते-
शतं वाक्यामीत्यभिधा पञ्चाशत्स्वपि हेतुषु लोके मृषात्वाद्-
शेतात्, अनुत्पक्षेपेवैवार्थेव च मृषात्वलिङ्गेः । सर्वथा कि-
यामावेन सर्वथा व्यत्ययादित्वेवं विगताऽऽदिविषय भावनी-
यमिति ।

तथा च विगतविषया सत्यामृषा यथैकं प्रामाणिकृत्या-
स्मिन्नप्यदृशं बुद्ध्या विगता इत्यभिदधतस्तत्पूनाधिकभावे;
एवं मिश्रका सत्यामृषा उपपन्नविगतोऽप्यसत्यामृषा यथैकं
पलनमधिकृत्याऽऽहस्मिन्नप्यदृशं दारका जाता दृशं च बुद्ध्या
विगता इत्याभिदधतस्तत्पूनाधिकभावे जीवामिभो जीववि-
षया सत्यामृषा यथा जीवन्मृतकुमिराशौ जीवराशिरिति ।
अजीवमिभो च—अजीवविषया सत्यामृषा यथा तस्मि-
न्नेव प्रन्तुनकुमिराशवजीवराशिरिति जीवाजीवमिभेति-
जीवाजीवविषया सत्यामृषा यथा तस्मिन्नेव जीवन्मृतकु-
मिराशौ प्रमाणनिबन्धेनावन्तो जीवन्मयेतावन्तश्च मृता
इत्यभिदधतस्तत्पूनाधिकभावे । तथाऽनन्तमिभो अद्वयति
अनन्तविषया सत्यामृषा यथा मूलकम्पाऽऽशौ परीतपक्षाऽऽभि-
मत्यनन्तकायाऽप्यमित्यभिदधतः, परीतमिभो परीतविषया
सत्यामृषा यथाऽनन्तकामलेनश्वेति परीतम्मानुलोमाऽऽशौ परी-
तोऽप्यमित्यदधतः । अज्ज्ञामिभो कालविषया सत्यामृषा यथा
कश्चित्सिद्धिप्रयोगे जने सहोद्यस्त्वयन् शरीरतमायं वासर
एव रजनी वर्तत इति प्रतीयति । अज्ज्ञमिभो च दिवसर-
जन्त्येकदेशः अज्ज्ञोऽव्ययते, तद्विषया सत्यामृषा यथा कस्मिं
क्षिप्रयाजने त्वययन् प्रहरमात्र एव मर्यादा इत्याह । एवं
मिश्रशब्दः प्रत्येकमिदं बध्नेत्येति गाथायः । उक्ता सत्या-
मृषा ।

साम्प्रतमसत्यामृषामाह—

आमंतणि आशुवशी, जायणि तह पुच्छणी ।
पञ्चवली भासा, भासा इच्छणुलोमा य ॥ २५६ ॥
आमन्त्रणी यथा हे देवस्त ! इत्यादि, एषा किला प्रवलेक्यात्
सत्यादिभाषात्रयलक्षणविशेषात्तत्पूनाधिकभावे सत्या-
मृषेति पञ्चमाहावनी यथैकं कुह, इयमपि तस्य कारणाकरणाभा-
वतः परमार्थैकजात्यनियमात्साधार्ततेः अनुद्विषयताप्रसू-
नत्वात्सत्यामृषेति । एवं स्पष्टबुद्ध्याऽप्यभाषा भावना कार्याति
याचनी यथा—मिमांसा प्रवच्छेति, तथा प्रच्छुनी यथा कथमेतदि-
ति, प्रश्नापनी यथा हिंसाप्रच्छुनी दुःखिताऽद्विषेति, प्रत्याख्या-
ना भाषा यथा अद्विष्टोक्त भाषा, इच्छणुलोमा च यथा केन-
चित्कश्चिदुक्तः साधुसकार्यं गच्छाम इति । स आह—शो-
भनमिदमिति गाथाऽयः ।

अशुभिगदिभा भासा, भासा य अभिगहस्मि बोद्धव्या ।

संयत्करणी भासा, वायह अन्वायडा चेव ॥ २५७ ॥

अनभिगृहीता भाषा अर्थमनभिगृह्य बोध्यते द्विष्याऽऽदि-
वत्, भाषा चाभिग्रह बोद्धव्या—अर्थमभिगृह्य बोध्यते यदा-
ऽऽदिवत्, तथा च संयत्करणी च भाषा—अनेकार्थसाधारण्य
याद्वयते निगधार्थसाधारण्यत् । ध्याकृता—स्वभावा प्रकटाया
देवदत्तस्यैव आनेत्यादिवत् । अन्वायुता चेव—अस्पष्टा अग्र-
कटायां बालकाऽऽदीनां यतीनेकार्थादिवदिति गाथायः । उक्ता
असत्यामृषा ।

(४) साम्प्रतमोचन एवास्याः प्रविभागमाह—

सत्वा वि अ सा दुविहा, पजता सलु तहा अपजता ।
पडहा दो पजता, उवणिहा दा अपजता ॥ २५८ ॥
सत्वाऽपि च 'सा' सत्याऽऽदिभिमिश्रा भाषा द्विविधाऽ-
प्योक्ता स्तु, तथा अपयामा । पयामा या एकपक्षे निवृत्त्यते

सत्या वा स्या चेति तद्व्यवहारसाधनी, तद्विपरीता पुन-
रपवासा, अत एवाऽऽह—प्रथमे द्वे भाषे सत्यामृषे प्रयोक्ते । तथा
स्वविषयव्यवहारसाधनात्, तथा उपरितने द्वे सत्यामृषा-
ऽसत्यामृषाभाषे अपयामे, तथा स्वविषयव्यवहारसाध-
नादिति गाथायः । उक्ता प्रत्यभाषामाह—

(५) साम्प्रतं श्रुतभाषाभाषामाह—

सुयचम्मे पुख तिबिहा, सवा मोसा असचमोसा य ।

सम्पदिह्नी उ सुमो—वउतु मो भासई सचं ॥ २५९ ॥

श्रुतचम्मे इति श्रुतचम्मेविषया पुनर्लक्षित्या भाषभाषा
भवति । तद्यथा—सत्या, मृषा, असत्यामृषा चेति । तत्र सत्य-
गृह्यस्तु सम्पदगृह्येव, श्रुतोपयुक्त इत्यागमे यथाचतुःपयुक्तो
यः स भाषते, सत्यम् आगमानुसारं वक्ष्यामि गाथायः ।

सम्पदिह्नी उ सुयचम्मे, अशुवउतो अशुवउं चेव ।

जं भासई सा मोसा, मिच्छादिह्नी वि अ तहव ॥ २६० ॥

सत्यगृह्येव सामान्येन श्रुते आगमे अनुपयुक्तः प्रमादान्
यत्किञ्चित् अशुवउं चेव युक्तविकलं चेव यज्ज्ञापने तत्पुत्रः
पठ एव अवर्तायेवमादि सा मृषा, विज्ञानाऽऽदिरपि तत्र एव
भावाविति । मिथ्यादृष्टिरपि तथैवेत्युपयुक्ताऽनुपयुक्ता वा
यज्ज्ञापते सा मृषेव, सुखान्नस्यायसंयत्तैऽपि सत्यसतो-
विशेषाद्यद्वैतार्थवत्कर्मसत्त्वमिति गाथायः ।

इवइ उ असचमोसा, सुयचम्मे उविरिण्ण तिनाणम्पि ।

जं उवउतो भासई, उतां वोक्कं चरितम्पि ॥ २६१ ॥

भवति तु असत्यामृषा श्रुते आगमे एव परावर्तनाऽऽदि कु-
र्वन्तस्तस्याऽऽप्यन्यथादिभाषाकल्पस्यान् तथा उपरितने अ-
व्यभिचनः पर्यायकललक्षणं, त्रिज्ञान इति ज्ञानत्रयं यदुपयुक्ता
भाषते सा असत्यामृषा, आमन्त्रणयादिवत् तथाविधाभ्य-
वसायप्रवृत्तः, इत्युक्ता अतः भाषभाषा । अत ऊर्ध्वं वक्ष्ये वा-
रिच इति—आरिचविषया भाषभाषामिति गाथायः ।

पडमिह्मा चरिचे, भासा दा चेव हाति नायवत्ता ।

सुचरितस्मि उ भासा, सचचमोसा उ इअरस्म ॥ २६२ ॥

प्रथमद्वितीये सत्यामृषे, चारित्रि इति चारित्रविषये भाषे द्वे
एव अवर्ता ज्ञानत्रयं, स्वकृपमाह—सचरित्रस्य चारित्रपरिणा-
मवतः, तुष्टायात् तद्वृत्तिनिबन्धनभूता च भाषा प्रथमस्तथा-
ऽप्यभाषावेऽपि सत्या, मनां द्विगत्यादिति । सुषातु इतरस्य
अचारित्रस्य तद्वृत्तिनिबन्धनभूता चेति गाथायः । दृश० ७
अ० २० । अ० १ प्र० १ स० १ न० १ । अ० १
व० १ न० १ ।

प्रतिविधायोपदर्शने भाषाविशेषाद् भाषकार्यवत्तव
प्रदर्शयितुमाह—

अह भेने ! भासईसामो मरस्सामो चिट्ठिस्सामो नि-
सीइस्सामो तुप्पिइस्सामो ।

"आमंतणि आशुवशी, जायणि तह पुच्छणी । य पञ्चवली ।

पञ्चवली भासा, भासा इच्छणुलोमा य ॥ १ ॥

अशुभिगदिभा भासा, भासा य अभिगहस्मि बोद्धव्या ।
संयत्करणी भासा, वायहमन्वायडा चेव ॥ २ ॥"

पञ्चवली यं एमा न एसा भासा मोसा ! इहा ! गोयमा !

मा ! आसइस्सामो तं चेव ० जाव न एसा भासा पोसा ।
(सुत्रम्-४०३)

‘अहं भंते’ इत्यादि, अर्थानि परिग्रहार्थः ‘भंते’ ।
 ‘सि प्रश्नम् !’ इत्येवं भगवन्ने महावीर्यमानस्य गौतमः पृ-
 च्छति (आसहस्यमो सि) आश्रयिष्यामो वयमाश्रयणीयं
 वस्तु (सहस्यमो सि) शयिष्यामः ‘चिद्विद्वन्मो सि’
 ऊर्जस्थानेन स्थास्यामः ‘निर्माहस्यमो सि’ निवेष्टस्याम
 उपवक्ष्याम इत्यर्थः । ‘तुषष्टिस्यमो सि’ स्रस्तारके मयि-
 प्याह इत्यारिका भाषा किं प्रमाणं ? इति योगः । अन्त-
 म् बोधलक्षणवशचेनन भाषाविशेषाभासमंत्रातीयानं प्र-
 क्हापनीयस्यं प्रथमं भाषाजानानं तत्पृच्छति ‘आमंतपि
 गाहा’-तत्र आमन्त्रणी-हे देवदत्त ! इत्यादिका, एषा च कि-
 ल वस्तुनोऽविधायकस्याद्विषयधकात्त्वत्वाच्च सत्याऽऽदिभाषा-
 त्रयलक्षणविधायिगणश्चासत्यामुपेति प्रहापनाऽऽदाबुद्धा, एव-
 म्माहापन्यादिकामपि, आश्रयवर्ति ल प्रहापनो कार्ये पर-
 च्छ वचनं नीया घटं कुट्टं जायति ‘याचनी वस्तु-
 विश्रपस्य देहीत्येवं मंगलरूपा, तथेति समुच्चये ‘पुच्छ-
 णी यं सि’ प्रश्नुनी—अविज्ञानस्य संदिग्धस्य वाऽस्थस्य
 ज्ञानार्थं तदभियुक्तंकररूपा, ‘परणवर्ति सि’ प्रहापनी
 भवेत्यस्यापदेशदानरूपा यथा—‘पाणवहात् नित्यसा
 विवेति बोहादय आरंभा य । एमाई परणवर्णी, पक्षसा
 वीरयर्गीह ॥ १ ॥ ” ‘परचक्षणागीमास सि’ प्रत्याख्या-
 नी याचमानस्याऽद्विस्ता मं अनां मांमा याचस्त्व्यादिस-
 र्याख्यानरूपा भाषा ‘इच्छाणुलोमो सि’ प्रनिपादयितुर्था
 इच्छा तदनुलोमा—तदनुकूला इच्छाऽनुलोमा यथा कार्ये प्रि-
 तिरित्य एवमस्तु ममाप्यामिमेतमेतद्विं वचः । आश्रयि-
 गदिषा भासा गाहा’ , अमनिगृहीता—अर्थानिमग्रेहणे
 योचतेति सत्याऽऽदिच- भासा य अमिमग्रेहमि बोद्धव्यं
 भाषा चाभिग्रहे बोद्धव्यं—अर्थमभिगृह्णा योचतेति घटाऽऽदि-
 च- ‘संसकयनीमास सि’ । यादकांम्येतानिमेतानि सा
 संशयकरां । यथा सैष्यधवशदःपुरुषलक्षणजिपु वलैमान
 इति ‘योयद सि’व्याकृता लोकप्रतीतशब्दार्था, ‘अवोयद सि’
 अस्याकृता-नर्माश्रयशब्दार्था मयनान्तरधनुश्रुता वाजाविमो-
 वितादर्थी पक्षवर्णी णं सि’ प्रहाप्येतोऽन्येनेति प्रहापनी
 अकथनीय वक्ष्येत्यर्थः, ‘न एसा म्येत सि’ नैसा मुषा-
 नांशानिषाधिननी नाब्रूच्येत्यर्थः, ‘पृच्छतोऽयमभिप्रायः
 आश्रयिष्याम इत्यादिका भाषा मविष्यत्कालविषया सा
 कालरायसम्भवेन व्यभिचारिरूपयि स्यात्, तथैकाऽर्थविष-
 याऽपि बहुबचनान्ततयोर्येकैवमवधार्य, तथा आमन्त्रणी-
 प्रत्युक्ति का विप्रतिपक्षार्थानां न सत्यभाषावस्तुति निते-
 यतः किमपि वक्ष्या स्यात् । इति, उत्तरं पृ ‘हंता’
 इत्यदि । इदमत्र इदमत्र—आश्रयिष्याम इत्यादिकाऽनवधार-
 नत्वात्तत्त्वमात्रयोगेनैतदधिकहणमेवाद्यात्मनि शुरो चेका-
 र्थत्वैऽपि बहुबचनस्याऽमुमतत्वात्प्रहापनस्य तथाऽमन्त्र-
 न्यायादिकाऽपि वस्तुनो विप्रतिपक्षविधायिचकत्वाऽपि या
 नितवचपुष्पापेक्षापत्तीनां सा प्रहापन्येवेति । अ० १५० ३ उ०

सत्याऽऽदिभाषा—

ते नृणं भंते ! मयखापीति ओहारिणी भासा चिंतपी-
३८२

ति ओहारिणी भासा, अह मष्ठाभीति ओहाराणि भासा
अह चित्मीति ओहारिणी भासा तह मष्ठाभीति ओहा-
रिणी भासा तह चित्मीति ओहारिणी भासा । ? हंता !
गोषया । मष्ठाभीति ओहारिणी भासा चित्मीति ओहा-
रिणी भासा अह मष्ठाभीति ओहाराणि भासा अह चित्ते-
मीति ओहारिणी भासा तह मष्ठाभीति ओधारिणी भासा
तह चित्मीति ओधारिणी भासा ।

‘से खण्णं भंते । मग्गामि इति ओढारणी भासा ’ इत्यादि, ‘से ’ शब्दोऽप्यशब्दायः, स च वाक्योपपत्त्ये, नूनमुपमानाभा-
धारणतर्कप्रभेदयुक्त इहावधारणे, भदन्त । इत्यामन्त्रणे, मन्-
य-प्रभवस्येति—एवं, यदुक्तं अश्वधारणी भाषा अवधा-
यन्ते—अवधायन्तेऽप्योऽन्येत्यत्र अवधाणी—अवधेयार्थजीवन्तु । इ-
त्यर्थः, आश्रयते इति भाषा, तद्योमयतयः परिणामितनि-
सृज्यमामन्त्रयन्संहतिः, एष पश्यायः, वाक्यार्थः पुनरयम्
अवध भदन्त । एवमहं मय्यः यदुत्तावश्यमवधारिणी भाषेति न
चेत्तन् सकृदनालोच्यैव मन्तुं, किं तु चिन्तयामि शु-
क्लद्वित्रेणाऽपि परिभाषायामिति—एवं यदुक्तं अश्वधारिणी
भाषेति, एवमाभीयमभिप्रायं भगवन्ते निवेद्याधिकृत्यार्थ-
निश्चयनिर्णयमवधं भगवन्ते पृच्छन्ति—(अहं मग्गामि इह ओढा-
रणी भासा इति) ‘अथशब्दः प्रक्रियाप्रज्ञाऽऽनन्दन्यमङ्गलो-
पपत्त्यस्यप्रतिवचनसमुच्चयेयुः । इह पश्या, काका वास्याव
पाठस्तत्तेऽप्यर्थः—अथ भगवन्सवमहं मय्ये एवमहं मननं कुर्यां,
यथा अश्वधारिणी भाषेति द्वितीयमभिप्रायनिवेदनमाधिकृत्य
प्रश्नमाह—(अहं कित्तेमि ओढारिणी भासा इति)अथ भगवन् ।
एवमहं चिन्तयामि एवमहं चिन्तनं कुर्यां, यदुत्तावधारिणी
भाषेति त्रितयेत्येतदित्यभिप्रायः, तस्मिन्ति पृच्छुस्त्वमाय्
यथा पूर्वं मननं चिन्तनं वा कृतवानिदानीमपि पृच्छुस्त्वमये
तथैव मननं चिन्तनं वा करामि नाथयेति भगवन्ते हानेन
संवाद्यितुकामः पृच्छन्ति—(नहं मग्गामि इति ओढारिणी
भासा इति) कित्तेमि ओढारिणी भासा इति, ‘तथेति
समुच्चयनिवेदोऽवधारणसाहचर्यप्रभेदो’ इह निदेशो, काका
वास्यापि पाठः, ततः प्रश्नायैवावगमतिः, भगवन् । यथा पूर्वं
मनवानिदानीमप्यहं तथा मय्ये इति—एवं यदुक्तं अश्वधा-
रिणी भाषेति, किमुक्ते भवति? नेदानीन्तनमननस्य पूर्वमनन-
स्य च मदीयस्य काकद्वित्रेणाऽस्त्येतत् प्र भगवन्ति; तथा
यथा पूर्वं भगवन् । चिन्तयेत्तान् इदानीमप्यहं तथा चिन्त-
यामि इति—एवं यदुक्तं अश्वधारणी भाषेति, अप्रत्येतदिति ?,
एवं गौतमेनाभिप्रायनिवेदने प्रश्ने च कृते भगवानाह—‘इतां
गोयमा । मग्गामि इति ओढारिणी भासा ’ इति, हन्तेति स
प्रत्ययप्रत्ययधारणविवादोऽयं इह प्रत्ययधारणे, मग्गामि इत्या-
दीनि क्रियापदानि प्राकृतश्रेण्यां क्वाप्सत्त्वाच्च युग्मद्वयैःपि प्र-
युज्यन्ते, ततोऽयमर्थः—हन्त गौतम । मय्यसे त्वं यदुक्तं अश्वधा-
रणी भाषेति जानाम्यहं केवलहानेनेदमित्यभिप्रायः, तथा चि-
न्तयसि त्वमित्येवं यदुत्तावधारिणी भाषेति इदमप्यहं वेष्टि क-
वचित्त्वान्, (अहं मग्गामि इति ओढारिणी भासा इति)अथेत्या-
मन्त्रयं मय्येतत्त्वान् ऊर्तुं निःशङ्कं मय्यस्य, इति एवं यदु-
त्तावधारिणी भाषेति । अथ इत् ऊर्तुं निःशङ्कं चिन्तय इति यदु-

यदुत्तावधारिणी भाषेति, अन्तर्बिद्वा साध्वनव्यधामित्यभिप्रायः, तथा तथा अविकलं परिपूर्णं मन्थस्व इत्येवं यदुत्तावधारिणी भाषेति यथा पूर्वं मतवान् । किमुक्तं भवति ? यथा त्वया पूर्वं मननं कृतमिदानीमपि मन्संमतस्यात् सर्वं तथैव मन्थस्व मा मनागपि शङ्का कार्षीति ; तथा तथा अविकलं परिपूर्णं चिन्तय इति एवं यदुत्तावधारिणी भाषेति, यथा पूर्वं चिन्तितवान्, मा मनागपि शङ्का इति, तदेवं भाषा अवधारिणी निर्णीतम् ।

इदानीमियमवधारिणी भाषा सत्या उत
मृषेत्यादिनिर्णयार्थं पृच्छति—

ओहारिणी खं भेते ! भासा किं सत्त्वा मोसा सत्त्वा
मोसा असत्त्वामोसा ? गोयमा ! सिय सत्त्वा, सिय
मोसा, सिय सत्त्वामोसा, सिय असत्त्वामोसा । से केण्डे-
खं भेते ! एवं वृचवड-ओहारिणी खं भासा मिय सत्त्वा,
मिय मोसा, सिय सत्त्वामोसा, सिय असत्त्वामोसा ? ।
गोयमा ! आराहिणी सत्त्वा विगहिणी मोसा आराहण-
विराहिणी सत्त्वामोसा जा खेव आराहणी खेव विराहिणी
खेवाऽऽराहाणविराहिणी सा असत्त्वामोसानामं सा चउत्थी
भासा, से तेण्डेणं गोयमा ! एवं वृचवड-ओहारिणी खं
भासा मिय सत्त्वा, सिय मोसा, सिय सत्त्वामोसा, सिय
असत्त्वामोसा । (मृत्रम्-१६१)

‘ ओहारिणी खं भेते ! ’ इत्यादि, अवधारिणी अव-
धारणीजभूता, एमिति प्राप्यन्, भदन्त ! भाषा
किं सत्या, मृषा, सत्यामृषा, असत्यामृषा ? इति । तत्र सन्तो
मुनयस्तेषामेव भगवद्वाक्यसंग्रहाराधकतया परमशिष्टत्वात्
सद्भूयो हिता-इहपरलोकाऽऽराधकत्वेन मुक्तिप्राप्तिका सत्या,
युगाऽऽदिपाठाभ्युपगमात् यः प्रत्ययः, यद्वा-यो यस्यै हितः
स तत्र साधुरिति सत्यु साध्वी सत्या । ‘ तत्र साध्वी ’ ॥७१॥
१५॥ इति यः प्रत्ययः, यदि वा-सन्तो मूलोत्तरमुक्त्येतामिव
जगति मुक्तिपद्मापकतया परमश्रेष्ठत्वात्, अथवा सन्तो
विद्यमानास्तं च भगवदुपदिष्टा एव जीवाऽऽद्यः पदार्थाः,
अन्येषां कल्पनामज्ञरचितसत्ताकतया तत्त्वतोऽसत्त्वात्
तेभ्यो हिता तेषु साध्वी वा यथावस्थितवस्तुतत्त्वप्रक-
पणम् सत्या, विपरीतस्वकदा मृषा, उभयस्वभावा सत्या-
मृषा, या पुनस्तत्त्वविषय भाषास्वतन्त्रिकृता-तत्त्वज्ञानायोग-
तत्रातन्त्रर्भावनी सा आत्मन्मृषाऽऽराधनाऽऽदिविषया अ-
सत्यामृषा । उक्तं च—‘ सत्त्वा हि या स्यामिह, संतो मुणयो
मुणा पयथा वा । तद्विवरणीया मोसा, मोसा जा तदुभयसहा-
वा ॥१॥ अणुहिया जा तंति सु वि, सहो चिचय केवलो अस-
त्त्वमुना ॥ ’ इति । भगवानाह—‘ गौतम ! सिय सत्त्वा ’
इत्यादि, स्यात् सत्या सत्याऽपि भगवतीत्यर्थः, एवं स्यादस-
त्या स्यात्सत्यामृषा स्यादसत्यामुपेति । अत्रैवाहं ब्रह्माह-
‘ से केण्डेणं भेते ! ’ इत्यादि, सुगमम् । भगवानाह—गौतम !
आराधनी सत्या, इह विप्रतिपत्तौ सत्यां वस्तुप्रतिष्ठापनवृ-
द्धया या सर्वज्ञमतानुसारं भाष्यते असत्यामा सदसत्तिया-

नित्याऽऽद्येनकथमकलायाऽऽलङ्कित इत्यादि सा यथावस्थि-
तवस्थमभिधायिनी आराध्यते मोसामगोऽनध्याराधिनी, आ-
राधनीत्वात् सत्येति, विराधिनी भूयेति, विराध्यते मुक्तिमा-
गोऽन्येति विराधिनी, विप्रतिपत्तौ सत्यां वस्तुप्रतिष्ठाऽऽशया
सर्वज्ञमतप्राप्तिकूपेन या भाष्यते यथा नास्त्यामा एकान्त-
नित्यां वेत्यादि तथा सत्यापि परपीडास्वादि का सा विपरी-
तवस्त्वभिधानात् परपीडाहेतुत्वाद्वा मुक्तिविरागमाह्वाराधि-
नो विराधिनीत्वाच्च भूयेति, या तु किञ्चन नगरं पत्तनं वाऽ-
चिह्नित्य पञ्चसु दारकषु जानिध्वेवमभिधीयते, यथाऽऽसिन्
अथ दश दारका जाना इति सा परिरूप्यव्यवहारनयमतेन
आराधनाविराधिनी, इयं हि पञ्चानां दारकाणां पञ्चम ता-
वतांऽन्येन संवादतमम्भवाद्दाराधिनी, दश न पुर्यते इत्ये-
तावतांऽन्येन विम्वेवाद्मम्भवात् विराधिनी, आराधिनी चासौ
विराधिनी च आराधनविराधिनी, कथंभाष्यवत्त्वात् पुन्यद्भा-
वः, आराधनविराधिनीत्वाच्च सत्यामृषा, या तु नैवाऽऽरा-
धनी तत्त्वतर्णविगमात् नापि विराधिनी विपरीतवस्त्वभिधा-
नाभावात् परपीडाहेतुत्वाभावाच्च नाप्याराधनविराधिनी
एकदेशसंवादिस्वभावाभावात्, हे साधो ! प्रानकमणं कुरु
रम्यगुहलानि प्रत्युपलब्धव्यादिव्यवहारपतिता आत्मनिष्ठया-
दिभेदाभासा सा असत्यामृषा नाम चतुर्थी भाषा, ‘ से एव-
ण्डेणं ’ इत्याद्युपसंहारवाक्यम् ॥

इह यथावस्थितवस्तुतत्त्वमभिधायिनी भाषा आराधिनीत्वात्
सत्ययुक्तं, ततः संशयाऽऽपन्नस्तदपनोदाय पृच्छति—

अह भेते ! गात्रो मिया पम् पक्खी पमवणी खं ए-
मा भासा ग एसा भासा मोसा ? । हेता गोयमा ! जा-
य गात्रो मिया पम् पक्खी पमवणी खं एसा भासा, [प-
मवणी] ग एसा भासा मोसा । अह भेते ! जा य इत्थीवड
जा य पुमिवड जा य खणुमिवड पमवणी खं एसा
भासा ग एसा भासा मोसा ? हेता गोयमा ! जा य इ-
त्थीवड जा य पुमिवड जा य नपुमिवड पमवणी खं
एसा भासा न एसा भासा मोसा । अह भेते ! जा य इ-
त्थीआणमणी जा य पुपआणमणी जा य नपुमआणमणी
पमवणी खं एसा भासा ग एसा भासा मोसा ? । हेता
गोयमा ! जा य इत्थीआणवणी जा य पुमआणवणी जा
य नपुमआणवणी पमवणी खं एसा भासा न एसा
भासा मोसा । अह भेते ! जा य इत्थिपमवणी जा य पुप-
पमवणी जा य नपुमपमवणी पमवणी खं एसा
भासा ग एसा भासा मोसा ? । हेता गोयमा !
जा य इत्थिपमवणी जा य पुपपमवणी जा य नपु-
सगपमवणी, पमवणी खं एसा भासा ग एसा
भासा मोसा । अह भेते ! जा जायीति इत्थिवड
जाती इ पुमवड जातीति खणुमिवड पमवणी खं एसा
भासा ग एसा भासा मोसा ? । हेता ! गोयमा !
जातीति इत्थिवड जइति पुमवड जातीति खणुमिवड

पषवर्णीं ये एसा भासा न एसा भासा मोसा । अह भंते ! जा जातीइ इत्थिपाणवर्णी जाइत्ति पुपभाणवर्णी जातीति खणुंसगाणवर्णी पषवर्णीं ये एसा भासा न एसा भासा मोसा । हंता ! गोयमा ! जातीति इत्थिभाणवर्णी जातीति पुपभाणवर्णी जातीति खणुंसगाणवर्णी पषवर्णीं ये एसा भासा ये एसा भासा मोसा । अह भंते ! जातीति इत्थिपषवर्णी जातीति पुपपषवर्णी जातीति खणुंसगपषवर्णी पषवर्णीं ये एसा भासा ये एसा भासा मोसा । हंता ! गोयमा ! जातीति इत्थिपषवर्णी जाइत्ति पुपपषवर्णी जाइत्ति खणुंसगपषवर्णी पषवर्णीं ये एसा भासा ये एसा भासा मोसा । (छत्रम्-१६२)

‘ अह भंते ! गाओ मिया ’ इत्यादि, अथ भदन्त ! गाधः प्रनीताः, मृगा अपि प्रनीताः, पशवः—अजाः, पक्षिणोऽपि प्रनीताः, प्रज्ञापनीं प्रज्ञाप्यतेऽप्येऽनेति प्रज्ञापनीं किम् अर्थप्रतिपादनीं ? प्रकृपायिनी यावत्, समिति वाक्यालङ्कारे, एषा भाषा सत्या नैवा भाषा मृषेति । इयमत्र भाषना—गाव इति भाषा गोज्ञानि प्रतिपादयति, जातीं च त्रिलिङ्गा अप्यर्था अभिधेयाः, लिङ्गत्रयस्याऽपि जानीं सम्भवात्, एवं मृगपशुपक्षिणैरिवावनीयम्, न चैते शब्दास्त्रिलिङ्गाभिधायिनस्तथा-प्रतीतेरभावात् किन्तु पुंलिङ्गमार्गेण संशयः किमर्थं प्रज्ञापनी, किं वा नेति ? भगवानाह—‘ हंता गोयमा ! ’ इन्तेत्यवधारणे गौतम ! इत्यामन्त्रणं, गाव इत्यादिका भाषा प्रज्ञापनी, तदर्थकधनया प्रकृषणीया, यथावस्थितार्थप्रतिपादकनया सत्यावात्, तथापि जात्यभिधायिनीयं भाषा, जातिश्च त्रिलिङ्गायिसमवायिनी, ततो जात्यभिधानि त्रिलिङ्गा अपि यथासम्भवं विशेषा अभिहित्वा भवन्तीति भवति यथावस्थितार्थाभिधानादियं प्रज्ञापनी भावेति । यत्पुनरुक्तम्—किन्तु पुंलिङ्गमार्ग इति, तत्र शब्दे लिङ्गव्यवस्था लक्षणवशात्, लक्षणं च—‘ स्त्रीपुंनपुंसकसहोक्तौ परं ’ तथा ‘ ग्राम्याशि-द्रिस्तुरसङ्गे स्त्री प्रायः ’ इत्यादि, ततो भवेत् कचित् शब्दे लक्षणवशात् स्त्रीयं, कचित् पुंस्यं, कचित् नपुंसकत्वं वा । परमार्थतः पुनः सर्वोऽपि जातिशब्दस्त्रिलिङ्गानप्यर्था-न् तस्यैव शक्यत्वात्प्राप्त्याऽऽदिशामध्येवशाद्भिधत्ते इति न कश्चिदोषः । न चेयं परप्रीडाजनिका, नाऽपि विप्रतारणाऽऽदिदुष्टविषयसमुत्था ततो न मृषेति प्रज्ञापनी । ‘ अह भंते ! जा य इत्थिवञ्च ’ इत्यादि ज्ञेयति प्रज्ञे भदन्त ! इत्यामन्त्रे, या च स्त्रीवाक् स्त्रीलिङ्गप्रतिपादिका भाषा खट्वा लतस्वादिलक्षणा, या पुरुषवाक् घटः पट इत्यादिकपा, या च नपुंसकवाक् कुङ्कुं काण्डमित्यादिलक्षणा प्रज्ञापनीयं भाषा नैवा भाषा मृषेति ? किमत्र संशयकारणं येनेत्यं पृच्छति । इति चत्, उच्यते—इह खट्वाघटकुङ्काऽद्वयः शब्दाः यथाक्रमं स्त्रीपुंनपुंसकलिङ्गाभिधायिनी । स्त्रीपुंनपुंसकानां च लक्षणमिदम्—

“ योनिमुद्रात्मस्येयं, मुग्धता क्रीडता स्तनी ।

पुंस्काभितेति लिङ्गानि, सप्त स्त्रीत्वे प्रचक्षते ॥ १ ॥

मेहनं खरता दाक्ष्यं, शोणदोषं इमशु घृष्टता ।

स्त्रीकामितेति लिङ्गानि, सप्त पुंस्ये प्रचक्षते ॥ २ ॥

स्तनाऽऽदिशमशुकेशाऽऽदि—भावाभाससम्बन्धितम् ।

नपुंसकं बुधाः प्राहुः—मौहानलसूरीपितम् ॥ ३ ॥ ”

तथाऽन्यत्राप्युक्तम्—

“ स्तनकेशवती स्त्री स्या—क्षोमशः पुरुषः स्मृतः ।

उभयोरन्तरं यच्च, तत्र भावे नपुंसकम् ॥ १ ॥ ”

न चेत्कृपायि खयादिलक्षणां खट्वाऽऽदिपूषलभ्यन्ते ।

तथाहि—यद्येकैकावयवपृथक्करणेन सम्बन्धनिर्माणं क्रियते

तथापि न तेषां स्यादिलक्षणां तत्रोपलम्भोऽस्ति, ततः

प्रज्ञापनीयं भाषा न वेति ज्ञातसंशयः तदपनोदाय पृच्छति ।

अत्र भगवानाह—‘ हंता गोयमत्यादि ’ अक्षरगमनिका प्राग्वत् ।

भावाद्येस्त्वयम्—नेह शब्दप्रवृत्तिचिन्तायां यथोक्तानि स्यात्-

दिलक्षणां स्त्रीलिङ्गाऽऽदिशब्दाभिधेयानि, किन्त्वभिधेय-

धर्मा इयमयमिदंशब्दव्यवस्थाहेतवः शुक्रपेशपायस्येवमप्यः

स्त्रीलिङ्गाऽऽदिशब्दाभिधेयाः, नचैते कल्पनामार्गं, वस्तुतस्त-

त्तच्छब्दाभिधेतया परिणामभावात्, तेषामभिधेतयामा-

णां तत्त्वतस्तार्थिकत्वात् । आह च शकटस्तुरीय—“ अ-

यमित्यभिदंमिति शब्दव्यवस्थाहेतुरभिधेतयाम् उपदेशगम्यः

स्त्रीपुंनपुंसकत्वानीति ॥ ” व्यवस्थापितक्षावयवार्थो विस्तर-

केण स्वापक्षशब्दानुशासनविवरण इति, ततःशब्दव्यवहारा-

पक्षया यथावस्थितार्थप्रतिपादनात् प्रज्ञापनीयं भाषा, दुष्टवि-

षयतः समुत्पत्तेरभावात् परप्रीडाहेतुत्वाभावाच्च न

मृषेति । ‘ अह भंते ! ’ इत्यादि, अथ भदन्त ! या च स्यात्-

प्रज्ञापनी आज्ञाप्यते—आज्ञासम्पादने प्रयुज्यतेऽनया सा

आज्ञापनी स्त्रिया आज्ञापनी स्यात्प्रज्ञापनी, स्त्रिया आदेशश-

यिनीत्यर्थः । या च पुमाज्ञापनी नपुंसकाऽऽज्ञापनी, प्रज्ञापनीयं

भाषा नैवा भाषा मृषेति ? अत्रेदं संशयकारणम्—किल

सत्या भाषा प्रज्ञापनी भवति, इयं च भाषा आज्ञासम्पा-

दनक्रियायुक्ताभिधायिनी, आज्ञाप्यमानश्च स्यादिति तथा कु-

योश्च वा ? , ततः संशयमापन्नो विनिष्ठापय पृच्छति । अत्र

भगवानाह—‘ हंता गोयमा ! ’ इत्यादि, अक्षरगमनिका सुग-

मा । भावाद्येस्त्वयम्—आज्ञापनी भाषा द्विधा—परलोकका-

र्थाभिनी, इतरा च । तत्र या स्वपराग्रहपक्षेण शाक्यमन्त्र-

रेण आमुष्मिककलसाधनाय प्रतिपन्नैहिकाऽलम्बनप्रयोजना

विषयित्वाकार्यसंवादनसामर्थ्ययुक्ता विनीतस्योदिविनेयजन-

विषया सा परलोकार्थाभिनी, एवैव च साधूनां प्रज्ञापनी,

परलोकवाचनात्, इतरा त्वितरविषया, सा च स्वपरास्व-

ल्लेकजननात् मृषेत्यप्रज्ञापनी साधुवेगस्य । उक्तं च—‘ अविणी-

यमाश्रयतो, किन्तिस्सई भासई मुसं तह य । घंटागोहं ना-

उं, का कडकरणे पवत्तेजा ॥ १ ॥ ” क्रिया हि द्रव्यं

विनमयति नाद्रव्यमित्याभिप्रायः । ‘ अह भंते ! जाय इत्थि

पषवर्णी ’ इत्यादि । अथ भदन्त ! या च भाषा स्त्रीप्रज्ञा-

पना—स्त्रीलक्षणप्रतिपादिका, ‘ योनिमुद्रात्मस्येयं, मुग्धता ’

इत्यादिकपा । या च पुंप्रज्ञापनी—पुरुषलक्षणप्रतिपादि-

का—‘ मेहनं खरता दाक्ष्यं ’ इत्यादिकपा । या च नपुं-

सकप्रज्ञापनी—नपुंसकलक्षणभिधायिनी ‘ स्तनाऽऽदिशमशु-

केशाऽऽदि—भावाभाससम्बन्धितम् ॥ ” इत्यादि लक्षणा, प्रज्ञापनीयं

भाषा नैषा भाषा सृषेति ? । कोऽत्राभिप्राय इति चेत्, उ-
च्यते—इह स्त्रीलिङ्गऽऽद्यः शब्दाः शाब्दव्यवहारबलादभ्य-
त्रापि प्रवर्तन्ते, यथा खट्वाघटकुष्माऽऽद्यः शब्दाऽऽदिष्व-
र्थेषु न खलु तत्र यथोक्तानि स्यादित्यल्लगानि सन्ति यथोक्तं
प्राक्, ततः किमियमप्यपक्तत्वात् स्यादित्यल्लगप्रतिपादिका
भाषा न वक्तव्या, आहोस्वित् वक्तव्येति संशयाऽऽपन्नः पृष्टवान् ।
अत्र भगवानाह—इहा गोममेत्यादि । 'अस्तरमम-
निका सुप्रतीता । भावार्थस्त्वयम्—इह स्यादित्यल्लगं द्विधा-
शाब्दव्यवहारानुगतं, वेदानुगतं च । तत्र यदा शाब्दव्यव-
हाराऽऽश्रितं प्रतिपादयितुमिच्छते तदैवं न वक्तव्यमव्यापक-
त्वात्, यथा चाव्यापकता तथा प्रवक्तव्येति दर्शिता, विस्त-
रतस्तु स्वीयशब्दानुशासननिवचने । तत इयं तदधिकृत्य प्र-
ज्ञापनी, यदा तु वेदानुगतं प्रतिपादयितुमिच्छते तदा यथाव-
स्थितायोभिधानात् प्रज्ञापन्येव, न सृषेति । 'अह भंते !
जा जातीति इत्यिषयः' इत्यादि । अथ भदन् ! या जातिः
स्त्रीकाः जातोः स्त्रीवचनं सतेति, या जातोः पुंवाक्यं पुंवचनं
भाव इति, या च जातो नपुंसकवाक्यं सामान्यमिति, प्रज्ञापनी
एषा भाषा नैषा भाषा सृषेति ? । कोऽत्राभिप्रायः ? । इति चेत्,
उच्यते—जातिरिह सामान्यमुच्यते, सामान्यस्य च न लिङ्ग-
संख्यायां योगो, वस्तूनामेव लिङ्गलक्षणाभ्यां योगस्य लीयो-
स्तरौयैरभ्युपगमात्, ततो यदि परं जातावौस्मिन्किमेकव-
चनं नपुंसकलिङ्गं बोधयते न त्रिलिङ्गता, अप्यत्र त्रिलि-
ङ्गाभिधायिनीऽपि शब्दाः प्रवर्तन्ते यथोक्तमन्तरं ततः सं-
शयः—किम् एषा भाषा प्रज्ञापनी, उत नेति ? । अथ भगवानाह—
इ—'इता गोयमा !' इत्यादि । अत्रार्थः सुगमः । भावार्थ-
स्त्वयम्—जातिनां सामान्यमुच्यते, सामान्यं च न परिक-
ल्पितमकमनवयवमधिक्यं, तस्य प्रमाणवाचित्वमात्रं, यथा च
प्रमाणवाचित्वं तथा तत्प्रायेष्टीकायां भाषितमिति ततोऽ-
वधार्यम्, किन्तु समानः परिणामो 'वस्तुन एव समानः, परि-
णामो यः स एव सामान्यम् ।' इति वचनात्, समानपरि-
णामज्ञानकधर्मोऽस्मात्, धर्मोणां परस्परं धर्मिणोऽपि च सहा-
न्याऽन्यातुवेधाभ्युपगमात् नया प्रमाणेनोपलब्धेः ततो घटते
जातेरपि त्रिलिङ्गतेति प्रज्ञापन्येषा भाषा, नैषा भाषा सृषेति ।
'अह भंते !' इत्यादि । अथ भदन् ! या जातिरस्याज्ञापनी,
जातिमधिकृत्य स्त्रिया आज्ञापनी, यथा अनुका प्राहणी क्षात्र-
या वा एवं कुर्यादिति । एवं जातिमधिकृत्य पुमाज्ञापनी नपुंस-
काऽज्ञापनी, प्रज्ञापनी एषा भाषा नैषा भाषा सृषेति ? । अत्रापि
संशयकारणमिदं—आज्ञापनी हि नाम आज्ञासम्पादनक्रिया-
युक्तस्याप्यभिधायिनी, स्यादित्यज्ञाऽज्ञाप्यमानस्याः कुर्यान्न-
वति संशयः, किमर्थं प्रज्ञापनी, किं वाभ्येति ? । अत्र निवचन-
माह—'इता गोयमा !' इत्यादि, अत्रार्थः सुगमः, भावार्थ-
स्त्वयम्—आज्ञापनी हि नाम परलोकावाधिनी सा प्राच्यते
यः स्वपरातनुग्रहबुद्ध्या विवर्तितार्थेसम्पादनसामर्थ्यात्
विनीतस्यविधिंयजनाविषया, यथा अनुका प्राहणी सा-
ध्वी शुभं नक्षत्रमयत्युक्तमङ्गं धुनस्कन्धं च पठेत्यादि सा
प्रज्ञापन्येष, दीक्षाभावात्, शेषा तु स्वपराप्रीडाजननामृ-
त्यप्रज्ञापनीति । 'अह भंते !' इत्यादि । अथ भदन् ! या
जातिरिहप्रज्ञापनी जातिमधिकृत्य स्त्रिया स्त्रीलक्षणस्य प्र-
तिपादिका, यथा स्त्रीः स्वभावात् नुष्का भवति गौरव-

बहुला वल्लेदिषा बुबुला च भूष्येति । उक्तं च—'नुष्का
गारवबहुला, चक्षितिया नुष्का य धीरप ।' इत्यादि । या
च जातिमधिकृत्य पुमप्रज्ञापनी पुरुषलक्षणस्य स्वरूपनि-
र्दिष्टा, यथा पुरुषः स्वभावात् गम्भीराऽऽश्रयो भवति म-
हत्यामपि चाऽऽपदि न क्लीबतां भजते इत्यादि । या च जाति-
मधिकृत्य नपुंसकप्रज्ञापनी नाम नपुंसकजातिप्रकृतिः, यथा
नपुंसकः स्वभावात् क्लीबी भवति, प्रवक्तव्योऽनल्लगना-
त्तापज्वलितश्चाद्यादि प्रज्ञापन्येषा भाषा नैषा भासा सृषेति
अत्रापीदं संशयकारणं घटयते—खलु जातिगुणोः एवेकधाः
परं क्वचित् कदाचित् व्यभिचारोऽपि दृश्यते । तथाहि—
रामाऽपि कदाचित् गम्भीराऽऽश्रया भवति धृष्ट्या चातोऽव-
बलवती, पुरुषोऽपि च कदाचित् पुरुषप्रकृतिरुपा लभ्यते स्तो-
कायामपि चापदि क्लीबतां भजते, नपुंसकोऽपि कदाचि-
न्मन्दमोहानलो दृढस्त्वधः, ततः संशयः—किमेषा प्रज्ञाप-
नी, किं वा नेति ? । अत्र भगवानाह—'इता ! गोयमा !'
इत्यादि । अत्रार्थः सुगमः, परं भावार्थस्त्वयम्—इह जा-
तिगुणप्रकृतेः वाहुत्यमधिकृत्य प्रवर्तते न समस्तव्यकथा-
क्षेपणान् एव जातिगुणान् प्रकृपयन्तो विमलः प्रयः
शब्दं समुच्चारयन्ति, प्रायेणैव दृष्टव्यं, यथापि न प्रायः,
शब्दध्वनौ तत्रापि स दृष्टव्यः प्रस्तावात्, ततः क्वचित्क-
दाचित् व्यभिचारोऽपि दोषाभावात् प्रज्ञापन्येषा भाषा न सृष-
ति । इह भाषा द्विधा दृश्यते—एका सम्यगुपयुक्तस्य द्वितीया
स्वितरस्य, तत्र यः पूर्वपरातनुसन्धानपाठवोपेतः भुतज्ञानेन
परालोच्योऽनो भाषते स सम्यगुपयुक्तः, स वैवं जानाति,
अहमेतन्नाम इति, यस्तु करणार्थादुत्तया वाताऽऽदिनोप-
लब्धत्यक्तया वा पूर्वपरातनुसन्धानविकला यथाकथञ्चिन्
मनसा विकल्प्य भाषते स इतरः, स वैवंमपि न
जानाति—यथा अहमेतन् भाषे इति ।

भासाऽऽद्वयोऽपि च भाषमाणो दृश्यन्ते, ततः संशयः—कि-
मेते जानन्ति वदयमेतन् भाषामेह इति, किं वा न
जानन्तीति पृच्छति—

अह भंते ! मंदकुमार एव मंदकुमारिया वा जायति
बुधमाणा अहमेमे बुधापीति ? । गोयमा ! नो इगुटे समेटे,
खल्लस्य सपिणो । अह भंते ! मंदकुमार एव मंदकुमारि-
या वा जायते आहारं आहारमाणा अहमेमे आहारमा-
हारेमे ति ? । गोयमा ! नो इगुटे समेटे, खल्लस्य सपिणो ।
अह भंते ! मंदकुमार एव मंदकुमारिया वा जायति अयं
मे अम्पारियरो ? । गोयमा ! यो इगुटे समेटे खल्लस्य स-
पिणो । अह भंते ! मंदकुमार एव मंदकुमारिया वा जाय-
ति अयं मे अतिगउत्तो अयं मे अशरउत्तेति ? । गोयमा !
यो इगुटे समेटे खल्लस्य सपिणो । अह भंते ! मंदकुमा-
र एव मंदकुमारिया वा जायति अयं मे भट्टिदर एव अयं
मे भट्टिदरिय ति ? । गोयमा ! यो इगुटे समेटे खल्लस्य
सपिणो । अह भंते ! उट्टे गोमो खरे पोहए अए एलए
जायति बुधमाणा अहमेमे बुधामि ? । गोयमा ! यो इगुटे

समष्टे, ऋक्षस्य सप्तिष्ठा । अह भंते ! उद्रे ०जाव एलए जाणति आहारं आहारमाणे अहमेसे आहारिणि ? । गोयमा ! शो इण्ठे समष्टे ०जाव ऋक्षस्य सप्तिष्ठा । अह भंते ! उद्रे गोणे खरं घोदए अए एलए जाणति अयं मे अम्मापियरो ? गोयमा ! शो इण्ठे समष्टे ०जाव ऋक्षस्य सप्तिष्ठा । अह भंते ! उद्रे ०जाव एलए जाणति अयं मे अतिराउले चि ? गोयमा ! शो इण्ठे समष्टे ०जाव ऋक्षस्य सप्तिष्ठा । अह भंते ! उद्रे ०जाव एलए जाणति अयं मे भट्टिदारए भट्टिदारिया ? । गोयमा ! शो इण्ठे समष्टे ०जाव ऋक्षस्य सप्तिष्ठा । (मृत्रम्-१६३)

'अह भंते ! मन्दकुमारए वा' इत्यादि । अथ भदन्त ! मन्दकुमारक-उत्तानशयं बालको, मन्दकुमारिका-उत्तानशया-बालिका, भाषमाणा-भाषायां गतान् पुत्रलानां शय भाषात्वेन परिश्रमस्य विरुज्जति एवं जानाति-यथाऽहमेतत् प्रवृद्धं इति ? भगवानाह-गीतम् । जायमधेः समधः-यक्षयपक्षे, यद्यपि मनःपर्याप्त्या पर्याप्तस्तथापि तस्याद्यापि मनःकरणमपटु अपटुत्वाच्च मनःकरणस्य लघोपशमोऽपि मन्दः, भुतज्ञानाऽऽवरणस्य हि लघोपशमः प्रायो मनःकरणपटुतामवलम्ब्योपजायते, तथा लोके दर्शनात्, ततो न जानाति मन्दकुमारे मन्दकुमारिका वा भाषमाणा यथाऽहमेतत् प्रवीमीति । किं सर्वोऽपि न जानामीत्यत आह-‘नक्षत्रस्य सप्तिष्ठा’ इति, अथनक्षत्रादोऽन परिचरजन्तः, हृष्टाभ्यधापि परिचरजन्तः यथा-‘अथनक्षत्राभ्यधाय, सर्वे योधाः पराक्रमुः’ इति, द्रोणमीत्येव ज्ञेयिवा इत्यर्थः । संक्षी-अथविज्ञानी जातिस्मरः नामान्यतो विशिष्टमनःपाटवोपेतं वा तस्मादप्यो न जानाति, संक्षी तु यथोक्तस्वरूपो जानाति । एवमाहाराऽऽविषययास्यपि चत्वारि स्रष्टाणि भावनोयानि, नवरमतिराउले इति देशीपदे, एतत् स्वाभिप्रकुलमित्यर्थः । ‘भट्टिदारए’ इति भर्त्ता-स्वामी तस्य द्वारक-पुत्रे भट्टिदारकः । एवमुक्त्वाऽऽविषययास्यपि पञ्च स्रष्टाणि भावनितव्यानि, नवरमुपुदोऽऽवेऽप्यतिबाला-वस्थाः परिप्राज्ञाः न जरठाः, जरठावस्थायां हि परिज्ञानस्य सम्भवात् ।

समस्यैकवचनोऽऽदिभाषाविषयसंशयापनोद्धार्यं पृच्छन्ति-अह भंते ! मणुस्से महिसे आले इत्थी सीहे वग्गे विगे दीविए अरुळे तरुळे परस्सरे सियाले विराले सुणए कोलसुणए कोकतिए ससए चित्तए चिन्नलए, जे यावञ्जे तहप्पगारा सव्वा सा एगवऊ । इता गोयमा ! मणुस्से ०जाव चिन्नलए, जे यावञ्जे तहप्पगारा सव्वा सा एगवऊ । अह भंते ! मणुस्सा ०जाव चिन्नलगा, जे यावञ्जे तहप्पगारा सव्वा सा बहुवऊ ? इता गोयमा ! मणुस्सा ०जाव चिन्नलगा सव्वा सा बहुवऊ । अह भंते ! मणुस्सी महिसे पलवा इत्थिणिया सीही कयी विगी दीविया

अरुळी तरुळी परस्सरा रामभी सियाली विराली सुणि-या कोलसुणिया कोकतिया समिया चित्तिया चिन्नलिया, जे यावञ्जे तहप्पगारा सव्वा सा इत्थिवऊ ? इता गोयमा ! मणुस्सी ०जाव चिन्नलगा, जे यावञ्जे तहप्पगारा सव्वा सा इत्थिवऊ । अह भंते ! मणुस्से ! ०जाव चिन्नलए जे यावञ्जे तहप्पगारा सव्वा सा पुमवऊ । इता गोयमा ! मणुस्से महिसे ०जाव चिन्नलए, जे यावञ्जे तहप्पगारा सव्वा सा पुमवऊ अह भंते ! कंसं कंसोयं परिमंडले सेलं धूपं चाले धाले तारं रुवं अचिच्छपव्वं कुंदे षडमं दुदं दहिं शवणींतं अससं सयसं भवसं विमा-शं छत्तं चामरे भिगारे अंगयं शिरंगसं आभरसं रयसं, जे यावञ्जे तहप्पगारा सव्वं तं शपुंसगवऊ ? इता गोयमा ! कंसं ०जाव रयसं जे यावञ्जे तहप्पगारा तं सव्वं शपुंसगवऊ । अह भंते ! पुढवी इत्थिवऊ, आउ चि पुमवऊ, धमिचि नपुंसगवऊ, पन्नवणीं एसा भासा एसा भासा मोसा । इता गोयमा ! पुढवि चि इत्थिवऊ । आउ चि पुमवऊ, धमिचि नपुंसगवऊ, पन्नवणीं एसा भासा एसा भासा मोसा । अह भंते ! पुढवीति इत्थिआण-मणी, आउचि पुमआणमणी, धणेलि नपुंसगाणमणी, प-एणवणीं एसा भासा एसा भासा मोसा ? इता गोयमा ! पुढवि चि इत्थिआणमणी, आउ चि पुमआणमणी, धणेलि नपुंसगाणमणी पन्नवणीं एसा भासा एसा भासा मोसा । अह भंते ! पुढवीति इत्थिपन्नवणी, आउ चि पुमपन्नवणी, धणेलि शपुंसगपन्नवणी, आराहणीं एसा भासा, एसा भासा मोसा । इता गोयमा ! पुढवीति इत्थिपन्नवणी, आउ चि पुमपन्नवणी, धणेलि शपुंसगपन्नवणी, आराहणीं एसा भासा, एसा भासा मोसा । इता गोयमा ! पुढवीति इत्थिपन्नवणी, आउ चि पुमपन्नवणी, धणेलि शपुंसगपन्नवणी, आराहणीं एसा भासा, एसा भासा मोसा । इत्थिवयसं वा पुमवयसं वा नपुंसगवयसं वा वयमासं पन्नवणीं एसा भासा एसा भासा मोसा ? इता गोयमा ! इत्थिवयसं वा पुमवयसं वा शपुंसगवयसं वा वयमासं पन्नवणीं एसा भासा एसा भासा मोसा । [मृत्रम्-१६४]

अथ भदन्त ! मनुष्यो महिषोऽश्वो हस्ती सिंहो व्याघ्रो वृक एते प्रतीनाः । द्वीपो-चित्रकविशेषः, श्वलः अरुक्षलः, तरुलो-व्याघ्रजातिविशेषः, परस्सरो-गरुडः, शृगालो-भोमायुः, विडालो-मार्जारः, शुनको-शृगदंशः, कोल-शुनको-सृगयाकुशलः श्वा, शयकः-प्रतीनः, कोकतिया-लुङ्की, चित्रकः-प्रतीनः, चिन्नलकः आरण्यः पशुविशेषः । ‘जे यावञ्जे तहप्पगारा’ इति । वेऽपि ज्ञान्ये तथा प्रकारा एकवचनान्ता इत्यर्थः, सर्वा सा एकवाक्य-एकवचनविधा-

दिका वाणी, अग्रमत्र प्रज्ञेहेतुरभिप्रायः—इह वस्तु धर्मधर्मि-
समुदायाऽऽत्मकं, धर्मोच्च प्रतिवस्यन्तः। मनुष्य इत्याशु-
क्तौ च सकलं वस्तु धर्मधर्मिसमुदायाऽऽत्मकं परिपूर्णं प्रती-
तये, तथा व्यवहारदृष्टेनात्, एकस्मिन्नाथे एकवचनं, बहुषु
बहुवचनम् । अत्र बहवो धर्मा अभिधेयाः, ततः कथं कव-
चनम् ? अथ च दृश्यते लोके एकवचनेनापि व्यवहार इति
पृच्छन्ति—सर्वा सा एकत्वप्रतिपादिका वाक् भवति ? काका
केदं पठ्यते ततः प्रज्ञायेत्स्वावगतिः । भगवानाह—‘हंता
गोयमा !’ इत्यादि, अस्मत्तः सुगमः, भावार्थस्वयम्—शब्द-
प्रवृत्तिरिह विवक्षाऽधीना, विवक्षा च तत्सम्प्रयोजनवशात्
वस्तुः क्वचित् कदाचित् कथञ्चित् भवतीत्यनियता । तथाहि
स एवैकः पुरुषो यदाऽयं मे जनक इति प्रश्ने विवक्ष्यते
तदा जनक इत्यभिधीयते, स एव यदा तनैव मामभाष-
यतीति विवक्ष्यते तदा तुभाष्याय इति, ननं यदा उपसर्जनी-
भूतधर्मा धर्मा प्राधान्येन विवक्ष्यते तदा धर्मिण्येकत्वात्
एकवचनं, धर्मोच्च धर्मिण्यवयवनेता इति परिपूर्णवस्तुप्रती-
तिर्यथा त्वमिति, यदा त्वपसर्जनीभूतधर्मिणा धर्माः पारिह-
त्यपरोपकारित्वमहादान्ताद्व्याऽऽद्यः प्राधान्येन विवक्ष्यते
तदा धर्माणां बहुत्वादेकस्मिन्नापि बहुवचनं यथा यूयमिति,
तत इहापि मनुष्य इत्यादावुपसर्जनीकृतधर्मा धर्मा प्रा-
धान्येन विवक्षित इति भवति, सर्वाऽप्येवजातीया एकत्वप्र-
तिपादिका वाक् । ‘अहं भंते ! मणुस्सा’ इत्यादि, अस्म-
रगमनिका प्राग्वत्, अत्रापिदं संशयकारणं—मनुष्याऽऽद्यः
शब्दा जातिवाचकाः, जातिश्च सामान्यं, सामान्यं वैकम् ‘एकं
नित्यं निरवयवमक्षिणं सर्वेण च सामान्यम्’ इतिवचनात्,
ततः कथमत्र बहुवचनम् ? अथ च दृश्यते बहुवचनेनापि
व्यवहार इति पृच्छन्ति—सर्वा सा बहुत्वप्रतिपादिका वाक्
भवति ? काका पाठात् प्रज्ञायेत्स्वावगतिः । अत्र भगवानाह—
‘हंता गोयमा !’ इत्यादि । अस्मत्तः सुगमः, भावार्थस्वयम्-
यद्यपि नामैते जातिवाचकाः शब्दाः तथाऽपि जातिरभिधी-
यते समानपरिणामः, समानपरिणामश्चासमानपरिणामा-
विनाभावी, अन्यैकत्वाऽऽपत्तिः समानव्ययोगात्, ततो
यदा समानपरिणामोऽसमानपरिणामसेलुलितः प्राधान्येन
विवक्ष्यते तदाऽसमानपरिणामस्य प्रतिपक्षि भिन्नात्
तदभिधाने बहुवचनं, यथा घटा इति, यदा तु स एव एकः
समानपरिणामः प्राधान्येन विवक्ष्यते इतरस्वसमानपरि-
णाम उपसर्जनीभूतस्तदा सर्वत्रापि समानपरिणामस्य एक-
त्वात् तदभिधाने एकवचनं, यथा—सर्वाऽपि घटः पृथक्घ्नो,
हराऽऽद्याकार इति, अत्रापि मनुष्या इत्यादि समानपरिणा-
मोऽसमानपरिणामसेलुलितः प्राधान्येन विवक्षित इति,
तस्यानेकत्वभावात् बहुवचनम् । ‘अहं भंते ! मणुस्सा’
इत्यादि । अत्रदं संशयकारणं—इह सर्वं वस्तु भिन्नं, तथा
हि मृदूपोऽयमिति पुलिङ्गता मृत्परिणतिरियं घटाऽऽकारा-
परिणतिरियमिति स्त्रीलिङ्गता, इदं वस्तिं न नपुंसक-
लिङ्गता, नभवं शबलकपे वस्तुनि व्यवस्थिते ज्यमे-
कलिङ्गताभाभिधायी शब्दस्तदभिधायी भवति, न सलु न-
रसिद्धे सिंहशब्दो नरशब्दो वा केवलस्तदभिधायी भवति,
अथ च दृश्यते तदभिधायितयापि लोके व्यवहारस्ततः

पृच्छन्ति ‘सखा सा इतिवचनं’ इति । सर्वा सा एवं प्रकारं
स्त्रीवाक—स्त्रीलिङ्गविशिष्टप्रतिपादिका वाक् भवति ? ।
काका पाठात् प्रज्ञायेत्स्वावगतिः । भगवानाह—‘हंता ! गो-
यमा !’ इत्यादि, अस्मत्तः सुगमः, भावार्थस्वयम्—यद्यपि
नाम शबलकपे वस्तु तथाऽप्येव शब्दो म्यायः—येन धर्मो-
च विशिष्टः प्रतिपादयितुमिच्छते स तं प्रधानीकृत्य तेन विशिष्टं
न्यभूतशेषधर्मां धर्मिणं प्रतिपादयति, यथा पुरुषस्य शा-
स्त्रस्य दातृत्वे भोक्तृत्वे जनकत्वेऽप्याप्यितृत्वे च युगपद्
व्यवास्थितेऽपि पुत्रः समागच्छन्तमवलोक्य पिता प्रागु-
त्तीति वृत्ते, शिष्यस्तु उपाध्याय इति, एवमिहापि यद्यपि प्रा-
यःप्रभृतिकं सर्वं त्रिलिङ्गाऽऽत्मकं तथापि योनिवृत्तत्वमस्ये-
योऽद्विलक्षणं स्त्रीत्वमत्र प्रतिपादयितुमिष्टमिति ततः प्रधानी-
कृत्य तेन विशिष्टं न्यभूतशेषधर्मां धर्मिणं प्रतिपादयती-
ति भवति सर्वा सा स्त्रीवाक्, एवं पुंवाग्नपुंसकवाचापि
भावनीये । ‘अहं भंते ! पुदवी’ इत्यादि, सुगमं, नवरं ‘आउ’
इति पुलिङ्गता प्राकृतलक्षणवशात्, संस्कृते तु स्त्रीत्वमेव ।
‘अहं भंते ! पुदवीति इत्योच्चारणम्’ इत्यादि, अथ भद-
न्त ! पृथिवीं कुह पृथ्वीमानयेत्येवं स्त्रियां—स्त्रीलिङ्गे पृथि-
व्या आह्वापनी, एवमाह इति पुंमाह्वापनी, धान्यमिति नपुंस-
काह्वापनी, प्रज्ञापन्याया भाषा, नैषा भाषा मृषेति ? । भगवा-
नाह—‘हंता गोयमा !’ इत्यादि, सुगमम् । ‘अहं भंते ! इत्या-
दि, अथ भदन्त ! पृथिवी इति स्त्रीमाह्वापनी—स्त्रीत्वस्य क-
स्य प्रकृषी, एवं आह इति पुंमाह्वापनी, धान्यमिति नपुंसक-
माह्वापनी, आराधनी—मुक्तिमागप्रतिपन्थिनी एषा भाषा, नै-
षा भाषा मृषेति ? । किमुक्तं भवति ?—नेवं वदन् म्रियथा-
भाविप्रसन्नः । भगवानाह—आराधनी एषा भाषा, नैषा
भाषा मृषेति, शब्दव्यवहारोपपन्नं यथावस्थितवस्तुतत्त्वं-
प्रकृषणात्, इह कियत् प्रतिपदं पृथुं शक्यते, ततोऽतिदेव-
न पृच्छन्ति—‘इच्छेवं भंते !’ इत्यादि, इति—उपदेशेन, व-
चंशब्दः प्रकारे, उपदेशिनेन प्रकारेणान्यदपि स्त्रीवचनं पुंवच-
नं नपुंसकवचनं वा वदति सापुङ्गता तस्मिन्नेवं वदति या
भाषा सा प्रज्ञापनी भाषा, नैषा भाषा मृषेति ! । भगवानाह—
प्रज्ञापनी एषा भाषा, शब्दव्यवहारानुसरणतां दोषाभावात्,
अन्यथा स्थिते हि वस्तुव्यवस्था भाषणं दोषः, यदा तु यद्वस्तु
यथावस्थितं तत् तथा भाषते, तदा का दोष इति ? । तदेवं
भाषाप्रतिपादनविधया ये केचन सम्प्रदासन्ते सर्वेऽप्यपनीनाः ।

(६) सम्प्रति सामान्यतो भाषायाः कारणादपि परिपृच्छतुवाह-
भासा यं भंते ! किमादीया किंपवहा किंसंठिया किं-
पजवसिया ? । गोयमा ! भाषा यं जीवादीया सरीरप्यभ-
वा वजसंठिया लोमंतपत्रजसिया पयसा तं जहा—

“भासा कश्चो य पभवति, कीदृह व सपएहि भासनी भासं ।
भासा कीतप्यगारा, कीत वा भाषा अणुमुता उ ॥ १ ॥
सरीरप्यभवा भासा, दोहिय सपएहि” भासती भासं ।
भासा चउपगारा, दोसिय य भासा अणुमुता उ ॥ २ ॥
“कतिविहा यं भंते ! भासा पयसा ? । गोयमा ! दुविहा
भासा पयसा । नं जहा—पजवसिया य, अपजवसि-

या य । पञ्जत्तिया शं भंते ! भासा कतिविहा पण्णत्ता । गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता । तं जहा—सच्चा, मोसा य । सच्चा शं भंते ! भासा पञ्जत्तिया कतिविहा पण्णत्ता । गोयमा ! दसविहा पण्णत्ता । तं जहा—जणवयसच्चा १ समयसच्चा २ ठवणसच्चा ३ नायसच्चा ४ रुवसच्चा ५ पडुच्चसच्चा ६ ववहारसच्चा ७ भावसच्चा ८ जोगसच्चा ९ आवम्मसच्चा १० । “जणवय १ संमत २ ठवणा ३, नामे ४ रुवे ५ पडुच्चसच्चे ६ य । ववहार ७ भाव ८ जोगे ९, दसमे आवम्मसच्चे य १० ॥ १ ॥” मोसा शं भंते ! भासा पञ्जत्तिया कतिविहा पण्णत्ता । गोयमा ! दसविहा पण्णत्ता । तं जहा—कोहणिसिया १ माणणिसिया २ मायानिसिया ३ लोहणिसिया ४ पेजणिसिया ५ दोनिसिया ६ हासणिसिया ७ भयणिसिया ८ अक्खाइयाणिसिया ९ उक्खाइयाणिसिया १०—“कोह माणे माया, लोभ पिजं तहव दांसे य । हास भण अक्खाइय, उक्खाइयाणिसिया दसमा ॥१॥” अपञ्जत्तिया शं भंते ! कइविहा भासा पण्णत्ता । गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता । तं जहा—सच्चाभोसा असच्चाभोसा य । सच्चाभोसा शं भंते ! भासा अपञ्जत्तिया कतिविहा पण्णत्ता । गोयमा ! दसविहा पण्णत्ता । तं जहा—उप्पण्णमिसिया १ विगतमिसिया २ उप्पण्णविगतमिसिया ३ जीवमिसिया ४ अजीवमिसिया ५ जीवाजीवमिसिया ६ अण्णमिसिया ७ परिजमिसिया ८ अद्दामिसिया ९ अद्दामिसिया १० । असच्चाभोसा शं भंते ! भासा अपञ्जत्तिया कइविहा पण्णत्ता । गोयमा ! दुवालसविहा पण्णत्ता । तं जहा—

“आमन्तिण १ आणमणी २”,

जायणि ३ तह पुच्छणी य ४ पण्णवणी ५ ।

एच्चक्खाणी ६ भासा, इच्छाणुलोमा ७ य ११ ॥

अण्णिभग्गमिहा भासा ८, भासा य अग्निग्गमि बोद्धवा ९ । संसयकरणी भासा १० वोगद ११ अब्बोगडा चेव १२ । २” (सूत्रम्-१६५)

‘भासा शं भंते ! किमाइया’ इत्यादि । भासा अवचो धवीजभूता, खामित् वाक्पालकूटे, किमादिका—उपादानकारणव्यतिरेकेण किमादिः—मौलं कारणं यस्याः सा किमादिका । तथा किप्रभवा—कस्मात् प्रभव—उपादो यस्याः सा किप्रभवा, सत्यपि मौले कारणे पुनः कस्मात् कारणाभूतादुपपद्यते इति भावा । तथा किंसंस्थितेति—किनाऽऽकरेण संस्थिता किंसंस्थिता, कस्येव संस्थानमस्या इति भावा । तथा किपर्यवसिता इति—कस्मिन् स्थाने

पर्यवसिता—निष्ठां गता किपर्यवसिता ? । भगवानाह—मौलम् ! ‘जीवाऽदिका’ जीव आदिः—मौलं कारणं यस्याः सा जीवाऽदिका जीवगततथाधिप्रयत्नमन्तराणावधोषवीजभूतभाषाया असम्भवान्, आह च भगवान् भद्रबाहुस्वामी—“तिविहम्मि सरीरम्मी, जीवपणसा इवति जीवस्स । जहि उ मेएह गहण्ण, तो भासइ भासम्मो भासं ॥ १ ॥” ‘किप्रभवा’ इत्यस्य निर्वचनमाह—‘सरीरप्रभवा’ औदारिकवैकल्याऽऽहारकल्पतमशरीरसामर्थ्योद्भव भाषाद्रव्याणि विनियतेः तथा कि संस्थिता इत्यस्य निर्वचनं—‘वज्रसंस्थिता’ वज्रस्येव संस्थानं यस्याः सा वज्रसंस्थिता, भाषाद्रव्याणि हि तथा—विधप्रयत्ननिष्ठानि सन्ति सकलमपि लोकमविद्यापुण्यनिष्ठां क्लेशं वज्राऽऽकारसंस्थित इति साऽपि वज्रसंस्थिता, कि पर्यवसिता, इत्यत्र निर्वचनं लोकान्तपर्यवसिता, परतो भाषा, द्रव्याणां गत्युपलम्भकचरमोक्षिकायाभावतो गमनासम्भवात्, प्रकृता मया श्रेयश्च तीर्थकृद्भिः ॥ पुनरपि प्रश्नमाह—‘भासा कतो य पववा’ इत्यादि, भाषा कुतो—योगात् प्रभवति—उत्पद्यते काययोगाद्वायोगाद्वा ? । तथा कतिभिः समयेभोषा भाषते ? । किमुक्तं भवति ? कतिभिः समयेभिरुपमानद्रव्यसहयोगात्मिका भाषा भवति, तथा भाषा कतिप्रकारा—कतिप्रभेदा ? कति वा भाषाः साधूनां बहुमतु—मता—अनुज्ञाताः ? । अत्र निर्वचनं—‘सरीरप्रभवा’ इत्यादि, अत्र शरीररहणेन शरीरयोः परिपन्नाते, शरीरमात्रप्रभवत्वस्य प्रागेव निर्णीतत्वात्, शरीरप्रभवा इति कोऽर्थः ?—काययोगवत्त्वात् । तथाहि—काययोगेन भाषायोगान् पुत्रलान् गृहीत्वा भाषात्वेन परिहस्येयं चायोगेन निश्चजति, ततः काययोगकलाज्ञाया उत्पद्यते इति काययोगप्रभवेत्युक्तम् । आह च भगवान् भद्रबाहुस्वामी—“गिरहइ व कारण्ण, निसरइ तह वारण्ण जोगेण ।” इति । “कइहि व समएहि भासइ भासं” इत्यस्य निर्वचनं द्वाभ्यां समयोभ्यां भाषते भाषां, तथाहि—एकेन समयेन भाषायोगान् पुत्रलान् गृह्णाति, द्वितीये समये भाषात्वेन परिणमय विस्जर्तति । ‘भासा कइणगरा’ इत्यस्य निर्वचनं भाषा सत्याऽऽदिभेदाच्चतुःप्रकारा, ते च सत्याऽभ्यो भेदाः प्रागेव भाषिता इति, ‘कइ वा भासा अणुमया य’ इत्यस्य निर्वचनं सत्याऽऽदी द्वे भाषे साधूनां बहुमतुमते, तद्यथा—सत्या, असत्यामृया च, अर्थात् ये मृयासत्यामृषे ते नाजुहान्ते, तयोः रथथावस्थितार्थप्रतिपादनवस्तया मुक्तिप्रतिपन्निष्ठात् । पुनः प्रश्नयति—‘कइविहा शं’ इत्यादि, ‘पञ्जत्तिया अपञ्जत्तिया’ इति, पर्यासा नाम या प्रतिनियतरूपतया अवधारयितुं शक्यते सा पर्यासा, सा च सत्या मृया वा दृष्टव्या, उभयोरपि प्रतिनियतरूपतयाधारयितुं शक्यत्वात्, या तु मिश्रतया उभयप्रतिषेधाऽऽत्मकतया वा न प्रतिनियतरूपतयाऽध्वारायितुं शक्यते सा अपर्यासा, सा च सत्यामृया असत्यामृया वा दृष्टव्या, उभयोरपि प्रतिनियतेन रूपे—आधारयितुमशक्यत्वात् । ‘पञ्जत्तिया शं भंते !’ इत्यादि, भाषितं, नवर सत्या मृया चेत्पुनरुक्तं सत्याभेदावगमाय प्रश्नमाह—‘सच्चा शं भंते ! भासा पञ्जत्तिया कइविहा पण्णत्ता ।’ इति पाठसिद्धम् । भगवानाह—‘गोयमा !’ इत्यादि ‘जणवयसच्चा’ इति तं तं जनपदमधिकृत्येष्टार्थप्रतिपत्तिः ।

“पाण्डवहाउ नित्या , हर्षति दीहोउया अरोगा य । एसम-
ई पञ्चला, पञ्चवर्णा वीर्यारोगोह ॥ १ ॥” ५, याचमानस्य प्र-
तिषेधवचनं प्रत्यास्थानी ६, इच्छानुलोमा नाम यथा कश्चि-
किंचित् कार्यमारभमाणः कञ्चन पृच्छति, स प्राह-करोतु म-
वान् समान्यतदभिधीयते ७ । अनभिप्राया यत्र न प्रतिनिय-
तार्थावधारणं, यथा बहुषु कार्यव्यवस्थितेषु कश्चित्कञ्च-
न पृच्छति-किमिदानीं करामि?, स प्राह-यत्प्रतिभाषते त-
त्कुर्वति न, अभिप्रेहोता प्रतिनियतार्थाऽवधारणं, यथा इद-
मिदानीं कल्पयामिदं नेति ६, संशयकरणी या वाक् अ-
नैकायां अभिधातयया परस्य संशयमुत्पादयति यथा सैम्प-
वमानीयतामित्यत्र सैम्पवशब्दोऽलक्षणवत्कृपुषवाजिषु १०,
व्याकृता या प्रमत्तार्था ११, अव्याकृता अनिगम्यरश्मिश्चाद्या
अव्याकृतसंप्रयुक्ता वा अप्राविश्यायेत्वात् १२ । शेषं सुगमम् ।
प्रश्नाः ११ पद । (नैरयिकादीनां भाषकत्वाभाषकत्वम्—
१६६, ‘भासा’ शब्दोऽस्मिन्नेव भागं गतम्)

जीवानां सत्यादिभाषा निरूपयप्राह—

जीवा शं भंते ? किं सच्चं भासं भासंति मोसं भासं
भासंति मसाभासं भासं भासंति असत्त्वाभासं भासं
भासंति ?, गोयमा ! जीवा सत्त्वं पि भासं भासंति० जाव
असत्त्वा मोसं पि भासं भासंति । नेरइया शं भंते ? किं
सत्त्वं भासंति० जाव असत्त्वाभासं भासं भासंति ? ।
गोयमा ! नेरइया शं सत्त्वं पि भासं भासंति० जाव असत्त्वा
भासं पि भासं भासंति । एवं असुरकुमारा० जाव यणिय-
कुमारा, वेदिय-तेदिय-वउरिदिया य नो सत्त्वं नो मोसं
नो सबाभोसं भासं भासंति, असबाभोसं भासं भासंति ।
एचिदिधर्तारिक्खजोणिया शं भंते ! किं सत्त्वं भासं भा-
संति० जाव किं असत्त्वाभासं भासं भासंति ?, गोयमा !
एचिदिधर्तारिक्खजोणिया शो सत्त्वं भासं भासंति, नो
भासं भासं भासंति नो सत्त्वाभासं भासं भासंति ए-
गं असत्त्वा मोसं भासं भासंति शण्डत्य सिक्खापुण्ण-
गं उत्तरमुण्डलदि वा पदुच्च सत्त्वं पि भासं भासंति मो-
सं पि भासं भासंति, सत्त्वाभासं पि भासं भासंति अ-
सत्त्वा मोसं पि भासं भासंति । मणुस्मा ० जाव बेमाणि-
या, एते जहा जीवा तहा भाणियन्वा । (सूत्रम्—१६७) ।

‘जीवा शं भंते ! किं सत्त्वं भासभासंति ?’ इत्यादि, सुगमं
नवरं प्रिचिचतुरिन्द्रियेषु सत्यादिभाषाप्रयतिषेधः तेषां स-
म्यक् परिक्षानपरवक्ष्यमाधिमियासमवात् तियेकपञ्चिन्द्रि-
या अपि न सम्यक् यथावस्थितवस्तुप्रतिपादनाभिप्रायेण
भाषन्ते नापि परविप्रतारणदुष्कारा किं तु यदा भाषन्ते ।
तदा कुपिता अपि परं मारोयतुकामा अप्येवमेव भाषन्ते
तत्तस्तेषामपि भाषा असत्यामृता, किं सर्वेषामपि तेषाम-
सत्यामृता ? नेत्याह—“नक्षत्रेण्यदि” सत्यादिकां भाषां
न भाषन्ते शिखारम्यन्त, शिखार्थेकं पुनः शुक्लारिका-
यः संस्कारविशेषस्तथा कुतश्चित्ताविषयस्योपसमविशेषा-
ज्जातिस्मरणरूपां विशिष्टव्यवहारकौशलरूपां वा सार्धप्र-
द्वन्द्व

तीयं सत्याऽऽदिकां चतुर्विधामपि भाषां भाषन्ते शेषः सुग-
मम् । प्रश्नाः ११ पद ।

(७) भाषाऽऽप्रत्यक्षरूपाऽनात्मस्वरूपा वेतिनिरूपणम्—

आया भंते ? भासा, अक्षा भासा ?, गोयमा ! शो आ-
या भासा , अस्या भासा ।

(आया भंते ! भासंति) पत्येकाकाऽध्येयम् । आत्मा जीवां
भाषा, जीवस्वभावा भाषत्यर्थः । यतो जीवं व्यापार्यते
जीवस्य च बन्धमात्रार्था भवति, ततो जीवधर्मत्वाजी-
व इति व्यपदेशार्हा ज्ञानवदिति, अथास्या भाषा न जीव-
स्वरूपा भोगेन्द्रियप्राज्ञात्वेन मूलतयाऽऽत्मनो विलक्षणत्वा-
दिति शङ्का अतः प्रश्नः, अत्रोत्तरम्—(नो आया भासंति)
आत्मरूपा नासौ भवति, पुद्गलमयत्वादात्मना च निरूप्य-
मानत्वात्तथाविधिलोपाऽऽदिवत् अचतनत्वाच्चाऽकाशवत् ।
यच्चोक्तम्—जीवेन व्यापार्यमाणत्वाजीवः स्याज्ज्ञानवत्तद-
नैकान्तिकं, जीवव्यापारस्य जीवादित्यन्ते भिन्नस्वरूपेऽपि
तथासौ दर्शनादिति ।

रुचिं भंते ? भासा, अरुचिं भासा ? । गोयमा ! रुचिं
भासा, शो अरुचिं भासा ॥

(रुचिं भंते ! भासंति) रुचिर्नामद्वन्द्वः । भाषा भोगस्यानु-
ग्रहोपघातकारित्वात् तथाविधकर्णाऽऽभरणऽऽदिवत्, अ-
थाऽरुचिर्गो भाषा चक्षुषाऽनुपलभ्यमानत्वाद्द्वन्द्वमास्तिकाया-
ऽऽदिवदिति शङ्काऽतः प्रश्नः, उत्तरं तु रुचिर्गो भाषा य-
च्च चक्षुषाऽनात्मरूपकपितृत्वमाधनायोक्तं तदनैकान्तिकं, पर-
माणुषायुषिषाच्चाऽऽदीनां रूपवतामपि चक्षुरप्राज्ञात्वेनाभि-
तत्वादिति ।

(८) अनात्मरूपाऽपि सच्चिताऽसौ भविष्यति

जीवच्छरीरवदिति पृच्छप्राह—

सचित्ता भंते ! भासा, अचित्ता भासा ! । गोयमा ! शो
सचित्ता भासा, अचित्ता भासा ॥

(सच्चित्तस्यादि) उत्तरं तु नो सचित्ता जीवनिष्ठपुद्गलसं-
हृतिरूपत्वात्तथाविधेष्टदुष्टद्वन्द्व ।

तथा—

जीवा भंते ! भासा, अजीवा भासा ? । गोयमा ! शो
जीवा भासा, अजीवा भासा ॥

(जीवा भंते ! इत्यादि) जीवनीति जीवा प्राणधारण-
स्वरूपा भाषा, उतैतद्विलसत्वेति प्रश्नः । अत्रोत्तरम्—‘नो जी-
वा’ उच्छ्वासाऽऽदिप्राणानां तस्या अभावादिनि ।

(९) इह केचिदभ्युपगम्यन्ते, अपौरुषेयी वेद—

भाषा, तस्मिन् मनस्वत्वाध्यायाऽऽह—

जीवाशं भंते ! भासा, अजीवाशं भासा ? । गोयमा !
जीवाशं भासा, शो अजीवाशं भासा ॥

(जीवाशमित्यादि) उत्तरं तु जीवानां भाषा, वशीनां
तात्त्वादिभ्यापारज्जन्वरासात्तात्वादिभ्यापारस्य च जीवाऽऽ-
चित्तत्वात्, यद्यपि आजीवभ्यः शब्द उत्पद्यते, तथापि नाऽ-
सौ भाषा, भाषापरासिज्जन्यस्यैव शब्दस्य भाषात्वेनाभि-
मतत्वादिति ।

तथा—

पुर्वि भेते ! भासा भासिज्जमाणी भासा, भासासमयवीर-
केता भासा ? । गोयमा ! खो पुर्वि भासा भासिज्जमाणी
भासा, खो भासासमयवीरकेता भासा ।

(पुर्विचरित्यादि) अत्रोत्तरम्—जे पूर्व भाषायाङ्गाया भ-
वति, सुविपश्चादवस्थायां घट इव, भाष्यमाणा निसर्गावस्था-
यां वल्लेमाना भाषा घटावस्थायां घटस्वरूपमिव, ' नो '
नैव भाषासमयव्यतिक्रान्ता—भाषासमयो—निष्ठुज्यमानाव-
स्थाना यावद्भाषापरिणामसमयस्य व्यतिक्रान्ता या सा
तथा भाषा भवति, घटसमयातिक्रान्तघटवत् कृपात्माव-
स्थ इत्यर्थः ।

पुर्वि भेते ! भासा भिज्ज, भासिज्जमाणी भासा भि-
ज्जति, भासासमयवीरकेता भासा भिज्ज ? । गोयमा ! खो
पुर्वि भासा भिज्ज, भासिज्जमाणी भासा भिज्ज खो
भासासमयवीरकेता भासा भिज्ज ।

(पुर्विच भेते ! इत्यादि) अत्रोत्तरम्—नो नैव पूर्वं निसर्गस-
मयाङ्गायाद्रूपभेदेन भाषा भिद्यते, भाष्यमाणा भाषा भि-
द्यते । अयमत्राभिप्रायः—इह कश्चिन्मन्दप्रयत्नो वक्ता भवति, स
आभिज्ञान्येव शब्दद्रव्याणि निष्ठुजति, तानि च निष्ठु-
ष्ट्यस्वरूपेयाऽऽत्मकस्वापरिस्फूर्तत्वाच्च विभिन्यन्ते, विभिद्य-
मानानि च सत्त्वेयानि धेज्जनानि गत्वा शब्दपरिणामत्वा-
यमेव कुर्वन्ति, कश्चित् तु महदाप्रयत्नो भवति, स खल्वदान-
विसर्गप्रयत्नाभ्यां नित्येव निष्ठुजति, तानि च स्वयमत्वाद्-
द्रव्याच्च अनन्तशुक्लद्रव्या वर्द्धमानानि यदपु विष्णु लोका-
न्तमाप्नुवन्ति; अत्र च यस्यामवस्थायां शब्दपरिणामरुतस्यां
आप्यमाणताऽप्येवा इति । (नो भासासमयवीरकेते नि)
पारस्व्यकभाषापरिणामपर्ययः, उक्तप्रथमस्वरूप तद्गानि निष्ठु-
त्वादिनि भावः । अ० १३ शृ० ७ उ० ।

(१०) आह—ननु “पुर्वे सुणइ सई” इत्युक्तं भवद्भिः, तत्र च किं
शब्दपर्ययोमांस्त्वष्ट्यायेव केवलानि शब्दद्रव्याणि शृणोति, उ-
क्तान्तरायेव तद्भासितान्याहोरेखिमिआणइ ? इति । अत्रोत्तरम्—
केवलानि तावच्च शृणोति, बासकस्वभाववाचकशब्दद्रव्याणां-
नयोक्तृद्रव्याऽऽकुलत्वाच्च लोकस्य, मिआण तु अथैव
वासितानि वाऽप्यानि । यत आह—

भासासमयवीरओ, सई जे सुणइ मीसिअं मुणइ ।

वीसदी पुण सई, सुणइ नियमा परापाए ॥ ३५ ॥

भाष्यत इति भाषा, वक्त्रा शब्दतयोऽप्युच्यमाना द्रव्यसं-
ज्ञतिरित्येव, तस्याः समाः प्राज्ञताः अणयः आकाशप्रदेश,
पक्कयो भाषासमग्रणयः, समग्रहणं विवेक्षितव्यवच्छेदार्थं,
भाषासमग्रणपु इतो गतः स्थित इत्यनयोत्तरं, भाषा-
समग्रेणितः । इदमुक्तं भवति—आपकस्य, अन्यस्य वा भेदादिः
समग्रेणित्यवस्थितः श्रोता यः शब्दं, पुरुषश्च भेदाद्विस्तम्भितं
भवति शृणोति, तं मिश्रकं शृणोतीत्यवगतत्वं, आपकावु-
ष्टशब्दद्रव्याणि, तद्भासिताऽपान्तरालव्यवस्थाणि च, इत्येवं
मिश्रं शब्दद्रव्यपराणि शृणोति, न तु वासकमेव, वास्पमय
वा केवलमित्यर्थः । (वीसदी पुणयादि) “ मञ्जु क्रोशति ”

इति न्यायादिभिरुपपत्तिरित्यतः श्रोताऽपि विवेक्षितव्यवस्थे, स-
विवेक्षितः पुनः श्रोता शब्दं नियमाग्रयेन पराधाने वासना-
यां स्थायां शृणोति । इदमुक्तं भवति—यानि आपकावुष्ट्यानि,
अथोद्विष्टशब्दद्रव्याणि वा तैः पराधाने वासनाविशेषे स्तति
वाणि वासितानि समुपपन्नशब्दपरिणामानि द्रव्याणि ताभ्येव
विवेक्षितव्यः शृणोति, न तु आपकाऽऽवुष्ट्यानि, तेषामनुभ-
वितामस्तेन विविङ्गमनसंभवत्वात् । न च कुडवाऽद्विप्रतिष्ठ-
तस्तेषां विविङ्गमनितिसिद्धे संभवति, केष्टादिशब्दद्रव्याणां-
मैव तत्संभवत्वात्, एषां च स्वयमत्वात् । न च वक्त्रस्य—हिनीया-
ऽऽदिसमयेषु तेषां स्वयमपि विविङ्गु गमनसंभवालसुस्थस्या-
पि मिश्रशब्दभ्रवणसंभव इति; निसर्गसमयानन्तरं समयान्त-
रेषु तेषां भाषापरिणामेनानवस्थानान् “ भाष्यमाणैव भाषा,
भाषासमयानन्तरं भाषा आभाष्येव ” इति वचनात् । यदपि—
“ चउहिं समयई लोमो भासापे निरन्तरं तु इह कुडो । ”
इति वक्ष्यति, तत्रापि हिनीयाऽऽदिसमयेषु भाषाद्रव्येष्वसि-
तत्वात्तेषां भाषात्वं दृष्टव्यम् । अत्राऽऽह—ननु यदि वक्त्रनि-
ष्ठ्यानि भाषाद्रव्याणि प्रथमसमये दिवदेव गच्छन्ति, समयान-
न्तरं च नावतिष्ठन्ति, तर्हि तद्भासितद्रव्याणि हिनीयस-
मये विदिषु गच्छन्ति, तत्रश्च इतिविदिष्यवस्थितयोः
समयभेदेन शब्दभ्रवणं प्राप्नोति, आविशेषणैव सवोऽपि
शब्दं शृण्वन्तुपलभ्यते । नैव दोषः, समयोऽऽदिकाल-
भेदस्याऽपिस्त्वमन्येनालक्षणीय इति । अथेत्येवं, तथाऽपि
“ भाष्यमाणैव भाषा ” इति वचनात् निसर्गसमयवर्धनसंभव-
भाषा, नतो विवेक्षितव्यो हिनीयसमयेऽभावां शृणोतीत्याद्या-
त्म् । नैतदेवं, भाषाद्रव्येष्वालिनामपि द्रव्याणां तादृशप-
त्वाङ्गात्वं न विरुध्यते । अत एव—“ वीसदी पुण सई ”
इत्यत्र पुनरपि वक्त्रद्रव्यहणं तत्पराभासवर्धनसुस्थानामपि
तथाविधशब्दपरिणामस्यापनार्थं कृतमिति तावद्व्यवधान-
च्छामः, तावत् तु वक्त्रश्रुताऽऽद्यो विद्वन्तीति । आणाऽऽभ्यास्य-
न्द्रियाणि गच्छाऽद्विद्रव्याणि मिश्राणावाद्भन्त, तेषां वातुध-
गिमननिबन्धनो नास्ति, बाह्यत्वाद् वातायनोपलभ्यमानेन-
शुवदिति वृद्धटीकाकारः । इति नियुक्ताभाषाऽयः ॥ ३५ ॥

अत्र भाष्यम्—

सेदी पणमपेती, वदतो सव्वप्प उहिंसि नाओ ।

जामु विष्णुका पावइ, भासा ममपम्म पढपम्म ॥ ३६ ॥

इह भेल्लिकाशमेषोपपक्करिअधीयन्ते, लोकमप्येव च वदतो
भाषमाणस्य सव्वय वक्त्रः ताः पूर्वापरसित्तोत्तरोच्चांवा-
कपासु वदस्वपि दिषु सम्येव । आपकेण विष्णुका निष्ठुष्टा
सती भाषा यासु प्रथमसमयेऽपि लोकात्मनमुच्चावति ॥ ३६ ॥
ततः किम ? इत्याह—

भासासमयमदि ँ डिओ, तम्पामापीसियं सुणइ सई !

तद्वचनाविआइ अण्णइ सुणइ विदिमत्ते ॥ ३७ ॥

भाषासमग्रगतं इति, किमुक्तं भवति ? इत्याह—भाषासम-
ग्रेणस्थितः । स किमप्याह—तस्य आपकस्य शब्दमेवावेवा
भाषा तद्भाषा तद्गणामुष्टः पुरुषसमूहस्तन्मिश्रितं शब्दं
शृणोति विदिष्यवस्थितः पुनः श्रोता तदुष्टवचनाविआमप्य-
रापयेव द्रव्याणि शृणोति, न पुनस्तानि ॥ ३७ ॥

* ' दीसो ' (१५३) इदमपि नुक्तं नीलमिति ।

कुतः ? इत्याह—

अणुमेदीगमग्राभ्यो, एदिवायाभावो निमित्ताभ्यो ।

समयंतरावस्था—अथ यं युक्तां न युक्तां ॥ ३३४ ॥

तेषामनुशेषिगमनात्, अनुशेषिगमने प्रवृत्तानामपि प्रतिघा-
तादिशेषिगमनं भविष्यतीति चेदित्याह—प्रतिघातस्य स्थल-
नस्याभावात्, एतदपि कुतः ? इत्याह—अभिनितात्कुल्याऽऽदे-
स्तक्षिमिसत्त्वात्संभवात्, बाह्यद्रव्याणामेव तत्संभवात्, एषां
च स्वभूतत्वादिति भावः । न च वक्तव्यं—द्वितीयाऽऽदिसमयेषु
तेषां स्वयमपि विदितुं गमनात्सत्त्वस्यापि मिश्रशब्दध्वन्य-
संभव इति । कुतः ? इत्याह—समयंतरत्यादि । निसर्गसम-
यानन्तरं द्वितीयाऽऽदेः समयान्तरं ध्वन्यसंस्कारजनकशक्ति-
संयुक्ततया तेषां भाषकाऽऽयुःसुष्टुद्रव्याणामनवस्थानादिति
प्रागुक्तमिव । इति मुक्तांति भाषकाऽऽयुःसुष्टुद्राणि द्रव्याणि वि-
दित्वयवस्थितौ न श्रुतोतीति साध्यात्रयाद्यैः ॥ ३३४ ॥

आह—कन पुनर्योगेनाऽमीषां बाह्यद्रव्याणामाननमुत्सर्गो
वा कथम् ? इत्याह—

गिएहइ य काइएणं, निसिरइ तह बाइएण जोएणं ।

एगंतरं च गिएहइ, निसिरइ एगंतरं चेव ॥ ३३५ ॥

कायेन निर्वृत्तः कायिकः, योगेन योगो व्यापारः, कर्म कि-
येष्यनयान्तरम् । तत्र सर्वे एव वक्ता कायिकेन योगेन शब्दद्र-
व्याणि प्रवृत्तानि । चशब्दस्त्वैवकाराद्यैः, तस्य च व्यवहितसं-
भवात् कायिकैवेति द्रष्टव्यम् । निरुज्जति, उत्सृजति, मुञ्च-
तीति पर्यायोः । तथेति प्रहृष्टानन्तरमित्यर्थः । उक्तिर्भाक् तया
निर्वृत्तौवाचिकस्तेन वाचिकेन योगेन निरुज्जतिः किमुत्सृज्य
मेव शृद्धानि, निरुज्जति च । उताऽऽप्येयायाशृद्धानां—एका-
न्तरमेव शृद्धानि, निरुज्जत्येकान्तरं चेव । अथमत्र भावार्थः प्रति-
समये शृद्धानि, मुञ्जति च । कथम् ? चिदा प्रामादन्त्यो
प्राप्तो प्रामान्तरं, पुरुषाद्वाऽप्यः पुरुषो निरान्तरोऽपि सन्
पुरुषान्तरमेवेमेकैकस्मात् समयदेकैक एवेकान्तरोऽनन्तरस-
मय एवेत्यर्थः । इति निरुक्तिर्ग्राह्यासंज्ञपाऽर्थः । विस्तरार्थस्तु
आध्यात्म्यस्यैव ॥ ३३५ ॥

तच्चैवम्—

गिएहज काइएणं, कि निसिरइ बाइएण जोएणं ।

को वाऽयं जांगो किं, बाया कायस्म संरम्भो ॥ ३३६ ॥

बाया न जीवजोगो,

पोगलपरिणामो रसाइ व्व ।

न य ताए निसिरिजइ,

स बिज निसिरिजए जम्हा ॥ ३३७ ॥

आह सो तणुसंरंभो,

निसिरइ तो काइएण वचव्वं ।

तणुजोगविसेस बिज ,

मणवइजोग सि जमदोसो ॥ ३३८ ॥

अथ परः प्राऽऽह—ननु “गिएहइ य काइएण” इति यदुक्तं तद्
मन्यामहे, यतो शृद्धानात् कायिकेन योगेन बाह्यद्रव्याणि
भाषकः, नेत्रमुक्तम्, कायव्यापारमन्तरं तद्प्रहृष्टाऽप्यो-

गात् । यद्युक्तं कथम्—‘निसिरइ तह बाइएण जोएणं’ इति तदे-
तत्तावत्कथम् । यतः कथं नाम निरुज्जति वाचिकेन योगेन ? इत्यु-
क्तायावा बायो जीवव्यापारकपयोगोभावात्तत्तत् घटत इत्यु-
च्यते । इति संक्षेपेणोक्तत्वा विस्तराऽभिहितस्याप्राऽह—“को वा-
यमित्यादि” वेत्तव्याः, किमनेन संक्षेपेण ? विस्तरं स्थापि पृच्छा-
मः—कोऽयं नाम बाग्योगो, येन निरुज्जतीत्युक्तम् ? “किं बाय-
सि” बागेव निरुज्जयमानभावापुद्गलसमूहकपो बाग्योगः, कि-
वाकायसंरम्भः कायव्यापारस्तक्षिमिहेतुर्बाग्योगः, इति वि-
कल्पद्वयम् । तत्र प्रथमविकल्पपक्षं निराकुर्वन्नाह—“बाया न
जीवजोगो” इत्यादि । योगोऽत्र शरीरजीवव्यापारः प्रस्तुतः स
च बाह्य भवति, पुद्गलपरिणामत्वात्तथा, रसगन्धाऽऽदिवत् ;
यस्तु जीवव्यापारकपो योगः स पुद्गलपरिणामोऽपि न भवति
यथा जीवाऽभिहितकायव्यापारः अपि च, “न य ताए सि” न
च तया बावा किञ्चिदुच्यते, तस्या एव निरुज्जयमानत्वात् ;
न च कर्मैव कर्तव्यं भवति, अतो बागेव बाग्योग इति प्रथमविक-
ल्पे न घटते । अथ द्वितीयमधिकृत्याऽह—(अहेत्यादि) अया-
सो बाग्योगस्तनुसंरम्भः कायव्यापारस्ततः “कायिकेन निरु-
ज्जति” इत्येवमेव वक्तव्यं स्यात्, अतः किमुक्तम् ? “निसिरइ तह
बाइएण जोएणं” इति ? अत्रोत्तरमाह—“तणु इत्यादि” ननु
द्वितीयविकल्प एवात्राह्नीकियते, केवलमविशिष्टः काययोगो
बाग्योगतया वाऽस्याभिहितः, किं तु तनुयोगविशेषावेव
कायव्यापारविशेषावेव प्रज्ञावाग्योगाविशेषेन यद्यस्मात् ; ततो-
ऽयमर्थः—न हि कायिको योगः कस्याञ्चिदप्यवस्थायां शरी-
रिणां जन्तूनां निवर्तते, अशरीरिणां सिद्धानामेव तन्निवृत्तं
रिति, अतो बाग्युनिसर्गाऽऽदिकालेऽपि सोऽस्त्येवेति भावः ।
॥ ३३६ ॥ ३३७ ॥ ३३८ ॥ विशे० ।

अथ “एगंतरं च गिएहइ” इत्यादि व्याचिन्त्यासुराह—

जह गामाभो गामो, गामंतरंमेवमेग एगाभो ।

एगंतरं ति भसइ, समयोभोऽणंतरो समयो ॥ ३३९ ॥

यथा एकस्मात् प्रामादन्त्यो प्रामोऽनन्तरितोऽपि लोककल्पा
प्रामान्तरमुच्यते पुरुषाद्वाऽप्यः पुरुषोऽनन्तरापि पुरुषा-
न्तरमभिधीयते, एवमिहापि एकस्मात् समयो-
पाऽय-
मन्यः समयः सोऽयमनन्तरोऽपि सन्नैकान्तरमित्यभिधीयते ।
ततः किमुक्तं भवति ? इत्याह—एकस्मात्समयादनन्तरः सम-
य एकान्तरमिति, एवं बानुसमय एव शृद्धानि, मुञ्जति चेति
पर्यवसितं भवति ॥ ३३९ ॥

अग्रे त्वेकान्तरमित्येकैकेन समयेनान्तरितं प्रहृष्टं,

निसर्गो चेच्छ्रुतीति दृश्यति—

केई एगंतरियं, मण्ठे गंतरं ति तेसि च ।

विच्छिन्नावल्लिखो, होइ धणी सुपरिदो य ॥ ३६६ ॥

इह केचित् व्याख्यातारो मन्यन्ते प्रहृष्टं, निसर्गेन कैकेकेन
समयेनान्तरितमेकान्तरमुच्यते । एतच्चोक्तम्, यतस्तेषामेव
व्याख्यातृणांमनान्तरविकिञ्चलत्वावलीकरो ध्वनिः प्राप्नो-
ति, अन्तरान्तरप्रहृष्टसमयेषु सर्वेष्वप्यश्रवणात् । तथा श्रुत-
विरोधश्च यत् उक्तं श्रुते—“अणुसमयमविरहियं निरंतरं गि-
एहइ” इति, तथाहि—इदं सूत्रं प्रति समग्रप्रहृष्टमतिपादक-

त्वात् प्रतिस्मयनिसर्गप्रतिपादकमपि दृष्टव्यं, गृहीतस्य द्वि-
तीयसमयेऽवश्यं निसर्गादिति ।

अथ परः प्राह—

आह सुए शिष्य निसिरइ, संतरियं न उ निरंतरं भाषिअं ।
एगेण जज्जो गिरहइ, समयेगेणेण सो ह्युइ ॥ ३६७ ॥
ननु यथा स्वपक्षसमर्थकं सूत्रं त्वया दृष्टिर्न, तथा श्रुत एवा-
नस्वपक्षसमर्थकमपि तद्व्याख्यतमेव । किं तत् ? इत्याह—
(निसिरइ इत्यादि) इदं प्रज्ञापनोक्तसूत्रं गाथायामुपनिबद्धम् ।
तत्त्वबद्धम्—“संतरं निसिरइ, नो निरन्तरं निसिरइ ; ए-
गेणं समएणं गेरहइ, एगेणं समएणं निसिरइ ।” इत्यादि । त-
वनेन सूत्रेण निसर्गस्य सान्तरस्योक्तत्वात् सर्वव्याख्यानमुप-
पन्नमेवेति परस्याऽभिप्रायः ॥ ३६७ ॥

अथोत्तरमाह—

अणुसमयमणंतरियं,
गहणं भणियं जज्जो विमोक्खो वि ।
जुत्तो निरन्तरो भिय, भणइ कइ संतरो भणिअो ॥ ३६८ ॥
आचार्यः प्राह—हन्त ! तावत् प्रहणमुत्तमसमयनन्तरित-
मवधारितं प्राकृतसूत्रेण भाषितं प्रतिपादितमिति अवना-
ऽपि प्रतीतम् । यत् एवम्, अतो विमोक्षाऽपि निसर्गोऽपि नि-
रन्तर एव शृङ्गः, गृहीतस्याऽऽश्रमेवानन्तरसमये निस-
र्गादिति । प्रेरकः पुनरपि भणति । किम् ? इत्याह—(कह
संतरं भाषिअो सि) इदमुक्तं भवति—अग्रमपि जाना-
मि यतः सूत्रे प्रहणं निरन्तरमुक्तं परं यस्तत्रैव निसर्गः सान्-
तर उक्तः स कथं नीयते ? इति भावानपि निवेदयतु । सत्यं, किं
तु विपर्ययाभावाऽत्र दृष्टव्यः ॥ ३६८ ॥

कः पुनरयम् ? इति शुरुह—

गहणोक्खोए तज्जो,
निरंतरं जम्मि जाई गिरहआई ।
न वि तम्मि च्व निसिरइ,
जह पढम निसिरइ नत्थि ॥ ३६९ ॥

ततोऽसौ निसर्गो प्रहणोऽपेक्षया भाषाद्रव्योपादानापेक्षया
पूर्वं पूर्वं प्रहणमपेक्ष्येत्यर्थः, सान्तर उक्तः, इति शेषः । ननु
समयाऽपेक्षया तस्यैवैरन्तर्येणैव प्रवृत्तः कथं पुनर्महणोपा-
या सान्तरत्वम् ? इत्याह—‘निरन्तरमित्यादि’ यतो यस्मिन् प्र-
थमाऽऽदिसमये यानि भाषाद्रव्याणि गृहीतानि, न तानि तस्मिन्
एव प्रहणसमये तेरन्तर्येण निरुज्जति किं तु प्रहणसमया-
दन्तरसमयं निरुज्जति, यथा प्रथमसमयगृहीतानां न तस्मिन्
अथ समये निसर्जनं निसर्गः किं तु द्वितीयसमये; एवं द्वितीय-
समयगृहीतानां तृतीयसमये, तृतीयसमयगृहीतानां चतुर्थसम-
ये निसर्ग इत्यादि सर्वसमयेष्वपि भावनीयम् । तदेवं प्रहणाऽ-
पेक्षया निसर्गः सान्तर एव, अगृहीतानां निसर्गापेक्षया । स-
मयाऽपेक्षया त्वसौ निरन्तर एव द्वितीयाऽऽदिषु सर्वेष्वपि
समयेषु निरन्तरं तद्व्याख्यतम् ॥ ३६९ ॥

आह—यधेवं, प्रहणमपि निसर्गापेक्षया सान्तरमेवाऽ-
स्तु, नैवं प्रहणस्य स्वतन्त्रत्वात्, निसर्गस्य तु मह-

णपरतन्त्रत्वात् । कुनः ? इत्याह—

निसिरिअइ नागोइयं,
गहणंतरियं ति संतरं तेणं ।
न निरन्तरं न समणं,
न जुगविहइ होति पज्जाया ॥ ३७० ॥

नागृहीतं कदापि निरुज्जत इति नियम एवाव्याप्तः । (सं-
तरं तेणं ति) तेन कारणेन निसर्जनं प्रज्ञापनायां सान्तर-
त्वमुक्तम् । कुन इत्याह—(प्रहणंतरियं ति) प्रहणान्तरितमि-
ति कृत्वा । ‘नानिस्तुष्टं गृह्णाते’ इत्यर्थे तु नियमो नास्ति, प्रथम-
समये निसर्गमन्तरेणापि प्रहणसज्जायात् ; अतः स्वतन्त्रं प्र-
हणं, परतन्त्रस्तु निसर्गः, इत्यवयवे सान्तर उक्त इति भा-
वः । तदेवम्—“संतरं निसिरइ ।” इति प्रज्ञापनायाः सूत्र-
व्याख्यां विषयविभागं व्यवस्थापितः । अथ “नो निरन्तरं नि-
सिरइ” इति तद्व्यवस्थेयं भाषार्थमाह—“न निरंतरं सि ।”
इत्यादि । किमुक्तं भवति ?—न निरन्तरं निरुज्जति, न सम-
कं, न युगपदिति पर्यायाः । तत्रैव किमिह तात्पर्यमिति ? ।
उच्यते—न प्रहणसमकालं निरुज्जति । किं तर्हि ? पूर्वं
पूर्वं गृहीतमुत्तराक्षरसमयेषु निरुज्जतीति । “ननु एगेणं स-
मएणं गिरहइ, एगेणं समएणं निसिरइ ।” इत्येतस्य भा-
षार्थो नाद्याप्युक्तः सत्यं, किं तु सांख्यसूत्रेण स्वयमप्यवयवग-
न्तव्यः—तत्राऽऽश्रमेनैव समयेन गृह्णात्येव, न निरुज्जति, द्विती-
याऽऽदिसमयादिरभ्येव निसर्गस्य प्रवृत्तेः पर्यन्तवर्तिनात्वेक-
समयेन निरुज्जत्येव, न तु गृह्णाति, भाषाऽभिप्रायोऽपरमादितिः
मध्यमसमयेषु तु प्रहणनिसर्गाविति । अथवा—एकेन पूर्व-
वैयस्येन गृह्णाति, एकैनाक्षराक्षरसमयेन निरुज्जति, इत्यादि
स्वधिया भावनीयम् । तदेव समस्तमपि सूत्रं व्यवस्था-
पितं विषयः ॥ ३७० ॥

(११) अथ प्रहणाऽऽद्रेज्यन्यमुक्तं च कालमानमाह—

गहणं मोक्खो भासा, समये गहनिमिरणं च दो मयया ।
होति जहणतज्जो, न तस्म च बीयसयम्मि ॥ ३७१ ॥
गहणं मोक्खो भासा, गहणविमग्गा य होति उक्कोवं ।
अतोऽगुहत्तमिचं, पयत्तमेदेख भणो सि ॥ ३७२ ॥

इह वाच्यद्रव्याणां प्रहणं तथा तेषामेव गृहीतानां मोक्षो
निसर्ग एवाव्यक्तः, आधत्त इति भाषा, एतानि कीदृश्याप-
न्नयतः प्रत्येकमेव समर्थं भवति, प्रहणनिसर्जनलक्षणं नू-
यमनन्तरदर्शितव्यायेन प्रहणसमयात् द्वितीयसमये निसर्ग-
कृत्वा त्रियमाणस्य, तिष्ठतो वा वचनव्यापारादुपगतस्य
अग्रम्यतो ह्यैव समर्थो भवतः । आह—ननु मोक्षां निसर्ग एवा-
व्यक्तः, आधत्त इति भाषाऽपि निसर्ग एवाऽभिधीयते, नतः
किमिति मोक्षात् पृथक् भाषायाः कालमानाभिधानार्थमु-
पादानम् ? सत्यं, किं त्वनैवेव भाषायाः पृथग्भवेन ज्ञाप-
यति, यदुत भाष्यमाणेषु भाषा निसर्गमात्रमेव भाष्येत्यर्थः
तस्यैव अवगम्यतः समयव्याप्तत्वात्, न नूयतं भाषा, तस्य अव-
गम्यतो द्विसमयमात्रत्वात्, प्रहणमात्रं तु केवलं, आधत्त इति
भाषा, इति व्युत्पत्त्यर्थस्य वाच्यतान्नाभा न भवत्येवं । यदि-
चह भाषा पृथक् न गृहीता स्यात्, तदोभयस्यापि कश्चिद्-

पात्रं प्रतिपद्येत, ग्रहणेऽपि योग्यतया भाषावसम्भवात् । ननञ् "भासिञ्जमाथा भासा" इत्यागप्रविरोधः स्यात् । तर्हि गोष्ठग्रहणमपनीय तत्स्थाने भाषैव बोधाश्रितत्वात्, भाषामा-
त्तपोरेकार्थत्वादिति चेत् । सत्यं, किं तु 'निसर्गस्य कालमानं
नोक्तम् । इति मन्त्र्याः प्रतिपद्येत, इति ननुग्रहणमिह मोक्ष
भाषयोः पृथक्ग्रहणम् । इत्यस्य विस्तरेण । इति ग्रहणं, मोक्षो,
भाषा इत्येतानि त्रीणि, तथा ग्रहणनिसर्गोभयं च सर्वोप्य-
प्युक्तवृत्तः प्रत्येकमन्त्रमुक्तसमां कालं भवन्ति, परतो योगा-
न्तरमुपगच्छति, ज्ञियते वा इति भावः । एतेषां च ग्रहणाऽऽ-
दीनामन्त्रमुक्तस्य प्रत्यक्षभेदेन भेदा भवतीति महाप्रयत्नस्य
तदेवाभ्यनुवृत्तिं लघु भवति, अतएवप्रत्यक्षस्य तु तदेव वृद्धं
प्रमाणं भवतीति ॥ ३७१ ॥ ३७२ ॥

तद्वच प्रथमसमये यत्कृत्वां ग्रहणमेव, पर्यन्तवर्तिनि तु
समये यः कथञ्चो निसर्गः पूर्वमुक्तः, स भवतु, मध्यमसमयेषु
तु यो ग्रहणनिसर्गो, तयोरेकत्वमुपपन्नत्वाद् परः—

गहणविसमपवत्ता, पोरेपरविरोहिणो कहे सप ॥

सप एदो उवञ्चोना, न होज किरियाण को दोमो ॥ ३७३ ॥

निरन्तरग्रहणं, विसर्गं चेष्यमाणां द्वितीयसमयादारभ्याया-
न्तसमये यावत् ग्रहणविसर्गप्रत्यक्षं प्रसिक्तं भुगपदा-
पन्नम् । एतां च परस्परविरोधितौ कथमेकदिग्मसमये युक्तौ ?
नैव युक्तमित्यर्थः । अत्रोक्त्यन्त-ग्रहणविसर्गयोर्विरोध एवात्र
नवदमिजः । यदि हि वेपामिह द्रव्याणां ग्रहणम्, त्वामेव
तस्मिन्नेव ग्रहणसमये विसर्गो भवेत्, तदा स्यात्सो, एतच्च
ज्ञातं, प्राक् समयगृहीतानामेवाप्रेतनसमये निसर्गोत्, तत्र
वाऽपूवोपामेव ग्रहणात् । अथातिरोधोऽपि युगपदेकत्र समय
उपयोग्यवत् न किवाऽयं नेष्यते । तदाह— "समयं दो"
इत्यर्थः । एकस्मिन् समये उपयोग्यो न भवेतामिति यु-
क्तम् । "जुगवं दो नस्य उवञ्चोना" इति वचनात् तयो रागभ-
तिपेक्षात् । क्रियाणां बह्वीनामप्येकस्मिन् समये को दोषः ?
न कश्चिदित्यर्थः । तथा हि आगमे— "असिपसुयं ग-
णोतो, वृद्ध निविहं वि भ्णगमिः" इत्यादिबचनात्
वाहमनः कापिक्रियाणामेकत्र समये प्रकृतिरभ्युपगमैव । तथा-
ऽङ्गुदाविसर्गयोगविभागक्रियायोः, सङ्गातपरिशाटक्रियायोः,
उपप्राद्व्यक्रियायोर्वैकल्यं समयेऽनेकस्यानेषु तत्राऽनुज्ञा-
विहितैवेति कां होयः ? तथा वासहस्तेन घोष्टकां चल्-
ति, दक्षिण धूपमुद्रापादयति, दशा भीर्यकर्मप्रतिमाऽदिब-
हन् वीक्षते, मुखेन वृत्तं पठति, इत्यादि बह्वीनामपि क्रियाणां
भुगपत् प्रकृतिरभ्युपगमोऽपि बोध्यते । इति गाथान-
वक्रार्थः ॥ ३७३ ॥

(१२) "पूना कापिकेन" इत्युक्ते, तत्र यच्चौदारिकाऽऽदि-
शरीराच्छकमेवाक्ताः पञ्चविधः, तथाऽपि विविधैवेव कायेन
वाग्वद्रवग्रहणमवसेल्यम्, इति दर्शयन्नाह—

तिविहमि सरारम्मी, जीवपएसा इवेति जीवसम् ।

जोह उ गिहइह गहणं, तो भासइ भासभा भासां ॥ ३७४ ॥

औदारिकाऽऽदिशरीराणां मध्यपरिविधे त्रिक्रान्ते शरीरे
जीवस्याऽऽमनः प्रदेशो जीवप्रदेशो भवति, नापत्र । एता-
वान् कोट्यमति "मिहोः पात्रम्" इत्यादीं वृद्ध्या भेदेऽपि
दर्शनात्मा भूतजीवातप्रदेशानां भेदसंप्रत्यय इत्यन आह—जी-

वस्थेति, त्रिविधोऽपि शरीरे जीवप्रदेशो जीवस्याऽऽमभूता
भवति, न तु भेदिन इत्यर्थः । तद्वन्न निष्प्रदेशाऽऽमबादि-
राकरणमाह—निष्प्रदेशस्य युक्त्यनुपपत्तेः । तथाहि—पा-
द्वत्तसंबन्धानां जीवप्रदेशानां शिरः संबन्धजीवप्रदेशः सह भे-
दोऽभेदो वा ? इति वक्तव्यम् । यदि भेदस्ताहि कथं न स-
प्रदेशो जीवः ? अयामहस्ताहि सर्वेषामपि शरीरावयवा-
नामिकत्वप्रसङ्गः, अग्निप्रज्जीवप्रदेशः संबन्धनैकत्र कोऽङ्कः
तत्त्वादिवादि तर्कशालिभ्योऽनुसरणीयम् । यैर्जीवप्रदेशः किं
करोति ? इत्याह—यैस्तु गृह्णाति । नुशब्दो विशेषणार्थः । किं
विशिष्टमिह ? न सर्वेदेव गृह्णाति, किं तु भाषणाभिप्रायाऽऽवि-
सामग्रीपरिणामे सति । किं पुनर्गृह्णाति ? इत्याह—गृह्णात इ-
ति कर्मणि द्युटप्रत्यये ग्रहणं बाह्यव्यभिचुरङ्कर्मत्वस्य ।
ततो भाषको भाषां भाषते, न त्वभाषकोऽप्योपावस्थाया-
म्, इच्छाऽऽद्यभाषातो वति । 'भाषको भाषते' इत्यनेनैव ग-
तायेत्यात् 'भाषमायैव भाषा, न पूर्व, नापि पश्चात्' इति
ज्ञापनायमेव भाषाग्रहणमिति ॥ ३७४ ॥ ३७५ ॥

आह—ननु कतमन्तरित्रिविधं शरीरं, यद्वैतप्रदेशैर्बोद्भ-
व्याणि गृहीत्वा भाषको भाषते ? इत्याह—

आरालियेवेऽन्विय—आहारमो गिहइ मुयइ भासं ।

सञ्च सञ्चोपोसं, मोसं च असत्त्वमोसं च ॥ ३७६ ॥

इहोदारिकश्चेन्न शरीरनज्ञानेनरंभेपचारान्, मन्थर्यौलो-
पाङ्गा औदारिकशरीरान् जीव एव गृह्णात, एवं वैक्रियवान्
वैक्रियः, आहारकवानाहारकः । तदयमधीवारिकवैक्रियाऽऽ-
हारकशरीरो जीवो गृह्णाति, मुञ्चति च भाषां पुनस्तत्त्ववतिरु-
पात्, भाषां कथंभूनाम् ? इत्याह—सत्यां, सत्यामुपात्, मृषां
च, असत्यमुपात् च । इति निरुक्तीगाथाद्वयार्थः ॥ ३७६ ॥

अत्र विषमपदव्याख्यानस्य भाष्यम्—

सञ्चा हिया सयामिह, संतो मुखओ गुष्ठा पयत्था वा ।

तन्विचरीया मोसा, मीसा जा तदुभयसहावा ॥ ३७६ ॥

अग्रहिया जा तीमु वि, मदो चिय केवलो अस्त्वचमुसा ।

एया सभेयल्लखण—सोदाहरणा जहा सुते ॥ ३७७ ॥

इह सत्त्वतो हिता आराधिका यथावस्थितवस्तुप्रार्थानक-
त्वा च सत्या भाषा मोचयते । तत्र के सन्त उद्वेगते येषां
सा हिता ? इत्याह—सन्त इह मुनयः साधव उद्वेगन्ते तेषो
हिता- इहपरलोकाऽऽराधकत्वेन मुक्तिप्रापकित्यर्थः । अथवा-
सन्तो मूलोत्तरगुणरूपा गुणाः पदार्था वा जीवाऽऽद्यः प्रोच्य-
न्ते, तेषोऽस्ती हिता- आरिपरीतयथाधारिधितत्त्वकप्रकरणेन
सत्याः विपरीतस्वरूपा तु मृषा भाषा अभिधीयते; मित्रा तु
सत्यामुपा । का ? इत्याह—या तनुभयस्वभावाः सत्यामुपाऽऽ-
स्मिकेति । या पुनः सत्यामुपोभयाऽऽमकास्तु उल्लसन्नास्तु-
तिरुच्यपि भाषास्वप्नचिह्नता तल्लक्षणान्तर्भावित्वा, आम-
न्त्रणाऽऽज्ञापनाऽऽदिविधयो व्यवहारपतितः शब्द एव कथ्यते,
सा असत्यमुपा चतुर्थी भाषा । एताद्वन्तस्त्रोऽपि भाषाः समे-
दाः सल्लक्षणाः सोदाहरणाश्च यथा दृष्टवैकालिकस्त्वनिमुक्त्या-
दिकसुत्रे आगमे प्रसिद्धे तस्या तत्रैव बोद्धव्याः । इह तु भा-
षाद्वयग्रहणनिसर्गोऽऽदिबिचारस्यैव प्रमुनत्वादिना गाथा-
द्वयार्थः ॥ ३७७ ॥

(१३) औदारिकाऽऽदिशरीरवान् भाषां युद्धानि, सुञ्जति
वैयुक्तम् । सा पुनर्मुक्ता सती कियत् सत्रं व्याप्नोति ?
इति कस्यव्ययम् । उच्यते—समस्तमपि

लोकम् । आह—यद्येवम्—

कचिहं समपिहं लोगो, भासाएँ निरन्तरं तु होइ कुहो ।
लोकस्स य कइभाए, कइभाओ होइ भाभाए ॥ ३७८ ॥

अथवा द्वादशभ्यो योजनेभ्यः परतो न शृणोति शब्दं मन्त्र-
परिणामत्वात् द्रव्याणामित्युक्तम् । तत्र किं परतोऽपि शब्दद्र-
व्याणामागतिरस्ति ? यथा च विषयाभ्यन्तरे नेरन्तरेण तद्वि-
सनासामर्थ्यम् । एवं बहिरप्यस्ति, उत न ? इति । उच्यते—
अस्ति केषांश्चैतन्लोकव्यापितः । आह—यद्येवम्, कचिहं
इत्येवं संबन्धप्रत्ययमायातेवं गाथा व्याख्यायते—लोकयत
इति लोकश्चतुर्वंशरज्ज्वात्मकः । तत्रलोकाऽत्र परिशुध्यते ।
स कतिभिः कियत्संख्यैः समर्थेभाषया भाषाद्रव्यैर्निरन्तरमेव
भवति, स्पृष्टो व्यासः ? तस्य च लोकस्य कतिभागो कति-
भागो भवति भाषाद्रव्याणामिति ? ॥ ३७८ ॥

अत्रोच्यते—

कचिहं समपिहं लोगो, भासाएँ निरन्तरं तु होइ कुहो ।
लोगस्स य चरिमेंते, चरिमेंतो होइ भासाए ॥ ३७९ ॥

चतुर्भिः समर्थेलोको भाषया कस्यचित्संबन्धिण्या निरन्तर-
मेव पूर्णो भवति । लोकस्य च चरमानः पर्यन्तवर्ती भाषाऽसं-
ख्येयमात्र इत्यर्थः । तर्हिमन्त्ररामान्ते असंख्येयभांम भाषाया
अपि समस्तलोकव्यापिण्याभाष्यभरमातोऽसंख्येयभाषो भवती-
ति नियुक्तिगाथाद्रव्यायः ॥ ३७९ ॥

आह—किं सर्वस्या अपि भाषा लोकं व्याप्नोति ?
नैतदेवमिति दर्शयन् आह भाष्यकारः—

कोइ मंदपयत्तो, निरिरइ मयलोइ मन्दद्वकाइ ।

अज्ञो निव्वपयत्तो, सो मुंइ भिदिं ताइ ॥ ३८० ॥

कोऽप्युरज्जनाऽऽप्युपेतत्वेन मन्दप्रयत्नो वक्ता सर्वानपि
भाषाद्रव्याणं प्रथमं सकलानि संपूर्णानि अवस्थाप्यभि-
धानानि यावत्, निमुञ्जति सुञ्जति; अथयत्नो नैर्गमनाऽऽदिशु-
ष्यमुक्तस्तीव्रप्रयत्नो भवति, स पुनस्तान्धादानानिसमप्रयत्ना-
भ्यां भिर्बैव स्वरदशः कृत्वा स्वमस्वरदशकृत्य सुञ्जति ।

तत्रोभयेषामप्यप्रतो यद्भवति, तदर्थेयज्ञाह—

गंतुमसंखेज्जाओ, अवगाहणवग्गणा अभिज्ञाइ ।

भिज्जेतं धर्मंति य, सोखेज्जो वणं गंतु ॥ ३८१ ॥

भिज्ञाई सुहृमयाए, अणेतमुणवडिथाई लोगंतं ।

पावेंति पूरयति य, भासाएँ निरंतरं लोमं ॥ ३८२ ॥

अवगाहोऽवगाहना एककस्य भाषाद्रव्यकस्यध्वन्याऽप्यारभू-
ताऽसंख्येयप्रदेशाऽऽमकतत्रविभागकया तासामवगाहनाना-
मनन्तभाषाद्रव्यकस्याऽध्ययभूतैश्चविशेषकणां वर्गणा-
समुदायः ता अवगाहनवर्गणाः सत्यसंख्येयया गत्वा ततो म-
न्दप्रयत्नवक्तृनिमुञ्जत्यभिज्ञानि भाषाद्रव्याणि प्रिज्जते व-
शशीभवन्ति । सख्येययानि च योजनानि गत्वा ध्वन्यन्ते शब्दप-
रिणामं विजहन्तीत्यर्थः । उक्तं च महापरानायां भाषापदं—“ जाइ
अभिज्ञाई निरिरइ, ताई असंखेज्जाओ आंगाणुआओ ग-
ला भेयमावज्जंति, खेज्जाई जोगणाई गत्ता विद्धसमागच्छं-
ति । ” यानि तु महाप्रयत्नो वक्ता प्रयत्न एव भिज्ञानि निमु-

ञ्जति तानि सूक्ष्मत्वाद्बहुधा। चान्तरगुणवृत्तया चर्चमानानि
वदसु दिक्षु लोकात्मनाप्युच्यन्ते, येषु तु तत्पराधानासना-
विशेषाद्वासितया भाषया उपपन्नभाषापरिणामद्रव्यसंज्ञक-
पया सर्वे लोकान्तरमापूरयन्ति । “ वष्यमाणस्यायं व्याधि-
भिः समर्थः ” इति वाक्यशेषः । उक्तं च—“ जाइ जिज्ञाई निरि-
रइ, ताई अणेतमुणपरिवडिथाई परिवडिमाणुआई लोयंतं पूर-
यति । ” ॥ ३८१ ॥ ३८२ ॥ “ कियति सनुपयाय ” शब्दे लुनीयभावे
६६३ पृष्ठे ३७ च विशेषः ।

यद्येवम्, अत्रैवमहाकश्चिज्जीवयोगस्याभावेऽपि कथं
द्वितीयसमये कपाटमात्रस्यैव भावान् प्रकाशनाऽऽदिशु चतुः-
समयता प्रोक्ता, इत्याहुः। आह—

खेधो वि वीमयाए, न परायाओ य तेण चउममओ ।

अहं होज्ज परायाओ, खिज्ज तो सो वि तिसमइओ ॥ ३८३ ॥
स्वप्नोऽविचलमहातरकथः सोऽपि त्रिसमया केवलं वि-
धसापरिणामेन भवति, न तु जीवप्रयोगेण । विधसाप-
रिणामश्च विविच्यवाक्येनयुनोयमर्हति । किं च—तत्र
पराधानाऽस्ति—नाप्यद्रव्याणामात्मपरिणामसौ जनयती-
त्यर्थः, किं तु स निजपुद्गलेरेव लोकं पूरयति । ततोऽसौ
चतुःसमयो भवति । अथ तत्रापि पराधानो भवेत्, ततः सोऽ-
पि त्रिसमायािको भवेत् त्रिभिरेव समर्थलोकमापूरयेदित्यर्थः ।
न चैवम्, मिद्वाने चतुःसमयस्येन तत्रोक्तत्वात् । तस्माच्छा-
स्ति तत्र पराधानः अत्र स्वस्वसौ, इति वैयर्थ्यमिति ॥ ३८३ ॥

अथानादेशप्रस्तावपरमपि मतमुपगम्य दूषयति—

एगदिममाडमयथे, दं काऊण कचिहं पूरइ ।

अज्ञे भणंति तं पि य, नाऽऽमपनुत्तिकवमं होइ ॥ ३८४ ॥

अन्ये कचित्ज्ञापन्ते—आदिसमये एकदिक्षं वरुं कृत्वा चतु-
र्भिः समर्थेलोकमापूरयन्ति । एतदुक्तं भवति—प्रथमसमये नाव-
दुर्ध्वदिशि दृष्टं करोति, द्वितीयसमये तत्र मण्डानम्, अर्धो-
विशि पुनर्दृष्टः, तृतीयसमये ऊर्ध्वदिशमग्नरालपूरणमधोदिशि
तु मण्डानं करोति । चतुर्थसमये तु तन्नाप्यमग्नरालपूरणा-
न्त्यमनमपि लोकं भाषाद्रव्यैः पूरयति । तदेतदपि नागमकम्,
कचिदप्यागम एवमश्रवणम् । नापि युक्तिरसम् । का ह्यत्र
युक्तिः, यदनुभिणयमनस्वभावाणां पुद्गलानामकथा दिशा-
गमनं भवति, नाप्यया ? । वक्तृमुल्ललाहवादिप्रयत्नपूरण-
मत्र युक्तिरिति चेत् । नैव, यतो वक्ता कदाचिद्विध्वन्ययाऽभिसु-
खस्तदभिसुखात्तां भाषापुद्गलान् प्रेषेत्, ततश्च विदि-
श्यापि तेषां गमनप्रसङ्गः । किं चेत् सति पटहाऽऽदिशश्चपुद्ग-
लानां चतुःसमयानियम एव व्याद्वक्तृपुद्गलनस्य तेनैव भाषा-
त् । तस्माद्युक्त्यागमविरुद्धत्वात्पुनर्लोकयोग्यमेवमिति ॥ ३८४ ॥
विशेषः । आ० म० । म० ।

सम्प्रति भाषाद्रव्यग्रहणाऽऽदिविषयसंज्ञवाप-
नोदाध्याह—

जीवे णं भंते ! जाइ दव्वाइ मायत्ताए गिएहति, ताई

किं ठियाई गेहति, अडिथाई गेहति ? गोयमा । ठियाई
गिएहति, नो अडिथाई गिएहति । जाइ भंते ! ठियाई गि-
एहति, ताई किं दव्वतो गिएहति, खेतनो गिएहति, कालतो
गिएहति, भावतो गिएहति ? गोयमा ! दव्वओ वि गिएहति,

लेख्यो वि कालो वि भावो वि गिरहति । जाई भेंते !
 दब्यो गेरहति, ताई किं एगपदेसियाई गिरहति, दुपदेसि-
 याई गिरहइ ० जाव अण्यंतपदेसियाई गेरहति । गोयमा ! नो
 एगपदेसियाई गेरहति ० जाव नो असंखिजपदेसियाई गिरह-
 इ, अण्यंतपदेसियाई गेरहति । जाई लेख्यो गेरहति, ताई किं
 एगपएसोगाढाई गेरहति, दुपएसोगाढाई गेरहति ० जाव
 असंखेजपएसोगाढाई गेरहति । गोयमा ! नो एगपएसो-
 गाढाई गेरहति ० जाव नो संखेजपएसोगाढाई गेरहति, अ-
 संखेजपएसोगाढाई गेरहति । जाई कालतो गेरहति, ताई
 किं एगसमयट्टियाई गेरहति दुसमयट्टियाई गिरहति,
 ० जाव असंखिजसमयट्टियाई गेरहति । गोयमा ! एग-
 समयट्टियाई पि गेरहति, दुसमयट्टियाई पि गेरहति-
 ० जाव असंखेजसमयट्टियाई गेरहति जाई । भावतो
 गेरहति, ताई किं बस्यंताई गेरहति, गंधंताई रसंताई
 फासंताई गेरहति । गोयमा ! बस्यंताई गिरहइ ० जाव
 फासंताई गेरहति । जाई भावओ बस्यंताई गेरहति, ताई
 किं एगवसाई गेरहति ० जाव पंचवसाई गेरहति । गो-
 यमा ! महणदव्वाई पडुच्च एगवसाई पि गेरहति ० जाव
 पंचवसाई पि गेरहति, सब्गमहणं पडुच्च थियमा पंच-
 वसाई गेरहति । तं जडा-कालाई नीलाई लोहियाई हालि-
 हाई सुकिझाई । जाई बस्यतो कालाई गेरहति, ताई किं
 एगगुणकालाई गेरहति ० जाव अण्यंतगुणकालाई गिरह-
 ति । गोयमा ! एगगुणकालाई पि गिरहति ० जाव अण्य-
 तगुणकालाई पि गेरहति । एवं ० जाव सुकिझाई पि । जाई भा-
 वतो गंधंताई गिरहति, ताई किं एगगंधाई गिरहति, दुर्गंधा-
 ई गिरहइ । गोयमा ! महणदव्वाई पडुच्च एगगंधाई पि गिरह-
 इ दुर्गंधाई पि गिरहति । सब्गमहणं पडुच्च नियमा दुर्गंधाई
 गिरहति । जाई गंधतो सुभिगंधाई गिरहति, ताई किं एगगु-
 णसुभिगंधाई गिरहति ० जाव अण्यंतगुणसुभिगंधाई गि-
 रहति । गोयमा ! एगगुणसुभिगंधाई पि ० जाव अण्यंतगु-
 णसुभिगंधाई पि गेरहइ । एवं दुर्गंधाई पि गेरहइ । जाई
 भावतो रसंताई गेरहति, ताई किं एगरसाई गेरहति ० जाव
 किं पंचरसाई गेरहति । गोयमा ! महणदव्वाई पडुच्च एगर-
 साई पि गेरहति ० जाव पंचरसाई पि गेरहति । सब्गमहणं प-
 डुच्च नियमा पंचरसाई गेरहति । जाई रसओ तित्तरसाई
 गेरहति, ताई किं एगगुणतित्तरसाई गिरहति ० जाव अण्य-
 तगुणतित्तरसाई गिरहति । गोयमा ! एगगुणतित्तरसाई पि
 गिरहइ ० जाव अण्यंतगुणतित्तरसाई पि गिरहति । एवं ०
 जाव मधुरो रसो । जाई भावतो फासंताई गेरहति, ताई
 किं एगफासाई गेरहइ ० जाव अट्टफासंताई गिरहति । गो-

यमा ! महणदव्वाई पडुच्च थो एगफासाई गेरहति, दु-
 फासाई गिरहइ ० जाव चउफासाई गेरहति, थो पंचफा-
 साई गेरहति ० जाव नो अट्टफासाई पि गेरहति । सब्गमहणं
 पडुच्च नियमा चउफासाई गेरहति । तं जडा-सीतफासाई
 गेरहति, उसिखफासाई निड्कफासाई लुक्खफासाई गेरह-
 ति । जाई फासतो सीताई गिरहति, ताई किं एगगुणसी-
 ताई गेरहति ० जाव अण्यंतगुणसीताई गेरहति । गोयमा !
 एगगुणसीताई पि गेरहति ० जाव अण्यंतगुणसीताई पि गे-
 रहति । एवं, कमिण्णिदलुक्खाई ० जाव अण्यंतगुणाई पि गि-
 रहति । जाई भेंते ! ० जाव अण्यंतगुणलुक्खाई गेरहति, ताई
 किं पुट्टाई गेरहति, अपुट्टाई गेरहति । गोयमा ! पुट्टाई
 गेरहति, नो अपुट्टाई गेरहति । जाई भेंते ! पुट्टाई गेरहति,
 ताई किं आंगाढाई गेरहति, अण्योगाढाई गेरहति । गोयमा !
 आंगाढाई गेरहति, नो अण्योगाढाई गेरहति । जाई भेंते !
 आंगाढाई गेरहति, ताई किं अण्यंतरोगाढाई गेरहति, परं-
 परांगाढाई गेरहति । गोयमा ! अण्यंतरोगाढाई गिरहति,
 नो परंपरांगाढाई गेरहति । जाई भेंते ! अण्यंतरोगाढाई गे-
 रहति, ताई भेंते ! किं अण्णुई गेरहति, बायराई गेरहति ।
 गोयमा ! अण्णुई पि गेरहति, बायराई पि गेरहति । जाई
 भेंते ! अण्णुई पि गेरहति, बायराई पि गिरहइ ताई किं उट्ठुं
 गेरहति, अथे गेरहति, तिरियं गेरहति । गोयमा ! उट्ठुं
 पि गेरहति, अथे वि गेरहति, तिरियं पि गेरहति ।
 जाई भेंते ! उट्ठुं पि गेरहति, अथे वि गेरहति, तिरियं पि
 गेरहति, ताई किं आदिं गेरहति, मज्जे गेरहति, पज्जव-
 साणे गेरहति । गोयमा ! आदिं पि गेरहति, मज्जे वि
 गेरहति, पज्जवसाणे वि गेरहति । जाई भेंते ! आदिं पि मि-
 रहति, मज्जे वि गेरहति, पज्जवसाणे वि गिरहति, ताई किं
 सविसए गिरहति अविसए गिरहति । गोयमा ! सविसए
 गेरहति, नो अविसए गेरहति । जाई भेंते ! सविसए गेरहति,
 ताई किं आणुपुब्बि गेरहति, अण्णाणुपुब्बि गेरहति ।
 गोयमा ! आणुपुब्बि गेरहति, नो अण्णाणुपुब्बि गेरहति । जाई
 भेंते ! आणुपुब्बि गेरहति, ताई किं तिट्ठिसिं गेरहति ० जाव
 छदिसिं गेरहति । गोयमा ! नियमा छदिसिं गेरहति ।
 “ पुट्टोगाढ अण्यंतर, अण्णु य तह बायरे य उट्ठुमे । आ-
 दिविसयाणुपुब्बि, थियमा तह छदिसिं चव ॥ १ ॥ ”
 (सूत्रम् १६८) जीवे थो भेंते ! जाई दव्वाई भासत्ताए
 गेरहति, ताई किं संतरे गेरहति, निरंतरं गेरहति । गो-
 यमा ! संतरे पि गेरहति, निरंतरं पि गेरहति, संतरे गि-
 रहमाणे जहणं एमं समयं उक्कामेणं असंखेजं समयं
 अंतरं कट्ठु गेरहति, निरंतरं गेरहमाणे जहणं दो समयं,

उक्तोत्थं असंख्यजसमय, अख्यसमयं अविहारिणं निरंतरं
गेयहति । जीवे खं भंते । जाइं दब्बाइं भासत्ताए गहि-
याइं शिसिरइ, ताइं किं संतरं निसरइ, निरंतरं निसरइ ? ।
गोयभा । संतरं निसरइ, नो निरंतरं निसरइ, संतरं नि-
सरमाख्ये एगेथं समयणं गेयहति एगेथं समयणं निसरइ,
एगेथं गहखनिसरखोवाएणं जहखेणं दुसमयणं उक्तोत्थं,
असंख्यजसमयणं अंतोमुहुसिणं गहखनिसरखोवाएणं क-
रेवि । जीवे खं भंते । जाइं दब्बाइं भासत्ताए ग-
हियाइं शिसिरइ, ताइं किं भिखाइं शिसरइ, अभिखाइं
शिसरइ ? गोयभा । भिखाइं पि निसरइ, अभिखाइं पि नि-
सरइ, जाइं भिखाइं शिसरइ, ताइं अणंतगुणपरिवृद्धीएणं
परिवृद्धयाइं २ लोपंतं कुसन्ति; जाइं अभिखाइं निस-
रइ, ताइं असंख्यजसमय आवाइखयमाख्यो गंता भेदमा-
वज्जति, संख्यज्जाइं ओअखाइं गंता विद्धसमागच्छेति ।
(सूत्रम्-१६६)

‘ जीवे खं भंते । जाइं दब्बाइं भासत्ताए गिहइइ ’ इत्यादि,
सुगमं, नवरं ‘ डिपाइं ’ स्थितानि, न गमनक्रियावन्ति, द्रव्य-
तश्चित्तायामनन्तरप्रदेशिकानि-अनन्तरपरमावस्थामकानि शृ-
द्धानि, नैकपरमावस्थात्मकानि, तेषां स्वभावत एव जीवा-
नां प्रवृत्तायोग्यत्वात्, क्षेत्रवन्तायामसम्बन्धताप्रदेशावगा-
दानि, एकप्रदेशाऽऽप्यवगादानां तथा स्वभावतया प्रवृत्तायोग्य-
त्वात्, कालतश्चित्तायामेकसमयस्थितिकाव्योपि यावत्स-
म्बन्धव्यसमयस्थितिकाव्योपि गृह्णाति, पुत्रजानामसम्बन्धव्य-
मपि कालं यावदवस्थानसम्बन्धात् । तथा चोक्तं व्याख्या-
प्रकृतौ सैजनिरेजपुत्रावस्थानचिन्तायाम्-‘ अणंतपणसिप-
णं भंते । खं केवइकालं सए । ’ गोयभा । जहखेणं एकं
समयं, उक्तोत्थं आवलियाए असंख्यज्जभागं; निरेए
जहखेणं एकं समयं, वक्तोत्थं असंख्यज्जं कालं ’ इति । तेषां
च गृहीतानां प्रवृत्तानन्तरसमये अवश्यं निसर्ग इति स्वभा-
वस्थानन्तरसमये प्रवृत्तं प्रतिपत्तव्यम् । अयं तु व्याख्यान-
एकसमयस्थितिकाव्यपीति आदिभाषापरिणामोपेत्या द्र-
ष्टव्यं, विचित्रा हि पुत्रत्वार्थं परिणामः, ततः एकपणतगृही-
तमुक्ता अपि तं कैचिद्वत्कं समयं भाषावेनावातिष्ठते, कैचिद्
‘ स’ समयो, यावत् कैचिदसम्बन्धव्यानापि समयानिति । तथा
‘ गहखदब्बाइं ’ इति गृह्णन्ते इति ग्रहणानि, ग्रहणानि च
नाति द्रव्याणि च ग्रहणद्रव्याणि । किमुक्तं भवति ? -
यानि ग्रहणयोग्यानि द्रव्याणि तानि कानिचित् वर्ण-
परिणामेन एकेन वर्णेनोपेतानि, कानिचित् द्रव्याणं, कानिचित्
त्रिभिः, कानिचित् चतुर्भिः, कानिचित्पञ्चभिः, यदा
पुनरेकप्रत्ययगृहीतामामपि सर्वेषां द्रव्याणामपि समुदायां
विवक्षयन् तदा नियमान् पञ्चवर्णानि गृह्णाति, एवं
गम्भरसंख्यापि भावनीयं, स्वशानः चिन्तायाभेकस्पर्शप्रति-
बन्धः, एकस्वापि परमाणोरवश्यं स्पर्शव्यवभावात् । तथा चो-
क्तम्-‘ कारणमेव नहस्यं, स्वमेव नियञ्च भवति पन्मा-
ख्यः । एकरसगन्धरसो, द्विरसोः कार्योल्लेखः ॥ १ ॥ ’ द्वि-

स्पर्शानि-सुशुतीतानि सुदृष्ट्यानीत्यादि, ‘ ० जाय चउफाला ’
इति । याचकश्चक्रणान् चिस्पर्शपरिग्रहः । ततः चिस्पर्शयोग्य-
त्वं-कानिचित् द्रव्याणि किल सुशुतीतस्पर्शानि, कानिचित्
सुदृष्टिग्रहस्पर्शानि, तत्र सुदृष्ट्योः सुदृष्ट्यर्थ एवाभ्यर्त इत्ये-
कस्पर्शः, शीतोक्लियको नु ह्रावभ्यो स्पर्शोपिनि समुदायम-
धिकृत्य चिस्पर्शानि एवं स्पर्शान्तरयोगेऽपि चिस्पर्शानि भा-
वनीयानि । कानिचित् चतुःस्पर्शानि, तत्र चतुःस्पर्शेषु सुखलु-
कपी द्वौ स्पर्शोवस्थितौ, सुखसम्बन्धेषु तयोरेकसम्बन्धात्, अ-
भ्यो तु द्वौ स्पर्शौ श्लिषोभ्यो स्निग्धशीतो कषोभ्यो कष-
शीतो, सर्वसमुदायमपेक्ष्य नियमात्तानि चतुःस्पर्शानि गृह्णा-
ति । तत्र यो द्वौ सुशुतलुकेषु स्पर्शोवस्थितौ तावदवस्थान-
त्वादेव व्यभिचाराभावाच्च गत्येत, ये भव्ये स्निग्धाऽऽप्यश्च-
त्वारस्ते किल वैकलिका इति तानधिकृत्य सूत्रमाह । त-
द्याय-‘ सीयफालाइं गेहइइ ’ इत्यादि सुगमं, यावत् ‘ जा-
इं भंते । अणंतगुणलुक्काइं गेहइइ । ’ इह किल वरमं सू-
त्रमनन्तरमिवमुक्तम्-‘ अणंतगुणलुक्काइं पि गिहइइ ’ ततः
सूत्रसम्बन्धवशादिवमुक्तम्-‘ जाइं भंते । ० जाय अणंतगुणलु-
क्काइं गेहइइ ’ इति । यावता-‘ जाइं भंते । एगमुणकाल-
वक्काइं ’ इत्याद्यपि द्रष्टव्यम्, ‘ ताइं भंते । कि पुद्दाइं ’ इ-
त्यादि, तानि भदन्त । किं स्पृष्टानि-आरमप्रदेशसंस्पृष्टानि
गृह्णाति, उतास्पृष्टानि ? । भगवानाह-‘ गौतम । स्पृष्टानि-
आरमप्रदेशः सह संस्पृष्टमागतानि गृह्णाति, नास्पृष्टानि इ-
हाऽऽरमप्रदेशः संस्पृष्टनारमप्रदेशावगाहलमात्रं चादिरपि
सम्भवति ततः प्रभयति-‘ जाइं भंते । ’ इत्यादि । अत्रगाहा-
नि-आरमप्रदेशः सह एकलेशोवस्थितानि गृह्णाति, नान-
वगादानि । ‘ जाइं भंते । ’ इत्यादि, अनन्तरगावादानि
अव्यवधानान्तरावस्थितानि गृह्णाति, न परस्परवगादानि । किं-
मुक्तं भवति ।-येथास्मप्रदेशेषु यानि भाषाद्रव्यावयवभा-
दानि तैरास्मप्रदेशैस्तान्येव गृह्णाति, न त्वेकाद्वयारमप्रदेश-
व्यवहितानि । ‘ जाइं भंते । अणंतरोवाहाइं ’ इत्यादि । अ-
रुण्यपि-स्तोत्रप्रदेशान्यापि गृह्णाति, बाह्यरायपि-प्रभृत-
प्रदेशोपचितान्यापि, इहाणुवबाह्यरवि तेषामेव भाषायेत्या-
नां स्फुट्यानां प्रदेशस्तोत्रकाहुत्वापेक्षया व्याख्याने, सूक्ष्मटी-
कारेण तथा व्याख्यानात् । ‘ जाइं भंते । अणुइं पि गेहइइ ’
इत्यादि, ऊर्ध्वमपि, अधोऽपि, तिवेगपिनि, इह जीवस्य या-
वति स्वेव ग्रहणयोग्यानि भाषाद्रव्यावयववस्थितानि ताव-
रथेव क्षेत्र ऊर्ध्वोवस्थित्येकत्वं द्रष्टव्यम् । ‘ जाइं भंते । उ-
इं पि गेहइइ ’ इत्यादि, यानि भाषाद्रव्यावयवमुत्पुर्णं याव-
त् ग्रहणयोग्यानि तानि ग्रहणयोग्यकालस्य उपरकषेताऽऽन-
मुत्पुर्णप्रमाणव्याऽऽरावपि-प्रथमसमये गृह्णाति, मध्यऽपि-
द्वितीयाऽऽदित्येवपि गृह्णाति, पर्ववसन्तेऽपि-पर्ववसा-
नसमयेऽपि गृह्णाति । ‘ जाइं भंते । आइं पि गेहइइ ’ इत्यादि,
स्वविषयात्-स्वभावकारत्वं स्पृष्टवगादानन्तरवगाहाऽऽप्यव-
ान् गृह्णाति, न त्वविषयवान् स्पृष्टऽऽदित्येवनिश्चिन्तान् । ‘ जाइं
भंते । सविसए गेहइइ ’ इत्यादि । आनुपूर्वी नाम प्र-
हणोपेत्या यथाश्रयं, तद्विपरिता, अनानुपूर्वी, नाना-
नुपूर्वी गृह्णानि, न त्वनानुपूर्वी । ‘ जाइं भंते । अणु-
पूर्वि गेहइइ ’ इत्यादि ‘ निदिशि ’ ति । निदिशि गृह्णाति,
निमुभ्यां दिश्य आगतानि गृह्णाति । एवं चतुर्दिश पञ्चदिशि

वद्दिशि च । एवमुक्ते भगवानाह—गौतम ! नियमात् वद्-
दिशि गृह्णाति—वद्भ्यो दिश्य आगताणि गृह्णाति, यावको
हि नियमात् असनाभ्यामभ्यत्र त्रसकायाससम्भावात्, त्रस-
नाभ्यां च व्यवस्थितस्य नियमात् वद्दिशागतपुत्रसम्भवा-
त् । एतेषामेवाध्यानां सकृद्विनिर्गम्यामाह—‘गृह्णेद्वाहस्येतरं’ ।
इत्यादि प्रथमतः स्पृष्टविषयं सूत्रं, तदनन्तरमवगाहसूत्रम्, त-
तोऽनन्तरावगाहसूत्रम्, ततोऽणुवाद्द्विषयं सूत्रम्, तदनन्तर-
सूत्रांशः प्रभृतिविषयं सूत्रं, तत आह इति । उपलक्ष्यमेतत्
आदिमध्यावसानसूत्रं, ततो विषयसूत्रं, तदनन्तरमातृपूर्वसू-
त्रं, ततो नियमात् वद्दिशाति सूत्रम् । (१६८) ‘जीवा णं अंते ।
आई इव्वाहं’ इत्यादि । जीवा ‘ण’ इति वाक्यालङ्कारे,
अदन्त । यानि द्रव्याणि भाषास्येन गृह्णाति तानि किं सा-
न्तरं-सव्यवधानं गृह्णाति, किं वा निरन्तरं—निर्ध्वजधामम् ?
भगवानाह—सान्तरमपि गृह्णाति, निरन्तरमपि । उभयापि
प्रहणसम्भवात् । तत्र सान्तरनिरन्तरप्रहणयोः प्रत्येकं का-
लमानं प्रतिपादयति—‘सन्तरं गिहहमाद्ये’ इत्यादि । सा-
न्तरं गृह्णन् जघन्यत एकं समयमन्तरं कृत्वा गृह्णाति,
एतच्च जघन्यत एकं समयमन्तरं सततं भाषाप्रवृत्तस्य
भाषमावस्थावत्सयम् । तच्चैवम्—कश्चिदेकस्मिन् समये भाषा-
पुत्रत्वात् गृह्णात्वा तदनन्तरं मोक्षसमये अनुपादानं कृत्वा-
पुनस्तृतीयं समये गृह्णात्येव, न भ्रष्टाति, द्वितीयं समये प्रथ-
मसमयगृहीतान् पुत्रत्वात् सुञ्जति, आद्यानादेषे, अद्याभ्येन
प्रयत्नविशेषेण प्रहणमन्येन च प्रयत्नविशेषेण च निसर्गः,
तौ च परस्परं विक्रौ, परस्परविक्रयकार्यकरणात्, ततः
कथमेकस्मिन् समये तौ स्यातां ? तदुक्तं, जीवस्य हि
तथासत्ताभ्याम् द्वानुपयोगावेकस्मिन् समये न स्यातां, य-
त्तु क्रियाविशेषास्ते बहवोऽप्येकस्मिन् समये घटन्त एव,
तथादर्शनात् । तथाहि—एकाऽपि नक्षत्रां भ्रमणाऽऽदि नृत्तं वि-
दधाना एकस्मिन्नापि समये हस्तपदाऽऽदिगता विचित्राः क्रि-
याः कुर्वन्ती दृश्यन्ते, सर्वस्यापि वस्तुनः प्रत्येकमेकस्मिन् समये
उत्पादव्ययाद्युपजायेते, एकस्मिन्नेव च समये सहस्रात्परिग्रा-
ह्यपि, ततो न कश्चिदपि । आह च भाष्यकृत्—‘गहण-
निसर्गपक्षला, पराप्परविरोहिणो कहे समये ? समप हो
उवभोगा, न होञ्ज किरियाण को दोसो ?’ ॥ १ ॥ इति ।
तृतीयं पुनः समये तानि द्वितीयसमयोपात्तान् पुत्रत्वात्
सुञ्जति, न पुनरन्यानादेषे, उक्तयैव स्वसकृदेयान् याव-
न्निरन्तरं गृह्णाति । तथा चाऽऽह—उत्प्रेक्षायासकृदेयान् सम-
यान् गृह्णाति इति योगः, कदाचित्परोऽसकृदेयैः समये-
रेकं प्रहणं मन्येत, तत आह—‘अनुसमयं’ प्रतिसमयं गृ-
ह्णाति । तदपि कदाचिद्विरहितमपि व्यवहारातोऽऽनुसमयमि-
सृज्येत, ततस्तदाशक्यं व्यवहारेदृश्यामाह—अविरहितम्,
एवं निरन्तरं गृह्णाति, तथाऽऽह—समये प्रहणमेव, न निसर्गः,
अगृहीतस्य निसर्गोपात्तात्, पर्यन्तसमये च मोक्ष एव, भाषा-
ऽभिप्रायोपरमतो प्रहणसम्भवात्, येषु द्वितीयाऽऽदिषु
समयेषु प्रहणनिसर्गो युगपत्करोति । ‘जीवा णं अंते !
आई इव्वाहं भासता ए गहियाहं निसर्ग’ इत्यादि प्रसूत्रं
सुगमम्, निर्ध्वजधामाह—सान्तरं निवृजति, नो निरन्तरम्,
इयमत्र भावना—इह तावत् प्रहणं निरन्तरमुक्तं, तथा

वानन्तरसूत्रम् । अणुसमयमविराहयं निरन्तरं गेहहइ ।
इति, ततो निसर्गोऽपि प्रथमवर्जेषु शेषेषु समयेषु निरन्तरं
प्रतिपत्तव्यो, गृहीतस्यावश्यमनन्तरसमये निसर्गोत् । ततो
यदुक्तम्—‘सान्तरं निवृजति नो निरन्तरमांते’, तत्र प्रह-
णापेक्षया वद्व्ययम् । तथाहि—यस्मिन् समये यानि भाषा-
भ्यानि गृह्णाति न तानि तस्मिन्नेव समये सुञ्जति, यथा
प्रथमसमये गृहीताणि न तस्मिन्नेव प्रथमसमये सुञ्जति, किन्तु
पूर्वस्मिन् २ समये गृहीतानि उत्तरस्मिन् २ समये, ततो प्रह-
णपूर्वो निसर्गोऽगृहीतस्य निसर्गोपात्तात् इति सान्तरं निर-
र्ग उक्तं, आह च भाष्यकृत्—

“अणुसमयमनन्तरं, गहणं अभियं ततो विमोक्षकोऽपि ।
जुलो निरन्तरं वि य, मयइ कहे सन्तरो भिण्णो ? ॥ १ ॥
गहणविषयार्थे तन्नो, निरन्तरं अग्नि आई गहियाहं ।
न उ तस्मिन्नेव निसर्ग, जह पहेम निसरिणं नरिय ॥ २ ॥
निसिरिज्जइ नामाहियं, गहणं तरियं पि सन्तरे तेण ।” इति ।
एतदेव सूत्रद्वयं स्पष्टयति—‘सन्तरं निसरमाद्यो एतेष्व-
समयेषु गेहहइ, एतेष्व समयेषु निसरइ’ इति । एकै-
न-पूर्व-
पूर्वकपेण समयेन गृह्णाति, एकै-
न-उत्तरोत्तरकपेण समयेन
निसृजति । अथवा—प्रहणापेक्षं निसर्गोपात्तात् एकै-
न-आद्ये-
न समयेन गृह्णात्येव न निसृज्यगृहीतस्य निसर्गोपात्तात्,
तथा एकै-
न-पर्यवसानसमयेन निसृज्येव, न गृह्णाति, भाषा-
ऽभिप्रायोपरमतो प्रहणसम्भवात्, येषु नु द्वितीयाऽऽदि-
षु समयेषु युगपत् प्रहणनिसर्गो करोति, तौ च निरन्तरं
जघन्यतो हो समयो, उत्प्रेक्षतोऽसकृदेयान् समयात् । एते-
वाऽऽह—‘एतेष्व गहणनिसरयोवाएणं जहणं दुसमयं, उ-
क्कोसेण अत्तंअसमयं अतोमुत्तुलं गहणंनिसरं करइ’
इति । ‘जीवे णं आई इव्वाहं’ इत्यादि प्रसूत्रं सुगमं ’ भ-
गवानाह—गौतम ! भिषाभ्यपि निवृजति, अभिषाभ्यपि । इय-
मत्र भावना—इह द्विषां-वक्त्रा-मन्त्रप्रवृत्तस्तीव्रप्रयत्नाः । त-
त्र यो व्याधिविशेषेनोपादत्तो वा मन्त्रप्रयत्नः स भाषाद्रव्या-
दि तथाभूतान्येव स्थूलवर्णाऽऽभ्यक्तानि निवृजति, यस्तु नी-
रंगताऽऽदिगुणयुक्तस्तथाविधाऽऽद्रभाषतस्तीव्रप्रयत्नः स
भाषाद्रव्यादि आद्याननिसर्गप्रयत्नाः स्यादृशः कृत्वा निवृ-
जति । आह च भाष्यकृत्—‘कौहं मंदप्रयत्नो, निसरइ सकलाहं
सर्वव्याहं । अघो ति व्वपयतो, सो सुंअहं भिदिउं ताहं ॥ १ ॥’
तत उक्तम्—‘भिषाहं पि निसरइ, अभिषाहं पि निसरइ, आहं
भिषाहं निसरइ’ इत्यादि । यानि तीव्रप्रयत्नानि वक्त्रा प्रथमत-
एव भिषाणि निवृजति तानि सूत्रमात्रं बहुत्यावच प्रभूता-
भ्यन्यानि द्रव्याणि वासयन्ति, तद्व्यवस्थया सकलादेव वा-
नन्तगुणयुक्त्या परिवर्द्धमानानि यदसु दिक्षु लोकास्तं स्पृश-
न्ति, लोकास्तं प्राप्नुवन्तीत्यर्थः । उक्तं च—‘भिषाहं सुह-
मयाए, अण्णं तुगुणवियाहं लोमंतं । पाधंतिं पूर्वतिं य, भा-
साए निरन्तरं लोमं ? ॥ १ ॥’ यानि पुनर्मन्त्रप्रयत्नो वक्त्रा य-
थाभूतान्येव प्राक् भाषाद्रव्याद्यासीरन्, तथाभूतान्येव सक-
लाभ्यभिषानि भाषास्येन परिणम्य निवृजति, तान्यसकृदेया
अवगाहनार्थेणा गत्वा, अवगाहनाः—एकैकस्य भाषाद्रव्य-
स्याऽऽधारभूता असकृदेवमदेयाऽऽभ्यक्तप्रविभागकृपास्ता-
सामवगाहनार्थं वगसा—समुदायास्ता । असकृदेया आतकस्य

भेदमापद्यते, विशरादभावं विञ्जति इत्यर्थः । विशरादभावं विञ्जानि च संक्षेपयानि योजनानि गत्वा विध्वंस-
मागच्छन्ति, शब्दपरिहासं विजहतीत्यर्थः । उक्तं च—“गो-
तुमसंवेज्जाञ्चो, अथवाहयवगयञ्च अभिञ्चा । भिञ्जति चं-
समेति वा, संखिञ्ज जोयणं गंतुं ॥ १ ॥” मिश्राम्बयि निवृ-
त्तीत्युक्तम् ।

(१४) तत्र कतिविधः शब्दद्रव्याणां भेद इति पृच्छति —

एतसि यं भेते ! द्रव्याश्च कतिविधे भेद पश्यते ? गोयमा !
पञ्चविधे भेदे पश्यते । तं जहा-स्वदाभेदे, पयराभेदे, चुसियाभे-
दे, अणुतडियाभेदे, उकरियाभेदे । से किं तं स्वदाभेदे ? स्वदा-
भेदं जघं अयस्वदाश्च वा तउस्वदाश्च वा तवस्वदाश्च वा सी-
सस्वदाश्च वा रपयस्वदाश्च वा जातरूपस्वदाश्च वा स्वदण्य
भेदे भवति, से तं स्वदाभेदे । १ । से किं तं पयराभेदे ? प-
यराभेदे जघं वंसाश्च वा वंसाश्च वा नलाश्च वा कदलीयं-
भाश्च वा अन्मपडलाश्च वा पयराभं भेदे भवति, से तं पय-
राभेदे । २ । से किं तं चुसियाभेदे ? चुसियाभेदे जघं तिलचु-
स्याश्च वा भृगचुस्याश्च वा मामचुस्याश्च वा पिप्पलीचुस्याश्च
वा मरिचचुस्याश्च वा भिगवेरचुस्याश्च वा चुसियाभेदे भव-
ति से तं चुसियाभेदे । ३ । से किं तं अणुतडियाभेदे ? अणु-
तडियाभेदे जघं अगदाश्च वा तडागाश्च वा दहाश्च वा नदीश्च
वा बावीश्च वा पुक्खरिमीश्च वा दीहियाश्च वा गुंजालियाश्च
वा सगाश्च वा मरमराश्च वा मरपंथियाश्च वा मरमरपंथि-
याश्च वा अणुतडियाभेदे भवति, से तं अणुतडियाभेदे । ४ ।
से किं तं उकरियाभेदे ? उकरियाभेदे जघं मूसाश्च वा मंठ-
साश्च वा तिलसिगाश्च वा भृगसिगाश्च वा मामसिगाश्च वा
परंढवीयाश्च वा कृडिता उकरियाभेदे भवति, से तं उकरि-
याभेदे । ५ । एत्सि यं भेते ! द्रव्याणां स्वदाभेदं पयराभे-
दं चुसियाभेदं अणुतडियाभेदं उकरियाभेदं य
भिञ्जमाणाणां कपरे कपरेहिता अप्पा वा बहुया वा
तुल्ला वा विसेमाहिया वा ? गोयमा ! सर्व्वद्रव्याणां
द्रव्यां उकरियाभेदं भिञ्जमाणां अणुतडियाभेदं
भिञ्जमाणां अणेतगुणां, पयराभेदं भिञ्जमाणां अणेतगुणां,
स्वदाभेदं भिञ्जमाणां अणेतगुणां ॥ (सूत्रम्-
१७०) नेरइयं यं भेते ! जाइ द्रव्यां मासत्ताए गे-
रहति तां किं ठियाइं गेरहति, अट्टियाइं गेरहति ?
गोयमा ! एवं चेव, जहा जीवे ववव्या भगिया, तथा
नेरइयस्व वि० जाव अप्पाबहुयं । एवं एगिदियवज्जो दंडओ
० जाव वंमाणिया ॥ जीवा यं भेते ! जाइ द्रव्यां मासत्ताए
गेरहति, तां किं ठियाइं गेरहति, अट्टियाइं गेरहति ? गोय-

मा ! एवं चेव पुहुनेश्च वि जेतस्वं ० जाव वंमाणिया । जीवे
यं भेते ! जाइ द्रव्यां सच्चमासत्ताए गेरहति तां किं
ठियाइं गेरहति अट्टियाइं गेरहति ? गोयमा ! जहा ओहिय-
दंडओ तथा एमोऽवि, जवंग विगलिदियाश्च पुच्छिज्जंति,
एवं मोमाभासाए वि, सच्चामोमाभासाए वि, असच्चामोमा-
भासाए वि एवं चेव, नवरं असच्चामोमाभासाए विगलिदि-
या पुच्छिज्जंति इयं अमिलावणं-विगलिदिए यं भेते !
जाइ द्रव्यां असच्चामोमाभासाए गिरहइ, तां किं ठियाइं
गेरहइ, अट्टियाइं गेरहइ ? गोयमा ! जहा ओहियदंडओ, एवं
एव एगलपुहुनेयं दंस दंडगा भाणियव्वा । (सूत्रम्-१७१)
जीवे यं भेते ! जाइ द्रव्यां सच्चमासत्ताए गिरहति, तां किं
सच्चमासत्ताए निमिरइ, मोसमासत्ताए निमिरइ सच्च-
मोमाभासाए निमिरति, असच्चामोसमासत्ताए निमिरइ ?
गोयमा ! सच्चमासत्ताए निमिरइ, नो मोसमासत्ताए नि-
मिरति, नो सच्चामोसमासत्ताए निमिरति, नो असच्चामोस-
मासत्ताए निमिरइ । एवं एगिदियविगलिदियवज्जो दंडओ
० जाव वंमाणिया, एवं पुहुनेश्च वि । जीवे यं भेते ! जाइ
द्रव्यां मोसमासत्ताए गिरहति, तां किं सच्चमा-
सत्ताए निमिरति, मोसमासत्ताए सच्चामोसमा-
सत्ताए असच्चामोसमासत्ताए निमिरइ ? गोयमा ! नो
सच्चमासत्ताए निमिरति, मोसमासत्ताए निमिरति, नो स-
च्चामोसमासत्ताए निमिरति, यं असच्चामोसमासत्ताए
निमिरति । एवं सच्चामोसमासत्ताए वि, असच्चामोस-
मासत्ताए वि एवं चेव, नवरं असच्चामोसमासत्ताए विग-
लिदिया तहव पुच्छिज्जंति, जाए चेव गिरहति ताए चेव
निमिरति, एवं एते एगलपुहुनेया अट्ट दंडगा भाणियव्वा ॥
(सूत्रम्-१७२) ॥ कतिविधं यं भेते ! वयणं पश्यते ?
गोयमा ! सालमविहं वयणं पश्यते । तं जहा-परा-
वयणं द्रवयणं बहुवयणं इथिवयणं पुपवयणं लुपुमगव-
यणं अक्कयवयणं उवणीयवयणं अवणीयवयणं उ-
वणीयावणीयवयणं अवणीयावणीयवयणं अनीतवयणं पट्ट-
पक्कवयणं अगागवयणं पक्कवक्कवयणं पराक्कवयणं ।
इच्चयं भेते ! एगवयणं वा ० जाव पराक्कवयणं वा
वदमाणं पक्कवणीं यं एसा भासा य एसा भासा
मोमा ? इत्ता ! गोयमा ! इच्चयं एगवयणं वा ० जाव
पराक्कवयणं वा वदमाणं पक्कवणीं यं एसा भासा य
एसा भासा मोमा ॥ (सूत्रम्-१७३) ॥

‘ एतसि यं भेते ! द्रव्याणां ’ इत्यादि, नच खण्डभेदो लोह-
खण्डाऽऽविष्यत्, प्रत्यभेदोऽऽपटलभूयंपत्ताऽऽविष्यत् कृत्ति-
काभेदः क्षिपिपटवत् अतुलिकाभेद इत्युक्त्यादिकेन, अतदि-

कामेदः स्तुत्यायेवत् । एतानि च भेदान् व्याख्यातुकामः प्रश्न-
निर्वचनसूत्रायाह— 'ले किं तं केशभेदः ?' इत्यादि पाठ-
सिद्धं, नवरमनुजटिकाभेदे अष्टाः-कृपाः, तडागानि-प्रती-
ताभिः, ह्वा आदि प्रतीताः, नयो—निरिन्ध्यादयः, बाप्यः—
चतुराऽऽकाराः, ता एव वृत्ताऽऽकाराः पुष्करिण्यः दीर्घिकाः-
आभ्यन्तरेः वक्रा नद्यो गुञ्जालिकाः बहुवि केवलकेवला-
नि पुष्पप्रकरवत् चित्रक्रीणानि सराणि ताम्बेव एकैक-
पङ्क्त्या पृथक्स्थिताभिः सरःपङ्क्तयः येषु सरस्तु पङ्क्त्या व्यव-
स्थितेषु कृपोदकं प्रयालिकाया सञ्चरति सा सरःसराःप-
ङ्क्तिः, अग्रतीता भेदा लोकनः प्रत्येतव्याः अल्पवद्वत् सूत्रमा-
मपराय तथेति प्रतिपत्त्यै, युक्तारविषयम्वात्, शेषं सूत्रं
सर्वमपि पाठसिद्धं, 'जाव कतिविहं शं भंते । वयणे पल्ले'
इति । तत्रैकवचनं पुरुष इति, द्विवचनं पुरुषाविति, बहु-
वचनं पुरुषा इति, स्त्रीवचनमपि स्त्री, पुरुषवचनमपि पुमान्,
नपुंसकवचनमपि कुपुङ्ग्वम्, अप्रयत्नवचनं यद्व्यञ्ज्येतसि
निषाया विप्रतारकबुद्ध्याऽप्युक्तं विमणिवृत्ति सहसा यत्ने-
तासि तद्वद् भूते । उपनीतवचनं—प्रशंसावचनं यथा रूपव-
नीयं स्त्री, अपनीतवचनं—निन्दावचनं यथेयं कृपा स्त्री,
उपनीताऽपनीतवचनं—वत्सल्यस्य निन्दा, यथा कपवतीयं
स्त्री परं दुःशीला, अपनीताऽपनीतवचनं—योजनित्वा प्रशं-
सति यथेयं कृपा परं दुःशीलेति, अनीतवचनमकरोद्दि-
त्यपि, प्रत्युपवचनं—वर्तमानकालवचनं करोतीत्यादि, अ-
नागतकालवचनं—कतिपयतीत्यादि, प्रत्युपवचनम्—अयमित्या-
दि, परावचनं—स इत्यादि । एतानि च योजयामि वचनानि
यथावस्थितवस्तुविषयाणि, न कास्त्वपि कानि ततो भेदे-
तानि सम्बन्धगुणस्य वदति तदा सा भाषा प्रभाषनी द्र-
ष्टव्या । तथा चाऽऽह— 'इच्छेयं भंते । एतवयणं पुत्रवयणं' इ-
त्यादि आविर्भावम्, अक्षरायः प्रतीत एव ।

सम्प्रति प्रागुक्तमेव सूत्रं सूत्रान्तरसम्बन्धनाय भूयः पठति-
कति शं भंते । भासजाया पल्लवा । । गोयमा ! च-
चारि भासजाया पल्लवा । तं जहा—सचचमेयं भास-
जायं चितियं मोसं भासजायं तदयं सचचामोसं भा-
सजायं चउत्थं असचचामोसं भासजायं, ईश्वर-
बाहे भंते । चचारि भासजायाइ भासमाये किं आ-
राहे विराहते । गोयमा ! ईश्वरबाहे चचारि भास-
जायाइ आउचं भासमाये आराहते, नो विराहते, तेण परं
अमंजतअविरयअपडिहत्तअपवचकखायपावकम्मे सचचं
भासं भासतो मोसं वा सचचामोसं वा असचचामोसं वा
भासं भासमाये नो आराहते, विराहते । (छत्रम्—१७४) ।

'कद शं भंते । भासजाया पल्लवा' इत्यादि सुममं, नवरं
'आउचं भासमाये' इति सम्बन्धप्रवचनमालिङ्ग्याऽऽदिरक्षण-
परतया भाषमाणः । तथाहि—प्रवचनोद्वाहरकखायविनिमित्तं
मुक्तासवपयोतीवचनेन मुखाऽपि भाषमायः साधुराराधक-
येति । 'तेण परं' इत्यादि, तत् आमुक्तं भाषमाणात्परोऽसं-
वतो-अमंभाक्षावसंभविककोऽचिरतो चिरमति स्म चिरतो
न चिरतोऽचिरतः क्षावयद्यापाराद्विभृज्यमान इत्यर्थः, अतः

एव न प्रतिहते—मिथ्यादुष्कृतदानप्राप्यक्षत्रप्रतिपत्त्यादिना
न नाशितमतीतं तथा न प्रत्याक्यातं भूयोऽकरुणया निवि-
द्धमनागतं पापकर्म येनासावप्रतिहताप्रत्याक्यातपापकर्म,
शेषं पाठसिद्धम् । प्रका० ११ पद ।

गमो वा ठिमो वा केण्डु पुटो निवयं महुंरं थोवं क-
जाविहयं अगम्वियमतुच्छं निहोसं सयलजणमशाणं-
दकारयं इपरगोमुहावहं वयणं थ भासेज्जा, अव-
दे जइ थं नाभिग्गहिमो सोलसहोसविरहियं पि स सा-
वज्जं भासेज्जा, उवढावणं बहु भासे उवढावणं कसाए
हिंसिज्जा, अवदे कसाएहिं समुहवाहिं भुंजे रयणि वा
परिवेसेज्जा मासं ० जाव दुखव्वय, अवदे य उवढावणं
च परस्त वा कस्तइ कसाएसु मुरेज्जा, अकसायस्त वा
कसायवुद्धिं करेज्जा, मम्मं वा किंचि वालेज्जा, एतेसु ग-
च्छवज्जो फलं भासे दुवालसं कककसं भासे दुवाल-
सं खरफकसइककसनिट्टुरमखिट्टुरं भासे उवढावणं दु-
व्वांसं देइ खामणं कलिक्किं कलहं क्कम्भदरं वा
करेज्जा गच्छवज्जो, मगारं जगारं वा बोलं खमणं
वीथवाराए अवदे वंते संघवज्जो, वंथो संघवज्जो । एवं
खंथो भंजो इसो लहो जलितो जालावतो
पयंथो पेयावतो, एतेसु सव्वेसु पत्तेयं संघवज्जो ॥ पहा०
१ सू० ।

(१५) शिष्यस्य वाग्बिनयमाह—

मुसं परिहरे भिक्खु, न व ओहारिणि वय ।

भासाहोसं परिहरे, मायं च वज्जए सया ॥ २४ ॥

मुच्येतस्यं भूतिनिहाऽऽदि परिहरेत् सर्वप्रकारमपि त्यजे-
त्, भिक्षुं च नैव, अवधारणी गम्यमानत्वाद्वाचं गमिष्याम
एव वक्ष्याम एवेत्येवमादि अवधारणाऽऽदिमकां वदेद्भाषितः,
किं बहुना । भाषाहोचममेषापि वाग्बुधयं लावयानुमोदना-
ऽऽदिकं परिहरेत्, न च कारणेच्छेदं विना-कार्येच्छेद इत्या-
ह—मायां, वशब्दात् कोधाऽऽदीन् तत्तेतृर्बर्जयेत् सदा
सर्वकालम्, इति व्याख्येयः ॥ २४ ॥

किञ्च—

न लविज पुटो सावज्जं, न निरुं न मम्मयं ।

अप्यणुट्टा परड्ढा वा, उभयस्तरं वा ॥ २५ ॥

न लोपश्च वदेत्, पुष्ट इति पर्येयुक्तः, सावयं सपापं, न नि-
र्यम् अर्पयिरेदितं दशदाडिमाऽऽदि, यथ वक्ष्यामस्तु यो यातो-
त्यादि वा, न नैव, ज्ञियते अनेन राज्ञाऽऽदिविक्रमेनोच्चारिते
नेति ममं तद्वच्छान् वाचकतयेति ममं, वचनमिति सर्वत्र श-
वः । अतिसंक्षेपोऽपवादकत्वात्स्याः । अथाऽह च (दश०७७०)

" तदेव कायं काणं लि, पंडमं पंडमं लि वा ।

वाहियं वाहिं रोगिणि, तेणं चेतो लि नो वए ॥ १२ ॥

एतल्लोपश्च अट्टेयं, परो जेणुपहम्मइ ।

आधारवाचदोसपणु, न तं भासिज्ज पणव ॥ १३ ॥ "

आत्मार्थमात्रप्रयोजनं, परार्थं वा परप्रयोजनम् (उभय-
रूपेण) आत्मनः परस्य च प्रयोजनमिति गम्यते । (अन्तरेण
व लि) विना वा प्रयोजनमित्युपकारः, आधादेवं परिहरेदित्यनेनैव जते पृष्टविषयस्वाङ्ख्याः वीनकल्पः, बद्धा—भाषा-
दोषो ज्ञापककाराऽऽदिरेव तत्र गृह्यते इति न दोषः, स्व-
हयेन बानेन वागुप्यभिधानतश्चारित्र्यविनय उक्त इति सू-
त्रार्थः । उत्तर० पादो १ अ० । (अर्थ्यभाषणानु०पि न कटुकां
भाषां वदेदिति 'अर्थम्' शब्दे चतुर्थभागे २७०४ पृष्ठे गतम्)
चउष्टं खलु भासाद्यं, परिसंलाप पञ्चम् ।

दुष्टं तु विषयं सिक्खे, दो न भासिञ्ज सञ्चमो ॥ १ ॥
अतस्त्वं खलु भाषाणं, खलुशब्दोऽप्यचारणं, अतस्त्वंभाषणं,
भासोऽप्या भाषा विद्यत इति, भाषाणां सत्याऽऽदीनां परिसं-
ख्याय सर्वैः प्रकारैः ज्ञान्या, स्वरूपमिति वाक्यशेषः । प्रज्ञावा-
न् प्राज्ञो बुद्धिमान् साधुः, किमिष्याद्—ज्ञायां सत्याऽस्त्या-
मृषायां, तुरबधारणे, ज्ञाप्यमेवाभाष्यं, विनयं शुद्धप्रयोगं, विनी-
यनेऽनेन कर्ममिति कृत्या, शिक्षत् जानीयात्, ज्ञे असत्यास-
त्यामृषे न भाषेत, सर्वशः सर्वैः प्रकारैरिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥

विनयमेवाऽऽह—

जा य सत्त्वा अवतत्त्वा, सत्त्वामोसा य जा मुसा ।
जा य पुद्दीहं एाश्ना, न तं भासेज्ज पञ्चम् ॥ २ ॥
या च सत्या पदार्थतत्त्वमङ्गीकृत्य श्रवकृत्या अनुधारणीया
सावद्यत्वेन, अनुष्ठ स्थिना पक्षीति कौशिकभाषावत्, सत्या-
मृषा वा यथा-व्युत्तरा ज्ञाता इत्येवमङ्गीकृत्या, मृषा च संपूर्ण-
व, अमृष्यस्य व्यवहितः संबन्धः, या च बुद्धेस्तोयेकरमप्य-
रेतानाचरिता असत्यामृषा आत्मश्रवणाप्यादिलक्षणा अ-
विधिपूर्वकं स्वराऽऽदिना प्रकारेण, तेनां भाषेत नयेत्भूतां वा-
चमुदाहरेत्, प्रज्ञावान् बुद्धिमान् साधुरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥
यथाभूता ज्ञाव्या भाषा तथाभूताहा ।

साम्प्रतं यथाभूता वाच्या तथाभूतामाह—

असत्त्वमोसं सत्त्वं च, अनुवज्जमककम् ।
मणुपेहमसंदिद्धं, गिरं भासिञ्ज पञ्चम् ॥ ३ ॥
असत्यामृषाम् उक्तलक्षणां, सत्यां चोक्तलक्षणामिव, इव
च सावद्यत्वेन कर्कशापि कर्कशत्वं भवत्यत आह—असाधेयामपाम्,
अकर्कशमतिशयोक्त्या ह्यमसरपूर्वां संश्रयेव स्वयरोपकारि-
णीति बुद्ध्याऽऽलोच्य असंदिग्दां स्पृष्टामनेपेण ग्रन्थिपत्ति-
हेतुं गिरं वाचं भाषेत मृषात्, प्रज्ञावान् बुद्धिमान् साधुरिति
सूत्रार्थः ॥ ३ ॥

साम्प्रतं सत्यासत्यामृषाप्रतिषेधार्थमाह—

एअं च अद्धमं वा, जं तु नामेह सामयं ।
स भासं सत्त्वमोसं पि, नं पि धीरो विवज्जए ॥ ४ ॥
'एअं च लि' सूत्रम् । एतं वाधेम् । अनन्तरप्रतिषे-
द्धं सावद्यत्वं कश्चिदप्यम् 'अयं वा' एवंजातीयं, प्राकृत-
शैल्या 'वस्तु' नामयति शाश्वतं 'य एव कश्चिदर्थो नाम-
यति—अननुगुणं करोति शाश्वतं—मोसं तमाश्रित्य' सः ।
साधुः पूर्वोक्तभाषाभाषकत्वेनाधिकृतो भाषां 'सत्यामृषा-
मायं' पूर्वोक्तम्, अपिशब्दासत्याऽपि या तथाभूता नाम-
यि धीरो बुद्धिमान् 'विषयं येत्' न भूतादिति भाषः ।

आह—सत्यामृषाभाषाया ओघत एव प्रतिषेधासाध्यावच-
सत्यायाश्च सावद्यत्वेन गतायै सूत्रमिति । उच्यते—मोक्षार्थहा-
करं सूत्रमप्यमङ्गीकृत्याप्यतस्मात्भाषाभाषणमपि न कर्तव्य-
मित्यतिशयप्रदर्शनपरमेतद्बुद्धमेवेति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥

साम्प्रतं मृषाभाषासंरक्षणार्थमाह—

वितहं पि तहामुत्ति, जं गिरं भासए नरो ।
तम्हा सो पुद्दो एवणं, किं पुणं जो मुसं वए ॥ ५ ॥
तम्हा मच्छामो वक्खामो, अमुमं वा खं भावस्सइ ।
अहं वा खं करिस्सामि, एसो वा खं करिस्सइ ॥ ६ ॥
एवमाइ ज जा भासा, एस कालस्मि संकिआ ।
संपयाइअमहे वा, तं पि धीरो विवज्जए ॥ ७ ॥

'वितहं पि लि' सूत्रं, 'वितथम्' अन्तर्ध्वं 'तथामुत्तिपि'
कथञ्चित्स्वरूपमपि वस्तु, अपिशब्दस्य व्यवहितः संबन्धः—
एतदुक्तं भवति—पुरुषेणपचरिषितवनिताऽऽप्यप्यङ्गीकृत्य यां
गिरं भाषते नरो, इयं स्त्री आगच्छति मायति वर्यामङ्कुरां,
'तस्माइ' भाषणादिवभूतापुष्पमवासी बद्धा भाषणा-
भिसंधिकाले 'स्पृष्टः पापिन' बद्धः कर्मणा, किं पुनर्यो
मृषा वरिक्त भूतापवातिनीं वाचं ? , स सुनरां बद्धवन्
इति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ 'तम्हा लि' सूत्रं, यस्माद्धितं तथा-
मृष्यपि वस्त्वङ्गीकृत्य भाषमाणो बद्धवन्, तस्माद्भिमिश्रम
एव अहं इतोऽप्यत्र, वक्ष्याम एव अस्तस्यैवचित्तमित्य-
मिति, अमुकं वा नः कार्यं वसत्यापि भविष्यत्येव, अहं
चरं ज्ञावाऽऽदि करिष्यामि नियमेन, एव वा साधुर-
स्माकं विश्रामाऽऽदि करिष्यत्येवेति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ 'एव-
माह लि' सूत्रम्, एवमाया तु या भाषा आदिशब्दात्
पुस्तकं ते दास्याम्येवमङ्गीकारादहं, 'एवमङ्गीकृत्य' अ-
विषयकालावयवा, बद्धवन्प्राप्ता मुहूर्ताऽऽदीनां 'शङ्किता'
'किमदिमेषमिव भविष्यत्युत्तमान्येयनिश्चितमोक्षरा, तथा
साम्प्रतानीतिधोरापि या शङ्किता, साम्प्रतार्थं स्त्रीपुरुषा-
वनिश्चय एव पुरुष इति, अनीनायेऽप्येवमेव बलीवर्धन-
स्यापानिश्चये तदाऽपि मोक्षमाभिरेह इति । याऽप्येवभूता
भाषा शङ्किता नामापि धीरो विवज्जयेत्, न स्यातामनिश्च-
याभावेन व्यभिचारनो मृषाभ्यापवत्तः, विप्रतोऽगमनाऽऽदौ
शुद्धमप्येवाभाषाऽऽदिप्रवृत्त्या, संश्रयेव सावसरं बद्धव-
म्, इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥

किंच—

अईअमि अ कालस्मि, पचुप्पमपमणायए ।
एवमहे तु न जाणिज्जा, एवेमं ति नो वए ॥ ८ ॥
अईअमि अ कालस्मि, पचुप्पमपमणायए ।
जत्थ संका भवे तं तु, एवमं ति नो वए ॥ ९ ॥
अईअमि अ कालस्मि, पचुप्पमपमणायए ।
निस्संकिअं भवे जं तु, एवमं ति नो निहिमं ॥ १० ॥
'अईअमि लि' सूत्रम्, अनीति च काले तथा 'प्रचुप्पमे'
वर्तमानेऽनागते च यमर्थे न जानीयात् सत्यंयवमार्थमिति,
तमङ्गीकृत्य एवमेतदिति न मृषादिति सूत्रार्थः । अयमज्ञात-
भाषणप्रतिषेधः ॥ ८ ॥ तथा 'अईअमि लि' सूत्रम्, अनीति

ब काले प्रत्युत्पन्नेऽनागते यथायै शङ्का भवेदिति तत्प्रत्य-
येमाधियमेतदिति न ह्यादिति सूत्रार्थः, अयमपि विशेष-
वतः शङ्कितभाषणप्रतिषेधः ॥ ६ ॥ तथा— 'अर्थयस्मि' ति '
सूत्रम्, अतएव ब काले प्रत्युत्पन्नेऽनागते निःशङ्किते भवेत्,
यश्चजातं तुरगमाप्नवत्यर्थं, तद्वैधेतदिति निर्विशेषम् । अन्ये
पठन्ति— 'स्तोकास्तोकाभित्ति', तत्र परिमिततया वाचा
निर्विशेषिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ दृश्य ७ अ० २ उ० ।
(पदवचनविषयकम्— 'तदेव फलता भासा' (११)
इत्यादिसूत्रम्— 'फलसवयय' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १४३ पृष्ठे
गतम्)

(१६) अवाच्याभाषामाह—

तदेव काण्यं काण्यं ति, पंदगं पंदगं ति वा ।
वाहिंमं वावि रोगि ति, तेषु चोर ति नो वए ॥ १२ ॥
एरयऽनेय अट्टेयं, परो जेयुवहमश्च ।
आयारभावदोमन्तु, न तं भासिञ्ज पञ्चवं ॥ १३ ॥
तदेव होले गोलि ति, साणे वा वसुलि ति अ ।
दमए दुष्टए वावि, नेवं भासिञ्ज पञ्चवं ॥ १४ ॥
अजिए पजिए वावि, अम्भो माउसिअ ति अ ।
पिउसिमए भायखिञ्ज ति, धूए णजुणिअ ति अ ॥ १५ ॥
हले हलि ति अजि ति, भट्टे सामिणि गोमिणि ।
होले गोले वसुलि ति, इत्थिअं नेवमालेव ॥ १६ ॥
नामभिजेअ णं बूआ, इत्थीगुणेअ वा पुणे ।
जहारिहमभिगिअम्, आलविअ लविअ वा ॥ १७ ॥
अज्जए पज्जए वावि, वणो चुल्लपिउ ति अ ।
माउलो भाइणिअ ति, पुंते णजुणिअ ति अ ॥ १८ ॥
ह भो हलि ति अजि ति, भट्टे सामिणि गोमिणि ।
होले गोले वसुलि ति, पुरिसं नेवमालेव ॥ १९ ॥
नामभिजेअ णं बूआ, पुरिसगुणेअ वा पुणे ।
जहारिहमभिगिअम्, आलविअ लविअ वा ॥ २० ॥

'तदेव लि' सूत्रं, तद्वैधेति पूर्ववत्, 'काण्यं ति' मि-
आलं काण्यं इति, तथा 'एरयः' नपुंसकं एरयउ इति वा,
व्याधिमन्तं बापि रोगीति, स्तनं चौर इति नो वदेत्, 'अ-
प्रितिलज्जानाअस्थिररोगगुञ्जिवाचनऽऽदिशेषप्रसङ्गाविति
तायाऽर्थः ॥ १२ ॥ 'एरय' ति 'सूत्रम्, एतेनाप्येव वाऽप्येनो-
हेन सता परीयेनोपहृत्यते, येन केनचित्प्रकारेण । आचारभा-
वदोषको यतिनै तं भावेत प्रज्ञावांस्तथेमेति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥
'तदेव लि' सूत्रं, तद्वैधेति पूर्ववत्, होलो गोले इति आ वा
वसुलि इति वा द्रमको वा दुर्मेगध्यापि नैवं भावेत प्रज्ञावान् ।
इह होलाऽऽदिशब्दास्तेन चोदशप्रसिद्धिर्लोकेषुर्वाऽऽदिवाचका
अनन्तरप्रतिषेध इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ एवं क्रीपुरुषयोः
स्वामायेन आरयप्रतिषेधे कृत्वाऽनुना स्त्रियमधिकृत्याऽऽह-
'अजिए' ति 'सूत्रम्, आर्जिकं प्रार्जिकं वाऽपि अजब, मातृपवसा
इति च, पिनुपवसः, भागिनेयोति, बुद्धिनः, नप्रीति च । एता-

व्यामम्बलवचनानि वतन्ते, तत्र मातुः पितृयो माताऽऽधिक्यं,
तस्या अपि वाऽप्या माना सा प्रार्थिका, शेषाभिधानानि
प्रकटार्थान्वयेति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ किं च— 'हले हले लि' सूत्रम्,
हले हले इत्येवमत्र इत्येवं तथा अह, स्वाभिनि, गोमिनि ।
तथा होले, गोले, वसुले इति, एतान्यपि नानादिशेषेभ्यः
आमन्त्रणवचनानि गौरवकृत्वाऽऽदिशर्माणि वतन्ते, यत्किञ्च-
मतः स्त्रियं नैवं हलाऽऽदिशब्दैरालोपेदिति, दोषाश्चैवमालपने
कुर्वतः सङ्गगर्हात्तद्वेषप्रवचनलाघवाऽऽद्य इति सूत्रार्थः १६ ।
यदि नैवमालपेत्, कथं तदालोपेदित्याह— 'नामभिजेअं' ति '
सूत्रं, 'नामधेयेनेति' नामैव एतान् व्याप्तिस्त्रियं कश्चित्का-
रणं यथा देवदेव । इत्येवमादि । नामास्मरणऽऽदौ गोत्रेण वा
पुनर्हेत्यात् स्त्रियं यथा काश्यपगोत्रे । इत्येवमादि, 'यथाह'
'यथाययं वयोदशैश्चर्याऽऽद्येभ्यः' नामिगुणं गुणधेयानालो-
क्य 'आलपेजिगेहा' । ईत्सकृत्वा लपनमालपनमतोऽप्यथा ल-
पनं, तत्र वयोवृद्धा मध्यदेशे ईत्सरा भर्मेप्रियाऽऽव्योचयते
धर्मेणाले इत्यदिना, अन्यथा च यथा न लोकोपचाल इति
सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ उक्तः स्त्रियमधिकृत्याऽऽलपनप्रतिषेधो विधि-
श्च । साम्प्रतं पुरुषमाश्रित्याऽऽह— 'अजिए' ति 'सूत्रम्' । आर्यकः
प्रार्थकश्चापि, वप्यश्चुल्लपितेति च । तथा मातुल भागिनेयेति
पुत्र नत इति च, इह भावाधेः स्त्रियामिव द्रष्टव्यः, नवरं
चुल्लप्यः पितृव्योऽभिधीयत इति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ किं च—
'ह भो लि' सूत्रं, हे भो हलि ति 'अने ति' अर्तः स्वामिन् गोमि-
नं होले गोले वसुले इति पुरुषं नैवमालोपेदिति । अत्रापि भा-
वार्थः पूर्ववदेति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ यदि नैवमालपेत्, कथं
तदालोपेदित्याह— 'नामभिजेअ लि' सूत्रं, व्याख्या पूर्ववद-
व, नवरं पुरुषाभिलाषेन योजना कारयेति ॥ २० ॥

पञ्चिदिआण पाणाणं, एस इत्थी अयं पुमं ।

जाव णं न विजाणिअता, ताव जाइ ति आलवे ॥ २१ ॥

तदेव माणुयं वसुं, पञ्चिअ वावि सरीसवं ।

धूले पमेहले वज्जे, पायमि ति अ नो वए ॥ २२ ॥

परिवुद ति णं बूआ, बूआ उवविअ ति अ ।

संजाए पीणिए वावि, महकाय ति आलवे ॥ २३ ॥

तदेव गाभो दुज्झाभो, दम्मा गोरहण ति अ ।

वाहिमा रहजोगि ति, नेवं भासिञ्ज पञ्चवं ॥ २४ ॥

जुवं गवि ति णं बूआ, धेणुं रसदय ति अ ।

रहस्से महल्लए वावि, वए संवहाणि ति अ ॥ २५ ॥

उक्तः पुरुषमप्याश्रित्याऽऽलपनप्रतिषेधो विधिश्च । अनुना प-
ञ्चिन्मियमैवमतं वापिचिमाह— 'पञ्चिदिआण लि' सूत्रं, पञ्च-
म्विद्याणां गवादीनां प्राणिनां कश्चिद् 'विप्रकृष्टदशावस्था-
तानामिवा स्त्री गौरवं पुमान्, बलीचरैः यावदेतद्विशेष्य न वि-
जानीयात् तावन्मार्गप्रश्नाऽऽदौ प्रयोजनं उपलब्धे सति जातिमि-
ति जातिमाश्रित्याऽऽलपेत्, अस्माद्रोकपजानाकियदुरेणेत्ये-
वमादि, अन्यथा लिङ्गव्यत्ययसम्भवाभ्युपाध्याऽऽपत्तिः, गोपा-
लाऽऽदीनामपि विपरित्याग इत्येवमादयो दोषाः, आलपपरि-
हारी तु वृक्षविचरणाद्वस्ये । तच्चैवम्—' जह लिगवचण

दोसो ता कीस पुढवादि नपुंसगले वि पुरिसिस्थिदिसे।
पयइइ, जहा पयरो मट्टिआ करओ उरसा मुम्भुरा
जाला बाओ वाउली अंबओ अंथिलआ किमिओ ज-
लया मक्कोइओ कीहिआ अमरओ मच्छिआ इचेवमा-
वि ? आथरिओ आइ-जणवयसकवेण ववहारसकवेण य
एवं पयइइ ति, ए पयइ दोसो, पंदिदिपस पुण ए पयमंगी-
कीरइ, गोबालाऽऽदीण वि ए सुदिदुधम्म ति विपरिणाम-
संभवओ, पुच्छिअसायायारिकइणे वा गुणसंभवोदिति" ।
इति सूत्राऽर्थः ॥ २१ ॥ किं च— 'तदेव सि' सूत्रं, 'त-
थैव' यथोक्तं प्राक् 'मनुष्यम्' आयोऽऽदिकम् 'पशुम्'
अजाऽऽदिकम् 'अल्लं' वापि 'हंसाऽऽदिकम्' 'सरीसृपम्' अ-
जगराऽऽदिकं 'स्थूलं' अत्यन्तमांसलोऽयं मनुष्याऽऽदि, तथा
'प्रमेतुः' प्रकपेण मद्-सम्पन्नः, तथा 'बध्ना' व्यापाद-
नीयं पाक्य इति च नो वदेत् । 'पाक्यः' पाकप्रायोगः,
कालप्राप्त इत्यर्थः, 'नो वदेत्' न श्रूयान्, तदधीतितद्व्या-
पस्याऽऽदिदोषप्रसङ्गादिति सूत्राऽर्थः ॥ २२ ॥ कारणं पु-
नरपक्ष एवं वेदितव्याह— 'परिवृद्धं सि' सूत्रं, 'परिवृ-
द्धयेन'—स्थूलं मनुष्याऽऽदि श्रूयान्, तथा श्रूयानुपचित इ-
ति च, संयातः प्राणितश्चापि महाकाय इति चाऽऽलपेत्,
परिवृद्धं, पलायपचितं परिवर्द्धितव्यादिति सूत्राऽर्थः ॥ २३ ॥
किं च— 'तदेव सि' सूत्रं, तथैव गावो 'दोहा' 'दो-
हा' दोहसमय आसौ वनेत इत्यर्थः, 'दम्भा' दम्भी-
याः, गोरधका इति च, गोरधकाः—कल्होडाः, तथा वा-
ह्याः सामान्येन ये कर्वाचत्तानांश्च रथयोऽप्यश्नत इति
नैवं भावेन प्रज्ञावान् साधुः, अधिकरणलाभाऽऽदिदा-
यादिति ॥ २४ ॥ प्रयोजने तु कश्चिद्वेवं भावेन्याह—
'लुब्धं सि' सूत्रं, युवा गौरिति—दम्भो गौरुपचितं श्रूयान्, यनु
गौ रसर्वान् श्रूयान्, रसदा गौरिति, तथा इहं महल्लं वा-
पि गोरधकं इहं बाह्यं महल्लं वदेत्, संवहनमिति रथयो-
र्यं संवहनं वदेत्, कचिदगुपलक्षणऽऽदी प्रयोजन इति सूत्र-
ार्थः ॥ २५ ॥

तदेव गंतुमुज्जागं, पवयाणि वणाणि अ ।
रुक्खा महल्लं पेहाण, नेवं भासिज्ज पक्खं ॥ २६ ॥
अलं पासायसंभाणं, तोरणाण गिहाण अ ।
फलिहङ्गलनावाणं, अलं उदगदंणिणं ॥ २७ ॥
पीटण चंगवेर [रा] अ, नंगले मयं मिआ ।
जेतलट्ठी व नाभी वा, गंदिआ व अलं मिआ ॥ २८ ॥
आसणं सयणं जाणं, हुआ वा किंनुवस्मण ।
भूओववाणि भायं, नेवं भासिज्ज पक्खं ॥ २९ ॥
तदेव गंतुमुज्जागं, पवयाणि वणाणि अ ।
रुक्खा महल्लं पेहाण, एवं भासिज्ज पक्खं ॥ ३० ॥
जासंता इमं रुक्खा, दीहट्ठा महालया ।
पयायमाला विडिमा, वणं दरिसिणि ति अ ॥ ३१ ॥
तहा फलाइ पकाइ, पापसज्जाइ नो वण ॥
वेलाइयाइ टालाइ, वेदिपाइ ति नो वण ॥ ३२ ॥

असंखडा इमे अंगा, बहुनिव्विडिमाफला ।

वड्ज वल्लंभूआ, भूआरुव सि वा पुणो ॥ ३३ ॥

तदेवोसहिओ पकाओ, नीलिआओ लुवीइ अ ।

लाइमा भुजिग्गाउ सि, पिह्लसज्जं ति नो वण ॥ ३४ ॥

रुडा वल्लंभूआ, थिरा ओसदा वि अ ।

गम्भिआओ पसूआओ, संसारउ सि आलेव ॥ ३५ ॥

'तदेव सि' सूत्रं, तथैवेति पूर्ववत्, गत्वा 'उद्यानं'
जनकीडास्थानं तथा पूर्वनाम् प्रतीनाम् गत्वा, तथा वनानि
च, तत्र वृक्षान् महानां महाप्रमाणान् 'प्रैय' इष्ट्वा
नैवं भावेन 'प्रज्ञावान्' साधुरिति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ किमि-
त्याह— 'अलं सि' सूत्रम्, 'अलं' पर्योता एते वृक्षाः प्रासा-
दस्तम्भयोः, अत्रैकस्तम्भः प्रासादः, स्तम्भस्तु स्तम्भ एव,
तयोरलम्, तथा 'तोरणानां' नगरतोराणाऽऽदीनां 'गृहाणां'
च 'कुटीराकाऽऽदीनाम्, अलमिति योगः, तथा 'परिघाऽर्ज-
लानां वा' तत्र नगरद्वारे परिघाः, गोपुरकपाटाऽऽदिष्वेवला,
नोः प्रतीनेति, आसामलमेने, वृक्षाः, तथा उदकद्रोण्यानाम्
अलम्, उदकद्रोण्याऽऽदृष्टजलधारिका इति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥
तथा 'पीटणं सि' सूत्रं, पीठकालामेने वृक्षाः, पीठकं
प्रतीनेतदर्थम्, 'सुपां सुपां भवन्तीति' अनुवर्धये प्रथमा,
एवं सर्वत्र योजनीयं, तथा 'चंगवरायानं' चङ्गवरा-काष्ठपार्श्वो,
तथा 'नंगले सि' लाङ्गलं-हलं, तथा अलं मयिकाय स्यात्,
मयिकम्-उत्तमांजाऽऽप्लानं, तथा यन्मयएव वा, यन्मयः
प्रतीना, तथा नामये वा, नामिः शकटपार्श्वं, गण्डिकायै
वाऽलं स्फुरते वृक्षा इति, नैवं भावेन प्रज्ञावानिति वनेने,
गण्डिका सुर्यगकारालयमधिकरणी (अहिगरणी) व्यापनी
भवन्तीति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ तथा 'आसणं सि' सूत्रम्, 'आस-
नम्' आसनकाऽऽदि 'शयनं' पयइआऽऽदि 'यानं' युष्याऽऽदि
भेदज्ञा किञ्चिदुपाश्रये-वसनायम्यद्-धारपावाऽऽद्येनेषु वृत्त-
न्विति 'भूतपाद्यानिर्णो' सर्वविधाकारिणी भाषां नैव भा-
वेन प्रज्ञावान् साधुरिति सूत्रार्थः । दोषाश्चात्र तद्वनस्वार्मा
व्यन्तराऽऽदिः कुर्यात्, स्मल्लज्जा वा वृक्ष इत्यभिप्रेक्षणीया,
अनियमितभाषाणां लाघवं चैव्यवमादयो योऽर्थः ॥ २९ ॥
अत्रैव विधिमाह— 'तदेव सि' सूत्रं, वस्तुनः पूर्ववदेव,
नवरंमथं भावेन ॥ ३० ॥ 'जासंता सि' सूत्रं, 'जानिमन्त'
उत्तमजातयोऽशोकाऽऽदयः अनेकककाराः 'एते' उपलब्धमा-
नस्वरुपा वृक्षा 'दीघवृक्षा महालयाः' दीघां नालिकरी-
प्रभृतयः वृक्षा नमिद्वृक्षादयः महालया वटादयः 'प्रजान-
शाला' उन्मेषजाला 'विटोपनः' प्रशालवृक्षो वदेह-
शैनीया इति च । एतदपि प्रयोजन उपपन्नं विषम-
णतदासन्नमागं कथनादौ वेदश्राव्येदिति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥
'तहा फलाणि' सि सूत्रं, तथा 'फलाणि' आसक-
लादीनि 'पकानि' पाकप्राप्तानि तथा, पाकलायानि
'बजास्योनीनि' गन्धप्रपकाद्वपलादीनां विपाक्य भक्ष-
्यवांश्यानीनि नो वदेत् । तथा 'वेलाखितानि' पाका-
निशयनो महणकालोचितानि, अतः परं कालं न विष-
हन्तीत्यर्थः, 'टालानि' अश्वद्वारणीनि कालालानीति त-
दुक्तं भवति, तथा 'वेदिपाकानी' ति पेशीसम्पादनेन द्वे-

धीभावकरणयोग्यानीति नो वदेत् । दोषाः पुनरत्रात ऊ-
र्ध्वं नाश एवामीषां न शीमनानि वा प्रकारान्तरमोने-
त्यवधार्य गृह्णप्रवृत्तायधिकरणस्य इति सूत्राऽर्थः ॥ ३२ ॥
प्रयोजनं पुनर्मार्गदर्शनादिवचं वदेदित्याह— 'अस्येव' 'सि
सूत्रम्, अस्यार्थो 'ये' आत्राः 'अतिभारेण न श-
क्युवांति फलानि धारयितुमिच्छन्तः, आश्रयहणं प्रधान-
कृत्वाफलक्षणम्, एतेन पक्षार्थ उक्तः, तथा 'बहुनिर्ध-
तितफलाः' बहुनि निर्बलितानि—बद्धास्थानि फलानि
येषु ते तथा, अनन पाकलाघार्य उक्तः, वदेत् 'बहु-
सम्भूताः, बहूनि सम्भूतानि—पाकानिशयतो प्रहणका-
लाञ्छितानि फलानि येषु ते तथा, अनन वेलाञ्छिता (घ) ये
उक्तः, (दश० टी०) तथा भूतकपा इति वा पुनर्वेदेत्, भूतानि
कपाणि—अबद्धास्थानि कोमलफलकपाणि येषु ते तथा,
अनन टालाण्ये उपलक्षित इति सूत्राऽर्थः ॥ ३३ ॥ (दश० टी०)
'तदेव' 'सि सूत्रं, तथा 'आवधयः' शास्त्रादिलक्षणाः,
पक्षा इति, तथा नीलाश्लेष इति वा यल्लवचलकादि
फललक्षणाः तथा 'लवनवत्यो' लवनयोग्याः 'भजनव-
त्य' इति भजनयोग्याः तथा 'पृथुकभक्ष्या' इति पृथु-
कभक्षणयोग्याः नो वदेदिति सर्वत्राभिसम्बध्यते, पु-
न्युक्ता अधेयकशास्त्रादिषु क्रियन्ते, अभिधानदोषाः पूर्वव-
द्विनि सूत्राऽर्थः ॥ ३४ ॥ प्रयोजनं पुनर्मार्गदर्शनादिवचना-
लोपादित्याह—'कठ' 'सि सूत्रं, 'कठाः' प्राप्नुयुताः 'बहु-
सम्भूता' निष्पन्नमायाः 'स्थिरा' निष्पन्नाः 'उत्पन्ना' इति
उपग्रन्थेभ्यो निर्गता इति वा, तथा 'ममिता' आत्मगतशीर्षि-
काः 'प्रपन्ना' निर्गतशीर्षिकाः संसाराः 'सञ्जाततन्मुला-
दिसारा इत्येवमालोपेत्, पकाद्यर्थेयोजना स्वधिया कार्येति
सूत्राऽर्थः ॥ ३५ ॥

वाग्विधप्रतिषेधाधिकारेऽनुवर्तमान इदमपरमाह—

तदेव संखडिं नञ्चा, किञ्च कर्त्तव्येति नो वए ।

तेणं वावि वडिअत्ति, सुतिट्ठि चि अआवगा॥३६॥

संखडिं संखडिं ब्रूया, पण्णअट्ठि चि तेणं ।

बहुसमाणि तिरयाणि, आवगाण्णि विआगेरे ॥ ३७ ॥

'तदेव' 'सि सूत्रं, तथैव 'संखडिं ज्ञात्वा' सखलक्षण्यन्ते,
प्राणिनामायुषि यस्यां प्रकरणक्रियायां सा सखलङ्गी तां
ज्ञात्वा, 'करणयो' इति पित्रादिनिमित्तं कृत्यैवेति नो
वदेत्, मिषास्वोपगृहणदोषान्, तथा स्तेनकं वापि ब-
ध इति नो वदेत्, तदनुमतत्वेन निष्कषयाऽऽदिक्षप्रसङ्गा-
त्, सुतीर्षा इति च, अशश्राद् दुस्तीर्षा इति वा 'आप-
गा' नञः कर्त्तव्यपृष्ठः सखो वदेत्, अधिकरणविधा-
ताऽऽदिक्षप्रसङ्गादिति सूत्राऽर्थः ॥ ३६ ॥ प्रयोजनं पुनर्वचं
वदेदित्याह—'संखडिं चि' सूत्रम्, सखलङ्गि सखलङ्गि ब्रू-
या, नायुक्तयाऽऽदौ सखीणो सखलङ्गीत्येवमाणि, पणितार्थे
इति स्तेनकं वदेत्, शैलकाऽऽदिकर्मिषाकदर्शनाऽऽदौ, पणित-
नार्थोऽस्थिति पणितार्थः, प्राणवृत्तप्रयोजन इत्यर्थः, तथा बहु-
समानि तीर्षाणि 'आपगानां' नदीनां व्यापृणीयात् साध्या-
दिविषय इति सूत्राऽर्थः ॥ ३७ ॥

वाग्विधप्रतिषेधाधिकार एवेदमाह—

तदा नईओ पुष्ठाओ, कायतिज्ज चि नो वए ।

नावाहिं तारिमाउ चि, पाणिपिज्ज चि नो वए ॥३८॥

बहुवाडहा अगाहा, बहुसल्लिण्णिलोदमा ।

बहुवित्थेदोदमा आवि, एवं भाभिज्ज पक्खं ॥ ३९ ॥

तदेव सावज्जे जोगं, परस्सट्ठा अ निट्ठिअं ।

कीरमाणं ति वा नञ्चा, सावज्जे न लवे म्पुणी ॥ ४० ॥

'तदा नईउत्ति' सूत्रं, तथा नञः 'पूर्ण' भूता इति नो वदेत् प्रवृत्तः
अवगुणनिर्वर्तनाऽऽदिक्षोपात्, तथा कायतरणीयाः शरीरतर-
णयोग्या इति नो वदेत्, साधुवचनतोऽविप्रमिति प्रवर्त्तना-
ऽऽदिप्रसङ्गात् तथा नीतिः द्रोणीभिस्तरणीयाः तरणयोग्या-
इत्यर्थं नो वदेत्, अथवा विप्रशब्दया तत्प्रवर्त्तनात्, तथा 'प्रा-
णिपेयाः' तटस्थप्राणिपेया नो वदेदिति, तथैव प्रवर्त्तनाऽऽ-
दिक्षोपादिति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥ प्रयोजनं तु साधुमार्गकथ-
नाऽऽदिष्वर्थे भाषेत्याह—'बहुवाडहा चि' सूत्रं, 'बहुभूता-
प्राणयो भूता इत्यर्थः, तथा 'अगाधा इति' बह्वगाधाः
प्रायोग्यममाराः, तथा 'बहुसल्लिलोपांलोदकाः' प्रतिक्रान्तोवा-
हितापरसरित इत्यर्थः, तथा 'विस्तीर्णोदकाश्च' स्वतीरप्रा-
वनप्रवृत्तजलाश्च, एवं भाषेत प्रज्ञावान् साधुः, न तु तदा-
ऽऽगतपृष्ठे न वेदुष्वेवमिति ज्ञेयात्, प्रत्यक्षश्रुत्यावादिष्वेन
तत्प्रज्ञयाऽऽदिक्षोपप्रसङ्गादिति सूत्रार्थः ॥ ३९ ॥ वाग्विधप्रति-
षेधाधिकार एवेदमाह—'तदेव चि' सूत्रं, तथैव 'सावज्जे'
सपापं 'योगं' व्यापारमधिकरणं समाऽऽदिक्षिवचं 'परस्मा-
द्यो' परनिमित्तं निष्ठितं 'निष्पन्नं तथा' क्रियमाणं वा 'व-
चस्मानं', साधव्वाद्विषयत्वात्समाविचं वा ज्ञात्वा 'सावज्जे'
नाऽल्लोपेत्, पापघनं न ज्ञेयात् 'मुनिः' साधुरिति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥

तत्र निष्ठितं नैवं व्यादित्याह—

सुकडि चि सुपकि चि, सुच्छिअे सुहडे मडे ।

सुनिट्ठिए सुलट्ठि चि, सावज्जे वज्जे म्पुणी ॥ ४१ ॥

पयत्तपक्क चि व पक्कमालवे, पयत्तल्लिअ चि व ल्लिअमालवे ।

पयत्तलट्ठि चि व कम्मइउअं, पहरागाड चि व गाडमालवे ॥ ४२ ॥

'सुकडि चि' सूत्रं, 'सुकृत'मिति सुपुट्ठ कृतं समाऽदि 'सुपक'
मिति सुपुट्ठ पक्कं सङ्ख्याकाऽदि, 'सुच्छिअ'मिति सुपुट्ठ क्षिणं
तद्वनाऽदि 'सुहृत'मिति सुपुट्ठ हृतं सुद्रस्य वित्तं 'सुहृत' इति
सुपुट्ठ भूतः प्रत्यनेक इति, अत्रापि सुशब्दोऽनुवर्त्तते, 'सु-
निष्ठित'मिति सुपुट्ठ निष्ठितं विस्मामिमानिनो वित्तं 'सु-
लट्ठि चि' सुपुट्ठ सुन्दरा कन्या इत्यर्थे सावधमालपनं वज्जे-
येत् मुनिः, अनुमत्यादिशेषप्रसङ्गात्, निरवयवं तु न वज्जे-
येत्, यथा—'सुकृत'मिति सुपुट्ठ कृतं वेद्यावृत्त्यमेतं 'सु-
पक'मिति सुपुट्ठ पक्कं द्रव्यस्य साधोः 'सुच्छिअ'मिति
सुपुट्ठ क्षिणं अहङ्गधनममेव, 'सुहृत'मिति सुपुट्ठ
हृतं शिष्टकोपकरणमुपसर्गं 'सुसृत' इति सुपुट्ठ भूतः
पण्डितमरखेन साधुरिति, अत्रापि सुशब्दोऽनुवर्त्तते,
'सुनिष्ठित'मिति सुपुट्ठ निष्ठितं कर्मोपसर्गसंयतस्य
'सुलट्ठि' चि सुपुट्ठ सुन्दरा साधुक्रियेत्यवमारीति सूत्र-

र्थः ॥ ४१ ॥ उक्तानुक्तापवादविधिमाह—'पयस् ति' सूत्रं, 'प्रयत्नपक्' मिति वा प्रयत्नपक्मेतत् 'पक्' सह-अपाकाऽऽदि ग्लानप्रयोजन एवमालोपेत्, तथा 'प्रयत्नपक्' मिति वा प्रयत्नपक्मेतत् 'क्षिप्' वनाऽऽदि साधुनि-वेदनाऽऽदौ एवमालोपेत्, तथा 'प्रयत्नलोपे' ति वा प्रयत्नसु-म्नरा कस्या हीकृता सती सम्यक्पालनीयेति 'कर्महतु-क' मिति सर्वमेव वा कृताऽऽदि कर्मनिमित्तमालोपेदिति यो-गः, तथा 'गाढप्रहार' मिति वा कञ्चन गाढमालोपेत्-गाढप्रहारं ब्रूयात् क्वचित्प्रयोजने, एवं हि तदमीत्यादयो दोषाः परिहृता भवन्तीति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥

(१७) कश्चित् व्यवहारे प्रकाशे पृष्ठोऽपृष्ठो वा नैवं ब्रूयादित्याह-सन्नुक्त्वं परम्यं वा, अत्रलं नऽपि एरिंस । अविक्लिप्तमवचनं, अविभक्तं चेत् नो वए ॥ ४३ ॥ सव्यमेवं बहस्सामि, सव्यमेवं ति नो वए । अणुवीड् सव्यं सव्यत्वं, एवं भासिज पञ्चवं ॥ ४४ ॥ सुक्लीं वा सुविक्रीं, अकिञ्ज किञ्जमेव वा । इमं गिरह इमं गिरह, पक्षींश्च नो विभागरे ॥ ४५ ॥ अण्वग्रे वा महग्रे वा, कए वा विकए वि वा । पक्षिअट्टे समुपपन्नं, अण्वग्रे विभागरे ॥ ४६ ॥

'सामुक्त्वं' ति सूत्रम्, एतन्मध्य इदं 'सर्वोक्तं' स्वभावेन सुन्दरमित्यर्थः, 'परार्थे वा' उत्तमार्थे वा महायै क्रीतमिति भावः । अत्रुलं नास्तीत्यसम्यक्प्रापि क्वचित्, 'अविक्लिप्तं' ति 'असंस्कृतं' सुलभमीदृशमन्य-त्रापि, 'अवक्रय' मित्यमन्त्रगुणमेतत् अविभक्तं वा 'अ-प्रीतिकरं' चेन्निति नो वदेत्, 'अजिकरानुत्तरायाऽऽदि-रूपप्रसङ्गादिति सूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ किं च—'सव्यमेवं' ति सूत्रं, 'सर्वमेतद्व्याप्ती' ति केनचित् कस्याचित् संदिष्टे सर्वमेतत्तथा सकस्यमिति सर्वमेतद्व्याप्तीति नो वदेत्, सर्वस्य तथास्वरव्यञ्जनाऽऽपुपेतस्य वक्रमशक्यत्वात्, तथा सर्वमेतदिति नो वदेत्, कस्यचित्संदेश प्रयच्छन् सर्वमेत-दित्येवं वक्रव्य इति नो वदेत्, सर्वस्य तथा स्वरव्यञ्ज-नाऽऽपुपेतस्य वक्रमशक्यत्वात् असंभवाभिधाने मृगवादः, यतश्चैवमतः—'अनुचिन्त्य' आलोच्य सर्वं वाच्यं 'सर्वत्र' कार्येषु यथा असंभवाऽऽपमिथानाऽऽदिना मृगवादां न भव-त्येवं भावेन प्रज्ञावात् साधुरिति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ किं च—'सुक्लीं व' ति सूत्रं, 'सुक्लीं वेति' किञ्चित् के-नचित् क्रीतं दर्शितं सत्सुक्लीतमिति न व्यागृणीयात् इति योगः, तथा 'सुविक्रीत' मिति किञ्चिन्नेनविद्विक्रीतं बट्टा पृष्टः सन् सुविक्रीतमिति न व्यागृणीयात्, तथा 'के-नचित् क्रीते पृष्टः' अत्रयं 'कयाहमेव न भवतीति न व्यागृणीयात्, तथैवमेव 'कयमेव वा' 'कयाहमेवेति, तथा 'इदं' शुद्धाऽदि शुद्धाणाऽऽगामिनं कालं महायै अविष्यति, तथा 'इदं' मुञ्च घृताऽऽगामिनं कालं समर्थं अविष्यती-ति कृत्वा 'पणित' पणयं नैव व्यागृणीयात्, आमीयचिक-रणाऽऽदिदोषप्रसङ्गादिति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥ अत्रैव विधिमाह- 'अण्वग्रे व' ति सूत्रम्, अण्वग्रे वा महायै वा, कस्मि-

न्विष्याह-कये वा विकयेऽपि वा 'पणितार्थे' पणयवस्तु-नि समुपपन्ने केनचित् पृष्टः सन् 'अनवधम्' अण्वग्रे व्या-गृणीयात् यथा नाधिकारोऽत्र तपस्विनां व्यापाराभावादिति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥

किं च—

तद्देवांसंजयं धीरो, आस एहि करेहि वा । सध विट्ट वयाहि ति, नेवं भासिज पञ्चवं ॥ ४७ ॥ बहवे इमं असाहु, लोए वृक्तेति साहुती । न लवे असाहु साहुति, साहु साहु ति आलवे ॥ ४८ ॥ नाणदंसस्यसंपन्नं, संजये अ तवे रयं । एवंगुणसमाउत्तं, संजयं साहुमालवे ॥ ४९ ॥

'तद्देव' ति सूत्रम्, तद्देवं 'असंयतं' गृहस्थम् 'धीर' संयतः आस्वेदेव, यदीतोऽत्र, कुद वेदं-सञ्ज्ञाऽऽ-दि, तथा शेष्वेति द्वयवा, तिष्ठोऽर्थस्यानेन, अत्र प्राममिति नैवं भाषेत प्रज्ञावात् साधुरिति सूत्रार्थः ॥ ४७ ॥ कि-ञ्च—'बहवे' ति सूत्रम्, बहवः 'एते' उपलभ्यमानस्व-रूपा आजीवकाऽऽद्यः असाधवः निर्वाणसाधकयोर्भावेण वा 'लोके तु' प्राणिसङ्घाने उच्यन्ते साधवः सामान्येन, त-त्र नाऽऽलपेत्साधुं साधुं, मृगवादप्रसङ्गात्, अपि तु साधुं साधुमित्यालोपेत् न तु तमपि नाऽऽलपेत्, उपबृंहणानिवा-रदोषप्रसङ्गादिति सूत्रार्थः ॥ ४८ ॥ किंविशिष्टं साधुं साधु-मित्यालोपेदित्यत्र आह—'नाण' ति सूत्रम्, आनर्देशनसं-पन्नं-समृद्धं संयमं तपसि वा रतं यथाशक्ति एव—गुणस-मायुक्तं संयतं साधुमालोपेत्, न तु द्रव्यसङ्ख्याधारणमपीति सूत्रार्थः ॥ ४९ ॥

किञ्च—

देवाणां मणुआणां च, तिरिआणां च वृग्गहे । अमुगाणां जम्भो होऽ, वा वा होऽ ति नो वए ॥ ५० ॥ वाओ वुदं च भीउएदं, स्वेपं चायं मिषं ति वा । कया गु हुज एभाणि, मा वा होऽ ति नो वए ॥ ५१ ॥ तद्देव मेहं व नहं व मालवं, न देवदेव ति गिरं वज्ज्जा । समुच्छिप उअए वा पओए, वज्ज्जा वा वृद्धलाहयति ॥ ५२ ॥ अंतलिकस्व ति शां वृआ, गुडआणुवरिअ ति अ । रिद्धिमेतं नरं दिस्स, गिद्धिमेतं ति आलवे ॥ ५३ ॥ तद्देव सावजऽणुमोअमी गिरा, आहारिणी जा य परोवयाह्णी । स काह लोह भय हास माओयो, न हासमाओऽपि गिरं वज्ज्जा ॥ ५४ ॥

'देवाणं' ति सूत्रम्, 'देवानां' देवासुराणां 'मनुजा-नां' नरं आऽऽदीनां 'तिरिआणां' मण्डिआऽऽदीनां च 'विषदे' संप्राये सति 'अमुकाणां' देवाऽऽदीनां जयो भवतु मा वा भवति चेति नो वदेत्, अचिकरानुत्तरायाऽऽदिदोषप्रसङ्गा-दिति सूत्रार्थः ॥ ५० ॥ किञ्च—'वाउ' ति सूत्रम्, 'वा-तो' मलयमाकताऽऽदिः 'वृष्ट' वा 'वर्ष' शीतोष्णं मयी-

ते 'समे' राजविह्वलशब्दं 'भ्रातं' सुमित्रं, 'शिव' मिति बोधसंग्रहितं कदा तु भवेयुः एतामि, वाताऽऽदि-
नि, मा वा भवेयुरिति प्रमाऽऽद्यभिभूतो नो वदेत् । अधिक-
रणाऽऽदिवाच्यसङ्गात्, वाताऽऽदिषु सन्तु सन्धवीडाऽऽपेक्षः
तद्वद्वतस्तथावमेवोप्यान्ध्यानभावादिति सूत्रार्थः ॥४१॥
'नद्वेच' लि 'सूत्रं', तथैव मेघे वा नमो वा मानव-
वाऽऽश्रय नो 'देवदेव' लि 'गिरं वदेत्', मेघमुक्तं दृष्ट्वा उ-
क्तो देव इति नो वदेत्, एवं 'मम' आकाशं 'मानवं'
राजानं वा देवमिति नो वदेत्, मिथ्यावाङ्मात्रावाऽऽदिप्रस-
ङ्गात् । कथं तर्हि वदेदित्याह—उक्तं दृष्ट्वा संमुखित उक्तो
वा पयोऽ इति, वदेद्वा बुधो बलादह इति सूत्रार्थः ॥४२॥
नम आश्रित्याऽऽह—'अतस्त्विति' लि 'सूत्रम्', इह नमोऽन्तरि-
णमिति ह्याहुह्यानुचारितमिति वा, सुरसेवितमित्यर्थः,
एवं किल मेघोऽप्येतदुभयशब्दाव्यय एव । तथा 'आदि-
मन्त्रं' संपदुपेतं नरे दृष्ट्वा, किमियाह—'रिजिमंतं' मिति
आदिमानवमित्येवमालम्बेत्, एवमहारतो मृषावादाऽऽदिपरि-
हारायमिति सूत्रार्थः ॥४३॥ किंच—'तदेव' लि 'सूत्रं', तथे-
व सावधानुमेदिनोः 'गोः' बापू यथा सुष्ठु इतो भ्राम इ-
ति, तथा 'अवधारिणी' इदमित्येवेति, संशयकारिणी
वा, या च परीयपतिनी यथा—मांसमदोषाव 'से' इति ता-
मेवंभूतां कौषाक्षोमान्प्रधानासाह, मानमेवाऽऽदीनामुपल-
क्षणमतत्, 'मानवः' पुमान् साधुन हसन्नपि गिरं वदेत्,
प्रभूतकर्मवशादेतत्त्वादिति सूत्रार्थः ॥४४॥

(१८) वाक्ययुक्तिप्रकाशः—

सवकसुद्धिं समुपेहिआ हृषी,
गिरं च दुष्टं परिजण सया ।
मिधं अदुष्टं (दुं) अणुवीह भासए,
सयाख मज्जे लहई पसेसयं ॥ ५५ ॥
भासाइ दासे अ गुणे अ जाणिआ,
तीस अ दुष्टं परिजण सया ।
अमु संजए सामगिए सया जण,
वइअ बुद्धे रिअमाणुलोमिधं ॥ ५६ ॥
परिक्खभासी सुमभाहिइए,
चउकमायावगए अणिसिए ।
से निदुधुणे धुणमलं पुकेकं,
आराहए लोगमिधं तहा परं ॥ ५७ ॥ ति वेदि ।
'सवक' लि 'सूत्रं', सदाक्ययुद्धि, स्ववाक्ययुद्धि वा,
सवाक्ययुद्धि वा, सर्तो शोभनां, स्वाभासीयां, स
इति वक्ता, वाक्ययुद्धि 'संक्षेप' सम्यक् दृष्ट्वा 'सुमिः'
साधुः गिरं तु 'दुष्टां' यथोक्तलक्षणां परिवर्जयेत् सदा,
किं तु 'मितं' स्वरतः परिमाणतश्च, 'अदुष्टं' देश-
कालोपपन्नाऽऽदि 'अनुविधित्व' यथोक्त्य भावमात्रः स-
न् 'सतां' साधूनां मध्ये 'समे' प्रशंसनं 'प्राप्नोति' प्रशंसा-
मिति सूत्रार्थः ॥५४॥ यतश्चैवमन्त्रः 'भासाइ' लि 'सूत्रं',
'भाषाया' उक्तलक्षणाया द्रोषांश्च गुणांश्च 'आराह' यथा-

वदेत्येतत्त्वाच्च बुधायाः भाषायाः परिवर्जकः सदा, एवंभू-
तः सन् वद्वीचमिकाद्येषु संयतः, तथा 'आमये' अम-
माय वरणपरिणामगमे चक्षितः सदा यतः 'सर्वकालमु-
पुक्तः सन् वदेद् बुद्धो' इतिानुलोमं 'हितं—परिणामसुख-
रम् अनुलोमं—प्रनाहारीति सूत्रार्थः ॥४६॥ उपसंहारकाह-
'पारक' लि 'सूत्रं', 'परीक्षमायी' आलोचितवक्ता त-
था 'सुसमाहितेन्द्रियः' सुप्रणिहितेन्द्रिय इत्यर्थः, 'अप-
गतवतुष्कपायः' कौषाऽऽदिनिरोधकतेति भावः, 'अनिश्रि-
तो' द्रव्यभावनिवारितः, प्रतिवर्धयितुमुक्त इति हृदयम् ।
स इयंभूतो 'निर्धुव' प्रस्फोट्य 'धूधमलं' पापमलं 'पु-
राकृतं' जन्मान्तरकृतं, 'किमिति ?—' आराधयति ' प्रभु-
लीकरोति लोकम् ' एवं 'मनुष्यलोकं' वाक्संयतत्वेन, त-
था 'पर' मिति परलोकमाश्रयति निबोधलोकं, यथा—
संभवमन्तरं पारमर्थ्येण वेति मर्मः । प्रवीमीति पूर्ववत्,
नयाः पूर्ववदेव ॥ ४७ ॥ ४८० ७ अ० २ ० ।

वाक्यप्रणिधिमाह—

अपुच्छिओ न भासिअजा, भासमाखस संतरा ।
पिठिमं न स्वाइअजा, मायाभासे विवजण ॥ ४७ ॥
अपत्तिधं जेख सिआ, आसु कुपिउज वा परो ।
सम्भतो तं न भासिअजा, भासं अदिअगामिधि ॥ ४८ ॥
दिठं मिधं असंदिद्धं, परिपुणं विधं जिधं ।
अवेपिरमणुविग्गं, भासं निसिर अचवे ॥ ४९ ॥
आयारणीपरं, दिदिबायमभिजणं ।

वायिकेवल्लिधं नथा, न तं उवहसे मुणी ॥ ५० ॥

'अपुच्छिओ' लि 'सूत्रम्', अपुष्टो निष्कारणं न भा-
षेत, भावमात्रस्य वास्तवेण न भाषेत, नेदमित्यं किं-
तश्चैवमिति, तथा 'पृष्ठिमांसं' परीक्षद्रोषकीतेनकपं 'न
स्वाद' न भाषेत, 'मांसस्यूतां' मायाप्रधाना मृषा-
वाचं विवर्जयेदिति सूत्रार्थः ॥४७॥ किं च—'अप्य-
लिधं' लि 'सूत्रम्', अमीतिर्येन स्यादिति प्राकृतशैल्या
येनेति—यथा भाषया भाषितया अमीतिरित्यमीतिमात्रं भवे-
त् तथा 'आयु' शीघ्रं 'कुप्येद्वा' परो 'रोषकाय' दशयेत्,
'सर्वशः' सर्ववैकल्यासु 'ताम्' इत्यंभूतां न भाषेत भाषा-
म् 'अहितगामिनीम्' उभयलोकाविक्रमांमिति सूत्रार्थः ॥४८॥
मायालोपायमाह—'दिठं' लि 'सूत्रं', 'दष्टां' दृष्टावैधियया 'मिनां'
स्वकप्रयोजनाभ्याम् 'असंदिग्धाम्' निःशङ्कानां 'प्रतिपूर्णां'
स्वराऽऽदिभिः 'व्यक्राम्' अलक्ष्णानां 'जितानां' परीक्षिताम् 'अज-
ल्पनशीलां' नैवेर्लभ्यविलासाम् 'अनुद्दिष्टां' नोद्दिष्टकारी-
णीमेवंभूतां भाषां 'निधुज्ज' ह्याय् 'आरमबाम्' 'संचे-
तन इति सूत्रार्थः ॥४९॥ प्रस्तुतोपदेशाधिकारः पदेदमाह—
'आयार' लि 'सूत्रम्', आचारप्रवृत्तिपरमित्याचारधरा-
स्त्रीलिङ्गाऽऽदीनि जानाति प्रवृत्तिधरस्मान्मेव सविशेषादी-
न्येवंभूतम् । तथा दाहवाद्यमर्षादीनां प्रकृतिप्रत्ययलोपाऽऽग-
मवर्धिकाकारकालकारकाऽऽदिर्वीरेन 'बाणविस्फुलितं विद्या-
विधिचय—अनेके' प्रकारैर्लिङ्गभेदाऽऽदिभिः स्फुलितं विद्याय
न 'तम्' आचाराऽऽदिचरमुपहसन्मूनिः, अदो तु स्वस्था-

बासाऽऽदिचरस्य बाबि कोशालमित्येवम् इह च दधिवादम-
धीयानमित्युक्तमत इदं गम्यते--नाधीतदधिवादं . तस्य
ज्ञानाप्रमादातिशयतः स्मल्लानाऽसंभवाद् . यद्येवंभूतत्वापि
स्मल्लितं संभवति न चेन्नमुपहस्येतिरूपदर्शः . ततोऽप्यस्य
सुतरां संभवति, नास्ती हस्तिव्य इति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥

किं च-

नक्षत्रं सुमिषं जोगं, निमिषं मंतपेसजं ।

गिहिणो तं न आह्वयन्, भूआह्विरण्यं पयं ॥ ५१ ॥

'नक्षत्रं' ति 'सूत्रं', गृहिणा वृष्टः सज्जन्तम्--अग्नि-
व्यादि 'स्वप्नं' शुभाशुभफलमतुस्तत्ताऽऽदि 'योगं' वशीक-
रणऽऽदि 'निमित्तम्' अतीताऽऽदि 'मन्त्रं' बुद्धिकर्मत्वा-
ऽऽदि 'मेघजय' अतीतसाराऽऽधीयानं 'गृहिणाम्' असंयतानां
तद्वाऽऽवक्ष्यति, किञ्चिद्विषयमिच्छाद्-भूताधिकरणं यद्विमिति
भूतानि--एकस्मिन्वाऽऽदीनि संघट्टनाऽऽदीनाऽधिक्रियन्ते-ऽ-
स्मिन्निति, तत्रात्र तद्वर्षातिपरिहाराधीन्यर्थं ज्ञातुं--अनधि-
कारोऽत्र तपस्विनामिति सूत्रार्थः ॥ ५१ ॥ वृष्टो ८ अ० २ उ० ।

(१६) भाषावक्ष्यता--

से भिक्षू वा भिक्षुणी वा इमां वयापारां सोषा
शिसम्प इमां अयापारां अयापरियपुञ्जां जाणुज्जा
जे कोहा वा वापं विउंजंति जे माया वा ० जे मायाए बा०
जे सोभा वा वापं विउंजंति जाणुआ वा फरुमे वयंति
अजाणुओ वा फरुमे वयंति सव्वमेतं सावजं वज्जज्जा
विवेगमायाए, धुवं चेदं जाणुज्जा अणुवं चेदं जाणुज्जा
अससं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा लभिय णो लभिय
हुंजिय णो भुंजिय अदुवा आगतो अदुवा णो आगता
अदुवा एति अदुवा णो एति अदुवा एहिति अदुवा णो
एहिति इत्थं वि आगते इत्थं वि णो आगते इत्थं वि ए-
ति इत्थं वि णो एति इत्थं वि एहिति इत्थं वि णो ए-
हिति ॥ अणुवीइ णिद्धाभासी समियाए संजयए मांसं भासे-
ज्जा । तं जहा-एगवयणं १, दुवयणं २, वहुवयणं ३, इत्थि-
वयणं ४, पुरिसवयणं ५, लणुसगवयणं ६, अउरुत्तवयणं
७, उवणीतवयणं ८, अवणीयवयणं ९, उवणीयअवणीय-
वयणं १०, अवणीयउवणीयवयणं ११, तीयवयणं १२,
पटुप्पसवयणं १३, अयागतवयणं १४, पव्वकसवयणं १५,
परोक्कसवयणं १६; से एगवयणं वदिस्सामीति एगवयणं
वएजा ० जाव परोक्कसवयणं वदिस्सामीति परोक्कसवयणं व-
देजा, इत्थी वेस पुरिसो वेस लणुसं वेस एयं वा चेयं अस्स
वा चेयं अणुवीइ निद्धाभासी समियाए संजए भासं भासे-
ज्जा, देवयाइं आयतणायं उवातिक्कम् ॥ अह भिक्षू जा-
णेज्जा चत्तारि भासजायां । तं जहा-सव्वयणं पटमं भास-
जायं १, बीयं मोसं २, तयं सव्वामोसं ३, जं शेव सव्वं शेव

मोसं शेव सव्वामोसं असव्वामोसं जाम तं चउत्तं भास-
जातं ॥ ४॥ से बेमि जे अतीता जे य पटुप्पसा जे अयागवा
अरहता भगवंतो सव्वे ते एयाणि चेव चत्तारि भासजा-
यां भासिणु वा, भासंति वा, भासिस्संति वा, पण्विंशु वा,
पण्वंति वा, पण्वविस्संति वा, सव्वयां च शे एयाणि
अविताणि वसमंताणि मंधमंताणि रसमंताणि फासमं-
ताणि चओवचइयाइं विप्पारिखामधम्म्याइं अवंतीति सप-
क्खायाइं । (धम्म-१२२)

स भावमिच्छुरिमानिस्वतः करणनिष्पन्नान्, इदम् प्रत्यक्षा-
ऽऽसन्नवाचित्वात् समनन्तरं वक्ष्यमाणात् बाबि आचारा वा-
माचाराः वाग्व्यापारास्तान् श्रुत्वा, तथा निशङ्क्य ज्ञात्वा भा-
वासमित्या भाषां भाषेतोत्तरेण संभष्य इति । तथा यादृक्भूता
भाषा न भाषेतम्यति तत्तावदर्थयति--इमाव्यवसायान्
अनाचारान् साधुतामभाषणयोग्यान् पूर्वसाधुभिरनाधीये-
पूर्वान् साधुज्जोनीयात् । तथाप्येव केचन कांक्षायां वार्त्तं विपु-
लमिति विविधं व्यापारयन्ति भाषन्ते यथा वीरभवं ह्यसत्त्वमि-
मित्यादि, तथा मानेन भाषन्ते यथोत्तमजातिरहं हीनस्त्वमि-
त्यादि, तथा मायया यथा स्मृतोऽहमपरसंदेशकं वा साव-
यकं केनचिदुपायेन कथयित्वा मिथ्यावृत्तुत्वं करोति, सहसा
ममेतद्वायातमिति, तथा लोभेनाहमनेमोक्षेनातः किञ्चित्कथ्य
इति, तथा कस्यचिद्विषयं जानास्तदोपेक्षयद्वन्द्वेन पुण्यं वक्ष-
स्यजानानां वा; सर्वे चेतकोषाऽऽर्द्धवचनं सहस्रबंधनं पापं न
गच्छेण वा वनेन इति सावयं नउच्छेयं विवेकमादाय-विषयिकता-
सूत्रा सावयं वचनं वक्षनीयमित्यर्थः । तथा केनचित्साङ्गे
साधुना जल्पता नेव सावधारण्यं यथा वक्तव्यं, यथा-ध्रुवंत-
श्चित्तं वृष्टयादि भविष्यतीत्येवं जानीयादुभूतं वा जानी-
यादिति । तथा कथाज्ञानाधुं निष्ठाये प्रविष्टं ज्ञातिकुलं वा
गर्भं चिरयन्तमुद्दिष्टापरं साधव एवं सुवीर्य, यथा-भुज्जमहं
वयं स तत्राऽऽसत्ताऽऽर्द्धकं लब्धिव समागमिष्यति, यदि वा-
भिषयने तदर्थं किञ्चित्वासी तस्मात्त्वत्वाभासः समागमिष्यति,
एवं तत्रैव मुक्त्वा अमुक्त्वा वा समागमिष्यतीति सावधार-
ण्यं न वक्तव्यम्, अप्येवैवभूतां सावधारणां वाचं न ज्ञात्वा,
यथा-आगतः कश्चिद्वाजाऽऽर्द्धको वा समागतः, तथा आग-
च्छति न वा समागच्छति, एवं समागमिष्यति न वेति एवम-
प्यसत्तमोऽऽद्यापि भूताऽऽर्द्धकालस्थं योज्ये, यमर्थं सव्य-
यन जानीयात् तद्वमेवेतदिति न ज्ञायादिति भाषायेः । साभा-
म्येन सर्वत्रयाः साधारण्यमुपदर्शो, यथा-अनुविद्विष्यत् विचार्य
सम्यग्निश्चिन्त्यातिशयेन श्रुतेऽपदेशेन वा प्रयोजने सति निष्ठा-
भाषी सावधारण्यभाषी सन् समित्या भाषासामित्या समतया
वा रागद्वेषाकरणलक्षणया बाह्यवचनविधिषा भाषां भाषे-
त । यादृक्भूता च भाषा भाषेतस्या तां पण्डितवचनविधि-
मतां दर्शयति--तद्यथ्ययमुपदर्शनीयाः, एकवचनम्-वृक्षः,
द्विवचनम्-वृक्षो, बहुवचनम्-वृक्षा इति, स्त्रीवचनम्-
वीणा कन्या इत्यादि, पुंवचनम्-घटः पट इत्यादि,
नपुंसकवचनम्-पीठं देवकुलमित्यादि, अप्रयास्यवचनम्-
आगम्यति अग्र्यामं हृदयमं तपरिहाराण्यम् अविष्यतस्त-
देव सहसा पतनम्-उपनीतवचनं प्रसीदवचनं यथा-कु-

पवती स्त्री, तद्विषयेयुक्तापमीतवचनम्-यथेयं रूपहीने-
ति, उपनीतापमीतवचनम्-कश्चिद् गुरुः प्रशस्यः कश्चि-
न्निग्यो, यथा रूपवतीयं स्त्री किं त्वसद्वृत्तेति अपमी-
तोपनीतवचनम्-अकपवती स्त्री किं तु सवृत्तेति, अनी-
तवचनम्-कृतवान्, वतमानवचनम्-करोति, अ-
नागतवचनम्-करिष्यति, प्रत्यज्ञवचनम्-एव देव-
स्यः, परोक्षवचनम्-स देवस्यः । इत्येतानि शेष-
शब्दानानि अमीषां स भिक्षुराधेयविवक्षायामेकवच-
नमेव शृणुयात्परोक्षवचनविवक्षायां परोक्षवचनमेव शृ-
णुयात्, इति । तथा स्यादिके दृष्टे सति स्वयेवेवा पुष्टयो
वा नपुंसकं वा, एवमेवैतद्व्यवहारेण, एवम् अनुविधित्व
मिश्रित्व मिश्राभाषी सन् समित्वा समनया संवत एव
भाषां भविष्यति, तथा इत्येतानि पूर्वोक्तानि भाषागतानि व-
चनमात्रानि वा आप्यतानि शेषस्थानान्युपयातिक्रम्याति-
लक्ष्य भाषां भवेत् । अथ स भिक्षुर्जीवीत्यवस्थापरि भाषा-
कानानि वतस्ते भाषाः । तद्यथा-सत्यमेकं प्रथमं भाषा-
जातं यथाधम्-अवितथम् । तद्यथा-गौरैरेवाश्वोऽश्व-
ति १ । एतद्विपरीता तु मृषा द्वितीया, यथा-गौरश्चोऽश्वो-
गौरिति २ । दुनीया भाषा सत्यामृषेति, यत्र किञ्चित्सत्यं
किञ्चित्मृषेति, यथा-अश्वन् यान्तं वददन्तमुष्टेयं याती-
त्यभिधायति ३ । अनुधी तु भाषा दीर्यमाना न सत्या, नापि
मृषा, नापि सत्यामृषा आमन्त्रणाऽऽज्ञापनाऽऽदिका साऽ-
न्नाभसत्यामृषेति ४ । स्वमनीषिकापरिहारायैवाह- (सि वेमी-
ति) साऽहं यदेतद् ब्रवीमि तत्सर्वैरेव तीर्थकश्चिरंतीतानाम-
तत्तन्मैमिर्भाषितं भाष्यते भाषिष्यते च । अपि चेतिनि
स्वाधेयपदेनानि भाषाद्रव्यात्यविवक्षितं च बन्धुमन्त्रस-
स्पर्शवन्नि वयोपवयिकानि विविधपरिणामधर्माणि भव-
न्तीति, एवमाख्यातं तीर्थकश्चिरिति । अथ च वज्रोऽऽदिम-
स्वाभिव्यक्त्येव शब्दस्य मूर्त्येवमावेदितं, न ह्यमूर्त्येवमाऽऽका-
शाऽऽदेवलोऽद्वयाः संभवन्ति, तथा वयोपवयवमनीषीत्यनेन तु
शब्दस्यानित्यमाविधिकृतं, विविधपरिणामत्वात्कुलद्रव्या-
लामिति ।

(२०) साम्प्रतं शब्दस्य कृतकत्वाऽऽविष्करणायाऽऽह-

से भिक्षु वा भिक्षुणी वा से जं पुण जाणिज्जा-पुम्बि
भासा अभासा भासिज्जमाणी भासा भासा भाससम-
यवितिकेता च खं भासिया भासा अभासा ॥

स भिक्षुरेवंसूतं शब्दं जानीयात् । तद्यथा-भाषाद्रव्यवर्ग-
लानां वस्तुयोगमिस्वरणात् 'पूर्व' प्राप्तं भाषा 'माप्यमा-
शेष' वस्तुयोगेन मिश्रणमाशेष भाषा, भाषाद्रव्याणि भा-
षा भवति; तदनेन ताद्वेष्टाऽऽदिष्वप्यपारेण प्रागसतः शब्द-
स्य निष्पादनात्स्फुटमेव कृतकार्यमावेतिनं, मूर्त्येवमेव दृष्ट-
वत्काऽऽदिमेव घटस्थिति, सा बोद्धरितप्रत्ययसिखाच्छब्दानां
आयुक्तोत्तरकालमप्यभावेव, यथा कृपाज्ञावस्थायां घटोऽ-
घट इति, तदनेन प्रागमावर्ण्यभाषाभाषी शब्दस्याऽवेदित-
विति ॥

इदानीं वतस्त्रुणां भाषावामात्रणीयामाह-

से भिक्षु वा भिक्षुणी वा से जं पुण जाणिज्जा- वा

य भासा सत्त्वा १, जा य भासा मोसा २, जा य भासा
सत्त्वामोसा ३, जा य भासा असत्त्वामोसा ४, तद्व्यपगारं
भासं सावजं सकिरियं ककमं कडुयं निट्ठुं फरुसं अण-
वकरिं छेदवकरिं अयवकरिं परिताववकरिं उद्वयवकरिं
भूतेवपाइयं अभिकिंखु खो भासेज्जा ॥

स भिक्षुर्जीवनेरे जानीयात्, तद्यथा-सत्यां, मृषां, सत्यामृ-
षाम्, असत्यामृषाम् । तत्र मृषा सत्यामृषा च साधूनां ताव-
च्च वाच्या, सत्याऽपि या कर्कशाऽदिगुणोपेता सा न वाच्या,
तां च वश्ययति-सहावघेन वसेत् इति सावधा, तां सत्यां
मपि न भावेत्, तथा सह किपया अनधेष्टद्वन्द्वसिद्धि-
कथा वसेत् इति सकिरिया तामिति, तथा कर्कशां बर्हिता-
स्रां, तथा कटुकं विचोद्वेगकारिणीं, तथा निष्टुरं हृक्प्र-
धानां पशूनां मर्मोपघाटनपराम् (अह्वयकरिं ति) कर्मोऽऽ-
भवकरीम् । एवं छेदनेभद्वन्द्वं यावद्वपद्रवणकरीमित्येव-
मादिकां भूतोपघातिनीं आयुपतापकारिणीमीमिकिञ्चय म-
नसा पर्यालोच्य सत्यामपि न भाषेतेति ।

भाषणीयां त्वाह-

से भिक्षु वा भिक्षुणी वा से जं पुण जाणिज्जा वा
य भासा सत्त्वा सुमुदा, जा य भासा असत्त्वामोसा, तद-
व्यपगारं भासं असावज्जं ० जाव अभूतोवपाइयं अभिकिंखु
भासं भासेज्जा ॥ (सूत्रम्-१३३)

स भिक्षुर्जीवनेरे जानीयात्, तद्यथा-या च भाषा स-
त्या सूत्रमिति कुशाग्रीयया बुद्ध्या पर्यालोच्यमाना मृषाऽ-
पि सत्या भवति यथा सत्यापि मृषदृष्टेन लुब्धकाऽऽदेरपल-
प इति । उक्तञ्च-"अलियं न भासिष्यसं, अरियं हु स-
वं पि जं न वसत्थं । सत्त्वं पि हाइ अलियं, जं परीहाकरं
वयलं ॥ १ ॥ " या चासत्यामृषा आमन्त्रणी आज्ञापनाऽदि-
का तां तथामकारां भाषासत्तावधामकिर्यां यावद् भूतोपघा-
तिनीं मनसा पूर्वम् अभिवाक्य पर्यालोच्य खर्वा साधुभी-
षां भाषेतेति ॥ १३३ ॥

किञ्च-

से भिक्षु वा भिक्षुणी वा पुवं आधेतेपाणे आधेति-
ते वा अपडिसुयेमाणे खो एवं वदेज्जा-होलेति वा गो-
लेति वा वसुलेति वा कुपवलेति वा घटदासेति वा सावे-
ति वा तेणेति वा चारिएति वा भाइति वा मुसावादीति
वा, इयाइं तुमे ते जलणा वा, एतव्यपगारं भासं सावज्जं स-
किरियं ० जाव भूतोवपाइयं अभिकिंखु खो भासेज्जा ॥

स भिक्षुः पुमांसमाम्भवकामन्त्रितं वा अमृगवन्तं जैवं
भावेत्, तद्यथा-होले इति वा सोले इति वा एतो च देशान्त-
रे अवस्थासंख्यकी, तथा वसुलेति वृषभः कुपवः कुत्सिता-
न्वयः घटदास इति वा भेति वा स्तेन इति वा चारिक इ-
ति वा मायीति वा मृषावादीति वा, इत्येतानि अमन्त्रोक्ता-
नि स्वभासं तत्र जनको वा मातापितरावेतानीति, एवं प्रकारं
भाषां वाच्य भाषेतेति ।

एतद्विपर्ययेष्वेव भाषितस्त्वभाह-

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा पुंमं आसंतेमाणे आसंतेपि वा अप्पहिमुणेमाणे एवं वदेज्जा-अमुणे पि वा आउसो पि वा आउसंतारो पि वा सावकां पि वा उपासमे पि वा धम्मिए पि वा धम्मपिए पि वा एयप्पगारं भासं असावज्जे ० जाव अभिक्खु भासेज्जा ॥ से भिक्खु वा भिक्खुणी वा इत्थि आसंतेमाणे आसंतेति य अप्पाहि-मुणेमाणे थो एवं वदेज्जा-—शोलीति वा शोलीति वा इत्थीगमेख्खे तेष्वं ॥ से भिक्खु वा भिक्खुणी वा इत्थि आसंतेमाणे आसंतेपि य अप्पहिमुणेमाणे एवं वदेज्जा-आउसो पि वा भइतीति वा भोइति वा भगवतीति वा सा-विगेति वा उवासिए पि वा धम्मिए पि वा धम्मपिएपि वा, एतप्पगारं भासं असावज्जे ० जाव अभिक्खु भासेज्जा ॥

(सूत्रम्-१३४)

स भिक्षुः पुत्रासामान्यपञ्चामाश्रितं वा भूतवन्तमेव ब्रूयात् । तद्यथा-अनुक इति वा, आयुष्मन्ति वा, आयुष्मन्त इति वा तथा आश्वक चर्ममिय इति, एवमादिषु भाषां भाषेतेति । एवं स्त्रियमभिहित्य स्वहृदयमपि प्रतिषेधविधिष्यं नेयमिति ॥ १३४ ॥

पुनस्तथावलीलाभाह-

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा थो एवं वदेज्जा-—थभो-देवेति वा गजदेवेति वा बिज्जुदेवेति वा पवुद्धदेवेति वा निबुद्धदेवेति वा पठउ वा वासं मा वा पठउ शिण्फज्ज वा ससं मा वा शिण्फज्ज विभाउ वा रयणी मा वा विभाउ उदेउ वा सूरिए मा वा उदेउ सो वा राया जयउ वा मा जयउ वा, थो एतप्पगारं भासं भासेज्जा । पव्वं से भिक्खु वा भिक्खुणी वा अंतलिक्खेति वा गुज्झालुवरिए-पि वा संझुच्छिए वा शिवइए वा पवो वदेज्जावुद्धवला-इगेति वा, एयं त्वलु तस्स भिक्खुस्स भिक्खुणीए वा सा-वगियं ॥ (सूत्रम्-१३५)

स भिक्षुरेवंभूतामसंयतमाणां न वदेत् । तद्यथा-नमोदेव इति वा, गजैति देव इति वा तथा निबुद्धेवः, पवुद्धेवः, निबुद्धो दे-वः, एवं पततु वर्णा मा वा निष्पद्यतां शस्यं मेति वा, विधातु रजनी मेति वा, उतेतु सूर्यो मा वा, जयत्वसो राजा मावेति, ए-वं प्रकारं देवाऽदिकां भाषां न भाषेत् । कारणञ्जाने तु प्रहायान् संयतमात्रया अन्तरिक्षमिच्छादिकया भाषेत । एतत्तस्य भि-क्षोः सामान्यमिति । आवा० २ अ० १ सू० ४ अ० १ उ० ।

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा जहा वेगइयाइं रुवाई पासैज्जा तहावि ताईं नो एवं वदेज्जा । तं जहा-—गंठी गंठीति वा, कुडी कुडीति वा ० जाव मयुमंभुयि सि वा इत्यच्छिष्यं इत्यच्छिष्येति वा, एवं पादच्छिष्येति वा शकच्छिष्येति वा कच्छिष्येति वा उदुच्छिष्येति वा, जे यावेष्वे नहप्पगारा एय-

प्पगाराहिं भासाहिं बुइया २ कुप्पंति मात्तवा ते यावि त-हप्पगाराहिं भासाहिं अभिक्खु थो भासेज्जा ।

स भिक्षुर्यद्यपि (एगइयाइं ति) कानिचिन् ब्रूयात् न-एडीपइकुट्टवादीनि पश्येत्तथाऽप्येतानि स्वनामप्रार्थं तां-शेषविशिष्टानि नोक्तकार्येति । तद्येष्वुदाहरणोपग्र-हनाथः, गच्छी मयुमंभुयस्तीति गच्छी, यदि बोक्खुनमुत्त-कपाइः स गच्छीत्येवं न व्याहृतेष्वः, तथा कुट्टयापि न कुट्टी ति व्याहृतेष्वः, एवमपरवर्गाविशिष्टा न व्याहृतेष्वः, यावन् मयुमंभुयि मयुमंभुयानवरतप्रभातीति । अत्र च धृताभ्ययने व्याधिविशेषाः प्रतिपादिताः । तद्वेष्वेव सूत्रे यावत्त्रिरूपम्, एवं क्षिप्रहस्तपादान्मालिकाकर्णौष्ठाऽऽवस्त-थाऽप्येव तथाप्रकाराः कायकुण्डाऽऽवस्तमक्षिपणक्षि-ष्टाभिर्वाग्भिषक्का उक्ताः कुप्पंति माम्बास्तास्तथाप्रकारंस्ति-था-प्रकाराभिर्वाग्भिषक्का इत्येव नो भाषेतेति ।

यथा च भाषेत तथाऽह-

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा जहा वेगइयाइं रुवाई पासैज्जा तहावि ताईं एवं वदेज्जा । तं जहा-आयंसी आयंसीति वा तेयंसी तेयंसीति वा जसंसी जसंसीति वा वचंसी वचंसीइ वा अभिरुवंसि अभिरुवंसिइ वा पटिरुवंसि पटिरुवंसिइ वा पासाइयं पासाइएइ वा दरिसखिजं दरिसखीएति वा, जे यावसे तहप्पगारा तहप्पगाराहिं भासाहिं बुइया बुइया थो कुप्पंति मात्तवा ते यावि तह-प्पगारा एयप्पगाराहिं भासाहिं अभिक्खु भासेज्जा ।

स भिक्षुर्यद्यपि गच्छीपइऽऽविश्याधिप्रसन्नं पश्येत्तथाऽपि त-स्य यः कश्चिद्विशिष्टो गुण आञ्जनेज्ज इत्यादिकस्तमुद्दिश्य सति कारुणे ब्रूवेदिति, केशवत्तं कण्ठवत्तं कण्ठवत्तं गुणोदाह-रन्वत् गुणग्राही भवेदित्यर्थः ।

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा जहा वेगइयाइं रुवाई पा-सिज्जा । तं जहा-वप्पाणि वा ० जाव गिहाणि वा, तहा वि ताईं नो एवं वदेज्जा । तं जहा-—सुकडेइ वा सुट्टुकडेइ वा साहुकडेइ वा कल्लाणोइ वा करण्णोइ वा, एयप्पगारं भासं सावज्जे ० जाव नो भासिज्जा ॥ से भिक्खु वा भि-क्खुणी वा जहा वेगइयाइं रुवाई पासिज्जा । तं जहा-वप्पाणि वा ० जाव गिहाणि वा तहा वि ताईं एवं वदेज्जा । तं जहा-आरंभकडेइ वा मावज्जकडेइ वा पयचकडेइ वा पासाइयं पासाइए वा दरिसखीयं दरिसखीयं ति वा अभि-रुवं अभिरुवं ति वा पटिरुवं पटिरुवं ति वा एयप्पगारं भासं असावज्जे ० जाव भासिज्जा ॥ (सूत्रम्-१३६)

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा असणे वा पाणं वा स्वाइमं वा सा-इमं वा उवक्कदियं पहाए तहावि तं थो एवं वदेज्जा । तं जहा-सुकडेति वा सुट्टुकडेति वा साहुकडेति वा कल्लाणोति वा क-रण्णोति वा पयप्पगारं भासं सावज्जे ० जाव थो भासेज्जा ॥

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा असस्यं वा पाण्यं वा ०२ जाव उक्खसत्थिं पेहाए एवं वदेज्जा । तं जहा—आरंभकदेति वा सावज्ज कदेति वा पक्ककदेति वा यदयं भदएति वा ऊसदं २ रसियं २ मणुस्यं २ एयप्पगारं भासं असावज्जं ० जाव भासेज्जा ॥ (सुवग्ग १३७)

स भिक्षुपचयेतानि कपाणि पश्येत् । तद्यथा—यस्माः प्राकारा यावद् गृहाणि , तथाऽप्येतानि नैवं वदेत् । तद्यथा—सुकृतमेतत्सुपु कृतमेतत्साधु शोभनं कथया-
णम् एतत् , कर्तव्यमेवेतदेवंविधं भवतिष्ठानामिति , एवं-
प्रकारामभ्यामपि आध्यामधिकरत्नानुमोदनाभ्यो भाषेतेति ॥
पुनर्भाषणीयामाह—स भिक्षुर्ब्रह्माऽऽदिकं हृष्ट्वाऽपि तदुद्देशेन न
किञ्चिद्व्यादात् , प्रयोजने सत्येवं संयतभाषया ब्रूयात् , तद्य-
था—महाऋषभकृतमेतत्सावधकृतमेतत्तथा प्रत्यक्षकृतमेतत् , एवं
प्रसाधनीयवर्णनाऽऽदिकं आध्यामसाध्यां भाषेतेति ॥ एवमभा-
नाऽऽदिगतप्रतिषेधस्तद्व्ययमपि नेयमिति , नवरं (ऊसदं ति)
उपि कृतं वर्योग्भाऽऽप्युपेतमिति ।

पुनर्भाषणीयामाह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा मणुस्सं वा गोशं वा महिसं
वा पियं वा पसुं वा पक्षिं वा सरीसिबं वा जलयरं वा
से सं परिवृढकायं पेहाए शो एवं वदेज्जा—पुछेति वा, पमे-
तिलेति वा, वट्टेति वा बज्जेति वा, पादिमेति वा, एयप्पगारं-
भासं सावज्जं ० जाव शो भासिज्जा ॥

स भिक्षुर्गृहादिकं परिवृढकायं वृढकायं प्रेष्य नैतद्वदेत् । त-
द्यथा—वृद्धोऽयं प्रेमदुरोऽयं , तथा वृद्धत्वाया वध्यां वहनयोग्यो
वा, एवं पचनयोग्यः इत्यादिऽऽदिः पाननयोग्यो वेत्येवमादि-
कामभ्यामप्येवंप्रकारां साध्यां भाषां नो भाषेतेति ।

(२१) भाषणविधिमाह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा मणुस्सं वा ० जाव जलयरं
वा से सं परिवृढकायं पेहाए एवं वदेज्जा—परिवृढकाए ति
वा उवचितकाए ति वा थिरसंघयणे ति वा चियमंससो-
णिए ति वा बहुपादिपुच्छंदिए ति वा , एयप्पगारं भासं
असावज्जं ० जाव भासेज्जा ।

स भिक्षुर्गृहादिकं परिवृढकायं प्रेष्येवं वदेत् । तद्यथा—प-
रिवृढकायोऽयमिदं वि लुगममिति ।

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा विरुक्खुवाभो गामो पेहा-
ए शो एवं वदेज्जा । तं जहा—गामो देज्जमाभो ति वा
दम्मे ति वा गोरह ति वा बाहिय ति वा रज्जोमग ति
वा एयप्पगारं भासं सावज्जं ० जाव शो भासेज्जा ।

स भिक्षुर्विषयकपा नानाप्रकारा गाः समीप्य नैतद्वदेत् ।
तद्यथा—दोहनयोग्या एता गावः दोहनकालो वा वर्त्तते , तथा
दम्भो हननयोग्योऽयं गोरहकः कल्लोहकः , एवं बाहनयो-
ग्यो रथयोग्यो वेति , एवंप्रकारां साध्यां भाषां नो भाषेतेति ।

(२२) सति कारणे भाषणविधिमाह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा विरुक्खुवाभो गामो पेहाए
३८६

एवं वदेज्जा । तं जहा—जुवंगेव ति वा धेणु ति वा रसव ति
वा हस्सेति वा मण्डलएति वा मन्वए ति वा संवहणे ति वा,
एयप्पगारं भासं असावज्जं ० जाव अभिक्खु भासेज्जा ।
स भिक्षुर्नानाप्रकाराणाः प्रेष्य प्रयोजने सत्येवं ब्रूयात् । तद्य-
था—'जुवंगेव ति' युवाऽयं गोः धेनुरिति वा रसवतीति वा ।
हस्वः , महान् , महाभययो वा, एवं संवहन इति , एवं-
प्रकारामसाध्यां भाषां भाषेतेति ।

किञ्च—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा तदेव गंतुमज्जाणां पव्व-
यां वयाणि वा रुक्खा मण्डलं पेहाए शो एवं वदेज्जा ।
तं जहा—पासायजोग्गा ति वा तोरयजोग्गा ति वा गिहजो-
ग्गा ति वा फलिहजोग्गा ति वा अग्गालाजोग्गा वा खावा-
जोग्गा वा उदगजोग्गा वा दोसजोग्गा वा पीढंयगवे-
रंयगलकुलियजंतलट्ठीणाभिगंटीआसखजोग्गा वा सय-
खजानुउवस्सयजोग्गा वा, एयप्पगारं भासं शो भासेज्जा ।
स भिक्षुः कथानाऽऽदिकं गत्वा महतो वृत्तान् प्रेष्य नैवं वदेत् ।
तद्यथा—प्रासादाऽऽदियोग्या अस्मां वृक्षा इति । एवमादिकं
साध्यां भाषां नो भाषेतेति ।

यत्तु वदत्तमाह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा तदेव गंतुमज्जाणां वा प-
व्वयाणि वा वयाणि वा रुक्खा मण्डला पेहाए एवं वदेज्जा ।
तं जहा—जातिमेतानि वा दीहवट्ठाति वा मशालयाति वा
पयायलासाति वा विडिमसाला वा पासांयाइ वा ० जाव
पट्ठिक्काति वा, एयप्पगारं भासं असावज्जं ० जाव अभिक्खु
भासेज्जा ॥

स भिक्षुस्तथेवाधानाऽऽदिकं गत्वेवं वदेत् । तद्यथा—जाति-
मन्तः सुजातय इत्येवमादिकं आध्यामसाध्यां संयत एव भा-
षेतेति ।

किञ्च—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा बहुसंभूता वणफला पेहाए
तहावि ते शो एवं वदेज्जा । तं जहा—पक्काति वा पायस्स-
जाति वा वेलोचित्ताति वा टालाति वा वेहिप्पाति वा ,
एयप्पगारं भासं सावज्जं ० जाव शो भासेज्जा ।

स भिक्षुः बहुसंभूतानि वृक्षफलानि प्रेष्य नैवं वदेत् । तद्य-
था एतानि फलानि पक्कानि पाक प्रासानि तथा पाक काष्ठा-
नि वद्धास्थीनि गर्वाप्रलेपकोद्ग्रथपलालाऽऽदिना विषय्य भ-
क्षुयोग्यानीति , तथा वेलोचितानि पाकातिशयतो ब्रह्मण-
कालोचितानि , अतः परं कालं न विषहन्तीत्यर्थः । टालाभ्य-
नववद्धास्थीनि कोमलास्थीनीति । यत्तुक्तं भवति—तथा द्वे-
धिकानीति पेशींसापानेन द्वैधाभावकण्ठयोग्यानि वेति ,
एवमादिकं भाषां फलगतं साध्यां नो भाषेत् ।

यदभिधानीयं तदाह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा बहुसंभूता वणफला अंवा
पेहाए एवं वदेज्जा । तं जहा—असंथडाइ वा बहुनिबद्धि

कलाइ वा बहुसंभूयाइ वा भूपवति सि वा, एयप्पगारं भासं नो भासिञ्जा असावजं ।

स भिणुवंदुसंभूतफलानाम्नात्र प्रवेयैवं वदेत् । तद्यथा-असम-
योः प्रतिभासेयं वा शकुन्तलमिति कथानि धारयितुमिच्छतेः एतेन
पकार्ये उक्तः, तथा बहुनिर्धिततफला बहुनि निर्धितानि फ-
लानि येषु ते तथा, एतेन पाकसाधार्ये उक्तः, तथा बहुसंभूता
बहुनि संभूतानि पाकानि सुयतः प्रवृत्तफलाणि चितानि फलानि
येषु ते तथा, अनेन वेलोचितार्थे उक्तः, तथा भूतरूपा इति
वा भूतानि रूपा एतद्वचनार्थानि कोमलफलरूपाणि येषु ते
तथा, अनेन टाळाऽऽवश्ये उपलक्षितः, एवंभूता एते आम्राः,
आम्रप्रभं प्रधानोपलक्ष्यम्, एवंभूतानमवधौ भाषां भाषेतिति ।

किञ्च—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा बहुसंभूयाओ ओसहीओ
पेहाए तहावि ताओो थो एवं वदेज्जा । तं जहा-पकाइ वा
नीलीपाति वा लुवीइयाइ वा लाहमाइ वा भजिमहाइ वा
बहुलजाइ वा, एयप्पगारं भासं सावजं ० जाव थो भासेज्जा ।
स भिणुवंदुसंभूता ओषधीवंस्य तथाप्येता नैतद्वदेत् । तद्यथा-
पका नीला आम्रोः सुखिमस्यः लायिमाः लाजायोम्याः रोप-
णयोम्या वा, तथा (भजिमहाइ सि) पवनयोम्या भजिन-
योम्या वा (बहुलजाइ सि) बहुलमयाः पृथक्कुरुण्योम्या वेति,
एवंप्रकारां साधारणां भाषां नो भाषेत ।

यथा च भाषेत तदाह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा बहुसंभूयाओ ओसहीओ
पेहाए तहावि एवं वदेज्जा । तं जहा-रूढा ति वा बहुसं-
भूता ति वा थिरा ति वा ऊसदा ति वा गम्भया ति वा
पक्षता ति वा ससारा ति वा, एयप्पगारं भासं असावजं
० जाव नो भासेज्जा ॥ १३८ ॥

स भिणुवंदुसंभूता ओषधीः प्रवेयैतद्दृष्ट्यात् । तद्यथा-रूढा
इत्यादिनामसाधारणां भाषां भाषेत ।

किञ्च—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा तहप्पगाराइं सदाइं सुणेज्जा
तहा वि एयाइं थो एवं वदेज्जा । तं जहा-सुसदे ति वा
दुसदे ति वा, एयप्पगारं भासं सावजं थो भासेज्जा । से
भिक्खु वा भिक्खुणी वा तहा वि ताइं एवं वदेज्जा । तं
जहा-सुसदे सुसदे ति वा दुसदे दुसदे ति वा, एयप्पगारं
असावजं ० जाव भासेज्जा, एवं रुवाइं किण्हे ति वा ५,
गंथाइं सुभिमंसे ति वा २, रसाइं तिचाणि वा ५, फासाइं
कल्लटाणि वा ८ ॥ ११२ ॥

स भिणुवप्येताम् शब्दान् शृणुयान्तयापि नैवं वदेत् । तद्य-
था-शोभनः शब्दोऽशोभनो वा, माङ्गलिकोऽमाङ्गलिको वर्ययं
न व्याहृत्यः । विपरितं त्वाह—यथावास्थानशब्दप्रका-
पनाविषये एतद्वदेत् । तद्यथा—(सुसदे ति) शोभन-
शब्दं शोभनमेव दृष्ट्यात्, अशोभनं त्वशोभनमिति । एवं
रूपाऽऽदिष्टमपि नैयम् ।

किञ्च—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा वंता कोहं व माथं व मा-
यं व लोभं व अणुवीणि विद्याभासी निमम्भभासी अणु-
रियभासी विवेगभासी समियाए संजते भासं भासेज्जा ५ ।
एयं खलु तस्स भिक्खुस्स भिक्खुणीए वा सामग्गिवं
॥ १४० ॥

स भिणुकोऽपि वाऽऽदिकं वाग्वैवंभूतो भवेत् । तद्यथा-अनुवि-
चिन्त्य निश्चयधी निश्चयभाषी अश्वरितभाषी विवेकभाषी
भाषालभिर्युपतो भाषां भाषेत, एतच्चस्य भिज्ञाः सामग्र्यम् ।
आवा० २ भू० १ खू० ४ अ० २ उ० । (वचनमुनि-
मार्गध्व साधवाचारः 'अज्ञा' शब्दे प्रथमभागं १२१-१२२
पृष्ठे गतः) (अलोकाऽऽपचयनभाषलुनिषेधः 'अवयव्य'
शब्दे प्रथमभागं ७४५ पृष्ठे गतः)

अनुयोगस्यैकार्थिकाम्यधिकृत्य 'अनुयोगो य नियोगो, भास
विभासा य वस्तियं चेव ।' इति भाषापर्यायशब्दः स्वकथक-
यनम् । आ० २० १ अ० १ आ० ७० ।

(२३) सम्प्रति प्रतिष्ठतदृष्टान्तेषु भाषाद्वाराह—

पडिसहसस सरिसं, जो भासइ अत्यमंयु सुत्तस ।

सावइय बाल पंडिय, साहु जईभाइया भासा ॥

यथा गिरिकुहरकन्दराऽऽदिषु यादृशः शब्दः क्रियते तादृशः
प्रतिशब्द उल्लिखते, एवं यो यादृशं शब्दं तस्य तादृश-
मर्थमेकं भाषते, तस्य तद्व्यापकं भाषा, यथा समभाषः सा-
मार्थिकः, इत्यादि बुभुक्षया द्रवा वा लग्नितो बालः, पापा-
वृद्धिः पलायितः परिहृतः । अथवा—पण्डितः सा
सज्जताऽऽप्येति परिहृतः, साधयति मोक्षमार्गमिति साधुः
यतते सर्वोऽऽत्मना संयमानुष्ठानेति, आदिशब्दात्पततीति
तपन इत्यादिपरिहृतः । ७० १ उ० १ प्रक० । व्यबहारे प्रति-
क्षासुल्लेखसाधये, "यदावेदयते रात्रे, तद्व्याप्येति प्रथिषते ।"
इति स्मृतिः । वाच० "संभाषा पररां भाषा, भिंसं वा परिमल-
भा । भासयं बाहिया भासा, सपक्कणुण्णकारिया ॥१५॥" ७०।
प्रकाशे, "अलोका उज्जोभा, दिप्ता भासा पहा पयासे
य ।" पाठ० ना० ५८ माथा ।

विषयसूची—

- (१) वाक्यस्यैकार्थिकानि ।
- (२) द्रव्याऽऽदिभाषा ।
- (३) द्रव्यभावभाषामधिकृत्याऽऽराध्यादिभेदयोक्तानां ।
- (४) साधप्रतमाद्यनो भाषायाः प्रविभागनिरूपणम् ।
- (५) भूतभावभाषा ।
- (६) सामान्यतां भाषायाः कारणऽऽदिनिर्देशः ।
- (७) भाषाऽऽत्मस्वरूपाऽनामस्वरूपा वेति निरूपणम् ।
- (८) अनामरूपाऽपि सत्त्विलाऽसौ अधिष्यति जीवच्छ-
रीरवर्जितं प्रतिपादनम् ।
- (९) हृदं केनियद्भुपयस्यति अगौरवेयी वेदभाषेति तत्प्रत्य-
विराकरणम् ।
- (१०) वासकस्त्वभाववाच्छास्त्रव्याख्यां, तथोपपन्नव्याऽऽ-
लम्बायं लोकस्य, मिश्राणि वासितानि वाऽप्यानि
भूयेरन् इत्याख्यानम् ।

(११) अथ प्रहयाऽऽवेयम्यमुक्तं च कालमानम् ।

(१२) यथ्योदारिकाऽऽदिशरीरपञ्चकभेदाकायः पञ्चवि-
धाः, तथाऽपि विविधैर्नैव कायैर्न वाग्द्वयप्रहयमिति
समर्थनम् ।

(१३) औदारिकाऽऽदिशरीरवता भावां युद्धता सुखता वा
मुक्ता सर्वा भावा कियत् खेन व्याप्नोति ? इति
प्रकृपणम् ।

(१४) तथ शब्दद्रव्याणां भेदः ।

(१५) शिष्यस्य वाग्द्वयविधानम् ।

(१६) अवाच्या भावा ।

(१७) कश्चिद् व्यग्रहारे प्रकाप्ते दृष्टोऽपुष्टो वा कथं ब्रूयात्
कथं वा नेति निरूपणम् ।

(१८) वाक्यशुद्धिकलम् ।

(१९) भाषावह्न्यता योऽद्यवचनविधियता च भाषा ।

(२०) शब्दस्य कृतकत्वाऽऽविष्करणम् ।

(२१) भाषणविधिरूपणम् ।

(२२) सति कारय भाषणविधिः ।

(२३) प्रतिष्ठतद्व्याप्तोपेन भाषाद्वारम् ।

भासागुण-भाषागुण-पुं० । हितमितदेशकालासंदिग्धभाष-
याऽऽदिके, सु० २ ध्रु० ६ अ० ।

भासांचल-भाषांचल-पुं० । भाषातच्छब्दे चञ्चलभेदे,
दृ० १ उ० १ प्रक० । (चञ्चलव्याख्या 'चंचल' शब्दे दृती-
यभागे १०३२ पृष्ठे गता)

भासाजड-भाषाजड-पुं० । भाषारहिते जडभेदे, " भासा-
जडो तिबिहो जल मम्मण एलमू भो य " आब० ४ अ० । च०

भासाशुभाषि (श्)-भाषाशुभाषिन्-त्रि० । भाषा आख्याना-
र्थमन्तरवाचा, अनुगच्छत्यनुकरोति तज्ज्ञाभाषित्वात् स्व-
भाषायेव वा लक्ष्यविशेषात्तथाविधप्रत्ययजननात् आख्या-
नायाऽऽदिशङ्गात्पुनरुपशोभे भाषाः संस्कृतप्राकृतमागधाऽऽ-
द्याः अनुगमयति व्याख्यायति एवं शीलः । संस्कृतप्राकृता-
ऽऽदिभाषाव्याख्यातरि, श्री० ।

भासाशिविषी-भाषानिर्वृति-क्री० । भाषानिष्पत्तौ, अ० ।

कइविहा यं भेत ! भासाशिविषी पसुचा । गोयमा !
चउविहा भासाशिविषी पसुचा । तं जहा-सच्च भासाशि-
व्वपी, मोसभासाशिव्वपी, सच्चाभोसभासाशिव्वपी, अ-
सच्चाभोसभासाशिव्वपी, एवं एगिदियवजं जस्स जा भासा
०जाव वेयाशियाशं । अ० १६ शृ० ८ उ० ।

भासादोस-भाषादोष-पुं० । सावधानुमोदनाऽऽदिके, उच० १
अ० । असत्यसत्यमृषाकर्मशासभ्यशब्दोच्चारणाऽऽदिके च ।
" भासादोसं च तारिस्सं " सुव० १ ध्रु० ८ अ० ।

भासापज्जति-भाषापर्याप्ति-क्री० । यथा भाषाप्रायोग्यवर्ग-
शास्त्रिकानायाय भाषात्वेन परिगम्यताऽऽक्रम्य च मुञ्च-
ति सा भाषापर्याप्तिरित्युक्तलक्षणे पर्याप्तिभेदे, अ० । प्रब०,
प्रभा० । कर्म० । पं० सं० ।

भासापय-भाषापद-न० । भाषावह्न्यताप्रतिबन्धे प्रभापनाया
एकादशे परे, प्रभा० १ पद० ।

भासारहस्स-भाषारहस्य-न० । भाषावह्न्यताप्रतिबन्धे ग्रन्थ-
भेदे, प्रति० । घ० ।

भासास्य-भाषाऽऽस्य-पुं० । भाषाऽऽस्ये, प्रभा० १ पद० । (तिचां
भेदाः ' आयरिय ' शब्दे द्वितीयभागे ३३६ पृष्ठे गताः)

भासालिद्धि-भाषालिद्धि-पुं० । भाषालिधमिति, विभे० ।

भासावमगा-भाषावर्गगा-क्री० । भाषाप्रायोग्यवर्गगायाम्,
पं० सं० ५ द्वार ।

भासाविजय-भाषाविजय-पुं० । भाषा सत्याऽऽदिका तस्या
विषयो निर्वैयो भाषाविजयः । भाषानिर्वैये, भाषानिर्वैयेये-
ते दृष्टिभेदे च । स्या० १० डा० ।

भाषाविजय-पुं० । भाषाया वाचो विजयः समुद्धिर्यस्मिन् च
भाषाविजयः । दृष्टिभेदे, स्या० १० डा० ।

भासाविसारय-भाषाविशारद-पुं० । संस्कृतप्राकृताऽऽदिभा-
षानिपुणे, " अट्टारसदेसीभासाविसारय । " श्री० ।

भासासह-भाषाशब्द-पुं० । भाषापर्याप्तिलाभकम्बोव्याऽऽ-
पादितो जीवःशब्दःभाषाशब्दः । तस्मिन्, स्या० २ डा० ३ इ० ।

" भासासहे दुविहे पसुचे । तं जहा-अक्खरसंषद्धे वेव,
भोअक्खरसंषद्धे वेव । " स्या० २ डा० ३ उ० ।

(स्वस्वस्थाने व्याख्या) " मितमदुरगताऽऽदिभासासहे
विलसियं ति अण्णत्ति । " नि० बू० १ उ० ।

भासासमय-भाषासमय-पुं० । भाषाया निरूप्यमानावस्थातः
परिणामावस्थापर्यन्ते समयः, " भासासमयविहंता । "
अ० १३ शृ० ३ उ० ।

भासासमिह-भाषासमिति-क्री० । भाषणं भाषा तद्विषया स-
मितिर्भाषासमितिः । आब० ४ अ० । भाषणं भाषा तस्यां
सम्यगितिर्भाषासमितिः । घ० ३ अ० । पा० । निरवद्यव-
चनप्रवृत्तिरूपे समितिभेदे, स० ५ सम० । स्या० । नि० बू० ।

सम्यति भाषासमिताह—

कोहे माणे य माया य, लोभे य उवउत्तया ।

हासे भय मोहरिप, विगहासु तदेव य । ६ ।

एयां अट्ट ठायां, परिवज्जित्तु संजया ।

असावजं भितं काले, भासं भोसज पसुचं । १० ।

कोधे माने च मायायां लोभे चोपयुक्तता कोधाऽऽप्युपयोगप-
रता, तदेकाऽऽप्यतनेति यावत्, हास (भयं सति) भये मौक्त-
ये विद्यासु तथेचोपयुक्तेति संबन्धः । तुत्र कोधे यथा
कश्चिद्विकृतिरूपितः पिता प्राह— " न त्वं मम पुत्रः, पार्थिव्येतिनो
वा प्रति प्राह—बन्धीत बन्धीत एतमित्यादि, माने यथा—
कश्चिद्विमानाऽऽप्यतनेति न कश्चिद् मम जात्यादिभिस्तु-
ल्य इति वक्ति । मायायां यथा—परव्यसनार्थमपरिचितस्थानं
सुखं नानाभूति-भणति-नार्थं मम पुत्रो, न चाहमस्य पितृयादि ।
लोभे यथा कश्चिद्विद्वक् परकीयमपि आहवाऽऽदिकमास्मी-
यमभिधत्ते । हास्ये यथा—केलीकलतया कञ्चन तथाविधं कु-
लीनमप्यकुलीनमित्युल्लापति । अथ यथा—तथाविधमकायं-

मास्ये स त्वं येन तत्सदाचरितमिति पृष्ठः प्राह—नाहं
तदाऽस्मिन् देशे एवाभूवमित्यादि, मौल्ये यथा—मुखरतया
यथापरपरिवादादि बद्धास्ते । विद्यासु रुपादिकथासु—अ
हो कटाक्षविशेषास्तस्या इत्यादिकमाह । पठते च—“ कोह
य मोक्ष य माया, य लोभे य तदेव य । हासप्रयमोहरीय वि-
कहा य तदेव य ॥१६” गतायेमेव । एतान्यनन्तरमुक्तपात्य-
ष्टौ स्थानानि परिवर्ज्य परिहृत्य संयतः, किमियाह—असाव-
ष्टौ नित्यं तामपि मितं स्तोकां यावद्युपयुज्यते तावतीमि-
व काले प्रस्ताव भाषां वाचं मांयत वदेत प्रहा बुद्धिस्तद्वा-
न इति सूत्रद्वयायः ॥ ६-१० ॥ उच्यते २४ अ० ।

अत्रायुदाहरणम्—

कोहं साह्य भिष्कह्ना नगरे रोहइ निधंतं वाहिरकडप हि-
डंतो केणइ पुड्डो, जहा—

“ केवइय आसहन्थी, तह निवड्डो दाधुअमार्थं ।
निर्विषाऽनिर्विषा, नागरया बेह मं समिधो ॥ १ ॥
बेह न जाणामोत्ती, सज्जायज्झाण जोगवांक्कला ।
दिडंता न वि पेण्डह, न वि सुणइ य किह शु तो बेह ॥ २ ॥
बड्डु सुणेहि कवेदि, बड्डु अण्णहि” पेण्डह ।
न य दिहं सुयं सव्वं, भिष्कु अण्णताउमरिहरे ॥ ३ ॥” पा० ।

भासासमिध—भाषासमित—पुं० । भाषासमितिमति, सूत्र० १
अ० २ अ० । औ० ।

भासिज्जाय—माधयमाय—त्रि० । अभिधीयमाने, स० १४
सम० । वाग्योगेन निरूप्यमाने, आचा० २ अ० १ अ० ४
अ० १ उ० ।

भासिख—देशी—वत्से, वे० ना० ६ वर्ग १०४ गाथा ।

भासित्थ—भासित्तु—अव्य० । वक्तुमित्यर्थः, प्र० ६ श० ५ उ० ।

भासिता—भाषित्वा—अव्य० । भाषणं कृत्येत्यर्थः, स्था० ३ ता०
२ उ० ।

भासिय—भाषित—त्रि० । भाष-कृतः । प्रतिपादिते, स० १० अ-
॥ आनु० । अ० । सूत्र० । प्रहापिते, आचा० १ अ० ५
अ० ३ उ० । सविक्तः । भाष्ये न० । आ० म० १ अ० ।

भासियव्व—भाषितव्य—त्रि० । प्रतिपादनीय, प्र० १२ श० ६ उ० ।

भासुंही—देशी—निसरणे, वे० ना० ६ वर्ग १०३ गाथा ।

भासुज्जुयया—भाषजुक्ता—औ० । भाषाऽऽश्रये, अ० ८ श० ६
उ० । वाचं यथावस्थितार्थप्रत्यायनायौय प्रवृत्तौ, स्था० ४
ता० १ उ० ।

भासुर—भासुर—त्रि० । सावरं, दीप्तिमति, “ भासुरवरवोदि-
धरो, देवो वमाणिअो जाओ” आ० क० ४ अ० । स्था० । रा० ।
आ० म० । नि० अ० । उपा० । जा० । मोरे, “ घेरा दाखु-
भासुर—भरव—लङ्गक—भीम—भीलखवा । ” पा० १ ना०
६४ गाथा । “ भासुरवोदीपलववणमालधरा ” प्रहा० २
पत्र । स्फटिके च । वीरे, पुं । कुष्ठौषधी, न० । वाच० । स्व-
नामकथाते विमाने च । स० ७ सम० । कल्प० ।

मिह—भृति—औ० । भृ—क्तिन् । “ उरत्वादी ” ॥ ८ ॥ १
॥ १३१ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण्यम् । प्रा० १ पा० । भरणे, पोषणे

च । वाच० । स्था० । कथ्ये क्तिन् । वेत्तने, मूल्ये च । वाच० ।
भृतिः पद्यावार्धनां वृत्तिरिति । अत्रु० ।

मिउ—भृगु—पुं० । अस्त्र-कु० पू० । लोकप्रसिद्धे स्वनामकथाते
श्रीर्धावशेषे, औ० । शिषे, शुकप्रभे, पथेतसौ, जमदग्नौ,
उच्चप्रदेशे च । भृगुः प्रणतस्थानम् । जी० ३ प्रति० ४ अ० १
भृगोभ्रातृपत्यम् अण् । “ बड्डु लुक् ” ॥ १ ॥ भृगोवैश्वे च ।
वाच० । कुरुखायां राज्ञी, पुं० १ उ० १ प्रक० । शलघ्नभूरे-
स्वा जलशेषानन्तरं जलकधाराऽऽविशु स्फुटितायां दाक्षी,
कल्प० ३ अ० ६ लक्ष ।

मिउकच्छ—भृगुकच्छ—पुं० । लाटदेशस्थे स्वनामकथाते पुरे,
ती० ४४ कल्प । विश्व० । आ० क० ।

मिउव—भार्गव—पुं० । भृगुलोकप्रसिद्धे श्रीर्धाविशेषस्तस्य शि-
ष्यो भार्गवः । परित्राजकभवे, औ० ।

मिउडि—भृ (भू) (भृ) कुटि—औ० । भूषः कुटिर्भक्तिः—पुं०
वा इत्यः संप्रसारणे वा कीत् । वाच० । “ इधेकुटी ” ॥ ८ ॥
१ । ११० ॥ इति इति प्राकृतसूत्रेण भृकुटावादेन ह । प्रा० १
पा० । भूषिकारे, आ० १ भृ० ८ अ० । भृकुटिः कोपकृत-
प्रविकारः । आ० १ भृ० ८ अ० । “ करति मिउडि मुहो । ” भृ-
कुटिरावशयशक्त भूविशेषः । उच्यते २७ अ० । लो-
चनविकारविशेषे, नि० १ भृ० १ वर्ग १ अ० । विषा० ।
आय० । भिषकोत्तरङ्गिते ललाटे च । “ मिउडिधिविधवमु-
हा । ” भिषकोत्तरङ्गितललाटकपया सुकुटया विधम्बितं (वि-
कृतं मुक्तं यस्य सः । अत्रु० । भृकुटिरेवमललाटविकारवि-
शेषः । प्रक० ४ अ० ४ अ० । श्रीचन्द्रप्रभञ्जनस्य स्वनाम-
कथातायां देवनाम्, प्रथ० । श्रीचन्द्रप्रभस्य उवाजा, मता-
न्तरं—भृकुटिदेवी पीतवर्णा वरालकाऽऽयजीवविशेष-
ववाहना वतुभुज्जा अहमुद्रभूयितदक्षिणकरद्वया फले-
कपरमुयुतवामपाणिद्वया च । प्रथ० २७ हारः । श्रीनमिज्ज-
नस्य स्वनामकथाते यत्ने, पुं० । प्रथ० । श्रीनमिज्जनस्य-
भृकुटिदेवस्यभुक्तमुक्तास्त्रिभुजः सुवर्णवर्णा वृषभवाहनाऽष्टभुजो
बीजपूरकश्चिन्मूत्राभयवृक्षदक्षिणकरवतुष्टयो मकुलपरशु-
वज्रास्त्रिभुजकवामकरवतुष्टयश्च । प्रथ० २६ हार ।

मिउडिदोष—भृ (भू) भृकुटिदोष—पुं० । कायोत्सर्गदोषभेदे,
व्यापारान्तरनिकरुणार्थं भूवां बालयन् कायोत्सर्गे तिष्ठति
भृकुटिदोषः । प्रथ० ४ हार ।

मिउडिडि—भृकुटिन्—त्रि० । कृतभृकुटिके, आ० ३ अ० ८ अ० ।

मिउपकलंदश—भृगुपरकन्दन—न० । भृगुप्रपत्तने, नि० अ० ४
उ० ।

मिउपुर—भृगुपुर—न० । लाटदेशस्थे स्वनामकथाते पुरे, “ आ-
स्तं भृगुपुरं तत्र, लाटदेशललाटिका । ” आ० क० १ अ० ।

मिउर—भिदुर—त्रि० । मिह—कुल्ल । वजे, वाच० । स्वयमेव
मिथने इति भिदुरम् । प्रसिद्धं विशारदी, आचा० १ अ०
८ अ० ६ उ० । “ मिदुरं सुण रत्तेजा । ” भिदुरायां भिदुराः ।
आचा० १ अ० ८ अ० ८ उ० ।

मिडरघम्-मिडरघम्-पुं० । स्वत एव मिधते इति मिडरम्, स एव घमेः स्वभावात् यस्य स मिडरघम् । आवा० १ भु० २ अ० ४ उ० । प्रतिक्षणं विहराकशीले, आवा० १ भु० २ अ० ६ उ० । "मिडरघम् विहंसलघम्" आवा० १ भु० ६ अ० २ उ० । स्यात् ।

मिग-भृङ्ग-पुं० । भृ-गन् कित् टुट् च । चतुस्त्रिंशे नील-वर्णे पक्षमे पक्षिविशेषे, प्रभा० १७ पद० आ० म० जी० । नं० । रा० । प्रश्न० । अष्ट० । आ० । अक्षरविशेषे, श्री० । भृङ्गा भृङ्गाभिधानः कीटाविशेषः, विहलिताक्षरो वा । आ० १ भु० १ अ० । कल्पवृक्षभेदे, संज्ञाशब्दस्यात् भृङ्गाराऽऽ-विधिविधानजनसम्पादका भृङ्गाः । स्या० ७ डा० । कलिङ्ग-विहंग, भृङ्गराजे, जार, भृङ्गराजे च । अक्षके, गुडत्वचि, न० । वाच० । अमरे, "कुङ्कुमा रसाङ्ग, मिगा मसला य मङ्गुअरा अलिणो । इदिदि रा डुरेहा, भुङ्गया कृपया मम-रा ॥ ११ ॥" पाद० ना० ११ माथा ।

भृताङ्ग-पुं० । भूते भरणे तत्राङ्गं कारणं भृताङ्गम् । भाजने, तत्सम्पादके कल्पवृक्षभेदे, "मतेगया य मिगा ।" भूते भर-णे पूर्णं तत्राङ्गानि कारणानि भृताङ्गानि भाजानि, न हि भरणक्रिया भरणीयं भाजने विना भवतीति तत्सम्पाद-कत्वात् वृत्ता अग्नि भृताङ्गाः, प्राकृतस्याच्च 'मिगा' उच्यते । स्या० १० डा० । प्रश्न० । जं० । आ० म० । कृष्णे, दे० ना० ६ वर्गे १०४ माथा ।

मिगंगय-भृताङ्गक-पुं० । स्वनामक्यातां इमं, जी० ३ प्रति० ४ अ० ।

मिगलिभा-भृङ्गनिभा-स्त्री० । जम्बुद्वीपदेशनाया अपरदक्षिण-स्यां दिशि स्थितायां स्वनामक्यातायां नन्दापुष्करिण्याम्, जी० ३ प्रति० ४ अ० ।

मिगपत्त-भृङ्गपत्त-न० । भृङ्गस्य पक्षिविशेषस्य पत्रं पक्ष्य भृ-ङ्गपत्रम् । भृङ्गपक्ष्यसि, प्रभा० १७ पद० ४ उ० । आवा० । स० । जी० । रा० ।

मिगपमा-भृङ्गपमा-स्त्री० । जम्बुद्वीपदेशनाया अपरदक्षिण-स्यां दिशि स्थितायां स्वनामक्यातायां नन्दापुष्करिण्याम्, जं० ४ वक्ष० ।

मिगा-भृङ्गा-स्त्री० । जम्बुद्वीपदेशनाया अपरदक्षिणस्यां दिशि स्थितायां स्वनामक्यातायां पुष्करिण्याम्, जं० ४ वक्ष० जी० ।

मिगादीवी-भृङ्गाऽऽदिजीव-पुं० । जीकविशेषे, राजमन्त्रीये स्व्यामभवनेऽनेकपक्षिणः, तथा भृङ्गाऽऽदिजीवा उक्ताः, स्थानपदे च ते निविष्टाः, तत्र किं तत्रमिति प्रश्ने, उत्तरम्-रा-जमन्त्रीयोक्ता भृङ्गाऽऽदिजीवाः पृथीपरिव्यामरूपा केचन, के तु स्थानपदे निविष्टास्ते मलकष इति ॥ ११ ॥ प्र० । सेन० १ उक्ता० ।

मिगार-भृङ्गार-पुं० । विमते जले भृ-अरक्तः । "इरक्पाऽऽदी" ॥ ८ । १ । १२८ ॥ इतीत्यम् । प्रा० १ पाद० । स्वयमेव जलप्राप्ते, भृङ्गारः कनकालुका । जं० २ वक्ष० । जलभाजनविशेषे, आ० म० ३६० ।

१ अ० । श्री० । जं० जी० । रा० । "अपेगइया मिगारकल-सहस्यगया" जी० ३ प्रति० ४ अ० । पक्षिविशेषे च । जी० ३ प्रति० ४ अ० । आ० । प्रश्न० । श्री० । भृङ्ग इव श्लक्ष्णति श्व-अश्व । भृङ्गराजे, लवङ्गे, सुवर्णे च । न० । "अक्षिनाम-के कीटे, श्री० । गौरा० की० । स्वार्थे कन् । तत्रैवाथे, वाच० । मिगारी-भृङ्गारी-स्त्री० । "मिगारी अक्षिना चरी ।" पाद० ना० १२४ माथा । चौर्यायाम्, मशक इत्यस्य, दे० ना० ६ वर्गे १०४ माथा ।

मिगुल्लेण-भृगुल्लयन-न० । भृगुः शुष्कभूरक्षा जलशोषानन्तरं जलकेदाराऽऽदिषु स्फुटिता दाक्षिण्यार्थः । तदेव लयनं भृगुल्लयनम् । लयनभेद, कल्प० ३ अ० ६ लक्ष ।

मिदिमाल-भिन्दिपाल-पुं० । "भिदि" विदारणे इत् । मिन्दि भेदं पालयति, पाल अण् । इस्तत्पत्ये नालिकास्ये, इस्तप्र-माणेऽस्ये च । वाच० ।

भिन्दिमाल-पुं० । शस्त्रजातिविशेषे, जी० । भिन्दिमालः शस्त्र-जातिविशेषः । जी० ३ प्रति० १ अ० २ उ० । प्रश्न० ।

मिदिमाल-पुं० । प्रहरणविशेषे, जी० । मिदिमालः प्रहरणविशेषः । जी० ३ प्रति० १ अ० २ उ० । प्रश्न० ।

मिदिमालं कदिगम्यम् । श्री० ।

मिदया-मिदिदका-स्त्री० । पोकारि, "मिदिअ उक्काडिओ पोकासो ति वुत्तं भवति ।" ति० जू० १ उ० ।

मिदिदया मिक्खा-अथ० । ऊर्जुपाटनेन शाटकाऽऽदिक्लिब विदार्येत्यर्थे, "मिदि य मिदि या च णं वा पक्खिवेज्जा ।" म० १४ श० ८ उ० । प्रश्न० ।

मिदि य-अथ० । स्कोटयित्वर्थे, म० १४ श० । विपा० । रा० ।

मिभा-मिम्भा (म्भी) -स्त्री० । मेर्याम्, दशा० १० अ० । दकायाम्, स्या० ६ डा० ।

मिभासार-मिम्भासार-पुं० । राजशृङ्गनगरस्थे भेषिकराजे, मिम्भा मेरी सेव सारा प्रधाना यस्यासौ मिम्भासारः । दशा० १० अ० । "मिभि लि दका" सा सारो यस्य स मिम्भासारः । राजशृङ्गनगरस्थे भेषिकराजाजि, स्या० । तेन किल कुमारस्ये प्रदीपनेके जयदका गेहालकाशिता ततः पित्रा मिम्भासार उक्त इति । स्या० ६ डा० । आवा० । "जया य रायगिडे अग्नी उट्टिओ, ततो कुमारो जं जस्त पिणं-आसो, इत्थी तं लेखीयं, सेणियेण मिभा खीता, राया पुक्कड-केण के णी-णियं ति, अणो यण्ड-मए इत्थी आसो एवमारो । सेणिको मल्लि-मिक्खा । तथे रायः अण्ड सेणियं, एव तव सारो मि-मि लि सो भणति-आम । सो य दको अणेतपिओ, तेण से नामं कयं मिम्भासारो ।" आवा० ४ अ० । दशा० ।

मिक्ख-भिष्-धा० । भिक्षाया लाभेऽलभे च । भ्वादि० । आत्म० । सेद् । मिक्खे । कर्मिक्ख । वाच० ।

भैष्-न० । भिक्षैव तत्समूहो वा अण् । भिक्षायाम्, भिक्षात्-भूदे च । वाच० । प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

भिक्षुग्गइय-भिक्षुग्गइय-न० । उपविष्टस्य सतः भिक्षाया आनयने, दू० १ उ० २ प्र० ।

भिक्षा-भिष्ठा-स्त्री० । भिक्षणं भिक्षा । भिक्ष-अः । वाच-

नायाम् । बाब० । कवले, पञ्चा० १६ विव० । बिभिता वि-
पञ्चाऽऽनयेन, ग० २ अचि० ।

भिक्षाशब्दाद्येयुपदर्शयद्वाह—

भिक्षासाधो चैव, अग्रियतलाभविउ च एषादी ।

सर्वे चिय उववन्धे,किरियावन्तमि उ जतिमि । ३३ ॥

भिक्षाशब्दोऽपि भिक्षोति चरतिरिति । एवमिति पपञ्चशब्द इव
विशेषविषय इत्यर्थः । विशेषविषयत्वमेवाऽऽह—अग्रियतलाभ-
विषयोऽप्रतिनियतमहाऽऽदिप्राप्तिसाधारः । यतो गुणवचनेरवा-
नियतो लाभः स्यात् । इतिरूपप्रदर्शने । एवमादि एवेप्रभृति-
(संघे च य स्ति) "संपत्ते भिक्षु कालमि" इत्यादि स्त्रेषु यो
भिक्षाशब्दोऽनियतलाभायो व्याख्यातः, आदिशब्दाच्चाप्यद्वये-
वंप्रायमुक्तं, तत्सर्वमेव समस्मैवेव । उपपन्नं युक्तम् । केत्याह-
कियावाति सुसाधुः कियारुक् एव; यतो साधो, तदप्यत्र ह्य-
नियतलाभाऽऽदिशेषानवश्यं भविष्यादिति याथाऽर्थः ॥३३॥
पञ्चा० १० विव० । (भिक्षायाः सर्वसम्पत्करीया भेदाः
'गोवरकरिया' शब्दे तृतीयभागे १००६ पृष्ठे गताः) (भि-
क्षायाः सर्वोऽधिकारः 'गोवरकरिया' शब्दे तृतीय-भागे
१६७ पृष्ठद्वाराभ्यावलोकीयः) भिक्षा च नवकोटिपरि-
शुद्धा प्राप्ता । स्यात् ।

तथा च—

ममस्येयं भगवता महावीरेण समग्राणं निर्गमाणं न-
वकोटिपरिशुद्धे भिक्षवे पश्यते । तं जहा—ण हणइ, ण हण-
वेइ, इयंतं नानुजाणइ; न पयइ, ण पयावेइ, पयंतं नाणु-
जाणइ; न किणइ, न किणावेइ, किणंतं नाणुजाणइ ।

तत्रभिः कादिभिः विभक्तिः परिशुद्धं निर्दोषं नवकोटिपरि-
शुद्धं, भिक्षाणं समूहं भेदं प्रथमम् । तथ्या—न हन्ति सा-
धुः स्वयमेव गोधूमोऽदिदत्तेन, न घानयति परेण गृहस्था-
ऽदिना, इत्येवं नानुजानाति अनुमोदनेन तथ वा दीयमा-
नस्याऽप्रतिपक्षेन 'अप्रतिपक्षमनुमत्तम्' । इति वचनात्, ह-
ननप्रसङ्गजननाद्येति । आह च—" कामं सयं न कुर्वइ, जाणं-
तो पुण तद्दावि तमाही । वट्टइ नप्यसंय, अगिरहमणो
उ वारेइ ॥ १ ॥ " इति । तथा हतं पिष्टं सन् गोधूमोऽदि
मुद्रोऽदि वा, अदन्तमपि सन्न पक्वनि स्वयं, शेषं प्राग्वत् सु-
गमं च । इह चाऽऽयाः पदं कोट्योर्विशोर्धिकाद्यामयनर-
न्ति, आधाकमोऽदिकल्पयता । अस्यास्तु निष्को विशोर्धिका-
द्यामिति । उक्तं च—" सा नयहा दुइ कोइ, उग्रमकोही वि-
सोडिकोही य । खुसु पढमा ओयरइ, कीयतीयमी विसा-
चीओ ॥ १ ॥ " इति । स्यात् ६ डा० ।

भिक्षा च श्रूयमस्वामिसमय एव प्रवृत्ता—

दत्ति व दाणुमुपमं, दिनें दट्ठुं जणमि वि पयत्तं ।

भिखुभिक्षादाणं पि य, दट्ठुं भिक्षा पयत्ता उ ॥

अथवा—दत्तिनाम दानं, तच्च भगवन्मम श्रूयमस्वामिं सां-
सारलिकं दानं दत्तं दट्ठा लोकं अपि प्रवृत्तम् । यदि वा—
दत्तिनाम भिक्षादानं, तच्च जिनस्य भिक्षादानं प्रवीक्षणं कृतं
दट्ठा लोकेऽपि भिक्षा प्रवृत्ता, लोका अपि भिक्षा दातुं प्रवृ-
त्ता इति भावः । आ० म० १ अ० ।

भिक्षाग—भिक्षाङ्ग—भि० । भि०—भाक० । भिक्षाकारकं,

बाब० । भिक्षुशरीलो भिक्षुत्वमो भिक्षुणे साधुमो भिक्षाकः ।
स्यात् ७ डा० १ उ० । आभा० । भिक्षुवृत्तिलो साधो, स्यात् ।

ते चतुर्विधाः—

चत्तारि घुणा पणत्ता । तं जहा—तयक्वाए, छल्लिक्खा-
ए, कट्ठक्वाए, साकवाए । एवमेव चत्तारि भिक्षाणा प-
णत्ता । तं जहा—तयक्वायसमाथे० जाव सारक्वायसमाथे ।
तयक्वायसमाथस्स थं भिक्षागस्स सारक्वायसमाथे तवे
पणत्ते । सारक्वायसमाथस्स थं भिक्षागस्स तयक्वा-
यसमाथे तवे पणत्ते । छल्लिक्वायसमाथस्स थं भि-
क्वागस्स कट्ठक्वायसमाथे तवे पणत्ते । कट्ठक्वायसमा-
थस्स थं भिक्षागस्स छल्लिक्वायसमाथे तवे पणत्ते
(मूय-२४३)

स्वचं बाह्यवर्त्तं खारतीति स्वक्खात् । एवं शेषा अपि, न-
वरम् (छल्लिक्वा) अन्तरवर्त्तं वर्त्तकं, काष्ठं प्रतीतं, सारः का-
ष्ठमध्यमिति दृष्टान्तः, एवंमेव्यायुवनमयं, भिक्षुशरीरा
भिक्षुधर्ममात्रं भिक्षुण साधयो वा भिक्षाकाः, स्वक्खा-
देन धुणेन समानोऽप्यन्तं सन्नेयितया आयामाइमाऽदिप्रा-
प्ताऽऽहारभक्षकत्वात् स्वक्खात्समानः । एवं छल्लिक्वात्समा-
नोऽलेयाऽऽहारकत्वात्, काष्ठत्वात्समानो निर्विकृतिर्काऽऽहा-
रतया सारत्वात्समानः, सर्वकाममुल्लाऽऽहारमादिनि । यन्-
थां चतुर्णामपि भिक्षाकामां तयोर्विशयाभिधानसूचम्—" न-
यक्खाए " इत्यादि सुगमं, केषलमयं भाषार्थः । त्वक्-
ल्पासाराभ्यवहर्तुर्निरभिव्यक्त्यात्कर्मभेदमङ्गीकृत्य वज्रसारं
तयो भवतीत्यनोऽपदिश्यते—(सारक्वायसमाथे तवे नि)
सारत्वादधुणस्य सारत्वाद्वादेव समर्थत्वात् वज्रमुद्र-
त्वाच्च, सारत्वात्समानस्योक्तलक्षणस्य साभिष्यक्त्या त्व-
क्खात्समानं कर्मसारभेदं प्रत्यसमर्थं तयः स्यात्, त्वक्खा-
दधुणस्य हि त्वक्खाद्वादेव सारभेदं प्रत्यसमर्थत्वा-
दिति, तथा छल्लिक्वादधुणसमानस्य भिक्षाकस्य त्वक्खा-
धुणसमानाण्यथा किञ्चिद्विशिष्टयोर्भाज्येन किञ्चित्साभि-
ष्यक्त्यात् सारत्वात्काष्ठत्वादधुणसमानाण्येव सारभे-
जित्वेन निरभिव्यक्त्यात् त्वक् कर्मभेदं प्रति काष्ठत्वादधुण-
समानं तयः प्रथमं, नातितीक्ष्णं, सारत्वाद्धुणवृत्ताप्यतिमग्ना-
ऽऽदि, त्वक्कट्ठत्वाद्धुणवृत्तादिनि भावः । तथा काष्ठत्वादधुण-
समानस्य साधोः सारत्वाद्धुणसमानाण्येव सारभेदोऽभि-
ष्येन निरभिव्यक्त्यात् त्वक्कट्ठत्वाद्धुणसमानाण्येव सा-
रभेदोऽभ्येन साभिष्यक्त्यात् त्वक् छल्लिक्वादधुणसमानं तयः
प्रथमं कर्मभेदं प्रति न सारत्वात्काष्ठत्वादधुणवृत्तिसमर्था-
ऽऽदिनाऽपि त्वक्काष्ठधुणवृत्तिसमर्थमिति भावः । प्रथमविक-
ल्पे प्रधाननरं तयोऽद्वितीयं अथाननरं, तृतीयं प्रधानं, चतुर्थं
अप्रधानमिति । स्यात् ७ डा० १ उ० ।

चत्तारि परस्मै पणत्ता । तं जहा—खिइत्ता याममेगे खो
परिवइत्ता, परिवइत्ता याममेगे खो खिइत्ता, एगे खिइत्ता
वि परिवइत्ता वि एगे खो खिइत्ता खो परिवइत्ता ३७ ।
एवमेव चत्तारि भिक्षाणा पणत्ता । तं जहा—खिइत्ता

आमनेगे खो परिवइत्ता, परिवइत्ता आमनेगे खो शिवइत्ता,
एगे शिवइत्ता वि परिवइत्ता वि, एगे खो शिवइत्ता खो
परिवइत्ता । ३८ । (सूत्रम् ३५१)

निपतिता नीहावसतीरता अवतरीतुं शक्नो नैमिकः पत्नी
 धृष्टवाक्यव्याह्रा, न तु परिप्राजितानां परिजज्ञितुं शक्नो वा-
 क्यवाहिक्यः, एवमस्यः परिजज्ञितुं शक्यः पृथुव्याह्र तु निपति-
 तं प्रीह्यवाह्यस्त्वस्यथा अतुष्यन्मयपरिप्रेषयवान्तिवाह-
 र्वाश्रिति ३३७ । निपतिता भिक्षाव्याह्रवावतरीता भोजनाऽऽ-
 यधित्वाह्र तु परिजज्ञिता परिभ्रमकां ग्लानवाह्रवसत्वाह्र-
 आनुवाह्रेत्येकः, अस्याः परिजज्ञिता परिभ्रमयशीलं वायध्या-
 श्रमेतः सन्न तु निपतिता भिक्षायांभ्रमरीनुमशक्यः स्वाधार्-
 शक्यत्वाऽऽजिता, सुधैरं स्पृष्टो ३३८ । स्थाप० डा०४ डा०
 चत्तारि भिक्षावा पस्या । तं जहा-अणुमेयचारी,
 पटिसोयचारी, अंतचारी, पञ्चभूचारी ॥ २३॥

भिक्षाकः सधुर्यौ ह्यभिग्रहविशेषादुपाध्यसमीपात् कमण
कुलपु भिक्षते सोऽनुध्यातव्यारी मत्स्यवदनुध्यातव्यारी प्रथमः,
यस्त्कमण्ये गृहपु भिक्षमाण उपोध्यमायाति स द्वितीयः,
यत्नो क्षत्रान्तरपु भिक्षते स तृतीयः, सेत्रमध्ये चतुर्थः ॥२३॥
स्थानं ४ डा० ४ उ० ।

पंच पक्ष्या पक्ष्ता । तं जहा-अणुसोपचारी पटिसो-
यचारी अंतचारी मज्जचारी सवचारी । एवमेव पंच मि-
क्खामा पक्ष्ता । तं जहा-अणुसोपचारी जाव सवचारी ॥
तत्र मत्स्यः प्रायश्च मिक्खाकस्त्तु अनुभोतश्चारी प्रतिधया-
हायश्च मिक्खाचारी स च प्रथमः प्रतिभोतश्चारी दुदाया-
श्च प्रतिधयाविमुक्खाचारीत्यर्थः, स च द्वितीयः अन्तचारी-
पायश्चारीति तृतीयः, शरीरं ततोः । यथा ५ खां ३ खं ३

भिक्षागकुल-भिक्षाककुल-न० । भिक्षवृत्तिके कुले, स्था०
= डा० । " भिक्षागकुलेषु वा । " भिक्षाकास्तालचाराः ।
तेषु कल्प० १ अधि० २ पात्र ।

भिक्षाद-भिक्षाट-१० । भिक्षामटतीति भिक्षाटः भिक्षण-
शीले साधौ, आवा० २ ध० १ च० १ अ० ११ ड० । भिक्षाटो-
भिक्षाभोजीति । आ० १ ध० १४ अ० ।

भिवन्दादास-भिवन्दाव-पुं० । आधाकर्मादिके, ते च षोड-
शोऽष्टमशोः षोडशोऽष्टमशोः दशैषणाशोः । आधा०
१ अ० २ अ० ४ उ० ।

भिवत्तामायया-भिक्षाभाजन-भ० भिक्षापाने भिक्षाभाजनमि-
 व भिक्षाभाजनम् । भिक्षोर्निर्वाहकरणे च । "जोडवत्तममस्तुप्य-
 ते, तव मम भिक्षा मायेय भविस्सह" का० १ भू० १४ अ० ।
 भिक्षामन्तविति-भिक्षामाश्रयति-नि० । भिक्षामाश्रेय सर्वोपा-

भिक्षुकेन वृत्तिरस्य । भिक्षाभावेन वृत्तिं कुर्वति, दश० १० अ० ।
भिक्षापर-भिक्षाचार-पुं० । भिक्षुकं, भ्रात्रा० २ ध्रु० १ सू०
१ अ० ३ उ० । ४० ५० ।

मित्राचार्याः-मित्राचार्याः-स्त्री० । मित्रार्थे चर्या चरण-
मदनं मित्राचार्याः । स्था० ३ डा० । आवा० । आवा० । मि-
त्रादने सूत्र० १ भू० ३ अ० १ उ० । मित्राचार्या मित्रानिमित्तं
विचारयामि । डा० १ भू० १४ अ० । ग० । वृत्तिलेखे

स्था० ६ ठा० । तद्रूपे अनशनभेदे, भिक्षावर्या तपो निर्जराङ्गस्था-
दनशनवत् । स्था० ६ ठा० । विपा० ।

तदुभेदाः—

से किं तं भिक्खायरिया । भिक्खायरिया अशेगविहा
 पसुता । तं जहा-दब्बाभिग्गहचरण, खेत्ताभिग्गहचरण,
 कालाभिग्गहचरण, भावाभिग्गहचरण, उविल्लत्तचरण, शि-
 विल्लत्तचरण, उविल्लत्तशिखिल्लत्तचरण, शिखिल्लत्तउविल्ल-
 त्तचरण, वट्ठिअमायचरण, साहिज्जमायचरण, उवणी-
 अचरण, अवणीअचरण, उवणीअअवणीअचरण, अवणी-
 यउवणीअचरण, संसट्ठचरण, असंसट्ठचरण तज्जातसंसट्ठ-
 चरण, अग्गायचरण, मोक्षचरण, दिट्ठलाभिए, अदिट्ठलाभि-
 ए, पुट्ठलाभिए, अमुट्ठलाभिए, भिक्खलाभाभिए, भिक्खलाभा-
 भिए, अम्मालायए, ओवाशिणिए, परिमिअपिट्ठवाए, सुदे-
 सणिए, संखायतिए । स तं भिक्खाय(दुरिया) । (सू-१६)

(द्व्याभिप्रायवचर एत्ति) द्वयाऽऽभितामिप्रदेण वरति मि
काट्टलि द्वयाऽऽभितामिप्रदे वा चरयासवेधे यः स द्वया-
भिप्रहचरः इह च भिन्नार्थयोऽपि प्रकाशाय। यद् द्वया-
भिप्रहचर इत्युक्तं तदर्थमर्थमिथोरेभिविबलयात्। द्व्या-
भिप्रहश्च लक्षणाऽतिद्वयविषयः। क्षेत्राभिप्रायः स्वप्नाप्र-
प्राप्ताऽऽदिविषयः। काशामिप्रहः पूर्वोक्ताऽऽदिविषयः, भाषाभि-
प्रहस्तु गानकनाऽऽदिप्रभुपुरुषाऽऽदिविषयः। (उत्क्रिस्तचर-
एत्ति) उत्क्रिस्तं स्वधयोऽज्ञाय पाकभाजनादुत्पुष्टं तदर्थम-
भिप्रहस्तवति तत्रेवेषाया गच्छन्तीत्युत्क्रिस्तचरः। एव-
मुत्तरत्रापि। (निक्रिस्तचरएत्ति) निक्षिप्तं पाकभाजनादु-
त्पुष्टमम्। (उत्क्रिस्तानिक्रिस्तचरएत्ति) पाकभाजनादुत्क्रि-
प्तं निक्षिप्तं तत्रेवाप्यत्र वा स्थाने यत्तदुत्क्रिस्तनिक्षिप्तम्।
अपयोनिक्षिप्तं च निक्षिप्तं च यच्छरति स तथाऽप्यने। (निक्रि-
स्तउत्क्रिस्तचरएत्ति) निक्षिप्तं येन (अपयाऽप्युत्क्रिस्तं च स्वार्थं
तत एव निक्षिप्तोनिक्षिप्तम्, (वटिह्रमाणचरएत्ति) परिदेव-
माणचरकः। (साद्विउजमाणचरएत्ति) यद् कुराऽऽदिकं शी-
तलीकरणापि यदाऽदिविषु विस्तारितं तत्पुनर्भाजने क्षिप्यमानं
संश्लिषमाणमुच्यते, (उत्तणीयचरएत्ति) उपनीतं केचनिक्रि-
स्तस्यविषुद्वीकितं प्रहेलकाऽऽदि, (अवशीयचरएत्ति)।
अपयोनीतं देयद्वयमप्यादिसारितमप्यत्र स्थापितमप्यर्थः।
(उत्तणीयावशीयचरएत्ति) उपनीतं विनीतं दैकितं सत् प्रहे-
लकाऽऽपनोतनं तथाऽन्तरारस्थापितम्। अपयोनीतं चापनीतं
च यच्छरति स तथा। अथवा-उपनीतं दायकेन वर्धितमुपमः।
अपनीतं निताकतमुपम, उपनीतापनोतं यदेकेन गुणेत वर्धितं
गुणान्तरेणपेक्षया तु दुर्वितं यथाऽदो शीतलं जलं केवलं
कारामिति, यत्तु क्षार—(अवशीयउत्तणीयचरएत्ति)
(संसदुचरएत्ति) संसृष्टेन क्षरणिदेतेन इस्तादिना दीय-
मानं संसृष्टमुच्यते, तच्चरति यः स तथा। (असंसदुचरएत्ति)
उत्क्रिषिपतिः। (तच्छावसंसदुचरएत्ति) तज्जानेन देयद्व्या-
वशीयनाया यत् संसृष्टस्तथाऽदितेन दीयमानं यच्छरति स
तथा। (अश्वायचरएत्ति) अश्वातः अयत्परीयत्सोऽन्तराऽऽदि।

मायः संहरति यः स तथा (मोक्षचर्येण) व्यङ्ग्यम् (वि-
द्वलाभियंति) दृष्टस्यैव भक्ताऽऽदेष्टव्याऽप्युपलब्धाव् वा-
चकाश्चो यस्यास्ति स दृष्टलाभिकः, (अविद्वलाभियंति) तत्रादृष्टस्यापि अपचारकाऽऽदिमप्याश्मन्तस्य भोक्ताऽऽदि-
मिः कृतोपयोगस्य भक्ताऽऽदेष्टव्याऽप्युपलब्धाव् वाच-
काश्चो यस्यास्ति स तथा (पुद्गलाभियंति) पृष्टस्यैव हे ता-
चो । किं ते दीयत इत्यादि प्रश्नितस्य यो लाभः स यस्यास्ति स
तथा (अपुद्गलाभियंति) उक्तविषयं यादिति (भिक्षाला-
भियंति) भिक्षेव भिक्षा तुच्छमविक्रान्तं वा तज्ज्ञानो प्राद्यत-
या यस्यास्ति स भिक्षालाभिकः । (अभिक्षालाभियंति) उक्तविषयं यावत्, अन्नमिलाययंति अन्नं मोक्षं विना गता-
यति अन्नमिलायकः, स चाभिप्रवृत्तिशेषात् प्रातरेव दोषाश्च-
मिति । (मोक्षविहायंति) उपनिहितं यथाकथञ्चित् प्रत्या-
सक्तोभूतं तेन चरति यः स औपनिहितिकः, उपनिधिना वा
सक्तोत्प्रेक्षितिकः । (परिमियपिडवायंति) परिमि-
तपिडवातः अर्द्धपोषाऽऽदिलभो यस्यास्ति स तथा । (सुदेम-
णियंति) सुदेमलाशङ्काऽऽदिदोषरहिततां सुदेस्य वा नि-
र्व्यञ्जनस्य कुराऽऽदेष्टव्या यस्यास्ति स तथा । (संस्वायंति-
सि) सङ्ख्याप्रधाना दत्तयो यस्य स तथा दत्तिश्च एकलप-
भिक्षालक्षणा । औ० ॥ ४० ॥

भिक्षाचर्यामाह—

अद्विहं गोपरमं तु, तदा सत्त्वं एतथा ।

अभिप्रदा यजे अन्ने, भिक्षापरिमामाहिष्य ॥ २५ ॥

भिक्षाचर्यां वृत्तिसंस्वापरनामिका याज्ञा तपस्या आच्यता-
अष्टविधो गोचरमाः प्राकृतवादर्शवर्षाऽप्रगोचर-
प्राहः । अप्रययानो गोचरः, अष्टविधवर्षाऽप्रगोचरश्च
अष्टविधाप्रगोचरः, अष्टौ अप्रगोचरणा भेदा इत्यर्थः । पेदा १,
अर्द्धपेदा २, गोमुत्रिका ३, पतङ्गवर्षाधिका ४, अन्त्यतराशङ्क-
काचर्षा ५, बाह्यशङ्ककाचर्षा ६ च, आत्यन्तनुप्रत्यागमा ७,
अनुगतः ८, एवमष्टौ भेदा अनुगतविकगतिस्तेषां तु ज्ञेयाः ।
सप्त एषणाः संस्वाऽऽदयः—“संनद्धा १, अन्नसंनद्धा २, उज्जड ३,
अप्यलेपिका ४, उग्रमहीना ५, एवमहीना ६, उज्जडचरमा ८”
एषा सत्तवाप्येषणा ज्ञेया, च—पुनश्च ये अभिप्रदाः सन्ति
अभिप्रदा यथा द्रव्यवैकालमावाऽऽदिर्विषयनने भिक्षाप्रदण-
कपाः द्रव्यतो मण्डकाऽऽदिकं क्षेत्रतो युष्माऽऽदी देहलिकता
मप्ये बहिर्वा कालतो भिक्षाचरेषु निर्धारितेषु, भावतो रुद्र-
हसन् वा दध्यति तदाहारी प्राह्य इति चिन्तनेन भिक्षाप्रदणम् ।
एषं भिक्षाचर्या भेदास्तीत्येकैराख्याताः कथिता इत्यर्थः ॥
२५ ॥ उक्तं ३० अ० । “जिह्वासाधनस्स जूतं भिक्षाचरिया
जिह्वेदि पञ्चत्वा । इत्यपरितोषमात्रं, तं जानासु मंदसदीयं
॥ १ ॥” ४० र० ३ अष्टि० उल्लस० ।

भिक्षालाभिस्य-भिक्षाऽऽलक्ष्यिक-पुं० । भिक्षायामालक्ष्यिक-
आलक्ष्ययान् भिक्षाऽऽलक्ष्यिकः । उक्तं २७ अ० । भिक्षाया-
मालक्ष्ययुक्तः, “भिक्षालाभिस्य एषो” । उक्तं २७ अ० ।

भिक्षालाभिय-भिक्षालाभिक-पुं० । भिक्षेव भिक्षा तुच्छम-
विक्रान्तं वा तज्ज्ञानो प्राद्यतया यस्यास्ति स भिक्षालाभिकः ।
भिक्षाचरन्भेदे, औ० ।

भिक्षाविचिय-भिक्षावृत्तिक-पुं० । भिक्षया भक्ताऽऽदेः परतो

याचनेन वृत्तिवर्त्तने धर्मसाधककायपालनं यस्मात्तौ भिक्षावृ-
त्तिकः भिक्षाया कायपालके, ४० ३ अष्टि० । पा० ।

भिक्षाविशोधि-भिक्षाविशोधि-स्त्री० । भिक्षाया विशोधिभि-
न्नाविशोधिः । भिक्षासम्बन्धिसाधपरिहारे, दश० १ अ० ।
भिक्षु-भिक्षु-पुं० । भिक्ष-उः । भिक्षया याज्ञायाम् । यमनियम-
व्यवस्थितः कृतकारितानुमेवितपरिहारेण भिक्षते इत्येवंशी-
लो भिक्षुः “सन् भिक्षाश्ले” ॥ १५।३३ ॥ इत्युपलक्ष्यः । यदि
वा नैकज्ञा च शब्दव्युत्पत्तिः, सुबुधुक्त्यायाम्, कुप्यतं बुधुक्तं
भोक्तुमिच्छति अनुमेवितकमपि संसारमस्मादिति स मयादा-
त्वात् अष्टप्रकारं कर्म, तत् ज्ञानदर्शनचारित्रतया भिक्षर्त्ताति
भिक्षुः, “पृषोदराऽऽदयः” ॥ ३।२।३५ ॥ इति कपनिष्पत्तिः ।
४०।३०। आद्याः। सूत्र० । नि० ५०। दश० । भिक्षणं शीलं च-
र्मसंस्तसाधुकारिता वा यस्य स भिक्षुर्भिक्षत्तं वा कुपमिति भि-
क्तुः स्था० ३।३०।३०। भिक्षाभोगो वा भिक्षुः नि० ५०।३०।३०।
आरम्भत्यागाद्यधर्मकायपालनाय भिक्षणशीलो भिक्षुः । द-
श० ४ अ० । पा० । पवनपावनसाधयानुष्ठानाद्विमतया निश-
वाऽऽहान्मोजिनि साधो, सूत्र० २ भू० १ अ० । उक्त०। आद्याः ।

साम्प्रतं भिक्षुशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तमधिकृत्याह—

पथं वि भिक्षू अणुअप विगोए नामपदेत्ते सुदृष्टा सु-
दृढविण वोमदृकाए य सविधुणीय विरुक्कव पेरीसहावस-
रंग अउक्कपजागसुद्धाऽऽदस्य समुद्धाणस उवडिण उअप्पा
संस्वाए परदसभाई भिक्षु चि वव ॥ ३ ॥

‘अत्रापिति’ ये ते पूर्वमुक्ताः पापकर्मविश्रान्ताद्यो माह-
नशब्दप्रवृत्तिहेतवोऽप्रापि भिक्षुशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तं न
एवावगन्तव्याः, अर्था चाभ्याः । तथा—न उक्ततः अनुक्ततः, तत्र
द्रव्योन्नतः शरीरेणुजिह्वनः, भावोन्नतस्य भिमानप्रवृत्तः,
तत्प्रतिषेधात्पानिजगामदमयि न विषयते । विनिताऽऽस्तमया
प्रधयवान् यतः, एतदेवाऽऽह—विनयालक्षकतो युवादावादेश-
दानोचते अथाह वाऽऽमाने नामयतोति नामकः सदा शुभा-
दौ प्रकां भवति, विनयेन वाऽष्टप्रकारं कर्म नामयति, विंश-
त्याद्यतोऽष्टयं पापमपनयतीत्यर्थः । तथा ‘दाप्तः’ इन्द्रिय-
मोहान्द्रियाभ्यां, तथा ‘युद्धाऽऽमा’ युद्धद्रव्यभूतो लिधमि-
कमंतया ‘वृत्तसुष्टकायश्च’ परित्यक्तं द्रव्यं यत्कराति तह-
शयति—सम्यक् विधुय ‘अपयनी’ विकपकवात् । नाना-
रूपाननुक्तप्रतिक्लाह उक्तावकाश्चाद्विश्रुतिपरीहान् त-
था विद्याऽऽदिकानुपसर्गोभ्यति, तद्विधूतं तु यत्सेषं सवयक्
सहने—मैत्रपराजितता परीहदोपसर्गोभ्य विधुयाप्यामयो-
गेन—सुप्रणिहितानः करणतया धर्मध्यानेन शुद्धम्-अवहात-
मादानं—चारित्र्यं यस्य स शुद्धाऽऽदानो भवति । तथा सम्यनु-
त्थानेन—सच्चारिश्चोद्यमोत्थितः तथा । स्थितो—मोक्षाध्वनि
व्यवस्थितः परीहदोपसर्गोपपृष्ट आत्मा यस्य स स्थिताऽऽ-
त्मा, तथा ‘संस्वाय’ परित्यासात्तानं संस्वायस्य, दुष्प्राप्तं
कर्मभूमेर्बोधिः सुदुर्लभं वाचाप्येव सत्कलां संसारान्तरण-
सामग्री, संस्वयमकरणोद्यतः परेः—पृष्टयेराध्याय निर्मलित-
महाजानं, तैर्दत्तं मोक्षं शीलमस्य परदसभाजी, स एवशु-
क्लकितो भिक्षुरिति वाच्यः ॥ ३ ॥ सूत्र० १ भू० १६ अ० ।

इदानीं भिक्षुमभिक्षानुक्रमा आह—

भिक्षुस्य य निरुक्खे, निरुक्ख एगद्विआमि सिगाई ।

अगुणद्विभो न भिक्षु, अथवाय पंच दाराः ॥ ३३२ ॥
मिर्क्षानिर्लोपा नायाऽऽदित्तस्यः कार्यः, तथा निरुक्तं वक्तव्यं
मिर्क्षोरे, तथा एकार्थिकानि पर्यायशब्दरूपाणि चक्रव्यापिन,
तथा लिङ्गानि संवेनाऽऽदिभि, तथा अगुणस्थितो न भिक्षुरपि
तु गुणस्थित एवेत्येवद्विषय वाच्यम् । अथ वाच्यवशाः पञ्च
प्रतिज्ञाऽऽद्यो वक्ष्यमाणा इति, द्वाराण्येवतानीति गाथास-
मासार्थः ॥ ३३ ॥ दृष्टो १० अ० ।

यथाक्रमे (आप्य-४ गाथां) व्यासार्थमाह—

नामैतद्व्याभिक्षु, दम्भभिक्षु य भावभिक्षु य ।

दम्भे सरीर भवितो, भावस्य संजतो भिक्षुः ॥ ६ ॥

भिक्षुशब्दस्य निक्षेपश्चतुष्टयः (नामं ति) भिक्षुशब्दस्यात्रापि सं-
वन्धात् नामभिक्षुः, स्थापनाभिक्षुः, द्रव्यभिक्षुः भावभिक्षुश्च व-
शशब्दो स्वस्वगतानेकमद्वयल्लोको, तत्र यस्य पुरुषस्य भिक्षुरि-
ति नाम स नाम्ना भिक्षुर्नामभिक्षुः, यदि वा-नामनामवन्तारमे-
वोपचारात् नाम वासो भिक्षुश्च नामभिक्षुरिति व्युत्पत्तेर्नाम-
भिक्षुः, स्थापनया आकारमात्रेण असत्कल्पनया भिक्षुः स्था-
पनाभिक्षुः चित्रकर्मोऽऽदिलिखितो बुद्धिकल्पितो वाऽऽज्ञाऽऽ-
दिः । द्रव्यभिक्षुर्हिता-आगमतो, नोऽगममतश्च । तज्ज्ञानमतो
ज्ञाना, तत्र च "अनुपयुक्तोऽनुपयोगो द्रव्यमिति" वचनात् । नो-
आगममतश्च त्रिविधः तद्यथा-हृदयरीरे, मध्यशरीरे, तत्त्व्यतिरि-
क्तश्च । तत्र भिक्षुपदार्थस्य यत् शरीरे व्यपगतजीवितं तत्
हृदयरीरे द्रव्यभिक्षुभूतभावत्वात् । यस्य बालको नेदानीं भि-
क्षुशब्दार्थवन्तुष्यते, अथवा आगमना अन्तेनैव शरीरेण भो-
स्त्यते, तस्य यत् शरीरे तत् अव्ययशरीरे द्रव्यभिक्षुः, भाविभा-
वस्यात् । तत्त्व्यतिरिक्तश्च । तद्यथा एकभिक्षुः, वखा-
ऽऽयुक्तः, अभिमुखनामोऽगमश्च । तत्र-एकभिक्षो नाम-यो
नैरधिकस्तिष्ठेकमनुष्यो, देवो वा अनन्तरभवे भिक्षुर्भावी
वखाऽऽयुक्तो नाम-येन भिक्षुपर्यायनिमित्तमायुर्बन्धम् ।
अभिमुखनामोऽगमो-यस्य भिक्षुपर्यायवत्सनाभिमुखो नामगो-
त्रकर्मणी, स वाऽऽप्येतेन मनुष्यभवाभाविभिक्षुपर्याये स-
मुत्पद्यमानः । यदि वा-स्वजनधनाऽऽदि परित्यज्य गुरुस-
मीपे प्रसज्यप्रतिपत्त्यर्थं स्वगृहात् बहिर्गच्छन् । तथा वाऽऽ-
ह- (दम्भे सरीरभवितो स्ति) द्रव्य इति द्वारपरामर्शः,
द्रव्यभिक्षुर्नामगमतो इति गम्यते इति । (सरीर स्ति)
शरीरप्रद्वेषन-हृदयरीरे, "मध्यशरीरे" च पतिशुद्धात्मम् । (भावि
स्ति) भव्यो, भावीत्वमर्थान्तरं, भावी च त्रिविधपर्याय इति
तत्प्रहणे एकभिक्षोऽऽदिविभेदपरिग्रहः । द्रव्यो १० ।

भेषजो भेषयं चैव, भिदिभेषं तदेव य ।

एपसि तिएह पि अ, पथेयपरुवणं वोच्छं ॥ ३३४ ॥

भेदकः पुत्रवः, भेदनं चैव परञ्चादि, भेदव्यं तथैव च काष्ठा-
ऽऽदीनि भावः । एतन्नां त्रयाणामपि भेदकाऽऽदीनां प्रत्येकं
पृथक् पृथक् प्रकरणार्थं वक्ष्ये इति गाथाऽर्थः ॥ ३३४ ॥

एतदेवाऽऽह—

जह दातकम्मगारो, भेषजभित्तवसंजुमो भिक्षु ।

अथं वि दम्भभिक्षु, जे जायसुणा अवरिया य ॥ ३३५ ॥

यथा दातकममृतो बर्ज्यवादिः भेदमंसस्वसंयुक्तः सन्
कियाविधिद्विद्वारवाऽऽदिदाससमभितो द्रव्यभिक्षुः, द्रव्यं
३६१

मिर्क्षोति कृत्वा, तथा अन्येऽपि द्रव्यभिक्षवः-अगमार्थिकाः ।
क इत्याह—ये याचनका भिक्षुशरीला अवरिताश्च अनिष्ट-
साश्च पापस्थानेभ्य इति गाथाऽर्थः ॥ ३३५ ॥

एते च द्विविधाः—गृहस्थाः, लिङ्गिनश्चेति,
तदाह—

मिहिणो ऽपि सयारंभग-उज्जुपणं जणं विमंगता ।

जीवसिग्ग दीयाकिविया, ते विज्जा दम्भभिक्षु स्ति ॥ ३३६ ॥

गृहिणोऽपि सकलत्रा अपि सदारम्भकाः नित्यमारम्भकाः
एषां जीवनिकायामाशुमुपशं जनमानलोचकं विमृशयन्तः
अनेकप्रकारं श्रिपदाऽऽदि भूमिदेवा वयं लोकहितयाचनीक्षां
इत्यभिप्राय याचमाना द्रव्यभिक्षुशरीलत्वात् द्रव्यभिक्षवः,
एते च श्रिपद्वर्गाः । तथा ये च 'जीवनिकार्यं' जीवनिकानि-
मित्तं दीनकृपाणाः कार्पाटिकाऽऽद्यः पिशाचमदन्ति ताम्बद्यात्
विजानीयात् द्रव्यभिक्षुमिति, द्रव्याद्यं भिक्षुशरीलत्वादिति
गाथाऽर्थः ॥ ३३६ ॥ उक्ता गृहस्थद्रव्यभिक्षवः ।

लिङ्गिनां ऽपि कृत्वाऽऽह—

मिच्छीद्वी तसया-वराश पुववाविदिम्याहं ।

निषं वदकरणया, अणंभयारी अ संवहया ॥ ३३७ ॥

शाक्यभिक्षुप्रभृतयो हि मिथ्यादृष्टवः-अतएवाभिनवैशिनः
प्रशमाऽऽदि लिङ्गस्थयाः, सस्यावराशो प्राणिनां पृथिव्यादीनां
हीनिद्रयाऽऽदीनां च । अत्र पृथिव्यादयः स्थावरा हीनिद्रयाः
ऽऽद्यः वस्त्राः, नित्यं वधकरणरताः सदा एतद्वतिपाते सक्ताः
कार्यामत्यथाऽऽह—अमृषाचारिणः सज्जयिनश्च यनः, अतोऽ-
प्रधानत्वात् द्रव्यभिक्षवः, चशब्दस्य व्यवहित उपन्यास इति
गाथाऽर्थः ॥ ३३७ ॥

एते वाऽऽमृषाचारिणः संवयादेवेति । सज्जयमाह—

दुपयचउपयवशथ-अकुविअतिअतिअपरिगंहे निरया ।

सच्चिचोह पयमा-सुगा य उहिद्वुभो अ ॥ ३३८ ॥

श्रिपदे वास्यादि, चतुषपदे वयादि, धने द्विरयाऽऽदि, धाम्ने
शास्त्राऽऽदि, कुप्यमल्लजराऽऽदि, एतेषु श्रिपदाऽऽदिविषयेषु
मनोमल्लज्जाऽऽदिना करणत्रिकेण त्रिकपरिग्रहे कृतकारितानु-
मतपरिग्रहे निरताः सक्ताः, न चैतद्वर्गधम् "विहारो कार्य-
द्रव्यान्, वात्येव बहुभुतान्" इति वचनात् । सज्जतगुणा-
नुपायिनो नेधंभूता इत्याशङ्क्याऽऽह—सच्चिचोऽजिनः
तेऽपि मांसाद्यादिभोजिनः, तदप्रतिषेधात्, पचन्तश्च स्वयं
पचास्तापसाऽऽद्यः उहिद्विभोजिनश्च सर्वे एव शाक्याऽऽ-
द्यः, तत्प्रतिषेध्या तर्पांस्वनः अपि पितृविक्षुद्वयपरिहर्तव्या-
ह । इति गाथाऽर्थः ॥ ३३८ ॥

त्रिकल्लिकपरिग्रहे निरता इत्येतद्व्याचि—

क्यासुराह—

करणतिए जीअतिप, सावजे आयेहेउपरउभये ।

अट्ठागद्वयवते, ते विज्जा दम्भभिक्षु स्ति ॥ ३३९ ॥

करणत्रिक इति—"सुपां सुपो अयमर्गीति" करणत्रिकेण
मनोमाणावस्येन, योगत्रितय इति-कृतकानिदानुम-
तिके, सावजे खापाये, आत्महेतोः-आत्मानिमित्तं-देहाऽऽ-
युपवधाय, एवं परनिमित्तं-मित्राऽऽयुपमेवसाधनाय एव-
मुभयनिमित्तमुभयसाधनार्थम्, एवमर्थोय आत्मायुधम्, अ-

मर्थाय वा विना प्रयोजनेनाऽऽसंस्थानाच्चिन्तनकराऽऽदिभाष-
णलक्ष्यपथनाऽऽदिभिः प्राशान्तिपाताऽऽदी प्रवृत्तान् तत्परान्
तानेवंभूतान् विधाद्विजानीयात् द्रव्यभिक्षु इति, प्रवृत्ता-
द्वेषं शक्याऽऽद्यः, तद्व्यभिक्तव इति भाषायाः ॥ ३३६ ॥
एवं स्थयित्वयोगात् विमुक्ततपोनुष्ठानभावाच्चब्रह्मच-
रिण एते इत्याह—

इत्थीपरिगृहाद्यो, आखादाण्डभावमगमो ।

मुदुतवाभावाञ्चो, कुतित्वियाऽऽवचरि ति ॥ ३४० ॥

स्त्रीपरिग्रहादिति श्वाभ्याद्विपरिग्रहात्, आखादानाऽऽदिभाष-
सङ्काचं परिणामाशुद्धेरित्यर्थः, न च शक्या भिक्षवः, शुद्ध-
तपोऽभावादिति शुद्धस्य तपसाऽऽभावात्, तपसाऽऽद्य-कुतौ-
र्थिका ब्रह्मचरिण इति, ब्रह्मचर्येन शुद्धे तपोऽभिधीयते,
तद्वचरिण इति शाखाऽर्थः । उक्तो द्रव्यभिक्षुः दश० १० अ० ।
भावभिक्षुर्हिंसा-आगमतो, नोआगमनश्च । आगमनो नि-
शुश्रूषार्थस्य ज्ञाता तत्र चोपयुक्तः, “उपयोगो भावनिक्षेपः”
इति वचनात् । नोआगमनःसंयतः तथा चाऽऽह—“भावश्च उ-
संजतो भिक्षुः” । भावेन भिक्षुः, तुशब्दो विशेषणार्थः, स
चासु विशेषं द्यातयति नोआगमनः संयतः सम्यक् विविधं
अभिधानं समस्तसाध्यादुपरतः । (१५ गा० टी०) अथैव नो-
आगमनो भावभिक्षुः भिक्षुणशीलो भिक्षुरिति व्युत्पत्तिमधि-
कृत्याऽऽज्ञेयपरिहारावभिधानमुत्तुहाद भाष्यकारः—

भिक्षुणशीलो भिक्षुः, असु वि न ते अशुसाविर्जिता ।

निष्पिमिषणं नायं, पिसियालंभेण सेमाञ्चो ॥ ६ ॥

ननु यदेतत् स्वयोरुक्तं भिक्षुणशीलो भिक्षुः इति तदसमीची-
नम्, अतिस्यादपेक्षप्रसङ्गात् । तथाहि—भिक्षुणशीलो भिक्षु-
र्युच्यमानेऽप्येऽपि रक्षपटाऽऽद्यो, नोआगमनो भावभिक्षुः
प्राप्तुवन्ति तेषामपि भिक्षाजीवनिया भिक्षुणशील्यत्वात्, न
चेदित्येते, तस्मादतिव्याप्तिः भाव भिक्षुलक्षणस्य तापः । अत्र
स्वरालो—न ते शेया रक्षपटप्रभृतयो भिक्षवः कुतः । इत्याह—
अन्यवृत्तिवात्, न विद्यते अन्या भिक्षामात्रत्वात् व्यतिरिक्ता
वृत्तिवर्त्तनं येषां ते अन्यवृत्तयस्तद्भावस्तत्त्वं तस्मात्, अ-
न्यवृत्तिवृत्तयस्तत्त्वं । किमुक्तं भवति?—यदा आधाकर्मि-
कर्मैर्निमित्तमभ्याहृतं वा न लभन्ते तदा अन्यवृत्तिवृत्तयः
भिक्षापरिभ्रमणशीलास्ततो न ते भिक्षवः । इयमत्र भावना-
द्वे शब्दस्य निमित्तः । तथा—व्युत्पत्तिनिमित्तं, प्रवृत्तिनिमित्तं
च । यथा गोशब्दस्य तथाहि—गोशब्दस्य । व्युत्पत्तिनिमित्तं
वृत्तयः भिक्षवः, गच्छन्तीति योराति व्युत्पत्तिना तु न च गमनने-
कार्थिसमवायितया यदुपलक्षितं साक्षाद्विषयं तत्प्रवृत्तिनि-
मित्तं तेन च गच्छति वाऽगच्छति वा गोपिण्डे गोशब्दः प्र-
वर्तते, उभयार्थव्यपदेश्यां प्रवृत्तिनिमित्तमावात्, अथा-
ऽऽद्यो तु न प्रवर्तते । यथोरुक्तस्य प्रवृत्तिनिमित्तस्य तत्रमा-
वात् । एवमत्रापि भिक्षुशब्दस्य द्वे निमित्त-व्यवृत्तिनिमित्तं,
प्रवृत्तिनिमित्तं च । तत्र भिक्षुः व्युत्पत्तिनिमित्तं भिक्षुण इत्येवं
शीलो भिक्षुरिति व्युत्पत्तिः, तेन च भिक्षुर्लभे कार्थिसमवायितया
यदुपलक्षितमिह परलोकः ।ऽऽज्ञेयसाध्याप्रसक्ततया यमनियमेषु
व्यवस्थिततः तत्प्रवृत्तिनिमित्तं, तेन भिक्षुर्लभे अभिक्षाम्
वा भिक्षो भिक्षुशब्दः प्रवर्तते, उभयार्थव्यपदेश्यां प्रवृत्ति-
निमित्तसङ्गात्वात्, रक्षपटाऽऽद्यो तु न प्रवर्तते, तत्रकार्थव्या-
ख्याऽऽहारभोजनया तेषु यथोरुक्तस्य प्रवृत्तिनिमित्तस्या-
भावात्, अत्रार्थं ज्ञातम्—उदाहरणं कर्त्तव्यं, पिशिताऽन्नामेन

यो निष्पिण्डस्तन, यथा कोऽपि ह्यात् यावद् मांसं न लभे,
तावदेवं निष्पिण्डः पिशितव्रती ।

अविहिंसं वंभयाय, पोसहिय अयज्जमंभिया चोरा ।

सति लभे परिखाइ, हुति तदक्का न ससा उ ॥ ७ ॥

कोऽपि भावेन—अहमिह साधुत्वात्पात्रात् शृगाऽदीक्षपश्यामि ।

अन्यः कोऽप्येवं ह्यात्—अहं ब्रह्मचारी यावन्मम स्त्री न संप-
द्यते । अथवा—कोऽप्येवमाह—अहमाहारवीर्यधी यावन्मम आ-
हारो न संपद्यते । यथा वा कोऽपि वदेत्—अहमद्यमांसवृत्तिः
यावन्मद्यमांसं न लभे यथा वा कोऽपि नियमं प्रतिपद्यते अचो-
रवृत्तिर्हं यावत् परस्य वृद्धे न पश्यामीति । एते यथा पिशि-
ताऽऽन्नाभेन निर्वापिताऽऽद्यो नाम—पिशितवृत्त्याऽऽद्यः । ब्र-
ह्मं च सति अस्मिन् नां वस्तुनि तद्विच्छापरित्यागवस्तान्निवृत्तिः
निष्पिण्डाऽदीनां तु पिशिताऽऽदिष्विच्छासतनानुबन्धनी-
तनां न ते पिशितव्रत्याऽद्योऽस्ति शुद्धप्रवृत्तिनिमित्तमावात् । त-
था चाह—(सति लभे इत्यादि) सति विवक्षितस्य पिशिताऽदे-
वंस्तुनो लाभेऽपि तत्परित्यागिनस्तेन तदाभ्यापि—पिशितव्रत्या-
ख्या भवति । सत्यपि वस्तुनो लाभे तत्परित्यागिनः, सति-
अस्मिन् वा वस्तुनि तद्विषयच्छापरित्यागात्, शेपास्वन्मम
रोदिता निष्पिण्डाऽऽद्यो न तदाभ्याः पिशिताऽद्यमांसं अपि
तद्विषयच्छानिवृत्त्यभावात् । एवं रक्षपटाऽऽद्योऽपि न भि-
क्षुः पचनपाचनाऽऽदिनवकांटीविषयच्छानिवृत्त्यभावात् । त-
दाहमाध्यात्मिकाऽऽदिष्वपि प्रवृत्तेः तदेवं निर्वापिताऽऽदि-
वृत्त्याऽप्यन्येन रक्षपटाऽऽद्ये तु यथोरुक्तप्रवृत्तिनिमित्ताऽ-
भावतो भिक्षुशब्दप्रवृत्त्यभाव उक्तः । अथवा—कमेतेकव्ययस्यै-
व ह्येतानि भिक्षुवृत्तेः जगत्प्राप्त्याऽप्येव साक्षादभावः वृत्तन
एवं भिक्षुशब्दप्रवृत्त्यभावस्य सिद्धत्वात् ।

तथा चाऽऽह—

अहवा पमणासुद्धं, नहा गच्छति माहृणो ।

भिक्षुं नैव कुलंगत्या, भिक्षुं नैव वि त जदि ॥ ८ ॥

अथर्वान्—प्रकारान्तराद्येतेन, तत्र प्रकारान्तरं पाननिका-
यामेव भाविनं, यद्यपि ते रक्षपटाऽऽद्यो भिक्षाजीवितसंधा-
यि यथा साधवः-पशवःशुद्धाम् पशणादायः—शुक्लाऽऽदिभिः,
उपलक्षणमेतत्—उद्भवेदेवं—आधाकर्मोदाभिः उपधादनादा-
भिः—धार्माहृणादिभिः परिशुद्धां भिक्षां गृह्णन्ति, नैवम्—अमुना
प्रकारेण कुलङ्कयन्तः—कुलितनिर्दिष्टधार्मां रक्षपटाऽऽद्यः
ततो भिक्षुवृत्तजगत्प्राप्त्याऽप्यन्येवभावतो न ते भिक्षवः ।

तथा चाऽऽह—

दगमुदमियं वेव, केदमूलकलाणिय य ।

सयं गाहा परतो य, भेदंता कहे भिक्षुणो ॥ ९ ॥

दृक्—उदकं सत्त्वितं तद्व्याऽऽदितमम्, उद्देशिकम्—उद्देष्ट-
कृतकर्ममदम् उपलक्षणमेतत् आधाकर्मोदाभिः च तथा क-
न्दमूलकलाणि च स्वयम्—आमना गृह्णन्तीति स्वयं प्रादाः ।
“वा उपलाऽऽदिदुर्गुणप्रदाहोऽन्तः” ॥ ५ ॥ १ ॥ ६२ ॥ इति वै-
कल्पिकी उपन्यासः । स्वयं गृह्णन् इत्यर्थः । परतश्च गृह्णन्-
कथं भिक्षवः भिक्षावृत्तमावात् ।

अथ का सा जगत्प्राप्त्या भिक्षुवृत्तिर्दमावाक ते भिक्षव
इति भिक्षुवृत्तिमुपदर्शयति—

अविच्छा पमणिजा य, मिया काले परिनिवृत्तया ।

जहालद्धा विमुद्धा य एसा विची य भिक्षुणो ॥१०॥

अचिता-प्राप्तुका न तु संविता, मित्रा वा एषणीया आ-
शकर्मोद्विदोषरहिता, मिता एकविशदादिक्वलयप्रमाणतः
परिमिता, कानि-दिवा, अथवा—तृतीयस्यां दीक्षयां परी-
क्षदायकाऽऽदिशेषविशुद्धा यथा लब्धा संयोजनाऽऽदिशेष-
रहिताविशुद्धा-परिमोक्तकाले राधेदेवाऽऽकरुणतोऽऽकराराऽऽ-
दिशेषरहिता, एवं कथा या सदा भिक्षा एषा भिक्षुणां वृत्तिः,
सा च रक्तपटाऽऽदिषु सर्वथा नाऽस्तीति, तेषु भिक्षुत्वाभाव-
तो नातिप्रसङ्गः, तद्वद् भिक्षुणशीलो भिक्षुरिति व्युत्पत्तौ
यदतिप्रसङ्गऽऽपादने परेण कृते, तद् अपाकृतम् कुत्रे भि-
नलि इति भिक्षुगतिं निर्वचने तु परस्याऽनवकाश एव, कथलं
किञ्चिद्व्यवहृमस्तीति ।

तत्रिविधगृहाह—

द्वये य भाव भेद्य, भेद्य भेद्यव्यं च निर्विदं तु ।

नाणाऽऽह भावभेद्य—कम्पसुखेदगृहं भेजं ॥ ११ ॥

कुत्रे भिनसीति भिक्षुरिति व्युत्पत्त्याभिक्षुभेदक उक्तो भेद-
कानाम भिदि क्रियाकृतो, भिदिक्रिया च सकर्मिकका, सक-
र्मिककायश्च क्रियायाः कर्तुं कारणकर्मव्यतिरेकेण न भव-
तीति तद्गृह्येन भेदं, भेदव्यमिति च द्वयं व्युत्पत्तम् । एतच्च
भेदकभेदभेदव्यकं वस्तुनिकुम्भं शिवधर्मपति, तुशब्दाऽ-
विशुद्धाः, प्रभेदमपि प्रत्येकं द्विधा । तद्यथा—(द्वये य
भाव लि) कशब्दो भिक्षकः द्रव्यतो, भावतत्त्वत्वेऽर्थः । त-
थाहि भेदको द्विधा-द्रव्यस्य भावस्य च । भेदनामपि द्विधा-
द्रव्यस्य भावस्य च । भेदव्यमपि द्विधा-द्रव्यकं, भावकं च ।
तत्र भेदको-रथकाराऽऽदिः, भेदने परव्यादिद्रव्यं, भेदव्यं
चाष्टम्, भावस्य भेदको भिक्षुभावस्य भेदनानि हानाऽऽदीनि,
भावभेदस्य कर्म । तथा चाऽऽह—(नाणादीत्यादि) हानाऽऽदि
आदिशब्दात्प्रशृतवार्त्तास्वरूपारप्रहः । भावभेदने भेदं भावत इति
च संबध्यते, कर्मकर्मलक्ष इत्येकार्थम् । तथा लोकात्—“कर्म
ति वा खुद्वेति वा । कलुसं नि था वज्जंति वा वेरंति वा पंको ति
वा मल्लंति ए एणट्ठिवा” इति । ४०० १ उ० । नि० वृ० ७३० ।

“जो भिद्वि खुदं खलु, सो भिक्षु मावतो हाइ ॥३७५॥

यो भिनसि विदारयति कुत्रं, खलुः अवधारणे, भिक्षक-
मन्त्र, ततः स एव भिक्षुभावतो भवतीति ।

‘इह च भिनसीत्युक्तमतः कर्तृकरणकर्मभिः प्रयोजनं,

सकर्मकत्वाद्भिदेः अत आह—

भेता य भेद्यं वा, नायत्वं भिदिव्यव्यं चैव ।

एकिकं पिय दुविहं, दव्वं भाव य नायत्वं ॥ ३७६ ॥

रहगारपरमुमाहं, दाहगमाहं य दव्वञ्चो हुंति ।

साह कम्मऽद्विहं, तवो य भावम्मि नायत्वं ॥ ३७७ ॥

रागहोसा दंडा, जोगा तह गारवा य सल्लया य ।

विहडाञ्चो सञ्चो, खुदं कसाया पमाया य ॥ ३७८ ॥

भेता च कर्ता यो निर्मात, भेदने करणं येन भिनसि
वा समुच्चयं, ज्ञातव्यं-बोद्धव्यं भेदव्यभेद भेदव्यकं कर्म य-
द्विघटने, च—समुच्चयं, यथेति पूरये, एकैकमपि चेति भे-
ता भेदने भेदव्यकं च द्विविधं-द्विभेदं द्रव्यं भाव च । वि-
चार्यमाणे ज्ञातव्यम्-अवगन्तव्यम्, तत्र द्रव्ये-रहकारपरसु-

माह लि) आदिशब्दस्य प्रत्येकमपि संभवान्नाशकारः तत्क-
रन्दादिर्द्रव्यतो भेता आदिशब्दाद्व्यवहारादिपरिग्रहः पर-
शुः—कुठाररन्दादिर्द्रव्यतो भेदनम्, आदिशब्दात्-घनाऽऽद्यो
युज्यते । (दाहगमाहं य लि) दाहकं काष्ठं तदादि च द्रव्यतो
भेद्यम्, आदिशब्दात्लोहाऽऽदिपरिग्रहः, अवन्तीति सवोपलं च-
द्व्यवहन्म् । साधु—नपस्वो कर्म-हानाऽऽवरणाधृष्टविषय-
कारं तपश्च-अनशनाऽऽदि भावे विचार्ये भेता भेदव्यं भेदने च
कमेण ज्ञातव्यम् । “इत्थं जो भिद्वि खुदं खलु” इति प्रहणकत्वा-
क्यं गतं, भिनसीति व्याख्याय कुत्रं व्याख्यातुमाह—रागद्वेषो
उरुक्वो, दण्डा-मनोदण्डाऽऽद्यो, योगाः करणकारणानुमति
कपाः पठन्ति च—“रागहोसा खुदं दंडा” । अत्र च “खुदं ति”
कुष्ठं बुधुसा उच्यते, तथा गौरवाणि च श्रद्धिगौरवाऽऽदीनि,
शल्पाणि च—मायाशल्पाऽऽदीनि, विकपाः—स्त्रीकपाऽऽदयः,
सञ्चाः—आहारसञ्चाऽऽद्यं (खुदं ति) एतद्भावमाभित्यादृष्टविष-
कर्मकपायाः कुष्ठ एतान्यपि कुद्विष्टव्यते, प्राकृतत्वाच्च तथा-
निर्देशः, कपायाः—कौशाऽऽदयः, प्रमादाश्च—मघाऽऽदयः,
कुद्विष्टि सम्बन्धनीयमिति गाथात्रयार्थः ।

उपसङ्गेषुमाह—

एयाहं तु खुदाहं, ये खलु भिदंति सुव्वया रिसञ्चो ।

ते भिक्षकम्मगंती, उवेति अपराभं ठाण्णं ॥ ३७९ ॥

एतानि रागाऽऽदीनि (खुदाहं ति) कुच्छकृत्वाच्यति ये
खलु भिद्वन्ति, विदारयन्ति, खलुशब्द एवकारार्थो भिद्व्ये-
वेति शोभनान्यतिचारतया व्रतानि प्राणतिपातविरत्यादीनि
येषां ते सुव्वताः श्रेष्ठयो मुनयः, ते कमित्याह—भिक्ष कर्म-
वातिदुर्भेदतया प्रणिः कर्मप्रणिर्वृत्ते तथाविधा उपवाग्निं
प्राप्तुवन्ति, अजगत्तं स्थानं—सुकिपदमिति गाथार्थः ।
उत्त० पाठो १५ अ० ।

स भावभिक्षुभेत्तुत्वा-दामपस्योपयोगतः ।

भेदनेनाप्रतपसा, भेद्यस्याशुभकर्मणः ॥ १७ ॥

स इति—स भावभिक्षुभेत्तुत्वा । उप्रतपसा भेदनेनाऽशुभक-
र्मणो भेद्यस्यऽऽगमोपयोगतो भेत्तुत्वात् । तदुक्तम्—“भेता-
गमोपत्तोः दुविहतवो भेद्यं च भेदव्यं । अद्विहं कम्मखुदं,
तेण निरुत्तं स भिक्षु ति ॥ १ ॥” ॥१७४॥ “भिक्षामात्रेण वा
भिक्षुः” (१८) भिक्षामात्रेण वा सवोपाधिशुभमिक्षावृत्त-
लक्षणे भिक्षुः । द्वा० २७ द्वा० ।

भेताऽऽगमोपत्तो, दुविहं तवो भेद्यं च भेदव्यं ।

अद्विहं कम्मखुदं, तेण निरुत्तं स भिक्षु ति ॥ ३४२ ॥

भेता भेदकोऽत्राऽऽगमोपयुक्तः साधुः तथा द्विविधं बाह्या-
ऽऽव्यवहृत्यभेद तपो भेदने वर्तते । तथा—भेदव्यं विदारणीयं
वाष्टविधं कर्म-च-अष्टप्रकारं हानाऽऽवरणीयाऽऽदि कर्म, तच्च
कुदादिदुःखहेतुत्वात् कुष्ठशब्दाच्च, यत्तच्च नेन निरुत्तं यः
शास्त्रान्तोत्था तपसा कम्म भिनसि स भिक्षुरिति गाथाऽर्थः ३४२
किं च—

भिदंती य जहं खुदं, भिक्षु जयमाणो जहं होइ ।

संजमचरञ्चो चरञ्चो, भवं खिर्वतो भवेतो उ ॥ ३४३ ॥

भिद्व्यच्च विदार्यच्च यथा कुत्रं कर्म भिक्षुभवति, भावतः
वतमानस्यथा तथा युज्ये स एव यतिर्भवति नान्यथा,

एवं संयमचरकः सप्तदशप्रकारसंयमाभ्युपगच्छति चरकः एवं मर्षं संसारं क्षपयन् परीतं कुर्वन् स एव भवान्तो भवति, नाम्यथेति गाथाऽर्थः ॥ ३४३ ॥

प्रकारान्तरेण निरुक्तमेवाऽऽह—

अं भिक्षुस्यचित्ती, तेषां व भिक्षुः संवेति जं व अश्रुः ।
तवसंजये तवदिस, त्वि वावि अश्रो विपञ्चाशो ॥३४४॥
यद्यस्मान्निष्कामात्रवृत्तिभिक्षामात्रेण सर्वोपधाशुद्धयेन वृत्ति-
रस्येति समासः, तेन वा भिक्षुः भिक्षुशीलो भिक्षुरिति
कृत्वा, अनेनैव प्रसङ्गेन अन्वेषामपि तत्पर्यायाणां निरुक्तमा-
ह—क्षपयति यद्यस्मात् वा श्रुत्वा कर्म तस्मात् क्षपणः, क्षपय-
तीति क्षपण इति कृत्वा, तथा संयमतपसीति संयमप्रधानं
तपः संयमतपः, तस्मिन् विद्यमाने तपस्वीति वाऽपि भवति ।
तपोऽस्यास्तीति कृत्वा अन्वेषोऽपि पर्यायः इत्यन्योऽपि भेदोऽ-
र्थेन भिक्षुशब्दनिरुक्तस्येति गाथाऽर्थः ३४४ उक्तं निरुक्तद्वारम्
अनुत्तेकार्थिकद्वारमाह—

तिष्ठे तद्दे दविप, वई य खंते य दंतविरए अ ।

मुणित्वावसपन्नगुणु—भिक्षुः बुद्धे जइ विउ य ॥३४५॥

तीर्थेवसीधः विमुक्तसम्यग्दर्शनादस्मान्निष्कामात्रवृत्तिवर्मागत्य-
ते । तपोऽस्यास्तीति तापी, तपःसुदृष्टमार्गोक्तिः, सुपरिष्ठा-
तदेवनाय विनेयपालयितेत्यर्थः । द्रव्यं रागद्वेषरहितः, वनी
व हिंसाऽदिविरतश्च साम्प्रत्यं काम्यसि क्षमं करोतीति
ज्ञातः, बहुलवचनान् कर्तैरिति जिह्वा । एवं दाम्पत्येन्द्रियाऽऽ-
दि दमं करोतीति दान्तः, विरतश्च विषयसुखानिवृत्तश्च, मुनि-
मैक्येन जगतस्त्रिकालवर्षामिति मुनिः, तपःप्रधानः तपसः,
प्रज्ञापकः अथर्वमार्गस्य प्रकपकः, श्रुतुर्मायाविरहितः संयम-
वान् वा, भिक्षुः पूर्ववत्, बुद्धोऽवगततथो, यतिकलमाऽऽश्रमी
प्रयत्नवान् वा, विज्ञाश्च पण्डितश्चेति गाथाऽर्थः ॥ ३४५ ॥
तथा—

पवइए अशगारे, पांमदी चरग बंधणे चेव ।

परिवायेगे य समणे, निग्गंथे संजए मुत्ते ॥ ३४६ ॥

प्रमजितः पापाश्चिक्कन्तः, अनगारो द्रव्यभाषागमशून्यः,
पाण्डुरो यायाहीनः, चरकः पूर्ववत्, ब्राह्मणश्चैव विमुक्तप्र-
ह्वचारी, चैव, परिष्ठाजकश्च पापवर्जकश्च, अमरुः पूर्ववत्,
निर्गन्धः संघतो मुक्त इत्येतदपि पूर्ववदेवेति गाथाऽर्थः ॥ ३४६ ॥
तथा—

साहू लुहे अ तहा, तीरुद्दी होइ चेव नायवो ।

नामाश्वि एवमाह—णि होति तवसंयमरयाणं ॥ ३४७ ॥

साधुः कृच्छ्रं तथेति निर्धोषसाधकयोगसाधनरसाधुः,
स्वजनाऽऽदिषु स्नेहविरहाद्विहः, तीराधी चैव भवति ह्यत-
व्य इति तीराधी भवाण्येवमप्य, नामाश्विकार्यिकानि पर्याया-
भिधानान्येवमादीनि यथोक्तलक्षणानि भवन्ति । केषामित्या-
ह—तपःसंयमरतानां भावसाधुनामिति गाथाऽर्थः ॥ ३४७ ॥
वृथो १० अ० । प्रतिपादितमेकार्थिकद्वारम् ।

भिक्षोरपिशकपुरन्दरवदशूयकार्यिकानि भिक्षुः यतिः

तपस्वी भवान्त इति । तथा चैतयोऽभ्युपगच्छमाह—

भिद्वेतो यावि रगुद्धं, भिक्षुः जयमाणो जई होइ !

तवसंजये तवस्मी, भवं खिद्वेतो यद्वेतो य ॥ १२ ॥

क्षुभ्र-अष्टप्रकारं कर्मे भिन्नानो भिक्षुः, यने-प्रयत्ने संयम-
योगेण यतमानः प्रयत्नवान् यतिः, तपःसंयमे-तपःप्रधान-
संयमे वसमानस्तपस्वी, तपोऽस्यास्तीति तपस्वीति श्रुत्य-
तः । भवं-नारकाऽऽदिभवं क्षपयन् भवान्तः, भवमन्तयति
भवस्याऽन्तं करोतीती इति श्रुत्युपेतः । १२० ॥

इदानीं लिङ्गद्वारं व्याख्येयत्वात्तुमाह—

संवेगो निव्वेगो, विसयविवेगो सुसीलसंसग्गो ।

आराइशा तवो ना-शुदंससुखीरसिखिअशो अ ॥३४८॥

संवेगो मोक्षसुखान्नाशकः, निर्वेदः संसारविषयः, विषयवि-
वेको विषयपरित्यागः, सुशीलसंसर्गः शीलवाङ्मयः सम्ब-
न्धः, तथा—आराचना चरमकाले निर्यापणकृपा, तपो
यायाकथनश्लाघाऽऽवासनं, ज्ञानं यथावस्थिततपोयोगविषय-
मित्यादि, दर्शनं नैसर्गिकाऽऽदि, चारित्रं सामायिकाऽऽदि,
विनयव्रतं ज्ञानाऽऽदिविनय इति गाथाऽर्थः ॥ ३४८ ॥

तथा—

संसी य मद्वज्जव, विमुत्तया तह अदीज्जय तितिकत्ता ।

आवस्सगपरिसुदी, य होति भिक्षुस्सुम सिंगाई ॥३४९॥

क्षान्तिश्चाऽऽकांशाऽऽदिव्रतयोऽपि कांक्षायामश्व माहंवा-
ऽऽजंविमुक्तनेति जात्यादिभावोऽपि मान्यतागमाहंवे, पर-
स्मिन्नक्रियेति परेऽपि मायापरित्याग आजंवे, धर्मोपकरणस्वप्न-
मूर्च्छा विमुक्तता, तथा अशानाऽऽऽद्यलभंऽपि अदीनता, कु-
दादिपरीषदापनिपातेऽपि तितिकत्ता, तथा आवश्यकपरिशु-
द्धिश्चाऽऽवश्यककरणयोगोन्नतिरतिचरता च, भवन्ति भि-
क्तोऽभ्यवसाधोऽलिङ्गव्यनमनोऽद्वैतार्ता संवेगाऽदीनीति गाथा-
ऽर्थः ॥ ३४९ ॥ व्याख्याते लिङ्गद्वारम् ।

अथवद्वारमाह—

अज्जकयणगुणी भिक्षुः, न मेम इइ शो पइक को हेउ ? ।

अगुणत्ता इइ हेउ, को दिट्ठेता ? सुवण्णमिव ॥ ३५० ॥

'अप्ययनगुणी' प्रकारान्तराभ्ययनोक्तगुणवान् 'भिक्षुः' भाव-
साधुर्भवतीति, तस्मैकप्रेममत्, 'न शयः' तद्वगुरहित इ-
ति । न प्रतिष्ठा । अस्माकं पक्षः, 'को हेतुः ?' कांश्च
पक्षमेव इत्याशङ्क्याऽऽह—'अगुणत्वादिति हेतुः' अवि-
यमानगुणोऽगुणस्तज्जगत्सत्तत्वं तस्मादित्यर्थः हेतुः, अप्यय-
नगुणशून्यस्य भिक्षुवर्णनार्थः साध्य इति, 'को ह्यस्त्यतः ?',
'किं पुनरत्र निर्दर्शनमित्याशङ्क्याऽऽह—'सुवर्णमिव' यथा
सुवर्णे स्वगुणरहितं सुवर्णं न भवति तद्वदिति गाथाऽर्थः ॥

सुवर्णगुणानाह—

विपयाइ रसायण मं-गलत्थं विणिर्पे पयाइम्याणे ।

गुरुए अदज्जकऽकुर्ये, अद्द सुवण्णे गुणो मणिया ॥३५१॥

'विपयाति' विषयाननममर्थ, 'रसायनं' वयस्समनकर्तृ,
'मन्त्रार्थ' मन्त्रालयोजनं, 'वर्णानं' वधेषुकटकाऽऽदिवि-
कारमप्यादेन प्रदत्तिश्चाऽऽवर्णं, न्यममानं प्रादक्षिण्येनाऽऽ-
वर्णनं, 'गुरु' सारोपेतम् 'अदाशं' नागिनमा दहने, 'अकु-
पनीयं' न कदाचिदपि कुपयितुं योग्येऽद्वयव्यनमनोऽदीनताः । सुव-
र्णं सुवर्णविषया गुणो भोगितास्तस्मैकवर्णैरिति गाथाऽर्थः ।
उक्ताः स्वर्णगुणाः सामान्यतमुपनयमाह—

चउकारश्चपिमुद्धं, कमधुअश्वत्तायानासणाए अ ।

जे तं विसपाइरसा-यथाइगुणसंजुमं होइ ॥ ३५२ ॥

'वतुत्कारणपरिशुद्धं' वतुत्परीक्षागुणमित्यर्थः, कथमित्याह—कथच्छेदनापताडनया चैति कथेण छेदने तापेन ताडनया च, यदेवंविधं तद्विधयातिरसायनाऽऽदिगुणसंयुक्तं भवति, भावसुवर्णं स्वकार्यसाधकमिति गाथाऽर्थः ॥

एतदेव स्पष्टयन्नाह—

तं कमिणगुणोपेक्षं, होइ सुवर्णं न ससयं जुत्ती ।

नहि नामरूपमत्तै-ण एवमगुणा हवइ भिक्षू ॥ ३५३ ॥

'तत्' अन्तरोदितं 'कस्मिन्गुणोपेतं' सम्पूर्णगुणसमन्वितं भवति सुवर्णं यथोक्तं, न 'शेष' कथाऽऽद्युद्धं, यु-क्तिरिति वार्णाऽऽदिगुणसाम्येऽपि युक्तिसुवर्णमित्यर्थः, प्रकृतं योजयति—यथेतत्सुवर्णं न भवति, एवं न हि नाम-रूपमपेक्ष-रजोहरणाऽऽदिसंस्कारणाऽऽदिना 'अगुणः' अविद्यमानप्रस्तुताभ्यवनेऽप्यगुणो भवति भिक्षुः भिक्षामटप्रति न भवतीति गाथाऽर्थः ॥

एतदेव स्पष्टयन्नाह—

जुत्तीसुवर्णसं पुण, सुवर्णसं तु जइ वि कीरिजा ।

न हु होइ तं सुवर्णं, ससेहि गुणहिं सतेहि ॥ ३५४ ॥

युक्तिसुवर्णं इतिमसुवर्णमिह लोके 'सुवर्णं यणी तु' जात्य-सुवर्णवर्णमपि यथापि क्रियेन पुरवनेपुत्रेण तथापि नैव भवान् तत् सुवर्णं परमार्थेन 'शेष' युक्तैः 'कथाऽऽदिभिः' अस-ज्जैः' अविद्यमानैरिति गाथाऽर्थः ॥

एवमेव किमप्याह—

जे अउभयणे भणिया, भिक्षुगुणा तेहि होइ सो भिक्षू ।

वसणे जवसुवस-गं व सते गुणनिहिमि ॥ ३५५ ॥

यऽप्ययने भणितः भिक्षुगुणा अस्मिन्नैव प्रकाशे जितवचने चित्समभाष्यव्ययः नैः करणभूतैः सज्जिभैरव्ययसौ भिक्षुर्नाम-स्थापनाद्रव्यभिक्षुव्यपदेशेन भावभिक्षुः, परिशुद्धमिहावृत्तत्वात् । किमप्याह—'वयं' पीतलकणैः 'जात्यसुवर्णमिव' परमाधेसुवर्णमिव 'सति गुणनिधौ' विद्यमानेऽप्यस्मिन् कथाऽऽदी गुणसंघाते, एतदुक्तं भवति—यथाऽप्यगुणयुक्तं शो-भनवर्णं सुवर्णं भवति तथा चित्समभाष्यादिगुणयुक्तं भिक्ष-जशरीरं भिक्षुर्भवतीति गाथाऽर्थः ॥

अतिरेकतः स्पष्टयति—

जो भिक्षू गुणरहिआ, भिक्षुं गिएहइ न होइ सो भिक्षू ।

वसणे जुत्तिसुवस-गे व असई गुणनिहिमि ॥ ३५६ ॥

यो भिक्षुः 'गुणरहितः' चित्समभाष्यादिगुणैः सन् भिक्षा-प्रदाने न भवत्यसौ भिक्षुर्निष्ठाटनमात्रेणैव, अपरिशुद्धमिहा-वृत्तत्वात् । किमप्याह—'वयं' युक्तिसुवर्णमिव, यथा तद्व-र्णमात्रेण सुवर्णं न भवत्यसति 'गुणनिधौ' कथाऽऽदिक इति गाथाऽर्थः ॥

किं च—

उद्दिष्टकं भुंजइ, उक्तायपमर्द्यो वरं कुणइ ।

पक्षकं च जलमण, जो पियइ कह नु सो भिक्षू ॥ ३५७ ॥

उद्दिष्टं कृतं शुद्ध इत्यौद्दिष्टकमित्यर्थः, पक्षायपमर्द्यः-

यत्र कचन पुष्टिव्याघुपमर्द्यः, गृहं करोति संभवत्येवेषणी-यात्तये मूच्छयेया वसति भाटकगृहं वा, तथा 'प्रत्यक्षं' च उपलभ्यमान एव 'जलगताम्' अकथायाऽऽदीन् यः पिबति तत्त्वतो विनाऽऽलम्बनेन, कथं त्वसौ भिक्षुः, नैव भावभिक्षु-रिति गाथाऽर्थः ॥

उक्त उपनयः, साम्प्रतं निगमनमाह—

तम्हा जे अउभयणे, भिक्षुगुणा ते हिं होइ सो भिक्षू

तेहि अ सउत्तरगुणे-हि होइ सो भाविअतरो ॥ ३५८ ॥

यस्मादेतदेवं यदनन्तरमुक्तं तस्मात् येष्वप्ययने प्रस्तुत एव 'भिक्षुगुणा' मूलगुणरूपा उक्तास्तेः करणभूतैः सज्जिभैरव्ययसौ भिक्षुः, तैश्च 'साल्तरगुणैः' पिरडविशुद्धावृत्तगुणसमन्वितैर्भैरव्ययसौ 'भावितरः' चारित्र्यधर्मैः तु प्रसज्यतर इति गाथाऽर्थः ॥ उक्तो नामनिष्पन्नो निष्पत्तिः ।

साम्प्रतं सूत्राऽऽलोकनविषयस्यावसर इत्यादिबलैः

पूर्ववत्तावद्यावत्सूत्रानुगमेऽस्खलितऽऽदिगुणोपेतं

सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चैदम्-

निक्खम्ममायाइ अ बुद्धवयणे,

निच्चं चित्समाहिआं हविजा ।

इत्थीण वसं न आवि गच्छे,

वंतं नो पिआयाइ जे स भिक्षू ॥ १ ॥

पुढवि न खणे न खणावए,

सीआदगं न पिए न पिआवए ।

अगणिसत्थं जहा सुनिमिअं,

तं न जलं न जलावए जे स भिक्षू ॥ २ ॥

अनिलेण न वीए न वीयावए,

हरियाणि न छिंदे न छिंदावए ।

बीआणि सया विवज्जयंतो,

सखितं नाहारे जे स भिक्षू ॥ ३ ॥

वहणं तसयावराण होइ,

पुढेतरण कट्टनिसिआणं ।

तम्हा उदिसिअं न भुंजे,

नोडि पए न पयावए जे स भिक्षू ॥ ४ ॥

रोइअ नायपुत्तवयणे,

अससमे मखिअ छापि काए ।

पंच य कासे महव्याइ,

पंचाऽऽमवसवरे जे स भिक्षू ॥ ५ ॥

'निष्कम्प' द्रव्यभावगृहात् प्रपञ्चो गृहीत्वैत्यर्थः 'आ-कथा' तीर्थकरणधरोपदेशेन योग्यतायां सत्यां, निष्क-म्प्य किमप्याह—'बुद्धवचने' अवगततत्त्वतीर्थकरणधर-वचने 'सर्वकालं' चित्समाहितः 'चित्समाति-प्रसन्नो भवेत्, प्रयत्न एवाभियुक्त इति गर्भः । अतिरे-कतः समाधानोपायमाह—'स्त्रीणां' सर्वोत्कर्षार्थनिब-धनभूतानां 'वशं' तदायत्तनाकूपे न चापि गच्छेत्, तद्वशमेव हि निगमतो वान्ते प्रत्यापिबन्ति, 'अतो बुद्ध-

वचनविससमाधानतः सर्वथा स्वीचशस्यागात् । अनेनेवोपा-
येनाभ्योपायासंभवात् । 'वान्ते' परित्यक्तः सधिवयजम्बा-
लं 'न प्रत्यापिचति' न मनानप्याभोगतोऽनाभोगतश्च त-
त्संबधे यः स 'भिक्षुः'—भावाभिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ त-
था—'पृथिवी' सधेतनाऽऽदिरूपो न कनति स्वयं, न खान-
यति परैः, एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणमिति सन्त-
मप्यन्ये न सन्मुज्जानाति, एवं सर्वत्र वेदितव्यम् । 'शी-
तोत्तकं' सधितं पानीयं न पिबति स्वयं, न पाययति
परानिति, अग्निः पक्ष्जीवजातकः, 'किंवदित्याह—'शस्त्रं'
जङ्गमाऽऽदि यथा 'सुमिश्रितम्' उज्ज्वालितं तद्वत्, न न
ज्वालयति स्वयं, न ज्वालयति परैः य इत्यंभूतः स भिक्षुः ।
आह—पक्ष्जीवनिकायाऽऽदिव सुसौधयनेष्वयमर्थोऽधि-
हितः किमर्थे पुनरुक्त इति ? उच्यते, तदुक्ताधोनुष्ठानपर
एव भिक्षुरिति ज्ञापनार्थं, ततश्च न दोष इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥
तथा 'अग्निनेत्र' अग्निहोतुना चककृणाऽऽदिना न बीजव-
स्यामाऽऽदि स्वयं, न बीजयति परैः । 'हरितानि' शस्याऽऽ-
दीनि न क्षिणति स्वयं, न क्षेदयति परैः 'बीजानि' हरितफ-
लकपाणि प्रांक्षादीनि, 'सदा' सर्वकालं विवर्जयेत् संघटना-
ऽऽदिक्रियया, सधितं नाऽऽहारयति यः कदाचिदप्यपुष्टा-
ऽऽलम्बनः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ ओहेशिकाऽऽदिपरि-
हारण जलस्थावरपरिहारमाह—'वधनं' इननं 'जलस्थाव-
राणां' द्रोणिभ्याऽऽदिपृथिव्यादीनां भवति कृतीदेशिकः कि-
ंविशिष्टानाम् ?—'पृथिवीदणुकान्निधिनानां' तथासमा-
भवात्, यस्यादेशं तस्मादीदेशिकं कृताऽऽधम्यक सावधं
न भुङ्क्ते, न केवलमेतत्, किं तु ? नापि पचति स्वयं, न
पाचयति अन्यैर्न पचन्तमुज्जानाति यः स भिक्षुरिति सूत्र-
ार्थः ॥ ४ ॥ किंच—'रोचयित्वा' विधिप्रहणभाषनाभ्यां प्रियं
कृत्वा किं तदित्याह—'ज्ञातपुत्रवचनं' भगवन्महा-
वीरवर्धमानवचनम् 'आत्मसमाजं' आत्मनुदयात् प्रग्यते
'पक्षपि कायान्' पृथिव्यादीन्, 'पञ्च' अति 'चशब्दोऽ-
प्यर्थः पञ्चापि, 'स्पृशति' सेवते महाव्रतानि 'पञ्चाऽऽध-
वसंभूतश्च' द्रव्यतोऽपि पक्षेद्विषयसंभूतश्च यः स भिक्षु-
रिति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥

चत्वारि वषे सया कमाए,
धुवजोगी इविज नुदवयणे ।
अइणे निजापरुवरयए,
गिहिनोगे परिवजए जे स भिक्खु ॥ ६ ॥
सम्पदिह्दी सया अमूदे,
अतिहु नु नाणे तवे संजमे अ ।
तवसा धुणइ पुराणपावणं,
पणवयकायसुसंभुदे जे म भिक्खु ॥ ७ ॥
तदेव अमणं पाणं वा,
विबिदं खाइमसाइं लभित्ता ।
होही अइं सुए पेरे वा,
तं न निहं न निहावए जे स भिक्खु ॥ ८ ॥
तदेव असणं पाणं वा,

विबिदं खाइमसाइं लभित्ता ।

अंदिअ साहाम्पिआह ङ्गे,
धुषा सज्जापरए जे स भिक्खु ॥ ९ ॥

न य वुगाहिंमं कहं कहिजा,
न य जुणे पेने निहुइदिअ ।
संजमे धुवं कोणेषु जुणे,

उवसंते अविहेदए जे स भिक्खु ॥ १० ॥

किंच—चतुरः क्रोधाऽऽदीन् वमति तत्प्रतिपक्षाभ्यासेन 'स-
दा' सर्वकालं कषायान्, धुषयोगी च उचितनित्ययो-
ग्यांश्च भवति, बुद्धवचन इति तृतीयार्थे लसमी, तीर्थकर-
वचनेन करणभूतेन, धुषयोगी भवति यथासममेवेति भावः,
'अधनः' अनुपपदाऽऽदिरहितः 'निर्जानकपरजतो' निर्गत-
सुवर्णरूप इति भावः, 'शृष्टियोगं' सूक्ष्मया गृहस्थसं-
बन्धं 'परिवर्जयति' सर्वैः प्रकारैः परित्यजति यः स भि-
क्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ तथा—'सम्यग्बुद्धि' भावसम्य-
दर्शना सदा 'अमूदः' अविच्युतः सधेवं मम्वते—अस्येव
ज्ञानं हयोपादेयवर्धयमतीन्द्रियेष्वपि तपश्च बाह्याऽऽधम्यर-
कर्ममत्तापनयनजलकदपं संयमश्च नवकर्मनुपादानकपः,
इत्यं च हृदमावलससा धुनेति पुराणपापं भावसारया
प्रवृत्त्या 'मनोवाक्कायसंभूतः' 'तत्सुभिर्भूमिभिर्गुणैः यः स
भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ 'तर्धेव' ति 'पूर्वविधिधानेन
'अशनं पानं च' प्रागुक्तस्वकपं तथा 'विधिधम्' अनेक-
प्रकारं 'खायं स्वायं च' प्रागुक्तस्वकपमेव 'लज्जवा'
प्राप्य, किमत्याह—अविधयति 'अयं' प्रयोजनमनेन भः
परध्वो वेति 'तत्' अशनाऽऽदि 'न निधत्ते' न स्थापयति
स्वयं, तथा 'न निधापयति' न स्थापयत्यर्थः, स्थापयन्त-
मयं नातुजानाति, यः सर्वथा सोमधिपतिरिथागवान् स भि-
क्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ किंच—'तैश्चशरणं पानं च विविधं
खायं स्वायं च लज्जवेति पूर्ववत्, लज्जवा किमत्याह—
'छन्दिवा' निमन्त्र 'समानचार्मिकान्' साधुन् भुङ्क्ते,
खाऽऽधम्यतुल्यतया तद्वत्सत्यसिद्धेः, तथा भुक्त्वा स्वाध्या-
यरतश्च यः, चशब्दाच्छेषानुष्ठानपरश्च यः स भिक्षुरिति
सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ भिक्षुलक्षणधिकार एवाऽऽह—न च 'वैमहि-
की' कलहप्रतिषेधार्थं कथं कथयति, सहाइकथाऽऽदिविषयि न
च कुप्यति परस्परं, अपि तु 'निभूतेन्द्रियः' अनुभूतेन्द्रियः
'प्रशान्ते' रागाऽऽदिरहित एवाऽऽलं, तथा 'संयमे' पूर्वोक्ते
'धुष' सर्वकालं 'योगेन' कायवाक्यमनःकर्मलक्षणैश्च युक्त
योगयुक्तः, प्रतिभदमीचित्तेन प्रवृत्तः, तथा 'वयशान्तः'
अनाकुलः कायचापलाऽऽदिरहितः 'अविहेटकः' न क्षि-
बुचित्तजान्दवान्, क्रोधाऽऽदीनां विस्मेषक इत्यर्थः, य इत्यं-
भूतः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥

जो सहइ हु गापकंटेए, अकोसपहारतज्जाओ अ ।

मयमेरसहसपहासे, समसुइदकसहसे अ जे स भिक्खु ११

एतदेव स्पष्टयति—

एदिमे परिविज्झिआ मसाणे,

नो बीयए मयमेरवां दिस्स ।

विविधगुणतयोरपि अ निष्,

न शरीरं चाभिकल्पे जे स भिक्षु ॥ १२ ॥

असं बोसद्वचत्तदेहे,

अकुट्टे व इए लसिए वा ।

पुरविसमे सुणी इविज्जा,

अनिआये अकोउइल्ले जे स भिक्षु ॥ १३ ॥

अभिभूय काएण परीसहाई,

समुद्धरे जाइपहाउ अप्पयं ।

विइत्तु जाईमरयं महम्मयं,

तवे रए सामखिए जे स भिक्षु ॥ १४ ॥

इत्थसंजए पायसंजए,

पायसंजए संजइदिए ।

अअम्भएण सुसमाहिअप्पा,

सुत्तयं च विआणइ जे स भिक्षु ॥ १५ ॥

‘प्रतिमां’ मात्ताऽऽदिक्कां ‘प्रतिपद्य’ विविनाऽङ्गी—
कृत्य ‘इमंशने’ पितृवने ‘न विभेति’ न भयं याति
‘मित्रवप्रमाणि इच्छा’ रौद्रप्रयदेत्तुपलम्ब्य बैतात्ताऽऽदि-
कपशम्भाऽऽदिनि ‘विचित्रगुणतयोरतश्च नित्यं’ मूलगुणाऽऽ-
द्यनानाऽऽदित्सकृद् सत्कालं, न शरीरमभिकाङ्क्षते निः—
कृद्वहता चार्त्तमामिकं भावि च, य इत्थमभूतः स भिक्षुरिति
स्वार्थः ॥ १२ ॥ न सकृदसकृत्सर्वेष्ट्यर्थः, किमत्याह ‘स्युत्सु-
कृत्सकृदेह’स्युत्सुको भावप्रतिबन्धाभावेन त्यक्तो विभूषाकर-
णेन देहः—‘शरीरं येन स तथाविधः, आकुट्टो वा यकाराऽऽदिना
हृत्तो वा दयदाऽऽदिना लुपितो वा बह्वाऽऽदिना मक्षितो वा श्म-
श्टङ्गलाऽऽदिना पृथिवीसमः’ सर्वेसङ्घो मुनिमवति, न च रागा-
ऽऽदिना पीड्यते, तथा ‘अभिधानो’ भाविकलाऽऽसंसारहितः,
अकुट्टलक्ष्यं नटाऽऽदिषु, य एवमभूतः स भिक्षुरिति स्वार्थः
॥ १३ ॥ भिक्षुत्वकृपाभिधानाधिकार एवाऽह—‘अभिभूय’ परा-
जित्य ‘कायेन’ शरीरेणापि, न भिक्षुसिद्धात्मनीत्या मनेवा-
वश्यमिष, कायेनानभिभवं तन्वतस्तदनभिभवात्, ‘परीषद्धान्’
सुदादीन्, ‘समुद्धरति’ उत्तारयति ‘जातिपथात्’ संसार-
मार्गादामानं, कथमित्याह—‘विरिहा’ विहाय जातिमरणं
संसारमुक्तं ‘महाभयं’ महाभयकारणं, ‘तपसि रतः’ तप-
सि सक्ता, किमभूत इत्याह—‘भ्रामरये’ भ्रमरानां सम्बन्धि-
नि, शुद्ध इति भावः, य एवमभूतः स भिक्षुरिति स्वार्थः ॥
१४ ॥ तथा हस्तसंयतः पादसंयत इति कारणं विना कूर्मव-
ह्नीन आसत्ते, कारणे च सम्पन्नगच्छति, तथा वाकसंयतः अकु-
शलवागिनरोधकुशलवागशरीरणेन, ‘संयतेन्द्रियो’ निवृत्त-
चित्तप्रसरः, ‘अध्यात्मरतः’ प्रशस्तध्यानाऽऽसक्ता, सुस-
माहिताऽऽग्ना ध्यानाऽऽपादकगुणेषु, तथा स्वार्थे च यथा-
वस्थितं विधिप्रवृत्त्यर्थं विज्ञानाति यः सम्पद्यथाविधं स
भिक्षुरिति स्वार्थः ॥ १५ ॥

तथा—

उवहिमि अहुचिण्ण अगिद्धे,

अभायउर्द्धं पुलनिपुलाप ।

कयविक्रयसंनिहिमो विरए,

सन्वसंगावगए अ जे स भिक्षु ॥ १६ ॥

अलोल भिक्षु न रसेसु गिउम्भे,

उण्ढं चरे जीविअ नाभिकंसे ।

इत्थि च सकारणपूजयं च,

चए ठिअप्पा अगिद्धे जे स भिक्षु ॥ १७ ॥

न परं वइजासि अयं कुसीले,

जेयं च कुप्पिअ न तं वइजा ।

जायिअ पत्तेअं पुएणपापं,

अत्तायं न समुक्खसे जे स भिक्षु ॥ १८ ॥

न जाइमचे न य रुवमचे,

न लाभमचे न सुएण मचे ।

मयाणि सव्वाणि विवज्जइहा,

धम्मउम्माहारए जे स भिक्षु ॥ १९ ॥

पवेअए अज्जपयं महासुणी,

धम्मे ठिमो ठावयई परं पि ।

निवसम्म वज्जिअ कुसीलसिगं,

न आवि हासंकुहए जे स भिक्षु ॥ २० ॥

तं देहवासं अमुई अमासयं ।

सया चए निबहिअट्ठिअप्पा ।

जिंदित्तु जाईमरलसस बंधयं,

उवेइ भिक्षु अमुणागम गई ॥ २१ ॥ ति बेमि ॥

‘उपयो’ बह्वाऽऽदिलक्षणे ‘अमूर्च्छितः’ तद्विषयमोहत्या-
गेन ‘अगुदः’ प्रतिबन्धाभावेन, अभातोऽङ्गं धरति भावप-
रिगुहं, स्तोत्रं स्तोत्रकमित्यर्थः, ‘पुलाकनिष्पुलाक’ इति संय-
मासारताऽऽपादकक्षोपरहितः, ‘कयविक्रयसंनिधिभ्यो विर-
तः’ द्रव्यभावभेदमिषकयविक्रयपदयुतिस्थापनेभ्यो निवृत्तः,
‘सर्वेसङ्घापगतभयः’, अपगतद्रव्यभावसङ्घस्य यः स भिक्षु-
रिति स्वार्थः ॥ १६ ॥ किंच—अलोलो नाम नाप्राप्तप्रार्थनप-
रो ‘भिक्षुः’ साधुः न रसेषु गुह्यः, प्राप्तेष्वप्यप्रतिबद्ध इति
भावः, उण्ढं धरति भावोऽङ्गमेवेति पूर्ववत्, नवरं तत्रोप-
धिप्रतिभ्योऽहमिह—स्वाहारमित्यपीतकृत्यं, तथा जीवितं ना-
भिकाङ्क्षते, असंयमजीवितं, तथा ‘अजिद्ध’ आमर्षैवध्या-
दिकृपां सत्कारं बह्वाऽऽदिभिः पूजनं च स्तवाऽऽदिना त्यज-
ति, नैतदर्थमेव यतते, स्थिताऽऽग्ना हानाऽऽदिषु, ‘अनिम’
इत्यमायो यः स भिक्षुरिति स्वार्थः ॥ १७ ॥ तथा न ‘परं’
स्वपक्षविनेयव्यतिरिक्तं वदति अयं कुशीलः, तद्रूपीयादिहिं-
यप्रसङ्गात्, स्वपक्षविनेयं तु शिक्षाप्रवृत्त्युद्धा वदत्यपि,
सर्वथा येनाप्यः कश्चित् कुप्यति न तद् ब्रवीति दोषसङ्गाधेऽ-
पि, किमित्यत आह—हात्वा प्रत्येकं पुण्यपापं, माय्यसंबन्ध-
न्यस्य भवति अविनाशदेवदनावत्, एवं तस्त्वपि गुणेषु ना-
ऽऽत्मानं समुक्खतेति—न स्वगुणैर्गर्वमावाति यः स भिक्षुरिति
स्वार्थः ॥ १८ ॥ सदप्रतिषेधाभावेन न जातिमत्तो यथाऽहं
ब्राह्मणः, कश्चिदो वा, न च रूपमत्तो यथाऽहं कण्वानादेयः, न
लाभमत्तो यथाऽहं लाभवान्, न भुतमत्तो यथाऽहं पण्डितः,

अनेन कुलमवाऽऽदिपरिग्रहः, अत एवाऽऽह—महाज्ञः सर्वान्-
कुलाऽऽदिपरिग्रहानपि^१ परिहर्ष्य^२ परिपश्य^३ धर्मध्वानर-
तो^४ यो यथाऽऽयमं तत्र सत्यं स भित्तिरिति सूत्रार्थः^५ ॥१६॥
किं च— प्रवेष्टव्यं^६ किं घटयति^७ आर्यैर्^८ यत्तु सर्वमैवं व-
रोपकाराय^९ महामुनिः^{१०} शीलवान्^{११} ज्ञाना एवमूत एव व-
स्तुतो नाम्नः^{१२}, किमन्येनदेवमित्येतन् ब्राह्म—धर्मं स्थित्य-
स्थापयति तस्मिन् अत्रोत्तरं तत्राऽऽदेवभावश्चरति, तथा निष्-
कल्प्य वर्जयन्नु कुरीतिमन्त्रम्, आरामाऽऽदि कुशालचैत्रिनं,
तथा 'न चापि दास्यकुहको', न दास्यकांकुहकचक्रो वाः
स भित्तिरिति सूत्रार्थः^{१३} ॥ २० ॥ भित्नुभाष्यकमहाह—
तं देहवाचं^{१४} स्यैवं प्रत्यक्षोपलब्धप्रधानं वारकचरं शरीरंऽऽ-
वासम् अशुचित् शुक्रशोषितोद्भववासाऽऽदिना अश्राभ्रनं प्रति-
क्षुण्णपरिग्रहस्था सशंयजनिं ममत्वावुत्पन्नचर्यान्तं, क इत्याह-
'निश्चयिते' मोक्षसाधने सम्प्रत्यश्रुताऽऽज्ञैः^{१५} जितान्मनसा^{१६}
अग्रमन्त्रसूचिनाः, स वैभवेभ्योऽनुद्वेष्टा^{१७} स्थितप्रमाणस्य^{१८}
संसारस्य^{१९} बन्धनं^{२०} कारणम्^{२१} उच्यते^{२२} सामीप्येन गच्छन्ति
'भित्नुः' यतिः^{२३} क्षुण्णरामा^{२४}, पुनर्जनाऽऽदिरेतानित्यर्थः,
उक्तोऽभिनिःसिद्धिर्गतं ब्रवीमितीति पूर्ववदिति सूत्रार्थः^{२५} ॥ २१ ॥
३१॥ उद्युगमो नयाः पूर्ववन्तः^{२६} ॥ दश० ४० ॥

मोक्षं चरिस्सामि समिञ्च धम्मं,

सदिए उज्जुकडे नियाणखिने ।

संथवं जहिज अकामकामे,

अन्नायपसी परिव्वण स भिक्खु ॥ १ ॥

मुनेः कर्म मौनं, तत्त्व सत्यकृ चारित्रं, चरित्सोमो नि
सृज्यात्वा चांश्यामि प्राप्तिविर्य इत्यात्मवैश्यायुषस्काः,
समेत्य प्राण्य घर्मे श्रुतकारिभ्यस्ते वीक्षामिःयुक्तं भवति,
सिंहतिः समग्रशूनोऽऽदिहिरण्यवृत्तुर्निर्गतं गवयं,
स्वमेव हितः स्वहितं वा सद्गुणानकम्पतः, कक्षयम्-
श्रुतुः—समस्तप्रधानं श्रुतुः वा—मयापराधानः कुम्भः
प्रधानं यस्मिन् श्रुतुः, इहो ह्येवाह—निदानं—व्य-
याभिषङ्गाऽऽत्मकं, यदि वा—निदानं बन्धने ततश्च करणे
पुनरेव निदानं प्राणीतप्राप्तोऽऽदिकमन्वयकारणे छिद्रम्-अ-
न्यते येन स तथा, क्रान्तयेव रतिप्रातः प्राक्प्राकृत-
त्वात्, छिद्रनिदानो वा अग्रमसंयत इत्यर्थः, संसृज्य
पूर्वसंस्तुतेर्मोक्षार्थिभिः पक्षासंस्तुतैश्च श्वश्र्वादिभिः परि-
चयं जहात् त्वञ्च, शक्ति च लिङ्ग, शक्तिः लिङ्ग व-
प्राप्तौ ३७३३ इत्येतेन शक्यायं लिङ्ग, ततः संस्तवं
दातुं शक्यं य इति, एव लिङ्गमभावना सर्वत्र कार्या, तथा
क्रामान्—इच्छाकाममदकामभेदात् कामयते—प्राप्यते यः
स कामक्रामो न तथा अक्रामक्रामः, यदाऽक्रामो—मांश-
स्तत्र सक्रामाभित्तापिबुल्लसन् कामयते यः स तथा, अत्र
एव अज्ञातः—तपोप्राप्तोऽऽदिभिर्मुंशेन रत्नवानः, एष्यते श्रान-
सोऽऽदिकं गवेष्टयनीयं येश्लोऽज्ञातयो परिचरन्तु अनि-
यतविधारयता विद्वन्तु स अभिमुखं सि यस्तदोन्मियाभि-
सृज्यात्वा य एवंविधः स भूतः, अनन सिंहतेयैव विद्वन्तु
भिक्षुवतिष्वभ्यस्युक्तमिति सूत्रार्थः

तत्र च सिद्धतया विहरणं यथा स्या तथा विशेषत आह—

राश्रीवरयं वरिज लादे,

विरए वेद त्रियाऽऽय रक्खिण्ण ।

एते अभिभूय सव्वदंसी,

जे कम्हि वि न मुच्छिण स भिक्खु ॥ २ ॥

रावाः—अभिष्वङ्गः, षडपरतः—निवृत्तौ यस्मिंस्तद्वागोपरतं
यथा भवत्येवं 'चरं' विरेकः, क्लान्तस्य परिणामः
प्राप्तव्यं, अनन्येनैव निवृत्तिसङ्काः, रावाणिवाप्यस्यै-
वचुरस्य, यत्नःऽऽनित्ययेन 'रातोवयं' ति । राद्युपरतं
'चरं' अन्त्येतिथ्येनैव रात्रिर्भाजननिवृत्तिरप्युक्ताः, 'लाह-
रि' सद्गुणानतया प्रथमः विरेतः—अस्यमात्रनिवृत्तः ।
अनन्यं च सप्तमस्याऽङ्क्षपरागानिपतनिवृत्तिः सावधवलन-
निवृत्तिरङ्गमात्रायाः कृपयस्य श्रुत्यात्निवृत्तिसङ्काभिविज्ञा-
वित्तस्य, यद्येतेन तस्यमिति वेदः—सिद्धान्तस्तस्य वेदं
विजया आरामा रक्षिते—उग्रैरनित्यनाशानांऽनेनिति वेद-
विदामारक्षितः, यद्वा—वेदं वेत्तीति वेदनिष्ठः, तथा रक्षिता
आरामा—समग्रदेशेऽनित्यतामेति रक्षिताऽऽद्यः, रक्षि-
तशब्दस्य परिणामः प्राप्तव्यः, 'प्राहः' हेपोपरतमुक्त्वा-
यान् 'अनिभूय' परावृत्तपरिहोयमगोचरिणि गम्यन्, 'सर्वे-
समस्तं गम्यन्तस्वपरागान्गोचरे' पर्याप्तं—प्रागभ्यस्तान् इत्ये-
वार्थः, अथवा—अनिभूय रागादेशः सर्वं वस्तु समन्ता-
दपश्यतीत्येवार्थः सर्वदेशी, यां वा—सर्वं देशं—अस्य-
नान्येवदेशालः सर्वदेशी । उक्तं हि—“ परिग्रहां संलक्षित्वा
पुं, लेखमाप्यं संज्ञेय । दुर्गमं वा सुगमं वा, सर्वं भुञ्जे
लघुप ॥ १८ ” अनयं वाः कक्षिणःसन्निताऽऽदित्यस्तुन-
वाः सङ्ख्युनः—प्रतिवक्षः, एतेन परिग्रहे निवृत्तसिद्धान्तम-
न्तवक्ष्य कथमर्थनादर्शितं, । त्यदन्ताऽऽदित्यनिवृत्तस्य, तथा
नयं यं सप्तगुणान्वितः स पिशुरपर्युक्तं भवतीति सूत्रार्थः ।

अक्रोसवहं विदित्तु धीरे,

मृगी चरं लाढं निचमायगृत्ते ।

अव्वगमणे असंपत्तिदे.

जो कसिणं अहिआमण स भिक्षु ॥ ३ ॥

[illegible]

किं च—

पंतं सयथाऽऽस्येभं भक्ष्यं,
सीउण्हं विविधं च दंसमसणं ।

अप्पगमणे अ परिहेद्दे,

जो कयिणं अहिआसए स भिक्खु ॥ ४ ॥

‘प्राप्तम्’अवमं शयनं च संस्कारकाऽऽदि आसने च पीठकाऽऽदि शयनाऽऽसनम्, उपलक्षणत्वाद्भोजनाऽऽच्छादनाऽऽदि च ‘भुक्ष्या’ ‘सेविष्या’ शीतं चोष्णं च शीतोष्णम्—उत्तरूपं, कस्य ग्रमयानत्वाच्च सेविष्या ‘विषये’ च ‘नानाप्रकारं’ दंशाश्च मशकाश्च दंशमशकं, प्राग्भ्यावयानमेव, प्राप्येति शेषः, मत्कुणाऽऽद्युपलक्षणं जेतुम्, अव्यप्रमना असंप्रहृष्टो यः कृत्स्नमपवासेन स भिक्षुरिति प्राग्वत् । इह च प्राप्तं शयनाऽऽसनेन भुक्ष्येति अतिसात्त्विकतादृशेभावे, प्राप्तशयनाऽऽदितायां हि सुदुःसहाः शीताऽऽदयः, अनेन शीतोष्णदंशमशकपरीषदः सहनमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥

अपरं च—

नो सक्रियमिच्छई न पुञ्चं,
नो वि य वेदुणं कुप्पो पसेसं ।
से सनेए सुवए तवस्वी,

सहिए आयावसए स भिक्खु ॥ ५ ॥

‘नो’ विषये ‘सत्कृतं’ संस्कारमभ्युत्थानानुगमाऽऽदिकम् ‘इच्छति’ अभिलषति, प्राकृतत्वाच्च सूत्रे दीर्घनिर्देशः, न ‘पूजो’ वक्ष्यानाऽऽदिभिः सपथो, ‘नो अपि च’ इति नैव च ‘वन्दनकं’ द्वाद्वाऽऽश्वत्थाऽऽदिरूपं, कुतः ‘प्रशंसो’ निजगुणोपाकीर्तनरूपः ? नैवेच्छन्तीत्यभिप्रायः, ‘सः’ एवविधः सययनं यत्ने सदनुष्ठानं करोति सेयतोऽत एव च सुमत्तः, सुखतत्वाच्च ‘तपस्वी’ प्रशस्यतयाः, तथा च सहितः सम्यग्ज्ञानकिंवाध्यायः, यद्वा—सह हितेन—आयतिपश्येन अर्थादनुष्ठानेन वसति इति उचितः, तत एव चाऽऽमानम्—कर्मवगमाच्छुद्धस्वरूपं गवेषयति—कथमयमित्य-श्नुतो भवेदित्यगवेषयति यः स आत्मगवेषकः, यद्वा—आयः—सम्यग्दर्शनऽऽदिलाभः स्वस्वाभावतो वा—मोक्षस्तं गवेषयतीत्यायगवेषकः, आयतगवेषका वा यः स भिक्षुरिति, सूत्रार्थः ॥

अनेन सरकारपुरस्कारपरीषदसहनमुक्तं, सम्प्रति स्त्रीप-
रीषदसहनमाह—

जेण पुणो जहाई जीविणं,
मोहं वा कसिणं नियच्छई ।

नरनारिं पयइ सया तवस्सी,

न य काऊहलं उवई स भिक्खु ॥ ६ ॥

येन हेतुना, पुनः शब्दाऽऽस्य सर्वथा संयमघातिव्यतिशे-
षोक्तम्, ‘जहाति’ त्यजति ‘अवितं’ संयमजीवितं ‘मोहं वा’ मोहनीयं वा कथायमोक्षप्राप्ताऽऽदिरूपं ‘कृतं’ समस्तं कृष्णं वा शुद्धऽऽश्यायनानुशक्तया ‘नियच्छति’ ब-
ध्नाति तद्विषयं नरहं मारी च नरनारिं ‘प्रज्झाया’ प्रक्षेपयत्येतत् यः ‘सदा’ सर्वकालं तपस्वी, न च ‘कु-
दृहलम्’ अमुक्तभोगतायां स्थायिविषयं कौतुकम्, उपज-

ज्ञानत्वाद्भुक्तभोगतायाः स्मृतिं च, ‘उपति’ गच्छति स
भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥

इत्थं परीषदसहनेन भिक्षुत्वसमर्थनान् सिद्धिऽऽहा—
रित्वमुक्त्वा तदेव पिरहविशुद्धिरितिऽऽहा—

विश्वं सरं भोमं अंतलिवस्,
सुविणं लक्खणं दंडं वत्थुविजं ।

अंगविगारं सरस्मविजयं,

जो विज्झाहि न जीवई स भिक्खु ॥ ७ ॥

छेदनं क्षिप्रं वसनदशनदार्वादीनां, तद्विषयशुभाभिनिक-
पिका विधाऽपि क्षिप्रमित्युक्ता एवं सवेन । ‘देवेसु उत्तमो
त्तमो’ इत्यादि, तथा ‘सरं’ ति’ स्वरस्वरूपमभिधानं,
“अजं रवइ मयूरो, कुकुडो रिसभं सरं । हंमो रवति गं-
धारं, मरिक्कमं तु गवेसए ॥ १ ॥” इत्यादि । तथा—“ल्लो-
खइ विरिं, कय च न विणस्सई । गावो पुत्ता य मिसा य,
नारीणं होइ वल्लो ॥ १ ॥ रिसहेण उ ईसरियं, सेणावर्धं
घणाणिय य ।” इत्यादि । तथा भूमिः—पृथ्वी भूमौ मवं
भोमं—भूकम्पाऽऽदिलक्षणं, यथा—“शब्देन ब्रह्मा भूमिवद्वा
रवति कम्पते । सेनापातरिमायस्य, राजा राष्ट्रं, च पीड्यते
॥ १ ॥” इत्यादि । तथा अन्तरिक्षम्—आकाशं तत्र भवम्
आन्तरिक्षं—गन्धर्वनगराऽऽदिलक्षणं, यथा—

“कपिलं शस्य घानाय माज्जेइ इरुणं मवाम् ।

अव्यक्तवर्णं कूटं, बल्लोभं न सययः ॥ १ ॥

गन्धर्वनगरं क्षिप्रं, सप्रकारं सतोत्पन्नम् ।

सौम्या दिशं समाभ्रस्य, राक्षसाज्जिघ्रक्षूरम् ॥ २ ॥” इत्यादि—

तथा—स्वप्नं स्वप्नगर्भं शुभाशुभकथनं, यथा—

“गायने रोदने ब्रूया—अस्तेन वधवन्धनम् । हस्तेन शोचनं ब्रूया-

त्पठने कलहं तथा ॥ १ ॥” इत्यादि । तथा ‘लक्खणं’ स्त्री-

पुरुषयोर्यथा—“बकलुसिण्हेह सुहितो, दंतसिण्हेह य भोयणं

मिट्ठं । तथेहण य सोकलं, गृहण्हेहोइ परमवणं ॥ १ ॥”

इत्यादि । गजाऽऽदीनां च यथायथं बालुकाप्यादिविहितम् ।

तथा ‘दंडं’ दण्डः ‘यष्टिस्तस्वरूपकथनम्, ‘एकपञ्चं

पसंसेति’ वृषत्वा कलहकारिया ” इति, इत्यादि । तथा

‘वास्तुविधा’ प्रासादाऽऽदिलक्षणविधायिशास्त्राऽऽदिक-

“कुटिला भूमिकाश्चैव, वेनीका इत्युज्जातया ।

लनिनो नागराश्चैव प्रासादाः क्षितिमण्डिताः ॥ १ ॥

सुक्ताः पर्विभ्रागेन, क्रमेमाणे सुन्दराः ।

फलावांसिकरा लोके, भङ्गयद्युता विभोः ॥ २ ॥

अण्डकेस्तु विविक्तास्ते, निर्गमैश्चारुकराः ।

चित्रपर्वैर्विचित्रैश्च, विविधाऽऽकाररुपकैः ॥ ३ ॥” इत्यादि ।

तथा ‘अङ्गविकारः’ शिरःशिरसाऽऽदिविस्तृच्छुभा-

शुभसूचकं शास्त्रमप्यङ्गविकारो यथा—‘क्षिणक्षिप्रपञ्चने

प्रियं भविष्यति’ इत्यादि । तथा स्वरः पौष्कीशवाऽऽदिक-

तरुपस्तस्य विषयः—तत्सम्बन्धो शुभाशुभनिरूपणाम्बासः,

यथा—“गतिस्तारा स्वरो चामा, पौष्क्याः शुभदः स्मृतः ।

विपरीतः प्रवेशे तु, स एवाभाष्टयायकः ॥ १ ॥” तथा—“कु-

र्वास्वरत्रयं स्याज्ज्ञातव्यं शाकुनेन नेपुण्यात् । क्षितिर्वलिश-

ब्दः सफलः, सुसुमप्यधलचलो विफलः ॥ १ ॥” इत्यादि ।

ततो य एताभिर्विधायिनां जीवति नैता एव जीविकाः शुभा-

शुभाः प्रकल्प्य प्राणान्, आरयति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥

अनेन निमित्तलक्षणोपादानदोषपरिहार उक्तः,
सम्प्रति मन्त्राऽऽदिकपतदोषपरिहारायाऽऽह-

भंतं मूलं विविहं विज्जितं,
वमस्यद्विरेयस्यधूमनिस्तिसिंहाय ।

आउरे सरणं तिगिच्छियं च,
तं परिस्त्राय परिव्वप् स भिकवु ॥ ८ ॥

'मन्त्रम्' ईकाराऽऽदिस्वाहापर्यन्तो षोडशराऽऽदिवर्णविन्यासाऽऽत्मकस्तं, 'मूलं' सहदेवीमूलकाकल्पाऽऽदि तत्तच्छास्त्रविहितं मूलकम्-वा 'विविधं' नानाप्रकारं 'विज्जितं' विद्य-सम्बन्धिनां नानाविधोपपद्यथाऽऽदिस्थापाराऽऽत्मिका, विविधामित्यत्रापि इममकमग्नित्यायेन योजयते, वमनम्-उद्धारणं विरेचनं कोष्ठशुद्धिरूपं धूमः-मनःशिलाऽऽदिसम्बन्धि 'ने संति' नेत्रशृङ्गेन नेत्रसंस्कारकमिह समीराज्जनाऽऽदि परिशुद्धते, ज्ञानम् अप्रत्यायं मन्त्रौपधिसंस्कृतजलाभिषेचनं, वमनाऽऽदीनां च स्नानावासानामिह कृतसमाहाराणां निर्देशः, 'आउरे सरणं' ति, सुख्यपथाय 'आतुरस्य' रोगाऽऽदिपौडितस्य 'शरणं' स्मरणं हा नात ! हा मातः ! इत्यादिरूपं 'चिकित्सितं च' आत्मनो रोगप्रतर्कारकं 'तद्' इति यदनन्तरमुक्तं 'परिस्त्राय ति' ह्यपरिस्त्रया परिस्त्राय प्रत्याख्यातपरिस्त्रया च प्रत्याख्याय 'परिजज्ञन्' सर्वप्रकारं संयमाध्वनि वाचाद्यः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ।

अपरं च-

स्तत्पिण्यगमउग्रावयुता,
माहस्यभाई य विविदा य सिप्पिया ।

नो तेमि वयड मिलोगपूअं,
तं परिस्त्राय परिव्वप् स भिकवु ॥ ९ ॥

स्तपिया-हेहंथाऽऽद्यप्ययज्ञा गणा-महाऽऽदिसमूहाः उग्राः आरक्षकाऽऽदयः राजपुत्राः-नृपसुताः, एयां दम्भः, 'माहन-भोगिकाः' तत्र माहना ब्राह्मणाः, तथा भोगेन-विशिष्टनपथ्याऽऽदिना चरति भोगिकाः-नृपतिमान्वाः प्रधानपुरुषाः, 'विधिषाब्ध' नानाप्रकाराः 'शिल्पिनः' रथपतिप्रभृतयः पठन्ति च-'सिप्पिया' ति तत्र चान्ये इति शिल्पिविशेषमुभयत्र च य इति शेषः, 'नो' नैव 'तेषां' स्तपियाऽऽदीनां 'वदति' प्रतिपादयति, क ?- 'ओकपुजे' ओकं रुद्रायां यधेन शोभना इति, पूजां च-यधेनात् पूजयंति, उभयत्र पापानुमत्यादिमहादोषसम्भवात्, किं तु तदिति ओकपूजाऽऽदिकं द्विविधयाऽपि परिस्त्रया परिस्त्राय परिजज्ञेयः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ।

अनेन वनोपकम्पस्य परिहार उक्तः,

साम्प्रतं संस्तवपरिहारमाह-

मिहिणो जे पम्बइएण दिट्ठा,
अपम्बइएण वं संधुया हविजा ।

तेसिं उहलोयफलट्ठयाए,
जो संधवं न करइ स भिकवु ॥ १० ॥

'शुद्धि' शुद्ध्या ये 'प्रवर्जितेन' शुद्धीनवीक्षेण दृष्टा-उपलक्षणव्यत्यारविताब्ध 'अप्रवर्जितेन' वा 'शुद्धयाच-

स्थेन सह' संस्तुताः 'परिस्त्रिता भवेयुर्गृहीतो य इति सम्बन्धः । 'नेमि ति' 'नेः' उभयावस्थयोः परिस्त्रितेभ्यः द्विभिः 'इहलौकिककार्ये' वक्ष्यपात्राऽऽदितमिति संति यः 'संस्तवं' परिस्त्रयं न करति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ।

तथा-

सयणासणपाणभोयसं,
विविहं स्वाइमसाइमं परसिं ।

अदम् पडिरेहिणं नियंठ,
जे तत्थ स पम्मांसइ स भिकवु ॥ ११ ॥

शयनाऽऽसनपानभोजनमिति शयनाऽऽदीनि प्रतीतानि, 'विविधम्' अनेकप्रकारं 'स्वादिमस्वादिममिति स्वादिमं पिण्डसंज्ञाऽऽदि, स्वादिमम्-पलाशवृक्षाऽऽदि, उभयत्र स-माहारः, 'परसिं ति' 'परंभ्यः' गृहस्थाऽऽदिभ्यः 'अदइ ति' 'अदभ्यः' प्रतिपिद्यः 'कचित्' कारणान्तरे वाच्यमानो निराकृतः सः निग्रन्थः मुकुटद्रव्यभावप्रभो यः 'नत्र' इत्यदिति 'न प्रदुप्यति' न प्रदधं यानि पुत्रदांस्यदीन्यादि-धायकलपकारिणसं भिक्षुरिति सूत्रार्थः ।

अनेन क्रोधापिण्डपरिहार उक्तः, उपलक्षणं चैनदेश्य-भिन्नादोषपरिहारस्य, इदानीं प्रासिषयादोषपरिहारमाह-
जं किंचाऽऽहारापाणं विविहं,
स्वाइमसाइमं परसिं लुं ।

नो ते ति विविहस्य नाणुकुंषं,
मणवयकायसुमंनुडं जे स भिकवु ॥ १२ ॥

'यन्' किञ्चित् 'अल्पमपि' आहारपानम् 'अशतपानीयं विविधं' स्वाइमसाइमं ति 'वक्ष्य गम्यमानस्यात् स्वादि-मस्वादिमं च उक्तत्वं परसिं ति' 'परंभ्यः' गृहस्थेभ्यः 'लपुत्तु' 'लभ्या' प्राप्य यः 'ते' ति 'सुख्ययथात्मनाऽऽहाराऽऽदिना' विविधेन मनोवाक्कायलक्षणैः प्रकारभेदेन नानुक्रम्येन, काऽपि यत्नान्वालाऽऽदीनापकुने न स भिक्षुरिति वाक्यशेषः, यन्तु मनोवाक्कायैः सुष्ठु संवृता निरुद्धन-पाविधाऽऽहाराऽऽद्यभिन्नायः सुसंवृता वा मनोवाक्काया वक्ष्य-ति सुसंवृता मनोवाक्कायाः, तत एव शान्ताऽऽदीनानुक्रम्येन इति गम्यते, स भिक्षुः यदि वा-नानुक्रम्येन इत्यत्र 'ना' पुत्रदा-ऽनुक्रम्येन नानुक्रमेण कम्पते' मनोवाक्कायसुसंवृताः सन् स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ।

अनेनार्थेन शुद्धयभावभिन्नादाहारादोषपरिहार उक्तः,
सम्प्रति धूमपरिहारमाह-

आयासणं चेव ज्वादाणं च,
सीयं सोवीरज्जोदणं च ।

नो हीलए पिंढं नीरमं तु,
पंतकुलाणि परिव्वप् स भिकवु ॥ १३ ॥

आयामेव आयामकम्-अवसायणं, अश्व उन्नापेक्षया-समुच्चयं स्वगतानेकभेदव्यापकां वा, 'एव' इति प्राववत्, 'यवादने च' यवयक्तं 'सीयं ति' शीतं शीतलमन्तप्राप्ता-पलक्षणं चेतत्, सोवीरम्-आवाहनं, यवादकं च-यवमखा-कनं पानीयं सोवीरयवादकं, तच्च 'नो हीलयेत्' भिक्षि-

किमनेनामोभवेति न निम्नेऽपि पिण्डव्यते सङ्गात्यते, कोऽ-
यः? छुद्दिष्य उपलभ्य सम्मोक्ष्यति इति विद्वत्समायामका-
ऽऽपेक्ष नीरसं, विगतोऽऽपेक्षां तु' अन्वये, ततो नीरसम-
पि, अत एव' प्राप्तकुलानि 'तुच्छाऽऽपेक्षयुद्वाणि इतिद्रकुला
नि वा यः परिश्रजस भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥

अन्वयः—

सदा विविधा भवति लाप,
दिक्वा माणुसया तथा तिरिच्छा ।

भीमा भयभरवा उराला,
भो सुच्छा य विदिई स भिक्षू ॥ १४ ॥

'शब्दाः' ध्वनयः 'विविधा' विमर्शप्रदेशाऽऽदिना विधीय-
मानतया मानाप्रकाराः 'भवति' जायते 'लोक' जगति
'दिक्वाः' द्वसम्बन्धितः 'माणुसया' मनुष्यसम्बन्धित-
स्तथा 'नैरसाः' 'तित्येकसम्बन्धितः' भीमाः 'रोद्राः' भयेन
भैरवाः-अत्यन्तलाघवलोपादका भयभरवाः 'उदाराः' म-
हान्तो यः 'भुक्त्वा' आकरोष प्रकामादुक्तविशेषणविशिष्टानेव
शब्दान् 'न इत्युते' न विभेति धर्मध्यानात् न सलति वा स
भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥

अनेनोपसर्गसहित्पुण्यं सिंहविहारितायां निमित्तमुक्तं
सम्प्रति समस्तधर्माऽऽचारमूलं सम्यक्त्वरूपेणमाह—

वापे विविधं समिच्च लाप,
सहिप स्वायुगण अ कावियप्पा ।

पण्णे अभिभूय सव्वदेसी,
उवसेते अविहेट्ठप स भिक्षू ॥ १५ ॥

'वादे' अ स्वस्वदर्शनामिप्रायवचनविज्ञानाऽऽत्मकं 'बि-
धम्' अनेकप्रकारं, धर्मविषयऽपि अनेकधा विवर्तते । यथा-
॥ "संतुकरणोऽपि धर्मो, भयस्येसुत्तरणोऽपि किल धर्मः ।
शुद्धवासोऽपि धर्मो, वनेऽपि वसतोऽपि धर्मः ॥ १ ॥ "
सुपण्डव भवति धर्म-स्तथा जटाभिः सवासतोऽपि धर्मः ॥
इत्यादिरूपं 'भवेत्य' ज्ञात्वा लोके सहितः स्वहितो वा प्रावत्
क्षेत्रायत्येन कर्मति लद्-संयमस्तेनानुगतो-युक्तः केदातु-
गतः-अः पूर्णे, कोविद्-लक्ष्यशास्त्रपरमार्थं आत्माऽस्येति
काविऽऽत्मा, 'पण्णे अभिभूय स-व्वदेसी उवसेते ति' प्रावत्,
'अविहेट्ठक' न कस्यचिद्विषयको यः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥

तथा—

असिप्पमीवी अगिहे अभिसे,
जिह्दिओ सव्वओ विप्पुके ।

अणुक्कसिह लहु अप्पमक्खी,
विच्चा गिह एगचर स भिक्षू ॥ १६ ॥ ति वेमि ॥

शिलेन-विषयचक्रवृत्ताऽऽदिविधेन जीवितुं शीलमस्येति
शिरपजीवी न तथाऽशिरपजीवी, 'अणुदः' शुद्धविहितः
तथा अविषयमानाति मित्राणि-अभिषङ्गहृत्वा वयस्या य-
स्यास्तावमित्रः, जेतानि-वशीकृतानि 'इन्द्रियाणि'
ओआऽऽदीनि येन स तथा, 'संततः' बाह्यद्व्यन्तराव-
गम्यादिति गम्यते, विधिधैः प्रकरीः प्रकरोत् मुक्तो विप्र-
मुक्तः, तथा अणुवः-स्वल्पाः सज्जलननामान इतिपावत्,
कषायाः-कोषाऽऽद्यो वस्येति सर्वधनाऽद्विष्टावृ इति ग्रन्थ-
युक्तुकायो, प्राकृतवास्तव्ये काराव्य द्विषं, यद्वा-उत्क-
षायी-प्रसक्तकषायी न तथाऽउत्कषायी अत्राणि-स्तोकानि
लक्ष्मी-निःसाराणि निष्पावाऽऽदीनि भक्षयितुं शीलम-

स्येति अल्पलक्ष्मी, स्येति तिष्ठत्यस्यः प्रावत् ।
'स्यक्त्वा' अपहाय शुद्धं द्रव्यमावभक्षितव्यं, एका--रा-
गद्वेषविहितः तथाविधयोग्यतावासावसाहयो वा हरति
विहरत्येकचरो यः स भिक्षुः, भवेन्नैकाकिंविहार उपल-
क्षित इति सूत्रार्थः ॥ 'इति' परिसमाप्ति, सर्वामीति पूर्ववदे-
व, नया अपि पूर्ववदेव ॥ उत्त० पादो १६ अ० ।

भिक्षुद-भिक्षोद-पुं० । परतीर्थिके अवशभेदे, सुगतया-
सनस्ये भ्रमणे च । ये भिक्षामेव भुञ्जते न तु स्वपरिग्र-
हीतगोदुग्धाऽऽदिकं ते भिक्षोदः, सुगतयासनस्था इत्य-
न्ये । ग० २ अधि० । अनु० ।

भिक्षुग-भिक्षु-पुं० । भिक्ष-उक् । भिक्षोपजीविनि,
वाच० । सूत्र० । आ० म० । परतीर्थिके भ्रमणभेदे च ।
आ० क० १ अ० । विपा० । भिक्षुका रूपाटा इति । नि०
चू० १ उ० । भिक्षुकाः शौखीदनीया इति । व्य० १ उ० ।
भिक्षुः सीत इति । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

भिक्षुचरिया-भिक्षुचर्या-स्त्री० । भिक्षुणां साधूनां चर्या
सामाधारी भिक्षुचर्या । साधुसामाधार्याम्, सूत्र० १ अ०
३ अ० २ उ० ।

भिक्षुशी-भिक्षुकी-स्त्री० । साध्याम्, इण० ४ अ० । आ-
ख० । पा० ।

भिक्षुधम्म-भिक्षुधर्म-पुं० । शास्त्रादिके साधुधर्मे, उत्त०
२ अ० । "भिक्षुधर्मं विहितम् ।" उत्त० २ अ० ।
(भिक्षुधर्मोः 'भिक्षु-पट्टिमा' शब्देऽपि दृष्टव्याः)

भिक्षुपट्टिमज्झयण-भिक्षुप्रतिमाध्ययन-न० । द्वादश भिक्षु-
णां प्रतिमाः अभिघ्राः मासिकी-द्विमासिकीप्रवृत्तयो यथा-
भिधीयन्ते तथा । आचारदर्शनां सप्तमाध्ययनं, स्या० १०टा० ।
भिक्षुपट्टिमा-भिक्षुप्रतिमा-स्त्री० । भिक्षुणां प्रतिमा अभि-
ग्रहविशेषा भिक्षुप्रतिमाः । साधुप्रतिमाविशेषे, आब० ४ अ० ।
स्या० । आ० । अन्त० । च० । आ० चू० । म० । स० । स्त्री० ।

सुयं मे आउसंतेणं भगवया महावीरेणं एवमक्खायं-इह
सल्लु धेरों भगवतेहो बारस भिक्षुपट्टिमाओ पण-
चाओ । कतरातो सल्लु ताओ । इमातो ताओ । तं जहा-
मासिया भिक्षुपट्टिमा १, दोमासिया भिक्षुपट्टिमा २,
तेमासिया भिक्षुपट्टिमा ३, चउमासिया भिक्षुपट्टिमा ४,
पंचमासिया भिक्षुपट्टिमा ५, छमासिया भिक्षुपट्टिमा ६,
सत्तमासिया भिक्षुपट्टिमा ७, पटमा सत्तरातिदिया भिक्षु-
पट्टिमा ८, दोहा सत्तरातिदिया भिक्षुपट्टिमा ९, तथा सत्त-
रातिदिया भिक्षुपट्टिमा १०, अहोरातिदिया भिक्षुपट्टिमा
११, एगरातिदिया भिक्षुपट्टिमा १२ ।

(बारस भिक्षुपट्टिमाओ ति) द्वादशसङ्ख्या उद्गमोत्पा-
दनैपद्याऽऽदिशुद्धमिच्छाशिनो भिक्षवः साधवः । तेषां प्रतिमाः
प्रतिष्ठा भिक्षुप्रतिमाः । ताभ्येमाः । तथा-मासिकी भिक्षुप्र-
तिमा १, एवं द्वि० त्रि० चतु० षड० अष्ट० दश० मासिकीः भिक्षु-
प्रतिमाः । प्रथमा सत्तरातिदिया सत्ताऽहोरात्रमासा १, एवं
द्वितीया २, तृतीया ३, एतासां चाष्टमाऽऽदिसङ्ख्याये प्र-
सिद्धेऽपि प्रथमात्वं तिष्ठतां ससदिवससङ्ख्यायेनोक्तं, तेन

न पुंसस्त्वयिबोधाः, एवं दत्त १०, एकादशी अहोरात्रप्रमाणं । अहोरात्रिकी ११, एकात्रिभिन्वा एकात्रिप्रमाणं, अत्र रात्रि-
भिन्वाशब्दादपि रात्रिरेव प्राज्ञा, अन्वया एकात्रिकी इत्यस्या-
ऽधिकारात् । एवं तु अहोरात्रिका इत्यस्याऽभिधानात् । १२ ।
इति संक्षेपतो ह्यश्वमिक्षुप्रतिमाणां स्वकृपामिषाय-
स्मरति प्रत्येकमाचारविधिमिषितसुराह—

मासिषं भिक्षुपट्टिमं पटिवन्नस्स अगारस्स, निष्ं वो-
सट्टकाए विषत्तेदेहे, जे केई उवसगा उपज्जति । तं जहा-
दिम्वा वा पाणुसा वा तिरिक्खजोणिया वा ते उपपसे
सम्मे सहति, खमति, तितिकलति, अहियासति ।

मासिकी भिक्षुप्रतिमां प्रतिपद्यन्ति भिक्षोः, अग्रमाचारी भवति
इति शेषः । तद्यथा—(निष्ं वोसट्टकाए सि) नियमनवरतं
भ्युत्प्रेष्टकायाः परिकल्पजन्ताः, प्रीतः, प्रीतिकारीति, उक्ताऽनेक-
परिचयसहस्रादिह येन सत्यकृपाप्रदः स्वस्थः प्राकृतत्वात् ।
ये केचन उपसर्गा उपपद्यन्ते । तद्यथा—देवा देवकृताः, मानुष्या
मनुष्यकृताः । तिर्यग्योनिकास्तित्येककृताः । (ते इति) तान्
परीषद्वात् उपपन्नान् सम्पद्य यथा भवति मुखाऽऽधिकार-
कर्मणेन सहते सम्प्रयासावेन, (खमति सि) क्षमति कौशा-
ऽभावेन, तितिकलते वैष्णानवलम्बनेन अचलकायतया ।

मासिषं खं भिक्षुपट्टिमं पटिवन्नस्स अगारस्स कप्पति
एगा दवी भोयखस्स पटिगाहित्तए, एगा पाणस्स, अखा-
उत्थं सुद्धं उवहदं शिज्जुहिता बह्वं दुपयत्तउपयसमयापा-
इयअतिहिक्खिणवणीमए कप्पति से एगस्स भूतमाखस्स
पटिगाहित्तए, शां-दीरहं, शां चउरहं, शां पंचहं, नो गुम्बि-
शीए, नो बालववाए, शां दारमं पेजमाशीए, शां अंतो एलु-
यस्स दो वि पाए साहकु दलमाशीए, शां बाहिं एलुयस्स
दोवि पाए साहकु दलमाशीए, एगं पादं अंतो किच्चा
एगं पादं बाहिं किच्चा एलुयं विक्खंभइत्ता एवं दल-
यति, एवं से कप्पति पटिगाहित्तए, एवं से नो दलयति,
एवं शां कप्पति पटिगाहित्तए ।

(अगारस्स सि) द्रव्यभावभेदमिषागारद्वयवर्जितस्य क-
ल्पते युज्यते एका द्वाविभोजनस्याशनस्य प्रतिप्रहीतुं केवलं
कामतया । अत्र पानीयस्य द्वाविप्रमाणम्—(' दत्त ' शब्दे
अतुर्थमात्रे ४४४६ पुष्टे (१०६, ११०) गाथाभ्यां निकपतिः)
(अखाउत्थं) अखातास्यं परिक्रयकारेणुनाज्ञातः सन्
उत्थं द्रव्यगृहस्थप्रमदोद्भूतं भावतोऽप्यभिमुखवत्तयावि-
धप्रतिपत्तिं विना दत्तं न तु ज्ञातं तत् बहुमतमिति, एतदपि
शुद्धम् उद्धमाऽऽदिशेदपरिहितं न तु तद्विपरिणम् । अग्रवाशुचं
मलापन्नं (उवहदमिति) अन्वस्य भोक्तृकामस्य कृतं
उपनीतं, मिखावरस्य वा कृतं उपनीतं, तेन च नेत्सितं दत्त-
शेषं वा (शिज्जुहिता इति) निर्वर्त्य बहून् द्विपञ्चतुष्व-
अमलजालाणानिष्कृपयणीकृतान् यथेतेषामन्नायदोषोः न
भवति तथैव ते परिकल्पयन्ति । तत्र द्विपञ्च मानुष्यपक्षिणः,
खनुष्यदा गोमहिष्यादयः, अमलाः निर्गन्धशाक्यतापसजि-
रिकाऽऽजीविका इति, प्राज्ञानां भोजनकालोपस्थापिनः, अति-

यशस्वेकम्—(' अरहि ' शब्दे प्रथमभागे ३३ पुष्टे दर्शिताः)
कृपया हरिद्राः, (ते च ' किंख ' शब्दे तृतीयभागे ५३१
पुष्टे दर्शिताः) बनीएका वनिद्रायाः, एकस्य भुज्जानस्याप-
मीतं प्रतिप्रहीतुं कल्पते, न ह्येषाः, न चयाणां, न खनुषीं न प-
ञ्चानाम् । उपानखलं चैतत् बहुनामितेषामप्रीतिर्नर्वाहति । नोयु-
षिंवा गर्भवत्याः, यतस्तस्या इहस्ते आहारप्राप्तये गर्भस्य पीडा
भवति, जिनकारिणकप्रतिमाप्रतिपद्यन्तु गर्भवतीं ज्ञात्वा परिह-
रन्त, गच्छवासिनस्तं अष्टमनवममासयोः परिहरन्ति । नो बाल-
वत्स्याया इहस्ते आहारो प्रहीतुं कल्पते, नोहारकं बालकं पाय-
यस्याः, क्षीरमिति गम्यम् । (खो अंतो ति) नोऽन्तर्मध्ये एलु-
कस्यापवरकस्य ह्रावपि पादौ संहृत्य दद्यात् । एवं बहिरेलु-
कस्याः कथं तर्हि कल्पेत् ? इत्याह—(एगमित्यादि) एकं पादम्,
अन्तर्मध्ये एकं च बहिरपवरकस्य (एलुयं विक्खंमयित्ता) विष्क-
म्भ्य ददाति, एवं अनुमेव विधिना (से) तस्य साधोः कल्पते
प्रतिप्रहीतुं एवं चेद ददाति तदा न कल्पते ।

मासिषं खं भिक्षुपट्टिमं पटिवन्नस्स अगारस्स तयो
गोयरकाला पणत्ता । तं जहा—आदिं, मण्के, चरिमे । आदिं
चरेजा खो मण्के खो चरिमे चरेजा, मण्के चरेजा नो
आदिं चरेजा खो चरिमे चरेजा, चरिमे चरेजा खो आ-
दिं चरेजा खो मण्के चरेजा ॥

(मासिषं खमित्यादि) मासिकी भिक्षुप्रतिमां प्रतिपद्यन्त्या-
नागारस्य त्रयस्त्रिंशस्कृष्या गोचरकालाः गोचरि चरस्तस्य का-
लाः प्रस्तावाः प्रस्ताः । तद्यथा—आयो, मध्यः, चरमाः । ननु एव-
म् अनन्तराहोरात्रभागेन चरन्, यथावत्, सकर्तुं, रूपवत्याः
स्थियो रूपाऽऽदिषु अमूर्च्छितो विषराति, किन्तु तदानीं ताऽऽहा-
राऽदिविषेव विविधचेताः तथाऽयमपि भगवान् अखाऽऽदिष्वम-
र्च्छितः सूनोयपि तस्यामटति । पूर्वमायममर्कस्वरूपे यथा-यत्र
मिक्षावेलायां मिखावरानायाति मिखायै तत्र सायुः पूर्वमेव
चरति मिखायै, अग्रमाद्यः, द्वितीयस्तु यत्र मिखाः चलताः प-
ञ्चादायान्ति भिक्षुकाः पृथमप्यायान्ति तत्र सायुना मध्यकाले
गन्तव्यं, यत्र च पूर्वकाले मध्यं च भिक्षोः याति मिखायै
तत्र सायुना चरकाले गन्तव्यम् । तथा चोक्तम्—

“ पुण्यं च चरति तसि, निययोरुत्तु वा अइति पव्ठका ।

अन्ना दोंख भवे काला, चरना तत्थ अतिरिथए ॥ १ ॥ ”

अएणारहे व, अयेसु मण्के चरति सेवते ।

मेरहत्तं दैतयाणं तु, वज्जेयं नो अपत्तिथं ॥ २ ॥ ”

“ जति अणं भिक्षायासो मण्के अइति तां सो पुण्यं भिक्षं
अइति । अहवा संयियहेसु भिक्षावरानेषु पव्ठका अइति,
जन्थ दो भिक्षवेलाआं तत्थ पदमभिक्षवेले अतिहेतं वि-
तिए भिक्षवेले अपत्तं हिइति । ” एवं दो मासि यं खं
ति) इत्यादि व्यक्तम् ।

मासिषं भिक्षुपट्टिमं पटिवन्नस्स अगारस्स ख्विप्या गो-
यचरिया पणत्ता । तं जहा—पेला, अद्धपेला, गोमुत्तिया, यं-
गोविधिया, सेवूकाऽऽज्जा, गंतु पणामाता । मासिषं खं भिक्षु-
पट्टिमं पटिवन्नस्स अगारस्स जन्थ खं केई जालुइ क-
प्पति से तत्थेगारायं वसित्तए, एत्थ खं केई न आणानि
कप्पति से तत्थ एगरातिथं वा दुरादंयं वा दत्तए, खो

स कपति एगरातो वा दूरातो वा परं वत्थए, जं तत्थ एगरातातो वा परिवसति संसेतरा छेदे वा परिहारे वा । मासियं भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कस्स अणुगारस्स कपति चत्तारि भासाओ भासित्तए, जं जहा-जायसी, पुच्छणी, अणुसमणी, पुट्टस्स वागरणी । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कस्स अणुगारस्स कपति तओ उव्वसया पटिले-हित्तए । तं जहा-अहे आरामगिहंसि वा, अथे विवहागि-हंसि वा, अहे रुक्खमूलगिहंसि वा । मासियं थं भि-क्षुपट्टिमं पटिवक्कस्स अणुगारस्स कपति तओ उव्वसया अणुसवित्तए । तं जहा-अथे आरामंमि वा अथे विवह-गिहंसि वा अथे रुक्खमूलगिहंसि वा । मासियं थं भिक्षु-पट्टिमं पटिवक्कस्स अणुगारस्स कपति तओ उव्वसया जवाइसावित्तए, सेसं तं चेव । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कस्स अणुगारस्स कपति तओ संथारगा पटिले-हित्तए-पुढविसिलं वा, कट्टमिलं वा,अथे संउडमेव । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कस्स अणुगारस्स कपति, तओ सं-थारगा अणुसवित्तए, सेसं तं चेव । मासियं थं भिक्षुप-ट्टिमं पटिवक्कस्स अणुगारस्स कपति तओ संथारगा उवा-इयावित्तए, सेसं तं चेव । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटि-वक्कस्स अणुगारस्स इत्थिउव्वस्सयं इव्वं उवागच्छेज्जा, से इत्थिए व गुरिमे थो कपति तं पटुच्च निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कस्स अणु-गारस्स उव्वस्सयं अणुसिक्काएण्ण आम्वेज्जा, थो से कपति तं पटुच्च निक्खमेत्तए वा पविसित्तए वा ।

(गोकर्णयोयाः प्रकारः ' गोयरभूमि ' शब्दे तृतीयभागे १००पुट्टे गतः) (जत्थ थं के जराणइ इत्यादि) यत्र णमिति वा-कयालङ्कारे, कोऽपि वृद्धस्याऽदिको जानाति प्रत्यभिजानाति यथाऽयं प्रतिमां प्रतिपद्यः । कथंय्याह- (गामंसि वा) प्रसति बुज्जयावीनं शुणानिति प्रायः । यदि वा-गम्यः शास्त्रप्रसिद्धा-नामष्टादशानां कटाणामिति तस्मिन् । पावत्तकरणात् नकरा-ऽऽदिपक्कदम्भकपरिग्रहः । वाक् करोऽष्टादशप्रकारोऽस्तीति नकरं, तस्मिन्, निगमः प्रभूततरवखिगर्वावासः तस्मिन्, तथा पाण्डुप्रकारवेधितं अष्टं पुज्जमाकारवेधितं कवेटं कुत्तिस-तनगरं वा । पट्टमं, पत्तमं वा, उमयत्रापि प्राकृतत्वेन निर्देशस्य समानत्वात् । तत्र यथोक्तिरेव गम्यं तत्पत्तमं, यथा सिंहलः । यत्पुनः शकटवेडोत्कैर्नौभिर्वा गम्यते तत् पट्टमं, यथा भद्रक-चक्रम् । उक्ते च-“ पट्टमं शकटवेडमं, वेडोत्कैर्नौभिरेव च । नौ-भिरेव तु यद्गम्यं, पत्तमं तत्प्रवक्षते ॥ १ ॥ ” प्रोक्षकं बाह्वस्ये-न जलनिर्गमप्रवेशम्, आकरो हिरण्याऽऽकरोऽऽदिः । आ-श्रमस्तापसावसथोपलक्षित आश्रयः, संभावो यात्राऽऽगत-प्रभूतजननिवेशः, राजानो धीयन्तेऽस्याम् इति राजधानी, रा-क्षः पांडिकास्थानमित्यर्थः । अष्टेऽतृतीयगम्यूनत्तमप्रोक्ततर-हितं मध्यं, तस्मिन् इति सर्वत्र योऽयम् । (तथा चि) तत्र (एगराह चि) राजप्रहणात् दिवसमपि उच्यते (जयं चि) यत्र

नकोऽपि प्रत्यभिजानीति तत्रैकार्षि वा द्विार्षि वा उच्यते, ततः परं न (से) तस्य कल्पतं, शेषं व्यक्तम् । (सेसंतरा छेदे च चि) कियकालान्तरे पुनस्तत्रापि तु कल्पतं । (परिहारे च चि) यत्र स्थितास्तस्यापि परिहारे वा त्यागे नञ् कल्पते (च-लारि भासाह चि) वतस्त्रो भाषा आपयितुं कल्पते । (उवा-धा-याचनी-कस्यापि वस्तुविशेषस्य वेदांतिमार्गं च पुच्छणी-अविज्ञातस्य संदिग्धस्य कस्यचिदर्थस्य परिज्ञानाय तद्विदः पार्थ्वं) अनुज्ञापनी-उच्चारपरिष्ठापनमुच्चगलमवप्रभूनीना-म् । वृष्टस्य व्याकरणी-यथा कस्वे कीनस्तुत्यः, किमर्थमा-गमः, प्रतिमाप्रतिपद्योऽन्या वा इत्यादिपृष्टस्य व्याकरणी प्र-स्तुत्तरप्रदानकथा इति । (उव्वसया इति) उपाध्याय वसतय इत्यर्थः । प्रतिलेखापितुमारामस्थाच इति अथ आरामम्, आ-रामं च त्वं वृद्धं वेति कर्मधारयः, तस्मिन् तथा, एवं भि-कट्टवृद्धं, विकट्टवृद्धं नाम-प्राप्ताद्वृद्धिबुद्धानामथो, वृक्ष-मूले इति वृक्षनिष्ठतरप्रदेशे इति । (अणुसवित्तए इति) अनुज्ञापयितुं प्रतिलेखनान्तरप्रयुक्तं मार्गयितुं (उवायणा वित्तए चि) उपप्राप्तौ तु स्वायित्येनाङ्गीकर्तुम् इति । संस्तरकः प्राग्याक्यातस्वरूपः, पृथिवीशिलां शिलारूपं काष्ठशिलेति वृ-हत्तरकाष्टांपृष्टरूपां यथा संस्कृतं चतुष्टिकाऽऽदि, यत्तवृ-द्धं शेषं प्राप्तम् । (इत्थि चि) थो वा पुरुषो वा परिचारका-र्थे वसत्यन्तरं बोद्धिर्योपाश्रयं प्रति (इव्वं चि) शीघ्रम् उपा-गच्छन् (तं पटुच्च चि) तं क्षीयुगलं प्रतीत्य आश्रित्य नैव कल्पते निष्कमितुं, वसतेर्बहिः, प्रवेष्टुं बहिर्भू-तप्रदेशादन्तरमिति । (केह चि) कोऽपि उपाध्वयमस्त्रिका-येनाग्निना धनयत् तथापि (नो से कप्यहि चि) व्यक्तम् इति स्थानावधारकः ।

साम्प्रतं गमनस्थानविधिमाह-

तत्थ थं केह च्वाए गहाय आगच्छेऽजाव थो से कप-ति । तं जहा-अवलंबित्तए वा पडिलंबित्तए वा, कपति से आहारियं रीयत्तए भीसियं वा कपति से आहारियं रीयत्तए । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कं भिक्षुपट्टिमं पायंसि खाणुं वा कटए वा हीरए वा सकराए वा अणुप्ये-सेज्जा, थो से कपति नीहरित्तए वा विसोहित्तए वा, कपति से आहारियं रीयत्तए । मासियं थं भिक्षुपट्टि-मं पटिवक्कं भिक्षुपट्टिमं अचिंसि पाखाणि वा बीयाणि वा रए वा परिवावजेज्जा, थो से कपति नीहरी-त्तए वा विसोहित्तए वा, कपति से आहारियं रीयत्तए । मासियं भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कं भिक्षुपट्टिमं अत्थेव दूरि-अत्थेयमेज्जा तत्थेव जलंसि वा धलंसि वा दुग्गंसि वा खि-छंसि वा विसमंसि वा पम्भतंसि वा पम्भतदुग्गंसि वा गड्डा ए वा दरीए वा कपति से तं रयथि तत्थेव उवाणिआवित्तए, नो से कपति पदमपि गमित्तए, कपति से कट्ठा पाउण्णभा-याएऽजाव जलेते पाईणाभिद्वहस वा पडीयाभिद्व-हस वा दाहिआभिद्वहस वा उत्तराभिद्वहस वा आहारी-यं रीयत्तए । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कं भिक्षुपट्टिमं

रियं शो से कपपति अश्वत्थिहिएए पुदवीए निदाहए
वा पयलाहए वा, केवली ब्या-आदाश्वयं, से तस्य नि-
दायमाशे वा पयलायमाशे वा इत्थेहिं भूमि परासुसेजा अ-
धाविधिवेध ठाशं ठाहए वा निक्खमित्तए वा उच्चारपास-
वखेस उच्चाहिजा, शो से कपपति अगिगिएहए वा परि-
हाविचए वा कपपति से पुव्वपडिलेहेति थंढिले उच्चारं पा-
सवशं वा परिद्वित्तए, तं से उवस्सयं आगम्प ठाशं ठाहए,
मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पडिवशं भिक्षुपरियं गा कपपति
ससरक्खेण काणं गाहावतिकुलं भत्ताए वा पाशाए वा
निक्खमित्तए वा पविमित्तए वा, अथ पुण्णं आशिया सस-
रक्खे सेअत्ताए वा जल्लाए वा मल्लाए वा पंकत्ताए वा
विद्धत्थे, से कपपति गाहावतिकुलं भत्ताए वा पाशाए वा नि-
क्खमित्तए वा पविमित्तए वा, मासियं भिक्षुपट्टिमं पडिवशं
भिक्षुपरियं नो कपपति सीअद्गवियेधेण वा उमिआद-
गवियेधेण वा इत्थाणि वा पादाणि वा दंताणि वा अण्छो-
णि वा ह्वं वा अण्छोलित्तए वा, पधावित्तए वा, शण्णत्थ ले-
वालेवेण वा अत्तामासेण वा । मासियं भिक्षुपट्टिमं पडिव-
शं भिक्षुपरियं थो कपपति आसस्स वा इत्थिस्स वा महि-
सस्स वा कोलसुखगस्स दुदस्स आपदमाखस्स पदमवि प-
चोसक्तिए अदुदस्स आवदमाखस्स कपपति जुगमिचं प-
चोसक्तिए । मासियं भिक्षुपट्टिमं पडिवशं भिक्षुपरियं थो
कपपति ह्यावातो सीयं ति नो उयहं एत्तए उय्हातो उयहं-
ति नो छांयं एत्तए, अं जत्थ जयासि वा तं जत्थ अधिषामए ।
एवं खलु एसा मासिया भिक्षुपट्टिमा, अधासुचं अधाकणं
अधामयं अधातथं अधासयं काणं फासिता पालिता
सोहिता तीरिता पूरिता किट्ठिवा आराधिता आशाए अ-
णुपालेत्ता भवति ।

(तस्य थं ति) तत्र मग्गे वसत्यादां वा किट्ठिजार्थं वध-
निमित्तं (गहाव ति) गृहीतरा, खल्लाऽऽदिकमित्ति शेषः । आग-
च्छेत् (अवलंबित्तए वा) अवलम्बयितुम् आकर्षयितुं, प्रत्य-
वलम्बयितुं पुनः पुनरवलम्बयितुं, यथेष्टम् ईश्वरमनतिक्रम्य
गच्छेत्, एतावता क्षिप्रमानोऽपि यं नातिशीघ्रं प्रयायादिति ।
(पायसि ति) पाद्रे, उपलक्ष्यत्वाद्बुधविहस्ताऽदौ वा स्था-
णुरागं कुण्ड उच्यते, कण्टकः प्रतीतः, हीरकां नाम सफलाः
कंकरिकाविशेषः, शर्करा वा न प्रविशति ; (नीहए ति) निष्कासयितुं
विशोधयितुं शवावयवाऽप्यने तुं शेषं प्रावृत् ।
(अस्सिक्खि व ति) अश्वमेधेनयः । (पाशाणि व ति)
पश्या लघुनरका मशकाऽऽदयः, ननुलकसं प्राकुरगत्वा ।
वीजानि निलाऽऽशीनि, रजःसुषमं घूर्णीकपम् । (परिवाणञ्ज
ति) पयोपेतत्वं लगेत्, तथापीत्यप्याहार्यम् । (शो ति ति)
प्रावृत्, (नीहए ति) निष्कासयितुमुक्तं, विशोधयितुं ज-
लाऽग्निधावनैनापनितुं, शेषं प्रावृत् । (जत्थेव सुदिए ति) यथेव,

एवकारोऽवधारणे, नाभ्यवस्थेयः । वसतिप्रदेशे अरण्याऽऽदौ
वा सुयोऽस्तेभिरास्ते प्राप्नोति (तस्येव ति) तत्रैव वसेदपि-
त्याह - (जलंसि वा इत्यादि) जले जलान्वये, न तु जले
एव, कथमनसमये (कपपति) उपयोगवशात्तत्त्वम्, उच्य-
ते अत्र जलशब्देन नद्यादिकलं न गृह्यते, किं तु यत्र तृतीयो
यामो दिवसस्य संपूर्णो भवति तत्र तेषां जलमवशेष्यते इति
समयरीतिः, (विशिष्टाभिप्रेतव्यत्वात्) स्थविरकटिपकानां
तु न तथेति, अत्रावकाशिकं स्थलजलमेव भवति यत्रावश्यायः
पतति । तथा चोक्तं पञ्चमाङ्गे - " अग्निं थं मंते । सदासमितं
सुधुमे सिण्हकाए पवडति ? । हंता ! अग्निं । से मंते । किं
उड पवडति, अड पवडति, निरिए पवडति ? । गोयमा !
उड वि पवडति, अड वि पवडति, निरिए वि पवडति,
जहा से बादरंतेआउआए अश्रजणसमाउते विरं पि कीह-
कासं विट्ठु तहा थं से वि । शो इण्ठु समदु, से गं कप्पाम-
मेव विद्धं समागच्छइ " । सूयमज्जहकाय इति अफ्कायाविशेषः,
तत्रापि बालस्य क्षिप्रनरभागप्रपेक्ष बहुरूपमस्यं वाव-
सेयम् । वहाह - " पदमकरिमाउ सिलिरे, सिद्धे अडत्तु तासि
वञ्जेत्ता, पायं वा वि सिण्हदा-इरक्खण्डा पवेसे वा ॥ १ ॥ " सपि-
तपात्रमायं न बाहः स्थापयेत्, तत्तुल्लाहऽऽदिरक्षयति । अत
उक्तम् - " जलंसि " न तु नद्यादिपानीये, वाशब्दोऽपरापर-
भेदसंप्रदायम् । (घलंसि ति) खलं नाम अटवी, तत्र (दुगंसि
ति) दुगंशब्देन ग्रहणं, निम्नं गर्भोऽदिकं, विषमं निम्नोन्नतं,
पर्वतः प्रसिद्धः, पर्वतदुर्गः पर्वतनिकटगहनं नितम्बा वा,
गर्भो लङ्का, द्वीपगुहा, पर्वतकन्दरंति यावत् । तत्र कल्पते
तां रजनांम - (उवातिगाविचए ति) तत्रैवातिक्रमिषु, परं
(नो) नैव (से) तस्य प्रतिमावतः साधोः, कल्पते पदमपि
गन्तुं, ततः अग्रे इत्यध्याहारः, अपिग्रहणान् अङ्गपदमपि । (क-
पपति से इति) तस्य (कलसं पाटपपायाति ति) अ-
प्रादुः प्राकाश्ये ततः प्राकाशप्रमाणायां रज्यायं, यावत्कर-
णात् " कुल्लुपलकमलकोमल " इत्यादिपदकरश्चकं संप्रहा-
त् प्रत्ययम् । तत्र कुल्लापलकमलकामलमीलनं, कुल्लं विक-
सितं, तच्च नटुपलं, च कुल्लापलं, तच्च कमलञ्च इरिखवि-
शेषः, कुल्लापलकमलं, तथाः कामलकटोरमुष्मीलितद्वयानां
नयनयोऽधोमीलनं यस्मिन्नस्य तास्मिन्, अथेति रजनीवि-
भ्रान्तान्तरे पाण्डुरे प्रभाते रत्नाशोकप्रकाशम् किंसुकमु-
खस्य गुञ्जार्थस्य रागेण सदृशयोः स तथा तस्मिन्, तथा क-
मलाकारा इराऽऽश्रयस्तेषु सगृहानि नलिनीकृष्णानि तेषां बो-
धकां यस्य कमलाकरस्येव बोधकत्वात्तस्मिन्, उचिणं अम्भुद-
ते, कस्मिन्नित्याह - सूरः । पुनः कथंभूते इ, इत्याह - (सहस्सर-
स्सिम्मि विण्णरे) सहस्रशरीरं दिनकरेन जला अलानि देदी-
प्यमाने (पायीत्येवादि) प्राचीनां नाम पृथ्वी, तदभिमुखस्य, प्रतीकं
नाम पश्चिमा तस्यां पश्चिमाध्यायमर्थः, निद्रायितुं शयनं कर्तुं,
प्रचला, निद्रा, यां कर्तुम्, उलङ्घयितुं वा यतः केवली ब्यात्,
कवरेय नहोपात्तं ज्ञानं वक्तुं वा, समर्थः, आदानं शोषणम् ।
अथवा - कमेकयेन नृत्वादानमनकमोपादानमेतदिति । कथं
कमोपादानमिति दर्शयति - स प्रतिमाधारकः साधुजनश्च नि-
द्रां कुण्ठः प्रचलायमानो वा इत्याभ्यां भूमि परासुशब्दं, त-
र्हि किं कुर्यादित्याह - (अधाविधिवेधेति) यथाविधिवेधे स्वानं
विधिमनतिक्रम्य यथाविधि, निष्कमिषुम् उच्चारप्रवृत्त्या-

भ्यामुद्वाधने कदाचित्था (से) तस्य यत् तत्रा—
 चयद्वातो परिष्ठापयितुं च प्रकषयत् । ५५दिकं, किं तु कल्पने
 (से) नस्य पूर्वानुष्ठाने पूर्वप्रतिस्थिते स्थण्डिले उच्चारं
 प्रकषयत् वा परिष्ठापयितुं, उच्चः स्वेदतया ज्ञातया मलतया
 पङ्कतया (विहस्येति) विष्वक्तो विनाशं प्राप्नोऽपि परिश्रुतो-
 ऽविनीजान इति वाच्य, तदा (से) तस्य कल्पने गृहपति-
 क्तुं भक्षाय वा पात्राय वा निष्कमितुं प्रयश्चयितुमिति । तत्र
 क्लृप्तो नाम प्रवेष्टः, ज्ञानं नाम मलः कतिमिभूतः, मल्लो हस्ता-
 ऽऽदिघचितः स एव मलो यद्वा स्वेदेनाऽऽहो भवति तदा पङ्क-
 इत्युच्यते इति । (सीमोदगविययेथं) शीतं च तदुदकं
 च शीतोदकं तदेव विकटं विषतज्जीवमेवमुष्णोदकविकटं,
 वाहस्यो विकल्पय्युक्तः । (ह्यथापि च सि) हस्तौ च,
 बहुश्रं नपुंसकस्थं च प्राकृतन्यातः, एवं पादौ, हस्ताः, अस्ति-
 यो, मुखं वा उच्छ्रोत्रनया अयतनया चावयितुं प्रकषेयं यत-
 नयाऽपि चावयितुं प्रजावयितुं, नाभ्यन्त बन्धमाणादभ्यन्तस्थं यः
 “सिधांशेयं वा” लिपस्य उदकेन पात्रादिष्वानुपपन्नस्य आसम-
 न्नात् स्नेपेन आद्रिताल्लेपेन शरीरे वा शुच्यवहितेपेनः अथवा-
 शकुनकाऽऽदिना मुखेन वा नयनेन वा(?) हस्ताऽऽदिरूपं कृते
 हस्ताऽऽदिस्थाति, यत्सादृश्यं तथाविधकारणमन्तरा न
 चावयत्(?) दाहाराऽदिकम् (आलस्तेय्यादि) सुषोभः दुष्टस्याऽऽ-
 पत्तन आगच्छन्तो वाऽऽपथ्यं न कल्पते यदपि प्रत्यक्षयितु-
 म्, अपि प्रह्लादोदपेयमपि, इति अमुदस्थानाऽऽद्रेः स्वभावत-
 एवाऽऽनाकृत्यः कल्पने युगमात्रं प्रत्युपसर्गितुं, मायमुष्माणो-
 गत्या हरिताऽऽर्विमर्देन युगमपि स्थित्यति कृत्वा स्वयंमव प्रत्यक्ष-
 यते । (क्वायातो सि) क्वायातः शीतकाले शीतमिति कृत्वा, उष्णे
 शीतपे यथामे गन्तुम् आगन्तुम्, एवमुष्णकाले उष्णमिति कृ-
 त्वा शीतमिति । यथेयं न करोति तदा किं कुर्यादित्याह—“ज ज-
 त्था” इत्यादि । यद्यत्र यदा शीतोदित तत्तथाऽऽदिकं तत्र त-
 स्मिन्नव स्वाये तदा तस्मिन्नव शीताऽऽपथ्यसरे अध्यासते । ए-
 वमित्यादि एवमनन्तरा क्रमकारेण, शूरदशधारणे, सा एषाभ्त-
 राज्ञा मार्गिकः भिक्षुप्रतिमा । (अहासुत्तं सि) सामान्यवृत्ता-
 नतिक्रमेण (अहाकथं सि) प्रतिमाकल्पानतिक्रमेण तत्कल्प-
 स्वन्नतिक्रमेण वा (अहामयं सि) क्षान्ताऽऽदिसामान्यनतिक्र-
 मेण कथंयथमक्रमानतिक्रमेण वा (अहातत्तं सि) यथातथं
 तत्त्वानतिक्रमेण प्रसिद्धी भिक्षुप्रतिमिते शब्दार्थानतिक्रमेण-
 नेपथ्यः । (अहासम् सि) यथासमं समभावानतिक्रमेण
 (कायं कालं सि) कायेन शरीरेण न पुनर्मनोरथमात्रेण
 स्फुट उचितकाले विचिन्ता प्रहणान्, (पालय सि) पालिताः,
 अमकुटपुष्पेन प्रतिजामरणान् (वोहिता इति) पारश्वकटिने
 शुर्वोदक्षशेषभोजनकरणात्, शोचिता वा अतीचारपङ्कता-
 लनात् । (तीरिय इति) तीरिता पूर्वेऽपि तद्वचनौ स्नोकका-
 लावस्थानात् । (एरिय सि) सम्पूर्णेऽपि तद्वचनौ तस्यप-
 रिमाणपूरणात् । (किट्टिय सि) कीर्तिता पारश्वकटिने इदं च दिने
 कृतं तत्तं मेवा कृतमित्येवं कीर्तनात् (अणुपालेय सि) तस्म-
 मासौ तदनुमोदनात् । किमुक्तं भवतीत्याह आख्या आराधि-
 ता आख्या अनुपालिता भवति । इत्युक्तं प्रथमप्रतिमात्वरूपम् ।
 साम्प्रतं क्रममात्रं द्वितीयाऽऽदिश्रितमावस्थापयुच्यते—
 दोषासिंयं भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कस्सामगारस्स निच्चं वोस-

ट्टकायं चेव ० जाव दो दसीओ, तियामिंयं तिभि-दसीओ,
 चउमामिंयं चत्तिरि दसीओ, एंचमामिंयं पंच दसीओ,
 छम्मासिंयं छ दसीओ, जति मामिया सति दसीओ । पट्टमा
 सत्तरातिदियाणि भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कस्स अणुगारस्स
 निच्चं वोसट्टकाए ० जाव अधियामेति, कप्पति से चउथेणं
 भत्तेणं अपाखणं बहिया गामेसि वा ० जाव रायहालीए वा
 उत्ताणगस्स वा पासेल्लगस्स वा नेसजियस्स वा ठाणं ठाइट-
 ए, तत्थं थं दिव्वायासुस्सतिरिक्खजोणिया उवसग्गा उप-
 व्वेज्जा, ते थं उवस्सग्गा पयल्लिज वा पयज्जिज वा, थो मे
 कप्पति पयल्लिए वा, पयल्लिए वा, तत्थ से उच्चार-
 पासवणं ओधाविज्जा, थो से कप्पति उच्चारपासवणं
 ओगिएहए वा, कप्पति से पुव्वपट्टिलेहियंसि थंदि-
 लंसि उच्चारपासवणं परिट्ठविणए, अपाधि भम्मेऽवट्ठाणं
 ठाइटए, एवं खलु पट्टमा सत्तरादिदिया भिक्षुपट्टिमा
 अहासुत्तं ० जाव आयाए अणुपालिता भवति । एवं
 दोषा सत्तरातिदिया वि, नवरं द्वातिवस्स वा लमंद-
 साइयस्स वा उकुट्टयस्स वा ठाणं ठाइटए, सेसं तं चेव
 ० जाव अणुपालिता भवति । एवं तच्चा सत्तरातिदिया
 वि भवति, नवरं गोदोहियाए वा वीरासजियस्स वा अंबलु-
 जस्स वा ठाणं ठाइटए, सेमं तं चेव ० जाव अणुपालिता
 भवति, एवं अहोरातिपा वि, सुवरं छट्ठेण भवेण अपाख-
 णं बहिया गामेसि वा ० जाव रायहालीस्स वा इंसि दो
 वि पाए साइडु वग्गारियपाणिस्स ठाणं ठाविए, सेसं तं
 चेव ० जाव अणुपालिता यावि भवति । एगरातिंयं थं भि-
 क्सुपट्टिमं पटिवक्कस्स अणुगारस्स निच्चं वोसट्टकाए
 ० जाव अधियामेति, कप्पति से अट्ठपेणं भत्तेणं अपाख-
 णं बहिया गामेसि वा ० जाव रायहाली इंसिपव्वार-
 गतेणं काएणं एगपेगलट्ठिताए दिट्ठीए अखिमिनयथे
 अहापणिठेहि गातेहि सविहिइहिं गुत्ते दो विपाए
 साइडु वग्गारियपाणिस्स ठाणं ठाइटए ० जाव अ-
 धाविधेमेव ठाणु एगरातिंयं थं भिक्षुपट्टिमं अणु-
 पालेमागस्स अणुगारस्स इमे तथो ठाणा अहियाए अनु-
 हाए अक्खमाए अणुस्सेसाए अणुगुमामियत्ताए भवंति,
 उम्मायं वा लभिज्जा, दोहकालियं वा रोगायकं पाउजेज्जा,
 केवल्लपल्लताओ धम्मातो भंसिज्जा, एगरातिदियं थं भि-
 क्सुपट्टिमं सम्मं अणुपालेमागस्स अणुगारस्स इमे तथो
 ठाणा हियाए ० जाव आणुगामियत्ताए भवति । तं जहा-ओ-
 दिनाले वा से समुप्वज्जा, सणपज्जननाले वा से समुप्वजे-
 ज्जा, केवल्लनाले वा से समुप्वपल्लपुव्वे समुप्वज्जा, एवं ख-

सु एसा एगराइया भिक्षुपट्टिमा अहासुत्तं अहाकप्पं अहायमं अहातरुक्कं अहासमं काणं कसिता सोहिता तीरिता किट्ठिता आराहिता आमाए अणुपालिता यावि भवति, एताओ सखु ताता येरहिं भगवंतेहिं वारस भिक्षुपट्टिमाओ पण्णाओ ।

(होमास्त्रियम्यादि) शेषं प्राप्तवत्, नवरं द्वे रक्षी भोजनस्य, द्वे पानकस्य, एवमेकैकशस्त्रियुद्धा यावत्सप्तमासिकी सप्तभोजनपानकपा ग्रन्थकम् (पट्टमा सप्तराह्णियं लि) प्रथमा सप्तरात्रिन्ध्वानि अहोरात्राणि यस्यां सा सप्तरात्रिन्ध्वा, शेषं पूर्ववत् । (ले चउत्थेयं भस्त्रेणमियादि) वतुपं मङ्गले अपानकेन पानीयपरिवर्जनेन बहिः प्रामस्येत्यादि, यावत्तुलना अगाराऽऽद्विपदकम्बकपरिग्रहः । (उत्ताणयस्स लि) उच्चानिकस्योत्तानशायिनः (पांसिणयस्स) पार्श्वशायिनः, (येसज्जियस्स लि) विष्टाविकलस्य स्थानं स्थातुं (नग्येत्यादि) प्राप्तवत् (ने थं ति) ने पमिनिवाक्याल्लुकरं (पयालेज्ज लि) प्रचलेयुः, स्थानात् प्रपेत्युरधः पातनेन एवं पूर्ववत्, यावद्दारायिता भवति एवं द्वितीया सप्तरात्रिन्ध्वा, नवरं पट्टेन तपसा पानकेन इत्यादिनि कस्य लमएइशापेन उरुट्टः पानक्यं संस्थातुं, शेषं तथैव । एवं तृतीयाऽपि नवरमष्टमेन तपसा पानकेन गोर्वाहिकाऽऽसलिकस्य वीराऽऽसलिकस्य आग्रज्जः पञ्चम्यं स्थानं स्थातुम्, एवमहेरारात्रिन्ध्वाऽपि भवति, नवरं पट्टेन भजेन, अपानकेन (ईसिमिनि) ईत्थं द्वावि पादौ (साहट्टु लि) सहाय्यं सेहन्ते कृत्वा, जिनमुदयेत्यर्थः (वम्भारिनपाणिस्स लि) प्रक्षरिणसुजस्य स्थानं कायोत्सलेलस्यं स्थातुम् (एगराइयं लि) एकरात्रिं कां भिक्षुप्रतिमामन्यादि, शेषं कलम्बम् (हंमि पम्भारायणं काणं लि) ईयं पम्भाराग्रः अग्रानां मुलमवननस्यम् (एगपागोलेत्यादि) एक एव पुद्गल एकपुद्गलस्तरं स्थानादधिरस्यासाविकपुद्गलस्थितश्चिः, नस्येकपुद्गलस्थितनष्टः अहापाणिहितेहिं यानेहिं ति) यथाप्रमाणितैर्यापस्थितैर्गात्रैः सन्निग्रयेगुत्तं, शेष कलम्बम् । (अणुपालिमाः सुस्स लि) अनुपालिमतः अनवारस्थाऽनारहितस्य इमानि त्रीणि स्थानानि, पुंस्त्वं प्राकृतत्वात् । (अदियाए लि) अदिताय, भावप्रधानोऽयं निर्देयः, अहितत्वाय परिणामासुन्दरतायै, असुखायाश्चर्मण्यै, अन्नमाय भावप्रधानो निर्देयः अमङ्गलत्वाय अनिः-अयसाय अनिश्चितकल्याणाय, अनानुगागमिकतायै परम्पराऽऽभामुत्थानसुखाय भवति । तद्यथा-उत्तमादं वाऽऽनुयायात्, आहारविषयाऽऽद्यभिज्ञावानिरिक्तस्तथाविधाविलिप्पवसं-भवत्, वाशब्दाः अपरापरभेदसूचकाः । (दोहकालियं ति) दीर्घकालिकं स्यात् सामर्थ्यात् अग्नया ब्रह्मणा मनसैव प्रजनने निषेकाऽऽदिकमाय कथ्येन स्मृतिराय कवलेन हि गौयो गावः क्षमा मृगाः अग्न्यं वा दीर्घकालं प्रभूतकालमाय विरोग्यं हाहउवराऽऽदिः आनङ्क्याशुवातमूलाऽऽद्विरोमास्तद्धः भवन्त्यात्, स्वमवति हि अतिबाधया अशनाऽऽद्विकपया आहारविषयाऽऽद्यभिज्ञायाऽनिरिक्तनो रोमकस्यं तज्ज उवराऽऽदी-ति केवलप्रज्ञात्वा यमोत्तं अन्नवाप्तिरूपामसमानात् अन्ने-द्वयः प्रतिपद्येत्, कर्मावधानि निरुद्धकर्मोदयसर्पेणा यमो-परित्यागसंभवादिति । एवं त्रीणि स्थानानि हितोक्त्यादि प-

द्वयाकरा प्रयात् । अर्वाध्वाने वा [ले] तस्य समुत्पद्यते, एवं मनःपर्यायकवलेन अपि, शेषं व्यक्तम् । इमं ७ अं ।

"चउभत्तेहिं अइउं, ऊहुहिं अइमोहिं" इत्येति ।
वारस वोहलमेहिं य, धीरा वि इमं सुलित्तयं ॥ १ ॥
एकं ताव तव, करेइ अइ तेण कीरमायेणं ।
हाणी न होइ अइया, वि होइ कम्मसुवस्समे ॥ २ ॥
सखतुलना तु पञ्चमिः प्रतिमामिमेवति, कायोत्सर्गैरित्यर्थः ।

ताश्चैवम्—

पट्टमा उवस्सयम्यी, बीया चाहिं तइय चउत्तमि ।
सुखहरमि चउत्थी, तइ पंचमिया मसालुमि ॥ १ ॥
आसु यावं पोवं, पुवववचं जिणो सो निहं ।
मूनफामाह नहा, भयं च सहसुभयं अजियं ॥ २ ॥
सखतुलना तु यत्सुभाएवतिपरिचत्तानं करोति ।

उक्तं च—

"अइ सुतभावयं सो, एगममयो अणुअलो भयवं ।
कालपरिमासुहेउं, सव्वयं सव्वहा कुणइ ॥ १ ॥
मेहाएच्छेसुं, उमओ कालमहव इवमग्गे ।
पहाइ भिक्षपये, जाणइ कावं विहा क्षायं ॥ २ ॥

एकस्वतुलना चैवम्—

"एगसभावयं नह, गुरुमासु दिट्ठिमाएपहिं हारा ।
भावइ क्षिणयं ममओ, नत्तं हिययमि काऊणं ॥ १ ॥
एगो आया संजो—गियं तु सेसं इमस्स पाणं ।
बुक्खानिमं सव्वं, हिंओ य मउक्खयमां सो ॥ २ ॥"
बलतुलना तु द्वितीया—शरीरमानसबलमेवात् । तत्र शरीरबलं कायोत्सर्गकरुणसामर्थ्यं, मानसबलं तु चू-निरिति । आह च— "इइ एगलममओ, सारीरं मानसं च नुविहं पि । भावइ बलं महया, उवस्सगडिइसकं तु ॥ १ ॥" इदं पाद्यापात्रयति । आह च— "एगयं व देहबलं, अभिक्षन्नाभवणारे नं हाइ । लेखममङ्गलउचमा आ-सकिसेरे व भोगविव ॥ १ ॥" इति । कथं भावयताऽऽसनेत्याह—सम्पश्ययाऽऽगमम्, अनुज्ञात इत्येतस्य कर्त्तुं विशेष-स्यम् । तथा गुरुणाऽऽचार्येण, अनुज्ञातोऽनुमतः, अथ गुरुदेव प्रतिपत्ता तदा व्यवस्थापिताऽऽचार्येण गच्छेन्न वेति ॥ ४ ॥

गच्छेन्न चियं सिम्माओ, जा पुव्वा दम यवे असंपुसा ।
खवमस्स तइयवन्त्, हाइ जइयां सुपाहिगमे ॥ ५ ॥
गच्छ एव साधुसमुदायमय एव तिष्ठन्, जिमोनः प्रति-माकल्पपरिकर्मणि आहाराऽद्विविधेयं पारितोषितः । आह च— "पट्टिमाकारिपतुल्लो, गच्छेन्न चियं कुणइ दुविहं परिकर्मम् । आहाराविहिमाया, तदेव पडिज्जए कप्पं ॥ १ ॥" आहाराऽद्विप्रतिकर्मं दर्शयिष्यते । परिकर्मपरिमाणं चैवम्—आसामायासु सप्तसु या यावत्परिमाणा नस्यास्तप्र-माणमव प्रतिमम् । तथा-वर्षासु नैताः प्रतिपद्यते । न च प्र-तिकर्मं करोति । तथा-आद्यद्वयकत्रैव वर्षे, एनीयचतुर्थी वैकैकस्मिन् वर्षे, अस्यासां—तु तिष्ठुणागम्यत्र वर्षे प्र-तिकर्मं, अन्यत्र च प्रतिपत्तिः । तदेवं नवीप्रवैर्याः सप्त समाप्यन्ते इति । अथ तस्य कियान् भुजाभिमो भवती-त्याह—यावत्पूर्वाणि दर्शयि प्रतीतम् । अ न्यूणाणि किञ्चि-दुमानि । संपूर्णदशपूर्वचरो हि अमोषवचनमन्त्रादभेदशून्यवा-मर्थोपकारित्वेन तीर्थद्विष्टाकिरिग्यात् प्रतिमाऽद्विकस्यं न

प्रतिपद्यते, भवेत्स्यात्, भुताधिगम इति योगः । उत्कृष्टभायं, जघम्यस्य चक्षमाणास्यात् । अथ जघम्यमेवाऽऽह-नवमस्य पूर्वस्य प्रत्यावधाननामधेयस्य, एतीत्यस्य आचाराऽऽस्य, तज्ज्ञागविशेषं यावदिति वर्तते । भवति स्यात्, जघम्योऽप्येयान्, भुताधिगमः भुतज्ञानं, सूत्रतोऽर्थतश्च, एषकुतचित्क-लो हि निरतिशयपद्मान्स्वाङ्गलाऽऽदि न जानातीति ॥ ५ ॥

बोसद्वचचेदो, उवसग्गसहो जह्व निष्कप्पी ।
एसस अभिगगीया, भत्ते च झलेवज्जे तस्स ॥ ६ ॥
इयुत्तुष्टः परिकर्माभावेन, त्यक्तो ममत्वव्यगिन, द्वहः कार्यो येन स तथा । यतः—

“अश्रो देहाउ अहं, नाणत्ते जस्स एयमुल्लङ्घ ।
सो किंच आहिरिक्कं, न कुणइ देहस्स भज्जे वि ॥ १ ॥”
‘आहिरिक्कं’ति’ प्रतीकारम् । उपसर्गसहो दिव्याऽऽद्युपद्रव-सोदा । यथैव यद्वेदः । जिनकल्पो जिनकल्पात् । तज्ज्ञा-
उपद्रवसहस्र इत्यर्थः । (पञ्चो १८ विव० १) अहं चाप्यं पुनः, अलेपकृतमलेपकारकं वल्लवणकाऽऽदि, तस्य प्रतिमा-
प्रतिपत्तुकामस्य परिकर्मं कुर्वतः, चशब्दानुपपिञ्च अस्य स्वकीयविषयाद्वयलक्ष्य एव, तदभावे यथाकृतोऽप्युचित-
प्राप्तिं यावत् स्यात्, जाते त्विने न तं इत्युक्त्यति । उक्तं च—

“उवगरं सुजेसण-माणुजं जमुच्चियं जस्यस्स ।
तं गिरहइ तयभावे, अहागइ जाव उच्चियं तु ॥ १ ॥
ओए उच्चियं तयं, बोसिरह अहागइ विहायेण ।
इय आणाविरयासिह, विषेयं तं पि तेण समं ॥ २ ॥”
कथं प्रपञ्चितं बोधिसत्त्वपादयति स्वकीयविषयाद्वयलक्ष्य । एत-
च्छेषाणानुपद्रवेऽस्तिममेषणानुपद्रवे पुनरिदं कार्यालिकाऽऽद्यु-
हिएमेव वस्त्रं प्रदीध्यामि, भिल्लमेव, परिभुक्तप्रायमेवोत्तरी-
याऽऽदि, तदप्युज्जिनधर्मकमेव । इति गाथात्रयार्थः । पञ्चो १८ विव० ।

इहैव प्रतिमाकल्पे परमतमुपदर्शयन् गाथाचतुष्टयमाह—
आइ थ पटिमाकप्पं, सम्मं गुरुलाघवाइचित्ति ।
गच्छाउ विधिखल्लमणा-इ थ खलु उवमारं गेणाः २ ।
आह—नूते परः । किं नित्यत्वाह—(न) नैव । प्रतिमाकल्पे
प्रागुक्तस्य लक्ष्यमाधत्तु, गुरुलाघवाऽऽदिचिन्ता “गच्छ-
वालो गुहः, स्वरोपकारकं तुवात्, निर्गमस्तु लघु, स्वोप-
कारमावेहेतुत्वात्” इत्यादि विचारः । आदिशब्दात्पः—
प्रभुत्वाभ्यग्राऽपि तुल्यमित्येतद्वृत्तः, अस्तीति गम्यते । इतिः
प्रतिज्ञाधिसमाप्ती । अत्रोपपत्तिमाह—गच्छात्साधुसमूहात्,
विनिष्कमणाऽऽदिनिर्गमप्रभृति, आदिशब्दादामानुपदेश-
नाऽऽदिप्रहः, न खलु नैव, उपकारकं गुणावहम्, येन
यस्मादेतोरिति ॥ २१ ॥

कथं नोपकारकमित्याह—

तस्य गुरुपारतन्त्रं, विष्णो सज्झाय सारणा चेव ।
वेवावर्धं गुणवु-द्धिं तह थ शिप्पत्ति संताणो ॥ २२ ॥
तत्र गच्छे, गुरुपारतन्त्रमाचार्योऽऽयत्तत्ता निजिलानवेभि-
षाधनस्वरताप्रतिपत्तिनी, विनयस्तद्विधितविषये विनी-
तस्य मानगिरि-कुलकुलितकल्पम् । तथा स्वाध्यायो वाचना-
ऽऽदिपञ्चप्रकारो मतिवपननिर्मलताजनोपमायः, स्मारणा
विस्तृताऽऽनुस्मरणं, विस्तृतश्रवणश्रुतारम्भपुत्राभोद्य-
३६४

स्मारणकल्पा । अथवा-स्वाध्यायसारणा स्वाध्यायनिर्वा-
हणेत्येकमेव । चैवेति समुच्चये । तथा वैशाख्यं द्वावुत्तभाव-
स्मरकर्म वा भूम्नाऽऽदिभिरुपपन्नं तौषेकरत्वाऽऽदि सत्फ-
लनिमित्तविशिष्टपुण्यवद्भानकनिकवदन्तवीजकल्पम् । तथा गु-
णवृद्धिः स्वगतज्ञानाऽऽदिगुणवर्धनमतुपमानस्वरसदान्त-
गुणपट्टिपुट्टिप्रायम् । तथा चैति समुच्चये । निष्पत्तिः सहगु-
त्वेन शिप्पत्तिः फलसत्तानासाधनसमर्थमायतिष्पत्ति-
ल्यः । ततः सत्तानः शिष्टप्रशिक्ष्याऽऽदिबिंशः संसारगर्तगत-
क्षिप्तस्य निर्गमनसोपायपरम्पराकृपः । न चैति गुणा गच्छ-
निर्गम इति ॥ २२ ॥

दत्तेगाइगो वि द्दु, तह सज्झायावभावो भो सुहो ।

अनाइसो वि पीडा, थ धम्मकायस्स सुसिलिद्धं ॥ २३ ॥

(इत्तेगाइ चि) प्राकृते पूर्वापरनिपातोऽन्तर्ममिति कृत्वा ए-
काऽऽदिवृत्तिप्रहोऽपि एकस्मादिभित्तिविशेषप्रहणस्य उक्त-
न्यायेनाभिप्रेक्ष्य कल्पम् । न शुभ इति योगः । अप्रियः समुच्चये ।
दुर्वाक्यालङ्कारे । कुत इत्याह—तथा स्वाध्यायाऽऽद्यभाषतस्त-
थाप्रकारस्य निरन्तरस्य स्वाध्यायवधानाऽऽदेरसज्झात्वात् ।
स्वाध्यायाऽऽद्यस्य निरावाधा गच्छात्वास एव अनेकद्विष्ट-
प्रहणेन सावष्टमकायतया सम्यग्भवन्तीति हृदयम् । न शुभो
न धेयान्, तथाऽन्ते भवमन्यं जघयं वल्लवणकाऽऽदि, तदं
भोक्तुं शीलमस्येत्येत्यादी तस्यात्म्यादिनोऽपि सतःप्रतिमास्य-
स्य, पीडा बाधा धर्मकायस्य धर्मसाधनशरीरस्य, भवती-
ति शेषः । धर्मकायपीडामवनं भवनं न च नैव, सुश्लिष्टं
सज्जत्, वर्जनीयत्वात् । यथाह—“आविज्जणवयणां,
ममत्तरदिवाणं शरिणं उ विसेसो । अप्पाणमि परमि थ,
तो पज्जे पीउ मुमभो वि ॥ १ ॥” इति ॥ २३ ॥

ततश्च—

एवं पट्टिमाकल्पो, चित्तजतो उ निउण्णदिट्ठीए ।

अंतरभावविहृणा, कह होइ विंसिट्ठगुहइ ॥ २४ ॥

एवमुक्त्यायेन, प्रतिमाकल्पोऽन्तरारोहः, चिन्त्यमानो
विचार्यमाणः, तुशब्दाऽवधारणं भिन्नक्रमश्च, निपुणदृष्ट्या
तु सूक्ष्मबुद्धयेव, आन्तरभावविहीनः परमाधिविपुल एव,
कथं, न कथञ्चिदित्यर्थः । भवति स्यात्, विशिष्टगुणहेतुः
पारमार्थिकोपाकारनिमित्तम् । यद्येवमाह—यदान्तरभाववि-
पुलं तद्विशिष्टगुणहेतुं न भवति, यथा पञ्चाभ्रतपःप्रभृति,
आन्तरभावविपुलकल्पायम् । इति गाथाचतुष्कार्थः ॥ २४ ॥

अत्रोत्तरमाह—

भण्डं विसेसविसमो, एतो थ ओइओ म्णेयेवो ।

दसपुव्वधराइणं, जम्हा एयस्स पडिसेहो ॥ २५ ॥

मयत्ते अभिधीयते, समाधिः विशेषविषयः पुरुषविशेषनो-
चरः, एष प्रतिमाकल्पः, न तु न पुनः, ओद्यतः सामान्यतः
(मुण्यथस्यो लि) ज्ञातव्यः । कुत एतदेवमित्याह—दशपूर्वध-
राऽऽदीनां दशैकादशाऽऽदिपूर्वधराणाम्, यस्माद्यतः, एतस्य
प्रतिमाकल्पस्य, प्रतिषेधोऽस्ति । तन्निषेधश्च—“गच्छे विन-
य निम्माओ, जा पुव्व धस भवे अस्तुवणा” इति वचनात् ।
दशपूर्वधराऽऽद्यो हि गच्छ एव वसन्तः उपकारकारकाः,
अतः प्रतिमाकल्पे गुरुलाघवाऽऽदिचिन्ता नास्तीत्युक्तम् ।
इति गाथाऽर्थः ॥ २५ ॥

एतदेव स्पष्टयन्नाह—

पशुयुरोगचिगिच्छा—वर्त्यतरतिविसेससमतुल्लो ।

तत्त गुहलाघवचिन्ता—सहिभो तक्कालवेवत्ताए ॥ २६ ॥

अस्तुताऽधिकृता या रोगचिकित्सा व्याधिप्रतिक्रिया, तस्यां यवस्थापान्तरं रोगिणो रोगान्तरकृतः कष्टपर्यायविशेषः, तत्र परतद्विशेषाधिकित्सापान्तरं, तेन समतुल्योऽत्यन्तसदृशो यः अस्तुतरोगचिकित्सावस्थापान्तरतद्विशेषसमतुल्यः, अथवा—तुल्यशब्दपर्यायो वा समतुल्यशब्दोऽस्ति, यथा "समतुल्यं पराक्रमैः" इति । अथवा—अस्तुतरोगचिकित्साया यवस्थापान्तरमधिकृतं रोगस्थेयच्छमकरूपं, तत्र यस्तद्विशेषो रोगान्तरं यस्यः सः, तस्य यः शमः शमनोपायधिकित्सत्यर्थः । तन्तुल्यो यः स तथा । प्रतिमाकल्प इति प्रकृतम् । तथा तेन प्रकारेण उक्तदृष्टान्तसाधर्म्यरूपेण, गुहलाघवचिन्ता सारंतराऽऽलोचनं, तथा सहितो युक्तो यः स तथा । कथमित्याह—तत्कालाऽपेक्षया प्रतिपक्षवसमागत्य, विहित-समस्तस्थविरकल्पकार्यस्य हि समाभ्युपनीयत एव प्रति-माकल्पोऽन्तस्तादृशं गुहकोऽसौ, इतरस्तु लघुः । अन्यदा तु स्थविरकल्प एव गुरुतर इति सुप्रसक्तं तत्कालापेक्षया गुह-लाघवचिन्तासहित इति गाथाऽर्थः ॥ २६ ॥

उक्तमेवार्थं स्पष्टयन्नाह—

गिर्विकरुत्पाकिरिया—जयशाए इदि जुत्तकाए ।

अहिदंष्ट्रासु छेया—इ वज्जयतीह तह सेसं ॥ २७ ॥

नूपकरो राजहस्ते लूतावातिको रोगविशेषो नूपकरलूता, तस्या उपशमाय क्रिया चिकित्सा मन्त्रावपामार्जनाऽऽदिका, तस्यां या यतना प्रयत्नः सा तथा तस्यां नूपकरलूताक्रिया-यतनाया । इन्द्रियुपपदशब्दे । किञ्चिदायामित्याह—युक्त-कार्यां सङ्गतायां, अस्तुतायामिति शेषः । अहिदंष्ट्राऽऽदिषु सर्वदशनप्रभृतिषु अधिकृतक्रियाया असाधेयु सधोवा-तिषु सखु, आदिशब्दादिशब्दिकाऽऽदिप्रहः नूपरूपंति गम्यम् । छेदाऽऽदि अहिदंष्ट्रप्रदेशे कर्त्तव्यदहनप्रभृति तज्ज-न्यानयोनिवर्तनसमं विचिकित्साविशेषम्, कुर्वन्तीति शेषः । वज्रयन्ति परिहरन्ति वेद्याः । इह सर्वदंष्ट्राऽऽदी । तथेति समु-च्चये, शेषां मन्त्रप्रामार्जनाऽऽदिकां लूताक्रियामधिकृतमपीति गाथाऽर्थः ॥ २७ ॥

कुतस्तामधिकृतां वज्रयन्तीत्याह—

एवं विय कल्लायं, जायइ एयस्स इहरा या भवे ।

सव्वरायावत्ताचिय—विह कुमलं होइ सुगुह्याणं ॥ २८ ॥

एतमेवाधिकृतक्रियावज्रयन्तैव छेदाऽऽदिक्रियाविशेषकरणे-नैव च, कल्याणं श्रेय आरोग्यमित्यर्थः, जायते स्यात्, एत-स्य नूपरूपं, छेदाऽऽदिकरणे मन्त्रावपामार्जनामात्रात्, न भवेन्न स्यात् कल्याणम्, अहिदंष्ट्रया यत्नः प्रोक्तः । अथा-धिकृतक्रियान एव कस्मात्कल्याणं न स्यादित्यत आह—सर्वत्र देशे काले पुरुषे वा, अवस्थाचितं भूमिकाऽनुकूलं, इह लोके, कुशलं कल्याणहेतुः, भवति स्यात्, अनु-ष्ठानं कर्त्तव्यम्, अतः सर्वदंष्ट्राऽऽदी छेदाऽऽदिविधानमेव कल्याणहेतुः । इति गाथाऽर्थः ॥ २८ ॥

अथ "अहिगयरोगचिगिच्छु" इत्यादिप्रमथमावस्थापानु-सारेण दार्ष्टान्तिकयोजनायाऽऽह—

इय कम्मवाहिकिरियं, एव्वजं भावमो एव्वसस्स ।

सइ कुणमायास्स सहा, एयमवत्थेतरो येयं ॥ २९ ॥

इत्थेवं लूताऽऽदिक्रियावत्, कर्मव्याधीक्रियां कर्मरोगचिकि-त्सां, कामित्याह—प्रमथ्यां दीणां लूताऽऽदिक्रियाकल्पाम्, भाव-तो भावेन, प्रपञ्चस्याभ्युपगम्यतः, सखुत् सहा, कुणोणस्य तमिव विवधतः, तथेति समुच्चये, तेन वा प्रकारेण स्थ-विरकल्पोचितत्वसङ्गणेन, एतद्विदम्, अवस्थापान्तरं पर्याया-न्तरं मन्त्रावपामार्जनाऽऽदिकल्पस्थविरकल्पोपाध्यमहिदंष्ट्राऽ-दिकल्पं तीव्रतरकर्मविपाकरूपं छेदादंष्ट्राऽऽदिक्रियावि-शेषतुल्यप्रतिमाकल्पस्यैव साध्यम्, इयं कालव्यम् । इति गाथाऽर्थः ॥ २९ ॥

पुनरपि गुहलाघवचिन्तासहितत्वमस्य दर्शयन्नाह—

तह सुतपुत्तिवाये, गच्छे सुत्थामं दिक्कसमावे य ।

पडिवज्जइ एयं सखु, थ अस्सा कप्पमपि एवं ॥ ३० ॥

तथेति युक्त्यन्तरसमुच्चये, सुतपुत्तिभावे स्वाधिवृद्धौ सत्याम्, क ? गच्छे सापुगणे बहुभूतसाध्याधिष्ठित-त्वात् । अथवा—अकारप्रश्लेषात् सुतपुत्तिभावे किञ्चि-दूनदशपूर्वाधिकतरधुनप्रहणशक्त्यभावे इत्यर्थः । तथा—ग-च्छे सापुगणे, सुदृष्टेऽनायाधे सति बालबुद्ध्यालानाऽऽद्यभा-वात्प्राप्तवारकभावाद्बुद्ध्यालानेपातनाऽऽवायोऽदिसङ्गावा-च्च, तथा दीप्त्यस्य प्रमाज्यस्याभावा दीप्त्याभावेत्यर्थः । अथ-सुतपुत्तिः समुच्चये । प्रातिपद्यतेऽभ्युपगच्छति, तेन प्र-तिमाकल्पम्, सलुगवधागणे, तनञ्च न नैव, अन्यथा—कृत्वस्तुत्रयाभावे, कल्पमप्युचिन्तयति । कथमित्याह—एवं प्रागुक्तमेहनवृत्त्यादियोगेन । अथवा—कल्पमपि जिनकल्प-मपि, एयं पूर्वाकृत्वस्तुत्रयसङ्गावं प्रतिपद्यते, नाभ्येत्यर्थः । अतः कथमयं गुहलाघवचिन्तारहितः । इति गाथाऽर्थः ॥ ३० ॥

विषयेयं दापमाह—

इहरा य सुतपुत्तया, तथभावे थ दमपुत्तिवपदिमो ।

एत्थं सुतुत्तिनुत्तां, गुहलाघवचितवञ्चमि ॥ ३१ ॥

इतरथा गच्छस्य सुतपुत्तिभावे स्वस्य वा धृतपुत्ति-सम्प्रये सति प्रतिमाप्राप्तपक्षावित्यर्थः । (न) नैव, सुतपुत्तना धृतगौरवं कृतं स्यात् । अथवा—गौरव्यमेव तद्वित्याह—तदभावे धृतगौरव्यत्वाभावाच्च, (न) नैव, दशपुत्रप्रतिपद्यो दशाऽऽदिपुत्रपरस्य प्रतिपद्यो निषेधः । अत्र प्रतिमाकल्पं प्रतिपन्नस्य, सुतपुत्तिकृतः सम्प्रयाय-सङ्गतः । तस्य हि धृतनिष्कृष्टहणऽऽदिसमर्थतया प्रव-चनोपाकारित्वाद्यन्तमाकल्पप्रतिपक्षनिषेधोऽस्तीति । कि-ञ्चिदं तत्रेत्याह—गुहलाघवचिन्ताबाधं परमेतेन सारेत-तरविभागाऽऽलोचनविशर्हणे, ततोऽस्ती न गुहलाघवचि-न्तारहितः । इति गाथाऽर्थः ॥ ३१ ॥

अपपरिभाषणं, बहुतरगुणसाहणं अहि होइ ।

सा गुहलाघवचिन्ता, जम्हा याभाववससि ॥ ३२ ॥

अदपपरित्यागेन स्वल्पतरगुणपरिहारणे, बहुतरगुणसाध-नमन्यतरगुणनिषादनम्, यत्र चिन्तायात्, भवति स्यात्, सा चिन्ता, गुहलाघवचिन्ता सारेतरपर्यालोचना, यस्मादे-तो, म्यायोपपत्ता नीतिरसङ्गता, तस्मात्सहितोऽयं कल्प इति प्रकृतम् । इतिशब्दः समानो, इति गाथाऽर्थः ॥ ३२ ॥

सुखद्विधाभावं एवायं कल्पः कृत्य इत्युक्तमथ गच्छेत्
सुख्य एवेति दर्शयन्नाह—

वेयावच्चुवेयायां, करणयिसेहममतरायं ति ।
तं पि हु परिहरियवन्, अइसुहुमा होव एसो पि ॥३३॥

वेयावृत्त्योचितानां भ्रष्टाऽऽप्युपहृष्टमयोभ्यानां गच्छाऽऽधित-
वात्सलानाऽऽदीनाम्, अन्तराय इति योगः । कथं?, करणनि-
वेधेन वेयावृत्त्यकरणसमर्थसाधूनां प्रतिमाकल्पप्रतिपत्तितो
वेयावृत्त्यकरणप्रतिवेधेन, प्रतिपन्ना हि वेयावृत्त्यं न कुर्वन्ति,
अन्तरायो वेयावृत्त्यव्याघातः स्यात् । प्राकृतस्याह नपुंसक-
निर्देशः । इतिक्रिया बालाऽऽदिसौख्येन गच्छसुखस्य एवासौ
विधेयः, स्यादिति प्रकृतम् । अथ भवत्वन्तराय इति शेषः,
यतः (तं पि सि) सोऽपि बालाऽऽदिवेयावृत्त्यान्तरायः, अपिश-
ब्दाश्चर्याऽपि, परिहृत्यैवः परिहरणीयाः, कुत एतदेवमित्या-
ह—अतिसूक्ष्माऽतिनिपुणोऽतिसूक्ष्मदोषपरिहारात्, भवतु
जायताम्, एष प्रतिमाकल्पः, इति कृत्वा, अतिसूक्ष्म एव
ह्ययमन्तरायदोषो मनोदोषपरिहृतत्वात् प्रतिमाप्रतिपत्तुः, इति
गाथाऽर्थः ॥ ३३ ॥

ता तीए किरियाए, जोगमं उवगयाण खो गच्छे ।

इदि उविवत्ता गेया, अहिगयरगुणे असंतप्पि ॥ ३४ ॥

यस्मात्सुखलगातलानाऽऽधनरायः परिहृत्यैवस्तत्समात् ।
तस्याः सुखदानार्थदानलगातप्रतिचरणाऽऽदिकायाः, क्रियया
गच्छसुख्यतहितैरनुष्ठानकृत्य, योग्यतां सम्पादयन्मयेनाम् ।
'उवगयाणं ति' वष्टयाः सतम्यधैर्यादुपगतेषु गच्छसाधुषु
सन्तु (नो) नैव, गच्छेत् साधुगणविवया, इन्द्रीयुपग्रहणेन ।
उपेक्षाऽवधारणा, ज्ञेया ज्ञातव्या । प्रतिमाप्रतिपत्तिसाधोः ।
अनुपलक्ष्य एवासावित्यर्थः । किं सर्वधैर्य?, नेत्याह—अधि-
कृतरगुणे प्रकृष्टरगुणे, असत्यविधमाने, साधनीयतया ।
यदि हि विशिष्टरगुणे सुसाधये सम्भवंति सति (तं) ग-
च्छस्यासम्पाद्यप्रतिमाः प्रतिपद्यन्ते, तदोपेक्ष्य गच्छस्य कृ-
ता स्यात्, तत्परिहाराच्च कल्पप्रतिपत्तौ गुरुलगातवञ्चिता-
सहित एव कल्पः । इति गाथाऽर्थः ॥ ३४ ॥

अथ दीप्तखीयाभाव एव कल्पं प्रतिपद्यत
इति दर्शयन्नाह—

परमो दिक्खुवपारो, जम्हा कपोविचाया वि खिसेहो ।
सइ एयम्म उ भण्णिओ, पयडो च्चिय पुण्णमुरीहिं ॥३५॥

परमः प्रकृष्टः उपकारात्परिप्लवा । दीप्तोपकारो अभ्यसम्पद्य
दीक्षादानेनानुप्रदो, निर्वाणसुखहेतुत्वात् तस्य, तद्व्यस्य पु-
नरम्यथाभूतत्वादपि, कस्मादिदमितिहा—यस्माद्यतः, कल्पो-
चितानामपि संहननश्रुताऽऽदिसंप्रपुष्टत्वेन प्रतिमाकल्प-
प्रतिपत्तयेग्यामामपि, आन्तरामितरेषाम् निवेधो निवारणा
प्रतिमाकल्पप्रतिपत्तेरिति गम्यते । सति विधमाने, यत-
स्मिन् दीप्तोपकारे, नृशब्दः पूरजे । भणित उक्तः, प्रकट
एव स्फुट एव, तद्विभावकगाथायाः प्रकटाभावात्, पूर्वस्-
रिभिः पूर्वाऽऽचार्यैर्भ्रष्टाहुस्त्वाम्यादिभिरिक्तप्रतिपक्ष कल्पे.
दीक्षा न दीयते, ततः कल्पप्रतिपक्षसरे समुपस्थितस्य
तां विमुच्याऽपि दीक्षा दीयते, कल्पप्रतिपक्षः सकाशाद्दीक्षा-
दानस्य गुरुतत्वात्, परमोपकारकं हितविति भावेन ।
इति गाथार्थः ॥ ३५ ॥

कथं प्रकट इत्याह—

अभ्युज्जियमेगयं, पडिविज्जिकामो सो वि एव्वावे ।

गणिगुणसलद्विओ खलु, एमेव अलद्विज्जुओ वि ॥३६॥

अभ्युद्यतं प्रयतम्, एकतरं द्वयोर्मध्यतरम् मरणं वा
विहारं वा, तत्राभ्युद्यतमरणं पाद्वेगपमनाऽऽविक्रमः,
अभ्युद्यतविहाराश्च प्रतिमाकल्पजनकत्वाऽऽदिक्रिया । प्रति-
पत्त्युक्तमोऽभ्युपगन्मना यः साधुः, सोऽप्यसाधारण, आस्ता-
मितरः, प्रमाजयति दीप्तयति, कल्पाऽऽदिप्रतिपक्षवसरे
दीप्तोपस्थितं योग्यम् । किंभूतः सखित्वाह—गणिनो गुणा
यस्य, स्वाह स्वकीया च लब्धिर्यस्य स गणिगुणस्व-
लब्धकः यः प्रमाजितुमुपग्रीहीतुं शक्नोतीत्यर्थः । खलुर्वाक्या-
लङ्कारः, इतरस्य का बालेत्याह—एवमेवैषधैर्यप्रमाजयत्येव-
त्यर्थः । अलब्धियुक्तोऽपि स्वकीयलाभविहीनोऽपि लब्धिमदा-
चार्यनिश्चितो यः । इति गाथाऽर्थः ॥ ३६ ॥

तदेवं गुरुलाघवविन्तासहितोऽसाविति समर्थितम्, अथ
यक्रमेणाधिक्रियां प्रवृत्त्यां प्रतिपन्नस्यावस्थापन्-
रमुक्तं तत्कृतः स्यादिति दर्शयन्नाह—

तं चावस्थंतरमिह, जायइ तह संकिलिहकम्माओ ।

पत्थुपनिवाहि दट्ठा—इ जह तहा सम्मवसेयं ॥ ३७ ॥

(तं च णि) यस्यावस्थान्तरस्य चिकित्साविशेषमुत्सवः
कल्प उल्लस्तपुनरवस्थापन्तरमवस्थाविशेषः साधोरेह प्र-
वृत्त्यामाधिक्रियायां, जायते स्यात्, तथेति तथाप्रकारात् प्र-
तिमाकल्पलक्षणविशिष्टक्रियात एव लक्षणव्यवभावात् सं-
क्रिष्टकर्मणोऽष्टमकर्मतः सकाशात् । किंचित्स्याह—प्रत्युप-
धिकृतो दट्ठान्ततया प्रागगाथायां लुप्तपट्टीनो यो नृपाऽऽदि-
नरपत्यमात्यप्रभृतिस्तस्य बट्टाऽऽदि सर्वदेशादिदाहप्रभृति-
तत्प्रस्तुतनृपाऽऽदिदृष्टाऽऽदि, पाठास्तरे—प्रस्तुतनृपस्य बट्टि-
दृष्टाऽऽदि तत्तथा । यथा यद्वत् तथा तद्वत्, सम्प्रत्ययावत्,
अवसेयं ज्ञेयम् । इति गाथाऽर्थः ॥ ३७ ॥

अथावस्थान्तरस्य तज्जनकर्मणो वा स्वरूपोपदर्श-

नद्वारेण तस्यैव प्रतिमाकल्पलक्षणव्यवभावात्—

अदिगयसुंदरभाव—स्स विग्यज्जणं(गम) ति संकिलिट्ठं च ।

तह चेव तं खविज्जइ, एतो बिय गम्मए एयं ॥ ३८ ॥

अधिकृतसुन्दरभावस्य प्रस्तुतशोभनपरिणामस्य सामान्य-
प्रवृत्त्यानुपापेक्षित्यर्थः । विघ्नजनकं व्याघातकारकम्,
इतिशब्दो हेतुर्थो भिन्नकर्मणः, संक्रिष्टमश्रमं सुन्दरभावव्या-
घातकत्वात् । अतिसंक्रिष्टमिति पाठान्तरम् । अशब्दः समु-
च्चये इति कृत्वा, तथैव प्रतिमाकल्पप्रतिपक्षेव, तद्व्यव-
स्थान्तरं तज्जनकं वा कर्म, सत्येते निराक्रियते, प्रति-
माकल्पस्य महावीर्योक्तासावात् लक्षणव्याघाच्च तद्व्यव-
स्थेति । अथ कथमिदमवगम्यते—यदुत प्रवृत्त्यां परिपालय-
तोऽवस्थान्तरं भवति तज्जनकं वा क्रिष्टकर्मसि, तच्च-
प्रतिमाकल्पादेव सत्यत इत्यत आह—(एतो बिय णि)
इत एवाऽऽसोपदिष्टप्रतिमाकल्पात्, गम्यतेऽवसीयते । यत-
दिदमवस्थान्तरं तज्जनकक्रिष्टकर्म वा कल्पाच्च तत्प्रपणम् ।
नगाता निरर्थकं किञ्चिदुपदिशन्ति, आसताहानिप्रसङ्गात् ।
इति गाथाऽर्थः ॥ ३८ ॥

तदेव गच्छविभिक्षाऽऽपि नोपकारकमित्यादि यदुक्तं बृ-
हत्तत्त्वस्य परिहृतमवगन्तव्यम् । यच्चोक्तम्—आश्रम्यादि-
नाऽपि धर्मकायपीडा न सुखिहेति तत्परिहराद्—

एतो अहं भोग्या, सुखिलिङ्गा धम्मकायपीडा वि ।

अंताइणो सकामा, तह तस्स अदीर्घचित्तस्स ॥ ३६ ॥

(एतो सि) यतोऽयमवस्थान्तरहेतोः क्रियकर्मणः ल-
पणहेतुः प्रतिमाकल्पोऽतो हेतोः, अतीवातिशयेन, भोग्या
अवसेया, सुखिष्टाऽत्यन्तसङ्गता । काऽसावित्याह—धर्म-
कायपीडाऽपि धर्मेसाधनशरीरवद्नाऽपि, अपीडा ताव-
त्सङ्गतेवेत्यभिधानार्थोऽपिशब्दः । किमुतस्य सतो या स्या-
दित्याह—अन्ते अधमार्गं भुक्तावशेषम्, उपलक्षणत्वाच्चास्य
प्रान्ताऽऽदिप्रहः । तत्र प्रान्तं तदेव पर्युपित्ताऽदे । तदाऽन्तम-
न्तौषेयशील आन्ताऽऽदि तस्य, कुतः सा सुखिष्टेत्याह—स-
कामा समनोरथा, यतः स्वकामाद्वा स्वाभिलाषात्, त-
थेति हेतुवन्तरत्नमुच्चये, तस्य प्रतिमाप्रतिपन्नस्य, अदी-
र्घचित्तस्यादिव्यवस्थानस्य, अदीनमानसत्वादित्यर्थः । इति
गाथाधेयः ॥ ३६ ॥

अथ कथमदीनचित्तत्वाद्—

न हु पडइ तस्स भावां, संजमठाणुअ अभि य वड्ढइ ।

या य कायपायओ वि हु, तयभावे कांइ दोमो सि ॥ ४० ॥

‘ न हु ’ नैव, पतति अस्म्यति, तस्य प्रतिमाप्रतिपन्नस्य
साधोः, भावोऽध्यवसायः, संयमस्थानादाभितवरणशु-
द्धिविशेषात् पीडासङ्गावे, अपि चेत्यभ्युच्चये, वर्धने वृ-
द्धि यति । ननु यद्यपि भावपातो न पीडासङ्गाव भवति
तस्य, तथापि कायपातो भविष्यतीत्यत्र आह—न च
नैव, कायपातनाऽपि शरीरपातादपि, हृशकपालादपि । त-
द्भावे भावपाताभावे, कीऽपि कश्चिदपि, दोषा इत्यम्,
इतिशब्दः समाप्तः । इति गाथाधेयः ।

अधोपायान्तराणि कर्मलक्षणसंभवे किं कायपीडावदप्रति-
माकल्पेनैत्यत्र आह—

चित्ताणं कम्माणं, चित्तां चिय होइ खल्लुणाओ वि ।

अणुसंख्लेषाई, सो उण एवं ति यायक्वो ॥ ४१ ॥

चित्राणामक्रिष्टक्रिष्टरूपरूपमनया विचित्ररूपाणां, क-
र्मणां ज्ञानावरणाऽऽदीनाम् । चित्र एव स्थाविरकल्प-
प्रतिमाकल्पाऽऽदिकल्पनया विचित्र एव, भवति स्यात्,
क्षपणोपायोऽपि निजैरणहेतुरपि, कर्माणि नावच्छिन्नाण्य-
वेत्यपिशब्दार्थः । कथमित्याह—अनुबन्धच्छेदनाऽऽदेर्निरु-
पन्धनाऽऽपादनाऽऽदेः, आदिशब्दात् किंपताऽपि सर्वथा लुप-
तप्रहः । लुप्तप्रज्ञेयकवचनं चैतन् । अथवाऽनुबन्धं छिन्-
न्तीत्यनुबन्धच्छेदनस्तदादि । स पुनर्विचित्रकर्मलक्षणोपाय
एव कायपीडाऽऽदिसहनरूपप्रतिमाकल्पाऽऽदिविधानं भ-
वति । इतिः समाप्तो भिन्नकर्मप्रहः । ज्ञातव्योऽन्येति इति । अतः
कायपीडा सुखिष्टा । इति गाथाधेयः ॥ ४१ ॥

अथ कथमिदमवसितमिति चेत्त आह—

इहरा उ थाभिहाणं, जुज्झइ मुत्तमि हंदि एयस्स ।

एयमि अवसरम्मो, एमा खलु तंतजुपि सि ॥ ४२ ॥

इतरथा त्वम्यथा पुनरधिकृतकल्पं विनैव विचित्रकर्मलक्षणं
सतीत्यर्थः । (न) नैव, अभिधानं अग्रमम्, युज्यते सं-
गच्छते, सूत्रे प्रवचने, इदीप्युपप्रदर्शने । एतस्य प्रति-
माकल्पस्य, एतस्मिन्नन्तरोक्तोऽवसरे स्थविरकल्पाद्युद्धान-
निष्ठाप्राप्तिकल्पप्रस्तावे, अनोऽभावसरे आसीदपिद्विष्टावस्य
कर्मलक्षणहेतुत्वमवसितमिति । एषाऽनन्तरोक्ता, खलुरल-
ङ्घरि, तन्त्रयुक्तिः शास्त्रीयोपपत्तिः प्रतिमाकल्पमवधाननि-
र्णय इति । अत आन्तरभाषाविहीनप्रतिमाकल्प इत्यपि प-
रिहृतम् । इति गाथाधेयः ॥ ४२ ॥

प्रान्तरेणप्रतिमाकल्पस्याऽऽन्तरभाषाविहीनतां परिहराद्—

असो भणंति एसो, विडियाणुद्धानामगमे भणिओ ।

पट्टिमाकप्पो सिद्धो, दुक्कररणेण विषेओ ॥ ४३ ॥

अन्येऽपरे सूर्याः, भणन्ति अभिधायति प्रतिमाकल्पवृ-
त्त्यपरिहारम् । यदुत एषाऽनन्तरोक्ता विहितानुष्ठानमुचित
क्रिया, आगमे सिद्धान्त, भणित उक्तः । प्रतिमाकल्पः प्र-
तीतः । अष्टोऽतिशयेन प्रशस्यः । कथं ? दुष्करकरणेन स्थ-
विरकल्पापक्षया दुष्कराऽऽसन्नं हेतुना । विषयो ज्ञातव्यः ।
इति गाथाधेयः ॥ ४३ ॥

अनेनोत्तरेणरजितः सुरिराह—

विडियाणुद्धानं पिय, सदागमा एस जुज्झई एवं ।

जम्हा या जुत्तिवाहिय-विसओ वि सदागमो होई ॥ ४४ ॥

विहितानुष्ठानमपि बोधितकृत्यकपोऽपि न । अपि चेत्य-
भ्युपगमाधेयः, कुत इत्याह—सदागमादातोपदेशात्, एष-
प्रतिमाकल्पो, युज्यते घटने । एवमस्मदुक्त्यायेन “ एतु-
यरोगशिखिण्ड्या-वन्धनरत्नविजससमनुज्जो ” इत्यादिना ।
कस्मादेवमित्याह—यस्माद्यतो, न नैव, युक्त्वाधितविष-
योऽपि उपपत्तिनिराकृतमोचरोऽपि सन्न । युक्त्यवधारितार्थे
एव सदागमो भवतीति प्रदर्शनाधोऽपिशब्दः । सदागमः
शोभनसिद्धान्तः, भवति स्यात् । युक्त्वाधितार्थस्य दुराग-
मत्वात् । युक्त्युपपन्नता स्वस्माभिरागमार्थकस्य कशानुष्ठा-
नस्याऽऽर्थादनागमोक्तत्वात्प्रमेवेति सुन्दरतरः प्राज्ञः
परिहातः । इति गाथाधेयः ॥ ४४ ॥

नाऽऽगममात्रमेवाधेयमितिहेतुपेक्षतीति इयंयथाह—

जुत्तीए अविक्खो, सदागमा सो वि तयविक्ख सि ।

इय अष्टोणुणुगामो, उयं पडिविहिहो सि ॥ ४५ ॥

युक्त्युपपत्त्या, अविक्खोऽवधारितः, सदागमः सति-
ज्ञानो भवति, साऽपि युक्तिरपि, तद्विक्खोऽसिद्धान्तवि-
रुद्धा, स्यात्तद्व्याख्ययुक्तिरव । इतिवोक्तार्थसमाप्तिः । इत्ये-
वम्, अष्टोऽष्टानुगतं परस्परानुयायि, उभयं युक्तिसदा-
गमकल्पे इयम्, प्रतिपत्तिहेतुरप्येतिपत्तिकारणम्, इति-
शब्दः समाप्तः । इति गाथाधेयः ॥ ४५ ॥

अथ प्रतिमाकल्पशेषप्रतिपादनायाऽह—

कयमेत्थ पसंगं, भायं पुण शिखिण्वेय एयस्स ।

सुत्तथाणुणुवरणो, रागाद्विगासणं परमं ॥ ४६ ॥

उत्तं पर्याप्तम्, अथ प्रतिमाकल्पशेषपरिहारः, प्रसङ्ग-

मानुषाक्षिकमन्त्रेण, ध्यायेमकावधिसत्तालक्ष्यम्, पुनरिति विशेषार्थः । नियमेन सदैव, एतस्य प्रतिमाप्रतिपक्षस्य साधोः, स्त्रार्थायुस्मरणं स्त्रार्थयोरनुचितम् । अकारः पूरार्थः । स्त्रार्थायुस्मरणं इति क्वचित् पाठः, स च व्यक्त एव । रागाऽऽदिविमोक्षणं रागद्वेषमोहापहम् । परमं प्रधानं मोक्षहेतुत्वात् । तच्च चर्यं शुद्धं वा । कश्चिद्रूपमिति पाठो व्यक्तः । इति गार्थाः ॥ ४६ ॥

अथ प्रतिमागतमेषोपदिश्याऽऽह—

एषा पवजियन्वा, एसांसि जोगयं उदगएयं ।

सेसेख वि कायन्वा, केद पस्साविलेस सि ॥ ४७ ॥

[अथ सि] अनन्तराक्षभिक्षुप्रतिमाः [पवजियन्व सि] प्रतिपक्षस्थाः । [एसांसि सि] एतासां प्रतिमानाम्, [जोगयं सि] योग्यताम् । [उदगएयं सि] प्रायेण साधुना, नश्यन्त्य को विधिरित्वा—[सेसेख सि] तद्व्येनापि [कायन्व सि] विधेयाः [केद सि] केचित् [पस्साविलेस सि] अभिमहविधेयाः । इतिः समाप्तौ । इति गार्थाः ॥ ४७ ॥

तन्निवाऽऽह—

जे जम्मि जम्मि काल—म्मि बहुमया पवययुष्महरा य ।

उमम्मो जोगविसुद्धा, आयावण्डाणमार्हया ॥ ४८ ॥

[जे सि] ये प्रतिष्ठाविधेयाः । [जम्मि जम्मि सि] यस्मिन् यस्मिन् [कालम्मि सि] अवसरे । [बहुमय सि] बहुमता गीतायोनाम् । (पवययुष्महरा य सि) शासनप्रभावना-हेतवोऽभूतभूतत्वेन स्थापानिबन्धनत्वात् । [उमम्मो सि] उमाभ्यां प्रकाराभ्यां, किंवाया भावतत्वेत्यर्थः । [जोगविसुद्ध सि] विशुद्धयोगा निरवघट्टावापारः । [आयावण्डाणमार्हय सि] आतापना शीताऽऽदिसहनं, स्थानमुक्तदुकाऽऽदिकम् । आदिशब्दाश्च विविचन्द्रव्याऽऽथमिन्द्रः । इति गार्थाः ॥ ४८ ॥

एतत्करणे दोषमाह—

एएसि सइ विरिए, जमकरणं मयप्पमायओ सो उ ।

हो अइयारो सो पुण, आलोएयव्वओ गुरुणो ॥ ४९ ॥

[एएसि सि] एतेषां प्रतिष्ठाविधेयाणाम् । [सइ सि] विधानं [विरिए सि] विधेयं [जमकरणं सि] यद्विधानम् । कथम् ? [मयप्पमायओ सि] गवर्थाऽऽज्ञस्याभ्याम् । [सो उ सि] सधुनः [होययारो सि] जायतेऽतिक्रमभरणम् । [सो पुण-सि] सोऽतिवारः पुनः । [आलोएयव्वओ सि] निवेदनीयः शुद्धवर्धम् । [गुरुणो सि] आलोचनाऽऽचार्यम् । इति गार्थाः ॥ ४९ ॥

उक्ताधिकलमन्त्रेण प्रकरणमुपसंहारमाह—

इय सव्वमवमवितइ—माणाए भववओ पकुवन्ता ।

सयसामयणुकुवं, अइरा काहिंति भवीवरं ॥ ५० ॥

[इय सि] एतदभिमतजालम्, [सव्व सि] समस्तम्, [एवं सि] एवमुक्तप्रायेण, [अविताहं सि] अपिपरीतम् । कथम् ? [आणाए सि] आस्येन न लभत्या, क-व्येत्याह—[भववओ सि] भावस्य [पकुवन्त सि] प्रकुर्वन्ताः । कथमित्याह—[सयसामयणुकुवं सि] नि-

अशक्त्यनुसारम् । (अइर सि) शीघ्रम्, (काहिंति सि) विधास्यन्ति, (भवीवरं इति) संसारलक्ष्यम् । इति गार्थाः ॥ ५० ॥ पञ्चा १८ विधोऽस्याः । (ससत्तमिकय-हादमिकीनवनमिकीइशदसिकयादीनाम् भद्राक्षुमद्रामहा-भद्रासर्वतोभद्राभद्रोत्तराणां च भिक्षुप्रतिमाणां बहुमता त-लच्छब्दे ।)

भिक्षुपट्टिया—भिक्षुप्रतिष्ठा—स्त्री० । साधुमुद्दिश्येत्यर्थे, आ-
वा० १ भु० १ चू० ५ अ० १ उ० ।

भिक्षुपट्टिय—भिक्षुप्रिय—न० । पलाणइति, ह० ५ उ० । ('पु-
कागमत्' शब्देऽस्मिन्नेव मागे १०६१ पृष्ठे विस्तरो गतः)
भिक्षुमाव—भिक्षुमाव—पुं० । भिक्षोर्गर्थावस्थितस्य भावो
भिक्षुभावः । ज्ञानद्वेषेनचारित्र्येण, वृत्तीयमत्ताऽऽदिके च । भि-
क्षुभावो ज्ञानद्वेषेनचारित्र्याणि वृत्तीयमत्ताऽऽदिकं वा, तत्रैव
भिक्षुशब्दस्य परमार्थत्वेन कृतात्वात् । ह० ३ उ० । व्य० ।
" करधं तु भिक्षुमावो । " व्य० ६ उ० । सारणाचारणा-
प्रतिबोदनात्, व्य० ।

भिक्षुभावो सारणचारणपरिचोयणा महा पुर्वि ।

भिक्षुभावो नाम—सारणाचारणाप्रतिबोदना, एताभिर्व्या-
वस्थितो भिक्षुभाव उपजायते, ततः कारये कार्योपचारादे-
ता एव भिक्षुभावः । व्य० ४ उ० । प्रमत्तार्थां च । सूत्र० १
धु० ३ अ० २ उ० ।

भिक्षुवासस्य—भिक्षुवासक—न० । दृष्टान्तभेदे, पि० ।

भिक्षुसमय—भिक्षुसमय—पुं० । शाक्याऽऽजमे, सूत्र० २ धु०
२ अ० ।

भिक्षुसंस्थासुद्धि—भिक्षुसंस्थासुद्धि—स्त्री० । उद्गमाऽऽदिके, दृष्ट०
५ अ० २ उ० ।

भिक्षु—भूत्स—पुं० । भू—क्यप् तुक् च । दासे, बाब० । भू-
त्वः सेवक इति । ग० १ अधि० । पञ्चा० । प्रेम्बे, " भूत्यानु-
परोक्षतो महायानम् । " वी० ५ विव० । दृष्ट० । " तुल्यायै
तुल्यसंबन्धं, ममं व्यवसायिनम् । अक्षराज्यहरं भूत्वं
यो न हन्यात्स हन्यते ॥ १ ॥ " दृष्ट० ५ तत्त्व । " अणुजी-
वी सेवको भिक्षवो । " पाठ० ना० १०२ गार्था ।

भूत्सव्य—त्रि० । प्रश्न० २ आश्र० द्वार । भूतौ पोषणे साधुभूत्सवः ।
पोषणे, साधौ च । विपा० १ धु० ७ अ० । मांवे क्यप् । मरणे,
स्त्री० । की० " कुमारभूत्याकुलतेः । " इति रघुः । बाब० ।
भिक्षोवया—भूत्योपचार—पुं० । स्त्रीणां अनुपपत्तिकलाभार्थ-
ते कलाभेदे, कल्प० १ अधि० ७ क्षण ।

भिक्षु—भेद्य—त्रि० । निवृ—एवम् । विदार्ये, विशेष्ये च । " भि-
क्ष्वेवं भेद्यमायि यत् । " बाब० । प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।
पुरुषमारणाऽऽधरपराधमाभित्य कौटुम्बिकान् प्रति भेदेनोद्-
आह्वाने प्राप्ताऽऽदिषु निपतिते दृष्टद्वये च । यानि पुरु-
षमारणाऽऽधरपराधनाऽऽदिषु दृष्टद्वयाणि निपनन्ति कौटु-
म्बिकान् प्रति च भेदेनोद्आह्वाने तानि भेद्यानि । विपा० १
धु० १ अ० ।

भिक्षुमाष—भिक्षुमान—त्रि० । विद्युज्यमाने, स्था० २ उ० ३ उ० ।

भिज्ञा-भिध्या-ली० । अभिध्यानमभिध्या, अभिध्याप्या
विश्वयाणां ध्यानं तदेकाग्रत्वमभिध्या, विधानाऽऽदिश्वकार-
लोपः । लोभे, स० १२ स० ३० । स्या० १ भ० ।

भिज्ञानियाखकरण-भिध्यानिदानकरण-न० । भिध्या लोभो
शुद्धिस्तेन निदानकरणमेतस्मात्तपःप्रभृतेभ्यक्त्व्यादित्वं मे
भूयादिति निदानकरणे, स्या० ४ डा० ४ उ० ।
"भिज्ञाणिदाखकरणे, मोक्षसमगस्य पत्तिमयू ।" [भिज-
सि] लोभस्तेन यन्निदानकरणं चकवतीन्द्राऽऽदिश्वारूपार्थ-
म् । स्या० ६ डा० ।

भिजिय-भिधित-त्रि० । भिध्या लोभः संज्ञाता यत्र स भि-
धितः । लोभवति, भ० ६ श० ३ उ० ।

भिथिभिथिभयंतकायकलि-भिथिभिथिभयन्काकलि-
त्रि० । भिथिभिथि ति शब्दं [भयंत सि] भयने भयं कथयन्
काककलिर्वायसमाधौ यत्र सः । भिथिभिथि ति शब्दं भयता
काकसमूहनेपते, न० ।

भिथिभिथिभयंतसह-भिथिभिथिभयन्कच्छुद्-त्रि० । भिथि-
भिथि ति [भयंत सि] धातुनामनेकाग्रत्वात् उत्पद्यमानः श-
ब्दो यत्र स भिथिभिथिभयन्कच्छुद् । मत्तिकाऽऽदिभिर्गण-
गायमाने, तं ।

भिथ-भिथ-त्रि० भिद्-कः विचारिते, उ० ३२ अ० संया०
अर्थे, वाच० परस्परालंकीर्णे, विशेष० । [क्रमकालभेदाऽऽदि-
भिर्विशिष्टयोऽनुयोगः "अथुआग" शब्दे प्र० पा० ३२३ वृत्तं दर्शितः]
विश्लेषे, स्या० १० डा० स्तुति, हा० १ श्रु० ८ अ० चूर्णित,
सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० । स्फुटिते, स्या० ४ डा० ४ उ० ।
स्फोटिते, स्या० ५ डा० १ उ० । नष्टे, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।
उज्जिते, "भिथ सि वा जगिभ्य ति वा एगट् ।" आब० ४
अ० । नि० चू० । आ० चू० । प्रप्र० ।

अथ भिजपदनिर्लेप्याविश्यासयाऽह—

नामं ठवशा भिजं, द्रव्यं भावं य हां नयव्यं ।
द्रव्यमि घटपडाई, जीवजदं भावतो भिजं ॥ ५ ॥

नामभिजं, स्थायनाभिजं, द्रव्यभिजं, भावभिजं च भवति
चोद्वयं, नामस्थापने लुप्तं द्रव्यभिजं घटपटाऽऽदिकं वस्तु
याद्भिजं विदारितं, भावतो भिजं तु यज्जनिन [जदं] परित्यक्तं
तन्मन्तव्यम् । वृ० १ उ० २ प्र० १ । नि० चू० ।

भिजकहा-भिजकथा-ली० । रहस्याऽऽलोपः, "आखययति
भिजकहाडि ।" भिजकयामी रहस्याऽऽलोपमैथुनसंबद्ध
वचोभिः । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ।

भिजगंति-भिजगन्ति-पुं० । सम्यगृष्टौ, हा० ६ डा० ।
मोक्षे, "भिजप्रत्येचन् भावनः ।" भिजप्रत्येविदारिता-
तिनीम्रगद्वेपरिणामश्च । हा० १४ डा० । यो० वि० ।
भिजप्रत्येः अपूर्वकरणत्वेन हतप्रतिभेदस्य । यो०
३ विव० ।

अथ प्रथिभेदमेव व्याचष्टे—

भेदोऽपि चास्य विज्ञेयां, न भूयो भवनं तथा ।
तीव्रसंज्ञशक्तिगमात्, सदा निःश्रेयसाऽऽवहः ॥ २८२ ॥

भेदोऽपि च न केवलं भेद आनन्द इत्यपि च शब्दाः । अस्य
भिजप्रत्येविज्ञेयः । किमित्याह—न भूयो पुनर्भवनं भावस्तथा
यथा प्राक्, कुतः ? इत्याह—तीव्रसंज्ञशक्तिगमात्, प्रतिपदक-
वायोदयविरहात्, सदा सर्वकालं, निःश्रेयसावहो भिवाणह-
तुः ॥ २८२ ॥ यो० वि० ।

भिजदेह-भिजदेह-पुं० । भिजो वेदो यस्य सः । चूर्णितान्ना-
पाङ्गं, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० २ उ० ।

भिजपिदवाइय-भिजपिदवाइय-पुं० । भिजस्य स्फोटि-
तस्य पिदवस्य सङ्क्राऽऽदिबंधधिनः पातो लोभो यस्या-
स्ति स भिजपिदवाइयः । स्फोटितपिदवलाभवति,
स्या० ५ डा० १ उ० ।

भिजमास-भिजमास-पुं० । मासभेदे, इह समयभाषया वि-
नयविश्रुतिरूपो भिजमासोऽभिधीयते । जीत० ।

भिजमुहुत्त-भिजमुहुत्त-न० । अन्तमुहुत्तं, आब० ४ अ० ।
"भिजमुहुत्तं नाम—ऊगो मुहुत्तं ति वृत्तं भवति ।" आ०
चू० १ अ० ।

भिजगहस्म-भिजगहस्म-त्रि० । भिजं रहस्यं येन सः । रह-
स्यभेदे, "भिजगहस्मो रहस्सं न धारयति ।" नि० चू०
१ उ० । व्य० ।

भिजमास-भिजमास-त्रि० । भिजा नया संज्ञाऽऽप्तःकरण-
वृत्तियस्य सः । नष्टसंज्ञे, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० । नि० चू० ।
भिजसह-भिजसह-पुं० । शब्दाविशेषं, स च कटाऽऽश्रुपतन-
शब्दवत् । स्या० १० डा० ।

भिजागार-भिजागार-न० । देशतः पतितशक्तिं गृहं, नि०
चू० ८ उ० ।

भिजलमग-भिजलमाङ्ग-त्रि० । चूर्णितशिरसि, सूत्र० १
श्रु० ५ अ० १ उ० ।

भित्त-भित्त-न० । भिद्-कः । नष्टं, वाच० । "अब-
भित्तं वा ।" आभाडेम् । आबा० २ श्रु० १ चू० ७ अ०
२ उ० ।

भित्त-देशी-द्वारे, वे० ना० ६ वर्गं १०५ नाथा ।

भिति-भिति-ली० । भिद्-कः । गृहाऽऽदीनां कुण्डे, वाच० ।
वश० ३ तत्र । विशेष० उ० । अस्तु० नयादिनटवाम्, दश०
८ अ० । कुम्भाभिधाः कः प्रतिविशयः ? उच्यते—इहकाऽऽ-
दिराचना भित्तः, स्तूपसङ्घाऽऽदिराजं कुम्भम् । वृ० २
उ० । उ० ।

भित्तकद-भित्तकृत्-त्रि० । भित्तसंज्ञिते, स च भित्तनिर्णय
स्थापित इति । वृ० २ उ० ।

भित्तगुलिया-भित्तगुलिका-ली० । भित्तसम्बद्धा गुलिका
पीठाका भित्तगुलिका । भित्तसम्बद्धगुलिकायाम्, जी० ३
प्रातं ४ अ० १ रा० ।

भित्तमूल-भित्तमूल-न० । कुम्भकदशे, दश० ३ तत्र ।

भित्तिय-भित्तिय-पुं० । श्लेष्मज्जातिभेदे, प्रत्य० १ आब०
हार ।

मितिरुव-देशी-टङ्कट्टिषे, दे० ना० ६ वर्ग १०५ गाथा ।
 मिलिल-मितिपत्-न० । विमानविशेषे, स० २ सम० ।
 भितु-भेसुय-अव्य० । शिवा कर्तुमिष्ये, कल्प० १ अथि० ३
 कृष्ण । “ जो पय्यं सिसा भितुमिच्छे ।” दृश० ६ अ० १ उ० ।
 भिन्द-भिद्-धा० द्विधाकरणे, विशेषकरणे च । कथा०-उभ०-
 सक०-अनित् । “ क्षिदिभिदो न्दः ” ॥ ८ । ४ । २१६ ॥ इति
 प्राकृतसूत्रेण भिदरन्त्यस्य नकाराऽऽक्षान्ते इकारः । “ भि-
 न्दह ।” प्रा० ४ पाद । भितति भित्ते । अमिदत् । अमै-
 र्सीत् । अमित । वाच० ।
 भिन्दत्-भिन्दत्-वि० । भेदन् कुर्वति । “ भिन्दतो जो वि-
 खुदं ।” द्य० १ उ० ।
 भिष-भिष-वि० । पृथक्कृते, “ सारिषो भिषो ।” पाद० ना०
 २६२ गाथा ।
 भिष्क-भीष्क-पुं० । भीष्मे पदः ” ॥ ८ । २ । ४४ ॥
 इति प्राकृतसूत्रेण भिष्क्य वा । प्रा० २ पाद । भि-
 यानकरत्, भयहेतौ, त्रि० । गङ्गागर्भज शम्भुसुते स्वना-
 मकथां कुर्वन्शीये त्रिष्ये, पुं० । वाच० ।
 भिष्क्य-भीष्क्य-पुं० । कौण्डिन्यपुरस्त्रे कश्चिप्रणः पितरि
 स्वनामकथांते नृपे, “ कौण्डिन्यपुरगरे तस्य तु त्वमिषि भि-
 ष्क्यस्य करयल० ।” भा० १ अ० १६ अ० ।
 भिम्बल-विहल-वि० । विहल-अव्य । “ वा विहले धौ
 वञ्च ” ॥ ८ । २ । ४८ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण विहले क्य
 अया वा, तत्सन्निधौमेव च विशदं वा वच्यम् । प्रा० २ पाद ।
 भयाऽऽदिना व्याकुले, ईर्ष्याने च । वाच० ।
 भिभिषमाण-विभासमान-वि० । अतिशयं दीप्यमाने, अ०
 ६ श० ३३ उ० । ज० । रा० ।
 भिमोर-हिमोर-न० । हिमस्फोरे मध्ये हिमोरः । “ गो-
 णाऽऽद्यः ” ॥ ८ । २ । १७४ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण निपातनाद्
 ह्रस्व भः । हिममध्यभागे, प्रा० २ पाद ।
 भिय-भुत-वि० । पूरणे, आव० ४ अ० । सूत्र० । भावे क्तः ।
 पूरणे, न० । स्था० १० ठा० ।
 भियग-भुतक-वि० । भृ-क्तः । स्वायं कृत् । वेतनेन कर्मकरे
 वाच० । “ भियगाणस्संघाणं ।” दृश० १ तस्य । पञ्जा० । अनु० ।
 भिलिग-भिलिङ्ग-पुं० । मसूरे, पञ्जा० १० विष० । कल्प० ।
 भिलिगत-अभ्यञ्जत्-वि० । अभ्यङ्गं कुर्वति, “ भिलिङ्गेज वा
 भिलिगेन वा साङ्गह ।” (सूत्र१८) नि० चू० १७ उ० । “ मन्वेज वा
 भिलिगेज वा यो तं सतिप आर्यं जयन् वा ” तथा सांप्रा-
 ऽऽदिनोद्धत्तेनाऽऽदि कुर्वन्तमिति । आचा० २ अ० २ अ० ६ अ० ।
 भिलिगसूव-भिलिङ्गसूव-पुं० । मसूराऽऽव्यद्विदधाम्यपाक-
 विशेषे, पञ्जा० १० विष० । भिलिङ्गसूवो मसूराक्षिराति
 कल्प० ३ अथि० ६ कृष्ण ।
 भिलिगावन्त-अभ्यञ्जयत्-वि० । अभ्यङ्गं कारयति, “ भिलि-
 गावेज वा, भिलिगावन्त वा साङ्गह ।” नि० चू० १७ उ० ।

भिलिजण-अभ्यञ्जन-न० । उद्धर्तने, आचा० २ अ० २ अ०
 ६ अ० । “ तेणं मुदभिलिजाणं भिलिजणं सि ।” अभ्यङ्गा-
 य ढोक्यस्य । सूत्र० १ अ० ४ अ० २ उ० ।
 भिलुगा-भिलुका-की० । स्फुटितकणभूराज्याम्, आचा० २
 अ० १ अ० १ अ० ५ उ० । सुविरभूराज्याम्, दृश० ६
 अ० २ उ० । भिलुगाणि श्लक्ष्णभूराजय इति । आचा० २
 अ० २ अ० ३ अ० ।
 भिल्ल-भिल्ल-पुं० । भिल-लक्ष् । श्लेच्छदेशभेदे, तक्षिवासिनि
 श्लेच्छजातिभेदे च । वाच० । सूत्र० २ अ० १ अ० । प्रय० ।
 भिस-विस (श)-न० । पांश्वीकन्दे, आव० ६ अ० १ अ० ।
 रा० । जी० । आचा० । आ० म० । “ एगो जीवो भिसमु-
 णाले ।” प्रजा० १ पद । विसानि पक्षिनीमूलानि । भा० १
 अ० ४ अ० । विशेष पक्षकन्दमूलमिति । आचा० २ अ० १
 अ० १ अ० ८ उ० ।
 भात्-दातो, भ्वादि०-आत्म०-अक०-सदृ । वाच० । “ भा-
 सेभिसः ” ॥ ८ । ४ । २०३ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण भासेभिसः
 इत्यादेशो वा । “ भिसह, भासह ।” प्रा० ४ पाद । भासते
 अभासिष्ट । चङि-वा ह्रस्वः । अवीभसत् । अवभासत् ।
 वाच० ।
 भृश-न० । भृश-कः । अनिशये, तद्धति, त्रि० । वाच० । भृश-
 मत्यर्थमिति । विशेष० । सूत्र० ।
 भिसभ-भिसभ-पुं० । भिषति चिकित्सते । भिष-अजिङ् ।
 “ शरदवेत्तृत् ” ॥ ८ । १ । १८ ॥ इति प्राकृत सूत्रेणान्यव्यञ्ज-
 नस्याऽत् । प्रा० १ पाद । चैत्रे, रोगप्रतीकारे च । वाच० ।
 नि० चू० । मङ्गिजनेन्द्रस्य प्रथमे गणधरे च । प्रव० ८
 द्वार । भा० । ति० ।
 भिसन्त-भासमान-वि० । दीप्यमाने, आ० म० १ अ० । अ० ।
 औ० । रा० । भा० । ज० । अनर्थे, दे० ना० ६ वर्ग १०५ गाथा ।
 भिसमाण-भासमान-वि० । दीप्यमाने, आ० म० १ अ० ।
 भिसर-अभिसर-पुं० । मत्स्यवधनविशेषे, विपा० १ अ० ८ अ० ।
 भिसिआ-देशी-वृष्याम्, दे० ना० ६ वर्ग १०५ गाथा ।
 भिसिणी-विसिनी-की० । भिसिण्यां भः ” ॥ ८ । १ । २३८ ॥
 इति प्राकृतसूत्रेण वस्य भः । प्रा० १ पाद । पांचगव्याम्, “ भि-
 सिणीपले हियरे ।” आ० म० १ अ० । भिसिणीपुक्कलपला-
 ससरिसो वा ।” वृ० १ उ० २ प्रक० । “ भिसिणीपत्तमिरेहह
 वलाआ ।” प्रा० २ पाद । “ भिसिणी नलियी कमलियी य ।”
 पाद० ना० १४६ गाथा ।
 भिसी-वृ (षी) सी-की० । आसनविशेषे, स्वार्थे कृत् । क्षि-
 यां टाप्, अत इत्वम् । वृ (षि) लिका । अ० २ श० १ उ० ।
 भा० । आचा० । “ भिसिणं वा ।” वृणीमासनमिति । सूत्र० २
 अ० २ अ० । (भिसिथासो सि) वृणिका उपवेशनपाटकेति ।
 औ० । “ ऋद्धोत्तवसिआसो भिसिआसो ।” (भिसिआसो
 सि) आसनविशेषात् । अ० १ श० ११ उ० । “ भिसी सारी ।”
 पाद० ना० २१५ गाथा ।
 भिसोल-भिसोल-न० । नाटयभेदे, स्था० ४ ठा० ४ उ० ।

भी-मी-धा० । अये, जु०-पर०-आक०-अभि० । विधेति । अथै-
भीत् । विमयामास । विभाय । बाष्क० "मियो मा-बीहो" ८
॥ ४३ ॥ इति प्राकृतसूत्रेषु विधेतेतावादेशौ बा । भाइ । बीहइ ।
बाहुकषाधिकारात्पञ्चविध । भीतः । प्रा० ४ पाद ।

भी-स्त्री० । भी-सम्प० विषय् । अये, बाष्क० । भीतौ,
स्त्री० । एका० ।

भीम-भीत-वि० । अस्त्यस्ये, "भीमो हित्यो ।" पाद ना०
२९० गाय ।

भीइ-भीति-स्त्री० । भी-क्रिन् । अये, कस्ये च । आचा० १
श्रु० ३ अ० ४ उ० । स्या० । अयं भीतिर्नृपचौराऽऽदिभ्य इति ।
स्या० १० ठा ।

भीइयव्व-भेतव्व-न० । विधेये, अये, प्रअ० २ सम्ब० द्वार ।

भीय-भीम-वि० । विधेयस्मान् । भी-मक् । अयेतौ,
बाष्क० । रीद्रे, नि० १ श्रु० १ वर्ग ३ अ० । प्रअ० । "भीमे उता-
सत्परा" ॥ अ० १ श्रु० १ उ० । संधा० । द्वा० । आच० । "म-
य सोढानि भीमाणि, जस्माणि मरणाणि य ।" भीमानि मय-
दानि । उच० १३ अ० । "भीमगम्भीरलोमहरिसहरिसत्सु ।"
प्रअ० १ आच० द्वार । भयानकरसे, महादेवे, भीमसेने,
आचा० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । आ० १० । नि० १० । रासुसमे-
दे, प्रआ० १ पद । स्वनामक्याते रासुसाणामिन्द्र ।

दो रक्खसिन्द्या पण्णा-भीमे चैव, महाभीमे चैव । स्या०
२ ठा० ३ उ० । प्रज्ञा० । "भीम तथा महाभीम ।"
प्रज्ञा० २ पद । भ० ।

हस्तिनागपुरस्थे स्वनामक्याते कूटमादे, (तद्वक्त्र-
भ्यानां गोमालासंस्थिते नृनीयमाने ६४४ पृष्ठे गता) अयोध्यानग-
रीस्थे चवत्तमावस्थे मिथे स्वनामक्याते धावके, दर्श० ३ तत्त्व ।
तद्वक्त्रभ्याता- "इहैव भारदे वासि अउत्तमाय नयरीय चंदकेऊ
नाम राया । तस्य य नयरीय तिणि भायरो चवत्तमीममाणुना-
मावो अवरोत्परं बह्मणुराया समावडवया सहसंबवहारिणो
परिवसेति वयधर्मं परिपालेति । अजया साहुविहारिण्यु
बिहरन्ता समागया अजियवत्तमाना स्त्रिणो, समासदा नंद-
णुज्जाये, जाओ नयरीय पवाओ-एयारिसा स्त्रिणो समागया,
निगगो राया सह मायरोवोपयं बंदवपडियाप, चव चवत्त-
मीममाणुनामावो विनिगया, वंदिण्य निविट्ठा सट्ठाये सव्ये वि,
पयुया देससा ।" दर्श० ३ तत्त्व । भाविनि स्वनामक्याते प्रति-
वासुदेवे, ति० । ती० । अम्लवैतसे च । पुं० । दुर्गायाम्, स्त्री० ।
"भीमादेवीति विख्यातं, तस्मै नाम भविष्यति ।" बाष्क० ।
"घोरा दारुण-मासुर-भरहर लङ्काम-भीम-भीसण-
या ।" पाद० ना० ६४ गाय ।

भीमकर्म-भीमकर्म-पुं० । भीमं कर्म क्रिया वस्य । कर्मशब्दः
क्रियावचकः । गण्यर्था राज्ञताः सर्वे, सक्रमां भीमकर्मणा ।"
इति वचनात् । शैत्रिक्रियाकर्तरे, आच० ३ अ० ।

भीमकुमार-भीमकुमार-पुं० । कमलपुरवास्तव्यस्य हरिबाहन-
स्य दाहः सुते स्वनामक्याते राजकुमारे, थ० २० ।

तत्कथा—

"कपिशोर्षकलकलितं, जिनमुधनसुकेशरं, प्रिया निद्रम् ।
किन्तु जडसंगमुक्तं, हृदयं कमलं च कमलपुरं ॥ १ ॥

तत्राभवद्विप्राधिप-करटिपाविद्यदमप्रकटशर्वः ।

लुपकाणलुपकावलो, हरि च हरिबाहवो राया ॥ २ ॥

प्राणेश तस्य बभू-व मालती मालतीसुरमिणीया ।

निस्सीमन्नभीमपरो-वयारसारो सुभो भीमो ॥ ३ ॥

अतियुद्धयुजिपुञ्जिल-मग्निसुतः प्रेमवारिचारिनिधिः ।

भीमकुमरस्स आओ, वरमिसो बुद्धिमयवहरो ॥ ४ ॥

अन्येषुः स वयस्यः, प्रशस्यन्मिनो नयोज्ज्वलः स्वगृहात् ।

कुमरो पयायसमय, संपतो रायपयमूले ॥ ५ ॥

अनमन्नुपपदकमलं, तेन निजाहके कणं परिषज्य ।

संविभो पञ्चा पुणु, उचविट्ठो उचियठाणमि ॥ ६ ॥

नरनाथ वरखयुगलं, समणं निजकमलकमारोप्य ।

संवाहइ मयवादे, नीलपुलकौमलकरेहि ॥ ७ ॥

अक्रिमरिमेरारो, गृणीति जमकस्य शासनं पावत् ।

उज्जाणपासवेणुं, ता विजसो निवो एवं ॥ ८ ॥

देव । नृपदेवकीन्त-वदारविन्त-वदविन्तुनिराजः ।

भूरिविधेयसेमो, पत्तो कुसुमाकडजाणे ॥ ९ ॥

तत् भूत्वा भूभर्ता, दावा दानं महडं मुद्रा तस्मै ।

बहुमतिकुमारज्जुओ, पत्तो गुडवरणनमण्यं ॥ १० ॥

विधिना प्रतिनितिसाहिनं, यतिपतिमभिवन्ध नृपतिरासीनः ।

दुर्दुभिउद्दामसरं, गुह्य विपं कइइ धर्मं ॥ ११ ॥

विकलं पशोरिवाऽऽयु-नेरस्य नित्यं विजगन्मयस्य ।

तत्रापि वरो धर्मो, यत्तल्ले स्तो न कामार्यो ॥ १२ ॥

स राजः कनकस्थालं, क्षिति स कुट्टनं उज्जेन पदश्रीचम् ।

गृहद्वानि काचशकलं, चित्तराग्नं स विजोय ॥ १३ ॥

बाहयानि अममृगमन-कुम्भमनिभमभरं स मुद्राऽऽयम् ।

स्थूलात्मलमुकाफल-मालाविश्लेषाणि स्वाधाय ॥ १४ ॥

उन्मूल्य स कल्पते, धर्तुं वपति निजपुण्यलपमतिः ।

नावं स जलधिमध्ये, भिनसि किंल लाहकीलाय ॥ १५ ॥

भयमकृते स द्वाति सा-दचन्वं यो मनुष्यज्जमेदम् ।

कामाधायै नयत, सततं सज्जमेपरिपुङ्गः ॥ १६ ॥

(अन्तुभिः कलापकम्)

सत्संगम्या जिनपति-मस्या गुदसेवया सदा वषया ।

तपसा दानेन तथा, तत् सफलं तद् बुधेः कार्यम् ॥ १७ ॥

यतः—

पुण्यानि गुणं मुण्या-ति वृष्यं लग्नं प्रदोषयति ।

शोध्यते पापराजः, सरसङ्गतिरङ्गिनां सततम् ॥ १८ ॥

सद्यः कलमति कामाः, कामाः कामा भयाय न यनन्ते ।

न भवति भवमिति तति-जिनपतिनित्यमिमानः पुंसः ॥ १९ ॥

गुदसेवाकरणपरो, नरो न रोरोरभिद्रो भवति ।

ज्ञानसुरेश्वरचर्य-रात्रियते सत्पुण्यपुण्ये ॥ २० ॥

प्रौढस्फुटिनिर्वय-मूर्तिः शरदिगुदुन्मसमकीर्तिः ।

भवति शिवलोक्यमार्गो, सदा द्याऽऽलङ्कृतः पुण्यः ॥ २१ ॥

जलमिव दहनं स्थलीमिव, जलाधियम् इव शृगाधिषण्यस्य ।

इह भवति येन जलनं, निजशय्या तप्यते सुपयः ॥ २२ ॥

तं परिहरति भवार्तिः, स्मृहयति सुगतिर्निमुञ्चते कुमतिः ।

यः पात्रशय्य कुट्टने, निजकं व्यायाजिनं विषम् ॥ २३ ॥

इति गुदवचनं भूत्वा, नरनाथः प्रमुद्रितः सुताऽऽविभुतः ।

गिरहइ गिरहयधर्मं, सधर्मं संसर्पसंयुक्तं ॥ २४ ॥

शमिनां स्वामिनमान-स्य मेदिनीशो जगाम निजधाम ।
भविष्यज्ज्योदोद्गन्धः, गुह्य वि अन्नस्थ विहारे ॥ २४ ॥
आसन्नऽऽसीनसत्तं, निजमवनस्थं कुमारमग्रेषु ।
स्त्रिगुणं चञ्चलं, नमिदं विजय इय विसी ॥ २६ ॥
देष ॥ नरदण्डमाला-कलितः कपालिको बलिष्ठाङ्गः ।
तुह संसंग समीह, तो कुमरेणं मुञ्च इय भणिए ॥ २७ ॥
तेनासीं परिमुक्ते, दश्वऽऽशीषोद्भुजिन्मालीनः ।
पर्यायं लहिय भण-इ देहि मह कुमर ॥ क सि रहं ॥ २८ ॥
त नु भूलेपवशात्, दूरस्थे परिजेने जगो योगी ।
भुवनकक्षाहिलीनामा, कुमार ॥ मह अग्नि वरविज्ञा ॥ २९ ॥
तस्याश्च पूर्वसेवां, द्वावश वर्षाण्यकार्यमनुना तु ।
तं कल्पिणचउत्सिदि, साहिउमिच्छामि पयवणे ॥ ३० ॥
उत्तरसाधकभाषं, त्वं देहि विधिमे मे अमे सफलम् ।
आमं ति भयः कुमरो, परीष्वारिङ्करसियमयो ॥ ३१ ॥
अघादिनाद्दशमदिने, सा रजनी भविनी ततो भद्र ॥
गच्छ तुमं सङ्गां, इय भणिआं सो कुमारिण ॥ ३२ ॥
योग्युचं तव पार्श्वे, स्थास्यामि कुमार ॥ आरुपदित्यस्तु ।
तो अग्रुदिनं स कुमार-स्स अग्रिप कुणह सयगर्ह ॥ ३३ ॥
तद्दीव्य सन्निवस्तुः, प्राचे पापविडसंस्ववशेन ।
मिस ॥ नियं संमत्तं, करेसि किं साध्यां ति ॥ ३४ ॥
तत आह नृपतिनय-स्ववैद्यमावेदि सत्यमेव सत्ते ॥
किं तु मय दृक्किला, एरिसंमयस्व पडिवयं ॥ ३५ ॥
प्रातपञ्च निर्वहणं, सप्तपुरुषाणां महावतं होतुम् ।
किं मुयः ससी ससयं, नियदेहकलङ्कारिणि ॥ ३६ ॥
किं कुनेहि कुलङ्गो, नररय निजधमकंसुहृदस्य ॥
विसहरसिरे वि धासिञ्जो, किं न मणी हरह विसमविसं ॥ ३७ ॥
इतरः स्माऽह यदि भवान्, मतिपणं सत्यमेव निर्वहति ।
निरवहउ तत्रो पुत्रवं-गीकयसुविस्तुसंमत्तं ॥ ३८ ॥
आर्मागणमात्रो द्र-स्वमत्र जीवस्तु आभुक्तं तस्मात् ।
चित्तिञ्जतो संमं, दिदुनेो एस जं किञ्चि ॥ ३९ ॥
एवं सुयुक्तयुक्तिभि-रुक्ताऽपि च तेन नृपतिनृजगमा ।
नं लिङ्गि आलिङ्गिय-द्विषयो माणेषु न वपः ॥ ४० ॥
प्राप्तं च तत्र द्विषे, यस्मिन्वा परिजेने गृहीतोऽसिः ।
नियकारिण सह निसि, पको कुमरो सुमुखमि ॥ ४१ ॥
आलिङ्ग्य मयडलमसा-वर्षित्वा मग्नद्वंतां सत्यम् ।
आह काउं सिंहबंधं, कुमरस्स समुद्रिञ्जो जाव ॥ ४२ ॥
तावदुवाच कुमारः, स त्वं निजमेव मे शिक्षावन्धः ।
नियकर्जं ण्य पकुणसु, मा चरुसु मणे अयं ति तत्रो ॥ ४३ ॥
तस्यामुद्यतखण्ड-स्तरपाशेऽसीं कपाहयथो दृष्यो ।
कुमारसिरमणसिहव-स्ववकुलिया विहलिया ताव ॥ ४४ ॥
तदमुष्य शिरो प्राणो, स्वविकर्मणैव मनसि कृतवैद्यम् ।
मद्यपरिसिहलंघण-पथेषु काउं नियं कुवं ॥ ४५ ॥
कूपसमकणकुडर-स्वमालदलकालकतिंकाहस्तः ।
दिक्करिङ्गिडयपडिमं, लग्नो घडहडिडमहवियं ॥ ४६ ॥
तत्तुर्बलिसितमिति धी-व्य नृपसुतः केलरीष करियूयम् ।
अकल्पुहियमयो जा अमं-डलग्नमृगं स पडणे ॥ ४७ ॥
तावदुवाच स वायो, रे बालक ॥ तव शिरःसरोजेन ।
पूहय अरज निययु-नदेवयं होमि सुकवयो ॥ ४८ ॥
तत आरुपदित्यस्तु, रे रे पाषिडिवाश ॥ पाविष्ठ ॥
३६७

चंडालबुधचिद्विद्य-निद्रियकलाण ! अन्नाय ॥ ४९ ॥
विश्वसितानां येषां, त्वया कपालेतिनिर्ममे माला ।
ताण वि वहरं वांल-मि अन्न गहिउं तुह कवालं ॥ ५० ॥
मुक्तोऽय कलिक्कायाः, धातः कुपितेन तेन भीमोऽपि ।
तं खालिय जगद्वेउ-ण खिप्पमासहह तणसं त ॥ ५१ ॥
दृष्यो च कमलतावं, लुनामि किं मीलिमस्य जग्नम् ।
सेवमिमं पडिवयं, इणमि कह कएववेणऽहवा ॥ ५२ ॥
यदि कथमपि जिनधमं, बहुशक्तिवुतः प्रपद्यते चायम् ।
तो पवयणं पमावह, इय हणह सिरंसि मुट्टीहिं ॥ ५३ ॥
यावत्तं इन्तुमना, दोर्देण्डायां प्रहरीष्यते योगी ॥
तावऽस्स वणस्सतो, पविशह करमिणकवालो ॥ ५४ ॥
तं प्रहारा कुमरः, खरनखरैः पौषवन् महीपीठम् ।
सो सुडाउं पवि-हुसरडकरडि च्व कहु रडह ॥ ५५ ॥
ऊच्छेण कणकुडरात्, करेण निःसाधं वृषसुतं योगी ।
धारिउं चरये कहु, ध्व दूरमुच्छालप गयये ॥ ५६ ॥
स तु निपतन् गगनतलात्, वैद्यवशात् प्रापि यस्मिन्निर्देव्या ।
करसरकहसंपुडप, काउं नीञ्जो य नियमवणे ॥ ५७ ॥
धीव च तत्राऽऽमानं, मणिमयसिंहासने समासीनम् ।
अग्रियं विभिदयहिअं, जाव किमपि ति चित्ति ॥ ५८ ॥
तावद्योजिनहस्तं, तस्य पुरोभूय यस्मिन्नि प्राऽऽह ।
मह ॥ इमो विभक्तिरी, तस्माणि इमा अडवी ॥ ५९ ॥
विन्ध्याद्रिकम्पराऽस्त, गतमितसंगतमिदं विदशख ।
अग्रिमिध सामिणी ज-क्विलयो य नमिण कमलकला ॥ ६० ॥
अघाष्टापदवलिता, कपालिनेऽस्तिमस्तरीकतलात् ।
तं निवहंते पिक्विल-न्तु यितु यथा इह हिट्टा ॥ ६१ ॥
संप्रति दुर्मेयममथ-शितशरनिकप्रदाराविधुराङ्गी ।
तुह सरणमदं पत्ता, सुपरिस ॥ मे रक्ख रक्ख तत्रो ॥ ६२ ॥
तदनु विदस्य स ऊवे, हे विधुषे ॥ विधुषिन्मितिनिताम् ।
वंतासवे य पिता-सवे य तुच्छे अग्रिणे य ॥ ६३ ॥
नरकपुरसरलसरणि-प्रायानायासनिवहसंसाध्याम् ।
अंतं कयरणरख, जणद बहुदुस्सलकलाणं ॥ ६४ ॥
आपातमात्रमसुरान्, विषवत् परिणामादुक्ताणं विषयान् ।
भवतकमूलसमाये, माणह सञ्चययो को खु ॥ ६५ ॥
शाम्यन्ति नैव विषयाः, हि सेवया प्रायुत प्रवर्द्धन्ते ।
कररुहकडयणं, पामा इव पामरजयाणं ॥ ६६ ॥

उक्तं च—

न जानु कामः कामाना-भुयभोगेन शाय्यति ।
हविषा कृष्णवर्मेव, भूय एवामिषवर्द्धते ॥ ६७ ॥
तद्दुःखजनकं तु, शुद्धि विषयेषु सुखं भवतीति ।
सिरिजिणनाहे तदे-यमिमं भस्ति सया कुतसु ॥ ६८ ॥
इति तद्वचनानुसाम-प्य यस्मिन् शान्तिविषयनाया ।
संजोडियकरकमला, कमलकला जपय कुमरं ॥ ६९ ॥
स्वामिस्तव प्रसादान्, सुलभं सलु मे परत्र विशदपदम् ।
नीसिसदुहामोए, मोए संमं चयंती ॥ ७० ॥
अपि सुहृदो भक्तिमरो, राग इव सुपाशितंऽयुक्ते मेऽस्तु ।
इतो पुजो तुह वि सया, सं मह देवो जितो होउ ॥ ७१ ॥
इति यावत् शुभभक्तिः, साऽन्यदीप मणिपति स्फुटं किञ्चित् ।
ता सुणिउं मङ्गुरफणि, कुमरो पुच्छह तयं देवि ॥ ७२ ॥
अतिवन्धुरवन्धसम्—छशुडसिंहातसारवचनम् ।

नृप । सुस्थो भव तव स्व तुरङ्गहृत्तो योगिनाऽधमेन निधि ।
उत्तरसाहसमिस्रो, कुमारस्व सिरं गहिरस्व सि ॥ १२३ ॥
यस्मिन्ना निजगद्दे, नीलमन्त्रादि सख्युद्धे प्रीत्य ।
अभियं धोवदिधिदि, इह पही मुखविभूयै ॥ १२४ ॥
अथ सा स्वस्थानमगाद्, संवाहयितुं बलस्यहं तस्याः ।
अवसो इ ज्ञायत्यर्थे, विनिगमो नियमबलाशो ॥ १२५ ॥
तावत् सहासा केनाऽ-प्युक्तं पुरुषं मुनिर्नाथितेन ।
मण्डलितियन्त्रादिभिः, नृह भद्र ! इमा हवउ सिग्वं ॥ १२६ ॥
इत्यं शुभशब्दे-न रजितो यावदस्मि बलितमनाः ।
तो गयणपदगिनिषा, उक्किसिग्वो इत्य आणीशो ॥ १२७ ॥
पुण्यभरमाप्याशो, भवताममुनैव सेलितोऽस्मि ततः ।
परमुषयारिस्व इम-स्व धम्ममुषयस्वु बरमिस्व ॥ १२८ ॥
श्रीतः प्राह स्व योग्याय, यः कात्या शिष्ये प्रवचमैः ।
सो मह सरणं तद्दे-सशो य देवो तह जिणु सि ॥ १२९ ॥

किं च—

अपकार्युपकारपर-स्य बुद्धिमकरशुद्ध । तव नतोऽस्मि पदौ ।
गुणरयणोद्गिराणि, सामि । कुमारं स पञ्चवशो ॥ १३० ॥
इति यावत्से मुद्रिता, जल्पमिति हि तावदुद्गते स्यै ।
पतो तस्य जयकम्, । हस्यो अहयोरभिरहस्यो ॥ १३१ ॥
कृत्वा करेण भीमं, सविषं वाऽऽस्थाप्य निजकपुष्टेऽसौ ।
कालीभयणाउ तस्यो, लब्ध महमये समुत्पन्नो ॥ १३२ ॥
अथ विस्मितः कुमारः, श्रव्यं दे मिति । मनुजलोकेऽथ ।
किररयणमेरिस्व कि, दीसह कि वा समुत्पन्न य ॥ १३३ ॥
जिबबचनभाविनमतिः, स्पष्टनभाविप मन्त्रिष्वुमिष्यम् ।
तं नयिष संविहाय, संसारे जे न संभवह ॥ १३४ ॥
किन्तु तव पुण्यभार-प्रपूरितः कोऽपि सुर चरो होयः ।
ता जाउ जस्य तस्य व, हसो न मणंऽपि भयमयि ॥ १३५ ॥
इति जल्पतोस्तयोः स, क्षणेन नभसोऽवतीत्यै श्रुत्यपुरे ।
एकस्मि मउलिदरे, ते मुणु करी कर्हि वि गमो ॥ १३६ ॥
भीमो मित्रं मुक्त्वा, नगरद्वयं बहिः स्वयं विवेशेक्षो ।
पुरमङ्गे ना पिच्छह, नरसिंहसमागिर्ह जीवं ॥ १३७ ॥
तन व मुखे शूरीतः, सुकप एका नरो रसम् विरसम् ।
मा मम हरेसु पाथे, पुणो पुणो इय वयंपतो ॥ १३८ ॥
तं वद्धा नितिपतिभू-रदो इर्ह किमपि शरुणं कर्म ।
इय विनितय तं सविशय-मिय प्रगह मुं व पुरिसमिमं ॥ १३९ ॥
उम्मीलितान्निगुले—न तेन संवाहय नृपतिस्तुतवचनम् ।
स नरो मुहाउ मुणुं, संविशयो मुहुडु पवाहदे ॥ १४० ॥
स्मिन्वेति वाचमूले, मुखे कथमेतत् प्रसन्नमुखः ।
जं अज मए एसो, लब्धो बुधियण मक्कं ति ॥ १४१ ॥
आह कुमारस्वं कृत—यैकिकप इव लययस्व भद्र ! ।
तो कह तुह भक्कसमिणं, जमकवलाहारिणो अमरा ॥ १४२ ॥
अनुषो यद्वा नद्वा, करोति पुक्कं हि न पुनरेतत् ते ।
सतुह पलभंतां, सत्ताणं धायणं विबुह ॥ १४३ ॥
यः कलु यया तथा वा, इहभूतो इति विरसमारसतः ।
सो पुक्कलक्कवार्हिल्लो-कवल्लिओ भमह भीममवे ॥ १४४ ॥
स प्राह सत्यमेतत्, किं त्वमुनाऽप्येति मम पुरा उच्यम् ।
तह जह सत्तोह्मिय, विमस्मि लब्ध समह मह कोहो ॥ १४५ ॥
अत एव बहुकथंन-पूर्वमिमं पुण्यश्रुतास्तुःकम् ।
मारिस्ताभि अहं अह, निवयणो अणए भो मर ॥ १४६ ॥
अपकारिणि यदि कोपः, कोपं कोपे ततो न किं कुर्वे ॥

सयलपुरिसस्यहणय, जणए नीलेसुदुक्काणं ॥ १४७ ॥
तन्मुञ्च दीनमेनं, कण्ठयारसकारणं कुठ सुधमम् ।
मुक्कं दुक्कविमुक्कं, लहेति जं अणजम्मे वि ॥ १४८ ॥
इति बहु भणितोऽपि यद्वा, न मुञ्चते तं नरं स दुहात्मा ।
चित्तेह कुमारवरो, न सामसलम्को इमुति तस्यो ॥ १४९ ॥
कोपाऽऽविहं वृद्धं, तं सहसा प्रेयं नृपतिनृजमा ।
नियपट्टए ठावर, तं पुरिस्व सो तस्यो कुविशो ॥ १५० ॥
भीमं स भीममूति-निगरीतुमधावत् प्रयुतवदनः ।
तं धरिय खुरे कुमरो, लम्गो भमिउ सिर उवरी ॥ १५१ ॥
तत्तु स सुधमो भूवा, निगेत्य कुमारहस्तमध्यतलात् ।
कुमरगुणरजयमणो, अहिस्वो ठाह तस्येव ॥ १५२ ॥
तस्मिन्नहस्यमाने, नृपतनयस्वस्य मागनरस्व ।
बाहुविलम्गो कोउग-मंरुण पावसेह नियमवले ॥ १५३ ॥
तत्र च सप्तममूति-स्तम्भाऽऽश्रितसालमंजिकाभिरिवम् ।
जोहियकराहि भणिये, सागयमिह भीमकुमारस्व ॥ १५४ ॥
त्वरितं त्वरितं च ततः, स्तम्भोपरिभागतः सप्तमनीयै ।
ताहि बहुमाणेणं, दिक्कं कण्ठाऽऽसणं तस्व ॥ १५५ ॥
तेन पुरुषेण साहं, नृपाऽऽमजस्तत्र यावदासीनः ।
ता मज्जणसामग्गी, सव्वा पत्ता नहाउ तहि ॥ १५६ ॥
पञ्चालिकाः प्रमुद्रिताः, प्रोचुः परिधाय पोतिकांमेनाम् ।
अम्हावरि पीसकणं, करउ न्हायं कुमारवरो ॥ १५७ ॥
धरणीधवभव ऊचे, मम मित्रं नगरपरिसरोद्याने ।
चिद्वह तं ह्कारह, आणीशो ताहि लब्ध सो वि ॥ १५८ ॥
तामिमिचसमेतो, भीमः संस्तान्य भोजितो भक्त्वा ।
जा पल्लके पल्ल-कविमहभो चिद्वह सुवेण ॥ १५९ ॥
तावदुवाच समसं, कृताञ्जलिमंजिरः कुमारवरम् ।
तुह असमिचकमेणं, परिनुहोऽहं वरसि वरं ॥ १६० ॥
जगदे जगतोशुभा, यदि तुहस्वरमि स मम तस्यः कथय ।
को तं को उवयारो, किं पुरमिणमुवसेजायं ॥ १६१ ॥
प्रोचे सुराः पुरमिदं, कनकपुरं कनकचरुनृपोऽवाभूत् ।
ओ रक्किओ तप सो, अहमासि पुरोहिओ चंडो ॥ १६२ ॥
सर्वस्य जनस्योपरि, सत्ताऽपि चास्मात् कुधा उवर्त्तस्तदु ।
सव्वो वि जणो जाओ, मह वरी कोऽपि न ह्नु सुयणो ॥ १६३ ॥
अयमपि नृपः प्रकृयाः, क्रमनाः कण्ठदुर्बलः प्रायः ।
संकाह वि अवराह-स्व कारणं दंभहचंडं ॥ १६४ ॥
केनचिदपरेषुमि, मस्तरभरपूरितेन नृपपुरतः ।
अस्मिं कहिपमिणि अह, सह बुवीए इमो क्षुणो ॥ १६५ ॥
कालं च मार्गय-प्यविवायं शणेन वेष्टयिस्ताऽहम् ।
छंटावेउं तिज्जे-ण जातिओऽणिय विरसतो ॥ १६६ ॥
तद्वत् स तुलं मृत्वा, जातोऽहमकामिजरावशतः ।
नामिणं सव्वमिग्लु, सि रक्कस्व सयिय अह वरं ॥ १६७ ॥
इह च संसेय सा भोः, सर्वोऽपि तिरोहितो नगरलोके ।
एस निवो संगहिओ, निमियनरसिचकवेण ॥ १६८ ॥
करुणाऽलक्षकृतपोक-गुणमणिरनाऽऽकरेण मोचयता ।
एवं तुमप सुमप, चमकिंय मह मणं गाहं ॥ १६९ ॥
पथं समगोऽपि मया, तवोपकारो ह्यस्मिन्नपेण ।
मज्जणमाहं विहिओ, भत्तीय दिव्वसत्तीय ॥ १७० ॥
तत्र चरितमुद्रिमनसा, प्रकटीचके नयेय पुरलोके ।
अह नियह बलियदिह्दी, कुमरो सयसं नयरलोयं ॥ १७१ ॥

अनामते कुमारः प्रेक्षित विशिष्टविशुद्धपरिवारम् ।
 इतं गयणपथेयं । मीयारिजं चारणमुनिम् ॥ १७२ ॥
 यत्र किल मन्त्रिपुङ्गवः, कुमारमुक्तः स्थितोऽभवत्ततः ।
 सुरारण्यकणकमण्डपे, दिशो गुरु कदाच यमकम् ॥ १७३ ॥
 अथ भीमप्रेरणया, सर्वगिलो मन्त्रिसूनुकनकरयो ।
 सधो वि भयरत्नोभो । पक्षो गुरुपानमणयं ॥ १७४ ॥
 क्षितितलविनिहितशिरसः, प्रमुदितमनसः प्रनष्टहसमसः ।
 पण्यमैतं सुखिनाहं, सुखंति ते देवस्यं पयं ॥ १७५ ॥
 क्रोधः सुखतदपरशुः, क्रोधो वैरातुबन्धकम्धनः ।
 संतापकरो क्रोधाः, क्रोधाः तथानिमयवदृष्टयो ॥ १७६ ॥
 कोपाऽऽपविसेस्थूल-देहो देहो करोति विविधानि ।
 बहुमारण्यध्वंसकला-ण्णदायमाहंति पाषाणि ॥ १७७ ॥
 तत ऊर्जस्वत्वमतिबहु, सुदातणं कर्मजालमजित्वा ।
 भयम् भयसंमिरणं, निस्सामाहंति दुर्धनो ॥ १७८ ॥
 तत्र ओ भयया भयं, पद्मिच्छन्मया विहाय कोपमरम् ।
 पथविहसिषपयसम्, जिण्यधमो उज्जमं कुण्ड ॥ १७९ ॥
 भुविषं सर्वगिलो, नत्वा मुनिपतिपदौजगदेति ।
 कावो कणगरहनिषे, अज्जपामर्भे मय मुक्तो ॥ १८० ॥
 अत्र च भीमकुमारो, धर्मगुणविभवं समान्नु दृढभक्तिः ।
 अह तथ गडगडतो, समानशो करिबरो पयो ॥ १८१ ॥
 तद्विषये च सहसा, सा पर्वतं भूशमुपगमत् लोभम् ।
 तौ कुमरो तं करिणः, वपुष्कारेड धीरविभो ॥ १८२ ॥
 आदिहस्तो निजहस्तं, हस्तौ संकोच्य तदनु शान्तमनाः ।
 काडं पयाहिणं प-रिसस्स गुरुणो तन्नो नमः ॥ १८३ ॥
 अथ यतिपतिना जगते, मगहज्जो स्वावहो महायत्नः ।
 भीमं अणुनरिय इहं, तमगम्यो करिबरो होउं ॥ १८४ ॥
 काली भयनाङ्गवता, पूर्वमसौ क्षितिपतनय आनिष्ये ।
 इदयं नियदिपुत्तय-कणगरहन्निर्दरिद्रकण्ये ॥ १८५ ॥
 समिति निजनगरं प्रति, नेतुं भीमं भृष्टं त्वमुत्सहसे ।
 तं आयाज्यकरिबरो-कवं तो कलि सहर्ह ॥ १८६ ॥
 भास्वदलकृतिपुङ्गवः, प्रत्यक्षं यत्नकपमाधाय ।
 पञ्चगङ्गा नानुमहोदधिः सुखिः पवं चिय इमे नि ॥ १८७ ॥
 विश्वाप्यं किं त्वेतत्, पूर्वं कलीकृतंऽपि सस्यकुचं ।
 मह ! मणभवणे लग्ना, कुलिगिंससमग्नो अग्नी ॥ १८८ ॥
 तेनाग्नौ द्वाकदाहः, साऽग्निर्वि शिष्टदृशंसमृज्जिः ।
 तो हज्जी अण्येज्जी-वणेषु जङ्गलो अहं जाज्जी ॥ १८९ ॥
 तस्मात् प्रसव भगव-आरापय मम विद्युत्सस्यकत्वम् ।
 कणगरहकरलसाहं-हि भणियमहं हि इय होउं ॥ १९० ॥
 अथ गुरुणा सस्यकवं, दत्तं तुयत्तल्लासऽऽतीताम् ।
 कुमरो कुलिगिंसगा-इयारमालायय गुरुशो ॥ १९१ ॥
 अतिनिर्मलसस्यकवो, भीमो मुनिपुङ्गव नमस्कृत्य ।
 कणगरहारायभवणे, रक्कसमग्नौ हि इय पत्तो ॥ १९२ ॥
 कनकरयोऽपि नरेन्द्रः, प्रभूतसामन्तमन्त्रिपरिकलितः ।
 नमिडं मण्डं कुमरं, सन्ध्यामिणं तुह पसाउ ति ॥ १९३ ॥
 यस्मिन्मये येनत-राज्यं प्राप्यं यदेव पुरलोकोः ।
 जं ययस्स अनुच्छा, लच्छुं किर ले च समेणं ॥ १९४ ॥
 तद्वयं लोकस्त्वय ना-य ! किङ्करः समुचिन्ति नतः पायः ।
 तह वावारेयध्वो, जह होइ भिंसं अणुगडिओ ॥ १९५ ॥
 स माह जननमरणे, अन्त्योन्त्यनिषधने यथाऽसुमतम् ।

तह संपयाऽऽवयाओ, य के इहं हेउयो अओ ॥ १९६ ॥
 यय पुनर्पयापारो, भयानां सुकुलसम्भयानां वः ।
 जिण्यधमो अहगुहो, न हु कायध्वो पमाओ ति ॥ १९७ ॥
 सोदरभावः साध-मिकेषु सेवा सुलापुवगिण्य ।
 परहिणकरणे जतो, तुमहेहि सया विधेयध्वो ॥ १९८ ॥
 अथ विहितकजलस्नेहभाषिरे नाथ ! कतिपयान् दिवसान् ।
 इह विहसु जण मह वि, जिण्यधमो होइ कोसल्ल ॥ १९९ ॥
 इति तद्वचनं भुत्वा, यावत् प्रतिवक्ति किञ्चिदपि भीमः ।
 ता इहममंत इमरुय-सहसमुत्तसियनियलोया ॥ २०० ॥
 विशतिबाहा कालो, सा कापालिकयुताऽगमसत्त ।
 रायसुयं नमिऊणं, उचविह्वा कुमरनिहाइ ॥ २०१ ॥
 अमणचच कुमार ! तदा, स्वयि करिणा भीयमान इह ससजे ।
 ओहीर नाउ तुह दिय-मिमं न चलिषा य पयं पिय ॥ २०२ ॥
 तत्र जनकः पुरलोकोः, स्मृत्वा तथ गुणगणं दक्षकुला ।
 कजवसेणं तदियं, गयाइ मे कह वि संठविउं ॥ २०३ ॥
 बिदधे पुरतस्तेषां, मया प्रतिभा यथा दिनयुगान्ते ।
 इह मे आणेष्वनां, भीमकुमारो स मिसल्लुओ ॥ २०४ ॥
 कथिनं च यथा भीमो, क्षतिष्ठिपत्तं बहुजनं जिनंन्दमते ।
 रक्षिण्णया बहुलोयं, मारिऊणं च गुरुकण्णो ॥ २०५ ॥
 अतिहितनिजलससहितं स्तिष्ठति कुशलं कनकपुरनगरे ।
 ता मेो पमोयठाणं, मा हु बिसायं कुण्ड तुमे ॥ २०६ ॥
 भुरवैवमुत्सुकमना, यावत् प्रस्थास्यते वरकुमारः ।
 ता गयणये भेटी-भेमाहरो सस्यकुलिगो ॥ २०७ ॥
 चञ्चिमानमाला-मध्यविमानस्थिता कमलवदना ।
 दिह्वा एगा देवो, दत्तद्वि सिन्धानियतिमाहा ॥ २०८ ॥
 अथ किमिति भणत् रजनी-चरः करं सुहरं द्यवत् यत्नः ।
 करकलियदिलकती, कलि समुद्रा काली वि ॥ २०९ ॥
 भीमा भीमवदभयो, यावार्वाहृति च नावदियुक्ते ।
 जय जीव नं नंदण, हरिवाहणनिषरणो कुमार ! ॥ २१० ॥
 इति जस्यमो देवा, देवध्यायुः कुमारवरयाध्वं ।
 साहिं जक्खिणीय, कमलकलाय य आगमणं ॥ २११ ॥
 अथ साऽपि वरविमानं, मुक्त्वा मुदिता कुमारपदकमलम् ।
 नमिऊण उचियठाणं, उवांवेटा विषवह पयं ॥ २१२ ॥
 सस्यकवं मम त्वा, विषयगुहायां तदा सुमुनिसिधिषे ।
 तं सि दिशो निंस गोसि, सपरियथा तथऽहं पत्ता ॥ २१३ ॥
 प्रणता मुनयो युयं, न तत्र द्वास्ततो मयाऽवधिना ।
 अण्जिता मज्ज-विहिमिह दिह्वा सुहिह्वाय ॥ २१४ ॥
 अथ बालिनाऽहं-सखिलता, स्तोको कालं च गुरुकलायैषु ।
 संपह तुमं महायस ! दिह्वाऽपि सुपुत्रजोपणं ॥ २१५ ॥
 यत्नं विमानमयो, विरचय्य क्षितिपत्तुनिर्युक्तः ।
 आहह नाह ! सिनय, गंतव्यं कमलपुरनगरे ॥ २१६ ॥
 तत उतस्थो भीमः, धीनं संवाच्य कनकरथराजम् ।
 आहं य विमण्य, सह बुद्धिलमंतिपुनल ॥ २१७ ॥
 तस्य व्रजतो देवा, गायनः कपि केऽपि नृत्यस्तः ।
 गयगजि हयहंसि, तत्पुत्रो कोऽपि कुंठना ॥ २१८ ॥
 भेगीमम्पाऽऽविश्वे, समस्तमन्त्रनर्तकं विरचयस्तः ।
 कुमरो स मं पयाः कमलपुत्रऽऽसजगाममिमं ॥ २१९ ॥
 तत्र च भीमक्षेत्रऽ-गमत् ननो यत्तराक्षसप्रमुखाः ।
 पण्येवि त्रिष्वरिदं, दिह्वा द्वावह स महायं ॥ २२० ॥

अथ पटहभिरकङ्करी-कलालकुम्भवर्षेणश्रीवः ।
 कमलपुरे अस्थान-द्विपुत्र सुविशो नरिषेण ॥ २२१ ॥
 तदनु नृपा मन्त्रिजनं, पञ्चम किमथ कस्य जिनसुसुने ।
 वरनाथं उच्यते, जं सुखद अमरतूरयो ॥ २२२ ॥
 यावत् विमृश्य सम्यक्, मन्त्रिजनः प्रतिवचः किमपि वृत्ते ।
 तन्नामसाभिषेधं, राया वञ्चाविशो तावत् ॥ २२३ ॥
 बहूदेवीदेवयुतं, प्राप कुमारः प्रमो मम ब्रामि ।
 तेषु जिषिहमवर्षे, मङ्गलवो एव पारको ॥ २२४ ॥
 वर्या निजाङ्गलप्रा-मलङ्कृति मुकुटवर्जितां तस्मै ।
 वृत्तां विस्ती रक्षा, भयेषु सामंतमाह्वयं ॥ २२५ ॥
 संवदति येन सर्वः, च सो कुमारस्य सम्मुखं गन्तुम् ।
 कोरुह इदुवोहं, च सो वि तह कारए सर्वं ॥ २२६ ॥
 प्रातश्च प्रीतमनाः, सपरिजनः सम्मुखं ययौ राजा ।
 आगच्छन्तो कुमारो, दिद्वो गययमि इदु व्व ॥ २२७ ॥
 उत्तीर्ष वरविमाना-जनाम भीमो नृपस्य पदकमलम् ।
 जणुपारिदण्डस्वयं, वञ्चाव वि कुणह जहङ्गमं ॥ २२८ ॥
 जनकाऽऽदेशात् करिचर-मध्याऽऽकटाऽऽधुखिलसुतोऽपि ।
 निर्वन्मियपिउपमिहं, जहोविचं कुणह सम्बलि ॥ २२९ ॥
 हृष्टेन सविषसुत-भीमोऽश्वस्य पुष्टतोऽध्यासि ।
 अह सह पिउणा पत्तो, धवलहरे भीमवरकुमारो ॥ २३० ॥
 मुक्तोत्तरं च राजा, भीमस्याप्राक्छि चरितमतिचरितम् ।
 जं जह विषं तं तह, साहस्य सव्ये पि मतिपुत्रो ॥ २३१ ॥
 अत्रातरे च काथितं, हरिवाहननरपतेः कृताजितभिः ।
 उज्जालपावहं, अरविदुमुगिद्वयामयं ॥ २३२ ॥
 अथ सपरिकरो राजा, तत्र ययौ प्रसुदिनो गुरुकथा ।
 निसिचह उचियद्वयं, तो चरमं परिकहह स्री ॥ २३३ ॥
 श्री भव्या एव भवः, इमशाननुवयः सदाऽऽपशुचिकपः ।
 विकसिहरेहोद्विप्राभो, परिमिरिकसायगिज्जालो ॥ २३४ ॥
 बुजंयभिभक्तिकथा-परिस्फुरत्ततश्चाकिलसंजुः ।
 अहउमगरामपावन-उमंतपमृजजयवेहो ॥ २३५ ॥
 दुर्दैरमारधिकार-ज्वालामात्राकारमिद्वयः ।
 पदसमयपत्तिरगुरु-पञ्चोत्थमेव दुष्पिच्छो ॥ २३६ ॥
 मिथ्यात्थभुजगसंस्थिति-रग्राभाधवसायभीषणकरः ।
 निहिषवहुनहयंभो, अमंतसुमहंतभूयगणो ॥ २३७ ॥
 सवधं लोककलह-रुजुनुचुष्टः स्थालिकासमूहश्च ।
 सुवन्तविहिउत्थं-यजणगकासुदक्षसरो ॥ २३८ ॥
 भवानस्थानार्निधित-धनसं च पमस्तकूटसंजुः ।
 किण्हाहसुहल्लेसो, सुहगिज्जिप्रासिचिकरालो ॥ २३९ ॥
 अजिदुस्सहविधिवाऽऽप-अपतवृषुशकुनिकाकिकरौद्रः ।
 निजकरगंतदुज्जण-रिजो अगणामयंगो ॥ २४० ॥
 विषयविषपङ्कमनः, प्राणिगणस्तत् सवश्मशानेऽत्र ।
 पवित्राय जीवायं, कसो सुमिषं वि अविष सुहं ॥ २४१ ॥
 यदि तु सुचरितसुतयो, हानसुवशेनमहाभयानुरः ।
 उत्तरसाहगरुवे-ण ठाविचं चउदिंसि कमसो ॥ २४२ ॥
 भृषा सुसाधुमुद्रां, जिनमालनमपल्ले समुपविश्य ।
 हाउ पयसेण हदं, दुधेयसिक्कासिहायं च ॥ २४३ ॥
 मोहविशालप्रभृती-नपास्य सर्वानभीष्टविधनकृतः ।
 अन्मुख्यविमालसेदि, सिद्धहद्विषययारेदि ॥ २४४ ॥
 अग्र्यं प्रत्यक्षः, सामाचारीविचित्रकुसुमभैरः ।

सिद्धेनमंतजावो, कीरद विहिणा तदेव तयो ॥ २४५ ॥
 मनईहिताम्यसुमतां, संपपाप्ते समस्तसौख्यानि ।
 पगरिसवने य जसे, सा लम्पद निव्वुदि परमा ॥ २४६ ॥
 इति हरिवाहननृपति-भीमाद्येधुने विबुध्य गुरुवचनम् ।
 भीसयुसंसारमुखा-यवाससो सुबहु बोहंतो ॥ २४७ ॥
 साप्राज्यं भीमसुते, विम्वस्यानेकलोकासंयुक्तः ।
 भवपेयवपुल्लवण-पवर्षं दिक्कं पवज्जेह ॥ २४८ ॥
 पकादशाङ्गपारी, सुचिरं परिपालितामलचरिणः ।
 सो रायरेसि पत्तो, तिहुवासिहरद्विं ठाणं ॥ २४९ ॥
 भीमनरेन्द्रेऽपि चिरं, कुवेन् जिनशासनोन्नतः शतशः ।
 परहियकरगिरि, नीईह पसाहए रज्जं ॥ २५० ॥
 अन्त्येषुमेवकारा-गारादुज्जिमतसः पुत्रम् ।
 रज्जे ठविचु गिपिहव, दिक्कं भीमो गवो मुक्कं ॥ २५१ ॥
 "इति हि भीमकुमारसूचकं,
 मनीसकृष्य चमकृतिकारकम् ।
 परहितार्थकृतः कृतितो मुदा,
 भवत भावितंजनमताः खदा ॥ २५२ ॥ "

ध० १० १ अचि० २० गुण ।

भीमहृहास-भीमाहृहास-पुं० । रौद्रे अहृहासे, आ० क० १ अ० ।
 भीमदरिमण्डिज-भीमदर्शनीय-वि० । भीमं यथा भवतीत्ये-
 वं हयते यः च भीमदर्शनीयः । रौद्रं यथा भवति तथा हृष्ट-
 ये, आ० १ अ० १ अ० ।

भीमदेव-भीमदेव-पुं० । बालुकवर्षयोद्भवे अणुहिलपाटनप-
 लनस्यै स्वनामक्याति गुर्जरभरिप्रायाधे, तद्वाज्यकाल एव
 मालवराजेन पार्श्वनाथप्रतिमा भक्ता, ततो रामदेवभाक्केषु
 पुनरुत्स्य स्थापिता कोकापार्श्वनाथ इति मसिद्धि गता ।
 तौ० ३६ कल्प ।

भीममुकहृहास-भीममुक्ताहृहास-पुं० । भयावहकृताहृहासे,
 उपा० २ अ० ।

भीमरूप-भीमरूप-वि० । रौद्राऽऽकारे, " भीमकवेदि अक्क-
 मित्ता । " प्रश्न० १ आश्च० द्वार ।

भीमसेख-भीमसेन-पुं० । युधिष्ठिरानुजे पायहसुते, आ० १
 अ० ४ अ० १ उ० । आ० म० । अतीतायावत्सर्वेषां जम्बू-
 दीपभारतवर्षेभ्यं स्वनामक्याति कुलकरे, आ० १० डा० । ख० ।
 भाविनि स्वनामक्याति प्रतिवासुदेवे, ख० । वैषाकरपदे च ।
 कल्प० १ अचि० १ सृण । कर्पूरभेदे च । वाच० ।

भीमसोम-भीमसोम-पुं० । विष्णोः । मथिमन्त्रिवरनगरस्थयोः
 स्वनामक्यातयोः कुमारयोः, च० २० ।

(मतीतामयोः कथा 'अक्कसुह' शब्दे प्रथमभागे १५० पृष्ठे
 गता ।)

भीमागार-भीमाकार-वि० । भयजनकाकृती, म० ३ श० २३० ।

भीमासुर-भीमासुर-न० । लौकिकधुतभेदे, अत्र० ।

भीय-भीत-वि० । भी-कृः । जातभये, म० ३ श० १ उ० । प्रब० ।
 जं० । प्रब० । अतीतो भयाऽऽलः । प्रश्न० २ सवधं द्वार । " नि-
 चं भीयए तथेण । उत्त० १६ अ० । आ० । जं० ।

भीतस्य च यज्ञवति सत्त्वतुर्धभावनामधिकृत्याऽऽह—

न भाइयन्वं, भीयं तु भया अहंति लहृयं. भीओ अवि-
तिजओ मणुसो, भीओ भूतैर्हि वि येपेज्जा, भीओ भणं पि
हु भेसज्जा, भीओ तवसंनम पि हु सुएज्जा, भीओ य भं न नि-
स्परज्जा, सत्पुरुसनिसेवियं च भयं भीतो न समत्थो अणुच-
रितं, तम्हा न भातिपय्वं, भयस्स वा वाहिस्स वा रोमस्स
वा जराप वा मच्चुस्स वा अणस्स वा एवमादिपस्स एवं धे-
ल्लेण भाविता भवति अंतरया संजयकरचरुनययवययो
होरो सच्चजवसपथो ॥ ४ ॥

न भेत्तयं न मयं विधेयमिति, यतः भीतं भयात् प्राणिनं
क्षुरिति वाक्यालङ्कारे, भयाणि विविधा भीतयः (अहंति) आगच्छन्ति, किमुत भीतम् ? , (लहृयं ति) लघु-
कं सत्त्वसारवर्जितत्वेन तुच्छं, कियदियशयं चरं, नेन ल-
घुकं शीघ्रं, तथा भीतोऽद्वितीयः, सहयोगो न प्रवर्तत्यर्थः । म-
नुष्यो नरः, तथा भीतो भूतैर्वा भूतैर्गुह्येन अधिष्ठीयते, तथा
भीतोऽप्यमपि भययेत्, तथा भीतः तपःप्राधानः संयमस्तपस्सं-
यमस्तमपि, दुरलङ्कारे, मुञ्जेत् त्यज्त्वा, अलोकमपि ह्यादिति
हृदयम् । आहिसाऽऽदिभूतत्वात् संयमस्य, तथा भीतश्च भरे न
निस्तरत्, तथा सत्पुरुषनिपयितं च मार्गं धर्मोऽद्विपुरुषार्थो-
पायं भीतो न समर्थोऽनुचरितुमासेबितुं, यत एवं तस्मात्,
(न भाइयन्वं ति) न भेत्तयं (भयस्स च ति) भयहेतोर्बाह्यात्
तुष्टितयं मनुष्यदेवाऽऽहः, तथा आत्मो ज्ञा वादि, नेत्याह (वाहि-
स्स च ति) व्याधेः क्रमेण प्राणापहारिणः कुष्टाऽऽहः रोगाद्वा
शूद्रात् प्राणापहारकाश्च, ज्वराऽऽहः जराया वा मृत्योर्वा आ-
प्यस्माद्वा तादृशान् योऽपार्वाकत्वेन व्याध्यादिस्तदृशादिष्वपि
योगादिकस्मादिति । वाचनावतरे इदमर्थोक्तम्—अप्यस्माद्वा ।
एवमादिति । एतन्नगमनायाऽऽह—एवं धेयं ल सवनेन भाविता
भवत्पतरात्मा जीवः । किंन्वच्च इत्याह—(संययंत्यादि) पूषवत्
॥ ४ ॥ प्रश्नो २ संव० द्वार । भीतमुत्प्रवृत्तमानसं यव गीयते
तद् भीतम् । गेयदोऽपभेदे, अनु० । किमुक्तं भवति—यद्युत्प्रवृत्ते-
न मनसा गीयते तद्भीतपुरुषनिबन्धनात् तद्धर्मानुवृत्तत्वाद्
भीताभिर्युक्त्येन । जी० ३ प्रति० ४ आधि० जं० ।

भीयपरिस-भीतपर्वत्-त्रि० । भीता चकिता पर्वत् यस्य स
भीतपर्वत् । ह० १ उ० २ प्रक० । उग्रदहदे, द्य० १ उ० ।
आहिकसारात्वा यस्य भृकुटिमार्गमपि दृष्टा परिवारः स-
र्वोऽपि भयेन कथ्यमानस्तद्वृत्तिः, न च क्वचित्कदापि प्र-
वृत्तिं करोति । ह० १ उ० २ प्रक० ।

भीह-भीह-त्रि० । भी-कुः । भयशीले, इथा० ४ डा० २ उ० ।
आवा० । ध० । ह० । दृश० । सूत्र० । ऐहिकाऽऽमुष्मिकापात्रे-
भ्यस्तत्पत्तयः । स हि कारणेऽपि सति न निशङ्ककमध-
र्मं प्रवर्त्तते । प्रश्न० २३६ द्वार । ध० ।

भीकगुणा धर्मरते यथा—

हृपरलोयावाप, संभावतो न वट्टए पावे ।

वीहृ अजमकलोका-तो बलु धम्मारीहो भीरु ॥ १३ ॥

हृ ह्रीकापायन राजनि—यहप्रभृतीन्, परकांका—

पायान् नरकगमनाऽऽदीन् संभावयन् भाविनो मय्य-
मानो वर्त्तते न प्रवर्त्तते, पात्रे हिंसाऽनुताऽऽहो, त-
था विधेयस्य स्वत्ययशः कलङ्काजिज्ञकुलमालिङ्ग्यहेनारतोऽपि
कारणात् पात्रेन वर्त्तते, तत्तत्समात्काराणात्, बलुरवधारणे-
स चोपरिहासं प्रवर्त्तते, ततो धर्मोर्ध्वं धर्मयोऽपि भीकरेव, वि-
मलवत् । ध० २० । (तत्कथा 'विमल' शब्दे) शतावध्याम्, श-
पतदिकायाम्, क्षायायाम्, योषिति च । स्त्री० । मय्युक्तायां
योषिति, वाच० ।

भीरय-भीरु-त्रि० । भयशीले, " एवो भीमाणमीरय । "

उत्त० २७ अ० । " संगामस्मि च भीरवा । " सूत्र० १ धृ० ३ अ०
१ उ० ।

भीसणय-भीषण-त्रि० । मयकारके वक्तुनि, " घोरा हाक-
ख-भासुर-महरव-भीलुक्क-भीम-भीसणया । " पाह०
ना० ६३ गाथा ।

भीसय-भीष्म-पुं० । ' भिष्कय ' शब्दापे, बा० १ धृ० १६
अ० ।

भुञ्ज-भोजन-न० । समुदेगने, ह० १ उ० ३ प्रक० ।

भुञ्जमाण-भुजान-त्रि० । भोजनं कुर्वति, प्रा० ४ पाद० । आ-
वा० । सूत्र० । पि० । प्रज्ञा० । अनुभवति च । जं० १
वक्त० । इथा० ।

भुञ्जुत्-त्रि० । पालयति, दृश० ३ अ० १ उ० ।

भुजिऊल-भुवत्ता-अप्य० । भोजनं कृत्वेत्यर्थे, प्रश्न० ४ आध०
द्वार । " ससागरं भुजिऊल वसुधं । " प्रश्न० ४ आध० द्वार ।

भुजिता-भुक्ता-अप्य० । भुक्तेत्यर्थे, इथा० ३ डा० २ उ० ।

" भुजिता बलु तद्वा अमुञ्जसा । " इथा० ३ डा० २ उ० ।

भुजिय-भुक्ता-अप्य० । भोजनं कृत्वेत्यर्थे, इथा० ३ डा० २
उ० ।

भुजियव्व-भोक्तव्य-त्रि० । भोजनीये वक्तुनि, " एवं भुञ्जिय-
व्वं । " भ० २ श० १ उ० ।

भुं-देही-शूकरे, वे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

भुंटीर-देही-शूकरे, वे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

भुंभल-भुम्भल-न० । मद्यन्धाने, कर्म० १ कर्म० ।

भुंभलय-भुम्भल-पुं० । शेरकरे, उपा० २ अ० ।

भुभ-भुन-पुं० । भारी, " भुभा बाहू । " पाह० ना० २५१ गाथा ।

भुभग-भुन-पुं० । सव्ये, पाह० ना० ३१ गाथा ।

भुभगम-भुन-पुं० । नागे, पाह० ना० ३१ गाथा ।

भुभमूल-भुनमूल-न० । दन्तवृत्ते, " कक्का भुभमूलं । " पाह०
ना० २५१ गाथा ।

भुभय-भुनय-पुं० । नागे, " उरलो अदी भुभयो, भुभगमो
पन्नओ कणी भुभयो । " पाह० ना० ३१ गाथा ।

भुंभदह-भुंभदहन-न० । उन्मूलने, " मायाहं भुंभदेति । " उन्-
मयति । भ० ६ श० ३३ उ० ।

शुक्ल-देशी-मघादिमासयोः, दे० ना० ६ वर्ग ११० गाथा ।
शुक्ति-शुक्ति-न० । स्वाऽऽदिशब्दे, "उत्तुरां शुक्तिं जा-
य ।" पा० ना० १२२ गाथा ।

शुक्ला-देशी-शुधि, दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

शुभित्त-शुभित्त-वि० । शुभसा संज्ञाता अयं तार-इतश्च ।
शुभायुक्तं, "शुभित्तः किं तिकरेण युक्तं ।" इत्युज्जटः ।
वाच० । विपा० १ शु० २ अ० । नि० । हा० ।

शुभसाऽऽर्ध-वि० । शुभा पीडिते, नि० शु० ११ उ० । शुभाऽऽ-
र्धे, "शुभाऽर्धं शुभित्तं कृतं ।" पा० ना० १२३ गाथा ।

शुभ-शुभ-वि० । शुभ-मोदने, कः । रोगाऽऽदिना कुटिली-
कृते, वाच० । प्रश्न० १ आद्य० हार । वके उपा० २ अ० । अ-
मे च । हा० १ शु० २ अ० ।

शुभमग-शुभमग-वि० । अतीव वके, हा० १ शु० २ अ० ।

शुभ-भोज्य-वि० । शुभ-एवम् । मन्त्रार्थत्वाच्च कृतम् । शु-
ज्यत इति भोज्यम् । शास्त्रोदनाऽऽदिके, प्रश्न० १ हार । ख-
रडकापाऽऽदिके, हा० १ शु० १ अ० । मन्त्रार्थे द्रव्यमात्रे, वा-
च० । संक्षेपम्, आद्य श्रुतिभूत- "शुभं सि वा संखडि सि
वा एगुं ।" शु० १ उ० ३ प्रक० । श्रीयां चतुःषष्टिकलास्तर्गते
कलाभिदे, कल्प० १ अवि० ७ अक्ष ।

शुभय-शुभय-वि० । प्रवृत्तते, "अप्यतरो भुज्यतरो वा ।"
आभा० २ शु० १ शु० ३ अ० १ उ० । शु० ।

शुभक-शुभक-वि० । भुज्यते, म० २ अ० ३ उ० । "शुभ-
पले लेहो लिङ्गजं कुडो ।" आ० म० १ अ० । आच० ।

शुभविधि-भोज्यविधि-पुं० । भोज्यप्रकारे, आच० ६ अ० ।

शुभशुभ-भोज्यभोज्य-वि० । द्वि० व० । मन्त्रार्थमात्र-
व्याप्यो, सं० नि० ।

यथा च संस्कारिषु कौ-

समसाय संजमडा, बासादेसेषु विहरमाणां ।

शुभशुभं निषं, नायवं सवदेसेषु ॥ ३ ॥

अससायि य चउसडी, कुरं नाशेह एगतीसं तु ।

तह चव पाखगाहं, तीसं पुषा लजगा हुति ॥ ४ ॥ सं० नि० ।

('अकल्पिय' शब्दे प्रथमभागे ११८ पृष्ठे विस्तरः)

शुभो-शुभ-अव्य० । शुभे भाषाय वा यस्यति । यस्-मात्रे
किं । पुनरर्थे, वाच० । लृप्त० १ शु० ३ अ० ३ उ० । आ० म० ।
अन्त० । आच० । कल्प० । प्रश्न० । स्वा० । "शुभो शुभो
सि वा पुषो पुषो सि वा एगुं ।" नि० शु० २० उ० ।
स्वा० । लृप्त० ।

शुभ-शुभ-वि० । शुभेः कर्मस्थि कः । अक्षिते, वाच० । सखिते,
उत्त० १४ अ० । प्रा० । कल्प० । भागे, उत्त० १६ अ० । "शु-
भासिपायिषि ।" शुभमोग इति । उत्त० १६ अ० ।
भोजने च । उत्त० १६ अ० । यच्च भुक्तं सन्न पीडयति तद्
शुभम् । स्वावरे विषमैरे, स्वा० ६ डा० ।

शुभमोग-शुभमोग-पुं० । भोगान् भुक्त्वा प्रयजिते,

"अ इतिभोगा भुजितं पश्यत्या ते भुक्तभोगा ।" नि० शु० १ उ० ।
भुक्तसेस-शुभशेष-वि० । भुक्तभुक्तं, "भुक्तसेसं पश्यिष्य ।"
दश० ५ अ० १ उ० ।

भुति-भुक्ति-स्त्री० । भुज-क्रि० । भोजने, भोगे च । "आगमो
निष्कलस्त्वय, भुक्तिः स्तोकाऽपि यत्र ना ।" इति स्मृतिः ।
वाच० । य० १ अवि० । हा० ।

भुत्त-भुत्त-वि० । भोजनान्तरे, विपा० १ शु० ३ अ० ।
रा० । "भुत्तरागय विषयं ।" भुत्तोरं भोजनोत्तरकालम् ।
अ० ३ शु० १ उ० । कल्प० । विपा० ।

भुत्त-देशी-भुत्ते दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

भुम्बा-भू-स्त्री० । अमतीति-अः । अम-डः । अकारमका-
रयोर्लोपः । अन्त० । "भूवी मया उमया" ॥ २१६७ इति प्राक-
तत्त्वेण भूभ्रमास्वायं मया उमया इत्येती प्रत्ययो । प्रा० २
पाद । "उच्छेदमकण्डवयात्ते" ॥ २१२१ इति प्राकृतत्वे-
णोकारस्थानम् । प्रा० १ पाद । नेत्रयोर्कण्डस्थायो रोमराजो,
वाच० उपा० । "भुम्बा ममुदा ।" पा० ना० २५१ गाथा ।

भुय-भुज-पुं० । स्त्री० । भुज्यतेऽनेन । भुज-प्रत्यये कः ।
बाहौ, उपा० २ अ० । प्रश्न० । "भुयार्हि तिषं ।" भुजाभ्यां
बाहुभ्याम् । स्वा० १० डा० । रा० । करे, त्रिकोणवत्पक्षो-
राऽऽदिकेभ्यस्त्वौलाभ्यादौ प्रसिद्धे देवाविशेषे, वाच० ।

भुय-भुज-पुं० । भुजः सन् गच्छति । गम-लृप्-डि-
च्च । सर्वे, आचा० २ शु० ४ अ० । हा० । ल० । उत्त० ।
"जहा पमोहं तपुषं भुयंगो ।" भुजङ्गः सपेः । उत्त० १४
अ० । "उरको अही भुयङ्गो ।" पा० ना० २६ गाथा । आरो,
वाच० । विशेष० । श्वेयानसृजे च । वाच० ।

भुयंग-भुजङ्ग-पुं० । भुजः कुटिलीभवन् सन् गच्छति ।
गम-लृप्-मुम् । सर्वे, वाच० । "भुयंगमो पक्ष्मो कथी
भुयंगो ।" पा० ना० २६ गाथा । "भुयंगमो भुजतयं जहा
जहे ।" आचा० । तं ।

भुय-भुज-पुं० । भुजः कुटिलीभवन् सन् गच्छति सर्वे,
प्रश्न० २ पद । वा० । आ० । म० । स्त्री० । हा० । पा०
ना० । महोरगभेदे, प्रश्न० १ पद । स्त्री० । श्वेयानसृजे
च । वाच० ।

भोजक-पुं० । अर्चके, हा० १ शु० १ अ० ।

भुयगकुच-भुयगकुच-न० । भुजगत्वत्ति, वा० १ विष० ।

भुयगवर्ध-भुयगपति-पुं० । महोरगाधिपे, स्त्री० । जी० ।

भुयगवर्ध-भुयगवती-स्त्री० । अतिकायस्य स्व्यन्तरेभ्यस्य स्व-

नामकथातायाप्रमर्हियाम्, अ० १० शु० ५ उ० । (भवा-
न्तरकथा "अगमहिंसी" शब्दे प्रथमभागे १७१ पृष्ठे गता)

भुयगवर्ध-भुयगवर्ध-पुं० । स्वनामकथाते द्वीपे, स्वा० ३ डा०
४ उ० । स च लक्षकवर्ध द्वीपादसंक्षेपान् द्वीपसमुद्रान्

गत्वा भुजगवरो नाम द्वीपः । अन्त० ।

भुयगा-भुजगा-स्त्री० । अतिकायस्य स्व्यन्तरेभ्यस्य स्वनाम-

कथातायाप्रमर्हियाम्, अ० १० शु० ५ उ० । (भवान्तर-
कथा "अगमहिंसी" शब्दे प्रथमभागे १७१ पृष्ठे गता)

भुयगावर्ष-भुजगवती-॥ श्री० । ' भुयगावर्ष ' शब्दायै, म० १० भु० ५ उ० ।

भुयगीसर-भुजगेश्वर-पुं० । नागराजे, तं० । " भुयगीसरवि-
पुल्लभोगन्नादानफलिहउरुहृद्दीहवाह । " श्री० । जी० ।

भुयगेसर-भुजगेश्वर-पुं० । ' भुयगीसर ' शब्दायै, श्री० ।

भुयपरिसप्य-भुजपरिसर्प-पुं० । भुजाभ्यां परिसर्पनीति भुज-
परिसर्पाः । अहिनकुलाऽऽदिक्, अनु० । स्था० । जी० । प्रज्ञा० ।
अधुना भुजपरिसर्पानभिचितसुराह—

से किं तं भुयपरिसर्पाः । भुयपरिसर्पा अण्येगविहा पष्प-
त्ता । तं जहा-शउला, सेहा, सरदा, सल्ला, संरडा, सारा,
खोरा, घरोइला, विस्संभरा, मूसा, मंगुसा, पइलाइया,
छीरविरालिया, जहा चउपाइया, जे यावन्नं तहप्पगारा,
ते समासो द्रविहा पष्पत्ता । तं जहा—संमुच्छिमा य,
गम्भवकतिआ य । तस्य यं जे ते संमुच्छिमा ते सव्वे न-
पुसगा, तस्य यं जे ते गम्भवकतिआ, ते यं तिविहा प-
ष्पत्ता । तं जहा-इत्थी, पुरिसा, नपुसगा । एसि यं ए-
वपाइयाणं पज्जापउजत्तायं भुयपरिसर्पायं नव जाइकु-
लकोटिजोणियपुइसयसहससा इव्वेति मक्खलायं । सेत्तं
भुयपरिसर्पयलयरपंचेदियतिरिक्खजोणिया । (सूत्र-३५)
प्रज्ञा० १ पद । जी० ।

भुयपरिसर्पयलयरपंचेदियतिरिक्खजोणिय-भुजपरिसर्प-
स्थलचरणच्छेदित्यतिर्यग्यानिक्-पुं० । भुजाभ्यां परिसर्प-
नीति भुजपरिसर्पः । स चासी स्थलचरणच्छेदित्यतिर्यग्यो-
निकश्च भुजपरिसर्पस्थलचरणच्छेदित्यतिर्यग्यानिक् । भुज-
परिसर्पस्थलचरणच्छेदित्यतिर्यग्यानिक्भेदः प्रज्ञा० १ पद ।
सूत्र० । जी० ।

भुयपरिसर्पिणी-भुजपरिसर्पिणी-॥ श्री० । गोपिकानकुर्या—
दिके, जी० ।

से किं तं भुयपरिसर्पिणीओ । भुयपरिसर्पिणीओ अ-
ण्येगविधो पष्पत्ताओ । तं जहा—गोहीओ, शउल्लीओ, से-
पाओ, सेलाओ, सेरडीओ, सेरिथीओ, मावाओ, खाराओ,
पंचलोइयाओ, चतुपडयाओ, मुमियाओ, मुमुसियाओ, च-
रोलियाओ, गोविहयाओ, जेविहयाओ, विरचिरालियाओ ।
सेत्तं भुयपरिसर्पिणीओ । जी २ प्रति० ।

भुयमोयग-भुजमोचक-पुं० । नीलवर्णे रत्नविधेय, म० १ श०
१ उ० । " भुयमोयगइदनीजे य । " प्रज्ञा० १ पद० जी० । तं० ।
श्री० । प्रश्न० ।

भुजकुडिअ-देयी-उज्जलिते, दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

भुजकुडिअ-देयी-उज्जलिते, दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

भुज-अंश-धा० । अथः पतेजे, प्रा० । " अंशोः किङ्किट्कुङ्क-
कुङ्कुङ्कभुजाः । " ॥ पा० १७७ । इति प्राकृतसूत्रेण अंशो-
भुजाऽऽदेशः । सुह्रदः भंसह । प्रा० ४ पाद ।

भुल्लुकी-भल्लुकी-॥ श्री० । भुगाल्याम्, " भुल्लुकी य भल्लुआ
महासहा । " पाठ० ना० १२७ गाथा ।

भुव-भुवर्-अर्थ० । भू-अरु नुर किञ्च । भुवल्लोके, तिर्यग्लो-
के, गा० । बाच० ।

भुवण-भुवन-न० । मयस्यत्र । भू-क्युत् । जगति, जने, आ-
काशे, चतुर्दशसेव्यायां च । बाच० उल्लसत्वे, गा० ।

भुवणगुरु-भुवनगुरु-पुं० । भिभुवनमापके, पञ्चा० २ वि-
ष० । भिभुवनबाण्यवे, पञ्चा० २ विष० । जगज्ज्येष्ठे, पञ्चा०

६ विष० । भिभुवनानुशासके, दश० ३ तस्य । " भुवणगुरु-
ण जिणाणं, विसेसओ एयमेव दट्ठव्वं । " पञ्चा० ४ विष० ।

तीर्थकेर, " भुवणगुरुणोवगारा, पमाययं नावगच्छति । " पंच०
५ द्वार । " भुवणगुरुजिह्मिदग्गुणापरिणादा । " पञ्चा० ७ विष० ।

भुवणचंद-भुवनचन्द्र-पुं० । चैत्रगच्छभवे स्वनामक्याते आ-
चार्ये, " श्रीभुवनचन्द्रसूरि-गुरुद्वियाय प्रवर्तेजाः । " ध०
२० ३ अधि० ७ जल० ।

भुवणच्छेरग-भुवनाऽऽश्चर्य-वि० । भुवनानुते, " भुवणच्छे-
रयभूया, " भुवनाऽऽश्चर्यभूता भुवनाभुतभूतः । पञ्चा०
६ विष० ।

भुवणशाण-भुवनज्ञान-न० । सत्त्वोक्तवान्, " सूर्ये च भुव-
नज्ञानम् । " सूर्ये च प्रकाशमये संयमाद् भुवनानां सत्त्वानां
लोकानां ज्ञानम् । तदुक्तम्— " भुवनज्ञानं सूर्ये संयमात् । "
ज्ञा० २६ ज्ञा० ।

भुवणशाह-भुवननाथ-पुं० । विजगत्नातारि, दश० १ तस्य ।

भुवणतिलय-भुवनतिलक-पुं० । कुसुमपुरस्सस्य धनद-
पतेः पुत्रे स्वनामभयोते राजकुमार, ध० २० ।

तत्कथामक्रम—

" सुरवासिण्ये सुपत्ते, कुसुमे व समग्धि इयं कुसुमपुरं ।

चणुओ विच भूरिचणो, चणुओ नमिण तस्य निवो ॥ १॥

आसि पडमेसयस्स व, पडमा पडमावर्षि पिया तस्स ।

पुत्तो य भुवणतिलओ, तिलओ इव सेसपुरिस्तां ॥ २॥

तस्स य कवाइगुणो-ण जइ विउमपायं इमे हुआ ।

मयणाइणो पविसा, विवयगुणो अणुयमो तह वि ॥ ३॥

सो कालदिम मुहेण, उवउमपमहक्काउ मिपेह ।

विणुओ णओ कलाओ, जलपडलीओ जलह व्व ॥ ४॥

तण य विणयगुणे, जणुओ विज्जागुणो उ सो तस्स ।

ओ अमरसुंदरीण वि, मुहाइं मुहल्लं कासी य ॥ ५॥

अजदिण सो राया, अर्याणसभाइ जाव आसीलो ।

विट्ठर ताव हिट्ठे, ण विसिणा एव विज्जनो । ६॥

सामिय । रयणयलपुर—पट्ठो सो सिरिअमरंइदरयइलो ।

विट्ठर पहाणपुरिसो, बाहिं को तस्स आएसो ? । ७॥

लह मुंक्क इय रत्ता, पुत्तो सो विमिणा समाणीओ ।

नमिय निव उवविट्ठे, समर इय मणुउमारओ ॥ ८॥

देव ! सिरिअणय । नरवर ! मुहं पइ जंपए अमरवंदो ।

अह पट्ठ । अग्धि महे, वरपुया जसमहे नाम ॥ ९॥

सा तुइ सुपत्तस विमलं, मुणुनिवहं खेवरीहिं मिउजं ।

आयकिअण सुहरं, अक्कंते तम्मि अणुएस्ता ॥ १०॥

किं च तथं विद्युत्तिल, व कमलिणी निरुद्धमव भाव्यंती ।
 परिच्छत्तकुसुमस्तंभो-लमाह कदह किं गमह दिष्टे ॥ ११ ॥
 जा अजज वि सा बाहा, तथं व न हु वयह जीविनं नियवं ।
 ता तुम्हेहि नवचरः, पुष्पसिन्धुहामिद्विगुण ॥ १२ ॥
 सहला किउजउ अम्हा—न परधया पेसिउं नियं तयथं ।
 तीप गिरहाविउजउ, वलकलकलकिन्धो पाणी ॥ १३ ॥
 अह मरवितासवरमं-तिवद्वणमवलोय निवो सो वि ।
 विषयण भयह सामिय । जुलमिणं कीरउ परमाणं ॥ १४ ॥
 अं भयह तयं कुण्डिमु, ति निवद्वह जयिप पहाणनरो ।
 सो पतो निवदिष्टे, आवासे कुरियगुहहरिखो ॥ १५ ॥
 तो रत्नाऽणुकाभो, अण्येयसामंतमंतिमाहजुभो ।
 सो कुमरो संवलिभो, अश्लियवउरह्वलकलिभो ॥ १६ ॥
 संपतो अहूरं, पदमि सिउउरनयरावाहिमि ।
 सुच्छामीलीनययो, सो पाडभो रहवकच्छं ॥ १७ ॥
 अह मरिभमखंधार, सहला कोलाहले समुच्छतिप ।
 मिलिभो अगिमपकिम्भ-संधारजयो ताहि सव्वो ॥ १८ ॥
 तो मंतिमाहो तो, महुलालावेहिं आलथंति मिसं ।
 कट्टं व विगयविट्टो, न कि पि पडिजयप कुमरो ॥ १९ ॥
 आवासा ते सव्वे, विविहोसहमंततमणिपमुहं ।
 पकुणंति बहुवयारं, न य से जायह गुणो को वि ॥ २० ॥
 किं तु पवट्टर अहियं, विषया विलमंति सयलभंगारं ।
 तो मंतिमाहोभो, कट्टणपरं पलवप एवं ॥ २१ ॥
 हा गुण्टयणमहोदिहं, हा नितवमविण्यकण्यकण्यगिरे ॥
 हा पण्यकण्यपायव । कुमार । पतोऽसि किमवयं ॥ २२ ॥
 सुवणच्छलस्स देव—स्स किं तु गंतुं वयं कदिस्सामो ? ।
 इय जा पलेश्वर जणो, सिउपुरविहदिउजाये ॥ २३ ॥
 ता सुराकिन्नरलोच-उज्जमण्यवरणो अण्येयसमणजुभो ।
 नामये सरयमाण, वरनाणी आगभो पत्तो ॥ २४ ॥
 अमरकण्यकण्यकमला-ऽऽलीयो धम्मं कदेह अह तय्य ।
 सो मंतिपमुहजणो, गभो सुहं नमिप उवविट्टो ॥ २५ ॥
 अह कंठीरवसामं—तपुकिभो कुमरपुक्कुसुतं ।
 तेसि आउलभावा, समसभो कदह इय सूरि ॥ २६ ॥
 धायहसंढे द्विदे, मरहे भवणगरमि नयरमि ।
 विहरंतो संपलो, इहो गच्छो सुमुकलिभो ॥ २७ ॥
 तय्य य एगो लाह, वासवनामा सुवासयारहिभो ।
 शुद्धगच्छपण्णोभो, अहअविणिजो किलिद्धमो ॥ २८ ॥
 को कहया वि शुकिहिं, अण्येयो भो अहं होमु विण्यपरो ।
 अम्हा विण्यपणं विप, कल्लाणपरंपरा होहं ॥ २९ ॥ "

उक्तं च—

"विनयफलं शृणुष्व, शुद्धशृणुष्वफलं श्रुतज्ञानम् ।
 ज्ञानस्य फलं विरति-विरतिफलं चाऽऽश्रयनिरोधः ॥ ३० ॥
 संस्वरफलं तपोफल-मथ तपोऽति निजरा फलं दहम् ।
 तस्मात् कियानिबुद्धिः, कियानिबुद्धिरयोगिस्त्वम् ॥ ३१ ॥
 योगनिरोधाद्भवत्-स्ततिलयः स्ततिलयान्मोक्षः ।
 तस्मात् कल्याणानां, सर्वेषां भाजनं विनयः ॥ ३२ ॥ "

तथा—

मूलाउ कंधपम्भो पुमस्स,
 कंधाउ पण्णो सगुणिति साहा ।

साहप्यसाहा वि कहंति पत्ता,
 तथो सि पुणं व फलं रलो य ॥ ३३ ॥
 एवं धम्मस्स विण्यभो, मूलं से परमं मुणं ।
 अणु किति सुपं सिगं, नीसेलं चासिपच्छ ॥ ३४ ॥
 इय गुहवयणं पवणे, व वणह्वो पण्य सण्य ह्व कुरो ।
 कविण वणवगंतो, सो अहिययरं समुज्जलिभो ॥ ३५ ॥
 सो अणया अकउज-मि कयहं चेरोभो मुणिहि पि ।
 जाभो भिलं पट्टो, इह परलोहं य निरिचकं ॥ ३६ ॥
 सव्वेसि धायण्यं, तालउहविंसं विविणु अलमउजे ।
 सो एगीवसाहुभो, सयं पणुट्टो उभयमीभो ॥ ३७ ॥
 गच्छाणु कपियाप, य देवयाप तयं कहेऊण ।
 तप्यिभोगयवत्ता, निवारिया साहुभो सव्वे ॥ ३८ ॥
 सो बच्चंतोऽरथे, कथं वि वणुद्वपलितसव्वंगो ।
 मरिऊण समुण्णो, परमाऊ अण्यहट्टणि ॥ ३९ ॥
 तो मच्छंणु पुणुएव, नरप तिरेह पुणो वि नरयमि ।
 सव्वय्य द्दण्णद्विण-मिण्णयियाणहिं संतथो ॥ ४० ॥
 भमिभो भूरि भवेणु, अण्णयतवं करिणु किं पि पुरा ।
 जाभो धण्यनरिह—स्स एस अहवद्वलहो पुणो ॥ ४१ ॥
 रिसिधायपरिणयं, अं च तया अजिजं अणुहकम्मं ।
 तस्सेस वसा इदिह, एयमवयं गभो कुमरो ॥ ४२ ॥
 तो भीण्यं कंठी-रवेण पणमिणु पमयिणं नाहं ।
 कदह होह पुणो एलो ? पडणो पडिमह अमुनिहा ॥ ४३ ॥
 कीण्णपायं कम्म, इमस्स संपर विमुक्कलमाणो य,
 चिट्ठर विवण्णहि इहा-ऽग्गभो विमुक्किहिर सव्वलो ॥ ४४ ॥
 इय सोउ मंतिपमुहा, लोया हरिसिधमणा कुमरपासं ।
 संपला अहविट्टो, पडण्णपाभो तभो तेहिं ॥ ४५ ॥
 कदिभो केवलिकदिभो, पुव्वमवाहं य वहरो तस्स ।
 तो सो भीभो पमुह-पयो य पत्तो सुगुहवासं ॥ ४६ ॥
 नमिउं सूरि कंठी-रवाहवुल्लोयं संजुभो कुमरो ।
 निहं मिमीमभवमय—भीभो दिक्कं पवउजे ॥ ४७ ॥
 इय सुणिय असमहं वि हु, तस्याऽऽगंतूय गिरहव दिक्कं ।
 सेसजणो पुण वलितं, धण्यविनवस्साऽह तं वरियं ॥ ४८ ॥
 पुव्वकयअविण्यफलं, सुमिरतो माणसे कुमरसाह ।
 अहसयविण्यपहाणो, जाभो अक्किण्ण गीरयो ॥ ४९ ॥
 विण्य वेयावक्के, सो तद ददऽमिग्गहो समुण्णो ।
 जह तण्णुणुट्टेहिं, अमरेहि वि संजुभो बहुलो ॥ ५० ॥
 तं उववूहंति शुक्, अमिकल्लं महुनरिउल्लवणयो ।
 वभोऽसि यो महायसं, तुह सहलं जम्म जीयं व ॥ ५१ ॥
 परिचसरायारिण्ण, दमगमुणीसु वि पउत्तविण्यपणं ।
 वेयावक्कपरेण य, सचच्चियं ते इमं वयणं ॥ ५२ ॥
 पणमंति य पुव्वपरं, कुलया न नमंति अक्कुलया पुरिसा ।
 पण्णो पुविह इहअ-अणुस्स जह चकवट्टिमुणी ॥ ५३ ॥
 इय उववूहउजतो, सो कवणीया वि कुरियमज्झणो ।
 पालह वयमकल्लं, वावत्तरिपुव्वलक्का ॥ ५४ ॥
 सव्वाउ पुव्वलक्के, असिहं परिपालिऊण पज्जेते ।
 पडिक्कपायवमो, अउभीयउज्जमणीयणो ॥ ५५ ॥
 उण्णवमिलनाणो, विलिखनीसेसकम्मसंतणो ।
 सो भुवणतिलयसाह, भुवणोवरिमं पयं पत्तो ॥ ५६ ॥ "

“ इति विनययुगेन प्रार्थितः शेषसिद्धे—
 धनदन्तुयानेखानेवृत्तयुगेनिश्वय ।
 सकलसुखगर्हणे लब्धविश्वप्रतिष्ठे,
 सुपुत्र इह विषय स्वान्तर्भावः ॥ ४७ ॥ ”
 च० २० १ अर्थः १८ सुख ।

सुवर्णसिद्धयैः—भुवनत्रिकवन्धु—पुं०। जगत्त्रयवाधये, जीवा०
 १ अर्थः०।

सुवर्णमल्ल—भुवनमल्ल—पुं०। कुसुमपुत्रपुत्रस्य हेमप्रमस्य सुते
 स्वनामकयाति राजकुमारे, सङ्गा० । (भुवनमल्लनरेन्द्रकथा “वे-
 द्यबन्धु” शब्दे तृतीयभागे १२६६ पृष्ठे गता ।)

सुवर्णवर्—भुवनपति—पुं०। भुवनधिपे, सेन०। सौधम्भसुर-
 त्वपदस्येयस्य यथा ईशानसुरत्वपदवी अधिकः, तथा भुव-
 नपतिश्रेष्ठोत्कृष्टवन्द्यराजात्मव्योयोगं का पदवी म्यूना, का
 च अधिकेति प्रश्ने, उत्तरम्—एवन्तरज्योतिष्कभवनपतिनां
 यथोत्तरं बाहुल्येन सर्वधिकत्वमिति पदव्यधिकताऽपि तथे-
 चेति । २६३ प्र०। सेन० ३ उक्ता०। भुवनपतीनां भवनानिकुत्र
 सन्तीति प्रश्ने, उत्तरम्—रत्नप्रभाया उपरिआधैकं योजन-
 सहस्रं मुक्तवा विचाले सर्वत्र भवनानि सन्तीति ज्ञायते,
 यतोऽनुयोगद्वारात्सर्वसिद्धये भुवनपतिभवनानि नरकाया-
 सकपायैः कथितानिती बोध्यम् । १४३ प्र०। सेन० ४ उक्ता०।

सुवर्णसुन्दर—भुवनसुन्दर—पुं०। तयागच्छम्भवे सोमसुन्दरसुरे-
 शिष्ये स्वनामकयाति आचार्ये, ग० ३ अर्थः० ।

सुवर्णसिद्धमूरि—भुवननेन्द्रमूरि—पुं०। जैलगच्छम्भवे स्वनामकयाति
 आचार्ये, “तत्र श्रीभुवननेन्द्रसूरिसुतः” । वृ० ६ उ० ।

सुस-सुष (स)-न०। सुस्यते उन्मथ्यते “सुस” उत्सर्गे,
 कः। पुं० वा पञ्चम् । तुच्छधान्ये, कलरहितधान्ये, वाच०।
 आ० म० २ अ० ।

सुसगर—सुसकर—पुं०। करभेदे, आ० म० २ अ० ।

सुसङ्गाढाद्य—सुसङ्गाढस्थान—न०। सुसङ्गाढाऽऽधारे गृहे, “ज-
 ष्य सुसं षडंति तं सुसङ्गाढाद्यं” । नि० वृ० ३ उ० ।

सुसुन्दर—सुसुगृह—न०। शक्यभेदे; आवा० १ ध्रु० १ अ० ५ उ० ।
 क्षियां कीर्ण । सुसुगृहः । तत्रैवायं, आ० १ ध्रु० १ अ० ।

सू—सू—की०। सू-सङ्ग—कीर्ण । पृथिव्याम् । गा० । कल्प० ।
 अष्ट० । कर्म० । दृश० । दकलकथायाम्, वाच० ।

सूअ—सूत—पुं०। पिशाचे “द्वरा गृहगत्यो पि-प्यया परेया
 विसृज्या सूअः ।” पा० १० ना० ३० गाथा । जन्तुसामान्ये,
 “जन्तु सत्ता सूआ य” पा० १० ना० १५२ गाथा । दम्भवाह,
 दे० ना० ६ वर्ग १०७ गाथा ।

सूअसु—वेशी—हृष्टलक्षणभेदे, दे० ना० ६ वर्ग १०७ गाथा ।

सूह—भूति—की०। सू—किञ् । भवने, अस्मिन्, वृ० ४ उ० ।
 विभूती, संघा०। पं० व०। रा० । वृद्धी, मङ्गले, शिवायाम्,
 सू० १ सु० ६ अ० । आगिमाऽऽद्यष्टाधैष्येभ्ये, शिवाङ्कभस्म-
 नि, भूयसे, सम्पत्तौ, जात्याम्, वृद्धिनामीष्ये च । वाच० ।

सूह—भूतेन्द्र—पुं०। सुकपाऽऽधये भूतनामिन्द्रे, स्या० ४ डा०
 १ उ० ।

सूहकर्म—भूतिकर्म—न०। भूत्या अस्मनोपलक्षणत्वाभ्युदा-
 सत्रण कर्म रक्षाये वसत्यादिपरिवेष्टनं भूतिकर्म । ग० २
 अर्थः०। वसतिशरीरमाण्डकक्षाये अस्मत्सुधाऽऽदिना प-
 रिवेष्टनकरणं, प्रब० ७३ द्वारः । तद्वे आभियोगिकमाचना-
 भेदे च । च० ३ अर्थः०। आ० । भूतिकर्म नाम यत् उव-
 रिताऽऽदीनामभिमन्त्रितेन कारेण रक्षाकरणम् । “अरिया-
 हभूदराधे, भूहकर्म विधिहिदुः” इति वचनात् । अ० १ उ० ।
 आवा० । स्या० ।

अथ भूतिकर्म व्याख्ये—

भूर्ह्ये महियाप, सुतेय व होह भूहकर्म तु ।

वसतिशरीरभेदय-रक्षा अभियोगार्थाय ॥ ४१२ ॥

भूत्या अस्मभूतया विद्याभिमन्त्रितया भूदा वा पांशुलक्षया
 सूत्रेण वा तन्तुना यत्परिवेष्टनं तद्भूतिकर्मोच्यते । किमर्थमेवं
 करोतीत्याह—वसतिशरीरमाण्डकानां स्तेनाऽऽपुत्रद्वेषयो र-
 क्षा तन्निमित्तम् । अभियोगो वशीकरणम्, आदिशब्दान्
 ज्वराऽऽदिस्तम्भनपरिग्रहः । पुं० १ उ० २ प्रक०। तत्र प्रा-
 यश्चित्तं यथा—“भूतीकमे लहृद्यो (२६१ गाथा) ।” भूतिक-
 र्मकरे प्रायश्चित्तं मासतपु । अ० १ उ० । ज्वराऽऽदिस्तम्भ-
 निस्तं भूतिनां भूतिकर्म तन्निमित्तपुस्तथा । मिपुणपुहृदभेदे,
 पुं० । स्या० ६ डा० ।

भूहकर्मय-भूतिकर्मिक-पुं०। भूतिकर्म उचिरतानामुपग्र-
 वरक्षाधेयस्ति यस्य सः । भूतिकर्मकारके, की० ।

भूहगृहय-भूतिग्रहण—न०। विभूतिनामे, अस्माऽऽशने च ।
 संघा० ।

भूहपस-भूतिप्रज्ञ-त्रि०। भूतिः सर्वजीवरक्षा, तल प्रज्ञा य-
 स्य । सर्वजीवरक्षां, उत्त० १२ अ० । प्रहृष्टप्रभे, अनन्तज्ञान-
 वति, मङ्गलप्रभे, भूतिशब्दो वृद्धी मङ्गले, रक्षायां च वर्तते । भू-
 तिप्रज्ञः प्रहृष्टप्रभः । अनन्तज्ञानवान् । तथा भूतिप्रज्ञां जगद्-
 वाभूतिज्ञः । एवं सर्वमङ्गलभूतिप्रज्ञः । सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।
 “नाणेण सीलेण य भूरपणे ।” मू० १ ध्रु० ६ अ० । प्र-
 क्षया भेदे च । सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।

भूहिल-भूतिल-पुं०। तोलांलग्नमस्ये स्वनामकयाति इन्द्रजा-
 लके, यन तत्रत्यदेवेन सुद्रककपे विक्रये संधिच्छेदे कृते
 गृहीतेन देवेन निवेदिताः स्वामी बद्धौ मोक्षितः । “मोयह
 इन्द्रालिय, तथ महाभूतिलो नाम ।” आ० वृ० १ अ० ।
 भूउत्तम-भूतोत्तम-पुं०। भूतभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

भूगोल-भूगोल-पुं०। भूगोल इव । गोलाऽऽकारे भूमण्डले,
 “मथ्ये समनादहस्य, भूगोलां व्योम्नि तिष्ठति । विधा-
 णः परमां शक्तिं मल्लणो चारणाऽऽस्मि हाम् ॥ १ ॥” इति
 सूर्यसिद्धान्तः । वाच० ।

भूगोलस्य चलाचलत्वमाचाराज्ञे यथा—

इदमेवेति आचारगोपरे नो मुनिर्भवे भवति, ते इह आ-
 रंभद्वी अणुवयमाणा इह पासे धायमाणा इहयो यावि
 समलुप्तामाणा, अदुवा अदिचमाययंति, अदुवा वावाड
 विउजंति तं जहा—अरिय लोए?, नरिय लोए?, पुने लोए

३, अश्वे लोए४, साहए लोए५, अशाहए लोए ६, सप-
जवसिए लोए७, अपजवसिए लोए८, सुकडे चि वा पुकुडे
चि वा कझाचि चि वा पावे चि वा साहु चि वा असाहु
चि वा सिद्धि चि वा असिद्धि चि वा निरए चि वा अनि-
रए चि वा जमिणं विष्णुविज्ञा मामगं धम्मं पञ्चवेवाशा
इत्ये वि जाखइ अकस्मात् ॥

'इह' अस्मिन्मुपप्लोके 'एकेषां' पुरस्कृताशुभकर्मवि-
पाकानामाचरणमाचारी मोक्षार्थमनुष्ठानविशेषस्तस्य गोच-
रो विषयः, नो सुप्त निशान्तः परिचितो भवति, ते वाप-
रिणामाभ्यारगोचरा यथाभूताः स्युः तथा दशयितुमाह-ने'
अनधीताऽऽचार गोचरा भिन्नावतिऽया स्नानस्वेदमलपरि-
पहर्षजिताः सुखविहारिभिः शाक्याऽऽदिभिरासमात्पति-
शामिताः 'इह' मनुष्यलोके आरम्भाधीनो भवन्ति, ते वा
शाक्याऽऽद्योभ्ये वा कुशीलाः सावध्याऽऽरम्भाधीनः, तथा चि-
ह्वाऽऽरामतडागकूपकरौहिशिभोजनाऽऽदिभिर्धर्मैः यदन्ते
ऽनुवदन्तः, तथा जहि प्राणिन इत्येवमपरिधानयन्तो, प्रतश्चापि
समनुजानन्तः, अथवा अदन्तं परकीयं द्रव्यमगलितविपा-
कास्तराहितशुभाध्यवसायाः 'आददति' शुद्धतांति । किं
च—तत्र प्रथमपुत्रीयमते अत्यवज्ञस्यत्वात् पूर्वं प्रतिपाद्य
ततो बहुतरुहज्यत्वात् द्वितीयमनोपपन्न इति, 'अथ-
येति' पुत्रस्मात् पलाभोपलोकः, तथावा-अदन्तं शुद्ध-
मिति, अथवा-वाचो विविधं-नानाप्रकारा युज्यन्ति, तद्यथेत्युप-
लक्षणः । अस्ति 'लोकः' स्थावरजङ्गमाऽऽत्मकः, तत्र नव-
लङ्का पृथ्वी सप्तद्वीपा वसुधैरेति वा । अपरेषां तु ब्रह्मा-
रहस्यतरेति, अपरेषां तु प्रसूतान्यवभूतानां ब्रह्माद्याभ्युद-
कमध्ये प्लवमानानां सतिष्ठन्ते, तथा सति जीवाः स्वकृत-
फलभुजः, अस्ति परलोकः, स्तो बन्धमोक्षौ, सति पञ्च-
महाभूतानि, इत्यादि १ । तथाऽपरे चार्वाका आहुः-नास्ति
लोको, मायन्द्रजालस्वप्नकल्पमेवैतत्सर्वं, तथा ह्यविचारित-
रमणीयतया भूताभ्युपगमाऽपि तेषामतो नास्ति परलोकः
नुवायी जीवां, नस्तः शुभाशुभं, किंवादिभ्यो मद्दशक्लव्
भूतस्य एव चेतन्यमित्यादिना सर्वं मायाऽऽकारमध्यवेन-
गरतुल्यम्, उपपत्त्युक्तमिदमित्यदि । उक्तं च—

"यथा यथाऽर्थाश्चिन्त्यन्ते, विचित्रन्ते तथा तथा ।

येतेतस्त्वयमर्थेभ्यो, रचिते तन के ययम् ? ॥ ॥

भौतिकानि शरीराणि, विषयाः करुणानि च ।

तथापि मन्वेदम्यस्य, तस्य समुपदिश्यते ॥ २ ॥ "

इत्यादि २ । तथा साक्येऽऽद्य आहु-भूयो' नित्यो लोकः,
आविर्भावितोऽयमावभावात्प्रादुर्भावविनाशयोः, असतोऽनुपा-
दात् सतश्चाविनाशात्, यदि वा—भ्रुवः निम्नतः, सरित्स-
मुद्रभूषधराभ्राणो निम्नतस्त्वात् । शाक्याऽऽद्यस्त्वाहु-अधु-
नो लोकोऽनित्यः, प्रतिक्षणं विशरादस्त्वभावत्वात्, विनाश-
हेनोरभावात् नित्यस्य च कर्मयोगपथाभ्याम् अर्थोक्त्या-
यामसामर्थ्यात् । यदि वा "अध्रुवः चलः, तथाहि-भूगोलः
चाक्षुर्यमेव नित्यं चलनेषाऽऽस्ते, जलस्य च विद्युत्स्य द्यव-
स्थेयस्य, तथाऽऽदित्यमण्डलं दूरस्थाद्ये पूर्वतः पश्यन्ति
तेषामादित्योदयः, आदित्यमण्डलाद्येवदित्येतामां मध्याह्नः

ये तु दूरतिकास्तस्याल पश्यन्ति तेषामस्तमित इति ।
('दिसा') शब्दे चतुर्थभागे २५२३ पुष्टे दिग्दिशाभाग्रूपस्था-
ऽवसरे "जस्त जम्ना आहवां जेइ सा भवति तस्त पुत्र-
दिसा" (५७) इत्यादिशाभिः भद्रबाहुस्त्वामिभिरधीत्यर्थं
सिद्धान्ति तत्वात्) ५ । अन्त्ये पुनः सादिको लोक इति प्रति-
पत्ताः, तथा चाऽऽहुः—

"आसीदिवं तमोभूत-मप्रज्ञातमलक्ष्यम् ।

अप्रतर्क्यमविवेकं, प्रसुप्तमिव सर्वतः ॥ १ ॥

तस्मिन्नेकार्णवोभूते, नष्टस्याधरजङ्गमे ।

नष्टामरनरे चैव, प्रनष्टीरगराक्षसे ॥ २ ॥

केवलं गच्छीभूते, महाभूतविवाञ्जिते ।

अविम्व्याऽऽत्मा विभुस्तत्र, शयानस्तप्यते तपः ॥ ३ ॥

तस्य तत्र शयानस्य, नामैः पद्मं चिन्तिनतम् ।

तदुत्तरीयमण्डलमिभं, हृद्यं काञ्चनकयिकम् ॥ ४ ॥

तस्मिन् पद्मे तु भगवान्, वृष्टी यक्षोपवीतसंयुक्तः ।

ब्रह्मा तत्रोपयज-स्तेन जगन्मातरः सृष्टाः ॥ ५ ॥

आदितिः सुरसङ्घानां, दितिरसुराणां मनुर्मुत्पण्याम् ।

विनता विहङ्गमानां, माता विश्वप्रकाराणाम् ॥ ६ ॥

कहूः सरीसृपाणि, सुलसा माता तु नागजातीनाम् ।

सुरभिरक्षुत्पादना-मिता पुनस्तर्षेर्बीजानाम् ॥ ७ ॥ " इत्यादि

६ । अपरे तु पुनरनादिको लोक इत्येवं प्रतिपत्ताः, यथा शा-
क्या एवमाहुः—अनवद्यमोऽयं भिक्षुः ! संसारा, पूर्वां च
कोटी न प्रज्ञायते, अविद्या निरावरुणानां सध्वानां न विद्यते
न च सध्वानाद् इति, तथा सपथंयसितो लोको, जगत्प्रलये
सर्वस्य विनाशसङ्क्रामात् ७ । तथाऽप्यवयसितो लोकः, सतः
आत्यन्तिकविनाशसंभवात्, "न कश्चिद्विदीदृशं, जगत्" इति
वचनात्, तत्र येषां सादिकस्तेषां सपथंयसितो, येषां त्वना-
दिकस्तेषामपथंयसित इति, केवाञ्छ्रियमयपीति, तथा
चोक्तम्— "ह्रावेव पुरुषो लोकः, तुरभास एव वा । तुरा
सर्वाणि भूतानि, कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥ १ ॥ " इत्यादि ८ । त-
देवं परमाथेमजानानां अस्तीत्याधभ्युपगमेन लोकं विवद-
मानाः नानाभूता वाचो नियुज्यन्ति, तथाऽऽत्मानमपि प्रति
विवदन्ते, तथावा-सुष्टु कृतं सुकृतमिति वा बुष्कृतमिति ये-
भ्येवं क्रियावादिनः सम्प्रतिपद्यन्ते, तथा सुष्टु कृतं यत् सर्व-
सङ्कपरित्यागो महाज्ञतमप्राहिः । तथाऽपरे बुष्कृतं भवता
यदसौ मृगधृगलान्चनो पुत्रमनुपापोऽधिकतेति, तथा य एव
कश्चित्प्रज्ज्योद्यतः कल्याण इत्यवमभिहितः स एवापरेण पा-
खण्डिकविप्रलम्बः क्लीबांयं शुद्धाऽऽत्मपालनासमर्थोऽन्यस्यः
पाप इत्येवमभिधीयते, तथा साधुरिति वा असाधुरिति वा
स्वप्नातिकल्पतकावभिरभिधीयते, तथा सिद्धिरिति वा
असिद्धिरिति वा नरक इति वा, अनरक इति वा, एवमन्यद्-
व्याभिन्य स्वाप्रदप्रदिष्टो विवदन्त इति दर्शयति, "यदिहं
विप्रतिपत्ता" यत्पूर्वाङ्गं लोकऽऽदिकं तदिदमाभिर्य विविधं
प्रतिपत्ता विप्रतिपत्ताः, तथा चोक्तम्—

"इच्छन्ति कृतिं सृ-ष्टिवादिनः सर्वमेवमिति लिङ्गम् ।

कृस्ते लोकं माह-इदराऽऽद्यः सादिर्यन्तम् ॥ १ ॥

नारीश्वरजं केचिन्, केचित्सोमानिस्तम्भं लोकम् ।

द्रव्याऽऽदिषाङ्गं करं, जगदेतत्कश्चिद्विच्छन्ति ॥ २ ॥

इश्वरपरितः केचि—केचिद् ब्रह्मलोकं जगत् ।

अव्यक्तप्रभवं सर्वं, विश्वमिच्छुमिति कार्ष्णिनाः ॥ ३ ॥

यादृच्छिकमिदं सर्वं, केचिद् भूतविकारजम् ।

केचिन्नानैकरूपं तु, बहुधा संप्रधासितः ॥ ४ ॥ ” इत्यादि ।

तदेवमनवगाहितस्याद्वादेनभ्यन्तमेकांशवलम्बिनां मति-
भेदाः प्रादुष्यन्ति । तदुक्तम्—“लोकिकयाऽऽस्तमस्ये,
विषदन्ते वादिनो विभिन्नाद्यम् । अविदिनपूर्वं येषां, स्वाद्वा-
दाविनिश्चयं तत्त्वम् ॥ १ ॥ ” येषां तु पुनः स्वाद्वाद्मनं निश्चितं
तेषामस्तित्वनास्तित्वाऽऽदर्यस्य नयाभिप्रायेण कथाञ्चि-
दाश्रयणात् विवादाभाव एवेति, अत्र च बहु वक्तव्यं तन्नु नो-
क्यतं, प्रत्यक्षितरभयाद्, अन्यत्र च सूत्रकृताऽऽदौ विस्तर-
ण सुविहितत्वादिति । ते च विवक्षितः परस्परतो विप्रतिपक्षाः
‘मामकम्’ इत्यादिभ्यो धर्मं प्रहापयन्तः स्वतो नष्टाः परानपि
नाशयन्ति । तथाहि—केचित्सुखेन धर्ममिच्छुमिति, अपरं दुः-
खेन, अन्ये स्वनाऽऽदिनेति, तथा मामक एवैको धर्मो योला-
यानिषां व्यञ्जनापर इत्येवं बद्धतोऽपुष्टधर्मयोः ऽविदितपर-
माद्योऽपि प्रतारयन्ति, तेषामुत्तरं दूषयति—“अत्रापि अस्ति
लोको नास्ति वेत्यादौ जानीत सूयम्, ‘अकस्मा-
दिति’ मागधदेशे आगोपालाङ्गाऽऽदिना संस्कृतस्य-
वाचारणादिहापि तथैवोच्चारित इति, कस्मादिति
हेतुर्न कस्मादकस्माद् हेतोरभावादिदर्थः, तत्रास्ति
लोक इत्युक्तेऽप्याप्यं जानीत यथा न भवत्येवमक-
स्माद्, हेतोरभावादिति । तथाहि—यद्येकान्तेनैव लोका-
ऽस्ति, ततोऽस्तिना सह समानाधिकरण्याद्यदि तत्राकः
स्यात्, एवं च तत्रप्रतिपक्षोऽप्यलोकोऽस्तीति कृत्वा लोक-
एवालोकः स्यात्, व्याप्यसत्त्वाभेद व्यापकस्यापि सत्त्वाभा-
वल्लोकाभावाः, तदभावे च तत्रप्रतिपक्षभूतस्य लोकस्य प्राग-
भावाभावः सर्वगतत्वं वा लोकस्य स्यादिति, अथवा लोका-
ऽस्ति । न च लोको भवति, लोकोऽपि नामास्ति, न च लोको-
ऽलोकामाव इत्येवं स्याद्, अस्मिन् चैतत्, किं च—अस्ते-
व्यापकस्य लोकस्य घटपटाऽऽदौ वि लोकावभावाः, व्याप्य-
स्य व्यापकसत्त्वाभावात्तरावकावात्, किं च—अस्ति लोकः,
इत्येषाऽपि प्रतिपक्षा लोक इति कृत्वा हेतोरप्यस्तित्वात्, य-
दि तत्राद्वैतवैकस्यावभावाः, तदकस्य हेतुभावाः, तदभावे च किं
न सिद्ध्यतीति ? उनास्तित्वाद्येषां लोक इत्येवं च प्रति-
पक्षादिति स्यात्, तदेवमेकान्तेनैव लोकास्तित्वेऽभ्युपग-
म्यमाने हेत्वभावः प्रदर्शितः, एवं नास्तिप्रतिपक्षावभावापि
वाच्यम्, तथाहि—नास्ति लोक इति शब्दं वाच्यः—किं भवा-
नस्त्युत नेति ? यद्यस्ति किं लोकान्तर्बर्त्तते, नवेति, यदि लो-
कान्तर्बर्त्तते कथं नास्ति लोक इति प्रचीय ? अथ बाह्यभूत-
स्ततः स्वरविषयाद्यदसद्भूत एवेति कस्य मयात्तरं दानव्यम्,
इत्यनया दिशैकान्तवादिनः स्वयमभ्युक्तप्रतिपक्षस्या इति,
एवमिति यथाऽऽस्तित्वनास्तित्ववादादस्तिनामाकस्मिकानिर्धु-
क्तिकः, एवं भूवाभूवाऽऽद्योऽपि वादा निर्युक्तिका एवेति ।

अस्माकं तु स्वाद्वादादिनां कथाञ्चिदभ्युपगमाच्च यद्यो-
क्तदोषानुपपन्नः, यतः स्वपरकलाभ्युदासापानाऽऽशाचं
दि वस्तुनो वस्तुत्वम्, अतः स्वद्रव्यलक्षणकालस्वभावतोऽ-
स्ति परद्रव्याऽऽदिवस्तुत्वात्प्राप्तीति । उक्तं च—“सर्वं सर्वं

को नेच्छेत्, स्वकयाऽऽदिवस्तुत्वात् । असदेव विषयोला-
चं सर्वं व्यवतिष्ठते ॥ १ ॥ ” इत्यादि, अस्मत्प्रतिपक्षनाश-
गमनिकायत्वात् प्रयासस्य, एवं भूवाभूवाऽऽदिविषयि पञ्चा-
वयवेन दशावयवेन वाऽप्यथा वेकाग्रपक्षं विलिप्य स्वा-
द्वात्पक्षोऽभ्युदाऽऽशोष इति । आशा० १ अ० ८ अ० १
उ० । (अन्नादिगोलाविमानां व्याख्या स्वस्वस्यां) (अत्र
विस्तरः ‘शिगोय’ शब्दे चतुर्थभागे गतः) (‘लोच’ शब्दे च
चुदांशु गाथाभिर्दशविधैः)

भूय—भूय—पु० । स्त्रीणां गर्भे, बालके च । वाच० । ६० १
उ० ३ प्रक० ।

भूयश्च—भूयश्च—वि० । भूयं गर्भं हन्ति इत्यु—कः गर्भघातके,
बालघातके च । वाच० । ६० १ उ० ३ प्रक० ।

भूतशय—भूतशय—क० । शय्यसङ्घाते, विशे० । हरिते वनस्य-
निर्भेदे, प्रहा० १ पृ० ।

भूदाश—भूदान—न० । भूमिदानं, आवा० १ अ० १ अ० १ उ० ।
(सदानस्य शुभकमोदयजनकस्वमिराकरणम् ’ पुटवीकाइय’
शब्दे ऽस्मिन्नेव भागे ६७८ पुष्ट गतः)

भूवाल—भूपाल—पु० । भुवं पालयति । पाल—अल्ल । सपती, बा-
च० । स्वा० १ उ० ।

भूमिय—भूमृत्—पु० । भुवं विभक्तिं धारयति पालयति वा ।
भू—किप् । पवते; भूगले च । वाच० । आ० क० १ अ० ।

भूभूय—भूभूज—पु० । भुवं भुङ्क्ते भुनक्ति पालयति वा । भूज-
किप् । भूगले, वाच० । आ० क० १ अ० ।

भूमशया—देशी—स्वगणे, “भूमशया पतिउत्तरेण ।” भूमश-
यति, देशीपदभेदतः, स्वगमनमर्थः । इय० १ उ० ।

भूमह—भूमह—पु० । अहोरात्रमवेषु निशुम्नुतुष्टु स्वप्नमवस्था-
तं सप्तविंशतिनम मुहूर्तं, स० ३० सम० ।

भूमि—भूमि—स्त्री० । भवस्यविमलं भूतानि । भू—मिक्, वा ङीप् ।
पृथिव्याम्, वाच० । रा० । क्षेत्रे, अ० २ अ० १ ।

पञ्चा० । स्थण्डिले, उपा० १ अ० । पदस्याम्, स्वा० ३
डा० २ उ० । काले, स्वा० ३ डा० ४ उ० । स्थानमात्रे,
जिह्वायाम्, योगशस्त्रोक्तं योगिनां जितस्यावस्थाभेदे, ए-
कसङ्ख्यायां च । वाच० । “यत्किं भूमि ।” पाठ० ना०
२६४ गाथा ।

भूमिउदय—भूमृदक—न० । भूम्या उदकं भूमृदकम् । नद्यादि-
जलं, नि० भू० १ उ० ।

भूमिकेप—भूमिकम्—पु० । “शब्देन प्रहता भूमि—यथा रसति
कम्पतः । सनापतिरामायच, राजा राज्यं च पीकते ॥ १ ॥ ”
इत्युक्तलक्षणे महाविभक्तिभेदे, स्वा० ८ डा० । (भूमिकम्पन
हेतुः ’ पुटवी ’ शब्दे ऽस्मिन्नेव भागे ६७२ पुष्ट गतः)

भूमिकम्प—भूमिकम्पेन—न० । सर्मावयवमात्रं भूमेः परि-
कम्पेते, इ० १ उ० २ प्रक० । ग० । व्य० । आ० १ अ० ।

सर्मावयवमात्रं परिकम्पणं समीकम् ॥” नि० भू० ४ उ० ।

भूमिधर—भूमिशृङ्—न० । पृथ्वीभेदे, आवा० ६ अ० । प्रह० ।
स्वा० ।

भूमिद्व-भूमिद्व-वि० । भूमौ तिष्ठति । स्या-कः । अस्व-पत्नम् ।
भूरुद्धये, बाच० । नि० ७० १ उ० ।

भूमितुंडय-भूमितुण्डक-पुं० । वैताख्यपर्वतस्थे विद्याधरभेदे,
भूमितुंडगविद्याधरमयो भूमितुण्डकाः । आ० ७० १ अ० ।

भूमिस्व-भूमिद्व-वि० । 'भूमिद्व' शब्दायै, नि० ७० १ उ० ।

भूमिदेव-भूमिदेव-पुं० । ब्राह्मणे, वि० । "लोयात्पुण्ड्रका-
रिस्तु भूमिदेवेस्तु बहुकलं दाणं । अथि नाम बंभंबंस्तु, किं
पुण्ड्रकमनिरयाणं ॥ १ ॥ " स्या० ४ टा० ३ उ० ।

भूमिपितामह-भूमिपितामह-पुं० । भूमौ पिशाच इव । तालवृक्षे,
बाच० । दं० ना० ६ वर्गे १०७ गाथा ।

भूमिप्रेष-भूमिप्रेषण-न० । भूमिभूयः प्रेषणं कृत्वा नि-
रीक्षणम् । भूयःकृत्वा निरीक्षणे, पञ्चा० ४ विव० ।

भूमिभाग-भूमिभाग-पुं० । भूमिदेशे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।
जो० । दृ० ।

तत्सं यं वणसंडस्त अंतो बहुसमरमणिके भूमिभागे
पम्पे । से जहा थाप ए आलिगपुक्खरे वा ० जाव था-
थाविहपंववर्षेहि मशीहि तथेहि उवसोभिण् ।

तस्य, यमिति पूर्ववत्, वनखण्डस्यान्तः-मध्ये बहु अस्म्यन्तं
समो बहुसमः, स चासौ रमणीयश्चल तथा, भूमिभागः प्रकृतः
कीदृश इत्याह- 'से' इति, तत् सकललोकप्रसिद्धम्, यथेति उ-
दाहरणपूर्वकं, नामिति शिष्याऽऽमन्त्रणे, 'ए' इति वाक्याल-
ङ्कारे, आलिङ्गं-मुरजो बाधाविशेषः, तस्य पुष्करं चर्मपुण्ड-
कं, तत्किंलाभ्यस्तसममिति, तेनोपमा कियते, इतिशब्दाः
सर्वेऽपि स्वस्वोपमाभूतवस्तुवमातिशयोक्तः । वा शब्दाः
समुच्चये, यावच्छब्देन बहुसमस्वयंको मणिलक्षणवर्णक-
श्च प्राज्ञ इति । स चापम्- "मुरंगपुष्करेह वा सरतलेह वा
करतलेह वा चंदमंडलेह वा सूरमंडलेह वा आपंसमंडलेह वा
उरभमचर्मह वा वलहचर्मह वा बराहचर्मह वा सीहच-
र्मह वा वणचर्मह वा छगलचर्मह वा दीविचर्मह वा
अणंगसंक्षुकीलगसहस्ववितने आपवपवकावसलेहिपलेहि-
सोतिपसंक्षुकीलयपूलमागुवज्जमागुमचक्षुडकमगरंडकआर-
मारकुळावलिपउमपसलगरतंगवास्तीपउमजयमसिचि-
सेहि सङ्कायहि सप्यमेहि समरीहयहि सउउजोयहि" इति ।
अत्र स्वाध्या-सुद्धौ लोकात्मनीतो मर्त्यः, तस्य पुष्करं सुद-
क्षपुष्करं तथा परिपूर्य-पानीयेन भुंतं तज्जगं-सरतस्य त-
लम्-उपरितमो भागः सरतस्तलम्, 'अथ व्याख्यातनो विशेष-
प्रतिपत्तिः' इति निर्वातं जलपूर्णं सरो ब्राह्मम्, अग्न्या वा-
नोद्ध्वमानतयोच्चावचजलचिन्म विधत्तः सप्तमाधो न स्या-
द्विपयैः, करतलं प्रतीतं, चन्द्रमण्डलं सूर्यमण्डलं च यद्यपि व-
स्तुगत्या उलानीकृतार्थकपरिधाऽकारपीडमासादापेक्षया वृ-
त्तालैक्यमिति तद्वतो दृश्यमाद्यो भागो न समतलस्तथापि
प्रतिभासते समतल इति तदुपादानम्, आदर्शमण्डलं सुप्र-
सिद्धम् । 'उरभमचर्मह वा' इत्यादि । अत्र सर्वत्रापि, 'अणंग-
संक्षुकीलगसहस्ववितने' इति पदं योजनीयम् । उरभ-
ऊरणः, वृषभराहसिहव्यामङ्गलाः प्रतीताः, द्वीपी-विभ-
४००

कः, पतेयां प्रत्येकं चर्मं अनेकेः शङ्खप्रमाणैः कीलकसहस्र-
यसो मद्वृद्धिः कीलकैस्ताडितं प्रायो मध्ये क्षामं भवति न
समतलं, तथाकृताश्चसम्भवात्, अतः शङ्खमण्डलं, वितलं
विततीकृतं ताडितमिति भावः । यथाऽऽव्यस्तं बहुलमं भवति
तथा तस्यापि वनखण्डस्यान्तर्बहुलमो भूमिभागः । पुनः
कथंभूत इत्याह- "थाणाविहपंववर्षेहि मशीहि तथेहि (म-
णितथेहि) उवसोभिण्" इति योगः । नानाविधा-जातिभेदा
नानाप्रकारा ये पञ्चवर्षा मण्यवस्तुनाभि च तैरुपशोभिताः,
कथंभूतैर्मणिभिरित्याह-आवर्त्ताऽऽदीनि-मशीनां जलपाना
तत्र आवर्त्ताः प्रतीताः, एकस्याऽऽवर्त्तस्य प्रथमिभुक्तः आवर्त्तः
प्रत्यावर्त्तः श्रेणिः तथाविधविशुज्जाताऽऽदेः पञ्चकिः तस्याश्च
श्रेणयां विनिर्मिताऽस्या श्रेणिः सा प्रश्रेणिः, स्वस्तिकः-प्रतीतः,
सौवस्तिकपुष्पमागुवो च लक्षणविशेषो लोकात् प्रत्येत्यति,
वर्त्तमानकं शरावसंपुटे, मस्यापङ्कमकराण्डके जलधरवि-
शेषाण्डके प्रसिद्धे, 'आरमार' ति 'लक्षणविशेषो सत्यमणि-
लक्षणवेदिनो लोकादेवित्तयौ, पुष्पावलिपवपवसगरतङ्क-
वासन्तीलतापकालताः प्रतीताः, तासां भक्त्या-विचित्रत्वा वि-
त्रम्-आलेखो येषु ते तथा, किमुक्तं भवति ?-आवर्त्ताऽऽदिल-
क्षणोपेतैः, तथा सर्वा शोभनाङ्गवा-शोभा येषां ते तथा तैः,
'सप्यमेहि' इत्यादि विशेषणत्रयं प्राप्तम् । एवं भूतैः नानावर्त्तैः
पञ्चवर्त्तैः मणिभिरुपैश्चोपशोभितः । जं० १ वक्त० ।

भूमियर-भूमियर-पुं० । सरीखाऽऽदिके तिरस्त्रि, सूत्र० १
श्रु० २ अ० १ उ० ।

भूमिरुह-भूमिरुह-पुं० । भूम्यां भूमौ वा रोहितः । रुह-कः ।
वृत्तं, वाच० । कुत्राके, भूमिरुहाणि कुत्राकाणि वर्षाकाल
भावीनि भूमिरुहाडकानीति प्रसिद्धाणि । च० २ अधि० ।
प्रब० । भूट्टाऽऽदयोऽप्यत्र । वाच० ।

भूमिलिहण-भूमिलिहण-न० । भूमौ पशुऽऽदिनाऽक्षरविले-
खने "भूमिलिहणविलिहणेहि ।" तं० ।

भूमिसिन्धिरि-भूमिशी-पुं० । आरतवर्षभवे भाविनि स्वनामक्याते
चक्रवर्त्तसिन्धि, ति० ।

भूमिसेआ-भूमिशृङ्गा-स्त्री० । भ्रमलचर्मभेदे, स्या० १ टा० ।

भूमुड-भूमुड-न० । स्वनामक्याते नगरे, "पुरं भूमुडं नाम,
भूदेव्याः मुकुटोपम्" आ० ७० १ अ० ।

भूय-भूत-न० । स्यात्ये, उचिते, बाच० । अभूवन् भवन्ति
मविध्यन्तीति भूतानि । पृथिव्यापेकेन्द्रियेषु, " अहं सर्वं
भवति भविस्सन्ति य तम्हा भूतेति वचनम् ।" आ० ७० ४
अ० । सर्वदा भवन्तः भूतः । सूत्र० १ श्रु० २ अ० । आध्या० ।
भूतानि पृथिवीजलजलपवनपवनरूपतयः । पा० । आच० ।
सूत्र० । विशेष० । दृ० ।

किं मने धेव भूया, अत्थी नरिण्णि संसओ तुम्ह ।
वेयवपाण्ण य अत्थे, न याण्णसी तेसिमा अत्थो । १६८८१
किं पञ्च भूतानि पृथिव्यादीनि सन्नि, किं वा न सन्तीति
मन्यसे, व्याख्यातरं पूर्ववत् । अयं च संशयः तत्र विदध्वे-

वपवधुतिनिबन्धनः, तानि चाऽमुनि वेदपदानि—“स्वप्नोपमं वै सकलमित्येष ब्रह्मविधिरज्जला विधेय” इत्यादि । तथा “घावापृथिवी” इत्यादि । तथा “पृथिवी देवता आपो देवता” इत्यादि । तेषां च वेदपदानामयमर्थः तत्र प्रतिभासते—स्वप्नोपमं स्वप्नसदृशं, वै निपातोऽवधारणे, सकलमर्थेयं जगत्त्रियेष ब्रह्मविधेः परमाध्यात्मकारः, अज्जला प्रभु-र्येन न्यायेन विज्ञेयो ज्ञातव्यः, एवमादीनि वेदपदानि भूतनि-ह्वयपराणि । “घावापृथिवी” इत्यादीनि तु सत्ताप्रतिपादका-नि । ततः संशयः । तथा एवं ते सिक्तविज्जो यथा सूताभाष एव समीचीनः, तेषां प्रमाणेनाग्रहणात् । तथाहि—अञ्जुरादि-विज्ञानस्याऽऽत्मन्धनं परमाणवो वा स्युः, परमाणुसमूहो वा, अथयवी वा । तत्र न तावत्परमाणवः, तेषामिन्द्रियविज्ञाने प्रतिभासाभावात् न खलु चाक्षुषे विज्ञाने परस्परविशकलि-ताः परमाणवः प्रतिभासन्ते; नापि समूहः, समूहो हि नाम द्वित्राऽऽदिपरमाणूनां संयोगः, स चाक्षुषपथ एव, विकल्पप्र-णातिक्रमात् । तथाहि—परमाणूनां संयोगो देशतो वा स्यात्, सर्वोऽऽत्मना वा । न तत्र न तावदेशेन, परमाणो देशाभावात्स्व-या परमाणुव्यसने, परमाऽणुः परमाणुरिति व्युत्पत्तेः । अथ सर्वोऽऽत्मनेति पक्षः, तर्हि परमाणी प्रवेशादणुमात्रप्रसक्तिः । तथा च पठन्ति—“संयोगो विद्यतेसि, देशेन सव्यहा व होजाहि । देशेण कदमयुत्तं, अणुमिति सव्यहा भवणे ॥” अथ ब्रूयै—परस्परं प्रत्यासन्नत्वमात्रमेवात्र संयोगः समूहो, न देशेन, न सर्वोऽऽत्मना वा, ततो न कश्चिद्देशः । तथा च सम्य-क्तं प्रत्येकमिव समुद्दितामापि तेषामग्रहणप्रसङ्गात् स्वस्वक-पावस्थितानां तेषामिन्द्रियगम्यत्वाभावात्, न च परस्परप्र-त्यासन्नत्वमव्युपपन्नम्, तद्वत् इयं दिग्भेदतो भवति, दिग्भे-दे च देशभेदसंभवाद्गुणव्याघातः । आह च—“हाणी अणु-यत्सत्स उ, डिसिभदातो न अग्रहा चेव । तेसिमहो पचास-न्नय त्ति परिकर्णम्यंति ॥१॥” अथ वाऽन्यवीति पक्षः, सांऽ-प्ययुक्तः, अवयविन एवासंभवात्, तस्यावयवेषु व्यत्यययो-गात् । तथाहि—सांऽवयवी देशेन वर्तते, तत्रापि स एव प्रसङ्ग इत्य-नवस्था । अथ सर्वोऽत्मना, तर्हि यावतोऽवयवास्तावतोऽव-यविन इत्यवयवविषयव्यवसङ्गः अथ न ब्रूमो देशेन वर्तते, सर्वा-त्मना वा, किन्तु वर्तते इत्येवम्, तत उक्तदोषाग्रसङ्गः तद्व्य-श्लीलम्, उक्तपक्षमाग्रहयत्यतिरेकेणान्यस्य वृत्तिप्रकारस्या सम्भवात् । अथ समवायलक्षणं सम्बन्धेन वर्तते इति म-न्यथा; तद्व्ययुक्तम्, समवायस्य बासिद्धत्वात्, न खलु वस्तु-द्वयापान्तरालवर्तो तत्सम्बन्धनिबन्धनभूतो जन्तुकल्पः क-श्चित् समवायं नाम पदार्थः प्रत्यक्षाऽऽदिप्रमाणविपर्ययस्ति, ततः कथं तन्मस्तित्येन मन्यामह । अन्वय-सांऽपि समवा-यितुषु वर्तते इति वाच्यं, तद्व्यसमवायवत्त्वादिनि चेत् । तनु तत्रापि स एव प्रसङ्ग इत्यनवस्थाग्रसङ्गः । अथ स्वप-देशयत्सम्बन्धनस्वभावः समवायः, यथा स्वपरप्रकाशयुग्मा-द्वयीप, तेनाऽऽत्मनो स्वसमवायिनिः सह सम्बन्धयति, स्व-समवायिनश्च परस्परमिति । तद्व्यमनोगमम्, विकल्पयुगाभा-गतिकमात् । तौ हि स्वभावां समवायाद्विज्ञौ वा स्यातामप्र-ज्ञौ वा । यथायः पक्षः, ततो न समवायस्य तौ, सम्बन्धभावात्

वसन्तदवयववत् । अथाभिधौ, ततः समवाय एव तौ, तद्व-व्यतिरिक्तत्वात्, तत्स्वकपथत्, ततः कुतः स्वभावद्वयकल्प-नेति भूतविषयप्रमाणाभावाः । एवं विज्ञेये स्फुटीकृते अगवा-नुसरमाह—वेदपदानामर्थे न जानासि, अश्रद्धात् युक्तिसि-द्धयै च । तत्र तत्र संशयनिबन्धनानां वेदपदानामयमर्थः—“स्वप्नोपमं वै सकलम्” इत्यादीनि अध्यात्मविज्ञानार्थां मणि-कनकाङ्कानांऽऽदिसंयोगस्यानियतत्वात्, प्रास्थितत्वात्, विपा-ककटुकत्वात् आस्थानिवृत्तिपराणि, न तु तद्व्यसत्ताभावप्र-तिपादकाणि । घावापृथिवीम्यादीनि तु भूतसत्ताप्रतिपादका-नि भवन्तीति प्रतीतानि, ततो वेदसिद्धा भूतानां सत्ता । यद्ययुक्तम्—भूताभात्र एव समीचीनः, तेषां प्रमाणेनाग्रहणादि-त्यादितद्व्यसम्भक्तम् । भूतानां प्रत्यक्षाऽऽदिप्रमाणसिद्धत्वात् । तथाहि—द्विविधं परमाणूनां रूपं—साधारणसाम्यारणं च । तत्र यदसाधारणं रूपं, तत (न) चाक्षुषे विज्ञाने प्रतिभासन्ते, साधारणं तु रूपं प्रतिभासन्ते एव । न च वाच्यं साधर-णं रूपं नास्त्येव, तद्भावे खल्वेकपरमाणुव्यतिरेकेणान्येवाम-परमाणुत्वप्रसङ्गात् । परमाणुव्येनापि तद्व्यकृत्वाभावात् । अ-म्यथाऽस्मद्भूयुगमप्रसङ्गः अथ यदेतत्परमाणुव्येन तद्व्यक-पत्सम् । तत्सद्व्यस्यावृत्तिमात्रादकल्पितसत्ताकं, यथाऽयम-पिपरमाणुरपरमाणोभ्यावृत्तौभ्यमथ परमाणोभ्यावृत्तौतां न तु पारमार्थिकम् । तदेतद्व्युक्तम् । स्वतस्त्वत्यकृत्पत्वाभावं तद्व्य-धावृत्तेरपि साधारण्यार्थां प्रसंसंवात् । न खलु यथाऽष्टात् व्या-वृत्तिस्तथा पटव्यपि घटनेन सह, पटस्य तद्व्यकृत्पत्वाभावात् । अथ सर्वे स्वलक्षणं सकलसज्जातीयविजातीयव्यावृत्तिस्वभा-वं, ततः समानकृत्पत्वाभावंऽपि विजातीयव्यावृत्तेः समानता । तदपि न युक्तिसमम् । विजातीययो व्यावृत्तौ परमाणुत्वस्येव सज्जातीययोऽव्यावृत्तापरमाणुत्वप्रसङ्गात्, तस्याव्यसमानत्वा-त्; भवन्मतेन सज्जातीयव्यावृत्तताऽपि वस्तुन उपपत्तेः, अनेक-स्वभावेन सर्वेभ्यो व्यावृत्तिः तेषां सर्वेषामपि व्यावृत्तिविषया-णामेककृत्पत्ताप्रसङ्गः । तथाहि—घटाद्व्यावर्तते पटो, घटव्या-वृत्तिस्वभावतैव व्यावर्तते, तर्हि बलात् स्वमस्य घटक-पतायुषिः, अन्यथा तत्स्वस्वभावतया व्यावृत्तायोगात्, तस्माद्वयसि परमाणूनां द्वे रूपे प्रतिपत्त्ये—तुल्यमतुल्यं च । तत्र तुल्यरूपेण चाक्षुषे विज्ञाने समुद्दिताः परमाणवः प्र-तिभासन्त इति भूतानां प्रत्यक्षविषयता यदपि । समूहपक्षेऽ-भिहितम्—परमाणूनां संयोगो देशतो वा स्यात्, सर्वोऽत्मना वा इत्यादि । तत्र पक्षद्वयेऽप्यवयवः । परमाणूनां सिक्तिकपरि-मनशक्तिसमम्भिततया कदाचिद्देशतः, कदाचित्सर्वोऽत्मना स-म्बन्धभावात् । न च वाच्यम्—देशाव्युपगमं परमाणोत्परमा-णुप्रसङ्गः । परमाणुर्हि स उच्यते, यतो नान्यद्व्यतरे, परमाऽणुः परमाणुरिति व्युत्पत्तेः । न च विवक्षितान् परमाणोरन्यद-व्यतरेमस्ति, नापरमाणुत्वाव्याघातः । तथा च सति देशकाला-ऽऽदितामप्रीतिविशेषसंपादितपरिणामविशेषपरिकल्पितानां परमाणूनां परस्परं यत् प्रत्यासन्नत्वमेव परमाणुसमूह एव-एव च देशतः परमाणूनां सम्बन्धः ।

तथा बोद्धव्यम्—

“जं चेव अणु अणुय, पचवालअलनं मिहो पय ।

तं चेव अलनं, विस्सुपरिणयसमावेचं ।

देशेण तु संबो, द्वे द्वे सति कदमयुत्तं पि ।

अप्यतरामावातो, न अप्यतराव ततो अग्रिह ॥ ”

अथ दिग्भेदतो यो भेदः, स एवाभ्यद्वयतमस्तति कथं न परमाणुष्यव्याधातः । तदप्युक्तम् । सत्यकुतस्वापरिज्ञानात् । परमोऽणुर्हि स उच्यते, यो द्रव्यतोऽशक्यमेव । न च विष-
लितस्य परमाणुर्द्रव्येण शक्ताऽऽदिना भेद आपादयितुं
शक्यत । तथा बोद्धव्यं—“सत्येण सुनिष्कले चि, छेपु
भेषु च जं करि न सक्ता । तं परमाणुं सिद्धं, वयंति
आद्वयमाणाणुं ॥” तनाऽभ्यस्य पृथग्द्रव्यरूपस्याद्वयतर-
स्यामावाद्याहते वक्ष्यभेदेऽपि परमाणुत्वम् । उक्तं च—
‘द्विषि भेदातो विचय, सव्यभेदेतो क्व न अप्यतरगे ति ।
द्वेषेण सव्यभेयं, विषयिज्ञेयं ता कुतो तमिह ॥१॥’ योऽपि
सत्त्वामपत्ये दोष उक्तो यथा परमाणुत्वमात्रमसक्य इति । सौऽ-
प्युक्तः । वतो न परमाणुः परमाणुविनाशकः, सतः सर्वथा
विनाशायोग्यात्, ततो द्वाविप परमाणु तथाविधपरिणामवि-
शेषतः सर्वोऽभ्यसना सदृशमापचयनात् सतेष्ववयविशेषा-
त् प्रकृतद्रव्यरूपकपतामिव प्राप्नुते, न परमाणुमात्रमित्यदोषः ।
उक्तं च—“न य अप्यनेन तं जत, सत्तातो सव्यहा वि संभागे ।
वायवजुत्तत्ताणा, सभावनो उववयविलेसो ॥१॥” अथयविप-
क्षोक्तद्रव्यमनवकाशपृथग्द्रव्यान्तररूपस्यावयविनोऽस्माभि-
रनभ्युपगमात् । य एव हि परमाणुनां तथाविधदेशकालाऽदि-
सामग्रीविशेषासंपेक्षाणां विवक्षितजलधारणाऽदिक्रियासम-
यः समानः परिरक्षामविशेषः सोऽवयवो, ततः कुतो देशकाल-
वृत्तिविकल्पदोषावकाशः, शेषं तु समवायपक्षोक्तमनभ्युपग-
मात् ततः क्षतिमावहति । आ० म० १ अ० । वनस्प-
तो, उत्त० १ अ० । आ० । “भूतास्तु तद्यः स्मृताः ।” आच०
१ अ० २ अ० ६ उ० । आ० । स्या० । जा० । प्राणिनि, आच० १
शु० २ अ० ३ उ० । आ० । प्रज्ञ० । उत्त० । स० । जीवे,
आनु० । उत्त० । आ० । सूत्र० । जन्तुषु, सूत्र० २ अ० ६ अ० ।
प्रकृतिशक्तिनि चेतानि—“पाशाणं भूया यं जीवा न सत्ता मं”
एकार्यिकानि चेतानि । आच० १ अ० ६ अ० ५ उ० । जी-
वो जन्तुसुमात्रं प्राणी सत्त्वा भूत इति पर्यायाः । विशेषः ।
आच० । स० । सूत्र० । स्या० । चतुर्दशभूतग्रामि, आच० १ अ०
३ अ० २ उ० । “भूतानां जगदीं ठाणं” भूतानां स्थावरजङ्ग-
मानाम् । सूत्र० १ अ० १ अ० । तत्त्वानुसंधाने, “सुखं निर-
स्य भूतेन ।” इति स्मृतिः । बाच० । अवस्थायां च । “जो-
गिभ्युपवीर्य” योम्यवस्थे बीज इति । आच० १ अ० १ अ०
५ उ० । प्रवर्तभेदे, जी० । जं । स्या० । अन्तु० । आ० । प्रवर्त०
जी० । भूता नवविधाः । तद्यथा—सुकृपाः १, प्रतिकृपाः
२, अतिकृपाः ३, भूतोत्तमाः ४, रूपाः ५, महास्कन्धाः ६,
महावेगाः ७, प्रतिच्छ्रुपाः ८, आकाशगाः ९ । प्रज्ञा० १ पद ।
मेते, प्रज्ञ० २ सख० द्वार । पिशाचे, स्या० । (ते च
‘पिशाच’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६३६ पृष्ठे दर्शिताः)
कुमारे, योगान्द्रे, कृष्णपक्षे, बाच० । यक्षसमुद्रानन्तरभवे
स्वनामक्याते द्वीपे, भूतद्वीपानन्तरभवे स्वनामक्याते समु-
द्रे च । पुं० । प्रज्ञा० १५ पद । यत्र भूतवर्ममहाभूतवरी वैवा,
सू० म० १६ पादु० । अर्तति, पञ्चाकृति, विशेषः । आ० स०
कल्प० । जाते, विपा० १ अ० ६ अ० । दयपक्षे, आ० म० १
अ० । विद्यमाने, विशेषः । प्राप्ते, नि० १ अ० ३ वयं ।
सूत्र० । स्या० । आ० । उपमायै, आनु० । रा० । आ० । स्या० ।

तादर्थ्ये, प्रकृत्यर्थे, स्या० ५ डा० १ उ० । “उन्मत्तगमूय ।”
उन्मत्तक इवांमत्तकभूतो, भूतशब्दस्योपमायाध्यात् । उन्म-
त्तक एव वा उन्मत्तकभूतः भूतशब्दस्य प्रकृत्यर्थस्यात् । स्या०
५ डा० ५ उ० । “आवर्धम तादर्थ्यं व होज पतिरथ भूयसहो
सि ।” (१२५) आ० । “आवर्धमे देसो जलु एसो सुरलोयभूय
मो एरथ ।” (१२५) आवर्ध, उपमानाद्यभूतशब्दप्रयोगो यथा-
देशः सत्त्वेव तादृशोऽदिकृष्णऽऽदिगुणोपेतत्वात्सुरलोकोऽ-
यमः आ० । “तादर्थ्यं पुण एसो, सीयोभूयसुरगं ति निहिङ्गः”
(१२७) तादर्थ्यं पुनस्तदर्थमात्रे पुनरेव भूतशब्दप्रयोगः सीतो-
भूतमुद्रकमुष्णं सत्त्वोपायान्तरमापन्नाति निहिङ्गः । आ० ।
सूत्र० । स्याये, उचिन्ते, वृत्ते, सत्ये, यथायै, वास्तविके च ।
नि० । “भूतमनुपगम्यस्ते, द्वीपते इयवहारतः ।” इति स्मृतिः ।
बाच० । आच० ५ अ० । सूत्र० । स्या० ।

भूयकार-भूयस्कार-पुं० । प्रकृतीनां बन्धभेदे, तत्रैकविधाऽऽप-
त्यतरबन्धको भूत्वा यत्र पुनरपि वक्ष्यिष्याऽऽदिबहुबन्धको
भवति स प्रथमसमयं भूयस्कारबन्धः । कर्म० ५ कर्म० ।
‘यगादिहेन भूमा ।’ एकाऽऽदिभिरैकाद्विधादिभिः प्रकृति-
भिरधिकं बन्धे (भूय स्ति) भूयस्कारनामक्यो भवति, येषां
वध्वा वक्ष्यन्तानि, यद् वध्वा सप्त वध्नानि, सप्त वध्वा
अष्टौ वध्नानीति । कर्म० ५ कर्म० । क० प्र० । पं० सं० ।

भूयगर्व-भूतगर्व-स्त्री० । स्या० ५ डा० १ उ० । (स्यास्या
‘भुजग’ शब्देऽन्तरं दृष्टव्या ।)

भूयगा-भूतगा-स्त्री० । अतिकायस्य महोरोगोन्मत्ताग्रमहि-
ष्याम्, स्या० ५ डा० १ उ० ।

भूयगुह-भूतगुह-न० । अन्तरजिकानगरीस्थे स्वनामक्याते
इत्यन्तरस्थे, “अन्तरंजया नयरी, तस्य भूतगुहं नाम वेद्यं”
उत्त० ३ अ० । कल्प० । स्या० । आ० म० । आ० वृ० ।

भूयगुहा-भूतगुहा-स्त्री० । मधुरानगरीस्थे स्वनामक्याते इत्य-
न्तरगुहे, विशेषः । आ० म० ।

भूयगुहाज्ञा-भूतगुहाज्ञान-न० । अन्तरजिकानगरीस्थे उ-
द्याने, “तत्र भूतगुहोद्याने, तस्युः श्रीगुप्तसूरयः ।” आ०
क० १ अ० ।

भूयगह-भूतगह-पुं० । प्रहमेदे, जी० ३ प्रति० ५ अग्रि० ।

भूयगाम-भूतग्राम-पुं० । भूतानि जीवास्तेषां ग्रामः समूहो
भूतग्रामः । जीवसमूहे, स० ।

चउदभ भूयगामा पञ्चत्वा । ते जहा-सुहृदा अपजत्तया,
सुहृदा पजत्तया, बादरा अपजत्तया, बादरा पजत्तया,
वेर्दिद्या अपजत्तया, वेर्दिद्या पजत्तया, तेर्दिद्या अपजत्त-
या, तेर्दिद्या पजत्तया, चउरिदिद्या अपजत्तया, चउ-
रिदिद्या पजत्तया, पंचिदिद्या असजि अपजत्तया, पंचि-
दिद्या असजि पजत्तया, पंचिदिद्या सजि अपजत्तया,
पंचिदिद्या सजि पजत्तया ।

तत्र चउरिद भूतग्रामाः—भूतानि जीवाः, तेषां ग्रामाः स-
मूहाः भूतग्रामाः, तत्र स्वनामः स्वनामकर्मोद्वचतिस्वात्,

पृथिव्यादय एकेन्द्रियाः किंभूता । अपर्याप्तकाः तत्कर्मोद्या-
वपरिपुष्टेस्वकीयपयांसय इत्येको ग्रामः । एवमेते एव
पर्याप्तकास्तथैव परिपुष्टेस्वकीयपयांसय इति द्वितीयः । एवं
बादरावावरनामकर्मोद्यात् पृथिव्यादय एव, तेऽपि पर्याप्ते-
तरमेवाद् द्विधा, एवं द्वीन्द्रियाऽऽद्वयोऽपि, नवरं पञ्चेन्द्रियाः
संज्ञिनो यनःपर्याप्स्युपेता इतरे त्वसंज्ञिन इति । स० १४
सम० । ४० । सूत्र० । अथवा चतुर्दशभूतप्रामाः चतुर्दश गुण-
स्थानकानि । आ० सू० ४ अ० ।

भूयष्टिरहव-भूतनिहव-पुं० । असत्यभेदे, भूतनिहवो यथाना-
स्त्यात्मा, नास्ति पुरणं, नास्ति पापमित्यादि । ४०
२ अ० ।

भूयदियस-भूतदत्त-पुं० । नागाजुनमहर्षेः शिष्ये स्वनाम-
भ्यति आचार्य्यं, न० ।

भूयहियपगम्भे, वंदेऽई भूयदिसमायिरि ।

भवभयवुच्छयकरे, सोसे नागजुनुरिसीखं ॥ ३६ ॥

भूतहितप्रगल्भान् अनकथा सकलसंघहितोपदेशानसम-
थान् भवभयवुच्छयकरान् सनुपदेशाऽऽविना संसारमय-
व्यवच्छेदकरशशीलान् नागाजुनमहर्षीणां नागाजुनमहर्षिसूरी-
णां शिष्यान् भूतदिक्षनामकानाचार्यान् अई वन्दे । सूत्रं च
भूतदिक्षशब्दात्मकारोऽस्मात्तल्लज्जः ॥ ३६ ॥ न० ।

भूयदियुषा-भूतदत्ता-स्त्री० । आचार्यसंभूतविजयस्य शिष्या-
यां नवभनन्स्व महापद्मायतेरमात्यस्य शुकटालस्य बृहत्तरि
स्थूलभद्रस्य भगिन्यां स्वनामकथायां आविकायाम्, आ०
४ अ० । आच० । कल्प० । ('पूलभद्र' शब्दे चतुर्पमाणे
२४१४ वृष्टे कपोक्ता) राजपुहलगरस्यस्य श्रेणिकस्य राज्ञः
स्वनामकथायां आर्षायाम्, तद्वक्तव्यता नन्दावत् ।
अन० ।

भूयपदिषा-भूतवीतमा-स्त्री० । भूतप्रतिकृती, औ० ३ प्रति०
४ अ० ।

भूयपुक्व-भूतपूर्व-त्रि० । कृतपूर्वे, आ० म० १ अ० ।

भूयवलि-भूतवलि-पुं० । पत्रपत्रकनास्तुताऽप्येतुरभिगम्भो-
दकोम्भिभे सिद्धाभ्रप्रलेपकं प्रतोपहारे, ४० २ अ० ।
पञ्चा० ।

भूयभद-भूतभद्र-पुं० । भूतह्रीपश्ये देवे, ४० प्र० २० पाङ्ग० ।

भूयभावं-भूतभावं-त्रि० । पञ्चाङ्कना भावः पर्यायो यस्य ।

'अनुभूतपर्यायं द्रव्ये, भूतभावं द्रव्यम् । अनुभूतवृत्ताधार-
त्वपर्यायातिरिक्तघनघटवत् । विश० ।

भूयभावन-भूतभावन-स्त्री० । भूते सत्यं भाव्यतेऽनेनेति ।
सत्यत्वाधे, आच० ४ अ० । दृष्ट० । भूतानि पृथिव्यादीनि
भावयति जनयति, भूतिश्च । भूना सत्या यथावी
भावना यस्य वा । विश्वौ, बहुकर्मैवे च । पुं० । वाच० ।

भूयभावन-भूतभावन-स्त्री० । भूतस्य यथावस्थितवस्तुनो
भावनोऽनेकात्मपरिच्छेदः । यथाऽवस्थितवस्तुनोऽनेकात्मप-
रिच्छेदे, आच० ४ अ० । दृष्ट० । भूतानां भावनो भावना यासना
भूतभावन । सध्वानां वासनायाम्, दृष्ट० ४ तत्त्व । आच० ।

भूयमंडलपविमसि-भूतमण्डलपविमसि-न० । नाटयविधिभे-
दे, रा० ।

भूयरूव-भूतरूप-त्रि० । कोमलकपे, "भूयकवि ति वा पुनो ।"
भूतानि रूपायबद्धास्थीनि कोमलकलकपाणि येषु ते तथा ।
दृष्ट० ४ तत्त्व । "भूतकवाणि वा ।" आच० २ भू० १ सू०
४ अ० २ उ० ।

भूयलया-भूतलता-स्त्री० । लताभेदे, रा० ।

भूयवर्हिसिया-भूतावर्तसिका-स्त्री० । रतिकरपर्वतस्य दक्षि-
णस्यां विशि स्थितायां शुकस्य देवेन्द्रस्याग्रमहिष्याम्, अ-
नरसः स्वनामकथायां राजधान्याम्, औ० ३ प्रति० ४
अ० । "भूया भूयवर्हिसि, यथा, पुष्टेय दक्षिणक्षेत्रे भवद्वा"
ह्री० ।

भूयवर-भूतवर-पुं० । भूतोदसमुद्रस्ये देवे, ४० प्र० २०
पाङ्ग० । सूत्र० ।

भूयवाद्य-भूतवादिक-पुं० । व्यस्तरनिकायभेदे, तन्निवासि-
नि व्यस्तरजातिभेदे च । प्रथ० १६४ द्वार । गम्भवेभेदे,
प्रह्म० १ पद । प्रश्न० । औ० । बाह्यस्वत्यमानुसारिणि चार्वा-
के, तैर्हि भूतव्यतिरिक्तं नाऽऽस्माऽऽदि किञ्चिन्मन्यत इति ।
सूत्र० १ छु० १ अ० १ उ० ।

भूयवाय-भूतवाद-पुं० । भूताः सद्यभूताः पदार्थास्तेषां बाह्ये
भूतवादाः । स्या० १० डा० । अंशपर्यवशेषान्वितस्य समप्रव-
स्तुस्तोमस्य भूतस्य सद्यभूतस्य बाह्यो भलनं यत्राऽसौ भूत-
वादः । अथवा-अनुगतव्यावृत्ताऽपर्यवशेषधर्मेकत्वापान्विना-
नां समेदप्रमेदानां भूतानां प्राणिनां बाह्यो यत्राऽसौ भूतवाद्यः ।
विश० । दृष्टिवादे, कर्म० ६ कर्म० ।

भूयविगम-भूतविगम-पुं० । भूतानां पृथिव्यादीनां विगम आ-
त्यन्तिको विधोऽनो भूतविगमः । पृथिव्यादीनामात्यन्तिको वि-
योगे, वा० १६ विध० ।

भूयविज्ञा-भूतविद्या-स्त्री० । भूताऽदीनां निग्रहार्थं विद्या तन्त्रं
भूतविद्या । आयुर्वेदभेदे, सा हि देवास्तुगम्भध्वजराक्षसपि-
पुष्टिषाब्जनामगृहाऽऽपुष्टपुष्टवेनसां शास्त्रिकर्मवैज्ञानकरत्नाः
ऽऽदिप्रदोपसमनार्थमिति । स्या० ८ डा० । विद्या० ।

भूयसग-भूतसर्ग-पुं० । भूतानां सूक्ष्मे, स्या० । ब्राह्मजापान्य-
सौम्येन्द्रगामध्वजराक्षसपिषाक्षमेदावृष्टिषां देवः सगःप-
युभृगपक्षिर्लरीसुपस्थावरंभद्रापञ्चविधस्त्रैययोगः । ब्राह्म-
त्वाऽधवाभ्रतरेभ्राविषत्तया वैकविधो मानुषः । इति चतुर्द-
शधा भूतसर्गः । स्या० ।

भूयसिरी-भूतस्री-स्त्री० । अरुणानीरस्यस्य सौमदत्तब्राह्मण-
स्य भार्यायाम्, डा० १ छु० १४ अ० । (तद्वक्तव्यता 'दुर्बरे'
शब्दे चतुर्पमाणे २४७४ वृष्टे गता)

भूयसिहा-भूतशिखा-स्त्री० । बिराटविषयस्थसिंहपुरनगरस्य-
स्य चर्मनामकप्रामिकस्य भार्यायाम्, दृष्ट० २ तत्त्व ।

भूयहिय-भूतहित-त्रि० । भूताः प्राणिनस्तेषां हितः पथ्यो
भूतहितः । प्राणिनां वधमे, दृष्ट० ४ तत्त्व ।

भूया-भूता-स्त्री० । आर्यैर्लसूतविजयस्य शिष्यायां ब्रह्मप-
द्यापतेभ्यःमनस्यस्य मन्त्रिणाः शकटाक्षस्य बुधितरि स्मृत्सम-
ग्रस्य भगिन्याम्, आ० बृ० ४ अ० । आ० क० । ति० ।
आव० । कल्प० । रतिकरपक्षेतस्य पूर्वस्यां दिशि स्थितायां
शकस्य देवैश्वस्यामलाया अग्रमहिष्याः स्वनामकथातायां रा-
जपायाम्, जी० ३ मिति० ४ अक्षि० ४ी० । राजपूतनगर-
स्यस्य सुतशैलस्य गृहपतेः प्रियायां भार्यावासुपत्तायां
स्वनामकथातायां दारिकायाम्, नि० । (सङ्गृह्यता 'सि-
रिदेवी' शब्देऽन्तिमभागे अभिष्यति)

भूयाश्चंद-भूतानन्द-पुं० । स्वनामकथाते नागकुमारिन्द्रे,
स्या० ६ डा० । स० । आ० बृ० । जी० । प्रज्ञा० । भ० ।
राजपूतनगरस्यस्य कृत्तिकाजस्य स्वनामकथाते हस्ति-
नि, भ० १७ श० १ ।

भूयाश्चंदे यं भंते ! इत्यराया कभोहितो अश्वतरं उन्व-
ट्टिना ? , भूयाश्चंद एव अश्व उदायी० जाव भंते का-
रिति । भ० १७ श० १ उ० ।

भूयाश्चंदपाह-भूतानन्दप्रप-पुं० । अकणोदसमुद्रस्य स्वना-
मकथाते भूतानन्दव्योतपालपर्वने, स्या० १० डा० ।

भूयाभिसंक्र-भूताभिभङ्गा-त्रि० । भूताभ्यभिष्टुते विभ्यति
ब्रह्मास्तथा । भूतानां भङ्गरे, स्या० ७ डा० ।

भूयाभिर्भङ्गा-भूताभिभङ्गा-स्त्री० । भूतेषु अन्तुपुपमर्हङ्गा-
भूतानिभङ्गा । सू० १ भू० १४ अ० । जीवोपमर्होऽत्र भ-
विष्यतीत्यं बुद्धी, सू० २ भू० ६ अ० ।

भूयावाय-भूतावाद-पुं० । 'भूयावाय' शब्दार्थे, विशेषः ।

भूयाववाय-भूतोपवात-त्रि० । भूतानां सस्वनामुपघातो य-
स्मिन् सः । सस्वोपघातके, 'भूयोववायास्ववपणिहाणं' ।
भूतोपघात-क्षिप्रि, मित्रि, व्यापादित्यादि । आव० ४ अ० ।

भूयोववाय-भूतोपघातिक-त्रि० । भूताभ्येकेन्द्रियाः, तान-
नयंत उपहन्तीति भूतोपघातिकः । स० २० स० । भू-
तानामुपहन्तारि, आ० बृ० ४ अ० । आव० । भूतोप-
घातिकः प्रयोजनमन्त्रेण अक्षिरत्नलागायीरवेर्वा भूया नि-
मित्तं वा आधाकमोऽऽधिकं वा पुष्टाऽऽत्मनेऽपि समाह्वान-
नः अन्वधा तादृशं किञ्चिद्भावेन वा करोति येन भू-
तोपघातो भवति । दशा० १ अ० ।

भूयोवरोह-भूतोपरोह-पुं० । भूतानि पृथिव्यादीनि तेषामु-
परोहस्तत्सङ्गहनाऽऽविलस्यो भूतोपरोहः । पृथिव्यादीनां
सङ्गहनाऽऽदिके, 'भूयोवरोहद्विभो, सो देवो आपमा-
गस्त' । आव० ४ अ० ।

भूर-भूर-अव्य० । भूतोके, वा० ।

भूरि-भूरि-पुं० । भू-क्रि० । विष्ठी, मित्रे, इन्द्रे च । स्वर्णे,
न० । प्रचुरे, नि० । हाव० । अष्ट० १७ अ० । भ० । सू० ।

भूरिवा-देवी-भूगह्याम्, दे० ना० ६ वर्ग० १०१ गाथा ।

भूरिवश-भूरिवर्ष-त्रि० । अनेकवर्षे, सू० १ भू० ६ अ० ।

भूसस-भूसस-न० । भूप्येतेन भूषः । करणे, ह्युद । आ-
४०१

अरेण, जी० । जी० । "आहरणं भूसणं अशंकारो ।" पा०
ना० ११६ गाथा । ब्रह्मा० नूतुराऽऽदिके, स्या० २ डा० ६ उ० ।
आमरकाम्यहपरिधेयानि भूषणान्युपाङ्गपरिधेयानीति । क-
ल्प० १ अक्षि० २ अक्ष । अक्षि ह्युद । शोभाकरणे, उत्त० १६
अ० । मयङनाऽऽदिना विभूषाकरणे, प्रश्न ४ सम्म० द्वार ।
भूसिप-भूषित-त्रि० । भूष-कः । अलङ्कृते, वाच० । अस्त १
भु० ३ वर्ग० २ अ० ।

भे-भुधमत्-त्रि० । भवति, "मे तुभ्ये ।" पा० ना० २३१
गाथा । "मे तुभ्ये तुभ्यं तुभ्यं तुभ्यं उभ्ये जसा" ॥ ३ ।
६१ ॥ प्रा० ३ पा० ।

भेङ्ग-भेदवत्-त्रि० । मरवेयं इक्ष्मत्ययः प्राकृतलक्षणवशात् ।
मित्रे, पं० ४ डा० द्वार ।

भेग-भेक-पुं० । भि-कृत्, कस्य मेवम् । अनुभेदे, भेदे । किर्यां
कीर् । "भेकी पादेन घातिता ।" आ० क० १ अ० । मयङ-
कपर्यां च । वाच० ।

भेज-देवी-मीरा, दे० ना० ६ वर्ग० १०७ गाथा ।

भेजलज-देवी-मीरी, दे० ना० ६ वर्ग० १०७ गाथा ।

भेडी-भिएडी-स्त्री० । शुक्रभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

भेटियालिग-भिएहकालिङ्ग-न० । अमराभयविशेषे, जी०
६ मिति० १ अक्षि० २ उ० ।

भेद-भेद-पुं० । "किरिभेरे रो डः" ॥ ३ । २४१ ॥ इति
प्राकृतसूत्रशास्त्रे डः । प्रा० १ पाद । मिश्रिकरणे, स्या०
६ डा० । मीरी, दे० ना० ६ वर्ग० १०७ गाथा ।

भेत्तव-भेत्तव-त्रि० । भेदनीये, नि० बृ० २० उ० ।

भेचा-भेचु-त्रि० । छलाऽऽदिना भेदनकर्तारि, सू० १ भू० ६
अ० । आवा० ।

भेचु-भिक्षा-अव्य० । भेदन् कृतेत्यर्थे, व्य० । प्रा० २ पाद ।

भेचुआवा-भिक्षा-अव्य० । 'भेचु' शब्दार्थे, व्य० । प्रा० २ पाद ।

भेप-भेद-पुं० । भिष्ट-पञ्च । पृथकरणे, "भेदो विद्योजन-
मिति ।" प्रश्न० ३ आध० द्वार । नि० बृ० । भेदो विघटन-
मिति । आ० म० १ अ० । विशेष० । सम्म० । छेदे, दा० । आ० ।
विदारणे, आव० ४ अ० । अनु० । द्वेषोभाषोपादाने, दश०
४ तय । स्फोटने, स्या० ४ डा० १ उ० । भूषणे, सू०
१ भू० ४ अ० २ उ० । नाशे, प्रश्न० ४ आध० द्वार । स० । भि-
द्यते परस्परमिति भेदः । विशेष० । आ० । विशेषो भेदो व्य-
क्रितित्वनर्थान्तरम् । स्या० २ डा० १ उ० । विशेष० । आ०
म० । विशेषाः भेदाः पदार्थाः । विशेष० । मङ्ग, भ० २ श०
१ उ० । भङ्गः प्रकारो भेद इति । अनु० । "भेदो सि वा, नि-
कप्यो सि वा, पगारो सि वा पगद्धा ।" आ० बृ० १ अ० । भेदा
विकल्पा अंश इति । न० । प्रकृतिरंशो भेद इति पदार्थाः ।
आव० ४ अ० । "पयडीसो सि वा, पञ्जासो सि वा, भेद सि वा
पगद्धा ।" आ० बृ० १ अ० । दश० । आव० । सू० । आ० ।
उत्त० । अ० । विजिगीषितशत्रुपरिवारस्य स्वाभ्यादित्स्नेहा-
पनयनाऽऽदिके नीतिभेदे, आ० १ भू० १ अ० । आ० म० ।
नायकसिक्कयाभिज्ञभेदकरणे भेद इति । विपा० १ भू० ४

अ० । स्वामिनः पदातिषु, पदातीनां च स्वामिन्पवित्रवा-
लोत्पादने भेद इति । विपा० १ भू० ३ अ० । तद्वपे अर्थ-
योगिभेदे च । स्वा० ३ डा० ३ उ० । उक्तं च- " स्नेहसामा-
पययनं, संघर्षोत्पादने तथा । संतञ्जनञ्च भेदहे-भेदस्तु त्रि-
विधः स्मृतः ॥ ४ ॥ " संघर्षः स्पर्शा, संतञ्जनं चास्वा-
स्मिन्पवित्रमिदं पवित्रार्थं सन्तो अभिधत्तीत्यादिरूप-
मिति । स्वा० ३ डा० ३ उ० । म्यायमस्तोक्ते अन्वयान्वाभावे
च । यथा घटात् पटस्य भेदः तादात्म्येनाभावः । वाच० ।
भेदा नाम गृहीतवापाऽऽदिका रात्रौ च जीवहिंसाऽऽदिपरा
स्नेहकृतिशेषाः । विशेष० ।

भेयश्वा-भेदमित्या-अव्य० । भेदं कारयित्वेत्यर्थः । स्वा० ।
६ डा० ।

भेयकर-भेदकर-त्रि० । भेदनकारिणि । औ० । आचा० । घेन
कृतेन गच्छस्य भेदो भवति तत्प्रातिष्ठति इति । दशा० १ अ० ।
भेयग-भेदक-त्रि० । भिद्-एतल्ल । रचके, विदारके, भेदका-
रके, विशेषणे च । वाच० । व्य० १ उ० । नि० चू० । (' भि-
दस्तु ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १५६४ पृष्ठे व्याख्या गता)

भेयश्च-भेदन-त्रि० । भेदयति । भिद्-सिध्-ल्युः । विरे-
चने, विशेषणे च । हिङ्गो, अस्मत्वेतत्त च । पुं० । न० । भिद्
भावे-ल्युट् । विदारणे, वाच० । व्य० १ उ० । द्वैधीभावो-
त्पादने, दशा० ८ अ० । नि० चू० । प्रश्न० । अतु० ।
" एमे भेयये । " भेदनं कुप्ताऽऽदिना, अथवा-भेदनं रत्नपात
इत्येकता च विशेषाऽविबल्लयादिति । स्वा० १ डा० । आ० ।
स्फोटने, स्वा० ४ डा० १ उ० । ' कुवणयमारी भेदः । ' कु-
वणश्च । ' लगुडस्तेन, आविशब्दादुपलभेदकाऽविभिर्वा घटा-
ऽऽदिसर्वो भेदनम् । दृ० ४ उ० । चूर्णेने च । न० । स्व० १
छु० ५ अ० २ उ० ।

भेयपरिणाम-भेदपरिणामा-पुं० । परिणामभेदे, स्व० । भेद-
परिणामः कण्ठप्रतरचूर्णकाऽनुतटिकोत्कटिकभेदेन पञ्च-
धैव । स्व० १ भू० १ अ० १ उ० । स्वा० । (' कण्ठा-
ऽऽदित्वकपप्रतिपादकं गायत्र्ययम् ' ' योग्यतपरिणाम ')
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ११०८ पृष्ठे गतम्)

भेयविमुक्तिकारग-भेदविमुक्तिकारक-पुं० । भेदकारित्रभेदो,
विमुक्तिश्च विवृतनयनवद्वाऽऽदित्वेन विवृतशरीराऽऽकृतिः,
तयोः कारकः कारित्रभेदः । विवृतशरीराऽऽकृत्याः कर्त्तार,
प्रश्न० २ सञ्च० द्वार ।

भेदविमुक्तिकारक-त्रि० । विमुक्तैर्मांसमार्गस्य भेदकारकः ।
विमुक्तिभेदकारक इति वाच्ये राजदन्ताऽऽदिवु दर्शनात् भेद-
विमुक्तिकारकः । मोक्षमार्गस्य भेदकारक, प्रश्न० २ सञ्च० द्वार ।
भेयसमापन्न-भेदसमापन्न-त्रि० । मतेर्द्विधाभावं प्रातः, आ० ।
१ भू० १ अ० । स्वा० । उपा० ।

भेरुड-भेरुड-पुं० । देशभेदे, जी० ३ प्रति० ४ अचि० ।

भेरुडिक्लु-भेरुडिक्लु-पुं० । भेरुडिक्लुशब्दे इत्युभेदे, जी०
३ प्रति० ४ अचि० ।

भेरव-भेरव-न० । भीतीरिदम् अण । सिंहाऽऽदिसमुत्पे मये,

जं २ वल्ल० । कल्प० । मयानके, आचा० १ भू० ६ अ० २
उ० । आ० म० । वृत्त० । आ० । भेरवा अत्यन्तसाधवलोत्पा-
दकाः । उक्त० १५ अ० । " भेरवं मयानकं, तं पुषिषं-जीवि-
आमो, चारित्तामो वा बभरोविह । " नि० चू० १९ उ० । मयसा-
घने च । त्रि० । मात्वाऽऽदिमसिखे मयानके रसे, शङ्करे, तद्व-
तारभेदे, रागेभेदे च । वाच० ।

भेरि-भेरि-औ० । डकायाम्, जं ३ वल्ल० । रा० । जी० ।
आ० म० । कल्प० । आचा० । आ० चू० । महाडका-
याम्, म० ५ श० ४ उ० । डकाऽऽकृतिर्ये वाद्यविशेषः,
रा० । महाकाहलायाम्, औ० । दुग्धुभ्याम्, दर्श० १
तत्त्व । प्रश्न० । पटडे, " रवः प्रगल्भाऽऽहृतभेरिस्मयः । "
" ततः शक्त्वाभ्ये भेर्यश्च । " वाच० ।

भेरी-भेरी-औ० । " भेरि " शब्दार्थे, जं ३ वल्ल० ।

भेरुड-भेरुड-पुं० । निर्विषे संप्रभेदे, उक्त० । " भय्य नेच
होयम्, पावह भय्यि अहम् । सविस्वो हम्भर् सव्यो, भेरुडो
तय्य मुचर् ॥ १ ॥ " उक्त० १२ अ० । चित्रके, दे० ना० ६
वर्ग १०८ गाथा । भाट्टहृदयलिङ्गि, दे० ना० ६ वर्ग १०६
गाथा ।

भेरुताल-भेरुताल-पुं० । वृत्तविशेषः, " तय्य तय्य बहवे भे-
रुतालवर्णाई । " जं २ वल्ल० ।

भेलुत्ता-भेलुत्ता-अव्य० । स्वपातिमिमिभान् कारणिकान्
कृत्येत्त्यर्थः, स्वा० ६ डा० ।

भेली-देशी-आकाशहाचेटीयु, दे० ना० ६ वर्ग ११० गाथा ।

भेसज-भेसज-न० । भेसजमेव, भिषजः कर्म वा, प्यञ् ।
औषधे, ग० २ अचि० । व्य० । पथ्ये, आहारविशेषे, आ० १ भू०
८ अ० । रा० । उपा० । " आसहमेसजमपानयय पथियारं
करेमाणो विहर । " आ० १ भू० १३ अ० । औषध-
मेकद्रव्यरूपं, भेसजं द्रव्यसंयोगरूपम् । अथवा-औषधमे-
कानेकद्रव्यरूपं, भेसजं तु पथ्यम् । आ० १ भू० १३ अ० ।
आ० म० । औषधमेकद्रव्याऽऽश्रयं, भेसजं तु द्रव्यसमुदाय-
रूपम् । अथवा-औषधं एकद्रवाऽऽदि, भेसजं पथ्यम् । औ० ।
दशा० । विपा० । औषधानि ' केवलद्रव्यरूपाणि बहिर्द्वयो-
गीनि वा, भेसजानि सांयोगिकानि अन्तर्भोग्यानि वा । ग०
१ अचि० । आ० ।

भेसजगण-भेसजगण-पुं० । औषधसमूहे " किं पुण्य भे-
सजगणो, घेतस्वो गिलायकनट्टा । " व्य० ५ उ० ।

भेसजदाण-भेसजदाण-न० । पथ्यविधानेन, औषधदाने
च । पञ्चा० ४ वि० ।

भेसज-भीषण-न० । वित्रासने, दृ० ३ उ० । " भुरिर्
से मेसजद्वार । " औषधार्थम् । आ० म० १ अ० ।

भेसजग-भीषण-त्रि० । भयजनके, प्रश्न० ३ आश०
द्वार ।

भेसज-भेसज-न० । भेच-चक्षुः । भेचं रोगमर्थं जनयति ।
औषधे, वाच० । नि० चू० १ उ० । विशेष० ।

भेसिय-भेषित-वि० । भयं प्रापिते, आच० ६ अ० ।

भो—भोम्—अव्य० । सम्प्रधाने, वाच० । " इति भो इ-
ति भो सि ते अयमवस्य किञ्चाहं करमिञ्चाहं एवमव्युप-
वसाया विहरह । " इत्येतस्कार्थमस्ति । भोशब्दश्चाऽऽमन्त्रणे
इति । भो इति भो सि तिरपरस्परऽऽज्ञापानुकरणम् । भ० ३
श० १ उ० । आच० । आ० चू० । व्य० । सुव० । ज० ।
दश० । रा० । ध० । उत्त० । ज्ञा० । भोरित्या—
मन्त्रण इति । आच० १ भु० ६ अ० १ उ० । प्रश्ने, वि-
पादे च । वाच० ।

भोअ-भोग-पु० । सर्वकणायाम्, " भोओ कणाय कणये । "
पाठ० । १५१ गाथा । माटौ, दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।
भोइअ-भोगिक-पु० । प्रामप्रधाने, " गामयी भोइओ य
गामयह । " पाठ० ना० १०४ गाथा । दे० ना० ।

भोइ (श्) -भोगिन्-पु० । भोग अस्त्यर्थे इति । सर्वे, रूपे,
प्रामाद्वये, नापिते च । भोगयुक्ते, वि० । भोगवद्भवः । सर्वे,
भोगयुक्ते, वि० । वाच० । कामिनि, ज्ञा० १५ ज्ञा० । यो० वि० ।
भोजिन्-पु० । भुक्ते, इत्येवंशीलो भोजी । भ० २ श० १ उ० ।
भोक्रुरि, आच० ४ अ० । राजनि, व्य० ५ उ० । प्रामस्वामि-
नि, व्य० ७ उ० ।

भोइकुल-भोजिकुल-न० । राजकुले, व्य० ५ उ० ।

भोइग-भोगिक-पु० । भोगेन विशिष्टमप्यथाऽऽदिना वरति
भोगिकः । नृपतिमान्ये प्रधानपुरुषे, उत्त० १५ अ० । प्रामस्वा-
मिनि, वृ० १ उ० २ प्रक० । नि० चू० । भोग इत्कः । भोगव-
शोऽङ्गे च । विषयभोक्रुरि, वि० । उत्त० १५ अ० । वृ० ।

भोइयी-भोगिनी-स्त्री० । स्वामिन्याम्, नि० चू० १० उ० ।

भोइत्ता-भोजित्वा-अव्य० । भोजनं कारयित्वेत्यर्थे, उत्त० ६
अ० । स्वा० ।

भोइया-भोजिका-स्त्री० । भोजयति अन्तरिमिति भोजिका ।
वृ० १ उ० २ प्रक० । आदर्शायाम्, ग० २ अवि० । व्य० । वृ० ।
महिलायां च । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

भोइया-स्त्री० । वेश्यायाम्, व्य० ७ उ० ।

भोइ-भवती-स्त्री० । मा-उवतुः । जीप् । युपमर्थे, " जहा
य मोइ तयुं नुयंगो । " उत्त० १५ अ० ।

भोऊय-भुक्त्वा-अव्य० । भोजनं कृत्येत्यर्थे, " स्व-एय-इ-
व्यां वक्ष्यज्जाः कथित् " ॥ ८ । १५ । इति प्राकृतसूत्रेण
तस्य वाचः । प्रा० २ पाद । " वरभुज्जुञ्जं तोऽन्यस्य " ॥ ८ ।
५ । २१२ । इति प्राकृतसूत्रेणैवामन्यस्य नः त्वानुमुतम्येभु ।
प्रा० ४ पाद । उत्त० । सुव० । पञ्चा० ।

भोग-भोग-पु० । भावे-घञ् । भोजने, स्वा० ३ डा० १ उ० । वि-
पाके, पञ्चा० । विषयेषु भोगक्रियायाम्, स्वा० १० डा० । भोग-
स्तदुपयोगेन सफलकरणमिति । सुव० १ भु० ३ अ० २ उ० ।
भोग इन्द्रियार्थसम्बन्ध इति । ज्ञा० २४ ज्ञा० । मदनकामे, का-
मा इच्छाकृपा मदनकामास्तु भोगाः । सुव० २ भु० १ अ० ।
शब्दाऽदिविषयाम्नाये, आच० १ भु० २ अ० ४ उ० । सुते,
सुखदुःखाऽऽव्युत्पन्ने, परपत्नीयां भाटकाऽऽदिके वेतने,

पालने, उद्योगेनोक्ते ग्रहाणां तत्तद्वाशिस्थितौ भूस्वार्थद्वय-
अद्वयविनियोगे, यथेष्टविनियोगे च । " बभूवामविमलानां,
भोगं नैव प्रदापयेत् " इति स्मृतिः । वाच० । योगशास्त्रोक्ते
सर्वपुरुषयोरभेदाच्चवसाये च । तत्तुक्तम्— " सर्वपुरुषयो-
रत्यस्तासङ्गीर्णयोः प्रत्ययाविशेषो भोगः परार्थः स्वायत्तवमा-
त्युपवसानमिति । " ज्ञा० २६ ज्ञा० । भुज्यन्ते इति भोगः । इन्द्रि-
यमनोऽनुकूले शब्दाऽऽदिके विषये, यो० वि० । सुव० । उत्त० ।
पञ्चा० । च० प्र० । स्वा० । च० । ज० । विपा० । दश० । प्रज्ञा० ।
कव्य० । भ० । आ० प्र० । स० । स्वर्गाऽऽदिके विषये, उत्त०
५ अ० । आच० । जी० । कामौ शब्दकृते, भोगा गन्धरस-
स्पर्शाः । स्वा० ४ डा० १ उ० । आच० । जी० । तं । " भोग-
हि संतुष्टे । " भोगा गन्धरसस्पर्शाः, तेषु मध्ये संतुष्टौ वृद्धि-
मुपगतः । भ० ६ श० ३३ उ० । आतु० । आऽ चू० ।

कविशायं भंते ! भोगा पक्ष्याः । गोयमा ! तिविहा
भोगा पक्ष्याः । तं जहा-गंधा, रसा, फासा ।

भुज्यन्ते सकृदुपभुज्यन्त इति भोगः । सकृदुपभेदे पुष्पाऽऽ-
हाराऽऽदिके विषये, भ० ७ श० ७ उ० ।

रूची भंते ! भोगा अरूची भोगाः । गोयमा ! रूची भोगा नो
अरूची भोगा । सचिता भंते ! भोगा, अचिता भोगा । गो-
यमा ! सचिता वि भोगा, अचिता वि भोगा । जीवायं भंते !
भोगा पुच्छाः । गोयमा ! जीवा वि भोगा, अजीवा वि भोगा ।
जीवायं भंते ! भोगा, अजीवायं भोगा । गोयमा !
जीवायं भोगा, नो अजीवायं भोगा ।

(कश्चित्प्रादि) भुज्यन्ते शरीरेषु उपभुज्यन्ते इति भो-
गाः विशिष्टगन्धरसस्पर्शद्रव्यानि, (कश्चि भोगं स्ति) कश्चि-
णो भोगा नो अकश्चिः, पुरुषधर्मत्वेन तेषां मूलस्त्वादिति ।
(सचिन्तित्वादि) सचिता अपि भोगा अवन्ति गन्धाऽऽदिप्रधान-
जीवशरीराणां केषाञ्चित्समनस्कात्वात् । तथा अचिता अपि
भोगा अवन्ति, केषाञ्चिद्रूपाऽऽदिविशिष्टजीवशरीराणामन-
स्कात्वात्, (जीवा वि भोगं स्ति) जीवशरीराणां विशिष्टगन्धा-
ऽऽदिगुणयुक्त्वात्, (अजीवा वि भोगं स्ति) अजीवद्रव्या-
णां विशिष्टगन्धाऽऽदिगुणोपेतत्वादिति । भ० ७ श० ७ उ० ।
उक्तं हि— " सति भुज्जति स्ति भोगो, सो पुष्प आहारपुष्पमा-
ईओ । " उत्त० ३३ अ० । कर्म० । प० सं० । आ० । प्रज्ञा० । भो-
गाः अक्षयमन्त्रवादित्राऽऽवयः । सुव० २ भु० १ अ० । भोगोऽत्र
मास्थतामूलविषयनोऽन्यस्यैवामन्यस्य । आऽदि । च० २ अवि० ।
भुज्यन्ते शरीरेषु उपभुज्यन्ते इति भोगाः । विशिष्टगन्धरसस्पर्श-
द्रव्येषु, भ० ७ श० ७ उ० । आधारे घञ् । भोगाऽऽधारभूते
वस्तुनि, स्त्री० । शरीराऽऽदी, ज्ञा० १ भु० १ अ० । ज० ।

छत्रमर्थे यं भंते ! मयुस्से जे मविह असपरंसे देवलो-
एसु देवताए उववज्जनए, से खणं भंते ! से खीणभोगी यो
पभूउद्वाशेयं कम्मयं बलेयं वीरिएयं पुरिसकारपरकमेयं
विउलाई भोगभोगाई भुंजमाये विहरितए । से खणं
भंते ! एवमदं एवं बयह ! । गोयमा ! नो इय्ठे समडे,
पभूयं उद्वाशेयं वि कम्मयं वि बलेयं वि वीरिएयं

वि पुरिस्कारपरकमेव वि अश्वपराई विउलाई भोगभोगाई भुंनमाये विहरिचए, तम्हा भोगी भोगे परिचवमाये महाजिजे महापञ्चवसाये भवई । आहोहिए खं भंते ! मणुस्से जे भविए अश्वपरेसु देवलोएसु एवं चेव जहा छउम-स्ये० जाव महापञ्चवसाये भवई । परमाहोहिए खं भंते ! मणुस्से जे भविए तेखेव भवमहाइयेसं सिद्धिभक्तए० जाव भंते करिचए । ते सुण्णं भंते ! ते खीयभोगी ससं जहा छउमस्यस वि । केवलीं खं भंते ! मणुस्से जे भविए तेखेव भवमहाइयेसं एवं जहा परमाहोहिए० जाव महापञ्चवसाये भवई । (छउ-२६१)

“छउमस्ये” इत्ययं सूत्रवत्तु, तत्र च- (ते सुण्णं भंते । ते खीयभोगि सि) (ते सि) असौ मनुष्यो नूनं निश्चितं भवन्ति । (ते सि) अयमर्थः, अथशब्दश्च परिश्रनार्थः । (खीयभोगि सि) भोगा जीवस्य यथास्ति तद्भोगं शरीरं तस्मात् तपोरोगाऽऽदिभिः यस्य स क्षीयभोगी क्षांततनुर्देवता इति यावत् । (ते यमु सि) न समर्थः (उद्गुणं ति) उद्गुणभवेन (कमेण ति) ममताऽऽदिना (वलंति ति) देहप्रमाणेन (वीरिचए ति) जीवबलेन पुरिस्कारपरकमेव ति । पुरुषाऽभिमानेन, तत्रैव च साधितस्वप्रयोजनेत्यर्थः । (भोगभोगाई ति) मनोहृष्टाऽऽदिभिः (ते सुण्णं भंते !) एतदेव एवं वयह । अथ निश्चितं भवन्ति एतन्मन्त्रोक्तमर्थं एवमनुष्ये प्रकाशं यद्यप्ययमिति प्रयतः । पुरुषोऽयमभिप्रायः-यद्यसौ न प्रमुत्तनाऽसौ भोगभोजनसमर्थश्चा भोगी, अत एव नो भोग्यतामिति च सिद्धेरावत् । कथं वा देवलोकमनर्पयन्मानोऽस्तु । उत्तरं तु- (नो हणुदे समदुत्ति) कस्मात् ? यतः (पणुं न सि) स भोगभोगी मनुष्यः (अन्नतराई ति) एकतरान् कांश्चित्पणुशरीरसापूर्जितान्, एवं बोधित-भोगभुक्तिमर्थः यद्भोगित्वं तदभ्यासयानाश्च तस्यागित्वं, ततो निजं, ततोऽपि य देवलोकागतामिति । (आहोहिचए ति) आधोऽर्वाधकः नियतसुखावयवावधिज्ञानी (परमाहोहिचए ति) परमाधोऽर्वाधकज्ञानी, अथ च चरमशरीर एव अवतीत्यत आह- (तेणव भवमहाइयेसं सिद्धिभक्तए इत्यादि) अ० ७ अ० ७ उ० ।

भोगापेक्षा दुःकाय भवति । तथा चोक्तम्-

“भोगे अचयकमेता, पडंति संसारसागरं वीर ।

भोगीहं निरवयकमा, तरति संसारकतारं ॥ १ ॥ ” इति ।

सूत्र० १ छु० ६ अ० ।

उक्तं च-

“धमोऽपि भवन् भोगाः, प्रायोऽर्थाय देहिनाम् ।

यन्मनार्थं संयुतो, दृष्टयेव बुतशूनः ॥ १ ॥ ” इति २३ इति ।

(व्याख्या) “यित्” शब्दं कण्ठ्यमात्रं २४११ पृष्ठे गता ।

भोगेभ्यो निवृत्तिश्चावश्यं कांश्यो । तथा च सूत्रम्-

अनुवं जीवियं नचा, सिद्धिप्रमं विद्यायिषा ।

विश्वियहिज भोगेसु, आउं परि मियऽप्यणो ॥ ३५ ॥

अनुभवम् अगित्वं मरणाऽऽदिभिः जीवितं सर्वभावनिकमर्थं ज्ञात्वा, तथा सिद्धिर्मात्रं समग्रं दृष्टान्तज्ञानचरित्रकण्ठं वि-

द्याय विनियतेत भोगेभ्यो ह्येकहेतुवत्तुः, तथा ध्रुवमव्यापुः परिमितं संवत्सरस्य ताऽऽदिमतेन विद्यायाऽऽप्तमनो विनिवर्ततेत भोगेभ्य इति सूत्रार्थः । दृष्ट० ८ अ० २ उ० । धने, देहे, वाच० । भोगः शरीरमिति । अ० २ वृ० । तं० । श्री० । ज्ञा० । सर्वकले, ज्ञा० १ छु० ८ अ० । अर्थं आद्यत् । सर्वे, वाच० । भोगाहंसात् भोगः । कल्प० १ अधि० ७ क्षुण्ण । आदिराजेन अष्टभवेन शुक्लैव व्यवस्थापितं कुलाऽऽर्च्येभ्ये, तदे-शजं च । अतु० । स्था० । भोगा भगवतो नामिवस्य राज्य-काले ये गुरव आसन् तद्देशज्ञा अपि तद्व्यपदेश्याः । इथा० ३ डा० १ उ० । “भोगकुलाणि वा । ” भोगा राज्ञः पुत्र्यस्था-नीया इति । आका० २ छु० १ सू० १ अ० २ उ० । ज्ञा० ज्ञा० म० । प्रश्न० अ० प्रश्ना० । कल्प० । वृ० । श्री० । उपयोगे, वृ० १ उ० २ प्र० ।

भोगभूयसा-भोगातिरिक्ता-स्त्री० । भोगाऽऽधिक्ये, च० २ अधि० ।

भोगकरा-भोगकरा-स्त्री० । अचोभोकास्तस्यायां स्वनाम-क्यामायां विक्रमास्त्यायां, आ० म० १ अ० । ति० । अ० । आ० क० । स्था० । आ० वृ० ।

भोगं-भोगाङ्ग-न० । कथाऽऽदिके, “अज्ञाभावे यथा भोगोभ-लाभिको मानहानिः” । अज्ञानं भोगानां रूपवयोविताऽऽ-कृष्टाऽऽज्ञानं वास्त्यायमेतज्ज्ञानमभावे सति यद्यो भोगोऽपि-सिक्ताऽपारमार्थिकः । ज्ञा० १४ इति । यथोक्तम्-“रूपवयै-वत्तस्यमोक्षमवाप्त्युर्यैवव्यति संगसाधनम् । ” खी० वि० प० सं० ।

भोगतराय-भोगान्तराय-न० । यदुद्वेगशतस्तस्य विविधाऽऽहाराऽऽदिस्तंभं असति च प्रत्याक्यान्तरागिमे वैराग्ये वा केवलकापेयवायोसहते भोक्तुं तद्भोगान्तरायमित्युक्तलक्षणे अन्तरायकर्मभेदे, प्रज्ञा० २३ पद । कर्म० । प० सं० । स० ।

भोगकामि-भोगकामिन्-पुं० । भोगाभिजायिषि, सूत्र० १ छु० ४ अ० २ उ० ।

भोगकिरिया-भोगकिरिया-स्त्री० । भोगकरणे, “भोगकिरियासु कवाइकल्पं । ” पं० सू० ४ सूत्र० ।

भोगकुल-भोगकुल-न० । राज्ञः पुत्र्यस्थानीये कुले, आका० २ छु० १ छु० १ अ० २ उ० ।

भोगत्व-भोगार्थ-न० । भोगकृते, “भोगत्वाएऽऽविवाहत्वा । ” सूत्र० १ छु० २ अ० ३ उ० ।

भोगहि (नृ)-भोगार्थिन्-त्रि० । मनोहणम्वरस्यस्थापयित्वा, नि० सू० १६ उ० । श्री० । ज्ञा० ।

भोगपञ्चय-भोगप्रज्ञित-पुं० । भोगो य आदिदेवेन शुक्लैव व्यवहृतस्तद्भोगश्च भोगः, भोगः सन् प्रज्ञितो भोगप्रज्ञितः । भोगवैद्यं प्रज्ञितं, श्री० ।

भोगपाय-भोगपात-पुं० । भोगनाशे, इथा० ३ डा० २ उ० ।

भोगपुत्र-भोगपुत्र-पुं० । आदिदेवस्थापितशुक्लंशुके कुमारे, श्री० ।

भोगपुर-भोगपुर-न० । स्वनामवशात्ते पुरे, यद्येतेन महेन्द्रेण

अभिधेय महावीरस्वामिन उपद्रवे कृते सनत्कुमारो देवेन्द्रः
मादुर्येण तं निधोदितवानिति । आ० म० १ अ० । आ०
बृ० । अ० २० ।

भोगपुरित-भोगपुरुष-पुं० । भोगप्रचालः पुरुषो भोगपुरुषः ।
सूत्र० १ अ० ५ अ० १ उ० । 'पुरित' शब्देऽस्मिन्नेव प्रागे० १०१२
पृष्ठे व्याख्या । भोगपुरुषः संप्राप्तसमप्रविषयसुखभोगोपभो-
गसमर्थक्यवर्तिवत् । आ० म० १ अ० । अन्ये व्याख्यानाम-
र्थानां भोगकारिणि नरे, अ० १२ शृ० ७ उ० ।

भोगभूमि-भोगभूमि-स्त्री० । भोगस्थैश्च भूमिः स्थानम् ।
देवकुर्वीरिकायामकर्मभूमौ, स्थानं ३ उ० १ उ० । आवा० ।
भोगभूरिया-भोगभूरिता-स्त्री० । स्नानपानमोजनचन्दनकु-
कुमकस्तुरीकावस्त्राऽऽभरणऽऽत्रैः स्वकीयकुटुम्बव्यापाट-
पाशेषांशुऽधिकत्वे, अ० २ अष्टि० ।

भोगभोग-भोगभोग-पुं० । भुजगत इति भोगाः स्वर्शाऽऽश्रयः,
भोगार्हो भोगा भोगभोगाः । अ० २५ शृ० ७ उ० । विपा० ।
प्रज्ञा० । जी० । आ० म० । रा० । स्था० । कल्प० । मनोकेषु
शब्दाऽऽदिबिषयेषु, स० ३० सप्त० । अ० । अं० प्र० ।
अ० । अथवा-भोगश्च श्रीहरीकथायामेवमोऽऽतिशयिनो
भोगा भोगभोगाः । अं० १ वक्ता । अतिशयवस्तु शब्दाऽऽदि-
बिषयेषु, नि० १ ध्रु० १ वक्ते १ अ० । सूत्रा० स्त्रीभोगे सत्यव-
श्यं शब्दाऽऽश्रयं भोगा भोगभोगाः । अं० भोगाऽऽधुपयोगिषु
शब्दाऽऽदिबिषयेषु, सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।

जहै थं भेते । संकेदेविदे देवराया दिव्वाइं भो-
गभोगाईं भुंमिउकाय भवति से कहमियाणि पकरैति ।
गोयमा । ताहे चव थं से सके देविदे देवराया एगं
मई नमिपडिरुवगं विउव्वति, एगं जोयणसपसहसं आ-
ग्रामविकलेभंयं तिथि जोयणसपसहसं । ० जाव अद्दगुलं
व किंज बिसेसाहिंयं परिक्लेवेयं, तस्स थं नेमिपडिरु-
वस्स उवरि बहुसमरमणिजे भूमिभागे पञ्चके ० जाव
मणीयं फासे, तस्स थं नेमिपडिरुवगस्स बहुपजम्भ-
दिसभागे तत्थ थं मई एगं पासायवडेंसगं विउव्वति,
पंच जोयणसयाई उड्डु उच्चत्थं अद्दुइजाईं जोयणस-
याईं विकल्भेयं अद्दुगयगुसियवज्जओ ० जाव पडिरु-
व, तस्स पासायवडेंसगस्स उड्डोए पवमलयभोचिचत्तं
० जाव पडिरुवे, तस्स थं पासायवडेंसगस्स भंतो
बहुसमरमणिजे भूमिभागे ० जाव मणीयं फासो मणिपे-
डिया अद्दजोयणिया जहा वेमाणिवायं, तीसे थं मणि-
पेडियाए उवरि मई एगे देवसयणिजे विउव्वह सय-
णिजवज्जओ ० जाव पडिरुवे, तत्थ थं से सके दे-
विदे देवराया अद्दहिं अग्रमपिहीहिं सपरिवारहिं दो-
हि य अणिपिहिं नहाणिपण थं गंधवाणिपण थं स-
द्धिं मइया एपनह ० जाव दिव्वाइं भोगभोगाईं भुंमियागे
विहरइ ॥ जाहे ईसाये देविदे देवराया दिव्वाइं जहा स-

के तहा ईसाये वि निरवसेसं, एवं सणकुमारो वि, नवरं
पासायवडेंसगो अ जोयणसयाई उड्डु उच्चत्थं तिथि
जोयणसयाईं विकल्भेयं मणिपेडिया तहव अद्दजाय-
णिया, तीसे थं मणिपेडियाए उवरि एत्थ थं मदे-
गं सीहासणं विउव्वइ सपरिवारं भाणियव्वं, तत्थ थं
सणकुमारो देविदे देवराया वावत्तरीए सामाखियसाह-
स्सीहिं ० जाव चउडि वावत्तरीहिं आयरवत्तदेवसाहस्सी-
हि य बहुहिं सणकुमारकम्पवासीहिं वेमाणिपिहिं देवेहि
य देवीहि य सद्धिं सपरिवुडे मइया ० जाव विहरइ ।
एवं जहा सणकुमारो तहा ० जाव पाणुओ अचुचुओ, न-
वरं जो जसस परिवारो सो तस्स माणियव्वो, पासाय-
उच्चत्तं जं सएसु सएसु कप्पेसु विमाणांयं उच्चत्तं अ-
द्ददं वित्थारो ० जाव अचुचुवत्त नव जोयणसयाई उड्डु
उच्चत्थंयं अद्दपंचमाईं जोयणसयाईं विकल्भेयं, तत्थ थं
गोयमा । अचुचुए देविदे देवराया दसद्धिं सामाखियसाह-
स्सीहिं ० जाव विहरइ । (सूत्र-५२०)

(जाहे लुमित्थादि) (जाहे ति) यदा " भोगभोगाई
ति " भुजगत् इति भोगाः—स्वर्शाऽऽश्रयः भोगार्हो भोगा भो-
गभोगाः मनोऽहस्वर्शाऽऽश्रय इत्यर्थः, ताम् "से कहमियाणि प-
करैति", "अय" कथं 'केन प्रकारेण तदानीं प्रकरोति ?
प्रवर्त्तत इत्यर्थः, 'नेमिपडिरुवगं ति' नेमिः—चक्रधारा,
तद्योगाच्चक्रमपि नेमिः—तत्प्रतिकल्पकं—वृत्ततया तत्सह-
शं, स्थानमिति शेषः । 'निजि जोयणियाही' यावत्करणा-
दिर्दृश्यम्—'मोलस य जोयणसहसंसाई दो य सयाईं
सत्तावीसादिपाईं कांसनियं अद्दवीसाहिंयं धणुसुं ते-
रस व अंमुलां ति ।' उवरि ति 'उपरिष्टात्' बहुसमर-
मणिजे ति' । अयमसमो रम्यश्चेत्यर्थः । 'जाव मणीयं
फासो ति' भूमिभागवर्षेकस्तावद्वाच्यो यावत्मणीनां स्व-
शेवणेक इत्यर्थः, स वायम्—'स जहा नाम व आलिगपोक्क-
रेह वा, मुंगपोक्करेह वा ।' इत्यादि, आलिगपुकरं मुरज-
मुलपुटं मईलसमुपुटं तज्जसम इत्यर्थः । तथा—'सज्जा-
हि सयमेहिं समरीहिं सज्जोपाहिं नाणाविहपंचवसेहिं म-
णीहिं उवसेहिंयं जं जहा किसेहिं ५' इत्यादि, वर्गगण्य-
स्पर्शवर्षको मणीनां वाच्य इति । "अद्दुगयगुसियवज्जओ
ति ।" अद्दुगुत्ततोच्छ्रिताऽऽदिः प्रासादवर्षको वाच्य इत्यर्थः,
स च पूर्ववत्, 'उड्डोए ति' उड्डोः उड्डोको वा—उप-
रितसं 'यजमन्नायमिति ति' पञ्चानि तताश्च पञ्च-
जनाः तद्वापिमिहितिः विच्छिन्नमिच्छन्तः यः स तथा, या-
वत्करणादिर्दृश्यम्—'पासायव डिरसणिजं अग्रिकेवे ति'
'मणिपेडिया अद्दजोयणिया जहा वेमाणिवायंति' मणिपीडि-
का वाक्या । सा वाऽऽयामविष्कम्भाभ्यामष्टोत्तजजिका यथा
वैमनिकानां सम्बन्धिनी, न तु व्यन्तराऽऽदिसत्केव, तस्या-
न्यथा स्वकल्पनात् । सा पुनरेवम्—'तस्स जं बहुसमरम-
णिजस्स भूमिभागस्स बहुमअरंसाय एत्थ थं मई एगं
मणिपेडियं विउव्वह, ता थं मणिपेडिया अद्द जोयणाईं

आयामविषयमेवं पञ्चसा चत्वारि ज्येष्ठार्द्रा बाह्वेयं स-
म्बरयणामर्द्रं अष्टमा ० जाय पञ्चमसि ति ।" (सयणिज्ज-
वसो सि) शयनीयवर्षको वाच्यः । स वैषम्य- तस्स
एवं देवसयणियजस्स इमेयाकवे ववावासे पञ्चसे । वर्ष-
कम्यासः—वर्षकवित्तरः, 'तं जहा-नालामयिमया पडिपा-
या लोकाशिया पाया शाखायमियमयार् पायसीयगार् ।' इत्या-
दिरिति । 'देहि य आशिपदि ति' अनीकं लम्बं 'नट्ठणीय-
स य सि' नाट्यम्-नृत्यं तत्कारकमनीकं-अनसमूहो ना-
ट्यानीकम्, एवं गण्यनीकं, नवरं गण्यै-गीतं, 'मह-
येत्यादि ।' यावत्करणीयं इत्यम्- महया इयनङ्गीयवा-
इयतंतीतलतालानुश्रिययमुर्गपडिप्यवायरेवेणं ति ।' व्या-
ख्या वास्य प्राग्वत्, इह च यत् शक्यं सुधम्मसमाल-
लणभोत्थानसङ्गवेऽपि भोगाधेनिप्रतिरूपकाऽऽदिविकु-
र्वाणं तज्जिज्ञास्वनामाशातनापरिहारार्थं, सुधम्मसभायां हि
पञ्चवक्के स्तम्भे जिनाऽऽस्सीति समुद्रकेषु समिति, तत्पत्यास-
सौ च भोगानुभवमे तद्बहुमानः कृतः स्यात्, स चाऽऽशा-
प्रवतनेति । 'सिंहासणं विउज्ज्व सि ।' सनत्कुमारदेवेन्द्रः सिं-
हासनं विकुत्तं, न तु शकेशानिविष देवशयनीयं, स्पष्टमा-
नेषु तस्य परिवारकावाच शयनोयेन प्रयोजनमिति भावः ।
'सपरिवारं ति ।' स्वकीयपरिवारयोगाऽऽसनपरिकरित-
मित्यर्थः, 'नवरं जौ जस्स परिवारो सो तस्स भाखियवो
सि ।' तत्र सनत्कुमारस्य परिवार उक्तः, एवं माहिन्द्रस्य
तु सप्ततिः सामानिकसङ्ख्याणि चतस्रःआङ्गरसङ्ख्याणां
सप्ततया, ब्रह्मणः पट्टिः सामानिकसङ्ख्याणां, क्षान्तकस्य
पञ्चाशत्, शुकस्य चत्वारिंशत्, लङ्कादस्य त्रिंशत्, प्राण-
तस्य विंशतिः, अच्युतस्य तु दश सामानिकसङ्ख्याणि । स-
र्वत्रापि च सामानिकवस्तुषु आत्मरक्षा इति । 'पसा-
यवक्के जे' इत्यादि । तत्र सनत्कुमारमाहिन्द्रयोः बर्धो-
जनशतानि प्रासादस्थोच्चत्वं, ब्रह्मात्मकयोः सप्त, शुकस-
ङ्ख्यायोरष्टौ, प्राणतेन्द्रस्याच्युतेन्द्रस्य च नवति । इह च स-
नत्कुमाराऽऽद्यः सामानिकाऽऽदिवारिवारसिंहासतल वैमि-
प्रतिरूपके गच्छन्ति, तत्समस्तमपि स्पष्टाऽऽदिप्रतिवारका-
या अविच्छेद्वान्, शक्यानी तु न तथा, सामानिकाऽऽ-
दिवारिवारसमस्तं कायप्रतिवारकाया लज्जनीयत्वेन विदु-
र्यादिति ॥ प्र० १४ शु० ६ उ० ।

भोग्यभोग-पुं० । भोग्या ये भोगाले भोग्यभोगाः । भोगार्द्र-
षु शब्दाऽऽदिविषयेषु, उक्त० १४ अ० ।

भोगमालिणी-भोगमालिनी-स्त्री० । अधोलोकावस्तव्यायां
स्वनम्रयथातायां दिक्माध्याम्, आ० क० १ अ० । जं०
आ० प्र० ति० । आ० चू० । सा च उन्मृद्गीयमालयवर्धन-
रजनकूटप्रादेवी । स्या० ६ डा० । अम्बुद्रीपमालयवर्धन-
रथकूटप्राधिकृत्य रजनकूटं वष्टम्, अत्र भोगमालिनी दिक्मा-
री सुरी । जं० ४ वत० ।

भोगार्द्र-भोगरति-स्त्री० । भोगाः शब्दाऽऽद्यवस्तेषु रतिराश-
क्रिः । शब्दाऽऽदिवर्धनयाऽऽशक्ती, प्रश्न० ४ आश० द्वार ।

भोगरथ-भोगरत्नम्-न० । भोगलक्षणं रत्नं भोगरत्नः । भोगा-
ऽऽप्रमेके रजसि, 'भोगरथं नोऽर्वास्तर्वाह सि ।' श्री० । म० ।

भोगरत्नम्-न० । भोगारुणे, म० ६ शु० इति उ० ।

भोगराव-भोगराज-पुं० । भोगवर्धये सुपे, 'अहं च भोगरावस्स,
तं च अंचगवदिहो ।' इत्य० २ अ० । उक्त० ।

भोगलक्ष्मण-भोगलक्ष्मण-न० । भोगसूचकं लक्षणं भोगलक्ष-
म् । भोगसूचके स्वस्तिकाऽऽदिके लक्षणे, 'भोगसुमा भोगल-
क्षणाधरा ।' भोगसूचकानि लक्षणानि स्वस्तिकाऽऽदीनि
धारयन्तीति भोगलक्षणधरा । प्रश्न० ४ आश० द्वार । तं ।
भोगवद्-भोगवती-स्त्री० । भोगः सर्वशरीरं भूमाऽऽस्त्वस्यां
मनुष्यं । मस्य वः । पातालगङ्गायाम्, वाच० । अधोलोकावा-
स्तव्यायां स्वनामक्यातायां दिक्माध्याम्, जं० ४ वत० । आ०
क० । ति० । आ० प्र० । स्या० । आ० चू० । दक्षिणवक्कावस्त-
व्यायां स्वनामक्यातायां दिक्माध्याम्, जं० प्र० १८ पाद० ।
ति० । आश्रयकृत्स्थानाक्यावश्यकथादी तु शेषवतीति
इत्येते । राजसूदनगरस्य धनसायबाहुसुतस्य धनदेवस्य
स्वनामक्यातायां माध्यायाम्, डा० १ शु० ७ अ० । पक्ष-
स्य पञ्चदशसु रात्रिषु द्वितीयायां सप्तम्यां द्वादश्यां च रा-
त्री, भोगवती अमृतिधराभिरिति । जं० ७ वत० । जं० प्र० ।
सु० प्र० । ज्यो० ।

भोगवर्द्धा-भोगवतिका-स्त्री० । ब्राह्म्याभिर्येकैकविधानमे-
दे, प्रश्न० १ पद० । स० ।

भोगविगम-भोगविगम-पुं० । भोगविद्योने, पञ्चा० ५ विष० ।

भोगविस-भोगविष-पुं० । भोगः शरीरं तत्र विषं यस्य सः ।

प्रश्न० १ पद० । भोगः शरीरं स एव विषं यस्य सः । डा० १

शु० ६ अ० । सर्वभेदे, वाच० ।

भोगसमर्थ-भोगसमर्थ-पुं० । भोगाः शब्दाऽऽद्यवस्तेषु समर्थो
भोगसमर्थः । आ० म० १ अ० । भोगानुसमर्थे, श्री० ।

भोगसस्मिरीय-भोगसश्रृङ्ग-त्रि० । भोगैः सश्रृङ्गः । भोगैः
शोभि, प्रश्न० ४ आश० द्वार ।

भोगसालि (क्)-भोगशालिन्-पुं० । महोरगभेदे, प्रश्न०
१ पद० ।

भोगसाहस-भोगसाधन-न० । क्वाऽऽदिके भोगाङ्गे, पं० सू०
४ सूत्र० । यो० । वि० ।

भोगसुह-भोगसुह-न० । शब्दाऽऽदिविषयवस्तेषाम्, डा० १४
डा० । यो० वि० ।

तद्यो से वसया रोगसमुपपादा समुपजति, नेहि वा
साद्धि संवसति ते व से पंगका शिक्का पुब्धि परिवसति,
सो वा ते शिषणे पक्का पतिवपजा, बालं से तव ताखाप
वा सरखाप वा, तुमं पि तेसि बालं ताखाप वा सरखाप
वा, जाशिषु दुक्कलं पत्थं सायं, भोगा मे व अणुयोपति
इमेमेहि माखबाणं ॥ (वृत्त—८२)

तत इति—कामानुषङ्गाकमोपपत्तयोऽपि पञ्चद्वं, तस्या-
दपि नरकमयो, नरकाभियेककलताङ्गुर्येसीयूहमयैकल-
वाऽऽदिज्ञोतस्य च रोगा प्रादुष्यति । (से) तस्य कामानु-

चक्रममल एकदेख्यसातावेदनीयविषयाकोदयः 'रोगसमुत्पादा'
 इति-रोगाणां शिराऽभिज्ञानाऽऽदीनां समुत्पादाः प्रादुर्भावाः
 समुत्पद्यन्ते आधिभैरवन्ति, तस्यां च रोगावस्थायां किञ्चितो
 भयस्थानावस्थित आह—(अहि इत्यादि) वैद्यो लाङ्गमसौ
 खंचसति, त एव एकदा भिजाः पूर्वे परिचरन्ति, स वा ता-
 विज्ञानं पश्चात्परिवर्द्धमानं (त) तत्र मायाया वा शरणाया
 वा, स्वमपि तेषां नामं मायाया वा शरणाया वा इति
 ज्ञात्वा दुःखं प्रत्येकं सातं च स्वकृतकर्मफलभुजः सर्वेऽ-
 पि मायिन इति मत्वा रोगोपपत्तौ न हौमनस्य भावनीयम्,
 न भोगाः शोचनीया इति । आह च—(भोगा मे इत्यादि)
 भोगाः शुद्धपरसगन्धस्पर्शस्पर्शविषयमिलापास्तानेवानुशील-
 यन्ति-कथमस्यामप्यवस्थायां भवं भोगान् भुङ्क्ते । एवं
 भूताम् वाऽस्माकं दृष्टाऽभूयेन ममेवा अपि विषया उपन-
 ता नोपभोगायेति । ईदृशआध्यक्षत्वायः केषाञ्चिदेव भवती-
 त्याह—इदं च संसारे एकवामनवमतविषयविषयाकानां ब्रह्म-
 दृष्टाऽऽदीनां मानवानामेवंभूतोऽप्यवस्थायां भवति, न सर्वे-
 षां, सनत्कुमाराऽऽदिनां व्यवसायात् । तथाहि-ब्रह्मदत्तो मा-
 रणान्तिकरोगवेदनाऽभिभूतः सन्तापातिशयात् स्फुरन्तीं प्र-
 षयिनीमिष विभ्रासभूमिं मूर्च्छां बहु मन्थमानः तथा इस्ती-
 कृतां विहसततया विषयीकृतो वैरमयेव गोचरीकृतो ग्लान्या
 दृष्टो दुःखालसकया कोऽङ्कितः कालेन पीडितः पी-
 डाभिर्मित्तिमो निपत्या आदिशितो देवेन अस्मितके अन्त्यो-
 क्त्यासत्य मुखे महाप्रवासस्य द्वारि धर्मविद्राया जिह्वारे
 जातिवस्य वतमानः विरलौ वाकि विह्वलो वपुषि
 प्रचुरः प्रलापे जितो कृमिकामिरित्येवंभूतामवस्थाम-
 नुभवन्नापि महामोहाद्व्याज्जोगाभिकाकण्डिषु पाष्ठापविष्टां
 भाग्यमनवततवेदनावेशविगलद्वन्द्वरक्तनयनां कुकर्मति । कुक-
 र्मात्वेवं तं व्यादरकचरसत्तां नरकपृथिवीमगमसन्नाऽपि
 तीव्रतरवेदनाऽऽभिभूतोऽप्यविगलद्वन्द्वे वदनां तामेव कुकर्मती
 व्याहरतीत्येवंभूतो भोगाभिष्वङ्गो दुःस्यजो भवति केषां-
 चित्, न पुनरन्येषां महापुरुषाणामुदारसत्त्वामात्र, आत्मनो-
 ऽप्यचकुरीमिलेखमवगततत्त्वानां सनत्कुमाराऽऽदीनामिष
 यजोहोरागेवचनासङ्गावे सत्यपि मयेवेत्तु कृतं सोढव्यमपि
 मयेवेत्येवं जाननिश्चयानां कर्मसंप्रयोगक्षतानां न मनसः
 पीडोत्पद्यते इति । उक्तं च—

उत्तो यः स्वत एव मोहलक्षितो जग्माऽऽलवालोऽद्युभो,
 रागद्वेषकपायसन्तमिहाक्षिर्द्विषयीकस्त्वया ।
 रोगिरङ्कुरितो विपत्तुकुसमितः कर्मद्रुमाः साङ्गमं,
 सोढा नो यदि सम्पद्येव कलितो दुःखैर्योगाभिभिः ॥ १ ॥
 पुनरपि सहनीयो दुःखपाकस्त्वयाऽयं,
 न कलु भवति नाशः कर्मणां सञ्ज्ञितानाम् ।
 इति सह गणयित्वा यद्यदायाति सस्य,
 सत्सदिति विवेकोऽप्यत्र भूयः कुतस्त्वः ॥ २ ॥ ”
 अपि च—भोगानां प्रधानं कारणमयोऽतस्तत्—
 स्वकपमेव निर्दिष्टिचुराह—

सिद्धिहेतु जावि से उत्तर मचा भवति, अप्पा वा बहुगा
 वा, से तत्त्व गणिए चिह्नि, भोगखाए, तमो से ए-
 गया विपरिसिद्धिं संभूय महावगरथं भवति, तं पि से ए-

गया दायादा विभयंति, अदत्तहारा वा से हरति, रापायो
 वा से विलुपंति, यस्सह वा से विश्वस्तह वा से, अगारदाहेय
 वा से दहभक्ति इति, से परस्स अट्टाए कुराणि कम्माणि
 बाले पक्कवमाये तेस दुक्खेय मूढे विपरियाससुवेति
 (अत्र—८३)

(सिद्धिहेतुयादि) विविधेन याऽपि तस्य तन्वयमात्रा
 भवति अद्या वा बह्वी वा, (से) तस्यामर्थमात्रायां
 शुद्धिस्तद्वति, सा च भोजनाय किल भविष्यति, ततस्त-
 लोकरा विपरिक्षिप्तं सम्भूतं मद्योपकरणं भवति, तदपि
 तत्सकदा दायादा विभज्यते, अदत्तहारा वा तस्य हर-
 ति, राजानो वा विभुज्यन्ति, नश्यति वा विनश्यति वा,
 अगारदाहेन वा दहते इति, स परस्मै अघोष कृताणि क-
 मणि बालः प्रकुप्यन्तेन दुःखेन मूढो विपर्यासमुपैति,
 एतच्च प्रागेव व्याख्यातीमिति, नेह प्रसादये ।
 तदेवं दुःखविषयाकान् भोगान् प्रतिपाद्य यत्कतैषं तदुप-
 दिशतीत्याह—

आसं च छंदं च निर्गमं धीरे !, तुमं चेव तं सल्लमा-
 र्हु, जेष मिषा तेण थो सिया, इयमेव खावजुस्संति
 जे जसा मोहापट्टा, धीमि लोए पव्वइए, ते भो ! वयं-
 ति एयाई आयतण्णं से दुक्खाए मोहाए माराए ख-
 रगाए खरागतिरिक्खाए, सततं मूढे भग्मं खाभिजायति,
 उदाहु धीरे, अप्पावादा महाभोरे, अलं कुल लस्स पमाएयं,
 संतिमरखं संपहाए मेउरभग्मं संपहाए, गालं पास अलं
 ते एयाई । (वृत्त—८४)

आशां भोगाऽऽकाङ्क्षां, चः समुच्चये, क्षुधं क्षुधं परानु-
 ब्रवा भोगाभिप्रायस्तं च, चशब्दः पूर्वपक्षे समुच्चयाद्यैः,
 तावाशाक्षुधौ, 'वैविध्य'पृथक्कृतं यज धीरे । धीर्निष्ठस्तया रा-
 जत इति, भोगाशाक्षुध्वादिस्थाने च दुःखमेव केवलं, न त-
 त्यासिरिति । आह च—(तुमं चेव इत्यादि) विनेय उपदेशो-
 क्तराऽऽप्यत्र आत्मा वा उपदिश्यते-स्वमेव तज्ज्ञेनाऽऽहिकं
 शस्यमाहस्य स्वीकृत्य परमश्रुमामाहस्ते, न तु पुनरुपभोगं,
 यतो भोगोपभोगो येरेवायोऽनुपपद्यैर्भवति, तैरेव न भवती-
 त्—'जेण सिया तेण थो सिया' । येनेवायोपाज्जोऽहिकं
 भोगोपभोगः स्यात्, तैरेव विचित्रत्वात् कर्मपरिणतेः न-
 स्यात् । अथ वा येन केनाचिद्वैतना कर्मबन्धः स्यात्तत्र कु-
 र्यात्तत्र न वर्ततेत्यर्थः, यदि वा—येनैव राउपोपभोगाऽऽदिना
 कर्मबन्धो येन वा निर्गन्धवाऽऽदिना मोक्षः स्याद्भवेत्-
 नैव तथाभूतपरिणामवशात् स्यादिति । एतच्छास्त्रमवा-
 धारितमपि मोहाभिभूता नावगच्छन्तीत्याह—(इयमेव
 इत्यादि) इयमेव इत्युपनिषदं न बुध्यन्ते न संजानते,
 के !, ये जना भौतीन्द्रोपदेशविकला मोहेनाऽऽज्ज्ञानेन मि-
 द्याःशोद्येन वा प्राकृताः क्षादितस्तत्त्वविषयैस्तमत्—
 यो मोहनीयोदयात् भवति । मोहनीयस्य च तज्ज्ञे-
 र्कामानां च क्षियो गरीयः कारणमिति दृश्यते—(धीमि
 इत्यादि) क्षीमिरङ्गनामिः अज्ञेनाऽऽदिविच्छेदरतो लोक
 आशाक्षुध्वाभिभूताऽऽमा कूरकर्मविधायी नरकविषाकफलं

शय्यमाह्वय तत्कलमबुधमानो मोहाऽऽकृष्टादितस्तदाऽऽ-
त्मा प्रकथेयं व्यथितः प्रव्यथितः पराजितो बशीकृत इति या-
चत । न केवलं स्वतो विनष्टा अपराधनिष् असकृदुपदेशदानेन
विनाशमयीत्याह—(ते भो इत्यादि) ते क्षीमः प्रव्यथि-
ताभो इत्यामन्त्रणे, एतद्वदन्ति-यथेनातिस्वार्थान्ध्यायतनामि
उपभोगाऽऽपदभूतानि वक्ष्यते, एतेष्व विना शरीरस्थितिरिव
न भवतीति । एतच्च प्रव्यथनमुपदेशदानं वा तेषामपायाय
स्थासित्याह—(से इत्यादि) तेषां 'से' इत्येतत् स्त्रीप्रव्यथन-
मायतनमणनं वा दुःस्वाय भवति—शरीरमानसाऽऽसात-
वेदनीयोद्वाय जायते । किञ्च—(मोहाय) मोहनीयकस्मैबन्ध-
नाय, अज्ञानाय वेति । तथा—(मराय) मरणाय, ततोऽपि-
(नरगाय) नरकाय नरकगमनार्थम्, पुनरपि—(नरगति-
रिक्त्वाय) ततोऽपि नरकानुद्वय तिरश्चेत्प्रभवति तिर्य-
ग्योऽर्थे तत्स्त्रीप्रव्यथनं भोगाऽऽपदनवदनं वा सर्वत्र सम्प्र-
धनीयम् । स एवमङ्गनाऽपान्निविलोकनाऽऽसितस्तासु तासु
योनिषु पर्यटन्नामहितं न जानातांस्याह—(सययमित्यादि)।
सततमनवरतं दुःखामिभूतो मूढो धर्मं ज्ञानमधिगच्छन्
पुण्यप्रसूतनिषेधकं न जानाति न वेति । एतच्च तीयेकदा-
हेति दर्शयति—(उद्वाह इत्यादि) उत्पन्नव्येषांऽह उद्वाह
उल्लवान्, कंऽलो, वीरः अपगतसंसारभयस्त्रीधृक्दित्यर्थः ।
किमुल्लवः ? तदेव पूर्वोक्तं वाचा दर्शयति—अप्रमादः क-
लेश्याः कः ?—महामोहं अङ्गनाभिषङ्ग एव, महामोहकारण-
त्वात्महामोहः, तत्र प्रमादवता न भाग्यम् । आह च—
(अलमित्यादि) अलं पर्याप्तं, कस्य ? कुशलस्य निपुणस्य
सुखमिच्छन्, केनालं, मद्यविषयकपायनिद्राविषयकपण्य प-
ञ्चविधेनपि प्रमादेन, यतः प्रमादो दुःखाऽऽपद्यगमनायक
इति । स्यात् किमालम्ब्य प्रमादेनालमिति ? उच्यते—'सन्ति'
इत्यादि, शमने शान्तिरशेषकर्मोपगमोऽन्ता मोक्ष एव शा-
न्तिरिति, त्रियम्ने प्राणिनः पौनःपुन्येन यत्र चतुर्गतेः सं-
सारे स मरणः संसारः, शान्तिश्च मरणं च शान्तिमरणं, स-
माहारद्वन्द्वः, तत्संश्लेष पर्यालोच्य, प्रमाद्वतः संसारात्पर-
मस्तत्परित्यागाच्च मोक्ष इत्येतद्विचार्यति हृदयम्, स च
कुशलः प्रेक्ष्य विषयकपायप्रमादं न विदध्यात्, अथ वा
शास्त्रा उपशमेन मरणं मरणावधि यावत्सिद्धतां यत् कलं
भवति तत्पर्यालोच्य प्रमादं न कुर्यादिति । किं च—(मिउर
इत्यादि, प्रमादो हि विषयकपायमिषङ्गकृत् शरीराधिष्ठानः
तच्च शरीरं निबुद्धकम्, स्वत एव मिचान इति निबुद्धं, स
एव धर्मः स्वभावो यस्य तद्विबुद्धधर्मम् । एतत्समीक्ष्य
पर्यालोच्य प्रमादं न कुर्यादिति सम्बन्धः । एतं च भोगा भु-
ज्यमाना अपि न दुस्तये भवतीत्याह—(गालमित्यादि)।
गालं न समग्रं अभिलाषांलक्ष्यते यथेष्टावात्तावपि भो-
गा एतत्पश्य जगन्निह, अतोऽलं तव कुशल । एभिः प्रमाद-
मयैर्दुःस्वकारणस्वभावैर्विषयैरुपमोर्गैरिति, न चैते बहुशाऽ-
प्युपभुज्यमाना उपशमं विदधतीति । उक्तं च—

॥ वक्ष्यते श्रीहृदयं, हिरण्यं पशुवः स्त्रियः ।

॥ नाक्षमेकश्च तत्सर्वं—मिति मन्वा शर्म कृक ॥ १ ॥

तथा—

“उपभोगोपायपरो, बाञ्छति यः शमयितुं विषयवृत्ताम् ।

बाधत्वाकमितुमसौ, पुरोऽपराह निजज्ज्ञायाम् ॥ २ ॥”

तदेवं भोगलिप्तां तत् प्राप्तावप्राप्तिं च दुःखमेवेति वक्ष्यति.

एवं पस्स ह्युवी ? मइमयं, नाइवाइजं कंथं, एस
वीरे पंसंसिए, जे न निक्खिअइ आवाहाए, न मे देइ न
कुप्पिआ योवं लंथं न खिसए, पडिसेहिओ परिणमिआ,
एवं मोक्षं सपणुवासिज्जासि (सूत्र-८६) चि वेमि ॥

(एवं पस्सेत्यादि) एतत्पल्लवमेव भोगाऽऽशामहत्तरमप्युद्दिता-
नां कामदशाऽवस्थाऽऽमकं महद्भवं भवत्येतस्याह दुःखमेव म-
हाभयं तच्च मरणकारणमिति महविस्त्युच्यते, एतन्मुनेः पश्य
सम्यग्बुद्धिःऽऽमुष्मिकापावाऽऽपाक्त्वेन जानातीत्युक्तं भवति
यथेवं तर्हि कुयोदित्याह—(आइवाएज इत्यादि) यतो भो-
गाभिलषणं महद्भवंतस्तदर्थं मातिपातयेत्तदर्थं व्यथयेत् कञ्चन
कमपि जीवमिति, अस्य च शेषत्रतोपलक्षणार्थेऽप्यत्र प्रतार-
येत् कञ्चनेत्याद्यप्यव्योच्यम्, भोगिनीहः प्राज्ञानिवाताऽऽदि-
मताऽऽकृष्टाच्चं कुशुमवाप्रोतीत्याह—(एस इत्यादि) एष इति
भोगाऽऽशामुन्विषेष्वाकंऽप्रमादो पञ्चमहाभयभाराऽऽरोहणो-
न्नामितस्त्वन्धो वीरः कर्मविदारणात् प्रशंसितः स्तुतो देव-
राजाऽऽदिभिः, क एष वीरो नाम योऽभिप्रेत्यत इत्यत आह—(जे
इत्यादि) यो न निर्बिद्यते न ज्ञाद्यते न जुगुप्सते, कस्मै ? आह-
नाय आहीयते युद्धातेऽप्यन्ते आत्मस्वतन्त्रममोयोऽऽवारक-
मसत्ताऽऽविभूतं समस्तवस्तुप्रादिज्ञानावापसुलक्षणेन तदा-
दानं संयमाभूतानं तस्यै न जुगुप्सतं, तदा कुर्वन्सिकताकेवल-
खल्लेश्वरीयं कश्चित्प्राप्ताऽऽदी न केदमुपायतीति, आह—(न मे
इत्यादि) ममायं युद्धादः संवृतसंभारोऽप्युपस्थित अपि दाना-
वसरे न दानातीति कृत्वा न कुप्येय कोपयस्यो भूषाङ्गवर्णीयं
च ममेवैवाः कर्मपरिणतिरित्याह मोदयोऽप्यम्, अनेन बालाभेन
कर्मसुपायाद्यनस्य मे तत् सुपक्षसमर्थं तपो भावीति न कि-
ञ्चित् च्युते । अथाऽपि कर्थाञ्च त्सोक्तं प्राप्तं वा लभेत, तद-
पि न निम्बेदित्याह—(योवं इत्यादि) स्तोकात्, अपर्याप्तं, क-
ञ्चान निम्बेदुतातं वक्ष्ये वा, तथाहि—कतिचित् शिष्याऽऽ-
नयनं प्रवीतिं सिद्धिं आरुनो भिक्षामानय ज्ञवाऽऽहरो वा क-
स्माकं तास्तीत्यर्थं द्रव्येयं यम् आरुवृत्तुल्लवच्च विदध्यात्
किं च—(पडिसेहिओ इत्यादि) प्रतिपिञ्जोऽद्विस्तिस्तस्माद्व-
प्रदेशात्परिणामोचितं, सुखमपि न सिद्धं दौर्मेगस्य विदध्या-
अ एतद्विषयस्यैवं तां सोमस्तनीमपवधेत् धिक् युद्धावमिति ।
उक्तं च—“विदुःषि कसेकमति, अयुयुयासि कसेकम । दीर्घं विष-
ते पाणिययं, वरि तुहनाम न वंसंखं ॥ १ ॥” इत्यादि । पञ्चमे च (प-
डिस्सामिओ परिणमिआ) प्रतिज्ञासितः प्राप्तभिक्षाऽऽद्विज्ञाः
सन् परिणमेत्, मोक्षवाचकाऽऽनायेस्तथैव सततं विदध्यात्,
वैतात्तिककदातारं नोत्पासयेदिति । उपसेह्वराह—(एवं इत्या-
दि) एतत्प्रमत्तयामिषेह्वकम्—अद्वानाकोपनं स्तोकाऽऽजु-
प्सतं प्रतिपिञ्जनिवर्तनं मुनेरिवं भीमं मुनिमुमुक्षुभिराव-
रितं स्वमप्यवाप्तिके लक्षकांदिपुरापक्षयः सन् समनुशास-
यः सम्यग् विद्यास्वानुपासकथेति विनयोपदेश आत्मनुशास-
नं वा । आवा १० १ सु० २ अ० ४ उ० ।

भोगा-भोगा-की० । उम्बुहीपमास्यवपत्तसिद्धकृदस्याचं
स्वनामक्यातायां देव्याम्, एथा० ६ डा० ।

भोगाभिरसंग-भोगाभिषङ्ग-डु० । भोगाऽऽसौ, आवा १०

भोगाभिस्संग

सु० २ अ० ४ उ० ।

भोगामिस-भोगाऽऽमिष-न० । भुज्यन्ते इति भोगाः मनोवश-
ब्दाऽऽश्रयाः, ते यत्ते आमिषं चात्यन्तवृद्धिहेतुवद्वा भोगाऽऽमि-
षम् । शब्दाऽऽदिष्वप्यऽऽमके आमिषे, उक्त० ।

योगाधिसदोसविस-मे हिअणिससेयसबुद्धिबोवस्थे ।

बाले य मंदिष म-ढे वज्रभट्ट मञ्जुषा व स्खलम्भि ॥५॥

भुज्यन्त इति भोगा मनोहाराः शब्दाऽऽद्यः, ते ख ते आमिषं वा

त्यन्मृजिहेतुताया ओगामिषं, तदेव दूषयत्यात्मानं दुःखलक्ष-
णविकारकरणेन ओगाऽऽमिषदोषस्तस्मिन् विज्ञेयेषु सत्रो नि-
म्नो ओगाऽऽमिषदोषविषयः, यथा-ओगाऽमिषस्य दोषा
ओगाऽऽमिषदोषास्ते च तदासकस्य विविचयलेशा अपत्यो-
त्पत्तौ च तत्प्राप्तनोपायपरतया व्याकुलताऽऽप्यस्तेष्विषयो
विषादं गतो भोगोऽऽमिषदोषविषयः । आह च—

“जया य कुरुद्वयस्सा, कुतसीहिं विहम्मइ ।

इत्थीव बंधनं बद्धो, स पञ्चला परितप्सति ॥ १ ॥

पुस्तकारपरिक्षितो, मोक्षसंतापसंतप्तो ।

पेकोसञ्चो अहा नागो, स पञ्चु पारितप्पह ॥ १ ॥ ”

निःश्रेयसस्तस्य बुद्धिर्वाचस्पत्य णि । हितं एकान्तपरायणं च । यद्वा ।
 निःश्रेयसं मोक्षांशुयुः कर्ममयस्यैव हितनिःश्रेयसः । यद्वा ।
 हितेन । यथाभिलषितविषयावाप्स्याम्यनुभूये । निःश्रेयसः स एव
 तयोर्द्वन्द्वः । ततश्च तत्र तयोर्वा । बुद्धिस्तत्प्राप्त्युपायविषया म-
 त्तिस्तस्यैव विपर्यस्तः विपर्ययवान् वा वा विपर्यस्तः यस्य स्त-
 हितनिःश्रेयसस्तु हितविपर्यसः विपर्यस्तहितनिःश्रेयसश्चिद्वि-
 विपर्यस्तशब्दस्य तु परनिपातः प्राग्वत् । यद्वा-विपर्यस्तः
 हितः निःश्रेया बुद्धिरस्य स तथा, वास्तव्याः (संश्रिय णि)
 स्वस्त्वाम्नाम्भो धर्मकार्यकरेण प्रस्थितुं युज्यते । मोहाऽऽकृष्य
 तमानसः स एवैषियः । किमिच्छा-वप्यते निदुष्यतेऽप्योत्त-
 वानाऽऽवरणाऽऽविकर्मणा मक्षिकव केले केरुमणिरजसेति
 गम्यते । द्रव्यममवाति-यथा-ऽऽ । तत्संस्थितानगवाऽऽसि-
 राकृष्यमाना तत्र मज्जति मग्ना क रेयवादिना । वप्यते, एवं ज-
 न्मुरीय मोनाऽऽसि हितः कर्ममयः हितनिःश्रेयसः । सत्येन

मोमांससम्प्रयोग-भोगः।ऽऽशंसप्रयोग-पुं० । भोगागम्बरस-
 र्पणीरुहेषु मनोहासो भूषाङ्गुरिति भोगाऽऽशंसप्रयोगः ।
 ३५०१० डा० । जन्मान्तरे सकवर्षी स्यान्वाद्युदेवो महाप्राण-
 श्चिक्वस्तुमगो कृषाभित्यादि भोगाऽऽशंसप्रयोगः । आशंस-
 प्रयोगभेदे, आश० ६ श्र० ।

भोगासा-भोगाऽऽशा-स्त्री०। गन्धाऽऽदिप्राप्तिसंभावनायाम्,
अ० १२ श० ५ उ०। स०।

भोगिनि-भोगिनि-ली० । "सा भोगिनी निजम्भ, सरीरभोग-
मि जाइ उबभोगी ।" इत्युक्तकण्ठे अग्निभेदे, अ० २ अग्नि० ।

भोगुत्तम-भोगोत्तम-पुं० । भोगैरुत्तमो भोगोत्तमः । प्रस० ४
आभ० द्वार । सर्वोत्तमभोगभोक्त्रि, तं० ।

भोग्यमयलक्ष्मण-उत्तमभोग्यतल्लक्ष्मण-न० । उत्तमाश्रये
भोगा। चोत्तमभोगाः । उत्तमशुद्धश्च विशेषश्चत्वाऽपि परनि-
पातः प्राकृतत्वात् । तत्रते तत्संख्यकं लक्षणं तथा । उत्त-
मभोग्यस्य च स्वस्तिकाऽऽदिके लक्षणे । उत्तमभोग्यस्य कश्च-
स्तिकाऽऽदिलक्षणोपेते च । भि० । जी० ३ प्रति० ४ आधि० ।
४०३

남자

भोगोपभोगपरिमाथ—भोगोपभोगपरिमाथ-न० । सङ्ख्यं शु-
ज्यत इति भोगः—अक्षरमाद्यताम्बुलविलेपोद्द्वैत्यस्नान-
पानाऽऽदि । मुहुर्मुहुश्च ज्यत इत्युपभोगः—सनितायामाल्लकार-
पृष्ठराश्यानाऽऽसनवाहनाऽऽदि । भोगश्चापभोगश्च भोगोपभोगौ,
तयोर्मौमोभोगयोः परिमाणं संख्याविधानं यत्प्रथा । द्वितये
गुणयते, ध० ।

भोगोपभोगयोः संख्या-ऽभिधानं यत्स्वशक्तिः ।

भोगोपभोगमानाऽऽख्यं, तद् द्वितीयं गुणव्रतम् ॥३१॥

सङ्कटयत इति भोगः—अग्रमाख्यताम्बुलविलेपनोद्घर्षण-
स्नानपानाऽऽदि, पुनः पुनर्भुज्यत इति उपभोगः—वसितावस्मा-
लङ्कारद्वयशयनाऽऽसनवाहनाऽऽदि, (च) भोगक्षोपभोगश्च
भोगोपभोगौ, तयोर्भोगोपभोगयोः यत् संस्कारविधानं परि-
माणकरं भवति, कुतः १, स्वशरीरतः निजशक्त्यनुसारं त-
त्त्वज्ञोपभोगमात्राऽऽद्य उपभोगोपभोगपरिमाणमात्रं कृतिं य-
थुक्तं तं क्षेत्रम् । आचक्ष्यते त्वत्त्वज्ञतत्त्वोपभोगपरिमाणवत्त-
मिति नामोच्यते । तथा च सूत्रम्—“ उपभोगपरिमाणवत्
दुविधे पक्षः । तं जहा—मोक्षयते कामश्च अस्ति । ” एत-
द्वृत्तिस्थाने—उपभुज्यत इत्युपभोगः, उपशब्दः सकृदर्थे व-
र्तते, सकृदर्थे उपभोगः, अशुभपानाऽऽदि, क्षयवा—क्षय-
भोग उपभोगः आहाराऽऽदि, उपशब्दोऽन्तर्भवतः । परि-
भुज्यत इति परिभोगः । परिशब्दोऽसकृत्तद्वृत्तौ वर्तते, पुनः
पुनर्भोगः परिभोगो बह्वऽऽदि, बहिर्भोगो वा परिभोगो य-
सनालङ्काराऽऽद्य, अत्र परिशब्दो बहिर्भावक इति । एतद्विधाय-
व्रतम् उपभोगोपभोगव्रतम् । तथा च प्रकृते निष्पात-
नामतेकार्यत्वात् उपभोगशब्दः परिभोगोऽप्येवंतत्त्वमभिव्या-
हरेत्स च भोगशब्दस्योपभोगं निरुक्तलक्षणं तं कश्चिद्विरोध-
इति ध्वन्यम् । इदं च द्विविधं—भोजनम्, कर्मतश्च । उपभो-
गपरिभोगयोरेव विषयवर्धस्तुविशेषयोरुपाङ्गनोपायभू-
तकर्मणो बोधवारोपभोगाऽऽदिशब्दवाच्यानां व्रतमुपभो-
गपरिभोगव्रतमिति व्युत्पत्तेः । १० २ अष्टिम् ।

(तदतिशयारा 'उपभोगपरिभोग' शब्दे द्वितीयभागे ६०२

पृष्ठे गताः ।) अथ तान्येव नामतः श्लोकद्वयेनाऽऽह—

वृत्तयोऽङ्कारविपिना-नोभाटीस्फोटकर्मभिः ।

वशिष्टायाका दन्तलाचा-रसकेशत्रिषाऽऽश्रिताः ॥५२॥

यन्त्रपीडनकं निर्वा-इकनं दानं ददम्य च ।

सरःशोषोऽमतीपोष-अति पञ्चदश त्यजेत् ॥ ५३ ॥

कर्मशब्दः प्रत्येकं संबध्यते। अङ्गारकर्म विधिनकर्म अतः-
कर्म भाटीकर्म स्फोटकमेति, तैवृत्तय आजीविका अङ्गारक-
र्मोऽप्रदिष्टुल्यः, तत्र कर्मक्रिया करणमिति यावत्। अ० २
अधि०।

भोक्ता-भक्ष्त्वा-अव्य० । ' भोक्तुम् ' शुब्दार्थे, प्रा० २ पाद ।

भोक्षण-भोक्तव्य-अव्य० । भोजनं कर्तुमित्यर्थे, प्रा० ४ पाद ।

पोषक-भोजन-वि० । भोजनीये, प्रा० ४ पाद ।

भोक्तुः भोक्तुः शि० । भोक्तुः कर्त्तुः शि० ४ अ० ।

मासो मासृ-मिणो मासिमासो, मासि-मिणो

भोयण-भुक्त्वा-अभ्य० । 'भोऊण' शब्दायै, प्रा० २ पाद ।
भोदूण-भुक्त्वा-अभ्य० । 'भोऊण' शब्दायै, प्रा० २ पाद ।
भोम-भौम-न० । भूमी भवं भौमम् । भूमिसंज्ञाभिनि विधि-
ष्टे स्थाने, जी० ३ प्रति० ४ अष्टि० । रा० । नगराऽऽकारे
विशिष्टे स्थाने, स० ३३ सम० । भौमानि विशिष्टस्थाना-
नि नगराऽऽकाराणीत्यर्थे, भ० २ शृ० ८ उ० । पातालमन्ध-
मे, आका० २ शृ० ३ शृ० । निर्घातभूकमाऽऽदिके, सूत्र० २
शृ० २ अ० । उत्त० । भूमिकम्पाऽऽदिविज्ञाने, कल्प० ३ अष्टि० ३
लक्ष । भूमिकम्पाऽऽदिविचिकारैः शुभाशुभं यद् ज्ञायते तद्
भौमम् । निमित्तभेदे, प्रब० २५७ द्वार । कल्प० । उत्त० ।
भौमं भूमिचिकारदर्शनादेव स्यादित्यस्याद्विषयमिति ।
आवा० ४ अ० । भौमं भूमिचिकारकलाभिधानप्रधानम् । भू-
मिचिकारकलप्रतिपादकनिमित्तस्थाऽऽत्मकं पापधृतभेद-
स्थानं ८ डा० । स० । सूत्र० ।

भोमं ति विधे पण्ये । भूमे, विन्ती, वृत्ति । स० २६ सम० ।
अहोरात्रभवे सप्तविंशतितमे मुहूर्ते, ज्यो० २ पाद । कल्प० ।
च० ०० । ज० । भूमेरपत्यं तस्या इदं वा अण् । (न) अरकासुरे,
"त्वयि भौमं गते जनुम् ।" इति माघः । मङ्गलभेदं च । पुं० ।
भूमिभवे, वि० । वाच० । भूमिचिकारं घटाऽऽदी च । "अहो-
यं भोमिज्ञानं कलसायं ।" भ० ६ शृ० ३३ उ० । भौमानां
पापविवादाभित्यर्थः । हा० १ शृ० १ अ० । "अगरां य भो-
मो ।" पाद० ना० ६६ गाथा । औ० । भौमानां मृगमयानामि-
ति । भ० ६ शृ० ३३ उ० । प्रब० । रा० । भूमिसंज्ञाभिनि-
च । वि० । भौम इव रुद्रेण इव । सूत्र० १ शृ० ६ अ० । जी० ।
भौमालीय-भौमालीक-न० । भूमिसंज्ञाभित्यर्थाऽऽत्मकं स्थू-
लमुष्णवादाभेदं, स्थूलमुष्णवादाद्विरमण्यमनस्य तृतीयं उचितार-
त्वं च । प्रब० १ अ० द्वार । भूयसीकं परस्वकामप्या-
त्मस्वकामादित्यर्थाऽऽत्मिकं परस्वकामं, ऊपरं वा ज्ञेयमनु-
परम्, अनूपरं चोपरमित्यादि वदतः । इदं चाशेषापरद्वयवि-
षयाऽऽलोकस्थोपलक्षणम् । च० २ अष्टि० । एतद्वयं प्रमा-
दसहसकारानामभेदिरभौमियमममतिचार आकुट्या च
भक्षः । उपा० १ अ० । च० ।

भोमेज-भौम-न० । 'भोम' शब्दायै, जी० ३ प्रति० ४ अष्टि० ।

भोय-भोज-पुं । भुज-अण् । स्वनामस्थाने देशभेदे, धारा-
पुरस्य नृपभेदे च । "धन्यः श्रीमोक्षराजसिन्धुवनविज-
यी० ।" इत्युद्धतः । वाच० । द्रव्यानुपयोगनकारावयनिर-
स्वनामस्थाने आचार्ये, द्रव्या० ११ अष्टि० । योगसूत्रवृत्ति-
कारकं आचार्यं च । हा० ६ हा० ।

भौन-पुं । परतीर्थिकभेदे, "अगणउगियपरिगमहियाणि
वा वेदयाणि वेदित्वा ।" यथा भौनपरिगृहीतानि वीरभद्र-
महाकाव्यादीनि वोटिकपरिगृहीतानि वा । आवा० ६ अ० ।

भोयग-भोजक-वि० । भोजेर, वृ० १ उ० ३ गङ्क० ।

भोयडा भोयडा-ख्य० । भोयधभेदे, "गवयं भोयडादीयं ।"
शेवयं भोयडादीयं भवति । भोयडा गाम-जा लाडाणं
कच्छा सा मरहट्टाणं भोयडा भणति । नि० चू० १ उ० ।

इयाणि देमकडा—

छंदं विधीं विकल्पं, गेयत्वं बहुविधं जगुनयाणं ।

एता कथा कथिते, चतनपत्ता मुक्किता चउरी ॥१२५॥

गाहा पक्कलं तदेव, अगमदस्स इमा वक्का—

छंदो गम्माऽनंया, विधिं रसुणा भुज्जते य जं पुत्थिं ।
सारथिक्कविकप्पो, शेवस्यं भोयडादीयं ॥ १२६ ॥

छंदो आचारो गम्मा-छाहा लाडाणं माउलुहिया, माउलस्स
धूया अगम्मा विधी नाम विधयो, रसुणा गाम जहा कोलावि-
सय आहारभूमिहरितोवलिता कज्जति, पडमिणियसाएदि
भूमि अक्षुरज्जति ततो पुणोवयारो कज्जति, तन्नो पनी उवि-
तित्तो पासिह करोडगा कहीरगामं कुवासिण्णीयो य ठ-
विज्जति, 'भुज्जते य जं पुत्थं' जहा कोकणे पडा, उत्तरावहे
सनुया, अक्षेसु वा विसएसु जं हाऊण पक्कल अणेगमक्क-
पगारा विज्जति । सारथिक्कवाइयो विकप्पो भवति । शेवस्यं
भोयडादीयं भवति । भोयडा गाम-जा लाडाणं कच्छा, सा
मरहट्टाणं भोयडा भणति, तं च पालप्यमिति इत्थिया ताव सं-
घंति जाव परिखीया जाव य आवसुससा जाया तन्नो भोयणं
कज्जति सयणं मेलऊण पक्कलं विज्जइ तपमिदं किहइ भो-
यडा । नि० चू० १ उ० ।

भोयण-भोजन-न० । भुज-स्युट् । अयवहारे, वयं० १
तत्त्व । च० । कठिनद्रव्यस्य गन्धविलाषसंयोजने, वाच० ।
उपभोगे, आवा० १ शृ० २ अ० ५ उ० । भुज्यत इति भाज-
नम् । "कड्डहुलम्" इति वचनान्ता कर्मण्येवम् । वृ० ४ उ० ।
भोयडाऽऽदिके आहारविशेषे, आवा० ४ अ० । स्थाने ।
प्रब० । उत्त० । भोजनं तन्मुल्लाहयादि । उत्त० १५ अ० ।
स्थाने । सूत्र० । उपा० ।

आषकस्य कृतप्रत्याख्यातिनो भोजनम्—

विहिगा पट्टिपुष्पमी, भोगो विगण य येवकाले उ ।

सुइषाउजोगभावे, चित्तममकाकुलेण तहा ॥ ३६ ॥

विधिना-विधानेन-प्रतिपालितसमन्तरं सतनमुपयोगनः प्र-
तिचरणलक्षणैः । प्रतिपूर्णपौरुषाद्यवधिके प्रत्याख्यान इति
प्रक्रियो, भोगो भोजनं भवति कार्यः । अनेनाऽस्य पालितत्व-
मुक्तम् । उपलक्षणस्याव्यास्य स्फुट्यमप्यवस्थाकामगन्तव्यम् ।
लक्षणं चेदमन्येः—"उचिते काले विहिण, पत्तं जं फालियं त-
यं मणियं । तह पालियं तु असइ, सक्कं उवभोगपडियंयिहाः ॥"
इति । किं पूर्णमात्र एव ? तेवहाह-विगने आतिक्कामे च पौक-
प्याद्यवधेरुपरि । स्नोककाले तु अवयवेत्तायामिव । अनेन च
तीरितमवस्थोपदिष्टम् । तल्लक्षणं चेदम्—"पुणं वि धयका-
ला-वधायमा तीरियं होइ ।" तथा शुभानां सुन्दरानां धातू-
नां वातपिककानां योगानां तद्विधियापाराऽऽद्याऽऽद्यः स-
त्ता शुभधातुयोगमात्रास्तिरसि । धातूनां च शुभमं लोकका-
लातिक्रमणं भिक्षाऽऽनताऽऽदिजन्मप्रभविभोजनेन समस्यमत
एव योगान्नामपति । तथा-चित्तमेव मनसा अनाकुलमव-
स्थितम् । अनाकुलचित्तं हि भोजनं दीयस्वभावात् । यदा—
"दी-
याम्येकं उपपरिक्कतेन, सुखेन सुहृदेष्वपि दीयेन । प्रहेष-
युक्तेन च देयमानं—मन्नं न सस्यक्क, परिणाममति ॥ १ ॥"
तथाति ससुख्ये । इति गाथाऽर्थः ॥ ३६ ॥

भोगविधेयस्य विशेषणत्वाऽऽह—

काऊण कुमलजोगं, उचितं तकालगोपयं शियमा ।

गुरुपदितितप्पहुइ, मंगलपाठाइयं चैव ॥ ३७ ॥

कृत्वा-विधाय कुसलजोगं शोभनव्यापारम्, भुज्जते धर्मर-
ता इति योगः । उचितं स्वभूमिकारम्, तत्कालगोचरं भो-

जनायस्त्वेषियम् । निष्प्राद्वक्ष्यस्तथा । किंभूतमित्याह—
गुरुणां मातापितृधर्मोऽऽचार्यदेवनाल्लक्षणां, प्रतिपत्तिर-
चित्पूजाप्रसूक्षाया यथै परितारणप्रतिचारणाऽऽदेः,
स तथा तम् । अनेन च शोभितस्य प्रत्याक्यातस्याऽहम् ।
यदाह—“गुरुदासेसभोयष—सेषणपाए उ सोहिंयं जा-
ण ॥” तथा—मङ्गलपाठाऽऽदिकं चैव पञ्चनमस्कारपठनप्रभृ-
तिकमेव च, आदिशब्दाक्षरमङ्गलाऽऽदिप्रशस्तश्रुतपरिग्र-
हः । इति गाथाऽर्थः ॥ ३७ ॥

तथा—

सरिऊण विसेसेणं, पक्कक्कायं इयं एए पक्का ।

तह संदिसायिऊणं, विहिण्णा भुंतेति धम्मरया ॥ ३८ ॥

स्मृत्वा—अनुविन्ध्य, विशेषेण भोजनकालाभ्याचीनसामान्य-
स्वरूपपेषणा विधेयतः । किं तदित्याह—प्रत्याक्यातमभ्यु-
पगतम्, इदं नमस्कारसहितोऽऽदिकम्, मयेत्यात्मनिर्देशः ।
कदा प्रत्याक्यातमित्याह—पञ्चापूर्वकाले भोजनकालापेक्ष-
या, अनेन चास्य कान्तितरत्वमुक्तम् । आह च—“भोयष-
काले अमुगं, पक्कक्कायंति भुंज कट्टियं ॥” तथेति क्रि-
याभरत्वमुपपन्नम् । संदेश्य संदिशन्तमनुजानन्तमाचार्यमनु-
प्रयुज्य संविशत युयं मां येन पारवामीत्येवमनुज्ञाप्येत्यर्थः ।
विधिनाऽनेनैवाङ्गकूपेण भोजनविधिना वा स्थानविशेषाऽऽ-
ख्ययाऽऽदिना । तथा—“ठाण दिसि पमासणया, भाय-
ण पक्कवेणया य गुरु भावे । सप्तविहो आलोभां, सया विज-
यणा सुविदिणं ॥ १ ॥” भुञ्जतेऽन्नं, धर्मेरमाश्चरित्तज-
मोऽऽसक्कचित्ता इति गाथाऽर्थः ॥ ३८ ॥ उक्तं भोगद्वयम् । पञ्चा॥
५ विषं । तथा—काले भुभुञ्जीयावसरत्तण्ये सारयात् ॥ पा-
नाऽऽहारोऽज्जया यस्याऽविशयः प्रकृतेरपि । सुखित्वाय च
कल्पयन्ते तत्सारमयमिति गीयते ॥ १ ॥” इत्येवं लक्षणार्थो-
क्त्यर्थः, चकारां गम्यः, आकाङ्क्षातिरेकाधिकभोजनलक्ष-
णलौक्यत्यागम् भुङ्क्तेभोजनम् । अयमभिप्रायः—आजन्म-
सारम्येन भुङ्क्ते विषमपि पठ्यं भवति, परमासाध्य-
मपि पठ्यं सेयेत न पुनः सारमयप्रप्तमप्यपठ्यं, सर्वं ब-
लवतः पठ्यमिति मन्वानः कालकूटं खादन् सुखि-
तो हि विषतन्त्रको ज्ञायत एव कदाचिद्विषात्, सारमयमपि
च लौक्यपरिहारं यथाग्निबलमेव भुञ्जीत, अतिरिक्तभो-
जनं हि वमनविरचनमखादिना न साधु भवति, “यो हि
मित्रं भुङ्क्ते स बहु भुङ्क्ते” अमुषधितेन क्षुद्रतमपि भुङ्क्ते भवति
विषं, तथा भुक्तकालातिक्रमाद्वद्वेषो देहसादृश्यं भवति, वि-
ध्यातेऽन्मी किं नामिषमं कुर्यादिति ॥ १७ ॥ (१० स्तोत्रं) ७०
१ अचिं । (आहारमहत्त्वस्य संप्रयुक्तोऽधिकारः ‘गौर-
वरिया, शब्दे तुनीयमाणे १००३ पृष्ठे गतः)

इह तत आगतस्य भोजनविधिः । इदानीं स्थानविशोधि-

व्याख्यानपद्याह—

उवरिं हेडा य पम-ऊणण लद्धिं ठवेज्ज सड्ढाणे ।

पट्ठं उवहिस्सुवरिं, भायणवत्थाय्हां भायसु ॥ २६४ ॥

उपरि कुण्डस्थाने अग्रस्ताह भुवं प्रयुज्य पुनश्च स्वस्थाने पट्ठि
स्थापयेत्, पुनश्च पट्ठं बोलपट्ठकम् उपपेषयति स्थापयेत्, सु-
क्ष्मं तत भाजनवस्त्राणि च, पट्टालां भाजनेषु पात्रोपरि स्थापयति

अहं पुण पासवणं से, इवेज तो उग्गहं सपक्काणं ।

दाउं अन्नस स चो-सपट्ठो कायं खिरिसे ॥ २६५ ॥

यदि पुनस्तस्य साधोः प्रभक्षणं कायिकाऽऽदिमवति ततश्च
अग्रपट्ठं पतपट्ठं संपक्काणं सपटलं दातुं सपर्यं सप्यस्य
साधोः पुनश्च सह बोलपट्ठकेन बोलपट्ठकद्वितीयः कायिकां
व्युत्थजति, कायिकां व्युत्थय कायोत्सर्गं करोति ।

तत्र च को विधिरित्यत आह—

चउरंगुलमुहपोती, उज्जुयए बायहदिरपरहणं ।

वामद्वचचट्ठं, काउस्सगं करेज्जाहि ॥ ५१० ॥

अनुभिरङ्गलैर्जातुनोपरि बोलपट्ठं करोति नामैव अ-
चक्षुर्भिरङ्गलैः पादयोश्चान्तरं अतुरङ्गलं कर्तव्यं, तथा—
मुखवर्षिकां मुज्जुणं दक्षिणहस्तेन गृह्णाति वामहस्तेन च
रजोहरणं गृह्णाति, पुनरसौ व्युत्थयदेहः प्रलम्बितबाहु-
स्वरूपदेहः सर्पोऽऽद्युपदेहः परिनासायति कायोत्सर्गम्, अ-
थवा—व्युत्थयदेहः दिश्यापनमैवपि न कायोत्सर्गमङ्गं
करोति, त्यक्तदेहः अक्षिमलदूर्वाकामपि नाऽपनयति, स एव-
विषः कायोत्सर्गं कुर्यात् ।

इदानीमेनामेव गाथां माध्यकारो व्याख्यानपद्याह—

चउरंगुलमपणं, जाणुगहट्ठा जिहोवरिं शाभि ।

उमभो कोपरपरियं, करेज पट्ठं च पटलं वा ॥ २६६ ॥

अनुभिरङ्गलैर्योजानुनी अग्रतः बोलपट्ठको यथा भवति
तथा नाभिं च उपरि अनुभिरङ्गलैरेषां न स्पृशति, उभयतो
बाहुर्कूर्परभायं धृत्वं करोति, पट्ठं—बोलपट्ठकं पटलं वा
उभयकूर्परधृत्वं करोति, यदा बोलपट्ठकः सच्छिद्रो भवति
तदा पटलं गृह्णाति ।

पुव्वदिहें ठाणं, ठाउं चउरंगुलतरं काउं ।

मुहपोति उज्जुइत्थं, वाममि य पादुज्जणयं ॥ ५११ ॥

पूर्वोद्दिष्टमेव कायोत्सर्गस्थानं तस्मिन् स्थित्वा तथा पा-
दस्य चान्तरं अतुरङ्गलं कृत्वा मुखवर्षिकां च दक्षिणह-
स्ते कृत्वा वामहस्ते पादपङ्क्तनक-रजोहरणं कृत्वा कायो-
त्सर्गं तिष्ठति ।

काउस्सगमि ठिओ, चिते समुपाणिए अईयोरे ।

जा गिममपणसेओ, तथ उ दोमे मणे कुजा ॥ ५१२ ॥

पुनश्च कायोत्सर्गं व्यवस्थितः विस्तयेत् । सामुदानिक-
मतीचारात् । मिलातिचारानित्यर्थः । कस्यादारभ्य वि-
स्तयत्यतिचारात् ।—निर्गमादारभ्य यावत्प्रवेशो वसनौ जा-
तः, अस्मिन्नन्तराले तत्र दोषा ये जातास्तान् मनसि क-
रोति स्थापयति चेत्तसि ।

ते उ पडिसेवणाए, अणुलोमा होति विग्रहणाए य ।

पडिसेवविग्रहणाए, एत्थ तु चउरां भवे भंगा ॥ ५१३ ॥

तांश्चातिचारान् प्रतिसेवनाऽनुलोम्येन यथैव प्रतिसेविता-
स्तैरेवतुक्रमेण कदाचिच्छिन्त्यति, तथा (विग्रहणाए चि)
विकटना आलोकात् तस्यां आनुलोमानेव शिन्त्यति । ए-
तत्तुक्तं भवति—“पट्ठं लद्धुमो दोसो पडिसेविन्नां पुणो
बड्ढो बड्ढतरो, चित्तेह एवमेवं” ततश्च प्रतिसेवनाया अ-
नुकुलम्, आलोचनयामपि अनुकुलमेव, यतः प्रथमं ल-
घुको दोषः आलोच्यते पुनर्दोषः पुनर्दोषस्तम इति एव

प्रथमो भङ्गः । "अथो पक्षिलेवणाए अनुकुलो न उण वि-
बडणाए ।" एतनुकं भवति— "आसेविं पढं वडुं, पु-
णो लहुयं पुणो वडुं पुणो बडुरं चित्ते ।" एवमेव, ततश्च
प्रतिसेवनाया अनुकुलम्, न स्वालोचनायाः, यतस्तत्र प्रथमं
लघुतत्र आलोचयते, पुनर्हृत्तरः, पुनर्हृत्तरः, इति एव द्वितीयो
भङ्गः । "अथो पक्षिलेवणाए साणुकुलो आलोचनायाए पुण अणु-
कुलो ।" एतनुकं भवति— "अणुविषया पक्षिलेविया चित्ते
पुण आलोचनायाणुकुलो, एत तत्रोभो भंगो, अथे उण पक्षि-
लेवणाए वि अणुयुकुलो आलोचनायाए वि अणुयुकुलो ।" ए-
तनुकं भवति— "पढं वडुं पक्षिलेविमो पुणो लहुभो
पुणो वडुं बडुरो, चित्तेति पुण अं जहा संभर, पढं
वडुं पुणो लहुभो पुणो वडुं पुणो वडुरो, एवं अणुवि-
यडुं चित्तस्स य पक्षिलेवणाणुकुलो आलोचनायाणुकुलो,
एत अउथो, एतो व बड्येवो ।" इदानीममुमेवार्थं गाथा-
रङ्गेनोपसंहरन्नाह— "पक्षिलेवणियङ्गाए, होति एयं पि
बडभङ्गा ।" इदं व्याख्यातमेव ।

इदानीं सामुदानिकान्तोच्चारानालोचयति, यदि व्याखे-
पाऽऽदिरहितो गुरुर्भवति, अथ व्याखेपाऽऽदिरहितो गुरुर्भवति तदाऽ-
नालोचयति, एतदेवाऽऽह—

वकिस्सचपराडुत्ते, पमत्ते मा कयाह आलोए ।

आहारं च करोतो, खीहारं वा जइ करेइ ॥ ६१४ ॥

व्याखेपो धर्मकथाऽऽदिना स्वाध्यायेन (पराडुत्तां सि) परा-
डुत्तुः अम्यतोऽभिमुखः, प्रमत्त इति विक्रियति, एवंविधं
गुरो न कदाचिदालोचयेत्, तथा आहारं कुर्वति सति,
तथा नीहारं वा यदि करोति तर्तानालोचयति ।

इदानीमिदमेव गाथां व्याख्यातयन् भाष्यतयन्नाह—

कइथाहिविक्खत्ते, बिगहाइ पमत्त अम्यो व हुइ ।

अंतरमकारं वा, खीहारे संक मरणां वा ॥ २६७ ॥

धर्मकथाऽऽदिना वा व्याखेपः कदाचिद्गुरुर्भवति, विक्रियाऽऽ-
दिना वा प्रमत्तोऽम्यतोऽभिमुखो वा भवति, मुञ्जतोऽपि नाऽऽ-
लोचनीयः, किं कारणम् ?— (अंतरं च) अंतरायं वा भवति
यावदालोचनां शृणोति, अकारकं वा शीतलं भवति या-
वदालोचनां शृणोति; तथा नीहारमपि कुर्वतो नाऽऽलो-
चनीयः, किं कारणम् ? यत्र आशङ्कया साधुज्जितया न
कायिकाऽऽदिनिर्गन्धति, अथ धारयति ततो मरणं वा भवति,
यस्मादेते दोषास्तस्मात्—

अवक्खित्ताउत्तं, उवमत्तपुवद्विं च नाऊणं ।

अणुसुत्तेव पेहावी, आलाएजा सुसंजए ॥ ६१५ ॥

धर्मकथाऽऽदिनाऽऽव्याखेपे गुरो आलोचयेत्, आयुक्त-
पयोगात्तत्परम्, उपशास्त्रं—अनाकुलं गुरुं कदा उपस्थितम् उ-
द्यतं च ज्ञात्वा, एवंविधं गुरुमनुज्ञाप्य मेधावी आलोचयेत्
सुसंयतः—साधुः ।

इदानीमिदमेव गाथां व्याख्यातयन् भाष्यकृन्नाह—

कइथाहिविक्खत्ते, काहाइ अणाउत्ते तदुवउत्ते ।

संसिहसि चि अणुसुत्तं, काऊण विविधयालोए ॥ २६८ ॥

धर्मकथाऽऽदिना व्याखेपे काथाऽऽदिरिमाकुलं तदुपयुक्तं
मिहाऽऽलोचनीयपुक्ते च (संसिहसि चि) "अणुसुत्तं काऊण सं-
दिसत्त" आलोचयामीत्येवमनुज्ञां कृत्वा मार्गविशेषोऽयम् ।

(विधिश्चेत् सि) आचार्येण विविधायामनुज्ञायां भवत्
इत्येवं लक्षणाय तत्र आलोचयेत् । तेन च साधुना आ-
लोचयता एतानि वर्जनीयानि ।

द्वारगाथा—

खड्डं चलं चलं भासं, मूयं तह इदुरं च वजेजा ।

आलोएज सुविदिमो, इत्थं मयं च वावारे ॥ ६१६ ॥

नृत्यञ्जालोचयति वलञ्जालोचयति अङ्गानि वलञ्जालोच-
यति, तथा भावमात्रो गृहस्थभावया भाष्येनालोचयति, किं
तर्हि ? संयतभावया आलोचयति, तद्यथा— "सुधारि-
याभो" इत्येवमादि, तथा आलोचयन् मूकेन स्वरेण ना-
लोचयति मिथिमिनेतं, तथा इदुरेण च स्वरेण उच्चैर्वालोचय-
यति, एवंविधं स्वरं वर्जयेत् । किं पुनरसत्वालोचयती-
त्येतादह—आलोचयेत् सुविहितः इत्यनुदकस्तिर्यथं, तथा
मात्रकं गृहस्थसत्त्वं कद्वत्तुकाऽऽदि उक्ताऽऽद्रीऽऽदि, तथा-
गृहस्थया कतमं व्यापारं कुर्वत्या भिक्षा वल्लेखालोचयति ।
इदानीमेतमेव गाथां व्याख्यातयन्नाह—

करपायमगुहसीसऽ-क्खिउदुमईरि खड्डिं याम ।

वल्लं इत्थमरीरे, चल्लं काए य भावे व ॥ २६९ ॥

करस्य तथा पात्रस्य भुवः शिरसः अक्षयः श्रोष्ठस्य च,
एवमादीनामङ्गानां सविकारं चलनं नष्टनं नाम, एतत्
कुर्वन्नालोचयति, चलनं हस्तस्य शरीरस्य कुर्वन्नालोचय-
ति, तथा चलनं कायस्य करोति, मोहनं तत्कुर्वन्नालोचय-
ति, तथा आवतञ्जलनमन्यथा गृहीतमन्यथाऽऽलोचयति
"अणुविषयं" आलोचयन् ।

गारस्थियभासाभो, य वजए मूय इदुरं च सरं ।

आलोए वावारे, संसट्टियरे व करमत्ते ॥ २७० ॥

गृहस्थभावया न आलोचयति, यथा "सुगतीको जंगलीको
लखाभो मरहया लखा" इत्येवमादि, किं तु—संयतभावे-
या आलोचनीयं— "सुधारियाभो" इत्येवमादि, मूकेन स्वरे म-
नाक् इदुरं च महात्मनं स्वरं वर्जयित्वा आलोचयति, किमा-
लोचयति?—व्यापारं गृहस्थयोः संबन्धिनं, तथा— "संख-
हम्" उक्ताद्रीऽऽदि, इतरम् असंख्यं किं तत् ?—करं संख-
मसंख्यं च उक्तेन, तथा—मात्रकं गृहस्थसत्त्वं कुवद्वि-
काऽऽदि उक्तेसंख्यमसंख्यं चेति, एतदालोचयेत् ।

एवरोमविपुक्कं, गुरुणा गुहसम्भयसम् वाऽऽलोए ।

जे जइ गतिंये तु मये, पवमाभो जा मये वरिमा ॥ ५१७ ॥

एभिर्दोषैर्विषममुक्तमनस्तत्तदौर्ध्वमालोचयेत् गुरोः समीपे
वा यो गुरोः समीपे बहुमत्तस्य समीपे आलोचयेत्, क-
यमालोचनीयं ! यद्यथा गृहीतं भवेत् तेन कमेव यत् गृहीतं
प्रथममिहाया आरभ्य यावच्चरन्ता एभिर्मा भिक्षा तावदा-
लोचयेदिति । एव तावच्चरन्तेषांऽऽलोचनविधिः ।

यदा तु पुनरेतानि काराणानि भवन्ति तदा शोचत आलो-
चयतमित्येवाऽऽह—

काले अ वडुणंते, वडवाभो वाडवि ओहमाओए ।

वेला मिलाखगस व, अइखड्डि गुरु व उवाभा ॥ ५१८ ॥

यदा तु पुनः काल एव न गव्योप्यते यावत्तमेव क्खेयाऽऽलो-
चयति तावदसं गच्छत्यादित्यस्तदा तस्मिन् काले शोचत
आलोचयति, यदि वा—आप्तः कदाचिद्भवति तदाऽपि शोचत

पवाऽऽलोचयति, वेला वा प्लानस्यातिक्रामति यावत्कम-
शाऽऽलोचयति अत आघत आलोचयति, अथवा-गुरुः उ-
च्यते आत्मः, कुलाऽऽदिकार्येण कर्तव्यं तत आघत आ-
लोचयत्येवं कार्यैरिति ।

का साक्षात्पवाऽऽलोचना ?-

पुरकम्पपञ्चकम्पे, अप्येष्टुदे य आहमालोप ।

तुरियकरसम्मि जे म, न मुज्झइ तसिअं कहए ॥ ५१६ ॥

आकुलत्वं आपन्न सत्येवमाशाऽऽलोचनयाऽऽलोचयति—
पुरःकम्पे पञ्चाकम्पे च शल्पे—नास्ति किञ्चिदित्यर्थः, 'अ-
सुखं यत्ति' अशुद्धं चालम्, 'अशुद्धमाधाकम्पऽऽघाति-
धायते तदल्पे—नास्तीति, एवमाघतः—सकलेष्वेणाऽऽलोचये-
त् ।' तुरियकरसम्मि सित् त्वरिते कार्ये जाते सति य-
स्य श्रुयति उक्तं प्रकारेण तावन्मात्रमेव कथयति, एषा
आशाऽऽलोचनंति ।

आलोचता मय्यं, सीमं सपडिगहं पमजिता ।

उद्धमहो निरियम्मि, पडिलेहो सव्वओ सव्वं ॥ ५२० ॥

एवमेव मानसी आलोचना वाचिकी वाऽऽलोचनोक्ता,
इदानीं कायिकी आलोचना भवत्येते—आचर्येण्य मिसा द-
र्यते, एवं मनसा वाचा वाऽऽलोचयिष्यात् । सर्वे निरवशे-
यं, तथा मुखवन्मिकया शिरः प्रमुज्य पतद्दं च सप-
टले प्रमुज्य ऊज्जे पीठीः 'अधो' भुवि निर्यक् निर-
क्ष्यते 'प्रत्युपेत' निरूपयत् 'सर्वतः' समन्ताच्चतस्-
त्वापि विष्णु सर्वे—नैरन्तर्येण, ततः पतद्दं हस्ते कृत्वा
भक्ताऽऽदि गुरोर्वेशयतीति वक्ष्यति भाष्यकृतम् ।

इदानींमय गाथां भाष्यकृदाह, तत्र गुरोरोपत्वाप्रथ-
ममुक्त्याऽऽसीति त्रीणि पदानि व्याख्यानवधाह भाष्यकारः—

उद्धं पुप्फलराहो, तिरियं मज्जरिसाण्डिभंदि ।

सीलगदरुमप्रवाद-सारकखण्डा अहो पंहे ॥ २७१ ॥

उद्यानाऽऽदौ आवासितानां सतां पुष्पफलाऽऽदिपातसङ्गं
निरूप्य ततो गुरोर्वेशयति, निर्यक् मज्जरिषाण्डिमानालो—
पयाऽऽलोचयति, मा भूते आगच्छन्तस्तत्पात्रमुन्मथ्य पाता-
यिष्यन्ति आदिशब्दान्कारणं वा कर्तव्यव्याप्तमायानि, अ-
तस्तिर्यग् 'निरूप्यते, तथाऽधो निरूपयति, किमर्थः?, क-
र्त्तव्यकीलका प्रयति, तत्राऽऽपतमम्—आस्मन्तं मा भू-
दिति, अतोऽधो निरूप्य ततो भक्ताऽऽदि दर्शयति ।

इदानीं 'सीमं सपडिगहं पमजित्' इति व्याख्यानवति-

आण्यमत्रो पवडंजा, सिरओ पाया सिरं पमजेजा ।

एमेव उग्गहम्मि वि, मा संकुडण्ये तससिशासा ॥ २७२ ॥

हन्तस्य पतद्दं हवनमतः शिरसः प्रपन्नयुः प्राणिनः क-
दाचिदनः, शिरः प्रथममेव प्रमाजयेत्, एवमेव पतद्दं ह-
वनमजितं कृत्वा पदशयंभृताऽऽदि, किं कारय ?—'मा संकु-
डण्ये तससिशासा सित् ।' मा भूत्सङ्कोचं सति पटलानां
असाऽऽदिविनाशा भविष्यत्यतः प्रमुज्य पतद्दं हन्तं प्रदर्श-
यतीति ।

काउं पडिगहं कर-यलम्मि, अद्धं च आणमिसाणं ।

मत्तं वा पाणं वा पडिदंमिजा गुरुसमां ॥ २७३ ॥

कृत्वा पतद्दं हन्तं करतले अद्धं च शरीरस्यावनम्य पुन-
र्भक्तं वा प्रदर्शयन् गुरुसमां इति ।

ताहं य दुरालोइय, भनपाया एसममखंमसाण उ ।

अदुम्मांमं अहवा, अणुगमहादी उ भाएजा ॥ २७४ ॥

ततः कदाचिद् दुरालोचते भक्त्या भवति, 'नहं बलं
बलं' इत्येवमादिना प्रकाशय, तथेवशादेषः कदाचिद् स्-
वमः कृतो भवति, अनपगादेषो वा कश्चिद्व्यभिज्ञता, तत-
श्चेतसां विशुद्धयेमष्टाङ्गतां नमस्कारं ध्यायन्, 'अध-
वा—' अनुग्रहादीनि 'अथवाऽनुग्रहाऽऽदि ध्यायन्, 'जहं
म अणुगमहं कुजा, साहं हुज्जामि तारिआ ।' इत्येवमादि
गाथाद्वयं कायोत्सर्गस्थो विशुद्धयर्थं ध्यायन्, उत्सर्गं च
कायोत्सर्गं ततः स्वाध्यायं प्रस्थापयत्—

पत्तदेवाऽऽह—

विणएण पडुविचा, सज्झायं कुणइ तो मुहुत्ताणं ।

पुत्तवभिया य दांसा, परिस्समाइ जहा एवं ॥ ५२१ ॥

विनयेन प्रस्थाप्य स्वाध्यायं योगविधाविधं ततः स्वाध्यायं
मुहुत्तमात्रं करति, जघ्न्यते गाथात्रयं पठति, उत्कृष्टत-
श्चतुर्दशापि सूक्ष्माप्राणलक्षिप्रसंगेनाऽऽनसुद्धौ सैनं पटाव-
यति, एवं च कुर्वता पूर्वभक्तिना दोषा धातुलोभे मर-
णमित्येवमादयः तथा परिधमाऽऽप्यध्वं दोषाः 'जहाः'
त्यक्ता भवन्तीति ।

दुविहो य होइ साह, मंडलिउवजीवओ य इयो य ।

मंडलिमुवजीवतो, अच्छइ जा पिंडिया सव्वे ॥ ५२२ ॥

स च साधुद्विप्रकारो मण्डल्युपजीवकः, इतरश्च अमण्ड-
ल्युपजीवकः, तत्र यो मण्डल्युपजीवकः साधुः सो हिरिहता
मिसां तावत् प्रतिपालयति यावत् परिहृताः एकीभूताः
सर्वेऽपि साधवो भवन्ति, पुनश्च स तैः सह भुङ्क्ते ।

इयोऽपि गुरुमगमं, गंतूण भणइ सिंदिसह भंते ॥

प्राहूणखखगा अतरं—तवालपुङ्गाणसेहाण ॥ ५२३ ॥

इतरोऽपि अमण्डल्युपजीवकः, तत्र यो मण्डल्युपजीवकः
स साधुः गुरुसमां गाथा तमेव-गुणं भवति—यदुत हे आ-
चायाः ! संदिशन् दूतन् युयमिधे भोजनं प्राहूणकक्षपाऽत-
रन्तवालपुङ्गाणिकभ्यः साधुभ्य इति ।

पुनश्च—

दिशे गुरुहि तेसि, ममं भुंजज गुरुअणुसायं ।

गुरुणा सिंदिहो वा, दाउं सेमं तओ भुंज ॥ ५२४ ॥

एवमुक्तेन सता गुरुणा दत्तं भोजनं तेभ्यः—प्राहूणिकाऽऽदि-
भ्यः यत्कृपे नञ्ज्जीनं गुरुणा अनुत्तानं सति, यदि वा-गुरुणा
संदिष्ट उक्तं, यदुत त्वमेव प्राहूणिकाऽऽदिभ्यः प्रयच्छ, एव-
मसौ साधुभक्तिनः सन् दत्त्वा प्राहूणिकाऽऽदिभ्यः ततः श्रेयं
यद् भुङ्क्ते तद् भुङ्क्ते, एवं न केवलमसौ प्राहूणिकाऽऽदिभ्यो दत्त-
नि अन्धानां साधुभक्तमभ्ययति, नच याद न गृह्णति ततो नि-
जरा । अथ न गृह्णन्तं तथाऽपि विशुद्धपरिणामस्य निजैवेति ।

पत्तदेवाऽऽह—

इत्थिज्ज न इत्थिज्ज व, तह वि य पयओ निमंतए साह ।

परिणामविमुद्धीय, अ निजरा होअगइहिए वि ॥५२५॥
इच्छेत् कश्चित् साधुर्मेच्छेद् वा नथाऽपि प्रयत्नेन स्वज्ञानं
निमग्नयत् साधुर् एव सद्भावेन निमग्नयतः परिणाम-
विमुद्धीया चित्तमेच्छेत् निजरा भवति कर्मसत्यतत्त्वा
अमुद्धीते अपि भवे ।

अथावच्छया निमग्नयति ततश्चायं दोषः—

भरेहेरवयविदेहे, पन्नस वि कम्मभूमिगा साह ।
इकम्मि हीलियम्मि य, सव्वे त हीलिया होति ॥५२६॥
सुगमम् । यदा पुनरादरेण निमग्नयति तदाऽयं महान् गुणः—
भरेहेरवयविदेहे, पन्नस वि कम्मभूमिगा साह ।
इकम्मि पुइयम्मि य, सव्वे त पुइया हुंति ॥५२७॥
सुगमा ।

अथाऽह परः—

अह को पुणाइ नियमो, एकम्मि वि हीलियम्मि ते मव्वे ।
होति अवमाभिया पुह-ए य संपुइया मव्वे ॥५२८॥
अथ कः पुनरयं नियमः? यदुत एकस्मिन्भवमानं सति स-
र्वे एयापमानिता भवन्ति, तथा एकस्मिन् संपूर्जितं सति स-
र्वे एव संपूर्जिता भवन्ति, न च एकस्मिन् संपूर्जितं सर्वे संपु-
र्जिता भवन्ति, न हि यद्भवेत्तुं भुक्ते देवदत्तो भुक्ते भवन्ति ।

आचार्य आह—

नार्थं व दमणं वा, तवो य तह मेयमो य साहुगुमा ।
इके सव्वेमु वि ही-लिण्णु ते हीलिया हुंति ॥५२९॥
ज्ञानं वृत्तेन च तपः तथा संयमश्च, एते साधुगुणा वृत्तन्ते,
एते च गुणा यथेकस्मिन् साधो व्यवस्थिता एव सर्वेष्वपि,
एतेचकपुत्रानां, यतश्चेवमत एकस्मिन् साधो होति-अ-
पमानिते सर्वेषु वा साधुषु हीनितेषु ते ज्ञानाऽऽदयो गुणा
हीनता अपमानिता भवन्ति ।

एवमेव पुइयम्मि वि, एकम्मि वि पुइया जहुगुमा उ ।

धोवं बहुनिवेमं, इति शब्दा एयं मठम् ॥५३०॥

एवमेकस्मिन् पूजितं पूजिता यानिगुणाः सर्वे भवन्ति, य-
स्मादेवं तस्मान् स्तोकेमेतद्रूपानाऽऽदि बहुनिवेमं बह्वाय-
मित्यर्थः, निजराहेतुनागति, तस्मादेव ज्ञाना पूजयेत् साधु-
स्मतिमान्ति, यतश्चेवमत एवमेव कर्तव्यम् ।

एतदवाऽह—

तम्हा जह एस गुणो, एकम्मि वि पुइयम्मि ते सव्वे ।
भत्तं वा पाणं वा, मव्वपयंनम दायव्वं ॥५३१॥
सुगमा ।

वैयावच्चं निययं, कंरह उत्तरगुणे धर्तिताम् ।

सव्वं किल पडिवाइ, वैयावच्चं अपडिवाइ ॥५३२॥

वैयावृत्त्यं नियतं सततं कुरुत, केयम् ?—उत्तरगुणान् धार-
यतां साधूनां कुरुत, शेष सुगमम् ।

किं च—

पडिभगस्स मयस्स व, नासइ चरखं सुवं अगुसुणाए ।
न हु वैयावच्चियं, सुहोदयं नासए कम्मं ॥५३३॥

अतिमग्नस्य उल्लेखान्तरस्य सुतरस्य वा नश्यति चरणं धृ-

तममुत्तुलया न तु वैयावृत्त्यन्ति बजं शुभादयं नश्यति
कर्म ।

किं च—

लाभेण जोजयंतां, जइसो लाभेतरादयं हसह ।

कुसभासो । य समाहिं, मव्वसमाहिं लहइ साह ॥५३४॥

लाभेन प्राप्या धृताऽऽदः योजयन् धृताऽऽदिलाभेन योज-
यन्, कान् ? यतीन् लाभान्तराय कर्म हन्ति । तथा पाद-
प्रक्षालनाऽऽदिना कुर्वन् समाधिं सर्वसमाधिं मनसः स्वस्थ-
तां वच्चा साधुयाऽऽदिकं कायस्य निरुपद्रवताम्, एवं कुर्वन्
त्रिरूपमपि सर्वसमाधिं लभते ।

मग्गो वाहुवली वि य, दसाक्कुलनेदसो य वसुदेवो ।

वैयावच्छाहस्या, तम्हा पडितप्पह जइसो ॥५३५॥

सुगमा, नवरम (पांडित्यहंति) वैयावृत्त्यं कुरुत ।

किं च—

होज व थ होज लंभो, कामुयआहारउवहिमाईसं ।

लंभो य निजराण, नियमस्य अश्मो उ कायव्वं ॥५३६॥

भवेद् वा न वा लाभः, केषां प्रासुकानाम् आहारोपचारा-
दीनां तथाऽपि नश्य वैयावृत्त्यर्थमभ्युत्थनस्य साधोर्निश्चि-
तारणामस्य लाभ एव निजराया अवश्यम्, अस्माभिऽपि
सति निजरा भवति, यस्मादयं तस्मात्कालेन वैयावृ-
त्त्यम् ।

वैयावृत्तेन अरुध्दु-द्वियम्स मद्दार्णे काउकामम् ।

लाभो चैव तवमि स्म होइ अहीणमममम् ॥५३७॥

सुगमा, नवरं वैयावृत्त्यं अरुध्दुधनस्य उद्यतस्य धनस्य
कलंकामस्य लाभ एव । आद्ये ० । (प्रामेयणा ' एमना ' शब्दे
तृतीयभागे ३० पृष्ठ प्रतियोदिता ।

उपजीवि अणुवुजिवि, मेहलिं पुव्ववसिअं साह ।

मेहलिअममुदिमगा-मा ताता इणमो विहिं वेच्छं ॥५३८॥

तत्र मण्डल्युपजीवी साधुनुपजीवी च पूर्ववत् द्विविधा
व्यावर्तिनः साधुरेकः, इदानीं बहूनां मण्डल्यात्मसमुद्दिश-
कानां वा विधिः भवति न वध्य ।

न च केषु मण्डल्यात्मसमुद्दिशका भवन्ति ?

अत आह—

आगाइजोगवाही, मिज्जुहवडिवा व पाइमगा ।

महा सपायलिता, वाला मुडुवमादीया ॥५३८॥

आगाइजोगो गणयोगः तन्मन्त्रा ये न मण्डली नेपजीव-
न्ति, (निज्जुहंति) अमनाज्ञाः कारणात्मनेषां निर्दिष्टं न
पृथक् भुञ्जन्, तथा आत्माधिकाश्च पृथक् भुञ्जन्, प्राधु-
णकाश्च, यत्नलेषां प्रथममेव प्रायोगं पर्याप्या दीयन्ते,
ततस्तेऽपि एकाकिनो भवन्ति, शिल्पका अपि सागारि-
कास्तान् पृथक् भाजयन्ते, सप्रायश्चित्ताश्च पृथक् भाजयन्ते, य-
त्नलेषां शवलेषां शिल्पकारिभ्यः सह न भुञ्जन्ते, यान्-
वृद्धा आत्यसहिष्णुत्वान् प्रथममेव भुञ्जन्ते, अतस्तेऽप्येकाकि-
न इति, एषमाद्या मण्डल्यात्मसमुद्दिशका भवन्ति, आवि-
प्रवृत्तान् कुष्ठवाच्याधुपद्विता इति ।

ते च भुजानाः सन् आलोके भुजते । स चाऽऽ-
लोको द्विविधो भवतीत्याह—

दुविहो खलु आलोलो, दन्वे भावे य इद्वि दीवार् ।
सचविहो पुष भावे—आलोलं तं परिकहेह ५४६ ॥

द्विविध आलोकः—द्रव्याऽल्लोको भावाऽल्लोकश्च । तत्र द्रव्या-
ऽल्लोकः प्रदीपाऽदि, भावे भावविषयः पुनरालोकः सप्तविधः,
च कथयाम्यहम्, तत्र भावाऽल्लोकस्यैव व्युत्पत्तिः—आलो-
क्यत इत्यालोकः स्थानदिगादिनिरूपणमित्यर्थः ।

तं च सप्तविधमपि प्रतिपादयद्वाह—

ठाणदिमिषमासखया, भायणपक्खेदणे य गुरुभावे ।
सचविहो आलोओ, मया वि जयथा सुविहियाओ ॥५४७॥

नेत्र अमण्डलिसमुद्दिश्यैः निष्कम्पप्रवेशयजिते स्थाने
भोक्ष्यं, तथा कस्यां दिशि आचार्येण्योपवेष्टव्यमित्येतद्व्य-
ति, तथा समकाशे स्थाने भोक्ष्यम्, भाजेन च विलीर्णमु-
ने भोक्ष्यं, प्रसपणे च कवलानां कुकुटपण्डकमात्राणां क-
नंत्वं, तथा गुरोश्चक्षुःपथे भोक्ष्यं, तथा भावां ज्ञानाऽदिः त-
न् संवहनाथं भोक्ष्यमित्येतद्व्यति, एवमपि सप्तविध आ-
लोकः, सवार्धप च यतना तस्मिन् सप्तविधेऽप्यालोकं यतना
सुविहितानाम् ।

इदानीं भाष्यकारः प्रतिपदं व्याख्यानयति.

तत्राऽऽध्यावयव्याचिख्यासुराह—

निष्कम्पपवममंडलि—मागारिठाणपरिहियद्वाह ।

माहकामगमंगा, अहिरगरं अंतरायं वा ॥ २७५ ॥

निष्कम्पप्रवेशो वर्जयन्था भोजनार्थमुपवेशान्, तथा
मण्डलीप्रवेशं च वर्जयन्त, तथा मागारिकस्थानं च परि-
हृत्य भुजन्त माभूःसागारिके प्राप्ते स्थान एकाग्रतमः स्या-
दिति, आचिक्कणे गट्टिओ भवति अन्वयं प्रवर्जितेन सह अ-
स्थाने उपावश्यं भुजन्तोऽन्तरायं च भवति, कथं?, स सा-
धुःस्यस्य मत्कः स्थानं भुङ्क्ते उपाविष्टः साऽपि साधुरागतः
प्रतीक्षमाण आस्तेन, एवं च अन्तरायं कर्म कथ्यते ।

इदानीं दिशाद्वारप्रतिपादनायाऽह—

पन्चुरिसे परंमुहप-ट्टिपिखि एया दिसा विवज्जिता ।

ईमासमोईय य, ठाउज गुरुस्स गुणुफल्लिओ ॥२७६॥

उत्तमाऽममृच्छं प्रत्युत्सं गुरोर्गमिमुच्छं वर्जयित्वेत्यर्थः । परा
कुमुलस्य नोपवेशान् गुरोः, तथा पृष्ठतश्च गुरोर्नोप-
विशति, पक्षकं च नोपावेशति, एवमन्तां दिशो वर्जयि-
त्वा ईशान्यां दिशि गुरोः आगम्यतां दिशि वा तिष्ठत् उप-
वेशं भोजनार्थं गुणफल्लिः साधुर्यः ।

इदानीं "पतासल्यत्ति" व्याख्यायते—

मक्खिसयवंदगटार्—अ जालगह्ठा पगासहंजणया ।

अद्वियलगमहादामा, वग्गुलिदोसा जहा एवं ॥ २७७ ॥

कथं नु नाम मत्सका धार्यते—इत्येते तथा कट्टकं वा
कथं नु नाम हृष्यते, अस्थि वा उपलभ्येत?, एवमर्थं प्रका-
शं मादृष्टान्स्थाने भुज्यते, आदिप्रहणादालाऽदिपत्तिप्रहः,
तत्र हृष्यते, एवं च प्रकाशं भुज्जानेन योऽसौ गलकाऽऽदौ
अस्थितमनर्वापः, तथा कट्टकसमप्रवेशं गलकाऽऽदौ स प-

रिह्नो भवति, तथा अन्धकारे मत्सकासल्यजितो यो
वग्गुलिस्याधिरोधः स परिहृतो भवति ।

इदानीं "भायणं ति" भाष्ययुज्यते—

जे वेव अंधयारे, दोसा ते वेव संकटमुहमि ।

परिसादी बहुलेवा—इयं च तस्या पगासह्मे ॥ २७८ ॥

य एव अन्धकारे भुजानस्य 'दोषाः' मत्सकाऽऽदिजनिता
भवन्ति त एव दोषाः सङ्कटमुले भाजेन कमठाऽऽदौ भुजन्तः,
अयमपरोऽधिको दोषः (परिसादी) परिसादी भवति
पार्श्वे निपतति, तथा (बहुलेवाङ्गे च) "बहुं विषं खर-
दिज्जति इत्यस्तं उपरि पि भुजन्तस्स संकटं" तस्मात्
'प्रकाशमुक्त्वं' विपुलमुक्त्वं भाजेन भुज्यत इति ।

पक्षेवयाणिविही मण्डह—

कुकुडिअंगमिचं, अविगियवयसो उ पक्खिसे कवलं ।

अहसद्धकारं वा, जं च अशालोइयं होजा ॥ २७९ ॥

कुकुटया अण्डकं कुकुटपण्डकं तन्प्रमाणं कवलं प्रसिपन्
वदन्, मुखं, किंशिष्टः सन्?, अविपुलवदन्ः नात्यन्तनि-
घटितमृच्छः प्रसिपन् कवलम् ।

हाग्म—'गुरु' ति व्याख्यायते—(अतिखड्ग लि) गुरोरालोके
भोक्ष्यं, यदि पुनर्गुरोर्दशनपथे न भुङ्क्ते, ततः कदाचिन्मा-
धुः अतिखड्ग आनप्रचुरं भक्ष्यं न निःशङ्कं सन्, स च स-
व्याजशरीरः कदाचिद् गुरोर्गदर्शनपथे अकारम् अपध्य-
माप भुज्जानं निशङ्कः सन् कदाचिद्वा भिक्षामटनान्तेन
स्निग्धद्रव्यं लब्धं भवन्, तत्त्वान्तालालोच्यैव भक्षयेदका-
न्तं, ना भूक्षामाऽऽचार्यो निवारयिष्यति ।

अतः—

एणमि जालगह्ठा, गुरु आलोइ तओ उ हंजेजा ।

नालाइसंधल्ला, ग वल्लवलरूपविसयद्वा ॥ २८० ॥

एतेषां प्रचुरभक्षिताऽऽदीनां दोषाणां ज्ञानार्थं गुरोरालोके
चक्षुर्दर्शनपथं भुज्जानं, येन गुरुः समीपस्थः भुज्जानं दृष्ट्वा प्रचुरं
भक्ष्यमन्तं निवारयति, तथा अकारकं भक्ष्यमन्तं निवारयति,
तथा अनालोचितं खोदितं खादन्तं निवारयति, ना भूद-
वारणं अपाटवजनिताः दोषाः स्युः । इदानीं "भावे ति"
व्याख्यायते—(जालाऽऽदि) ज्ञानाऽऽदिर्भावेः ज्ञानं दर्शनं का-
रित्रं च एतद्विज्ञानाऽदिभावप्रथमभुज्यमाने वृत्त्यतिव्युत्प्लव-
त्, अत एतेषां ज्ञानाऽऽदीनां वृत्त्यति संघानार्थम् आसिच्छकप्र-
वाहाय भुज्यन्ते, न वणोऽर्थे भुज्यन्ते, न वणो मम गौरः
स्यादित्येवमर्थः, तथा कलं मम भूयादित्येवमर्थमपि न
भुज्यन्ते, रूपं मम भूयात् वृत्त्यया क्षणित्तत्त्वगण्डपाश्वः
सन् मांसोपबन्धनं पूरितगण्डपाश्वः रूपवान् भविष्यामी-
ति, नैवमर्थं भुङ्क्ते, नापि विषयार्थं मैथुनाऽऽपासेवमर्थं भु-
ङ्क्ते ।

सो आलोइयमोई, जो एण जुंजण एण सखे ।

गविसल्लगह्ठापसे—सखाइ ति विह्वाइ वि विमुद्दो ॥५४१॥

स साधुर्गुरोरालोचिने भुङ्क्ते, य एतानि पदान्यन्ततत्त्वादि-
तानि 'युनाङ्कि' प्रयुङ्क्ते कर्ताति स्थानाऽऽदीनि, स च ग-
नेपक्षैवयथा प्रहृषैययथा प्रासेययथा, अनया विविचयाऽ-

येष्वक्षयः शुद्धं शुद्धं य एतानि पदानि प्रापुः इति ।
एवं एतस्स विही, भोज्ये वक्ष्यो समासेन ।

एमेव अयोगाश्च वि, जे नाश्च तयं चोच्छे ॥ ५५२ ॥

एवमेकस्य साधः प्राक्स्थे विधिर्वर्तिनः समासेन सं-
तोषेण, एवमेव अनेकेषामपि साधूनां भोजने विधिः, यन्
पुनर्नानात्वं भवति यो भेदो यदतिरिक्तं भवति त-
स्यैव वक्ष्ये ।

आह-किं पुनः कारणं मण्डली क्रियते ?, उच्यते—

अतरेतवाल्लुङ्गा, सेहाएसा गुरु असद्वगमो ।

साहारसोगाहाल्ल-द्विकारणा मण्डली होइ ॥ ५५३ ॥

अतस्मिन् अतिरक्तानः तत्कारणास्तस्मिन् मण्डली भव-
ति, यतस्तस्य स्नानस्य यद्यकः साधुः वैद्यावृत्त्यं करोति
ततस्तस्य तन्वास्तस्मिन् स्य सूत्रार्थहानिर्भवति, मण्डलीव-
धे तु कश्चिन्निश्चितकरोति, एतदयं मण्डली क्रियते येन
बहवः प्रतिजागरका भवन्तीति । बालाऽपि भिक्षामण्ड-
लमसमर्थः, स च बहूनां मध्ये सुखेनैव कथं नु नाम वर्तेत ? ,
नतो मण्डली भवति, बुद्धोऽप्येवमेव, सहः शैलकः, स
चैकः सन् भिक्षाविशुद्धिं न जानाति, ततस्तस्याऽऽनीय
दीयते, 'आएतो' प्राप्नोतकलस्य चाऽऽगमस्य सर्व एवाप-
कुर्वन्ति, स चापकारः सर्वेषु मिलितैः कर्तुं शक्यते न
त्वेकेन, गुरोश्च सर्वैरेवोपकर्तुं शक्यते, न त्वेकेन, सूत्रार्थपरि-
हानेः तथा (असद्वगमं वि) असमर्थो राजपुत्राऽऽदिः, स च
भिक्षामण्डितुं युक्तमारत्याश्च शक्नोति, ततश्च सर्व एव मिलि-
ता उपकुर्वन्ति, तस्मात् 'साधारणयोगो' साधारणभासा-
वुपग्रहश्च साधारणोपग्रहः, तस्मात्साधारणोपग्रहाकारणान्
मण्डली कलस्या, अथवा-मण्डलीविशेषमेतत्, उपगृह्णा-
ति इति उच्यते भक्ताऽऽदिस्य साधारणस्तुल्या यस्यां सा
साधारणोपग्रहा मण्डली भवति (अलङ्कारणा मण्डली हो-
इति) कदाचित्कश्चिन्माधुराल्पिमात्रं भवति, ततश्च ते
अन्ये साधवः तस्मै आनीय प्रयच्छन्ति, अत एतन्कार-
णान् मण्डली भवति ।

इदानीं भिक्षागतानां साधूनां यो बभनिरक्तपालस्तेन किं
कलस्यामित्यत आह-

शाउ शियङ्गुशालं, वसहीपालो उ भायणुमाहा ।

परिमंतिअच्छदवेगे-एहणुदुया गच्छमासजा ॥ ५५४ ॥

आत्मा भिक्षागतानां निवर्तनकालं वसतिपालः भोजने नन्दी-
पात्रं तत्प्रत्युपस्थादप्राहयति, संघर्षितेन आत्मे इत्यर्थः, किम-
र्थः ?, परिस्थिताऽच्छदवग्रहणार्थम्, एतदुक्तं भवति तत्राऽऽ-
नीयसाधवः पानकं पक्षिपान्ति, पुनश्च तत्र परिमंथितं-ख-
च्छीभूतं सन् तस्मादप्यत्र पानकं क्रियते येन तन् खच्छमा-
योदीनां योग्यं भवति, पानकाऽऽदिप्रक्षालनं च क्रियते, (गच्छ-
मासजां वि) गच्छमास्तुल्यं गच्छस्य प्रमाणं ज्ञात्वा पानकमु-
द्वाहयति, एतदुक्तं भवति यदि महान् गच्छस्ततः पानकक-
लनायं महाप्रमाणं पानकमुद्वाहयति, तथा द्वे त्रीणि चत्वारि-
पञ्चाऽऽदीनि यावत् ।

असई य शियत्तेमं, एकं चउरंगुलथासेनु ।

पक्षिस्त्वयि पडिग्गहणं, तत्थऽच्छदवंतु गालेआ ॥ ५५५ ॥

अथ तत्र रक्तपालः समर्थो नास्ति यः पानमुद्वाहयति, अथ-
वा-(असती च वि) यत्र नन्दीपात्रं नास्ति यथादकमानीते स्ख-
च्छीकरणायं क्रियते, ततः असति तस्मिन् नन्दीपात्रे तदेकं
पतद्ग्रहं प्रक्षिप्य, क ? , अत आह-(चउरंगुलथासेनु) चतुर्भि-
रङ्गुलैरनामि यानि भाजनानि, तेषु प्रक्षिप्य पतद्ग्रहं पुनस्तस्मि-
न् क्षणीभूतं खच्छं द्रवं गालयन्, अत्र चायं नियमो द्रव्य-
यपुन भिक्षां तावन् साधवः पर्यटन्ति यावत्पानकं चतुर्भिर्ङ्गु-
लैरुत्तमान्ते, इति ।

आह-किं पुनः कारणं तद्द्रव्यगलनं क्रियते ?, उच्यते-

आयरियअमावियया-लगदुया पायपोसधुवण्डा ।

होइ य सुहं विवेगो, सुह आयमणं च सागरि ॥ ५५६ ॥

आत्मायेपानायंमयावित्तसहाऽऽदिपानायं च गलनं क्रियते ।
तथा पादधावनार्थं (पोसं वि) अधिष्ठानं, तत्प्रक्षालनार्थं,
तथा भवति च सुखेन विषकः त्यागोऽतिरिक्तस्य तस्य पान-
कस्य, तथा सुखेन वा आचमनं सागारिकस्थापनः क्रियते,
एवमर्थं गलनं क्रियत इति ।

क्रियन्ति पुनः पानकानि गलितद्रव-

स्य धियस्ते ?, इत्यत आह-

एकं व दो व तिप्पि व, पाए गच्छप्पमाणासज्ज ।

अच्छदवस्स भेरजा, कसद्वीए विमिच्चिआ ॥ ५५७ ॥

एकं द्वे त्रीणि वा पात्रकानि धियन्ते, गच्छप्रमाणं ज्ञात्वा च-
तुष्पञ्चनीमपि धियन्ते खच्छद्रवस्य, तत्र च गलितं सति
कसद्वै कचवरं बीजानि च गोधूमाऽऽदीनि विमिश्रन् परित्य-
जन्, एवं तावत्पानकरीनापि उष्कमपच्युय पानकगलनं
क्रियते ।

अथ पुनस्तत्र कीटिकामकोटिकाऽऽदयः प्रवमाना

दृश्यन्ते, ततस्त्रयं गलितं को विधिरित्यत आह-

सुइगाईमको-दयहिं मंसलगे च नाउणं ।

गालेज्जुवण्णं, मउलीवण्णं च दवं नु ॥ ५५८ ॥

मुहक्का कीटिका मकोटिकाश्च तैः संसक्तं ज्ञात्वा गालयन्
(जुवण्णं) वंशपटकेन शकुनिमुहक्का, वा गालयन् तद् द्र-
वम् ।

इय आलोअपपडुवि-यगालिणं मंडलीं मडुणं ।

सज्जायमंगलं कुण-इ जाव मण्वं पडिनियया ॥ ५५९ ॥

(इयति) पुरांशविधिना आलोचिते सति प्रस्थापिते स्वाध्या-
यं गलितं च पानकं पुनश्च मण्डल्यां स्वस्थस्थाने उपविश्य
स्वध्यायमङ्गलं करोति, स्वाध्याय एव मङ्गले स्वाध्यायमङ्गले
तत्करोति यावत्सर्वं साधवः प्रतिनिवृत्ता भवन्तीति ।

एवं यत्र सहिष्णवः ततो योगपथेन मुञ्चते,

अथासहिष्णवस्तत्र कांश्चिद्व्यति त-

तः को विधिरित्यत आह-

कालपुरिसिं व आस-उज मचए पक्षिवित्तु तो वढमा ।

अहवा वि पडिग्गहणं, मुपंति गच्छं ममासज्ज ॥ ५६० ॥

स चासहिष्णुः प्राप्सकालाऽऽपक्षिणश्च भवति, तत एव
वा पुरुषः कर्तावन्तं जुषाऽऽतो प्रवति, तमांश्च साधकं

प्रसिध्य भङ्गः प्रथमालिका तावद्दीयते, अथ बहवो जुधा-
लवः ततः पतङ्गहकं मुच्यन्ते, तेभ्यो रक्तगार्थं गच्छे (स-
मासज्ज लि) गच्छन्मल्पं बहुं वा ज्ञात्वा तदनुकूपं पतङ्गहं
मुञ्चति । पुनश्च मिलितेषु साधुषु मण्डलीस्थविरः प्रवर्णाति।

किं कृत्येत्यत आह—

चित्तं बासाऽऽर्क्षं, गहाय आपुच्छिज्जस आयरियं ।
जमलजस्यसीसरिच्छो, निवेसई मंडलीधेरो ॥ ५६१ ॥

विश्वं बालाऽऽदीनां गृहीत्वा पृथ्वा आचार्यं मण्डलीस्थ-
विश्वं प्रविशति, किंविद्युः इत्यत आह—(जमलजलसीसर्पि-
च्छां शिंसस इति) उपविशति मण्डलीस्थविश्व इति, स च
मण्डलीस्थविश्वः गीतायः रक्षाधिकः अलुप्थश्च भवति ।
अनन्यं च पदत्रयं अष्टौ भङ्गाः सृजिता भवन्ति, तत्र तेषां
मर्त्यं यं शुद्धं अशुद्धञ्च तान् प्रदर्शयन्नाह—

जह लुद्धो राइलिआं, हांइ अलुद्धो वि जो वि गीयत्थां ।

आमो वि ह गीयत्थो, मंडलिराइणि अलद्धो उ । ५६२ ।

यद्यपि मण्डलोत्थविरः लुब्धः रत्नाधिकश्च तत्तत्सिद्धिं न प्रविशति, ज्ञेनेन च लुब्धपदेन द्वितीयलुब्धपदोच्छादना मङ्गला अमुखाः प्रदर्शिता भवन्ति (अलुब्धो वि जा वि गीय-
न्थां श्रोमां वि दु णि) अलुब्धोऽपि यदि गीतार्थं श्रोमां
लघुपदार्थः स मण्डलार्थं परिभाषति, ज्ञेनेन च मन्थन-
तीत्यमङ्गकः कथितो भवति। अथैव प्रथममङ्गलाभावं भ-
वति, अत्र च मङ्गलं गीतार्थपदमहणेन यत्र यत्र मङ्गलं अ-
गीतार्थपदं स सर्वो दुष्टो जातव्यः। (गीयन्थां मंडलिराणि
अलुब्धो मुचि) यस्तु तुयः गीतार्थो रत्नाधिकोऽलुब्धः प्र-
मण्डलाप्यतिशयति, ज्ञेनेन मन्थनं च प्रथमो मङ्गकः प्र-
दर्शितो भवति, सर्वेषां यत्र लुब्धपदमगीतार्थपदं च स
परिहायः, “श्रोमाराणिश्रो” वदं च यदि अगीतार्थः लुब्ध-
पदं च न भवति ततः अपवादो गुणं भवति, यद्यपि तु गुणमत्र।
इदानीं तं मिलितां तस्यैव तस्यैव मङ्गलो भुज्जते, स चाऽऽलोका
द्विषावतः-द्रव्यतो, भावतः। तत्र द्रव्यतः प्रदीपाऽऽदिः।
भावतः सप्तकाः, तं दर्शयन्नाह—

ठाखदिसिपगासखया, भायखपखसेवखा य भावगुरू ।

सां चेव य आलोगो, नाणत्तं तद्विप्पसि ॥ ५६३ ॥

स्थानं वक्तव्यम् उपाधिना दिग् वक्तव्या । प्रकाशस्य भाज-
ने भोक्तव्यं, भाजनक्रमां वक्ष्यमाणः, प्रसूतपुत्रं वदने वक्तव्यं
भावाऽऽलोकां वक्तव्यः, शुद्धवक्तव्यः, स एवाऽऽलोकः पूर्वोक्तो
नामाद्यं तत्र यदि परं दिग्-स्थानस्य च, अत्र दिक्पदस्य-
था वक्ष्यति स्थानं च ।

इदानीं (भाष्यकारः) स्थाननानात्वं दर्शयति, तत्र स्थानव्याख्यानायाऽऽह—

निवृत्तमप्येव मांस्तुं, पठमसमुद्दिस्सगाण्ठं ठायंति ।

सज्जाण परिहाली, भावासजेवमाईया ॥ २८१ ॥

प्रथमसमुद्दिष्टानां ग्लानाऽऽदीनां निर्गमप्रवेशौ भुक्त्वा उप-
विशन्ति, किमर्थम् !, तत्र यदि ते मार्गं कृत्वा समग्रद्वयां तिष्ठ-

न्ति ततः पूर्वोक्तानां स्वाध्यायपरिहार्तुर्भवति, तथा भाषाऽऽ-
सन्नस्य संज्ञाऽऽदिवेगधारणाऽसहिष्णाः पीडा भवति । एव-
मादयोऽन्येऽपि दोषाः ।

दिग्भारप्रतिपादमायाऽऽह भाष्यकारः—

पुनश्चुहो राक्षिञ्चां, एकां य मुस्तस्त्र अभिमुहो ढाह ।
 निग्रहद्वि पणामेह, व अभिमुहो इहहोऽऽवचा ॥२२॥
 पूर्वभिमुहो स्नायांश्च उपगच्छति मण्डल्यां, तस्यां च
 मण्डल्यांमवाः तत्पुण्यंरामिमुल उपविशति, किमर्थ ? ,
 कदाचिक्किञ्च गुणारणिकं भवति त्त् युद्धाति, शतयत्त
 वा ।किञ्चकृपति तद्द्वति मण्डलीस्थविण्णायितम्, एव-
 मर्थमभिमुल उपगच्छति, इमथा-यद्याभिमुहो नोपविशति
 ततोऽवचा-परिभवः कृतो भवति, प्रुष्टयाद्व द्वांशविशति
 ति ततोऽप्यवचाऽऽविस्त्रुना दोषा भवन्ति ।

निर्युक्तिः—

जो पुण हवेज स्वमआं, अतिउषाआं व सां बहिं ठाह ।

पदमसमुद्दिष्टो वा, सागारियरत्नखण्डाए ॥ ५६४ ॥

यस्तु पुनः क्षणकोऽर्द्धमासाऽऽदिना भवेद् अतिश्रान्तो वा प्रावर्ण्यकाऽऽदिः स बहिर्गमइत्यस्मिन्निति, प्रथमसमुद्दिष्टो वा साधुः—शीघ्रतरणं येन भुङ्क्त स सागारिकरणार्थं बहि-
स्तावमगइत्यस्मिन्निति ।

एकैकस्मिन् यः पास-स्मिन् मल्लयं तत्थं खलमग्न्याले ।

कहुट्टिए व कुम्भइ, मा लेवकडा भवे वसही ॥ ५६५ ॥

तत्र च साधुना भुञ्जानानामैकैकस्य साधोः पार्श्वे मल्लकं भवति, तत्र खलत्वेनाप्य उद्गालयन्—तस्मिन् मल्लके श्लेष्मनिष्ठोऽयं कुर्वति, तथा तत्र भुञ्जतः कदाचित्कण्टकाऽस्थिखण्डे वा भवति स तत्र क्षिप्यते, अथ तु भुक्षि क्षिप्यन् भवति, अन्धकण्टकाऽऽदि ततो वसतिर्लोकता-प्रणाशु-क्ता भवति, अन्धकण्टकारिहारार्थं मल्लकेषु क्षिप्यते।

तथाऽमुमपरं भुञ्जानानां विधिं प्रतिपादयन्नाह—

मंडलिभायणभोयण, गहसं सोही य कारणुव्वरिते ।

भोयसविही उ एसां, भणिओ तेन्लुकदंसीहिं ॥ ५६६ ॥

मण्डली यथारङ्गाधिकतया कर्तव्या, भाजनाति च पु-
 र्वम् अहाकडाई भुजति भोजने च स्निग्धमधुरं पूर्वं भो-
 ज्यं, ग्रहणं च पात्रकात् सुकृत्पात्रकमात्रं कर्तव्यं दृ-
 ष्णाति, तथा ग्रहणस्यैव शुद्धिर्ब्रह्मया, अथवा—शुद्धिर्दु-
 ज्ञानस्य यथा भवति तथा ब्रह्म्यं, कारणं भोक्तव्यं, त-
 था उभयविधं भ्रान्तिर्द्विविधैर्ब्रह्मः । अयं भोज-
 नविधिः सुगमः । इदानीं प्रापकाः प्रतिपद्व्याख्यायति ।

तत्राऽऽद्याययव्याचिख्यासयाऽऽह भाष्यकारः-

मंडलि अह राहसिआ, सामायारी य एम जा भसिआ ।

पृष्ठं तु अहाकडगा, मृच्छंति तत्रो क्रमेणियरे ॥ २८३ ॥

मरइली कथसुपविशति ? अत आह—यथारत्नाधिकतया सामाज्यी चित्र कार्या, एषा योक्ता भविता । कतमा ? “ठाणदिसिपगासख्या” इत्यवभादिका, साऽत्रापि तथैव द्रष्टव्या । उहं मरइलीह्वगम् । इदानीं भाजनद्वारप्रतिपादना-

याऽऽह—‘पुत्रं तु अहाकडगा’ ‘पूर्वं प्रथमं’ ‘यथाकृता-
नि’ प्रतिकर्मरहितानि लक्ष्यानि यानि तानि समुद्देश्यार्थं
मुच्यन्ते, एतदुक्तं भवति—प्रथममतिकर्मा प्रतिग्रहको भा-
स्यन्ते, ततः क्रमेण ‘इतरे’ अपरपरिकर्मबहुपरिकर्माणि च
मुच्यन्ते । ‘आयल’ इति गम्यम् ।

इदानीं ‘भोयल’ इति व्याख्यायते—

निद्रमहुराशि पुत्रं, पित्राईपममलद्वया भुंजे ।

बुद्धिबलवद्भुजद्वया, दुस्संखु विगिचिउं निद्रं ॥ २८४ ॥

प्रथमाश्वं सुगमं, क्रियते स्निग्धमधुराणि पूर्वं भवन्ते ?
यतो बुद्धेर्बलस्य च बर्द्धनं भवति, तथा चाऽऽह—‘पुत्र-
न बर्द्धते मेधा’ इत्यादि, बलवर्द्धनं च प्रसिद्धमेव, ब-
लेन च बुद्धेन धैर्यादृष्ट्याऽऽदि शक्यते कर्तुं, दुःखं परिस्था-
पयितुं विनाशं घृताऽऽदि भवति यतोऽसंयमा भवतीति ॥

अह होज निद्रमहुरा—शि अपपरिकर्ममपरिकर्महे ।

भोयल निद्रमहुरे, कृपिय करे भुंजःहगडए ॥ २८५ ॥

अथ भवेत् स्निग्धानि मधुराणि च इत्यादि अपपरिक-
र्मसु बहुपरिकर्म जनिनेषु च पात्रकेषु ततः को विधि-
रित्यत आह—ताम्यं च भुक्त्वा स्निग्धमधुराणि ततः क-
रान् प्रोच्छयति, प्राच्छयिष्या च करान् (भुंजः अहागडए
एति) यथाकृतानि—अपरिकर्माणि पात्रकाणि समुद्दिश-
नार्थं मुच्यन्ते । ‘आयल’ इति गम्यम् ।

इदानीं प्रदण्डप्रतिपादनायाऽऽह—

कुक्कुडिअंगमचं, अहवा सुडगलं वलागिमिस ।

लंबशतुल्ले गेयहह, अविगियययो य राशिओ ॥ २८६ ॥

ततः पतद्गडकाकचलं गृह्यन् कुक्कुटपण्डकमात्रं गृह्णाति ।
अथवा—(खुडगलंबलागिमिस) कुक्कुटन लम्बनकन इत्येन
असिंतु शीलं यस्य कुक्कुटलम्बनशी तन्मुह्यान् कव-
लान् गृह्णाति । स्वभावेनैव तन्पुक्कुटलागिनस्तुल्यान् कवलान्
गृह्णाति । (अविगियययो य राशिओ) आधिकृत-
वना रत्नाधिकः, न भावदोषलं मुक्तमस्यैवं गृह्यकवलप्रले-
पायम् निर्वाहयति, किं तर्हि ? स्वभावस्थनेव मुक्तेनेति ।

अथवाऽयं प्रदण्डविधिः—

गहणे पस्वेवमि अ, सामायारी पुयो भवे दुविहा ।

गहणं पायमि भवे, वयणे पस्वेवणा होइ ॥ २८७ ॥

‘प्रदण्ड’ कवलाऽऽदानं प्रलेपं च सामायारी पुनरिय भव-
ति द्विविधा, तत्र प्रदण्डं पात्रकविषयं भवेत् पात्रकाकच-
लोत्प्रेषः, वदनविषयं च प्रलेपणं कवलस्य भवति । तत्र पा-
त्रकाकचं भवत्यङ्गिगुह्यते ?

इत्येतदप्रदर्शयन्नाह—

कडपरप्लेणं, मोलचवं अहव मीहखहणं ।

एगेहि अणेगेहि वि, वज्जंता धूमगालं ॥ २८८ ॥

तत्र कडकप्लेदेन भोक्तव्यं यथा कलिजस्य अहलकं क्षि-
प्त्वाऽपनीयते, एवमसावधि भुंजते, तथा प्रतरप्लेदेन वा
भोक्तव्यं तत्रिकाप्लेदेनैव, अथवा—सिद्धार्थलम्बन, सिद्धा-
दि किल एकदेशादारभ्य तावदुक्तं यावन्मयं भोजनं नि-

ष्ठितं तच्चेकेन बहुभिर्भा भोक्तव्यं, वज्जयित्वा धूमद्वारकं,
प्रचरागी वज्जयित्वेत्यर्थः ।

इदानीं वन्दनमेषणशोधि दर्शयन्नाह—

असुरसुरं अचवचवं, अदुयमविलंभिं अपरिसाहिं ।

मखवयलकायगुणो, इंजए अह पस्विखलतोहिं ॥ २८९ ॥

असुरसुरं युक्तं ‘मरुत्सरश्च अकर्तितो’ ‘अचवचवं’ वलक-
लमिव खर्वयन् न खर्वचवोश्च, तथा ‘अदुयम्’ ‘अचरितं’
तथा ‘अविलम्बितम्’ ‘अमन्थम्’ अपरिसाहिं मनोबाह्याय-
गुणो भुजति, न मनसा विक्रामिति चिन्तयति, बाधा
नैवं वक्ति, यदुत—‘को इमे भक्तेह ?’ ‘जा अमहारिदो न
होह, कायल उजोसहो सुहेण ए देह ।’ एवं त्रिगुप्तस्य भुजा-
नस्य प्रलेपणशोधार्थं भवति ।

निपुणैः—

उग्गमउप्पायसासुदं, एससादोसवज्जियं ।

साधारणं अजायंतो, साह होइ असारओ ॥ ५६७ ॥

उद्गमशुद्धम् उत्पादनशुद्धम् एवमादोषवर्जितं ‘साधारणं’
सामान्यं शुद्धाऽऽदि अजानानः—अतिमात्रं दुष्टेन भावेन आ-
वदानः योऽन्यो पतद्गडो भवति तस्मात् साधुः ‘असार-
कः’ ‘अप्रधानज्ञानदर्शनकारिभारगृह्यज्ञाकृत्यासारः स भवति ।

तथा—

उग्गमउप्पायसासुदं, एससादोसवज्जियं ।

साधारणं विषयायंतो, साह होइ ससारओ ॥ ५६८ ॥

उद्गमोत्पादनाशुद्धमेवमादोषवर्जितं ‘साधारणमेतद्ब्रह्मवि-
म्यं ज्ञानोऽदुष्टनाम्नराऽऽत्मना कवलं शुद्धाऽऽदोषवदानः’
साधुर्भवति ससारः ज्ञानदर्शनकारिभारगृह्यज्ञाकृत्यासारः स भवति ।

कयं पुनरसारः साधुर्भवति ? अत आह—

उग्गमउप्पायसासुदं, एससादोसवज्जियं ।

साधारणं अयायंतो, साह कुहइ तेसियं ॥ ५६९ ॥

उद्गमोत्पादनाशुद्धमेवमादोषवर्जितम्, साधारणमेतद् शु-
द्धाऽऽदिब्रह्मविम्यं यमजानानो दुष्टेन भावेनाऽऽवदानः साधु-
ल्यैव करोति ततोऽसारोऽसौ ।

स कथं पुनः ससारो भवति ?—

उग्गमउप्पायसासुदं, एससादोसवज्जियं ।

साधारणं विषयायंतो, साह पावइ निजं ॥ ५७० ॥

उद्गमोत्पादनाशुद्धम्, एवमादोषवर्जितं साधारणं तुल्यमेत-
त्सर्वेषां शुद्धाऽऽदिव्यं ज्ञानानो दुष्टनाम्नराऽऽत्मना स्वयमाह-
दानः साधुर्निजं करोति अतः ससारः ज्ञानदर्शनकारिभैरि-
ति । इदानीं समारः कथं चिन्मं भोजनार्थमुपविशन् भवति
कदाचिदुपविष्टः कदाचिदुपविष्टः, एतदप्रदर्शनायाऽऽह—

अंतंते भोक्तामि—नि वेसए इंजए य तर वेव ।

एम ससारनिविहो, ससारओ उडिओ साह ॥ ५७१ ॥

अस्यैव प्रत्यक्षं ब्रह्मचरणाऽऽदि नववि अस्यैव पशुचितं बल-
काऽऽदि अस्यमन्यमन्यमन्यमन्यं अपारिष्यामि । एवंविधेन च
रिणामिनोपविष्टो मलद्वेषादुपशुद्धो यस्तद्वेषेण साधुः मुम-
परिणामन्मात् ससार उपविष्टः ससारभोरिष्टः, सस्य मुम-
परिणामन्माप्रतिपत्तिनान् ।

एमेव य भंगतिर्यं, जोएयव्वं तु सारवाण्यारि ।

तेषु सहिष्णो ससारो, समुद्वयिणेषु दिहंतो । ५७२ ॥

एवमेव भङ्गप्रतिपदं योजनीयं, तत्र प्रथमो भङ्गः “ससारो निविद्धो ससारो उड्ढिओ १, ससारो निविद्धो असारो उड्ढिओ विरओ भओ २ । असारो निविद्धो ससारो उड्ढिओ तइओ ३, असारो निविद्धो असारो उड्ढिओ एव वउण्यो ४ ॥” सारवाण्यारिणादिः आदिप्रदण्यारि—संयोगे चारिचं वेति, तेन वाना—दिना सहितो यः साधुः स ससारो भवेत्यतः, अत्र च समुद्वयिणिना दहान्तः । “एवो समुद्वयिण्यो वारिहियं मेडस्स मरिउं ससारो गओ, ससारो य एउरं हिरमाइ विडवेऊण आगओ । अओ पुण ससारो मेडं गंडऊण गओ थिस्सरो आगओ क—वडियाए वि रहिओ, ते पि पुणेह्वं डारेऊण आगओ । अओ असारो भंगवधित्ता थिहिरयो गओ ससारो आगओ बहु—यं विडवेऊण । अओ पुण असारो हिरवरुडिओ गओ असारो चव आगओ कवडियाए वि रहिओ ॥” एवं साधारण्य सारोऽसारोयोजना कर्तव्या धर्णिगुपायेन ।

एवं तेषां भुजानानां यदि पतद्भ्रष्टको भ्रमेवैवाजंरपथं

निष्ठो यानि तदा को विधिरित्यत आह—

जत्थ पुण पडिगमहो, होज कडो तत्थ कुम्भए अओ ।

मसगमहिउव्वरियं, पडिग्गो जं असंसड्डं । ५७३ ॥

यत्र पुनः भुजानां पतद्भ्रष्टकः भवेत् (कडो किं) निष्ठित—महो जानः साधुपर्यन्तमप्यत एव, तत्र किं कर्तव्य—मित्यत आह—तत्र तस्मिन्निष्ठितमहो पतद्भ्रष्टकः अस्त्यत् भङ्गं प्रक्षिप्यते, तत्र च यस्मिन् साध्वी स निष्ठितः पतद्भ्रष्टकः तस्मादाहार्य तमेव कर्मण पुनः भ्राज्यते, मात्रकं वा यद्वा—लाऽऽदीनां प्रायाण्यं घृहीतमासीत् तविवासीमुद्धरितं तत्संस्वरं पतद्भ्रष्टं क्षिप्य स्मृत्पद्मो यस्मिन् साध्वी निष्ठितः तस्मादाहार्य पुनर्भ्राज्यते ।

जं पुण गुल्लस तेतं, तं कुम्भइ मेडलीपडिगमहो ।

बालाईख व दिअइ, ख कुम्भइ सेसगाखरियं । ५७४ ॥

यत् पुनः गुरोः शेषं भुजानस्य जातं तत्संस्क्रमणं प्रक्षिप्यते मण्डलीपतद्भ्रष्टकः, बालाऽऽदीनां वा दीवने तदाचार्योद्धरितं यत्पुनराचार्ययतिरिक्तानामुद्धरितम्—अधिकं जातं तत्र प्रक्षिप्यते मण्डलीपतद्भ्रष्ट संस्वरं स्मृत् ।

किं च—

सुकोट्टपडिगमहो, विजाणिया पक्खिवे दवं सुक्के ।

अमपहिण्णो अट्ठा, बहुलंमे जं असंसड्डं । ५७५ ॥

(सुक्कं किं) एकः सुक्केण भ्रमेण पतद्भ्रष्टकः, अपरः (उज्ज—सि) आद्रेल भ्रमेण पतद्भ्रष्टः । एवं विहाय ततः प्रक्षिपेत् द्वयं भ्रष्टकभ्रष्टपतद्भ्रष्टं, येन तोयप्रक्षेपेण सज्जानवधं तज्जं सु—कमेव कवलेषुष्टं, अथ बहुलाभः सज्जानः प्रचुरं सन्धं गुडाऽऽदि ततोऽसंस्पृष्टमेव भ्रियते, किमर्थम् ?, अभ्रमार्थिकानामर्थं येन मनोऽं भवेत् । उक्ता ग्रहणेतोभिः । इदानीं भुजानस्य शोधिरुच्यते, सा च अनुद्धा ।

पतदेवाऽह—

मोही चउकभावे, विगंगालं च विगयधूमं च ।

रागेव सङ्गालं, दोसिख सधूमं होइ । ५७६ ॥

मुहौ चतुष्ककं भवति नामस्यापनाद्रव्यभावरूपम्, तत्र नामस्यापने सुगमे, द्रव्यशोधिः पूर्ववत्, भावविषया पुनः शोधिः विगनाहारं विगतधूमं च भुजानस्य भावशोधि—भवति, कथं सागारं कथं वा सधूमं भवतीत्येतदेवाऽह—“रागेव” इत्यादि सुगमम् ।

जत्तासाइहोउं, आहरेति जमखट्टया जइओ ।

आवालीसं दोसि—हि सुपरिसुद्धं विगयरागा । ५७७ ॥

चारित्र्याभासाधनार्थं धर्मसाधनानिमित्तमाहारयन्ति याप नार्थं शरीरसंचारणार्थं मुनयः पदवत्चारिण्योऽपि सुपरिसुद्धमाहारयन्ति, के च ते ?, शोडशोद्भययोः, शोडशोत्पादना दोषाः, त्रैलोक्यादौषाः, “संजोयणापमाणं सङ्गालं सधूमं च” इत्येते पदवत्चारिण्यः, एतन्निष्ठं सत् विगतरागा आहारयन्ति ।

हियाऽऽहारा मियाऽऽहारा, अप्पाऽऽहारा य जे नरा ।

ख ते विजा तिगिच्छंति, अप्पाणं ते तिगिच्छया । ५७८ ॥

स्नोकाः सुगमः । उक्तो मुज्जनिधियः । ओषणं । पं० ब० ।

दश० । व्य० । प० ।

भोजनसमये हतुसंचालं न कुर्यात्—

ते भिक्षु वा भिक्षुणी वा असत् वा पात्रं वा साधर्मं वा साधर्मं वा अहारेमांशे शो वामाभौ हणुयाभौ दाहिणं हणुयं संचारेजा आसाएमांशे, दाहिणाभौ हणुयाभौ वामं हणुयं शो संचारेजा आसाएमांशे, ते असायमांशे लाच—विषं आगममांशे तवे स अभिसमन्नाय एवम्, जमेयं भगवया पवेइयं तमेयं अभिसमिक्खा सच्चतो सच्चताए स—म्लचमेव समभिजाणिया । २२० ॥

‘स’ पूर्वव्यावर्तितो ‘भिज्जु’ साधुः साध्वी वा अशनाऽऽदिकमाहारमुद्रमोत्यादौषाद्युद्धं प्रत्युत्पन्नं ग्रहणेषाद्युद्धं च घृहीतं सदाहारिताभिधूमितवज्जमाहारयेत्, तयोच्चाहारिताभिधूमितयो रागद्वेषी निमित्तं, तयोरपि सरसनीरसोपलब्धः, कुर्यात्भावं च कार्याभाव इति कृत्वा रसोपलब्धिनिमित्तपरिहारं दर्शयति—स भिक्षुराहारमाहारयन्ना वामतो ह—नुनां दक्षिणां हनु रसोपलब्धये सज्जारेयास्वाद्यव्यं, तत्सज्जाराऽऽस्वाद्येन हि रसोपलब्धौ रागद्वेषनिमित्तं अकारितत्वाभिधूमितत्वं स्थानामतो यत्किञ्चित्प्यास्वाद्यनीयं ताऽऽस्वाद्ययेत्, पाठान्तरं वा—‘आदायमाणे’ आहरवनाहारे मूर्च्छितो यो न सज्जारेयेदिति, हन्त्यन्तरसत्कर्मवद्व्यत्रापि नाऽऽस्वाद्ययेदिति दर्शयति—स आहारं चतुर्थिचमप्याहारयन् रागद्वेषी परिहरत्वास्वाद्ययेदिति, तथा कुतश्चिन्निमित्ताज्जन्तरे सज्जारेयप्यास्वाद्ययन् सज्जारेयेदिति । किमिति ? यत् आह—आहारलाघवमागमयन् आपाद्यन् नो आस्वाद्ययेदित्यास्वाद्यिषेन वान्तप्रान्ताऽऽहाराभ्युपगमोऽभिहितो भवति, एवं च तयः ‘स’ तस्य भिक्षोरभिसमन्नायत् भवतीत्यादिगतार्थं यावत् ‘से’ सम्मत्तमेव समभिजाणियं ति । आवा० १ भू० ८ अ० ६ उ० ।

पाहुडिं अलोइचा सज्जायं पड्हावितु तिसण्हं धम्मो
मंगलाई कुठ्ठेआ चउत्थधम्मो मंगलगोहिं च खं अपयहि-
एहिं बैयं साहूहिं अवंदिएहिं पारावेजा पुरिमहुं । महा-
१ वृ० ।

(तत्र विधिः 'उग्गाल' शब्दे द्वितीयभागे ७३० पृष्ठ उक्तः)
(संसङ्गप्रवृत्तं, संसङ्गभोजनं च 'संसण' शब्दे) (पात्रे उक्क-
विन्दुः पलेचन भोजनं 'परिद्वण' शब्दे स्मिमेच भागे १७२
पृष्ठ उक्तम्) (पर्युषितान्नभोजननिषेधो 'गोयवरिया' शब्दे
तृतीयभागे ६६७ पृष्ठ गते) (उक्कतीरे भोजननिषेधः 'द-
गतीर' शब्दे चतुर्थभागे २४४२ पृष्ठ गतः) (कालातिक्रान्त-
लोत्रातिक्रान्तपानभोजने 'गोयवरिया' शब्दे तृतीयभागे
६७७ पृष्ठ गते)

भोजनपद्यो न खरंत—

न य भोयणमि गिद्धे, चरे उळं अयंपिरो ।

अफासुयं न भुंजिआ, कीयधुदिसियाऽऽइ ॥ २३ ॥

न च भोजने गृहः सन् विशिष्टवस्तुलाभायभूराऽऽदिकुलसु-
भ्रममङ्गलिकाया खरंत, अपि तु उक्तं भावनां हानाहातमजल्प-
नशीलो धर्मलाभमात्राभिधायी खरंत, तथाप्यप्रासुकं सविज-
नमिभ्राऽऽदि कथञ्चिद् गृहीतमपि न भुञ्जीत, तथा कीर्तमा-
दृशिकाऽऽदिद्वतं प्रायुक्रमपि न भुञ्जीत, एतद्विशिष्टं विशो-
धिकोटपुपलक्षणमिति सूत्रार्थः । दश० = अ० २ उ० ।
(भोजनाभोजनकारणानि 'आहार' शब्दे द्वितीयभागे ११६
पृष्ठ उक्तानि) (भोजनप्रसादे तदोपाध्यापि 'आहार' शब्दे
द्वितीयभागे १११ पृष्ठ उक्तः) (रात्रिभोजनं 'राभोयण'
शब्दे वक्ष्यते) (दुरभि परित्याज्यं सुखमि भुङ्क्ते रति
'परिद्वण' शब्दे स्मिमेच भागे १८६ पृष्ठ गतम्)
(उपभोगपरिभोगः 'वय' शब्दे वक्ष्यते)

आवकस्याभोज्यानि श्रावितानिः—

चतुर्विंशत्यो निन्धा, उदुम्बरकपञ्चकम् ।

हिमं विषं च करका, भुजाती रात्रिभोजनम् ॥ ३२ ॥

बहुजीजावफले, संधानानन्तकपिके ।

इन्ताकं चलितरसं, तुच्छं पुण्यफलाऽदि च ॥ ३३ ॥

आमागोरससंपृक्त—द्विदलं च विवर्जयत ।

द्राविशतिमभय्याणि, जैनधर्माधिवासिनः ॥ ३४ ॥

त्रिभिः विषयकम् । जैनधर्मेणाऽऽद्वैतधर्मेणाऽधिवासितो
भाविनाऽऽत्मा पुमान् । ध० २ अ० १० । (उदुम्बरपञ्चका-
ऽऽदिति च स्वल्पस्थानं व्याख्यातानि)

अशनाऽऽदिगुणसंपुष्टः पिरंडो विद्युजः शुजिकारक इ-
त्युक्तम्, स च शुजिकारकः प्रकटभोजने न संभवतीति
प्रच्छन्न भोजनं यान्ता विधयमित्युपदिश्याह—

सर्वाऽऽस्मनिवृत्तस्य, मुमुक्षुर्भाविताऽऽत्मनः ।

पुण्याऽऽदिपरिहाराय, मतं प्रच्छन्नभोजनम् ॥ १ ॥

मुमुक्षुर्मात्रं प्रच्छन्नभोजनम् इति क्रिया, किञ्चित्त्वैव-
ह-सर्वे निर्विशया मनोवाङ्मयकृतकारितानुमतिवेदा य आ-
रम्भः पूर्वाध्यायिजीवसंघपरित्यागप्रातिपातिकापेक्षेभ्यो नि-
वृत्तौ यः स तत्र तस्य, एतस्य हि प्रकटं भुजानस्य दीना-

ऽऽदिकाय याचकानाथ तद्गते ततोपेतुं आरम्भवृत्तिहेतु-
त्वेन सर्वोऽऽस्मनिवृत्तिवृत्तिर्भवतीति तत्परिहारायमेतेन प्र-
च्छन्नमेव भोजनमित्युपदेष्टुं सर्वाऽऽस्मनिवृत्तस्यैवमुक्तं, अ-
नेन वेह तत्पश्यस्य व्ययच्छेदः, तस्य हि प्रकटभोजनंऽपि न स-
र्वाऽऽस्मनिवृत्तः क्षतिः तद्भाषाविति । कस्यैवभूतस्वेत्याह-
भाक् न मांवाच्यं कस्मैवभूतादागमनिष्कृतीति मुमुक्षुर्वा-
लितस्तस्य, अनेन चामुसुसोध्यैवच्छेदः, तस्य हि पुण्यबन्ध-
स्यानुज्ञातव्याविति । पुनः किमुतस्य ? भाविता वासितः स्व-
परापकारकरुण्यधेया प्रथमवाहितया जिनाऽऽज्ञया वा आ-
त्मा अन्नः करणं यत् स तथा तस्य, एतेन हि साधुसामा-
चार्यो यत् प्रकटभोजनं तज्जप्यो यः प्रवचनोपायातः स्वपरा-
यानबन्धनभूतोऽप्रथमाऽऽवहो जिनाऽऽज्ञाभङ्गकः, सा-वश्यं
परिह्रायं इत्यादिर्न भवति, निषिद्धं च जिनाऽऽत्मे प्रकट-
भोजनम् । यदाह—' लङ्काययदावतो, विसेज्जो तुज्जं कुण्ड
वाहि । आहारं नीहार, दुग्धुणि पिडगहनं ॥११॥' इतिधर्म
त्याह—पुण्यं शुभकर्म, आदिशब्दाद्याचकाप्रोप्यादिदाय, पाद-
मसंयतपाण्यहाराऽऽयाताऽऽरम्भप्रवर्तनं, प्रवचनोपायातश्च
परिगृह्यते, अतः पुण्याऽऽदीनां परिहारां वज्जने पुण्याऽऽदि-
परिहारस्तस्मै पुण्याऽऽदिपरिहाराय मतं समस्तं विदुषां प्र-
च्छन्नभोजनस्य—अप्रकटभोजनमिति ॥ १ ॥

कथमप्रच्छन्नभोजने पुण्यबन्ध इत्याह—

भुजानं वीच्य दीनाऽऽदि—पाचते, क्षुत्प्रपीडितः ।

तस्यानुकम्पया दाने, पुण्यबन्धः प्रकीर्तितः ॥ २ ॥

भुजानमभ्यवहरन्ते, मुमुक्षुमिति गम्यते । वीच्य दृष्टा, क
इत्याह—दीनाऽऽदिदीनो वैश्यवान्, आदिशब्दादानाद्यनोपका-
ऽऽदिपरिग्रहः । पाचते सुगन्त, किञ्चित् सन्नः, क्षुत्प्रपीडितः क्षु-
भ्रताऽऽत्मन्यवाहितः, अवीहितस्य हि पाचनेन तथाविधा-
नुकम्प्याऽपि इत्यसौ विशिष्टः तस्यैवभूतस्य दीनाऽऽदिह
च संयदापि पद्यी, संबन्धस्यैव विवर्तितव्यादिति । अतु-
कम्पया करुणया दाने भोजनस्य वितरणे पुण्यबन्धः शुभ-
कर्मोपादानं प्रकीर्तित आगमोऽभिहितः, यदाह—' भूया-
लुकपचपजा—यउज्जभां क्षतिदाणमुकम्पना । बंधइ भूआं
मायं, विवरीयं बंधय इयगं ॥ १ ॥' इति कथं प्रकटं मुमु-
क्षुर्भोजनम् ॥ २ ॥

भवतु पुण्यबन्धः, कानो हानिरिति चेन्न आह—

भवहनुन्तधाऽयं, न्येत्यं मुक्तिवादिनाम् ।

पुण्यापुण्यक्षयान्मुक्ति रिति शास्त्रव्यवस्थितः ॥ ३ ॥

अवहनुन्तः संसारकारुण्यान्, यशम् पुनर्यः अयमन-
न्तरदिष्टः पुण्यबन्धो न्येत्ये, आश्रयणीयतया मातुमन्यते, प्र-
वचनमंगतुभिः, कर्त्तव्यमस्याह—मुक्तिः सकलकर्मनिर्मोक्षं स्वकी-
यस्यानुष्ठानविशेषस्य फलतया भवितुं शीलं येषां ते मुक्ति-
वादिनस्तेषां, भास्त्राधिनामिति हृदयम् । अथवा—भक्तिवादि-
नामित्यतपदे शास्त्रव्यवस्थितमित्यनेन संबन्धनीयं न्येत्यते
इति कुतो वसतिर्मात्रं चेन्न आह—पुण्यापुण्यक्षयान् भूया
गुभ्रकमाऽऽस्त्यन्तिकप्रलयादिव मुक्तिर्मात्रा जीवस्य स्वर्गोऽव-
स्थानं, अवतीर्णं गम्यते, इत्येवंप्रकारायाः शास्त्रव्यवस्थित-
रासप्रणीताऽऽसम्भवक्षयथाया इतेरिति ॥ ३ ॥

अथ दीनाऽऽप्रेयोचमानस्याऽपि न दास्यत इति कुतः
पुरुषबन्धो अभिव्यतीत्याहुऽप्याऽह—

प्रापो न बाहुकम्पार्वा—स्तस्यादत्त्वा कदाचन ।

तथाविषस्वभावत्वा—च्छक्नोति सुखमासितुम् ॥ ४ ॥

यदि न इवाति तथा न भवति पुरुषबन्धो, न च न पुनरनुकम्पा-
वान् कदाप्यपरायणास्तः कदाः प्रापो बाहुत्वेन तस्य बाह-
मानस्य दीनाऽऽप्रेयत्वा दानमकृत्वा कदाचन कस्मिंश्चिदपि
काले शक्नोति समयो भवति सुखममनःपीडं यथा भवतीत्ये-
वमासितुं स्थानं कुत पतदेवमित्याह—तथाविषस्तत्प्रकारो या-
चमानदीमदानमिषमनभूतः स्वभावः स्वरूपं यस्यानुकम्पाय-
तः स तथा, तस्य भावस्तत्त्वं तस्मात्तथाविषस्वभावत्वादि-
ति । हेतुयोग्यमेव—यद्वस्तु यत्कारणस्वभावं तत्तत्कृत्वा
नाऽऽसितुं शक्नोति, यथा मयं पुरुषस्य वृत्ताऽऽदिकं विकारं,
दीनदानस्वभावदत्तानुकम्पावस्तस्मादप्यदत्त्वा सुखमासितुं न
शक्नोतीति ॥ ४ ॥

अथ पुरुषबन्धमीदृशतया दृढचित्ततां विधाप्य न दास्य-
तीति कथं पुरुषबन्धः ? इत्याहुऽप्याऽह— अथवा
पुरुषाऽऽदिपरिहारायमिहाऽऽदिशब्दोपाया
याचकाऽमीत्यादिदोषप्रतिपादना-
याऽह—

अदानेऽपि च दीनाऽऽप्रे—इतिविज्ञापिते प्रबन्धे ।

ततोऽपि शासनद्वेष—ततः कुगतिर्नसति ॥ ५ ॥

अपि चेति पुनःशब्दार्थः, ततो दामे पुरुषबन्धो भवत्यदामे
मोदन्त्याऽऽपिहितरूपे पुनर्दीनाऽऽप्रेदीनामायाऽऽप्रेरिचिन्तोऽमी-
तिविज्ञापितो जायते—भवति, तस्यैव कुगमवयवभावेन, भवत्यु-
त्ता को दोषः ? इति चेत्तत आह—ततोऽपि, अफिमन्धः पुनःश-
ब्दार्थः, ततस्तस्याः पुनरपीतेः सकाशाच्छासनद्वेषः शासनबन्धनं
प्रतिमत्स्वरस्तस्यैव, ततोऽपि किमित्याह—ततः शासनमद्वेषात्
कुगतीनां नारकतिर्यङ्गनरकुवेद्यत्तल्लङ्घनपुर्गतीनां सततिः स-
न्त्यानः प्रवाहः कुगतिसन्ततिर्जायते, दीनाऽऽप्रेरिति प्रक्रम इति ।
यदि नाम मिथ्यात्वोपपन्नतत्पुलस्तस्य स्वदोषादमीत्याद्यः सजा-
यन्ते ततः किमस्माकमसंज्ञेयवन्मानसानामिवित्याहुऽप्याऽह ।

अथवा पुरुषाऽऽदिपरिहारायमिहाऽऽदिशब्दोपासपा-
पबन्धप्रवर्धनायाऽह—

निमिषभावतस्तस्य, सत्पुत्राये प्रमादतः ।

शास्त्रार्थबाधनेनेह, पापबन्ध उदाहृतः ॥ ६ ॥

शास्त्रार्थबाधनेन पापबन्धस्तस्योदाहृत इति संबन्धः । शा-
स्त्रार्थबाधनेन कुतः ? इत्याह—निमिषभावतो दीनाऽऽप्रेरिति-
शासनद्वेषकुगतिसन्ततीनां कारकत्वेन परेचामदीत्यादिब-
धनेन हि शास्त्रार्थस्तस्येति प्रकटमोक्षकयते । नन्वेवं महा-
मुनीनामपि पापबन्धप्रसङ्गः, तेनामपि महासमिप्यात्पोपहतेष्व-
प्रीत्यादिनिमित्तवाधित्यायुक्त्वाऽह—सति विधमाने उपा-
ये प्रच्छन्मोक्षजनसङ्घे दीनाऽऽप्रेयमीत्याहुऽप्याहुऽपिपरिहाराय
हेतो महामुनीनां नु पराप्रतिपरिहारापोपायमावे तत्परिहारायं
च भवत्ये सति परिहाराविषयेः पापबन्धाभाव इति । नन्वेवं
इहादीनाऽऽप्रेयानां मुञ्चानस्य साधोर्धर्मिणं उद्धारीयसङ्ग-
इत्यत आह—प्रमादतः प्रमादेनाऽऽप्रेयमीत्याहुऽप्याहुऽपिपरिहाराय
५०६

तस्य पुनरपीत्यादिहेतुत्वेऽपि शास्त्रार्थबाधनाभाति पाप-
बन्धोऽहिसकस्येव । यदाह—“ आया वेव अहिंसा, आया
हिंस ति निष्कृष्टो यस्य । जो होह अप्यनतो, अहिंसको हिं-
सको इत्यो ॥१॥ ” शास्त्रार्थस्याऽऽज्ञाऽऽगमार्थस्य बाधनम-
न्यायाकरणं शास्त्रार्थबाधनं तेन हेतुनाः महापदमिषमन्ध-
हि शास्त्रार्थबाधनम् । यदाह—“ यः शास्त्रविधिमुत्तुष्य, व-
सते कामचारतः । न स सिद्धिमवाप्नोति, न पुत्रं न प-
रां गतिम् ॥ १ ॥ ” शास्त्रं च पराप्रतिपरिहाराप्रत्यभ्यति-
पादनपरमेव व्यवस्थितम् । तद्यथा—

“ अणुमिषो वि न कस्तह, बन्धो परचत्पुत्रकया भविषी ।
तद वि दु जयति जहणो, परिणामविसेहिमिच्छता ॥१॥ ”

तथा—

“ इय सन्धेय वि सन्धे, सत्तं कृपसिधं जहणस्य ।
नियमा परिहरियन्धं, इयरमि सतसचित्ताको ॥ २ ॥ ”
इहेति प्रकटमोजने पापबन्धो अणुमकर्मोपादानमुदाहृतोऽ-
भिहितस्तस्येवेतिरिति ॥ ६ ॥

अथतु शास्त्रार्थबाधेति चेत्तेत्याह—

शास्त्रार्थं प्रयत्नेन, यथाशक्ति सुमुञ्चया ।

अन्यव्यापारशून्येन, कर्तव्यः सर्वदैव हि ॥ ७ ॥

शास्त्रस्य दोहदाभ्यामविकृताऽऽगमस्यार्थोऽभिधेये शास्त्रा-
र्थः, बन्धः पुनरर्थं यथाकारणं वा, तेन शास्त्रार्थः पुनः कर्त-
व्यः शास्त्रार्थं यथ वा कर्तव्यः । कथं ? प्रयत्नेन महता आदरेण,
अनादरकरले हि विवक्षितफलासिद्धेः कुरीयलानामिव । ननु
शास्त्रार्थस्य संक्षेपनाऽऽदिहेतुनेन समग्रस्य पुरुषत्वाद्युक्त्यानु-
ज्ञानोऽप्यनुपदेश इत्याह—यथाशक्ति शक्तेः शरीरबलस्यानु-
तिक्रमो यथाशक्ति तेन, एवं क्षाराधनोक्तः । यदाह—“ अत्रि-
गृहीतो विरियं, न विराहह शरयं तपजुपसु । जह संजमे वि
विरियं, न निगृहिजा न हाविजा ॥ १ ॥ ” शरयं न हापयेहि-
त्यर्थः, केनेत्याह—मुमुक्षुला मोक्षेस्तुना, अनन्योपायत्वान्मोक्ष-
स्य । यदाह—“ जम्हा न मोक्षकमगं, मुमुक्षं भागमं हह पमायं ।
विजह कुजमन्यायं, तम्हा तत्तेव जहयन्धं ॥ १ ॥ ” किमुते-
नान्यव्यापारशून्येन शास्त्रार्थकरणव्यतिरिक्तलोकायाऽऽदि-
कर्तव्यविरहितेन, व्यापारान्तरेण हि शास्त्रार्थकरणव्याधा
भवतीति कर्तव्यो विधेयः, किं प्रतिनियतं कालं, नेत्याह—
सर्वदैव सदैवाऽऽजम्मापीत्यर्थः, दिशब्दो बाध्यासङ्कारा-
यः, यस्माददर्शो वा, ततश्च यस्माच्छास्त्रार्थं यथ कर्तव्य-
स्तस्मात् प्रच्छन्मेव भोजनं विधेयमिति प्रक्रम इति ॥ ७ ॥

प्रकरार्थमुपसंहराह—

एवं क्षमयथाऽप्येतद्, दृष्टं प्रकटमोजनम् ।

यस्याभिदर्शितं शास्त्रे, तत्तत्सत्योऽस्य युक्तिमान् ॥ ८ ॥

एवं हि अनेनैवान्तराज्ञेन प्रकरणे, उभयथा दीनाऽऽप्रेय-
नादानलक्षणाभ्यां वर्णितस्वकपाभ्यां प्रकाराभ्यां, न केच-
नकेचन प्रकारेण, अपि दूरयथाऽपीत्यभिधान्याः । अथ-
वा—इहलोकापेक्षया, तत्र परलोकापेक्षया प्रकटमोजनस्य
उदाहृतमुपदर्शितमनन्तराज्ञेन । इहलोकापेक्षया त्वमुतो नीति-
न्योकादवगमनव्ययम्—“ प्रच्छन्धं किल मोक्षयन्, दृष्टिरेण वि-
शेषतः । प्रथम भोजनदीर्घेन्यात्, षटः सिंहेन नाशितः ॥ १ ॥ ”

पतनन्तरतोः प्रकटभोजनं पुष्टं दोषवन् यस्माद्यतो हे-
तोर्मिदं शितं—प्रतिपादितं शास्त्रे—आगमे ततस्तस्मात्प्रा-
गः परिहाराऽस्य प्रकटभोजनस्य युक्तिमान् उपपत्तियुक्तः,
अतो हे कुलीयिका यदि ययं मुमुक्षुवस्तदा भवतामपि प्र-
कटभोजनं भोजनं कर्तुं युज्यते इति गतार्थ इति । ६०७ अष्ट० ।

उपस्थापिताया भोजनं इत्था भुञ्जीत—

निर्गम्येण य माहावङ्कुलं पिडवायपडियाए अणुपविष्टे-
शं अमयरे अचित्ते असेसिण्डि पाणभोयणे पडिग्गाहिए
सिया, अत्थि आई व केइ सेहतराए अणुवट्टावियए, कपइ से
तस्स दाउं वा अणुपपादं वा, नऽत्थि आई इत्थ केइ सेहतराए
अणुवट्टावियए, ता नो अप्पसा खंजेजा, नो असेसि दावए,
एयंते बहुफासुए पएसे पडिलेहिता पमजित्ता परिट्टावियन्वे
सिया ॥ १३ ॥

अस्य सूत्रस्य संवन्धमाह—

आहार एव पगतो, तस्स उ गहयस्मि वसिया सोही ।

आह्वं पुण अमुदे, अचित्तगहिए इमे सुत्तं ॥ ४३२ ॥

आहार पचानन्तरमूत्रं प्रकृतस्तस्य वाऽऽहारस्य ग्रहणे शो-
चिर्वर्षिता, यथा शुद्ध आहारो प्रदीतव्यस्तथा भक्षितमिति
भावः । 'आह्वं' कदाचित्पुनरुद्यतेऽस्तिताऽहारेण शुद्धीतो भ-
वेत्, तत्र को विधिर्नित्यस्या जिज्ञासायामिव सूत्रमारभ्यते ।

अहव य सचित्तद्वं, पडिसिद्धं दधमादिपडिसेहा ।

इह पुण सचित्तद्वं, वारिते असेसिणं एसो ॥ ४३१ ॥

अथवा पूर्वतरस्त्रु पुत्र "नो कप्यति पक्वाचित्प" इत्या-
दि तु सचित्तद्वयं द्रव्याऽऽतिप्रतिषेधेन—द्रव्यं मण्डलाऽऽ-
विकं तदाभित्य प्रतिषेधो द्रव्यप्रतिषेधेन, आदिशद्वात्
"इद्धं कूडे" इत्यादिषु च भाव्यातिप्रतिषेधेन प्रतिषेधम् । इह पुनः
प्रकृतसूत्रे सचित्तद्वयमनेपणीयं वारयति एषः ॥ ४३१ ॥
अनेन सम्बन्धेनाऽऽयानस्यास्य (सूत्रस्य—१३) व्या-
ख्या—जिह्वेन शुद्धपानिकुलं पिण्डपातप्रतिषेधया अनुप्र-
विष्टेन (अन्नतरं सि) उद्धमोपादनैवशाशोपाणाम-
न्यतरेश दोषेणादुष्टमनेपणीयमशुक्लचित्त्वं निर्जीवं पान-
भोजनमनाभोगेन प्रतिगृहीतं स्यात्, तच्चान्कृष्टं नयनस्त-
तः परित्यक्तं न शक्यते, अस्ति चात्र कश्चित् शैक्षतरको
लघुतरोऽनुपस्थापितकः अनागापितमहावतः, कल्पते, (से)
तस्य विद्वन्मयस्य तस्मै शैक्षाय वातुमनुप्रदातुं वा, तत्र दातुं
प्रथमतः, अनुप्रदातुं तेनात्यस्मिन्नेपणीयं दत्तं सति प-
क्वाप्तवानुम् । अथ नास्त्यत्र कोऽपि शैक्षतरकोऽनुपस्थापित-
कस्ततो नैवाऽऽत्मना भुञ्जीत, न वा अन्येषां दातुं, किं तु
एकान्ते बहुप्रायुक्तं प्रदत्तं प्रपुण्यं प्रमृज्य च परिष्ठाप-
यितव्यं स्यादिति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥

अथ नियुक्तिविस्तरः—

अन्नतरऽसेसिणं, आउट्टिय गिएहणे तु जं जय् ।

अशभोगगहिं जयसा, अजतखदोमा इमे होति ॥ ४३२ ॥

अन्यतरं दुग्धाऽऽदीनामिदं शोषणं दुष्टमनेपणीयमाकुट्टिकाया
वो शुद्धाति आकुट्टिका नाम—स्वयमेव भोषणं, शैक्षस्य वा
वास्यामि, यमुपेत्य ग्रहणे येन शोषेणायुद्धं तमापद्यते । य-

च्च यच्च दोषे प्रायश्चित्तं तस्य भवति, अथानाभोगेन शु-
द्धीतं ततो यतनया शैक्षस्य वातव्यम् ।

यद्यतनया द्वाति तत इमे दोषा भवन्ति—

मा सम्बमेयं मम देह—ममं,

उक्कोसएणं च अत्ताहि मज्झं ।

किं वा ममं दिज्जति सम्बमेयं,

इषेव पुने तु भव्वाति कोइ ॥ ४३३ ॥

तेनानेपणीयमिति कृत्वा शैक्षो द्वायात्—मा सर्वमेतद्वत् भ-
क्तं मम दत्तं, अयोक्तृत्वमिति कृत्वा मे दीयते, तत्र उक्तृदेन
भोजनं ममास्ते, किं वा सर्वमेतत् मम दीयते इति ? एवं
शैक्षयोक्ते कश्चिद्व्यति—

एयं तुभं अहं, य कप्यती चउगुं च अखादी ।

संका व आभिउग्गे, एगेश व इच्छियं होजा ॥ ४३४ ॥

एतत्तव कल्पते, अस्माकं तु न कल्पते, एवं भगवन्—
तुर्गुरुकम्, आत्माऽऽद्यश्च दोषाः, शङ्का वा, तस्य शैक्षस्याभि-
यागः कामेणः, तद्विषया भवति, एकेन वा केनचित् दी-
यमानमप्यस्ति ममेव, तस्य च ग्लान्त्ये यथाभावेन हा-
ते सति द्वितीयशैक्ष उद्गाहं कुर्यात् ।

इदमेव भावयति—

कम्मोदणं गेलामे, दइश गतो करेज उड्ढाहं ।

एगस्स वाऽवि दिसे, गिलाश वमिऊश उड्ढाहं ॥ ४३५ ॥

कर्मोद्घाघाधमावेनैव ग्लान्त्ये जाते सति स चिन्त-
येत्—एतैरेव व्रतदेवं प्रतिभुञ्जामिति कृत्वा ममामिष्यायं
दत्तम्, एवं दृष्ट्वा हास्या स भूया शुद्धवान् गत उद्गाहं
कुर्यादितेः कामेण मम दत्तमिति, एकस्य वा दत्ते सति य-
दा ग्लान्त्ये जाते तदा द्वितीयशैक्षः व्रतं कर्मिणा प्रमू-
जनसमस्तमुद्गाहं कुर्यात् ।

किं पुनश्चिन्त्यतिरथा स व्रतं वमतीत्याह—

मा पडिगच्छति दिसे, से कम्मश तेण एस आगल्लो ॥ ४३६ ॥

जाव य दिज्जति अहं, वि हु दाणि पलामि ता तुरियं ॥

मा प्रतिगमिष्यतीति बुद्धया कामेणमस्य दत्तं, तेनायमागल्लो
ग्लानः स ज्ञातः, अतो यावदस्माकमपि कामेण न दीयते
तावत्परितमिशरानीमहमपि पलायं ।

अथवा कश्चिद्विदं द्वायात्—

भत्तेण मे य कजं, कल्लं भिक्खं गतो व भोक्खामि ।

असं व देह—ममं, इय अजते उज्जिमगदोसा ॥ ४३७ ॥

भक्तं [मं] मम न कार्यं, कस्य वा भिक्षां गतो वा भोषण-
अन्यद्वा भक्तं भक्षं प्रयच्छन् (इय) एवमयतनया दीयमाने
उत्कृष्टिका पारिष्ठापनिका भवेत्, तस्यां च दोषाः कीटि-
कामक्षिकाऽऽदिधिराधनाकृपा मन्तव्याः ।

अथवा—एकस्य ग्लान्त्ये जाते अपरश्चिन्त्येत-

इ ह्यु ताव असदिहं, एस मज्झोऽहं तुं ताव जीवामि ।

वग्धा हु चरति इमे, भिगच्चम्मसंयुता पावा ॥ ४३८ ॥

(ह सु रि) इ इति केदं, तुरित वितर्कं, एव तावत्सन्धेर्ह
सुतोऽहं तु तावद्विद्वान् जीवामि, इमे च पापाः भ्रमणका स्त-
वचमेसंभूता व्याघ्राध्वरिणः, बहिः साधुवचच्छ्रमा हिसका
अमी इति भावः । अतो यावन्ते संजीविताश्च व्यपरोपय-
न्ति, तावत्प्रतिगच्छामि ।

किञ्च—

अभिभोगपरज्झस्स हु, को धम्मो किं च तेण नियमेणं ? ।
अभियकरंगाहीण व, अभिजोयंताण को धम्मो ? ॥ ४३६ ॥
अभियोगं काममेण (परज्झस्स रि) परवशीकृतस्य
मम को नाम धर्मो भविष्यति, किं वा तेन नियमेन-मम का-
र्यं, तथा अधिककरमाहिणामिवासीधामव्येवमभियोजयतां
धर्मो, न कश्चिदित्यर्थः ।

एवं विचिन्त्य गृहवासं भूयोऽपि कुर्यात्, यो ग्लानाभूय
प्रमज्जितः स प्रमज्जनमित्येव विपारिणमयेत्—
किञ्छा हि जीवितोऽहं, जति मरणं इच्छसी तर्हि वञ्च ।
एस तु भणामि माउगं, विसकुंभाते महुपिहाणा ॥ ४४० ॥
कुञ्छा इति दुःखनाहं तावज्जीविनः, अतो यादं त्वमपि म-
र्तुमिच्छसि तदा तत्र तेषां साधुनामन्तिकं व्रज, येन भवतोऽ-
प्येवं संपद्यत इति भावः । अपि च-हे आतरेयोऽहमकान्त-
रितो भूया भयन्तं भणामि, त साधवां विपकुम्भा मधुपि-
धानाः सन्नि, मुचंन जीवदयाऽऽपुपदेशं मधुरं च जल्प-
न्ति, वेतसा तु विषवन् परव्यपरोपकारिदारुणपरिणामा इति
हृदयम् । एवं विपरिणामितोऽसौ प्रमज्ज्याप्यनिष्पद्यमानः
वदकापयितावनाऽऽदिक् कराति, तस्मिन्कसमयतनादायिनः
प्रायश्चित्तम् ।

किञ्च—

वातादीणं खोभे, जहसुक्खलुत्थिए विसाऽऽसंका ।
अवि हुज्जति अन्नविमे, खेव य संकाविसे किरिया ॥ ४४१ ॥
तस्याऽऽशुद्धाऽऽहारदानानन्तरं वाताऽऽदीनां खोभे जघन्य-
कालासः क्षणादेवोत्थित विषाऽऽशुद्धः भवति—किं विषममि-
मिमं दत्तं येनैवं सहसैव भानुकोभः समज्जनि, एवं
चिन्त्यतस्तस्याचिरादेव मरणं भवेत् । कुत इत्याह—
(अवि इत्यादि) अपिः संभावनायां, संभाव्यतेऽयम-
र्थः—यद्विषयस्य सर्वस्यापि विषममन्नाऽऽदिक्रिया युज्य-
तेः शब्दा, विषयस्य तु क्रिया चिकित्सा नैव भवति, मान-
सिकत्वेन तस्य प्रतिकुलमशक्यत्वाद् । यत एतं दोषा अतो
मायतनया दातव्यम् ।

अत्र परमतनुपपत्त्यस्य दूषयति—

कहं पुण साहियल्लं, अस्समणोऽपि ति पडिगमो होजा ।
दाधुव्वं जतणाप, अणुलोभणा य उट्ठाहो ॥ ४४२ ॥
कस्मिन्पुनरावायां ब्रूयते-स्कटमेव तस्य कथयितव्यं भवत
एवेदं कल्पते, एतच्च न युज्यते, यत एवमुक्तं कदाचिदसौ
ब्रूयात्—यत्तु भ्रमणानां न कल्पते तन्मम यदि कल्पते तत
एवमहमभ्रमणो—न भ्रमणो भ्रमामि, अहमणस्य च निरर्थकं
तुल्यमुल्लङ्घनमिति विचिन्त्य प्रतिगमनं कुर्यात्, यत एवमतो
यतनया दातव्यम्, यतनया च दीयमाने यदि ज्ञानं भवति
तदा वक्ष्यमाणेव वा तेनतुलोभना प्रज्ञापना तथा कस्यप्या

यथा तस्य वेतसि समाधानं भवति उट्ठाहो न स्यात् ।

प्रज्ञापनाविधिश्चायम्—

अभिनवधम्मोऽसि अमा-वितोऽसि बालोऽसि तं अणुर्कपो
तव खेवऽद्वा गहितं, भुञ्जेज्जा तो परं छेदा ॥ ४४३ ॥
कपो विष्य सेहाणं, पुञ्छतु अण्वे वि एस हु जिणाऽऽज्जा ।
सामाह्यकण्ठिठी, एसा सुचं विमं देंति ॥ ४४४ ॥

अभिनवधर्मो अमुनेव गृहीतप्रमज्ज्योऽसि, अत एवमावितो-
ऽसि, नाचापि भैरवभोजनेन आवितः, बालश्च त्वमसि, अत
एवातुकण्ठ्योऽतुकण्ठनीयः, तत इदमुत्कृष्टद्रव्यमशुद्धमपि
तवेषाधाय गृहीतम्, अतः परं कुम्भान् सन्ध्यान्नेन भुञ्जीयाः ॥
अपि च—कल्प एवैव शैलाणां यद्वनपत्नीयमपि भोग्यं कल्पते,
यदि भवतो न प्रत्ययस्ततः पुञ्छान्यामपि गीतार्थेसाधून्,
तेऽपि तेन पृथाः सन्तो ब्रूयते—एषा, दुर्निश्चितं, जिनाऽऽजा
तीर्थकतामुपदेशः, सामाधिककल्पस्य वैषेव स्थितिः, सूचं
च त साधव इदं प्रस्तुतम्—“ अत्रियाहं च केह सेहताराय ”
इत्यादिकपं ब्रूयते इत्यादीति भावः ।

कदाचन कुट्टिकयाऽपि द्याकथमित्याह—

परतित्थियपूयाओ, पासिय विविहाउ संखदीओ य ।
विपरिणभेज्जे सहे, कक्खडचरियापरिस्संतो ॥ ४४४ ॥
कापि क्षेत्रे परनीर्थिकानां पूजाः सादृक्स्निग्धमधुरभोजन-
नाऽऽदिकपातदुपासकैर्धीयमाना दद्या, विविधाश्च सङ्घ-
डीरवलोक्त्य शङ्खः कर्कसवर्णपरिधान्तः सन् विपरिणमेत ।
नाऽणु तस्स भावं, कप्पति जतणार्थे ताहे दाउं जे ।
संथरमाणा देंती, लग्गह सट्ठाणपच्छिज्जं ॥ ४४५ ॥

ज्ञात्वा तस्य शैतस्य भावं स्निग्धमधुरभोजनविषयमभि-
प्रायमेवशीयालाभि यतनया तस्याऽनेवशीयमपि दातुं कल्पते,
अथ संस्तरन्तोऽपि ददाति ततः स्वस्थानमायश्चित्तं लगति,
यत दोषेणाशुचं तक्षिप्यं प्रायश्चित्तमापद्यत इति भावः ।

सेहस्स व संवेधी, तारिसिच्छेत्तं वारणा णऽत्थि ।

कक्खडं व महिहुए, वितियं अट्ठाणमादीसु ॥ ४४६ ॥

शैतस्य वा संवेधिनः केऽपि स्नेहातिरेकत उत्कृष्टं भ-
क्तमानीय दत्तुः, तस्य च तादृशं भोक्तुमिच्छतो वारणा प्र-
तिपेधा नास्ति, (कक्खडं व रि) कर्कशो मद्वयोदयः, तत्रा-
संस्तरणा, अशुचं शैतस्य दातव्यं, शुद्धमात्मनो भोक्तव्यम्,
(महिहुए रि) महर्षिको राजाऽऽदिः प्रमज्जितः स यावन्ना-
चापि आवितस्तत्रेतत्प्रायोग्यमेवशीयं दीयते, (विर्यं अट्ठा-
णमादीसु रि) अन्धादिकारणेषु द्वितीयादयः भवति,
स्वयमन्येनशीयं भुञ्जानः शुद्ध इति भावः । एषा पुरातनी
गाथा ।

साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

नीया व केहं तु विरुवरुवं,

आखेज्ज भत्तं अणुवद्वियस्स ।

सेहाऽऽदि पुञ्जेज्ज जदा तु धेरे,

तदा ख वारंति क्षमा-गुरुणा ॥ ४४० ॥

विरूपं मोक्षकाकवर्तिशास्त्रोद्वेगमश्रुतिकमुत्तुङ्गं भ्रमन्तु-
पस्थितस्य शैलस्याध्यायाऽन्येषु; स च तैर्मिग्नितो यदा
स्पर्शिरानावायान् पृच्छन्-पृच्छाम्यहमिदं, न वेति, तदा
गुरवो (वमिति) तं शैलं न वारयन्ति । कुत इत्याह-
वत्वारो गुरुकाः प्रायश्चित्तं भवेत् ।

किमेष पुनर्महापातन इत्याह-

लोलुब सिंहेतो वा, अश्वहमतो व तस्स वा तेषि ।

गिरहह तुज्जं वि बद्धं, पुरिमद्वी खिव्विगतिपि मो ॥ ४४१ ॥
लोपुतया, लज्जातिस्नेहतो वा तद् भक्तं भोक्तुमभिलषन्,
ततो यदि वार्यते तदा तस्य शैलस्य तेषां च स्वजातिकानाम-
न्यथाभावा विपरिलम्भनं भवेत् । प्रजातकम् यदि साधुना म-
न्यवते बहेतुद्वन्द्वमनो वृथमपि पृच्छति, ततो वक्तव्यम्- (सो
इति) वयं पूर्वाह्नप्रत्याख्यायिनो निर्विकृतिकाश्च ।

अथ ते स्वजातिका प्रवीरन्-

मंदस्त्रेण ख इच्छति, तुज्जे से देह वेह वा तुज्जे ।

किं वा वारेयु वयं, गिरहह तु ज्जेदेह तो विति ॥ ४४२ ॥

एषे पुष्पाभिरननुज्ञातो मन्त्राण्येव लज्जन्तः न प्रहीतुमिच्छ-
ति, ततो वयं तस्य प्रपन्नतः, भूत वा वृथं पृच्छामहे । तत्र भुव-
ते-किं वयं वारयामो, पृच्छातु स्वयमेव क्षम्येय यदि रोषते ।

अथ 'ककुब्जे व मरहृदयि चि' पदद्वयं व्याख्याति-

वीसुं बोधे वेसुं, दिति व से संघेरे व उज्जति ।

भावंतो विद्धिमंतो, दलंति जा भावितोऽशेषि ॥ ४४३ ॥

अथे बुद्धिं ये यदवकाऽऽदिक्कमेवलीयं विष्णु पृथण पृ-
द्धिवा शैलस्याध्यायं नीते तत्तु हस्येव प्रयच्छन्ति, संस्तरन्तो
वा उज्जन्ति वा, अजिमान् प्रवर्जितः, तं भावयन्तो मैत्र्यो-
जनभावनां प्राद्वयन्तो पावद्वाधितो न भवति नावदायेन,
तेन वा दोषेणानेषलीयं प्रायोयं लब्ध्वा वदति, यथेवं पुञ्जि-
स्तप्रवर्जितं नानुवर्षयति ततश्चतुर्गुरुकम् ।

कुतः नानुवर्षयति, ततश्चतुर्गुरुकं च कुत इति चेत्तुच्यते-
तित्यविवद्वी य पभा-वणा य भोभावन कुलिंगीयं ।

हमादी तस्य गुणा, अकुर्वन्तो भारिया वतुरो ॥ ४४४ ॥

अजिमतं प्रवर्जिते तीर्थविशुद्धिर्भवति-यदादशा अन्येषां
सकरो प्रवर्जन्ति, ततो वयं प्रमकमायाः किम्?, एवं भूयांसः
प्रवर्जन्ति, ततो वयं प्रमकमायाः किमेषं गृहवासमधिकवासस्य
इति बुद्ध्या भूयांसः प्रवर्जन्तीति भावः । प्रभावना च प्रवचनस्य-
भवति कुलिक्रिनां चापभाजना भवति, तेषां मये ईदृशामृजि-
स्तामभावात्, एवमाद्यस्य राजाऽऽदिप्रवर्जितो यतो गु-
णा भवन्ति अतस्तस्यानुवर्षनं कुर्यात्प्रवत्वारो भारिका
मासाः प्रायश्चित्तम् ।

अथ द्वितीयपदमाह-

अद्वाशासिवभोमं, रायदुद्धं असंघरंता उ ।

सयमवि अ भुंजमाणा, विमुद्धमावा अपचिच्छन्ता ॥ ४४५ ॥

अपचिच्छिवायमं राजाऽहं स्वयं संस्तरन्- स्वयमप्यनेषलीयं
विमुद्धमावाद् भुजाना अमायश्चिन्ना मन्त्र्याः । ४०४३० ।

इदानीमेवमेव गद्यां भाष्यकृतप्रतिपदं व्याख्यानयति,
तत्राऽऽद्यावयव व्याचिख्यासुराह-

खऽतिव द्वाहं सरिसया, विषया भुज्जे तपसमखद्वा ।

छात्रो वेयावयं, ख तरः काउं अमो भुंजे ॥ ४४६ ॥

नास्ति बुधः सद्यो वेदना, अतो भुज्जति तत्प्रशमनायं,
भुज्जितः वेयावयं कर्तुं न शक्नोत्यतः भुक्ते ।

हरियं ख वि सोहं, येहारियं च संजमं काउं ।

भामो वा परिहाय, गुणुण्येहासु य असतो ॥ ४४७ ॥

ईर्ष्यापिकां बुभुक्षितो न शोभयति यतोऽस्तस्तच्छोभ-
नायं भुक्ते, तथा (पेहारियं च रितं) 'पेहपमज्ज' इत्यादिकं
संयमं बुभुक्षितः कर्तुं न शक्नोति यतोऽतो भुक्ते, 'भामो वा'
प्राणस्तस्य परिहासिर्भवति, यदि न भुक्ते अतस्तदर्थं भु-
क्ते । तथा गुण्यं पूर्वपठितस्य, अनुपेक्षा चिन्तनं प्र-
त्याध्यायोः, एतद्वै कर्तुमसमर्थः सन् भुक्ते ।

अहव ख कुज्जाऽऽहारं, छहिं ठासेहिं संजय ।

पच्छा पच्छिमकालमि, काउ अप्पक्खमं खमं ॥ ४४८ ॥

अथवा न कुर्वादेवाऽऽहारमेभिः चक्षुः स्थानैर्वैषम्यास-
क्षयैः । न च नियुक्तिकार एव बद्धं एवं व्याख्यानयन्नाह- (प-
च्छा पच्छिमकालमि) पच्छिमकां संशेकनाकां आत्त-
ल्लाम्-आत्तमहितां, क्षमां क्षान्तिमुपशमं कृत्वा ततः पश्चात्
शरीरपरिकर्मानन्तरं सर्वान्ऽऽहारं भुञ्जतीति ।

इदानीं भाष्यकार एवेत्यामि वद स्थानानि प्रदर्शयन्नाह-

आयंके उवसगे, तितिकसया संभेरेगुणीय ।

पाखिदवा तवेहुंउं, सरीरोच्चेयखद्वाए ॥ ४४९ ॥

आतहो उवराऽऽदिचिच्यते, तथा उपसर्गः राजाऽऽविज्जनिनः,
एतेषां तितिकार्यं स्रहनायं न भोक्तव्यं, तथा ब्रह्मवर्षगुण्यं
च न भोक्तव्यं, तथा पाखिदवार्यं, तयोऽयं शरीरव्यवच्छेदार्थं
च न भोक्तव्यमिति ।

इदानीं भाष्यकृतं प्रतिपदं व्याख्यानयति । तत्राऽऽद्यावयव-
व्याचिख्यासाऽऽह-

आयंको जरमहिं, राधा सत्तायगा व उवसग्गा ।

संभवयपालसद्वा, पाखिदवा वासमहिवायि ॥ ४५० ॥

आतहो उवराऽऽदिः, आदिप्रदशादयो व्याचिच्यं भोजनं न
एष्यं, तदर्थं न भुक्ते । दारं । राधा राजकुलधारणाऽऽदि-
को यधुपसंगः कुतः, (सत्तायगा वा) स्वजनो यदि उज्जि-
ष्कमसार्यमुपसंगं करोति ततो भुक्ते । दारं । ब्रह्मवर्षपाल-
नायं न भुक्ते, यतो बुभुक्षितस्यान्मातो न भवति । दारं । त-
था पाखिदवार्यं न भुक्ते, यदि वर्षति महिका वा मि-
पतति ।

तवेहुं उवराधार्, जाव छम्मासिचो तवो होइ ।

छइं सरीरोच्चेयखद्वा होइ अखद्वा ॥ ४५१ ॥

तयोऽयं न भुक्ते, तपश्चतुर्थाऽऽदि पाखिदवा यत्मासाः ता-
वचनो भवति, तदर्थं न भुक्ते । दारं । वडं शरीरस्य व्य-
वच्छेदार्थमायमाहारः साधुवर्षमिति ।

एषहिं कहिं ठायेहिं, अशाहरो उ जो भवे ।

धम्मं नाइक्के भिक्खु, आशजोगरओ भवे ॥ ५८२ ॥

पनिः पूर्वोक्तैः पदभिः स्यान्निराहारो यो भवति स च-
र्मै मातिकासति मिश्रतो ध्यानयोगरतेन भवितव्यमिति ।
अथेदमुक्तं पदभिः कारुण्येराहार आहारवितव्यः, पदभिश्च
कारुण्येनोद्धारयितव्यः, ततः किमेतत् भोजनमपवाद्यपदम् ? ,
उच्यते—अपवादपदमेवेत्यतः ।

यतः—

भुञ्जतो आहारं, शुशोषवारं सीरसाहारं ।

विहिंसा जहोवइहुं, संजमजोगाथ वहइहु ॥ ५८३ ॥

भुञ्जन् आहारं, किंविशिष्टं ?—शुशोषकारं ज्ञानवर्धनचा-
रित्रशुलानामुपकारकं, तथा शरीरस्य साधारकमाहारं भु-
ञ्जन् विविधानां प्राप्तेष्वपि विदुः ‘यथोपदिष्टम्’ आधा-
कर्माऽऽविरहितं संयमयोगानां संयमव्यापाराणां वहनार्थं
भुञ्जन् अपवादपदस्य एव भुञ्जे, नान्यथा । इदानीं स-
मुक्तिरेति संलि(ख)हनकल्पः कर्तव्यः भिक्षाभक्षविलिप्तानां
पात्रकाणां संलि(ख)हनं कर्तव्यमित्यर्थः ।

तथा काऽऽह—

भत्तड्डियावसेसो, तिलंक्का होइ संलिहणकप्पो ।

अपहुप्पते अर्भं, छोडुं ता लंक्खे ठवए ॥ ५८४ ॥

भुञ्जन्नामभयेषो यः स संलिजनकल्पः कर्तव्यः, स चावश्येनो
न ह्रायते कित्त्वमायः ? , इति आह—निलम्बनः विकचलः
कचलव्यग्रमाशो भुञ्जन्भवेः संलिजनकल्पः कर्तव्यः, यदा
तु विकचलप्रमायः संलिजनकल्पो न भवति, तदा अपर्या-
प्तमाये अन्यदपि तस्मिन् पात्रके भक्षं प्रक्षिप्य ततः त्रीन्
कचलान् स्थापयति ।

संदिद्धा संलिहिं, पढं कप्पं करेति कलुसेसं ।

तं पाउं मुहमासे, विइअच्छदवस गिएहंति ॥ ५८५ ॥

संदिष्टाः भुक्ताः सन्तः संलिष पात्रकाणि पुनश्च प्रथमं
कल्पं ददति कलुषोदकेन, पुनश्च तत्पीत्वा (मुहमासे नि)
पुनश्च परामयोः प्रमाज्जनं कुर्वन्तीति, पुनश्च द्वितीयकल्पा-
र्थमच्छस्य द्रवस्य ग्रहणं कुर्वन्तीति । गृहीत्वा च क-
ल्पार्थमच्छद्रवमग्रदहत्या उपाय बहिः पात्रकमक्षालनार्थं
गच्छन्ति ।

दाऊण वितियकप्पं, बहिया मज्झड्डिओ उ दवहारी ।

तो देइ तइयकप्पं, दोएहं दोएहं तु आयमसं ॥ ५८६ ॥

तत्र दत्त्वा द्वितीयकल्पं बाह्यतः पात्रकमक्षालनमभूयै, ते
च मग्रदहत्याकारेण तत्रोपविशन्ति, तेषां मध्ये स्थितो
द्रवहारी भवति, स च पात्रकमक्षालनं सर्वेषामेव प्रयच्छ-
तीति, ततो ददाति ते साम्रवः पात्रकाणां तृतीयं कल्पं,
पुनश्च पात्रकमक्षालनान्तरम्—(शेएहं दोएहं तु आयमसं ति)
इत्योदयोः साध्वोः मात्रकेषु आचमनार्थं निर्लेपनार्थम्, उदकं
प्रयच्छतीति । एव तावदुद्धरति भक्षे भिक्षिणः ।

यदा तु पुनरुद्धरितं भक्षं तदा को विधिरित्यत आह—

होऊ सिया उम्भरियं, तत्थ व आयंविहाइणो होऊ ।

पडिंदेसि व संदिद्धो, वाहरइ तओ चउत्ताई ॥ ५८७ ॥

अवेत् स्यात् कदाचिदुद्धरितं तत्र च साधूनां मध्ये क-
दाचित्किंचिदाचारत्वाऽऽद्यो भवन्ति । आतिप्रहास्यमहावि-
को वा काश्चिद्वक्तव्यतस्तदुद्धरितं भक्षं रत्नाधिक आचार्यस्य
वर्धयति, पुनश्च प्रदर्शितं भक्षे गुरुणा च संदिष्ट उक्तः यदुत-
आह्वयाम्स्ताऽऽदीन् साधून् येन तस्यां दीयते, पुनश्चाऽसौ
रत्नाधिकः सन्निष्टः सन् चतुर्थोऽऽदीन् साधून् व्याहरति ।

स च व्याहरतेताञ् व्याहरति—

योहचिगिच्छ विगिहुं, गिलाअ अण्हियं व मोपूष ।

सेसे गंनुं भईई, आयरिआ वाहरंति तुमं ॥ ५८८ ॥

योहचिक्तिसार्थं य उपवासिकः स्थितस्ते न व्याहरति,
तथा विदुष्टनपसं साधून् न व्याहरति, विदुष्टतपश्च अह-
मादारभ्य भवति, तस्य च कदाचिदेवता प्रातिहार्यं क-
रोति, अतस्तस्य न दीयते, स्थानस्य ज्वराऽऽदिना तं च
न व्याहरति, आत्मलब्धिकं च न व्याहरति, एतान्नन्त-
रोदितान् साधून् मुक्त्वा शैवाङ्ग गत्वा भवति, यदुत—आ-
चार्यो व्याहरन्ति युष्मान् ।

तेषां च मध्ये यश्चतुर्थीदिक आचारितः, स

आकर्ष्य किं करोति ? , इत्याह—

अपडिहंखंतो आगं—तु वंदिं अण्ह सो उ आयरिए ।

संदिसइ हुंजं जं सरइ तण्णिं सेस तस्सेव ॥ ५८९ ॥

अनतिलङ्घयन् शरीराङ्गान् आगत्य वन्दित्वा भवति तमा-
चार्यं, यदुत—सन्निवृत्य युयम् । आचार्योऽपि भवति, मुञ्जीत,
सोऽपि भवति—“ जं सरइ तण्णिं भुजामि” शब्दं यदुद्धरितं
तत्तस्यैव यस्य सक्तः प्रतिग्रहकः, पुनश्च स एव परिष्ठा-
पयतीति ।

अभयंतस्स उ तस्से—व सेसओ होइ सो विवेगो उ ।

मणिओ तस्स उ गुरुणा, एमुण्णसो पवयसस्स ॥ ५९० ॥

अथाऽसौ साधुरेवं न भवति—यदुत “ जं सरति तत्तियं ”
ततस्तस्य एवममणुतः तस्यैव यत् शब्दं भक्षमुद्धरितं तद्वह-
ति, स एव विवेककः परिष्ठापक इत्यर्थः, अग्निते तु एवं “या-
वयं सरइ तावहं सरामि ति ।” ततस्तस्यैव साधोर्यस्य
सक्तः पतद्ग्रहकस्तस्यैव गुरुणा पतद्ग्रहकः समर्पयि-
तव्यः पुनः स एव कल्पं ददाति । अयं प्रयजनस्य पूर्वोक्त
उपदेशः ।

अयस्मि पदमकप्पे, करेमि तस्सेव देति तं पायं ।

जावतिर्यंतिय मणिए, तस्सेव विगिंचसे सेसं ॥ ५९१ ॥

अथ यदुद्धरितं तत्तस्यं भुञ्जते, ततस्तस्मिन् भुक्षे सति तस्य
पात्रकस्य प्रथमकल्पं ददाति । कृते च तस्मिन् प्रथमकल्पे
तस्यैव साधोर्यस्य सक्तः पतद्ग्रहकस्यैव तत्पात्रकं
ददाति, समर्पयतीत्यर्थः । अथैतच्च भूते, यदुत—“ जावयं

भोजनस्थेत्याहारविशेषस्य परिणामः पर्यायः स्वभाषो
कर्म इति यावत् । तत्र [मनुष्ये चि] मनोवृत्तिमिलचक्षीयं भोज-
नमित्येकस्तापरिणामः, परिणामवता सहाभेदोपचारात्, त-
त्रा-रसिकं मायुष्योऽऽप्युपेतं, तथा प्रीत्यनीयं रसाऽऽविधातु-
ममलाकारि, वैद्यकीयं चातृपचयकारि, दीपनीयम् अग्निवत्-
जनकम् । पाठागारे तु-मदनीयं मदनोदयकारि, इत्येकीयं
वसकरमुत्साहवृत्तिकरमित्यस्य इति । अथवा-भोजनस्य
परिणामो विपाकः, स च मनोवृत्तिः शुभात्यामनोवृत्तिभोजनस्य-
व्यभिचाराद्व्यवस्येऽपि । स्वा० ६ डा० ।

भोयषविहि-भोजनविधि-पुं० । भोजनमकारे, उपा० १ अ० ।
('आर्य' शब्दे द्वितीयभागे १०६ पृष्ठे खण्ड)

भोयष-भोजक-पुं० । भोजारि, नर्तारि च । पुं० १ उ० ३
प्रक० ।

भोल-वेरी-सरलविधे, "वासुपुत्रस्त य तित्ये, भोला का-
लगुच्छवी । मेघमालिजिया आसी, गोयमा ! मण्डुप्यला
॥ १ ॥" महा० ६ अ० ।

इति श्रीमत्सोधर्मवृत्तपागच्छीय-कलिकासप्तवृत्तकल्प-

श्रीमन्नहारक-जेनश्वेताम्बराऽऽचार्य श्री श्री १००० श्री-

विजयराजेन्द्रसूरीश्वरविरचिते 'अभिधानराजेन्द्र'

भकाराऽऽदिशब्दसङ्कलनं समाप्तम् ॥

तत्समाप्ति च-

॥ समाप्तश्चायं पञ्चमो जागः ॥

* श्री *

इति श्रीमत्सौधर्मवृहत्तपागच्छीय-

कलिकाल-सर्वज्ञ कल्प-श्रीमद्

हारक जैन श्वेताम्बराचार्य

श्री श्री १००८ श्री बिज-

पराजेन्द्रसूरिविरचिते

अभिधान राजेन्द्रे

शब्दसङ्कलने

पञ्चमो जागः समाप्तः ।

वीर सेवा मन्दिर

पुस्तकालय

काल नं०

030.८ सीरि

लेखक

श्री महा विजय राजेन्द्र सूरि

शीर्षक

आभयान राजेन्द्र

खण्ड

५

क्रम संख्या

8705